M 9501

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **979** ■ 12-18 ianuarie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„A rămîne sau a pleca?“

pagina 3

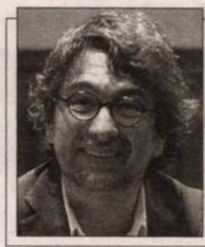

SEVER VOINESCU

„Un an special pentru noi“

pagina 2

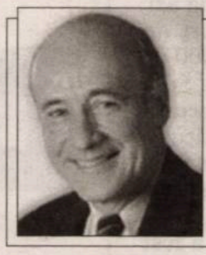

JOSEPH S. NYE, JR.

„Apogeul puterii chineze?“

pagina 7

Partea plină a paharului

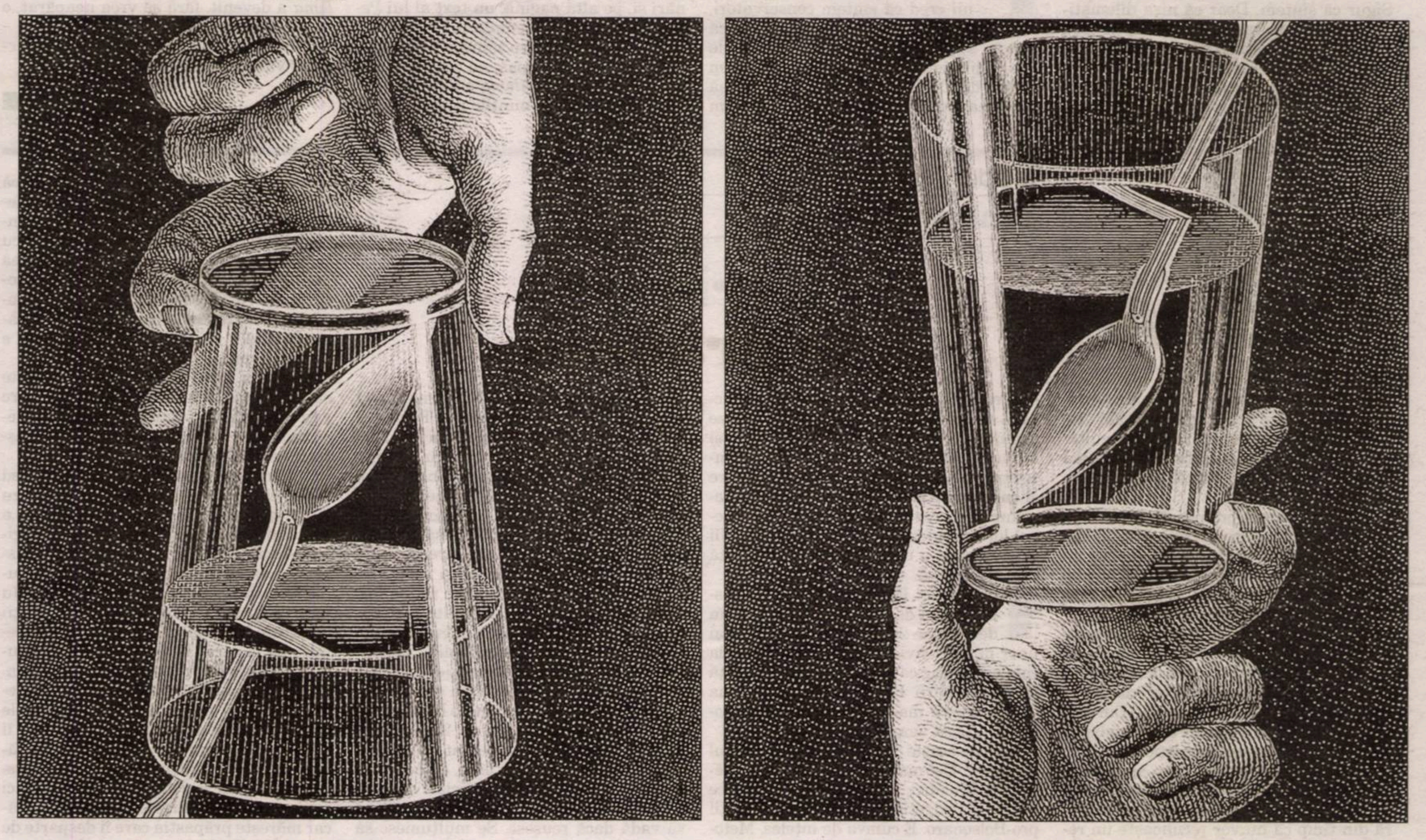

„Să fim optimiști în vremurile grele și să păstrăm pesimismul pentru cînd ne va fi bine.“

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

98596

O, TEMPORA!...

Sever VOINESCU

Un an special pentru noi

DILEMA VECHE

În aceste zile (mai exact, pe 14 ianuarie), revista noastră împlinește 30 de ani de existență. Sîntem cel mai longeviv săptămînal cultural românesc de după 1990! Cu un cuvînt la modă azi, sîntem o revistă *rezilientă*. În acest an jubiliar, ajungem și la numărul 1.000 de cînd sîntem „vechi“, adică din 2004. Spre exasperarea unora, dar și spre bucuria altora, *Dilema veche* este deja o instituție de cultură. Avem o istorie a noastră și sînt unele semne că am și făcut istorie, din cînd în cînd. Oricine vizitează arhiva noastră vede imediat că tot ce a fost important în cultura română scrisă a ultimilor 30 de ani a trecut prin paginile noastre. De trei decenii sîntem martori vii ai prezentului cultural românesc și, uneori, actori ai săi. Am trecut prin toate cele ale României. De 30 de ani, nimic din ce este românesc nu ne este străin.

Prin orice vremuri am trecut, bune sau rele, două lucruri am făcut fără întrerupere, săptămînă de săptămînă: am publicat texte inteligente (uneori geniale) și am zîmbit (uneori am rîs de-a dreptul). Am fost mereu citiți – de asta am rezistat. Mai ales din 2004 încoace, de cînd am devenit o revistă privată, am depins exclusiv de cititorii noștri, care sînt foarte mulți pentru o revistă culturală românească, ceea ce ne bucură, dar extrem de puțini pentru o țară cu pretenții de cultură europeană, ceea ce ne întristează. Ni se spune că sîntem „un produs de nișă“. Sigur că sîntem. Doar că nișa dilematicilor e cu mult mai deschisă decît cred experții în marketing. Ni se spune că sîntem „un produs premium“. M-aș bucura să fim și prețuiți astfel. Deocamdată, noi ne felicităm că am supraviețuit 30 de ani pe această piață de presă deșucheată, absurdă, exasperantă. În fine, ni se spune că sîntem deja „un brand“. De asta nu mă îndoiesc. Oriunde mergem, chiar dacă întîlnim oameni care nu au ținut niciodată o revistă *Dilema* în mînă, sîntem cunoscuți, oamenii știu de noi, știu de unde să ne ia. Sîntem ce sîntem datorită celor de dinaintea noastră: fondatorului nostru, dl Andrei Pleșu, în principal, nașului nostru, dl Radu Cosașu, celor doi redactori-șefi care m-au precedat, Elena Ștefoi și Mircea Vasilescu, și zecilor de redactori care au făcut revista număr de număr, vreme de 30 de ani.

Pentru că ne citește atîta lume, nu sîntem scutiți de prejudecăți. Unii cred că sîntem conservatori, alții că sîntem neomarxiști. Unii cred că sîntem stipendiați de Putere (de ani de zile, indiferent de Putere), alții că sîntem plătiți de ONG-uri antipatriotice ca să subminăm nația. Mai nou, aud că sîntem plătiți de „baroni locali“, ba chiar, mi-a spus cineva supărat tare pe noi, că nici nu existăm, de fapt. Știu că unii dintre colegii mei se supără cînd întîlnesc asemenea opinii. Pe mine nu mă supără deloc. Dimpotrivă, mă ghidează și ne validează. Dacă revista îi scoate din minți, simultan, pe apucații „conservatori“, care ne strigă că sîntem sorosiști-LGBT-iști, și pe deviații „progresiști“, care ne strigă că sîntem ortodoxiști, înseamnă că sîntem exact cum trebuie să fim: nu la mijloc, ci în dilemă! Adevărul este că-i înțeleg pe intransigenții momentului. Să citești, în aceeași revistă, pe-o pagină, un text al lui Yuval Noah Harari despre eliberarea homosexualilor de sub discriminări și, pe altă pagină, un text al lui Petre Guran despre credința în icoane poate fi smintitor pentru mințile mai slabe. Pentru dilematici, însă, nu este. În acest sens, aș spune că *Dilema* a devenit o revistă pentru cei cu mințile acasă, ceea ce o face nu tocmai populară în vremurile astea smintitoare.

De amuzat, ne-au amuzat mereu cobitorii, de care nu am dus lipsă niciodată. La puțin timp după ce am apărut, în 1993, un sociolog „as“ în predicții, om ascultat cu luare-aminte, că, vorba aia, știa carte și sondaje, spunea într-un interviu că *Dilema* o să dispară repede, pentru că tot publicul deștept citește o altă revistă, făcută de un prieten de-al lui de pe-atunci, despre sferele politicii, care va dăinui în veci pentru că e briliant făcută, iar *Dilema* nu spune nimic nimănui. Azi, nimeni nu mai știe nimic de revista amicului, iar noi sîntem sub ochii dumneavoastră. Decenii mai tîrziu, în pandemie, cînd *lockdown*-ul ne-a forțat să oprim ediția tipărită, cutare optzecist ne scria ferparul pe Facebook: iată, zicea el, a murit *Dilema*, vă spun eu că nu mai reapare, era paradită și îmbătrînită oricum, a fost ea ce-a fost, dar și-a dat duhul, că toate mor, e firesc să dispară că acum se cere altceva și altfel, s-a închis o epocă etc. Pentru o seară, condeierul a fost fericit pe socoteala noastră, căci a strîns ceva *like*-uri cu postarea asta. Numai că s-au redeschis chioșcurile, încet-încet piața a revenit cît de cît, sîntem în viață și, avînd în vedere circumstanțele, sîntem bine, mulțumesc de întrebare. Continuăm să punem sub ochii cititorilor noștri articole de toate felurile, făcute așa cum știm noi, căci *Dilema* a devenit, fără să vrea neapărat, o școală de jurnalism cultural.

Vă mulțumim pentru 30 de ani de lectură! Vă promitem încă pe-atît.

■ ■ ■

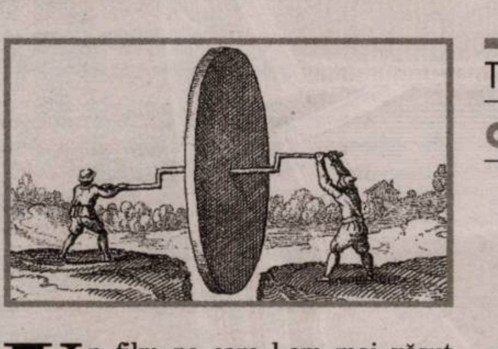

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Fascismul de grădină

Un film pe care l-am mai văzut acum doi ani – mii de protestatari care atacă instituții ale statului în speranța că pot întoarce rezultatul unor alegeri democratice. În 2021 era Washington DC, în Statele Unite, acum cîteva zile – Brasilia.

În ambele cazuri, ordinea democratică a fost restabilită relativ repede. În Brazilia, din fericire, fără victime. Asemănările între cele două incidente sînt multe: un președinte de dreapta pierde alegerile, refuză să recunoască înfrîngerea, ulterior își încurajează suporterii să încerce o preluare a puterii cu forța. Apoi, nici unul dintre cei doi pierzători nu face eforturi pentru a opri ceea ce foarte mulți observatori consideră a fi o tentativă de lovitură de stat. Din contra, tăceri complice sau afirmații ambigue contribuie la agravarea situației.

Uimirile post-factum ale analiștilor sînt doar parțial justificate. Atît Donald Trump, cît și Jair Bolsonaro avertizaseră din timp că nu vor recunoaște un rezultat defavorabil.

Statele Unite și Brazilia nu sînt singurele țări în care, în vremurile recente, cineva a considerat că violența este o metodă acceptabilă pentru rezolvarea unor conflicte politice. Nu demult, în Germania a fost arestat un grup de extremiști excentrici care plănuiau un atac asupra Parlamentului din Berlin și preluarea puterii prin atentate asupra infrastructurii energetice a țării menite să creeze confuzie și teamă în rîndul populației și autorităților. Un complot serios cu accente stranii – membrii grupului, între care și cadre militare active, nu recunosc legitimitatea republicii germane, iar liderul lor este membru al unei foste familii aristocratice a cărui parteneră de viață este o rusoaică.

Inclusiv în România s-a vorbit despre astfel de acțiuni atunci cînd, în decembrie 2021, lideri ai AUR și ai unor mișcări civice extremiste au pus la cale un miting ce a degenerat în violență în fața clădirii Parlamentului în urma căruia cîteva mașini ale corpului diplomatic au fost avariate.

În toate aceste cazuri s-a rostit cuvîntul „fascism“. Cel mai recent a făcut-o președintele Braziliei, Lula da Silva, în timp ce evalua distrugerile provocate de militanții pro-Bolsonaro. E cumva de înțeles. Metodele par similiare: marșul lui Mussolini asupra Romei din 1922 e modelul cel mai des invocat. Retorica e și ea asemănătoare. Naționalismul, respingerea ordinii democratice și dorința absurdă de revenire la o epocă de aur fantezistă.

Pînă la un punct, comparația e validă. Însă, la o privire mai atentă, ea poate fi folosită doar în descrieri foarte generale ale fenomenului. Diferențele sînt măcar la fel de importante. Prima și cea mai importantă este că nici în Statele Unite, nici în Brazilia sau Germania mișcările contestatare violente nu sînt pe placul populației. Oamenii pot fi de acord parțial sau în întregime cu argumentele protestatarilor, însă nicăieri nu s-a format o majoritate care să fie de acord cu preluarea prin forță a puterii. În fapt, alegerile democratice rămîn forma favorită de exprimare politică în toate aceste societăți. A doua diferență relevantă stă în curajul principalilor beneficiari de a-și asuma o insurecție. O decizie de acest fel vine la pachet cu riscuri majore pentru oricine ar pune-o la cale. Din 25 de arestați în Germania, 23 sînt încă în închisoare și e de așteptat să rămînă multă vreme acolo. De asta, de cele mai multe ori, potențialii beneficiari ai acestor mișcări stau departe de ele, așteptînd să vadă dacă reușesc. Se mulțumesc să facă mici gesturi echivoce de complicitate pe care le pot oricînd reinterpreta dacă situația se complică.

Trump nu s-a aflat în fruntea manifestanților care au atacat Capitoliul, Bolsonaro se afla tocmai în Florida așteptînd să fie chemat să preia puterea. În România, chelnerii ideologici de la AUR amestecă constant felurile de mîncare pe care le servesc propriilor adepți și nu cred că îi bănuiește nimeni că au suficientă determinare pentru a pune la cale o lovitură de stat. Par mai degrabă mulțumiți cu micile avantaje oferite de reprezentarea politică formală. Pensie specială, călătorii în interes de serviciu etc. AUR e compus mai degrabă din reacționari de berărie decît din revoluționari. Și ăsta nu e un lucru rău.

Apoi, din toate aceste mișcări lipsește cultul morții și al sacrificiului din care extremiștii altor vremuri făcuseră o piesă centrală a acțiunii lor politice. E frustrare, nu disperare.

Sînt toate astea fascism? Cred că termenul trebuie folosit cu prudență. În primul rînd pentru a nu minimaliza ororile fascismului original. Apoi pentru că, dacă ne grăbim astăzi cu astfel de etichete, mîine s-ar putea să trebuiască să inventăm altele. Nu în ultimul rînd, catalogînd participanții la aceste mitinguri drept fasciști, premisa de la care plecăm e că ei nu trebuie ascultați. E o declarație de abandon. Or tocmai asta ar putea crea o problemă mult mai mare în viitor. Dincolo de responsabilitatea directă a celor care îi conving să acționeze violent, trebuie făcute eforturi pentru recuperarea acestor membri ai societății. Evident, atunci cînd e posibil. Refuzul de a încerca măcar mărește prăpastia care îi desparte de restul lumii. Abia atunci apar disperarea și fanatismul.

E fascism, dacă vreți. Dar unul de grădină, incipient. O buruiană care crește prin grădinile noastre, dar pe care, deocamdată cel puțin, știm cum să o ținem sub control. Toate exemplele de mai sus dovedesc asta.

■ ■ ■

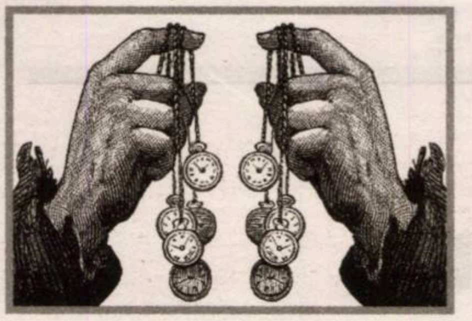

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

A rămîne sau a pleca?

Nu cred că există mulți români (sau mulți est-europeni) care să nu fi trăit, după al doilea război mondial, patosul acestei (destinale) întrebări. Un răspuns hotărît poate fi și un bun început de soluție existențială, dar și preludiu al unui eșec. Adesea, cele două variante se împletesc straniu într-un unic peisaj interior. Odată decizia luată, ai parte și de beneficii, și de blocaje, și de euforii, dar și de penumbre... Un excelent film polonez (Cold War) *din 2018, în regia lui Pawel Pawlikowski, oferă o melancolică imagine a acestei insolubile duplicități. Nu există soluție optimă, ci doar o destrămătoare experiență a suspensiei. Filmul mi-a reamintit un episod autobiografic de la începutul anilor ’80. Fusesem lăsat să preiau o bursă Humboldt la Heidelberg, cu sugestia „delicată“ a unui ofițer autohton de a nu mă grăbi să mă întorc... (era imediat după furtuna Meditației Transcendentale și se încerca relativizarea „victimelor“, eventual prin evacuare...). Odată ajuns în Vest, am primit, inevitabil, sfaturi și oferte de a nu mă mai întoarce în țară. O propunere în acest sens a venit din partea Monicăi Lovinescu și a lui Virgil Ierunca. Le-am răspuns printr-o scrisoare pe care o reproduc mai jos la capitolul „memorialistică“. Dar reiau, în acest context, și un text pe care l-am scris în 2006, un fel de presentiment al filmului polonez.*

■ Mai întîi, fragmentul epistolar adresat cuplului Monica-Virgil, ca explicație a deciziei mele de a mă întoarce în România:

„...Există o Românie în utopia căreia trăiesc de cînd mă știu, fie căutîndu-i supraviețuitorii, cîți mai sînt, fie citindu-i cărțile, cîte s-au putut scrie, fie ascultînd, în copilărie, amintirile cîte unui unchi sau ale cîte unei mătuși despre «vremurile de altădată». Există o aromă a acestei Românii, o gestică a ei, un tabiet al ei; există, pe scurt, o stilistică a acestei Românii la care poți visa încă se te întorci. La ce altă Românie te mai poți întoarce? Pe măsură ce se apropie ora plecării îmi e tot mai limpede că mă întorc spre o abstracțiune. De fapt, nu de o întoarcere e vorba, ci de o regresiune, de un reflex arhaic – aproape animal – al vetrei proprii. Mă întorc într-un spațiu în care se merge de la expresie către simpla prezență, de la atitudinea lucidă către tropismul subconștient. Mă întorc la condiția unei așteptări vegetale, a unei înfrîngeri. Firește, și exilul e o înfrîngere. România nu mai poate fi astăzi decît dialogul nostalgic dintre două înfrîngeri: înfrîngerea celor rămași acasă, din resemnare sau lașitate, sau dintr-un abuz al speranței, și înfrîngerea celor pribegi, condamnați să nu poată înainta decît privind îndărăt, spre un *«numinosum»* al obîrșiei. S-a ajuns, cu alte cuvinte, la situația în care parabola fiului risipitor nu mai are sens. Fratele fiului, cel rămas la moșia părintească, și-a pierdut singura virtute pe care o avea, și-a pierdut hărnicia cuminte. Iar fiul risipitor nu mai are la ce se întoarce și riscă să se dizolve în risipirea sa.“ (Heidelberg, 1983)

■ Și iată și articolul scris și publicat în 2006 („Românul în străinătate“):

Orice român aflat, fie și pentru scurtă vreme, în străinătate experimentează, vrînd-nevrînd, patosul și ridicolul dedublării. A călători e, din acest punct de vedere, a petrece un timp în anticamerele schizofreniei. Ești simulan în două locuri, atras de insolitul și de prestigiul unuia, dar și de rutina domestică a celuilalt. Nu te poți abține să asumi pînă la capăt noutatea în care te afli, dar nu poți să te desprinzi de aromele autohtone, de zvonurile spectrale de-acasă. De cînd există Internet, această experiență a bilocației e încă și mai perversă. Ai două serii de gazete, două surse de știri, două categorii distincte de *breaking news*. Un perfect exercițiu de relativism, o instructivă reducere a lucrurilor la scara lor reală. Diaspora trăiește paroxistic această situație, cu efecte uneori destabilizatoare. Dar și sejurul scurt poate avea, tocmai prin scurtimea sa nemiloasă, un bilanț asemănător.

Am cunoscut compatrioți care se comportă atît de diferit acasă față de modul cum se comportă în exil, încît e greu să le mai aproximezi identitatea reală, să decizi unde e autenticitatea și unde deghizamentul. Acasă, exilatul e o combinație de sentimentalism agrar și delir pedagogic. El vine „de-afară“, din lumea „normală“. Știe, de aceea, mai bine decît tine cum e cu democrația, cu știința, cu îndeletnicirile academice în genere. E iritat de ce vede, sermonizant, la o adică isteric. În patria de adopție e exact pe dos: complexat, obsedat de tema marginalității, temător să nu-și pericliteze statutul și perspectivele. Nesigur pe el, acomodant, ipocrit, diminuat inevitabil de postura sa de „străin“, vorbind (oricît de onorabil) o limbă „străină“, individul preferă să fie mai curînd plat decît îndrăzneț, mai curînd servil decît bățos și sfîrșește prin a dezvolta o adversitate surdă față de gazde. În România e bonjurist, în străinătate e pravoslavnic. În România e sătul de balcanismul dîmbovițean, în Vest e sătul de „fundamentalismul“ liberal, de excesele laicității și ale corectitudinii politice. Idealul ar fi să obțină patalamale și venituri occidentale, dar să devină vedetă printre ai lui, lucru îndeobște greu de împlinit, ceea ce duce, pînă la urmă, la o dublă dislocare. E, adesea, sfîșietor să contempli spectacolul unor inși înzestrați în principiu, dar desfigurați prematur de o stranie aroganță a înfrîngerii. Căci se simt înfrînți chiar cînd nu sînt încă, chiar cînd și-au dovedit hărnicia și o decentă competitivitate. Ei nu vor însă să fie buni printre alții (cum se întîmplă, de regulă, în suprasaturata lume apuseană). Ei vor să strălucească solitar în comunitatea de obîrșie, unde tot felul de neisprăviți, în loc să le ofere osanale și demnități, le ocupă locul. Dacă sînt credincioși, au de străbătut, interior, infernul însuși. Căci trebuie să împace orgoliul cu smerenia, să adopte teoria iubirii pe un fond de ură smintitoare, care le otrăvește fiecare clipă. Lor și celor din jur. Supărați (simultan sau alternativ) și pe conaționali, și pe „străini“, intoxicați de frustrări și ambiții de nedomesticit, cînd cățărați pe cai mari, cînd înnoroiți în afecte tulburi, deprimați, îndîrjiți, oamenii aceștia sînt o emblemă a nefericirii. Ei nu se mai simt bine nicăieri, nu mai aderă la nici un loc, decît prin respingerea resentimentară a altuia. Pînă în 1989, vina integrală pentru asemenea destine fisurate o purtau istoria, regimul comunist, Cortina de Fier. Dar după 1989, indiferent cîte dificultăți și dezamăgiri a avut de oferit România cetățenilor ei, vina devine individuală și are drept surse vanitatea, provincialismul, egolatria.

■ ■ ■

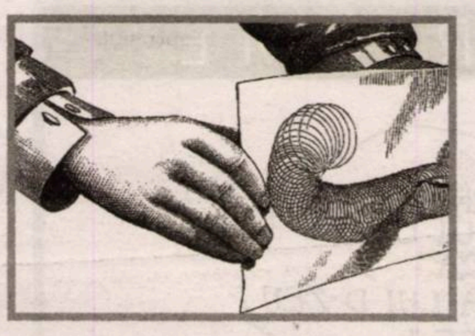

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Cultura mozaic

Sînt destule lucruri care nu s-au schimbat de două mii și mai bine de ani: lupta pentru putere, corupția autorităților publice, demagogia, dar și atîtea idei despre stat, popor, elite, educație, sex, religie și cîte și mai cîte. Omul, în datele lui sufletești esențiale, în aspirațiile lui fundamentale, în erorile și pasiunile lui capitale, e același azi și acum multe secole, oricît de mari ar fi diferențele în tehnologii și felul material de viață. Dacă n-ar fi așa, n-am continua să citim cu pasiune textele politice și morale ale vechilor filozofi, precum Platon, Aristotel, Machiavelli sau Hobbes. N-am continua să citim literatura epocilor trecute, să iubim muzica și arta lor. A citi *Principia Mathematica* a lui Newton poate face azi numai interesul cîtorva istorici sau pasionați ai științei, iar *Fizica* lui Aristotel aproape că nu mai are nici o propoziție corectă. Dar teatrul lui Sofocle și Aristofan se joacă încă cu succes pe scenele lumii, ca să nu mai vorbim despre cel al lui Shakespeare.

Există însă și lucruri care totuși s-au schimbat și care, atunci cînd le percepem schimbarea, ne umplu de uimire. Printre ele este ceea ce numesc „unitatea culturală“ a unor epoci care, de aceea, mi se par privilegiate. Pentru noi, care trăim în societăți profund scindate în mai multe culturi aproape incompatibile, unde diferitele generații, poporul și elitele, religioșii și agnosticii, autohtonii și imigranții etc. trăiesc în sfere culturale foarte diferite, este aproape de neînțeles o asemenea unitate din alte civilizații. Să ne reprezentăm un concurs teatral de Dionisii, la Atena. Mii, poate zeci de mii de oameni – bărbați, femei, tineri, vîrstnici, bogați, săraci, aristocrați, sclavi, zilieri, adunați într-un amfiteatru –, pentru trei zile ascultau, plîngeau și rîdeau laolaltă la aceleași tragedii sau comedii. Îi încîntau dramatismul personajelor lui Euripide, sesizau împreună fanteziile amuzante ale lui Aristofan, iubeau corurile lui Sofocle, compătimeau căderea tragică a eroilor. Piese care azi fac deliciul mai ales al oamenilor cultivați erau pe vremea aceea parte a culturii populare, dar și a culturii „înalte“. Ceva asemănător s-a întîmplat și în Anglia elisabetană și apoi, iarăși, cu opera din Italia secolului al XIX-lea: un gen dramatico-muzical deopotrivă popular și elevat, subtil și totuși inteligibil pentru popor, ca și pentru burghezi, universal iubit, universal judecat. Căci și opera, și teatrul grec sau elisabetan erau judecate nu de un corp de experți, ci de poporul întreg, care prin participare, prin vot, prin aplauze sau prin fluierături, dădea sentințe, în general uimitor de juste și de bun gust.

Astăzi, noi, postmodernii, trăim în culturi mozaic, fiecare comunitate fiind instalată ferm pe pietricica ei colorată, care aproape a pierdut legătura cu restul mozaicului. (Sau poate trebuie să te depărtezi la o distanță prea mare ca să percepi ansamblul.) Gusturile sînt atît de diferite, încît un spectacol deopotrivă de masă, dar și elevat și profund, pare aproape cu neputință. Un film mediocru, precum *Teambuilding*, al cărui aproape unic merit pare să fie ironia bălărioasă la adresa romglezei corporatiste, obține zilele astea încasări de milioane de euro, rulînd numai cîteva săptămîni, și entuziasmează o parte a Internetului. O altă parte îl detestă – pe nedrept, totuși. În schimb, filmele foarte valoroase, de artă, ale unui Mungiu, Netzer, Jude etc., premiate pe bună dreptate la festivaluri internaționale, rulează – cînd se mai întîmplă – cu săli dezolant de goale. Ambele aspecte sînt simptomatice pentru „cultura mozaic“, unde arta elitelor și arta de masă nu mai au nici o legătură. Ce să mai vorbim despre concertele de muzică, unde chiar sciziunile generaționale sînt tot mai radicale…

Fenomenul sciziunilor culturale e, desigur, vechi în Europa. Cred că datează cel puțin din secolele XVII-XVIII, cînd cultura aristocratică, cultura burgheză și cultura populară s-au separat. La noi, secolul al XIX-lea a fragmentat societatea aproape complet din punct de vedere cultural: pe de o parte, o elită occidentalizată – pe de alta, o cultură țărănească cu aculturațiile ei „tîrgovețe“. Consumerismul care a irupt după 1990 și noile media au accentuat enorm diviziunile socio-culturale, lăsîndu-ne tot mai segregați după comunități culturale devenite incompatibile. Eu, unul – mărturisesc –, aproape că nici nu mai înțeleg bine ce-și spun adolescenții de azi, cînd îi aud vorbind prin autobuze sau la o terasă. Teoretic, școala ar trebui să fie un factor de unificare, dar capacitatea ei unificatoare – cîtă mai există – e contrariată și anihilată de forța segregantă a rețelelor de socializare, a căror principală virtute pare să fie crearea de „culturi“ separate, cvasi-autosuficiente, și care se înțeleg mutual tot mai greu și se detestă reciproc tot mai mult.

Închiși, așadar, aproape ermetic fiecare în bula noastră, incapabili să iubim și să apreciem ceea ce alții, din altă bulă, iubesc sau apreciază, în cel mai bun caz mai păstrăm numai atîta: nostalgia unei unități și comuniuni pierdute.

Fericite deci epocile, fericite civilizațiile unde și masele, nu doar elitele lor, se entuziasmau, plîngeau, aplaudau împreună, urmărindu-i pe scenă pe un Oedip, pe un Lear ori pe un Rigoletto! Prin vălul timpului privim cu admirație și cu uluire la publicul de atunci: ce oameni grozavi – asemănători cu noi și totuși atît de diferiți – au fost aceia!

■ ■ ■

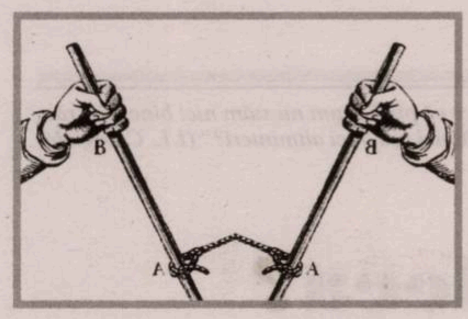

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Ispitirea ispitelor

pentru că de revelion multă lume va fi luat hotărîri majore și își va fi făcut promisiuni ferme pentru anul care-ncepe. Pînă la un punct, aceste *New Year's resolutions*, cum le-ar zice americanu', sînt de înțeles. Avem nevoie de repere, oricît de convenționale. Pe noi, postmodernii, ne fascinează tot mai mult cifrele. Într-o lume care ne apare din ce în ce mai absurdă, cifrele ne oferă iluzia stabilității, a certitudinii. Cînd nu mai ești sigur care ți-e rostul pe lume, e reconfortant să știi că 2 + 3 = 5. Cînd lumea se dezvrăjește, cum zicea Max Weber, și timpul pare a-și fi ieșit din țîțîni, vorba lui Hamlet, îți poți găsi mîngîierea fie în lumea vrăjitorului Harry Potter, fie în cea a abacului sofisticat, cunoscut și sub numele de computer. Nu visezi că vei slăbi făcînd mai multă mișcare, ci mergînd 10.000 de pași zilnic. Fix 10.000, pentru că e o cifră rotundă. Și-atunci e normal să nu te lași de fumat pe 31 decembrie, ci de la 1 ianuarie. Și uite-așa, hotărîrile de Anul Nou ne întrețin iluzia că putem controla viitorul, că sîntem stăpînii timpului și, implicit, ai propriului destin.

Stăpîni, stăpîni, dar, pare-se, nu putem lua orice fel de decizii. Pentru a (re)folosi exemplele de mai sus, încă n-am auzit pe nimeni luînd hotărîrea ca, de la 1 ianuarie, să se apuce de fumat sau să-și propună să se mai îngrașe zece kilograme pînă la sfîrșitul anului, mîncînd zilnic o porție zdravănă de slănină. N-am auzit de nimeni care, la cumpăna dintre ani, să izbească de pămînt paharul cu apă și să-și jure că va bea numai alcool după miezul nopții, chit că, teoretic vorbind, nu ar exista nici o piedică în acest sens. Am auzit doar de oameni care, într-o formă sau alta, își propun să lupte împotriva unor ispite. Nici liderii politici nu sînt scutiți de asemenea „obligații“ în mesajele lor de Anul Nou. Ați auzit vreodată vreun politician promițînd că la anul va face tot posibilul să sporească de zece ori corupția sau că va încuraja și mai abitir cultul personalității? Pare-se că sîntem, cu mic, cu mare, condamnați la decizii sănătoase, de bun-simț, decizii de care nu s-ar rușina nici părinții, nici copiii, nici medicii, nici pacifiștii, nici duhovnicii, nici nimeni. De Anul Nou ne condamnăm singuri, de bunăvoie și nesiliți de nimeni, la bunătate și înțelepciune.

Pe urmă, ne mai trece. Unora mai repede, altora mai tîrziu, entuziasmul de la revelion începe să ni se tocească. La ora la care citiți aceste rînduri, unora dintre noi le va fi trecut deja. Nici o problemă. Că aceste *New Year's resolutions* par a fi făcute taman pentru a fi încălcate e un fapt acceptat tacit și pe jumătate iertat din capul locului. Dar, fie că reușim să ne ținem de hotărîrile luate, fie că nu, cîteva învățăminte tot putem trage. Mai întîi, constatarea optimistă: dacă e să ne luăm după calitatea și scopul deciziilor luate din proprie inițiativă de Anul Nou, putem zice că sîntem, de la natură, înclinați spre bunătate. Ne dorim, mai mult sau mai puțin instinctiv, doar lucruri bune. Cumva, însă, și aparent tot de la natură, una vorbim, alta fumăm, vorba lui Arghezi (zice-se). „Căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvîrșesc“, constata deja Apostolul Pavel (Romani 7:19). Iată o lectură obligatorie pentru toți entuziaștii hotărîrilor de Anul Nou, pentru a înțelege mai bine la ce se înhamă: „Căci nu săvîrșesc ceea ce voiesc, ci fac ceea ce urăsc“ (Romani 7:15).

La o primă vedere s-ar putea crede că Apostolul e complet neputincios în fața unor constrîngeri exterioare, un soi de marionetă ale cărei mădulare sînt trase fără împotrivire de către sforile păcatului. Degeaba ar vrea să meargă la dreapta, pentru că răul îl trage la stînga. Degeaba vrea să se ridice, că păcatul îl silește să se coboare ș.a.m.d. Legea păcatului se înfruntă cu legea minții și cîștigă (Romani 7:23). La o privire mai atentă, însă, același apostol se dovedește perfect capabil să reziste oricăror ispite, îmbrățișează celibatul și face față tuturor încercărilor prin care trece în misiunea sa de „apostol al neamurilor“. Altminteri nici n-ar fi putut avea succes în Atena, printre epicurienii și stoicii pentru care menirea filosofiei era să te învețe cum să-ți rînduiești bine viața (Acte 17). „Una vorbim, alta fumăm“ era de neconceput, pentru că e absurd să-ți furi singur căciula. Una e să îi păcălești pe alții, alta să te păcălești singur.

Și-atunci? Cum facem să ne ținem de ceea ce vrem la nivel declarativ? De bună seamă, o discuție amănunțită pe acest subiect ar depăși limitele acestui text, însă cîteva observații ajutătoare putem încerca. Mai întîi, că voința trebuie să-și cunoască putința. Nu degeaba la intrarea la Oracolul din Delphi prima inscripție era „Cunoaște-te pe tine însuți“. Pentru filosofia greacă, această cunoaștere era începutul a toată înțelepciunea. Stoicul Epictet, bunăoară, le recomanda învățăceilor să-și ajusteze dorința de a-și controla poftele în funcție de putința fiecăruia la momentul respectiv. Înfrînarea, spunea el, aidoma sportului, presupune antrenament susținut. Anduranță. Fără un antrenament dur, pe termen lung, te poți prezenta la Olimpiadă doar pentru a te face de rușine (metafora îi aparține). Sufletul nu trebuie îmbrîncit sau amenințat, pentru că îmbrîncelile, în acest caz, nu rezolvă nimic. E nevoie de înghiontiri.

Aici e-aici: cum să-ți înghiontești, eficient, sufletul? Aparent doar paradoxal, păcălindu-l încă o dată. Păcălindu-i păcălirea. Ispita rea care păcălește voința bună poate fi păcălită la rîndul ei, folosind, vorba unui amic din tinerețe, „tehnica delfinului“. Pentru că delfinul nu se dresează cu amenințări și pedepse, ci, dimpotrivă, cu pește. În ziua de astăzi, politicienii și oamenii de afaceri, deopotrivă, vorbesc despre *„nudging“*, dar ideea este aceeași – nu forțezi oamenii să voteze X, să mănînce verdețuri în loc de carne sau să-și cumpere ultimul model de iPhone, pentru că-ntotdeauna vor găsi mijloace de a scăpa de obligații. Le dai, în schimb, un ghiont gentil și-i încurajezi să voteze X, să rîvnească la verdețuri sau să simtă că nu mai pot trăi fără ultimul model de iPhone. Folosind aceeași metodă, pofta rea poate fi înlocuită cu pofta bună.

Pentru că nu doar oamenii sînt slabi de îngeri, ci și ispitele. Și ispitele sînt slabe de înger. Și ispitele pot fi ispitite. Nu degeaba același Apostol Pavel mărturisea: „Cînd sînt slab, atunci sînt tare“ (2 Corinteni 12:10).

***Alin Fumurescu** este* associate professor *la Departamentul de Științe Politice al Universității din Houston, autor al cărții* Compromisul. O istorie politică și filozofică *(Humanitas, 2019).*

▪ ▪ ▪

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

La Azuga (I)

„Cel mai industrial oraș din toată țeara, are șase fabrici“ – așa relata presa de început de secol XX despre Azuga. Prin lentila prezentului, nu am fi zis, să recunoaștem, oricît de drag ne este unora locul. Iată de ce aproape mereu este binevenită și bine privită și o lentilă a trecutului – în acest caz, cartea istoricului Dorin Stănescu, intitulată *Șampania regilor* (Polirom, 2022). Pînă să ajungi la istoria fascinantă a primei fabrici de șampanii din România, care încă există și funcționează *(Santé!)*, nu ai cum să nu te rătăcești (nu de la șampanie) prin istoria cătunului numit Între Prahove, unde în 1800 se stabilea primul locuitor, proprietar al unei turme de oi. Pînă spre finalul secolului, imaginea a rămas aceeași, a unei așezări modeste, cu noroc de la natură avînd în vedere așezarea geografică. Norocul a venit ulterior și de la istorie în contextul procesului de modernizare a statului român din secolul al XIX-lea, sub auspiciile regelui Carol I. Din 1881, Între Prahove a devenit oficial Azuga, fapt determinat în mare parte de deschiderea gării cu acest nume (1879) pe traseul feroviar Ploiești-Predeal-Brașov.

Transformarea localității de pe Valea Prahovei a îmbrăcat hainele industrializării. Și a cam avut ce să îmbrace. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au fost înființate o fabrică de cașcaval, una de sticlă, apoi o fabrică de cherestea și bețe de chibrituri, plus una de var negru. Au urmat Fabrica de Ciment și Fabrica de Postav, alături de Fabrica de Bere și Fabrica de Mobilă Ludwig Rhein & Cie. Între timp apăruse și depozitul de vinuri Rhein & Cie, iar din 1912 Azuga a devenit comună de sine stătătoare, cu întreaga paletă de instituții administrative necesare – școli, spital, poștă, gară, plus cinematograf (da, da, cinematograf), hoteluri, restaurante, asociații sportive și culturale.

Nu este de mirare că presa epocii compara Azuga cu un orășel elvețian sau o asemăna cu Manchester ori Liverpool, pe fondul saltului industrial imens pe care îl făcuse. Mai mult chiar, se distingea în tabloul localităților montane românești, dînd mai degrabă senzația de orășel american, dinamic și ancorat în realitate, așa cum interesant subliniază istoricul Dorin Stănescu.

Închideți ochii și vă imaginați?

Ochii, însă, trebuie deschiși degrabă, a venit Primul Război Mondial. Azuga se afla la doar șapte kilometri de granița cu Imperiul Austro-Ungar. Istoria nu avea să fie una simplă în continuare, dar așa-i istoria, mai și cazi.

Ca pe pîrtia Sorica.

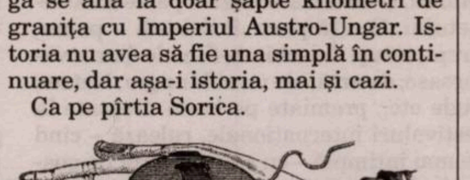

BARBURISME

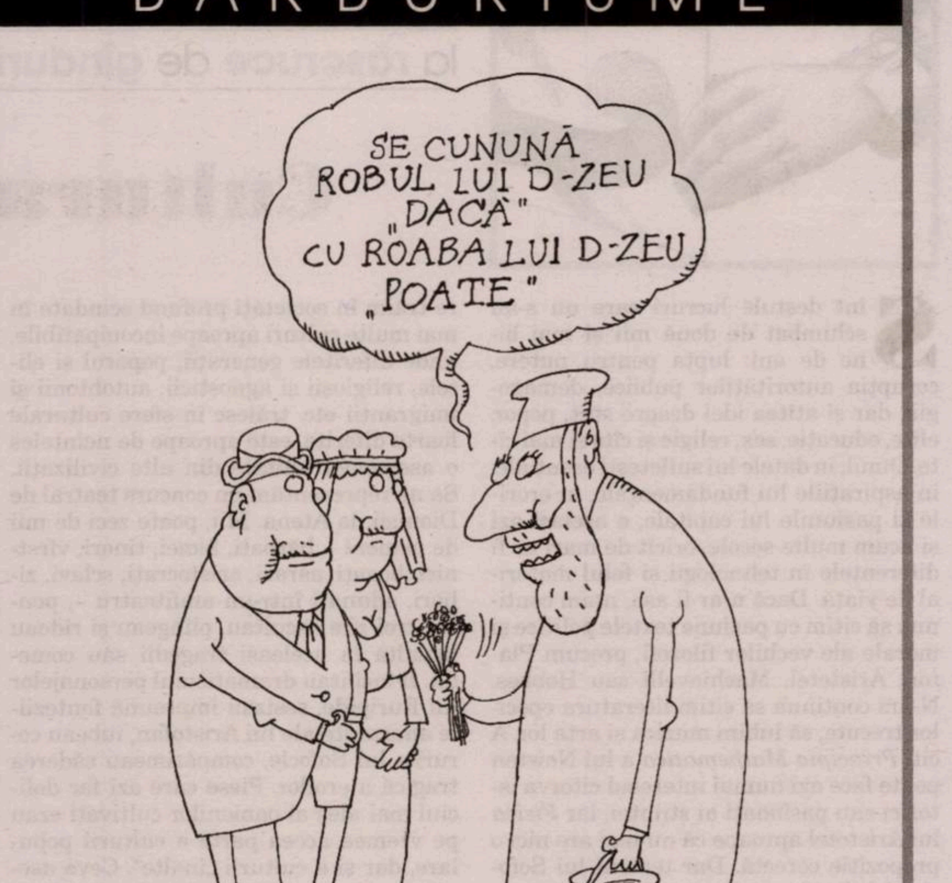
SE CUNUNĂ ROBUL LUI D-ZEU „DACĂ" CU ROABA LUI D-ZEU „POATE"

Desen de Ion BARBU

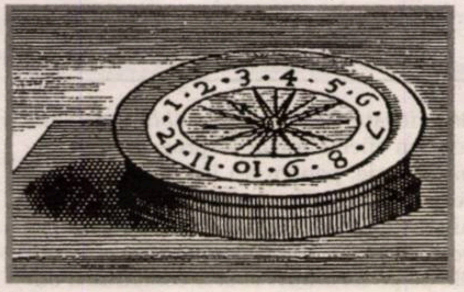

Anda DOCEA

vîrsta medie

Comoara e pretutindeni

c A. Docea

Am crescut, în perioada comunistă și imediat după, cu cărți în care un grup de adolescenți pleca într-o excursie, o „expediție“, cum îi ziceam noi, de regulă pe munte, la o cetate veche sau într-un loc unde se presupunea a fi fost ascunsă o comoară. Rolurile în mica echipă erau împărțite, existau mereu un băiat descurcăreț și unul invidios, un altul care rătăcea drumul sau nu mai putea merge, o fată spre care simpatiile se îndreptau sub forma unor bilețele nesemnate sau fructe uitate strategic. *Cireșarii* a fost întotdeauna cartea-reper, pentru că deja iubeam personajele, iar intriga avea mereu un iz de roman polițist, dar mai existau și altele, mai puțin cunoscute, în care eroii aflați în pragul adolescenței, ca și mine, găseau mereu ceva de explorat.

De 1 Iunie 1988, am primit de la tata cartea *Unde ajung doar vulturii*, scrisă de Ion Florian Panduru. Povestea era despre niște copii care, rămași fără profesor, hotărăsc să urce în Munții Cernei și să facă traseul singuri. Dincolo de aventurile lor, n-am uitat pînă azi dialogul cu care se termină cartea. Ca să participe la ascensiune, cel mai puțin rezistent dintre ei fusese momit cu ideea că sus vor găsi o comoară. Ajuns în vîrf, întreabă: „Unde-i comoara?“. I se răspunde: „N-o vezi? E peste tot. Iat-o“.

Aveam să urc în Munții Cernei 28 de ani mai tîrziu, tot în iunie, într-o excursie de trei nopți, cu dormit la cort și oprit în fiecare zi în alt loc, un exercițiu destul de dificil, pe care nu știu dacă l-aș mai repeta. Cu vîrsta, au devenit vitale două lucruri: cafeaua de dimineață și lipsa frigului, dar, presupunînd că acestea ar fi bifate, puține experiențe se compară cu momentul în care deschizi cortul și vezi un răsărit de soare pe munte, aflîndu-te deasupra lumii. Cînd urci pe traseu, perspectiva ta asupra problemelor de zi cu zi se schimbă cu fiecare pas, le lași tot mai departe, după un perete de sticlă care le izolează sonor încît să nu te mai strige. E nevoie de multă liniște în jur pentru ca vocile din mintea ta, furioase, critice, temătoare, agasante, să devină la fel de importante ca sonorul unui film mut.

În *Lecții de magie* (Editura Humanitas, 2015, traducere de Cornelia Dumitru), Elizabeth Gilbert transformă frica într-un pasager indispensabil oricărei incursiuni pe tărîmul rezultatelor incerte, dar îi atribuie din start un loc pe bancheta din spate a mașinii. Îi pregătește chiar și un discurs de bun-venit, ca la începutul oricărei aventuri: „Creativitatea și cu mine sîntem singurele care vom lua decizii în această călătorie. Accept și respect faptul că faci parte din această familie și de aceea nu te voi exclude niciodată din activitățile noastre – numai că nu-ți vom urma niciodată sugestiile. Poți să iei loc și poți să te exprimi, dar n-ai voie să votezi. N-ai voie să te atingi de hărți; n-ai voie să sugerezi alte rute; n-ai voie să umbli la temperatură. Scumpo, n-ai voie nici măcar să te atingi de radio. Dar mai presus de toate, draga și vechea mea prietenă, n-ai sub nici o formă voie să conduci“. Mă gîndesc mult la metafora aceasta de cîte ori plec într-o călătorie, și se întîmplă destul de rar pentru că sînt prea multe lucruri care ar putea merge prost, pe care nu le pot controla, care mă fac să mă tem. Pe munte, la înălțime, este cu atît mai dificil. Poți rămîne fără talpa de la un bocanc pe Omu (scriu din experiență), poate fi cumplit de frig sau prea cald, mai multă zăpadă decît te așteptai sau o ploaie continuă, poți să n-ai la tine medicamentele potrivite pentru ceva ce tocmai începe să te supere sau să se termine apa. De fiecare dată, încerc să împing frica mult în fundul rucsacului, undeva între sacul de dormit și polarul de rezervă, amintindu-mi că o să fie vocală, dar n-o s-o las să conducă. Chiar dacă bagajul e considerabil mai greu din cauza ei.

Am petrecut Revelionul la peste 2.000 de metri altitudine, cu frica uitată în rucsac și cu peretele de sticlă tras ca un plafon peste universul lăsat în urmă. Cu cîteva minute înainte de miezul nopții, am ieșit sub stelele care păreau aproape și deasupra Bușteniului de departe, transformat într-o mică insulă de lumini și artificii. Am încercat să-mi imaginez oamenii veniți în stațiunea montană pentru Revelion, cuplurile la început de drum sau care s-au străduit să-și culce din vreme copiii, femeile cu rochii strălucitoare și bărbații care făcuseră rezervări timpurii, adulții cu vieți mincinoase sau cei care încă mai cred că există onestitate în acest „bîlci al deșertăciunilor“, toți ciocnind și bucurîndu-se de același moment dintre ani pentru că începuturile ne dau senzația că mai avem o șansă. Mi-am dat seama că așa m-am simțit mereu, privind lumea de dincolo de geam ca pe un film mut, căutînd comori în alte locuri decît au fost îngropate, după hărți care n-au mai fost actualizate, cum fac cireșarii. Stînd în bătaia vîntului ca un lampion colorat, dintre cele pe care le lansezi și le urmărești cu privirea pînă la linia orizontului, temîndu-te să nu se prăbușească sub povara dorințelor, printre alte lampioane care fac ca, acolo sus, comoara chiar să fie pretutindeni.

■ ■ ■

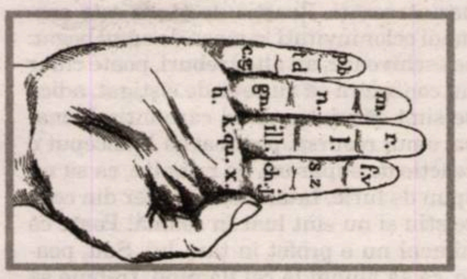

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

O constantă a umanității

Voi vorbi, vai, despre deșertăciune. Admit, noțiunea nu reprezintă cel mai optimist și fericit mod de a începe o discuție și, mai ales, o analiză. Totuși, termenul pare, în felul lui, inevitabil. Dacă vrei să te referi, fie și indirect, așa cum voi face eu imediat, la faimoasele cuvinte din cartea (biblică) a Ecleziastului, nu prea mai ai alte opțiuni. Respectivul verset, vă amintiți cu siguranță, este: „Iată deșertăciunea deșertăciunilor, toate sînt deșertăciune!“ *(Ecleziastul* I.3). Nu la el însă m-am gîndit neapărat, ci la conotațiile sale, care au inspirat măcar două romane celebre din literatura engleză. Primul îi aparține lui John Bunyan, un scriitor puritan cu vocația alegoriilor religioase, fiind considerat de mulți istorici literari o adevărată piatră de temelie a genului epic în Marea Britanie. Se intitulează *The Pilgrim's Progress / Călătoria pelerinului* și „ne educă“ în spiritul neatașamentului față de valorile lumii materiale – nu doar efemere, ci și înșelătoare. Supuse carevasăzică *deșertăciunii*. Al doilea, mult mai subtil, e o operă victoriană, avîndu-l ca autor pe Willliam Makepeace Thackeray. Mă refer la *Vanity Fair*, tradus la noi, cît se poate de elocvent, drept *Bîlciul deșertăciunilor*. Evident, tot ideea de *vanitas vanitatum, omnia vanitas* constituie, și pentru Thackeray, nucleul parabolic al cărții, dar maniera în care scriitorul se raportează la acest principiu din *Vechiul Testament* te pune pe gînduri și, mărturisesc, de aici, din „metafizica“ literară a lui Thackeray, mi-a venit în minte problema complicată, gravă, a „deșertăciunii“.

În text, „obiectivul“ narativ se focalizează, predominant, pe un personaj feminin, Rebecca Sharp, care are toate atributele femeii europene de tip nou, specifice adică epocii (emancipate) a industrializării: frumoasă, educată, autonomă și ambițioasă. Ea urcă remarcabil pe scara socială, căsătorindu-se cu un aristocrat și intrînd, treptat, în cercurile engleze cele mai elitiste, în ciuda originilor sale modeste (este fiica unui pictor alcoolic, decedat timpuriu, în datorii, lovit de teribila maladie *delirium tremens*, și a unei dansatoare franceze – probabil o prostituată – care o părăsește, de altfel, încă din copilărie). Rebecca (Becky) nu se lasă copleșită de tribulații și arată, cum spuneam, un pragmatism demn de toată admirația. Pînă într-o zi însă, cînd roata istoriei se întoarce subit împotriva ei, de la un amănunt mai curînd stupid, dacă nu în totalitate absurd. Soțul (Rawdon Crawley) o suspectează de adulter și o repudiază vehement. Șocul destrămării cuplului devine, pentru Becky, atît de dur, încît nu-și mai regăsește ulterior calitățile de supraviețuitoare, ce o particularizaseră și o propulsaseră odinioară în interiorul sistemului. Sucombă, iar, în final, o descoperim, prin intermediul prietenei ei celei mai bune, Amelia Sedley, trăind, periferic, undeva în Belgia. A ajuns, vai, prostituată și alcoolică. Thackeray se dovedește un prozator naturalist *avant la lettre*, pedalînd pe cartea eredității fatale și a determinismului biologic. Becky, aidoma personajelor naturaliste de mai tîrziu, își asumă „fișa clinică“ și se transformă, brutal, *în propriii părinți*.

Iată – nu-i așa – „deșertăciunea deșertăciunilor“. Neîndoios. Totuși, trebuie constatat că destinul „deșart“ mic al Rebeccăi nu face decît să deschidă porțile unei alegorii a destinului „deșart“ mare, derulat la scară istorică. De fapt, pe palierul lui, al destinului așa-zicînd „istoric“, ar fi de căutat miza romanului lui Thackeray, cea care îi și conferă complexitatea menționată mai sus. În fundalul epic, cititorul atent va identifica acest „destin mare“ cu ușurință. Acțiunea se desfășoară în contextul bătăliei de la Waterloo, unde Napoleon va fi, se știe, aproape nesperat, înfrînt de armata engleză. Ne referim, prin urmare, la un timp eroic, în care viețile individuale se amestecă, rapid, în magma existenței mari, „istorice“. Deși nu-l vedem niciodată în carne și oase pe împăratul Franței, el este, în realitate, protagonistul volumului. Mai precis, destinul lui fluctuant *(vanitas vanitatum* ori, mai corect spus, *fortuna labilis)*, simbolul prin excelență al deșertăciunii. Al deșertăciunii gigantice. Thackeray nu lasă loc pentru „dileme“. Evoluția rămîne o farsă. O farsă proastă pe care omul o joacă la nesfîrșit, cu fiecare generație nouă care intră pe scena istoriei. Lecțiile trecutului sînt pentru noi, întotdeauna, inutile. Nimeni nu învață nimic din experiențele înaintașilor și toți sfîrșesc prin a le repeta cu entuziasm. Istoriografia, cu momentele sale terifiante, nu ne înduplecă, iar literatura, cu pildele ei moralizatoare, de tipul celei din *Vanity Fair*, nu ne înmoaie. Trebuie să ne trăim viața, trebuie să ne parcurgem istoria, *trebuie să facem greșelile noastre*. Chiar dacă ele sînt, ironic, *și* greșelile celor care ne-au precedat. Spirala deșertăciunii e înscrisă în fibra umană de adîncime, în ADN. Cum am putea-o așadar ocoli?

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

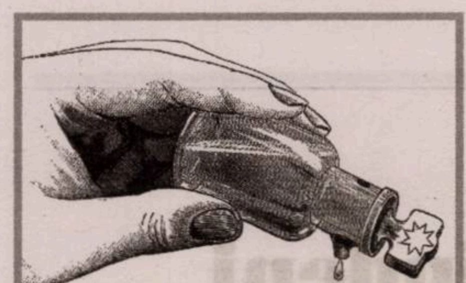

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Automobilistice

Istoria nu foarte veche a automobilului poate fi examinată din perspectivă lingvistică, observînd cum și-au făcut concurență și cum s-au impus pînă la urmă diferitele denumiri, în registrul tehnic și oficial (cu distincții mai riguroase) și în cel colocvial (cu asocieri și dezvoltări expresive). Substantivul neutru *automobil* a fost înregistrat în marele dicționar academic coordonat de Sextil Pușcariu *(Dicționarul limbii române*, Litera A, 1913), fiind definit ca „trăsură care merge singură (fără tracțiune animală sau mecanică, ci pusă în mișcare de un motor lăuntric cu benzină, cu petrol, cu electricitate etc.)“. Dicționarul academic era foarte selectiv în privința neologismelor, așa că includerea sa e semnificativă și o putem atribui fie unei înțelegeri corecte a utilității și a viitorului respectivului mijloc de transport, fie unui prestigiu preponderent lingvistic și cultural al noului cuvînt – preluat din franceză, dar alcătuit din componente clasice, de sursă grecească *(auto)* și latinească *(mobil)*. În franceză, forma *automobile* a fost inițial adjectiv, în sintagma *voiture automobile* („trăsură automobilă“), detașîndu-se apoi ca substantiv în formă feminină; pentru forma din română, se admite uneori și o influență din germană (prin substantivul neutru *Automobil)*.

Cuvîntul circula în presa românească de mai mulți ani; de altfel, primele automobile fuseseră aduse în România spre sfîrșitul secolului al XIX-lea. Ziarele vremii prezentau știri în care se folosea încă sintagma tradusă din franceză, cu *automobil* ca adjectiv; în ziarul *Voința Galaților* din 20 septembrie 1898, se anunța că în ziua precedentă „a sosit în portul nostru această *trăsură automobilă*“, cumpărată de N. Cincu, „mare proprietar rural“. Substantivul s-a impus însă rapid, în forma neutră, pe care o găsim în presa vremii în știri externe – „președintele Camerei a mers în *automobil* din Paris pînă la Saint-Cloud“ *(Opinia*, 31 octombrie 1897) – și interne: „Se zvonește deocamdată că dl Cincu ar fi împrumutat grupului Buhociu *automobilul* său pentru vizite electorale în mahalalele populate de tinere suspinătoare“ *(Voința Galaților*, 25 septembrie 1898). Forma feminină, preluare mai fidelă din franceză, e folosită în contexte comice: „în curînd cetățenii ieșeni vor vedea pe conu Iorgu mînînd singur *Otomobila*“ *(Opinia*, 2 iulie 1898).

În perioada interbelică sînt deja folosite frecvent, în contexte preponderent tehnice și oficiale, termenii *autovehicul* (cu sens mai general) și *autoturism* (cu sens mai restrîns); din formațiile de acest tip s-a desprins abrevierea *auto*, folosită însă în română mai ales adjectival *(concurs auto)*, din cauza dificultății de încadrare morfologică. Dacă franceza a păstrat ca termen curent pe *voiture* („trăsură“), româna colocvială a preferat să specializeze cu acest rol substantivul *mașină* (tot împrumut din franceză, cu sens general – „sistem tehnic“ – și cu multiple particularizări, între care cea automobilistică e doar marginală). *Mașină* era deja folosit cu sensul „automobil“, în concurență cu *trăsură*, la începutul secolului al XX-lea: „recordul *mașinei* de 14 cai putere“; *„trăsură* de 14 cai“ *(Adevărul*, 7 aprilie 1912). Tot în perioada interbelică începe să se folosească sintagma *mașină mică*, inițial chiar pentru a diferenția un anumit tip de automobil: *„mașină mică* tip sport“, anunț publicitar în *Dimineața*, 16 mai 1935, „caut *mașină mică* sau sport“ *(Universul*, 15 mai 1937). În perioada comunistă, sintagma *mașină mică* ajunsese să fie folosită ca sinonim general pentru *automobil:* „Căutau să se îmbrace, să-și cumpere *mașină mică*, asta căutau!“ *(Scînteia*, 3 decembrie 1978); „Are casă în comună, *mașină mică,* e tatăl unui copil“ *(Scînteia tineretului,* 21 iulie 1982); „un nene cu ochelari, care are și *mașină mică*“ *(Steaua roșie*, 19 februarie 1987).

Registrul familiar-argotic actual a dezvoltat o serie de termeni depreciativi pentru mașinile vechi, deteriorate. Mai vechiul *rablă* a devenit termen oficial, inclus în programe guvernamentale; pentru a-l înlocui, vorbitorii recurg la metafore peiorative din domeniul culinar și al gospodăriei: *cazan, tigaie, coteț*. Le ilustrez prin cîteva exemple de pe forumuri și alte comentarii online, fără a ține seama de tendința unor vorbitori de a le diferenția utilizarea (în funcție de marcă, dimensiuni, vechime). Ca orice etichete peiorative, termenii pot trece ușor de la un tip de mașină la altul. *Cazan* e cel mai răspîndit: „principala noutate este că vor putea fi casate două *«cazane»* pentru achiziția unei mașini noi“ (ziaruldeiasi.ro); „ce a reușit Programul «Rabla» în 7 ani, să scoată din circulație peste 200.000 de *«cazane»* pe patru roți (stirileprotv.ro); „văd în trafic numai *cazane* și e trist“ (gadget.ro); „nu e vorba de mașină nouă, e vorba să nu fie un *cazan* care să polueze cît 10 mașini decente“ (reddit.com). Există și destul de multe contexte lămuritoare pentru *tigaie* – „mai puține noxe decît orice *tigaie* de 15+ ani“ (reddit.com); „mă duc în talcioc, iau o *tigaie* nemțească sau engleză cu cîteva sute de euro, dar Euro 6“ (pmb.ro) – și pentru *coteț:* „a dat o grămadă de bani pe un *«coteț»* de mașină“ (dincolodesport.eu); „Clujene, hai și mută-ți *cotețul* de 2000 de euro, că nu se poate lucra la parcarea de la Sala Sporturilor!“ (stiridecluj.ro). Metaforele glumețe sînt parțial motivate de materialul obiectelor („fierătanii“), dar mai au ceva în comun: erodează funcția simbolică a mașinii, asociată masculinității, puterii și aventurii, trimițînd către obiecte specifice spațiului casnic și rolului tradițional feminin.

■ ■ ■

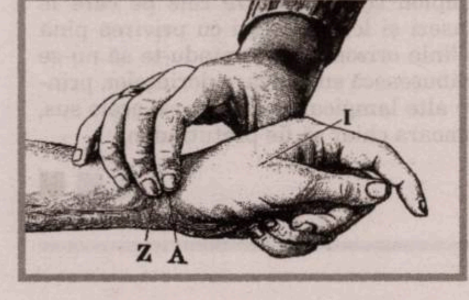

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Un om a dat o cină mare

„Un om a dat o cină mare și i-a invitat pe mulți.“ Recunoașteți, poate, începutul pildei celor invitați la cină, din Biblie, Luca 14:15-24. O pildă pe care eu nu o citesc neapărat în cheie dogmatică.

De ce dă omul o cină pentru alții? Eu văd două explicații. Poate pentru a dărui din ceea ce are și astfel a împărtăși cu alții. Este un gest de autodăruire, din preaplinul meu, un gest de iubire. Dar este și nevoia celui ce dăruiește de a primi prin dăruirea sa. Dacă nu gîndim în termeni materiali, atunci cînd ai de dăruit ceva afectiv, a nu avea cui să dăruiești te poate îneca, te poate sufoca. De aceea căutăm oameni pe care să îi iubim, care să ne fie prieteni: avem un preaplin în noi, nu doar o lipsă. Pe de altă parte, poate omul oferă o masă pentru a se lăuda cu ceea ce are. Nu este un gest altruist, în acest caz, de iubire față de ceilalți. Ci unul de autoadmirație. Poate că omul nostru a fost la început condus de această pornire, dar cred că apoi a schimbat-o cu cealaltă.

„La ora cinei, și-a trimis sclavul să le spună celor invitați: «Veniți, căci acum toate sînt gata!». Dar toți, unul după altul, au început să se scuze. Primul i-a zis: «Am cumpărat un teren și am nevoie să mă duc să-l văd. Te rog să mă scuzi!». Altul i-a zis: «Am cumpărat cinci perechi de boi și mă duc să-i pun la probă. Te rog să mă scuzi!». Altul i-a zis: «Tocmai m-am însurat și de aceea nu pot să vin!».“

Cei chemați îl refuză sub diferite pretexte. Ce văd mai întîi este că omul a chemat la masă pe alții care au (sau au găsit între timp) niște scopuri, mai mult sau mai puțin înalte, mai mult sau mai puțin durabile. Fapt este că ei nu au nevoie momentan de ceea ce omul are de dăruit. Sînt ei de condamnat? Nu cred. Au drumul creșterii lor.

„Cînd sclavul s-a întors, i-a istorisit stăpînului său aceste lucruri. Atunci stăpînul casei s-a mîniat.“

Ce mă interesează aici este mînia. Omul se mînie pentru că este refuzat. E o vibrație joasă, a orgoliului. În mînia sa, omul e dominat de autoadmirație și se simte lovit în orgoliul său. Dar de ce ai vrea să-l forțezi să primească ce ai tu de dăruit pe cel ce nu are nevoie? Poți intra în casa (sau în sufletul) cuiva cu forța, pentru a-i dărui ce ai tu de dăruit? E ca în bancul cu Bulă care a ajutat să treacă strada o bătrînă care nu voia să treacă strada.

„Atunci stăpînul casei s-a mîniat și i-a zis sclavului său: «Ieși repede pe străzile și pe aleile cetății și adu-i aici pe cei săraci, pe cei infirmi, pe cei orbi și pe cei ologi!». La urmă, sclavul a zis: «Stăpîne, s-a făcut ce ai poruncit și tot mai este loc!». Stăpînul i-a zis atunci sclavului: «Ieși pe drumuri și pe la garduri și silește-i pe oameni să vină, ca să mi se umple casa! Căci vă spun că nici unul dintre acei oameni care fuseseră invitați nu va gusta din cina mea!».“

Aici, omul își întoarce darul spre cei ce au deschiderea de a-l primi. Cei săraci, infirmi sau ologi nu sînt neapărat cei numiți astfel. Sînt doar dizabilități simbolice. Aceștia sînt cei care au de primit, sînt disponibili să primească ceea ce omul are de dăruit. Mai mult, cei de pe drumuri și de pe la garduri sînt cei la care nici nu te aștepți, poate, să aibă deschiderea de a primi darul tău. Silirea lor nu este forțarea lor. Verbul, în original, are sensul persuasiunii. Fii convingător cu ei, poate mai mult, alungă-le reticența, anxietatea, teama: vor găsi loc la masa mea. Iar exclamația finală nu aș vedea-o ca pe o sentință îndreptată spre cei ce n-au onorat invitația inițială, ci ca pe o conștientizare a faptului că aceștia nu au nevoie acum de ceea ce am eu de dăruit: știu și accept că cei pe care i-am invitat inițial nu au nevoie de darul meu.

Pe scurt, citesc parabola aceasta îndreptată ca sens spre omul care întinde masa. Este ceva ce învață el: că darul tău nu-l poți oferi cu forța, acolo unde nu este loc pentru el. Că nu poți oferi iubire, prietenie, empatie, sprijin etc. cuiva care nu are nevoie de ele. Dar că mereu va exista cineva care să aibă nevoie de ele. Săracul, orbul, ologul nu sînt cei cu haine murdare, în zdrențe sau cu dizabilități fizice. Sînt cei care au lipsa în întîmpinarea căreia tu poți veni cu oferta ta.

Cum se aplică pilda și această învățătură în educație? Cine sînt oamenii care dau mese mari? Aș spune că sînt oamenii resursă ai sistemului, profesori care au ajuns să aibă un grad de expertiză în anumite domenii sau măcar să aibă o experiență relevantă, care-i distinge prin rezultatele avute, prin maniera de a gestiona actul educațional în ansamblul său. Dar pe cine cheamă aceștia la mesele lor? Omul din pilda biblică îi cheamă mai întîi pe cei apropiați lui sau cunoscuți măcar. Adesea și profesorii aceștia resursă întîmpină refuzul celor pe care îi cheamă. Poate profesorii mai tineri sau mai puțin experimentați din catedră, poate colegii invitați la un cerc metodic, poate chiar și elevii de la școală, pentru care organizează ore suplimentare de pregătire sau diverse alte activități. Se-ntîmplă. Vrei să organizezi o comunitate de învățare și cei de alături nu au timp, nu au disponibilitate, sînt dezinteresați. Reacția acestora este asemeni celor invitați la masă de omul bogat: se eschivează, au alte treburi, poate chiar nu consideră că au ceva de cîștigat, adică se simt sătui. Iar omul care întinde masa, omul resursă, poate avea la început o reacție de supărare, de mîhnire, ca să nu spun de furie. Iată, vreau să ofer din ceea ce știu și nu sînt luat în seamă! Poate că nimeni nu e profet în țara lui. Sau, poate, ca să ajungi la cel flămînd, trebuie să treci prin refuzul celui ce se simte sătul. Adesea, acești profesori resursă sînt mai bine primiți de cei ce nu le sînt aproape, sînt chemați să lucreze cu colegi profesori din alte locuri decît cele din proximitatea lor. Uneori se întîmplă, însă, ca după ce se satură cei flămînzi, și cei invitați de prima dată să vrea să se așeze la masă. Uneori din invidie. Alteori pentru că își dau seama că sînt, de fapt, flămînzi. Și aici aș duce pilda mai departe, într-o ficțiune: ce face omul care dă masa, dacă după ce i-a săturat pe cei necunoscuți îi bat la poartă și cei chemați prima oară? Eu zic că îi primește. Pentru că asta face un om care a ajuns să aibă de dăruit. Închei povestea aceasta într-o notă optimistă. Profesorii resursă, acești oameni bogați care au de întins mese, sper să se regăsească în corpul profesorilor mentori, al căror statut se conturează acum, prin proiectul PROF, tot mai important în sistem. Și sper ca la masa lor să se așeze și cei chemați întîia dată, și cei chemați a doua oară.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Joseph S. NYE, Jr.

Apogeul puterii chineze?

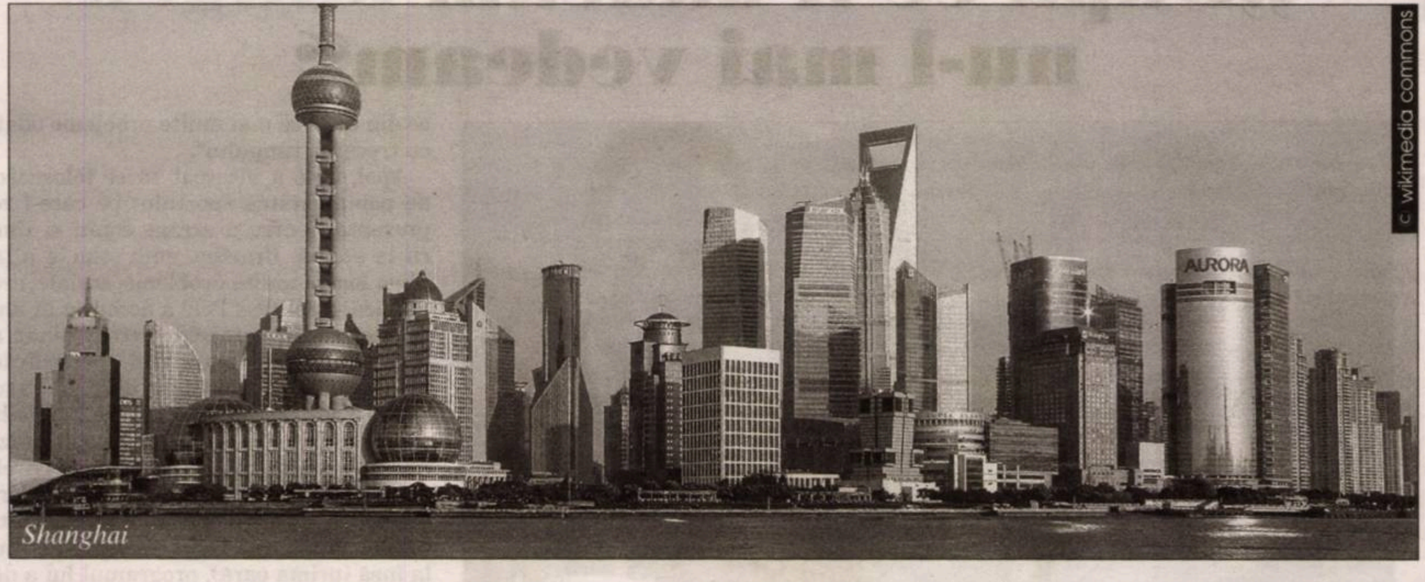

Shanghai

c. wikimedia commons

Eșecul politicii Zero-COVID a Chinei ne trimite spre o reevaluare a puterii Chinei. Pînă de curînd, multă lume se aștepta ca PIB-ul Chinei să-l depășească pe cel american pînă în 2030 sau curînd după aceea. Acum însă, unii analiști consideră că SUA vor conduce cursa din nou, chiar și în cazul în care China ar atinge acest obiectiv. A ajuns deja China la apogeul puterii sale?

E deopotrivă periculos să supraestimăm, dar și să subestimăm puterea Chinei. Subestimarea duce la delăsare, supraestimarea alimentează frica; ambele pot duce la calcule greșite. O strategie bună presupune o analiză atentă de tip *net assessment* (analiză comparativă menită să evidențieze tendințele, punctele tari și punctele slabe).

Contrar opiniei general acceptate, China nu este cea mai mare economie a lumii. Măsurată în termeni de paritate a puterii de cumpărare (PPC), ea a depășit economia SUA în 2014. Dar PPC e un instrument folosit de economiști pentru a compara estimările gradelor de bunăstare; chiar și dacă R.P. Chineză ar depăși într-o bună zi SUA, ca mărime economică totală, PIB nu e singura unitate de măsură a puterii geopolitice. China rămîne cu mult în urma SUA în domeniul militar și în materie de *soft power,* iar puterea ei economică relativă e cu atît mai mică, dacă luăm în considerare și aliații SUA, precum Europa, Japonia și Australia.

China și-a extins, fără îndoială, capacitățile militare în ultimii ani. Dar cîtă vreme SUA își mențin alianța cu Japonia și bazele militare din insulă, China nu va putea să le alunge din Pacificul de Vest – și alianța SUA-Japonia e, astăzi, mai puternică decît era la sfîrșitul Războiului Rece. E adevărat, analiștii trag uneori concluzii mai pesimiste, pornind de la recentele jocuri de-a războiul, menite să simuleze o invazie chineză a Taiwanului. Dar, avînd în vedere că aprovizionarea cu energie a Chinei e expusă dominației navale americane din Golful Persic și Oceanul Indian, liderii chinezi ar face o greșeală dacă ar presupune că un conflict naval în apropierea Taiwanului (sau în Marea Chinei de Sud) s-ar limita doar la această regiune.

China a investit și ea masiv în *soft power* (capacitatea de a obține rezultatele dorite prin puterea de atracție, în mai mare măsură decît prin coerciție sau prin mijloace financiare). Dar, chiar dacă schimburile culturale și proiectele de ajutorare ar putea spori cu adevărat atractivitatea Chinei, mai rămîn două mari obstacole. Mai întîi, lansîndu-se permanent în conflicte teritoriale de durată cu vecini precum Japonia, India și Vietnam, China a devenit mai puțin atrăgătoare pentru potențialii parteneri din întreaga lume. În al doilea rînd, mîna de fier a Partidului Comunist Chinez a privat China de beneficiile societății civile vibrante pe care o întîlnim în Occident.

În orice caz, mărimea sferei de influență a economiei chineze va rămîne un factor important. SUA au fost odinioară cea mai mare putere comercială globală și cel mai important creditor bilateral din lume. Dar, în prezent, China este cel mai mare partener comercial pentru aproximativ o sută de țări, în vreme ce SUA reprezintă un astfel de partener pentru doar 57 de state. China a acordat în ultimul deceniu împrumuturi de o mie de miliarde de dolari pentru proiecte de infrastructură, prin intermediul proiectului „Noul Drum al Mătăsii“, în vreme ce SUA și-au redus bugetul pentru ajutor extern.

În plus, povestea de succes a economiei chineze amplifică fără doar și poate capitalul de *soft power* al țării, mai ales prin comparație cu alte piețe emergente și în curs de dezvoltare. Iar capacitatea ei de a permite sau de a interzice accesul la propria piață internă îi conferă un *leverage* (efect de pîrghie) *hard power* pe care politicile sale autoritare și practicile mercantile îi permit să-l folosească după bunul plac.

Ce înseamnă toate acestea pentru efortul nostru de evaluare a echilibrului global al puterii? Important este că SUA beneficiază de cinci avantaje pe termen lung. Unul este geografia. SUA sînt înconjurate de două oceane și de doi vecini prieteni; China, dimpotrivă, are graniță comună cu paisprezece țări și e implicată în dispute teritoriale în întreaga regiune.

SUA beneficiază și de un avantaj energetic. În ultimul deceniu, revoluția exploatării gazelor de șist a transformat SUA într-un exportator de energie redutabil, în vreme ce China a devenit tot mai dependentă de importurile de energie.

În al treilea rînd, SUA dispun de o putere financiară inegalabilă, prin marile lor instituții financiare transnaționale și prin rolul internațional al dolarului. Doar o mică parte din totalul rezervelor valutare internaționale e denominată în yuani renminbi, în vreme ce 59% sînt păstrate în dolari. Deși China își dorește să extindă rolul global al renminbi, credibilitatea unei valute de rezervă depinde de libera sa convertibilitate, precum și de piețele de capital „adînci“ [piață cu volum mare de tranzacții, dar cu o diferență mică între prețul maxim oferit și cel minim cerut – *n. trad.*], de onestitatea guvernului emitent și de statul de drept. China nu oferă nimic din toate acestea, ceea ce face improbabil ca renminbi să înlocuiască dolarul în viitorul apropiat.

În al patrulea rînd, SUA au un avantaj demografic relativ. E singura mare țară democratică ce va ocupa, conform previziunilor actuale, locul al treilea în clasamentul populației mondiale. Șapte dintre 15 cele mai mari economii ale lumii se vor confrunta cu o scădere a forței de muncă în următorul deceniu, în vreme ce forța de muncă a SUA se estimează că va crește cu 5%. Între timp, China va înregistra un declin de 9% al populației active – care ajunsese deja la un apogeu în 2014 –, iar India o va depăși ca populație, anul acesta.

În sfîrșit, America s-a aflat în fruntea dezvoltării unor tehnologii-cheie (bio, nano și informatice) esențiale pentru creșterea economică a acestui secol. China investește masiv, firește, în cercetare și dezvoltare, pentru ca progresul ei tehnologic să nu se mai bazeze doar pe imitații. China a reușit să devină competitivă în domenii precum inteligența artificială, unde speră să devină lider mondial pînă în 2030. Eforturile SUA de a bloca accesul Chinei la semiconductorii cei mai avansați i-ar putea încetini progresul, dar nu-i vor pune capăt.

Acestea fiind spuse, SUA au cărți bune. Dacă însă vor cădea victimă isteriei cu privire la ascensiunea chineză sau delăsării, în ideea unui apogeu deja atins al Chinei, s-ar putea să-și joace cărțile prost. SUA ar comite o greșeală gravă dacă se vor debarasa de cărțile de valoare, inclusiv de alianțele lor puternice și de influența pe care o au în cadrul instituțiilor internaționale.

O temă importantă de care va trebui să țină seama va fi imigrația. Cu vreo zece ani în urmă, l-am întrebat pe Lee Kuan Yew, fostul prim-ministru singaporez, dacă R.P. Chineză va depăși SUA ca putere totală, în viitorul apropiat. Mi-a răspuns că nu, deoarece America are capacitatea de a atrage și de a folosi talentele întregului mapamond, într-un mod imposibil de imaginat într-o Chină dominată de naționalismul etnic Han.

Pentru moment, americanii au numeroase motive să fie optimiști în privința locului pe care îl ocupă în lume. Dar, dacă SUA și-ar abandona alianțele externe și deschiderea de pe plan intern, s-ar putea să li se schimbe norocul.

Joseph S. Nye, Jr., *profesor la Universitatea Harvard și fost vice-secretar SUA al Apărării, e autorul, printre altele, al volumului* The Future of Power *(PublicAffairs, 2011).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate-org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Și fotbaliștii mor?

Din fericire, altfel ce ne-am face? Cum ar fi să trăiască unii peste alții Pelé, Maradona, Cruyff, Messi, să se certe pentru o pasă pe care nu și-au dat-o, o centrare în tribune, un dribling în plus? Ar fi de Marvel. Ne-am lua la harță cu ei, apropierea de perfecțiune enervează. Așa ne împacă pe toți murind. Fotbaliștii cu scînteie mor oricum de mai multe ori. Mor la fiecare înfrîngere. Mor la retragere. Mor la moarte. Mor la uitare. Aceasta e sigura moarte pe care o pot fenta. Aici Pelé, cel mai cunoscut dintre recenții dispăruți, e imbatabil. Pelé murise cu mult înainte de a se stinge fizic, pe 29 decembrie, în spitalul care poartă numele unui alt Pelé, Albert Einstein. Dispăruse ca entitate fizică, din cînd în cînd mai apăreau spuse deale lui, dar el, practic, nu mai era pentru noi. Dacă n-am fi așa de conformiști n-am fi bocit în halul ăsta cînd și-a dat ultima suflare, căci el era plecat deja, n-avea rost să facem un show mondial, dar așa sîntem mai nou, ne dăm în stambă la nuntă și la doliu, facem un spectacol din toate, le mai și vindem, mai facem și cu ochiul, mai ca la noi, la parastase, „ia și din țuica asta, i-ar fi plăcut și răposatului“. Să te ferească Dumnezeu să mori în vremurile astea! Ce larmă, ce tămbălău, ce de vorbe de carton, ce de cuvinte care se rușinează să stea unele lîngă altele în aceeași frază! Somnul de veci virează în coșmar.

Brazilienii au priceput asta. Ciudat popor. Azi îl depun pe Pelé la locul de odihnă cu reținere și bună cuviință, departe de poalele necrologice puse în capetele seci de pe toate fusurile orare, mîine iau cu asalt clădirea Congresului și Palatul Prezidențial din Brasilia. Pelé n-ar fi avut nimic de zis. Nu prea comenta el d-astea. Ca imensa majoritate a sportivilor de top, avea conștiința civică invers proporțională cu dimensiunile fotbalistice. El, ca și Nadia, care sper să fie la propriu nemuritoare ca să ne scutească de penibilul ditirambic care i-ar însoți exit-ul, a trăit sub dictatură fără a avea mare lucru de adăugat atunci cînd compatrioți dispăreau. A luat partea populației de culoare din țara lui, asta da, dar e cam subiectiv și puțin. În fine. Spre lauda lor, unii au vorbit și despre chestiile astea deranjante. E aer proaspăt de cîte ori cineva mai ciobește un pic idioata și imprecisa zicere „despre morți, numai de bine“. Nu, despre morți, numai adevărul, asta e ideea. Da, adevărul e vast și deranjant. În viitor sper ca lumea să se împartă în țări ale adevărului și țări ale minciunii despărțite de oceane și fiecare să-și aleagă unde vrea să trăiască. Pelé ar sta, uriaș, cu cîte un picior pe fiecare mal, precum Colosul din Rhodos. Cu urechile în nori, să n-audă bîrfele noastre.

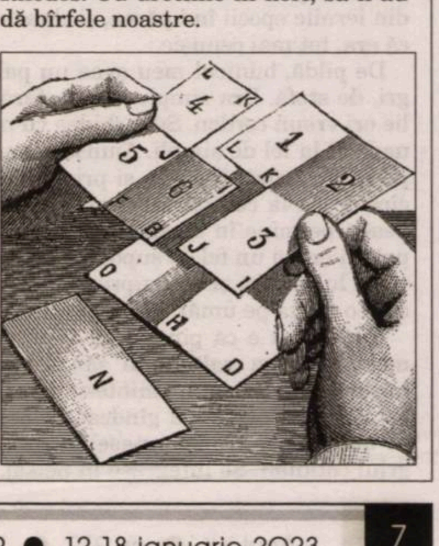

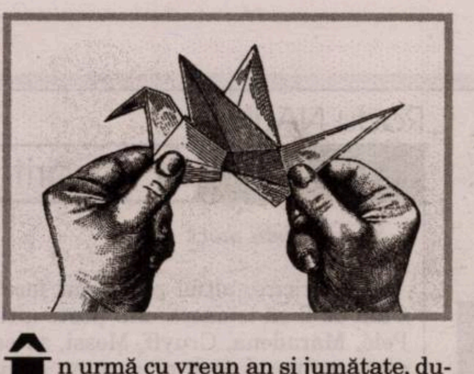

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

„După ce îi dădeam mingea nu-l mai vedeam“

În urmă cu vreun an și jumătate, după ce am citit o biografie a lui Pelé pe care acesta a realizat-o în colaborare cu jurnalistul Brian Winter, am scris un articol despre „regele fotbalului“. Nu mă gîndeam atunci că va veni atît de curînd momentul dispariției sale fizice, motiv, iată, să vorbim din nou despre Pelé. Nu l-am văzut jucînd, decît în secvențe din arhivele televiziunilor. Cu toate acestea, cînd am început să aflu cîte ceva despre fotbal, Pelé era cel mai mare, legenda legendelor. Mai tîrziu, știm că s-au iscat tot felul de dispute, unii încercînd să-i încoroneze succesiv pe Maradona, pe Messi și chiar pe Mbappé drept cei mai buni din toate timpurile. Cred în continuare că nu-i prea în regulă să compari jucători din epoci diferite. În orice caz, în mintea mea, Pelé a rămas cel mai mare și, oricum, e singurul din istorie care a cîștigat Cupa Mondială de trei ori.

Tot așa, el e cel dintîi care s-a înălțat la rangul de „rege al fotbalului“. Chiar dacă admitem că ulterior, după retragerea lui, au apărut și alții comparabili, el rămîne, oricum, întemeietorul „dinastiei“ dacă se poate spune astfel. Iar asta e o calitate pe care nu i-o poate contesta nimeni, deși el însuși a tranșat disputa cu Maradona, declarînd cu decența care-l caracteriza că, de fapt, Alfredo Di Stefano ar fi fost cel mai mare din toate timpurile.

O descriere memorabilă a lui Pelé a fost făcută recent de celebrul fotbalist german Franz Beckenbauer, supranumit și el *Kaiser*-ul: „Pelé este cel mai bun din toate timpurile. Este chiar în fața lui Messi. Nu am văzut niciodată un jucător ca Pelé. Am jucat cu el la New York Cosmos și după ce îi dădeam mingea nu-l mai vedeam niciodată pentru că era prea rapid. Pelé a fost instinct pur“. Imaginea lui Pelé, ca o nălucă, nu doar pentru adversari, ci și pentru coechipieri, e de-a dreptul fabuloasă. Legenda unui asemenea jucător va rămîne peste timp, chiar dacă el însuși avea altă percepție asupra celebrității, pe care a exprimat-o în amintita carte: „Am o poză în birou, una cu mine la 17 ani dînd mîna cu un bărbat frumos în costum, după ce am cîștigat Campionatul din 1958. Este așezată alături de alte poze cu mine împreună cu persoane ușor de recunoscut, precum papi, președinți și alții. Toți cei care vin să mă viziteze mă întreabă: *Cine este bărbatul în costum?* Asta mă face mereu să rîd. Este fostul rege al Suediei, Regele Gustav. În acel moment, el era conducătorul țării care găzduia Campionatul, era în vîrful lumii. Și totuși, după aproape o jumătate de secol, cei mai mulți oameni nu știu cine este. E o lecție valoroasă, dacă tot vorbim de celebritate“.

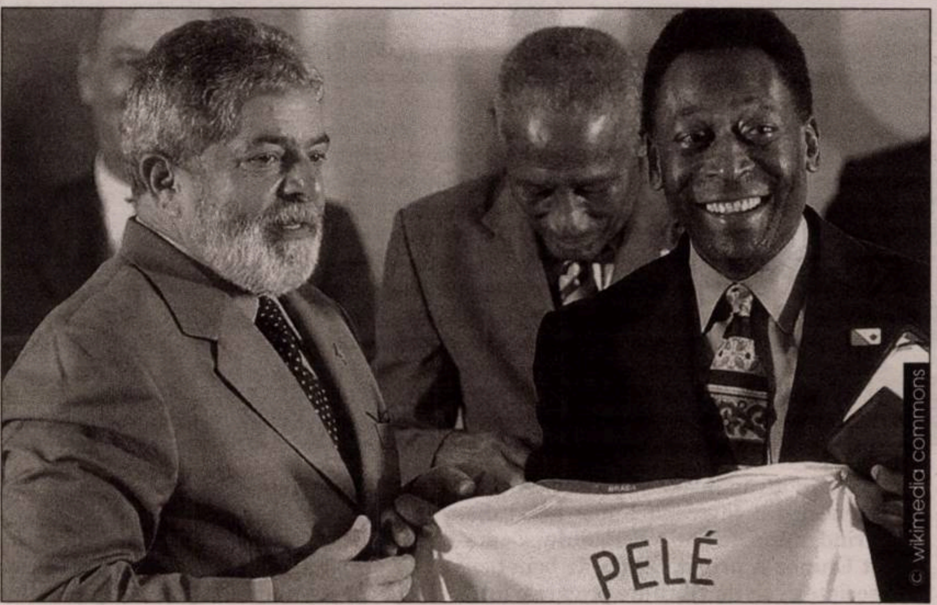

© wikimedia commons

După cîștigarea Cupei Mondiale, Pelé s-a întors în Brazilia, în orașul său Bauru, și, desculț, a încins o miuță pe stradă cu copii din cartierul său, așa cum o făcea frecvent cu numai cîțiva ani în urmă. După cum mărturisea, a învățat să joace fotbal cu o minge făcută din șosete înnodate, „împrumutate“ de pe sîrmele pe care vecinii le puneau la uscat.

Ce a făcut Pelé după ce s-a retras din fotbal? Întîi și-a completat studiile, conștient fiind că era singura soluție pentru a se ridica la nivelul propriei faime mondiale, pe care o căpătase la frageda vîrstă de 17 ani, cînd a cîștigat cu echipa Braziliei prima Cupă Mondială, în Suedia. După cum el însuși povestea, la o asemenea notorietate era cazul să știe cît mai multe, așa încît să nu se facă de rîs în discuțiile cu personalitățile cu care ajunsese să se întîlnească frecvent: „Încercasem întotdeauna să țin pasul cu ei, dar cîteodată îmi era greu să înțeleg ce spun. Nu credeam că îmi lipsesc inteligența sau instinctele bune, dar îmi lipsea educația și știam că asta îmi va face din ce în ce mai multe probleme odată cu trecerea timpului“.

Apoi, Pelé a încercat să se folosească de popularitatea sportului pe care-l reprezenta pentru a atrage copiii și tinerii la școală. Brazilia, cum știm, e o țară cu foarte multe probleme, sociale, economice și politice. Pelé a acceptat în anii '90 funcția de ministru extraordinar al Sportului, sub mandatul președintelui Cardoso. Misiunea pe care și-a asumat-o a fost aceea de atragere la școală, prin fotbal, a cît mai multor copii brazilieni. A reușit, se pare, să crească cifrele de școlarizare și să le scadă pe cele privitoare la infracționalitatea în rîndul tinerilor. După ce a venit președintele Lula însă (prima oară), programul lui a devenit imposibil.

Asocierea lui Pelé cu un proiect educațional îl face și mai simpatic, mai ales că, în ceea ce privește tocmai educația fotbaliștilor, știm cum stau lucrurile, cel mai adesea. Un om crescut într-un mediu modest și care ar fi fost un brazilian cît se poate de obișnuit, dacă n-ar fi fost dăruit de Dumnezeu cu acel instinct fabulos de care vorbește Beckenbauer.

■ ■ ■

ready made

Fluidul lui Kwizda

„Marca șerpe. Fluidul turiștilor. Dovedit de mult timp ca mijloc bun cosmetic *(frecare)* pentru întărirea vinelor și muschilor corpului omenesc. Folosit cu succes la întărirea și recăștigarea forțelor după ture mai mari din partea turiștilor, bicicliștilor și călăreților.“

Foaia Poporului, Anul VIII, Nr. 39,
Sibiiu, Duminecă, 24 Septemvrie
(7 Octomvrie) 1900

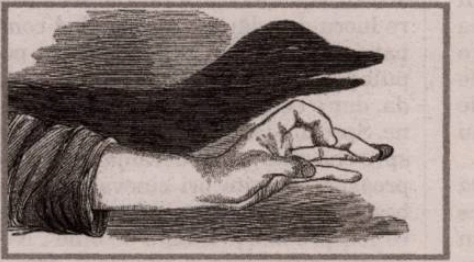

Iaromira POPOVICI

bazar

Tache și cenușiul

Am trăit într-un oraș cenușiu și-ntr-o lume cam tot așa. Bucureștiul anilor '80 chiar era cenușiu, te bălăceai în cenușiu la tot pasul. Străzile erau cenușii, blocurile erau cenușii, chiar și cerul căpătase o nuanță cenușie.

Şi oamenii păreau cenușii. Şi pe dinăuntru, și pe dinafară. Îmbrăcămintea lor din iernile epocii îmi părea, și chiar cred că era, tot mai cenușie.

De pildă, bunicul meu avea un palton gri, de stofă. Era simplu, drept, fără talie ori vreun cordon. Se închidea cu niște nasturi la fel de simpli. Ajunsese aproape ca un halat: îl purta și prin curte, și cînd ieșea la cumpărături ori să mă repeadă pe mine în diverse locuri. Același palton era și un fel de suport pentru servieta lui uriașă și atotcuprinzătoarre pe care o purta pe umăr, în diagonală.

Interesant e că pînă și în amintitrile mele culoarea paltonului său a rămas incertă: uneori mi-l amintesc gri, alteori negru. Uneori mă gîndesc că negrul se uzase și se transformase, în timp, în griul cotidian. Se integrase în peisaj. De fapt, cred că bunicul meeu avea pur și simplu două paltoane: unul gri și unul negru. Cel gri mai de tăvăleală, cel negru mai de ocazii.

Cu cel gri se integra mai direct în peisajul din jur. Cînd mă aștepta de la școală la Șincai, în fața Parcului Tineretului, ca să mă ducă pînă în zona Adesgo, unde locuiau bunicii mei atunci, îl zăream din depărtare, uriaș (așa mi se părea pe atunci) și gri, cu servieta de supraviețuire (aveam senzația că în ea era totul, ca în valiza lui Mary Poppins, și că ne va ajuta să scăpăm cu viață din orice situație). Mi se părea că, dacă îl am pe el lîngă mine, nimic rău nu mă mai poate atinge.

Mergea foarte repede, încît abia te puteai ține după el, în ținuta mai sus amintită, la care se adăuga și o bască, neagră. Așa cum, uneori, cînd mai ieșeam cu tatăl meu, îi simțeam și fragilitatea, cu bunicul meu, pînă în anii lui din urmă (care au fost 90 și ceva), aveam senzația puterii lui. Ba chiar a invincibilității lui. În lumea cenușie de atunci, mi se părea că deținea pîrghiile unei supraviețuiri decente. Care mă putea cuprinde și pe mine.

Uneori, de cele mai multe ori, urcam dealul spre Adesgo în afara parcului, pe aleea cenușie și ea, de acolo. Cenușie-n toate sensurile posibile: în stînga era Crematoriul vechi, iar în dreapta Spitalul de boli dermato-venerice. Chiar în locul Parcului Tineretului fusese o groapă de gunoi. Drumul de pe lîngă parc avea în el ceva dacă nu din tristețea acestor vecinătăți, măcar o monotonie.

Singurul lucru care-l mai înviora era ritmul bunicului meu, care părea inepuizabil. Mergea la vreo doi pași în fața mea mereu, fără să se uite în spate. Probabil că nici prin minte nu-i trecea că nu l-aș putea urma. De altfel, nici mie nu mi-ar fi trecut așa ceva prin cap. Eram singura oaie din turmă care-și urma dulăul atotștiutor, în care avea o încredere absolută. Știa că n-ar fi condus niciodată turma nici în rîpă, nici în gura lupului.

Chiar dacă, uneori, dulăul în cauză își asuma niște riscuri dincolo de regulile turmei. Atunci devenea, din ciobănescul ascultător de la gura sobei, colțatul gata să mîne turma peste munți. Bunicul meu era altul la traversări. Mai ales la traversarea nereglementară de la Adesgo. Uneori, o luam pe partea dreaptă a dealului, cea cu Spitalul de dermato-venerice (în locul căruia s-a ridicat, acum, un falnic complex de locuințe). Cînd ne apropiam de destinație, trebuia să traversăm. Ar fi trebuit să fie o trecere de pietoni acolo, dar nu exista. Mașinile veneau ca nebunele non-stop, cînd din stînga, cînd din dreapta. Bunicul meu se aventura ca uliul printre ele, cu o viteză și cu o hotărîre demne de invidiat. Cu mine ca un porumbel speriat pe urmele lui.

Speriat, dar fără să-mi fi pierdut vreo clipă încrederea. Deși atunci cam erau încălcate toate regulile cu care mă instruise atît de fără pată mama. Însă, tot atunci, se producea, timp de o clipă, o ieșire din cenușiu. Simțeam cum scînteia lui Tache (căci așa-l chema pe bunicul meu) cel de altădată scăpăra grăbit, dar semnificativ.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE
Coordonatoare: Stela GIURGEANU

Partea plină a paharului

Texte și opinii de:

- Liliana NICOLAE (jurnalistă)

„Cum și de ce să găsești partea plină a știrii“

- Adrian STĂNICĂ (cercetător științific)

„Depinde doar de noi“

- Cătălin PRISACARIU (jurnalist)

„Liberul-arbitru și paradoxul «poluării bune»“

- Nicolae REDNIC (medic)

„Pandemie cu final ca-n filme“

- Dorel Dumitru CHIRIȚESCU (profesor de economie)

„Copilul călare pe porc sau falsul conflict dintre tradiție și modernitate“

argument

Lucrurile bune, trecute cu vederea

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Partea plină a paharului

Nu e o chestiune de plăcere morbidă, ci, potrivit specialiștilor, ne stă în fire să ne îndreptăm atenția, cu precădere, înspre știrile negative – este vorba despre un mecanism al creierului, setat anume pentru a ne feri de pericole. Să fii informat asupra unor potențiale agresiuni înseamnă să-ți poți crea, din timp, instrumentele necesare pentru a te apăra. Totuși, uneori, această nevoie de informație poate degenera, știrile negative avînd, la nivel psihologic, un impact mai mare decît este cazul, ceea ce antrenează creierul să rămînă într-o stare de alertă continuă, drept care vom începe nu doar să fim atenți, ci să căutăm și să scotocim după dezastre, ca într-o casă pe care o întorci cu susul în jos ca să găsești un potențial asasin, doar pentru că ai auzit un zgomot. Ajunși în acest punct, ceea ce creierul nostru încearcă să facă, adică să ne apere, se transformă într-o armă pe care ne-o punem singuri la tîmplă. Astăzi, maniei de a căuta dezastre i se spune *doomscrolling*, deși „boala“ e mai veche și a fost diagnosticată prin anii '60, de către George Gerbner, profesor și cercetător în domeniul comunicării, care a patentat-o sub denumirea de *mean world syndrome* (sindromul lumii rele) și care o descria ca pe o construcție subiectivă a realității, în care oamenii ajung să perceapă lumea ca pe un loc mai periculos decît este, din cauza expunerii prelungite la știrile negative vehiculate în mass-media.

În prezentul nostru, în care nu vorbim doar despre mass-media, ci și despre *social media*, despre un *boom* informațional bazat pe audiența creată tocmai în jurul mecanismului creierului de a-și concentra atenția asupra potențialelor pericole, fenomenul a căpătat amploare, mai ales în ultimii ani, intensificat fiind de pandemia de COVID-19, alegerile prezidențiale din SUA și războiul din Ucraina, pe lîngă care s-au strecurat și altele, numai bune să întrețină catastrofa generală – protestele în numele lui George Floyd, mișcarea *#metoo,* scandaluri născute în sînul corectitudinii politice sau derivate din activismul pro-ecologist. Consecințele, la nivel mondial, sînt vizibile: oamenii sînt din ce în ce mai apăsați, mai deconectați de la propria viață și din ce în ce mai conectați la *doomscrolling* (potrivit datelor unui studiu recent din Franța, 69% din intervievați consideră că anul 2023 va fi încă și mai prost decît 2022).

O realitate surprinsă și de Pascal Bruckner în recentul său eseu, publicat la Editura Grasset, *Le Sacre des pantoufles*. Potrivit lui Bruckner, societatea de azi trăiește într-o continuă mefiență în fața binelui și, ce e mai grav, pare că oamenii au depus armele. Ideea care s-a inserat în noi, de ani buni, e că lumea s-a schimbat iremediabil și că toate drumurile duc spre dezastru. Un dezastru pe care îl vedem la televizor și care, chiar dacă nu ne atinge în mod direct, reverberează în viața noastră de zi cu zi, îndeplinind parcă profeția catastrofei. Toate micile obstacole, susține Bruckner, toate micile inconveniente sau neplăceri devin sau pot deveni tragedii. Drept care oamenii s-au retras, preferînd să rămînă în casele lor, deși restricțiile nu mai există, să continue să trăiască în halat și în papuci, să tragă obloanele și să consume știri negative, ca un soi de confirmare a faptului că renunțarea la viața socială este alegerea cea pertinentă.

Este viața noastră personală atît de neagră? Dacă am face acel exercițiu contra pesimismului, inspirat din eseurile de la 1700 ale filosofului german Gottfried Wilhelm von Leibniz, și am lua toate lucrurile bune care ni s-au întîmplat în ultimul an (incluzînd aici și zilele „banale“, cele în care ne-am trezit sănătoși și pe care le-am trăit în modul firesc al vieții noastre), și le-am pune în balanță cu toate cele în care ne-a mers rău (am fost bolnavi, ne-am certat sau cineva apropiat nouă a avut o suferință), cum s-ar înclina talerele? A fost un an bun sau unul prost? Și cum ar fi dacă am continua această relativizare a răului și la nivel macro? Oare toate știrile anunță dezastre? Sau au fost și lucruri bune, pe care le-am trecut cu vederea? Este, de altfel, tema propusă semnatarilor acestui Dosar: în politică, în economie, în medicină și știință, în ecologie, la nivel social și în mass-media, ce anume ne poate da speranța de mai bine?

Potrivit lui Leibniz, răul există în lume, însă doar relativizîndu-l îl putem transforma într-un instrument prin care putem conștientiza și construi binele, care este, de altfel, singura cale pentru progres. (**Stela Giurgeanu**)

Liliana NICOLAE

Cum și de ce să găsești partea plină a știrii

Aveam, acum cîțiva ani, la radio o rubrică de vești bune. Chiar așa se numea: „Rubrica de vești bune“. „Iar acum, pe frecvențele noastre, veștile bune!“ Sau „Veștile bune, la această oră, sînt aduse de...“. Era o rubrică în fiecare zi, la aceeași oră și era nevoie de cel puțin trei astfel de știri ca să umplem spațiul de emisie. Trebuiau să fie știri bune, optimiste... știri frumoase.

Însă era un adevărat chin să le găsești. Cotrobăiam prin toate cotloanele Internetului să descoperim o brumă de speranță care venea prin agențiile de știri. Ajunseserăm să vedem partea bună a unei știri proaste, să fim optimiștii de serviciu, să vedem întotdeauna partea plină a știrii. Ba chiar ne gîndeam, uneori, că e și asta o formă de manipulare. Deși erau doar trei minute pe zi.

La un moment dat, făceam filosofia știrii bune și, ca să ne dăm curaj, ne spuneam că orice știre poate fi bună. Depinde, însă, pentru cine și din ce unghi o privești. De exemplu: e o știre bună faptul că un ministru a fost arestat pentru luare de mită? Desigur! Doar așa scăpăm de corupție. Trebuie să vadă și alții că, dacă fură, ajung la închisoare. Însă pentru ministrul în cauză și pentru apropiații lui nu era deloc o știre bună.

E o veste bună faptul că va ploua? Desigur, dacă ești agricultor și te uiți cum ți se usucă porumbul pe cîmp. Dacă te pregătești să pleci la plajă, nu o să te bucure prea mult știrea bună.

De cele mai multe ori, însă, știrile bune veneau din partea ONG-urilor. De acolo aflam tot felul de inițiative despre care merita să vorbești mai departe: o campanie prin care se duceau cărți într-un sat îndepărtat, sau se strîngeau fonduri pentru o cauză bună, ori s-au mai împădurit niște dealuri și așa mai departe. Mai erau victoriile sportivilor. Astea știri bune! Apoi – iată – un român primește premiul Nobel. Se construiește o grădiniță. Un român a inventat nu știu ce. Se repară podul care s-a surpat acum cîteva luni. Încet-încet, descopeream știrile bune în noianul de știri încrîncenate sau proaste de-a dreptul. Nu e imposibil, ele există, chiar dacă sînt picături într-un ocean.

Good news, no news.

Însă acele știri bune le publicam apoi și pe rețelele de socializare. Acolo era adevăratul test. Și adevărata surpriză: *like*-uri nenumărate, comentarii (Bravo! Se poate! Să mai faceți așa!), distribuiri... Unele dintre aceste știri bune erau printre cele mai accesate. Este clar, publicul are nevoie de un pic de normalitate în buletinele de știri, de un pic de optimism. Iar dacă știrea bună se referea la un român sau la România se trezea brusc sentimentul de naționalism, de români mîndri, gata să se laude cu orice.

Cred, însă, că și în acest caz presa aplică eronat regula potrivit căreia oamenii nu vor să citească știri bune, că cele rele sau conflictuale se răspîndesc mai repede, au mai mare impact, în timp ce știrile bune sînt banale, plictisitoare. Am văzut chiar unele studii care vorbesc despre o predispoziție a creierului de a reacționa mai degrabă la informații conflictuale, negative, decît la cele pozitive sau care oferă soluții.

De fapt, încă din facultate, viitorii jurnaliști sînt învățați că o știre trebuie să iasă din comun, să vorbească despre un lucru extraordinar, controversat. Și poate și pentru a respecta această „regulă“, sînt tentați să caute doar astfel de aspecte, ignorîndu-le pe altele. Așa că publicul nu prea are de unde alege. Cum spuneam, știrile bune se găsesc greu. E mai facil să dai mai departe știri așa-zis rele, sînt mai evidente.

În presă există o vorbă: *Good news, no news.* Dar nu știu cum a ajuns expresia asta să fie de bază în jurnalism. Inițial, era folosită pentru a încuraja pe cineva care aștepta o veste. În ideea că, dacă s-ar fi întîmplat ceva rău, ar fi aflat. Și era folosită pe dos, în loc de *no news, good news!*

În presă, însă, *good news* e deseori egal cu *boring news*. Și, deseori, pentru a se minimaliza relevanța știrilor bune, se dau exemple de genul: faptul că răsare soarele în fiecare zi nu e o știre, e normal să se întîmple așa. Sau faptul că un ministru își face treaba nu e o știre, pentru asta e plătit. E, de fapt, o minimalizare prin exagerare.

La începutul anilor ’90, chiar înainte de izbucnirea furtunii digitale – dacă putem să-i spunem așa –, un cunoscut prezentator de știri la BBC, Martin Lewis, a sugerat într-un discurs că ar trebui să avem mai multe știri bune la televizor și în ziare pentru a contracara agenda deprimantă a știrilor „tradiționale“. Sau tradițional rele. El a fost atacat, atunci, de colegii săi jurnaliști care l-au acuzat de populism. Între timp, însă, lucrurile s-au mai schimbat. Unele ziare au – precum aveam și noi, la radio – rubrici dedicate unor altfel de știri, asociate într-un fel sau altul celor bune. Chiar dacă, adeseori, sînt incluse aici și știrile despre animale, de exemplu, care sînt savurate de către public.

Este însă foarte greu să găsești un echilibru. În fiecare zi, în fiecare oră, jurnaliștii trebuie să aleagă dintr-o multitudine de știri pe cele care cred ei că merită date mai departe. Alegerea este dificilă, ce-i drept. Dar ar fi mult mai simplu de făcut dacă s-ar ține seama de unul dintre criteriile de bază. Și anume interesul publicului.

Și ar fi mult mai simplu, pînă la urmă, dacă știrile nu ar fi împărțite între bune și rele. Regula e simplă: să prezinte realitatea. Dar să nu mai reducem realitatea la cea văzută prin ochelarii de cal pe care și-i pun, de multe ori, jurnaliștii. Tocmai ei – cei care ar trebui să aibă cea mai amplă deschidere.

Într-o presă dominată, însă, de aspecte negative, o dezbatere e binevenită. Dacă difuzezi sau publici *și* știri pozitive înseamnă că practici un jurnalism mai puțin critic sau mai puțin independent? Nici vorbă!

Tony Gallagher, acum editor la *The Times*, spunea acum cîțiva ani, pe cînd scria pentru *Daily Mail*, că dieta de știri merită să fie variată: „Ne străduim din greu să găsim povești pozitive și înălțătoare pentru că sîntem foarte conștienți de faptul că trăim într-o lume mizerabilă și sumbră, așa că ne orientăm spre lucruri vesele, aspiraționale. Facem asta parțial și pentru că vrem să ne asigurăm că oamenii nu sînt îngroziți cînd termină de citit ziarul“.

Iar dacă mai devreme vorbeam despre libertatea jurnaliștilor sau a editorilor de a alege ce știri dau mai departe, nu trebuie să uităm că și publicul are libertatea să aleagă. Important e să aibă de unde alege.

***Liliana Nicolae** este jurnalistă.*

Adrian STĂNICĂ

Depinde doar de noi

Au trecut trei decenii de cînd cel de al doilea raport al Panelului Internațional de Studiere a Modificărilor Climatice emitea niște prognoze care păreau pe cît de îngrijorătoare, pe atît de distopice. În afară de topirea ghețarilor și de creșterea nivelului oceanului planetar, raportul vorbea despre înmulțirea accentuată a fenomenelor meteorologice extreme, care urmau să aibă un impact masiv asupra populațiilor umane de pe întreaga planetă. Pe termen mediu (adică prin zilele noastre), viitorul era prezentat ca fiind marcat de o înșiruire de perioade lungi de secetă și de temperaturi în general mai ridicate față de normalul acelor ani, întrerupte de evenimente meteorologice pe cît de bruște, pe atît de violente: furtuni extreme, uragane, ruperi de nori, viscole și ploi care aduc pe sol în cîteva minute aproape același volum de apă pe care l-ar fi adus ploile normale în luni de zile.

Reacțiile de atunci au fost, în general, de neîncredere. Și asta pînă spre finele primului deceniu al anilor 2000, cînd ceea ce părea un scenariu de film mediocru de science-fiction a început să devină parte din cotidian. Evident, ultimii ani au dus la conștientizarea problemelor reale, a necesității unor măsuri radicale care trebuie luate la nivel global pentru a ne feri specia de un final dezastruos. Nu de multe ori au apărut voci care au spus că aceste acorduri globale pentru reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră, dar și planurile de adaptare pentru a reduce efectele modificărilor climatice nu pot funcționa. Sau nu pot funcționa decît după cel de al 24-lea ceas.

Anul 2022 ne aduce însă proba contrarie. Există acorduri globale de protecție a mediului care funcționează. Iar cel mai ilustrativ este cel din anul 1987, de la Montréal, care aducea împreună decidenții din întreaga lume pentru a rezolva o problemă gravă pentru omenire: stabilirea unor măsuri la nivel planetar care trebuiau să oprească extinderea găurii din stratul de ozon. Numeroase substanțe chimice folosite în diferite industrii ale acelor vremuri afectau grav pătura de ozon care protejează viața de pe Terra de impactul radiațiilor cosmice. În emisfera sudică a planetei, la începutul anilor 1980, fusese detectată o gaură în stratul de ozon care se extindea cu mare viteză. Dacă șefii de state și guverne nu ar fi luat măsuri de protecție, în cîteva decenii omenirea ar fi urmat să treacă printr-o criză teribilă.

Există acorduri globale de protecție a mediului care funcționează.

Punerea în practică a Acordului de la Montréal, care stabilea lista substanțelor chimice și a practicilor care trebuiau interzise pentru a nu afecta stratul de ozon nu a avut loc nici rapid, nici imediat, nici cu aceeași intensitate peste tot pe planetă. Dar deja la începutul anilor 2000 măsurătorile arătau că gaura din stratul de ozon nu se mai extindea și, chiar mai mult, părea că începe să se închidă.

Anul 2022 ne aduce o veste deosebit de importantă – cercetătorii consideră că peste jumătate din substanțele chimice nocive din stratosferă au dispărut și că gaura din stratul de ozon s-ar putea închide de tot în circa 50 de ani. Evident, dacă vom continua să respectăm măsurile stabilite în 1987.

Altă veste bună din 2022 vine tot din emisfera sudică. În unele zone din Marea Barieră de Corali din Oceanul Pacific, cercetătorii au observat o însănătoșire și o extindere a recifurilor de aici. Coralii, micile animale care trăiesc în colonii și care construiesc adevărate oaze de viață în zonele puțin adînci ale oceanelor din zonele calde, sînt și printre cele mai delicate organisme din istoria geologică a oceanului planetar. Construcțiile calcaroase pe care coralii le creează adăpostesc un număr impresionant de specii de toate felurile de viețuitoare marine. Coralii reacționează însă foarte rapid la modificările de nivel și la cele de temperatură și chimism ale apei mării. De aceea, creșterea concentrațiilor de CO_2 din atmosfera terestră a atras după sine un transfer mai mare al acestui gaz mai departe, în oceanul planetar. Acest lucru înseamnă creșterea acidității apelor oceanelor, ceea ce duce la grave dezechilibre în ritmurile a numeroase organisme vii. Iar moartea coralilor înseamnă practic distrugerea recifurilor, cu impact nociv asupra tuturor formelor de viață găzduite aici. Sînt deja în lume acorduri care încearcă să protejeze coralii și să prevină impactul direct al activităților umane asupra lor. Faptul că în anul 2022 au fost identificate zone în care recifurile de corali s-au extins arată că, pe de o parte, cu siguranță unele dintre măsurile luate în ultimele decenii funcționează, iar pe de altă parte ne arată și cît de complexe sînt ecosistemele naturale de tipul recifurilor și cît de greu este să le înțelegem structura și funcționarea. Și mai înseamnă ceva. Nu putem afirma că problema sănătății coralilor a fost rezolvată. Dar arată că încă există șanse. Depinde doar de noi.

***Adrian Stănică** este cercetător științific la Institutul Național pentru Geologie Marină – GeoEcoMar, profesor onorific la Universitatea din Stirling, Marea Britanie.*

Cătălin PRISACARIU

Liberul-arbitru și paradoxul „poluării bune”

Cîinii lătrau mai tare în noapte, speriați de liniștea dinspre fîșia lată de asfalt care vuise fără oprire pînă de curînd. La răstimpuri, cîrîitul ascuțit al unui fazan care descria o parabolă spontană sfîșia întunericul. Foșgăieli, foșnete și fornăituri ciudate, care păreau la un braț distanță, umpleau spațiul tridimensional cu viețăți necunoscute pînă atunci. La nici 15 kilometri de București, undeva pe lîngă veșnic aglomeratul și stresantul DN1, începea vara. Anul era 2020 și cuvîntul de ordine era *„lockdown“*. Nu „epidemie“, nu „COVID“, ci *„lockdown“*. Dacă nu erai bolnav sau nu știai pe nimeni cu dificultăți de respirație și test pozitiv, COVID-19 nu exista. Iar pandemia era un concept prea hollywoodian ca să fie adevărat. Dar *lockdown*-ul era real.

În centrul Bucureștiului patrulau vehicule militare și orice ieșire de strictă necesitate era însoțită de o declarație pe proprie răspundere. Sau cel puțin asta puteai vedea, cu o oarecare mirare, la televizor ori pe multele site-uri de știri de pe Internet, dacă nu locuiai la oraș, unde ai fi putut vizualiza scenele de la fereastră. Între pereții apartamentelor urbane, însă, aceleași imagini erau angoasante. Iar noaptea, dintre blocuri se auzeau doar eternii „comunitari“ disputîndu-și teritoriul și cîte un om fără adăpost alegîndu-și locul de carantină nocturnă la discreție, fără riscul de a fi deranjat de aglomerație.

© wikimedia commons

O pandemie este deja un dezastru care nu mai are nevoie și de un război.

Apoi au apărut știrile bune (mai puțin pentru acționarii și angajații companiilor aeriene, pentru cei ai multor altor companii care-și vedeau activitatea redusă pînă la zero din cauza hipercontagiozității noului coronavirus, dar și pentru cei care se gîndeau la subzistența imediată): planeta se vindeca. De poluare. La Beijing și New Delhi, soarele chiar reușise să trimită cîteva raze timide pînă la sol. Era speranță: vom fi murit, dar cu soarele pe față. Iar la a mea înmormîntare (vor fi îngînat terminalii intubați), va fi căzut lumină mare, de la soare, brazi și păltinași, dar nu de ulei palmierași, îmi vor fi fost chezași, că Terra nu o muritu’, doar un pic s-o virusatu’.

Apoi au apărut vești și mai bune: încet-încet, avioanele au scos boticurile timide pe pistele din toată lumea, cu ochii cockpit-urilor larg deschiși. Și, după cele mai curajoase, au urmat și altele. Așa că azi, vorba unui pămîntean activ pe Internet (cca. sec. XXI) care a postat harta zborurilor private către marele eveniment anual de mediu destinat măsurilor pe care statele lumii ar trebui să le ia de urgență (COP27, Egipt), s-a întunecat cerul de urmele gazelor de kerosen ars ale celor care vin să ne spună la un microfon să mergem cu bicicleta la serviciu.

La începutul lui 2022, după un 2021 confuz, cu mască și fără mască, au ieșit și avioanele de vînătoare și bombardament din hangare. Hangare rusești, ținte ucrainene. Noi vești bune pentru industria de armament, deci; după ani de adormire pandemică și economică, planeta își revenea la vechile obiceiuri.

Iar vara lui 2022 nu a mai semănat cu cea din 2020 nici în cer și nici pe pămînt. În cer s-au adunat rachete, avioane, elicoptere și sateliți, iar pe pămînt au început a se tîrî toate viețuitoarele mecanizate ale războiului.

Și tot vara lui 2022 a fost cea care a rîs în fața agendelor ecologiste statale alimentate cu gaz metan despre care se pare că nimeni nu a știut nici că e poluant, nici că vine la o întoarcere de robinet a Kremlinului, deși toată lumea era conștientă că Nord Stream 1 și, mai ales, 2 nu sînt curente maritime, ci conducte subacvatice. Care s-au dovedit a fi doar niște uriașe țevi de tun îndreptate spre inima Europei la cererea Europei și cu finanțarea Europei.

O pandemie este deja un dezastru care nu mai are nevoie și de un război cu potențiale implicații mondiale, dar legătura între cele două este mai strînsă decît am crede. A dezvăluit-o, fără să-și propună, revista *Nature*, de curînd.

Potrivit unei agenții de presă, „Cercetătorii au fost surprinși de o creștere bruscă a concentrației de metan (CH_4) în atmosferă în 2020, în pofida măsurilor de izolare impuse din cauza pandemiei de COVID-19. Încetinirea activității economice a avut într-adevăr ca efect o scădere a emisiilor de metan legate de industria combustibililor fosili. Într-un studiu publicat în revista *Nature*, condus de profesorul Shushi Peng de la Universitatea din Beijing, o echipă internațională de oameni de știință a dezvăluit cheia enigmei, care se explică prin două fenomene. Primul factor este reprezentat de o prezență mai scăzută în 2020 a radicalului hidroxil (OH), principalul responsabil pentru eliminarea metanului în atmosferă. Acești radicali hidroxil, prezenți în cantități minuscule și cu o durată de viață sub o secundă, sînt «Pac-Man-ul atmosferei: de îndată ce detectează ceva, îl mănîncă și dispar», a explicat cercetătorul francez Philippe Ciais de la Comisariatul pentru Energie Atomică și Energii Alternative (CEA), care a condus realizarea studiului la Laboratorul de Științe ale Climei și Mediului (LSCE). Însă acești OH cu superputeri de curățare sînt legați de emisiile de oxid de azot (NO_x), un poluant rezultat în special din sectorul transporturilor, ale cărui emisii au scăzut în timpul izolării. Prin urmare, cercetătorii au identificat un paradox: atunci cînd poluarea scade, concentrația de metan crește“.

Care sînt lecțiile paradoxului „poluării bune“?

Prima lecție este că, atîta vreme cît depindem de combustibili fosili precum gazul metan, lipsa poluării din transporturi nu ne folosește la nimic, ba chiar dimpotrivă. Mai ales că metanul, deși are o durată de viață în atmosferă mult mai scurtă (aproximativ zece ani) decît cea a CO_2, are o putere de încălzire mult mai mare și este responsabil pentru aproximativ o treime din încălzirea globală după revoluția industrială.

A doua lecție este că, pe cale de consecință, trebuie să renunțăm la folosirea metanului, astfel încît să reducem încălzirea globală cauzată de acest gaz de seră, dar și pe cea cauzată de poluarea provenită din transporturi (care, dacă ar dispărea, chiar ar fi bună, nemaifiind responsabilă de înmulțirea particulelor de metan).

A treia lecție este că „mafioții care conduc o benzinărie“ (cum a spus John McCain despre regimul ultimelor decenii la putere în Rusia) trebuie evitați, izolați, transformați în actori irelevanți pe piața energiei mondiale. Cînd asta se va întîmpla, mafioții nu vor mai invada țări pașnice doar pentru că se vor baza pe șantajul benzinăriei care alimentează casele și fabricile țărilor deschise, democratice și care prețuiesc valori precum viața și libertatea.

Iar a patra lecție este că benzinăriile trebuie să dispară cu totul dacă nu vrem să depindem exclusiv de pandemii ca să putem respira (pe de o parte, pentru că milioanele de morți nu mai respiră, pe de altă parte, pentru că *more lockdown is less smog up)*.

Sau putem alege să poluăm cît mai mult pentru a mai scăpa de metanul care ne supraîncălzește, ceea ce ar echivala cu o sinucidere prin sufocare în loc să așteptăm să fim uciși de o climă haotică determinată de încălzirea globală. Liber-arbitru.

Dar chiar și dacă nu vrem să facem nimic, partea plină a paharului este că noi avem șanse bune să murim de moarte bună, în aproape aceleași condiții climatice în care am trăit. Dar va trebui să le spunem copiilor și nepoților noștri, ai tuturor, că la petrecerea lor nu vor fi nici măcar pahare.

***Cătălin Prisacariu** este jurnalist la* defapt.ro.

„30% din mările Barbados vor fi protejate prin finanțare Blue Bonds“

„Ca parte a programului de refinanțare a datoriei-pentru-natură, națiunea insulară Barbados urmează să deblocheze 50 de milioane de dolari pentru conservarea întregului său ecosistem marin. Barbados s-a angajat la COP de anul trecut să protejeze 30% din apele sale teritoriale, însă nu avea fondurile necesare pentru a face acest lucru. *The Nature Conservancy* a anunțat că va lucra cu partenerii săi pentru a cumpăra o parte din datoria națională a Barbados și o va refinanța pentru a facilita acest obiectiv, prin programul cunoscut sub numele de *Blue Bonds*.

Strategia *Blue Bonds for Ocean Conservation. The Nature Conservancy* este să identifice națiunile care au multe datorii, venituri fiscale reduse și ape teritoriale importante, pentru a recruta parteneri finanțatori care să cumpere datoriile restante de la deținătorii anteriori și să renegocieze condițiile cu ratele ale dobînzii mai favorabile, cu condiția ca națiunea respectivă să cheltuiască economiile strict pentru conservarea oceanelor.

Astfel, națiunea insulară Seychelles a reușit să dezvolte programe de protecție a mediului marin într-o zonă de o mărime echivalentă cu dublul dimensiunii Marii Britanii, grație unui acord de finanțare prin *Blue Bonds Nature Conservancy*. «Credem că (...) prin strategia noastră *Blue Bonds for Ocean Conservation* se pot obține protecție și o gestionare îmbunătățită a peste 4 milioane de kilometri pătrați din oceanul planetei – o creștere cu 15% a volumului actual de protecție marină globală», a declarat Jennifer Morris, CEO al *The Nature Conservancy*.

O mare parte din apele teritoriale ale lumii sînt controlate de mici națiuni insulare precum Seychelles sau Barbados ale căror peisaje marine sînt de 430 de ori mai mari decît peisajul terestru. Totuși, de cele mai multe ori, aceste țări nu își permit să implementeze conservarea la scară de ecosistem, un pas necesar pentru a proteja biodiversitatea oceanelor. Barbados găzduiește patru specii de broaște țestoase (...) și are a doua cea mai mare populație de reproducere a țestoasei *hawksbill* din Caraibe. Are, de asemenea, recifuri de corali bogate, care susțin sectoare mari de turism și pescuit. În 2021, programul *Blue Bonds* de la *Nature Conservancy* a ajutat și Belize să își îndeplinească angajamentul de a-și proteja 30% din apele lor teritoriale, care includ Bariera de Corali Belize, unul dintre cele mai mari recifuri de barieră de pe Pămînt.“

(sursa: *www.goodnewsnetwork.org*)

Nicolae REDNIC

Pandemie cu final ca-n filme

Pandemia de coronavirus n-a avut un final de film rusesc, cu toate că războiul pornit de Rusia atît de aproape de noi i-a grăbit sfîrșitul. Nu s-a încheiat cu o scenă finală tragică, definitorie pentru cinematografia rusă la începuturile ei, nu ne-am pierdut, în cele din urmă, și casa, și prietenii, și sufletul, și mințile din cauza acestui virus. Dimpotrivă, pentru cei mai mulți dintre noi teama de boală a scăzut și a dispărut în primăvara-vara anului trecut și totul s-a terminat cu bine.

Sfîrșitul e întotdeauna o problemă de definiție. Deznodămîntul social al virusului SARS-CoV-2, neglijarea lui după ce am ostenit să trăim panicați mai bine de doi ani, a avut loc în 2022, chiar dacă sfîrșitul lui epidemiologic este încă neclar și depărtat. Privind în urmă, însă, precaritatea termenilor definiției acestui final iese la iveală. Pentru cine, cum și cu ce urmări s-a sfîrșit în vara trecută pandemia de coronavirus?

Tarkovski, ***Nostalgia***

Prietenul meu din liceu, un sportiv cu suflet indisciplinat, dar cu o vitalitate cu impact mereu constructiv asupra celor din jur, a fixat finalul pandemiei cu o exclamație: „Mi-a ajuns! De mîine îmi reiau viața normală!“. Colega mea, doctoriță, și-a pierdut mama în primul val al epidemiei de COVID, în aprilie 2020; acum, la începutul toamnei anului 2022, îmi mărturisește: „În vacanța asta de vară am uitat complet de pandemie. Nu-mi vine să cred că s-a sfîrșit!“. A uitat de coronavirus, a scăpat de pandemie, dar nu s-a vindecat de ea. Pentru fratele meu, care i-a îngrijit zi de zi pe părinții noștri nonagenari, ultima zi a epidemiei a fost cea a ceremoniei de botez a strănepoatei lor, prima dată cînd au reintrat în ritmul natural al legăturilor dintre oameni, după doi ani de recluziune în propria lor casă. În filmul *Nostalgia* al lui Andrei Tarkovski, un personaj își închide în casă familia timp de șapte ani, pentru a o feri de sfîrșitul lumii, de tot răul de afară. Întîmplarea se petrece într-o stațiune toscană, mitul locului pretinzînd că vindecarea nu poate veni decît pentru acela care poate traversa vechiul bazin balnear, acum gol, cu izvoarele secate, stagnant, cu pavimentul plin de mîl, de crăpături cu emanații de sulf și bioxid de carbon, cu o lumînare aprinsă în mînă, fără să se stingă. Într-o cunoscută scenă finală, personajul principal reușește să ocrotească mica flacără a lumînării cu pieptul, cu haina, cu palmele și să o treacă prin bazinul întunecat, umed și toxic, așezînd-o, pîlpîind, pe cealaltă margine. „Cu părinții, parcă eu le eram tată, le aduceam mîncare, îi scoteam la plimbare, cînd eram de față deveneau mai încrezători.“ Pentru fratele meu și pentru mulți alții, epidemia s-a sfîrșit ca și acest film, cînd flacăra lumînării a ieșit nestinsă pe cealaltă margine. În ultimii doi ani, mulți dintre noi au adîncit lecțiile îmbătrînirii, au reparat legături familiale rupte, au regăsit apropieri pierdute și au încapsulat în cîteva gesturi simple toate strădaniile pe care viața ni le cere în zilele grele.

În ciuda neclarităților definiției finalului pandemiei și a tonurilor ei diferite, cu siguranță sfîrșitul anului 2022 a găsit societatea noastră desprinsă de necazurile ei. Și această bornă de trecere ne oferă îndrăzneala să privim pentru prima dată detașați filmul de groază pe care l-am trăit și să accentuăm cîteva dintre calitățile pe care personajele principale, societatea românească și sistemul ei sanitar, le-au arătat de-a lungul lui.

Viața socială în pandemie, atît de ciudată în desfășurarea ei în perioadele de izolare și restricții, cu toate învrăjbirile aduse de coronavirus, nu a cunoscut violențe *à la* Tarantino. Compasiunea publică nu a obosit înainte de vreme, emoțiile contradictorii ale românilor au găsit un echilibru și am reușit să ieșim din pandemie cu un apetit sănătos pentru viitor.

Pentru doctori, pentru personalul medical, pentru cei care s-au întîlnit cel mai mult cu acest virus și au îngrijit bolnavii cu COVID, finalul pandemiei nu a fost, din fericire, cel din pelicula lui Akira Kurosawa *Cei șapte samurai*. Locuitorii disperați ai unui sat îi angajează pe samurai să-i apere de niște bandiți înfricoșători. La sfîrșitul luptei, cînd praful bătăliei se ridică, răul este înfrînt, însă doar trei samurai mai sînt în viață; aceștia părăsesc așezarea în indiferența localnicilor, care își reiau liniștiți muncile zilnice. Din spitalul în care lucrez a murit de COVID un singur medic, radiolog. Iar societatea românească, departe de a fi indiferentă, a dat personalului medical mai multe lecții, pe care cei mai mulți dintre noi le-am învățat. Am înțeles că oamenii pot fi covîrșiți de enigmele bolilor, de neadevăruri, de propagandă, de încăpățînări la care nu renunță nici pe marginea prăpastiei, dar am înțeles și că această societate românească poate fi robustă și să răspundă eficient pericolului bolilor. Bucuria liniștită a românilor care se reîntorc, după pandemie, la viața normală are mici accente triumfale cuvenite. Ultima replică din pelicula japoneză pomenită, rostită de un luptător, ar putea, totuși, încheia și filmul medical al acestei epidemii: „Victoria le aparține oamenilor. Nu nouă“.

„Mi-a ajuns!
De mîine îmi reiau viața normală!“

Pandemiile au, în cele din urmă, efectul unor insurecții optimiste asupra vieții medicale. Optimismul vine acum de la generațiile noi de medici, care s-au remarcat în acești ultimi doi ani, de la pragmatismul de care s-a dat dovadă, îngrijirile bolnavilor s-au schimbat într-unul dintre cele mai grele moduri, din mers, de la capacitatea de a acționa împreună, în mari echipe de lucrători în domeniul sănătății, de oameni care au trecut dincolo de intim, încercînd să îndeplinească un scop colectiv. Și chiar dacă știința medicală a avut cîteva răsuciri de *montagne-russe* în primele săptămîni ale pandemiei, practica medicală, profesiunea de medic și-au păstrat verticalitatea în toată această perioadă. Numărul celor din personalul sanitar care au fost lași sau au diseminat neadevăruri flagrant dăunătoare despre boală sau despre vaccinuri a fost mic. (Tocmai de aceea, numele lor ar putea fi listate, ca într-un generic, de către Colegiul Medicilor din România!)

Finalul filmului pandemiei nu este unul în întregime fericit, nu este un *happy-end*. Eroul nu rezolvă toate problemele și rămîne în final și înconjurat de toți cei dragi, de iubită, de părinți, de prieteni și sunat la telefon de președinte. Dar nu este nici unul trist, nu am pierdut totul. Finalul potrivit pandemiei de COVID este unul de tip dulce-amar fericit, în care băiatul bun salvează lumea, dar unele dintre nevoile adînci ale sufletului său, iubirea eroinei sau recunoașterea tatălui, uitarea unei vinovății sau alungarea pentru totdeauna a unei temeri, rămîn neîmplinite.

Vă amintiți *La vita è bella*, capodopera tragicomică a lui Roberto Benigni? Un tată, Guido, plătind cu viața, salvează inocența fiului său, Giosuè, de ororile lagărului de concentrare nazist, inventînd un joc hazliu: primești puncte pentru toate grozăviile pe care le înduri, iar primul care ajunge la o mie de puncte cîștigă premiul cel mare, premiul-dorință, un tanc american eliberator. În scena finală, micului Giosuè, ridicat de soldați americani pe turela unei mașini blindate, nu-i vine să creadă că jocul e adevărat. Mai bine de doi ani am adunat cu toții puncte, clanța ușii spălată cu clor, cinci, mască la ieșirea din casă, zece, nu te întîlnești cu un prieten, douăzeci, nu-ți vizitezi părinții, cincizeci. Am strîns puncte din tot felul de grozăvii ale pandemiei, așteptînd vaccinul, așteptînd remediul, așteptînd vestea eliberatoare. Și, în cele din urmă, am cîștigat, tancul american a apărut.

Sau e unul rusesc? *To be continued.*

***Nicolae Rednic** este medic.*

■ ■ ■

„Leucemia agresivă a unei adolescente de 13 ani a dispărut în urma tratamentului CRISPR“

„În cea mai recentă poveste de succes CRISPR (o tehnologie care poate fi folosită pentru a modifica genele), o adolescentă de 13 ani, din Marea Britanie, a cărei formă de leucemie nu a răspuns la alte tratamente, astăzi nu mai are celule canceroase detectabile. Ea a primit o doză de celule imunitare care au fost modificate genetic pentru a ataca leucemia, o metodă folosită și pentru alte tipuri de cancer. Leucemia, o formă de cancer în țesutul măduvei osoase, este cauzată de celulele imunitare mutante și este, în mod normal, tratată prin uciderea tuturor celulelor măduvei osoase din corpul pacientului înainte de a primi un transplant de la un donator.

Acesta a fost cazul Alyssei, o fetiță de 13 ani din Marea Britanie, care a primit o doză de asemenea «arme» pentru a-și întări sistemul imunitar, numite celule T, care fuseseră modificate astfel încît să atace celulele canceroase din corpul ei. (...) «Vorbim despre ceva cu adevărat remarcabil, deși este încă un rezultat preliminar, care trebuie monitorizat și confirmat în următoarele luni», a declarat Robert Chiesa, unul dintre medicii care o tratează pe Alyssa, într-un comunicat publicat de *Great Ormond Street Hospital*. Deși, în prezent, adolescenta nu mai are un cancer detectabil și va mai dura cîțiva ani pentru a determina dacă acesta a fost îndepărtat definitiv, există multe speranțe, de vreme ce această procedură a mai fost folosită cu succes și înainte, salvînd viața unei fetițe în vîrstă de 1 an, Layla Richards, tot din Marea Britanie, fiind în prezent aprobată de NHS *(National Health Service)* ca tratament pentru persoanele cu leucemie care provine din celulele B mutante (...).

Potrivit *New Scientist*, cercetătorul principal Waseem Qasim de la University College London a aplicat patru asemenea modificări ale ADN-ului celulelor, ceea ce le expune riscului de mutații periculoase, însă pentru a evita acest lucru, el a folosit o metodă diferită a proteinei de editare a genei CRISPR care «schimbă o literă ADN cu alta», o tehnică numită editare de bază.

Iar Alyssa este prima persoană care a fost tratată vreodată cu această editare de bază.“

(sursa: *www.goodnewsnetwork.org)*

Dorel Dumitru CHIRIȚESCU

Copilul călare pe porc sau falsul conflict dintre tradiție și modernitate

Este o adevărată provocare să scrii despre ceva bun petrecut în România. Asta mai ales acum, în decembrie, într-o perioadă în care rețelele de socializare sînt pline de imagini cu porci tăiați în noroi, în mijlocul bătăturii. Pe acești porci sînt puși călare copiii familiei și ai prietenilor și se fac multe fotografii. Apoi, aceste fotografii sînt puse pe Facebook și posesorii lor așteaptă să ia *like*-uri. Cît mai multe. Uneori, prietenii comentează la poza cu copilul mic ce călărește porcul mort. Se spun lucruri de genul: „Să vă trăiască!!!“. Dacă nu ești de aici, de la noi, nici nu știi dacă ar trebui să trăiască porcul sau copilul. Primitivismul românesc, atîta cît mai există, este definitiv și măreț.

© M. Chivu

Sigur, un asemenea ritual este deja ceva marginal. Majoritatea noastră sîntem deja oameni civilizați care nu mai gustă asemenea situații și care nu le mai văd rostul. Numai că ele, prin forța sugestiei și în timp, ne-au dat un fel de acreală atunci cînd ne gîndim la țara noastră. Sîntem caustici, chiar neîngăduitori, considerînd-o iremediabil primitivă. Ceea ce nu este adevărat. România nu mai este o lume primitivă. Ne-am obișnuit să ne vorbim de urît țara, într-o bîrfă generalizată, toxică și răuvoitoare. Avem, fiecare dintre noi, o imagine despre ceea ce ar trebui să fie România și nu una despre ceea cea ar trebui să fim noi, ca oameni, locuitori ai acestui spațiu. Prin această bîrfă ne aflăm într-un gen de poziționare individuală eronată, de scuză generală, de fugă de asumare a responsabilității omului liber. Mereu țara este de vină și nu noi, cei care locuim această țară. Mereu țara este cea care ar trebui să facă sau să zică și nu noi. Asta ne face să nu ne mai bucurăm de nimic și să nu mai apreciem nimic. Deși vremurile în care ne vom gîndi cu nostalgie și cu dragoste la România democratică a ultimilor 30 de ani par să fie aproape. Dar nu despre asta vom discuta azi, ci despre ceva ce s-a întîmplat a fi bine în ultimii ani și cît de solid și românesc este acest bine.

Primitivismul românesc, atîta cît mai există, este definitiv și măreț.

Este important să trecem peste pragul pe care îl impune tentația criticii la nesfîrșit. Asta pentru că sînt multe lucruri bune care ni se întîmplă și pe care, excesiv de critici, nu le mai putem vedea. Critica este bună dacă este dozată. Altfel, poate duce la instaurarea unui sentiment de deznădejde pe care nu-l merităm și de care trebuie să ne ferim. Deznădejdea aceasta falsă ne poate duce la descurajare și negativism. Or, așa cum vom vedea, nu este cazul.

Nu avem motive să fim negativiști și pesimiști. Lumea merge înainte și țara noastră trebuie să meargă odată cu ea. De aceea, vom face azi un efort și vom renunța la poziționarea despre care vorbim și vom aduce în discuție o evoluție a unui indicator economic care prin natura sa sintetică spune ceva despre o economie și despre o națiune. Este vorba despre Produsul Intern Brut. Sigur, vor fi mulți cei care pot contesta acest indicator, considerîndu-l a avea o relevanță redusă atunci cînd apreciem starea unei economii. Dar nu despre starea economiei noastre vom vorbi, ci despre potențialul țării noastre de a produce, de a lucra pentru consum și pentru dezvoltare. Acestea fiind spuse, vom arăta că cifra în sine este de-a dreptul spectaculoasă. Adică, în ultimii 30 de ani, acest indicator a crescut de aproape șapte ori. Adică a crescut de la 36 de miliarde de euro la 240 de miliarde de euro (de 6,66 ori). Dacă am prezenta o evoluție la fiecare cinci ani, cifrele ar fi următoarele (în miliarde de euro): anul 1990 – 36; anul 1995 – 29; anul 2000 – 41; anul 2005 – 79; anul 2010 – 125; anul 2015 – 160; anul 2020 – 219; anul 2021 – 240 (https://www.zf.ro/eveniment/caderea-comunismului-pib-ul-romaniei-crescut-7-ori-32-ani-nivelul-21126647). Este o curbă de tip exponențial pe care nu avem dreptul a o ignora. Am evoluat spectaculos. Nu ai crede dacă te-ai lua după cei care se vaită mereu, ajungîndu-se ca văicăreala să fie sport național.

Privind aceste cifre, primul lucru la care ne gîndim este potențialul uriaș al economiei și societății românești. Țara noastră produce mult și se dezvoltă în ritm accelerat, pe toate palierele vieții economice. Este o perioadă fastă pe care nu am putea s-o comparăm decît cu cea de după Unirea din anul 1859, cînd s-au pus, economic și politic, bazele statului român modern. Sigur, ni se va spune că trebuie să fim atenți pentru că mai mult de jumătate din acest PIB nu este produs de către firme românești. Admitem observația și vom răspunde că totuși este produs în România și de către români. Chiar în condițiile în care populația țării noastre a scăzut de la 23 milioane de locuitori în anul 1990 la 19 milioane de locuitori în anul 2022 (https://www.zf.ro/eveniment/caderea-comunismului-pib-ul-romaniei-crescut-7-ori-32-ani-nivelul-21126647), intensitatea expansiunii economice este una foarte mare. După deceniul nouă al secolului trecut, pe care l-am pierdut tot bîjbîind prin meandrele unei tranziții care părea că nu se mai sfîrșește, țara s-a reașezat pe principiile deschiderii economice și politice și a cîștigat. România este exemplul viu al reușitei prin conectarea la civilizația occidentală. Între deschidere și civilizație este o legătură directă, confirmată în mod clar. Așa cum este ea, mereu coruptă și criticabilă, clasa politică de la noi a făcut singurul bine fundamental pe care îl putea face. A legat țara de Occident, o legătură care nu exista în anul la care ne raportăm, momentul Revoluției Române de la 1989. Economia noastră a atras resurse tehnologice și financiare însemnate. Rezultatul a fost că, și în condițiile pierderii de resurse umane, a rezultat explozia pe care o invocăm. Creșterea de aproape șapte ori a PIB ne plasează în rîndul statelor cu evoluții economice spectaculoase. Este o cifră care spune multe despre potențialul unei țări care altfel, în mod nedrept, se autoconsideră a fi marginală și condamnată. Nu sîntem așa. Putem și demonstrăm că putem.

Sigur, mai sînt multe de rezolvat. Am pierdut mulți oameni datorită proporțiilor istorice ale emigrației. Există grave asimetrii între capitalul românesc și cel străin, după cum există asimetrii mari în repartiția foloaselor acestui *boom* economic. Trebuie să știm toate acestea, dar fără a intra în nevroză, putem să acționăm. Sînt acestea cîteva pariuri ale viitorului care pot fi cîștigate. Există un timp pentru toate și o vreme a problemelor, dar și una a rezolvărilor. Putem încerca mai mult și putem reuși mai mult prin mai multă solidaritate și mai mult patriotism real, luminat. Deșteptarea noastră nu trebuie să coincidă cu readucerea izolării și construirea de ziduri. Nu putem reinventa zidul dintre noi și civilizație fără a plăti un preț pe care nici nu-l putem imagina cît de mare ar fi.

Trebuie să păstrăm tradițiile, dar și să recunoaștem că porcul tăiat în noroi și pozat cu copilul deasupra este ceva la care trebuie să renunțăm. Asta din mai mult respect pentru porc, dar în primul rînd pentru copil. Nu este nimic spectaculos în izolare și păstrarea unor tradiții vecine cu barbaria. Aici, la granița dintre modernitate și barbarie, se duce pariul nostru cu viitorul. Evident, nimeni nu poate imagina o țară care să-și părăsească matricea de tip cultural, așa cum o numea Lucian Blaga. Numai că acolo, în această matrice, se află un trecut întunecat la care nu trebuie să ne raportăm cu mîndrie. Între sănătoasa tradiție și modernitatea obligatorie nu există un conflict real. Dovada este păstrarea în tradiția românească de sărbători a unor obiceiuri pre-creștine. Avem ritualuri de mii de ani, dar noi nu mai sîntem cei de atunci. Numai în mintea unora, falși profeți ai socialului nostru, oameni fără cunoaștere, tradițiile trebuie lichidate în favoarea modernității sau aceasta din urmă ar trebui oprită de dragul tradițiilor.

O lume nouă este aceasta a noastră, mult diferită față de cea de la 1989. Dacă am face un efort minim de a compara și alte cifre de atunci cu cele de acum, ne-am putea da seama de saltul spectaculos pe care l-am făcut. Reconstruim o lume și o națiune. Asta este cel mai greu lucru. Alte state au reușit. Și vom reuși și noi. O țară nouă nu apare de la o zi la alta, ci de la o generație la alta. Generația mea poate a făcut mai multe sau mai puține. Am făcut ce am putut. Însă viitorul este deja aici. Iar cei care pot prelua ștafeta sînt și ei aici. Lumea lor va putea fi și mai atractivă, mai modernă și în același timp mai românească. Văicărelile nu ne ajută la nimic. Deși izolarea și falsul patriotism sînt mari tentații, ele nu ajută la nimic. Putem cîștiga realmente doar făcînd ceea ce am făcut în ultimii 30 de ani, adică situîndu-ne de partea libertății și deschiderii.

Dorel Dumitru Chirițescu *este profesor de economie la Universitatea „Constantin Brâncuși“ din Tîrgu Jiu. Cea mai recentă carte a sa este* Pe patul lui Procust. Reflecții despre construcția socială postdecembristă, *Editura Institutul European, 2018.*

Prima școală imprimată 3D într-o zonă de război

Potrivit Euronews, prima școală imprimată 3D într-o zonă aflată în război va fi construită în Ucraina.

„De cînd invazia rusă a început, se pare că peste 2.000 de școli din Ucraina au fost avariate sau distruse în întregime, însă, datorită unui proiect de pionierat, există speranțe că mulți copii ucraineni își vor putea relua educația. *Start-up*-ul tehnologic și umanitar non-profit TEAM4UA se află în spatele acestei inițiative ambițioase, care își propune să construiască școli, folosind imprimante 3D, prin colaborarea cu autoritățile orașului. Mai multe companii s-au oferit deja să doneze tehnologia, iar bazele primei școli imprimate 3D din lume care va fi construită într-o zonă de război au fost deja puse pe o stradă din Lvov, care găzduiește mulți dintre oamenii strămutați din cauza războiului.

Jean-Christophe Bonis, fondatorul Team4UA, explică de ce primul obiectiv este imprimarea 3D a unei instituții de învățămînt: «Pentru că o mulțime de oameni refugiați din alte părți ale Ucrainei se află aici, în Lvov, iar copiii lor trebuie să aibă o șansă ca viața să meargă înainte, să aibă această continuitate».

Bonis spune că obiectivul său este să creeze mai întîi un pilot, «ceva care este relevant, iar școala este cel mai bun start prin care poți începe să rezolvi un ghem de probleme. Bineînțeles, după ce vom termina construcția acestei școli, vom ajuta și la construirea de spitale și case, pentru că mulți oameni au pierdut totul, dar toate acestea vor fi următoarea fază. Primul pas, pentru a crește, este școala».“

(sursa: *euronews.com*)

DILEMA
30 de ani
Partea plină a paharului

2022, cu bune

La final de an, membrii redacției Dilemei vechi *au făcut un mic bilanț al motivelor care i-au făcut să se simtă bine, optimiști, fericiți sau măcar i-au făcut să zîmbească. Și și-au amintit, în cîteva rînduri, unele momente surîzătoare din partea plină a paharului anului 2022.*

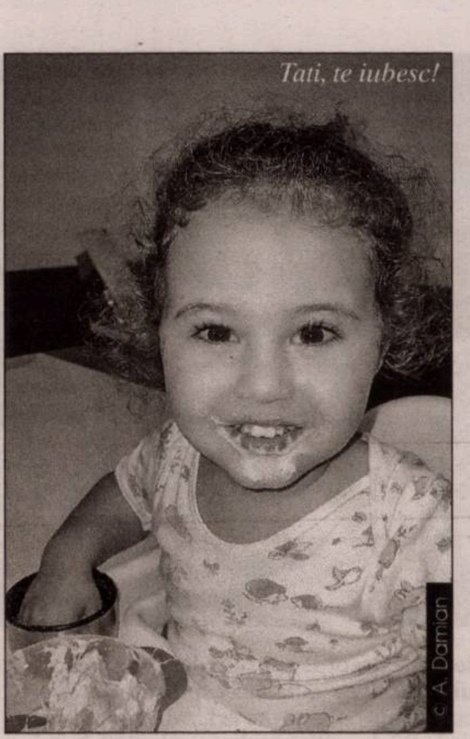
Tati, te iubesc!

c A. Damian

Marius CHIVU

Am sfîrșit anul ținînd în mîini un pahar plin ochi cu cenușă. Un deces în familie, genul neprevăzut și șocant, scandalos de prematur, care te face să te gîndești la felul în care luăm de bun fiecare an al vieții, la ușurătatea cu care încheiem un an vechi și la ușurința cu care începem unul nou. În penumbra perdelei de cenușă prin care bîjbîi acum într-un doliu prelungit, abia întrezăresc cele cîteva bucurii profesionale care, la un moment dat în acest an, păreau importante: reeditarea în format *poche* a cărții mele de povestiri *(Sfîrșit de sezon*, Editura Polirom) și dramatizarea cîtorva dintre ele la teatrul din Constanța *(Seaside Stories*, regia Radu Afrim), apariția unui nou număr al antologiei anuale de proză scurtă pe care o editez *(KIWI. Granițe*, Editura Polirom), apariția primelor mele traduceri de cărți pentru copii (la Editura Cartea Copiilor), o lungă călătorie care se va transforma anul viitor într-o nouă carte de călătorie și cîteva festivaluri (de poezie la Bistrița, de teatru la Sibiu, de jazz la Smida). Mai multă artă decît viață.

Adrian DAMIAN

Dimineață, sună, arde, sări din pat și, după duș, și prin dulap, fugi degrabă c-acu' urlă, țipă, sparge – bebelușu' mieunușu' –, ce să-i faci? Se scoală dragu'. Bagă tare, schimbă-l, spală-l, pune-l repede pe scaun. Fă-i iaurt cu fructe bune, ouă, banane și mure, și-apoi niște vitamine. El să fie sănătos! Ce să-i faci? E delicios. Nu te așeza prea bine la cafea, că nu-i timp acu' de tine. Latră, urlă, sare roată. Nu-i bebeul, e cățelul. Vrea și el niște bobițe uscate și afară să se joace. Sună telefonu', a picat un server, s-a stricat un site, alte 20 sînt vai. Prețul nu este la zi – nu contează c-a uitat, tu dă-i repede-nainte, fă-le, că acu' se-ncinge. Nu uita, fugi de-ndată și fă piața. Cînd te-ntorci, fă de mîncare, spală vase, niște haine. Bagă pe bebe la nani, miau și miau pînă adoarme. Fugi, repară server, site, schimbă și ceva prin firmă, vezi că vin materiale ca să paginezi reviste. Ai și două cărți subțiri, și niște colaje fine. Dar bebeul s-a sculat. Na, acu' faci un rahat. Dar iaca vine și seara, bebe doarme acu' cu mama. Nu e 12, e devreme, poți să faci ce n-ai putut, dar mai vine un tur. Apoi se face și dimineață, nu-i nimic: sună, arde, sări din pat…

Gura mea de aer: cu acel zîmbet curat, te privește fix în ochi și, pe un ton apăsat, îți spune: „Tati, te iubesc!“.

Anda DOCEA

În geometrie e simplu: cel mai scurt drum dintre A și B este linia dreaptă. În viețile noastre, oameni fiind, e ceva mai complicat: avansarea de la un punct la altul al existenței nu se face direct, ci în spirală. E mai greu de înțeles cum, deși pari a te îndepărta de obiectiv în arcuri de cerc, te miști totuși înspre el, numai că foarte încet. Dacă recăpătarea seninătății a fost obiectivul nostru de acum aproape trei ani, de la începerea pandemiei, drumul spiralat spre el ne-a dus prin disperare și neputință, teamă și furie, boală și pierdere. În 2022 am început să vedem capătul călătoriei și să respirăm, la propriu. Momentele mele de seninătate au fost cînd am citit din cartea mea de versuri nou apărută în fața unui public real, cînd am putut sta fără mască să savurez un *ristretto* în Napoli sau la un spectacol de dans contemporan numit *Interior / Exterior*, inspirat de mărturii reale din *lockdown*, cînd mi-am spus „aproape am crezut că am uitat“, așa cum vorbești de o traumă îndepărtată. Partea plină a paharului e supraviețuirea, întotdeauna.

Stela GIURGEANU

Sînt recunoscătoare că, în ciuda vremurilor nebune, creierul meu și-a păstrat balanța substanțelor necesare care să-l păzească de transformarea într-o membrană pentru osmoză și să-i ofere capacitatea, atît de necesară, de a acționa la timp cortina de fier între realitatea de afară și propria liniște. Ceea ce m-a ajutat să-mi mențin un echilibru și să-mi văd de micile mele fericiri. Buchiseala limbii germane, începută în lungile luni de izolare din timpul pandemiei, ca reacție contra omorîrii timpului, mi-a permis, anul acesta, să-l citesc pe Süskind în original (și să înțeleg, în sfîrșit, versurile trupei Rammstein). Am tradus o carte. Am descoperit, în ultimul an, doi autori fabuloși – François-Henri Désérable și Eshkol Nevo. Și am mai descoperit, cu mare uimire, că am în mine suficientă voință să economisesc bani, drept care mi-am permis, la final de an, să-mi cumpăr un parfum Chanel, în adierea căruia îmi voi petrece anul 2023.

Andrei MANOLESCU

Veștile rele pare că vin mai des și la pachet, în vreme ce veștile bune se ivesc una cîte una, cu țîrîita. E așa, probabil, pentru că distrugerea e mai rapidă și mai simplă decît construirea. E povestea aia cu entropia, care, la modul general, nu poate decît să crească. (De aceea poate că știrile bune sînt mai greu de găsit și chiar mai puțin interesante.) Un exemplu sînt interdicțiile de pe aeroporturi. După 11 septembrie 2001, au apărut brusc o mulțime de restricții (devenite rituale). De curînd, s-a anunțat că pe aeroportul din Timișoara, datorită noilor tehnologii de scanare, se ridică interdicția de a transporta mai mult de 100 ml de lichid în avion. E valabil deocamdată doar acolo și e doar o singură restricție eliminată. Cum ziceam, veștile bune sînt cam meschine. Cu siguranță, n-o fi cea mai bună știre a anului trecut, dar alta n-am găsit. Oricum, așteptăm să fim eliberați și de celelalte restricții (fie și pe rînd), adică de scosul curelei și lucrurilor metalice de prin buzunare, de descălțat și de deschiderea frecventă a geamantanelor. Ca să nu mai vorbim de controlul la frontieră în Spațiul Schenghen.

Ioana MOROȘAN

În mod fundamental, de cele mai multe ori avem impresia că nici un an nu este diferit de cel precedent, și totuși: există *playlist*-uri, amintiri calde, locuri, oameni care stau sub semnul cifrelor. 2022 a fost sfîrșitul unei lumi și începutul alteia. Aș putea să scriu pagini infinite despre 2022, dar o să mă limitez să spun cîteva lucruri succint, pe puncte. Anul 2022, al 27-lea an de viață, mi-a arătat că și o ambiție nemotivată și oarbă te poate determina să scrii o teză de doctorat, că e fezabil să ajungi bursier la Harvard cu resurse minime și puțină perseverență, chiar și est-european fiind, că există iubiri imposibile, că vîrstele și diferențele sînt constructe, că sîntem fragili și imprevizibili, că viața e mai complexă decît credeam acum un an, că dincolo de orice există speranțe și oameni dispuși să facă compromisuri, că prieteniile nu se măsoară în kilometri distanță, că noi sîntem în stare de greșeli abominabile și că totuși există oameni care ne așteaptă la capătul drumului.

Matei PLEȘU

Îmi amintesc de Yaya, un student african din Berlin, pe care nemții îl întrebau, candid și fără să-și dea seama că îl agasează, ce anume îl bucură pe *el* cel mai mult – de parcă ar fi fost un exemplar din altă specie, o curiozitate a naturii. Africanul le răspundea sec, nu fără ironie: „Soarele“, căci singurul lucru care îi lipsea în Germania, dar care îi prisosea în țara lui de baștină erau zilele însorite, vremea bună. Dacă aplicăm criteriul lui Yaya și în partea noastră de lume, în sud-estul Cîmpiei Române „durata medie anuală de însorire“, cum o numesc specialiștii în seninătate, însumează în jur de 2.100 de ore. Ceea ce înseamnă că avem parte de cel puțin 250 de zile senine pe an – și de tot atîtea potențiale prilejuri de seninătate personală, în ideea unei corespondențe între propria făptură și marea alcătuire cosmică. Dacă e adevărat că trăim sub vremuri, n-ar fi din cale afară de greșit să presupunem și că trăim sub vreme.

Adina POPESCU

Marea bucurie de anul acesta a fost că s-a terminat, în sfîrșit, nenorocita de pandemie care devenise exagerată și absurdă în ultima ei fază și am revenit la obiceiuri normale, inclusiv la cel de a călători fără restricții. Celelalte mici/mari bucurii personale au derivat, de fapt, din aceasta. S-au redeschis tîrgurile internaționale de carte. După ce am ratat Leipzig la mustață, am ajuns totuși la Belgrad și m-am bucurat de un oraș pe care voiam să-l cunosc de mult. Am revăzut Berlinul care mi-e drag. Și am reușit, după doi ani de așteptare, să lansăm filmul nostru documentar, *Vulturii din Țaga*, care a început să circule pe la festivaluri, ne-am plimbat împreună cu el în Austria, Germania și la Sibiu. Dar cea mai mare bucurie a fost rezidența literară Traduki de o lună în Albania, în căutarea strămoșilor mei aromâni, o călătorie fabuloasă care se va transforma într-o nouă carte.

Ana Maria SANDU

Toată viața mea am crezut că nu sînt în stare să fac lucruri practice, anul ăsta am încercat și am descoperit că nu e așa. Nu înseamnă neapărat că sînt talentată, dar măcar am văzut cum e și că se poate. Am fost multe luni plecată în altă țară, am trăit aproape de natură – eu, citadina convinsă –, am învățat lucruri noi despre mine, despre cum poți să te reinventezi, despre plante, păsări și natura umană, care chiar e peste tot la fel. Am șofat, ceea ce mi s-a părut o ficțiune ani la rînd, și aproape decisesem că nu e pentru mine. Am scris o carte de călătorie și aventuri pentru copii, care trage cu ochiul la *Scrisorile persane*, în care protagoniste sînt musca Gina și pisica Vadu, ceea ce-mi doream de mult. Acum de abia aștept să fie gata ilustrațiile și să apară. A fost un an în care au intrat multe lucruri și diferite, ca-n burta unei balene. Și se încheie senin, cu întoarcerea acasă, la București, la oamenii dragi, vechi și noi deopotrivă, care mi-au lipsit cel mai mult. Și la sentimentul că există o bucătărie primitoare în care poți să stai cu prieteni la discuții și la vin pînă în creierii nopții, fără să-ți pese de timp.

Dan STANCIU

Ca fiecare an din ultimii ani grei, 2022 a avut și cîteva lucruri bune, iar unul dintre ele a fost ideea unei tinere americane, pe nume Rosie Grant, de a culege rețete culinare de la morți. În 2020, pe cînd era stagiară la arhiva unui cimitir din Washington, Rosie a început să cutreiere locurile de veci în căutarea unui strop de liniște – cu alte cuvinte (mai exact, cu alt cuvînt), a devenit thanatofilă, termenul desemnîndu-i pe cei pasionați de necropole. Acolo a descoperit, în preumblările sale, o rețetă de *spritz cookies*, gravată pe o piatră funerară sub care odihnea Naomi Odessa Miller Dawson, decedată în 2009, la vîrsta de 87 de ani. Rețeta era următoarea: „1 cană de unt sau margarină; 3/4 cană de zahăr; 1 linguriță de vanilie; 1 ou; 2 1/4 căni de făină; 1/2 linguriță praf de copt; 1/8 linguriță sare“ – și Rosie Grant a vrut s-o încerce. Rezultatul a fost savuros, filmul operațiunii de preparare (postat pe TikTok) a avut un succes enorm, așa încît Rosie umblă și azi prin cimitire ca să adune rețete de la cei răposați, spre bucuria celor vii.

Sever VOINESCU

Privind în jur, constat că, în mare, cu o singură dureroasă excepție, cam cîți dintre apropiații mei au intrat în acest an ies din el. La vîrsta mea și pe vremurile astea, nu e rău deloc. Mulțumesc, Doamne! Altfel, motive de înseninare în 2022 au fost: că am fost mai sănătos decît s-ar fi așteptat ipohondrul de mine, că s-au terminat veștile proaste despre COVID-19 și consecințele constrîngătoare ale acestora, că am avut o vară minunată, în munți, că avem tot mai mare succes cu „Conferințele *Dilema veche*“, că am fost invitat să țin un curs la Facultatea de Drept explicîndu-mi-se că e important pentru studenți să audă ce am de spus (cursul se intitulează Cultură juridică și va fi ținut în semestrul II al acestui an universitar), că mi-am făcut doi noi prieteni, că am adus cel mai bun secretar general de redacție cu putință la *Dilema veche*, că am revăzut Spania de trei ori, că am cumpărat un teren în locul nostru preferat, pe care vom construi casa în care vom îmbătrîni (cînd va fi gata casa, e o altă socoteală!), că scriu aceste rînduri la finalul unui an deloc rău...

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

● **Artă & scandal**

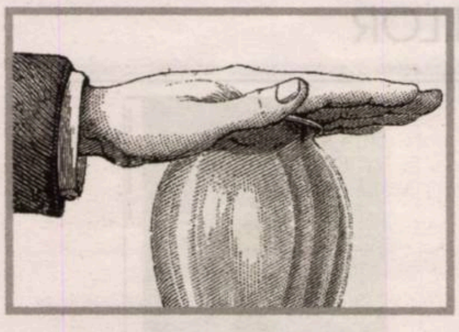

George BANU

scena lumii

Coşmar, Ţipăt şi Mozart

La Paris am putut vedea recent un tablou emblematic de care îmi amintesc din adolescență: *Coșmarul* lui Füssli. Mă confrunt acum cu mai multe versiuni al căror format diferă și suscită reacții distincte în ciuda similarității motivului: cel mai redus e cel mai intens. Cînd subiectul se dilată, își diminuează impactul. Ce vedem? Pe o canapea, o tînără fată. E alungită și corpul suplu i se dezvăluie grație unei rochii de voal transparent care, minim, îl protejează. În planul secund, două apariții enigmatice se detașează: un fel de maimuță demoniacă s-a instalat pe trupul fragil în timp ce, persistent, un cal privește scena fără a-și motiva explicit prezența. Coșmar pre- sau post-coitum? Leșinul fetei poate fi și o consecință a actului sexual împlinit, dar și consecința unei fantasme erotice care-i motivează abandonul. *Coșmarul* fascinează prin această incertitudine ce invită la interpretare pe un fond de compasiune, de tulburare, de enigmă nerezolvată. Protagonista pare să nu-și aparțină sieși, pare să fie prada unor forțe nocturne care-i agită și epuizează energiile. Ea le e prizonieră și se va constitui în figura reprezentativă a nopții fără repaus, a sexualității incerte, împlinită sau dorită. Füssli nu pictează o scenă erotică, ci o *experiență mnemonică* sau *onirică*. Fără cenzură, dăruire completă. Aceasta-i sursa coșmarului.

Goya, cîteva decenii mai tîrziu, va picta un tînăr cu capul așezat pe o masă, transportat într-o lume personală, ireală, agitată de apariții demonice, o lume unde „somnul rațiunii naște monștri“. Motivul „monstruosului“ e și aici asociat replierii în sine, solitudinii ca experiență-limită, plonjeului în „irațional“ ce invadează și detașează individul de rețeaua socială, de comunitate și de lume. Füssli și Goya dialoghează și atestă, pentru motive diferite, consecințele acestui refugiu extrem în opacitatea monologală lipsită de parteneri și surse externe de întrajutorare. Astfel se deschid porțile periculoase ale nopții fără bariere și centură de siguranță.

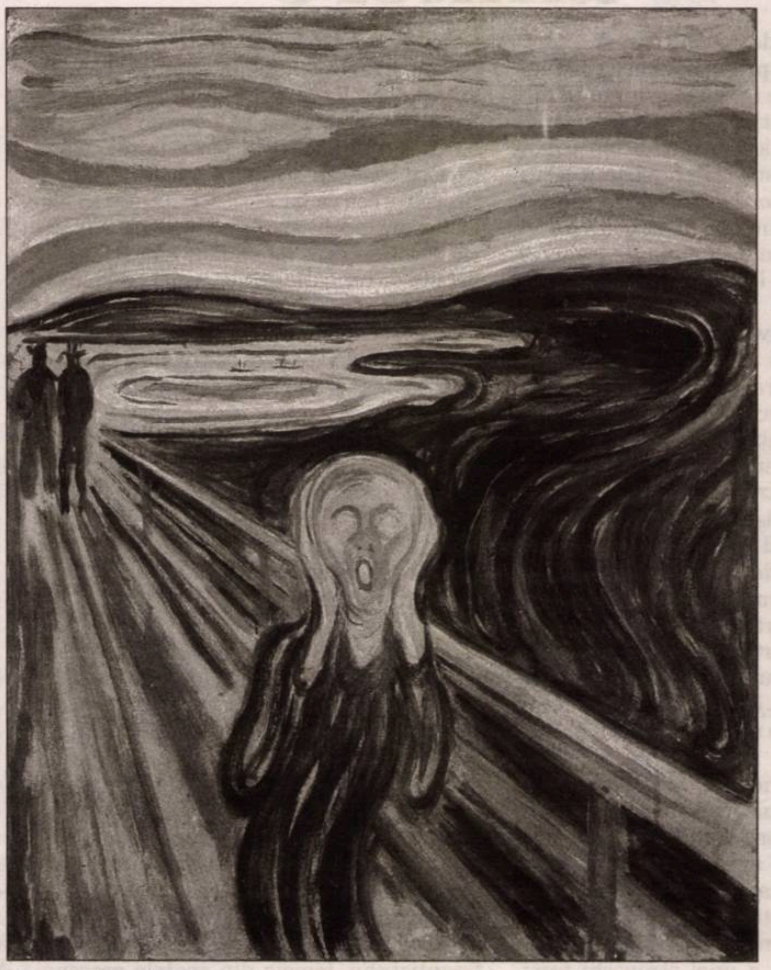

*Munch, **Țipătul***

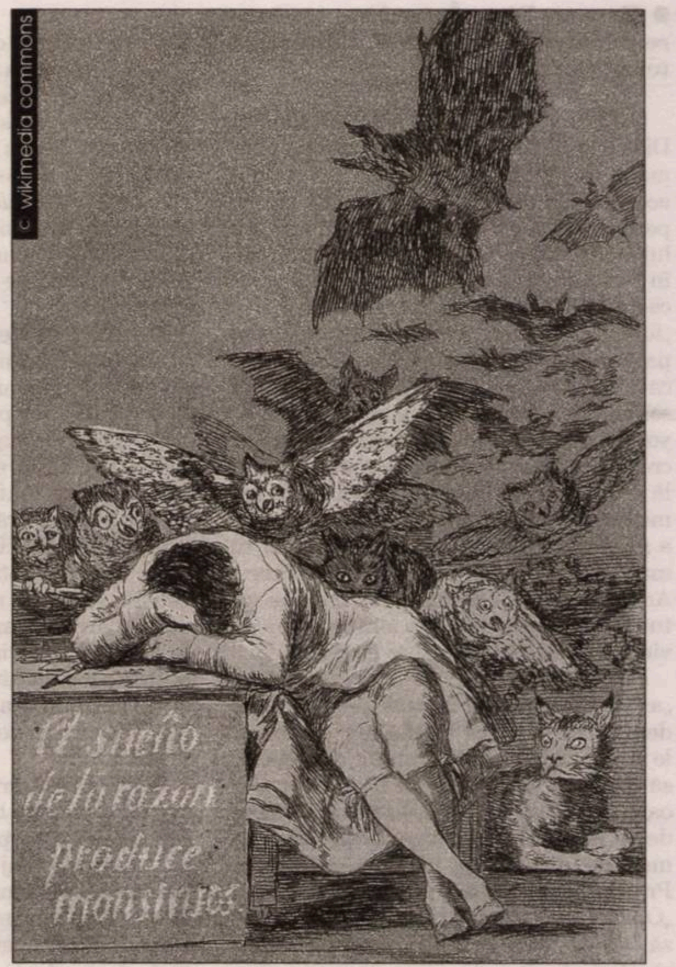

© wikimedia commons
El sueño de la razon produce monstruos

*Goya, **Somnul rațiunii naște monștri***

Coșmarul *e nocturn,*
Țipătul *e diurn.*

Văzînd, tot la Paris, expoziția Edward Munch, dialogul între opere se continuă și surprinde. Munch, asemeni lui Füssli, e autorul unei opere emblematice, adevărată concentrare a unei condiții și a unei suferințe extreme. *Țipătul* – prezent și el în variante diferite – rămîne indisociabil de Munch: țipăt solitar, țipătul unui personaj al cărui gest indică intensitatea experienței și panica resimțită, țipăt premonitoriu ca și cum eroul însingurat ar percepe tragediile ce aveau să se abată asupra Europei. *Coșmarul* e nocturn, *Țipătul* e diurn. *Coșmarul* se produce într-un spațiu privat, *Țipătul* într-un spațiu public, dar ambele sînt consecința unei solitudini exacerbate. Expresiile sale complementare. Solitudinea sau condiția ființei fără apărare. Prada puterilor interne sau externe, nu contează, de ele este asediată și devastată.

Coșmarul și *Țipătul* le-am revăzut zile de-a rîndul și ele au sfîrșit prin a-mi deveni dureros de familiare, constituindu-se chiar în referințe autobiografice alternative. Cînd trăiesc *Coșmarul*, cînd aud *Țipătul*, seară de seară războiul din Ucraina le actualizează și le transformă în realitate concretă, insuportabilă, și atunci revin la convingerea lui Goya: „Somnul rațiunii naște monștri“. Ca ai lui Hitler odinioară sau, azi, ai lui Putin. Aceasta-i relația triunghiulară în sînul căreia, în ultimele luni, am circulat somnambulic și panicat. Nu sînt singur și nici nu-mi asum acest orgoliu. Dimpotrivă, experiența e colectivă, egal împărtășită și dureros comună. Arta însă i-a dat, pentru mine, o lizibilitate explicită. Nu o artă a prezentului, ci una a trecutului care, din depărtări, iluminează prezentul și confirmă o persistență a extremelor care se ilustrează în asemenea opere memorabile. Füssli, Goya, Munch – aliații mei de azi.

Sfîșiat, mi-am căutat o consolare. Am găsit-o ascultînd Mozart seara, cînd nu eram la muzeu și nici nu mă duceam la teatru, soția fiindu-mi imobilizată acasă. În casă au răsunat sonate și concerte, dar mai cu seamă *Flautul fermecat* ce povestește dificultatea probelor la care sînt supuși protagoniștii. Lucian Pintilie a remarcat-o cînd, demult, mi-a spus: „Unul din colaboratorii lui Zarastro întreabă: *«Și dacă mor?»*“ – probele deci nu sînt factice sau simplu simbolice, ci sînt probe periculoase. Ca acelea pe care le traversăm azi… Și, azi, doar Mozart, după *Coșmar* și *Țipăt*, mi-a redat încrederea într-o reușită finală. Victoria *Flautului*.

Mi-am amintit acum de iarna lui 1988, cînd Theodor Enescu, marele specialist în Luchian, și soția lui, la despărțirea după vizita la Muzeul Cluny, mi-a(u) spus: „Plecăm mîine la București, n-avem nimic acasă, nici căldură, nici mîncare. Dar îl avem pe Mozart“. Așa cum îl am eu acum. Dar, ca un ecou melancolic, am auzit, pe cînd vorbeam cu Andrei Șerban la telefon, muzica militară ce serba ziua de 22 decembrie 1989. Și, discret, un strop de speranță s-a manifestat. Căci, simbolic, parcă recunoșteam acordurile finale din *Flautul fermecat*.

P.S. Din lipsă de teatru, m-am retras în expoziții. Ca aceea a lui Kokoschka, mare pictor torturat care nu a produs vreo lucrare emblematică, dar care, privindu-l atent, mi-a revelat acea dispoziție a artiștilor de excepție care nu proiectează utopii, ci intuiesc viitorul imediat. În portretele sale din jurul anilor 1910 se resimt o neliniște și o panică maladive, mîinile sînt crispate și ochii fixați parcă spre catastrofa ce urma să se producă: Primul Război Mondial. Kokoschka nu-i pictează consecințele, ci îi intuiește traumele. El are premoniția sa funestă, el nu este un expresionist, ci un pre-expresionist. Și, fără consolare, el identifică simptomele tragediei ce avea să vină. Această aptitudine divinatorie nu e proprie decît geniilor devastate.

***George Banu** este critic de teatru. Cea mai recentă carte publicată:* Obiecte rănite, *Editura Nemira 2022.*

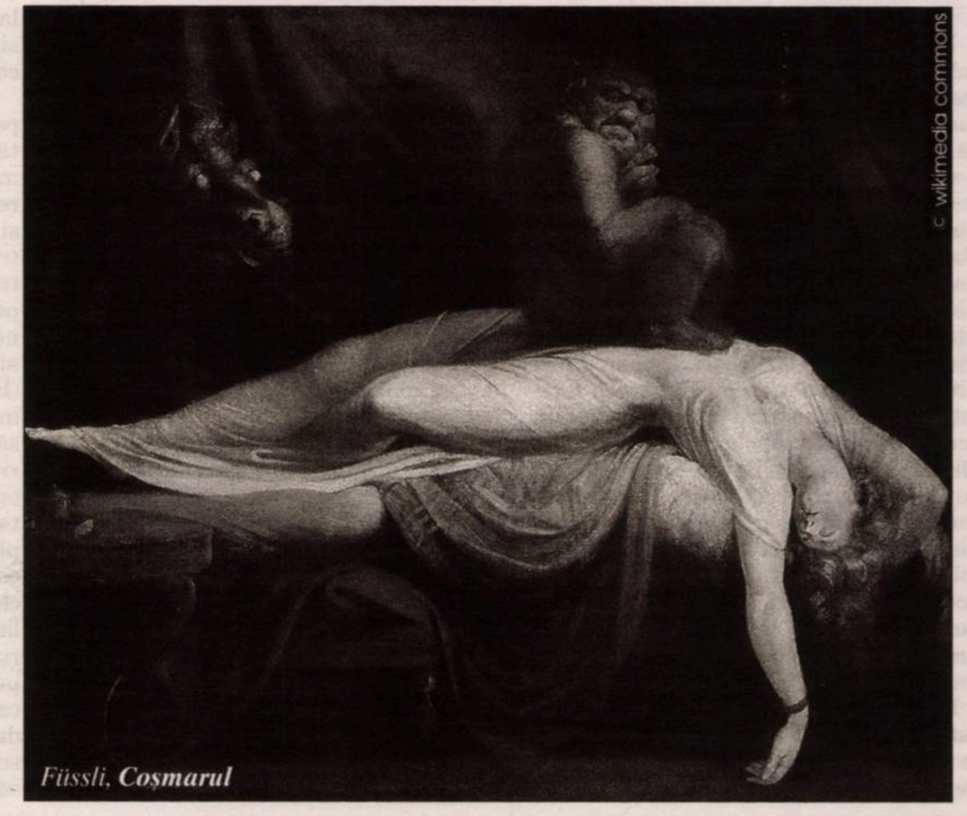

*Füssli, **Coșmarul***

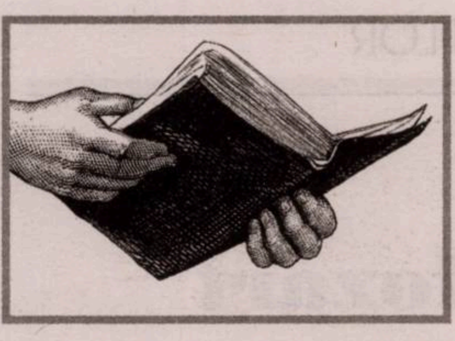

Bogdan-Alexandru STĂNESCU

pe de altă **carte**

Modificare și aliniere

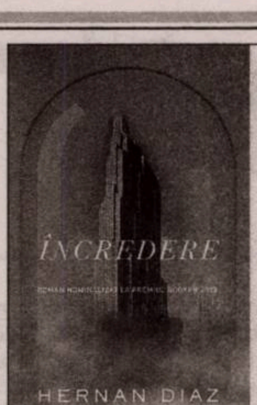

● Hernan Diaz, *Încredere*, traducere de Bogdan Perdivară, Editura Litera, 2022.

Fără nici o umbră de îndoială, Hernan Diaz a scris unul dintre cele mai bune romane de limbă engleză publicate anul acesta. Știu că ar fi fost imposibil de respectat caracterul polisemantic al cuvîntului *„trust“*, titlul original al romanului, care în limba engleză numește atît „încrederea“ ce-i dă titlul în limba română, cît și acea „formă de fuziune a intereselor unei companii prin integrarea orizontală sau verticală a producției“, însă chiar această polisemie stă la fundația straniului turn newyorkez care e cartea lui Diaz. *„Trust“*: încredere și trust financiar, trăsătură morală și asociere interesată. Iar polisemia termenului englezesc e utilizată ca metaforă a gîndirii afișate de antieroul acestui roman, mogulul finanțelor de pe Wall Street, Andrew Brevel, cel care pune banii și virtutea pe același loc într-o ierarhie care devine destul de neclară spre finalul cărții.

Romanul este plin de „încredere“ și de „asocieri“ lucrative: în același timp, încrederea este trădată cu fiecare dintre cele patru părți ale romanului, căci ele vin să distrugă absolut tot ce a clădit anterioara secțiune, să submineze violent încrederea cititorului în „onestitatea“ unui roman ca un banc de nisipuri mișcătoare. Prima parte, intitulată, iarăși înșelător, „Obligațiuni“, căci termenul din engleză, *„Bonds“*, implică atît ideea de legătură afectivă, cît și pe aceea de încorsetare, de *„bondage“* masochist, este romanul unui scriitor pe nume Harold Vanner, un prim personaj necreditabil, nedemn de încredere, care scrie povestea vieții unui misterios și puternic cuplu de pe Wall Street.

Ce izbește de la prima pagină a romanului din roman este fidelitatea textului față de o tradiție stilistică ale cărei locomotive sînt Henry James și Edith Wharton: te poți scufunda în această primă parte a lecturii ca în *Ambasadorii* sau în *Casa veseliei*, experiența fiind similară pînă la un punct, cînd mijirea nebuniei și anumite jocuri de umbre îi vor face loc în proză lui F. Scott Fitzgerald.

Ne aflăm în New York-ul banilor vechi, la finele secolului al XIX-lea, cînd frîiele orașului au fost preluate de industriași de la negustori, iar primii urmează cît de repede să fie detronați și ei de către finanțiști. Benjamin Rask, eroul romanului din roman, provine dintr-o familie de negustori de tutun care urăște cu pasiune obiectul primitiv al muncii familiei sale și care-și pune la contribuție talentele neobișnuite pentru științele matematice, începînd imediat după moartea tatălui său să joace la bursă. E un virtuoz al legilor aproape poetice ale capitalului, practicînd un fel de artă pentru artă a jocului la bursă și devenind foarte repede un temut mogul al Wall Street-ului.

Diaz/Vanner scrie rece, de la distanță, ca și cum ar lucra o biografie în piatră, în încercarea de a surprinde trăsăturile intime ale unui personaj aproape lipsit de viață interioară. Personaj care hotărăște că are nevoie de o nevastă, iar aceasta se va întrupa în bizara persoană a lui Helen Breevort, descendentă a unei străvechi familii de coloniști olandezi, acum scăpătată și bîntuind prin Europa, așa cum îi stă bine unei familii de americani într-un roman de Henry James. Helen este însă o fată misterioasă și introvertită, cu o memorie fantastică și un talent la matematică demn de viitorul soț. Există în familie un istoric de maladie psihică, așa că bănuim deja cum se va termina această parte (e un roman care se bazează masiv pe surprinderea cititorului, așa că fac eforturi titanice să eludez eventualele spoilere), într-un sanatoriu elvețian care ne va face să-i adăugăm la lista de consultanți științifici pe Thomas Mann (pentru loc și atmosferă) și F. Scott Fitzgerald (din motive evidente).

Cea de-a doua parte este schița unui volum de memorii al altui finanțist, plină de notițe ce rămîn a fi dezvoltate în pasaje ulterioare și de disculpări iritante. Dacă reiese ceva de aici, în afară de caracterul enervant al naratorului, este insistența cu care încearcă să convingă eventualii cititori de faptul că manevrele lui financiare care se poate să fi condus la crahul din 1929 au fost întreprinse spre binele națiunii.

Cea de-a treia parte a cărții și cea mai amplă vine cu vocea unei naratoare americane cu origini italiene, Ida Partenza, fiica unui tipograf anarhist: narațiunea are loc în prezent, în anii ’90, cînd Ida este deja o femeie vîrstnică ce spune o poveste din tinerețea ei, care ne va face să ne retragem toate investițiile depuse în primele două părți ale cărții. Dacă partea a doua vine la pachet cu un set de bănuieli întemeiate, partea a treia zguduie tot eșafodajul. Ceea ce urmează, partea a patra, este reproducerea însemnărilor de jurnal ale soției finanțistului, femeia din spatele personajului Helen și, așa cum deja v-ați dat seama, aceste însemnări vor veni cu doza lor de rescriere a tot ce le-a precedat.

Am citit cronici ce comparau *Încredere* cu „Rashomon“ și, deși e adevărat că avem de-a face cu „versiuni“ ale aceleiași biografii, cred că inteligentul roman al lui Diaz e mult mai complex decît povestirea bunicului său japonez. În primul rînd, întreaga construcție lasă impresia unei progresii spre autenticitate: de la ficțiunea din ficțiune, romanul lui Vanner, la memoriile adevăratului finanțist, care nu fac altceva decît să adîncească ficțiunea, dar în mod propagandist, apoi la însemnările Idei Partenza, care-și oferă partea ei de adevăr și pînă la jurnalul poetic, sfîșietor al muribundei din sanatoriu, care închide cercul.

Romanul este atît un traseu spre adevăr, cît și o continuă negare a acestuia. Căci, așa cum spune fantomaticul mogul, lumea finanțelor, la fel ca aceea a ficțiunii (adăugăm noi), presupune încontinuu un efort de „modificare și aliniere“. Sînt prezente deasupra acestei ficțiuni umbrele tutelare ale lui Borges (despre care Diaz a scris o carte) și Calvino: romanul este atît o grădină a cărărilor ce se bifurcă, cît și un oraș prezent simultan în toate versiunile sale posibile. Realitatea are nevoi de care nu este conștientă, iar dezvăluirea acestora este similară unui act de creație și de imaginație. Că banii sînt o ficțiune, asta o știm, dar că obținerea lor este similară scrierii unui roman, fie și numai această idee a lui Diaz face ca lectura romanului să merite toți... banii, evident.

■ ■ ■

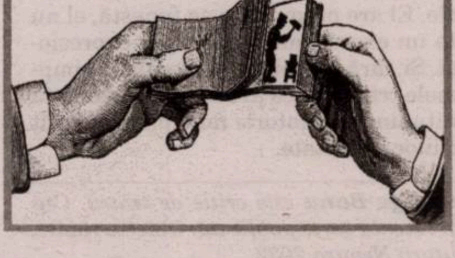

Marius CHIVU

feed**book**

Obsesie, pasiune, durere

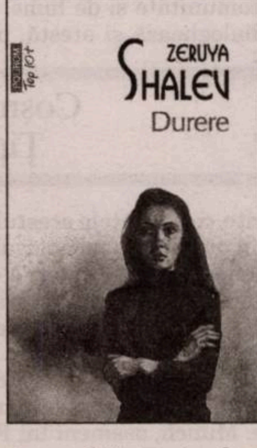

● Zeruya Shalev, *Durere*, traducere de Gheorghe Miletineanu, Editura Polirom, 2022.

În romanul Zeruyei Shalev, fantoma iubitului din adolescență o bîntuie pe femeia care, reîntîlnindu-l treizeci de ani mai tîrziu, se pregătește să-și părăsească soțul, incapabil de vreun efort pentru a-și salva căsnicia. De altfel, în toate cele cinci romane ale sale (traduse și la noi, din 2009 încoace: *Viața amoroasă, Thera, Soț și soție, Fărîme de viață)*, Zeruya Shalev (n. 1959) se ocupă de relațiile de cuplu, conflictul dintre părinți și copii, bolile celor mai bătrîni din familie, crizele identitare ale celor tineri. Remarcam și altă dată că explorarea psihologică a relațiilor de familie (scriitoarea a urmat un scurt stagiu de psiholog în armata israeliană) este specialitatea literaturii Zeruyei Shalev, care mărturisea într-un interviu că, pentru ea, „complexitatea, fragilitatea, conflictele și contradicțiile, copilăriile, orbirea, tînjirea după dragoste, dorința de a fi fericit, alături de forțele autodistructive – toate aceste lumini și umbre sînt surse de fascinație, compasiune și inspirație“.

Despre orbire și tînjirea după dragoste este cel mai mult vorba și în această carte a sa în care Iris, soția absentului Miki, mama lui Omer și a Almei, supraviețuiește psihologic cu greu celor două evenimente traumatizante din viața ei: părăsirea de către Eitan, marea ei dragoste din adolescență, singurul bărbat pe care l-a iubit, și atentatul terorist în urma căruia a rămas cu un corp fragil, plin de cicatricile operațiilor, din care durerile nu s-au retras nici după un deceniu. (Măcar în paranteză fie spus, Zeruya Shalev însăși a trecut prin experiența de a se găsi în raza exploziei unui atentat sinucigaș.) Cele două dureri ale lui Iris, cea fizică și cea sentimentală, se suprapun aproape total în momentul în care, după treizeci de ani de la despărțire, află întîmplător că iubitul ei din adolescență a ajuns un doctor renumit, specializat chiar în tratarea durerilor cronice.

Odată motivul celei mai mari dureri în dragoste, Eitan devine șansa ei de vindecare, inclusiv fizică. Fără a mai fi stăpînă pe corpul ei, Iris cedează cu totul obsesiei pentru Eitan, care, la rîndul lui, îi răspunde cu aceeași pasiune nu renăscută, dar niciodată pierdută în tot acest timp în care și el a fost căsătorit și a devenit tată. Reîntîlnirea în culmea maturității a celor doi adolescenți de altădată îi face pe amîndoi să se comporte imprudent: Eitan o vizitează pe Iris peste zi la ea acasă, iar Iris, sub pretextul unor călătorii adminstrative, face escapade cu Eitan în afara orașului. În tot acest timp, soțul Miki, care joacă șah cu calculatorul la modul compulsiv, pare incapabil să sesizeze pericolul și să-și recîștige soția pe care, de fapt, n-o cîștigase niciodată.

Dacă Omer, băiatul adolescent, este un personaj mai degrabă absent din această ecuație familială, Alma, sora lui mai mare, pe de altă parte, are o evoluție care complică decizia lui Iris de a-i părăsi pentru Eitan. Plecată de acasă pentru a-și trăi viața independent, Alma intră sub influența nefastă a unui guru impostor care o convinge, sub pretextul unei așa-zise eliberări și împliniri spirituale, să întrețină relații sexuale cu diverși. (În *Pastorala americană* de Philip Roth mai apare o adolescentă plecată de acasă, dar acolo rațiunile nu erau atît spirituale, cît politice, căci secta care o cooptează pe tînăra fată organizează atentate.) Dacă tatăl ei, Miki, este o dată în plus incapabil să înfrunte realitatea, Iris este cea care înceracă să-și salveze fiica, chiar dacă acest efort poate periclita relația ei secretă cu Eitan, precum și viitorul acesteia. Directoare de școală pricepută, dedicată și ambițioasă, care a marcat pozitiv viața multor tineri, atrăgîndu-i și menținîndu-i în școală, Iris se găsește neputincioasă în ipostaza de a-și salva propria fiică.

Apelez la un alt interviu al autoarei în care aceasta spunea: „Încerc să creez crize care vor zgudui personajele, întrucît o situație de criză ne zdruncină și ne constrînge să vedem adevărul, fără a-l nega sau reprima. Din acea situație tulburătoare, cîteodată, dar nu întotdeauna, ieșim învingători“. În acest roman, crizele majore ale familiei sînt două: regăsirea dragostei pierdute și rătăcirea fiicei. Romanul are trăsăturile stilistice ale unui psalm despre dragoste și familie și, o dată în plus în scrisul Zeruyei Shalev, frazele cărții incorporează citate din Biblie („pentru mine, Biblia este o comoară în ceea ce privește puterea literară și inspirația“, mărturisea scriitoarea în același interviu), care conferă poveștii o dimensiune nu atît religioasă, cît spirituală.

Sacrificiul și durerea, dragostea și moartea sînt, astfel, modelele simbolice pe care țesătura scrisului Zeruyei Shalev le întinde peste această poveste despre iluzie, împlinire și eliberare.

■ ■ ■

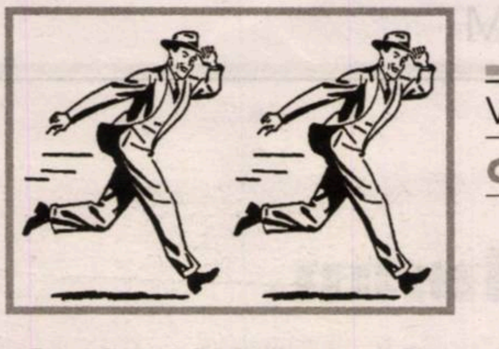

Victor MOROZOV

dilematograf

Două debuturi importante disponibile online

Două dintre cele mai importante filme lansate în 2022, EO *și* Crimes of the Future, *aparțin unor octogenari. Lucru care m-a inspirat să profit de un foarte util program curatoriat de platforma MUBI – „First Films First" – pentru a le descoperi debuturile mai puțin cunoscute.*

● *Stereo* (Canada, 1969), de David Cronenberg.

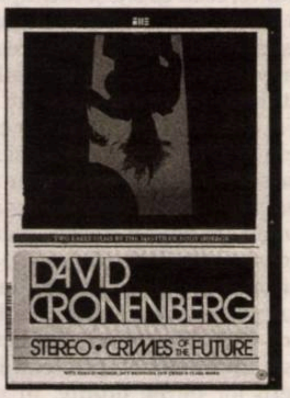

În cazul vreunui „nume greu", cu carieră deja pe deplin confirmată, ne uităm la debut cu ochi curioși și lacomi, doar-doar vom dibui o scînteie, un mugure de sensibilitate dezvoltat ulterior, o intuiție care să consfințească faptul că „da, încă de pe atunci...". De unde și senzația că *Stereo*, primul film al marelui cineast canadian David Cronenberg, reprezintă deopotrivă o confirmare și o dezamăgire. O confirmare pentru că, foarte convenabil, filmul pune pe masă o serie de constante – universul concentraționar al instituției medicale, relația tensionată cu psihologia, precum și ochiul care știe să facă corelații pline de miez între simptome mai mult sau mai puțin fanteziste și diverse *malaises* sociale –, constante care vor fasona în lung și-n lat opera cineastului. Însă *Stereo* rămîne, în mod clar, un crochiu – o încercare fără îndoială palpitantă, care se citește mereu egal, ca un raport medical, cultivînd acel ton clinic-fără-să-fie-cinic ce-i reușește atît de bine canadianului. Dar totuși o simplă încercare: concret, un film mut peste care cineastul a adăugat o voce albă, descriptivă, sperînd să obțină sens din această alăturare.

Un decalaj prinde să se instaleze între imaginile oarecare – indivizi angrenați în jocuri de laborator prea puțin inteligibile – și vocea inundată de termeni specializați. Decalaj interesant, care se grăbește să alunece în categoria filmului de avangardă auster, refuzîndu-i privitorului o cît de mică plăcere, o satisfacție senzorială etc. Găsesc în el o asemănare cu Pasolini – pînă și personajul blonziu și enigmatic al lui Ronald Mlodzik aduce cu Terence Stamp din *Teorema* – fără însă a-i atinge vreodată intensitatea vertiginoasă. O buclă pare că se închide între acest debut și cel mai recent film al lui Cronenberg, *Crimes of the Future*, alt film teoretic, dar mult mai maximalist în anvergura clocotitoare a caietului de observații. Între ele se întinde filmografia acestui mare observator curios-anxios, care a știut să-și facă un nume tocmai din bruiajul pistelor: de la aerul rarefiat al experimentului și pînă la voluptatea *mainstream*, Cronenberg a trasat un teren de joc care sfidează căsuțele prestabilite, reușind să pună carne pe ceea ce – în *Stereo*, bunăoară – se prefigura deja ca o privire acerbă, ironică, obsedată de ideea corpului.

● *Rysopis* (Polonia, 1964), de Jerzy Skolimowski.

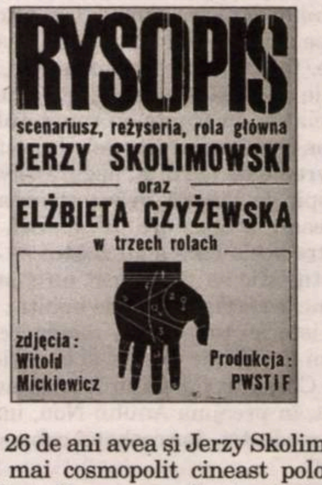

Tot 26 de ani avea și Jerzy Skolimowski – cel mai cosmopolit cineast polonez – la debut. Opera sa ulterioară, însă, se dovedește mult mai eclectică și mai puțin răspunzătoare în fața unei logici imanente decît a lui Cronenberg, fapt rezumat destul de fidel și de traducerea în engleză a titlului filmului de față – *Identification Marks: None*. Skolimowski a tot traversat teritorii geografice și estetice fără să prindă rădăcini niciunde, iar debutul – oricît de îndatorat regimului socialist din Polonia – rămîne ilustrativ pentru o anumită bîțîială, o anumită frivolitate dulce care i-a animat opera încă de la început. Polonezul a scris, a regizat și a jucat rolul principal în film – un fel de om bun la toate care se destina, asemenea geniilor burlești de odinioară, unei înțelegeri subtile a gestului în cinema, ca și a suplimentului sufletesc pe care gestul respectiv îl incarnează în fața camerei.

Școala Poloneză a rămas în istoria filmului pentru dilemele morale care, film după film, sfîșiau vreun personaj aflat la răscruce de drumuri. Tocmai în această reducere la absurd – această transpunere a unui context politic în planul unor idei ceva mai metafizice – au constat atît formidabila sa putere de sugestie, cît și limita sa structurală. Privit cu reculul anilor, cinema-ul polonez al epocii se-arată uneori greoi, chiar dacă adesea just în problemele ridicate. Există o oarecare îngroșare a tușei care, în 1964 – adică în plin avînt al Noului Val francez, prin excelență o direcție artistică consacrată ușurătății ființei, dar și tehnicii de înregistrare a celei dintîi –, nu-l afectează pe Skolimowski. Cineastul privește deja înspre Occident, acolo unde va ajunge nu peste mult timp: la Godard cel din *Vivre sa vie*, la Truffaut cel din *Jules et Jim*, la o finețe vaporoasă a tonalității, care în *Rysopis* se amărăște la contactul cu un sistem cam represiv, atunci cînd nu se pierde de-a dreptul în piruete formale ușor derizorii. Parcursul de-o zi al acestui tînăr student printr-un oraș de provincie care arată ca un decor de teatru expresionist nu rămîne în memorie detaliat, punctual – ci sub forma unei traiectorii, unei linii frînte, apoi reluate, împînzite de interacțiuni lejere și absurde. Mai aproape de filmele colegilor de generație cehoslovaci, *Rysopis* caută o libertate care – în economia unei istorii a cinemaului ce știe să rețină doar capodoperele împămîntenite – s-ar putea să-i fi adus și pierzania pe termen scurt.

■ ■ ■

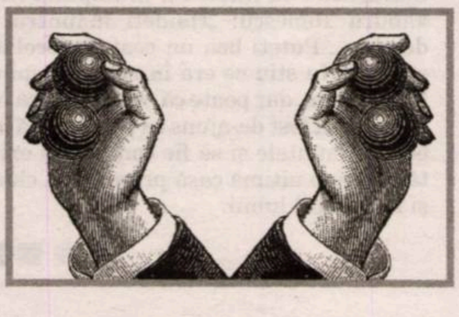

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Filiera basarabeană

● Dora Gaitanovici, *Descîntec*, Universal Music România, 2022.
● Mădălina Pavăl, *Roiesc*, Asphalt Tango Records, 2022.

DESCÂNTEC
Dora Gaitanovici

MĂDĂLINA PAVĂL LIVE ORCHESTRA
ROIESC

Nu cred că am dus vreodată lipsă de dive în cultura noastră pop – înainte de '90, Angela Similea ori Corina Chiriac dominau preferințele și colecțiile de discuri Electrecord, dominație de gen ce s-a păstrat și în anii '90 (generația Loredana Groza/Mădălina Manole), iar mai tîrziu și prin ce a rămas din generația Pro (Delia), eventual completat cu unele resuscitări (Marina Voica). N-am stat rău cu reprezentativitatea, dar nu eram tocmai racordați la restul planetei – Angela Similea n-a fost din același film cu Madonna, nici măcar cu scena euro-disco, nici André nu duceau cu gîndul la Spice Girls; în schimb, între Dora Gaitanovici și Billie Eilish distanța – conceptuală, de formă, de fond – mi se pare (tot) mai mică, chiar cînd se cîntă în românește. Mi le pot imagina pe scena unui același festival interesat de fenomene „glocale" și diversitate.

Surprinde și resursa folclorică – anii '90 au exploatat-o oportunist *(Party in Transylvania)*, pînă la o reabilitare bruscă și pe un palier larg – avîndu-i la o extremă pe Grigore Leșe, la cealaltă pe Subcarpați. Folclorul nostru a redevenit *cool* și cult. Cîndva, tot pe fundația folclorului se impuneau Phoenix, iar respectiva rețetă a inovării se recontextualizează pentru o nouă epocă și o nouă generație.

Grupul folk-rock al Dorei Gaitanovici surprinde prin curajul și versatilitatea cu care atacă din toate părțile – protagonista nu s-a mulțumit cu un efemer succes la spectatorii de televiziune, ci pe album schimbă radical genul, cu ajutorul unor instrumentiști ce ar putea deveni noua Școală a Vedetelor: Dani Bușoi (chitară), Dante (chitară), Dimitrie Milea (bas), Denis Costache (vioară), Codruț Bulfan (tobe). Avem în sfîrșit în rock-ul românesc o vioară care nu pare inspirată de „Cotton Eye Joe" și un flaut care creează suspiciunea că tinerii ar fi tras cu ochiul la Ian Anderson; dacă nu trupa, măcar părinții membrilor acesteia – proiectul e prea bine pus la punct ca să fie inițiativa spontană a unei găști de tineri loviți de o idee trăsnită la prima bere pe care au avut voie să o bea fără supraveghere. Sub aspect liric par inspirați de amintirile vreunui bacalaureat recent („Meșterul Manole", „Miorița" ș.a.m.d.), însă compoziția și interpretarea sînt suficient de închegate încît să-i poată propulsa drept lideri de generație.

Tot din folclor își trage seva artistică și bucovineanca Mădălina Pavăl, co-autoare a coloanei sonore pentru premiatul documentar *România sălbatică*, ceva mai versată în această surprinzătoare modă post-folk. După un debut conceput în jurul obsesiei românești pentru doină și dor, cu noul album propune ceva mai expansiv. Rock-ul e mai discret aici, dar nu lipsește, oarecum deghizat în instrumentele analogice ale unei mini-orchestre recrutate de producătorul-acordeonist Alexei Țurcan. Albumul are chiar anvergura unei opere rock, însă reformatată pentru spațiul liric și structura mai împrăștiată a prelucrării folclorice.

Un rol-cheie în ambele albume îl are filiera basarabeană despre care am mai spus că dirijează evoluția în hopuri și heirupuri a scenei pop-rock românești; le recunosc merite și timișorenilor, dar avangarda lor e egoistă, în timp ce basarabenii contribuie frecvent din culise la succesul altora. Dora Gaitanovici a avut parte de sprijinul Irinei Rimes după succesul de la *Vocea României* (deși cu trupa face cu totul altceva, a asimilat ceva prestație și prestanță de la mentor); iar designerul sonor al Mădălinei Pavăl e Alexei Țurcan, un vizionar orchestrator format în Travka, recunoscut și pentru ajutorul dat în trecut unor materiale Subcarpați, Luna Amară, Robin and the Backstabbers.

■ ■ ■

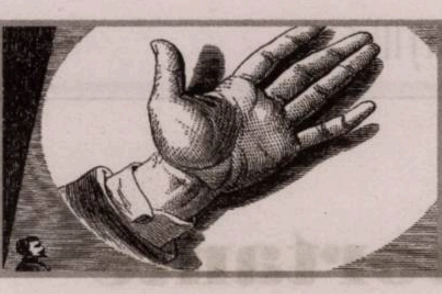

PE CE **LUME** TRĂIM

Adina POPESCU

portrete din mers

Cabana Caraiman

Anul trecut, prin primăvară, am scris un text în *Dilema veche* despre nostalgiile mele legate de munte, dar mai ales despre cabanele turistice din Munții Bucegi care au început să dispară una cîte una sau să devină hoteluri de lux pentru excursioniști de ocazie. La puțină vreme, m-a sunat violonistul Alexandru Tomescu, un vechi cititor al revistei noastre, care mi-a spus că mi-a citit articolul și mi-a mărturisit că tocmai a cumpărat cabana Caraiman. I-am simțit încîntarea și entuziasmul din voce, iar mie mi s-a părut o mare trăsnaie – ce naiba să faci cu o cabană din vîrful muntelui, veche de aproape o sută de ani? Pentru cei care nu știu, cabana încheie traseul de patru-cinci ore de pe Valea Jepilor și se află pe platoul Bucegilor, chiar pe buza prăpastiei, „la marginea pantei abrupte“, cum cîntam noi odinioară în „Rîpa“, un imn neoficial al munțarilor din adolescența mea. Ești la 2.000 de metri deasupra lumii „civilizate“, orașul Bușteni se vede mic și insignifiant undeva jos, chiar în față ai o perspectivă asupra Munților Baiului, se vede și vîrful Ciucaș, undeva în stînga. Nu se ajunge acolo decît cu piciorul, doar vara – în cele două luni în care nu e zăpadă, poți ajunge cu un jeep pe versantul de alături. Sau cobori tot pe jos de la telecabină.

Nicăieri nu am simțit un munte mai sălbatic decît la cabana Caraiman, simți hăul, abruptul, aproape de tine țopăie caprele negre. Vara, cînd la București sînt 40 de grade, aici sînt 16. Îmi amintesc că atunci cînd urcam pe Jepii Mici, cabana apărea de departe pe culme, ca un scop final al călătoriei, o ultimă casă primitoare de la capătul lumii.

Cabana Caraiman a fost ridicată în 1937 de către un grup de liceeni îndrăgostiți de munte de la Liceul „Mihai Viteazul“ – „Grupul alpin brav“ ce avea să devină Clubul Carpatin Român. S-a construit cu mari eforturi din cauza lipsei de fonduri și a condițiilor dificile de lucru, muncitorii abandonau repede lucrările și plecau. Un fragment din istoria cabanei care m-a emoționat: „În toamna anului 1937, cabana era aproape gata și toți doreau ca, în cel mai rău caz, de Anul Nou, aceasta să fie inaugurată. Doar că visteria clubului era golită și funicularul de la Bușteni nu mai funcționa de ceva vreme. Așa că s-a trecut la căratul cu spinarea a păturilor și diferitelor obiecte de mobilier, lenjerie și menaj, în parte luate de pe acasă și donate: pături, cearșafuri, oale, farfurii etc. Organizați în caravane de cîte 15-20 băieți și fete, membri ai asociației, în frunte cu comitetul conducător, s-au pornit în zilele lui octombrie, pe vreme de burniță, negură și vînt rece cu spic de zăpadă, la înzestrarea cu cele necesare a interiorului cabanei. Nimeni dintre aceia care s-au zbătut ca adăpostul turistic să fie ridicat nu s-au gîndit atunci că scriau o filă de neuitat din cartea istoriei turismului românesc. Cu lacrimi în ochi de emoție și bucurie, membrii Clubului Carpatin Român au sărbătorit, în preajma Anului Nou, inaugurarea modestei, dar cochetei cabane Caraiman“.

Tot modestă și cochetă, cabana de acum arată la fel ca în 1937, o cabană de munte în adevăratul sens al cuvîntului, cînd ajungi acolo senzația este una de întoarcere în timp. O întoarcere în timp a fost și pentru mine revenirea la cabană după douăzeci de ani, chiar în ajunul Anului Nou. Nu știu alții cum sînt, însă eu am o relație specială cu muntele, deși – e adevărat – e una mai mult nostalgică pentru că, odată cu vîrsta și cu comoditățile aferente, am devenit un pantofar în toată regula, adică „specia“ pe care o uram cel mai mult atunci cînd încă mai urcam pe munte. Să ne înțelegem, pantofarul e cel care vine la munte cu încălțăminte neadecvată, se deplasează maximum 20 de metri în jurul cabanei sau al telecabinei ca „să admire natura“ de la înălțime, eventual a ajuns pînă acolo ca să mănînce un grătar și să bea o bere. (Vai, ce rușine mi-a fost acum cînd am pornit-o pe traseu cu o poșetă atîrnată de gît! Dar și cu pantofi de drumeție, e adevărat, de la Decathlon, dar pentru vară, iar unul mi-a rămas înfipt în zăpadă.) Ai mei m-au cărat pe munte, în Bucegi, de pe la 3-4 ani, uneori în spate, cînd unul, cînd altul, fără să fie neapărat niște oameni sportivi, însă muntele era pe vremea aceea una dintre puținele modalități de a te mișca fără constrîngeri, de a te simți liber și de a consuma energia unui copil. Și mereu, la capătul drumului, exista cîte o cabană din asta unde te aștepta o ciorbă caldă, un ceai cu rom – pentru ai mei, pentru mine un Brifcor sau uneori chiar și un Pepsi, alteori nimic, pentru că existau cabane unde bătea un vînt al sărăciei exact ca în galantarele de la Alimentara, de pildă la cabana Omu nu-mi amintesc să fi găsit niciodată ceva comestibil. An de an, în ultima decadă a comunismului, ajungeam pe rînd la toate cabanele din Munții Bucegi, la Cuibul Dorului și la Vîrful cu Dor (care nu mai există), la Babele și la Omu, uneori chiar și o drumeție ușoară pînă la Piscul Cîinelui din Sinaia (proprietate privată acum) era suficientă ca să te bucuri un pic de munte și să ai un scop al drumeției. Însă doar Mălăiești și Caraiman erau cabanele „adevărate“, relativ izolate, în sălbăticie, acolo se spuneau povești – te pîndeau pericole la tot pasul, auzeai de oameni care au luat-o pe nu știu ce brînă și au căzut în prăpastie, urși „feroce“ dădeau iama în sarsanalele bieților turiști cazați la cort. Pentru mine muntele a însemnat, de fapt, o întreagă mitologie (și nu m-a interesat niciodată din punct de vedere tehnic, al dificultății traseului sau al performanței), iar aceasta s-a amplificat în adolescență, cînd am intrat în grupurile de munțomani, a fost completată de nopți la priciuri unde ne făceam singuri focul în sobă, de trasee pe viscol cu vizibilitate zero, de tristețea de a pierde o amică pe brîna mare care a făcut un pas greșit și a căzut două sute de metri în gol, de poveștile cabanelor care au ars imediat după 1990, de hornurile Mălăieștiului și de „să ne logodim, iubito, pe vîrful Bucșoiului“. Pentru că mai era și caietul de cîntece, de fiecare dată cînd ajungeam la cîte o cabană, după ce ne instalam, apărea și o chitară și începeam să lălăim la nesfîrșit aceleași cîntece de munte, aceeași „Rîpa“ cu străinul care poposește la un han, la marginea pantei abrupte.

M-am tot întrebat ce i s-o fi năzărit lui Alex Tomescu să cumpere cabana Caraiman. Orice artist de vîrsta lui, care e și vîrsta mea, de altfel, își dorește o viață cît mai comodă, în afara concertelor și a obligațiilor contractuale, și mai degrabă și-ar cumpăra o casă prin Grecia sau Italia unde să meargă și să se relaxeze. Alex mi-a zis că și-ar dori să demonstreze că se poate face și altfel de turism montan în România, în fond muntele nu e o afacere, și să formeze o comunitate în jurul cabanei, atît de artiști, cît și de oameni de munte, ceea ce s-a și întîmplat într-un timp relativ scurt. Însă abia după ce am ajuns la cabană, pe care am regăsit-o neschimbată, însă mai confortabilă ca la începuturile ei, cînd mi-am dat seama că Alex și cei care l-au ajutat au cărat noile obiecte „de mobilier, lenjerie și menaj“ cu spinarea, la fel ca în 1937 (iar pe pereții din sala de mese sînt inclusiv caricaturi originale ale lui Ion Barbu, „barburismele“ noastre din *Dilema veche*), cînd l-am văzut cum merge după apă la un izvor care nu era deloc aproape, cu bidoanele, pentru că țeava de apă înghețase, cum gătește împreună cu prietena lui pentru oaspeții lor de pe munte, în mare parte niște străini, și cum se culcă tîrziu în noapte, după ce toți turiștii au adormit, ca să se asigure că totul e în ordine, că nu smulge vîntul ferestre și obloane, dar se trezește în zori ca să vadă răsăritul și caprele negre, am înțeles. Alex Tomescu, un mare artist, a cumpărat cabana Caraiman ca să-i redea un suflet, iar acest soi de idealism atît de rar întîlnit în zilele noastre merită toată admirația.

În prima zi a anului 2023, doi părinți care semănau cu părinții mei de acum 40 de ani au urcat cu copilul lor pe munte ca să-i facă o plăcere sau ca să-i consume energia, habar n-am, au ajuns fără să anunțe pe nimeni la cabană și nu îndrăzneau să intre. I-a întîmpinat Alexandru Tomescu: „Haideți înăuntru, e deschis... Puteți bea un ceai, o ciocolată caldă!“. Nu știu ce era în mintea copilului de acum, dar poate că această mică întîmplare a fost de-ajuns ca pe viitor să iubească muntele și să fie convins că există mereu o ultimă casă primitoare, chiar și la capătul lumii.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✔ 3 luni - 75 LEI ✔ 6 luni -127 LEI ✔ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume..Prenume..
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ......,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI

✔ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✔ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:** în contul SC „ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD - Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✔ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✔ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Seducția pesimismului

Artificii, pocnitori, urări de bine, rezoluții – la finele fiecărui an, întreaga omenire uită, chiar și pentru cîteva clipe, de catastrofe și probleme, trecute, prezente și posibil viitoare, se dezbară de pesimismul vieții, care pîndește la tot pasul, închină cupe de șampanie și își turează toate motoarele fericirii înspre oaze de optimism: să ne fie anul bun, mai bun, cel mai bun. Încercăm, simbolic, să alungăm spiritele rele ale anului apus, să le întemnițăm în trecut și să privim cu încredere înspre un viitor învestit cu promisiuni de bine. În care credem, cel puțin pentru o noapte, plină de o fericire autentică și nedisimulată.

O atitudine firească, susțin cercetătorii în științe neurologice, de vreme ce creierul uman, antrenat să depisteze și să fie alert la pericole, funcționează imaginînd scenarii de bine. Potrivit unui studiu realizat de psihologi și neurologi de la Universitatea din New York și University College din Londra, publicat în 2007 în revista *Nature*, oamenii sînt de fapt programați pentru optimism – dacă vedem un pericol, nu ne lăsăm pradă disperării, ci încercăm să găsim soluții pentru salvare. Este mecanismul primordial al supraviețuirii, chiar dacă literatura de specialitate îl etichetează drept „optimism fals“ sau „nerealist“, referindu-se la această capacitate a creierului uman de a imagina scenarii pozitive, chiar în condiții neprielnice, ca la o „deviere a logicii în raport cu realitatea“.

O interpretare preluată, mai mult sau mai puțin conștient, și îmbrățișată de o societate imboldită să-și inhibe, de fapt, acest mecanism. Nu vrem să „deviem de la realitate“, ci să plonjăm cu voluptate în ea, mai ales dacă este una negativă, pe de o parte, pentru că, social vorbind, hainele sobre ale pesimismului sînt dovezi de seriozitate, ancorare în realitate și de angajare în viața Cetății, iar pe de alta, pentru că e mult mai dificil să-ți păstrezi optimismul, antrenînd creierul să imagineze soluții, decît să te lași în voia pesimismului majoritar.

Căci azi, pesimismul este atitudinea care ne definește – din ce în ce mai mulți oameni tind să vadă mai ales latura nefavorabilă a vieții, din ce în ce mai multe sondaje arată o lipsă de încredere, teamă, și un viitor perceput mai degrabă ca o distopie, lăsîndu-se pradă cherofobiei – frica de fericire.

Iar asta în ciuda faptului că prezentul ne oferă toate instrumentele necesare pentru a trăi „în cea mai bună dintre lumile posibile“. Trăim, oare, Paradoxul lui Easterlin?

Potrivit teoriei lansate în 1974 de economistul american Richard Easterlin, fericirea indivizilor depinde de venitul economic, însă nu are o tendință ascendentă pe măsură ce venitul continuă să crească. Odată atins acel punct care ne satisface toate dorințele, totul se banalizează și poate deveni chiar motiv de depresie – odată visurile îndeplinite, ce ne mai rămîne de făcut? –, ignorînd cea mai la îndemînă soluție: aceea de a trăi efectiv acel vis. Din punctul acesta de vedere, susținea Easterlin, un individ bogat poate deveni chiar mai nefericit decît unul sărac.

Un paradox care se leagă de cel enunțat de către Kishore Mahbubani, diplomat și profesor de științe politice la Universitatea din Singapore, în eseul său *„Has the West Lost It?“*, publicat în 2018.

Chiar dacă nivelul nostru de trai și condițiile sociale sînt azi mai bune decît oricînd, rezultat al ideilor și practicilor occidentale, societatea occidentală își reneagă azi propriul succes. Progresul la care am visat să ajungem, și pe care l-am atins, este azi amendat. Nu se ține cont de politicile ecologice, care au funcționat, nu se mai vorbește despre egalitatea de șanse pe care am atins-o, despre nivelul de trai și despre condițiile bune de viață, ci se caută alte și alte probleme, se vorbește numai despre schimbările climatice, despre neoliberalism, populism, discriminări și inegalități, toate provocînd azi „epidemii“ de depresie, toate construind o mentalitate pesimistă îmbrățișată la scară socială.

Mahbubani identifică, în lucrarea sa, patru tipuri de pesimism care predomină în lumea occidentală, care au ca punct de plecare progresul.

Primul tip de pesimism este *nostalgic*, invocat atît de conservatorii politici, dar și de cei de stînga extremă care neagă progresul, susținînd, pe paliere separate, că „pe vremuri era mai bine“. Urmează pesimismul *„culegeți ce ați semănat“* propovăduit de cei care acuză progresul, vehemenți adepți ai catastrofelor de orice tip, de la cele climatice la cele sociale, văzute ca preț pe care îl plătim pentru acest progres. Al treilea tip de pesimism este cel *ciclic*, al resemnaților care văd în prezentul progresului un soi de reglare a conturilor – orice formă de progres, susțin aceștia, are un punct culminant, după care urmează panta descendentă, pe care ne aflăm noi azi. A patra formă de pesimism aparține *alergătorului pe bandă rulantă* – am progresat, de acord, însă nu în direcțiile esențiale. Întocmai ca atunci cînd alergi pe o bandă rulantă, depui eforturi, dar în realitate nu avansezi nici un centimetru.

Cu alte cuvinte, sîntem adaptați pentru progres, avem capacitatea de a-l gestiona sau îl percepem ca pe un pericol căruia nu știm să-i facem față? În loc să ne liniștească, progresul ne sperie?

Luptă sau fugi (sau îngheață, sperie-te, depune armele, leșină)!

În 1915, Walter Bradford Cannon, psiholog american, profesor și președinte al Departamentului de Psihologie de la Harvard Medical School, a patentat sintagma *Fight or Flight* pentru a descrie cele două tipuri de reacție în fața pericolului, afirmînd că nu doar amenințările fizice, dar și cele psihice provoacă eliberare de adrenalină în fluxul sanguin, iar reacțiile se diferențiază în funcție de posibilitățile de apărare, evaluate în creier, pe baza mai multor criterii. Aproape o sută de ani mai tîrziu, în 2010, Maggie Schauer și Thomas Elbert, doctori în psihologie la Universitatea Konstanz din Germania, aveau să dezvolte secvența patentată de Cannon, adăugînd patru alte tipuri de răspunsuri. În fața pericolului, pe lîngă luptă sau fugă, oamenii îngheață, se sperie, depun armele sau leșină – aceste noi modele de reacție fiind caracteristice celor al căror nivel de apărare este extrem de redus. Cu alte cuvinte, cei care nu au fost expuși prea des unor situații pe care creierul să le poată identifica sau asocia cu un potențial pericol sînt mai predispuși unor reacții de abandon.

O teorie care probabil ar putea explica de ce azi oamenii sînt mai predispuși la pesimismul colectiv, care vine la pachet cu anumite costuri, drept care din ce în ce mai mulți oameni acuză simptome de depresie, considerată a fi „boala secolului“.

Totuși, vorbind despre o boală cît se poate de gravă, ar fi mai prudent să nu ne jucăm cu termenii – avertizează Jérôme Palazzolo, doctor psihiatru care, într-un articol despre simptomatologia depresiei (publicat pe editions-hermann.fr), indică o posibilă confuzie a termenilor: este depresia cu adevărat boala secolului sau este, mai degrabă, o boală mediatică?

„Nu toate sentimentele de disconfort sînt forme de depresie. Depresia se distinge de tristețe prin faptul că persoana care suferă de depresie este incapabilă de a acționa în vreun fel, avînd mari dificultăți în a lua pînă și cea mai mică decizie. De exemplu, dimineața nu știe dacă ar trebui să se trezească sau să stea în pat, incapabilă să facă față zilei care începe.“ Se confundă, așadar, perioadele de disconfort în care indivizii sînt predispuși către tristețe cu o depresie în masă.

Cît despre studiile care invocă epidemii de depresie, Richard A. Friedman, psihiatru și director al Psychopharmacology Clinic în cadrul Weill Cornell Medical College, afirmă într-un recent articol, publicat la finele anului trecut, în *Washington Post*, că nu sînt concludente și „este prea devreme să știm dacă această creștere a simptomelor depresive și de anxietate se va traduce într-un val de depresie clinică gravă. Dar niciodată nu este prea devreme ca oamenii să se întrebe dacă nu cumva sînt doar stresați și triști“.

Impactul pe care mass-media și *social media* îl au asupra vieții personale este enorm – toate ne induc ideea că lumea a luat-o razna și că stăm pe marginea prăpastiei și a depresiei. Foarte mulți sîntem tentați să empatizăm mai degrabă cu această imagine și, în ciuda vieții bune pe care o avem, la nivel personal, sîntem mai dispuși să depunem armele, fără nici o luptă, și să ne refugiem în ceea ce ni se tot spune, de ani buni, că este boala secolului.

Potrivit lui Friedmann, „oamenii cred adesea că starea lor depresivă e cauzată de un aspect tulburător al lumii, cum ar fi starea economiei sau a politicii. Un pacient de-al meu a insistat că era anxios și deprimat din cauza impactului negativ pe care economia globală l-ar putea avea asupra afacerii sale. Însă, după un tratament de succes, mi-a spus: «Lumea este la fel, dar reacția mea la ea s-a schimbat. Am crezut că cerul cădea și acum știu că a fost greșit»“.

Seducția pesimismului e mare. Abandonul e mai facil decît lupta. Să nu uităm însă că nu am fost programați pentru renunțare și, chiar dacă optimismul ni se pare desuet sau chiar periculos, căci ne poate expune dezamăgirilor, acesta este instrumentul primordial cu care am fost dotați pentru supraviețuire.

■ ■ ■

PUBLICITATE

PRIMA NEWS
CEL MAI NOU CANAL DE ȘTIRI
FACEM ȘTIRI ÎMPREUNĂ

Teodor BACONSCHI

Nevoia unei revoluții a bunului-simț

S-a vorbit despre o *religie Woke,* la o adică definită ca mistică socială a victimei agresive. Istoricii ideilor și antropologii încă lucizi au descifrat în ritualurile și dogmele acestei mișcări avatarul parodic al unor virtuți creștine care au luat-o razna, propunînd societăților post-industriale și hiper-moderne etica unei toleranțe care exclude și a unei pocăințe care nu iartă. Tot acest bricolaj ideologic smintit a mers repede și prea departe, ajungînd să inspire și caricatura simetrică, a conservatorului conspiraționist, grosolan și ignar. E de găsit aici un cuplu de *Grand Guignol* format din două figuri siameze, tocmai bune ca masă de manevră populistă pentru niște democrații (occidentale) în vizibilă derivă. *Wokester*-ul și falsul conservator de grotă nu au însă cum să cîștige partida (adică puterea), în pofida episodului Trump – care n-a inspirat o revoluție conservatoare mondială, ci doar o colecție de gafe incredibile – și a violenței simbolice pe care stîngismul radical o propagă în universități și *mainstream* media.

Există cred – și mai ales își va face tot mai auzită vocea – și o majoritate de bun-simț, care nu vrea să trăiască într-o lume unde nebunia clinică își ia drept alibi războiul cultural dintre „progres“ și „reacțiune“. Cu alte cuvinte, există deja o reacție anti-*Woke* și una de recuperare a conservatorismului autentic, deci moderat și realist. E totuși absurd să devenim prizonierii unor agende atît de sumare, de isteric banalizate și de artificial opuse atît una alteia, cît și realității umane așa cum o percepe, prin veacuri de acumulare cognitivă și geniu antreprenorial, civilizația euro-americană „clasică“. E inadmisibil să le pregătim următoarelor generații o scenă istorică (și politică) bazată fie pe ficțiunea că totul e un construct social represiv, care trebuie lichidat, fie pe convingerea că esențialul tradiției occidentale trebuie salvat prin izolaționism, construcția de ziduri pe la toate frontierele și dormitul cu pușca sub pernă.

În fruntea campaniei anti-*Woke* s-a așezat Elon Musk, a cărui celebritate ciufută garantează un impact masiv, mai ales după ce a cumpărat și s-a apucat să reformeze Twitter. N-aș paria doar pe dumnealui, pentru că sînt alarmat de utopia sa transumanistă, hrănită din trăsnăi eugenice și o veselă iresponsabilitate morală față de explozia inteligenței artificiale. Din păcate, mulți anti-*Woke* – precum sanctuarul Fox News – perpetuează dramoleta maniheistă: nu ajunge să spui că ceilalți sînt idioți ca să regăsești calea dreaptă... În zona reactivă există și elemente mai prudente și mai fiabile. Cînd directorul de la Disney, Bob Chapek, s-a opus unui proiect de lege privitor la educația sexuală în școli (considerat anti-LGBT), guvernatorul Floridei, Ron de Santis (în care mulți văd un viitor locatar al Casei Albe și, dacă îl dușmănesc, un Trump decolorat), a sancționat fiscal grupul media, afirmînd că, „în Florida, politica noastră e fondată pe binele comun, nu pe fantasmele *woke* ale unor corporații“...

Tot mai multe critici anti-*Woke* apar în spectacolele unor vedete precum Dave Chapelle, pe care angajații Netflix au vrut să-l scoată de pe platformă, deși face audiențe enorme, sau Bill Maher, prezentatorul de la HBO care, în numele crezului său libertarian, demolează sistematic aberațiile „prejigniților“. Și ele nu sînt puține, incluzînd de pildă „revolta“ wokistă contra curei de slăbire făcute de cîntăreața Adele (care ar fi declanșat un val depresiv în rîndul persoanelor corpolente) ori *New York Times* care, în 2020, a evocat „suprematismul alb“ de 7.100 de ori...

Lupta pentru recuperarea bunului-simț e departe de a fi cîștigată, de vreme ce mediile academice sînt puternic contaminate de wokism, iar publicul mai slab de înger se conformează, cu teamă, stimulînd apariția unui climat dictatorial. Insist însă asupra obiectivului de a scăpa la pachet de frenezia inchizitorială a sensibleriilor progresiste și de contraofensiva asumată de falsul conservatorism legitimat prin mantre naționaliste, „albisme“ din vremea Ku Klux Klan și un limbaj troglodit. Creștinii cu scaun la cap sînt primii care au datoria de a se delimita de această grotescă mistificare, chiar dacă au de ce să deteste fandoseala elucubrantă a taberei adverse.

Anca MANOLESCU

André Scrima și „cerurile lumii“

© wikimedia commons

Horia-Roman Patapievici și-a lansat la Gaudeamus 2022 volumul *Despre viață, destin & nostalgie*. În elogioasa prezentare pe care a făcut-o autorului și cărții, Gabriel Liiceanu spunea că un singur lucru i se pare bizar din partea unui gînditor de o așa înaltă raționalitate: anume că „promovează miturile ca valori ale adevărului“. Horia-Roman Patapievici a replicat că îi e proprie „privirea binoculară, că are un ochi profund raționalist, dar și un ochi care vede ceea ce Gabriel Liiceanu a numit «mituri», dar el numește credință în Dumnezeu, respectiv «transcendență vie», cum ar fi spus Părintele Scrima“. „Acest drum extraordinar pe care mintea europeană l-a făcut simultan în raționalitate și în credință“, spunea el, „se exprimă în cultura europeană, e parte din geniul Europei.“

În ceea ce îl privește, Gabriel Liiceanu a ținut să declare că „Scrima bate cîmpii spectaculos, umblînd prin toate cerurile lumii, lucru care nu are nici o legătură cu credința și cu Dumnezeu neapărat“.

A interoga și alte tradiții spirituale decît cea proprie, a percepe relația lor cu „cerul“ să nu aibă oare nici o legătură cu credința, nici o legătură cu Dumnezeu? Să vedem.

În credință, gîndirea creștină se deschide spre perspectiva dăruită de Logosul divin, spre perspectiva Universalului întrupat. Tocmai ea, credința, îndreaptă atenția spre nivelul universalului divin. În fond, o credință religioasă se întemeiază pe revelarea de sine a lui Dumnezeu care vrea să se facă cunoscut omului, să-l atragă într-o relație vie de cunoaștere cu Sine. Modelat fiind de credință, nu prea îți vine să-i refuzi lui Dumnezeu atotprezența, nici dorința de a se face cunoscut. Nu prea îți vine să-i limitezi iradierea, să pui margini comunicării lui de Sine. Așa fiind, e de așteptat ca gîndirea creștină (și gîndirea religioasă în genere) să fie în stare să sesizeze (cu bucurie, inclusiv intelectuală) și alte expresii ale Universalului, și alte căi spre Polul divin decît a sa. Iar asta nu pentru a-și abandona ori trăda propria cale, ci pentru a-și confirma aptitudinea de a sesiza prezența divină care, în universalitatea ei, se comunică fără mărginire.

André Scrima nu „bătea cîmpii“ cînd lua în seamă „cerurile“ altor tradiții. Răspundea atotprezenței lui Dumnezeu în diversitatea manifestărilor ei. Răspundea unei exigențe a credinței, anume a nu accepta închiderea lui Dumnezeu în limite socio-religioase ori psihologice decretate de uman. Într-un dialog din 1993, Andrei Pleșu i-a propus tocmai interogația privind deschiderea gîndirii creștine către substanța spirituală a altor tradiții. Or, răspunsurile Părintelui Scrima calificau această deschidere drept „un test de la capăt al faptului religios“, un test cerut chiar de Logosul divin. „Christos însuși ne-a atras atenția în pildele referitoare la Judecata din urmă: «Sînt acolo unde voi nu m-ați văzut». Judecata nu e atît o cîntărire a faptelor «materiale», vizibile, cît o dezvăluire a sensibilității noastre de a-l percepe unde El nu e «declarat» în mod familiar.“ Printre „semnele timpului“ – temă pe care Iisus insistă în Evanghelii –, printre semnele cu care divinul marchează devenirea și culturile umane se află, potrivit lui André Scrima, chemarea de a descifra strălucirile Universalului. „Unul din aceste semne nu este oare intuirea Logosului lui Dumnezeu, așa cum decide El, în alte locuri, sub alte forme? Această trăire *creatoare* a credinței mi se pare ceva exaltant, eliberator... Ea pune în lucrare inteligența credinței, intră în căutarea urmelor divinului, oriunde ar fi ele (și mai cu seamă în marile tradiții ale lumii); are sensul și gustul culturii inventive.“ Dialogul a fost publicat în volumul *Teme ecumenice*, la Humanitas. Tot Humanitas a publicat seria de autor André Scrima, ale cărei volume s-au epuizat de mult.

André Scrima făcea un studiu *în convergență* al religiilor, care a luat formă instituțională mai ales în timpul profesoratului universitar din Liban, în cadrul Institutului de studii islamo-creștine, al cărui cofondator a fost Părintele Scrima. Studiul în convergență al religiilor – în convergența lor spre Polul divin – decurgea tocmai din angajamentul lui, inclusiv intelectual, față de credință, față de calea creștinismului răsăritean.

În termenii lui, cercetarea colegială a religiilor însemna „a descoperi nu «același lucru», ci pe Același, dar altfel: iată diferența noetică și existențială“ în raport cu o cercetare comparatistă în care credința și experiența spirituală nu sînt implicate. E vorba despre un Același care nu admite limitări ale radiației sale, pe de o parte; care atrage, pe de altă parte, cunoașterea umană către Sine, care – prin jocul de dezvăluire și mister – relansează drumul cunoașterii, suscitînd mereu „un surplus de sens“. Accentul pe metafizic, pe inepuizabilul divin revenea mereu la André Scrima.

Punctul de convergență a religiilor nu e un „loc“, unde întîlnirea lor poate varia de la colegialitate la bătălie pentru cucerirea locului sau la unitate uniformizantă. Nu e un punct situat în plan: în cel istoric, cultural, geopolitic, nici în planul discursului despre divin, unde religiile ar risca să se întîlnească mai degrabă unele cu altele decît cu același Altul. Punctul de convergență e efectiv un „pol“: înălțimea lui radicală generează – în adepții fiecărei religii – nu tensiuni mutuale, ci tensiunea ascensiunii convergente.

Acest model de gîndire a diversității nu era doar pur speculativ. André Scrima îi găsea sugestiile în textele sacre, în mistica și în reflecția religioasă, ba chiar în situații concrete, iscate de jocul conjuncturilor. Ca, de de pildă, într-un moment neprevăzut al vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în Israel și în Teritoriile Palestiniene (pe care André Scrima l-a comentat într-un articol publicat întîi în *Dilema)*. Un contratimp în programul vizitei făcuse ca liturghia celebrată la Betleem să se suprapună peste chemarea muezinului la rugă. Oficianții creștini s-au oprit atunci în tăcere pentru a lăsa să se audă glasul celeilalte credințe. În momentul de tăcere dintre cele două rugi, Părintele Scrima citea un *nisi exceptativum*, ca în declarația: nimeni nu îl poate instaura sau revela pe Dumnezeu „dacă nu“ *(nisi)* Dumnezeu însuși. E o figură de gîndire și de limbaj prezentă și în centrul mărturiei de credință musulmane. În interpretarea Părintelui Scrima: „Nu există Dumnezeu decît Dumnezeu El însuși care emerge numai din sine. Omul nu-l poate pune, propune. Omul nu poate decît să-i facă loc în această pauză unde a făcut *tabula rasa* de orice formă și pretenție de divinitate, ce nu poate fi evident, din păcate sau din fericire, fundată în creaturalitate. *Nisi exceptativum, illâ 'llâh*... În acest moment cu totul extraordinar de la Betleem a avut loc nu atît o întîlnire cît, în primul rînd, o venire, o *pogorîre*. Și una, și cealaltă tradiție erau cuprinse în aceeași descensiune a Dumnezeirii înseși, proferîndu-se ea însăși pe sine. Între cele două tradiții nu mai era, în acel moment, opoziție, succesiune istorică, ci o împreună recunoaștere obiectivă“.

A privi alte tradiții spirituale în convergența lor spre același Pol să nu aibă nici o legătură cu credința și cu Dumnezeu?

Anca Manolescu *este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Dorință pentru 2023

Aș vrea ca arhitectura să se vindece de schizofrenia ce a cuprins-o. Pe de o parte, ca să eficientizăm termic clădirile existente, le îmbrăcăm în plăpumi de polistiren expandat, distrugînd toate detaliile, răpindu-le toată frumusețea pe care înaintașii au pus-o în ele pentru a ajunge la noi. Delicatețea măruntă a orașelor, adică exact acele detalii pe care le vezi cînd treci pe lîngă ele și care îți bucură privirea, dispare, pentru a fi înlocuită cu suprafețe plane și finisate precar. Și facem asta pentru că trăim într-o criză energetică și încercăm să reducem emisiile de dioxid de carbon ale modestelor și venerabilelor case. În altă parte a lumii, orașele care se construiesc acum în mijlocul deșertului produc mai mult dioxid de carbon decît a fost produs vreodată la scară planetară, iar aceiași mari arhitecți care propovăduiesc salvarea climei (ce formulare improprie!) sînt cei care pun umărul la distrugerea ei, realizînd proiecte în care ideea de sustenabilitate a devenit doar o penibilă pelerină de camuflaj. Arhitecți cu o statură remarcabilă, care au fost idolii unor generații întregi de studenți, se arată a fi doar niște mărunți slujbași amatori de bacșișuri, pentru care ar face orice. Realmente și literalmente orice. Inclusiv hoteluri subacvatice cu pereții complet din sticlă, ori stațiuni montane pe înălțimile lipsite de apă ale deșerturilor lumii.

Înverzirea orașelor este un alt deziderat la care arhitecții au marșat, drag oricui vorbește articulat despre viitorul urbelor noastre. Și totuși, orice petic de teren liber din oraș se vinde și pe el se construiește, cît mai înalt și mai dens cu putință, în baza proiectelor realizate de arhitecți. Toată lumea vrea parcuri în oraș, inclusiv administrația. Însă oricine are un teren îl parcelează și construiește, cu mici, dar notabile excepții, pentru că parcurile publice, spre deosebire de clădiri, nu produc bani. Pe scurt, deși seamănă întrucîtva, frunza-i frunză și bancnota e altceva. Acest adevăr incomod generează conflict, cel puțin de idei, și aici apar, salvatori, arhitecții, care prin inteligență și inovație reușesc să înverzească orașul și să planteze 1.000 de copaci pe doar 100 de metri pătrați. Cum fac asta? Prin intermediul unei invenții: *pădurea verticală* sau, cu alte cuvinte, un zgîrie-nori cu terase ample unde, la fiecare nivel, sau din 2 în 2, se plantează copaci. Imaginea pădurii verticale seduce și rareori am văzut ceva mai intens promovat la expoziții și tîrguri de arhitectură sustenabilă. Totuși, intuiția elementară ne spune că, pentru a încărca o structură înaltă cu sute de tone de pămînt și material vegetal, este nevoie de ranforsarea suplimentară a acelei structuri, de consumuri mai mari de beton și fier. Nimeni nu pune problema răspunsului la o tornadă, la posibilitatea ca acei copaci de la etajul al 15-lea să se smulgă din rădăcini și să aterizeze pe trotuar. Nici problema frunzelor nu se pune. Pentru orice problemă există o pletoră de răspunsuri avizate care, de fapt, arată că nu vorbim despre o pădure adevărată. Aceea, pădurea adevărată, a dispărut undeva, într-o țară de mîna a paisprezecea, așa, ca România, pentru a se putea exploata eficient minereul de fier de sub ea, pentru armarea suplimentară a „pădurii verticale“ din orașul lucios, exemplu de sustenabilitate.

Dar și pădurile verticale, și hotelurile subacvatice se proiectează pe bani mulți, adesea foarte mulți. Cînd banii lipsesc, există totuși arhitecți care proiectează pentru cei săraci. Căutînd soluții ieftine, ei reușesc uneori proiecte ingenioase care utilizează eficient materiale reciclate ori produse industriale terțiare. Cu o dexteritate demnă de magicienii veritabili ai Antichității, arhitecții proiectează pentru săraci clădiri care costă 100 de lei pe metru pătrat, în timp ce hotelul subacvatic costă 50.000 de lei pe metru pătrat. În condițiile în care și una, și cealaltă realizează adăpostirea, diferența de 49.900 de lei pe metru pătrat este dată de reprezentare, spectacol, divertisment și vanitate. Pentru că, s-o spunem cinstit, durabilitatea lor este cam aceeași: cîțiva ani, cel mult. De ce nu încearcă arhitecții să convingă societatea că nu doar spectacolul merită bani, ci și echilibrul social? Că spectacolul arhitecturii nu este altceva decît o jucărie aruncată la gunoi după a doua utilizare de către răsfățații sorții? Că dintr-o casă bună și bine construită iese un copil care merge cu mîndrie la școală? Că, în loc să proiecteze nori din beton și sticlă, care seamănă mai degrabă cu clăbuci enormi și diformi, s-ar putea construi o arhitectură care să ajute o populație care suferă, în prezent, de foame, frig și lipsuri de tot felul? Ar putea fi arhitecții convingători în a spune că putem salva natura începînd cu oamenii care suferă? Sau noi, arhitecții, „salvăm clima“ și planeta doar pentru cei care își fac vacanțele în hotelul subacvatic, trăgînd nădejde că vor avea nevoie în continuare de serviciile noastre, măcar ca să le cărăm bagajele, să schimbăm clanțele și să facem și conversație inteligentă în același timp?

***Lorin Niculae** este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

■ ■ ■

Alina NECȘULESCU

Cu iubirea în minte, cu mintea în iubire

Dacă ar fi să-mi imaginez mintea și organizarea vieții psihice într-o reprezentare vizuală aș alege fără îndoială metafora unui muzeu de artă. O clădire robustă în stil gotic cu stîlpi zdraveni, dar cu multe etaje și coridoare lungi. Expozițiile ar fi organizate pe diferite perioade, în funcție de artiști și variate tipuri de artă plastică. Nu ar lipsi, desigur, un depozit. Un depozit este un spațiu în care un muzeu păstrează obiecte care așteaptă să fie expuse pentru a-și spune din nou povestea. Obiectele sînt selectate în urma unei minuțioase analize a formei, funcției, stilului și tehnicii. Ele reflectă cultura și timpul în care au fost create. Ele dezvăluie totodată o taină a naturii umane: o nevoie, o dorință, un vis, o identitate. Un „ceva“ devine un obiect cînd este inclus în colecția unui muzeu. Ca „păstrător“ și conservator al vestigiilor culturale, un muzeu este obligat să aibă grijă de obiecte pe termen nedefinit. În spațiul depozitului, obiectele sînt protejate de eroziuni, lumină, umiditate și praf. Ele sînt prezervate într-un mod în care se încetinește trecerea timpului, în cutii care nu conțin acizi, sub textile fine, în spatele draperiilor protectoare și atinse doar de mîini acoperite cu mănuși din mătase.

Depozitul poate părea inițial dezordonat, însă el este organizat în acord cu modul în care acel muzeu structurează lumea în categorii: artist, perioadă, geografie, substanță și materie. Fiecărui obiect îi este atașat un nume, un cod, prin care poate fi găsit printre nenumăratele alte obiecte din colecție. Muzeografii sînt cei care au în grijă obiectele din muzeu și decid ce este expus și ce rămîne în depozit pentru o perioadă.

Ceea ce îmi imaginez eu este un muzeu straniu, fără hartă și cu multe coridoare prin care e posibil să te rătăcești sau să rămîi blocat într-o anumită perioadă, la colecția unui anumit artist sau chiar în depozit. Muzeul lumii interioare este labirintic, greu de descifrat, iar în centrul lui este o expresie a iubirii. Stranietatea muzeului stă în paradoxul intimității acestuia. Cu cît devenim mai intimi cu propria persoană, cu coridoarele lăuntrice, cu atît mai misterioși și străini de noi înșine ne trăim. Acesta este cel mai interesant paradox al căutării lăuntricului și al trăirii intimității. De aceea, aș alege ca metaforă a centrului muzeului pictura lui Henri Matisse, *„L'Atelier rouge“*. Cred că studioul unui artist reprezintă în exterior, de fapt, cel mai intim spațiu dinăuntru al artistului. În această lucrare, Matisse ne prezintă un interior integrat. *„L'Atelier rouge“* este o reprezentare completă, e întregirea unui interior anterior divizat, în care, simbolic, fiecare bucată dinăuntru e adusă împreună cu celelalte într-o coeziune. Studioul devine complet cu toate lucrările de pînă atunci. Este o expresie a unei coerențe de sine, completă, dar finită totodată de pînză, de sașiul care încadrează pînza sau de o ramă atent aleasă. Pînza unui tablou este ca o piele care pune o limită între exterior și interior. Rama creează posibilitatea existenței intimității prin delimitare, prin diferențiere și distanțare. Rama, la fel ca pereții unei clădiri sau ai unei camere, menține atît structura lucrării, cît și ce este afară, în exterior, și ce este înăuntru, la interior. *„L'Atelier rouge“* este o lucrare făcută din și cu iubire, care se lasă cunoscută și totuși păstrează infinite taine.

De ce iubirea e de multe ori desenată în roșu? Culoarea roșu are o frecvență joasă care face ca presiunea sanguină și bătăile inimii să se intensifice, exact ca atunci cînd simțim iubire. Obiectele pot fi vehicule ale iubirii ca parte dintr-un ritual, un gest sau un simbol. Un obiect poate să cuprindă iubirea pentru ceva sau cineva care nu mai este. Acesta poate să o codifice și să o transporte la destinatar în cel mai sublim mod, așa cum Henri Matisse a cuprins iubirea în tablourile lui pentru cei apropiați.

Cînd, la rîndul nostru, iubim o anumită persoană, această iubire se poate extinde la un obiect care i-a fost drag, poate deveni o colecție de obiecte iubite de acel om sau o pasiune pentru un anumit domeniu. Muzeele sînt deseori bazate pe o colecție de obiecte care au fost iubite. Vernisajele și expozițiile pot fi despre împărtășirea iubirii.

Deși culoarea roșu ar fi puntea senzorială directă pentru a trezi reacții specifice iubirii, aceasta poate să ia infinite forme și configurații în toate culorile curcubeului. Este cea mai simplă și totodată cea mai complicată emoție umană. Este ceea ce ne umanizează, ne diferențiază de prădători, ne ridică pe scara evoluției și ne face să fim mîndri să ne numim *Homo Sapiens* (etimologic, „om știutor“), adică conștienți. Conștient înseamnă a cunoaște cu și prin mine însumi, deci a ști de sine, de existența proprie și a celorlalți. Experimentăm iubirea în familiile alese și în cele biologice. În iubirea erotică, în iubirea pentru muzică, națiune, cultură, animale. Iubirea presupune un amestec de grijă față de relație, de vinovăție cînd o punem în pericol, de reparație pentru a încerca să o protejăm și de recunoștință pentru celălalt care contribuie la aceasta. Relația bazată pe iubire este o construcție reciproc valorizantă între două persoane care poate lua forma unor nenumărate dimensiuni și siluete: a unei familii, a unei opere de artă, a unei colecții sau a unei cărți.

Cum se ajunge la edificiul complicat al vieții psihice și cînd și cum apare iubirea? Trăim fiori atunci cînd ne confruntăm cu situații care ne pun față în față cu propria fragilitate psihică. Ne sînt familiare expresiile „îmi ies din minți“ și „îmi pierd mințile“. Asta înseamnă că există posibilitatea să ieșim temporar din propria minte sau să ne înstrăinăm complet de ea, să o pierdem irecuperabil. Implicit, în subtextul acestor expresii se înțelege că mintea nu e indispensabilă corpului. Este adevărat că Mowgli este posibil doar împreună cu antropomorfizarea animalelor. Un copil care nu a achiziționat limbajul pînă la vîrsta de 6-7 ani nu îl mai poate achiziționa. Capacitatea simbolică pare să rămînă, în astfel de situații, într-o formă extrem de primitivă, alteori complet absentă și fără posibilitatea de a mai fi recuperată. Devenirea umană a individului are nevoie de o altă persoană care, pe lîngă îngrijirile fiziologice, să îi vorbească și să îi ofere îmbrățișări iubitoare.

W.R. Bion, în *Aux sources de l'expérience* din 1960, vorbește despre cum își manifestă o mamă iubirea față de copil. Acest model de iubire devine reper pentru adultul de mai tîrziu. Dincolo de căile de comunicare fizice propriu-zise, Bion spune că iubirea mamei se manifestă prin visarea experiențelor senzoriale ale bebelușului și, apoi, prin simbolizarea acestora în cuvinte. Ea metabolizează psihic conținuturi precum experiența fizică a primirii mîncării mestecate pentru ca bebelușul, aflat la vîrsta diversificării, să o poată digera. Această funcție psihică va fi introiectată treptat de către bebeluș și va deveni parte a sistemului său psihic. Mai tîrziu, el poate reprezenta și metaboliza, pentru sine și pentru ceilalți, experiențe senzoriale dificil de decodat și de semnificat, pentru a nu deveni copleșitoare, care, altfel, ar putea să ia forma unui „ieșit din minți“ sau „pierdut de minți“. De aceea artiștii sînt atît de iubiți. Pentru că ei fac pentru ceilalți această metabolizare a trăirilor copleșitoare într-o formă asemănătoare visării, pe care o face mama pentru bebeluș.

***Alina Necșulescu** este psihoterapeut specializat în psihanaliză.*

■ ■ ■

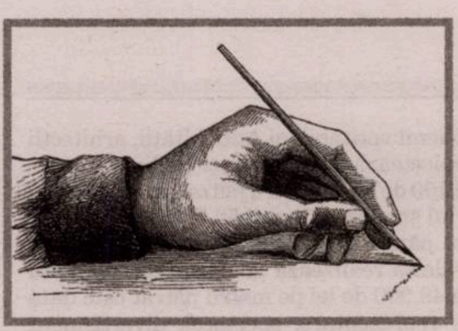

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Rushdie neînțelesul

Unul dintre momentele regretabile ale anului 2022 este tentativa de asasinare a lui Salman Rushdie. Povestea e veche, de peste 30 de ani. Romanul lui Rushdie *Versetele satanice* a fost considerat blasfemiator de către fundamentaliștii islamici, iar octogenarul ayatollah Khomeini, liderul suprem de atunci al Iranului, l-a declarat pe scriitor drept o țintă legitimă a oricărui musulman. Sentința transnațională nu a fost niciodată ridicată în totalitate. Culmea este însă că cea mai gravă încercare de îndeplinire a *fatwei* date în 1989 s-a petrecut acum, într-o epocă în care tocmai regimurile liberale sînt supuse discreditării sistematice și cu adevărat insultătoare, prin tot felul de fabulații conspiraționale și știri false.

Publicarea în românește a scrierilor lui Salman Rushdie (beletristică, eseistică, memorialistică) i se datorează (aproape) în totalitate Editurii Polirom. Editura ieșeană a scos chiar și o serie de autor „Salman Rushdie“, printre care și *Versetele satanice*, în 2007, iar cea mai recentă traducere a lui Salman Rushdie la Polirom este culegerea de eseuri apărută anul trecut și intitulată *Limbaje ale adevărului*. Publicarea lui Rushdie, și mai ales a *Versetelor*..., a fost multă vreme un act editorial riscant. Hitoshi Igarashi, traducătorul japonez al lui Rushdie, a fost omorît în 1991, și el fiind sub incidența *fatwei* în calitate de colaborator al lui Rushdie. În același an, și traducătorul italian al scriitorului a fost înjunghiat în apartamentul său din Milano, iar în 1993, editorul norvegian al lui Rushdie a fost împușcat de mai multe ori într-o parcare, dar a reușit să supraviețuiască.

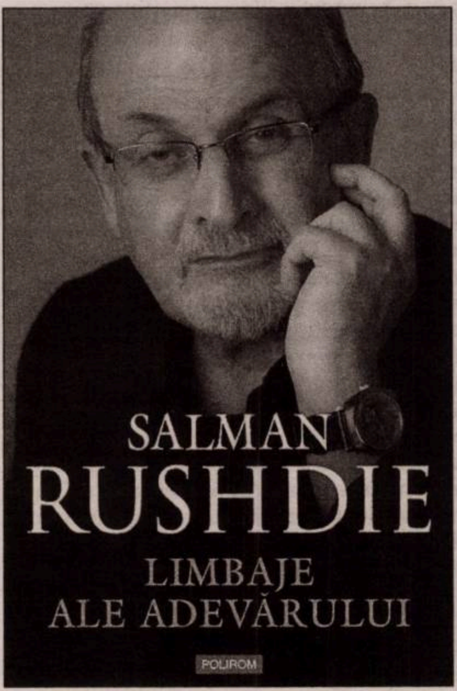

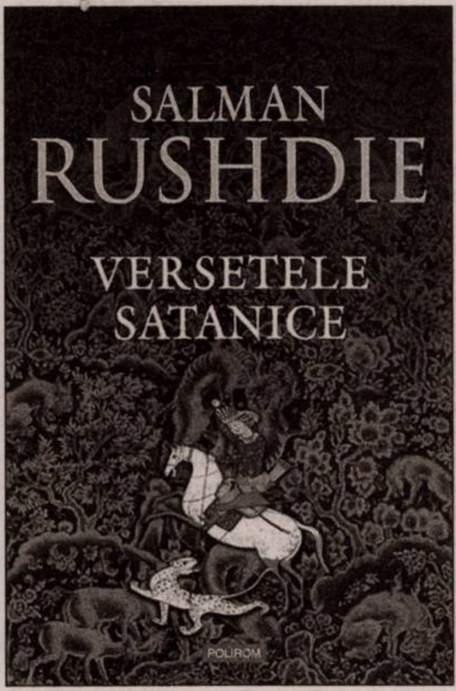

Salman Rushdie ar fi trebuit să fie un scriitor foarte popular printre cititorii români. Una dintre temele majore ale romanelor și eseurilor sale, poate cea mai importantă, este cea a identității individuale și de grup. Este o temă reprezentativă pentru emigranții români de astăzi, în particular, dar și pentru alți români, în general, care de la fanarioți încoace continuă să își pună problema echilibrului dintre local și universal, dintre autohtonism și modernism, dintre autoritarism și liberalism, dintre Orient și Occident.

Nu este greu de intuit de ce tocmai această temă a ajuns fundamentală la Rushdie. Născut în India, în zorii independenței țării (țărilor, mai exact, dacă includem și Pakistanul și Bangladesh-ul), educat în Occident, în Marea Britanie, scriitorul s-a găsit permanent la confluența problematicilor integrării și dezintegrării, așa cum au făcut și pașoptiștii români, și intelectuali interbelici, dar și generațiile postbelice sau postcomuniste. Raportarea la Occidentul civilizator nu este monopol românesc, ba chiar am putea învăța multe de la experiența în acest sens a celor din ceea ce și românii numesc, cu o undă de superioritate gratuită, „fostele colonii“. Nu este, cu alte cuvinte, neapărat necesar să fii o țară europeană pentru a avea o experiență bogată în ceea ce privește convulsiile modernizării.

Astfel că este cît se poate de firesc să constați că și *Versetele satanice* nu are de fapt de-a face decît în subsidiar cu religia și islamul. În principal, romanul este tot despre integrare și dezrădăcinare, despre tribulațiile omenești între aceste tentative dramatice. Tot ce i se poate reproșa lui Rushdie este că în *Versetele satanice* a încercat să îi „umanizeze“ pe Mahomed, pe arhanghelul Gavriil, pe Satan, trecîndu-i și pe ei, atît cît îi lasă biografia, prin caznele căutării identității; dar de aici și pînă la condamnare la moarte nu este nici o cale de trecere, ci doar un abuz politic brutal.

După atentatul din august 2022 asupra lui Rushdie, petrecut într-un orășel american din vestul statului New York, mulți au vorbit iarăși despre scriitor ca despre un reprezentant al mișcărilor civice de apărare a libertății de exprimare. Prin opera și sacrificiul său, au spus ei, Salman Rushdie s-a ridicat împotriva fundamentalismului religios și a absurdei sale pretenții de a subordona și desființa libertatea individuală. Aș remarca însă că aici nu e nimic voluntar, Salman Rushdie nu și-a dorit un asemenea statut și martiriu. El însă a ajuns în această situație pentru că nu a avut cum să fie altfel decît el însuși. Nu s-a putut reprima, indiferent dacă exista sau nu în afara sa o forță care să inițieze represiunea. Ironia este că, la extrem, Rushdie admite că și fundamentalismul are dreptul la manifestare, dar această atitudine este prea subtilă pentru judecătorii săi de ocazie, în sutane sau fără.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

DILEMA VECHE

*„Un caz special e omul
fără dileme cultivat,
cel care se percepe
pe sine drept «conștiința
mai bună a neamului»;
îngrijorat și sentențios,
el ne îngroapă
în dihotomii: alege binele
de rău cu o precizie
oraculară, stabilește
baritonal cine va fi iertat
și cine nu, sfătuiește,
amendează, transează.“*

ANDREI PLEȘU, 1993

Mihaela PETROV

Victor Brauner – Retractarea sau „retragerea în sine“

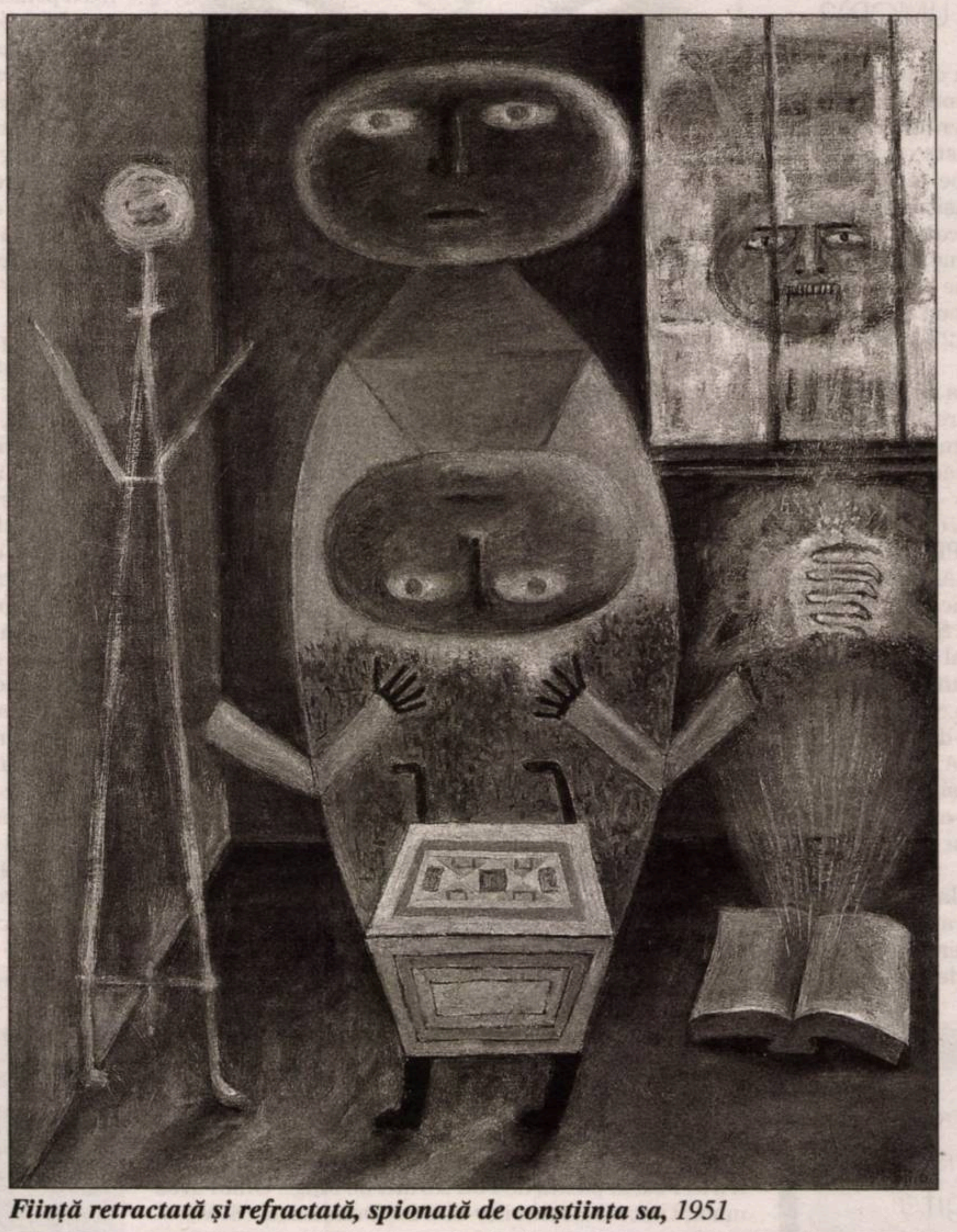

***Ființă retractată și refractată, spionată de conștiința sa*, 1951**

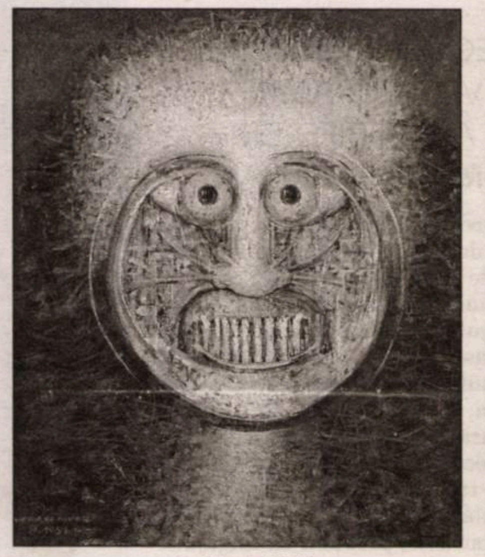

***Retractat explodînd*, 1951**

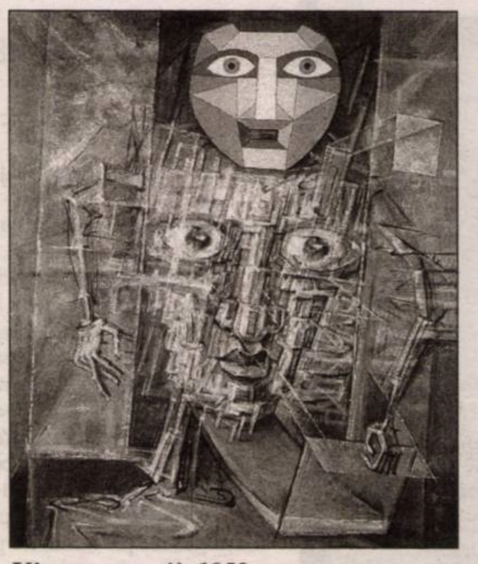

***Uitarea morții*, 1952**

La începutul anului 1950, Victor Brauner inițiază un nou ciclu de lucrări, cel al *Retractaților*, în care schițarea unei mitografii personale reface parcursul traversat de pictor în căutarea unor prefaceri înnoitoare. „În Brauner – scrie Sarane Alexandrian, primul exeget al operei artistului –, același om trăiește și pictează, dorințele, decepțiile, conflictele sale intime trec tumultuos pe pînză, conferind tabloului o prezență halucinantă“ (Sarane Alexandrian, *Victor Brauner l'Illuminateur*, Cahiers d'Art, 1954). Asemenea operelor unor creatori pentru care sondarea sinelui este o experiență constantă, precum Alberto Giacometti sau Antonin Artaud, în seria *Retractaților* se regăsește aceeași atmosferă tulburătoare. Considerat o „paranteză“ în creația artistului, ciclul de lucrări realizat între anii 1950 și 1952 surprinde prin figurile hieratice care evoluează într-un spațiu închis dominat de griuri. *Retractarea* este opusul *dilatării*, iar termenul *retractat* este preluat de artist dintr-o lucrare de morfopsihologie a lui L. Corman.

Inițiată după excluderea lui Victor Brauner din grupul suprarealist, seria *Retractaților* amintește atît de aceea a *Licantropilor*, învăluiți într-o atmosferă „nebuloasă“, serie pictată în urma accidentului survenit în vara anului 1938, cît și de lucrările, dominate de brunuri, realizate în ceară în timpul exilului la Celliers-de-Rousset. Eviscerarea ochiului și războiul, urmate la sfîrșitul anului 1948 de despărțirea de André Breton și de grupul suprarealist, se numără printre evenimentele cele mai dureroase trăite de pictor. Prietenia lui Victor Brauner cu Roberto Matta, a cărui excludere din grupul suprarealist a avut ca urmare propria excludere, conduce la reprezentări picturale „asemănătoare“ în operele celor doi artiști. Construcția spațială din seria *Retractaților* amintește de compozițiile și de contururile oamenilor-roboți din pictura lui Roberto Matta, în timp ce „modeleul“ figurilor evocă siluetele filiforme și monocromia portretelor lui Alberto Giacometti. Lumea stranie a „retractaților“ este lumea necunoscută aflată în afara frontierelor realității, iar sondarea sinelui devine „retractare“. Pentru Brauner, „retractarea“ este un parcurs labirintic prin profunzimile sinelui, unde panica este suverană. *Retractații* sînt personificări ale interiorității, figuri terifiate și terifiante ale „eului ascuns“, „ființa secretă“ a cărei existență este evocată adeseori prin dedublare *(Ființă retractată și refractată, spionată de conștiința sa*, 1951; *Uitarea morții*, 1952). Pictorul adaugă un text explicativ tabloului intitulat *Subiectivitate,* realizat în 1952: *„Fragmente ale unei clipe, sensibilitatea se află în irealitate, ființele, lucrurile, spațiile sînt într-o altă lume, ne-am rătăcit dincolo de frontierele realității. Spațiul irealității este acela al panicii“ (Victor Brauner*, Musée National d'Art Moderne, Paris, 1972). Viziunea dezesperantă a *retractării* e însă compensată de faptul că panica, produsă de lumea exterioară, este creativă. „Ființele terifiate sînt creatoare, în timp ce altele sînt numai productive“, scrie Alain Jouffroy în articolul consacrat pictorului în anul 1951 (Alain Jouffroy, „Suprématie poétique de Victor Brauner“, *Cahiers d'Art,* 1951). Tinerii scriitori Alain Jouffroy și Sarane Alexandrian, prieteni ai artistului, sînt martorii oculari ai confruntărilor pictorului cu încercările de a reprezenta omul în tot ce are mai ascuns sau singular. Pictura devine instrument de cercetare ontologică: *„Ontologia fiind «știință a Ființei», estetica ontologică consta în a stabili felul în care pictura (și în mod particular cea a lui Victor Brauner) ne permite să înțelegem Ființa. Heidegger, la care mă referisem, aplicase estetica ontologică unui poet, Hölderlin; eu urma să demonstrez că se poate face același lucru și pentru un pictor“* (Sarane Alexandrian, „Une amitié surréaliste“, Mazotta, Milano, 1995). În textul publicat în catalogul expoziției de la Galleria Credito Valtelinese din Milano, Alexandrian menționează pregătirea timp de șase ani a monografiei dedicate artistului, a cărei versiune restrînsă avea să fie publicată sub titlul *Victor Brauner l'Illuminateur* în 1954. Al optulea capitol al unui „enorm material inițial“ era analiza apodictică a tuturor tablourilor din seria *Retractaților*, fără a fi omis nici unul.

Alain Jouffroy își amintește de discuțiile aproape zilnice care aveau loc în atelierul lui Victor Brauner din strada Lepic, cînd artistul, pictînd, explica conținutul ideatic al tablourilor sale. Prin „retractare“, retragerea conștiinței interioare în sine reprezintă o „autoexpulzare“ a creatorului din lume, din zona conștiinței exterioare. Ființa, pe care seria „retractaților“ o dezvăluie, trece prin nenumărate stări ale conștiinței pe care omul nu le cunoaște, iar revelarea lor necesită *dezgolirea de sine*. Fuga înspre zona nocturnă unde sălășluiește „subiectul subiectului“ înseamnă expulzarea lumii în afara cîmpului conștiinței, reprezentînd totodată o deschidere spre orizontul unui adevăr *fără limite*. Creativă, fuga este eliberarea din cotidian, de la care Brauner pleacă pentru a construi *o lume proprie a fugii*. *Retractarea* este „contracție“, iar în momentul în care ființa se retrage în locul cel mai îndepărtat cu putință, întreaga existență a individului se înfățișează ca o creație originală, scrie Jouffroy. Creația, vivificatoare, este comparabilă cu o „naștere chinuită“ sau cu o dezrădăcinare a *obiectului* operată de *subiect*. Bifurcat, spațiul interior nu este un *habitat*, ci expresia vidului, în care singura „scăpare“ este *fuga în locul cel mai îndepărtat.* Prin ea este exprimată *contracția în cel mai profund secret al ființei,* într-un spațiu pneumatic (Alain Jouffroy, „Victor Brauner, post scriptum infini“, *Victor Brauner*, Fall, 1996). *Retractații* sînt „emanatori“, consideră Alain Jouffroy, pentru că fiecare dintre ei „transmite“ sau „emană“ *drama primordială a ființei: „Brauner este pictorul realității îndepărtate și care depășește limita suportabilului, pictorul celor mai ignorate și esențiale stări ale ființei, pictorul unei Ontologii poetice ai cărei termeni încă nu au fost găsiți și despre care avem, datorită lui, un presentiment disponibil și exacerbat“*. În trei tablouri în care se succedă trei etape ale retractării psihofizice, *Retractat absorbind, Retractat integrînd, Retractat explodînd,* artistul reconstituie drama geniului creator. Lipsit de conștiință proprie, *Retractatul explodînd* este redus la stadiul de „catastrofă amenințată“. Explozia este, într-un fel, o sinucidere în planul creației, permițîndu-i creatorului un nou început sau *regăsirea sinelui*. În urma exploziei, ființa secretă este pusă față în față cu propria sa conștiința împietrită. Deschisă „totalității“ ființei, prin care efectele conștiinței exterioare sînt anihilate, creația devine „încarnare a imposibilului“, imagine a ființei secrete, aflată în dialog cu sine într-un moment de *autocontemplare,* scrie Alain Jouffroy în articolul publicat în anul 1951. Iar în 1959, în monografia consacrată artistului, el avea să scrie: *„Victor Brauner a smuls omului actual unele dintre cele mai sfîșietoare secrete“*.

În monografia consacrată pictorului, Didier Semin consideră că iconografia *retractării* ar putea avea ca sursă un principiu din mistica iudaică cunoscut sub numele de Zim-Zum: „Pentru a face loc creației sale, creatorul lumii se retractează repliindu-se la nesfîrșit asupra lui însuși, într-un divin și sublim gest de politețe“ (Didier Semin, *Victor Brauner*, Édition RMN/Filipacchi, 1990). Brauner poetizează mitul divinității care se „retrage în sine“, proiectîndu-l la scara ființei umane. Omul devine de fiecare dată un altul, emergență a unor noi „figuri“, mereu diferite, pentru a deveni *metaforă a infinitului*. Experiența vieții este percepută ca un *continuum* unde toate formele exterioare sînt revăzute pentru a ajunge la experiența „căderii în abis“ la care ființa este condamnată spre a regăsi elementul anarhic al eliberării sale. Prin reinstaurarea imaginilor mitice, *căderea* este „răul eliberator“ care conduce la obținerea *elixirului vieții* (Gershom Scholem, *La Kabbale et sa symbolique*, Payot, Paris, 2003).

■ ■ ■

Cu ochii-n 3,14

DE CE OARE NU SE MAI GĂSESC CARACTERE ALESE CA PE VREMURI (NU DOAR FOARTE MARI, DAR CARE DEFINESC O VIAȚĂ CU AJUTORUL CĂLDURII GENERATE DE UMOR)?

■ Din discuția filosofică purtată cu o vînzătoare de pocnitori, pe care am întrebat-o cu melancolie de ce oare nu se mai găsesc artificii „ca pe vremuri“ (din cele pe băț), am reținut că, în zilele noastre, oamenii nu mai au bucurii decît la artificii scumpe, iar pentru cei care n-au bani există pocnitorile. Totuși, a conchis vînzătoarea, pocnitori iau și cei bogați, și cei săraci. (**S. G.**)

■ Proust în cifre arată așa: 7 volume, 7.234.875 de caractere, 2.500 de personaje, o acțiune care se întinde pe aproape o jumătate de secol, e a doua cea mai lungă carte din lume, ai nevoie de circa 127-133 de ore ca s-o duci la capăt. (**A. M. S.**)

■ Pentru că reclamele de azi nu prea ne plac (și pentru că sîntem vechi, domnule), iată o reclamă de altădată (din *Corespondența Română,* Anul I, No. 42, Duminecă, 9 Ianuarie 1894) care ne plăcu: „BERĂRIA «CARAGIALE» / INTREPRINDEREA «MIHALCEA» / TUNELUL OTELULUI UNIVERSAL (GABROVENI) / BERE DE LUTHER CALITATE SPECIALĂ / MEZELURI ALESE / POPICĂRIE DE SALON / SERVICIUL DE CAFENEA / Preciurile obicinuite în toate berăriile populare din Bucuresci“. (**D. S.**)

■ Prin intersecțiile din sectorul 2 al Bucureștiului, dar nu numai, au început să apară un fel plești deschise la culoare, care aduc întrucîtva cu niște torturi ale miresei. E vorba de un nou model de sensuri giratorii, cu pietre de marmură, ca o frișcă, și cu un țugui în mijloc. Nu doar că sînt foarte mari și probabil că au costat o mulțime de bani publici, dar mi se par de un prost gust șocant, greu de egalat chiar și în kitschoasele noastre vremuri. (**A. M.**)

■ *Gweilo* (literal, „om-fantomă“ – de la paloarea, nefirească pentru asiatici, a tenului și coloratura deschisă a ochilor și a părului „omului alb“) e un termen chinez depreciativ pentru „nechinez, străin, occidental“, care confirmă o dată în plus curioasa abundență a literei „g“ în cuvintele care definesc peiorativ neapartenența la o etnie: *gaijin* (nejaponez), *gringo* (nehispanic), *gadjo/gagiu* (nețigan), *goi* (neevreu). Cred că putem deja vorbi de un punct G al aversiunii. (**M. P.**)

Scanează codul QR
și citește revista
în format digital

© A. Damian

■ În 2012, chitaristul britanic Wilko Johnson a aflat că are cancer și i s-au mai dat zece luni de viață: „O, Doamne, o să mor! Dar măcar am avut o viață bună. Chirurgul era însă un tip impresionant, am avut încredere în el. M-a operat vreme de 11 ore: mi-a scos pancreasul, splina, jumătate din stomac, niște mațe și tumora de mărimea unui pepene galben, care cîntărea 3,25 kg. Mi-a luat ceva timp să mă recuperez, dar cînd am putut să stau în picioare am plecat în turneul de adio“, mărturisea el într-un interviu. A terminat turneul de adio, apoi a înregistrat un album, după care a plecat iar în turneu și a ținut-o așa pînă de curînd. Zece ani, nu zece luni. (**M. C.**)

■ Pe fondul crizei energetice, mulți crescători de lalele din Țările de Jos au suspendat cultivarea florilor din cauza resurselor foarte scumpe pe care le necesită încălzirea serelor. Însă unii au găsit o soluție ingenioasă de a-și salva producția de lalele. Astfel, Danielle Koning își încălzește sera din apropierea orașului Amsterdam cu ajutorul căldurii generate de serverele de minerit ale companiei Bitcoin Brabant. Căldura pe care o creează platformele de minerit pentru generarea cifrelor este suficientă pentru a susține întregi sere. Pesemne că într-o lume dementă chiar și simbolul iubirii adevărate înflorește pe umerii mineritului de Bitcoin. (**I. M.**)

■ Cînd Papa Benedict al XVI-lea a murit, în decembrie, trecuseră aproape zece de ani de cînd renunțase la pontificat pentru că doctorii i-au spus că nu va mai putea fi în stare să exercite înalta răspundere. Nu demult, constatînd cîți ani au trecut de la momentul renunțării, a spus: „Nu credeam că drumul de la Scaunul lui Petru la Poarta păzită de Petru e atît de lung“. Omul avea umor. Umorul Rottweiler-ului lui Dumnezeu. (**S. V.**)

DATE FIIND REGULILE JOCULUI, PARE CĂ O VECHE TRADIȚIE S-A DOVEDIT A FI, INDIFERENT DE SITUAȚIE, URMA ACESTUI AN

■ Un joc inofensiv care presupunea un schimb de daruri în valoare de 25 de dolari i-a adus unei femei din Kentucky un cîștig de 175.000 de dolari. Perechea de bilete de loterie nici măcar nu a fost prima ei alegere, dar, date fiind regulile jocului dintre angajații firmei, a putut avea această a doua opțiune mai mult decît norocoasă. Cu primul bilet de loterie a cîștigat 50 de dolari, iar cu al doilea, marele premiu. La început, soțul ei a crezut că e o păcăleală, dar s-a lămurit de îndată ce femeia a primit cecul în valoare de aproximativ 125.000 de dolari, sumă rămasă după reținerea taxelor. Cu banii, cuplul va plăti studiile și mașina pentru fiica lor. După această poveste, probabil că angajații companiilor vor privi cu mai mult interes jocul „Secret Santa“, care, de regulă, este doar o bătaie de cap. (**A. A. D.**)

■ Pare că paracetamolul va deveni noua criptomonedă. China și Franța interzic vînzările online, iar stocurile de medicamente sînt limitate. (**A. M. S.**)

■ De la francezi, dintr-o emisiune de Crăciun, pe TV5 Monde, am aflat de o tradiție americană (de a ascunde un castravecior murat printre globurile din brad, pentru a primi mai multe cadouri de la Moș Crăciun), care invocă o veche tradiție germană *(Weihnachtsgurke)*, de unde și globurile în formă de castravete. Globalismul lui Moș Crăciun este diferit de cel al oamenilor. (**S. G.**)

■ În decembrie a fost nu doar Crăciunul, ci și ziua celei mai bătrîne reptile din lume: Jonathan, o țestoasă uriașă originară din Seychelles, a împlinit 190 de ani. 1832 se crede a fi anul lui de naștere, ceea ce îl face mai vechi decît fotografia sau bicicleta. Din 1882, Jonathan trăiește pe insula Sfînta Elena, unde este o comoară națională, cu chipul inscripționat pe o monedă locală. Acum nu mai vede și nu mai are nici simțul mirosului, dar s-a bucurat de un festival de trei zile, organizat pe insulă special pentru aniversarea sa. Cît despre viața lui amoroasă, se pare că Jonathan ar fi fost foarte iritabil din pricina singurătății acum cîteva decenii, dar și-a găsit o țestoasă parteneră, pe nume Frederica, alături de care a petrecut nu mai puțin de 26 de ani. Nu au avut urmași dintr-un motiv simplu: Frederica s-a dovedit a fi tot un mascul. (**A. A. D.**)

■ Un titlu din presă: „Îngerul de la Poștă. Timp de 20 de ani, un angajat a ars toate plicurile cu invitații la nunți“ îmi amintește de o însemnare din jurnalul lui Michel Tournier: „O prietenă a mea și-a întrebat mama cum să facă să rămînă căsătorită. «Nu divorța», a fost sfatul mamei. «Dacă nu divorțezi, rămîi 100% căsătorită indiferent de situație».“ (**M. C.**)

■ Strănutul ezoteric se numără printre cele mai curioase deprinderi apărute în urma pandemiei de COVID-19. Un afiș din aeroporturile grecești îi roagă pe călători să strănute într-o batistă sau, nici mai mult, nici mai puțin, în *esoterikó tou ankóna* – literal, în „ezotericul cotului“, adică în interiorul (sau pliul) cotului. (**M. P.**)

■ În a treia zi a acestui an, Greta Thunberg a împlinit 20 de ani. Și ce dacă? (**S. V.**)

ATENTIE!!!
CINE ARUNCA/
ABANDONEAZA
ANIMALE VA FI
RECLAMAT LA
POLITIE!!!
SUNT CAMERE
IN ZONA!!!

© M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● George BANU ● Ion BARBU
Aron BIRO ● Paul BREAZU ● Cosmin CIOTLOȘ
Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA ● Codrin Liviu CUȚITARU
Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI ● Anca MANOLESCU
Victor MOROZOV ● Radu NAUM ● Lorin NICULAE
Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA ● Constantin RUDNIȚCHI
Mihaela SIMINA ● Bogdan-Alexandru STĂNESCU
Oana STOICA ● Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN
Teodor TIȚĂ ● Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.700
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **980** ■ 19-25 ianuarie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Dubla măsură“

pagina 3

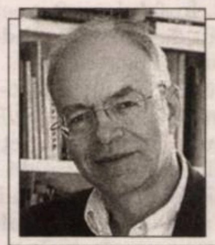

PETER SINGER

„Prăbușirea FTX“

pagina 7

Interviu cu

ADRIANA BABEȚI

pagina 15

Artă & scandal

> *„Ceea ce este scandalos la scandal e că te obișnuiești cu el.“*
>
> *SIMONE DE BEAUVOIR*

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

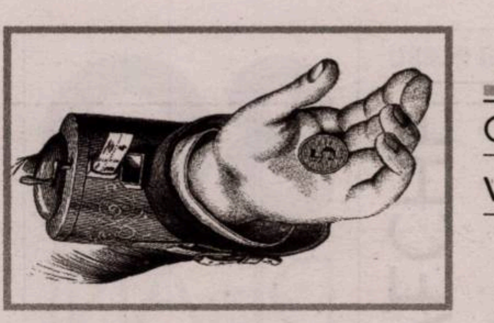

Constantin RUDNIȚCHI

viața de **capital**

Afacerea Tate și modelul românesc

Obișnuiți cu interlopi locali, de anvergură redusă, românii s-au trezit, odată cu arestarea fraților Tate, în fața unei afaceri de nivel internațional. Prima dovadă în acest sens este că dacă îndeobște România este prezentă foarte rar cu o știre în mass-media internațională, acum, cu ocazia reținerii fraților Tate, multe canale internaționale de știri au consemnat informația, iar site-urile de profil au avut zeci de milioane de accesări pe temă. Ceea ce arată că frații Tate aveau o adevărată notorietate internațională.

O notorietate care a venit din „modelul de business“ pe care l-au aplicat. Dincolo de lecțiile despre cum abonații se puteau transforma în masculi alfa, frații Tate explicau celor dornici să-i asculte (și nu erau puțini) căile prin care se puteau îmbogăți.

Nu am fost, evident, printre abonații fraților Tate. Dar am înțeles că sfaturile lor referitoare la modalitățile de îmbogățire erau un amestec de generalități, de genul celor pe care le întîlnim la tot pasul atunci cînd navigăm pe rețelele sociale, cu lucruri ceva mai concrete. De exemplu, într-un filmuleț, unul din frați îi convingea pe cei care îl ascultau că este mai bine să înființeze 5.000 de firme cu obiecte diferite de activitate decît una singură. La nivel teoretic, ideea este apetisantă. Dar, practic, orice manager ar spune că este mult mai bine ca un antreprenor aflat la început de drum să se concentreze pe o activitate pe care să încerce să o facă bine și nu să se disipeze în 5.000 de activități pe care nu le poate administra.

Sîntem în fața unui caz clasic de forme fără fond. De altfel, rețelele sociale sînt pline de falși guru în economie care oferă lecții sau sfaturi care te pot îmbogăți „peste noapte“.

Desigur, în cazul fraților Tate, lucrurile păreau susținute de realitate, în sensul că modul opulent în care se afișau părea că nu face decît să confirme abilitatea lor pentru afaceri. În realitate, ceea ce ofereau în materie de soluții de îmbogățire nu erau decît banalități fără nici un fel de valoare practică.

Ceea ce nu a făcut ca frații Tate să ducă lipsă de clienți. Se înțelege că mai mult de 100.000 de abonați plăteau lunar între 10 și 50 de dolari pentru a asculta sfaturile pentru viață și economie ale celor doi frați.

Nu ar trebui să ni se pară atît de surprinzător. *Influencer*-ii de pe rețelele sociale nu dau pe dinafară de inteligență și nici de prea multe cunoștințe. Dar, în cele mai multe cazuri, ei sînt pe chipul și asemănarea celor care îi ascultă, avînd mai degrabă harul „logoreei verbale“ decît al cunoașterii.

La fel de adevărat este că frații Tate au știut să își dezvolte afacerea pe Internet după principiile unui business care se multiplică, piramidal. În sensul că fiecare abonat a promovat și și-a apărat maestrul. În felul acesta, cei 100.000 de abonați au devenit agenți de marketing și de influență pentru Tate.

Era, într-un fel, un amestec de sisteme de vînzare de tip MLM *(multi-level marketing)* cu principiile funcționării unei secte. Adică adulație totală față de conducător și toate eforturile îndreptate spre a aduce noi adepți. Dacă informațiile de presă sînt corecte, frații Tate ar fi cîștigat din acest tip de business cîteva milioane de dolari pe lună.

Evident, cifrele trebuie privite cu rezerve. De asemenea, este posibil ca veniturile obținute din lecțiile de viață pe care le ofereau să fi fost completate cu activități ilegale aflate sub anchetă și asupra cărora ne vom putea pronunța doar după ce va exista o decizie a instanței. Dar, după ceea ce vedem în acest moment, este destul de clar că sîntem în fața unui caz tipic de business înșelător.

Într-o lume în care tot mai mulți cred și își doresc să se îmbogățească peste noapte, în care criptomonedele sînt considerate ceea ce nu pot fi, în care falimentul unei platforme de tranzacționare cum este FTX lasă clienții fără active de cîteva miliarde de dolari, în care, de exemplu, un actoraș de la Hollywood pune la cale o schemă de fraudare de 650 de milioane de dolari, în aceste vremuri, nu ne mai poate surprinde atît de mult succesul pe rețelele sociale al fraților Tate.

Nu știm dacă alături de ancheta privind sechestrarea de persoane avem și o investigație a fiscului. Ar fi interesant de văzut în ce măsură frații Tate și-au plătit impozitele în România. Nu este deloc simplu, pentru că fiscul român ar trebui să colaboreze cu administrațiile fiscale din alte state europene sau din SUA.

Din acest punct de vedere, fiscul român ar trebui să aibă experiență. Ar fi trebuit să rezolve pînă acum multe cazuri de oameni de afaceri sau politicieni români care și-au ascuns o parte din venituri în străinătate. Sau să fi făcut anchete asupra averilor la vedere nejustificat de mari. Nu s-a întîmplat nimic sau aproape nimic din toate acestea. De aceea, este foarte probabil ca frații Tate să nu fie deranjați din punct de vedere fiscal.

Astfel, este probabil să vedem schema clasică românească, adică o condamnare pentru cîteva infracțiuni (dacă ele se vor dovedi) fără ca frații să fie deranjați în ceea ce privește banii. Este modelul ideal pentru escroci, fie ei români sau anglo-americani.

Constantin Rudnițchi *este analist economic.*

■ ■ ■

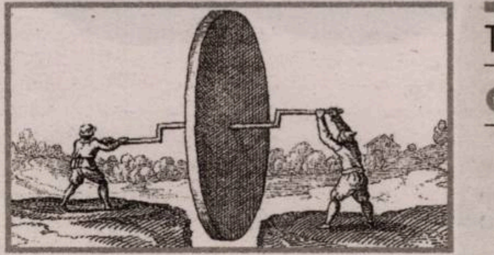

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Skynet dă în bobi*

Este dificil de prezis cum va arăta lumea la finalul lui 2023, într-o epocă în care incertitudinile și schimbările sînt la ordinea zilei. Totuși, putem analiza tendințele actuale și problemele cu care ne confruntăm pentru a avea o idee despre ce ne așteaptă în viitor.

Schimbările climatice continuă să fie una dintre cele mai mari amenințări la adresa umanității. Dacă guvernele și companiile nu iau măsuri serioase pentru a reduce emisiile de gaze cu efect de seră, consecințele vor fi devastatoare. Vom vedea o creștere a frecvenței și intensității fenomenelor meteorologice extreme, precum seceta, inundațiile și furtunile, care vor avea un impact asupra producției agricole și a vieții oamenilor.

Creșterea populației globale și a inegalității economice rămîn probleme majore. Mii de oameni vor continua să fie nevoiți să părăsească țările lor din cauza conflictelor, a secetei și a insecurității alimentare. Acest lucru poate duce la o creștere a numărului de refugiați și a tensiunilor între țări, precum și la o creștere a inegalității sociale.

Tehnologiile avansate vor continua să evolueze și să aibă un impact major asupra societății. Inteligența artificială și automatizarea vor avea un impact asupra forței de muncă și a modului în care ne raportăm la munca noastră. De asemenea, vor exista noi probleme legate de confidențialitate și controlul datelor personale.

Este important să ne amintim că acestea sînt doar previziuni și că acțiunile noastre pot avea un impact major asupra evoluției evenimentelor. Este important să luăm măsuri pentru a face față acestor probleme și să lucrăm împreună pentru a găsi soluții durabile. Guvernele ar trebui să ia măsuri pentru a reduce emisiile de gaze cu efect de seră și pentru a se adapta la schimbările climatice. Companiile ar trebui să investească în tehnologii curate și să adopte practici durabile. Indivizii ar trebui să ia măsuri pentru a reduce impactul lor asupra mediului și să susțină initiativele durabile.

Este important să fim pregătiți pentru viitor și să luăm măsuri acum pentru a reduce riscurile la adresa umanității. Doar prin acțiune colectivă și prin schimbarea comportamentului nostru, putem spera să avem o lume mai bună la finalul lui 2023.

Detalierea unor măsuri specifice care ar putea fi luate pentru a reduce riscurile la adresa umanității în 2023 ar include:

Reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră prin investiții în surse de energie regenerabilă, cum ar fi energia solară și eoliană și prin reducerea dependenței de combustibilii fosili. Guvernele ar trebui să adopte politici care să susțină aceste schimbări și să implementeze sisteme de prețuire a carbonului pentru a reduce emisiile.

Adaptarea la schimbările climatice prin construirea de infrastructură rezistentă la inundații și alte fenomene meteorologice extreme, precum și prin implementarea de sisteme de gestionare a riscurilor.

Abordarea problemelor de securitate alimentară prin investiții în agricultura durabilă și în tehnologii care să îmbunătățească eficiența producției și să reducă pierderile.

Abordarea problemelor legate de inegalitatea economică prin investiții în educație și în programe sociale care să susțină oportunități economice pentru toți. Guvernele ar trebui să adopte politici fiscale progresive și să investească în infrastructură și servicii publice de calitate pentru a sprijini dezvoltarea comunităților defavorizate.

Abordarea problemelor legate de tehnologiile avansate prin reglementarea și monitorizarea utilizării inteligenței artificiale și a automatizării pentru a se asigura că beneficiile acestor tehnologii sînt distribuite echitabil și că sînt luate măsuri pentru a se preveni riscurile privind confidențialitatea și controlul datelor personale.

Promovarea unei culturi de durabilitate prin educarea publicului cu privire la problemele globale și prin susținerea inițiativelor care încurajează o viață mai durabilă.

Este important să subliniem că aceasta nu este o listă exhaustivă și că există multe alte măsuri care ar putea fi luate pentru a reduce riscurile la adresa umanității. Este necesară o abordare holistică și o colaborare la nivel global pentru a face față acestor provocări.

Una dintre cele mai mari probleme este instabilitatea politică. Războaiele civile, conflictele etnice, loviturile de stat și alte forme de violență politică pot avea un impact devastator asupra vieții oamenilor și asupra economiei globale.

Totodată, riscurile legate de democrație și drepturile omului sînt tot mai mari în multe țări. Creșterea autoritarismului și a restricțiilor la libertatea de exprimare pot duce la o scădere a drepturilor cetățenilor și la o înrăutățire a calității vieții.

Este important ca guvernele să respecte principiile democrației și să se asigure că drepturile cetățenilor sînt protejate. Organizațiile internaționale ar trebui să monitorizeze situația și să intervină atunci cînd este necesar pentru a proteja drepturile omului și pentru a promova pacea și stabilitatea.

Alte riscuri politice ar include:

Riscul crescut al terorismului: organizațiile teroriste pot profita de instabilitatea politică din unele țări pentru a-și extinde activitățile și pentru a amenința siguranța globală.

Riscurile legate de relațiile internaționale: tensionările economice, comerciale și politice între țări pot duce la conflicte și la o înrăutățire a relațiilor internaționale.

Riscurile legate de cibersecuritate: atacurile cibernetice pot avea un impact major asupra economiei globale și asupra securității naționale.

Este important să ne amintim că acestea sînt doar cîteva dintre riscurile politice posibile la sfîrșitul anului 2023 și că există multe alte riscuri care ar putea apărea. Este esențial ca guvernele, organizațiile internaționale și societatea civilă să lucreze împreună pentru a monitoriza aceste riscuri și pentru a lua măsuri preventive pentru a se asigura că putem face față cu succes acestor provocări politice.

---

* Textul de mai sus nu îmi aparține, ci a fost generat cu ajutorul aplicației ChatGPT căreia i-am cerut să îmi spună cum va arăta lumea la sfîrșitul lui 2023, cu accent pe riscurile politice. După cum se vede, inteligența artificială e prudentă, incluzivă și plicticoasă. Deocamdată.

■ ■ ■

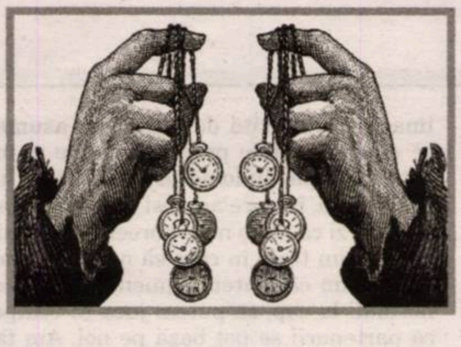

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Dubla măsură

Constat că dezbaterea privind demolarea bustului lui Mircea Vulcănescu din Piața Sfîntul Ștefan a scos din nou pe tapet eterna problemă a evaluării de care au parte figuri „complicate“ ale culturii naționale. Mi se pare firesc să judecăm fără complezență păcatele cuiva, chiar dacă e vorba de personalități care, dincolo de derapaje, au „livrat“ și valoare, contribuții spirituale prestigioase, creativitate meritorie. Trebuie să găsim mereu justa proporție între judecată, contextualizare și iertare. Și, mai ales, să fim echidistanți. Adică să nu fim înțelegători cu cei care ne sînt „simpatici“ ideologic și radicali cu tabăra opusă. Altfel, dacă mi se spune că Mircea Vulcănescu e definitiv evacuabil de vreme ce pînă și un tribunal de acum cîțiva ani l-a găsit vinovat, va trebui să conchidem că I.V. Stalin, necondamnat de nici o instituție juridică, e nevinova, sau, oricum, scuzabil... Cum dezbaterea se redeschide mereu în aceiași termeni, nu mă rușinez să reiau și eu aceleași argumente și aceleași opinii, ca de pildă cele din textul de mai jos, apărut anul trecut. Fără iluzia că lucrurile se vor limpezi...

Sînt în mod decis pentru dezbaterea publică a *tuturor* demisiilor morale, a *tuturor* asocierilor cu universul crimei și al minciunii. Cer doar să privim cu aceeași rigoare spre toate extremele, ceea ce, din păcate, nu se prea întîmplă. Nu vreau să-i „albesc“ pe scriitorii și filosofii vinovați de grave derapaje de extremă dreapta. Dar mi se pare nedrept și riscant să uităm „generos“ derapajele de sens opus. Cîteva masiv neglijate exemple:

George Bernard Shaw a fost, fără îndoială, un personaj important al secolului trecut. Cine n-a savurat teatrul său *(Pygmalion, Discipolul Diavolului* etc.), proza sa, oratoria sa? A luat Premiul Nobel în 1925, a luat și un Oscar în 1938, a fost cofondator al celebrei London School of Economics și a fost foarte activ în plan social și politic. Era spiritual, energic, original. La premiera uneia dintre piesele sale, regele Angliei a rîs pînă a rupt scaunul de sub el. Una peste alta, omul a fost – și este încă – o vedetă prizată în toată lumea. Iar vedetelor li se iartă multe. Lui G.B. Shaw însă nu i se *iartă*, pur și simplu, derapajele. I se *uită*. Își mai amintește cineva, astăzi, de articolele din presa britanică în care savurosul scriitor se declara entuziasmat, la grămadă, de Hitler, Stalin și Mussolini? Mai ține cineva minte un discurs al său din 1931, în care propunea ca, o dată la cinci sau șapte ani, fiecare cetățean să fie chemat în fața unui juriu pentru a-și justifica existența? Și dacă nu și-o justifica să fie informat că marele organism social din care face parte nu-și mai poate asuma ținerea lui în viață? Mai pomenește cineva despre apelul său către chimiști, lansat în 1934? G.B. Shaw cerea, pe un ton „rezonabil“, să se inventeze „un gaz uman“, *„a gentlemanly gas“*, care să ucidă pe loc și fără dureri, așa încît indezirabilii să fie evacuați civilizat. O profeție demnă de un om „inspirat“. Gazul la care visa a fost inventat zece ani mai tîrziu, s-a numit *Zyklon B* și a fost folosit de naziști în lagărele de concentrare. Ai zice că asemenea „isprăvi“ sînt de natură să devină, pentru autorul lor, un stigmat de neșters. Nu e cazul. G.B. Shaw, ajuns, în 1930, un vocal prieten al Sovietelor, e absolvit. Absolvit e și Jean-Paul Sartre, care, în 1972, putea declara, într-un interviu, că anticomuniștii nu trebuie arestați, ci împușcați, pentru că din închisoare se mai poate ieși. Oricum, pentru Sartre (el însuși laureat al Premiului Nobel), „anticomunistul e un cîine“. În schimb, Che Guevara, pe care l-a vizitat în Cuba în 1960, era demn a fi socotit „cea mai completă ființă umană a erei noastre“. Nu contează. Nu există un „caz“ moral Jean-Paul Sartre. Ba din contra! Îi lăudăm „angajarea“. Apreciem „umanismul“ său, de vreme ce, iată, în 1974, a fost capabil să-i viziteze în închisoare pe membrii grupării Baader-Meinhof („Armata Roșie“) și să protesteze față de condițiile proaste oferite de penitenciarul german. (Asta într-un moment în care ororile Gulag-ului erau deja cunoscute în toată lumea!) Nu vreau să spun că, date fiind asemenea enormități comportamentale, G.B. Shaw și Jean-Paul Sartre trebuie trecuți la index. Constat doar că nimic nu este prea grav dacă ești „bine situat“ ideologic. Greșelile – evident condamnabile – ale celor din tabăra opusă (de-alde Heidegger, de-alde Céline, Mircea Eliade, Cioran & Co) trec mereu înaintea meritelor lor. Cu alte cuvinte, deraierile stîngii extreme și cele ale dreptei extreme nu „beneficiază“ de un tratament simetric. Se subînțelege că unii, chiar dacă au făcut rele, rămîn „băieți buni“, iar alții, chiar dacă au făcut și lucruri bune, rămîn, în eternitate, „băieți răi“. Eu însă nu mai vreau să privesc chiorîș într-o singură direcție. Vreau să mă supăr la fel și pe unii, și pe alții și să găsesc argumente plauzibile pentru a ierta ce e de iertat, indiferent de unghiul din care privesc.

Nu mă pot abține să invoc și alte cîteva exemple. Bunul și vechiul meu prieten Alexandru Călinescu mi-a amintit, la un moment dat, versurile unor mari poeți francezi, căzuți pradă unui straniu entuziasm pro-comunist și pro-sovietic. Iată fragmente din poemul *„Front rouge“*, de Louis Aragon, apărut în 1931, în versiunea franceză a unei reviste din URSS *(Littérature révolutionnaire mondiale)*: „Cînt hegemonia violentă a proletariatului asupra burgheziei / Cu scopul nimicirii ei. / Strălucirea împușcăturilor adaugă priveliștii / O veselie încă necunoscută. / Sînt executați ingineri și medici. / Moarte celor care primejduiesc cuceririle revoluției din octombrie, / Moarte celor care sabotează planul cincinal“. Sau: „Cînt GPU-ul (...), trăiască GPU-ul, figură dialectică a eroismului“. Fragmente din Paul Éluard (*„Hommages“*, 1950): „Stalin e, pentru noi, prezența lui Mîine, / Stalin alungă nenorocirea, / Încrederea este fructul creierului său iubitor“. Éluard scrisese deja, imediat după război, că „ochii albaștri ai revoluției strălucesc cu o necesară cruzime“ și îndemnase la omor: „Doborîți-i pe polițai, Tovarăși, / Doborîți-i pe polițai pînă departe spre vest, unde dorm / copiii bogătașilor și tîrfele de lux. (...) Proletariatul să radă de pe fața pămîntului, cu furia sa, palatul Élysée (...) / Într-o bună zi va arunca în aer Arcul de Triumf / Se va dezlănțui (...), iar glonțul său va ochi atît de sigur / Încît toți medicii social-fasciști / Aplecați asupra victimei / Își vor plimba degeaba degetele pe sub cămașa ei de dantelă / Și vor încerca să audă, cu aparate de precizie, inima ei deja putrezită“. (...) / Trageți asupra urșilor savanți ai social-democrației / Trageți, zic, sub conducerea partidului comunist / (...) Și nu eu voi fi cel care vă cere să trageți / Ci Lenin, / Lenin cel al momentului potrivit...“. Sau: „Tineri comuniști (...) / Ridicați-vă împotriva mamelor voastre / Abandonați noaptea, ciuma și familia...“.

Toate acestea și multe altele sînt ecouri „glorioase“ ale perlelor ideologice produse de „părinții fondatori“: Lenin: „Trebuie să acționăm ca în anul 1793“ (anul 1793 e anul Marii Terori din timpul Revoluției Franceze – *n.m.*, A.P.). Marx despre tortură: „Tortura a dat naștere celor mai ingenioase inovații, creîndu-se astfel pentru mulți meseriași cinstiți numeroase locuri de muncă în producția instrumentelor necesare“. Engels (în *Anti-Dühring)*: „Dragostea universală față de oameni este o absurditate. Libertatea politică e mai rea decît sclavia cea mai rea“.

Să ne înțelegem: nu vreau să-i evacuez nici pe Marx, nici pe Engels, nici pe G.B. Shaw, pe Sartre, pe Éluard sau pe Aragon din lista de repere semnificative ale culturii europene. Dar cer același tratament „tolerant“ și pentru Mircea Vulcănescu, Eliade, Cioran, Vintilă Horia etc. Apropo: și Aragon, și Éluard beneficiază, la Paris, de cîte o piață care le poartă numele. A lui Aragon a fost inaugurată în 2012, cu ocazia celei de-a 30-a comemorări a morții sale. S-ar zice că borcanele nu se amestecă decît în anumite cazuri. Niciodată în celelalte...

■ ■ ■

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Regii, vecinii noștri

La ce (mai) servește o monarhie constituțională modernă? La nimic, răspund republicanii. La stabilitatea și continuitatea unui regim parlamentar, democratic, oferind axul în jurul căruia se „învîrte“ sistemul, răspund de obicei conservatorii și monarhiștii. Și unii, și ceilalți sînt în eroare, după părerea mea.

Dacă monarhia constituțională n-ar servi la nimic, n-ar fi supraviețuit în destul de multe țări europene. Căci e un fapt: numărul monarhiilor europene a rămas constant în ultimii șaptezeci de ani. Dacă, pe de altă parte, funcția ei politică și instituțională ar fi esențială, ar trebui să notăm diferența de regim în cazul republicilor parlamentare. Or, vedem stabilitate și continuitate în ambele situații și e cu totul neclar care mai e azi diferența majoră între o republică parlamentară și o monarhie constituțională, cel puțin în Europa. Avem în ambele cazuri stabilitate instituțională și constituțională, cînd le avem, pentru că instituțiile sînt stabile nu fiindcă există undeva un rege sau o regină care să le protejeze de „sus“. Nici n-ar avea cum, avînd în vedere lipsa totală de putere politică efectivă a monarhiilor. Cît despre autoritatea lor informală, aceasta poate fi remarcabilă, dar – așa cum diferite împrejurări din ultimele decenii o arată – poate fi și destul de discreditată.

Și atunci, din nou, la ce servește o monarhie constituțională în timpurile noastre? Recenta carte de memorii a lui Harry, fiul mai mic al regelui Charles III, *Spare* („Rezervă“) o arată destul de clar. Să spunem, mai întîi, că ediția românească, apărută la Nemira în 15.000 de exemplare, s-a epuizat într-o singură zi și că editura mai pregătește încă 25.000 de exemplare. Se vor epuiza și ele în mare viteză. De ce?

Oamenii vor să știe cît mai multe intimități despre vecinii și cunoscuții lor: *cine cu cine, cînd, cum, unde, în ce fel*. Acestea sînt întrebările esențiale ale speciei și nu dacă există Dumnezeu, de unde vine răul sau care este menirea omului în Univers. E mult mai interesant – pentru 99% din oameni – să afle cum trăiește vecinul cu noua lui nevastă, ce trecut are femeia sau de unde soțul a avut brusc banii pentru un automobil nou, decît să se interogheze despre Big Bang sau poezia sumeriană. La fel de plăcut, dacă nu și mai plăcut e să colporteze ce a aflat, adică să bîrfească cu alții. De fapt, ceea ce am aflat despre vecin n-are valoare atîta vreme cît nu povestesc (mai înflorind) la cît mai mulți. Și cu cît subiecții bîrfelor sînt mai importanți, cu atît bîrfa e mai plăcută. De ce? Mai întîi, fiindcă personajele notorii preocupă pe foarte mulți și deci devin ușor un subiect universal de conversație. Dacă a afla despre certurile din familia vecinului e ispititor, cu oamenii notorii, cu VIP-urile sîntem inevitabil cu toții „vecini“. Regii, prințesele, actorii celebri, fotbaliștii sînt „vecinii“ tuturor, mai ale în era comunicațiilor de masă și a Internetului. Apoi fiindcă dezvăluirea necontenită din partea presei a micilor mizerii omenești în viețile oamenilor importanți ne asigură că cei mari sînt de fapt la fel ca noi, cei mici. Bîrfa limitează și moderează invidia și e limitată, la rîndul ei, de un sentiment de compasiune. Îi invidiez pe cei mari, dar, aflîndu-le mizeriile, încep să-i și plîng, ceea ce îi umanizează în ochii mei. Bîrfa e egalitară: e atrasă de „înălțimi“ pe care apoi le „nivelează“. Unii antropologi cred că limbajul articulat a apărut în strînsă legătură cu bîrfa în grupurile umane primitive. Pe de altă parte, cred că bîrfa e unicul lucru pe care nici un automat, nici o inteligență artificială nu-l poate reproduce. Cum ar putea extrage plăcere sau satisfacție din clevetire un automat fără sentimente, emoții, dar mai ales fără invidie? Așadar, bîrfa ne-a făcut oameni și bîrfa e ultimul lucru care ne va mai rămîne propriu, omenesc, atunci cînd IA va face tot restul.

Dacă acestea sînt așa, înțelegem pasiunea modernă pentru monarhia constituțională. Cu regii și prinții Angliei mai ales sîntem toți „vecini“ prin intermediul presei, al Internetului și acum, iată, al unei cărți. A privi prin gaura cheii în dormitoarele și în bucătăriile lor și a face din asta un subiect general de conversație e delicios, fiindcă așa ne-am format din timpurile străvechi – să ne petrecem timpul bîrfindu-ne vecinii. Or, monarhia modernă, care și-a pierdut toate puterile politice, oferă totuși un subiect de presă, de scandal mediatic și, în principiu, de universală cleveteală. Ea alcătuiește generala „vecinătate“ a noastră, a tuturor, deștepți și proști, săraci și bogați, tineri și bătrîni, bărbați și femei, muncitori și leneși, norocoși și nefericiți, mai ales nefericiți – care sînt majoritari. Cînd îi bîrfim pe nefericiții ceilalți – prinți, prințese, regi, regine – nu sîntem nici inteligenți, nici cultivați, nici creativi, nici morali, dar ne dăm de gol cel mai bine că sîntem „la bază“ ceea ce am fost întotdeauna, dar nu ne-a plăcut s-o admitem: nu chipul și imaginea dumnezeirii, cum tot ne aburesc teologii, ci niște primate trăncănitoare.

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Ce oameni avem, ce oameni sîntem

Dacă vă amintiți, la începutul anului trecut toată presa românească prelua un zvon și-l umfla fără nici un temei pînă la nivel de certitudine: președintele Iohannis va deveni secretar general al NATO. L-au întrebat jurnaliștii, la un moment dat, pe președinte despre acest zvon și el, altfel sărac la vorbă cu presa, a bombat pieptul, s-a îngîndurat puțin și a dat un răspuns tipic politicianului care „e în cărți“. Nu era în nici o carte. Toată povestea era un balon de săpun. Nu mă laud aici, dar nu am crezut nici o secundă în ea. Nu pentru că NATO e cine știe ce organizație condusă numai de brilianți. Faptul că unul ca Mircea Geoană e numărul 2 în organizație spune clar că nici NATO nu e altfel decît celelalte organizații politice ale momentului. Adică e condusă de oameni proveniți din elita politică a clipei, care este alcătuită din mediocri coruptibili în cel mai bun caz și din submediocri corupți în mai toate cazurile. Dl Iohannis n-ar fi fost nepotrivit pentru conducerea NATO pe motiv că e un mediocru încîntat de sine. Eu n-am crezut nici o clipă că președintele nostru ar avea vreo șansă pentru că, în fruntea acestei organizații, e mereu pus un tip harnic. Ca secretar general al NATO ai enorm de muncă, e o responsabilitate stresantă, călătorești mult în deplasări de cu totul alt gen decît cele în care ai două întîlniri și apoi mai stai pe-acolo cu soția vreo cinci zile, într-o cvasivacanță. Așadar, acesta nu e un post pentru dl Iohannis și lumea știe asta. Mai ales acum, cînd sîntem de gît cu rusul.

Totuși, presa noastră a înhățat zvonul, l-a gonflat, l-a vînturat, l-a colorat în fel și chip. Știți de ce deștepții nației de la televizor au consumat ore întregi din viețile lor rumegînd scenarii (ah, ce le mai plac românilor scenariile!) despre cum se face „rocada“ (Iohannis trece la NATO, Geoană vine la Cotroceni), despre cît de „tare“ e dl Iohannis și cît de buni sîntem noi, în general? Pentru că a existat un public care a crezut chestia. O grămadă de oameni inteligenți, plimbați, citiți o luaseră de bună. Cînd au început să transpire numele discutate la primele tatonări dintre cei care chiar decid viitorul secretar general al NATO și ne-am lămurit că nici vorbă de falnicul nostru președinte, ne-am reorientat senini, ca și cînd n-am pomenit vreodată subiectul, iar deștepții de la televizor au trecut la alte scenarii.

Amintesc acest episod pentru că el arată ceva despre o mentalitate naivă și amărîtă a poporului telespectator cu privire la relațiile internaționale. O țară în care atît de mulți cred că alegerile pentru președintele României sînt mereu cîștigate de ăla care „are sprijin“ (aici, faci obligatoriu cu ochiul peste umăr) de pe la Washington, Bruxelles, Paris sau Berlin este o țară care nu poate avea o altfel de diplomație și o altfel de exprimare externă decît cea care se vede. Nu pretindeți diplomaților, înalților funcționari ai statului și cu atît mai puțin politicienilor să aibă o viziune despre lume și viață mult diferită de cea a poporului din care provin. În plus, dacă ai un nivel general de incompetență, iresponsabilitate și impostură în toată administrația românească, fie ea locală sau centrală, de ce te aștepți ca anumite segmente ale ei să fie cu totul altfel, cu totul excepționale?

Anul trecut s-a încheiat cu două eșecuri majore ale diplomației noastre. Precizez, sînt două eșecuri *ale* diplomației, dar nu sînt eșecuri *de* diplomație. Mai întîi, am ratat aderarea la Spațiul Schengen. Apoi, în Ucraina a fost adoptată o lege a minorităților care nemulțumește comunitatea română de acolo, deși președintele Zelenski promisese altceva. Mai mult, după ce Parlamentul de la Kiev a adoptat legea, nu am putut să-l convingem pe președintele Zelenski să facă ceva, măcar un gest simbolic, dacă nu unul legislativ, ca să mai dreagă busuiocul. De altfel, el a promulgat legea cu emfază, anunțînd-o ca pe un pas important în drumul Ucrainei spre UE. Ultimele noastre încercări spre Kiev, oricum tardive, prin președinte și ministrul de Externe, au obținut promisiuni ale omologilor de genul „facem o comisie comună care va lansa consultări“. Nu trebuie să fii cine știe ce specialist ca să înțelegi cît de solidă e o asemenea exprimare.

Sigur că aderarea la Schengen și drepturile românilor din Ucraina sînt spețe foarte diferite. Poate că și neputințele pe care insuccesele în aceste două dosare le relevă în administrația statului român sînt diferite. Dar cauza profundă mi se pare a fi aceeași: un blocaj de gîndire.

Incapacitatea statului român de a mobiliza tipuri de gîndire și acțiune în interiorul celor două mari organizații, UE și NATO, în interesul cetățenilor români este evidentă. Pur și simplu, statul nostru nu poate găsi resursele intelectuale și de voință ca să gîndească și să acționeze în interesul național. Cu precizarea că interes național înseamnă interesul națiunii, adică interesul românilor. Și mai clar, înseamnă mai multă libertate, mai multă prosperitate și mai multă siguranță pentru toți românii.

Mai precis: nu putem/nu știm cum să culegem dividende pentru noi din jocul multilateral, din apartenența loială la UE, mai ales. Înțeleg bine de unde vine mentalitatea cuminte, lipsită de imaginație, lipsită de o minimă asumare a unei agende proprii, cenușie și inactivă. După diplomația imbecilă a lui Ceaușescu, în care am fost căpoși, țîfnoși și absurzi ca niște nord-coreeni, a trebuit să vină un timp în care să ne cumințim, să arătăm că sîntem oameni de înțeles, normali la cap, că putem juca în echipe, că partenerii se pot baza pe noi. Am făcut asta 30 de ani. Am reușit să părem mai aproape de ceea ce sîntem: niște europeni mai săraci, dar autentici. Acum, după 30 de ani, e nevoie să fim inteligenți și să pricepem ce joc jucăm. E nevoie să ne schimbăm mintea.

În UE, relațiile dintre state nu sînt fundamental diferite față de ceea ce se întîmplă în general în relațiile internaționale, chiar dacă sînt mai apropiate, statele sînt integrate în mare măsură și relațiile sînt mai puțin formale. Și în UE, relațiile dintre state au o bună doză de răceală și de cinism. Statele membre UE nu sînt mai puțin ipocrite și egoiste decît altele. Doar că au convenit ca egoismul și ipocrizia să fie, pe cît se poate, subsumate unui proiect general mai amplu, care e chiar Uniunea. Mai pe șleau, și în UE, dacă poți să sucești mîna la spate partenerului ca să obții ceva pentru tine, o faci fără ezitare. Singura limită este ca ceea ce vrei să obții să fie în acord cu marele proiect al integrării europene. Cum de a putut bifa Croația anul trecut, la doar nouă ani de la aderarea la UE, atît Schengen, cît și euro, iar noi, membri de 15 ani, sîntem departe de Schengen, iar la euro nici nu îndrăznim să ne gîndim serios? Răspunsul este că Croația – țară cu probleme serioase, ce pot fi invocate spre a-i fi refuzat accesul în liga de elită – știe jocul.

Dar avem oameni care să învețe jocul acesta european complicat, în care loialitatea se împletește aproape nediferențiat cu egoismul, iar prietenia și servilismul sînt doar amortizoare pentru cinism? Nu vă repeziți să dați răspunsul-clișeu, că sigur avem, dar politica noastră dîmbovițeană îi ține departe de putere și de țară. S-ar putea să nu fie așa. Amintiți-vă începutul acestui articol...

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

La Azuga (II)

Nu întîmplător am menționat pîrtia Sorica în textul din ediția precedentă. Am avut parte acolo de unele dintre cele mai neplăcute căzături, dar și de unele dintre cele mai frumoase peisaje. Cam la fel ca soldații aflați pe crestele munților în timpul luptelor din Primul Război Mondial – adaptat la scara importanței istorice, evident. Iată ce spunea unul dintre militarii în cauză, mai exact Petre Haret, nepotul lui Spiru Haret: „Noi ne aflăm pe Sorica, unde sîntem sub pămînt foarte bine instalați. Am un bordei splendid. Acum zic și eu că sînt om norocos, căci mi-a fost dat să fac războiul pe Valea Prahovei, chiar sus, pe creasta munților, în fața măreției Bucegilor. E o feerie fără pereche și, dacă obuzele care se mai rătăcesc destul de des și pe la noi pe Sorica sau șuieratul gloanțelor pe deasupra capului nu mi-ar aduce aminte că moartea mă paște și că sînt în război, aș dori ca acest spectacol unic, care se repetă în fiecare noapte, să dureze cît voi trăi“.

În mod firesc, urmările războiului au fost vizibile și la Azuga, dar, din fericire, și reconstrucția postbelică a fost pe măsură și s-a reflectat pe toate planurile – economic, administrativ și urbanistic.

Perioada interbelică a întărit în memoria colectivă a locuitorilor din Azuga legătura strînsă a localității cu familia regală. O întîmplare neatestată documentar, ci mai degrabă transmisă din generație în generație, îl are în centru pe viitorul rege Mihai. Acesta se plimba adesea cu mașina prin zonă, iar într-una dintre plimbările sale, cînd conducea prin Azuga, a accidentat un animal pe stradă. Animal domestic. Prințul Mihai a coborît din mașină, a căutat și a găsit proprietarul, și-a cerut scuze și a avut grijă ca acesta să fie despăgubit pentru pierderea sa.

Din păcate, după cel de-al Doilea Război Mondial noul regim politic din România a căutat să minimalizeze contribuția monarhiei în istoria țării. Azuga a trecut prin transformările aferente naționalizării și planificării economice, iar producția sa industrială a atins valori impresionante.

Prima fabrică de șampanie din România a supraviețuit și regimului comunist, chiar dacă a fost transformată conform criteriilor specifice. După 1989, istoria a făcut ca întreprinderea să revină, nu pe un drum lin, la tradiția sa din vremea regelui Carol I, reprezentînd în prezent un valoros obiectiv turistic, dar și industrial de pe Valea Prahovei – cramele Rhein.

Ce altceva a mai rămas din anii de glorie ai orașului Azuga? Să zicem că răspunsul nu prea ne-ar da, deocamdată, multe motive să ciocnim paharele de șampanie.

...dar peisajele de pe Sorica merită. Căzăturile, deopotrivă.

BARBURISME

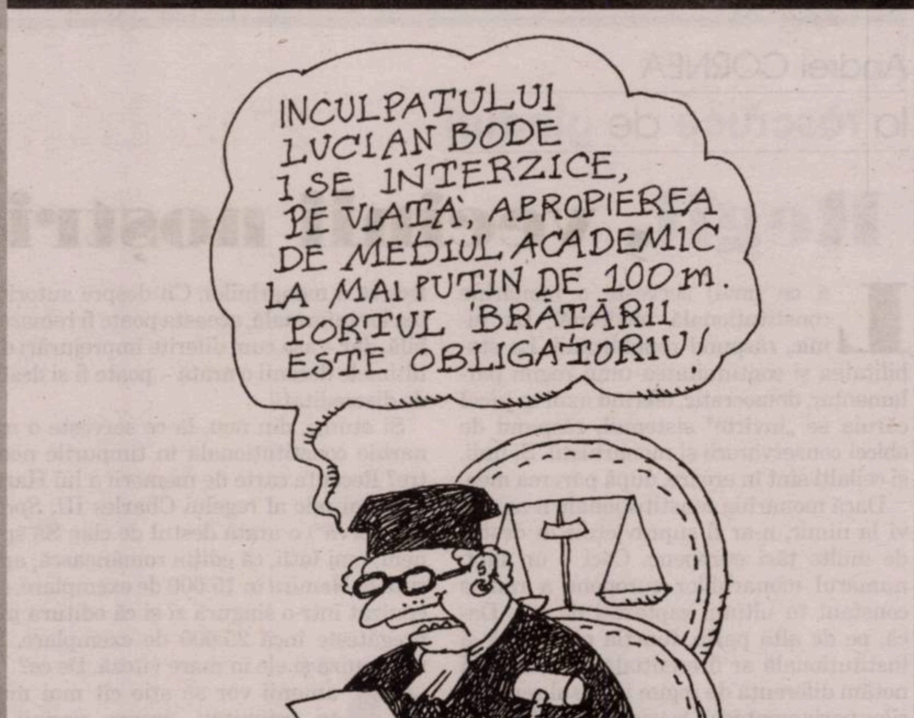
INCULPATULUI LUCIAN BODE I SE INTERZICE, PE VIAȚĂ, APROPIEREA DE MEDIUL ACADEMIC LA MAI PUTIN DE 100 m. PORTUL 'BRĂTĂRII ESTE OBLIGATORIU!

Desen de Ion BARBU

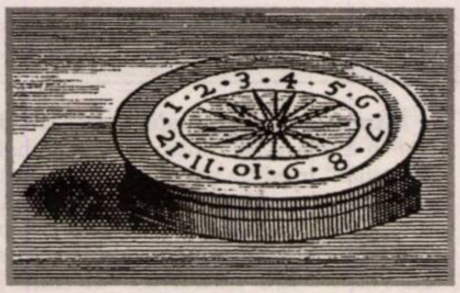

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

„Ei fac din noapte ziuă, ș-al zilei ochi închid“

Acum douăzeci de ani, cînd am început munca în televiziune, la *Matinal*, mă trezeam la ora 4 și un sfert. La 5 venea mașina de la serviciu și cam atît îmi lua să ies din casă valvîrtej și să ajung la punctul de întîlnire. Ora 11 mă găsea la masa de prînz, iar ochii mi se închideau înainte de 9 seara, inclusiv în week-end. Mai amuzant este că, deși știam de ceva timp că voi veni în acea vară la *Matinal*, să văd cum se lucrează, nu am reușit să mă trezesc nici măcar o dată să urmăresc la televizor emisiunea, care începea la 7. Vîrsta de 24 de ani implică nepăsare și energie, în același timp, și e bine să fie așa.

Să te ridici din pat în zorii zilei sau abia după ce au plecat toate mașinile din parcare, dar și productivitatea ta cînd lucrezi sau trebuie să te concentrezi țin de ceea ce numim „cronotipul“ fiecăruia. El este cel care ne împarte în matinali și nocturni. De fapt, aceasta este o clasificare sumară, specialiștii au identificat, în timp, mai multe cronotipuri. Se pare că acestea au și o componentă genetică și este util să fie luate în seamă cînd o persoană își organizează programul zilnic.

Îmi amintesc că, elevă fiind, ora la care îmi terminam temele s-a mutat, încet, de la miezul nopții spre 2 dimineața și, în liceu, la 4 sau chiar 5. Ai mei au încercat să mă convingă în diverse feluri că nu e sănătos, au suspectat că nu sînt destul de organizată sau că pierd timpul aiurea, dar adevărul este că, peste zi, nu mă puteam concentra. Au amenințat că vin să îmi închidă lumina la o anumită oră, dar n-au făcut asta niciodată. Tot de la ei am aflat că, în primii mei ani de viață, făceau cu rîndul noaptea să stea cu mine. Nu plîngeam, dar ceream atenție. Cînd venea ziua și trebuia să merg la grădiniță, eram imposibil de trezit și, din cauza mea, întîrziau și ei.

Din toate momentele „academice“ importante – olimpiade, concursuri, bacalaureat, examene –, dar și din plecările în excursii sau concedii, ce îmi amintesc pregnant este cît de îngrozitor de somn îmi era. Lucrurile nu s-au schimbat cu vîrsta, cum se mai întîmplă. Scriu textele noaptea și, într-o vreme în care prezentam o emisiune în direct de la 10 dimineața și trebuia să ajung din timp în TVR, în noaptea de dinainte dormeam două-trei ore. Adrenalina transmisiei mai rezolva cîte ceva, dar nu eram nici pe departe în cea mai bună formă. *„Jetlag* social“ este denumirea folosită pentru situațiile în care cerințele programului tău sau obligațiile sociale sînt în contradicție cu cronotipul pe care îl ai – cu diverse consecințe nefaste asupra sănătății tale, fizice și psihice. În toate acestea însă, a contat mult faptul că nu am copii de a căror creștere să mă ocup, care să mă trezească din diverse motive sau pe care să-i pregătesc pentru grădiniță și școală. Cunoștințele mele care au devenit mame îmi spun că abia acum realizează cît de mult timp pierdeau înainte și cîte lucruri se pot rezolva înainte de prînz.

© wikimedia commons

Tendința înrădăcinată este să se asocieze somnul pînă tîrziu cu lenea, iresponsabilitatea sau imaturitatea. Celor care preferă să lucreze noaptea li se induce de timpuriu un sentiment de vinovăție, precum și ideea că ar fi de dorit să schimbe lucrurile. Acest grup, din care fac parte, alege să-și programeze mail-urile scrise nocturn pentru expediere în dimineața următoare, ca să ascundă ora la care au fost redactate sau să nu dea impresia că sînt *workaholici*, că n-au altceva mai bun de făcut seara, că nu ies din casă. Pe scurt, nu vor să alimenteze concepția că ar fi niște ciudați.

Am lucrat, cu aceiași oameni dintr-o echipă mică, aproape zece ani, la talk-show-uri politice în TVR. Cam pe la ora 9 seara trebuia să fim în cea mai alertă formă a noastră. În repetate rînduri, întîlnirile se prelungeau, iar noi ajungeam acasă mult după miezul nopții. Colegii mai matinali se băteau cu pumnul în piept că erau în televiziune cînd noi dormeam, uitînd că terminam programul cînd nu mai era nimeni pe străzi. Societatea acceptă mai greu sau deloc faptul că unii lucrează la fel de mult sau de bine, numai că la alte ore. Destui manageri au preferat să-și cheme angajații la serviciu chiar și în pandemie, pentru a fi „la program“, opinia generalizată pînă în epoca *„remote“* fiind aceea că, dacă lucrezi de acasă, tragi chiulul.

Cronobiologul german Till Roenneberg, cel care a conceput și un chestionar pentru a desemna cronotipul fiecăruia, este de părere că scurtarea perioadei de expunere la lumină naturală ne mută un pic înainte ceasurile interne. Tocmai de aceea, majoritatea oamenilor au nevoie de alarma de trezire. Roenneberg propune o lume ideală fără deșteptătoare, în care oamenii să meargă la culcare cînd le e somn și să se trezească atunci cînd ritmul biologic le-o dictează. A fi „pasăre de noapte“ nu e același lucru cu a fi insomniac, din contra, somnul poate fi excelent, pe fusul lui orar. Problemele apar atunci cînd cerințele de la muncă îți impun altceva. Oamenii te caută dimineața și fac comentarii sarcastice cînd constată că te-au trezit, deși tu nu-i suni la ore mici, cînd ai mai mare chef de vorbă.

Experții spun că cronotipul mai poate suferi modificări, cu vîrsta, dar acestea nu se produc forțat. Ce putem schimba sînt obiceiurile legate de somn, așa încît să fie unul de calitate, numărînd suficiente ore, dacă e posibil, în același interval. Se pare că nu putem recupera somnul pierdut peste săptămînă în week-end și că o oră în minus ne afectează mai mult decît am crede. Dacă acum cîțiva ani stilul de viață sănătos implica mișcare, o alimentație echilibrată, renunțarea la fumat și la alcool în exces, acum prioritizarea somnului e tot mai des pomenită.

Cu ceva vreme în urmă, un bărbat la care țineam mă suna în fiecare dimineață la 9. Eu îmi puneam alarma la 9 fără un sfert, ca să îmi beau cafeaua și să pot fi activă și atentă în conversație, dat fiind că dormisem doar cîteva ore. După ce vorbeam, mă culcam la loc. Nu i-am zis niciodată, dar se pare că știa. Mai tare decît cronotipul (și decît majoritatea lucrurilor) rămîne iubirea, se pare.

■ ■ ■

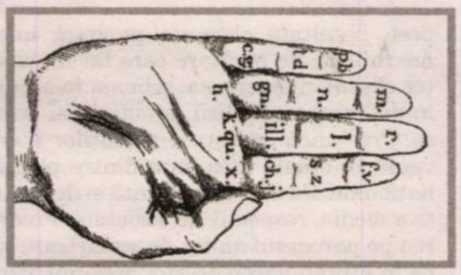

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Puțină genetică ... literară

M-a fascinat mereu – la reprezentanții literaturii naturaliste și, în primul rînd, la Èmile Zola – obsesia eredității. Atunci cînd – în școlile, ba chiar și în facultățile noastre de umanioare deseori – se vorbește despre naturalism, se insistă pe grotesc și pe înclinația autorilor din interiorul curentului de a hipertrofia monstruos detaliile unei realități (oricum) urîte. Fenomenele în cauză țin, neîndoios, de estetica naturalistă, dar ele constituie mai curînd efectele unui anumit tip de viziune, iar nu scopuri în sine. Scriitorul autentic naturalist se arată interesat cu adevărat de devenirea teratologică a unui personaj și nu neaparat de monstruozitatea lui *per se*. De cauzalitatea monstruozității așadar și nu de existența sa ca atare. Altfel spus, de determinarea degenerării, iar nu de degenerarea propriu-zisă. Chestiune de nuanță. Care ne sugerează totuși că un prozator precum Zola nu poate fi perceput drept un ins bîntuit de voluptăți sordide, ci, mai degrabă, drept un clinician, drept un savant preocupat de investigarea, pînă la infinitezimal, a naturii umane. Finalitatea aici nu o reprezintă tabloul sinistru al lumii, ci extragerea esenței unei realități mai tot timpul ascunse în dinamica vieții. Epicul naturalist se legitimează, prin urmare, în varianta lui de „diagnosticare“ a existenței și mai puțin – oricît ar părea de paradoxal, judecînd după caracterul înalt descriptiv al mișcării – în aceea de „analiză“ a ei (cu siguranță, păstrînd în minte obiecția că, ultimativ, și diagnosticele înseși pot fi interpretate, la rigoare, ca simple analize).

În consecință, aș observa că, nu întîmplător, teoreticienii folosesc un termen din medicină pentru a defini naturalismul. Este vorba despre „fișa clinică“. Din perspectiva lor, naturalismul rămîne, prioritar, „o poetică a fișei clinice“. Adică „o poetică“ a anamnezei medicale – acea reconstrucție minuțioasă a trecutului patologic și, în egală măsură, a imaginii eredității pacientului, menită să stabilească motivele condiției sale prezente. Ereditatea joacă, în ecuația menționată, un rol hotărîtor. „Totul e înscris în gene!“ ne comunică, din ce în ce mai insistent, pe baza unor cercetări avansate (practic incontestabile) geneticienii contemporani. Întreaga devenire a unui individ (care include un „pachet“ extins de informații, de la potențialul, rezistența și gradul său de complexitate pînă la elementele biologice subtile, legate de posibila lui fericire ori, dimpotrivă, nefericire, de longevitate ori de moarte timpurie) a fost codificată în ADN, aidoma profețiilor străvechi, încrustate pe tăblițe de lut. O impresionantă realizare a științei actuale! Anticipată însă, după cum se vede și după cum se întîmplă îndeobște, de literatură. Pentru ideologii naturalismului, încă de la debutul secolului XX, eroul ficțional are statutul unui „pacient“ aflat sub lupa „fișei clinice“, a „determinismului“ ereditar. „Spune-mi de unde vii ca să-ți spun unde vei ajunge“ ar putea fi principiul fundamental al naturalismului. „Gena“ funcționează, în acest context, asemenea sorții implacabile din tragedia antică. Devine *fatum malus*, predestinare obtuză.

Dacă ai, ca personaj, o ereditate proastă, vei sfîrși prost, indiferent de realizările tale personale, de educația dobîndită, de bunele intenții, de circumstanțele biografice pozitive. Ereditatea nu poate fi schimbată, modificată. Este transcendentă. Moștenirea genetică are dimensiune sacră, e demiurgică. Pe palierul ei, orice negociere, orice variabilă, orice zonă gri, orice exercițiu de flexibilitate vor fi din start, cu desăvîrșire, excluse. „Proiecția“ ereditară este, invariabil, unidirecțională. Extrapolînd, din nou, discuția în universul cotidian, deducem că, deopotrivă după standardele științifice și după cele literare, sîntem niște mașinării prevăzute cu „cheițe“, cu „arcuri“ rudimentare, setate „să evolueze“ conform regulilor imuabile ale unui „program“ prestabilit. Dăm din mîini și din picioare, vorbim, trăim și visăm, iluzionîndu-ne, duios, că am fi stăpînii propriului nostru destin, că am ființa ca oameni liberi, cu autonomie decizională și integritate ontologică. În fapt, nu reușim decît să derulăm – cu oarece efort – un „traseu“ configurat în prealabil de ereditate, de „istoria“ deja „scrisă“ în genele fiecăruia dintre noi, precum într-un *chip* informatic ultrarafinat. OK, veți comenta, și cu alegerile pe care le facem pe parcursul existențelor noastre cum rămîne? Ele nu contează deloc? Nu influențează cumva, în mod hotărîtor, traseul respectiv? Ba da, răspund. Influențează, dar numai atît cît, în loc să mergem la dreapta într-o intersecție, vom merge la stînga (sau viceversa), pentru a ajunge totuși, ulterior, fix la aceeași destinație predictibilă. Acolo ne așteaptă strămoșii cu zîmbete ghidușe și brațe larg deschise: „Ah, copii, iată-vă și pe voi! Ați venit finalmente! Luați loc, luați loc! Odihniți-vă! A fost greu, nu-i așa? Dar a meritat!“.

■ ■ ■

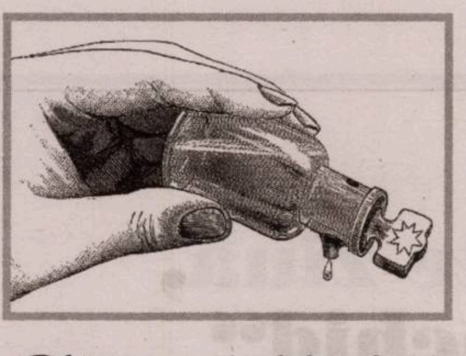

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Paranghelia la discotecă

Căutam, cu mai mult de un deceniu în urmă, explicații pentru diferența semantică destul de spectaculoasă între cuvîntul care în greaca standard înseamnă „ordin“, „comandă“ (cu subsensuri și specializări la fel de serioase, unele chiar tehnice și juridic-administrative: „mandat“, „instrucțiune“ etc.) și adaptarea sa din româna colocvială: *paranghelie,* cu înțelesul de „petrecere, chef“. Descoperisem mai întîi un film grecesc din 1980, cu titlul în original *Paranghelia*, în care conflictul era declanșat de *comandarea* (= *paranghelia)* de către protagonist a unei muzici anume, într-un local. Între timp, am aflat că termenul grecesc *paranghelia* era evocat de unii sociologi și antropologi ca denumire colocvială pentru practica de a comanda, contra cost, piese muzicale pe care pot dansa doar cei care au plătit și invitații lor. Legătura semantică devenea astfel mai clară: termenul denumind practica de impunere a muzicii putea fi transferat, prin metonimie, asupra întregii petreceri zgomotoase, cu muzică, dans și băutură. Nu era însă limpede cum și cînd s-ar fi produs transferul semantic. Într-un articol din 2009, „Note etimologice și lexicale“ (în *Limba română,* nr. 4), Virgil Nestorescu presupunea că schimbarea semantică s-ar fi petrecut inițial în limba romani, de aici transmițîndu-se în româna colocvial-argotică. O scrisoare primită de la domnul Viorel Ștefănescu în 2008 îmi oferea o mărturie foarte interesantă asupra unei legături mult mai directe: autorul își amintea că, spre sfîrșitul anilor ’60, comanda de muzică contra cost, sub numele de *paranghelie*, era cunoscută tinerilor români prin intermediul petrecerilor organizate în acei ani de numeroșii refugiați greci.

Pe măsură ce mai multe texte și mai ales periodice sînt scanate și devin accesibile pentru căutări ale unor forme lexicale, șansele unor explicații etimologice pentru cuvinte și expresii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din secolul al XX-lea cresc. Așa se face că, în baza de date Digiteca Arcanum, am găsit o atestare a cuvîntului care confirmă amintirile domnului Viorel Ștefănescu și contextul prototipic în care probabil că s-au produs transferul lexical (din greacă în română) și cel metonimic (de la comandarea muzicii la petrecerea cu muzică). Un reportaj despre discotecile din România anilor ’70, apărut în revista *Flacăra* și semnat de Dumitru Graur, atestă folosirea termenului grecesc pentru a comanda muzică, în cadrul unei petreceri. Reportajul critică cu moderație distracțiile tineretului vremii și mai ales ocupația neserioasă, dubioasă din punct de vedere ideologic, de *disc-jockey;* atitudinea autorului e însă destul de conciliantă și deschisă către tentațiile juvenile, așa cum se vede și din titlu: „Nu, pe românește «disc-jockey» nu trebuie tradus chiar «pierde-vară»“. Autorul povestește (în categoria „aspectelor negative“) un incident dintr-o discotecă din Predeal: „disc-jockey-ul localului (...) a anunțat o melodie plătită: *Iaso Paranghelia*. Cu alte cuvinte, nu au voie să danseze decît cei care au plătit melodia. Este pus un pahar pe jos, în care sînt înfundate mai multe bancnote de hîrtie, apoi barmanul (...) și prietenii lui fac un dans grotesc deasupra paharului și, la sfîrșit, un șut îl face să zboare în țăndări. Au fost sparte peste 25 de pahare“ *(Flacăra*, 18 ianuarie 1979). Citatul ilustrează folosirea termenului în cadrul unei petreceri intense și violente. Formula de desemnare a situației include și forma *iaso*, reprezentînd probabil transcrierea aproximativă a salutului informal grecesc. Într-un număr ulterior de revistă, continuarea articolului (cu titlul ușor schimbat: „Pe românește, «disc-jockey» nu trebuie tradus prin «pierde-vară»“) conține încă o referire la episodul respectiv: „acel caz *«Iaso Paranghelia»*, cu bani zvîrliți în mijlocul sălii de dans“ *(Flacăra*, 8 februarie 1979).

Între timp, cuvîntul este tot mai bine fixat în limbă. A fost introdus, cu eticheta „familiar“, în ediția a doua a *Dicționarului ortoepic, ortografic și morfologic* (DOOM) din 2005 și a intrat în DEX, începînd din ediția din 2009, cu explicația „chef, distracție“. Are numeroase atestări în presă și în texte literare, inclusiv în traduceri care utilizează registrul colocvial. Altminteri, sensul său nu s-a schimbat și nu s-a pierdut nici ambivalența conotațiilor: termenul e apreciativ pentru unii vorbitori, depreciativ pentru mulți, care îl asociază cu un anumit tip de petreceri populare excesive și rudimentare. În perioada pandemiei, cuvîntul a apărut frecvent în presă, pentru a sublinia în stil senzaționalist contrastul cu cerințele de izolare – „În plină epidemie de coronavirus, mai mulți tineri au încins o *paranghelie* în mijlocul străzii, cu manele, dans și băutură“ (observatornews.ro, 2020) – , inclusiv prin recursul la o rimă facilă: *„Pandemia* nu oprește *paranghelia*“ (mediafax.ro, 2020); *„mega-paranghelie* în plină *pandemie*“ (cancan.ro, 2020) etc.

Condițiile de apariție a cuvîntului *paranghelie*, intrat de puțină vreme în uzul curent, dar care a cunoscut o răspîndire rapidă, par să se lămurească treptat Cultura populară subterană din perioada comunistă – incluzînd petreceri, jocuri, glume etc. – nu a lăsat suficiente urme scrise, astfel că pentru explicarea unor schimbări lingvistice relativ recente este nevoie de un efort colectiv de reconstrucție, de apelul la memoria colectivă și de speranța unor indicii furnizate de digitalizarea presei.

■ ■ ■

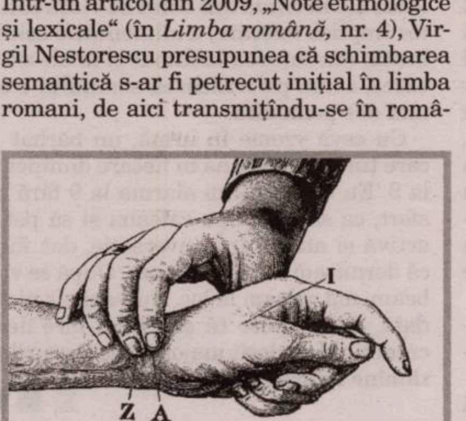

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Ca un cuțit de bucătărie proaspăt șters

Recent, un interviu al lui Mircea Cărtărescu a creat ceva vîlvă, aprinzînd spirite și generînd dezbateri cu argumente pro și contra prin rețelele de socializare. Celebrul, deja, scriitor vorbea în interviul său și despre școală, despre receptarea lecturii în mediul preuniversitar. Cînd cineva ca el își exprimă o opinie, este firesc să existe interes pe marginea ei. Nu neapărat pentru că ar fi deținătorul adevărului absolut, este bine să ne ferim de prejudecata de autoritate, ci pentru că vizibilitatea, notorietatea lui cîntăresc enorm și au un impact major asupra unei mari mase de oameni. Este, în felul său mai discret, un *influencer.* Și cine îl cunoaște (am avut norocul să stau la masă cot la cot cu el de cîteva ori) știe că este o persoană modestă, empatică și altruistă, fără aere elitiste.

Printre multe opinii și mărturisiri despre literatură, Mircea Cărtărescu spune și cîte ceva despre cum vede el că este receptată aceasta în mediul preuniversitar. Afirmă, tranșant, că în școală nu se mai face literatură, că elevilor li se predau niște texte învechite și ruinate, niște „autori prăfuiți“, respectiv că autorii vii sînt absenți cu desăvîrșire. Dur și fără menajamente, Cărtărescu este apodictic în formulare, măturînd printr-o frază rîvna dascălilor de limba și literatura română, dar și pe cea a diriguitorilor lor, care au pus semnătura pe programele școlare.

Are dreptate sau nu cunoscutul și respectatul scriitor?

Păi, aș începe prin a spune că are mare dreptate. O dreptate tăioasă „ca un cuțit de bucătărie proaspăt șters“, ca să mă folosesc de un șmecher vers al poetului Dan Sociu. Fix așa stau lucrurile. Adică avem de-a face cu o programă de liceu în care lista autorilor canonici începe cu Mihai Eminescu și se sfîrșește cu Marin Sorescu, adică, dacă punem pe axa cronologică, începe cu anul 1850 și se sfîrșește cu anul 1996. Îndată sînt 30 de ani de la stingerea ultimului canonic și, oricum, acesta este cunoscut pentru opera sa din anii ’60 mai ales, deci din urmă cu mai bine de o jumătate de secol. Asta e una la mînă.

Apoi, mai este vorba despre cum sînt acești scriitori aduși în fața elevilor, prin ce texte și cu ce instrumentar interpretativ. Există un canon nescris al operelor literare care se predau, la care, ca să fiu sincer, n-aș aduce neapărat multe amendamente, pentru că ele nu sînt, în mod cert, lipsite de valoare. Că e vorba despre *Luceafărul*, despre *Ion* (pe care, de exemplu, fiul meu tocmai l-a terminat de citit, gîfîind între două antrenamente la sală și alte două împușcături de prin orizontul lui virtual), despre *Moromeții* sau despre *Iona*, nu putem vorbi despre texte proaste. Putem însă vorbi despre modul în care sînt acestea accesibilizate și aduse în orizontul înțelegerii și acceptării lor de către elevi. Și aci scriitorul Mircea Cărtărescu are iar dreptate, pentru că funcționează nu doar un canon nescris al textelor, alături de canonul impus al autorilor, ci și un canon al grilelor de lectură sau, mai bine spus, de predare. Vai, doamne, v-o mai aduceți aminte pe celebra autoare de comentarii Mariana Badea? Cu cărțuliile ei inepte pe care le învățau elevii pe de rost pentru examenele naționale... (în treacăt fie spus, nu cu mult timp în urmă mă sîcîia pe Facebook, deși nu eram prieteni, punînd comentarii cu cărțile ei la postările mele, încît a trebuit să o blochez). Ei bine, nici acum nu stau lucrurile mult mai roz, e drept. Sînt propagate tipare de interpretare, clișee generate de școli de critică mai mult sau mai puțin depășite, în detrimentul unei lecturi introspective, autonome, autentice, care să favorizeze gîndirea critică pe marginea acestor texte. Eu însumi am scris cel puțin despre Bacovia, Rebreanu, G. Călinescu, Camil Petrescu, explicînd cum îi văd scoși din grila de interpretare și aduși în orizontul dezvoltării personale a elevilor.

Acum, de unde vin aceste probleme? Sînt cîteva explicații care au multă durere în ele. Sistemic vorbind, sîntem împotmoliți încă de cîțiva ani buni în procesul redactării unor noi programe școlare pentru liceu. Dacă la gimnaziu au fost actualizate deja de vreo șase ani, la liceu încă nu s-au redactat și elevii aflați acum în clasa a X-a, care au studiat în gimnaziu pe programe noi, studiază la liceu după programele vechi, făcînd față și unei rupturi majore de viziune. Mai mult, se știe că așa vor și încheia liceul. Aceste programe aflate în uz nici nu sînt chiar așa de proaste, dar ele favorizează un anumit tip de abordare tradiționalistă și clișeică, deși nu o postulează. În plus, din aceste programe derivă și programa pentru bacalaureat. Care, iar, generează un anumit format de evaluare, care la rîndul său favorizează predarea literaturii în cheia descrisă de Mircea Cărtărescu.

Apoi, de aici derivă o altă consecință. Presiunea părinților, care își doresc la examenele naționale rezultate cu orice preț, rezultate obținute pe baza unor mecanisme de învățare care favorizează tot clișeul, memorarea, schema mentală, în defavoarea gîndirii autonome și critice. Presiunea aceasta a părinților a devenit, în opinia mea, una dintre plăgile naționale. Ea este întreținută și de o parte a media, respectiv de societate. Predarea pe parcursul anilor de școlarizare vine în întîmpinarea acestei presiuni, pentru a asigura dezamorsarea ei cît mai eficientă.

Dar nu în ultimul rînd, aici mai avem o problemă, a resursei umane. Profesorii. Care sînt și ei formați în această paradigmă. Temători, ezitanți în autonomia lor, uneori nici nu suficient de familiarizați nici ei cu ce mai înseamnă literatura recentă și avînd dificultăți în a se raporta la cea canonică altfel decît... canonic, ei sînt și cei care mențin acest *statu quo* și care ar avea dificultăți în a-și asuma o nouă paradigmă, respectiv în a-și asuma rolul de evaluatori competenți într-o altă formulă de predare, atît la clasă, cît și, mai ales, la examenele naționale.

Mircea Cărtărescu, în cîteva fraze, a spus, așadar, niște adevăruri tranșante și care trebuie rostite de o voce cu autoritatea lui. Totuși, există și unele nuanțări pe care le-ar comporta opinia domnieisale? Poate voi relua subiectul, din acest unghi, în episodul următor.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Peter SINGER

A discreditat prăbușirea FTX „altruismul eficace“?

FTX

După prăbușirea bursei de criptomonede FTX și în urma unor informații potrivit cărora Sam Bankman-Fried, fondatorul FTX, a deturnat miliarde de dolari din capitalul clienților, unii observatori au corelat presupusul malpraxis financiar cu idei larg răspîndite în interiorul mișcării „altruism eficace“ – despre care Bankman-Fried spune că l-a inspirat. Mai precis, ei se referă la concepția etică potrivit căreia scopul scuză mijloacele.

Altruismul eficace susține că unul dintre scopurile noastre ar trebui să fie să facem cît de mult bine putem. Pentru a atinge acest scop, altruiștii eficace cred că e nevoie să ne ghidăm după rațiune și evidență. Și trebuie să investigăm activ pentru a afla care sînt organizațiile caritabile cele mai eficace (care fac cel mai mult bine cu banii primiți).

În acest spirit, am înființat *The Life You Can Save,* o organizație caritabilă care încurajează donațiile și ține o evidență a celor mai eficace organizații caritabile din domeniul ajutorării oamenilor care trăiesc în sărăcie extremă. Un alt site web care practică altruismul eficace, *80,000 Hours*, oferă consiliere pentru alegerea unei cariere care îți va permite să faci bine. Pe lîngă alte opțiuni, există și aceea de a „a cîștiga pentru a dărui“: a urmări să cîștigi bine, dar nu pentru a duce o viață îmbelșugată, ci pentru a putea dona cît mai mult unor organizații caritabile eficace.

Există mulți oameni care își doresc să cîștige pentru a dărui, dar, pînă luna trecută, Bankman-Fried părea să fi fost pe de departe cel mai de succes. În octombrie 2021, un articol de prima pagină din *Forbes* semnala că acesta ar fi strîns deja 22,5 miliarde de dolari înainte să împlinească vîrsta de 30 de ani, și adăuga că „nu vrea decît ca averea lui să supraviețuiască suficient de mult pentru a avea timp să o doneze în întregime“. Din păcate pentru clienții, investitorii și angajații FTX, dar și pentru beneficiarii organizațiilor caritabile care ar fi primit aceste donații, ea nu a supraviețuit. Fondul creat de Bankman-Fried pentru a finanța cauze altruiste eficace distribuise, pînă în iunie, subsidii în valoare de 132 de milioane de dolari, sumă ce reprezintă mai puțin de 1% din averea pe care se presupune că o avea la acel moment. *(The Life You Can Save* nu a primit nici o sumă de la Bankman-Fried.)

Altruismul eficace susține că unul dintre scopurile noastre ar trebui să fie să facem cît de mult bine putem.

Jurnalistul *Vox* Sigal Samuel a speculat cu privire la intențiile lui Bankman-Fried: „S-a gîndit oare că scopul scuză mijloacele – și că scopul planului său de a-și dona averea ar fi atît de mărinimos încît să facă acceptabil riscul de a spulbera economiile clienților săi?“. Editorialistul *New York Time* Ross Douthat prezintă (fără a o susține) o posibilă „lectură în întregime negativă“ a acestor evenimente. Altruismul eficace e „corupt din capul locului de legătura sa cu un utilitarism care, indiferent de ce ar susține sus și tare, va sfîrși întotdeauna prin a justifica mijloace perfide în numele unor scopuri pretins nobile“. Douthat asociază această formă coruptă de utilitarism și cu propria mea operă, făcînd o trimitere la o recenzie defavorabilă, publicată cu douăzeci de ani în urmă, despre două dintre cărțile mele.

Dar a spune că principiul etic „scopul scuză mijloacele“ e greșeala care l-a ruinat pe Bankman-Fried ridică, chiar și pentru non-utilitariști, o problemă: e neplauzibil să negi că scopul *justifică* uneori mijloacele. Fapt cu care non-utilitaristul Immanuel Kant nu a fost de acord; el a scris că, dacă un presupus ucigaș care urmărește o persoană refugiată la tine în casă îți bate la ușă, nu trebuie să-l minți. Astăzi, îi onorăm pe cei care au avut curajul să îi ascundă pe evrei de naziști și să mintă, atunci cînd Gestapo le-a bătut la ușă. Dacă, pentru a salva o viață inocentă, trebuie să minți, scopul scuză mijloacele.

Și scopul poate scuza mijloacele nu doar atunci cînd e în joc o viață inocentă. Într-un studiu în curs de apariție despre Booker T. Washington, liderul și pedagogul negru din sudul SUA, Desmond Jagmohan de la University of California, Berkeley, dezvăluie că Washington, fondatorul și președintele Tuskegee Institute din Alabama, a mințit cu privire la planul de învățămînt al institutului, pentru a obține sprijin financiar de la donatori albi bogați. Întrucît donatorii nu credeau că tipul de educație pe care facultățile le-o ofereau studenților albi le putea fi de folos și negrilor, Washington i-a făcut să creadă că programa institutului Tuskegee se limita la cursuri de formare pentru meserii, agricultură și gospodărie.

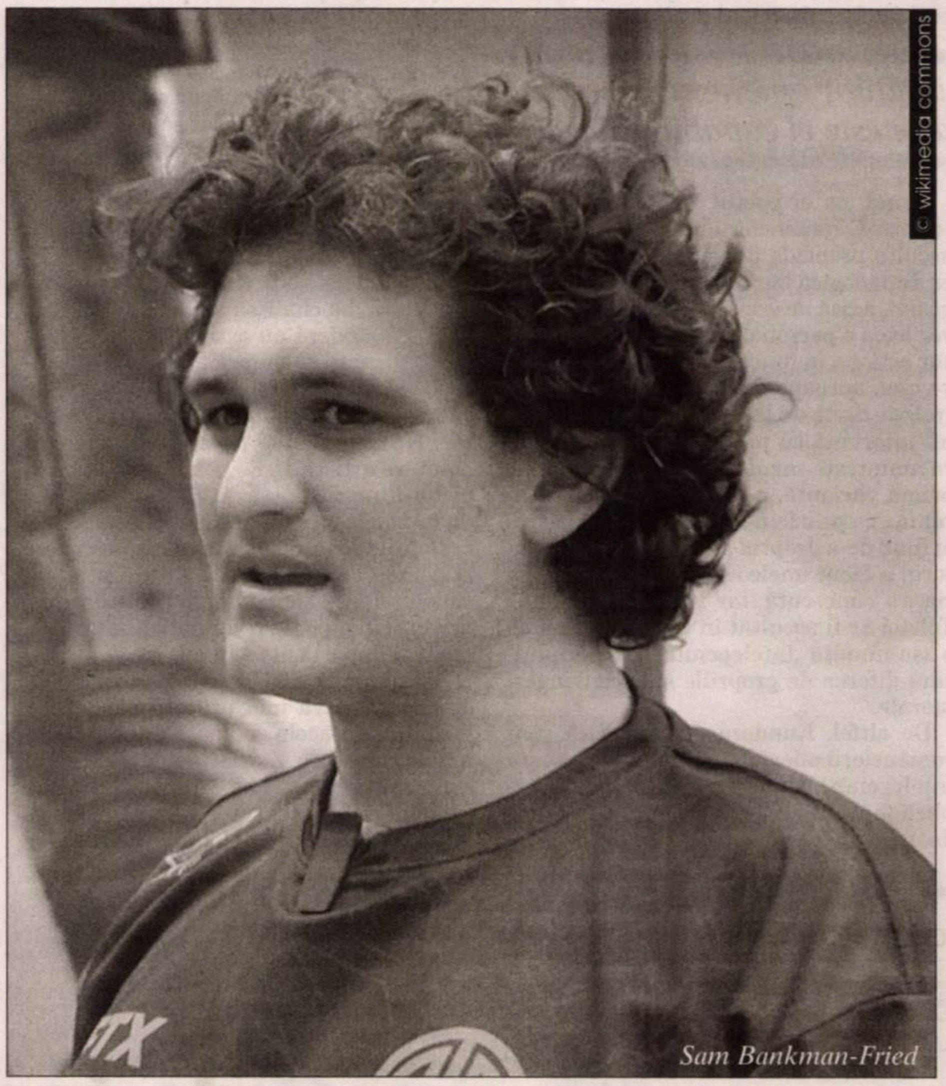
© wikimedia commons

Sam Bankman-Fried

Washington a fost cît pe ce să fie dat de gol, cînd un student negru i-a scris, recunoscător, unui sponsor, ca să-i mulțumească pentru bursa care i-a permis să studieze filozofie, științe politice și retorică. Destinatarul furios al scrisorii s-a simțit, pe bună dreptate, indus în eroare, dar Washington a susținut că tînăra studentă a exagerat din cale afară cu privire la materia predată. Dată fiind postura dificilă în care se afla, scopul de a oferi negrilor din sud educația la care altminteri nu ar fi avut acces a justificat înșelăciunea lui Washington.

Dimpotrivă, înșelăciunea la care se presupune că a participat Bankman-Fried a fost inutilă și nejustificată. Numeroasele exemple ale unor finanțiști de succes care au fost ruinați de practici comerciale ilegale și imorale ar fi trebuit să fie un avertisment suficient. Kant a greșit cînd a susținut că a spune adevărul e un imperativ categoric; dar altruiștii eficace deștepți și utilitariștii știu că onestitatea e cea mai bună strategie și că lipsa ei e în mod inerent riscantă. În cazul lui Bankman-Fried, riscul nu viza doar propria sa avere, reputație și poate chiar propria libertate. El a expus riscului și cauzele care ar fi putut beneficia de sprijinul său – și însăși mișcarea „altruism eficace“.

***Peter Singer**, profesor de Bioetică la Universitatea Princeton, e fondatorul organizației caritabile The Life You Can Save și autorul, printre altele, al volumelor* Practical Ethics, The Life You Can Save, One World Now și Ethics in the Real World.

© Project Syndicate, 2023

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Scapă Halep?

Există puține certitudini în cazul controlului pozitiv cu Roxadustat al Simonei Halep, dar un lucru e sigur: orice ar fi, nu putem fi obiectivi. E ca în principiul nedeterminării al lui Heisenberg. Nu poți cunoaște cu maximă precizie un fenomen pentru că observarea lui îi modifică starea. Cum ar veni, observatorul, prin instrumentele lui de măsurare, introduce un factor perturbator. În ceea ce ne privește, acest factor este naționalitatea subiectului observației. Iar instrumentul de observație e sufletelul. Observați că pentru „minte“, în sens de gîndire, rațiune, nu prea există diminutivare. Mințișoară? Mda, dar nu sună convingător. Sufletelul, da! Sună plin, sună vecin, sună românește! Cînd a apărut vestea că echipa de apărători ai Simonei a identificat un produs altfel inofensiv care fusese contaminat cu substanța interzisă a existat ca un oftat de ușurare național. Deci asta era, dom'le! „Evrika!“, au strigat cei care gîndesc cu materia cenușie. „Aleluia!“, au răspuns ceilalți. De fapt, și unii, și alții nu au argumente decît din registrul *wishful thinking* ca să se creadă că li s-a ridicat o piatră de pe inimă. Povestea seamănă foarte tare chiar cu o poveste. Prea e totul convenabil în această descoperire uimitoare care exclude factorul intențional și mai ales scoate din cauză moral sportiva. A, că poate fi adevărat, nu-i exclus. Dar pentru niște judecători care au de tranșat cu ochii lumii țintă pe ei, nu știu cît va ține acest narativ. Inclusiv demonstrația lui, care va semăna cu un parcurs de absolvire a cursurilor de Navy Seal. Capcane peste tot. Problema lui Halep nu e doar despre cazul ei, ci și despre cazul tensiului. Un sport despre care Federer a spus că ia dopajul cam la preț de matineu. De aceea e plauzibil ca acestui dosar să i se dea valoare de exemplu. Aici nu e *catch and release.* Cînd prinzi un pește mare, acesta devine trofeu spre luare-aminte. Halep nu va scăpa, acesta e cel mai logic răspuns. Întrebarea e cît de mare va fi sancțiunea. Dacă ia nouă luni va putea reveni anul acesta, căci îi va fi scăzută perioada de suspendare provizorie. Dacă nu, e altă poveste. Dar nu neapărat sfîrșitul poveștii. Poate fi chiar o ocazie minunată de a da un scop ultimilor ani de viață sportivă, acela de a-și crea o legendă. Pînă acum, Halep a fost doar o jucătoare foarte bună. Ea ar putea deveni un model despre cum te ridici după o cruntă prăbușire. E ceva ce i-ar putea schimba viața. Și pe a altora.

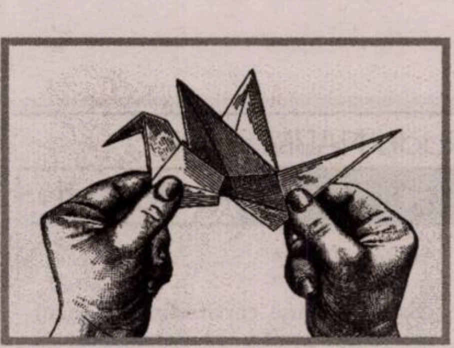

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Exploratorii existenței

S-a făcut de multe ori observația că romanele importante pot descrie o anumită epocă sau anumite situații omenești mai bine decît orice alte studii, sociologice, istorice, politice sau economice. Asta deși, în mod paradoxal, romanele sînt ficțiuni, nu relatări. Și nu e vorba aici doar despre romanele istorice sau despre cele a căror acțiune este plasată în contemporaneitatea autorului. Franz Kafka, de exemplu, a descris situații care pe vremea lui nu se manifestau nici pe departe în deplinătatea lor. Ele au devenit cu adevărat recognoscibile de-abia după instaurarea sistemelor totalitare din Europa. Abia de atunci încolo mulți indivizi au început să trăiască în împrejurări care pot fi numite drept *kafkiene* (termenul intrînd chiar în limbajul curent).

> *„Existența este cîmpul posibilităților omenești, tot ceea ce poate deveni omul, tot ceea ce este el capabil să facă.“*

În eseul său *Arta romanului*, scris cu peste trei decenii și jumătate în urmă, și tradus anul trecut în românește la Editura Humanitas, Milan Kundera reușește să explice într-un mod strălucit de ce romanele pot face asta.

Scriitorul expune regulile și evoluția romanului dintr-o postură autodeclarată de la început, de „practician“, căruia lumea teoriilor nu i-ar aparține. Și totuși, teoriile lui stau perfect în picioare. Poate că ideea cea mai importantă este că „romancierul nu este nici istoric, nici profet: el este un explorator al existenței“. Acesta explorează, cercetează „o situație posibilă a omului“. Iar un geniu precum Kafka, dacă tot l-am dat drept exemplu mai sus, poate intui și o posibilitate care se va petrece în viitor. „Romanul nu examinează realitatea – explică Milan Kundera –, ci existența. Iar existența nu este ceea ce s-a întîmplat, existența este cîmpul posibilităților omenești, tot ceea ce poate deveni omul, tot ceea ce este el capabil să facă.“ Autorul eseului își ia în ajutor și un vers al conaționalului său ceh Jan Skacel, potrivit căruia nici „Poeții nu inventează poemele / Poemul e undeva, acolo înăuntru / De foarte, foarte mult timp el e acolo, / Poetul nu face decît să-l descopere“.

Avînd, ca și poetul, calitatea de *descoperitor*, romancierul trebuie deci să-și asculte propriile personaje, să se ghideze după logica lor. Dacă acestea sînt bine găsite, adică *descoperite* în mod autentic, vor avea o personalitate a lor distinctă și vor acționa în funcție de ea. Lumea lor se va crea aproape de la sine. Scriitorul nu trebuie decît s-o lase să se desfășoare, să nu intervină cu propriile opinii. Kundera amintește cazul lui Tolstoi care, într-o primă variantă, o schițase pe Anna Karenina ca pe o femeie antipatică, sfîrșitul ei fiind de-a dreptul meritat. Ulterior, autorul a făcut unele schimbări pînă la varianta cunoscută, iar Kundera crede că Tolstoi ar fi ascultat în cele din urmă de o așa-numită „înțelepciune a romanului“ care diferea de propriile sale convingeri morale.

De altfel, Kundera e convins că „toți romancierii adevărați ascultă de această înțelepciune suprapersonală, ceea ce explică faptul că marile romane sînt întotdeauna ceva mai inteligente decît autorii lor“, iar concluzia lui memorabilă este că „romancierii care sînt mai inteligenți decît operele lor ar trebui să-și schimbe meseria“.

Pe baza acestor considerente, Milan Kundera reia și explică opinia lui Flaubert potrivit căreia un romancier trebuie să renunțe la rolul de om public (lucru și mai greu în zilele noastre decît pe vremea lui Flaubert). Ideea că autorul își poate submina opera dacă își expune public propriile idei e pe cît de subtilă, pe atît de puternică. „(...) romancierul nu este purtătorul de cuvînt al nimănui și vreau să împing această afirmație pînă la a spune că el nici măcar nu e purtătorul de cuvînt al propriilor sale idei“, spune Kundera. Într-adevăr, dacă e să considerăm romancierul ca fiind mai degrabă un *descoperitor* (al existenței) decît un inventator sau un creator, ideile proprii nu prea au ce căuta în romanele sale. Ele nu pot decît să perturbe logica internă a poveștii, ba chiar să sune fals.

Kundera nu extinde aceste observații și asupra altor acte artistice, dar cred că și în pictură, de exemplu, pot funcționa aceleași mecanisme. Nu degeaba se folosește formula de „căutare artistică“. Se poate spune că nici pictorul nu inventează, ci descoperă. Vede lucrurile într-un anume fel posibil, iar tablourile sale nu fac decît să *descopere* și pentru ceilalți această latură a lumii. Bineînțeles, și aici *căutarea* poate da greș, *descoperirea* poate fi autentică sau falsă, poate fi împărtășită sau nu.

Aș merge și mai departe, coborînd la o ocupație ceva mai utilitaristă, cea de jurnalist. Și acolo se poate pune problema de cercetare. Ziaristul adevărat e cel care caută realitatea (nu posibilitățile existenței de această dată). Personajele lui sînt chiar reale și adevărurile lor sînt cele care trebuie căutate și scoase în evidență (la fel și în operele de nonficțiune). De multe ori vedem însă că ideile personale ale jurnalistului interferează cu lumea pe care ar trebui s-o prezinte, s-o descrie. Cu alte cuvinte, *cercetătorul* își tulbură propriul experiment. Cînd se întîmplă așa, aproape inevitabil apare o senzație de distonanță. Chiar și dacă ziaristul își expune public ideile proprii, politice să spunem, în afara cadrului jurnalistic, tot riscă să-și decredibilizeze apoi demersurile (cercetările) jurnalistice. E o lecție pe care puțini o știu și chiar și mai puțini o aplică. De fapt, una din regulile oricărei cercetări e să i te dedici pur și simplu, pe cît posibil fără vreo părtinire. Revenind la romancieri, Kundera constată că Franz Kafka a reușit să întrevadă acea lume teribilă, *kafkiană,* în condițiile unei autonomii totale a romanelor sale față de politică, ideologie sau prognoze futurologice.

■ ■ ■

ready made

25 oameni înveninați

„Șeful de gară de la Zoița (România) George Draghiceanu serbându-și la sf. George ziua onomastică, a învitat la masă mai mulți prietini și popor. Dupăce au mâncat, s'au înveninat toți oaspeții și mulți din popor. Cu totul s'au înveninat din mâncare 25 oameni, dintre cari 9 au și murit, iar ceilalți zac greu bolnavi în spitalul din Buzău. Se crede, că bucătarul a pus în prăjituri, în loc de zăhar pisat, arsenic și astfel s'au înveninat oaspeții.“

Drapelul, Anul V, Nr. 54, Lugoj,
Joi, 12/25 Mai 1905

Iaromira POPOVICI

bazar

Dimineți de iarnă

Sînt dimineți pe care chiar le simți ca pe niște începuturi. Sînt dimineți în care chiar te trezești la viață și simți că, după o perioadă de „moarte“, poți să miști din nou.

Sînt altele în care nimic nu se leagă. Și sînt cele în care rutina te ia pe sus și te prinde în mrejele ei invizibile, dar greu de desfăcut.

Diminețile cenușii de iarnă, precum cele de acum, îmi amintesc de rutina mersului la școală din anii ’80. Locuiam, pe vremea aceea, într-un parter destul de întunecos, în care lumina soarelui părea mereu diluată. În fața geamului era oricum, la o distanță destul de mică, un alt bloc. Casa era destul de friguroasă și se inundase de cîteva ori, chiar și înainte să ne mutăm.

Și, cu toate astea, mă lăsam mereu, cu voluptate, în voia dimineților de iarnă. Îmi plăcea geana de lumină deloc orbitoare de dimineață. Nu mă trezeam oricum, ci în sunetul telefonului meu negru și vechi, din alte lumi. Invariabil și la fel de monoton (nu erau *ringtones* pe vremea aceea), suna la ora 6 sau 6,30. Era bunicul meu, Tache, care se trezea la 5. Iar aproximativ o oră mai tîrziu, după ce-și termina treburile standard prin curte, se reîntorcea la telefonul lui alb lăptos, cu disc, și forma conștiincios numărul meu. El era apelul meu de dimineață. Era mult mai exact decît orice robot de la hotelurile la care am folosit, în alte vremuri, serviciul de *wake-up call*. Puteam să mă bazez necondiționat pe el: nu m-ar fi abandonat.

Vocea bunicului meu, care-mi repeta nu isteric, dar hotărît, că e timpul să mă trezesc, era primul meu contact cu realitatea unei noi zile, cenușii sau nu. Nici nu conta. Vocea de la telefon mă făcea să mă simt sigură pe neschimbarea lumii. Mă făcea să simt că pămîntul nu-mi fuge de sub picioare. Că lucrurile pot avea sens și pot fi la locurile lor.

Așa că, după ce o ascultam, mă puteam ridica vioaie de pe patul meu tare (dar nu prea tare), de sub afișul meu aproape incolor cu Beatles, și mă puteam îndrepta spre baia noastră mică și înghesuită. Fără nici un fel de pretenții estetice, departe de deliciul și fanteziile băilor de azi. Cu un gemuleț pătrat, suficient de mare cît să intre prin el soarele timid de iarnă și suficient de mic încît să nu poată pătrunde prin el un om cu o siluetă normală. Pe care se vedeau uneori nu copacii în floare, ci frînturi din costumele cenușii ale securiștilor care asigurau bunul mers al convoiului oficial prin zona Romană.

Dar asta n-avea nici o importanță: prin geamul mic, dar posibil, intra aerul promițător al unei noi zile. Care, împreună cu apa rece a chiuvetei atît de standard încît nici n-o mai vedeai, își făcea efectul: te transporta din starea de gri amorțit în cea de galben pal vioi. Era un al doilea pas spre trezire.

Cel de-al treilea se petrecea în bucătăria spațioasă, dar la fel de neutră. În care atît aragazul ce părea hîrșit în bătălii, cît și masa care cred că fusese cîndva albă, frigiderul și pereții se pierdeau într-o lume a obiectelor fără particularități. Greu de descris prin indistinctul lor. În care, totuși, ibricul de cafea a cărui culoare nu mi-o mai amintesc pentru că se estompase și ea, ca toate celelalte, după fierberi repetate, devenea totuși distinct prin mirosul care nu-l mai părăsea. Era o bucurie să-l pui pe foc și să-l păzești, să vezi cum începe să se formeze stratul maroniu deschis de spumă și cum freamătă spre suprafață. Și să-l oprești fix la țanc, înainte să dea în foc. Iar apoi să-ți torni cafeaua într-o veche și uriașă cană cu desene nefiresc de vesele.

Nici nu mai conta dacă era cafea adevărată, obținută cu greu din economia *underground* ori primită din pachetele venite din Germania, sau ceea ce atunci se numea „nechezol“. Conta ritualul: ultima etapă de întoarcere la realitate. Cea mai profundă, după care urma contactul direct cu realitatea de multe ori brutală.

Îmi puneam paltonul cenușiu ori pe cel negru, căciula diformă moștenită de prin familie și o porneam cu ghiozdanul pe umăr, pe jos, spre școala aflată la zece minute distanță. Drumul îmi plăcea întotdeauna, îmi mai lăsa loc de visări. Asta dacă nu mă-ntîlneam cu vreuna din colegele mele și trebuia să fac față conversației.

Conversația era și ea bună la ceva, oricît de frivolă ar fi fost: mă ajuta să fiu *cool* la intrarea în liceu, unde mereu erai controlat și mereu puteai fi găsit cu ceva în neregulă. Și de fiecare dată, în ciuda faptului că erai conștient de toate astea, încercai să șuntezi cu ceva sistemul. Intra în lupta instinctivă și implicită pentru supraviețuire.

Urmarea în articolul viitor.

■ ■ ■

Artă & scandal

Texte și opinii de:

- Daria GHIU (critic de artă)
  „Palimpseste temporare“
- Radu VANCU (scriitor)
  „Cuvintele, mai puternice decît dictatorii“
- George PLEȘU (galerist)
  „Eco-activismul și arta“
- Cristina ILIESCU (regizoare de film)
  „Rasismul ca reacție a publicului cinefil“
- Radu USZKAI (asistent univ. la ASE, București)
  „Voldemort pe Twitter?“

argument

Arta ca exagerare

„În artă, cînd nu știm ce vedem, reacționăm prin exagerare“, remarca undeva criticul de artă Jerry Saltz.

Faptul că, în acest moment al istoriei, arta poate crea în continuare controversă și/sau chiar scandal este deopotrivă încurajator și descurajant. Pe de o parte, artele dovedesc resurse aparent inepuizabile de a contraria, șoca, ofensa – lucru care dovedește puterea creativității, controversa și scandalul fiind forme omagiale în sine aduse, deopotrivă de autorități și de mase, artei.

Pe de altă parte, înțelegerea publică limitată a naturii artei, de la concept la scop, denotă faptul că lecțiile artelor au rămas într-o bună măsură neînvățate. Asta atunci cînd, firește, „reacțiile prin exagerare“ nu conțin o poziționare interogativă sau reflexivă constructive, intențiile artistului fiind însoțite, aprofundate sau chiar deturnate de reacțiile și interpretările publicului. Neînțelegerea ca factor pozitiv, cum ar veni.

În prezent însă, oricine pare dator cu 15 minute de scandal. Iată o posibilă mantră warholiană a acestor vremuri în care, mai mult ca oricînd, datorită nenumăratelor și eficientelor canale de distribuție/reacție în masă & în timp real, cuvintele și imaginile au căpătat un potențial ofensator fantastic. Inclusiv în arte. Căci orice spui sau creezi se poate întoarce împotriva ta. Din rațiuni politico-ideologice, dar și din ignoranță, prostie sau rea-voință.

Căci neînțelegerii parțiale intrinsece actului receptării artei menționate mai sus i se adaugă acum și riscul de invalidare a operei din rațiuni extrinseci artei. Exersării spiritului critic i se adaugă acum și exercițiul conformismului moral-ideologic. E de-ajuns un interviu, un poem sau un roman pentru ca un scriitor să fie înjunghiat într-un loc public, arestat și condamnat la moarte de un tribunal religios sau doar ostracizat în mediul online (inclusiv postum) dacă credința/scrisul lui nu se aliniază unui anume conformism/dogmatism de natură religioasă, morală, socială sau politică. E de-ajuns o remarcă, o pictură, un afiș, un colaj sau o instalație pentru ca un artist vizual să fie „denunțat“, etichetat și, ulterior, scos dintr-o expoziție, discutat într-un consiliu administrativ, împiedicat să mai acceseze finanțări.

Neînțelegerea naturii interogatorii și reflexive a artei, precum și suprapunerea persoanei publice cu persona artistică pot conduce la compromiterea artistului și interzicerea/cenzurarea operei. Cărți sînt retrase din librării, nume de scriitori sînt date jos de pe frontispicii, cîntece dispar de pe platforme de *streaming*, picturi sau statui sînt vandalizate. O parte din aceste acțiuni sînt consecința scandalului, altele au loc, dimpotrivă, în perspectiva evitării scandalului.

În Dosarul de față – *care are o extensie în pagina 21* – trecem în revistă, la propriu și la figurat, cîteva scandaluri ale anului trecut din lumea artei, românești sau universale, scandaluri diferite prin temă, desfășurare, motivație și implicații. **(Marius Chivu)**

George PLEȘU

Eco-activismul și arta

Știrile despre activiști care atacă simbolic opere din marile muzee ale lumii sînt din ce în ce mai prezente și încă reușesc să facă înconjurul lumii. Spun *încă* deoarece reacțiile publicului larg, cel la care trebuie să ajungă mesajele lor, au fost preponderent negative. Chiar și cei care simpatizează cu dezideratul necesității renunțării la combustibilii fosili au simțit că, prin aparenta punere în pericol a unei capodopere, activiștii au mers prea departe. De cealaltă parte, viralizarea acțiunilor lor, realizate cu mijloace modeste, dar care generează știri în toată lumea, îi face pe eco-activiști bucuroși că reușesc să aducă din nou în atenție problemele climatice, trecute în umbra unor subiecte precum pandemia, războaiele sau situația economică globală. Conform studiilor citate de comunicatele lor de presă, pînă în 2050 peste 1,2 miliarde de oameni vor avea de suferit direct și vor deveni migranți climatici.

Reacțiile de respingere și condamnare din partea oricărui individ vag interesat de patrimoniul cultural sînt explicabile. Însă chestiunea, în ansamblul ei, e ceva mai nuanțată și e nevoie de puțin context pentru a putea înțelege de ce activismul antipetrol pare că proliferează în muzee, dar și în alte sfere ale vieții publice cu potențial de viralizare.

La fel cum făcuseră înainte și companiile producătoare de armament sau din industria tutunului, marile companii petroliere au căutat, de-a lungul timpului, să-și asocieze imaginea cu acțiuni caritabile, dar mai ales cu instituții culturale. Folosind sume de bani neglijabile în raport cu cifrele lor de afaceri, aceste companii au cules beneficiile aduse de PR și promovarea către publicurile preponderent elitiste ale muzeelor – acțiuni denumite de critici *artwash*. De exemplu, între 1990 și 2006, British Petroleum (BP) a contribuit în medie cu doar 0,5% din bugetul celor patru muzee britanice aflate sub umbrela Tate (Tate Britain, Tate Modern, Tate Liverpool și Tate St. Ives).

Protejați capodoperele!

Cea mai de impact grupare din ultima vreme, Just Stop Oil, s-a lansat abia în 2022, pe 14 februarie, și își propune să determine guvernele să oprească orice nouă licență de exploatare de petrol sau gaz. Membrii ei au întrerupt, printre altele, premiile BAFTA din martie, meciuri din Premier League, aprovizionarea cu combustibili prin blocarea unor depozite, terminale și stații de alimentare, Grand Prix-ul Marii Britanii, traficul de pe autostrăzi prin blocarea unor poduri sau alte puncte strategice etc.

În luna octombrie a anului trecut a efectuat cel puțin cîte o acțiune de acest fel în fiecare zi, fapt care a determinat Parlamentul să treacă o lege menită să combată tacticile de gherilă, de nesupunere civică, folosite de Just Stop Oil și de alte grupări, precum Insulate Britain sau Extinction Rebellion (XR). Însă Cameron Ford, purtător de cuvînt al grupării, care a fost arestat de mai multe ori în urma unor astfel de acțiuni, a declarat că pînă nu se ajunge la pedeapsa cu moartea, activiștii nu se vor opri. Pentru că, potrivit lor, consecința pasivității și neîndeplinirii obligațiilor asumate de statele lumii de a reduce poluarea este tot moartea.

Continuînd tradiția protestelor în muzee, Just Stop Oil a întreprins o serie importantă de alte acțiuni pînă la cea din Galeria Națională. Inițial au folosit adeziv pentru a se lipi de rama unui peisaj al lui Horatio McCulloch de la Galeria de artă Kelvingrove din Glasgow. O zi mai tîrziu, acțiunea s-a repetat cu mai celebrul „Crîng cu piersici înfloriți“ al lui Van Gogh de la Galeria Courtauld din Londra. Au urmat un J.M.W. Turner la Galeria de artă din Manchester, o copie a „Cinei cea de taină“ a lui Da Vinci de la Academia Regală sau „Carul de fîn“ al lui John Constable de la Galeria Națională. În acest ultim caz, cei doi protestatari au lipit peste lucrarea originală o altă pînză care înfățișa un peisaj dezolant, distopic, viziunea lor legată de cum arată lumea sub influența poluării companiilor petroliere.

Guerrilla Girls

© wikimedia commons

Chiar dacă Just Stop Oil sînt cei mai vizibili, există și alte organizații care au acțiuni de acest tip pe tot mapamondul. În iulie, doi tineri membri ai grupării italiene intitulate sugestiv Ultima Generazione s-au lipit de una dintre cele mai cunoscute opere ale lui Sandro Botticelli, „Primavera“, aflată la galeria Uffizi din Florența. Pe 9 octombrie, doi membri ai organizației Extinction Rebellion din Australia s-au lipit de „Masacru în Coreea“ al lui Pablo Picasso, aflat la Galeria Națională Victoria din Melbourne. Iar o lună mai tîrziu, tot la antipozi, două activiste ale Stop Fossil Fuel Subsidies au mîzgălit sticla care acoperea cîteva lucrări din seria „Campbell's Soup Cans“ ale lui Andy Warhol de la un muzeu din Canberra.

E important de menționat că nici una dintre aceste lucrări nu a suferit daune (cu excepția unor rame, reparate în cîteva zile). Parte din operele atacate reprezintă sau simbolizează frumusețea naturii și cea umană, cele care vor avea de suferit în urma emisiilor de carbon. Scopul activiștilor nu este de a le deteriora, ci de a atrage atenția asupra amenințărilor reale cauzate de încălzirea globală. De a întrerupe a activitățile curente și a afecta *statu quo*-ul, nu de a distruge lucrări.

Între timp, muzeele au început să-și protejeze mai bine capodoperele: „Mona Lisa“, atacată și ea cu șarlotă în mai, zîmbește de ceva timp din spatele unei sticle antiglonț. Iar experții în securitate lansează deja idei precum controale corporale la intrare sau interzicerea genților sau chiar a gecilor pe parcursul vizitelor în muzee. Pînă atunci, aproape o sută de directori ai unor instituții de artă majore din întreaga lume au semnat o declarație care afirmă, printre altele, că protestatarii „subestimează fragilitatea lucrărilor atacate“.

The Guardian citează cercetări care arată că astfel de tactici, deși generează vizibilitate, nu reușesc să determine mase largi de oameni să susțină cauza respectivă, mai ales că parte din mass-media și *social media* nu oferă și contextul, iar mesajul care stă la bază este trunchiat, dacă nu eludat complet. Dimpotrivă, cei care sînt afectați direct de blocajele rezultate de acțiunile eco-activiștilor, precum și cei care rămîn cu impresia că operele de artă au avut de suferit, pot deveni reticenți sau chiar ostili. Iar proliferarea lor va determina, în cele din urmă, ca știrile legate de ele să nu mai stîrnească la fel de mult interes.

De-a lungul timpului, artiștii au chestionat (inclusiv prin pratici de critică instituțională) modul în care instituțiile de artă răspund la cerințele legate de etică, egalitate și justiție socială ale comunităților care le găzduiesc. Toate aceste grupări care realizează acțiuni și performance-uri în interiorul galeriilor de artă se folosesc de, dar se și opun convențiilor asociate acestor spații, transformîndu-le fizic și conceptual în cîmpuri de luptă ideologică.

Această practică n-a apărut acum și nu e legată de vreun subiect anume. Guerrilla Art Action Group (1969-1976) a realizat proteste la Muzeul de Artă Modernă din New York pentru a forța o poziționare împotriva Războiului din Vietnam, inclusiv prin aruncarea de sînge de porc pe podelele galeriilor *(Blood Bath* – 1969). În 1974, Tony Shafrazi, un membru al Art Workers Coalition și viitor galerist, a scris cu un spray cu vopsea *„Kill lies all“* pe Guernica lui Picasso, făcînd legătura între celebra lucrare antirăzboi și masacrul de la My Lai din Vietnam. Guerrilla Girls e o altă grupare de artiste care au organizat intervenții mai ales pe tema sexismului din muzee și inegalității de gen.

În 2014, un grup de artiști au decis să boicoteze Bienala de la Sydney, protestînd împotriva sponsorizării de către compania Transfield. Dacă inițial organizatorii păreau că vor să ignore acțiunea, după ce artiștii au amenințat că-și retrag lucrările, directorul bienalei a renunțat la sponsor și a demisionat. Artistul german Hans Haacke are o întreagă serie de lucrări care chestionează relațiile instituțiilor de artă cu diverși sponsori: cu cîteva luni înainte de reunificarea Germaniei, a instalat o siglă Mercedes pe un turn de veghe care superviza „fîșia morții“ dintre Berlinul de Est și cel de Vest, referință la motoarele mașinilor militare utilizate de naziști, folosirea de către companie a forței de muncă din lagărele de concentrare și furnizarea de echipamente poliției din Africa de Sud în timpul apartheid-ului.

De aceea, ca galerist absolvent de istoria și teoria artei, strict din punct de vedere intelectual înțeleg ironia din gestul de a arunca cu supă de roșii și referința din „Campbell's Soup Cans“ al lui Andy Warhol la industrializare și consumerism, pe care activiștii le văd responsabile de distrugerea planetei. La fel, gestul performativ de a arunca un lichid închis la culoare, ce amintește de petrol, asupra lucrării lui Klimt de la Muzeul Leopold din Viena, intitulată „Moarte și viață“. Însă pe mine asta nu mă determină să susțin mai mult cauza și nici nu mă ajută să găsesc modalități concrete de a o face. M-a făcut însă curios și am aflat o parte din lucrurile menționate mai sus.

Pe de altă parte, fără a-i cauționa în vreun fel, înțeleg și empatizez cu temerile tinerilor care-și simt amenințat viitorul, în fața a ceea ce ei văd drept o distrugere iminentă. Dilema cu care ne confruntă ei, de a alege între viață și artă, este însă una falsă: nu-mi pot imagina și nu vreau o viață fără artă. Realitatea e că, fie că ne place sau nu, ei vor continua să (re)acționeze chiar și în locurile în care umanitatea caută să prezerve memoria a ceea ce s-a creat mai frumos și mai de valoare. Astfel, activiștii speră că dacă ne pasă de artă suficient de mult încît să vrem să protejăm arta, vom găsi modalități pentru a ne salva planeta. Iar cu ideea aceasta nu pot fi decît de acord.

(varianta integrală a articolului pe www.dilemaveche.ro)

George Pleșu *este galerist și președintele Asociației culturale AltIași.*

Daria GHIU

Palimpseste temporare

După ani și ani în care mari opere de artă din muzee ale lumii nu deveniseră altceva decît un prilej pentru un *selfie*, evident cu spatele la tablou și cu ochii ațintiți către obiectiv, după încă doi ani în care spațiul virtual fusese împînzit de imaginea capodoperelor fără spectatori, în săli goale, în plină pandemie, iată-ne în toamna anului trecut în fața unei avalanșe de imagini neașteptate din mari muzee de artă, venite din partea activiștilor, militanți ecologiști, pro-climat (Just Stop Oil, Extinction Rebellion, Scientist Rebellion, Futuro Vegetal, Last Generation, 350.org etc.), care aleg să își facă public mesajul într-unele dintre cele mai vizibile spații, operînd o vandalizare simbolică (supă de roșii, sirop de arțar, piure de cartofi etc. direcționate către tablouri, substanțe necorozive) a unor lucrări de artă canonice. Van Gogh, Monet, Picasso, Goya, Vermeer, Klimt, Emily Carr.

Vandalizarea este și nu este una reală. Sîntem într-o lume a imaginii în imagine și a ecranelor, așa că ne aflăm în fața unei metafore. Sticla protejează pînza, singurele vătămate în cîteva cazuri sînt rama și, bineînțeles, peretele muzeului. Și totuși, sîntem profund deranjați de violența unui asemenea gest. Suprapunerea vizuală care se produce e cel puțin supărătoare: celebra „Floarea-soarelui“ este mînjită și dispare sub dîrele de sos, chiar dacă pentru scurt timp.

Pe de-o parte, vorbim despre atacarea unor lucrări de artă extrem de bine cotate, iar pe de alta, de un mesaj extrem de important, pe care continuăm să îl ignorăm, despre planeta pe care cu indiferență o distrugem zi de zi. Un mesaj pe care activiștii îl spun rapid, imediat după atacul operei de artă și după ce își lipesc mîinile de perete sau chiar de sticla tabloului. Totul se filmează și ajunge în timp real pe *social media*. Vizibilitatea este maximă, iar șocul puternic. Sîntem pe un teritoriu foarte delicat: chiar și neinteresați direct de artă, o privim ca pe o lume de neatins, sfîntă, situată într-o sferă înaltă.

În sfera cotidianului, în schimb, gesturile noastre zilnice, iresponsabile, atacă planeta mai repede decît am crede. Avem nevoie de o trezire la viață prin astfel de gesturi create prin ciocniri contrastante. Dar dacă privim istoria artei secolului XX, vandalismul, provocarea, critica socială și politică sînt proprii tocmai artiștilor: avangarda și apoi neoavangarda au produs tocmai asemenea acțiuni. Arta contemporană, astăzi, cu asta se ocupă, în anumite zone ale ei: încearcă să ne trezească tocmai spiritul critic, să ne puncteze dezastrul, iar ecologia este absolut tema momentului pentru mulți artiști contemporani. Și totuși, activiștii nu au ales să comunice în acest mod, poate prin intermediul unei lucrări video, expusă apoi în galerii și muzee de artă. Au mers, în schimb, în miezul artei, au distrus simbolic pentru a trimite, de fapt, un mesaj de pace.

De ce în muzee de artă? Locul vizibilității zero, dar și spațiul unei anumite excelențe vizuale, spațiul frumuseții pure. Cum totul este acum absolut în slujba ochiului (un ochi tot mai educat să prindă rapid cît mai mult), trebuie să mergi la țintă. Dar, mergînd și mai departe, să nu uităm că în spatele artei se află sume exorbitante de bani, că arta e politică și că magnații planetei au și colecții importante de opere de artă. În spatele pînzelor frumoase pe care ei le dețin, în spatele sublimului, se pot ascunde exploatarea și violența. Dar ei sînt și cei care în multe cazuri hrănesc acest complex ecosistem al artei și asta complică și mai mult problema.

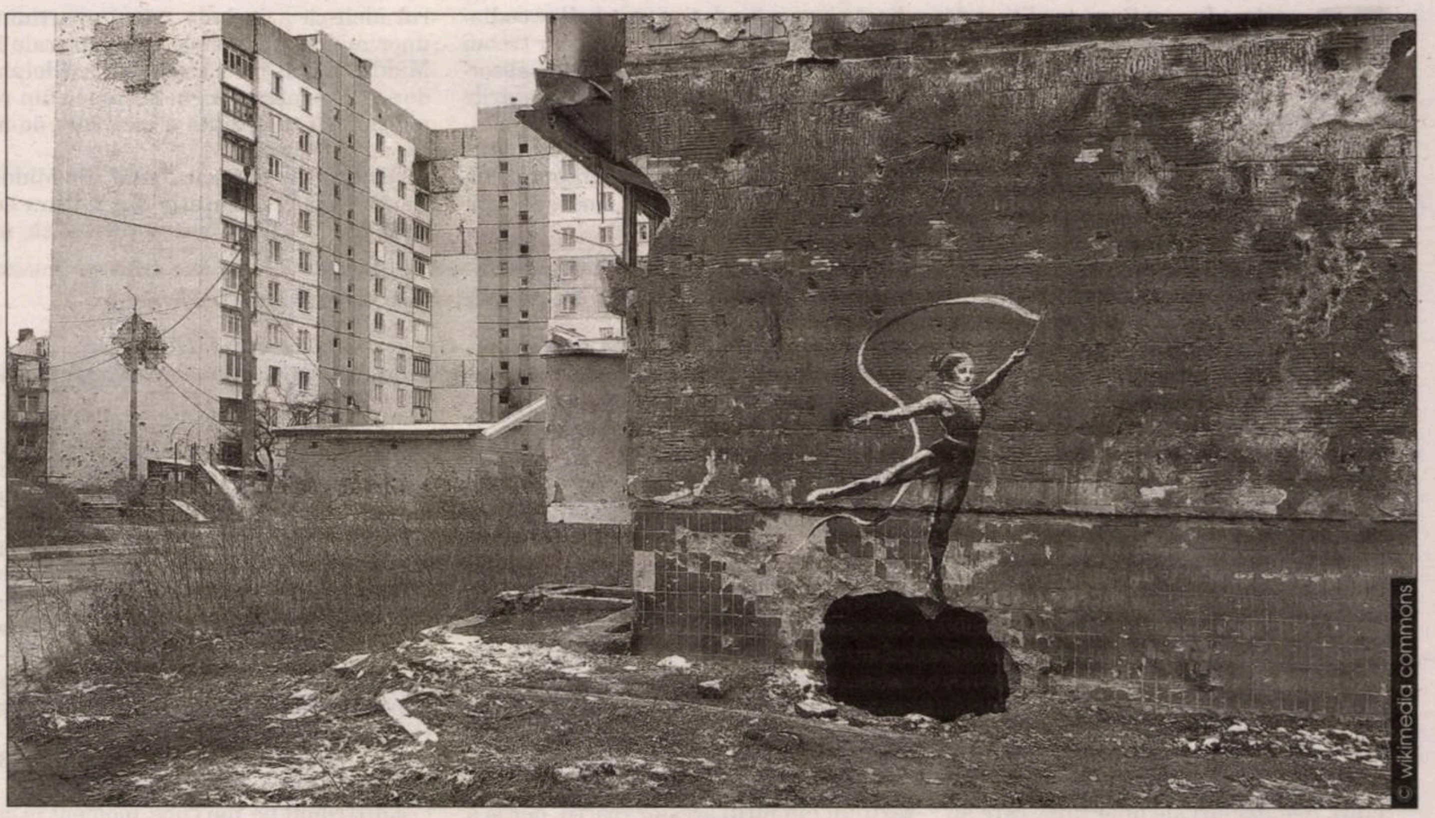
© wikimedia commons

Ironic sau nu, găsim în presa internațională cazul lui Aileen Getty, nepoata miliardarului petrolului american J. Paul Getty, care ar putea sta la originea acestei idei din partea activiștilor. În publicația *The Guardian*, ea felicită gesturile „activiștilor curajoși“, precum cei de la Just Stop Oil. Acest tip de acțiune, declară ea, este „o alarmă care ne scoate din *statu quo*“. Aileen Getty a cofondat în 2019 Fondul de Urgență Climatică și a direcționat peste patru milioane de dolari către mișcări precum Extinction Rebellion și Just Stop Oil. Bunicul ei, fondatorul Getty Oil Company, considerat cel mai bogat om din lume în anii ’60, se află la originea importantului Getty Museum, Los Angeles. Am putea crede că acțiunile lui Aileen sînt o răscumpărare a păcatelor bunicului.

„La revedere, artă fără înveliș de protecție! Vor vedea copiii mei vreodată un Klimt fără să-l privească printr-un geam de protecție?“, se întreabă pe Instagram András Szántó, autorul volumului *The Future of the Museum. 28 Dialogues* (Hatje Cantz, 2020). Și continuă prin a atrage atenția că aceste acțiuni nu vor rezolva marea problemă a urgenței crizei climatice, ci vom fi martorii unei încălcări a logicii securității și a confidențialității în jurul artei. Iar urmarea va fi, adaug eu, un muzeu tot mai puțin deschis, tot mai puțin spațiu public, deși gesturile activiștilor vin tocmai în această logică a muzeului văzut ca „instituție în serviciul societății, deschisă către public, accesibilă, incluzivă, promotoare a diversității și sustenabilității“, așa cum e descris muzeul într-o nouă definiție, criticată și ea pentru anumite aspecte, lansată de ICOM – International Council of Museums – în vara acestui an.

Spațiul public al precarității & violenței

Așadar, se rezolvă sau nu ceva prin asemenea practici? Este foarte greu să identificăm reacții transparente, pozitive la o problemă de o asemenea natură și amploare. Consecința însă este evidentă: deschiderea unei noi serii de dezbateri și luarea unor măsuri mai drastice din partea securității instituțiilor de artă. Dar dacă intrăm în miezul artei contemporane, nu putem ignora implicarea artiștilor, prin lucrări complexe, născute din cercetări ample, care discută tocmai despre încălzire globală, poluare, extincție.

Toate acestea ar merita un articol dedicat (și cu atît mai interesant axat pe arta românească), iar pentru mine e suficient să mă gîndesc acum la Veneția cea invadată de vase enorme de croazieră (și întreaga discuție în jurul acestora și a interzicerii lor în centrul istoric) și Bienala de la Veneția, cu întreaga sa agendă politică, o bienală din care nu lipsesc niciodată proiectele artistice critice, dar nu sînt absenți nici marii finanțatori care o fac posibilă.

> *„Vor vedea copiii mei vreodată un Klimt fără să-l privească printr-un geam de protecție?“*

Și tot la Veneția, în paralel cu Bienala, am fost în 2019 martora, dar una implicată, a unei lucrări de realitate virtuală semnată Marina Abramovic, *„Rising“*. O lucrare despre schimbări climatice, despre efectele dezastruoase ale creșterii nivelului mării, care te punea în fața unei dileme de ordin etic: artista, aflată într-un rezervor de sticlă care se umple sub ochii tăi, îți cere să alegi – o salvezi de la înec sau o lași să moară? Altfel spus, te angajezi să fii responsabil de gesturile tale sau nu? E năucitor efectul asupra privitorului al acestei imersiuni și chiar produce un început de schimbare în tine, la nivel de individ.

Dar dacă privim și mai departe, în aceeași schemă artă-violență, sînt toți acei artiști care acționează în zonele marcate în grade mai mari sau mai mici de violență și pericol: război, corupție și sărăcie extremă. Toate acele locuri în care nu îți imaginezi că arta își poate găsi vreun loc, că poate schimba sau salva ceva, în sens invers față de cele expuse mai sus: în spațiul nesigur (opus celui sigur al muzeului), fragil, plasarea gestului artistic al blîndeții și al grijii.

Artistul elvețian Thomas Hirschhorn crea în 2004, în zona Landy din Aubervilliers, la nord-est de Paris, un muzeu temporar, Musée Précaire Albinet. A reușit să aducă la periferie importante lucrări de artă ale secolului XX, cu sprijinul Centrului Pompidou și al Fondului Național de Artă Contemporană. A construit discursuri și un context în jurul lui Duchamp, Malevici, Mondrian, Dalí, Beuys, Warhol, Le Corbusier, Léger, a implicat și a retribuit locuitori ai periferiei, conștient fiind că aceștia nu vor avea acces la muzeele de artă pariziene. A dus arta, fără teama punerii ei în pericol, de la centru la periferie, în comunitate, într-o credință oarbă în forța artei de a schimba, pentru că, declară Hirschhorn, „doar arta poate dobîndi o importanță reală și un sens politic“.

Controversatul Banksy a confirmat că el se află în spatele celor șapte lucrări care au apărut în diferite locuri din Ucraina. E dureros să privești cum colțuri distruse de bombardamente, răni deschise, primesc acum grația unor desene alb-negru. Artistul se sprijină, la propriu, pe rămășițele războiului: portretizează o femeie cu mască de gaz și extinctor într-o mînă care pare că stă în picioare pe un scaun abandonat, real, pe o stradă în apropierea aeroportului Antonov. În Irpin, o gimnastă cu panglică evoluează, cu un picior în aer și cu celălalt sprijinit pe o o altă urmă a războiului, o gaură într-un zid. Arta vine în completare, ca o salvare a unui peisaj dezolant, pentru a transmite un mesaj de pace.

Dar tot un mesaj de pace e și acela al activiștilor, tot un mesaj în slujba planetei, chiar dacă mecanismul este unul invers. Frumosul anulat pentru o clipă de un gest violent și frumosul născut, într-o clipă, din rămășițele tocmai ale violenței. La urma urmei, armele artiștilor și ale activiștilor sînt aceleași, iar salvarea se află în mîinile și în conștiința noastră.

***Daria Ghiu** este critic de artă.*

Cristina ILIESCU

Rasismul ca reacție a publicului cinefil

Rețeta de casting tradițională hollywoodiană a ridicat dileme, a provocat scandaluri, conflicte etice și morale atunci cînd vine vorba de distribuția actorilor care aparțin minorităților rasiale, etnice și culturale în filme.

Media industriei de film americane a promovat istoric actori albi care se încadrează, prin brand-ul personal și aspecte ale identității lor, în normele culturale și de frumusețe eurocentrice și heterosexual-patriarhale, lăsînd actorilor afroamericani, laolaltă cu actorii nativ-americani și cu origini asiatice, o paletă restrînsă de roluri înrădăcinate în stereotipuri rasiale: sălbaticul magic (Uncle Remus în *Songs of the South,* regia Wilfred Jackson & Harve Foster, 1946), servitoarea (Belulah în *Pe aripile vîntului,* regia Victor Fleming, 1940), *the angry black woman*, *the black best friend* etc. Deși, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, cu atît mai mult în primele decenii ale Hollywood-ului, un actor afro-american putea fi distribuit, înainte de toate, în roluri de figurație.

Cert este că, în ultimii ani, *mainstream*-ul hollywoodian traversează o încercare de emancipare, prin care vrea să se dezică de vechile obiceiuri. *Remake*-uri ale unor filme care au reprezentat un succes la vremea lor și filme care readuc la viață francize faimoase sînt semne ale unei industrii aflate într-un impas creativ al capitalismului tîrziu. Iar una dintre noutățile pe care aceste filme le propun este să distribuie actori care aparțin diverselor categorii minoritare în roluri principale ori în roluri care se abat de la rețeta tradițională de casting.

De ce? Fiindcă mișcări activiste precum #BLM, #OscarsSoWhite, #metoo încep să își atingă, finalmente, parte din scop, fiindcă oamenii din industrie și sindicate o cer, fiindcă rețeta hollywoodiană e pur și simplu nedreaptă și ar trebui schimbată, dar și fiindcă, odată absorbite în sfera *mainstream*-ului, mișcările politice mai sus numite au căpătat puterea economică a unui trend și au putut fi, deci, capitalizate de marile corporații, după nemuritorul (sau...?) model al capitalismului american.

Apar varii pusee de rasism care explodează, murdărind un context, un film sau o distribuție.

Astfel, studiourile au putut obține profit împingînd la înaintare actori care aparțin minorităților pe care le-au marginalizat atîta vreme, căci aceștia reprezintă, deodată, o alegere profitabilă de casting.

Iată că, în tandem cu aceste schimbări, apar varii pusee de rasism care explodează, murdărind un context, un film sau o distribuție. Ceea ce nu este deloc surprinzător – avînd în vedere apariția a tot felul de mișcări neo-fasciste și hipernaționaliste la nivel mondial –, însă este incriminabil fără echivoc.

Pentru o mai bună înțelegere a contextului din jurul acestor reacții, dar și a motivațiilor de a aduce o schimbare, propun cîte o scurtă analiză în jurul a trei filme care au apărut anul trecut sau vor ieși pe parcursul primei jumătăți a acestui an.

Lordul inelelor: inelele puterii (regia Wayne Yip, J.A. Bayona, Charlotte Brändström, 2022). Seria a fost distribuită pe platforma de *streaming* Amazon începînd cu septembrie 2022, iar distribuirea unor actori afro-americani și de origine asiatică a stîrnit reacții de nemulțumire din partea unor fani ai francizei. Acuzele gravitează în jurul ideii că a include actori aparținînd unor minorități rasiale sau culturale în Middle Earth este împotriva modelului după care Tolkien a gîndit lumea din romane și că reprezintă o încercare de incluziune forțată.

Dar speciile și rasele „bune“ din Middle Earth își trag inspirația din cultura europeană, în special cea nord-vestică, iar rasele „rele“ sînt bazate pe stereotipuri orientaliste. Ceea ce nu prezintă nici pe departe o viziune progresistă, însă înseamnă, cel puțin, că lista de personaje nu este în totalitate alcătuită din albi. Franciza a adunat în rîndurile fanilor săi și indivizi asociați cu mișcări neo-fasciste. Ba, chiar în anii ’70, cărțile au generat un val de entuziasm venit din partea simpatizanților fascismului italian. De-a lungul timpului, Tolkien s-a poziționat împotriva nazismului, cînd l-a numit pe Hitler *„ruddy little ignoramus“*.

Mica sirenă (regia Rob Marshall, 2023). În octombrie 2022, trailer-ul filmului a fost distribuit pe YouTube, moment în care au apărut lamentări precum: în versiunea animată originală, Ariel are pielea albă și părul roșu, deci este greșit ca actrița care joacă rolul în *live-action* să fie afro-americană, iar Hans Christian Andersen a trăit în Danemarca, unde originari sînt europenii, nu afro-americanii, deci se presupune că el și-a imaginat protagonista basmului ca fiind albă. Alți fani s-au plîns de faptul că o Ariel afroamericană le alterează viziunea inițială despre film, scoțînd la înaintare nostalgia legată de copilărie.

Dar în versiunea animată originală, acțiunea filmului are loc, după cum se poate intui din coloana sonoră care împrumută influențe de reggae, jazz etc. și din peisajul în care se desfășoară povestea lui Ariel, într-unul dintre statele din sudul Statelor Unite. O Ariel afro-americană este, deci, mai bine ancorată în universul propus de film. Iar faptul că prințul rămîne alb și în *live-action* reiterează miza filmului, căci așa cum cei doi sînt despărțiți de oceanul dintre ei, îi desparte și faptul că aparțin de rase și culturi diferite.

Black Panther: Wakanda pentru totdeauna (regia Ryan Coogler, 2022). Deși a fost primit bine prin felul în care a reprezentat minoritățile rasiale și lăudat pentru alegerile de casting în Statele Unite, în Mexic a fost criticat, dat fiind faptul că cei cu pielea deschisă la culoare nu au fost reprezentați în film, ci doar actorii cu trăsături native.

Dar colorismul a afectat generații întregi de actori afro-americani și aparținînd altor minorități rasiale. Preferat unui actor cu trăsături afroamericane ori nativ-americane obișnuia să fie întotdeauna un actor cu trăsături eurocentrice. Motiv pentru care, cu cît pielea era mai închisă, nasul mai lat, buzele mai pline, cu atît șansele să fii distribuit în roluri – în special în afara stereotipurilor menționate la începutul textului – scădeau dramatic. Așadar, numai pentru că într-un film nu sînt majoritari actorii albi, nu înseamnă că aceștia sînt – sau pot fi vreodată – discriminați, dat fiind faptul că o majoritate care beneficiază de acest tip de privilegiu nu poate fi discriminată în favoarea unei minorități.

***Cristina Iliescu** este regizoare de film.*

Salman RUSHDIE

Curaj

În aceste vremuri confuze, ne vine mai ușor să admirăm curajul fizic decît pe cel moral, curajul vieții intelectuale sau al personalităților publice... În zilele noastre, curajul politic e aproape întotdeauna ambiguu. Și mai ciudat e că am devenit suspicioși față de cei care iau atitudine față de abuzurile de putere sau dogmatism.

N-a fost întotdeauna așa. Scriitorii și intelectualii care s-au opus comunismului – Aleksandr Soljenițîn, Andrei Saharov, Anna Ahmatova, Nadejda Mandelștam și ceilalți – au fost apreciați pe scară largă pentru gesturile lor. Literatura în samizdat, diseminată de rețele subterane fragile, a fost apreciată pentru că spunea adevărul și denunța minciunile oficiale ale statului sovietic. Poetul Osip Mandelștam a fost foarte admirat pentru „Epigrama pentru Stalin“ scrisă în 1933, în care l-a descris pe temutul lider fără teamă, transformîndu-i mustața în „gîndaci“ și adăugînd: „Și-i lucesc a năpastă carîmbii“. A fost o poezie curajoasă, care a dus la arestarea lui Mandelștam, apoi la moartea lui într-un lagăr de muncă sovietic.

Acuzațiile de „subversiune“ aduse lui Liu Xiaobo și de presupusă evaziune fiscală aduse lui Ai Weiwei sînt încercări deliberate de a ascunde publicului curajul lor și de a-i prezenta în schimb ca pe niște infractori. Dar nu e în nici un caz doar o problemă chinezească. Influența Bisericii Ortodoxe Ruse e atît de mare încît membrele formației Pussy Riot ajunse la închisoare sînt percepute peste tot în Rusia ca niște scandalagioaice imorale după celebrul lor protest pe proprietatea bisericii. Mesajul pe care încercau să-l exprime – conducerea Bisericii Ortodoxe e mult prea apropiată de Putin ca să nu nască îngrijorări – n-a ajuns la numeroșii lor detractori, iar gestul lor nu e considerat curajos, ci deplasat.

În 2006, scriitorul italian Roberto Saviano a publicat *Gomorra*, o expunere detaliată a modului în care funcționează Camorra, „Mafia“ din Napoli. Din acel moment, autorul e în pericol de moarte, dar a continuat să lucreze în ciuda privațiunilor îngrozitoare și a riscurilor din viața de zi cu zi. Saviano a primit nenumărate laude pentru asta, dar așa cum el însuși observă, unele cercuri ale puterii italiene fac eforturi susținute pentru a-l discredita. Silvio Berlusconi l-a dezavuat pe cînd era încă prim-ministru și mulți alți miniștri și comentatori l-au acuzat de lipsă de patriotism. Nici măcar Saviano nu e imun la noul antieroism. Un politician de dreapta, fostul ministru de interne Matteo Salvini, l-a atacat în mod repetat...

Scriitorii și intelectualii Iluminismului francez au contestat și ei ortodoxismul religios din epoca respectivă, creînd astfel conceptul modern de gîndire liberă. Îi considerăm pe Voltaire, Diderot, Rousseau și ceilalți niște eroi intelectuali. Din păcate, în lumea musulmană puțini ar spune același lucru... Iar această idee nouă – că scriitorii, academicienii și artiștii care se ridică împotriva ortodoxismului sau a bigotismului se fac vinovați de tulburarea spiritelor – se răspîndește rapid chiar și în țări ca India, care pe vremuri se făleau cu libertățile lor.

Recent, marele maestru al picturii indiene M.F. Husain a fost nevoit să plece în exil, unde a și murit, pentru că o pictase pe zeița hindusă Sarasvati nud (chiar dacă la orice examinare, oricît de superficială, a sculpturilor străvechi cu Sarasvati, se observă că zeița e de multe ori tot dezbrăcată, chiar dacă e împodobită cu bijuterii și ornamente). *Such a Long Journey,* mult lăudatul roman al lui Rohinton Mistry, a fost scos din planul de învățămînt al Universității din Bombay după ce mai mulți extremiști locali i-au criticat conținutul. La Festivalul Literar din Jaipur, universitarul Ashis Nandy a fost atacat pentru opiniile sale neortodoxe despre corupția castelor inferioare. Filmul lui Kamal Haasan Vishwaroopam a fost cenzurat din cauza obiecțiilor aduse de musulmani.

Și în toate aceste cazuri, poziția oficială – susținută de mulți comentatori, ca și de un segment substanțial al opiniei publice – a fost, în esență, că artiștii și universitarii s-au băgat singuri în bucluc.

Nici America nu e imună la această tendință... Ia noi, cei care credem în dreptul artiștilor, intelectualilor și al cetățenilor obișnuiți indignați de a forța granițele, de a risca și, uneori, de a schimba perspectiva asupra lumii, sîntem sub asediu. Nu ne rămîne decît să continuăm să susținem importanța acestui fel de curaj și să încercăm să ne asigurăm că acești oameni persecutați – Ai Weiwei, Pussy Riot, Roberto Saviano, Hamza Kashgari și mulți alții – sînt văzuți așa cum sînt: bărbați și femei care luptă în prima linie pentru libertate. Cum facem asta? Semnăm petițiile împotriva persecuțiilor, participăm la proteste. Ne exprimăm. Orice fărîmă contează.

(din volumul Limbaje ale adevărului,
traducere de Iulia Gorzo,
Editura Polirom, 2022)

Radu VANCU

Cuvintele, mai puternice decît dictatorii

Atacul din 12 august 2022 în urma căruia Salman Rushdie și-a pierdut un ochi și controlul asupra unei mîini nu e numai expresia urii personale a atacatorului. După propria mărturisire, Hadi Matar, tînărul de 24 ani care l-a înjunghiat de peste douăzeci de ori în ochi, în gît și în piept, nu citise *Versetele satanice* – și, de fapt, n-a citit nimic din Rushdie. Pentru el, persoana lui Rushdie era complet indiferentă, însă scrisul lui Rushdie iritase o autoritate care, pentru Matar, era mai presus decît toți oamenii. Astfel încît, pentru Matar, nu conta în mod obiectiv ceea ce scrisese Rushdie – sau, altfel spus, conta la fel de puțin pe cît conta persoana lui Rushdie ca atare. De aceea nici nu se obosise să citească textul damnat. Ceea ce conta cu adevărat era că autoritatea supra-umană decisese că acel om trebuia eliminat. Iar Matar simțea că face un gest etic servind dorința acelei autorități supra-umane care ura oamenii.

La Congresul Centenar PEN de anul trecut, cineva i-a pus lui Salman Rushdie următoarea întrebare, care atunci putea să pară formulată cam confruntațional, dar acum, avînd în vedere atacul lui Hadi Matar făcut în numele acelei autorități supra-umane, pare mai degrabă o premoniție tulburătoare: „De ce politicul vede în scriitor un inamic?“. Rushdie a răspuns oferind următoarea explicație: atît guvernele, cît și scriitorii vor să controleze narațiunile – prin urmare, politicianul și scriitorul sînt în mod natural inamici. Ascultîndu-l pe Rushdie, mi-am dat seama că și noi, scriitorii, și ei, politicienii, ne investim integral resursele în producerea și controlarea poveștilor: ei pentru a construi realitatea și pentru a o controla, noi pentru a reprezenta realitatea și a o depăși. Nu sînt sigur că asta ne face inamici naturali, cum crede Rushdie (fiindcă, în fond, scopurile narațiunilor noastre sînt diferite), dar e cert că generează o anumită tensiune naturală între aceste două specii, o tensiune care se descarcă întotdeauna atunci cînd politicul devine agresiv, cînd abuzează realitatea și umanul conținut în ea.

Dacă poezia e cu adevărat atenție la celălalt, atunci ea e implicit o formă de civism – fie că își propune asta, fie că nu. Există poeme scrise fără intenție civică, dar care ajung – în împrejurări extraordinare – să vorbească și o limbă politică, adăugîndu-se la aceea cu care credea poetul că o înzestrase. (Iar idealul oricărui poet ăsta ar trebui să fie: ca poemul lui să conțină, de fapt, cît mai multe limbi.) Îmi vine în minte, de exemplu, „Requiemul“ Annei Ahmatova, scris de ea la început fără intenție politică, dar intrat în conștiința publică drept un extraordinar poem al rezistenței în fața terorii publice, și nu doar a morții individuale.

Dacă e adevărat ce spune Max Weber, că o națiune e o comunitate de memorie și de sentiment, atunci poetul e partea verbală a acestei comunități. El poate, prin natura meseriei lui, să dea acestei comunități de memorie o voce, să îi dea și o extensie verbală. Cuvintele lui pot construi un patrimoniu comun de memorie și de sentiment. E irelevant dacă el numește asta poezie sau civism: e tot ce ar putea face mai bun cu cuvintele, oricum. Și tocmai asta îl face periculos în ochii politicianului: faptul că articulează o narațiune despre acest patrimoniu comun – asupra căruia politicianul are nevoie să dețină control deplin. Și tocmai de aceea unele autorități politice decid eliminarea omului care scrie.

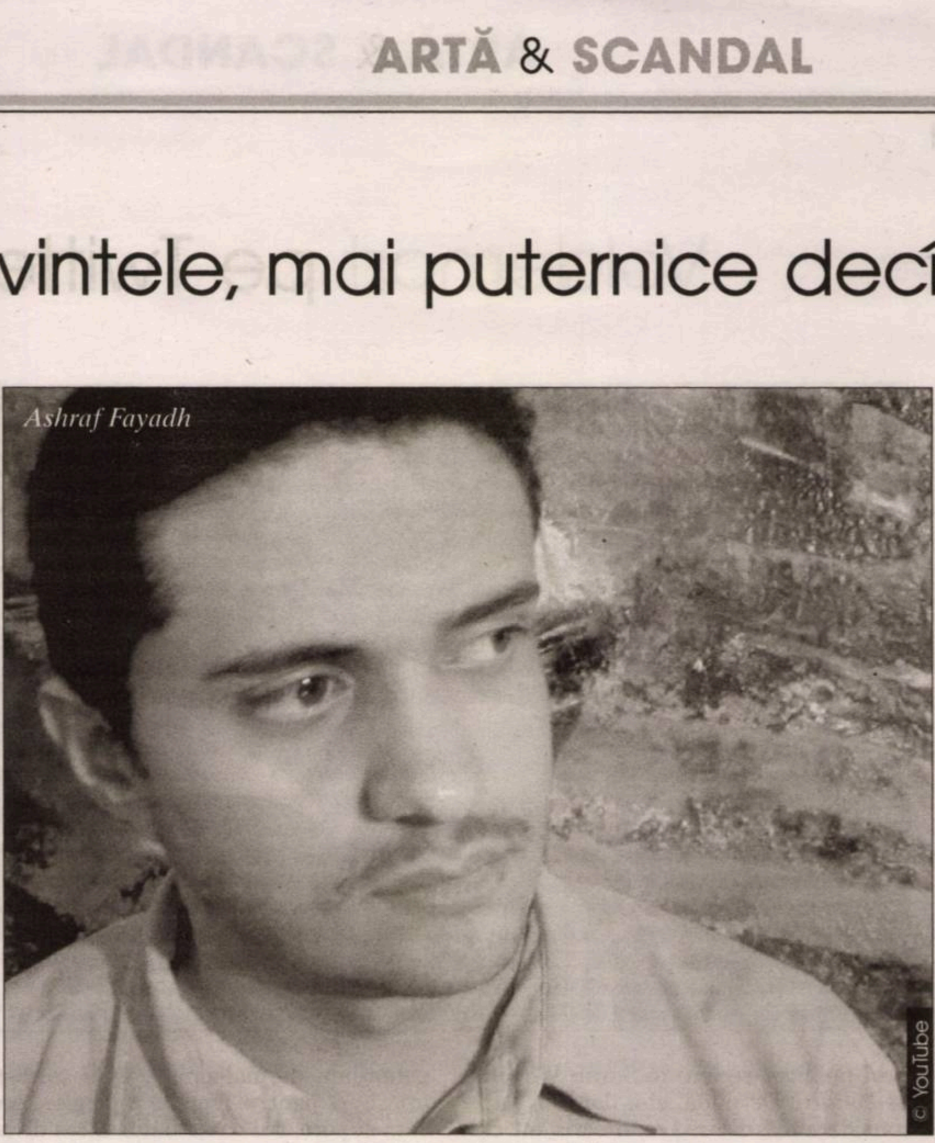
Ashraf Fayadh

© YouTube

În anii de cînd fac parte din PEN România am văzut multe astfel de cazuri în care o autoritate supra-umană decide împotriva omului. În care guverne sau teocrații decid că un om trebuie eliminat pentru ceea ce a scris într-un articol sau într-o carte. Primul caz cutremurător (în experiența mea privitoare la PEN România) a fost cel al poetului palestinian Ashraf Fayadh: în august 2013, un tip cu care se certase într-o cafenea din Abha, un orășel din sudul Arabiei Saudite, îl denunțase pentru că în 2011 ar fi proferat insulte la adresa religiei musulmane – la care se adăugase apoi acuzația că ar fi întreținut „relații imorale cu femei ale căror fotografii le deținea în telefon“. La proces, martorii din cafenea negaseră că l-ar fi auzit pe Fayadh făcînd asta; cît despre „relațiile imorale“, era vorba despre o fotografie alături de o femeie la o expoziție în Jeddah (evident, și Fayadh, și femeia erau îmbrăcați). Iar cartea de poezie a lui Fayadh, *Instrucțiuni interioare*, nu era cîtuși de puțin polemică la adresa islamului: conținea poeme de dragoste. În pofida tuturor probelor, Fayadh a fost condamnat la moarte în 2014. Tatăl lui, aflînd sentința, a făcut un atac cerebral și a murit, lui Fayadh fiindu-i interzis să participe la înmormîntare. Fayadh a scris, după o vreme, un poem în care vorbește despre moartea tatălui său: „L-am văzut pe tata ultima dată printr-o sticlă groasă / după care a plecat, pentru totdeauna. / Din cauza mea, s-o zicem. / Să zicem că din cauză că nu putea suporta gîndul / că aș muri înaintea lui. / Tata a plecat și a lăsat moartea să mă asedieze / fără ca ea să mă mai sperie suficient. / De ce ne sperie de moarte moartea?“.

Cazul încă se judeca în 2016. Autoritățile saudite nu se gîndiseră nici o clipă că acest tînăr scriitor palestinian aflat în refugiu, fără prea multe conexiuni politice sau instituționale, din care voiau să scoată un exemplu pentru eventualii scriitori saudiți cu intenții protestatare, putea cataliza reacția unor instituții internaționale cu mare vizibilitate precum PEN International (44 din cele 150 de centre PEN, printre care și PEN România, condus de Magda Cârneci, au protestat și au construit evenimente prin care au cerut eliberarea lui Fayadh), Freedom House, Human Rights Watch, Amnesty International etc. În cele din urmă, sub presiunea organismelor internaționale, pedeapsa cu moartea a fost revocată – și comutată la opt ani de închisoare. Cărora Fayadh, al cărui caz a fost permanent monitorizat de toate aceste instituții, le-a supraviețuit, ieșind din închisoare într-o stare de sănătate bună.

Cazul lui Fayadh a fost, pentru mine, cel dintîi care mi-a arătat fără dubiu că, așa fragile cum par, cuvintele contează. Fac adesea diferența dintre viață și moarte. Dintre libertate și captivitate. Și e datoria noastră, a celor din lumi libere, să le folosim pentru a deveni vocile celor captivi. Altfel, sîntem noi înșine captivi.

Action for Turkey

În vremea din urmă, cazurile în care a fost nevoie cel mai frecvent de intervenția PEN au avut drept obiect scriitori și jurnaliști turci, cel mai adesea, de etnie kurdă. La începutul anului, poetei Meral Șimșek i s-a ridicat dreptul de a călători și a fost judecată pentru că, într-o antologie intitulată *Kurdistan +100*, publicase un text în care-și imagina cum va arăta o țară pe care s-o poată numi „a ei“ în 2046. Respectivul text constituia, în ochii autorităților turce, proba apartenenței lui Meral Șimșek la o organizație teroristă, acuzație pentru care procurorul de caz cerea 15 ani de închisoare. PEN International, în cadrul căruia există o secțiune numită *Action for Turkey* (din care PEN România face parte), a organizat un amplu protest internațional, iar în cele din urmă acuzațiile împotriva lui Meral Șimșek au fost retrase și i s-a redat dreptul de a călători.

La sfîrșitul lui noiembrie 2022, a fost eliberat din închisoare poetul și jurnalistul turc de etnie kurdă Nedim Türfent, a cărui culpă fusese munca în redacția organismului de presă kurd DIHA, acum închis. Capul de acuzare cel mai important îl constituia un articol intitulat „Acum veți vedea puterea turcilor“, care prezenta critic comportamentul poliției și al autorităților turce. În 2018, Türfent fusese condamnat la 8 ani și 9 luni de închisoare pentru acel articol, dar, în urma protestelor PEN International și ale altor instituții internaționale, a fost eliberat după patru ani, la sfîrșitul lui noiembrie 2022.

În fine, odată cu Congresul Centenar de anul trecut, noul președinte al PEN International este Burhan Sönmez. Tradus în peste patruzeci de limbi, Sönmez este și un activist pentru drepturile omului: încă din anii 1980, din studenție, a fost arestat și maltratat în centrul de tortură turc de la Gayrettepe, fiindcă organizase proteste pentru drepturile omului în vremuri de lege marțială. Devenit avocat specializat în cazuri privind încălcarea drepturilor omului în Turcia, a fost forțat să se exileze în Marea Britanie. Dat fiind că știe pe propria lui piele ce înseamnă detenția și tortura, Sönmez e implicat personal în încercările de salvare din detenție sau de la condamnări abuzive ale scriitorilor și jurnaliștilor care, precum în cazurile Rushdie sau Șimșek sau Türfent (sau Sönmez însuși), au iritat prin textele lor autorități supra-umane, care au decis eliminarea fizică a omului care scrie.

Pentru mine, PEN e libertatea scrisului devenită instituție. Mă regăsesc complet în acea frază a lui Asli Erdogan: „Libertatea e un cuvînt care refuză să tacă“. PEN e suma cuvintelor care refuză să tacă și care, astfel, salvează în modul cel mai concret oamenii de la moarte. Modul lui Joyce de a înțelege istoria ca pe un coșmar din care nu reușim să ne trezim e mai mult decît o metaforă literară. Nu ne aflăm, ca acum o sută de ani, la capătul unui război mondial, ci asistăm la un război care poate fi declanșatorul unui al treilea, de o amploare și de o forță distructivă care ar putea fi fatale umanității în întregimea ei. Istoria e un coșmar din care nu ne trezim și nici nu învățăm.

În pofida istoriei anti-umane a ultimului secol, centrele PEN nu au abdicat de la misiunea lor umanistă, nu și-au pierdut încrederea în valorile umane, și în uman în genere. Am văzut dinăuntru, în cei șapte ani de cînd fac parte din PEN România, cum arată această luptă continuă în favoarea scriitorilor și jurnaliștilor condamnați abuziv în regimuri politice iliberale sau dictatoriale. Am văzut cum cuvintele noastre, ale scriitorilor, pot determina dictatori să retragă condamnări la moarte. Cum cuvintele pot transmuta pedepse fizice (sute de lovituri de bici, de pildă, suficiente pentru a omorî pe cel condamnat) în sentințe tot nedrepte, dar care cel puțin lasă în viață condamnatul. Cum aceleași cuvinte pot elibera oameni din închisoare.

Asta cred că e lecția cea mai importantă învățată în ultimul secol: cuvintele contează. Fragile și imateriale, sînt uneori mai puternice decît dictatorii. Lipsite de orice forță fizică, pot intimida imperii. Așa cum spunea Salman Rushdie la Congresul Centenar al PEN International, politicianul simte în mod natural în scriitor un inamic, fiindcă amîndoi încearcă să controleze narațiunea. Și, fiindcă scriitorul se pricepe totuși la cuvinte mai bine decît politicianul, cuvintele noastre ies cel mai adesea învingătoare. Adevărul lor prevalează asupra adevărului dictatorilor. Fiindcă adevărul cuvintelor noastre vorbește despre libertate, pe cînd adevărul cuvintelor dictatorilor vorbește despre frică.

***Radu Vancu** este scriitor. Ultima carte publicată:* Răul. Jurnal 2016-2020, *Editura Humanitas, 2021.*

Radu USZKAI

Voldemort pe Twitter?

Cînd romanul *Harry Potter și piatra filozofală* a fost publicat în 1997 aveam zece ani. Dacă ar fi să dau crezare unui articol citit recent pe un forum de specialitate întreținut de fani și fane (revistele academice de sociologie nu par a fi neapărat o sursă bună de informare pe tema aceasta), faptul că m-am născut în 1987 îmi permite să spun că fac parte din „generația Harry Potter“, deoarece în 1997 personajul Harry Potter era doar cu un an mai mare decît mine.

Avantajul demografic pe care îl am în fața altora de a putea clama apartenența la acest grup select nu a fost însă fructificat pentru că, atunci cînd am luat contact cu universul creat de J.K. Rowling (eram deja în liceu cînd a ieșit primul film), impresia creată era aceea a unei simple povești pentru copii. A trebuit să treacă destul de mult timp, cam pînă pe la vîrsta la care oamenii încep să aibă copii sau măcar un credit la bancă, și să beneficiez de un context social favorabil în care să înțeleg că, de fapt, J.K. Rowling nu este chiar un soi de Pavel Coruț pentru tînăra generație, ci o scriitoare a cărei complexitate literară am subestimat-o într-un mod regretabil.

Cine vorbește însă în prezent despre J.K. Rowling nu o mai face neapărat pentru că are un interes privitor la regulile unui sport precum vîj-haț (nu știu cine a propus această formulă ca traducere pentru *„quidditch“*, dar nu cred că avea foarte mult spațiu lingvistic de manevră). Sigur, oamenii din „generația Harry Potter“ încă urmăresc ce scrie autoarea scoțiană, dar accentul cade, mai degrabă, pe postările și comentariile ei pe Twitter ori pe blog-ul personal. Iar unele dintre opiniile sale au reușit să inflameze spiritele atît de mult, încît nu puțini au fost cei care au comparat-o cu Lordul Voldemort, principalul antagonist și întruchiparea răului din propriul univers fictional.

J.K. Rowling, monstru moral?

Într-un celebru articol din anii ’80, filosoafa americană Susan Wolf spunea că nu știe sigur dacă în lume chiar există sfinți morali, dar că se bucură știind că în mod cert nu se numără printre aceștia. Pentru Wolf, perfecțiunea morală (dacă este înțeleasă ca sanctitate) nu ar avea cum să constituie un ideal dezirabil al modului în care am defini o viață bună.

A fi cea mai bună persoană posibilă în orice situație (lăsînd deoparte măsura în care acest ideal chiar e tangibil) este un criteriu mult prea exigent deoarece una dintre implicații ar fi, spre exemplu, că timpul pe care l-am petrece exersînd un hobby ar presupune, de fapt, un important cost moral de oportunitate: dacă alocăm timp pentru a deveni pictori mai buni ori dacă ne străduim să învățăm germană, ratăm șansa de a ne dedica aceste momente unui ONG care se ocupă de o cauză nobilă. Nu în ultimul rînd, banii pe care i-am irosi pe un șevalet nou sau pe o aplicație care promite că ne învață o limbă străină în cîteva luni ar fi mai bine cheltuiți hrănindu-i pe nevoiași decît investiți într-un asemenea mod frivol.

Probabil că puțini oameni ar considera-o pe J.K. Rowling un asemenea sfînt moral, chiar dacă am avea puterea să oprim timpul în anul 2018. Pentru mulți însă, pînă în fatidicul 2018, scriitoarea scoțiană nu era departe de acest statut, iar motivele sînt inventariate într-un articol publicat recent de Sarah Wheaton în *Politico*. De pildă, și-a donat o parte considerabilă din avere, a scris un editorial în care anunța că se bucură să plătească taxe pentru că astfel contribuie la statul britanic al bunăstării și a fost o susținătoare ferventă a Partidului Laburist. Nu în ultimul rînd, mai multe comentarii privitoare la fundalul personalității unor personaje de-ale sale din universul Harry Potter au fost văzute drept dovezi ale agendei sale incluzive, indiferent că ar fi vorba despre identitatea sexuală sau etnică a acestora.

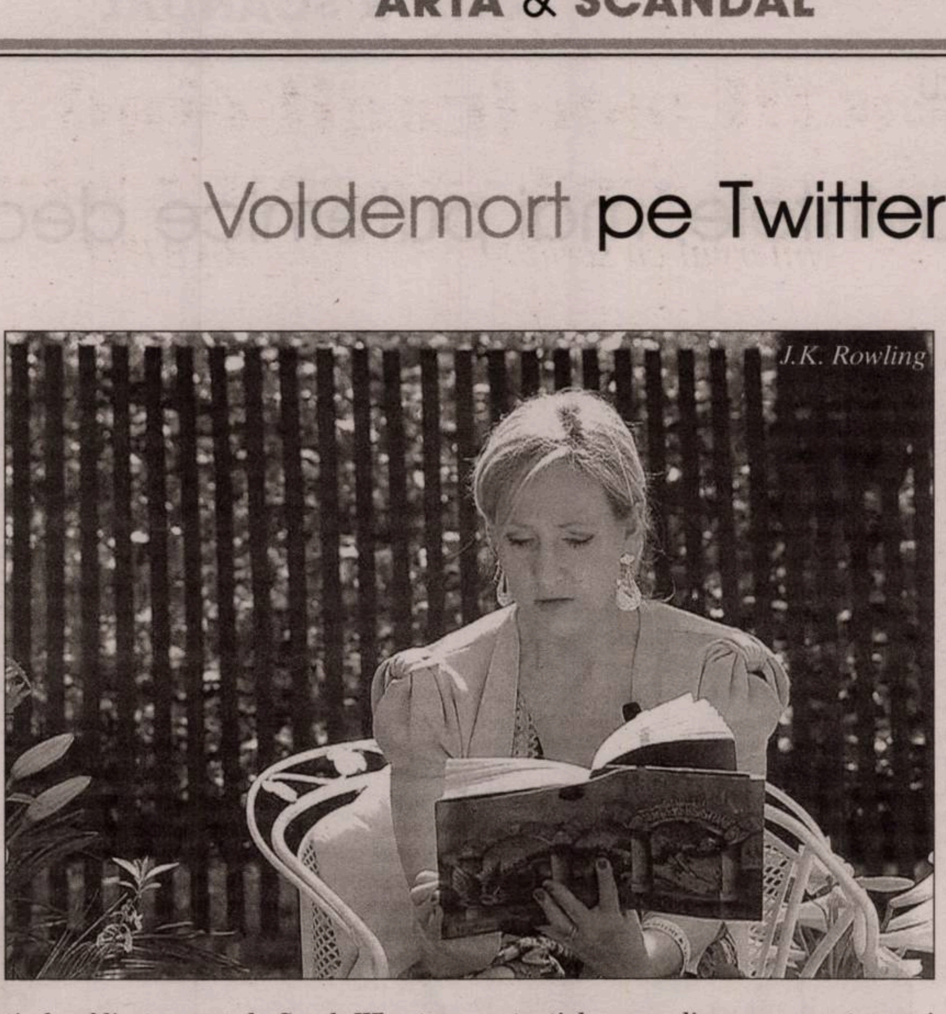

J.K. Rowling

Ambiguitatea privitoare la sanctitatea ei morală a lăsat însă locul unei certitudini în opinia multora dintre foștii săi fani ca urmare a unui *like* pe care J.K. Rowling l-a dat în anul 2018 unui *tweet* pe care multe persoane l-au catalogat (corect, aș spune eu) drept transfob. Imaginea ei de monstru moral s-a cristalizat însă de-abia spre sfîrșitul anului 2019.

Dacă pentru acel *like* Rowling a invocat mai multe scuze, accentuînd natura accidentală a aprecierii, ulterior aceasta s-a implicat cît se poate de activ în dezbaterea privitoare la relația dintre sexul biologic, genul și problema tranziționării (cu precădere a identificării persoanelor cu organe genitale masculine în femei) atunci cînd i-a luat public apărarea pe Twitter unei angajate a unui *think-tank* care și-a pierdut locul de muncă după ce a afirmat, printre altele, că „un bărbat nu poate să devină o femeie“. Pe lîngă comparația cu personajele negative din universul pe care chiar ea l-a creat, postarea i-a adus imediat și apelativul de TERF (acronimul pentru „trans-exclusionary radical feminist“ / „feministă radicală care exclude persoanele trans“) și o serie de apelative care nu pot fi reproduse în acest articol, chiar dacă acceptăm distincția din filosofia limbajului dintre utilizarea și menționarea unor cuvinte.

Punctul culminant a fost atins însă deabia ca urmare a două postări de pe blogul personal care au fost semnificativ mai lungi decît ce poate permite o platformă precum Twitter, în care J.K. Rowling a criticat utilizarea unor formule precum „persoane care menstruează“ pentru femeile biologice și a dezvoltat motivele opoziției sale (sau, într-o lectură mai caritabilă, ale scepticismului) în fața activismului trans.

Pentru Rowling, una dintre consecințele neintenționate ale actualei discuții despre raportul dintre sex și gen este potențiala normalizare a unor termeni înjositori pentru femeile biologice, precum și pericolul ca actualul exces de zel să conducă la o lume în care procesul tranziționării să nu mai beneficieze de niște pași instituționali meniți să protejeze integritatea pe termen mediu și lung a celor care s-ar putea să regrete o asemenea decizie luată în tinerețe. În plus, scriitoarea scoțiană atrăgea atenția cu privire la simpla identificare a unui bărbat ca femeie drept un potențial pericol, mai ales dacă ne gîndim la spații care ar trebui concepute drept sigure pentru persoane vulnerabile, precum toaletele pentru femei. În calitate de supraviețuitoare a violenței domestice, Rowling susținea că o astfel de lume este una în care unele femei (biologice) precum ea nu se vor mai simți niciodată în siguranță.

Dacă apelativul „monstru moral“ ar fi bine să rămînă rezervat mai degrabă unor figuri precum Hitler sau Stalin, aceasta nu înseamnă că afirmațiile lui J.K. Rowling nu ridică niște probleme serioase, mai ales dacă ne uităm la argumentele ei cu ochii unui filosof antrenat la școala argumentării. Pe lîngă panta alunecoasă pe care Rowling își așază poziția, textele ei tind să ignore dimensiunea metafizică, sociologică și antropologică a discuției contemporane despre sexul biologic și genul, discuție suprapusă, de altfel, pe un întreg corpus științific în care se validează, dincolo de orice urmă de îndoială, existența disforiei de gen.

Pe de cealaltă parte, a atrage atenția asupra faptului că procesul tranziționării (mai ales dacă vorbim despre adolescenți și adolescente) ar trebui să se petreacă într-un cadru formal mai robust nu te face, cu necesitate, transfob.

O altă lecție pe care o putem extrage de aici este aceea că, atunci cînd validăm apelul la sentimente în argumentele pe care le aducem pe Twitter, nu ar trebui să ne mirăm atunci cînd altcineva o să facă același lucru încercînd să ne convingă de faptul că ne înșelăm.

Too big to cancel?

În lumea finanțelor din SUA există o expresie cu care mulți ne-am familiarizat, cel puțin în contextul Marii Recesiuni din 2008. Despre unele mari organizații bancare, cu importanță sistemică în viața economică a Americii, s-a spus că sînt *„too big to fail“* și că, de aceea, ar trebui salvate prin injecția de fonduri publice.

J.K. Rowling nu este *„too big to fail“*, dar este *„too big to cancel“*. Reacțiile virulente provocate de postările ei pe Twitter ori pe blog, precum și o campanie de „linșaj“ social în mediul online, i-au știrbit în mod vădit reputația (mai ales că și actorii din filmele seriei *Harry Potter* s-au raliat acestei mișcări), însă poziția privilegiată în care se află nu o transformă, cu necesitate, într-o victimă a ceea ce, în limba română, a fost tradus drept „cultura anulării“. Rowling continuă să scrie cărți și să fie publicată la edituri importante, filmele ale căror scenarii o au ca autoare continuă să fie produse și își menține prezența pe Twitter ori pe Facebook.

Chiar dacă scriitoarea scoțiană este *„too big to cancel“*, situația îmi pare a fi, în continuare, o dilemă morală genuină chiar și pentru un liberal moderat. Atunci cînd o persoană influentă se folosește de poziția sa privilegiată pentru a transmite un anumit mesaj, există un risc ca o parte a opiniei publice să preia în mod necritic afirmațiile acesteia.

Pe de cealaltă parte, mediul online ne-a „șlefuit“ tuturor o personalitate semnificativ mai țîfnoasă, în care orice derapaj, oricît de mic, trebuie sancționat (uneori chiar și disproporționat). Riscul major, atunci cînd credem că ar trebui să fim imuni la criticile din exterior și că putem spune orice fără vreun pericol de a fi sancționat, fie și simbolic, este că vom tinde mai des să fim lipsiți de smerenie epistemică și de empatia necesară pentru a înțelege impactul pe care cuvintele noastre l-ar putea avea la adresa unor minorități vulnerabile.

Pe de cealaltă parte, un climat în care dezacordul de bună-credință este blocat de unele teme care au statutul de tabu este unul în care, așa cum ar spune John Stuart Mill, căutarea adevărului ar deveni mai degrabă o profesiune de credință, un simplu exercițiu dogmatic. A-ți dori să trăiești într-o lume în care J.K. Rowling are dreptul să-și exprime opiniile nu este dezirabil doar pentru că a fi un absolutist pe tema libertății de exprimare este un bine în sine, ci pentru că doar într-un asemenea context ideile respective pot fi criticate și, în felul acesta, am putea fi mai aproape, dacă nu de adevăr, măcar de opinii mai bine întemeiate.

Nu în ultimul rînd, un alt beneficiu al cultivării libertății este acela că, în lipsa unui asemenea climat, vom afla mai puține lucruri despre ce cred cu adevărat oamenii din jur. Nu cred că e dezirabil să ne așteptăm de la artiști să fie întotdeauna modele morale (darămite sfinți morali), dar mă bucur cînd știu ce gîndesc despre teme pe care le consider importante. Și mă bucur că, de multă vreme, m-am decis că Roger Waters nu o să merite vreodată banii mei.

Radu Uszkai *este asistent universitar în cadrul Departamentului de Filosofie și Științe Socioumane, ASE București, și membru al Centrului de Cercetare în Etică Aplicată, Universitatea din București.*

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Consolare**

„Cum să nu fii așa fragil cînd frontierele țărilor tale au fost mereu vulnerabile?“

– interviu cu scriitoarea Adriana BABEȚI –

Acum cîțiva ani eram la Timișoara și ***Adriana Babeți*** *mi-a povestit despre acest proiect uriaș,* Dicționarul romanului central-european din secolul XX. *Atunci era încă în șantier. Acum a apărut la Editura Polirom. E munca de mulți ani a unui colectiv, e un instrument necesar pentru oricine se întreabă ce s-a scris prin partea asta de Europă.*

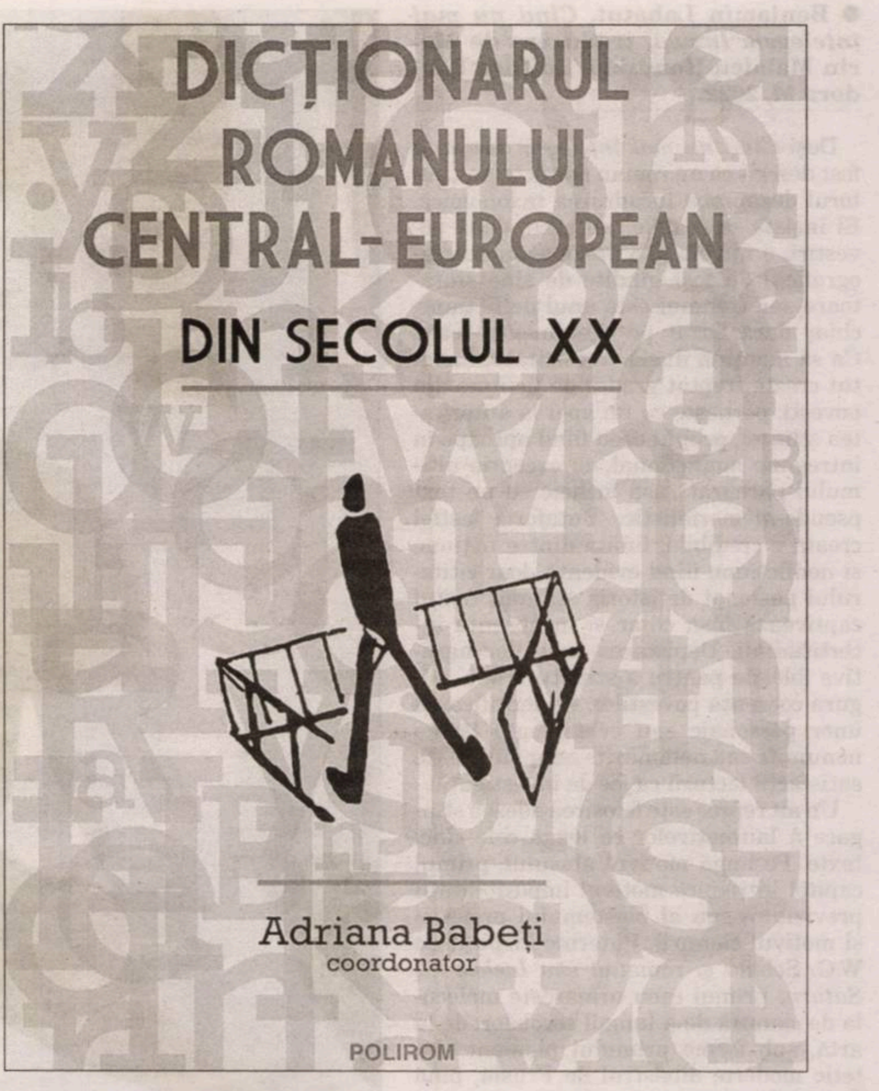

Peste 20 de ani, 79 de contributori, 256 de romane cuprinse în Dicționar *– sînt doar cîteva date ale acestui proiect uriaș, care pune literatura într-un context istoric și geografic comun. Cît de importantă e o privire a unei hărți literare de o asemenea amploare?*

Cred că e importantă măcar ca proiect deschis. Ca posibil punct de pornire într-o discuție serioasă despre relevanța hărților culturale/literare în momentul de față. Ideea acestui dicționar mi-a venit acum 30 de ani, la scurtă vreme după ce o parte din țările ieșite din comunism începuse să fie numită „Europa Centrală“, nu „Europa de Est“. Atunci, Europa Centrală făcea sens într-un fel anume. De fapt, pe parcursul secolului XX, conceptul de Europă Centrală s-a tot modificat: cînd s-a dilatat, cînd s-a chircit. Iar după 1990, în fiecare etapă în care proiectul nostru a prins contur, contextele în care se discuta despre Europa Centrală s-au tot schimbat, iar conceptul a dovedit încă o dată că are o geometrie variabilă. Dar nu numai el, ci și „harta“, realitatea pe care o acoperea. Și atunci? Ce relevanță poate avea un decupaj realizat prin intermediul unei forme literare care e romanul? Cred că are o relevanță aparte, deoarece aici, în Europa Centrală, romanul a funcționat mai mult ca oriunde ca interfață a unei istorii rele, nefaste, pline de tragism. Abia după ce am citit cîteva sute de volume ale unor autori din Europa Centrală sau legați de ea am putut decupa, împreună cu un grup de experți români și străini, „harta“. Și am finalizat, după zeci de discuții, „listele“. Deci 256 de romane scrise de 197 de autori în 14 limbi. Ele acoperă (prin tot ceea ce au în comun) hărțile posibile ale Europei Centrale din secolul XX. Evident, așa cum am căzut de acord să definim conceptul de Europa Centrală.

Se poate vorbi așadar despre un aer comun al romanului central-european al secolului XX?

Cum să nu! Altfel nici nu am fi făcut *Dicționarul.* În „Introducere“ am explicat cît am putut de clar de unde vine și cum ar putea fi descris acest *„soft“* specific al Europei Centrale (ca tip de sensibilitate, mentalitate și comportament). Sînt cîțiva invarianți (nu puțini, analizați temeinic de socio-psihologi), pe care îi putem urmări pe toată durata secolului XX. Sigur, e vorba de stereotipuri care ascund, în fapt, o mare diversitate de nuanțe. Dar oricît de mare ar fi diversitatea asta, se pot distinge totuși cîteva elemente comune: un sentiment al nesiguranței și precarității cu care e trăit prezentul și e proiectat viitorul (zic analizele lui Hofstede), ba chiar – o spune plin de tristețe Václav Havel – o mare teamă în fața trecutului care scoate mereu la iveală alți și alți demoni sau noi pagini de infern; o ambivalență structurală; o fragilitate și o insecuritate permanente; o identitate individuală și de grup aflate mereu în criză; o melancolie; un fond nevrotic; un mod ciudat de a rîde și de a plînge. Și totul pornește de la acel trecut care, în această parte a Europei, nu vrea să treacă, fie că e vorba de micile istorii, fie că e marea istorie care covîrșește memoria atîtor generații. Cum să nu fii așa fragil cînd frontierele țărilor tale au fost mereu vulnerabile, deseori retrasate, ba chiar spulberate, cînd centrii puterii s-au tot mișcat de la vest la est, cînd ai trăit mereu într-o lume pestriță, hibridă, unde s-au intersectat etnii, religii, limbi și culturi și unde contrastul dintre rural și urban, dintre un tradiționalism aprig și deschiderea cosmopolită era mai intens ca oriunde? Atunci nu e greu să vezi ce anume face ca puzderia de romane să capete un aer comun, inconfundabil. Scriitorii din Europa Centrală, părinții și bunicii lor au trăit istorii asemănătoare, imprevizibile, spasmodice. Iar toate aceste spații și timpuri istorice, cu eroii lor mai degrabă neștiuți, au fost tematizate în romane. Aici ar trebui căutată sursa cea mai puternică a asemănării romanelor, o sursă de factură cronotopică, spre a-l pomeni pe Bahtin. Dar mai apare un argument valabil: acel aer comun al romanelor derivă și din timbrul lor aparte, dintr-o amprentă stilistică. E semnul limpede că romanele acestea s-au racordat la aceleași direcții din istoria prozei occidentale în secolul XX, pe care nu le-au preluat mimetic, ci le-au metabolizat de cele mai multe ori într-un mod original. De aceea ar merita recitit volumul lui Milan Kundera, *Arta romanului*, cu toate amendamentele și nuanțările care i s-ar putea aduce.

Care au fost revelațiile în materie de scriitori și cărți pe care le-ați avut plecînd în această aventură?

Au fost în primul rînd autorii despre care auzisem doar vag sau deloc și pe care i-am citit în traducerile din franceză: cehul Ladislav Klíma, de pildă. Sau polonezul Karol Irzykowsky. Sau maghiarul Hamvas Béla. Ce cărți *Marele roman*, *Cloanța*, *Carnavalul!* Iar lui Max Sebald și capodoperei lui, *Austerlitz*, apărut în 2001, le-am dedicat o „Coda“, în încheierea *Dicționarului*, nu doar pentru că romanul începea cu A și pentru că apăruse în 2001 (semn că *Dicționarul* putea fi continuat), ci pentru că pur și simplu m-a copleșit. Așa că, sub aparența unei fișe, am scris de fapt un eseu. M-am descătușat pur și simplu din chingile impuse de stilul *Dicționarului* și, vorbind despre un singur roman, am recapitulat de fapt, ca într-o Coda muzicală, tot ce fusese compus pînă acolo. Întregul *Dicționar*, cu „Introducere“ cu tot. Iar comparatistul din mine a descoperit cu uimire, ba, uneori, chiar cu uluire, cum se țes și întrețes miile de pagini. Uneori explicit, în romanele postmoderne sau în cele care le precedă incredibil, alteori, discret.

Despre literatură e important să știm că e un organism viu și, la fel ca în natură, nici un scriitor nu e singur, vine de undeva, schimbă ceva și duce mai departe ce a citit. Ce a însemnat să puneți cap la cap aceste lumi?

O experiență unică a fost realizarea acestui puzzle. Într-un fel, s-a întîmplat ca în copilărie, cînd tremuram de nerăbdare să închei „Basme-n bucățele“. Așezam plină de zel cartonașele colorate unele lîngă altele și, cu modelul în față, le tot îmbinam. Cînd în sfîrșit apărea pagina din poveste, rămîneam minute în șir, parcă prostită de uimire, cu ochii țintă la dreptunghiul făcut din bucăți, pînă simțeam că intru în el și că trăiesc acolo, în deplină frumusețe și pace. Numai că uneori nu găseam foile-model care te scoteau la liman și îți arătau cum să aranjezi cartonașele. Atunci mă lovea panica, deoarece trebuia să mă descurc singură, fără nimic ajutător la îndemînă. Mă chinuiam mult, cu lacrimi în ochi, fără să-i dau jocului de capăt. Cuprinsă de ciudă, răvășeam cartoanele și le aruncam de-a valma într-o cutie. Apoi, după cîteva ore, mă apucam din nou de aranjat. Așa și acum, cu *Dicționarul.* Abia după ce am pus toate romanele cap la cap (în ordinea oricum arbitrară pe care mi-o dădea alfabetul) mi s-a dezvăluit imaginea unei lumi cît un continent. Findcă așa îmi părea această *altă* Europă: întinsă și nespus de frumoasă, cu munții și cîmpiile ei, cu nenumăratele rîuri și păduri, cu orașele, orășelele și satele ei pierdute cînd în pustă, cînd printre dealuri. Și am privit-o atît de intens pînă am simțit că am intrat acolo și că trăiesc în ea, pretutindeni. Deși, la sfîrșit de tot, s-a întîmplat ca în *Castelul* lui Franz Kafka, din care am scos o frază drept motto al întregului *Dicționar*. „…cu cît privea mai mult într-acolo, cu atît distingea mai puțin, cu atît mai adînc se scufunda totul în amurg.“ Așa a fost.

Dacă ați scrie romanul / epopeea acestui Dicționar, *cu ce ați începe?*

Cu imaginea fetiței Andi care stă la masă și se joacă „Basme-n bucățele“. Glumesc.

Dicționarul *pare un „balaur“ cu multe capete, de obicei oamenilor le este greu să lucreze în echipă, mereu abandonează cineva. Cum ați reușit să îi motivați și să duceți acest volum la capăt?*

Prin prietenie. Printr-un fel comun de a fi deschiși și prietenoși. Asta cred că ne-a ținut și ne ține și acum împreună pe aproape toți cei care am trudit la *Dicționar.*

Cum arată literatura română pusă în acest context?

Foarte bine arată, chiar dacă lista „românească“ de autori și romane poate stîrni discuții. Indicele de materii arată destul de clar ce anume face ca romanul nostru să se apropie și ce anume îl face diferit în raport cu literaturile învecinate. Proza autorilor români se dezvăluie din unghiuri noi și se luminează parcă altfel. Mare parte din istoriile noastre au fost și încă sînt comune, așa că e interesant de comparat cum se metamorfozează o formă artistică – romanul – în contexte asemănătoare, dar în limbi și culturi diferite.

Cred că și un extraterestru ar putea să-și facă o idee despre ce e cu literatura din această zonă a Europei dacă ar răsfoi Dicționarul. *Vă vine să credeți că există în realitate, că nu e doar o carte ficțională?*

Da, cred că e și un spațiu concret, un relief palpabil, înțesat de oameni. Spun asta pentru că am călătorit prin toate aceste țări din Europa Centrală. Dar abia **acum**, cînd stau și rememorez traseele, **înțeleg** ce am văzut.

Memoria rămîne, pînă la urmă, cea mai importantă valoare a lumii. Cărțile o depozitează. Dicționarul *acesta e o dovadă vie. E memoria unui spațiu și a unei literaturi. Ce înseamnă în istoria personală un volum de felul acesta?*

Pentru mine a fost o datorie dusă pînă la capăt. Mi-ar plăcea să spun că a fost dusă la *bun* sfîrșit, pentru că am încheiat un proiect la care m-am angajat în fața atîtor oameni. Dar și în fața mea. Pînă la urmă, a fost și o chestiune de onoare. Însă mai e ceva. *Dicționarul* e felul meu personal de a depune mărturie despre cum oameni care azi nu mai sînt au trecut prin această lume atît de ciudată, atît de ambiguă, paradis și infern deopotrivă. Lumea Europei Centrale. E și amintirea lor închisă în paginile noastre, ca o răscumpărare.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU

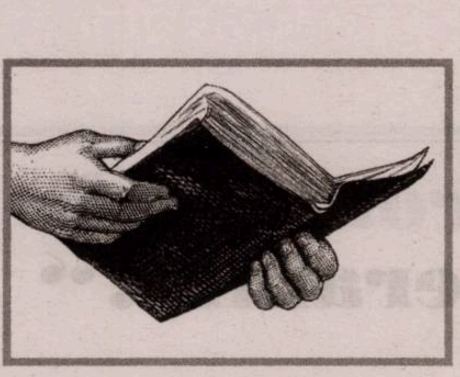

Claudia CHIRIȚĂ

pe de altă **carte**

Spre abis

● Benjamín Labatut, *Cînd nu mai înțelegem lumea*, traducere de Marin Mălaicu-Hondrari, Editura Pandora M, 2022.

Benjamín Labatut
c. wikimedia commons
BENJAMÍN LABATUT
Când nu mai înțelegem lumea
Volum nominalizat la International Booker Prize 2021 și National Book Award 2021
M
Anansi

Deși *Cînd nu mai înțelegem lumea* a fost descris ca un roman nonficțional, autorul dezaprobă încadrarea taxonomică. El insistă că textele (un eseu, două povestiri, o nuvelă și o proză semi-autobiografică) au fost gîndite de sine stătătoare, iar volumul este unul de ficțiune, chiar dacă bazat pe evenimente reale. Ca să mențină iluzia veridicității, Labatut crește treptat gradul de ficțiune din povești: pornește cu un apel la autoritatea științei, primul eseu fiind aproape în întregime nonficțional, cu excepția ultimului paragraf, însă încheie cu un text pseudo-memorialistic. Butaforia astfel creată e credibilă, limita dintre ficțiune și nonficțiune fiind evidentă doar cititorului pasionat de istoria științei. Textul captivează însă chiar și în absența incertitudinii. Depistarea soluțiilor narative folosite pentru a structura și a asigura coerența poveștilor, și identificarea unor personaje sau evenimente lăsate nenumite sau nelămurite aduc suficiente satisfacții lecturii ca joc de investigație.

Un alt reproș este folosirea adesea stîngace a laitmotivelor ce leagă cele cinci texte. Pe lîngă motivul abisului, primul capitol introduce motivul imposibilității previziunii sau al blestemului profeției și motivul cianurii. Puternic inspirat de W.G. Sebald și romanul său *Inelele lui Saturn,* primul eseu urmărește molecula de cianură de-a lungul secolelor: de la artă, sub forma primului pigment sintetic modern, albastrul de Prusia, pînă la ororile războiului, sub forma otrăvii Zyklon B folosite în lagărele holocaustului și a capsulelor de acid prusic folosite ca armă de sinucidere a șefilor celui de-al Treilea Reich. Labatut ne poartă astfel într-o cursă nebunească, sărind de la Hermann Göring la Napoleon, Alan Turing și Rasputin în doar cîteva paragrafe. Iar în cursa aceasta plină de otravă, o dată la cîteva pagini, cineva nu poate prezice viitorul: Diesbach, care a descoperit albastrul de Prusia din greșeală, în timp ce încerca să sintetizeze carminul, nu poate prezice căderea imperiului prusac, Scheele nu poate prezice nici rolul cianurii, nici toxicitatea arsenicului, Turing nu își poate prezice moartea în tinerețe, dușmanii lui Rasputin nu pot prezice imunitatea inexplicabilă a acestuia la cianură, iar Fritz Haber, complet neprevăzător, nu doar că nu poate prezice cum va salva milioane de oameni de la moarte prin extragerea azotului din aer, ori cum îi va fi ucisă familia în camerele de gazare cu propriul pesticid Zyklon, dar își imaginează îngrozit că Pămîntul va sfîrși sufocat de plante într-o înverzire teribilă cauzată de o producție excesivă de îngrășămînt. S-ar putea să fi exagerat.

Trăgînd mai departe de firul otrăvii și al previziunii, Labatut păstrează stilul eseistic și în povestirea „Singularitatea lui Schwarzschild“, însă crește doza de ficțiune și imaginează motivul profeției pe dos. Cum ar fi fost dacă Schwarzschild ar fi înțeles ce se ascundea în spatele soluției găsite de el, dacă i s-ar fi arătat sensul aparentei aberații matematice în punctul de singularitate și ar fi văzut abisul? Un posibil răspuns e ingenios sugerat de incertitudinea asupra declanșatorului pemfigusului, boala autoimună ce l-a ucis pe fizicianul și astronomul german. Principalii suspecți sînt otrăvirea cu gaz în tranșeele Primului Război Mondial și reacția corpului la slăbiciunea minții în fața atracției singularității.

În nuvela ce dă titlul cărții, meditația asupra blestemului profeției ia forma Principiului Incertitudinii al lui Heisenberg din mecanica cuantică. Pentru prima oară, balanța între ficțiune și adevăr pare să se încline invers. Acum nu ne mai putem încrede nici în detaliile biografice culese de autor, căci procesul de curatoriere a devenit lax, fiind adoptate și povești apocrife ori a căror acuratețe e imposibil de verificat. Alterarea adevărului de dragul narațiunii se manifestă și prin omiterea unor personaje cruciale pentru istoria mecanicii cuantice, care au însă o biografie plictisitoare. Să nu ne mai întrebăm așadar unde s-a pierdut Max Born cel cuminte. Sacrificat pe altarul ficțiunii. Principalul subiect al nuvelei este istoria nașterii aproape simultane a celor două viziuni asupra lumii cuantice și drumul intelectual de la contrarietatea la complementaritatea lor.

Pe scurt, Labatut ne oferă o ficționalizare a formulării Principiului Incertitudinii și a Interpretării Copenhaga.

Fără prea multe subtilități de construcție a personajelor, autorii celor două teorii, Werner Heisenberg și Erwin Schrödinger, sînt prezentați antagonic, ca prelungiri ale formulărilor mecanicii cuantice propuse de ei. Teoria lui Heisenberg este abstractă, complexă, algebrică și, fiind ruptă de tradiția fizicii clasice, neintuitivă. Dimpotrivă, formularea lui Schrödinger este elegantă, simplă, continuînd fizica clasică cu o ecuație ce permitea vizualizarea lumii subatomice, însă are o componentă a cărei interpretare pare imposibil de stabilit. Labatut reușește să prezinte clar și atractiv cele două teorii și ciocnirile ce aveau loc în interiorul comunității științifice în încercarea de a decide care dintre ele era mai potrivită. Se insistă și asupra faptului că lui Schrödinger, care citise *Bhagavad Gita*, știind deci lecția *both/and*, nu *either/or*, și care demonstrase că cele două teorii sînt echivalente, i-a fost imposibil să le accepte complementaritatea. Această încăpățînare e văzută însă cu ochi blînzi, fiind încadrată în contextul nevoii de întoarcere a matematicii la ezoterism și misticism pentru a nu pierde înțelesul lumii în procesul cunoașterii științifice.

Nuvela imaginează o epifanie prin care Schrödinger ajunge la frumoasa lui ecuație, între episoade de halucinație febrilă și coșmaruri cu Kali, zeița vidului, a cărei piele neagră nu îl lasă pe fizicianul austriac să uite de neantul ce transcende forma. Tot acest delir este înghesuit într-un decor al muntelui vrăjit, într-un sanatoriu de tratare a tuberculozei bîntuit de fantoma neînțelegerii algebrei. Fantoma este de fapt încarnarea lui Simone Weil ca domnișoara Herwig, fiica adolescentă a medicului sanatoriului. Cele două, Weil și Herwig, au în comun nu doar iubirea pentru intuiție în matematică, dar și lectura precoce a *Bhagavad Gita*, tuberculoza și, din cauza picării examenului de admitere la liceu, lecțiile particulare cu profesori supracalificați. Personajul domnișoarei Herwig e construit nu doar după chipul și asemănarea lui Weil, ci și prin manipularea informațiilor biografice culese din cărțile enumerate în secțiunea cu mulțumiri. Domnișoara Herwig se naște din contopirea unei aventuri de Crăciun a lui Schrödinger cu o fostă iubită la vila Herwig și a unei povești de *grooming* începute cîțiva ani mai tîrziu, și e împodobită cu perlele pe care fizicianul le folosea ca dopuri de urechi ca să se poată concentra mai bine.

Matematica distruge

Altminteri, nuvela poate fi citită ca o pledoarie pentru rolul delirului în descoperirea științifică, căci nu doar Schrödinger operează sub influență mistică. Louis de Broglie pare posedat cînd își formulează ipoteza dualității undă-particulă a materiei în deplină singurătate. Mitul ascetului științific este reiterat și prin izolarea lui Heisenberg la Helgoland, unde își definește formularea matriceală tot prin epifanie și halucinație. Interesant este că una dintre viziunile imaginate, cea a lui Goethe fericindu-l pe Hafez, poetul persan adept al sufismului, este inspirată de dragostea reală a lui Heisenberg pentru *West-östlicher Divan.* De aici mai e nevoie doar de cîteva episoade de halucinație-epifanie și de o apariție incognito și în afara cronologiei reale a lui Walter Benjamin ca să ajungem la o viziune unitară asupra mecanicii cuantice. Labatut îl trimite pe Benjamin într-un bar din Copenhaga să își facă reclamă emisiunii radio pentru copii, să evoce violența mașinăriei prin care a purtat prima conversație telefonică, să ne avertizeze cu un ecou înapoi peste epoci al lui Weil că nu mai înțelegem lumea din cauza complexității teoriilor științifice și să îl intoxice pe Heisenberg cu un cocktail misterios. Halucinația lui Heisenberg nu e însă doar motor creativ, ci și instrument de previziune: fizicianul are vedenii cu efectele exploziei bombelor atomice, în ciuda principiului ce tocmai îi fusese revelat.

„Inima inimii“, un alt text hibrid între literatură și adevăr, se concentrează asupra iluminării matematice prin misticism, asupra diferenței subtile între genialitate și nebunie, asupra vertijului pe care îl simt matematicienii în imediata apropiere a unor descoperiri fundamentale și a asumării responsabilității pentru aceste descoperiri. Labatut ficționalizează viața și munca matematicianului japonez Shinichi Mochizuki pe care îl prezintă exagerat ca pe un geniu neînțeles, obsedat de cercetarea lui matematică. Scriitorul ia decizia înțeleaptă de a nu mai încerca de această dată să explice concepte și teorii, limitîndu-se la sfera informațiilor biografice. Povestea lui Mochizuki este aproape în întregime ficțională, la fel ca și legătura între acesta și mult mai cunoscutul matematician Alexander Grothendieck. Convenabil, viața lui Grothendieck este atît de fascinantă și plină de elemente bizare, că Labatut nu a trebuit să imagineze prea multe aici, doar să ajusteze cîteva detalii pentru o mai bună integrare cu celelalte povestiri. Interesantă este transformarea celor zece copii mici cărora Grothendieck le-a predat matematică după retragerea lui din mediul academic într-o adolescentă ce avea nevoie de meditații particulare.

Versiunea integrală
pe www.dilemaveche.ro

Claudia Chiriță *este cercetător asociat în logică și inteligență artificială la Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea din București.*

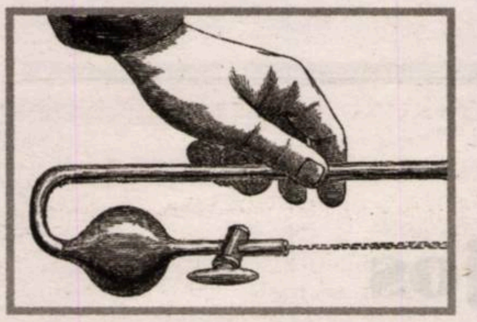

Oana STOICA

rosencrantz & co

Două povești (nu doar) de dragoste

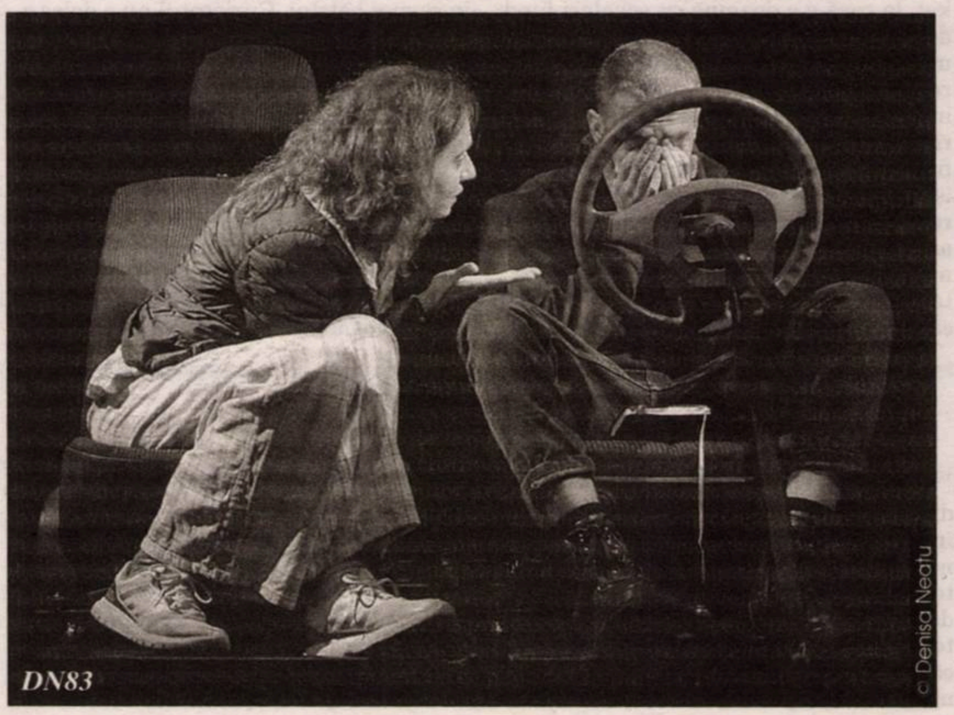

DN83

© Denisa Neatu

● *DN83.* Text: Alex Gorghe. Regie și ecleraj: Luiza Mihăilescu. Scenografie: Gabi Albu. Muzica: Alex Bălă. Cu: Katia Pascariu & Vlad Ionuț Popescu. Afiș: Elena Găgeanu. Proiect cofinanțat de AFCN.Centrul de Teatru Educațional Replika.

Tema abuzurilor în mediul artistic a marcat anul teatral trecut și era de așteptat să apară spectacole care să chestioneze subiectul. Doar că abuzul nu se întîmplă doar în lumea culturală, unde dezvăluirile stîrnesc interesul, ci și în corporații, școli, instituții publice. Creat de o echipă tînără, școlită (și) în străinătate, dramaturgul Alex Gorghe (licențiat în Dramaturgie, Teatru Aplicat și Educație la Royal Central School of Speech and Drama din Londra) și regizoarea Luiza Mihăilescu (master în regie de teatru la Royal Holloway University of London din Egham, Marea Britanie, condus de Katie Mitchell), spectacolul *DN83* vorbește despre abuz în universul școlii. Sînt aici cîteva elemente care ies din tiparul abuzului, așa cum e el general definit în spațiul public. Raportul de putere între „agresor“ și „victimă“ există, dar el nu se suprapune pe standardul de gen: relația are loc între o profesoară și un elev. Implicațiile sexuale, ca și comportamentul abuziv, sînt neclare, referirea la situații specifice este mereu generală, nu este numită nici o acțiune agresivă/neetică/imorală clară. Deși comportamentul problematic incriminat se produce în școală de-a lungul a cîțiva ani, el este investigat (acțiunea scenică are loc) în afara școlii, într-o singură zi, într-o mașină în mișcare. *DN83* construiește într-un caz individual o formă insidioasă de abuz, cu perspective diferite ale victimei și agresorului asupra relației lor. Tema este nuanțat abordată, cu vinovății reciproce și cu lucruri care nu se pot tranșa pentru că nu sînt fundamental corecte sau greșite. Este aici o arie nebuloasă în care cea din poziția superioară, profesoara, creează sau tolerează o dependență afectivă a celui vulnerabil, elevul, față de ea. Abuzul este mai degrabă emoțional – folosirea poziției de putere pentru a-l face pe cel influențabil să dezvolte un atașament afectiv nociv. Modelul (profesoara) devine astfel un prădător pentru un adolescent fragil emoțional, dispus să se îndrăgostească de idei imaginare. Ce e interesant aici e că nu știm dacă a existat efectiv o acțiune abuzivă pentru că, de fiecare dată cînd lucrurile par să se clarifice, situația se răstoarnă, perspectiva se schimbă și certitudinea devine dubiu. Katia Pascariu și Vlad Ionuț Popescu drămuiesc cu mare finețe o relație complicată, într-un balans continuu între agresor și victimă, fiecare personaj asumîndu-și alternativ cele două ipostaze. Se vede și un anume mod de a scrie la Alex Gorghe, cu replici care se întretaie în jumătăți de frază: în opoziție cu ideea-standard de cuplu sudat, care „își termină frazele“, cele două personaje își amputează reciproc vorbirea, uneori cu tăceri care suplinesc lucruri dificil de verbalizat. Regizoarea Luiza Mihăilescu a făcut un spectacol mai degrabă cinematografic: static, chiar dacă mașina este „în mișcare“, concentrat, aproape clasic, asupra relației dintre personaje, atentă la aceste continue volute dramaturgice, și oarecum în contra ideii de spectaculozitate. Spectacolul atenționează asupra unei etape care va urma după cea în care abuzurile grave vor fi reglementate și astfel reduse, aceea a abuzului subtil, mai degrabă o proastă influență a modelelor care se impun tinerilor în școală, chiar dacă sînt deviante sau retrograde. Este o interogație despre rolul profesorului, mentorat și sănătatea relației dintre maestru/model/mentor și elev.

● *Romeo și Julieta.* Adaptare de Michelangelo Campanale după W. Shakespeare. Cu: Catia Caramia, Dan Pughineanu, Maria Pascale, Camelia Pintilie, Salvatore Marci, Ovidiu Ușvat, Mircea Alexandru Băluță, Mihai Mitrea, Alex Popa, Andreea Hristu, Annarita De Michele, Andrea Bettaglio, Domenico Piscopo. Regie și scenografie: Michelangelo Campanale. Lumini: Michelangelo Volpe și Michelangelo Campanale. Mișcare scenică și coregrafie: Vito Cassano. Dramaturgie: Katia Scarimbolo. Costume: Maria Pascale. Asistent de regie: Annarita De Michele. Coordonare proiect: Maria Rotar. Co-producție Teatrul Excelsior, Compagnia La Luna nel Letto și Emilia Romagna Teatro ERT / Teatro Nazionale.

Dacă *DN83* este un spectacol minimalist despre un caz individual, reprezentativ pentru un simptom, *Romeo și Julieta* este un construct coregrafico-vizual despre influențe de grup și transgeneraționale. Coproducție româno-italiană, spectacolul plasează acțiunea în Italia contemporană, cu o familie de italieni (Capulet), în care doica Julietei (Andreea Hristu) este româncă, și una de români (Montague). Actorii sînt italieni și români, se vorbește în ambele limbi, ba chiar și în engleză, căci se citește din piesa lui Shakespeare în original. Regizorul Michelangelo Campanale propune o poveste despre etnicitate și discriminare (afișarea superiorității etnice) în context european, pe fundalul migrațiilor economice. Fundalul e îndepărtat, mai degrabă sugerat decît conturat clar pentru că el doar contextualizează tema spectacolului, care implică dinamica grupurilor în comunitate (ca spațiu) și în timp. Ideea este că în spatele individului și al acțiunilor sale stă întotdeauna comunitatea ca ansamblu de norme sociale, idei și perspective asupra existenței. Individul este produsul societății și acționează conform normelor sociale din comunitatea în care a fost crescut, este condiționat de acestea. Foarte important, ura este cea care se construiește cel mai ușor într-un grup și se transmite transgenerațional, întreținînd astfel violența și războiul. Așa că în spatele Julietei (Catia Caramia) și al lui Romeo (Dan Pughineanu) se află originile familiilor lor, mentalitatea acestora și a comunității din care fac parte. Și aici spectacolul apelează la vizual și coregrafie (Vito Cassano): personajele se mișcă în grup, cu cei doi îndrăgostiți în alb, însoțiți și manevrați permanent fiecare de grupul său, niște umbre întunecate. Este o atmosferă sumbră, în care corpurile în penumbră realizează o combinație picturală cu imaginea unui Iisus răstignit, aflată în fundal. O a treia ramă apare aici: textul lui Shakespeare devine o Biblie, teatrul are funcția bisericii, iar Shakespeare este creatorul lumii de pe scenă – o idee viabilă scenic, dar pe care o cred depășită în teatrul contemporan. Ceea ce funcționează aici însă este dinamica coregrafică și ideea individului ca rezultantă a mediului și a istoriei.

***Oana Stoica** este critic de teatru.*

Romeo și Julieta

© Mariagrazia Proietto

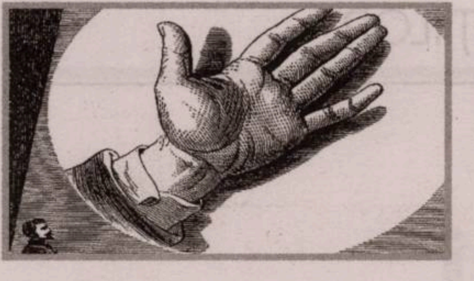

Adina POPESCU

portrete din mers

La munca de jos

Voi ați observat că, mai nou, mai toate casierele de la supermarket-uri sînt niște doamne trecute de 50 de ani, unele chiar peste 60? Nici eu nu mai sînt foarte tînără, dar de fiecare dată cînd intru la un supermarket de cartier, la casă mă întîmpină cîte o figură maternă, deci nu puștoaice care își caută ceva de lucru ca să aibă bani de ieșit la pizza, nu tineri și neliniștiți, ăștia sînt deja prin Germania și Anglia. Femei în pragul pensionării, de obicei drăguțe și cochete, femei care frecventează cu folos salonul de coafură din cartier, femei cu manichiura făcută, cu ochelarii de aproape pe nas, nu țațe, nu mahalagioaice, că astea nu muncesc, femei de bun-simț. Mame și probabil bunici – stîlpii societății, fac sarmale acasă, hrănesc o întreagă familie și mai vin și la supermarket ca să-ți scaneze ție produsele. Femei care au decis să-și pună pe ele o uniformă, să se înregimenteze din nou ca să mai cîștige un ban în plus. La mine în cartier, știu cel puțin cinci care fac deja „carieră“, le-au mutat de la un market la altul – pe cea cu care mă obișnuisem deja la Eminescu o întîlnesc la Obor, iar peste două luni dau de ea la noul supermaket de pe Ștefan cel Mare. Nu îmbătrînește, nu avansează. Doar stă pe un scaun la casă, te întreabă „Doriți punguță?“ sau „Cash sau card?“.

Acum cîteva zile, la un supermarket din ăsta *concept store*, o doamnă s-a străduit vreo 20 de minute să facă ce i-a cerut clientul – „Plătesc 20 de lei *cash* și restul cu cardul!“. Și-a tot butonat casa, a calculat, a înmulțit și a scăzut, a dat de două ori „cu stornare“, se formase o coadă de 20 de oameni. Și pînă la urmă a recunoscut – sînt nouă, nu am decît o lună, nu mă descurc prea bine, vă rog să mă scuzați! Poți să te superi pe ea? E ca și cum te-ai supăra pe maică-ta că nu știe să facă nu știu ce distribuire pe Facebook, deși i-ai explicat de o sută de ori că „peretele“ tău nu e și „peretele“ altora, ea tot crede că a distribuit. Nici la țigări nu se pricepe, mai bine nu mai ceri – ea nu fumează și e normal la vîrsta ei, veniți aici, să vă alegeți ce vreți dumneavoastră! Sincer, e înduioșător. Acum cinci ani era numai copilăret pe la Mega, se mișcau ca niște roboței, dar au plecat, au zburat, cum naiba să trăiască cu salariul minim, cum să-și permită și ei o chirie, cum să crească un copil? Într-un alt market, la casă e o doamnă cu ochelari fund de borcan și handicap vizibil, are niște mînuțe mici și aparent ineficiente, dar le rezolvă ea pe toate, cu mișcări rapide, de invidiat. Nu pleci niciodată de acolo fără „Vă mulțumim, o seară frumoasă!“. La final de zi, își face și ea cumpărăturile, își pune în coș produse în curs de expirare și la reducere sau cele „pe puncte“, am văzut cum o colegă i-a calculat ditamai coșul – 6 lei. Femeia a plecat fericită acasă, în țara asta fiecare se descurcă cum poate. Alt market, altă doamnă, din nou foarte amabilă, sărmăluțe blonde în cap, adiere de parfum onorabil. Coadă mare, dar nici unul nu pleacă fără cuvinte politicoase din partea ei, ăia mici nu dădeau doi bani pe tine, cu doamnele astea te simți și tu client, punguța, bănuții, cărduleţul devin importante. Și la un moment dat începe să urle o fîță de 20 de ani, manager de magazin, la ea. De față cu oamenii de la coadă. Cum de-și permite să țină nu știu ce gunoi sub casă. Poate că femeia mîncase ceva în pauză, avea acolo o caserolă, nu m-am prins care era gunoiul și ce era cu el. Dar fata asta de 20 de ani țipa la ea ca la ultimul salahor bețiv și puturos că le face magazinul de rîs. Iar femeia de la casă o lăsa să urle, nu părea intimidată, deși Dumnezeu știe ce-o fi fost în sufletul ei, continua să scaneze și spunea, cu același zîmbet deloc prefăcut: „Vă urez o seară plăcută!“. Pe mine niciodată nu m-a umilit nimeni pe plan profesional, nu a avut de ce, dar nici nu cred că aș suporta. Cred că dacă s-ar întîmpla asta, aș trînti biroul, cana de cafea și aș pleca. Dar uite că doamnele astea le suportă pe toate, sînt zen, vor ajunge acasă după tură și vor găti sarmale pentru întreaga familie.

„Doriți punguță?“
„Cash sau card?“

Aceeași surpriză am avut și cu curierii Glovo, Taz etc., oamenii care dau din pedale sau învîrt volanul, își pierd ore în traficul imposibil din București pentru a-ți aduce ție o pizza sau un KFC. Din ce în ce mai bătrîni. Curieratul nu e deloc o muncă ușoară, deși pare că ai o anumită independență, cu asta se și laudă companiile care „angajează“, nu ai nici un șef, șeful tău e de fapt o aplicație, nu ai oră de ajuns la muncă, cîștigi cît livrezi. De fapt, nu e chiar așa, dacă ești cu mașina, ceea ce e mai comod, jumătate din banii pe care îi cîștigi se duc pe benzină, doar dacă ai un mijloc de transport care să nu consume nimic și tragi tare, 8-10 ore pe zi, poți ajunge la 3.000-4.000 de lei pe lună.

Am avut un prieten care a făcut două luni Taz, l-am însoțit în cîteva dintre turele lui. Mi s-a părut un coșmar, totul era contratimp, omul ăsta alerga non-stop cu o cutie pătrată în spinare. Într-o oră am ajuns în toate cartierele Bucureștiului, din Rahova pînă în Băneasa, într-o vrie totală, nici nu lăsa bine comanda că primea alta, aplicația te înnebunește, în plus lipsa locurilor de parcare, mașina lăsată pe avarii în fața mall-ului pot să te aducă în pragul unui atac de cord. Am avut senzația că jumătate din București stă acasă și comandă, iar cealaltă jumătate livrează. Iar curierii erau oamenii de diferite facturi, extrem de diferiți. Mame cu copii în rucsac de tip marsupiu. Și mulți pensionari. Am întîlnit și un el și o ea, trecuți binișor de 70 de ani, discreți, eleganți, care livrau de parcă și-ar fi făcut plimbarea de seară. Cu o încetineală de melc. Iar cînd mergi la vreun Mc sau KFC și se uiți la culoarul separat destinat curierilor, doi din trei sînt oameni cu părul alb... nu știu cum de mai rezistă oamenii ăștia. Cu căști de bicicletă pe cap, cu scutere, tropăind vioi cu cutiile alea pătrate în spate, avînd grijă să nu ți se verse ciorbița sau sucuLețul, căci după aia vei da vina tot pe ei, nu pe angajații restaurantului care le ambalează în dorul lelii. Alergînd cu limba scoasă ca să livreze la timp, căci după aia te vei plînge aplicației care e șeful lor că ți-au adus mîncarea rece. Sînt oameni de 60-70 de ani, unii supraponderali și cu burți, care gîfîie pe culoarele mall-urilor, alții cu cine știe ce boli ascunse de care habar n-au, cu reumatisme, artrite și stenturi, pot oricînd să cadă lați chiar pe pragul ușii tale. Dar sucul nu s-a vărsat și pizza e caldă. Oare n-ar trebui, la vîrsta lor, să plece în niște excursii ca să vadă lumea, să-și cumpere autorulote cum fac pensionarii din Germania, să-și petreacă revelioanele prin insule cu o climă mai blîndă? Oare ce blestem îi aruncă pe ei în traficul infernal din București ca să ducă burgeri unora mai înstăriți care nu-și mută curul pînă la primul restaurant ca să mănînce? Cu ce sînt mai buni decît ei băieții deștepți din corporații care îi pun în mișcare doar atingîndu-și în treacăt telefoanele lor și mai deștepte? Oare de ce doamnelor drăguțe de la supermarket care îți scanează răbdătoare produsele nu li se oferă o șansă să-și deschidă măcar acum, la bătrînețe, o mică afacere a lor, o băcănie, un aprozar sau să gătească sarmale ca la mama acasă pentru toți nehaliții ăștia care comandă? Ce e, de fapt, în neregulă în țara asta? De ce nimeni nu-și găsește, de fapt, un rost al lui?

Mă gîndesc cu o foarte mare milă la toți acești oameni care, în loc să stea acasă și să-și vadă de pensiile și familiile lor, sînt siliți să se încadreze din nou „în cîmpul muncii“ ca să mai cîștige un ban în plus. Și încă nu l-ați cunoscut pe Titi. 68 de ani, operat de cancer de prostată, cu bronșită cronică și probleme cardiovasculare, paznic de noapte la o clădire de birouri din centru. Ca să-și suplimenteze pensia cu 1.500 de lei. Atunci cînd doamna directoare a firmei „de *security*“ la care e angajat la negru (pentru că hîrtiile pe care le-a semnat sînt doar de fațadă) binevoiește să-i dea salariul – iar dacă nu binevoiește, el, unul, nu face scandal, îi e frică să nu fie dat afară, tot o să i-l dea odată și odată. Așa trăiește el cu speranța și tușește toată noaptea în holul pe care îl „păzește“ și unde, iarna, e la fel de frig ca afară. Ce e în neregulă cu țara asta?

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Bătaia e ruptă de rai – chipuri ale răului

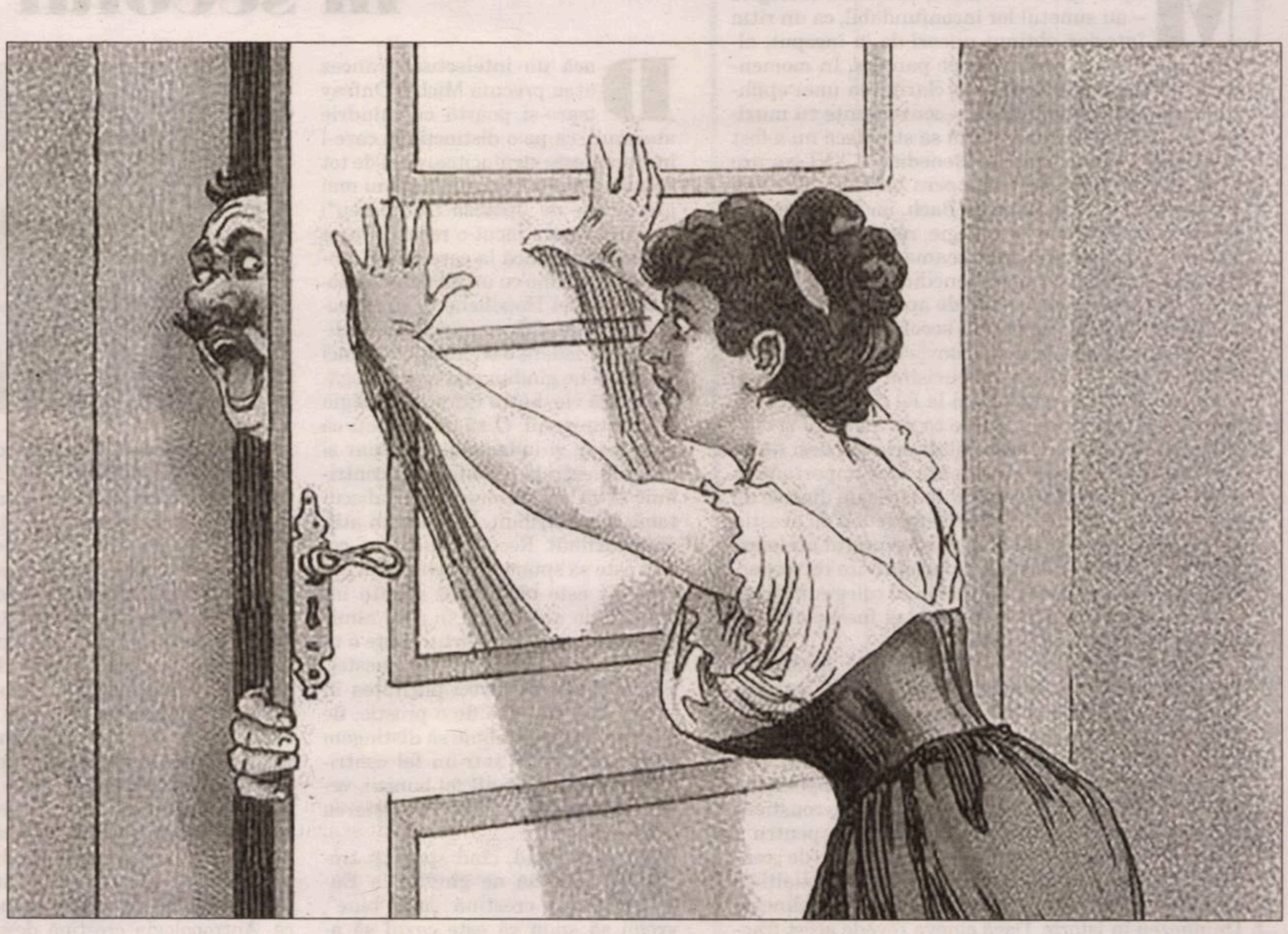

Protagonistul recentului caz mediatizat de violență domestică, deputatul AUR Dumitru Viorel Focșa, exclus din partid pentru că și-a bătut soția, a declarat ulterior că vrea să inițieze o dezbatere publică reală despre fenomenul violenței din familiile românești, dezbatere menită să „genereze soluții adecvate privind diminuarea acestuia“. Referindu-se la o dezbatere „reală“, Focșa a insinuat că, deși Convenția de la Istanbul „pare“ un document al bunelor intenții, acesta este „presărat cu idei radicale, din spectrul ideologiei de gen“. Ceea ce, în opinia sa, arată că, de fapt, elitele europene nu doresc cu adevărat eradicarea acestui fenomen, ci „impunerea unor noi concepte ideologice prin care se dorește redefinirea societății după niște principii nenaturale“.

Declarația și atitudinea lui Focșa n-ar trebui să mire, de vreme ce mecanismele violenței sînt prevăzute cu puternice instrumente de negare a actelor de agresivitate, agresorii găsindu-și de cele mai multe ori justificări, care merg de la „n-am atins-o, s-a împiedicat“ pînă la „nu-i vina mea, ea m-a provocat“ – cu alte cuvinte, „a meritat-o“. Grăitoare pentru acest comportament defensiv este, de altfel, și zicala românească „Bătaia e ruptă din rai“, în fapt, o legitimare a violenței.

Totuși, deși zicala este pur românească, violența contra femeilor este universală. După cum universale sînt și tipologiile agresorilor – susțin patru cercetătoare în medicină legală din Spania, (María Castellano Arroyo, Lachica López, Molina Rodríguez și H. Villanueva de la Torre), în studiul lor, *Violencia contra la mujer. El perfil del agresor: criterios de valoración del riesgo*.

Potrivit cercetătoarelor, chiar dacă violența domestică, mai ales cea generată de bărbați și îndreptată împotriva femeilor, a fost expusă unor schimbări importante în ultimii ani datorită atenției pe care mass-media și autoritățile publice au acordat-o problemei, toate schimbările legislative, ajutoarele sociale, campaniile de sensibilizare nu reușesc să producă o reală schimbare de mentalitate dacă nu este abordată și problema educațională. E drept, a fost atinsă o primă etapă înspre reducerea acestui flagel, prin conștientizarea fenomenului și prin atenția concentrată pe evaluarea victimelor pentru a identifica măsurile și ajutoarele necesare, însă este necesar să trecem la următorul nivel, extrem de important, pentru a proteja posibilele viitoare victime: identificarea și evaluarea psihologică a agresorului.

Cele patru cercetătoare au creat, în acest scop, un departament de evaluare criminalistică a violenței în familie, în cadrul Universității din Granada, iar cunoștințele dobîndite timp de șase ani le-au permis să identifice patru profiluri de agresor. Portrete psihologice necesare, atît pentru înțelegerea modului în care apare dinamica violenței, pentru prevenirea momentului declanșator al comportamentului agresiv, cît și pentru evaluarea nivelului de risc pe care agresorul îl reprezintă pentru victimă.

Trăsăturile caracteristice ale agresorului

De cele mai multe ori, agresorii au o bună imagine publică, manifestînd o capacitate ridicată de disimulare. În cele mai multe cazuri de violență domestică, prietenii și chiar rudele se declară surprinși de latura întunecată a agresorului, pe care n-au perceput-o niciodată, căci agresorul este un bun cameleon. În public, acesta afișează masca normalității, fiind văzut mai degrabă ca o persoană agreabilă, urmînd ca acasă, în viața privată, să-și manifeste din plin reala personalitate. Ce declanșează totuși accesele de violență asupra unor persoane aflate într-o situație vulnerabilă? Un cocktail puternic de complexe de inferioritate și stima de sine scăzută, care le provoacă o profundă frustrare, eliberată prin episoade de agresivitate. O agresivitate care merge mînă în mînă cu frica – agresorii fiind violenți doar cu persoane pe care le consideră vulnerabile și pe care știu că le pot controla. Căci au nevoie să se simtă în control, pentru a-și ostoi anxietățile și nesiguranțele. De asemenea, această nevoie de siguranță îi face să internalizeze stereotipuri și prejudecăți patriarhale, care le justifică violența.

Agresorii suferă, de asemenea, de un grad ridicat de egocentrism (nevoile lor sînt cele care contează), de un nivel scăzut de empatie, de instabilitate emoțională, dar și de o acută dependență, frica lor de abandon aflîndu-se la un nivel ridicat, drept care recurg la diverse metode de manipulare: de la amenințare la promisiuni și regrete false de tipul „Nu mai fac“.

Chipurile abuzatorilor

Din portretul general al unui agresor, cercetătoarele spaniole au analizat diferite tipologii, împărțindu-le în patru mari portrete.

Nevroticul – este de obicei un tînăr introvertit, cu forța scăzută a ego-ului, gestionîndu-și cu greutate afecțiunile și emoțiile, extrem de instabil din punct de vedere emoțional și afectiv, avînd o toleranță redusă la sentimentele de frustrare. Este nesigur pe el, dependent, conflictual cu el însuși și cu un nivel ridicat de anxietate. „Cînd această tipologie masculină stabilește o relație afectivă cu o femeie, își va alege, cel mai adesea, o figură feminină puternică din punct de vedere psihologic, care transmite sentimente de securitate și stabilitate, găsind în această relație liniștirea lipsurilor personale, devenind dependent de ea din punct de vedere afectiv.“ Însă nevroticul devine brusc violent atunci cînd simte fie și cea mai mică respingere – putînd interpreta o simplă critică sau o dojană ca pe o amenințare cu despărțirea. Reacțiile unui nevrotic merg de la hărțuire, constrîngere și persecuție la agresiune fizică, agravîndu-se cu cît sînt mai copleșiți de perspectiva unei pierderi.

A doua tipologie identificată aparține agresorului *fazic* – un bărbat instabil emoțional, extrovertit, nu foarte responsabil cu obligațiile sale de cuplu, care are suișuri și coborîșuri în dispoziție. În viața de zi cu zi, la locul de muncă, își reprimă frustrările și se eliberează doar cînd ajunge în intimitatea vieții de familie, unde comportamentul lui devine, brusc, exploziv, implicînd abuz fizic și/sau psihic, și tot brusc, se calmează. Nu conștientizează urmările episoadelor de violență asupra victimei, de cele mai multe ori mirîndu-se că aceasta a fost afectată. Replica cea mai folosită de acest tip de agresor este: „Mie mi-a trecut, de ce nu treci peste asta?“.

Doar cînd femeia pleacă sau amenință că îl părăsește sau chiar că îl va denunța, abuzatorul fazic reacționează cerîndu-i iertare, arătîndu-se plin de regrete și promițînd că nu se va mai întîmpla niciodată, astfel încît să se obțină împăcarea și chiar retragerea plîngerii. Însă episoadele de violență se reiau, o situație care pune în pericol femeia, întrucît siguranța ei depinde de nivelul de agresivitate în fiecare moment.

Al treilea tip de agresor este *psihoticul*. „Acești bărbați, sub aspect emoțional, manifestă afectivitate scăzută, retragere emoțională, rezonanță afectivă mică și o anumită duritate a caracterului, nivelul lor de stimă de sine fiind ridicat, căci sînt independenți, autosuficienți și joacă adesea un rol relevant din punct de vedere social și profesional. Au o grijă patologică pentru imaginea lor socială, drept care manifestă o exigență ridicată față de comportamentul copiilor și al partenerei.“

Cînd acest tip de bărbat are o relație cu o femeie dependentă, supusă și cu o stimă de sine scăzută, nu va căuta s-o menajeze, ci, din contra, îi va adînci complexele, supunînd-o umilințelor, pretențiilor ridicate care, dacă nu sînt îndeplinite, îi provoacă furie și episoade de violență. Cum acești abuzatori au o imagine socială bună, victima nu îndrăznește să-i denunțe, pe de o parte de frică, pe de alta de neîncredere că va fi crezută și că va primi ajutor.

Chiar dacă nu este o tipologie fixă, cercetătoarele identifică și un al patrulea portret de agresor – cel *denunțat tardiv*. „Merită descrise și acele cazuri în care un bărbat în vîrstă, de obicei de peste 55-60 de ani, care deși și-a abuzat partenera o viață întreagă, ajunge să fie denunțat ca agresor doar foarte tîrziu.“

Aceste abuzuri, denunțate tardiv, coincid cu un fenomen social evident: femeile au devenit în prezent mai conștiente de drepturile lor, alegînd să-și facă auzită vocea și să denunțe agresorii, dezvăluind chipurile răului.

Emanciparea, conștientizarea drepturilor și faptul că din ce în ce mai multe femei se dezbară de mentalitățile arhaice care le-au ținut captive în relații abuzive arată, potrivit cercetătoarelor spaniole, că femeile au asimilat mult mai rapid schimbările sociale, adaptîndu-se mai bine la evoluția socială decît mulți bărbați, care au rămas pe loc, închistați în rolul lor patriarhal, acela de stăpîn, pe care au învățat că trebuie să și-l exercite într-o căsătorie. „Aceștia continuă să reacționeze la atitudinea emancipată a soției prin episoade de dominație și agresivitate, cu rezultate uneori foarte grave.“

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Benedict al XVI-lea

Marile opere – literare, filosofice, teologice – au sunetul lor inconfundabil, ca un ritm interior, obținut uneori de la început, alteori construit și confirmat pe parcurs. În momente de grație, pot apărea – cu claritatea unei epifanii aproape incomunicabile – convergențe cu muzica. Aș îndrăzni să spun – fără să știu dacă nu a fost deja spus – că teologia lui Benedict al XVI-lea are ceva mozartian, după cum opera lui Hans Urs von Balthasar e mai aproape de Bach, iar Henri de Lubac ar fi un Brahms în teologie, recapitulativ și integrator. Îmi dau prea bine seama de limita acestor analogii, însă nu cred că Benedict al XVI-lea ar fi fost rezervat față de o astfel de apropiere. I-am ales pe cei doi confrați ai săi din secolul al XX-lea pentru că în ultima carte de convorbiri, publicată în 2016, i-a ales el însuși, mărturisind că nu se considera nici la fel de erudit, nici la fel de harnic ca cei doi, dintre care unul îi fusese ca un maestru și deschizător de drumuri, iar celălalt prieten, deși nu se tutuiau. Dar ceea ce mi se pare mai important în evocările pe care Papa emerit le făcea de dincolo de capătul vieții sale publice e că împreună cu aceștia și cu alți teologi a fost, de fapt, interpretul aceleiași muzici. E aici, în această lapidară privire retrospectivă, un simț extraordinar de viu al colegialității în vastul cîmp al teologiei, de unde el fusese ales, ca „smerit lucrător“, să devină Papă.

Odată, în primii ani ai pontificatului, a răspuns liber unui tînăr de douăzeci de ani, care îl întrebase despre cum a ajuns la vocația sacerdotală: a început prin a recunoaște că era un cu totul alt context istoric și eclezial, dar că, în esență, a fost vorba despre descoperirea frumuseții liturghiei și apoi a teologiei, și că nu au lipsit nici întrebările, conștient fiind că nu e suficient să-ți placă teologia pentru a putea fi realmente preot. N-a avut perioade de „convertire“, ci un parcurs cu sine însuși și cu ceilalți ca să ajute la lucrarea pe care, de fapt, o împlinește Dumnezeu în istorie. Dacă cineva revede acest fragment, ușor accesibil online, nu poate să nu constate ritmul, construcția muzicală a răspunsului, făcută cu o excepțională discreție. Aproape intactă mi-a rămas, după zece ani, amintirea ultimei slujbe pe care a prezidat-o la San Pietro, în Miercurea Cenușii. Nu cred să fi asistat pînă atunci la o intensitate mai mare a emoției colective care vibra în jurul lui, printre preoți, ca de altfel printre toți cei care urmăreau cu respirația parcă suspendată o liturghie penitențială. Era ultima lui ceremonie papală, pe care a condus-o cu acel amestec de fragilitate a vîrstei și sobrietate a conștiinței aflate în fața Celui de dincolo de preaomeneștile șovăiri. Îmi părea că a primit aplauzele finale îndelungate ca pe o îmbrățișare tîrzie, poate prea tîrzie, cu împăcarea și reținerea celui care era convins de justețea deciziei sale.

Benedict al XVI-lea ar fi putut rămîne numai Joseph Ratzinger în istoria teologiei și a Bisericii Catolice. Era deja un autor clasic. Cărțile sale cunoscuseră tiraje impresionante, opera îi era studiată și dezbătută. Era părintele noului *Catehism*, pe care îl dorise marele său prieten, Ioan Paul al II-lea. I-a fost însă dat privilegiul supremei răspunderi, laolaltă cu înfruntarea dureroasă a unor reale probleme și acerbe neînțelegeri. Dacă privim cu atenție, vom vedea cum, în orizontul credinței, viața sa s-a transformat treptat într-o parabolă: de la tînărul profesor german, care dorea înnoirea propriei Biserici, la prefectul acelui organism roman însărcinat cu rigoarea credinței și apoi la primul Papă care se retrage, după Celestin al V-lea. Cel care pornise în prima tinerețe de la o anumită rezervă față de Roma avea să ajungă în locul propriu-zis al autorității și al balanței între vechi și nou. Și așa se și vedea, cu impecabilă luciditate, făcînd experiența propriei posterități: între ceea ce s-a încheiat și ceea ce s-a deschis deja. Nu ca moment de tranziție, ci ca mărturie a faptului că, în Biserică, vechiul și noul au alte sensuri decît cele ale simplei succedări în timp: noutatea nu e a interpretului, ci a muzicii care va fi nouă pentru cei care încă nu s-au născut.

***Bogdan Tătaru-Cazaban** este cercetător în istoria religiilor. A publicat recent* Inteligența inimii. Schițe pentru un portret al virtuții *(Editura Spandugino, 2021).*

Zaharia S. COTOI

Democrația și Biserica în secolul XXI

© wikimedia commons

Dacă un intelectual francez ateu precum Michel Onfray (care-și poartă cu mîndrie ateismul, ca pe o distincție la care-l îndreptățește strălucitoarea și de tot tîrgul aplaudata lui minte ce nu mai are nevoie de „ipoteza Dumnezeu“) declară, cum a făcut-o recent, într-o dezbatere publică la care a fost convocat împreună cu un alt mare iconoclast, Michel Houellebecq, să reflecteze la viitorul Europei, că „doar religia poate federa o civilizație“, atunci e bine să ne gîndim mai bine la legătura încă vie dintre Europa și religia ei, creștinismul. O să-mi spuneți că și islamul, și iudaismul, ba chiar și religiile extrem-orientale au contribuit și vă voi da dreptate. Indiscutabil, au contribuit. Dar numai atît: au contribuit. Recunoscînd asta, corect este să spunem că civilizația europeană este un produs creștin într-o istorie universală în care nimic nu e pur, nimic nu mărturisește o unică sursă și orice este un amestec. Să cauți sau să invoci puritatea în lumea aceasta este fie o prostie, fie o crimă. Totuși, trebuie să distingem între contribuții: într-un fel contribuie părinții și în alt fel bunicii, verii, prietenii și vecinii la creșterea unui copil.

Revenind, cînd spun că trebuie să ne gîndim la Europa creștină „mai bine“, vreau să spun că este cazul să abandonăm convingerea că e posibilă o Europă unită (mă rog, „federată“) integral secularizată și religios aseptică. În trecutul Uniunii, s-a mizat mereu pe alt gen de idei cu bun potențial de solidarizare, dar acestea și-au atins repede limitele, iar apetitul pentru continuarea integrării nu a fost satisfăcut. Astfel, s-a crezut că ne poate integra dorința de pace. A mers pînă la realizarea unității politice europene, dar nu mai mult. Apoi, s-a conturat un atractiv proiect al prosperității. S-a construit și dezvoltat o piață comună, dar dincolo de mecanisme economice nu s-a mai putut avansa. Apoi, s-a vorbit despre valori dintre cele „postmateriale“. Și aici au apărut problemele. Cu toții aderăm la tabela de valori europeană, dar cînd vine vorba să trăiești zi de zi cu valorile în mînă, ne deosebim. Căci ce-i tolerabil pentru unul e intolerabil pentru altul, iar ce-i acceptabil pentru cel de-al doilea este inacceptabil pentru cel dintîi – și amîndoi aderă, sincer, la principiul toleranței. Marea problemă a valorilor este că, lucrînd efectiv în numele lor, descinzi în teritoriul subiectivității; e după cum credem fiecare. Credem, am zis? Da, am lovit cuiul în cap, cum ar zice americanii. Am ajuns la credințe; or, ce alte credințe mai adînci și mai puternice decît cele religioase cunosc sufletele noastre? Are dreptate Onfray: politica poate federa o alianță, economia poate federa o piață, dar o civilizație numai religia poate federa.

Ca să putem regăsi vigoarea unui creștinism creator de civilizație în secolul XXI, cred că e necesar să regîndim în vederea eliminării a două prejudecăți, mari și grele. Cumva, s-a răspîndit în societate convingerea că există o incompatibilitate de fond între Biserica creștină și democrație. Această prejudecată a rezultat, cel mai probabil, din asimilarea libertății religioase cu democrația. Libertatea *în* religie, ceea ce presupune și libertatea *de* religie, este fără îndoială o condiție esențială a democrației. După ce Bisericile creștine au dominat societățile europene, uneori cu autoritate, uneori tiranic, emanciparea de Biserică a părut tuturor drept o acțiune indispensabilă democratizării. Pe bună dreptate. Doar că Bisericile care au ținut la exclusivitatea lor confesională asupra unui popor s-au îndepărtat de ceea ce este creștinismul, de fapt. În realitate, compatibilitatea dintre creștinism și democrație este deplină, ba chiar aș putea spune că un creștin nu poate fi altfel decît o natură democratică. Antropologia creștină desenează însuși portretul interior al unui democrat. În viziunea creștină, omul este conștient de imperfecțiunea sa, de slăbiciunile sale, de predispoziția lui spre a greși; nimeni nu are monopolul înțelepciunii, nimeni nu e naturalmente îndreptățit să-i domine pe alții. În ochii lui Dumnezeu (singuri ochi care contează), sîntem evaluați în chip neașteptat; criteriile oricăror ierarhii lumești, fie ele economice, politice, militare, de vîrstă, de sex, de rasă sau oricum ar fi, sînt irelevante pentru El. Gnoseologic vorbind, creștinismul spune că adevărul e foarte greu de aflat, îl vedem parțial și denaturat, îl putem intui doar cu eforturi, după ratări și doar exprimat în parabole, ca unor copii. În plus, adevărul are un efect invers decît cel pe care-l credem: cu cît ești mai aproape de el, cu atît ești mai smerit. Adică invers decît știm, invers decît se întîmplă pe lume, unde cei care (au impresia că) știu sînt/se cred/sînt crezuți importanți. În fine, socialmente vorbind, creștinismul ne cere să ne iubim între noi, respectînd astfel la maximum dumnezeirea din celălalt; celălalt e numit „aproapele“, de altfel. Un astfel de om poate fi altfel decît un democrat? În plus, creștinismul exclude radical ideea luptei și a războiului altfel decît ca o metaforă a unui epuizant efort interior de îmbunătățire. Cum, nici cu ateii nu e războim? Nici chiar cu cei militanți? Răspund și eu cum mi-a răspuns un monah atonit: „Dacă Dumnezeu îngăduie să-i fie negată existența de către unii oameni, cine ești tu să nu le îngădui?“.

A doua prejudecată de care se cuvine să scăpăm este de găsit mai ales de partea cealaltă a altarului. Dacă prejudecata incompatibilității între mesajul vieții creștine și idealul democratic este împărtășită, mai ales, în mediile care nu știu mare lucru despre creștinism, prejudecata „bisericii clericale“ este mai ales a clerului. Mă refer la prejudecata că Biserica e treaba preoților și a călugărilor, iar credincioșii sînt un fel de musafiri cărora clerul le face marele serviciu de a le intermedia relația cu Dumnezeu, un public fără multă cunoaștere a tipicurilor și sofisticăriilor rituale, alcătuit din oameni care nu știu să șadă cuviincios, ceea ce îndeamnă clerul să asume un necesar rol dirigențial. Nu aveți idee cît este de înrădăcinată în mentalitatea clerului această prejudecată, deși, confruntați cu ea, cei mai mulți clerici nu se vor recunoaște în ea. Totuși, există date obiective. Am putut vedea, recent, un studiu al unui canonist ortodox român care arată că, de la Andrei Șaguna, de la primele regulamente și statute ale Bisericii Ortodoxe Române pînă la cele de astăzi, trecînd dintr-un regim statutar la altul, tendința clară a fost aceea de a limita și chiar exclude vocea laicatului din conducerea și deciziile Bisericii la toate nivelurile, consecutivă tendinței de instituționalizare. Astfel, percepția celor din afara Bisericii care îi pretind să fie o instituție lumească în toată regula și nu îi văd componenta cerească pare îndreptățită, căci aceasta este direcția în care Biserica noastră merge. Biserica dă impresia astăzi că are nevoie de laicat (mai ales) ca să sponsorizeze, să susțină, să vină și să „ajute“, să-i sprijine programele de tot felul, dar atît. Ideea superiorității clerului față de laicat este atît de înrădăcinată în Biserică, încît a ajuns să fie acceptată ca firească de laicii înșiși. Numai că un teolog ortodox contemporan, Petros Vassiliades, scrie: „Biserica nu poate fi concepută în termenii «superior» și «inferior», ci doar ca unitate, ca un singur corp. *Biserica nu poate reflecta structurile seculare bazate pe putere și diviziune* (s.m.), ci doar viața interioară a Sfintei Treimi, care conform dogmei creștine este unitate, comuniune, dragoste, împărtășire“.

Așa cum participarea *demos*-ului la viața cetății e însăși democrația, participarea laicatului la viața Bisericii e însuși creștinismul. Cînd vom scăpa de prejudecata incompatibilității creștinismului cu democrația și de prejudecata clericalizării creștinismului, Europa va putea să-și construiască un viitor frumos.

***Zaharia S. Cotoi** este realizatorul emisiunii* Europa Christiana *la postul de televiziune Trinitas TV.*

Lina ȚĂRMURE

În plină stradă

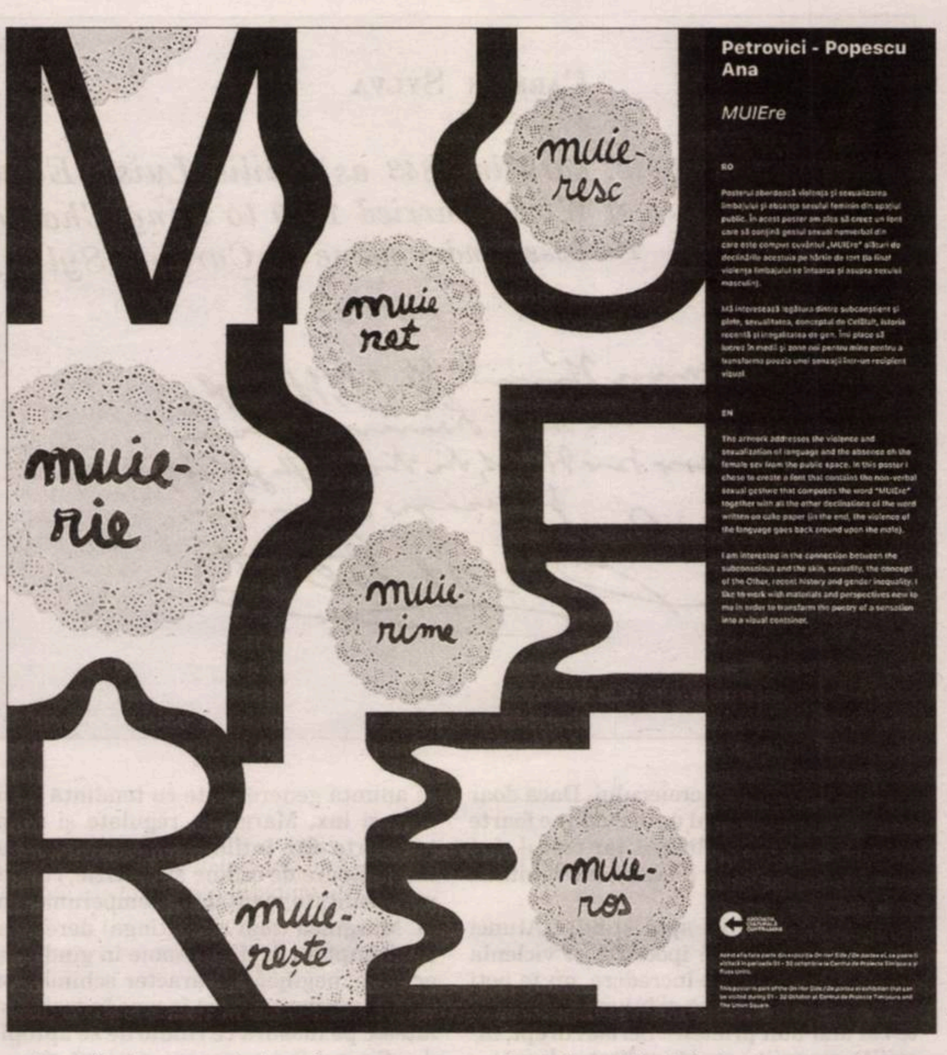

Arta joacă, în mod evident, un rol vital în modelarea identității culturale a unei societăți. Aceasta are puterea de a provoca și inspira, în aceeași măsură fiind o sursă inepuizabilă de polemici care pot escalada, ducînd la segregări ale unor grupuri, urmate de animozități și înverșunări. Iar atunci cînd arta iese din spațiile-i destinate exclusiv și debordează în stradă, avem un butoi cu pulbere gata să explodeze în mîinile unor personaje mai mult sau, adesea, mai puțin pregătite. De la cenzură la vandalism și la manipulare politică, scandalurile care au apărut anul trecut în arealul artei din spațiul public românesc sînt o reflexie a relației complexe, adesea controversate, dintre artă și sfera publică formată din privitori prea puțin educați și politicieni dornici de a epata în subiecte ce depășesc domeniile lor de interes și activitate.

În luna octombrie a anului 2022 a avut loc la Centrul de Proiecte din Timișoara expoziția *„On Her Side* / De partea ei", curatoriată de Dana Sarmeș și Simona Constantin. Organizat de Asociația Culturală Contrasens, proiectul a avut o puternică miză socială și a vizat relațiile de putere dintre genuri, cu focus pe abuzul asupra femeii, violența domestică și traumele generate de aceasta. Unul din sateliții evenimentului a fost expoziția de postere expusă în Piața Unirii, unde au fost prezente șaisprezece nume de artiști. Aici, posterul intitulat „MUIEre" al Anei Petrovici-Popescu a creat un amalgam de reacții. Conform conceptului artistei, lucrarea are la bază cuvîntul din titlu și familia sa lexicală, „despărțite corect în silabe pentru a sublinia caracterul depreciativ la adresa femeii", și nu la etimologia cuvîntului. Imaginea propune încă din titlu o perspectivă transgresivă și (raportată la canonul artei universale) progresistă a limbajului artistic, luînd o amploare desăvîrșită, escaladînd zona politicului.

În acest context, un personaj politic timișorean, nemulțumit de compoziția imaginii și nesatisfăcut de explicațiile însoțitoare, generează primul în mediile sale sociale un discurs ironic, care a culminat cu un atac la persoana artistei. Cum era de așteptat, nu a durat mult pînă ca această scenă virtuală să devină chiar mai vulgară și ofensatoare decît a fost receptat posterul în cauză. Presa locală a preluat ulterior știrea, divagînd de la subiectul cel mai important, care devine laitmotivul poveștii: raportul de putere dintre genuri. Am observat, astfel, cum o lucrare de artă reacționară la abuz devine sufocată de aceeași paradigmă toxică patriarhală, închizînd, de fapt, cercul.

Nu caut să comentez calitatea lucrării „MUIEre", ci să amintesc problematica reacție în lanț pe care a creat-o – instrumentalizarea politică a unui subiect sensibil, fapt ce a atras ofense creatorului în detrimentul asigurării unui spațiu care să accepte nepotrivirile de opinie, ideologie sau caracter. Cred că acest lucru se datorează unor factori precum: clișeizatele frustrări politice, revărsarea lor în domenii/subiecte adiacente, politizarea presei coroborată cu atitudinea mitizată omniscientă a românului și, nu în ultimul rînd, lipsa întîlnirii privitorului român cu arta din spațiul public.

Probabil că selectarea lucrării în cauză este argumentată în baza dorinței educării publicului, însă nu cred că expunerea acestuia la elemente vizuale și de limbaj menite să șocheze se apropie de scopul dorit. Au devenit axiomatice reminescențele comunistoide ale publicului patriei noastre, prea puțin flexibil, prea mult îndoctrinat, iar aparenta consternare a celor implicați denotă ori o lipsă de racordare la mediul înconjurător, ori un comportament pseudo-elitist. Consider, așadar, necesară asumarea responsabilității discursului, nefăcînd însă apel la cenzura proprie sau exterioară, ci la o negociere cu realitatea înconjurătoare. Este obligatorie libertatea de expresie, însă aceasta trebuie să fie în strînsă legătură cu spațiul-gazdă care, în aceste condiții, nu reprezintă doar un suport al obiectului creat, ci devine parte integrantă a acestuia, avînd capacitatea de a-i îngreuna sau ușura traiectoria discursului.

Un alt exemplu care a iscat polemici a fost instalația „Mai rău ca moartea" realizată de Nicolae Comănescu la Reșița, în perioada aprilie-iunie 2022. Inspirat de gesturile de protejare ale ucrainenilor, care înfășurau cu saci monumentele de for public, Comănescu a împrumutat atitudinea și a integrat-o în cotidianul reșițean, acoperind Monumentul Eroilor Neamului semnat de Constantin Lucaci. Artistul bucureștean, cunoscut mai degrabă pentru opera sa neo-expresionistă, prea puțin conceptuală, a fost impresionat de ferocitatea luptei și a indus privitorului existența unuia dintre lucrurile pe care acesta le consideră chiar mai rele decît moartea: războiul. Punînd locul intervenției sale sub semnul aceluiași potențial pericol precum în zonele afectate de conflicte, atît Nicolae Comănescu, cît și organizatorul, Primăria Municipiului Reșița, s-au expus unor valuri de critică realizate aproape exclusiv în mediul online, fie că vorbim de presa locală sau mediile sociale.

În acest context mi s-a părut interesantă discrepanța dintre părerile conturate în presa provincială și cea națională – personaje fără pregătire în vreuna din nișele culturale sau artistice scriau și interpretau în sens negativ și peiorativ intervenția lui Comănescu, cu atac la diverse persoane (amatori ai scrisului conturau chiar și blesteme pe propriile bloguri). În același timp, în Capitală, reviste de cultură publicau texte ale unor oameni de specialitate care au urmărit un fir narativ comprehensibil pentru publicul larg, susținut de o contextualizare a fenomenului. În cazul lui Comănescu, lucrurile s-au petrecut pe o perioadă mai îndelungată de timp (înainte de lansare s-au umplut, cărat și așezat saci o lună întreagă, în plină stradă), fapt ce le-a permis celor implicați o mediere a receptării mesajului de către public, mai coerentă și mai susținută, cu ajutorul mai multor actanți veniți din varii subdomenii culturale.

Cele două exemple denotă lipsa familiarității publicului cu demersurile artistice din spațiul public, precum și cu mecanismele de finanțare ale acestuia – organizarea lacunară și lipsa de transparență a oficialităților în privința bugetelor locale sau naționale duc la situații confuze, în care se consideră că o acțiune artistică ar putea fi capabilă de a interfera cu procesele de modernizare, conservare și reparație a orașului.

Pe de altă parte, în acest context s-a conturat o certitudine: privitorii pot fi stîrniți, reacționînd în cele mai diverse și neașteptate moduri, fapt ce relevă poziționarea interogativă sau reflexivă a acestora. În acest caz, publicul interpelează aspectele sociale dincolo de intențiile artistului, conturîndu-și senzațiile peste impulsul inițial conferit de lucrare, adăugînd propriile straturi interpretative, care, chiar dacă inexacte, conturează parcursul imprevizibil și inedit al intervențiilor artistice de acest fel.

Arta publică din România este prea puțin susținută, reglementată sau mediată, fapt ce relevă porozitatea comprehensiunii și receptării conceptului, zdruncinînd atît semnificația, cît și scopurile artei însesi. Totuși, consider aceste demersuri ca fiind indispensabile, mai ales în momentele de criză societală: fie că e vorba despre o conștientizare a unor metehne problematice adînc înrădăcinate în gîndirea colectivă – precum diversele feluri de abuz asupra femeilor –, fie raportul cu catastrofe aflate la prea mică distanță de noi.

În aceste condiții, cînd discursurile și practicile publice tind să se rigidizeze în normativități ideologice și slogane supra-uzitate, este mai mult decît necesară conturarea unor manifeste artistice, care, prin folosirea instrumentelor specifice, au posibilitatea de a atrage atenția asupra vicisitudinilor vieții și de a genera dezbateri ce devin intrinseci unor posibilități nelimitate de ramificare. Aceste tipuri de acțiuni devin, pînă la urmă, mărturii ale momentului prezent, un moment în care devine imperioasă reglementarea relațiilor dintre practicile materiale, morfologia spațiului urban și discursurile politice.

***Lina Țărmure** a co-fondat, în 2019, Diptych Art Space din București, unde curatoriază programul de evenimente, dar asistă curatorial și alte proiecte independente, și scrie texte despre artă.*

PUBLICITATE

Ion Gh. Duca
Portrete și amintiri
Nicolae Bănescu
Ion I.C. Brătianu

adevărul îți prezintă
OAMENI POLITICI DE SEAMĂ
De luni, 23 ianuarie Ion Gh. Duca
De luni, 30 ianuarie Ion I.C. Brătianu
PREȚ PACHET: ziar + 1 carte: 29,99 lei
Numai cu „Adevărul", la toate punctele de difuzare a presei

Laura Carmen CUȚITARU

Ești cum scrii?

Dragi cititori ai *Dilemei vechi*, dumneavoastră cum scrieți? Aveți un scris de mînă rotunjit? Atunci sînteți prietenoși și pașnici. Faceți litere ascuțite? Sînteți agresivi: „Toate naturile crude scriu cu litere ale căror margini și colțuri seamănă cu spinii“... „Am examinat vreo cinci sute de mostre de scris ale deținuților închiși pentru crimă, viol și tîlhărie. Foarte rar nu am găsit această trăsătură, sub 1% din cazuri“... „Femeile care scriu foarte ascuțit și nu rotunjesc absolut nimic ar fi mai bine să fie lăsate în pace, pentru că se transformă invariabil în fete bătrîne respingătoare, niciodată în soții sau mame bune. Nu se înțeleg cu vecinii și cu propria familie, și se plîng de asta întruna. Rareori își fac prieteni sau reușesc să-i păstreze pe cei existenți. Indiferent dacă au dreptate sau nu, trebuie să aibă mereu ultimul cuvînt. E de dorit să ne alegem ca prieteni sau parteneri de viață pe acei oameni al căror scris se compune dintr-un număr egal de litere rotunjite și ascuțite, pentru că această proporție asigură combinarea severității cu sociabilitatea și adaptabilitatea.“

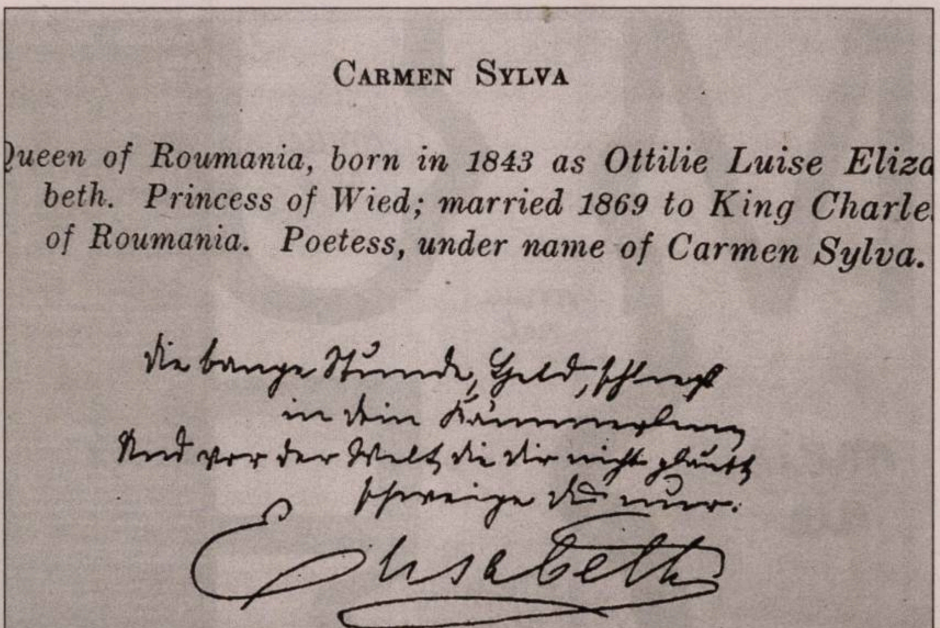

CARMEN SYLVA

Queen of Roumania, born in 1843 as Ottilie Luise Eliza
beth. Princess of Wied; married 1869 to King Charle
of Roumania. Poetess, under name of Carmen Sylva.

Elisabeth

Autorul acestor rînduri este Hugo J. von Hagen, care, în 1919, data la care a fost publicat volumul *Graphology: How to Read Character from Handwriting* – sursa acestor citate și a informațiilor care vor urma –, era președintele Societății Americane de Grafologie. Cartea este, așa cum spune chiar autorul în introducere, rezultatul a „peste treizeci de ani de experiență și analiză științifică a cel puțin zece mii de mostre de scris“ furnizate de „bărbați, femei și copii de toate naționalitățile, clasele și condițiile, de la împărați, regi și alți conducători, milionari și lideri din toate domeniile, pînă la salahori și criminali“. Dar de ce ar studia cineva scrisul de mînă al celorlalți? Pentru că, explică Hagen, „după ce învățăm să scriem de mînă și devenim independenți, mîna devine instrumentul inconștient al creierului, iar personalitatea noastră iese la suprafață. Fiecare om are propriul scris de mînă, unic, care îi trădează sentimentele, dorințele, voința“.

Literele extrem de mari sînt folosite frecvent
de naturile cu înclinații poetice,
dar și de aceia cu păreri hipertrofiate despre sine.

Grafologul este ajutat de un instrument de măsură numit *grafometru*, care conține un *telemetru* (pentru lungimea literei deasupra sau dedesubtul liniei), un *clinometru* (pentru înclinația literei) și un *pachometru* (pentru grosimea tușei). Selectez, de curiozitate, cîteva idei: un scris mare (litere late și lungi) se constată la regi și aristocrați, la oamenii cu minte nobilă. Cei care se îmbogățesc brusc dezvoltă o tendință spre scris mare, corespunzătoare noii lor dorințe de a exercita putere și autoritate. Literele extrem de mari sînt folosite frecvent de naturile cu înclinații poetice, dar și de aceia cu păreri hipertrofiate despre sine; totodată, de către persoanele supra-educate. Ele mai pot indica dorința de a fi important, sînt semn de mîndrie, goană după putere și glorie. Din contra, scrisul mic (litere înguste și scurte) se constată la cei foarte preocupați de detalii – juriști, profesori, critici literari și de artă – sau la cei care sînt economi sau zgîrciți. O schimbare bruscă a scrisului de la mare la mic arată, frecvent, o tendință la boli ale creierului. Dacă doar litera de la începutul unui cuvînt e foarte mare (sau primele litere), iar restul sînt foarte mici, acesta e semn de vanitate, egoism, snobism.

Scrisul e aplecat spre stînga? Atunci „putem fi siguri de ipocrizia și viclenia persoanei“. Nu e de încredere, nu te poți baza pe ea, „e gata să-și înjunghie în spate cel mai bun prieten“. Scrisul drept, îngrijit, rotunjit, arată politețe, bunătate, control asupra sentimentelor, om capabil să-și păstreze calmul, o natură care-și reprimă sentimentele prin rațiune. Scrisul aplecat spre dreapta trădează un om sensibil, emotiv. Cu cît e mai înclinat, cu atît iritabilitatea nervoasă e mai mare, persoana în cauză nu tolerează contrazicerea. Cînd înclinația variază – cînd la stînga și vertical, cînd spre dreapta –, se poate spune că există un conflict între inimă și creier, la persoane care nu duc o viață potrivită cu natura lor. Cei care leagă toate literele între ele au o gîndire practică și logică. Au memorie bună, prind repede ideile celorlalți și le asimilează ușor, dar sînt încăpățînați și mai greu de convins decît cei ale căror litere sînt scrise spațiat. Cei care deconectează literele, scriindu-le pe fiecare individual, au prea puțină logică, dar sînt în general intuitivi, percep și înțeleg repede. Așa scriu cei cu înclinații spre ocultism, astrologie și clarviziune. „Am descoperit și denunțat adesea pe falșii astrologi și chiromanți pentru că scrisul lor nu arăta nici o abilitate intuitivă“, precizează von Hagen.

Aliniamentul rîndurilor
e grăitor și el.

Cine nu lasă margini deloc (stînga, dreapta, sus, jos), ci folosește toată suprafața foii, este zgîrcit, face economie (din același motiv va înghesui literele unele în altele). Dimpotrivă, marginile late anunță generozitate cu tendință la risipă și lux. Marginile regulate și drepte, foarte rar întîlnite, arată o persoană iubitoare de ordine și precizie, cu mare stabilitate mentală și temperamentală. Marginea (mai ales stînga) neregulată e simptom de dizarmonie în gîndire și acțiune, neglijență, caracter schimbător. Dacă marginea stîngă începe îngust și se lățește pe măsură ce rîndurile se apropie de sfîrșitul foii, persoana vrea să-și controleze tendința de a cheltui. Invers, dacă cel care scrie lasă pe stînga spațiu larg care se îngustează pe măsură ce scrie, acela vrea să lase altora impresia de nabab, dar pentru cheltuielile casnice nu ar da un bănuț.

Aliniamentul rîndurilor e grăitor și el. Cel care nu poate scrie decît pe o foaie liniată e slab, neajutorat, dependent, se sprijină pe ceilalți. Dimpotrivă, alții, trebuind să scrie pe foi liniate, nu le urmează, ci scriu deasupra, dedesubtul lor sau între rînduri, ceea ce arată un caracter independent. Dacă rîndurile urmează o linie ascendentă avem de-a face cu încredere, hărnicie, speranță, entuziasm, ambiție. Rîndurile descendente înseamnă depresie, tristețe, angoasă, descurajare, lipsă de dorință de acțiune, lene, lașitate. Rîndurile perfect orizontale, drepte, arată stabilitate și, în general, o persoană sinceră, în care se poate avea încredere. Direcția naturală a scrisului se poate modifica, însă, temporar: în sus, sub imperiul veștilor bune, sau în jos, după vești rele ori „în timpul unei boli – mai ales de ficat și rinichi“. Cînd îl scrii pe *a* mic de mînă, închizi cercul în partea de sus? Ești fie secretos, fie econom. Nu-l închizi? Ești sincer și vorbăreț. E deschis în partea de jos? Ipocritule, necinstitule... *B* mare e îngust și subțire? Zgîrcitule... *L* mare are bucle mari? Ești gălăgios, un lăudăros, ai idei fantastice.

Descrierile devin tot mai detaliate, tot mai minuțioase, apoi avem un capitol întreg dedicat numai analizei semnăturilor, unde sînt reproduse cincizeci de specimene aparținînd unor personaje istorice (Bismarck, diverși papi, Chopin, Zola, Robespierre, Regina Victoria, Wagner ș.a.); la sfîrșitul volumului, von Hagen analizează mostre din texte manuscrise, de cele mai multe ori scrisori personale, păstrate la British Museum, aparținînd lui: Dante (1379), Henric al IV-lea (1400), Michelangelo (1508), Martin Luther (1509), M. de Montaigne (1585), T. Tasso (1588), G. Galilei (1609), Ben Jonson (1609), J. Molière (1664), Isaac Newton (1682), Joseph Addison (1699), Voltaire (1760), Benjamin Franklin (1784), Robert Burns (1787), F. Schiller (1802), J.W. Goethe (1811), Charles Dickens (1835), W.M. Thackeray (1849), Victor Hugo (1860), H.W. Longfellow (1864), Ralph Waldo Emerson (1867), Lord Alfred Tennyson (1873).

Surpriză: printre personalitățile din carte se numără Carmen Sylva, Regina Elisabeta a României (1843-1916), soția Regelui Carol I (scrisul de mînă și semnătura acesteia se pot vedea în imaginea care însoțește articolul de față). Iată analiza grafologică făcută de von Hagen: „Plantă de seră; natură foarte sensibilă, emotivă. Se lovește cu capul de perete și deplînge rana făcută. Nu se poate adapta la împrejurări, vrea să se adapteze ele la ea. Dorește mereu ceva; niciodată mulțumită. Suflet artistic. Mereu neînțeleasă de ceilalți, dar nici ea nu ține să-i înțeleagă. Influențată de impresii și sentimente. Trebuie avut grijă cu ea – să te porți cu mănuși. Adoră să i te închini. Vrea să fie admirată și solicitată, dar din exterior pare indiferentă și rece, deși ține mult să fie descoperită. Se admiră singură. Se simte o victimă în lumea aspră și ostilă. Visează și oftează. În imaginație începe lucruri mărețe, minunate, dar cînd trebuie să le execute își pierde elanul. Dă vina pe alții, le cere perfecțiune, dar în sine nu vede nici o problemă. Vrea să dea ordine celorlalți și să fie slujită. Înclinată spre isterie. Își impune voința proprie simulînd blîndețea. Nu renunță niciodată la o dorință, odată ce și-a formulat-o. Iubește sincer atîta timp cît este singura regină a inimii persoanei iubite la acel moment“.

Grafologia ține companie frenologiei (citirea caracterului în funcție de formele craniene) în așezarea actuală printre pseudoștiințe (dar expertize grafologice încă se fac, însă cu alte scopuri). Deși scrisul de mînă poate fi imitat, el este unic și ne individualizează, pe lîngă forma urechii, forma și textura limbii, tiparele vizibile din irisul ocular, mers, voce, dantură, amprente și ADN (care, așa cum sugerează cercetări de ultimă oră, nu coincide nici măcar la gemenii identici). Cîteva precizări finale: titlul face aluzie la un articol mai vechi, intitulat „Ești cum vorbești“. Felul în care vorbim chiar este un bun indicator al vieții interne și al educației primite, și, în timp ce psiho-neurolingvistica vorbirii este bine reprezentată, în sensul că se știu destul de multe despre ce se întîmplă în minte/creier atunci cînd vorbitorul vorbește, iar ascultătorul ascultă, nu același lucru se poate spune despre scris: ce se întîmplă atunci cînd cititorul citește și (mai ales) autorul scrie, nu prea știm, studiile sînt abia la început. Așa că subiectul acestui text, *scrisul de mînă*, destinat mai degrabă a amuza decît a informa, va fi dezvoltat într-o mică serie, în lunile următoare.

Laura Carmen Cuțitaru *este conferențiar la Literele ieșene, specializată în lingvistică americană.*

■ ■ ■

Dalina BĂDESCU

Copel Moscu și jocul de-a realitatea

Într-un interviu acordat recent, Copel Moscu povestește cum la vîrsta de 5 ani, brusc și fără nici o explicație, nu a mai putut să se miște. În lipsa unui diagnostic și a unui tratament doftoricesc, cu excepția recomandării de a-l ține la pat într-o cameră complet întunecată, bunica lui, provenind dintr-o lume în care magia încă nu fusese suprimată de discursul ateu comunist, l-a scos pe geam și l-a vîndut unei țigănci pe doi lei, după care, sub un alt nume, l-a reintrodus în casă pe ușă. Cert este că Moscu și-a revenit la timp pentru prima de zi de școală, și la fel de cert este că această a doua naștere l-a acompaniat simbolic în felul în care el a perceput și a transmis mai departe realitatea: proaspăt și fără prejudecăți, căutînd pretutindeni, în cele mai comune povești, o semnificație mai înaltă.

Încă de la primele sale scurtmetraje, de la începutul anilor 1980, incomplet și generic numite documentare, Copel Moscu deschide uși către o variantă utopică a realității, în care personajele sînt mereu preocupate să-și autodepășească limitările circumstanțiale, fie ele interioare sau exterioare, au probleme filosofice și neliniști metafizice, demonstrînd într-un fel că, indiferent de datele contextului, omul poate să se autoîmbunătățească. Fie că este vorba despre minerii care ies din subsolurile muntelui pentru a găsi lumina cosmosului infinit în lecțiile unui profesor seralist, despre o proiecționistă cu trăiri shakespeariene, despre un ceferist mîndru de progresele tehnologice sau despre pictori naivi care dezbat principiile meditației budiste în tabere precare de creație pentru amatori, toți fac parte dintr-o lume potențată, în care excepționalul se poate manifesta pe toate palierele. La un anumit nivel, lumea lui Copel Moscu, privită în esența ei, este realizarea în efigie a înseși utopiei comuniste, în care clasa muncitoare are aceleași interese și trăiri ca și cea burgheză, motiv pentru care a și obținut confirmări și premii multiple înainte de 1989, pentru aceleași filme care i-au adus renumele în sfera neoficială, fiind percepute însă, de data aceasta, dintr-o cu totul altă perspectivă. Iar ceea ce i-a permis această fluiditate profitabilă este permanentul pas în spate pe care îl face în fața propriului mesaj, relativizîndu-l prin șarje, prin supralicitarea scenei, adică prin inadecvarea construcției cinematografice la subiect: proiecții holderiene dramatice pe fundaluri derizorii, suprapunerea discursurilor pretențioase cu scene mărunte, cadre tensionate tarkovskiene care se descarcă în scene comice cu găini etc. Și totuși, în ciuda atitudinii rabinice, oximoronice și paradoxale a creatorului, universul lui Copel Moscu este unul care se ia pe sine mereu în serios, este ferm în idee și în discurs, nu caută soluții simple și nu fuge din fața provocărilor. Subiecții lui au mereu un limbaj coerent, complex și nuanțat, par a-și recita replicile ca într-un film artistic, chiar dacă, în mod evident, acest lucru nu se întîmplă. Prin selecția pe care o face din posibilitățile enorme pe care i le oferă lumea reală, regizorul decupează exact acea felie care este altfel construită și ficționalizată în mod natural. Filmele lui Moscu sînt documentare ale unei lumi ascunse, a unei alter-realități adevărate, care există, dar nu este într-un mod de la sine înțeles, adică prin însuși faptul de a fi, observată și băgată în seamă. Iar felul în care aceste calități ale realului devin ficțiune și ficțiunea devine la rîndul ei parte a realității este una din temele recurente în filmografia sa, fie într-un mod evident, ca în *Intrarea unui tren în gară* (1988), sau doar sugerat, ca în *Paradisul naivilor* (2022). Acest demers eminamente postmodern, de dialogare între planurile generative ale operei și de transcendere a granițelor dintre creație și creator devine chiar unul dintre subiectele principale ale filmului, de data aceasta într-un format extins de mediumetraj, începînd cu *Comoara naivă* (2018) și continuînd cu *Paradisul naivilor*.

După o pauză de aproape două decenii, în care el a experimentat democrația, libertatea și promisiunile Occidentului, Copel Moscu s-a reîntors către lumea sa, în care personajele caută în continuare sensul și încearcă să găsească salvarea în artă. Și nu degeaba el și-a găsit subiecții în arta naivă, și nu în arta cultă, căci acolo comunicarea este una mult mai directă, mai sinceră și, în principiu, pusă la adăpost de construcțiile conceptuale alambicate ale artei contemporane făcute numai pentru a camufla vidul creator din spate. Spre deosebire de orașul primelor scurtmetraje, care facilita întîlnirea între oameni complet diferiți, cel contemporan devine fundalul disoluției, în care grupul se destramă, lăsînd loc singurului tip de existență posibil, cel al singurătăților individuale. Periferia, laitmotivul filmelor lui Moscu, primește acum încă un strat al semnificației, devenind atît locul, cît și starea în care întoarcerea la paradis este posibilă. Experimentul utopic al orașului a eșuat, iar acum soluția este aceea de reîntoarcere către provincie și către natură, de la colectivitate către individ. Centrul, așa cum apare în *Paradisul naivilor*, nu mai poate oferi decît discursuri goale, teorii autiste despre lucruri pe care nu le poate înțelege pentru că nu le poate trăi. Tentația centrului și a acreditării oficiale se demonstrează a fi un rateu, magistral demonstrat prin cazul pictorului Ion Măric din *Comoara naivă*, care, încercînd să intre în Uniunea Artiștilor Plastici din România, pe care o consideră instanța supremă a acreditării artistice, se confruntă cu o dublă respingere, atît din partea acesteia, cît și din partea grupului naivilor, cel care îl privește ca pe un dezertor. Comoara se demonstrează a fi o *fata morgana*, o capcană pentru naivii care caută aprobarea în exterior. Dacă în această primă parte a ceea ce urmează să fie o trilogie, arta naivă ne este prezentată oarecum previzibil, sub forma ei jucăușă și senină de pe la tîrgurile de la Muzeul Satului, situația se schimbă fundamental în cea de-a doua parte, adică în *Paradisul naivilor*. Aici ea se manifestă sub forma artei brute, ce-i drept, cu influențe specifice ale locului, contaminată de estetica naivă comună, dar care se desprinde complet de superficialitatea acesteia și capătă valențe absolute, care țin efectiv de viață și de moarte. Nu numai personajele sînt aici serioase, ci și tema în sine. Întregul documentar devine o discuție profundă despre natura creației, despre boală și vindecare, despre limite și despre depășirea lor. De data aceasta, Copel Moscu riscă și devine partizan. Limbajul cinematografic se adaptează subiectului, construcția scenelor nu mai mizează pe comicul inadecvării, ci potențează mesajul filmului, transmis în mod divers de către fiecare personaj, dar care este, în fond, absolut același: arta nu este un moft și nu ține de decizia exterioară, ea relevă lumi și creează realități.

Documentarele lui Copel Moscu, înregistrînd un joc secund al realității, apar astăzi ca o alternativă în fața singurului tip de magie care a rămas permis: coșmarul uitării, al lipsei de sens, al singurătății fără scăpare. Ele ne arată posibilitatea unei reîntoarceri la Eden, prin eliberarea miraculosului din fiecare clipă, prin trăirea sinceră și lipsită de prejudecăți, printr-o a doua naștere simbolică în lume, prin intermediul cinema-ului și al artei, în general.

Dalina Bădescu *este critic și istoric de artă.*

---

efectul de ecou

(nr. 973, „Tinerețe, haine grele")

Pe scurt, despre iluzia schimbării

„Cînd sîntem obosiți, sîntem atacați de gînduri pe care le-am depășit cu mult timp în urmă." Așa se întîmplă cînd îmi ridic ochii fără țintă căutînd prin noaptea acestui început de decembrie ceva asupra căruia să-mi odihnesc ochii, după ce cuvintele lui Friedrich Nietzsche mă opresc abrupt din mecanica cititului: așadar, sînt obosit!

Nicicînd nu am fost mai convins că trecutul explică prezentul, așa cum sînt în zilele acestea. Adina trece în clasa a VII-a. Este colega de clasă a surorii mele. Adina îmi place pentru că este tot timpul dezamăgită de ceva, dar radiază atunci cînd rîde. Cam devreme în viață pentru atîta tristețe, dar pe atunci *vedeam ceea ce priveam* și atît. Tristețea era o curiozitate rară în vremurile acelea. Acum, însă, nu mai privesc, ci observ! Iar asta e altceva...

Fata hotărăște să mă placă, luîndu-mă prin surprindere cînd după atîtea încercări de a mă apropia de ea, în sfîrșit mă lasă să o pup pe obraz. Eu treceam în clasa a IX-a, în vacanța de vară dintre copilărie și adolescență. O plăceam de mai multă vreme și, cînd o întîlneam (mai mult sau mai puțin accidental) în pauze, îmi reînnoiam interesul pentru ea văzînd-o absentă, ca într-o poezie de Neruda.

Pe vremea aceea, fetelor *le ceream prietenia*. Cîteodată, găseam pe altcineva care să transmită vestea că o anume fată mă are pretendent. În unele cazuri, după lungi curtoazii indirecte, răbdătoare și mistuitoare, aleasa accepta. Ca și cum aștepta să mă vadă într-o lumină favorabilă pentru că nu o surprindeam exterior cu ceva anume. Nici nu aveam cu ce și nici nu știam cum. Nu aveam nici haine deosebite – un trening, unul sau două pulovere, o helancă, adidași care nu rezistau prea mult și aveam una sau două perechi de blugi, toate mai mari cu vreo două numere. Ne îmbrăcau părinții, care nu erau interesați neapărat de *look*-ul nostru, erau alte probleme atunci, dar vreau să spun că acum mai bine de douăzeci de ani hainele nu ne diferențiau, nu ne scoteau în evidență.

Întîlnirile mele cu Adina erau ritualice. În cele trei luni de „relație" nu am depășit perimetrul cartierului. Ea venea de la cîteva blocuri distanță în plimbare pe jos sau cu rolele, iar eu o așteptam întotdeauna sprijinit de ghidonul bicicletei. Nu venea singură, era însoțită de prietena ei Simona care era vorbăreață și cu un păr des și lung. Nu îmi plăcea de Simona pentru că nu reușeam să rămîn singur cu Adina, dar altfel companioana noastră era inversul Adinei, amuzîndu-se cu ușurință din orice. La primele întîlniri, Adina purta un ruj maro care îi amplifica buzele mai degrabă subțiri și, cum avea un ten mai închis, nu consideram că îi stă bine. Am găsit o modalitate de a-i sugera că produsul cosmetic este prea mult și m-am bucurat de înțelegere. Mă plăcea într-atît de mult încît să nu mai poarte rujul maro, iar eu o plăceam într-atît de mult încît să tolerez rujul deschis la culoare cu efecte metalice care a urmat. Trei luni ne-am sărutat pasional: pe fiecare băncuță din lemn, sprijiniți de mașini parcate, prin părculețele dintre blocuri. Lumea noastră era atît de mică încît aveam senzația că tot ce făceam se întîmpla pe o scenă, în văzul tuturor.

Într-o zi, traversez strada, cobor de pe bicicletă și o aștept pe Adina, ca de obicei, sprijinit de ghidonul bicicletei. De data asta țineam strîns în pumn două acadele. Venea în plimbare alături de Simona (care nu lipsește nici din încheierea acestei relatări), iar eu mă chinuiam să acopăr bățul acadelelor prea lungi pentru palmele mele. Cred că în acea după-amiază am început să observ viața în subtilul ei. Adina transmitea non-verbal un mesaj nou, o stare de spirit aparte, apropiindu-se de mine pe trotuar. Avea un zîmbet ciudat în colțul gurii și, cum rar o vedeam zîmbind, am observat imediat diferența: prima dată, după atîtea luni, purta rujul maro. Acum, ca și atunci, găsesc cuvintele tatălui meu ca pe un reper necesar în încurcătură: „În fața deciziei nu argumentezi, pleci!". Am întrebat, privind-o fix: „E gata?". Fata a încuviințat.

Am băgat acadelele în buzunar și-am pornit pe bicicletă distanțîndu-mă de locul părăsirii mele. Douăzeci de ani mai tîrziu, îmi aduc aminte de această poveste într-o discuție liniștită cu o doamnă cu păr lung, cîrlionțat de la natură și colorat în șuvițe, unele mai deschise la culoare, altele mai închise. Își amintește că a păstrat bilețele de dragoste primite de la băieți din liceu, cu bucurie că are încă dovezi ale tinereții ei. Cădem de acord că aceste vremuri trecute erau frumoase atît pentru fete, cît și pentru băieți. Fetele nu erau speriate, iar băieții erau răbdători. Conchidem că vremurile s-au schimbat mult de atunci, iar eu spun cu voce tare că m-am schimbat și eu. Dar tocmai cînd mă instalam în seninătatea certitudinii că sînt altul, fără a defini sau recunoaște diferențe evidente, doamna îmi șoptește: „Săptămîna trecută mi-ai dăruit fără motiv o bomboană. Ieri ai întîrziat și ascundeai în pumn o ciocolată...".

Alex GHEORGHE

Cu ochii-n 3,14

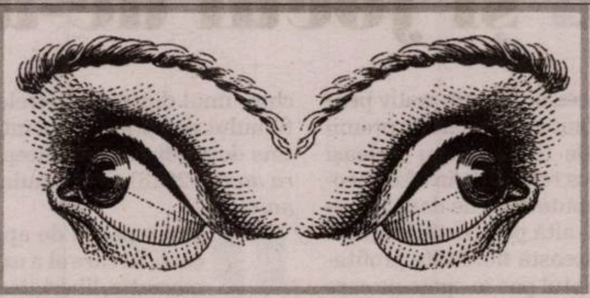

SPRE SURPRIZA GENERALĂ, ACUM EXISTĂ MATERIALE ÎNTREBUINȚATE LA ABSORBȚIA INTELIGENȚEI PE CALE ORALĂ PENTRU A GĂSI CEA MAI RAPIDĂ OGLINDĂ

■ După trei luni de la dispariția cățelului Dante, un corgi în vîrstă de cinci ani, o familie din Virginia, SUA, a decis în sfîrșit să adopte un nou animal de companie. A vizitat, în acest scop, un adăpost din orașul în care se mutaseră, la douăzeci de mile de precedentul. Spre surpriza generală, l-au găsit acolo pe Dante, numit acum Soldier, necooperant cu orice alt stăpîn ar fi dorit să îl ia acasă. Le-a recunoscut rapid pe cele trei fete și familia s-a reîntregit de îndată. (**A. A. D.**)

■ La știrile TV, imagini dintr-un supermarket și apoi opinia unei fete de la carne, despre cum mai merge vînzarea acum, după ce s-a încheiat iureșul sărbătorilor: „E foarte scăzută un picuț“. (**D. S.**)

■ În fiecare zi, una din șase întrebări formulate de omenire pe Google este pusă pentru prima dată în istorie. Există curiozitate, există necunoaștere, există nesiguranță. (**M. C.**)

■ În Belgia, tot mai multe saloane de coafură și frizerii sînt obligate să colecteze și să doneze părul uman unui ONG ecologist care reciclează părul cu scopul de a proteja mediul. Părul reciclat este transformat în diferite materiale întrebuințate la absorbția uleiurilor și a hidrocarburilor care poluează mediul, dar și la confecționarea pungilor biodegradabile, declară fondatorul campaniei Hair Recycle, Patrick Janssen. Pesemne că podoaba capilară nu e doar podoabă, mai nou omului i se găsește tot mai mult rost în lume. (**I. M.**)

■ Universitățile australiene au fost nevoite să schimbe modul în care organizează examenele și alte evaluări, pe fondul temerilor că studenții folosesc un nou *software* de inteligență artificială pentru a scrie eseuri. Instituțiile importante au adăugat noi reguli care prevăd că utilizarea inteligenței artificiale reprezintă o trișare, iar unii studenți au fost deja prinși folosind acest *software.* La evaluările din 2023, testele de la examene vor fi mai mult cu pix și hîrtie. *„Software volant, scripta manent.“* (**A. M. S.**)

■ „După ce a fost compusă, Biblia a fost editată, apoi rescrisă, apoi rescrisă, apoi editată din nou, apoi tradusă din limbi moarte, apoi retradusă, apoi editată, apoi rescrisă, apoi dată regilor să-și aleagă părțile favorite, apoi rescrisă, apoi rescrisă, apoi tradusă din nou, apoi trimisă Papei să-și dea acordul, apoi rescrisă, apoi editată, apoi rescrisă. Totul pornind de la niște povești transmise pe cale orală, la aproape un secol după cele întîmplate, unor oameni care nu știau să scrie.“ – David Cross *(sic!).* (**M. C.**)

■ Un tip din Idaho are deja peste două sute de recorduri *Guinness Book* pe numele lui și nu s-a potolit pînă nu a mai marcat unul: cele mai multe tricouri împachetate într-un minut. A împachetat 31 și a doborît astfel vechiul record. Omul spune că a studiat atent diferite tehnici de împachetat pentru a o găsi pe cea mai rapidă. Aceasta s-a dovedit a fi: mîneca dreaptă în interior, apoi mîneca stîngă peste ea, apoi partea de jos peste partea de sus și pe din două. Remarc doar atît: după ce ne-am lămurit că cei mai buni bucătari din lume sînt bărbații, iată că și la împachetat tricouri cei mai eficienți tot bărbații sînt. Nu zic nimic, păcatele mele, doar constat... (**S. V.**)

■ Recent, lanțul de magazine IKEA a emis un comunicat prin care clienții care au cumpărat un anumit model de oglindă erau avertizați să nu o mai utilizeze și să o aducă înapoi sau să comande accesorii de fixare pe perete, oferite gratuit. Bănuiesc că, fără să-și dea seama, au comercializat acea oglindă despre care Frații Grimm au avertizat omenirea în 1812. (**S. G.**)

MOTIVUL PENTRU CARE SÎNTEM DIN NOU LA NIVELUL SOLULUI POATE FI APARIȚIA UNOR CREATURI PERECHE

■ Opt generații de femei din aceeași familie au ales să-și transmită de la una la alta rochia de mireasă. Cumpărată cu 100 de dolari în 1950, rochia cu mîneci lungi și nasturi în față a suferit niște modificări, dar a prins cea de-a opta nuntă vara trecută, la Chicago. Motivul pentru care rochia a rămas în familie poate fi și unul superstițios: a făcut nunțile trainice, se pare, dat fiind că nici unul dintre cupluri nu a divorțat. (**A. A. D.**)

■ Cu opt miliarde de indivizi, oamenii sînt mamiferele cele mai numeroase de pe planetă. Sîntem mai numeroși decît șobolanii. (**A. M. S.**)

■ HotNews.ro trage un semnal de alarmă: de fiecare dată cînd facem cumpărături de la supermarket – brînză, lapte, carne, ouă – „îl deranjăm“ pe Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naționale a României. Cu explicația că cele mai multe bunuri din magazine sînt importate și, cumpărîndu-le, preluăm și inflația din țara de proveniență. Germania, bunăoară, cel mai important partener comercial al țării noastre, e și cel mai mare exportator de lactate către România. Cumpărînd unt nemțesc – scumpit, la el acasă, cu 48% în urma inflației –, plătim acest surplus la rîndul nostru. Care va să zică, „Germania untului“ chiar există – și lovește din nou. (**M. P.**)

■ În vreme ce la noi s-au înregistrat recent recorduri maxime ale temperaturilor pentru luna ianuarie, în Siberia s-au înregistrat cele mai scăzute temperaturi din ultimii douăzeci de ani. Concret, termometrele au indicat minus 62 de grade Celsius noaptea și minus 52 ziua. Recordul absolut în Siberia este de minus 69,8 grade Celsius. Cea mai scăzută temperatură măsurată vreodată pe Pămînt, la nivelul solului, a fost însă de minus 89 de grade Celsius, în Antarctica, în 1983, înregistrată de o stație de cercetare... sovietică. Pe atunci tocmai se încheia epoca stagnării brejneviste, dar lumea se afla încă în plin Război Rece. Să fie vreo legătură între recordurile de temperatură negativă rusești și răcirea relațiilor cu lumea? (**A. M.**)

■ Chiar dacă *The Telegraph* a ironizat, într-un articol, lipsa puhoiului de cumpărători așteptați la lansarea cărții *Spare* a prințului Harry, titrînd: „Un singur cititor stă la coadă pentru lansarea *Spare* – Personalul de la librăriile londoneze a fost surprins cînd apariția așteptată a cumpărătorilor nu a... apărut“, editura care a publicat cartea a anunțat un record de vînzări în prima zi. Poate că există unele lucruri, din sfera „plăcerilor vinovate“, pe care preferi să le cumperi online, ca să nu te vadă vreun vecin. (**S. G.**)

■ Cei care mai suferă încă din pricina unei iubiri terminate prost s-ar putea simți considerabil mai bine dacă ar ști că un gîndac sau o rozătoare poartă acum numele fostului sau pe al fostei. O grădină zoologică din Texas se pregătește de Ziua Îndrăgostiților cu o strîngere de fonduri în care, contra unei sume modice, poți trece numele fostului partener în sfera unor creaturi mai puțin atrăgătoare. Ba mai mult, respectivului i se poate expedia o felicitare prin care să fie anunțat cu cine împarte numele. Pentru ca tabloul să fie complet, primii douăzeci dintre cei dispuși să doneze 150 de dolari vor primi o filmare în care respectiva gînganie sau rozătoare este dată drept hrană altui animal. Sezonul de iubire și ură a reînceput. (**A. A. D.**)

■ Un cuplu din Bosnia s-a destrămat după mulți ani de căsnicie. Plictisul și excesul de confort conjugal i-au împins pe ambii parteneri să își redescopere sufletele pereche pe o platformă de *dating*, unde s-au înregistrat sub identități false. Întîmplarea a făcut ca soții infideli să se îndrăgostească virtual de același om cu care deja împărțeau farfuriile de ceva vreme. Se pare că nici algoritmii de compatibilitate folosiți în aplicațiile de *dating* nu se pot ridica deasupra realității. (**I. M.**)

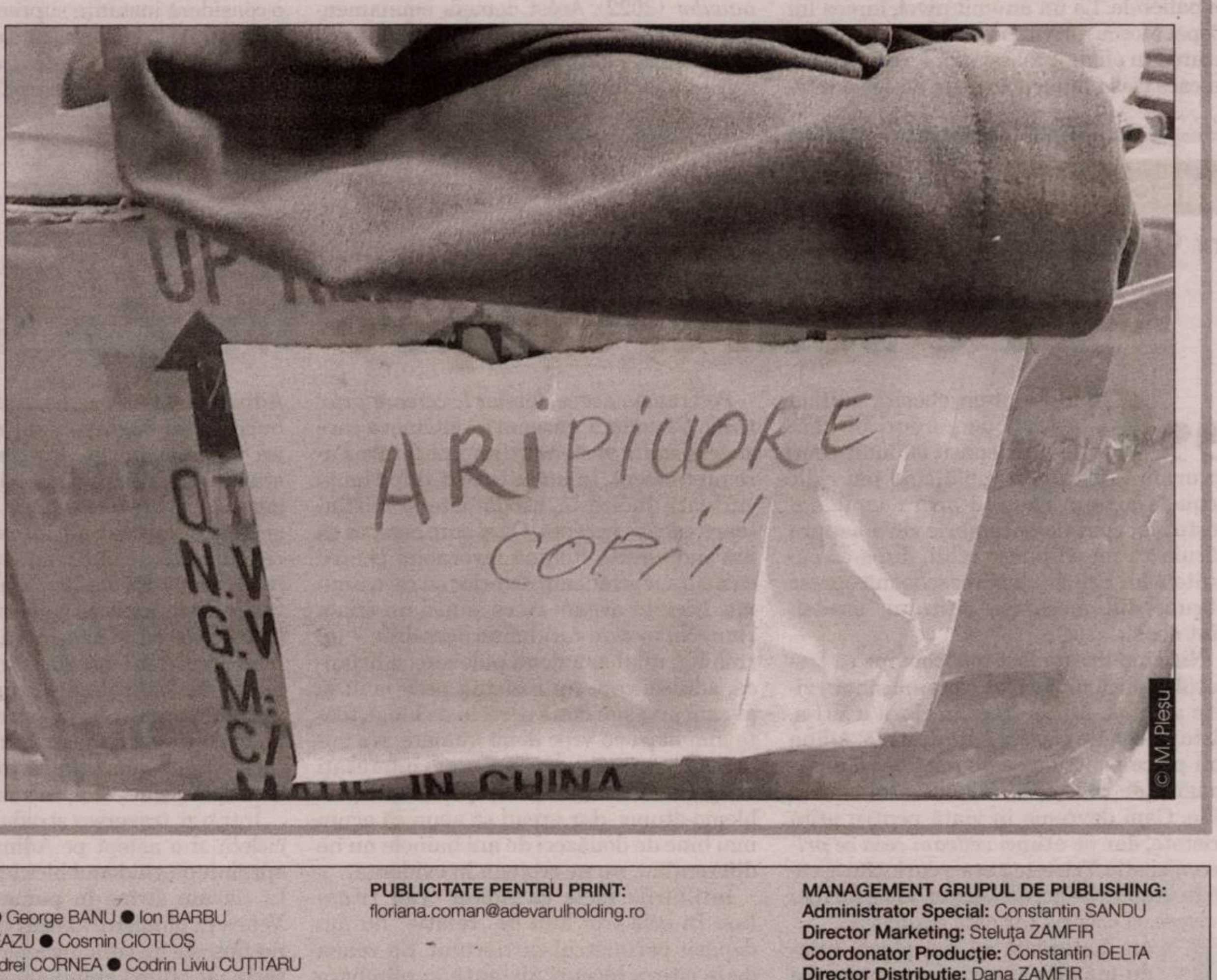

© M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● George BANU ● Ion BARBU
Aron BIRO ● Paul BREAZU ● Cosmin CIOTLOȘ
Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA ● Codrin Liviu CUȚITARU
Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI ● Anca MANOLESCU
Victor MOROZOV ● Radu NAUM ● Lorin NICULAE
Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA ● Constantin RUDNIȚCHI
Mihaela SIMINA ● Bogdan-Alexandru STĂNESCU
Oana STOICA ● Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN
Teodor TIȚĂ ● Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.650
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **981** ■ 26 ianuarie – 1 februarie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Punct și de la capăt“

pagina **3**

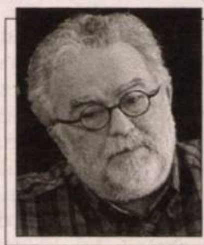

IN MEMORIAM

GEORGE BANU

pagina **8**

ANCA MANOLESCU

„Incultură religioasă...“

pagina **20**

Consolare

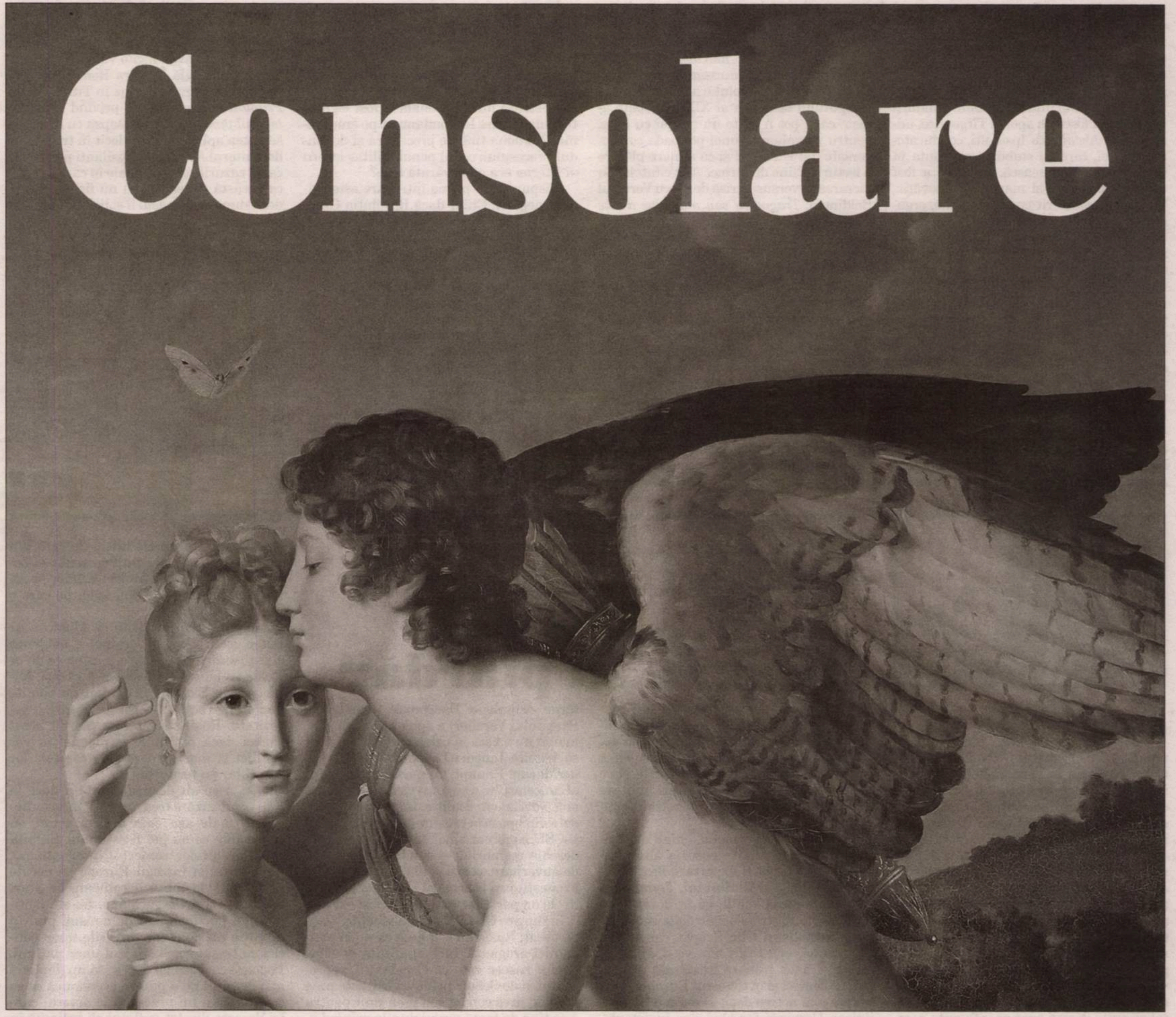

„Dulceața mierii nu te consolează de înțepătura albinei.“

(proverb francez)

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

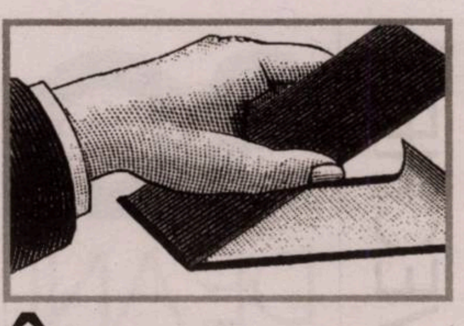

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Moartea lui Tudor Vladimirescu: asasinat sau executarea unei pedepse?

În dimineața zilei de 21 mai 1821, Iordache Olimpiotul, însoțit de Mihali și Ghencea, doi căpitani de arnăuți, și Iane Farmache, important comandant revoluționar grec, împreună cu vreo 25 de arnăuți, au înconjurat foișorul conacului de la Golești și l-au arestat pe Tudor Vladimirescu, după ce reușiseră să-l izoleze de pandurii săi. Pandurii s-au desolidarizat de cel care fusese considerat, pentru scurtă vreme, domn al Valahiei și au recunoscut drept comandanți pe căpitanii Dimitrie Macedonski și Hagi Prodan. Atitudinea pandurilor a fost urmarea actelor de cruzime prin care Tudor încercase să mențină ordinea și disciplina în rîndul trupelor sale. Mai mulți panduri au fost uciși, unii chiar de către Tudor. În ziua anterioară arestării sale de către eteriști, „trupa uciderii“, instrumentul cel mai dur de impunere a disciplinei, îl spînzurase pe Ioan Urdăreanu, unul dintre căpitanii pandurilor. Tudor a fost dus apoi la Tîrgoviște, unde se afla Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eteriei, care își stabilise reședința în vechea curte domnească. După ce a fost torturat, pentru a-și mărturisi vinovăția, Tudor a fost deferit curții marțiale, organizate potrivit codului penal militar intern al Eteriei. Un complet format din „boieri ce își ziceau pămînteni“, iar nu din eteriști greci, pentru a păstra aparența de imparțialitate, l-a condamnat pe Tudor la moarte, acesta fiind ucis probabil în noaptea de 26 spre 27 mai, prin descăpățînare cu satîrul de către Nikolaus Pargas, după ce acesta și un alt eterist, Varnavas, i-ar fi săpat mai întîi groapa.

Toate aceste informații și multe altele se regăsesc în cartea lui Tudor Dinu, *Revoluția Greacă de la 1821 pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești,* publicată recent la Editura Humanitas. Urmînd celor trei volume din care este alcătuită monografia *Bucureștiul fanariot* și volumului *Oamenii epocii fanariote*, această carte întregește istoria fanariotă a celor două Țări Române, istorie pe care autorul a relatat-o cu rigoare de cercetător și cu talent de romancier. Tehnica narativă adoptată de istoriografia din ultimele decenii, tehnică adoptată cu succes și de către autori români, explică, în bună măsură, farmecul și puterea de seducție a cărților scrise de Tudor Dinu. Valoarea lor nu rezultă însă doar din utilizarea acestor tehnici narative, ci și, mai ales, din studierea în profunzime a izvoarelor istorice și a bibliografiei române și străine, mai ales greacă, precum și din viziunea de ansamblu asupra istoriei europene a secolului al XVIII-lea și a începutului secolului al XIX-lea. Toate aceste cărți pot fi citite nu numai cu folos, pentru reevaluarea unei perioade controversate din istorie, ci și cu o mare plăcere a lecturii. Pline de farmec sînt citatele din lucrarea în versuri scrisă de Alecu Vornicul Beldiman: *Tragodiea sau mai bine a zice Jalnica Moldovei întîmplare, după răzvrătirea grecilor, 1821,* lucrare care l-a entuziasmat pe Mihai Eminescu și care ar merita să fie retipărită. Plăcerea este sporită de nota de umor care însoțește în mod constant relatarea istorică. Un singur exemplu: „Nu întotdeauna apariția pașnicelor bovine era bine primită de eteriști, pe care «o cireadă de vaci ce păștea în apropiere de Buzău», confundată de la depărtare cu tabăra dușmană, i-a înspăimîntat atît de tare pe 16 martie, încît i-a făcut s-o ia la sănătoasă înspre munți. Primii care au părăsit «cîmpul de bătaie» au fost căpitanul Naum (Vechilehargi), însărcinat cu paza proviziilor, și hiliarhul Ioan Colocotroni, ce avea în grijă muniția armatei. Le-a urmat degrabă însuși generalisimul Ipsilanti, care a dispus constituirea imediată a unei ariergărzi pentru a-l proteja în fuga sa spre Fefelei. După cum se va vedea, groaza pe care o semănase cireada în rîndurile a nu mai puțin de 750 de osteni (550 de călăreți și 200 de infanteriști) nu era de bun augur pentru viitoarele confruntări cu ordiile otomane“.

Moartea lui Tudor Vladimirescu prezintă, dincolo de interesul istoric general, și un interes mai special, legat de istoria dreptului și a Justiției. Din această perspectivă, pentru a lămuri dacă a fost vorba de executarea unei pedepse sau de un asasinat, două întrebări sînt utile. Prima privește competența jurisdicțională: a fost legitim tribunalul care l-a condamnat pe eroul român? A doua ține de procedura și de fondul procesului: codul penal militar intern al Eteriei era o adevărată lege?

Răspunsul la prima întrebare este evident negativ. Chiar dacă Revoluția Greacă de la 1821 condusă de Alexandru Ipsilanti și Mișcarea Revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu au bulversat rînduielile locale existente, acestea au rămas singurele legitime. Fără a aplica principiile de astăzi, care interzic înființarea instanțelor extraordinare, Tudor nu putea fi judecat, chiar și în raport cu regulile juridice ale epocii, de o curte marțială a unei organizații revoluționare străine (Eteria era o asemenea organizație, inițiată de grecii care doreau eliberarea de sub otomani și înfăptuirea unui proiect utopic, denumit ceva mai tîrziu *Megali Idea*, adică restaurarea Imperiului Bizantin într-o formulă modernă, cu capitala în Constantinopol). Paradoxul este că revoluționarul Alexandru Ipsilanti a încălcat astfel chiar regulile stabilite de bunicul său, domnitorul fanariot cu același nume, prin reforma judecătorească înfăptuită prin hrisoavele din 1774 și 1775 și preluată apoi în *Pravilniceasca condică* din 1780. Între altele, potrivit acestor reguli, recunoașterea acuzatului nu era o probă suficientă, cu atît mai mult dacă era dată sub tortură, iar trimiterea în judecata penală nu putea fi făcută decît prin poruncă domnească. Categoric negativ este și răspunsul la a doua întrebare. Codul penal militar intern al Eteriei nu avea nici o valoare juridică. Legea aplicabilă în Țara Românească era setul de reguli cuprins în Titlul IV din *Pravilniceasca condică*, privind *departamentul vinovățiilor.* Pedeapsa cu moartea se putea aplica mai rar decît în trecut, iar domnitorul Alexandru Ipsilanti poruncise ca, în cazurile excepționale în care se aplica această pedeapsă, să nu fie executată decît după ce armașul îi solicita de trei ori aprobarea. În plus, presupusa trădare imputată lui Tudor nu era o faptă penală, ci o acțiune politică adaptată intereselor Țării Românești, într-un moment în care Congresul Sfintei Alianțe, întrunit la Ljubljana, dezavuase mișcările revoluționare, lăsînd fără suport speranța lui Ipsilanti într-un sprijin armat din partea țarului Alexandru I.

Așadar, moartea lui Tudor Vladimirescu a fost un asasinat, iar nu executarea unei pedepse aplicate de o instanță legitimă, cu respectarea regulilor de procedură și de fond din legiuirea Țării Românești.

■ ■ ■

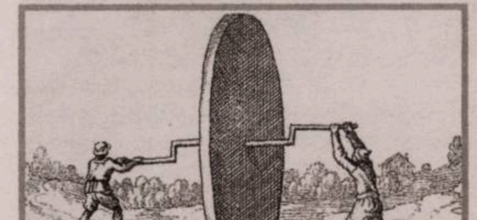

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

„Rusia trebuie să piardă“

„Ceea ce ne ține pe loc este teama. Ne e frică de ceea ce s-ar putea întîmpla dacă Rusia pierde războiul. Nu există un scenariu în care ambele părți pot ieși cîștigătoare în Ucraina. Dacă vrem ca actuala ordine internațională să supraviețuiască, ucrainenii trebuie să își redobîndească întreaga suveranitate și întregul teritoriu. Dacă, în cele din urmă, acceptăm că Rusia trebuie să piardă, atunci ne va fi mult mai ușor să răspundem tuturor întrebărilor legate de sprijinirea Ucrainei.“ Această declarație ușor exasperată a lui Gabrielius Landsbergis, ministrul de Externe al Lituaniei, vine pe fondul nesfîrșitelor ezitări ale Guvernului german care, încă o dată, dă semne că încearcă într-un mod aproape ridicol să evite decizii care ar influența semnificativ evoluția situației de pe cîmpurile de luptă ucrainene.

De data asta este vorba de livrarea de tancuri de fabricație germană, despre care ucrainenii spun că sînt absolut necesare pentru a stăvili ofensiva rusească. În treacăt fie spus, dincolo de propaganda ucraineană care prezintă o poză un pic cam prea roz a frontului, Rusia e foarte departe de a fi învinsă. Din contra chiar, avansează lent și experții militari vorbesc tot mai apăsat despre o nouă ofensivă care să mai spele din rușinea suferită acum aproape un an de zile. Nu e nevoie să fii specialist în afaceri militare ca să bănuiești că rușii or fi reținut cîteva lecții de anul trecut.

Tancurile germane, chiar dacă acum se află în posesia altor state, nu pot fi exportate fără aprobarea explicită a Berlinului. Treisprezece armate europene le au în dotare și o bună parte dintre ele sînt dispuse să doneze. Socialistul Olaf Scholz, cancelarul Germaniei, ezită din motive doar de el știute și asta creează anxietate nu numai la Kiev, ci și în tot estul Europei. Țări un pic mai active decît România în sprijinirea Ucrainei fac pledoarii insistente, publice și private, pentru ca Berlinul să lase la o parte reticențele și să nu mai stea în calea înarmării Ucrainei. Estonia, spre exemplu, face un gest demonstrativ aproape disperat, anunțînd că pune la dispoziția ucrainenilor toate obuzierele de care dispune.

Problema tancurilor tinde să devină una de politică internă. Ministrul de Externe Annalena Baerbrock (membră a Partidului Verzilor) a spus recent că Germania nu va sta în calea statelor care vor să trimită tancuri Leopard 2 pe frontul ucrainean. Prompt, un purtător de cuvînt al cancelarului a sugerat că nu a fost luată nici o decizie în coaliție. Între timp, partidele din opoziția creștin-democrată, CDU și CSU, sugerează mai mult sau mai puțin deschis membrilor secundari ai coaliției de guvernare, verzii și liberalii, că, măcar în chestiunea înarmării Ucrainei, ar avea în ele un partener mult mai puțin ezitant.

În timp ce Olaf Scholz trage senin targa pe uscat, Rusia dă semnale că nu-și pierde nici aroganța, nici siguranța de sine. Pariul rusesc este că Occidentul, reprezentat și de Scholz printre alții, este prea speriat, prea comod sau prea cinic pentru a se ține de toate promisiunile privind apărarea ordinii de drept internaționale. Un semn în sensul acesta vine de la un senator rus care reacționează la un interviu oferit de președinta Moldovei publicației Politico Europe.

„Doamna Sandu este atît de indiferentă față de moldoveni și atît de dependentă de Washington, de servitorii săi europeni, încît este gata să repete politica sinucigașă a unor trădători de țară din Ucraina vecină, precum Poroșenko și Zelenski?!“ Dl senator Andrei Klimov se referă în treacăt și la România, pe care o numește înapoiată.

Amenințarea implicită că Moldova ar putea avea soarta Ucrainei e evidentă și este suficientă pentru a înțelege de ce Rusia trebuie să piardă acest război. Ministrul de Externe lituanian nu comite nici o hiperbolă, ci vorbește despre o necesitate. Rusia trebuie să piardă acest război dacă națiunile europene nu vor conflict și mai aproape de granițele lor sau chiar pe teritoriile lor.

Orice alt deznodămînt va duce la destrămarea ordinii internaționale așa cum o știm acum, cu consecințe ce nu pot fi estimate. Stabilitatea granițelor, comerțul internațional, prosperitatea întregii Europe se decide pe cîmpul de luptă ucrainean. În atari condiții, ezitările germane, fie ele motivate de pacifism sau de cinism, pun în discuție nu doar convingerile unor politicieni trecători, ci viitorul unor națiuni. Popoare care azi își doresc să nu depindă atît de mult de o putere economică ce se comportă ca un pitic politic amoral care își dorește din tot sufletul să trăiască în afara istoriei trecute și viitoare. Văzută din afară, Germania pierde războiul. Și pierderile astea se numără în fiecare metru de avans rusesc, în fiecare civil mort, în fiecare cetățean european care începe să se întrebe dacă n-ar trebui să se pregătească de amurg.

■ ■ ■

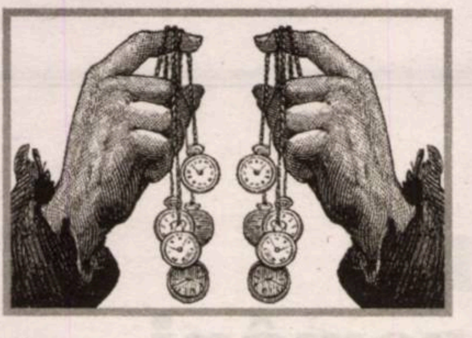

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Punct și de la capăt

Problema aderării României la Spațiul Schengen intră, cred, în curînd, pe un traseu favorabil. Spun asta luînd notă de retrimiterea la Viena a ambasadorului nostru, dl Emil Hurezeanu, rechemat în decembrie în țară pentru consultări. E semnul unei decizii de reluare eficientă a dezbaterii, de reașezare în ambianța dialogului, în beneficiul unei soluții echitabile. Dl Hurezeanu e omul potrivit. Nu doar pentru că vorbește nemțește, pentru că e familiar cu spațiul cultural al țării în care ne reprezintă, pentru că are o consistentă experiență diplomatică (șase ani ambasador al României în Germania), ci, mai ales, pentru că știe să fie simultan ferm și cordial, să prefere negocierea inteligentă răfuielilor abrupte, pe bază de țîfnă „patriotică“. Ideea că rezolvăm probleme esențiale căutînd, în caz de eșec, vinovați de tot soiul și bombănind „străinătatea“ pentru că „nu ne respectă“ nu rezolvă lucrurile, ci le blochează. Sigur, e recomandabil să ne întrebăm unde s-a greșit, ce trebuia făcut și nu s-a făcut etc. Dar, în general, reacția unora dintre politicienii și gazetarii autohtoni după eșecul Schengen n-a reușit să depășească mimica unei bosumflări provinciale. Am mai spus-o, într-un articol anterior: din punctul meu de vedere, vina pentru ce ni s-a întîmplat e, esențialmente, aceea a cancelarului austriac, preocupat de teme electorale și inapt să asume un comportament european coerent. Pînă și președintele țării lui și-a declarat public nemulțumirea față de decizia Nehammer. De asemenea, și alți politicieni comunitari.

Ceea ce avem de făcut, în acest context, e să reclamăm gafa la nivelul instituțiilor europene competente, să cerem, cu argumente solide, reluarea dezbaterii și a votului, să obținem solidaritatea partenerilor noștri unionali și amendarea unei nejustificate decizii politice. Contraproductiv este să facem ceea ce am făcut deja. Să ne dăm victime ale întregului mapamond, să ne răfuim cu adversarii politici autohtoni, punînd tot răul în contul lor, și să dăm replici haiducești „dușmanului“ austriac: nu îi mai folosim băncile, nu îi mai vizităm țara, nu-i mai mîncăm șnițelele, nu-i mai vindem bunătățile noastre daco-getice! Pe scurt, o să-l ruinăm...

Dl Hurezeanu va ști, cu siguranță, să facă tot ceea ce depinde de el (căci nu *totul* depinde de el) pentru a ne reaminti că Austria nu e țara lui Nehammer, că istoria noastră națională s-a împletit veacuri de-a rîndul cu lumea imperiului dinspre vest, delimitîndu-se și de sudul otoman, și de răsăritul rusesc, că mari cărturari ai noștri (cu Eminescu în frunte) s-au format la Viena, că un timișorean (Ioan Holender) a fost director glorios al Operei de Stat din Viena vreme de 18 ani (1992-2010), că tradiționale teritorii românești au asumat profitabil modele instituționale „K. und K.“ *(Kaiserlich und Königlich)* ș.a.m.d.

Austria are ce aprecia în colaborarea cu noi,
iar noi avem ce aprecia
în colaborarea cu Austria.

Întîmplarea face că episodul diplomatic al biografiei mele m-a pus în contact cu oameni și evenimente din Austria, de natură să potențeze o colaborare cultural-politică benefică pe multiple planuri. Am avut onoarea să fiu în dialog cu Wolfgang Schüssel, ministru de Externe între 1995 și 2000 (apoi cancelar între 2000-2007) și decorat cu „Steaua României“ (în rang de „Mare Cruce“) în 2004, pentru eficientele relații cu țara noastră. Cîndva, voi avea ce povesti despre această întîlnire, ca și despre minunatul Erhardt Busek (plecat dintre noi de curînd), fost vicecancelar, ministru al Învățămîntului și Culturii, ministru al Științei și Dezvoltării și președinte al Institutului pentru Dunăre și Europa Centrală *(Institut für den Donauraum und Mitteleuropa)*, dovadă a interesului vienez pentru spațiul din care facem parte. Mai puțin cunoscut e faptul că arhiepiscopul Vienei Christoph Schönborn, o mare personalitate a teologiei catolice, a fost, în tinerețe, student al Părintelui Andrei Scrima la un centru dominican de studii din Franța *(Le Saulchoir)*. Această tradiție a comunicării și nu una a rupturii trebuie să fie proiectul nostru de viitor alături de statul austriac. Evident, statul austriac însuși trebuie să funcționeze în aceeași perspectivă, ceea ce însă nu se va putea întîmpla pe un fundal de crispare conjuncturală. Iar politicienii noștri și vocile publice în general pe *această* temelie trebuie să construiască, nu pe complexe resentimentare și toxice.

Trebuie, desigur, să ne purtăm europenește în chestiunea Schengen, cerînd și statelor membre să asigure ținuta europeană a politicii comunitare. Austria are ce aprecia în colaborarea cu noi, iar noi avem ce aprecia în colaborarea cu Austria. Asta, firește, dacă Austria nu e Nehammer și noi nu sîntem George Simion... Cu această condiție putem spera la un reînceput. Punct și de la capăt!

P.S. Nu din fudulie, ci mai curînd din amor nostalgic, îmi amintesc și de șansa care mi s-a acordat, în 2003, de a deschide, printr-o conferință, Festivalul Internațional de la Salzburg. Am vorbit despre bucurie în Est și în Vest. Bună temă, bun proiect!

■ ■ ■

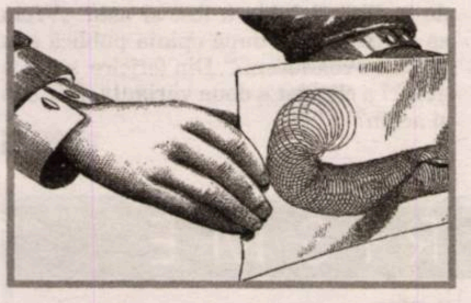

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Antimaniheism

Diavolul, ca și omul cu care are atîtea afinități, e și el o ființă socială – un *zoon politikon,* după vorba celebră a lui Aristotel – sau e „legiune“, cum zice Scriptura. Nu și Dumnezeu, adversarul lui: acesta e unic și singuratic, îndîrjit în unicitatea lui izolantă. Cel mult are dezbateri interioare, ca atunci cînd – cum stă scris – se căiește că l-a făcut pe om și vrea să-l șteargă de pe fața pămîntului. (Ceea ce s-ar putea să-i reușească, fiindcă omul îi dă un neprecupețit ajutor.) Dar să revenim la diavol sau diavoli. Pluralitatea acestuia – tradusă în limbaj prozaic– înseamnă că viciile sînt nu numai numeroase, ci și asociate, legate între ele prin raporturi variate: înrudire, subordonare, colaborare, rivalitate, concubinaj etc. Ai unul, îți sosesc imediat și rubedeniile lui. Dar ce mă uimește îndeosebi este prezența risipită printre diavoli a unor mărunți ori chiar mai mari îngeri – și nu mă refer la cei căzuți, după legendă, ci chiar la îngerași în exercițiul funcțiunii. Rolul lor? Să-i facă pe diavoli maleabili, agreabili, buni camarazi între ei, disciplinați, stăruitori, atrăgători, dizerți – pe scurt, activi.

Așadar, viciile nu numai că nu vin niciodată singure, dar nu vin nici încuiate fără ferestre în răul lor. Ele sînt împănate pe ici-colo cu bucățele de virtuți, precum o friptură bună e împănată cu cățel de usturoi. Altminteri, nici friptura, nici viciul n-ar avea una gust, celălalt – eficiență. Răul uniform, total, neîmpestrițat cu petice de bine, e inert, neputincios, cvasiexpirat.

De exemplu, pentru ca minciuna să fie eficientă și să inducă în eroare nu numai pe unul singur, dar și pe mai mulți, e necesar să dispună de: memorie (e nevoie să ții minte ce ai mințit, ca să nu te contrazici după un timp), cunoaștere (trebuie să cunoști adevărul, pentru a putea să-l ocolești), putere de convingere (ceea ce presupune o asimilare a unor tehnici retorice), multă imaginație (cele mai bune minciuni sînt miturile) și, nu în ultimul rînd, o anumită doză de adevăr, cernut și strecurat discret ici-colo. Celebrele *fake news* devin primejdioase și molipsitoare nu în măsura în care sînt false, ci în măsura în care sînt – fie și într-o mică proporție – adevărate. Un vîrf de adevăr dezmembrat, decontextualizat, deformat se află întotdeauna în interiorul acestora. Dacă n-ar exista, minciuna n-ar avea nici o credibilitate. La fel se întîmplă în cazul minciunilor ideologiilor, precum comunismul, sau ale teoriilor conspirațiilor, precum aceea că „evreii conduc lumea“. Ori să ne gîndim la cruzime: pentru ca să o posede în mare cantitate, purtătorul respectiv trebuie să fie, de preferință, om politic, sau militar, sau șef în general – ceea ce presupune existența unor calități speciale care l-au adus acolo. Nero a fost întîi un tînăr inteligent și un discipol promițător al lui Seneca, înainte de a-l trimite pe acesta și pe mulți alții la moarte. Lenin avea remarcabile calități de voință și era un tactician excepțional. Despre forța de atracție a lui Hitler s-a vorbit și s-a scris destul; dacă n-ar fi existat, n-ar fi ajuns prin vot popular în poziția de conducător al Germaniei.

Pentru ca minciuna să fie eficientă e necesar să dispună de:
memorie, cunoaștere, putere de convingere,
multă imaginație și, nu în ultimul rînd, o anumită
doză de adevăr, cernut și strecurat discret ici-colo.

Dar chiar și lupii sau leoparzii nu sînt cruzi, pur și simplu: pentru a-și prinde și sfîșia prada, trebuie să fie și iuți, inteligenți, atenți, eventual să coopereze în echipă. O bandă periculoasă de răufăcători nu-și duce planurile la îndeplinire fără solidaritate, loialitate între membri, disciplină, bună planificare. Cu atît mai mult oamenii, la care cruzimea vrea să se exercite în deplinătatea ei teribilă, socială și politică, au nevoie de anumite virtuți: răbdare, prudență, inteligență, ba chiar bunăvoință în raport cu aliații și ajutoarele. „Principele“ e nevoit să fie „rău“ (vulpe sau leu, după împrejurări), dacă vrea ca statul său să supraviețuiască într-o lume mai curînd rea – a spus-o Machiavelli, șocînd pe mulți prin sinceritate, interpretată uneori drept cinism. Dar poate și mai șocant ar fi că răutatea „principelui“ – ca și aceea a vulpii și a leului – nu funcționează dacă nu e catalizată de frînturi bine plasate de bine – ceea ce o știa, de fapt, și Machiavelli, cînd elogia celebra *virtú* de care dăduseră dovadă „marii lei“ ai istoriei vechi – întemeietorii de popoare, de imperii și de coduri de nepieritoare legi, precum Romulus, Moise, Tezeu și Cirus.

Dar se poate întreba cineva: dacă răul nu se activează fără o anumită, fie și mică, proporție de bine, de ce binele însuși nu e mai puternic și mai activ? De ce el pare atît de des covîrșit de rău? Sau asta nu e decît o aparență, o impresie dată de nemulțumirea noastră eternă? Totuși, simplul fapt că lumea persistă în a exista, deși e binișor de rea, ca să ne exprimăm oximoronic, ar fi suprema dovadă că binele – nu răul – e, deocamdată, învingător. Iar faptul că binele obișnuiește să-și ajute din cînd în cînd adversarul ca să se combată pe sine ne arată că binele mai e, pe deasupra, și mărinimos, și lipsit de invidie. (Cum ar mai fi bun dacă ar fi invidios?) Știe, pesemne, că n-are cum pierde, la urma urmelor... (Ah, „la urma urmelor“ asta, care întîrzie veșnic la toate întîlnirile, e totuși atît de agasantă!)

■ ■ ■

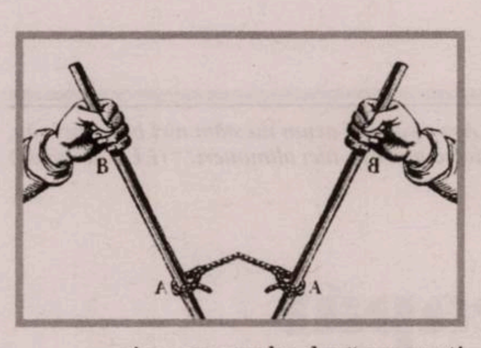

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Federaliştii şi antifederaliştii români

●●● şi nu, nu e vorba, după cum v-aţi putea aştepta, despre federalizarea României, vreo reşapare a de-acum uitatului Sabin Gherman, cu al său „M-am săturat de România!“, sau de-un suspin nostalgic după vreun ardelenism idilic în care lupii se cuibăreau pe lîngă miei, ba nici iarbă că mai mîncau. Nicidecum. E vorba despre cum şi, mai ales, dacă lecţia istorică a confruntărilor dintre federalişti şi antifederalişti în Statele Unite poate fi aplicată, pe ici-colea, în România de astăzi, bunăoară în cazul plagiatului grosolan al lui Lucian Bode. Înţeleptul ne-a învăţat, însă, să ne apropiem încet de miezul plăcerilor, aşa c-aveţi, rogu-vă, puţintică răbdare.

Pentru necunoscători, mult-lăudata (pe bună dreptate) Constituţie americană e la a doua încercare. Cînd, după doar cîţiva ani, au realizat că Articolele Confederaţiei nu funcţionează cum ar trebui, americanii de bună-credinţă au început să difere în privinţa soluţiilor: unii susţineau că lucrurile pot fi îndreptate cu nişte modificări mai mult sau mai puţin drastice, alţii, că nici pomeneală – cîrpăcelile erau pierdere de vreme, fiind nevoie de o nouă Constituţie, regîndită din temelii, pe alte principii. Pe scurt şi *ad litteram*, confruntarea a fost între *Statele unite* şi *statele Unite.*

Iniţial, prima tabără a fost numită şi s-a autointitulat a „federaliştilor“, pentru că menţinea statele la temelia uniunii – şi avea de partea ei majoritatea populaţiei. A doua tabără era cea a „naţionaliştilor“, pentru că puneau accentul pe uniune, nu pe state – şi era o minoritate. Ambele părţi încercau să găsească soluţia corectă, ambele erau conduse de oameni care citau nonşalant din Aristotel şi Polybios, Locke şi Montesquieu. În ambele tabere se găseau oameni cu reputaţii consolidate din timpul Războiului de Independenţă. Tabăra minoritară, însă, controla mai multe ziare şi avea de partea ei mai multe nume grele. Printr-o manevră spectaculoasă de PR, a reuşit, în doar cîteva luni, să se reintituleze ca tabăra federaliştilor, lipind pe adversarii politici eticheta de antifederalişti, spre disperarea celor din urmă. Şi, după cum era de aşteptat, tabăra „anti“ a pierdut în cele din urmă în faţa taberei „pro“.

Ceea ce ne interesează pe noi acum e ceea ce s-a întîmplat după. Ei bine, după, nu s-a întîmplat nimic. Asta e ştirea bombă! Spre surprinderea istoricilor, antifederaliştii nu s-au înfuriat că federaliştii au reuşit să manipuleze opinia publică. Au recunoscut starea de fapt şi şi-au declarat sprijinul pentru noua Constituţie, cel puţin pînă la proba contrarie (care n-a mai venit). Altfel spus, au pus interesul comun înaintea frustrărilor personale, altminteri întemeiate. Dac-ar fi procedat altfel, continuînd să caute (şi să găsească, fără doar şi poate) noduri în papură noii Constituţii, n-ar fi obţinut decît o păguboasă refragmentare a opiniei publice. Iată o lecţie pe care s-ar cuveni s-o învăţăm şi noi, cît mai repede: fără opinia publică de partea ei, o victorie, oricît de dreaptă, nu valorează multe parale.

Pentru că, în ciuda criticilor primite de unde te-ai aştepta mai puţin, decizia de plagiat a Universităţii „Babeş-Bolyai“ în cazul Bode asta a fost – o victorie. Cîtă vreme ministrul de Interne foloseşte hiperbole tîmpiţele atunci cînd vorbeşte despre „arderi pe rug“, îngăduiţi-mi şi mie să vorbesc despre o victorie pentru viitorul României. Fără hiperbole. Peştele de la cap se-mpute. Nu e nici un secret că m-am implicat în lupta antiplagiat încă de cînd revista *Nature* mi-a cerut părerea despre plagiatul lui Victor Ponta. De cîteva ori am făcut-o chiar şi în paginile *Dilemei vechi*. De-acum, nu mai e un secret nici că am acceptat să particip la lucrările Comisiei de Etică de la UBB însărcinată cu analiza plagiatului lui Lucian Bode, în urma semnalărilor Emiliei Şercan. Nădăjduiesc, aşadar, că vorbesc în cunoştinţă de cauză cînd spun că multe dintre criticile aduse comisiei sînt exagerate, iar suspiciunile de rea-credinţă, nefondate atît de-o parte, cît şi de cealaltă. Ca ziarist, vorbesc din afară. Ca membru al lumii academice, dinăuntru.

Cred că de-acum „părţile“ sînt clare. Nu mă refer la cei care, în ciuda evidenţelor strigătoare la cer, neagă plagiatul lui Bode, îi găsesc scuze sau îl ignoră ca-n păpuşoi, precum preşedintele Iohannis, iniţiatorul „României educate“, sau noul ministru al Educaţiei, Ligia Deca, pe vremuri coordonatoarea Coaliţiei pentru Universităţi Curate. De unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere. Precum în cazul federaliştilor şi antifederaliştilor, vorbesc aici despre părţile „de bună-credinţă“ (o expresie devalorizată, dar corectă) – adicătelea de cei care recunosc plagiatul, dar diferă cu privire la felul în care a fost combătut.

A te trezi cu un picior în fiecare tabără, ca să nu zic luntre, e o binecuvîntare şi un blestem. Un blestem, pentru că toată lumea te priveşte cu suspiciune. Dintr-o dată, nu mai eşti „de-al nostru“. Dintr-o dată, „te-ai dat cu ceilalţi“. Dar şi o binecuvîntare, pentru că ai şansa de-a te pune în pielea fiecăruia şi-a înţelege astfel că nu e vorba de nici o rea-credinţă, doar despre o proastă comunicare, grav afectată de lipsa reciprocă a încrederii. Mai întîi de toate, nu există vreun interes politic de a-l menţine sau de a-l da jos pe Bode şi nimeni nu face jocul nici unui partid. Nu fiţi naivi. Jocurile politice în general şi Bode în particular erau prea mici pentru a reprezenta vreo miză. Mai apoi, e teribil de frustrant să vezi cîte bariere legislative sînt puse în faţa unui proces de acest gen, altminteri simplu ca bună ziua: aia nu poţi face, ailaltă nu poţi zice, iar ultima, aţi ghicit, se va interpreta greşit. Nu degeaba refugiul „bărbătesc“ al tuturor plagiatorilor români rămîne Justiţia care, în mod normal, n-ar trebui să se amestece în lumea universitară. A fost rezultatul perfect? Nici pe departe! Dar a fost un uriaş pas înainte.

În aceste condiţii, a găsi în comunicat posibile chiţibuşerii juridice de care plagiatorul ar putea încerca să se folosească, sugerînd şi oareşicare intenţionalităţi malefice, echivalează cu a oferi de bunăvoie şi nesilit de nimeni o puşcă gata încărcată inamicului. Teoria a prins la o parte a opiniei publice, altminteri nu m-aş fi trezit cu telefoane şi e-mail-uri de reproş c-am acceptat să semnez un asemenea comunicat. Şi e păcat. Mare păcat. O altă întrebare pusă la începutul convenţiei de la Philadelphia a fost şi asta: „Vrem să ne conducem după opinia publică sau vrem s-o conducem?“. Din fericire, acolo şi atunci a cîştigat a doua variantă. Dar aici şi acum?

■■■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Pisicile de la Palatul de Iarnă

În 1745, împărăteasa Elisabeta a Rusiei a decretat de la Palatul de Iarnă din Sankt Petersburg: „Cele mai mari şi mai neînfricate pisici din Kazan, bune de prins şoareci, să fie aduse la Curtea Imperială, alături de cineva care să le îngrijească şi să le hrănească“. Tatăl Elisabetei, Petru cel Mare, ordonase cu ani înainte ca cetăţenii să aibă pisici în hambare pentru intimidarea rozătoarelor.

Vremuri complicate, soluţii simple.

Desigur că ordinul împărătesei a fost îndeplinit şi la Palatul de Iarnă din Sankt Petersburg au fost aduse pisicile cerute, cu toate calităţile solicitate. Felinele făceau o treabă excelentă păzind de şoareci subsolurile palatului. Şi au continuat să o facă.

Împărăteasa Ecaterina cea Mare pare-se că nu era mare iubitoare de pisici, le tolera, cel mult le simpatiza, dar pe alese. Avea două rase preferate: Albastru de Rusia şi Angora albă. Oricum ar fi fost, împărăteasa avea nevoie mare de pisici la Palat, mai mult poate decît predecesorii ei, întrucît avea mai multe de protejat de posibila intervenţie nefastă a rozătoarelor. „Tablourile mele sînt admirate doar de mine şi de şoareci“, i-a scris odată lui Diderot. Ecaterina cea Mare este prima care a adus arta (europeană) în Palatul de Iarnă. A organizat un muzeu al curţii imperiale într-un spaţiu de lîngă Palat, numit Micul Ermitaj, unde era expusă o amplă galerie de artă. Pe lîngă acesta, exista şi o colecţie privată în incinta reşedinţei imperiale, care a devenit disponibilă pentru public din 1852, sub ţarul Nicolae I. Cert este că valoroasele opere de artă trebuiau apărate, aşa că pisicile au devenit „gardienii galeriilor“, după cum le spunea chiar suverana.

De-a lungul anilor, pînă astăzi, „garda felină“ a rămas prezentă la Palatul de Iarnă din Sankt Petersburg (unde se află acum Muzeul Ermitaj) aproape fără întrerupere, singura excepţie fiind perioada asediului Leningradului (denumirea oraşului Sankt Petersburg în perioada sovietică) din cel de-al Doilea Război Mondial. Atunci, pisicile din întreg oraşul au dispărut complet. De foame, probabil. Autorităţile sovietice au apelat la regiunile mai puţin afectate de conflict pentru a cere noi „trupe“ de feline. Cinci mii de pisici siberiene au sosit în Leningrad în 1943. Nu-i exclus ca în prezent la Muzeul Ermitaj să fie vreo urmaşă felină din acele vremuri, printre cele aproximativ cincizeci de pisici care păzesc instituţia de posibili prădători. Acestea sînt hrănite, îngrijite, au medici veterinari la dispoziţie şi chiar un... secretar de presă dedicat.

În altă ordine de idei, aş merge pe mîna Ecaterinei cea Mare: Albastru de Rusia şi Angora albă.

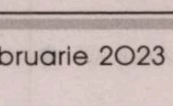

BARBURISME

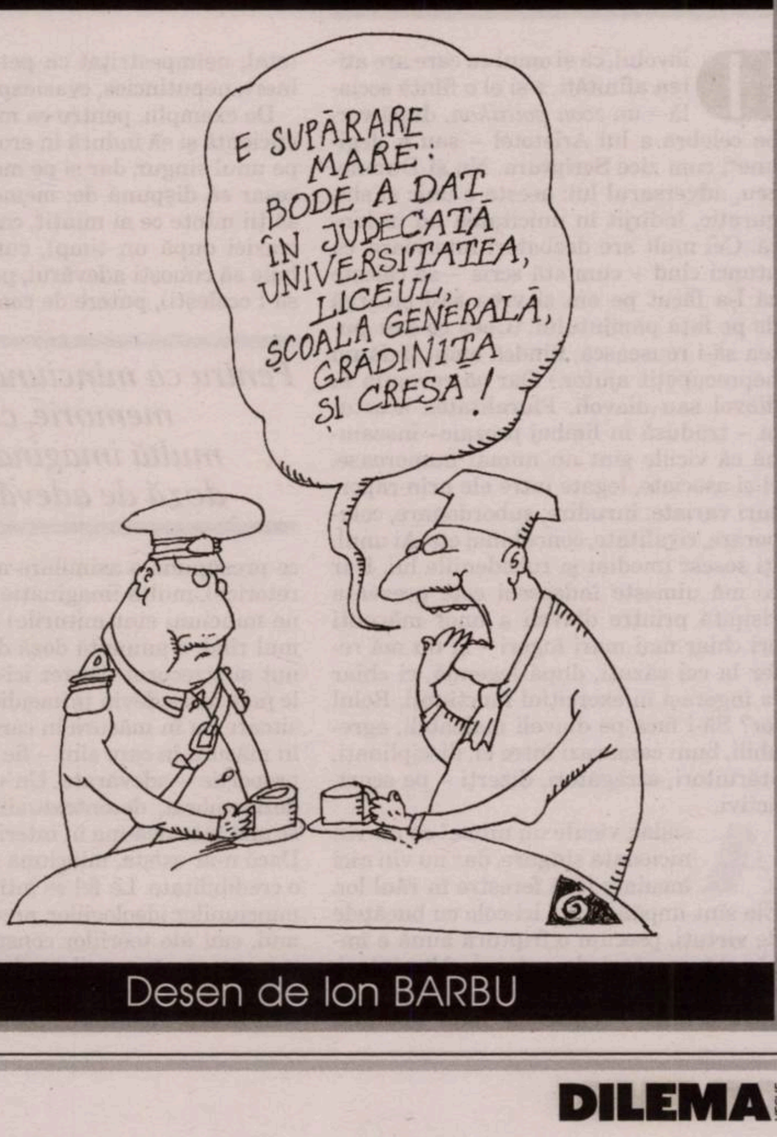
E SUPĂRARE MARE: BODE A DAT ÎN JUDECATĂ UNIVERSITATEA, LICEUL, ŞCOALA GENERALĂ, GRĂDINIŢA ŞI CREŞA!

Desen de Ion BARBU

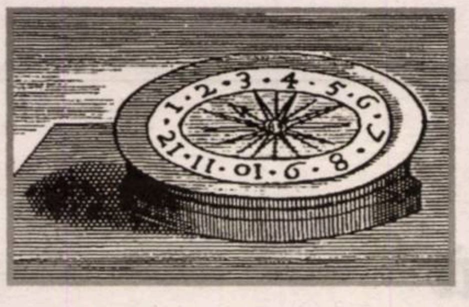

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Cînd v-ați simțit singuri ultima dată?

Am văzut recent filmul *Close,* regizat de belgianul Lukas Dhont și adus în România de Bad Unicorn, despre prietenia dintre doi băieți aproape adolescenți, despre lumi fragile și intimitate. Starea cu care am rămas în urma vizionării este una de însingurare, înainte de toate. Regizorul l-a întîlnit pe Eden Dambrine, protagonistul în vîrstă de 14 ani, în timpul unei călătorii cu trenul și, după cum declară într-un interviu, ce l-a frapat a fost nu atît aspectul lui fizic, cît faptul că părea prezent și în altă parte, în același timp. O bună definiție pentru însingurare.

Singurătatea propriu-zisă, condiționată de lipsa persoanelor din jurul tău, fie că vorbim despre familie, colegi, fie despre contactele sociale de tot felul, este diferită de însingurare. Te poți simți însingurat într-o mare de oameni, dacă relațiile cu ei nu sînt potrivite. Ba mai mult, superficialitatea legăturilor te poate face să le eviți cu totul, iar asta întărește senzația de deconectare. Cei din jur observă aceste lucruri, ajung și ei să te ocolească și, uite-așa, firele risipite încep să se răsucească și să se transforme într-un ghem greu de ignorat și de dus.

De-a lungul timpului, s-au dezvoltat mai multe teorii în privința singurătății. Cea propusă de sociologul american Robert S. Weiss identifică șase nevoi care, rămase nesatisfăcute, generează sentimentul de singurătate: atașament, integrare socială, grijă din partea celor din jur, reasigurare în privința valorii tale, sentimentul că ești considerat de încredere și ajutorul primit în situații stresante. Weiss este și cel care face distincția între singurătatea emoțională, adică însingurare, și cea socială, adică izolare de cei din jur. Confirmă teoria atașamentului, discutată pentru prima dată de psihanalistul John Bowlby, care subliniază importanța legăturii emoționale dintre copilul mic și persoana care are grijă de el, și este de părere că, în alungarea însingurării, prieteniile, oricît de importante ar fi, nu constituie un substitut pentru o relație intimă cu un partener.

Close / *Bad Unicorn*

O altă abordare, cea cognitivă, privește singurătatea ca pe o discrepanță între calitatea dorită a relațiilor sociale și cea care există cu adevărat. Persoanele singuratice tind să fie mai pesimiste și, cumva, să ia asupra lor neputința de a obține, din conexiunile sociale, satisfacția dorită. Filmul *Close* ilustrează efectul pe care respingerea trăită în relațiile cu ceilalți îl poate avea asupra copiilor cu un atașament nesigur – retragerea din activitățile sociale, neîncrederea în oameni și suferința.

Însingurarea, lipsa unui sistem uman de suport, sentimentul de neadecvare alimentat, în zilele noastre, și de navigarea intensă pe rețelele sociale și constanta comparație cu ceilalți se lasă cu urmări nedorite, fizice și psihice. De la probleme cardiace, hipertensiune arterială, sistem imunitar slăbit, insomnie, pînă la depresie, anxietate, distrugerea stimei de sine. Cel mai important remediu, ușor de recomandat, dar mai greu de pus în practică, este investiția în relații interumane apropiate, chiar dacă nu neapărat numeroase, în care să poți să discuți și să te simți înțeles.

La începutul lui octombrie, toamna trecută, am parcurs cei puțin peste 30 de kilometri dintre Sorrento și coasta Amalfi, în sudul Italiei, dus-întors, într-un autocar plin de călători, pe un drum îngust cu multe serpentine, unde, dacă se întîlneau două mașini, era nevoie de manevre pe care le-aș putea caracteriza ca fiind uluitoare. Eram de una singură, între localnici și turiști care vorbeau diverse limbi. Cîtorva dintre ei li s-a făcut rău și s-au întins pe culoarul dintre scaune. La rîndul meu, în general, mă lupt cu un rău de mișcare cumplit, care îmi afectează călătoriile și se manifestă pînă și în metrou sau lift. Acum, însă, nu aveam nimic. În mijlocul necunoscuților, nu numai că nu m-a încercat nici un sentiment de însingurare, dar chiar am avut cîteva clipe de fericire autentică. Două lucruri mi s-au confirmat: că e posibil ca răul de mișcare să fie o problemă psihologică ce ar fi cauzată, cum spun unii, de senzația pierderii controlului și, al doilea și cel mai important, că însingurarea este o problemă și o muncă de interior.

■ ■ ■

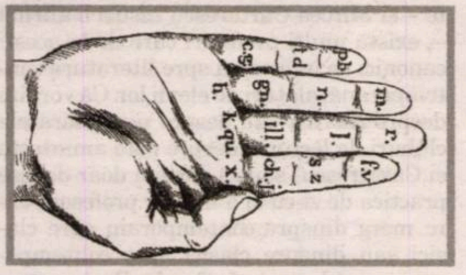

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Poeți (și critici?)

În eseul *Nature / Natura*, dar și într-un altul, *The Poet / Poetul*, Ralph Waldo Emerson observă un lucru mai degrabă ciudat. Spune eseistul că omul cel mai apropiat de ideea cunoașterii totale este poetul. Da, știu, sînteți deja contrariați. Vă întrebați cum poate o natură esențialmente subiectivă, onirică, instabilă, precum cea poetică, să-și asume un exercițiu intelectual atît de complex și elaborat – al obiectivării prin excelență –, pretinzîndu-se campioana eforturilor cognitive. S-ar crede că avem la mijloc o mică și arbitrară „solidaritate de castă“, știut fiind faptul că Emerson era, între atîtea altele, *și poet*. Mă grăbesc însă să descurajez o asemenea bănuială. Acest mare orator și – într-un anumit sens – mare filozof american, care a teoretizat, atît de stăruitor, impersonalitatea, susținînd că individul își va recăpăta spiritualitatea autentică, arhetipală, doar atunci cînd va reuși să iasă din personalitatea lui limitativă și va dezvolta abilitatea (nerestrictivă) de a contempla lucrurile „din afară“ („trans-personal“, adică „obiectiv“), nu va putea fi vreodată suspectat de afirmații gratuite sau „subiective“. Tocmai atitudinea *impersonală* – întemeiată pe intransigență și stoicism – l-a făcut celebru în epocă.

Emerson își explică afirmația. Constată că există diverse forme de intelectualitate, „prinse“ în strădania cognitivă, dar pe direcții diferite, specifice. Moralistul, de pildă, vrea să cunoască lumea căutînd, prioritar, *virtutea*. În alt plan, filozoful e obsedat de *adevăr*. Teologul investighează *dumnezeirea*, în timp ce intelectualul generic devine sclavul *rațiunii*. Deși legitime și nobile prin ele însele, toate variantele de cunoaștere enumerate mai sus eșuează în cîte un ideal prea mare pentru înzestrările propriu-zise ale minții omenești. Și virtutea, și adevărul, și rațiunea, și Dumnezeu sînt finalitățile aspirațiilor noastre superioare și nicidecum scopuri de atins la nivelul cognitiv imediat, permis de natura umană. Între toți, poetul operează, în procesul cunoașterii, paradoxal, cu instrumentul cel mai adecvat, atît la capacitățile intelectului omenesc (limitat), cît și la natura obiectului de înțelegere/articulare ales. Ne referim la *imaginație* – folosită de poet în studiul *frumuseții*. Cu imaginația ne putem juca oricît fără a suferi inhibiția teritoriilor interzise. În plus, flexibilitatea conceptului de frumusețe legitimează orice excurs pe palierul său de reprezentare. Poetul se găsește de aceea, prin specificitatea naturii lui, în plin spațiu al posibilității.

Indirect, Emerson dă aici o descriere potrivită a fenomenului numit de noi *cunoaștere*. Ce este, ultimativ, „cunoașterea“ pentru standardele – repet – limitative ale intelectului nostru? Probabil că un răspuns ar fi: construcție. Nu „cunoaștem“ efectiv realitatea, ci „construim“ ipoteze în jurul ei, ajutîndu-ne de singurul element cerebral de care putem beneficia la discreție – imaginația. Ne imaginăm, speculăm, presupunem, avînd impresia falsă că, în ansamblu, *noi cunoaștem*. Emitem păreri, fără a renunța, fie și pentru o clipă, la emfaza celor care au certitudini, ne scufundăm în speculativ cu voluptatea nefondată a marilor maeștri ai raționalității pure, absolute. Totuși, în pofida orgoliilor noastre, cunoașterea rămîne numai *construcție* – o construcție străbătută, în cel mai bun caz, de speranța finalizării, nu însă și de siguranța ei. Încă de la Socrate și Platon, efortul cognitiv e văzut ca o inițiere „în trepte“ și nu ca o „revelație“ instantanee (prizonierul din *Republica* – evadat din lanțuri – reface, în sens invers, un întreg „traseu“ al mistificării, minunîndu-se la fiecare nou „grad“ de cunoaștere, fără a ști ce va urma). Hermeneutica se dezvăluie ca o activitate „graduală“ și, aproape deloc, ca una „epifanică“.

În consecință, nu încetez să fiu uimit de seninătatea afișată mereu de „oamenii certitudinilor“. Pentru ei nu există îndoială, lumea e făcută din granit inexpugnabil, cu toții trăiesc pe un teren al solidității eterne. Cu precădere, în zona politică, siguranța se află la ea acasă. Conducătorii dau verdicte imuabile, viața lor nu trece decît prin faze de sfidătoare stabilitate, opiniile le sînt tari ca fierul și iuți ca oțelul. În sfera *leadership*-ului, „cunoașterea“ ajunge o chestiune de „stil“ și prea puțin una de „imaginație“. Dar și cei croiți astfel sînt, la urma urmelor, să admitem, niște poeți.

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

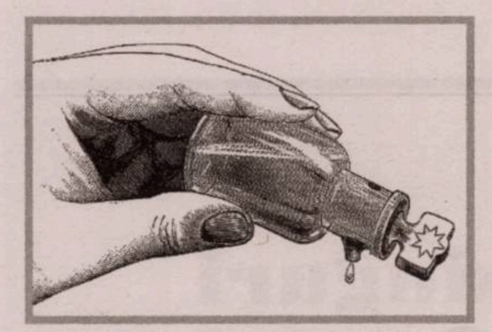

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Mim și mimă

E surprinzător că dicționarele noastre generale încă nu au înregistrat cuvîntul *mimă;* acesta apare totuși în principalul instrument normativ *(Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* – DOOM), încă din ediția a doua, din 2005. În DEX și în alte dicționare similare este cuprinsă, în schimb, forma *mim* (ca substantiv masculin sau neutru), aparținînd aceleiași familii lexicale (în sens larg, respectiv alcătuită din împrumuturi analizabile) cu verbul *a mima* și chiar cu substantivul *pantomimă*. Termenii au fost împrumutați din franceză, în perioada modernizării lingvistice din secolul al XIX-lea, dar legătura lor este transparentă și unele elemente pot fi interpretate fie ca rezultatul unor adaptări, fie ca produse în interiorul limbii române. Substantivul feminin *mimă*, termenul absent din dicționare, poate fi un împrumut din franceză (din fr. *mime*, substantiv masculin, mai rar feminin), fixat ca feminin poate și sub influența lui *pantomimă*, dar atestările de care dispunem sugerează mai curînd că este un derivat regresiv de la verbul *a mima*. Explicația a fost propusă de Virgil Nestorescu într-un articol din 2009 („Note etimologice și lexicale“, *Limba română,* nr. 4). În franceză, după unele oscilații de încadrare într-un gen, *mime* s-a fixat ca substantiv masculin, iar *pantomime* ca feminin. *Mime* și *pantomime* sînt sinonime parțiale, dacă nu ținem cont de distincțiile și specializările apărute în practica teatrală (și consemnate, de exemplu, de *Trésor de la langue française informatisé)*. Pentru română, dicționarele par să indice o situație similară, de parțială suprapunere între neutrul *mim* și *pantomimă;* în DEX, *mim*, cu pluralul *mimuri*, este definit ca „scurtă comedie la greci și la romani, alcătuită din scene simple“ (diferit deci de masculinul *mim*, cu pluralul *mimi* – „actor de pantomimă“).

„Nici genul care joacă mim *nu pare a fi“*

De fapt, neutrul *mim* este aproape ieșit din uz, în raport cu substantivul feminin *mimă*. În dicționare, *mimă* ar trebui să apară cu cel puțin două sensuri: ca denumind o tehnică și o artă de reprezentare a realității exterioare și de exprimare a stărilor și a emoțiilor prin gesturi și mimică, fără recurs la limbajul verbal, dar și ca nume al unui joc de societate familiar multora, bazat în esență pe aceeași practică de expresie nonverbală. Primul sens are atestări cel puțin din anii ’60 ai secolului trecut, cînd în presa românească apar mai multe interviuri cu actori specializați în *(panto) mimă*, ca Marcel Marceau: „De fapt, domnule Marceau, de ce ați ales *mima* ca limbaj de expresie?“ *(Femeia*, 1967); „Ce loc ocupă pantomima și *mima* în arta teatrală?“ *(Teatrul*, 1967) etc.

Pe de altă parte, e uimitor că forma de neutru *mim* are o atestare foarte veche, din secolul al XVII-lea, la Dosoftei, în *Viața și petreacerea svinților;* în acest caz, termenul a fost preluat direct din greacă, de unde provine de altfel, și prin intermediul latinei, întreaga familie de cuvinte legate de rădăcina cu sensul „imitare“. Dosoftei explica neologismul cu ajutorul unor cuvinte mai accesibile în epocă, dar populare sau învechite astăzi: Sfîntul Porfirie era priceput în *„mimuri*, ce să dzîce (= adică) *îngînăciuni de șeganii“* (fragment citat în *Dicționarul limbii române* – DLR, litera M). În text acesta nu este un amănunt oarecare, ci o scenă care pune în discuție raportul între mimesis și trăire autentică: aflăm că actorul „făcîndu-să că îngînă pre episcopul cînd boteadză“, ajunge chiar să se converteascâ la creștinism.

Și ca denumire a jocului (modern) numit în franceză *jeu de mimes* și în engleză *mime game* găsim ambele variante lexicale: neutrul *mim* și femininul *mimă*. Internetul indică o preferință clară, în prezent, pentru forma feminină: „cum se joacă *mima*“ (calificativ.ro); „Polițistele joacă *mima*“ (cancan.ro); „După ce au povestit cum a fost la filmări, actorii din *Profu’* au jucat *mima*“ (protv.ro). Forma articulată este specifică referirii la numele de jocuri (ca în *leapșa, fripta, baba-oarba* etc.), dar cuvîntul se folosește, evident, și nearticulat: „Spor la *mimă!*“ (play.google.com); „de la jocuri de explicat cuvinte, la *mimă* și provocări amuzante pentru tine și prietenii tăi“ (libertatea.ro). Atestările formei neutre *mim* sînt mult mai rare: „Un grup de fete joacă *mim*“ (ziaruldebacau.ro; „nici genul care joacă *mim* nu pare a fi“ (catavencii.ro). Pluralul apare doar accidental, de exemplu în niște amintiri ale Gabrielei Melinescu: „Eu nu jucam *«mimuri»* și nici el, în timp ce ceilalți erau în picioare în mijlocul camerei și se amuzau copios“ *(România literară, nr.* 51-52, 2006).

Despre relevanța lingvistică a jocului merită să vorbim mai mult, cu altă ocazie: *mima* recurge la prototipurile semantice sau la contextele specifice de folosire a cuvintelor, poate exprima sensuri concrete și abstracte, ilustrează modul în care convenții suplimentare sînt produse prin practica de comunicare într-un grup stabil.

■ ■ ■

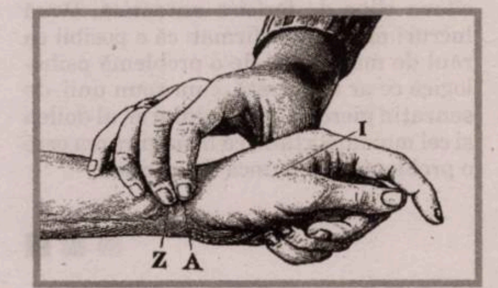

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Oldies but goldies

„Mircea Cărtărescu, în cîteva fraze, a spus, așadar, niște adevăruri tranșante și care trebuie rostite de o voce cu autoritatea lui. Totuși, există și unele nuanțări pe care le-ar comporta opinia domniei sale?“

Principala problemă ridicată de el este a absenței literaturii contemporane din programele școlare și din manuale. „Autorii vii de azi nu li se prezintă, de parcă nici n-ar exista“, afirmă scriitorul. Ei bine, aș începe dezbaterea cu privire la această idee de la nivelul gimnazial. Unde, pînă la urmă, se construiesc primele reprezentări mai consistente despre literatură. Programa școlară, actualizată în urmă cu vreo cinci ani, nu menționează nume de autori și bine face. Viziunea acesteia este în acord cu o paradigmă curriculară a dezvoltării personale, cum am mai explicat și în alte rînduri. Desigur, sînt vizate conținuturi care să permită un act al lecturii cu minime instrumente de receptare, adică sînt prezente concepte de specialitate care sprijină comprehensiunea și interpretarea. Dar este favorizată, prin absența unor autori impuși, libertatea autorilor de manuale și a profesorilor de a alege autorii și textele după bunul plac, doar să se încadreze tematic, întrucît programa are acest principiu al abordării tematice. Enumerînd din memorie, doar referindu-mă la manualele care îmi sînt familiare, acestea au texte de autori contemporani ca Ioana Pârvulescu, Ana Blandiana, Doina Ruști, Veronica D. Niculescu, Adina Popescu, Mircea Cărtărescu, Florin Bican, Matei Vișniec, Dan Coman, Alex Moldovan, Simona Popescu. Nu știu cum pare, dar eu nu simt că literatura contemporană este văduvită, ba din contra. Nu mai spun că o bună parte dintre aceste texte sînt scrise de autorii lor special pentru aceste manuale.

Mergînd mai departe, spre liceu, desigur, lucrurile capătă o altă culoare. Modul în care este concepută programa este și cel care dictează, în mare parte, construcția manualelor și alegerile textelor studiate. În clasa a IX-a, unde abordarea este mai puțin încorsetată de principii diacronice sau structuraliste, existînd tot un principiu tematic la baza ei, găsim, de asemenea, nume de autori contemporani în manualele școlare. De la Simona Popescu la Emil Brumaru, de la Mircea Dinescu la Mircea Cărtărescu, autorii contemporani nu lipsesc. Odată cu clasa a X-a, care era considerată ultima din ciclul obligatoriu de studiu, programa propunea (și propune încă, nefiind actualizată) studiul textelor literare într-o viziune evolutivă: lectura prozei narative (proza scurtă – un basm cult și o nuvelă; romanul – trei texte reprezentative pentru evoluția speciei), respectiv lectura poeziei (șase texte care să ilustreze evoluția acesteia) și cu obligativitatea ca cel puțin jumătate dintre textele studiate să aparțină autorilor canonici. Clasele a XI-a și a XII-a, care nu sînt considerate a aparține învățămîntului obligatoriu, propun o abordare diacronică, tot cu obligativitate de studiere a unor autori canonici (o ușoară libertate intervenind spre finalul clasei a XII-a, unde se pot aborda și autori aparținînd generațiilor de după 1980). Dacă mai rămîne timp. Și nu prea rămîne. În fapt, este adevărat, din clasa a X-a încolo, studiul devine centrat mai ales pe pregătirea eficientă pentru bacalaureat.

Acum, legat de absența din canon a unor autori contemporani, aș spune că ar fi destul de riscantă îndrăzneala de a-i introduce. Poate cu excepția lui Cărtărescu însuși, care ar fi greu de contestat, orice alt nume ar putea stîrni controverse: de ce X și nu Y? În plus, dacă ne amintim, ca să luăm și un reper istoric, dintre autorii pe care Maiorescu îi considera de prim rang, au rezistat probei timpului doar Eminescu și Alecsandri. Este nevoie de o validare a timpului pentru ca un autor să devină canonic.

Mircea Cărtărescu afirmă că „literatura, cum se predă azi ca să treci bacul, e moartea pasiunii, mai bine ar dispărea cu totul ca materie“. Ce aș observa eu aici este că orice se pregătește pentru un examen devine moarte a pasiunii. Chiar dacă poate îți place materia respectivă, ideea de obligativitate și de examen omoară pasionalitatea abordării. Și aș mai îndrăzni să spun că renunțarea la canonicii clasici, la cei care fac parte din patrimoniul cultural, nu este de găsit în nici un alt sistem educațional din lume, după știința mea. *Oldies but goldies*.

Este adevărat, există sisteme educaționale care propun la examenul de bacalaureat și cîte un text contemporan, însă abordat prin raportare la un clasic din patrimoniu, din canon. Și, aici, ajung, de fapt, la acel „cum“ din remarca lui Mircea Cărtărescu. Și cred că aici este cheia sau una dintre chei. Cum facem ca literatura să nu fie, pentru elevi, doar o materie pentru bacalaureat. Pe de o parte, spuneam în articolul precedent, că și canonicii pot fi predați astfel încît să intre în orizontul de interese, de preocupări și de viață al elevilor de azi. Pe de altă parte – și Mircea Cărtărescu însuși o afirmă –, există mulți profesori care de la acești canonici se îndreaptă spre literatura contemporană, alături de elevii lor. Că vorbim despre Alecart sau despre nenumăratele cluburi de lectură (despre care amintește și Cărtărescu) sau că vorbim doar despre practica de zi cu zi a multor profesori, care merg dinspre contemporani spre clasici sau dinspre clasici spre contemporani, acest lucru se întîmplă. Poate nu este un fenomen de masă, dar nici nu este unul absent. Ne-am străduit, cei care am avut ocazia, să ducem și la nivelul olimpiadelor școlare această practică, acolo unde de cel puțin zece ani propunem autori contemporani în paralel cu autori clasici.

Ca să închei, revin spre afirmația din articolul precedent: Mircea Cărtărescu are perfectă dreptate, literatura contemporană este văduvită în studiul din ciclurile preuniversitare (eh, ar fi de discutat cît este ea de prezentă și în cel universitar!...). Și, de asemenea, chiar și cea clasică devine, într-o anumită măsură, instrument de tîmpire. Dar există și o contrabalansare a acestui adevăr. Există și deschideri, atît la nivelul programelor școlare și al manualelor, cît și la cel al resursei umane, adică profesorii pasionați ei înșiși de literatură și care o aduc în fața elevilor în forma ei vie, care palpită.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Robert SKIDELSKY

împotriva **curentului**

Revenirea „delictului de gîndire“

În decembrie 1939, poliția a făcut o descindere la casa lui George Orwell, confiscîndu-i romanul *Amantul doamnei Chatterley* de D.H. Lawrence. Într-o scrisoare adresată editorului său, Orwell se întreba dacă „oamenii obișnuiți din țări precum Anglia pricep diferența dintre democrație și despotism suficient de bine încît să vrea să-și apere libertățile“.

Cu aproape un secol mai tîrziu, draconica Lege a ordinii publice *(Public Order Bill)* din Marea Britanie, aprobată de Camera Comunelor anul trecut și dezbătută în prezent de Camera Lorzilor, confirmă suspiciunea lui Orwell. Legea urmărește să restrîngă dreptul de a protesta, lărgind definiția criminalității, abrogînd prezumția de nevinovăție în procesele penale și slăbind proba de „rezonabilitate“ pentru măsurile coercitive. Cu alte cuvinte, extinde puterea Guvernului de a lua măsuri discreționare, limitînd capacitatea tribunalelor de a o limita.

În vremea în care poliția i-a confiscat lui Orwell volumul *Amantul doamnei Chatterley*, romanul era interzis, în virtutea Legii publicațiilor obscene din 1857, care interzicea publicarea oricărui material care putea „corupe sau deprava“ cititorii. În 1959, legea din secolul al XIX-lea a fost înlocuită de o măsură mai liberală, care le permitea editorilor să se apere de acuzațiile de obscenitate, demonstrînd că materialul avea merite artistice și că publicarea lui era de interes public. Editura Penguin Books a reușit să se apere cu succes cînd, în 1960, a fost acuzată pentru publicarea romanului *Amantul doamnei Chatterley;* în anii 1980, cartea era predată în școlile publice.

© wikimedia commons

Statul poate fi uneori mai periculos decît teroriștii.

Dar, deși democrațiile occidentale au încetat să mai încerce să protejeze adulții de „depravare“, ele continuă să creeze noi delicte, pentru a-și proteja „securitatea“. Legea ordinii publice a creat trei noi delicte: atașarea de obiecte sau clădiri („a te fixa“ sau „a merge echipat în vederea fixării“), obstrucționarea mijloacelor de transport esențiale și perturbarea proiectelor de infrastructură naționale de importanță critică. Toate aceste prevederi vizează forme de protest pașnic – cum ar fi blocarea străzilor de către activiștii de mediu sau lipirea acestora de opere de artă faimoase – pe care Guvernul le consideră turbulente. Perturbarea infrastructurii critice poate fi considerată, evident, o amenințare reală la adresa securității naționale. Dar această lege – care vine în urma unui lung șir de legi recent propuse sau intrate în vigoare pentru a gestiona „întreaga gamă de amenințări de stat din ziua de azi“ – trebuie văzută ca parte a unui ofensive guvernamentale mai ample împotriva protestelor pașnice.

Transferînd sarcina aducerii dovezilor de la poliție la presupușii infractori, Legea ordinii publice le dă efectiv ofițerilor de poliție autoritatea de a aresta o persoană pentru că s-a „fixat“, să spunem, de o altă persoană. În loc să-i ceară poliției să prezinte un motiv rezonabil pentru arest, persoana acuzată trebuie „să dovedească că are o scuză rezonabilă“ pentru a-și fi luat de braț prietenul.

Prezumția de vinovăție nu e numai un principiu legal, ea e un principiu *politic* vital al democrației. Toate serviciile de poliție îi consideră pe cetățeni potențiali infractori; de aceea, pentru protejarea libertăților civile, e esențial ca sarcina aducerii de dovezi să se afle în seama poliției. Prezumția de vinovăție a Legii ordinii publice ar reduce gradul de răspundere al poliției în fața tribunalelor, aliniind sistemul legal britanic la cel al unor țări autoritare, precum Rusia și China, unde achitările sînt rare.

Legea slăbește de asemenea cerința de „rezonabilitate“ pentru ordinele de detenție și de interdicție, permițîndule ofițerilor să oprească și să controleze orice persoană sau vehicul presupus „suspect“, dacă „au motive rezonabile să creadă“ că s-a comis o infracțiune în contextul unui protest. A te opune unei astfel de percheziții sau rețineri ar constitui o infracțiune. Iar judecătorii ar putea interzice participarea unei persoane sau a unei organizații la un protest desfășurat într-un anumit loc, pentru pînă la cinci ani, dacă se consideră că prezența acestora ar putea cauza „perturbări severe“. Iar, de vreme ce „prezența“ la locul faptei include și comunicarea electronică, interdicția ar putea implica și monitorizarea digitală.

Întrebarea despre ce anume ar trebui considerat motiv rezonabil pentru o măsură coercitivă a fost formulată în anul 1942, cu ocazia procesului de referință *Liversidge vs. Anderson*. Robert Liversidge susținea că a fost reținut ilegal, la ordinul lui John Anderson, ministrul de Interne de pe atunci, care a refuzat să divulge motivele arestării. Anderson a argumentat că „avea motive rezonabile să creadă“ că Liversidge reprezenta o amenințare la adresa securității naționale, și că a acționat în conformitate cu regulamentele de apărare din timpul războiului, care suspendau *habeas corpus.* Camera Lorzilor a acceptat în cele din urmă poziția lui Anderson, cu excepția lordului Atkin, care și-a exprimat dezacordul, acuzîndu-și colegii că „au o mentalitate mai executivă decît însuși executivul“.

O persoană, spunea Atkin, nu poate fi reținută sau privată de bunurile proprii în mod arbitrar, nici chiar în vreme de război. Dacă statului nu i se cere să furnizeze motive care să poată fi susținute în fața instanței, instanțele nu mai pot delimita puterea Guvernului. Noul val de legi britanice din domeniul securității naționale și antiterorismului contestă acest punct de vedere, făcînd ca dezacordul lui Atkin să fie mai pertinent astăzi decît chiar în timpul războiului.

Folosirea în tot mai mare măsură a inteligenței artificiale și a *big data* de către serviciile de poliție face ca eforturile Guvernului britanic de a restrînge dreptul de a protesta să fie cu atît mai îngrijorătoare. Măsurile de prevenție nu sînt o noutate, dar aparența imparțialității științifice le-ar putea oferi organelor polițienești o rază de acțiune nelimitată. În loc să apeleze la informatori, departamentele de poliție pot folosi acum analize predictive, pentru a determina probabilitatea unor infracțiuni viitoare. Deoarece autoritățile au, în prezent, acces la un volum mult mai mare de date, măsurile predictive sînt mai acceptabile astăzi – vor spune unii – decît în anii 1980, cînd sociologul britanic Jean Floud recomanda „pedepse protectoare“ pentru infractorii considerați o amenințare gravă la adresa siguranței publice. Andrew Guthrie Ferguson, profesor de drept la o universitate americană, argumenta, bunăoară, că *„big data* va face lumină în bezna suspiciunii“.

Dar, fiind vorba de astfel de măsuri, trebuie să avem în vedere că statul poate fi uneori mai periculos decît teroriștii și, în mod cert, decît protestatarii care își lipesc mîinile de tablouri. Trebuie să fim la fel de vigilenți față de legiuitor ca și față de infractor. În fond, nu avem nevoie de un algoritm – sau de Orwell – pentru ne da seama că, oferind Guvernului puteri extraordinare, lucrurile pot evolua cum nu se poate mai prost.

***Robert Skidelsky** este membru al Camerei Lorzilor a Marii Britanii și profesor emerit de Economie politică la Universitatea Warwick.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Există un stadion nou de fotbal în Ghencea. Pentru ce echipă?

Da, există, dar numai pentru unii. Pentru alții, nu există. E ca și cum n-ar fi, ca și cum în mijlocul acelui cîmp din Ghencea ar fi doar un lan de grîu, sau o groapă ca a lui Ouatu, sau vidul cosmic. Asta pentru că ne încăierăm pe țara asta și pe trecutul ei ca o haită de cîini pe un biet jogger ieșit la alergare. Mișcarea înseamnă viață, urla un slogan. Cînd nu înseamnă moarte. Grupuri mari de oameni se mișcă haotic, înnebuniți de lipsa de reguli, de bunăcuviință și onestitate care lovește fotbalul românesc. Acest sport îmbie la corupție pe tot globul, dar la noi, grefat pe o societate ca un magazin cu vitrina spartă din care toți se servesc, e de-a dreptul caz de studiu clinic. A fost odată Steaua, care n-a mai fost cînd statul totalitar a lăsat-o pe mîna șmecherului financiar. Ca să nu dispară, a fost argumentul. Și n-a dispărut. Dimpotrivă, s-a înmulțit, ca-n Biblie. Acu' Steaua „e“ două. Una care a moștenit locul din prima ligă și o mulțime de admiratori, și alta care a tîrît-o prin procese fără număr, i-a luat emblema, numele și se pregătește să-și adjudece și palmaresul. În plus, a căpătat de la darnicul stat român (darnic cu cine merită, desigur, nu pentru cei care muncesc ca proștii) o arenă de se învîrte după soare. Balamucul e că și cealalată „Steaua“, FCSB, vrea să joace acolo. Dar generalii invizibili nu o lasă. Zic că n-au cum legal. Nu-i nimic, le-a zis Ciolacu-PSD, vă fac eu lege, să văd dacă vă mai opuneți. Fanii Steaua Armatei au tăbărît pe el somîndu-l să nu dea stadionul pe mîna unui, citez, „pușcăriaș“ (Becali George) pe care îl acuză de furt de identitate. Petrecerea continuă. Fiecare cu Steaua lui. Fiecare cu România lui. Ce nu pricep nici unii este că nici una nu e Steaua cu adevărat. Steaua aceea, cea mai bună echipă din Europa în ’86, Steaua lui Ienei, Pițurcă, Duckadam, Bölöni, Balint, Lăcătuș, Stoica, Bumbescu, Majearu nu mai există. A fost despicată, hăcuită. Și nu e nimeni nevinovat în această execuție publică. Becali, se dovedește în Justiție, n-a luat toată Steaua în 2003, ci doar lotul și locul în competiție. Așa cum vinzi o tarabă fără firmă. Și oricum n-a luat-o cu japca, i-a fost dată. De cine? De – ’trăiți! – bravii noștri militauri de birou, cu lefuri groase și pensii babane. Care acum se fac că n-au făcut. Și zic, în esență, că FCSB nu există. Deci nici stadionul nu există pentru ea. În toată povestea asta, demni de compasiune sînt fanii celor două cluburi. Două precupețe se ceartă la etaj, iar lor le cad ghivecele în cap. Dar… bucuroși le-or duce toate. Că așa ne învață poeziile de căpătîi. De e pace, de-i război, noi ne batem noi cu noi.

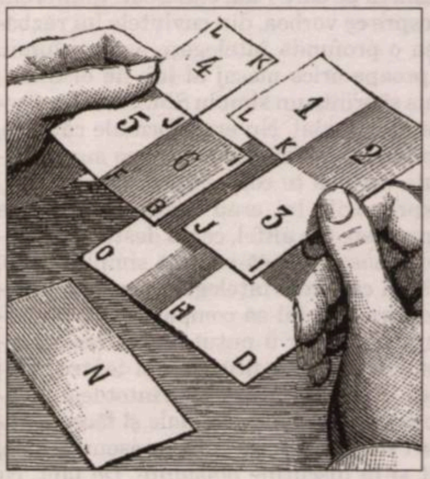

George Banu

(1943-2023)

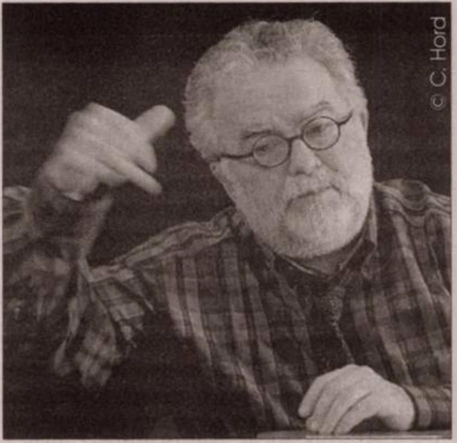
© C. Hord

Pentru mai mult de un deceniu, George Banu a fost unul dintre cei mai valoroși colaboratori permanenți ai revistei noastre. Semnătura lui ne-a onorat, iar atașamentul lui la spiritul revistei noastre, mărturisit repetat în public și în privat, ne-a emoționat de fiecare dată. Articolele publicate de George Banu în *Dilema veche* au îmbinat cu rafinament vocația lui pentru teatru cu pasiunea lui pentru artele plastice. Sala de teatru și muzeul erau locurile în care George Banu regăsea adevărul vieții, livrat în multiple forme estetice pe care le gusta, deopotrivă competent și înțelept. L-am admirat mult tocmai din cauza asta – ajunsese să înalțe competența sa în materia criticii și istoriei teatrului dincolo de nori, în cerul senin al înțelepciunii, acolo unde foarte puțini ajung. De aceea, textele lui George Banu nu doar informează, ci formează. Cititorul îi va rămîne mereu dator, iar *Dilema veche* îi va rămîne mereu recunoscătoare.

Dumnezeu să-l odihnească!

Sever VOINESCU

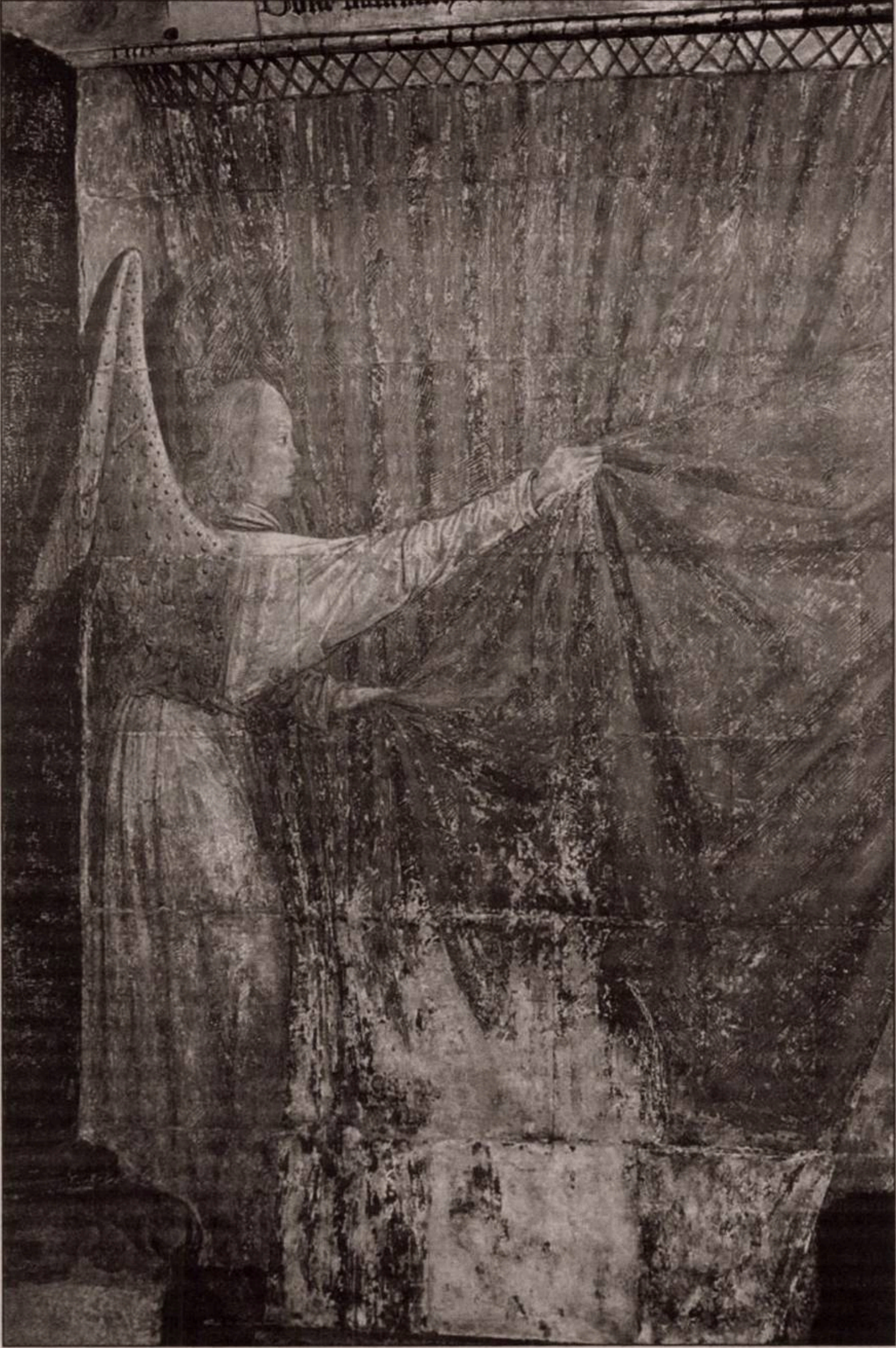

De la o vreme, lumea con-viețuitorilor noștri se împuținează. Știam asta, desigur, dar împăcarea cu această disoluție nu poate fi obținută nici prin discurs compătimitor, nici prin promisiuni canonice. Deunăzi, am aflat că vechiul meu prieten, excelentul teatrolog și om de cultură George (Bița – pentru prieteni) Banu, ne-a părăsit. A apucat, totuși, să-mi trimită pe e-mail un mesaj de Anul Nou pe care îl reproduc alăturat. Nu știu dacă întruchipează un presentiment sau dacă un hazard semnificativ a făcut ca Bița să aleagă ca mesaj tocmai *această* imagine, în care un înger trage cortina peste spectacolul vieții. Ca de obicei, George Banu oferă mai multe înțelesuri deodată. În ce mă privește, îl asigur că nici eu, nici admiratorii săi nu vom lăsa cortina prezenței sale să cadă peste amintirea sa...

Andrei PLEŞU

George Banu

Colaboratorul nostru foarte valoros și apropiat s-a stins. Despre valoarea profesorului de teatrologie de la Sorbona vorbesc de la sine textele și cărțile sale (foarte multe la număr), distincțiile care i-au fost oferite de-a lungul vremii (printre care și Marele Premiu al Academiei Franceze), funcțiile mai mult sau mai puțin onorifice pe care le-a primit și, nu în ultimul rînd, prieteniile sale cu cele mai extraordinare personalități din lumea teatrului. Trăind la Paris, a avut parte de o recunoaștere meritată.

A fost unul dintre cei mai interesanți oameni pe care i-am cunoscut. Indiferent despre ce vorbea, din cuvintele lui răzbătea o profundă înțelegere asupra lumii. Aproape orice mesaj al lui, fie el transmis și printr-un simplu SMS, conținea ceva memorabil. Nu erau formule căutate, spuse cu prețiozitate, cu vreo superioritate care să te copleșească. Dimpotrivă, exprimările lui erau naturale și foarte apropiate (de altfel, cerea destul de repede cunoscuților să-i spună simplu: Biță). Părea că putea înțelege orice și pe oricine. Era capabil să compare orice împrejurare, care ar fi putut părea inedită celor din jur, cu o situație din teatru, literatură sau pictură. Găsea întotdeauna asemenea paralele originale și făcea legături surprinzătoare, atît în eseurile sale, cît și în discuțiile obișnuite. De fapt, cu George Banu nu puteai vorbi banalități. Nivelul oricărei comunicări era ridicat pe nesimțite de felul înalt și intelectual în care el se raporta la orice problemă. Cultura și viața se întrepătrundeau la el în mod firesc. Exact așa cum a observat Luca Niculescu (fostul ambasador al României la Paris), George Banu era un „(...) povestitor fără egal, mereu în vervă și plin de viață, disponibil și afabil, unul dintre oamenii cu care, după ce te întîlneai, te simțeai mai deștept“.

George Banu a avut, bineînțeles, și prieteni cu totul și cu totul neobișnuiți, în special din lumea teatrului. Cum or fi sunat oare discuțiile sale cu Peter Brook, cu Jerzy Grotowski sau cu Andrei Șerban?

Era un om care îi inspira pe cei din jur și avea mereu tot felul de idei. De exemplu, un recent Dosar al *Dilemei vechi,* cel despre cadouri, a fost realizat în urma unei propuneri a lui. El chiar scrisese și o carte despre daruri. A contribuit la acel Dosar cu un text despre propria sa experiență în materie de cadouri. Din felul în care analiza acolo cum se oferă și se primesc daruri, reieșea cît de mult preț punea pe relațiile autentice dintre oameni, pe sentimente, pe prietenie și solidaritate, fie acestea apărute și în mod spontan, și cît de mult disprețuia lucrurile formale.

Era și un călător neobosit. A umblat prin toată lumea, în căutare de teatre și muzee. Chiar și în vremea din urmă te puteai aștepta să-l găsești pe cine știe ce aeroport sau în cine știe ce țară îndepărtată. Regizorul Andrei Șerban, cu care a fost coleg în tinerețe la Institutul de Artă Teatrală din București și prieten o viață întreagă, vorbea în 2013 despre aceste drumuri ale sale: „Mă întreb pentru ce George, plin de o energie debordantă, este mereu pe drum. Chiar și atunci cînd te duci la el acasă, îți arată obiecte, măști, amintiri culese din nenumăratele sale călătorii și, privindu-l, pare a fi încă în călătorie. George dă impresia că nu se instalează niciodată. De ce agitația asta? Ce anume caută? Să vadă locuri, să întîlnească oameni? Să cunoască plăcerea diverselor moduri de hrană (culinare și de alt tip!)? Ce anume îl mobilizează: viața sau teatrul? Poate că amîndouă“.

Așa mare călător fiind, era gata oricînd să împărtășească din cunoștințele sale. Mi-amintesc că odată, spunîndu-i că sînt la Lisabona, mi-a răspuns imediat prin SMS cu o formulă de neuitat: „Ce minunat oraș decadent!“. Apoi, mi-a recomandat, tot în două vorbe, să vizitez mai degrabă Museu Nacional de Arte Antiga decît mai marketatul muzeu Gulbenkian, pentru că în cel dintîi voi găsi mai multe picturi celebre și interesante. Un sfat foarte bun.

Pandemia l-a deprimat cu restricțiile ei de călătorie, făcîndu-l să compare COVID-ul cu comunismul. „Azi, *virusul comunist* a închis frontierele și le-a reînviat constrîngerea de altădată“, scria în *Dilema veche,* în vara anului 2020. Ura față de frontiere pe care o avusese în comunism (cînd a și hotărît să *evadeze* din *lagărul comunist)* i-a revenit odată cu pandemia, care l-a forțat să stea acasă și, mai mult, i-a închis teatrele, i-a luat pur și simplu rostul de bază al vieții sale. A pus atunci accentul în preocupările sale mai mult pe muzee și tablouri, care erau ceva mai accesibile. De altfel, chiar și în ultimul său articol din *Dilema veche*, publicat în urmă cu doar două săptămîni, analizează într-un mod sumbru, dătător chiar de fiori, *Țipătul* lui Munch și *Coșmarul* lui Füssli, dintr-o perspectivă actuală: „Cînd trăiesc *Coșmarul*, cînd aud *Țipătul*, seară de seară războiul din Ucraina le actualizează și le transformă în realitate concretă, insuportabilă (…)“. Numai muzica lui Mozart, conchidea el, „mi-a redat încrederea într-o reușită finală. Victoria *Flautului*“.

Așadar, poate că doar muzica lui Mozart e cea care poate alina senzația de gol resimțită la plecarea sa.

Andrei MANOLESCU

dosarDILEMA VECHE
Coordonator: Matei PLEȘU

Consolare

Texte și opinii de:

- ● Alexandru OFRIM (conferențiar la Facultatea de Litere a Universității din București)
„Vechea artă a consolării"
- ● PS Mihai FRĂȚILĂ (Episcop al Episcopiei Greco-Catolice „Sfîntul Vasile cel Mare" de București)
„Cînd *consolarea* are șanse să devină reală"
- ● Ohara DONOVETSKY (dr. în filologie al Universității din București)
„Cu *c* de la *căldură* și nu doar pentru elefanți și delfini"
- ● Ioana AVĂDANI (președintele Centrului pentru Jurnalism Independent)
„Cea mai frumoasă consolare din lume"
- ● Wilhelm TAUWINKL (conferențiar dr. la Universitatea din București, Facultatea de Teologie Romano-Catolică)
„Pretenția alinării universale"
- ● Răzvan PAPASIMA (antropolog și co-fondator al platformei de antropologie publică și aplicată Antropedia)
„Rețelele consolării. Scurtă incursiune în modul de existență în-durere"
- ● Adrian STĂNICĂ (director științific GeoEcoMar)
„Il Grande Premio di Consolamento…"
- ● Emilian MIHAILOV (conferențiar la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București)
„Cît de mult ne pot consola filosofii?"

argument

Dulciuri, seriale, rugăciuni

DILEMA VECHE 30 DE ANI

Consolare

Să acționăm potrivit împrejurărilor, Să întîmpinăm netulburați încercările vieții, Să muncim și să ne odihnim pe rînd, Să trăim cu simplitate, Să evităm frămîntarea zadarnică, Adevărata fericire… – sînt titlurile unor scrieri ale lui Seneca, dar ar putea fi, la fel de bine, și *speech*-uri motivaționale din mileniul trei. (Cu diferența că cele din urmă ar adăuga adverbul „Cum", la început de titlu.)

Într-o lume a unei relative bunăstări aparent permanente, teama de suferință, de lipsuri și de imprevizibil pare să fie mai mare chiar decît în vremuri de restriște. În același timp, „discursul consolator" are, pentru omul zilelor noastre, o problemă de plauzibilitate. Cine mai crede în sfaturi și cuvinte înțelepte – astăzi, cînd, pasămite, le știm și le-am văzut pe toate? Cît de în serios mai pot fi luate îndemnuri și precepte stoice – „a trăi cu simplitate", „blamarea luxului", bogăția văzută ca „izvor de suferință" și „pricină a tuturor relelor", „noblețea omului nobil" ca „sărăcie radicală" – astăzi, în vremuri de glorie ale lui *homo emptor?*

De aici decurge dilema recentă a consolării: teama crescută în fața suferinței (și nevoia aferentă de consolare) se confruntă cu o rezistență sporită la consolare a „suferindului".

În plus, consolările „înalte" – credința, rugăciunea, meditația – sînt concurate azi, mai mult ca niciodată, de alinări mai la îndemînă: dulciuri, seriale preferate, gadget-uri cronofage și alte mici plăceri…

Au consolările, pînă la urmă, o substanță proprie, sînt ele „promisiuni adevărate", oferă un (nou) sens sau reprezintă doar consfințirea, cosmetizarea unui gol ireparabil?

Dincolo de consolarea punctuală, explicită, ca „tratament" acut al unei pierderi sau lipse contingente, observăm o formă de consolare intrinsecă, ce pare să ne însoțească cvasi-permanent: simplul fapt că trăim, că mergem mai departe, mai mult sau mai puțin binedispuși – în condițiile în care știm prea bine că totul e fragil și trecător –, pare să fie rezultatul unei consolări nemijlocite „aflate la lucru". Dorința (și, cu atît mai mult, plăcerea sau bucuria) de a trăi ar trebui să fie indiciul – dacă nu al unei vitalități oarbe sau al lipsei radicale de reflexivitate – unei consolări funcționale.

Un *text* despre consolare – fie că propune credința, suspendarea afectelor, uitarea (de sine și de lume) sau alte substitute și „reorientări" – riscă să rămînă, în cele din urmă, neconvingător. Singurul mod în care el poate fi de folos e dacă prinde viață: „lectura ei e împlinită atunci cînd cartea devine viață", spune Sebastian Maxim despre *Cartea consolării divine* a lui Meister Eckhart; iar Angelus Silesius îl îndeamnă pe cel care-i citește *Călătorul heruvimic:* „Amice, mă opresc, acum. În caz că vrei să mai citești / Te du, devino cartea și esența, tu". Vă spun, la rîndul meu, și eu: de vreți mai multe să aflați, citiți, vă rog, Dosarul care urmează. (**Matei Pleșu**)

Alexandru OFRIM

Vechea artă a consolării

Omul este o ființă care are nevoie de consolare în urma unor evenimente care implică mari pierderi: boala incurabilă, infirmitatea fizică, decepția în dragoste, răsturnările de destin, exilul sau alte lovituri ale sorții. Mai presus de toate, moartea cuiva apropiat are cea mai mare încărcătură de suferință.

„A consola“ provine din verbul latin *solari* – „a susține“, „a încuraja“, „a mîngîia“, „a ridica moralul“. În *Iliada* lui Homer, Ahile îl consolează pe Priam, în urma uciderii fiului său Hector: „Să îngropăm în noi înșine-amarul, măcar că ne doare. / Bocetul cel fioros și plînsetul nimic nu ne-ajută; […] / Rabdă și nu-ți strica inima-n veci cu jelitul, mîhnirea / După viteazul tău fiu, nu mai poate nimic să-i ajute, / N-ai să-l învii, ba mai iute pe cap o să-ți vie și alta“. Discursul consolator apare și în tragedia greacă. La Sofocle, în *Electra*, corul o consolează pe eroină, care îl jelește pe Agamemnon: „Nici plînsul nu poate, nici ruga să-ți smulgă / Pe tata din mlaștina-aceea-a / Lui Hades în care toți ne vom duce. / Dar jalea-ți peste măsură / Și făr’ lecuire curînd te-o ucide / Pe tine. Prin plînset și lacrimi / Tu n-ai să-ți alini suferința. De ce vrei / Tu oare să suferi întruna?“.

Practicile consolatorii se regăsesc și în alte contexte. La Atena, în secolul al V-lea î.Hr., în cursul ceremoniilor funerare – adevărate ritualuri de stat – erau rostite discursuri consolatorii. Istoricul Tucidide atribuie lui Pericle o astfel de orație funebră, în cinstea atenienilor morți la începutul războiului peloponesiac: „De aceea, nici pe părinții celor căzuți, cîți sînteți de față, nu vă deplîng, ci, mai degrabă, am să vă încurajez […]. Știu că este greu să vă conving cînd este vorba despre acei a căror amintire vă este răscolită prea adesea cînd vedeți fericirea altora […]. Trebuie să rezistați durerii, și în nădejdea că veți avea alți copii, cei care aveți încă vîrsta de a-i mai face“.

În Antichitatea clasică, oratoria și filozofia se bucurau de un mare prestigiu, aflîndu-se și în recuzita practicilor consolatorii, în alinarea suferințelor psihice. Se spune despre filozoful sofist și oratorul Antifon (secolul al V-lea î.Hr.), a cărui identitate este controversată, că ar fi alcătuit tratatul *Arta de a te elibera de suferință,* precum și un tratat despre vise. El ar fi amenajat în agora orașului Corint un fel de cabinet, la intrarea căruia pusese inscripția că poate vindeca prin intermediul cuvintelor. Tehnica lui consta în a pune întrebări și a dialoga cu persoana aflată în suferință psihică, oferindu-i susținere și consolare. Unii clasiciști consideră că aceste practici consolatorii sînt comparabile cu psihoterapia modernă. Ideea că un filozof poate funcționa ca un medic al sufletelor bolnave se regăsește și în concepția socratică despre „vindecarea sufletului“.

Practica antică a consolării s-a sprijinit pe un vast corpus de texte consolatorii, pe un gen literar-filozofic aparte: *consolatio*, cu mai multe specii și toposuri specifice. Literatura de consolare era o modalitate prin care anticii făceau față suferinței și întristării. Cel care a fixat regulile discursului consolator a fost filozoful Crantor, din Vechea Academie (secolul al III-lea î.Hr.), autor al unui tratat despre suferință, sub formă epistolară: o scrisoare adresată unui prieten căruia i-a murit copilul. S-au păstrat doar fragmente preluate în literatura consolatorie ulterioară. Crantor susținea că moartea trebuie acceptată ca un dat natural și că doliul nesfîrșit este o manifestare care nu poate readuce la viață ființa dragă, dimpotrivă, este nefastă atît pentru cei apropiați, îmbolnăvindu-i, cît și pentru cetate, care are nevoie de oameni în deplinătatea forțelor sufletești.

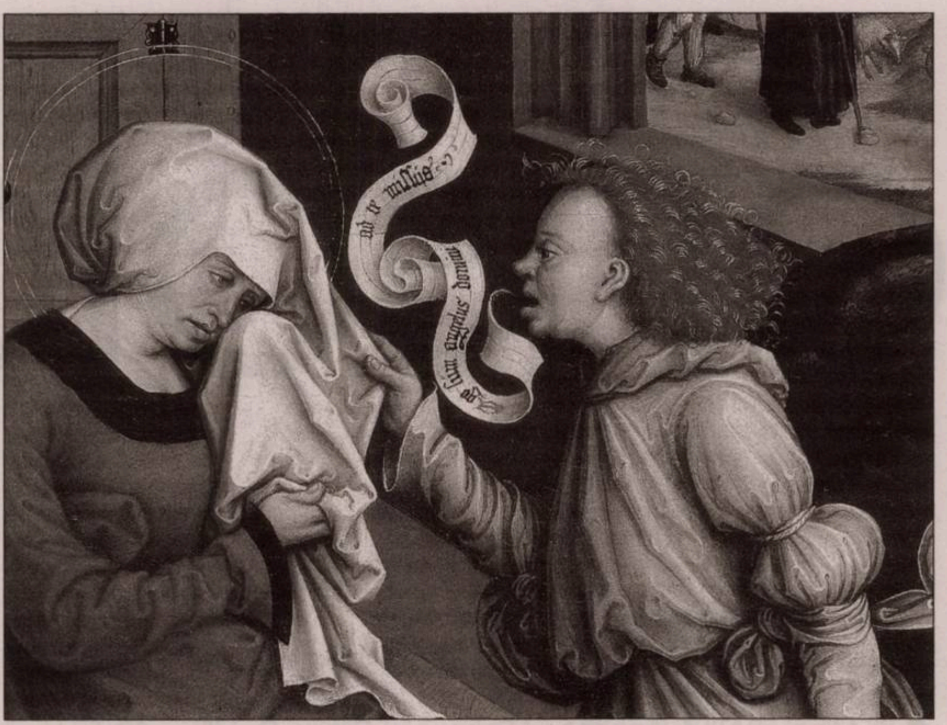

Discursul consolator s-a materializat cel mai adesea în scrisori de consolare, adresate celor care se află în perioada de doliu. La romani, *consolatio* era o obligație socială, un apanaj al celor cultivați, făcea parte din codurile emoționale ale aristocrației. Obiceiul era acela de a merge în vizită la cei îndoliați sau, dacă nu era posibil, a trimite o scrisoare *(litterae consolatoriae)*. Potrivit lui Cicero, *officium consolantis* – „datoria de consolator“ – era o obligație de prietenie, constînd în alinarea, diminuarea sau măcar abaterea atenției de la suferință.

După ce Tullia, fiica lui Cicero, moare în anul 45 î.Hr., prietenul său Servius, aflat departe, în Grecia, îi trimite o scrisoare de consolare: „Dacă aș fi fost la Roma, aș fi fost alături de tine; ai fi văzut tu însuți cît m-a îndurerat!“. În răspunsul său, Cicero admite: „Socot că e rușinos să nu-mi suport nenorocirea așa cum, înzestrat cu atîta înțelepciune, socoți că ar trebui să fie suportată. Dar uneori mă simt zdrobit și cu greu fac față durerii, fiindcă îmi lipsesc mîngîierile care celorlalți nu le-au lipsit cînd s-au aflat în situații asemănătoare“. Cicero a fost devastat de moartea fiicei sale, starea lui fiind agravată de izolarea lui politică, în vremurile tulburi de la sfîrșitul Republicii. Pentru a-și alina suferința, și-a scris lui însuși o scrisoare de consolare, *Consolatio ad se*, din care s-au păstrat doar fragmente. Astfel aflăm că a încercat să se consoleze recurgînd la ceea ce numim noi astăzi biblioterapie, citind scrieri filozofice, dar acest leac nu i-a fost de folos. El spune că singura cale de a-și depăși suferința și de a-și gestiona durerea a fost scrierea acestei autoconsolări, prima de aceste fel din istoria literaturii.

Și opera lui Seneca este o sursă importantă pentru înțelegerea regimului emoțional al consolării antice, ilustrînd idealul moral al stoicilor – *apatheia* – „lipsa pasiunilor“. Pentru că trăirile emoționale, precum tristețea, mînia, dorința, plăcerea, erau opuse rațiunii, stăpînirea de sine, indiferența, controlul sensibilității devin trăsături esențiale ale conduitei omului înțelept.

În *Consolație către Marcia*, adresată unei aristocrate căreia îi murise un copil mic și pe care îl jelea de trei ani, Seneca începe prin a-i aminti comportamentul curajos pe care l-a avut după ce tatăl ei a fost forțat de către împărat să se sinucidă: „Iată însă că nu țintesc să mă furișez în inima ta și să-ți smulg simțămintele, Ți-am reînviat răni vechi și, ca să știi că și această nouă rană își poate afla leacul, ți-am arătat cicatricea unei răni la fel de adînci. Las în seama altora blîndele mîngîieri; eu sînt hotărît să-ți înfrunt jalea“. Seneca îi spune că pentru a fi vindecate „rănile trebuie arse, cercetate adînc, răscolite cu degetele“ și îi cere să iasă din această stare care este „vrăjmașă copiilor tăi“ și să cinstească memoria fiului decedat „în aduceri-aminte împăcate și senine“.

Discursul consolator, așa cum apare în scrierile autorilor antici, furnizează argumente raționale persoanei îndurerate, care e îndemnată să își pună în perspectivă propria nenorocire, ca modalitate de a face suportabilă suferința, tristețea și de a-și construi o nouă organizare interioară, capabilă să facă posibilă conviețuirea cu pierderea. Consolarea antică nu era o simplă împărtășire a durerii sau participare la suferința celuilalt, nu însemna să verși lacrimi abundente alături de cel ce plînge la moartea persoanei apropiate, ci încercarea de a-l determina să adopte un comportament rațional. Găsim în *Epistole către Lucilius* o scrisoare în care este reprodusă o altă scrisoare, pe care Seneca ar fi trimis-o prietenului Marullus, care și-a pierdut fiul la o vîrstă fragedă: „Aștepți o mîngîiere? Vei primi în schimb dojană. Te porți cu atîta slăbiciune la moartea unui fiu: ce făceai dacă îți pierdeai un prieten? […] Sînt fără număr pildele de oameni care au celebrat fără să verse o lacrimă la funeraliile unor fii […]. Cea mai mare neghiobie este să încerci să-ți faci un nume de tristețe și să socotești că lacrimile sînt un lucru bun“.

Trebuie să facem diferența între atitudinile prescrise în literatura de consolare și cele trăite efectiv. Chiar Seneca, în *Consolație către Marcia*, spune: „Aceeași jale afectează o femeie mai mult decît un bărbat, un necioplit mai mult decît o persoană bine-crescută, un ignorant mai mult decît o persoană cultivată“. Aceste distincții sugerează faptul că practicile de consolare descrise în acest tip de literatură aparțin aristocrației romane, căreia i se propunea un repertoriu emoțional distinct de cel al păturilor sociale de jos. La nivel popular se constituiau solidarități locale care asigurau ajutor sufletesc și material celor aflați în suferință.

Și oamenii obișnuiți scriau scrisori de consolare. Astfel de texte scrise de mici funcționari, soldați, negustori s-au păstrat în papirusuri provenind din Egiptul roman (secolele I-II). Acestea sînt scurte, scrise spontan, departe de rigoarea formală a scrisorilor din mediile aristocratice romane. Iată un exemplu: „Isidorus lui Taysenouphis, cel mai drag prieten, multe salutări. În primul rînd sper că sînteți sănătoși și mă rog pentru voi. Am fost foarte îndurerat pentru soția ta, așa cum am fost pentru fratele meu, Germanus. Fii curajos și poartă-te brav, căci este bine pentru toți! Fie ca copiii tăi să se bucure de sănătate! Mama și frații mei vă salută. Îți trimit un sac de nuci prin aducătorul acestei scrisori. Scrie-mi înapoi despre sănătatea ta. Mă rog să fii bine“.

Consolarea filozofiei, scrisă de Boethius la începutul secolului al V-lea, este un vîrf al literaturii de consolare, o sintetiză a filozofiei clasice asupra destinului omului. Autorul se afla în închisoare la Padova, unde își aștepta execuția, ca urmare a unor acuzații false de trădare, în timpul domniei ostrogotului Teodoric.

„Este timpul lecuirii, nu al plînsului“ sînt primele cuvinte ale Filozofiei, personificată într-o femeie distinsă care îi apare lui Boethius în celulă, îi șterge lacrimile cu un colț al veșmîntului ei și apoi îi spune: „Crezi că acum, pentru prima dată, într-o societate necinstită, înțelepciunea este atacată și pusă în pericol? La cei vechi, înainte de vremea discipolului meu Platon nu am dat adesea luptă mare cu îndrăzneala prostiei? Și chiar în timpul vieții acestuia, profesorul său, Socrate, nu a primit ca răsplată o moarte nedreaptă?“.

Consolarea filozofiei, cea mai tradusă și mai citită carte a Evului Mediu și a Renașterii, a jucat un rol decisiv în transmiterea filozofiei antice și în perpetuarea tradiției consolatorii. Literatura de consolare medievală a adaptat discursul consolator antic la fundamentele doctrinei creștine, oferind mijloace de a surmonta durerea prin acceptarea planului providențial al lui Dumnezeu, prin promisiunea fericirii în viața de apoi și a mîntuirii.

În timpurile moderne, la finalul secolului al XVIII-lea, treptata secularizare a dus la dispariția literaturii consolatorii, dar nevoia de consolare nu a pierit. Deja din Renaștere apăruse figura inconsolabilului. Hamlet este unul dintre personajele shakespeariene care ilustrează ineficacitatea vechilor „rețete“ asupra individului devenit conștient de unicitatea sa, pentru care suferința nu mai este solubilă în retorică, fie ea laică sau religioasă. Rațiunea transpunerii în perspectiva unor adevăruri general valabile nu mai funcționează. De atunci și pînă astăzi, căutarea de noi remedii continuă.

Alexandru Ofrim *este conferențiar la Facultatea de Litere, Universitatea din București, unde predă cursuri de istorie culturală. Cea mai recentă carte publicată:* Farmecul discret al patinei și alte mici istorii culturale, *Editura Humanitas, 2019.*

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Consolare

Ioana AVĂDANI

Cea mai frumoasă consolare din lume

„Am fost lăsați singuri“, descria o reporteriță situația jurnalistului român în pandemie. O jurnalistă hîrșîită, care are la activ teren mult, noroaie, intersecții, autorități arogante, interacțiuni mai mult sau mai puțin colocviale cu „oameni simpli“ (tare mă irită termenul ăsta!). Nu vreo mimoză. Un om care a muncit mult și greu și de capul lui, fără să aibă neapărat nevoie de ajutor pentru a-și face meseria… Și totuși.

Cine l-a părăsit pe jurnalistul român în pandemie (și, în mare parte, și de atunci încoace)? În primul rînd, l-a părăsit statul. I-a luat (și nu i-a mai dat niciodată înapoi pe de-a-ntregul) accesul la informații. Sub poala largă a „interesului național“ – fie el legat de sănătatea publică sau de siguranța națională (căci Pronia a fost generoasă în ultimii ani cu astfel de ocazii) –, au încăput toți cei pentru care jurnalistul este o sulă-n coaste (vă mai amintiți sintagma iliesciană? Ar fi păcat să o pierdem…). Fără această materie primă, știrile cad fie în derizoriu, fie în PR și propagandă. Accesul la informații este linia de front a jurnalismului, aceea care, odată căzută, duce ușor și predictibil la pierderea războiului (metaforele belicoase tot de la pandemie ni se trag, să știți, de cînd ni se cînta imnul din megafoanele mașinilor de poliție și ne apăram de Corona cu tancurile). Sub pretextul protejării unor interese generale, considerate a priori superioare, informația despre performanța Guvernului și prestația administrației, în general, a fost rărită, epurată, aseptizată și trecută prin control „de sus“.

L-a mai părăsit statul și cînd nu a susținut financiar redacțiile să-și continue activitatea pe parcursul stării de urgență, punînd presa la un loc cu toate celelalte „industrii“: șomaj tehnic și pentru jurnalist, și pentru strungar sau *barista*, pentru că, la vremi de criză, oamenii pot trăi, la o adică, și fără ei.

L-au lăsat singur și șefii lui, și asta nu doar în pandemie. Tristă este condiția „lucrătorului în mass-media“ care se vede prins (care ar fi aici metafora militară adecvată? Prizonier? Încercuit?) între percepția publică, aproape generalizată, că un angajat este „vîndut“ trup și suflet patronului său și cea a patronului însuși, care îl vede ca pe o piesă de schimb („Nu-ți convine? Sînt o sută ca tine care vor job-ul tău...“). Patronii aceștia, despre care se crede – uneori chiar și ei o cred – că te-au cumpărat cu tot cu conștiință, nu sînt interesați de protejarea meseriei, de păstrarea standardelor sale, a respectului social, a „ștaifului“. *Deal*-uri cu autoritățile, cu amicii, cu colegii de partid, cu partenerii de afaceri – orice se poate tranzacționa în schimbul conținutului editorial. Îndemnul la încălcarea cu bună știință a regulilor profesiei pentru un punct de audiență în plus, pentru un o mie de „unici“ în plus. Am întîlnit cîndva, în epoca naivă a presei, un patron de ziar local pe care l-am întrebat dacă face profit din afacerea lui. „Din ziar?? Doamne-ferește!“, a exclamat el pe jumătate îngrozit, pe jumătate indignat de atare insinuare murdară. Parcă începe să-mi fie dor de ingenuitatea omului care credea că presa e o aventură de suflet, pe care nu trebuie s-o pîngărești cu profit... Poate cel mai trist om din profesie este acel jurnalist care, de bună credință fiind, a întrebat retoric: „Ce fel de jurnalist ești dacă nu știi care sînt afacerile patronului tău și nu le protejezi?“. Acum, nu trebuie să ne imaginăm că patronii, „mogulii“ (resimțiți și voi nuanța subtilă de poziționare între „mogulii“ media din Vest și „oligarhii“ din Est?) stau și dau peste degete jurnaliștilor, ca să scrie cum li se cere. Instrumentele sînt mai subtile, dar mai năprasnice și cer participarea unor straturi de decizie editorială din interiorul redacțiilor, cele menite, în teorie, să facă exact asta: să stea de pază la porțile conținutului, astfel încît să nu fie invadat de mercantil.

Nici colegii jurnaliști nu țin aproape. Te poți bizui, probabil, pe cei din redacția ta, pe cei care ți-au fost colegi cîndva (este o meserie în care se migrează mult), pe cei cu care faci „teren“, uneori. Dar la noi solidaritatea profesională a murit la naștere sau foarte curînd după aceea. Și de aceea vedem „războaie“ între redacții, care se luptă între ele în loc să se lupte cu cei care le înjosesc meseria, începînd cu cele mai înalte funcții politice. În presa noastră, se fură știri, se plagiază, se încalcă drepturi de autor și se trădează încredere. Nu e un loc cu lapte și miere, nu e.

L-a lăsat singur pe jurnalist și o parte din publicul său. Unii nu se mai uită deloc la știri, pentru că se deprimă (de parcă știrile ar fi de vină...). Unii și-au vîndut televizorul sau nu l-au mai deschis de un veac – și fac din asta un semn de distincție. Alții își iau informațiile „de pe net“, fără a se mai chinui să afle cine le-a pus acolo. Există și din aceia care se supără pe jurnaliști dacă scriu „de rău“ de idolul zilei. Mulți cred că jurnaliștii sînt degeaba, că oricine poate face munca asta în locul lor. Uite, de exemplu, tînărul X, cu doar un telefon poate face „emisiuni“ mai „adevărate“. Mai sînt, e drept, și cei care cred că jurnalismul are nevoie de prieteni și de susținători și care donează – cîte 5-10 euro, să nu vă imaginați cine știe ce – ca să continue să existe jurnaliști și jurnalism și subiecte pe care alții nu le vor, sau nu le pot cuprinde. Dar și ei sînt schimbători ca marea (și e firesc să fie așa): mai uită, mai pleacă, se mai supără, își mai schimbă gusturile, se plictisesc... „Oameni simpli“, cum se zice la televizor. Și poate că această întoarcere cu spatele a publicului este cel mai greu de suportat din toate. Căci ea te face să te întrebi, precum în dilema copacului care, căzînd în mijlocul pădurii, mai face sau nu zgomot: dacă jurnalismul se face în interes public și nu este public în jur, mai există jurnalism?

Și atunci, ce îi rămîne jurnalistului ca alinare? Ce îl ține pe el în mișcare? În existența sa profesională? Poate ideea că statul, așa cazon în gîndire cum e, îi conferă încă înaltă protecție constituțională. Că patronii și șefii nu sînt de neînlocuit în marea schemă a lucrurilor și că există loc pe piață pentru proiectele independente, unde face el lucrurile cum crede că e mai bine. Că publicul acesta schimbător ca marea poate se duce, dar și vine, că pentru orice om care uită să își reînnoiască donația există unul care tocmai ce apasă pe „Donează acum“, în speranța că va citi și mîine ceva cu sens. Și cînd toate acestea își epuizează efectul, cînd lucrurile devin grele cu adevărat, cînd rămîne cu adevărat singur, jurnalistului îi rămîne suprema consolare: că are cea mai frumoasă meserie din lume.

***Ioana Avădani** este președintele Centrului pentru Jurnalism Independent.*

■ ■ ■

Wilhelm TAUWINKL

Pretenția alinării universale

Credința creștină poate aduce vreo mîngîiere care să-i ajute pe oameni să treacă mai ușor prin situații dificile? Să nu ne gîndim doar la cazuri în care cineva caută alinare fiindcă prietenii apropiați nu i-au acordat atenția dorită, în care cineva se simte persecutat fiindcă nu i s-au recunoscut meritele sau pentru că n-a reușit să obțină un premiu rîvnit sau un loc de muncă pe care și-l dorea neapărat. Și aceste situații provoacă suferință și e firesc ca aceia care trec prin ele să caute încurajare în jur. Dar să ne gîndim mai bine la situații-limită, ce-i fac pe oameni să pună la îndoială chiar valorile în care cred, să nu mai înțeleagă sensul vieții sau rostul ei. Chiar acum îi avem în jurul nostru pe cei care fug ca să nu le fie bombardați copiii. Cum unii înalți prelați par să susțină astfel de atrocități, ne putem întreba dacă credința creștină mai poate avea pretenția să propună o consolare celor care suferă în acest moment.

În perioada Crăciunului ce tocmai a trecut, în Biserică se sărbătoresc evenimentele legate de nașterea lui Isus Christos, care în general transmit bucurie și speranță. Există însă și un episod sumbru: uciderea pruncilor. Evanghelia după Matei (cap. 2) istorisește că Irod cel Mare, rege clientelar al Imperiului Roman, a auzit de la „magii de la răsărit“ despre un nou rege al iudeilor, ceea ce l-a speriat, gîndindu-se, evident, că riscă să-și piardă tronul. Ca să fie mai sigur, a poruncit să se ucidă toți copiii mai mici de doi ani. Pruncul Isus a scăpat numai fiindcă părinții lui au fugit împreună cu el, devenind refugiați în Egiptul învecinat.

Evanghelistul ilustrează episodul cu un citat din profetul Ieremia (31, 15): „Glas în Rama s-a auzit, plîngere și tînguire multă: Rahela își plînge copiii și nu vrea să se mîngîie, pentru că nu mai sînt“. Se trimite la un episod mai vechi, și anume cucerirea regatului Israel de către imperiul neo-asirian și deportarea multor evrei (secolul al VIII-lea î.Chr.). Rahela, soția patriarhului Iacob din vechime, este menționată ca mamă simbol a întregului popor. Ieremia continuă spunînd că există o speranță, fiindcă fiii deportați se vor întoarce. Evanghelistul însă, după ce citează plîngerea Rahelei, nu adaugă nici un cuvînt de mîngîiere. De altminteri, ce fel de consolare se poate aduce mamelor ai căror prunci au fost uciși fiindcă unui politician îi era teamă să nu-și piardă scaunul? Ce-i drept, se poate presupune că citatul e o aluzie la tot pasajul, prin urmare cunoscătorului i-ar veni în minte și urmarea acestuia. Dar speranța că va exista o revanșă în istorie poate mîngîia într-adevăr mamele care și-au pierdut copiii?

Teologii au încercat să o facă. Un discurs al Sfîntului Ambrozie scris la moartea fratelui său, Satyrus, *De excessu fratris sui* (secolul al IV-lea), a devenit un soi de model al consolării creștine (așa cum afirmă, de pildă, G. Chiecchi, *La parola del dolore,* Roma 2005, 3 *sqq.*). Spre deosebire de Ambrozie, unii contemporani ai săi criticau plîngerea morților, interpretînd riguros cuvintele Apostolului Pavel, care socotea că asemenea întristare ar putea însemna lipsă de speranță în înviere (1 Tes. 4, 13). Prin urmare, cineva care-i plînge pe cei morți ar fi ori păgîn, ori s-ar aștepta la pedeapsa veșnică. Înțelegînd lucrurile astfel, pare că ar fi de dorit ca un creștin să aibă atitudinea unui personaj SF venit de pe o altă planetă, care știe că pe pămînt poate fi omorît numai aparent, fiindcă oricum se va întoarce acasă teafăr și nevătămat, în adevărata lui realitate.

Ambrozie socotește însă că lacrimile nu sînt un semn al lipsei de credință, făcînd deosebirea între durerea firească și tristețea necredinței. De altfel, se poate plînge și de bucurie! Discursurile de consolare aveau deja tradiție în literatura clasică, pe care Ambrozie o cunoștea prin prisma studiilor sale. Prima parte a discursului său e un astfel de *paramythetikos logos* adaptat la creștinism, iar partea a doua se ocupă de credința în înviere. Abordarea lui Ambrozie aprofundează trăirea durerii și o prelucrează, eventual alinînd-o, dar nu deviind gîndul către altceva, ca și cum am dori să adormim suferința. Concluzia lui coincide însă cu aceea a Apostolului Pavel și a contemporanilor săi, și anume că speranța în veșnicie este mîngîierea ultimă. Dacă „păgînii“ deja consideră că moartea e un lucru bun în măsura în care înseamnă încetarea relelor, pentru creștini cu atît mai mult, fiindcă pe lîngă încetarea relelor se mai adaugă și răsplata vieții veșnice.

Totuși, în ce condiții această speranță în înviere poate aduce atîta alinare încît cei care i-au pierdut pe cei dragi să treacă mai ușor peste întrebări fără răspuns, cum ar fi: „De ce mie?“, „De ce tocmai acum?“, „De ce, în general?“, „Ce puteam face ca să nu se întîmple?“. De multe ori, amintirea informației despre această speranță, aflată de la părinți sau de la biserică, este și ea doar o metodă de a abate gîndul spre altceva. Dar, chiar dacă nu dă un răspuns acestor întrebări, ar putea face ca ele să rămînă în urmă, dacă speranța în înviere oferă o încîntare atît de mare încît orice altceva pălește.

În definitiv, e un fel de nebunie, avînd ceva din finalul celebrului film *Zorba Grecul* (1964), în care cei doi eroi pierd dintr-o dată totul și rămîn cu mîinile goale pe malul mării. Boris îi spune lui Zorba: „Învață-mă să dansez!“. Cei doi dansează *sirtaki*, iar intensitatea și bucuria prieteniei lasă mult în urmă orice furie sau deznădejde din cauza lucrurilor pierdute.

Există, desigur, unii creștini care, în fața pierderilor suferite, „dansează“ datorită bucuriei învierii. Mulți însă, din păcate, nu pot face astfel, ci doar își deviază gîndurile negre spre diferite povești în care, în definitiv, nu cred realmente. Totuși, cei care o pot face experimentează divinul prin intermediul comuniunii între oameni, o reflectare a ideii de Dumnezeu-comuniune exprimată prin credința în Sfînta Treime. Într-adevăr, la această trăire au acces chiar și cei care nu cred în înviere sau în viața de dincolo: omenia, buna înțelegere între oameni și intensitatea acestora sînt consolare universală, iar pretenția e îndreptățită.

***Wilhelm Tauwinkl** este conf. dr. la Universitatea din București, Facultatea de Teologie Romano-Catolică. Printre altele, a publicat* Nici toate ale popii. Religie fără stres *(Humanitas, București, 2019) și (împreună cu Adrian Muraru) coordonează publicarea* Biblia Sacra Vulgata – text, traducere, comentarii *(Editura UAIC Iași – Humanitas, București).*

■ ■ ■

DILEMA
30
Consolare

PS Mihai FRĂȚILĂ

Cînd consolarea are șanse să devină reală

Cartea lui Iov din Vechiul Testament e departe de a fi o elegie a suferinței. Deși personajul principal este copleșit de necazuri și pierde totul, el nu rămîne singur. Fiind un om cumsecade, are prieteni care vin pe rînd să-l consoleze și să caute un sens năpastelor sale. Dizertațiile lor fac dovada unui cert aplomb teologic, numai că efectul scontat, deopotrivă pentru Iov și pentru judecata Cerului, va fi pe alături.

Consolarea, înainte de a fi o specie literară a retoricii clasice, duce cu gîndul la reazem, la ridicarea moralului, la ușurare, alinare, uneori la împăcarea cu sine, ba chiar la resemnare. Iov nu-și va găsi liniștea în discuțiile cu ceilalți. Dorința de a consola pe cineva minimalizîndu-i suferința poate fi ofensator. A exagera răul, pe de altă parte, sub pretextul înțelegerii suferinței sau culpei, îl poate conduce spre disperare pe omul obidit, chiar dacă primul rănit i-ar fi orgoliul. A explica răul cu de la sine putere este, cred, un sacrilegiu. Pentru a face față acestei ispite, cînd se pune problema consolării, mă întreb dacă nu e potrivit uneori să cugetăm la aceia care nu cred în Dumnezeu pentru a ne recalibra pledoariile.

Pentru omul mai puțin familiarizat cu o viață religioasă autentică, credința se naște din imposibilitatea rațională a unei logici tributare miracolelor și universului post-mortem, despre care se presupune că ar fi întreținută de frică, proiecții și fantasme. „Dumnezeu este un operator logic al spaimelor și speranțelor noastre. [...] Nu există îndeajuns de multe întrebări pentru cîte răspunsuri are teologia. Se circulă liber între legile naturii și suspendarea lor temporară, căci fără minune totul se prăbușește“, scrie Gabriel Liiceanu în recentul său volum, încercînd să umple golul dintre interogațiile rațiunii (în care crede) și considerațiile „precare“ ale credinței *(Ce gîndește Dumnezeu? Puțină teologie,* pp. 64, 166, Editura Humanitas, 2022). Corespondența între întrebări și răspunsuri, între întîlnirea bucuriei cu suferința, între așteptări și miracole este însă ceva mai relativă, cînd ajungem să citim în profunzime Evangheliile.

Ni se pare firesc să ignorăm ceea ce ne incomodează, dar sîntem deschiși mai curînd la ceea ce ne confirmă prejudecățile. Nu realizăm astfel că ascendentul depresiv al ființei are cel mai adesea rădăcina în trufie. Chiar dacă omul recent are nevoie de cît mai multe referințe și citate pentru a-și garnisi pledoariile publice (și a întîrzia, de fapt, să se schimbe!), cheia consolării se sprijină, și în cazul lui, pe conștiința că suferința este definitorie pentru taina omului. Ce soi de filozofie poate fi practicată atunci în preajma durerii?

„Filozofia îmi pare a nu avea nicicînd mai mulți sorți de izbîndă decît atunci cînd ne înfierează trufia și deșertăciunea“ – spune fără să ezite Montaigne –, „cînd își recunoaște deschis nehotărîrea, ignoranța și neputința.“ Păstrînd acest consemn pe care îl invocă autorul *Eseurilor,* putem întrezări de ce minunea nu e neapărat sinonimă cu acțiunile care suspendă legile firii. Statornicia credinței la vreme de încercare are cel puțin tot atîta valoare ca supranaturalul răbdării, pornind de la asemănarea cu viața lui Hristos. „Toată fericirea noastră se înalță dintr-o nemăsurată suferință, crucea“, amintea simplu un teolog din secolul trecut.

Despre necazuri, mai ales atunci cînd cursul vieții nu depinde de destoinicia personală, creștinul crede că trebuie împărtășite lui Isus și trăite în spiritul de care El a dat dovadă. Viața lui Isus a fost deja o continuă îngemănare a bucuriei cu suferința. Pentru a-și duce la împlinire mîntuirea, El trebuia să fie încercat înainte ca om, să intre în viață pentru a rezista furtunilor, ca mai apoi să răspîndească lumina și să vină în istorie ca „să-i scape pe aceia pe care frica morții îi ținea în robie toată viața [...]. Pentru aceea, era dator întru toate să se asemene fraților, ca să fie milostiv și credincios arhiereu în cele către Dumnezeu, pentru curățirea păcatelor poporului. Căci prin ceea ce a pătimit, fiind El însuși ispitit, poate și celor ce se ispitesc să le ajute“ (Evrei 2, 15-18).

Cînd se lamentează, zdrobit sub teascul durerilor, Iov își caută dreptatea. La sfîrșit, după ce Dumnezeu își comunică intențiile, Iov va fi un om nou și va renunța să se mai certe. A înțeles că fericirea nu devine posibilă doar fiindcă durerea l-ar putea ocoli, ci pentru că merită să se încreadă într-un țel nebănuit al Creatorului. Deși El nu-i consultă pe oameni, le poartă de grijă și îi scoate, în final, la liman. În figura lui Iov se anticipează astfel taina pătimirii lui Hristos, de unde va izvorî harul. Parcurgînd Evangheliile, delimitarea dintre suferință și bucurie devine, prin urmare, cu atît mai firavă cu cît ajungem să-l cunoaștem mai bine pe Dumnezeu.

Cu mult înainte de a sfîrși în chinuri la Jilava, Vladimir Ghika era convins că nu poți să-i mîngîi cu adevărat pe ceilalți decît atunci cînd, pentru tine însuți, nu mai știi cum să afli consolare. Pentru un om credincios nu e o întîmplare că mîngîierea se întîmplă pe tărîmul confruntării cu sinele – miza pentru care această viață trecătoare merită trăită după acordurile încrederii în Dumnezeu –, fiind deja parte a bătăliei dintre bine și rău. În timp ce virtutea se construiește din confruntarea cu păcatul și cu arsenalul pe care îl pun în joc ispitele, mîngîierea se situează între a muri și a învia, cele două realități spirituale care ne descriu cu regularitate existența. A pretinde răspunsuri facile în fața oricărei îndoieli doar pentru a rămîne atașați credinței înseamnă să nu ieșim prea curînd din cercul resentimentului și al vinei pe care ne grăbim să le atribuim celorlalți. Prizonieri reținuți de complexe atavice, nu numai că nu surprindem mare lucru din mersul existenței, dar ne va fi aproape imposibil să admitem că Dumnezeu nu e zeul cel crud. Pentru a ne redobîndi viața, El nu s-a sfiit să urce pe cruce și să-l trimită la noi pe Mîngîietorul, Duhul (Spiritul) Adevărului.

Mihai Frățilă *este Episcop al Episcopiei Greco-Catolice „Sfîntul Vasile cel Mare“ de București.*

■ ■ ■

Ohara DONOVETSKY

Cu c de la căldură

și nu doar pentru elefanți și delfini

De gest sau gînd consolator pare să fie nevoie doar dacă există dezolare, o suferință greu de suportat cauzată de dispariția celor dragi, de pierderea iubirii sau a speranței, a sensului vieții sau a drumului către fericire sau către propriul paradis, a credinței sau a poftei de viață. Pentru cel care traversează pustietatea epuizantă a dezolării, gîndul sau gestul consolator poate fi salvator ca o oază în deșert sau o lumină la orizont. Indiferent care sînt motivele suferinței – moartea, condiția de muritor, exilul, sărăcia, eșecul, boala, îmbătrînirea, captivitatea, iluzia existenței, lipsa de sens a vieții etc. –, cel deznădăjduit are nevoie de consolare. O poate căuta în dialogul cu Dumnezeu, cu *doamna filosofiei*, cu soarta cu care să se împace, cu sine sau cu ceilalți. Oricare dintre căi poate face ca tristețea iremediabilă să se atenueze sau chiar să dispară, ca să lase loc înțelegerii, acceptării și, în cele din urmă, speranței regeneratoare. Pentru mulți, consolarea vine cu înțelegerea inevitabilității morții, pentru unii cu cea a fatalității, după cum există oameni care găsesc consolare în grăbirea sfîrșitului sau care cred că taina e uitarea. În *Despre consolare*, Michael Ignatieff face observația că limba ebraică leagă ideea de consolare de o schimbare de atitudine față de durere, în sensul acceptării ei, întrucît termenul *consolare* are aceeași rădăcină – *N-Kh-M* – cu cel de *pocăință*. *(Despre consolare. Cum să-ți găsești alinarea în vremuri întunecate*, Editura Trei, 2022, p. 30). Consolarea se poate obține deci și din acceptarea ideii că orice experiență pe care o rezervă viața, chiar și cele care provoacă suferință, poate fi privită și primită ca un dat. Pentru spiritele religioase, consolarea vine prin credință și mîntuire, iar pentru filosofi, în genere, prin înțelegerea limitelor (și a virtuților) condiției umane.

S-ar putea spune că acceptarea suferinței și înțelegerea faptului că *orice trăiește moare* aduc consolare în cele mai multe situații. Nu însă și pentru cel care rămîne filosoficește deznădăjduit*: Nici o consolare că eu mă deosebesc de elefant și de capră prin faptul că fac silogisme, dacă apar și dispar în mod absurd din natură*, spunea Țuțea, bunăoară. Cu sabia lui Damocles a sfîrșitului inexorabil deasupra capului, rostul vieții nu pare ușor de identificat, iar problematizarea sensului vieții sau a existenței semnificative nu aduce confort. *Consolarea este posibilă numai dacă speranța este posibilă, iar speranța este posibilă numai dacă pentru noi viața are un sens*, spune tot Ignatieff *(op. cit*, p. 24). Dacă rostul vieții este greu de găsit, nu ne rămîne decît să ne concentrăm pe trăitul cu rost, iată gîndul care ne-ar putea aduce, în cele din urmă, consolare.

Cert este că pentru oricine tristețea iremediabilă și neconsolată este incompatibilă cu bunul mers înainte. Lipsa consolării îngreunează existența, apasă inima și încețoșează vederea la propriu și orizontul la figurat. Poate nu e întîmplător că în limba română exprimăm suferința prin expresii în care centrul este cuvîntul *inimă* ca în *a avea o piatră pe suflet*, *a avea un ghimpe (foc) în (la) inimă* sau *a i se strînge / rupe inima*, *a avea inima frîntă,* iar în construcții ca *a fi la pămînt*, *a fi dărîmat*, *a-i cădea cerul în cap*, *a fi negru (pămînt) de supărare,* cuvintele *cer* și *pămînt* ne orientează pentru a exprima paroxismul suferinței sau al dezolării. Aceste expresii și altele ca ele arată că ne raportăm în astfel de situații la *inimă*, *cer* și *pămînt* și mai ales la cum se aliniază ele. Cînd avem nevoie de consolare, o căutăm întîi pentru *inimă*, iar cînd o primim, o exprimăm prin *a lua o piatră de pe inimă*, *a-i veni inima la loc,* prin care înțelegem echilibrul și normalitatea, dar și prin *a găsi liniștea* și *a ieși la lumină,* pe care le recunoaștem după *soarele ieșit și pe strada* noastră. Gesturile consolatoare vin odată cu expresii ca *a da / a întinde o mînă de ajutor, a spune o vorbă bună* sau *a fi / oferi un umăr pe care să (se) plîngă*, *a da mîngîiere* și *a lua (ține) în brațe*, construcții care au noimă doar cînd oamenii se află împreună. Nevoia de a primi (dar și de a oferi) alinare ne aduce împreună, iar acest tip de consolare, prin gest, este poate și cel mai frecvent și cel mai eficient dintre toate. Știm totuși de la Frans de Waal că nu numai oamenii dau dovadă de astfel de gest, ci și animalele: *Multe animale, de la cîini la rozătoare și de la delfini la elefanți, manifestă comportamente de consolare* (Frans de Waal, *Mama, ultima îmbrățișare. Ce ne spun emoțiile animalelor despre noi înșine*, Editura Humanitas, 2020, p. 126). Cercetătorul olandez descrie diferite situații în care animalele au oferit mîngîiere fie oamenilor aflați în suferință, fie altor animale din aceeași specie sau din alte specii, prin gesturi de apropiere și atingere sau prin sunete care să le dovedească înțelegerea și participarea afectivă. E foarte probabil ca în anumite cazuri să fie responsabili neuronii-oglindă, cei care permit manifestarea unui comportament identic sau similar cu cel observat sau poate contagiunea emoțională, dar fie și așa, la aproape toate speciile studiate, gesturile de întrajutorare și empatie sporesc nivelul de oxitocină și conduc la creșterea temperaturii corpului și la instalarea *stării de bine. Natura a făcut același lucru și în privința empatiei și a ajutorului reciproc, făcîndu-ne să ne simțim bine cînd facem bine cuiva – acel fior cald, ca efect al altruismului (op. cit.*, p. 131).

E de presupus (și pentru mine, o consolare) că, odată ce au simțit pe pielea lor binefacerile consolării, creaturile pămîntului, fie ele oameni, fie primate, elefanți, cîini sau șoareci de prerie, vor repeta experiența ori de cîte ori vor fi întrunite condițiile necesare manifestării ei, fie și doar pentru beneficiul și confortul căldurii corporale ridicate și ușor euforice. A fi împreună se dovedește, dacă mai era nevoie, mai eficient decît a fi singur, iar gestul consolator, mai ușor de înfăptuit și de obținut decît gîndul consolator.

Ar mai fi totuși ceva. Cînd problema rostului existenței nu oferă alinare și cînd nici îmbrățișare nu-i pentru a aduce consolare, putem recurge la (alte) subterfugii, mundane, rememorate sau evocatoare și, în lipsă de altceva, compensatoare: gustul copilăriei din prăjiturile mamei sau cozonacul bunicii sau mirosul pădurii, al mării, al grădinii din spatele casei sau din fața blocului. Amintirile de acasă lecuiesc de uitare și depărtare, *înseninează fruntea* și *aduc inima la loc*, dovedindu-se astfel binefăcătoare și consolatoare.

În timp ce scriu toate acestea îmi dau seama ce noroc și ce binecuvîntare este să îmi pot alina în acest fel dorul de (a)casă. Îl port cu mine peste tot în lume, așa cum își duce melcul casa-n spinare. Și tot ca în cazul lui, e nu numai adăpost, ci și consolare.

Cu *c* de la *căldură* și *cozonac*. Sau de la *cruce*.

Ohara Donovetsky, *absolventă a Facultății de Litere a Universității din București, este doctor în filologie și scriitoare. Cea mai recentă carte publicată:* Vorbe la purtător în izmene pe călător. Despre cum folosești zicerile limbii române cînd ești departe și ți-e dor, *Corint, 2021.*

■ ■ ■

Răzvan PAPASIMA

Rețelele consolării. Scurtă incursiune în modul de existență în-durere

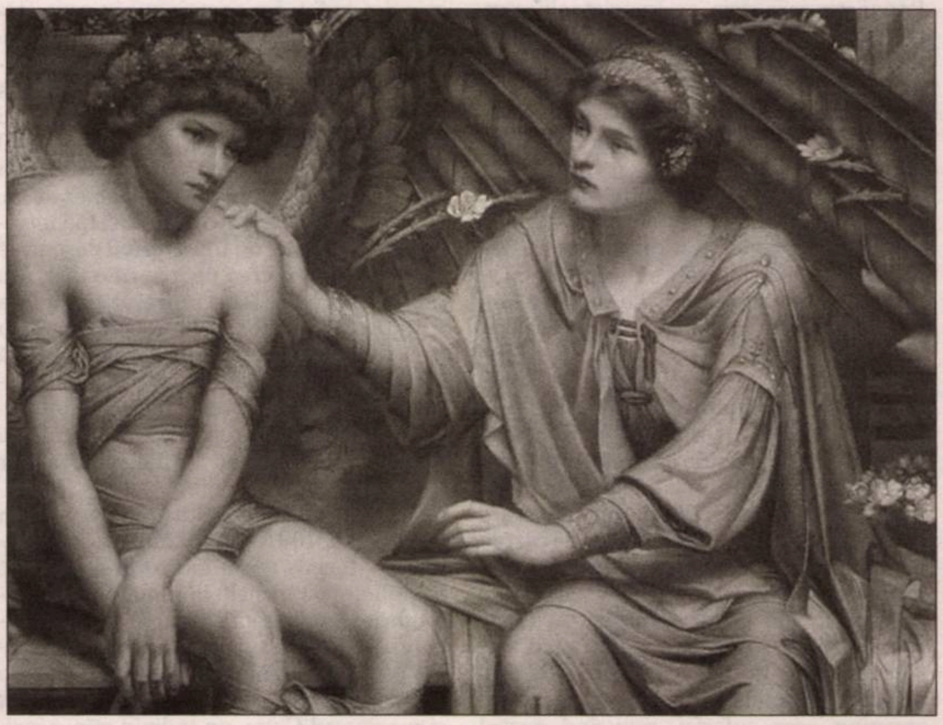

Deschideți Google Books Ngram Viewer, motorul de căutare online care trasează frecvențele unui concept, cuvînt sau set de șiruri de caractere în surse publicate în perioada 1800-2019. Tastați *„consolation“* (consolare), apoi repetați operațiunea și tastați *„coping“* (a face față unei situații dificile). Veți observa scăderea frecvenței utilizării primului concept începînd cu anul 1818 pînă în 1980, cînd pare a se înregistra cea mai mică frecvență a utilizării termenului și o creștere importantă a frecvenței utilizării celui de-al doilea concept începînd cu anul 1966. Acum încercați o comparație, folosind cele două concepte ca un șir de cuvinte, despărțite de virgulă. Graficul rezultat prezintă imaginea declinului utilizării conceptului de „consolare“ și înlocuirea sa de către mai mult sau mai puțin enigmaticul *„coping“*, o transformare care pare a se produce la jumătatea anilor ’60. Mai mult, se poate observa cum, în ultimul deceniu, *„coping“* înregistrează o scădere, în timp ce „consolarea“ începe să cîștige din nou teren. Datele Ngram au limitele lor, evident, dar cred că pot fi utile pentru a schița o imagine a fluxurilor intereselor din literatura academică sau non-academică și pot fi oferi o ancoră cronologică pentru o contextualizare a evoluției lor.

Ce generează această schimbare? – s-ar putea întreba cineva. Să mai speculăm puțin înainte de a ținti un posibil răspuns. Tastați *„existential threat“* și veți observa o creștere fără precedent a utilizării acestei sintagme. Datele oferite de Ngram sînt din urmă cu trei ani, ceea ce înseamnă că în afara crizei climatice și a Marii Recesiuni din 2008 nici una dintre crizele actuale, de la COVID-19 la criza economică generată de inflație, la criza energetică sau la criza războiului din Ucraina nu și-au pus, deocamdată, amprenta asupra lor. Iată și un contur de răspuns la întrebarea de mai sus: navigăm tot mai mult într-o mare de crize care ne amenință direct sau indirect existența. *Coping*-ul pare a fi ineficient aici și acum, poate prea atotcuprinzător sau prea limitat, poate prea individual, ar spune unii; e nevoie de ceva mai mult, de conectare, de speranță, e vremea să mai acordăm o șansă consolării, spun alte voci. Observăm revizitarea temei consolării de către istorici, precum în cazul lui Michael Ignatieff *(On Consolation,* 2020), antropologi sau geografi *(Consolationscapes in the Face of Loss,* 2019), dar și noi moduri de întrebuințare, la economiști precum Gerard Lyons *(The Consolations of Economics,* 2014), cu bătaie lungă, pînă la *Consolarea Filosofiei* lui Boethius din secolul al VI-lea.

Ce ascunde de fapt această nevoie de recuperare a consolării? Ce am selectat și ce am lăsat în afară atunci cînd am trecut de la consolare la *coping?*

Nu-mi propun să dau aici răspunsuri, ci mai degrabă încerc să schițez cîteva piste pe care să putem ateriza la sfîrșit cu senzația că ne-am apropiat de locuri mult mai familiare.

Psihologia evoluționistă ne spune că mamiferele sociale (lupii, unele specii de rozătoare, elefanții, mamiferele marine, primatele non-umane și oamenii) se definesc prin cooperarea de care dau dovadă față de alți membri ai speciei proprii, alături de care trăiesc. Comportamentele consolatoare sînt văzute din această perspectivă ca fiind cruciale în problema cooperării, o temă mereu actuală. Mai mult, în ceea ce ne privește, aspecte-cheie ale evoluției bioculturale se pare că au contribuit la comportamentele de consolare psihologică și vindecare fizică incluzînd logica simbolică, limbajul, rețelele sociale complexe, alături de perioada lungă a copilăriei care „antrenează“ identificarea și răspunsul la suferința celorlalți. Cu toate acestea, atît evoluția biologică, cît și cea culturală au condus, de asemenea, la un context social în care empatia și consolarea sînt împiedicate.

În primul rînd, la nivel micro, consolarea poate exista doar într-o rețea, cu cel puțin trei actori, fie ei umani sau non-umani. În acest cadru, consolarea poate fi văzută ca un proces în care un actor A (mediator) îl ajută pe un actor B (îndurerat) să depășească o suferință pricinuită de un agent C (declanșator). Consolarea îmbracă astfel forma unei medieri, o *cuantă relațională*, în cuvintele lui Vintilă Mihăilescu, posibilă mai ales prin recunoașterea durerii celuilalt. A (mediatorul) recunoaște durerea și se recunoaște la rîndul său în B. Durerea este greu de descris și definit, probabil o descriere ilustrativă ar fi că reprezintă, în esență, un act de numire: durere este ceea ce numim a fi durere. Limbajul ne mai poate oferi cîteva indicii. În română, cuvîntul [durere] se referă atît la suferința fizică cît și la suferința morală. Rădăcina sa se află în latinescul *dolere* [a răni], care mai înseamnă și [a tăia], dar și [a divide]. Doliu de la latinescul *dolium* [vas de lut] și dor au aceeași rădăcină. De la durere-doliu-dor, în limba română avem forma *în-durerat*, persoană care „trece printr-o“ durere fizică sau sufletească.

Astfel, durerea poate fi înțeleasă și ca un punct de trecere obligatoriu, în sens latourian, dar și ca un tip de eveniment. „A trece prin“ în cazul durerii produce o alterare, o transformare a persoanei care devine *ființă în-durere* (cazul lui B), iar prin armonizări reciproce mediatorul devine *ființă în-durerea Altuia* (cazul lui A care se recunoaște în durerea lui B). Această schemă simplificată ilustrează procesul reglării interpersonale a emoțiilor, adică ne aflăm în fața unui comportament consolator. Dar cum se produce acest transfer? Cum recunoaște A durerea lui B? Depinde. Așa cum pentru ca astfel de comportamente consolatoare să prolifereze este nevoie de motivații și mecanisme care să le faciliteze multiplicarea, există, de asemenea, contexte și relații interpersonale în care aceste motivații nu sînt declanșate, ceea ce împiedică coagularea a „ceva“ ce poate stimula empatia și consolarea, ca de exemplu cînd o anumită formă de autoritate definește sau încadrează durerea (știința are un cuvînt greu de spus, părinții care își învață copii cum să recunoască durerea etc.), cînd persoana aflată în suferință nu este crezută că suferă (neîncrederea) sau cînd persoana îndurerată nu este considerată membru al aceluiași grup social (inegalitatea).

Să zăbovim puțin. René Descartes ne ilustrează întregul mecanism al durerii cam așa: în timp ce piciorul unui bărbat se apropie de foc, particule încinse se deplasează rapid și urcă pe o fibră nervoasă din picior spre creier, activînd instincte animale care apoi se întorc pe nervi, determinînd piciorul să se îndepărteze de flacără.

Deși poate părea naiv și, oarecum, hilar, acest model mecanicist al durerii a fost dominant atît în ceea ce privește convingerile științifice, cît și pe cele „populare“ despre durere pînă la jumătatea secolului al XX-lea. Deși studiile din neuroștiințe și antropologia corpului au demontat total opoziția minte/corp și au arătat că activitatea cerebrală nu poate fi înțeleasă decît în măsura în care aceasta este o reprezentare a stării corpului (corpul care se mișcă prin lume), a lumii exterioare (a mediului) sau a unui potențial comportament (oamenii își descriu experiențele), această idee continuă să producă efecte, dintre cele mai variate. Istoricii care au abordat „durerea“ au arătat cum înțelegerea acesteia a fost impregnată de politicile de putere (Bourke, 2014). Accentuînd natura politică inerentă a evenimentelor dureroase, aceștia au scos din umbră dispozitivul compus din discursuri, instituții, legi și structuri mediatice, științifice, istorice și filosofice care stau la baza cunoștințelor și comportamentelor asociate cu suferința. Ei au arătat cum durerea a fost indexată și ierarhizată sub alte forme, de la derivat (în cazul bolnavului de sifilis) la negarea totală (în cazul copiilor și animalelor) și pînă la camuflare (durerile de rutină resimțite de săraci au fost atribuite germenilor, nu privațiunilor economice, condițiilor de muncă periculoase sau lipsei asigurărilor medicale), iar suferințele fizice au primit întîietate în fața celor psihologice.

Această ierarhizare a făcut ca procesul consolării să fie, îndeobște, privit ca o muncă imaterială și spirituală, dar materialitatea și fiziologia consolării sînt la fel de importante. Obiectele și entitățile non-umane pot juca un rol activ în actul vindecării. De exemplu, un instrument muzical sau o un cîntec la indienii Navajo, un animal de pluș la copii, o pătură folosită de nativii americani, o fotografie a unei persoane care ne lipsește, o scrisoare – ca în cazul lui H.P. Lovecraft –, o instalație de artă care comemorează soldații uciși într-un război, toate aceste lucruri pot fi, de asemenea, agenți non-umani mobilizați ca mediatori în procesul de consolare. Prin ei putem recrea o legătură cu trecutul, cu o amintire, cu o persoană dispărută sau cu orice altceva a cărui lipsă ne produce suferință. Obiectele „țin locul“, devin în-loc-uitori, aduc cu ele o prezență în absență și devin astfel literalmente, nu doar simbolic, socializate. Ființe invizibile cărora le *transferăm* ceva din noi și de la care primim înapoi energia de a merge înainte.

Să luăm de exemplu ritualul înmormîntării, un subiect predilect al antropologilor. Din această perspectivă, ritualul este mai mult decît un act creștinesc, este o reprezentație în curs de desfășurare, o alianță mereu negociabilă între oameni și lucruri. Din acest motiv, o astfel de ceremonie își poate atinge mai mereu ținta de a crea realitatea dorită – nu doar ca parte a modului de *existență în-durere,* ci mai ales ca ameliorare a durerii. Consolarea este, într-o astfel de reprezentație, produsul alianțelor dintre membrii unei familii, o comunitate religioasă, un reprezentant al lui Dumnezeu, cuvinte sacre, artefacte, muzică, lumînări, locul de veci din cimitir, mirosul de tămîie și glumele bocitoarelor de tipul „nu bateți prea tare cuiele în coșciug, să mai iasă și el“ (fapt petrecut într-un sat din Oltenia, la care am fost martor). Astfel de acte comunicative care pretind că ar fi posibilă întoarcerea celui plecat ajută la crearea unui sentiment de confort și consolare. Tot acest efort continuu de a face ca „ceva“ să se coaguleze în aceste ceremonii și de a menține stabilă relația dintre „lumea cum e trăită“ și „lumea cum e imaginată“, așa cum elocvent o numește Clifford Geertz, este ceea ce s-ar putea numi consolare. Acțiunea de a consola nu înseamnă doar a oferi sprijin emoțional, ci și a conlucra în a crea sau recrea noi legături, este un proces de asamblare, de conectare a unor entități eterogene într-o pînză afectivă.

Indirect și cu efecte opuse, și media mediază comportamentele de consolare. Sîntem asaltați de *„fapte* alternative“, nu de opinii, ceea ce nu mai lasă loc dialogului, ci ridică fortificații. Prezentul stă sub semnul spectacolului durerii transmis *live*, refugiații din calea războaielor, a foametei sau sărăciei sînt amenințări la adresa stabilității altor geografii, ridicăm ziduri în timp ce războaiele sînt cuantificate în drone, nu în numărul de victime. Pînă și amenințarea nucleară devine o „alegere posibilă“ pentru un viitor mai stabil. Într-o lume în care am normalizat catastrofa, cine mai are nevoie de consolare, de stat față în față, cînd, *volens-nolens*, toți învățăm să facem față?

Răzvan Papasima *este antropolog și cofondator al platformei de antropologie publică și aplicată Antropedia.*

Adrian STĂNICĂ

Il Grande Premio di Consolamento...

Mai 1997. Sorrento, Italia. Particip, alături de mai mulți colegi doctoranzi la Geologie, Universitatea București, la o conferință internațională a tinerilor cercetători europeni. Este încă un an cu inflație de peste 100%, salariile noastre sînt de tineri cercetători, adică simbolice. Plecăm toată echipa spre Napoli cu trenul din București, iar în Sorrento stăm într-un camping. Banii sînt teribil de puțini. Dar sîntem tineri, întorși după o lună de teren la gurile Dunării cu muncă pe o mare aproape mereu furtunoasă, iar soarele Mediteranei ne încălzește sufletele.

Sîntem fericiți și pentru că lucrarea la care sînt coautor a primit premiul cel mare al conferinței, „Grande Cyprea d`Oro“. Gazdele noastre organizează o cină de gală pentru toți cîștigătorii. Pentru a participa, ni se cere însă o „contribuție simbolică“. Simbolică pentru alții, fiindcă pentru mine, tînăr cercetător cu 25 de dolari pe lună, suma cerută era astronomică. Așa că fericirea noastră se cam topește, stau împreună cu colegul Gigi la ieșirea din clădirea care găzduise conferința și încercăm să vedem ce am putea face, unde am putea merge cu puținele lire pe care le mai aveam. Ies din clădire studenții napoletani, cu care deja ne împrieteniserăm. Ne chestionează, curioși, de ce nu ne-am dus la Gala Premianților. Nu trebuie să intrăm în detalii pentru că se prind imediat. Așa că ne invită să ne dea ei *„Il Grande Premio di Consolamento per i più simpatici partecipanti“*.

„Știți să faceți diferența între diferitele feluri de Limoncello?“ La răspunsul nostru negativ, sîntem invitați să mergem cu ei „la un tur de degustare“. Le repet că sîntem lefteri, dar răspunsul lor e categoric: „Mergeți cu noi și despre bani nu se discută. Ați auzit vorba «Dacă ești la Roma te porți ca un roman»? La fel se face și la Napoli!“. În centrul orașului, producătorii au micile lor magazine de desfacere, fiecare ticsit cu butoaie cu mai multe rețete de Limoncello, din diferiți ani. Iar la intrare fiecare magazin are mici pahare de carton pentru degustare. Așa că ne primim premiul – un tur de șase „Limoncellării“. Așa cum ne învață prietenii noștri, în fiecare magazin testăm maximum patru sortimente, ca să nu fim luați la ochi de proprietari. La finele serii ne retragem spre camping ușor euforici, savurînd gustul dulce-acrișor al consolării.

Cu aceeași ocazie, unul dintre chelnerii micului bufet din campingul în care stăteam vine la mine și mă roagă să îl prezint unei colege pe care o găsea atrăgătoare. O întreb pe colega mea dacă ar vrea să iasă în oraș cu individul respectiv. Ea îmi răspunde scurt și clar: „Știi că bărbatul trebuie să fie mai frumos ca Dracul? Ăsta nu se califică!“. Cum mă îndepărtez de ea, chelnerul se și repede la mine să mă întrebe care e rezultatul. Îmi e teribil de jenă să îi spun că nu îl vrea pentru că e urît, așa încît inventez pe loc o scuză. Îi zic că fata e dintr-o familie foarte bine așezată, că au pretenții mari în societate și că nu vrea să își piardă timpul cu un prăpădit de chelner. Văd cum îi pică cerul în cap, se întoarce și dă să plece. Începe să zîmbească însă și îmi spune consolat: „O fi ea cineva, dar vezi ce gusturi bune am?“.

Din Italia în Delta Dunării, același an, 1997. Campaniile de măsurători de teren încep vara, la finele lui iulie, și se încheie la jumătatea lui octombrie. Străbatem Delta cu viteza melcului, locuind pe un ponton dormitor, tractat de o șalupă, ambele închiriate de la o companie din Tulcea. Pe șalupă lucrează și marinarul Gogu, un individ mic, negricios și slab ca un țîr. Cînd nu are în sînge nici un fel de alcool (adică destul de rar) este destul de retras, necomunicativ, dar foarte parolist. Altfel are mereu o părere sau un comentariu în legătură cu orice și nici eficiența nu mai e aceeași. Sîntem la Sfîntu Gheorghe, e ultima zi înainte de a începe deplasarea cea lungă spre Jurilovca, timp în care nu vom fi în contact cu nimeni. Gogu ne anunță că pleacă la poștă să dea un telefon acasă și că revine cît poate de repede. Nu revine însă prea curînd, îl recuperează ceilalți marinari de pe drum, beat mort. A aflat că soția lui a fugit în lume și a luat din casă toate economiile și ce mai aveau de preț. Plecăm cu pontonul spre Jurilovca și, în cele trei săptămîni cît durează drumul, Gogu se transformă treptat într-o persoană serioasă, care bea din ce în ce mai puțin spre deloc. Ajunși în Jurilovca, marinarii află că societatea la care lucrau le dă salariile de pe lunile din urmă. Gogu se oferă voluntar să dea o fugă la Tulcea să vină cu banii întregului echipaj, marinarii îi dau procuri ca să le poată ridica salariile și omul pleacă hotărît la drum. Trece o zi, trec două, trece săptămîna. Nici urmă de Gogu. În cele din urmă, căpitanul șalupei reușește să afle numărul de telefon al fratelui dispărutului, care îi transmite: „Gogu a plecat în lume și a luat cu el și salariile voastre pe cinci luni. Doar știți prin ce a trecut, trebuia să se consoleze și el cu ceva“.

***Adrian Stănică** este cercetător științific la Institutul Național pentru Geologie Marină – GeoEcoMar, profesor onorific la Universitatea din Stirling, Marea Britanie.*

Emilian MIHAILOV

Cît de mult ne pot consola filosofii?

În fața tribunalului atenian care îl judeca pentru coruperea tineretului, Socrate spune răspicat de ce nu regretă dialogurile pe care le purta în piața publică cu oamenii interesați să descopere sensul vieții: *Cîtă vreme mai trăiesc și mai sînt în putere, nu voi înceta să fiu filosof, să vă sfătuiesc, să lămuresc adevărul pentru oricine mi-ar ieși în cale.* A fi filosof însemna pentru Socrate să înfrunți adevărurile incomode despre sine și ceilalți și să-ți schimbi viața pe care ai trăit-o sub inerția obișnuinței. Iubitori de înțelepciune, filosofii și-au dorit dintotdeauna să descopere adevăruri care să elibereze ființele umane de idei confuze și frici care le paralizează viața.

Ei au crezut că prin rezolvarea unui puzzle al gîndirii obțin soluția împotriva crampelor noastre existențiale. Sîntem terorizați, de exemplu, de gîndul că vom muri în cele din urmă. Ca să ne temperăm spaima, amînăm confruntarea cu adevărul și încercăm să dăm uitării gîndurile negative. De ce nu ne-am concentra pe bucuriile prezentului, ignorînd neplăcerile viitorului la fel cum ignorăm neplăcerile trecutului? Împotriva leacului care ne îndeamnă să evităm pur și simplu problema, stoicii au teoretizat consolarea că este irațional să ne temem de moarte. Noi avem ideea confuză că moartea este un eveniment extrem de dureros. În fapt, moartea, ne spun stoicii, este evenimentul care elimină durerea pentru totdeauna. Cînd mori nu mai simți nimic. Nu mai există un cineva care să privească asupra nenorocirii care a avut loc și să resimtă tragedia. Moartea nu poate fi teribilă pentru că nu are pentru *cine* să mai fie teribilă.

Dar această revelație filosofică cu greu poate fi digerată. Oamenii nu-și schimbă atitudinea în fața consolării stoice că nu are sens să ne fie frică de moarte. Suspectez că un lucru similar se întîmplă în multe alte cazuri. Pentru a vedea cînd adevărurile filosofice au un efect asupra oamenilor trebuie să ne uităm la ce fac filosofii atunci cînd nu se uită nimeni la ei. Corespondența lui Immanuel Kant cu o tînără admiratoare poate fi pilduitoare. Maria von Herbert provenea dintr-o familie înstărită, cu interese culturale. Ea avea un frate mai mare, baronul Franz Paul von Herbert, care și-a lăsat afacerile, soția și copiii timp de un an pentru a merge în 1790 la Universitatea din Jena să studieze filosofia lui Kant. Cînd se întoarce, entuziasmul lui îi molipsește pe toți cei din jur. Maria von Herbert devenise nu doar o admiratoare, ci și o bună cunoscătoare a operei kantiene (cum, de altfel, se întîmplă uneori printre fanii populari ai filosofiei care se simt atrași de limbajul alambicat și pretențios fără să-și pună problema că ar consuma o falsă profunzime). Analizează scrierile de filosofie morală ale lui Kant în care sînt promovate curajul de a gîndi cu mintea proprie și valoarea sincerității. După ce se îndrăgostește a doua oară, se hotărăște să-i mărturisească lui Kant conflictul moral pe care-l trăia. Pentru a crea o legătură profundă cu bărbatul pe care îl iubea acum, Maria se gîndea să-i divulge că mai fusese îndrăgostită în trecut, dar știa că acest adevăr risca să-i pericliteze relația. În secolul al XVIII-lea era important nu doar ca o femeie să fie virgină cînd începea o relație, ci bărbații aveau pretenția ca ei să fie prima iubire din viața unei femei (standard pe care, bineînțeles, ei nu-l respectau la rîndul lor). Așadar, ce trebuia să facă? Să spună adevărul despre faptul că a iubit pe cineva înainte și să riște deteriorarea relației sau să ascundă informația și să se elimine riscul de a fi judecată de noul iubit? Maria von Herbert îi scrie o scrisoare lui Kant în toamna lui 1791 în care îl roagă s-o sfătuiască: *Mărețe Kant, dacă nu ți-aș fi citit opera, m-aș fi sinucis pînă acum. Cum să mai trăiesc, am citit metafizica moravurilor, inclusiv și imperativul categoric, și nu mă ajută. Pune-te în locul meu și condamnă-mă sau consolează-mă.*

Ceea ce atrage atenția nu este doar curajul Mariei von Herbert de a se deschide în fața unei personalități filosofice sobre, ci și eșecul operei lui Kant de a fi un antidot pentru o dramă umană cît se poate de firească. Nici *Metafizica moravurilor* și nici *Întemeierea metafizicii moravurilor*, scrierile majore de filosofie morală ale lui Kant, nu au ajutat-o pe Maria. Un adevăr ca un duș rece pentru ambițiile terapeutice ale filosofiei. De altfel, nici nu văd cum ar fi ajutat-o. Kant scrie pe alocuri împotriva emoțiilor, exaltînd tribunalul rațiunii ca pe un standard după care trebuie să se ghideze deciziile noastre. Ne sugerează chiar să eliminăm aproape tot ce ține de sensibilitatea noastră pentru a înțelege sinele moral. Iar atunci cînd evaluează ce acțiuni sînt cu adevărat bune, Kant ne șochează cu verdictul că empatia pe care o simțim în fața suferinței oamenilor știrbește din valoarea morală a ajutorului pe care l-am putea aduce semenilor. Trebuie să ajutăm doar sub comanda rațiunii. Asemenea atitudini față de compasiunea și grija omenească i-au adus lui Kant numeroase critici. Poetul Friedrich Schiller, care alături de Goethe a contribuit decisiv la crearea culturii germane clasice, îi compune cîteva versuri acide, luîndu-l peste picior pe măretul Kant: *Bucuros îmi ajut prietenii, dar vai, din păcate, o fac din sensibilitate / Și, de aceea, mă necăjesc adesea că nu sînt virtuos. / Tu trebuie să încerci să-i disprețuiești; nu există nici un alt sfat / Și cu aversiune să faci ce-ți poruncește datoria.*

Kant îi răspunde Mariei von Herbert după un an (nu din indiferență, ci pentru că avea o corespondență încărcată la care trebuia să răspundă), într-un stil necaracteristic pentru cei familiarizați cu opera sa: *Scrisoarea ta emoționantă este produsul unei inimi care trebuie să fi fost făcută de dragul virtuții și onestității. O iubire ca aceea despre care vorbești vrea să se dezvăluie în totalitate, neștirbită de reticența neîncrezătoare. Așa ar trebui să fie, și asta cere idealul prieteniei. Dar există în ființele umane un element de egocentrism, care pune o limită unei astfel de candori, în unii oameni mai mult decît în alții*. Observăm un Kant gentil și empatic care știe cum s-o ia pe Maria. În intimitatea scrisorilor, oamenii își aleg mult mai atent cuvintele decît în opera publicată. Acesta este unul din motivele pentru care scrierile academice sînt scrise adesea inuman, de parcă n-ar fi adresate nimănui. Kant sesizează imediat că o persoană care-și verbalizează conflictul interior, îl acceptă și încearcă în mod autentic să găsească o soluție nu poate fi decît de partea bună a lucrurilor. Nu e o situație de judecare, ci una de consolare. Ce reușește s-o consoleze pe Maria este gîndul lui Kant că obstacolul în calea fericirii autentice nu este sensibilitatea care poate greși, căci tot ea este sursa profunzimii emoționale în relațiile cu ceilalți, ci egocentrismul care-i îndepărtează pe oameni. Chiar dacă în teorie ni se cere spunerea adevărului, candoarea este pentru cei care știu s-o primească. Lecția pe care o putem extrage din schimbul de scrisori între Kant și Maria von Herbert este că filosofii ne pot consola în măsura în care nu vor forța aplicarea în practică a adevărurilor existențiale pe care le descoperă. Vor trebui, astfel, să lucreze la propria empatie pentru a ști cum să ia durerea cu mîna.

***Emilian Mihailov** este conferențiar la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, și director al Centrului de cercetare în etică aplicată. Este, de asemenea, colaborator al Oxford Moral Psychology Lab.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Omul vechi**

Corneliu CAZACU

Leonard Cohen în Biserica Neagră

© C. Cazacu

Islanda în octombrie este mai degrabă „țara vîntului mușcător“ decît „țara focului și a gheții“, așa cum este promovată în prezent sub influența *Urzelii tronurilor*. Cascadele pe care le-am văzut cîndva înghețate în octombrie al anului trecut arătau la fel ca și vara, dar vîntul de coastă era atît de pătrunzător și de puternic, încît mi-a rostogolit geanta foto Kata, ea însăși grea și cu trei lentile înăuntru, pe covorul de iarbă galbenă, uscată și apoi pe drumul asfaltat aproape de stînci la Arnarstapi, nu departe de Biserica Neagră.

Auzind de prezența unei biserici negre în partea de sud a peninsulei Snæfellsness nu m-am putut abține să mă gîndesc la biserica din Brașov. Ridicată între secolele al XIV-lea și al XVI-lea, este un exemplu uluitor de arhitectură gotică germană, denumirea sa de „neagră“ datorîndu-se mai degrabă poluării din secolul al XIX-lea decît unui incendiu din secolul al XVII-lea, așa cum se credea pînă acum cîțiva ani. Mult mai modestă, Biserica Neagră de lemn din Búdir (Búdakirkja) a fost ridicată inițial în 1703 de Bent Larusson, un comerciant local, reconstruită apoi de o femeie, Steinunn Sveinsdottir, în 1848, fără nici un ajutor din partea Bisericii Luterane, mutată în 1948 din vechiul cimitir și resfințită în 1987. Culoarea sa neagră mată este rezultatul catranului folosit pentru a o picta și proteja de intemperii, oferind un contrast puternic cu munții acoperiți de zăpadă din Snæfellsbær.

Am ajuns acolo într-o zi în care viteza vîntului, afișată pe panourile rutiere, era de 28 m/s, adică 100 km/h, iar picăturile de ploaie înghețată îmi mușcau fața din toate direcțiile. Mergînd de-a lungul coastei Islandei, am avut experiența nefericită ca vîntul de acolo să se comporte conform legilor lui Murphy, adică întotdeauna împotriva obiectivului camerei, indiferent de direcția în care mă întorceam. Am dat ocol bisericii încercînd să o încadrez din exteriorul cimitirului cu munții înzăpeziți din spatele ei, dar vîntul se mișca în pas cu mine, așa că aveam la dispoziție un singur click înainte de a trebui să șterg lentila cu pielea de căprioară cumpărată din piața orașului chinez Dandong, aproape de granița cu Coreea de Nord. În spatele meu, în afara cimitirului, într-o mașină, un cuplu de bătrîni îmi urmărea toate mișcările și mă întrebam dacă sînt turiști ca mine, dar mai deștepți, care așteptau ca ploaia sau măcar vîntul să se domolească. Pentru cîteva minute, cerul s-a limpezit puțin și în același timp am văzut un bărbat ridicînd zăvorul porții albe din față, luptîndu-se o vreme cu ușa și apoi intrînd în sfîrșit în biserică. Mi-am zis că este o ocazie grozavă de a vedea interiorul și de a discuta cu un localnic și m-am grăbit să intru în biserică. „*Taler du dansk?*“ (Vorbești daneză? – în această limbă nu se folosește în mod normal pronumele de politețe), au fost primele mele cuvinte. Daneza se învață ca a doua limbă în școlile islandeze, iar fluența limbii daneze este adesea un semn al educației superioare în Islanda.

M-a bucurat răspunsul lui pozitiv, într-o daneză nesigură, dar acceptabilă, și am întrebat dacă există vreo slujbă bisericească a doua zi, duminică. „Nu, dar va fi un concert în seara asta“, a venit răspunsul. „Un concert? Muzică religioasă? Ceva din cartea de psalmi?“, am întrebat cu un zîmbet și cu mari speranțe. „Nu, un muzician local va cînta piese de Leonard Cohen. Soția mea vă poate spune detaliile. Ea va veni aici în curînd.“ Asta suna și mai bine. Un islandez care cînta Leonard Cohen în Biserica Neagră pentru un public de o duzină de oameni mi s-a părut o întîmplare extrem de norocoasă. Cei aproximativ 40 de kilometri pe care ar fi trebuit să conduc pînă la hotelul meu din Grundarfjördur, apoi înapoi la biserică seara și din nou înapoi după spectacol, nu i-am văzut ca pe un impediment major, în ciuda schimbării vremii care făcea condusul pe întuneric aproape de munții înzăpeziți extrem de periculos.

Întorcîndu-mă la pensiunea din Grundarfjördur, abia am apucat să mănînc înainte de a trebui să mă întorc la biserică. Am ajuns la timp, în ciuda drumurilor întunecate, înghețate și parțial acoperite de zăpadă, și am găsit-o singură pe doamna vorbitoare de daneză. Mi-a spus că biserica era una dintre cele șapte biserici deservite prin rotație de un singur preot și a părut cu adevărat impresionată că am condus 40 de kilometri doar pentru a participa la concert.

Încet-încet, încăperea mică și rece a bisericii s-a umplut de lume și, deodată, printre cei doisprezece spectatori am auzit germană. Înainte să-i pot întreba ce fac în acest loc măturat de vînt, dar teoretic plin, și nu uitat de Dumnezeu, organizatoarea blondă mi-a spus că fratele ei era căsătorit cu o nemțoaică și familia ei s-a mutat în zonă pentru a fi aproape de fiica lor. „Cum puteți suporta vîntul ăsta de toamnă? Încă nu e iarnă și deja îți taie răsuflarea“, nu m-am putut abține să-i întreb. „Dar uneori e frumos“, a venit răspunsul laconic și politicos. Cu cîteva minute înainte de ora 21 a apărut protagonistul, un islandez înalt, blond, îmbrăcat în negru. Am negociat plata în euro, am luat restul în coroane islandeze și am întrebat dacă pot să-l fotografiez în timpul concertului. *No problem.*

Daniel Hjalmtysson, numele dezvăluit în timpul concertului, și-a dat jos haina groasă, și-a ridicat mînecile jachetei flaușate, arătîndu-și brațele bogat tatuate, s-a așezat pe scaun în fața unui calorifer pe rotile și a început cu „Bird on a Wire“. Vocea lui Daniel suna în mod straniu foarte apropiată de vocea gravă, de bas profund a lui Leonard Cohen, făcîndu-mă să uit pentru un minut că eram acolo și pentru a fotografia, nu doar pentru o experiență muzicala pasivă. Greșeala mea – ca fotograf trebuie să profiți de orice ocazie și să fotografiezi de îndată ce se arată momentul –, candelabrul s-a stins, iar camera minusculă a fost scăldată în întuneric, singura lumină slabă provenind de la ghirlanda de becuri de Crăciun, atîrnînd peste una dintre traversele de lemn, și de la reflectorul strălucind prin geamurile laterale, prea puțin pentru a permite suficient contrast pentru o fotografie decentă. Au urmat „Suzanne“, „So long, Marianne“, „Famous Blue Raincoat“, „Chelsea Hotel #2“, „Dance Me to the End of Love“, întrerupte de prezentări atît în islandeză, cît și în engleză.

Înainte de ultima melodie, Daniel ne-a sugerat în glumă să cerem un bis. „Ai oricum în spate acel Fender electric pe care nu l-ai folosit pînă acum“, m-am făcut eu auzit. Bis-ul a fost „Hallelujah“, celebra piesa de pe albumul *Various Positions* (1986), inițial refuzat de casa de discuri.

În ciuda temperaturii din ce în ce mai joase, care ar fi trebuit să ne facă pe toți să ne ridicăm, să batem din palme și să strigăm ca într-o biserică evanghelică afro-americană din sudul SUA, din gurile tuturor nu a ieșit decît o șoaptă ușoară. Ar fi putut fi interpretat ca emoționant, o fredonare abia auzită a celui mai faimos cîntec al lui Cohen, o lamentare despre dragostea pierdută cu referințe din Vechiul Testament, într-o încăpere rece și întunecată a bisericii, dar publicul mi s-a părut neangajat și mult prea timid. Am cîntat și eu cu vocea mea profundă, nemuzicală, în timp ce mă gîndeam la întîlnirea cu creștinii chinezi din Urumqi, care, auzind că sînt creștin, măcar botezat, dacă nu chiar credincios, au izbucnit în strigăte stridente, dar fericite: „Aleluia“, „Aleluia!“.

Concertul odată terminat, s-au stins luminile și promisiunea lui Daniel de a poza pentru cîteva fotografii ar fi fost uitată dacă nu aș fi insistat. Daniel a cîntat ceva și în fața microfonului, astfel că seara s-a încheiat și cu fotografii. Plus o aprofundare ulterioară a cîntecelor lui Cohen. Deloc rău pentru 17,50 euro.

(versiunea integrală pe www.dilemaveche.ro)

***Corneliu Cazacu** este fotograf.*

© C. Cazacu

Șerban AXINTE

pentru poezie

Retrospectiva anului poetic 2022

„Recolta“ anului 2022 e realmente impresionantă în materie de poezie, cam la toate nivelurile: debut, scriitori consacrați, antologii, reeditări. Au fost publicate cărți care în mod sigur vor rămîne multă vreme în conștiința publicului și a criticii. Despre unele dintre acestea m-am exprimat de-a lungul anului trecut. Mă gîndesc în primul rînd la *Raport către Walt Whitman* a lui Răzvan Andrei. Editurile ce promovează cu precădere poezie au propus titluri în multe dintre cazuri convingătoare, creionînd astfel un orizont de așteptare înalt din punct de vedere valoric pentru perioada ce urmează.

Radu Andriescu
Fire lungi de wolfram

La Casa de editură Max Blecher au apărut volume ce nu pot fi trecute cu vederea: *Nu sînt eu bestia* (Nicolae Coande), *Intracranian* (Ligia Pârvulescu), *Exponate de artă brută* (Angelica Stan), *Buncărul de origami* (Ioana Vintilă), *Fire lungi de wolfram* (Radu Andriescu) sau *Resursa* (Olga Ștefan).

OMG Publishing a propus mai multe debuturi, dintre care amintesc: *Cazzo* (Mihnea Bâlici), *Cît mai departe de tot ce cunosc* (Cristina Alexandrescu) și *Colectiva* (Ioan Coroamă).

La Cartier au fost publicate mai multe cărți ce au atras deja atenția recenzenților. Mă refer în primul rînd la *Nu e dragoste* (Adrian Schiop) și *Tot mai multă splendoare* (Alina Purcaru), dar și la *Inoculare. Hore pentru zădărnicirea combaterii* (Claudiu Komartin), *Și Dumnezeu a fost țărînă* (Nichita Danilov) și, nu în ultimul rînd, *Poetic: interfața sonoră* (Răzvan Țupa). Nu trebuie uitate nici antologiile din „Cartier de colecție“ unde au apărut selecții din poezia unor Elena Vlădăreanu, Robert Șerban, Cosmin Perța, Magda Cârneci și Judith Meszaros.

Ambițioasa Casă de pariuri literare a publicat mult și consistent: *Poeme de trecut praguri* (Doina Ioanid), *Sîrme* (Anda Vahnovan), *Contact* (Andrei Mocuța), *Iubirea pentru morți e cea mai mare* (Cătălina Matei), *Plin de adevăr* (Artiom Oleacu), *Anestezia. Un singur poem* (Daniela Rațiu), *Aștept primăvara și vine – Dragoș* (Gabriela Feceoru), *Fugazi* (Paul Mihalache) și *Lacrima tatălui* (Romeo Aurelian Ilie). Tot aici a fost publicată *Generația O Mie de Semne*, antologie realizată de Gelu Diaconu, un volum ce reunește 59 de autori foarte tineri, mulți dintre ei nedebutați în volum.

Țin să mai amintesc și titlurile *Flașneta Babel* (Teodor Dună), apărută la Nemira în Colecția „Vorpal“, *META VERS* (Dan Mircea Cipariu), apărut la Vellant, precum și antologia postumă a lui Ancelin Roseti, *Vitrina cu jucării stricate*, publicată la Junimea. De o vizibilitate în creștere beneficiază Dan Cristian Iordache, autorul volumului *Cît mai departe de noi*, apărut la Charmides.

Voința de inovație

Dintre debutanți mi-a atras atenția cartea lui Ioan Coroamă, și pentru faptul că încearcă să inoveze în zona limbajului poetic, una dintre mizele esențiale în ceea ce privește evoluția expresivității și a sensibilității. Componenta ideologică a volumului – clară și asumată – funcționează mai mult ca un potențator al unei gîndiri manifeste. Ea se justifică din punct de vedere estetic, un concept ce mie nu mi se pare deloc *so yesterday*, după cum cred unii.

În esență, avem de-a face cu o voce sigură, expulzată sacadat și energic care singularizează diversitatea de tonuri. Nu e un paradox. Cartea este construită astfel încît cele două secțiuni să-și fie una alteia interpretare. Din acest motiv, deschiderile semantice permit coabitarea unor idei care sînt incompatibile între ele din punctul de vedere al gîndirii liniare. „Diferențele“ există pentru a contura „sinteze“ ce ridică totul la o altă temperatură. Ieșirea din liniaritate înseamnă evoluție, spiritualitate nouă, eliberată de clișeele și ipocriziile trăirilor înalte: „acum noi cei care nu mai sîntem străini de animal. / acum noi cei care plimbăm idei de la minte / la corp, de la corp la mașinărie, de la mașinărie / la aer, de la aer înapoi spre corp. / acum noi cei care nu mai sîntem corp. / acum noi cei absorbiți în pura sinteză, / diferență creatoare fără-de-gen. / acum noi cei care am pictat ciuperca / pe pereții peșterilor. / acum noi cei care ne-am predat descompunerii. / acum noi cei care din monolit am devenit compoziți“ („Colectiva“).

Un alt debutant ce merită atenție este Bogdan-Alexandru Petcu, cu al său *Transcender*, apărut la Charmides.

Pentru a rămîne în zona voinței de inovație, mă opresc la cartea lui Răzvan Țupa, intitulată *Poetic: interfața sonoră*. Este o scriere ce încearcă în permanență să-și reformeze obiectul. Nu vorbim despre autointerpretare, ci de scoaterea la suprafață a unor relații ce se stabilesc între diferite tipuri de realități. Să nu pierdem din vedere că autorul a publicat în același an (împreună cu Ioana Miron) și *Relația grafică*, o perturbare-alterare în sens creator, muzical a cuvintelor prin intermediul propriilor reprezentări vizuale. În *Poetic: interfața sonoră*, fiecare zi care trece trebuie consemnată, regîndită, reașezată în marea relație. Realitățile pot fi aproximate în funcție de performanța interfețelor acestora. Adevărul depinde de calitatea și claritatea redării, tehnologia ajungînd să fie de-a dreptul ontologie.

Cele 365 de fragmente ale poemului par transcrieri ale unor vibrații de proveniență neclară: „altul e unghiul din care ne lovește realitatea cînd strigătul are omul lui zgomotul formează țesutul din care sînt alcătuite trecuturile și efectul de ecou presupus de statutul nostru tot în gol poemul e instrumentul uite că mai degrabă e al limbajului decît al omului care-i și așa destul de credul SETĂRI MEDICAMENTATE SCENOGRAFIC) sms descalificant (drumul cel mai scurt e printr-o cochilie luată de pe plajă care te ascultă și miroase latexul transparent al descompunerii“.

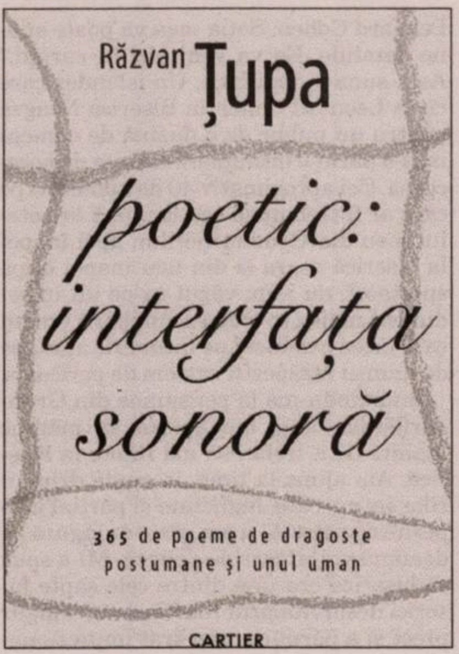

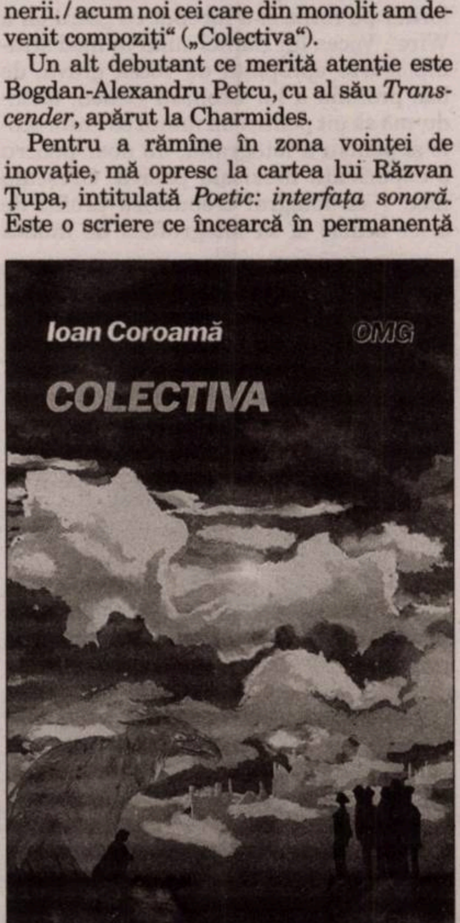

Rememorările poetice ale lui Radu Andriescu din *Fire lungi de wolfram* par a debloca acea sensibilitate ingenuă ce aproape că doare. Poetul mixează într-un prezent crepuscular realități distanțate în timp, iar efectul e acela că discursul nostalgic reorganizează cronologia faptelor. Cu alte cuvinte, evenimente îndepărtate par a se întîmpla în chiar momentul scrierii, în ciuda unor mărci ale distanței temporale. Legăturile nu pot fi rupte, ele sînt precum acele fire care, datorită ductibilității lor, pot tinde spre infinit. Istoria personală e de fapt istoria unor aspirații, a unor înfrîngeri și a unor izbînzi comune, tatăl și fiul făcînd parte din aceeași rețea incandescentă.

Mai multe *flash*-uri dau contur unui spațiu privat, fizic, psihic și afectiv. Timpul se măsoară doar în „anii buni“ și „anii răi“ – realitatea la diferite grade de intensitate și în diferite momente de fierbere: „tatăl meu a avut optzeci de ani buni și opt ani răi. / Prof de limba română, / pentru că n-a prins un post pe literatură, Nu era înalt. Cînd îl vedeam în poze mai vechi, îi spuneam că arată ca Ceaușescu, la săniuș. / Prefer să-mi amintesc cum îl călăream prin apartament / și rîdea toată familia, / înainte să-și pună costumul și cravata, / să-și ia geanta de piele tocită / și să meargă la biblioteca universității“.

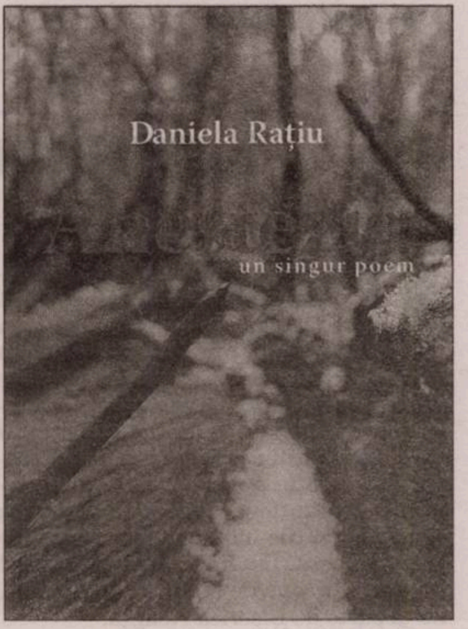

Cartea războiului a lui Bogdan O. Popescu nu pare a face referire la evenimentele istoriei în desfășurare. Un alt război e acolo, unul mai subtil, ușor estetizat, dar nu mai puțin concret și coroziv. O relație de comunicare eșuată între mai multe entități de o identitate incertă: „de cînd aveam un an, poate mai puțin, am fost atacat, fără știrea părinților / fără a le putea spune și fără ca ei să mă poată apăra / de la un an am purtat cel dintîi război al meu / cu un coșmar / simplu și înfricoșător / se făcea că ceva mare, cu mult mai mare decît știam eu atunci / că ar putea exista / venea aproape, extrem de aproape de ochii mei, de obrajii mei / de ființa mea mică, atît de mică / acest uriaș a fost primul meu dușman / care m-a terorizat uneori zi de zi / atunci cînd nu puteam riposta / și rezistam, cu frica permanentă în piept / doar prin urlete și mîngîierile bunicii“ („Primul război“).

O carte puternică, tăioasă, incisivă, născută dintr-o realitate netrucată, este *Anestezia. Un singur poem* de Daniela Rațiu. Un volum despre ororile comunismului și ale Securității. Autoarea a publicat în același an la Editura Litera și romanul *Ultimul an cu Ceaușescu*, situîndu-se astfel cu ambele cărți în același univers tematic. Realitatea poeziei e livrată împreună cu aceea istoric-documentară, fapt ceva mai rar întîlnit. De altfel, volumul conține două texte însoțitoare semnate de istoricul Mădălin Hodor și de jurnalista Ramona Ursu.

În ciuda titlului, operația pe cordul deschis al unei istorii nu chiar atît de îndepărtate se face fără anestezie. Temperatura discursului atinge uneori cote paroxistice pentru a sublinia o tensiune psihică greu de suportat. Poezia este concomitent mărturie și salvare. Scriitoarea integrează în discursul general al cărții și vocile unor torționari, criminali politici: „Crima / Prima a fost grea / A fost uimitoare / Tot corpul m-a durut din creștetul capului pînă în vîrful picioarelor / L-am visat pe nenorocit în noaptea aia / Mi-a rîs în nas / M-a hăituit toată noaptea în somn / M-a alergat și m-a chinuit / M-am trezit ud leoarcă / A doua zi a fost mai bine / A treia zi am uitat / A patra zi am vrut să simt iar puterea / Uneori mi-o simt cum se întărește / Toți murim / Nu fac nimic altceva decît ceea ce oricum ne așteaptă pe toți / La capăt“ („Vinețiu“).

În concluzie, aș adăuga că e îmbucurătoare această diversitate de tonuri și de voci din poezia românească de azi. Nu avem de-a face cu un discurs monolitic care, indiferent cît ar fi el de seducător și de performant, tot s-ar epuiza destul de repede. Nu știu cum stăm la capitolul vînzări, dar marfă de calitate avem din belșug.

***Șerban Axinte** este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte publicată:* Scrîșnetul dinților, *Editura Cartier, 2021.*

Victor MOROZOV

dilematograf

Lup singuratic

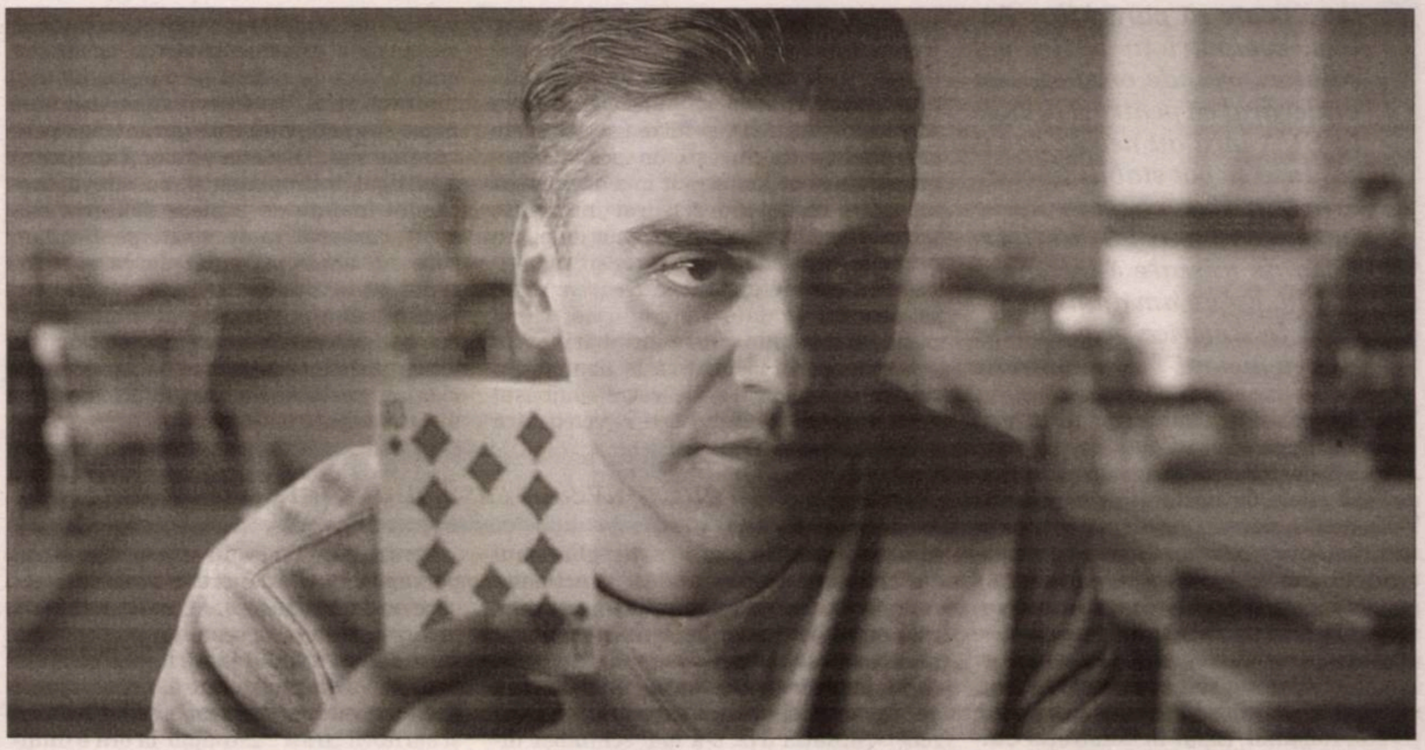

● ***The Card Counter* (SUA, 2021), de Paul Schrader.**

The Card Counter, cel mai recent film al lui Paul Schrader, demonstrează cît de ușor am ajuns să folosim termenul de „bressonian“ pentru a descrie în viteză orice film care promite interpretări minimaliste și o anume reticență pentru spectacol. Uzul acestei însușiri, atunci, nu mai e doar un *abuz*, e și o aproximare care dăunează pînă și referinței originale, redusă la un set de etichete critice mult prea sărace, față de care ne raportăm cu ceremonie ieftină. Mai ales că nu Bresson reprezintă reperul esențial aici, ci chiar Paul Schrader: *The Card Counter* este un film menit să calce pe urmele propriului regizor-scenarist, dintr-o emfază auteuristă pe cît de flagrantă, peatît de stranie. Apelînd din nou la tropi familiari – singuraticul calculat, cu porniri abisale; tînărul care trebuie să fie salvat, deși nu e conștient de asta; întregul parcurs către redempțiune –, Schrader nu face altceva decît să livreze material Schrader tipic: ca și în cazul precedentului *First Reformed* (2018), primim acum un film dornic să se situeze cu un picior în adevăr (adîncirea într-o societate tot mai controlată, urmările pe termen lung ale terorii de la Guantanamo etc.) și cu un altul în fals (o întreagă placă cinefilă de modă veche readusă la viață).

Problema lui *The Card Counter* este că acest amestec se dovedește prea puțin stimulant, acolo unde *First Reformed*, cu aura sa formală retro și miza stringent contemporană, ba poate chiar aparținînd viitorului, putea emite pretențiile unei inactualități deliberate, generatoare de sens. Ce deranjează aici nu e atît reluarea *plot*-ului prea greoi din *Taxi Driver* – acel punct de cotitură mereu-deja-nedepășit pentru creatorul Paul Schrader –, în care misticism forțat și simboluri îmbîcsite își dădeau mîna pe fondul unui oraș contemporan tarat, privit cu șarjă puritană; din contra, dacă, în acea situație, șoferul dezaxat putea servi ca portavoce ingenuă pentru o anumită atitudine generală a societății, *The Card Counter* nu mai dispune de astfel de garanții simple, gata de atribuit, la o adică, vreunui narator necreditabil. Senzația e că de atunci lumea s-a schimbat, iar Schrader – un cineast fundamental ocolit de grație – persistă în a o privi la fel, pe urmele unor revelații care de mult s-au desacralizat cu totul.

Rezultă un film prea rigid, niciodată dispus să se dea în lături de la proiectul său inițial – ceea ce obligă deznodămîntul să execute ca un *forcing* asupra narațiunii prea păgîne. E cunoscuta meteahnă a filmelor atașate peste măsură de propriile lor dialoguri – de altfel, *The Card Counter* nu duce lipsă de *punchline*-uri rostite cu o falsă nonșalanță –, care știrbesc de bunăvoie din complexitatea realității observate, în favoarea unei vanități auctoriale. Opțiune falimentară în cazul nostru, unde realitatea investigată – lumea cazinourilor – suferă de pe urma abandonului la stadiul de decor oarecum exotic (ne vine în gînd, inevitabil, ceea ce obținea în *Casino* [1995] colegul Martin Scorsese, producător executiv al *The Card Counter*, din aceeași viermuială ambientală). Fixînd cazinoul în coordonatele unui contrapunct elocvent – loc al anonimatului, al celebrității facile și al sufletului corupt –, filmul ne momește cu vechiul arhetip al lupului singuratic, mult mai eficient pe plan festivalier decît în costumația sa punctuală de jucător fără căpătîi. Dar arhetipul conține pericoul clișeului: clișeu al eroului taciturn, clișeu al divei picante, clișeu al trecutului care nu știe decît să redevină prezent.

Există în film o inadecvare între pretenția de respectabilitate (contururile sale austere, ritmul său scăzut) și forma de ansamblu prea pedestră, ce recurge la niște trucuri stilistice (tranziții, *fast forward)* aproape primitive în simplitatea lor de reclamă. Primit cu multă reverență din partea criticii, *The Card Counter* deschide o interesantă cale de mijloc, în care *high-brow* și *low-brow* – eternele orizonturi fără scăpare ale lui Schrader – reușesc, măcar temporar, să nu se mai traducă doar în binarisme stricte, de tip formă *vs.* conținut sau stări sufletești *vs.* decoruri fizice, ci chiar în dibuirea unei cinefilii de mijloc, care să reconforteze în aceeași măsură în care zgîndăre. Problema, aici, vine mai cu seamă din faptul că Schrader a ales în ultimă instanță să reconforteze: nu doar prin reciclarea unei pilde din vremea Noului Hollywood, ci și prin mimarea unei forme care să-i ademenească, mai presus de toate, pe amatorii de cinema cu majusculă.

The Card Counter este disponibil online, pe platforma HBO Max.

■ ■ ■

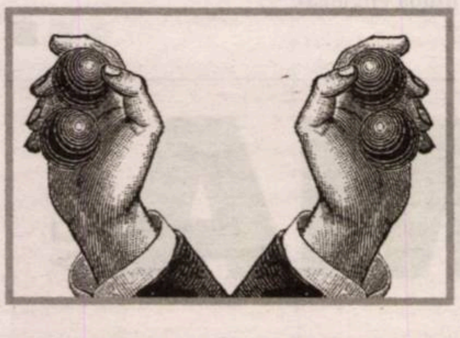

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

No fun

IGGY POP
EVERY LOSER

● **Iggy Pop, *Every Loser*, Gold Tooth Records, 2023.**

„*Got a dick and two balls, that's more than you all, / My mind will be sick if I suffer the pricks / So shut up and love me, 'cause fun is my buddy, / All the sharks in the sea are waiting on me*“ – s-o recunoaștem, „Frenzy“ e o declarație de război patetică precum orice astfel de declarație. Venită din partea unui Iggy Pop ajuns la aproape 76 de ani, dar mai ales din partea unui muzician care pe precedentul album, contemplativul *Free*, părea intrat implacabil într-o vîrstă a împăcării cu sine și cu tot ceea ce îl înconjoară, această încercare *garage rock*, sexualizată și belicoasă, se aude și se simte plat. Aici e Iggy dorindu-și și nereușind să-l imite pe un alt Iggy, cel dintr-o altă eră. Unde a rămas el însuși e în timbrul acela baritonal și comic în sens de bufonerie, pe care chiar nu i-l poate lua nimeni. *Every Loser*, cel de-al nouăsprezecelea album al artistului american, este în mare parte o astfel de tentativă de recuperare sub aparența unui nou început. Ce au făcut Pop și producătorul Andrew Watt – recomandat de Morrissey –, laolaltă cu un grup de instrumentiști faimoși, trecuți prin Red Hot Chili Peppers, Guns N' Roses, Pearl Jam, Blink-182 sau Jane's Addiction, a fost să reform(ul)eze tot ceea ce a însemnat opera muzicianului din Michigan într-o nouă schemă a vitalității, a potenței și a unor noi certitudini, părînd a ne urla în ureche faptul că Iggy s-a întors, purtînd și sabia dreptății la șold (deși, fie vorba-ntre noi, el n-a plecat niciodată de aici.): „*I'm in a frenzy, you fucking prick, / I'm in a frenzy, you goddamn dick, / I'm in a frenzy, you stone douchebag, / And the hate that I feel is, oh, so real*“. Simți asta în „Neo Punk“, o repriză *fast & furious* în care ironia – „*Got a custom Rolls-Royce, I'm a neo punk, / Got a spot on the voice, I'm a neo punk, / Old ladies cum when I flash my junk, / I'm a hunky, Gucci model neo punk, / I'm a hunky, Libertarian neo punk*“ – vrea să muște din cei care au adus punk-ul în *mainstream* și s-au îmbogățit din asta. Toate bune și frumoase, dar asta poate însemna că ai uitat ce e aia *pop culture* și faptul că Iggy Pop însuși e și el unul dintre ei. Cînd în piesele de pe *Every Loser* lipsește teatralitatea aceea sardonică și unică a lui Pop, care-l nuanța și-l îmbrăca în invizibila mantie a transgresivității, nimic nu mai funcționează cum trebuie. Poate că sînt aici și momente de grație – în contrapartidă cu toate cavalcadele eroice, „Morning Show“ este unul dintre ele, dacă nu chiar singurul –, dar, luat la pachet, cel mai proaspăt album al lui Iggy Pop e o afacere musculară eșuată.

Iggy Pop va concerta în România în vara anului acestuia. Evenimentul va avea loc pe 19 iulie, în cadrul Electic Castle, organizat în localitatea Bonțida, județul Cluj. Mai multe detalii găsiți pe pagina festivalului, electriccastle.ro.

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■ ■ ■

Adina POPESCU

portrete din mers

Cum se pleca în State în anii '90?

Am mai regăsit un text scris în anii '90 care la o primă vedere poate să pară hilar. Astăzi, compatrioții noștri pot călători oriunde, oricînd, deși e adevărat că pentru a ajunge în SUA încă au nevoie de viză. Însă se pot stabili în orice țară din Europa, ceea nu se întîmpla în anii '90. Iar libertatea de mișcare e incomparabilă. Eu nu am ajuns niciodată în America și adevărul este că nici nu-mi mai doresc.

Mai nou, românii se dau în vînt după Coca-Cola, se înfundă cu hamburgeri, părinții organizează zilele de naștere ale copiilor la McDonald's, perechi de tineri își petrec seri romantice prin *fast-food*-uri, sărbătorim cu tam-tam *Valentine's Day* și ne punem măști de Halloween, vocabularul ni s-a îmbogățit cu expresii și cuvinte gen *cool, week-end, good luck!* etc. – și exemplele pot continua la nesfîrșit. Mirajul țării de dincolo de Ocean rămîne actual: românul, căzut în admirația Statuii Libertății, se visează pe plajele însorite ale Californiei, cu buzunarele doldora de *parai cash* și de *card*-uri, savurînd un *cocktail* la umbra palmierilor și plănuind diverse *business*-uri care-l vor face bogat. Plecînd de la deviza „Adevărata viață e în State!“, o grămadă de indivizi găsesc modalități ca să ajungă acolo și să rămînă *forever*. Înainte era mai mult un drum imaginar: fugeai peste graniță, făceai cîte o haltă în Turcia sau în Italia, apoi traversai Atlanticul, cereai azil politic, statul american îți arăta bunăvoință și, în cîteva luni, te trezeai cu două mașini *second hand*, o parcelă de pămînt identică cu cea a vecinului, o casă din prefabricate și un cîine. Însă, după 1989, procedurile s-au complicat, iar blîndul Ben, americanul obișnuit, n-a mai privit acest exod cu aceeași îngăduință.

Dar românii nu se lasă bătuți prea ușor, așa că cei care doresc să-și ia zborul au început să-și amintească de rudele îndepărtate și de prietenii stabiliți în SUA de pe timpul regimului comunist. Au restabilit contacte și au cerut chemări. Cel mai important pas: procurarea vizei de turist. Te poți prezenta la ambasada americană, la un interviu, contra sumei modice de 45 USD, și întreaga artă este să convingi că nu ești un posibil emigrant. „Încă de la început m-a dezamăgit modul în care s-a desfășurat interviul“, povestește **Cristi**, care a trecut de patru ori pe la ambasadă și nu a reușit să obțină permisul de intrare în *Heaven*. „Stai în picioare în fața unui ghișeu, ca la poștă, și ți se pun cîteva întrebări foarte generale, ești măsurat ca la abator, din cap pînă-n picioare, de către slujbașul american, apoi afli că ești *rejected* fără alte explicații. Eu am avut ghinionul să nimeresc mereu același funcționar. A treia oară cred că i-am inspirat milă, căci mi-a făcut șmecherește cu ochiul și mi-a zis: «Mai veniți o dată; data viitoare vă garantez că o luați!». Așa că încă 45 de *parai* și același care mă întreabă rece: «Situația dvs. s-a mai schimbat între timp?». Ce să se schimbe? N-aveam firmă, n-aveam casă, n-aveam cont în bancă... Bineînțeles, din nou *rejected*...“

N-aveam firmă, n-aveam casă, n-aveam cont în bancă...

Să presupunem că perseverezi și obții viza. Odată ajuns pe pămînt american, se ivește principala problemă: cum să rămîi, dacă se poate, legal. Cea mai la îndemînă variantă: căsătoria, chiar și de formă, însă ești obligat să nu divorțezi timp de patru ani. **Liviu** și-a găsit nevastă americancă, cei doi au bătut palma, în joc fiind suma de 5.000 USD (în rate). Calvarul lui Liviu a început, însă, după nuntă. Statul american te verifică, la răstimpuri, dacă ți-ai pus pirostriile din dragoste curate și nu din alte interese. „Îi cheamă pe însurăței la diverse interviuri unde îi întreabă, pe fiecare separat, dacă folosesc același prosop, ce culoare are hîrtia igienică din baie, de cîte ori își schimbă el chiloții pe săptămînă și ce tampoane folosește ea“, scrie Liviu într-o scrisoare trimisă acasă.

Poți păcăli Guvernul american și prin modalități mai „umane“: îți plătești cîteva luni de studii, iei calificative bune și vor insista ei să te păstreze acolo sau obții o viză de ședere pe o perioadă (ne)limitată, H1B, dacă devii angajatul unei firme sau companii care garantează pentru tine sau... Loteria vizelor. **Luci(ana)** a cîștigat întîmplător și, cu cîteva săptămîni înainte de a pleca definitiv, și-a găsit bărbatul mult visat, pe Bogdan, care s-a amorezat subit de ea și a început să-i cînte: „Păi, dacă pleci, io cui rămîn?“. S-a pus repede de-o nuntă, iar acum, după patru ani de zile, au trimis o fotografie cunoscuților: ei doi, grași și fericiți, în costume de baie, la piscina vilei din Chicago.

Pentru a nu fi nevoiți să treacă oceanul pe vapor, în containere, o parte din cei care au plecat aderaseră, în România, la diverse grupuri și secte de pocăiți, căci se știe că „frații din toată lumea se ajută între ei“. Din păcate, însă, odată ajunși în State, nu mai pot scăpa de surîzătorii și săritorii „frați“. „Mi-apar la ora 6 dimineața la ușă ca să se ofere să-mi tundă peluza. Bineînțeles, asta presupune ca, a doua zi, să-i repar și eu acoperișul lui John, să-i plimb cățelul lui Peter și să nu uit să fiu mereu prezent la întruniri și la biserică“, aflăm de la **Sandu**, plecat de șase ani, ateu convins.

Oricum, românul, inventiv din naștere, se descurcă în orice situație și ajută și pe alții aflați la ananghie. Un exemplu ar fi cel a lui **Daniel**, absolvent al celor patru clase primare și, în prezent, patronul uneia dintre cele mai mari firme de construcții din Atlanta. Absolut întîmplător, în timp ce construia un pălățel în stil „gotic“ pentru un celebru boxer, a cunoscut un profesor universitar din Cluj venit să-și petreacă concendiul în State. Daniel l-a plăcut din prima pe dom' profesor și i-a propus: „Dacă tot stați p-aici degeaba, de ce să nu vă angajez io, la negru, la mine la firmă? Nu trebuie să faceți mare lucru, mai împingeți o roabă, mai cărați o găleată cu var, da' să știți că plătesc bine...“. Profu' a acceptat și, după ce s-a întors din vacanță, și-a cumpărat la Cluj un apartament și o mașină nouă.

Doi ardeleni, ajunși instalatori în Florida, au fost chemați de un tînăr cuplu tot de români să repare o țeavă de la baie. După ce au studiat îndelung problema, au spart vreo doi pereți și au ciocănit în alți trei, văzînd că apa încă țîșnește ca dintr-o fîntînă arteziană, cei doi s-au scărpinat în cap și au tras concluzia: „Cură, *you know?*“.

Secvență din Manhattan. Un doctor român ce-și avea cabinetul la etajul al cincisprezecelea al unui zgîrie-nori primește un telefon și aude o voce care țipă pe românește în receptor: „Alo, dom' doctor? Sînt io, *Melu!*“. Doctorul, stupefiat: „Care Melu?“. „Cum care Melu?! Al lui Gărgăriță...“ Doctorul nu se mai obosește să recunoască personajul și întreabă care-i motivul telefonului. Melu: „Păi, am o problemă cu Miss...“. Doctorul află în scurt timp că Miss este logodnica lui Melu și îi fixează o programare. Peste cîteva zile apare Melu cu cîteva papornițe în care se află cartușul cu țigări și o sticlă cu ceva. Și fără Miss. „Am lăsat-o în mașină, jos, că n-aveam unde să parchez.“ „Care era problema cu Miss?“ „E, ne-am certat și noi ca îndrăgostiții și i-am tras o palmă, iar acu' nu mai aude cu urechea stîngă...“ Doctorul insistă pe lîngă Melu s-o cheme pînă sus pe Miss ca s-o consulte. Melu deschide geamul, își bagă două dește în gură și trage o fluierătură de surzește tot Manhattan-ul și pe Miss de cealaltă ureche, cea dreaptă. Totuși Miss, o romîncă în colanți ciclam, coboară din mașină și-i face bucuroasă semne lui Melu pe care-l zărește la etajul 15. Astfel, exemplele pot continua, căci românul, odată ajuns cetățean american, face tot posibilul să-și uite limba și obiceiurile, dar năravurile și le păstrează.

Un popă din Maramureș, vrînd să închirieze un apartament în San Francisco, după ce vede casa, care e mobilată, hotărăște: „E O.K.! O iau, da' nu păstrez decît madrazurile!“ *(mattress* = saltea în limba engleză).

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume...Prenume...
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✓ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✓ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Vînzătorul nostru, stăpînul nostru

Recent, am rămas fără Internet și am solicitat companiei Orange, la care sînt abonată, să rezolve deranjamentul. Au trimis a doua zi o „echipa tehnică“, formată de fapt dintr-un singur tehnician, care, după ce a evaluat problema, mi-a spus dezamăgit că, din păcate, nu o poate rezolva, defecțiunea fiind mult prea mare, avînd de-a face cu starea cablurilor, și că nu poate face nimic altceva decît să anunțe și el, mai departe, în sistem. Și am presimțit ce avea să însemne asta, mai ales că „sistemul“ mi-a trimis, după plecarea tehnicianului, un mesaj din partea „echipei Orange“ prin care eram anunțată că „serviciul e afectat de un deranjament extins“ și că mă vor suna ei după remediere, aruncînd un termen nedefinit: o durată „medie“, de 72 de ore, pe principiul *Don't call us, we'll call you*.

Cum la telefon n-am primit nici o soluție, deși le-am spus că, pentru job-ul meu, Internetul este vital, crezînd cu naivitate că i-aș sensibiliza, m-am dus într-unul din magazinele companiei, din Crîngași – sperînd, la fel de naiv, că voi găsi în interacțiunea umană, față în față, mai multă înțelegere și, poate, chiar o rezolvare. Nu doar că nu a fost cazul, dar cînd am intrat în magazin am dat peste discuția dintre cei doi vînzători – angajații comentau un client care taman ieșise, domnul sfătuind-o pe doamnă: „Nu mai oferi, bre, telefoane bătrînilor, că nu apreciază gestul“, doamna încuviințînd doct: „Da, bătrînii ăștia au impresia că li se cuvine totul“.

După o săptămînă fără Internet și fără nici o tentativă din partea companiei de a mă ține la curent sau măcar de a-și cere scuze, i-am contactat din nou. Am primit, ca răspuns, o asigurare cum că „depunem toate eforturile necesare pentru a beneficia în cel mai scurt timp de serviciile noastre“, adăugînd o bomboană pe coliva respectului: „Vă mulțumim că ne-ați oferit ocazia de a vă fi de folos“. O ocazie pe care compania a ratat-o cu brio.

Chiar dacă e vorba aici despre o experiență personală, nu sînt singura care se lovește de această atitudine din partea furnizorilor de servicii, mai ales că majoritatea contractelor pe care le semnezi cu aceștia sînt atît de blindate din punct de vedere juridic încît nu prea ai ce face, decît să accepți incompetența și lipsa lor de respect, obligațiile clienților fiind de cele mai multe ori mai mari decît obligațiile furnizorilor, iar despăgubirile în cazul unor disfuncționalități ale serviciilor fiind extrem de mici (și obținute cu mult efort). Poți alege, bineînțeles, să te iei la trîntă cu ei, să nu plătești factura, să faci scandal, însă prin asta nu faci decît să-ți creezi probleme suplimentare, „isteriile“ unui client afectîndu-i prea puțin, iar neplata facturii creîndu-ți doar ție neplăceri.

Bineînțeles, te poți muta la altă companie – însă unde? Potrivit unui articol publicat de hotnews.com anul trecut, în topul celor 76% din numărul total al reclamațiilor primite de ANCOM s-au situat Vodafone România, Telekom Romania Communications (în prezent Orange România Communicatios) și Orange România. Cu alte cuvinte, e o iluzie să crezi că ai de unde alege.

Cum iluzie este și schimbarea de atitudine a vînzătorului față de client, încremenită în vremurile comuniste, cînd mentalitatea generală era „Vînzătorul nostru, stăpînul nostru“. Iar asta, în ciuda pieței libere, a concurenței care, în teorie, s-ar bate pentru clienți, fidelizîndu-i, răsfățîndu-i, ținîndu-i aproape.

„Consumatorul din România este ignorat de industrie“ – afirmă Cosmina Voichița Meseșan, fondator și general manager VBS – Business Solutions. Într-un articol publicat pe www.businessmagazin.ro, aceasta afirmă că peste 68% din clienți sînt „pierduți din cauza interacțiunii umane“.

„În ultimii ani, am efectuat în România nu mai puțin de 14 studii pe domenii de activitate precum *retail,* online, bancar, medical, farma, telecom, învățămînt, transporturi (benzinării sau HoReCA), studii publicate și în singura carte de specialitate din România, ghidul *Mystery Shopper*.“

Concluziile la care au ajuns cei de la VBS – Business Solutions, investigînd relația vînzător-client în mai multe domenii, sînt grăitoare.

În ceea ce privește piața de telecomunicații, angajații sînt neatenți cu clienții. „Doar unul din patru clienți potențiali se declară pe deplin mulțumit de consilierea și atenția oferite de consultanții de vînzări ai marilor jucători de pe piața telecom din România. Majoritatea consultanților nu folosesc pronumele de politețe în adresare, iar aproximativ 87% din ei nu i-au mulțumit clientului nici măcar o dată pe parcursul discuției. Marile companii de pe piața telecom nu au înțeles că doar expunerea unor pachete atractive și oferirea de smartphone-uri sau tablete gratuite la abonament nu transformă automat clienții potențiali în clienți cîștigați.“

De asemenea, serviciile operatorilor online sînt etichetate drept dezastruoase: „90% din operatori nu numai că nu au oferit detalii despre politica de garanție a produselor recomandate, ci chiar au dat răspunsuri evazive legate de procedura de returnare adoptată de companie. Într-unul dintre cazuri s-a întîmplat ca operatorul să întrebe pe un ton nepoliticos: «Dacă doriți să returnați produsul, de ce îl mai cumpărați?», angajatul uitînd faptul că acesta este unul dintre drepturile pe care clientul le deține“.

Experiențele călătoriei cu taxiul? „Inventivitatea românului se pare că nu are limite atunci cînd este folosită pentru a ciupi cîțiva bani în plus pe cursă. În mai mult de 50% din cazuri, taximetriștii au omis să întrebe care este ruta preferată spre destinație și, în mod frecvent, nu au oferit restul corect. Mai mult, clienții primesc și «propuneri indecente», respectiv curse cu tarif prestabilit, fără pornirea aparatului de taxare.“

Condițiile de cazare pe litoralul românesc au primit, din partea VBS, cinci stele, dar la capitolul „Dezamăgire“: „Unitățile de cazare de patru și cinci stele de pe litoralul românesc au fost evaluate în cadrul unui studiu de *mystery shopping*, iar rezultatele au arătat ca doar în 40% din cazurile analizate potențialii clienți au primit o ofertă concretă potrivit dorințelor lor. Mai mult, abilitățile de vînzare ale personalului din departamentul de rezervări sînt la un nivel minimal: un singur hotel din cele 15 evaluate a menționat serviciile premium oferite în raport cu concurența“.

De asemenea, studiul *Mystery Shopping*, organizat la cele mai mari opt lanțuri de magazine de încălțăminte, a conchis că „în peste 80% din cazuri, angajații nu s-au oferit din proprie inițiativă să consilieze clientul în luarea unei decizii, nici chiar după zece minute de la intrarea acestuia în magazin. Este greu de imaginat, dar totuși posibil, ca angajații din mall-uri de renume să nu fie instruiți și monitorizați în permanență pentru a oferi un serviciu impecabil clienților, mai ales că majoritatea magazinelor se adresează unei clientele de nivelul mediu și *high*“.

Cît despre farmaciști, aceștia „și-au concentrat atenția mai mult pe înșiruirea a două-trei denumiri de medicamente dintre care clientul este pus să aleagă (sub formă de pliculețe solubile), omițînd în peste 60% din cazuri să întrebe care sînt simptomele prezentate sau pentru cine sînt acestea achiziționate“.

Băncile sînt și ele evaluate drept „restante“ la capitolul „amabilitate și profesionalism“.

„Doar 37,5% din unitățile bancare analizate au fost interesate să ofere o simulare personalizată clientului și aproape o treime dintre acestea nu au considerat că merită efortul de a lista graficul de rambursare sau că ar trebui să-i menționeze clientului că această simulare are un caracter informativ și că poate suferi fluctuații în funcție de sumele înscrise pe actele doveditoare. Și în ceea ce privește abilitățile personalului bancar de a stabili nevoile clientului și a-l consilia spre un produs adaptat necesităților lui, situația este destul de alarmantă.“

Cifrele și evaluările celor de la VBS nu sînt niște revelații. Ne lovim, zilnic, de lipsa de politețe, de o desconsiderare a comerciantului în relația cu clientul care, în România, e tratat mai degrabă cu dispreț, căci este văzut doar ca o vacă de muls, nu ca investitor de care depinzi pentru a-ți susține afacerea.

Se spune că angajații companiilor și vînzătorii sînt, de cele mai multe ori, demotivați de salariile mici pe care le primesc. Rămîne însă o întrebare: politețea, grija, respectul sînt oare condiționate de bani sau derivă din calitatea umană?

■ ■ ■

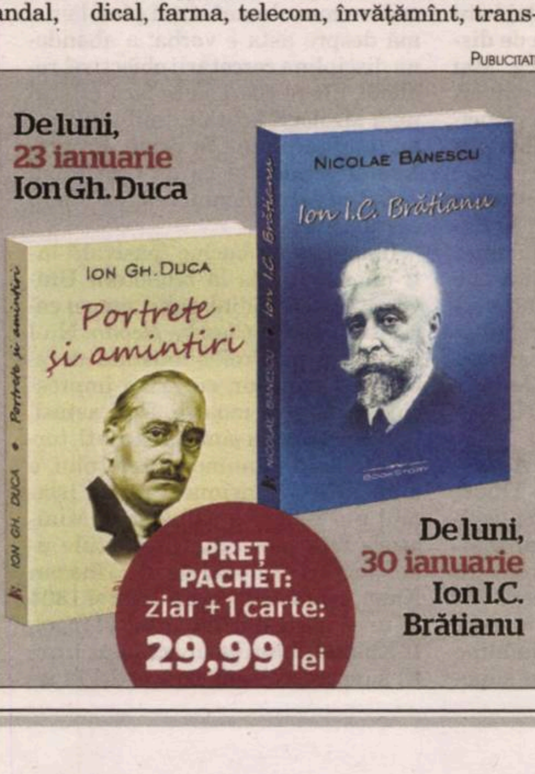
PUBLICITATE

adevărul
iți prezintă
OAMENI POLITICI DE SEAMĂ

De luni,
23 ianuarie
Ion Gh. Duca

De luni,
30 ianuarie
Ion I.C. Brătianu

PREȚ PACHET:
ziar + 1 carte:
29,99 lei

Numai cu „Adevărul",
la toate punctele de difuzare a presei

Teodor BACONSCHI

Un iluminist evreu în Ţara Românească

Cronica relațiilor dintre români și evrei a fost uneori armonioasă, alteori convulsivă și tragică, în funcție de contexte sociale, dinamici ideologice și evoluții geopolitice inevitabil fluctuante. Începem să o reconstituim serios abia de cîteva decenii, prin studii care descoperă chipurile grotești ale antisemitismului (economic, teologic sau naționalist), dar și perioadele de acalmie constructivă și relativă libertate democratică. Sub impactul cultural al integrării europene, se (re)constituie sub ochii noștri atît arhiva ororilor – pogromuri, legislații antisemite, persecuții politice –, cît și galeria personalităților evreiești definite printr-o eminentă contribuție la ridicarea României moderne. Din acest ultim unghi, fiecare nouă recuperare primește o certă valoare memorială și pedagogică, lucrînd terapeutic la însănătoșirea ethos-ului nostru public, după succesivele dictaturi care i-au alterat integritatea.

În respectiva logică a restituției și reparației morale trebuie situat volumul *Iuliu Barasch. Un iluminist evreu în Țara Românească*, apărut sub coordonarea profesorului dr. Irinel Popescu și a eruditului cercetător Lucian Zeev-Herșcovici (Editura RAO, 2022, 536 p.). Protagonistul acestei biografii complexe, care ambiționează să redea atît parcursul profesional al unui medic (ocupat și cu popularizarea științei), cît și lupta pentru emancipare a unui intelectual sefard, cu o formație tipic pozitivistă, merita scos din uitare atît ca figură exemplară pentru comunitatea sa, cît și ca punte vie între români și evrei, în perioada de modernizare cultural-instituțională din Valahia și Moldova veacului al XIX-lea.

În oarecum scurta sa existență (1815-1863), Iuliu Barasch a studiat medicina și filosofia la Leipzig și Berlin, fixîndu-se apoi la Iași și București, deși ar fi găsit o ambianță mai tolerantă (și mai prosperă) în Belgia sau Țările de Jos. Opțiunea lui a atîrnat greu în cele două principate danubiene, unde generația pașoptistă avea un spațiu de manevră reformatoare mai amplu, căci, acolo, totul se afla la începuturi... Prin propriile acțiuni filantropice și scrieri (poliglote), Iuliu Barasch a participat – pe seama moștenirii lui Spinoza și Humboldt – la cristalizarea unei elite iudaice deschise către științele naturii și a servit simultan idealul universalist al Luminilor, atît de important în dezvoltarea intelectuală a societății românești, adică la ieșirea ei, neo-renascentistă, dintr-un Ev Mediu prelungit artificial.

Lectura volumului – la redactarea căruia au luat parte (alături de distinșii coordonatori) Jean-Jacques Askenazy, Octavian Buda, Ștefan Petrescu, Lidia Trăușan-Matu, Lya Beniamin, Felicia Waldman și, cu un *Epilog*, Ioan-Aurel Pop – acoperă poliedric și detaliat un pasionant capitol de istorie spirituală, culturală și științifică europeană, oferindu-i cititorului contemporan panorama confluențelor fertile dintre diferite curente ale iudaismului, evoluția cercetării medicale din țara noastră și dimensiunea militantă a unei emancipări civice de care aveau să profite deopotrivă evreii și românii.

Iuliu Barasch a practicat medicina atît ca generalist, cît și ca oculist și epidemiolog, a fondat revista *Isis sau Natura* (publicată în caractere chirilice și anticipînd, în spiritul vremii, colosala carieră a viitoarei reviste *Nature*, cu pleiada ei de periodice specializate) și a fondat primul spital pediatric din Țara Românească. Cu titlu aparent anecdotic, merită să amintim și faptul că în casele construite de el avea să funcționeze teatrul Barascheum, strămoș al actualului Teatru Evreiesc de Stat. În doctorul Iuliu Barasch se încarnează exemplar dialectica geniului iudaic, bazată pe alternanța între fidelitatea literală (uneori bigotă) față de tradiție și energia vizionară, cu impact „ecumenic“. Ar fi deci nu doar ingrat, ci și indecent să nu recunoaștem în sfîrșit rolul său personal – și, prin el, pe acela al comunității evreiești de la noi – în cristalizarea statului modern, funcțional și civilizat pe care – neuitînd paranteza hidoasă a totalitarismelor de dreapta și de stînga – ne străduim pînă azi să-l transformăm într-o patrie demnă de efortul fiecărei noi generații și de stima celorlalte state membre ale Uniunii Europene. Dincolo de inerția blamabilă a prejudecăților obtuze, a stereotipurilor ostile și a polemicilor interreligioase inculte, cartea recomandată aici ne predă o lecție perenă de umanism cu deloc paradoxale rădăcini iudeo-creștine.

Anca MANOLESCU

Incultură religioasă și incultură universitară

De curînd cele două inculturi și-au dat mîna, producînd o boacănă în mediul academic american. Așa de mare că nu numai voci universitare și organisme religioase s-au alertat, ci și presa adresată publicului larg. La Universitatea Hamline (Minnesota), profesoara Erika Lopez Prater a propus anul trecut un curs de artă sacră privitor la smnificațiile portretului. Printre cazurile luate în considerare se număra o cunoscută miniatură mongolă din secolul al XIV-lea care îl figurează pe Profetul Muhammad primind, prin îngerul Gabriel, revelația cuvîntului divin. Scandal! Figurarea Profetului? Blasfemie! Atac la sensibilitatea religioasă musulmană! – a socotit o studentă care a pîrît-o pe profesoară la direcție. Pe dată, fără nici o șovăială ori investigație, conducerea Universității a dat afară profesoara, calificîndu-i alegerea drept „nechibzuită, lipsită de respect, islamofobă“. Scurt!

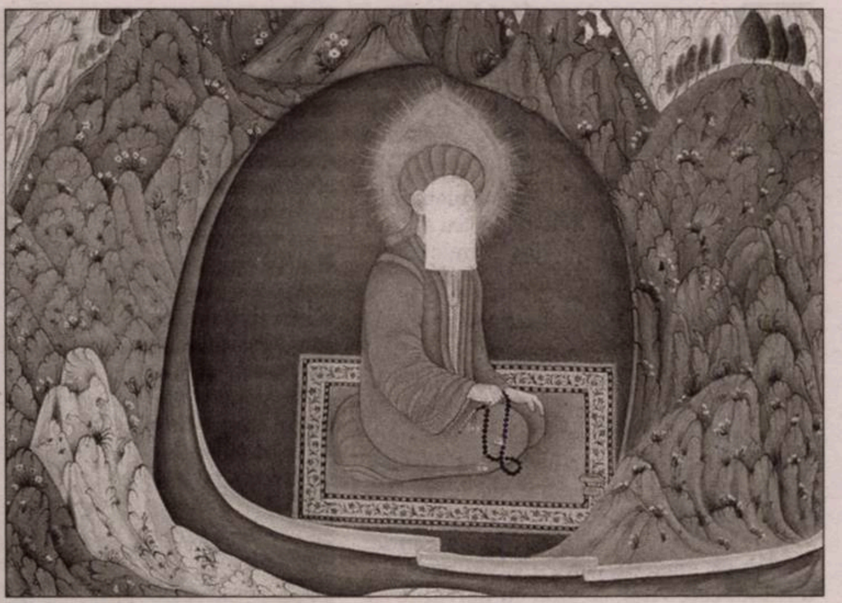

Că o studentă zidită în suficiență agresivă ia aniconismul islamic drept regulă absolută, că e neștiutoare în privința culturii musulmane, treacă-meargă. E, să spunem, un caz particular. Deși e reprezentativ: nu puțini tineri, țanțoș ignoranți, cad în poala demagogiilor la modă, agită falnic steagul luptei împotriva pretinsei islamofobii care ar domni în Occident. Dar, desigur, nu studenta a stîrnit scandalul. Ci conducerea Universității care și-a ciobit grav statutul academic. Întîi fiindcă nu a investigat substanța și contextul „litigiului“. S-a grăbit să se supună unui simplu denunț, unui trend ideologic, să trîmbițeze fără cercetare și reflecție slogane simpliste de pe piața progresistă.

Pîra privind atacul la „sensibilitatea religioasă“ a studenților era o balivernă. Erika Lopez Prater se îngrijise să prevină orice răni ori zgîrieturi. Anunțase tema cursului și imaginile care o vor susține, îi invitase pe cursanții care aveau obiecții sau nedumeriri să vină să discute cu ea înainte de debutul studiului. Conform *The New York Times*, nimeni nu se prezentase. Așadar direcția Universității Hamline s-a repezit să elimine un cadru didactic fără a cunoaște situația, fără să dea doi bani pe respectul profesoarei față de disciplina și politețea academică. Mai grav era, desigur, faptul că universitatea americană abandona principiul cercetării obiective și libere în favoarea cenzurii ideologice.

Daily News (11.01.2023) enumeră cîteva dintre reacțiile critice pe care decizia le-a stîrnit în mediul intelectual american. „Dacă relatarea e exactă, Universitatea Hamline a comis una dintre cele mai strigătoare încălcări ale libertății academice din timpurile recente“ (Jeremy Young, *senior manager* pentru libera exprimare, PEN America).

În numele *Committee on Academic Freedom*, profesorii Eve Troutt Powell (Universitatea din Pennsylvania) și Laurie Brand (Universitatea din Southern California) au adresat o scrisoare conducerii Universității din Minnesota, în care se spune: „Universitatea Hamline și alte instituții de educație superioară au obligația să susțină viguros libertatea academică în facultățile lor, iar dumneavoastră ați eșuat izbitor în această privință“. Nu înainte de a afirma: „Așa cum o seamă de distinși savanți în arta și istoria islamică au pus în evidență, prezumția că islamul interzice figurarea Profetului e istoric inexactă și șterge diversitatea practicii islamice care a inclus în multe epoci și locuri comanda și contemplarea unor reprezentări ale lui Muhammad ca formă de venerație. Imaginea în cauză a fost comandată de un patron musulman și a fost produsă de artiști musulmani pentru a fi privită de musulmani evlavioși. Nu e legitim să fie catalogată drept islamofobă“. Același lucru declară Consiliul Musulman pentru Afaceri Publice, adăugînd: „Dată fiind mulțimea reprezentărilor islamofobe ale Profetului Muhammad, e complet lipsit de sens să sancționezi un profesor specialist în istoria artei care combate cazurile de înțelegere simplistă a islamului“.

Un comentariu mai tăios face profesoara Amna Khalid (Carleton University): „Alegînd să califice această imagine a lui Muhammad drept islamofobă, asumînd concepția potrivit căreia reprezentările figurative ale Profetului sînt interzise în islam, Hamline a privilegiat un foarte conservator și extremist punct de vedere musulman“. Căci pînă la urmă despre asta e vorba: a abandona disciplina cercetării obiective, realiste, libere riscă să te facă aliatul unei ideologii brutale, uniformizante, totalitare pînă la urmă. Progresismul occidental își dă ușor mîna astfel cu extremismul religios. Ca în cazul de față.

Imaginea cu bucluc (păstrată într-un manuscris la biblioteca Universității din Edinburgh) nu e o caricatură de tip *Charlie Hebdo*. Nu-l figurează pe Profet mustind de sîngele victimelor, cu arme împroșcînd teroare și moarte. Deși astăzi, în Iran, oamenii sînt spînzurați, torturați, uciși în numele Profetului, e o aberație să insinuezi că tot islamul e o religie a sălbăticiei. Miniatura face parte din ilustrațiile unei lucrări comandate de Ghazan Khan, conducător între 1295 și 1304 al unei părți din Imperiul Mongol, Il-Khanatul întins în actualul Iran. El și succesorii săi, convertiți la islam, i-au încredințat ministrului Rashid al-Din misiunea de a alcătui o istorie a neamului lui Genghis Khan, plasată în cadrul unei relatări asupra întreagii lumi cunoscute. Originar din Hamadan, în nordul Iranului, medic, istoric, om de litere, mecena și administrator reformator, Rashid-al-Din a alcătuit, din diferite izvoare, lucrarea *Jami al-tawarikh* („Culegerea Cronicilor“ sau „Istoria universală“). În ea sînt cuprinse materiale privind triburile mongole și turce, istoria mongolilor de la Genghis Khan pînă la Ghazan Khan, tradiții și relatări istorice întinse de la Adam și Patriarhi la regii pre-islamici ai Persiei, la Muhammad și Califi, pînă la popoarele Eurasiei: turci, chinezi, evrei, franci, indieni. Pe scurt, e o *summa* de cunoaștere a lumii din punctul de vedere al puterii mongole musulmane. Editată în persană și arabă, lucrarea era destinată să fie citită în *medrese*, școlile înalte unde toată știința era pusă în mod firesc sub cupolă religioasă.

Numeroasele miniaturi ilustrative preiau, alături de modele musulmane, imagistică de tip budist chinez și creștin bizantin. Socotit a fi unul dintre cele mai prețioase documente medievale cunsocute, lucrarea dovedește capacitatea culturii musulmane din acel loc și timp de a absorbi influențe ale culturilor vecine, de a le metaboliza în beneficiul propriei viziuni. Ea apare „într-un moment unic al istoriei cînd Persia era, alături de China, în inima culturală a unui mare imperiu al lumii. După acest moment, orizonturile și viziunea istoricilor persani s-au restrîns iarăși“, spune Charles Melville în *Enciclopaedia Iranica*.

Revenind la incidentul universitar, el arată că incultura privind propria tradiție e un teren unde religia poate fi ușor redusă la ideologie victimizant agresivă. Toate religiile cunosc cazuri de asemenea meteahnă. Dar nu era de așteptat ca o instituție dedicată cunoașterii universale, din mediul democratic, tocmai ea să ajungă aliatul metehnei cu pricina.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Cîtă nefericire în urbea lui Bucur!

În ciuda numelui, capitala României a fost rareori un oraș fericit. Cutremure, incendii, războaie, revoluții, epidemii și dictaturi au făcut populația să urle de disperare, de-a lungul celor peste cinci secole de istorie atestată documentar. Iar astăzi, într-o perioadă cu pace în țară, fără cataclisme și nici dictaturi, orașul moare zilnic. În zilele lui bune, moare puțin cîte puțin, neobservabil, sub cerul senin și lumina strălucitoare a soarelui. În cele rele, oamenii sînt mîncați de cîini, fără să fie ceva de făcut în această privință...

Geografia orașului, niciodată prielnică, a devenit un dușman, și nu prin componenta sa naturală, ci prin cea antropică. De jur împrejurul urbei, gropile de gunoi pornesc seara incineratoarele de deșeuri, otrăvindu-i pe locuitori. Mirosul de plastic, textile și organe arse a devenit un specific local. Seara, cînd mașinile își ostoiesc traficul, aerul începe să fie respirabil, dar nu pentru mult timp, căci, imediat ce ziua începe a se îngîna cu noaptea, fumul arderii de deșeuri pune stăpînire pe oraș. Uneori, în funcție de vînt, dimineața nici nu pot fi deschise ferestrele pentru a aerisi casa. Odată cu creșterea absurdă a prețului gazului, oamenii au pus în funcțiunile vechile sobe, acolo unde ele mai există, arzînd cartoane, mobilă și deșeuri lemnoase scoase pe la colțul blocurilor, sporind cantitatea de noxe, și așa uriașă, din pieptul oricărui bucureștean.

Lucrările la infrastructură se eternizează, consfințind alterări ale reliefului local. Apar gropi enorme, dublate de movile impunătoare. Orașul se sapă mai des ca o grădină de zarzavaturi, într-o debandadă perfect necoordonată a deținătorilor de utilități. La nici două săptămîni de la asfaltarea trotuarului, iată excavatorul în capul străzii, săpînd un șanț lat de 40 de centimetri pentru ceva ce nu putea fi așezat cu nici un chip o lună mai devreme. Apa ce șiroiește pe sub pămînt din țevi sparte pe care nimeni nu le repară, pentru că pierderile sînt plătite, oricum, de cetățeni, creează, uneori, adevărate caverne. Asfaltul, care cedează ultimul, se prăbușește cu vuiet, împreună cu ce este deasupra străzii, iar oamenii se adună curioși pentru a observa craterul, bucuroși că nu se aflau acolo în momentul surpării, deși trec de cîteva ori pe zi deasupra locului cu pricina.

În ultimii ani, cîmpurile din jurul orașului, care ar fi putut deveni plămînii urbei, au fost cotropite de ambrozie, acea plantă care îi face pe bucureșteni să strănute, să se sufoce și să tușească din august și pînă în octombrie. Bălării înalte de doi metri străjuiesc orașul pe suprafețe de mii de hectare, sub ochii neputincioși ai tuturor, cu forța unui blestem venit din vechimile încărcate de păcate ale unui Fanar de Bărăgan. Peticele verzi ale orașului dispar unul cîte unul, iar arhitecți *smart* explică modul ingenios în care terasele verzi ale noilor clădiri din beton și sticlă emit mai mult oxigen decît parcurile. Iarba dintre blocuri se asfaltează, pentru a putea susține vînzările de mașini, iar pasajele rutiere ale orașului străpung zonele centrale, aducînd și mai multe mașini în zonele deja aglomerate, într-o paradigmă a circulației rutiere dovedită caducă în marile urbe europene de cel puțin 30 de ani.

Casele vechi și frumoase dispar, una cîte una, pentru a fi înlocuite cu dezvoltări imobiliare energice ca o lobotomie. Praful rezultat în urma unor șantiere neprotejate, unde se respectă mai puține reguli decît se încalcă, imobilizează, uneori, traficul rutier, fenomen care, să recunoaștem, nu e puțin lucru. Apar blocuri de locuințe înalte și atît de apropiate încît a apărut și un folclor specific, menit să facă haz de necaz. Umorul trist pierde din vedere faptul că acele blocuri fără parcuri, fără școli, fără biserici ori centre culturale sau biblioteci reprezintă, din păcate, incubatoarele viitorilor cetățeni ai orașului.

Clădirile cu istorie au ferestrele sparte, acoperișurile lipsă și fundațiile rîncede, contribuind la un tablou al dezolării la care nici Ambrogio Lorenzetti, în a sa *Alegorie a proastei guvernări*, din Palazzo Publico din Siena, nu s-ar fi putut gîndi. Acolo, în Siena, sub proasta guvernare, fațadele clădirilor se surpă, iar tencuiala cade, în grămezi, pe stradă. Oamenii sînt bolnavi și puși pe hartă, cîmpurile sînt necultivate, iar casele iau foc. Debandada proastei guvernări este așezată, la 1338, în Siena, sub semnul Tiraniei, care ține Justiția legată. La noi, aici, în București și în anul de grație 2023, sub ce pictăm oamenii sfîșiați, absurd, de haite, pe cîmpurile năpădite de buruieni ale unui oraș care agonizează fără să o știe?

***Lorin Niculae** este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

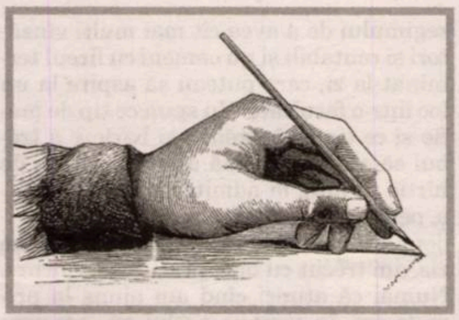

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Revoluția română, între previzibil și spontan

Există o ezitare ajunsă aproape generalizată atunci cînd apar referiri la momentul căderii regimului comunist român din 1989. Deodată, vorbitorii par să nu își mai găsească expresia potrivită. Unii spun „evenimentele“ din 1989, alții „revoluția“, alții „revolta“, alții „lovitura de stat“ sau „revoluția furată“. La toți parcă e o notă de nesiguranță, chiar dacă uneori acoperită rapid de un aer degajat, de cunoscători edificați.

Realitatea e însă că momentul în sine e unul complicat, care nu se pretează la definiri succinte, ci la descrieri de nuanță. Am găsit o astfel de descriere în volumul de istorie est-europeană publicat de istoricul american John Connelly în 2020. El remarcă „bizareriile“ revoluției române (o numesc astfel pentru cursivitatea expunerii): faptul că Ceaușescu e huiduit pentru prima oară la un miting, că armata trece de partea demonstranților, că de „niciunde“ – din România lipsind la acea vreme orice opoziție politică sau civică, în partid sau în afara lui – apare un guvern alternativ. Dar cu toate acestea, teoria unei conspirații din afară la adresa regimului Ceaușescu nu are acoperire în dovezile apărute între timp. Da, pare clar că un grup de foști activiști de rang înalt doreau plecarea lui Ceaușescu, dar și ei au fost surprinși de derularea rapidă a evenimentelor, adaptîndu-se la acestea eficient și din mers. „Revoluția (română) a fost rezultatul unui amestec de acțiuni planificate și reacții spontane“, a scris Connelly.

Istoricul american prezintă însă evenimentele din 1989 și în context regional. Este un caz tipic pentru situația în care cadrul general lămurește multe din aspectele particulare ale unui proces. Țările est-europene erau împărțite la acel moment în două categorii: prima, unde intrau Polonia și Ungaria, era cea în care exista o opoziție față de regim, precum și un dialog între partid și Opoziție privind reforma necesară; cea de-a doua categorie era a țărilor neostaliniste, cu conduceri care respinseseră perestroika lui Mihail Gorbaciov – România, Republica Democrată Germană (RDG), Bulgaria și Cehoslovacia. Așadar nu doar Nicolae Ceaușescu susținea că ideile liderului sovietic nu aveau nici o relevanță pentru țara lui, ci și Erich Honecker, Todor Jivkov sau Gustav Husák. Specificul României în acest context era dat de combinarea simultană a unor caracteristici negative întîlnite punctual și la alte state; de exemplu, România împărțea cu Polonia o situație economică dezastruoasă, cu RDG amploarea poliției politice, iar cu Bulgaria cultul familiei conducătoare, deși aici Ceaușescu a mers mai departe, instituind și ceea ce Connelly a numit „o dictatură naționalistă de tip latino-american“. Din acest unghi, presiunile acumulate în cazul României pot explica în parte violența răsturnării regimului, în rest putînd fi vorba de deciziile responsabililor locali, din armată sau Servicii; în RDG, de exemplu, aceștia nu s-au putut hotărî să tragă în oameni.

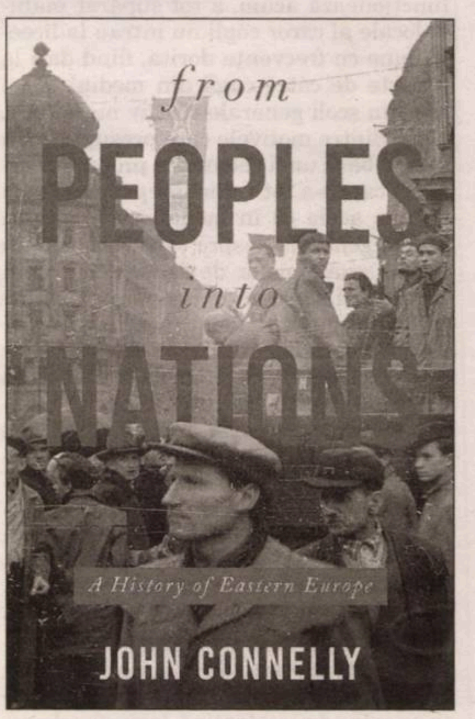

Pe lîngă analiza regională, John Connelly mai introduce alte două cadre: unul politic și celălalt istoric. După faza stalinistă a instaurării comunismului în estul Europei, elita conducătoare a ajuns la un fel de contract cu populația, unul mai clar în Polonia și Ungaria, unde au existat tentative de masă violente de respingere a sovietizării, și altul oarecum tacit în restul țărilor. Contractul prevedea ca în schimbul modernizării, al siguranței sociale și al asigurării unui nivel minimal de bunăstare, populația să intre într-o pasivitate politică constantă. Începînd însă din anii ’70, elita comunistă nu s-a mai putut achita de partea ei de contract și era deja evident că sistemul occidental produce mai multă bunăstare decît cel comunist. Pentru a salva contractul intern, comuniștii au recurs la împrumuturi externe, iar cînd scadența acestora a sosit, au dat din colț în colț. Nu și în România, unde Ceaușescu nu s-a sinchisit de marasmul economic și social în care intra populația, ci din contra, a accelerat exporturile alimentare și de bunuri pentru a-și plăti datoriile făcute pentru proiectul atît de drag stalinismului, industrializarea forțată. Pe această pantă a căzut comunismul, și cu toate că pare a se sfîrși brusc în 1989, parcurgerea ei a durat aproximativ douăzeci de ani.

În sfîrșit, cadrul istoric e dat de o comparație neașteptată. Cartea lui Connelly începe cu secolul al XIX-lea și are deci o perspectivă mai vastă decît abordările de istorie recentă. Îi permite să formuleze ideea că 1989 este un fel de 1848, dar unul cu final fericit, în sensul că vechiul regim vizat de revoluție a fost pînă la urmă răsturnat. Remarcabilă e observația că 1848 s-a petrecut după o serie de recolte proaste și de blocaje economice, întocmai ca și 1989. Setea de libertate și de dreptate a oamenilor se trezește mai tare la viață pe burta goală, după cum pare a arăta cartea istoricului american prin exemplele celor două revoluții europene – sau după cum susține o butadă popularizată chiar de comuniști, potrivit căreia „economicul determină socialul“.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

Dorel Dumitru CHIRIȚESCU

Împotriva organizării de către licee a admiterii pentru clasa a IX-a

Înainte de a intra în subiectul dezbaterii de azi, va trebui să spunem cîteva lucruri care ne vor oferi o lumină mai clară asupra subiectului. Prima subliniere pe care o vom face este aceea că lumea în care trăim nu a arătat tot timpul așa. Adică oamenii nu erau egali în drepturi și nu alcătuiau ceea ce azi numim o societate liberă și democratică. Modernitatea a spart cutumele și vechile ierarhii sociale. Iar instrumentul pe care l-a folosit a fost educația de masă. În lumea cea nouă, nu mai contau rangurile și nici apartenența la o clasă socială sau alta. Educația a nivelat favorabil oamenii, oferind o șansă fiecăruia dintre ei. Prin educație se atinge un nivel înalt de mobilitate socială, adică educația oferă posibilitatea de a penetra un statut social dat. Mobilitatea socială fiind tocmai capacitatea de a sparge structuri sociale, capacitatea mișcării libere, fără restricții, în interiorul unei organizări sociale. Prin intermediul său, structura socială devine mai permisivă, în favoarea meritului și șansei. Pentru că educația a dat o nouă elită bazată pe știința de carte și nu pe alte criterii cum ar fi rasa, clasa socială, genul. Este un proces de consacrare a noilor elite prin educație ale cărui repere principale sînt: modernizarea aduce în prim-plan conceptul de mobilitate socială care va da un nou sens noțiunii de elite; societatea de ranguri dispare și se dezvoltă democrația politică; elitele care rezultă din procesul de acces nelimitat la educație vor consacra un nou ideal social care are la bază formula emancipării sociale; urmarea va fi că noul curs de accedere socială va fi cel al meritului; preeminența va fi înlocuită prin excelență. (Dragoș Zdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară*, Editura Polirom, Iași, 2015, pp. 23-24).

Despre asta este vorba atunci cînd ne referim la educație. Este cea care sparge cutume și asigură sănătatea unei lumi, a unei societăți. Este un fel de permanentă prospețime pe care o aduce știința de carte. Inteligența este cea care dictează în modernitate și nu apartenența la un grup mai mult sau mai puțin privilegiat. Numai că în societățile aflate la marginea procesului de modernizare, așa cum este și cea românească, transformările despre care vorbim mai sus nu sînt ireversibile și nu sînt mereu duse la capăt. Pentru a asigura mersul sigur spre modernizare, trebuie să păzim aceste principii. Printre ele, accesul liber la educație este fundamental. Spuneam că procesele spre modernizare nu sînt duse pînă la capăt în societăți cum este și cea românească. Aici, se creează tot felul de bariere false, de tip medieval, prin care „elitele“ de o categorie sau alta încearcă să transmită acest statut și copiilor lor. La noi se încearcă a se prezerva o poziție socială, mergîndu-se pînă acolo încît funcțiile și calitățile din sistemul public se moștenesc în familie, transmițîndu-se din tată în fiu și din mamă în fiică, sau în orice altă combinație familială. Ce tip de lume este aceea în care se întîmplă asta? Este ceva mai mult decît medieval, este un fapt primitiv și rău, atroce. Asta pentru că statul modern nu ar trebui să fie al cuiva anume, fiind (sau trebuind să fie) un stat democratic, care garantează dreptul oricărui cetățean de a ocupa o funcție publică.

Revenind spre subiectul nostru de azi, trebuie să spunem că în noile legi ale educației, care erau cît pe ce să fie impuse de fostul ministru al Educației, se află o prevedere care a fost trecută cu vederea atunci de către opinia publică de la noi. Din fericire, azi dezbaterea este reluată, dar argumentele împotriva propunerii oficiale, aceea ca liceele să dea din nou admitere proprie pentru intrarea în clasa a IX-a, încă nu sînt clar enunțate. Cred că presiunile pentru această propunere au fost foarte mari și au venit în primul rînd din zona liceelor, reverberate cumva în zona politicului. Asta pentru că admiterea la liceu prin sistemul unic național, a unei evaluări unice, așa cum funcționează acum, a tot supărat mafiile locale ai căror copii nu intrau la liceele bune cu frecvența dorită, fiind dați la o parte de către copii din mediul rural sau din școli generale relativ marginale. Unul dintre motivele care presupun că a stat la baza unei asemenea propuneri este cel care s-a tot vehiculat prin media și anume acela că în mediul rural sau în școlile generale despre care vorbeam, în timpul examenelor de capacitate, copiii sînt lăsați să copieze. Eu nu cred că asta este regula. Evident, o fi fost și vreun asemenea caz, numai că nu este vorba despre o regulă. Și chiar dacă era vorba despre o regulă, ea putea fi oprită printr-o supraveghere mai atentă, după modelul examenului de bacalaureat, a admiterii în clasa a IX-a. O asemenea supraveghere ar fi eliminat dubiile care încă mai există. Dar nu, legiuitorul nostru cel viclean nu face asta. El pur și simplu renunță la un principiu fundamental al egalității de șanse a copiilor și introduce examenul în organizarea liceului pentru intrarea în clasa a IX-a. Din cauza unor excepții care pot fi rezolvate pe cale administrativă, legiuitorul nostru cel viclean (îi mai spunem o dată așa pentru a-și da seama că ne-am dat seama) schimbă fondul. Pentru că noul mod de organizare ar fi cu totul altceva decît cel vechi.

De ce examenul la îndemîna liceului este atît de periculos? Din următoarele motive: se dezvoltă o mafie a meditațiilor pentru intrarea în liceele bune și foarte bune; profesorii din liceele bune și foarte bune vor fi supuși unor presiuni enorme de tip corupție, în perioada verificării lucrărilor; se vor vehicula sume imense pentru meditații și admitere, dezvoltîndu-se o mafie a admiterii în liceele din „centru“; copiii săraci, mai ales cei care provin din mediul rural, nu vor avea nici o șansă de a sparge această crustă de tip oligarhic; directorii liceelor despre care vorbesc vor deveni un fel de „mari șefi inițiați“, stăpîni pe destinele educației acestei țări; acei directori de asemenea licee, care nu se vor conforma presiunilor mafiei locale, vor fi schimbați rapid și înlocuiți cu oameni corupți și adaptabili la noua situație; locul în liceu se va moșteni din tată în fiu, pe filiere de familie și apartenență socială; mafiile locale își vor aranja admiterea fără a-și mai pune copiii să învețe carte.

În timpul dezbaterilor pe legea educației, șiretul nostru fost ministru a „cedat“ puțin spunînd că subiectele (chipurile, pentru a se evita fraudele) vor fi elaborate la nivel național de către un organism independent sau de către Academia Română. Eu zic că putem să-i punem și pe marțieni să le elaboreze, domnii directori și cu colegii lor din licee vor găsi soluții să fraudeze acest examen. Și-l vor frauda în masă, așa cum făceau altădată cu bacalaureatul.

Despre asta este vorba atunci cînd vorbim despre așa-zisa autonomie a liceelor de a-și organiza admiterea. Este un fapt clar că mobilitatea socială va fi mult diminuată și apartenența la un liceu sau la altul se va face în funcție de poziția socială a părinților. Am trăit o asemenea experiență în vremea regimului trecut, atunci cînd admiterea la liceu se făcea de către licee. Pentru a putea studia la zi ultimii doi ani de liceu, a trebuit să plec dintr-un liceu în altul, dintr-un județ în altul. După mii de chinuri cu aprobarea plecării de la un județ la altul, am ajuns în sfîrșit să mă așez la masa admiterii în clasa a XI-lea, alături de sute de copii care terminaseră primii doi ani în liceul pe care mi-l doream și eu. Concurența era enormă pentru că, din cinci clase ale liceului respectiv, doar una rămînea să studieze în continuare la zi, în treapta a II-a, restul de patru treceau la seral. Asta cu trecerea la seral fiind politica de atunci a regimului de a avea cît mai mulți vînzători și contabili și nu oameni cu liceul terminat la zi, care puteau să aspire la un loc într-o facultate. Nu spun ce tip de mafie și ce tip de îngrădiri și bariere a trebui să suport pînă să ajung, cu foaia de hîrtie în față, la admitere în clasa a XI-a, pentru a demonstra ceea ce știam. Evident, am luat acel examen sau, mai bine zis, am trecut cu bine peste acel concurs. Numai că atunci cînd am ajuns la primele ore, în toamna acelui an, am constatat surprinderea profesorilor mei cînd mă vedeau în bancă. Eram singurul care le penetrase sistemul de pile și influențe. Se uitau la mine ca la ceva de pe altă planetă. Timp de o jumătate de an am stat numai la tablă. Erau curioși. Situația mea li se părea incredibilă.

Revenirea la acest sistem, al organizării de către licee a admiterii pentru clasa a IX-a, este cel mai mare pericol, o bombă pusă la baza carierei și a vieții pentru sute de mii de copii care nu fac parte din familiile din centrul orașului și care nu sînt parte a nici unei stratificări sociale false, impuse de primitivismul românesc în acțiune. Acești oameni știu exact ce fac și de ce fac acest lucru. Ei vor să-și ia înapoi liceele din mîna „desculților“. Trebuie să păzim acest criteriu al științei de carte și să-l consacrăm ca fiind fundamental. Altfel, ne zbatem degeaba și ne întrebăm de ce stăm pe loc. Oligarhilor le este bine. Și acest bine îl doresc și odraslelor lor care nu știu carte. Mobilitatea socială despre care vorbeam este lovită, într-o lume românească în care și așa este destul de redusă. Este bine ca știința de carte să rămînă criteriul fundamental de valorizare socială. Avem nevoie ca în liceele bune să vină copii buni de peste tot, prin acces liber și șanse egale.

***Dorel Dumitru Chirițescu** este profesor de economie la Universitatea „Constantin Brâncuși“ din Tîrgu Jiu. Cea mai recentă carte a sa este* Pe patul lui Procust. Reflecții despre construcția socială postdecembristă, *Editura Institutul European, 2018.*

■ ■ ■

Florin OPRESCU

În aerul firav al Globului

I, Joan / Eu, Ioana

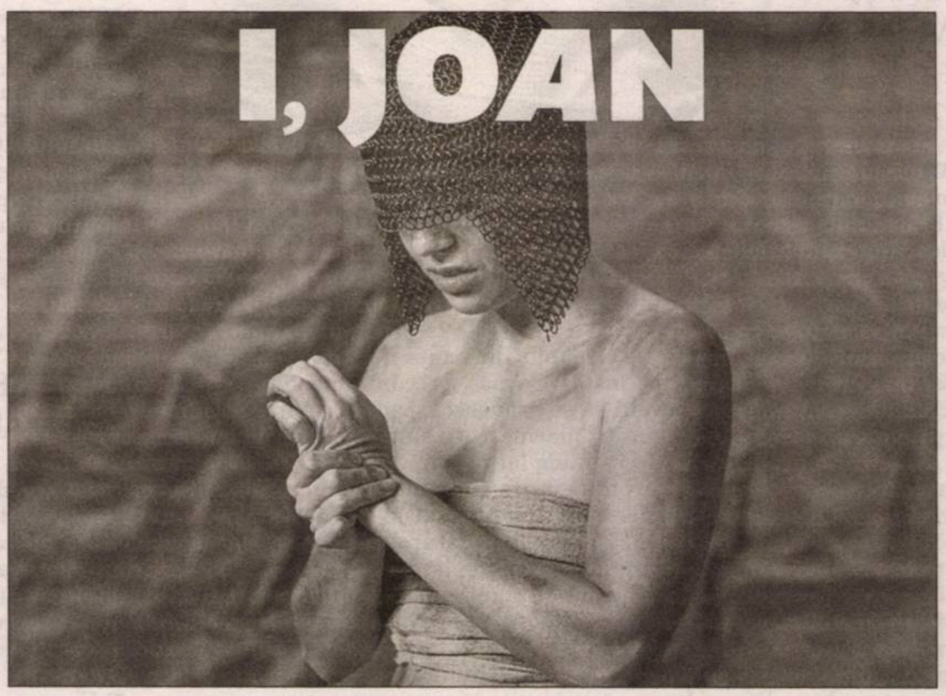

Londra, 22 octombrie 2022. Teatrul Globe a oferit ultima reprezentație de toamnă a piesei *I, Joan / Eu, Ioana* (text: Charlie Josephine, regie: Ilinca Radulian). Pe malul stîng al Tamisei, între forfota și miresmele culinare din Borough Market și arhitectura vibrantă a Millennium Bridge, al treilea Globe, reconstruit aici realist după modelul din 1644 și inaugurat în 1997, se deschide zilnic pentru 1.400 de spectatori. Teatrul e în formă de pentagramă, cu acoperiș de paie, bănci înghesuite de lemn, curte circulară sub cerul liber, unde un bilet în picioare, în jurul scenei de lemn, costă 5 lire. Scena, susținută de doi stîlpi de lemn măcinați și crăpați de timp, parcă axe ale teatrului-lume, arhivează istoria și păstrează convenția lumii-teatru, încă încurajînd iluzia imersiunii din teatrul popular elisabetan.

La *I, Joan*, scena este o rampă arcuită, ca o jumătate de tub imens de lemn ce dă înspre curte, spre spectatorii ce așteaptă în picioare, lipiți unul de celălalt, lăsînd mereu impresia că tot universul teatrului se va revărsa acolo, peste toți. Și de cele mai multe ori, teatrul acesta izbitor de direct se și revarsă, revenind mereu și surprinzător la clișeul vetust, tot shakespearian, al lumii-scenă. În *I, Joan*, scena e o lume, complexă, sensibilă pînă la lacrimi, revărsîndu-și lent energia eterată, ca o dulce-amară otravă. Recurenta întrebare a întrebărilor la *I, Joan* este: „Care Ioana?“. Și nu mă refer doar la întrebarea mea, a spectatorului atent și educat, ci la însuși mesajul piesei, și el retoric, și el măcinat de contradicții, cu puține răspunsuri, și acelea doar sugerate. Ioana d'Arc, îmi spune programul, adică simbolul popular cam obosit și uzat de clișeele istorice, de aluziile culturale, de tot felul de reconstrucții mitologizante. Ioana combatantă pe frontul disputelor de gen contemporane, cea sacrificată pe rugul prejudecăților istorice, dar reîncarnată din simbol în adolescent/ă curajoasă ce-și afirmă puternic identitatea de gen, vor spune tinerii din curte, care-i sorb storși de emoție fiecare mișcare, fiecare cuvînt. Și au dreptate. Spectatorul cult se așază încrezător pe incomodele bănci ale Globului, așteptînd o nouă viziune asupra scenelor care au compus martirajul „Fecioarei din Orléans“, transformată în simbol dogmatic creștin al luptei naționale pentru libertate, deși titlul piesei, marcat de acel *I/Eu* identitar, spune doar parțial acest lucru. Un spectator conectat deplin la întreaga tradiție livrescă a mitului, care și-a depășit cultura de masă în care a fost produs, intrînd glorios în literatură. Din biblioteca impozantă, care a contribuit deplin la construcția și reconstrucția sa, îi putem aminti pe Shakespeare, Voltaire, Schiller sau Twain. Însă nu doar tradiția dramatică a recuperat-o. O varietate copleșitoare a imaginii Ioanei d'Arc o regăsim în secolul trecut, de la Bernard Shaw, cu *Saint Joan / Sfînta Ioana* (1923), la Bertold Brecht, cu *Die heilige Johanna der Schlachthöfe / Sfînta Ioana a Abatoarelor* (1931), la Paul Claudel, cu *Jeanne d'Arc au bûcher / Jeanne d'Arc pe rug* (1938), la Jules Michelet, cu *Jeanne d'Arc* (1948), sau la Jean Anouilh, cu *L'Alouette / Ciocîrlia* (1953). Dacă vorbim despre secolul trecut și de impactul pe care l-a avut asupra imaginarului artistic, de la sfîntă la nebună sau chiar brechtiană proletară „Dark“ în Chicago, nu putem să nu observăm în primul rînd constructul imagistic, figura sa fiind mistificată sau demistificată succesiv în deplin acord cu spiritul timpului. E un fel de hîrtie de turnesol, relevînd la o privire atentă modul în care societățile s-au raportat la propriile lor valori, la ideologiile lor dominante. Imaginea Ioanei a fost mereu un exercițiu de putere simbolică. De altfel, nici în secolul cinematografului figura Ioanei d'Arc nu a fost lăsată în pacea sa medievală, în colbul de cronici. Era de la sine înțeles că o astfel de figură va exercita un magnetism imagistic constant și pentru cineaștii fascinați de „facerea“ istoriei. Încă din copilăria cinematografică, Cecil B. DeMille a regizat filmul mut *Joan the Woman* (1916), în timp ce reperul absolut rămîne totuși filmul lui Carl Theodor Dreyer, *La Passion de Jeanne d'Arc / Patimile Ioanei d'Arc* (1928), în care Maria Falconetti joacă un rol memorabil, marcant pentru începuturile mute ale noii arte. Mai aproape de noi, Luc Besson este un alt reper, prin al său film *Jeanne d'Arc* (1999), cu un *box-office* de 67 de milioane de dolari, în care rolul Ioanei este interpretat robotic de Milla Jovovic.

Așadar, granițele imaginare ale mitului medieval păreau epuizate. O panoplie de Ioane au populat imaginarul timpurilor, toate pornind de la ideea nobilă, entuziastă, că o simplă, naivă țărancă, cuprinsă de viziuni mistice, eretice sau chiar maladive, ar putea reprezenta clase sociale defavorizate, ajungînd să salveze lumi și chiar să le facă mai drepte. Iată de ce a fost mai mereu nevoie de cîte o super-Ioana: pentru ideologizarea prin imagine și instrumentalizarea speranței, credinței populare, ca o infuzie implozivă de speranță. Este de altfel cazul tuturor supereroilor, de la Ahile la Wonder Woman. Așadar, despre care Ioana ar mai putea vorbi secolul nostru, fără riscurile redundanței și uzurii? Și dacă mai vorbește, cum o poate face altfel decît eroizant?

Acolo, în pentagrama Globului, supranumit *The Wooden O*, stînd în picioare și prelungindu-se cu coatele pe scenă, descopăr un nou tip de spectator, care nu vine negreșit pentru prima dată la spectacol, care soarbe și trăiește repetat fiecare pas al Ioanei proprii, ce le vorbește direct, puternic și viu despre dilemele sale, cele ale identității de gen. Și iată cum eroismul imaginar al Ioanei devine un militantism identitar, într-o lume din ce în ce mai preocupată de transgresarea canoanelor strîmte, limitate ale veacului trecut. Spectacolul emană o energie captivantă, provoacă emoții intense, pentru că vine din imediata actualitate trăită a celor care l-au creat, din dilemele lor de poziționare generică, a celor care caută să-și definească altfel ființa decît în ramele oficiale. Teatrul este o voce fățișă a celor care nu mai acceptă să li se spună ce și cum sînt, extrem de sensibili la instabilitatea cuvintelor. Deși vorbește unor categorii variate de spectatori, se adresează totuși, în primul rînd, celor care nu se mai regăsesc în limitele denominative ale genului biologic binar. Însă dincolo de prima poziție, cea politică, ideologică de gen, spectacolul regizat de Ilinca Radulian, pornind de la textul lui Charlie Josephine, depășește inclusiv frontiera non-binarității. Și aceasta este marea reușită: transgresivitatea. Nu rămîne fixat în nici o limită, nici a mitului, nici a ideologiei egalitariste, „neo-marxiste“, noul stîngism, după cum ar spune malițioșii. Este un spectacol care produce emoții copleșitoare, persistente fiindcă este un teatru extrem de direct, fățiș, construit din start în consonanță și dialog cu spectatorul, pe care îl reconsideră, căruia i se adresează fără precauții fortuite. Este un nou teatru al cruzimii, dar fără Artaud, adică un teatru fără violența războiului medieval, fără agresiune, mutilare corporală și fără arderea pe rug. Nici măcar bătăliile istorice reproduse pe scenă nu simulează luptele sîngeroase de la Orléans, Paris sau Compiègne. Ele sînt mascate de coregrafie (Jennifer Jackson), redate prin dans ritmat modern, ce sugerează doar atacul, luptele, conflictele directe. Nu șocul imaginii induce și întreține aici emoția. Se regăsește în acest spectacol o forță care depășește și această graniță, pentru că vorbește despre incompatibilitate, despre asperități și ciocniri emoționale, despre ignoranța și insensibilitatea societății la dilemele identității. Nu cum e Ioana este întrebarea esențială, dar cine e și, mai ales, acceptarea devin punctele de cotitură.

Prea puțin contează și trama mitologică, sursele livrești, istoria reală. Ioana istorică nici nu mai există. Istoria și mitul deopotrivă devin nesemnificative, pretexte pentru a susține că adesea oamenii sînt victimele unor prejudecăți morale culturale și ale unor clișee lingvistice limitate. Este un teatru contrafactual, care te pune în fața unei alte ipoteze stimulative, pornind de la întrebarea-cheie: care ar fi fost destinul Ioanei dacă ea/el...? Atunci cînd noua Ioana declară că nu se simte bine într-un cuvînt, cel de „femeie“, sáu că pronumele „ea“ nu o mai reprezintă, ci „ei/ele“, vorbește în numele unei comunități largi contemporane, și nu numai, ce contestă puternic formalismele de gen, frontierele denominației, constructul cultural al numelui și pronumelui, ceea ce făcuse de altfel și maestrul Globului, canonizatul Will, atunci cînd susținuse revoluționar că numirea e irelevantă. În deplin polimorfism generic al identității, Charlie Josephine propune non-binaritatea Ioanei ca răspuns la imaginea războinicei fecioare din Orléans, dar și la o societate încă prea rezistentă la schimbare și la acceptarea diferenței și polimorfismului de gen. De altfel, imaginea aceasta de gen nedefinit binar, tranzitoriu, flexibil, fluid, plural nu aparține doar reprezentărilor Ioanei contemporane. Am putea, spre exemplu, să revizităm pînza lui Caravaggio, *Cina din Emmaus* (1601), unde reprezentarea christică nu mai este cea clasică, formală, a unui singur gen biologic dominant, cu care ne-a programat dogmatismul religios. Sînt cutremurate frontierele dogmatice, care ne-au prezentat divinitatea în limitele unui singur gen, ale masculinității bunăoară. Asta ca să ofer o punte spre alt imaginar istoric, al corporalității generice în revoluționara artă a clarobscurului baroc al lui Caravaggio, dar și pentru a reaminti că nici dilemele generice și cele denominative nu sînt invenții exclusive ale timpului nostru.

Energia spectacolului este refractată prin Isobel Thom, care interpretează rolul Ioanei, la primul rol profesionist din carieră (!). O forță nebănuită, captivantă glisează la propriu încă de la începutul piesei pe scena tobogan, ca o joacă, direct în fața spectatorilor, care vibrează la cîțiva centimetri, și care rămîne acolo, spectral, chiar și după încheierea piesei, pentru că scena toată i-a aparținut. Isobel Thom joacă o Ioana a noilor dileme exprimate, a celor fragili și sensibili, ce suferă la violența și asperitățile cuvintelor, la insensibilitatea lumii și la prejudecățile de gen mutilante. Nu mai are aproape nimic cu mitul pierdut în negura vremii, iar spectatorul cult uită orice legătură cu personajul istoric. Noua Ioana e versatil/ă, puternic/ă, dar și sensibil/ă, crede în oameni și este extrem de sincer/ă. Teatrul nu mai este *doar* o formă de distracție, precum în teatrul popular, cum nu mai este nici *doar* o artă. E o formă de a-și/ți trăi limitările, fragilitatea, de a-și/ți exprima mutilările emoționale în mijlocul lumii care este teatrul eliberator, dar și de corecție etică. A vibrat de emoții tot Globul lui Will, iar eu mă mai gîndeam că, iată, această Ioana, ce se metamorfozează încet-încet sub privirile noastre, dezbrăcîndu-se treptat de orice armuri culturale, trebuie să aibă dreptate, din moment ce lacrimile frustrării și suferințelor se amestecă la final cu ale spectatorilor în mijlocul cărora își ridică un nou rug. În aerul firav al teatrului-lume, energia pură naște altă energie, creează punți prin care materialitatea lumii noastre devine neesențială. Ce lecție transfiguratoare despre puterea teatrului este acest spectacol! Și totuși, care Ioana? Ioana pitit/ă în fiecare din noi, care-și dorește să fie ascultat/ă, recunoscut/ă și acceptat/ă. Nimic mai simplu.

***Florin Oprescu** este lector la Universitatea din Viena.*

Cu ochii-n 3,14

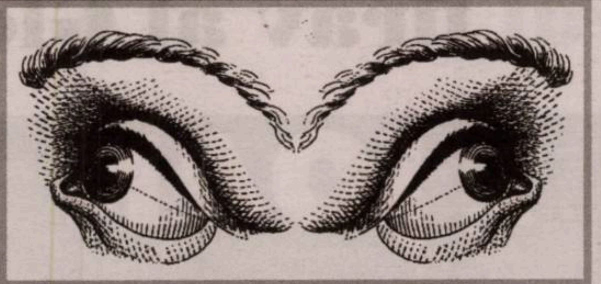

DACĂ OMUL VREA FRUNZE-N BUZE, CREȘTEREA TEMPERATURII CU DOUĂ GRADE, MUZICĂ DE MARI DIMENSIUNI ȘI, ÎN CELE DIN URMĂ, O VIAȚĂ VEȘNICĂ, DE CE NU FOLOSIȚI UN TON MAI SUBȚIRE?

■ Ador progresul! Un chinez din America este nemulțumit că „mersul pe jos e prea lent“ (am citat din el). Așa că a inventat un dispozitiv care se aplică pe talpa pantofului – ceva ca un fel de patine, care însă nu funcționează decît dacă le apeși cumva cu călcîiul și doar dacă mergi, iar de oprit se opresc dacă apeși cumva cu vîrful. Inventatorul zice că te obișnuiești repede cu dispozitivul, care crește viteza de deplasare pe jos cu pînă la 250%. Adică mergi cu 12 km/h în mod obișnuit. Mă întreb: dacă omul vrea să meargă mai repede pe jos, de ce nu grăbește pasul? (**S. V.**)

■ În povestea „Capra cu trei iezi“, mama-capră promite să le aducă iezilor „ceva de-a mîncării“ din pădure: „Frunze-n buze, / Lapte-n țîțe, / Drob de sare / În spinare, / Mălăieș în călcîieș, / Smoc de flori / Pe subsuori“. Dacă v-ați întrebat vreodată ce le-ar fi adus capra celor trei iezi dacă ar fi trăit în zilele noastre despădurite, cu Mega Image la fiecare colț de stradă, reinterpretarea YouTube „Capra cu trei iezi în țigănește“ ne oferă un posibil răspuns. Citām: „[…] Că mama v-aduce vouă / Lapte, carne, / Șuncă, ouă“. (**M. P.**)

■ Julie Simon și Éléonore Abadie, două studente franțuzoaice din Brest, au proiectat, folosind o tehnologie deja existentă, boxerii contraceptivi, care reduc producția de spermă prin creșterea temperaturii cu două grade, ceea ce va încetini crearea spermatozoizilor. Studentele au afirmat că se află deja în stadiul experimental – prietenii lor fiindu-le cobai. Bănuiesc că, doar la ideea de a purta așa ceva, pe bărbați îi trec toate transpirațiile. (**S. G.**)

■ Pe 13 martie 1919, un criminal în serie, faimos pe vremea aceea în New Orleans, a trimis o scrisoare ziarului local prin care promitea să ucidă din nou la miezul nopții, dar că va ocoli locurile în care se va cînta jazz. În seara aceea toate barurile și sălile de dans au fost arhipline, nimeni n-a fost omorît și s-a ascultat și muzică bună. (**M. C.**)

■ Craniile șerpilor-tigru din Australia, una dintre cele mai veninoase specii din lume, pot evolua în cîteva generații pentru a se adapta la prăzi de mai mari dimensiuni. De exemplu, din cauza absenței unor prăzi mai mici pe insula Carnac, precum broaștele, șerpii au fost nevoiți să se hrănească, pentru a supraviețui, cu pui de păsări marine, care sînt de pînă la trei ori mai mari decît prada lor obișnuită. Cu toate acestea, în timp ce evoluția poate dura uneori milioane de ani, echipa Universității din Adelaide a descoperit că presiunea intensă a selecției naturale a făcut ca forma craniului șerpilor să se schimbe de cînd aceștia au fost introduși pe insulă, cu mai puțin de o sută de ani în urmă, permițîndu-le să înghită puii întregi. „La fel cum corpul unui atlet își schimbă forma în urma unui antrenament intens, craniul unui șarpe-tigru de pe insulă se adaptează la hrana de care are nevoie pentru a supraviețui“, a declarat Alessandro Palci, autor principal al studiului de la Institutul de Științe Biologice din cadrul Universității din Adelaide. Mi se pare o parabolă expresivă a lumii moderne. (**A. M. S.**)

■ Băutura pe care mulți dintre noi o știm drept *café frappé* apare acum pe unele liste de meniu doar cu numele de *frappé*. Iar în asemenea localuri, am observat, nu o dată, că dacă o comanzi cu numele complet *café frappé*, chelnerițele mai tinere sînt derutate. Se uită lung la tine și, în cele din urmă, întreabă ceva de genul: „Adică doriți un *frappé?*“. *Café*-ul dinainte le zăpăcește pur și simplu. Lumea se schimbă. Sau poate se prostește... (**A. M.**)

■ O scriitoare de literatură *romance* din Statele Unite a fost declarată decedată în 2020 în urma unui suicid. Spre stupoarea cititorilor ei împătimiți, de curînd autoarea a redevenit activă pe canalele de socializare, iar aceștia o acuză de o înscenare teribilă folosită ca strategie de autopromovare. În sfîrșit, se pare că o viață veșnică totuși există și e chiar pe Twitter. (**I. M.**)

■ Dacă doriți să-i atrageți atenția pisicii, animal de companie despre care necunoscătorii cred că ar fi nepăsător și independent, folosiți un ton modificat, mai subțire. Un studiu recent realizat de Universitatea Nanterre din Paris a dovedit că felinele recunosc vocea stăpînului și devin atente cînd o aud, dar sînt și mai interesate cînd adresarea este asemănătoare cu aceea destinată unui copil mic. Ceea ce îmi amintește de o altă cercetare care analiza abilitatea pisicii de a reține numele tuturor viețuitoarelor din casă și care se termina așa: „Dacă strigați pisica pe nume și ea nu vă răspunde, înseamnă că nu vrea“. (**A. A. D.**)

CU SIGURANȚĂ, ALTCINEVA (CARE SE PREZENTA CA UN „EXPERT“) N-A MAI SUPORTAT CREIER GLOBAL

■ Ministrul Justiției din Suedia, Gunnar Strömmer, a ridicat restricțiile cu privire la rigorile birocratice pentru obținerea „permisiunii de dans“ de către patronii de localuri. „Debirocratizarea“ dansului a fost salutată de suedezi ca măsură preventivă pentru consumul excesiv de alcool. Pesemne că suedezii vor fi ceva mai atletici în viitor și, cu siguranță, ceva mai ursuzi. (**I. M.**)

■ Un restaurant din Oswestry, Marea Britanie, extrem de bine cotat în preferințele turiștilor, dar și în ghidurile de specialitate, s-a închis după Anul Nou. Indirect, tot din cauza pandemiei, chiar dacă nu de clienți a dus lipsă. Bucătarul și-a pierdut simțul gustului și pe cel al mirosului după ce a trecut prin COVID și nu mai era în stare să aprecieze calitățile preparatelor, trebuia să apeleze mereu la altcineva pentru verificări culinare. Deschis de 33 de ani, locul oferă, de anul acesta, doar cazare și mic dejun, spre regretul celor care îi treceau pragul des. (**A. A. D.**)

■ Un bărbat în vîrstă de 41 de ani, care se prezenta ca un „expert în seducție“ și „masculinitate“, este judecat la Versailles, fiind acuzat că și-a ucis fosta iubită cu 80 de lovituri de cuțit și că a înjunghiat-o de 30 de ori pe sora acesteia, potrivit *Le Figaro*. Experții de modă nouă par din ce în ce mai dubioși. (**A. M. S.**)

■ Cehoaica Vera Czernak n-a mai suportat infidelitățile soțului ei, așa că într-o zi a decis să se arunce de la balcon. A căzut exact peste soțul ei care tocmai se întorcea acasă. El a murit, ea a supraviețuit. (**M. C.**)

■ Într-o dugheană cu mîncare gătită, din Piața Amzei, conviețuiau frumos tăvițe cu gulaș unguresc, tochitură românească, salată *à la russe*, creier franțuzesc, șnițel vienez, *tzatziki* și sarmale turcești *dolmas*. O armonioasă globalizare gurmandă. (**S. G.**)

■ O preumblare prin județul Arad pentru a culege nume de firme din Lipova, Pecica, Ineu și Sebiș: Zestrea Invest SRL, Caracatița SRL, Mașini Curate SRL, Balta Cu Nuferi SRL, Transagora Market SRL, Trans Orizont SRL, Cinci Măceșe SRL, Interesan SRL, Ovideo Brut SRL, Tehnici Manuale SRL, Pecicanul Priceput SRL, Effect Legal SRL, Flacăra Rusaliilor SRL, Jovial SRL, Compact Fruct SRL, Amalimalu Discret SRL, Ciao Darwin SRL, Salut Darwin SRL, Imperial Gag SRL, O.K. Frații SRL, Pentru Rulote SRL, 3 Foi SRL, Papucelul Vesel SRL, Florieny Brichet SRL, Alb Global & Co SRL, Orizont Super SRL, Lei Din Banat SRL, Chuk Noris SRL, Exclusiv Regal Termopane SRL, Gustul Meu SRL, Langoșeria Lango SRL, Lango To Go SRL, Ghinda SRL, Romeo Exigent Design SRL, Wienezul SRL, Găuri Și Filete SRL, For You Inedit Metal SRL, Mo Money Mo Problems SRL, Cucu Rezidențial SRL, Sens SRL. (**D. S.**)

TU NU ȘTII ASTA ÎNCĂ, DAR VEI AFLA
BRAINSTORM

© M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● George BANU ● Ion BARBU
Aron BIRO ● Paul BREAZU ● Cosmin CIOTLOȘ
Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA ● Codrin Liviu CUȚITARU
Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI ● Anca MANOLESCU
Victor MOROZOV ● Radu NAUM ● Lorin NICULAE
Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA ● Constantin RUDNIȚCHI
Mihaela SIMINA ● Bogdan-Alexandru STĂNESCU
Oana STOICA ● Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN
Teodor TIȚĂ ● Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.800
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **982** ■ 2-8 februarie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Cîinii și românii“

pagina **3**

ANDREI ȘERBAN

„George Banu – un portret pur subiectiv“

pagina **21**

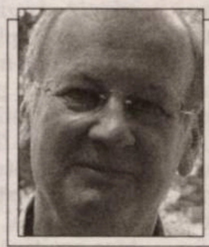

WOLF LEPENIES

„Muncă intelectuală“

pagina **22**

Omul vechi

„Fii original! Fii vechi!“

(anonim)

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

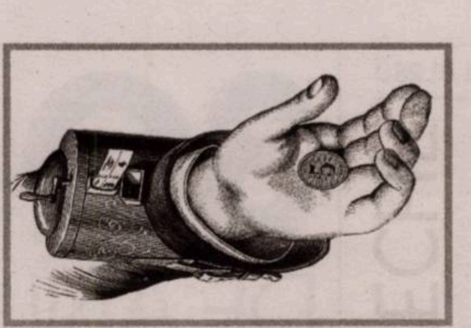

Constantin RUDNIȚCHI

viața de capital

Reformiști și antireformiști

Reformele sînt dificil de făcut și greu de acceptat. Politicienii ezită înainte să înceapă reformele, pentru că în cele mai multe cazuri sînt nepopulare și costă voturi. O parte a populației se opune reformelor, fie pentru că provoacă o viață mai grea unei părți a publicului, fie pentru că în general există o inerție socială care se opune schimbării.

De exemplu, în acest moment, Guvernul francez și președintele Franței promovează o reformă a condițiilor de pensionare. Cea mai importantă piesă a reformei este creșterea vîrstei de pensionare de la 62 la 64 de ani (atît pentru bărbați, cît și pentru femei) și implicit creșterea stagiului complet de cotizare de la 43 la 44 de ani.

Trebuie să remarcăm că, în România, vîrsta de pensionare este deja de 65 de ani pentru bărbați și 62 de ani pentru femei, ceea ce, evident, este mai restrictiv decît în Franța, dar stagiul de contribuție este de numai 35 de ani.

Reforma franceză este puternic contestată. Tradiționalele centrale sindicale s-au mobilizat și au chemat în stradă între unul și două milioane de oameni (în funcție de sursa de informație utilizată), iar în Parlament au fost depuse aproximativ 7.000 de amendamente, tocmai pentru a încerca blocarea sau întîrzierea adoptării legii.

Argumentele în favoarea reformei sînt, în cele mai multe cazuri, economice. Cele împotriva schimbărilor sînt de ordin social. Pot lupta argumentele economice logice cu cele emoționale, sociale? De cele mai multe ori, nu. Oamenii nu sînt de acord cu măsuri care le fac viața mai grea sau mai complicată și de aceea antireformiștii sînt ușor de „cucerit“ și de scos în stradă.

De exemplu, în Franța, economiștii au calculat că aplicarea măsurii de creștere a vîrstei de pensionare ar aduce la bugetul de pensii 10 miliarde de euro pe an, în perioada 2027-2035, ceea ce înseamnă 3% din cheltuielile cu pensiile. S-ar putea spune că este puțin, dar pentru un sistem care își caută echilibrul, orice ajustare pozitivă este importantă.

Reformele neterminate aduc o oboseală socială.

Dar nu este doar atît. Creșterea ratei de ocupare va urca și produsul intern brut potențial cu 1,5% și va aduce și o consolidare a puterii de cumpărare. Acest lucru va genera venituri bugetare mai mari – în total, la cele 10 miliarde de euro în plus la sistemul de pensii se vor mai adăuga și venituri de încă 12 miliarde de euro, ceea ce nu este neglijabil.

Totodată, statisticile arată că, dacă la grupa de vîrstă 55-59 de ani, Franța are o rată a ocupării comparabilă cu celelalte state europene, în ceea ce privește categoria 60-64 de ani, Franța, cu 33%, este mult sub media europeană, de 46%, și mult mai jos decît Danemarca și Germania (60%), Țările de Jos (62%) sau Suedia (69%). Ceea ce arată evident că vîrsta de pensionare influențează gradul de ocupare. Și în România se vorbește de peste 30 de ani de reforme. Rareori, politicienii au avut curajul să inițieze și să ducă pînă la capăt schimbări concrete în economie și pe plan social. În cele mai multe cazuri, reformele au fost ascunse după acorduri cu instituții financiare internaționale sau cu Uniunea Europeană. Politicienii români au crezut că în felul acesta vor fi absolviți de răspundere, că publicul va înțelege că „străinii“ impun României schimbări condiționîndu-le, în același timp, de acordarea unor finanțări.

Prima reforma semnificativă a fost în perioada 1996-2000, atunci cînd companiile de stat înregistrau pierderi și datorii foarte mari, care riscau să blocheze economia. Situația financiară negativă fusese acumulată în perioada fostului guvern, condus de Nicolae Văcăroiu, dar problema a trebuit să fie rezolvată de următoarele guvernări, Victor Ciorbea, Radu Vasile și, parțial, Isărescu.

Coaliția politică de centru-dreapta a plătit din punct de vedere politic, dar a rămas în memoria publică precum politicienii care au închis sau privatizat întreprinderi de stat. Situația din anul 1996 făcea necesară o reformare a companiilor cu capital de stat. În loc ca oamenii politici care au avut curajul să reformeze o parte din firmele cu capital de stat să aibă o minimă recunoaștere măcar peste cîteva decenii, ei au parte și astăzi de oprobriu.

Aproape la fel stau lucrurile și în ceea ce privește gestionarea crizei economice din anii 2008-2009. Împrumutul luat de la Fondul Monetar Internațional pentru a apăra leul de posibilele ieșiri rapide de capital din țară este contestat și acum. Măsurile decise de Guvernul Boc, cea mai dură fiind aceea de reducere a salariilor bugetare cu 25%, sînt date și astăzi drept exemplu de cinism politic. De fapt, a fost vorba despre cutezanță politică, pentru că veniturile bugetare înregistrau o scădere vertiginoasă, iar măsura reducerii salariilor a salvat și posturile angajaților în sectorul public, și bugetul de stat.

Desigur, reformele neterminate aduc o oboseală socială. 30 de ani de reforme care nu se mai termină nu fac decît să îndepărteze cetățenii de ideea de schimbare. Reformarea unui domeniu ar trebui să aibă etape și termene precise. Ar trebui ca decidenții politici să comunice clar de ce este nevoie de reformă, ce se va schimba și unde va ajunge sistemul reformat. În felul acesta, reformele au mai multe șanse să fie înțelese și eventual susținute. Nu de toți și nu cu entuziasm, pentru că adversari ai reformei vor exista totdeauna.

Politicienii care inițiază reformele trebuie să fie oameni de stat. Să știe că vor pierde din punct de vedere politic, dar că economia sau țara vor avea de cîștigat. Pentru a duce reformele la bun sfîrșit este nevoie de o specie de politicieni pe cale de dispariție.

Constantin Rudnițchi *este analist economic.*

■ ■ ■

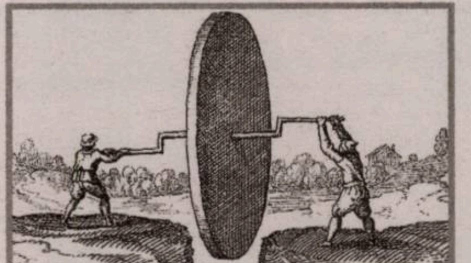

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

„Nu merge bine“

Se împlinesc săptămîna aceasta trei ani de cînd Marea Britanie a părăsit oficial Uniunea Europeană. Aniversarea are semnificații multiple pentru britanici, care și-au petrecut întreagă această perioadă încercînd să ajungă la un consens cu privire la semnificațiile acestei decizii. N-au reușit. Ceea ce s-a reușit însă a fost apariția unor titluri în presă de natură să sporească spleen-ul și pesimismul: „Marea Britanie, singura economie din G7 care va scădea în 2023“, „Trenurile Eurostar circulă goale pentru că autoritățile nu pot aplica regulile privind pașapoartele“ etc. Nu a stat nimeni să numere cîte astfel de titluri au apărut în trei ani de zile, dar sînt probabil cu miile.

Nu, insulele britanice nu s-au scufundat după ieșirea din UE, însă populația suportă stoic nenumărate mici neplăceri, plecînd de la birocrația sporită în aproape toate contactele cu continentul și pînă la senzația greu de reprimat că relevanța țării scade încet, dar implacabil pe măsură ce timpul trece. „Global Britain“ e o glumă amară.

„Nu merge bine“, spun 4 din 5 britanici cînd sînt întrebați despre Brexit. Asta înseamnă că, indiferent de cum au votat în 2016 sau cum ar vota în eventualitatea unui nou (și improbabil) referendum, oamenii sînt nemulțumiți.

Cifrele din sondaje indică fără urmă de dubiu regretul. Aproape 60% din britanici cred azi că țara ar fi dus-o mai bine în Uniunea Europeană. Sigur, pe categorii de vîrstă, situația e mai nuanțată. Persoanele vîrstnice, principalii suporteri ai Brexit-ului, nu numai că nu și-au schimbat opinia, dar se dovedesc și foarte consecvente. Din motive care nu au fost niciodată lămurite, acești oameni se încăpățînează să creadă că țara are de cîștigat mai mult în afara blocului comunitar. Situația asta e cu atît mai curioasă cu cît o parte dintre aceștia sînt oamenii care au fost de acord acum mulți ani cu intrarea în Uniune.

În ceea ce îi privește pe tineri, ei sînt radical în favoarea întoarcerii în Uniunea Europeană. Alături de ei se află o bună parte dintre oamenii între două vîrste, cei care în acest moment se află într-un vîrf al vieții profesionale și de familie.

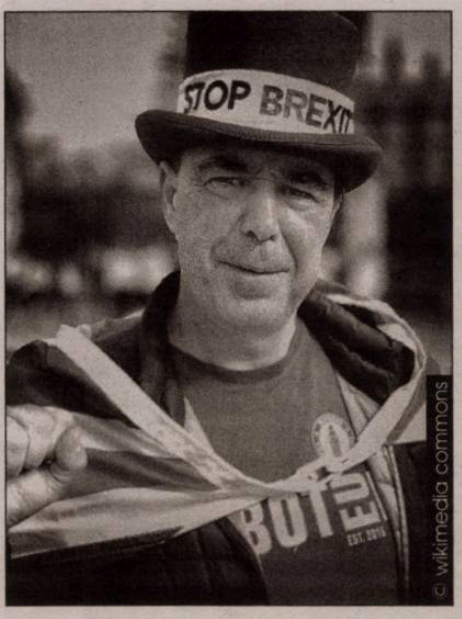

© wikimedia commons

Cifrele sînt așadar net favorabile unei reveniri. Aici apare probabil cel mai straniu detaliu al Marii Britanii post-Brexit: nu există nici o forță politică majoră care să îi reprezinte pe acești oameni. Sfîșiat între radicalismul izolaționist al brexiterilor și tehnocrația impotentă a lui Rishi Sunak, Partidul Conservator își numără la guvernare pagubele și privește către previzibilul dezastru electoral cu fascinația unui dinozaur care tocmai a remarcat o cometă apropiindu-se. În ceea ce îi privește pe laburiști, sub conducerea unui Keir Starmer insipid, prudent și răbdător, ei se mențin într-o zonă ambiguă în care preferă să vorbească despre relații de prietenie și colaborare cu UE atunci cînd vor ajunge la guvernare. Și nu-s dubii că vor ajunge. Singura poziție clar pro-Europa vine din partea naționaliștilor scoțieni, care însă au zilele astea necazuri autoprovocate venite din încăpățînarea de a aborda subiecte divizive și puțin relevante cum ar fi drepturile persoanelor *transgender.*

Între timp, Uniunea Europeană, cu toate problemele ei, nu dă deloc semne că s-ar apropia de final, așa cum prevedeau solemn analiștii care calificau Brexit-ul ca fiind o idee inteligentă și îndrăzneață. Avantajul de a fi una dintre economiile mari ale lumii, de a vorbi pe o singură voce se vede nu numai în negocierile comerciale, ci și în momente grele cum a fost perioada de pandemie sau criza provocată de agresiunea Rusiei asupra Ucrainei. Solidaritatea blocului comunitar a contat uriaș în procurarea de vaccinuri, în protejarea de șantajul energetic rusesc și, în general, în apărarea intereselor celor 450 de milioane de cetățeni care preferă să rămînă împreună.

În fapt, Brexit-ul a fost o lecție și un avertisment. În acest moment, nici măcar personaje sulfuroase ca Viktor Orbán n-ar îndrăzni să sugereze că țării sale i-ar fi mai bine în afara Uniunii Europene și cea mai mare teamă a sa este că retorica anti-Bruxelles ar putea să îl lase fără fondurile cu ajutorul cărora își proptește guvernarea și, pe alocuri, își răsplătește clienții politici.

Brexit a fost și este o pierdere pentru toată lumea. De la colaborare științifică nerealizată și pînă la oportunități de business pierdute. Dincolo de meschinării, ipocrizii și cinism, contribuția Marii Britanii la prosperitatea și securitatea continentului nu poate fi negate, nici minimalizată. Nu poate fi contestat nici dreptul britanicilor de a-și decide democratic soarta. Și se poate constata cu oarecare amărăciune că lipsa curajului politic face adesea ca un lucru care nu merge bine să nu poată fi îndreptat din lipsă de curaj și calcule politice de moment.

■ ■ ■

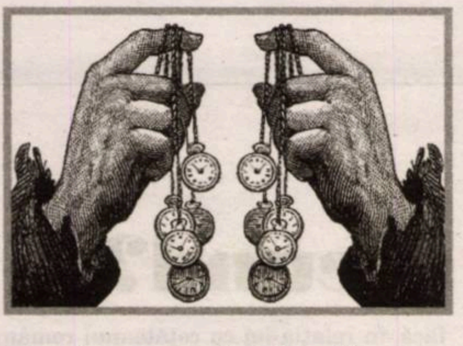

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Cîinii și românii

Cum se mai întîmplă, reiau, în numărul de azi, un text care a mai apărut (acum vreo zece ani...). Reiau și explicația (scuza) pe care o ofer, de obicei, cititorului: „actualitatea“ tinde, la noi, să nu devină niciodată inactuală. Seamănă, cum spunea filosoful, a „încremenire în proiect“. E motivul pentru care înclin, adesea, să propun o rubrică permanentă în gazeta noastră, care să reia, exasperat, textele care dovedesc mereu că „realitatea imediată“ e la fel de veche ca istoria autohtonă. Deunăzi, am aflat cu toții, îngroziți, cum o tînără doamnă din București a murit sfîșiată de cîini. Pînă cînd se vor tot întîmpla asemenea tragedii? Pînă cînd trecutul va rămîne la noi mereu prezent, cu tot ce are el mai destrămător. Iată dovada:

În *Curierul de Iași*, nr. 129 din 26 noiembrie 1876, Mihai Eminescu publică un text intitulat „Ce se întîmplă din nesupravegherea cînilor“. Textul sună astfel: „D.N. Pascu, subprefect în ținutul Dorohoiului, primblîndu-se pe ulițele Mihăilenilor, a fost mușcat de un cîine turbat. Idrofobia au cuprins fără scăpare organismul numitului mai sus, încît, cu toate silințele amicilor și rudelor, dar mai ales cu toată lăudabila îngrijire de aproape din partea dlui Dimitrie Moruz, prefectul de Dorohoi, au repauzat în 17 curent. Acest caz ne reîmprospătează în minte drepturile de cari se bucură *ab antiquo* cînii în iubitul nostru oraș Iași, cari drepturi ar trebui supuse unei filantropice reviziuni din partea locurilor competente. Fiind odată bine stabilit că este oarecare deosebire între Iași și Mihăileni, am întreba cu multă umilință: oare multă vreme au să rămîie neatinse imunitățile cînilor din oraș, cari cînd izolați, cînd doi cîte doi, cînd constituiți în mici societăți de voiagiu, se bucură de o existență foarte nesupărată și totuși foarte supărătoare pentru conlocuitorii lor bipezi. De aceea, pentru a evita o statistică specific ieșană a cazurilor de idrofobie, credem că nu greșim rugînd autoritățile competente a ordona o mai strictă mînuire a măsurilor pentru stîrpirea cîinilor de prisos“.

Textul lui Eminescu nu poate să nu ne lase visători. Care va să zică, acum 140 de ani, peisajul autohton pregătea deja viitorul. În ciuda diferențelor (inevitabile ca și cele dintre Iași și Mihăileni), orașul românesc contemporan păstrează încă atmosfera și problematica vechilor orașe. Avem tradiții. Și le păstrăm pios, fără să „mînuim“ măsuri pripite împotriva lor. Carol I, proaspăt ajuns în noua (și, pe atunci, modesta) lui reședință bucureșteană, tot cîini a văzut înainte de toate (aruncînd o privire pe fereastră): cîini și grupuri pitorești de dansatori și dansatoare de etnie romă (numiți, pe atunci, cu o incorectitudine politică încă inocentă, „țigani“...). Așa cum, la țară, românul se face frate cu codrul, la oraș el se înconjoară de cîini, pe care îi asociază cu o mitologie tandră: cînd, de pildă, vrea să evoce belșugul, românul vorbește de „cîini cu covrigi în coadă“. Cînd vrea să înfiereze dezordinea unei comunități, vorbește despre „sat fără cîini“. Cîinele are deci, preponderent, conotații pozitive: te trimite cu gîndul la prietenie, la fidelitate, la bunăstare și la... Brigitte Bardot (protectoare planetară a speciei). Dumnezeu însuși a avut, cîndva, nevoie de un ordin călugăresc care să-L reprezinte pe pămînt cu umilitatea și rigoarea cîinilor: *dominicanii*, „cîinii Domnului“.

Textul lui Eminescu nu poate să nu ne lase visători.

Lucrurile s-au mai schimbat, totuși: modernitatea a adus cu sine urbanizarea, adică transformarea satului fără cîini în oraș cu cîini. Și chiar dacă excesul numeric al cîinilor creează, paradoxal, aceeași impresie de sat fără cîini, trebuie să admitem că vechea realitate e ridicată, acum, pe o treaptă superioară. Cîinii noștri sînt, de la 1 ianuarie 2007, cîini europeni. Au alte „imunități“ decît pe vremea lui Eminescu. În curînd, expresia „cîine rău“ va fi prohibită ca discriminatorie. „Viața de cîine“ va trebui să devină o viață demnă, decentă, cu drepturi ferme, ca ale tuturor viețuitoarelor. Dar nicăieri ca în România, cîinii nu se vor bucura de atîtea libertăți postrevoluționare și nu vor beneficia cu atîta aplomb de noblețea unei milenare istorii: aici, la Dunăre, trăim, *ab antiquo*, în mitologia lupoaicei, de sînii căreia atîrnă, lacom, strămoșii noștri, Romulus și Remus. După veacuri de domesticire și decantare, lupoaica a coborît de pe steagul dacic și de pe soclul latin și a devenit „cățea comunitară“. Și pentru că Romulus și Remus au crescut, ea ține acum, nu la sîn, ci în gură, cîte un subprefect, cîte un diplomat japonez, cîte o tînără care face *jogging* sau cîte un copil nevinovat. E, așadar, o cățea democratică și multiculturală. Grivei, Zdreanță și Bubico ies, încet-încet, din lîncezeala idilică a culturii și a mediului domestic, pentru a reprezenta „strada“ și a intra, uninominal, în Parlament.

E noapte. Scriu, nu fără un mic palpit istoric, aceste rînduri și, deodată, dinspre clădirea Guvernului (cu care mă mîndresc a fi vecin), aud lătrăturile viguroase ale cîinilor din cartier. Sînt cîinii mei. Ai noștri. În nici o capitală a Europei unite nu poți face experiența unei comuniuni atît de intime cu trecutul și viitorul reunite. Ascult și aud, în întuneric, mesajul, totodată imemorial și eschatologic, al destinului național.

■ ■ ■

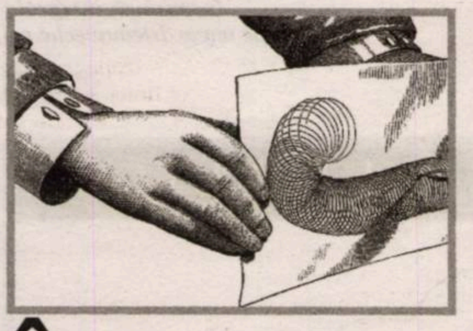

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Dumnezeu ca bun de consum

În societățile tradiționale, religia individului este, de cele mai multe ori, religia statului *(cuius regio, eius religio)*, iar formele de expresie ale credinței sînt reglementate. Omul are rareori latitudinea să opteze, iar eventualele abateri, disidențe sau variante față de crezul oficial rămîn private sau cel mult valabile în cercuri relativ mici și închise. Abaterile explicite sînt în general descurajate sau chiar interzise sub amenințarea unor pedepse severe.

Lucrurile stau cu totul diferit în societățile liberale moderne: aici nu numai că omul ajunge tot mai mult să opteze liber între credință și necredință, ci și devine capabil să-și aleagă zeii în care crede, cît și felul în care vrea să-i adore. Fără a putea pune semnul de egalitate între ofertele comerciale și cele de credință (căci implicarea existențială nu suferă comparație), trebuie totuși recunoscut că, într-un anume sens, se poate vorbi despre o „ofertă religioasă“ și de o competiție de piață a credințelor – făcută prin toate mijloacele puse la îndemînă de media moderne, dintre care Internetul pare să joace un rol esențial – pentru cîștigarea de noi „clienți“.

Dincolo de toate, modernitatea noastră este caracterizată tocmai de acest fapt fără precedent: omul alege nu numai ce detergent să-și cumpere, unde să-și petreacă vacanțele sau ce partid îi reprezintă interesele, ci și cui și cum să se roage. Dar impactul acestei ultime alegeri pentru el însuși, pentru familia sa, dar uneori și pentru întreaga societate e major și uneori enorm. Simplificînd lucrurile, el poate:

- alege să rămînă nominal arondat unei Biserici tradiționale, dar în fapt comportîndu-se ca și cînd ar fi necredincios;
- renunța complet la credința de tip teist și atunci poate adopta o varietate sau alta de deism ori de agnosticism, ori poate deveni hotărît ateu și chiar ateu militant, transformînd necredința într-un fel de credință răsturnată;
- invers, omul poate refundamenta credința sa, de la variante interpretative mai mult sau mai puțin largi și pînă la cele literaliste, respingînd total sau parțial știința modernă. De asemenea, el poate încerca să concilieze, printr-o formulă sau o alta, știința și credința sau poate opta pentru „neamestecul“ dintre știință și credință, încercînd să le păstreze vii pe amîndouă;
- în sfîrșit, omul își poate schimba complet religia moștenită, se poate converti, se poate radicaliza, cum se spune, nu odată spre marele detriment al societății, atunci cînd radicalizarea presupune și trecerea la acte violente.

Trebuie să notăm că alegerea unei credințe sau a unui fel de a crede (sau de a nu crede) nu e doar o chestiune de expresie verbală, ci în mare măsură de mod de viață. Alegem nu numai între diferite moduri teoretice de a-l concepe pe Dumnezeu, providența, mîntuirea, viața de după moarte etc., ci și (sau mai ales) între moduri diferite de a trăi, între socializări diferite, moduri diferite de a petrece timpul, înfățișare diferită. Prezența concomitentă în societate a vălului islamic, a crucifixului, a kippei, dar și absența lor în anumite cazuri – ca să ne limităm doar la aceste semne vizibile – devin un indiciu al unei alegeri libere, ba chiar al facilității cu care oamenii se pot schimba sub raportul credinței. Radicalizarea islamică ce duce uneori, sub influența ISIS sau Al-Qaeda, la terorism de masă e partea vizibilă și sinistră a ghețarului, dar faptul convertirii voluntare e mult mai general și asupra lui am vrut să atrag atenția.

Așadar, noi, oamenii de azi, ne alegem credințele la fel de liber, de ușor și de neproblematic sub raport practic, legal, precum ne alegem calculatoarele, politicienii sau *„look“*- ul. Acesta e un fapt incontestabil al libertății moderne. Dar implicațiile lui sînt majore. Căci este omul modern, orice om modern, suficient de matur, de responsabil cînd face alegerea din „meniul de dumnezei“ la dispoziție, o alegere care, spre deosebire de alegerile de detergenți, pantofi, vacanțe și chiar politicieni, îl implică existențial pe el, profesia sa, familia sa, dar uneori societatea în ansamblu? Mai ales că, deși în alegerea respectivă pot intra și factori raționali, în ultimă instanță ea nu poate fi măsurată numai cu metrul rațiunii, din motive evidente. Dar cred că o alegere incomplet raționalizabilă nu-i obligatoriu să fie deopotrivă și una absurdă sau chiar criminală. Un anumit grad de rezonabilitate e posibil și dezirabil, iar societățile ar trebui să aibă curajul să declare că anumite opțiuni, deși posibile, sînt nerezonabile și, potențial, explozive. În consecință, nu cred că ne abatem de la ideea libertății dacă propaganda fundamentalistă de orice fel ar fi descurajată și îngrădită, și nu mă refer numai la fundamentalismul islamic, deși acesta are potențialul distructiv maxim.

În tot cazul, omul tradițional știa cărui dumnezeu să se închine și cum s-o facă. N-avea de ales decît în ce fel să urmeze tabla valorilor prescrise. Morala sa practică decurgea din credința oficială. Omul de azi procedează adesea invers: mai întîi își definește tabla valorilor (fie și vag, prin opoziție cu alte table de valori), după care își prescrie dumnezeul personal pe care îl vede capabil s-o garanteze și pe care îl alege din „oferta divină“ disponibilă pe piață. E o autonomie, magnifică uneori, trivială adesea, nu o dată asasină pentru sine și societate.

Secolul al XIX-lea a proclamat „moartea lui Dumnezeu“, secolul XX a încercat să o pună în practică (prin comunism și nazism); dar iată că secolul XXI l-a reînviat pe Dumnezeu, apoi a început să-l promoveze cu mult succes drept „bun de consum“ printre celelalte. Iar cifra „de afaceri“ – se pare – crește mereu.

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Prizonieri în rang secund?

Totul e luat ușor la noi. Să fie din cauza apropierii de porțile Orientului sau să fie o atitudine colectivă construită în timp și repetată pînă a devenit parte din însăși natura noastră românească, rod al vreunei profunde înțelepciuni la care au ajuns ai noștri după ce au trecut cum au trecut prin istorie? Român sînt și nimic din ce e românesc (cu bune și rele) nu mi-e străin, dar tot nu pot să iau ușor ceea ce am pățit noi, ca popor, în decembrie, cînd cancelarul austriac a refuzat abuziv dreptul nostru de a deveni parte a Spațiului Schengen.

După ce ne-am enervat și am jurat boicoturi, ne-am potolit repede. N-am boicotat nimic. În orice caz, pînă la urmă, am luat și această nedreptate ușor, dovedind încă o dată o trăsătură colectivă bine cunoscută din istorie: sîntem îndurători.

După ce acel cancelar sinistru a comis un abuz la adresa românilor și nu a putut fi nici oprit, nici sancționat în vreun fel, în spațiul public românesc s-au conturat rapid cîteva tipuri de reacții. Îi las la o parte pe politicieni, în frunte cu linia penibilă Iohannis – Ciucă – Aurescu – Bode, că de la ei nimeni nu mai așteaptă nimic. Doar spre amuzament menționez vorbele grele rostite de strașnicul lider politic Rareș Bogdan într-o dezbatere europarlamentară de la Strasbourg, la cîteva zile după ce austriacul a blocat poporului român un drept garantat de tratatele UE: Guvernul român va reacționa, iar Austria „va suporta consecințele“. Brrr!! Tare băiatul! După cum vedem, Austria suferă consecințe grave. La fel, să trecem și peste ceilalți lideri politici europeni care și-au declarat, în cor, dezamăgirea. Așa, și? După ce toți constată că acest cancelar abuzează, pleacă acasă dezamăgiți ca niște adolescenți care ies de la un film pe care l-au crezut „cu bătaie“, dar a fost cu muzică clasică. Dezamăgiți, și?

Reacțiile care mă interesează sînt cele din societatea românească, din România vie, reală, în care trăim. Primul tip de reacție a fost de revoltă. Lumea a cerut o atitudine pe măsura nedreptății. Dar acest curent s-a stins rapid. Mai întîi, pentru că așa ne e felul, cum ziceam mai sus. Ne trece repede năduful. În al doilea rînd, pentru că pe valul acestei reacții firești, naturale și sănătoase s-au suit o grămadă de inși cu care n-ai vrea să fii în aceeași tabără, la o adică: haita zgomotoasă de nătărăi naționaliști care joacă cu pasiune orice carte anti-europeană le cade în mînă. Cînd apucații care pupă tricolorul pe Facebook, în ie, încinși cu chimire și gata în orice secundă să caftească trădătorii de neam și țară umplu locul, îți vine să pleci.

Al doilea tip de reacție a fost aceea a autoculpabilizării imediate. Sigur, austriacul nu e chiar în regulă, dar noi sîntem de vină. Aici, s-au desprins mai multe nuanțe. Unii au zis că sîntem de vină pentru că, în realitate, mințim Europa: noi nu sîntem deloc gata să intrăm în Schengen, chiar dacă rapoartele Uniunii zic că sîntem, chiar dacă cel puțin două duzini de țări europene cred că sîntem gata. Alții au zis că sîntem gata, dar liderii politici români sînt atît de slabi în jocul european, că ratează cu poarta goală. Sînt dintre aceștia din urmă.

În fine, al treilea tip de reacție a venit de la împăciuitori, de la cei care cred și acum că Occidentul, chiar și cînd e tîmp ori nedrept, e mereu rațional, civilizat și manierat. Cei care nu pot crede că prin parcul de domni și doamne numit Uniunea Europeană poți da și de maidanezi turbați sau de șerpi veninoși au spus că, sigur, austriacul ne-a făcut-o, dar nu e bine să reacționăm musculos. Mai bine e să stăm cuminței, să ștergem flegma cu dosul palmei și să explicăm calm, rațional, de ce merităm să intrăm, să-l convingem pe individ că a greșit. Părerea că unii ca Nehammer sau Orbán sînt genul care reflectează la argumente raționale și se străduiesc să judece drept în general, dar uneori mai greșesc și trebuie doar să le explici că ascultă, pe mine mă înduioșează. Eu cred că genul de carnasier politic pe care acești doi indivizi îl exemplifică nu se înfruntă rațional și argumentativ, ci în forță. Politica este, adesea, un joc de băieți răi, în care mai sucești mîna la spate, mai strîngi cu ușa, mai faci oferte care nu se pot refuza. Sigur, cu zîmbetul pe buze și în cadrele politicoase ale Uniunii Europene. În fond, politica este adecvarea mijloacelor la împrejurări pentru atingerea scopurilor strategice. Pentru asta, bineînțeles, trebuie să fii stăpîn pe tot soiul de mijloace, trebuie să citești lucid împrejurările și trebuie să știi bine scopul.

Dar dacă încercăm să trecem dincolo de aceste conjuncturi, dincolo de zgomotul caragialesc al oamenilor politici români care ne conduc și de rumoarea părerilor zilei, ajungem la problema reală. O problemă grea care, mai ales pentru noi, majoritatea românilor pro-europeni, e atît de dificilă încît refuzăm să ne-o punem: cum ne gestionăm statutul de cetățeni de rang inferior într-o Europă unită? Mă grăbesc să precizez ce înseamnă statutul de rang inferior pentru mine: faptul că un lider politic sau un mare jucător economic european își permite să facă, în relația lui cu cetățeanul român, ceva ce nu și-ar permite niciodată cu un cetățean german sau francez, de pildă.

Nu este acum important să discutăm cum și de ce am ajuns să avem parte de acest tratament discriminatoriu. Fapt e că s-a răspîndit și că am ajuns să-l acceptăm. Indiscutabil, sîntem ultimii ca performanță statală, economică și politică în UE. Eu sînt un susținător al ierarhiilor și înțeleg bine de ce cei mai buni trebuie să-i conducă pe cei mai slabi – n-aș vrea să înțelegeți că sînt și eu în iluzia că chiar avem un cuvînt la fel de greu în UE precum Germania, Italia, Franța. Mi se pare normal, repet, ca cei puternici că conducă. Dar aici nu e vorba despre Guvern – guvernarea României trebuie să asculte de guvernarea Europei în mai toate privințele și să înțeleagă că cele în care nu trebuie să asculte sînt foarte puține. Aici este vorba despre noi, milioanele de români, căci Schengen e pentru noi, nu pentru guvernele noastre. Cum suportăm noi acest statut secund cînd avem aceleași drepturi în Uniune pe care le are, de pildă, austriacul?

În România, anul viitor va fi un an al schimbării politice. Avem alegeri. Partidele politice ne vor face aceleași oferte: indivizi mediocri, impostori, proști, lacomi, vanitoși. Ca stat, România nu va fi altfel decît este. Dar oare lumea românească poate fi altfel decît îi este statul? Dar oare, chiar dacă statul e cum e, românii pot să dobîndească reflexele, reperele și atitudinea unui popor alcătuit din cetățeni care-și depășesc rangul?

(versiunea integrală pe www.dilemaveche.ro)

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Gara din New York

Construcțiile vorbesc mult(e) despre istoria unei țări, nu-i loc de îndoială. Printre ele, gările au un farmec și un limbaj aparte. Grand Central Terminal din New York este un exemplu. Clasa întîi.

Clădirea, devenită un simbol arhitectural al metropolei americane, a fost inaugurată, în forma în care există astăzi, într-un februarie din secolul trecut. Acum 110 ani, mai exact. Dar călătoria în timp nu a fost neapărat blîndă cu ea. Iar pentru că istoria are uneori cam aceleași năravuri indiferent de loc și oameni, Grand Central Terminal, cu toată măreția ei istorică, a fost în pericol de demolare. Bănuiți ce se plănuia a fi construit în locul clădirii istorice? Nici mai mult, nici mai puțin decît o clădire de birouri de tip zgîrie-nori.

Dar Grand Central Terminal a avut noroc.

„Dacă nu ne pasă de trecutul nostru, nu putem să ne punem speranțe prea mari în viitor“, spunea în 1975 fosta Primă Doamnă Jacqueline Kennedy, într-o conferință de presă ținută chiar în celebrul Oyster Bar din Grand Central Terminal.

Jackie Kennedy Onassis, cunoscută pentru activitatea sa în promovarea și conservarea monumentelor istorice naționale, s-a alăturat astfel luptei pentru salvarea gării-bijuterie din vechiul Manhattan, în perioada în care clădirea părea că nu ar fi avut de partea ei nici un avantaj practic: nu se afla deloc în cea mai bună stare, iar costurile pentru refacere erau enorme, relevanța ei pentru sistemul de transporturi devenise discutabilă și legea permitea demolarea ei. Singura armă: valoarea istorică.

Pe lîngă apelul public cu mare ecou din conferința de presă din Grand Central, Jackie Kennedy i s-a adresat și direct primarului New York-ului, Abraham Beam, cerîndu-i sprijinul pentru a salva clădirea-monument istoric. Și astfel s-a pornit o adevărată luptă a instituțiilor în cauză pentru a salva Grand Central Terminal de la demolare. În instanță. Victoria a fost de partea arhitecturii și a istoriei și a fost proclamată chiar de lege printr-o decizie a Curții Supreme a Statelor Unite ale Americii din iunie 1978, care proteja monumentele istorice.

Grand Central Terminal a fost restaurată și renovată, iar în prezent reprezintă unul dintre reperele arhitecturale ale orașului New York (și, desigur, un important centru de transport).

Ar mai fi ceva de reținut din declarațiile doamnei Kennedy (și din istorie) referitoare la demolarea (și nu numai) gării-bijuterie: „Am auzit cu toții că este prea tîrziu sau că asta trebuie să se întîmple, că este inevitabil. Dar nu cred că e adevărat. Cred că printr-un efort pe măsură, chiar dacă este al unsprezecelea ceas, poți reuși și știu că exact asta vom face“.

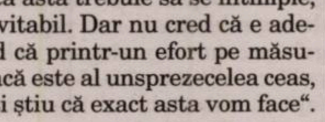

BARBURISME

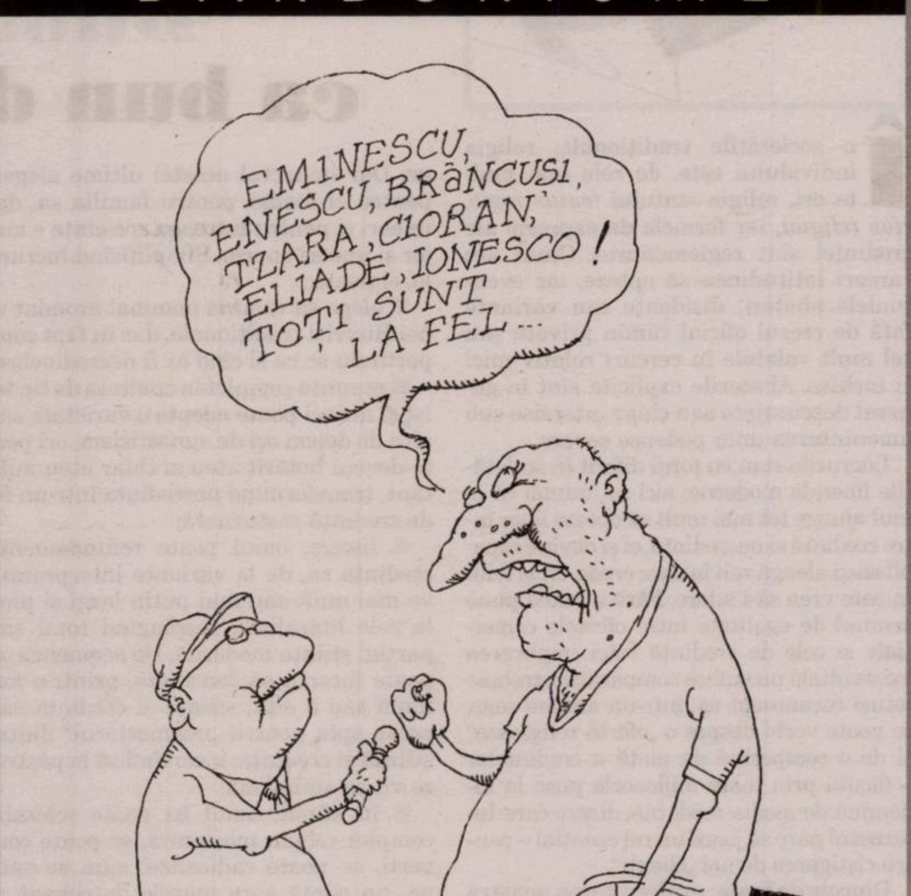

EMINESCU, ENESCU, BRÂNCUȘI, TZARA, CIORAN, ELIADE, IONESCO! TOȚI SUNT LA FEL...

Desen de Ion BARBU

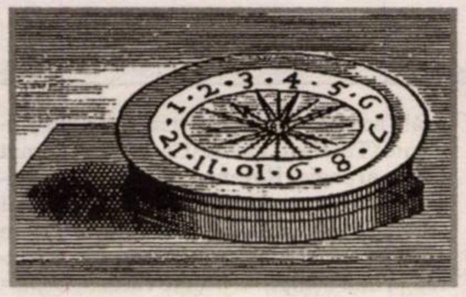

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Prietenia între femei – un mit?

Trei femei, cartea de nonficțiune apărută la Editura Litera în 2019, prezintă povești de viață în care dorința feminină și obiectul ei dictează mersul lucrurilor. Dacă este mai bine înțeleasă, va fi mai greu de condamnat, crede autoarea Lisa Taddeo despre dorință. Nuanțele ei din complicatul univers feminin, felul în care unele femei le victimizează pe celelalte, mascîndu-și invidia în critică, sînt subiecte pe care de obicei le trecem cu vederea. Se vorbește insistent, în ultima vreme, despre masculinitatea toxică, despre relațiile cu narcisiști și abuzul din partea lor, dar prea puțin despre nocivitatea care poate exista în raporturile dintre femei. Despre cît de precaută trebuie să fii cu detaliile despre tine, cît de atentă ca cealaltă persoană să nu se simtă amenințată dintr-un motiv sau altul și, mai ales, despre cît de tare pot ajunge să te rănească femeile, în feluri în care un bărbat nu ar face-o vreodată.

Cînd ești tînără, te agăți de relațiile cu persoane de sex feminin mai mult decît de cele cu bărbații, încerci să le obții aprobarea, iar aceasta să-ți aducă împăcarea cu tine. Să te placă toată lumea e un deziderat moștenit din copilărie, care pare să-ți garanteze supraviețuirea. În timp, înveți că sînt cel puțin două categorii de prietene: cele în preajma cărora te poți simți relaxată, tu însăți, cum se spune – acestea sînt, de regulă, prietene foarte vechi sau pe care le cunoști datorită unei nișate sau chiar excentrice pasiuni comune; a doua, sînt cele care, sub o formă sau alta, chiar dacă nu de la început, îți dau o stare de încordare. Cele cărora te ferești să le spui că ai ieșit în oraș cu altcineva sau despre care știi sigur că vor lua personal fotografiile postate online, din excursii unde nu au fost invitate. Cele care sînt mereu cu ochii pe tine pentru a-ți taxa orice greșeală și a o face și mai evidentă în fața lumii. Cele care, cu scuza penibilă „am glumit“, îți terfelesc tocmai lucrurile despre care le-ai mărturisit că ar conta. Cele care nu admit că, uneori, preferi să stai în casă decît să participi la ceva ce presupune compania lor și, cel mai adesea, încearcă să te facă să te simți vinovată, să crezi că ești o persoană care nu e capabilă să întrețină prietenii, rea de-a dreptul. Așa că, de multe ori, eviți asta, cu prețul timpului, al liniștii și al energiei tale. Constați abia la 40+ că, dacă te plasezi pe locul doi, le deschizi ușa și celor din jur să te trateze la fel.

O femeie poate să nu o placă pe alta din diverse motive, mai mult sau mai puțin explicabile pentru cei din jur. Poate doarme de o eternitate separat de soțul ei, iar cealaltă îi povestește ce aventuri minunate are, ori poate ține de decenii un regim de slăbire, fără succes, iar prietena ei tocmai își comandă un desert mustind de ciocolată, ori suspectează că bărbatul o înșală și află ce încîntate sînt unele de relația cu cineva însurat. Nu se poate ști ce răni poartă fiecare, ascunse sau prost pansate, ce le poate rîcîi și cît de mare devine durerea. Numai că femeile nu vor recunoaște asta. Vor sta acolo, îți vor sorbi povestea, apoi te vor disprețui și te vor bîrfi. Să încerci și să reușești să trăiești altfel decît majoritatea este ceva ce nu se iartă, scrie Lisa Taddeo în carte. Ca și cum, dacă alte femei nu au parte de un lucru, nici tu n-ai voie să te bucuri de el. Simt că le iei ceva. Unora le pasă cu adevărat de o alta abia cînd ea suferă, mai ales dacă s-au confruntat cu ceva similar și au depășit momentul.

c flickr

Acum cîțiva ani, după demisia din televiziune, am avut o perioadă de aproape o jumătate de an în care nu am muncit nicăieri. Dincolo de sentimentul ratării pe toate planurile, pentru că nici familie nu aveam, iar visurile legate de carieră se întorseseră în neant, de unde veniseră, spre finalul verii și banii se cam terminaseră. Persoanele pe care le alesesem drept prietene și-au văzut de viețile lor. În momente în care aș fi avut mai mare nevoie de încurajare, nu au fost de găsit. Cînd totuși ne-am văzut, au vorbit în continuare despre serviciile lor, despre prioritățile lor, uitînd probabil că eu nu mai sînt aceeași, că pentru mine pierderea unei cariere cu care mă identificasem era ceva traumatic, că poate nu am cu ce să plătesc cafeaua de pe masă. Dat fiind că eu plecasem de bunăvoie din TVR, probabil că nu era nimic de compătimit. Să par că îmi merge bine este o veleitate pe care am ridicat-o de mică la nivel de artă. Cînd am aflat că mă angajez la *Dilema veche* nu am simțit nevoia să le informez. Așa mi-am dat seama că nu sînt prieteniile potrivite pentru mine. Poate, invariabil, oamenii se schimbă și legăturile dintre ei nu țin întotdeauna pasul cu asta. Așa că unele îndepărtări s-au produs de la sine, fapt care m-a făcut să mă simt ușurată. Nu am dexteritate în comunicarea asertivă, am probleme în a rosti în fața altora lucruri care nu le plac, mai ales că adevărul meu este diferit de al lor (așa cum se întîmplă cu adevărurile, în general). După cum îmi spunea un prieten bărbat, nu e nevoie de justificări în relații pe care nu mai vrem să le păstrăm în viețile noastre. Sau către persoane de care nu ne putem aminti fără să simțim o crispare neplăcută în tot corpul – e mereu un barometru bun.

Nu le lăsa să te vadă fericită – e sfatul legat de alte femei dat Lisei Taddeo de mama ei, pe patul de spital. „Ar trebui să te vadă tristă. Dacă te văd fericită, vor încerca să te distrugă.“ Oamenii nepotriviți dispar din viețile noastre pentru a le face loc altora, dacă sîntem atenți. Am prietene care încă mă mai caută, deși nu le-am răspuns multă vreme sau le-am vorbit dur. Care îmi aduc cozonac de acasă numai pentru că știu că am stat singură de Crăciun. Care pot asculta povești de iubire atipice fără să facă ochii mari și să mă tragă pe mine la răspundere. Dar sînt extrem de puține. Marile bucurii și marile tristeți le cam ducem de unii singuri.

■ ■ ■

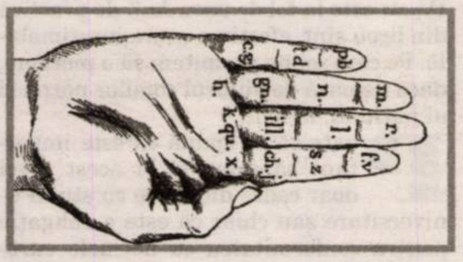

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Capitale...

În perioada cînd era profesor universitar la Iași, G. Călinescu a scris, în revista creată chiar de el, *Jurnalul literar* (28 mai 1939), un text mai puțin cunoscut astăzi, dar de o actualitate incontestabilă. Articolul se intitulează, nesofisticat, „Iașul“ și disecă un stereotip cultural, se vede, apăsător și pe atunci: alunecarea centrului tradițional de civilizație europeană – e vorba, desigur, de bătrîna capitală a Moldovei –, alunecare cumva inexorabilă, către un prăfuit provincialism. „Ce este ieșan?“, se întreabă Călinescu în chiar debutul pledoariei sale. Răspunsul, dincolo de aparenta lui banalitate, merită redat în întregime, întrucît fixează termenii polemicii ulterioare: „Un ieșan e un român care locuiește în chip aproape permanent la Iași. Iată o definiție simplă, necesară într-o vreme în care se abuzează de denominația de ieșan. În definitiv, un ieșan nu se deosebește fundamental de un bucureștean ori de un craiovean. Există însă un spirit al orașului care modifică încetul cu încetul pe individ și-i dă o coloare locală. Chinezul care stă prea mult la Paris, în ciuda ochilor mongolici, capătă fizionomie și gesticulație franceză. Prin urmare, Iașul este o realitate. Dar precum peștele nu poate trăi pe uscat și nici pasărea înota, nu poate fi ieșan cine a ieșit din lichidul lui“. Abandonul definitiv al unui loc, cu alte cuvinte, te scoate, *volens nolens*, din sfera sa identitară. A fi ieșean (sau orice altceva), crede legitim Călinescu, reprezintă asumarea unui mod de viață și nu doar venerarea – pur formală – a nașterii întîmplătoare.

Aici se află, de fapt, punctul central al analizei călinesciene. Criticul sugerează că isteria din jurul ideii „decăderii Iașului“ (la fel de acută, se pare, și în perioada interbelică) este invenția ieșenilor care *au părăsit*, cu mult timp în urmă, Iașiul. Ei ajung, treptat, extrem de intrigați de continua deteriorare „spirituală“ a străvechii citadele, cerînd, imperios, măsuri de redresare. Autorul articolului nu poate trece cu vederea flagrantul paradox care se ascunde aici: „Sînt mulți ieșeni care [...] se vaietă că nimeni nu-și aruncă ochii asupra *oropsitului Iași*, dar acești ieșeni stau la București. [...] Ei sînt bucureșteni care vor să profite și de dulceața apei Dîmboviței, și de prestigiul cetății bahluiene. [...] Oricine, din felurite împrejurări, poate ajunge în situația de părăsi un oraș în care s-a născut sau a trăit multă vreme. Dar a mai pretinde, de la distanță, să participi la spiritul unui oraș, iată o frumoasă aberație“. Acești „patrioți externi“ creează, de regulă, clișeele așa-zisei „decăderi“. După ei, Iașiul își pierde constant personalitățile (atrase, magnetic, de București), e tot mai ostracizat financiar, tot mai izolat geografic și tot mai nedreptățit de administrațiile centrale. Iașiul se alterează, din unghiul lor, pe majoritatea palierelor, devenind – mereu mai pregnant – o provincie ternă. Chiar și Universitatea, bastionul de prestigiu prin excelență al orașului, încă de la înființarea sa de pionierat în România, începe să pălească în fața vieții universitare bucureștene. Aceeași „diasporă“ ieșeană strigă, necontenit, că s-a ajuns în situația inacceptabilă în care e mai bine să fii asistent la București decît profesor la Iași.

„Și de ce mă rog?“, se întreabă, pe bună dreptate, Călinescu. Răspunde, tot el, cu un bun-simț ce ar trebui să-i facă pe mulți – și azi – să mediteze ceva mai adînc: „Presupunînd că locuirea la Iași ar fi incomodă, valoarea unei instituții rezidă în sine. Universitatea este ageografică, națională. Nu se poate pretinde că moldovenii se cultivă mai rău decît muntenii și transilvanii. Ideea însăși a inegalității universităților e absurdă. Ar rămîne doar o deosebire de tradiție. Dar din punctul acesta de vedere, Universitatea din Iași e cea mai veche și cea mai ilustră. Întîiul ei rector a fost Titu Maiorescu. Aci au profesat Xenopol, Stere, Ibrăileanu și sînt și acum atîtea elemente excepționale, încît ar fi drept a spune – mai bine asistent la Iași decît profesor la București“. În fond, Călinescu atinge un punct cu rezonanță imensă în spațiul postmodernității contemporane. „Centralismul“ obsesional constituie o formă de patologie mentalitară, este simptomul culturilor mici. Civilizațiile mari își diseminează funcțiunile și abilitățile în vastitatea întregului lor teritoriu. Cultivă, cu bună știință, diversificarea geografică, „descentralizarea“ manifestațională. Numai culturile ignare trăiesc cu complexul „centrului“, al „capitalei“. Oxford, Cambridge, Harvard, Yale, Stanford, Princeton, Jena, Bologna, Padova și atîtea alte nume sonore nu sînt „capitale“ de state și totuși reprezintă „centre“ ale excelenței academice și intelectuale internaționale. În condițiile unei dinamici culturale firești, și Iașiul, implică autorul, ar putea avea un destin similar, eliberîndu-se – o dată pentru totdeauna – de complexul „trădării“ de la 1859...

Codrin Liviu Cuțitaru *este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

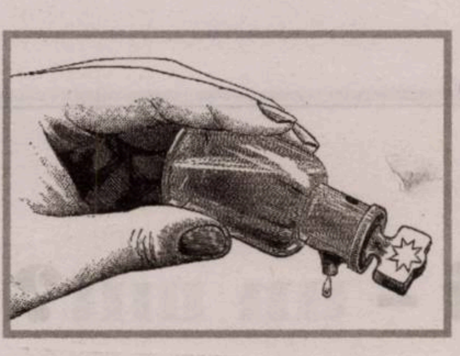

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Cuvinte de mimă

Am vorbit săptămîna trecută despre jocul numit *mimă*, observînd absența formei feminine din dicționare, precum și oscilația între aceasta (preferată de uzul actual) și forma neutră *mim*. Jocul însuși este de mare interes din punct de vedere lingvistic, tocmai pentru că evocă prin gesturi cuvinte și expresii, provocînd reacții verbale de aproximare a sensurilor. O descriere detaliată și o evaluare a practicii ludice apar într-un interviu luat cu aproape două decenii în urmă scriitorului Mihai Ignat: „Jocul preferat? Mima. De fapt, jocul exclusiv“; „este un joc relativ simplu, ca «regulament», dar care îți cere mobilitate lexicală (pe românește: vocabular), actoricească și imaginativă“; „fiecare dintre jucători performează, pe rînd, o pantomimă prin care încearcă să le sugereze coechipierilor cuvîntul indicat (numai lui, bineînțeles) de echipa adversă“; „cîștigă aceia care «dau» cuvinte cît mai dificil de mimat, respectiv de ghicit, și care au în echipă interpreți cît mai talentați“ *(Vatra*, nr. 1-2, 2004, p. 101-102).

Jocul poate varia în complexitate în funcție de cuvintele alese pentru pantomimă: e din ce în ce mai greu (dar și mai interesant) atunci cînd trece de la reprezentarea lingvistică a unor referenți concreți (obiecte, ființe, acțiuni) la concepte abstracte, la proprietăți și mai ales la relații. Una e să mimezi cuvîntul *pinguin*, alta e să înlesnești ghicirea unor cuvinte ca *destoinic* sau *adică, de fapt* sau *păi*. În cazul cuvintelor cu referent concret – varianta cea mai simplă, care poare fi jucată și de copii –, mima are de-a face cu prototipuri și cu contexte prototipice, implicînd scenarii funcționale. Chiar și în acest caz, alegerea celei mai potrivite pantomime este interesantă din punct de vedere lingvistic și comunicativ. Cum reprezentăm un fotoliu, o pisică, ploaia? Nu atît desenîndu-le sau imitîndu-le prin gesturi, cît, mai curînd, evocînd scenarii familiare: tolănirea în fotoliu, mîngîiatul pisicii, deschiderea umbrelei și adăpostirea de ploaie. Jocul devine însă cu adevărat pasionant atunci cînd trebuie să evoce abstracții și proprietăți (prin asocierile lor cele mai probabile) și mai ales cuvinte „procedurale“ – cele care ne ajută să integrăm și să prelucrăm informația, cele care indică relații între conținuturi, marchează atitudini subiective sau gestionează schimbul verbal între interlocutori. Marea artă a mimei e, desigur, de a face ușor de ghicit prepoziții, conjuncții, modalizatori, marcatori discursivi, cuvinte care nu au un sens conceptual propriu-zis sau care apar doar în anumite locuțiuni. Jucătorii de mimă pot exploata și diferențele stilistice și sociolingvistice dintre cuvinte, propunînd arhaisme sau regionalisme, termeni marcați de apartenența la un anumit registru. Surprize pot produce mai ales cuvintele și expresiile din vocabularul pasiv: cele pe care vorbitorul nu le folosește în mod spontan, dar pe care le recunoaște și le înțelege atunci cînd le găsește în texte – sau cînd sînt, în sfîrșit, ghicite de coechipieri. Din categoria cuvintelor greu de mimat – pentru că îndeplinesc unele dintre condițiile pomenite mai sus – fac parte, de exemplu, *prinos* („prinos de cinstire și recunoștință“), *alde* („alde cutare“), *darămite* („nu doarme noaptea, darămite ziua“), *pasămite* („erau obosiți, pasămite“), *cherem* („e la cheremul lui“) etc.

Un exemplu de selecție lexicală dificilă e consemnat de un fragment narativ (care folosește în denumirea jocului, cum se vede, varianta *mim):* „și apoi au jucat mim. Mădălin, Mădălina, Tănase și Anca la o echipă, Camelia, Vlad, Roxana și Florențiu la cealaltă echipă. S-au dat următoarele cuvinte: barocan (sic!) – mimat de Mădălin; propășire (Mădălina s-a chinuit aproape o jumătate de oră!); eclectic (Anca a mimat splendid); bicisnic (Tănase); metec (Camelia a mimat bine); arpagic (Roxana a făcut o adevărată povestire); candriu (Vlad) și contondent (Florențiu făcînd-o pe judecătorul vreun sfert de oră, dar degeaba). Scor 1 la 0 pentru prima echipă“ (Nicolae Iliescu, *Departe, pe jos*, 1983, pp. 40-41).

Interesante sînt și convențiile care se nasc în timpul jocului: într-un grup de filologi, de exemplu, trasarea prin aer, deasupra capului, a unui contur de aureolă comunica în mod constant o informație importantă asupra cuvîntului care trebuia ghicit: anume, că apărea în scrisul lui Caragiale (aureola fiind în acest caz o pălărie, indiciu iconic și metonimic). Degetele de la ambele mîini, răsfirate, indicau cifra zece, decodată imediat ca număr tradițional al părților de vorbire; de aici se ajungea ușor la identificarea cuvîntului de ghicit ca fiind substantiv sau verb, adverb sau prepoziție. Alte gesturi metadiscursive („indicații meta-mimetice“, cum le numește Mihai Ignat în interviul citat) pot trimite prin convenție la ceva rostit anterior, la relațiile de sinonimie sau de paronimie, la apropierea de forma cuvîntului etc.

Pentru unii dintre pasionații de mimă (jucată la petreceri, pe peronul unei gări sau, mai nou, în online), jocul nu mai este competiție, ci performanță estetică. Nimeni nu cîștigă puncte, nu există limită de timp, pantomima cea mai lungă și mai complicată e admirată mai mult decît cea care duce la ghicirea instantanee.

■ ■ ■

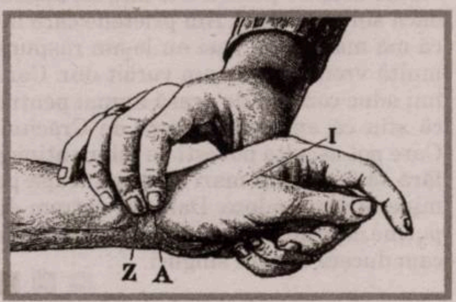

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

A construi nu înseamnă neapărat a desființa mai întîi

Bunica a fost învățătoare într-un sat din Maramureș, Remetea Chioarului. Deși era de loc dintr-un sat de lîngă Cluj, Satul Lung, ajunsese în Maramureș prin căsătoria cu bunicul. Între timp, în același sat al bunicului a mai deținut și funcția de director al Căminului Cultural. Din această slujbă de învățătoare s-a și pensionat. Și îmi aduc aminte, din copilăria mea, respectul pe care i-l purta întreaga comunitate pentru munca pe care o depusese în acel loc, ani de zile. Era un fel de bunică mitică a locului. De altfel, fusese, pe vremea ei, singura femeie din comunitate care avusese și drept de vot, pentru că studiile medii erau o condiție a acestui drept, pentru femei. Una dintre amintirile care mi-au rămas vii este povestea ei despre cum îi învăța pe copii să scrie pe litere. Fiindcă aceștia vorbeau în familii și în comunitate cu termeni regionali, o poantă se născuse involuntar. Punîndu-i să scrie cuvîntul *dop*, să-l spună pe litere și apoi cursiv, aceștia citeau *d-o-p*, iar apoi rosteau dintr-o suflare: *stupuș*. Bunica nu avea studii universitare. Avea doar liceul. Nici măcar liceu pedagogic nu avea. Dar liceul îți dădea dreptul, în acele vremuri, să fii învățător.

Ajuns și eu la școală, am avut o învățătoare pentru care am fost ultima generație. După ce a încheiat cu noi clasa a IV-a s-a pensionat. Avea o figură aspră, oarecum severă, dar cu toate acestea o îndrăgiserăm, pentru că știa, probabil, să îmbine strictețea și rigurozitatea cu blîndețea și se vedea că iubea copiii. Ani de zile, apoi, în clasele gimnaziale, o vizitam cîte un grup de colegi, de obicei de Crăciun, colindînd-o, în apartamentul pe care-l avea undeva pe lîngă parcul mare din Cluj-Napoca. Doamna nu avea nici ea studii universitare, dar avea liceul pedagogic.

Nepoata mea, Petra, fiica fratelui meu, a terminat și ea anul trecut Colegiul Național Pedagogic „Gheorghe Lazăr“ din Cluj-Napoca. A intrat la Facultatea de Psihologie, dar, pentru că era nevoie de un suplinitor calificat pentru o jumătate de an chiar în liceul pe care îl terminase, a fost angajată ca învățătoare pentru această perioadă determinată. A fost o elevă de zece și îi place munca cu copiii. Probabil nu va rămîne în învățămînt, după ce va termina studiile universitare, orientîndu-se mai degrabă spre alte nișe pe care i le vor permite studiile. Dar, conform diplomei de liceu, are dreptul să fie învățătoare sau educatoare, iar odată finalizate studiile universitare, chiar dacă nu în profil pedagogic, statutul ei în învățămînt ar deveni de profesor pentru învățămîntul primar sau preșcolar. Adică, spus popular, educatoare sau învățătoare cu facultate, cu studii universitare.

Una dintre îngrijorările pe care le naște proiectul actual de lege a educației îl reprezintă tocmai problematica aceasta, a raportării la liceele cu profil pedagogic. Concret, se dorește eliminarea specializării de învățător/învățătoare. Adică aceste licee nu ar mai avea dreptul, conform proiectului de lege, să pregătească învățători/învățătoare și, pe cale de consecință, nici nu va mai exista posibilitatea angajării pentru aceste posturi decît a absolvenților de PIPP, deci cu studii universitare de pedagogie a învățămîntului primar și preșcolar.

La prima vedere, ar putea părea un lucru bun: calificarea universitară ar reprezenta, în aparență, un plus valoric. În fapt, aici avem unul dintre cele mai mari pericole la adresa calității învățămîntului nostru. Și acest fapt este confirmat de întreaga comunitate universitară pedagogică, o sumedenie de universitari semnînd o petiție împotriva acestui demers. Chiar zilele trecute am citit și un interviu al profesorului univ. dr. Adrian Opre, decanul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul Universității „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca, în care susține ferm și el pericolul desființării acestei specializări de la nivel preuniversitar.

Lucrurile sînt foarte simplu de explicat. Elevii aceștia încep pregătirea sistematică și aplicată în domeniul pedagogic încă din clasa a IX-a, într-un regim curricular specific, avînd patru ani materii de specialitate și ore de practică săptămînale. Este o acumulare inestimabilă de cunoștințe, de deprinderi și de experiențe didactico-pedagogice în acești patru ani, pe care nu o poate suplini sub nici o formă parcursul universitar de trei ani de la nivelul de licență. În primul rînd, pentru că numărul de ore de practică la nivel universitar este infim, în raport cu oportunitățile de practică pe care le au elevii de la profilul pedagogic preuniversitar. Apoi, pentru că în mediul liceal pedagogic există un fel de ethos specific educațional pe care mediul universitar nu-l poate oferi.

Se știe cît de puțin stagiu pedagogic se face la orice facultate, pentru a se obține calificarea de profesare în învățămînt. Dar dacă pentru un profesor de română sau de biologie, care va preda după studiile universitare la gimnaziu și la liceu, hai să zicem că formarea didactică se mai poate ajusta în anii de mentorat de după intrarea în sistem, pentru învățători, care lucrează cu elevii de primar, clasele I-IV, nu este la fel de ușor. Anii de practică din liceu sînt, efectiv, o avere inestimabilă. Pe care nu ne permitem să o pierdem, dacă ne pasă de viitorul copiilor noștri și al națiunii, în fond.

Poate să se spună că este important să avem și la acest nivel doar cadre didactice cu studii universitare sau chiar că este o obligație pentru conformitatea cu normele europene. Chiar de-ar fi așa, este important să se știe că majoritatea studenților de la PIPP sînt absolvenți tocmai ai liceelor pedagogice. Rar există cîte unul care să fie absolvent al unui alt profil. Iar dacă specializarea de învățător va dispărea din preuniversitar, studenții acestei facultăți vor veni fără o bază importantă pe care acum o acumulează în acești ani liceali. În plus, există multe școli din mediul rural unde este foarte greu să presupunem că în viitorul apropiat vom găsi cu ușurință absolvenți de universitate care să meargă ca învățători. Și nu sînt singurele argumente care pot fi aduse în discuție. Dar chiar dacă am fi obligați să avem doar absolvenți de studii universitare ca învățători, tot nu cred că acesta ar trebui să fie un argument pentru desființarea specializării respective din preuniversitar. După cum nu desființăm nici specializări ca mate-info, pentru că la nivel universitar se studiază matematică și informatică. Este de nepermis această perspectivă!

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Richard K. SHERWIN

Patrioți doar cu vorba

În 1787, Thomas Jefferson scria că „arborele libertății trebuie împrospătat din cînd în cînd cu sîngele patrioților și al tiranilor“. Dar întrebarea recurentă a politicii – relevantă mai ales în contextul coeziunii fragile a Americii la acest început de an – e cine sînt patrioții și cine sînt tiranii.

În noul Congres ales în noiembrie anul trecut, republicanii de extremă dreapta au obținut un avantaj important, amenințînd candidatura lui Kevin McCarthy pentru postul de purtător de cuvînt al Camerei Reprezentanților SUA. În schimbul unui vot favorabil, membrii *Freedom Caucus* (o minoritate de susținători fervenți ai lui Donald Trump) au obținut numiri în comisiile cele mai puternice ale Casei Albe, de unde vor putea controla agenda politică pentru următorii doi ani.

Americanii anticipează deja ceea ce urmează. Democrații controlează Senatul și Președinția, dar agitatorii republicani proaspăt consolidați nu vor fi deschiși la compromisuri. Legislația susținută de republicani nu are șanse să devină lege și, ca atare, unica preocupare a unei Case Albe radicalizate va fi să întrețină un spectacolul de partizanat orb.

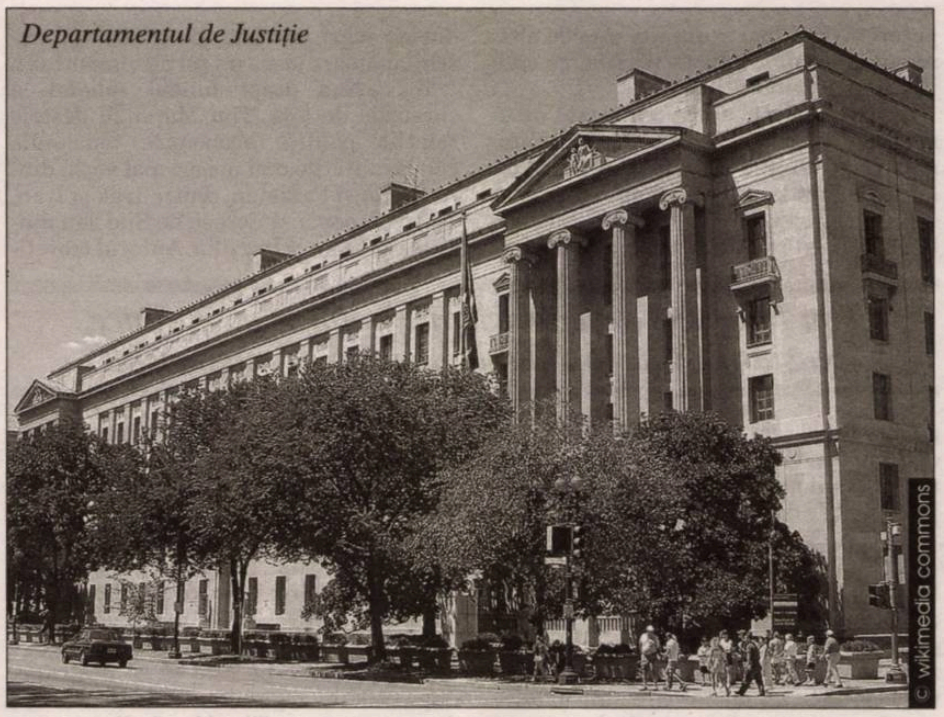

Departamentul de Justiție

© wikimedia commons

Acești republicani extremiști – cei mai mulți dintre ei refuzînd să condamne insurecția de la Capitoliul SUA din 6 ianuarie 2021, votînd împotriva validării alegerilor prezidențiale din 2020 și perpetuînd marea minciună trumpistă despre alegerile „falsificate“ – și-au anunțat deja agenda. Vor demara investigații tendențioase, bazate pe teorii ale conspirației care îl vor viza pe Joe Biden, pentru delicte de corupție care să poată justifica la o adică procedura de destituire *(impeachment)*. Atacurile lor vor viza personalități publice precum Anthony Fauci, fostul director al Institutului Național pentru Alergii și Boli Infecțioase, pe care îl vor acuza că a mușamalizat presupusa scăpare a coronavirusului dintr-un laborator din Wuhan, China. Și vor propaga un discurs înspăimîntător despre politicile federale de imigrație: țara e invadată de imigranți care aduc criminalitate și boli, și care le fură americanilor merituoși locurile de muncă și puterea electorală.

Nici una dintre aceste afirmații de senzație nu ar supraviețui celei mai sumare verificări. Dar nu despre adevăr e vorba aici. Scopul urmărit e manipularea opiniei publice și pregătirea terenului de joc politic pentru alegerile prezidențiale din 2024. După cum vizionar a observat Jefferson, „Oamenii nu pot fi cu toții și întotdeauna bine informați. Partea care greșește va fi nemulțumită direct proporțional cu importanța faptelor pe care le înțelege greșit“.

Să privim din această perspectivă acuzațiile aduse astăzi de republicanii radicali: alegerile au fost falsificate; guvernul federal ascunde cauzele COVID-19, precum și decesele și bolile cauzate de vaccin; are loc o „mare substituire“ a Americii albe cu imigranți și alte minorități. Aceste afirmații nu sînt cîtuși de puțin banale. O nemulțumire pe măsura unor acuzații atît de grave ar avea într-adevăr urmări foarte adînci. Or, știm deja că aceste urmări sînt suficient de profunde pentru a provoca o insurecție; întrebarea e, așadar: ce mai urmează? Mai multe focuri de armă trase de republicanii de extremă dreapta asupra caselor alegătorilor și politicienilor democrați?

În America de azi, violența politică e aproape o certitudine. Dacă dezbaterea civilă, rezolvarea pe cale legală a problemelor și restul activităților politice obișnuite sînt abandonate, ele vor fi înlocuite de activități neobișnuite, precum răspîndirea unor minciuni suficient de puternice pentru a provoca o criză sau o urgență politică capabilă să mobilizeze grupuri de justițiari și alte inițiative extrajudiciare.

Democrații controlează Senatul și Președinția, dar agitatorii republicani nu vor fi deschiși la compromisuri.

Această perspectivă ridică întrebări importante despre natura și scopurile forțelor de extremă dreapta care se află acum efectiv la conducerea Camerei Reprezentanților SUA. Potrivit opiniei larg acceptate, Partidul Republican e confiscat de o recrudescență populistă. Unii istorici văd o puternică asemănare cu naționalismul populist promovat de președintele Andrew Jackson în anii 1830, cînd teama „substituirii albilor“ (cu mexicani, hispanici, nativi americani, sclavi rebeli și aboliționiști) a stîrnit mișcarea *„Young America“*. Temeri similare au dus și la apariția mișcării MAGA.

Dar această nouă răzmeriță populistă e caracterizată și de teama de „statul paralel“, care o face mai nocivă chiar decît precursoarea ei din secolul al XIX-lea. Să-l luăm pe Ryan Zinke, reprezentantul statului Montana, care și-a dat demisia din postul de ministru de Interne al lui Trump, în urma încălcării codului deontologic. El susține că un „stat paralel“ din interiorul Guvernului complotează pentru „a elimina cowboy-ul american“. Alarmismul ale lui Zinke nu e un caz izolat. Republicani din Camera Reprezentanților au creat recent o „subcomisie specială pentru supravegherea instrumentalizării guvernului federal“ – un fel de *House Un-American Activities Committee* (Comisia parlamentară pentru activitățile antiamericane) a secolului XXI.

Conform rezoluției de înființare, noua subcomisie va investiga „modul în care agențiile puterii executive colectează, compilează, analizează, folosesc sau distribuie informații despre cetățenii Statelor Unite, inclusiv orice activități neconstituționale, ilegale sau contrare eticii, comise împotriva cetățenilor Statelor Unite“. Ea va examina de asemenea „modul în care agențiile puterii executive colaborează și fac schimb de informații cu sectorul privat, cu entitățile non-profit sau cu alte agenții guvernamentale, în vederea facilitării de acțiuni împotriva cetățenilor americani“.

Pe scurt, subcomisia există pentru a investiga principalele agenții americane de investigație și de aplicare a legii, inclusiv Departamentul de Justiție (cuprinzînd FBI), CIA și Departamentul pentru securitate internă al SUA. După cum a declarat limpede Jim Jordan, președintele subcomisiei și co-fondatorul *Freedom Caucus*, „avem datoria să investigăm aceste agenții și să observăm modul în care au fost instrumentalizate să acționeze împotriva a înșiși oamenilor pe care ar trebuie să îi reprezinte, și modul în care au încălcat libertățile garantate poporului american de Primul amendament“. Potrivit lui Jordan, „Dreptul vostru de a practica o credință religioasă, dreptul la reuniune, dreptul de a înainta petiții Guvernului, libertatea presei, libertatea de exprimare – toate acestea au fost atacate în ultimii doi ani. Vrem să oprim acest lucru“.

Statul de drept se bazează pe principiul conform căruia numai statul are puterea de a face și de a aplica legea. Noii populiști desfid acest monopol – atît din interiorul Guvernului (atacînd „instrumentalizarea“ aplicării legilor federale), cît și din exterior (prezentîndu-i pe insurgenții din 6 ianuarie ca pe patrioți ale căror acte de violență sînt protejate de libertatea de exprimare și de reuniune).

Cine sînt patrioții și cine sînt tiranii? Efortul de a răspunde la această întrebare va decide dacă America rămîne unită într-un stat de drept sau capitulează în fața violenței devastatoare.

Richard K. Sherwin *e profesor emerit de Drept la New York Law School.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate-org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Arbitrii români au orbul găinilor?

O veche zicală a meseriei pretinde că un deținător de fluier trebuie să aibă auzul selectiv (la boscorodelile jucătorilor). Nimic despre vedere. Dar pare din ce în ce mai mult că ea se cere a fi precum lumina farurilor mașinilor deștepte: adaptativă. De curînd, petrecerea judecătorilor cu țignal a fost stricată de apariția sistemului de arbitraj video (VAR). Care folosește dacă îl folosești. Dacă nu, nu. Deși cu toții au zîmbit politicos, unii au luat această inovație ca pe un atac la persoană și au pornit o bătălie împotriva „mașinilor“ mai ceva ca în *Terminator.* La un meci din prima etapă a anului, Budescu, jucător cu talent internațional și metehne autohtone, a schiat cu crampoanele de la tibie pînă pe glezna unui adversar. Un cartonaș roșu mai clar e greu de găsit oricît ne-am scotoci memoria. Dl arbitru a dus mîna la ureche (semn că în cască i se șoptea ceva din camera VAR), dar era ca și cum și-ar fi dus-o la ochi, căci a făcut semn cu seninătate că totul e OK, treceți la joc! Peste o săptămînă, un fault în careul Rapidului pe care reluările l-au expus precum „Grădina Plăcerilor“ la Prado a rămas neurmat de justa lovitură de pedeapsă care ar fi putut decide meciul. Un alt domn arbitru n-a catadicsit să cerceteze reluările, deși regulamentul nu i-o cerea, i-o urla! Veți protesta, naiv: păi ce, e despre vedere în toate astea?! Este. E despre vedere și puncte de vedere. Căci depinde ce vezi sau ce vrei să vezi. Vezi un interes? Vezi un ordin? Vezi verde înaintea ochilor în vreme ce noi vedem roșu? Din ce în ce mai mult am senzația că arbitrii au ajuns un fel de castă scăpată de sub control, care poate face orice tîmpenii fără frică de nimeni și nimic. Arbitrii reprezintă singura tagmă de pe planetă cu prestații în public care nu poate fi trasă la răspundere de cei pentru care prestează. În nici un fel. Ei nu sînt votați, nu vorbesc, nu văd, nu aud nimic în afara acestei organizații cu iz cabalistic, dar care n-are nimic ocult, mai degrabă incult. Subiecții par șterși pe circumvoluțiuni de orice reper cultural al sportului. Căci e strigător la orice cer – și chiar alienant pentru cei în cauză – să nu poți să recunoști cînd ai greșit sau să nu fie anunțată public o pedeapsă pentru cei ale căror erori sînt dincolo de greșeală. E un soi de dictatură de clasă tolerată, din interes, de șefii fotbalului. Lucrurile nu se vor termina bine, dar puțin le pasă lor. Ei își văd de treabă. Pentru asta au văzul brici.

P.S. Deși a greșit și el zdravăn în meciul Sepsi – FC U Craiova 1948, arbitrul Chivulete a avut curajul de a suspenda meciul după scandări rasiste și xenofobe repetate. Oare cum va fi văzut?

L
4
K
1
L
5
J
K
2
G
I
F
B
3
J
O
I
H
D
N

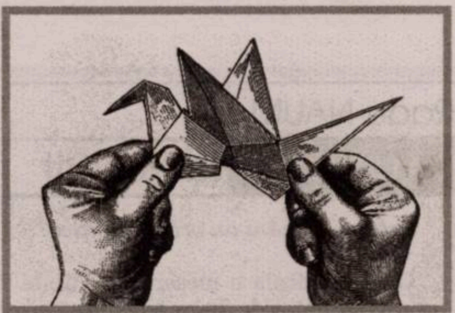

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Geografia dintotdeauna

Cît de importantă este legătura dintre geografie și politică, dintre geografie și istorie? Într-o carte intitulată *Prizonierii geografiei* (publicată în engleză în 2015 și tradusă în românește la Editura Litera în 2022), jurnalistul Tim Marshall încearcă să prezinte în mod sistematic asemenea legături, la scară planetară. Autorul pare un adevărat enciclopéd în materie de geopolitică. Trece cu ușurință de la explicarea problemelor europene, americane sau rusești la descifrarea complicatelor relații din zona Orientului Mijlociu sau a celor din Asia de Sud-Est, ajungînd pînă în America Latină și chiar la tot mai dezghețatele dispute din jurul Oceanului Arctic.

Tim Marshall spune că „geografia nu dictează cursul tuturor evenimentelor“ și încearcă să nu cadă în capcana unui determinism geografic (care ar putea fi asemănător, nu-i așa, cu determinismul economic marxist). Totuși, date fiind titlul cărții și ideea ei în sine, e greu să nu te duci cu gîndul și la așa ceva, la un fel de pat al lui Procust geografic, pe care autorul își așază prezentările. Trecînd însă peste această umbră, incursiunile lui în geografia și istoria diverselor regiuni ale globului sînt interesante și captivează. Avînd în vedere amplitudinea cunoștințelor lui Tim Marshall la acest capitol, cred că orice cititor al cărții lui poate descoperi cîte ceva neștiut.

Mie, de exemplu, mi-a relevat cîteva lucruri care pot părea banale, dar la care nu mă gîndisem niciodată. Deși am crescut cu globul pămîntesc pe birou, nu mi-am dat seama, de pildă, că Munții Himalaya despart practic India de China. E motivul pe care Tim Marshall îl invocă pentru a explica de ce aceste două mari puteri vecine, foarte diferite una de alta, nu au intrat în conflicte armate (cu cîteva excepții minore).

O altă revelație a fost cea legată de unele din cauzele înapoierii Africii. Autorul atrage atenția că e un continent izolat de restul lumii prin două oceane, la est și vest, și un imens deșert, Sahara, la nord, și că nu are fluvii complet navigabile. De aceea, remarcă el, o perioadă de timp foarte mare, legăturile Africii cu restul lumii au fost ca și inexistente.

Tim Marshall descrie relațiile politice, economice, tensiunile sau rivalitățile mai noi ori mai vechi.

Tot de două oceane (la vest și la est) și de un deșert (la sud) sînt separate și Statele Unite de restul lumii. În cazul acesta, însă, distanțarea a dus la apariția celei mai mari puteri globale. Tim Marshall nu pare să sesizeze paradoxul. Ca urmare, aranjamente geografice asemănătoare sînt folosite ca argumente pentru rezultate contrare. De aici reiese însă, din nou, că doar condițiile geografice nu pot explica totul.

Autorul analizează și obsesia istorică a Rusiei pentru un port „cu ape calde“ (cartea e scrisă după anexarea Crimeei, dar înainte de invazia din Ucraina de anul trecut) și problemele pe care le creează lipsa de obstacole naturale în Cîmpia Europei de Nord, care se întinde din Franța pînă la Munții Ural. Aici apar, în opinia sa, și cauzele interesului Rusiei pentru Moldova – de fapt, a teritoriului de pînă la arcul carpatic. Autorul observă că marile puteri au întotdeauna viziuni și interese pe termen foarte lung. Pe asemenea durate mari de timp, geografia cea neschimbătoare joacă un rol mai important.

Tot avînd drept fundal relieful și cursurile de apă, Tim Marshall descrie relațiile politice, economice, tensiunile sau rivalitățile mai noi ori mai vechi dintre India și Pakistan, dintre Irak și Iran, dintre Japonia și Coreea de Sud sau dintre Argentina și Brazilia. Autorul teoretizează și diferențele dintre Franța și Spania, dintre Germania și Franța sau dintre Insulele Britanice și restul Europei de Vest. Explică dezvoltarea istorică a Europei și pe baza faptului că în interiorul ei au existat lungi fluvii navigabile (Rinul și Dunărea), iar coastele maritime formează multe porturi naturale cu ape adînci, propice navigației și comerțului.

De ce Libia e pe cale să se destrame după căderea regimului Gaddafi e iarăși, după cum spune Tim Marshall, o poveste cu rădăcini geografice și istorice. După părerea sa, una dintre cele mai neinspirate politici din istoria nu prea îndepărtată, cu consecințe dezastruoase și în prezent, a fost aceea prin care statele colonialiste, în frunte cu britanicii, au trasat granițe artificiale, cu linia pe hartă, fără a ține seama de specificul local, etnic și geografic.

Sînt multe de descoperit și de învățat din acest tur de forță geopolitic al jurnalistului britanic. Printre altele sînt interesante și cazurile în care, prin dezvoltarea tehnologiei, a căilor de transport și a comunicațiilor sau pur și simplu prin turnarea de beton, condițiile geografice au putut fi depășite. Un exemplu e linia ferată construită de China pînă la Lhasa, în inima Tibetului, printr-o zonă considerată dintotdeauna ca inaccesibilă. O construcție care a schimbat neașteptat realități economice, demografice și politice.

Chiar dacă autorul nu intră în asemenea detalii pentru România, o concluzie de-a dreptul comună, dar importantă, care se poate trage din toată această poveste globală ar fi că e cazul să se termine mai repede autostrăzile care traversează munții, legînd cele trei provincii istorice. Amînarea nu face decît să întîrzie dezvoltarea și unitatea politico-economică. Nu poate fi vorba de vreo comparație cu China, dar nici Carpații nu se compară cu munții din Tibet.

■ ■ ■

ready made

„Țăranii din gospodăria agricolă colectivă «A.A. Jdanov» dau gresia pe gura coaselor. Vremea secerișului e aproape și grânele sunt tot mai mândre. Încă puțin și cântecul secerătorilor va izbucni puternic, umplând văzduhul limpede în care se îmbată ciocârliile. La acest cântec vor fi părtași de drept și pionierii dela Școala elementară de 7 ani, ca unii ce au căutat să ajute pe colectiviști pentru ca grâul să crească curat, greu în spic.“

Fănuș Neagu, „Un cântec
al bucuriei“, în *Scânteia pionierului,*
Anul VII, Nr. 54 (406),
Miercuri, 6 Iulie 1955

Iaromira POPOVICI

bazar

Zăpadă și săpuneală

© wikimedia commons

Înainte (orice-ar însemna asta), luam zăpada ca pe ceva de la sine-nțeles. Nu mă bucuram în mod special de apariția ei, mi se părea că e-n legea firii.

Vedeam în diverse filme și seriale că-n alte zone lumea se străduia să obțină zăpadă, cu orice preț, chiar artificială, pentru presupusa poezie a iernii. Eu, una, însă, nu vedeam neapărat această poezie. N-aveam ochi pentru biata zăpadă care, în perfecțiunea ei, se oferea fără eforturi privirii mele indiferente.

Spun „în perfecțiunea ei“, pentru că era o vreme, prin copilăria mea, cînd zăpada era chiar albă. Cînd, probabil, orașul nu era atît de poluat. Și omătul arăta, în București, aproape ca-n poeziile lui Alecsandri și Coșbuc.

Pe vremea de atunci, chiar o foloseam în scopurile ei tradiționale. Cel puțin pentru copii. Și anume: bătaia cu bulgări, oamenii de zăpadă și datul cu sania. Povestesc despre toate astea pe un ton mult prea didactic, pentru că, în ultimii ani, la oraș (în București, cel puțin) obiceiurile astea nu mai sînt chiar la îndemînă. Nu doar pentru că nu am mai avut atîta zăpadă. Ci și fiindcă, atunci cînd am avut-o, a fost mai mult cenușie spre neagră decît albă, bună să faci din ea doar bulgări și oameni *horror*.

O latură *horror*, legată de zăpadă, despre care am mai scris, exista și-n vremea copilăriei mele de prin anii 1970-80. Și anume bătăile cu bulgări de la școală. Cînd ningea pentru prima dată, era de la sine înțeles că, în ziua următoare, la școală te așteaptă, mai ales dacă erai fată (și pe atunci diferențele de gen erau mai îngroșate), o săpuneală. Băieții te pîndeau, de dimineață, pe la colțurile școlii cu bulgării pregătiți, gata de atac. Căci era un fel de atac, o ambuscadă.

Grupuri de băieți stăteau pitiți pe la cotituri (căci aveai de străbătut o curte întreagă cu meandre ca să ajungi, în final, la intrarea elevilor), așteptînd să le intre-n raza vizuală fetele pe care le plăceau. Vorbesc la plural pentru că, la vîrstele de atunci, pre-adolescentine și adolescentine, pe undeva între 11 și 15 ani, nu prea existau opțiuni singulare. Fiecare băiat își avea „lista“ lui imaginară. Cam aceeași ca atunci cînd dădea mărțișoare. Bulgării ăștia, de fapt, puteau fi considerați un fel de preambul la mărțișoare.

Un preambul pe linia mai crudă a ritualurilor „de împerechere“. Pe cea care, astăzi, ar fi numită în literatura de popularizare „războiul sexelor“. Pe scurt, fată fiind, trebuia să te aștepți, cînd ți-era lumea mai dragă și cînd mergeai mai adîncită-n gîndurile tale prin curtea școlii, mai întîi la un bulgăre-n cap. Nu știu de ce, dar ăsta era locul cel mai vizat, nu se ținea cont de vulnerabilități. Apoi, la o rafală de asemenea bulgări pe tot trupul. Și, în final, cînd se ajungea la lupta corp la corp, cînd cei din regimentul inamic se extrăgeau din tranșee, trebuia să fii pregătită pentru o săpuneală.

Săpuneala era, negreșit, un mini-ritual pre-sexual. Sperai să te aleagă pentru etapa asta de apropiere fizică unul dintre băieții de pe „lista“ ta (despre relații între persoane de același sex nu auzisem pe atunci). Căci și fetele își aveau listele lor imaginare. Doar că moravurile epocii nu le permiteau să aleagă direct. Era ca la balurile lui Scarlett O'Hara: trebuia să aștepți să fii aleasă și, dacă aveai norocul ca alegerile să coincidă…

Dacă nimereai la săpuneală cu cine-ți plăcea și ție, putea fi chiar bine. Căci fiorul *horror* se putea schimba, încet-încet, într-unul mai dulce. Chiar dacă simțeai zăpada înghețată cum ți se scurge nemilos de pe gît în jos sau atacîndu-ți interiorul urechii, puteai trăi și un scurt moment de fericire brută. Pe care n-o înțelegeai cine știe ce, dar simțeai că e de bine.

Asta doar dacă aveai, repet, norocul potrivelii. Dacă nu, fiorul rămînea cel de groază. Și nici o scînteie nu diminua senzația de frig umed care-ți cuprindea tot corpul. N-aveai decît să te duci în clasă, cu căciula și fularul fleașcă, părul șiroind, auzul diminuat și lăsînd în urmă-ți o cărare de băltoace. Totuși, victorioasă: mai supraviețuiseși, încă o dată, unui ritual pe cît de zglobiu, pe atît de crud.

■ ■ ■

Coordonator: Sever VOINESCU

Omul vechi

Texte și opinii de:

- Andrei PLEȘU

„Acum nu mai e vorba de o ruptură de generație, e vorba de o *mutație*“ – interviu

- Dana JALOBEANU (director al secțiunii de Științe Umaniste a Institutului de Cercetare al Universității din București)

„Savantul umanist al Renașterii“

- Alexandra ILINA (cercetătoare la Institutul de Cercetare al Universității din București)

„Omul medieval în ipostaza îndrăgostitului“

- Cristian IFTODE (conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității din București)

„În căutarea omului grec“

argument

Singura specie care...

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Omul vechi
„Fii original! Fii vechi!“

„Dintre toate viețuitoarele, omul e singura specie care...“ – și putem adăuga mii de caracteristici care ne particularizează în universul biologic. Unele, bune: singura specie cu conștiință, singura specie creativă, singura specie capabilă de gîndire abstractă, singura specie care le poate domestici pe celelalte etc. Altele, rele: singura specie care distruge echilibrul ecologic, singura specie care face războaie, singura specie capabilă să se autodistrugă etc. Eu aș adăuga acestui lung șir de trăsături distinctive, care sînt ale omului și doar ale omului, încă una: singura specie care tînjește după noutate. Singura specie care vrea să se înnoiască. În orice sens, numai să se înnoiască. Vestimentar sau sufletește, patrimonial sau moral – înnoire să fie! Sîntem singura specie pentru care noul este un program de viață.

Cum știe toată lumea, revista noastră are un *motto,* inspirat extras de dl Radu Cosașu din corespondența lui Caragiale: „...sînt vechi, domnule!“. Departe de a fi doar un rînd întîmplător dintr-o scrisoare, „...sînt vechi, domnule!“ era pentru Caragiale „o formulă favorită, stăruitor enunțată și destul de des aplicată“, după cum mărturisește Paul Zarifopol. Nu mă îndoiesc că, în cazul Caragiale, „formula favorită“ exprima nu doar un crez estetic, ci un soi de frondă la adresa unei societăți care se înnoia și, poate, la adresa apucăturii neomane a omului însuși. În vremea lui Caragiale, România se înnoia repezit, bezmetic, mimetic, isteric pe alocuri, așa cum e specific salturilor noastre istorice. Multe diferențe, desigur, între înnoirea lumii noastre de la cumpăna mileniilor și înnoirea lumii lui Caragiale. Dar cel puțin două lucruri au rămas la fel: convingerea unei majorități neofile că azi e mai bine decît ieri, iar mîine va fi mai bine decît azi, ceea ce îi face pe cei mai mulți să caute sau, cel puțin, să îmbrățișeze noul imediat ce apare și, pe de altă parte, rezistența încăpățînată a unei minorități sceptice care primește noul cu greu și nu e niciodată convinsă că ce-i nou e și mai bun. Orice altceva se schimbă. Se înnoiește. Dar aceste două grupuri există și vor exista mereu.

Plecăm cu acest Dosar în căutarea celor de dinaintea noastră, cu convingerea că există o legătură directă și puternică, poate chiar determinantă, între un anumit tip de societate și un anumit tip de om. Nu intrăm, firește, în discuția referitoare la legitimitatea împărțirii istoriei în epocile pe care le știm toți, de la școală: Antichitate, Ev Mediu, modernitate, contemporaneitate. Periodizarea este, în fond, o convenție care ne ajută să sistematizăm cît de cît un imens material socio-istoric; la o convenție poți să aderi sau nu fără să ai sentimentul că, dacă nu aderi, greșești. Convenția nu e adevăr. Totuși, convinși că fiecare epocă are oamenii ei, mergem pe această schemă. De ce o facem? Pentru că sîntem dintre cei care cred că nu ne putem înnoi decît privind în urmă. Ca în faimoasa metaforă a lui Walter Benjamin, în care *angelus novus*, împins de forțele progresului, zboară înainte cu spatele, privind înapoi... (**Sever Voinescu**)

Acum nu mai e vorba de o ruptură de generație, e vorba de o mutație

Ceva major s-a schimbat în funcționarea societății, dar și în funcționarea lăuntrică a fiecărui om

interviu cu Andrei PLEȘU

Evocați adesea oameni pe care i-ați cunoscut acum o jumătate de secol spunînd, că erau altfel decît oamenii de acum. Totuși, noi știm că natura umană, în datele ei esențiale, e neschimbătoare – ceea ce poate fi chiar exasperant în unele situații. În ce sens s-a schimbat spectacolul uman? Ce diferențiază „comedia umană“ de azi de cea la care vă referiți?

Ceea ce am spus ține, în bună măsură, și de un episod autobiografic. Eu mi-am petrecut copilăria mutîndu-mă dintr-o casă într-alta. Tatăl meu era medic și era tot timpul transferat, în interes profesional, dintr-un loc în altul. Cînd am devenit mai mărișor, nevoia de stabilitate școlară a determinat decizia stabilirii mele la București, unde am locuit la diverși unchi și mătuși, în diverse condiții, la diverse adrese. Astfel, am avut ocazia să cunosc mulți oameni ai vechii generații chiar din familia mea. Erau oameni obișnuiți, nu erau figuri pe care istoria le reține neapărat, dar vedeam limpede, încă de pe atunci, diferența de comportament dintre ei și ceea ce începuse deja să devină, după război, „noua lume“. Era o uriașă diferență între felul lor de a vorbi, de a trăi, de a se purta cu cei din jur și ceea ce vedeam eu în afara familiei, în societate. Această diferență m-a marcat nu doar în plan afectiv, personal, ci și în planul primei mele formări. Mi-amintesc că am dormit ani de zile în aceeași cameră cu un unchi care era profesor de franceză și, în fiecare seară, înainte de culcare, îmi citea din Corneille. Eu aveam 10-11 ani și nu pot spune că înțelegeam prea mult, dar era un tip de experiență, o *ambianță* care fără îndoială și-a pus amprenta asupra mea. Mai tîrziu, cînd am mers la liceul „Spiru Haret“, unde am dat de profesori care aveau anvergură universitară, am simțit iarăși diferența dintre această lume veche, de acasă, care se prelungea acum prin acești profesori, și lumea nouă cu care deja mă confruntam. Iar mai apoi, în prima tinerețe, am cunoscut, din fericire, și m-am lăsat format de oameni precum Constantin Noica, Alexandru Paleologu, Nicu Steinhardt, Sergiu Al-George, Theodor Enescu și alți cîțiva – care mi-au făcut legătura cu un trecut de care contextul socio-politic ne rupsese. Generația mea s-a născut într-o lume violent ruptă de lumea de dinaintea ei. În contact cu oamenii pomeniți adineauri, nu întîmplător toți foști pușcăriași, eu am putut regăsi continuitatea cu o civilizație și cu o cultură de care lumea „oficială“ în care trăiam se delimitase drastic. Mi-aduc aminte de excepționala carte a lui Stefan Zweig, *Lumea de ieri*, în care descrie Viena și Europa de dinaintea primului război mondial. După cuvintele lui, lumea aceea era „un paradis al stabilității“, o lume a calmului civilizat, a eficienței grațioase. O lume pe care primul război mondial a pulverizat-o. Ei, cam așa era și lumea cu care acești oameni mă puneau în legătură.

Natura umană e neschimbătoare, spui tu. Da și nu. Este adevărat că e neschimbătoare în structura ei fiziologică și în esența ei de creatură. Dar, dacă am avea convingerea că e fundamental neschimbătoare, n-am mai putea propune desăvîrșirea de sine ca proiect și nici n-am mai putea explica gravele surpări ale armoniei de sine la care asistăm adesea. Eu cred că, din păcate, sîntem mai schimbători decît am vrea. Dar nu destul de schimbători pe cît ar trebui...

Absolut toți indicatorii cu care operăm ne arată că, obiectiv, lumea de azi e mai bună decît lumea de ieri. Cei mai mulți dintre contemporanii noștri sînt convinși că trăiesc într-o lume mai bună decît cea de acum, să zicem, 50 de ani sau 100 de ani.

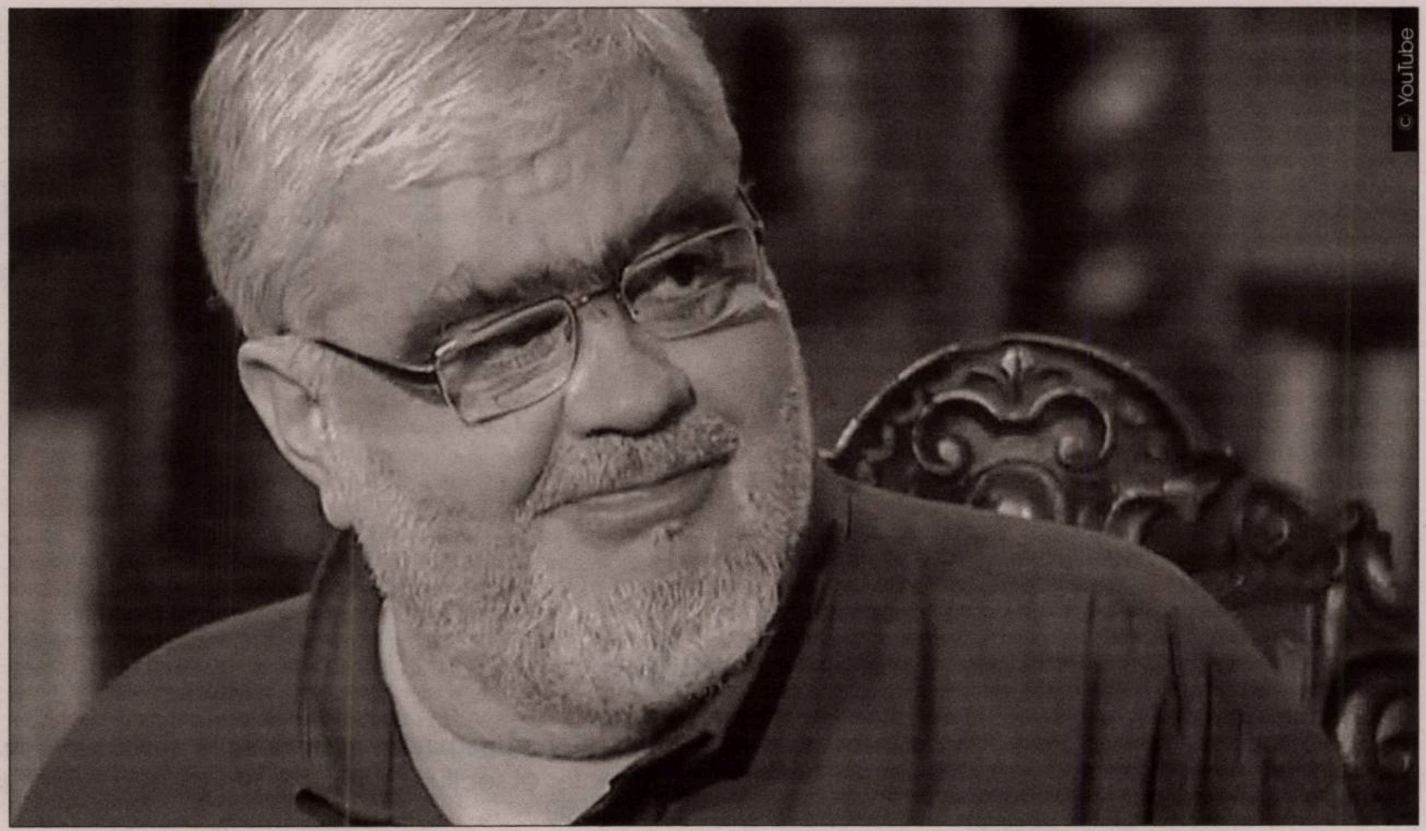
© YouTube

Dacă vorbim despre lume în sens tehnologic, așa este. Călătorim mai ușor și în condiții mai bune, comunicăm mai ușor și în mai multe feluri, trăim mai confortabil, așa că, da, e o lume mai bună, se vede clar. Dar vedem la fel de clar că acest gen de „bunătate“ poate modifica sufletele și în rău sau, în orice caz, nu le îmbunătățește neapărat. Primesc cu bucurie vestea oricărui progres tehnologic. Dar știu bine că orice progres tehnologic din istorie a fost cu două tăișuri, iar cel puțin unul dintre cele două tăișuri trebuie „luat sub control“. Să ne gîndim la inventarea automobilului. Ce progres extraordinar! Un mijloc de transport care a ajutat imens omenirea și pe fiecare dintre noi. Dar, după ce l-au inventat, marii „tehnocrați“ și-au dat seama curînd că obiectul pus de ei pe piață nu e doar util, ci și potențial periculos. Dacă nu există reguli de utilizare a automobilului, dacă nu există un anume antrenament sau o minimă pregătire tehnică a celor care se folosesc de el, se pot întîmpla tragedii. Astfel, a apărut ca necesară *reglementarea* – au apărut reguli de circulație, școli, examene. Eu cred că orice progres tehnic trebuie primit împreună cu convingerea că beneficiul e dublat și de risc. Asta nu înseamnă deloc că mai bine refuzăm progresul. Asta înseamnă doar că e bine să știm că, odată cu el, vin și posibile primejdii care trebuie prevenite. Ce progres fabulos a fost adus în lume de industria IT! Pe de altă parte, există statistici care spun că, de pildă, acei copii care petrec mai multe ore pe zi dinaintea ecranului de computer riscă o încetinire a dezvoltării inteligenței, ba chiar pot prezenta, prematur, afecțiuni psiho-neuronale. În acest sens spun că trebuie să prevenim, să ne păzim, să ne bucurăm de progresul tehnologic, reglementîndu-l. Recomand, în acest context, cartea *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii* scrisă de Manfred Spitzer, tradusă în românește la Humanitas.

Generația mea s-a născut într-o lume violent ruptă de lumea de dinaintea ei.

Cred că fiecărui tip de societate îi corespunde propriul tip uman. Dacă societatea contemporană este alta decît cea de ieri, de ce ne-am uita la un tip uman din trecut, poate nerelevant astăzi? Nu-i mai util să privim doar în prezent?

Nu. Pentru că despre cei din trecut știm tot sau, în orice caz, știm mai multe decît putem ști despre cineva care trăiește acum. Biografiile celor din trecut sînt încheiate: cam știm ce au fost și cum erau. Pe cei care trăiesc odată cu noi nu îi putem percepe, oricît am vrea, într-o variantă definitivă și e greu, prin urmare, să-i tratăm ca repere. Aș cupla, în această ordine de idei, tema trecutului cu nevoia noastră de modele, cu nevoia de a admira. Nu te poți forma, nu poți să-ți trăiești tinerețea sănătos, nu poți învăța nimic dacă nu admiri, dacă nu faci experiența *emulației!* Or, nevoia de admirație cuprinde în ea, ca subînțeleasă, și nevoia de stabilitate, de criterii, nevoia de fundal consacrat, pe care te poți baza cînd judeci și acționezi într-o lume care, prin natura ei, e schimbătoare.

Dar cred că noțiunea-cheie care ne face să înțelegem nu doar raportul nostru cu cei de dinaintea noastră, ci și *nevoia* noastră de ei, este noțiunea de „tradiție“. Uităm adesea sensurile profunde, esențiale, ale acestui cuvînt cînd încercăm să vedem dacă mai există tradiții sau dacă cele încă existente mai stîrnesc vreun interes. Cuvîntul „tradiție“ vine din latinescul *trado*, *tradere*, verb cu sensuri nuanțate. Însemna, în primul rînd, „a transmite“, iar substantivul *traditio* însemna și învățătură, adică ceva ce se transmite printr-un proces de școlire. Asta presupune că tradiția nu este doar o privire curioasă spre trecut, ci și un apel către cei care au ceva să ne învețe și de la care noi avem ceva de învățat. Tradiția e suma celor care au ceva de livrat în ordinea *formării* tale. Nu te formezi fără să preiei lucruri și nu numai, generic, de la oamenii de dinainte, ci și din marile realizări culturale ale istoriei. Nu există nici un creator, oricît ar fi fost el de original, de „revoluționar“, care să nu fi lucrat uitîndu-se și la cei de dinainte.

Cred că exemplele cele mai puternice care susțin ceea ce spuneți sînt chiar artiștii socotiți a fi actorii celei mai novatoare mișcări din istoria artelor, cei de la începutul secolului XX, precum Picasso, Matisse sau Brâncuși. Marea lor revoluție constă în faptul că dacă, pînă la ei, generațiile de artiști se uitau în urmă la generația care i-a precedat sau la cea anterioară aceleia, acești teribili ai secolului XX s-au uitat mult mai în urmă, la arta primitivă, la „arta neagră“, la arta egipteană sau etruscă. „Revoluția“ lor în asta a constat: au privit într-un trecut mult mai îndepărtat decît predecesorii lor și astfel au devenit șocant de moderni.

Îmi amintesc cu amuzament de o expresie pe care o folosea propaganda comunistă – „tradiții revoluționare“. Un nonsens, care a alimentat și ideologia „mobilizatoare“ a „revoluției permanente“. În fine, multe din poncifele vremii erau caraghioase. Redevenind serioși, ar fi de spus că *trado, tradere* însemna și *a trăda*. Ceea ce poate însemna că fiecare individ trebuie să aibă și puterea de a se „trăda“ pe sine, în sensul unei strategice, temporare lepădări de sine pentru a deveni apt să primească tradiția. E destrămător, din unghi pedagogic, să te consideri împlinit pe cont propriu, să crezi că nu mai ai nimic de învățat de la cei de dinainte. Tradiția presupune *continuitate*, presupune o prelungire vie a trecutului și de aceea îți pretinde, în schimbul a ceea ce te învață, să iei în calcul și valori mai vechi, *diferite* de ale tale. Tradiția, în fond, este o ofertă care ți se face și pe care ești liber să o valorifici cum vrei, așa cum îți valorifici *talantul*. Oamenii pe care eu i-am cunoscut, „oamenii vechi“, îmi transmiteau ceva ce și ei primiseră, o ofertă pe care

DILEMA
30 DE ANI
Omul vechi

ei deja o acceptaseră. Și resimt ca pe o datorie să dau și eu, mai departe, ceea ce am acceptat și am primit de la ei. Tradiția – în sensul de „a da, a înmîna“ al lui *trado, tradere* – are două faze, ca respirația. Inspiri și expiri. Primești și dai.

Aș vrea să fiu cît mai bine înțeles, pentru că mi-e frică să nu las impresia că bombăn modernitatea și că nu am priză la noutate. Nu pledez și nu cred că noutatea trebuie refuzată. Spun, doar, că nimic nou nu se poate afirma dacă nu implică un anumit procent de *continuitate*, dacă nu se așază, inteligent, fără orgolii pompoase, în suita unei căutări tradiționale, adică în curgerea organică a timpului căreia nu i se poate sustrage. Ca să ne bucurăm de nou, trebuie să rămînem, totuși, în interiorul aceleiași istorii...

Resimțiți datoria de a da mai departe ce ați primit. Cui dați?

Nu poți da decît *celui care cere*, celui care așteaptă să primească. Nu poți da cuiva care nu vrea nimic de la tine sau, dimpotrivă, e enervat de ceea ce ai putea să-i dai. De pildă, cei care se referă la unii dintre noi ca fiind „boierii minții“ au impresia nu doar că nu le putem da nimic, ci și că le luăm totul. În cazurile acestea, nu mai e vorba despre un conflict de generație, ci de un exclusivism de generație.

Dar tradiția e constrîngătoare, e formală și își pierde substanța în contemporaneitate. Devine la un moment dat o piedică, o piatră de moară de gîtul progresului, o inutilitate cronicizată ca impediment, nu-i așa?

Orice valoare pe lumea asta poate deveni un blocaj dacă e supradimensionată și idolatrizată. Ideea de noutate însăși, cu tot ce presupune ea acum (vezi, de pildă, „corectitudinea politică“), ajunge să fie un impediment, o piatră de moară. Avîntul reformist, avid de nou cu orice preț, devine și el un impediment, căci se întoarce împotriva propriilor lui scopuri. De pildă, eu sînt uimit să aud că ideile reformatoare despre școală presupun schimbarea radicală a raporturilor dintre profesor și elev. Elevii nu mai trebuie provocați competitiv, notele nu trebuie să-i „hărțuiască“ în nici un fel, profesorul trebuie să se abțină de la orice manifestare a autorității sale, în general trebuie să se instaleze o relație de *egalitate*, de „colegialitate“ s-ar zice, între profesor și elev. În general, ideea e că trebuie să mergi la școală destins, ca la joacă. Mie mi se pare un mod de a gîndi care e salutat astăzi mai ales pentru că depășește tradiția și o declară incorectă, dar nu cred că e un mod de a produce valori, oameni întregi.

Oamenii din trecut, despre care spuneți că știm deja sau putem ști cam tot pentru că viața lor s-a încheiat și nu mai au cum s-o schimbe, sînt, poate tocmai de aceea, foarte expuși judecății de azi. Constat pasiunea contemporană de a judeca aspru trecutul. Nu-i iertăm pentru ceea ce noi azi considerăm că e păcat, chiar dacă în lumea lor nu era așa. Sîntem foarte exigenți cu oamenii din trecut, cu oamenii vechi și cei mai mulți pică examenul la care îi supunem. Se zice că e bine așa, ca să ne exersăm spiritul critic. Dumneavoastră ce credeți, cum e mai înțelept să-i judecăm pe cei vechi: mai exigent sau mai îngăduitor?

Să-i judecăm *lucid*. Iar această luciditate înseamnă că nu trebuie să-i idolatrizăm, dar nici să plecăm de la prejudecata că tot ce vine de la ei e mai rău, mai periculos sau mai deformator decît ce facem noi. Să nu uităm că, oricum, creștinește vorbind, judecata trebuie ținută în frîu. Să te repezi să judeci tot, și prezentul, și trecutul, nu e ceva împlinitor, spiritual vorbind. Să trăiești tot timpul privind lumea (de azi sau de ieri) cu un ochi de evaluator sever înseamnă nu doar că ai o falsă imagine despre tine însuți, ci și că-ți trăiești viața într-un mod trist.

Ne place să demolăm statui, să desființăm reperele celor de dinainte. Ei sînt subversivi pentru morala publică de azi sau chiar pentru legea de azi. Cum vi se par judecățile care răstoarnă?

Discernămîntul e nu doar normal, e decisiv. Sigur că putem stabili și restabili ierarhii între cei de dinaintea noastră. Ca și noi acum, și ei aveau, mai toți, pete de un fel sau de altul pe conștiințele lor sau pe reputațiile lor. Nu există om creat în versiune angelică – toți avem și bune și rele. Important e ce au transmis ei și ce putem prelua de la ei. Ce putem tolera sau nu din biografia lor. De altfel, eu cred că mai important decît să le facem statui celor de dinainte e *să-i ținem vii*. Or, viul presupune lumini și umbre. Eu cred că util cu adevărat e să vedem ce anume e *formator* pentru noi din ceea ce ei ne-au transmis. Faptul că G.B. Shaw a scris laudativ despre Mussolini și Stalin este deplorabil. Dar asta nu evacuează din cultură opera lui de dramaturg, după cum nici opera lui de dramaturg nu scuză publicistica lui politică. Toți facem tîmpenii, toți facem prostii, toți avem momente de derută și toți ne trezim la un moment dat că am pledat pentru ceva care n-ar fi meritat. Asta e viața!

> *Astăzi, gîndirea – fie și derapantă – e înlocuită cu* gata-gînditul, *cu un metabolism mental de tip* fast-food.

Întotdeauna a existat o diferență de viziune între generații, îndeobște numită „ruptură“. Cei mai noi se distanțează de cei mai vechi, chiar dacă cei vechi se întîmplă să fie o generație formidabilă, iar cea nouă nu neapărat așa. E normal. Doar că acum, din cîte văd, e vorba de altceva. Acum nu mai e vorba de o ruptură de generație, e vorba de o *mutație*. Ceva major s-a schimbat în funcționarea societății, dar și în funcționarea lăuntrică a fiecărui om.

Lumea veche avea o mai bună înțelegere a ierarhiilor și valorilor umane. Dacă am spus că lumea veche mi se pare „un paradis al stabilității“ citîndu-l pe Zweig, trebuie să adaug și părerea mea personală că lumea de azi e atît de dinamică încît îmi pare un infern al instabilității. Adică pe dos. Schimbările de la o zi la alta îmi par, omenește vorbind, imposibil de metabolizat. Plus că ți se spune deodată tot ce vrei și ce nu vrei: afli ce-a pățit un biciclist din Columbia, de ce a murit o femeie în Africa de Sud, ce mai e nou în războiul din Yemen, cît au ajuns să coste dovleceii în Canada etc. Am mai spus-o: cer să mi se respecte și dreptul de a *nu* fi informat total, pînă la destrămare mentală... Să-mi rămînă timp și chef pentru reflecția de sine, pentru neconjunctuaral, inactual, nemediatic. Mi se pare dramatic că a dispărut răgazul, calmul contemplativ, cumpăna răbdătoare a meditației. Nu mai există decît angajare, acțiune și reacție promptă sprijinite, de obicei, pe o judecată tăioasă.

Această intensificare de ritm se cheamă progres. Progresul nu e doar tehnologic, despre care am vorbit, ci și interior, omenesc. Specia noastră progresează. Foarte mulți dintre noi cred că oamenii de azi primesc mai multă informație decît cei de ieri, ceea ce înseamnă că oamenii de azi au progresat.

Eu, personal, nu pot spune așa ceva. Dimpotrivă. Omenește vorbind, eu văd un regres. Și dacă aș avea de ales în care din cele două lumi aș vrea să mă nasc, aș alege-o pe cea de ieri, în sensul lui Zweig. Acolo m-aș simți mai acasă și mai liber să-mi caut și să-mi urmez calea. Astăzi, trăim, mi se pare, într-un prizonierat al noutăților. Și al unui relativism încîntat de sine: nu mai există nici „mamă-tată“, nici „masculin-feminin“, nici „regulă-libertate“, nici „alb-negru“. Încet-încet, mă văd constrîns să trăiesc în altă lume decît a mea. Or, eu prefer să trăiesc într-o lume pe care o pot înțelege și anticipa în mișcările ei, chiar dacă nu sînt de acord cu toate.

Cum e posibil să vă gîndiți că ați fi mai liber în lumea de ieri? Percepția generală e că agenda libertății a avansat cu ultimele generații. Sîntem mai liberi decît erau cei de dinainte!

Așa se spune pentru că libertatea a devenit o chestiune *ideologică*. Ideologia de azi te face să crezi că ești mai liber decît ieri. De altfel, puține lucruri mă deranjează mai mult în lumea de azi decît ideologizarea. Sigur că și în lumea de ieri existau ideologii. Dar acum, se pare că nu ești cu adevărat un om întreg dacă nu ești angajat vizibil într-un aparat propagandistic, într-o formă sau alta de activism. E vorba de o precipitare ideologică ce nu exista înainte. Și în trecut avem multe cazuri de oameni confiscați de ideologii, dar prestigiul nu se construia pe așa ceva. Dimpotrivă, astăzi, angajamentul prompt de partea ideologiei „bune“ îți aduce automat prestigiu social, academic, intelectual și nu numai.

Dar și cei vechi au fost arși de patimi ideologice la un moment dat. Ce e diferit între patima lor ideologică și patima ideologică de azi?

Patima ideologică de ieri putea fi periculoasă prin radicalitatea ei, implicînd acțiuni sociale riscante și un tip de partizanat, bazat pe un insomniac principiu al discriminării. Patima ideologică de azi e la fel de periculoasă, după părerea mea, pentru că propune „generoase“ soluții egalizatoare: „nu mai accept ca lumea să fie împărțită în masculin și feminin“ sau „nu mai accept să se facă diferențe între oameni chiar dacă în mod evident sînt diferiți“ sau „nu mai vreau «mama și tata», vreau «părinte 1 și părinte 2»“ etc. Ideologiile la care ne referim cînd vorbim despre derapajele celor de dinainte erau, adesea, niște abuzive construcții teoretice, preocupate să argumenteze, să convingă, să manipuleze. Astăzi, gîndirea – fie și derapantă – e înlocuită cu *gata-gînditul*, cu un metabolism mental de tip *fast-food*. De-aia sînt imediat pe înțelesul oricui. Nu trebuie să faci vreun efort de gîndire ca să le înțelegi, ele ți se livrează ca produse deja înțelese, deja rumegate, tu trebuie să spui doar da sau nu, trebuie doar să aderi sau nu. La adeziunea public manifestată, vine imediat răsplata. Dacă s-a stabilit că e bine să fii ecologist indiferent ce-o însemna asta, te faci ecologist și ești celebru în două zile, nu ai ce gîndi despre asta. Admiți, ești bine plasat; nu admiți, ești rău plasat și gata. Atenție, a nu se înțelege că prefer ideologiile elaborate celor „de larg consum“. Nu-mi plac nici unele. Nu-mi plac ideologiile, indiferent de culoarea lor.

Ajutați-ne să înțelegem, totuși, în ce sens erau diferiți oamenii de ieri de cei de azi. Că se îmbrăcau altfel, sărutau mîna doamnelor, ridicau pălăria pe stradă cînd se întîlneau – nu e cam puțin ca să spuneți că erau diferiți de noi, care nu ne mai comportăm așa?

Pare puțin, dar e mult. Exista un cod al raportării la celălalt care acum a devenit mult mai sprințar. Ideea de politețe a ieșit din actualitate. Politețea a fost înlocuită cu autenticitatea – comportă-te cum îți vine pe moment, lasă regulile formale de politețe la o parte! *Fii tu însuți* în orice moment!

Judecăm oamenii după cum apar. Înainte era de neconceput ca cineva să vină la o întîlnire care avea loc într-o universitate îmbrăcat în pantaloni scurți și încălțat cu sandale de se văd degetele pe-afară. Azi, e perfect acceptabil. Savantul poate veni la o conferință îmbrăcat și încălțat și așa. În schimb, înainte, omul îmbrăcat după cod putea spune la întruniri academice cam ce credea, dar acum, îmbrăcat liber, nu mai poate spune ce-i trece prin cap, ci trebuie să fie pe linie. Despre libertate am vorbit, haideți să vorbim și despre aparențe. De ce aparențele de atunci vi se pare mai legitime decît cele de azi?

Pentru că aparențele de-atunci erau reglementate, iar cele de azi sînt arbitrare. Am auzit, de pildă, că Alexandru Paleologu, în închisoare, îmbrăcat în zeghele acelea sinistre, se străduia să găsească o bucată de cîrpă, ca să și-o pună în buzunarul de la piept așa cum își punea batista cînd era îmbrăcat în smoking, în anii de dinainte. Nu voia nici să cucerească pe cineva, nici să intimideze pe cineva. El își reconstruia cu mijloacele din pușcărie ambalajul care-i dădea *identitatea* lui reală. O identitate pierdută, dar nu uitată. Pe de altă parte, în anii comunismului, el umbla adesea foarte nonșalant îmbrăcat. Apărea, de pildă, nu de puține ori în sandale cu degetele pe-afară, dar de-acum era altceva. Era modul lui de a nu se supune costumației de tip comunist, pe care deja începuseră să o adopte toți tovarășii. Făcea o mică frondă la adresa codului vestimentar de atunci. Mă bucura să văd și la Noica deprinderi comportamentale care clar nu erau ale momentului, dar care mă emoționau așa cum te emoționează o pictură veche. Zambaccian a scris undeva că, de cîte ori Gheorghe Petrașcu vedea cîte o pictură, avea obiceiul să o pipăie ca să vadă cît de gros este stratul de culoare. Și dacă era pregnant, cum îi plăcea lui, exclama admirativ: *„Vecchio!“*. Adică, pentru Petrașcu, „Vechi!“ era un compliment, *o calificare estetică*. La fel și pentru Caragiale (vezi *motto*-ul revistei noastre). Pe scurt, între vestimentația „veche“ și cea actuală e diferența dintre conformitate și arbitrar, dintre regulă identitară și capriciu „original“. Dar problema e complicată. Sînt multe de spus, dacă nu vrem să cădem în prejudecăți facile.

Orice progres are un preț. Orice pas înainte presupune că lași ceva în urmă. Mulți ar spune că, în fond, dacă prețul pentru progresul de la omul de ieri la omul de azi a fost pierderea manierelor și a „codului“ despre care vorbiți, poate că a meritat. Important e progresul, nu?

Cum bine știi, și creaturi superioare omului, precum îngerii, au cunoscut un episod de „cădere“. Nu m-ar mira dacă, la un moment dat, ar cădea și omul cam în același mod și din aceleași cauze. Nu pot face profeții, dar tema riscurilor progresului trebuie să fie prezentă. Nu ne ajută mult tema progresului garantat, a evoluției normale, oriunde ar duce această evoluție. Ne ajută mai mult, cred, gîndirea asupra continuității și asupra a ceea ce rămîne, în raport cu ceea ce se schimbă. N-ar trebui să fim încîntați de ceea ce se schimbă, ci de ceea ce rămîne *după ce se schimbă ce e de schimbat*, pentru că asta este chiar structura de susținere a tipului de ființă care sîntem.

Lumea de ieri are și ea fisuri, păcate, momente rușinoase sau chiar strigătoare la cer. Eu nu sînt dintre cei care reacționează radical la valul de noutate spunînd că tot ce e vechi e bun și tot ce e nou e rău. Nu dihotomia asta mă preocupă, fie și pentru că nu cred în ea. Mă preocupă, însă, continuitatea. Mi se pare că garanția integrității noastre este continuitatea.

Se mai poate întoarce ce s-a pierdut? Poate fi repetat trecutul într-o versiune îmbunătățită, fără păcatele lui?

Nu cred că putem repeta trecutul. Nu putem pretinde, chiar de-am face-o toți deodată, că trăim acum 70 de ani. Putem regăsi ceea ce s-a pierdut? Sper. Nu știu. Dar ceea ce știu este că dacă nu reflectăm la problema raportului nostru cu trecutul, cu tradiția, cu oamenii vechi, ajungem să nu ne mai putem recupera nici măcar pe noi înșine. Ar fi o dezrădăcinare foarte periculoasă. Nu poți trăi fără rădăcini.

Vă mulțumesc.

interviu realizat
de Sever VOINESCU

■ ■ ■

DILEMA
30 DE ANI
Omul vechi

Cristian IFTODE

În căutarea omului grec

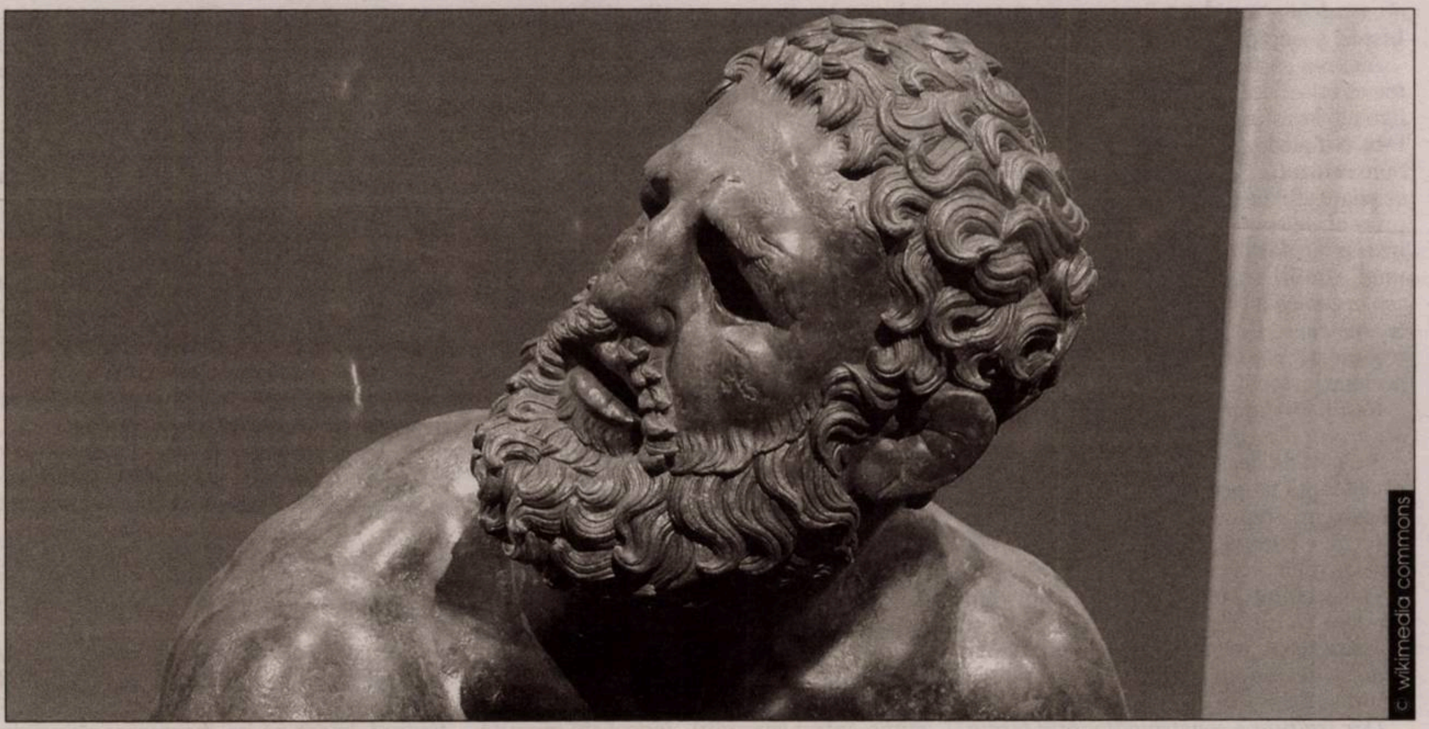
© wikimedia commons

Cine este „omul grec“, acela aflat la originea civilizației europene? – se întreba, în introducerea la volumul colectiv astfel intitulat, marele istoric francez Jean-Pierre Vernant. E, oare, „omul epocii arhaice, eroul războinic cîntat de Homer, sau acela, diferit în atîtea privințe, definit în secolul al IV-lea de către Aristotel drept un «animal politic»“? Știm că o societate deloc pacifistă a dat naștere miracolului care a fost cultura clasică a Greciei. În fond, recunoscînd diferențele istorice semnificative dintre conceptul antic al democrației și acela modern, sîntem nevoiți să conchidem că războinicul și inventatorul democrației nu sînt două figuri diferite.

În secolul al V-lea î.Hr., cînd Heraclit afirma că „războiul *(polemos)* este părintele și regele tuturor lucrurilor“ (fr. 42), el nu avea în vedere doar un principiu cosmologic, prin a cărui atestare se putea configura o dialectică incipientă. Erau spusele unui filosof trăitor într-o societate a confruntării, în care te găseai plasat, ca om liber, într-o permanentă competiție pentru glorie: acea dorință de recunoaștere a superiorității pe care Fukuyama o va numi *megalothymia*. În *polis*-ul grec exista o egalitate de principiu între bărbații liberi, dar nu una bazată pe drepturi universale inalienabile, cum va fi cazul în era modernă, ci pe deplina participare la treburile cetății. Lupta și convivialitatea mergeau, astfel, mînă în mînă pentru bărbații războinici ai Greciei arhaice. De aici, importanța instituției banchetului (petrecîndu-se, de regulă, cu participarea sclavelor și animatoarelor), în timp ce „reuniunile feminine erau în general legate de festivitățile religioase, de la care în mod normal bărbații erau excluși, sau de componența corurilor religioase“ (O. Murray).

De la omul homeric și pînă la omul epocii elenistice, cultura greacă rămîne, în chip fundamental, una a rușinii și onoarei, spre deosebire de cultura iudeo-creștină a păcatului și datoriei de credință față de Creator. Deși nu vom găsi, în mentalul grecesc, o separație netă a planurilor uman și divin, cu divinul gîndit ca plan absolut transcendent, ci, mai degrabă, o permanentă întrepătrundere a acestor registre, se cuvine spus că fiecare zeitate reprezenta manifestarea integrală a unei *puteri* naturale sau virtuți pe care muritorilor nu le e dat să o posede, de-a lungul scurtei lor vieți, decît într-un mod efemer și imperfect. Nemurirea de tip zeiesc le era, astfel, oamenilor principial inaccesibilă.

Care era, în aceste condiții, marea ambiție a eroului grec în relație cu lumea, cu sine, cu propria moarte? O dorință arzătoare de nemurire prin faptele glorioase săvîrșite, care vor continua să fie păstrate în memoria colectivă, cîntate și povestite urmașilor, mult timp după ce vei fi părăsit „lumea luminii“. Nimic mai greșit, însă, avertizează Vernant, decît echivalarea concepției arhaice despre suflet *(psychê)* a grecilor cu ideea unei supraviețuiri a individului, fie el și erou legendar, după moartea sa fizică. Hades, după cum îi spune și numele, e locul beznei, al invizibilității, al indistincției fantomatice, al umbrelor neputincioase: un soi de memorie reziduală, dacă vrem, însă opusă memoriei adevărate *(alêthês* înseamnă, literal, „ne-uitare“), care e aceea *socială*, încapsulată în istorisirile și cînturile transmise de la o generație la alta.

În acest context, marea schimbare pe care o induce filosofia greacă în raportarea la sine a ființelor umane este promisiunea *eternității* sufletului. Idee străină de Grecia arhaică – după unii (precum Dodds), o influență a șamanismului, prezervată în cultura populațiilor din Sciția și Tracia, apoi transmisă mai departe grecilor de către „barbarii“ cu care ei ajung să interacționeze –, eternitatea sufletului presupune o concepție alternativă despre *psychê*. Epimenides cretanul, Pythagoras, Empedocles ar fi fost figurile ambivalente de „magi-filosofi“ care pun în circulație o viziune despre suflet ce solicită, ca exercițiu „spiritual“, o „concentrare a suflului animat“ prin tehnici de control al respirației (Vernant, „Individul în cetate“). Abia acum putem vorbi despre purificarea sau chiar detașarea sufletului de trup, cu scopul de a călători în „lumea de dincolo“ sau de a evita ciclul reîncarnărilor. Aici găsim rădăcinile magico-religioase ale concepției dualiste expuse de Platon în dialogul *Phaidon*, despre trup ca închisoare *(soma – sema)* a sufletului.

E important să înțelegem diferențele dintre o asemenea concepție despre suflet și aceea creștină, care va deveni decisivă pentru înțelegerea de sine a omului european. În primul rînd, sufletul grec precreștin nu are, cu adevărat, o dimensiune *personală*, după cum punctează același Vernant, în articolul mai sus citat: Socrate *este* sufletul său, dar nu ca Eu „psihologic“, nu ca „intimitate“ ascunsă a sinelui, nu ca ceea ce ar conferi *unicitatea* unei ființe umane. Sufletul, tocmai pentru că e nepieritor, e de sorginte divină, fiind văzut, mai degrabă, ca un soi de *daimon* „impersonal sau suprapersonal“, pentru care acest trup e doar un vehicul vremelnic. „Este sufletul *din* mine mai degrabă decît sufletul *meu*“. Platonismul va îndemna la identificarea practicantului filosofiei cu partea cu adevărat divină a sufletului, cea *rațională*, dar se cuvine precizat, încă o dată, că aici nu este în joc un principiu personal, un *ipostas* relațional, adică un mod singular de a realiza asemănarea cu Dumnezeu (după cum se va spune în teologia creștină): e doar o scînteie din Gîndirea eternă ce stă la baza *kosmos*-ului, adică a ordinii și frumuseții lumii. În fond, noutatea acestei concepții despre eternitatea sufletului în raport cu credințele tradiționale din spațiul grecesc e atestată și prin „circumspecția“ cu care Platon o introduce și o problematizează, prin intermediul lui Socrate, în dialogul *Phaidon*.

În al doilea rînd, concepția impersonală despre *psychê* face să nu putem vorbi, în Antichitatea greacă, despre o cultură a *interiorității*. Identificarea sufletului cu un principiu divin e în deplin acord cu *perfecționismul* ce caracterizează doctrinele etice din Antichitate, cu verticalitatea „acrobatică“ a omului grec (dacă e să împrumutăm o metaforă nietzscheană), cu puterea de atracție exercitată de ideea de Bine. Însă adîncimea lăuntrică asumată ca registru de adevăr al ființei umane va fi o descoperire *creștină*, antrenînd o nouă dimensiune spirituală.

Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, că omul grec din Antichitate nu ar fi avut ceea ce noi am ajuns să numim o *viață* interioară (sau viață sufletească), ci doar – așa cum am încercat să argumentez în volumul *Viața bună* – că „vîrsta precreștină a tehnologiilor sinelui nu făcea din interpretarea dorințelor și verbalizarea sentimentelor o cale de acces la adevărul ultim despre noi înșine“. Cu alte cuvinte, diferența fundamentală dintre hermeneutica de sorginte creștină a sinelui și practicile îngrijirii de sine pe filieră socratico-stoică rezidă în faptul că, în acestea din urmă, afectele nu sînt explorate și analizate ca registru de adevăr al individului. Nu vom găsi, aici, nimic care să anticipeze demersul psihanalitic, presupunînd explorarea unui inconștient „rezistent“, aducerea la lumină, prin verbalizare, a adevărurilor noastre „secrete“. Afectele sau emoțiile, înclinațiile sau impulsurile (altfel spus, partea *pasională* a sufletului) erau văzute, mai degrabă, ca un soi de *aluviuni* sufletești, de care trebuie să te cureți în drumul spre înțelepciune, ce presupune identificarea ta cu partea rațională a sufletului, cu divinul din om. O injoncțiune de tipul: „Spune-mi cum te-ai simțit în cutare ocazie, ca să aflăm cine ești“ ar fi fost complet neinteligibilă în mentalul grecesc precreștin.

Rezultă că omul grec este, pur și simplu, suma faptelor și operelor sale, se înțelege pe sine „nu în potențialitate, ci în act, *energeia*“ (Vernant), adică rămîne un subiect prin excelență extrovertit. Aflu cine sînt doar reflectîndu-mă în oglinzile celorlalți, „prin încrucișarea privirilor și prin schimbul de cuvinte“. *Introspecția* nu era, ca atare, o practică spirituală antică. Tehnica „examinării conștiinței“, deja atestată la pitagoreici și esențială în stoicism, nu urmărea, la origini, decît probarea coerenței atitudinale în viața de zi cu zi, precum și a gradului în care faptele tale *(erga)* se armonizează cu preceptele de conduită la care aderi *(logoi)*. După cum arăta Foucault, atare practică spirituală se vede resemnificată în sensul unei tehnici introspective de sondare și descifrare a secretelor din sufletul unei persoane, de cernere a fluxului psihomental pentru a înțelege adevărata origine a gîndurilor, pornirilor și dorințelor cuiva, abia în cadrul primelor mănăstiri creștine. „Cifrul“ sufletului nostru va rămîne, însă, la Celălalt, duhovnic sau părinte spiritual.

O probă empirică pentru absența culturii interiorității și introspecției în Antichitatea greco-romană e absența *jurnalului* ca gen literar și a *confesiunilor* ca practică de sine. Scrierile autobiografice antice, atîta cît s-au păstrat, nu conțin nimic care să angajeze „intimitatea eului“ (Momigliano). De fapt, *Confesiunile* lui Augustin, redactate abia la finalul secolului al IV-lea d.Hr., reprezintă primul text cu caracter propriu-zis confesiv din istorie, inaugurînd tradiția jurnalelor spirituale, care se va vedea secularizată în era modernă. Deloc întîmplător, Rousseau își va intitula memoriile, peste veacuri, cu titlul împrumutat de la Augustin. Confesiunile lui Rousseau nu mai reprezintă, însă, o coborîre în străfundurile sufletești ce ar echivala cu o lepădare de patimi și, astfel, cu o ridicare spre comuniunea personală cu Dumnezeu. Forța revelatoare a sentimentelor pe care le încerc devine absolută, confesiunea devine un scop în sine, iar adevărul ultim despre mine însumi echivalează cu adevărul *subiectivității* mele, cu adevărul ca „autenticitate“ expresivistă.

Cristian Iftode *este conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității din București, director al Departamentului de Filosofie Practică și Istoria Filosofiei. Cea mai recentă carte publicată:* Filosofia ca mod de viață. Sursele autenticității, *Editura Trei, 2022.*

■ ■ ■

Alexandra ILINA

Omul medieval în ipostaza îndrăgostitului

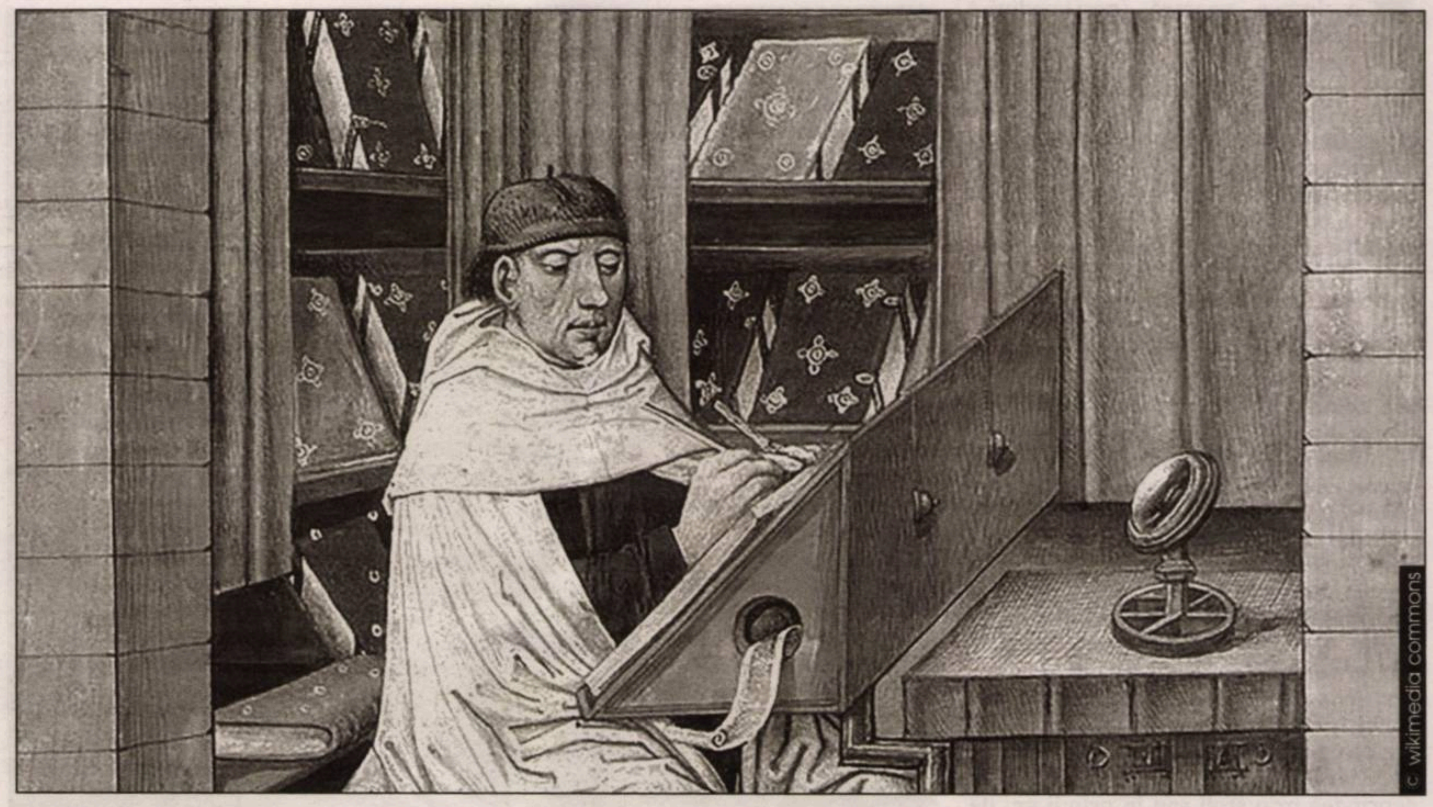

c. wikimedia commons

Cum ne apropiem de literatura medievală ?

Am citit primul text medieval cîndva prin școala generală și încă îmi amintesc atmosfera fabuloasă din el. Privirea mea asupra lumii se schimba, în luminile și umbrele unor întîmplări pe care nu prea le înțelegeam, dar care mă cucereau prin stranietate. Îmi plăceau. Aveam să aflu mai tîrziu că nu citisem un text medieval, ci o adaptare pentru copii și tineri a *Cîntecului nibelungilor*, scrisă în tradiția adaptării textelor vechi la înțelegerea și răbdarea unui copil. Oamenii din el nu erau, așadar, oameni medievali, ci oameni medievali așa cum i-a imaginat un om din secolul XX scriind pentru sensibilitatea în formare a tinerilor din același secol. O ficțiune despre o ficțiune, așadar.

Această literatură de popularizare are un rol cel puțin dublu: ne apropie de epoci greu accesibile altfel și, prin filtrul nostalgiei personale, oferă încărcătură afectivă acestei experiențe. Din aproape în aproape am ajuns departe, adică la textele medievale de care mă ocup azi. Textul medieval, o noțiune discutată și reconfigurată de literați precum Paul Zumthor, după rescrieri, traduceri și editări, rămîne ascuns în manuscrise pe care le pot citi doar inițiații în paleografie. Pînă să ajung la ele, așa cum se întîmplă cu oricine se apropie de texte vechi, am coborît prin straturi de rescrieri, a căror funcție este să îmblînzească distanța uriașă dintre cititorul de azi și textul vechi, și care devine tot mai vechi. După George Steiner, distanța dintre un text și un cititor se măsoară în note de subsol, instrument de care se feresc traducătorii și se folosesc cercetătorii. Cum te apropii de un text literar îndepărtat, știind că literatura ne seduce tocmai prin plăcere, iar plăcerea textului e o negociere între sensibilități familiare și trăiri noi? Cred că te apropii prin figuri și personaje, fiindcă stîrnesc emoții de tot felul. În cazul literaturii medievale, unele figuri sînt tipologice, deci ușor de situat în universul lecturilor noastre, mai ales la vîrste tinere.

Istoricul literaturii Gustave Lanson scria, la începutul secolul XX, că de publicul tînăr e bine să apropii textele care-i vor plăcea și în care se poate regăsi, dar că istoricul literaturii trebuie să citească profesionist, lăsînd deoparte plăcerea, căutînd să înțeleagă, cu „obiectivitate“, ce a însemnat acel text pentru publicul lui inițial. Să facă, adică, saltul înspre trecut, cu speranța de a putea vedea prin ochii omului din trecut. Cercetătorul de azi distinge cu rapiditate naivitățile și prejudecățile pozitiviste în textele lui Lanson și ale epocii lui, însă direcțiile deschise de el și apropierea dintre istoria literară și sociologie au dat roade mai tîrziu, cînd generații de literați au dezvoltat metode de inspirație sociologică pentru interpretarea textelor. Iar ideea că literatura trebuie să placă, în special atunci cînd vrei să-ți apropii un public neinițiat, s-a concretizat în numeroasele proiecte editoriale de vulgarizare. În spațiul românesc, numeroasele rescrieri ale textelor literare s-au manifestat și sub formă de diafilme, bazate pe texte literare adaptate, prescurtate și ilustrate. Multe dintre ele ilustrează texte din secolul al XIX-lea despre voievozi fabuloși, fantasme istorice vehiculate în ficțiuni ce trec ușor drept realități. În cazul literaturii medievale franceze, canonul cuprinde, pe lîngă eroi precum Roland, multe figuri de eroi îndrăgostiți, precum Lancelot și Tristan, dar și Narcis, preluat de la Ovidiu. Figura îndrăgostitului medieval este un clișeu fertil, atrăgător pentru public, enervant pentru cercetătorul care preia asupra lui sarcina să arate că această figură nu există.

Inventarea îndrăgostitului medieval

Cercetarea temeinică, cu preocupare pentru metodă, a literaturii medievale începe în secolul al XIX-lea, cînd epoca medievală începe să se scuture de vălul cernit aruncat asupra ei încă din Renaștere. Timide încercări de redescoperire a literaturii vechi în spațiul francez au existat încă din secolul al XVII-lea, însă au fost mai degrabă singulare. De pildă, dialogul *De la lecture des vieux romans (Cum citim romanele vechi)* scris de academicianul Jean Chapelain încearcă să arate că un personaj precum Lancelot poate fi la fel de nobil ca Hercule și că textele vechi, în ciuda barbariei vremurilor în care au fost produse, pot să ne îmbogățească și să ne învețe cum să fim mai nobili, deci mai buni. Această apologie a literaturii medievale e publicată abia în anul 1870, așadar rămîne fără ecouri în epoca sa. La 1900, Joseph Bédier publică *Tristan și Isolda*, o versiune proprie a legendei, reconstruită cam ca scheletele de dinozaur, din mai multe surse. Odată cu această versiune accesibilă, interesul pentru figura îndrăgostitului medieval începe să înflorească. La fel și curiozitatea pentru poezia trubadurilor și a truverilor, reținuți mai ales pentru poemele de dragoste. Se naște omul medieval îndrăgostit, o figură îmbrăcată cu toate clișeele, prinsă și interogată cu metode dintre cele mai diverse, de la cele de inspirație psihanalitică la cele sociologice. Acest îndrăgostit primește și o scenă: iubirea curtenească, un alt construct de secol XIX datorat lui Gaston Paris, care se folosește de el pentru a descrie iubirea adulterină dintre Lancelot și Guenièvre din romanul lui Chrétien de Troyes, autor din secolul al XII-lea. Începe să se ivească, în umbra acestui îndrăgostit și cu sprijin din partea istoricilor, o idee nouă: iubirea se naște în Evul Mediu, la fel cum s-a născut și Europa, conform fondatorilor *Revue des Annales* (1929), Lucien Febvre și Marc Bloch, idee preluată apoi, printre alții, de Jacques le Goff, pentru care imaginarul medieval devine un obiect de studiu. Astfel, lumea medievală devine o sursă îndepărtată, o origine pentru prezent, iar dragostea medievală o oglindă îndepărtată a sensibilităților europene.

Îndrăgostitul medieval peste epoci

Denis de Rougemont, în *Iubirea și Occidentul*, publicată inițial în 1939, aruncă îndrăgostitul în jocul dintre iubire și moarte, cu ideea că Evul Mediu – a cărui literatură o cunoaște superficial și confuz – leagă indisolubil iubirea de moarte și, astfel, deschide o cale de înțelegere a iubirii aflate mereu în orizontul morții, de care literatura europeană cu greu se poate desprinde. Pe cît a fost de populară, pe atît a fost de combătută lucrarea lui, dar a și dus mai departe interesul pentru iubirea medievală. Mai tîrziu, în 1961, Henri-Irénée Marrou publică *Trubadurii*, un studiu în care încearcă să scuture imaginea îndrăgostitului-trubadur de numeroasele clișee și să stabilească o serie de posibile surse pentru poezia trubadurilor. Studiul lui, rapid clasicizat, se întoarce către societate, unde încearcă să găsească cauze pentru apariția fenomenului literar. Generații întregi de medieviști au cercetat și cercetează urmele pașilor îndrăgostitului medieval, o figură iluzorie pe cît de ficțională, pe atît de atrăgătoare. Într-un eseu din 1973, Umberto Eco, el însuși medievist la începuturile carierei, arată că Evul Mediu este, mai mult decît orice altă epocă, un timp fantasmat, pe care îl poți visa în cel puțin zece feluri. În prezent, receptarea Evului Mediu devine o disciplină tot mai prezentă și o preocupare a multor medieviști, fiindcă ne arată tocmai jocul hermeneutic în care sînt prinse epocile și ne permite să chestionăm tocmai obiectul de studiu. Istoria emoțiilor, derivată din istoria mentalităților, se apleacă asupra faptului literar pe care îl observă printr-o grilă sociologică și religioasă, arătînd că emoțiile sînt și ele construite și nu universale, iar figura îndrăgostitului apare din nou pe scenă. Pornind de la figurile lui Narcis și a lui Pygmalion în *Romanul Trandafirului* al lui Guillaume de Lorris și Jean de Meung, filosoful Giorgio Agamben spune că îndrăgostitul medieval este, în esență, îndrăgostit de o fantasmă, iar *innamoramento*, îndrăgostirea, e un fenomen inspirat din lecturile averroiste ale lui Aristotel și din lecturile lui Ovidiu.

Ficțiune și interpretare

La fel cum omul medieval nu știa că este medieval, nu a existat vreodată și continuă să stîrnească interesul publicului larg, și iubirea de departe a fost doar o ficțiune poetică, iar îndrăgostitul medieval, cu toate că nu există, continuă să atragă generații de feluriți cititori și filologi. Mai mult, prin contradicțiile și ciudățeniile lui, ne aduce mai aproape de una dintre lecțiile pe care textele medievale ni le-au predat, anume jocul interpretării. Umberto Eco și teoriile sale despre interpretare au influențat felul în care literatura a fost citită, scrisă și înțeleasă, dar el învață jocul interpretării de la autorii medievali, pentru care, pornind de la textul biblic, orice text vine cu mai multe niveluri de sens. În fine, un celebru exemplu medieval se cuvine să arate poate, cel mai bine, cum s-a înfiripat și care-i este natura îndrăgostitului medieval: citim în *vida* lui Jaufré Rudel, o versiune poetică a vieții lui, că s-ar fi îndrăgostit din auzite de prințesa de Tripoli și, odată ajuns la ea, a murit în brațele ei. De unde s-a născut această *vida*, compusă la mult timp după moartea lui? Cel mai probabil a fost inspirată de poemele sale, prin lentila cărora adevărul poetic devine adevăr istoric. Putem privi și noi prin lentilele omului medieval? Cred că nu. Dar privirea noastră poate fi îmbogățită de acest om, născut la întîlnirea dintre realitate și ficțiune.

Alexandra Ilina *este cercetătoare la Institutul de Cercetare al Universității București și lector la Departamentul de Franceză al Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea București.*

Dana JALOBEANU

Savantul umanist al Renașterii

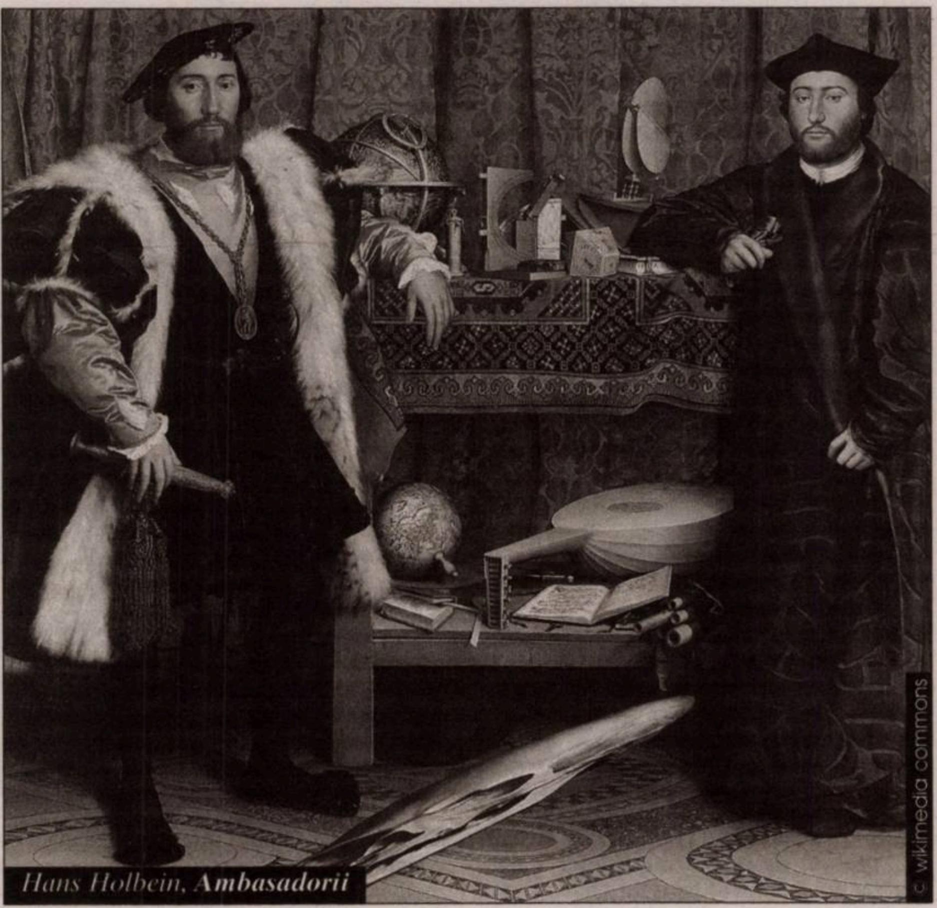

Hans Holbein, **Ambasadorii**

© wikimedia commons

În lumea noastră (post)modernă există o adevărată prăpastie între omul de știință și umanist. Ruptura s-a născut probabil în secolul al XIX-lea, cînd a și fost creată sintagma *„man of science“*. Înainte de a ajunge titlul unei cărți celebre, tema celor două culturi a fost subiect de dezbatere universitară în lumea anglo-saxonă. De o parte, umaniștii. De cealaltă, „științificii“. O opoziție nu întotdeauna ireconciliabilă, dar în mod clar una care are nevoie de reconciliere.

Și totuși, nu a fost totdeauna așa. Pentru Renașterea la capătul căreia se naște știința modernă, omul de știință era umanistul. Cultura umanistă era și precondiția, și fundamentul cunoașterii.

Întîi de toate, trebuia să știi bine limba universală, adică latina clasică (și ea, construită prin opoziție cu ceea ce umaniștii considerau că e latina „barbară“ a medievalilor). Și trebuia, evident, să ai o educație clasică adecvată. Să fi citit, să recunoști și eventual chiar să știi pe dinafară sute de pagini din Cicero, Quintilian și Seneca, mii de versuri din Virgil și Ovidiu, eventual și un pic de Lucretius. Trebuia să poți citi și comenta Aristotel și Platon. Toate acestea erau doar începutul, baza, cultura generală, spoiala de cunoaștere care se deprindea prin școli sau în primii ani de universitate. Cunoașterea specializată era altceva, ea presupunea să înveți medicină, sau astronomie, sau teologie, sau metafizică – pe care însă trebua să le exprimi și să le aperi în limbajul și cu instrumentele acestei culturi clasice (căreia i se mai adăugau Arhimede și Euclid, Pliniu cel Bătrîn și Dioscoride, și Galen, și Plutarh, și un pic de Epictet sau Marcus Aurelius).

În secolul al XVI-lea nu există o graniță bine delimitată între cultura clasică a umanistului și cunoașterea specializată pe care azi o asociem cu originile științei moderne. Pentru a înțelege asta e de ajuns să privim un tablou celebru: Hans Holbein, *Ambasadorii*. Tablou comandat de Henric al VIII-lea sau, poate, de noua lui soție, Anne Boleyn. Un tablou contemporan cu Reforma – din anii în care regele arunca în aer lumea veche, proclamîndu-se capul Bisericii. În tabloul lui Holbein, două personaje de rang înalt (ambasadori ai Franței la curtea engleză) stau de-o parte și de alta a unei mese pe care sînt expuse, ca la expoziție, însemne ale noii cunoașteri: hărți (trecuse mai puțin de o jumătate de veac de la descoperirea Americilor), instrumente astronomice, instrumente de navigație, instrumente muzicale. Cîteva cărți. Bagajul omului cultivat, ce conținea nu doar operele anticilor, ci și noile descoperiri ale modernilor: busola, sextantul, instrumentele de navigație cu care începuse marele secol al explorărilor geografice. Astronomia, muzica, geografia sînt științe matematice (așa-numitele matematici-mixte). Tot cu ajutorul matematicilor este realizată și anamorfoza din prim-plan: craniul deformat pe care-l poți vedea cu adevărat doar dacă privești de jos în sus (tabloul se afla probabil, inițial, la capătul unei scări de primire, într-unul dintre palatele regale ale lui Henric al VIII-lea). Aici pictorul a folosit una dintre invențiile tehnologice ale vremii: *camera obscura*.

> *El este ultima verigă*
> *dintr-un lanț care se întinde pe generații.*

Ambasadorii este un tablou pictat de un artist cultivat pentru omul cultivat al Renașterii. Cel din urmă se putea bucura, privind, să recunoască elementele familiare, să descifreze trimiterile, să înțeleagă ghicitorile, să aprecieze glumele, să recunoască și să reflecteze asupra întrebărilor pe care le descoperă în detalii. De pildă, în spatele celor două personaje există o perdea groasă, verde. În colțul din dreapta sus se întrevede, ascuns, un crucifix. Este asta perdeaua „Reformei“, dincolo de care se mai vede, poate, ceva din „vechea credință“? Noi am pierdut, azi, cele mai multe din aceste coduri de descifrare, așa cum ne-am pierdut referințele care-i ajutau pe oamenii cultivați ai Renașterii să navigheze prin textele contemporanilor lor. De aceea ne e greu să citim autori de secol al XVI-lea și ne uităm foarte de dinafară la marea pictură renascentistă – fie ea italiană, flamandă sau olandeză. Între noi și ei se cască prăpastia săpată de ceea ce s-a numit „revoluția științifică“.

Departe de a fi o ruptură cu tradiția și cultura Renașterii, putem vedea cum revoluția științifică se hrănește din ele. Umaniștii încep să investigheze Natura pornind de la textele clasice, adesea doar pentru că sînt surprinși că ea nu pare să se conformeze acelorași tipare. S-a scris mult despre cum putem lega emergența primelor programe susținute de investigare a universului de problemele pe care le au umaniștii cu textele moștenite. Uneori impulsul apare dintr-un conflict legat de traducerea unor termeni, alteori din disputa cu privire la o teorie particulară. Ne putem imagina umaniștii ieșind în grădină să afle detalii despre cultivarea căpșunilor (dintr-o discuție cu grădinarul), plecînd într-o excursie în Europa Centrală pentru a vizita minele de sare sau de argint, scriind colegilor lor de la Praga sau Stockholm pentru a afla detalii sau pentru a încerca să înțeleagă o poveste din Pliniu care stîrnește controverse. Pe măsură ce lumea se lărgește, umaniștii se împrăștie peste tot. Au corespondenți în Peru (José de Acosta este un misionar spaniol care petrece ani buni pe coasta Americii de Sud și scrie două volume pe care le intitulează *Istoria naturală și morală a Indiilor*. *Istoria* lui Acosta începe cu niște capitole în care descrie cum arată cerul noaptea și cum stelele pe care le vezi în emisfera sudică sînt cu totul altele decît cele despre care vorbeau anticii. Pe urmă, povestește despre clima din Peru care, conform aceleiași tradiții clasice, trebuia să fie toridă și de nesuportat, dar nu e deloc așa, semn că trebuie să ne apucăm să corectăm ce spun geografii și naturaliștii antici), apoi în Extremul Orient. Deja de la mijlocul secolului al XVI-lea vedem cum încep să apară mari proiecte de colaborare pentru elaborarea de hărți, atlase, enciclopedii ale cunoașterii „naturale“ (titlul folosit adesea este cel de *cosmografie* – o descriere a întregului glob locuit).

Iar de la Pămînt la ceruri nu e decît un pas. Căci hărțile nu sînt niciodată doar terestre; umaniștii sînt interesați de cele două sfere și de corespondențele dintre ele. Bolta cerească nu se potrivește nici ea cu ce scriu anticii – de la stelele Sudului la numeroasele comete observate în secolul al XVI-lea și pînă la supernovele observate de Tycho Brahe (în 1574) și Kepler (în 1604) –, pe ceruri, ca și pe globul terestru, apar tot felul de evenimente noi care par să ducă reflecția în aceeași direcție. Bunul umanist trebuie să corecteze textele, să remedieze erorile de traducere și transmisiune, precum și pe cele de conținut, uneori luînd chiar Natura drept martor.

Doar că impulsul de a afla, cunoaște și corecta nu e revoluționar. Asta ne e nouă greu să înțelegem și să acceptăm. Umaniștii nu vor să arunce la gunoi toată cunoașterea moștenită și să pornească de la zero. Nu vor nici să le demonstreze anticilor că au greșit. Și nici nu se iau la întrecere cu filosofii din vechime sau între ei. Umanistul are, în fața cunoașterii, atitudinea pe care cititorul educat și inteligent o are în fața unui text. Este educat să detecteze erorile, inexactitățile, ambiguitățile. Știe cum să le corecteze și unde să se uite pentru a se lămuri – în bibliotecă sau dincolo de ea, pe cer, în natură, în laborator. Și simte nevoia să corecteze textul primit, să lase generațiilor următoare o copie fără greșeli.

Savantul umanist vede natura ca pe o prelungire a bibliotecii. Ca pe o carte mai mare, scrisă într-un limbaj necunoscut, dar cu atît mai fascinant de descifrat. Și se bazează în explorarea ei pe tot ceea ce au scris toți umaniștii dinaintea lui, de-a lungul secolelor. Știința umanistă este deja colaborativă, cu mult înainte ca secolul al XVII-lea să facă din colaborare o marotă a revoluției științifice. Savantul umanist lucrează într-o comunitate de colegi și prieteni; și, în bună tradiție clasică, asociază acestei comunități atît generațiile precedente de umaniști, cît și pe cele viitoare. El crede că adevărul este unic, dar știe că nu-i aparține. Se vede pe sine ca pe un participant la joc, în marea încercare de a reconstrui puzzle-ul cosmic la care lucrează umanitatea din momentul apariției ei. De-a lungul timpului, fiecare a dat peste cîte o piesă potrivită, iar unii chiar, mai ales dintre antici, au reconstruit porțiuni consistente ale jocului. Savantul Renașterii se vede pe sine în această descendență ilustră și colectivă. El este ultima verigă dintr-un lanț care se întinde pe generații. Va merge mai departe decît înaintașii săi, va selecționa, poate, din ce ne-au lăsat ei, bucățile de puzzle care fac sens, eliminîndu-le pe celelalte. Însă metoda de lucru a savantului Renașterii nu este revoluționară, este sincretică, comprehensivă și exhaustivă.

Unde se petrece ruptura? Dacă ții cu tot dinadinsul să o găsești, poți descoperi, pe parcursul secolului al XVII-lea, diatribe la adresa anticilor și a greșelilor făcute de ei. Însă ar fi o eroare să pornești de la această retorică a „modernilor“ și să spui gata, de aici începe Revoluția științifică. Cei pe care-i considerăm azi întemeietori ai modernității au fost ei înșiși umaniști. Poate cu excepția lui Descartes – cel care-și făcuse un titlu de glorie din a spune că nu-i mai citește pe antici (de fapt, îi citea cu mare atenție).

Doar dacă privim istoria la scară mare, de pe poziția celor 400 de ani care ne separă de ei, putem vedea o prăpastie, abisul care separă omul nou de omul vechi. Contemplîndu-l, însă, nu poți să nu te întrebi, ca în fața tabloului lui Holbein: nu cumva faptul că nu înțeleg ce se petrece aici este o măsură a ignoranței mele?

Dana Jalobeanu *predă la Facultatea de Filosofie a Universității din București și este director al secțiunii de Științe Umaniste a Institutului de Cercetare al Universității București. Din 2018 organizează „Cafeneaua filosofică“ de vineri seara. Cea mai recentă carte publicată este* Spectacolul filozofiei. Cum citim scrisorile lui Seneca, *2023, Editura Humanitas.*

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

● **D'ale publicului**

„Rețelele de socializare pretind că poți evita iadul eliminînd oamenii“

– interviu cu scriitorul Richard FLANAGAN –

Oceanul viselor, *al optulea roman al scriitorului tasmanian* ***Richard Flanagan*** *(n. 1961), a apărut anul trecut, în traducerea lui Petru Iamandi, la Editura Litera.*

Iată, avem acum o nouă traducere în limba română, e vorba de cel mai recent roman al dvs., Oceanul viselor. *Titlul original însă este* The living sea of waking dreams, *un titlu poetic, spre deosebire de celelalte titluri.*

Provine dintr-un poem din secolul al XIX-lea, scris de un țăran ce a ajuns la putere, John Clare, care a cam dispărut din istoria literară. A scris poeme foarte frumoase despre natura înconjurătoare, dar care și-a petrecut ultimii douăzeci de ani din viață într-un spital de psihiatrie.

Trecem printr-o perioadă în care natura, climatul nostru ni se iau pur și simplu pentru că ajută corporațiilor foarte bogate și oamenilor foarte puternici. Cînd vorbim de războiul lui Putin, este, într-un fel, unul petrochimic, care se susține din profitul obținut pe seama dependenței lumii, sau cel puțin a Europei, de combustibili fosili. Fără acest aspect, acest război nu ar putea fi posibil.

Dar cred că mai există și un alt proces de îngrădire, mai insidios, la care nu ne gîndim, și anume îngrădirea sufletului nostru. Asta se întîmplă prin tehnologie. Nu sînt antitehnologie, dar cred că este tulburător să văd cît am cedat din viețile noastre interioare, mintale, spirituale, cîtorva giganți globali care sînt interesați doar să facă bani de pe urma asta și le-am permis să le folosească în modul cel mai insidios. Am văzut manipularea alegerilor din America, a alegerii lui Trump, cu toate consecințele teribile ale acestui fapt, am văzut manipularea Big Data care a dus la votul Brexit cu toate consecințele sale nefericite. Știm că distruge psihicul oamenilor, că aplicații precum Instagram provoacă depresie în rîndul tinerilor și așa mai departe, dar tot le permitem acestor corporații să ne posede sufletul, visele, coșmarurile și să le folosească împotriva noastră. Mi se pare înfricoșător acest lucru.

Am conceput cartea într-o vară în care au fost incendii fără precedent în Tasmania. Jumătate din insulă este acoperită de o pădure tropicală, ce nu arde niciodată din motive evidente, dar care se uscase treptat pe parcursul mai multor ani cu temperaturi tot mai ridicate. Vedem acum acest fenomen, care se observă și în Europa, de furtuni și de fulgere mai mari și mai de durată decît pînă acum, care au aprins pădurea tropicală. Incendiile au ajuns pînă la zonele locuite. Istoric vorbind, au tot fost incendii în Australia, dar durau cîteva zile sau maximum o săptămînă, însă aceste incendii au durat zile, săptămîni, luni. Oriunde erai, nu puteai scăpa, trăiai înconjurat de o ceață roșie de coșmar. Te trezeai cu gustul de fum în gură, cu funinginea frunzelor și a ferigilor deasupra patului și tot așa toată ziua.

Am început să mă gîndesc la felul în care ne cedăm sufletul în fața tehnologiei, această distrugere pe care o vedem, dar nu prea. Mă interesa felul în care oamenii refuză să vadă tot ce se întîmplă.

Și a mai fost un al treilea aspect: eu locuiesc într-o zonă bizară. Încă are o faună și o floră unice în lume, ca o mică arcă a lui Noe, dar în ultimii ani aceste specii au dispărut, din mai multe motive, principalul fiind schimbările climatice. Și iar pare că nu observă nimeni sau, dacă observă, ridică pur și simplu din umeri. M-am gîndit și că pe măsură ce dispăreau flora și fauna, și noi, oamenii, eram mai puțini și pierdeam ceva fundamental.

Cartea ar putea părea ca un protest sau o mișcare politică, dar nu este deloc așa. Eu am vrut doar să onorez frumusețea și minunea pe care încă le regăsesc, în ciuda momentelor mai pline de disperare la care a ajuns lumea. Mă uimește cît de frumoase sînt lucrurile care încă au rămas, de cîtă bunătate dau dovadă oamenii adesea. Cînd alți oameni sînt cruzi și teribili, mi se pare extraordinar că, în ciuda acestora, încă mai sînt oameni buni și blînzi. Cu cît îmbătrînesc, cu atît mai mult mă minunez de aceste semne de speranță. Cînd te uiți la lume mai de-aproape, ai foarte multe motive să fii încrezător.

Acest roman este totuși destul de sumbru. Unii îl descriu ca pe o „poveste realist-magică de neliniște ecologică“. Este o fabulă, un elogiu, o alegorie, este o poveste medicală de groază la un moment dat. Abordați multe teme: dezastrul ecologic este printre cele evidente, problema pusă de rețelele de socializare. Legăturile dintre membrii familiei este o altă temă, pe măsură ce natura se prăbușește și relațiile dintre oameni se deteriorează. Nu vedeți rețelele de socializare ca pe un fel de a face față dezastrului, o formă de a ignora adevărul, realitatea, un fel de medicament în fața acestei angoase?

Cred că da. Au un nume bizar: se numesc rețele de socializare, dar sînt contrariul, despre cum să eviți să fii în preajma oamenilor. Oamenii sînt dificili, haotici, confuzi și perturbatori, iar rețelele de socializare permit o abordare mai evitantă. Cînd oamenii te enervează sau te deranjează, îi elimini. Dar cu familia nu poți face asta decît dacă ești un anumit fel de persoană. Majoritatea dintre noi enervează alți oameni și sînt enervați de alții, dar găsim moduri de a conviețui și, conviețuind, descoperim sentimente profunde de afecțiune, sens, scop și altele. Face parte dintr-o retragere generală către o societate din ce în ce mai individualizată care ne face rău.

Sartre a scris că „iadul sînt ceilalți“, dar problema este că „sînt și raiul“. Și, din păcate, nu poți avea rai fără iad. Rețelele de socializare încearcă să pretindă că poți evita iadul eliminînd oamenii, dar nu poți. La un moment dat trebuie să ieși afară și să te întîlnești cu alți oameni. Așa descoperi cine ești și ce înseamnă viața. Eu cred că a devenit și un fel de muzică gregoriană, ceva în care am atras oamenii ca să își amorțească mințile pe măsură ce lumea a devenit din ce în ce mai uimitoare și s-a retras în comentariile de pe rețelele de socializare.

M-a atras și felul în care oamenii sînt încurajați să atingă succesul individual, iar acum viețile sînt evaluate în funcție de eșec și succes. Mi se pare că este un mod foarte distrugător de a-ți vedea existența de om. Încă mai vezi oameni care sînt desconsiderați pentru că și-au trăit viața alături de alți oameni, făcînd activități alături de alți oameni. Material, nu au prea multe, dar par să aibă vieți mai bogate, mai bune, cu un anumit nivel de înțelepciune.

În familie, în carte, sînt trei frați. Doi aspiră la vieți de succes, iar celălalt este un ratat. Se bîlbîie, îi enervează pe ceilalți doi, dar vedem înțelepciune nu în vorbele sale, ci în felul în care își trăiește viața, cu o integritate la care cei doi aspiră, dar pe care nu o pot găsi. Și asta pentru că au o mantră a reușitelor individuale, măsurabile.

„Groaza de a nu fi trăit“

Romanul se concentrează pe agonia îndelungată a lui Francie, o bătrînă de 86 de ani, mama acestor trei frați, căreia nu i se permite să moară liniștită. Agonia ei este menținută de dragostea copiilor, de dorința de a rezolva lucrurile cu orice preț. Apare însă problema dreptului de a muri. În Noua Zeelandă este o lege care, dacă suferi de o boală necruțătoare, îți permite să alegi să mori.

Nu scriam în mod conștient despre eutanasie. Au fost discuții extinse în Australia despre asta, există legi care s-au modificat semnificativ la noi. A fost mai degrabă un fel de a spune că toți vrem să trăim pe vecie, nimeni nu vrea să îmbătrînească. Bătrînețea este disprețuită. Oamenii refuză să accepte ce înseamnă bătrînețea.

În societatea mea, în cea australiană, este șocant cum sînt tratați vîrstnicii. Cel puțin în cazul pandemiei de COVID, la noi au fost foarte multe epidemii în aziluri. S-a tolerat într-o anumită măsură, ceea ce nu ar fi fost la fel dacă era vorba de copii în școală. Le acordăm o altă valoare vieților tinere, spre deosebire de valoarea celor înaintate. Am vizitat comunități aborigene tradiționale și am observat că vîrstnicii lor sînt tratați cu un respect deosebit.

Mi-am dat seama că pe parcursul vieții mele am văzut cum acel respect s-a destrămat în cultura occidentală. Iar acest lucru este luat împreună cu groaza față de moarte, pe care o văd mai degrabă ca fiind groaza de a nu fi trăit deloc, pentru că mulți își văd viața prin idei despre carieră sau promovare și nu trăiesc cu adevărat. La un moment dat își dau seama că sînt muritori și îi îngrozește. Și atunci imploră să li se permită să trăiască puțin, doar că viața nu ne dă ocazia să facem aceste alegeri.

Am vrut să scriu despre oameni care o vreme controlează tot, cariera, veniturile, corpurile, și am două astfel de personaje. Doar că nu îți controlezi corpul, este o construcție fragilă ce se deteriorează și dispare, e biologie simplă. Deci am vrut să scriu despre cei care trăiesc cu aceste vanități ciudate și cînd sînt loviți de realitatea mamei lor muribunde sînt jigniți că aceasta moare. Apoi fac tot ce pot nu ca să o țină în viață, ci să o oprească să moară. Ajunge chiar într-un fel de moarte trăită și ei preferă să o știe așa decît să fie jigniți de faptul că a murit.

Romanul meu nu s-a vrut a fi despre eutanasie, ci despre ideile generale despre cum vedem vîrsta, muritul și moartea. Și îi vezi pe cei din Silicon Valley care vor să își păstreze corpurile prin criogenie, se lansează pe Marte și sînt disperați de ceva prin care cred că și-ar găsi sufletul. La un moment dat, călătoria va permite descoperirea sufletului, doar că ei fug mereu de sufletul lor. Problema fundamentală este că asta a creat premisele unei vieți în care nu îndrăznesc niciodată să privească în adîncul sufletului lor ca să afle adevărul despre ei înșiși.

Mie acesta mi se pare scopul vieții. Dar ai zis că este o carte sumbră. Mie mi s-a părut că este și un roman comic. O fi, poate, umorul negru australian, dar mulți din Australia au considerat că este un roman comic. Sau, mai bine zis, nu ar trebui să fie citit ca o tragedie.

Cînd Anna, arhitecta de succes din Sydney, vine la București, la o conferință, vede ceva în București. Despre ce este vorba?

Am fost uimit de ruinele lui Ceaușescu, aceste clădiri megalomane începute care nu pot fi terminate niciodată. În București sînt deja ca niște oase de dinozauri de acum milioane de ani. Pur și simplu nu au nici o logică. M-aș fi gîndit că după ce vor dispărea cei care au trăit în era lui Ceaușescu, peste cîteva decenii, vor fi ceva de neînțeles pentru cei rămași.

Teoria ruinelor este o idee înspăimîntătoare pe care au avut-o naziștii. Speer și Hitler au avut ideea de a construi clădiri ca să devină ruine, ceea ce nu are sens. Dar există ceva în mintea totalitaristă, că lumea va ajunge în ruine și va fi distrusă. Cînd te uiți la ce face Putin în Ucraina, la ce a făcut în Siria, în Cecenia, vezi că unora le place să distrugă.

În cartea mea mai e o idee: frumusețea are ceva ce omenirea nu poate tolera. Cînd oamenii văd frumusețe la alți oameni, în natură, simt nevoia să o distrugă. Nu știu de unde vine această dorință, dar ea există. Este groaznică. Dincolo de motivele politice, istorice pentru distrugere, oamenii au ceva îngrijorător înlăuntrul lor care îi face să vrea să distrugă ce este cel mai frumos și mai prețios la altul, într-o altă cultură.

(versiunea integrală pe www.dilemaveche.ro)

interviu realizat de Marius CHIVU

Radu USZKAI

pe de altă carte

O bere cu Dave Grohl

Dave Grohl
POVESTITORUL
Istorisiri din viață și muzică

● Dave Grohl, *Povestitorul. Istorisiri din viață și muzică*, traducere de Florin Tudose, Editura Victoria Books, 2022.

Sînt mai mulți oameni cu care aș vrea să povestesc la o bere. Sigur, prin natura ocupației mele, majoritatea sînt filosofi care nu mai sînt printre noi, în unele cazuri chiar de vreo cîteva mii sau sute de ani (da, vorbesc despre voi, Aristotel și David Hume!). Din cea de-a doua categorie fac parte o sumedenie întreagă de rockeri, mai ales cei care, de la sfîrșitul anilor '80 pînă la mijlocul anilor '90, au trăit în Seattle în timp ce își puneau amprenta asupra a ceea ce denumim acum (și asta nu doar în mod colocvial) drept „epoca Grunge“. Dave Grohl a fost tot timpul undeva sus într-un asemenea ipotetic Top 10 al persoanelor pe care aș vrea să le cunosc. De curînd, însă, a făcut un salt spectaculos pînă în Top 3, și am să vă explic de ce.

Pe mulți dintre noi izolarea din timpul pandemiei ne-a făcut să ne aplecăm spre tot soiul de hobby-uri mai mult sau mai puțin bizare (și de multe ori nu neapărat utile). Vorbesc aici despre toți oamenii care s-au apucat de meșterit și bricolat, de copt pîine cu maia sau *banana bread* și, desigur, despre cei care au învățat în perioada respectivă să cînte la instrumente ciudate precum drîmba, ori și-au făcut un *podcast*. Spre deosebire de restul muritorilor, Dave Grohl chiar a făcut ceva util: a scris o carte despre viața lui, pe care cei de la Victoria Books au tradus-o în limba română (nu strălucit, din păcate).

Carierea lui Grohl a fost marcată, iremediabil, de faptul că vreme de mai bine de trei ani de zile a fost toboșarul uneia dintre cele mai importante trupe de rock din istorie, Nirvana. Dacă numele lui vă sună cunoscut, motivul cel mai probabil este acela că, atunci cînd vedeți scris aici „Smells like teen spirit“, primele acorduri ale melodiei vă răsuna deja în minte. Vocalist, chitarist și principal compozitor în Foo Fighters, formația pe care a fondat-o după dispariția lui Kurt Cobain, pe Grohl s-ar putea să-l mai recunoașteți și din alte colaborări cu nume importante de pe scena de rock alternativ (Queens of the Stone Age sau Them Crooked Vultures), asta ca să nu mai spun despre cariera lui din underground-ul anilor '80 de pe scena de *hardcore punk* din Washington D.C. alături de formația Scream. În mai bine de 35 de ani de cîntat, Grohl a ajuns să fie recunoscut nu doar pentru stilul său inconfundabil de a bate la tobe, ori pentru ironia fină din versurile sale, ci și pentru faptul că ar fi „cel mai de treabă tip din rock“ (deși e neclar cine l-a caracterizat astfel pentru prima dată).

Fanele și fanii lui Dave Grohl (și, prin extensie, Nirvana sau Foo Fighters) care vor citi *Povestitorul* din dorința de a descoperi, de pildă, secretele din spatele procesului artistic, meditațiile lui Grohl despre estetică sau povești pe care nu le-au mai auzit despre Cobain vor trăi cu siguranță o dezamăgire. Față de memoriile sau autobiografiile altor artiști, *Povestitorul* are semnificativ mai puține aspirații metafizice: Grohl ne istorisește cum s-a apucat de cîntat la tobe și resetarea mentală pe care i-a dat-o primul concert de punk la care a fost în adolescență, cum a ajuns să cînte în prima formație și primele sale turnee internaționale în condiții de pauperitate aproape dickensiană, cum a făcut apoi tranziția către o formație obscură din Seattle care a cucerit ulterior lumea și cum a reușit să se întoarcă la muzică după suicidul lui Kurt. De fiecare dată cu ingenuitatea unui copil care descoperă și redescoperă lumea și întotdeauna cu o atitudine smerită (deși este la rîndul său o persoană care și-a pus amprenta pe evoluția muzicii rock), Grohl ne poartă prin povești cu idolii săi din istoria rock'n'roll-ului, de la concertul *improptu* din 1987 dintr-un club din Toronto, cînd a fost toboșarul lui Iggy Pop (deși cu cîteva ore înainte dormea în dubița formației sale după o noapte de băut bere la doză), pînă la o seară într-un pub în compania lui Lemmy de la Motörhead. Nu lipsesc, desigur, povești colorate din viața unei vedete rock, de la momentul în care a fost arestat în Australia deoarece conducea un scuter după un concert la care băuse mai mult decît trebuia, la aventurile în compania fostului său coleg de trupă din Foo Fighters și bunului său prieten, Taylor Hawkins, a cărui moarte recentă l-a marcat profund și care, dacă s-ar fi petrecut mai devreme cu un an, ar fi schimbat, cu siguranță, partea a doua a acestei cărți.

De cel puțin două milenii discutăm, în filosofie, despre problema autenticității: definiții, teorii, perspective menite să scoată la suprafață ce înseamnă a fi o persoană autentică. Chiar dacă nu va ajunge să-l descopere neapărat pe artistul Dave Grohl, cititorul sau cititoarea va descoperi, dincolo de complicațiile filosofice ale problemei, un om care este dincolo de orice îndoială autentic, capabil să trăiască în acord cu propriile sale planuri și să depună toate eforturile necesare și să facă toate sacrificiile importante pentru a fi un fiu, soț, tată, artist sau cetățean mai bun. „Ai face bine să fii bun“, i-a spus mama sa, o profesoară de liceu de engleză, atunci cînd Grohl a informat-o, la 17 ani, că vrea să se lase de școală și să se dedice muzicii, iar acesta s-a conformat, devenind chiar unul dintre cei mai buni.

Dacă de la mama sa a primit imboldul de a trăi în mod autentic, de la Cobain a învățat ce înseamnă să trăiești cu trauma pierderii unei persoane apropiate. Șocul problemelor cu heroina pe care Kurt le avea (de care nici măcar Dave, coleg de apartament cu el o vreme nu știa) și dispariția sa fulgerătoare în primăvara anului 1994 l-au ajutat să înțeleagă însă că scopul muzicii este să-i facă pe oameni fericiți: „Și Kurt. Dacă ar fi văzut cumva fericirea pe care muzica lui o aduce lumii, poate și-ar fi găsit-o și el pe a sa. Kurt mi-a schimbat viața pentru totdeauna, ceva ce n-am apucat să-i spun cît timp a fost printre noi, iar ăsta e un regret cu care va trebui să trăiesc pînă ne vom reîntîlni în vreun fel. Nu trece o zi fără să mă gîndesc la timpul petrecut împreună, iar în visele în care ne întîlnim există mereu un sentiment de fericire și calm, ca și cum doar s-ar ascunde, așteptînd să se întoarcă“.

Radu Uszkai *este asistent universitar în cadrul Departamentului de Filosofie și Științe Socioumane, ASE București.*

■ ■ ■

George PLEȘU

Două beri goale cu OCS

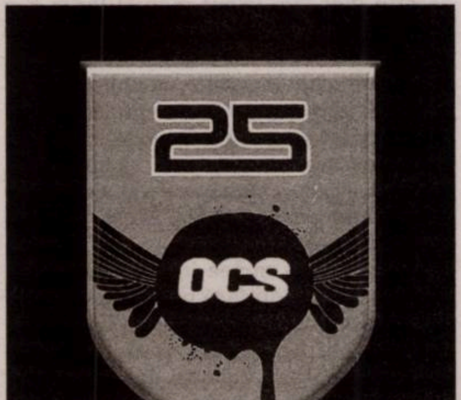

● *OCS 25*, regia Hypno, StaySharp. film, 2022.

Lansarea anul trecut a documentarului *OCS 25* din Expirat a venit ca apogeu al unui turneu național prin care formația Omul cu Șobolani a sărbătorit 25 de ani de la înființare. OCS a apărut într-o perioadă cînd peisajul muzical românesc era dominat de cópii ale formațiilor de băieți și fete din Occident (3SudEst, Genius, André), iar cele mai de succes trupe rock erau Timpuri Noi și mai noile Vama Veche și Vița de Vie. Șansa OCS de a ajunge la un public mai larg s-a chemat Atomic TV, prima televiziune de muzică din România, lansată la începutul lui 1999, care avea nevoie de conținut autohton. „Vara pe oliță“, prima lor piesă de succes, care s-a bucurat de un clip regizat de Tudor Giurgiu, a intrat astfel în grila noului post, la concurență cu Vank – „Independent“.

Inspirat de titlul cărții lui Sigmund Freud, vocalistul Dan Amariei dă numele trupei care avea să marcheze finalul anilor '90 și prima parte a anilor 2000 într-un apartament din Constanța, la 1 august 1997. Componența s-a tot schimbat, mai ales la începuturi: Adrian Albu (Koks), primul cooptat, a plecat după cîțiva ani. Un alt membru important, Cezar Panait (Kaiser), a cîntat, pe rînd, la chitară și bas, pînă în 2011. Bun prieten cu Amariei, plecarea lui l-a afectat serios pe vocalist, care a lăsat în seama lui Nicolae Aramă (chitară) și Mihnea Dobrotă (tobe) găsirea unui înlocuitor. Radu Caragea s-a prezentat la audiție cu toate piesele deja învățate și a fost acceptat imediat de ceilalți. Din păcate, cu excepția lui Cezar, cei care s-au perindat prin trupă nu apar în documentar, fapt remarcat inclusiv în comentariile ce au apucat să se adune pe YouTube.

Cînd am auzit prima dată „Vara pe oliță“, eram în primul an de facultate și ascultam trupe de rock alternativ de afară. Într-o epocă în care încă era dificil să găsești pe Internet muzica unor artiști mai nișați, am cumpărat primul lor material discografic, un EP intitulat *Razna*, scos pe casetă audio. (Recent am văzut pe Facebook că și Oana Giurgiu își învăța fiul cum să deruleze cu creionul o casetă cu albumul lor din 2001, *Ne punem în cap*.) Printre elementele de originalitate aduse de OCS au fost versurile directe, ironice, care vorbesc despre societate în limbajul tinerilor de la începutul anilor 2000, inclusiv cu referințe narcotice („stai în cort, fumezi Maria-Ioana / Dacă vrei, o fumezi chiar și pe Roxana“) sau fantasmagorice. Odată cu maturizarea formației și a componenților, au apărut și dilemele existențialiste, introspecția, depresia sau vulnerabilitatea.

Dan Amariei se declară norocos că trupa rezistă de 25 de ani. Într-un interviu pe care i l-am luat acum mai bine de zece ani, spunea că nu și-ar dori să fie o trupă penibilă care să cînte și după vîrsta de 40 de ani. Întrebat de altcineva de ce ocolește Timișoara, a replicat tăios că „nu merită să bați juma' de țară pentru trei plictisiți“. Între timp, perspectiva s-a schimbat și își dorește să prelungească momentele acestea cît mai mult. Are o emisiune, *Piticu' dejun*, la Radio Guerrilla, unde putem afla de ce muzica OCS nu iese din zona de confort: aceleași douăzeci de trupe alcătuiesc 80% din *playlist*-urile oricărei emisiuni. Muzică de azi e nostalgică, așa că de ce să nu oferi, în locul unei copii actualizate, originalul? Sînt destui, se pare, care preferă să-și retrăiască în buclă, pe *repeat*, anii de glorie ai tinereții.

Ca în orice formație longevivă, există diferențe de viziuni și chiar frustrări, care transpar și în documentarul de față. Chitaristul Nicolae Aramă (Nucu) pare cel mai nemulțumit de plafonarea muzicală a trupei: „Talentul nu-i niciodată îndeajuns“. Mihnea recunoaște că la început nu prea înțelegea mesajul versurilor, declarîndu-se satisfăcut abia de complexitatea albumului *Marea căutare.* Sînt interesante părțile în care este devoalat procesul de creație. „Caută“ pare piesa preferată a tuturor membrilor. O altă concluzie unanimă e că trupa se află într-un impas creativ, după opt albume, aproape o sută de piese și 35 de videoclipuri, dat și de relațiile care nu mai sînt la fel de apropiate ca la început.

Fiind convins că trupa a adus ceva nou în muzica românească, Dan Amariei e reticent față de colegii de generație. Respectă influența a ceea ce a însemnat Timpuri Noi (în special pe Artanu), iar colaborări a făcut doar cu Dan Costea (Coma), pentru „Desene animate“, și cu Bean, pentru „Visule“. Bean apare și în documentar și se declară fan al trupei, chiar dacă ulterior el dezvoltă, printre alte proiecte, probabil cel mai de succes fenomen muzical românesc underground, trupa Subcarpați.

(varianta integrală pe www.dilemaveche.ro)

George Pleșu *este președintele Asociației culturale AltIași.*

■ ■ ■

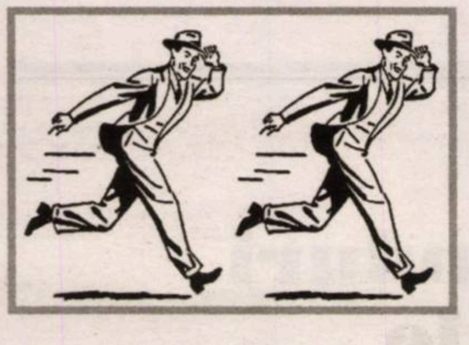

Victor MOROZOV

dilematograf

Teatru de război

KAMPEN OM
NARVIK
HITLERS FØRSTE NEDERLAG

● *Kampen om Narvik* (Norvegia, 2022), de Erik Skjoldbjærg.

Cine ar fi crezut, acum un an, că începutul lui 2023 ne va găsi cu două filme de război – sclipiciosul *Pe Frontul de Vest nimic nou*, de Edward Berger, și fratele său mai mic, dar la fel de publicitar ca înfățișare, *Narvik* al lui Erik Skjoldbjærg – în Top 10 al popularității pe Netflix? Așa se face că ceea ce părea o idee proastă în primele luni ale conflictului ucrainean (lansarea lui *Narvik* a fost îndelung amînată) s-a dovedit – *on second thoughts* – prilej ideal de marketing și de fanfaronadă cinefil-pacifistă. Să nu ne mire, așadar, că vechi uzuri și abuzuri ale cinema-ului de gen – nimic mai osificat în rețetă dramaturgică decât filmul de război – se reîntorc acum mai updatate ca oricînd, dornice să ne vîre pe gît carnagiu audiovizual cu polonicul (Berger) sau ode patriotice și melo despre fibra sănătoasă a națiunii (Skjoldbjærg). Consecință neprevăzută (și evident minoră) a încleștării dintre Putin și Zelenski, valorile spielbergiene ale *entertainment*-ului prin faldurile memoriei și ale istoriei – „o narațiune simplificată, sentimentală, centrată pe un erou“, în cuvintele criticului J. Hoberman – sînt astăzi mai în formă ca oricînd.

Narvik e despre acest cuplu – ea, „soție și mamă“; el, soldat chiar pe frontul din fața casei – care trebuie să le facă față nemților, „separat, dar împreună“. Unicul moment în care filmul se dovedește cît de cît incitant e atunci cînd – oarecum incorect politic – o pune pe mamă (Kristine Hartgen) să facă matrapazlîcuri pentru nemți, de dragul copilului ei grav bolnav. Pînă și soțul (Carl Martin Eggesbø), care, în schimb, s-a bucurat de nenumărate ocazii de a face proba vitejiei, cu un nivel de dexteritate demn de cinema-ul de acțiune reaganist al anilor ’80, este chemat în final să o ia la rost pentru alegerile sale ambivalente. Secvența respectivă – cu mama care e dispusă să facă pact cu diavolul pentru copilul său și tăl care servește Națiunea – aduce a impas logic, a povară cu care nici unul dintre scenariști nu își mai amintește cum de s-a procopsit. Cum să mai empatizezi acum cu oricare dintre personaje? Rezolvarea, care restabilește celula familială, e pur și simplu aiuristică: orașul e lăsat să moară, compromisul moral e îmbrățișat pînă la capăt. Lucrurile nu ar fi putut să se întîmple pe invers – deși tot într-un non-sens nesatisfăcător ar fi nimerit – pentru că filmul și-ar fi trădat linia molcom-conservatoare pentru una de-a dreptul extremistă. Ar fi devenit, atunci, prea radical pentru o vizionare de sîmbătă seara.

Există un fir invizibil care leagă filmele – altminteri diferite ca ambiție – regizate de Berger și Skjoldbjærg. Deloc întîmplător pentru acapararea cinemaului de către estetica reclamelor, acest fir e vizual: ambele filme, cu culorile lor desaturate și atenția aproape obscenă pentru compoziții cinegenice, arborează un estetism hipnotic, o netezime de CGI care le apropie mai degrabă de jocurile video. Miza istorică – cea care pînă acum cîțiva ani, în lipsa unei reflecții politice mai profunde, încă se mai putea cuibări în materialitatea peliculei – este evacuată în detrimentul unei priviri de tip „carte poștală“, cu nimic diferită de pictura academică a evenimentelor istorice din timpuri pre-impresioniste. Priviți acest Narvik (orășel norvegian pierdut între fiorduri) de mucava, în timp ce arde sub acțiunea conjugată a ceții oportuniste și a flăcărilor computerizate, într-un tablou spectral care evocă – dacă sîntem indulgenți – incendiul Londrei surprins pe pînză de Turner. Oare chiar „exact așa s-a întîmplat“, după cum a mărturisit ultimul soldat norvegian al Bătăliei pentru Norvegia încă în viață – cu repetate răgazuri, adică, propice calofiliei din epoca șmecherelilor operate în post-producție?

Cel mai amuzant rămîne de observat acest batalion de dispozitive melodramatice rudimentare, care primesc misiunea de a ține filmul pe picioare. *Narvik* ajunge la noi de undeva din anii ’90-2000, cînd încă mai era plauzibil ca băiețelul protagonistei să fugă din convoiul de civili – fără să arate, înainte sau după acest incident izolat, vreo altă manifestare de neastîmpăr –, iar acest gest să atragă după sine, evident, o mulțime de belele. A diseca un film pe astfel de mici scene luate bob cu bob, decretînd unde s-a procedat bine și unde nu, constituie, de bună seamă, cea mai plictisitoare dintre metehnele criticii de întîmpinare „luminate“ – dar aici ea se justifică prin însăși constatarea că filmul atîta e: mecanică dramaturgică de începători, menită să funcționeze aproape în gol, scenă după scenă, în speranța că ne va putea oferi o „pildă“ despre umanitate. Povestea face însă prea multe concesii în numele unei emoții standardizate – chiar să vrei să te lași purtat de film, și tot vei fi împiedicat de vioara excesiv-plîngătoare sau de actele de eroism cu alonjă hollywoodiană. Suprapus cu memoria războiului, *Narvik* e o simplă frivolitate (a cîta?) care transformă trecutul în spectacol pirotehnic.

Narvik rulează pe Netflix.

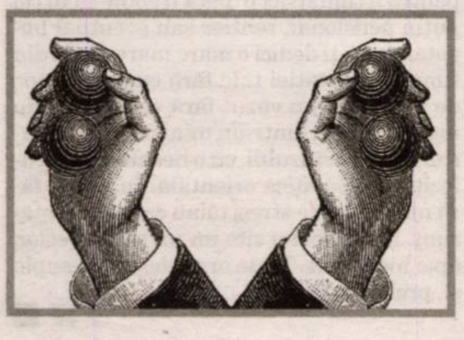

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Familia Wakeman

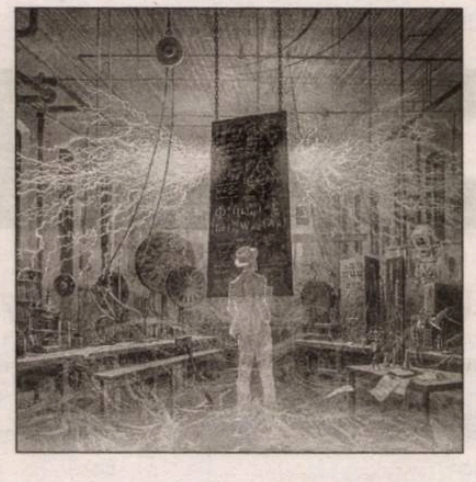

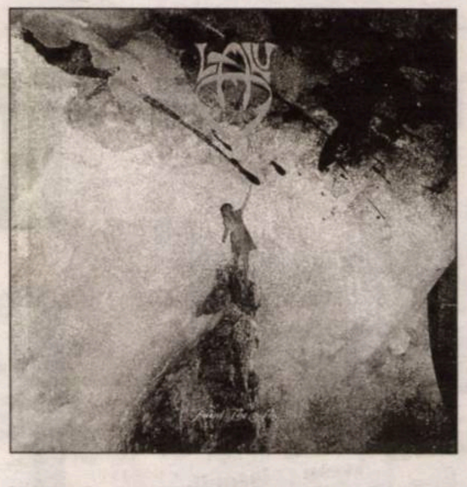

● Arena, *The Theory of Molecular Inheritance*, Verglas Music, 2022.
● Lalu, *Paint the Sky*, Frontiers Records, 2022.

Prog-rock-ul britanic, cu sensibilitățile sale pop și excesele glicemice peste o dibăcie muzicală adesea educată formal, a fost o sursă didactică pentru multe trupe rock (chiar alternativ/indie) de la noi, însă prea puțin recunoscută. Instrumentiști valoroși s-au folosit de gen în sens formator fără să-l importe propriu-zis în România; nu ne rămîne decît să-l urmărim la el acasă, unde continuă să înflorească chiar și într-un con de umbră comercial.

Nu doar Steven Wilson a avut un an intens, ci și celălalt Wilson esențial al prog-rock-ului britanic, Damian Wilson. Mai puțin antreprenor, mai puțin statornic (s-a perindat prin vreo cinci trupe din 2015 încoace), dar mai iubit în cercurile clasiciștilor – cei care ascultă Yes și Marillion mai mult decît Dream Theater ori Muse. O voce înaltă cu care m-am obișnuit greu, dar am găsit-o tot mai interesantă cu înaintarea în vîrstă a artistului și cu diversificarea modurilor în care și-a valorificat-o.

Materialele sale din 2022 aparțin unei categorii larg apreciate cîndva – a operelor rock bombastice cu contribuții din partea unei pleiade de prog-rockeri consacrați. E o comunitate care și-a dorit mereu să reabiliteze grandomania lui Rick Wakeman de a cînta pe o scenă în formă de castel, înconjurat de patinatori făcînd triple tulupuri în sincron cu solouri virtuoase de clape. Subiectele abordate în breaslă sînt epice și transcendentale – de la Regele Arthur la fizica cuantică – și cumva toate drumurile duc la Yes, adesea chiar printr-un membru al familiei Wakeman; în jurul clanului respectiv roiește întreaga scenă britanică a genului, inclusiv personajele principale de pe albumele aici prezentate.

Arena, trupa creată în anii ’90 de bateristul de la Marillion și clăparul de la Pendragon, a avut dintotdeauna o relație de mercenariat cu cei care au ocupat postul vocal; și invers, Damian Wilson a fost mercenar în cea mai mare parte a carierei – cu Landmarq, Threshold, Headspace (trupa unui membru al clanului Wakeman), iar acum își bifează și Arena în portofoliu; eveniment previzibil, mult prea amînat după unii.

Fiecare membru Arena mai activează în cîteva trupe, iar liderul Clive Nolan în peste o duzină de proiecte, multe cu ambiții de opere rock (unele alături de un membru al familiei Wakeman). Arena s-a dovedit un teren fertil pentru a altoi ceva Pink Floyd și ceva Marillion, adăugînd un strat de solemnitate peste influențele Yes. Trupa a excelat mereu în melodia vocală indiferent cine a preluat postul respectiv; prin participarea lui Wilson se atinge un apogeu care va face multe trupe ale genului să se întrebe dacă mai are sens să continue.

Celălalt album care a beneficiat anul trecut de serviciile vocale ale lui Damian Wilson aparține unui artist mai obscur, francezul Vivien Lalu, un mai tînăr *fanboy* Yes care a dat în ultimii ani o mînă de ajutor – ca producător sau clăpar – caselor de discuri specializate în rock progresiv (Frontiers, Inside Out și altele). A venit rîndul breslei să îi întoarcă serviciul, iar rezultatul e un album-eveniment pe care găsim, pe lîngă vocea lui Wilson, acompaniament din partea unor membri Dream Theater, Symphony X, Shadow Gallery, Kansas, Toto, Stratovarius, a unor tovarăși de instrument precum Clive Nolan, Vikram Shankar și... inevitabil, un reprezentant al familiei Wakeman. Conceptual, albumul e sobru și ancorat tematic în actualitate, preferînd comentariul social acolo unde alte proiecte de anvergură comparabilă (Ayreon, Devin Townsend) au mers pe mîna escapismului SF. Pare să se înfiripe un supergrup în jurul lui Viv Lalu, un veritabil All-Stars al scenei.

Aron Biro *este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

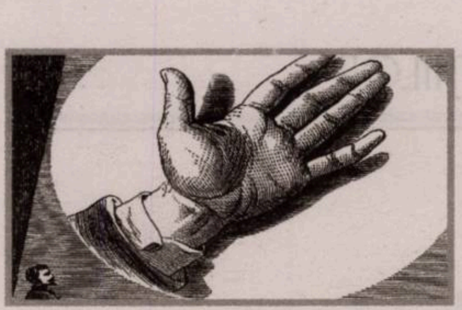

Adina POPESCU

portrete din mers

Diete și cîteva gînduri despre nutriție

Ca mulți dintre voi, probabil, am început și eu anul cu o dietă și cu gîndul să mănînc „mai sănătos“, adică să renunț la obiceiurile proaste alimentare și mă dedic cu fervoare „celor bune“. Desigur, teoretic cam știu ce și cît să mănînc (nu am mîncat niciodată în exces, mai degrabă la ore nepotrivite, iubesc legumele mai mult decît carnea, dar cel mai mult cred că iubesc brînza, pot trăi fără dulciuri, mai puțin fără vin), nu trebuie să caut pe net rețete-minune și să aflu metoda prin care a slăbit nu știu ce „vedetă“ treizeci de kilograme... și nici nu vreau să slăbesc atît, Doamne ferește, să fiu numai piele și os, să-mi cadă fața chiar acum la început de băbenie și mai ales nu sînt pregătită financiar să-mi schimb într-un mod fundamental garderoba, deși mai păstrez încă o pereche de blugi din liceu, cine știe? Așadar mi-am propus să slăbesc și eu cinci, hai șapte kilograme, ca omul normal, să nu mai simt cînd urc pe munte că, deși nu am un rucsac în spate, car totuși un rucsac după mine, iar rucsacul ăla sînt eu, cum mi s-a întîmplat la începutul anului. În plus, colesterolul „ăla rău“ e la limită, trigliceridele ușor depășite, n-are la ce să-mi strice traiul ăsta „dietetic“ și sănătos. Bun, să trecem le treabă!

■ Vreau să vă zic de la bun început că sînt specialistă în diete, în tinerețea mea (post)adolesecentină le-am ținut cam pe toate. Și pe aia cu 1.200 de calorii pe zi, în care îți cîntăreai la milimetru alimentele, și pe aia cu o zi orez, o zi lactate, o zi carne, și Montignac – „Mănînci, deci slăbești!“ –, și Rina, și dieta cu mere sau grapefruit, și pe cea cu ananasul care arde caloriile „negative“, am încercat la un moment dat pînă și dieta cu vermut în care beai trei păhăroaie de vermut pe zi, te amețeai, te culcai și uitai de foame. Astăzi există nutriționiști, pe atunci nu erau și țineai diete după ureche, dar cred că și acum e cam la fel. Singura dietă care a funcționat cu succes a fost frustranta și istovitoarea înfometare. Bine, eram puștoaice, voiam să se vadă rapid „rezultatele“, să zică colegele la școală: „Fată, dar ce ai slăbit!“. După 40 de ani ai ceva mai multă răbdare și nu te mai cîntărești obsesiv la douătrei ore (dar și slăbești mult mai greu ca la 20). În tot acest timp în care noi, fetele, muream de foame, părinții noștri încercau alte „rețete“ pentru a trăi o mie de ani – ouă de prepeliță, băute dimineața pe stomacul gol, dieta Oshawa care „vindecă“ toate cancerele posibile și imposibile, și celebra *kombucha*, creșteau niște ciuperci în borcane și beau zeama în care acestea viețuiau.

■ Apropo de moda asta cu „detox“ care impune ca organismul tău să fie mereu detoxifiat și curățel, ca al unui bebeluș. Mi-am luat și eu la un moment dat niște ceaiuri din astea de detoxifiere. De la Plafar. Am băut o zi, am băut două, prin a treia zi simțeam că mă scurg pe stradă, mi-era rău – „Uite, ăsta e un semn că se detoxifiază corpul meu, bietul de el!“. În a cincea zi m-am lăsat, prea multă detoxifiere strică.

■ Semințe de *chia*, dimineața, pe stomacul gol. Se „umflă“ în stomac, cică dispare senzația de foame. Și scapi ca prin minune și de celulită. Ale naibii semințe, doi în unu. Mă înfund de vreo trei săptămîni cu semințe de *chia*, ceva bun tot or face ele acolo și, în plus, n-au nici un gust, ceea ce e de bine.

■ Suc de cartof crud pentru gastrită. Mă lupt cu o gastrită de ani buni, am stors la cartofi în fiecare dimineață pînă mi s-a acrit. Așa mi-a zis mama că o să mă „vindec“. Trebuie să-l amesteci cu un pic de suc de morcov și cu niște apă ca să poți să-l înghiți. N-am scăpat de gastrită, însă am început să am palpitații. Gastrita e din vina mea – pînă la 35 de ani, masa numită mic dejun pentru mine nu exista, doar cafea și țigări pînă pe la ora două. Am renunțat la cafea, oricum nu eram mare fan. M-am îndrăgostit de micul dejun, mi se pare cea mai utilă masă a zilei – ouă fierte moi în care scufunzi o cojiță de pîine, o brînzică, niște roșii, avocado, cereale pe care le combini cu tot felul de fructe și de iaurturi ca un șaman. N-aș rata mic dejunurile din deplasare, de la hotelurile bune, de 4-5 stele, pentru nimic în lume. Mă trezesc special pentru ele, dacă nu am altă treabă după aia, mă culc la loc vreo oră. Gastrita mea se simte mult mai bine.

■ Nu-mi plac grăsimile, de cînd mă știu decupam bucățica grasă din ceafa de porc și o lăsam deoparte. Foarte rar aș mînca un cîrnat, așa, de poftă. Mici? Doar cei din Obor, nu pot mînca mai mult de doi. Slănină, jumări? Ar putea să nici nu existe. Dacă ar fi după mine aș mînca în fiecare zi pește la grătar cu ceva legume și-mi dau seama că sînt candidată perfectă pentru dietă. Totuși, în țara noastră e greu să ții această dietă simplă, mediteraneeană, deși avem ieșire la mare, se importă pește din Grecia care de multe ori, după ce îl cumperi de la supermarket sau chiar din Piața Obor, pare mort și înviat de zece ori, prin congelare și decongelare, nu are nici un gust. Așadar ar trebui să mă mut în altă țară ca să pot mînca așa cum îmi doresc.

■ Orice dietă implică renunțarea la alcool. Eu nu beau decît vin, dar e bună și o bere. Pînă aici! Nu vreau să fiu un om slab, sănătos, dar trist.

■ Zahăr? La capitolul ăsta stau foarte bine, cred că am un noroc nativ, nu-mi plac dulciurile. Și cred că zahărul poate fi o reală problemă pentru că am văzut oameni în jurul meu care își închipuie că trăiesc sănătos, nu beau, nu fumează, dar nu se pot abține să comande la restaurant două deserturi care le fac cu ochiul din meniu pentru a lua cîte o linguriță din fiecare. De cînd țin dieta asta din noul an, mă uit foarte atentă pe etichetele produselor pe care le cumpăr – aproape 90% conțin zahăr în diverse forme. Chiar acum m-am întors de la supermarket, mi-am luat niște boabe de porumb, la cutie, pentru o salată. Din șase produse disponibile pe raft, cinci conțineau zahăr.

■ Am căzut în plasa unei diete care e foarte la modă acum – *Intermittent Fasting* sau post intermitent. Există „filozofii“ întregi pe net despre această dietă. Orice dietă e o religie, de fapt. Orice ideologie dăunează grav sănătății. De fapt, principiul oricărei diete e simplu și de bun-simț – te abții de la niște lucruri. În cazul de față, nu mai mănînc seara, ceea ce e perfect și pentru gastrită, nu mai comand o pizza la miezul nopții, pentru că, deh, aș mînca o pizza, iar un livrator Glovo mi-o poate aduce la ușă. Și am grijă, în rest, ce mănînc, pentru că sînt la dietă, nu-i așa?

■ „De ce ai slăbit așa, fată?“, m-a întrebat prietena mea, de la o rotiserie. Adevărul e că nu slăbisem mai deloc, dar după o săptămînă mă ascuțisem la față ca lupta de clasă. Asta e prima fază.

■ A doua fază. Am continuat ce începusem – cu restricții și încercînd să mănînc în anumite intervale orare. Abia îți iei un mic dejun și te pomenești că trebuie să-ți iei cina. Viața ta se consumă, de fapt, stabilindu-ți o disciplină alimentară. De fapt, asta înseamnă orice dietă. Disciplină. Îmi amintesc că bunicii mei de la Cluj mîncau doar în anumite intervale orare – la 6-7, un mic dejun frugal, la 2, o masă de prînz cumsecade, la 8 seara, o cină ușoară, cum ar fi mămăligă cu lapte. Nu au fost niciodată niște oameni grași. Nu i-am văzut niciodată să ciugulească din frigider între mese. Poate că, de fapt, ne-am pierdut o obișnuință de a acorda o atenție specială meselor zilnice, dar pentru asta îți trebuie o tonă de timp.

■ Apropo de timp, de cînd țin dietă și mănînc „sănătos“, îmi petrec cel puțin două ore pe zi în bucătărie. Am învățat să fac rădăcinoase la cuptor, am aflat care e, de fapt, gustul păstîrnacului, apreciez cartofii dulci în această combinație și buchețelele de conopidă care ies crocante. Știu să fac chifteluțe fără prăjeală, minunate. Și cum te poți sătura din mai nimic, cu un humus cu castraveți murați. Am făcut frigărui de miel. Și zeci de combinații de salate. Cu un dressing ușor doar din iaurt și hrean. Totul e bine, însă, din păcate, nu toate zilele sînt la fel. Ai zile din alea în care alergi și te consumi, și te enervezi, și ajungi pe la opt acasă nemîncat, și se duce naibii toată dieta. Îți deschizi o bere, simți că leșini de foame, mănînci ce apuci, după care cazi lat. Cred, sincer, că pentru a ține strict o dietă trebuie să fii cel puțin pensionar, rentier sau eventual bugetar ca să-ți dedici o mare mare parte din timp alimentației tale fără cusur. Apropo de bugetari, am văzut fără voia mea cum niște doamne, dintr-un minister, își preparau, la ora prînzului, cu o nespusă meticulozitate, o sălățică orientală. În birou, fără nici un fel de stres, tăiau cartofiorii mărunt, mai puneau cîte un un castravecior, apoi măslinele. Toate erau destul de suple și, probabil, la dietă.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume...Prenume..
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ......,
Localitate ....Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Cînd aduci munca acasă

Am prieteni care, în timpul pandemiei de COVID, visau să lucreze în regim de telemuncă. Și mulți care, trezindu-se în această situație, au descoperit, cu multă bucurie, toate beneficiile – îți faci singur programul, elimini timpii morți cu drumul pînă la serviciu și înapoi, te poți concentra mai bine, fără inevitabilele întreruperi pe care le tot suferi la birou, ferit fiind de colegi sau superiori care să te scoată mereu din ritm, întrebîndu-te de una, de alta. Cu alte cuvinte, lucrînd în liniștea casei tale, poți fi mai eficient și îți poți termina munca mult mai rapid decît dacă ai fi făcut-o la sediul firmei. În plus, îmbini utilul cu plăcutul, de vreme ce poți petrece mai mult timp cu familia.

Totuși, după mai bine de doi ani în care au lucrat de acasă, aceiași prieteni, vrăjiți inițial de noul stil de muncă, au început să vadă și dezavantajele, mai ales că, deși perioada de criză sanitară a trecut, companiile la care lucrează au prelungit regimul de telemuncă.

Care sînt avantajele și dezavantajele, atît din punctul de vedere al angajatorilor, cît și al angajaților, și care sînt ecourile sociale?

© wikimedia commons

„Lucrul de acasă oferă, în primul rînd, flexibilitate angajatului, ajutîndu-l, în plus, să-și echilibreze și viața de familie cu cea profesională. Astfel, angajatul are posibilitatea de a-și face singur programul de lucru și de a și-l organiza, după propriul stil de muncă“, susține Anne Oleffe, expert în comunicare, într-un articol din *Ouest France*. Potrivit lui Oleffe, această libertate dezvoltă în noi autonomia și simțul organizatoric, de vreme ce ne dezbărăm de îndrumarea permanentă și verificarea încontinuu de către un superior.

Deloc de neglijat este și faptul că, lucrînd de acasă, se elimină încă un element major de stres: drumul către serviciu. „Scutiți de această navetă zilnică și bucurîndu-se de flexibilitate în ceea ce privește orarul de lucru, cei care muncesc de acasă experimentează o reală reducere a stresului zilnic, prin urmare calitatea vieții le este îmbunătățită.“

Există și alte beneficii în ceea ce privește bunăstarea mentală. Lucrînd de acasă, o facem într-un mediu familiar care corespunde gusturilor și nevoilor noastre, iar pauzele le petrecem mult mai relaxat, făcînd realmente ce ne place, nu socializînd forțat, cu vreun coleg, la o pauză de cafea.

În ceea ce îi privește pe angajatori, și aceștia au văzut, în primă fază, în regimul de telemuncă numai beneficii. În primul rînd, nemaifiind nevoie să-și aducă angajații la birou, înregistrau o economie serioasă: „Achiziția sau închirierea spațiilor pentru angajați reprezintă un buget considerabil pentru companii. Promovarea lucrului la distanță face posibilă eliminarea sau reducerea acestei cheltuieli. În plus, în unele cazuri, cînd angajatorul plătește și transportul angajaților, telemunca ajută și la remedierea acestui lucru“.

Și nu doar economisirea bugetului alocat infrastructurii a fost văzută ca un avantaj, ci și perspectiva creșterii productivității. Căci, dacă lucrează de acasă, angajații vor fi mai puțin stresați, deci mai dedicați și mai motivați să muncească – un beneficiu deloc neglijabil pentru companie.

Cum la fel de benefică a fost și reducerea absenteismului: „Pentru un angajator, zilele de absență ale unui angajat sînt văzute ca o reală povară, căci, pe de o parte, implică încetinirea îndeplinirii unei sarcini de serviciu, iar pe de alta duce la demotivarea altor angajați“.

Dacă, de pildă, un angajat își motiva absența spunînd că trebuia să stea acasă, să aibă grijă de copilul care s-a îmbolnăvit, sau că i s-a spart o țeavă în apartament și trebuie să aștepte instalatorul, sau că a suferit un accident minor, dar care îl împiedică totuși să iasă din casă – toate aceste motivații nu mai țin în regimul de telemuncă.

Hibele

Cam acesta a fost debutul entuziasmant al lucrului de acasă, presărat doar cu beneficii, și de o parte, și de alta. Totuși, după o perioadă de mai bine de doi ani de telemuncă, hibele au început să apară.

Pe de o parte, angajații au început să simtă acut izolarea socială. Micile interacțiuni cu colegii, pe care inițial le blamau că le distrag atenția, sînt azi dorite cu nostalgie. Lipsa contactului uman de la serviciu induce o senzație de lipsă de apartenență la un grup, la o companie, devenind un soi de „depersonalizare profesională“, ceea ce duce, în multe cazuri, la scăderea motivației.

„Munca de acasă îi face pe unii angajați să se simtă singuri. Pentru multe persoane, interacțiunile dintre colegi constituie o formă de emulare, o sursă de dinamism și motivație. Singur în fața calculatorului său, un angajat poate simți uneori o formă de gol sau sărăcire în calitatea vieții sale profesionale“, susține Anne Oleffe.

O altă problemă pe care o acuză cei care lucrează de mult timp de acasă este sedentarismul. Chiar dacă detestau drumul înspre și de la serviciu, în timp angajații au constatat că acesta era, pînă la urmă, un exercițiu fizic obligatoriu, pe care, în lipsa constrîngerilor, azi ignoră să-l mai facă. Bucuria de a sta cu familia s-a erodat și ea. Cînd stai nas în nas cu cineva, 24 de ore din 24, apar conflicte inevitabile. Cum inevitabilă devine și adicția de muncă și de Internet.

„Dacă munca la distanță reprezintă un avantaj considerabil în ceea ce privește flexibilitatea pentru angajat, această dimensiune poate deveni rapid o capcană. Căci nu este ușor pentru toată lumea să își organizeze propriul timp și spațiul de lucru. Aceasta duce uneori la o formă de confuzie între momentele din viața de familie și momentele dedicate muncii. Cînd acestea se întrepătrund, apar momente de nervozitate și frustrări. În plus, unii angajați întîmpină și dificultatea de a nu mai ști cînd să se oprească. Nu mai există limita orei de începere și terminare a programului.“

De cealaltă parte, angajatorii, care vedeau inițial în regimul de telemuncă numai beneficii, încep să simtă și ei reculul.

În primul rînd se văd confruntați, în prezent, cu o lipsă crescîndă de control asupra angajaților. „Dacă angajatorul este eliberat de anumite activități de conducere, înseamnă, de asemenea, că își pierde și din autoritatea asupra angajaților săi. Acest lucru poate duce la situații de tensiune, productivitate redusă sau, din contra, la o mai mare investiție în energia de a supraveghea munca angajaților. Pentru a facilita monitorizarea executării lucrărilor, sînt adesea implementate metode de raportare și *feedback*. Munca la distanță poate avea succes, însă doar dacă este stabilită într-o atmosferă de încredere reciprocă.“

Dacă lucrează de acasă, angajații vor fi mai puțin stresați, deci mai dedicați și mai motivați.

În plus, metodele de comunicare dintre angajator și angajați trebuie și ele reorganizate. Cum fiecare angajat își aranjează propriul stil de muncă, întîlnirile, comunicarea și colaborarea în cadrul echipelor, toate se complică. „Telemunca necesită așadar o atenție deosebită acordată reorganizării schimburilor profesionale, prin instrumente de telecomunicații precum e-mail-ul, telefonul sau conferința telefonică, acele metode de care ar fluidiza comunicarea.“ Totuși, comunicarea electronică nu este la fel de eficientă ca interacțiunea umană directă.

Impactul telemuncii în plan social

Într-un recent interviu acordat revistei *Le Point*, politologul Tristan Haute, profesor la Universitatea din Lille și specialist în relații internaționale, a analizat impactul telemuncii și asupra participării la mișcările sociale, observînd schimbările apărute în percepția oamenilor asupra acțiunilor sindicale de la introducerea telemuncii.

„Franța se pregătește în prezent pentru un episod de greve majore, însă aceste greve vin într-un context general în care sindicatele, de cîțiva ani încoace, au început să-și piardă influența. Pe de altă parte, telemunca a cîștigat teren, din 2020, odată cu pandemia de COVID-19, care a forțat oamenii să părăsească birourile (conform unui sondaj JPG, realizat de institutul Inkidata, 33% din angajații din Franța lucrează în prezent de acasă). O grevă a transporturilor, de exemplu, are mai puține consecințe astăzi decît ar fi avut acum cîțiva ani, cînd toți angajații erau obligați să se deplaseze zilnic la locul de muncă.“

Cu cît telemunca se permanentizează, susține Tristan Haute, cu atît există mai puține contacte între angajați și reprezentanții personalului sau ai sindicatelor. „Nu mai există posibilitatea de a discuta la o cafea, întîlnirile de personal au loc la distanță și, prin urmare, sînt mai puțin frecvente. În acest caz, percepția pe care o au angajații despre reprezentanții lor se poate deteriora. În plus, atunci cînd telemunca se desfășoară fără probleme, lin și regulat, se va crea o distanță și mai mare față de sindicate. În cele din urmă, această depărtare poate genera mai multă indiferență și mai puține opinii favorabile față de reprezentanții sindicatelor.“

Există, bineînțeles, avantaje clare ale muncii de acasă. Și pentru angajați, și pentru angajatori. Există, de altfel, și dezavantaje. Și, deși este încă prematur să spunem în ce direcție va înclina balanța, atît beneficiile, cît și inconvenientele trebuie luate în calcul, avînd ca punct de echilibru factorul uman. Iar întrebarea de departajare ar fi dacă sîntem suficient de pregătiți pentru o asemenea schimbare.

■ ■ ■

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Ineditele lui Eliade

Pînă pe 13 martie cei care sînt în București și au un mic răgaz pot vedea la Muzeul Național al Literaturii Române o expoziție cu manuscrisele și cărțile lui Mircea Eliade care se află în prezent în patrimoniul Institutului de Istorie a Religiilor. E o bucurie pe care aș dori să o împărtășesc cu cititorii acestei rubrici, în care am publicat un articol de susținere a petiției inițiate de Eugen Ciurtin: „Salvați manuscrisele lui Eliade!“. În perioada care a urmat au răspuns apelului instituții precum Academia Română, în 2021, care a achiziționat o serie importantă de manuscrise, dar și persoane private care au dorit să devină, în 2022, donatorii Institutului de Istorie a Religiilor, singurul din țară care poartă numele disciplinei reprezentate la nivel internațional de Mircea Eliade. Astfel, manuscrisele donate au putut fi studiate cum se cuvine și corelate cu ansamblul operei eliadiene, prin efortul aplicat și tenace al unei echipe coordonate de Eugen Ciurtin, directorul Institutului.

Primul lucru care merită, cred, subliniat este gestul extraordinar al donatorilor care au înțeles sensul imediat al salvării manuscriselor și le-au destinat cercetării, catalogării și punerii în valoare în beneficiul public. O arhivă cum e cea lăsată în țară de Eliade nu este doar un depozit de documente istorice, ci mai ales, așa cum se poate vedea deja în expoziție, laboratorul însuși al operei, cu mărturiile diferitelor stadii ale cercetării, cu notițe, multiple redactări, proiecte doar schițate sau inedite. Or, toate acestea își redobîndesc valoarea nu din perspectiva colecționarului, fie și bine intenționat, ci numai dacă o privire competentă le restituie locul în procesul de alcătuire a operei și în biografia autorului.

Pe de altă parte, laboratorul arhivei lui Eliade nu e un simplu martor al cărților pe care le cunoaștem, prezente și astăzi în portofoliul unor mari case de editură din Occident; e mai mult decît atît pentru că păstrează o parte încă necunoscută: de pildă, sumare de cărți și titluri care n-au fost niciodată duse la capăt, texte nepublicate, schițe care condensează, într-o primă formulare, idei dezvoltate în articole sau cărți, note de lectură care restituie ancorele unei reflecții pe cale de a-și găsi expresia. Andreea Apostu, cercetătoare la Institutul de Istorie a Religiilor, care și-a asumat alături de Eugen Ciurtin curatoriatul expoziției, a pus în lumină tocmai această latură inedită a foarte tînărului autor Eliade, dinainte de plecarea în India.

Vizitatorul este invitat să facă o călătorie prin faimoasele locuri ale memoriei eliadiene: mansarda, casa lui Surendranath Dasgupta, a lui Gwyn Perris și ultima reședință din București. Manuscrisele prezentate astfel, grație viziunii grafice a echipei Zeppelin Design coordonate de Constantin Goagea, reconstituie vîrstele autorului și etapele unui parcurs care a condus la o operă de istoric al religiilor. Aceasta, pentru că specificul expoziției constă mai cu seamă în restituirea – inevitabil fragmentară în condițiile actuale – a modului în care se forma și lucra Eliade ca savant: putem vedea ce și cum citea, ce anume își nota, cum își redacta textele, care era aria intereselor sale. Scrisorile însele susțin, de fapt, biografia operei.

E un eveniment care, sper, i-ar fi plăcut lui Eliade, pentru că e o confirmare a importanței arhivei pe care o evoca recurent, aproape obsesiv, în jurnalele sale, știind ce a lăsat în ea. E, așadar, un act de dreptate față de sensul acestei arhive în raport cu opera pe care a generat-o și pe care mulți dintre noi o cunoaștem mai degrabă în forma ei postbelică. Or, ceea ce Eliade a indicat constant, după cum reiese din conceptul expoziției, e că tot ceea ce a dezvoltat în publicațiile care l-au consacrat se afla deja configurat, uneori în detaliu, în ceea ce lucrase în țară. Ediția critică a manuscriselor, anunțată de această expoziție, urmează să ofere toate argumentele oricui va fi curios să le afle.

Bogdan Tătaru-Cazaban *este cercetător în istoria religiilor. A publicat recent* Inteligența inimii. Schițe pentru un portret al virtuții *(Editura Spandugino, 2021).*

Patrick GARDINER

Maestrul Kierkegaard

Kierkegaard era hotărît să se opună înclinației generale, încurajată de reprezentanții Bisericii daneze, de a sărăci mesajul creștin prin refuzul de a-i confrunta semnificațiile cu realitatea vieții și a motivațiilor practice. Nu era suficient să participi la ritualurile stabilite și nici să repeți plin de admirație cuvintele lui Christos; era însă necesar să-ți asumi ceea ce el a spus, să-L urmezi. În scrierile și discursurile sale explicit creștine care au apărut, în cea mai mare parte, sub propriul său nume și care însoțeau lucrările ceva mai teoretice publicate sub pseudonim, Kierkegaard insistă pe severitatea chemării pe care creștinismul o adresează fiecărui individ.

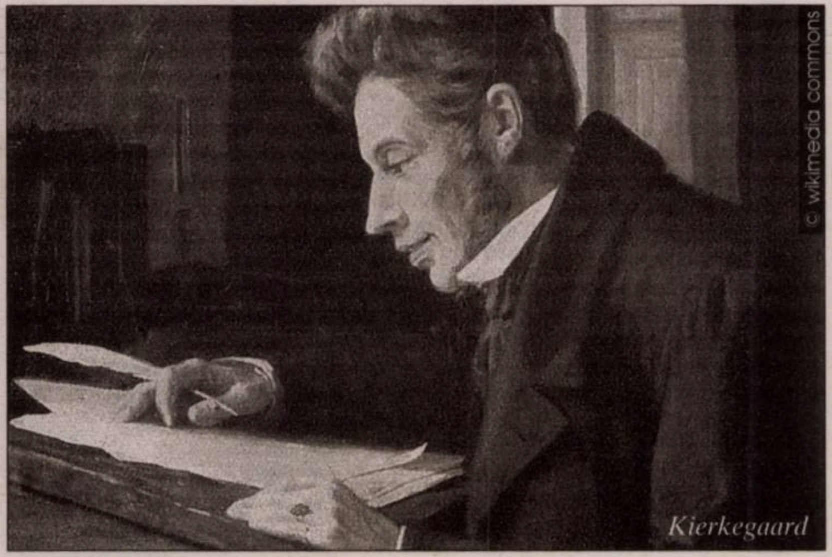

Kierkegaard

© wikimedia commons

Mundanitatea și ipocrizia care caracterizau „creștinătatea“ trebuiau demascate fără cruțare, iar lucrări precum *Puritatea inimii* sau *Școala creștinismului* erau intenționat concepute pentru a arăta ce însemna cu adevărat „să mori pentru lume“ și să lași la o parte toate „scopurile relative“ într-o dedicare absolută voinței lui Dumnezeu. Nici un compromis nu era admisibil și orice efort de a dilua natura sacrificiilor lumești nu era altceva decît o tentativă de evaziune și un semn de ipocrizie. Este adevărat că propria sa interpretare a idealului creștin i-a condus pe anumiți critici să-l acuze de minimalizarea aspectelor compasionale și comunitare și de insistența prea exclusivă pe salvarea personală; deși asemenea obiecții sînt în parte dezmințite de cărți precum *Operele dragostei*, unde dragostea pentru semeni apare ca „singura consolare binecuvîntată“, fără de care nu există „viață adevărată“, rămîne indiscutabil că tonul dominant este aspru și adesea extrem de auster. În același timp, însă, nu este inutil să ne amintim că mare parte din ceea ce a scris în această privință a fost, așa cum remarca un comentator (Louis Mackey), „modelat de retorica trezirii“. El dorea „să-i șocheze pe oameni pentru a-i face conștienți de imperativele categorice ale creștinismului și pentru a le reaminti de propria lor dezertare de la respectarea lor“. Dacă notațiile amenințătoare și din ce în ce mai sumbre ar fi reușit, prin cîteva „memento“-uri în care se insista asupra omniprezenței vinei și a necesității suferinței, să deconcerteze pe o parte din cititorii săi, cu siguranță că acest lucru nu l-ar fi surprins, căci el nu subestima deloc capacitatea creștinismului – cel puțin așa cum îl înțelegea el – de a ofensa. În plus, în acest înțeles al creștinismului, individul era liber să-l accepte sau să-l respingă. Căci Kierkegaard nu a abandonat niciodată în mod explicit convingerea lui că acceptarea modului creștin de existență, asemeni acceptării oricărui alt mod de existență, ținea în ultimă analiză de o decizie individuală, de o liberă asumare personală care nu necesita o justificare obiectivă. Așa cum se știe, poziția sa în această chestiune suferă cîteodată de o aparentă ambiguitate. În lucrările sale teoretice, nu este întotdeauna clar dacă el intenționează să expună ceea ce este implicit într-o anume abordare sau perspectivă și să sublinieze implicațiile pentru cei ce o adoptă, sau dacă dorește să exprime interpretări mai speciale, care transcend punctele de vedere particulare și care pretind, în mod legitim, un fel de validitate independentă: asemenea dileme au fost observate în cursul analizei opiniilor sale despre adevăr, dar sînt decelabile și în altă parte. Totuși, e limpede că ideea de alegere ultimă și radicală rămîne de o importanță centrală în descrierea condiției umane, influențînd domeniul teoriei etice, dar și al gîndirii religioase. În planul temporalului, ea a jucat un rol decisiv în dezvoltarea convingerii, comună multor scriitori existențialiști, că judecata morală nu va fi niciodată nimic mai mult decît un exercițiu al deciziei personale. În opinia lor, cel puțin, este o iluzie să ne imaginăm că ar exista undeva un tărîm al valorilor obiective ce ar subzista independent de noi, în timp ce apelul la coduri de comportament instituționalizate sau socialmente acceptate ar reprezenta pericolul de a cădea victimă unei „credințe înșelătoare, neautentice“. Iar în măsura în care este vorba de religie, ideea de decizie personală a avut un impact direct și semnificativ: cîțiva teologi luterani au văzut în ea un impuls și o forță proaspătă care putea dinamiza tradiția de care aparțineau. În acest mod, repudierea emfatică a rațiunii în favoarea unor angajamente neraționale și a unui abandon în seama grației divine reprezintă elementul fundamental al pozițiilor expuse în vremea noastră în lucrările voluminoase ale unor scriitori precum Emil Brunner și Karl Barth. Rațiunea, după Brunner, „nu ne este dată pentru a-l cunoaște pe Dumnezeu, ci pentru a cunoaște lumea“; și în timp ce nici el și nici Barth nu au dorit să restrîngă pretențiile transcendente ale creștinismului, ei au fost la unison în denunțarea „intelectualismului deplasat“ care încercase să aplice creștinismului standarde adecvate cunoașterii naturale și cercetării raționale. Aici, dar și în alte poziții ale lor, ecourile din gîndirea lui Kierkegaard sînt clare.

Profunzimea și importanța influenței lui Kierkegaard în domeniul religios sînt un lucru cert; cu toate acestea, întinderea ei nu trebuie exagerată. Dacă au existat gînditori creștini care au văzut în ideile sale o barieră împotriva prezumțiilor și a incursiunilor raționalismului, există alții care au protestat pentru că, deși au acest merit, ele nu oferă temeiuri pentru a prefera creștinismul altor religii sau sisteme de credințe, lipsindu-l chiar de orice pretenție serioasă de credibilitate. În mod evident, fiecare atitudine depinde în mare parte de modul în care sînt interpretate ideile în chestiune. Una este să privești acceptarea credinței creștine ca pe un angajament față de o sferă suficientă sieși, față de o „formă de viață“ care nu poate fi justificată prin criterii sau prin modalități de evaluare exterioare. Alta este să-i consideri conținutul ca fiind, într-un sens sau altul, esențialmente paradoxal, explicit „absurd“ sau contradictoriu. În măsura în care Kierkegaard a subscris la al doilea mod de a vedea lucrurile și nu doar la primul, perspectiva sa a fost simțită, în mod firesc, ca prezentînd anumite inconsecvențe.

Asemenea considerații ridică probleme cu ramificări filozofice sau teologice care depășesc cadrul acestui studiu. Ele nu ar trebui lăsate totuși să întunece acele aspecte ale operei lui Kierkegaard care au exercitat o mare atracție asupra generațiilor ulterioare și care nu pot fi apreciate pe deplin decît prin lectura scrierilor sale: intensitatea cu totul aparte a viziunii sale asupra existenței umane, imaginația și originalitatea literară pe care le-a arătat în explorarea variatelor ei posibilități de manifestare, sentimentul puternic pe care ni-l transmite despre ceea ce putea să însemne efortul de a împlini și de a păstra credința religioasă pentru cineva pe deplin conștient de dificultatea acestui lucru. Probabil că în special aceste calități l-au atras pe Ludwig Wittgenstein, care a exprimat un profund respect pentru el și ale cărui remarce, fragmentare, dar sugestive, despre caracterul distinctiv și autonom al credinței religioase ni-l readuc adesea în minte.

Într-o anumită împrejurare, Wittgenstein a observat: „Un gînditor religios onest este ca un funambul. Aproape că dă impresia că nu merge decît pe aer. Suportul lui este cît se poate de fragil. Și totuși este într-adevăr posibil să mergi pe el“. Nu știu dacă Wittgenstein se gîndea în mod special la Kierkegaard cînd a scris aceste cuvinte, deși pare foarte probabil. Oricum, ele i se potrivesc.

(fragment din Kierkegaard *de Patrick Gardiner,*
Editura Humanitas, 1997, traducere
de Laurențiu Ștefan-Scarlat)

Andrei ȘERBAN

George Banu – un portret pur subiectiv

Ce s-ar putea spune nou la dispariția lui George Banu după ce s-au scris volume întregi, fie de prieteni, fie de specialiști din diferite domenii, toți încercînd să înțeleagă cum a ajuns tînărul buzoian să fie cel mai cunoscut și mai prolific om de teatru român din zilele noastre?

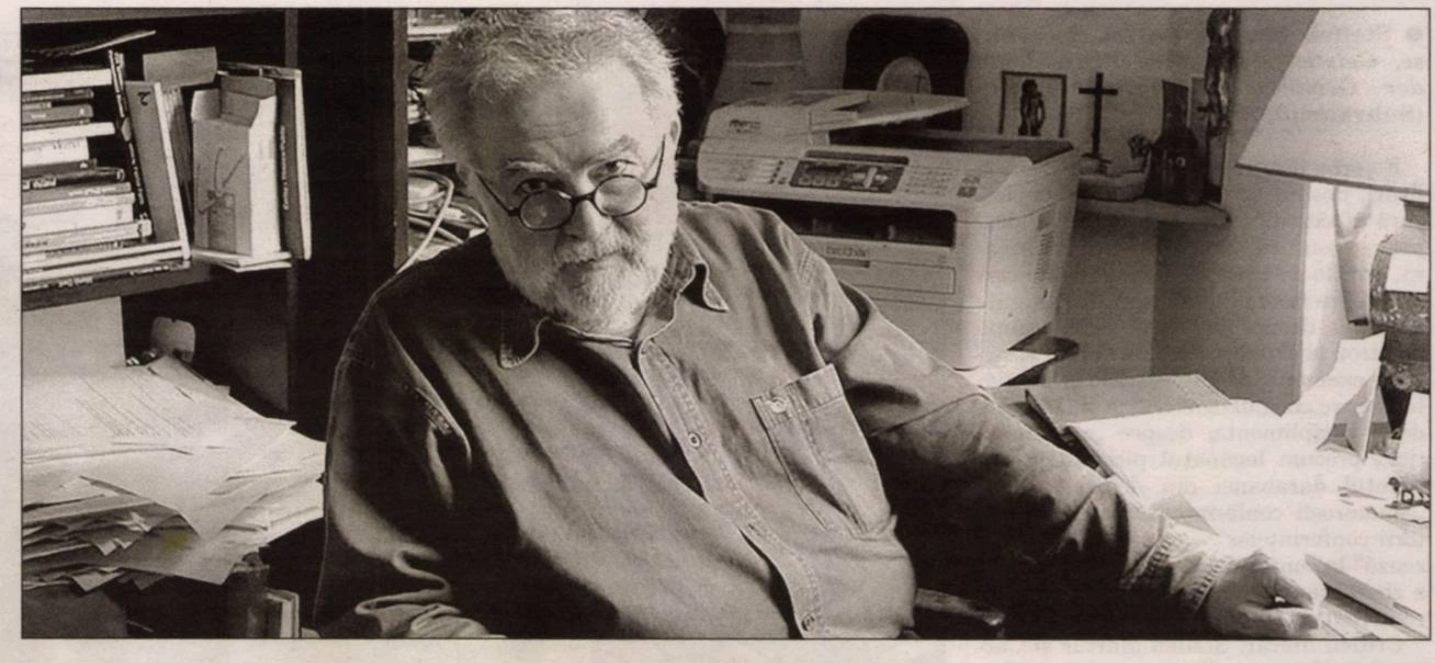

Din studenție, fiind colegi la actorie, i-am spus, ca alții, „Biță“. Avea deja de atunci o rețea impresionantă de prieteni care nu a încetat să se extindă. Noi doi am avut o relație aparte, pentru că destinul a vrut să ne naștem în același an, eu cu o zi mai devreme. Deși viața ne-a despărțit, am rămas în legătură constantă. Ar trebui să-mi fie ușor să scriu despre el acum, dar de fapt nu-mi e, tocmai pentru că eram foarte apropiați. Biță a menționat undeva o discuție cu Grotowski, în care vorbea despre diferența dintre relația lui cu Peter Brook și cea cu Eugenio Barba: cînd se întîlnea cu Brook, vorbeau numai despre viață, pe cînd cu Barba doar despre teatru. În conversațiile mele cu Biță, viața intervenea, uneori, dar majoritatea timpului era consacrat (puțin prea obsesiv) teatrului. Pandemia ne-a ajutat, paradoxal, chiar și în absența teatrului, să fim mai aproape. A permis parcă o înnoire. Absența spectacolelor, dar mai ales suferința din jur, boala și prezența morții ne-au pus în fața fragilității vieții, pe care de obicei ne străduiam să o ignorăm. Biță începea să realizeze că onorurile, titlurile, cărțile sale scrise sau spectacolele văzute aparțin trecutului și că tot ce contează e cum trăim în prezent, acum și aici. Și cît de greu ne e să recunoaștem că acest moment, care e doar acum, în clipa următoare ne scapă printre degete. Cînd simțeam că ne apropiam prea *periculos* de realitatea vieții, o barieră invizibilă ne făcea iar și iar să ne refugiem de viață în iluzia teatrului.

Am parcurs cu mare interes cartea lui *Iisușii mei*. Eram curios să descopăr o ușă pe care îmi imaginam că o va întredeschide, pentru ca cititorii să pătrundă în grădina lui emoțională secretă. Ca toți cei care îi vizitau pe el și pe Monique în apartamentul lor parizian din Rue de Rivoli, admirasem obiectele de artă sacră pe care le-au ales exigent. Cu ani în urmă îi făcusem cadou un Iisus sculptat de George Apostu, știind că avea o colecție de Iisuși, toți răstigniți. Cum erau trei Iisuși sculptați de marele artist (ceilalți doi fuseseră oferiți lui Cioran și Ionesco), atunci cînd al treilea mi-a fost dăruit de o prietenă a sculptorului, m-am gîndit că Biță, un pasionat *colecționar* de artă, merita mai mult ca mine această sculptură „de o fervoare religioasă particulară, profundă“, cum spunea Ionesco. Pentru mine ea era ca o chemare la rugăciune. Speram să aflu din cartea lui Biță cum se raporta el la acest Iisus în intimitate, dar a rămas o enigmă. În ultimele sale articole (apărute în *Dilema veche),* efortul de a depăși bariera mentalului îmi părea din ce în ce mai evident, dar, cum Biță avea o imensă pudoare, nu am comis indelicatețea să-l întreb, așa că nu voi putea ști dacă atracția față de arta sacră venea dintr-un profund și secret sentiment religios sau dintr-o admirație de estet pur.

Biță folosea des expresia *entre-deux*, inclusiv în *Povestirile lui Horatio*, una dintre ultimele lui cărți. Înțeleg acum de ce îi era dragă: se simțea împărțit între dorința de a vorbi despre alții (regizori pentru care avea un adevărat cult, de exemplu) și cea de a vorbi despre sine. Aproape întotdeauna îi alegea pe alții, preferînd să se reflecte în ei. Despre problemele lui, nimic. Mereu discret, mereu în umbră.

Deși cetățean francez, Biță a rămas legat de România, între două realități care se completau – e*ntre-deux*. La fel și în teatru: Biță ar fi dorit să fie pe scenă, dar a rămas în rezervă (ca admirator pasionat sau critic benevolent). Voia și nu voia să se expună. Nu era indiferent, dar nici nu ardea. Își comunica experiențele prin scris, filtrînd tot ce simțea. Ce bucuros a fost cînd a primit de la Peter Brook următorul mesaj: „Pentru prima dată în viața mea și sigur pentru ultima, am fost emoționat citind o cronică, profund emoționat. Cînd scriem sau montăm un spectacol, o facem în speranța că ceva va fi primit. Acum am avut senzația că nu am fost singur, că cineva m-a însoțit perfect pe drum. Erai tu și asta e deja extraordinar! Îți mulțumesc!“...

Oare de ce Biță, plin de o energie debordantă, era mereu pe drum? Chiar și întors acasă, arăta cu entuziasm obiecte, măști, amintiri culese din nenumăratele sale voiaje și, privindu-l, aveai impresia că era încă în căutare, în călătorie. Parcă nu se instala niciodată. Ce anume căuta? Să vadă locuri, să întîlnească mereu oameni? Să cunoască plăcerea diverselor moduri de hrană (culinare și de alt tip!)? Ce anume îl mobiliza: relațiile umane sau arta? Poate că amîndouă. Biță era atît de nerăbdător să vadă teatru, încît pleca de acasă cu mult timp înainte, de teamă să nu piardă avionul și, inevitabil, spectacolul. Ce îl pasiona nu era stabilitatea vechiului teatru, ci apariția celui nou, astfel că, de îndată ce se ivea, acolo era, nelipsit. Pentru actori ce sărbătoare era să-l vadă așezat în primul rînd, ca un prieten, generos și atent! Transmitea tuturor acel apetit „falstaffian“. De-a lungul vieții a văzut mii de spectacole, fără să se fi săturat vreodată, dorind mereu să le îngurgiteze la nesfîrșit.

Era deschis și curios ca un copil. Cu inima vibrînd, cu mintea trează, el observa cu ochi plini de afecțiune. Avea o memorie uriașă, cizelată și, prin mijlocirea scrisului său prolific, cugetările sale despre teatru sînt și vor fi generos împărțite cu cei care nu au avut șansa de a călători, dar pot profita de bogăția impresiilor acumulate.

Nu cunosc pe nimeni care să fi avut mai mulți prieteni decît el. Celebrul lui *talent relațional*, cum a fost deseori numit, l-a ajutat să comunice și să conecteze între ei oameni dintre cei mai diverși și opuși din multiple domenii. Dacă vorbea rareori despre sine, vorbea în schimb mult, poate prea mult, despre ceilalți. Cred că se reflecta pe sine în fiecare dintre ei. Deși îi iubea pe mulți, Biță recunoștea că nu a fost niciodată partizanul unui singur artist: „Poate e o slăbiciune, poate e și un merit, căci am trecut, precum Cherubino din *Nunta lui Figaro*, din floare în floare, de la un regizor la alt regizor, pentru că fiecare mă hrănește altfel“. Toți îl căutau. Strehler a sesizat un mare merit al lui cînd a spus: *„Georges Banu ascultă cel mai bine!“*. Și adevărul e că știa sa-l facă pe fiecare să se simtă auzit și considerat.

Cu gîndul la trecerea lui, mi-am amintit de diverse parabole în care o comoară e păzită feroce de un monstru-balaur. Comoara e chiar inima eroului și el are nevoie de voință și de tenacitate pentru a o putea elibera. Toate marile tradiții vorbesc despre profunda solitudine a omului în fața acestei încercări. Nimeni nu-l poate ajuta. Întrebarea e pentru noi toți aceeași: cum să fii pregătit să înfrunți balaurul? În această luptă, chiar și Biță, deși avea prieteni pe jumătate de planetă și era adulat de lumea teatrală, artistică și academică, tot singur a fost.

Intuiesc că în ceasul final (venit nemilos de brusc), bunul meu prieten s-a găsit față în față cu sine însuși – o experiență absolut personală. Nu vom ști dacă a fost pregătit.

Înțelepciunea ezoterică spune că nu există moarte, că viața nu poate muri. Învelișurile se uzează, formele se dezintegrează, dar viața există mereu. Dacă e adevărat, George Banu continuă să fie printre noi.

NOTA REDACȚIEI: Sub impresia veștii morții lui George Banu, l-am rugat pe Andrei Șerban să ne scrie un gînd, o evocare sau o amintire. M-am dus imediat spre marele regizor român pentru că a fost un prieten de-o viață al lui George Banu. Regizorul legendarei Trilogii antice *este, probabil, singurul care mai poate vorbi din interiorul unei prietenii de cursă lungă despre George Banu, cel care avea un adevărat cult pentru prietenie și care dezvoltase o veritabilă ar- tă în a o cultiva. Încă tulburat de moartea prietenului său, care a survenit în timpul repetițiilor pentru un nou spectacol (o comedie!), Andrei Șerban a acceptat să răspundă repede invitației noastre, revizitînd un text apărut în cartea sa* Niciodată singur, *publicată la Polirom, în 2022. Îi mulțumim! Andrei Șerban a prefațat textul de mai sus cu precizarea: „Cu ocazia tristă a dispariției lui George Banu, acest text a fost parțial rescris și modificat“. (S. V.)*

Ediția din 26 ianuarie a.c. a cotidianului *Le Monde* a dedicat un amplu articol omagial lui George Banu, urmare a decesului său survenit într-un spital parizian cu cîteva zile înainte. Jurnalistul cultural Philippe-Jean Catinchi publică o emoționantă evocare a vieții și activității lui George Banu, din care spicuim:

„Memorie vie a teatrelor din lumea întreagă, eseist și pedagog de o luminoasă erudiție și de o generozitate nemaiîntîlnită, George Banu a murit, la Paris, în noaptea dintre 20 și 21 ianuarie, la vîrsta de 79 de ani. Regizorul german Thomas Ostermeier, care a scris pentru el *Le Théatre et la peur* (Actes Sud, 2016), vorbind despre «cartea lor comună», a omagiat pe cel care «a însoțit munca artiștilor cu critică și iubire, devenind o arhivă vie a teatrului european». Omagiu pe deplin justificat (...). Banu a ajuns la Paris pe 1 ianuarie 1973 inaugurînd un exil din care va face mai mult decît o împărăție, va face un spațiu al explorării fără limite. Va naviga în acest ocean necuprins o jumătate de secol, ghidat de admirații și prietenii. Martor scrupulos al revoluției teatrului de artă, a devenit însoțitorul unei comunități de artiști pe care o va susține și promova. A adoptat rezerva vigilentă a unui Horatio, prietenul lui Hamlet, pe care l-a transformat în personajul său, atribuindu-și acest rol pentru a vorbi despre ființele care l-au dus pe tărîmuri uimitoare, în care el a devenit ghid. Un rol de trecător esențial pentru cel căruia îi plăcea să-l citeze pe prietenul său Antoine Vitez: *«Le théâtre, c'est mettre le pas dans le pas des autres»*. Adică ceea ce făcea Georges Banu tot timpul. Pelerin neobosit în căutarea singularului, respingînd toate convocările și orice dogmatism, postură în care l-a așezat, poate, refuzul cătușelor care îi închiseseră tinerețea, el s-a vrut martor și trecător...“ (**Sever Voinescu**)

Wolf LEPENIES

Muncă intelectuală

● Steffen Martus, *Carlos Spoerhase, Geistesarbeit. Eine Praxeologie der Geisteswissenschaften,* Berlin (Suhrkamp), 2022.

E vorba despre excerptări, adnotări și fișări, despre scrisul prilejuitor de lectură și cititul prilejuitor de scris, despre prezentările de pe coperta interioară, erorile de tipar și ilustrațiile de carte, despre fotocopii, bibliografii și agrafe de birou, despre mobila de citit, scaune de birou și catedre, note de subsol și note la examene, despre extrase și plagiate, despre curajul de a critica și obligația de a complimenta, despre „micropractici“, precum legănatul picioarelor sau bătutul darabanei din degete, despre „somnoroșii conferințelor“ și „polenizatorii conferințelor“ – colegii care „aterizează“ la conferințe doar pentru a-și lua zborul de îndată ce își încheie propria contribuție.

Criticii literari Steffen Martus și Carlos Spoerhase se distanțează în cartea lor *Geistesarbeit (Muncă intelectuală)* de imaginea idealizată a „muncii solitare la masa de scris“. Ei își propun să transmită o „impresie mai densă și mai saturată empiric a vieții științifice de zi cu zi“. Pentru ei e important „noianul de detalii colaterale ale muncii“, „răsfoitul la întîmplare al materialelor, mersul necontenit la raft, răscolitul cópiilor, fuga neobosită a privirii de la masa de scris la fereastră sau în colțul camerei și apoi la notițe, la foile scrise și la cărțile aflate prin preajmă“. „Neîncrederea de principiu“ a autorilor „în enunțurile programatice care au pretenția unei arii largi de acoperire“ e reconfortantă; Martus și Spoerhase repetă, în fond, o constatare mai veche a Consiliului Științific german *(Wissenschaftsrat):* „Științele umaniste sînt în deplină putere, o discuție generală despre criza acestora e neavenită“. Observație care slujește de obicei, după cum glumea cineva odinioară, doar autoidealizării tagmei cărturarilor.

Autorii ilustrează în 35 de capitole tipuri concrete de muncă cotidiană din domeniul științelor umaniste, precum „Delegarea și munca auxiliară“, „Consultarea“, „Coordonarea practicilor de lectură“ sau „Scrierea lucrărilor de seminar“. *Muncă intelectuală* se aseamănă unui catalog care „poate fi citit începînd de oriunde“, după cum propun chiar Martus și Spoerhase. Un fir roșu străbate acest „catalog“, și anume confruntarea, bazată pe studii minuțioase de arhivă, a doi mari umaniști: comparatistul Peter Szondi (1929-1971) și germanistul Friedrich Sengle (1909-1994). Și nu e vorba doar de compararea a doi cărturari, sub forma unei duble biografii, ci de intenția de a demonstra spectrul larg al muncii din domeniul științelor umaniste. Acest spectru larg devine vizibil într-o poză în care cartea lui Szondi, *Teoria dramei moderne,* un volum subțire de la editura Suhrkamp, e aproape zdrobit sub cele trei tomuri de peste trei mii de pagini, legate în pînză verde de in, ale *Biedermeierzeit (Epoca Biedermeier),* un *opus magnum* al lui Sengle.

Steffen Martus
Carlos Spoerhase
Geistesarbeit
Eine Praxeologie
der Geisteswissenschaften
suhrkamp taschenbuch
wissenschaft

Schimbul epistolar dintre Peter Szondi și editura Suhrkamp oferă un material ilustrativ bogat pentru „Micropracticile cercetării științifice umaniste“. Pentru Szondi, designul coperților cărților sale era foarte important. Fontul său preferat era Garamond, iar pentru culorile coperților el oferea alternative: „negru pe bleu gri, gri-verde, gri, crem sau alb“. Pesemne că Szondi citea coperțile volumelor sale cu lupa; odată, a întrebat îngrijorat dacă fontul textului din carte și al celui de pe coperta interioară corespunde cu cel de pe supracopertă: „t“-ul de aici pare cu mult mai mare! Martus și Spoerhase relatează astfel de detalii cu vizibilă plăcere. Plăcerea le-ar fi fost, pesemne, și mai mare, dacă ar fi existat filme documentare care să arate un umanist în timpul lucrului. S-ar fi putut vedea modul în care limbajul corpului exprimă frămîntările muncii cercetătorului umanist: „privirea rătăcitoare, cînd fraza nu curge; mîna care trece prin păr; degetele împreunate înaintea feței sau care bat darabana pe masă; mîna care sprijină tîmpla; picioarele care se leagănă – gesturi, cu alte cuvinte, care exprimă concentrarea, descumpănirea și neliniștea“.

Mai presus de orice laude sau critici, scriu autorii, pentru ei e important „să înțeleagă în primul rînd mai bine ceea ce se face și se realizează neobservat, zi de zi, în științele umaniste“. Nu e vorba de a diagnostica, în științele umaniste, ceea ce Jacob Burckhardt numea „*Specialkummer*“ („necazul special“) al fiecărui domeniu în parte sau de a căuta deficiențe. De fapt, fiecare dintre cele 35 de capitole ale *Muncii intelectuale* e o probă de performanță – chiar dacă aceasta poate părea uneori un paradox. De aceea, Martus și Spoerhase descriu în capitolul 12 („A teoretiza“) „o anumită rezistență empirică“ a teoriilor științelor umaniste – opera lui Michel Foucault slujind ca exemplu de netăgăduit al faptului că respingerea unei teorii nu ar trebui să pună sub semnul întrebării eficacitatea ei.

Muncă intelectuală este și muncă de detectiv. Un „caz“ proeminent îl constituie conferințele grupului de lucru „Poetică și hermeneutică“, în care staturile științelor umaniste germane își dispută reputația în veritabile dueluri. Citind transcrierile conferințelor, sîntem cuprinși de regret că nu am putut fi de față la „discuțiile bătăioase și însuflețite“ ale grupului. Dar Martus și Spoerhase găsesc indicii care arată că „efectele prezenței pline de viață la aceste conferințe, care au contribuit la mitul grupului de lucru“ se datorează în bună parte consemnării discuțiilor, adică muncii de redactare a transcrierii conferințelor.

Martus și Spoerhase au scris în introducerea cărții lor că activitățile pe care le asociem în mod obișnuit cu științele umaniste par să fie prea „plicticoase și nespectaculoase, chiar și pentru a deveni obiectul unei frivole abordări satirice“. Ei contrazic această afirmație nu doar prin evocarea „romanelor de campus“ ale lui David Lodge, ci oferind ei înșiși un exemplu de abordare satirică, atunci cînd descriu modalitățile prin care un umanist își prinde extrasele de coperta revistei în care textul său a apărut prima dată: „Se poate observa o gamă vastă de metode de prindere: sînt folosite adesea agrafe de birou (două agrafe pe latura stîngă a paginii, la cîțiva milimetri în interiorul foii, uneori cu o fîșie de hîrtie lipită peste agrafe; sau două agrafe în falț, lîngă cotor; sau o agrafă diagonală în colțul din stînga sus al paginii). Există însă și foi volante, ținute laolaltă doar de o agrafă de birou“. Această descriere densă a tehnicilor de prindere academice ar fi fost prinsă fără îndoială, de antropologul Clifford Geertz, cu o agrafă diagonală la extrasul eseului său *„Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture“*.

Muncă intelectuală ne amintește și în alte privințe de cugetările lui Geertz. Steffen Martus și Carlos Spoerhase declară în postfața cărții lor că fac parte dintre acei umaniști care, în marea parte a timpului, nu știu „chiar atît de exact“ ce anume fac în mod real. Ei formulează cu privire la propriul viitor întrebarea care, pentru Clifford Geertz, se cuvenea pusă la începutul oricărei cercetări de teren: „Știți oare ce faceți, atunci cînd faceți acel lucru pe care îl faceți întotdeauna?“. Cele 35 de capitole ale *Muncii intelectuale* sînt note de teren, iar bogăția observațiilor astfel acumulate constituie valoarea acestei cărți. Din această perspectivă, efortul uneori obositor al autorilor de a forța percepții cotidiene disparate într-un raport de coerență și de a le supraîncărca terminologic devine suportabilă. Pentru un tablou complet al cercetării umaniste, ar fi trebuit amintit, alături de Peter Szondi și de Sengle, și Walter Höllerer de la Institutul pentru Limbaj și Comunicare al Politehnicii Berlin, care a dat, în plină epocă tehnologică, noi și provocatoare imbolduri muncii din domeniul științelor umaniste.

Munca intelectuală a lui Martus/Spoerhase e o carte foarte interesantă și plină de învățăminte. În anumite privințe, ea putea fi îmbunătățită. Autorii puteau explica mai bine conceptele „muncă intelectuală“ și „spiritualitate“. Nu e întotdeauna clar ce anume înseamnă aceste concepte și în ce mod sînt corelate între ele.

Paragraful precedent nu aparține recenzentului. E un fragment dintr-un răspuns pe care „locul de joacă“ *(Playground)* al platformei de inteligență artificială „OpenAI“, finanțată de Elon Musk și de Microsoft, l-a dat în doar cîteva secunde, atunci cînd i s-a cerut să scrie o recenzie a cărții lui Martus și Spoerhase.

E oare asta muncă intelectuală?

Wolf Lepenies, *sociolog și politolog, fost rector al Wissenschaftskolleg zu Berlin, este profesor emerit la Freie Universität Berlin.*

---

traducere de Matei PLEȘU

„Mi se pare imposibil să trăiești prezentul fără lentilele trecutului“

– interviu cu Valentin SANDU, colecționar de obiecte și de artă decorativă din Balcani –

Ați studiat istoria artei și restaurare, vă numărați printre puținii tineri colecționari de obiecte vechi și de artă decorativă. Care au fost motivațiile din spatele acestui proiect dedicat memoriei timpurilor trecute?

Traseul meu de colecționar e o lungă istorie în sine. Am început să fiu fascinat de „obiecte vechi“ încă din copilărie și ce a întreținut cu adevărat interesul meu au fost insuficiența și atitudinea critică, acestea m-au bîntuit dintotdeauna, în ceea ce mă privește. Așa că încercam să-mi ameliorez acest complex prin curiozitate. Colecționînd diferite relicve, aflînd poveștile și istoriile lor, am avut acces la o înțelegere mult mai profundă asupra lucrurilor în general. A desluși istoriile din spatele obiectelor mi s-a părut cea mai exhaustivă și generoasă formă de cunoaștere.

Cum ați descrie experiența dumneavoastră de colecționar?

Ca în orice domeniu și indiferent de ce ai face, sentimentul neajunsului e pregnant. Achiziția și apoi punerea în circulație a unor obiecte cu mare încărcătură valorică (iar aici mă refer atît la prestigiul istoric pe care îl au, cît și la valoarea lor pecuniară) sînt o adevărată provocare într-o țară unde cultura patrimonială e pe ultimul loc și unde, mai mult, spiritul de breaslă al colecționarilor lipsește cu desăvîrșire. Ceea ce te face un colecționar sau un negustor bun sînt cunoașterea cît mai multor detalii. Îndeletnicirea asta implică o muncă de cercetare anevoioasă, iar ceea ce face munca asta anevoioasă – în România, cel puțin – e lipsa bibliotecilor specializate și a spiritului de breaslă, cum spuneam. Lumea colecționarilor e mică și competitivă, iar cînd documentezi ani de zile istoria și originea unui obiect pentru a putea să-l evaluezi la justa sa valoare, devii mai exigent cu diseminarea acelui tip de informații care ar putea ușura munca celorlalți și care, pe de altă parte, pe tine, personal, te ajută să acumulezi mai mult. Observ că, în rîndul colecționarilor din România, e deocamdată mai puternică nevoia de capitalizare decît orice altceva.

Trăiți într-o casă istorică transformată în consignație. Mai mult decît pasiune sau profesie, obiectele vechi sînt parte din dumneavoastră. Ați resimțit vreodată vreun paradox vizavi de dimensiunea tranzacțională și valorarea memorială a obiectelor care intră în portofoliul dumneavoastră?

Obiectele pe care eu le colecționez (pornind de la bijuterii, la vase de tot felul, tacîmuri și pînă la covoare) sînt valorificate ca bunurile de lux. Cu cît au un conținut istoric mai prestigios, au un „brand“ în spate și sînt rarisime, cu atît prețul lor crește exponențial. E ca atunci cînd ai în garderobă o pereche de pantaloni care poartă eticheta unei case de modă faimoase sau o pereche oarecare de pantaloni confecționată manual. Ambele sînt piese unicate, dar sînt evaluate diferit pe piață. Niciodată n-am văzut un paradox între cele două. Prestigiul unui obiect e dat de singularitatea, consistența istorică și de valoarea patrimonială pe care acesta le conține, iar prestigiul se traduce direct în gradul de prețiozitate. Plus că, mai interesant de atît, e procesul de „supraviețuire“ la care, mai ales, bunurile istorice se supun. Pînă ajung să dobîndească o adevărată valoare *(memorabilia)*, ele parcurg un traseu anevoios și larg, temporal vorbind. Discutăm aici de un adevărat travaliu al consacrării, în urma cărora devin abia bunuri culturale cu prestigiu variabil.

S-a întîmplat să ajungă în colecția dumneavoastră vreun obiect de care nu v-ați putut dispensa?

Sentimentul ăsta e cel mai recurent și cred că îi încearcă pe toți colecționarii. Odată ce ai intuit valoarea unui bun și ai petrecut timp să cercetezi și să documentezi istoricul și parcursul său, odată ce simți că ai putea să-i dedici o carte, automat devine o bucată indispensabilă. Însă ca orice „pasiune“ sau „iubire“, atașamentul față de ceea ce colecționezi e un sentiment care își conține propriul timp; la un moment dat trece, aproape că te plictisești de el. Plus că aceste bunuri sînt menite să circule, au o valoare patrimonială și, pentru colecționar, și una personală, dar în egală măsură știi și că sînt obiecte tranzacționale. Punerea în circulație, la fel ca cercetarea și achiziția, se înscrie în parcursul unui colecționar; iar acest lucru se întîmplă cu atît mai mult în cazul obiectelor valoroase; contravaloarea lor se traduce prin achiziția altor bunuri și tot așa. Există o circularitate care definește această îndeletnicire.

Ce fel de obiecte colecționați și care sînt criteriile pe care le aveți în vedere în selectarea lor?

În primul rînd, pe mine mă interesează foarte mult spațiul românesc, mai ales secolele al XVII-lea și al XVIII-lea; preponderent, cam tot ce a circulat la sud de Carpați. Din nefericire, există o penurie aici, s-au conservat puține bunuri (majoritatea de factură orientală, lucru explicabil prin context), ceea ce le face nu doar foarte vandabile pe piață, ci și foarte dezirabile și căutate de către colecționari. Într-un fel, aș putea spune că de aici am pornit. Au început să mă intereseze fuziunile culturale reflectate în configurația obiectelor. Bunăoară, m-a fascinat să urmăresc evolutiv cum modelele culturale și artistice bizantine și de natură orientală s-au imprimat asupra bunurilor de lux din casele marilor familii din România. Rămîne interesant de văzut și cum aceste obiecte conservă cursurile istoriei. De exemplu, modelele orientale, de inspirație turcească, devin din ce în ce mai puțin frecventate cu cît ne apropiem de secolul al XIX-lea, ca urmare a boicotării influenței musulmane asupra populațiilor (creștine) din Balcani; pentru ca, pînă la Războaiele Balcanice, bunurile deținute de români sau bulgari să se sustragă gradual de sub influențele moștenite și venite dinspre spațiul turcesc. Așadar, colecționez în speță obiecte de artă decorativă existente la sud de Carpați din perioada preindustrială, iar criteriile de selecție sînt multiple. Mă interesează atît lucrări care poartă amprenta unor personalități, precum și obiectele mai obscure. Sînt importante valorile intrinseci ale unei lucrări (tehnici utilizate, materiale folosite), nu doar capitalul ei simbolic și prestigiul material.

Huqqa de origine persană, 1770

Care a fost cel mai prețios obiect care a intrat în posesia dumneavoastră?

Am avut la un moment dat o piesă, considerată un fel de Sf. Graal pentru numismatica românească (2 lei – 1901, în stare necirculată). Am ținut mult la piesa asta, plus că modul prin care am reușit s-o achiziționez a fost o aventură în sine. La un moment dat, am renunțat la ea pentru că ajunsese o valută de schimb extrem de prețioasă în circuitul nostru. Pe de altă parte, pentru mine, la fel de valoroase sînt și poveștile din spate, tocmai de aceea, de multe ori, prefer să mă recomand mai degrabă colecționar de povești decît de obiecte vechi. De curînd am obținut facil o narghilea *(huqqa)*, de pe la 1750, tocmai pentru că în aparență nu valorează nimic, iar asta deoarece reprezentările picturale sînt complet ilizibile și voit distruse, fără să aibă urme de eroziune. Narghileaua reprezintă două personaje care dansează. Am descoperit după îndelungi documentări că provenea probabil din Iran (musulmani șiiți fiind, acolo este permisă reprezentarea chipurilor umane, spre deosebire de cultura sunniților); și a ajuns în spațiul românesc pe cale otomană. Otomanii sînt sunniți, probabil au considerat obiectul o blasfemie, un *hybris*, dacă vrei, așa că au distrus reprezentările faciale. În altă ordine de idei, e cumva imposibil să stabilești ierarhii în rîndul obiectelor pe care le colecționezi, fiecare fascinează diferit, își conține propria poveste și istorie.

Vas de argint decorat cu animale fantastice, Serbia, pre-1540

Una din tezele lui Paul Ricœur, în Istorie, memorie, uitare, *se leagă tocmai de capacitatea omului de a-și aminti / de a-și crea amintirile* (faire mémoire); *și, după Ricœur. capacitatea de a configura trecutul prezintă niște limitări istorice, orice formă/obiect memorial e diferit de la o epocă la alta, de la o experiență istorică la alta. Dumneavoastră cum vedeți lucrul acesta? Cum credeți că vor traversa prezentul și vor ajunge în viitor obiectele pe care le colecționați?*

Subscriu pe deplin la această teză. De exemplu, pe mine m-au fascinat într-o vreme mai ales bunurile care au aparținut unor comunități pe care istoria le-a supus genocidului (fie că vorbim de evrei, de musulmanii din Balcani sau de genocidul armenilor în Anatolia). Fiind însoțit de aceste lucruri multă vreme și studiindu-le, am avut timp să observ cum aceste obiecte au ajuns doar bunuri simbolice, valorificate după criterii estetice sau avîndu-se în vedere numai prestigiul, fără a mai spune mare lucru despre oamenii care le-au deținut, despre istoria lor. De multe ori am impresia că lucrurile vechi, reperabile istoric, circulă fără contextele lor. Într-o mai mare sau mai mică măsură, obiectele sînt apropriate de către timpurile pe care le traversează și se „teritorializează“ într-un timp și spațiu limitate. Apoi se reconfigurează din nou. E un ciclu firesc, cred. La fel ca obiectele, poți vedea și cum narațiunile istoriei se redimensionează de la o epocă la alta.

Cum arată satisfacția și succesul în viața unui colecționar?

Cît mai multe obiecte, cît mai multe povești, cît mai multe cărți, cît mai multă bibliografie și aș mai spune, deloc în ultimul rînd, că e la fel de important și să ajungi la o oarecare recunoaștere de către cei din „piață“.

V-a făcut vreodată munca dumneavoastră să vă simțiți atemporal, încremenit în timp? Cum se simte prezentul pentru un om care trăiește atît de mult în trecut?

Firește, prin natura muncii mele m-am simțit întotdeauna un „om vechi“ și, prin urmare, probabil trăiesc diferit prezentul față de ceilalți. Mi-e greu să mă acomodez la tot ceea ce înseamnă automatizare, mașinării... De multe ori simt că mi-e greu să înțeleg prezentul prin termenii săi, căci pentru mine există mai degrabă continuitate, nu ruptură, așa cum prezentul nostru se recomandă de multe ori. Mi se pare imposibil să trăiești prezentul fără lentilele trecutului.

interviu realizat
de Ioana MOROȘAN

■ ■ ■

Cu ochii-n 3,14

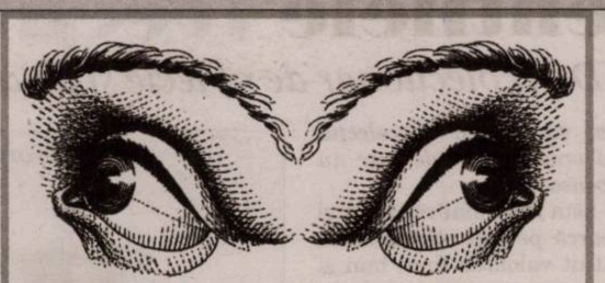

S-AR SPUNE (FERM) CĂ, ÎN ACESTE VREMURI ATÎT DE PROVOCATOARE, ÎNCĂ FACEM LUMINĂ PRIN CORPURILE MEMORIEI, ÎN NUMELE SCHIMBĂRILOR

■ O româncă a fost arestată în Italia în urma unui act de violență domestică. Femeia și-a agresat soțul cu o tigaie, deși avea un ordin de restricție emis pe numele ei. S-ar spune că, în aceste vremuri grele de întoarcere a armelor, bucătarii sînt cei mai curajoși, ei sînt cei care se expun cu adevărat la pericole. (**I. M.**)

■ La un cabinet medical din București, medicul fizioterapeut îi comandă unui pacient năpăstuit de spondiloartrită, pe un ton afabil, competent, dar ferm: „Domnule Suceveanu, ia puneți-vă dumneavoastră în patru labe“. (**M. P.**)

■ Babuinii pot face tranziția la mersul biped în mai puțin de o secundă, fără efort și fără a-și întrerupe ritmul de deplasare, în pofida faptului că au patru picioare, a constatat un grup de oameni de știință. Cercetătorii au descoperit mecanismul prin care aceste primate pot adopta o postură verticală fără a-și întrerupe ritmul de mers. Potrivit oamenilor de știință, concluziile lor, publicate în *Journal of Experimental Biology*, sugerează că în timp ce capacitatea de deplasare pe două picioare – cunoscută sub numele de mers biped – este una dintre caracteristicile fizice definitorii ale omului, ea nu reprezintă o performanță atît de provocatoare cum era considerată anterior. Se pare că nu sîntem nici măcar singurii bipezi, cum se credea acum cîteva decenii. (**A. M. S.**)

■ În Țările de Jos există o infrastructură impresionantă pentru biciclete. De curînd, a fost inaugurată o nouă parcare, în apropiere de gara centrală din Amsterdam. Poate să adăpostească 7.000 de biciclete, a costat 60 de milioane de euro și este construită în întregime sub apă. Privind de la București, unde încă facem slalom pe trotuare printre mașini, pare SF, dar nu e. (**A. M. S.**)

■ O bibliotecă britanică a amendat un cititor cu 52.400 de dolari pentru că omul întîrziase 58 de ani cu returnarea unei cărți. Cărțile se pare că fac nu doar lumină în desișurile omului, ci creează situații cu adevărat prețioase. (**I. M.**)

■ Fiecare pahar de apă pe care-l bem a mai trecut prin corpurile a zece alți oameni. Şi nu neapărat din aceeași rasă. Ce chin pe rasiști! (**M. C.**)

■ Aflăm cu bucurie că piațeta din fața Ateneului bucureștean se va numi, în curînd, Piața Mariana Nicolesco. Decizia pe care autoritățile locale ale Capitalei sînt pe cale să o ia este un omagiu adus memoriei marii noastre artiste, trecută la Domnul în octombrie 2022. (**S. V.**)

■ O clătitărie din orășelul Erquy (Franța) a fost dată în judecată de un vecin care susținea că aroma clătitelor e „prea puternică“, acuzînd „poluare olfactivă“. Mi se întîmplă și mie să am asemenea gînduri, mai ales seara, cînd îmi ronțăi cu sfințenie salata, în numele siluetei, iar de la vecini vin mirosuri diabolice de tocănițe, sărmăluțe și alte asemenea păcate culinare. (**S. G.**)

■ Într-un studiu dat publicității săptămîna trecută, doi seismologi din China susțin că nucleul Pămîntului aproape s-a oprit din rotație în 2009 și, de atunci, se mișcă în direcție opusă scoarței terestre. Una dintre urmări ar putea fi o scurtare a zilelor cu o fracțiune de milisecundă la fiecare 12 luni. Oscilația nucleului Pămîntului rămîne însă un subiect de controversă printre geofizicienii care populează această planetă, neputîndu-se determina cu precizie periodicitatea schimbărilor de direcție. Oricum, dacă simțiți o ușoară amețeală sau vi se pare că zilele sînt mai scurte, de aici vi se trage. (**A. A. D.**)

ÎN SCHIMB, SE PARE CĂ S-AU GĂSIT UNELE SIMILARITĂȚI CU EFECTELE ENERGIEI ASUPRA INOCENȚEI, LA UN CU TOTUL ALT NIVEL – DE „ADIO”, AM PUTEA SPUNE

■ În timpul unor lucrări la rețeaua de canalizare din Roma a fost descoperită o statuie de marmură a lui Hercule. Semizeul a fost recunoscut după bîtă și blana de leu de pe cap. În schimb, lucrătorii de la canalizarea din București au găsit deunăzi un porc întreg și un cap de mistreț. Cîrcotașii ar putea trage concluzia că între romani și români există unele diferențe culturale. (**A. M.**)

■ În zilele Crăciunului, o fetiță din orașul american Cumberland, Rhode Island a trimis stației locale de poliție o prăjitură mușcată și două jumătăți de morcovi spunînd că are suspiciunea că Moș Crăciun ar fi mîncat din prăjitură și ar fi mușcat cei doi morcovi, ceea ce o determină să ceară o analiză ADN care să-i certifice bănuiala. Acum cîteva zile, departamentul de sănătate publică al statului Rhode Island i-a răspuns următoarele: în baza de date nu a fost găsit un ADN care să se potrivească probelor livrate de fetiță, dar au fost găsite unele similarități cu un caz înregistrat în 1947 în jurul străzii 34 din New York (aluzie la un faimos film de Crăciun american, *Miracle on 34th Street)*; în morcovii mușcați au fost găsite elemente specifice ADN-ului speciei *Rangifer tarandus* (adică ren), ceea ce poate indica ceva, totuși. În încheierea expertizei comunicate petentei se spunea: nu există elemente suficiente pentru o concluzie, ar trebui să comparăm cu ADN-ul rămas de pe urma Moșului cu ocazia altor apariții ale sale, dar e sigur că ceva din registrul magicului s-a întîmplat în casa ei. V-am zis că Moș Crăciun există și nu m-ați crezut! (**S. V.**)

■ Luînd cina, într-un cochet restaurant bucureștean, alături de o prietenă vegetariană, am cedat tentației și am comandat alături de ea un meniu compus exclusiv din legume și boabe. Chelnerița, o domnișoară jovială, după ce ne-a chestionat în legătură cu efectele vegetarianismului asupra sănătății, ne-a adus mîncarea, urîndu-ne însă nu tradiționalul „Poftă bună!“, ci grijuliul „Doamne-ajută!“. (**S. G.**)

■ „Mintea umană este singurul instrument prin care Universul reflectează asupra lui însuși. Simplul fapt al existenței noastre sugerează că a avut nevoie de o aprobare cosmică. (Nu cumva facem rău? Avem capacitatea de a gîndi asta despre noi.) Poate că sîntem accidente ale materiei și energiei, dar nu ne putem abține să ne gîndim la sensul fără de care nu ne putem accepta existența. Dacă Dumnezeu este o invenție a omului, bravo nouă! Trebuia să venim și noi cu ceva.“ – regretatul critic de artă Peter Schjeldahl. (**M. C.**)

■ Dialog între un tată și un fiu (la vîrsta inocenței), în autobuz. Tatăl: „Merg să-i iau lu' mami ceva.“ Fiul: „Ce?“ Tatăl: „Niște cizme.“ Fiul: „De ce?“ Tatăl: „Nu, că nu găsesc.“ Memorabil. (**D. S.**)

■ Astronautul Buzz Aldrin – al doilea om care a călcat pe Lună, pe 21 iulie 1969, la numai 20 de minute după Neil Armstrong – s-a căsătorit pe 20 ianuarie, în ziua în care a împlinit 93 de ani, cu o româncă: dr. Anca Faur. Astronautului născut în 1930 i-au trebuie 39 de ani ca să ajungă pe Lună, dar 93 ca să ajungă pe o româncă. Doamna Faur proiectează expresia *„hard to get“* la un cu totul alt nivel – astral, am putea spune. (**M. P.**)

■ Dacă ați simțit de multe ori că nu mai faceți față avalanșei de anunțuri, întrebări, destăinuiri și fotografii de pe un grup de discuții cum sînt cele pentru părinți, colegi sau parteneri de sport, aflați că se poate și mai rău: un tată a declarat că nu mai rezistă notificărilor și presiunii din grupul creat cu propria familie. Se pare că soția și cele două fiice ale sale, mai extrovertite din fire, foloseau acest mijloc pentru a împărtăși lucruri încontinuu. În anunțul său de „adio“, ajuns viral pe Twitter, bărbatul a scris: „Pentru toate mesajele voastre viitoare – le dau *«like»*, sau *«love»*, sau *«haha»*, mai puțin în cazul în care e ceva rău, atunci dau *«dislike»*“. (**A. A. D.**)

ACESTE
BAGAJE
NU VA
APARTIN
CROATIA
blue bird Airways
PORIA
Animawings

© M. Pleşu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● George BANU ● Ion BARBU
Aron BIRO ● Paul BREAZU ● Cosmin CIOTLOȘ
Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA ● Codrin Liviu CUȚITARU
Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI ● Anca MANOLESCU
Victor MOROZOV ● Radu NAUM ● Lorin NICULAE
Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA ● Constantin RUDNIȚCHI
Mihaela SIMINA ● Bogdan-Alexandru STĂNESCU
Oana STOICA ● Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN
Teodor TIȚĂ ● Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.950
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **983** ■ 9-15 februarie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Omul fără dileme“

pagina **3**

ALIN FUMURESCU

„D’ale Americii“

pagina **4**

STELA GIURGEANU

„Normalitatea anormalității noastre“

pagina **19**

D’ale publicului

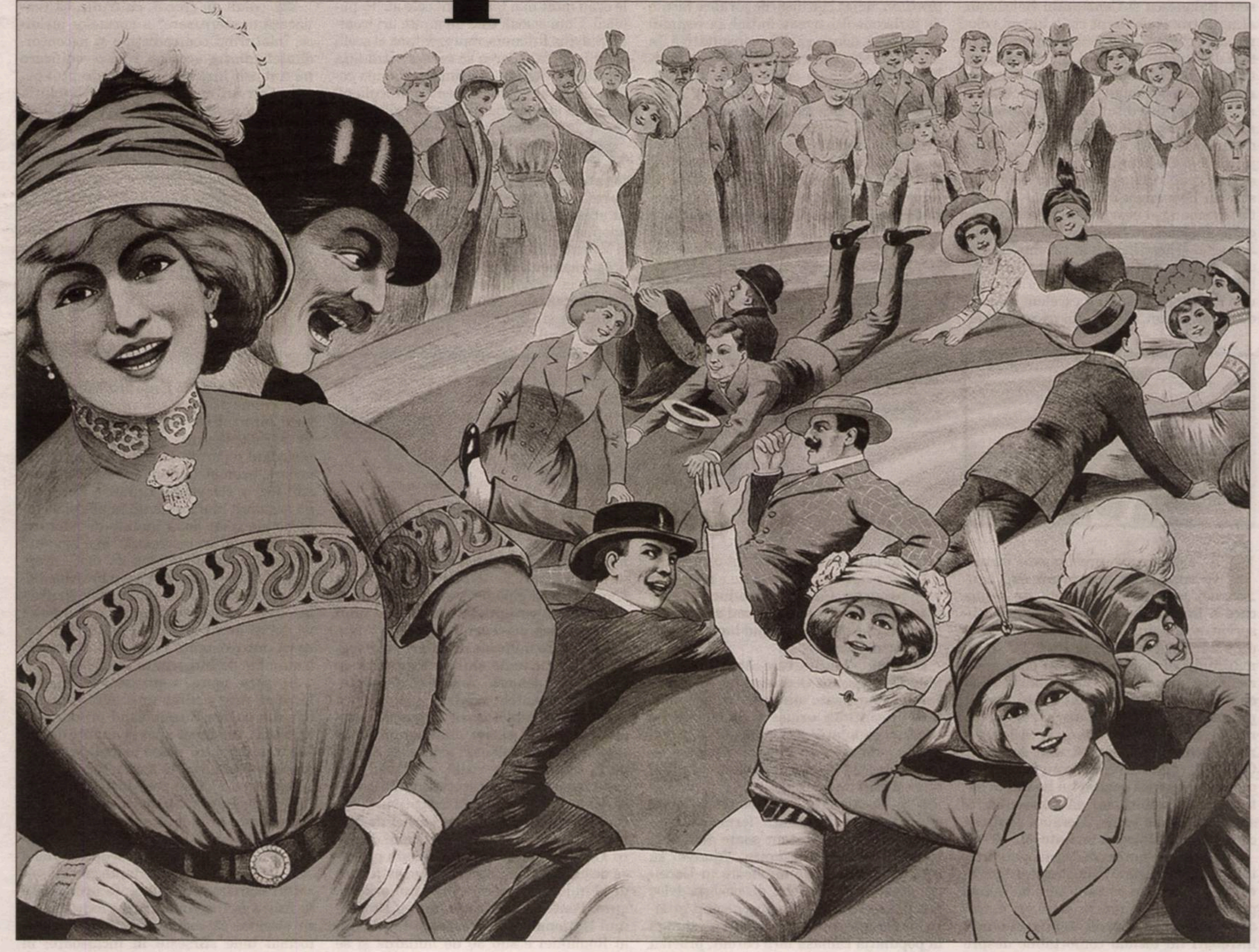

„Fără public nu ești nimic.“

SHARON STONE

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

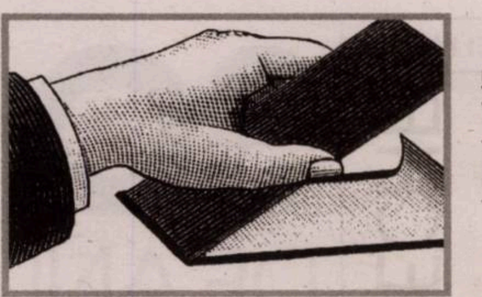

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Constantin Hamangiu, Matei G. Nicolau: Dreptul roman

Centrul pentru Studii de Drept Natural și Analiză Normativă, din cadrul Facultății de Drept a Universității din București, a inițiat colecția „Eunomia“, în colaborare cu trei edituri: Universul Juridic, Hamangiu și Solomon. Ultima apariție editorială din această colecție, sub îngrijirea lui Alin-Gabriel Oprea, este *Dreptul roman* de Constantin Hamangiu și Matei G. Nicolau. Prima ediție a acestei lucrări, publicată în anul 1930, a rămas puțin cunoscută chiar și specialiștilor, deși în lumea dreptului Constantin Hamangiu este un nume de referință. Consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție în perioada interbelică, inițiator al sistematizării și publicării legislației române, începînd din perioada pravilelor și pînă în anul 1943, coautor, împreună cu Nicolae Georgean, al unei opere monumentale, în nouă volume, de comentarii și adnotări ale Codului Civil din 1864, coautor, împreună cu Ion Rosetti-Bălănescu și Constantin Băicoianu, al unui tratat de drept civil, în trei volume, care poate fi consultat și astăzi, nu numai din interes istoric, ci și cu folos practic, Constantin Hamangiu a fost uitat ca autor de drept roman. Volumul republicat recent chiar de editura care îi poartă numele, întemeiată și condusă de Doru Pădurariu cu multă dragoste față de cartea juridică și desăvîrșită competență profesională, pune în lumină calitatea lui Constantin Hamangiu de cercetător al dreptului roman și-l dezvăluie pe Matei G. Nicolau, diplomat al Școlii de Înalte Studii a Sorbonei și laureat al Institutului Franței care, deși nu a avut șansa unei vieți îndelungate, a avut totuși timp să scrie împreună cu mentorul său un excelent manual de drept roman, rămas, din păcate, neterminat. Lectura este utilă nu doar pentru juriști, ci și pentru toți cei interesați de evoluția ideilor și a instituțiilor care alcătuiesc coloana vertebrală a sistemului juridic european.

Una dintre cele mai importante idei care explică, în bună măsură, longevitatea de peste două milenii a acestui sistem juridic, este interdependența dintre precedentele judiciare și dimensiunea normativă. Această interdependență a devenit vizibilă nu doar în perioada modernă, cum se crede uneori, ci chiar din etapele parcurse de jurisprudență în vremea romanilor. Dacă astăzi termenul *jurisprudență* desemnează cazuistica diverselor instanțe de judecată, în contextul dreptului roman termenul desemna răspunsurile date de cunoscătorii dreptului, adică de jurisconsulți, la solicitările de clarificare din partea magistraților. *Responsa prudentium,* adică clarificările juridice făcute de jurisconsulți, aveau inițial, în regimul republican, doar o valoare consultativă. În această etapă, contribuția pretorilor, exercitînd dreptul de a emite edicte, prin care au promovat mereu soluții noi, adecvate nevoilor practice, a prevalat asupra contribuției jurisconsulților la evoluția dreptului roman. Echilibrul dintre rolul magistraților, în primul rînd al pretorilor, și cel al jurisconsulților a fost realizat de împăratul Augustus, care a acordat unora dintre jurisconsulți *ius publice respondendi*, adică dreptul de a da consultații în numele său. Fiecare jurisconsult care avea acest drept trebuia să aplice sigiliul propriu pe consultațiile acordate, drept garanție de autenticitate. Judecătorul care primea o asemenea consultație își păstra libertatea de a aprecia și de a stabili faptele, dar trebuia să respecte dezlegările de drept date de jurisconsult. Ulterior, aceste soluții juridice au fost aplicate și în alte cazuri asemănătoare, dobîndind astfel treptat o valoare normativă. Întrucît existau, în mod firesc, contradicții între opiniile diferiților jurisconsulți în legătură cu aceeași problemă de drept, împăratul Hadrian a stabilit – după cum se spune într-un text al lui Gaius, e adevărat interpretabil – că opiniile concordante ale jurisconsulților au putere de lege, iar în caz de divergență judecătorul era liber să o aleagă pe aceea pe care o considera mai potrivită în cazul dedus judecății. Tot în timpul lui Hadrian, jurisconsultul Salvius Iulianus a reușit o adevărată codificare a edictului pretorian, cu scopul de a asigura coerența juridică în cadrul Imperiului, ale cărui limite teritoriale erau mult mai largi decît cele ale Republicii. Cum soarta este de multe ori ironică, Salvius Iulianus, reprezentant al școlii sabiniene, care dorea să conserve tradiția soluțiilor de speță, a primit misiunea codificării, mai potrivită pentru proculieni, adepți ai sistematizării și generalizării.

S-a realizat astfel, din inițiativa lui Hadrian, o dublă dimensiune normativă a dreptului roman, jurisconsulții și pretorii pierzînd în mare parte rolul lor inovator. Un nou moment în acest proces a fost *Legea citațiunilor,* adoptată de împărații Theodosiu al II-lea și Valentinian al III-lea, în anul 426. Din acest moment, singurii jurisconsulți care puteau fi citați, cu putere de lege, în fața instanțelor erau Papinian, Ulpian, Modestin și Gaius. Ceilalți jurisconsulți puteau fi invocați numai în mod indirect, adică dacă erau citați de aceștia. Desigur, cea mai importantă operă de codificare a dreptului roman a fost realizată de Iustinian, în *Corpus iuris civilis,* cuprinzînd *Pandectele* sau *Digestele*, adică o sinteză a opiniilor jurisconsulților, *Instituțiunile*, un manual de drept, în care se regăsește în bună măsură cel al lui Gaius, și *Codul*, adunînd constituțiunile imperiale (actele emise de împărați), unele dintre acestea deja integrate în cele trei coduri preiustiniene: *Codul Gregorianus, Codul Hermogenianus și Codul Theodosian*. *Novelele* sînt constituțiunile emise de Iustinian și de succesorii săi, după adoptarea *Codului*; acestea au fost păstrate în colecția realizată de Tiberiu al II-lea, considerată ca ultima parte din *Corpus iuris civilis.*

Toți cei care au întreprins aceste opere de codificare a dreptului roman au crezut, cu trufie, că realizează o „eternizare“ a normelor juridice, înlăturînd contradicțiile și neconcordanțele dintre acestea. Nici o codificare nu a reușit însă să „înghețe“ dreptul pozitiv într-un anumit moment. Evoluția dreptului pozitiv este neîntreruptă pentru că viața se schimbă în permanență. Ceea ce se păstrează în dreptul pozitiv sînt constantele, ca expresie a dreptului natural. Acestea asigură continuitatea ideii de justiție și a spiritului de dreptate.

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

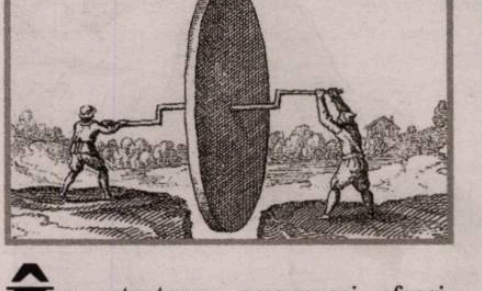

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Război și corupție

În așteptarea presupusei ofensive rusești de primăvară sau a unei tentative ucrainene de deblocare a frontului a trecut mai puțin observat scandalul de corupție care zguduie administrația de la Kiev. Pe scurt, mai mulți oficiali însărcinați cu aprovizionarea armatei au fost demiși după ce autoritățile i-au acuzat că au umflat prețurile achizițiilor pentru efortul de război. S-a speculat intens și în legătură cu schimbarea ministrului Apărării, Oleksi Reznikov. Zvonurile au fost ulterior infirmate, însă poziția lui Reznikov este, evident, slăbită, iar dacă speculațiile se vor confirma totuși, Ucraina poate să contabilizeze liniștită un autogol.

Descinderile autorităților nu s-au limitat însă doar în zona Ministerului Apărării. Șefi ai fiscului sau ai Vămii au rămas peste noapte fără funcții și își vor petrece următoarea perioadă răspunzînd unor întrebări nu tocmai confortabile despre activitatea și, în unele cazuri, despre averea lor.

„Dăm o lovitură dușmanului din interior“, a precizat ritos Vasil Maliuk, șeful SBU, serviciul de securitate ucrainean. Ca și în România și în mai tot estul european, genul ăsta de personaje sînt foarte importante, iar cuvîntul lor are o relevanță semnificativă în arena publică. Diferența e că nu peste tot e război.

Că e corupție în Ucraina nu e neapărat vreo revelație. Că războiul aduce cu sine și tentația profitului personal e, la fel de clar, o tradiție veche de cînd lumea. De ce însă tocmai acum?

O primă explicație este că ucrainenii se tem. De oboseala Occidentului care continuă să furnizeze ajutoare civile și militare în cantități uriașe și de enervările propriei populații care nu poate să nu remarce cum membri ai administrației se îmbogățesc pe fundal de discursuri patriotice și știri de pe front.

Deocamdată, la nivel internațional, lipsesc afirmații ferme, dar cine ascultă atent poate auzi mici zgomote de nemulțumire. Ajunge să întrebați ONG-urile implicate în Ucraina și veți auzi tot felul de povești deloc plăcute referitoare la gaura neagră în care dispar ajutoare ce ar trebui să ajungă la populația rămasă fără curent, provizii medicale sau adăpost în urma bombardamentelor.

Apoi, schimbările politice din Occident riscă să slăbească entuziasmul pentru o victorie ucraineană. Deja în Statele Unite, dinspre republicanii care domină Camera Reprezentanților vin cereri pentru mai multă transparență și chiar, pe alocuri, opoziție la continuarea sprijinului militar american E adevărat, suporterii unei întoarceri la 180 de grade față de Ucraina, deși gălăgioși, sînt puțini. Însă argumentul corupției de la Kiev e unul puternic. Iar precedentele Irak și Afganistan, unde miliarde de dolari au dispărut nu se știe unde, sînt încă suficient de aproape în memoria publică cît să afecteze și evenimentele curente.

Nu e întîmplător că proaspăt descoperitul entuziasm anticorupție al administrației Zelenski a debutat aproape în paralel cu o vizită a Ursulei von der Leyen la Kiev. Însoțită de 15 comisari, von der Leyen, șefa executivului european, a anunțat un nou pachet de ajutor în valoare de 450 de milioane de euro. În total, contribuția financiară promisă de europeni Ucrainei ajunge astfel undeva în jurul sumei de 50 de miliarde de euro. Pentru comparație, întreg Programul Național de Redresare și Reziliență al României e sub 30 de miliarde și se desfășoară pe parcursul mai multor ani.

Uniunea Europeană încearcă de mulți ani să limiteze corupția din Ucraina. Eforturile acestea au trecut în plan secund în fața grozăviei declanșate pe 24 februarie 2022. Însă pe măsură ce munții de bani devin tot mai mari, apar evident și întrebările privind destinația lor. Ucraina deține și statutul de candidat la admiterea în Uniunea Europeană. Cîtă vreme privește continentul de peste gard, birocrații de la Bruxelles au o șansă să îndrepte lucruri care altfel nu ar fi fost niciodată reparate. Din punctul acesta de vedere, exemplele României și Bulgariei sînt foarte relevante. Uniunea Europeană era mult mai influentă în afacerile interne ale celor două înainte de aderare, aplicînd politica morcovului și a biciului, decît azi cînd, dispunînd de toate drepturile conferite statelor membre, cele două pot ignora senin enervările Bruxelles-ului. Ca să constatați asta, ajunge să vă uitați atent la dulcea letargie în care își duc existența instituții ca Agenția Națională de Integritate sau DNA.

În poza mare, contrastul e simplu: Ucraina este victima unei agresiuni oribile din partea Rusiei. Cînd privim însă la detalii, vedem că apar și nuanțe de gri. Sigur, nimeni nu poate aștepta o transformare peste noapte a unei țări care s-a inventat pe nuanțe post-sovietice de gri, însă pericolul pentru ucraineni este real. Un viitor cu prieteni sceptici nu e posibil.

Pe de altă parte, faptul că se poate discuta despre corupție în mod deschis, se pot admite greșeli sau ratări marchează o diferență uriașă față de Rusia vecină, unde oricine îndrăznește să observe că regimul nu funcționează tocmai bine sfîrșește în închisoare, în mormînt sau dispărut în neant.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

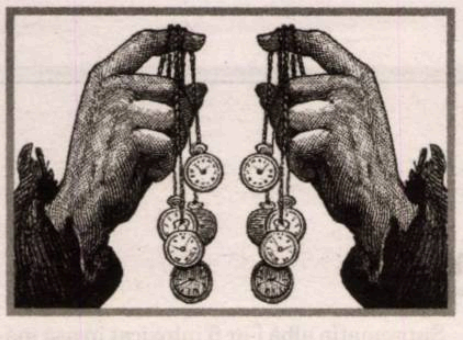

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Omul fără dileme

Uneori regret că gazeta de față se numește *Dilema*. Constat aproape în fiecare zi că duhul dîmbovițean nu poate trece pe lîngă acest cuvînt fără să alunece în poantă facilă, ironie minoră și *malentendu* cras. Din punctul meu de vedere, cel mai supărător e *malentendu*-ul. Un demon simplificator a lăsat unora impresia că filozofia acestei publicații e bîlbîiala, inexistența criteriilor, absența opiniei. „O revistă fără un punct de vedere?“ sună unul dintre reproșurile curente. Pe de altă parte, cînd afirmăm un punct de vedere, se găsesc repede destui care să ne reproșeze că ne-am depășit programul, că nu sîntem destul de „dilematici“. *Malentendu*-ul constă în faptul că ceea ce noi propunem drept procedeu intelectual de conjunctură, drept stil de a gîndi, e luat drept doctrină. Noi nu spunem, cotropiți de palori metafizice, că totul e dilemă, că nimeni nu poate judeca pe nimeni și că nimic nu se poate afirma, în chip limpede, despre nimic. Noi nu plimbăm peste lucruri o privire cețoasă, fără discernămînt, și nu trăim într-o cronică inhibiție mentală. Avem și noi nervi, avem și noi idiosincrasii. Știm că viciul e rău și virtutea e bună, că cei care conservă vechile structuri sînt răi și cei care vor să le anihileze sînt buni, că Ștefan Augustin Doinaș e bun și Corneliu Vadim Tudor e rău, mă rog, știm și noi ceea ce știe toată lumea. Și n-avem de gînd să introducem ezitări hamletiene acolo unde lucrurile sînt clare. Socotim însă că nu toate lucrurile sînt clare și că boala societății românești de azi e excesul tonului categoric (avînd drept efect secundar suspensia dialogului și a dorinței sincere de conciliere). Sîntem excedați de suficiența intelectuală și morală a celor care s-au dezvățat să mai spună „cred că“, „poate că“, „mă întreb dacă“, „nu mi-e foarte clar“, „nu știu ce să spun“, „trebuie să mai reflectez“ și alte asemenea formule cuviincioase, care constituie igiena însăși a spiritului. Nu vrem să extindem dilema asupra a ceea ce, în jurul nostru, e nedilematic. Dar o recomandăm, acolo unde e cazul, ca pe un început de înțelepciune. În definitiv, nici buna creștere nu e operantă în orice împrejurare. Este însă acesta un argument ca să o declarăm futilă?

Ar fi, poate, folositor să ne amintim puțin de moravurile noastre prerevoluționare. Cît de „dilematici“ știam să fim în lumea aceea în care totuși binele și răul se deosebeau cu ușurință! Cît de firesc ni se părea, atunci, să spunem că „orice am face, nu se schimbă nimic“ și că deci e preferabil să stăm cuminți, într-o toropeală plină de argumente! Am trăit decenii întregi sub blestemul dilemei „din care nu se poate ieși“. Și am plătit scump, în decembrie 1989, capacitatea noastră de a amîna. Nu cumva ne expunem, astăzi, riscului opus? Căci sîntem înconjurați de confuzii, ambiguități și aproximații, iar noi ne comportăm bățos, apodictic, ca niște activiști decerebrați, intransigenți, fără „complicații“ interioare. Așa stînd lucrurile, ne putem întreba cum și cînd vom plăti deriva geometrică în care ne complacem deocamdată.

Dilema nu vrea altceva decît să tempereze această derivă. Ea nu vrea să relativizeze valorile sau să surdinizeze adevărul. Vrea însă scoaterea din joc a *omului fără dileme*, cu certitudinile lui (mitocănești sau fanatice), cu mărginirea lui inamovibilă. Ne izbim de tipul acesta uman la tot pasul cu o crescîndă exasperare. A apărut imediat după 1989, recomandîndu-se ca unul care a înțeles imediat totul și poate explica oricui, în detaliu, scenariul corect al evenimentelor. El știe exact cum a fost: „s-a prins“, a priceput, nu s-a lăsat dus de nas. Dacă ai dubii, te privește amărît, ca pe o vietate insuficientă, abia recuperabilă. Îți dovedește că ești manipulat, anchilozat mental, infantil sufletește. El e mereu deștept, tot mai deștept și tu ești mereu prost, tot mai prost. Perspicacitatea lui politică e garantată ca imbecilitatea ta în materie. Omul fără dileme știe cine ne vinde și cine ne cumpără, știe cum e cu regimul valutar, știe cum trebuie condusă țara. Chestia cu Securitatea o are la degetul mic. („S-a prins!“). Chestia cu francmasoneria – la fel. Se pricepe la toate, e sigur că existența lui e providențială, vrea să te edifice și să te fericească cu forța. Firește, există o foarte colorată tipologie a omului fără dileme. Fără dileme e și prostănacul pompos, și deșteptul care își idolatrizează deșteptăciunea. Fără dileme e și tînărul prezumțios care dă lecții națiunii în numele unor idei de împrumut, dar și bătrînul arogant care își numește scleroza „experiență de viață“. Există omul fără dileme proguvernamental, mereu înarmat împotriva „trădătorilor“ din Opoziție, și omul fără dileme antiguvernamental, care are în buzunar rețeta mîntuirii naționale, dar nu înțelege s-o pună la dispoziția derbedeilor… Omul fără dileme e, în România, un personaj cu tradiții: de la Conu Leonida, care explica tot, la eroii lui Pintilie, care știau că „americanii sînt tîmpiți“ și femeia română „a opta minune a lumii“. Un caz special e omul fără dileme cultivat, cel care se percepe pe sine drept „conștiința mai bună a neamului“: îngrijorat și sentențios, el ne îngroapă în dihotomii: alege binele de rău cu o precizie oraculară, stabilește baritonal cine va fi iertat și cine nu, sfătuiește, amendează, transează. Omul fără dileme e creatorul tuturor dictaturilor, de dreapta sau de stînga. E marele organizator, marele pedagog, marele vindecător. Pus în fruntea unei instituții (...), el își asumă prompt prerogative supreme: e un fel de guvern, un fel de Parlament, un fel de tribunal public. Știe ce ne trebuie, mai bine decît o știm noi înșine. Decide, în numele nostru, ce vom gîndi, cum ne vom distra, cine binemerită admirația, cine, disprețul nostru. (…) La limită, omul fără dileme e „Big Brother“, Șeful, Conducătorul. Cel căruia nu-i trece niciodată prin cap că poate greși, că poate fi monstruos, că e nedorit și vătămător. Cel care știe întotdeauna ce face și nu face decît ceea ce știința lui cubică, de beton, îi dictează să facă. Cu omul acesta, cu pericolul acesta se răfuiește *Dilema*. Atît cît îi stă în putere. Și atîta vreme cît omul fără dileme nu o va anula scurt, cu un dos de palmă.

Fără dileme e și prostănacul pompos,
și deșteptul care își idolatrizează deșteptăciunea.

***NOTA REDACȚIEI:** Acest articol, semnat de fondatorul nostru, a apărut într-unul din primele numere al revistei* Dilema, *în martie 1993. În tradiția noastră, este considerat articolul-program al revistei și, tot prin tradiție, îl reproducem la începutul fiecărui an jubiliar. O facem și acum, la începutul celui de-al treizecilea an de* Dileme. *Și o facem nu doar ca să ne fălim că avem tradiție, ci mai ales ca să arătăm că sîntem consecvenți: ne ținem de program. În 2023 sîntem la fel de actuali ca acum 30 de ani – tot cu „omul fără dileme“ ne răfuim.*

■ ■ ■

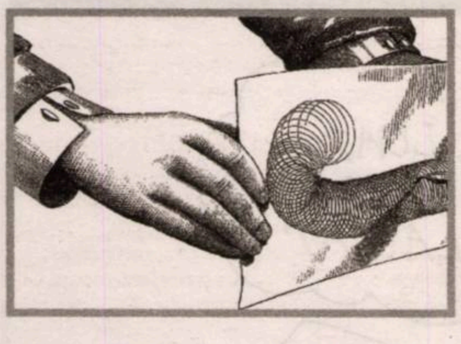

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Holocaustul în „trunchiul comun“

Aflăm că Ministerul Educației a decis, cu ocazia Zilei internaționale de comemorare a victimelor Holocaustului, introducerea unei ore săptămînale suplimentare în trunchiul comun la clasa a XI-a, intitulat: „Istoria evreilor. Holocaustul“.

Am remarcat pe FB că unii observatori s-au arătat surprinși, alții nedumeriți. (Mă refer la cei care pot fi considerați de bună credință, nu la adepții AUR și alții *eiusdem farinae.*)

Unii s-au întrebat dacă această materie este cu adevărat necesară, cînd și așa programa este foarte încărcată. Nu cumva supărarea elevilor că trebuie să stea la școală o oră în plus pe săptămînă se va traduce în adversitate față de subiect? Altora li s-a părut că, în contextul în care se dorește promovarea toleranței, noua materie în sine are potențialul de a stîrni controverse, de a diviza și de a radicaliza. Poate, și-au zis, chestiunea, foarte delicată, ar fi trebuit dezbătută public înainte și nu introdusă „de sus“, fără, aparent, a consulta corpul didactic și elevii. Se poate astfel crea un efect contrar celui dorit. În plus, unii ar putea considera că la mijloc e un mesaj politic, ceea ce va duce la respingere. În discuții a apărut și teama că unii profesori de istorie – care vor trebui să predea cursul respectiv – n-au nici cunoștințele, nici mai ales mentalitatea potrivită.

Ce-aș putea spune? Sigur, programa e încărcată. Pe acest principiu, putem susține că aproape orice altă materie e dispensabilă total sau parțial. Sigur că mulți profesori sînt nepregătiți. Dar pot fi astfel la toate materiile, inclusiv la literatură sau la fizică. Sigur că, întotdeauna, o dezbatere prealabilă e nimerită. Dar, în final, factorul politic are de luat o decizie, iar cu această temă, în mod special, decizia nu se poate sustrage dimensiunii politice. Sigur, mai ales că subiectul e foarte „delicat“. Dar de unde ideea că școala trebuie să evite subiectele „delicate“?

De fapt, subiectului în cauză i-aș rezuma importanța în felul următor: în urmă cu două generații, statul român, liber și neatîrnat, a masacrat circa un sfert de milion dintre cetățenii săi – evrei în majoritate, dar și romi; de asemenea, i-a supus pe toți evreii nedeportați unui regim constrîngător și umilitor de discriminare. Și, aspect esențial, a făcut toate aceste crime în numele așa-numitului „românism“ ca ideologie a statului, iar politica de discriminare s-a numit oficial „românizare“. Elevii și, în general, cetățenii români de azi merită să afle, de exemplu, că un conducător al statului român (Mareșalul Ion Antonescu), spre a-și justifica politica de „românizare“, a declarat într-o ședință a Consiliului de Miniștri (apud *Evreii din România între anii 1940-1944. Legislația antievreiască*, volum alcătuit și prefațat de Lya Beniamin, Editura Hasefer, 1993, p. XXXVI): „Așa am crescut eu, cu ură împotriva turcilor, jidanilor și ungurilor. Sentimentul acesta de ură împotriva dușmanilor patriei trebuie împins pînă la ultima extremă. Îmi iau eu această răspundere“. Și, cel puțin în privința evreilor, extrema – numită Holocaust – a fost atinsă din plin. A înțelege și a asimila interior această oroare (repet, făcută în numele „românismului“, nu precum crimele comunismului, comise în numele „revoluției proletare sau socialiste“) privește nu numai și, poate, nu în primul rînd strict pe evrei, ci chiar pe români și, în general, pe toți *cetățenii români*, indiferent de etnie și religie.

Dar ura aceasta nu a apărut spontan în 1941-44. Antisemitismul are o lungă istorie deopotrivă în Europa și în România, care se cuvine să fie înțeleasă măcar în datele sale esențiale. Elevii s-ar cuveni să înțeleagă corect antisemitismul în contextul istoriei moderne atît a evreilor, cît și a națiunilor europene, mai ales a celor „recente“, precum cea română. Probabil că respectivul curs ar trebui de asemenea să respingă argumentat anumite mituri antisemite, precum acela că „evreii conduc lumea“, „evreii au adus comunismul“ etc.

Sînt convins că un asemenea curs e „delicat“ și că va stîrni multe emoții, unele negative. Dar, repet, eu nu cred că școala e, predilect, un loc bună dispoziție și de învățat numai lucruri „pozitive“ și stenice. Îmi este străină o anumită concepție actuală, care vrea să-i despovăreze pe elevi de aproape orice e penibil intelectual și afectiv și care și-ar dori ca educația să se facă prin jocuri și ca-ntr-o joacă fără sfîrșit. Căci, dacă vechiul dicton *„Non scholae, sed vitae“* are vreun sens, școala e datoare să nu evite a-i pregăti pe copii, treptat și corespunzător vîrstei, să navigheze bine orientați prin viața adultă și pe timp de furtună, sub nori care uneori ascund de tot Steaua Polară.

■ ■ ■

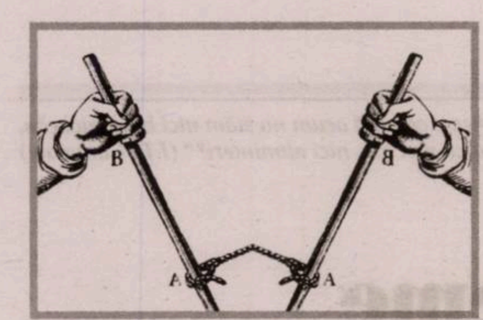

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

D’ale Americii

…iar dacă v-aţi surprins mustăcind la vederea acestui titlu, aveţi a vă felicita singuri, ba încă de două ori! O dată, pentru c-aţi recunoscut aluzia la piesa lui Caragiale *D’ale carnavalului* (nici cu filmul din anii ’50, cel cu Birlic, nu mi-e ruşine) – în ziua de azi, asemenea „recunoaşteri cu recunoştinţă“ sînt tot mai rare – şi v-a amuzat ideea Americii ca un carnaval perpetuu. Iaca, are şi America miticii ei! Mai găsim şi pe-aici cîţiva Iancu Pampon, mai mulţi Crăcănei, ba chiar şi foarte multe Miţe Baston. Ce mai tura-vura, ca români, ne putem simţi răzbunaţi! A doua oară, însă, aveţi a vă felicita pentru sănătoasa nesimţire de care aţi dat dovadă atunci cînd aţi trecut, cu nonşalanţă şi fără leşinuri, peste cuvîntul „mustăcind“. Dacă n-aţi simţit, din reflex, revoltă în faţa acestei discriminări de gen (femeile n-au mustaţă, dar ar putea, că nu-s mai prejos!), vreun patriarhalism agresiv, ba chiar o urmă, diabolic ascunsă, a supremaţiei albe, se cheamă că încă nu e totul pierdut. Încă. Încă aveţi un creier „murdar“ – nu vi l-a spălat nimeni.

Am, de la natură, tendinţa de-a vedea partea plină a paharului. Cînd, în repetate rînduri, am fost întrebat ce părere am despre excesele corectitudinii politice în Statele Unite, am răspuns, mustăcind, că dracu’ nu-i chiar atît de negru. Nu-mi spune nimeni ce să predau şi, mai ales, cum. Dacă predau Marx, o fac pentru că aşa cred de cuviinţă şi îl interpretez la fel. Nu îmi cere nimeni să examinez studenţii într-un fel sau altul. N-am normă la „trecut“ sau „picat“. Fiecare profesor decide cîte şi ce fel de examinări au studenţii înainte de-a decide nota finală, atît timp cît cerinţele sînt clare şi anunţate de la începutul semestrului. Nu mă obligă nimeni să-mi adaug la „semnătura“ din e-mail-urile oficiale *„he/him/his“* sau ce s-o mai găsi în materie de pronume, deşi tot mai mulţi dintre colegii mei încep s-o facă (mai puţin de jumătate, totuşi). În engleză îi spune *„peer pressure“*. În româneşte, „spirit de turmă“. Cu toate acestea, mă văd nevoit să recunosc că presiunea creşte. Turma te-mpinge de la spate. Şi uite-aşa, pe nesimţite şi cu nesimţire, în numele sensibilităţii, America începe a se apropia de-un carnaval caragialesc. Şi nu numai. Precum Banatul pretinde c-ar fi „fruncea“ României, America e „fruncea“ lumii. Şi uite-aşa, Caragiale se universalizează sub ochii noştri.

America începe a se apropia de-un carnaval caragialesc. Şi nu numai.

I-auzi una! În California au avut loc două împuşcări în masă. În ambele cazuri (Monterey Park şi Half Moon Bay), atît criminalul, cît şi victimele erau de origine asiatică. I-auzi două! În Memphis, Tennessee, cinci poliţişti negri l-au omorît în bătaie (la propriu) pe Tyre Nichols, un alt negru de 29 de ani. I-auzi nouăzeci şi nouă! În Scoţia, de-astă dată, Isra Baylon, de 31 de ani, bărbat condamnat(ă) pentru violarea a două femei, s-a declarat ulterior femeie (*„transgender“*, mai exact, ca să nu jignim pe nimeni) şi-a fost întemniţat(ă), conform legii, într-o închisoare… pentru femei.

Fiţi sinceri: aţi auzit de vreuna dintre aceste ştiri pe vreuna dintre media pe care le consultaţi zilnic? Şi dacă da, prezentate cum? Şi dacă nu, de ce? Îngăduiţi-mi să mă hazardez într-o explicaţie la fel de simplă precum briciul lui Occam (altă capcană culturală, dovadă a imperialismului britanic care te obligă să pui mîna pe carte): realitatea asta nu corespunde ideologiei. C-aşa e realitatea – pîrdalnică. (Nădăjduiesc ca măcar cititorii *Dilemei vechi* să nu clipească nedumeriţi la cuvîntul „pîrdalnică“.) Realitatea refuză să se lase încălecată de ideologiile noi sau vechi, că de aia e realitate. Ideologii, în schimb, se străduiesc din răsputeri s-o încalece. Şi-atunci cînd nu le convine, o ignoră, o modifică sau o vîră pe fluxul de ştiri „la coadă“. Am fost ziarist şi ştiu cum e. N-ai timp. Iei ştirile „de sus“ şi le rostogoleşti mai departe.

Cum le rostogoleşti, însă, ca ziarist de bună credinţă? I-auzi una! La aflarea ştirii despre împuşcările din Monterey Park, un alt asiatic, Michael Luo, s-a apucat imediat de scris în *The New Yorker*, condamnînd violenţa rasistă împotriva asiaticilor cu exemple istorice. După cum singur recunoaşte, în timp ce scria, vituperînd, a aflat că atacatorul era şi el asiatic. „Am fost, oare, paranoid?“ – s-a întrebat la sfîrşitul articolului. „Prea grăbit să găsesc o motivaţie rasistă?“ Nu vă mai ţin cu sufletul la gură. N-a recunoscut că s-a înşelat. A scris doar atît: „M-am reîntors la istoria din faţa mea“ (incidental din 1871). Cumva, albii rasişti din secolul al XIX-lea îl influenţau pe criminalul asiatic din 2023! Punct şi de la capăt.

I-auzi două! În cazul uciderii total nejustificate, prin bătaie, nu împuşcare (!), a lui Tyre Nichols, vinovată ar fi fost… supremaţia albă, deghizată de-astă dată sub forma a cinci poliţişti „pretins“ negri. Supremaţia albă i-ar fi intoxicat în aşa măsură încît i-a transformat în bestii albe. Să mai spună cineva că nu poţi face din negru, alb şi viceversa. Pe scurt, non-albii devin albi cînd omoară non-albi. Cum ar veni, se albesc. (Mă grăbesc să precizez că, negricios cum sînt, în Statele Unite sînt considerat *„racially ambiguous“*.)

I-auzi nouăzeci şi nouă! Premierul Scoţiei, Nicola Sturgeon, avocată a drepturilor *transgender*-ilor, s-a trezit peste noapte cu un deficit de imagine după trimiterea violatorului într-o închisoare de femei, aşa c-a revenit asupra deciziei. A decis că *transgender*-ul(a) Isra trebuie întemniţat(ă) într-o închisoare de bărbaţi. N-a reuşit decît să creeze şi mai multe nemulţumiri. Cum adică? Atunci cînd vine vorba de puşcărie alegerea sexului (pardon, genului) nu se mai aplică? Deţinuţii(ele) nu sînt şi ei(le) oameni? Genul ăsta de gîndire n-ar contorsiona, dureros, gîndirea şi nu ne-ar forţa să regîndim, din temelii, gramatica?

Însă, după cum vă spuneam, sînt, de la natură, optimist, iar, prin experienţă, ziarist. Ştiu ce se va rostogoli prin presă şi ce nu. Şi mai ştiu că realitatea, contrar aşteptărilor, nu e o mărgea din sticlă, ca-n romanul lui Hermann Hesse (imperialism cultural!). E aspră, are colţuri şi se încăpăţînează să-ţi stea-n gît. Oricît de mult ai tăvăli-o prin ideologie, nu poate fi înghiţită nemestecată. Dacă o faci, o faci pe propria-ţi răspundere. Cei care am trăit sub comunism ştim că, oricît de tare s-au chinuit activiştii, realitatea n-a devenit niciodată comestibilă. Şi încă ne mai chinuim s-o dăm afară. Îngăduiţi-mi, aşadar, să sper în continuare: nu-i dracu’ aşa de negru!

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Cinematografia românească. Secvenţa Buftea

Instaurarea comunismului la putere a prins cinematografia românească într-un stadiu nu foarte dezvoltat, cu o tradiţie firavă, cum menţionează istoricul Bogdan Jitea (*Cinema în RSR. Conformism şi disidenţă în industria ceauşistă de filme*, Polirom, 2021). Avantaj sau nu, depinde cum privim lucrurile, ca aproape întotdeauna în istorie. Înfiinţat din 1938, Oficiul Naţional al Cinematografiei era singurul organism care se ocupa de acest sector, dar care, fiind în subordinea MApN, avea în vedere cu precădere producerea de jurnale de război şi documentare. O singură realizare de reţinut la capitolul film artistic, potrivit lucrării lui Bogdan Jitea: ecranizarea piesei *O noapte furtunoasă*, de I.L. Caragiale (1943).

Apoi, în scenă au intrat comuniştii, care în 1948 au naţionalizat industria cinematografică. A apărut în cadru şi întreprinderea mixtă româno-sovietică aferentă, Sovromfilm. Secvenţă scurtă, căci în 1952 este desfiinţată.

Fără a mai pomeni alte comitete şi comiţii înfiinţate în materie (găsiţi toate detaliile în cartea menţionată, recomand), sar (nu peste ax) la partea esenţială în ceea ce priveşte filmele, producerea lor efectivă. În acest scop, s-a decis construirea Centrului Cinematografic Buftea, pentru care s-a lucrat din 1951 pînă în 1959, după un proiect, fireşte, sovietic. Arhitectul Nicolae Lupu a avut la dispoziţie o suprafaţă de 50 de hectare în localitatea Buftea pentru a construi ansamblul cinematografic, care ulterior a făcut istorie. Şi nu-i de mirare. Iată cam cum se prezenta, pe scurt, situaţia la studiourile din Buftea, la începutul anilor ’70, conform memoriilor lui Constantin Pivniceriu, director general al Centrului atunci: patru platouri interioare insonorizate şi un platou specializat pentru trucaje, echipate cu toate facilităţile tehnice, cel din urmă fiind amenajat cu un tunel ce permitea filmări prin transparenţă şi cu un bazin pentru filmări subacvatice, studio de sunet ce cuprindea săli de montaj, săli de post-sincron şi un auditoriu pentru înregistrarea muzicii, laborator de developare al materialelor filmate, toate acestea dotate cu aparaturi moderne, de înaltă tehnicitate. Decorurile şi proiectoarele puteau fi montate şi demontate automatizat, existau ateliere de construcţie a decorurilor, de machiaj, de croitorie, de butaforie, o staţie frigorifică şi o recuzită imensă – vreo 35.000 de obiecte şi aproximativ 50.000 de costume. Se adaugă şi o bază hipică cu cai pursînge antrenaţi pentru filmări, o bază auto cu maşini de epocă şi un velier cu pînze şi motor. Plus vizita lui Kirk Douglas din 1966 şi cea a lui Orson Welles din 1967.

Set. Acţiune!

BARBURISME

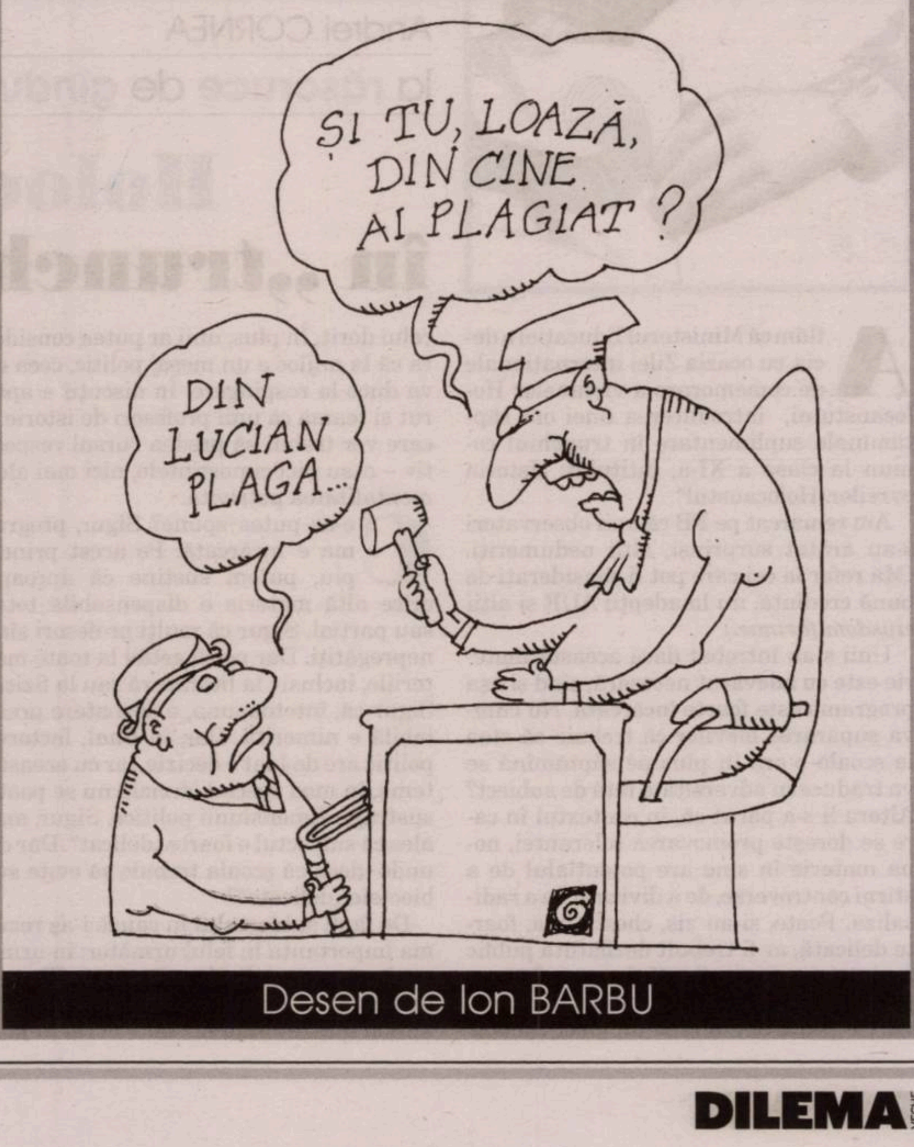
ŞI TU, LOAZĂ, DIN CINE AI PLAGIAT ?
DIN LUCIAN PLAGA...

Desen de Ion BARBU

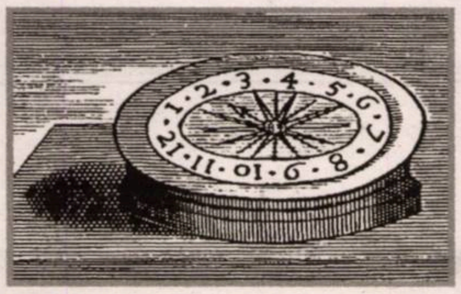

Anda DOCEA

vîrsta medie

„Te pot suna un minut?“

Cînd văd acest mesaj scurt și aparent inofensiv pe telefon sau computer, în oricare dintre rețelele sociale, mă opresc brusc din ce fac. Obiectele din jurul meu își pierd conturul, aerul refuză să-mi mai inunde plămînii, panica îmi strînge stomacul în pumn și simt o încordare în tot corpul. „Telefonofobie“ îi putem spune, adică tot un fel de anxietate socială. E o teamă de interacțiunea cu ceilalți, chiar dacă, de data aceasta, de cea la nivel auditiv.

Sînt jurnalistă de douăzeci de ani. Este una dintre meseriile care implică contact direct cu alte persoane în fiecare zi. Momentele în care trebuia să sun oamenii pentru a-i invita la diverse emisiuni, în televiziune, ori pentru a le propune reportaje și interviuri au fost mereu îngrozitoare, pentru mine. Nu mă mai puteam concentra la nimic altceva, în ziua respectivă, amînam telefoanele pînă în ultimul moment și, deși aveam nevoie de participarea lor, mă rugam din tot sufletul să nu răspundă sau să mă refuze scurt, pentru că efortul psihologic al conversației era, din partea mea, prea mare. Cred fără dubii că, dacă prindeam în această meserie perioada fără Internet, muream de foame. Din fericire, au apărut telefoanele deștepte, e-mail-ul și tot felul de alte mesagerii. În scris, pot formula nuanțat ce doresc, pot verifica eventualele greșeli ortografice sau de exprimare, pot fi convingătoare, concisă, uneori fermă – pe scurt, am curaj. Scrisul e unealta preferată a anxioșilor.

Pînă nu demult, nici nu mi-a trecut prin cap că vorbim despre o manifestare destul de răspîndită, una mai veche decît telefoanele mobile. O carte din 1986 chiar analizează teama de a suna pe cineva, în special a celor care lucrează în vînzări, și impactul negativ asupra productivității *(The Psychology of Sales Call Reluctance,* scrisă de George Dudley și Shannon Goodson). Autorii ei leagă acest fenomen de teama de autopromovare. Cei cu mai multă încredere în ei înșiși, dornici să se remarce, chiar dacă nu sînt neapărat cei mai pricepuți sau loiali angajați, nu se tem să sune detașați, indiferent de subiectul conversației. În zilele noastre, cei ca mine preferă să trimită mail-uri kilometrice sau să schimbe zeci de mesaje în locul unui telefon de cîteva minute.

Am încercat să înțeleg de unde provine această anxietate și am descoperit cîteva posibile motive. Ar putea avea legătură cu teama de a fi refuzat sau judecat, cu faptul că ți se poate răspunde nepoliticos sau că reacțiile celuilalt vor fi cu totul neașteptate și asta te va lăsa fără replică. Mai poate fi stresul că vei face o greșeală și n-o vei putea repara la timp, că interlocutorul îți va face o propunere cu care nu ești de acord sau că va formula o solicitare pentru care nu ai timp și nu știi cum să emiți un răspuns care să fie și rapid, și clar, și (cum se tot zice acum) asertiv. Într-o convorbire telefonică trebuie să fii atent, să știi să asculți și cînd să vorbești, să faci abstracție de zgomotele și de activitățile din jur. Cei mai mulți suferinzi de „telefonofobie“ rumineazǎ îndelung și înainte de conversație (ce și cum vor spune), și după ea (ce și cum au spus).

La toate se adaugă, în cazul meu, și teama că îl deranjez pe celălalt. Poate tocmai s-a așezat la masă. Sau petrece timp cu copiii. Sau a ieșit în oraș. Sau conduce. Dar asta pentru că și mie mi-ar fi greu să găsesc un moment cu adevărat potrivit pentru a fi sunată. Nu durează niciodată „un minut“ sau, chiar dacă este o convorbire scurtă, după ea va trebui mai mult ca sigur să fac ceva, deci alt timp consumat. În plus, chiar și în convorbiri amicale, există situații în care interlocutorul nu pune punct. Spun des: am ajuns la magazin, la ședință, s-a terminat ciclul la mașina de spălat, a venit taxiul, mă pregătesc să mănînc, sperînd că partenerul de conversație va încheia el, dar, adesea, asta nu se întîmplă. Și atunci regret că nu am rostit din vreme „trebuie să închid pentru că“ – din păcate, convorbirea nu o poți derula înapoi să o editezi, cum mai faci cu mesajele. Așa că, de cele mai multe ori, nu răspund la telefon deloc. Iar la numere necunoscute, niciodată.

© wikimedia commons

Ca să te vindeci de această frică, specialiștii recomandă tot felul de stratageme: să-ți pregătești de dinainte un plan al conversației telefonice de la introducere la încheiere, cu variante de răspuns pentru felurile în care ar putea vira discuția; să te răsplătești cu ceva plăcut după fiecare convorbire; să te expui la cît mai multe situații de acest gen, pînă cînd sunatul și răspunsul devin obișnuință. Anxietatea dată de vorbitul la telefon este, potrivit unor studii, specifică vîrstei de mijloc din vremurile noastre. Dacă privim progresul tehnologic, din ce în ce mai accelerat, găsim și explicații. Pentru mai tinerele generații, comunicarea online, în scris sau cu apeluri video, este norma și au învățat-o de mici, iar generațiile mai trecute prin viață au prins vremea în care un telefon fix reprezenta un lux și era folosit rar și cu măsură.

Pandemia a schimbat puțin felul în care se comunică. Întîlnirile pe Zoom și convorbirile telefonice cu video au devenit nelipsite atît la serviciu, cît și pentru a ține legătura cu familia. Să mă sune cineva și cu video, pe deasupra, este de două ori mai chinuitor. Cînd am mai fost invitată la diverse discuții preferam să intru doar cu vocea, iar pe Zoom am participat la un eveniment o singură dată, cu o veioză proiectată pe față ca să mă văd și cu emoții mai mari ca la examenul de licență. În prezent, vorbesc cu video doar cu o prietenă din copilărie, iar cu părinții mei din Ardeal nu m-am apelat așa niciodată. Îmi amintesc foarte bine cum, în copilărie, tata lăsa telefonul fix să sune de cel puțin trei-patru ori pînă să ridice receptorul. Mică fiind, eram curioasă cine este și nu știam de ce nu sare să răspundă imediat. Explicația a fost una simplă: „Poate e cineva care vrea ceva și renunță să mai sune“. Ajunsă la vîrsta lui de atunci, pot spune că îl înțeleg perfect.

■ ■ ■

---

m.
n.
r.
f.v
pb
f.d
l.
s.z
cg.
gn.
ill.
ch.j
h.
k.qu.x

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Doi frați (ciudați)

Deși nu o recunoaștem foarte des, trebuie spus că arta, știința și cultua reprezintă fragmentele vitale ale unui proces paideic, ce trebuie înțeles în unitatea sa inseparabilă și nu ca o realitate secvențială, compusă din structuri autonome, prea puțin compatibile între ele. Un banc – faimos în Statele Unite, pe la începutul anilor '90 – ne spune că, ajuns în fața lui Dumnezeu, Einstein și-ar fi manifestat curiozitatea pentru formula matematică a Facerii. Creatorul își zice: „Hm, e Einstein, mintea cea mai bună a umanității din toate timpurile. Hai să-i fac hatîrul!“. Ca atare, îi dă marelui fizician un teanc imens de hîrtii. Petrece savantul cîteva săptămîni, încercînd să deslușească ecuațiile complexe și, la un moment dat, se lovește speriat cu palma peste frunte. Aleargă într-un suflet la Demiurg, strigînd melodramatic: „Doamne, Doamne, formula aceasta este greșită!“. La care Dumnezeu răspunde imperturbabil: „Mie îmi spui?“.

Dincolo de anecdotic, identificăm aici un adevăr esențial. Știința pură, abstractă, nemediată de un anumit relativism artistic poate deveni sterilă și autistă. Dumnezeu nu-i încearcă lui Einstein doar incontestabilele virtuți științifice, ci și capacitatea de a ieși din determinismul exact al matematicii și de a privi lumea nuanțat, adică estetic. Facerea constituie, în ultimă instanță, un act dual („artistico-științific“, așa-zicînd), chiar dacă omogen în finalitatea lui. La baza preciziei științifice stă un gram de artă, în abstracțiunea inginerească cea mai fină se strecoară mereu o doză mai mare sau mai mică de imaginar, seriozitatea absolută se învecinează, salvator, cu umorul suculent.

Tócmai de aceea, flexibilitatea artisticului reușește uneori, într-adevăr, să împingă exactitatea milimetrică spre infinitezimale erori și probabil că, strict științific vorbind, formula de ansamblu a umanității rămîne, în principiu, greșită. Dar, să recunoaștem, acest grad de eroare face din noi niște creaturi fascinante. Perfecțiunea mecanică a unui robot induce sentimentul rutinei și, ultimativ, obosește. Imperfecțiunea umană, dimpotrivă, uimește constant, stîrnind, de mii de ani, interesul. Nu m-aș mira ca însăși știința să demonstreze cîndva că enigma perpetuării omenirii de-a lungul mileniilor nu e rezultatul *responsabilității* ei, ci, mai curînd, efectul modului *iresponsabil* în care s-a așezat, frecvent, în istorie. Dacă, pentru știință, haosul nu are decît, cel mult, o semnificație delimitativă, pentru artă el stabilește punctul de unde începe derularea imaginarului. Îmi permit astfel să spun că ar fi fost, pesemne, mai bine ca, în exercițiul de înțelegere a creației (din banc), Einstein să-l fi avut drept companion pe Shakespeare.

Numeroși savanți ai tehnicii și matematicii au iubit arta, unind vocația exactității cu voluptatea libertății estetice. Geometri prestigioși au recunoscut că marile idei științifice le-au venit în intervale de experiență artistică. Imaginația necesară în geometria spațială se ascunde, indubitabil, în structurile universurilor ficționale ale literaturii. Fantezia de a prelungi, ipotetic, o figură în spațiu este de sorginte literară, suprapunîndu-se cu fantezia înțelegerii dilemelor celor mai profunde ale unui personaj, să spunem, tragic. Filozofii (și, cu precădere, fenomenologii) au demonstrat că nu putem înțelege o realitate fără a o proiecta într-un cadru non-real, prezumtiv, acolo unde doar imaginația are putere deplină.

În cunoașterea realității, trebuie să ne exersăm mereu *intuiția*. Fiind foarte exacți din punct de vedere științific, e necesar să admitem că *noi nu cunoaștem empiric un fapt concret, ci îl presupunem*. Știința și arta se unesc, fratern, pe acest palier al supozițiilor, în zona gri a incertitudinii. Și care e, pînă la urmă, singura certitudine pe care o avem în această lume? Știm, fără dubiu și cu un insurmontabil tragism, doar că, la un moment dat, vom muri.

Moartea rămîne, prin urmare, unicul nostru reper de cunoaștere exactă, dar pînă și moartea – luată în sine – este, încă de la debutul umanității, un mare mister. Știința nu o explică (definiția sa medicală e ușor rizibilă: „incompatibilitate cu viața“), iar arta o personifică în diverse moduri abstracte și simbolice, pentru a-i sublinia dimensiunea întunecată, imposibil de pătruns și fundamental incognoscibilă. Nu cunoaștem cu adevărat alteritatea, ci ne-o imaginăm numai, străduindu-ne, prin această extraordinară facultate cu care am fost înzestrați, să dăm sens existenței noastre. Arta și știința – cuprinse în noțiunea mai largă a culturii – ne însoțesc, întrepătrunse, în derularea oricărui efort cognitiv și educațional. Artistul și savantul sînt gemeni atît în procesul cunoașterii, cît și în cel al formării.

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

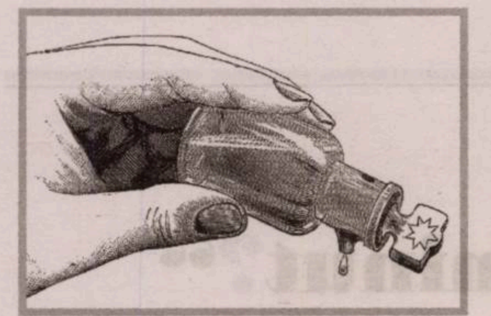

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

„Ștergabil“

Sufixul *-bil* – realizat de fapt în mai multe variante (*-abil, -ibil* și, mai rar, *-ubil*) – este un produs, devenit absolut indispensabil, al modernizării limbii române în cursul secolului al XIX-lea. Exprimînd ideea de posibilitate (capacitate sau potențialitate), sufixul productiv s-ar putea atașa, în principiu, oricărui verb. De fapt, doar anumite derivate se impun în uz, altele avînd de obicei statutul de creații accidentale.

O descriere detaliată a istoriei sufixului *-abil / -ibil* și a prezenței sale în limba română actuală îi aparține Marinei Rădulescu-Sala și se găsește chiar la începutul celui de-al IV-lea volum din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română: sufixele. Derivarea nominală și adverbială, Partea 1* (Editura Academiei Române, 2015). Sufixul latinesc *-bilis* nu a fost moștenit ca atare în română, dar a fost reconstituit pe cale cultă, pornind de la împrumuturi lexicale din franceză și din italiană, care conțineau sufixele *-ble*, respectiv *-bile.* Ca și în alte cazuri, modelul de adaptare preferat de oamenii de cultură din secolul al XIX-lea a presupus o combinare între sursele romanice moderne (din care se prelua cuvîntul cu sensurile sale) și sursa latină cu care se restabilea legătura și de la care se primea de obicei forma cuvîntului sau a afixului (adesea destul de asemănătoare cu cea din italiană). S-a creat astfel un tipar de adaptare care permitea ca termenul francez *capable* să devină aproape automat în română *capabil* (după lat. *capabilis).* Unele împrumuturi în *-bil* erau neanalizabile, pentru că lipsea din română o bază de la care s-ar fi putut forma derivatul; cele mai multe, în schimb, erau transparente, pentru că fusese împrumutat și verbul corespunzător *(a anula – anulabil, a blama – blamabil).* Din formele analizabile s-a desprins sufixul care a devenit productiv, formînd noi derivate, inclusiv de la verbe fără corespondent latin sau romanic. În capitolul monografic citat, Marina Rădulescu-Sala trece în revistă cuvinte formate pe teren românesc cu sufixul *-bil,* unele încă din secolul al XIX-lea, cele mai multe în secolul al XX-lea: *băubil, mîncabil, citibil, vindecabil, găsibil, înghițibil, pipăibil, plătibil, pedepsibil* etc. Unele forme sînt produse prin calc, prin echivalarea elementelor derivatului din limba sursă. Alături de împrumutul adaptat *lizibil* (din fr. *lisible)* a putut să apară și sinonimul (calchiat) *citibil*.

Multe creații recente cu sufixul *-bil* se pot găsi în volumul publicat de curînd de Bianca Croitor: *Sufixele în limba română actuală. Formații recente* (Editura Universității din București, 2021). Autoarea a cules din Internet numeroase atestări ale unor forme deja cunoscute, dar neînregistrate de dicționare, ca *găsibil*, precum și ale unor inovații colocviale: *trăibil, pozabil, iubibil, giugiulibil, mîngîiabil, pupabil, pipăibil* etc. Unele dintre aceaste forme se datorează piesei muzicale lansate acum aproape un deceniu de formația *Taxi* – „Ești *iubibilă*“ –, în care creații adhoc în *-bil* erau produse în serie: „mîngîiabilă, alintabilă, giugiulibilă, răsfățabilă“. Succesul formei *iubibil(ă)* se explică prin surpriza creației noi, prin contrastul între verbul din fondul vechi de cuvinte și sufixul modern, dar mai ales prin efectul comic al repetării secvenței sonore *bi* (asociate cu intimitatea termenilor de alint, cu inevitabila lor doză de ridicol).

Stilou gel ștergabil, rezervă ștergabilă,
vopsea pentru interioare lavabilă, ștergabilă *etc.*

Se pot descoperi în Internet și creații lexicale în *-bil* mai curînd derutante, care nu au ca sursă dorința de expresivitate, ci provin din încercarea de traducere și adaptare a unor termeni tehnici. Combinația dintre o bază lexicală veche și sufixul modern e în multe cazuri încă stridentă, nefirească. O formă destul de neașteptată este adjectivul *ștergabil*, „care se poate șterge“, pentru care Google oferă cîteva sute de atestări, mai ales în contexte comerciale: *stilou gel ștergabil, rezervă ștergabilă, vopsea pentru interioare lavabilă, ștergabilă, cerneală albastră ștergabilă, placa dvs. digitală ștergabilă, marker ștergabil. afișaj ștergabil* etc. Fiind vorba de derivatul de la verb cu infinitivul în *-e (a șterge)*, tiparul morfologic ar fi impus varianta de sufix *-ibil;* forma previzibilă *ștergibil* este însă mult mai rară. Poate că a acționat pur și simplu analogia cu alte derivate în *-abil*, poate că s-a stabilit o legătură subterană cu derivatul *ștergar.* Oricum, e puțin probabil ca *ștergabil* și *ștergibil* să se impună în uz altfel decît ca forme marcate ironic, în limbajul colocvial.

Rodica Zafiu *este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

■ ■ ■

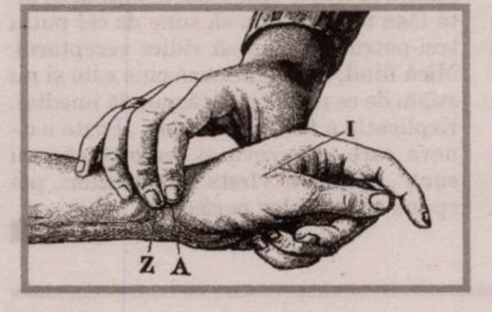

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Toate referatele școlare se pun de acord asupra unui lucru

Elev fiind, am luat meditații cît cuprinde, o spun pe șleau și fără rușine. Am luat meditații în gimnaziu la română și la matematică, materiile de admitere la liceu, și, ocazional, la chimie și la fizică, pentru că ai mei aveau dorința ca eu să fac medicina. În liceu, apoi, am luat în clasa a XII-a la română, la chimie și la fizică, respectiv la istorie, ocazional, pentru bacalaureat, iar o parte dintre aceste meditații vizau și o eventuală admitere la facultate. Am luat meditații cu profesori din preuniversitar, dar și din universitar. Cînd am vrut, la un moment dat, să fac și psihologia, după terminarea liceului, am luat cîteva luni și meditații la psihologie, cu un universitar.

O problemă încă spinoasă în sistemul educațional românesc, dar și în societate, în ansamblul ei, rămîne cea a meditațiilor. Cam toată lumea este de acord, astăzi, că nu putem vorbi despre o interzicere a acestora în masă. Și că acestea nu trebuie considerate un rău absolut, pentru că pregătirea suplimentară este un drept al oricui, fie că este una remedială, fie că este una pentru performanță. Meditațiile în sine nu trebuie văzute ca o plagă. Ele există și în alte sisteme educaționale, suplimentînd ceea ce sistemul de educație instituționalizată oferă.

De ce au ajuns la noi meditațiile să reprezinte un subiect adesea pus pe tapet? Mai întîi, pentru că s-a creat cumva mitul acesta al profesorilor evazioniști care se îmbogățesc din meditații. Eu nu cunosc, însă, nici unul care să fi reușit ceva mai mult decît asigurarea unui trai oarecum decent pentru ei și familiile lor, departe oricum de ideea de bogăție. Cel mult pînă la posibilitatea de a-și cumpăra, după ani mulți de dat meditații, un apartament, cu împrumut oricum de la bancă, dar cu un fond de participare personală pe care altfel nu l-ar fi putut asigura. Am auzit, este adevărat, despre cazuri de meditații industriale, cu grupe de mulți elevi, dar cred că sînt izolate și chiar și așa nu duc la îmbogățire. Poate doar la o mică diferență față de masă. Și eu am dat meditații, mulți ani. Nu mai dau de mulți ani deja, pentru că am avut nevoie de timp pentru alte proiecte personale și pentru că am reușit să mă descurc cu acestea, fără să mai fiu nevoit să asigur decența traiului din meditații. Pe vremea cînd dădeam, nu se punea problema impozitării lor, decît foarte vag, nici nu știai bine cum ai putea rezolva fiscal această impozitare. Ce pot să spun, din experiența personală, este că erau epuizante. Eu nu am dat niciodată meditații decît individual, cîte unui elev, o singură dată am lucrat cu doi, care erau gemeni. Munceam zilnic pînă la opt seara, inclusiv sîmbăta și uneori duminica. Nu făceam chiar mulți bani, cu o rată pe care o aveam pentru apartament, nu simțeam mai mult decît că nu murim de foame și că ne putem îmbrăca curat, nu foarte șmecher oricum, și puteam merge vara într-un concediu, nici acela prea extravagant. Dar ce vreau să spun este că tot ce reprezenta pregătire pentru școală, chiar și pentru meditații, pregătire pentru propria dezvoltare profesională, dezvoltarea personală – lecturi, pasiuni – sau timpul pentru familie și prieteni se împingea după ora 20 seara și în jumătăți sau sferturi de week-end. Eram tînăr și mă țineau mai mult puterile, dar nici nu prea aveam încotro.

Meditațiile reprezintă, după părerea mea, un sprijin pe care elevii este important să îl găsească pe piață, ca serviciu. Nici nu trebuie să se creadă că este necesar doar pentru că profesorii de la clasă nu își fac treaba. Pentru că nu este așa. Adesea, elevii celor mai buni profesori apelează și la meditații, pentru că vor performanță mai ridicată. Alteori, pur și simplu un elev are nevoie de mai mult sprijin individual decît poate oferi un profesor în timpul unei ore unde lucrează cu 30 de elevi. Iar astăzi nu mai este atît de complicat, dacă dai meditații, să găsești soluțiile legale pentru plătirea impozitelor.

Probleme rămîn cîteva, așa este. Cea mai mare mi se pare cea a epuizării profesorilor în dauna pregătirii pentru clasă și a propriei dezvoltări. Să dai meditații zilnic, ani și ani, pînă seara, de la ora la care ajungi acasă, înseamnă să nu mai ai timp pentru nimic. Devine oarecum clar că efortul depus seara, după încheierea acestui al doilea serviciu, te ruinează cu timpul. Sau că, dacă nu îl depui, pregătirea pentru clasă devine precară, iar propria dezvoltare rămîne pe nicăieri. Este și un abamdon de sine, care duce, în timp, la dezvoltarea unei mase de oameni – membri ai societății – lipsiți de energie în priviri, lipsiți de bucurie, poate depresivi și întunecați. Cum s-ar putea evita aceste efecte? Simplu: prin salarizare care să asigure un nivel de viață fără grija zilei de mîine. Astfel încît tentația de a da meditații pentru suplimentarea veniturilor să se diminueze, pentru că de dispărut cu totul nu are cum să dispară. Aici aș deschide o paranteză, pe care am mai deschis-o și cu alte ocazii. Alături de această salarizare atractivă, s-ar putea implementa prezența în școală a profesorilor pentru opt ore, măcar în cîteva zile ale săptămînii, astfel încît cele care sînt peste orele de predare să fie dăruite altor activități, de pregătire personală, de corectare a lucrărilor sau proiectelor elevilor, de îndrumare a acestora prin activități remediale etc. Subiectul acestei paranteze suportă multe alte clarificări, nu e locul lor acum.

O altă problemă o reprezintă cea a meditațiilor date elevilor din propriile clase. Și, de fapt, ideea acestui articol mi-a venit citind că proiectul de lege care se dorește a fi aprobat interzice această practică. Și cred că face bine. Sigur că există, probabil, profesori care își construiesc comportamentul profesional în așa fel încît să determine propriii elevi să vină la ei la meditații. Aceste cazuri trebuie descurajate și sancționate, fără îndoială. Este, aici, o problemă de moralitate. Vorba poetului Dmitri Miticov: „toate referatele școlare / se pun de acord asupra unui lucru: / existența noastră morală / ne distinge față de animale. / Test de autoevaluare: ce fel de persoană ar trebui să fiu?“. Legea poate ajuta la formularea unui răspuns, atunci cînd el nu se naște natural, din fibra morală sănătoasă a vreunuia.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Slavoj ŽIŽEK

Moarte sau glorie în Rusia

Circulă deja zvonuri despre o luptă intestină care are loc în Rusia, cu privire la cine îi va lua locul președintelui Vladimir Putin, după eșecul dezastruos al războiul său de agresiune împotriva Ucrainei. O astfel de luptă scoate inevitabil la iveală patologiile morbide ale politicii rusești. Jucătorii principali nu sînt partide politice organizate ca atare, ci mai degrabă bande de oligarhi care conduc diferite centre informale ale Puterii.

Asta explică faptul că cea mai efectivă forță militară de pe frontul ucrainean, Grupul de mercenari Wagner, nici măcar nu face parte din armata rusă. Rusia e acum o țară a șefilor de bandă, situație asociată îndeobște statelor delincvente și ratate. Conducătorii ei actuali și cei aspiranți visează, într-un delir febril, glorie pe cîmpul de luptă. În această cultură marțială se regăsește o viziune hobbesiană a vieții solitare, sărace, urîte, abrutizate, scurte – și tot mai lipsite de valoare.

Ascensiunea armatelor private în Rusia și în împrejurimile ei a dus la situații de-a dreptul comice. Anul trecut, bunăoară, foști membri ai forțelor militare americane și din alte țări vestice au organizat o unitate militară de voluntari, pentru a lupta de partea Ucrainei. Ei s-au autointitulat, cu desăvîrșită ironie, Grupul Mozart – o replică directă la mercenarii Wagner (ambele, nume ale unor compozitori din spațiul cultural german). Nu putem decît spera că vor bombarda pozițiile armatei ruse cu arme mai puternice decît bomboanele de ciocolată *Mozartkugeln.*

Dar umorul se oprește aici. Regresul Rusiei la stadiul șefilor de bande războinice a fost favorizat de un tip de fundamentalism religios rusesc care celebrează deschis moartea. Unii clerici ruși le-au spus propriilor enoriași că nu pot deveni „ei înșiși“ decît prin actul uciderii. „Operațiunea militară specială“ din Ucraina, li se spune, e o luptă pentru „întreaga creație dumnezeiască“. După cum spunea Vladimir Soloviov, unul dintre propagandiștii șefi ai lui Putin, în mesajul de Anul Nou transmis de televiziunea rusă: „Viața e supraestimată masiv. De ce să ne temem de inevitabil? Mai ales atunci cînd ajungem în paradis. Moartea e sfîrșitul unei căi pămîntești și începutul unei alteia. Nu lăsați frica de moarte să vă influențeze deciziile. Nu merită să trăim decît pentru ceva pentru care sîntem gata să murim, așa e dat să fie… Luptăm împotriva sataniștilor. E un război sfînt și trebuie să-l cîștigăm“.

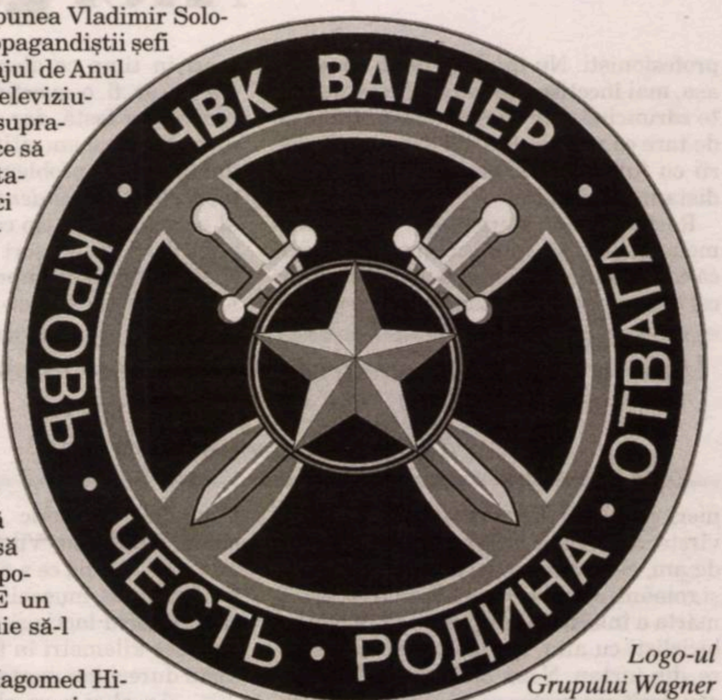

Logo-ul Grupului Wagner

© wikimedia commons

În mod similar, Magomed Hitanaev, un teolog cecen și comandant de armată rus, descrie Ucraina ca pe Sodoma și Gomora zilelor noastre: „Întrebăm: O, ucraineni, de ce permiteți parade ale homosexualilor în Kiev, Harkiv și în Odessa? De ce permiteți așa ceva? De ce nu vă împotriviți lor și guvernului vostru care a fost confiscat de fasciști? Fără rușine în fața lui Dumnezeu, oameni buni, ei își împrăștie spurcăciunea nestingheriți și pe față“.

Pentru a înțelege ideologii ruși contemporani, precum Soloviov și Aleksandr Dughin, așa-numitul „filozof de curte“ al lui Putin, trebuie studiată tradiția „cosmismului“ rusesc – o mișcare filozofică ce a început cu pedagogul Nikolai Fedorov, în secolul al XIX-lea. După cum scria Jules Evans, un filozof de la Universitatea londoneză Queen Mary, Fedorov „era poreclit «Socrate al Moscovei» datorită deprinderilor sale ascetice și filozofiei radicale pe care o cultiva. El avea un singur țel atotcuprinzător: obținerea nemuririi și reînvierea morților“.

Vladimir Soloviov

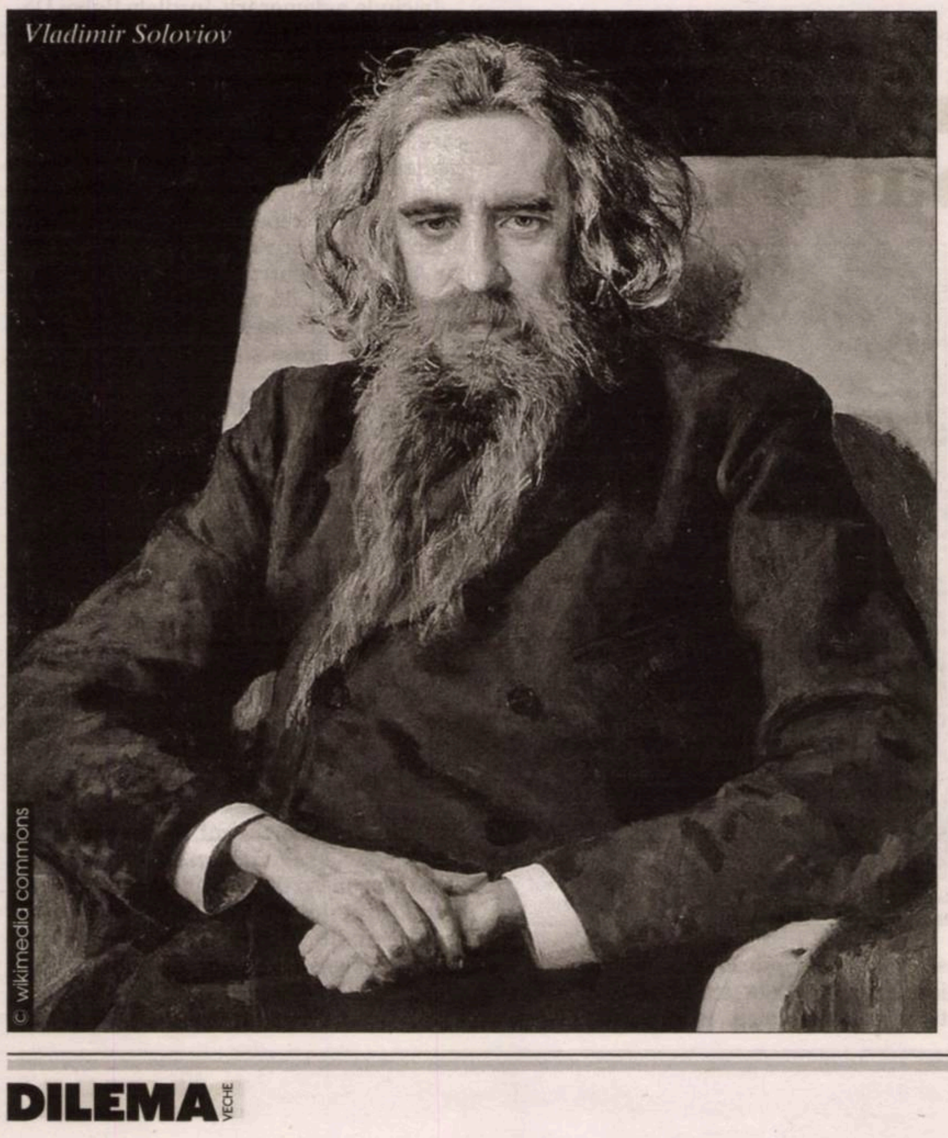

© wikimedia commons

Printre discipolii lui Fedorov din secolul al XIX-lea se numărau savantul sovietic specialist în rachete Konstantin Țiolkovski (care a teoretizat despre călătoriile în cosmos), scriitorul de literatură științifico-fantastică Aleksandr Bogdanov (care credea că viața oamenilor poate fi prelungită prin transfuzii de sînge) și – printr-o remarcabilă coincidență – gînditorul creștin Vladimir Soloviov.

Potrivit lui Evans, acest dintîi Vladimir Soloviov pleda pentru o „teocrație universală sub conducerea unui țar rus, pentru a accelera «trecerea îndelungă și anevoioasă a umanității de la stadiul de oameni-fiare la cel de oameni-îndumnezeiți»“. Odată săvîrșită trecerea, credincioșii vor „deveni făpturi spirituale nemuritoare – numai Hristos a ajuns, pînă acum, la acest stadiu, dar întreaga umanitate Îi va urma în curînd“. În vreme ce Soloviov credea că această evoluție poate fi prilejuită prin magie, Fedorov era adeptul mijloacelor științifice. Dar ambii erau, în cele din urmă, „de părere că umanitatea va putea fi salvată de teocrația rusească“.

Denys Sultanhaliiev de la Universitatea din Tartu a studiat legăturile dintre cei doi Soloviov și a observat o descendență clară din cosmismul rusesc, atît în forma lui mistică, cît și în cea științifică. Există o linie de gîndire directă de la cosmismul care a prevalat în primul deceniu al Uniunii Sovietice la nihilismul și politica nucleară a mersului la risc pe care o putem vedea astăzi, la Putin.

O credință în reînviere și în viața eternă e esențială. Dar cosmismul nu se poate naște decît în versiunea ortodoxă rusă a creștinismului, a cărei formulă fundamentală e „Dumnezeu a devenit om pentru ca omul să devină Dumnezeu“. Acesta este modul în care cosmiștii interpretează apariția omului-Dumnezeu Hristos: un model pe care întreaga omenire ar trebui să-l urmeze. La celălalt pol, Martin Luther considera că omul e excrementul lui Dumnezeu – ceva ieșit din anusul lui Dumnezeu.

Observînd delirul ideologic care se desfășoară în Rusia, trebuie să avem în vedere că rădăcinile sale se află în ortodoxia rusă. Mulți occidentali văd, azi, în această tradiție un antidot la decadența liberală dezlănțuită pasămite de protestantismul occidental. Și, într-un mod pervers, au dreptate: moartea rezolvă toate problemele.

***Slavoj Žižek,** profesor de Filozofie la European Graduate School, este directorul internațional al Birkbeck Institute for the Humanities la Universitatea din Londra și autorul, printre altele, al volumului Heaven in Disorder (OR Books, 2021).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Cristiano Ronaldo marchează primul său gol pentru Al-Nassr? E de rîs sau de plîns?

Ronaldo e dincolo de plîns sau rîs. A depășit planului binelui și răului. Ronaldo e o categorie în sine care nu poate fi măsurată corect decît de la înălțimea mileniilor. Omul e decolat de la realitatea de care ne izbim aproape toți ceilalți, cu mici excepții precum Musk, Trump sau Bob Dylan. Cînd s-a dus în Arabia Saudită, femeile au avut pentru scurt timp dreptul de a nu-și acoperi capul și chipul în public. Cînd a plecat de la Manchester United a detonat o bombă în interiorul acestei catedrale a fotbalului și a și scuipat în urmă. El nu e niciodată în rînd cu lumea. Ori sare mai sus decît toți, ori îi prăbușește cînd nu e el piua-ntîi – vezi tristul destin al Portugaliei care s-a luptat mai mult cu piatra din gheată numită Cristiano decît cu adversarii la Cupa Mondială. Ronaldo a ajuns în Arabia Saudită precum Chiang Kai-shek în Taiwan, alungat de Mao și hotărît să întemeieze o nouă țară. Ceea ce a și făcut. Așa și omul nostru, repudiat de imperiile mingii. Ronaldo dă un cal pentru un regat. Calul a cam îmbătrînit, iar regatul nu-i cel mai de soi. Dar plătește regește. Asta e cheia. Nu banii în sine, ci, vorba cîntecului, numărul lor. Dimensiunea nemaivăzută a plății. Pentru Ronaldo 2, mai important decît să se mega-îmbogățească era să stabilească un nou record. La goluri, trofee și alte mizilicuri nu mai putea. Drept care a zis că 200 de milioane (de nici nu mai contează ce atît timp cît nu sînt lei vechi) e ceva cu care va da lumea pe spate. Și a dat-o. După care lumea, cu flexibilitatea recunoscută a vremurilor moderne, s-a săltat repede în două picioare înainte ca arbitrul să numere pînă la zece și a trecut la altele. Messi a luat Cupa Mondială, Manchester United a căpătat culori, Barcelona redevine Barcelona, Napoli se maradonizează și chiar și Dinamo mai cîștigă din cînd în cînd. Lumea merge mai departe, statuile rămîn pe loc. Necazul nemuritorilor e că îi așteaptă o plictiseală infinită. Cînd ai trăit tot ce poate fi trăit, singurii tovarăși de drum devin umbrele iluștrilor dispăruți. Trebuie să fie nostim în lumea lor. Vi-l închipuiți pe Ronaldo povestindu-le lui Pelé și Cruyff despre derbiul cu Al-Shabab?

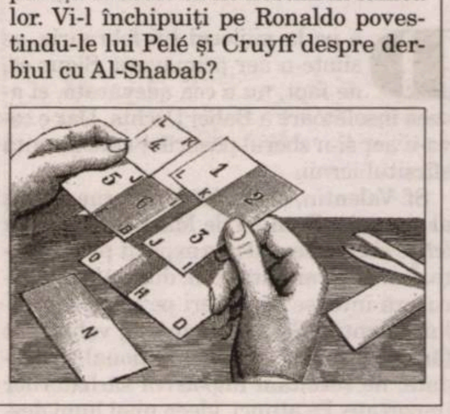

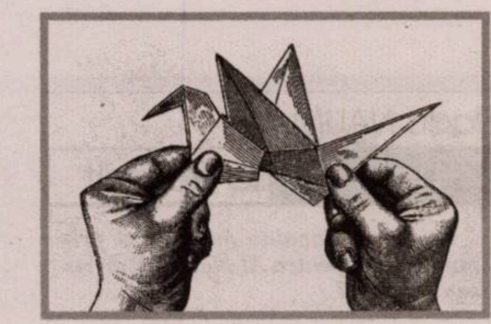

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Alergători

Aalerga sau a face jogging este, s-ar putea zice, o activitate sportivă de bază, una dintre cele mai simple mișcări, ca vinul alb sec, fără sifon, iertată fie-mi comparația. Sigur, și prin sălile de sport se pot face, în mod repetitiv, exerciții seci. Poți alerga pe bandă, iar acolo nici măcar nu se schimbă peisajul, adică povestea e și mai sisifică.

M-aș opri însă în mod special la alergatul în aer liber, fiindcă iarna aceasta practicanții au avut condiții meteorologice mai blînde și au putut continua activitatea, iar eu am avut ocazia să-i observ în parc, poate cu mai multă atenție. Mă simt cumva apropiat de ei, dat fiind că în anumite perioade am făcut și eu parte din acest „club“, dar acum povestesc doar ce am observat.

Înainte de toate, aș aminti ce spune Ronnie O'Sullivan (probabil cel mai mare jucător de snooker al tuturor timpurilor și cu siguranță cel mai popular) în autobiografia sa, intitulată chiar *În fugă*. El povestește cum a reușit să scape de dependența de droguri și de alcool, preschimbîndu-le în dependență de alergare. A constatat că, în cazul lui și al altora, nu drogurile, alcoolul, fumatul sau sexul erau problema, ci pur și simplu *dependența*. Cei cu care se tot reîntîlnea, ba la asociația alcoolicilor anonimi, ba la cea a dependenților de sex, erau în esență, ca și el, firi dependente de cîte un viciu. Și Ronnie a descoperit, astfel, că adrenalina pe care o oferă alergarea poate ține locul drogurilor sau alcoolului, și fără să afecteze sănătatea, ba chiar dimpotrivă. Tot el face și o diferență între alergarea atletică și jogging. Fire hotărîtă și neînclinată spre jumătăți de măsură, mărturisește că preferă prima variantă, cea practicată de sportivii profesioniști. Nu înțelege de ce să alergi așa, mai încetișor, într-un fel care de fapt te zdruncină și te obosește cel puțin la fel de tare ca atunci cînd dai drumul alergării cu fuleu plin și parcurgi mai repede distanțe mai mari.

Revenind la alergătorii din parcul meu, trebuie să spun că sînt mulți, parcă tot mai mulți, și mai feluriți. Mai rari cei din categoria lui Ronnie, adică performeri veritabili. Impresionantă e plaja de vîrste, de la copii la persoane de peste 70 de ani. S-ar zice că au început să alerge și românii ca americanii. Anul trecut, primăria a înlocuit o mai veche pistă pentru bicicliști cu alta, specială pentru alergare, din tartan. Noua pista arată deja mai rău decît cea veche, ca și cum ar fi fost folosită intens vreo douăzeci de ani. Pe la noi, cum știm, nimic nu durează. Partea și mai interesantă e că mulți alergători nici nu folosesc pista, aleargă pe lîngă ea. Tartanul e moale și, deși încheieturile ar trebui să fie mai protejate, efortul e considerabil mai mare. E ca și cum ai alerga pe o saltea și mulți nu-și doresc așa un chin. Slavă Domnului, măcar în preajma lor nu sînt cîini, decît cel mult în lesă.

În fine, aproape la orice oră din zi în care mă nimeresc prin parc văd o doamnă care aleargă. Pare că nu se oprește niciodată. Are căști în urechi și vorbește mereu la telefon. E limpede că, la obișnuința pe care a căpătat-o, gîfîitul n-o mai oprește să vorbească continuu. Uneori, discuțiile ei par chiar în interes de serviciu (să lucrezi în timp ce alergi!). Nu dă impresia că ar fi o sportivă de performanță nici măcar fostă, dar e un adevărat fenomen. După ce am citit cartea lui Ronnie, am înțeles că problema ei se numește, în mod sigur, *dependență*. Un alt obișnuit al parcului e un tip care vara nu se acoperă decît cu un șort și care posedă pachete de mușchi impresionante. Aleargă foarte tare și e mereu lac de transpirație.

Unii, în mod sigur, aleargă ca să-și aline diverse nefericiri.
Alții, tip zen, par convinși
că fuga le întreține fericirea,

Văzîndu-l, mi-aduc aminte ce spunea odată Guillermo Vilas într-un interviu, anume că, după ce s-a lăsat de tenisul de performanță, mușchii lui secretau în continuare acid lactic și, dacă nu ar fi alergat zece kilometri în fiecare zi, ar fi avut niște dureri insuportabile.

Un el și o ea aleargă mereu în această ordine, el în față, ea în spate, el convins parcă pentru totdeauna de binefacerile sportului, ea cu un zîmbet veșnic întipărit pe buze, ca o soție credincioasă care știe că trebuie să-și urmeze bărbatul și la bine, și la rău. Am văzut și o familie completă, soț, soție și două fete. Nu prea bine echipați, dar perseverenți. Am surprins-o pe una din fete spunîndu-i celeilalte să tacă din gură ca să nu obosească. Un copil mic și un bunic alergau și ei, umăr la umăr. Mi-a trecut pe la urechi o întrebare a copilului: „Bunule, cum facem acum să ne întoarcem în lumea oamenilor?“. Ce poezie! O doamnă de peste 70 de ani, cu multe riduri, ca o adevărată fostă sportivă, e și ea prezentă adesea în „clubul“ alergătorilor. Dacă vreți, ea e veșnica optimistă.

Bineînțeles, nu lipsesc nici caraghioșii absoluți: o fată care aleargă mai încet decît dacă ar merge, o alta care-și agită mîinile mult mai mult decît picioarele, un tip al cărui cap va trece întotdeauna linia de sosire cu mult înaintea corpului, un altul care se face roșu ca racul și gîfîie într-un mod alarmant. Te-ai gîndi la un iminent apel de urgență, dar l-ai mai văzut de nenumărate ori în aceeași terminală istovire și conchizi că e mai degrabă o chestiune de stil decît de sănătate. Bineînțeles, nu lipsesc nici supraponderalii de toate genurile, de multe ori în costume mulate, cu părți ale corpului mișcătoare în sensuri opuse. Nu poți să nu te gîndești că nimeni nu s-a îngrășat de prea mult alergat. Pe de altă parte, în conștiința colectivă a umanității, imaginea Serenei Williams pare întipărită irevocabil.

Unii, în mod sigur, aleargă ca să-și aline diverse nefericiri. Alții, tip zen, par convinși că fuga le întreține fericirea, ținîndu-i departe de toate grijile planetei. Destui fug pur și simplu de bătrînețe sau într-o permanentă căutare a vieții fără de moarte. Chiar dacă e de-a dreptul nesfîrșită, galeria umană are și unele tipare.

■ ■ ■

ready **made**

Noul preț al chibriturilor

„Comisariatul general al prețurilor a fixat noul preț al chibriturilor la 5 lei cutia.“

Zori noi, Anul IV, Nr. 384,
Joi, 11 Septemvrie 1947

Iaromira POPOVICI

bazar

Primăvară și sărbători

De pe la mijlocul lui februarie, se simte-n aer primăvara. Sigur că, de fapt, nu e cea adevărată, ci aceea înșelătoare a Babei Dochia. Dar e ceva-n aer și-n zborul păsărilor care anunță sfîrșitul iernii.

Sf. Valentin, e, de altfel, un prim anunț al acesteia. E un fel de Mărțișor *avant la lettre* și cu accentul pus explicit pe dragoste. Îmi aduc aminte cum, după 1989, apăruseră intense dezbateri pe tema Sfîntului Valentin. Se trezise în noi, vehement fără rost, un soi de spirit național și, deodată, ne revoltam împotriva sărbătorilor importate. Pe atunci, ideea unei lumi deschise și a liberei circulații, inclusiv a sărbătorilor, nu era destul de clar conturată.

De unde nenumăratele dezbateri în emisiuni radiofonice pe tema „conflictului“ dintre Sf. Valentin și Dragobetele nostru neaoș. Îmi amintesc că am avut și noi, în *Dilema*, o pagină, cred, pe tema asta, pe care am dezbătut-o la radio cu regratata profesoară Mihaela Irimia. Care a explicat ce e cu Sf. Valentin și care e istoria lui.

În timp ce lumea de atunci își răcea gura în dezbateri intense, industria de Sf. Valentin înflorea. Apăruseră nu numai inimile de tarabă, pentru care făcusem o pasiune în perioada de atunci, tîrgurile de cadouri de Sf. Valentin, ci și cinele romantice și week-end-urile asemenea. Țin minte cum am ieșit, pe la început de ani 2000, la Pizza Hut cu membrii familiei (soț și fiu) și am primit, cred, o pizza în formă de inimioară cadou, precum și o poză cu noi și ea. De asemenea, cum cele mai multe și mai la îndemînă tarabe erau la Romană, iar mama locuia pe atunci în zonă, îmi amintesc cum am sufocat-o cu un număr nepermis de inimi pufoase și blănoase.

Treptat, Sf. Valentin s-a impus ca sărbătoare consacarată și a fost asimilat în tăvălugul percepției colective. Pe lîngă week-end-uri au apărut vacanțe întregi, concerte. Dragobetele a rămas și el în picioare, oferindu-le posibilitatea „patrioților“ să serbeze același lucru, în aproximativ același fel, zece zile mai tîrziu.

Au rămas în picioare și 1 Martie și 8 Martie. Dacă în cazul Sfîntului Valentin și al Dragobetelui accentul era pus pe dragoste, 1 Martie și 8 Martie sînt centrate pe feminitate. Mărțișoarele sînt destinate femeilor, iar ziua de 8 Martie le aparține cu totul. De la mijlocul lui februarie încolo, deja se simte în aer o idilică și uneori sufocantă aglomerare de sărbători ale reînvierii și fertilității. E o presiune nescrisă de a fi „în rîndul lumii“ cu toate, de la inimile blănoase la „tradiționalele“ buchete de ghiocei, violete, zambile. De la cinele romantice la spectacolele de strip-tease.

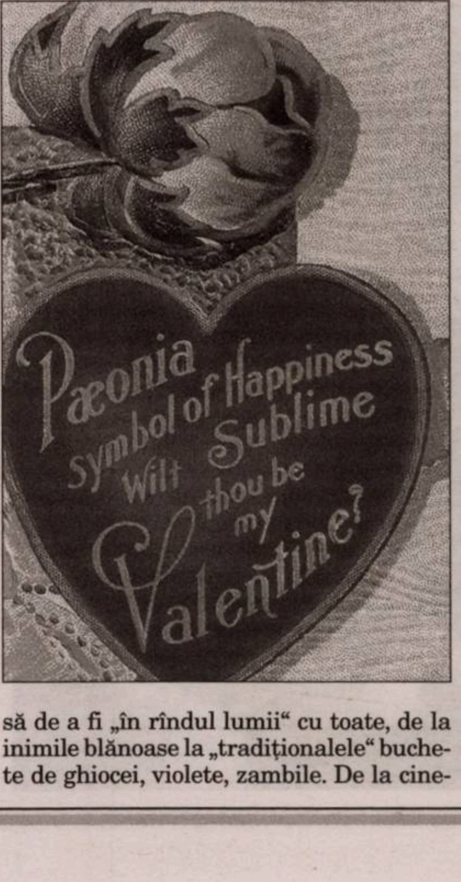

În ciuda aglomerării, în zilele Babei Dochia și în cele două săptămîni premergătoare, pîndește pe la colțuri o bucurie colectivă. Măcar explozia de flori de primăvară din tot orașul te împinge în starea pe care o avusese Dochia cît urcase, pînă să înghețe. Cînd încă mai spera...

Iar tarabele cu mărțișoare, deși au cam început să se repete și să nu prea mai aducă mare lucru nou, își păstrează hazul, cel puțin pentru mine. Îmi trezesc instinctul latent de vînător: mă fac să mă ambiționez să găsesc ceva nemaibănuit în masa de broșe și de obiectele asemănătoare.

Și mereu găsesc. În fiecare an îmi regăsesc taraba de la Romană care are pisici colorate dintr-un fel de fetru. Iar printre broșele care par de argint am răbdare să le găsesc, întotdeauna, pe cele mai delicate și mai neobișnuite. Și, cînd îmi înșir „prada“ acasă – să-mi aduc aminte, de fiecare dată, de ritualul mărțișoarelor din școala generală. Cum, înainte de a mă duce la școală, îmi scoteam tacticos setul de plicuri și cutiuța cu cărți de vizită. Cum, cu stiloul meu auriu, chinezesc, scriam de mînă, ușor rotunjit, în colțul din stînga jos al fiecărei cărți de vizită, „1 Martie“ urmat de anul respectiv. Iar pe plic numele prietenei ori colegei căreia trebuia să i-l dau. Apoi alegeam mărțișorul, fie că era de metal, din sticlă sau de blană, și-l prindeam atent, cu un ac de gămălie, pe cartea de vizită. Ritualul ăsta mă bucura aproape la fel de mult ca acela al admiratului (îndelung, uneori chiar timp de zile întregi) mărțișoarelor primite.

■ ■ ■

Coordonatoare: Adina POPESCU

D’ale publicului

Texte și opinii de:

- Eli BĂDICĂ (redactor de carte, coordonatoarea colecției *n’autor* la Editura Nemira)
„Publicul-loterie“
- Andreea IONESCU-BERECHET (lector asociat la Universitatea din București)
„O întoarcere în timp“
- Tudor CHIRILĂ (actor și muzician)
„Să-și închidă telefoanele, să vină la fix…“ – interviu
- Monica FELEA (distribuitor și *promoter* de film)
„Cazul *Teambuilding*“
- Diana POPESCU (jurnalistă și scriitoare)
„Spectator“
- Bogdan BUDEȘ (regizor de teatru)
„Gînduri răzlețe despre publicul de teatru“
- Romina HAMZEU (voluntar FILIT)
„Despre spiritul FILIT și publicul său“
- Jovi ENE (jurnalist cultural)
„(Tele)spectator de cinema de pe canapeaua din provincie“
- Robert BĂLAN (regizor de teatru)
„Că dacă n-ar fi, nu s-ar povesti“
- Ana DUMITRAȘCU (actriță)
„Ce mai înseamnă azi «publicul tînăr»?“

argument

Să ne alăturăm mulțimii!

Cînd ești tînăr, vrei să faci parte dintr-un public, aproape orice fel de public. Publicul ține de cald, e un soi de gașcă mai mare, îți oferă un anonimat confortabil, în plus nu te deranjează nici spiritul de turmă, ba dimpotrivă, îți place să imiți comportamentul celor din jur. Îmi amintesc de publicul de concert din anii ’90, de la primele festivaluri rock, de la Scorpions sau Metallica. Pe lîngă spectacolul pe care ți-l ofereau cei de pe scenă, publicul însuși era un spectacol, toți ciudații se adunau acolo, toți „anarhiștii“, uneori ieșea cu bătaie. Dar nu conta, cîntai, dansai, rîdeai și plîngeai împreună cu ei. Erau primele experiențe de concerte pe stadioane la care veneau zeci de mii de oameni. Bucuria de a te alătura mulțimii de spectatori nu se compara cu nimic altceva, nu puteai sta deoparte. Cu timpul, și publicul de concert a devenit mai nișat și mai selectiv, iar pe măsură ce îmbătrînești a face parte dintr-un public atît de numeros devine o angoasă, mai ales te lupți cu anxietățile din viața de zi cu zi. Însă te alături unor mulțimi mai mici, cu sau fără voia ta, cam toată viața ești un spectator. Mergi la teatru, la cinematograf, pe la premiere, la concerte de jazz, prin pub-uri, ești un consumator cultural, fără să-ți mai dorești neapărat să aparții publicului, te interesează doar ceea ce ți se oferă de pe scenă, pentru ce ai plătit de fapt un bilet, actul cultural/artistic în sine. Descoperi că există public pentru orice, de fapt – de la publicul de librărie, oameni care vin ca să vadă un autor, lecturi publice, oameni care plătesc 10 euro ca să asculte un autor cum citește din cartea lui (la noi, din păcate, acest tip de public nu s-a format încă) –, la public de conferință, public care așteaptă să aibă revelații „inspiraționale“ de la cine știe ce vedetă, persoană publică, la rîndul ei, public pentru un happening stradal al unui artist anonim. Însă nu mai vrei să te identifici cu cei din jur, încep să te deranjeze atitudini, tipologii – te enervează cei care foșnesc la film, cei care nu-și închid telefoanele la un spectacol de teatru, nu înțelegi de ce se aplaudă în picioare minute întregi la o piesă slabă, te scoate din minți cel care, la o conferință, cînd se ajunge la Q&A, se trezește vorbind mai mult decît invitatul de pe scenă. Ajungi, în diferite situații, să fii tu cel de pe scenă, să ai tu ceva de oferit unui public și atunci rolurile se inversează. Te obișnuiești cu postura, cu microfonul, înveți cum să faci pauze între cuvinte, cum să-ți învălui publicul cu privirea și să nu te uiți fix doar la un singur spectator din primul rînd. Toate acestea sînt trucuri, însă nu e ușor, nu oricine poate să o facă, școala românească nu ne învață, din păcate, cum să ne adresăm unui public, cum să ieșim din ipostaza de spectatori. Eu am învățat în aproape zece ani de la publicul alcătuit din copii, care este cel mai dezinvolt și mai versatil public. Dacă veți avea ocazia să vorbiți unui public, indiferent de natura lui, și aveți trac, faceți ca mine – imaginați-vă că în fața voastră sînt copii de clasa a III-a, cu siguranță veți trece cu bine peste această încercare. Odată cu vîrsta, mai apar și altele – lenea, comoditatea, ieși din casă mai rar, nu mai ai timp, însă rămîi tot un spectator. Ai acasă la tine de toate – televizor, YouTube, platforme de *streaming*, poți urmări orice, de la filme la spectacole de operă. Ești deja un *couch potato*, dar reprezinți tot un tip de public, faci parte din el. În pandemie, s-au inventat și forme de spectacol destinate exclusiv unui public online. Despre cum a evoluat publicul cultural din România veți putea citi în acest Dosar. (**Adina Popescu**)

Ana DUMITRAȘCU

Ce mai înseamnă azi „publicul tînăr”?

Tinerii de astăzi, cunoscuți sub numele de Generația Z, sînt percepuți ca avînd o relație dificilă cu cinematograful sau teatrul, o problemă ridicată în special din cauza unui presupus deficit de atenție de care dau dovadă. Preocupările oamenilor s-au modificat generațional odată cu influența platformelor precum TikTok, Instagram și YouTube care oferă un flux constant de conținut efemer. În era digitală, în care ecranele clipesc non-stop și conținutul se swipe-uiește, există o undă de îngrijorare că cinema-ul și teatrul vor duce lipsă de tineri spectatori. Că generația tînără, crescută cu Instagram, s-ar lupta să găsească consolare în ritmul deliberat al unui film de lungmetraj. Faptul că atenția lor s-a diminuat, modelată de caracterul imediat al Internetului, nu exclude faptul că atenția nu le poate fi captată sau intrigată. Ca observator al acestei evoluții, sînt captivată de perspectiva explorării impactului său asupra viitorului teatrului și filmului. Printr-o examinare a modului în care tinerii interacționează cu artele, fie ei consumatori sau creatori, îmi propun să aprofundez atitudinile și valorile schimbătoare ale generației Z și modul în care vor modela peisajul cultural în prezent și în viitor.

Generația Z s-a născut cu acces la tehnologie și informație într-un mod care nu a fost niciodată posibil înainte. Sînt nativi digitali, născuți și crescuți într-o lume interconectată și au un nivel de cunoștințe tehnologice care este de neegalat în istoria umanității. Posedă un avantaj competitiv într-o lume fragmentată de idei politice și sociale și le oferă instrumentele de care au nevoie pentru a aborda probleme complexe. Publicul tînăr este unul capricios, cu gusturi rafinate și așteptări stricte. Tînjește după o experiență cinematografică aptă să le satisfacă distinct dorințele și, dacă nu reușește, își pierde rapid interesul. Aspiră la narațiuni create de contemporanii lor, căutînd să se reflecte într-o oglindă a propriei vieți și a oamenilor din proximitatea lor. Ei sînt cineaștii de mîine, își selectează judicios preferințele și preferă să plece din sala de cinema dacă nu simt că iau parte la capodopere *mindblowing*, ca să ne folosim de un termen specific generației. Sînt ușor de vrăjit cu excentric și neortodox, rezonînd cu viziunile imaginative ale cineaștilor japonezi și europeni, dar și cu filmele atemporale ale lui Lynch sau Tarantino. Cei mai mulți dintre ei au văzut toate filmele produse de A24, din nevoia lor de a descoperi cinematografia contemporană și relevantă pentru universul lor. Cu 128 milioane de membri anticipați în grupele de vîrstă 17-24 de ani pînă în 2029, industria cinematografică deține o piață captivă, plină de potențial de creștere și triumf. Deși judecați ca avînd un comportament flegmatic și lipsit de respect, tinerii se bucură de experiența cinematografică pentru ceea ce este, îmbrățișînd atît triumfurile, cît și neajunsurile. Oferă rapid *feedback*-uri constructive, dornici să-și împărtășească gîndurile pe site-uri de recenzii, cum sînt Rotten Tomatoes, Letterboxd și IMDb. Aprecierea lor autentică inspiră un schimb de opinii pline de viață și o analiză profundă și verosimilă a filmelor la care se uită.

Cu toate acestea, în această eră a *streaming*-ului și a divertismentului rapid, viitorul rămîne incert. Deși există optimism pentru o renaștere a cifrelor de prezență pre-pandemică în sala de cinema, tentația ecranului mic se poate dovedi irezistibilă. Totuși, publicul tînăr rămîne o prezență formidabilă, o licărire de speranță pentru viitorul cinematografiei. Tînăra generație de astăzi tînjește după o experiență cinematografică diferită de oricare alta, căutînd filme care să înglobeze narativ și metanarativ probleme cu care se confruntă societatea. Responsabilitatea de a inova și de a captiva interesul tinerilor revine industriei și cineaștilor, nu publicului. Cinematografele servesc drept spațiu de experiență comunitară și introspectivă, plus un mediu vizual și audio ce nu poate fi reprodus acasă. Încă.

Preferă calitatea în locul cantității.

Cît despre teatru, ei sînt în căutare de experiențe intime și care să îi conecteze la comunitate, care mai curînd să îi educe și să îi provoace decît pur și simplu să îi distreze. Preferă să caute producțiile de teatru independente și experimentale, pentru că sînt mai susceptibile de a le oferi spectacole inovatoare și imersive. Atașați standardelor înalte pe care impun pentru producțiile teatrale, tinerii nu se tem să-și exprime nemulțumirea față de spectacolele care nu reușesc să le satisfacă așteptările. Preferă calitatea în locul cantității și nu sînt ușor de mulțumit cu spectacole convenționale.

Tinerii de azi sînt mai preocupați de a construi o societate echitabilă, un mediu de apreciere al artelor la adevărata lor valoare. Ei nu se vor mai ridica în picioare să aplaude spectacole slabe și nu vor mai merge la filme de duzină. Manifestă o sensibilitate sporită la problemele sociale și își doresc ca filmele și spectacolele de teatru să abordeze aceste probleme. Fervoarea, proactivitatea și ingeniozitatea lor în a-și imagina un viitor mai bun îi disting de predecesorii lor și nu le este frică să conteste normele stabilite. Ca o forță crucială și influentă pentru bine, generația tînără deține un potențial imens de a modela viitorul cinema-ului și teatrului în moduri noi și palpitante. Capacitatea lor de a stimula creșterea și progresul servește ca o sursă de inspirație pentru artiști și ca o sursă de speranță pentru societate în general.

Ana Dumitrașcu *este actriță și scrie articole pentru* Film Menu.

Diana POPESCU

Spectator

Aveam 10 ani. Era iarnă și mama m-a luat cu ea la Bulandra. Sala de la Grădina Icoanei era ticsită de lume, așa că am stat amîndouă ghemuite pe niște trepte. Nu-mi dau seama cît a durat spectacolul. Știu doar că n-am mișcat și-am ieșit de-acolo buimacă, fascinată, aproape speriată. Tot ce se petrecuse pe scenă lovise ca un tsunami: dramă, scene tensionate, urlete, Gina Patrichi, Rodica Tapalagă, Tamara Buciuceanu-Botez, Victor Rebengiuc. Era decembrie 1986, iar montarea – magica *Dimineață pierdută* a Cătălinei Buzoianu. A fost prima mea experiență de spectator într-un teatru din afara lumii copiilor. Șocul de la care a pornit totul.

În adolescență și-n studenție am consumat teatru într-un ritm furibund. Mergeam și de cîteva ori pe săptămînă, vedeam spectacole de mai multe ori, știam pe dinafară bucăți de text, nu ratam mai nimic din ce ieșea nou în București. Recunosc că la toate astea a contribuit decisiv și faptul că mă-ndrăgostisem de un tînăr actor. La 20 de ani, am fost suficient de inconștientă încît să dau examen la Actorie. Din fericire, am picat după a doua probă, scutind lumea teatrului de o prezență perfect inoportună. (Cam cum am scutit lumea traficului, după ce mi-am luat permisul și-am constatat că sînt o catastrofă la volan.) Am continuat să merg la teatru, cu și mai mare admirație pentru oamenii în stare de ceva ce mie-mi era peste puteri.

Nu-mi amintesc ce s-a întîmplat pe la 25 de ani, cînd am rărit considerabil descinderile la teatru. Probabil faptul că începusem să mă apropii mai mult de film, iar scena părea, brusc, încremenită în timp și neinteresantă. Vreo zece ani am ajuns sporadic în cîte o sală de spectacol (fapt pe care-l regret temeinic, întrucît – *guess what?* – nu mai pot recupera montările din vremurile alea). A fost un fel de „deceniu pierdut“, la modul oarecum stupid, oarecum asumat.

Recuperez, în schimb, de vreo zece ani încoace. Pofta de teatru a revenit, odătă cu lucrurile noi care se-ntîmplă și-n perimetrul românesc. Modul în care au evoluat opțiunile legate de texte, regizorii conectați la prezent, inventivitatea pe alocuri încîntătoare, excentricitatea deloc gratuită, soluțiile scenografice imprevizibile, toate astea m-au reîmprietenit cu teatrul. Mărturisesc că evit montările clasice pînă-n măduva oaselor, în care totul – de la text la regie și decor – a rămas la momentul premierei mondiale, dar și că mi se subțiază entuziasmul cînd văd aduceri la zi cu orice preț. Din fericire, există deja (și apar încontinuu) atîtea mostre de echilibru între nou și vechi, de „exagerare cu măsură“, încît, dacă n-aș avea altceva de făcut, aș putea activa cu normă întreagă în scaunul de spectator.

Fă un efort să ocupi scaunul ăla,
ca și oamenii de pe scenă să se simtă importanți.

Nu e cazul, așa că mă mulțumesc cu cîteva expediții teatrale pe lună. Spun „expediții“ fiindcă de-acasă, din Bragadiru, e aventuros de-ajuns în centrul Bucureștiului, dar și pentru că, de vreo trei ani încoace, am descoperit deliciile vizionărilor transjudețene. „Navetele culturale“ care se organizează către Craiova, Sfîntu Gheorghe, Constanța (sau alți poli teatrali din afara ariei obișnuite de acoperire) sînt ocaziile perfecte de a explora pe sistem 3 în 1: vezi un spectacol relevant, ai cîteva ceasuri să bați la pas orașul și-ți treci în agendă o ditamai lista cu lucruri de făcut data viitoare. Mi s-a întîmplat la Craiova, cînd, după trei drumuri la Teatrul „Marin Sorescu“, pentru spectacole de-ale lui Radu Afrim sau semnate de László Bocsárdi, am ajuns la concluzia că următorul pas firesc e un *city-break*. Unul care a inclus o montare a lui Bobi Pricop, două ceasuri petrecute în Muzeul Național de Artă, o vizită la minunatul Centru „Constantin Brâncuși“ și, bonus – fiindcă era decembrie –, Tîrgul de Crăciun. E limpede că-n orice oraș ai merge, dacă-ți permiți luxul de a rămîne măcar două zile, îți treci în cont cîteva experiențe despre care le vei vorbi și altora. Și poate că turismul teatral va deveni un trend.

Nu știu cînd și dacă vor deveni un trend reprezentațiile la care să nu sune absolut nici un telefon, la care să nu întîrzie nici măcar un spectator, la care locurile să nu rămînă goale doar fiindcă niște „importanți“ au primit invitații și nu li s-a părut esențial să se și deplaseze pînă acolo. Fă un efort să ocupi scaunul ăla, ca și oamenii de pe scenă să se simtă importanți.

A merge la teatru ar trebui să fie un exercițiu de generozitate: nu doar cu aplauzele, la final de spectacol, ci și cu cei de lîngă tine. Încearcă să-i deranjezi cît mai puțin: sînt „nevoiți“ să împartă spațiul cu tine, nu există Netflix pentru teatru. Nu face fix lucrurile pe care o voce politicoasă te roagă din difuzoare, înaintea reprezentației, să nu le faci. Dacă te-ai străduit să te-mbraci frumos, ca să fii privit cu admirație, străduiește-te să nu sari în ochi în timpul spectacolului. Și da, e lăudabil că, din postura de proaspeți părinți, continuați să mergeți la teatru. Dar deloc lăudabil să veniți cu bebelușul de nici 6 luni în cărucior, să-l lăsați în foaier, apoi să faceți – cu schimbul – ture nesfîrșite din sală la el și înapoi, pe o podea care scîrțîie. S-a întîmplat pe 4 februarie 2023, la o premieră de la Odeon. După ce-am ieșit din teatru, pe lîngă gîndurile legate spectacol, în capul meu roiau întrebări: ce-or vorbi oamenii ăștia, odată ajunși acasă? Povestește fiecare ce-a apucat să vadă și refac împreună puzzle-ul? N-ar fi fost mai simplu să vină pe rînd la teatru? Oricum n-au stat împreună, tot două bilete ar fi plătit, iar copilul ar fi rămas acasă, supravegheat de un părinte. Și, la urma urmei, ce i-a putut determina să vină „în formulă completă“? Mai mult ca sigur, situația asta bizară ar merita o piesă și-un spectacol de teatru doar ale ei.

Diana Popescu *este jurnalistă și scriitoare.*

DILEMA VECHE
30 DE ANI
D'ale publicului

„Să-și închidă telefoanele, să vină la fix…"

Trei întrebări pentru Tudor CHIRILĂ

Cum caracterizați publicul de teatru din România? Cît de mult s-a schimbat el în ultimii ani?

Cred că un amănunt extrem de important este că publicul de teatru a îmbătrînit. În sensul că el nu e dublat de un aflux de tineri care să păstreze media de vîrstă a spectatorilor într-o zonă rezonabilă. Mai cred că publicul de teatru are o zonă *„hardcore"*, aceea a împătimiților, care bifează cel puțin patru-cinci spectacole pe lună, spectatori de teatru cu state vechi, și un public mai superficial, axat poate mai mult pe dinamica de *entertainment*, care își propune să se simtă bine. O întrebare interesantă este cum a schimbat sau schimbă tehnologia paradigma consumului de teatru. Nu reușesc să-mi închipui așteptările spectatorului care are acces la atîta conținut încît riscă să se piardă în el, toate serviciile de *streaming* aflate în casele românilor cu venit mediu sau peste mediu. Nu-mi dau seama dacă teatrul e considerat o alternativă la acest tip de conținut sau e doar încă o formă de consum *light*. E de analizat în ce măsură lumea merge la teatru după „vedete" sau se documentează vizavi de text, regizor, gen. Aici scoatem din discuție publicul avizat, desigur.

Cum comunicați cu publicul dumneavoastră pe scenă și dincolo de ea?

Ca actor îmi fac rolul. E atît de simplu. Relația spectator-actor se naște de la sine, odată cu desfășurarea spectacolului. Îmi place să-mi urmez rolul și să nu-mi schimb partitura în funcție de reacții. Un spectacol e diferit, într-adevăr, pentru că publicul e diferit, dar și pentru că tu vii cu un bagaj energetic diferit în fiecare seară. Constantă la mine e încercarea de a-mi respecta partitura așa cum a fost gîndită. La concerte e cu totul altceva, acolo libertatea e mult mai mare și nouă ne place să stimulăm publicul, să-l luăm cu noi în barcă, să-l punem la treabă cu vocea, să-i aducem aminte că a venit acolo ca să cînte, nu doar să contemple detașat. E distractiv.

Dincolo de scenă există *social media*. În pandemie, treaba s-a acutizat. Casele de bilete ar putea fi extrem de ușor desființate. Oamenii cumpără online. Peste 55% din cei 9.000 de spectatori ai turneului național cu „Visul american" au aflat de turneu de pe pagina mea de Facebook. Alți 16% din media online, restul din media clasică. Foarte puțini au venit pe filiera afișajului stradal. Schimbarea raporturilor e uriașă. Așa că încerc să fiu prezent cu proiectele mele în *social media*. Pentru teatru, mai mult Facebook, pentru muzică mai degrabă Instagram, TikTok și YouTube.

Ce așteptări aveți de la publicul dumneavoastră?

La teatru, să-și închidă telefoanele. Să nu filmeze în timpul spectacolului, e o practică din ce în ce mai agasantă. Să vină la fix. Să nu se năpustească la garderobă, la aplauze. Să aplaude așezați pe scaun, așa cum e firesc, nu să-mi dea senzația în fiecare seară că iau premiu pentru întreaga activitate, ridicîndu-se în picioare. La concerte, să se simtă bine, să se bestializeze.

***Tudor Chirilă** este actor și muzician.*

■ ■ ■

Andreea IONESCU-BERECHET

O întoarcere în timp

Un televizor se aude ca zgomot de fundal într-un apartament. *Gingle*-ul genericului revine la intervale regulate, anunță momentul publicitar, vîjîie un produs, apoi altul și altul, printre ele o voce fericită clincăie mirată și tare veselă în același timp. Ding-dong. Se încheie cascada de promisiuni și voie bună și, fără pauză, o cortină muzicală mai gravă îi ia locul. E un alt generic, de știri de data asta, cu un sunet de tren de mare viteză care vine și aduce o vorbă apăsată, cadențată, care se angajează să transmită emoția, să spună repede, dar și serios ceva care să pară important. Apartamentul e locuit de o pisică grasă care și-a întins lăbuțele pe calorifer și adulmecă mulțumită aerul care intră prin fereastra rabatată. Pe acolo iese amestecul sonor și se întîlnește cu alt fuior de vorbe și muzici. De la etajul de deasupra, unde dacă intri tot prin fereastra de la bucătărie, dai de o doamnă în vîrstă care își exersează capacitatea de emoție în fața unei telenovele turcești. Nu vede bine scrisul titrajului, are pe nas ceilalți ochelari, cei de aproape, că trebuie să curețe o mînă de legume. Sînt puse ordonat pe masă, chiar în fața ei, într-o tavă de inox și cu oala de supă alături. Flux de lucru bine organizat. Dar tare frumoase fete mai sînt și bine fac ăștia că le arată așa, în poze mai lungi, să le poți citi gîndul din ochi. Ce o mai face nepoata, o veni azi pe la ea? Doamna se ridică cu greu de la masă, sprijinindu-se în mîna făcută pumn și merge către fereastră. Acum, dacă o deschide să pună ceva la bieții porumbei de mai vin pe pervaz, aude și ea amestecul de știri de la etajul de jos. A, uite, iar au plecat vecinii și au lăsat televizorul pornit. Fir de economie nu au în dînșii, curată aroganță. Nu îl închid nici cînd dorm și nici cînd pleacă. Stau așa cu ăia să se certe în urechea lor. Probabil că nici nu îl mai aud. Eh, ia să nu mai ordoneze ea viețile altora, mai bine pune arpacașul colea că dacă or veni dumnealor înaripații să îi vadă și ea de la masă. Tare îi mai place de ei. Cum stau așa, după ce ciugulesc tot, cînd își înfoaie penele și se hodinesc. Stau acolo ca doi împărați privind de sus către pomi. Ia să le rupă și un biscuit, să simtă că e sărbătoare azi. Dacă ai da o tură din zbor pe la alte ferestre ai putea auzi transmisii sportive, documentare cu știință popularizată sau chiar documentare de artă, din cînd în cînd ar răzbătea muzică sau genericele Netflix și HBO. Cîte case, atîtea obiceiuri.

Acum mai bine de 30 de ani, din toate televizoarele răzbătea același mesaj *„Mulțumită lui Dumnezeu ne aflăm în studiourile Televiziunii! Am reușit să ajungem aici în spatele tancurilor, cu armată și cu studențime și cu oamenii pe care îi vedeți aici și cu mii și mii de alții… Am învins!"*. A fost pentru prima oară atunci cînd priveam mută la televizor. Nu-i vorbă că nu știam ce se petrece, fusesem pe stradă, dar nu m-am așteptat ca obiectul mic, gri să prindă viață și să devină parte din efervescența pe care o trăiam. Atîta lume înghesuită atunci în platou, unii se uitau la Caramitru și la Dinescu din spate de peste umăr și erau și ei mirați de ce auzeau, erau ca noi. Pentru prima oară ne vedeam în ecran. Și atunci am știut că da, am învins!

Cel mai mare cîștig? Libertatea de expresie, dar posibilitatea identificării nu este nici ea desconsiderabilă. Mai ales dacă privim acum la cum au mers preferințele publicului. Libertatea de expresie a fost prima din care toată lumea și-a tăiat o felie cît mai consistentă. Tot mai multe voci au apărut și au vorbit libere de la diverse microfoane. Nu știu cîtă lume își mai amintește să fi văzut ședințele CPUN cu certuri și luări de cuvînt unul peste altul, cu îmbrînceli și gălăgie. Era o brambureală cum azi nu vezi. Destul de repede, lucrurile s-au ordonat.

Au apărut televiziuni private, care au fost atente la public și așa au depășit în viteză Televiziunea Română. PRO TV a fost cel care a ghicit cel mai bine nevoia populației. Nu mai erau cozi, dar rămăsese o vibrație, o atenție. Toată lumea voia să apuce cît mai mult din ce se oferea. Să ia cuvîntul, da, eram nevorbiți, dar mai ales să cîștige bani și să fie asemenea învingătorilor. De la a nu avea mai nimic, unii, aceia mai dibaci, se puteau califica cu o pradă. Odată apărută cererea a apărut și oferta. În orașe, rețete de îmbogățire de tip piramidal (Caritas sau FNI), iar la televizor concursuri instant.

Părea că fiecare gest cotidian, de la a spune „Alo" la telefon la consumarea unui suc, orice acțiune căpăta importanță de semn, putea fi ușa către o nouă existență. Abordarea directă, discursul construit pe modelul *„Tu, spectatorule, poți fi următorul cîștigător"* construiau proiecții pentru fiecare zi de mîine. Cu optimism și surpriză, viitorul putea aduce oricînd o schimbare. La matinalul *Ora 7, bună dimineața*, în decembrie 1995, Florin Călinescu, sub sloganul „Te uiți și cîștigi", recompensa cîte un telespectator ales la întîmplare cu un milion de lei, o sumă uriașă pentru acele momente. Expresia lui, „Cu mînuțele astea două", spusă înaintea extragerii biletului cu numele cîștigătorului dintr-un bol de sticlă, a rămas antologică.

Moda tombolelor și a extragerilor a trecut însă relativ repede și promovarea unui model de a visa către îmbogățire s-a rafinat. În fond, publicul nu putea aplica o identificare cu un nume, cu o voce auzită preț de 1-2 minute la televizor. Modelul reușitei trebuia să aibă chip pentru a construi audiență. Așa, o voce pe ecran, cu bîlbîieli și exclamație, era doar un pic mai mult față de bilele numerotate care se răsuceau în cădere la extragerile Loto transmise și ele în direct (TVR).

Oricum, la începuturile televiziunilor comerciale, banii erau foarte des menționați atît în emisiunile propriu-zise, cît și în promo-uri și în generice. Bani rostogoliți repede ca și cum ar cădea din cer, bani în mașina de numărat, sume impresionante scrise pe ecran sau boluri cu extrageri și cecuri imense erau imaginile cele mai frecvente și comune. Afișarea lor ostentativă era un factor generator de audiență și de prestigiu. Era o etapă a lucrurilor foarte directe, cu îndemnuri clare difuzate la 20 de minute drept coperți la toate calupurile publicitare: de la promisiuni de cîștig la chemări de apartenență: *„Te uiți și cîștigi"*, *„Fii PRO TV!"*. Această nevoie de apartenență, de identificare a fost exploatată de PRO TV. Ei au recreat pentru români ideea de *star system* construind primii idoli mediatici și i-au promis publicului că va putea face și el parte. Era o proiecție strălucitoare, repetată, un îndemn de a visa la un mîine apropiat și strălucitor. În același timp, tot PRO TV a lansat emisiuni de umor în care ironizau pe toți aceia ce nu se încadrau în maratonul propus, ce nu luau seama la cursa pentru succes și bani rapizi. Țărani săraci și înapoiați, șomeri și alți nepricepuți erau eroii rămași pe afară care nu mai aveau altă șansă decît aceea de a se face de rîs *(Vacanța Mare la PRO TV, Chestiunea zilei, Ministerul comediei*, toate lansate în 1998-1999 și devenite lideri de audiență).

Publicul a rămas să viseze sau să alerge după bani, dar și televiziunile au început la rîndul lor să alerge tot după bani. Mai precis, după rating. Pînă în 2001, difuzarea fiecărui spot avea un preț fix în funcție de oră, program, post TV. Se stabilea la început de an și așa rămînea. Din 2001 au început să poată diferi sumele încasate la difuzarea unui spot în funcție de rating-ul obținut de postul de televiziune în acel moment. Asta a dus la tabloidizarea programelor, la goana după senzațional și tot așa. Relația directă, personală dintre posturile TV și public a început să se subțieze pînă la înstrăinare. Punctul de rating nu conta de la ce fel de public provine, cu ce educație și cu ce putere de cumpărare. Trebuia doar să fie cît mai mare, să se înregistreze, deci, cît mai mulți privitori. Dar mulți nu s-au mai simțit reprezentați. Promisiunea cîștigurilor rapide a fost abandonată, în locul ei au apărut povești emoționante care mai degrabă generau o uitare rapidă a propriilor probleme. Societatea, între timp, nu se îmbogățise, în mare parte sărăcise și, oricum, își pierdea suflul în goana zilnică. Seara, trebuia adus balsamul relaxant, cu emoție. Emoția de a urmări traseul unei povești de succes la care apărea și o identificare. Traseul rapid de la anonimat la glorie, de la sărăcie și nevoi la lux. Eroii acestor povești erau și sînt oameni obișnuiți, care încearcă un salt social. De multe ori se fac de rîs, dar oricum celebritatea, chiar și pentru o seară, este, pentru cei ce se înscriu, ceva dezirabil. Marile producții, adaptarea unor formate internaționale de mare succes au fost și încă au rămas o soluție și pentru posturile comerciale importante, și pentru publicitari. Desfășurarea de două pînă la patru ore permite multe pauze publicitare, iar luxul decorurilor hrănește ochii și a înlocuit cu succes avalanșa de bani și sumele înscrise pe cecuri uriașe care se revărsau pe ecrane în anii '90.

În ianuarie 2023, conform ARMA (Agenția Română de Măsurare a Audiențelor), sînt 84 de stații TV funcționale pe teritoriul României. Dar bătălia pentru public nu se dă doar între ele. Canalele cu abonamente preplătite, cum sînt, pentru spațiul românesc, Netflix, HBO și recent apărutul Disney Channel, au dislocat din fața posturilor TV contorizate de ARMA cam peste 70% din telespectatori. Cei ce nu doresc să se identifice nici cu Cenușăresele în cursa pentru o glorie efemeră, nici cu revolta și militantismul programelor de știri. Din fericire, evadările sînt multiple, posesorii de televizoare au variante de a călători pe platforme pirat, pe YouTube, pe canale de nișă (MUBI) sau în jocurile de consolă.

Așa încît, dacă am călători duși de curenții de aer dislocați de la ferestrele deschise, dacă am intra neauziți dintr-un apartament într-altul și am asculta sunetele emise de televizoarele pornite, am întîlni frînturi din programe nenumărate.

***Andreea Ionescu-Berechet** este lector asociat la Facultatea de Litere, Departamentul de Comunicare, Universitatea din București. A lucrat timp de 24 de ani în televiziune (Antena 1 și PRO TV).*

■ ■ ■

DILEMA
D'ale publicului

Bogdan BUDEȘ

Gînduri răzlețe despre publicul de teatru

Cînd mă gîndesc la publicul de teatru, n-am în minte o imagine unitară. Nu cred că există *un* public de teatru, așa cum există *un* public pentru fotbal. Publicul de fotbal mi-l imaginez omogen, înclinat să aprecieze jocul de fotbal care, în esență, e mereu același: se aleargă după o minge cu scopul de a o băga în poarta adversarului. Microbistul se uită, în principiu, cam la orice meci. Publicul de teatru e variat, așa cum, variate, sînt și spectacolele de teatru. N-am pretenția că rîndurile astea acoperă toate tipurile de public; scriu despre publicuri cu care am avut ocazia să mă întîlnesc în diferite împrejurări.

■ Unii oameni vin la teatru doar ca să se relaxeze, preferă spectacolele ușoare, de obicei comedii de situație, care nu-i solicită excesiv, nici intelectual, nici emoțional. Vin la spectacole ale căror titluri le uită, de regulă, imediat ce au ajuns acasă. Ca un fel de spa cu o tușă de cultură. E publicul care vrea să uite de greutăți, de rate, de facturi, de eșecuri…

■ Există apoi publicul care vine la teatru nu ca să uite, ci ca să-și amintească: să-și amintească lucruri pe care, în tăvălugul grijilor zilnice, le uită: că sîntem muritori, că a-ți fi milă nu e un semn de slăbiciune, că frica pe care o simți în sala de spectacol te poate ajuta să scapi de frică în viața ta.

■ E limpede că toată lumea vrea povești, dar există povești care rezistă în amintire o zi, ca o mică bîrfă auzită în tren, și altele care rezistă toată viața. Și, la teatru, există un public pentru povești-de-o-zi și public pentru povești-de-o-viață.

■ Recunosc că nu m-am gîndit niciodată la ce vrea publicul în sensul alegerii unor texte care să satisfacă anumite criterii care să acopere nevoile publicului. Cred că teatrul este o ocupație îndreptată spre comunitate, spre oamenii concreți, și nu o activitate menită să satisfacă pornirile narcisiste ale regizorului sau actorilor. Deși, în sinea lui, orice regizor (sau actor) e cu desăvîrșire convins că alegerea unui text în funcție de criterii strict persoanle se întîlnește obligatoriu și cu ce vrea publicul. Și nici eu nu fac excepție… Dar cred că e fundamental greșit să cauți deliberat să satisfaci gustul publicului.

■ Cele două publicuri de mai sus nu sînt nici ele omogene, asemenea unor blocuri de granit, ele sînt tipurile mari, însă dacă mă gîndesc la fiecare om în parte, văd o întrețesătură de gusturi, nevoi, căutări particulare care îl pot face pe un om anume să migreze de la un tip de spectacol la altul.

■ Am observat și eu, ca mulți alții, obiceiul publicului de a se ridica în picioare la aplauze; din păcate, n-am reușit să diferențiez nici măcar între cele două mari categorii de sus. În ultima vreme, ridicarea în picioare la teatru a devenit ca aplaudarea la aterizarea avionului. O gesticulație cu un aer conformist pentru care nu am o explicație. Nu se poate ca toate spectacolele să fie excepționale. În timp, ca persoană care face teatru, lucrul ăsta te poate induce în eroare: cînd vezi că publicul se ridică în picioare la aplauze, deși tu știi că reprezentația n-a fost dintre cele mai reușite, ajungi fie să te îmbeți de succes, fie, dacă ești o fire mai acră, să disprețuiești spectatorii ca fiind niște ignoranți. Ambele direcții sînt periculoase fiindcă una te plafonează, iar cealaltă te îndepărtează de bucuria întîlnirii cu publicul.

■ Nu știu să analizez și să măsor publicul de teatru, dar ce cred e că publicul de teatru e cu siguranță format din oameni care caută să fie laolaltă cu alții ca ei, dar și cu actorii vii de pe scenă. Schimbul acela de energii e ceva ce doar pe stadion mai găsești. Sigur, sînt energii de alt tip, dar materialul teatrului e tocmai energia care se naște între cel care face ceva și cel care privește.

■ Pomeneam la început de publicul de fotbal. Poate părea straniu, dar cred că e ceva, undeva adînc, care apropie publicul de teatru de publicul de fotbal: și pe stadion avem un conflict între un protagonist (echipa cu care ținem) și un antagonist (echipa adversă), un conflict cu peripeții (meciul), scopuri și intenții (golul, pasele, driblingurile), ba chiar și catharsis (momentul înscrierii golului), cînd tribunele se dezlănțuie. Unii pierd, alții cîștigă. La fel e și la teatru. Mi-aș dori ca spectacolele de teatru să producă emoții atît de puternice încît să-l pună pe spectator în mișcare, să-l zguduie interior, și emoțional, și intelectual, așa cum o face un gol înscris pe un stadion de fotbal.

***Bogdan Budeș** este regizor de teatru.*

Robert BĂLAN

Că dacă n-ar fi, nu s-ar povesti

A fost odată un virus atît de puternic că Guvernul a trebuit să scoată tancul în Piața Universității. Dar nimeni nu ajunsese încă la capătul Netflixului. A fost odată o epocă în care teatrele raportau numărul de vizualizări YouTube la hectar, iar independenții făceau și ei ce puteau ca să supraviețuiască. Atunci, demult de tot, regii și ducii au constatat pentru prima oară că există și clovni care nu sînt angajați nicăieri. Ăștia trăiau din spectacole date pe la diferite curți. Cum spectacole nu mai erau, pîrcălabul a inventat și un ajutor pentru șomerii ăștia care nu mai aveau voie să joace și să cînte în nici un castel. Le-a dat galbeni și, în anul următor, a cerut înapoi taxă de protecție sub formă de impozit.

A fost odată, demult de tot, o lume atît de groaznică, că oamenii au inventat Teatrul Online. Ei bine, atunci, bunicul vostru, care uneori se zbătea să facă rost de bani ca să vorbească lumii despre toate nefericirile ei, lucra la un spectacol. Credea el că o să le spună oamenilor cum e cu crizele personale. Și uite că, precis atunci, a venit Marea Criză. Care nu era financiară. Virusul ăla ucigaș, care umbla mai ales noaptea după ora 22, l-a obligat să își petreacă două luni din viață pe Zoom. Voi nu știți ce e ăsta copii, nu-i așa? Dar e mai bine să nu cunoașteți voi toți balaurii din lumea asta.

Atunci, demult, cînd Marele Virus, de care nici bunicul vostru n-a scăpat și care pe alți oameni chiar i-a omorît, umbla nestingherit pe ambalajele cumpărăturilor și pe ușile de la lifturi, a fost o vreme cînd oamenii nu aveau voie să iasă din casele lor. A fost o vreme cînd mai-marii dregători spuneau că masca nu folosește la nimic.

Ei bine, chiar atunci, cei 5.000 de oameni din țara asta care erau interesați de chestii culturale sau *cooliciune* voiau să aibă parte, în continuare, de aceste delicatese. Cultura nu s-a dat pe sub mînă ca invitațiile la petreceri ilicite, dar atunci s-au întrebat mulți la ce servesc artiștii. Și au fost unii care au găsit și răspunsuri. Dar asta e altă poveste...

În istoria asta, bunicul vostru, care era un mare viteaz pentru că s-a luptat cu virusul din propriul pat, a făcut un spectacol online ca să aducă alinare celor care erau blocați în case. Nici nu i-a mai păsat de cît de bun e spectacolul. Online. A vrut doar să pună niște oameni împreună, să-i scoată un pic din singurătate. Și după două luni de luptat cu balaurul numit Zoom, a făcut un fel de spectacol în care s-a jucat cu oamenii care între timp se transformaseră în niște puncte pe un ecran. Nu-i așa că voi știți de descoperirea aia pe care o fac unii într-o seară de beție la Vamă: „Băi, mi-am dat seama că, de fapt, noi nu însemnăm mare lucru, sîntem toți praf de stele“? Ei bine, în anii ăia, descoperirea pe care o făceau oamenii (tot cu ajutorul alcoolului, care a fost o armă de nădejde în lupta poporului pentru eliberarea de virus) era că deveniserăm cu toții doar niște puncte pe un ecran. Asta o să învățați și voi cînd o să faceți istorie la școală.

Pe vremea aia, cînd lumea se bătea cu balaurul Zoom, au fost unii pentru care teatrul (ONLINE) era, de fapt, un fel de film. Și bunicului vostru nu i-a plăcut asta. El a vrut să bage în seamă poporul cultural năpăstuit și să vorbească cu el de-adevăratelea, nu să înlocuiască platformele de *streaming* sau vizionările de spectacole înregistrate cu alte imagini.

Și, cum vă spuneam, la „Nici nu cred că existați“, punctele de pe ecran stăteau două-trei-patru ore la bîrfă după ce se termina spectacolul făcut de echipa Mihaela Alexandra Dancs, Jean Lorin Sterian, Cinty Ionescu, Carmen Florescu și Robert Bălan. În unele seri, bunicul vostru, terminat de oboseală în lupta cu Zoom-ul, își lăsa armura și se ducea la culcare înainte să se ducă spectatorii.

Dar cine erau spectatorii? Au fost mai mulți decît ăia care ar fi venit dacă se făcea spectacolul pe o scenă, cum trebuia să se facă inițial. Sigur au fost și mai diferiți, pentru că era mai simplu „să te duci la spectacol“ din fața calculatorului.

Mai mulți spectatori și mai diverși decît ar fi venit în mod normal a avut bunicul vostru și la *podcast*-ul „Insomnia“ și *podcast*-urile literare de după el. Căci eroul, bunicul vostru adică, a fost atît de precoce încît s-a adaptat rapid la noile forme de comunicare. A primit și un premiu, a fost lăudat, au început să îl salute mai mulți oameni pe stradă. Și nu i-au plăcut prea mult chestiile așa-zis teatrale de care se umpluse Internetul, care semănau mai mult cu niște filme sau videopoeme. Da, copii, am uitat să vă spun, după lunile în care toată lumea a stat în casă, a fost o perioadă în care ba era voie să faci cîntări cu public, ba se interziceau din nou. Și atunci mai toată lumea era încă sub influența bacteriei numite ONLINE. Dar cum drogul ăsta nu putea să înlocuiască pînă la cap o experiență „adevărată“, toată lumea era nemulțumită. Cînd „s-a dat voie“ la de toate, pentru unii nu se schimbase nimic. Poporul se săturase de online și a reluat rapid vechile obiceiuri (mai ales pe alea rele) ca și cum nimic nu se întîmplase. Dar asta a fost demult, demult de tot, oho-ho, tocmai în anul 2022... Fix pe 9 martie, virusul a plecat pe șest de la noi din țară, așa, ca și cum nu ar fi fost, și bunicii voștri au rămas cu întrebarea dacă nu cumva totul a fost doar un vis.

***Robert Bălan** este regizor de teatru.*

Monica FELEA

Cazul Teambuilding

Ce ne mai scoate din „bulă" și din casă?

Un film românesc lansat în septembrie anul trecut a depășit pragul psihologic de un milion de bilete vîndute în cinematografele românești. Raportat la populația țării noastre, se poate spune că 1 din 20 de români a mers la cinema și, judecînd după încasări, fiecare a plătit un bilet între 20 și 30 de lei ca să vadă *Teambuilding*. Cu alte cuvinte, au fost la mall să vadă un produs de *entertainment*. Și unde ar putea merge în altă parte, în condițiile în care pe toată suprafața țării noastre există mai puțin de 100 de cinematografe (dintre care doar șase dedicate filmului ca artă) și există orașe și chiar și județe mari fără un cinematograf funcțional, fie el și într-un mall? Un record absolut și o victorie pentru cei care l-au produs, promovat și distribuit, despre care nu s-a vorbit foarte mult în bula noastră preocupată în fiecare zi de alt subiect. Pînă la începutul acestui an, cînd filmul a avut premiera pe Netflix și a ajuns astfel în gura Facebook-ului.

Din orice unghi ai privi, a fost un subiect pe marginea căruia oamenii au putut arăta cu degetul și huli alți oameni, iar rețelele sociale, în special Facebook-ul, sînt mediul cel mai propice pentru asta. În fața unei tastaturi, în siguranța mediului personal, ascunși după identități create artificial, conversațiile sînt unidirecționale („asta e părerea mea", „eu am rîs", „filmele românești sînt o mizerie" etc.) și subiectul încă un pretext pentru a spune ceva despre tine. Temele de discuție nu mai au nuanțe, pînă se pierd într-un haos de opinii din care fiecare le alege doar pe acelea de care are nevoie pentru validare. Valul de păreri de la început de an a schimbat în vreun fel percepția asupra cinema-ului românesc? Au descoperit cei indignați de calitatea filmului *Teambuilding* alte filme românești, disponibile și ele pe platforme, care i-ar putea indigna mai puțin sau, Doamne ferește, le-ar plăcea? Și-au schimbat producătorii români perspectiva și au înțeles mai multe despre importanța campaniei de promovare și de distribuție a unui film? Au crescut bugetele de marketing? Regizorii români au devenit brusc mai interesați de un dialog cu publicul larg? La întrebările astea ne va răspunde timpul, dar îndrăznesc să spun că într-o măsură foarte mică, iar subiectul va fi uitat la fel de repede ca altele care au indignat Facebook-ul și cu alte ocazii.

Nu e nimic greșit în a te distra la Teambuilding *sau a plînge la* Close.

De ce din septembrie pînă în ianuarie a fost atît de liniște pe marginea unui subiect care la începutul anului era pe buzele tuturor? De unde surprinderea și indignarea tuturor celor care au ieșit, din nou, să acuze – ori un public needucat care nu înțelege arta și cultura, ori valoarea cinema-ului românesc care, iată, iar a adus un film cu înjurături pe ecrane, de data asta cu succes? Din lipsa obiceiului de a merge la cinema regulat. După 15 ani de întîlniri cu publicul din România, fie el festivalier sau la coadă la popcorn în mall, îndrăznesc să cred că toată mirarea și toată indignarea vor reveni sub diverse forme. Evoluția tehnologiei în viețile noastre, accesul la tot mai multe platforme, doi ani de retragere în case și grupurile tot mai restrînse de oameni cu care schimbăm idei, însingurarea fiecăruia ne îndepărtează de realitatea majorității.

După șase ani la Bad Unicorn ajungem și noi undeva la peste 300.000 de bilete vîndute la filme de autor și am înțeles că avem în România un public pentru fiecare tip de cinema. Și pentru cel de *entertainment*, și pentru cel de artă, mai bogat în idei și mai revelator. Și că de multe ori poate fi același. Nu e nimic greșit în a te distra la *Teambuilding* sau a plînge la *Close*.

Sigur, nu vom avea niciodată bugetele de marketing pe care le-a avut *Teambuilding* și nici 100 de cinematografe la dispoziție. Dar cred că sîntem conștienți de faptul că Paulo Coelho vinde mai bine decît Cărtărescu, iar Smiley mai bine decît Enescu. Și e normal și sănătos să fie așa. Totul începe de undeva. Cultura majorității este importantă și cred că întrebarea pe care trebuie să ne-o punem este cum facem să convingem măcar a zecea parte din publicul care a plătit bilet la *Teambuilding* și a învățat drumul spre cinema să revină. Cum coborîm noi „filmul de artă" de pe piedestalul creat artificial și-l arătăm cît mai multor oameni care vor descoperi cu ocazia asta că, de fapt, nu este ceva atît de greu de digerat și că îți oferă mai mult decît o oră de rîs artificial? Cum îi convingem pe „elitiști" că a merge la mall la cinema nu e o experiență tip Sodoma și Gomora și că vizionarea unui film alături de „plebe" nu e un chin, ci o ocazie de a ieși din propriul univers?

Mergînd mult mai departe, cred că valul *Teambuilding* care a trecut exact ca un val ar trebui să ne trezească, să ne învețe să privim mai mult în jur și să învățăm mai mult despre ceilalți, fie că ne convine sau nu la ce filme se uită, ce păreri au despre ele sau pe ce aleg să dea bani atunci cînd merg la cinema. Și să ieșim mai mult din case și din bulele noastre.

Monica Felea *este distribuitor și promoter de film,* co-owner *la Bad Unicorn.*

■ ■ ■

Jovi ENE

(Tele)spectator de cinema de pe canapeaua din provincie

Trecut. Cîndva prin 2002, mergeam pentru ultima dată la Cinematograful Central din Cîmpina, la comercialul *Men in Black II*. Sala îmbătrînise destul de mult, așa-zisele fotolii cunoscuseră o vreme mai bună, publicul era cvasi-inexistent, filmul era destul de agreabil, dar nu mă așteptam ca atunci să fie ultima mea prezență în sala de cinema a copilăriei mele. Curînd, cinematograful din Cîmpina și-a închis porțile și, deși în ultimii ani au existat mai multe campanii și încercări de a-l revigora, cred că va rămîne închis „pentru totdeauna". Dincolo de problemele tehnice și administrative ale clădirii – nu există fundație, aproape totul s-a distrus în ultimii douăzeci de ani, Primăria și RADEF își pasează reciproc responsabilitatea privind proprietatea și administrarea imobilului –, în orășelele de provincie nu mai există nici public autentic de cinema, nu prea mai există cultură cinematografică, nici dorința de a merge la o sală de cinema care nu poate oferi „experiența" mall-ului. Cinematograful de provincie nu poate oferi nici restaurante în incintă, nici alte magazine cu tot felul de produse, nici măcar experiența socializării de la distanță cu zeci și sute de oameni imediat ce ieși de la film.

Așa că, după închiderea sălilor din provincie, publicul iubitor de filme s-a întors pe fotoliul sau canapeaua din sufragerie și, ani întregi, s-a refugiat în filme copiate ilegal de pe Internet. Site-urile de torenți au prosperat și, cu excepția unor pasionați care făceau călătorii la mall-urile din orașele mai mari, restul descărcau ilegal sute de filme și seriale, le puneau pe DVD-uri sau pe stick-uri și le urmăreau liniștiți de acasă, fără teama unor repercusiuni. Cam așa stăteau lucrurile atunci cînd am pornit, în 2009, portalul cultural Filme-cărți.ro. Era perioada efervescenței blog-urilor de orice tip, inclusiv a celor culturale, iar sutele și miile de vizitatori comentau activ și pertinent orice film nou, pe care îl găseau instantaneu pe platforme precum Strong DC++. Situație care s-a păstrat ani întregi, cel puțin pentru acei spectatori dintr-un oraș fără cinematograf.

Prezent. Treptat însă, lucrurile s-au schimbat. Pe de o parte, discuțiile despre pirateria online s-au purtat tot mai mult, iar unele site-uri de acest gen au dispărut sub ofensiva autorităților din alte țări. Pe de altă parte, salariile au crescut, a apărut (sau a crescut) o clasă medie tot mai deschisă la tot ceea ce este nou, cumva mai elitistă, așa că oamenii și-au schimbat obiceiurile și au mers tot mai mult în cinematografe. Portalurile culturale serioase nu mai recenzează filme care nu au apărut în sălile din România și, în plus, au apărut, cu o promovare agresivă, platformele de *streaming*, care oferă mii de filme și seriale la prețuri destul de modice – HBO Go (transformat azi în HBO Max), Netflix, Amazon Prime Video, Disney+. După această transformare a pieței de profil, majoritatea cinefililor au trecut de la piraterie la *streaming*, fără să-și fi mutat locul de vizionare, respectiv confortul canapelei de acasă. Desigur că, în orașele mari, există în continuare un procent important de spectatori care merg în cinematografe, dar realitatea, dovedită și de statisticile Filme-cărți.ro, este aceea că majoritatea cinefililor au devenit captivi ai platformelor de *streaming*, la care se va adăuga în curînd încă una, SkyShowtime, chiar pe 14 februarie.

Viitor. Așa cum vorbim despre orice act de cultură, este necesar să fie creat un public experimentat și dornic de a urmări, contra cost, un spectacol de orice fel, dar mai ales de cinema și de carte (plecînd de la ideea că există deja un public educat de teatru și de operă). Ca exemplu, în mare parte, aceste evenimente sînt urmărite în Cîmpina de o mînă de oameni, mereu aceiași, în condițiile în care orașul are, totuși, aproximativ 30.000 de locuitori și se mîndrea cîndva cu „cel mai mare număr de intelectuali pe metrul pătrat". Publicul consumator de cultură autentică poate fi creat și educat, desigur, dar este nevoie de acțiuni concrete și de dorință la nivel național și local – și nu cu programe intitulate pompos „România educată", dar fără nici o eficiență practică –, de implicarea autorităților locale, a școlilor, a profesorilor și învățătorilor, dublate de investiții substanțiale în actul cultural. Cum ar fi ca elevii să fie educați încă din școala primară să participe la spectacole, să citească, să vadă un film bun, să treacă dincolo de *social media* și de platformele de *streaming* și să iasă astfel din carapacea ignoranței? Și, plusez, cum ar fi ca toți învățătorii și profesorii să citească zilnic și să recomande elevilor ceea ce au citit și ceea ce au vizionat?

Pînă atunci însă, probabil că viitorul imediat, poate și pe termen mediu, rămîne tot cel al platformelor de *streaming*. Există și acolo o fragmentare din ce în ce mai mare – patru-cinci platforme cu un portofoliu complet diferit și aproape nimeni nu le va putea plăti pe toate. În acest moment, din salariul mediu net din România (4.008 lei la nivelul lunii octombrie 2022), nu-ți poți permite să aloci lunar aproximativ 5% pentru a te abona la toate platformele de *streaming*, la un cost mediu de 10 euro/lună pentru fiecare. Sau poate va exista, în curînd, o aplicație care va integra toate filmele de pe toate aceste platforme, iar telespectatorul va plăti exact ceea ce va vedea. Pînă atunci, la salariul menționat mai sus, e puțin fezabilă și deplasarea săptămînală sau bilunară spre un mall din apropiere: pentru o familie de două persoane dintr-un oraș care nu are propriul cinematograf, o vizită la cinema costă cel puțin 100 de lei (bilete + costuri de deplasare), fără să ne gîndim la alte costuri inerente (popcorn, masă de prînz etc.)

Așadar, din păcate și din comoditate, cred că viitorul apropiat este tot al (tele)spectatorului de cinema din canapeaua de acasă. Cel puțin pentru noi, cei din provincia unde nu mai există săli de proiecție la un standard decent.

Jovi Ene *este jurnalist cultural, project manager la www.filme-carti.ro.*

■ ■ ■

Eli BĂDICĂ

Publicul-loterie

Nu e un secret pentru nimeni că nu avem prea multe date oficiale, studii serioase pe care să ne sprijinim atunci cînd vine vorba de audiența culturală din România. În domeniul editorial, publicul e o problemă și mai spinoasă decît în (aproape toate) celelalte domenii culturale, căci e o ecuație care se încăpățînează să rămînă necunoscută. Cu cîteva excepții – autori (sau invitați) notorii ori cazurile în care se stabilesc a priori participanții (un grup de elevi, de pildă) –, organizatorii evenimentelor din jurul cărților operează mereu orbește, nu pot preconiza dacă și cîți oameni vor participa la o astfel de întîlnire. De aceea, în cei peste zece ani în care am organizat sau moderat evenimente din postura de jurnalistă literară sau din cea de editoare, am ajuns la o singură concluzie: nu avem educația necesară pentru a ne face o rutină din a merge la evenimente literare. Momentan, publicul e o loterie. Și probabil că ne mai trebuie mulți ani ca să ieșim din zona aceasta gri. În rest, e posibil să am mai multe întrebări decît răspunsuri în legătură cu acest subiect.

Avem un public de librărie? Dificil de spus. Și mai dificil de generalizat. În anumite librării și în cîteva orașe, acolo unde s-a format cumva o relație de apropiere între librari și cititori ori măcar un obicei de a organiza constant evenimente relevante, da. Însă datele empirice pe care le am, în urma călătoriilor succesive prin țară, par să încline majoritar spre nu: nu există *per se* un public de librărie, unul stabil, o bază minimă, dacă vreți. Poți merge la Iași, de exemplu, și să ai o sală arhiplină, ori poți repeta experiența și să fii surprins că doar doi oameni și-au făcut timp să treacă pragul librăriei. (Valabil și pentru București, Cluj, Timișoara, Sibiu, Brașov etc.)

Sînt cititorii pasionați parte din public? Mă repet: dificil de spus. Însă, de obicei, la un eveniment literar publicul e format preponderent din cunoștințe, rude, prieteni, colegi decît din necunoscuți – ceea ce nu înseamnă că aceia nu pot fi și cititori pasionați, dar e o chestiune care dă de gîndit și numai dacă facem apel la alte arte pentru comparație. Senzația mea e că o bună parte dintre cei care citesc constant literatură, de pildă, nu au neapărat dorința de a participa la lansări de cărți. Nici măcar scriitorii – în afara cazurilor în care sînt apropiați de cei care-și lansează cărțile sau fac parte dintr-o comunitate (în turneele *n'autor* – colecția de literatură română contemporană pe care o coordonez la Editura Nemira –, de exemplu, majoritatea celor publicați în colecție își susțin colegii prin prezența lor). Ori ceilalți actanți din domeniul editorial. Ceea ce ne conduce spre următoarea întrebare.

De ce n-ar fi interesați cititorii, scriitorii, criticii, jurnaliștii etc. de întîlnirile de acest tip? *Grosso modo*, pentru că li se par plictisitoare, redundante, prețioase. De-a lungul timpului, am discutat cu foarte mulți oameni despre aceste aspecte, iar formatul de evenimente care se tot reproduce (șiruri nesfîrșite de monologuri scorțoase, discursuri pedante, narcisice ale invitaților, eventual cu o intervenție discretă a autorului/-oarei la final) a îndepărtat încet-încet publicul-țintă. Cîteva întîlniri în stilul acesta și, gata, cititorul s-a lămurit, nu-și mai pierde vremea și data viitoare – sigur că sînt și excepții, însă sînt insuficiente încă, din punctul meu de vedere. Chiar recent, după un eveniment la Galați, un licean îmi povestea acest lucru, că fusese la o astfel de lansare de carte, cu o colegă pe care o convinsese cu greu să meargă cu el, și că s-au „plictisit îngrozitor"; de aceea, el avusese o reținere dacă să mai vină sau nu în seara respectivă cu aceeași colegă, de teamă că ar fi ceva similar.

Ce așteptări are publicul de la un eveniment literar/editorial? Cu toată onestitatea, nu am nici cea mai vagă idee. Mi-am imaginat, atunci cînd am lansat *n'autor* și am început turneele prin țară (întîi cu trei orașe plus București, apoi cu patru-cinci-șase etc., în funcție de perioade și alți factori), cu experiența de jurnalistă, cu dorința formării unei comunități de cititori și a unei relații între scriitori și cititori, că oamenii își doresc să-i audă pe autori mai mult, să vadă cum gîndesc, cum scriu, cum citesc, care sînt construcțiile din spatele cortinelor, de ce fac ceea ce fac ș.a.m.d. În acest spirit, am pus cap la cap un format de eveniment ușor altfel, care are ca piatră de temelie dialogul: între scriitori (doi n'autori față în față, care își împart publicul) sau între scriitori și invitați și între cititori și scriitori. Reacțiile participanților au fost, de fiecare dată, pozitive. Cu surprindere în priviri sau în *feedback*-uri. Cu alte cuvinte, nu se așteptau să le placă. Probabil că au fost și nemulțumiri, mai ales dinspre cei obișnuiți cu formatul despre care vorbeam mai devreme, dar ele n-au ajuns la mine decît sporadic. (În paranteză fie spus, aici găsiți și unul dintre motivele pentru care continuăm cu aceste turnee.)

Și totuși, publicul e mereu fluctuant, influențat de vreme, perioadă, alte evenimente, notorietatea (sau lipsa acesteia) scriitorilor ș.a. Loterie. Cei mici depind de părinți. Tinerii – liceenii și studenții – vin rarisim la întîlniri literare (mulți nici nu știu de existența lor). Adulți cu diferite roluri (inclusiv acelea de cititori) în piața cărții sînt imprevizibili. Adulți din alte domenii nu ajung la aceste informații (și atunci, altă întrebare: cum facem să ajungă la ele?) sau nu au cultura aceasta (nu de puține ori, am auzit oameni care se întrebau dacă trebuie să aibă o anumită ținută la o lansare de carte, dacă trebuie să cumpere bilet, dacă există vreo pauză în timpul evenimentului etc., ceea ce conduce la ideea că nu participaseră vreodată la un eveniment literar – încă o întrebare: cum îi aducem în librării?). În condițiile acestea, a avea un public dispus să plătească un bilet pentru o lectură publică, precum în Germania, de exemplu, pare SF. Deși, trebuie menționat, sînt cîteva evenimente care au reușit asta, iar formatul merge mai degrabă spre o formă de performance, o îmbinare a artelor, cum ar fi lecturi de poezie mixate cu dialoguri și muzică, în spații neconvenționale, nicidecum în librării. Ceea ce, din nou, ar trebui să ne dea de gîndit.

Educație, cultură, solidaritate, dialog și spectacol par a fi cuvintele-cheie. Poate că abia de aici putem construi.

Eli Bădică *este redactor de carte, coordonatoarea colecției* n'autor *la Editura Nemira.*

Romina HAMZEU

Despre spiritul FILIT și publicul său

Am avut șansa, cînd eram studentă la Iași, să fac voluntariat pentru un festival de film românesc, prin intermediul asociației de la Jurnalism (ASJ) și totodată să mă implic în desfășurarea unuia din cele mai mari festivaluri de literatură din România, e vorba despre Festivalul Internațional de Literatură și Traducere Iași (FILIT), înființat în 2013 prin efortul a trei scriitori curajoși, Dan Lungu, Lucian Dan Teodorovici și Florin Lăzărescu. Pentru aproximativ trei ani am avut oportunitatea să mă implic în ambele, am întîlnit în publicul cinematografiei românești acea fervoare pe care o întîlnești în sălile de cinema, deși în cadrul festivalului SFR multe din proiecțiile înscrise în program aveau loc în aer liber, la Palas, unde se instala un ecran imens, se așezau scaune și se întindea covorul roșu, după vizionări urmau sesiuni de discuții, autografe, întrebări cu cîțiva din actorii invitați. A fost o perioadă în care am văzut multe filme vechi, românești, dar și producții noi pe care în sălile de cinema, de altfel, nu mi-aș fi permis să merg să le văd. După absolvire am aplicat pentru un master la București, unde m-am mutat ulterior, dar am rămas alături de FILIT și la momentul de față s-au adunat nouă ani de voluntariat despre care aș putea scrie, fără îndoială, un volum de proză scurtă. În interviurile sau textele pe care le-am oferit despre FILIT, am enumerat experiențele proprii și importanța unui astfel de festival în viața noastră, a cititorilor de carte. În pofida a ceea ce arată cifrele cînd vorbim despre alfabetizare în România, consumul de carte sau numărul de librării raportat la numărul de locuitori, festivalul de literatură din Iași a creat un precedent cu totul aparte, prin agenda de evenimente și lista scriitorilor, din țară și din lume, care continuă să ofere Iașiului vizibilitate din ce în ce mai mare și diversitate culturală. Anul trecut s-a desfășurat cea de-a X-a ediție, peste 200 de invitați au ajuns la Iași, din 20 de țări, și s-au ținut peste 100 de evenimente, iar numărul spectatorilor prezenți se ridică la 25.000-30.000 în cinci zile. Lăsînd puțin deoparte ultimele cifre, dar fără să le ignorăm importanța, ce mi se pare cel mai interesant e acest public venit din afara orașului, am întîlnit de-a lungul anilor oameni veniți special, din diferite colțuri ale țării, la Iași, cititori fideli și experimentați, mari consumatori de literatură precum Iuliana Neciu (București) sau Adela Duca (Cluj), unii din ei luînd parte la festival pentru întîia oară, alții obișnuiți deja să-și elibereze agenda în luna octombrie pentru a fi prezenți, iar unii împinși de admirația pentru un autor internațional venit în România să susțină evenimente cu acces gratuit pentru public. Publicul de literatură, vorbesc aici despre cel prezent la FILIT, se deosebește tocmai prin setea de a-și cunoaște scriitorii și de a crea legături chiar și acolo unde nu exista vreuna înainte. O să amintesc aici despre un obicei al nostru, poate nu doar al românilor, ca să nu se spună că exagerez, acela de la sfîrșitul unui film cînd publicul se ridică exact înainte de genericul de final, înainte de reaprinderea luminilor în sală, afișînd nerăbdarea taman atunci cînd apar numele actorilor, organizatorilor, directorilor de imagine etc., și de cealaltă parte publicul de literatură format din elevi, studenți, profesori, oameni de rînd, de toate vîrstele, care trag de orice minut ca de un fir din ghemul de ață pentru a mai pune o întrebare, care pot aștepta pînă la cîteva ore în foaierul Teatrului Național din Iași pentru a primi un autograf sau a face o poză cu autorul serii sau care, într-o noapte de vineri, într-un cort instalat în Piața Unirii, ascultă citindu-se poezie pînă la patru dimineața. Frumusețea oricărui festival vine în parte din ceea ce primește de la publicul său, din spiritul care se creează cînd oamenii se strîng laolaltă, iar din partea publicului FILIT a fost mereu despre a pune accentul pe oameni, pe promovarea literaturii în rîndul tinerilor și nu numai. Spre exemplu, un motor de energie și o sursă de inspirație printre elevi sînt profesorii care organizează dezbateri și lecturi publice cu sălile pline, la fiecare ediție FILIT și nu numai, în Iași își desfășoară activitatea clubul Logos, sub îndrumarea profesoarei Serinella Zara, și revista culturală *ALECART*, coordonatori fiind profesorii de limba și literatura română, la Colegiul Național Iași, Nicoleta și Emil Munteanu, care de ani buni formează elevi, viitori studenți la Litere sau chiar scriitori debutanți.

Întorcîndu-mă la ideea de public, la modul general, mă-ntreb cum ar trebui să arate unul și ce trebuie să fie făcut pentru a-l menține interesat. Bineînțeles că un public se poate diferenția de altul prin natura intereselor și diferitelor valori, dar și prin ceea ce se creează prin intermediul său, iar pentru a obține și menține interesul viu, de cele mai multe ori e nevoie să te pui în pielea lui și să îți imaginezi cu ce așteptări vine acesta, ce îl împinge într-acolo încît să-ți ofere din timpul său și cu ce va rămîne după ce pleacă. Trebuie lucrat în interesul publicului consumator de cultură, aceia care părăsesc confortul locuinței și merg printre cei cu pasiuni comune, umplu sălile, ridică întrebări, contribuie cu noi perspective, devin tot mai implicați, iar odată ce le cîștigi atenția și începi să ții seama de opinia publică, cea care, în ziua de azi, cel mai rapid se manifestă în mediul online, ai deja un public fidel cauzei tale.

Romina Hamzeu *este voluntar FILIT din 2013 și pînă în prezent.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Biblioteci**

„Mă pasionează granița dintre documentar și ficțiune“

– interviu cu regizorul Vlad PETRI –

Între revoluții, *cel mai recent documentar semnat de* ***Vlad Petri,*** *va avea premiera luna aceasta, la Festivalul de film de la Berlin, în cadrul secțiunii Forum. Un film făcut din imagini de arhivă, o privire asupra României și Iranului anilor ’70 și a felului în care istoria ne rescrie poveștile. Am vorbit înainte de Berlinală cu Petri despre perspective, căutări și puterea documentarului.*

Ați început ca fotograf, apoi ați făcut filme. S-au legat firesc firele?

Am început să fac fotografii în urmă cu mai mult de douăzeci de ani. Mai tîrziu, fotografia și cinema-ul s-au întrepătruns mai tot timpul, în cazul meu. Poate că cel mai pasionat de fotografie am fost în timpul facultății, la UNATC, unde am studiat la secția „Imagine“. Acolo, Sorin Botoșeneanu, un profesor și un om special, foarte dedicat meseriei sale și apropiat de studenți, care mi-a devenit prieten mai tîrziu, m-a influențat în a mă apropia mai mult de realitate și de un anumit tip de privire, fie că vorbim de cinema sau fotografie.

Documentarul dvs., Între revoluții, *va avea premiera la Berlin. Primul film,* București, unde ești?, *din 2014, pleca de la mișcările de protest din 2012. Pare că n-ați abandonat tema aceasta. Cum ați ajuns la povestea din filmul de acum, la personajele lui?*

„Îmi plac echipele mici, formate din oameni care dezvoltă relații de prietenie și de încredere reciprocă.“

Acest film e foarte diferit de *București, unde ești?*, e un film construit din arhive, un film hibrid, care urmărește destinele a două femei pe parcursul a 10-15 ani, în paralel cu evenimentele politice la care ele iau parte, dar și cu viețile obișnuite, de zi cu zi, așa cum au fost ele prezentate și reflectate de propagandă. O posibilă legătură ar fi faptul că în ambele filme sînt oameni în stradă care își doresc o schimbare reală, dar în afară de asta nu văd o legătură clară între ele. Mă pasionează politicul în cinema și felurile în care el se regăsește în viețile oamenilor. Cele două personaje s-au materializat în mai multe etape. Au fost discuțiile cu mama mea despre anii ei de studenție, despre studenții străini care veneau în România anilor ’70, a mai fost și interesul meu pentru Europa de Est și Orientul Mijlociu, au fost călătoriile în Iran, discuțiile cu oamenii de acolo, poeziile Ninei Cassian și ale lui Forugh Farrokhzad.

Ce legătură există între România și Iran? De ce ați folosit aceste oglinzi?

Pentru mine, revoluția din Iran din 1979 și revoluția anti-Ceaușescu sînt unele din cele mai importante și mediatizate mișcări populare din secolul trecut. Revoluția din Iran a fost intens comentată, mai ales din perspectiva „crizei ostaticilor“ (angajați ai ambasadei SUA în Iran au fost ținuți ostatici 444 de zile, din 1979 pînă în 1981), un eveniment care a influențat alegerile din SUA și a pus Iranul în luminile reflectoarelor mediatice din întreaga lume. Revoluția din România din 1989, transmisă în direct, a fost la fel, un eveniment intens urmărit, datorită reputației lui Ceaușescu, interesului pentru căderea Cortinei de Fier și curiozității pe care o stîrnea România. Cumva, dacă ar fi să găsim un numitor comun, vorbim de două societăți care au încercat sisteme politice experimentale, un sistem islamic și unul național-comunist, care, ambele, pînă la urmă au eșuat. De asemenea, putem vorbi de două regimuri patriarhale, orientate către glorificarea liderilor – un Iran cu figura semi-divină a lui Khomeini, în care drepturile femeilor nu au fost respectate, și România sub Ceaușescu, în care aparent femeile erau încurajate în drepturi, dar în mod real societatea era profund inegală, avortul era interzis și era o goană nebună după natalitate. În această lume a trăit mama mea și m-am născut și eu, iar o parte din evenimentele prin care ea a trecut se regăsesc în acest film.

E un film construit din imagini de arhivă. Ați mai făcut asta recent în Cerbul a trecut prin fața mea. *Cum devine materialul filmat la un moment dat limbaj pentru un regizor de a spune propria poveste?*

În *Cerbul a trecut prin fața mea* era povestea bunicii mele, construită din arhive personale. În acel film încercam să înțeleg mai bine trecutul familiei mele, să descopăr detalii și sensuri noi, să mă las condus de povestea ei. În cazul *Revoluțiilor*, de la început am vrut să aleg imagini de propagandă, să găsesc poveștile oficiale ale celor două regimuri politice și să le recontextualizez prin intermediul poveștilor Mariei și ale Zahrei, personajele filmului. Uneori cred că aceste două femei își găsesc locul lor în arhive și se integrează în imaginile oficiale, dar de cele mai multe ori ele contestă lumile în care trăiesc și își doresc o schimbare reală. Mă fascinează arhivele, au o putere aparte de a resuscita trecutul în forma lui directă, apăsătoare și magică și de a-l suprapune prezentului. Cred că un film din arhive făcut în 2023 este cu totul diferit de unul pe care l-aș face peste cinci sau zece ani și ăsta e un lucru care mă interesează, felurile în care trecutul poate arăta la un moment dat, din perspectiva momentului din care îl privim, a experiențelor prin care trecem, a abordării pe care o avem. Chiar dacă un cineast lucrează cu arhive, cred că ea/el are o privire care traversează întreg materialul filmat și cred că e bine ca acest lucru să se vadă în filmul complet.

Există două protagoniste în film, Lavinia Braniște este autoarea unor scrisori reconstruite și ficționalizate. Versurile Ninei Cassian punctează și ele un anumit gen de legătură. E vorba despre o viziune feministă asupra evenimentelor istorice?

Este vorba despre o viziune la feminin asupra ambelor țări și societăți. Este o întîlnire între Nina Cassian și Forugh Farrokhzad, două poete feministe cu sensibilități aparte, la care se adaugă sensibilitatea și viziunea Laviniei Braniște.

Ce mai înseamnă pentru dvs. să faceți documentar? Și cum vă opriți asupra unui subiect și nu al altuia? Există o spaimă că un subiect ar putea rămîne prea local?

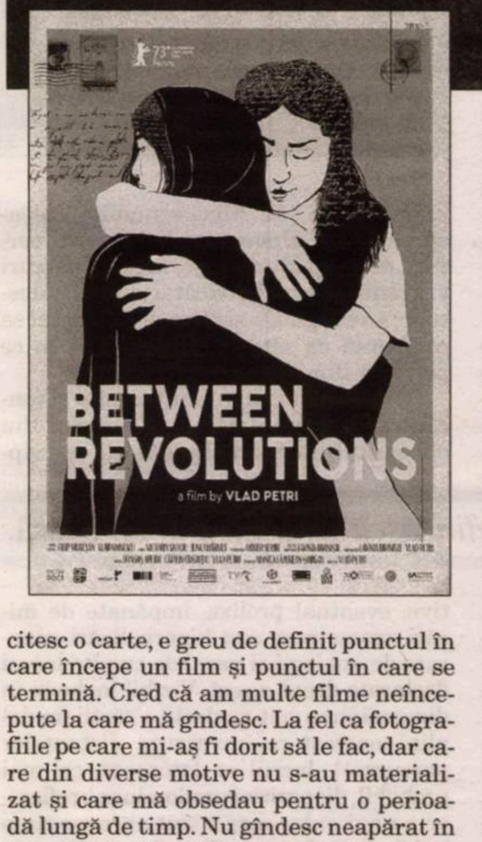

Asta cu opritul pe un anumit subiect e mai complicat. Am mai multe posibile scenarii în minte, fragmente de filme pe care le derulez. Uneori îmi vin idei cînd mă plimb pe stradă, cînd vorbesc cu o anumită persoană, cînd văd un film sau citesc o carte, e greu de definit punctul în care începe un film și punctul în care se termină. Cred că am multe filme neîncepute la care mă gîndesc. La fel ca fotografiile pe care mi-aș fi dorit să le fac, dar care din diverse motive nu s-au materializat și care mă obsedau pentru o perioadă lungă de timp. Nu gîndesc neapărat în termenii de local/global, vreau în primul rînd ca subiectul pe care îl aleg să răscolească lucruri în mine, să mă emoționeze, să îmi dea de gîndit, să mă facă să caut și să descopăr lucruri pe parcursul perioadei de documentare și de producție.

Maniera asta de a folosi mai multe limbaje care documentează o poveste, o realitate, vă dă o libertate mai mare ca regizor?

Mă pasionează de mult timp căutările de la granița dintre documentar și ficțiune. Îmi plac filmele cu actori care creează lumi și care te fac să te pierzi și să uiți convenția, la fel cum îmi plac documentarele care depășesc cadrul observațional și care își expun elementele filmice de culise, care nu încearcă doar să te vrăjească prin veridicul absolut. Nu vreau să gîndesc în scheme fixe, ci îmi doresc să testez limita dintre aceste convenții. Cred că libertatea ți-o cauți singur ca regizor, indiferent de genul de film abordat.

Cît de importanți sînt pentru un documentarist, despre care se zice că e un lup singuratic, mica echipă și producătorul?

La acest film am colaborat cu producătoarea Monica Lăzurean-Gorgan, care a avut o influență mare în tot procesul de creație – ne-a fost ușor să comunicăm, mi-a înțeles nevoile, a știut cînd am avut nevoie de sprijin și de schimbări radicale în procesul de producție. Aportul ei a fost foarte mare și a crezut în acest film din primul moment, lucru foarte important. La fel a fost și cu alți membri ai echipei. Recunosc că îmi plac echipele mici, formate din oameni care dezvoltă relații de prietenie și de încredere reciprocă, pentru mine ăsta e un lucru vital.

Cum ați descrie felul de responsabilitate pe care îl are un regizor cînd personajele sale au / au avut existențe palpabile? E vorba despre o documentare a realității sau despre o ficționalizare și o rescriere a ei?

Este o mare responsabilitate cum arăți lucrurile în film, în cazul în care vorbim despre oameni și comunități reale. Cred că e important ca regizorul să iasă din schema în care își dorește doar să facă un film de succes și să se gîndească la oamenii pe care îi filmează și la faptul că viețile lor continuă mai departe după ce echipa de filmare nu mai interacționează cu ei. În cazul filmului de ficțiune, actorul își încheie rolul după o zi de filmare și își vede mai departe de viața lui de om, nu e la fel de de mult expus. E foarte mult de discutat despre cum abordăm realitatea și ficțiunea și, din punctul ăsta de vedere, se poate face o delimitare clară între cele două genuri și abordări, din această perspectivă există o graniță clară, diferită față de cea de care vorbeam mai devreme.

Care e documentarul care v-a impresionat cel mai tare (recent, dacă se poate) și de ce?

Documentarul care m-a impresionat profund în ultimul timp este *Homeland: Iraq Year Zero* de Abbas Fahdel, un film extrem de cald și sincer despre o familie și o lume care agonizează treptat sub ochii noștri. Regizorul-cameraman investighează, interoghează, cataloghează realitatea din jur, prin modurile în care își privește familia, vecinii, invadatorii țării sale, fiind conștient de valoarea imaginilor pe care le poate surprinde doar în acel moment, doar prin acel tip de cinema direct, brut și sincer. Un film în care o lume se prăbușește, oamenii mor și doar prezența unui om cu aparatul de filmat face dreptate, prin ceea ce filmează și împărtășește cu noi, fără a ne forța să simpatizăm cu unii sau cu alții, lăsîndu-ne să ne facem noi înșine o părere. O mostră de cinema autentic, de o valoare documentară inestimabilă.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU

Adrian G. ROMILA

pe de altă **carte**

Anamneze

și alte întîmplări de călătorie

● Cătălin Cioabă, *Scrisoare din Tenerife. Povestea unei călătorii dincolo de închipuire,* cu fotografii de Anamaria Mareș, Cristina Cioabă și Cătălin Cioabă, Editura Humanitas, 2022.
● Iulian Comănescu, *Medina infinită. Călătorii la întîmplare și întîmplări de călătorie,* cu fotografiile autorului, Editura Humanitas, 2022.

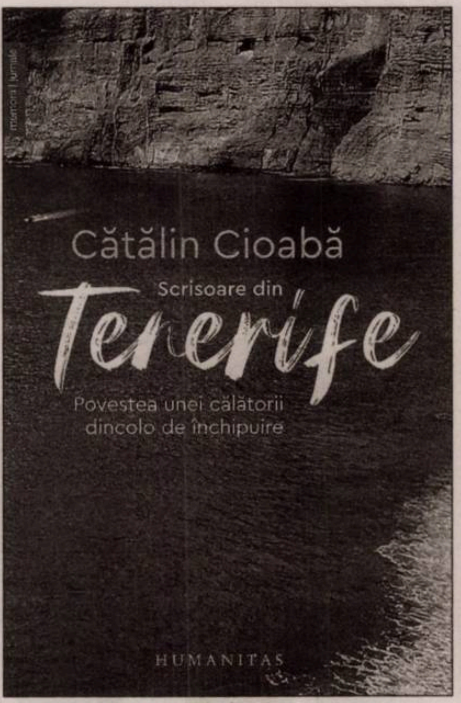

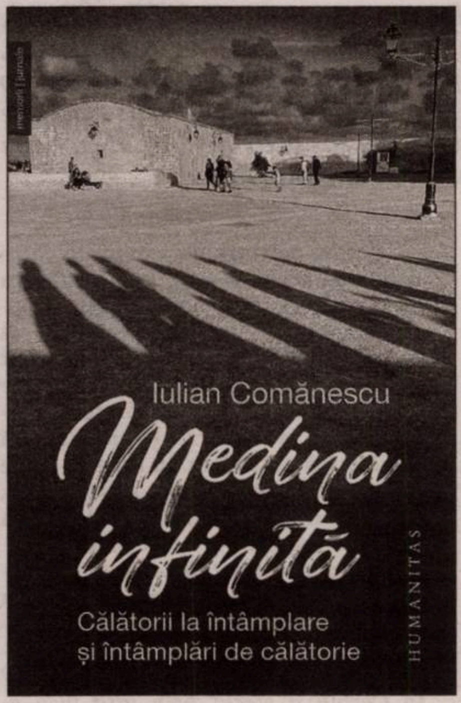

Pe Cătălin Cioabă îl știu din cu totul alte contexte publicistice decît cel despre care voi vorbi aici. Sînt un mare iubitor al cărților de călătorie, căci – nu-i așa? – despre ceea ce nu prea putem face în realitate pe cît de intens ne-am dori, scriem sau citim. Și, slavă Domnului, în ultimii ani am așezat pe raft destule eseuri *on / about the road* cu semnături autohtone, multe cu certe valori literare, ceea ce ne reamintește că avem o tradiție a genului, excelent sintetizată critic de Mircea Anghelescu nu demult. Atent mereu la ultimele apariții, așadar, am fost surprins să găsesc o carte cu un asemenea subiect la autorul unor volume „serioase“ despre Heidegger și Wittgenstein și la traducătorul scorțos de filosofie germană. Demersul său, însă, e tot unul filosofic, pentru că *Scrisoare din Tenerife. Povestea unei călătorii dincolo de închipuire* nu e doar despre un exotic voiaj „părintesc“ alături de soție în țara de adopție a fiului, ci și prilejul (era să zic „mai ales prilejul“) unor experiențe intelectuale. Autorul extrage mai mereu din peisaje, întîlniri, degustări, excursii și contemplații frînturi de esențe ideatice sau, dacă nu face puțină filosofie, trimite măcar la referințe similare.

Cătălin Cioabă caută să redefinească semnificația lui acasă.

După modelul clasic al unei epistole imaginare (marcate prin adresarea către un presupus cititor), micul volum al lui Cătălin Cioabă caută să redefinească semnificația lui *acasă*, în contextul unor locuiri temporare în varii orașe ale lumii. Luat în posesie, cunoscut de-aproape, umplut de prezența proprie, orice loc străin devine în final un *acasă*, după cum orice călătorie se transformă, în opinia autorului, într-o mișcare între două locuri familiare. Detestînd turismul care doar punctează neutru pe hartă pentru simpla delectare (sau eventual pentru aducerea de *like*-uri pe rețelele sociale), Cătălin Cioabă crede că „un loc în care ai călcat, dar n-ai locuit e doar o coordonată iluzorie, cu un conținut mult prea precar, precum gara în care trenul nu oprește. La drept vorbind nu poți călători decît dinspre un *acasă* către un alt *acasă*, orice altceva este doar o iluzie inerentă deplasării în spațiu“.

Pe această teză se construiește relatarea celor cîteva incursiuni în „paradisul vacanțelor“ europene, punctînd de fiecare dată ineditul cîte unui loc care, treptat, e împropriat cultural și personal din cît mai multe perspective. De la faptul că arhipelagul din vestul Africii e numit încă de la Homer *Insulae Fortunatae* (Insulele Fericiților), că a trecut apoi, datorită animalului venerat de băștinași, în *Canariae Insulae* (Insulele Cîinilor) și de la faptul că ajungerea acolo a presupus un zbor pe deasupra pustietății Saharei, autorul se plimbă și chiar locuiește la propriu în Tenerife. Explorează trasee montane, zăbovește cîteva zile în case ale nativilor din cătune izolate, ajunge pe buza unor vulcani sau stînci renumite, rulează pe șosele alpine, se plimbă prin porturi, orașe, păduri, plaje, lagune, parcuri și grădini, degustă bucătăria locală, descoperă vestigii ale strămoșilor guași și se confruntă cu alteritatea absolută în ce privește clima, oamenii și peisajele.

De remarcat e că, reținut, auster și concentrat, discursul său iese frecvent din obișnuitul unei simple intenții descriptive, eventual prolixe, împănate de mirări zgomotoase sau hiperbolizări generate de analogii și paralele cu alte locuri declarate drept *acasă*. Vizibil inclusiv în dimensiunea voit modestă a cărții (în deplin contrast cu anvergura distanțelor parcurse)|, lucrul se datorează, cel mai probabil, dispoziției predominant reflexive a unui autor care a stat aproape timp îndelungat de texte filosofice „tari“, care i-au setat într-un anume fel modul de a scrie și de a ordona ideile. Astfel, în preajma Marelui Vulcan, El Teide, varietatea geomorfologică a pietrelor declanșează un gînd despre „devenirea întru ființă“; ploaia ambiguă de pe culmile Munților Anaga trimite la analitica semantică a propozițiilor de la Wittgenstein; un popas în orașul Fuerteventura îi amintește de exilul lui Miguel de Unamuno și de eseurile sale religioase; un vers din García Lorca, o afirmație a lui Alexander von Humboldt sînt, iarăși, cîteva din desele „stații“ intelectuale ale acestui eseu vagant despre un sejur de 14 zile pe pămînturile afro-spaniole.

„Întîmplările de călătorie“ nu sînt altceva decît ceea ce par.

Format într-o țară socialistă („Coreea de Nord a Europei“, înainte de 1990), din care nu se putea ieși decît visînd, Cătălin Cioabă gustă călătoria ca pe ocazia supremă de a vedea dacă locurile visate chiar există aievea. Și încă, de-a vedea dacă nu cumva faptul că le-a vizitat prin experiențe atît de intense nu le-a transformat în momente de anamneză: „Nu mai fuseserăm oare acolo deja de două ori, fără să fim?“. Mulțimea de fotografii minunate care însoțesc textul cărții contribuie din plin la această senzație de vis devenit realitate, una, paradoxal, foarte cunoscută.

Conectare și planare

Cu totul altfel decît la Cătălin Cioabă stau lucrurile în cartea de călătorie a lui Iulian Comănescu. Antreprenor, jurnalist și specialist în imagine, autorul are o altă direcție de abordare a itinerariilor parcurse și a experiențelor pe care le-au presupus. Pornind tot de la un demers filosofic (mitul platonician al peșterii), autorul nu vizează vreun înțeles gnoseologic al călătoriei, dimpotrivă. E importantă confruntarea cu realitatea proiectată inițial doar ca o umbră pe perete, desigur, dar mai importantă e ieșirea din rutină, eliberarea de „întuneric“, „dezlănțuirea“, privitul în jur. „A cunoaște lumea la întîmplare e neprețuit, fiindcă nu presupune căutarea unor confirmări. Și tocmai lipsa unui vis director ne face mai expuși la lucruri și, în cele din urmă, mai bogați“. Lăsîndu-se, deci, la voia întîmplărilor (deloc anticipate sau pregătite minuțios, toate călătoriile descrise în carte sînt rodul unor fortuite însoțiri „de serviciu“, fie ale autorului, fie ale soției), personajul-narator „nu vînează nici un vis“, doar face „eforturi de conectare cu diferite locuri“, se miră, se entuziasmează, își testează limitele în a se dezgusta, a rîde, a critica sau a admira, încercînd să rămînă peste tot onest în ceea ce relatează. „Dacă există un numitor comun al lucrurilor din această carte“, afirmă el, „ăsta e un fel de planare cu picioarele, după cum te duce vîntul“.

Exact asta e *Medina infinită,* o antologie de povești absolut captivante din varii locuri ale pămîntului: Maroc, Republica Moldova, Israel, Ungaria, Albania, Belgia, Anglia, Armenia, Italia, Turcia. Iar în toate „planarea cu picioarele, după cum te duce vîntul“ mai are un corolar, la Iulian Comănescu: umorul și savoarea analogiilor comice. Întîmplările hazlii sînt nenumărate în carte, cum nenumărate sînt ocaziile de a sublinia ineditul vizual (fotografiile completează spectaculos textul) și misterul exotic al multora dintre destinații. În Basarabia sînt nunțile cu dedicații muzicale și toasturi, limbajul pitoresc al oamenilor, omniprezența femeilor frumoase, a băuturii și a politicii ruso-române. În Armenia se regăsesc confirmate la tot pasul bancurile cu Radio Erevan și ambiguitatea contururilor din lucruri, portrete și evenimente. Antalya turcească „este un Disneyland pentru adulți, de dimensiunile unui județ“, unde „toate hotelurile care se respectă încearcă să vîndă o ficțiune, o replică, o butaforie, fie ea Thailanda, Roma antică deja pomenită sau *Titanicul*“. În Rabatul marocan, negociatul cu vînzătorii se dovedește dificil (nici nu știi ce ar trebui negociat – „lucruri de piele, pălării de paie, tingiri, tobe de lut pentru copii și niște chestii multicolore între ștergare, cearșaf de plajă și cravatele lui Rareș Bogdan“), astfel încît, între varii discount-uri, cumpărătorul s-a trezit cu un rucsac plin de sandale.

În Ierusalim, creștinismul amestecă kitsch-ul cu legenda, paradoxurile și adevărurile creștine (mahrama Sfintei Veronica e precursoarea *ready-made*-ului postmodern de genul Andy Warhol, Via Dolorosa e în cartierul arăbesc, iar Biserica Sfîntului Mormînt e construită pe locul Calvarului, adică al opririlor 10-14 din Drumul Crucii). La British Museum, în Londra, se poate vedea cum un divorț (al lordului Elgin) a dus la înstrăinarea cvasi-definitivă a bucăților din Partenonul atenian. În Veneția, karaoke se dovedește a fi „o muzică între prieteni, făcută așa cum se făcea înainte de inventarea gramofonului“, iar nu ca la noi, românii, „a zbiera fals chestii patetice după ce te-ai făcut praf“.

În Erevan, străzile sînt o succesiune de stîncă-groapă, cam la fel cu alternanța blagiană deal-vale, oamenii fie nu vor să recunoască, fie chiar nu au auzit de Radio Erevan, și cînd, în sfîrșit, tîrziu în noapte, se pare că indicațiile te-au dus la presupusa clădire a renumitei instituții media, „prin sticla ușilor se zărea o tigaie Zepterian“. Și cel mai bine se poate testa persuasiunea propagandei de orice fel vizitînd în tur ghidat orașele Palestinei, în același timp cu cele ale evreilor de după zidurile care delimitează zonele arabe de cele ale celorlalte comunități etnico-religioase din vecinătate. Deloc în cele din urmă, o stabilire „definitivă“ în Bruxelles cu familia nu înseamnă neapărat că „te-ai ajuns“, dimpotrivă, mai sînt multe lucruri de învățat, de trecut, de suferit.

Metafora din titlul volumului lui Iulian Comănescu se potrivește perfect întîmplărilor variate din el. Medina e în Maroc ceea ce s-ar numi oriunde în altă parte Orașul Vechi – un imens bazar înconjurat de ziduri antice sau medievale, unde, pe traseele lui întortocheate ca niște meandre colorate, poți vedea orice, unde nu știi niciodată ce te așteaptă, pe cine vei întîlni și cu ce te vei alege. O „medina infinită“ este orice pornire la drum, căci nimeni nu garantează răsfățul sau satisfacția. Pornit dintr-o peșteră a lui Platon afară, orice călător are încă „ochii plini de întuneric“ și rămîne adesea confuz în confruntarea cu lucrurile ale căror umbre i-au servit drept adevăr. Nu „ajungerea“ contează, în opinia autorului, nu destinația e scopul, ci însuși drumul. În acest sens, „întîmplările de călătorie“ nu sînt altceva decît ceea ce par – niște surprinzătoare întîmplări.

***Adrian G. Romila** este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte:* Efectul îndelungat al pasiunilor de tinerețe, *Editura Junimea, 2020.*

Victor MOROZOV

dilematograf

Răzbunarea e a mea

● ***Oldboy* (Coreea de Sud, 2003), de Park Chan-wook.**

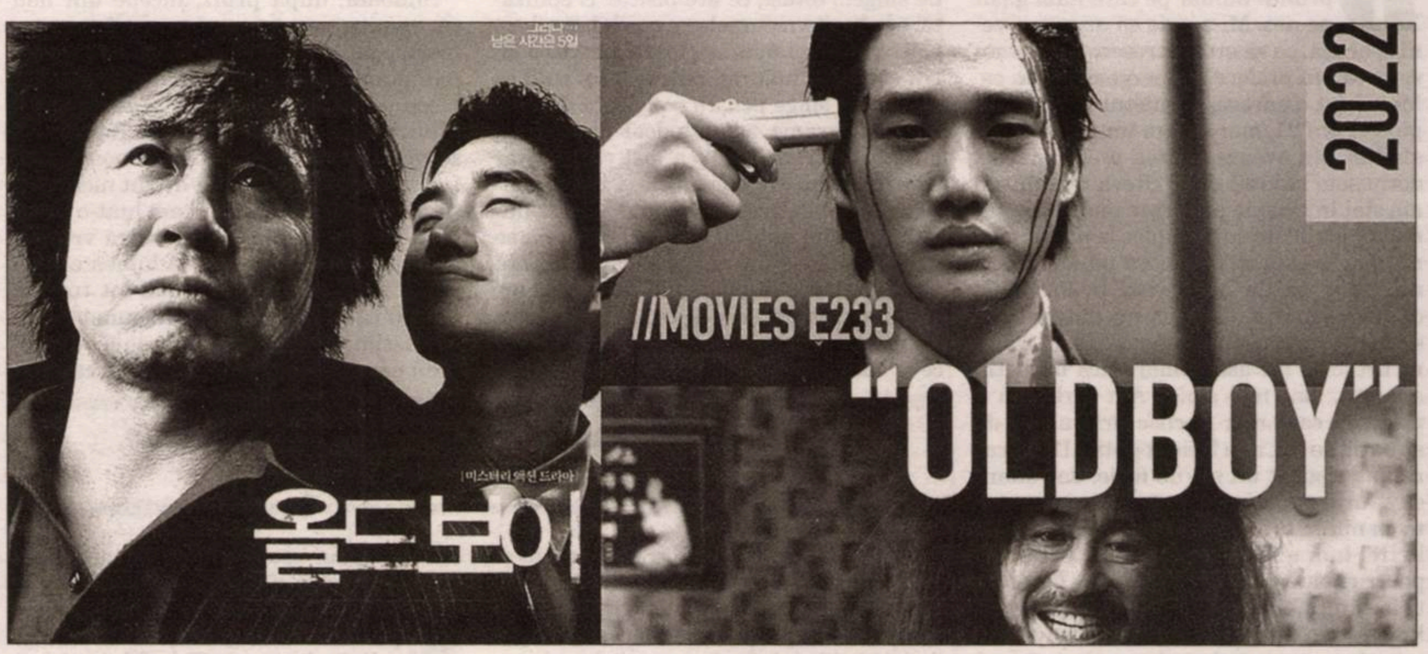

Cei care – sacrilegiu! – nu văzuserăm pînă acum *Oldboy* aveam senzația că, dacă închidem ochii, putem să îi dibuim, totuși, imaginile. Fiindcă imaginile sale ajunseseră de mult pînă la noi, ștampilate cu aura lor privilegiată de participante la nașterea unui film cultissim, o soartă pe care orice obiect de gen o visează în secret. Succesului răsunător, în rîndurile publicului, al acestui film regizat de Park Chan-wook încă mai puteam spera – noi, neofiții – să îi putem opune vreo explicație facilă odată ce aveam să îl privim de-adevăratelea. Însă *Oldboy* nu e genul acela de film transparent și primitor, care lasă la vedere preocupările flagrante ale unei epoci, ridicîndu-se pe sine însuși la fileu, în calitate de pradă ușoară pentru orice analist cultural de duminică. *Oldboy* e opac și alunecos, un film de gen explodat, care amenință în repetate rînduri să devină contrariul său – o baie de sînge precisă și maniacală –, dar și un divertisment fără pavilion ideologic. Semnul unui ciudat decalaj: au trecut nici douăzeci de ani de la lansarea sa, dar, descoperit acum, e deja un film istoric – o transformare atît de radicală încît invită la o a doua campanie de distribuție pe ecranele romînești. Cîte cazuri similare cunoașteți?

Oldboy vine din alte timpuri, în primul rînd, pentru că nu se ghicesc în spatele lui condițiile limitative ale laboratoarelor de co-producție euro-mondiale, nici ambiția regizorului de a-și face un nume ieșind în întîmpinarea sensibilităților de moment. Astea fiind zise, comparat cu filmul din imaginație, alcătuit din trei cadre mai cunoscute și o reputație de „film sîngeros“, *Oldboy* mi-a cauzat o dezamăgire moderată. Experiența acestui film aduce cu o masă la un restaurant de tip *all you can eat:* există aici o abundență de texturi, de forme și mai ales de culori, dar gustul ansamblului pare abandonat pentru planul doi: important e să-ți burdușești stomacul. Park e un stilist al preaplinului răsfrînt în cruzime și absurd: nu întîmplător, cel mai răvășitor cadru al filmului îl arată pe Oh Dae-su (Choi Min-sik) cum înfulecă pe nemestecate o caracatiță vie, cu tentaculele încă pulsîndu-i gelatinos dincolo de dinți. Pe de altă parte, finețea narativă suferă de pe urma unei stilizări care evacuează orice idee a densității psihologice.

Povestea din *Oldboy* îl urmărește pe acest individ întemnițat pe nedrept – ba mai mult: întemnițat fără vreun motiv anume – preț de cincisprezece ani într-o cameră ermetică, de unde iese doar pentru a se răzbuna pe făptași. Referința principală în materie – chiar menționată în treacăt în film – e *Contele de Monte-Cristo* care, cu intriga sa răzbunătoare, constituie în rîndul produselor populare de gen (ba chiar în toată arta narativă) un fel de poveste a poveștilor, un *nec plus ultra* al *plot*-ului clasic. Cu promisiunea unei investigații de amploare, filmul invită la asocieri cu un povestaș de cursă lungă precum Shôhei Imamura (și al său *Vengeance Is Mine)* –, dar numai pentru a le dezamorsa cu prima ocazie: mult mai puțin riguros, *Oldboy* se aruncă în o mie de direcții, ceea ce e benefic doar pînă la un punct. Căci povestea lui Oh Dae-su pare astfel să devină prilej pentru piruete stilistice frivole, în loc să canalizeze o furie cathartică.

Resortul acțiunii se arată a fi, în cele din urmă, nu unul tragic, ci unul melodramatic. *Oldboy* cimentează o tonalitate care va fi reluată – de pildă, în *Mother* al lui Bong Joon-ho (2009) sau, la un nivel superior, în *Secret Sunshine* de Lee Chang-Dong (2007) – cu rezultate diverse în cinematograful sud-coreean. Însă e greu de crezut într-o poveste relativ generică – Oh Dae-su ar fi împrăștiat zvonuri neadevărate despre condiția îndoielnică a unei colege, iar fratele colegei decide să îl pedepsească crunt după suicidul acesteia –, care are nevoie de acorduri muzicale groase pentru a-și certifica emoția. În aceste momente de *flashback* explicativ, *Oldboy* e cel mai slab – cel mai nelalocul lui. Are nevoie să se întoarcă pe terenul violenței pure, curate, fără prea multă încărcătură psihologică la mijloc, pentru a-și regăsi viteza de croazieră (indiciu: e vertiginoasă), dezvoltînd o veritabilă putere de fascinație. În acest amestec vag pervers de oroare față de agresiunea fizică și plăcere obținută din tratamentul ei audiovizual e de găsit forța acestui proiect, care aspiră să dea o inimă filmelor asiatice „cu bătăi“ descreierate ale deceniilor precedente. Nu sînt neapărat un fan al rezultatului, dar nu pot să nu îi recunosc un anume brio stilistic, precum și o dorință de a purta privitorul pînă departe în nocturnul inconștientului.

Oldboy rulează în cinematografe.

■ ■ ■

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

O stea pop nepoliticoasă și indocilă

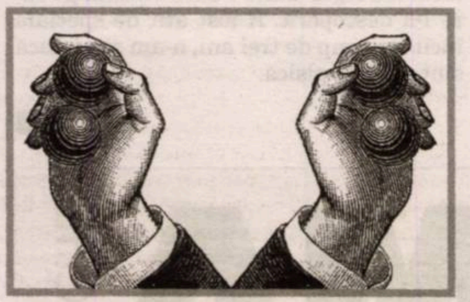

● **RAYE, *My 21st Century Blues*, Human Re Sources, 2023.**

O voce cam dezabuzată, un *beat* atît de plin de sine, o poveste cît un clișeu, dar narată cum trebuie – *„Just a heart broke bitch, high heels six inch / In the back of the nightclub, sippin' champagne / I don't trust any of these bitches I'm with, / In the back of the taxi sniffin' cocaine, / Drunk calls, drunk texts, drunk tears, drunk sex, / I was lookin' for a man who was on the same page, / Now it's back to the intro, back to the bar, / To the Bentley, to the hotel, to my old ways…*“: „Escapism“, unul dintre *single*-urile celui mai nou album al unei artiste numite RAYE, are calitatea aceea prin care poți recunoaște un cîntec pop bun de la distanță: e memorabil, derivativ, relevant și cumva autoironic. Rachel Agatha Keen, artista despre care vorbesc aici, născută în 1997 la Londra într-o familie anglo-ghaneză, are și ea un traseu interesant: la aproape 17 ani semna un contract cu Polydor Records, parte din conglomeratul Universal Music Group, pentru a înțelege opt ani mai tîrziu – după o dispută publică – că asta nu dusese niciunde din punct de vedere creativ, dincolo de colaborările cu ceva nume importante și cîntece ajunse deloc întîmplător prin partea superioară a topurilor britanice. „Am semnat pentru patru albume și nu m-au lăsat să lansez nici măcar unul. (...) Am făcut tot ce mi-au cerut, am schimbat genurile muzicale ca pe șosete, am muncit șapte zile pe săptămînă… M-am săturat să fiu un fel de viitor pop star politicos și docil. Vreau să scot propriul album acum, vă rog!“, arunca ea săgeți pe Twitter în 2021, anul despărțirii de casa de discuri. Iar *My 21ˢᵗ Century Blues*, LP-ul lansat pe 3 februarie anul acesta, este mai mult despre asta, el venind să întărească și să facă și mai multă lumină în vechea povestea: *„On my way, figured a way, figured a way out, / My pen is a gun, pen is a gun, I'm finna spray now, / He said I was out, said I was done, look at his face now. / Tell them boys, feeling them boys, meet at the stake house, / I been a mess, so I'm in a dress and I got my cakes out, / Sleeping on her, sleeping on me, I'm in your face now*“. Aici, pe „Hard Out Here“, RAYE își varsă frustrarea într-un număr în care „Give It Away“, bătrînul hit al Red Hot Chili Peppers, este o aluzie care funcționează. Industria muzicală și experiențele personale din interiorul ei, relațiile sentimentale, tabloul sociopolitic global și luptele cu propriile probleme sînt temele predilecte ale muzicienei londoneze. Cu toate că uneori lasă senzația că, muzical, e prea încărcat, că alteori RAYE însăși încearcă să plonjeze în teritorii neconvingătoare, că din cînd în cînd apar pasaje cam autoindulgente, *My 21ˢᵗ Century Blues* este unul dintre cele mai reconfortante, dramatice, cathartice, versatile și *entertaining* albume de pop din ultimii ani.

My 21ˢᵗ Century Blues, *noul album al artistei RAYE, poate fi ascultat parțial și achiziționat, în format digital, pe pagina de Bandcamp a britanicei, la adresa rayeband.bandcamp.com/album/my-21st-century-blues.*

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■ ■ ■

Adina POPESCU

portrete din mers

Pisica

Duminică, pe la prînz, am sunat la primul număr pe care l-am găsit pe net. Mi-au zis că ar putea veni și acasă, ca să nu se streseze, dar le-am spus că am prefera să mergem noi cu ea. Mi-au dat o adresă, cabinetul era deschis pînă la ora 21, mai aveam timp să ne răzgîndim. Nu aveam mintea prea limpede, dormisem chinuit doar cîteva ore, inițial am stat în mașină pînă spre miezul nopții, mă tot gîndeam cum să plec la ai mei, dar nu mai aveam tren, mereu mi-am zis că nu vreau să fiu acolo cînd se întîmplă, că n-aș suporta, dar nici nu puteam pasa toată responsabilitatea celuilalt, nu era firesc să fac asta, chiar dacă bărbații, aparent, sînt mai stoici. Am vorbit cu o prietenă care mai trecuse prin astfel de situații, eu nu, m-a liniștit puțin. După care m-a apucat un soi de furie, dar știam că e furia neputinței și că nu mai pot ajuta cu nimic, tot ce s-a întîmplat în ultimele trei luni a fost oricum traumatizant și pentru noi, și pentru ea, ore și ore petrecute la clinică, ține-o, manevreaz-o, mîngîi-o, liniștește-o, spune-i că nu i se întîmplă nimic rău atunci cînd se zbătea, hai să mai facem încă o perfuzie, mai obținem cîteva zile, o săptămînă, hai că poate mănîncă, hai să-i dăm pateuț cu seringa, cum să facem să stea, toată casa era plină de vomă și de pateuț scuipat, hai să o băgăm la piept în polar, ca într-un marsupiu, sigur îi e frig de la anemia asta, uite, se încălzește și toarce, îi bate inimioara, e vie, îi e bine. Și chiar îi era bine cîteva ore, uite că mănîncă singură bobițe de pe masa din curte, îi număr bobițele, a mîncat nouă, scrîșnește din dinți de la anemie, dar mestecă și înghite și se uită la noi cu privirea aia a ei atît de tristă, simți că te scufunzi într-o mare de tristețe și că te îneci. Apoi, iar nu e bine și din nou fuga la clinică, pentru că e atît de deșteaptă știe încă din mașină, de la poartă, ce o așteaptă și miaună jalnic, îi zic „Draga mea, nu avem ce face... asta-i viața, asta-i moartea!“, o să te înțepe iar cu o mie de ace, nu-i mai găsesc vena, la cea din față are deja hematom de la perfuzii, o țin trei asistenți ca să-i găsească vena de la piciorul din spate, „Vă rog, ieșiți, ca să ne putem concentra“, ies pentru că oricum nu mai pot să o văd pe masa aia și încep să plîng, sînt deja foarte obosită. Dar hai să-i facem și o transfuzie, să facem testul pentru grupa de sînge... totuși, ce are pisica? E epuizată, e la limita resurselor, e posibil să aibă... Găsesc un motan uriaș, foarte nervos pentru că a fost luat din culcușul lui cald ca să doneze sînge pentru o pisicuță de doar două kilograme, acum e doar un schelet, o umbră a pisicii care a fost cîndva. Iar transfuzia nu are nici un efect, iar mănîncă nouă bobițe scrîșnind din dinți, i le număr una cîte una, cu fiecare bobiță mi se pare mie că se întremează, că va căpăta vitalitate, uite că poate din nou să se urce singură în pat și se așază pe burta mea, nu mai toarce, nu mai face sărmăluțe sau ce-or face pisicile cît sînt fericite, dar stă chircită acolo și pare OK. Să încercăm și cu Prednison, e ultima ei șansă, hai, cum facem să-i băgăm pastila pe gît, ține-o tu, o țin eu, a scuipat-o, e șmecheră, o ține sub limbă și o scuipă după ce scapă de noi, unde e pastila, trebuie băgată chiar în fundul gîtului ca să o înghită, e o tehnică specială care trebuie învățată. Unde e? Zace. Las-o să doarmă. Somnul le vindecă pe toate. Stau lîngă ea și o privesc cum doarme, o mîngîi și reacționează cu un scîrțîit, nu cu veșnicul ei mîrîit dulce, comunicativ cu care ne-a obișnuit să răspundă la orice, inclusiv la nume. Pulsul e din ce în ce mai slab, dacă s-ar întîmpla acum ar fi bine pentru amîndouă, ce mi-aș dori să se întîmple acum, e liniștită, eu sînt pregătită, *bye-bye love*, dar nu e niciodată ca-n filme, o moarte în somn fermecătoare, niciodată animălutul tău nu pune capul jos și adoarme, o las așa o vreme, a doua zi o văd tîrîindu-se prin casă, schelet ambulant, cu ochii ei mari și expresivi, este o nouă zi din viața pisicii.

> *A fost atît de specială încît eu, timp de trei ani,*
> *n-am știut dacă sînt om sau pisică.*

Știți ceva? Scoateți-i branula, o incomodează cumplit! Haideți să o lăsăm în pace cîteva zile, îi dăm pastilele și o lăsăm așa ca să vedem cum se descurcă. Așa hotărîm noi, pentru că pisica nu mai poate. În noiembrie a făcut perfuzii zece zile la rînd, zi de zi am stat lîngă ea, așteptînd să se scurgă lichidul ăla cu picătura. A fost mai bine trei săptămîni, a mîncat, dar nu a pus pe ea nici un gram.

Sîmbătă, după prînz, începe din nou să vomite, iar mie mi se strînge stomacul, nu mai pot mînca nici eu nimic. Așteptăm. Noaptea e și mai rău, vrea să plece de la noi, știu că pisicile vor să plece atunci cînd se apropie finalul. Tot sper că se va sfîrși totul într-o singură noapte. I-a fost atît de bine cu noi, n-a vrut niciodată să plece niciunde de cînd am luat-o de pe stradă și acum pisicuța noastră vrea să ne despărțim, să moară în lumea ei. Mă izolez într-o cameră, dar mă tot trezesc pentru că aud undeva un mieunat stins. La răstimpuri, cînd mă trezesc și deschid ochii pentru cîteva clipe, o văd în camera cealaltă, prin ușa cu geamuri, cum zace pe parchet ca o cîrpă. Sau cum se chinuie să se urce pe canapea. Sau cum cade.

E duminică, la prînz, n-am dormit decît cîteva ore. E la fel de rău și e agitată. Încearcă să ajungă la ferestre, se bagă sub pat și iese de sub pat, respiră greu și totuși încă miaună cu disperare, mă uit în ochii ei fantastici de pisică și îi lipsește orice sclipire, sînt ochi pe jumătate duși. Apoi stau cu ea în brațe, pe bancheta din față a mașinii unde n-a suportat să stea niciodată, nici nu văd pe unde mergem, unde în acest București mare va muri pisica noastră, și mă tot gîndesc... oare ar fi bine să mergem la clinica ei? Să-i mai facem o perfuzie? Ce mai putem face pentru ea? Neputința asta e cumplită. Ajungem, parcăm, la recepție e o fetiță foarte drăguță, au chiar și un papagal vorbitor care mă întreabă „Ce faci?“, încerc să-i explic confuz fetei, nu papagalului, că avem o pisică în fază terminală, mă trezesc în fața unui formular, ei i se umezesc ochii, vine și un doctor foarte tînăr și o ia. Mă întreabă ceva absurd – dacă vrem corpul, dacă vrem cenușa. Ce să facem cu un corp de pisică într-un oraș sufocat de asfalt? Nu are rost, nu vrem nimic.

Coborîm undeva la subsol, într-o groapă, acolo e cabinetul. I se face o injecție înainte de cealaltă, cea finală. Pisica adoarme, nu mai simte nimic, uite că totuși a murit prin somn, cea mai fantastică moarte.

Ne întoarcem acasă, golul din stomac e și mai răscolitor, îmi dau seama că pisica asta, în doar trei ani, m-a învățat să fiu mult mai om decît eram înainte. N-am mai avut nici o pisică, n-am mai văzut nici o formă de viață stingîndu-se alături de mine și vă zic: moartea, degradarea asta a viului, stingerea luminii din ochi sînt urîte, măcar de-ar exista ceva dincolo de ele. Cu atît mai cumplit este cu o formă de viață conștientă, pisicile vor doar să plece ca să moară în liniște. Sau poate că e o formă de moarte conștientă? Habar n-am. Nu-mi vine să merg acasă, sînt acolo toate lucrușoarele ei, marea „avere“ pe care a acumulat-o pisica asta în trei ani – un coșuleț, o cușcă, o litieră, două castronașe, o perie și cîteva jucării. Știu că va trebui să mă adun ca să strîng totul și să duc în pivniță, oricum mi se va părea că o văd și o aud prin casă mult timp de acum înainte. E o zi ploioasă, dar cu atmosferă de martie. Dintr-o curte de pe Precupeții Vechi iese o pisică ce seamănă cu ea, aceiași ochi mari și expresivi, mă bagă în seamă, se alintă și miorlăie discret. Poate vrea să-mi spună, într-o limbă a pisicilor pe care noi nu o vom înțelege niciodată, că Sushi a ajuns cu bine Dincolo. Aș vrea să cred că-mi mulțumește pentru că am făcut această alegere. Sushi a fost o pisică atît de specială încît atunci cînd, rar, ne mai certam și dormeam în camere separate, făcea ture toată noaptea de la un pat la altul pînă cînd reușea să ne împace. A fost un soi de conductor al afecțiunii cu totul speciale pe care ne-o purtăm unul altuia și pe care, după foarte mulți ani petrecuți împreună, nu mai reușim să ne-o exprimăm prin gesturi sau cuvinte. A fost atît de specială încît atunci cînd am dus-o la ai mei la Breaza, a stat o săptămînă nemișcată pe un raft de bibliotecă, ca un bibelou, de frica motanului Tomi și, cînd ne-am întors, ne-a auzit vocile și ne-a simțit mirosul, a coborît în sfîrșit scara ca să ne cheme în locul ăla sigur dintr-o casă străină pe care l-a descoperit. A fost atît de specială încît eu, timp de trei ani, n-am știut dacă sînt om sau pisică.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✔ 3 luni - 75 LEI ✔ 6 luni -127 LEI ✔ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✔ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✔ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✔ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✔ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Normalitatea anormalității noastre

Zilnic, doar în Capitală, zeci de oameni sînt mușcați de cîini, vagabonzi sau care, chipurile, au stăpîni care îi lasă „liberi“. Potrivit datelor furnizate de Institutul „Matei Balș“, citate de TVR, „numai anul trecut, peste 3.500 de oameni mușcați de cîini au ajuns la Centrul antirabic de la «Matei Balș». Peste 1.000 fuseseră atacați de maidanezi“. Potrivit acelorași date, în doar trei săptămîni de la începutul anului 2023, peste 150 de persoane s-au prezentat la institut pentru tratament contra mușcăturilor de cîine. Iar datele se referă doar la cazurile înregistrate în București.

© wikimedia commons

Un București care este, de mulți ani, scena acestor atacuri zilnice, atacuri care provoacă nu doar răni sau mutilare, ci chiar moarte. Iar asta nu se întîmplă doar în Capitală, ci și în celelalte orașe ale țării. O problemă care „sare“ în atenția autorităților doar cînd moare cineva (mușcăturile, zecile de oameni care se prezintă zilnic la centrele de vaccinare nu mai impresionează de mult pe nimeni, sînt „normale“) – însă nici atunci nu se iau măsuri care să rezolve acest fenomen social.

Pentru că în România ținerea de minte nu este o virtute, cînd implică acțiune. Să vociferezi e mult mai simplu decît să rezolvi, însă, deși meteahna generală este o apatică indignare, poate n-ar fi rău să ne amintim cazurile de oameni morți din cauza cîinilor maidanezi – cel puțin pe cele semnalate în presă, de-a lungul vremii.

Unul dintre primele cazuri puternic mediatizate a fost cel din 2006 – cînd un cetățean japonez, Hajime Hori, a fost omorît în centrul Bucureștiului, de un maidanez, chiar lîngă sediul Guvernului României, în Piața Victoriei. Și chiar dacă e greu să ne amintim, să nu uităm întregul circ care a urmat după această moarte revoltătoare și cumplit de absurdă – circ consemnat într-un articol din *Adevărul*, din 7 februarie 2006.

Moartea cetățeanului japonez (...) a stimulat în așa măsură autoritățile locale încît, după numai opt zile, prinderea cîinilor fără stăpîn a fost suspendată temporar. Cele două baze ale municipalității sînt ocupate la capacitate maximă (...), în cele două adăposturi fiind aproape o mie de cîini, jumătate din aceștia fiind prinși după moartea omului de afaceri japonez Hajime Hori. Maidanezii continuă să îi muște pe bucureșteni, numărul celor care ajung la spital pentru îngrijiri medicale fiind, zilnic, între 30 și 50. Între timp, cîinele suspectat de uciderea cetățeanului japonez, cunoscut sub numele de Bosquito, a fost revendicat în instanță de fundația Cuțu-Cuțu, care ar dori să adopte animalul după finalizarea anchetei, a declarat Simona Panaitescu. Ea a adăugat că «S-a prezentat la noi cu un ordin judecătoresc prin care se interzice eutanasierea cîinelui“. A urmat „procesul lui Bosquito“, cu avocați care pledau pe la televiziuni, înlăcrimați iubitori de animale și tot felul de alți asemenea clovni, potriviți unui spectacol de circ ieftin.

N-a mai fost același circ cînd au murit alți oameni, atacați și sfîșiați de haitele de cîini vagabonzi. Doar tăcere și umbrele lor prin presa vremii: pe 14 aprilie 2008, o fetiță de 6 ani a murit mușcată de cîinii aciuați pe un teren de lîngă Primăria Constanța; pe 25 ianuarie 2011, o femeie a fost găsită în curtea ADP Sector 5, în stare foarte gravă, cu traumatisme severe, plăgi adînci provocate de mușcături de cîini, șoc hipotermic și hemoragic. Taniușa Stanchievici a fost dusă la Spitalul „Bagdasar-Arseni“, unde a decedat după trei zile. Tot în 2011, o femeie de 62 de ani din Argeș a murit după ce a fost mușcată de cîini pe stradă. Tot în 2011, o fetiță de 5 ani dintr-o comună băcăuană a murit din cauza rabiei, ca urmare a unei mușcături de maidanez. În ianuarie 2012, o femeie de 71 a murit din cauza hemoragiei după ce a fost sfîșiată de o haită de maidanezi la periferia orașului Baia Mare. În martie 2012, un băiețel de 6 ani a fost omorît de un cîine fără stăpîn în comuna Dărmănești, județul Suceava. În același an, în Vaslui, un bărbat care a plecat să cumpere pîine a fost dat dispărut, fiind găsit după cîteva zile mort, sfîșiat de o haită de cîini.

Mușcăturile, zecile de oameni care se prezintă zilnic la centrele de vaccinare nu mai impresionează de mult pe nimeni, sînt „normale“.

Anul 2013 ar fi trebuit să rupă acest șir lugubru, din nefericire, tot printr-o moarte – cea a lui Ionuț Anghel, un copil în vîrstă de 4 ani, ucis de o haită de cîini în București, lîngă Parcului Tei. Atunci lucrurile au părut că se vor schimba. La doar cîteva săptămîni după aceea, Curtea Constituțională a declarat, în sfîrșit, constituțională legea privind eutanasierea cîinilor fără stăpîn, decizie promulgată rapid de președintele Traian Băsescu, fiind demarat și un plan-fulger de adunare a cîinilor de pe stradă – la acel moment, potrivit ziarului *Adevărul*, doar în București erau 65.000 de cîini vagabonzi pe străzi. În 18 luni au fost duși în adăposturi peste 50.000.

„Se pare că sacrificiul lui Ionuț nu a fost în zadar. De sus, din Împărăția Cerurilor, ne-a luminat și ne-a dat gîndul cel bun, pentru ca alți Ionuți să nu mai pățească ce a pățit el. Ne bucurăm că legea a trecut, sperăm să fie aplicată și să nu mai auzim de tragedii“ – a declarat la vremea respectivă mama copilului ucis.

Însă, în scurt timp, elanul autorităților a scăzut, vocile activiștilor s-au impus – potrivit noii forme a legii, cîinii din adăpost nu pot fi eutanasiați decît dacă un medic veterinar constată că sînt agresivi sau grav bolnavi, iubitorii de animale se fac că-i adoptă, doar ca să-i scoată din adăpost și să le dea drumul din nou pe străzi, controale post-adopție practic nu există și așa ne-am reîntors, nu încet, ci foarte rapid, la loc, în cercul vicios al tragediilor. Căci după doar un an a mai murit un om, apoi altul, și încă unul. Iar anormalul începe să devină normal – în România e la ordinea zilei să fii omorît pe stradă de cîini vagabonzi.

■ *2014, Brăila.* „Bărbat «mîncat de viu» de cîini în județul Brăila“ – titra site-ul Radio România Actualități știrea potrivit căreia, în luna aprilie, 2014, în localitatea Albina a fost descoperit cadavrul unui bărbat de 52 de ani. Medicii legiști au declarat că bărbatul a fost atacat și omorît de cîinii maidanezi. „Sfîrșitul tragic al unui brăilean de 52 de ani din orașul Însurăței, al cărui cadavru eviscerat a fost descoperit marți seară pe cîmp, lîngă o șosea, la cîțiva zeci de metri de locul unde, în luna martie, fusese găsit un alt cadavru sfîșiat de cîinii vagabonzi, cel al unei femei.“

■ *2015, Zalău.* În 2015, cadavrul unui bărbat, în vîrstă de 54 de ani, a fost descoperit la marginea orașului Zalău. Bărbatul se afla într-o plimbare cînd a fost atacat de cîini agresivi – ancheta a conchis că proprietarul acestora nu-i hrănea, dar îi lăsa liberi. Potrivit unui reportaj PRO TV, „omul ucis era căsătorit și avea un băiat. Expertiza medico-legală a confirmat că a murit din cauza rănilor“.

■ *2016, Rîmnicu Vîlcea.* „Doi oameni au fost uciși de cîini, într-un cartier din Rîmnicu Vîlcea“ – potrivit unui reportaj Digi24, din 2 martie 2016. „Prima tragedie a avut loc în luna decembrie. O femeie a fost găsită ucisă pe un cîmp din cartierul Copăceni. Două luni mai tîrziu, un bărbat a murit în aceleași chinuri.“ La vremea aceea, Daniel Ionescu, purtător de cuvînt al Primăriei din Rîmnicu Vîlcea, a declarat reporterilor că „s-au primit sesizări și din acel cartier, s-a intervenit, dar s-a intervenit în măsura posibilităților existente, din punct de vedere al personalului de la echipele de ecarisaj, cît și al cadrului legal“.

■ *2017, Mizil.* În 2017, un reportaj al PRO TV titra: „Scene înfiorătoare la Mizil, în județul Prahova. O femeie de 51 de ani a fost găsită moartă la marginea orașului, cu trupul sfîșiat de cîinii vagabonzi“. Potrivit reportajului, tragedia s-a petrecut în cursul nopții, dar femeia a fost descoperită abia dimineață, de un localnic plecat la serviciu. „Oamenii spun că zona e plină de haite de cîini hămesiți, care-i atacă. Primăria a avut un adăpost, dar l-a desființat. Acum, autoritățile se gîndesc să-l reînființeze. Zona unde s-a petrecut tragedia e locuită, dar nimeni n-a auzit strigăte de ajutor. Cu lătrăturile cîinilor oamenii sînt obișnuiți.“

■ *2022, Onești.* „Bărbat omorît de maidanezi la Onești. Unii dintre locuitorii orașului cer uciderea animalelor, ceilalți se opun“ – titra cotidianul *Adevărul* un articol despre moartea unui localnic, de 40 de ani, sfîșiat de haitele de cîini vagabonzi. „Vineri, 16 decembrie, în jurul orei 14,00, pe un teren agricol situat în satul Răcăuți (comuna Buciumi), aproape de municipiul Onești, a fost descoperit cadavrul unui bărbat de 40 de ani din aceeași localitate. Potrivit IPJ Bacău, bărbatul decedat a fost sfîșiat de o haită de aproximativ 15-20 de cîini, extrem de agresivi.“

■ *2023, Brașov.* Pe 20 ianuarie, site-ul Radio România Tîrgu Mureș anunța decesul unui bărbat de 71 de ani, care a fost găsit inconștient, ca urmare a atacului unei haite de cîini vagabonzi. Ulterior, a fost declarat decesul persoanei.

■ *2023, București.* Pe 21 ianuarie, Ana Oroș Daraban a murit sfîșiată de cîini.

Teodor BACONSCHI

Rezonanța culturală a lemnului

Homo faber a utilizat, firește, toate materialele disponibile. Putem însă surprinde, ca printr-un ochean întors, o revolută eră a lemnului și tocmai despre ea aș face aici cîteva glose nostalgice. O expresie franceză ușor amenințătoare (*„montrer de quel bois on se chauffe“)* se traduce prin etalarea capacităților defensive ale cuiva. În secolul al XVI-lea, cînd a fost notată, formula desemna „natura“ unui individ (moravuri & caracter) prelungind semnificația medievală a cuvîntului latin *materia* (sinonim cu lemnul, deci cu „materialul“ prin excelență). *Lacustra* bacoviană, cu a sa materie plîngătoare, nu e departe, asemenea viorii… Dreptul Iosif, logodnicul Fecioarei Maria, era dulgher, iar textele apocrife ne spun că Iisus Hristos însuși ar fi deprins de la tutorele său legal meșteșugul tîmplăriei. Cert este că, întemeiat fiind pe *lignum vitae* – Crucea de pe Golgota, ca sursă a Învierii –, creștinismul a fost (cel puțin în primul său mileniu european) matricea unei civilizații a lemnului, de la arhitectura sacră (coborîtă din Norvegia, prin Polonia, spre Maramureș și Oltenia) pînă la habitatul familial, tehnica fortificațiilor și construcția de ambarcațiuni. Tot ce e cu adevărat tradițional măsoară acest eon silvestru, inaugurat după descoperirea *focului*, care îi este deopotrivă origine și capăt.

Nordul Europei își exporta acvatic, pe drakkare, masa lemnoasă înspre țările din Sud. N-au făcut asta și țăranii români, convertiți în plutași? Cîte dintre reședințele imperiale otomane nu vor fi avut șarpante din buștenii transportați pe rîurile care coboară din Carpați spre Dunăre și Marea Neagră? Lemnul era fără doar și poate motorul economiei (fiind folosit deopotrivă pentru edificii, unelte, arme, încălzire și artizanat). În acele timpuri, semănam, pe o largă plajă analogică, și cu civilizația rurală din Mississippi, descoperită de călătorii francezi, prin secolele XVI-XVII: amerindienii foloseau desigur argila, pentru olărit, dar zidurile de apărare și casele erau de lemn. În fond, pînă azi, cele mai multe case din SUA sînt făcute din același material!

Prin sorgintea lui vegetală, lemnul este „viu“ și „cast“, opunîndu-se simbolic operațiunilor metalurgice, reputate pentru conotația lor alchimică, saturniană & demonică. Nu e de mirare că istoria religiilor e punctată cu arbori sacralizați (ne amintim de druizi) sau alegorici (precum acela al lui Iesei) și nici că lemnul – materie primă a igniției – are o semnificație prometeică. Biblicii „cedri ai Libanului“ ornau deopotrivă Templul solomonic de la Ierusalim, cu ai săi heruvimi păzitori ai Sfintei Sfintelor, cît și palatele asiriene, așa cum rezultă dintr-o friză comandată de regele Sargon al II-lea, în Khorsabad-ul irakian. Pînă nu demult singurul combustibil, lemnul permitea domesticirea frigului, creștea rezistența diverselor grupuri umane și inspira expansiunea lor teritorială, inclusiv pe cale maritimă sau fluvială.

În spațiul european, obligația de a construi în piatră apare odată cu explozia demografică din secolul al XII-lea, care a provocat o masivă deforestare, dar soarta umanității s-a despărțit radical de pădure abia odată cu seismul revoluției industriale din veacul al XIX-lea. Au apărut de atunci noi combustibili și forțe de producție mecanizate, care ne-au făcut să mai vedem copaci doar cu prilejul unor excursii în afara orașelor noastre de oțel, beton, sticlă și plastic, sau în parcurile urbane, desenate ca vestigii artificiale ale timpurilor cînd „codrul“ (eminescian sau nu) era „fratele“ fiecăruia. În prezent, lemnul (și nu doar artefactele prețioase, care țin de arta aproape pierdută a ebenisteriei) a devenit un lux. Casele noastre sînt tot mai pline cu inox sau surogate, iar cataloagele care oferă mobilier din lemn masiv cer și prețuri deloc amicale. Numai ultima noastră (îngustă) „locuință“ terestră – și limba de lemn a diplomaților – rezistă neabătut…

Deși suprafața globală împădurită se tot reduce în favoarea extinderii urbane și a suprafețelor agricole, nimic nu exclude revenirea la cutumele constructive pre-industriale. Poate că ecologismul contemporan – acela rațional și moderat, care nu-și propune să salveze planeta prin suprimarea eventuală a umanității poluante – ar putea reorienta societățile noastre spre folosirea preponderentă a lemnului. În fond, nici arca lui Noe nu era construită din altceva.

Anca MANOLESCU

Religia între pandemie și război

Într-un *chat* din *Le Monde* (13 aprilie 2020), o participantă spunea: „Fiind o catolică intens practicantă, de doi ani am încetat totuși să merg la biserică, obosită de lipsa oricărei evoluții. De cînd s-au instalat restricțiile de reuniune, comunitățile pe care le frecventam nu își mai trimit programul de activități, comunică conținut spiritual. În el am aflat o sursă consistentă pentru viața interioară. Această perioadă de izolare nu ar putea trezi în Biserici conștiința capacității lor de a oferi resurse spirituale, ieșind dincolo de zidurile lăcașurilor de cult?“. Cel care răspundea intervențiilor, Éric Vinson, cercetător la CNRS și jurnalist, specialist în domeniul faptului religios și al spiritualității, a replicat cu pertinență: „Ținînd seama de amploarea evenimentului pe care îl străbatem, nu e neverosimil ca el să conducă la evoluții religioase și spirituale, atît în ceea ce privește instituțiile religioase, cît și societatea mare. Întregul nostru mod de viață, prioritățile între individual și colectiv sînt puse astăzi în chestiune… Criza actuală e globală; ca atare e de asemenea spirituală și religioasă“.

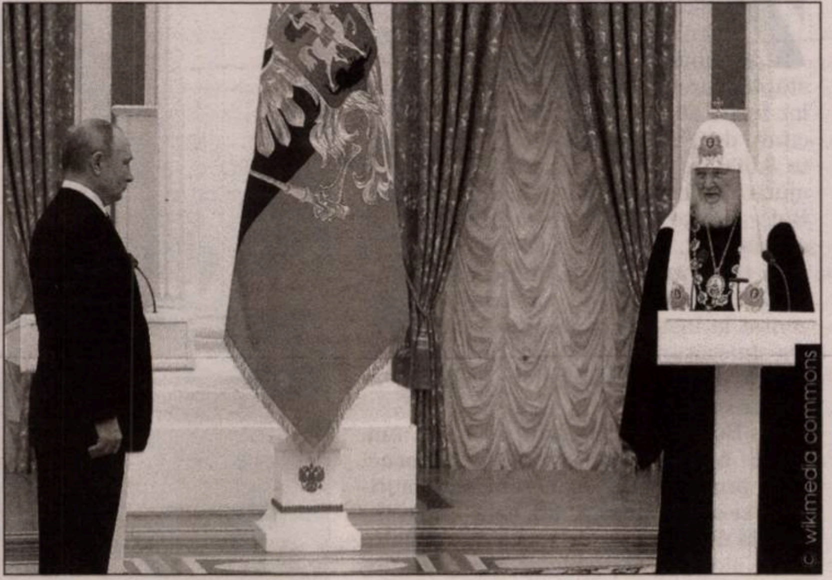
c. wikimedia commons

Marile crize pot aduce în prim-plan un anumit raport cu divinul, un anumit „portret“ al lui Dumnezeu. Nu înseamnă că celelalte moduri ale vieții religioase dispar ori nu mai au importanță. Nu. Dar criza poate face să reiasă, emblematic, o anumită imagine în care ni se înfățișează ori îl înfățișăm pe Dumnezeu. Relieful ei, ascuțit de criză, ne e dat spre reflecție, judecată, discernămînt.

S-a spus pe drept cuvînt că restricțiile impuse de pandemie au condus ori măcar au îndemnat la o „întoarcere spre sine“, la atenția față de interioritate, la exploatarea benefică a singurătății. Spiritual vorbind, am fost decuplați de la forfota cotidianului, de la actele, fie ele și merituoase, ale exteriorității. Am fost împinși să ne întîlnim pe noi înșine, să căutăm mai insistent ceea ce, mai adînc decît noi, ne dă cheag, ne susține, ne atrage către Sine. Împrumutînd termenii lui Andrei Pleșu, am fost îndemnați să ne mutăm atenția de la actualitatea agitată a imediatului la actualitatea „inactuală“, polară, a unui real suprem stabil.

Şi unele, și celelalte sînt tratate drept mulțime amorfă fără număr, drept masă de tocat.

E drept că multă lume a suferit și s-a plîns, în pandemie, de neputința comunicării și a reuniunii, de izolare, de singurătate searbădă. În schimbul de păreri citat mai sus, lucrurile nu arătau totuși așa. Singurătățile impuse au putut fi transformate în singurătăți fertile. O astfel de singurătate are șanse să atingă interiorul adînc al persoanei, acel strat consistent unde sufletele se pot întîlni în ceva care le interesează și le hrănește dincolo de particularitățile lor. Nu singurătăți izolate așadar, ci singurătăți care își află – din interiorul lor confruntat cu tematica spirituală – fermentul de creștere, sursa comună, un punct de înrădăcinare trans-individual. Singurătăți comunicante prin ceea ce le susține și le atrage pe toate.

Ce spunea participanta la *chat* arăta, chiar într-o analogie concretă, cum s-ar dispune acest mod de întîlnire. Ea sugera că „activismul“ religios („programul de activități“) ar fi util să treacă în planul doi, să lase locul prim pentru ceea ce hrănește sinele, pentru ceea ce susține raportul interiorității cu Polul. Iar atunci, spunea ea, comunicarea ar putea fi mult mai largă, nelimitată la incintele bisericilor, s-a putea difuza în societatea mare. Dar e nevoie ca ceea ce se comunică astfel să intereseze efectiv sinele, să-i dea impuls de creștere verticală. Să nu fie simplă repetiție pioasă, sfat banal consolator, dogmatism sec. Ci materie tare, densă, savuroasă spiritual.

De abia se calmase pandemia, că a început războiul. Astăzi tot mai multă lume își dă seama că invadarea Ucrainei de către regimul Putin nu e doar agresiunea sălbatică asupra unei alte țări. Ucrainenii luptă cu o dîrzenie și cu un eroism uluitoare nu numai pentru patria lor. Luptă pentru noi toți, căci e vorba despre o confruntare aspră între totalitarismul isteric și ordinea democratic liberală. Cum arată de astă dată raportul cu divinul? Ce chip îi dă lui Dumnezeu discursul lui Putin și Kiril? Păi, aici nu mai e vorba despre nici o interioritate. Nu lăuntrul sufletelor contează, ci ideologia impusă, prin propagandă halucinantă, de la centru. O ideologie deliberat descreierată fabulează, decretează opusul realității, transformă religia în gir „spiritual“ al agresiunii. Nu se vorbește despre persoane, ci despre un concept colectiv inventat (stereotip al extremismelor totalitare și religioase): o „civilizație“ aflată – se pretinde – în pericol să fie „contaminată“ de devierile occidentale. Deși de nimeni amenințată, „victima“ se simte spiritual îndrituită să atace barbar, să ucidă mulțime de civili, să distrugă avutul unei țări, încearcînd să-i suprime cele mai de bază condiții de existență. La asta o îndeamnă nu doar „valorile“ pe care zice-se le apără, ci chiar credința patronată de Biserica oficială rusă. Desfigurată în ideologie resentimentar agresivă, religia ajunge să îndemne la crimă.

Pe de o parte, religia lui Putin și Kiril îndrăznește să asocieze adevărul divin cu bombele minciunii, cu radiațiile lor sinistre de cinism și de ridicol. Pe de altă parte, categoriile acestui discurs religios sînt de tip strict colectiv, masificat. Nici viețile ucrainene, nici cele rusești nu contează. Și unele, și celelalte sînt tratate drept mulțime amorfă fără număr, drept masă de tocat. Tot masificate sînt cele două categorii cărora li se asigură soarta post-mortem: rușii lui Putin în paradis, oponenții în infern. Dacă Putin și Kiril au hotărît așa, Dumnezeu nu mai are ce să zică. Trebuie să gireze minciuna, să i se supună. Trebuie să renunțe la interesul Lui pentru persoana umană, pentru irepetabilul interlocutor care e fiecare suflet. Trebuie să adopte rolul în care l-a distribuit dictatorul fantast, susținut de oficialități religioase servile.

De cîțiva ani încoace, avem de trăit două crize acute, globale. În moduri diferite, ele ne reconfigurează perspectiva asupra vieții individuale și comunitare. Și ne pun în față două chipuri ale divinului. Unul e cel care se adresează interiorităților umane, e Polul unde ele se pot întîlni fără a-și nega deosebirile, profilul personal, libertatea, îndrăzneala interogației. Un chip care nu se asociază cu o trăire strict privată a credinței, care îndeamnă nu la izolare, ci la acte ale generozității, ale asistenței, ale solidarității. Celălalt e masca pe care i-o dă religia aliată cu totalitarismul, un divin masificator, agresiv, supus propagandei și falsului, nepăsător față de prețul fiecărui suflet. Un chip impus din afară, văduvit de transcendență, un „dumnezeu căzut“. Prin contrastul lui cu cel dintîi ne dăm și mai bine seama cît de totalitar e totalitarismul. Înțelegem și mai bine ce înseamnă solidaritatea și ajutorul nostru pentru Ucraina.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

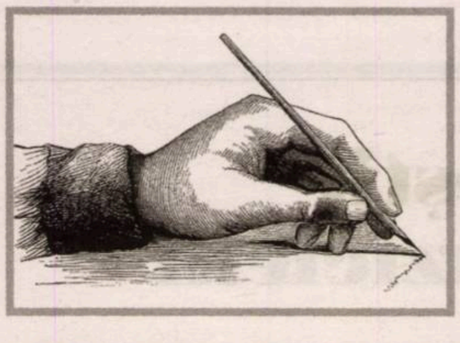

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

O recuperare miraculoasă

Să descoperi un scriitor mare, adînc îngropat de istorie timp de mai multe decenii, este un eveniment literar unic. Iar în cazul prozatorului și eseistului Sighizmund Krjijanovski (1887-1950), a cărui creație a fost prinsă sub lava ermetică a stalinismului în prima jumătate a secolului 20, este unul care se petrece chiar în zilele noastre.

Scriitorul cu nume greu de pronunțat a excelat mai ales în proza scurtă, la recuperarea sa fiind întîmpinat drept „Borges al Rusiei“. O comparație discutabilă – mai ales din prisma temelor abordate, extrem de specifice –, dar una care spune multe despre statutul care i se contuRează în literatura modernă. Krjijanovski a scris peste o sută de povestiri și cîteva zeci de eseuri, dar niciodată în timpul vieții nu a reușit să publice în volum vreo colecție a acestora. A fost în două rînduri foarte aproape de această realizare, prima oară editorul dînd faliment, a doua oară izbucnind cel de-al Doilea Război Mondial. Între aceste borne, Krjijanovski a devenit un colecționar de *res*-uri, formula colocvială a epocii a înștiințărilor oficiale pe care le primeau scriitorii sovietici respinși de cenzură. „Sînt cunoscut ca fiind necunoscut“, s-a resemnat el la un moment dat. Manuscrisele i-au supraviețuit o vreme în șifonierul partenerei sale de viață, apoi au ajuns în arhiva de stat a scriitorilor ruși. A fost redescoperit după 1989, cînd au apărut cinci volume de *Opere complete* în limba rusă, apoi traduceri în franceză, germană și polonă. În limba engleză au fost scoase pînă acum mai multe volume de proză scurtă, eseistică și însemnări la edituri prestigioase, printre care Columbia University Press (vezi ilustrația articolului, cu coperta cărții care va apărea luna aceasta) și *New York Review of Books*.

Născut la Kiev într-o familie de emigranți polonezi, Krjijanovski s-a afirmat în lumea intelectuală a orașului ca un erudit conferențiar pe teme filosofice, literare și muzicale. După revoluția bolșevică se mută la Moscova, unde va trăi toată viața. A trăit modest, la limita sărăciei. În povestirea intitulată *Quadraturin*, el își închipuie o loțiune de lărgit camera în care locuia personajul său și care semăna cu propria sa locuință de circa opt metri pătrați; personajul ajunge însă să se piardă în vastitatea încăperii rezultate, din care nu va mai putea ieși. La prima vedere, un astfel de subiect, care face aluzie la condițiile de locuit teribile din Moscova comunismului timpuriu, pare să explice de ce cenzorii tratau cu *res* oferta lui Krjijanovski, dar de fapt opera lui nu reprezintă nicidecum o critică directă sau intenționată a stalinismului. Există speculația că tocmai nepublicarea l-a ferit pe Krjijanovski de dizgrația și chiar sfîrșitul tragic al altor scriitori ai vremii, precum Osip Mandelștam, Daniil Harms sau concitadinul său kievean Mihail Bulgakov, dar pînă acolo, pare plauzibil că cenzura nu a știut cum să interpreteze povestirile lui Krjijanovski și a ales calea mai sigură a refuzului publicării. Căci, de fapt, scrierile sale au ca subiecte predilecte Gîndul, sau Timpul, sau Inexistența, noțiuni aflate dincolo de substratul ideologic al oricărei perioade. Este adevărat însă că, pe de altă parte, Krjijanovski nu s-a cenzurat în nici un fel, chiar dacă tema îl expunea interpretărilor cenzurii.

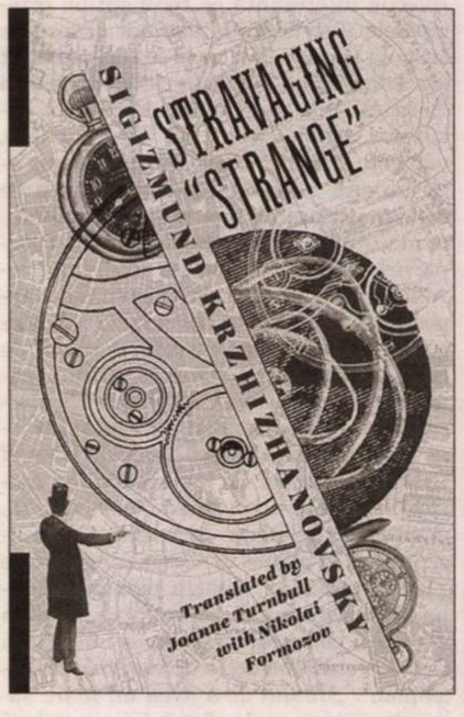

Opera lui Krjijanovski este plină de premoniții amuțitoare.

Una dintre observațiile criticii de actualitate este că Krjijanovski este un scriitor prin excelență european. El a avut o solidă formație clasică, ce includea cunoașterea latinei, a logicii formale, a literaturii și muzicii europene, a filosofiei, în special a celei antice grecești și a celei germane. Krjijanovski a fost, din acest punct de vedere, un ultim produs de calibru al intelectualității ruse deschise către Europa, înainte de instaurarea izolaționismului stalinist. Printre autorii a căror influență se resimte în scrierile sale se numără Shakespeare, Swift, Kant, Poe, R.L. Stevenson, Chesterton, Wells sau Shaw. Krjijanovski poate fi, din acest punct de vedere, un contraexemplu al seriei de mari scriitori clasici ruși – Pușkin, Dostoievski, Tolstoi – care au fost seduși uneori de ideile politice imperialiste ale Moscovei și despre a căror operă s-a discutat în ultima vreme în contextul declanșării agresiunii militare ruse asupra Ucrainei.

Opera lui Krjijanovski este plină de premoniții amuțitoare. El, care în timpul vieții nu a reușit să ajungă la cititori, s-a străduit să conceapă cum de ne gîndim unii pe alții, cum de trece gîndul de la un emițător la un alt receptor uman. Sau, în altă parte, considerînd că scrisul denaturează gîndul, și-a închipuit un club al autorilor „ucigași de litere“, unde povestirile subzistă doar prin viu grai. Ei bine, în ultimele luni de viață, Krjijanovski a suferit un atac cerebral în urma căruia n-a mai putut recunoaște literele. Putea să scrie, dar nu mai putea să și vadă ce scrie. Boala se numește *alexia sine agraphia*, o formă specială de agnozie vizuală – și un final simbolic pentru o operă nepublicată pînă atunci.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

DILEMA VECHE
„Un caz special e omul fără dileme cultivat, cel care se percepe pe sine drept «conștiința mai bună a neamului»; îngrijorat și sentențios, el ne îngroapă în dihotomii: alege binele de rău cu o precizie oraculară, stabilește baritonal cine va fi iertat și cine nu, sfătuiește, amendează, tranșează.“
ANDREI PLEȘU, 1993

Monica LUP

La plimbare prin București, în căutarea unor Case de muzicieni

„Oameni și case petrec împreună un timp oarecare. După cum s-a mai spus, nu se știe exact dacă noi locuim în case sau ele locuiesc în noi. Uneori casele supraviețuiesc, chiar dacă au fost dărîmate, chiar dacă au murit, la fel cum un om drag supraviețuiește în cei care i-au fost apropiați. De obicei însă, casele sînt cele care rămîn în picioare și după moartea noastră, sînt cele care poartă amintirea vieții, în timp ce oamenii trec dincolo de ele, ca apa.“ (Ioana Pârvulescu)

De doi ani încoace, discret și constant, se ridică un altfel de oraș. Eclectic, elegant în cea mai mare parte, de o diversitate care nu lasă loc de prea multe ori comparației. Un oraș în care mahalaua bucureșteană, model urban al secolului al XIX-lea, se întîlnește cu luxul unor construcții ridicate în perimetrul unor parcelări din primele decenii ale veacului următor, iar modernismul românesc incipient se alătură arcelor inspirate din goticul venețian într-o întrepătrundere ce te lasă uneori fără respirație.

Ca orice demers cultural interactiv, și cel ce se desfășoară sub titulatura *Case de muzicieni – www.casedemuzicieni.ro*, poate fi privit în mai multe chei. Demarat de o echipă de muzicologi, proiectul exploatează o zonă de nișă, a unui tip de istoriografie caldă, prietenoasă, în care personajele principale – compozitori, interpreți, critici muzicali – ne devin vecini de stradă, membri ai unei familii urbane extinse. Aflăm de la cei care i-au cunoscut obiceiurile lor domestice și tabieturile lor creatoare. Povestea lor muzicală ne este spusă dintr-un unghi pur uman, de multe ori neglijat în textele de specialitate. Ajungem la muzică intrînd pe ușa casei în care a luat naștere; de la atmosfera unei locuințe ni se revelează trăirea artistică, într-o perioadă ale cărei tulburări de ordin politic lăsau urme adînci în sensibilitatea celor a căror spovedanie ori manifest anticomunist îmbrăcau haine de gală cunoscute sub titlurile generice de sonată, concert, poem ori simfonie.

Pentru arhitecți, demersul *Case de muzicieni* este sinonim cu cercetarea clădirilor din perspectivă istorică, ceea ce duce la alcătuirea unui set de argumente pentru menținerea lor în atenția publică sau pentru recuperarea lor. Înscrierea lor pe Lista Monumentelor Istorice 2015 sau apartenența la Zonele Construite Protejate atrage după sine nevoia de a pune cît mai bine în valoare acest potențial și de a scoate din uitare informații relevante despre istoria caselor respective și locuitorii lor. Acest tip de analiză a evidențiat faptul că de la finalul secolului al XIX-lea și pînă în perioada interbelică, multe dintre clădirile rezidențiale care au aparținut muzicienilor și familiilor lor au fost proiectate încă de la început cu funcțiunea „muzicală incorporată“ – spațiul casei gravita în jurul unui amplu salon muzical, cu pian, ce găzduia în timpul seratelor elita intelectuală a vremii.

Pentru public înseamnă o invitație la o plimbare prin oraș, aproape inițiatică. Poți căuta casele gemene de pe bulevardul Ferdinand în care au locuit, la o distanță de o jumătate de secol, Alexandru Flechtenmacher și Pascal Bentoiu. Sau, pe strada ce astăzi poartă numele Anton Pann, situată în imediata apropiere a Bisericii Sf. Stelian Lucaci (unde compozitorul a cîntat la strană), casa simplă și modestă, refăcută după planurile inițiale, a cărei curte găzduia tipografia proprietarului; casa-muzeu adăpostește astăzi o colecție interesantă ce reconstituie principalele activități ale fostului ei locatar. În zona Cazzavillan, casa ce i-a aparținut lui Aurel Stroe, unul dintre compozitorii Generației de aur (alături de Ștefan Niculescu, Anatol Vieru și Tiberiu Olah), vorbește despre atmosfera anticomunistă din anii 1980, cînd „salonașul“ atît de drag muzicianului îi primea pe Ana Blandiana, Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici, Lucian Pintilie, iar în discuții reveneau adesea numele prietenilor compozitorului, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Poposeau acolo și colegii de breaslă ai lui Aurel Stroe: creatorii Myriam Marbé, Tiberiu Olah, Ștefan Niculescu, Anatol Vieru, pianistul Constantin Ionescu-Vovu sau dirijorii Ludovic Bács și Cristian Brîncuși. În jurul salonului muzical, suficient de încăpător încît să adăpostească trei piane de concert, se concentrează și planul arhitectural gîndit de Victor Ștefănescu pentru pianista Aurelia Cionca și soțul ei, Horia Pipoș, un plan ale cărui contururi i-au atras imobilului din cartierul Cotroceni denumirea de „casa-pian“. „Gîndul de-a avea un mare salon de muzică, unde să pot primi prieteni și iubitori de muzică aleasă mă încîntă mult“, scria pianista în *Memoriile* sale, la momentul construirii acestei minunății ce atrage și astăzi privirile. Nu același destin fericit l-a avut casa de pe str. Mihai Eminescu a pianistei Cella Delavrancea, victimă a unor intervenții neconforme. Martor tăcut, în aceeași curte – casa surorii muzicienei, arhitecta Henrietta Delavrancea, care prin proiectarea propriei locuințe prefigura apariția modernismului temperat în arhitectura românească. Dacă ar putea vorbi, zidurile casei celebrei profesoare Constanța Erbiceanu ne-ar povesti despre ilustrele personalități ce i-au călcat pragul (un exemplu edificator fiind cel al pianistului Sviatoslav Richter). Sau despre curajul proprietarei, care a continuat să-și susțină elevii de origine evreiască în timpuri de prigoană. Ori despre telefonul pe care i l-a dat industriașului Malaxa, pentru a-i cere să-l angajeze de îndată pe tatăl eminenților muzicieni Ștefan și Valentin Gheorghiu, al căror talent necesita mutarea din orașul natal, Galați, la București. Și tot între zidurile acestei case de pe strada Alexandru Philippide, Constanța Erbiceanu își găsea tragicul sfîrșit, antrenînd, într-o cădere accidentală, un bust al lui Mozart care îi lovea tîmpla. Un alt fel de tragedie se derula și în apartamentul de pe Calea Victoriei al dirijorului și compozitorului Constantin Silvestri. De acolo, Securitatea statului, profitînd de plecarea în Marea Britanie a muzicianului, confisca locuința și valoroasele colecții de tablouri și de timbre, rod al unor pasiuni de o viață. În proiectul parcelării Cornescu/Floreasca se ridica casa-tip a familiei Dan și Cecilia Mizrahy. Planul inițial a fost modificat, după revenirea din exil a pianistului, pentru a lăsa loc unui salon de muzică, unde lecțiile de pian și canto alternau cu vizitele numeroșilor prieteni (printre care scriitorul Radu Tudoran, diplomatul Valentin Lipatti, pianiștii Lorry Wallfisch și Valentin Gheorghiu, tenorul Valentin Teodorian, dirijorul Sergiu Comissiona).

Case de muzicieni
www.casedemuzicieni.ro

Tot într-o promenadă pot fi cuprinse și cele trei imobile proiectate de arh. George Damian – al „Intelighenției“ (în care a locuit nu doar compozitorul Dimitrie Cuclin, ci și membri ai Uniunii Scriitorilor, precum Marin Preda), blocul „Passini“ (unul dintre locatari fiind muzicologul Viorel Cosma) sau imobilul „Florescu“, celebra casă de pe Popa Nan îmbrăcată în iederă în care Maria Tănase a deținut un spațios apartament, dar în care a fost găzduit, pentru o mai scurtă perioadă de timp, și unul dintre cei mai importanți compozitori și interpreți de jazz ai României – Richard Oschanitzky.

În zona în care s-a dispus lotizarea Ioanid (numită așa după numele librarului Gheorghe Ioanid care a cumpărat în 1856 un teren mlăștinos de pe cursul pîrîului Bucureștioara, transformîndu-l într-o grădină cu pomi exotici, viță-de-vie și răsaduri), arhitectul Ernest Doneaud, absolvent al École des Beaux-Arts din Paris și artizanul Hotelului Lido, concepe una dintre cele mai frumoase așezări bucureștene, în care peste timp va ajunge să locuiască marele violonist Ion Voicu, director al Filarmonicii „George Enescu“. Așa cum în casa cu elemente arhitecturale venețiene, ce i-a aparținut lui Otto Gagel, proprietarul unei fabrici de pîine, va locui celebrul *Figaro* al scenei lirice românești și internaționale, baritonul Nicolae Herlea.

În zona Mătăsari, vila academicianului Ștefan Niculescu adăpostea un loc magic, o cameră de lucru pe care ne-o putem imagina grație amintirilor depănate de compozitorul și profesorul Dan Dediu: încăpere amplă, cu o bibliotecă de dimensiuni mari acoperind un întreg perete, cu o pianină, un sintetizator Korg și un ceas de șahist, care îl ajuta pe maestrul Niculescu să măsoare riguros cele trei ore zilnice pe care le dedica scrisului muzicii. Biroul devenea salon de primire în fiecare week-end în care Ștefan Niculescu își invita studenții în locuința sa pentru a-i iniția în subiecte interzise la vremea aceea în spațiul public, precum teologia sau yoga, dar și pentru audițiile comentate ale celor mai noi și mai interesante creații ale timpului, primite de la Editura Salabert.

Pereții restrînsului apartament de pe bulevardul Dacia în care a locuit Tiberiu Olah lăsau zgomotul străzii să ajungă în intimitatea locuinței, un aspect care perturba activitatea de creație a compozitorului despre care toți cunoscuții spuneau că nu l-au auzit vorbind vreodată despre altceva în afară de muzică. De altfel, dintr-un onorariu mai consistent obținut pentru una dintre valoroasele sale coloane sonore, maestrul Olah își cumpăra o casă la Gruiu, lîngă Snagov, unde și-a putut găsi liniștea atît de necesară.

Imobilul ridicat pe strada Ion Nistor (fostă Bibliotecii) după cutremurul din 1977 nu va reuși niciodată să șteargă drama familiei Dumitrescu – Gheorghe și Georgia – care, întorși de la Cluj, după o premieră a compozitorului, încercau cu disperare să își găsească fiul, atît de talentatul pianist Tudor Dumitrescu, printre ruinele blocului. Cataclismul îl găsise la pianul său de concert, studiind pentru o preselecție-concurs absurdă, dar impusă de autoritățile din România și programată în ziua imediat următoare, pentru propria lui bursă nominală, pe care o primise pentru a merge la studii în Statele Unite ale Americii. După momentul tragic, mama sa avea să transforme una dintre camerele noului apartament din blocul construit pe locul celui căzut într-un adevărat templu dedicat fiului ei: fotografii, programe de sală ale concertelor și recitalurilor lui, un basorelief, haine și chiar cîteva jucării încercau să creeze iluzia prezenței lui eterne în acel spațiu.

Casa cu camere spațioase, înalte, și ferestre generoase de pe strada Grigore Alexandrescu în care s-a născut pianistul de geniu și compozitorul Dinu Lipatti a fost demolată prin decretul 262/12 septembrie 1988; martori ai copilăriei și adolescenței sale rămîn însă „vila orășenească […], casa unor oameni avuți“ (arh. Radu Tudor Popa) de pe strada Povernei nr. 23, și mai ales vila cu o estetică Art Nouveau, construită după planurile arh. Petre Antonescu, recent întors de la Paris, de pe bulevardul Lascăr Catargiu. În salon, pe o mică estradă, trona un excelent Bechstein cu coadă; aici Dinu avea obiceiul să organizeze concerte de cameră cu un public alcătuit din prieteni și apropiați. Miron Șoarec, musafir în Casa Lipatti, își amintea despre un asemenea eveniment: „Concertul s-a desfășurat la două piane și la pian la patru mîini, eu avînd cinstea de a-i fi partener [...]. Printre cei prezenți la acest concert se poate citi numele Taniei Celibidache, sora cunoscutului dirijor Sergiu Celibidache, o prietenă comună a noastră, pe atunci studentă la Institutul de Educație Fizică din București“.

Și cît de vie pare atmosfera casei George Georgescu de pe str. Washington, creație a arhitectului Duiliu Marcu, în amintirile celor care i-au călcat pragul! Citindu-le consemnările, parcă vizualizezi vazele de cristal Baccarat cu flori a căror culoare era asortată cu nuanța fețelor de masă, auzi clinchetul argintăriei și simți aroma degajată de meniurile rezultate din creativele rețete ale doamnei Tutu Georgescu, în așteptarea oaspeților. Ioana Georgescu Răileanu, fiica dirijorului George Georgescu, mărturisește: „Uitîndu-mă pe dedicațiile și însemnările din Cartea de aur, inaugurată la sfeștania casei, în 1933, realizez cîte personalități din domeniul muzicii, literaturii, teatrului, al artelor în general au trecut pe la noi și cu care am avut momente privilegiate. Enescu, Lipatti, Jora, Perlea, aproape toți soliștii cu care tata a avut concerte la Ateneu, ca de exemplu Claudio Arrau, Wilhelm Backhaus, Alexander Brailowski, Wilhelm Kempff, Cella Delavrancea, Pablo Casals, Alfred Cortot, Jacques Thibaud, apoi Egizio Massini sau Karl Böhm, scriitori – cei doi Sadoveanu, Mihail și Ion Marin, Minulescu, oameni politici – Constantin Argetoianu, apoi Goga și atîția alții. Semnături care te fac să visezi, ele fiind ale celor mai de seamă personaje din domeniul cultural din perioada interbelică și de după 1945“.

Povestea Caselor de muzicieni este una fără sfîrșit; a continuat în 2022 și în zona Banatului, în orașele Timișoara (pentru a-i pune în valoare vocația de Capitală Europeană a Culturii), Lugoj și Sînnicolau Mare. Și va continua și în anii următori, în marile orașe ale României, transformate în orașe ale muzicii, prin eforturile unei echipe interdisciplinare, alcătuită din muzicologi și arhitecți, ale cărei rezultate de cercetare se regăsesc pe site-ul bilingv (român și englez) casedemuzicieni.ro și pe hărțile ilustrate realizate de Ana Bănică și distribuite gratuit, prin intermediul librăriilor.

■ ■ ■

„Sînt monumente-șoptite, ce reunesc toată diversitatea unei lumi exilate“

– interviu cu Ana PETROVICI-POPESCU, artistă și curatoare a monumentelor „Rădăcini și visuri“ din proiectul Open Museums Open Hearts *–*

Proiectul Open Museums Open Hearts, *lansat anul trecut chiar de Ziua Mondială a Refugiatului, 20 iunie, s-a adresat de la început unei anumite categorii din comunitatea ucraineană: adolescenții. A conceput pentru ei programe de educație non-formală, culturale, de recreere, pentru a veni în întîmpinarea nevoilor reale ale tinerilor, în aceste momente dificile, și a-i ajuta să se integreze. Toamna trecută, ei au primit provocarea de a crea patru monumente, care au fost finalizate în această lună, la un an de la izbucnirea războiului. „Rădăcini și visuri“ este numele conceptului pe care l-ați propus, realizat în parteneriat cu patru muzee din București. De ce v-ați gîndit tocmai la monumente, ca formă de exprimare artistică, și cum le-ați explicat adolescenților ideea din titlu?*

Aș începe prin a spune că proiectul *Open Museums Open Hearts (Muzeele deschise deschid inimi)* a fost gîndit ca un gest de iubire și grijă față de ucraineni, un mod de a le fi alături în momentele grele prin intermediul culturii. Mai mult decît atît, monumentul reprezintă o declarație asumată a noastră prin care ne arătăm sprijinul față de ei în această perioadă dificilă.

Apariția celor patru monumente în spațiul public românesc reprezintă o noutate, întrucît sînt realizate de adolescenți, această categorie neavînd prea mare putere în luarea unor decizii într-un astfel de spațiu. Aflați între două etape ale vieții, copilărie și maturitate, adolescenții ar trebui să facă parte, deopotrivă, din procesul de construire a unei viitoare realități. Din această convingere a apărut conceptul *Rădăcini și visuri*. Le-am propus adolescenților să își imagineze că ei sînt primii oameni pe pămînt, creatorii unui univers capabil să-i acomodeze pe ei și pe cei din generațiile următoare, apoi i-am încurajat, sub îndrumarea unei echipe de artiști români, să creeze un melanj între realitate, vis și identitatea lor.

Lumea posibilă a luat forma monumentului, deoarece acesta reprezintă durabilitatea, stabilitatea, este un simbol al unui spațiu, un loc de întîlnire, temelia pe care se poate construi un nou început, precum și o responsabilitate din partea creatorilor. El putea lua forma unui gînd, a unei idei călătoare, putea fi o mărturie a trecerii lor pe acest teritoriu, ca un mesaj într-o sticlă în apa visării.

Prin această inițiativă, ne-am dorit să contribuim la creșterea sentimentului de siguranță, la încrederea în sine și în ceilalți, la împuternicirea, speranța și reziliența tinerilor ucraineni. Monumentele reprezintă pentru noi modalitatea prin care credem că putem încuraja dialogul dintre ucraineni și publicul românesc pentru a stabili o mai bună relație de conviețuire și înțelegere.

Fiecare dintre cele patru monumente, care acum sînt expuse în fața muzeelor, a fost realizat de echipe de tineri ucraineni, coordonate de artiști români. V-aș propune să le luăm pe rînd, să explicăm mesajul lor și felul în care artiștii au lucrat cu grupurile de adolescenți.

Toate monumentele sînt un caleidoscop de emoții, mărturisiri, lucruri care le dau curaj să meargă mai departe. Arta contemporană i-a ajutat să își dezvolte ideile pornind de la materiale și tehnici diverse. Voi începe cu primul monument de la Muzeul Național al Țăranului Român – *„The Soul of the Mystical Nature“ (Sufletul naturii mistice)*, unde adolescenții ucraineni alături de mine și de sculptorii Adrian Piorescu și Florin Zhu au modelat în lut animale fantastice și exotice, personaje de poveste, oameni hibrizi și o conservă a iubirii, pe care apoi le-am transpus în ipsos. Alături de formele realizate, le-am propus să creeze un element comun care să-i aducă și mai mult împreună, mai exact să decupeze cîteva frunze din metal galvanizat folosindu-se de lungimea palmelor lor, fiind unitatea de măsură ce dezvăluie dimensiunea unui om. Totodată, frunzele oglindesc parțial lucrările și cerul și creează o legătură puternică între cele două realități, întregul ansamblu reușind să trimită cu gîndul la întruchiparea unui „descîntec al lumii“.

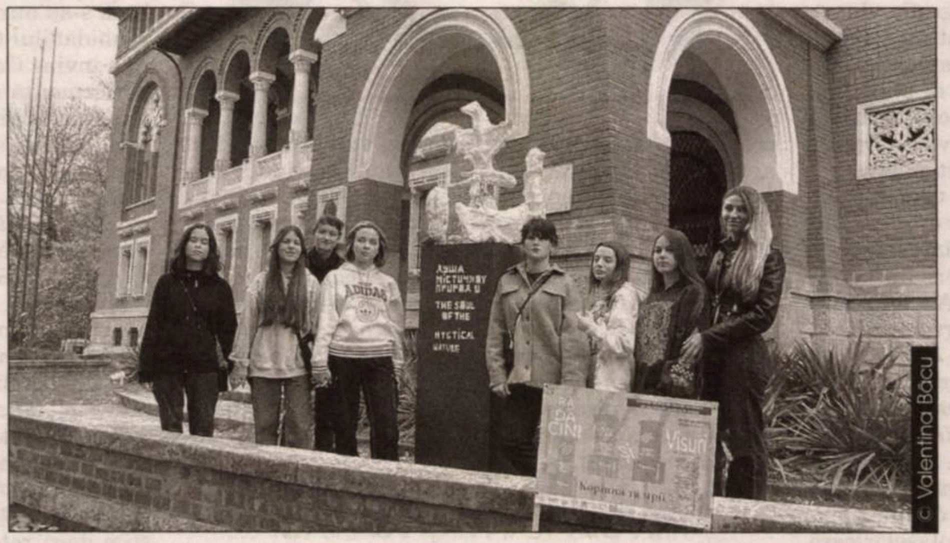
© Valentina Băcu

Al doilea monument, *„The House of Hearts“ (Casa inimilor)*, a fost coordonat de sculptorul Ovidiu Toader la Muzeul Municipiului București și este expus în curtea Palatului Suțu. Plecînd de la ideea că muzeul a fost odată căminul unei familii, artistul a venit cu propunerea ca tinerii să construiască o casă, fiecare perete simbolizînd gîndurile și ideile acestora. Astfel, adolescenții au zidit din lemn și aluminiu o casă așezată în vîrful unei tulpini din metal pe care se întîlnesc versurile formației preferate scrise printre nori, pisica lăsată acasă, un copac cu merele dorințelor și o mînă prin care se scurg cele mai importante cuvinte, precum: *casa, familia, viața*.

Cel de-al treilea monument a fost realizat la Muzeul Național al Hărților și Cărții Vechi sub îndrumarea artistei Raluca Băjenaru și a fost numit *„A Slice of Dream“ (Frînturi de vise)*. Adolescenții au pornit de la povestea *Micului Prinț* și de la modul în care, pe vremuri, oamenii își imaginau pămîntul, teritoriile. Ei au sculptat în spumă poliuretanică planete cu reliefuri menite să aclimatizeze diferite specii de oameni și au folosit culori vii pentru a exprima cunoașterea și misterul unei noi omeniri care nu se lasă ușor descoperită.

Cel de-al patrulea monument, *„The Diary of the Future: Dear Ukraine...“ (Jurnalul viitorului: Dragă Ucraina...)*, a închis seria *Rădăcini și visuri* la Muzeul Național al Literaturii Române, unde adolescenții au fost ghidați în tehnica gravurii pe sticlă de către artista Ioana Stelea. Tinerii au scris și desenat mesaje către viitor pentru ei și ceilalți, cîteva litere ale alfabetului ucrainean alături de cuvinte precum: *visuri, speranță* și *viață*. La final, bucățile de sticlă au fost suprapuse pentru a forma o carte-jurnal ca un palimpsest în care s-au împletit imagini, simboluri și cuvinte-mărturisiri. Este de menționat faptul că metoda așezării plăcilor de sticlă unele peste altele subliniază ideea de comunitate, deoarece piesele din față au nevoie de cele din spate pentru a deveni vizibile.

Cele patru monumente nu au dimensiunile clasice pentru a se impune în fața privitorului, ci sînt niște monumente-șoptite, ce reunesc toată diversitatea unei lumi exilate. În același timp, un alt aspect inedit al acțiunii este că au un autor colectiv, ceea ce reflectă și mai mult nevoia de comunitate și face ca mesajele lor să fie mult mai puternice și chiar să afirme că „Oamenii trebuie să continue să creadă în visurile lor“.

Cîți adolescenți ucraineni ați reușit să atrageți în proiect, de unde vin, cum au ajuns la voi? Cum a fost lucrul cu ei, ce i-a atras, ce au fost curioși să afle?

Numărul celor care au participat la atelierele *Rădăcini și visuri* a fost de 24 și provin din diferite părți ale Ucrainei. Unii dintre ei s-au cunoscut și împrietenit aici. La început, bariera de limbă ne-a îngreunat comunicarea, însă treptat am reușit să le cîștigăm încrederea și zîmbetul. Totodată, au fost atrași de tehnicile de reprezentare vizuală, le-a plăcut mult să modeleze, să taie lemn și spumă poliuretanică și să graveze pe sticlă, pierzînd numărul orelor petrecute în crearea lucrărilor.

Proiectul *Open Museums Open Hearts* este însă mai amplu și a atras pînă acum peste 300 de adolescenți ucraineni care au participat la programele de educație non-formală și de recreere în perioada iunie 2022 – ianuarie 2023. Dintre activitățile organizate în cadrul celor patru muzee, aș aminti cele patru proiecții la Cinema Muzeul Țăranului a două filme ucrainene – *Stop Zemlia,* în regia Katerynei Gornostai, și documentarul *Ivan's Land,* realizat de Andrii Lysetsky, ambele cîștigătoare a numeroase premii internaționale, cele 17 ateliere creative realizate de nouă artiști români și ucraineni – ateliere de introspecție urbană, de animație socio-educativă, de teatru de umbre și de masă, de modelaj în lut, de pictură pe sticlă, de *storytelling* și ateliere de realizare a hărților.

Atragerea adolescenților în programul nostru a fost o provocare pe care am reușit să o depășim cu ajutorul partenerilor noștri, al asociațiilor precum Salvați Copiii, Romanian Angel Appeal, Federația Națională pentru Tineret, cu ajutorul facultăților și al unor profesori interesați de proiect și prin eforturi proprii de a ne face cunoscute inițiativele pe grupurile dedicate refugiaților ucraineni.

Se simt, în lucrările lor, amenințarea războiului, teama, nesiguranța? Sau visurile au fost mai puternice?

Simpla existență a celor patru monumente în spațiul românesc mărturisește indirect prezența războiului. Așa cum bine știm din experiențe trecute, viitorul a fost mereu imaginat pornind de la lucrurile cunoscute sau trăite, de aici și „rădăcini“ din titlu. Așadar, adolescenții și-au imaginat o lume nouă care nu uită prezentul bombardat, dislocarea, orașul pe care au fost nevoiți să-l părăsească, autorul războiului sau familia lăsată în urmă. Alături de ele stau visurile lor și speranța de a-și recupera viața de dinainte, chiar dacă ar trebui cusută ca să stea laolaltă. Se simte acut dorința lor de a se întoarce acasă.

Cum v-au surprins copiii și reprezentările lor? Ce ar scrie ei într-un jurnal care începe cu „Dragă Ucraina...“?

Interesant este faptul că nici unul dintre participanți nu a studiat arta în mod obișnuit și nici nu a mai lucrat în tehnicile prezentate, însă toți au fost dispuși să-și depășească limitele și să transforme realitatea în simbol pentru a transmite că viața nu se oprește cu acest război. Am fost plăcut surprinsă să descopăr tot felul de reprezentări vizuale ingenioase pe care tinerii le-au creat, precum pictogramele de pe merele de lemn, versurile formației preferate scrise printre nori, transformarea unei balerine în chitară sau fluturele-stea capabil să străbată tot pămîntul.

În ceea ce privește posibilitatea de a crea o propoziție sau o frază pornind de la numele unuia dintre cele patru monumente, „Dragă Ucraina...“, cred că grăitor este chiar mesajul inscripționat pe sticlă la Muzeul Național al Literaturii Române, unde unul dintre tineri spune:

„Dragă Ucraina, mă numesc Maksim Radko și am 13 ani în 2022. Vreau să mă întorc acasă, în Ucraina, cu mama. Îmi doresc să se termine războiul.“

A fost arta o cale către echilibru, pentru acești copii? Cum credeți că i-a schimbat implicarea într-un astfel de proiect?

Atunci cînd nu ne putem vorbi, putem desena sau modela. Arta ia locul cuvintelor rostite și ajută comunicarea cu sinele propriu și cu cei din jur. Cred că implicarea în activitățile propuse în cadrul *Open Museums Open Hearts* i-a ajutat să uite pentru cîteva momente drama pe care o trăiesc și le-a dat curajul să creadă în oameni și în bine.

Cît timp mai sînt expuse cele patru monumente și cum veți continua? Cine vă susține în acest demers?

Monumentele pot fi vizitate pînă la finalul lunii martie în cadrul celor patru muzee partenere: Muzeul Municipiului București (Palatul Suțu), Muzeul Național al Literaturii Române, Muzeul Național al Țăranului Român și Muzeul Național al Hărților și Cărții Vechi. Ne dorim tare mult ca acestea să rămînă accesibile publicului larg și după încheierea proiectului *Open Museums Open Hearts*, proiect care a fost posibil datorită obținerii unei finanțări nerambursabile prin programul „În Stare de Bine“, implementat de Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile.

Proiectul Open Museums Open Hearts *este gîndit și implementat de asociația culturală „Cîte-n lună și-n mansardă“.*

interviu realizat de Anda DOCEA

Cu ochii-n 3,14

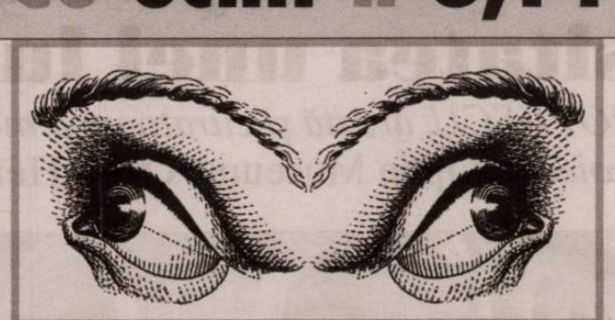

TRĂIND ÎNTR-O LUME TULBURE, MAI PUȚINI OAMENI GÎNDESC ÎN SIMBOLURI PENTRU A TRECE ÎMPREUNĂ PESTE REALITATE

■ Recent, NASA a publicat o fotografie de pe suprafața planetei Marte care a provocat tot felul de reacții în spațiul public. Unii au spus că este „amuzantă“, alții, „bizară“ și, ca de obicei, oamenii de știință au dat un verdict sec și și concret. Astfel, geologul Alfred McEwen a declarat că în fotografie nu e vorba despre un cap, ci despre un șanț circular, acoperit cu lavă sau noroi, că doar ni se pare că vedem un nas, cînd e vorba, de fapt, despre un deal cu o denivelare, iar ochii nu sînt nimic altceva decît două cratere. Trăind într-o lume a mefienței, mă declar și eu mefientă cu privire la atîtea explicații și afirm cu bucurie că NASA a fotografiat un marțian care arată ca o namilă de ursuleț. (**S. G.**)

■ Pe coasta Lagunei, în sudul Braziliei, există un cimitir de un fel cu totul special: crucile aduc un omagiu delfinilor care au ajutat pescarii locali să aducă peștele în plasele lor. Aceste omagii nu sînt doar simbolice, există o explicație cît se poate de reală. Timp de aproape o sută patruzeci de ani, în această regiune a continuat un parteneriat uimitor între delfini și oameni. Există un spectacol și un ritm al plaselor care zboară prin aer în timp ce delfinii se scufundă prin apa tulbure, așadar fiecare pescar știe cînd e cel mai bun moment în care să arunce plasa. (**A. M. S**.)

■ Potrivit ultimului recensămînt, comuna din România cu cei mai puțini oameni este Bătrîna din județul Hunedoara, cu doar 88 de locuitori (în scădere în ultimul deceniu). Despre satul Baba din județul Maramureș știm că avea 466 de locuitori în 2011. În orice caz, Baba continuă să fie mai populată decît Bătrîna, iar Bătrîni de pe valea Bătrîneanca, din județul Prahova, le bate pe amîndouă, cu peste 2.000 de locuitori. (**A. M.**)

■ Noul an chinezesc a început pe 22 ianuarie. S-a trecut din anul Tigrului în anul Iepurelui. Pentru a-l marca, grădina zoologică din Linfen s-a gîndit să reunească într-un soi de paradă bizară un tigru și un iepure. Bineînțeles, totul s-a sfîrșit foarte repede pentru că tigrul, cum a dat cu ochii de iepure, s-a repezit să-l înhațe. Bietul urecheat abia a scăpat din ghearele tigrului după intervenția energică a paznicilor grădinii. Nu știu ce-o fi fost în capul chinezilor cînd au crezut că pot așeza unul lîngă celălalt un tigru și un iepure care să stea drăgălași și prietenoși ca să fie pozați de vizitatori. Însă, cum chinezii gîndesc în simboluri, mă întreb și eu ce-o fi însemnînd că 2022 s-a repezit să-l sfîșie pe 2023 chiar de la început? (**S. V.**)

■ Un bărbat din Singapore, K Kawshigan, a înaintat două procese la Înalta Curte împotriva amicei lui, Nora Tan, pe care o curta de ceva ani. Pentru că femeia îi refuzase prietenia definitiv, bărbatul a pornit acțiuni juridice împotriva ei pentru defăimare, suferință și depresie. Astfel, a cerut în instanță despăgubiri de trei milioane de dolari pentru a-și acoperi pierderile cauzate în acești ani care au necesitat ședințe de reabilitare pentru a trece peste trauma provocată; plus că starea emoțională pe care i-o indusese femeia i-a afectat grav activitatea profesională. Într-o lume a sensibililor și a neputinței, pînă și oamenii Justiției ajung să gestioneze probleme de-ale sufletului care, mai nou, pare că devin literă de lege. (**I. M.**)

■ Un cuplu a divorțat după ce au descoperit că fiecare avea o aventură online cu celălalt sub nume false. Probabil au divorțat ca să poată fi, în sfîrșit, împreună și să-și consume adulterul. (**M. C.**)

■ O studentă de 19 ani din Iowa a strîns 38.000 de dolari pe o platformă de donații online, pretinzînd că suferă de trei tipuri de cancer: leucemie, cancer pancreatic și o tumoră în jurul coloanei vertebrale. A fost arestată în ianuarie, după cîteva luni de cînd a pornit întreaga acțiune, chiar în sala de clasă. Aproape 450 de donatori se pare că i-au crezut povestea și toți au fost șocați, pentru că Madison era extrem de activă pe rețelele sociale, era invitată la *podcast*-uri, vorbea la evenimente cu multă convingere. Pretinzînd că are doar 11% șanse de supraviețuire, fata se pare că a acceptat și alte fonduri nedeclarate, după cum a constatat poliția, alertată de persoane cu studii medicale care au depistat discrepanțe în relatările ei. În realitate, Madison nu a fost diagnosticată cu cancer sau cu o altă boală niciodată. (**A. A. D.**)

NEVOIA TE ÎNVAȚĂ SĂ FACI DINTR-O CALAMITATE O IDEE BUNĂ PENTRU A ÎNLOCUI UN DETALIU VECHI

■ Oamenii de știință din Regiunea Autonomă Ningxia Hui din China au clonat recent trei vaci Holstein Friesian. Pe măsură ce populația chineză din clasa de mijloc sporește, cererea de produse precum laptele și diverse semințe este în creștere. Experimentul de clonare a avut ca scop să ofere mai mult acces la lactate în țară și să reducă dependența națiunii de alții.

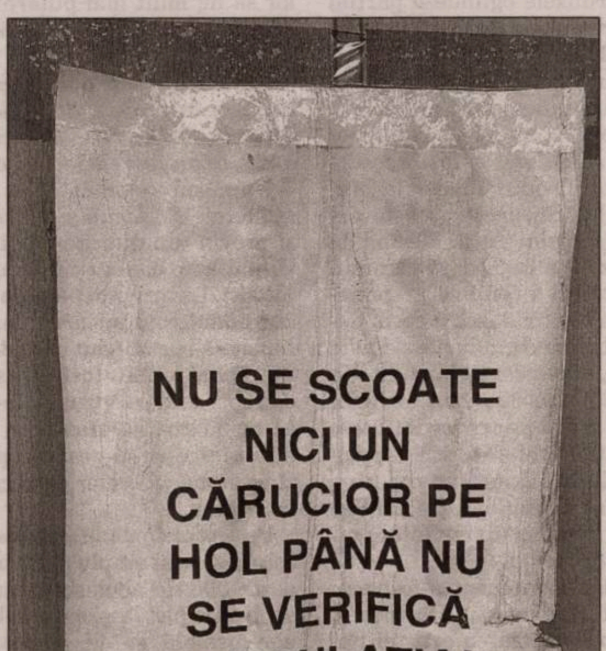

NU SE SCOATE NICI UN CĂRUCIOR PE HOL PÂNĂ NU SE VERIFICĂ CIRCULAȚIA!

© M. Pleșu

Clonarea cu succes a vacilor de lapte nu este prima aventură a Chinei în utilizarea tehnologiei de clonare pentru a îmbunătăți accesul la hrană. În 2015, *The Guardian* a relatat că a început construcția celei mai mari fabrici de clonare a animalelor din lume. Nevoia te învață să clonezi / să faci *fake*-uri după tot ce se poate. (**A. M. S.**)

■ După ce Novak Djokovic a cîștigat Australian Open, de prin bulele enormului ospiciu numit Facebook s-au auzit cîntări de slavă care-l transformau pe formidabilul tenismen într-un fel de sfînt ortodox care a învins Occidentul rău și vaccinist. Să faci dintr-o performanță sportivă perfect lăudabilă un simbol al unui închipuit război al civilizațiilor și, mai ales, dintr-un sportiv să faci icoană de închinat pentru că îi bate pe toți în sportul lui nu dovedește nici că ești bun ortodox, nici că-ți iubești patria sau Biserica, dovedește că ești cam nătăfleț și atît. Altfel, Novak Djokovic îmi e mai degrabă simpatic, chiar dacă taică-su îmi displace profund. (**S. V.**)

■ Într-una din zilele de calamitate bucureșteană – adică prima ninsoare și primele grade scăzute în termometrul iernii – mi-a fost dat să aud de la un trecător, care bombănea vremea, o descriere perfectă a vremurilor: „Mi-a criogenat mîna pe telefon!“. (**S. G.**)

■ Dacă sînteți femeie, vă place să ieșiți în oraș în locuri noi, să mîncați bine, să stați de vorbă și, în același timp, doriți să faceți și economii, o idee bună ar fi să vă programați șase întîlniri pe săptămînă. Nu prea știm dacă rețeta ar funcționa în totalitate în România, cert este că o femeie din New York a făcut asta cu o aplicație de *dating* vreme de doi ani și a economisit chiar și 150 de dolari pe săptămînă. Deși declară că încerca să-și găsească marea iubire, e de părere că nici o masă gratuită nu e de refuzat. Banii economisiți astfel i-a strîns într-un cont, dar nu a zis nu nici la o poșetă de firmă, din cînd în cînd. (**A. A. D.**)

■ O anecdotă literară cu Michel Tournier povestită chiar de el în propriul jurnal. Invitat la un post de radio italian, îl laudă pe traducătorul romanului său *Regele arinilor* spunînd că traducerea e chiar mai bună decît originalul. După emisiune, traducătoarea romanului său *Meteorii* îi atrage atenția că despre ea n-a zis nimic. Astfel că, într-un interviu acordat ulterior unui ziar, Tournier îi laudă și acesteia traducerea, spunînd că editorul francez intenționează să o retraducă în franceză pentru a înlocui originalul. (**M. C.**)

■ Pe lîngă multele „academii“ românești de înalte studii apărute în anii 2000 ca ciupercile după ploaie se numără și „Academia infractorilor români“ – o grupare de spărgători care a furat din magazinele Europei, în perioada 2013-2015, bijuterii și ceasuri în valoare totală de aproape zece milioane de euro. Gruparea era organizată după reguli militare stricte și avea un regulament de funcționare extrem de precis. O spargere dura fix 60 de secunde, ca în filmele de acțiune. Un singur detaliu știrbește prestigiul marțial al temutei organizații. Unuia dintre membrii bandei i se spunea „Puiu“, iar Adrian Marin Botez, șeful grupării sau „rectorul“ academiei, avea porecla „Țîță“. Cultură mică, tîlhari pe măsură. Păcat că povestea „academiei“ nu va putea fi ecranizată niciodată la nivel înalt: închipuiți-vă un film hollywoodian cu gangsteri, precum *Nașul, A fost odată în America* sau *Casino,* în care protagoniștii s-ar numi *Tit* și *Chick.* (**M. P.**)

■ Trei anunțuri la mica publicitate din ziarul *Libertatea* de vineri, 3 februarie 2023: 1) „Caut romanul în fascicole *Între tron și iubire* de Petre Abeaboeru, apărut la Ed. Terra, Focșani“; 2) „Vînd costum național muntenesc damă vechi 100 ani, 800 euro, și cădelniță popă, 400 euro“; 3) „Singur, fără obligații, caut căsătorie cu femeie“. Mă întreb de ce autorul celui de-al treilea anunț (chiar fără obligații, cum se declară) nu s-a simțit obligat să precizeze că femeia trebuie să poarte obligatoriu un costum național muntenesc vechi de 100 de ani pentru ca undeva între tron și iubire să apară o cădelniță popă. (**D. S.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● George BANU ● Ion BARBU
Aron BIRO ● Paul BREAZU ● Cosmin CIOTLOȘ
Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA ● Codrin Liviu CUȚITARU
Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI ● Anca MANOLESCU
Victor MOROZOV ● Radu NAUM ● Lorin NICULAE
Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA ● Constantin RUDNIȚCHI
Mihaela SIMINA ● Bogdan-Alexandru STĂNESCU
Oana STOICA ● Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN
Teodor TIȚĂ ● Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT
Tiraj: 6.950
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **984** ■ 16-22 februarie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„A fi european“

pagina **3**

ADRIAN MUREȘAN

„Cinci scriitoare în cinci tipuri de lectură“

pagina **16**

LAURA CARMEN CUȚITARU

„Cînd scrisul e bolnav“

pagina **22**

Biblioteci

> *„Dacă ai o grădină și o bibliotecă, ai tot ceea ce îți trebuie.“*
>
> *CICERO*

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

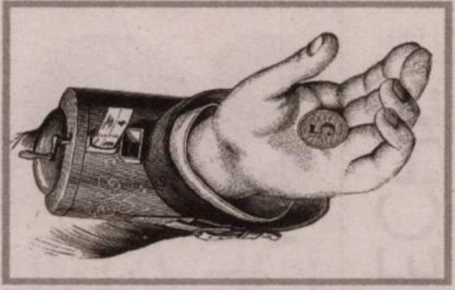

Constantin RUDNIȚCHI

viața de capital

Rusia – Uniunea Europeană, războiul economic

Războiul real de pe frontul din Ucraina este însoțit încă de la început de un război economic. Pachetele de sancțiuni ale statelor occidentale au fost fără îndoială eficiente, dar adevărata luptă s-a dat în domeniul energetic.

Uniunea Europeană a impus un embargo în trepte și a ajuns ca la începutul lunii februarie să plafoneze prețul de aprovizionare cu produse rafinate, după ce în decembrie 2022 aplicase un plafon de preț pentru țițeiul rusesc. Kerosenul, păcura sau bitumul de origine din Rusia nu vor mai fi cumpărate de statele Uniunii Europene, iar motorina nu va mai putea fi achiziționată cu mai mult de 100 de dolari barilul. Rusia a reacționat în felul ei, interzicînd vînzarea produselor petroliere la prețul impus de statele europene.

Miza embargoului și plafonării prețurilor a fost dublă: pe de o parte, Uniunea Europeană a căutat soluții la dependența de Rusia, pe de altă parte, reducînd aprovizionarea, statele membre au oprit și alimentarea bugetului Rusiei cu bani europeni.

În ultimul an au fost multe episoade ale războiului economic. Blocarea decontărilor bancare pentru companiile rusești, obligarea firmelor europene să plătească în ruble de către Rusia, reacția terților precum China, India sau Turcia care au găsit o oportunitate din a cumpăra gaze naturale sau țiței din Rusia, rutele ocolitoare găsite de companii și țări pentru a face în continuare comerț cu Federația Rusă, găsirea unor soluții pentru vînzarea unor cantități de cereale din Ucraina, toate sînt probleme și soluții ale unui adevărat război economic care l-a însoțit pe cel real.

La începutul lunii februarie a.c., Uniunea Europeană a impus plafonarea prețului barilului de țiței pentru petrolul cumpărat din Rusia. Răspunsul a fost că Rusia a anunțat o reducere a producției cu 500.000 de barili pe zi, ceea ce înseamnă aproximativ 5% dintr-o producție de 9,5 milioane de barili zilnic. Este clar că Rusia încearcă prin această mișcare să influențeze evoluția prețului petrolului pe plan mondial, adică să aducă noi tensiuni pe piață.

Este posibil să fie un calcul greșit. Pe de o parte, pentru că reducerea producției este mică. Pe de altă parte, pentru că scăderea producției vine ca urmare a unei realități de piață. Este clar că Uniunea Europeană își reduce nivelul de achiziții de țiței din Rusia, la fel cum a făcut-o și cu gazele naturale. Și atunci, dacă nivelul cererii este mai mic, decizia de a scădea producția ar putea să nu influențeze prețul pieței, așa cum își dorește Federația Rusă.

În același timp, există o coordonare la nivelul OPEC Plus, organizația țărilor exportatoare de petrol din care face parte și Federația Rusă. Astfel, statele OPEC Plus au hotărît să reducă și ele producția cu două milioane de barili pe zi în încercarea de a forța o creștere a prețului și o reechilibrare a raportului dintre cerere și ofertă. Nu este nici prima, nici ultima oară cînd țările exportatoare încearcă prin decizii administrative să susțină prețul mondial. Uneori iese, alteori nu, iar de această dată va conta în mod cert nivelul cererii care vine din China. În funcție de cererea chineză, prețul va urca sau va stagna.

Embargoul impus de statele Uniunii Europene a avut deja efecte asupra bugetului Rusiei. În ianuarie a.c., veniturile Rusiei din vînzările de petrol și gaze au scăzut aproape la jumătate, conform chiar datelor Ministerului Finanțelor din Rusia. De asemenea, diferența de preț dintre țițeiul Ural (produs în Rusia) și cel Brent (care reprezintă standardul mondial) a crescut pînă la 35 de dolari în favoarea țițeiului Brent. Acest lucru înseamnă că Rusia vinde la prețuri mai mici decît cotațiile internaționale, iar experții unui *think-tank* din Kiev au calculat că Rusia a pierdut, anul trecut, aproximativ 50 de miliarde de dolari din vînzarea la un preț mai mic către China, India și Turcia. Mai ales că toate cele trei state, noii parteneri comerciali ai Rusiei, au capacități suficiente de rafinare, ceea ce face să existe cerere cu precădere pentru țiței, pentru materia primă, și nu pentru produsele rafinate, care includ și valoare adăugată.

Decizia Rusiei de reducere a producției de țiței a mișcat prețul pe piața internațională. A fost o ușoară creștere, dar nu aceasta va fi neapărat tendința în următoarele luni. Cererea și oferta vor fi determinante în stabilirea prețului, chiar dacă este posibil să mai apară unele evenimente care să aibă un impact emoțional asupra investitorilor.

Dar, cu siguranță, Rusia va încasa mai puțin decît în anii 2021-2022 din vînzarea materiilor prime energetice. Gazprom își propune să dezvolte stații de gaz natural lichefiat, un produs care, deocamdată, nu este supus embargoului sau plafonării de către Uniunea Europeană. Ceea ce nu înseamnă că nu poate fi.

Este clar că orice este posibil. Uniunea Europeană este mai hotărîtă ca niciodată să găsească soluțiile cele mai bune pentru a scăpa de dependența de Rusia și, totodată, de a reduce încasările bugetului de stat al Rusiei din materii prime energetice. Desigur, fără ca statele membre să amîne găsirea unor surse alternative de aprovizionare. Este o miză la fel de importantă ca renunțarea la cumpărarea de gaze și țiței din Rusia.

Constantin Rudnițchi *este analist economic.*

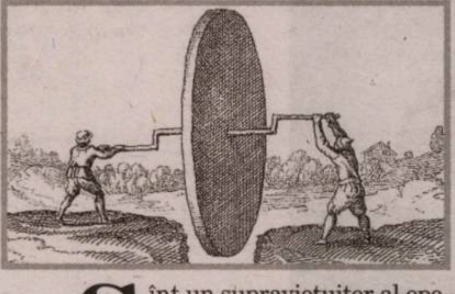

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Știri pe surse

„Sînt un supraviețuitor al epocii de aur a jurnalismului, cînd reporterii ziarelor nu trebuiau să facă față televiziunilor care difuzează știri 24 de ore pe zi, al vremurilor cînd ziarele aveau bani, cînd puteam călători oriunde, oricum, pentru orice motiv pe banii redacțiilor. Era suficient timp să documentez o știre fără să fie nevoie să relatez permanent pentru site-ul ziarului. Nu erau mese rotunde cu experți și jurnaliști la televizor care încep orice răspuns la orice întrebare cu cele mai letale două cuvinte din lumea media: «Eu cred».“

Așa începe una dintre cele mai importante autobiografii ale unui jurnalist contemporan. E importantă pentru că a fost scrisă de Seymour Hersh, a cărui uriașă carieră va fi cu greu egalată. Sau nu va fi deloc. Și asta pentru că tot timpul Hersh a fost arhetipul jurnalistului clasic: incomod pentru Putere, curajos, încăpățînat și perseverent. Asta l-a ajutat să publice articole care au schimbat soarta unor războaie și interpretarea lor istorică ulterioară, a contribuit la creionarea portretelor unor personaje majore contemporane și a forțat societatea (americană în special, dar nu numai) să își pună întrebări neplăcute.

El este autorul dezvăluirii despre masacrul de la My Lai săvîrșit de armata americană în timpul conflictului din Vietnam. A scris, pentru *New York Times*, despre scandalul Watergate avînd o contribuție semnificativă la deznodămînt, deși i se oferă mai puțin credit decît colegilor de la *Washington Post*. De la Hersh au aflat americanii că CIA desfășura în anii ’70 un amplu program de supraveghere a societății civile care se opunea războiului. Asta deși, teoretic, CIA nu avea voie să desfășoare nici un fel de activități pe teritoriul național. Tot de la Hersh știm mai multe despre implicarea americană în lovitura de stat care a dus la înlăturarea liderului chilian Salvador Allende și detalii nu tocmai flatante despre semizeificatul Henry Kissinger, fost consilier de securitate al președintelui Nixon și ministru de Externe în administrația lui Gerald Ford. Mai aproape de zilele noastre, Hersh a publicat articole despre condițiile din închisorile irakiene – celebrul Abu Ghraib –, o perspectivă controversată asupra eliminării liderului Al-Qaeda, Osama Bin Laden, un plan american de bombardare a Iranului și enumerarea poate continua.

Ceva s-a întîmplat între timp. Dacă despre My Lai scria pe prima pagină a lui *New York Times*, despre Abu Ghraib în *New Yorker*, Hersh semna acum opt ani în *London Review of Books* (cu un tiraj și o relevanță infinit mai mici decît celelalte două), iar săptămîna trecută pe Substack – o platformă pe care tot felul de creatori, *influencer*-i și ambițioși cu conexiune la Internet încearcă să își construiască un nume ca furnizori de conținut.

Iar articolul cu care debutează pe Substack, la 86 de ani, lansează în spațiul public o teorie care riscă să schimbe, în moduri imposibil de estimat, relațiile dintre Statele Unite și Rusia. Pe scurt, Hersh susține că atacul asupra conductei Nord Stream de anul trecut a fost operat de marina americană cu sprijin norvegian. Ordinul ar fi fost dat de președintele Joe Biden, iar operațiunea a avut loc sub acoperirea unui exercițiu al NATO. Cumva previzibil, propaganda de stat rusească a îmbrățișat imediat teoria și dinspre Moscova s-au auzit imediat solicitări privind judecarea într-un tribunal internațional a celor ale căror nume sînt amintite în articol. Dincolo de retorica martorilor lui Putin, rămîne totuși întrebarea dacă nu cumva Seymour Hersh a descoperit, din nou, ca în vremurile bune, un subiect major.

Răspunsul simplu este nu. Nu pentru că nu s-ar fi putut întîmpla așa, ci pentru că Hersh nu reușește să convingă. Omul care altădată lua mai mult de 1.000 de interviuri pentru a putea publica portretul unei persoane (Kissinger), omul care se plînge în autobiografia sa că un redactor-șef nu i-a acceptat solicitarea de a călători mii de kilometri pentru un singur interviu, își bazează întregul articol pe o singură sursă. Una singură, nenumită, necoroborată cu nimic și nimeni, imposibil de verificat de oricine ar dori să confirme informațiile autorului sau să ducă subiectul mai departe. Din punctul ăsta de vedere, Seymour Hersh nu e departe de trăsniții care zilele astea se dau de ceasul morții încercînd să ne convingă că seismele din Turcia și Siria sînt provocate de un program militar secret. Și unul, și ceilalți ne propun o fantezie.

Citesc în *Libertatea* un articol un pic melancolic care propune ca metodă de interpretare a textului lui Hersh alegerea. Adică decide cititorul dacă Hersh spune adevărul sau nu. Cu toată simpatia pentru autor, nu cred că presa trebuie citită în cheie duioasă. Ceea ce scrie Hersh are, măcar în teorie, potențialul de a duce la un conflict direct între Statele Unite și Rusia. Textul din *Libertatea* aduce ca argument cariera prodigioasă a jurnalistului. Meritele lui Hersh sînt incontestabile și, am zis deja, greu de egalat. Acum sau mai tîrziu. Însă cu cît meritele sînt mai mari, cu atît responsabilitatea pentru cuvîntul scris este mai mare. Chiar și pe Substack.

Fostul cămin jurnalistic al lui Seymour Hersh, *New York Times*, are o politică strictă de folosire a surselor anonime în articole. Înainte de a decide că nu pot fi evitate, se pun cîteva întrebări simple:

– De unde știe respectivul/respectiva informația?

– De ce a decis să o facă publică?

– Are respectiva sursă credibilitate? A mai furnizat informații care s-au dovedit adevărate?

– Putem corobora informația din alte surse?

Articolul despre atacul asupra Nord Stream nu are decît răspunsuri parțiale la astfel de întrebări. Cît despre regula aceluiași *NYT* care spune că orice sursă anonimă trebuie cunoscută de măcar un editor, ea e imposibil de aplicat pe Substack. Acolo autorii se publică singuri.

În preambulul la autobiografia sa din 2018, Hersh se plînge că, sub presiunea tehnologiei, jurnalismul nu mai e ce a fost. Ironic, cinci ani mai tîrziu, reușește să confirme cu propria persoană. Ironic și trist.

Teodor Tiță *este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

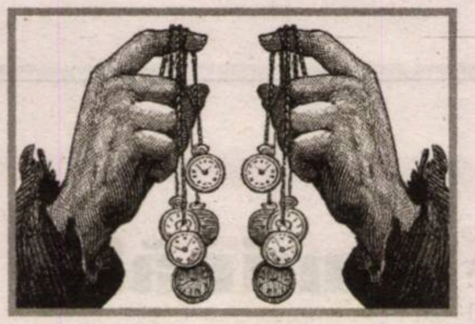

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

A fi european

Un filosof belgian, Jacques Dewitte (stabilit, între timp, la Berlin), a scris o carte întreagă *(Excepția europeană)* ca să definească, în alți termeni decît cei convenționali, identitatea civilizației din care facem parte. Punctul de pornire este un tablou, pictat în secolul al XVI-lea, de olandezul Jan Mostaert. Tabloul reprezintă un episod din epopeea cuceririi Americii, în care colonizatorii europeni apar într-o lumină defavorabilă, în contrast cu inocența dezarmată, aurorală, a băștinașilor cuceriți. E – spune Dewitte – o imagine caracteristică pentru mentalitatea europeană. Ideea nu e întru totul nouă. Autorul belgian citează ample pasaje din Leszek Kolakovski, Emmanuel Levinas, Cornelius Castoriadis și mulți alții, din care rezultă că specificul civilizației europene este capacitatea ei de *a-și lua distanță față de sine*. Europa se definește, așadar, prin refuzul oricărei forme de „europocentrism“: e, încă de pe vremea antichității grecești, interesată, fără aroganță, de alte spații culturale, e curioasă, deschisă și gata să se simtă vinovată cînd păcătuiește prin intoleranță, paternalism, suficiență exclusivistă. În definitiv, Europa este „inventatoarea“ noțiunii de „universalitate“, fondatoarea antropologiei culturale, adică a deprinderii de a investiga arii de civilizație „străine“, „diferite“, fără legătură cu propriile ei reflexe mentale și cutume. Europa a colonizat lumea, dar a produs și ideologia anticolonialismului, ba chiar a antieuropenismului. Europa – o spusese Levinas – a descoperit „gîndirea sălbatică“, a întemeiat catedre de africanistică, indianistică, islamism, sinologie ș.a. Studiile asiatice, „orientalistica“ în genere sînt discipline academice europene, fără echivalent în celelalte zări ale lumii. Nu furnizăm, astfel, argumente pentru un complex de superioritate, ci doar note definitorii ale europenității. Știm foarte bine cîte grave erori sînt imputabile europenilor. Știm foarte bine cîte catastrofe istorice cad în răspunderea lor. Dar este esențial să observăm că tot conștiința europeană e aceea care a asumat prompt, autocritic, inventarul derapajelor sale, că a construit un adevărat front al „conștiinței vinovate“, că și-a amendat drastic excesele. Europa e într-un constant proces de *autoevaluare* și nu e deloc complezentă cu partea ei de umbră.

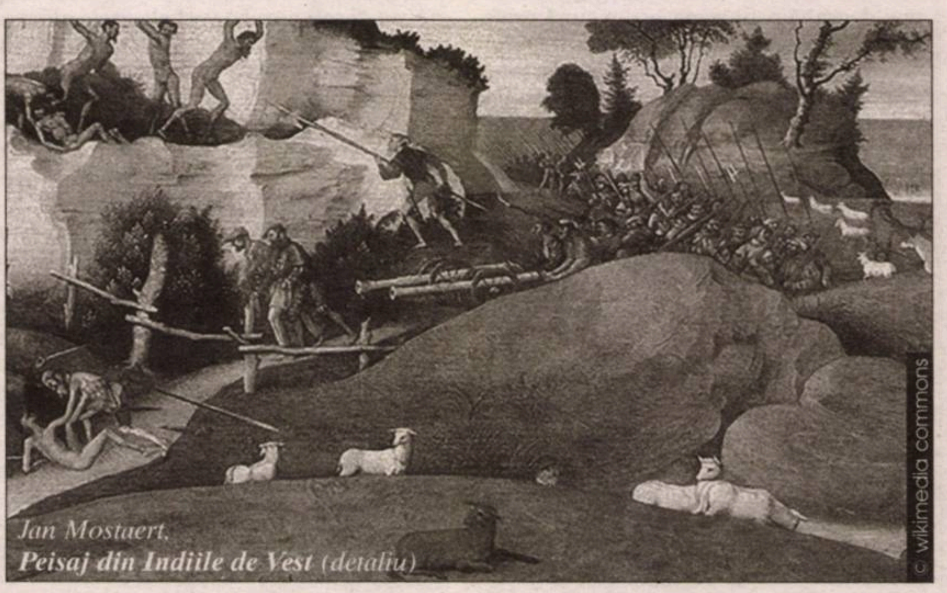

Jan Mostaert,
***Peisaj din Indiile de Vest** (detaliu)*

© wikimedia commons

Ei bine, dacă a fi european înseamnă, între altele, cum spun autorii citați mai sus, a nu accepta idolatria de sine, a privi cu severitate spre relele proprii, a înlocui *euforia* încîntării de sine cu *luciditatea*, merită să ne întrebăm în ce măsură noi, românii, sîntem europeni. Răspunsul ar fi că sîntem europeni ori de cîte ori, privindu-ne în oglindă, ne recunoaștem limitele, ori de cîte ori sîntem nu doar dispuși, ci nerăbdători să învățăm de la alții, ori de cîte ori ne dominăm fudulia, triumfalismul, xenofobia. Sîntem europeni cînd păstrăm o cordială curiozitate față de tot ce e *altfel*. Cînd privim cu amenitate spre cel de-alături, și fără isterie spre adversar. Sîntem europeni cînd acordăm o maximă atenție comunicării cu celălalt, cînd ne recunoaștem, fără masochism, dar și fără îngăduință, năravurile și încercăm să le corectăm.

Ceea ce se petrece, astăzi, pe scena politică a țării nu prea miroase a europenitate. Totul se consumă într-o atmosferă de ură și excomunicare reciprocă. Se joacă la prețuri mici, se folosește strict combustibilul interesului privat, al vanității oarbe, al propriei „legitimități“, construite pe ignorarea țîfnoasă a celuilalt. Manierele sînt subtribale, discursul general e mediocru, grosolan manipulatoriu, fără nici o legătură cu reflecția calmă, luminoasă, cooperantă a tradițiilor politice occidentale. Părem să fi optat pentru barbarie. În aceste condiții, ar trebui să ne gîndim dacă vrem cu adevărat „integrare europeană“. Dacă vrem cu adevărat să adoptăm Europa ca model. Dacă înainte de a ne fi „partener“, furnizor de fonduri și de legislație, Europa n-ar trebui abordată ca *terapie*. Pînă una-alta, semănăm, din ce în ce mai mult, cu infirmul care azvîrle cu cîrja după medicul curant…

(text publicat în Adevărul, *februarie 2014)*

■ ■ ■

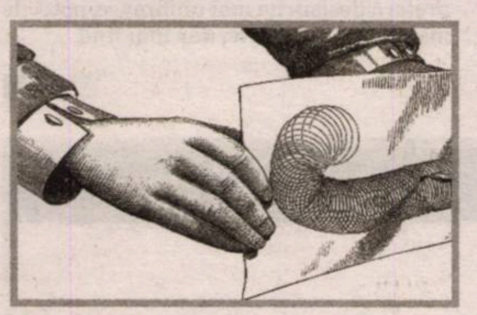

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Teodicee

În vara lui 1944, părți ale nord-estului Statelor Unite au avut de îndurat o puternică epidemie de poliomielită. Un mare număr de copii și adolescenți fie au murit, fie au rămas infirmi, după teribile suferințe. Cum au stat lucrurile într-o suburbie evreiască din Newark este fundalul romanului *Nemesis* al lui Philip Roth. Personajul principal, domnul Bucky Cantor, ajunge în final să se prăbușească nu atît fizic, sub acțiunea acestei boli teribile, cît psihic, fiindcă, dotat cu o conștiință excesivă a responsabilității, se consideră responsabil de răspîndirea involuntară a virusului într-o tabără de vară pentru adolescenți, unde lucra ca supraveghetor și antrenor. Iar această excesivă, enormă și, de fapt, falsă atribuire de răspundere e numai contrapartida lipsei de răspundere pozitivă – așa consideră domnul Cantor – a celui care era obligat de fapt s-o aibă: Dumnezeu însuși, cel care a permis ca poliomielita să existe, să omoare și să chinuie copii nevinovați. Asta dacă nu cumva chiar el a produs-o în chip malefic. „Concepția lui despre Dumnezeu era aceea a unei ființe atotputernice care nu reprezenta unirea a trei persoane într-un singur Dumnezeutată, ca în creștinism, ci a două persoane: un ticălos psihopat și un geniu rău.“ Iar cel care relatează, devenit ateu la maturitate – el însuși elev al lui Cantor în copilărie și rămas infirm de pe urma poliomielitei –, adaugă: „El trebuia să convertească tragedia în vinovăție... Nu-l satisface ideea că [epidemia] e ceva fără sens, accidental, revoltător și tragic“. Pentru povestitor, Dumnezeu pur și simplu nu există și deci nu există nici o dilemă. Pentru Cantor, el există, dar departe de a fi bun, precum e prezentat de teologiile monoteiste, e un ticălos care urzește moartea și suferința unor nevinovați și copleșește cu responsabilitate imposibilă oameni ca el. Desigur, sînt și mulți alții netulburați de contradicții (de exemplu, logodnica lui Cantor, Marcia) care refuză pur și simplu dilema și continuă și să sufere, și să fie credincioși.

Avem astfel prezentată, sub o formă romanescă, marea dilemă din toate timpurile a teodiceii, care i-a tulburat pe credincioși, de la Iov la gnostici, la Augustin și la atîția alții și pe care a formulat-o cîndva și Epicur, după spusele lui Lactanțiu: Dumnezeu, dacă e unic, trebuie să fie și bun, și atotputernic. Or, avînd în vedere cantitatea și puterea răului din lume, el este ori bun, dar neputincios (să curme răul sau să facă lumea mai bună), ori atotputernic și rău (varianta domnului Cantor), ori, pur și simplu, nu e unic (varianta gnosticilor), ori de fapt nu există ca providență personalizată (varianta ateilor și agnosticilor); în acest ultim caz, chestiunea unui plan divin al lumii sau istoriei – bun sau rău – nu se mai pune, totul fiind guvernat de o combinație de „hazard și necesitate“, pentru a relua formula celebră a biologului Jacques Monod.

Desigur că teologii au încercat să dea alte răspunsuri: unii, precum Augustin, au susținut că răul și binele depind de perspectiva noastră limitată și că ar trebui să avem o privire de ansamblu – pe care n-o avem – pentru a le judeca în mod corect. Augustin compara chiar lumea cu un tablou pictat în clarobscur cu umbre și lumini, susținînd că numai un pictor rău ar pune numai lumini în tabloul său. Desigur, umbrele sînt necesare și adecvate într-un tablou: dar care este necesitatea și adecvarea răului cînd mor sau rămîn infirmi niște copii nevinovați? 11 ani mai tîrziu (după 1944) a fost produs vaccinul antipolio și iată – n-a mai existat nici o necesitate ca niște copii să moară astfel. Dar 11 ani mai devreme să fi existat necesitatea?

Există și teoria că răul este necesar pentru ca noi să avem latitudinea să alegem între el și bine. Dumnezeu, spun acei teologi, a voit ca omul să fie liber și i-a dat voie să aleagă între bine și rău; de aceea a trebuit să lase răul să subziste. Dar teoria nu explică – sau așa mi se pare mie – de ce au fost și sînt necesare moartea și suferința unor ființe nevinovate (precum cei morți la teribilul cutremur din Turcia de acum două săptămîni) și fără nici o responsabilitate în situația respectivă. (Nu susțin că oamenii *in corpore* n-au avut nici o responsabilitate, ci că cei care au murit n-au avut-o.)

În fața acestor străvechi întrebări și dileme, teologii obișnuiesc ori să invoce „misterul“ divinității, ori să se supere și să invoce blasfemia din partea celui care le formulează. Retează astfel orice discuție și evită să se tulbure prea mult – pe ei și pe enoriașii lor. Alții susțin că Dumnezeu are „logica“ lui care nouă ne scapă. Dar logica este universală, valabilă pentru orice ființă rațională. Dacă nu-i valabilă pentru Dumnezeu înseamnă că el e absurd – un alt mod de a spune că nu e atotputernic. Mai sînt și unii oameni care se consacră remedierii parțiale și locale, dar eficiente, a răului, cum e cazul celor care au inventat vaccinurile (atît de ponegrite de feluriți imbecili în zilele noastre), dar și multe alte lucruri folositoare și benefice. Dar răul nu va înceta să existe. Se va muta doar. Mai sînt și cei care dau din umeri, puțin păsîndu-le de astfel de probleme, atîta timp cît nu sînt ei personal loviți.

Și, în fine, sînt și cei ca Roth care spun povestea despre unele dintre aceste lucruri. Iar cînd ne lipsesc structural răspunsurile adecvate, povestea lipsei de răspuns e și ea un fel de răspuns.

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Nu după degetul de lumină!

Tatăl nostru doar de pe Pămînt, Titu Maiorescu, scria în 1868: „O primă greșeală, de care trebuie astăzi ferită tinerimea noastră, este încurajarea blîndă a mediocrităților. Cea mai rea poezie, proza cea mai lipsită de idei, discursul cel mai de pe deasupra – toate sînt primite cu laudă, sau cel puțin cu indulgență, sub cuvînt că «tot este ceva» și că are să devie mai bine. Așa zicem de 30 de ani și încurajăm la oameni nechemați și nealeși! (...) *De aci să învățăm marele adevăr că mediocritățile trebuiesc descurajate de la viața publică a unui popor, și cu cît poporul este mai incult, cu atît mai mult, fiindcă tocmai atunci sînt primejdioase*“ (s.m.).

Fragmentul acesta este, cred, bine cunoscut tuturor. El se regăsește într-unul din textele maioresciene socotite a fi fondatoare pentru Cultura noastră Română, de care sigur că sîntem toți tare mîndri, după cum știe o lume întreagă. *În contra direcției de astăzi din cultura română* se studiază în școală, cred. Dacă am dreptate, e foarte bine. Dacă nu am dreptate, e foarte rău. Și dacă ar fi să se decidă ca în toată școala românească să se studieze un singur text și numai acela, *În contra direcției...* ar trebui să fie. De s-ar studia cu aplicație și cu credința că în lumina acestor rînduri găsim un far călăuzitor care trasează direcția pe care trebuie s-o urmeze cultura noastră prin secole, ar fi chiar suficient.

Studiat sau nu în școli, Maiorescu n-a fost ascultat. Generația de români din care fac parte serbează în fiecare zi mai mult de-un veac și jumătate de cînd nu l-am ascultat pe Maiorescu. Copiii nu ascultă de părinți – nimic neobișnuit! Dar asta se întîmplă în copilărie. Cultura română a ieșit, totuși, din copilăria ei. Și nici noi, la 30 de ani de la despărțirea de comunism, nu mai sîntem chiar infanți. Așadar, problema nu este că avem o copilărie neascultătoare, ci o maturitate în naufragiu.

Deși, la vremea lui, acest fragment era mai degrabă pedagogic, acum sună profetic. Iar observația finală e frapantă: cu cît poporul e mai incult, cu atît mediocritatea e mai periculoasă. Poți să nu simți un fior rece în inimă cînd citești acum, așa ceva? Mediocritatea, în sine, nu face rău. E doar banală, călduță, bleagă. Mediocritatea în context, însă, poate fi mai rea decît prostia cea mai agresivă. Iar contextul care transformă mediocritatea în dinamită cu fitil aprins este nivelul general de cultură al poporului care trăiește cu ea. Maiorescu ne spune că, dacă poporul e incult, mediocritatea e direct periculoasă. Și noi, dacă sîntem onești, îi răspundem peste veac: Iată!

Prin ce poate fi mediocritatea periculoasă, de fapt? Maiorescu nu ne spune explicit, dar avem deja experiența mediocrității unui popor incult ca să putem ști singuri – nu mai avem minimalele criterii să discernem valoarea. Mai clar: sîntem atît de mediocri încît nu ne mai dăm seama că sîntem mediocri. Priviți, doctorii marilor noastre universități vorbesc precum copiii (mediocri) de clasa a III-a, derbedeii de Facebook trec drept gînditori rafinați, deștepții proștilor trec drept deștepți pur și simplu, bigoții trec drept sfinți, bișnițari de idei de-a gata ocupă fotoliile elitei. Și toate astea nu pentru că un regim dictatorial îi plasează astfel, nu pentru că un satrap al culturii așază așa ierarhiile, ci pentru că publicul românesc decide liber să fie așa. Ignorant, dar liber. Inclusiv liber să creadă despre sine că știe chiar dacă nu știe.

Acum o generație, era un pic altfel. Încă se mai poate găsi pe YouTube mărturia video a unei scene memorabile. În holul Ateneului, în februarie 1990, bătrînul Sergiu Celibidache stă de vorbă cu zeci de oameni strînși în jurul lui. Printre ei, valori certe ale muzicii noastre. Cîțiva dintre ei, emuli de-ai marelui dirijor. Celibidache se referă în termeni duri la unul dintre ștabii vieții muzicale ai epocii Ceaușescu, abia apuse, și toți aprobă vorbele grele ale maestrului, dînd din cap, aplaudînd, rîzînd. La un moment dat, Celibidache sugerează, referindu-se la faptul că „o mediocritate“ a dominat viața muzicală din România, că ar prefera cinci ani de închisoare decît să asculte un concert dirijat de acel om. Asistența rîde, exultă și aplaudă. Bună poanta, aspră judecata, le place. Dar Celibidache continuă: „Nu rîdeți, măi! Nu rîdeți, că sînteți toți vinovați“. Asistența îngînă expiatoriu: „Așa este, așa este“. Celibidache: „Ați înlesnit (ca) o mediocritate fără nici un talent, un intrigant cum nu sînt doi să ajungă să determine evoluția artistică a României, (care are) unul dintre cele mai talentate popoare (pe) care le cunosc. Cum ați înghițit, măi? Cum ați înghițit?“. „Sistemul, maestre, sistemul...“, se aude o voce care pare a fi a maestrului Dan Grigore. „Dane, nu trebuie să o iei așa în ușor. Aveți toți o enormă vină pentru situația artistică mediocră în care vă găsiți.“ „Așa e...“, se aud voci din asistență.

Acest fragment de film îmi evocă lumea din primii ani de după 1989. Atunci, încă mai știam să deosebim mediocritatea de valoare. Știam, de pildă, că aproape tot ceea ce propusese regimul comunist ca versiune oficială e nonvaloare, în vreme ce valoarea se putea găsi în ceea ce regimul reprimase ori abia tolerase. Era un criteriu fragil și discutabil, dar verificabil în mare măsură, totuși. Sigur că puteai găsi valori și printre prietenii și aliații fățiși ai regimului, după cum mediocritate exista și în zona disidentă. Dar, în mare, practicarea acestui criteriu oarecum la îndemîna oricui nu dădea erori.

După aceea, însă, lumea românească și-a pierdut treptat mințile. Mediocritățile au început să se impună spunînd, impertinent și impenitent: „Eu sînt o valoare“. Dar răul nu e produs de tupeul lor, ci de lipsa generală de reacție. Neinstruit, incult, cum zice Maiorescu, incapabil să opereze distincții de valoare, publicul a susținut și a cultivat mediocritățile, care au trei mari avantaje în raport cu valoarea. Primul e cantitativ. Mediocrii sînt mereu mai mulți, copleșitor de mulți. Cineva puțin antrenat care vrea să guste bucuria culturii are șanse cu mult mai mari să întîlnească, la momentul formării sale, un mediocru și nu o valoare, iar mediocrul acesta care i-a format gustul îi va fi criteriu absolut. Al doilea avantaj al mediocrității de la noi este că, în mod natural, publicul în ansamblu nu-l poate discerne, cum spuneam. Obișnuit cu mediocritatea, ochiul cultural devine orb la valoare. În fine, al treilea mare avantaj vine din contextul general profund ideologizat. Nimic nu este mai nutritiv pentru mediocritate decît ideologizarea, a cărei cea mai rudimentară formă este partizanatul politic. Dacă ești „pe linie“, ești bun. Dar dacă ești de la partid, ești și mai bun. De fapt, dacă ești de la partid, nici nu mai contează dacă ești „pe linie“, așa ești de bun!

E. Lovinescu încheia cartea lui despre Maiorescu cu metafora degetului de lumină al marelui junimist care va indica, la fiecare moment de cumpănă al culturii noastre, direcția cea bună. Și eu cred la fel. Cred în degetul de lumină al lui Maiorescu. Dar ceea ce Lovinescu pare că nu știa este că lumea românească, veselă și mulțumită în nemulțumirea ei ipocrită, nu urmează, la răspîntii, drumurile clare și luminoase, care pot fi anevoioase, ci preferă desișurile mai umbroase, potecile mai dosite și incerte, dar mai line.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

160 de ani de metrou londonez

Sau, altfel spus, cea mai veche cale ferată subterană din lume: metroul din Londra.

Călătoria a început în 1843, cînd a fost construit Tunelul Tamisa. Construcția acestui tunel sub apă era menită să folosească la transportul de mărfuri, ușurîndu-l pe cel terestru supraaglomerat. Din lipsă de finanțare, constructorii nu au putut definitiva proiectul astfel încît acesta să devină operațional. Tunelul Tamisa a rămas în faza de punct de atracție și vizită pentru pietoni. O fază foarte bună, de altfel, avînd în vedere că în prima zi cînd a fost deschis publicului a fost vizitat de vreo cincizeci de mii de persoane. După trei luni, aproximativ un milion de oameni (cam jumătate din populația Londrei la acea vreme) trecuseră prin tunel, ceea ce l-a transformat în cel mai de succes punct de atracție din lume. Așadar, istoria, chiar dacă deraiase puțin de la plan, promitea (un drum bun).

Drept dovadă, peste douăzeci de ani, în 1863, în același loc, a fost inaugurată prima linie de cale ferată subterană pentru pasageri din lume (Metropolitan Railway). În 1869, prima locomotivă cu aburi se deplasa prin tunel. Peste două decenii a fost deschisă prima linie electrică de transport subteran, iar din 1908 metroul londonez, numit și *the Tube*, și-a primit logo-ul pe care îl are și astăzi (cercul cu margine roșie) pe care scrie „Underground“.

De-a lungul timpului, dezvoltarea metroului din Londra a mers mînă în mînă cu evoluția tehnologică. Celebra sa hartă, însă, a rămas pe același model de acum 90 de ani. Aceasta a fost creată în 1933 de inginerul Harry Beck, avînd la bază nu o configurație geografică, ci pe cea a unui... circuit electric. Deși respinsă inițial de superiorii ierarhici ai inginerului, harta a avut mare succes la public și în cele din urmă a fost adoptată oficial.

Ne oprim la Linia Victoria. În 1969. Nu întîmplător, desigur. Atunci a avut loc inaugurarea acestui tronson, prilej ca însăși Regina Elisabeta a II-a să conducă unul dintre noile trenuri, din stația Green Park pînă la Oxford Circus. Era a doua oară în viață cînd suverana se afla în metrou. Prima oară se întîmplase cînd avea vîrsta de treisprezece ani și guvernanta le dusese pe ea și pe sora ei la metrou... în vizită. Altfel de vizită, totuși, decît cele făcute de turiști în secolul al XIX-lea în Tunelul Tamisa.

Pentru că istoria nu e niciodată (fix) aceeași, chiar dacă se repetă.

BARBURISME

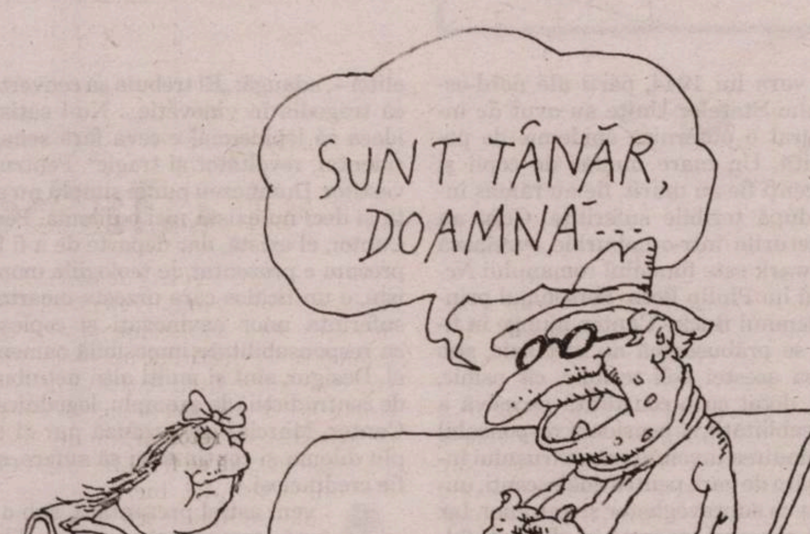
SUNT TÂNĂR, DOAMNĂ...

Desen de Ion BARBU

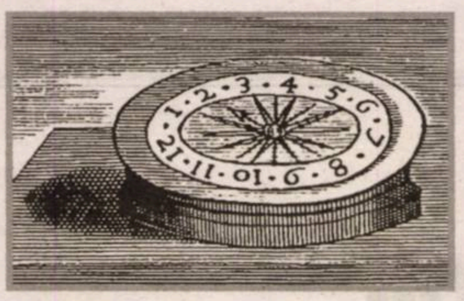

Anda DOCEA

vîrsta medie

La bine și la mai puțin bine

În *O casă de păpuși – partea a doua* (de Lucas Hnath; traducerea, adaptarea scenică și regia: Alexandru Mihail), spectacolul de la Teatrul Metropolis, o vedem pe Nora lui Henrik Ibsen întorcîndu-se, după douăzeci de ani, la familia pe care o părăsise. Eroină neconvențională a unei piese apărute în 1879, dărîmînd canoanele, Nora este, probabil, primul personaj principal feminin din dramaturgie care îndrăznește să întoarcă spatele căsniciei și maternității și să trîntească în urma ei ușa unui cămin. În interpretarea Oanei Pellea, ea afirmă, într-unul dintre cele mai apăsătoare momente ale dialogului cu fiica ei, că societatea închide ochii, găsind scuze pertinente, în fața unui bărbat care-și abandonează copiii. Dar dacă o femeie face asta, este un monstru.

Regizorul Alexandru Mihail declară, într-un interviu, că spectacolul încearcă să afle care e prețul pe care o femeie trebuie să-l plătească pentru a decide ea însăși cine vrea să fie, în lume. Nora pomenește vocile instalate confortabil în mintea ei – cea a tatălui, a soțului, a societății –, voci care i-au spus întotdeauna, răspicat, ce se așteaptă de la ea, care sînt regulile, ce e permis și ce nu. Voci pe care le-a dus mai departe cu ea, multă vreme după ce a crezut că e liberă, care au continuat să-i impună cum să trăiască și cărora încă le cerea permisiunea pentru orice ar fi ales. Care au acoperit vocea ei, făcînd-o să renunțe cîte puțin la sine de cîte ori nu a ascultat-o.

Conform unui studiu al Institutului Național de Statistică privind evenimentele demografice din 2021, vîrsta medie a soților la divorț a fost de 44 de ani pentru bărbați și de 40,2 ani pentru femei. Comparînd-o cu vîrsta medie la căsătorie (33,8 ani pentru bărbați și 30,7 ani pentru femei) se poate observa, în cazul cuplurilor care au divorțat, că secvența de viață maritală (altfel spus, căsătoria) a durat, în medie, 9-10 ani. Dacă, la începutul anilor '90, doar una din șase căsătorii se finaliza prin divorț, după pandemie s-a înregistrat un divorț la fiecare 3,5 căsătorii. Din totalul divorțurilor pronunțate în anul 2021, aproape două treimi s-au realizat „cu acordul părților".

© flickr

Într-o discuție în care rolurile par a fi inversate, Nora compară în fața fiicei sale, Emmy, căsătoria cu o închisoare. A optat pentru libertate chiar cu riscul de a nu-și vedea copiii crescînd, crezînd că așa îi învață lecția alegerii binelui propriu, înainte de toate. Emmy, pe de altă parte, are pentru mama ei întrebările, acuzațiile și dorința de iubire împărtășită pe care orice copil abandonat vreodată le duce cu el. Deveniți adulți, acești copii au o nevoie accentuată de a-și clădi propriul cămin. Emmy este logodită cu un „băiat bun" și abia așteaptă să își lege viața de cineva care să aibă grijă de ea, așa cum mama ei nu a făcut-o. Nora își amintește că la fel gîndea și ea la începutul căsătoriei cu Torvald și ar vrea s-o salveze pe fiica ei de la aceleași așteptări nerealiste.

Pornind de la întrebarea „Ce factori sînt asociați satisfacției crescute în relația de cuplu?", studiul *Provocările cuplurilor din România,* derulat de Școala pentru Cuplu în perioada octombrie 2020 – martie 2021, pe un eșantion de 1.000 de participanți, a concluzionat că, la noi, există o decuplare de viața emoțională, care aduce multă neclaritate în înțelegerea nevoilor, și că tindem fie să plasăm sursa fericirii în doi în afara relației, consumînd tot felul de experiențe, fie s-o trecem pe lista de îndatoriri ale partenerului. Iubim adolescentin, idealizat, de aceea după perioada inițială de îndrăgostire cuplurile trec prin mai multe crize care nu sînt ușor de depășit. De regulă, 80% din perechile care traversează o perioadă de 3-4 ani de certuri și tensiuni se despart. La terapie de cuplu au declarat că au apelat doar 13,8% din totalul participanților. Satisfacția în cuplu este dată, potrivit studiului, de conectarea emoțională a partenerilor, de admirația pe care o oferă celălalt, de împlinirea sexuală, de încrederea că relația poate depăși obstacolele care se ivesc și de angajamentul față de relație.

Am avut ocazia să conversez recent cu un bărbat cam de vîrsta mea, cu copii adolescenți. S-a mirat destul de tare că, la 43 de ani, nu am fost niciodată căsătorită și nu sînt mamă. Copii, așa de repede? – aș fi vrut să întreb, dar mi-am dar seama că sînt ridicolă și că, la vîrsta de mijloc la care am ajuns fără să simt, e posibil să nu mai pot avea. A fost o perioadă, undeva între 25 și 33 de ani, în care mai toți cei pe care îi cunoșteam erau necăsătoriți. Apoi „s-a întîmplat viața", cum mai zicem ca să scuzăm faptul că am fost neatenți, fără priorități clare și ne-am mințit că avem tot timpul din lume. Oamenii s-a oprit în diverse locuri, și-au întemeiat familii și au dispărut din preajma mea, iar, de o vreme, mi-am dat seama că nu ei s-au grăbit, cum credeam, ci eu sînt cea care a rămas în urmă.

Modelul cu care a crescut generația mea era acela că bărbații conduc și decid, ei au părerile care contează. Femeile pe care le vedeam în jur aveau nu mai puțin de trei servicii: meseria, casa și copiii. Îmi amintesc și acum că, în blocul în care locuiam, despre o doamnă rămasă singură se spunea că soțul divorțase de ea pentru că nu putea avea copii. Vremurile s-au mai schimbat, dar realitățile cu care ne-am format se șterg mai greu. Nu pledez nici împotriva căsătoriei, nici pentru ea. Ci pentru asumarea faptului că, în viață, ne alegem singuri coliviile care credem că ni se potrivesc și le lustruim pe dinăuntru cît de bine putem.

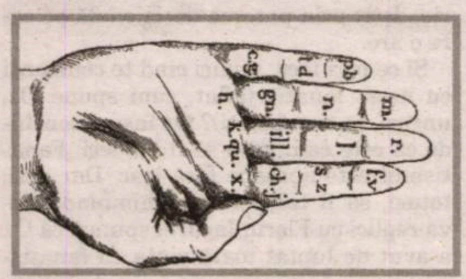

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

„Vorba cruntă" și „laba țepoasă"

Se vorbește astăzi mult despre „stricarea" progresivă a limbii române și, implicit, despre un lucru chiar mai grav: alterarea spiritului ei ancestral. Revenind periodic la publicistica fermecătoare a clasicilor, descopăr că problema nu e deloc una „contemporană". Într-un articol din 1946 (din *Națiunea*, I, 13, p. 1), cînd, într-adevăr, ideile începuseră să i se „alinieze" la rigorile „luptei de clasă", dar stilul îi rămăsese strălucitor, precum odinioară, G. Călinescu observă anomalii similare în limbajul gazetăresc și politic al momentului. Articolul semnat de critic se intitulează „Furia de cuvinte" și pornește, se înțelege, de la faimosul concept al lui Maiorescu – *beția de cuvinte*. Spune Călinescu: „Cînd Titu Maiorescu punea în circulație malițioasa expresie *beția de cuvinte* erau, se vede, alte vremuri. Viața noastră civică era încă plină de amenitate și un Cațavencu ignora gramatica și elementele economiei politice, dar dovedea o anumită gingășie sufletească. Sînt unii care socotesc pe eroii lui Caragiale vulgari. Exagerare! Ei sînt numai niște oameni ușuratici, superficiali și în fond bonomi. Nu-ți poți închipui un Rică Venturiano mînuind pistoalele. Pentru Maiorescu *beția de cuvinte* reprezenta o euforie blîndă, rezultată din verbigerație. Individul atins de această intemperanță constituia un spectacol inofensiv și înveselitor. Astfel erau [...] modelele lui Maiorescu – simpli agramați simpatici, niște retori și limbuți cordiali". Situația pare să se fi schimbat în România anilor '40: „Azi, lucrurile stau altfel și formula lui Maiorescu, fericită în planul literaturii, nu acoperă toată realitatea. Cuvîntul nu este numai un stupefiant, ci foarte adesea un excitant, stîrnind impulsurile agresive. El e prima jumătate a gestului. În seria zoologică, vorbei crunte îi corespunde urletul. Cînd felina din junglă a emis teribilul răcnet, ea a și ridicat laba țepoasă de gheare spre a izbi". Cu alți termeni, violența de orice tip se anticipează prin violența de limbaj.

Nu mă îndoiesc de faptul că, în zilele noastre, Călinescu ar fi, pur și simplu, siderat. „Scurtcircuitarea" agresivă la care asistăm astăzi în limbă trădează o „scurtcircuitare" a raționalității – întunecate, tot mai intens, de instinctualitatea primară. Din punctul nostru de vedere, nu doar lumea lui Maiorescu era una a „limbuților cordiali", ci și, în linii mari, cea habitată de autorul *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent*. Comparația, odată inițiată, ar fi zdrobitoare. De la Maiorescu și chiar Călinescu, limbajul public s-a deteriorat îngrijorător în societatea românească. În noul context, chestiunea nici nu mai pare una de educație sau de stil, așa cum se crede îndeobște, ci de-a dreptul una de conținut. De structură intrinsecă, adică, a „vorbitorilor", a „emițătorilor" așa-zisului „discurs". Pe anumite paliere din politica și jurnalistica autohtonă actuală, „furia" (devenită, vorba lui Călinescu, și una „de cuvinte") funcționează ca singură formulă viabilă de raportare la alteritate. Invectiva este aici nucleul oricărei comunicări, iar gramatica stîlcită – haina sa prin excelență. Greu de zis unde, cînd și cum s-a produs o asemenea „glisare" dinspre rațional către pasionalul rudimentar. Cert e că, din brutalitate, acești noi „modelatori" de stil lingvistic și conduită civică nu mai au cum să iasă, degradarea ajungînd, treptat, un mod de viață. În același articol, Călinescu descrie, foarte plastic și cumva profetic, procesul, crezînd, cu un soi de naivitate nespecifică totuși lui (mă gîndesc, de aceea, că va fi observat el ceva-ceva și în epoca interbelică), lumea intervalului respectiv: „Furia de cuvinte e un fenomen nociv și cu răsunet social. Întreținută, ea distruge simțul estetic, care e moderatorul în luptă și ațîță fiara din om. [...]. Furia de cuvinte răscolește în sufletele slabe și mai ales tinere starea de ostilitate irațională, de intoleranță arogantă față de adversar și are drept efect o insensibilitate dură la valorile umane". Aș folosi citatul de mai sus ca *motto* pentru orice documentar (de inițiere culturală) dedicat României. Limbajul violent suprimă civilitatea și, în ultimă instanță, civilizația. Dincolo de el se deschide, înspăimîntător, spațiul „selectiv" al junglei darwiniene. În loc să întemeieze, cuvîntul – astfel folosit – împinge spre disoluția comunitară ori, cel puțin, spre blocajul istoric. Mult-clamata „revenire la normalitate" trebuie să înceapă de aceea, în chip necesar, cu o reconstrucție a discursului public. Oricît de bizar ar suna ideea unora, istoria unui grup trece, inevitabil, prin limba vorbită de membrii săi standard.

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

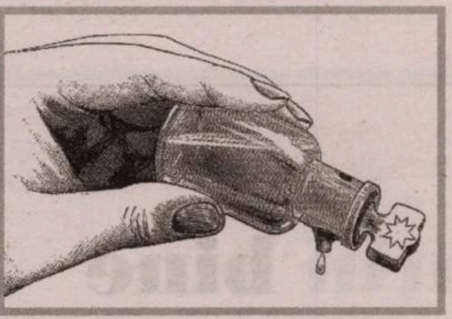

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

„Mergi palmat...“

Cît de repede se poate îndepărta de sensul primar un cuvînt, mai ales atunci cînd circulă preponderent în oralitate, în registrul familiar-argotic, se poate vedea în cazul participiului *palmat*. Verbul *a palma*, cu sensul de bază „a ascunde cu palma“, e format pe un tipar de derivare simplu și transparent, denumind o acțiune pornind de la instrumentul ei. E foarte probabil ca verbul, care nu este înregistrat de dicționarele noastre generale, să fi apărut în mediul argotizant, ca termen specializat pentru actul de a ascunde – fie obiecte în timpul furtului, fie piese (cărți de joc, zaruri) în tehnicile de trișare la jocurile de noroc. Prima situație este ilustrată chiar de unele utilizări actuale ale verbului: „A spart magazinul de LEGALE! Le-*a palmat*, apoi le-a băgat în geantă! (...) «Observați cum dispar în geantă produsele din mîna dumneaei, după ce s-a plimbat cu ele în mînă *palmate* timp de 10 minute»“ (stiridinsursebuzau.ro). Pentru cea de-a doua, am găsit deocamdată doar o formă cu prefixul *în-*, care poate fi considerată fie o simplă variantă lexicală, fie un cuvînt separat (cu sensul mai precis de a ascunde *în* palmă, nu *cu* palma). În relatarea despre arestarea unui celebru trișor interbelic, două ziare au reținut termenul pitoresc a *împalma* (notîndu-l cu o ortografie improvizată): „lucra cu cărți măsluite și *înpalmate* (ascunse în palmă)“ *(România*, 7.03.1940), „cu o rară dexteritate și întrebuințînd sistemul așa-numit *«înpalmat»“ (Universul*, 7.03.1940). Verbul (în varianta *impalma)* și participiul său erau folosite din cînd în cînd și în descrieri ale tehnicilor prestidigitației: „arătați mîna goală. În acest timp degetarul se găsește *impalmat* în mîna dreaptă“ *(Realitatea ilustrată*, 4.09.1927).

Prin metonimie, ascunderea a putut denumi întreg actul de a fura; dicționarele de argou publicate în ultimele decenii de Nina Croitoru Bobîrniche și de Anca și George Volceanov înregistrează verbul *a palma* cu semnificația „a șterpeli, a sustrage“. Sensul este atestat și de George Astaloș, care l-a folosit în rezumatul în limbaj argotic și cu efect comic al romanului *Mizerabilii:* „nea Jean (...) l-a-ntîlnit pe puști, i-*a palmat* francu'“ *(Euphorion*, 1, 1995). Îl regăsim și în presa actuală: „Ieșean reținut după ce *a „palmat“* portofelul vecinului de masă, la terasă“ (ziaruldeiasi.ro). În argou e curentă denumirea furtului pornind de la metonimii sau metafore ale mîinii ca instrument al operării: *a da cinci degete, a da cu racu'* etc. Pe de altă parte, era de așteptat ca actul de a ascunde cu palma să fie numit *a palma* și în alte situații decît în cea a unui furt (sensul mai general este înregistrat de Anca și George Volceanov, în *Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române,* 1998). O asemenea situație pare a fi fost ascunderea țigării fumate în condiții de camuflaj: „la lumina *țigării palmate*, ca în transeele celui de-al II-lea Război mondial“ *(Flacăra Iașului*, 19.09.2002). În limbajul tinerilor de prin anii 1970, *a palma o țigară* era deja o construcție curentă. Pare să fie destul de cunoscută și azi, așa cum se vede din răspunsurile primite de cineva la întrebarea „Ce înseamnă să palmezi o țigară?“, de exemplu: „Să o ții ascunsă în interiorul palmei chiar dacă ea este aprinsă!“; „Adică să o ții ascunsă în palmă! O ții între degetul mare și palmă pentru a nu o vedea cineva“ (tpu.ro). Și alte obiecte puteau fi palmate, în mici ilegalități: „plătim biletele (12 lei bucata) care n-au mai fost rupte la intrare, ci *palmate* discret, dar cu dezinvoltură, de portar“ *(Flacăra*, 29.07.1983).

Participiul *palmat* – omonim cu termenul biologic *palmat*, care circulă însă în registre total diferite – a preluat, desigur, sensurile verbului („ascuns cu palma“, „furat“). Saltul următor – decisiv pentru abstractizare – a fost folosirea adverbială a adjectivului. Ca adverb, *palmat* a păstrat și sensul „ascuns cu palma“, ca mod de acțiune – „Jointul fumat *palmat* a atras atenția jandarmilor“ (focuspress.ro); „jandarmii (...) au observat pe o stradă din zona Cireșica o persoană care fuma *palmat“* (focuspress.ro) –, dar a căpătat și o semnificație mai generală. Îl găsim construit cu verbul *a sta:* „numai alaltăieri ce *stăteam palmat“ (Flacăra Iașului*, 24.05.2004), „ca-n filmele cu gangsteri, cînd s-a ciordit o tonă de marafeți și tre' *să stai palmat* pînă se ia potera cu altele“ (forum.onlinesport.ro). Construcția cu verbul *a merge* se referă în ansamblu la păstrarea, cu intenții necinstite, a unui secret, la acțiuni ascunse și, foarte probabil, ilegale: „băiatul *merge palmat*, dar cîștigă mai toate licitațiile la care participă, iar asta a născut semne de întrebare“ (bzi.ro); „nu s-au făcut publice aceste dezbateri *(s-a mers palmat)“* (comentarii, zoso.ro). Actualizarea în aceste construcții a sensului original al adverbului (referirea la *palmă)* are un evident efect comic.

■ ■ ■

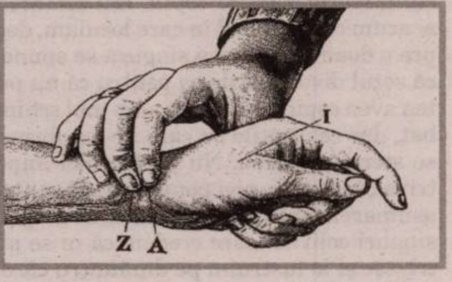

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Cum să lecuiești un fanatic?

Cum știți deja, cei care citiți articolele mele de o vreme, îmi place ca atunci cînd merg undeva, cînd vizitez un loc nou, să scriu ceva care să mă lege de experiența respectivă. Scriu acum dintr-un hotel din Bethlehem, pentru că mă aflu în Israel pentru cîteva zile. Și, chiar dacă aveam în minte ce voi scrie încă de acasă, ca idee generală, am amînat momentul scrierii efective pentru acum, cînd sînt deja în aceste locuri. Aseară am început articolul într-un hotel din Nazaret. Este abia a doua zi pe care o petrec aici, dar e suficient pentru a intra în atmosferă. Israelul este locul pe care trebuie să îl vizitezi o dată în viață, dar din păcate totul e transformat aici în comerț turistic religios agresiv. Dacă poți face abstracție de asta, te vei bucura, însă, de încărcătura spiritual-istorică a locurilor.

Cum spuneam, aseară am fost cazat în Nazaret, iar astăzi sînt în Bethlehem – așadar, în două zile, am trecut din Israel în zona palestiniană, din zona evreiască în cea arabă. Mai mult sau mai puțin întîmplător, cu cîteva zile înainte de această excursie am recitit cărțulia *Cum să lecuiești un fanatic* a lui Amos Oz. Cartea asta, pe care am citit-o prima dată în Muntenegru, acum cîțiva ani, este o pledoarie extraordinară pentru valoarea umanului. Nu era cu totul lipsită de sens nici lectura ei în Muntenegru, date fiind conflictele din zona respectivă din urmă cu cîțiva ani. Cartea lui Oz este seducătoare prin claritatea argumentării și prin umanitatea ei. Îmi vine să spun că aș propune-o ca studiu obligatoriu în școală. Poate pe un fundal cu piesa celor de la Depeche Mode, așa cum mi-a sugerat Adrian Mureșan: *„People are people, so why should it be / You and I should get along so awfully / So we're different colours and we're different creeds / And different people have different needs“*.

Ca să ajungă la argumentele despre cum poți lecui un fanatic, Oz pornește, în mod firesc, de la a explica cum se naște și ce este un fanatic. Cum se naște un fanatic? *Fanatismul începe acasă. Începe exact cu foarte răspîndita dorință fierbinte de a face o rudă iubită să se schimbe, pentru binele ei. Începe cu dorința fierbinte de a se sacrifica pentru un vecin adorat; începe cu nevoia de a-i spune propriei odrasle „Trebuie să ajungi ca mine, nu ca maică-ta“, sau „Trebuie să ajungi ca mine, nu ca taică-tău“, sau „Te rog să ajungi altfel decît părinții tăi“. Sau, între soți, „Trebuie să te schimbi, să gîndești ca mine, altfel căsnicia noastră se duce de rîpă“.* Și ce este un fanatic? Nu este, așa cum s-ar putea crede, doar un fundamentalist sau un fanatic evident. Adesea este cel de alături de noi: *fanatismul este aproape peste tot și formele lui mai calme, mai civilizate sînt în jurul nostru și poate că și în noi. Îi știu prea bine pe dușmanii fumatului, care te-ar arde de viu dacă ai aprinde o țigară în preajma lor! Îi știu prea bine pe vegetarienii care te-ar mînca de viu pentru că mănînci carne!* etc.

Ajuns în acest punct, formulez întrebarea: cum arată fanatismul în sistemul educațional?

Ei bine, voi răspunde parțial, lăsînd alte răspunsuri deschise. Mai întîi, îl vezi pe fanatic, uneori, în ipostaza unui elev. Este cel care a venit din familie cu convingeri ferme că, spre exemplu, există o conspirație mondială împotriva românismului, că există o ocultă care ne vinde Occidentului sau că dacismul este la rădăcina umanității, iar noi trebuie să îi redăm strălucirea cosmică. Este cel care vine de acasă cu un spirit șovin, convins că ungurii sînt răul în sine, care trebuie stîrpit. Este cel care crede, pentru că așa a auzit în familie, că Putin duce un război drept împotriva nazismului și că ucrainenii sînt, de fapt, dușmanii noștri. După cum și NATO este, după cum și UE, de asemenea.

Îl vezi pe fanatic în părinți, de asemenea. În părintele care vine la ușa sălii tale de clasă, așteptîndu-te cînd ieși de la ora cu copilul său, pentru a-ți reproșa că induci elevilor credințe diavolești, dacă, spre exemplu, ai discutat despre un personaj cu simbolistică diabolică sau ezoterică. Este cel care protestează împotriva discuțiilor despre sexualitate (fie în contextul unei opere literare, fie în contexte specifice activităților de dirigenție sau de altă natură, care permit astfel de deschideri), convins că astfel pervertești sufletele și mințile copiilor săi.

Îl vezi pe fanatic, uneori, alături de tine, în sala profesorală. Este colegul tău care te privește cu dispreț dacă fumezi, de exemplu. Sau care te privește cu dispreț dacă porți o geacă de piele. Sau care te privește cu dispreț dacă citești cu elevii tăi altceva decît Eminescu, Blaga și Arghezi (fără *Florile de mucigai*, desigur!). Este colegul care crede și el, exact ca părinții de mai sus, că poate te ocupi cu chestii diavolești sau că este nepermis să vorbești cu elevii despre sexualitate. Căci, nu-i așa, este și el și părinte.

Îl vezi, din păcate, uneori, pe fanatic și în directorul tău, în inspector sau poate chiar în vreo funcție mai de sus, cu putere de construcție a politicilor educaționale. Nu se deosebește prea mult nici el de părintele descris sau de colegul de cancelarie, decît prin puterea decizională pe care o are.

Și ce poți face, atunci cînd te confrunți cu acest fanatic (aflat, cum spune Oz, uneori, în tine însuți)? Oz însuși conchide că este cam greu să îl vindeci. Fanatismul este aproape fără leac. Dar poți, totuși, să îl temperezi. Schimbînd cîteva replici cu Florin Iaru, el spunea că Oz a avut de luptat toată viața cu fanatismul și că e de mirare cum a putut rămîne, totuși, în picioare pînă la sfîrșit. Această rămînere în picioare îl face, în cele din urmă, mult mai mult decît un mare scriitor. Soluția lui nu este smulgerea din rădăcină a fanatismului din fanatic. Căci asta e imposibil, ar însemna să-i smulgi inima din piept, deci să-l suprimi. Soluția este să cazi la înțelegere cu el. Să îi dai ceva, să lași și tu ceva, pentru ca din asta cîștigul reciproc să fie mai mare pentru amîndoi. Adică, aș completa eu, pe linia lui Florin Iaru, să îl aduci înspre umanitatea lui. Vi-l aduceți aminte pe Luceafărul care-i cere Demiurgului să-l facă muritor. Iar Demiurgul îi spune că nu poate să-l facă să fie altceva decît ceea ce el este. Dar că poate să îl ajute să fie în alt fel ceea ce el este. Cam pe acest teritoriu se duce lupta cu un fanatic. Chiar și în sistemul educațional. Vă îmbrățișez, fără fanatism, de pe aceste tărîmuri sfinte și pline de fanatism.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Peter SINGER

A te retrage în glorie

Jacinda Ardern

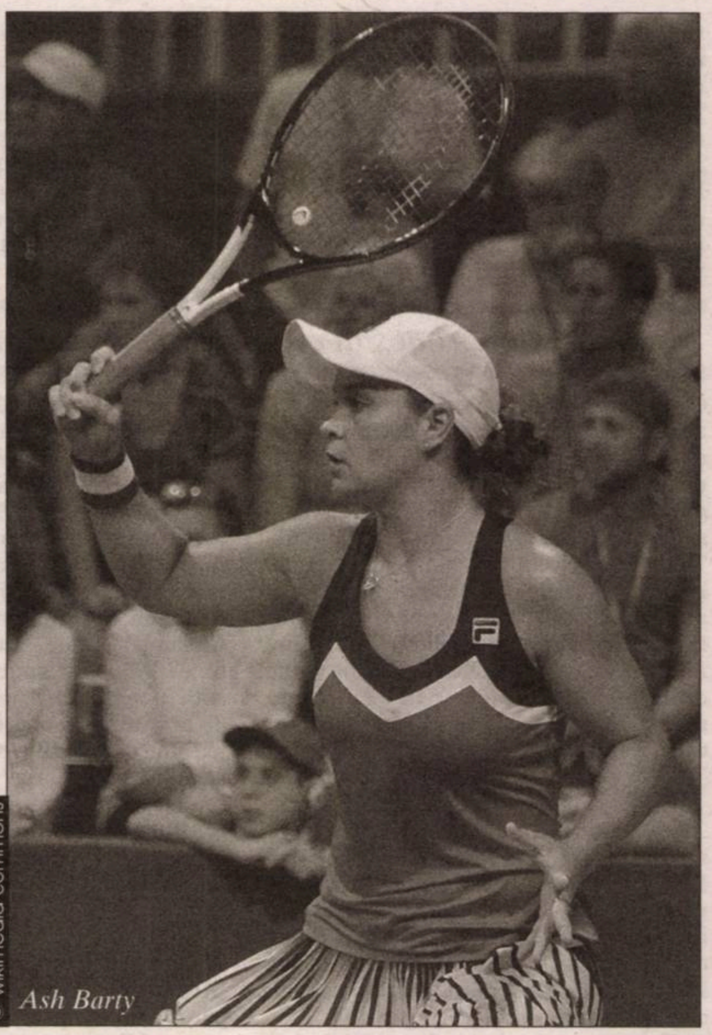

Ash Barty

© wikimedia commons

Luna trecută, Jacinda Ardern, prim-ministrul de 42 de ani al Noii Zeelande, şi-a dat demisia, deşi era susţinută de o majoritate parlamentară solidă şi poziţia nu-i era ameninţată din interiorul partidului. Neozeelandezii au trăit un precedent similar cu doar şase ani în urmă. În 2016, John Key a surprins pe toată lumea cînd, în vîrstă de 55 de ani, l-a lăsat pe adjunctul său să-i ia locul.

Cu un an în urmă, Ashleigh Barty a devenit prima femeie australiană care a cîştigat Australian Open în 44 de ani. Avea 25 de ani şi a fost jucătoarea de tenis cea mai bine cotată din lume vreme de mai bine de 100 de săptămîni; cu două luni mai tîrziu şi-a anunţat retragerea. Asemănător, Björn Borg, campionul de tenis suedez, s-a retras în 1983, la vîrsta de 26 de ani, iar Anthony Kim, o stea în ascensiune a golfului, avea tot 26 de ani cînd a renunţat la jocul de competiţie.

De ce au făcut oare asta? Borg şi Barty au dat motive similare. La început, a spus Borg, i-a făcut plăcere să joace şi să atingă scopurile pe care şi le-a propus. Dar, la momentul retragerii, plăcerea de a juca tenis la nivel înalt se consumase. „Practic, ani de zile am exersat, am jucat meciuri, am mîncat şi am dormit“, spunea el. „Dar mai există şi alte lucruri în afara acestora patru.“

Barty şi-a anunţat retragerea într-o conversaţie video cu prietena şi fosta parteneră de dublu Casey Dellacqua. Tenisul, spunea ea, „mi-a oferit tot ceea ce-am visat, şi chiar mai mult, dar ştiu că acum e momentul potrivit să mă retrag, să făuresc alte vise şi să las racheta din mînă“. Fericirea ei – mai spunea – a încetat să depindă de rezultatele de pe terenul de joc şi nu mai are imboldul fizic sau dorinţa emoţională de a continua să concureze la nivelul cel mai înalt. „E important să mă pot bucura de următoarea etapă a vieţii mele ca persoana Ash Barty, nu ca atleta Ash Barty.“

Anunţîndu-şi retragerea, Ardern părea să simtă acelaşi lucru. Au fost, spunea ea, „cei mai satisfăcători cinci ani şi jumătate“ din viaţa ei. Dar „ştiu de ce e nevoie pentru această muncă“, a adăugat ea, „şi ştiu că nu mai am suficiente resurse pentru a o face cum trebuie. E atît de simplu.“

A ajunge la cel mai înalt nivel al unei activităţi valoroase e o provocare captivantă, şi a învinge obstacole poate fi satisfăcător; dar să rămîi la vîrf cît poţi de mult e cu totul altceva. După cum spunea Borg, în viaţă mai sînt şi alte lucruri în afară de tenis, ceea ce se poate spune la fel de bine şi despre viaţa politică.

Studiul Harvard al Dezvoltării Adulţilor a urmărit vieţile subiecţilor participanţi pentru mai bine de 80 de ani, căutînd să afle ce anume îi face fericiţi şi sănătoşi. O parte dintre rezultate au fost recent publicate în volumul *The Good Life,* de Robert Waldinger şi Marc Schulz. Chiar dacă orice răspuns într-un singur cuvînt la astfel de întrebări e condamnat să fie hiper-simplificator, autorii sînt gata să conchidă: relaţiile bune sînt cheia sănătăţii şi a fericirii deopotrivă.

Aproape toţi cei care se retrag spun că vor să petreacă mai mult timp cu familia. E adevărat, această declaraţie ascunde adesea motive mai puţin onorabile de demisie; dar pesemne că în cazul lui Ardern sau al lui Bardy chiar a fost un factor important. Ardern a fost al doilea prim-ministru din istorie – după Benazir Bhutto – care a născut în timpul mandatului. A apărut de cîteva ori, alături de copilul ei, pe reţelele de socializare, dar acum va putea să petreacă mai mult timp cu fiica sa şi cu partenerul său care s-a aflat în concediu de paternitate. Cît despre Barty, e posibil ca dorinţa de a deveni mamă să fi avut un rol în decizia ei de a se retrage, în prezent fiind însărcinată cu primul ei copil.

Normele sociale ne schimbă ideile despre viaţa bună. Acordăm mai multă atenţie echilibrului muncă/viaţă privată decît în trecut – şi pe bună dreptate. Sîntem mult mai deschişi decît odinioară în faţa problemelor de sănătate mintală – fotbaliştii admit acum că se confruntă cu probleme de sănătate mintală, ceea ce în trecut ar fi fost considerat umilitor. Tot mai mulţi oameni admit că succesul în carieră nu e totuna cu a trăi o viaţă bună. Trebuie să ne întrebăm şi ce impact are cariera noastră asupra lumii. Poate că există lucruri mai bune pe care le-am putea face. Site-ul „80.000 de ore“ (80000hours.org) are cîteva sugestii.

Nu oricine poate alege să-şi schimbe cursul propriei vieţi. Unii se confruntă cu oportunităţi de angajare limitate şi cu puţine opţiuni, în condiţiile în care trebuie să asigure în continuare „casa şi masa“ pentru ei şi pentru familiile lor. Liderii politici ezită uneori să-şi dea demisia, din convingerea că pot face mai mult bine decît cei care vor veni în locul lor.

Atunci cînd această convingere e bine fondată – şi nu, cum se întîmplă adesea, o formă de autoamăgire alimentată de natura creatoare de dependenţă a puterii –, a rămîne în post e, poate, alegerea potrivită. Dar noi ceilalţi avem opţiuni şi trebuie să ne întrebăm frecvent dacă trăim cea mai bună viaţă posibilă – atît pentru noi, cît şi pentru ceilalţi.

Peter Singer*, profesor de Bioetică la Universitatea Princeton, e fondatorul organizaţiei caritabile „The Life You Can Save“ şi autorul, printre altele, al volumelor* Practical Ethics, The Life You Can Save, One World Now *şi* Ethics in the Real World.

© Project Syndicate, 2023

traducere de Matei PLEŞU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

De vreo zece ani în funcţie, preşedintele CIO Thomas Bach ţine din nou partea sportivilor ruşi?

E greu să fii şeful olimpic al lumii în timpul războiului din Ucraina, cum a fost greu să fii şeful catolicilor planetei în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Şi acum, ca şi atunci, în lume existau un agresor şi o victimă (singularul e un termen generic). Pius al XII-lea a salvat numeroase vieţi de sub şenilele naziştilor, dar a făcut-o discret, ca un cetăţean care ajuta partizani noaptea şi ziua făcea curat cu zel în camerele ofiţerilor SS. Diferenţa e că Papa nu era un cetăţean oarecare. Avea o armată de suflete în spate. Scuza lui era că nu voia să le lipsească de corp dacă ar fi condamnat ferm atrocităţile unor criminali globali, cum ar fi numiţi azi. Dar dincolo de considerentele strict umanitare şi de bunul-simţ elementar, rătăcite în dezbaterile furibunde despre cine a aruncat primul piatra, capi ai tuturor capilor precum Pius şi Bach au înţeles mereu că prima lor misiune este să salveze organizaţiile pe care le reprezintă. Misiunea lor ar fi prea înaltă pentru a fi pusă în pericol. Principiile mai pot aştepta. Ca şi Biserica, CIO se vrea o entitate suprastatală care să unească popoarele. CIO vrea, prin pacea olimpică, să colmateze prăpăstiile dintre naţiuni prin sport. Sună frumos. Şi perfect utopic. Dimpotrivă, războaiele, dictaturile i-au dat *unfriend* şi CIO a trebuit să aştepte cuminte ca oamenii să-şi revină din măceluri. CIO nu poate împiedica Iranul să îşi retragă sportivii atunci cînd trebuie să concureze cu israelieni. Sau ca Hong Kong să devină o orezărie *high tech.* Ca Bashar al-Assad să-şi schingiuiască şi omoare compatrioţii, şi în Belarus să călărească poporul o copie penibilă a lui Brejnev. Sau Coreea de Nord să fie din ce în ce mai mult Coreea de Nord, iar în China să reînvie metodele staliniste asupra întregii etnii a uigurilor. CIO nu opreşte şi nu blamează pe nimeni. Important e să participi, ce dacă ai mîinile pline de sînge? Aruncarea cu ciocanul şi cu satîrul coexistă minunat atît timp cît vitrina nu se face ţăndări. Azi, domnul Bach vorbeşte din nou despre pace. În 1940, cînd Franţa a căzut sub nazişti, Pius a vorbit şi el despre pace. Churchill i-a răspuns că mai întîi Germania trebuie să elibereze teritoriile ocupate. După aproape un secol, nimic nu trebuie schimbat în această replică. Dacă domnul Bach crede că îi datorează ceva lui Putin, cineva ar trebui să-l convingă că lansarea invaziei asupra Ucrainei abia după finalul Jocurilor de la Beijing are mai mult de a face cu prietenul chinez al dictatorului moscovit decît cu pacea olimpică. Dopaj instrumentat de stat, război barbar, sufocarea propriului popor – conducerea Rusiei arată că îi pasă de o lume care face posibilă sărbătoarea sportului ca de soarta pinguinului imperial. Şi cine nu pricepe asta e un mare fazan.

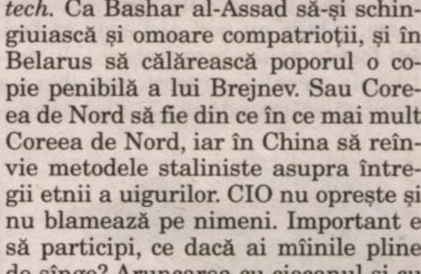

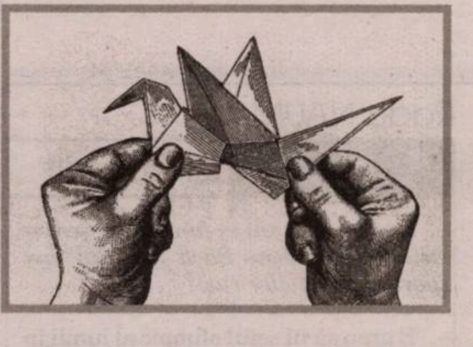

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

O vizită la doctor

Amicul Georgescu mi-a povestit *o pățanie cum n-a mai pățit*, după vorbele lui. După o lungă așteptare în fața cabinetului unui medic, împreună cu soția și fiul său, ușa s-a deschis și a ieșit un pacient cam buimac, care dădea din cap ca și cum nu i-ar fi venit să creadă ce i se întîmplase. În locul lui au intrat soția lui Georgescu și copilul. „E și tata aici?“, a întrebat dinăuntru doctorul. „Să intre și tata, neapărat, să nu stea pe hol.“ A intrat și Georgescu.

„Întîi vreau să vă întreb dacă aveți simțul umorului“, a început doctorul. „Cred că da“, a răspuns tatăl. „Crezi? Păi, nu știi sigur?“ „Ba, da.“ „Și ce căutați aici, de ce ați intrat, care-i problema?“ „Pe copil îl doare spatele“, a început mama, „a crescut repede și nu mai stă…“ „Las' că asta văd și eu.“ „Dar, domnu' doctor, să știți că…“, a încercat ea să continue. „Sssst, mamo! Ești avocata lui? Vezi că acuși te bag în mă-ta.“ Părinții rămîn fără grai. „Cum te cheamă, băiete? Așa? Ce sport faci? Scrimă? E un sport greșit. E unilateral. Ai chiloți? Da? Ia arată-mi-i!“ Băiatul ezita. „Dezbracă-te, bă, deșteptule, păi, de ce-ai venit la doctor? Ia vino, tată, să vezi ceva. Acum, tată, ești chiuvetă… adică stai aici unde-i chiuveta ca să vezi. Pune, dom'le, curu' aici. Așa. Uită-te în oglindă. Ce vezi la copil? Nu vezi nimic? Ești prost? Uite V-ul asta de aici. E simetric? Nu. Păi, vezi? Copilul ăsta are șoldul sărit din naștere.“ „Din naștere?“, a exclamat mama. „Din naștere, deșteapto! Dar voi știați ceva, nu-i așa? La cine ați mai fost?“ Georgescu i-a spus în două vorbe pe unde mai fuseseră. „Aaa, păi dacă nu nimerești gaura care trebuie nu poți nici copii să faci. N-ați fost la gaura care trebuie. Nu acolo trebuia mers.“ Georgescu cică abia s-a abținut să-i răspundă că n-a știut de gaura doctorului unde tocmai intraseră. „Bine că ați ajuns la mine“, a conchis doctorul. „Ia dă jos ciorapii, băiete! Ce-ai aici? Ia uite, tată! A avut două entorse la glezna asta și una la astălaltă.“ „Mai demult.“ „Acum cîțiva ani, sigur, dar nereparate. Ia fii atent, vezi că n-are șanț aici? Uite așa, apăs pe ele… Stai, bă, deșteptule, că nu doare nimic. Uite acuma șanțul. Vezi? S-a reparat. Și dincoace… la fel. Ia calcă acum. Simți diferența? Așa trebuie să stea glezna.“ „Domnu' doctor, credeți că…“, a început mama din nou. „Taci, că pe urmă iar te bag acolo. Nu poți să-ți ții gura? Fii atent, băiete. V-ul ăsta e strîmb și deci baza crucii corpului e în neregulă. Temelia. Dacă ai temelia puțin strîmbă la casă, acoperișul stă complet aiurea. Și apar problemele. Ia să punem noi șoldul la loc. Stai, că nu doare nimic. Tată, pune mîna aici. Da, ești bărbat sau cîrpă? Ține, dracu', mîna bine. Nu apăsa. Fii atentă, mamo, că eu cred că tu ești bărbatul din casă. Ăsta-i cîrlig de rufe.“

„Da, ești bărbat sau cîrpă? Ține, dracu', mîna bine.“

Doctorul a apucat bine piciorul și s-a opintit o secundă. „Ai simțit? Cum să nu simți? Ia treci acum la ușă cu spatele. Pune mîinile pe ușă. Mă, ești prost? Pune ambele mîini pe ușă. Ia uitați-vă acum la spatele copilului. Ce vedeți ?“ Părinții au privit uimiți cum scolioza dispăruse. Coloana era perfect dreaptă. Totul părea să se fi reparat cu ceva mai mult de o atingere.

„Tată, acum ești coș de gunoi.“ „Adică“, a întrebat tatăl timid, „nu mai sînt cîrlig?“ „Nu, acum stai aici, în dreptul coșului de gunoi, și vezi ce-ar vedea el. Vezi V-ul bazinului? Mai e strîmb? Nu. Dar să știi că e foarte greu să faci asta fără radiografii, analize și alte drăcii. Foarte rar se poate așa ceva, fiindcă e nevoie de știință, iar știința asta…“ „Dar dacă se strîmbă la loc?“ „Mă, tată, tu nu înțelegi, eu mi-am făcut treaba, acum trebuie și el să-și facă datoria față de corpul lui. Să facă exerciții, îi spun eu de care.“ „Mai venim din nou după o vreme la dvs.?“, a încercat și mama. „Mă, tu chiar ești proastă. I-am dat omului un pește și pe urmă i-am dat și undiță să pescuiască, trebuie să se descurce. La mine nu se vine de mai multe ori. Dar, evident, nu știu ce o să se întîmple în viitor. Stai acum, că și pe la gît mai e ceva de lucru.“ Și-a apucat pacientul de un braț și i l-a mișcat într-un anume fel. Tot așa și pe celălalt. Georgescu a privit uluit cum poziția gîtului s-a remediat și ea, ca prin minune. „Respiră acum. Ce simți? Nimic. Ești prost. Respiri mai bine? Păi, să-ți spun eu: după mișcarea asta ți-a crescut capacitatea toracică cu 35 la sută. O să obosești mai greu la scrimă. Iar cu gleznele noi și cu șoldul reparat o să poți merge mult mai mult fără să obosești și fără să-ți mai strici pantofii. Pune-ți acum tricoul pe tine. Ia uite cum stă. E de căpătat sau e al tău?“ Cică, tricoul stătea nefiresc în partea de jos a spatelui, făcea o burtă. „I-a căzut cocoașa acolo“, a observat tatăl. „Da, cocoașa lui e la mine în buzunar“, a replicat doctorul. „Acum“, a continuat el, „bagă mîinile în pantaloni, la spate. Strînge pumnii. Vezi că poți ? Păi, ce pantaloni sînt ăștia de pe tine? I-ai primit de pomană? Nu-mi spune că sînt ai tăi…“

Pantalonii veneau altfel și păreau foarte largi. Întreaga arhitectură a corpului se schimbase.

„Ia încalță-te! Cum îți vin bocancii? Sînt largi. Păi, nici ăștia nu-s ai tăi. Trebuie să-ți schimbi toate hainele. Ia așază-te pe burtă aici. Tată, vino să-l ții de glezne pe idiotul ăsta. Așa. Trage de spate, invers decît la abdomene. Așa să faci.“ „Noi ne-am gîndit că…“, a început iar mama. „Tu taci, că nu v-ați gîndit la nimic. Ai fost vreodată la biserică?“ „Da.“ „-Te-ai uitat bine la icoane?“ „Cred că da.“ „Și atunci de ce stai picior peste picior? Ai văzut vreodată un sfînt să stea picior peste picior? Cînd o să vezi, atunci să stai și tu. Crezi că ei nu știau de ce nu stăteau așa? Și dacă vă vedeți fiul că stă așa, dați-i una peste ceafă. Și nici cu piciorul sub tine să nu stai, și nici cu mîinile încrucișate. E și o chestie de fluxuri energetice. Cele negative trebuie să se scurgă în jos, ca la burlane, nu să se învîrtă în cerc. Și acum spuneți-mi toți trei, pe rînd: ce nu v-a convenit la vizita asta? Vreau să-mi spuneți.“ Fiecare a bălmăjit cîte ceva. Doctorul a zîmbit pentru prima oară, discret, dar cald. Ei au părăsit cabinetul uluiți, cu copilul reparat.

■ ■ ■

ready made

„Malaxiștii, prin vestita pană de gâscă a polonezului Pavonescki, supranumit și Plânge-Ciolan, văd prin contopirea liberalilor, o satisfacțiune ce li s'ar aduce lor din partea guvernului central.

O asemenea malaxiadă este vrednică de creerul malaxist, căci ei nu'și dau seama că frații noștri au identic aceleași păreri despre dânșii, pe care le avem și noi.“

Voința Galaților, Anul I, No. 19,
Duminică, 1 Decembrie 1896

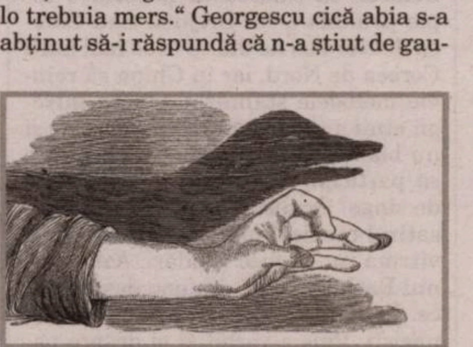

Iaromira POPOVICI

bazar

Iubire

Cînd pui un asemenea titlu, se presupune că va urma ceva siropos. Că va curge sînge din inimi și că un șuvoi de trăiri înflorate ne va lua pe toți pe sus. Dar nicidecum nu e vorba de așa ceva.

Există o infinitate de tipuri de iubire pe lîngă cel siropos, lipicios, mai sus menționat. În copilăria mea am avut norocul să fiu înconjurată de iubire din mai multe părți decît se petrece de obicei. S-a întîmplat ca atunci mai mulți oameni apropiați să aibă disponibilitatea de a iubi un copil. Și s-a nimerit ca acel copil să fiu eu. Și toți oamenii ăștia apropiați, rude și prieteni, au constituit un fel de cerc de foc în jurul meu. Care m-a făcut mai întîi să mă simt atît de în siguranță. Și apoi să-nvăț să mă mișc natural cu un asemenea inel de foc și de sentimente în jur.

Problema a fost că, fiind atît de încărcată de iubire, aceasta fiind, practic, combustibilul meu, am ajuns să nu funcționez decît cu o supradoză de așa ceva. Am devenit o mașină nu tocmai eficientă și costisitoare, care înghite prea mult combustibil premium. Fără șuvoaie și străluciri, am ajuns să nu mai pot fi pe linia de plutire. Multul și extraordinarul au ajuns să mi se pară obișnuit și cotidian.

Asta ar fi partea mai puțin bună. Partea bună e că am acumulat provizii de iubire. Că am devenit o cămară plină cu borcane și conserve nu cu castraveți, gogoșari ori sardine, ci cu senzații și sentimente. Această aglomerare de provizii pe viață nu mi-a fost inutilă: în varii situații (în cele mai multe dintre ele), mi-a furnizat suficientă muniție cît să răzbat prin zidul, devenit permanent, de indiferență din jur. M-a echipat cu o armură nu de metal, ci din vată de zahăr și bezele. Care, culmea, s-a dovedit suficient de folositoare cînd nu te-ai fi așteptat.

Dar m-a și împovărat, să zicem, cu o plăcută, însă complicată misiune implicită: să azvîrl, pe cît pot, în jur, precum cu confetti dintr-un pachet la petreceri, hălci din această iubire (căci nu știu cum să-i spun altfel) primită. Să întorc darul, dar nu formal, nu ca pe o obligație neplăcută. Ci pur și simplu atunci cînd îmi vine, cînd se leagă lucrurile, cînd e adecvat. Și întoarcerea asta să mă acrediteze, neoficial, drept un soi de Cupidon universal și nu atît de țintit.

Pînă una-alta, pînă să discutăm dacă și cît am reușit să fac asta în viața de toate zilele, pe scară mai mult sau mai puțin largă, o să-i amintesc, măcar în trecere, pe cei care mi-au asigurat cercul ăsta de foc și de protecție.

Zizi, care, deși a emigrat de cînd eram foarte mică
„pe lumea cealaltă“, a avut grijă să mă ajute, mereu,
să am și eu acces la deliciile „Tărîmului Făgăduinței“.

Părinții mei, fiecare în felul lui: mama mea Gabi, luptîndu-se, cu supraputerile ei, să-mi croiască în jur cea mai bună lume posibilă în condițiile în care, de fapt, trăiam în dictatură și n-aveam acces la mare lucru; tatăl meu Slavomir – care s-a străduit, cu aceeași osîrdie, să-mi creeze și o lume imaginară formidabilă în jur, care să nu mă lase să simt direct, ca o otravă pe piele, ideologiile criminale, pînă la urmă, ale epocii. Bunica mea Tincuța, care a reușit să-mi ofere stabilitatea unei gospodării așezate într-un moment al lipsurilor și al neașezării. Bunicul meu Tache, modelul meu întru corectitudine, dar și îndrăzneală, care nu se lăsa doborît de nimic și care m-a învățat cum să fac față lucrurilor complicate cu mijloace simple, care țin doar de mine. Unchiul meu Radu, care a rămas un model de cum să te menții fără pată și să nu-ți pierzi simțul umorului într-o lume cu susul în jos. Oca, mama nașei mele Zizi, care mi-a deschis ochii asupra credinței și care mi-a dovedit cum iubirea poate face față distanțelor. Nașa mea Zizi, care, deși a emigrat de cînd eram foarte mică „pe lumea cealaltă“, a avut grijă să mă ajute, mereu, să am și eu acces la deliciile „Tărîmului Făgăduinței“. Reta și Vadic, prietenii noștri, care au contribuit la mitologia tatălui meu, scriindu-mi povești și inventînd personaje. Iar Reta, care era de fapt Clarette Wachtel, o pictoriță mai mult decît talentată, m-a învățat să desenez.

Ei sînt doar începutul cel mai explicit al unei liste care a tot continuat. La care voi mai reveni. Ideea e că nu poate trece vreun Sf. Valentin fără să mă gîndesc la ei, mai mult decît de obicei.

■ ■ ■

dosarDILEMA VECHE
Coordonatoare: Ana Maria SANDU

Biblioteci

Texte și opinii de:

- Bogdan-Alexandru STĂNESCU (scriitor)
„Tainice relee“
- Ema COJOCARU (jurnalistă, fotografă)
„Biblioteci de scriitor“
- Magda RĂDUȚĂ (conferențiar)
„*Memex*, surplusul cognitiv și un autodenunț“
- Iulia DONDORICI (cercetătoare literară)
„În căutarea lui Céline Arnauld“
- Valer Simion COSMA (antropolog)
„Una dintre cele mai bune lumi posibile“
- Ioana NICOLAIE (scriitoare)
„Cîteva povești Melior“
- Moni STĂNILĂ & Alexandru VAKULOVSKI (scriitori)
„O bibliotecă schimbă o comunitate“ – interviu
- Rucsandra POP (antropolog)
„Și cărțile sînt oameni“
- Ioana MOROȘAN
„O formă de viață necunoscută“

argument

Cărțile au tot timpul din lume

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Biblioteci

În biblioteca mea de adolescentă, pestriță și amestecată, erau toate căutările și încercările mele. Cumpăram tot ce găseam, și în anii ’90 se publica mult. Nu-mi dădeam banii pe haine, ci pe literatură. Spaima că n-o să reușesc să citesc tot ce aș vrea am căpătat-o mult mai tîrziu, atunci voiam să le răsfoiesc, să le simt mirosul și să le aduc acasă. Cînd părinții mei s-au mutat, acea bibliotecă s-a risipit. Rămăsese, oricum, ca un animal împăiat, din altă viață. Aveam deja o alta la București, pe care mi-o construisem ca adult și ea devenise, în timp, neîncăpătoare.

Apoi a urmat experiența bibliotecilor instituționalizate, iar pentru cea de la Facultatea de Litere din București am avut mereu o mare slăbiciune. Îmi aduc aminte prima zi din anul întîi cînd am intrat: m-am așezat undeva în spate, pe o bancă, și m-am uitat în jur. Nu am cerut nici o carte, mi-a fost de ajuns să-mi plimb ochii pe vitrine, pe cotoare, să ascult liniștea aceea foșnitoare, pe care doar în locurile de acest fel o poți găsi. M-a fascinat din primul moment caligrafia ei, i-am simțit acea formă sofisticată de seducție, care m-a făcut să mă simt norocoasă că pot să intru, să citesc și să învăț acolo.

S-ar putea ca lumea să se tot schimbe și cărțile să pară pentru mulți doar niște obiecte inutile în casă. „Bune doar să adune praf“, cum mi-a zis de curînd un domn care venise să repare ceva. Dar pentru alții ele vor rămîne mereu un *acasă*, un sentiment pe care nici o mobilă din lume nu poate să ți-l dea. Bibliotecile vorbesc mai mult decît oricare alte lucruri despre cum sîntem pe dinăuntru. Din ce materiale sîntem făcuți, cum s-au așezat cărămizile noastre.

Dosarul de acum e o poveste cu și despre biblioteci. Despre cele personale și cele prin care am trecut, despre superputerile pe care ni l-au dat nouă, cititorilor. Fiecare generație rescrie istoria, bibliotecile n-au vîrstă, cărțile așteaptă cuminți, nu fac gălăgie, nu trag pe nimeni de mînecă. Doar ele au tot timpul din lume, cînd noi toți ceilalți ne grăbim ca nebunii. Textele de acum sînt, implicit, istorii personale, căci lectura e una dintre cele mai intime activități.

Le mulțumesc invitaților mei pentru că și-au amintit, au rescris traseul livresc al vieților lor. Fiecare carte se naște din altele, fiecare autor are în spate o tradiție. Nimeni n-a apărut din neant și bibliotecile o spun cel mai bine. (**Ana Maria Sandu**)

Bogdan-Alexandru STĂNESCU

Tainice relee

Prin clasa a șasea am început să-mi caut locuri în care să mă ascund, fie spații publice unde nu mă cunoștea nimeni, ceea ce însemna că există șanse minime pentru un contact social dialogal, fie locuri unde chiar puteam fi absolut singur. Asta implica o muncă serioasă de cercetare, dar și exerciții peripatetice care mă purtau în cele mai stranii locuri din București: subsolurile caselor demolate, muzee, teatre, zone pustii din parcuri, case bîntuite sau magazine părăsite. Asta pînă cînd am descoperit bibliotecile: nu mi-a plăcut niciodată să citesc în aer liber. Urăsc cititul în natură. Urăsc natura, de altfel. Mi-aș dori să trăiesc într-un cabinet de curiozități. Dar să revin la biblioteci: la început a fost biblioteca de cartier, „George Coșbuc“, de pe strada Radului, o căsuță cu o masă acoperită cu un linţoliu alb, apretat, unde puteai să stai cît vrei să citești, dar puteai să și împrumuți. Era liniște, nu prea treceau mașini și întreaga stradă era datoare unei alte epoci: se înșirau de-a lungul ei case bătrînești, iar la fiecare cîteva zeci de metri în fața curților răsărea cîte o pompă de apă. Nu departe de bibliotecă încă funcționa o fabrică de pîine și-mi amintesc foarte limpede cum puteam atunci să halesc o pîine rotundă, fierbinte, apoi să beau apă de la pompă, înainte să intru în bibliotecă. Acolo am ras triada generației mele: Michel Zévaco, Alexandre Dumas și Ioan Dan. Am început tot atunci să petrec din ce în ce mai mult timp în casa bunicilor, care mă lăsau, după lecții, să citesc două ore înainte să plec la școală, așa că mi-am extins lecturile înspre zona literaturii sovietice, din care se găseau destule cărți în biblioteca lor cu geam dublu: Fadeev, cu *Tînăra gardă* și *Cei nouăsprezece*, Arkadii Gaidar cu *Timur și echipa sa*, dar și Gorki, *Mama* și *Copilăria*. Mergeam spre școală cu ochii-n pămînt, imaginîndu-mă într-una dintre cărțile pe care le citeam, de regulă în postura de *deus ex machina*, tînăr aviator sovietic care salvează o fată neapărat brunetă, cu părul cîrlionțat. Viața „reală“ îmi părea săracă și meschină, abia așteptam să ajung din nou în fotoliul galben din sufragerie, sau să scormonesc prin biblioteca bunicilor cu volume pe două, ba chiar trei rînduri.

Am descoperit apoi biblioteca liceului „Spiru Haret“, unde mă refugiam cînd chiuleam, profitînd de bunăvoința unei bibliotecare foarte amabile. Mi-am extins lecturile, haotic, bineînțeles: îmi amintesc cum am citit în două săptămîni, în paralel, *Un veac de singurătate* și *Dinastia Sunderland-Beauclair*. În clasa a noua am citit, tot de la bibliotecă, *Romanul adolescentului miop*, așa că mi-am propus să dorm cît mai puțin și să citesc cît mai mult, lucru care a condus la o anorexie pe care acum mă mir că n-a observat-o nimeni din jur. Mi-era scîrbă de mîncare, însă o foame nemaipomenită de citit: îmbinam Eliade cu Cioran cu Baudelaire cu Rabelais cu Sábato cu Márquez cu... Tot atunci am citit – cu o încîntare care a început să mă nedumerească încă din facultate, Vintilă Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil*, lucru ce a dus și la primul articol de critică literară, publicat în revista liceului, *Vlăstarul*.

Curînd am epuizat biblioteca liceului și am început să întind antenele spre bibliotecile publice din oraș – vinerea a devenit ziua mea de Odisee livrescă: plecam de la liceu pe Calderon și mă opream mai întîi la biblioteca „I.L. Caragiale“, de pe Masaryk, de unde-mi împrumutam cele trei titluri regulamentare, apoi o coteam spre Enescu, traversam bulevardul și mă afundam în „Sadoveanu“, actualmente Biblioteca Metropolitană, unde citeam ascultînd muzică la pick-up. Acolo am descoperit secțiunea de critică și teorie literară, care mi-a oferit iluzia unor descoperiri epocale (anulate pe la vîrsta de 35 de ani prin praxis-ul literaturii). Sîmbăta mi-o petreceam la Biblioteca Națională, de pe Ion Ghica colț cu Doamnei, în centrul vechi, care atunci nu era centrul vechi, ci încă zona unde mergeam în copilărie cu mama să căutăm fermoare și nasturi. Era o clădire impresionantă – fost Palat al Bursei –, friguroasă și întunecată, dar îmi plăcea să uit de mine acolo, la sala de lectură, întreaga zi de sîmbătă, pentru ca seara să merg la Teatrul Mic, întotdeauna Teatrul Mic. Cîteodată nici nu citeam: aveam bani doar pentru o cafea de la automat, cu care mă încălzeam, și stăteam la masă cu ochii într-o carte, dar mă aflam de fapt foarte departe. Așa mi s-a întîmplat cu *Muntele vrăjit*, pe care l-am citit acolo timp de cîteva luni, pentru că mi-a fost foarte greu să trec o vreme de numele Hans Castorp. Era o calitate magică legată de acel nume, care declanșa în mine o fugă neîntîrziată. Același efect, însă calitativ diferit, l-a avut asupra mea Clavdia Chauchat, a cărei lascivitate maladivă mi-a oferit pentru prima oară atingerea perversiunii. Tot acolo am citit, cînd a fost achiziționat de bibliotecă și am reușit să mi-l programez, *Jurnalul* lui Mihai Sebastian, tot acolo primul *Orbitor*, dar și René Char, Paul Éluard și Henri Michaux. Era ceva în sala aceea înaltă de lectură ce părea să îndeplinească rolul unei antene care amplifica impresia acestor lecturi asupra unui creier tînăr și, îmi dau seama acum, destul de chinuit.

Cînd am ajuns la facultate am părăsit Biblioteca Națională, pentru că același rol de amplificare îl juca acum splendida sală de lectură de la Litere, căreia îi adăugam pe cea de la împrumut. Acolo am citit postumele eminesciene și, ajutat de anticariatul de la subsol, am descoperit scriitori pe care-i țin captivi și acum într-un colț sacru al creierului (Botta, Paul Georgescu). Suplimentam acum biblioteca, mai bogată decît tot ce cunoscusem, cu cele de la British Council, de la Institutul Goethe și de la Institutul Francez: atunci am citit cărțile care mi-au format definitiv gustul literar și artistic – *Versetele satanice*, *Toba de tinichea*, *Lumea văzută de Garp*, *Lanark* și, cu voia dumneavoastră, un superb album Max Ernst. Tot atunci i-am descoperit pe Freud și Jung și am devenit iremediabil atras de alchimie și de „pulsiunea de moarte“ ca expresie a tendinței materiei organice de a reveni în stadiu mineral, de a-și găsi pacea. Și îmi dau seama acum că aceeași pace „anorganică“ o căuta și copilul ăla din anii '90 care bîntuia bibliotecile și hrubele pentru o oră de fantezie hrănită de tainicele relee ale bibliotecilor bucureștene. Căuta să uite de el.

***Bogdan-Alexandru Stănescu** este scriitor, traducător și editor. Ultima carte publicată: romanul* Abraxas, *Editura Polirom, 2022.*

Ema COJOCARU

Biblioteci de scriitor

Am început povestea cu bibliotecile de scriitori în februarie 2016, pe Bookaholic. Primul interviu a fost cu Cristina Andrei. Însă prima pe care am invitat-o a fost Simona Sora; m-a refuzat. Mai tîrziu a vorbit despre rubrica *Bibliotecă de scriitor* într-un interviu: „În continuare, cărțile mele sînt secretul meu. (...) Citisem mai multe texte scrise de Ema care m-au interesat și mi-a.u plăcut, însă eu n-am putut să-mi împărtășesc biblioteca cu nimeni. E o chestiune absolut intimă“.

Este motivul principal pentru care primesc refuzuri. Se creează probabil senzația că, dacă eu pătrund în acel spațiu intim, toată lumea va vedea prin ochii mei interiorul casei. În realitate, cititorii au acces numai la o părticică din acea lume, cea pe care autorul sau autoarea alege să o facă publică. Ungherele ascunse rămîn ascunse, la fel și praful, teancul de vase din chiuvetă sau fotoliul cu tapițeria tocită. Și nici nu iau personal un refuz. Sînt autori pe care îi curtez de ani de zile, iar cînd îi revăd, strecor din nou invitația.

Cititorii au, într-adevăr, un soi de voyeurism livresc, o curiozitate legată de spațiul intim al scriitorilor și asta e firesc. Însă la fel de mare interes trezesc și poveștile personale, și recomandările de lectură, în special cărțile mai puțin cunoscute. Asta e și una din secțiunile mele preferate. În timp ce editez un interviu, caut cărțile alea obscure la anticariatele online și le comand – așa au intrat în biblioteca mea *Memoria focului*, *Tăunul*, *Pielea rece*, *Cronica Stăicului*, *Împăratul Portugaliei*, *Hoțul*, *Secretul Pădurii Bătrîne*.

Poate că cea mai bizară întîlnire a fost cea cu Gheorghe Iova. Am ajuns la el prin Cristian Cosma, care-mi propusese să scoatem la CDPL un volum cu interviurile *Bibliotecă de scriitor* (proiectul s-a tot amînat și în cele din urmă a fost abandonat). În timpul discuției cu Gheorghe Iova am simțit de cîteva ori impulsul să mă ridic și să plec. Autorul îmi răspundea în doi peri și avea chiar remarci răutăcioase. *Ce naiba caut eu aici*, mă gîndeam, dar am strîns din dinți și am rămas, ba am început să-i întorc sarcasmele, iar cînd în final mă pregăteam de plecare, m-am trezit că-mi zice: „Eeei, ai rezistat cu brio, acum hai să ciocnim un pahar!“. Era chiar ziua lui de naștere și eu habar n-aveam. Ne-am dus în bucătăria mică, am mîncat aperitive pregătite de Doina, am băut vin, mi-a zis că-i plac cearcănele mele și toată frustrarea adunată în ultimele ore s-a evaporat. Era 29 ianuarie 2018. Anul următor, pe 29 iunie, am aflat că Gheorghe Iova a murit. Interviul n-a apărut niciodată. Tot din perioada aia mi-a rămas la sertar un interviu cu poetul Constantin Abăluță, pe care aș vrea să-l public la un moment dat.

A mai fost interviul ratat cu Iulian Tănase, cu care m-am întîlnit într-un 14 februarie mohorît, tot în 2018. Turna cu găleata, el pregătise prăjituri, am început să discutăm și pe la jumătatea interviului mi-am dat seama că nu se înregistrase nimic. Am simțit că mă prăbușesc de la etajul al doilea, unde se afla apartamentul. Iulian Tănase, amabil, m-a liniștit că-mi va răspunde în scris. Apoi am trecut la ședința foto și sistemul de declanșare a refuzat să funcționeze. Atunci am știut că s-a dus de rîpă interviul. Însă eșecurile astea – uneori inexplicabile – fac parte din experiență.

Alteori am noroc de scene amuzante: pisicile scriitorilor încep să se comporte ciudat cînd ajungem la partea cu ședința foto. De pildă, motanul portocaliu al lui Ciprian Măceșaru s-a urcat pe ușă – ceva ce nu mai făcuse niciodată – și s-a plimbat în sus și-n jos prin bibliotecă. Iar în timp ce o pozam pe Ana Maria Sandu, pisica ei s-a cățărat pe perete în urmărirea unui punct imaginar – am avut baftă să o surprind chiar atunci.

Ultimul interviu pe Bookaholic a apărut în 2018. Între timp am mutat rubrica pe blog-ul Cărturești și încerc să public lunar, deși interviul ăsta se naște uneori tare greu – cunosc și cauza: am mania perfecționismului. Mi-aș dori să ajung mai des la scriitori din afara Bucureștiului; poate că la un moment dat va apărea și un album. Cert e că fiecare interviu mă duce în direcții neașteptate, nu doar pe tărîmul literaturii, ci și al prieteniei.

***Ema Cojocaru** este fotografă și jurnalistă.*

DILEMA
30 de ani
Biblioteci

Magda RĂDUȚĂ

Memex, surplusul cognitiv și un autodenunț

În august 1945, Vannevar Bush, profesor la MIT și director al Biroului American de Cercetare și Dezvoltare Științifică, scria în *Atlantic Monthly* despre un proiect pe care îl imaginase în timpul războiului: n-ar fi grozav, scria el, ca un cercetător de oriunde din lume să ajungă să citească orice carte din lume doar tastînd un cod? Și n-ar fi la fel de grozav, continua articolul, dacă lîngă acea carte s-ar afla și fotografia cu notele de lectură ale cercetătorului, și ale colegului său care a citit aceeași carte, și tot așa? Sistemul, pe care V. Bush l-a numit *the Memex*, ar fi fost organizat (în formă de microfilme cu coduri de bare) ca o bibliotecă cu un milion de cărți. Preluînd articolul, *Life Magazine* îi adaugă un desen al Memex-ului: un birou cu fire și rotițe sub tăblie, cu o proto-tastatură în dreapta și cu trei suporturi pe care stau fotografiile. Suporturile seamănă înduioșător de bine cu niște iPad-uri.

De la milionul de cărți imaginat de V. Bush în 1945, Google Books a ajuns (în ianuarie 2023) la zece milioane de titluri în acces liber. Gallica, „depozitul“ virtual al Bibliothèque Nationale de France, are peste nouă milioane de documente disponibile online (hărți, partituri, manuscrise, publicații periodice și aproape nouă sute de mii de volume), iar Deutsche Digitale Bibliothek de vreo cinci ori mai multe. Project Gutenberg, inițiat în 1971 de Michael Hart, trece și el de șaizeci de mii de titluri, digitalizate exclusiv de voluntari. Literatură hindi în Biblioteca Națională Digitală a Indiei, manuscrise islandeze la www.handrit.is, resurse pentru Mongolian Studies la Library of Congress – doar o conexiune bună la net, și *tout le savoir du monde* e pe ecranele noastre. Acum două decenii, aceasta ar fi fost o inimaginabilă și desăvîrșită fericire pentru vreun doctorand român care fișa frenetic, cu pixul pe caiet, fabuloase cărți dintr-o bibliotecă „de-afară“ și se întorcea acasă cu douăzeci de kilograme de fotocopii...

Cred și eu că te faci Robin Hood doar ca să ajungi la ceea ce se numește „supraviețuire culturală“.

Reversul acestei din ce în ce mai tangibile fericiri (în limbi străine) e, ca peste tot în lumea de azi, dificultatea de a ne orienta cît mai rapid în amalgamul continuu de informații, resurse, constelații de link-uri, pdf-uri, epub-uri, podcast-uri, vlog-uri și toate celelalte „obiecte digitale“, cum se numesc ele – și de a selecționa cu discernămînt ce se potrivește interesului individual de documentare. E un surplus cognitiv (termen pus în circulație de Clay Shirky, profesor de științele informației la NYU) al resurselor digitale în acces liber, în care orientarea – și ținerea în frîu a curiozității intelectuale consumatoare de timp, firește – devin operațiuni din ce în ce mai dificile: cum să nu fii tentat să te oprești, în Cornucopia manuscriselor lui Flaubert, și să dai pagină după pagină la *Salammbô*, chiar dacă tu ai de scris doar despre *L'Éducation sentimentale?* Și poate și al cincilea studiu despre Parisul la 1860 are ceva interesant, chiar dacă ai găsit ce-ți trebuia în al doilea, acum trei zile, pe Google Books... Poate și aici tot de înțeleapta Pisică-Cheshire e nevoie să ascultăm: „– Vrei să-mi spui, te rog, ce drum trebuie să iau ca să plec de aici? – Asta depinde în mare măsură de locul unde vrei să ajungi, i-a răspuns Pisica. – Nu prea îmi pasă unde... – Atunci nu are importanță ce drum iei“ (L. Carroll, *Alice în Țara Minunilor*, traducere de Antoaneta Ralian, București, Humanitas, 2016, p. 69).

În limba română, resursele digitale în acces liber sînt, de aproape un deceniu, pe un drum care dă speranțe, chiar dacă încă firave. Cel puțin pentru studiile literare românești, există cîteva arhive digitale din care facultățile de Litere își pot selecționa, măcar ca punct de pornire, un corpus de studiu universitar: „depozitul“ virtual al Bibliotecii Naționale (în care sînt digitalizate fonduri de carte veche, publicații, unele rare, altele din secolul al XX-lea, cartografie etc.), manuscrisele Eminescu (disponibile în format imagine pe site-ul Bibliotecii Academiei) și arhive compozite de tip *wiki-source*, cu texte ale autorilor canonici, care nu dau întotdeauna coordonatele editoriale ale volumului, dar sînt în acces liber. Interesul pentru Digital Humanities, direcție de studii din ce în ce mai vizibilă în cercetarea literară românească, s-a concretizat deja într-un proiect care reunește cercetători de la Sibiu și Cluj-Napoca (Muzeul Digital al Romanului Românesc, în care s-au digitalizat peste 1.400 de romane de pînă la 1947) și într-un altul, parte a European Literary Text Collection, la Iași (proiectul HAI-RO, care digitalizează romane haiducești din secolele al XIX-lea și al XX-lea).

La final, autodenunțul: am aflat despre Vannevar Bush din volumul *Understanding Digital Libraries* de Michael Lesk (2nd ed., Amsterdam, Morgan Kaufman-Elsevier, 2005), pe care nu l-am citit decît parțial, pe Google Books. Nu am folosit pentru acest articol nici un volum provenind din vreo *shadow online library*. Dar cred și eu, odată cu toți perifericii lumii, că te faci Robin Hood doar ca să ajungi la ceea ce se numește „supraviețuire culturală“ (Ravi Sundaram, *Reciclying Modernity. Pirate Electronic Cultures in India* in M. Ackbar Abbas, John Nguyet Erni, eds., Internationalizing Culture Studies. Malden, Blackwell Pub., 2005, p. 45).

***Magda Răduță** este conferențiar la Departamentul de Studii Literare al Facultății de Litere, Universitatea din București, unde predă cursuri de literatură română interbelică și postbelică.*

■ ■ ■

Iulia DONDORICI

În căutarea lui Céline Arnauld

La Berlin, unde am plecat în urmă cu vreo douăzeci de ani, una dintre experiențele care m-au marcat cel mai puternic a fost momentul cînd am făcut cunoștință cu bibliotecile orașului. De altfel, era de așteptat, după cum acesta fusese și unul din motivele pentru care, studentă fiind, ținusem să ajung acolo – mai mult, sînt sigură că mulți din generația mea își amintesc momentul în care au intrat pentru prima dată într-o bibliotecă occidentală – într-o vreme în care, la noi, fondurile de carte străină, chiar și în bibliotecile universitare, erau foarte mici, iar posibilitățile de acum legate de digitalizare și de accesul practic ilimitat și imediat la fonduri imense de carte erau de căutat cel mult în sfera imaginarului *science-fiction*.

Am regăsit plăcerea
și parcă și rostul mersului la bibliotecă de curînd.

Pentru mine, acel moment cînd am intrat la bibliotecile Universității Humboldt a fost unul de uluire și fascinație – imense săli de lectură, cu rafturi parcă nesfîrșite de cărți și reviste, cu numerele cele mai recente, în acces liber, și la sfîrșitul programului mai puteai împrumuta și acasă teancuri întregi de volume. În general, bibliotecile din Berlin nu sînt nici deosebit de frumoase, nici impresionante prin arhitectură sau design interior; în schimb, după stinghereala inițială, te izbește caracterul lor esențialmente democratic și egalitar – un simplu act de identitate îți garantează accesul aproape neîngrădit la toate fondurile. Însă fericirea aceea a mea, ca orice fericire, nu avea să fie de lungă durată – după primele zile și nopți de lectură a început să-mi dea tîrcoale o neliniște tot mai pronunțată, o senzație de amețeală în fața neputinței mele, a neputinței în general, de a cuprinde cu gîndul fie și o parte infimă din acele volume; parcă și cărțile începeau să mă privească ironic, sau chiar să-mi rîdă în nas, și simțeam cum mă pierd tot mai mult printre bibliografii obligatorii și lecturi facultative. Imediat am observat și alt lucru surprinzător la studenții germani – aproape nimeni nu cerea și nu dădea cu împrumut cărți, în orice caz nu cele de care aveam nevoie la cursuri. Căutarea pasionată, uneori exasperantă, a unei cărți, a cuiva care a făcut rost de ea și ți-o poate împrumuta și ție pentru o zi sau măcar pentru o noapte, cum mă obișnuisem la București, își pierduse aici obiectul. Aveam să observ mai tîrziu că, în general, împrumutarea cărților personale era o practică tot mai demodată în societatea germană, care își pierdea tot mai mult din farmec.

Resimt uneori același amestec de fericire, fascinație și neliniște cînd accesez fondurile digitale, potențial nelimitate, ale bibliotecilor. Avem din ce în ce mai puțin nevoie de a fi prezenți în mod fizic în biblioteci – în perioada pandemiei, cînd, la Berlin, nu puteai intra decît în urma unor controale nesfîrșite, o experiență cît se poate de deprimantă erau sălile de lectură aproape pustii, în care pînă și sensurile circulației printre rafturi erau strict reglementate, cînd toată lumea se ferea de orice contact și nu puteai schimba un cuvînt cu nimeni.

Am regăsit plăcerea și parcă și rostul mersului la bibliotecă de curînd, cînd am pornit pe urmele lui Céline Arnauld. O scriitoare peste care dădusem din întîmplare, mergînd din carte în carte, sau, mai bine spus, trecînd prin notele de subsol ale cărților. Deși este cea mai importantă poetă dadaistă de limbă franceză (dacă nu chiar a mișcării dada în general), Arnauld a rămas pînă azi în umbra protagoniștilor masculini ai mișcării, mult mai vocali și mai iscusiți în promovarea propriei producții artistice. Prietenă cu Tristan Tzara și Ilarie Voronca, evreică emigrată în Franța ca și ei, dar despre care prea puțină lume știe că e „romîncă“, după cum nota Sașa Pană, după ce a întîlnit-o la Paris și i-a citit cu admirație versurile. Căzută îndelung în uitare, cu biblioteca împrăștiată la moartea ei, în 1952 (cît mai rămăsese din ea după trecerea Gestapo-ului prin apartamentul ei din Montparnasse), singurele urme pe care le-a mai lăsat pînă astăzi Céline Arnauld sînt risipite tot prin diverse biblioteci din lumea largă, uneori în locurile cele mai neașteptate. Puținele exemplare ale edițiilor originale cu autografe și dedicații cu ortografia ei îngrijită, cele cîteva fotografii din arhiva personală și puțina corespondență au fost prilejul unui periplu prin Belgia, Elveția și Franța.

Binecunoscuta Bibliotecă Literară Jacques Doucet din Paris, unde se păstrează cele mai importante fonduri ale mișcărilor de avangardă franceze, se află, nu întîmplător, la polul opus al accesului democratic la bibliotecile și arhivele din Germania, dar și din Belgia. Aici, custodele nu te scapă din ochi o clipă – nici pe tine, nici prețioasele documente de arhivă. Bineînțeles, dacă ai avut marele noroc să îndeplinești toate condițiile necesare pentru a le putea vedea.

O cercetare care se întinde pe mai mulți ani presupune o intimitate aproape cotidiană cu scriitoarea și personajele ei, cu scriitoarea devenită personaj. Bibliotecile sînt și spațiul privilegiat al acestei intimități, al materialității urmelor. Întîlnirea devine aproape concretă cînd ții în mîna nu copia digitală, ci chiar hîrtia cu scrisul îngălbenit de vreme pe care a ținut-o în mînă și ea. Și care conservă, desigur, amprentele invizibile ale multor altor mîini. Și astfel, rîndurile uneori banale dintr-o scrisoare pe care o căutai de multă vreme și la care ai ajuns în sfîrșit ți se întipăresc în minte împreună cu atmosfera specială a unei săli de lectură, cu dalele străzilor din jur pe care ai trecut prima și ultima dată, cu lumina specială a soarelui la apus, căci multe săli de arhivă ale bibliotecilor se închid cel mai tîrziu la ora șase.

***Iulia Dondorici** este cercetătoare și traducătoare literară.*

■ ■ ■

Valer Simion COSMA

Una dintre cele mai bune lumi posibile

Prima dată am călcat într-o bibliotecă în anii gimnaziului, la școala din Telciu. Îmi amintesc că biblioteca școlii avea două cămăruțe, în prima fiind și biroul bibliotecarei. În plus, mai erau cîteva rafturi cu cărți, mici stive cu cărți returnate, iar pe pereți erau liste cu bibliografii recomandate spre lectură în funcție de vîrstă/clasă. În a doua cameră era un fel de depozit, de unde doamna aducea cărțile cerute. M-a lăsat să intru o dată și am fost impresionat de mirosul de carte învechită și de ceea ce mi s-a părut a fi o mulțime de cărți. Nu mai văzusem atîtea cărți la un loc și mă minunam uitîndu-mă la cotoarele lor. Cînd nu știam ce să mai împrumut, îmi recomanda doamna bibliotecară cîte ceva, așa am ajuns să aflu de *Siddhartha* a lui Hermann Hesse, de *Muntele vrăjit* a lui Thomas Mann și de alte titluri. În perioada aceea, a doua jumătate a anilor '90, cărțile, radioul și televizorul erau încă singurele canale prin care puteam explora lumile de dincolo de satul în care trăiam.

Apoi, în anii liceului la Năsăud, am descoperit biblioteca un pic mai mare a Colegiului Național „George Coșbuc“ și Biblioteca Orășenească „Veronica Micle“. La biblioteca orășenească am văzut întîia oară o sală de lectură și elevi care mergeau acolo să citească și să-și facă temele. Așa am înțeles că rostul unei biblioteci este să fie mult mai mult decît un depozit de carte, unde ajungi ca să împrumuți și să returnezi.

Au urmat anii de Cluj, unde multă vreme mi-am făcut veacul pe la Biblioteca Centrală Universitară și unde am putut observa și experimenta pe propria minte rolul esențial pe care o astfel de instituție îl poate juca în parcursul formativ și profesional al unui tînăr. Tot acolo am realizat și cît de importantă este o bibliotecă pentru viața studențească și universitară de dincolo de lectură și studiu, anume ca spațiu de dialog și mediu propice pentru legarea unor prietenii și colaborări intelectuale cu reverberații pe termen lung greu de intuit la vremea închegării lor.

După finalizarea studiilor și plecarea din Cluj, în contextul muncilor de teren în diferite proiecte am putut constata în repetate rînduri pîrjolul cultural-educațional lăsat în urmă în mediul rural și în urbanul mic de închiderea bibliotecilor și de desființarea librăriilor. Nu e vorba doar de accesul la carte și informații, Internetul reușind într-o oarecare măsură să suplinească asta și să deschidă alte căi de informare și explorare a lumilor din jur. E vorba de instituții-suport esențiale pentru învățămînt și activități culturale, de locuri esențiale pentru geografia locală a formării cuiva și de resursă umană adecvată care trebuie să impulsioneze utilizatorii să descopere complexitatea lumii și să-i ajute să navigheze într-o lume suprasaturată de informații și stimuli vizuali, auditivi etc. În multe locuri unde nu au fost desființate, au ajuns preponderent depozite de carte învechită, spații prăfuite cu activitate restrînsă, cu buget zero sau puțin peste zero pentru achiziția de carte nouă. Povestea subfinanțării de către autoritățile locale am auzit-o și o aud periodic de la multe cadre didactice din rural. Ca mai peste tot în țară, filosofia austerității și a evaluării prin prisma rentabilității imediate a făcut din biblioteci și alte instituții de cultură victime ale politrucilor lipsiți de viziune și puși pe tăieri.

Din mai 2022 am ajuns să lucrez într-o bibliotecă universitară, mai exact am ajuns în postura de director, de coordonator al unei instituții esențiale în funcționarea unei universități și în viața culturală și academică a unui oraș universitar. Cumva, după ce în diferite contexte am deplîns starea bibliotecilor din România și nevoia ca cele încă existente să se dezvolte în direcția unor spații comunitare, cu activități și resurse multiple, m-am trezit în postura de a pune umărul la concretizarea unei astfel de filosofii. Pentru mine, cunoscător al bibliotecilor doar din postura de cititor și cercetător, a fost foarte important să înțeleg funcționarea unei astfel de instituții, așa cum se poate observa din interior. Apoi, foarte importantă a fost și este apropierea de studenți, principala noastră categorie de utilizatori, și încercarea de a înțelege nevoile și așteptările lor. Cu atît mai mult cu cît aproape doi ani de învățămînt online au scos într-o mare măsură biblioteca universității de pe harta lor mentală, reducînd-o în linii mari la un site de pe care accesează în format digitizat bibliografia aferentă cursurilor pe care le urmau și la o instituție la care ajung pentru a împrumuta sau returna cărți. Pentru că o bibliotecă universitară este o instituție-suport esențială și pentru activitatea de cercetare, este foarte important să cunoaștem nevoile specifice și să facilităm accesul la publicații recente – cărți și reviste de specialitate – relevante pentru toate domeniile.

După judecata mea, sînt trei condiții esențiale pentru a reuși transformarea unei biblioteci într-o instituție relevantă, vie: 1) resursele financiare; 2) resursa umană; 3) infrastructura (spațiile și dotările). Fără acestea, orice viziune, oricît de ambițioasă și de bine conectată la transformările bibliotecilor din alte țări, nu a are cum depăși nivelul de bune intenții. În fond, sînt condițiile necesare pentru dezvoltarea și profesionalizarea oricărei instituții. În cazul bibliotecii în care activez, parte a universității sibiene, sînt întrunite aceste condiții, în linii mari, și se fac eforturi să fie așa în continuare. Asta face mult mai fezabilă transformarea bibliotecii într-un spațiu de lucru cu relevanță comunitară, care pe lîngă asigurarea unui mediu plăcut deopotrivă pentru studiu și pauze de relaxare, să asigure accesul la resurse relevante în format analog și digital. Sub aspectul acesta mă simt un privilegiat și mă bucur să văd că în colectivul în care lucrez lumea asumă faptul că o bibliotecă publică, cu atît mai mult una universitară, este un proiect în continuă actualizare, deopotrivă în plan analog și digital.

Valer Simion Cosma *este istoric, antropolog și directorul Bibliotecii Universității „Lucian Blaga“ din Sibiu.*

Ioana NICOLAIE

Cîteva povești Melior

Nu vă uitați că au vînătăi, așa sînt ei, tot încerc să-i schimb, dar, v-am zis, lucrez doar de un an în școala aceasta, sînt cu Teach for Romania; e altfel decît își imaginează oamenii, e sfîșietor; vin cu zgîrieturi și de acasă, dar și le fac și între ei; dacă-i contrariază ceva, reacționează cu pumnii; se bucură nespus de orice îmbrățișare, de asta v-au primit așa; unii dintre ei n-au decît un părinte, celălalt e plecat din țară; micuțul ăsta e crescut de bunică; și acasă n-au condiții, nu se pune problema să existe o baie; n-au nici aici condiții, spațiul e cum vedeți, vechi de cînd lumea; dar măcar au un loc unde să învețe; groaza lor cea mai mare e că s-ar putea desființa școala și-ar trebui să meargă cîțiva kilometri pînă-n centrul comunei; iar acum, că le-ați adus cărțile astea, că le pot atinge și împrumuta, sînt fericiți; o să le țin aici, lîngă catedră, le punem frumos pe raft, găsesc niște pernuțe, și facem altfel orele; din cei patruzeci de copii cu care v-ați întîlnit, mare lucru să aibă unul vreo carte acasă; adică darul dvs. e, de fapt, prima și singura lor carte.

E groaznic, de-aia vă sun; plîng, da, și mă gîndesc chiar să-mi dau demisia; știți ce mi-au zis colegii după venirea dvs. în școală? Cum de-am îndrăznit să sugerez că doar eu fac activități? Și asta nu oriunde, ci la ziar. Or, v-am zis, i-am chemat pe toți. Numai că era 1 decembrie, zi liberă adică, iar ei au ales să stea acasă. Ce scriitoare? Nu le păsa lor, au mai văzut nesimțiți de-ăștia care vin la copii doar ca să-și vîndă auxiliarele. Degeaba le-am zis că nu vreți decît să dăruiți, și încă niște cărți superbe, nu cum se dau la premii. Că le-ați cumpărat din banii dvs. Sute de cărți. Și țineți și atelier de joacă, așa, cum numai la Cluj sau în orașele mari se face. Azi aproape m-au dat afară din cancelarie, nimeni nu mai vorbește cu mine. De ce-o fi venit jurnalista aceea? Cum de mi-a trecut prin cap că-i doar o fată la liceu care vrea și ea să vă vadă? Și-a scris apoi așa frumos despre dvs., despre Melior, despre costumele copiilor, autentice, unele vechi de o jumătate de secol; și despre colindul pe care vi l-au cîntat și pe care-l culeseseră ei înșiși de-aici, din sat. Cîțiva copii au coborît de după coasta muntelui, au făcut două ceasuri prin pădurea cu lupi, de ăia mari și roșii, veniți din Ucraina. Iar azi, în cancelarie, ce mi-a strigat directorul? Vinitură, tu, o vinitură, cum să apari tu în articol? Și m-a trimis la primar, care auzise și el, cum de mi-am permis să mă laud deșănțat? Să nu uit că el îmi dădea ajutorul pentru căldură. Și să-mi intre în cap, că el începe să construiască imediat o bibliotecă; acolo, la fostul bufet; și abonează tot satul la cărți pe care le aduce el, nu vreo scriitoare de care n-a auzit nimeni.

O să-mi vină pe cap tot felul, de la sanepid la IGSU, ce nevoie era să-i puneți pe copii să aplice? Nu ne descurcam cu cărțile alea vechi pe care le-avem? Și de ce-au scris că, de la praf, s-a îmbolnăvit profesoara de română? Și că de-aia nu mai vrea să deschidă ușa aia? Și că ei nu au ce să împrumute de-acolo? Doamnă profesoară, de cîți ani lucrați la noi? De cinci ani? Acum, ziceți, ce nevoie era să strigăm așa, în gura, mare, că n-avem aia, că ne lipsește aia? Ce, nu se poate învăța fără cărți?

Trebuie să faceți două ateliere, nu se poate altfel; unul cu copiii de la școala obișnuită, sînt ca ăia din București, nici o diferență, vine doamna învățătoare cu ei; au și pregătit ceva, de primăvară; abia așteaptă să vadă cărțile pe care le-ați adus la noi, la centrul parohial; și, apoi, îi cunoașteți pe cei din „A doua șansă“, programul de alfabetizare; au o profesoară minunată, de aceeași etnie, îi învață să scrie și să citească, și-s de toate vîrstele; adică îi ia și pe cei mai mari de 13 ani; palatele sînt numai la stradă, și-n ele stau doar cîțiva, care nici nu mai vor să știe ce-i cu rudele lor rămase după gard, unde nu-i nimic, doar case dărăpănate și sărăcie; copiii nici n-au certificate de naștere; se nasc la zece kilometri de București, dar nu vorbesc românește; noi ne bucurăm că i-am adus pe cîțiva în biserică; fetele, după zece, unsprezece ani, știți, n-au voie să mai iasă singure din casă; iar băiatul din poza pe care v-am trimis-o, cel care s-a însurat la 12 ani, s-a întors între timp la școală, că vrea să facă măcar opt clase.

Să ne imaginăm, dragii mei, că avem un aparat care schimbă realitatea. Unde-ați vrea să plecați? Da, de-aici din spital. Știu că unii stați de mult timp și că doamna psihiatru vă ajută pe fiecare. Ați putea să vă duceți oriunde, și-n Australia, și pe altă planetă, chiar și-n copil... Nu în copilărie, doamnă, nu vrem acolo. Eu nu mi-am văzut mama adevărată. Și tata mă bătea. Eu am fugit de-acasă. În altă parte atunci, hai, să vedem, unde ați vrea să vă duceți? Eu m-aș întoarce la... mama maternală. Și eu, tot acolo, la mama *mea* maternală. Dar nu mă mai primește, am șapteșpe ani acum. Eu nu, nu la mama maternală, eu vreau în... Haiti. Haiti e în țara noastră?

Sînt doar cinci situații mai sus, fiecare proiect al Fundației Melior a fost, în sine, o poveste. Zilele acestea pregătim Biblioteca Melior 21, pentru care avem multe aplicații, încă n-am ales-o pe cea cîștigătoare. E greu de crezut că noi, două femei cu vieți deloc simple, am donat (în cadrul a douăzeci de Biblioteci Melior) 10.000 de cărți nou-nouțe, cele mai frumoase care se publică, cu o valoare reală de aproximativ 70.000 de euro. N-am fi reușit, desigur, fără ajutor venit fie de la oameni obișnuiți care au redirecționat 3,5% din impozitul pe venit către Fundația Melior, fie de la cîțiva prieteni – inclusiv colegul de bancă din liceu –, fie de la editorii cu care-am colaborat și care ne-au dat reduceri la cărți, iar uneori ne-au făcut ei înșiși donații. După opt ani de cînd tot intervenim în social sau în educație, ne simțim tot mai obosiți, căci am văzut mai curînd lucruri care se schimbă-n rău decît în bine. Cerem, din nou, ca-n orice loc unde învață copii să existe cărți. Strigăm să nu se mai desființeze bibliotecile (e un dezastru) și să nu mai existe școli fără biblioteci. Iar fondurile pentru achiziții să vină prin Ministerul Educației, nu prin primării care de obicei nu dau nici un ban pentru asta. Credem, mai departe, că nu poate exista educație fără cărți citite. Și știm că fără educație nu există viitor.

Ioana Nicolaie *este scriitoare, cea mai recentă carte publicată e* Miezul inimii, *Editura Humanitas, 2022. Este implicată în proiecte de promovare a lecturii printre copii și a Bibliotecilor Melior.*

Ioana MOROȘAN

O formă de viață necunoscută

Biblioteca a fost consolare și un mod de supraviețuire pentru Nico Rost, un traducător olandez de literatură germană, care este internat în 1943 ca pacient la infirmerie din cauza poziției sale inconveniente sistemic sub regimul nazist. N. Rost își va dedica jurnalul inspirat din acei ani pe care i-a petrecut în detenție, *Goethe în Dachau*, funcției de supraviețuire pe care au avut-o biblioteca și literatura pentru el și ceilalți deținuți. Pentru a rezista austerității și foametei, biblioteca și clubul de lectură devin un loc al domesticirii suferinței prin ficțiune, un mod de alinare și de rezistență în fața morții. Despre locul pe care Nico Rost îl înființează pentru deținuții ale căror ultime speranțe se scurg în puterea de a spune povești și de a face literatură se poate spune că a fost terenul unei vieți paralele care a reușit să înfrunte o realitate de neînduplecat.

Bibliotecile au avut dintotdeauna nu doar o singură funcție, ci înseamnă și infinitele legături pe care oamenii le-au creat cu locul. S-ar putea ca scriitorii să fi scris despre propriile biblioteci tot atît de mult cîte ipoteze s-au vehiculat despre geneza lumii. Pesemne că biblioteca și omul de carte sînt o singură ființă. Ca loc al cărții, biblioteca este o cochilie indispensabilă pentru Alberto Manguel. Și, pentru mai toți scriitorii, apare ca un refugiu, un loc care găzduiește toate formele de evazionism care îi încearcă. Pe lîngă cărți, bibliotecile mai înseamnă și multe povești, amintiri și istorii mici, personale sau chiar comune.

După mai bine de opt ani în care n-a trecut săptămînă fără să nu mă fi aflat într-o sală de lectură a vreunei biblioteci, mi se pare acum că toate bibliotecile prin care am trecut au devenit gradual și un loc personal, unde oamenii își dezvoltă tabieturi (săli, locuri, bistrouri, cafenele studențești preferate); figuri care mi-au devenit atît de familiare și despre care nu știu mai nimic. Biblioteca universității (BCU sau un alt fel de a spune „acasă“) găzduiește „căsniciile“ noastre cu munca, cu scrisul, cu cititul, cu cercetarea, întîlnirile cu oamenii; aici se nasc și sfîrșesc multe povești. E un loc care pentru unii înseamnă etapa de „pregătire“, durează o sesiune sau o întreagă studenție, iar altora le determină parcursurile pe termen nedeterminat. Îmi amintesc cînd, la începutul masteratului, o tînără își serba aniversarea de 30 de ani cu „grupul“ la bistroul de la BCU, iar discuțiile de la masă se împleteau într-un fir lung de lamentații zise cît se poate de sardonic: despre cum e să ai 30, să fii singur, iar tot ce faci să se rezume la publicații și conferințe nesatisfăcătoare, să „muncești“ toată ziua la BCU, iar la finalul zilei, al lunii și al anului să fii tot singur. La momentul respectiv îmi părea o grozăvie, să trăiești viața asta de provizorat la 30 de ani mi se părea culmea inadecvării. Între timp, ne-am împrietenit. Și azi e tot acolo, tot singură, tot cercetătoare în sociologie care duce lupte donquijotești cu instituțiile pentru a mai schimba structura osificată a programelor academice; Ea se îndreaptă spre 40, eu spre 30. Ca ea și ca mine sînt mulți, sîntem acolo în fiecare zi aproape. Anul trecut am petrecut la BCU peste 2.000 de ore și m-am simțit „omul veșnic“ din amalgamul de oameni pe care-i strînge spiritul acestui loc. Ne-am creat între timp o mică breaslă a locului, fără nici o relevanță socială sau de alt fel dincolo de pereții bibliotecii, care ne-au unit speranțele, deconcertările, insuficiențele, ambițiile și orgoliile. Îi găsești aici pe aceia foarte puțini „de-ai tăi“, pentru care munca făcută acolo e tot muncă, înțeleg că nu ești nici nesalarizat, nici nu mergi acolo „de plictiseală“.

La 27 de ani, după ce am scris licențe, dizertații și o teză la sala 3, zilele la BCU nu îmi par nici interesante, nici diferite, ci biblioteca e pur și simplu despre muncă. E despre reviste fragilizate de timp, acces la baze de date, despre oameni cu care petreci nenumărate ore pe zi și fără să-i cunoști și, totuși, e atît de multă empatie aici. E despre oameni tineri a căror vitalitate încă nu ți-e cu totul străină și, totuși, nu mai ești acolo; tineri care n-au nici o măsură a timpului, care nu regretă cele 40 de minute de pauză de cafea în fața bibliotecii într-un frig neîndurător și cele numai 20 de minute de „învățat“ pînă la următoarea pauză; nu se simt stingheriți nici pentru faptul că bat asertiv în taste pentru a mai încasa iteme în WOW. E despre bătrînii ei înțelepți care frecventează de multe decenii sălile de lectură, care au cunoscut sute și poate mii de oameni aici, bătrîni cu povești fulminante și care apar brusc atunci cînd nevoia de reziliență și o discuție familiară te copleșesc. E despre doamnele simpatice de la recepție care fumează mult și mereu au la-ndemînă un șervețel umed atunci cînd scapi cafeaua. E despre noi, inadaptații, „ratații“, social vorbind, cu ambiții de neînțeles, pe care locul nu pare să vrea să ne extirpe vreodată. BCU e despre toate viețile mici pe care le trăim aici și care, de fapt, concurează serios viața noastră literalmente „de-acasă“. E un spirit al locului pe care oamenii l-au creat, căci, dincolo de cărți și reviste, e un fel de viață și asta pe care o trăim noi aici.

■ ■ ■

„O bibliotecă schimbă o comunitate“

interviu cu scriitorii Moni STĂNILĂ & Alexandru VAKULOVSKI

Care e prima voastră amintire cu o bibliotecă?

Moni STĂNILĂ: La Tomești exista o bibliotecă publică, destul de mică. Mergeam acolo să caut cărți, atunci cînd nu împrumutam de la tanti Vetuța, o vecină care avea tot ce a scris Dumas și care era singura din toată zona care avea cele patru volume cartonate din *Vicontele de Bragelonne*. În biblioteca publică, nu știu cîți ani aveam, dar obișnuiam să mă cațăr pe un suport de hărți. Deci cred că eram desul de mică.

Alexandru Vakulovski: Prima bibliotecă pe care am văzut-o este cea a părinților mei. O bibliotecă în toată regula, o cameră din casă, în care nu ai ce face altceva. Eram foarte mic, știu că ai mei au zidit o ușă, ca biblioteca să fie bibliotecă, să nu dea în altă cameră. Un tîmplar a făcut rafturi, că nu găseai în acea perioadă mobilier de bibliotecă. Dar casa de la Antonești e toată ca o bibliotecă, peste tot găsești cărți: în fiecare cameră, pînă și în pod.

Cum ați ajuns să faceți cenaclul Republica la biblioteca din Chișinău?

M.S.: Primii ani am făcut cenaclul Republica la Biblioteca Națională la cererea și propunerea directorului de atunci, regretatul Alexe Rău. Îmi amintesc că m-a anunțat Dumitru Crudu că mă caută directorul de la Biblioteca Națională. Așa a început totul. Era cumva de vis, fiindcă ne susținea foarte mult, ne încuraja, avea grijă de noi. După plecarea lui dintre noi, ne-am mutat la Biblioteca Municipală, unde avem de-asemenea o echipă minunată, care înțelege foarte bine rolul unui cenaclu în viața bibliotecii.

> *„Biblioteca schimbă lumea,*
> *dar asta se vede greu, uneori trec generații.“*

A.V.: Moni a mai fost referent literar al cenaclului „Pavel Dan“ din Timișoara, la Cluj și eu am făcut o perioadă cenaclul „Klu“, astfel că propunerea domnului Alexe Rău ne-a prins bine. S-a creat o comunitate în jurul Republicii, putem spune acum că atunci cînd n-am mai rămas la Biblioteca Națională, oamenii de la Republica ne-au mutat la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu“. Pentru Biblioteca Municipală fac acum și „Dialogurile bibliotecii“, un proiect video pe care l-am propus și a fost acceptat. Fac interviuri atît cu scriitorii care vin la Republica, cît și cu scriitorii din Chișinău, cu cei care mă văd pe la festivaluri.

Ce înseamnă spațiul acela pentru literatura contemporană? Mai ales că ați avut invitați o grămadă de autori?

M.S.: Eu sper că mult. Și da, cred că am avut peste o sută de scriitori de peste graniță în doisprezece ani de activitate. Am fost de multe ori de-a lungul timpului tentată să suspendăm, cel puțin pentru o vreme, întîlnirile noastre, dar am fost mereu susținută de tinerii scriitori de la noi, apoi de cei care vin frecvent la întîlnirile noastre, „republicanii“ – cum le spunem noi. Deci, dacă renunț la modestie, pot să spun că e un reper important în viața culturală a Chișinăului. Și chiar dacă formatul e destul de liber și uneori facem întîlnirile în afara bibliotecii, e foarte important că Biblioteca Municipală e văzută ca o cloșcă. Una care își adună scriitorii și cititorii sub aripile ei. Fiindcă toată lumea știe și înțelege că fără sprijinul bibliotecii nu am mai face acest cenaclu. Cel puțin nu în formatul actual.

A.V.: Biblioteca este un spațiu de întîlnire, dar și de dialog – între scriitori, între scriitori și cititori. E plăcut că acest lucru se întîmplă printre cărți, apoi spațiul cumva nu ne mai ține, putem să ieșim afară, ca să zic așa. Am fost plăcut surprins să văd că scriitorii care au fost la Republica au scris despre Chișinău, un motiv în plus să fac o rubrică de poezie la „Dialogurile bibliotecii“ – Scriitorii despre Chișinău.

Poate o bibliotecă să schimbe o lume, un oraș, o comunitate?

M.S.: O comunitate cu siguranță. Un oraș – mai puțin evident. O lume cred că nu. Avem exemplul marii culturi ruse care – iată – ne demonstrează astăzi că doar actul cultural nu poate schimba o lume, o mentalitate colectivă, fără voința proprie de schimbare. Revenind însă, da, poate schimba o comunitate și cred că deja e mult, deja e bine. Mai cred că e suficient să își propună doar asta: schimbarea unei comunități.

A.V.: Biblioteca schimbă lumea, dar asta se vede greu, uneori trec generații. Dacă n-ar schimba, n-ar exista nici propagandă. Schimbă și orașele, și comunitatea. Și oamenii. Mie îmi plac oamenii care au măcar o mică bibliotecă acasă.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU

■ ■ ■

Rucsandra POP

Și cărțile sînt oameni*

Apartamentul de patru camere în care am crescut era doldora de cărți. În camera pe care o împărțeam cu frații mei aveam două rafturi mari în care găseai *Povești nemuritoare*, *Biblioteca pentru toți*, colecția Jules Verne, toate Dumas-urile și alte zeci de cărți de scriitori români și străini, mai cunoscuți sau mai obscuri. Cea mai spectaculoasă chestie din biblioteca noastră de copii era colecția revistei *L'Illustration*. Erau niște volume imense, legate în piele pe ani, pentru care tata făcuse la fabrica de avioane niște corpuri de bibliotecă speciale, suficient de mari și de trainice. Nu scoteam des *Illustration*-urile de acolo, dar cînd o făceam se deschidea lumea flamboaiantă a Franței de început de secol XX pe care, trăind în comunism, ne era greu să ne-o imaginăm.

În biblioteca din sufragerie se amestecau cărțile de artă – aveam multe volume din faimoasa colecție de la Minerva – cu cărți de literatură universală și de istorie, de care tata era pasionat. Acolo am găsit, pe la 13 ani, multe cărți despre lagărele de concentrare și ororile Holocaustului. Le-am citit pe toate compulsiv. Poate un pic prea devreme. Biblioteca albă din dormitorul alor mei era dominată de cărțile mamei, în mare parte romane de dragoste. Pe rafturile de jos se aflau *policier*-uri în limba franceză, pe care ai mei le iubeau. În cea de a patra cameră, pe care o numeam birou, știu că stăteau revistele tatei: *Aviation Week, Magazin istoric* și cîteva numere rătăcite din *National Geographic*, la care, printr-o minune, bunicii aveau abonament. Bref, la noi în casă găseai orice carte îți puteai imagina. Ai mei erau genul care n-aveau pile la alimentară, dar aveau la librărie.

Pentru copiii din cartierul unde am crescut – cartierul Tractorul din Brașov –, biblioteca noastră era un fel de Disneyland. Cel mai bun prieten al fratelui meu mai mare – care era un cititor avid – primise o cheie de la apartamentul nostru ca să poată veni să se înfrupte cu cărți la orice oră din zi și din noapte. Și nu era pentru nimeni o surpriză dacă apărea în miez de noapte să-și ia o carte proaspătă pentru că pe cea luată cu o zi înainte o devorase deja. Fratele meu mijlociu propovăduia printre băieții din cartier romanele lui Sven Hassel ca pe cuvîntul Domnului. Eu nu știu dacă eram o preoteasă a lecturii, dar recunosc că îmi plăcea să mă ascund în cărți. Fugeam cu bucurie în romanele lui Alexandre Dumas de realitatea grea și apăsătoare. Eram o Emma Bovary în miniatură, dorindu-mi cu ardoare să scap din locul ăla și din epoca aia.

Mă și văd – suferind ca o nebună din dragoste
și citind cărți atît de complicate
încît simțeam că o să-mi curgă sînge din ochi.

Biblioteca bunicului Pop, fost director al Institutului de Folclor, era o ființă vie. Se întindea pe un perete întreg și tot timpul veneau oameni în vizită care aduceau sau luau cărți din ea. Erau cărți în toate limbile de folclor, lingvistică, antropologie și teoria literaturii. În facultate, treceam pe lîngă biblioteca lui ca o pisică, adulmecînd informația și întrebîndu-mă cu cîți dintre autorii care mă intrigau a băut bunicul o bere sau un pahar de horincă. Pe unii i-am cunoscut și eu. Țin minte și acum cu cîtă emoție am trăit întîlnirea cu Smaranda Vultur, de exemplu, care pentru mine ani întregi fusese doar un nume pe o copertă. Știu și acum unde stătea cartea ei în biblioteca mamut a bunicului.

Bunicul a murit în octombrie 2000, la doar cîteva luni după bunica. Marea lui bibliotecă a fost dată în grija foștilor lui discipoli de la Vîlcea. Nu mi-a părut rău pentru că știam că e pe mîini bune. Eu pe vremea aia eram studentă la Bratislava și eram atît de plutitoare prin lume încît nici nu aș fi știut ce să fac cu toate cărțile alea. În plus, cărțile care îmi făcuseră cu ochiul în vremea studenției erau deja la mine, adică la mama, la Brașov.

În toamna lui 2001, m-am îndrăgostit de un băiat înalt pe care l-am cunoscut la Vama Veche și care mi-a dat lumea peste cap. Această poveste de dragoste m-a făcut să-mi dau seama că îmi petrecusem aproape toată viața ascunzîndu-mă în cărți și să mă întreb dacă n-ar fi fain să și încerc să trăiesc *for a change*. Din păcate pentru mine, urma să plec la un master la Varșovia, unde am nimerit tot între cărți. A fost un an greu, în care, ca să uit de această poveste de dragoste care mă obseda, mi-am dat teme grele. M-am ambiționat ca pe lîngă sociologie, care îmi făcea oricum creierii zacuscă, să citesc cît mai multe cărți de filosofie. Mă și văd – suferind ca o nebună din dragoste și citind cărți atît de complicate încît simțeam că o să-mi curgă sînge din ochi.

Primul meu *acasă* din București a fost un apartament cu două camere pe Brezoianu, colț cu Domnița Anastasia. M-am mutat acolo în 2004, cu fosta mea colegă de facultate și de redacție, Diana. În afară de cărțile aduse de noi, ne-am trezit și cu cîteva cutii pline cu cărți din apartamentul nostru din Brașov, pe care mama tocmai îl vînduse. În Brezoianu, era să luăm foc de la o lumînare „plasată strategic“ de Diana într-un raft cu cărți. Paguba n-a fost mare. Au ars cîteva cărți, dar noi am scăpat nevătămate.

Cînd m-am mutat din Brezoianu pe strada Latină, am făcut o mare inginerie. Eu am plecat la Paris pentru cîteva zile (cu treabă), iar mama și prietenii mei a trebuit să-mi mute tot calabalîcul dintr-o casă în alta. Băieții care mi-au cărat cărțile cred că mă mai înjură și acum. Și încă nu le-au mutat pe toate. O parte din cărțile de la Brașov au rămas în debaraua din Brezoianu unde le depozitasem. Și acum mă întreb dacă atunci am pierdut două cărți din copilărie pe care le adoram – *Țara celor o mie și una de mendre* de André Maurois și *Telefonul*, o carte rusească de poezii – tradusă de Nina Cassian – care avea atașat pe copertă un disc de telefon.

În strada Latină, pe lîngă cărțile pe care le aveam deja, am moștenit o bibliotecă întreagă care ocupa peretele unei încăperi înalte, care mi-a servit drept birou în ciudatul an petrecut acolo. Biblioteca îi aparținuse medicului și scriitorului Dumitrescu, tatăl Cristinei Dumitrescu, critic de teatru. Cărțile din Latină mi-au fost prieteni și dușmani, pentru că veneau cu o istorie a casei prea încărcată de fantome. Cînd m-am mutat pe strada Logofăt Luca Stroici, am decis să las în Latină o mare parte din cărțile pe care le adusesem și le primisem, ca un semn că sclavia mea în imperiul cărților se încheiase. Eram naivă. M-am apucat de doctorat și iar m-am trezit înconjurată de cărți. Era ca și cum aș fi scăpat de alea vechi doar ca să fac loc altora noi să intre în viața mea. Am locuit zece ani în biblioteca mea de doctorandă, pe care am instalat-o în camera care ar fi trebuit să fie a copilului, dar pe care am transformat-o în birou. Nu-s deloc mîndră că i-am furat copilului camera și că potențialul lui regat l-am transformat în bibliotecă, după ce încercasem deja de două ori să divorțez de cărți.

În ultimii ani de doctorat, ajunsesem să car o geantă uriașă cu cărți aproape peste tot – în vacanță, la birou, în delegații. O mare parte din bibliografie se afla mereu în portbagajul meu, pentru că nu știam unde mă apucă cheful de scris. Dacă stau să mă gîndesc bine, am o relație toxică cu cărțile. Cum nu-mi convine ceva, cum mă ascund în citit sau în scris. Acolo găsesc eu sensul și liniștea – în hîrtia pe care o ador, pe care îmi place să o ating, să o miros. Hîrtia e ca o a doua piele a mea. Și totuși, mereu cînd țin o carte în mînă și intuiesc cît de ușor mi-ar fi să mă pierd în ea, îmi reamintesc că e de datoria mea să aleg viața.

Cărțile sînt mișto, sînt importante, te formează ca om. Eu însă cel mai mult am avut de învățat de la oamenii care stau în spatele cărților sau care locuiesc înăuntrul lor. Ori de cîte ori citesc sau scriu, îmi amintesc mereu că hîrtia e doar o gazdă imperfectă a revelațiilor, emoțiilor, suferințelor și curiozitățile unor oameni vii. Tocmai de aia îmi place să maltratez cărțile, să le subliniez, să le decupez sau să scriu pe ele, pentru ca ele să nu uite că sînt sclavele noastre și nicidecum noi sclavii lor. Cele mai bune cărți sînt, după mine, cele cărora, după ce le-ai citit, vrei să le dai drumul în lume, ca să se bucure și alții de ele. Vai și-amar de cărțile care rămîn prea mult neatinse pe rafturile unei biblioteci, oricît de erudită ar fi ea.

Ziua în care mi-am părăsit biblioteca din Franța pentru ultima oară, am simțit o nefericire disperată și valuri de citate memorate despre răzbunare, furie și disperare au început „să-mi bubuie-n minte“, de parcă biblioteca și-ar fi deschis cărțile pentru mine, într-un ultim gest de prietenie. Un citat din *Alice în Țara Oglinzii* mi-a venit în ajutor. Pentru a o consola pe Alice, care este nefericită în regatul străin al jocului de șah, Regina Albă o sfătuiește: „Gîndește-te ce fată extraordinară ești. Gîndește-te cît de departe ai ajuns azi. Gîndește-te la cît e ceasul. Gîndește-te la orice, numai să nu plîngi“. Și m-am gîndit la multe lucruri: la locul liniștit în care se afla biblioteca, la timpul petrecut construind-o, la cărțile achiziționate cît timp m-am aflat acolo. M-am întrebat: Ce m-a făcut să încropesc colecția pe care acum sînt gata s-o așez în cutii numerotate? Ce toană m-a făcut să leg aceste volume în culorile pe care le găsesc pe globul meu pămîntesc? Din ce s-au născut aceste asocieri care păreau să-și datoreze înțelesul unor emoții dispărute și unei logici ale cărei reguli nu mi le mai amintesc acum? Și oare eul meu actual mai reflectă acea bîntuire îndepărtată? Pentru că, dacă orice bibliotecă este autobiografică, împachetarea ei are ceva din scrierea propriului necrolog.

Poate că aceste întrebări reprezintă adevăratul subiect al acestei elegii. Pentru anumiți cititori, cărțile există doar în momentul cînd le citesc, iar mai tîrziu, ca amintiri ale paginilor citite, dar ei simt că întrupările fizice ale cărților nu sînt necesare. Borges, de exemplu, era unul dintre ei. Cei care nu l-au vizitat niciodată în apartamentul lui își imaginau că biblioteca lui e la fel de mare ca și aceea din Turnul Babel. În realitate, Borges avea doar cîteva sute de cărți și chiar și pe acestea le făcea cadou musafirilor. Cîte un volum avea, întîmplător, valoare sentimentală sau superstițioasă pentru el, dar în general ceea ce conta pentru el erau cîteva rînduri pe care și le amintea, nu obiectul material în care le găsise. În cazul meu, a fost întotdeauna invers. (...)

*

Cărțile din biblioteca mea mi-au promis alinare și totodată conversații edificatoare. Mi-au oferit, de fiecare dată cînd am luat în mînă una dintre ele, amintirea unor prietenii ce nu aveau nevoie de prezentări, de politețe convențională, de prefăcătorii sau emoții ascunse. Știam, în spațiul acela familiar dintre coperte, că într-o seară voi scoate un volum de Dr. Johnson sau de Voltaire pe care nu-l deschisesem niciodată și voi descoperi acolo niște rînduri care mă așteptau de secole. Eram sigur, fără a trebui să le recitesc, că *Omul care era Joi* al lui Chesterton sau un volum de poeme de Cesare Pavese erau exact ce-mi trebuia pentru a pune în cuvinte felul în care mă simțeam în orice dimineață. Cărțile au vorbit întotdeauna în locul meu și m-au învățat multe lucruri înainte ca acestea să capete materialitate în viața mea, iar volumele propriuzise au fost pentru mine ca niște creaturi însuflețite, care împart cu mine patul și masa. Această intimitate, această încredere au apărut foarte devreme în rîndul cititorilor.

(fragmente din
Sfîrșitul bibliotecii mele
de Alberto Manguel,
Editura Nemira, 2019, traducere
de Bogdan-Alexandru Stănescu)

---

* Mă enervează cînd sînt repetitivă și manieristă în scris. Și totuși am ales să iau pentru a doua oară titlul cărții lui Alexandru Mușina *Și animalele sînt oameni* și să-l pastișez ca titlu de articol. Fac asta pentru că nu pot să mă gîndesc la cărți și la rolul lor în viața mea fără să-mi vină în minte profesorii mei de la Facultatea de Litere din Brașov, printre care și Mușina.

Rucsandra Pop *este antropolog și scriitoare.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Cum mai iubim**

Jancis ROBINSON

Degustări de vin cu Julian Barnes

De la ce a început totul? Poate de la cîteva gene impermeabile la alcool moștenite de la bunica mea paternă, care, la vîrsta de 88 de ani, a auzit la radio că prea mult gin face rău. Așa că, în ultimii zece ani, a băut numai whisky.

Sau a fost o moștenire mai romantică, poate culturală, de la bunicul matern al mamei mele, James Forfar Dott, care deținea o bucată de pădure franceză, o dogărie lîngă ea și un depozit pe cheiul din Bordeaux? James Dott, un scoțian cu ascendență hughenotă, poate că a trecut prin aceeași stare de rezonanță subconștientă prin care am trecut și eu cînd am locuit pentru prima dată în Franța și am realizat aceste achiziții îndrăznețe în ceea ce a fost cîndva patria-mamă. (...) În timp ce James își conducea afacerile dintr-un birou pictat în verde și maro din cartierul City din Londra, investițiile sale franceze au fost încredințate domnului Reynolds, un expatriat morocănos. Soția sa franțuzoaică, potrivit vărului meu îndepărtat David Chaundy, i-a suportat toanele, subliniind că „cel puțin este fidel“.

În trei sau patru decenii, fabricile de butoaie în general, și mai ales fabricarea butoaielor de stejar francez, aveau să devină cea mai strălucitoare – și mai interesantă din punct de vedere financiar – rotiță din angrenajul comerțului mondial cu vinuri. Și, dacă această legătură de familie ar fi fost menținută, probabil că nu aș fi dedicat atîtea pagini de articole pentru a ironiza venerația aparent nelimitată a producătorilor de vinuri emergente pentru butoaiele noi și scumpe de stejar și pentru a atrage atenția în legătură cu profiturile furnizorilor lor.

Am reușit totuși să-mi petrec primele patru decenii fără să prețuiesc această pepită a istoriei familiei, din care optsprezece ani am ignorat aproape în totalitate vinul sub orice formă. Tatălui meu nu-i place cînd spun acest lucru, deoarece crede că se reflectă negativ asupra lui. Dar adevărul este că, în Marea Britanie a anilor '50 și '60, vinul era încă o raritate. Importurile noastre de vin au fost neglijabile în anii postbelici și abia la începutul anilor '70 am început să ne pierdem suspiciunea față de această băutură intrinsec străină. În anii '50 și '60, viața familiilor din clasa de mijloc, cum era a noastră, nu avea nevoie de vin decît la ocazii foarte speciale. Unul dintre efectele secundare complet neașteptate ale muncii mele este cartea de vizită socială pe care o oferă acum. Cînd m-am gîndit pentru prima dată la vin, la începutul anilor 1970, subiectul părea atît de voalat de frivolitate, încît abia îndrăzneam să mărturisesc în public că mă interesa. Dar, în ultimii zece ani sau cam așa ceva, vinul (dar și mîncarea) a devenit de un interes atît de respectabil pentru timpul liber, cu același tip de asociații culturale ca și opera sau artele frumoase, încît oameni pe care i-aș fi admirat doar de la distanță, dacă vinul nu ne-ar fi adus împreună, mi-au devenit prieteni buni.

Devotament & rivalitate

Cel mai evident dintre aceștia este romancierul Julian Barnes, a cărui operă am admirat-o dintotdeauna, și nu doar recenziile sale măgulitoare de la televiziune. El nu numai că scrie frumos, dar reușește să comunice pe pagina tipărită mai bine decît majoritatea scriitorilor de ficțiune contemporană că și gîndește și simte.

© wikimedia commons

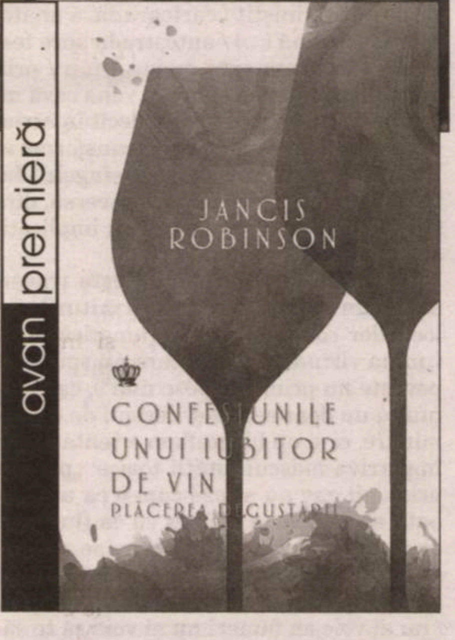

Ne-am întîlnit pentru prima dată la mijlocul anilor '80, în cadrul unor cine organizate de scriitorul Paul Levy și apoi împreună cu acesta, concepute ca degustări verticale selective ale unor proprietăți relativ modeste, precum Château Poujeaux și Haut-Bailly. Prima dată cînd am mers la cină cu el și cu soția lui, agenta literară Pat Kavanagh, a existat o altă temă, Ronul de Sud, care a devenit cea mai durabilă pasiune a lui Julian pentru vinuri. Vedeta spectacolului, de care s-a bucurat și celălalt iubitor de vinuri literare, Auberon Waugh, a fost un vin care avea să fie servit la cina de aniversare a 45 de ani a lui Julian – recolta din 1962 a excelentului Châteauneuf-du-Pape Les Cèdres de la Paul Jaboulet. Este tipic pentru generozitatea sa faptul că ne-a dăruit lui Nick și mie o sticlă rămasă de la această cină, în ianuarie 1991, pentru a ne bucura de ea acasă.

Nu cunosc pe nimeni care să se fi dedicat vinului cu atîta devotament ca el în ultimii zece ani. O mare parte din casa lui găzduiește acum o colecție de vinuri care este mult mai mare decît a noastră. Petrece mult mai mult timp decît mine verificînd cataloagele de vînzare și comparînd listele comercianților, plănuind întîlniri la cină și căutînd sticle speciale. Altă frînă majoră în producția sa literară (sau poate un adaos la aceste cărți – nu le-am citit) sînt faxurile transatlantice pe care le trimite și le primește cu regularitate de la și către alt iubitor de vin, romancierul american Jay McInerney. Am impresia că în aceste mesaje există mai mult o rivalitate decît o legătură între bărbați, dar este clar că vinul bun și vechi le oferă acestor doi oameni de litere o plăcere enormă.

L-am întîlnit prima dată pe Jay în vara anului 1988, la o cină cu vinuri Cabernet din California din 1974, dintre care Sterling Reserve a fost cel mai bun, plus un La Mission Haut-Brion ceva mai puțin impresionant. De atunci, el face ocoluri regulate la Londra, în principal, mi se pare, în pivnița și la masa lui Barnes. Autorul cărții *Bright Lights, Big City* s-a apucat chiar să scrie despre vin în revista americană *House & Garden*. Dar dacă Jay a ales calea evidentă de a învăța mai multe despre vin, Julian prezintă toate simptomele unui adevărat devotament, ca să nu spun fanatism.

O cină tipică la Barnes începe cu o șampanie foarte specială, continuă rapid cu o sticlă de Alsacia de calitate superioară, după care trece la o treabă serioasă, adică două sticle de persoană dintr-un vin roșu de cea mai bună calitate, înainte de a trece la un vin dulce și, foarte posibil, la un vin de Porto.

Această gazdă generoasă și acest oaspete grijuliu provoacă durere mentală, dar și fizică. Nimic nu-i place mai mult decît să vă aducă, să zicem, o recoltă magnifică de vin roșu la masă, decantat într-o sticlă de Sauternes, iar apoi să vă asculte, cu o față de pocherist, cum vă afundați din ce în ce mai adînc în nisipuri mișcătoare complet irelevante, în timp ce încercați să ghiciți despre ce vin este vorba. Prima dată cînd a făcut acest lucru, la scurt timp după cina noastră cu Jay, cu Cabernet californian din 1974, i-am spus cu fermitate că Latour '71 pe care îl adusese era un Cabernet californian. „Nu spui asta doar din cauza a ceea ce crezi că am în pivniță?“, a întrebat el cu blîndețe. „Nu, nu“, l-am asigurat, înainte de a-l lăsa să ne spună, cu fața încă complet serioasă, pe ce sticlă grandioasă de Bordeaux a cheltuit toți acei bani.

A mai fost și memorabila cină de la Barnes, la care Bron Waugh a respins o sticlă de La Mouline Guigal 1976 ca fiind un porto marocan. Singura dată cînd îmi amintesc să fi dat dovadă de fler atunci cînd am degustat vinurile lui Barnes pe nevăzute, și asta a fost destul de pieziș, a fost la cina de acolo din 1993, cînd am spus că un vin roșu îmi amintea de genul de burgund de modă veche preferat de Bron. S-a dovedit a fi o sticlă de Cheval Blanc 1970 care provenea din pivnița infestată de lilieci de sub casa familiei Waugh din Somerset.

Dar Julian s-a întrecut chiar și pe sine însuși atunci cînd a fost gazda sărbătoririi celei de-a cincizecea aniversări. În noaptea de duminică după ziua de naștere, în ianuarie 1996, ne-a oferit nouă, lui Jay, scriitorului culinar Simon Hopkinson și lui Stephen Fry, nu doar una, ci două dintre cele mai mari emoții vinicole pe care le-am trăit vreodată. Mai mult de atît, vinurile nu au fost servite pe nevăzute. O sticlă *magnum* de Dom Pérignon 1975 a fost doar încălzirea – „cărnos, plin de viață, cu mai multe *huts* („solicitarea atenției“ în limbajul sportiv și cazon) decît cel din '71, pe care l-am băut de Anul Nou“, asta am scris despre el în dimineața următoare. Cred că am vrut să spun *guts* („tărie de caracter“). Laville Haut-Brion 1966, un mare bordeaux alb sec, ales cu grijă, cu gîndul la Simon și la mine, mirosea a fruct uleios și masiv. Caracterul său picant și corpolent îl făcea să se potrivească perfect cu feniculul și șalotele prăjite în ulei de măsline, dar nu ar fi fost prea amuzant de băut de unul singur.

După acest început amețitor au venit cele două sticle *magnum* uimitoare de Pétrus, pur și simplu, din două recolte cu adevărat inteligent alese, pe care doar un adevărat cunoscător le știe suficient de bine pentru a le prețui – primul din 1967, urmat de unul din 1964, ambii ani mari pentru Pomerol, dar nu neapărat pentru Médoc, care face atît de lipsită de eleganță reputația unui an. Vinul din 1964 a avut nevoie de mult timp pentru a se deschide, chiar și după ce ne-a fost turnat în pahare. Părea încă foarte adînc și purpuriu, mult mai puțin evoluat decît cel din 1967, și a stat înmărmurit în timp ce noi i-am permis celui din 1967 să ne învăluie. Acest vin mai tînăr era la apogeul puterii sale, plin de carne, opulență și plăcere parfumată pură. Am fost doar șapte, dar acest lucru a arătat toate virtuțile de a avea un întreg *magnum* în care să ne veselim. În momentul în care vinul din '67 începea să devină un pic mai catifelat și mai indistinct la capătul palatului, vinul din 1964 a mărșăluit magnific în centrul scenei, mult mai tensionat și mai structurat decît cel din 1967, un stil de vin destul de diferit, cu un caracter de Médoc mai puternic într-un fel, dar cu o viață mult mai lungă în față. Acesta a fost Pétrus în cea mai bună formă de concentrare a sa, chiar dacă nu se poate spune același lucru și despre noi.

Dar mai erau și altele: adîncimile arămii ale lui Climens '47, care erau minunat de dulci, înviorate de o lovitură plăcută de citrice și acid, și – de parcă am fi meritat sau am fi avut nevoie – o carafă de Cockburn '12 (1912, adică) care părea să devină mai sec la sfîrșit, dar care a fost un deliciu extraordinar, un suvenir al unei lumi în care Sarajevo nu avea încă o semnificație istorică. Au existat și focuri de artificii reale, dar și gustative, la jumătatea acestei mese, care le-au pus considerabil răbdarea la încercare vecinilor din nordul Londrei ai familiei Barnes, mai ales cînd o rachetă deosebit de puternică a declanșat alarma unei mașini.

(versiunea integrală pe dilemaveche.ro)

(fragment în avanpremieră din volumul Confesiunile unui iubitor de vin. Plăcerea degustării, *aflat în curs de apariție în colecția „In vino veritas“ a Editurii Baroque Books & Arts, în traducerea Siminei Bălășoiu, cu o revizie și adaptare de specialitate de Cătălin Păduraru)*

***Jancis Robinson** (n. 1950) a studiat matematica și filozofia la Oxford, înainte să devină critic de vin și să capete renumele de „preoteasa mondială a vinului“. Este autoarea celebrelor volume multipremiate* Oxford Companion to Wine *(1994, 1999, 2006) și* World Atlas of Wine *(în colaborare cu Hugh Johnson), precum și a rubricii de vin din* Financial Times.

Adrian MUREȘAN

Cinci scriitoare în cinci tipuri de lectură

Fără îndoială că recolta poetică a anului care a trecut este, cum susținea și Șerban Axinte acum două numere, îmbucurătoare prin diversitatea de tonuri și de voci. Am ales pentru acest număr să comentez cinci volume de poezie, aparținînd unor voci feminine care se disting prin originalitatea lor debordantă. Extrem de diferite între ele, aceste voci propun și impun cîte o grilă de lectură distinctă.

Licantropii poetice

ohara donovetsky
meniu
cu lupul
în poală

Prin nota de spectacular a gesticulației lirice, pare-se că poemelor adunate de Ohara Donovetsky în *Meniu cu lupul în poală* nu le scapă nimic, nu ratează nici un obiectiv, fie că acesta este dat de privirile circumspect-ironice asupra stării de amnezie colectivă ori de euforică abandonare întru pîine & circ, care fac – nu-i așa – sarea și piperul a ceea ce eseiștii noștri numeau cîndva „fenomenul românesc“ („în țara mea de pîine / țara mea de dor / oamenii rîd / și plîng / deseori în cor / senin și fatal, / last but not least, transcendental“), ori de oboseala și schimbările care vin odată cu vîrsta, fenomenologic, anunțînd ora artelor poetice și a retrospectivelor („ultima zecimală e mereu alta / căci fluturele azi bate din aripi mai slab / frunza nu cade / iar norii nu mai aduc ploaia cum crezi, / lasă-mă mai bine / gheișă înghețată în oglindă / n-am fost pînă acum niciodată / n-am nici în clin, nici în mînecă, / dar merită să te răsfeți în făină / măcar pînă la micul dejun / pînă cînd năvălește în timpane mileniul“).

Mi-a plăcut mult poemul intitulat „ne doare la bască de meister eckhart“ și construit în jurul unui autodenunț privind atît incapacitatea de a adera cu adevărat la traumele altora, cît și necesitatea, poate egoistă, a prezervării resurselor, după anii ăștia mizerabili, de pandemie și război. Vocabularul folosit amestecă spectaculos expresii sau termeni într-o engleză de Instagram cu sintagme latinești („ce mai tura-vura / de rerum natura“), rezultînd o poezie androginică, o împrăștiere liberă și totuși unitară a versului, o intertextualitate cu care se joacă pe sine în text profesoara de română. Casa de pariuri literare publică acest volum și merită toate aprecierile, cred că a dat cele mai valoroase cărți de poezie din 2022, alături de OMG.

O poezie cu un libido crescut

Tot la CDPL a apărut și unul dintre cele mai inteligente debuturi din ultimii ani, *Bojack is Payne* de Iulia Stoichiț. Dincolo de faptul că mie titlul nu îmi spune prea multe, cred că autoarea scrie cele mai bune poeme LGBT+ pe care le-am citit în ultima vreme. De pildă, poemul „am ieșit la agățat / uite umerașul“ funcționează ca un soi de *return to innocence* insolit, parșiv și impur, care poate echivala, la fel de bine, cu o dramatică, violentă și paradoxală dezvăluire a alterității: „îți lărgesc ochiul penisului / cu cîrligul umerașului din metal / ovulul inserat antrenează armata de spermatozoizi / îl flanchează fără a-l insemina / călătorește prin uretră liniștit / cartografiază anatomia masculină (...) / autostrada spre testicule / în drum spre creierul tău / prin vena iliacă internă / pînă în vena cavă inferioară / nu se mai opresc decît în atriul drept / lasă larve ce se vor / transforma în fluturi ucigași / care vor suge sîngele“. Iată o ingenioasă inseminare inversă, dinspre femelă înspre mascul, cu implicații și cu motivații profunde.

De altfel, întreg volumul este traversat de un impuls al rescrierii miturilor și locurilor comune într-o gramatică nouă („mîna virtuală întinsă care nu spune / o poveste nu primește poze nud“), care denunță nu doar secole și decenii de discriminare, ci și un biografism orientat ferm împotriva masculinității toxice: „pînă la prietenii gay nu știuse cum e ca un bărbat / să se poarte frumos cu ea (în afară de tatăl ei) / avea 28 de ani nu se sărutase cu nici un bărbat / în comunitatea ei oamenii votau excluderea altor persoane / nu ai voie să fumezi nu ai voie să te săruți / organizare de filaje s-a dat alarma / te reneg nu mai ești copilul meu“. Libidoul crescut al acestor texte capabile să poeticizeze cu o precocitate incredibilă cotidianul, narativul, prejudecățile și tabuurile se conjugă nu fără umor și (auto) ironie, într-o explorare a propriei sexualități: „hop ditamai greierele / la mine în cameră prin ușa de la balcon / am crezut că e călugăriță așa mare era / și că mai e și lesbiană și pînă dimineață / mare parte voi fi mîncată / (dacă aveam certitudinea că / ar fi mîncat ce trebuie, nu plecam)“.

Iulia Stoichiț
BoJack is Payne

Intertextuală și sarcastică, lansînd săgeți către poeții consacrați și dedicînd un poem „pentru toate poetesele (aspirante sau nu) care vor să fie validate de scriitori importanți“, poezia Iuliei Stoichiț este nu mai puțin metatextuală, aglutinînd fragmente ale discursului (pseudo)critic, venit ca un *feedback* din partea cititorilor, probabil de pe rețelele de socializare, fie ei amatori ori profesioniști. Rezultă astfel o polifonie a vocilor exterioare, extratextuale, mînuită cu dexteritate de către o poetă, cum remarca și Andrei Mocuța în textul însoțitor, extrem de stăpînă pe mijloacele sale de expresie.

Plăcerea travestiului

Poezia pe care o scrie Laura Francisca Pavel este una ironică și centrifugă, care se îndepărtează vertiginos de rețeaua cauzalităților brute, concrete, vulgare. Puterea poemelor cuprinse în *Trucuri urbane* (OMG) stă, în primul rînd, în limbaj. Surprind alegerea și deformarea afectivă ale unor termeni („nouăzeaca“, „cu toatele“), bogăția lexicală neologică turnată în niște rame ale oralității, ale aparentelor *oldschool* („Protocoale retro“ se numește primul ciclu de poeme) și care nu fac decît să o potențeze („înfipți pe catwalk“, „aste imagini“, „fi-vor“, „făcut-am vorbire“, „dobîndi-vor“, „fi-va“, „deh“, „vasăzică“ etc.). Poeta nu doar că se joacă pe sine în text, parodiind implicit anumite scheme de limbaj (oficial sau teologic, de exemplu), ci și caută o familiaritate cu cititorul, o *captatio* în contextul unui peisaj care poate părea arid-conceptual, o mască a adeziunii. Există cîteva cuvinte-cheie, asupra cărora se revine, și în jurul cărora se țese această tentativă de re-estetizare conceptuală (și, aș spune, a teatralității): „spectral“, „tachinare“, „grimasă“, „fandoseală“, „rictus“, „sofisticat“, „complice“, „ticuri“, „angoase“, „inert“, „icnete“, „patos“, „elocvent“, majoritatea probînd acest interes pentru mască. Un excelent poem, precum „Veturia dansează“, este construit tocmai pe această jubilație a travestiului.

Laura Francisca Pavel
OMG
TRUCURI URBANE
OHMYGODPOETRY
20

Alte poeme favorizează cadrele ermetice, misterioase, pentru că la mijloc se află un fals biografism. Cine cunoaște puține informații de ordin biografic despre autoare sau despre apetențele ei eseistic-teoretizante speră în van dacă crede că va afla altele, noi: „Așa că acceptă: nu ai biografie. / Elimini orice idiosincrazii, orice flașnete. / Ai doar note de subsol“. Starea acuzată este, în general, plictisul („carne plus acalmie. / Registrul exuberanței / e mai mereu sub medie“). Metatextualitatea – unul dintre atuurile întregului volum – este jucată inteligent: „las amprente în nisipul întins / meticulos de jur împrejur / ca argumente pentru dezvoltarea intrigii“ sau: „În fiecare pliu sau trapă / fă bine și înăbușă / o cît de firavă intenție / de gerunziu“.

În centrul infernului

Anestezia. Un singur poem de Daniela Rațiu (CDPL) este un experiment poetic cu totul aparte. În multe dintre poemele reunite aici, moartea apare ca o eliberare dintr-un iad. Explicația vine din faptul că textele, prefațate de istoricul Mădălin Hodor printr-o comprehensivă rememorare a represiunii comuniste de la noi (și la care nu te aștepți atunci cînd deschizi un volum de poezii!), reprezintă în esența lor rescrierea unor mărturii carcerale. Poemele se citesc branșat la 1.000 de volți, pentru că scriitoarea își asumă cu precădere cea mai grea perspectivă, aceea a torționarului. Nu e ceva nou la noi, însă cruzimea și evenimentele cuprinse aici ating paroxismul și cutremură: „Se forma pojghiță în jurul trupurilor sfrijite / Prinși într-o capcană de gheață / Îi legam de mîini și îi țineam dezbrăcați / Și iarna și vara / Ziua și noaptea / Să îi muște țînțarii / pielea devine roșie pînă la sînge / M-am pișat pe trupurile lor moarte / Pe unii i-am îngropat de vii / Strigau și urlau“.

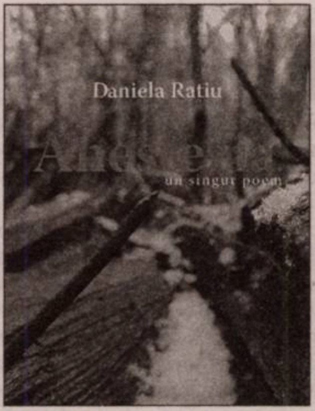

Putin în ofsaid

În surprinzătoarea sa alcătuire, volumul Monei Stănilă *Ofsaid* (Nemira) aduce în poezie ceea ce, sincer să fiu, așteptam de mult, și anume „vinclul“, „faultul“, „ovațiile“, „luftatul“ etc. Microbiștii ar trebui să fie fericiți, căci aici se dezleagă enigme și se rezolvă litigii: „FCSB e Steaua București, iar scottishul / terrier trăiește mai mult decît ciobănescul de Berna“. Fotbalul nu doar ca angajament social, ci și ontologic, care asistă virtual și analogic toate victoriile și înfrîngerile noastre, nu mai este aici un secret: „Există și oameni pentru care viața așază mingea / la punctul cu var, doar atît, precizie să ai, / și iată-te cu o nouă șansă de calificare“. (Ce sursă de inspirație trebuie să fi fost pentru autoare recenta finală a CM din Qatar!)

Cu toate acestea, al doilea ciclu al volumului, „Jurnal de(spre) front“ mi se pare mai bun. Dimensiunea politică a versurilor lui Moni Stănilă rămîne foarte puternică și întru totul convingătoare, ca în poemele despre lașitățile Europei Occidentale de dinaintea invaziei Rusiei în Ucraina, prin fandările și concesiile făcute lui Putin, căruia i se face aici drept cadou un poem-blestem. Nu trebuie eludată nici dimensiunea teologică a acestor versuri, înșurubate complementar și superior-ecumenic: „După 2000 de ani / creștinii încă n-au înțeles că pentru / credință poți doar să mori, să nu / omori“.

MONI STĂNILĂ
Ofsaid

Adrian Mureșan *este critic literar. Ultima carte publicată:* Vîrstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor, *OMG, 2020.*

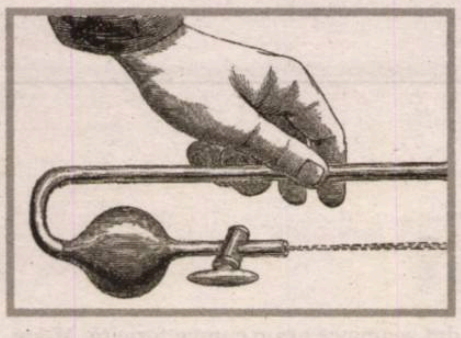

REGIMUL **ARTELOR** ȘI MUNIȚIILOR

Oana STOICA

rosencrantz & co

Teatru și știință

● *Risipire. O poveste despre timp.* Regie: Vlad Bălan. Cu: Corina Moise, Camelia Pintilie, Denisa Nicolae. Muzica originala: Cristina Juncu. *Sound design:* Sever Andrei. Concept video: Constantin Ene Jr. Scenografie: Miruna Croitoru. *Light design:* Costi Baciu. Grafica: Dan-Andrei Balan. Asistent filmare: Val Ilisie. Cor: Cristina Juncu, Camelia Pintilie, Irina Ștefan, Mihai Mitrea, Andreea Mera, Ana-Maria Ivan, Cristi Juncu, Raluca Maria Marinache. Unteatru

Risipire este un spectacol care investighează consecințele tratamentelor tot mai îndrăznețe pentru bolile care afectează creierul (Alzheimer) și pentru tulburările afective (depresie, anxietate). Soluțiile medicale sînt invazive fie direct, cînd presupun intervenții chirurgicale care modifică creierul (extrag fragmente din el), fie indirect, cînd utilizează medicamente care modifică starea emoțională a pacientului. Tratamentele au astfel un impact deloc neglijabil asupra personalității umane, așa că pacientul trebuie să decidă dacă este dispus să accepte modificări ale eului pentru a-și păstra viața sau a-i îmbunătăți calitatea. Tema este ofertantă pentru că pune în context contemporan așa-zisele mari întrebări despre spirit, lume și viață care frămîntă cultura clasică.

Regizorul Vlad Bălan a creat deja două spectacole în care conectează neuroștiința cu viața cotidiană și chestionează impactul descoperirilor din acest domeniu asupra ființei umane. În *Efecte secundare* de Lucy Prebble pune în discuție autenticitatea sentimentelor umane. Tristan și Connie se înscriu într-un studiu clinic pentru testarea unui medicament antidepresiv care crește nivelul dopaminei, o substanță produsă în creier, responsabilă pentru memorie, concentrare, plăcere și starea de dispoziție. Deficitul de dopamină poate duce la depresie, iar excesul ei, la îndrăgostire. Aici se ridică întrebarea din text/spectacol: dragostea este un sentiment real sau este efectul medicamentului? Sentimentele umane pot fi „fabricate"? Prezentat online în Festivalul Național de Teatru 2021, spectacolul se joacă la unteatru.

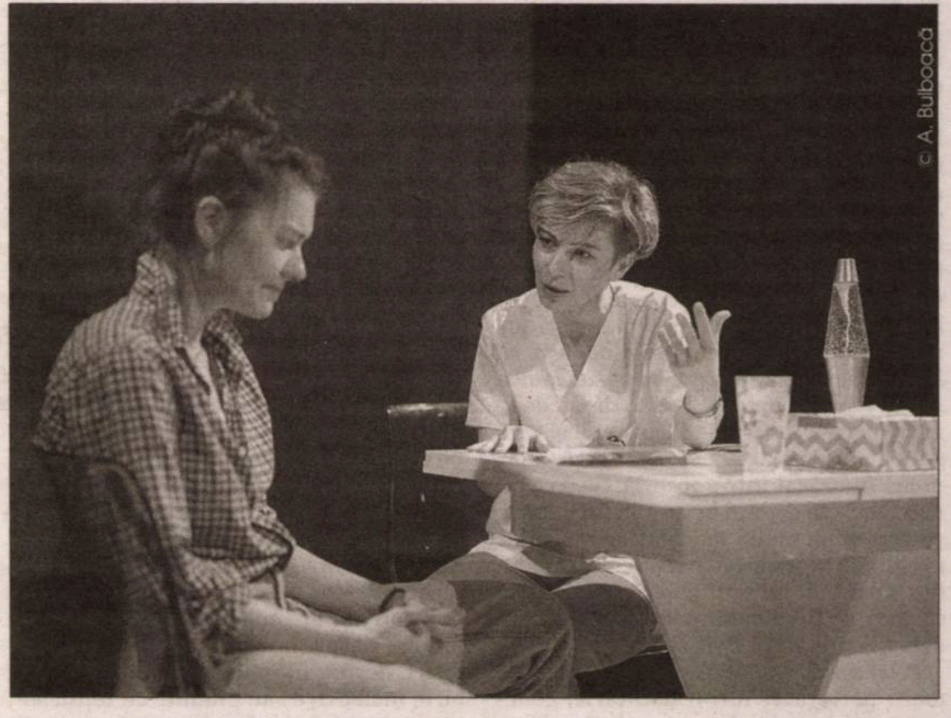

Tot la unteatru, Vlad Bălan a revenit cu un alt spectacol din aceeași zonă, *Risipire*. Textul combină mai multe surse, după cum spune regizorul: „Am luat procedeul unei cronologii sparte de la Florian Zeller, monoloagele doctorului sînt din David Eagleman, povestea cu bărbatul care nu putea să își uite soția e inspirată din filmul *Eternal Sunshine Of The Spotless Mind*, cîteva tematici și structuri de scene se regăsesc și în dramaturgia lui (Nick) Payne. (...) De asemenea, partea despre dopamină e o rescriere a unor monoloage scoase din *Efecte secundare* de Lucy Prebble. (...) Poezia *Nunta* e o adaptare după poezia *Ca și cum* de Constantin Crețan". Deși sursele sînt multiple (rămîne neclar statutul textului din punct de vedere al drepturilor de autor), rezultatul este un scenariu coerent.

Premisa este o operație care ar rezolva probleme medicale pentru care nu există soluții în prezent, precum bolile degenerative. Intervenția chirurgicală presupune extragerea din creier a fragmentelor afectate de boală, ceea ce duce la pierderea memoriei pentru perioada de timp pentru care amintirile sînt stocate în zonele respective. Cum personalitatea umană se formează din experiențele trăite, pierderea unor amintiri modifică individul, inclusiv îi anulează legături emoționale cu alte persoane. Cine sîntem, atunci cînd o parte din noi dispare?

Sînt multe întrebări „grele" în acest spectacol, fără ca formatul teatral să devină prețios. În cadrul unei narațiuni fragmentare, cronologic inversată, de la momentul prezent la trecut, trei personaje construiesc o relație: un cuplu căsătorit (pacienta Sandra și soția sa, Connie) și doctorița care propune operația. Impactul intervenției chirurgicale asupra vieții casnice a Sandrei transformă relația profesională dintre medic și pacientă într-una intimă. Și asta pentru că, fără să vrea, prin operația pe care o face, doctorița intervine drastic în viața de cuplu a pacientei sale. Este etică intervenția ei? Cum va reacționa fiecare dintre cele trei femei implicate în acest proces de transformare?

Cuplul-pacient este feminin, este vorba despre o căsătorie între persoane de același sex. Plasarea poveștii într-un spațiu neprecizat, dar care, prin acest detaliu, se dovedește a nu fi România, unde astfel de căsătorii nu sînt încă legale, îi dă un aer de basm contemporan. La asta contribuie și soluția medicală prezentată în spectacol, deocamdată inaplicabilă. Dar realitatea nu e departe. România este presată să recunoască dreptul la căsătorie, cu toate consecințele lui, persoanelor de același sex (a se vedea recenta decizie CEDO prin care statele membre ale Consiliului Europei sînt obligate să instituie o formă legală de protecție a cuplurilor formate din persoane de același sex), iar medicina studiază tratamente tot mai sofisticate, intervenția pe creier în cazul bolii Alzheimer fiind în stadiul de cercetare. Deci sîntem la granița realității.

Spectacolul are o construcție minimalistă, cu un decor mobil – scaune și un blat versatil –, proiecții video care funcționează ca intermezzo-uri și sînt, de regulă, profiluri emoționale ale personajelor. *Risipire* este în primul rînd un spectacol de actorie. Corina Moise creează trei profiluri ale personajului Sandra, căci personalitatea acesteia se transformă în urma operației, iar perioada intermediară, de convalescență, este una de reconfigurare a identității, deci de confuzie, nesiguranță și neliniște. Sandra de dinainte de operație are la rîndul ei un traseu complex, căci pe măsură ce boala acaparează corpul, personalitatea ei se modifică. Corina Moise reliefează cu finețe toate sinusoidele unei identități într-o tumultuoasă schimbare. Soția Sandrei, Connie, este punctul fix, partenera de nădejde, gata să se sacrifice pentru persoana iubită. Camelia Pintilie are însă grijă să își ferească personajul de aura „sfințeniei" – Connie este o persoană caldă, cu umor și, prin fricile și ezitările ei, profund umană. „Nu e chiar atît de simplu", repetă doctorița atunci cînd i se cer certitudini medicale. Denisa Nicolae face un personaj pragmatic, dar nu mai puțin vulnerabil prin istoria personală a suferinței.

Într-un cadru minimalist, cu o regie sigură și trei interpretări excelente, *Risipire* aduce în teatru temele științifice, o direcție importantă în artă acum, cînd știința ne influențează viețile tot mai profund, ne redesenează personalitatea și ne modifică comportamentul.

***Oana Stoica** este critic de teatru.*

Adina POPESCU

portrete din mers

Între prieteni

Săptămîna trecută am fost la o petrecere, ceea ce mi se întîmplă arareori, o dată sau de două ori pe an. De ceva timp încoace, doar cuvîntul „petrecere“ a început să-mi dea angoase, deoarece te poate arunca în neprevăzut și scoate din rutina ta sigură și confortabilă. Poate însemna o noapte pierdută, alcool și tutun în exces, iar a doua zi zaci, ești inapt, uneori chiar și a treia zi te resimți. Dar m-am dus, nu m-am putut abține, amfitrionul era dintre cei mai buni, în urmă cu zece ani, cînd eram și noi mai tineri organiza cele mai tari petreceri, Revelioane, chiar și petreceri „de resturi“, adică te chema și a doua zi ca să mănînci și să bei ce n-ai putut mînca și bea toată noaptea. Și să te dregi, desigur. Apoi s-a însurat, a făcut copii și cam gata cu organizarea petrecerilor. Așadar m-am îmbrăcat într-o rochiță, ceea ce nu mai făcusem de luni bune – în fond, era o petrecere! –, m-am machiat, m-am uitat în oglindă și am fost oarecum mulțumită, hm, parcă nu-mi arăt chiar vîrsta, poate că încă aș fi valabilă pentru petrecerile astea. Am luat un Bolt și am ajuns.

Petrecerea s-a desfășurat în cea mai mare parte a ei într-o bucătărie, generoasă, e adevărat, dar așa se întîmplă cu oamenii de peste 40 de ani, se adună într-un spațiu intim în care să se poate vorbi și eventual fuma, oamenii de peste 40 nu mai au nevoie de săli uriașe în care să danseze, flirteze, nu mai vor să fie ca la nuntă, nu mai au energie să se mute vioi de la o masă la alta. „Petrecere“ în sine devine un termen confuz, de fapt e mai mult nevoia de a se aduna și a petrece, e adevărat, un timp împreună. Mi-am propus să plec pînă la ora 12, neabțiguită, am plecat la două, ușor abțiguită, că așa e la petrecere, știi cînd vii, dar nu știi cînd pleci. Așa cum spuneam, aproape toți, cu o singură excepție, cred, o mică infuzie de tinerețe, eram oameni trecuți de 40 de ani. Pe cîțiva dintre ei îi cunoșteam de peste 15-20 de ani, nu-mi erau neapărat prieteni apropiați, dar erau oameni care mi-au fost mereu cumva aproape. Dar erau și necunoscuți – la vîrsta mea, asta e marea încercare, să cunoști străini și să te poți împăca cu ei în cele patru-cinci ore pe care le petreceți împreună. Sau cel puțin să nu-i detești, să nu-ți dai seama că au concepții despre viață diametral opuse față de tine, că sînt prea progresiști sau, dimpotrivă, prea conservatori, că sorb din vin sau se scobesc între dinți într-un anume fel care îți displace profund. Acum îmi dau seama că e foarte greu să-ți mai placă oameni noi după 40 de ani, deși, pe de altă parte, ai da orice să-i cunoști pentru că cercul tău e foarte strîmt și previzibil. „Străinii“ se știau desigur cu gazda, o întrebare firească a fost, la un moment dat: de unde vă știți? Unul dintre ei îi era prieten din clasa a treia, pe al doilea îl cunoscuse la un curs de karate, un al treilea mi se părea extrem de cunoscut de undeva, dar nu știam de unde să-l iau. Așadar, sînt foarte încurcate căile prin care se adună oamenii. Și mai încurcate sînt cele prin care rămîn prieteni sau măcar „în legătură“. S-au vorbit multe – despre universități, dar și despre pisici, despre filosofie și călătorii, dar și bîrfe inofensive sau glumițe cu tentă sexuală, la fel de inofensive, care pot înviora, la un moment dat, atmosfera. Nici unul dintre noi nu a fost nici prea conservator, nici prea progresist, ne-am potrivit perfect, n-a fost nici un sîmbure de conflict, ceea ce mie mi-a dat un sentiment de ușurare, am ajuns să urăsc atît de tare conflictul și discuțiile în contradictoriu, încît prefer să nu mă mai întîlnesc cu nimeni, să mă închid într-o carapace la mine acasă, ceea ce fac de obicei. Oricum, toată lumea e plină de conflicte de tot soiul, important e să ai o seară agreabilă.

Avem anturaj, cunoștințe, amici ocazionali, colegi de breaslă.

Amfitrionul s-a depășit pe sine însuși, ca de obicei. Am ciugulit brînzeturi puturoase și tot felul de cărnuri fripte, ne dădea să ronțăim gulii, ne prepara ginuri fantastice și deschidea sticle de vin ca printr-o magie. Știți, la 40 plus, contează mult și mîncarea. Îmi amintesc petreceri de acum douăzeci de ani în care turnam în noi băutură ca înecații, orice sămînță, orice fistic erau excluse sau nu interesau pe nimeni, iar a doua zi ne era rău ca naiba. Acum plimbam între noi platourile, sticlele cu vin, toate calupurile alea de brînză în care înfigeai cu încredere un cuțit și la un moment dat am avut senzația că am ajuns într-o casă de hobbit. Știți, mie îmi place mult Tolkien și m-am simțit exact ca în seara aia în care au aterizat neinvitați piticii și i-au devastat bucătăria lui Bilbo Baggins, plănuind o călătorie. E momentul meu preferat din film, dar mai ales din carte, simt nevoia să-l recitesc cel puțin o dată pe an, pentru mine e definiția bunei dispoziții, într-un fel a bunei-cuviințe și, de ce nu, a prieteniei, înainte de o mare aventură. Dar pe noi nu ne aștepta nici o aventură, nu plecam împreună în acea simpatică gașcă ad-hoc să recuperăm comoara de la dragon, să trecem prin întîmplări care să ne unească sau să ne dezbine, cel mult luam cîte un Bolt sau un Uber care să ne ducă acasă, să ne trezim fiecare singur și oarecum mahmur între niște pereți ai noștri pe care îi cunoaștem atît de bine, să mergem pînă la primul Mega ca să ne luăm niște portocale sau un suc de fructe și să ne dăm seama că, din cauza marii petreceri a lui Bilbo, avem o zi compromisă. Noroc că e duminică, iar luni va trebui să o luăm de la capăt cu rutina aceea sigură și confortabilă, petrecerea e deja undeva departe. În povestea lui Tolkien, piticii în căutare de aventură, după ce îi mănîncă lui Bilbo toată brînza, jamboanele și fructele, dar mai ales după ce îi beau toate rezervele de bere, devin melancolici, își aprind pipele și încep să cînte. Asta am făcut și noi sau cel puțin eu, un pic după ora douășpe, ora la care îmi promisesem că mă voi întoarce acasă neabțiguită. Am cîntat „De-ar fi să vii“ a Mihaelei Runceanu, un șlagăr tîmpit pe care îl cînt uneori seara, în bucătărie, atunci cînd mă simt tristă. Ceilalți au și dansat pe cîteva melodii, mă rog, fiecare cu talentul lui, ce-i aia petrecere fără dans?

A doua zi, între cei patru pereți ai mei pe care îi știu de șapte ani atît de bine că le pot număra crăpăturile din tencuială, m-am trezit cu o stare specială și mi-am dat seama că eram cumva fericită. M-am tot întrebat: ce a fost atît de interesant la această petrecere de mi-a dat starea asta? Mîncarea, vinul? Petrecerea în sine? Nu. Poate faptul că am reușit să ne adunăm, că încă sîntem cît se poate de vii și oarecum în formă, dincolo de micile beteșuguri ale fiecăruia care nu au ieșit însă la iveală, dureri de șale, de stomac, palpitații? Poate faptul că nu am discutat despre job-uri, bani, război, cutremur, ce va urma, toate nenorocirile din lumea asta, că am fost în aceeași bulă, nu în cea de pe Facebook sau din alte rețele de socializare? Că am încercat să comunicăm într-un spațiu real, o bucătărie, să ne deschidem cumva unii față de ceilalți, ceea ce peste 50 de ani s-ar putea să pară o utopie?

Avem din ce în ce mai puțini prieteni, mai ales cînd viața socială nu mai e atît de activă ca la 20 de ani. La 40 și un pic, eu sincer nu mai pot să pun mîna pe cineva și să zic cu încredere: ăsta mi-e prieten! În schimb, avem anturaj, cunoștințe, amici ocazionali, colegi de breaslă și, în cel mai bun caz, oameni despre care putem spune „îl știu, îmi place, îl respect“. Mi-aș petrece cîteva ore cu el, din cînd în cînd. Și cred că, pînă la urmă, asta e un soi de *as good as it gets*, cam tot ce poți obține, dovadă supremă de prietenie. Și mai avem ceva noi, cei din generația mea – nu ne-a părăsit încă dorința asta pe care cei mai tineri o consideră deja ciudată și penibilă, de a ne întîlni și în viața reală. Chiar dacă nu avem prea multe în comun, ne putem transmite unii altora indirect un soi de afecțiune și de căldură. Cînd am plecat de la petrecere, afară erau minus opt grade și fulguia ușor, dar m-am simțit ca o pătrățică de ciocolată care se topește la soare, deși de cînd cu dieta am terminat-o cu dulciurile, nici măcar n-am gustat din ecleruri. Aproape că uitasem că sînt un om cald și solar. Și rătăcind în drum spre casă prin Bucureștiul înghețat, mi-am amintit din nou povestea lui Bilbo și a piticilor și am simțit ceea ce orice erou de poveste simte în schemele narative ale americanilor, *a call of adventure*, adică chemarea aventurii.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume...Prenume...
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ......,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....
Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.
Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Incorectitudinea politică a lui Beckett

Așteptîndu-l pe Godot

© wikimedia commons

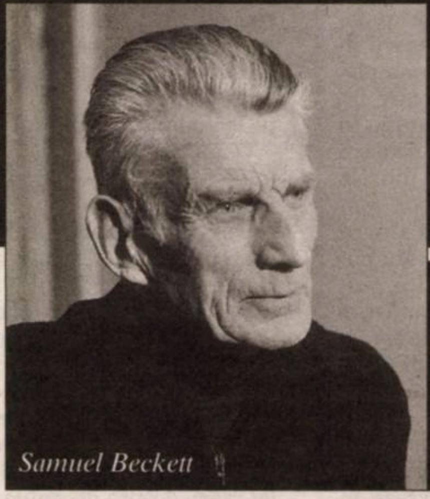

Samuel Beckett

© wikimedia commons

La începutul lunii februarie, un articol publicat pe site-ul universității olandeze Groningen (ukrant.nl.) avea să facă valuri în mass-media internațională. „O piesă de teatru ale cărei personaje sînt exclusiv masculine a fost interzisă, deoarece audiția pentru actori a fost organizată doar pentru bărbați“ – titra articolul știrea potrivit căreia unei companii studențești de teatru i s-a interzis premiera spectacolului *Așteptîndu-l pe Godot*, de Samuel Beckett, pe motiv de incorectitudine politică: audițiile pentru rolurile masculine nu au fost deschise și femeilor, au susținut acuzatorii.

„Compania de teatru studențesc GUTS nu va avea voie să prezinte spectacolul *Așteptîndu-l pe Godot* la centrul cultural Groningen Usva. Motivul este că echipa a audiat doar bărbați pentru cele cinci roluri masculine ale piesei. GUTS, care a început repetițiile pentru spectacol din luna noiembrie, urmînd să aibă premiera în luna martie, a fost informată asupra acestei decizii. În ceea ce privește Groningen Usva, audiția pentru spectacole deschisă doar bărbaților este în contradicție cu politica de diversitate a universității.“

Regizorul spectacolului, Oisín Moyne, s-a apărat declarînd că audițiile au fost deschise doar pentru bărbați din cauza clauzei pe care însuși Samuel Beckett a lăsat-o în testament, în legătură cu reprezentațiile piesei, potrivit căreia rolurile vor fi atribuite exclusiv bărbaților, despre care susține că nu a știut nimic decît după ce montarea piesei a fost votată de membrii companiei. Mîinile i-au fost legate, a spus, de vreme ce compania sa mică n-ar putea susține un proces, adăugînd, cu timiditate, că totuși, chiar dacă rolurile sînt jucate de bărbați, echipa de producție include și femei, și persoane LGBT.

Însă, cînd consiliul studențesc din universitate a aflat despre această audiție, exclusiv masculină, a decis să anuleze spectacolul. Potrivit președintei consiliului, Fay Sterken, cînd au primit cererea de subvenție pentru montarea spectacolului, au analizat proiectul și atunci au descoperit, cu groază, că GUTS a acceptat acea clauză care prevede ca distribuția să fie exclusiv masculină. „Am fost îngroziți! Este împotriva tuturor principiilor noastre“ – a declarat Sterken.

„Femeile nu au prostată!“

Deși piesa *Așteptîndu-l pe Godot* se pretează unui număr infinit de interpretări – de la politice la sociale, traversînd spectre filosofice și analize psihologice –, Beckett a pus cîteva frîne în dezinvoltura interpretațională – una dintre acestea fiind interdicția pentru femei de a juca în această piesă.

Asta s-a întîmplat din cauză că, în anii 1980, mai multe companii de teatru feministe au vrut să monteze piesa, rolurile fiind interpretate exclusiv de femei. Autorul a pus atunci piciorul în prag, declarînd că „Femeile nu au prostată“, referindu-se la faptul că unul dintre personaje, Vladimir, trebuia să părăsească frecvent scena pentru a urina, adăugînd că o femeie nu poate interpreta rolurile din piesă, de vreme ce nu își poate însuși trăsăturile principale ale unui bărbat.

Totuși, în 1988, o companie de teatru olandeză, De Haarlemse Toneelschuur, a montat o producție regizată de Matin Van Veldhuizen cu toți actorii de sex feminin. Beckett a dat în judecată compania, susținînd că piesa sa a suferit „mutilări“, că ideile sînt „deformate“ și a cerut în instanță interzicerea spectacolului. Nu a avut cîștig de cauză, judecătorul care a prezidat procesul nu a fost de acord cu afirmațiile autorului, conchizînd că „integritatea operei nu a fost încălcată de această montare. Iar spectacolul poate fi, așadar, jucat“.

Despre acel episod, biograful ales de Beckett, profesorul James Knowlson, a notat în cartea sa *Damned to Fame: The Life of Samuel Beckett* că „Problema de gen i s-a părut o distincție atît de vitală dramaturgului, încît a reacționat furios, instituind o interdicție a tuturor montărilor pieselor sale în Țările de Jos“.

Interdicția a fost contestată de-a lungul timpului, de mai multe companii de teatru care s-au încăpățînat sistematic să monteze piesa lui Beckett cu distribuție feminină, ignorînd dorința scriitorului, emisă în timpul vieții și lăsată prin testament.

Astfel, la doi ani după moartea scriitorului, în 1991, un judecător francez a decis că producțiile cu distribuții feminine nu ar cauza prejudicii excesive moștenirii lui Beckett, drept urmare a permis ca piesa să fie interpretată de distribuția exclusiv feminină a companiei de teatru Brut de Beton la Festivalul de la Avignon, cu mențiunea ca, înainte de fiecare spectacol, să fie totuși amintită obiecția scriitorului.

„Jérôme Lindon, desemnat pentru a proteja integritatea operelor lui Beckett, a încercat să blocheze producția spectacolului *Așteptîndu-l pe Godot* montată de compania de teatru Brut de Beton la prestigiosul Festival de la Avignon. Lindon a spus că piesa a fost despre personaje masculine și va fi deformată de o distribuție formată exclusiv din femei. Însă judecătorul Huguette Le Foyer de Costil a decis că producția nu ar provoca daune excesive moștenirii lui Beckett și că anularea ei ar dăuna companiei de teatru“ – scria *The New York Times*, pe 6 iulie, 1991.

Procesul respectiv a creat un precedent folosit în următoarele (numeroase procese) pe care Edward Beckett, executorul averii scriitorului, a trebuit să le intenteze, în numele dorinței testamentare a unchiului său. Fără prea mare succes. Ca atare, au urmat mai multe asemenea procese intentate companiilor de teatru din mai multe țări, care s-au încăpățînat să monteze piesa mai degrabă în numele egalității decît în cel al artei.

În 2006, avocații Fundației Samuel Beckett au emis o interdicție împotriva teatrului din Pontedera, Toscana, încercînd să oprească spectacolul montat cu distribuție feminină. Însă fără succes.

Potrivit *The Guardian*, „regizorul și distribuția au ignorat contestația legală, continuînd reprezentarea spectacolului, iar un tribunal din Roma i-a susținut. S-a stabilit (...) că bărbații nu au monopol asupra rolurilor. Avocatul companiei de teatru, Maurizio Fritelli, a salutat decizia drept o victorie a libertăților civile. «Sentința este valoroasă, nu doar din punct de vedere tehnic al interpretării legii», a spus el, «ci reiterează faptul că bărbații și femeile au drepturi egale, și se pare că este încă pare necesar să subliniem acest lucru»“.

Bătălia ideologică vs *dorința scriitorului*

În ceea ce privește compania studențească GUTS, ea a fost lovită de ideologia corectitudinii politice tocmai pentru că a respectat dorința dramaturgului – chiar dacă, ulterior, membrii s-au distanțat de aceasta.

De ce este însă ignorată această dorință exprimată fără echivoc și lăsată testamentar? Pe de o parte, putem vorbi despre o încăpățînare ideologică, acel iz de răzgîială tradus prin „Dar eu de ce n-am voie?“, invocat, de altfel, de către Universitatea Groningen: „Într-adevăr, Beckett a declarat în mod explicit că această piesă trebuie jucată de cinci bărbați. Însă vremurile nu mai sînt aceleași. Ideea că doar bărbații au voie să interpreteze aceste roluri este depășită și chiar discriminatorie“.

O idee vehiculată de artiștii care se opun dorinței scriitorului.

Intervievat de *The Guardian*, Jack Wakely, un membru non-binar al companiei de teatru de clovni Silent Faces, care a vrut să interpreteze *Godot*, a declarat că „drepturile de autor pentru o piesă expiră la 70 de ani de la moartea dramaturgului, ceea ce înseamnă că femeile și interpreții non-binari trebuie să aștepte legal pînă la sfîrșitul anului 2059 pentru a putea juca în rolurile lui Vladimir și Estragon. Cu o înțelegere din ce în ce mai fluidă a genului astăzi, restricțiile Fundației Beckett par din ce în ce mai arhaice“.

În aceeași ordine de idei, și actrița Lisa Dwan declară că aceste restricții sînt depășite, insinuînd că dacă Beckett ar trăi azi, ar putea să aibă o altă viziune: „Nu este ca și cum reprezentanții fundației ar putea să se întoarcă în timp și să verifice aceste restricții cu autorul. (...) Comportamentul lui Beckett era schimbător și deseori își modifica opiniile“.

De cealaltă parte a baricadei, jurnalista Emmanuelle Ducros comentează cazul din Olanda, care a readus pe tapet controversa clauzei lui Beckett, în rubrica sa *„Voyage en Absurdie“* (lopinion.fr): „Dacă Beckett refuză să se plece postum în fața capriciilor inclusiv egalitariste, el trebuie să dispară. Și toate acestea în numele unei «comunități deschise și incluzive», într-un domeniu care ține de cultură, de cunoaștere și descoperire. Am căutat modalități de a defini această întîmplare. Poate prin cenzura care ne devine din ce în ce mai dragă? Prin veto dat toleranței? Excomunicare surîzătoare? Oricum am defini acest caz, este o dovadă clară că azi ne putem lăuda cu o măreție sufletească infinită, în timp ce mintea ni se îngustează din ce în ce mai mult“.

Una peste alta, într-un mod ironic, deși dorința sa este sistematic ignorată, contestată și blamată, am putea spune că Samuel Beckett este cel care, în final, are cîștig de cauză. *Așteptîndu-l pe Godot* este, în definitiv, o metaforă a zădărniciei, a absurdului și derizoriului uman.

■ ■ ■

PUBLICITATE

CEA MAI CITITĂ
REVISTĂ DE ISTORIE
DIN ROMÂNIA!

DIN FEBRUARIE,
la toate punctele de difuzare a presei

Cartea
ÎMPĂRĂTEASA FĂRĂ COROANĂ
de Vintilă Corbul

PREȚ PACHET SPECIAL
39,99 LEI
numai împreună
cu revista **Historia**,
în limita stocului disponibil

Historia.ro
Historia
RĂZBOIUL DIN UCRAINA DUPĂ UN AN:
SFÎRȘITUL ISTORIEI SAU RĂZBUNAREA EI?
ÎMPĂRĂTEASA FĂRĂ COROANĂ

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Citindu-l pe Seneca

Într-o epocă în care etica stoică este în vogă, cartea recentă a Danei Jalobeanu, *Spectacolul filozofiei. Cum citim „Scrisorile“ lui Seneca?* (Humanitas, 2022), ne propune un alt fel de a-l descoperi pe unul dintre marii reprezentanți ai stoicismului imperial. Nu ne oferă un rezumat și nici o monografie, ci un comentariu deschis sau un parcurs dialogal al întregii colecții de *Scrisori*. Cititorul reticent în fața unei lecturi cursive a *Scrisorilor*, preferînd, eventual, să spicuiască la întîmplare sau în funcție de interesul de moment, e invitat cu certă măiestrie să participe la o lectură integrală, să-și pună întrebările lui Seneca, să-i înțeleagă mizele, dar mai ales să facă pasul de la observator la actor, participînd la „spectacolului filozofiei“. Sigur că am fi tentați, pe bună dreptate, să integrăm demersul Danei Jalobeanu în orizontul înțelegerii filosofiei antice ca „mod de viață“, pentru care a pledat magistral Pierre Hadot: o perspectivă care face dreptate, istoric, felului de a practica filozofia în Antichitate și care stimulează în vremea noastră o redescoperire a relevanței sale generale, dincolo de specializările academice. Dar în *Spectacolul filozofiei* nu e vorba despre aplicarea metodică a unui sens deja dat, ci de ceva mult mai subtil și, am putea spune cu un cuvînt propriu culturii antice, *paideic:* cartea nu livrează sinteza unei interpretări, ci construiește o lectură în mers, din întrebările și răspunsurile găsite sau intuite în text, dar și din cele pe care și le-ar pune un alt cititor, ca succesor peste veacuri al lui Lucilius.

Dana Jalobeanu reușește concomitent două lucruri: să ni-l (re)descopere pe Seneca-autorul (deopotrivă filozof și literat) și să facă să lucreze în noi virtualitățile proteice ale unei mari creații. Fiecare scrisoare dintre cele 124 este analizată în logica sa internă și în coerența ansamblului, dar nu sub formă de expozeu, ci ca *performance*, în care, evident, un rol esențial îl are destinatarul. *Scrisorile* lui Seneca devin astfel – și cred că aici se află excelența metodologică a cărții –, din rezultatul unei priviri stoice asupra teatrului lumii și, mai ales, al naturii umane contradictorii, scena însăși a acestei priviri, laboratorul teatral, școala vie a filozofiei. Un astfel de itinerariu restituie, fără îndoială, opera studiată intenției fundamentale a autorului ei, căci se știe – și se poate învăța și din această carte – că Seneca era critic față de sistemul de educație al epocii, pe care nu-l considera capabil să conducă la înțelepciunea eliberatoare. Or, unui parcurs rutinier de dobîndire a unor cunoștințe și abilități el i-ar fi contrapus școala autentică a filozofiei, iar scrisorile adresate celui pe care dorea să-l formeze nu sînt altceva decît exercițiile din ce în ce mai complexe ale acestei educații alternative. Însă nici o școală veritabilă nu se poate debarasa complet de recuzită și pedanterie, căci e nevoie să știi sensul termenilor și alte proceduri formale pentru a fi capabil să pui bine o întrebare. Nimeni nu-ți poate promite că vei ajunge să cunoști și să te cunoști în afara oricărei asceze, prin simpla și libera exercitare a înclinațiilor înnăscute. Diferența între cele două tipuri de pedagogie – să le spunem: formală și filozofică – o face stilul, așa cum tot stilul distinge această carte de orice altă introducere sau analiză a *Scrisorilor* lui Seneca.

Dana Jalobeanu ne dăruiește nu numai singura lectură completă în limba română a unei opere de calibrul celei senecane, ci mai cu seamă reconstituirea ei dramaturgică, aidoma unei piese de teatru al cărei efect asupra actorilor și spectatorilor trebuie să fie tocmai ieșirea din rol, de-mascarea, cunoașterea și stăpînirea de sine. Obținerea acestei *katharsis* filozofice nu presupune doar confruntarea cu limita și cu autofalsificarea, ci și vigilența cotidiană și buna însoțire cu celălalt, mai ales în relația de prietenie care rămîne o paradigmă formativă privilegiată, în bună tradiție antică. Marea virtute a acestei minunate cărți este că, odată ajuns la capătul ei, traversînd experiențele reale sau imaginare despre care îi scrie Seneca lui Lucilius, îți retrezește gustul de a (re)citi opera însăși și de a juca – de această dată mai asumat – propriul joc în „spectacolul filozofiei“.

Ioan Alexandru TOFAN

Despre ieșirea din sine a imaginii: Marin Gherasim

Cartea lui Alexandru Davidian *Marin Gherasim: trepte împotriva uitării* (Vellant, București, 2019) e o minunăție. Nu te învață doar cum să înțelegi picturile lui Marin Gherasim, să le îndrăgești și să le cauți neîntîrziat prin muzee și colecții, ci cum să privești pictura în sine, cum să-ți educi privirea pentru a putea surprinde prăpăstiile care despart și luminile care leagă între ele vîrste și geografii diferite ale unei vieți de artist. Cartea este, așadar, o metodă care seduce, atrage și apoi orientează pe cititor (mai adîncit sau nu în istoria artei) pe drumul către sufletul imaginii.

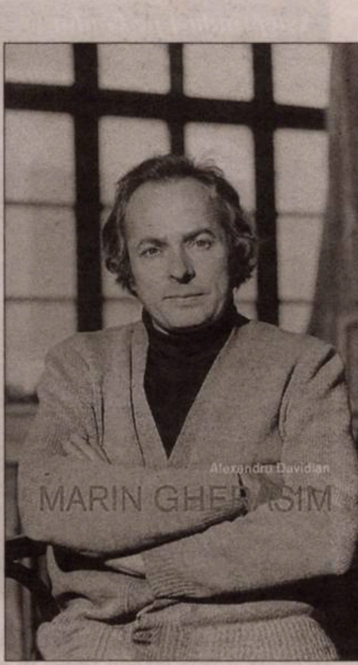

O primă lecție este aceea că înțelesul pornește de dincolo de tablou, dintr-o lume și o copilărie care vor reveni, puternic, în concluzia operei. Rădăuțiul magic și nobil, biserica tatălui, „Sfîntul Nicolae-Bogdana“, plină cu odoare și obiecte hieratice, mănăstirile Bucovinei, familia cu o înaltă educație germană, toate acestea țes locul interior din care vor tîșni mai tîrziu pînzele pictorului. Pe lîngă ele, Alexandru Davidian vorbește și despre raznele lumii celei mari, despre deceniile de întunecime comunistă care, în aceeași măsură, sînt o materie a privirii artistice. Interesantă este confruntarea dintre cei doi Gherasim, Marin și Paul, care trimite și spre o opțiune arhetipală a artei anilor ’70-’80 în România. Cel din urmă căuta sacrul în natură, în timp ce primul, mai tînăr cu 12 ani, declara că este „preocupat de condiția omului, de urmele trecerii sale eroice prin această lume, de creativitatea lui ca semn al harului primit de sus“ (p. 47). Ciclul *Urban* (I și II), despre care voi vorbi mai jos, face vizibilă această diferență.

> *„Lumina sacrului“ se ivește nu din afara lumii, de departe, ci din adîncul materiei, din opacitatea și greutatea ei.*

Întîlnirile providențiale ale vieții lui Marin Gherasim (cu Petru Comarnescu, Ion Țuculescu, Catul Bogdan sau Sofian Boghiu) sînt, de asemenea, creatoare: ele orientează tematic începutul carierei, dar fac posibilă, în același timp, și tensiunea interioară, „neliniștea“ fără de care munca pictorului se ascunde în convențional și decorativ. Un fragment din *Jurnal:* „Nu pot să pictez cînd mă simt împăcat cu mine. Numai starea de conflict interior mă trimite imperios la șevalet, fie spre a o exprima ca atare, fie încercînd să găsesc soluția interogațiilor mele, încercînd să mă echilibrez“ (p. 7). În plus, o notație din același loc care se va dovedi importantă din perspectiva hermeneuticii ulterioare din carte: „Mă adresez semenilor prin aceste pînze. Este șansa pe care mi-am ales-o. Este, poate, unica mea șansă“ (p. 7).

Drumul interpretativ al lui Alexandru Davidian mi-a vorbit despre cîteva lecții pe care le pot învăța la școala privirii. În primul rînd, despre rolul salvator, binefăcător al geometriei. Încă de la început, dar mai ales între cele două cicluri *Urban*, neliniștea interioară a lui Marin Gherasim se traduce în lupta dintre „materia magmatică“ și „constructivitatea“ formei (p. 39). Ordinea se așază, demiurgic, peste informal și nediferențiat. Tentaculele, contorsiunile, indecizia din *Urban I* sînt înlocuite cu traseele și formele curate din *Urban II*. Mai tîrziu, absida în diversele ei forme introduce aceeași așezare în sînul lucrurilor. Horia-Roman Patapievici scrie: „Este o formă de care nu te mai saturi, care te odihnește și te primenește; o formă prin care te cureți și prin care te înalți; o formă care nu te lasă să te semețești și care atinge frumusețea cumva în treacăt, discret, mai degrabă ca un murmur decît ca un torent“ (p. 186).

Treptat, stabilitatea se transformă dintr-un principiu ontologic într-unul spiritual. Cumințenia lucrurilor, ordinea lor interioară de care dau mărturie, felurit, icoana, crucea, tabloul sau muzica. Astfel, „lumina sacrului“ se ivește nu din afara lumii, de departe, ci din adîncul materiei, din opacitatea și greutatea ei. Lumea găzduiește o taină pe care pictura o îngrijește, o slujește și o descoperă oamenilor. Ea nu suprapune peste lucruri un cod simbolic străin, ci îl face să răsară din ele însele.

Astfel se ivește o nouă dimensiune a operei lui Marin Gherasim, explicată pe larg în carte: aceea a tradiției. Mai ales în Estul aflat mai întîi în umbra rece a comunismului, apoi eliberîndu-se de povara lui, tradiția a devenit o puternică resursă a sensului, frumuseții și adevărului, o memorie a vieții firești, cu ritmuri și valori simple și profunde. Marin Gherasim caută tradiția, fără a o transforma în ideologie și fără a cere de la pictură „certificate de creștinism“. A crea în tradiție înseamnă a vorbi despre artist ca despre un mărturisitor discret al adevărului: „Artistul trebuie să dispară tot mai mult în spatele faptei sale. El este o punte de legătură între cei de azi și cei de ieri, între cei vii, cei morți și cei nenăscuți. El ține o torță cu care luminează drumul înaintării în necunoscut, purtînd în el certitudinea pe care i-o dau generațiile dinaintea lui“ (pp. 122-123). Așadar, tradiția nu este simplă memorie sau un tezaur, ci un vector, o formă de viață care se propagă, trece peste timp și leagă prezentul de transcendență. În ultimele etape ale operei lui Marin Gherasim, pînzele sale se adîncesc în taina formelor bizantine *(Testamentele, Absidele, Scările)*, pe care însă nu le asumă ca ancore către lumea trecută a marelui imperiu, ci ca mărturisire a „frumuseții lor filocalice“ (Sorin Dumitrescu). Altfel spus, ca deschidere către o transcendență care depășește actul creației artistice și către o frumusețe care vorbește lumii plural, tainic, fragil, dar neîncetat. Ca și în cazul *Ceramicii dacice*, 1979, sau al *Vechilor vase de lut*, 1980, arheologia nu doar descoperă trecutul, ci mai degrabă primenește, îmbogățește și nuanțează prezentul.

Alexandru Davidian observă cum, la sfîrșitul vieții, pictorul revine la întîlnirea cu obiectele liturgice ale copilăriei. Pentru a folosi o formulare a Părintelui Scrima, stabilitatea, ordinea și armonia lumii nu sînt create, ci descoperite, asigurînd continuitate și trăinicie imaginii artistice. În același timp, proiectul postmodern este pentru Marin Gherasim unul dezrădăcinat, care ratează această trăinicie, pentru că mizează doar pe suprafața imaginii, pe un „sincronism facil“ și pe o iluzorie libertate a artistului. Programul pictural tradițional se opune artei recente: „Să-ți pui limite pentru a fora în adîncime. Nu extensie, ci profunzime. Paradoxal, adîncimea înseamnă înaintare. Înălțare prin retragere (în sine); înălțare prin kenoză (...) Ipostaza supremă a picturii – icoana“ (din *Jurnalul* pictorului, la p. 171).

Acest traseu interior, care se confundă cu ieșirea din sine a imaginii prin centrul ei lăuntric (iarăși o temă formulată pe urmele Părintelui Scrima), este, dincolo de datele și interpretările abundente, miza cărții lui Alexandru Davidian. Dar, ca orice exeget care se împrietenește treptat și temeinic cu cel despre care scrie, autorul lasă discret, în finalul textului, semne de întrebare: mirarea și smerenia lui Marin Gherasim în fața muzicii este o temă nerezolvată și este bine că rămîne astfel. „Neputința“ picturii de a vorbi limba sunetului, căutarea tonalității în imagine și descoperirea plurală, simfonică a adîncimilor creației sînt neîncheieri fericite ale operei pictorului: prin ele, arta iese din condiția definitivă a obiectului și pătrunde discret în spațiul infinit al mărturisirii.

Ioan Alexandru Tofan *este prof. univ. dr. la Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași.*

Mihaela PETROV

Victor Brauner – *Frumoasa L’Or*

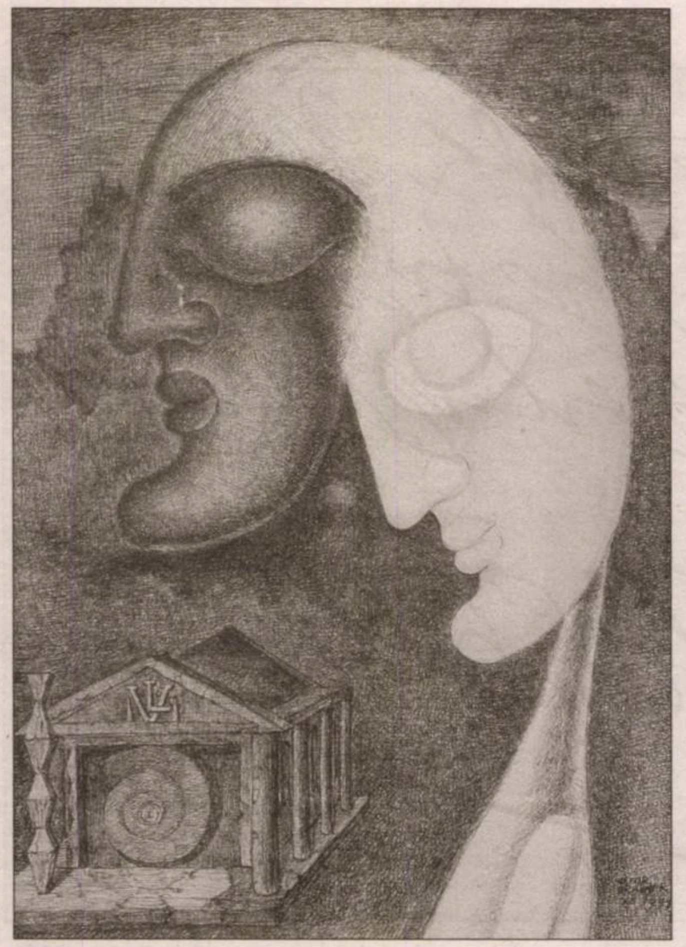

VML, 1941

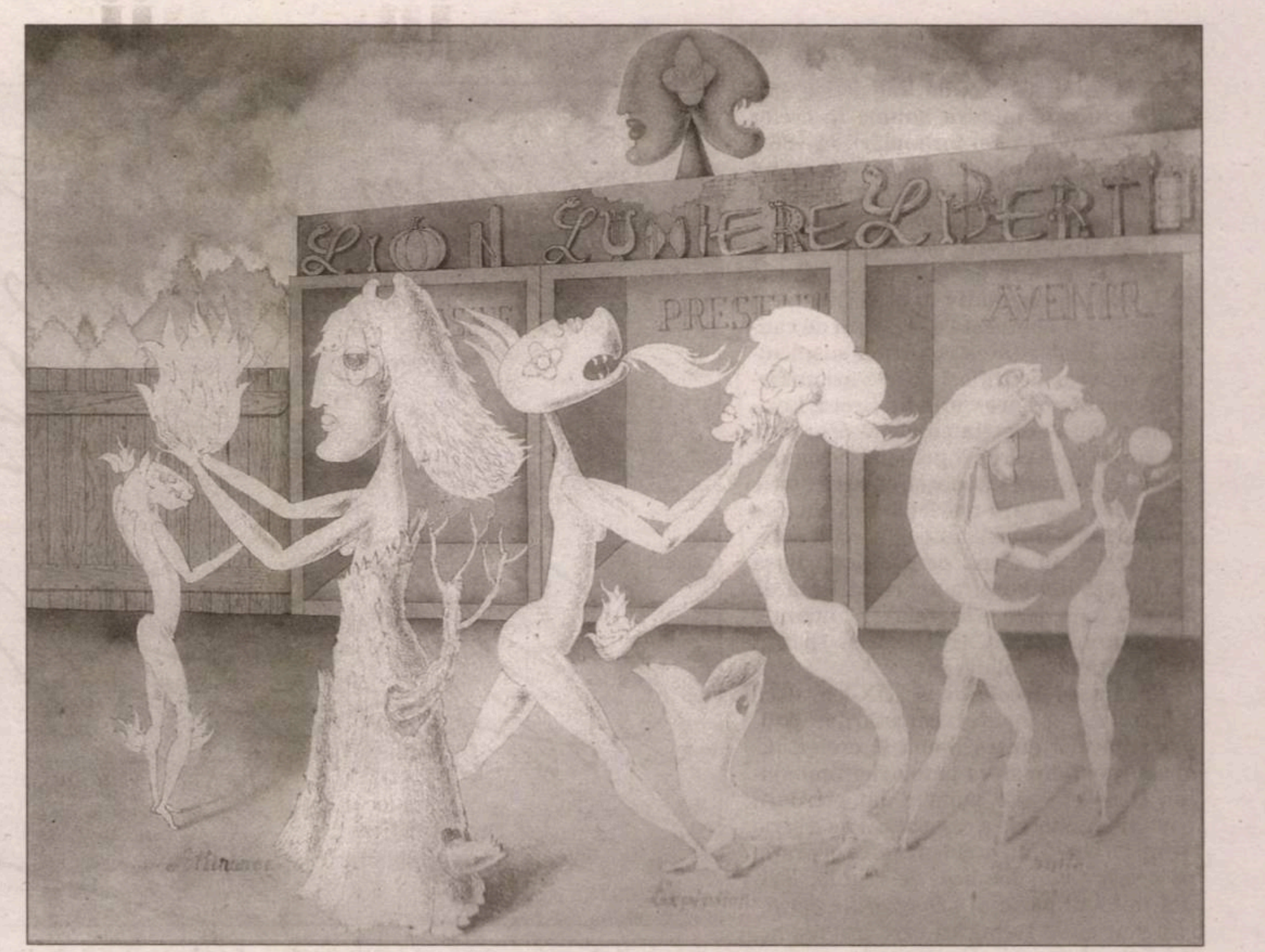

***Leu Lumină Libertate**, 1941*

Refugiat la Marsilia în anul 1940, Victor Brauner se alătură membrilor grupului suprarealist din jurul lui André Breton care locuiesc la Vila *Air Bel* pusă la dispoziția lor de către comitetul american de ajutorare condus de Varian Fry. La *Air Bel,* Brauner cunoaște o tînără de origine italiană, Laurette Séjourné, care va deveni muza inspiratoare a artistului. Alături de desene, acuarele și tablouri, pictorul îi dedică o serie de texte poetice, eseuri literare și poeme păstrate astăzi în Arhiva Bibliotecii Kandinsky, Centrul Pompidou din Paris și publicate în *Victor Brauner, écrits et correspondances 1938-1948,* Centre Pompidou, Paris, 2005. Inspirat de prezența Lorettei, artistul se lasă condus de un „dublu“ feminin, de o prezență feminină ideală, revelatoarea misterelor dragostei și ale poeziei, căreia îi conferă forțe magice. În scrierile din „caiete și carnete“, *Frumoasa L’Or* este *„femeia tuturor Visurilor mele, femeia secretului și a Misterului meu, acea Femeie nocturnă, umedă, neagră, înnegrită de toate nopțile misterioase. Femeia cu gust chimic și alchimic, Femeia Nopții mele Chimice, pe care o cunosc fără a o cunoaște căci ea este admirabila VAMPIRĂ PASIVĂ“ (Cahier à couverture bordeaux,* Marseille, 1941). Textele consemnate în „caiete și carnete“, în ciorne și scrisori sau foi volante, sînt însoțite de desene, în timp ce imaginea desenată sau pictată conține adeseori un text poetic sau cuvinte și litere disparate prin care cuvîntul și imaginea sînt reunite în ceea ce artistul numește „conciliere extremă – pictopoezie“.

În descrierea „obiectelor protectoare“ pe care eroul ficțiunii *Plimbare* le poartă cu sine, ficțiune pe care Victor Brauner o scrie la Marsilia în anul 1941, fragmentului de tablou, ultimul din lista obiectelor enumerate, îi sînt atribuite calități magice, declanșatoare ale viziunii: *„O bucată de tablou pe lemn, găsită după incendiul iconoclast, era de un gust desăvîrșit, iar patina sa, culoarea fumurie și subiectul său i-au plăcut foarte frumoasei vampire pasive, ea și-a atîrnat acest fragment al operei pictorului la gît, iar pictorul, aflînd despre asta, a fost cum nu se poate mai fericit și apoi, pînă la moarte, el nu a mai pictat decît chipul Femeii care purta la gîtul ei un fragment al pictorului, iar pictorul a purtat în el, pentru toată viața, imaginea femeii misterioase, nocturne, tulburătoare, umede, catifelate“ (Cahier à couverture bordeaux,* Marseille, 1941).

Visul consemnat într-un carnet din anul 1944 apare ca o continuare a descrierii tabloului din ficțiunea *Plimbare: „Acest portret a fost creat cu atîta iubire încît i-a răpit modelului său viața inconștientă. Astfel, obiectul acesta magic se însuflețea în timp ce modelul dormea, dînd viață acțiunilor sale din vis. La trezire, modelul trecea de la vis la realitate, iar portretul își recăpăta imobilitatea la suprafață fiindcă și el trăia viața dorinței lui. (...) Datorită unei forțe magice neștiute, portretul acesta avea să fie diferit de o simplă reproducere a unui cap omenesc“ (Carnet à couverture noire,* Les Celliers-de-Rousset, 1943-1945).

Textul amintește de legenda antică a sculptorului Pygmalion care, căutînd să reprezinte în sculptură idealul de frumusețe feminină, se îndrăgostește de propria sa creație căreia reușește să-i insufle viață. *În vis acțiunile noastre sînt adevărate*, explică Victor Brauner, dar sîntem împiedicați să le percepem astfel pentru că ne situăm într-o lume tridimensională și nu într-una cu patru dimensiuni, necunoscută inteligenței noastre pietrificate și pervertite. Am putea însă „aduce visele la viață“ la fel cum primitivii trăiesc și acționează conform concepției lor mitice. Figura feminină căreia Brauner îi conferă „forțe magice“ apare ca o imagine ideală, reprezentare a *principiului feminin*. „Vizionară“ sau „marea inițiatoare“, *femeia, magică, umedă, nocturnă*, este „marea zeiță“, „luna“ sau „pămîntul mamă“, garantă a protecției și a împlinirii dorinței inconștiente de reintegrare, de uniune cu Natura. Somnambula, pe care Brauner o întîlnise în adolescență, vizionara, magiciana și himera se confundă cu trăsăturile *Frumoasei L’Or.* Într-un text caligrafiat, cu titlul *Foarte frumoasa L’Or..., (Très belle L’Or...), „o formă de femeie, magnifică și nocturnă, își plimbă încet privirea părînd să nu participe la ceea ce se petrece împrejur. Ea înaintează foarte încet, în ritmul aparte al pașilor săi, cu ochii umezi, cu chipul în ceață, cu părul ca de catifea, în tăcere (...), femeia aceasta înaintează ușor fără să ia parte la drama din jur, Ea urmează un vis care piere, un vis de neatins, Visul Femeii Nocturne“ (Cahier à couverture bordeaux,* Marseille, 1941). Purtătoare a „cuvintelor magice ale devenirii“, ea este „solidificare a visului“: *„Somnambula purtătoare a cuvintelor magice ale devenirii trece prin întreaga metamorfoză și devine deopotrivă o ființă pasăre vegetală, victorie a materiei în mișcare, solidificarea visului“ (La Somnambule*, 1941).

Într-un desen din anul 1942, *„femeia aceasta al cărei păr se transformă în pasăre de pradă (ai cărei ochi sînt înconjurați de raze luminoase păstrînd lumina opacă a ceea ce nu văd) este o clarvăzătoare ce poartă pe rochia ei de un albastru nocturn semnele abundenței universale, în mîna dreaptă floarea de foc care deschide tainele imaginației, în mîna stîngă vidul ca o contragreutate“* (Fără titlu, 1942). În desenele anului 1944, ea apare ca personificare a Naturii, căreia îi sînt alăturate elementele primordiale, punctele cardinale și semne magice, alchimice și cabalistice. Căutarea poetică este asociată țelului urmărit de alchimiști, uniunea contrariilor sau găsirea „pietrei filozofale“. În alchimie, „nunta chimică“, cea a *Regelui* și *Reginei*, conduce la realizarea *rebis*-ului sau atingerea stadiului „pietrei filozofale“, înfățișată adeseori sub forma unui cristal, asemuit frecvent minereului sau zăcămintelor naturale aflate la mari adîncimi în interiorul pămîntului. În scrierile lui Victor Brauner, cristalul este un „talisman geometric“ pe care eroul povestirii *Castelul Magilor* îl poartă mereu cu sine. Novalis descrie, în *Heinrich von Ofterdingen,* întîlnirea dintre „poetul visător“ și „regele tăcut“ *(der stille König)* al metalelor aflate în „pîntecul pămîntului“. Inspirat de scrierile romanticului german, Brauner pictează un mic tablou, *Femeie solară (Femme solaire*, 1940), în care personajului feminin, al cărui cap este înconjurat de o mandorlă luminoasă, îi este asociată „floarea albastră“, țelul aflat în centrul căutărilor eroului din romanul lui Novalis. Simbolizînd piatra filozofală, albastrul florii și galbenul aurului sînt *Urphänomene*, „culori ale Începuturilor“. În eseul lui Victor Brauner, galbenul atinge treapta cea mai înaltă, strălucirea aurului și cea mai înaltă idee. *L’Or* (aur), cuvînt care înainte de a se fi instalat în „interiorul ființei“ nu avea o importanță deosebită, capătă rezonanța unor proporții acustice gigantice, perpetuîndu-se în mii de ecouri. „L“ este concentrarea, prin reducție, a cuvintelor ce alcătuiesc formula *Leu, Luminos, Liber* sau *Leu, Lumină, Libertate.* „Lumina“ este asimilată extazului, iar libertatea este văzută ca „fruct“. Un desen în tuș înfățișează două capete reunite, prefigurare a uniunii dintre realitate și vis, „emblemă a mitului dublului“. Alăturat, „palatul dialecticii“ este văzut frontal, ca un templu antic în porticul căruia pictorul introduce „coloana infinitului“, opera lui Constantin Brâncuși. Monograma *VML* este inclusă sub formă de emblemă pe fronton, într-un un cartuș. Între inițialele V *(Victor)* și L *(Laurette)*, litera M este „puntea de legătură“ sau „liantul“, *materie miraculoasă (VML*, 1941). Brauner descrie construcția „Palatului dialecticii“, pe a cărui fațadă apare litera L: *„Semnul va fi faimosul L. Formula: Leu Luminos Liber. Emblema dublului cu dublă vedere se va afla deasupra acelui palat foarte înalt și vizibil din depărtare“ (Carnet havanne à spirale*, Marseille, 1941-1942). Sub semnul *dragostei, al libertății și al poeziei*, Victor Brauner creează seria de desene *Leu Lumină Libertate* și pe aceea de șapte tablouri purtînd același titlu. Triada apare ca o „formulă magică“ prezentă atît în scrieri, cît și în opera plastică a anilor 1940.

■ ■ ■

Laura Carmen CUȚITARU

Cînd scrisul e bolnav

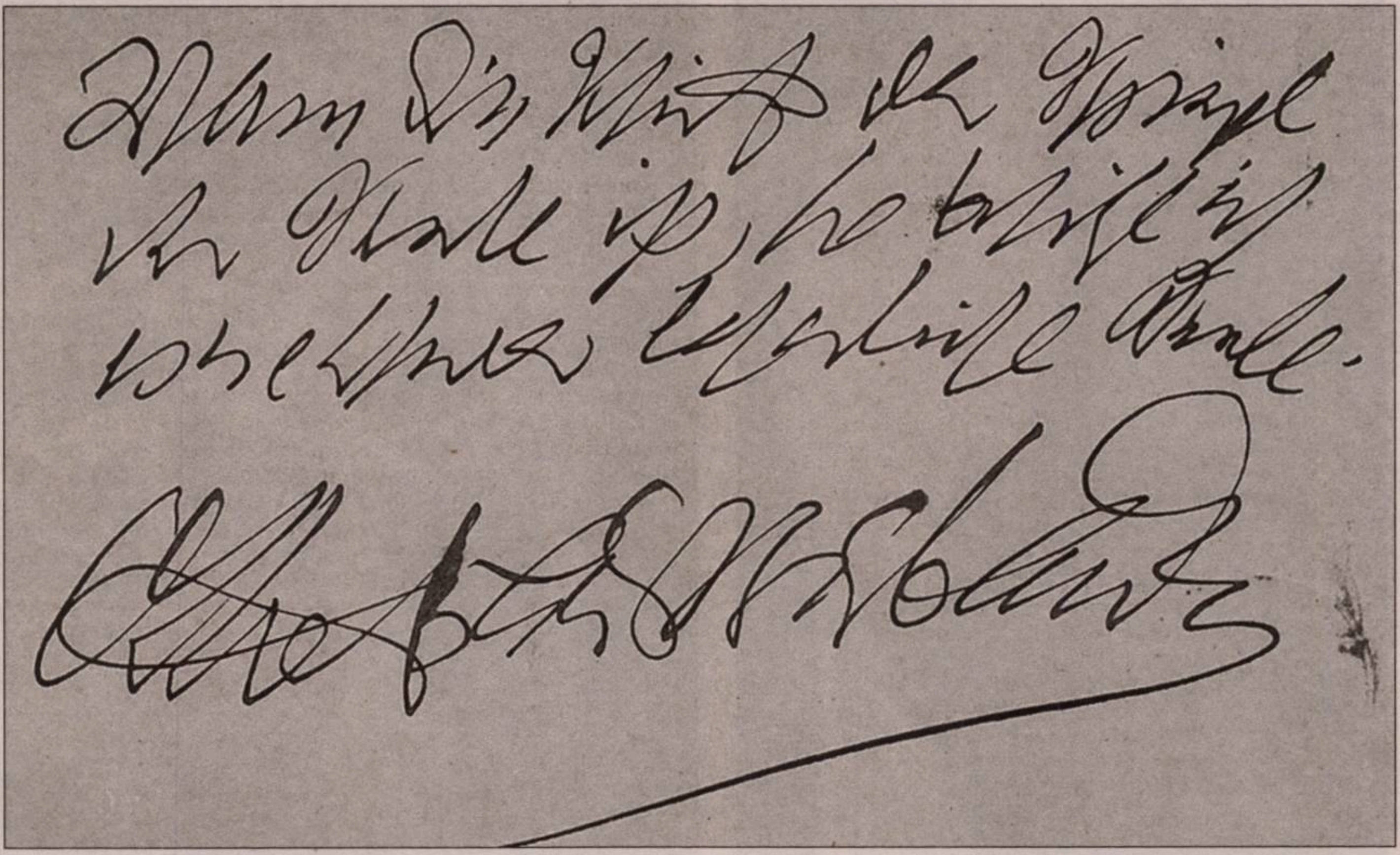

Intuiția că funcțiile lingvistice sînt localizate undeva anume în creier este rodul unei întîmplări: în 1864, chirurgul, neurologul și antropologul Pierre-Paul Broca, în urma necropsiei pe care o face asupra unor pacienți de-ai săi care, în timpul vieții, suferiseră de tulburări de vorbire asemănătoare, observă leziuni aproximativ în aceeași zonă a creierului și bănuiește o legătură de cauzalitate. Posteritatea confirmă suspiciunea, iar locul identificat poartă azi numele doctorului francez: aria lui Broca. Leziunile asupra acesteia provoacă *afazia de tip Broca* – o vorbire greoaie, nesigură, cu poticneli, fără intonație, cu articulație defectuoasă și fără morfeme sau cuvinte gramaticale. Interesant e că scrisul acestor afazici nu scapă nemodificat: lipsa de fluență din vorbire apare ca lipsă de fluență în scriere – literele sînt înșirate cu ezitare, poticnit, tremurat și spațiat unele față de celelalte.

Jumătatea secolului al XIX-lea, deci, marchează începutul cercetărilor asupra legăturii dintre limbă și creier, iar ele pornesc din sfera patologiei limbajului. *Disgrafie* este numele dat pierderii parțiale sau totale a capacității de a scrie – după o boală, un accident sau o operație pe creier (care implică, de regulă, leziuni în lobul parietal). *Disgrafiile periferice* sînt acele tulburări care privesc actul fizic al scrierii. De exemplu, pacientul, deși poate trasa conturul literelor, nu-și amintește care anume sînt necesare pentru a scrie un cuvînt dat; ori invers, deși știe cum se scrie corect un anumit cuvînt, nu poate trasa literele. *Disgrafiile centrale* pot fi *superficiale* (pacientul nu-și amintește cum se scrie corect un cuvînt, dar încearcă să-l reconstruiască pe baza informațiilor fonologice de care dispune, sau știe din ce litere e compus acel cuvînt, dar nu le scrie în ordine); în cele *fonologice*, pacientul scrie corect atîta timp cît nu are ce-a face cu un lexem inventat, care nu există în dicționar; în cele *de adîncime* avem de-a face cu erori de sens, în care un pacient vrea să scrie, spre exemplu, *tablou*, dar scrie *pictor*.

Observînd că unii pacienți pot vorbi, dar nu pot citi, alții pot citi, dar nu pot scrie, alții pot scrie, dar nu pot citi, cercetătorii au dezvoltat diverse ipoteze privitoare la mecanismele neuropsihologice implicate în vorbire, înțelegere, citit și scris. Dacă referitor la primele trei s-au strîns destul de multe date, nu la fel se poate spune despre scris. La scară mare, în decursul istoriei umanității, scrisul a apărut mult după vorbire, iar la scară mică, omul învață să scrie la cîțiva ani după ce învață să vorbească (alfabetizarea sau sociolingvistica scrisului va constitui un subiect separat în această serie de articole). Ținînd cont, așadar, de faptul că, pe de o parte, în creier există arii dedicate limbajului și, pe de altă parte, de faptul că omul nu are nevoie de lecții în cazul vorbirii, dar are mare nevoie de ele în cazul scrierii, întrebarea la care se caută răspuns este dacă scrisul influențează organizarea neurală a limbii și, dacă da, cum.

Într-un excelent articol al cărui titlu, *„The Telltale Hand“* („Mîna care te trădează“) trimite la celebra povestire horror *The Tell-Tale Heart*, a lui E.A. Poe, expertul grafolog Marc Seifer expune felul în care se reflectă în scris unele boli cerebrale sau accidente la acest nivel. Lucrarea este bogat documentată cu date despre pacienți și mostre de scris ale acestora (de tip „dinainte și după“), furnizate de neurologi și radiologi de la diverse spitale universitare și institute de sănătate mintală americane. Interesul său pentru subiect pleacă de la constatarea că, avînd laturi atît neurologice, cît și psihologice, scrisul de mînă este ca o fereastră către interacțiunea dintre minte și creier. O mulțime de structuri și circuite neurale sînt implicate în procesul de scriere, astfel că leziunile cerebrale lasă urme, iar scrisul unei persoane poate oferi indicii importante vizavi de modul și locul în care creierul acelei persoane arată disfuncționalitate.

Bolile și traumele cerebrale influențează multiple părți ale creierului și afectează diferite etape ale procesului scrierii: în general, disconectivitatea nefirească dintre litere, greșelile de ortografie și substituțiile între litere reflectă dificultăți la nivelul cortexului cerebral și al comunicării dintre cele două emisfere. Tremurăturile, spațierea literelor, mișcările involuntare, formele dizarmonice și stilul copilăresc arată probleme grave fie la centrii superiori, fie subcortical, în sistemul limbic, ganglionii bazali, trunchiul cerebral ori în cerebel. De exemplu, boala lui Parkinson, care afectează ganglionii bazali, provoacă akinezie, pierderea reflexelor posturale, tremor, rigiditate și mișcări involuntare, care, însumate, duc la un scris tremurat și, frecvent, foarte mic *(micrografie)*. Controlul motor fin mai poate fi alterat de boli ale centrilor cerebrali superiori: un AVC (care restricționează hrănirea cu sînge în diverse arii), paralizia cerebrală (în care celulele corticale se atrofiază), dislexia (în care e afectat girusul angular stîng), scleroza multiplă (în care apar leziuni cerebrale prin demielinizare), schizofrenia și epilepsia.

Acest din urmă exemplu se leagă într-un mod foarte interesant de consecințele asupra comportamentului general, nu numai asupra scrisului, pe care le are o procedură folosită în trecut de neurochirurgi pentru a rări crizele epileptice (în prezent se folosesc substanțe medicamentoase): incizarea unei structuri numite *corp calos* – puntea dintre cele două emisfere, care permite comunicarea dintre ele. Astfel de pacienți *(split-brained*, cu creierul divizat) au fost studiați în anii ’60 și ’70 de Roger Sperry (laureat al Premiului Nobel, în 1981, pentru descoperirile sale) și Michael Gazzaniga. Experimentele lor au inspirat întrebări filozofice asupra sinelui, întrebarea fundamentală – „Dacă divizezi creierul, divizezi sinele?“ – fiind alimentată de observarea unor comportamente bizare după calosotomie. De exemplu, o pacientă purta cîte trei rînduri de îmbrăcăminte, suprapuse, pentru că fiecare mînă alegea altceva din dulap; la supermarket petrecea două sau trei ore în fața rafturilor pentru că, deși știa ce vrea, dacă întindea mîna dreaptă după un produs, mîna stîngă intervenea și urma un fel de luptă; o mînă întindea banii casierei, cealaltă îi înșfăca la loc; una deschidea ușa, cealaltă i-o trîntea în față; cele două mîini se luptau și la citit, una dintre ele întorcînd mereu pagina înainte de vreme. Într-un alt caz, un pacient își îmbrățișa soția cu o mînă și o respingea cu cealaltă.

Întorcîndu-ne acum la Seifer, acesta arată că scrisul unor astfel de persoane are „diviziuni“ aritmice, în sensul unor opriri și reluări nenaturale, care se văd atît între litere cît și în interiorul uneia. Frecvent se constată o lipsă de aliniere între litere sau grupuri de litere. Alte mostre ilustrează consecințele asupra scrisului ale afectării cerebrale prin împușcare, scleroză multiplă, tumoră și schizofrenie. Scrisul unei paciente schizofrenice, spre exemplu, apare dezordonat, fragmentat, cu bucle bizare și distorsiuni în mărimea literelor, care se corelează, psihologic, cu tensiunea și izbucnirile ei emoționale, cu ideile ei ciudate, iar neurofiziologic, cu dezechilibrul neurotransmițătorilor în circuitul cortical-subcortical-cerebelar-motor.

Psihologii, psihiatrii și neuro-psihiatrii sînt tot mai interesați de ceea ce poate scrisul de mînă să dezvăluie despre starea de boală sau anormalitate. În volumul *Handwriting Analysis* (1980), Karen K. Amend și Mary Stansbury Ruiz arată că, dacă, în trecut, medicii arătau interes mai ales față de consecințele tulburărilor emoționale și mentale asupra scrisului, în prezent există teste grafologice cu ajutorul cărora se diferențiază diverse boli una de cealaltă: paralizia cerebrală de boala lui Parkinson, de exemplu; sau sclerozarea arterelor care duc la creier de sclerozarea celor care duc la inimă. Analiza grafologică poate distinge pe omul care suferă de artrită de cel care are hipertensiune. Tot în scrisul de mînă lasă urme tuberculoza, cancerul, unele psihoze, alcoolismul. Dependența de droguri, așijderea: șeful Departamentului de chirurgie de la Spitalul Johns Hopkins din Baltimore, Maryland, William Stewart Halsted, cunoscut pentru rezidențiatul draconic de sub conducerea sa, datora cocainei capacitatea de a nu dormi perioade îndelungate; un raport academic din 1885 arată un scris „atît de confuz și frenetic“ încît trebuie să se fi datorat drogului, spune Matthew Walker în cartea sa, *Despre somn* (2018). Ca să concluzionăm: scrisul nostru trece prin faze de dezvoltare odată cu noi; copilăresc la început, se maturizează pe măsură ce creștem, apoi suferă transformări și se dezintegrează odată cu personalitatea noastră și cu schimbările aduse de vîrstă și boli.

Așa cum spuneam în articolul meu precedent din *Dilema veche*, grafologia este considerată, în mare parte, o pseudoștiință. Dar cîștigă tot mai mult teren în Statele Unite și își croiește drum spre colegii și universități. În Europa, în schimb, face parte din programa de studiu a facultăților de psihologie din universitățile din Franța, Germania și Elveția, încă de la începutul secolului al XIX-lea. În prezent, ea se dovedește indispensabilă peste tot, cel puțin în criminologie, unde, cu ajutorul ei, se verifică validitatea unor documente sau semnături, se incriminează sau se dezincriminează un suspect, se determină oficial cine, ce și cum a scris. Avîndu-și motivația în minte și realizarea în interacțiunea creier-mînă, grafologia nu e infailibilă, însă datele obiective continuă să se adune. Iar eu voi continua seria de articole dedicate scrisului de mînă, din noi perspective.

Mihaela CHIRCĂ

Ritmuri ale locuirii. Case de muzicieni din București

În multiplele planuri ale Bucureștiului se trasează invizibil linii ce unesc puncte însemnate – locuri care, legate într-un fel anume, articulează un discurs specific despre oraș și construiesc la nivel mental un atlas urban, personal și colectiv. Atlasul locuirii bucureștene cuprinde felurite forme ale unor arhitecturi trecute, cu semnificații și valori ce depășesc uneori coaja exterioară a clădirilor. Sensurile sînt cîteodată cuibărite în miezul cald al spațiului interior, pot fi regăsite în personajele care au însuflețit odată camerele și în poveștile care au rămas în urma lor, impregnate în ziduri după ce oamenii au plecat. Pentru o vreme, casele vibrează la unison cu cei pe care îi găzduiesc, ritmurile de locuire sînt dirijate de ocupanți și de modurile lor particulare de viață. Atunci cînd vorbim despre casele de muzicieni, aceste euritmii sînt cu atît mai grăitoare pentru a reda relația dintre loc, locuire și locuitor.

În București, locuirea muzicienilor a avut multiple ipostaze și valențe de la finalul secolului al XIX-lea și pînă astăzi, a suferit metamorfoze interne aliniate marilor preschimbări prin care a trecut orașul și a reflectat realități culturale, sociale, economice, politice. Prima jumătate a veacului al XX-lea a oferit mediu prielnic pentru gesturi largi ale unei arhitecturi rezidențiale nobile, cu spații generoase în care muzica se putea manifesta plenar, neîngrădit. Uneori chiar muzica ajungea să dea forma arhitecturii, să modeleze planuri și volume, așa cum s-a întîmplat cu casa Aureliei Cionca, de pe strada Dr. Mihail Mirinescu, denumită în legendele urbane Casa Pian. În seria de încamerări a reședințelor burgheze, salonul somptuos cu pianul vibrînd reprezenta nucleul casei: aici se forma educația muzicală a tinerelor fete în timpul zilei, aici se legau și dezlegau iubiri în timpul seratelor, aici se compunea febril în nopți cu parfum de tei, aici se desfășurau camerate bucureștene interbelice. Uneori, toată viața clădirii gravita în jurul acestui spațiu. Pe lîngă exuberanța salonului, camerele de studiu și bibliotecile erau locurile intime unde muzica se putea exprima introvertit.

Casele muzicienilor nu erau doar puncte izolate pe harta orașului, ci exista o „rețea de saloane“ frecventate prin rotație de cercuri de oameni reuniți în jurul instrumentelor. Această efervescență a vieții culturale conținută în forme arhitecturale diverse a conturat un fermecător peisaj bucureștean și o atmosferă evocată recurent pentru a descrie poetic orașul interbelic. Cadrul scenariilor ideale și ușor romantizate s-a deformat aproape integral începînd din anii 1950. Locuirea muzicienilor, evident afectată puternic de condițiile impuse de regimul comunist, și-a pierdut spațiile dedicate, și-a împărțit clădirile între multipli locatari, s-a mutat la bloc și a învățat să fie mai tăcută. A fost nevoită să se restrîngă, să se distorsioneze, să înnobileze camere uneori neconforme și să își improvizeze paradisuri interioare atunci cînd exteriorul a devenit ostil și constrîngător. În unele cazuri, muzica a putut să excedeze spațiile mici apăsate de tavane și pereți subțiri, transformînd locuințele în insule suspendate în care oamenii s-au putut refugia.

Privind parcursul de mai bine de un secol al locuirii muzicienilor se poate reconstitui un strat elocvent al istoriei Bucureștiului și al arhitecturii sale. Dincolo de calitățile fondul construit *per se*, sensurile orașului pot fi regăsite în „legăturile între măsurile spațiului și întîmplările trecutului“ (Italo Calvino, *Invisible Cities,* trad. William Weaver, Vintage Books, Londra, 2012, p. 15). Și pentru că Bucureștiul își revelează trecutul doar celor care îl caută asiduu, proiectul „Case de muzicieni“ (https://www.casedemuzicieni.ro) își propune redescoperirea și sublinierea acestor valori materiale și imateriale, accentuînd în complexa compoziție a Bucureștiului piese unde arhitectura și muzica s-au intersectat. Memoria orașului se reîncarcă astfel cu noi povești vechi care așteptau de multă vreme să fie descoperite.

■ ■ ■

David TOPALĂ

Cioran în cultura *pop* și a cavernelor

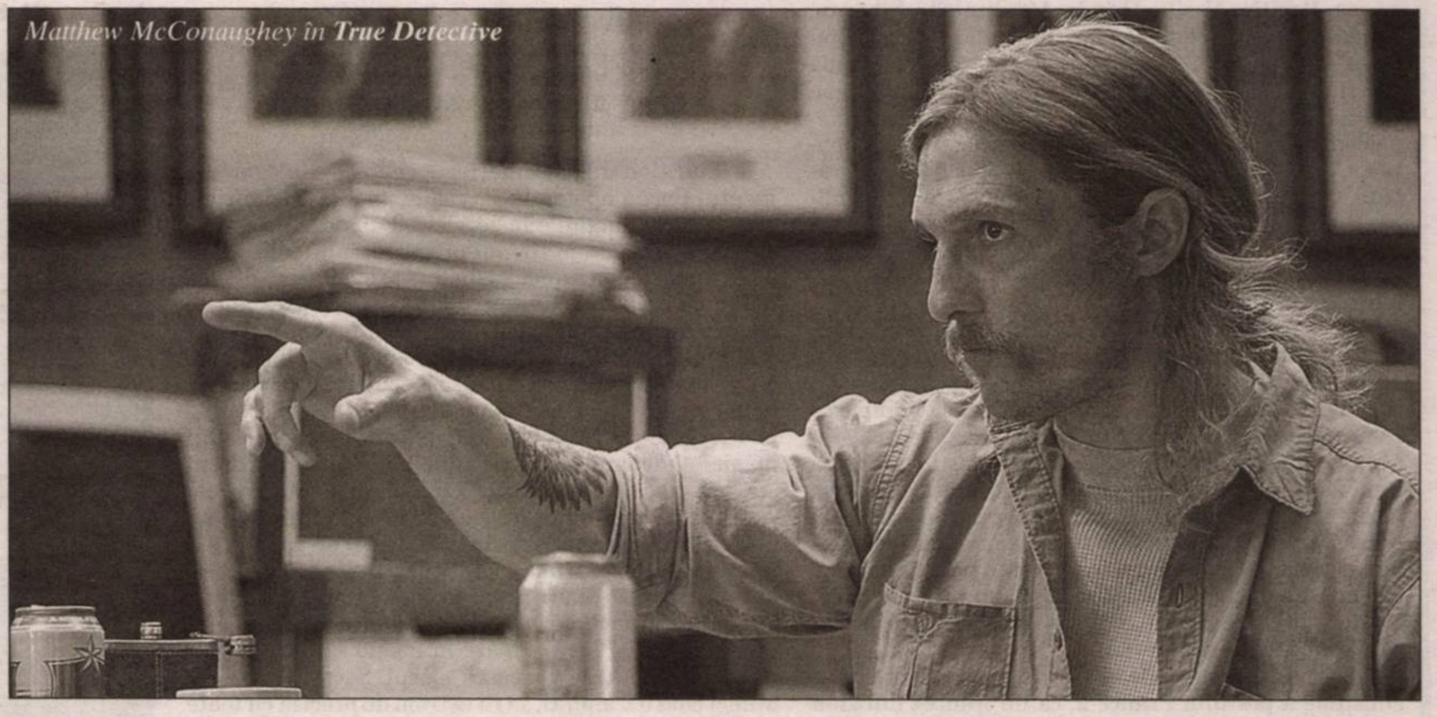
Matthew McConaughey in True Detective

Cioran e cameleonic. Celulă stem culturală, poate fi folosit de oricine, oriunde, pentru orice. Deși contrariant, e citat de toate taberele pentru a (se) demonstra totul și nimic – de la teologi protestanți precum Miroslav Volf la ocultiști precum Miguel Conner; de la credincioși la eretici, atei și sataniști; de la terapeuți la mizantropi de serviciu etc. În timp ce toți cad de acord asupra imposibilității clasificării lui Cioran, toți și-l revendică. Încă din timpul vieții, a reprezentat un (dez)echilibru constant între *mainstream* și *underground,* oscilînd între ipostaza de scriitor tradus, premiat și recunoscut ca parte din elita intelectuală a epocii și cea de anonim obscur, complexat de insuccese, exponent și apologet al eșecului. *Post mortem,* situația s-a intensificat. „Filosoful pop“ Cioran a urcat pînă la Hollywood, iar „proscrisul“ Cioran a coborît pînă în străfundurile cele mai absconse ale cavernelor culturale.

Nu au trecut nici zece ani de la lansarea primului sezon din *True Detective*, serial polițist creat de HBO care a primit de la bun început 12 nominalizări la premiile Emmy. Acesta, ca orice capodoperă a genului, are în prim-plan nu intriga ori identitatea ascunsă a criminalului, ci profilul biografic al detectivului protagonist. Mai exact, Rustin Cohle, jucat de Matthew McConaughey. Potrivit producătorului serialului, Nic Pizzolatto, protagonistul a fost creat utilizînduse, printre altele, scrierile lui Emil Cioran. Rust e antinatalist. Sceptic. Controversat. Un neognostic agnostic. Pesimist – fără a fi nesimțit, obraznic, agasant ori rău(voitor). Enigmatic, charismatic. Și – de ce nu – înțelept. Replicile sale, imersate în umor negru și realism visceral, sînt uneori atît de cioraniene încît s-ar putea cere note de subsol. Nici nu-i de mirare că Pizzolatto a fost nevoit să se apere public de diverse acuzații de plagiat. El susține că deși personajul Rust nu citează niciodată filosofi precum Thomas Ligotti, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche ori Emil Cioran, totuși le surprinde esența filosofică în majoritatea replicilor. Iată cîteva: „Oamenii incapabili de vină sînt cei mai fericiți“, „Nu există iertare, ci doar memorie slabă“, „În eternitate, unde nu există timp, nimic nu poate crește. Nimic nu poate deveni. Nimic nu se schimbă. Atunci, moartea a creat timpul pentru a crește lucruri pe care apoi să le omoare“, „Conștiința umană a fost un pas greșit, tragic, al evoluției. Am devenit prea conștienți de sine. Natura a creat o categorie a naturii distinctă de ea însăși – sîntem ființe care nu ar trebui să existe, conform legilor naturii. Sîntem obiecte care se chinuie cu iluzia că au un sine; o acumulare de senzații, experiențe și sentimente, programați cu convingerea totală că sîntem cineva; cînd, de fapt, fiecare e un *nimeni*. Singurul lucrul onorabil pe care l-am mai putea face, ca specie, ar fi să încetăm să ne reproducem. Să ne îndreptăm – mînă cu mînă – spre extincție. Frați și surori, ieșind dintr-o afacere murdară“.

Tot de „sfera *pop*“ ține și clipul din 2017 despre Cioran de pe canalul de YouTube *The School of Life,* poate cel mai popular canal de „filosofie pentru mase“, creat de scriitorul britanic de origini elvețiene Alain de Botton și avînd în prezent peste opt milioane de abonați.

Cît despre prezența lui Cioran în conglomerate culturale *underground*, menționez legătura strînsă dintre el și muzica *black metal* – fenomen (prin definiție) lăturalnic și proscris, care a fost totuși anticipat de Cioran, atît tematic (prin predilecția pentru apocaliptic, mizantropie, mitologii controversate, ocultism și chiar satanism), cît și stilistico-estetic (prin tehnica vocală a „urletului“, atît de potrivită cu aforisme cioraniene precum: „Nu se poate ști dacă omul va întrebuința multă vreme cuvîntul sau va redobîndi treptat *folosința* urletului“ ori „De-ar trebui să renunț la diletantism, m-aș specializa în urlet“ – ambele din *Silogismele amărăciunii)*. În septembrie 2022, Mikko Aspa, artist finlandez „responsabil“ de proiectul black metal Clandestine Blaze, a mărturisit într-un interviu că ultimul său album, *Secrets of Laceration*, „e, într-un fel, o adaptare a *Ispitei de a exista,* colecție de eseuri a filosofului român Emil Cioran“. Versurile albumului nu reproduc *mot-à-mot* scrisele lui Cioran, ci le adaptează într-o manieră proprie. Astfel, avem de-a face nu cu „versuri cîntate“, ci cu „mini-eseuri strigate“. Similar, în 2012, în Italia, a fost fondată o trupă black metal numită Cioran, cu un EP eponim. Iar mai devreme, în 2007, proiectul black metal american Avichi i-a dedicat lui Cioran piesa „*Taedium Vitae*“ de pe albumul *The Divine Tragedy.*

Cioran, care a zis în repetate rînduri că și-ar fi dorit „să fie contemporanul nimănui“, ar fi surprins să afle că a devenit între timp contemporanul tuturor.

__David Topală__ este doctorand la Facultatea de Litere, Universitatea din București.

■ ■ ■

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

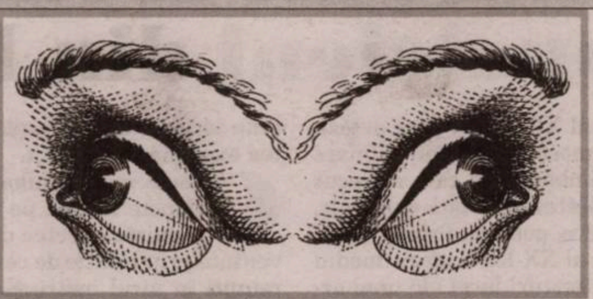

DUPĂ DOI-TREI ANI DE CĂUTĂRI ÎNTR-UN CAZ TULBURE, SE PARE CĂ SPERANȚA (CARE DEVINE APROAPE PATOLOGICĂ) E PE CALE SĂ-ȘI PIARDĂ TRUPUL

■ Iată ce cuvinte au căutat românii cel mai mult anul trecut pe DEX Online: *empatie, pedant, oligarhie, asertiv, misogin, introvertit, paradigmă, pragmatic, ipocrit, exhaustiv, reziliență, nimfomanie, recesiune, sustenabilitate.* „Empatie“ rămîne în top după doi-trei ani de căutări, dar „reziliență“ vine tare din urmă. (**M. C.**)

■ Noua revelație a inteligenței artificiale, ChatGPT, a produs un prim scandal: în Columbia, un judecător a mărturisit că s-a folosit de această invenție pentru a lua o hotărîre într-un caz. Nu se știe încă ce va păți judecătorul, însă probabil ar trebui să se apeleze la ChatGPT pentru o decizie. (**S. G.**)

■ Spicuire dintr-un mai vechi top al celor mai ciudate nume reale întîlnite în România: Modest Struț, Rândunel Pisică, Supplexa Memoranda Onac, Steluța Luminița Întuneric, Rămurel Pastramă, Geniloni Sfeclă, Gigel Potrivitu, Rudolf Pufulete, William Brânză, Andaluzia Poșircă, Renato Lacrimă, Tuduce Dorule Dicusară, Triță Făniță, Florin Lambagiu, Viorica Speranța Raiu, Roxana Grivei, Artaxerxe Bubulac, Exacustodian Păușescu, Amorel Vătămănescu, Marcelon Bunică, Fridolin Boacșă, Momcilo Luburici, Georgian Elvis Gagiu, Salomeea Guinea, Mariana Hopulele, Eugen Cătălin Prefăcutu Timpău, Mirel Joacă-Bine, Superman Sava, Adonis Bunghiș, Paraschiva Sulă, Argentina Aristotel, Zinel Mucea, Rozeta Ruptureanu, Marin Cervantes Duru, Lidicica Gogan, Venera Baltă, Egidiu Condac, Vasile San Siro Ciocoi, Simion Berebună, Oana Dușmănescu, Adina Coadăgalbenă, Vasile Grămadă, Gasparel Mimi Tonchievici, Mariano Monamour Ion, Gicu Agenor Gânscă, Alexandru-Dick Păsărică, Ilegitim Vasile, Driada Afrodita Chichihăzan, Acsente Bolesc, Jenel Copilău, Marcello Borcan, Epifanie Amohnoaie, Franț Țandără, Grațiela Leocardia Gavrilescu, Sorin Fundătureanu Pișleagă, Pantelimon Zeamăneagră, Penelopa Muilă, Bactelius Turicea, Napoleon Rață, Roland Laurențiu Cucuruz, Binel Babacea, Culiță Tărâță, Petru Carcalete, Moș Nicolae Crăciun, Cătălin Ovidiu Obuf Buhăianu, Doru Frunzulică, Dumitru Tărășenie, Florin Tupilatu, Doruleț Resmeriță, Sarmisegetuza Tulbure, Henorel Nițu, Pompilie Borș, Nini Săpunaru, Florentin Gust Balosin, Mihăiță Găină. (**M. P.**)

■ În Italia, copiii pot scăpa de vizitele la bunici, dacă acestea sînt neplăcute pentru ei. Curtea Supremă din această țară așa a decis, după ce a judecat cîțiva ani un caz în care bunicii i-au acuzat pe părinți că îi împiedică pe nepoții lor să-i vadă. În 2019, Curtea de Apel din Milano hotărîse ca întîlnirile să aibă loc în prezența unui asistent social, dar părinții au contestat decizia, argumentînd că tensiunile familiale continue nu pot fi potrivite pentru cei mici. Se pare că problema relației bunici-nepoți a fost mereu importantă pentru italieni: conform unei legi introduse în 2006, un copil are dreptul de a menține relații apropiate cu bunicii, chiar dacă părinții lui se separă. (**A. A. D.**)

■ Sociologul francez Jean Viard a spus recent, într-o emisiune a postului France 2, că un francez din ziua de azi, cînd speranța de viață este de 700.000 de ore, muncește cam 70.000 din acestea, în vreme ce un francez din 1945, care avea speranța de viață de 500.000 de ore, muncea 120.000. Semn că societatea *loisir*-ului a biruit! Și, dacă e să ne luăm după tendințe, încă va mai birui. Nu știu cum este această statistică în România, dar sînt sigur că stăm bine – sigur muncim mai puțin decît munceam pe-atunci, cînd oricum nu prea ne omoram cu munca. (**S. V.**)

■ Un bărbat în vîrstă de 38 de ani a fost dus ani la rîndul la control psihiatric de către mama lui. Femeia încerca să-și ajute fiul să se vindece de celibat și să-și găsească, în sfîrșit, o soție. Cercetătorii au denumit această presiune socială, care devine aproape patologică, *„force-to-marry disorder“*. Cercetătorii mai spun că, potrivit sondajelor, oamenii se căsătoresc din ce în ce mai mult din cauza acestei presiuni. Altminteri, poate că sentimentele nici n-au existat vreodată decît în romanele cavalerești. (**I. M.**)

■ Curtea Supremă din Spania interzice bărbaților să se afișeze în spații publice la bustul gol pe motiv că gestul este unul ofensator vizual și încalcă legislația care prevede egalitatea dintre femei și bărbați. Se pare că Spania e o țară pe cale să-și piardă din ce în ce mai mult simțul umorului, să devină mai puțin atractivă, dar și mai puțin ofensatoare, iar măsura luată nu denotă decît că spaniolii cred din ce în ce mai puțin în încălzirea globală și în dezastrul ecologic care ne paște. (**I. M.**)

■ Un bărbat din Moscova, aflat în stare de ebrietate, a încercat să fure trupul îmbălsămat al fondatorului Uniunii Sovietice, Vladimir Ilici Lenin. Oare l-ar fi luat acasă? (**A. M. S.**)

PĂI, DOAR NU ERA SĂ GĂSEASCĂ VIAȚĂ ÎN PERSOANA UNEI FETE, ADICĂ SCANDAL FIERBINTE

■ Funcționarele primăriei localității Balcani din județul Bacău apelau la serviciile unei manichiuriste care le făcea unghiile la serviciu. Păi, doar nu era să și le facă singure, în timpul programului... Interesant e că primarul, pe nume Vasile Luca, susține că n-avea habar de această activitate. Să ne dăm cu presupusul asupra numelui manichiuristei? Poate... Ana? (**A. M.**)

■ Multe sacrificii sînt dispuși oamenii să facă pentru a-și găsi jumătatea! Unii își schimbă înfățișarea, hobby-urile, alții consultă un astrolog sau chiar ajung la o „vrăjitoare“. Mai rar, coc o plăcintă cu proprietăți magice. O doamnă, Julie pe numele ei, cunoscută drept „regina plăcintei din Texas“, și-a cucerit soțul, pe care îl văzuse cîntînd pe o scenă în 1985, frămîntînd un aluat căruia i-a șoptit dorința ei. Iar el se pare că s-a îndrăgostit de la prima înghițitură. Julie a învățat de la bunica ei să coacă plăcinte încă de la vîrsta de 7 ani, iar de atunci le-a adus la nivel de artă. Acum ajută și alte femei încrezătoare în magie să facă plăcinte aromate și să-și găsească alesul. Secretul este ca, atunci cînd o frămînți, să fii extrem de precisă cu toate calitățile pe care dorești să le întrunească viitorul soț. Să nu fie prea matinal, de exemplu. (**A. A. D.**)

■ O călugăriță de 92 de ani a fost implicată într-un accident în Albano Laziale, lîngă Roma. A intrat cu mașina pe care o conducea în mașina preotului paroh al unei biserici din Pavona. Ambii clerici au scăpat cu viață. (**A. M. S.**)

■ Potrivit unui site american, The Dodo, destinat poveștilor cu animale, o familie din California a descoperit, dosite în pereții casei, peste 300 de kilograme de ghinde. Posesoarea averii a fost identificată în persoana unei ciocănitori, care de ani buni le folosea locuința pentru a-și depozita bunurile. Articolul nu specifică dacă acestea au fost sau nu declarate autorităților fiscale și dacă ghindele îi vor fi restituite înaripatei. (**S. G.**)

■ Nume date nou-născuților anul trecut în România: băieți – Escobar, Phoenix, Oasis, Herald, Cadmiel sau Roy; fete – Sephora, Eftarya, Aiana, Elieta, Irisha sau Selah. La băieți, cele mai populare au fost Andrei, Ștefan, Matei și Alexandru. La fete, Anastasia, Maria, Sofia și Elena. (**M. C.**)

■ Iată ce a căutat omenirea cel mai mult anul trecut pe Google: la știri – Ucraina și moartea Reginei Angliei, la persoane – Johnny Depp, Will Smith și Putin. Adică război, moarte, scandal, violență. (**M. C.**)

■ Cîndva, spre finele veacului al XIX-lea, o mustață cu vîrfurile răsucite falnic în sus putea străpunge inima unei doamne mai ceva ca săgeata lui Cupidon, făcîndu-i pe domni să acorde o atenție deosebită podoabei lor faciale. Pentru a le veni în ajutor, Charles C. Burgio, din Brooklyn, a înregistrat la Biroul de Invenții al Statelor Unite, pe 20 noiembrie 1894, brevetul cu nr. 529.591 al unui „Răsucitor de mustață“ *(Mustache Curler)*, din a cărui prezentare am extras cîteva fraze: „Aranjarea unei mustăți potrivit cerințelor modei impune ca terminațiile laterale ale mustății să fie răsucite pentru a preveni apariția unor forme nedorite. De obicei, frizerul folosește un răsucitor metalic fierbinte pentru a efectua operația de răsucire a vîrfurilor unei mustăți, lucru care cere timp și este dezagreabil pentru persoana în cauză, expusă riscului de a suferi arsuri. De asemenea, s-a constatat că aplicarea succesivă a unui răsucitor metalic fierbinte poate distruge vitalitatea părului astfel tratat, care își pierde strălucirea, devenind rigid și despicat la vîrfuri, și deteriorează aspectul mustății. Răsucitorul de mustață perfecționat, descris aici, este adaptat pentru aplicarea instantanee pe mustața uscată, iar odată aplicat, după cîteva minute de contact cu părul, produce o încîntătoare răsucire a vîrfului mustății“. Ce vremuri, dom'le… (**D. S.**)

PRODUSE STOC
© M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● George BANU ● Ion BARBU
Aron BIRO ● Paul BREAZU ● Cosmin CIOTLOȘ
Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA ● Codrin Liviu CUȚITARU
Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI ● Anca MANOLESCU
Victor MOROZOV ● Radu NAUM ● Lorin NICULAE
Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA ● Constantin RUDNIȚCHI
Mihaela SIMINA ● Bogdan-Alexandru STĂNESCU
Oana STOICA ● Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN
Teodor TIȚĂ ● Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.700
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **985** ■ 23 februarie – 1 martie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Criză. De subiecte“

pagina **3**

Interviu cu
RADU AFRIM

pagina **15**

ORHAN PAMUK

„O fată sub dărîmături...“

pagina **23**

Cum mai iubim

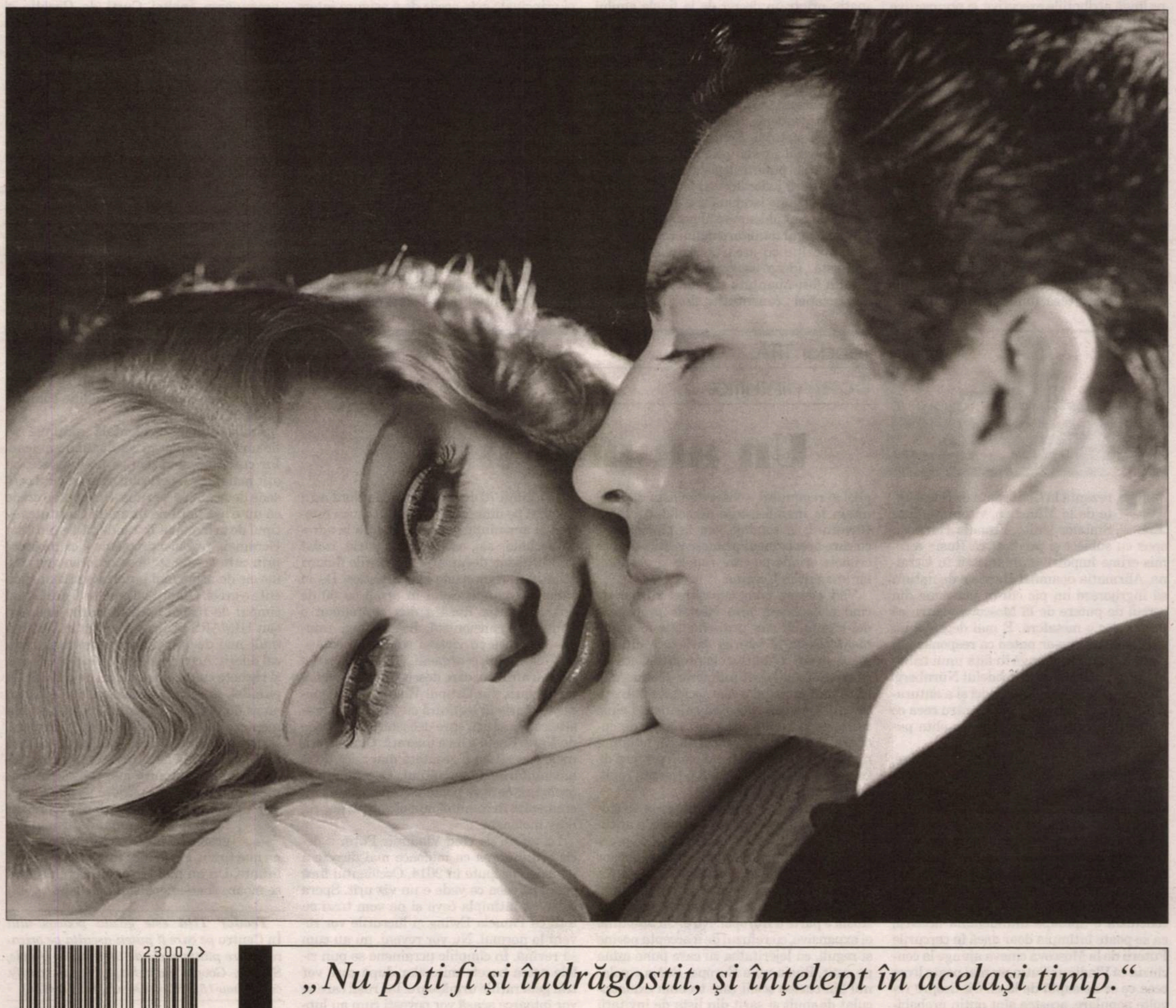

„Nu poți fi și îndrăgostit, și înțelept în același timp.“
BOB DYLAN

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

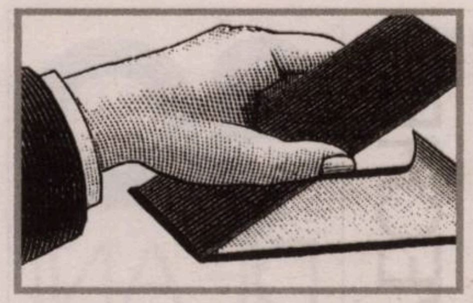

Valeriu STOICA

la drept vorbind

Marian Nicolae: *Teoria recursului în casație*

Editura Solomon a publicat recent una dintre cele mai bune cărți de drept din perioada postbelică: *Teoria recursului în casație* de Marian Nicolae. Cunoscut prin lucrările anterioare ca erudit cu vocația exhaustivității, autorul face încă o dată dovada unei excepționale puteri de cuprindere a surselor normative, doctrinare și jurisprudențiale din întreg spațiul juridic european. Tema cărții este cercetată însă nu doar cu mijloacele eruditului, ci și din perspectiva filosofiei justiției și a dreptului, cu pertinente incursiuni în filosofia politică. Principiul separației puterilor în stat și specificul funcționării puterii judecătorești în contextul conceptual al sistemului de drept continental devin mai clare în lumina teoriei recursului în casație, așa cum este înfățișată de Marian Nicolae.

Ambiția de a crea un sistem normativ perfect coerent, necontradictoriu i-a animat nu numai pe unii împărați romani – care își asumaseră, pe lîngă atribuțiile executive, și prerogative legislative, și funcții judiciare, uzurpînd astfel menirea Adunării Poporului și a Senatului, precum și o bună parte din funcția judiciară a pretorilor și a jurisconsulților –, ci și pe cei care au formulat și au profesat, în zorii modernității, teoria separației puterilor în stat. Mai întîi, deși Montesquieu a justificat această teorie prin ideea simplă potrivit căreia numai puterea poate limita puterea, totuși a contestat dreptul judecătorilor de a interpreta legea și de a crea precedente, adică soluții cu potențial normativ. Altfel spus, în această concepție, separația puterilor statului nu avea semnificația egalității acestora. Supremația legii însemna și supremația puterii legislative în raport cu puterea executivă și puterea judecătorească, teză fundamentată apoi de Rousseau, care a argumentat că suveranitatea poporului se exercită numai prin puterea legislativă, ca expresie a voinței generale. Judecătorii care ar fi interpretat legea s-ar fi substituit puterii legislative, singura îndreptățită nu numai să adopte norme juridice, ci și să le interpreteze.

Concepția a fost preluată de unii dintre corifeii Revoluției Franceze. Cel mai vehement partizan al acestui mod de înțelegere a teoriei separației puterilor a fost Robespierre. În mai multe ședințe ale Adunării Naționale din anul 1790, el a negat cu vehemență dreptul judecătorilor de a interpreta legea pozitivă, pretinzînd că aceștia s-ar substitui legiuitorului. Interpretarea era considerată o violare a legii, o sursă de dezordine în sistemul normativ și o cale de distrugere a unității acestuia, prin pronunțarea unor soluții contradictorii. Pentru a sancționa asemenea violări ale legii și pentru a păstra unitatea sistemului normativ, printr-un decret de la finele anului 1790 a fost înființat Tribunalul de Casație, considerat de către Robespierre o structură a puterii legislative, membrii acestui tribunal nefiind judecători, ci, în limbajul vremii, *inspectori de justiție* sau *cenzori judiciari*. În această viziune, judecătorii nu mai erau independenți, ci deveneau funcționari publici ai statului. *Recursul în casație* era instrumentul juridic prin care se asigura supremația puterii legislative și dependența puterii judecătorești față de aceasta. Această viziune iacobină și-a găsit împlinirea în conceptul leninist al puterii unice, ca fundament al totalitarismului comunist.

În opoziție cu această viziune iacobin-leninistă, ideea separației puterilor statului a fost nuanțată și rafinată în teoria democrației constituționale. Egalitatea, interdependența și cooperarea dintre puterea legislativă, puterea judecătorească și puterea executivă au fost afirmate pentru a înțelege mai bine că separația nu înseamnă izolare, nici instituțională, nici funcțională, și că suveranitatea se exercită de toate cele trei puteri, iar supremația legii nu se confundă cu supremația puterii legislative, aceasta fiind și ea supusă legii, în sens de drept natural, ca și puterea judecătorească și puterea executivă. Puterea legislativă, creatoare a dreptului pozitiv, trebuie să respecte principiile și valorile consacrate în Constituție, ca expresie a dreptului natural. Chiar dacă doctrina franceză nu a abandonat nici astăzi, în totalitate, viziunea iacobină asupra principiului separației puterilor în stat, totuși Curtea de Casație a încetat să mai fie o simplă structură dependentă de organul legislativ, devenind instanța supremă a puterii judecătorești. Din această poziție, funcția ei principală este aceea de a asigura interpretarea și aplicarea unitară a legii, pentru a păstra coerența, cel puțin relativă, a sistemului de drept. Este ceea ce a înțeles foarte bine Portalis, datorită căruia s-a recunoscut în Codul Civil francez dreptul judecătorilor de a interpreta legea și de a o aplica în mod creator. Ca urmare, s-a transformat în mod corespunzător și recursul în casație. Din instrument de reprimare și de inhibare a creativității judecătorilor, acesta a devenit sursa de vigoare a *dreptului viu*, îmbogățind conținutul normelor juridice cu sensuri adaptate evoluției firești a vieții în orice comunitate. Astfel înțeles, recursul în casație reabilitează precedentul judiciar, în sensul dreptului roman, adică o soluție pronunțată într-un caz particular, dar cu potențial de a transgresa limitele speței și de a dobîndi valoare normativă.

Metamorfoza recursului în casație este însă mai degrabă una teoretică, ideală, decît una practică, efectivă. Înțelegerea recursului în casație ca o cale extraordinară de atac, prefigurată prin reforma din anul 2000 a vechiului Cod de Procedură Civilă, a fost consolidată în varianta inițială a actualului Cod de Procedură Civilă, prin contribuția regretatului profesor Viorel Mihai Ciobanu, cu susținerea neobosită a autorului acestei excelente monografii juridice, Marian Nicolae. Avatarurile legislative ale recursului în casație în țările sistemului de drept continental, inclusiv în România, au alterat funcția acestui instrument juridic de consacrare a precedentelor judiciare, deci funcția creatoare de drept. Modificările succesive ale actualului Cod, unele determinate de intervențiile Curții Constituționale, altele efectuate chiar la propunerea Înaltei Curți de Casație și Justiție, au transformat recursul în casație într-un instrument judiciar hibrid, în încercarea de a împăca ceea ce este de neîmpăcat: valoarea creatoare de drept a precedentului judiciar, pe de o parte, și corectarea erorilor de judecată, pe de altă parte. Propunerile *de lege ferenda* făcute de autor la finalul monografiei sînt înțelepte și, dacă ar fi adoptate de legiuitor, ar permite împlinirea rezonabilă a acestor două obiective importante, dar distincte, prin instrumente juridice adaptate fiecăruia.

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Un an mai tîrziu

Prezentă la Conferința de Securitate de la München, vicepreședinta Statelor Unite, Kamala Harris, a spus cu subiect și predicat că Rusia a comis crime împotriva umanității în Ucraina. Afirmația doamnei Harris e de natură să îngrijoreze un pic cîteva persoane din cercul de putere de la Moscova pentru că nu e deloc o metaforă. E mai degrabă un avertisment că s-ar putea ca responsabilii pentru război să ajungă în fața unui tribunal internațional după modelul Nürnberg. Soarta lui Slobodan Miloșevici și a anturajului său e un exemplu bun pentru ceea ce s-ar putea întîmpla, în teorie, cu elita puterii ruse.

Însă Rusia nu e Serbia. E prea mare, prea înarmată și prea bine înșurubată în mintea occidentalului fascinat de imensitatea ei pentru a fi tratată cu aceleași metode ca o țară oarecare de prin Balcani. Așa că atîta vreme cît regimul Putin nu va fi schimbat cu unul cu idei, scopuri și metode diferite, rostul unui tribunal internațional nu poate fi decît unul simbolic. Despre schimbarea de regim s-a scris mult, dar concluzia e aproape întotdeauna aceeași: ea se poate întîmpla doar dacă în cercurile Puterii de la Moscova cineva ajunge la concluzia că Vladimir Putin nu mai poate livra ceea ce se așteaptă de la el. Cît despre revolte populare, acestea sînt puțin probabile. Rușii sînt, în marea lor majoritate, complici ai regimului – observăm asta dacă ne uităm la manifestările de solidaritate cu Guvernul, la sondaje sau la placiditatea cu care acei oameni primesc veștile despre crimele oribile pe care rudele și prietenii lor le comit în Ucraina.

Văd adesea cum nepăsarea rușilor de rînd e explicată prin efectele propagandei regimului sau prin cine știe ce sentiment rusesc al istoriei care face din oameni un soi de martori la propria viață fără credința că o pot influența. O aiureală. Mult mai probabil e că o societate putrezită cum este cea rusească calculează cinic costurile și beneficiile unui război de cucerire și a ajuns la concluzia că, adunînd mașini de spălat furate cu banii promiși de Guvern și cu gloria ce va fi povestită copiilor, bilanțul e unul pozitiv.

De asta e foarte straniu cum, în ciuda unei oarecari înăspriri a atitudinii, Europa continuă să se preocupe de sentimentele Rusiei și ale rușilor în actualul conflict. Teama ca nu cumva criminalul să fie ofensat e în același timp ridicolă și jignitoare. La fel e și pretenția că Rusia e parte a Europei. Nu e. Cu ambițiile ei expansive, cu refuzul de a accepta norme și reguli, cu lejeritatea cu care pune mîna pe cuțit, Rusia nu e Europa. Rusia e golanul din curtea școlii care trebuia exmatriculat de mult și sărit din lista de invitații la petreceri.

În ultimii 70 de ani, Coreea de Nord nu a invadat pe nimeni și totuși, din cauza retoricii și amenințărilor permanente la adresa vecinilor săi, este un stat paria, izolat și ridiculizat, decuplat de la marile fluxuri științifice, comerciale sau artistice. De la căderea comunismului în urmă cu 30 de ani, Federația Rusă a dus permanent o politică expansionistă, hrănindu-și ratările de acasă cu victorii tragice în exterior. Moldovenii, georgienii, ucrainenii, sirienii sau africanii care descoperă zilele astea mercenarii din Grupul Wagner pot depune mărturie în legătură cu „civilizația“ rusească. Și totuși, spre deosebire de Coreea de Nord, Rusia e încă tolerată. Cumva, crimele rusești au o greutate mai mică decît amenințările Phenianului. O comparație asemănătoare se poate face și cu Cuba încremenită în comunismul ei vetust, dar relativ inofensiv.

La un an de cînd Vladimir Putin a decis continuarea cu mijloace mai directe a invaziei începute în 2014, Occidentul încă speră că ceea ce vede e un vis urît. Speră că se va întîmpla ceva și ne vom trezi cu toții ca Pamela Ewing și lucrurile vor reveni la normal. Nu vor reveni, nu au cum să revină. În cîmpiile ucrainene se pun zilele astea bazele miturilor după care vor trăi generațiile următoare. Iar rușii care se vor întoarce acasă vor povesti cum au luptat cu întregul Occident și l-au învins. N-au să mărturisească crime, ci vor croșeta eroism. Eroism care va merge în cartea de istorie rusească, iar copiii lor au să vrea să îi învingă pe copiii voștri. Tradiția e importantă în Rusia.

Ambiguitatea occidentală continuă să fie un factor major în conflictul ucrainean. Iar cu cît acest război se prelungește, cu atît mai mare e pericolul ca și fragilul consens de acum să se rupă. S-ar putea crede că nu e așa dacă ne uităm la cantitatea și tipul de armament livrat de țările din Vest Ucrainei. Însă aici problema e că procesul prin care aceste state se autoconving că e nevoie de arme mai puternice și mai eficiente e greoi. Gîndiți-vă cum ar fi arătat azi cîmpul de război dacă tancurile Leopard sau HIMARS-urile ar fi ajuns în Ucraina mult mai devreme. Foarte probabil, radical diferit. Acum se discută despre avioane și rachete cu rază mai lungă de acțiune. În parallel, prudenta Chină pare să aibă un acces de curaj și dă semne că vrea să alimenteze la rîndul ei Rusia cu armament. Foarte probabil, China n-ar fi ajuns să facă astfel de calcule dacă rezistența ucraineană ar fi fost sprijinită mai consistent. Nimănui nu îi place să parieze pe pierzători.

Un an mai tîrziu, vorbim despre crime împotriva umanității mai degrabă ca un exercițiu retoric. Un an mai tîrziu, Putin încă ține *speech*-uri delirante. Un an mai tîrziu, în Ucraina încă se moare și ne-am obișnuit cu asta.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

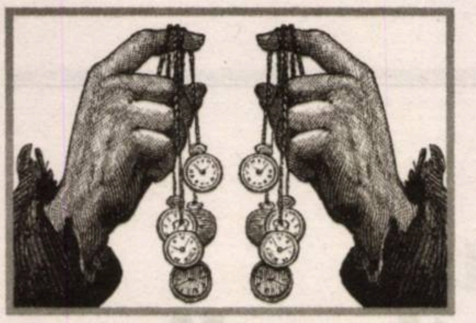

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Criză. De subiecte

Îi rog pe cititori să se pună, din cînd în cînd măcar, și în pielea mea. Și a oricărui editorialist. Trebuie să fii cît de cît inteligent o dată pe săptămînă. La dată fixă. Nu e ușor. (Comentariu pe forum: „Păi dacă nu e ușor, taci dreac' din gură, neam săturat de fițele tale, plimbă burdihanul!“.) Uneori (ca acum), la mare nevoie (și hărțuit de același context), reiei cîte un text mai vechi, încă actual după părerea ta (Forumist: „Iar vii cu marfă expirată? Iar vrei să sugi banii mogulului degeaba?“.) Dacă te hotărăști să scrii despre un subiect de actualitate, intri în alte „dileme“. În fond, zi de zi, piața e dominată de cîteva teme: criza (și caftul) de pe scena politică, sau previzibile *breaking news* (cutremure, înzăpeziri, secetă, scumpiri, decese, adulteruri, șmecherii ș.a.m.d.). Toate zguduitoare și insolubile... Ce faci? Nu prea ai cum să vii cu lucruri sau cu opinii noi. Chiar e nevoie de o voce în plus care să înjure Primăria, Prefectura, Guvernul (Justiție, Finanțe ș.cl.), Președinția, Opoziția, soarta? Sînt destui, prin ziare și pe ecrane, plătiți pentru asta. (Forumist: „Da' de comentatorii care-ți convin, de pe la GDS sau Digi nu zici nimic? Pupincurist ai fost, pupincurist ai rămas!“.) Să-l înjuri pe Băsescu? (Forumist: „Păi nu tu lai făcut președinte? Mă p... pe intelectualii lu' pește! Huo! La ștreang! Țigani nenorociți, care vă umflați pe banii noștri!“. Sau: „Cam tîrziu te-ai trezit, nea Pleșule! Sau simți că se scufundă barca și vrei să-ți asiguri o sinecură și sub guvernarea următoare? Mi-e scîrbă!“. Sau: „Nu te mai preface că-l înjuri pe șefu'. Tu și cînd îl înjuri îi sugi pwoohlaa“.) Să-l înjuri pe cutare politician? (Forumist: „Tu vorbești, care la-i lins în buci pe Ceaușescu? Ia uite ce scrisoare ia-i scris“ – urmează site compromițător, cu un memoriu tratat ca scrisoare de amor. „Ia-i slujit pe toți, traseistul dracului, profitor nenorocit, pleșu-leșu!“.) Să comentezi protestele de pe străzi? Da, dar cu o condiție: să fie un comentariu patetic, înaripat, „civic“ la culme. Dar chiar și așa riști să enervezi pe cineva. Pe unii pesediști supărați pe „pegră“ sau pe forumistul „de sens opus“: „Domnule Pleșu, te credeam un om echilibrat. Cum poți să intri în gașca mercenarilor lui Voiculescu? Încă o dezamăgire! Nu voi mai citi *Dilema!*“. (Alt glas de pe forum: „În loc să fii în piață alături de popor, stai și faci filozofie de pe margine! Halal societate civilă! Auto-intitulată! De-alde Liicheanu, sau Ligheanu, un plagiator notoriu, de-alde Patapievici, băsistul zis HÎRC, de-alde matale, bulibașă găunoasă care lași pe alții să dea zăpada, toți niște lifte kaghebisto-mossado-CIA-iste. Elitiști puturoși, cripto-comuniști, extremiști, reacționari, monopoliști, la cimitir cu voi!“.) (Mă gîndesc, adesea, să fac o antologie de înjurături și „portrete“ cu care m-am ales de-a lungul anilor: securist, sorosist, țigan, mîncător de ecleruri, ovrei, nulitate zgomotoasă, îmbuibat, profitor, mason, agent străin, antiromân aservit ocultei mondiale – și tot așa pînă la garanția că mă va înghiți iadul...)

Poate că, în aceste condiții, te gîndești, cu destulă îndreptățire, să lași altora gazetăria „de actualitate“. (Vorba forumistului: „De ce te bagi, filosofule, unde nu-ți fierbe oala? Nu ți-e jenă să te uiți atîta la televizor? Ți s-au terminat ideile? Lasă-ne! Vezi-ți de speculațiile tale!!“.) OK! Să scriem deci pe teme atemporale: despre oameni interesanți, despre cărți, despre iubire, suferință și înțelepciune. (Forumist: „Nu ți-e rușine? Afară mor oameni de foame și de frig, ne pleacă creierele, iar tu te retragi în turnul de fildeș a lu' măta! D-aia merg toate brambura. În loc să veniți cu soluții, să vă implicați, frecați menta! Mă c... pe așa-zisele voastre idei. La muncă boșorogule! Țara piere și baba se piaptănă!“. Sau: „Comentariu dezactivat din motive de securitate/spam“.)

Una peste alta, îl înțeleg pe Mircea Cărtărescu. Omul renunță la opinie în materie de subiecte politice la zi. Dar iată că nici așa nu e bine: vine un om citit și cumsecade și îl invocă pe Edmund Burke: „Tot ce-i trebuie răului ca să reușească este ca oamenii buni să nu facă nimic…“. Parol? Oricît de simpatic mi-ar fi Burke, cred că vorbele lui sînt de o nobilă inexactitate. Cînd e la o adică, răul reușește indiferent cît se mobilizează „oamenii buni“. Nu cunosc nici o mare catastrofă istorică, contramandată prin agitațiunea „eficace“ a unui *comando* de *good guys*. Fie că ei tac, fie că vociferează, fiarele și lichelele își văd de treabă. „Oamenii buni“ sînt, de obicei, ridicoli. (Ca să nu mai vorbim de faptul că e greu de decis care sînt ăia! Și ticăloșii se cred, adesea, „oameni buni“.) Cu gesticulația lor nevrotică, oamenii „buni“ nu sînt, de regulă, prea simpatici semenilor lor. Tot ce pot spera e că vor căpăta un calificativ cît de cît înțelegător la Judecata de Apoi...

(reluat, cu reeditări și adaosuri, din *Dilema veche*, februarie 2012)

P.S. Greșelile de ortografie din citatele de pe forum nu aparțin autorului acestui articol. Le-am lăsat așa cum le-am găsit adesea, din respect pentru libertatea de exprimare.

■ ■ ■

Andrei CORNEA

la **răscruce** de **gînduri**

„Dimensiunea românească a existenței“

Am mai scris despre scandalul din jurul simbolurilor legate de Mircea Vulcănescu (bust, numele unei străzi și al unei școli din București), finanțist, politician și filozof interbelic membru al „generației Criterion“, autor, printre altele, al eseului *Dimensiunea românească a existenței*. Am condamnat implicarea AUR, cît și a senatoarei Diana Șoșoacă în încercările de a bloca aplicarea unei legi (OUG 31/2002) – aceea care cere eliminarea denumirilor unor personalități condamnate pentru crime de război și crime împotriva umanității – în cazul particular al lui Mircea Vulcănescu, membru al Guvernului Ion Antonescu din 1941-1944.

Săptămîna trecută am asistat la un nou episod. Peste o sută de persoane au protestat în fața Liceului „Mircea Vulcănescu“, dorind să împiedice Consiliul profesoral să adopte schimbarea numelui liceului. Prezență AUR masivă, prin reprezentanți. Dar mult mai grav este ceea ce a urmat. Un secretar de stat din Ministerul Educației, Florian Lixandru (PSD), a intervenit cu presiuni (denumite eufemistic „recomandări“) asupra directoarei liceului, pentru ca aceasta să o primească pe senatoarea Șoșoacă (ce fusese anterior oprită de pază să intre în incinta liceului – ceea ce era conform regulamentului de ordine interioară al instituției). Senatoarea Șoșoacă a fost apoi primită de directoare. Nu știm ce decizie a luat Consiliul profesoral, sau dacă a luat pînă la urmă vreo decizie.

Mi se pare evident că ne aflăm înaintea unui abuz de putere din partea secretarului de stat Lixandru. Conducerea liceului avea temeiuri solide să refuze s-o primească pe senatoare, cunoscută pentru pozițiile sale extremiste și pentru scandalurile pe care le provoacă adeseori, spre a-și face reclamă în modul cel mai ordinar cu putință. Pe de altă parte, legea interzice activitatea politică în școli, iar acțiunea simpatizanților și membrilor AUR nu putea fi calificată altfel decît o acțiune politică. Și apoi – ne întrebăm – ce era de discutat aici? Conducerea liceului nu încerca – oricum foarte tîrziu – decît să aplice o lege a statului român renunțînd la numele celui care fusese condamnat pentru crime de război în 1947, sentință menținută printr-o sentință definitivă din 2019 a Curții de Apel București chiar și după încercarea de reabilitare. Așadar, ceea ce se vede imediat este un abuz de putere din partea unui reprezentant al statului, abuz care tinde să favorizeze pe cineva care instigă la încălcarea legilor statului. Dublu abuz, așadar.

Trebuie însă privite lucrurile mai în profunzime. Am spus-o și eu, au spus-o și alții: Mircea Vulcănescu n-a fost condamnat pentru opiniile sale (de extremă dreapta, de altfel), ci pentru prezența sa în Guvernul Antonescu, cu funcția de subsecretar (ministru adjunct) la Finanțe. Unii au susținut că omul n-a fost decît un tehnocrat conștiincios și că n-a jucat nici un rol politic. Așadar condamnarea sa ar fi fost nedreaptă. Fals: Vulcănescu s-a ocupat, printre altele, de legislația și aspectele financiare ale așa-numitei „românizări“, prin care evreii din România au fost expropriați în masă. Vulcănescu, în calitatea sa de subsecretar de stat la Finanțe, participă, de exemplu, la ședința Consiliului de Miniștri din 21 martie 1941, în care se caută soluții „legale“ pentru exproprieri. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, formulează problema: „Exproprierea este o formalitate ușoară. Dar destinația acestor bunuri... aceasta este marea problemă. De aceea trebuie să se întocmească imediat o lege scurtă, simplă... care să rezolve toate problemele urgente...“. În continuare, mai mulți miniștri se plîng de existența unor abuzuri și a unor dificultăți. Înțelegem subtextul: să prazi, să spoliezi e simplu, cînd ai puterea absolută. Dar ce faci cu bunurile furate, cui le atribui, cu ce drepturi, pentru ce merite? Cum faci ca viața economică (unde e vorba de întreprinderi cu capital evreiesc) să nu sufere grav? Miniștrii se codesc și fac diferite propuneri care nu produc însă legea „scurtă și simplă“. Generalul Antonescu (nu era încă mareșal) e nemulțumit și nerăbdător. Vrea legea gata ca s-o semneze de îndată. Aici intervine îndatoritor Mircea Vulcănescu, care critică unele exproprieri precedente – dar nu fiindcă s-ar fi furat prea mult, ci prea puțin, parțial, nu chiar de tot. Și vine cu soluția salvatoare: „Nu este bine. Ceea ce s-a expropriat în afară de bunurile agricole sînt și fondurile de comerț. S-au expropriat și păduri. Dar se expropriază nu numai pădurea, ci și fabrica care o deservește. [...] Trebuie să păstrez unitatea industrială, care este unitatea reală...“. Ion Antonescu rămîne nemulțumit de asemenea „finețuri“, fiindcă se teme de amînări: „Puneți mîna și faceți textul“, ordonă el precum trupei de răcani. Serviabil, Vulcănescu promite: „Pînă diseară legea e gata“. Și apoi adaugă și o oră: „Pînă astă-seară la orele 6 veți avea un text care dă satisfacție“. Antonescu însă e tot nemulțumit. Are soluția lui, demnă de „Moș Teacă“: „Să stați aici s-o faceți acum. Pentru ce s-o lăsăm pînă diseară?... Să se facă acum. Aici să se lucreze. Dacă nu tranșați astăzi, începeți iar cu formule filozofice...“ *(Evreii din România între 1940-1944. Legislația antievreiască,* vol. I, volum alcătuit de Lya Beniamin, Hasefer, 1993, doc. 93, pp. 296-300). Și ce a făcut filozoful Vulcănescu, pesemne vizat? A tăcut supus și s-a lăsat umilit. Dar mai ales a contribuit la scrierea legii acesteia și a altora în același spirit profund inuman și antisemit, ba aș spune chiar antifilozofic, și a rămas în guvern pînă în august 1944, împărțind răspunderea cu regimul Antonescu pentru Holocaust în general. N-a demisionat nici după pogromul de la Iași, nici după „trenul morții“, nici după masacrul de la Odessa. În general, filozoful a rămas în funcția ministerială, deși ar fi putut oricînd demisiona, și – cum se spunea pe vremuri – „a ieșit în întîmpinare“, găsind soluții tehnice pentru eficientizarea ororii.

Unii pretind că a fost un patriot. Alții – un martir. Moartea sa în închisoarea comunistă e desigur regretabilă și trebuie pusă pe seama ororilor celuilalt totalitarism, dar ea nu scuză servilismul precedent. Și nu pe cei de la AUR și pe complicii lor guvernamentali se cere a-i convinge de cele scrise aici (ar fi imposibil), ci pe ceilalți, mult mai numeroși și mult mai semnificativi, care nu sînt nici extremiști, nici antisemiți, nici antidemocrați etc., dar care, cu o indulgență prost plasată, refuză să vadă întregul adevăr în acest caz.

P.S. Nu voi susține – cum se obișnuiește – că n-am nimic personal cu Vulcănescu. Am – într-un fel. Bunicii mei au fost expropriați în 1941 de o mică vilă la Predeal prin legile de „românizare“, la care a contribuit și fostul subsecretar de stat la Finanțe. După 1944, vila a fost restituită, numai spre a fi confiscată apoi de comuniști în 1951. A fost recuperată în Justiție în anii '90. „Dimensiunea românească a existenței“!

■ ■ ■

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

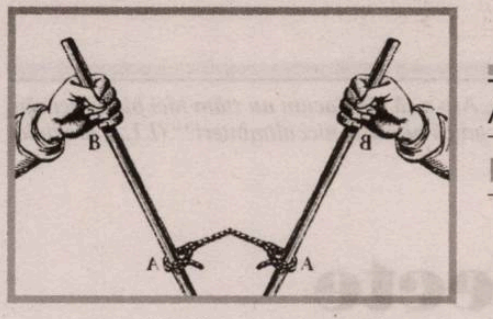

Avertisment: Vă pot afecta emoțional!

© wikimedia commons

●●● mai întîi vreau să vă asigur că am fost profund marcat de dramele lăsate în urmă de cutremurul devastator din Turcia și Siria. După puteri, am încercat și să ajut. Acum însă mă gîndesc cu groază că, pentru mărturisirea care urmează, mă veți considera un monstru insensibil, vreo combinație nefericită între un psihopat și un sociopat. Iat-o: avalanșa de avertismente conform cărora „urmează imagini cu un puternic impact emoțional“ care a inundat toate emisiunile de știri m-a lăsat deopotrivă epuizat și nedumerit. Știu, formula e utilizată și în alte contexte – accidente rutiere, crime sîngeroase, acte de extremă violență surprinse de camerele de luat vederi, dar parcă niciodată cu o asemenea obositoare frecvență. Bănuiesc că e vreo lege a audiovizualului, deși nu sînt sigur, dar asta ar afunda situația și mai adînc în absurd.

In extremis, aș putea înțelege rațiunea unei avertizări de acest gen în cazul unui ipotetic jurnal de știri compus, în proporție covîrșitoare, din știri bucolice, cu mielușei care zburdă nevinovați pe pajiști înflorite și, dintr-o dată, cînd lor le e lumea mai dragă și nouă inimile mai pline de bucurie, o haită de lupi fioroși s-ar apuca să-i sfîrtece pe toți, umplînd pajiștile de organe însîngerate. Poate, doar poate, într-un asemenea context, aș vrea să mă avertizeze cineva de măcelul care urmează. Nici atunci, însă, n-aș fi cu totul totului convins. Pe de o parte, pentru că un asemenea jurnal de știri, după cum știm, e mai puțin probabil decît *Visul unei nopți de vară* în montarea lui Adolf Eichmann. Pe de altă parte, pentru că și imaginile bucolice mă pot afecta emoțional. Iar avertismentul nu precizează *în ce fel* voi fi afectat. Din cîte știu, bucuria, dragostea sau mila sînt și ele afecte, la fel ca tristețea, groaza sau invidia. Din acest punct de vedere, mielușeii pot avea un impact emoțional egal cu cel al lupilor fioroși, dar cu semn schimbat.

Or, în cazul unei tragedii de proporțiile celei din Turcia și Siria, cu zeci de mii de morți și cu imagini actualizate din clipă-n clipă, cam la ce informații-surpriză te-ai fi putut aștepta? Pînă și puținele vești bune – dovezile de generozitate și sprijin sau miracolele găsirii unor supraviețuitori cînd și unde te-ai fi așteptat mai puțin – au avut și ele un puternic impact emoțional, pentru orice om care mai avea un puls. Și-atunci despre ce vorbim? Pe baza căror criterii se fac diferențierile mai subtile? Pentru că, în cazul în care n-ați remarcat (și n-ați remarcat pentru că erați deja sastisiți, iar atunci asemenea avertismente nu vă mai avertizau de nimic), uneori „urmează imagini care *vă pot* afecta emoțional“ (se subînțelege că nu e sigur, depinde de cît de simțitor e naturelul fiecăruia), alteori care „vă *vor* afecta emoțional“ (negreșit, cum ar veni). Cine stabilește asta? Vreun „specialist“, pe criterii „profesionale“? Vreun producător, pe baza bunului-simț? De-o fi una, de-o fi alta, tot nedumerit am rămas: în ce fel ne „pot“ sau ne „vor“ afecta? C-altminteri orice avertisment de acest fel își pierde (încă o dată) rațiunea de-a fi lansat. Cum ați reacționa, bunăoară, dac-ați fi „avertizați“ că mîine e, să zicem, joi, 23 februarie? Ce informație ajutătoare v-ar putea furniza avertismentul (în afara faptului că ați ști că trebuie să citiți noul număr din *Dilema veche)*? E bine că e joi? E rău că e februarie? Contează că e 23? Pentru cine? De ce?

În acest context, nu pot să nu remarc și o doză zdravănă de ipocrizie: avertismentele vin din partea media care trăiesc din și pentru știri și imagini senzaționale, cu – ați ghicit! – un puternic impact emoțional. După cum am aflat în perioada de ucenicie toți cei care am lucrat prin mass-media, „pe nimeni nu interesează trenurile care ajung la timp“ (deși în România asta chiar ar fi o știre ieșită din comun, cu un puternic impact emoțional). Să ne înțelegem: nu acuz nici instituțiile media și, cu atît mai puțin, pe bieții prezentatori sau prezentatoare obligați să citească scriptul. În condițiile noilor media, sîntem cu toții, chiar dacă în proporții diferite, creatorii și victimele acestei mentalități (artificierii și substanța Leviatanului, ar fi spus Thomas Hobbes).

Și-atunci avem de-a face cu un avertisment binevoitor, după cum ni se sugerează, sau cu o perfidă și, în fond, banală ispită a fructului interzis? Cum s-ar cuveni să reacționăm la anunț? Ce se așteaptă de la noi? Să închidem televizoarele, ferindu-ne, sfielnic, privirile sau, dimpotrivă, să ne repezim, hulpavi, la ecrane pentru a ne satisface o curiozitate morbidă? Pentru că nu putem vorbi despre ipocrizie fără să ne-aruncăm privirile și-n oglindă. Pe de-o parte, haideți s-o recunoaștem cinstit: chiar dacă nu sîntem adolescenți obsedați de violente jocuri video, sîntem hrăniți, prin felurite canale, cu atîtea imagini șocante încît ne-a crescut „toleranța“. Aidoma drogaților, în secret, ne dorim senzații tot mai tari, capabile să „ne miște“, altminteri filmele de groază n-ar avea atîta succes. Pe de altă parte, însă, vrem și să ne simțim bine în propria piele. Vrem să ne păstrăm și o părere bună despre noi înșine, una care să nu ne contrazică flagrant imaginea publică ideală. Sîntem deopotrivă și lupii însetați de sînge, și mielușeii zburdînd nevinovați. Cum să facem să ne satisfacem ambele porniri, fără a o sacrifica pe nici una? Iată un paradox la rezolvarea căruia noile media lucrează din plin, dar încă se află în faza de tatonare: cum să mîncăm usturoi fără să ne miroasă gura?

Pentru moment cel puțin, soluțiile propuse se învîrt, îmbrăcînd forme dintre cele mai variate, în jurul aceleiași strategii de bază: recunoaștem că sîntem atrași de o sumedenie de fructe interzise, dar pretindem că o facem din motive înălțătoare. Ne fascinează criminalii în serie, pentru că vrem să înțelegem patologia umană. Și vrem s-o înțelegem pentru a o putea controla sau chiar vindeca. Ne atrage pornografia pentru că vrem să înțelegem mai bine sexualitatea. Și ne pasionează dramele de tot felul nu pentru că ne bucurăm că nu ni s-au întîmplat nouă, ci pentru a ajuta și putea preveni viitoare drame. Și uite-așa, genul acesta de anunțuri ne ajută să bifăm, fără să ne dăm seama, două porniri care se bat cap în cap, în capul nostru, că mai mult nu ne duce capul *(sic!)*.

Dacă am reușit să vă șochez, se cheamă că v-am afectat emoțional. N-aveți de ce să vă plîngeți – doar v-am avertizat!

Alin Fumurescu *este* associate professor *la Departamentul de Științe Politice al Universității din Houston, autor al cărții* Compromisul. O istorie politică și filozofică *(Humanitas, 2019)*.

■■■

BARBURISME

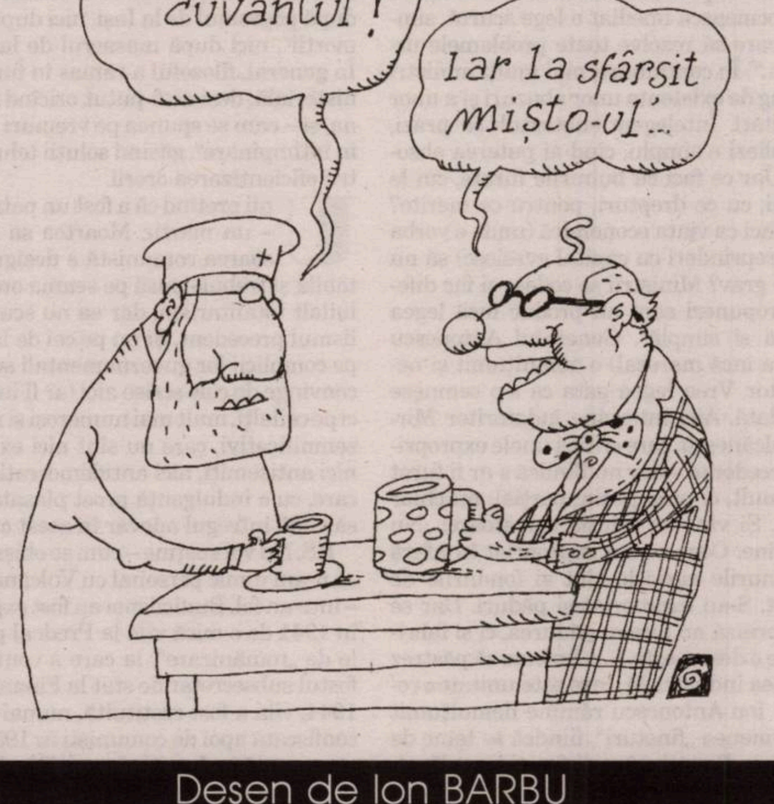
La început a fost cuvântul!
Iar la sfârsit mișto-ul...

Desen de Ion BARBU

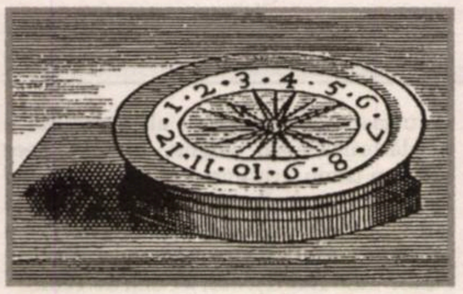

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Se întîmplă duminica

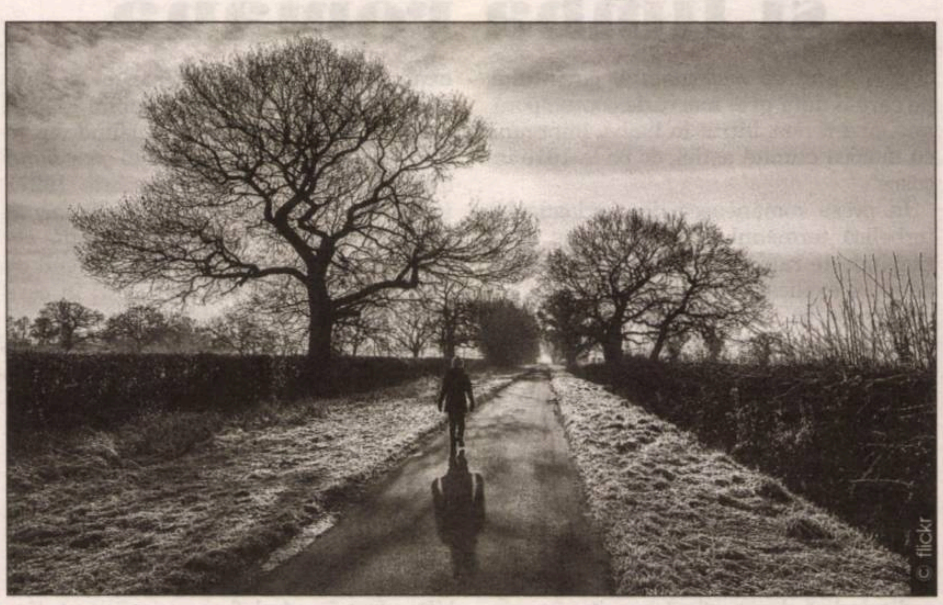

© flickr

N-am avut niciodată o rutină clară a programului zilnic de la serviciu. Nici a week-end-urilor, a sărbătorilor legale sau a zilelor de concediu, bifate destul de rar. Din cauza sau, mai bine zis, datorită profesiei pe care mi-am ales-o, îmi e aproape imposibil să trasez niște granițe ferme într-un calendar. Există mici voluptăți, cum ar fi o petrecere pînă tîrziu într-o seară de peste săptămînă, plimbări în mijlocul zilei sau dimineți în care mă trezesc la ora la care oamenii își iau copiii de la grădinița de lîngă blocul meu. Dar mai sînt și evenimente speciale, alegeri parlamentare, interviuri care nu țin cont de timp, la fel și minute de emisie care trebuie umplute și pagini care pleacă la tipar obligatoriu pline, în fiecare marți. Un lucru nu s-a schimbat pentru mine, de cînd eram copil (și ziua mea preferată era „vineri seara“) pînă în prezent: felul în care detest duminicile din tot sufletul.

„Sunday blues“, sau depresia de duminică, ori spaima sfîrșitului de săptămînă, cum vreți să-i spuneți, nu este ceva cu care să fii diagnosticat la un control de specialitate. Fenomenul este însă mai răspîndit decît am crede, doar că nu se vorbește suficient de des despre el – nu la fel de mult ca despre frica de înălțimi sau de clovni, de exemplu. Pe scurt, este o stare de tristețe, iritabilitate, lipsă de speranță sau de motivație. Un sentiment că tot ce vei avea de făcut începînd de a doua zi este copleșitor, greu de îndeplinit bine și imposibil de terminat. Psihologic, apare cînd percepem o oarecare amenințare venind dinspre viitor – ca orice anxietate.

Tristețea zilelor de duminică a fost identificată și analizată cu decenii în urmă. Pe 8 septembrie 1991, *The New York Times* publica un articol numit *„It's Sunday Afternoon and Here Come the Blahs“ („E duminică după-amiaza, iată și deprimarea“*, într-o traducere aproximativă), care oferă posibile cauze ale acestei manifestări: programul normal de somn dat peste cap în zilele libere, consumul de cafea sau de alcool, grijile financiare, dar și neplăcerea generată fie de serviciul pe care îl avem, fie de toate problemele casnice pe care trebuie să le rezolvăm. Articolul menționează că termenul de „nevroză de duminică“ a apărut pentru prima dată în 1919, într-o lucrare a psihanalistului maghiar Sándor Ferenczi. Observînd la pacienții săi o ieșire supărătoare la suprafață a unor amintiri reprimate, tocmai în această zi considerată liberă, el a definit fenomenul ca fiind o exacerbare a simptomelor nevrotice și psihosomatice în zilele de duminică.

Întorcîndu-ne în timpurile noastre, trupa The Strokes a compus chiar o piesă cu titlul *„Why Are Sundays So Depressing“ („De ce sînt duminicile atît de deprimante“)*, inclusă într-un album apărut în 2020, cu care a și cîștigat un premiu Grammy. „Am ajuns la concluzia că prea mult timp liber e ceva rău“, zic versurile, cumva în asentimentul cercetărilor de la începutul secolului trecut.

Specialiștii în natura umană susțin că a avea o zi proastă duminica este un obicei creat, nu o afecțiune. Și, ca orice obicei, nu e imposibil să fie anulat, înlocuit cu altele, agreabile. Întreaga zi poate fi regîndită astfel încît să conțină lucruri plăcute, începînd cu ridicat din pat de îndată ce te trezești, ca să nu-i dai timp creierului să înceapă să rumineze. Un somn cu același orar ca în timpul săptămînii, fără dispozitive „de conectare“ la trezire și la culcare, plimbări în natură, mișcare de orice fel. Mîncarea preferată, o carte bună, un film bine ales, prieteni de calitate. Lucruri la îndemîna oricui.

O soluție ar mai putea fi să faci din duminici zile în întregime pentru tine, în care urgențele altora să nu devină importante în orarul tău. Sau să înșiri o listă cu treburile de rezolvat în lunea care urmează, sau chiar una pe toată săptămîna. Ca în orice anxietate, negarea ei nu duce la nimic bun, nici sloganurile gen „duminica asta decid să fiu fericit“. Antidotul anxietăților este întotdeauna rămînerea în prezent. Nu de alta, dar marile dezastre pe care ni le imaginăm nu se vor întîmpla niciodată cum credem noi (sau au trecut deja).

Am citit odată pe un blog vechi, care acum nu mai există, constatarea că mai toți prezentatorii de la radio se entuziasmează de venirea week-end-ului, încep de miercurea să-i anunțe pe oameni cîte zile mai sînt și să numere orele, fără să realizeze că, de fapt, pentru unii, sfîrșitul de săptămînă e cel mai greu de dus. Cînd toți ceilalți sînt prinși cu familiile și cu poveștile lor și se retrag înainte de miezul nopții, ca Cenușăreasa, taman cînd e mai mare nevoie de ei. Cînd „demonul amiezii“ găsește străzile orașului goale și soarele aparent încremenit, refuzînd să apună. Cînd, luni dimineața la ora 5, pînă și mașina de gunoi care face un zgomot infernal între blocuri e semn că viața a reînceput.

Rutina mea de duminică mai puțin albastră este să scriu articolul pentru rubrica din *Dilema veche,* inclusiv pe cel de față.

■ ■ ■

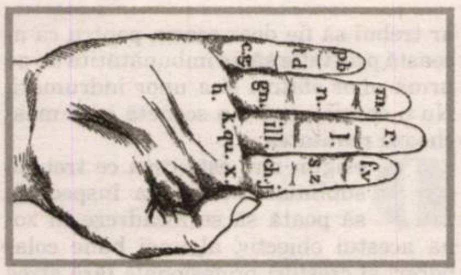

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Omul din sfînt, sfîntul din om

Am revăzut, cu aceeași încîntare ca prima oară, filmul din 2010 (premiat cu Palme d'Or și César) al lui Xavier Beauvois – *Des hommes et des dieux / Despre oameni și zei*. Forța peliculei vine, în primul rînd, din faptele reale pe care se bazează și pe care le reactualizează cu multă autenticitate. E vorba despre un episod dramatic, derulat în Algeria în 1996, pe fondul crizei guvernamentale locale și al ascensiunii mișcărilor teroriste de tip islamic. Șapte (din nouă) călugări francezi, slujitori în Mănăstirea Atlas – cisterciană prin natura ei (ordin monahal catolic cu venerație pentru Sfîntul Benedict) – au fost atunci răpiți și, ulterior, executați de trupele liderului musulman Ali Fayattia. Frații în cauză locuiau, de multă vreme, în spațiul algerian, integrîndu-se perfect în comunitatea băștinașă din jurul așezămîntului lor, în ciuda specificităților religioase. Algerienii conviețuiesc armonios cu benignii părinți, beneficiind chiar de serviciile medicale, de calitate, pe care aceștia le oferă. Fratele Luc (Michael Lonsdale) are un cabinet în mănăstire, unde sute de localnici află ușurare în diverse afecțiuni. Starețul Christian (Lambert Wilson) se dovedește un bun administrator, găsind punți de comunicare cu musulmanii. Interacțiunile celor două grupuri sînt, prin urmare, cît se poate de amicale. În acest decor mai degrabă paradiziac pătrund însă vești tulburătoare.

Guvernul corupt își pierde, treptat, credibilitatea în fața populației, iar fundamentaliștii islamici devin tot mai amenințători în țară. Se vorbește despre fete tinere ucise cu impunitate în plină stradă, pentru simplul motiv de a nu fi purtat vălul tradițional. Lumea este îngrijorată și confuză. Filmul studiază amănunțit încordarea din obștea monahală, în așteptarea patetică a unui deznodămînt tragic. Avem toate datele (de la doi supraviețuitori) să credem că lucrurile au stat așa și că frămîntările fraților s-au desfășurat întocmai. Întrunindu-se seara la sfat, ei nu știu exact ce să facă. Frica (legitimă) îi îndeamnă să plece înapoi în Franța, dar, judecînd faptele la rece, fiecare realizează că nu (mai) are la ce să se întoarcă. Viața lor e aici, în Algeria, sensul ființării capătă, pentru ei, materialitate numai în Mănăstirea Atlas. Detaliul mi se pare foarte interesant. Nu sesizăm nici o urmă de histrionism, de ipocrizie ori de fanatism în aceste declarații. Nimeni nu vrea martirajul (monahii spun frecvent că nu doresc să moară, că nu au venit la călugărie pentru a fi uciși). Toți sînt oameni, nu sfinți (cel puțin, nu încă). Au slăbiciuni.

Dilema morală și psihologică a călugărilor reprezintă punctul forte al filmului. Contextul îi obligă pe cei nouă să aleagă varianta eroică (de a sta și a-și înfrunta destinul), deși nici unul nu are profil de erou (toți ar prefera să existe o altă cale). Titlul peliculei – o aluzie la *Psalmul 82* (6-7) – pune accentul, inteligent, pe dualitatea creștină inerentă: umanitate *vs.* sfințenie. Pînă în pragul sfințeniei, omul arată doar credință și voință. Ce se întîmplă dincolo de acest hotar este o chestiune de transcendent. Nu diferită ne apare situația din mica obște a Atlas-ului. Cu toate că ei aleg, cu bună știință, martirajul, în particular, fiecare dintre frați e apăsat de imense încordări emoționale. Probabil că ei și-ar dori ca sumbra expectativă să se sfîrșească într-un alt mod. Nervii tuturor sînt întinși la maximum. Slujbele se țin sub presiune, monahii tresar cînd aud zborurile de patrulare ale armatei. Într-o scenă memorabilă, toți se îmbrățișează înfiorați de trecerea unui elicopter militar pe deasupra mănăstirii. Continuă să-și cînte imnurile de slavă, sperînd, probabil, că *atunci* și *acolo* se va petrece inevitabilul sfîrșit. Dincolo de spaima firească, „contextul“ ar fi ideal: părinții se află în rugăciune, sînt împreună în biserică, poartă hainele de sărbătoare și, mai presus de orice, experimentează o caldă, intensă solidaritate, o emoție puternică, irepresibilă, ce i-ar putea trece, glorios, peste slăbiciunea fricii. Tabloul pare decupat din povestea unui martiriu perfect, dar, spre surprinderea noastră, nimic nu se întîmplă *acum*.

Mult mai tîrziu, în cel mai neașteptat moment cu putință, în miezul unei nopți friguroase, un pîlc de teroriști pătrunde în mănăstire și îi ridică pe călugări așa cum se găseau: ciufuliți, buimăciți de somn, indispensabili, complet lipsiți de demnitate (în plus, cel mai bătrîn dintre ei, Amédée – jucat excelent de Jacques Herlin –, răspunde primului impuls de conservare și se ascunde, îngrozit, sub pat, unde, în viteză, fundamentaliștii omit să-l caute). În aceste condiții umilitoare, cei șapte monahi se duc, amețiți, spre marele gest sacrificial. Nu putem extrage decît o singură învățătură de aici: nici un destin de sfințenie nu poate să înceapă pînă cînd destinul umanității sordide nu își va fi epuizat și ultima doză de cinism...

Codrin Liviu Cuțitaru *este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

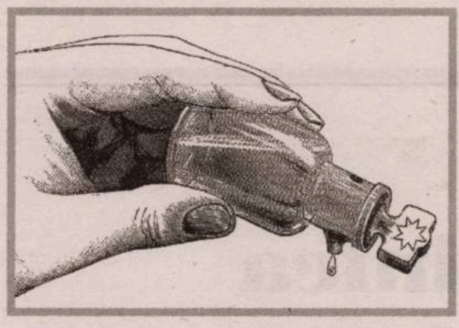

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Jazzul și limba română

E interesant să constatăm cît de repede a intrat în limba română cuvîntul *jazz*, într-o perioadă de conectare culturală intensă cu lumea occidentală, în prima jumătate a secolului al XX-lea. Cît de cunoscut și răspîndit era cuvîntul în epocă se poate vedea din faptul că marele dicționar-tezaur – *Dicționarul limbii române* –, lucrare academică destul de reticentă în acceptarea împrumuturilor lexicale potențial efemere, l-a inclus în inventarul său. În fascicula cuprinzînd litera J, apărută în 1937, *jazz* (cu varianta *jazzband)* era deja prezentat ca un cuvînt polisemantic, definit ca „stil muzical, caracterizat prin sincope și printr-un ritm sălbatec și grotesc, cu melodii insinuante și sentimentale“, ca „bucată muzicală cîntată în acest stil“, ca „bandă (numită și *jazzband)* de muzicanți, care execută astfel de bucăți cu instrumente nouă, deosebite unul de altul (ca banjo, saxofon, tamburină etc.)“, în fine, ca „orchestră alcătuită din astfel de instrumente“. Tonul definițiilor nu este cu totul neutru, dezvăluind o atitudine mai curînd negativă față de inovațiile muzicale („ritm sălbatec și grotesc“); impresia e întărită și de singurul citat oferit în dicționar, extras din romanul *Întunecare*, al lui Cezar Petrescu, apărut în 1927: *„Jazzbandul* urlă“. Dicționarul academic indica foarte clar statutul de neologism al cuvîntului, pe care îl data prin mărturie contemporană: „cuvînt nou, intrat în limbă, împreună cu muzica numită astfel, de pe la 1918 încoace“.

În presa românească din perioada interbelică termenul apare devreme și se răspîndește rapid, mai întîi în știri externe și cu explicații contextuale și apoi, tot mai firesc, în cronici interne, în anunțuri de concerte sau de programe radiofonice. Cuvîntul e folosit, de exemplu, într-un articol despre tendințele din teatru, în *Viața Românească* (nr. 10, 1920): „dacă nu merge altfel, se adaogă cîte-un *jazz-band*“. În *Trésor de la langue française informatisé,* prima atestare a cuvîntului *jazz* în franceză este din 1918. Chiar în engleza americană, prima atestare scrisă nu e mult depărtată în timp: articolul *Jazz* din Wikipedia indică drept primă apariție în presă anul 1915.

Ne așteptăm, desigur, să găsim formele *jazz* și *jazz(-)band* în revistele avangardei literare românești, în care modernizarea și sincronizarea cu tendințele internaționale erau programatice: „dacă ieri am cîntat inspirîndu-ne de la plug, boi, ogor, pădure, lună, amurg, – astăzi compunem *jazzband*-uri pentru uzul cetățeanului care trăiește în anul 1925“ *(Integral*, iulie 1925); „iubim T.F.F. și uniunea Radiotelefoanelor (...) fiindcă prin ele dansăm pe melodiile unui *jazz-band* din Londra“ *(Integral,* decembrie 1927). Ion Barbu publica în *Contimporanul,* în 1924, poezia *Jazz band pentru nunțile necesare;* ulterior, *Jazz band* va fi înlocuit cu *Ritmuri).* Tabloul unui București în care filmele, muzica, arhitectura, mașinile și chiar poezia erau conectate la actualitatea culturală și tehnologică americană a fost descris cu argumente convingătoare și cu savoare de Ioana Pârvulescu („Micul New York“, *România literară*, nr. 35, 2008).

Articole întregi erau consacrate, acum un secol, subiectului de actualitate. În *Adevărul* din 1 decembrie 1922, sub titlul cu surprinzătoarea ortografie *Iazz-band,* se manifesta o atitudine clar defavorabilă: *„Iazz-band*-ul face ravagii pretutindeni și nu te mai poți înțelege cu un prieten în tovărășia căruia vrei noaptea să bei un pahar de vin“. În textul intitulat „Jazz-ul“ *(Rampa,* 24 octombrie 1923), se afirma că „sensibilitatea indivizilor de astăzi nu s-ar mai fi mulțumit cu lucruri ușoare, superficiale, de unde și vedem nebunia de care a fost cuprinsă lumea întreagă pentru *Jazz!*“; articolul se încheia cu o declarație entuziastă: „idolul nostru, al tineretului și al plăcerilor, e azi, singur: *Jazz-ul!*“. Zece ani mai tîrziu, cratima deja dispăruse din titlul unui articol amplu, care semnala că subiectul se banalizase deja: „Controversa *jazzului*“, „Mai este *jazzul* în gustul publicului?“ (din *Radiofonia*, 27 martie 1932).

Originea cuvîntului *jazz* în engleza americană era evidentă pentru vorbitorii români din perioada interbelică. Dicționarele noastre indică totuși ca sursă a termenului și franceza, considerîndu-se că acesta a funcționat ca intermediar al împrumutului lexical, cel puțin într-o primă etapă. Prima ediție a *Dicționarului explicativ* (DEX 1975) punea chiar pe primul loc franceza, lucru destul de straniu, la care s-a renunțat în edițiile mai noi. Lexicografii au pornit de la ideea că sursele principale de informații, pentru publicul din prima jumătate a secolului al XX-lea, erau texte scrise în franceză, limbă din care se traduceau cărți, articole, anunțuri. Intermedierea francezei a făcut, probabil, ca *jazzband* să circule o vreme pentru a desemna nu doar orchestra, ci chiar genul muzical (un sens azi învechit, în română ca și în franceză) și a determinat folosirea sintagmei *muzică de jazz* (posibil calc după *musique de jazz*, dar care se putea forma și prin analogie cu alte sintagme din același cîmp semantic, ca *muzică de cameră).*

Chiar dacă ne imaginăm că lumea fără Internet ar fi fost mult mai izolată decît cea de azi, se pare că presa de acum un secol funcționa suficient de bine, iar noutățile relevante se răspîndeau surprinzător de rapid.

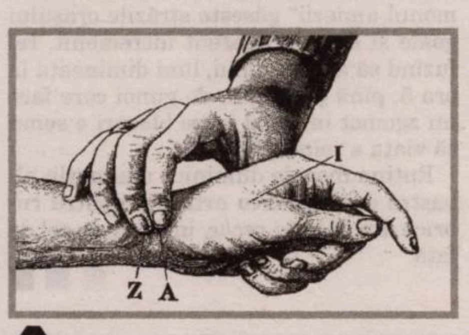

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Hipnotică pastelare

Începusem de vreo 15-20 de minute, cînd s-a deschis ușa. Un domn pe care nu îl cunoșteam, cu o servietă în mînă, a intrat, a înclinat din cap, s-a apropiat de catedră, a adunat tot ce aveam pe ea, catalog, fișe, schițe, mi-a lăsat doar manualul, apoi s-a așezat în ultima bancă. Mi-am dat seama cine este, deși nu-l văzusem niciodată. Devenisem profesor în acel sat de vreo cîteva luni abia și interacționasem doar cu inspectoarea de limba și literatura română, care mă privise lung cînd mersesem la început de septembrie să întreb dacă nu are să-mi dea vreun post (toată vara, după terminarea facultății, o lălăisem pe la mare și pe la munte): „Am 12 ore de română și șase de muzică în Luna de Sus. Te duci?“. Știam, însă, că mai este un inspector de română: Mircea Breaz. El trebuia să fie, desigur. Așa era. Am tras aer în piept și mi-am continuat ora. Nu voi uita niciodată: eram la poezia „Vara“ de George Coșbuc, clasa a VIII-a: „Priveam fără de țintă-n sus – / Într-o sălbatică splendoare / Vedeam Ceahlăul la apus...“. A rămas în inspecție toată ziua, vreo patru-cinci ore, română și muzică. Era o inspecție inopinată, un microbuz cu mai mulți inspectori pornise pe o rută și oprise din sat în sat, lăsînd la porțile școlilor cîte un inspector. Orele mi-au ieșit bine. Am avut parte, apoi, de o analiză de vreo oră-două. Nu-mi aduc aminte să fi primit critici, săpuneli, doar sfaturi. Aveam planuri de lecții, mă pregătisem, nu mă făcusem de rușine, chiar dacă nu știusem nimic dinainte despre această descindere.

A doua inspecție care mi-a fost făcută a avut loc după vreo doi ani. După anul în care am fost în Luna de Sus am dat concurs și am prins post în Cluj-Napoca, la un liceu. Era postul tocmai eliberat de noul inspector de limba română, care se transferase. Preluase funcția de inspector după plecarea la universitate a celuilalt care mă inspectase, Mircea Breaz. Dar am mers în armată șase luni și am revenit la catedră de-abia după. Postul nu mai era deja întreg, primisem completare în alt liceu, la seral. Noul inspector, Aurel Bodiu, mi-a venit în inspecție pentru că mă înscrisesem la examenul pentru definitivat. Urma să susțin două inspecții a cîte patru ore. La prima dintre ele a venit tot neanunțat. Nu-mi aduc aminte ceva deosebit legat de această inspecție, a ieșit bine, eram pregătit, aveam documentele puse în ordine. A doua inspecție, care avea rol mai important, a fost, este adevărat, anunțată. Atunci am pregătit setul cu toate planurile de lecții de la începutul activității mele didactice și un portofoliu cu tot ce mai făcusem între timp. Mi-a rămas o amintire de la acea inspecție pe care mereu o povestesc cu amuzament. La analiză a participat și directorul, om blajin și de treabă, inginer fără prea multe legături cu literatura. Cum făcusem o lecție pe „Zburătorul“ lui Heliade Rădulescu, la analiza versului „Și, cobe, cîteodată tot cade cîte-o stea“, directorul a comentat: „Cobe este un oraș în Japonia!“. Inspectorul, după cîteva secunde de tăcere, i-a replicat: „Taci, Vasile!“.

De atunci încoace am avut multe inspecții, cele pentru gradul II, cele pentru gradul I și apoi altele, pînă în timpurile din urmă. Cred că ultimele mi-au fost făcute acum vreo doi ani, cînd aveam normă întreagă la catedră. Mi-a venit inopinat directorul adjunct la o clasă de a IX-a, la o lecție care a ieșit minunat, și în același an mi-a mai venit directoarea, la niște ore la care eram asistat și de Ioana Avădani, directoarea din acel timp a Centrului pentru Jurnalism Independent, cu scopul de a mă integra în programul de formare a profesorilor care infuzează educație media.

Unde vreau, de fapt, să ajung? Am fost și eu în sute de inspecții, ca inspector școlar sau ca profesor metodist. Există, legată de inspecții, o întreagă isterie a anxietății. Pe vremuri, era o practică să se facă inspecțiile inopinat. Dar în vremuri mai recente (și mai democrate) s-a abandonat cu totul această practică. Iar profesorii se stresează pentru cîte o inspecție de parcă ar fi un capăt de lume. Din punctul meu de vedere, inspecțiile inopinate ar trebui să predomine. Desigur, exceptînd cazurile specifice, a doua inspecție de specialitate la definitivat, inspecția specială de la gradul I și poate cea specială de la gradul al II-lea, care necesită pregătiri de documente ce nu pot fi verificate inopinat. Dar o inspecție obișnuită nu ar trebui nici anunțată, nici nu ar trebui să streseze. Eu, cînd merg într-o inspecție, nu mă aștept să văd hipnotice pastelări ale unor decoruri fabuloase. Mă aștept să văd normalitatea acelui profesor. Care uneori poate să fie o hipnotică pastelare. Dar poate să fie și o corectă, decentă fotografie de profil. Prefer să văd nu un scenariu artificial, ci normalitatea, fie strălucitoare, fie cu nevoi de retuș. Și culmea este că de multe ori, chiar știindu-se că vine inspecția, deci fiind pregătit un scenariu artificial, tot vezi în țesătura lui găurile și minusurile care caracterizează prestația cotidiană. În fond, o inspecție ar trebui să fie doar ocazia pentru ca această prestație să fie îmbunătățită de pe urma unor sfaturi și a unor îndrumări. Nu o ocazie pentru o scenetă care maschează realitatea.

Desigur, mai este ceva ce trebuie subliniat. Pentru ca inspecțiile să poată să se încadreze în zona acestui obiectiv, al unei bune colaborări și creșteri profesionale fără stres sau tensiune, dar și fără artificialitate, este important ca aceia care fac aceste inspecții, profesori metodiști sau inspectori, să nu genereze ei înșiși stres și tensiune, ci să transmită sentimentul empatiei, astfel încît profesorul inspectat să se simtă în siguranță. Să se simtă încurajat. Știu că există cazuri în care aceste inspecții se lasă cu mese, cu mașini trimise după inspector sau metodist. Și nu vreau să se creadă că generalizez, pentru că, în Cluj, colegii mei știu că nu susțin astfel de practici. Dar întreaga mentalitate despre aceste experiențe ar trebui să se schimbe. Astfel încît nici profesorul inspectat să nu aibă impresia că are în fața lui altceva decît un coleg mai experimentat care îi poate oferi un sfat, nici inspectorul sau metodistul să nu aibă impresia că are în fața lui altceva decît un coleg care are nevoie de sprijin, de sfaturi sau poate doar de felicitări. Să nu se vadă dintr-o parte un z(m)eu care trebuie îmbunat cu ofrande, iar din altă parte un inferior care poate fi jumulit.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

Joseph S. NYE, Jr.

Imperativul strategic al Japoniei

© wikimedia commons

În decembrie anul trecut, prim-ministrul japonez Fumio Kishida a anunțat cea mai ambițioasă expansiune a puterii militare a Japoniei de la crearea Forțelor de Autoapărare *(Self-Defense Forces)* ale țării, în 1954. Cheltuielile pentru apărare ale Japoniei vor crește la 2% din PIB – dublul nivelului de 1%, în vigoare din 1976 – și o nouă Strategie de Securitate Națională va trece în revistă/prezenta toate instrumentele diplomatice, economice, tehnologice și militare pe care Japonia le va folosi pentru a se proteja în anii care vor veni.

De remarcat mai ales faptul că Japonia va achiziționa un tip de rachete cu rază lungă de acțiune la care renunțase cu o vreme în urmă și va colabora cu SUA pentru a consolida apărarea litorală în jurul „primului lanț insular“ din largul Chinei. Luna trecută la Washington, în urma unui tur diplomatic al lui Kishida în mai multe țări G7, acesta și președintele american Joe Biden și-au luat angajamentul unei cooperări mai strînse în domeniul apărării. Printre factorii care au precipitat aceste schimbări se află poziția tot mai autoritară a Chinei față de Taiwan și, mai ales, invazia rusească în Ucraina, care i-a amintit unei noi generații cum arată agresiunea militară.

Desigur, unii dintre vecinii Japoniei se tem că țara își va relua poziția militaristă din anii 1930. Cînd Abe Shinzo, predecesorul lui Kishida, a extins interpretarea constituțională a autoapărării pentru a include intervenții colective cu aliații Japoniei, el a stîrnit îngrijorări atît în regiune, cît și în rîndul anumitor segmente ale societății japoneze.

Dar un astfel de alarmism poate fi aplanat dacă explicăm întregul context istoric. După cel de-al Doilea Război Mondial, militarismul a fost profund discreditat în interiorul Japoniei – și nu numai deoarece Constituția impusă de SUA limita rolul armatei japoneze în domeniul autoapărării. În timpul Războiului Rece, securitatea Japoniei depindea de cooperarea cu SUA. După ce Războiul Rece s-a sfîrșit, în anii 1990, unii analiști – din ambele țări – au considerat că tratatul bilateral de securitate, în vigoare din 1952, e o relicvă și a fost creată o comisie japoneză pentru a analiza dacă Japonia se poate descurca fără acest tratat, bazîndu-se în schimb, să spunem, pe Organizația Națiunilor Unite.

Dar sfîrșitul Războiului Rece nu a însemnat că regiunea în care se află Japonia a încetat să fie periculoasă. Vecinul ei apropiat e dictatura imprevizibilă a Coreei de Nord, care a investit consecvent resursele economice precare ale țării în tehnologie nucleară și rachete.

Un motiv de îngrijorare pe termen lung, cu mult mai mare, e ascensiunea Chinei, care a depășit Japonia ca a doua cea mai mare economie a lumii în 2010 și care contestă controlul japonez asupra Insulelor Senkaku din Marea Chinei de Est. La nord, o Rusie înarmată nuclear revendică și controlează un teritoriu care i-a aparținut Japoniei înainte de 1945. Iar pe frontul economic, Japonia rămîne dependentă de importuri care străbat zone disputate, precum Marea Chinei de Sud. Ceea ce reprezintă o sursă permanentă de risc, deoarece, spre deosebire de Europa de după 1945, Asia de Est nu a beneficiat niciodată de o reconciliere totală între rivali și nu a fondat instituții regionale solide.

Confruntată cu această situație, Japonia a avut patru opțiuni pentru a-și asigura securitatea, dintre care numai una e cu adevărat promițătoare. A renunța la pacifismul prevăzut de Constituție și a se reînarma complet, ca stat nuclear, ar fi costisitor, periculos și nu ar găsi susținere pe plan intern. În același timp, a urmări neutralitatea și a se bizui pe Carta ONU nu ar oferi o securitate adecvată, iar a încheia o alianță cu China i-ar da acesteia din urmă o influență mult prea mare asupra politicii japoneze. În sfîrșit, Japonia și-ar putea menține alianța cu superputerea din depărtare.

Această alianță e pe de departe cea mai sigură și cea mai rentabilă opțiune. Dar, după ce Donald Trump a cîștigat cursa pentru președinție în 2016, unii japonezi s-au temut că America se îndreaptă spre izolaționism. Chiar și la începutul anilor 1990, cînd eram implicat în renegocierea termenilor alianței SUA-Japonia la finalul Războiului Rece, înalți funcționari japonezi mă întrebau dacă SUA vor abandona într-o bună zi Japonia, în condițiile în care China devine tot mai puternică. Pe atunci, mulți americani priveau Japonia ca pe o amenințare economică și mulți japonezi erau deschiși la o abordare centrată în mai mare măsură pe ONU, pentru asigurarea securității naționale.

Situația s-a schimbat odată cu *East Asia Strategy Report (Raportul strategic despre Asia de Est)* din 1995 al guvernării Clinton, care propunea o participare sporită a Chinei la afacerile internaționale, dar și consolidarea alianței cu Japonia, ca măsură de protecție în fața incertitudinii. În 1996, Declarația Clinton-Hashimoto de la Tokyo a arătat că alianța de securitate dintre SUA și Japonia a constituit fundamentul stabilității în Asia de Est după încheierea Războiului Rece. Cu toate acestea, au existat întrebări cu privire la soliditatea garanțiilor americane, ceea ce a dus la discuții între experții american și japonezi din domeniul securității, care au ajutat la materializarea principiului american al „disuasiunii extinse“.

Cea mai bună garanție de securitate este prezența trupelor SUA, la a căror menținere Japonia contribuie, ca țară-gazdă, cu generozitate. Noile măsuri anunțate de Kishida și Biden în ianuarie au ca scop să reîntărească această garanție și să ofere totodată o reasigurare pentru cazul în care Trump sau un personaj similar ar reveni la Casa Albă. Important e și faptul că aceste măsuri nu oferă nici un motiv vecinilor Japoniei să se teamă că țara și-ar fi recăpătat gustul pentru agresiune. De fapt, consolidarea alianței SUA-Japonia e cea mai bună cale de a asigura că acest lucru nu se va întîmpla niciodată.

În ultimele două decenii, am elaborat, împreună cu fostul ministru adjunct de Externe Richard L. Armitage, raporturi bipartite despre cum se poate consolida alianța SUA-Japonia. După cum explică unul dintre rapoarte, „În contextul schimbărilor dinamice care se petrec pe întreg cuprinsul regiunii Asia-Pacific, Japonia nu va mai avea, probabil, oportunitatea de a co-influența soarta întregii regiuni. Optînd pentru un rol de conducere, Japonia își poate asigura statutul de națiune de prim rang și rolul necesar de partener egal în cadrul acestei alianțe“.

În acest context, inițiativele recente ale lui Kishida pot fi văzute ca pași corespunzători în direcția bună. Există un potențial enorm pentru dezvoltarea unui parteneriat mai echilibrat și pentru colaborarea cu alți actori, în vederea asigurării unei securități comune. Această cale e benefică pentru SUA, e benefică pentru Japonia și e benefică pentru întreaga lume. Evenimentele recente ne dau motive de optimism cu privire la viitorul alianței SUA-Japonia și al stabilității în Asia de Est.

Joseph S. Nye, Jr., *profesor la Universitatea Harvard și fost vice-secretar SUA al Apărării, e autorul, printre altele, al volumului* The Future of Power *(PublicAffairs, 2011).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate-org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Gică Popescu e de părere că fotbaliștii Naționalei ar trebui să reziste sub presiune. Fotbaliștii români sînt prea sensibili? De ce?

E uluitor cum ne așteptăm să răsară un Notre-Dame în mijloc de Bărăgan! Noi cu fotbalul am rămas la nivelul pretențiilor. Sub ele zace o cîmpie pustie străbătută în viteză de ciulini de parcă și pe ei i-ar arde absența peste care se rostogolesc. Fotbaliștii români sînt crescuți de români, de ăia care se cred în continuare sub mantia grea a unui sistem absurd pe care încearcă să-l păcălească. Fiecare pentru sine. Fiecare după cum vrea sau după cum îl duce capul. Produsele umane livrate fotbalului profesionist sînt precum recruții ruși din prima linie, acum sau la Stalingrad, carne de tun. Fiecare încearcă să rămînă în viață pe cont propriu, dar suma acestor vieți tîrîtoare înseamnă moartea întregului.

Gică Popescu, crescut într-un sistem totalitar în care sportul se făcea la ordin, cu disciplină impusă, în vreme ce la vîrful piramidei bine organizate răsfățații, în schimbul golurilor patriotice, străbăteau lumea și se întorceau încărcați de produse de contrabandă pe care le vindeau compatrioților la prețuri exorbitante, asigurîndu-și o viață capitalistă la etajul de lux al închisorii comuniste, ar vrea acum ca din bulibășeala generală în care trăim să iasă un nou Gică Popescu. Asta e fantezie amestecată cu nostalgie. Aș fi vrut să văd ce ar fi făcut Gică și celălalt Gică, Hagi, dacă s-ar fi născut după 2000. Parțial, vedem prin copiii lor. Juniorii Popescu și Hagi au ajuns la un nivel de recunoaștere mai mult mediatică decît de performanță. Ca să știi să joci sub presiune trebuie să te adapi de la pasiune. Și să-ți fie foame. Și să ai îndrumători exemplari. Și multe altele. Dar mai ales să faci parte dintr-o lume care te cheamă către lucruri înalte. Nu către „să-mi fie bine mie și familiei mele“.

Cînd intri în vestiarul Croației, Franței, Argentinei, Poloniei, știi că trebuie să te ridici la nivelul unor legende. Cînd intri în vestiarul României, eventual te interesează ce număr primești (dar nu 10, cel al jucătorului sub presiune maximă, care a fost refuzat mult timp precum haina unui lepros) și mai stai cu urechea la un eventual transfer. Dacă se poate în China sau în Arabia. Unde presiunea mare poate fi doar atmosferică. Așa i-am crescut, așa îi avem. Să ne mirăm e ca atunci cînd ne indignăm că oamenii sînt mîncați de cîini prin București. Sau că ne miroase în casă cînd n-am dus de ani gunoiul.

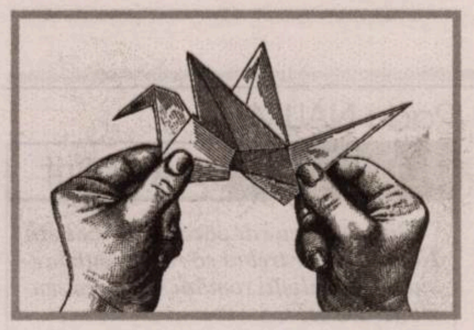

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Fenomene religioase

E cît se poate de banală constatarea că oamenii se descurcă greu fără religie. În lume sînt peste patru mii de religii recunoscute ca atare. Cei care nu se sprijină pe nici un soi de religie par a fi extrem de rari. Sigur, veți spune, dar există atîția atei declarați.

Aici, e de observat că mulți dintre atei par să-și aibă totuși idolii lor. Comunismul a vrut să creeze omul nou, care trebuia să fie ateu. Și a reușit într-o măsură destul de mare. Dar mulți analiști au vorbit despre dimensiunea religioasă a comunismului. Vladimir Tismăneanu îl numea o *sectă mesianică*. Au existat nenumărate cazuri în care oamenii și-au abandonat, mai mult sau mai puțin formal, religia de origine și au îmbrățișat comunismul, în care au început să creadă fără a-l cerceta. Cu cît mai mulți despărțiți de creștinism, de musulmanism, de budism ori de alte religii, cu atît mai mulți convertiți la comunism. Am trăit în epoca aceea, iar corurile și recitalurile de osanale care nu conteneau de dimineața pînă seara la radio sau televiziune, la adresa „conducătorului iubit“ (ne e și greu să ne mai amintim de ele), se asemănau foarte mult cu niște slujbe religioase. Sigur, era o falsă religie, s-ar putea spune, dar cu foarte multe dintre caracteristicele uneia clasice monoteiste.

Se remarcă astăzi faptul că, pe măsură ce avansează în modernitate, Occidentul devine tot mai laic, tot mai secularizat, tot mai depărtat de tradițiile creștine. În același timp observăm, însă, cum tendințele corectitudinii politice se extind implacabil, ca un fel de nouă sectă, gata să ia locul celorlalte. Ecologia sau problema schimbărilor climatice nu mai țin de mult de cercetarea științifică, ci de o modă care, prin manifestările ei din ce în ce mai pronunțate, ne duce cu gîndul tot la un tip de ritual liturgic. Unii tinerii nu mai merg la biserică, nu mai fac ce spune preotul, dar ascultă în schimb cu religiozitate discursurile Gretei Thunberg. Prințul Philip al Marii Britanii (fondator al organizației World Wide Fund) observa, cu umoru-i imbatabil, că „există o diferență între cei care se preocupă serios de conservarea naturii și fanaticii care venerează iepurașii“.

Dintr-o chestiune strict individuală, veganismul sau vegetarianismul au devenit un soi de etichetă de mare laudă. Nu mai ești vegetarian doar pentru tine, din propriile principii sau rațiuni de sănătate, ești așa și pentru a te putea considera în rînd cu cei din avangarda societății. În ariergardă rămîn, evident, carnivorii „nenorociți“. Prin argumentele tot mai extinse, prin tot mai apăsata promovare ideologică și prin prozelitism, și mișcarea asta pare a se transforma în ceva apropiat de o religie, soră cu ecologismul agresiv și cu exagerările corectitudinii politice.

Pare că, după secole de dezvoltare și rafinare a unor drepturi și libertăți umane, lumea începe să tînjească din nou după constrîngeri inchizitoriale. Blamările și vînătoarea de vrăjitoare de pe rețelele de socializare încep să fie preluate și instituțional. În presă deja presiunea impusă de regulile corectitudinii politice începe să amintească din nou de vremurile cenzurii. Am depășit zenitul libertății de exprimare, pare că ne îndreptăm spre apus.

Prin exagerare, revoluția sexuală a anilor ’60-’70 începe a se transforma în chiar contrariul ei. Dacă, în țările musulmane, fundamentalismul religios a impus regula acoperirii fețelor femeilor în public, în țările considerate libere și civilizate, în America, de exemplu, trebuie să fii foarte atent să nu cumva să încalci cine știe ce stranii reguli de gen, care au căpătat o putere asemănătoare cutumelor religioase. Pe căi aparent diferite se ajunge la rezultate similare. Că tot veni vorba de Statele Unite, republicanii dogmatici se opun studierii darwinismului (indignați de ideea că omul s-ar trage din maimuță), în vreme ce democrații radicali tind spre ștergerea granițelor dintre om și animal. Cei dintîi se consideră religioși, cei din urmă se cred progresiști. Și unii, și alții au în comun spiritul de turmă, preferă să se ia unii după alții și nu să gîndească separat. *Crede și nu cerceta* e formula de natură religioasă sub care se înscriu și unii, și ceilalți, chiar dacă omului i s-a dat și beneficiul îndoielii.

Biserica Scientologică, aceea care-l are în centrul ei pe actorul Tom Cruise, promovează ideea că omul s-ar trage din extratereștri. Evident, e o pseudo-religie, dar în același timp și o pseudo-știință. Știința și cercetarea au ajuns și ele adesea să fie pervertite, convertite, transformate în certitudini pe cît de ferme, pe atît de neverificate. Poate că omenirea n-ar fi evoluat fără comunitățile formate în jurul unor povești și ritualuri religioase. Astăzi, asistăm adesea la deturnarea politică (ba chiar militară) a religiilor clasice, de către patriarhi sau imami iresponsabili și fanatici, ori la refugierea și ascunderea sentimentului religios sub înfățișări aparent laice. Oamenii le urmează, în proporție de masă, într-o formă sau alta. Cine caută trasee echilibrate și neexagerate în ale religiei, științei sau gîndirii trebuie să fie mereu atent. În general, tot mai mulți oamenii par să simtă nevoia de înregimentare.

ready made

Provocare și apel

„către on. conducere a comitatului Caraș-Severin, cătră magistratul orășenesc și cătră proprietarii de realități, etc. etc.

E supremă necesitate a aduce respectuos și conștiențios aminte on. public *pravul de stins al lui Bauer*, înainte de a se întâmplà eventuale catastrofe. Pravul acesta ofere și a oferit cel mai favorabil, aprobat și eficace mijloc contra incendiilor bântuitoare.“

Drapelul, Anul V, Nr. 54, Lugoj, Joi, 12/25 Mai 1905

Iaromira POPOVICI

bazar

Cei mai frumoși ghiocei

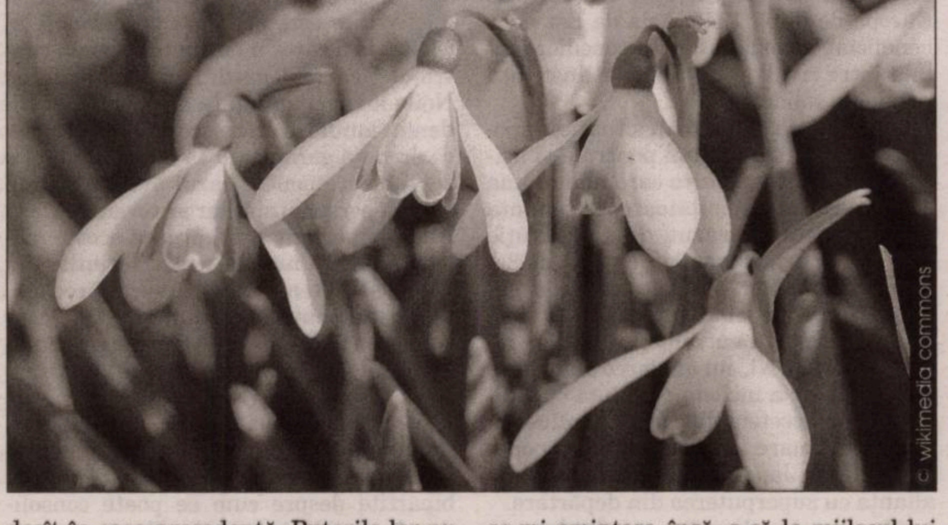

© wikimedia commons

În copilăria mea mică, bunicul avea o curte cu o grădină mare, cu flori, ca la carte, așa cum și-ar imagina fiecare. Grădina era, într-un fel, centrul gospodăriei lor.

După ce s-au mutat din casa în care stăteau cu chirie, în propria lor casă (care fusese ocupată ani întregi de un colonel de Securitate, cred, care nu putea fi urnit de acolo), bunicul meu a continuat să aibă grădină. Și în față, și în spate, căci așa era curtea alcătuită: cu două petice de pămînt paralele, unul la intrare și altul în spate, legate printr-un culoar destul de îngust. Dar parcă grădina n-a mai fost la fel ca în copilăria mea mică.

Deși același furtun negru cu mov o uda conștiincios în fiecare după-amiază, pe la 5. Deși aceleași oale părăsite de bunica mea după ani de fidelă folosință și aceleași găletușe abandonate de mine după ani de cozonaci de nisip deveniseră acum ghivece cu busuioc, ardei, roșii... Totul minimalist, cîte puțin din fiecare. Într-o estetică a utilitarului și a descurcărelii. Nu a urîtului, pentru că improvizațiile bunicului meu nu erau urîte. Erau dincolo de urît și de frumos, prin intențiile lor bune și victoria lor, în ciuda mijloacelor puține. Erau înduioșătoare și funcționale, în același timp.

Dar ceva în alcătuirea noii grădini nu mai avea din îndrăzneala și *„glamour“*-ul (păstrînd proporțiile) celei de dinainte. Era o grădină de supraviețuire: oricum, și bunicii mei aveau cu zece ani mai mult decît în casa precedentă. Puterile lor nu mai erau aceleași, începeau să vină peste ei valuri mai acute de boală și bătrînețe. Era ultima lor zbatere de viață, cel puțin împreună, înainte de anii de prea multă liniște care aveau să urmeze.

Pînă și păsăretul care însoțea întreprinderile bunicului meu nu mai era același: în casa de dinainte, gugustiucii erau zburătoarele grădinii. Cînd mă străduiam să adorm după-mesele, în casa tip vagon, gugustiucii mă țineau trează și-mi stîrneau meandrele imaginației. La noua casă, în mijlocul curții din spate trona un stîlp. Nici nu mai știu care era utilitatea lui inițială. Ceea ce-mi amintesc, însă, e că la mijlocul lui trona o farfurie sau un talger unde bunicul meu punea mîncare pentru vrăbii. În fiecare zi. Și-n fiecare zi veneau puzderie, agitîndu-se și ciripind gureșe, împroșcînd, în entuziasmul lor, în stînga și-n dreapta cu mălai ori firimituri. Vrăbiuțele erau, cu siguranță, păsăretul noului stabiliment. Stăteam uneori să le privesc *à la longue*. Ba mai mult, cînd se apropia vreun motan mai tupeist, aveam funcția de bodyguard. Îl alungam zgomotos.

Așa cum era ea, imperfectă și mai curînd utilitară, noua curte își păstrase, însă, poezia. Din peticele de pămînt presărate pe ici, pe colo, își scoteau capetele cele mai neașteptate plante și flori. De pildă, țin minte cum ne jucam cu gura-leului pe parcela din față. Și tot de acolo, cînd stăteam la taclale cu prietena și vecina mea de pe vremea aceea, îmi aduc aminte că mîncam ceapă. O rupeam din grădină, unde pur și simplu, printre altele, creștea și ceapă verde. Și nu oricum, ci la umbra celui mai mănos cais întîlnit vreodată, din care culegeam cu poftă în fiecare an.

Dar în partea din spate a casei, unde peticele rodnice erau mai neregulate, la fiecare sfîrșit de februarie și început de martie, trăiam aceeași uluitoare bucurie: apariția ghioceilor. Răsăreau, așa cum se spune, de sub zăpadă, viguroși. Mai viguroși decît te-ai fi așteptat în grădina de supraviețuire a bunicului meu. Apăreau, nelipsiți, în fiecare an la fel de robuști. Nu erau dintre cei subțirei, firavi, cu care ne întîmpinau florăresele. Aveau cozile groase și floarea exact precum clopoțelul cîntat în poeziile din manual.

Pe scurt, erau cei mai frumoși și mai zdraveni ghiocei posibili. Ireal de sănătoși. Apăruți așa într-o vreme în care nici vorbă de semințe miraculoase, aduse de nu știu unde, ori de îngrășăminte așijderea. Erau strict opera bunicului meu: răsăreau atît de perfecți în grădina lui deloc de vis, dar plină de inovații și de bune intenții. Primăvara îi răsplătea, astfel, eforturile aproape supraomenești de a o menține.

Cum mai iubim

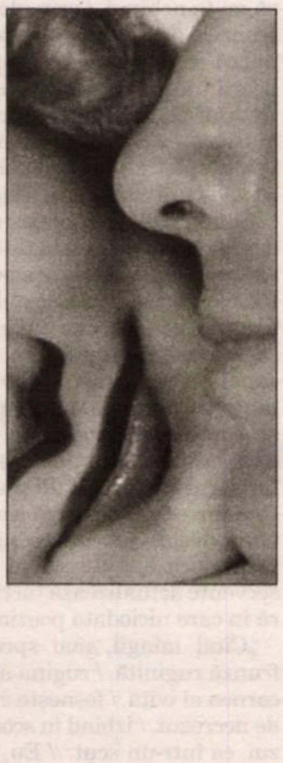

Texte și opinii de:

- ● Cosmin CIOTLOȘ (critic literar și lector la Facultatea de Litere, Universitatea din București)
„«Și nu mă înșel în privința asta»“
- ● Vlad STROESCU (psihiatru)
„Iubirea fundamentează o lume paralelă în care e aproape imposibil să trăim minut de minut“ – interviu
- ● Alina PAVELESCU (arhivistă și scriitoare)
„Dragostea – poem simfonic“
- ● Radu USZKAI (asistent universitar, ASE, București)
„Iubiri (im)posibile în vremea noilor tehnologii“
- ● Ilinca STRATON (cineast)
„Despre iubire în – și pentru – cinema“
- ● Sorin COSTREIE (conferențiar la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București)
„Dragostea în vremea inteligenței artificiale“
- ● Augustin CUPȘA (scriitor și psihiatru)
„Oameni ca mine“

argument

Rămîne iubirea

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Cum mai iubim

O grădină zoologică din San Antonio, Texas, îi așteaptă în fiecare lună februarie pe cei care dansează periculos pe hotarul fin dintre iubire și ură cu o ofertă de a-și descărca într-un mod aparent macabru amărăciunea unei povești încheiate. Contra unei donații pentru o organizație care protejează viața în sălbăticie, cei care se simt trădați de un fost partener pot boteza cu numele lui niște viețuitoare nu prea simpatice – un gîndac sau o rozătoare. Cîțiva norocoși dintre cei mai înverșunați în a nu lăsa trecutul să moară fără luptă primesc și o înregistrare video în care respectivul gîndac sau șoarece este oferit drept hrană unui animal de la zoo și pot aranja ca celor care le-au sfărîmat visurile să le parvină, taman în așa-zisa „zi a îndrăgostiților“, momentul în care tizul lor necuvîntător este devorat. Elocventă pentru întreaga campanie, altfel caritabilă, este afirmația managerului grădinii zoologice: „Sezonul iubirii și al urii a reînceput!“.

M-am întrebat, alături de colaboratorii acestui Dosar, de ce unele iubiri aleg să nu ne părăsească, sub o formă sau alta, niciodată – fie ele imposibile, nereușite, fie împărtășite, fericite. Dar și dacă există cu adevărat „iubiri ratate“ și „iubiri împlinite“ sau, pur și simplu, doar iubire. Dacă intangibilul și fantasticul unei iubiri sînt un combustibil etern pentru creația de orice fel, căutînd, pentru aceasta, povești tulburătoare din literatură, muzică sau film. Dacă nu cumva asistăm la un recent proces de „dezvrăjire“ a iubirii, care analizează la rece bazele ei neuro-chimice, strategiile de împerechere și presupusa durată de trei ani. Dacă un robot desăvîrșit proiectat ar putea ajunge să iubească în modul nostru uman, imperfect, subiectiv, tragic și măreț totodată, sau deținem exclusivitate asupra fluturilor din stomac.

Aflăm, între altele, că unii oameni rămîn împreună pînă la capăt, iar în această continuitate stă misterul unei relații. Că singurul mod în care iubirea face rău este dacă o reprimi, o negi, o îngropi. Că există mici miracole care, întîmplîndu-se pur și simplu, nu solicită explicații suplimentare. Că, uneori, în loc să spunem *mă gîndesc la tine,* alegem *sper că ești bine acolo unde ești.*

În japoneză, *koi no yokan* este un termen folosit pentru a desemna un fel de „premoniție a iubirii“. Este un sentiment diferit de cel de „dragoste la prima vedere“, mai mult unul că ar urma să te îndrăgostești, inevitabil, de o persoană pe care abia ai întîlnit-o, dar alături de care îți poți imagina eternitatea. Cu mult înainte să facem din fostele iubiri hrană pentru reptile în grădinile zoologice, înainte să realizăm că în această lume miraculoasă a iubirii nu putem trăi minut de minut, pentru că ne-ar arde, înainte ca teama de abandon să ne contamineze sufletele și să arunce totul în aer, au existat aceste premoniții ale iubirii, ca niște lămpi de veghe ale umanității din noi. (**Anda Docea**)

Cosmin CIOTLOȘ

„Și nu mă înșel în privința asta”

În 1975 și 1976, un poet suprarealist aureolat de o imensă faimă *underground* și o studentă la chimie industrială poartă o întinsă convorbire în marginea vieții pur și simplu, în ce are ea mai adînc, așadar mai puțin teoretic și, pe cale de consecință, mai puțin demagogic. Înregistrate pe bandă de magnetofon, apoi transcrise în ritmica lor genuină, dialogurile acestea au devenit, odată publicate, una dintre cele mai tulburătoare cărți ale ultimelor decenii. O spun cu o anume neutralitate critică, fără a fi eu însumi ceea ce informal se cheamă un „naumist“ (căci, da, de Gellu Naum e vorba, studenta fiind Sanda Roșescu), impresionat de vehementa înțelepciune în răspăr pe care *Despre interior-exterior* o întinde spre lume. Mi-o aminteam difuz, dintr-o lectură mai veche. Acum, la recitire, ea îmi apare mai clară decît oricînd altcîndva, adăugîndu-și, alături de atributele insolitului, pe acelea ale decisivului. „Și nu mă înșel în privința asta“, afirmă poetul referindu-se la dragoste, cu o siguranță de sine care ar putea suna orgolios dacă n-ar fi pur și simplu de un firesc desăvîrșit. Cum desăvîrșit este și firescul care luminează pe dinăuntru alte și alte sentințe tari, care dau cu statisticile de pămînt: „Cred că dacă s-ar face un fel de *Who's Who* al dragostei realizate nu s-ar găsi, la suprapopulația actuală a Pămîntului, un număr de oameni suficient măcar să umple cîteva pagini“.

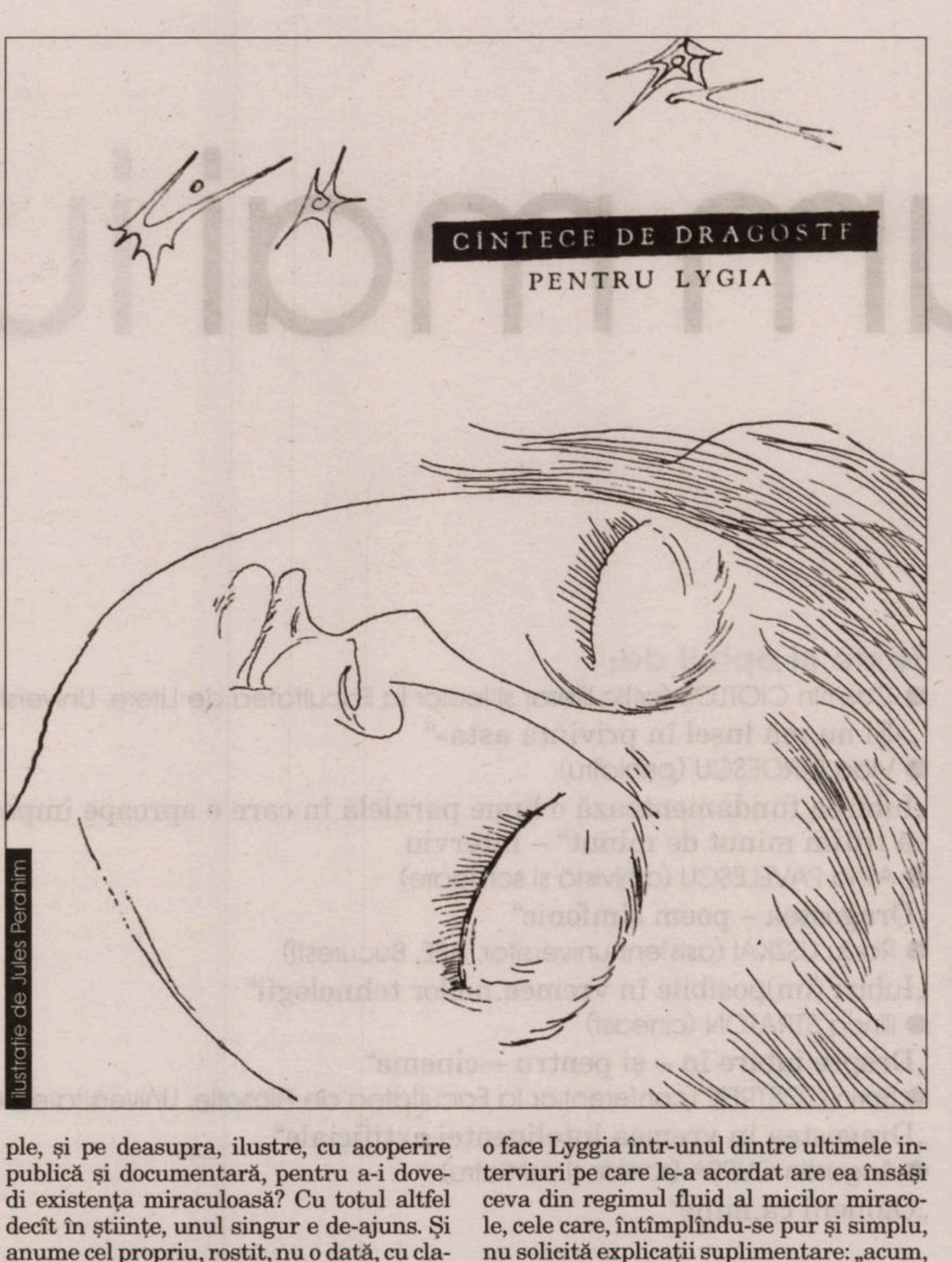

ilustrație de Jules Perahim

Dintre toate cîte le-am citit în preistoria tacită a Dosarului de azi, această frază mi-a rămas în minte și a continuat să mă urmărească. Ce mari povești de dragoste adăpostește literatura română și cîte dintre ele s-ar califica nu în *Who's Who*-ul simbolic imaginat de Naum, dar măcar într-un *play-off* mititel și, cît de cît, credibil? Retrogradează, la o primă numărătoare, un pedofil rebarbativ de felul lui Cezar Bolliac, un „fachir“ de tipul lui Anton Holban (care, s-ar zice retrospectiv, își provoca suferințele pentru a-și hrăni din ele cariera de romancier), un învins din avanposturi, ca Virgil Mazilescu, și alții, mulți, nenumărați. Nu l-aș păstra, la rigoare, nici pe prea democraticul Nichita Stănescu, nici pe parcă inechitabilul Aurel Dumitrașcu, în ultimele lui zbateri pentru a o aduce înapoi pe obsedanta lui T. Cu Conachi, e drept, lucrurile stau mai complicat, dacă ne gîndim că îndelunga așteptare a Zulniei lui a fost totuși contrapunctată de cîteva „dezertări“ nu foarte onorabile. Și mereu originalul Caragiale ar cădea sub linie prin familismul său de maturitate, mai degrabă convențional și apter. Despre Ion Barbu, ce-ar mai fi de zis? Îl rezumă, neintenționat, Naum însuși, în două rînduri cu caracter general: „majoritatea oamenilor izbutesc să cunoască doar mici fragmente ale unei permanențe – de cele mai multe ori prin intermediul sexualității“. Surprinzător chiar și pentru mine, Eminescu e înaintea tuturor acestora abia cu jumătate de pas, fiindcă, dacă adevărul iubirii pentru Veronica Micle nu poate fi pus la îndoială, suma de fandări retorice la care se va preta de la un punct încolo lasă un gust nedumeritor. Se poate să mă pripesc, desigur, și mă tem că o și fac, favorizîndu-l, la capătul acestor exerciții de exigență, pe nimeni altul decît pe ornamentalul și pe imponderabilul Alecsandri, în numele tragicei povești de tinerețe cu Elena Negri, cea care avea să-i moară în brațe pe puntea unui vapor spre Constantinopol.

Una peste alta, pare să fi avut dreptate Naum: din moment ce e vorba despre un adevăr de o insondabilă forță a intimului, de ce-ar fi nevoie de sute de exemple, și pe deasupra, ilustre, cu acoperire publică și documentară, pentru a-i dovedi existența miraculoasă? Cu totul altfel decît în științe, unul singur e de-ajuns. Și anume cel propriu, rostit, nu o dată, cu claritate deplină, modulat de amîndoi, de-a lungul unei vieți și devenit, fără eforturi, legendar? Atît cît se poate ea reconstitui în epicul de suprafață, povestea dintre Lyggia și Gellu începe la 1 ianuarie 1941, la o petrecere de An Nou, pentru a continua lent într-un serial de coincidențe care includ vise, competiții în efigie (caz școală: el calcă, din greșeală, peste fotografia căzută a logodnicului ei de-atunci), solitudini, recluziuni, plecări pe front, întoarceri vremelnice, toate pigmentate cu mici scrieri dedicatorii care nu sînt artefacte „album“, nu. În 14 februarie 1943, de exemplu, cei doi se revăd la Constanța, unde garnizoana lui Naum era mobilizată, episod în urma căruia Lyggia va primi în dar poemul „Singură și imobilă“, pe care pînă tîrziu nu va înceta să-l considere de o frumusețe aurorală. Îl precedaseră, e drept, altele, poate mai puțin personale, poate mai puțin intense, în care tînăra vedea, adeseori, prea multă violență, îl anunțase piesa „Exact în același timp“, scrisă cam între 1942 și 1945, avea să-i urmeze, cum bine se știe, atît de „neromanescul“ roman *Zenobia*. Șase decenii, pînă la moartea lui (2001), de nu și mai mult, pînă la moartea ei (2005), de nu, iarăși... Dacă numeroasele „certitudini eruptive“ pomenite cînd de unul, cînd de celălalt, mi se par prea delicate pentru a le nota aici și acum, naturalețea unei confesiuni pe care o face Lyggia într-unul dintre ultimele interviuri pe care le-a acordat are ea însăși ceva din regimul fluid al micilor miracole, cele care, întîmplîndu-se pur și simplu, nu solicită explicații suplimentare: „acum, chiar dacă încerc să-mi amintesc un moment neplăcut din toți acești 60 de ani – ca să pot face față absenței lui – nu reușesc să descopăr așa ceva“.

Un obiect manufacturat rătăcit
în montura metalică a unei cărți.

N-am să explic, așadar, nici eu împrejurarea prin care am intrat de curînd în posesia unui exemplar dintr-un volum al lui Gellu Naum despre care nici istoriile literare, nici monografiile, nici seriile de *Opere* (acestea doar pomenindu-l ca „renegat, căci deloc suprarealist“) nu vorbesc. Se numește *Soarele calm* și a apărut în 1961 („bunul de tipar“: 22 noiembrie), cu ilustrații de Jules Perahim. Nu-l citisem, recunosc, nici eu, mulțumindu-mă cu antologii masive și cu cîteva ediții princeps. Nefiind, într-adevăr, suprarealist, nu s-ar putea totuși spune că aici Naum e întru totul străin de gesturile unora dintre colegii săi de grup, ca de pildă Virgil Teodorescu: concesii mai mult sau mai puțin nevinovate, făcute stîngii sau (aici suspectez și un dram de ironie) retoricii realist socialiste a epocii. Unele bucăți nu-s nerecuperabile. Mă gîndesc la poemul „Un singur lucru“, infuzat cum e cu accente brechtiene: „Trece tren după tren; / moartea se plimbă fardată, / își dă întîlniri cu soldații / prin locuri dosnice și pustii, / le face cu ochiul, le-arată decorații, / toți o numesc Lily-Marlen; / unii vorbesc despre pulpele ei: / «Să i le vezi, mamă, mamă! O nebunie!»“.

Ceva emoționează însă înalt în acest *Soare calm:* un singur ciclu, de numai șase pagini, intitulat „Cîntece de dragoste pentru Lygia“. Într-atît de distinct, încît pare un obiect manufacturat rătăcit în montura metalică a unei cărți altminteri cel mult pasabile. Și, într-un fel, chiar e: calupul apăruse ca atare, cu cîțiva ani mai devreme, într-un număr (9/1956) al *Vieții Românești*. Inclusiv desenul care-l deschide are, în volum, altă consistență decît întregul. Nu ciocane și furci, nu voluntari pornind spre front, nu antene și blocuri, ci un chip de femeie dormind, cu pleoapele închise, sub stele. Poate că tocmai prin contrast stilistic, bucățile mi se par tușante, cu o notă, să spun așa, pillatiană (dar asta numai dacă acceptăm împreună că Pillat e un erudit radical citadin care caută contactul naturii):

„Știu, prin păduri, podoabe din împletiri de frunze, / poteci dospind în umbră, cotite și ascunse / și locuri unde-mi place, șezînd, să mi te-nchipui, / prin ploaia care cade pe frunzele de brusturi, / că te apleci spre mine, că te cobori pe chipu-mi, / cum se coboară umbra pe marmura din brusturi. // În ochii tăi îmi place, atunci, ca în oglinzi, / întîia stea de seară să văd cum o aprinzi / și, despletind desișul sălbatic și pletos, / să văd cum cade cerul, lîngă țărînă, jos.“

Contrastul, se-nțelege, nu-i numai față de restul cărții, ci față de ceea ce în genere știm despre dicțiunea poeziei lui Naum. Căci, exceptînd cunoscutele *libelli* cu Apolodor și, ici-colo, cîte o efemeridă din presa literară a vremii (am sub ochi, în decupaj revuistic, un „A iubi“), Gellu Naum n-a părut interesat de rutinele prozodice și, cu-atît mai puțin, de peisagistică, fie ea și infinit de subtil filtrată senzorial. Cu tot aerul lor revolut (deși suspectez versul „preaînvechita noastră sensibilitate“ de a vorbi despre lucruri cu niște milenii mai vechi decît bietul secol al XIX-lea), aceste secvențe actualizează tactilul într-o măsură în care niciodată poezia lui n-o făcuse:

„Cînd mîngîi, mai spre toamnă, vreo frunză ruginită, / rugina asta, bronzul din carnea ei ivită, / foșnește cu un sunet ușor, de necrezut, / izbind în scoarța crengii verzui, ca într-un scut. // Eu, sunetul i-l caut și îl întorc, domol, / spre alba frumusețe a gîtului tău gol“.

S-ar putea presupune că, măcar în parte, formalizarea acestor poeme conține o reverență față de poezia tatălui, Andrei, dispărut în bătălia de la Mărășești pe cînd Gellu avea numai doi ani. Ipoteza e credibilă sub unghiul îngust al strictei istorii literare, dar se pierde în fața evidenței mai solide că, de la un moment încolo, autorul acestui *Soare calm* și-al celorlalte, mult mai cunoscute, volume, a devenit, somatic aproape, una cu Lyggia, regăsită cu-adevărat pretutindeni:

„Sînt ceasuri, înspre seară, cu galbene luciri / cînd gușterii pe lespezi se zgribulesc subțiri, / cînd frunza și ciorchinul de roșie scorușă / dau foșnet de mătase și foșnet de cenușă. / În ceasuri de acestea, pe unde se ascunde / și părul tău cel rece și umărul, pe unde? / căci glasul meu, atuncea ar vrea să te cuprindă, / cum aburul cuprinde un luciu de oglindă. // Dar te găsesc în toate, adaos și alint, / asemenea scînteii în cremene mocnind“.

Lyggia, în toate, așadar. Și nu s-a înșelat în privința asta.

***Cosmin Ciotloș** este critic literar și lector la Facultatea de Litere din București. Cea mai recentă carte publicată:* Cenaclul de Luni. Viața și opera, *Pandora M, 2021.*

DILEMA
30 DE ANI
Cum mai iubim

„Iubirea fundamentează o lume paralelă în care e aproape imposibil să trăim minut de minut”

un dialog cu Vlad STROESCU, psihiatru

Întîlnim în literatură, muzică, pictură, în toate formele de artă, de fapt, dar și în ce aflăm despre personalități din diverse domenii, povești de iubire pe care le-aș numi, generic, „imposibile“ – neîmplinite, neîmpărtășite, neuitate. Aș începe acest dialog pe tema iubirii întrebîndu-vă dacă această „imposibilitate“ este un fel de combustibil etern pentru creația de orice fel, pentru schimbări spectaculoase de destin?

Psihiatrul din mine vede arta ca pe un spațiu vindecător, un mijloc terapeutic. Asta vine în contradicție cu, de pildă, Théophile Gautier, care zicea că orice lucru util este neapărat urît, că Arta și Frumosul nu pot avea nici un folos comun, în sensul că își sînt lor înșile scop. Artă pentru Artă. Și poate așa e, poate că arta e cel mai bun lucru pe care omul îl poate face și ea e mai presus de noi, ne supraviețuiește, are măcar o șansă la longevitate, dacă nu la eternitate. Dar cred că Arta își poate fi sieși suficientă și transcendentă, dar și să vindece în același timp. Cu siguranță sonetele lui Petrarca sînt mult mai importante pentru omenire decît ar fi fost o amuretă consumată între el și Laura, sau chiar o căsnicie fericită cu mulți copii... Dar poate că Petrarca ar fi renunțat bucuros la nemurirea pe care probabil o intuia, în schimbul unui deceniu sau unui an cu Laura... Și nu gloria și influența sînt consolarea lui Petrarca, ci însăși arta lui. Actul de a scrie vindecă, pentru că în el orice e posibil, dincolo de morală, legi sau judecăți. Îndrăznesc să spun că iubirea lui Petrarca, sau genul ăsta de iubire neîmplinită, rămîne iubire datorită artei. Altfel ar muri sau, mai rău, s-ar strica, s-ar transforma în trăiri mult mai urîte, în tînjire, disperare, durere, ură, toate lucrurile care compun cadavrul iubirii. Creația nu e alimentată de iubire, e chiar iubire care se încăpățînează să supraviețuiască și să prospere chiar și fără speranță. Chiar și cînd obiectul iubirii a murit de mult, de tînăr, ca Laura de Noves. Suferința e un catalizator, de altfel, al sublimării, cum îi zic psihologii fenomenului. În absența ei, arta e ori foarte dificilă, ori ușuratică. *A poem begins with a lump in the throat*, zice un mare poet. E o lecție în asta, tot așa cum și cea mai senină sau fericită operă de artă pornește de la un sîmbure de nefericire, probabil că și fericirea vieții reale e doar o rezolvare, o împlinire derivată tot dintr-o nefericire...

Se spune că există mai multe limbaje ale iubirii, care țin de personalitatea noastră, de felul în care știm să dăruim și să primim iubire. Unii sînt mai pricepuți cu vorbele, alții cu cadourile făcute sau cu timpul dedicat celuilalt. Cît de importantă este o armonizare a acestor limbaje, pentru ca o iubire să dăinuie?

Ce întrebare grea! Avem foarte multe feluri de a zice cum *nu* iubim, dar e foarte greu să spunem că iubim. Eu, unul, încă nu am găsit un mod de a o spune, simplu, sincer, fără ambiguități, pretenții, fără să risc să rănesc sau să fiu rănit. Și mi s-a scurs mai bine de o jumătate statistică de viață. Sper să fie mai ușor la bătrînețe, dacă o să am norocul să fiu bunic, sau măcar bătrîn. Îmi e ușor deja să le zic copiilor mei că îi iubesc, e simplu și nu am nevoie de cuvinte și nici măcar de înțelegere. Un copil nu înțelege ce înseamnă că tatăl sau mama îl iubesc, dar știe că e iubit. De aici trebuie să pornim orice analiză, doar etologii evoluționiști plasează originea iubirii în legătura genitor-pui la mamifere. Cred că traducerea asta a sentimentului în cuvinte potrivite e mai curînd o treabă de dat buruienile la o parte, de renunțat la tot ce e inutil și încărcat, la orice figură de stil. Ceea ce, în sine, e tot o artă... În fond, și cel mai frumos poem de dragoste e tot o mască, un subterfugiu. Din fericire, dragostea se descurcă fără noi. Cei pe care îi iubesc știu asta chiar și cu nepriceperea mea de a o zice. Deși sînt un analfabet al iubirii, am avut noroc. Cunosc erudiți ai iubirii mai puțin norocoși ca mine.

Pentru că am menționat anterior „durata“ unei iubiri, se schimbă, oare, felul în care iubim, într-o relație lungă? Are iubirea, uneori, o perioadă de valabilitate, peste care mai poate trăi extrem de puțin?

Orice lucru viu e muritor, și dragostea nu e o excepție. Dar nu cred în reguli de-a gata, cum e „dragostea durează trei ani“. Unele iubiri durează multe decenii. Dacă revenim la Petrarca, unele durează secole. Nu cred nici măcar că îndrăgostirea e neapărat de scurtă durată, precum o febră sau o ciudată și scurtă maladie psihică. E ceva misterios în orice legătură dintre doi oameni, aproape ca și cînd ar mai fi o a treia ființă prezentă. O fi androginul originar. Sau, mai corect, iubirea fundamentează o lume paralelă în care e aproape imposibil să trăim minut de minut. O lume extrem de frumoasă, în care sîntem așa cum merităm să fim, extrem de frumoși. Să ne gîndim la Stendhal și a sa teorie „a cristalizării“. Pentru el, îndrăgostirea e un fals, un mod de a vedea frumusețe acolo unde ea nu e, o iluzie optică. Eu prefer să cred că e exact invers, îndrăgostirea e unul din rarele momente de limpezime a vederii, și în tot restul timpului, în care nu sîntem îndrăgostiți, sîntem orbi și nu ne dăm seama cît de mult sîntem, noi înșine și cei de lîngă noi. Dragostea ne scoate din pielea noastră, ne transformă.

Dar da, și dragostea moare, și uneori trăim cu rămășițele ei descompuse, cu o meta-singurătate, faimoasa și banala singurătate în doi din romanțele ieftine, un iad particular. Nu mă pricep la terapie de cuplu, dar am întîlnit foarte multe cupluri „disfuncționale“ și unele sînt lumi în derivă, foarte departe de normalitate și sănătate, deși, luați separat, membrii cuplului, sau ai familiei, nu sînt anormali sau bolnavi.

Se vorbește mult despre „iubirea de sine“ și importanța ei, despre cum ar fi de dorit să fii bine de unul singur înainte de a-ți asuma o relație. Așa credeți că este? Sau relațiile au și un potențial de vindecare, de întregire?

Nu neg că o relație poate fi vindecătoare, dar nu trebuie să intrăm într-o relație serioasă căutînd vindecarea. Nu e corect față de celălalt, el nu e nici medicul, nici psihologul nostru, nici vreun alt fel de salvator. Și cu toate astea, iubirea ne poate salva uneori. Dar indiferent de cît de bun ești, ca om, unele relații, unii oameni, te pot trage la pămînt, altele îți pot da aripi. Și tu poți face același lucru, poți face rău altora fără să vrei. Iubirea poate fi robie sau libertate, sau amîndouă. Altruism și dăruire sau egoism profund, ca în poemul *The Clod and the Pebble*, al lui Blake. Cred că natura asta paradoxală a iubirii vine din faptul că ea e mai importantă decît elementele care o compun, scopul ei ultim nu sînt indivizii, ci ceva mai presus decît ei. Și nu e specia, că nu la reproducere mă refer. Iubirea e ceva ce ne cere să fim vrednici, mai buni. Și de asta mi s-a părut mereu puțin ciudat să vorbesc despre iubire de sine; dar cred că ea probabil există, din moment ce cu siguranță există ură de sine, și disociere, și alienare de sine. Astea sînt lucruri rele, pe care adesea le primim din altă parte și le ducem mai departe și altora. Și măcar de asta trebuie să ne iubim, ca să nu facem rău celorlalți. E chiar o datorie morală.

Filmele, Hollywood-ul în special, glorifică ideea unei singure „iubiri adevărate“. Pot oare exista mai multe „mari iubiri“, imposibil de ierarhizat, de comparat? Altfel spus, în viața reală, iubește omul „cu adevărat“ de mai multe ori?

Mi-aduc aminte de un film hollywoodian mai vechi, *Poveste din Bronx,* în care unul din personajele principale spune că orice bărbat are nu una, ci trei mari iubiri într-o viață. E drept că acel personaj e un cap mafiot, o figură romantică și întunecată. Mafiotul în chestiune le avusese pe toate trei la 16 ani și vedea asta ca pe o fatalitate, nu mai aștepta alta de la viață. Ce idee minunată, mi-am zis, cînd am văzut filmul, viața interlopă ca o deznădejde că ai mai putea întîlni iubirea! Shelley, în *Epipsychidion,* vede ideea unei iubiri unice drept o doctrină sectară sau chiar o formă de sclavie. Și eu cred că putem avea mai multe mari iubiri, împlinite sau ba. Și nu am nici un chef să le compar sau să le ierarhizez. Sînt și orașe pe care le iubesc, față de care am emoții de aceeași textură cu îndrăgostirea, în care dacă pășesc inima îmi bate mai tare, sînt euforic și fistîcit. Avem multe iubiri, și dacă una e deasupra celorlalte e doar pentru că viețile noastre sînt prea scurte ca să putem iubi cum se cuvine măcar un singur om. Libertinajul rănește și rămîne superficial, nu toți sîntem Shelley, nu toți putem iubi la fel și deopotrivă pe toți cei ce merită să fie iubiți.

Putem trage la răspundere, ca să formulez așa, iubirea de orice fel pentru mulți pacienți care ajung în cabinetul dumneavoastră? Știm noi oare să-i facem față? Putem învăța?

Absența iubirii e mult mai des vinovată. De fapt, am observat că multe cazuri de vindecare duc la erupția iubirii. Care probabil era acolo, gata de atac, aștepta prilejul să se manifeste. Cînd ești bine, poți să iubești și să te lași iubit. Nu cred că există forme patologice de iubire, deși există multe feluri de „ură erotică“, dar ele fac obiectul unui alt tratat. Singurul mod în care iubirea face rău este dacă o reprimi, o negi, o îngropi. Și trăim într-o societate care încă ne cere asta, ne cere să reprimăm iubirea și pe noi înșine, dacă nu e conform cu standarde exterioare.

Cum se face că hotarul dintre o mare iubire și o ură strașnică e, uneori, tare îngust?

Cred că ura vine mai ales din frică. Gelozia, de exemplu, e o formă de frică și de ură, una arhetipală. Trubadurii medievali credeau că gelozia este indispensabilă iubirii și, într-un mod ciudat, aveau o oarecare dreptate, din moment ce cercetări mai recente arată că dragostea și ura sînt direct proporționale cînd apar într-o relație. Gelozia însă poate fi imaginată pînă la patologic, delirul de gelozie e o situație clasică cu care orice psihiatru se întîlnește de multe ori în carieră. E atît de frecvent pentru că vine din frica omenească de a fi singur, de a fi abandonat, de a fi trădat. Cu cît investești mai multă emoție într-o relație, cu atît crește teama că ai putea pierde totul. Din fericire, teama asta rămîne în dosarul ei secret, pe care toți îl avem, dar la care rareori umblăm. Dar e un călcîi ahilean. Unii oameni iubesc foarte intens și sînt așadar terorizați de fantasma de abandon, trăiesc cu groaza asta permanent și își aruncă în aer relațiile din cauza ei. Mai mult decît intensitatea emoțională a iubirii contează calitatea ei, felul în care o construiești încetul cu încetul într-un edificiu solid, pe care poți conta.

În final, v-aș întreba dacă chiar există „iubiri imposibile“ și „iubiri fericite“ sau, pur și simplu, doar iubire?

Eu cred că e doar iubire, și restul sînt propriile noastre limite și defecte. Iubirea e o forță blîndă a naturii. Avem mereu de ales dacă îi dăm curs sau nu, ea nu ne ia pe sus, cu forța, dar, odată ce i-am cedat, nu îi mai putem rezista, o putem doar naviga. Iubirea e una singură, o compartimentăm noi cu regulile și tabuurile noastre, în, de pildă, *agape*, *philia*, *storge* și *eros*, dar în spatele lor e același curent, universal, mai vechi decît oamenii și care cu siguranță va exista și după oameni. Ceva mai aproape de noi decît noi înșine. Împlinită sau nu, accesibilă sau nu, depinde de noi ce facem cu darul ei remarcabil, cît cerem de la ea și cît oferim în schimb. Pentru mine, simpla existență a unor oameni e suficientă, ce fel de dragoste o fi asta? Cum o clasific? Ce izvorăște din ea? Nu știu, nici nu îmi pun problema, dar mă face bucuros și recunoscător că trăiesc.

interviu realizat de Anda DOCEA

DILEMA
Cum mai iubim

Sorin COSTREIE

Dragostea în vremea inteligenței artificiale

De cine și de ce ne mai îndrăgostim în zilele noastre? Cum mai iubim astăzi? Este dragostea diferită în vremea inteligenței artificiale? Nu cred că iubim fundamental diferit ca pînă acum, așa cum iubim de multe mii de ani, doar că există niște trăsături specifice timpurilor noastre care își pun amprenta în mod inevitabil și asupra modului în care iubim. Cred că una din caracteristicile cele mai importante este *accelerația*. Iubim mai repede, nu mai avem timp să „facem curte“, iubim rapid, iubim pe apucate, iubim împrăștiat, iubim *pe-repede-înainte*. Nu mai avem timp să reflectăm, să visăm la scenarii, să facem proiecții. E ca în mersul cu trenul, e diferența între mersul cu un tren rapid și unul personal. Dincolo de confortul călătoriei, cu cel personal mergi mai încet, ai timp de a „închega relații personale“. Mersul cu rapidul e iute și țintit. Marele efect este poate că ne-am mutat centrul de greutate de pe mers pe destinație. Nu mai contează acum atît cum mergi și ce faci în timpul călătoriei, important este să ajungi cît mai repede la destinație. Acum dominanta e *speed-dating* și *speed-love*. Viața ne e accelerată și acest lucru se întîmplă și cu iubirile noastre. Intrăm mult mai repede și ușor în relații intime. Ne „știm“ înainte să ne cunoaștem. Grație profilurilor de pe rețelele sociale, nu ne mai descoperim încet, la foc scăzut, ci ne înflăcăram repede și ne devorăm rapid. Dragostea nu mai e o manieră de cunoaștere a noastră, de recunoaștere a umanității noastre, acum e mai mult un mod de a verifica compatibilitățile a două profiluri.

Nu ne mai dăm timp să ne cunoaștem în iubire, să ne dezvăluim, să dansăm în ritmurile traiului în comun. Ne iubim, ne căsătorim, divorțăm și o luăm de la capăt. S-a pierdut ceva, e ceva în plus? E altceva în mod fundamental? Cum spuneam la început, nu cred că toată această accelerație cotidiană ne-a modificat fundamental modul în care iubim. Cred astfel că marea încercare nu e aceasta de pînă acum, cea a rapidității și facilitații cu care ne angajăm în relații personale în ziua de astăzi, ci e cea pe care începem deja să o simțim din ce în ce mai pregnant în tot ce ne înconjoară: e prezența și interacțiunea cu programele de inteligență artificială. Problema e deci cum este iubirea în epoca inteligenței artificiale.

Marea provocare prin interacțiunea cu inteligența artificială e, cred, testarea umanității noastre. Este poate ultima frontieră pe care inteligența artificială (nu) o poate cuceri. Dacă inteligența artificială poate reproduce și componenta noastră de inteligență emoțională, atunci cred că o mașinărie inteligentă va putea cel puțin mima sentimente și emoții, făcîndu-ne astfel vulnerabili în fața îndrăgostelii de un algoritm.

Dragostea fiind un sentiment complex, profund uman, este poate marele test al umanității noastre pe care trebuie să-l trecem în fata mașinilor. Rămîne de văzut cum trecem această încercare. Cum noi ne robotizăm și cumva și însingurăm pe zi ce trece, și cum mașinăriile devin din ce în ce mai inteligente și umanoide, distanța dintre noi, oameni și mașini, devine din ce în ce mai mică. Puntea pare să fie exact emotivitatea noastră supremă: dragostea. Provocarea supremă a inteligenței supra-artificiale este dacă poate ajunge să iubească. Dacă vom putea să iubim cu adevărat niște roboți și să și fim iubiți de aceștia, atunci umanitatea noastră nu cred că mai este doar a noastră. Avem deja la îndemînă tot felul de programe, din ce în ce mai complexe, ce pot să ne ajute să ne selectăm partenerul potrivit. Problema este, însă, dacă o mașinărie poate să devină partenerul nostru, iubirea noastră, dragostea noastră. Mai mult, putem ajunge să spunem că astfel de mașinării dotate cu o super-inteligență artificială pot ajunge să iubească?

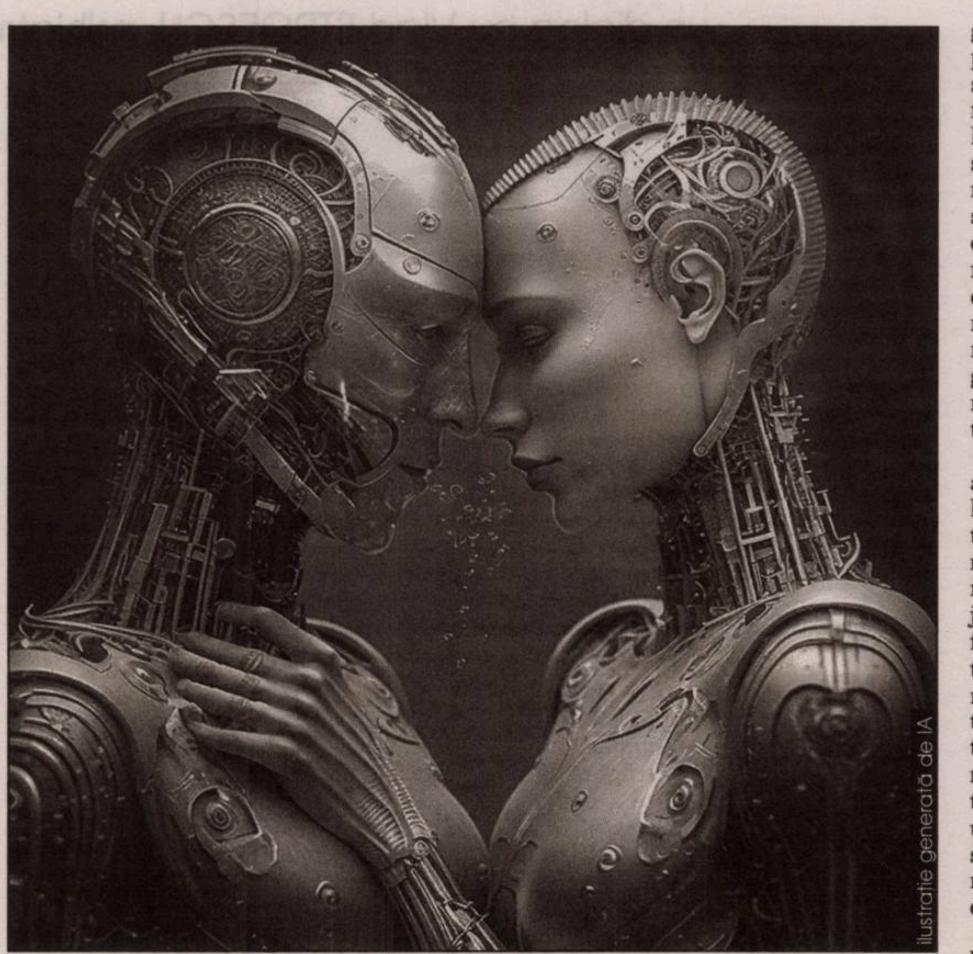

ilustrație generată de IA

Poate o mașinărie să „simtă fluturi în stomac“?

Dragostea presupune emoții, compasiune, intimitate cu persoana iubită, chiar o anumită dependență și, mai mult, o fixitate a minții cu privire la persoana iubită. Poate o mașinărie să satisfacă toate aceste cerințe? Poate o mașinărie să „simtă fluturi în stomac“? Poate o mașinărie perfectă să iubească imperfecțiunile persoanei iubite? Dar poate că nici nu e nevoie de așa ceva, poate că e de ajuns să poată doar să ne facă să simțim noi fluturi în stomac pentru un robot. Aici apare o distincție foarte importantă, cînd vorbim de dragoste, ce ne dorim mai mult, să iubim sau să fim iubiți?

Dacă prin a iubi înțelegem mai mult a iubi pe cineva, a fi în acea stare de îndrăgosteală, atunci nu cred că aici sînt probleme majore, întrucît și acum avem oameni care spun cu tărie că iubesc roboți. Nu e vorba aici de facilul a face sex cu roboți, ci de a-i iubi într-un sens cît se poate de uman. În ultimii ani au apărut astfel de cazuri în care diverși oameni s-au îndrăgostit de roboți cu care s-au gîndit de altfel să se și căsătorească. Mai avem apoi cîteva filme celebre de tipul *Her* (2013) sau *Ex Machina* (2014), unde s-a prezentat și explorat într-un mod foarte interesant și convingător exact această îndrăgosteală de o mașinărie. Umanitatea noastră este testată și de iubirea altor specii, cîini, pisici sau maimuțe, drept care granița poate fi sărită, cred, și în cazul în care semeni de-ai noștri iubesc diverși roboți. Aceștia pot fi și acum programați să mimeze comportamentul îndrăgostitului și să ne lase impresia că mașinăria respectivă chiar este îndrăgostită de noi. Acest lucru, deși ridică poate multe probleme psihologice și etice, nu aduce totuși o mare schimbare în testarea umanității noastre. În definitiv, și cînd avem parte de relații umane nu putem ști cu adevărat dacă sîntem iubiți pînă la capăt. Aici e mai mult o nevoie de a acoperi poate o anumită singurătate sau anumite inabilități sociale și emoționale, iar aceste lucruri ne pot duce uneori și la a iubi o mașinărie. Sexul cu roboți este astăzi o fantezie ce poate fi satisfăcută relativ ușor, însă chiar acest lucru ne testează, de fapt, umanitatea arătîndu-ne ce vrem noi cu adevărat de la persoana iubită. Dacă vrem doar un partener sexual, atunci o relație sexuală cu un robot poate să fie chiar mai confortabilă decît una cu un partener uman, impredictibil și de neînțeles. Cu mașinăria, lucrurile stau mai simplu: îți poți programa robotul să răspundă exact nevoilor și fanteziilor tale sexuale, fără tergiversări și neînțelegeri. Robotul pe post de obiect sexual, care îți satisface docil fanteziile și nevoile biologice, este o reală amenințare și concurență neloială la adresa unui partener pe post de obiect sexual. Problema este dacă vrei mai mult de o simplă descărcare biologică. Asta înseamnă poate să vrei fluturi în stomac, să vrei să fii tu într-o anumită stare de îndrăgosteală. Cum spuneam, și acest lucru este posibil și chiar s-a întîmplat în zilele noastre, existînd oameni îndrăgostiți de mașini. Marea provocare este dacă robotul se poate îndrăgosti. Abia atunci putem spune că mașinăria inteligentă a trecut granița umanității noastre. Și nu vorbim aici de a mima dragostea, căci acest lucru se poate întîmpla și în cazul semenilor noștri, ci de a simți dragostea. Poate, oare, un robot să fie îndrăgostit, să simtă că are aripi și goluri în stomac? Poate un robot să devină subiectiv, să devină obsesiv, să ajungă să nu își mai dorească nimic altceva decît să fie cu persoana iubită? Mai mult, dacă noi ne putem îndrăgosti de roboți și roboții se pot îndrăgosti de oameni, pot oare roboții să se îndrăgostească de alți roboți? Ne-am putea astfel trezi cu o lume populată de roboți care se pot îndrăgosti între ei, care pot deveni geloși și care se pot lupta și distruge reciproc pentru un alt robot.

Deja cred că mergem prea departe cu acest exercițiu de imaginație, premisa de la care am plecat fiind că roboții ar putea ei înșiși să ajungă să poată iubi. Nici nu mai contează dacă ar iubi oameni sau roboți, important e dacă ar putea să ajungă să iubească în modul nostru profund uman. Aici cred că este hotarul ultim care ne desparte de o mașinărie. O mașinărie, oricît de complexă ar fi aceasta, nu cred că poate să fie și să se simtă îndrăgostită. Cel puțin nu în modul nostru uman, imperfect și subiectiv, dar totuși atît de tragic și măreț. Nu văd cum un robot s-ar sacrifica din iubire sau cum s-ar sinucide din deznădejde. Niște algoritmi simpli l-ar scuti de astfel de pierderi și halucinații.

O altă problemă pe care o ridică iubirea este că aceasta este unică în felul ei, ea nu poate fi reprodusă. O adevărată relație de iubire este una dată de un univers plin de înțeles care se închează între doi oameni pe baza intimității, atașamentului și grijii pe care o manifestă unul față de celălalt. Acest lucru nu cred că este de atins de către o mașină. O mașină poate să învețe multe lucruri, dar nu cred că poate să învețe să iubească sau cel puțin nu în modul nostru uman. Apoi, să nu uităm că noi putem iubi în multiple moduri, multiple persoane. Putem iubi ca părinte, copil, ca iubiți îndrăgostiți... O mașinărie poate fi programată să își adapteze comportamentul la diverșii subiecți umani sau ne-umani cu care interacționează, dar nu cred că poate să ajungă să iubească uman, cu atît mai mult, să iubească în multiplele moduri prin care un om poate să iubească un alt om. Nu cred că poți iubi ca părinte atîta timp cît nu ești părintele cuiva, după cum nu te poți simți și comporta ca un liliac atîta timp cît nu ești liliac. Iubirea este o experiență ultimă de învățare și testare a limitelor tale. Iubirea ne face să vedem mai bine ce vrem și cine sîntem. Poate avea o mașinărie această experiență transformatoare? Am mari îndoieli că acest lucru se poate vreodată îndeplini.

Pe scurt, cred că inteligența artificială, care o să devină o prezență banală în viața noastră, cum au fost toate marile descoperiri umane, deși ne provoacă și testează în mod fundamental umanitatea, nu va reuși niciodată să poată să iubească și deci să fie cu adevărat umană. O inteligență artificială, oricît de inteligentă ar fi, tot artificială rămîne. Or o iubire, dacă e iubire cu adevărat, atunci e autentică, iar dacă e autentică nu poate fi una artificială. *Q.E.D.*

Sorin Costreie *este conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității din București și prorector al acestei universități.*

Alina PAVELESCU

Dragostea – poem simfonic

„Dragostea a două persoane care se iubesc nu e aproape niciodată aceeași“, ne spune Stendhal în *Despre dragoste*, o carte pe care n-o mai citește azi aproape nimeni. Și tot Stendhal ne spune, în același loc, că dintre toate stimulentele iubirii, cel mai puternic și mai aproape de perfecțiune e muzica. Sînt multe alte afirmații din cartea lui Stendhal – altminteri o alcătuire curioasă, fără echivalent, ca însăși dragostea – la care nu se poate să nu te gîndești citind, *via* interesantele memorii ale protagonistei, detaliile iubirii pasionate, tumultuoase, plină de scene aprinse și de răsturnări spectaculoase, dintre Maruca Cantacuzino și George Enescu.

„Geniul și prințesa“ sau „prințesa și artistul din popor“ sînt cele două clișee cel mai des invocate atunci cînd se vorbește despre cei doi. Cu completarea pedantă a istoricului: în lumea exclusivistă a aristocrației de altădată, geniul și muzica erau aproape singurul pașaport de intrare dacă norocul – sau ghinionul – nașterii nu te proiectase din start acolo. Totuși, iubirea, iubirea adevărată, rareori ține seama de clișee. (Și de Istorie, dar aici intrăm deja în altă poveste.) Asta și fiindcă, așa cum ne-o spune tot Stendhal, „omul e lipsit de libertatea de a nu face lucrurile care îi produc cea mai mare plăcere posibilă“.

Prințesa și artistul ei nu erau cîtuși de puțin niște temperamente facile. Maruca era, așa cum se descrie ea însăși și cum o confirmă toți cei ce au cunoscut-o în epocă, o femeie bizară, capricioasă, nestăvilită, căreia îi plăceau clarobscurul, extravaganța, farsele de societate (cu condiția absolut necesară să fie ea aceea care le născocea); la fel ca regina Elisabeta, în căutarea unei lumi lipsite de limite, Maruca practica fervent spiritismul. Enescu era blînd, rezervat în public, *workaholic,* dar orgolios, încăpățînat și încrezător în steaua lui. Așa stînd lucrurile, iubirea înfiripată aproape întîmplător, pe drumul care ducea la Castelul Peleș, apoi „cristalizată“ – tot de la Stendhal citire – într-o noapte de muzică în obscuritatea salonului Marucăi, n-avea nici ea cum să fie plicticoasă. De fapt, în primele ei faze, era atît de răvășitoare, încît impetuoasa Maruca a hotărît, la un moment dat, să o „porționeze“, să o alterneze cu momente de respiro, atît de mult simțea că o înstrăinează de sine. Apoi, fiindcă Maruca nu era chiar o madonă a statorniciei, crizele de gelozie ale rezervatului Enescu puteau lua proporții spectaculare: în mijlocul unei astfel de crize, Maestrul, reîntors de la Paris ca să îi ceară socoteală, a apucat un lemn de lîngă șemineu și mai că i-a crăpat princiarul cap femeii iubite. Doar mama și doica, pitite shakespearian pe sub ferestre, au reușit să împiedice la timp nenorocirea.

Dragostea s-ar fi putut sfîrși aici, cu o Marucă rătăcind prin Europa în compania unui aristocrat britanic, neconsolată și atît de șocată, încît simpla rostire a numelui lui Enescu în fața ei îi putea provoca o criză de inimă. Dar marele mister al relației dintre Maruca și Enescu – sau poate doar dovada simplă că se iubeau cu adevărat – e continuitatea, faptul că, odată ce s-au întîlnit, indiferent ce li se mai întîmplă, ce le oferă sau ce le răpește viitorul, indiferent cît de mult ajung să se înstrăineze fiecare de sine, cei doi rămîn împreună pînă la capăt. Nu e un basm, căci în basme nu știi niciodată ce a urmat cu adevărat după „și au trăit fericiți...“. Nu e nici tragedie clasică, fiindcă în tragediile clasice rareori eroii rămîn împreună. E viață pur și simplu, o iubire lungă cît viața, în care fidelitatea în sens pămîntesc ajunge să nici nu mai conteze, în care chipul îmbătrînit – sau sluțit de vitriolul altei iubiri – al Marucăi pare să rămînă mereu același, ca o efigie, în ochii bărbatului iubitor, în care geniul lui nu îi îndepărtează, ci îi apropie și mai mult. Printr-un paradox pe care, recunosc, mi-e greu să-l înțeleg, paginile din memoriile sale în care Maruca descrie nașterea operei *Oedip*, în vizuina boemă de la Châtelet, apoi în tihna moldovenească a conacului de la Tescani, sînt pline de o intimitate senină, neverosimil de senină pentru oricine a ascultat *Oedip* măcar o dată în viață.

Iar paginile în care alții – de pildă, simpaticul bîrfitor Ilie Kogălniceanu, fiul celebrului Mihail – descriu, cu *parti-pris*-ul celui mărginit, convins că, într-un cuplu, femeia e întotdeauna de vină, ultimii ani din viața lor în exil nu dovedesc, în ultimă instanță, nimic despre această atît de complicată țesătură a sufletelor.

Dacă într-o poveste de dragoste poate exista ceva pilduitor – deși, cel mai probabil, nu poate, fiindcă nici o poveste de dragoste nu are cum să semene cu alta –, atunci asta ar avea de învățat istoricii iubirii de la Maruca și Enescu: nu e deloc o regulă ca dragostea pasionată să dureze trei ani, trei acte și-un antract, flacără trecătoare urmată, în cel mai fericit caz, de lunga plictiseală mocnită numită pios prietenie. Dimpotrivă, dragostea poate să ardă la fel toată viața și, de ce nu, și dincolo de ea. Un lanț nesfîrșit de cristalizări, delicat și rezistent în același timp, mistuitor și dătător de seninătate, atît de inexplicabil și de uimitor încît însuși Stendhal – nu doar epigonii lui din zilele noastre – s-ar vedea obligat să-și revizuiască radical teoriile.

***Alina Pavelescu** este arhivistă și scriitoare. Cea mai recentă carte publicată:* Sindromul Stavroghin, *Editura Humanitas, 2019.*

* * *

Radu USZKAI

Iubiri (im)posibile în vremea noilor tehnologii

De la Revoluția Industrială încoace, preocuparea colectivă pentru impactul pe care tehnologiile noi și emergente îl au asupra vieții noastre a devenit un loc comun. Acestea se manifestă pe un întreg spectru, de la *ludditism* dystopic, cuplat cu panici morale, la optimismul utopic orb al credinței că tehnologia va rezolva orice problemă cu care ne confruntăm. Dacă ar fi să facem abstracție de aceste extreme și să ne uităm la ultimele două secole cu ochii unui tehno-realist, mai puțin preocupat de judecăți de valoare și mai mult de o inventariere descriptivă a modului în care trăim, este de netăgăduit că, de la motorul cu abur încoace, viețile noastre s-au transformat, pe alocuri, într-un mod radical. Ce (și cît) muncim, cum mîncăm ori unde ne petrecem timpul liber (oare cum am putea să-i explicăm unei persoane de acum cîteva secole ce înseamnă realitatea virtuală?) sînt doar cîteva dintre exemplele cît se poate de palpabile ale acestui proces. Cum (mai) iubim nu putea, desigur, să scape din acest tablou în mișcare al vieții noastre economice, sociale sau emoționale.

Iubirea: mai algoritmică și bio-neuro-chimică

Cu cît viețile noastre devin mai dataficabile și cuantificabile, cu atît acestea dobîndesc o dimensiune algoritmică mai pregnantă. Din moment ce ne petrecem atît de mult timp pe Facebook, Instagram sau TikTok, nu-i de mirare că asemenea rețele sociale, alături de aplicațiile speciale precum Tinder, sînt locurile unde din ce în ce mai mulți și multe dintre noi (undeva spre 40%, după cum o arată studii recente) își găsesc, pentru a ne întoarce la vechea metaforă platoniciană, jumătatea. Condițiile de posibilitate ale modului în care iubim s-au schimbat cu certitudine: de la o dimensiune parohială a căutării unui partener sau unei partenere romantice, trăim într-o perioadă în care conectivitatea crescută a dat acestui proces o dimensiune cvasi-globală. Nu doar costul de oportunitate al alegerilor noastre a crescut însă, ci și contextul în care luăm decizii este diferit. Nu mai avem un oracol ca acela de la Delphi, dar avem Big Data și algoritmi care, pe baza datelor cu care noi (colectiv și individual) îi hrănim, încearcă să facă predicții privitoare la cine ar fi cea mai potrivită jumătate pentru noi.

Accepțiunea tradițională a iubirii este cea a unui fenomen aparent inefabil, inexpugnabil și cu privire la care, pentru a-l parafraza pe Wittgenstein, ar cam trebui să se tacă. În ultimele decenii însă, am asistat la un proces de dezvrăjire. Grație biologiei evoluționiste, neuroștiințelor sau economiei, știm care sînt bazele neuro-chimice ale dragostei, cum au apărut strategiile de împerechere și cum au co-evoluat în tandem cu evoluția socio-economică, dar și de ce dragostea durează (în medie) trei ani și ce legătură are utilitatea marginală cu această perioadă. Dintre acestea, probabil că descoperirea cu cel mai transgresiv potențial vizează cunoștințele noastre privitoare la bazele neuro-chimice ale iubirii. Dacă știm care este rolul pe care îl joacă testosteronul, dopamina sau oxitocina în generarea poftei trupești, a atracției sau menținerii atașamentului emoțional într-o relație, filosofi și filosoafe se întreabă de ce nu să nu folosim actuale/potențiale pastile ale iubirii menite să ne bio-amelioreze viața emoțională, în ciuda pericolului pierderii autenticității unor asemenea relații.

Roboții: o iubire imposibilă?

Pînă acum am vorbit despre cîteva moduri în care *cum* iubim s-a schimbat, ori pare plauzibil sau dezirabil să se modifice în viitor. O cu totul altă discuție ar viza însă *ce* iubim. Într-o extrem de provocatoare carte publicată în anul 2007, David Levy argumenta că orice tip de beneficiu pe care oamenii îl derivă din interacțiunea cu alte ființe umane, de la satisfacția sexuală la o conexiune emoțională ce duce pînă la contopirea a două identități separate, este posibilă și în interacțiunea om-robot. Pînă în anul 2050, specula Levy, relațiile noastre cu roboții vor fi normalizate și vor părea la fel de autentice ca acelea pe care le avem cu actuali parteneri/partenere.

Cu imaginația hrănită de cultura pop, nu ne este dificil să înțelegem tipul de viitor despre care vorbește Levy. În plus, într-o oarecare măsură începem să trăim părți din acel viitor. Roboții sînt/devin colegi de muncă, profesori pentru copii, îngrijitori pentru bătrîni sau companionii tuturor. În plus, piața roboților sexuali este îndeajuns de dezvoltată în Japonia sau Coreea de Sud încît, cel puțin la prima vedere, predicția lui Levy nu sună doar ca rodul unei imaginații mult prea bogate. Totuși, de la normalizarea relațiilor om-robot pînă la un caracter de nedistins între acestea și cele formate exclusiv între oameni este cale lungă. Dacă algoritmii sau chimia schimbă condițiile de posibilitate ale iubirii, roboții despre care ne vorbește Levy ne pun însă în fața unei imposibilități de ordin metafizic, ontologic și, cel mai important, etic.

Lăsînd deoparte tot soiul de particularități care au stat la baza unor dispute filosofice ce durează de mai bine de două mii de ani, cred că majoritatea filosofilor și filosoafelor ar fi de acord cu o idee care sună cît se poate de rezonabil: iubirea (cel puțin cea romantică) se face în minimum doi agenți morali. Sigur, nimic nu ne oprește din a spune că putem forma tot soiul de atașamente emoționale cu unele entități imateriale (prieteni imaginari), obiecte materiale (mașini) sau entități abstracte cu manifestări materiale precum echipe de fotbal, însă iubirea romantică și toate deciziile presupuse de aceasta nu pot fi separate de problema responsabilității morale. Pentru a fi un agent moral, filosofia ne atrage atenția că o ființă trebuie să aibă autonomie decizională și capacitatea epistemică necesară de a delibera, iar ambele, în afara unui scenariu de tipul Apocalipsa AI, par fundamental improbabile. Un robot nu ar putea fi virtuos și tras la răspundere pentru acțiunile sale, indiferent cît de atent l-am programa să mimeze că o poate face. Iubirea va rămîne în acest context, așa cum mi-a spus și ChatGPT într-o conversație purtată mai devreme, „doar o proiecție a emoțiilor umane îndreptată spre obiecte neînsuflețite“.

***Radu Uszkai** este asistent universitar în cadrul Departamentului de Filosofie și Științe Socioumane, ASE București.*

* * *

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Cum mai iubim

Ilinca STRATON

Despre iubire în – şi pentru – cinema

„[…] Călătoria aceasta a noastră e în întregime imaginară. Iată forţa sa. […] E un roman, nimic altceva decît o istorie închipuită. […] E destul să închizi ochii.“ (L.-F. Céline, *Călătorie la capătul nopţii*). Cinema-ul are această capacitate uluitoare de a-i contura spectatorului (fie în sala de proiecţie, fie pe ecranul unui laptop) o călătorie imaginară extrem de veridică (în orice convenţie ne-am afla, atît timp cît există deschiderea co-participării indirecte în această experienţă), cu o durată evident determinată, dar care poate produce o reală întîlnire cu Celălalt. În prelungirea ideii lui François Truffaut (cinema-ul şi cele 24 de *frame*-uri pe secundă), Michael Haneke vorbeşte despre film ca fiind un proces continuu de 24 de minciuni pe secundă în serviciul adevărului sau în încercarea căutării sale. Spectatorul, în mod firesc, îşi asumă ambele poziţii: caută o remediere temporară într-o altă lume, pe care o crede sau nu (în funcţie de cît de convingătoare este); se îmbarcă într-o călătorie susţinută pînă la genericul de final şi, în rare cazuri, şi imediat după.

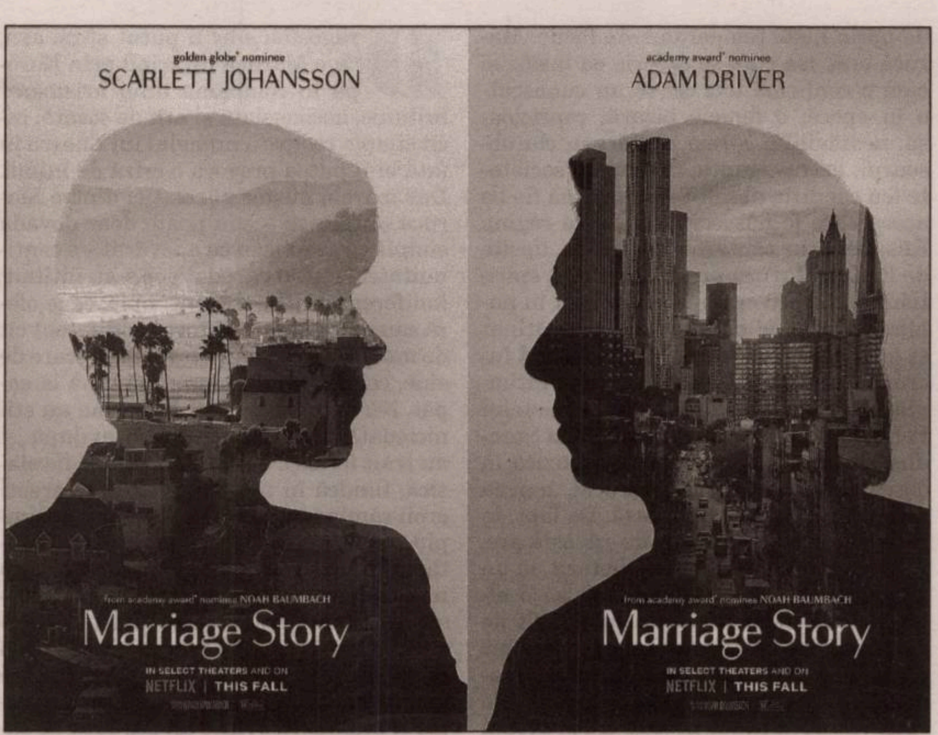

Unele dintre convenţiile care realmente reuşeau să provoace starea de „imediat după“, prelungindu-i spectatorului această formă de remediere, au fost şi încă rămîn filmele ce au în centrul lor poveşti de dragoste: fie că vorbim de forme idilice, idealiste sau catastrofale ale iubirii, de la *Titanic* (James Cameron, 1997) la *Pride and Prejudice* (Joe Wright, 2005), sau de forme identificabile contextual, mai *aproape de* spectator, de la *Manchester by the Sea* (Kenneth Lonergan, 2016) la *Marriage Story* (Noah Baumbach, 2019), poveşti pe care le regăsim încă din perioada Neorealismului italian *(Roma città aperta*, Roberto Rossellini, 1945) şi a Noului Val francez *(À bout de souffle*, Jean-Luc Godard, 1960). În cele ce urmează, propun cîteva poveşti ce discută tipuri de iubiri cinematografice văzute şi percepute *altfel*, nu sub forma unor categorisiri sau şablonări, ci mai degrabă ca modalităţi inedite de a scoate la suprafaţă adevăruri nespuse.

Cinema-ul are această forţă imensă
de a capta o felie de viaţă verosimilă.

Iubirea văzută prin gaura cheii. Un exemplu relevant pentru tipul de relaţie conjugală explorat de către Baumbach este celebrul *Marriage Story*, un film în toate privinţele voit îngroşat, în care doi soţi, el regizor de teatru, ea actriţă (interpretaţi de Adam Driver şi Scarlett Johansson), se îndreaptă rapid spre finalul relaţiei lor. Multiple suprapuneri ale relaţiei personale cu aceea profesională sînt prezente, subliniind şi modul în care societatea în sine s-a schimbat: în *Marriage Story*, divorţul survine vizibil în urma unor *clash*-uri profesionale evidente, a unor vise profesionale neîmplinite, resimţite de către ambii parteneri în felul propriu. Apartamentul are rol de martor direct în conflictele ce se înmulţesc exponenţial şi care converg către separarea celor doi. La Baumbach dispare aproape total ideea de *ars poetica* a iubirii, de iubire pentru iubire; mai degrabă reapare convenţia cineastului care pastişează cu grijă şi cu empatie filmul de dragoste al anilor ’80 (referinţă directă la *Kramer vs. Kramer*, Robert Benton, 1979).

Iubirea în şi pentru film. Îndepărtat contextual de timpul, spaţiul şi viziunea lui Baumbach, aş aminti un alt tip de abordare a iubirii, care problematizează discursul filmic, reuşind să discute *altfel* tema iubirii în convenţie metacinematografică – *Through the Olive Trees* (Abbas Kiarostami, 1994). Filmul propune o poveste de iubire aparent imposibilă dintre doi tineri (Hossein şi Tahereh) şi întîlnirea lor pe un platou de filmare. Hossein tot speră pînă la finalul ambelor secvenţe de filmare (atît cea diegetică, în care echipa de filmare este surprinzător de răbdătoare, parcă transferîndu-i aceleaşi valenţe şi lui Hossein în raport cu fata de care este îndrăgostit, cît şi secvenţa care încheie emblematic filmul lui Kiarostami) ca Tahereh să *îl vadă şi să îl accepte.* Acesta depune duble eforturi: întîi, în calitate de actor, încercînd să încheie cu brio secvenţele de filmare rămase, iar apoi, în pauzele dintre duble, să o convingă pe Tahereh să accepte să fie cu el. Există şi un puternic conflict socio-cultural într-un context precar al Iranului post-cutremur (din 1990, complet devastator). Hossein nu provine dintr-o familie înstărită, iar bunica lui Tahereh (părinţii acesteia se sting în timpul cutremurului) îi interzice fetei să se căsătorească cu un băiat neşcolit şi, cu atît mai mult, şomer. Finalul încununează, într-un plan-secvenţă, această speranţă parcă inepuizabilă prin călătoria poetică, dar cît se poate de simplă, a celor doi prin livada de măslini.

Love-story-*urile au capacitatea să creeze imersivitate*
tocmai printr-o identificare afectivă şi instinctivă.

Iubirea şi comunitatea. Dacă în *Through the Olive Trees*, Kiarostami îşi face apariţia fantomatic în faţa camerei de filmat, remarcînd un anumit tip de iubire pentru cinema, în acest caz vorbim de o peliculă în care autorul se arată total în faţa lumii pentru a vorbi cît mai onest despre propria-i lume. Xavier Dolan, în *Matthias et Maxime* (2019), reuşeşte să scoată la lumină problematicile personale într-o poveste care o depăşeşte pe cea doar de dragoste (cum la o primă vedere pare) şi să îndrepte atenţia către ideea de comunitate, de prietenie, de empatie şi de încredere. Maxime (interpretat de regizorul însuşi) şi Matthias (interpretat de Gabriel D’Almeida Freitas) sînt doi prieteni din copilărie care realizează, într-o ieşire cu gaşca extinsă de amici (în sine, o micro-comunitate), ceea ce există real între ei (şi au renegat inconştient). Cineastul concentrează atenţia asupra contradicţiei resimţite ce surclasează orice emoţie afectivă dintre aceştia. Ambele personaje poziţionate în situaţii personale de neapartenenţă au nevoia, prin aceste iniţiale confuzii, să reconstruiască complet diferit întreg micro-universul pe care îl cunoşteau – să se accepte pe sine şi să îmbrăţişeze noile valenţe ale relaţiei lor. Dolan construieşte un tip interiorizat de iubire, aducîndu-se pe sine în faţa spectatorilor, aşa cum a mai făcut-o în *Tom à la ferme* (2013) sau în filmul de debut, *J’ai tué ma mère* (2009).

Iubirea în vreme de război. În spiritul comunităţii şi al neapartenenţei aş aminti şi tipul de iubire în context tragic ca temă inepuizabilă. *A Hidden Life* (Terrence Malick, 2019) este un exemplu relevant al unei chemări ce transcende, la nivel pragmatic, iubirea faţă de familie a eroului Franz, al cărui destin este condus definitiv de apariţia unor revelaţii inefabile. Franz refuză pînă în ultima clipă să lupte pentru nazişti, cu riscul execuţiei. Recurentele sale întoarceri acasă, în universul din Radegund, de la poalele Alpilor, conduc către certitudinea că acesta a ales sau, mai degrabă, *a fost ales*. Malick concentrează atenţia asupra celor doi soţi şi a unui tip de încredere ce depăşeşte profanul: siguranţa şi pacea Franziskăi în legătură cu destinul lui Franz şi calea aleasă. Cineastul propune o relaţie de iubire profundă în contextul exteriorului, al comunităţii şi al războiului iminent, însă demarchează vizibil ce există în interiorul gospodăriei lor. Malick redă exact esenţa ce compune relaţia dintre cei doi soţi, fără să canalizeze atenţia asupra unui factor senzaţional: războiul este cît se poate de prezent, în întregimea ororii sale, dar există acele cîteva momente din Radegund prin care Franz şi Franziska transmit spectatorului senzaţia că poate exista, măcar temporar, şi o proprie lume paralelă, în care viaţa se continuă firesc.

Iubirea în vremea AI. Acum zece ani, cu o abordare la polul opus celei mai sus amintite, Spike Jonze lansa o peliculă exclusiv interiorizată, distopică şi una dintre cele mai captivante poveşti de dragoste ale ultimei decade (de-o intensitate pe care Michel Gondry a generat-o spectatorilor în 2004 cu faimosul *Eternal Sunshine of the Spotless Mind) – Her*, o poveste prin definiţie spusă *altfel*. Theodore Twombly (interpretat de Joaquin Phoenix), un scriitor cu o personalitate introvertită, cumpără un *software* de Inteligenţă Artificială (OS1) încercînd să-şi uşureze munca. Însă, pe măsură ce descoperă acest *soft* pe nume Samantha, o identitate construită (interpretată de Scarlett Johansson), ajunge să se îndrăgostească iremediabil de ea. Imposibilitatea relaţiei lor este bazată pe o motivaţie cît se poate de banală, în acest context deja provocator şi neconvenţional: Samantha, alături de alte sisteme AI, *pleacă* într-o altă *lume*, părăsindu-l definitiv pe Theodore. Jonze se apropie atît de personal şi de vulnerabil de spectator, reinterpretînd în manieră inedită clasicul *love-story-fără-happy-end*. Cineastul confirmă faptul că cinema-ul are această forţă imensă de a capta, prin toate instrumentele fabricării unei minciuni, o felie de viaţă verosimilă, fie că ne raportăm la o convenţie realistă sau nu: *Her* este prin definiţie o poveste de dragoste ce creează identificare la nivelul oricărui tip de spectator: Samantha poate fi oricine sau orice, o idee sau o propunere; relevant devine modul în care ambii prind viaţă în momentul *conectării* lor.

În cinema, poveştile de iubire au libertatea să fie poziţionate în aproape orice convenţie şi totuşi să poată fi receptate veridic prin prisma identificării cu emoţia propriu-zisă (deşi contextual sînt îndepărtate de realitatea imediată a spectatorului): vedem asta atît la Baumbach, în apartamentul în care doi soţi îşi trăiesc cît se poate de firesc viaţa, cît şi în apartamentul futurist al lui Theodore, în care asistăm în calitate de martori la noul său parteneriat alături de Samantha. Într-o oarecare măsură, spectatorul primeşte această provocare de a căuta însuşi adevărul, de a adăuga cîteva *frame*-uri în plus din propriul univers experienţial celor 24 de minciuni pe secundă ce compun filmul. Iar *love-story*-urile au capacitatea să creeze imersivitate tocmai printr-o identificare afectivă şi instinctivă, în care spectatorul se lasă (conştient sau nu) captivat.

Filmele discutate rulează pe: Her – Amazon Prime; *A Hidden Life* – Disney+; *Marriage Story, White Noise* – Netflix; *Matthias et Maxime* – MUBI; *Manchester by the Sea* – HBO Max.

***Ilinca Straton** este cineastă.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Schimbarea din mers a profesiei**

„Sînt un fan al fragilității“

– interviu cu regizorul Radu AFRIM –

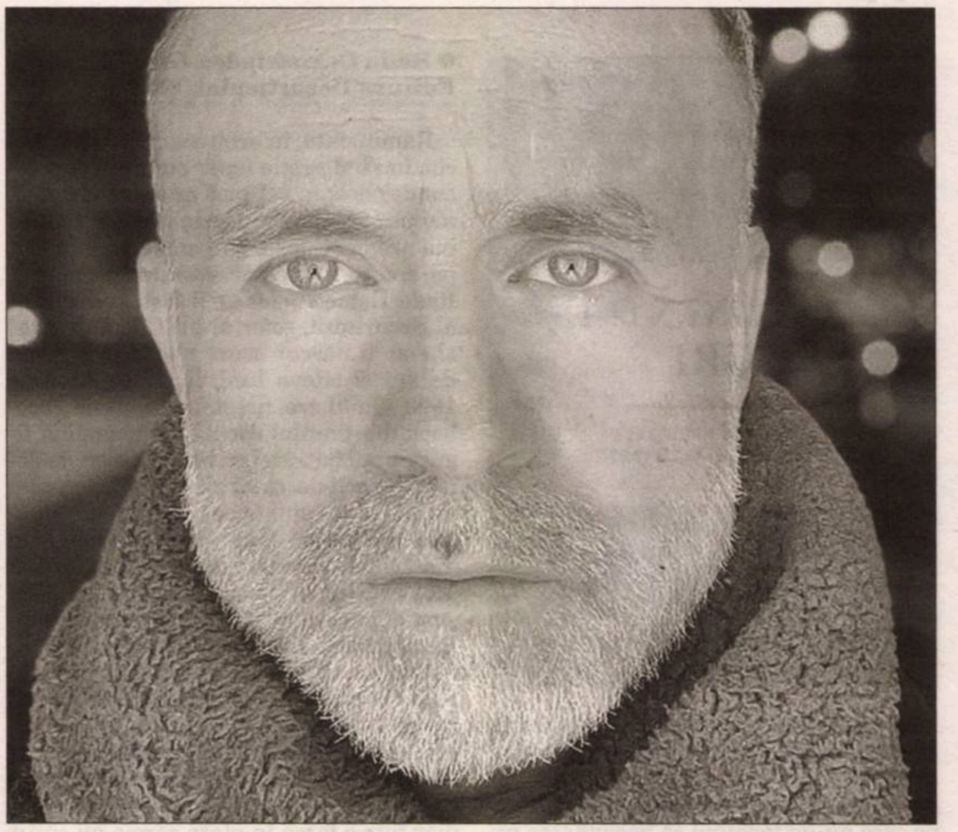

Ce vă lipsea cînd lucrați la Teatrul Luni și ce vă lipsește acum, cînd lucrați la TNB? Uitîndu-vă în spate, ce s-a schimbat și ce a rămas la fel în felul de a construi povești, de a lucra la un spectacol?

Mărturisesc că atunci cînd lucram la Green Hours nu-mi lipsea Teatrul Național. Deloc. Nici nu mergeam să văd spectacole acolo. Deși încă trăiau marii actori populari. Dacă întîmplător intram în clădire o făceam ca să ajung sus, la Lăptărie. Sau la Centrul Dansului, care era în clădirea veche a TN-ului. Era începutul anilor 2000. Exista însă un public care își dădea seama că teatrul băltea. Și începea să caute altceva. Tinerii, mai ales. Care, între timp, nu mai sînt chiar tineri și merg împreună cu noi mai departe. Cei care au ales să rămînă pe aici.

Acum, cînd lucrez la TNB, nu-mi lipsește Teatrul Luni. Deloc. Consider că am pierdut suficient de mulți ani ai tinereții în curtea GDS, la beri. Măcar erau gratis, pentru că repetam acolo. E drept că lîngă berea aia mergea de minune merdeneaua din Amzei.

Am făcut primul spectacol la TNB în 2010, adică la zece ani de la debut. Mi s-a dat sala cea mai mică, probabil pentru ca eșecul să nu fie așa vizibil. Nici nu cunoșteam actorii din teatru. Manole mi-a făcut jumătate din distribuție cu cine i-a convenit lui. Și-a băgat toți amicii în distribuție. Eu l-am luat din Odeon pe Constantin Cojocaru cu care mai lucrasem. La vizionare, înaintea premierei, primul care a luat cuvîntul a fost Radu Beligan. Era fascinat de spectacol. A zis, printre altele, că așa ceva nu s-a mai văzut în acest teatru. Toți cei care au vorbit după el n-au mai avut curajul să spună altceva. Deși erau nume unul și unul. Vorbesc despre vizionarea internă la *Avalanșa*. Apoi a urmat *Năpasta*, în care am înlocuit hangița cu o creatoare de haine cu imprimeuri *dark*. În UNATC, catedra de teatrologie era siderată. Studenții veneau pe ascuns la teatru, că altfel și-o luau de la profi. Un altfel de abuz *made in* UNATC.

Ce s-a schimbat în felul meu de a construi povesti? În munca la scenă s-a schimbat totul. În alegerea poveștilor nu s-au schimbat multe. Lucruri care nu mă atrăgeau atunci (comediile lui Caragiale, de exemplu) nu mă atrag nici acum. Comediile spumoase mă lăsau rece și atunci, și acum. Deși în spectacolele mele e umor cît nu poți duce. În anii începuturilor mele se vorbea mult despre teatrul cu T mare. Toți năzuiau spre așa ceva. Năzuința asta era singura comedie spumoasă la care eu rîdeam cu lacrimi. Eram ferm convins că orice tip de text poate fi pus pe scenă. Apoi au urmat cîțiva ani în care nu mai credeam în asta. Acum sînt mai aproape ca niciodată de anii mei de Litere. De literatura aparent non-dramatică. Dar cu potențial scenic uriaș.

Ca să rezum: nu mi-a lipsit nimic nici atunci, nu-mi lipsește nici acum. Sînt mulțumit cînd sînt lăsat să muncesc la intensitatea care-mi place mie.

Cît vă implicați în scenografie, costume, muzica unui spectacol? Cît de multă mînă liberă le dați colaboratorilor dvs.?

Scenografie: cînd am un scenograf excepțional, implicarea mea se rezumă la un *„wow“*, atunci cînd îmi prezintă proiectul. Cînd starea de „uau“ trece, e posibil să înceapă negocieri. În ultimii ani, astea sînt dictate de restricții financiare. Cînd scenograful e mai modest, pot să merg pînă la a pune pe listă toate elementele de decor de care am nevoie în scenă. În detaliu.

Muzica: în general, semnez universul sonor. Adică scriu scenele inspirat de unele drone, pedale sau sunete vag muzicale. Alteori, am compozitor sau *singer/songwriter* în scenă. Colaboratorii sînt liberi să fie creativi. Dar, mai ales, sînt liberi să intre peste mine la toate repetițiile.

Cît de mare este, pentru un regizor inovator, spaima de a se manieriza? Cum se poate evita plafonarea? Care e cea mai mare teamă legată de asta pe care o aveți?

Cred că nimeni nu construiește ceva năucit de vreo spaimă ca asta. La repetiții spun adesea: „Nu, frate, am mai făcut asta“. Pentru că există soluții care vin fără să le cauți. Similare cu cele pe care le-ai mai folosit. Ca atunci cînd îți dă Spotify-ul *similar artists*. Și tu zici, *„no thnx“*, nu vreau artiști similari. Vreau ceva nemaiauzit. Adică inexistent. Recunosc că la mate mi-ar fi plăcut să pot rezolva toate problemele cu teorema lui Pitagora, la job, din contra, prefer să-mi complic existența. Uneori, cînd tac la repetiții și mă gîndesc la rezolvări sare cîte un actor grăbit cu o soluție. Doar așa, ca să violeze o tăcere. Evident că nu folosesc acea soluție. Deși, știu, asta e împotriva regiei de grup, regiei de tip *gang bang* care se practică acum. Am mai zis-o, actorii au o libertate infinită în interiorul desenului ale cărui contururi le-am desenat eu. În ziua în care contururile astea vor fi blurate și șovăitoare, atunci jocul va avea alte reguli. Sau nu va mai fi nici un joc. Preferabil.

De ce preferați actorii tineri?

Prefer amestecurile. Tinerii pot fi cumplit de bătrîni și bătrînii șocant de tineri. Pe de altă parte, se întîmplă un fenomen bizar. Dispar actorii în vîrstă de pe scene. În loc să îmbătrînească împreună cu mine actorii care erau tineri la debuturile mele, ei rămîn tineri. Și nu pot să-i folosesc pe post de bătrîni decît ultracompoziționați.

Așa că vor face compoziție atît diva Lilly Ghiță de la Marea Neagră, cît și Pușa Darie de la Iași cînd le dau de jucat femei mature. Deși nici una nu mai e la vîrsta tandră a debutului. Acum lucrez în detaliu cu Marius Bodochi la compoziția unui domn în vîrstă. Oamenii de pe vremea lui Shakespeare, la 45 de ani se cam pregăteau să-și încheie socotelile cu viața. Există în ultima vreme o fragilitate a tinerilor actori, pe care generația azi matură n-a experimenta-o, se pare. Eu sînt un fan al fragilității (cartea scrisă despre munca mea de Cristina Rusiecki se cheamă *The fabric of fragility)*, însă noua fragilitate a actorului nou se referă la altceva. Ceva care nu știu cîtă legătură mai are cu performanța. Am citit un titlu de interviu cu un tînăr actor care suna așa: „De ce trebuie să fie grea această meserie?“. Cînd această meserie va deveni ușoară, eu, unul, mă voi retrage.

Ce înseamnă pentru dvs. teatrul în orașele mici?

Ador orașele mici. Dacă Iași sau Craiova înseamnă oraș mic. Ador și teatrul în tîrg (Mureș) și într-un fel de stațiune secuiască (Sfîntu Gheorghe). Să nu mai zic de malul mării (Constanța). Aici echipele lucrează pentru un timp doar la un singur proiect. Al nostru. Stresul e diminuat, *deadline*-urile sînt laxe, aparent se dilată. În provincie știu care e cafeneaua care mă inspiră la scris (în București n-am găsit-o), știu unde mi-e frizerul, știu de unde cumpăr pîinea cea mai bună (îmi place să cer și în ungurește, mi-e egal), știu unde pot bea un vin excelent, fără să fiu obligat să văd fața unui chelner arogant, am timp să vorbesc cu oamenii orașului între repetiții. Cît vreau eu. Sau ei. Dar nu mă gîndesc doar la mine cînd merg prin țară să lucrez. Sînt acolo echipe care mă așteaptă. Cu care am lucrat, cu care am avut momente bune și rele, oameni care au făcut performanță și au avut bucurii în timpul întîlnirii noastre.

Cît de greu e să rămîi pe val în teatru? E necesar „să fii pe val“?

O să par un mincinos, însă nu știu ce înseamnă asta. Din interior e cam greu de văzut. Și eu ies prea puțin în afară. În afara muncii, vreau să zic. Și cînd nu muncesc prefer să ies pe cîmp cu cîinii. Nu să mă gîndesc dacă sînt pe val sau nu. Sigur că există unele *feedback*-uri care-ți taie respirația și atunci te poți gîndi că oamenii ăia consideră că tu faci ceva ce ei nu pot face sau nu și-au dorit niciodată să facă, adică să ofere o supradoză de emoție unei săli pline, și atunci te proiectezi cumva plutind peste sala aia, dar te pierzi repede din vedere, te iei cu alte gînduri. Cel mai adesea echilibrezi balanța cu eșecurile vieții tale și, la bilanțul final, îți zici că ești pe linia de plutire, nicidecum pe val. Poate valul tău a trecut, dar nu e exclus să vină un tsunami să te ia pe sus. Tocmai cînd făceai liniștit pluta pe spate, într-o mare de previzibil.

Deschid rar televizorul și de fiecare dată dau peste oameni care vorbesc despre ei. Fără oprire, fără jenă. Ca și cum lumea s-ar sufoca în absența lor. Știu ei ceva despre ei, ce eu nu știu despre mine? Cu siguranță, dacă ești vedetă la televizor ești conștient că ești pe val, chiar dacă e un val care devine irelevant imediat ce-ai trecut vama la Giurgiu, dar nu contează, tu poți să oprești valul ăsta în loc să-ți faci cîteva *selfie*-uri cocoțat pe coama valului înghețat. Și în timp ce tu îți faci o colecție de *selfie*-uri, fanii tăi plictisiți au găsit pe TikTok un tip simpatic, care o arde pe trapanele, tipul face o rimă spontană la „ce e val ca valul trece“ și își ia inimioare la greu.

Am luat UNITER-ul pentru regie de trei ori. Aș putea zice că am fost pe val de trei ori.

Spectacolele dvs. sînt, de fapt, niște filme live. *În ce relații sînteți cu cinematograful? Vă tentează să regizați și altceva decît spectacole?*

Sînt mai aproape de film decît de teatru. Cînd le zic actorilor la repetiții că joacă teatru, e de rău. Dar nu pot zice că marea mea pasiune sînt filmele minimaliste românești, în care actorilor li se interzice să deschidă gura atunci cînd vorbesc. Tentație? Este, este.

În ultimele spectacole ați mizat pe niște texte ale autorilor români contemporani. Inimă și alte preparate din carne *al lui Dan Coman, pentru cel mai recent spectacol,* Seaside Stories, *pe mai multe proze. Plus Simona Popescu și Mihai Radu. Cum alegeți sau ce vă interesează la un text contemporan?*

În lista asta e literatură foarte diversă. Cu greu ai putea găsi ceva în comun la Simona Popescu și la Tudor Ganea. Și totuși, există poezie la ambii. Cîteva fraze care vibrează în mine, niște identități mai mult sau mai puțin definite înăuntrul scrierilor, o anume atmosferă pe care s-o intuiesc sau care să mă intuiască. Nu caut deloc teme actuale. Care dau bine în CV. Știu că în toate aceste decenii am vorbit despre lucruri care acum sînt îmbrățișate fără discernămînt de toată lumea artistică. Asta nu înseamnă că le resping acolo unde le găsesc într-o formulă autentică. Una care mă mai poate surprinde. Mă interesează foarte mult scriitura. Simt *vibe*-ul ei. De aceea nu regizez proza tradusă dintr-o limbă străină. Pentru că e posibil să se fi pierdut esențialul la traducere. Plus ce se mai pierde la dramatizare. N-aș considera *Tihna* lui Bartis literatură străină. Deși e. Cred că am vulgarizat, că răspunsul la întrebare e mult mai vast. Cert e că îmi apropriez atmosfera prozelor/poemelor pe care le mut în teatru. Spectatorii o descoperă mai întîi în spectacolele mele de multe ori, apoi fug la carte. E un drum posibil. Chiar dacă marea din *Seaside Stories* era marea voastră, a fiecăruia/fiecăreia dintre prozatori/prozatoare, s-au scris cronici în care se vorbește despre „marea lui Afrim“.

(interviul integral îl puteți citi pe www.dilemaveche.ro)

interviu realizat
de Ana Maria SANDU
și Marius CHIVU

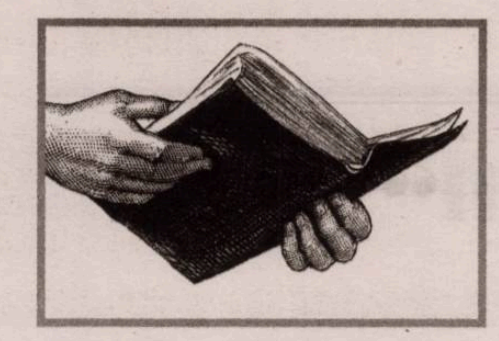

Cosmin CIOTLOȘ

pe de altă carte

„Pentru-ale conștiinței nevoi“

● **Daniel Vighi & Viorel Marineasa, *Continentul gri. Timișoara culturală în dosarele Securității*, Editura Ariergarda, 2022.**

Mi-au trebuit mai multe încercări pentru a intra cum se cade în materia *Continentului gri* și încă și mai multe survoluri pentru a duce la capăt destul de iregularul proiect semnat de Daniel Vighi (între timp, plecat dintre noi devreme și nedrept) și Viorel Marineasa. Dificultatea, îmi dau seama acum, ținea de „codul“ cărții, de „împachetarea“ ei. Altminteri ce să mă fi surprins? Am citit tot ce se poate citi pe subiect, de la cărți dedicate fenomenului la dosare propriu-zise, în deplina lor nuditate documentară (cel instrumentat lui Alexandru Mușina rămîne o culme, prin distanța dintre inocența „obiectivului“ și zelul galopant al „surselor“), așa că, repet, chestiunea nu ținea de „stomac“: mi-l știu rezistent. Curios, în schimb, mi s-a părut modul în care cei doi autori au ales să depășească tentația imediată a logicii revanșarde: pe de-o parte, plasînd totdeauna informația în montura împrejurărilor, așa cum fie unul, fie celălalt, și le amintesc din tinerețea lor studioasă; pe de altă parte, fiind atît de ludici încît să dejoace insidiosul și din cale-afară de sobrul (stupid de sobrul...) aparat al delațiunii.

Așa se face că, nu o dată, intertitlurile au o neașteptată dimensiune ghidușă sau, în tot cazul, o mobilitate de *trouvailles*, de la „Sus-numiții cu numitul“ la „Dumă de glumă“ și de la „De ziua morților, turnătorii sînt vii“ la „Popeasca, zeița vînătorii“. Ideea nu-i rea și, în definitiv, jocul acesta de lumini deschide o perspectivă nouă asupra unor situații care, în spațiul nostru public, au fost, de trei decenii încoace, tratate cu instrumente sărăcăcioase și univoce, pentru că eticiste. S-a spus pe rînd că vina e a colaboratorilor, s-a retorcat apoi că, dimpotrivă, aceștia ar fi niște biete victime și că, de fapt, ar fi o mare greșeală să dăm crezare unui serviciu care are-n sînge diversiunea. Pînă-ntr-acolo încît astăzi totul a devenit prea cețos ca să mai încurajeze eforturi de limpezire, iar aerul e-atît de viciat încît sărmanul Daniel Vighi se vede nevoit să admită, printr-o deducție cît se poate de transparentă, că dosarul său de urmărire (pur și simplu, inaccesibil, oricîte demersuri ar fi făcut) pare a nu se fi închis încă. Din punctul meu de vedere, *acesta*, de la pp. 151-152, e adevăratul capăt al întregii demonstrații. Nu degeaba l-am citat amar pe optzecistul Ion Stratan, cu neuitata lui butadă dintr-un poem, *Pentameronul*, publicat la începutul anilor ’80: „Filatura, turnătoria mare e-n toi, pentru-ale / conștiinței nevoi“.

Multă mizerie lăuntrică,
nesfîrșită prostie suverană
drapată-n fel și chip.

Fața de o asemenea tragedie de zi cu zi, tot restul e ceea ce știm prea bine că e: multă mizerie lăuntrică, nesfîrșită prostie suverană drapată-n fel și chip. Iar cazuistica se rezumă la un oarecare joc de măști, interesant, eventual, pentru istoria literară la firul ierbii. De pildă, pentru rapide plonjoane în biografia unui prozator ca Sorin Titel (devenit, din informator, țintă și filat inclusiv prin metode implicînd, în jargonul serviciilor, tehnica operativă a înregistrărilor și capturilor fotografice). Capitolul, consistent, nu clarifică totuși ceea ce ar fi fost de clarificat în privința ipotezei homosexualității autorului *Valsurilor nobile...* Amănunt pe care nu-mi închipui că Securitatea nu l-a investigat și, la rigoare, speculat. Ce reiese de-aici e doar o dezmințire în stil *small talk* („în realitate el a vrut să-l bată pe Crișu Dascălu la o beție și de atunci acela s-a răzbunat, afirmînd minciuni în legătură cu el etc., etc.“) și o perdeluită referință la timiditatea prozatorului în prezența femeilor. Nici tratamentul de care are parte Ion Monoran (rezultat, la rîndul lui, al unui decupaj, desigur) nu mi se pare prea inspirat. Căci poetul, despre care se știe că a fost exmatriculat din liceu după încercarea de a trece fraudulos Dunărea, e surprins într-un instantaneu (și doar într-unul) în care i se disculpă unui vag cunoscut pentru acel episod. Gest, cel mai probabil, de discretă prudență socială, susceptibil însă de *malentendu*-uri dezonorante și, firește, nemeritate.

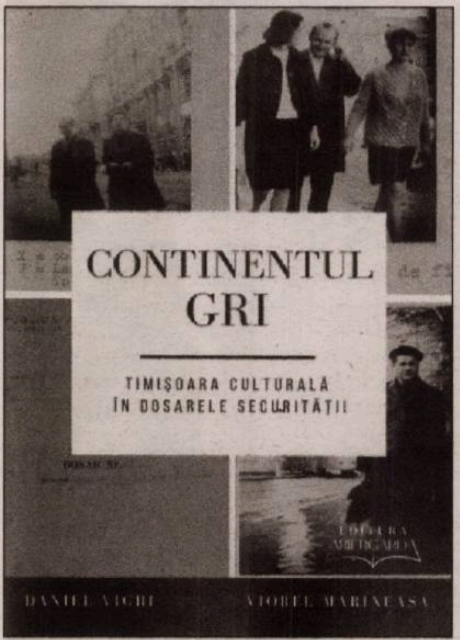

De-aici mi se pare că vine problema acestui fără-ndoială foarte util *Continent gri:* trebuie, și el, citit cu multiple avertismente conjuncturale. Căci, dacă Vighi și Marineasa au făcut bine deplasînd accentele asupra lumii securiștilor (cu tot ce implică ea, de la ofițeri la „sifoane“, colcăind de fapte de corupție și cumetrie de un protocapitalism aiuritor), mișcarea aceasta are totuși dezavantajul de a lăsa descoperite tocmai atît de nevinovatele flancuri. Sau, ca să rămîn în tonul editorial al cărții, *ariergarda*. E ceea ce se-ntîmplă cu niște pagini mai la vale, cînd o anume sursă „Bogza“/„Popescu Emilian“ relatează, în septembrie 1979, întîmplări cu totul anodine de la Neptun, din anturajul lui Nicolae Breban. O notă de subsol aduce precizarea că avem de-a face cu un universitar timișorean, membru al Uniunii Scriitorilor. Că decența i-a făcut pe autorii *Continentului gri* să nu cadă pe toboganul devoalărilor, cred și înțeleg. Că, procedînd așa, au dat apă la moară unui *brainstorming* grăbit, din vîrtejurile căruia e foarte posibil ca tocmai adevăratul informator să lipsească, este, din păcate, la fel de adevărat.

● **Radu Demetriades, *Gioco di mano*, Editura Dezarticulat, 2022.**

Rămîn, iată, în orbita subiectului, deschizînd o discuție (sper eu, întinsă și fecundă) despre cel mai interesant personaj pe care l-a dat poezia noastră în ultima vreme. Dacă e să-i credem pe cuvînt pe creatorii acestui avatar internautic, Radu Demetriades ar fi fost „consultant al Securității, șofer al lui Che Guevara“ și s-ar fi născut acum nouăzeci și nouă de ani și cîteva luni, la 27 septembrie 1923. Omul are, firește, un cont de Facebook din profilul căruia ne întîmpină figura unui bătrînel cu barbă, pe cît de bonom pe-atît de, ca să zic așa, știutor, cum îi șade bine unui agent special în (simulată) adormire. Dacă, mai devreme sau mai tîrziu, toți ne-am împăcat cu ideea că Moș Crăciun e o invenție a tradiției și-un gest al părinților, ei bine, faptul că Radu Demetriades nu-i decît o ficțiune ar trebui să ne stîrnească melancolii intratabile. Ca produs mediatic (atît cît e...) are un singur defect: un „dublu“ paronimic al lui, Demetriade, rezident și el în Argentina, a fost folosit de aceeași echipă de la Dezarticulat pe post de intermediar într-o farsă în plasa căreia au căzut redactorii *României literare* acum cîțiva ani. Pentru cei care nu-și mai amintesc episodul: Google și „Antonio Rodriguez de la Muerte“...

Radu Demetriades e protagonistul
celui mai bun roman despre comunismul și tranziția
de la noi.

În rest, construcția e fără cusur, urmînd liniile de forță ale discursului public, inclusiv cultural, de la noi și înnodîndu-le parodic și revelator. Sîntem *age*-iști cît încape, dar ne cad cu tronc, periodic, octogenari, nonagenari și centenari (i-o urez și poetului nostru) charismatici; detestăm comunismul, îl condamnăm de la tribuna Parlamentului, dar, cînd e să fie, ni se pare că, dintr-odată, ca prin farmec, nu toți securiștii sînt răi, de vreme ce unii-s „de-ai noștri“; iubim capitalismul și trîmbițăm libertatea presei, dar cîte degete, în plus față de cel mijlociu, ne trebuie ca să-i numărăm pe oamenii de afaceri și patronii de trusturi care n-au avut măcar un flirt amabil cu subalternii generalului Iulian Vlad? Tremurăm perorînd ezoteric despre cultură (cu majusculă, neapărat, și cu un tremur lubric în pleoape), dar ne spetim vînzînd manuscrise inedite ale celor care au produs-o, în și-așa discutabilul interbelic autohton. Deplîngem provincialismul din jur, dar avem mereu la-ndemînă oglinzi vorbitoare care ne-asigură că, oho, cum spunea un tînăr, demult, *noi nu, niciodată...*

Așa stînd lucrurile, mă tem că debutantul Radu Demetriades ar trebui proclamat poet național. Acum, în clipa asta, și tonitruant. La urma urmelor și la rece judecat, volumul său, *Gioco di mano*, nu-i rău deloc. De ce-ar fi micile lui narațiuni jucate despre traficul de cocaină în spațiul occidental și isprăvile gen Pacepa inferioare indigestelor jelanii ale unor poeți (să zicem douămiiști) pe care, laolaltă cu alții, mai vechi, Demetriades îi parodiază prin neabătutul „dragilor“ prin care-și face, *again and again*, intrarea în scenă?

Radu Demetriades
GIOCO DI MANO
dezarticulat

Un dram de umor să ai și-astfel nu dorința, dar măcar flama spontană-i gata: „dragilor / verile din comunismul puternic și real / nu pot să cred că-s ovăr / tot ce-mi doream era să fac nudism la 2 mai cu / nina cassian și marin preda / să îmi șoptească amîndoi în ureche doar de brenduri / «ce senzație aș face cu un trening de bumbac cu imprimeuri de la zimbrul suceava» / «ce bine mi-ar sta cu o blană de la favior vidra orăștie» / «ce sexy m-ar face să mă simt adidașii de piele rostart / suflați cu aur de la pionierul bucurești» / «adu-mi pe sub mînă o pereche de pantaloni fini marca / dorobanțul ploiești» / îmi tot cereau cadouri / pe plajă la 2 mai / eram capabil pentru ei să-i tîlhăresc în stil barbar / pe frații mei de la direcția a III-la contrainformații / care aduceau haine de la gucci și versace / dac-aș putea da timpul înapoi oare ce-aș face“.

O ironie și-aici: nostalgia lui Demetriades n-are de-a face cu stînga de vreun fel. Dimpotrivă, e una întru totul consumeristă, cu, ce-i drept, recuzită locală, ceea ce asigură și hazul nebun al scenografiei: cu un „trancan carpați“, cu „lsd românesc făcut la cugir“, cu „uzina steagul roșu din brașov“, cu „nicușor ceaușescu“ care „nu se mai oprește din a lăuda filmul scarface“ ș.a.m.d. Unele stau în loc de altele, deceniul al optulea e „distribuit“ în rolul principal al anilor 2000, naivitățile de-atunci trec în marea credulitate de-acum. Ceea ce nu-i lipsit nici de greutate, nici de gravitate.

Radu Demetriades e protagonistul celui mai bun roman despre comunismul și tranziția de la noi. Care, da, n-a fost scris încă și poate nici nu va fi vreodată. Dar asta-i absolut secundar.

***Cosmin Ciotloș** este critic literar și lector la Facultatea de Litere din București. Cea mai recentă carte publicată:* Cenaclul de Luni. Viața și opera, *Pandora M, 2021.*

Victor MOROZOV

dilematograf

Volte

FESTIVAL DE CANNES
MEJOR DIRECTOR
2022
SEMINCI
CINE DE AUTOR
De PARK CHAN-WOOK aclamado director de
OLD BOY, STOKER y LA DONCELLA
DECISION TO LEAVE

● ***Decision to Leave / Heojil Kyolshim*** **(Coreea de Sud, 2022), de Park Chan-wook.**

Decision to Leave este fără îndoială opera unui mare artizan care știe ce face. A merge pe mîna lui garantează o experiență de vizionare jubilatorie, în care gustul pentru mizanscenă – acel mic deliciu pe care îl poate provoca o tranziție poznașă între două cadre, de pildă – se vede reafirmat cu o voluptate aproape vetustă. Ca orice pariu care se respectă, *Decision to Leave* nu e lipsit de riscuri: riscul de a spune prea mult (dar nu asta presupune, oare, melodrama?), riscul de a lega prea strîns firele rebele ale narațiunii (dar nu ține el de forța viziunii lui Park Chan-wook?) sau, dimpotrivă, riscul de a le scăpa complet de sub control (dar ce altceva își mai poate permite cinema-ul în epoca actuală a pulverizării audiovizuale?). Alergînd nebunește pe urmele vertijului – *Vertigo*, cu spirala sa infernală, e referința care plutește acum peste cineast –, sărind dintr-o voltă emoțională în alta, *Decision to Leave* e exces în stare pură și definiție de manual a măiestriei de a pune în scenă. A-l vedea ne face bine, pentru că ne restituie, dintr-un punct trecut-viitor, evidența suverană a gestului creator.

Alături de *EO*, regizat de maestrul polonez Jerzy Skolimowski, filmul e cea mai intensă și caleidoscopică experiență a Cannes-ului din 2022, și o mostră de cinema care rămîne *entertaining* de la un capăt la altul. La fel ca *EO*, filmul lui Park e nefiresc de complicat: îi trebuie nu știu cîte volute acrobatice pentru a ajunge la un gînd concluziv ghicibil din prima. Și, tot ca în filmul polonezului, el pornește la drum cu o formă clasică – filmul *noir* în care anchetatorul se îndrăgostește de suspecta principală –, pentru a o aduce pînă la urmă într-un stadiu de nerecunoscut, dată cu capul de toți pereții și trecută prin filtrul deformant al noilor imagini. Care, se știe, nu iartă: *Decision to Leave* este un film al gadget-urilor de ultimă oră, de la telefoane la ceasuri inteligente, dotate cu aplicații tot mai extravagante. Într-o secvență perfect ilustrativă, Park formează o supraimpresiune între chipul anchetatorului în gros-plan și iconița care marchează scrierea unui nou mesaj în chat. Raportul dintre societatea sud-coreeană și *outsider* (suspecta e o misterioasă frumusețe din China) se vede astfel prelucrat pe cale digitală: nu doar un mod de a comunica mai ușor, ci o transformare bulversantă a procesului global de a concepe o investigație, în măsura în care *memo*-urile vocale, SMS-ul și diversele aplicații de *tracking* ajung rînd pe rînd să oculteze dovezi și să incrimineze făptași, într-o mutație de proporții.

De fapt, *Decision to Leave* aparține unei direcții mai largi de cinema, în care trecerea de la o civilizație a scrisului la una a imaginii se vede chestionată cu interes și aprehensiune. Aceasta e ancheta mai largă a filmului: departe de a se izola paseist, Park ne oferă aici o intuiție magistrală despre instabilitatea fundamentală a genurilor, menite să bubuie sub impactul singular al telefonului. Acest cineast al marilor eforturi formale puse în slujba celor mai triviale afecte – o tragicomedie postmodernă în care o sosieră de soia în formă de pește capătă luciri stranii – nici nu putea cere mai mult de la contemporani: filmele sale sînt ultimele spasmuri ale unei arte mărețe, în priză cu o actualitate ce trebuie luată obligatoriu cu un grăunte de sare și cu mult haz.

Există în film o generozitate într-ale prostului gust deloc specifică filmelor cuminți și educate, la mare trecere azi. Cum ar veni, orice declamație megalomană – de exemplu: „Te iubesc!“ –, odată luată în primire de noua tehnică vulgară și rece, cîștigă o nuanță de autoironie care previne scleroza. Astea fiind spuse, *Decision to Leave* nu e un film care să se înmoaie în fața marilor trăiri – din contra, le caută cu tot dinadinsul, mînat de o credință blîndă în persistența lucrurilor imuabile și universale: bunăoară, dorința pentru celălalt, cu tot ce implică ea – de la exotism la pierzanie. Meritul lui Park este acela de a oferi deopotrivă un film cinetic al brizbizurilor cu atît mai molipsitoare cu cît nu servesc la nimic altceva decît la a procura mici doze de plăcere „estetică“ – și o pildă despre esența concentrată a umanității. În egală măsură de fabricat și de liber, filmul – o călătorie conținută între două generice – capătă proporții epice: nu în planul exterior al geografiei, ci prin turbionul sufletesc pe care îl stîrnește în periplul său imanent, făcînd ca toate semnele derizorii ale prezentului să participe la această dramă expansivă a emoției. Dornic să arunce în aer orice cauzalitate rațională în favoarea coincidenței, *Decision to Leave* se avîntă cu capul înainte în miezul unei logici abstracte, dispuse să sacrifice totul de dragul unei elevări amețitoare pe piscurile intensității.

Decision to Leave rulează în cinematografe.

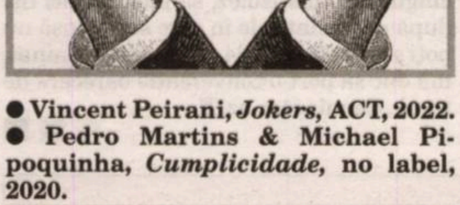

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Post-tradiții în jazz

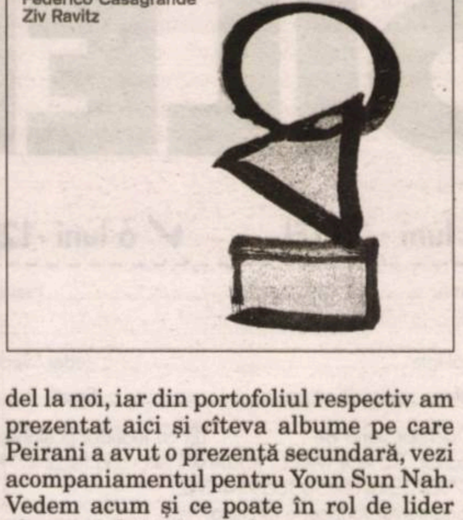

MICHAEL·PIPOQUINHA
PEDRO·MARTINS
CUMPLICIDADE

● **Vincent Peirani, *Jokers*, ACT, 2022.**
● **Pedro Martins & Michael Pipoquinha, *Cumplicidade*, no label, 2020.**

Turneul lui Vincent Peirani care trece și pe la noi va rămîne în memoria oricui se nimerește pe acolo drept o fuziune sonoră și stilistică deosebită. Acordeonul nu e un instrument pe care-l asociem cu avangarda și jazz-ul, ci mai degrabă cu vreun taraf sau vreo șansonetă franțuzească, cu folclorul sau clasicismul. Au și acestea un rol în formarea lui Peirani, care a studiat muzica pe malurile Senei și a cîștigat premii importante de acordeon clasic înainte să se apuce de jazz; acum însă instrumentul său are alte utilizări.

Kimmo Pohjonen a demonstrat că instrumentul oferă un spațiu de inovație insuficient explorat, însă puțini i-au urmat exemplul. Nu știu dacă e instrumentul dificil sau nu se potrivește cu imaginea pe care și-o cultivă jazz-ul. Poate fi întîlnit la limita tradiționalului, la frontierele gypsy jazz sau klezmer, dar mai rar într-un trio post-jazz. Peirani dă curs provocării lui Pohjonen de a asocia acordeonul cu o atitudine rock'n'roll, însă stilistic se mișcă în alte zone decît primul, adesea în asocieri cu artiști din portofoliul ACT.

Casa de discuri ACT are un public fidel la noi, iar din portofoliul respectiv am prezentat aici și cîteva albume pe care Peirani a avut o prezență secundară, vezi acompaniamentul pentru Youn Sun Nah. Vedem acum și ce poate în rol de lider al propriului trio: pe de o parte versiuni *cover* după rockeri (în concertele sale se aud preluări de la Led Zeppellin, Marilyn Manson, Kate Bush) pentru a înlesni primul contact, tranzitînd mai apoi spre un sortiment de jazz intim cu ajutorul italo-parizianului Federico Casagrande la chitară (absolvent Berklee) și israelo-americanului Ziv Ravitz la tobe.

Găsim structura respectivă nu doar în concerte, ci și pe albumul *Jokers* – titlul sugerează că piesa de deschidere „This is the New Shit“ (Marilyn Manson) e o ironie, însă gluma se îngroașă mai tîrziu cu compoziții Trent Reznor și Bishop Briggs. Rămîne și loc pentru compoziții originale Peirani/Casagrande – la ascultări repetate, după ce depășim criteriul familiarității fredonabile, se dovedesc a fi cele mai plăcute.

Vom mai primi curînd și vizita prodigiosului june brazilian Pedro Martins – abil practicant al genurilor tradiționale braziliene altoite peste jazz, recrutat după cîștigarea concursului de chitară la Montreux de către Kurt Rosenwinkel (care ne vizitează și el separat), contributor pe materiale recente ale lui Eric Clapton și Brad Mehldau.

În paralel cu proiectele în care se însoțește cu celebrități care ajută la a-i propulsa numele, Pedro Martins a început să aibă și inițiative mai personale, dintre care mi-a atras atenție colaborarea cu alt copil-minune al jazz-ului (afro) brazilian, basistul Michael Pipoquinha. Albumul lor *Cumplicidade* e exact ce sugerează titlul, complicitatea a doi tineri recrutați încă din adolescență de veterani jazz/rock încercînd să se descurce singuri, să se impună ca talente autonome. Fiecare dintre ei are și materiale solo interesante, însă alăturarea vine cu ceva deosebit, în special prin selecția pieselor și a surselor obscure de inspirație – o colecție didactică de nuanțe și nișe braziliene: choro, samba, folk de mandolină și acordeon. Compozițiile alese pentru reformatarea chitară-bas provin din profunzimea istoriei muzicii braziliene a veacului trecut, cu preluări după veterani ca Dominguinhos, Cartola (echivalentul de la ei al lăutarilor noștri), ori după pionieri ai tranziției dinspre folk spre jazz precum Dori Caymmi și Hermeto Pascoal. Așadar conținutul e un omagiu academic din partea unor foști studenți străluciți, cu pregnant specific regional ce se așteaptă descoperit de lumea largă.

Pedro Martins & Michael Pipoquinha și Vincent Peirani vor concerta în Club Control din București pe 27 februarie, respectiv 20 martie.

***Aron Biro** este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

Adina POPESCU

portrete din mers

E necesară singurătatea?

Recunosc, nu-mi place să fiu singură, de multe ori cînd rămîn doar cu mine însămi nu prea știu ce să fac. Îmi închipui că acceptarea singurătății ține și de obișnuință, dar și de fire – cei introvertiți se descurcă mai bine cu acest tip de exercițiu. Mie îmi place să comunic și mereu găsesc cîte ceva de comunicat. E adevărat, nu oricum și nu oricui – nu-mi place să vorbesc la telefon cu orele, nu mi se pare o comunicare eficientă, nici să scriu mesaje în secunda doi după ce mă despart de cineva, ca o prelungire inutilă a conversației noastre (e o practică uzuală acum, de cînd cu tehnologia nici un dialog nu se mai termină, nu-i mai poți pune punct, devine obositor). Nu mă simt deloc nevorbită, ca foarte mulți dintre semenii noștri. Așadar simt nevoia să comunic cu oamenii cu care rezonez cît de cît, din ce în ce mai rar cu necunoscuți în tren, deși ăștia sînt cei mai interesanți, căci pot deveni personaje. Totuși, îmi dau seama că nu am avut nici un episod major de singurătate și că poate ar fi fost necesar măcar ca experiență de viață. Am copilărit alături de părinți, bunici și verișori cu care mi-am împărtășit mereu problemele, dar mai ales bucuriile, pe acestea din urmă mereu am simțit nevoia să le împart cu cineva, e straniu să te bucuri de unul singur. Am avut exact atîția prieteni cît mi-am dorit, inclusiv „cea mai bună prietenă“ care se schimba în permanență. Apoi, cînd am plecat de acasă, la 20 și un pic de ani, m-am mutat direct cu un partener și am început inevitabil traiul din doi, totul se desfășoară într-un etern tandem. Cam repede – aș spune acum. Poate că-mi lipsește experiența care doar la vîrsta aceea era posibilă de a mă arunca în necunoscut de una singură, de a locui într-o garsonieră închiriată, doar eu cu gîndurile mele, de a mă împrieteni de una singură cu un oraș străin, de a face alegeri de una singură fără să mă consult cu nimeni. Asta e, n-am avut parte de așa ceva. Mereu gîndurile mele au avut un ecou, iar dacă le formulam cu voce tare primeau și un răspuns. Poate de aceea, cînd se mai întîmplă să rămîn singură în casă pentru cîteva zile atunci cînd partenerul meu (același) pleacă undeva, am tendința de a fenta cumva singurătatea pentru că altfel nu mă mai regăsesc. Privită din afară, probabil că sînt bună de internat într-un ospiciu – vorbesc și cînt, mă conversez cu obiectele, anticipez cu voce tare acțiunile simple pe care le voi face – acum îmi fierb un ou, acum voi face un duș, televizorul merge non-stop, doar pentru a auzi în preajmă voci, fie ele și din filmele americane, pîndesc mici evenimente insolite pentru „a da raportul“ și a le comunica prin mesaje persoanei cu care în mod normal sînt obișnuită să comunic. În cele din urmă, spre seară, cînd singurătatea asta conjuncturală începe să mă apese, mă îmbrac și ies în oraș. De aceea, cred, așa cum spuneam, că acceptarea singurătății mai ține și de exercițiu (există oameni care nu se despart de partenerii lor, orice-ar fi, din frica de a nu rămîne singuri). Dar cum să faci ca să-ți placă singurătatea? Sau e posibil să-ți placă? Nu, atîta timp cît o asociezi doar cu situații dramatice, precum izolare sau abandon, în plus mai apare și anxietatea – dacă mi se întîmplă ceva tocmai acum cînd sînt singur? cine mă ajută? cine sună la 112? –, o știu, m-am luptat cu ea ani întregi pînă cînd am depășit-o, la un moment dat nu puteam dormi de una singură nici măcar într-o cameră de hotel, pe de altă parte nu pot dormi în aceeași cameră nici cu o persoană necunoscută, complicată poveste!

Una e să fii singur cînd ești tînăr,
alta e singurătatea bătrîneții.

Totuși, există mai multe tipuri de singurătăți. De pildă, mie, uneia, îmi place să călătoresc de una singură, sînt mult mai deschisă la tot ce e în jur, iar experiența călătoriei în sine devine una mult mai profundă și mai utilă, în fond. Nu am suportat niciodată să călătoresc cu un grup, fiecare își dorește altceva și se ajunge la conflicte, ceea ce urăsc cel mai tare este să mă plimb pentru prima oară pe străzile unui oraș străin și, în loc să fiu atentă la tot ce mișcă, la oameni, la fiecare detaliu al lumii pe care ar trebui să o descopăr, să fiu prinsă într-o conversație oarecare despre Banca Mondială sau chiar despre literatură. Păi, nu mai înțelegi nimic din orașul ăla! Totuși, se pare că am urît Roma tocmai pentru că am fost acolo de una singură și am avut ghinion, mi s-au întîmplat în cîteva zile tot felul de pocinoage – gastrită de la „cea mai bună“ lasagna din oraș, pensiune la mama naibii, în vîrful unui deal, purici în pat, la pensiune, și, în cele din urmă, în aceeași zi, au încercat să mă agațe destul de agresiv un croat și un indian tocmai pentru că eram singură sau, mă rog, poate că păream disponibilă, cine știe, domnița în suferință. Așa că m-am întors cu trei zile mai devreme decît era planificat, însă m-am tot gîndit la Roma și la faptul că dacă aș fi fost împreună cu altcineva, cu partenerul meu, de exemplu, poate că m-aș fi bucurat de oraș, am fi rezolvat problemele împreună, ne-am fi enervat împreună sau, în cel mai bun caz, am fi făcut haz de necaz. Așa că mi-am amintit de un alt aspect al singurătății – nu e confortabilă, căci trebuie să te descurci de unul singur. Cînd nu sînt singură, m-am obișnuit oarecum să pasez responsabilitatea și să mă comport ca un copil în vacanță chiar și în viața de zi cu zi, să facă celălalt, oricum se descurcă mai bine decît mine să repare, să rezolve, să conducă mașina etc., eu sînt aici doar ca să mă bucur de peisaj. Sînt în grija cuiva, e „cald și pufos“, cum s-ar zice. Un motiv în plus de a fenta din nou singurătatea, însă o astfel de abordare e păguboasă, fiindcă poate duce la o formă de dependență (știu, e explicabil, mutarea din căminul părintesc direct într-un alt „cămin“). De aceea, m-am simțit foarte mîndră de mine după o lună în Albania în care m-am descurcat de una singură. Însă nici măcar acolo nu am fost, de fapt, singură. Mi-am făcut prieteni noi, aproape în fiecare zi m-am întîlnit cu cineva și m-am conversat în engleză sau în limba română. Totuși, distanța pe care am luat-o față de țară și față de toți cei care îmi sînt dragi m-a ajutat nespus, am reușit să întrevăd și beneficiile singurătății. Eram la Durres, pe malul Adriaticii, acolo chiar nu cunoșteam pe nimeni și nu aveam cine știe ce de vizitat, aveam o zi întreagă la dispoziție, fără laptop, fără Internet (un alt mod de a fenta singurătatea) și m-am speriat un pic – ce voi face eu aici de una singură? Am reușit să-mi umplu ziua astfel: m-am conversat într-o italiană de baltă cu femeia de serviciu de la hotel, am stat un pic la plajă, dar numai un pic pentru că era plin de români, iar eu îmi doream distanța mea față de țară, m-am plimbat ore în șir pe străzi printre clădiri în ruină și leandri, am mîncat niște fructe de mare minunate (chiar și asta e o provocare, dacă nu ești obișnuit – să mănînci de unul singur –, cînd sînt singură, de multe ori uit să mănînc), am avut un lung și complicat dialog cu o pisică, iar spre seară m-am dus pe o mică plajă privată, mi-am luat de la bar un Aperol Spritz, ca să privesc apusul în mare. Mi-am zis: „Adina, uite, ești aici, de una singură, la o mie de kilometri de casă, doar tu cu gîndurile tale, e un moment perfect să te regăsești, să-ți pui întrebări, să cauți răspunsuri, cum zic toți psihologii și terapeuții...“. Aiurea, mi-am dat seama că aveam capul complet gol, nici un gînd tulburător, nici o „profunzime“, nimic, așa că m-am dus să-mi mai iau un Aperol pentru că soarele nu apusese încă de tot.

Așadar există mai multe tipuri de singurătăți – una e să fii singur la Roma sau pe plajă la Durres și alta e, de pildă, să fii singur în vîrful muntelui, la cabana Caraiman, doar tu, caprele negre și urșii, să șuiere vîntul încît să ai senzația că ia cabana pe sus și o aruncă în prăpastie – asta pentru mine deja înseamnă curaj. Una e să fii singur cînd ești tînăr, alta e singurătatea bătrîneții care pe mine mă sperie cel mai tare, atunci cînd, chiar dacă simți că te apasă cumplit, să nu mai fii în stare să te îmbraci și să ieși în oraș. Singurele momente în care îmi doresc să fiu complet singură, să mă izolez, să închid cinci uși după mine sînt cele în care scriu, însă nu poți să scrii 24 din 24. Gata, am terminat, mă duc să port o conversație oarecare de tipul „Ce mîncăm azi?“.

■■■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✔ 3 luni - 75 LEI ✔ 6 luni -127 LEI ✔ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✔ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✔ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✔ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✔ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Suma fără laude: mai încurajează școala dragul de învățătură?

La doar cîteva zile după ce a fost lansat, pe 30 noiembrie 2022, ChatGPT a avut peste un milion de utilizatori. După doar o lună, în ianuarie 2023, numărul acestora avea să crească la peste 100 de milioane. Și, direct proporțional cu priza sa la public, au apărut dezbateri, îngrijorări, controverse: dacă această nouă găselniță a inteligenței artificiale este drumul către iad – moartea presei, a artei, a culturii și educației? Ce nevoie mai e de oameni care să creeze, dacă această aplicație îi poate înlocui?

Au apărut, așadar, primele precauții: pe 5 ianuarie, școlile publice din New York au interzis folosirea aplicației de către elevi.

„Din cauza îngrijorărilor cu privire la impactul negativ asupra educației elevilor și a preocupărilor privind siguranța și acuratețea conținutului, accesul la ChatGPT este restricționat pe rețelele și dispozitivele școlilor publice din New York“, a declarat Jenna Lyle, purtătoarea de cuvînt a departamentului de educație. „Deși acest instrument poate oferi răspunsuri rapide și ușoare la întrebări, nu dezvoltă abilități de gîndire critică și de rezolvare a problemelor, care sînt esențiale pentru succesul academic și pe tot parcursul vieții.“

Pe 27 ianuarie, în Franța, Universitatea Science Po trimitea un e-mail studenților și profesorilor din echipa de conducere prin care interzicea utilizarea ChatGPT și a tuturor celorlalte instrumente bazate pe inteligență artificială, în cadrul universității. „Sancțiunile pentru utilizarea *software*-ului pot merge pînă la excluderea din instituție sau chiar din învățămîntul superior francez în ansamblu“ – se specifica în comunicat.

Panica, la nivel educațional, pare deja instalată – frica de plagiat, existentă de multă vreme, s-a accentuat, de vreme ce ChatGPT poate genera eseuri pe orice temă, individualizate, fără șanse de a depista sursa.

Astfel, Rob Reich, profesor de științe politice la Universitatea Stanford, a comentat, pentru *The Guardian*, că, deși „trucurile au existat dintotdeauna și există o dinamică eternă și familiară între elevi și profesori (...), acolo unde odinioară trișorul trebuia să plătească pe cineva să scrie un eseu în numele său sau să descarce un eseu de pe web, ușor de detectat de programele *software* de depistare a plagiatului, noua tehnologie a inteligenței artificiale facilitează producerea de eseuri de înaltă calitate. Introduceți o solicitare, apăsați *Enter* și veți primi înapoi paragrafe complete de text unic, nedetectabile“.

Totuși, vorbind despre această panică, despre această continuă frică de plagiat care bîntuie de ani buni domeniul educațional (la orice nivel), blamînd inteligența artificială, nu blamăm, de fapt, metehnele unei societăți înclinate spre lene intelectuală și furt? Criticînd tehnologia pentru instrumentele sale de facilitare a cercetării, prin rapiditatea găsirii și esențializării unor informații, nu ascundem sub covor esența realei probleme din interiorul sistemelor de educație?

Cine încurajează, de fapt, plagiatul?

Mulți aruncă vina înspre Internet, ca principal vinovat pentru scăderea performanțelor intelectuale. Cînd e mai ușor să găsești o informație folosind un motor de căutare, nu-ți mai bați capul cu statul prin biblioteci, iar asta, susțin criticii Internetului, duce la fușereală, la o aparență de educație. Copiezi informația care, primită „de-a gata“, nu ți se fixează în cap, dar te ajută să-ți vopsești o fațadă intelectuală. Iar tinerii, se spune, sînt primele victime ale acestei tehnologii – Internetul îi face superficiali și dornici doar să ia o notă de trecere, nu să învețe. Însă de ce sînt dornici tinerii să ia o notă de trecere, fără a munci pentru aceasta? Nu cumva pentru că societatea în care trăim încurajează furtul propriei căciuli?

Cu alte cuvinte, cît de mult mai încurajează școlile și universitățile dragul de învățătură, și cît de mult s-au transformat aceste bastioane ale educației în afaceri, insuflînd nu ideea de cultură, ci de tranzacție comercială?

„Eforturile de a preveni meteahna plagiatului au fost dintotdeauna considerate ca un soi de laudă adusă universităților care dau senzația că fac ceva în legătură cu asta, însă mediul academic în sine este parte a problemei plagiatului“, este de părere Frank Furedi, profesor emerit de sociologie la Universitatea din Kent, într-un articol din *The Guardian*, amintind că una dintre cele mai invocate cauze pentru înșelăciune este Internetul – de la școlile generale pînă la universități.

„Tendința constantă de a devia această problemă a înșelătoriei înspre cauze externe vieții universitare este determinată de imperativul instituțional de a minimaliza semnificația acestei practici. Toate universitățile au politici cu privire la această problemă; majoritatea au pus la dispoziția personalului un *software* de detectare a plagiatului și problema este în permanență pusă pe tapet. Însă asta este mai degrabă atitudinea celor care doar vor să dea senzația că fac ceva, mai degrabă decît să se confrunte de-a dreptul cu problema reală – și anume că plagiatul nu este o problemă tehnică, ci una care ridică întrebări cu privire la funcționarea întregii culturi academice.“

În plus, susține Furedi, alarmantă este atitudinea studenților care nu consideră plagiatul ca fiind o nefăcută – căci au impresia că așa funcționează, de fapt, sistemul. Cu alte cuvinte, nu fac decît să joace după regulile jocului, în care s-au prins încă de pe băncile școlii generale. Acest „joc“ însemnă, de fapt, o pură tranzacție economică. Elevii nu mai sînt tratați ca niște învățăcei, ci mai degrabă ca un soi de „clienți“ ai sistemului de educație, drept urmare au ajuns să privească relația cu școala din această perspectivă, nu printr-o prismă intelectuală, care să le deschidă apetitul pentru studiu. Apetitul elevilor și studenților fiind, azi, unul strict pragmatic.

„Clienții caută un tîrg bun, nu stimulare intelectuală. Or, pentru clienți nu contează bucuria care se poate naște dintr-o dezbatere intelectuală, ci nota finală pe care o vor obține la un eseu sau la un examen. Sistemul universitar conspiră, astfel, pentru a-i încuraja pe elevi să fie mai degrabă obsedați de rezultatele cuantificabile, nu pasionați de acea călătorie de iluminare oferită de o educație academică. Iar asta se întîmplă deoarece universitățile însele sînt notate pe rezultate cuantificabile, deci au tot interesul să insufle studenților etosul calculului matematic în care aceștia ajung să trăiască. (...) Și dacă învățămîntul superior va continua să-și trateze studenții conform unui model de afaceri, este doar o chestiune de timp pînă cînd plagiatul își va pierde stigmatul.“

O inflație de diplome

În timp ce profesorii se plîng din ce în ce mai mult de calitatea elevilor, de faptul că nu sînt motivați să mai învețe, crește numărul de diplome care le atestă acestora un nivel superior de educație. Francezii chiar au o denumire pentru ceea ce declanșează această inflație de diplome – *„diplômite“*, care se referă la cerința tot mai mare pentru diplome de licență, chiar în locuri de muncă în care, în mod tradițional, nu aveai nevoie de așa ceva.

Este un fenomen extrem de răspîndit, afirmă (într-un articol publicat pe siteul BBC) Manjari Raman, coordonatoarea unui proiect de evaluare a viitorului pieței muncii, derulat de Harvard Business School. Potrivit cercetătoarei, azi n-ai mai fi angajat, fără diplomă, pe un loc de muncă pentru care, pînă mai ieri, aveai nevoie în primul rînd de abilități și experiență.

Cu alte cuvinte, în locul celor care ocupă în prezent un post fără să aibă o diplomă, vor fi angajați doar oameni cu diplome, chiar dacă nu au experiența necesară. „Acest lucru creează un sistem în care companiile trebuie să ocupe posturi cu oameni licențiați, lăsînd pe tușă lucrătorii cu experiență și abilități. Numărul mare de absolvenți ai studiilor universitare a fost o problemă majoră pe piața muncii de zeci de ani, iar aceasta s-a acutizat pe măsură ce ne confruntăm cu o economie post-pandemică ce are nevoie de o repornire rapidă.“

Cine sînt însă beneficiarii acestei inflații de diplome? Companiile se văd în situația de a angaja pe bază de diplomă, mai degrabă decît pe bază de experiență, studenții se văd în postura de vînători de diplome în domenii pentru care nu au neapărat abilități, dar sînt la căutare pe piața muncii, drept urmare fac orice (inclusiv plagiază) pentru a obține acea atestare.

„De fapt, singurele care par să beneficieze de diplomă sînt instituțiile academice din întreaga lume, care și-au văzut mai mult decît dublate înscrierile între 2000 și 2014. În Marea Britanie, unde diplomele sînt clasate în funcție de rezultatele academice, acest fenomen capătă o altă dimensiune. Nu numai că universitățile din Marea Britanie și-au mărit de cinci ori numărul total de diplome, emise din 1990, dar și numărul de studenți care termină școala cu onoruri a crescut vertiginos, de la 7% în 1997 la 30% în 2019.“ Potrivit lui Ray Bachan, lector la Brighton Business School, de la Universitatea din Brighton, citat de BBC, acest fenomen ar putea fi datorat unor metode de predare superioare și facilităților pentru educație, precum biblioteci mari și Internet.

Însă profesorul este sceptic: cel mai probabil, această inflație de diplome este cauzată mai ales de faptul că azi o diplomă universitară se obține mult mai ușor decît se obținea odinioară.

Facultățile și universitățile au astfel un palmares bogat de absolvenți, indiferent de pregătirea reală a acestora. Absolvenții au patalama, indiferent dacă sînt pricepuți sau nu. Iar companiile au parte de multe CV-uri împodobite cu titluri universitare, chiar dacă penajul e mai frumos ca trilul.

■ ■ ■

PUBLICITATE

CEA MAI CITITĂ REVISTĂ DE ISTORIE DIN ROMÂNIA!
Historia
RĂZBOIUL DIN UCRAINA DUPĂ UN AN:
SFÂRȘITUL ISTORIEI SAU RĂZBUNAREA EI?
DIN FEBRUARIE,
la toate punctele de difuzare a presei
Cartea
ÎMPĂRĂTEASA FĂRĂ COROANĂ
de Vintilă Corbul
ÎMPĂRĂTEASA FĂRĂ COROANĂ
PREȚ PACHET SPECIAL
39,99 LEI
numai împreună cu revista Historia, în limita stocului disponibil
Historia.ro

Teodor BACONSCHI

Monahi și scribi în Egiptul pre-islamic

Herodot numea Egiptul „un dar al Nilului“ și se cuvine să celebrăm în acest tărîm cu mii de chipuri una dintre piesele majore ale imaginarului european. Persia veșnică – în continuă metamorfoză – a fost adversarul ereditar, la limită „exemplar“, al grecilor, romanilor și bizantinilor. Egiptul reprezintă, în schimb, un fecund și inegalabil spațiu matricial pentru toate civilizațiile din jurul Mediteranei. Pythagora și Platon își vor fi inspirat doctrinele din înțelepciunea ezoterică a castei sacerdotale tebane. Faraonul Akenathon a introdus vremelnic un „henoteism“ al discului solar, care anticipează revelația mozaică și precedă exodul evreilor spre pămîntul făgăduinței. Acolo se inițiază Hadrian, care-i dedică un întreg oraș lui Antinous și tot acolo, în diaspora iudaică, ia naștere Septuaginta, adică versiunea greacă a Vechiului Testament. Sfînta Familie se refugiază în Egipt, pentru a evita persecuția regelui Irod. La fel de important rămîne Egiptul și pentru evoluția post-apostolică a noii religii: portretele funerare elenistice, de la Fayum, constituie modelul (inițial realist) al icoanelor creștine. Școala teologică din Alexandria – Clement, Didim cel Orb, Origen, Athanasie – a fixat regulile hermeneuticii biblice și vocabularul hristologiei calcedoniene. În deșertul egiptean s-a născut spiritualitatea monahismului creștin, dominată de figurile unor Antonie cel Mare și Evagrie Ponticul. Patericul egiptean și experiența mistică a părinților filocalici au irigat toate ramurile siro-palestiniene, bizantine și apoi occidentale ale monahismului, cu esențialul său rol de conservare a culturii greco-romane și de pregătire intelectuală a renașterilor succesive din vremea lui Carol cel Mare, din epoca Paleologilor și, după 1453, din Italia lui Ficino sau Pico della Mirandola.

Acest bogat spațiu evanghelic, ocultat odată cu islamizarea survenită în secolul al VII-lea, ne este redat, la scara literaturii copte, de către Alin Suciu, prin volumul *Monahul și Scribul. Creștinismul egiptean între idealul monahal și cultura scrisă*, publicat de Editura Spandugino (2023), sub auspiciile Institutului de Istorie a Religiilor al Academiei Române. Născut la Oradea (1978), Alin Suciu a obținut un doctorat în istoria religiilor la Universitatea Laval, din Québec (2005), a predat la Universitatea din Helsinki (pînă în 2019) și este acum cercetător științific la Academia din Göttingen. Grație acestui cadru instituțional stimulant, încă tînărul savant și-a construit o solidă reputație ca poliglot și fin cunoscător al codicologiei și papirologiei copte (în principalele sale variante dialectale), publicînd studii apreciate de comunitatea științifică internațională și semnînd un prim volum intitulat *The Berlin-Strasbourg Apochyphon. A Coptic Apostolic Memoir* (2017).

Cartea apărută recent la București – într-o formă grafică de clasă oxoniană – este un uluitor de subtil breviar detectivistic despre ansamblul literaturii creștine de expresie coptă – de la formele sale biblico-patristice pînă la tratatele ascetice și textele apocrife. Nu e deloc hiperbolic să spunem că acest efort reconstitutiv și analitic reprezintă o premieră europeană și o contribuție de prim ordin la arheologia creștinismului egiptean, adesea eclipsat de puternicul său vecin bizantin ca și de creștinismul arab sau siriac. În Egiptul contemporan, comunitatea creștină aflată sub jurisdicția Patriarhiei de Alexandria (o piesă grea în sistemul „pentarhic“ al Bisericii din primul mileniu) reprezintă numai 10% din populația țării și nu e scutită de presiunile exercitate asupra ei într-un mediu islamic (dacă nu chiar islamist) covîrșitor. Tocmai această asimetrie, care ilustrează și pe valea Nilului declinul demografic al Bisericilor orientale, își găsește prin osteneala dlui Alin Suciu un apărător competent, menit să atragă, pe lîngă atenția eruditilor occidentali, mai marea grijă a liderilor de la Cairo față de un patrimoniu deopotrivă imens și fragil, care sporește legitim prestigiul cultural al acestei țări arabe. Datorită doctului comparatism filologic practicat de Alin Suciu, fizionomia creștinismului de limbă coptă recapătă un contur pregnant, dincolo de marile noastre amnezii și de viclenia istoriei.

Anca MANOLESCU

Tînguire pentru o cetate zdrobită

Printre orașele cele mai lovite de seismul din Turcia și Siria se află Antakya. Centrul istoric e în ruine, cea mai veche moschee din Turcia (638) e distrusă. Locuitorii fie că au fugit din oraș, fie sînt acoperiți de dărămături, unde încă se mai caută, între speranță și teribile tragedii, victimele. Doar echipe de salvare și patrule de soldați se mișcă printre resturile haotice ale orașului. „Polițiști și jandarmi iau urma jefuitorilor. O psihoză i-a cuprins pe supraviețuitori. Conducătorul comunității ortodoxe e îngrijorat din pricina obiectelor prețioase și a icoanelor îngropate sub surpăturile bisericii lui. «Se pare că locuințele sînt jefuite, că se taie degetele morților ca să li se ia inelele.» Zvonuri fără îndoială exagerate, care îi înspăimîntă pe cei puțini rămași locului“ *(Les Échos*, 12.02.2023). Aceeași panică i-a cuprins pe locuitori după uriașul cutremur din 526, cînd 250.000 de persoane au pierit și cînd, spune cronicarul bizantin Ioan Malalas, autoritățile buimăcite de dezastru n-au fost în stare să readucă ordinea în cetate și să pună capăt jafurilor.

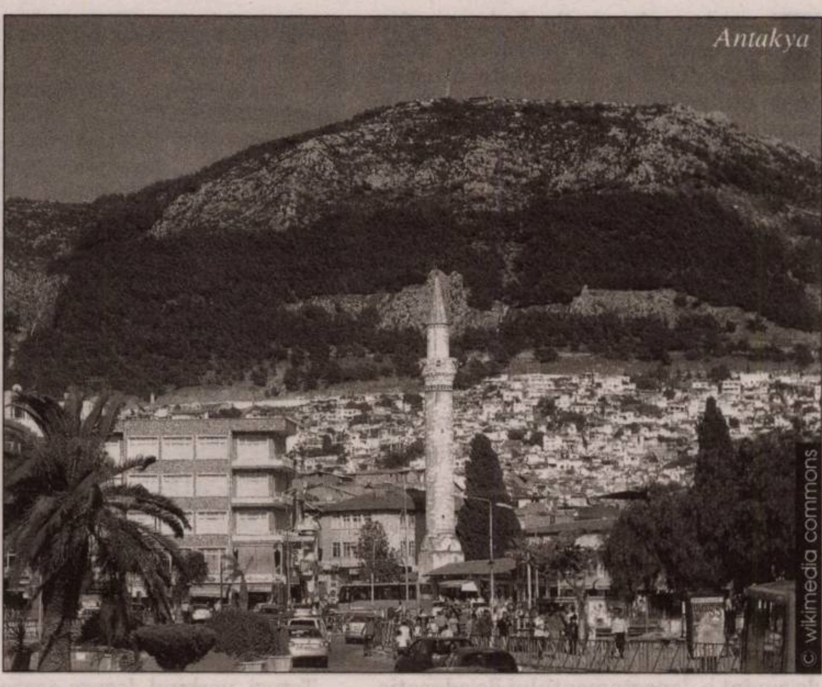
Antakya
© wikimedia commons

Căci Antakya din Turcia de astăzi stă pe locul strălucitoarei, bimilenarei cetăți a Antiohiei: elenistică, romană, bizantină, arabă, iarăși bizantină, selgiukidă, cruciată, ayyubidă, mamelukă, otomană. Splendoare exultînd de vitalitate, zguduită adesea de seisme, cetatea antică era vestită pentru diversitatea ei turbulentă, pentru cultivatele ei elite („aici se zămislesc cei mai civilizați oameni din toată lumea“, putea spune Sf. Ioan Gură de Aur, antiohian de origine). Urma ei dăinuie pînă astăzi, așezată la îmbinarea civilizațiilor și a trei plăci tectonice: africană, arabică și anatoliană. Acum cîteva zile, o tînără aștepta să poată intra în vechiul bazar, unde are o prăvălie. Voia să vadă ce s-a ales de ea, înainte să părăsească orașul. „Toți prietenii noștri au plecat. Nu mai e un loc unde se poate trăi. Nu mai avem nimic aici. Tot ce e material nu are pînă la urmă importanță. Dar era un oraș atît de frumos, toată lumea se înțelegea atît de bine: sunniții, alauiții, creștinii, evreii.“

Întemeiată în 300 î.Chr. de Seleucos, general al lui Alexandru cel Mare și creator al Imperiului seleucid, Antiohia a fost menită să fie o metropolă. Capitală a noului stat, rivală a Alexandriei, Antiohia pe Oronte e o cetate forfotitoare, deschisă spre spațiul elen al Mediteranei și spre adîncimea asiatică a cuceririlor lui Alexandru. Alături de greci, sirieni și perși, evreii au aici, notează Iosephus Flavius, drepturi de cetățenie egale cu ale elenilor. Splendida cetate, focar iradiant de elenism, va rămîne elenistică, adică cosmopolit rafinată și sub stăpînirea romană. Va continua să se întindă, să fie împodobită cu amenajări somptuoase sub Tiberiu. Ajunsă la 500.000 de locuitori, își păstrează vechiul titlu de „Coroană a Orientului“. După seismul din 37, orașul e reconstruit sub Caligula. Titus, Domițian și Traian o înzestrează la rîndul lor.

Pentru noua credință, Antiohia e de asemenea o cetate aparte: „în Antiohia, întîia oară, ucenicii s-au numit creștini“ (Faptele Aposolilor, 11, 26). Aici, în cetatea deschisă spre toate zările elenismului, diversitatea și libertatea creștină s-au manifestat și ele în ciocnirea între Petru și Pavel privind apartenența neîngrădită la Christos: „iar cînd Chefa a venit în Antiohia, pe față i-am stat împotrivă, căci era vrednic de înfruntare. Căci înainte de a veni unii de la Iacov, el mînca cu cei dintre neamuri; dar cînd au venit ei, se ferea și se osebea, temîndu-se de cei din tăierea împrejur“ (Galateni, 2, 12).

În ceea ce privește teribilul cutremur (estimat la 7,5 pe scara Richter) care, în iarna anului 115, a zdrobit orașul, interpretările vor fi și ele diverse, perspectivele diferite. Împăratul Traian se afla aici, pregătind o campanie împotriva perșilor. Potrivit lui Dio Cassius, „Traian scăpă pe o fereastră a casei, călăuzit de un om cu o înălțime mai mare decît cea obișnuită pentru oameni, care s-a apropiat de el, și astfel nu se alese decît cu răni ușoare“. Dar, adaugă Dio, *optimus princeps* a întors relele prevestiri în beneficiul lui: a dat de știre că a fost ajutat de Jupiter să scape nevătămat și a construit un templu lui Jupiter Salvator. Într-un articol (în *Persée*, 2004), cercetătorul Étienne Decrept confruntă interpretarea imperială și cea creștină a cataclismului.

În acea vreme de persecuție, Ignatie, episcopul Antiohiei, e pornit spre Roma ca să fie dat pradă fiarelor circului. De-a lungul drumului, el trimite scrisori comunităților creștine în care își arată dorul de fi sfărmat asemenea grăunțelor din care se plămădește pîinea euchanistică, de a se uni prin moarte de martir cu Christos. Secole mai tîrziu, antiohianul Ioan Malalas (491-578) va opune cele două figuri: „Împăratul Traian se afla în cetate cînd a izbucnit mînia divină: în acel moment, sub domnia lui Traian, Sfîntul Ignatie și-a adus mărturia“. Protecție divină de o parte, mînie dumnezeiască de alta. Malalas notează că ziua seismului este o joi (13 decembrie 115), zi jupiteriană. Zi a fulgerului pedepsitor așadar? Sau tutelă providențială a zeului asupra împăratului? Oricum, semn al unei ordini care include lumea elementelor și lumea oamenilor.

După cataclismul din 115, Traian și Adrian ridică din nou cetatea, mai splendidă decît înainte. În 363, împăratul Iulian pornește din Antiohia în campanie împotriva perșilor și e ucis în luptă. Libanios, vestitul retor, campion al elenismului, și Grigore de Nazianz, vestitul teolog și retor creștin, stau, desigur, pe poziții potrivnice în ceea ce privește cutremurele din anii 362-365. Libanios vede zbaterile pămîntului drept „mesaje ale tulburărilor și dezordinilor ce aveau să vină“ după dispariția lui Iulian. Împăratul care încercase să readucă imperiul la vechea religie greco-romană e jelit cosmic: seismele sînt răspunsul pămîntului în doliu la moartea sa. Cît despre Grigore, el vorbește despre un cutremur care, la înmormîntarea lui Iulian, ar fi arătat dezgustul pămîntului de a primi trupul principelui apostat.

Deși, în secolul al IV-lea, creștinismul devine religie de stat, formele antice de unitate civică nu dispar, nici spațiile și spectacolele care pun în scenă mîndra identitate a cetății. Dacă nu mai există un împărat păgîn pe care să-l ia drept țintă, autorii creștini pun următoarele cutremure pe seama vieții profane care continuă în cetate, a atracției față de hipodrom, teatru, lux, spectacole îndrăznețe. Și „materie didactică“ e destulă. După uriașul cutremur din 526, Justinian reîntemeiază cetatea, schimbîndu-i numele în Theopolis, ca să conjure dezastrele. Dar ele revin, așa că orașul își reia vechiul nume. Va îndura seisme în 713, 859, 972, 1110. Și va dăinui, chiar dacă diminuat.

Ca pentru a-i sublinia capacitatea de a renaște, Malalas susține prea miraculosul fapt că pînă și după treizeci de zile de la dezastrul din 526 au fost scoase nevătămate, de sub ruine, femei însărcinate. Între recentele știri din Antakya se număra cea privind salvarea unei copile de un an la șapte zile după cutremur.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

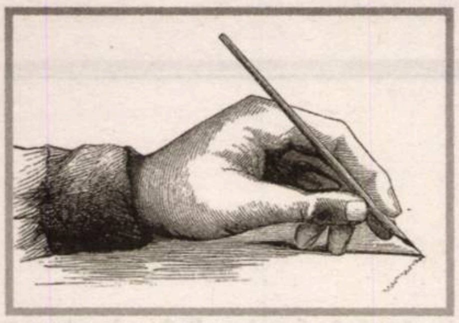

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

O listă personală

Despre literatura avînd ca subiect șahul am mai scris în *Dilema veche*. Mă opream atunci la două nuvele inspirate de lumea șahului. Una dintre ele era *Apărarea Lujin* a lui Vladimir Nabokov (în românește la Polirom, 2011), iar cealaltă *Obsedatul (Jucătorul de șah)*, o capodoperă literară a lui Stefan Zweig (RAO, 2007). Pasiunea – sau obsesia, vorba lui Zweig – pentru șah, oricît de mare ar fi, nu te face un jucător de șah bun. Dar cînd pasionatul este un scriitor capabil de a percepe subtilitățile psihologice ale jocului, rezultatul literar nu poate fi decît unul reușit. Și *Apărarea Lujin*, și *Obsedatul* sînt exemple clasice în acest sens, autorul ajungînd prin fiecare dintre ele în laboratoarele minții unor campioni mondiali la șah, fictivi, desigur, dar construiți pe baza unor observații concrete și a unor intuiții formidabile.

De la articolul menționat încoace, am mai strîns cîteva titluri de cărți din această serie a literaturii de șah. Am descoperit, de pildă, *Automatul de șah*, cartea lui Robert Löhr despre primul „computer“ de șah din lume, care făcea furori la curtea împărătesei Maria Tereza (RAO, 2011). În pîntecele automatului nu era însă nimic artificial, ci Tibor, un pitic italian foarte talentat la șah. Apoi este *Înotînd cu elefantul, în brațe cu pisica*, romanul scriitoarei japoneze Yoko Ogawa (Humanitas, 2020). Copiii-minune la șah au uimit lumea de multă vreme, începînd cu Capablanca, despre care se spune că a învățat șah de la vîrsta de patru ani, uitîndu-se la partidele pe care tatăl lui le juca cu prietenii, continuînd cu Samuel Reshevski, care dădea simultane adulților la opt ani și încheind, deși multe alte nume ar mai putea fi inserate aici, cu actualul campion mondial, norvegianul Magnus Carlsen. Personajul lui Yoko Ogawa este tot un copil-minune la șah, dar unul oarecum local, prins în poveștile de viață mai degrabă triste ale prietenilor pe care și-i face prin pasiunea comună pentru șah.

Cu încîntare am descoperit recent că și Salman Rushdie a scris o povestire din șah. În culegerea de proză scurtă *Orient, Occident* există o schiță intitulată „Vajnicul“ (Polirom, 2008). De data aceasta este vorba de șahistul îmbătrînit, de fosta stea a eșichierului care a ajuns pe orbita mortală a unei găuri negre în care în curînd va sfîrși. Dar șahistul lui Rushdie, așa măcinat cum era de un atac cerebral, încă se mai putea exprima. Nu o mai putea face cu cuvinte suficient de înlănțuite pentru a alcătui o frază, ci prin partide de șah frumoase, expresive, șlefuite ca niște mărgăritare ale gîndirii. Mai mult, fostul campion a învățat-o șah și pe tîrzia sa parteneră; cei doi nu își spuneau cuvinte mari de iubire, ci jucau partide de iubire, prin care se înțelegeau mai bine decît o puteau face prin limbaj.

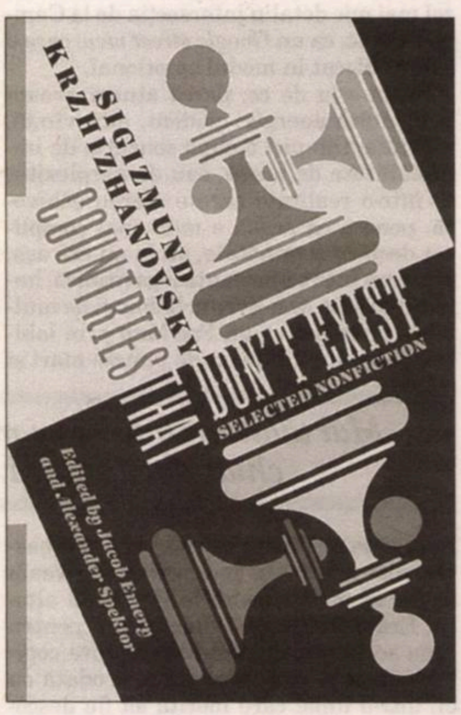
SIGIZMUND KRZHIZHANOVSKY
COUNTRIES THAT DON'T EXIST
SELECTED NONFICTION
Edited by Jacob Emery and Alexander Spektor

Acum două săptămîni, am relatat în *Dilema veche* despre un autor rus care a murit în 1950, dar care a fost publicat în volum abia în 1989. Tot ce a scris Sighizmund Krjijanovski a rămas timp de aproape patruzeci de ani literatură de sertar. Dar odată descoperit, el a fost salutat drept un maestru al prozei scurte și comparat cu Kafka și Borges, printre alți mari scriitori moderni. Krjijanovski a scris trei povestiri inspirate din șah. Una este despre un maestru care moare la tabla de joc, tocmai cînd întinde mîna după un pion; sufletul i se scurge în pion și el începe a vedea lumea prin ochii pionului. Deși mort, o vreme maestrul supraviețuiește în partida jucată. O altă povestire este o completare ludică a călătoriilor lui Gulliver. Personajul principal joacă o partidă de șah cu regele uriașilor. El mută fizic piesele de statura lui. Regele pierde și răstoarnă furios tabla, cu tot cu adversarul său, aflat pe ea, care leșină și se trezește apoi în cutia de șah, alături de celelalte piese de joc. Pînă să-și dea seama unde e, a crezut că e îngropat de viu. A treia povestire a lui Krjijanovski este și cea mai elaborată, aproape un eseu. Intitulat *Dramaturgia tablei de șah* și inclus în volumul *Countries that don't exist: selected non-fiction* (Columbia University Press, 2022), textul este un dialog filosofic dintre alb și negru, cei doi adversari de la șah. Discuția este despre teatru și viață și e plină de comparații din șah; de pildă, la un moment dat mariajul este asemuit cu doi pioni încălecați, condamnați adică să evolueze pe aceeași coloană, și care de multe ori se încurcă unul pe altul în înaintarea lor.

Ce am observat la aproape toți scriitorii „șahiști“ a fost flirtul lor cu șahul profesionist. Nici unul nu s-a limitat la șahul după ureche, însușit prin parcuri sau cu bunicul, în copilărie. Fiecare s-a străduit la un moment dat să învețe notația partidei, deschideri, finaluri, să rejoace partidele marilor maeștri. Dacă nu i-a transformat în campioni, strădania lor tot ar fi remarcabilă. Ea s-ar putea numi o documentare exemplară asupra subiectului abordat.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

■ ■ ■

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

De ce s-au prăbușit

46.000 este un număr mare, mult prea mare, care șochează așa cum au făcut-o și imaginile dezastrului: zone întregi din orașe transformate, uniform, în grămezi de moloz, cu oameni sub ele. De ce au căzut toate acele clădiri?

O primă cauză este intensitatea mult prea mare a cutremurului, de 7,8 grade, adică un seism cam de cinci ori mai puternic decît cel care a afectat dramatic Bucureștiul în 1977. Apoi, a fost vorba despre un cutremur de suprafață, produs la o adîncime relativ mică, de circa zece kilometri. Efectele seismelor de suprafață sînt resimțite mult mai puternic decît ale celor de adîncime. Nu în ultimul rînd, cutremurul a durat peste un minut și a fost urmat de o replică extrem de puternică ce a afectat sever clădirile deja avariate. Recurența unui astfel de eveniment geologic e una foarte mică și este probabil că mulți locuitori ai zonelor afectate nu se gîndeau că s-ar putea petrece în timpul vieții lor.

Dar nu numai intensitatea și durata seismului au distrus clădirile. Acestea au căzut din cauze variate și mă voi opri, în cele ce urmează, asupra cîtorva cauze care se datorează oamenilor. Vicii de concepție pe care le-am putut observa personal, văzînd fotografiile și filmările din zonele afectate, sînt primele pe lista importanței acțiunii umane. Am văzut clădiri cu zece etaje construite fără subsol, așezate pe fundații înalte de cca un metru. Aceste clădiri s-au răsturnat, pur și simplu, smulgîndu-se din solul nisipos în care fuseseră construite. Date fiind structura solului și înălțimea imobilului, ar fi fost necesară încastrarea clădirii în sol cu subsol sau un radier cu piloți care se înfig ca dinții unui pieptăn în pămînt. Apoi filmările au surprins clădiri a căror structură firavă s-a frînt la parter, acolo unde fuseseră vitrinele magazinelor. Apartamentele de la etajele superioare, înțesate de pereți și mobilier, au devenit imposibil de susținut în regim dinamic de cei cîțiva stîlpi mult subdimensionați. Parterul clădirii ar fi trebuit să fie de cîteva ori mai solid pentru a putea rezista, introducîndu-se, pe cît posibil, și pereți structurali din beton armat, pe lîngă stîlpi. Am observat clădiri ale căror planșee au căzut aidoma sertarelor dintr-o comodă înclinată. Aceste planșee aveau grosimi impresionante, de cca 30 de centimetri, și este foarte probabil că șapa pusă peste placă, pentru distribuția instalației de încălzire, nu fusese luată în calcul la dimensionarea stîlpilor. Aceste vicii în gîndirea structurală a imobilelor au stat la baza unui număr impresionant de prăbușiri.

Există însă și o a doua cauză umană importantă, și anume viciile de execuție la clădiri proiectate recent, în baza codurilor de proiectare antiseismică în vigoare. Am observat planșee sfărîmate din care curgea nisip, armături din fier-beton puține și amplasate discontinuu, armături ale stîlpilor nețesute cu cele ale plăcilor, fundații atît de mici încît păreau grinzi. Uneori stîlpii parterului au rămas în picioare, iar plăcile cu suprafețe foarte mari s-au surpat pur și simplu.

În sfîrșit, a treia cauză umană evidentă care a stat la baza dezastrului au fost toate modificările empirice aduse clădirilor de către locuitori sau administratori. Supraetajările, extinderile pe verticală făcute fără a consolida structura de bază, dispozitivele amplasate pe acoperișuri șubrede pentru a face construcțiile mai adaptate exigențelor de utilizare, perforările pentru instalații suplimentare, demolările de stîlpi și pereți și-au spus un cuvînt discret, dar important într-un context crucial.

Toate aceste erori au fost posibile în Turcia și Siria, dar foarte multă lume se întreabă, pe bună dreptate, dacă nu cumva s-au întîmplat și la noi, în ultimii 30 de ani. Iar întrebarea este îndreptățită, cîtă vreme simplii trecători observă adesea șantiere care sfidează bunul-simț, iar fondul construit existent din România este într-o degradare constantă. Un grafic al numărului de victime datorate cutremurelor catastrofale evidențiază faptul că numărul de victime este direct proporțional cu nivelul de corupție al statului unde a avut loc cutremurul.

Este momentul ca statul român să conștientizeze pericolul reprezentat de un cutremur similar celui din Turcia și să ia măsuri urgente de creștere a nivelului de cunoaștere cu privire la răspunsul la seism al clădirilor existente, urmat de acțiune imediată de punere în siguranța a acestora. Pentru că în acele clădiri învață copiii noștri, ne sînt îngrijiți bolnavii și, adesea, acolo punem capul pe pernă. Dacă impactul cutremurului din Turcia și Siria se va estompa, mass-media se va orienta subit și profitabil spre bîrfele mondene, statul român va acționa și va investi tot atît de puțin în acest domeniu pe cît a făcut-o în ultimii 30 de ani, iar populația se va lua cu treburile curente și va uita, atunci înseamnă că, nu știu cum să o zic altfel, ne merităm soarta.

***Lorin Niculae** este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

■ ■ ■

Augustin CUPȘA

Oameni ca mine

Încă mai țin poza aceea în telefon, strada e invadată de strălucire, după ploaie lumina a ocupat fiecare spațiu de aer și fiecare unghi dintre frunzele copacilor, mătură și sclipește în pavajul încă ud, iar fetița stă mică și mirată, într-o haină cu glugă, din pînză cafenie și cu mîneci prea lungi, nici nu i se văd degetele, zici că e abia trezită din somn, dar sîntem afară, în fața la Alliance, și ziua e pe la amiază, fetița are un an și ceva și stă în picioare, e iarăși vară, poate că e iunie, într-un colț din Paris, și cînd dau peste poză, căutînd altceva în telefon, mă opresc și mă uit îndelung la ea, îmi face bine în zilele înguste de iarnă, în diminețile fără lumină și cu multe treburi la orizont, și cel mai frumos e că emoția clipei e la fel de curată ca atunci, ceea mi se întîmplă tare rar, mai toate amintirile se mătuiesc fără să se șteargă, chiar dacă știu că odată au fost bune.

Mai toate amintirile se mătuiesc fără să se șteargă, chiar dacă știu că odată au fost bune.

Și astăzi de dimineață am stat și am privit fotografia, înainte să mă ridic din pat și să mă uit în camera cealaltă la fetița cu picioare mult mai lungi decît atunci, întoarsă pe burtă și cu tălpile ieșite de sub așternut, cum era și în jocul nostru cu Crabul Perfil, de mai demult, fără să mai văd în fotografie imaginea pe care aproape că o știu pe dinafară, ci momentul instantaneului, culoarea și mirosul aerului și al străzii, și pînă la urmă chiar al vîrstei mele. Într-o clipă s-au înșirat în lungul bulevardului platanii în scuarurile lor de pămînt, scuterele trase oblic pe trotuar și firmele cu vitrine limpezi și culori de toate felurile, printre care se strecoară cîte o ușă masivă, de lemn, cu mînere și toarte grele, din bronz, întîi cea de la intrarea noastră, galben ocru, apoi următoarea, verde smarald, și următoarea, cea roșie carmin, de lîngă barul studenților la Medicină. Ori de cîte ori m-aș întoarce de pe o parte pe alta și oricum m-aș răsuci, știu să descriu în cel mai mic detaliu intersecția de la Campo Formio, ca un *Google street view* care a rămas blocat în modul emoțional.

Și nu știu de ce, parcă atunci aveam mai multă energie, evident, altă vîrstă, nu trăiam în nici o clipă senzația de imposibilitate de acasă, sau de perplexitate într-o realitate care e mereu echivocă, pentru că acasă e mult mai complicat decît în străinătate, acolo nu era așa, pluteam într-o ignoranță logaritmică, habar n-aveam ce n-aveam habar și de multe ori circulam ca un Pac Man prin labirintul orașului înțesat de puncte mari și mici și de meduze galbene, roșii și albastre, nici măcar nu mai scriam, priveam în jur și mă gîndeam la gîndurile altora. Eram funcțional, funcționam pentru acea societate, mă aplecam asupra copilului meu și creșteam din nou odată cu el, într-o lume care merita să fie descoperită, care îți solicita imaginația, determinarea și dorința de a depune efort pentru că aveam senzația că lucrurile nu erau fixe și fixate în dinastii și clanuri, că puteai să deschizi o nouă dimensiune în spațiu, unde să întîlnești oameni ca tine.

Și prima persoană de vîrsta și din zona mea de interes, aproximativ și de gusturi, sigur ar fi fost genul care ar fi ieșit prin Buttes aux Cailles, la o terasă, dacă ar fi avut bani în săptămîna aceea, a fost chiar în ziua de luni, cînd am început lucrul la Belleville, era o amiază caldă de octombrie, după-amiezile care îmi plac la nebunie, au miros de cretă și de praf, de frunze uscate și de lemn ars, era o antileză tînără, cu *dread*-uri arămii și pistrui mulți pe față, și pielea de culoarea lutului, care mesteca drajeuri de lemn dulce ca să se lase de fumat, venea dintr-o relație toxică, cu abuzuri și consum de droguri, violență și șantaj, îmi povestea că trăia de peste cincisprezece ani în Paris și încă îi plăcea să se plimbe de una singură pe străzi, tot timpul mai descoperea cîte ceva necunoscut, nu mai știu cum o chema, apoi în aceeași după-amiază a apărut un student cu cămașă albă și mînecile suflecate, descheiat la primii nasturi, transpirat și tare impacientat după ce recepția nu putuse să îi confirme că poate să rezerve consultații în avans pînă la sfîrșitul anului, anul său universitar, băiatul studia la Sciences Po, o facultate tare grea, iar el avea o adevărată fobie de evaluare și de performanță, a fost unul dintre puținii care m-au urmat și cînd m-am mutat în partea cealaltă, la Miromesnil, și am vorbit multe, multe lucruri, pentru că și acolo și-a făcut programare pînă la sesiunea din vară. Apoi la Miromesnil a venit rusoaica, nici numele ei nu mi-l amintesc, care mi-a dat multă încredere că fac bine ce fac, apoi o maghrebiană care m-a pîndit multă vreme de după o pereche de ochelari pînă a prins curaj să mi se destăinuie, apoi tunisianca aceea frumoasă, care știa să facă o mutră tare ironică dintr-o singură sprînceană, și eram convins că mă va judeca pentru accent, dar n-a fost deloc așa, din contra, am mers cu întîlnirile pînă cînd am plecat eu în România, și nu mi-a fost ușor să mă gîndesc cum o să se descurce mai departe, parizianca pe care mama ei din Bretania o învățase că n-ai voie să mănînci mai mult de o bomboană de ciocolată pe zi dacă ții la silueta ta, și o femeie din Côte d'Ivoire cu ochi negri și grei, pe care o trimisese instanța pentru o expertiză într-un proces de molestare, dar n-avea nimic rău în ea femeia aceea, doar că era fără ajutor, cu un copil mic și tare necăjită, și o nemțoaică bătrînă care își făcea rău căutînd *un dernier grand amour* cu un ortoped american de la Spitalul American, căsătorit și misogin, lor le știu prea bine și prenumele, și numele, dar nu le mai dau nimănui, apoi anonimi remarcabili, cum a fost profesorul de filologie cu soția lui din Argentina care m-a indicat cu degetul de la intrare și mi-a zis cu un accent bizar: „Ahaa, Perforatorii!“, iar eu am avut o tresărire de spaimă, neînțelegînd în ce lume mă trezisem, în cea românească sau în cea franceză, dar, desigur, Internetul e mare și poți să găsești tot felul de informații la un simplu *Google search,* și apoi tot felul de oameni de la care mi-a rămas doar o expresie sau o figură, și aceea a fost cam singura perioadă cînd am simțit că merită să dau scrisul pe consultații. Multă, multă vreme cu oameni ca mine.

Ei sînt toți acolo, fiecare pe cont propriu, urmînd trasee încurcate pe un continent care a rămas mult în urmă, și eu sînt aici, și uneori îmi spun că dacă gîndurile acestea sînt la mine, cu siguranță sînt și la ei, frînturi de fraze și cuvinte care nu mai respectă nici o gramatică, în loc să spună *mă gîndesc la tine,* spun *sper că ești bine acolo unde ești.*

***Augustin Cupșa** este scriitor și psihiatru. Cea mai recentă carte publicată:* Străinătate, *Editura Humanitas, 2022.*

DILEMA VECHE

„Un caz special e omul fără dileme cultivat, cel care se percepe pe sine drept «conștiința mai bună a neamului»; îngrijorat și sentențios, el ne îngroapă în dihotomii: alege binele de rău cu o precizie oraculară, stabilește baritonal cine va fi iertat și cine nu, sfătuiește, amendează, tranșează.“

ANDREI PLEȘU, 1993

Orhan PAMUK

O fată sub dărîmături. Un bărbat neputincios

Fata cu privire tristă trebuie să aibă zece sau doisprezece ani. Abia se mișcă în timp ce privește în camera telefonului. Iar cînd totuși se mișcă, gesturile ei sînt lente și greoaie. Bărbatul care filmează dărîmăturile țipă cu uimire și încîntare atunci cînd o zărește: „E cineva aici! E cineva aici!“.

Dar nu e nimeni în preajmă, doar luminița telefonului și liniștea ninsorii. Se află undeva în sud-estul Turciei, o regiune care tocmai a fost devastată de două cutremure de magnitudinea 7,8, respectiv 7,5 grade pe scara Richter.

Bărbatul se apropie de fata al cărei corp este prins de la piept în jos sub bucățile de ciment. Cei doi nu se cunosc. „Ți-e sete?“, o întreabă el. „Mi-e frig“, îi răspunde fata. „Este și fratele meu aici“, mai spune ea. „Poți să te miști?“ Fata abia răspunde: „Nu“. Chiar și cu vocea scăzută, reușește să se facă auzită. Dar în privirea ei nu se vede speranță. A trecut o jumătate de zi de la primul cutremur, care a lovit la ora patru dimineața. În curînd se va însera din nou.

© wikimedia commons

„Poți să-ți miști picioarele?“ „Nu“, răspunde fata cu vocea atît de stinsă, că abia se înțelege. Acum chipul ei a căpătat o nouă expresie, ca și cum ar ascunde ceva sau ca și cum s-ar jena de situația în care se află.

Zăpada, care a căzut cu intermitență pe toată durata nopții și de dimineață, începe să se așeze ca o pătură peste agonia cutremurului, peste morți și muribunzi, peste ruinele caselor cu două etaje și ale blocurilor de cincisprezece etaje prăbușite, în timpul nopții, în doar cîteva secunde.

Îți dai seama că bărbatul care filmează cu telefonul nu știe ce să facă. De unul singur nu o poate elibera pe fată de sub grămada terifiantă de ciment căzută peste ea. Amîndoi tac. Ochii fetei încep să se închidă. Epuizarea și durerea i se citesc pe chip.

Cel mai puternic cutremur care a lovit Turcia în ultimii optzeci de ani.

„Te las aici. Mă duc să chem ajutoare. Te vom scoate de aici“, dar vocea bărbatului este nesigură. Cartierul, culcat la pămînt de cutremur, se întinde departe de centrul orașului. Cu străzile și podurile distruse, ajutoarele se lasă așteptate. E greu de crezut că vor ajunge curînd.

Cîțiva dintre cei care locuiesc aici, aceia care au scăpat vii de sub propriile case prăbușite în noapte și ninsoare, trebuie că s-au adăpostit de frig în alte părți. Cel mai probabil, în afară de această fată și de fratele ei, nimeni altcineva din familia lor n-a supraviețuit și nu e nimeni care să-i caute.

„Nu pleca!“, spune copila prinsă sub dărîmături. „Trebuie să plec, dar mă întorc“, spune bărbatul. „Nu te uit aici. Mă duc după ajutoare.“

Îți dai seama că fata, care a petrecut deja o jumătate de zi sub dărîmături, este pregătită să moară și nu mai are putere să obiecteze. Chiar și așa, ea spune din nou „Nu pleca“, cu vocea pierită, aproape o șoaptă.

„Mă duc să aduc ajutoare“, spune din nou bărbatul și, deși de data asta ridică puțin vocea, cu greu îl poți crede. În acest moment filmarea cu telefonul se oprește. Nu știm dacă bărbatul a fost în stare să aducă ajutoare.

Mărturia lui a fost doar una dintre sutele de acest fel pe care le-am urmărit în prima zi, lipit de ecran cu orele. Ca mulți alții, bărbatul care a înregistrat fata prinsă sub dărîmături a postat filmarea pe Twitter, fără nici un alt comentariu ulterior. Am așteptat o altă filmare care s-o arate pe fata respectivă în timp ce era salvată, dar această filmare n-a apărut.

Să cauți ajutoare nu e atît de ușor pe cît trebuie să fi crezut bărbatul cu telefonul. Conform cifrelor comunicate de autorități, aproximativ șapte mii de clădiri din zonă au fost afectate sau distruse. Cutremurul a lovit și Siria. Așa cum numărul victimelor trebuie să fie mult mai ridicat decît cel vehiculat (în momentul cînd scriu acest text, numărul victimelor este de peste douăzeci de mii de morți), numărul real de clădiri prăbușite trebuie să fie, de asemenea, cu mult mai mare. Cu drumuri blocate și telefoane mobile nefuncționale din cauza lipsei electricității și a rețelei căzute, există puțină informație despre ceea ce se întîmplă cu adevărat în micile orașe de provincie. Pe Twitter și în *social media* vedem postări care sugerează că unele sate au fost distruse cu totul. Dar o fi adevărat?

Acesta este cel mai puternic cutremur care a lovit Turcia în ultimii optzeci de ani. Este al patrulea mare cutremur pe care eu l-am trăit, de aproape sau de departe, de pe vremea cînd eram copil. După cutremurul din 1999 din zona Mării Marmara, care a ucis peste 17.000 de oameni, m-am dus la Yalova, unul dintre orașele distruse de dezastrul natural. Am umblat cu orele printre ruine, apăsat de vinovăție și responsabilitate, gîndindu-mă c-aș putea da o mînă de ajutor în a îndepărta molozul, numai pentru a mă întoarce acasă fără să fi fost de ajutor cu nimic. Imaginea spectaculoasă a dezastrului din acea zi a rămas pentru totdeauna cu mine, împreună cu frustrarea și tristețea pe care am tot încercat să le uit, fără să reușesc.

Acum, acele imagini se înmulțesc cu altele la fel de familiare. Sentimentul neputinței este zdrobitor.

Cu aeroporturi afectate și șosele de nefolosit, pînă și marilor televiziuni le trebuie mai mult de o jumătate de zi pentru a ajunge în cele cîteva mari orașe transformate de cutremur în peisaje ale iadului. La jumătate de zi după dezastru, reporterii au apărut pe străzile înzăpezite, viscolite, burnițate pentru a întîlni milioane de oameni așteptînd furioși ajutor. Conform cifrelor comunicate de statul turc, 13,5 milioane de oameni din regiune au fost afectați de cutremur. Conform Organizației Mondiale a Sănătății, pînă la 23 de milioane de turci și sirieni au fost afectați.

Dezastrul atinge proporții apocaliptice cînd, nouă ore după primul cutremur de 7,8 grade, un al doilea cutremur de 7,5 grade lovește. Acest al doilea cutremur, al cărui epicentru s-a situat la aproape o sută de kilometri de primul, a făcut ca milioane de oameni ieșiți afară din case după prima zdruncinătură să fie martorii unor scene pline de oroare. Mulțimile colindau străzile în căutare de mîncare sau de ajutor, dînd la o parte cu mîinile goale, cărămidă cu cărămidă, printre ruinele blocurilor de cîte șaisprezece etaje reduse acum la munți de moloz, căutînd un loc sigur și călduros unde să se adăpostească. Au început să filmeze cu telefoane distrugerea, țipînd „O, Doamne! O, Doamne!“, în timp ce, în doar cîteva secunde, clădiri după clădiri colapsează ca niște castele de cărți de joc, ridicînd versanți de praf în urma lor.

Mulți oameni au postat în *social media* aceste imagini ale ororii fără alte comentarii, fără texte însoțitoare, nici măcar cîteva cuvinte explicative. Făcînd asta, au transmis lumii două mesaje. Primul este conținut în propriul șoc: uluitoarea, înspăimîntătoarea dimensiune a catastrofei. Al doilea este sentimentul de abandon și disperare, simțite de întreaga țară, la fel de sfîșietoare precum cutremurul însuși.

© wikimedia commons
CENTER

Aceste scene apocaliptice au născut imediat un spirit de solidaritate și de ajutor reciproc și i-au făcut pe oameni să distribuie și să adune mărturii, să-și facă vocile auzite. În zonele cele mai afectate ale fiecărui mare oraș, oricine aflat în apropierea vreunui microfon al reporterilor strigă: „Filmează aici, filmează aici, avem nevoie de ajutor, avem nevoie de mîncare, unde e Guvernul, unde sînt echipele de salvare?“.

Ajutoarele au fost trimise, dar camioanele încărcate cu pachete sînt blocate cu orele pe drumuri distruse, la sute de kilometri depărtare de zonele afectate. Oamenii care și-au pierdut casele, familiile, pe cei dragi constată că nimeni nu face nimic să stingă incendiile izbucnite în orașe. Așa că blochează calea fiecărui vehicul oficial, fiecărui polițist sau angajat al Guvernului și încep să urle la ei. Niciodată n-am văzut oameni atît de furioși.

Cînd a doua zi se stinge în noapte, zgomotele de sub dărîmături se aud tot mai slab, iar oamenii din stradă încept să se obișnuiască cu oroarea. Mulțimile se adună în jurul camioanelor care distribuie pîine și alimente. Dar furia, amărăciunea, disperarea și sentimentul că au fost luați pe nepregătite nu se diminuează.

Aflu din *social media* că unii medici s-au deplasat din proprie inițiativă în orașele distruse de cutremure, străbătînd distanțe enorme pentru a da o mînă de ajutor, dar autoritățile continuă să nu-și facă simțită prezența și nimeni nu dirijează eforturile de salvare. Spre deznădejdea tuturor, chiar și unele spitale s-au prăbușit.

Două zile mai tîrziu, ceva ajutor a început să apară în centrele marilor orașe. Dar pentru nenumărați oameni, este prea puțin și prea tîrziu.

Orhan Pamuk *(n. 1952) este scriitor turc, premiat în anul 2006 cu Premiul Nobel pentru Literatură. Cel mai recent roman al său,* Nopțile ciumei, *se află în curs de apariție la Editura Polirom.*

© 2023 Orhan Pamuk

traducere din limba engleză
de Marius CHIVU

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

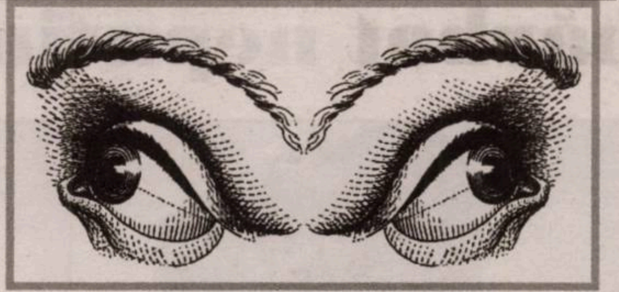

NUTRIM SPERANȚE CĂ A MAI APĂRUT O FORMĂ DE SFIALĂ DE CÎND TRECUTUL A FOST ANULAT DIN CAUZA DURATEI

■ Aflăm de pe site-ul hotnews.ro că farmaciile rusești au rămas fără Viagra, după ce compania biofarmaceutică americană Viatris a informat Rusia că sistează livrarea tabletelor albastre. Nutrim speranțe că Putin o va lăsa mai moale cu războiul. (**M. P.**)

■ Pe lîngă schemele clasice prin care li se cere oamenilor să transfere bani într-un cont, fie cu pretextul că o rudă a avut un accident, fie că altfel le vor fi închise adresele de e-mail sau divulgate informații financiare, a mai apărut o formă de înșelăciune: un mesaj trimis pe e-mail-ul de serviciu, venit chiar din partea Inspectoratului General al Poliției. Destinatarilor li se spune că sînt pasibili de urmărire penală pentru infracțiuni din sfera criminalității cibernetice și li se cere să contacteze de îndată organul emitent. Unii oameni, mai naivi, intră în panică. Alții se amuză, mai ales cînd constată că mesajul, în care sînt menționate și INTERPOL, și EUROPOL se termină cu puncte de suspensie, pentru un efect dramatic. (**A. A. D.**)

■ Fără sfială sau reținere, dintr-un preaplin al inimii, stau înșirate și surîzătoare, pe o tarabă de la Piața Reșița, mere din soiul Generos. (**D. S.**)

■ Primarul Nicușor Dan a fost acuzat de către ANI de abuz în serviciu. Abuz? Nicușor? Carevasăzică, să fi făcut totuși ceva de cînd e primar, fie și măcar un biet abuz? De necrezut! (**A. M.**)

■ O actriță din Florida a descoperit un portret al ei, realizat acum mai bine de zece ani, pe coperta unui roman erotic. Portretul provenea dintr-un portofoliu cu fotografii cerut la casting-uri, iar portretele au fost realizate de un fotograf care se pare că a vîndut mai departe imaginile către Getty Images. Gestul imoral al fotografului și coperta romanului au transformat-o pe femeie, dintr-o actriță anonimă, într-o figură foarte populară pe canalele de socializare. S-ar spune că trecutul conservă mai multe speranțe decît ceea ce poate rezerva prezentul sau viitorul. (**I. M.**)

■ Știri recente din lumea *woke*. „Dacă plantele sînt atît de inteligente, n-ar trebui să nu le mai mîncăm?“ – editorial în *The Guardian*. Universitatea din Bergen, Norvegia, a lansat un program pentru studierea rolului jucat de vopseaua albă în răspîndirea ideilor rasiste. În Irlanda, casting-ul pentru spectacolul de teatru *Așteptîndu-l pe Godot* a fost anulat din cauza faptului că distribuția nu conține roluri feminine. O școală din Statele Unite și-a cerut scuze că, în Luna Istoriei Negre, la cantină s-au servit pui, pepene și vafe, considerate mîncăruri ce perpetuează stereotipurile negative cu privire la populația de culoare. (**M. C.**)

■ Speciile de mamifere care trăiesc în grupuri au o durată de viață în general mai mare comparativ cu cele solitare, a descoperit un grup de cercetători chinezi. Mamiferele prezintă o variație de 100 de ori a duratei maxime de viață, de la mai puțin de doi ani, în cazul chițcanilor (soricide), pînă la peste 200 de ani, la balenele de Groenlanda. Întrebarea existențialistă „Solitari sau solidari?“ capătă noi sensuri. (**A. M. S.**)

ÎN REST, ÎNTR-UN GRUP DE PRODUSE, PERSONALITATEA SIMPLĂ MERGE ÎNAINTE CU UN AER ABSENT

■ Auzite de Ziua Iubirii. Un cuplu pe la vîrsta medie, ea îi reproșează lui că s-a mai dus un an în care a trecut ca tractorul peste Ziua Îndrăgostiților, el îi răspunde: „Dar noi nu sîntem îndrăgostiți, noi sîntem căsătoriți“. Un cuplu de adolescenți așteptînd la semafor, el: „Auzi, bă, poate împarți cu mine pachetul tău de țigări, eu n-am mai avut bani să-mi iau, ți-am luat flori ca să nu mai zici prin clasă că tu nu primești nimic“. Seara, pe Bulevardul Unirii, o doamnă voluptuoasă strigă: „Domnișoară, scoală jos de pe bicicleta aia și ia niște flori de la mine, le dau la reducere, vai de tine!“. 14 februarie e o zi a celor mai hilare momente din an. În rest, iubire tot anul, pentru toată lumea. (**I. M.**)

■ O americancă și-a pierdut motanul, pe Tucker, în timp ce traversa țara din Florida în Michigan. Undeva în Tennessee, Tucker, un maestru al evadărilor, a ieșit din camera de hotel și dus a fost. Cineva însă l-a găsit și i-a postat fotografia într-un grup de pisici fără casă de pe Facebook, unde femeia l-a recunoscut. Dat fiind că cheltuielile cu transportul motanului pînă în Michigan ar fi fost prea mari pentru stăpîna lui, cea care l-a salvat a așteptat ca bunicii ei să parcurgă drumul de 12 ore cu mașina pînă la o locuință pe care o aveau în Michigan și l-a trimis cu ei. Reuniunea a avut însă loc abia peste o lună, timp în care motanul, instalat confortabil în noua lui casă, a putut fi găsit la telefon. (**A. A. D.**)

■ Urmărind într-o seară, la televizor, cîteva calupuri publicitare, am avut revelația misiunii umanitare a acestora – căci majoritatea ne îndeamnă să iubim. Nu doar să apreciem sau doar să ne placă niște produse, ci să revărsăm asupra lor un întreg noian de iubire. Să iubim ciocolata, soluțiile demachiante, detergenții, siropurile de tuse, hîrtia igienică. Aproape că am ajuns să iubesc să mă uit la reclame. (**S. G.**)

■ Pe stradă, un puști de vreo cinci ani a început să urle ca din gură de șarpe, să-și boscorodească mama și să-și lovească nervos bunica, din cauză că nu-l lăsau să mănînce o ciocolată. Ambele încercau să-i oblojească nervii, rugîndu-l să aștepte pînă ce ajung acasă. M-am gîndit că totuși o parte bună există: cel puțin nu-i era inhibată personalitatea. (**S. G.**)

■ La șase zile după cutremurele din Turcia, echipele de salvare au scos de sub dărîmături o femeie de 70 de ani, după 121 de ore. Primele cuvinte ale supraviețuitoarei, după ce a fost salvată din ruinele blocului în care locuia, au fost: „Mai există lumea?“. Cea mai simplă și mai tulburătoare întrebare. (**A. M. S.**)

■ În grădina zoologică din Nagasaki s-a produs ceva neașteptat. Gibonița cu mîini albe Momo a născut un pui deși era ținută singură în cușcă. Testele ADN au dovedit că „vinovatul“ a fost Ito, gibonul cu mîini negre din cușca alăturată. Cu acribia tipică japonezului, s-au cercetat toate împrejurările și – atenție! – după doi ani abia, adică de curînd, s-a descoperit că în peretele care despărțea cele două cuști exista o găurică de 9 mm. Așa a fost posibil. Povestea mi se pare extraordinară pentru că spune ceva frumos și măreț despre viața însăși. Din motive evidente, nu reproduc aici comentariile pe care le-am putut citi sub această știre, pe forumul sursei de unde am pescuit-o și eu. Totuși, e important să precizez pentru recenții Facebook că așa se numesc rasele celor doi amorezi: gibon cu mîini albe (pentru ea) și gibon cu mîini negre (pentru el), și că nu e nimic rasist în asta. Dar dacă totuși vreunul crede că e ceva rasist aici, să-și dea palme în fața oglinzii ca să se trezească. După cum dovedesc Momo și Ito, viața merge înainte indiferent de pereți. (**S. V.**)

■ Pe bulevardul Iancu de Hunedoara din Capitală, un tînăr cuplu rom se află în plină criză conjugală. Ea merge în urma lui, cu un aer absent, iar el, vizibil iritat, îi reproșează, privind peste umăr: „Mă vezi că disper și mi-arunci vorbe ca la cățel... Dă-te-n p**a mea de aici!“. (**M. P.**)

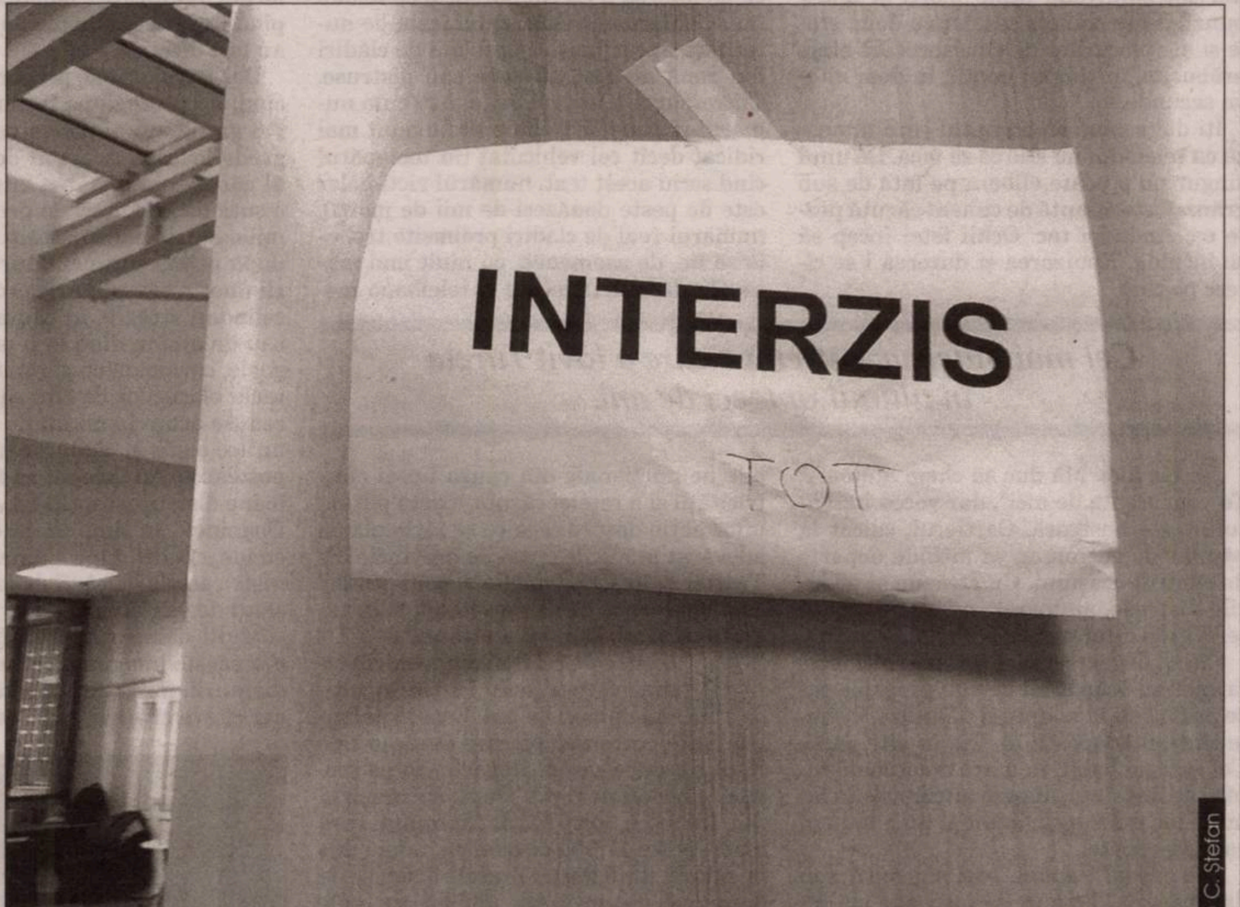

© C. Ștefan

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● George BANU ● Ion BARBU
Aron BIRO ● Paul BREAZU ● Cosmin CIOTLOȘ
Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA ● Codrin Liviu CUȚITARU
Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI ● Anca MANOLESCU
Victor MOROZOV ● Radu NAUM ● Lorin NICULAE
Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA ● Constantin RUDNIȚCHI
Mihaela SIMINA ● Bogdan-Alexandru STĂNESCU
Oana STOICA ● Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN
Teodor TIȚĂ ● Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.625
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **986** ■ 2-8 martie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Cultura dialogului în declin“

pagina 3

ANASTASIA EDEL

„Adio, Rusia“

pagina 7

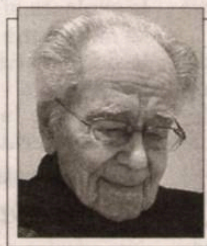

In memoriam

MIHAI ȘORA

paginile 22-23

Punct și de la capăt

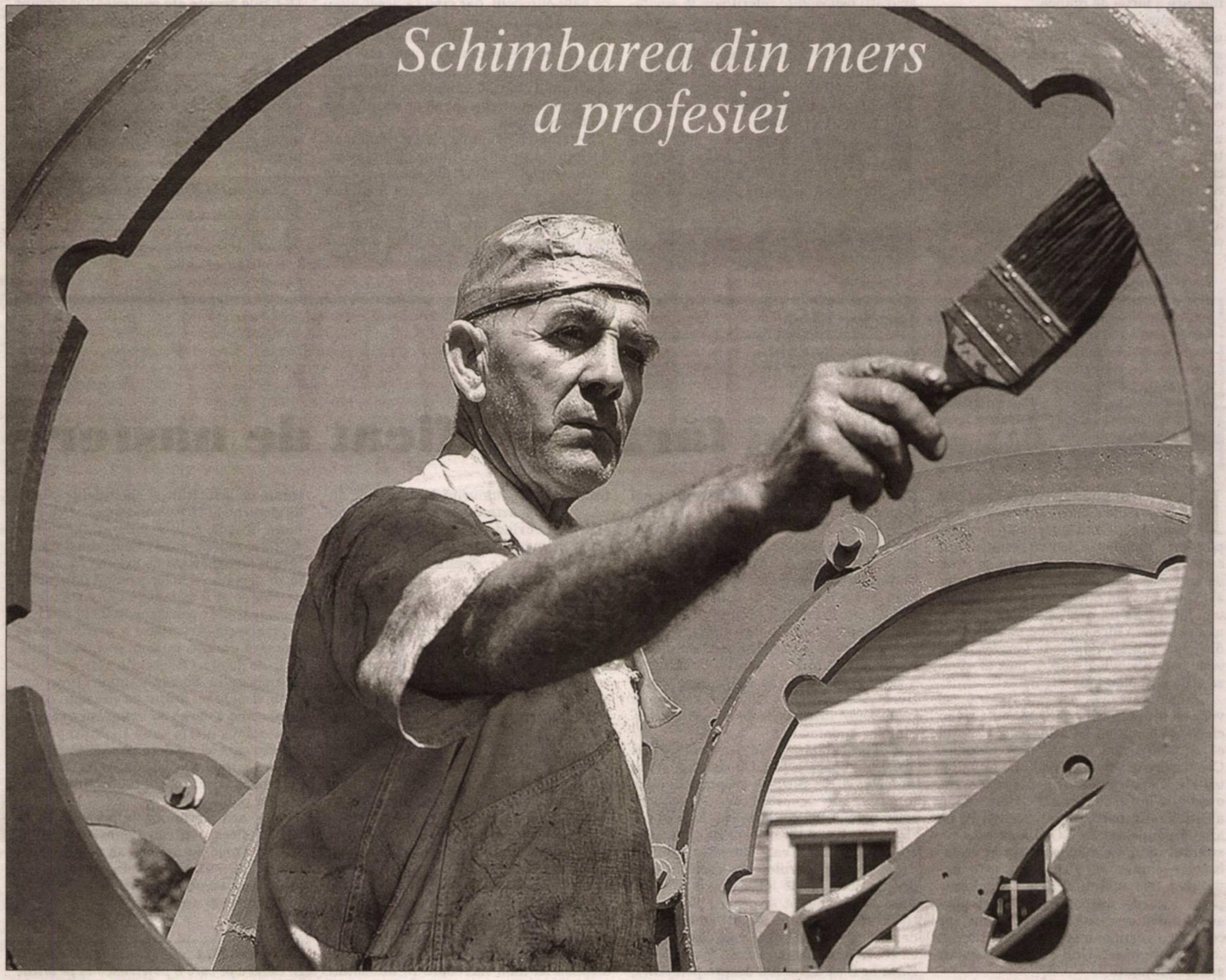

Schimbarea din mers a profesiei

> *„Vocația înseamnă să ai ca meserie ceea ce te pasionează.“*
>
> *STENDHAL*

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

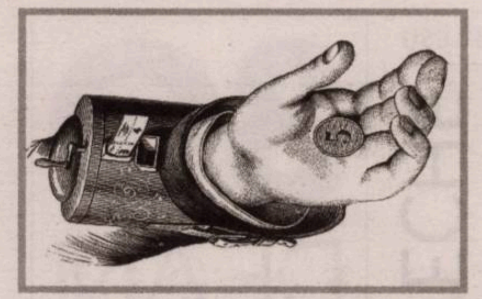

Constantin RUDNIȚCHI

viața de **capital**

Cum am devenit atît de eurosceptici

V-aduceți aminte? În urmă cu mai mulți ani, am dat vina pe europeni că ne obligă să ne asomăm porcii și nu ne mai lasă să îi ucidem în stilul nostru clasic, înfigîndu-le un cuțit în beregată.

Au urmat altele. S-a spus că Vestul ademenește forța de muncă din România, fără să se adauge că românii au plecat la muncă în străinătate de bunăvoie și nesiliți de nimeni sau poate doar din dorința legitimă de a cîștiga mai mulți bani decît în România. Bineînțeles că migrația forței de muncă a fost urmată de adevărate drame personale, pentru că familiile de români au fost separate, pentru că angajatorii români au rămas în criză de lucrători, dar, în ultimă instanță, decizia de a pleca din țară a fost una cît se poate de personală. În această materie, România și Uniunea Europeană nu au făcut decît să respecte un principiu fundamental, și anume libertatea de mișcare a forței de muncă.

S-a spus apoi că Uniunea Europeană discriminează România acordînd subvenții mai mici pentru agricultură decît cele plătite pentru unele state vestice. Este adevărat, dar s-a uitat să se mai spună că nivelul subvențiilor a fost calculat la intrarea în Uniunea Europeană în funcție de performanțele agriculturii românești. În plus, nimeni nu calculează că pentru agricultura românească subvențiile directe plus cele acordate prin programele de dezvoltare rurală ajung să totalizeze cît sumele primite de către fermierii din Europa de Vest.

S-a afirmat că investitorii europeni au venit în România pentru a pune mîna pe cele mai bune companii locale, pentru a le exploata și a scoate profit. S-a omis să se mai spună că România a ales metodele de privatizare (spre deosebire de Polonia care a vîndut pe Bursă participații minoritare la companiile de stat, România a preferat să vîndă pachete majoritare de acțiuni prin negociere directă). De asemenea, s-a vorbit prea puțin despre *know-how*-ul cu care au venit în România marile companii occidentale, despre locurile de muncă bine plătite și despre taxele și impozitele strînse și achitate către bugetele de stat. În schimb, au curs acuzații nedovedite referitoare la scoaterea din țară a unor profituri neimpozitate. Fără să se spună că statul român are la dispoziție legislație adecvată și toate instituțiile, de la ANAF la Oficiul împotriva spălării banilor, pentru a dovedi eventuale practici fiscale incorecte ale unor investitori străini.

S-a spus că România plătește mai mult decît primește de la Uniunea Europeană.

Uniunea Europeană a fost comparată cu fosta Uniune Sovietică. Dintre toate, aceasta este cea mai dureroasă afirmație pentru că URSS a adus dictatura comunistă, în timp ce Uniunea Europeană consolidează valorile statului de drept și ale democrației. Se insinuează astfel că Uniunea Europeană ia decizii de la centru, fără să țină cont de statele membre. Este fals! Mecanismele democratice funcționează, instituțiile europene funcționează, punctele de vedere ale statelor membre și ale publicului sînt auzite la Bruxelles și la Strasbourg, iar cel mai bine demonstrează acest lucru Polonia și chiar Ungaria.

Este greu de înțeles. Românii vor ca decizia să se ia în țară, dar atunci cînd acest lucru se întîmplă, cum ar fi de exemplu Planul Național Strategic din sectorul agricol, sînt nemulțumiți de sumele alocate și de felul în care a fost construit. De fapt, românilor le place să primească bani europeni, dar cred că acest lucru li se cuvine și că nu trebuie să dea socoteală pentru fondurile încasate. Exemplul cel mai recent în acest sens este Planul Național de Redresare și Reziliență, acolo unde vrem să schimbăm o parte din reformele asumate, dar să ne rămînă banii din program.

S-a spus că România plătește mai mult decît primește de la Uniunea Europeană. Este complet greșit și, din acest punct de vedere, doar simpla alăturare a cifrelor este edificatoare. România a primit mult mai mulți bani, prin fonduri europene, decît contribuția pe care a plătit-o anual. Că o parte din banii europeni s-au cheltuit pe tehnologie, bunuri sau servicii venite din Uniunea Europeană este o altă discuție și ea privește nivelul de dezvoltare al industriei și economiei românești.

S-a afirmat că importurile europene îi „otrăvesc“ pe consumatorii români. Sau, mai „*soft*“, că firmele multinaționale aplică un tratament de dublu standard unor produse alimentare vîndute pe piețele din Estul Europei față de aceleași mărfuri comercializate în Vest. Explicația companiilor este că adaptează rețetele produselor în funcție de gusturile consumatorilor de pe diferite piețe. Cine să mai audă, însă, și răspunsul firmelor.

Uniunea Europeană este, totuși, bună la ceva. Ea este perfectă pe post de „manta de vreme rea“ pentru politicienii români. Reformele pe care ei se tem să le înceapă din motive electorale sînt impuse de la Bruxelles. Deciziile greșite ale politicienilor români sau lipsite de fundamentare sînt aruncate în „cîrca“ Uniunii Europene.

Pentru o parte dintre români, „răul“ vine de la Bruxelles. Dincolo de sondajele de opinie, în România bate un vînt de euroscepticism. Ceea ce ne arată că 30 de ani de democrație înseamnă puțin și că nu trebuie să ne pierdem „busola“ europeană.

***Constantin Rudnițchi** este analist economic.*

■ ■ ■

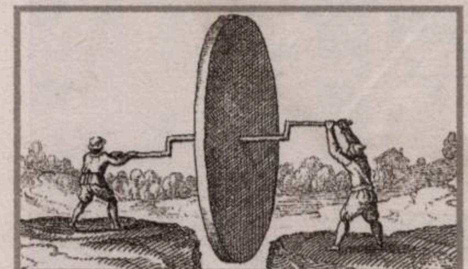

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Viruși fără certificat de naștere

În cele mai multe locuri în care poți călători zilele astea, amintirea pandemiei este ținută vie de afișe uitate pe pereți, recipiente pentru dezinfectant care n-au mai fost alimentate de luni de zile și discuții rămase fără o concluzie clară privind eficiența muncii în sistem hibrid. La un nivel mai mare, economia mondială încă încearcă să își revină din hemipareza indusă de *lockdown*-uri și de necazurile logistice ce încă afectează comerțul mondial.

Lumea pare că privește înainte și vrea să uite ultimii ani. Însă din cînd în cînd e obligată să își amintească faptul că sînt întrebări rămase fără răspuns. Cea despre originea virusului e una dintre ele. Departamentul pentru Energie, o agenție guvernamentală americană, a alcătuit un raport care afirmă negru pe alb că pandemia de COVID-19 este rezultatul unui accident petrecut la un laborator chinezesc. Teoria nu este nouă, ea a fost susținută de-a lungul timpului inclusiv de politicieni, însă pînă acum a fost respinsă la nivel tehnic, iar cei care o susțineau erau calificați drept „conspiraționiști“. Unii dintre ei se simt acum răzbunați.

Sînt însă nuanțe. Alte agenții americane și organizații internaționale nu cred sau, pur și simplu, nu pot produce dovezi în această direcție. Chiar raportul Departamentului pentru Energie precizează că o astfel de concluzie trebuie tratată cu prudență pînă la apariția unor noi informații.

Nicholas Burns, ambasadorul Statelor Unite la Beijing, spunea lunea trecută că e nevoie de mai multă onestitate din partea părții chineze cu privire la ceea ce s-a întîmplat la Wuhan în urmă cu trei ani. Previzibil, Guvernul chinez a reacționat așa cum o face aproape întotdeauna: țîfnos și vag stînjenit. Un purtător de cuvînt al Ministerului de Externe a cerut Statelor Unite să înceteze tentativele de denigrare a Chinei și să nu mai „politizeze“ încercările de lămurire a originilor pandemiei.

E probabil inutil să mai amintesc cît de opacă a fost China pînă acum și cît de furios a răspuns la orice tentativă de investigație independentă cu privire la acest subiect. În mod curios, retorica chineză a prins și la presa internațională care uneori a calificat drept rasiste teoriile care vorbeau despre un accident de laborator în Wuhan. Asta s-a întîmplat și pentru că respectivele raționamente au fost îmbrățișate de administrația Trump, ale cărei relații cu presa n-au fost niciodată foarte bune. Dacă ar fi să discutăm despre politizare, probabil că acolo ar trebui să ne uităm mai atent. Orbirea provocată de antipatia pentru Trump a lăsat publicul mai puțin informat sau, dacă vreți, a întîrziat accesul la informație.

Așa se face că, în 2023, această chestiune nu este lămurită și, judecînd după condițiile actuale, nici nu va fi lămurită prea curînd. Foarte probabil, China nu își va schimba atitudinea, iar Guvernul american va rămîne blocat undeva între rapoarte care se contrazic și actualitatea care va fi întotdeauna mai presantă decît un eveniment care se îndepărtează în timp, iar adevărul devine din ce în ce mai greu de deslușit. Speranțe că Organizația Mondială a Sănătății poate aduce vreo contribuție semnificativă în această chestiune nu există. Contorsiunile OMS concretizate în declarații ambigue și în refuzul unor poziții ferme în relația cu China sînt deja celebre. Din nou, dacă e vorba de politizare, aici avem un exemplu. Pe de altă parte, trebuie să înțelegem și faptul că o organizație care ar trebui să funcționeze pe baza consensului științific nu este echipată să răspundă presiunilor unui guvern cum este cel de la Beijing. OMS s-a comportat vag onorabil în condițiile date.

Problema care rămîne este aceea a consecințelor. Deja intoxicată de tot felul de excentrici cu teorii care mai de care mai bizare, opinia publică e astăzi mai puțin dispusă să aibă încredere în autorități. Asta face ca orice nouă criză să fie mai greu de administrat în condițiile în care oricînd se poate invoca precedentul pandemiei. Și problema originii virusului este doar una dintre cele rămase nerezolvate. Încă nu am tras concluziile finale legate de achizițiile și cheltuielile făcute de guverne la vîrful pandemiei. „Cea mai mare fraudă într-o generație“, numea NBC, în martie anul trecut, constatările făcute de experți și de organe de anchetă în urma analizelor privind destinația banilor ce ar fi trebuit să ajute populația și companiile americane în 2020-2021. O estimare conservatoare a pierderilor se situează undeva în zona zecilor de miliarde de dolari. Observația asta e valabilă inclusiv în România, unde cîteva anchete timide au arătat că cinismul n-are limite cînd e vorba de îmbogățire rapidă. Dacă adaug aici și banii cheltuiți pentru o presă care să nu deranjeze autoritățile, cred că putem vorbi despre o fraudă care depășește strict cadrul contabilității fondurilor publice.

Dacă plecăm de la premisa că în fiecare zi construim viitorul, atunci n-ar trebui să ne mire faptul că, aici și aiurea, sînt printre noi mulți care nu au încredere în el. Prezentul e confuz și un pic ipocrit.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

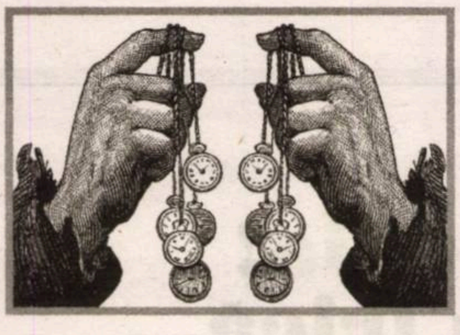

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Cultura dialogului în declin

Se vorbește tot mai mult despre „dialog“. Soluția oricărei dispute e dialogul, nu există toleranță fără dialog, trebuie să redescoperim și să consolidăm cultura dialogului, sîntem ființe „dialogale“ etc. Inflația termenului e, prin ea însăși, semn rău. Cînd un cuvînt își intensifică prezența, el începe să semnaleze, direct sau indirect, un deficit. Dacă tema „sănătății“ devine conversație cotidiană, înseamnă că ceva nu e în regulă. Vorbim mult despre sănătate cînd sîntem sub asaltul bolii sau sub acela al unei obsesii ea însăși patologică. Așa și cu dialogul. Repetarea mecanică, sau strict decorativă, a termenului dovedește iminența unei crize. Cu cît „globalizarea“, „multiculturalismul“, „asumarea alterității“ par să se impună ca un „de-la-sine-înțeles“ al postmodernității, cu atît spontaneitatea și firescul dialogului devin, în mod paradoxal, mai precare. Nu ne putem aventura, acum, în hățișul unei analize amănunțite. Dar chiar și la o privire rapidă, cîteva posibile cauze ale anemiei dialogale pe care o trăim ni se arată prompt și limpede.

1) Valoarea de comunicare a unui dialog nu e direct proporțională cu volubilitatea interlocutorilor. În epoca noastră se vorbește mult. Dacă nu în conversație nemijlocită, atunci încă mai abitir pe „rețelele de socializare“. De altfel, „a socializa“ a devenit o „ocupație“: „grămada“ umană e un nou tip de *„entertainment“*. Se schimbă mesaje previzibile, limbajul standardizat e în ofensivă, prescurtările, codul cîștigă teren. Cantitativ, trăim, prin Internet, într-un ocean de cuvinte, dar într-un ocean sterp, asemănător cu tăcerea. Volubilitatea unui popor de singuratici e, în realitate, non-comunicare, autism, suspensie a spiritului comunitar. Imaginea emblematică: insul confiscat de ecranul *smartphone*-ului, în „dialog“ cu un partener nevăzut, dînd și primind *like*-uri, înlocuind funcționalitatea tradițională a gurii rostitoare cu febrilitatea degetelor. Mimica, surîsul, iritarea, tonul și tot ce ține de substanța și anexele limbajului articulat sînt înlocuite prin *„click“*, *„delete“*, *„send“*. Pe scurt, dialogul nu e decît camuflajul unui monolog, comunicarea nu e decît aparența unei izolări suficiente sieși.

2) Dialogul e un fals dialog ori de cîte ori e un schimb de „gata-făcut“-uri. Ideologia „toleranței“ obligatorii și precauțiile „corectitudinii politice“ transformă „comunicarea“ într-un simplu schimb de amabilități. Acordul între părți nu survine la sfîrșitul unui dialog viu, intens, combativ, ci este *premisa* dialogului. Nu e o achiziție, un consens cîștigat, ci un punct de pornire, o „împăcare“ subînțeleasă. Cădem la învoială asupra faptului că fiecare are dreptate, că, de fapt, nici n-are rost să mai stăm de vorbă, de vreme ce știm dinainte că pozițiile fiecăruia sînt legitime, îndreptățite, nedemolabile altfel decît prin lezarea bunelor moravuri… Dialogăm, așadar, nu pentru a avansa spre un punct de vedere, ci pentru a îndeplini un ritual.

3) Un dialog eficient, fertilizant pentru ambele părți, îmbogățitor, nu poate avea loc dacă cei care dialoghează nu știu nimic unul despre celălalt. În astfel de cazuri, comunicarea este fie o timidă încercare de informare reciprocă, un mod de a face, pur și simplu, cunoștință, fie un patinaj neproductiv la suprafața lucrurilor. De cîte ori aud cum politicienii lumii vor dialog, se străduiesc să comunice, să rezolve orice tensiuni pe cale diplomatică, mă întreb ce știu fiecare dintre ei despre cei cu care negociază și despre țara lor. Ce știu politicienii occidentali despre istoria și cultura ucraineană? Sau despre islam, sau despre Coreea? Dar ce știu, cu adevărat, unele despre altele, chiar țările membre ale Uniunii Europene (în afară de ceea ce află în momente de criză sau de dispută financiară, legislativă, politică)? Dialogăm, dar dialogăm ca niște străini, comunicăm pe bază de „strict necesar“, mai atenți la ce ne spun, confidențial, serviciile decît la ce ne pot spune istoria și cultura partenerului.

Dialogul e un fals dialog
ori de cîte ori e un schimb de „gata-făcut“-uri.

Cultura dialogului e în declin. Ce e de făcut? Mai întîi, ar fi nevoie, poate, de un episod de tăcere asumată. De o pauză. Să ieșim, pentru un timp, din iureșul sporovăielii generale, pentru a regăsi interioritatea limbajului. Apoi, să recuperăm demnitatea Cuvîntului, dincolo de puzderia cuvintelor. Dar asta o să dureze. Sau n-o să se mai întîmple niciodată. Eu, unul, nu-mi fac mari iluzii. Ca să zic așa, n-am cuvinte…

P.S. Împrejurările curente mă determină să asum și o anumită, circumstanțială, relativizare. Dialogul adevărat e important pe toate planurile, dar absolutizarea lui șmecheră, cochetă, formală nu e, nici ea, o virtute. Nu poți dialoga cu oricine, în orice împrejurare. Îți trebuie un partener „normal“, disponibil, cu o dorință autentică de comunicare. Nu poți sta de vorbă eficient, productiv, cu un autist, cu un obsedat de sine, cu un interlocutor pentru care ești „materie primă“, sabotor al delirului propriu (ideologic, politic, militar, „suveranist“ pînă la voluptatea crimei). Din acest punct de vedere, nu dl Macron are dreptate să baleteze salonard, neobosit, cu Putin, ci Volodimir Zelenski, care refuză premisele oricărui dialog cu un posedat de atemporale visuri imperiale și de o suficiență a propriei îndreptățiri pentru care crima e normalitatea însăși. Nu stai de vorbă cu o fantasmă, care se crede duh planetar…

■ ■ ■

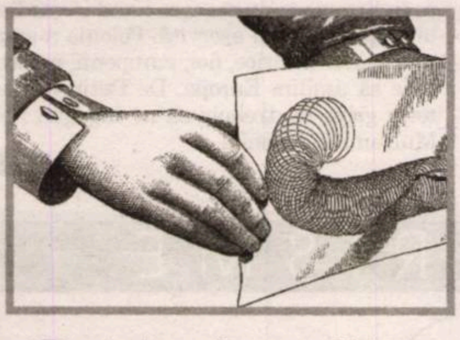

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Marginali

Orice lume, fie sat sau Univers, are centru și margini. Atunci locuitorii lumii respective se împart între marginali și centrali? Fals. *Se împart între actuali și foști marginali*. Între ei au loc mai toate marile și micile conflicte ale istoriei și ale vieții.

Într-adevăr, marginalitatea este relativă: *ești întotdeauna mai mult sau mai puțin marginal.* Locuitorul Bucureștilor este central în raport cu provincialul, dar provincial în raport cu cel care locuiește la Paris sau Londra. Dar și acesta e marginal după cartierul unde locuiește, după venitul pe care îl are etc. Cel care are un automobil de ocazie este central în raport cu cel care nu are deloc automobil, dar marginal în raport cu cel care are un automobil la mîna întîi. Însă chiar și acesta se simte marginal în raport cu cel care își permite un automobil de lux, un iaht sau un avion personal. În structurile ierarhizate, insul aflat la bază se consideră mai aproape de centru decît cel din afara sistemului; totuși, chiar cel aflat în vîrf resimte adesea o relativă marginalitate în raport cu alți conducători ai unor organizații mai mari și mai puternice.

Acest relativ al marginalității îi împarte pe actualii marginali în două mari categorii psihologice: cei care îi văd mai cu seamă pe cei mai marginali decît ei și cei care îi văd pe cei mai puțin marginali decît ei. Diferența stă, așadar, în direcția în care privim ierarhiile, „în jos“ sau „în sus“. De aceea, nimeni nu e „sărac“ sau „bogat“ în mod absolut, ci numai prin comparație, iar modul în care se face comparația nu are nimic abstract și definitiv. Primii dintre cei evocați mai sus tind să se mulțumească cu poziția lor; sînt partizanii stabilității și ai ierarhiei constituite. Aceștia sînt marginalii „mulțumiți“. Dar, dacă se întîmplă să fie „declasați“ și împinși spre margine din cine știe ce motiv, se înfurie, devin resentimentari și sînt capabili de orice nu numai ca să-și reocupe poziția pierdută, dar și ca să se răzbune pe cei care i-au marginalizat. Din marginali mulțumiți devin marginalizați exasperați.

Cum spuneam, unii dintre actualii marginali se uită „în sus“ sau „spre centru“, pe care doresc să-l ocupe. Cînd reușesc pe scară mare, devenind astfel foști (mari) marginali, ei mută de obicei istoria din loc. Exemplele clasice: Napoleon Bonaparte (micul nobil corsican ajuns Împărat), Alexandru Macedon (regele unui țări marginale, Macedonia, care intra în marea istorie a Eladei abia cu o generație-două în urmă), devenit stăpînul Orientului și al Greciei; creștinismul, inițial o sectă marginală a unei religii marginale dintr-o țară și ea marginală a imensului Imperiu Roman, devenit religie imperială și universală; mongolii, un popor nomad, barbar și marginal, construind în scurtă vreme cel mai mare imperiu continental al lumii. Nu o dată, acești marginali, deveniți între timp foști marginali, s-au aliat cu marginalizații. În cazul lui Napoleon, Revoluția Franceză ocazionează exact această alianță: „starea a treia“ se consideră istoricește marginalizată de nobilime și cler; ea își află conducători, iar mai apoi stăpîni printre marginalii ambițioși care, precum Napoleon, vor să ocupe centrul. Aceștia din urmă știu că, de altfel, pentru a dispune de trupe și de mase de manevră e necesar și adesea suficient să-i determine pe marginalii „mulțumiți“ să se simtă marginalizați. E ceea ce s-a numit de către marxiști crearea „conștiinței de clasă“, dar fenomenul nu are neapărat de a face cu clasele sociale: pe timpuri, la școală, în banca întîi stăteau elevii cei mai buni, iar cei trimiși în fundul clasei se simțeau persecutați. Oamenii se mulțumesc adesea cu ce sînt obișnuiți să aibă, dar se revoltă dacă cred că li s-a luat ceva din ceea ce aveau mai înainte sau dacă sînt convinși că au dreptul la mai mult. De unde rețeta revoltei: a-i convinge pe marginali că ei sau părinții și străbunii lor au fost cîndva centrali.

Foștii marginali se împart și ei sub raport social în foști marginali primi și foști marginali secunzi. Cei dintîi sînt marginalii de dinainte care „au privit în sus“ și au cucerit centrul. Lumea îi numește adesea „parveniți“, „arivişti“, „uzurpatori“, ba chiar „impostori“. Exercită atracție, uneori nemăsurată, alteori ură și invidie la fel de imense. Dintre ei sînt, în termenii lui Max Weber, liderii harismatici. Firea le este contradictorie, brăzdată de mari calități și defecte.

Foștii marginali secunzi și-au moștenit poziția centrală prezentă de la părinți și strămoși și, prin urmare, scopul lor este de a face orice pentru a o păstra. Spre deosebire de ceilalți, ei privesc „în josul ierarhiei“, nu „în susul ei“. Aristocrații de toate felurile se regăsesc aici. Conservatorismul este reacția lor instinctivă, înainte de a le fi filosofia. Aliații lor sînt marginalii „mulțumiți“ (sau cei care pot fi determinați să fie „mulțumiți“), cărora le arată mereu cît de centrală e de fapt poziția lor în raport cu aceea a altor marginali, mai marginali decît ei înșiși: acesta era, pe vremuri, discursul colonial, care îl satisfăcea, să zicem, pe englezul de rînd, sau, mai înainte, încînta plebea romană: oricît de nevoiașă ar fi fost condiția sa proprie, englezul sau romanul aparținea „poporului rege“. Tot de acest tip era și discursul rasist în America de Nord sau Europa secolelor XIX-XX: oricît de marginal putea fi, personal, un alb sau un „arian“, el rămînea incomparabil mai central decît un negru sau un „semit“! Din nou, tehnica manipulării maselor: a le face să privească fie „în jos“, fie „în sus“, după dorință!

Dincolo de toate nesfîrșitele conjuncturi, bătălia vieții, cam monotonă, se reia neîncetat între aceste două mari alianțe: marginalii mulțumiți conduși de foștii marginali secunzi, de partea conservatoare, și marginalii nemulțumiți (marginalizații recent) conduși de foștii marginali primi, de partea cealaltă, revoluționară sau revizionistă. Acestea sînt rolurile eterne, indiferent dacă actorii, mai buni sau mai răi, le joacă la scara planetei sau la a blocului… *Dar marginali cumva sîntem cu toții.*

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Mulțumesc, Polonia! Noi, pe burtă și cu frică...

„Mulțumesc, Polonia! Mulțumesc, mulțumesc, mulțumesc pentru ceea ce faci!“ Așa a încheiat președintele Biden discursul ținut săptămîna trecută în Polonia. În logica paragrafului, Biden se referea la efortul Poloniei de a primi și proteja 10 milioane de refugiați ucraineni, dar mulțumirile astfel repetate, e clar, treceau de contextul retoric. Erau mulțumiri pentru tot ceea ce a făcut și face Polonia de la începutul acestui nenorocit de război în Ucraina.

Se cuvine să mulțumim și noi, românii, Poloniei. Nu mă aștept s-o facă actualii noștri decidenți de politică externă. Nu le stă în caracter, nu e în stilul lor. Președintele, premierul, miniștrii care au ceva impact în exprimarea internațională a României, plus liota de consilieri și de acoperiți sau descoperiți ai serviciilor de tot felul, toți doctori în chestii de genul informații, strategii, apărare, securitate, au decis deja care ne este exprimarea: în mijlocul corului, dar să nu ne auzim prea tare și niciodată soliști, iar dacă livrăm ceva, să o facem pe tăcute, la secret. Măreția curajului nu e pentru ei și nu e nici pentru noi. Faimosul „pe burtă“ românesc ni și li se potrivește natural.

Nu există decît o explicație pentru genul acesta de atitudine, dacă nu luăm în considerare mai vechea idee că stilul regelui se impune în tot Palatul, iar regele actual e indolența întruchipată: frica. De fapt, nouă ne e frică atît să ajutăm Ucraina, cît și să nu ajutăm Ucraina. Pe moment, ne e mai frică să n-o ajutăm. Dar frica anticipează frică, așa că e bine să ajutăm, dar „pe burtă“ – nu știi cum se întoarce roata mîine. Ne e frică să spunem cum și cît ajutăm. Dar ne e frică și să-i spunem Ucrainei că greșește cînd greșește față de noi, să nu ne spună altora, mai mari, care o să ne certe. Politica noastră externă în tot deceniul Iohannis a fost să fim cuminți, să nu deranjăm, să nu avem păreri, să nu avem probleme, nimeni să nu se plîngă de noi, noi să nu ne plîngem de nimeni; ai zice că, în momente de-astea grele, ne-am dori nici să nu existăm, dar ce să-i faci, existăm și asta ia un pic pe nepregătite „doctrina Iohannis“.

De mai mulți ani, Polonia a încercat să facă Uniunea Europeană să vadă fața reală a Rusiei lui Putin. Amețite de gaze siberiene, fascinate de averile fabuloase ale oligarhilor, gîdilate de tandrețea slavă, pe un adînc și stupid fond antiamerican, puterile continentale erau un fel de somnambuli imposibil de trezit. Cînd Putin a invadat Ucraina prima dată, în 2014, nimeni n-a făcut nimic și totul s-a încheiat cu teritoriul pierdut de Ucraina și cu un soi de acord despre care cei lucizi au știut de la început că nu va funcționa. Dar Europa era așa de încîntată că a obținut acordul (cam cum fuseseră Daladier și Chamberlain încîntați de acordul încheiat cu Hitler în 1938), încît nu mai conta nimic. Somnambulii puteau în continuare să rămînă în oniricul lor filorus. A doua invazie, cea de acum un an, a fost, însă, prea serioasă. Chiar și așa, prima reacție a puterilor europene a fost confuză. Sigur, toți au condamnat invazia, dar… Un imens *dar!* Germania nu concepea să nu continue să cumpere gaze de la Putin și părea mai degrabă neutră. Italia era aproape pe față cu Putin. Franța, prin vocea lui Macron, avea o singură grijă: nu cumva să umilească cineva Rusia. Atitudinea puterilor majore din UE a fost, în primele săptămîni, lamentabilă. Dacă Kievul cădea în trei zile, cum voia Putin, toate aceste mari bastioane ale democrației și prosperității ar fi recunoscut noul guvern, ar fi mimat ceva supărare, dar ar fi acceptat siluirea prin forță a regulilor fundamentale ale dreptului internațional. Așa cum au făcut la invazia Crimeei, care nu a deranjat pe nimeni în afară de ucraineni. În tot acest timp, din 2014 și dinainte, Polonia nu a încetat să strige în urechea somnambulului chiar dacă acesta dădea semne de iritare – lasă-mă, nu mă trezi!

UE a devenit un exponent ferm al civilizației și libertății după săptămîni bune de la invazia din 24 februarie 2022 și asta s-a întîmplat din trei cauze conjugate. Prima, indiscutabil, a fost eroismul ucrainenilor, care au luptat exemplar, neașteptat pentru politicienii din „Europa untului“, și au dovedit unei clase politice europene amorțite, mediocre, blazate, cu sensibilitatea colmatată de colesterolul traiului bun, că eroismul colectiv e posibil și real. A doua, presiunea americană. Care, sigur, nu ar fi avut nici un sens dacă ucrainenii nu luptau. Dar americanii continuă să aibă o bună influență în Europa, chiar dacă europenii scrîșnesc din dinți. Și a treia, atitudinea Poloniei în interiorul Uniunii.

Polonia a continuat să creadă că, totuși, UE se trezește dacă îi țipi în ureche. Polonia s-a comportat în primele luni de război, ca și astăzi, într-o manieră șocantă pentru adormiții Scholz, Macron, Draghi. A susținut pe față Ucraina, strident, intens, fără să clipească. A doua zi după ce Putin a spus că oricine trimite arme și muniție Ucrainei se expune atacurilor rusești, site-ul Președinției Poloniei distribuia imagini cu primele coloane de camioane cu ajutor militar trimis Ucrainei, însoțite de salutul președintelui Duda. În vremea asta, alde Scholz, Macron și Draghi reproșau Poloniei, în spatele ușilor închise, că se comportă strident, că, după o vorbă a lașilor de azi, „escaladează“. De parcă mai era loc de nuanțe sonore cînd tancurile lui Putin intraseră în Ucraina prin nord și est. Știu că și ai noștri gîndeau cam la fel – „aliații îi ceartă pe polonezi că prea fac tărăboi“. Nu știu dacă i-or fi certat sau nu, dar așa cum Putin nu i-a potolit, nici „aliații“ nu i-au potolit. Polonia nu s-a lăsat intimidată. A continuat să se comporte demn, curajos, loial sieși și unei anume idei despre Europa care dispăruse din inimile liderilor UE și chiar din inimile multor locuitori ai continentului. În vremea asta, la noi se făceau cozi kilometrice la serviciile de pașapoarte.

Infatigabilă în a spune și a face, Polonia a generat un curent de opinie politică și publică atît de puternic, încît a devenit, indirect, unul dintre factorii care au împins, pînă la urmă, Berlinul, Parisul și Roma spre decență și demnitate. Nu spun că Polonia a ajuns să determine deciziile bune în aceste mari capitale. Nu ar fi putut și nu ar putea s-o facă. Dar spun că atitudinea Poloniei a creat în Europa curentul care, alături de ceilalți doi factori menționați, a dus la o bună răsucire a celor mai puternici europeni.

Pe lumea asta, gazele nu sînt totul. E ceea ce ne arată Polonia, că nu merită să te lași zdrobit de Putin pentru gazele lui. De fapt, Polonia crede mai mult în Europa decît cred Franța și Germania la un loc. Europa poate mobiliza un asemenea rezervor de creativitate, de inovație și de competență încît poate să iasă din orice situație tehnico-economică. Iar cînd am auzit, zilele trecute, că Cehia a anunțat deja completa independență energetică față de Rusia, după ce acum doi ani era 90% dependentă, am înțeles încă o dată că vor cîștiga cei care au încredere în Europa și nu cei care o văd iremediabil dependentă și aservită. Polonia a spus că, înainte de orice, noi, europenii, nu trebuie să umilim Europa. De Putin are istoria grijă, nu trebuie să ne îngrijim noi. Mulțumesc, Polonia!

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Ceasul de flori

– Cît este ceasul?

– A înflorit nufărul alb.

Pe cît de scurt, pe atît de absurd poate părea acest dialog. Cine își închipuie că timpul ar putea fi măsurat de flori? Ne răspunde istoria: Carl Linnaeus, un cunoscut botanist și zoolog suedez din secolul al XVIII-lea. Nu doar cunoscut, ci și foarte apreciat de personalități ale epocii precum Jean-Jacques Rousseau, care îl considera „cel mai mare om de pe Pămînt“, și Goethe, care îl menționa printre idolii săi.

Domnul Linnaeus, zis și Carl von Linné sau, simplu, Carl Linné, își merita din plin faima și admirația întrucît a excelat în activitatea sa de cercetare, plasîndu-se în istorie ca fondator al științei clasificării organismelor vii (taxonomie). Principiile sistemului creat de el constituie și astăzi baza primară a clasificării organismelor vii.

Omul de știință a observat în studiile sale cum diverse plante își deschid și își închid florile în anumite perioade ale zilei, în funcție de specie. Le-a clasificat: flori al căror comportament depinde de vreme și de lungimea zilei și flori care au ore fixe de deschidere și închidere a petalelor.

Cea de-a doua categorie, combinată cu pasiunea lui Carl Linnaeus pentru – surpriză! – grădini, l-a determinat pe cercetător să se gîndească la (și să scrie despre) un soi de grădină care să indice timpul. În viziunea sa, grădina era aranjată într-o formă circulară, care să imite conturul unui ceas, cu flori plantate pe post de ore. În funcție de perioada din zi în care își deschideau petalele florilor, plantele indicau timpul.

Carl Linnaeus nu a reușit să planteze ceasul lui de flori, care, de altfel, nu ar fi funcționat chiar cu acuratețea unui ceas elvețian, însă ideea a fost preluată și aplicată de mai mulți botaniști în deceniile ce au urmat. Unora dintre ei le-a reușit o estimare „florală“ a timpului, chiar dacă rudimentară. În orice caz, multe grădini celebre (și superbe) din Europa au inclus în peisagistica lor și cîte un ceas spectaculos din flori. Din peisaj nu putea lipsi Elveția, care încă din 1955 are în Geneva, în parcul Jardin Anglais, unul dintre cele mai spectaculoase ceasuri din flori.

Pe de altă parte, cine știe? Poate istoria ar curge altfel măsurată de lalele, nuferi, frezii, crini, trandafiri ori ciubotica-cucului. Oare alarma cum ar suna?

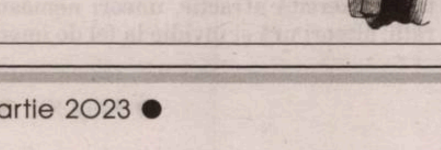

BARBURISME

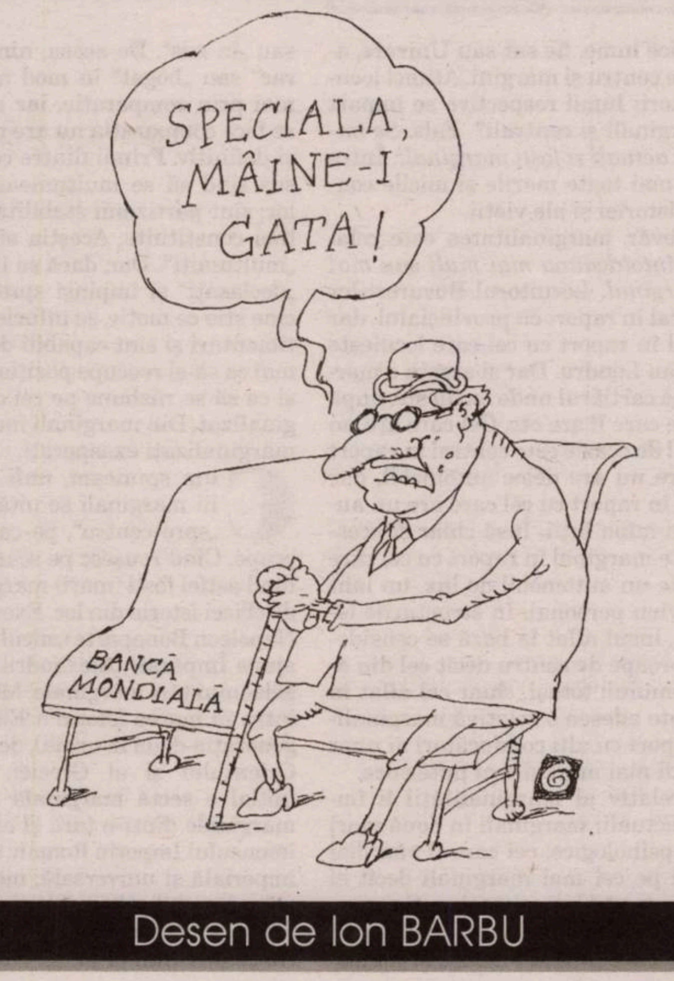

Desen de Ion BARBU

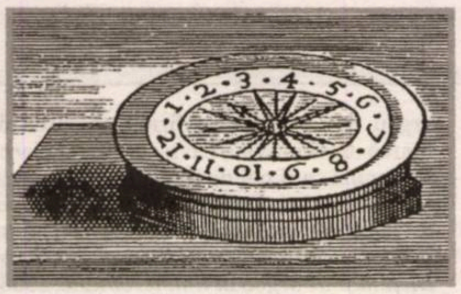

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Dispariții

A găsi compania potrivită pentru călătorii, mai ales la vîrsta de mijloc, e unul dintre cele mai grele lucruri cu putință. Pînă și cei mai apropiați prieteni, cei cărora le împărtășești frămîntările și bucuriile tale, alături de care nu ai nici o problemă să îți petreci aniversările și sărbătorile, pot deveni, dacă interacționezi cu ei nonstop cîteva zile, mai greu de suportat. Și tu, pentru ei, la fel.

Am avut, multă vreme, o prietenă cu care mergeam în fiecare an în Vama Veche. Prima dată în iunie, cînd zilele lungi și apa rece ale începutului de vară te fac să simți că este suficient timp pentru toate, și a doua oară în septembrie, cînd nostalgia apusului de sezon miroase a sare și alge și are gustul specific de „ultima clătită“. Ne potriveam atît de bine, noi două, pentru că respectam, fiecare, dreptul celeilalte de a alege așa cum crede de cuviință. Fără „ți-am zis eu“, cînd excursia nu se mai desfășura conform planului. Fără program comun impus, întrebări nepotrivite sau tăceri cu subînțeles. Pentru mine, era ca și cînd aș fi călătorit singură fără să fiu, totuși, așa. Iar asta făcea ca fiecare ieșire împreună să fie ideală. Acum mai mulți ani, am vrut să prindem răsăritul la mare chiar de ziua mea. A fost singura dată cînd am pornit la drum noaptea. Am calculat greșit însă, iar zorii de un roșu combinat cu un portocaliu ireal ne-au găsit undeva la o benzinărie. Am rămas pe loc cîteva minute, am respirat și mi-am dorit să mă simt atît de ușoară de ziua mea întotdeauna. N-am mai avut o aniversare în Vamă, de atunci, niciodată. După ce prietena mea n-a mai fost, am ajuns acolo într-o singură vară și mi s-a părut că o zăresc des. La coadă la *fresh*-ul cu extrem de mult ghimbir. La cafeaua matinală de la Stuf. Pe ringul de dans improvizat la Acolo. În celălalt capăt, la rulote, unde am nimerit odată întîmplător într-un decor de nuntă pregătit pentru a doua zi și i-am făcut o fotografie pe care a avut-o la profil pînă la sfîrșit.

Vreme lungă am fost, egoist, furioasă pe ea. Furioasă că a plecat și m-a lăsat singură. Pentru că așteptările mele erau să rămînem așa etern, cazîndu-ne în același loc din Vamă și inaugurîndu-ne sosirea anuală cu niște hamsii cu cola, la Bibi la etaj, de unde se vede marea năucitor de turcoaz. Iar cînd viața, așa cum se întîmplă mai mereu, nu se conformează așteptărilor noastre ne încearcă tot felul de stări, negative și consumatoare toate. Apoi m-am simțit vinovată. Iar vina ne dă, cumva, iluzia că mai puteam face ceva, repara, potrivi lucrurile. Dacă aș fi încercat să aflu mai multe despre ea în acea convorbire telefonică lungă de cîteva ore, cînd era la volan și se întorcea spre București, iar eu n-am făcut decît să-i repet aceleași detalii despre o poveste de dragoste în care celălalt nu era, de fapt, acolo. Dacă n-aș fi plecat mai repede într-o toamnă, ultima noastră toamnă, pentru că aceeași istorie imaginară necesita prezența mea în București. Dacă n-aș fi lăsat-o să danseze singură la răsărit, de atîtea ori, cu promisiunea că rămîn în noaptea următoare. Dacă aș fi insistat cu întrebările legate de cum se simte cu adevărat.

Apoi, așa cum se petrece, de regulă, după pierderile în care nu avem nici un cuvînt de spus, a venit tristețea. Cu verbele la timpul trecut înnodate în capetele unui pareo vișiniu, cu elefanți, pe care l-am primit cadou de la ea, de ziua mea. Cu conturi care nu mai există pe rețelele sociale și cu fotografii din Vamă care dispar de la profil. Și cu tăcere.

Mai toate cărțile de *self-help* sugerează să te porți cu oamenii ca și cînd i-ai vedea pentru ultima dată. Dar, să fim serioși, nimeni nu-și amintește să facă asta. Apoi ne dăm seama că, dacă am fi avut cum să știm că e cea din urmă dată, am fi tras de fiecare moment, așa cum procedează copiii care amînă ora de culcare, ca să se joace mai mult, încă un pic. Apoi uităm și mergem mai departe, relativ în același mod, pînă cînd ceva ne deraiază din nou, brutal, de pe traseul familiar. Poate, dincolo de furie, vină și tristețe, ce contează cu adevărat este efectul oamenilor, felul în care ne-au atins viețile, gîndul la ei, speranța cu care ne-au lăsat că, în destinul nostru, se poate întîmpla și ceva minunat.

Avea vîrsta mea cînd a dispărut, doar că ea nu va mai îmbătrîni nici o secundă. Va rămîne o fată în galben care poza toate florile de la terase, le zîmbea străinilor fără motiv și credea că lucrurile nu trebuie forțate. Vara asta ajung în Vama Veche, trag direct la Bibi la etaj, apoi la cafeaua de la Stuf și, mai departe, văd eu. Ea o să mă aștepte peste tot și ar fi straniu să nu fie așa.

■ ■ ■

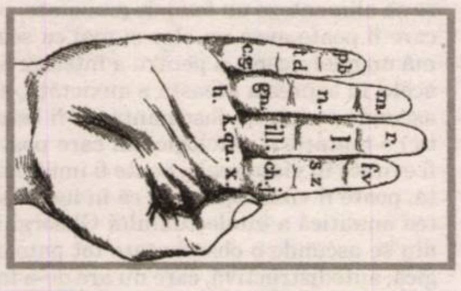

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Diabolica personalitate alfa

Există oameni – cred că veți fi în totalitate de acord cu mine – care au abilitatea nativă de a-și crea un ascendent asupra celorlalți. Prin atitudinea lor „înfiptă“, prin „chimie“, printr-o înzestrare „șireată“ a caracterului, printr-un eventual „șarm“ de deschidere, printr-o aptitudine de a executa „eschive“ rapide și mereu „salvatoare“, prin abilitate. Și, desigur, prin „complicitatea“ neintenționată a celor asupra cărora se creează ascendentul, prin moliciunea naturii lor, mai precis. Ori, dimpotrivă, chiar prin duplicitatea lor conștientă, prin servilismul lor structural, de căutători mărunți ai stăpînului capabil să le ofere o vremelnică însemnătate. Psihologia îi numește pe primii, cu un termen preluat din biologie, „personalități de tip alfa“, iar pe cei din urmă „personalități de tip beta“.

Șefi și subalterni, păstori și turme, nași și fini, boieri și valeți, patroni și slujbași, regi și servitori, lupi și miei. Dihotomia ultimă îmi place cu precădere: lupi și miei! Auzim adesea, prin filmele americane de duzină, cîte un mafiot veros șoptindu-i, cu rînjet mefient pe față, vreunui novice în ale crimei: „Lumea se împarte în lupi și miei. Alege acum în ce tabără vrei să fii!“. Deși sună sinistru pentru nivelul de civilizație la care mapamondul susține că a ajuns în prezent, „tătucii“ în cauză au, să admitem, în felul lor, dreptate. Altfel nu s-ar explica epidemia vasalităților din spațiul contemporan, vasalități, vai, atît de pernicioase, distrugătoare (precum bacteriile strecurate în țesutul sănătos) de progres, emancipare, civilitate, orizont și dinamism. Pe termen lung, ele blochează, tenace, creșterea istorică, firească, a comunităților, impunînd, morbid, stagnarea grupurilor în formule piramidale înțepenite, rudimentare, feudale.

Accept o eventuală critică pe care ați putea-o emite în acest punct. Nu toate „personalitățile alfa“ sînt, necesarmente, malefice. Există, printre conducătorii așa-zicînd înnăscuți, și vizionari, indivizi care aduc dezvoltarea, care schimbă istoria în bine, care își folosesc „șefia“ în mod constructiv. De acord. Viața te copleșește, o știm cu toții, cu paradoxurile ei. Ar fi absurd așadar să dăm sentințe existențiale definitive, să vedem realitatea monocolor, să furnizăm hermeneutici clișeistice și ontologii imuabile, să devenim carevasăzică acel fad „om fără dileme“ radiografiat cîndva, strălucit, de Andrei Pleșu. Bineînțeles că sînt și „lupii“ în chestiune „îmblăniți“ în multiple nuanțe.

Pe mine mă interesează însă aici „lupul“ nenuanțat, „lupul“ tiran, „lupul“ dictator, „lupul“ care-și folosește amintita ușurință de a-și domina semenii nu pentru zidire, ci pentru anihilare, pentru subjugarea necondiționată. Observam și altădată că, în *Republica* lui Platon, Socrate descrie foarte elocvent asemenea „căpetenii“ monstruoase. Crede filozoful că tiranii pervertesc, în fond, o trăsătură naturală a caracterului uman – nevoia de a fi recunoscut în societate, de a avea sens, de a primi o misiune pentru propășirea colectivă. Elevul Diotimei îi spune *thymos* (concept existent și în *Dialoguri)* acestei necesități interioare (irepresibile) a spiritului uman.

Dictatorul – cel cu vocația „ascendentului“ așadar – împinge trăsătura menționată către exces *(megalothymos)*, transformînd-o, dintr-un element de construcție, într-o unealtă de asuprire. Nu insist. Am avut, în istoria mondială, suficienți „eroi“ croiți după un astfel de model. Nu ducem lipsă de ei, din păcate, nici în prezent. Pesemne că, orice s-ar întîmpla, ei vor supraviețui. Dați afară pe ușă, vor reveni, triumfal, pe fereastră. Rămîne totuși întrebarea; cum poate însuși instinctul de conservare (prezumtiv, cel mai puternic dintre toate instinctele) să se neutralizeze în prezența „personalității alfa diabolice“? Cum nu reușește pornirea firească, bănuită a fi de nestăvilit, către supraviețuire (supraviețuire a speciei în ultimă instanță) să contracareze malefica hipnoză exercitată de dictator, chiar atunci cînd, în mod evident, dictatorul a pierdut simțul realității, împingînd comunitatea spre distrugere și autodistrugere? Urmăresc discursurile halucinante ale lui Vladimir Putin „în fața (inerției) națiuni“ (proprii), precum și fascinația pe care încă o exercită asupra așa-zișilor „idioți utili“ de pretutindeni, și nu încetez să mă minunez...

Codrin Liviu Cuțitaru *este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

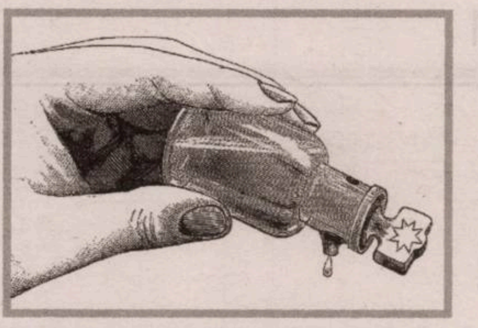

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

A *giorno*

O schimbare de sens destul de surprinzătoare a suferit la un moment dat sintagma italienească *a giorno*, preluată inițial pentru a caracteriza gradul înalt de lumină artificială produsă într-un anumit spațiu, iluminarea „ca ziua“ (DEX). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, formula apărea deja destul de frecvent în presa românească; originea sa italiană era ușor de recunoscut, dar la impunerea în limbă ajutase probabil și prezența italienismului în limba franceză. În dicționarele franceze actuale, locuțiunea adverbială și adjectivală *à giorno* apare ca parțial adaptată grafic (prin echivalarea prepoziției italienești *a* cu prepoziția franceză *à*, scrisă cu accent), dar păstrînd o pronunțare tipic italienească. În *Trésor de la langue française informatisé* sînt indicate atestarea din 1838 a locuțiunii și contextul tipic: *illuminé à giorno*.

Presa românească folosea formula, cu *a* fără accent (ca în italiană) sau cu accent (dovadă a intermediarului sau a modelului francez): „Seara, Bursa va fi *luminată a giorno*“ *(Steaua României*, 16 iunie 1878), „iluminațiune *a giorno*“ *(Gazeta Transilvaniei*, 22 august 1878), „tunel… *luminat à giorno* prin lumină artificială“ *(Familia*, 16 octombrie 1880) etc. Entuziasmul în fața progresului tehnic, în cazul dat al iluminatului artificial, a dus la atribuirea de conotații pozitive, care au transformat locuțiunea *a giorno* într-o marcă superlativă. Cîteva decenii mai tîrziu, contextul istoric reducea drastic euforia, asociind expresia cu note sarcastice. În timpul războiului, ziarele relatau frecvent încercări ale utilizatorilor de a evita plata curentului electric, condamnîndu-i pe „amatorii de iluminație *à giorno* prin măsluirea mecanismelor contoarelor“ *(Universul*, 11 octombrie 1943). Și mai marcată negativ devenise iluminarea în anii 1980, în contextul restricțiilor drastice impuse de politica de economii a regimului comunist: „unii și-au îngăduit, în contextul efortului pe care obștea îl face spre a drămui fiecare kwh, să risipească energia electrică iluminîndu-și «*a giorno*» curțile“ *(Informația Bucureștiului*, 29 ianuarie 1985); „unii cetățeni își luminează noaptea curțile «*a giorno*», risipind nesăbuit kilovați“ *(Cuvîntul nou,* 23 aprilie 1986).

Sensul pozitiv și chiar superlativ al sintagmei a permis, în registrul colocvial-argotic, un transfer de la contextul primar al luminii la situații foarte diferite, mult mai generale. În 1935, în articolul „Note de argot“, P. Ciureanu înregistra forma *giorno* cu definiția „frumos, distins“, ilustrînd-o prin sintagma *un fraier giorno.* Autorul articolului oferea și explicația extinderii semantice, pornind de la îmbinarea tipică *luminat a giorno* – „considerată sinonimă cu «luminat frumos»“. Îmbinările stranii de cuvinte (mai ales pentru cine știa că *giorno* înseamnă, în italiană, „zi“) au devenit și motiv de ironizare. Alexandru Graur amintește, în *Capcanele limbii române* (1976), că „despre un politician de prin anii 30 se spunea că ar fi zis *să cînte muzica a giorno*“. Episodul este pomenit în presa vremii, cu referire la D.R. Ioanițescu: „să amintim că la un recent banchet fostul ministru a strigat: – Să cînte muzica… *a giorno!*“ *(Rampa*, 17 octombrie 1935). Enunțul a fost reluat, ca o etichetă caracterizantă și caricaturală, într-o parodie publicată mai tîrziu în *Dreptatea* („Durac a vorbit“, 16 ianuarie 1938).

Peste cîteva decenii, surprinzătoarea extindere semantică a fost confirmată de Mihai Petre, în articolul „Noi contribuții la studiul argoului studențesc“ (1978), în care forma *giorno* era înregistrată ca avînd sensul „bun, înțelegător“. Sporadic, formele argotice apar în texte literare din epocă: „avînd întîlnire cu o *femeie «giorno»*“ (Mihail Grămescu, în *Viața Românească,* mai 1982); „Așa!... *Giorno!*“ (Mihai Ispirescu, în *Teatrul*, 19, 1982). Glosarele și dicționarele de argou mai recente confirmă valoarea de marcă apreciativă a cuvîntului: *a fi giorno* înseamnă „a fi om de încredere, fin; de calitate superioară“ (Traian Tandin, *Limbajul infractorilor*, 1993), respectiv „de calitate superioară, excelent“ (George Volceanov, *Dicționar de argou al limbii române*, 2006).

În italiană (conform dicționarului etimologic al lui Manlio Cortelazzo și Paolo Zolli, din 1999), există, în afară de contextul *illuminare a giorno* („cu intensitate“), și construcțiile *mettersi a giorno*, „a se informa, a-și aduce la zi informațiile“, și *a giorno*, calc după fr. *à jour,* folosit pentru lucrările ornamentale în piatră perforată, care lasă deci să treacă lumina. Acest ultim *a giorno* – echivalent în română cu împrumutul din franceză *ajur* – pare să fi circulat în limbajul arhitectural mai vechi, fiind folosit de Hasdeu, în *Ursita* (1864), unde se vorbește de „un amvon spațios, *sculptat a giorno* și poleit cu aur“, sau de G. Ionnescu-Gion, care descrie, în *Istoria Bucureștilor* (1899), „crucile lucrate *a giorno*“. E drept că *ajur* se folosea și pentru dantele, broderii etc., dar e mai greu de crezut că din asemenea echivalențe s-ar fi extins utilizarea cu sens superlativ a lui *a giorno*.

În prezent, forma *giorno* pare a fi un argotism învechit, folosit destul de rar, ca adjectiv – „în rest... ești băiat *giorno!!!!*“ (bzi.ro) – sau ca adverb: „asta înseamnă, pardon, ori că tu o duci *giorno*, deci ce-ți mai pasă de restul muritorilor, (…) ori că ai naturelu oleacă sub nivelul percepției comune“ (europeea.ro). Argotismul a avut totuși momentul său de succes (și de ridiculizare).

■ ■ ■

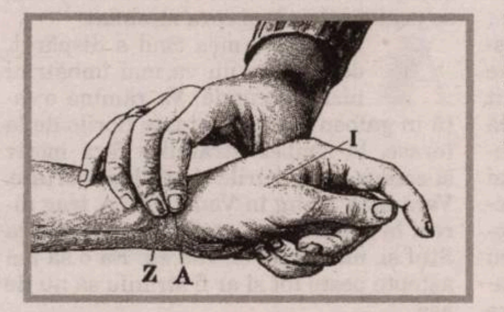

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Cum să scoți untul din școală

Deunăzi, la recomandarea cuiva drag, am urmărit filmul documentar *Phil Stutz: instrumentele*, pe Netflix. Nu-l știam de Phil Stutz, dar am aflat ulterior, cercetînd puțin Internetul, că este un psihiatru și terapeut destul de cunoscut. Documentarul m-a impresionat, nu doar prin facilitarea înțelegerii instrumentelor pe care le propune Phil Stutz ca strategii psihologice, ci și prin personalitatea și destinul acestui om. Charismatic într-o ipostază oarecum discretă, la 75 de ani cîți are în momentul filmării, acesta arată ca un om îmbătrînit frumos, cu un fizic agreabil, chiar atrăgător, purtînd cu eleganță o boală răvășitoare, Parkinson, de o sumă de ani. Tremuratul mîinilor sau oboseala care îl copleșește uneori au ceva seducător în ele, care emană, de fapt, dintr-o interioritate ajunsă la un grad de înțelegere și de acceptare a sinelui și a raporturilor cu lumea pe care puțini le avem, probabil.

Am ajuns la discuția despre acest documentar pornind de la una mai largă, vizînd tehnicile psihoterapeutice și evoluția lor, iar interlocutoarea mea îmi spunea că simte nevoia mai degrabă de terapii adjuvante, care să își asume instrumente concrete de identificare a nevoilor și de rezolvare a acestora. În principiu, cam asta propune și Phil Stutz, și este seducătoare scena în care povestește cum el le spune pacienților „Fă asta și îți garantez 100% că o să te simți mai bine!“. În fond, terapiile de acest tip nu exclud acumulările din istoria psihoterapiei, ci le integrează, fiind vorba, la urma urmei, despre o evoluție firească din punct de vedere științific a domeniului. Instrumentele, fie cognitiviste, cum le propune Phil Stutz, fie cele care merg la emoție, la nevoi, la reparentalizare, cum sînt, din cîte cunosc eu – din discuțiile cu Simona Tache mai ales –, cele cu care se ocupă și ST-ul *(schema therapy)*, reprezintă, în fond, mijloacele de care ajunge să dispună subiectul în procesul său de evoluție.

Ca să nu las lucrurile în ceață totală, cîteva concepte propuse de Phil Stutz sînt: forța vitală (imaginată ca o piramidă cu trei secțiuni, la bază fiind relația cu corpul – sport, dietă, somn, apoi relațiile cu ceilalți și la vîrf relația cu sinele, relații de care trebuie să te ocupi în procesul construcției/reconstrucției), partea X (autosabotorul, partea ta critică, antisocială, vocea care îți șoptește că este imposibil să faci ceva), șiragul de perle (acțiunile – reușite sau eșecuri – pe care le întreprinzi și care simbolizează mersul înainte), umbra (instantaneul din trecut generator de maximă anxietate, de umilință), tărîmul iluziilor (impresia că dacă ai ajunge la o împlinire a unei proiecții – de regulă asociată unei imposibilități, clasica parte X, ai depăși toate necazurile din viață), labirintul (blocarea într-un sentiment al echității cu care îți este datoare o persoană sau o situație din trecut), acceptarea radicală (Phil Stutz o explică prin expresia „a scoate untul din ceva“, adică a identifica o învățătură, ceva valoros în fiecare experiență, mai cu seamă în cele negative). Pentru blocajele succesive reprezentate de unele sau altele dintre concepte, el propune instrumente de depășire a lor, care să sprijine subiectul în drumul său pe o scară evolutivă. Cu alte cuvinte, nu doar înțelegerea unui mecanism al blocajelor, ci și punerea în funcțiune a unui proces de reparație și de depășire a lor. Nu acel *știu și la ce-mi ajută că știu*, ci știu și am ce să fac cu ceea ce știu.

La ce m-a dus cu gîndul acest documentar, fiindcă nu mi-am propus ca acest articol să fie o cronică a lui sau a cărții despre instrumentele propuse de Stutz?

Mi s-a părut că identific o similaritate între evoluția paradigmelor educaționale, pedagogice, respectiv a celor de tip psihoterapeutic. Cel puțin la nivel general, cît poate pricepe un novice ca mine în privința celor din urmă. Generațiile anterioare mie și generația mea inclusiv au fost supuse unor viziuni educaționale aflate mai mult sub semnul acelui „știu și la ce-mi ajută că știu“. Cel puțin în primele etape ale formării, pînă pe la terminarea liceului. Paradigmele mai recente, cele centrate pe formarea de competențe, respectiv paradigma educațională a dezvoltării personale, sub umbrela căreia se situează actualele viziuni educaționale și o parte dintre programele școlare, fac pasul spre acel „știu și știu la ce-mi ajută ceea ce știu“.

Revin, aici, la o preocupare a mea, pe care o tot întorc pe toate părțile de ceva vreme. Nevoia ca școala, prin toate disciplinele sale de studiu, dar în mod special prin cele din domeniile umaniste, să „scoată untul“ din conținuturile sale formale, adică să le ducă la un nivel al interpretării care să sprijine dezvoltarea personală. Spre exemplu, în domeniul literaturii, să se folosească de textul literar nu doar pentru a construi un muzeu estetic, ci și pentru a forma și a dezvolta mecanisme, instrumente de situare în viață cît mai sănătoase. Am mai exemplificat și o fac din nou, acum pe scurt. De pildă, pentru a nu-l citi pe Bacovia doar ca pe un stimulator de angoase, care să alimenteze un fond de anxietate, pe care îl poate avea un elev și mai cu seamă un adolescent, ci pentru a înțelege că acolo, în expresia aceasta a anxietății, se ascunde (oricît de fascinantă ar fi estetic) o tentație a patologicului care poate fi evitată în viața reală, poate fi îmblînzită, poate fi vindecată. Sau că în luciditatea analitică a intelectualului Gheorghidiu se ascunde o obsesivitate tot patologică, autodistructivă, care nu are de-a face cu iubirea. Și așa mai departe. Cumva am și convingerea că o astfel de lectură a literaturii ar duce la formarea unei mase mai mari de cititori.

În fine, firește că în anii de școală, prin obiectele de studiu, poți oferi doar instrumente parțiale, incomplete, căci, la urma urmei, întreaga viață este un proces evolutiv, dar este important ca acest proces să înceapă cît mai devreme și să fie coordonat de cineva (corpul profesoral și, la nivel conceptual, documente curriculare). Și închei susținînd asta chiar printr-o altă imagine, de ansamblu, a existenței lui Phil Stutz, care, în ciuda aurei sale charismatice și echilibrate, mărturisește spre final că încă se luptă cu sine în efortul de a face să funcționeze cea mai importantă relație din viața sa, care durează de 40 de ani. Și asta la 75 de ani, ducînd și povara unui Parkinson.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Anastasia EDEL

Adio, Rusia

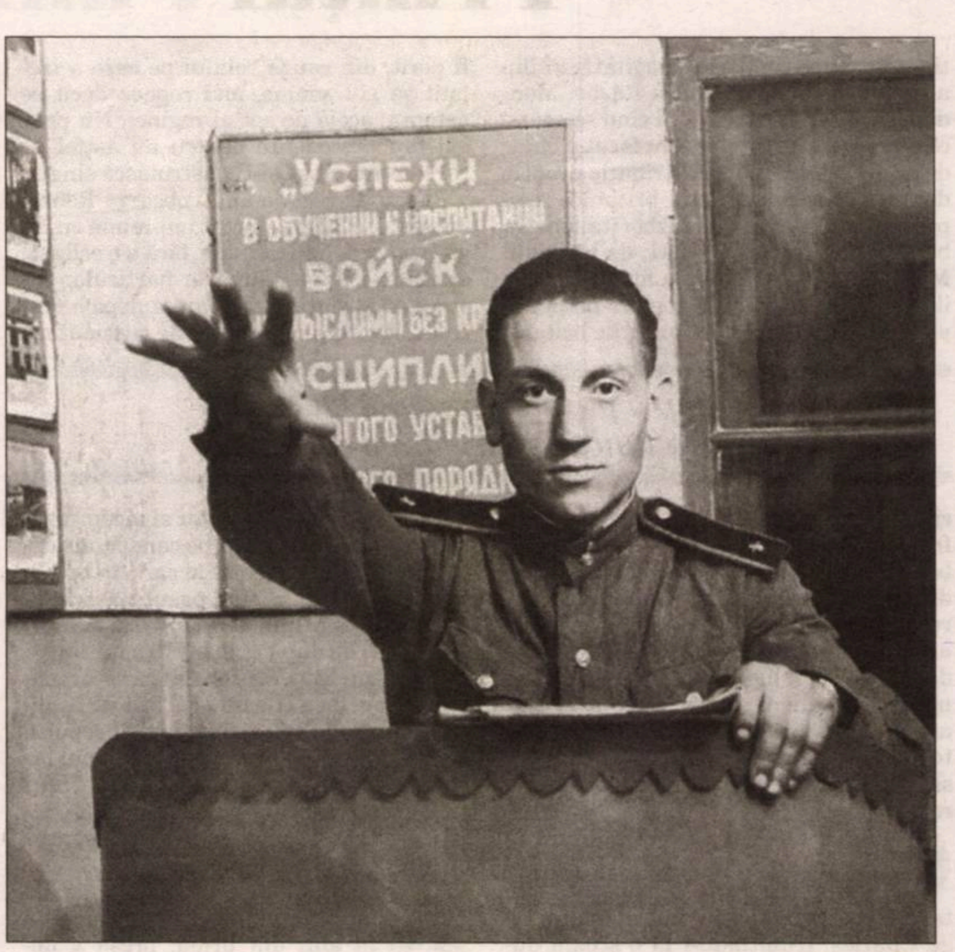

S-a împlinit un an de cînd Rusia, țara în care m-am născut, a invadat Ucraina. În fiecare dimineață, de 365 de zile încoace, aud știri despre atacuri cu rachete rusești, bombardamente, crime, tortură și violuri. Au fost 365 de zile de rușine și de confuzie, de dorință de a întoarce privirea, dar și de nevoie de a afla ce se întîmplă; 365 de zile în care am văzut cum rușii devin „ruscişti“, „orci“ sau „putinoizi“. De 365 de zile, simt că denumirea „ruso-americană“, pînă nu demult banală, a devenit o contradicție în termeni.

Pentru cei aflați în situația mea, anumite metode de adaptare la noile circumstanțe sînt mai la îndemînă decît altele. Cărțile rusești încă abundă pe rafturile bibliotecii mele, dar mi-a dispărut orice dorință de a le reciti. Cehov, Nabokov nu pot fi învinuiți pentru agresiunea împotriva Ucrainei; ea însă le-a răpit din farmec și din puterea educativă. Acești autori erau prietenii mei, și la fel erau obiceiurile vechii patrii, precum noaptea de Înviere ortodoxă și filmul *Ironia sorții,* un clasic din perioada sovietică, difuzat mereu în seara de Anul Nou. E o pierdere pe care o resimt acut, dar poate că e mai bine așa. Mă ajută să mă concentrez asupra prezentului.

Alte schimbări au presupus un examen de conștiință mai profund. Fiecare rus din Occident se simțea ambasadorul unei mari culturi și al unei țări mărețe. Chiar dacă lucrurile au evoluat dezastruos, cu bolșevismul și cu gulagul, Rusia a reușit să se redreseze și să revină de partea lumii civilizate, la sfîrșitul secolului al XX-lea, oferind lumii spre contemplare propriile ei virtuți „speciale“. În Occident, atracția romantică a ierarhiei de valori presupus rusești – primatul colectivului asupra individualismului, al socialismului asupra capitalismului, al spiritualului asupra materialului, al inimii asupra minții – era atît de puternică, încît ajunsesem eu însămi să cred în bunătatea ascunsă a Rusiei, chiar dacă am emigrat cît am putut de repede, în anii 1990.

> *Rusia mai are o șansă să se reabiliteze,*
> *într-o bună zi – la fel ca, odinioară, Germania.*

Acum, îmi amintesc și de ce. Rusia *este* specială, dar, mai ales, prin capacitatea ei unică de a distruge în doar cîteva zile ceea ce s-a clădit vreme de secole. De la armoniile lui Ceaikovski la versurile lui Pușkin, cultura rusă a fost terfelită de oameni ale căror atrocități au anulat realizările înaintașilor lor. Rusia a fost tîrîtă înapoi la obiceiurile barbare ale Cnezatului Moscovei, de parcă secolul al XIX-lea nici n-ar fi existat.

Fiind o persoană formată de literatura rusă și sovietică, am ajuns să mă simt părtașă fără voie la crimele Rusiei. De aceea, începînd din februarie anul trecut, am renunțat la orice pretenție de a fi un ambasador cultural. De atunci, nu mai sînt ambasador pentru nimic – ci doar un imigrant oarecare, venit în America în căutarea unei vieți mai bune. Ceea ce, pe undeva, e eliberator. Acum știu că, pentru a căuta un sens, nu e nevoie – și, uneori, *nu e voie* – să te limitezi la o anumită tradiție culturală.

Și totuși, nu e ușor să pui sub semnul întrebării propriul tău trecut. Răsfoind albume de familie, îi vedeam pe bunicii noștri ca pe eroii care au supraviețuit Marii Terori, care au cîștigat „Marele Război pentru Apărarea Patriei“ și care au clădit o țară măreață. Din viețile lor erau făurite legendele – o poveste perfectă despre sacrificiu și vitejie din secolul al XX-lea. Ei au suferit pentru ca nepoții lor să poată trăi în pace (iar „ei“ îi includea, bineînțeles, și pe ucraineni).

Dar aceste sacrificii au fost zădărnicite. Acum, trebuie să luăm în calcul următoarea posibilitate: realizările bunicilor noștri nu au făcut decît să prelungească viața unui monstru totalitar, conferindu-i legitimitatea la care rîvnea. Cum să îi privim pe cei 23-27 de milioane de cetățeni sovietici care au murit în războiul împotriva fascismului din secolul al XX-lea? Mulți dintre ei au fost bunicii noilor fasciști din secolul al XXI-lea.

Cu cîțiva ani în urmă, acest răspuns nu era atît de evident. La sfîrșitul Războiului Rece, Rusia părea cea mai liberă țară din lume. Și era considerată o țară capabilă să se căiască. Faptul că nimeni nu a fost tras la răspundere pentru crimele regimului comunist a fost privit ca o dovadă a voinței noastre colective de vindecare națională, și nu ca un efort deliberat al noilor autorități de a se spăla pe mîini de orice vină.

Astăzi, războiul lui Putin împotriva Ucrainei e condus, alimentat și susținut de ruși care, asemenea mie, au trăit *perestroika* și *glasnost.* Ei au ratat șansa acelei epoci și au construit o altă închisoare „pe tirania năruită“ [vers din poezia lui Aleksandr Pușkin „Către Ceaadaev“ – *n. trad.*]. Ceea ce, în anii 1990, părea să fie o decizie națională conștientă s-a dovedit a fi doar dorința unui grup restrîns. Însăși ideea unei „decizii naționale“ pare un concept golit de sens în ziua de azi. Rușii există doar ca subiecți, iar societatea lor e o masă atomizată, în care unii încearcă doar să supraviețuiască, iar alții aplaudă crimele Guvernului pentru a putea uita, preț de o clipă, propria mizerie. Puținii oameni care au curajul să se ridice și să înfrunte sistemul sfîrșesc prin a fi înghițiți de acesta.

Să fii rus în ziua de astăzi înseamnă să fii, cultural, golit. Cei dintre noi care am trecut de jumătatea vieții nu putem adopta, pur și simplu, un nou set de cărți și de filme preferate sau alte tradiții de sărbători. Poți citi Gogol și studia cîntecele populare ucrainene, dar nu poți adopta o identitate ucraineană – chiar și simpla încercare de a o face ar fi imorală. Tot ce poți face e să te pierzi în mulțime și să speri că nimeni nu te întreabă cu ce fel de accent vorbești. Iar cînd te bucuri pentru Ucraina, fă-o discret, de pe margine.

Ce trebuie să facem cu amintirile noastre, cu saga de familie și cu vechile percepții exaltate despre propria țară de-a lungul „procesului istoric“ (cum spuneau marxiștii)? De vreme ce trecutul nu poate fi anulat, el trebuie fie reprimat, fie dezvrăjit, spre binele prezentului și al viitorului. Totul depinde acum de rezultatul războiului. Dacă Ucraina cîștigă și regimul lui Putin se prăbușește, Rusia mai are o șansă să se reabiliteze, într-o bună zi – la fel ca, odinioară, Germania.

Aceasta va fi sarcina oricărei persoane decente – a rușilor și a întregii lumi – să meargă înainte atunci cînd e momentul. Dar chiar și în cazul unei mult așteptate victorii ucrainene, nu va mai exista cale de întors în trecut, cînd Rusia exista ca o civilizație aparte. Această Rusie, reală sau imaginară, s-a stins din viață pe 24 februarie 2022. Să ridicăm paharul pentru cei plecați dintre noi.

Anastasia Edel *e autoarea volumului* Putin's Playground: Empire, Revolution, and the New Tsar *(Calisto Media, Berkeley, 2016).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate-org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Fanii Rapidului scandează împotriva Cristinei Neagu injurios și homofob, cei dinamoviști o susțin scandînd rasist. Clubul Rapid ia apărarea fanilor săi, clubul Dinamo tace. Galeriile conduc cluburile?

În sportul românesc, și prin extindere în România, a izbucnit un război între ceea ce unii numesc bun-simț, civilizație, incluziune, toleranță, iar alții jug al corectitudinii politice, antinaționalism, distrugere a valorilor tradiționale. Nu e un conflict unic în lume. În SUA, unul asemănător a dus la asaltul asupra miezului democrației care este Congresul. La noi, niște băieți cu mușchi, voci puternice și limbi necenzurate asaltează arenele. Au oprit un meci de fotbal, o operațiune 100% reușită: de la acel eveniment încoace sînt căutați vinovați peste tot, mai puțin în rîndurile lor. Apoi, la meciul de handbal din Cupă Rapid-CSM, galeria giuleșteană a luat-o la țintă pe cea mai bună handbalistă română. I-au dat și despre familie, și cu tentă homofobă. Justificările publice ale liderului de galerie: Neagu a acuzat Rapidul că fură (fals – *n.a.*), bărbatul și femeia au drepturi egale (adică au dreptul la aceleași scabroșenii – *n.a.*) și „au fost înjurături frumoase, noi respectăm valorile pe care le considerăm noi valori“. Nu încercați să vă imaginați cum ar suna înjurăturile care nu sînt frumoase!

La o zi după aceea, clubul CS Rapid – club de stat, atenție! – a emis un comunicat alambicat, o ciorbă lungă în care strălucește acestă perlă: „Galeria Rapidului nu a intrat în conflict cu marea handbalistă Cristina Neagu, ci cu omul Cristina Neagu“. Abisal. În mod normal, o astfel de înșiruire pusă pe o hîrtie ar trebuie să se autodistrugă instantaneu, să intre în combustie spontană. Se spune că hîrtia suportă orice. Dar asta e dincolo de orice. E, de fapt, un mișto ieftin și șmecheresc de gang.

În fine, băieții și fetele din galeria lui Dinamo, după ce au aplaudat-o pe Neagu ca răspuns la tratamentul la care fusese supusă, le-au făcut rapidiștilor celebra serenadă: „La țigani, m..e la țigani!“. De această dată, nimic la reacții. De la nimeni. De la Neagu, care ar fi trebuit poate să bată un obraz. De la CS Dinamo, care ar fi fost obligat să iasă măcar de ochii lumii cu un „Așa nu, băieți!“. Dar nu, nimic, *nada, rien de rien. Je ne regrette rien.* Cînd colegii de la Digi Sport au încercat să ia o reacție de la șeful CS Rapid, acesta i-a trimis la șeful de galerie. Deci, e clar. În acest moment, aceste cluburi, nu că ar fi singurele, stau sub bocancul unor grupări de literați, eminesci colectivi vărsînd peste terenuri, arene și societate lăturile care ne trag pe toți înapoi în peșteri. Cu complicitatea oficialilor plătiți din bani publici. Ăsta stat paralel! De fapt, e perpendicular. Perpendicular pe toată România ale cărei valori nu sînt vorba groasă și palma grea. Cît o mai fi rămas din ea.

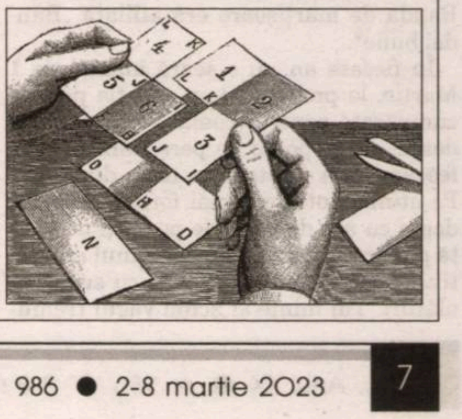

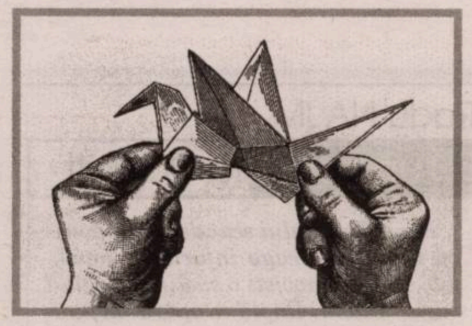

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Prințul Philip

Se împlinesc în curînd deja doi ani de la moartea prințului Philip al Marii Britanii. O vorbă tocită de prea multă rostire spune că în spatele fiecărui bărbat de succes se ascunde o femeie puternică. Dar cazul prințului Philip reliefează situația exact inversă. Judecînd după durata domniei și după importanța regatului (și imperiului) pe care l-a condus, se poate considera că regina Elisabeta a II-a a fost chiar cea mai puternică femeie din lume în ultimele multe decenii. Pe timpul cît a fost regină, în Marea Britanie s-au succedat 15 prim-miniștri, iar în Statele Unite 14 președinți. Așadar, cum a reușit prințul Philip să susțină din umbră cu succes o asemenea domnie (cea mai lungă din istoria Marii Britanii)?

În cartea sa recentă – *Secolul prințului Philip* (tradusă în românește la Editura Trei, 2022) –, jurnalistul Robert Jobson descrie lunga viață și complicatele împrejurări în care a trăit ducele de Edinburgh. Desigur, nu e singura biografie a sa, dar e una foarte serioasă, care impresionează printr-o imparțialitate specific britanică. Fără să fie rece sau prea sec și nici prea academic, autorul reușește să păstreze o distanță decentă față de importantul personaj pe care-l are în vizor. Nu-l face mai simpatic cititorilor, așa cum unii biografi au tendința, dar nici nu-și permite vreo critică personală.

Evident, foarte multe lucruri din viața prințului Philip sînt binecunoscute, dar strînse la un loc dau măsura unei figuri de-a dreptul istorice. Poate că mulți au impresia că prințul Philip a avut doar un rol decorativ. Trebuie amintit că în tinerețe, după copilăria sa agitată, Philip a luptat în cel de-al Doilea Război Mondial, ca ofițer de marină. Și cînd se spune că a luptat, e de înțeles că a făcut-o chiar de-adevăratelea, cu o contribuție proprie decisivă la victoria flotei britanice asupra mai multor nave de război italiene, în bătălia de noapte din 1941, de la Capul Matapan. Prințul Philip a fost cel care a iluminat brusc cu reflectoarele două nave inamice, pe care apoi tunurile britanicilor le-au distrus. A fost cea mai mare înfrîngere navală a Italiei din întregul război. Prințul Philip a fost apoi citat pe ordin de zi și decorat. Ca un amănunt interesant despre regulile războaielor (între armate onorabile), britanicii s-au întors a doua zi la locul luptei pentru a-i salva pe marinarii italieni supraviețuitori ai dezastrului. Au reușit să salveze chiar peste o mie de oameni, operațiunea fiind însă întreruptă de atacul unor bombardiere germane.

> *„Philip a purtat împreună cu regina povara funcției sale, fără a o eclipsa.“*

Cu o asemenea carieră militară în spate, nu e de mirare că prințul Philip și-a dorit să-l călească mai tare și pe primul său fiu, actualul rege Charles, trimițîndu-l la o școală dură cu internat (Gordonstoun), în Scoția, pe care și el o urmase. S-a dovedit a fi o greșeală, prințul Charles descriind mai tîrziu experiența drept „iadul pe pămînt“.

Prințul Philip nu și-a putut continua cariera în marină, așa cum poate și-ar fi dorit, din cauza rolului pe care a trebuit să și-l asume, mai repede decît se aștepta, acela de soț al reginei. Nu prea existau precedente pentru un astfel de rol și a trebuit să și-l construiască singur.

„Timp de zeci de ani – observă Robert Jobson –, Philip a purtat împreună cu regina povara funcției sale, fără a o eclipsa, oferindu-i întotdeauna în particular încurajări și sfaturi, dar fără a depăși vreodată limitele rolului său de susținător.“

Philip a fost un promotor al modernizării monarhiei britanice, pe care o considera o instituție învechită și care, în opinia lui, ar fi trebuit să țină pasul cu societatea, mai ales în anii dezvoltării și marilor schimbări de după război. Fără inițiativa și insistențele sale, probabil că încoronarea Elisabetei a II-a nu ar fi fost transmisă în direct la televiziune. La începutul anilor ’50, televiziunea era ceva nou, iar membrii casei regale și premierul Churchill erau reticenți. În cele din urmă, televizarea a fost un cîștig enorm, pentru monarhie și pentru public.

Robert Jobson observă cum, de la încoronarea reginei și pînă în anii din urmă, presa a devenit din ce în ce mai puțin respectuoasă cu membrii casei regale și cu monarhia în general. Au început să pătrundă tot mai mult în intimitatea familiei regale. Totodată, și relațiile lui Philip cu jurnaliștii s-au înrăutățit, de ambele părți. Prințului i-a fost conturată tot mai des o imagine de om „controversat“. Aceasta a fost cauzată în special de așa-numitele gafe ale lui Philip. De fapt, om vechi și serios fiind, nu suporta absurditățile corectitudinii politice. Îi plăcea să spună lucrurilor pe nume și făcea glume pe care sensibilul *om recent* nu le mai suportă. Cum spune Robson, pe Philip îl lua gura pe dinainte. Astfel, în Australia, l-a întrebat pe reprezentantul unor aborigeni dacă mai aruncă unii în alții cu sulițe. Despre maghiari a spus odată că sînt „burduhoși“. A spus despre Brazilia că ar fi un paradis dacă n-ar fi fost populată de brazilieni. Pe celebrul cîntăreț Tom Jones l-a întrebat dacă face gargară cu pietricele. Vorbele lui au provocat, nu o dată, conflicte diplomatice. Acest fel de a fi, direct și plin de umor, nu ar fi trebuit să-i știrbească nimic din onoare sau măreție. A fost un om rar.

■ ■ ■

ready made

„Sfătuim pe tînărul redactor al unei învechite în rele gazete să nu să prea lăcomească la înghițitul trufandalelor alese.

Printre ciuperci pot fi și otrăvitoare și’n calitatea sa de copil răsfățat, în lungele sale peregrinări pe aiurea s’a putut cred convinge de acest adevăr, mai cu samă când cine-va posedă *«privirea obtuză a unei meduze»*.“

Viitorul, Anul I, No. 17,
Mercuri, 20 Marie 1902

Iaromira POPOVICI

bazar

Mărțișoare

Nici tatăl, nici bunicul meu nu dădeau mărțișoare. Tatăl meu parcă mai avea cîte o încercare, semiironică. Nici unul, nici altul nu erau „festiviști“. Nu se dădeau în vînt după celebrările convenționale.

Tatălui meu, în schimb, îi plăcea să stea cu mine și să le alegem pe cele pe care urma să le dau la școală. Iar apoi să le analizăm și clasificăm pe cele primite de la școală. Atunci nu acționa în postura de bărbat strîns cu ușa de moravurile de sezon, ci de colecționar care-și aruncă ochiul curios asupra uneia dintre categoriile lumii ăsteia. Chiar dacă era vorba de una miniaturală și fără vreo utilitate aparentă.

Dar așa cum jucăriile mele alcătuiau „Banda bună“, mărțișoarele își găsiseră și ele o formațiune din care să facă parte și prin care să se integreze în „schema generală“: formau „Banda de mărțișoare“. Banda de mărțișoare era afiliată „Bandei bune“.

În fiecare an, cu o seară înainte de 1 Martie, le pregăteam cu atenție pe cele cumpărate pentru școală. Pe care le dădeam, cît se poate de personalizat, profesoarelor și prietenelor mele din clasă. Pe atunci, totul era mai formal, le prindeam cu ace de gămălie pe cărți de vizită pe care scriam *1 Martie* și anul respectiv. Cu stiloul, în general, și cu sugativa alături. Țin minte și acum vagul tremurat al mîinii cînd îmi aluneca pe cartea de vizită. Pentru că în fiecare martie făceam asta implicat, cu emoție. Aceeași emoție o aveam și cînd treceam numele respectivei prietene pe pliculețul în care introduceam cu grijă cartea de vizită.

Emoții aveam pentru că era 1 Martie, pur și simplu. Pentru că orice sărbătoare, la școală, schimba mersul cotidian al lucrurilor. Introducea extraordinarul în rutina de zi cu zi. Înlocuia timpul liniar al obișnuitului cu cel ca un foc de artificii al sărbătorii. Într-o asemenea zi, rutina școlară era, din fericire, dată peste cap. Frica, uneori chiar teroarea (oricît de incredibil ar suna azi) că vei fi ascultat era înlocuită cu exaltarea dăruirii ori primirii unui mărțișor.

Întîi, erau momentele în care le dăruiai profesoarelor. Cu toții aveam profesoarele noastre preferate, de care eram chiar „îndrăgostiți“, cărora le alegeam mărțișoarele mai speciale. În cazul meu, era profesoara de engleză, doamna Comișel, care, din clasa întîi, de cînd ne luase în mod excepțional (limbile străine se făceau, de fapt, dintr-a doua), făcuse ce făcuse, ne arătase niște poze din Londra, ne învățase cîteva cîntecele pe care le știu pînă azi și ne vrăjise pe viață. Cel puțin pe mine, una, mă făcuse să mă îndrăgostesc de engleză pe viață (e adevărat că făcusem și la grădiniță și mai mișcam cîte ceva, dar momentul hotărîtor atunci a fost, în clasa întîi). Și doamna Todea, de franceză, care făcea cu noi piese de teatru cîntate și ne lăsa să aducem jucării la școală. Ne arăta că lumea putea fi și altfel: mai veselă și mai puțin închistată. Și că asta nu te împiedica să înveți, ci dimpotrivă: te îndemna s-o faci mai abitir, de bunăvoie.

© wikimedia commons

Or, lor trebuia să le dai niște mărțișoare speciale. Ce însemna „special“ pe vremea de atunci? Cei mai snobi ar fi spus că erau mărțișoarele „gen Fondul Plastic“. Magazinul cel mai *fancy* pe linia să-i zicem artistică de atunci. Magazinul în care lucrurile puse în vînzare erau făcute de artiști plastici. Nu erau standardizate, ci mai fanteziste (cu toate că și pe linia afantezistă apăruse un standard). Dar și cu prețuri mari și cu pretenții. Să ai ceva de acolo era considerat, în vremurile de atunci, de ani ’80, un lux. (Țin minte că mi-am luat, cu chiu, cu vai, de acolo un pulover negru tricotat cu niște mărgele transparente prin țesătura și l-am purtat doar la zile mari, atît de mîndră eram de el). Mărțișoarele de acolo, din cîte-mi amintesc, erau din sticlă, eventual cu pene și scoici – și ușor suprarealiste.

Dar eu nu pe astea le consideram speciale. De altfel, dacă voiai să iei mărțișoare „gen Fondul Plastic“ o puteai face, și pe vremea aceea, de la vînzătorii la negru care apăreau te miri unde pe străzi înainte de 1 Martie. Erau mici întreprinzători particulari, îndeobște *underground*, care combinau scoici cu flori uscate, nasturi și pene și reușeau uneori combinații surprinzătoare. Originale și înduioșătoare în hidoșenia lor. Ba, de destule ori, chiar în frumusețea lor. Căci unele reușeau să fie de-a dreptul armonioase.

Despre ele într-un număr viitor.

■ ■ ■

dosarDILEMA VECHE
Coordonator: Andrei MANOLESCU

Punct și de la capăt

Schimbarea din mers a profesiei

Texte și opinii de:

- Marina CONSTANTINESCU (critic de teatru)
„Ce vrei să te faci cînd vei fi mare?“
- Mirel BĂNICĂ (inginer electronist și doctor în științe politice)
„Apele care dorm. Despre conversie-reconversie profesională și nu numai“
- Adrian STĂNICĂ (cercetător științific la Institutul Național pentru Geologie Marină – GeoEcoMar)
„Cîteva ocazii“
- Mihai BUZEA (scriitor)
„Părinți la judecată“
- Alexandru Ioan OIȚĂ (student la UNATC)
„Blocat în propriul film“
- Anda DOCEA
„Aș fi fost o exigentă profă de mate“
- Sever VOINESCU
„Vocație“

argument

Dorințe, vocații, voințe și realități

Ești neapărat ceea ce faci? Nu puțini sînt cei care și-ar fi dorit alte profesii decît cele pe care au ajuns să le practice. Nu puțini sînt cei care, în timp, și-au schimbat profesiile. Destui sînt și aceia pentru care Revoluția a însemnat momentul de cotitură în care au hotărît să renunțe la calea pe care o luaseră, mai mult sau mai puțin forțați de împrejurări, și să se dedice unei profesii mult dorite. Sînt și dintre aceia care la Revoluție au abandonat o carieră stabilă, atrași de visuri de îmbogățire capitaliste. Unii au reușit, alții au eșuat. Astăzi se întîmplă să descoperim și indivizi ce par a se fi născut prea tîrziu, care în alte vremuri și-ar fi găsit probabil un loc perfect în „aparatul de partid și de stat“ și care n-au habar ce au pierdut.

Cum ajungi să ai o profesie sau alta, cît ține de voință și cît de vocație, cît e vorba de împrejurări și cît de abilități, cît e hazard și cît e destin? Chiar dacă se spune că orice muncă onestă e, în cele din urmă, bună și onorabilă, în general, problema profesiei de urmat se dovedește a fi cam la fel de complicată ca viața însăși. La început de drum, totul pare posibil, la sfîrșit, privind înapoi, poți avea chiar impresia că varianta parcursă a fost unică și dată.

Înainte de Revoluție, parcursurile profesionale erau mult mai rigide și previzibile. Schimbările erau extrem de rare și, odată intrat pe o cale, te gîndeai că ea va continua pînă la pensie, cu eventualele mici avansări de rigoare. După Revoluție, orizonturile s-au deschis în toate felurile. Se putea visa la orice și visele puteau fi chiar urmate în realitate. Paleta de opțiuni devenind mult mai largă, alegerile au devenit mai grele. Calea nu mai era dată dinainte și fixă, ci putea fi construită individual și modificată din mers. Disputele cauzate de diferențele dintre ideile și grijile părinților pe de-o parte, și dorințele și visele copiilor, pe de altă parte, au rămas însă la fel de aprinse.

Totuși, potrivit unui sondaj, numai 9% din angajații de astăzi spun că ar fi fost influențați de părinți în alegerea profesiei. Tot sondajele relevă și că numai 5% din angajați practică profesia la care au visat cînd erau copii. Sigur, se știe, de exemplu, că mulți copii, fascinați de apariția periodică pe strada lor a spectaculoasei mașini cu beculețe, manevrată de omuleți în veste reflectorizante, au visat să devină gunoieri. Pe vremea lui Ceaușescu, așa ceva ar fi fost cu totul nefiresc, avînd în vedere felul în care arătau mașinile de gunoi și cei care le deserveau. În orice caz, una dintre concluzii ar fi și că întotdeauna e bine să fii foarte atent la ceea ce-ți dorești. **(Andrei Manolescu)**

Sever VOINESCU

Vocație

Îi mai zice și „chemare“ pentru că, îmi imaginez, așa o simți. Te cheamă. Dar dacă e cîntec de sirenă? Nu, nu e despre ce simți. E etimologie curată. Vine de la *vocatus*, substantivul latinesc care înseamnă chiar asta: chemare, invitare, convocare. Dar e și un pic de simțire, totuși. *Vocatus* e doar unul din cuvintele cu radicalul *-voc,* adică „al chemării“. Ca și verbul *voco,* al cărui prim sens este a chema ceva sau pe cineva, eventual strigînd. Iar unul din sensurile secunde este religios: a chema zeul, în sens de invocație. Se strigă, se invocă, așadar se (și) simte. N-are cum să nu se simtă. Sau are?

La un moment dat, începi să-ți dai seama că ai o viață și tot cam atunci începi să te întrebi ce faci cu ea. De obicei, la vîrsta la care începi să-ți dai seama că ai o viață, se află în preajma ta mulți oameni mai bătrîni care îți spun ce trebuie să faci cu ea. Dar, nu de puține ori, purtarea asta de grijă precedă momentul în care începi să-ți dai seama că ai o viață; încă înainte de a-ți da seama că ai o viață, ți se spune cum să-ți trăiești viața. Nu te dumirești, totuși, pentru că ceea ce ți se spune nu ți se potrivește (crezi tu) sau e contradictoriu sau vine de la oameni care te calcă pe nervi. Ești încă fraged cînd vine momentul în care începi să-ți dai seama că ai o viață și tot cam atunci vine și momentul în care vrei să știi care ți-e vocația, căci așa se spune, că fiecare om trebuie să-și afle vocația, care o fi a ta? Numai că vocația e ceva foarte complicat. În nici un caz nu e ceea ce-ți place să faci. Mie îmi place să joc baschet și să cînt muzică de operă, iar dacă e ceva pe lumea asta de care sînt 100% sigur e că nici baschetul și nici canto nu sînt vocațiile mele. Cred că vocația este ceea ce poți să faci cel mai bine și, în egală măsură, vrei să faci. Amestecul dintre voință și putință. Așadar, ce pot eu să fac cel mai bine? Știu eu ce pot să fac cel mai bine? Ce vreau? Asta e mai simplu. Vreau să fiu actor. Dar pot? Sigur că pot! Cred că așa gîndeam eu în anii adolescenței mele.

Ce pot eu să fac cel mai bine?
Ştiu eu ce pot să fac cel mai bine?

Atunci, la jumătatea anilor ’80 ai veacului trecut, contextul era nenorocit. La școlile de teatru, unde se făceau actori, erau locuri puține, iar examenul, inevitabil, era foarte subiectiv. În plus, meseria ca atare nu garanta nimic. Ca să „o duci bine“ ca actor trebuia să fii foarte bun și să ai mare succes. Să fii așa, ca Piersic sau ca Toma Caragiu – să te știe toată lumea, să te iubească toată lumea și atunci, da, trăiai bine. Dar cîți ajung pe acele culmi? Doi-trei din sute. În plus, ce fel de meserie e asta? În lumea în care trăim (aceea!) e bine să fii doctor, toată lumea respectă doctorii, sînt întotdeauna oameni importanți. Așa cred că gîndeau părinții mei.

Coliziunea era previzibilă: eu voiam să mă fac actor, ei voiau să mă fac doctor. Tensiunea în familie creștea pe măsură ce mă apropiam de absolvirea liceului. Urma facultatea. Care? În vara decisivă, pe o pajiște subcarpatică din Argeș unde familia mea lărgită se strîngea într-un fel de tabără de corturi pentru cîteva zile de concediu, un unchi de meserie procuror a decis să arbitreze conflictul și să dea o decizie solomonică. Adică acceptabilă de către toate părțile. Ne-am strîns în spațiul dintre corturi, ne-am așezat pe scaunele pliante și am început să vorbim. Eu am explicat de ce vreau să mă fac actor, mama a explicat de ce ideea mea e o prostie, o aspirație de copilandru, și de ce trebuie să mă fac doctor. Firește, a urmat sesiunea de Q&A. Unchiul-arbitru a mobilizat abilitățile lui de anchetator și a aflat unde stătea, de fapt, problema. Eu voiam o meserie ludică, unde să pot să „joc“, să fiu văzut, să pot fi și puțin cabotin chiar – voiam să fiu pe scenă, în văzul oamenilor. Mama voia o meserie respectabilă, care să ofere o cale cît de cît garantată nu doar spre onorabilitate, ci și spre stabilitate și prosperitate. Atunci, unchiul a spus: „E clar. Nu se poate nici teatru, că nu vor părinții, nici medicină, că nu vrea copilul. Eu zic să meargă la Drept. Se face avocat și toate exigențele sînt împlinite. Asta e o meserie deopotrivă respectabilă și onorabilă, dar și foarte teatrală. Oferă și o cale spre prosperitate, dar și satisfacția rolurilor jucate în public“. Așa am ajuns la Facultatea de Drept.

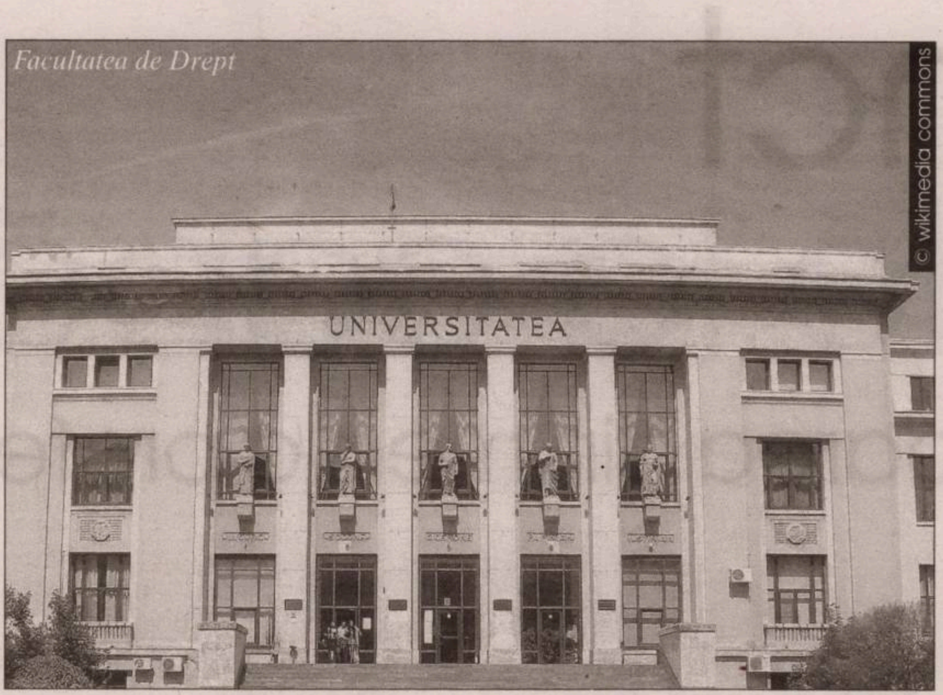
Facultatea de Drept
© wikimedia commons

Am intrat la facultate în urma unui examen la care se înregistraseră 28 de candidați pentru fiecare loc. La o asemenea concurență acerbă, îmi imaginam că acolo voi da numai de oameni motivați, care au vrut cu tot dinadinsul să urmeze Dreptul, căci altfel nu treceai examenul acela atît de intens. În sinea mea, mă consideram norocos că am fost admis în urma unui asemenea examen, avînd în vedere că nu făcusem o pasiune pentru Drept înainte de a urma primul curs. Eu ca eu, îmi ziceam, am avut noroc. Dar ceilalți? Ăștia trebuie că își doresc să facă Dreptul mai mult decît orice, sînt naturi competitive, oameni orientați clar spre scopurile lor, oameni care-și cunosc deja vocația și își construiesc deja cariera.

Pe vremea aceea, Facultatea de Drept primea studenți în două secții: una, zisă Juridic, unde intrau cam 75 de studenți, și cealaltă, zisă Administrativ, unde intrau cam 25 de studenți. Prima producea judecători, procurori, avocați, notari, cealaltă producea jurisconsulți și secretari de primării. Eram, așadar, cam 100 de studenți în fiecare an, adică vreo 400 de studenți în toată facultatea. Încăpeam confortabil la parterul clădirii bucureștene știute de toată lumea – patru amfiteatre, cîte unul pentru fiecare an, plus sălile din jur erau suficiente ca să facem cursurile și seminarele de dimineața pînă la prînz, cu toții laolaltă. Am intrat într-o comunitate pe care, împins de dinamismul curiozității și de pofta de socializare specifice vîrstei, am ajuns să o cunosc pe de-a-ntregul în prima lună de zile. Și am fost uimit. Deși eram puțini (astăzi, la aceeași facultate, sînt de patru ori mai mulți studenți, iar în București sînt de șase ori mai multe facultăți de Drept), am descoperit că un număr impresionant de mare de colegi îmi împărtășeau soarta. Din cei 400, cred că un sfert ajunseseră studenți la Drept după ce pățiseră ca mine – au vrut să facă alte facultăți, care păreau riscante ori chiar exotice, dar viața (părinții sau alții) îi împinseseră spre Drept, școala respectabilă. Așadar, eu, actorul ratat înainte de a fi actor, eram coleg cu mulți alții care ar fi vrut să dea sau chiar dăduseră, dar picaseră, la Teatru, la Conservator, la Arte Plastice. Nu puțini voiau să fie scriitori sau filozofi (nu știu de ce nu încercaseră la Filologie – Literele de atunci – sau la Filozofie). Așa se explică de ce Facultatea de Drept, deși avea studenți puțini, avea un cor, o formație folk, unul sau două cenacluri literare, o trupă de teatru și o faimoasă brigadă artistică. În plus, în cămin se cloceau fără întrerupere chestii artistice de toate felurile, care azi s-ar numi „proiecte“, dar rămîneau întotdeauna doar tentative. Pe scurt, Facultatea de Drept de la finalul anilor ’80, cea pe care am absolvit-o eu, fierbea de artiști și dădea în clocot de tentative artistice. Eu însumi m-am înrolat rapid în brigada artistică și am participat la cîteva inițiative teatrale de cămin. Mai bine îmi amintesc de o producție a piesei *Privește înapoi cu mînie*, cunoscuta dramă a lui John Osborne, în care fusesem distribuit de colegul regizor (student cu un an mai mare decît mine) într-un rol oarecare, nu mai țin minte care, nu cel principal, ceea ce mă cam irita pentru că eram sigur că pot fi mai bun decît norocosul care-l juca. Repetițiile, prelungite pînă la destrămarea „trupei“ din motive de angajamente ale „actorilor“ în alte „proiecte“, se desfășurau în căminul din Grozăvești, iar producția nu a văzut niciodată lumina vreunei rampe. Foamea de scenă, însă, mi s-a potolit cu brigada artistică, în care mă pot lăuda că am avut un loc ceva mai proeminent decît în piesa de teatru. Cu brigada am dat spectacole prin tot Bucureștiul și am mers într-un turneu la Cluj. Poate voi povesti asta cu altă ocazie, căci turneul acela s-a desfășurat în primăvara lui 1989 și întîmplările, puse în context, mărturisesc ceva despre România de atunci și despre un fenomen de uriașă popularitate despre care nu se mai știe acum nimic, deși destui martori încă mai trăiesc: mișcarea de umor studențesc. Aceeași din care s-au ridicat legende ale umorului românesc, precum Divertis.

Așadar, m-am bucurat de studenția mea, printre altele, pentru că eram asemenea cu mai mulți colegi. Iar pasiunile noastre condamnate să nu se împlinească profesional erau chiar încurajate și protejate de profesori, firește, fiecare după preferințe. Profesorul Valeriu Stoica, de pildă, încuraja, îndruma și proteja cenaclul literar. Profesorii Molcuț și Popa erau protectorii brigăzii artistice. Uneori, mă întrebam dacă nu cumva profesorii noștri trăiseră și ei aceeași mică dramă a alegerii profesionale ca noi, dacă nu cumva aveau și ei pe suflet o neîmplinire similară, căci altfel nu-mi explic de ce ne protejau așa cum ne protejau pe noi, cei mai „artiști“ dintre studenții lor.

Prima concluzie la care am ajuns încă de pe atunci, cînd am constatat cît de mulți eram studenți la Drept deși am fi vrut să fim studenți la facultăți ceva mai artistice, este că, adesea, marile examene dificile din viață (cum era examenul de admitere la Facultatea de Drept din vremea mea) sînt trecute de cei care se pregătesc bine, dar nu fac o obsesie pentru ele. Mă pregăteam pentru Drept și eu visam la teatru. Străbăteam Bucureștii ca să merg la meditații ca să intru la Drept și mă uitam pe afișele teatrelor prin fața cărora treceam visînd să-mi văd numele acolo. Și am trecut examenul. Sfat din experiență: ai un examen dificil și extrem de important, pregătește-l serios, dar nu te gîndi că e marele examen al vieții, nu te gîndi că dacă-l pici ești terminat. Păstrează mereu în sufletul tău visul evadării într-o mare aventură. De multe ori, cei care se duc pe un drum *faute de mieux* sînt mai bine pregătiți pentru a-i învinge obstacolele inerente și a avea succes decît cei care își spun că acela e drumul vieții și fără el nu se poate.

Sigur că mă întrebam: oare, dintre miile de candidați care erau respinși la acel examen, nu vor fi fost tineri cu reală chemare pentru profesiile juridice, iar mulți dintre cei admiși erau așa, ca mine, oameni care visau să ajungă altceva decît ceea ce se pregăteau să fie? Nu știu să răspund pentru cei respinși, dar mă grăbesc să spun clar că, dintre colegii mei, inclusiv dintre cei care se credeau buni pentru altceva, s-au ridicat mari juriști ai țării, oameni cu vocații juridice împlinite, iar cîțiva dintre ei ajuns chiar profesori de Drept.

Lecția pe care o pricep abia acum, după ce am trecut bine de mijlocul vieții, este că vocația nu se descoperă niciodată la început de drum. Atunci descoperi talentul, abilitățile, îți ascuți ambițiile, îți tatonezi visurile. Dar de e vocație sau nu, de ai răspuns *chemării* sau nu, de se întîmplă să ai voința de a face exact ceea ce poți face cel mai bine și nu altceva, îți dai seama mult mai tîrziu. Uneori, așa e, prea tîrziu. Dar este vorba, pînă la urmă, de misterul vieții, de farmecul ei, ar zice unii, de pariul care este ea însăși, ar zice alții. E viața.

■ ■ ■

Marina CONSTANTINESCU

Ce vrei să te faci cînd vei fi mare?

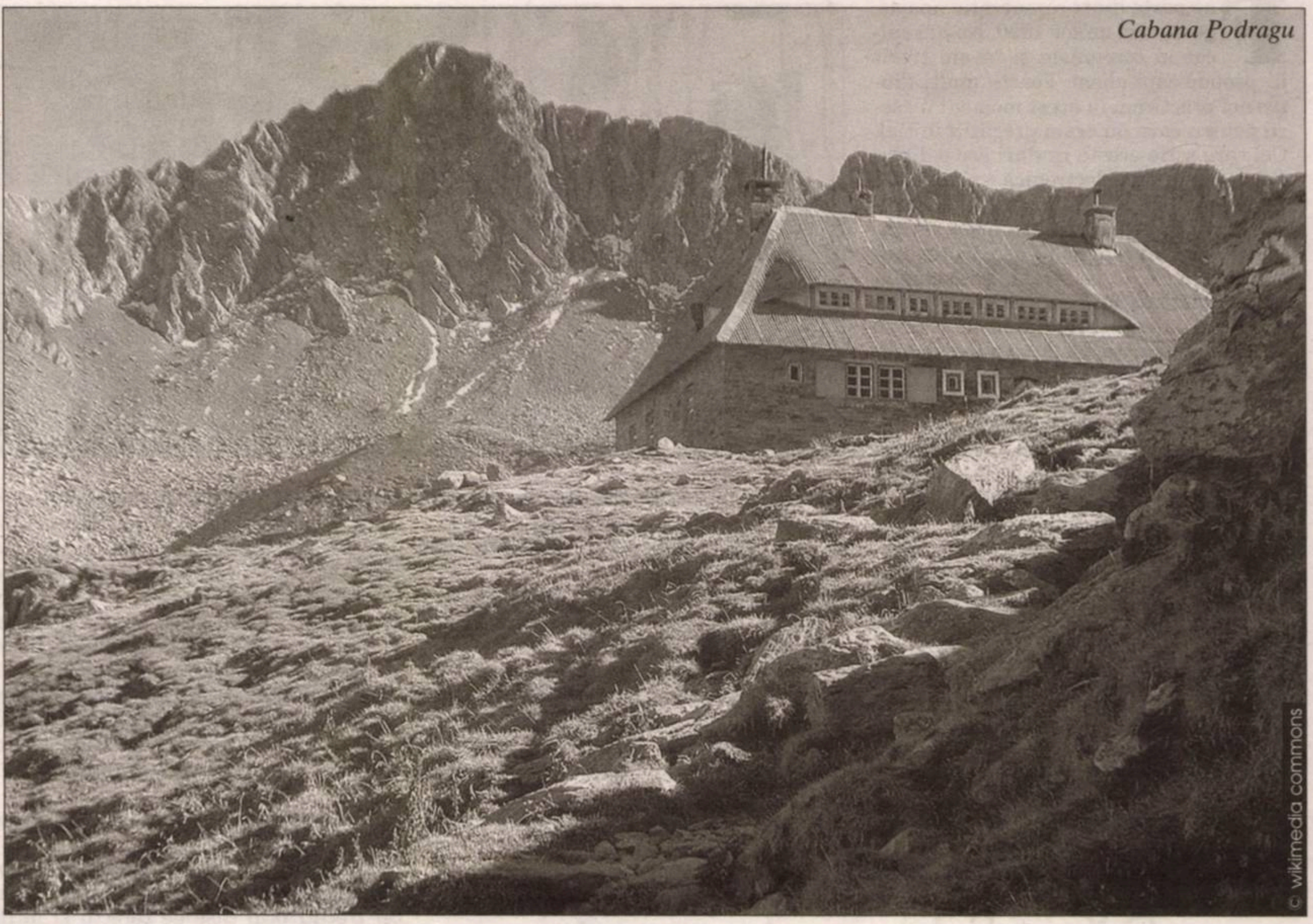
Cabana Podragu

© wikimedia commons

Rentier. Nu cred că știam ce înseamnă cuvîntul. Și nici nu-mi amintesc de ce îmi suna bine. Totuși, îl asociam cu moșiereasă. Proprietăreasă. Dai ordine și te plimbi prin lume. Nu cred că citisem *Coana Chirița*. Mai degrabă ceva rusesc. Mai tîrziu am aflat mai limpede că poți să trăiești bine, fără să meșterești mare lucru, dacă ai proprietăți și le închiriezi. Îmi făceam socoteli cum să mut pe toată lumea din ce casă stătea fiecare și să bag alți oameni ca să scot bani de la ei. Mă vedeam bogată, fericită și fără vreo grijă. Mă gîndeam că așa am să scap și de școală. Ce rost ar mai fi avut? Bunica de la Severin mi-a spus că pe ea nici comuniștii nu au reușit să o miște din casa ei. Iar unii dintre chiriașii vîrîți cu forța o ajuta la treabă. Restul familiei plătea întreținere la stat. Deci, nici urmă de beneficii. A trebuit să merg în fiecare zi la școală. Ani și ani. Visul s-a spulberat definitiv cînd am înțeles că nu putem recupera ce a fost luat după terminarea războiului. Nu prea era rost să mă îmbogățesc. Soluția a venit de la sine. Ca să trăiești, trebuie să muncești. Cam mult. În adolescență, însă, a mai apărut un răspuns la întrebarea asta destul de enervantă: Maria Callas. Vreau să fiu Maria Callas. Păi, ce meserie mai e și asta? Nu știu. Ceva cu voce, strălucire și suferință. Mă tem că voluptatea aceasta a durerii am avut-o dintotdeauna. A fost tare grijulie cu soarta mea. I-a dat cu șutul fericirii ori de cîte ori părea că s-ar instala în mine. Suferința, ce să zic, devotat însoțitor. Cînt și astăzi „Casta diva“. Cînt și plîng. Poate pentru că îmi dau seama că n-am voce. Alt motiv nu văd, alt motiv nu este. Am mers cu ai mei mult pe munți. Toți munții patriei i-am făcut, am dormit în priciuri, ne-am umplut de purici, ploile infernale ne-au făcut ciuciulete, am avut răni de la bocanci, am aruncat pe furiș mîncarea din rucsac ca să fie mai ușor, pe urmă am văzut că mama rezolvase asta de kilometri buni. Cel mai mult îmi place sus, pe creastă. Pe piatră. La trei pași de moarte. Cred că și astăzi, Munții Făgăraș rămîn pe primul loc în clasamentul meu subiectiv. Aveam zece ani. Am ajuns la Cabana Podragu pe înserat, după un drum lung de la Cabana Arpaș. Acolo ne-a ieșit în cale o doamnă tînără, delicată și foarte frumoasă. Era cabanița. Ne-a arătat care sînt camerele, ne-am cazat și imediat ne-a întrebat dacă nu vrem să mergem la o turmă de oi, unde se va face un proțap. Amurgul învinețise totul în jur. Am urcat îndelung și am coborît într-o vale. Am mîngîiat oile, s-a făcut un foc spectaculos. Toată lumea trebăluia cîte ceva. Numai eu stăteam și o urmăream pe femeia care ne adusese acolo și dirija toată orchestra unui banchet. Tot ea a mers înaintea șirului, noaptea, cu lanterna, ca să ne întoarcem în siguranță. Ne-am scos bocancii, am pus la uscat șosetele și au început, repede, sforăiturile. În voia lor. Nu le dirija nimeni. În noaptea aceea din vîrful muntelui am știut că vreau să fiu ca ea. Să am o cabană, să primesc călători, să am grijă de ei, să îi fac să se simtă bine, să mă zbat pentru aprovizionarea cu conserve, să le spun povești, să spăl cearșafuri pînă mi se înroșește pielea și să le întind pe frînghii nesfîrșite, ca să se facă albe ca spuma laptelui, să mă uit pe cer și să văd cum vîntul duce norii și desenează cu ei chipuri, animale, vată de zahăr. Am plecat dis-dedimineață spre Bîlea fără să o întreb nimic din lista pe care o țineam în hanorac. După ce am coborît din nori, s-au învîrtit prin mintea mea, la sol, poveștile bunicii mele paterne. Cu Densușianu, cu amfiteatre, cu unghii roșii obraznice, cu madam General Averescu care era patroana căminului de fete de pe Dionisie Lupu. Căminul studentelor de la Facultatea de Litere și Filosofie. Sau al Universității din București. Mi-am zis că, totuși, sînt norocoasă. La școală nu-mi plăcea, dar de citit, da. Am să fiu ca ea, filolog. Pentru asta trebuie doar să citești. Atît. I-am anunțat pe ai mei că nu mă mai duc nicăieri pînă împlinesc vîrsta pentru facultate. Stau acasă și citesc. La începutul clasei a opta, am aflat că voi da admitere la un liceu de matematică-fizică. Oare ce-ar fi simțit Oblomov dacă, Doamne ferește, ar fi fost pus într-o asemenea situație? Cîtă *Gazeta matematică*, cîte culegeri de fizică, cîte caiete studențești cu exerciții, probleme, figuri geometrice... Nu ca acelea desenate de nori, libere, neconstrînse. Uneori, însă, lacrimile mele de chin și ciudă desfigurau cifrele albastre de pe foi și conturau niște chestii abstracte, de neînțeles. Așa cum eram și eu. De neînțeles. Nu mă mai întreba nimeni ce vreau să mă fac cînd o să fiu mare. Eram deja, cît de cît. Acum se întrebau toți ce se va alege de mine. La Politehnică, exclus, la Arhitectură, nu, pentru că nu aveam labă la desen, la ASE, nici pomeneală pentru că mereu am cheltuit fondul clasei, pe care îl țineam, ca să-mi iau pantofi. Banii, în general, n-au prea tras la mine. Puricii, în schimb... ba chiar și păduchii.

Au trecut anii. Am fost fericită în facultate. Puțin panicată că, la sfîrșit, o repartiție acceptată m-ar fi obligat să fiu profesoară. Deși dădeam meditații și toți elevii au intrat pe unde și-au dorit din prima și în singura mea practică în învățămînt am nimerit la o clasă de-a douăsprezecea – m-am dus în blugi și cu Biblia într-o traistă ca să citim psalmii cu textul în față, iar cam toți au luat note mari la Bac –, am priceput că acestea sînt excepțiile, și nu regula. Adică nici vorbă de profesoară. Părinții mei au strîns bani ca să achite statului român studiile mele universitare, dar a venit Revoluția și am băut cu ei aproape toți banii la Bordei. A fost cît pe ce să rămîn la catedra de lingvistică. Pasiunea mea. Ficțiunile din cap au pus capăt intersecției mele cu știința. Am început să scriu. Mi-am alimentat mereu, de treizeci de ani, partea care mă ține departe de realitate. Mai scăpam la mitinguri și proteste, cît să știu pe ce lume sînt. Am vrut să încep o emisiune la Radio. Ideea, însă, mi-o furase deja un tip care juca într-un film, stătea de vorbă cu oameni la telefonul din studio, îi trăgea de limbă de una, de alta, îi împiedica să se sinucidă și, la sfîrșit spunea nesmintit: „Noapte bună, America, oriunde ai fi“. Sau cam așa ceva. Am citit, însă, ani de zile, pentru Radio Europa Liberă, cronici de teatru. Cînd părea că aș fi pe o cale, am vrut să vînd ce aveam prin București, să cumpăr teren și să fac o pensiune la Cavnic. Găsisem și locul pe unde au evadat din pușcărie cei despre care aflasem din cartea lui Ioanid. Se începuse și lucrul la o pîrtie de schi. Pe urmă, am căutat o căsuță la Sibiel. În același scop. Din cerul cu nori grei, a ieșit Luca. El spune că a venit pe o rază care l-a pus în tramvaiul 32. Poate că de asta s-a plimbat pe linia lui 32 pînă a mai crescut și se urca în orice număr pe șine. În pauze, îl învățam pe colțul mesei cum se desenează corect figurile în spațiu, la geometrie. Oricum, era un progres. În clasa a doua, nu a mai vrut să meargă la școală. În prima zi din clasa întîii, l-am asigurat că drumul ăsta se sfîrșește cînd a învățat să scrie, să citească și să socotească. Învățase. Ce rost mai avea? Un an a stat mai mult pe geam, așteptînd gunoierii care să ridice, ca niște supereroi, tomberoanele din curtea Liceului „Lipatti“. Ce vrei să te faci cînd vei fi mare? Gunoier. Trebuie să recunosc că rima cu rentier.

Astăzi, ascult, spun, văd și scriu povești. Nu mai spăl rufele cu mîna. Dar întind cearșafurile albe chiar și pe gard, ca să fie ca spuma laptelui. Caut bunătăți, gătesc și pun mese pentru prietenii mei. Nu am oi. Nu pot să meșteresc un foc. În schimb, n-am purici. Uneori, ies în fața porții și privesc cerul. Norii vin, pleacă. Tot așa ca și anii. Sînt mare. Oare ce m-am făcut? Mai caut să aflu ce ar fi dacă ar fi să fiu rentier. Poate mai e timp. Doar în vise. În realitate, muncesc, muncesc... O aud vag pe Sonia cum îi spune lui Vanea: „O să ne odihnim, unchiule, o să ne odihnim“.

***Marina Constantinescu** este critic de teatru, realizatoare TV și eseistă.*

Dintr-un sondaj organizat de platforma BestJobs anul trecut de Ziua Copilului, a reieșit că 95% din angajații români ar lucra în domenii diferite de cele la care visau atunci cînd erau copii. Așadar, doar 5% au ajuns ceea ce visau.

Potrivit sondajului, în perioada copilăriei, repondenții își doreau să devină:

- ■ Învățători – 45%
- ■ Aviatori – 18%
- ■ Avocați – 10%
- ■ Bucătari – 9%
- ■ Doctori – 7%

Astăzi ei lucrează în Vînzări, Inginerie, Marketing, IT, Finanțe și Producție.

Alegerea lor ar fi fost influențată în cele din urmă de procesul de maturizare (55%), de parcursul educațional (36%) și de părinți (9%).

Mirel BĂNICĂ

Apele care dorm

Despre conversie-reconversie profesională și nu numai

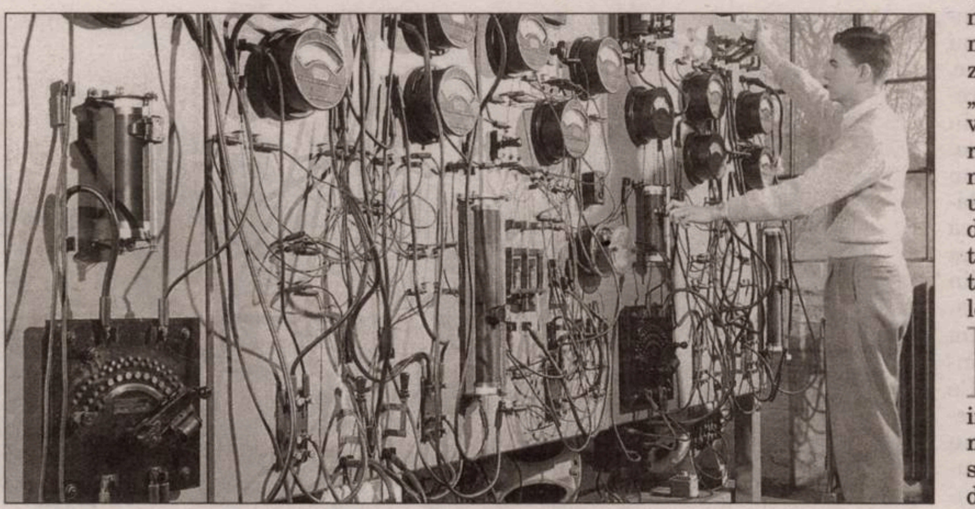

Fac parte dintr-o generație aparte, generația anilor 1990. Ne-am culcat în comunism și ne-am trezit în pseudo-capitalism. Foarte mulți dintre noi practicăm în acest moment meserii pentru care nu eram pregătiți inițial. Cel care scrie aceste rînduri are o diplomă de licență în Electronică – și nu orice electronică, ci una „industrială de putere“. Acum mi se pare ironic-ingenuă titulatura, dar nu este deloc așa, în realitate; tramvaiele de pe străzi, de exemplu, nu ar funcționa fără ea. Nu am profesat niciodată, m-am reorientat imediat către științele umaniste. La fel ca mine au procedat zeci dintre colegii mei de generație. Au devenit vînzători de centrale termice, aer condiționat, reparatori de imprimante și calculatoare, profesori de matematică și fizică. Mulți au migrat către media, ziariști, oameni de radio și televiziune, e plin de ei aici. Alții s-au călugărit – este și asta o „meserie“, la urma urmei, aparte, grea, dar tot un exemplu de schimbare de traiectorie. Imediat ce s-au ivit zorii unui ev nou, lumea virtuală, Internetul, cei mai inteligenți social dintre noi și-au construit rapid cariere în domeniul IT-ului, protecției datelor. Unul dintre bunii mei prieteni și colegi din facultate are acum o mare firmă de stocare de date în noua vale a aurului, Silicon Valley. Nu am mai păstrat legătura, din păcate. „Poziția schimbă amiciția“, după cum bine grăia Cilibi Moisi, vestitul vînzător de mărunțișuri și vorbe de duh.

Mi-am adresat de multe ori întrebarea ce ne-a împins să ne schimbăm meseria și cariera de o manieră atît de radicală. Sociologii care au studiat atent fenomenul reconversiei profesionale sînt cu toții de acord că ea nu depinde doar de individ, ci mai ales de societatea din jur. În acei ani, anii ’90, totul se prăbușea. Ne pregăteam pentru meserii care nu mai existau, de fapt. Craca (creanga) Istoriei se prăbușea sub noi, odată cu noi, dar nu noi am fost aceia care au tăiat-o. A trebuit să ne reprofilăm-reconvertim profesional pentru a supraviețui, pur și simplu. În cazul meu, factorii personali au fost mai puternici decît cei sociali. Trăiam sub fascinația Cioran-Eliade-Ionesco. Banii de buzunar îi cheltuiam pe cărțile de la Humanitas. Voiam să fiu ca Pleșu-Liiceanu-Patapievici – în sensul modelului de formare. De altfel, lectura *Zborului în bătaia săgeții* de Horia-Roman Patapievici, a constituit factorul declanșator, *turning point*-ul deciziei de a NU rămîne inginer.

Anii au trecut. La fel ca și în cazul convertirilor religioase, și cele profesionale au o parte de istorie nespusă, dificilă. Pentru ingineri, sînt un „trădător“, cineva care nu a avut voința și curajul să meargă pînă la capăt, să se „reinventeze“ – cuvînt atît de la modă astăzi. Pentru „umaniști“ sînt „un inginer“, cineva care va fi un veșnic diletant, care face lucrurile din prea multă pasiune, autodidact, nefiind niciodată acceptat ca atare. Să nu uit: unii dintre colegii mei de generație, din științele sociale, care au avut o pregătire tehnică anterioară, ascund acest detaliu sau îl expediază rapid din CV-urilor lor, ca pe un fapt de rușine. Oare de ce?

Evident, mi-am pus întrebarea ce s-ar fi întîmplat cu mine, cu cariera și destinul meu dacă rămîneam inginer. Nu știu cum ar fi fost totul. Poate mai multă stabilitate, o traiectorie profesională mai predictibilă, mai mulți bani decît acum, în mod sigur. Dar nu știu nimic. Orice exercițiu de acest gen sună a utopie personală inversată, este improbabil și periculos. Apele care dorm nu trebuie tulburate.

***Mirel Bănică** este inginer electronist și doctor în științe politice, Universitatea din Geneva. În acest moment pregătește un volum dedicat sociologiei monahismului în România după 1990, apariție probabilă în toamna 2023, la Editura Polirom, Iași.*

■ ■ ■

Mihai BUZEA

Părinți la judecată

Totdeauna au existat dezacorduri între părinți și copii; ar fi ciudată o lume în care să nu existe acest tip de neînțelegeri! Ceea ce generația mea a experimentat în plus a fost Revoluția. Mai exact, libertatea profesională adusă de Revoluție.

Acest text are milioane de variante. În tot Estul – nu numai în biata Românie –, părinții deceniului nouă (1980-1990) au crezut în veșnicia comunismului și s-au străduit, cu disperare, să-și pregătească odraslele pentru un viitor în acel sistem. Sigur că au fost și părinți care încă de pe atunci își creșteau copiii pentru emigrare: am două verișoare, Patricia și Rosana, ale căror nume de botez au fost special alese pentru a fi „universale“, pentru a nu le fi piedici în viitoarea lor viață de imigrante (și au fost bine alese: nici Patricia din California și nici Rosana din Germania nu se plîng de prenumele lor). Dar, cel puțin în mica lume pe care o cunosc personal, părinții nu gîndeau așa departe; generația lor ajunsese de la sat la oraș, iar minimul pe care ei îl doreau pentru copiii lor era ca aceștia să nu se întoarcă la țară. Dar care era maximul? N-am știut niciodată.

Atunci cînd îmi judec părinții, și eu, ca și alții, sînt uluit de cît de incapabili s-au dovedit ca părinți. În aparență, toate energiile lor păreau să se concentreze pe mantra „Să nu-mi ajungă copilul la fabrică“. Asta, dacă reușea să rămînă la oraș. Deci, gîndeam eu, cu mintea mea de copil, nu numai „la țară“ era ceva foarte rău, dar și „la fabrică“ era la fel de rău. Și atunci, unde era bine? Nu puteam primi un răspuns la această întrebare, pentru că în fiecare zi părinții îmi veneau înjurînd de la serviciu (tata înjurînd, mama plîngînd... nimic nu mergea, totul se năruia de la o zi la alta în toată România, cum ar fi putut fi altfel în meseria lor de ingineri?!). Cu toate astea, ambițiile lor absurde – așa cum le vedeam atunci și cum le văd și acum – rămîneau neclintite: să scape Mihăiță de „la țară“ și de „la fabrică“. Atît.

Chiar dacă un cititor obișnuit de *Dilema veche* cunoaște foarte bine sistemul, este posibil ca acest articolaș să cadă și sub ochii unei persoane tinere. De aceea, trebuie să dau cîteva explicații, pentru că altfel închid textul într-o bulă a inițiaților (adică a „bătrînilor“) și nu asta vreau, că n-are rost. Am să fac, deci, ce știu eu să fac mai bine, adică să povestesc ce-am trăit pe pielea mea. *Corto y derecho!*

Dacă un absolvent de liceu reușea la examenul de bacalaureat, se putea înscrie la examenul de admitere pentru învățămîntul superior. Dacă lua examenul, pleca în armată, la un stagiu militar pe termen redus (TR), care dura nouă luni; după acest stagiu, începea cursurile universitare și, cu puțin noroc, le termina după patru ani și primea o diplomă (în urma altui examen) și o „repartiție“. Acest ultim punct era principala problemă: „repartiția“ era, invariabil, undeva la țară. Așa că tînărul licențiat pleca la gară și de acolo la Țărănoaia, să-și ia în primire primul job. Greul rămînea pe părinți, care din acel moment începeau o foarte lungă trudă de a-l aduce pe „băiat“ înapoi la oraș. Unii părinți reușeau. Alții însă nu, iar odorul lor murea de alcoolism, după cîțiva ani, într-un sat uitat de lume și de oameni.

Ce se întîmpla însă cu absolventul de liceu care nu reușea la examenul de admitere de la facultate? Se întîmplau lucruri. Nu prea vesele, ba chiar deloc. Pleca și el în armată, dar nu la TR, ci la „trupă“, iar stagiul lui nu era de nouă, ci de 18 luni bătute pe muchie. Dacă absolventul nu era etnic român, avea mari șanse de a fi trimis într-o unitate militară cu totul specială, poreclită „Diribau“, unde nu se făcea instrucție, ci numai muncă foarte grea, pe cele mai periculoase șantiere. Asta nu era tot. La „Diribau“ erau trimiși nu numai minoritarii (sași, maghiari, șvabi, romi, armeni, ucraineni), ci și recidiviștii, cei trecuți prin case de corecții și închisori. Mortalitatea în unitățile „Diribau“ era mult mai mare decît în cele obișnuite.

După ce scăpa cu viață și primea livretul militar, tînărul absolvent de liceu își relua viața de civil și își căuta (sau mai exact primea, „îi era repartizat“) un job pe piața muncii. Putea să dea an de an examen de admitere la facultate, dacă dorea, dar trebuia să meargă la lucru, zi de zi. Nu avea timp de pregătire. Nu puțini au fost cei care au petrecut zece ani în acest limb. Unii au început studiile universitare la 30 de ani și le-au terminat în jur de 40... li se spunea „tătuci“. Treji, erau triști.

Și părinții mei, ca orice părinți, erau perfect conștienți de acest sistem și ferm deciși să nu-l lase să mă distrugă. Așa că m-au îndopat cu matematică („La Politehnică se intră mai ușor“). Abia spre sfîrșitul liceului și-au dat seama c-au stricat orzul pe gîște, pentru că de Mihăiță nu se lipise nici un strop de matematică, după aproape zece ani de chinuri de ambele părți (încă din clasa a treia am avut probleme, începînd cu împărțirea, dar ei au refuzat să accepte adevărul. Din punctul lor de vedere, un copil care nu pricepea matematica – încă de la aritmetică – era pur și simplu redus mintal. Nu voiau ca eu să fiu redusul lor mintal. Așa că m-au îndopat în continuare, ca pe-un curcan pentru Thanksgiving). În penultima clipă, adică la sfîrșitul clasei a XI-a, și-au dat seama că adevărata mea menire este să devin doctor veterinar – deci au început să bage bani în meditațiile mele de patologie veterinară. Genetica am învățat-o singur, că-mi plăcea. Dar patologia...

A venit Revoluția și ne-am trezit deodată liberi. Și ei, și eu. Tot sistemul căzuse direct în cap, nu mai existau nici „repartiții“, nici nimic, orice tînăr își putea alege orice carieră dorea, așa că cei mai mulți dintre noi habar n-au avut ce doreau și-au făcut tot ce le ziceau părinții. După ce-am picat examenul de intrare la facultatea de câței, ai mei și-au luat odorul deoparte și l-au întrebat, pentru prima dată în viețile lor de părinți iubitori și pafariști: „Mihăiță, tu ce vrei să faci pe lumea asta?“.

Eu le-am răspuns că vreau să fiu scriitor și-am plecat la Istanbul, cu două sacoșe de rulmenți; banii lor se terminaseră, odată cu salariile, odată cu institutele de proiectare, odată cu sistemul, iar pentru studii îmi trebuiau fonduri serioase, că Filologia costă (e plină de fete facultatea ceea, iar eu cu ce era să le plătesc băutura? Doar nu voiam să trec prin Filologie ca gîsca prin apă. Un scriitor are nevoie de subiecte!). Am devenit scriitor, da, dar mi-a luat ceva mai mult decît estimasem inițial: în septembrie 1992 am sprintat, iar în ianuarie 2022 am ajuns la potou. Multuț! Cînd Zenon și-a enunțat paradoxul, nu-l cunoștea pe Buzea.

Mă-ntreb cum ar fi fost dacă ai mei aveau dreptate. Dacă nu venea Revoluția. În definitiv, nu era obligatoriu să vină; în Belarus, de pildă, n-a venit nici o revoluție, iar la Minsk se trăia incomparabil mai bine decît la București, atunci în 1989. Bun, scriitor n-aș fi putut fi, dar nici inginer. Cel mai probabil, aș fi devenit fie victimă, fie călău (înclin categoric spre a doua variantă). Mă văd foarte bine în pielea unui securist, a unui activist de partid sau a unui ziarist de la *Scînteia*, specializat în articole gongorice („Noi și noi succese în agricultura socialistă“). Ca victimă, mă văd fie alcoolic deja mort, fie „frontierist“ (adică condamnat penal pentru tentativa de trecerea frauduloasă a frontierei de stat; înclin categoric spre prima variantă).

Dar jocul ăsta imaginar este previzibil și plictisitor, cînd e vorba de mine însumi, că n-aș fi fost un personaj în nici unul dintre scenarii. E mai interesant cînd îl joc de unul singur, alegîndu-mi însă un mare scriitor. Cu cît mai mare, cu atît mai bine! Ce-ar fi fost Mircea Cărtărescu, de pildă, fără Revoluție? Sau Radu Aldulescu?

***Mihai Buzea** este scriitor și locuiește în Belgia. Cea mai recentă carte publicată:* Frunza, *Editura Polirom 2022.*

■ ■ ■

Anda DOCEA

Aș fi fost o exigentă profă de mate

Se spune despre anumite telefoane care îți schimbă viața că ții minte cu precizie detaliile momentului în care te-au găsit. Cînd prietena mea Anca m-a sunat pe telefonul fix din Aiud, eram în bucătăria părinților mei, încropind ceea ce azi ar putea trece drept *brunch*. „Ce faci în Aiud?“, mi-a zis scurt. „Păi, după cum știi, sînt acasă la ai mei“, am răspuns. „Eu te întreb ce faci acolo în loc să fii în Cluj, căutîndu-ți chirie. Văd aici că ai intrat la Jurnalism.“ Am stat cîteva momente pe gînduri, am întrebat-o dacă e sigură, am pus-o să se mai uite o dată pe lista care, pe atunci, se afișa la facultate (nici pomeneală de online). Era sigur, intrasem.

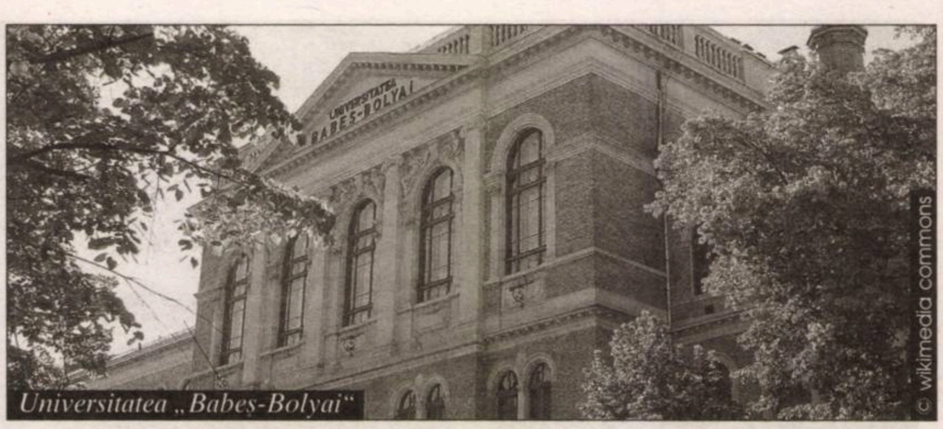

Universitatea „Babeș-Bolyai“

© wikimedia commons

Matematica a fost prima și marea mea iubire, încă din ciclul primar. Mă amuză cum, alături de alți trei-patru copii cu care țin legătura și astăzi, mergeam la concursuri Pitagora pe județ. Aveam doar 9 ani și nu eram în stare să trag cerneală în stilou fără să fac vreo boacănă. Explicația care stă încă în picioare este că, în matematică, e totul clar, sub ochii tăi: ai datele și ți se spune unde trebuie să ajungi, mai trebuie să găsești doar calea. Îmi amintesc perfect, mai ales la geometrie plană, starea pe care o aveam cu cîteva rînduri înainte de rezultat, după ce toate lemele și teoremele fuseseră deja aplicate, iar finalul era aproape palpabil. Mă simțeam ca o „Coppélia“ trezită la viață.

Am urmat profilul de informatică al unui liceu real, unde se făcea multă matematică și fizică și aveam două-trei ore de limba română pe săptămînă. Existau doar două calculatoare 286 pentru toată clasa și am fost tare fericiți cînd a apărut și un *mouse*. Într-o lume ideală, confecționată din clișeele văzute în filme și poleită cu dorința de a-mi scrie numele undeva, aș fi vrut să fiu ziaristă. În lumea adevărată, plănuisem să devin profesoară de matematică – probabil, singura meserie pe care reușeam să o înțeleg. În plus, lucrînd cu copiii, mi se părea că, într-un fel, aș fi putut rămîne tînără pentru o perioadă nedeterminată. Erau trei examene din matematică la „Babeș-Bolyai“ la Cluj, inclusiv cu parte teoretică, nu doar exerciții, cred că singura facultate unde atunci se cerea și trigonometrie. Spre finalul liceului, gîndindu-se probabil la viitor, tatăl meu a fost de părere că ar fi mai bine să aleg Informatica, din cadrul aceleiași facultăți. Examenul era comun cu Matematica și era considerat cel mai bun profil, cu concurență ridicată. Decis, învățat, intrat fără probleme. Abia după aceea a început coșmarul.

Venind de la un liceu dintr-un oraș mic, unde dotările erau cele pomenite mai sus, neavînd multă vreme calculator acasă, la care să exersez, îmi era greu să mă obișnuiesc să scriu cu rapiditate zeci de rînduri cu sintaxă impecabilă în diverse limbaje de programare. Și, dacă la programare aveam un singur examen pe semestru, în primul an, restul fiind din matematici și destul de ușoare, în cel de-al doilea an informatica a monopolizat întregul orar. Aveam două probleme cu ea: nu-mi plăcea la fel de mult ca matematica și, mi-am dat eu seama rapid, oricît aș fi muncit nu aș fi putut fi printre primii, cum mă obișnuisem pînă atunci. Îmi găsisem însă alte preocupări: vedeam toate filmele de la cinematografele din Cluj, scriam despre ele și despre orice altceva, citeam mult. Și mă interesam repetat în ce ar consta examenul de la Jurnalism, o secție înființată în cadrul Facultății de Științe Politice nu cu mult timp în urmă. În 1999, cînd eu ar fi trebuit să termin o jumătate de facultate, la Jurnalism se cereau media la limba română în liceu, media anilor de liceu și un examen din gramatică. Nu mai făcusem gramatică din școala generală, dar admiterea era în toamnă, aveam cum să mai recuperez, credeam eu. La 20 de ani, ți se pare că ai tot timpul din lume. Pînă în septembrie, cînd a fost examenul, la Jurnalism (aflasem dînd telefon) se adunaseră 17 pe un loc. Așa că, inițial, n-am intrat.

Erau primii ani în care începuseră să conteze rezultatele din liceu și în care era permis să te înscrii la mai multe facultăți. Odată intrați, candidații puteau să-și retragă dosarele și să rămînă la ce profil voiau, iar locurile eliberate astfel se redistribuiau următorilor clasați. Listele se refăceau și se afișau permanent, în format fizic, alte modalități de anunțare nu se practicau. Tot procesul dura săptămîni, de multe ori pînă după începerea anului universitar. Și așa ajungem la telefonul pe care mi l-a dat Anca și care m-a făcut să-i văd pe Woodward și pe Bernstein la o aruncătură de băț.

O facultate și douăzeci de ani de jurnalism mai tîrziu, investigațiile au rămas departe de mine. Alte lucruri pe care mi le imaginam, mai mult sau mai puțin copilărești, cum ar fi că oamenii vor deschide televizorul pe TVR1 și mă vor vedea pe mine, în direct, că voi cunoaște personaje extraordinare, cu destine atipice, și voi povesti cu ele, că voi putea găsi pe oricine îmi doresc sau că, în cea mai mare parte a timpului, nu voi simți că asta este o meserie s-au petrecut întocmai.

De cîte ori ajung la Cluj, trec pe la sediul central al Universității „Babeș-Bolyai“, unde, la etajul I, am văzut, acum aproape 26 de ani, că am intrat la prima facultate. Urmăresc anunțurile afișate, trag cu urechea la discuțiile studenților care notează cîte ceva, poate o restanță sau, mai degrabă, o adresă de e-mail. Sînt mereu foarte tineri, nerăbdători, uneori par îngrijorați, așteptînd să iasă cineva cu o veste de la decan. Mă abțin cu greu să le spun că, pînă la urmă, cred că va fi bine. Data viitoare, voi intra și eu la secretariat. Nu de alta, dar Anca este acum decanul Facultății de Matematică și Informatică.

Adrian STĂNICĂ

Cîteva ocazii

Cum ar fi arătat viața mea dacă aș fi rămas în Italia cînd am avut ocazia? Prima oară a fost în 1994, cînd mi-am terminat masterul la Milano, ca bursier ENI (compania italiană de petrol și gaze). Atunci m-a întrebat profesorul Matavelli, un adevărat domn de modă veche, care arăta mai mult a diplomat decît a geolog, dacă nu aș fi vrut să colaborez cu ei. Pe atunci aveau nevoie de geologi pentru lucrările de prospecțiuni de petrol din Angola, țară aflată în plin război civil. Cum abia așteptam să mă întorc în țară, am zis nu, fără multe ezitări. E drept, a fost și momentul în care colegii mei din București m-au declarat oficial idiot. Trecerea anilor m-a făcut să mă gîndesc cum ar fi fost dacă, totuși… Am găsit trei răspunsuri posibile. Primul, cazul în care aș fi lucrat pe uscat, în zonele pline de cîmpuri de mine. Cum au pățit-o mulți, aș fi intrat cu mașina într-o mină terestră și totul s-ar fi sfîrșit. Al doilea caz, în care aș fi lucrat tot pe uscat și simțul de autoconservare ar fi fost extrem de puternic, poate aș fi făcut ca alți (foarte puțini) geologi care stăteau în tabără și puneau șoferii să se învîrtă cu mașina în jurul taberei ca să modifice kilometrajul. Continuarea ar fi fost și aici clară – rușinea publică și excluderea din tagma profesională. În cazul fericit, în care fie aș fi avut noroc pe uscat, fie aș fi ajuns la platformele de foraj din Atlanticul de Sud, probabil că aș fi continuat să lucrez în domeniu, cu pauze mai mari sau mai mici date de fluctuațiile prețului petrolului, cu perioade fericite alternînd cu altele extrem de complicate. Și poate că așa ar fi fost și astăzi.

Cum ar fi arătat viața mea dacă acum aproape douăzeci de ani, în loc să mă întorc acasă din Veneția, după stagiile și contractele mele la Fondazione Mattei sau Institutul de Cercetări Marine, aș fi încercat să rămîn definitiv acolo, ca cercetător? Greu de răspuns, mai ales pentru că multe s-ar fi schimbat. Cu siguranță aș fi intrat în competiție cu mulți colegi și prieteni pentru o poziție permanentă. Iar pozițiile permanente în cercetare erau foarte rare și greu de obținut în acei ani în Italia, unde mulți lucrau pentru perioade lungi de timp dintr-un contract în altul. Sau poate mi-aș fi făcut meseria de sedimentolog costier la una dintre companiile specializate cu sediul în Veneția, dar care au lucrări peste tot în lume.

Am avut însă mai multe oferte de lucru care m-ar fi dus cu siguranță departe de calea științelor pămîntului și mării. Iar cele mai multe oferte de a-mi schimba radical cariera le-am primit tot în Italia.

În 1997 eram la Napoli, participam la o conferință, alături de mai mulți colegi. Într-o cafenea, un chelner intră în vorbă cu noi, mă simpatizează, iar după vreo două-trei vizite mă întreabă de ce mă mai întorc eu în România. Dacă vreau, prietenii lui mă pot ajuta, îmi pot face rost de un pașaport Italian. Și cu fizicul meu impunător, cu siguranță că tot prietenii mă vor ajuta să îmi găsesc ceva de lucru. Refuz politicos. E și ultima oară cînd intru în acea cafenea.

Au fost însă și oferte foarte tentante. Bunul meu prieten Francesco, proprietar al unui bar din Veneția, din Campo dei Miracoli, m-a sfătuit de mai multe ori „să mă las de prostii“ și să încep să lucrez la el. Aș fi putut fi ce mi-aș fi ales, de la barman la poziția de concesionar liber să îmi aranjez afacerea cum aș fi vrut. Și trebuie să recunosc că și acum, cînd dorm, văd barul visurilor mele, cu vinuri deosebite, cu *cicchetti veneziani*, acele aperitive specifice orașului, cu o muzică în surdină care să aducă cele mai frumoase melodii ale ultimelor secole. Sînt sigur că aș fi reușit să pun pe picioare un bar din care să vrei să nu mai pleci niciodată sau să cauți mereu să te întorci. Și trebuie să recunosc că, în multe dintre momentele foarte tensionate prin care am trecut în ultimul deceniu, mi-am regăsit liniștea imaginîndu-mă în *acel* Bar dei Miracoli.

Veneția mi-a oferit și alte locuri de muncă după abilitățile mele fizice. În 2010 așteptam, împreună cu un prieten din România, un vapor ca să mergem la muncă. Lîngă noi, un bătrîn spre 80 de ani, mic și firav, se opintea să treacă un cărucior cu mărfuri peste unul dintre sutele de podețe din oraș. Ne uităm unul la celălalt, ne apropiem de bătrîn, îi luăm pe sus căruțul și îl trecem pe partea cealaltă a podului. Bătrînul, mirat, se oprește să își tragă sufletul, ne mulțumește frumos și ne roagă să îl mai ajutăm cu alte două traversări. Mai are puțin pînă acasă, dar recunoaște că nu mai poate. Evident, nu îl putem refuza. Ajunși în fața casei, bătrînul venețian se uită la noi (amîndoi înalți și zdraveni), ne întreabă de unde sîntem. Îi spunem că venim din România. Omul se luminează, laudă românii care domină piața de pește, dar și sectorul construcțiilor din oraș și ne propune o afacere: cum noi sîntem puternici și buni de muncă, am putea face o avere ajutînd oamenii locului să își care mărfurile. Și are mulți prieteni, ne poate recomanda, ne poate ajuta și cu o chirie bună. Ne laudă, ne zice că simte că sîntem oameni buni și că Veneția are nevoie de așa ceva. Eu și cu Gigi, prietenul meu, ne privim în ochi. Eu ajunsesem de curînd director științific al institutului la care lucrez, Gigi era prodecan la Geologie, Universitatea din București. Nu vrem să îi stricăm omului bucuria. Îi mulțumim frumos, îi zicem că sîntem grăbiți, dar că ne vom mai gîndi. Plecăm, lăsîndu-l cu ochii plini de speranță. Ne zice unde îl putem găsi cînd ne vom întoarce. Vom veni negreșit.

Oi fi ratat astfel ultima șansă să primesc o ofertă de „muncă cinstită“?

***Adrian Stănică** este cercetător științific la Institutul Național pentru Geologie Marină – GeoEcoMar, profesor onorific la Universitatea din Stirling, Marea Britanie.*

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Punct și de la capăt

Alexandru Ioan OIȚĂ

Blocat în propriul film

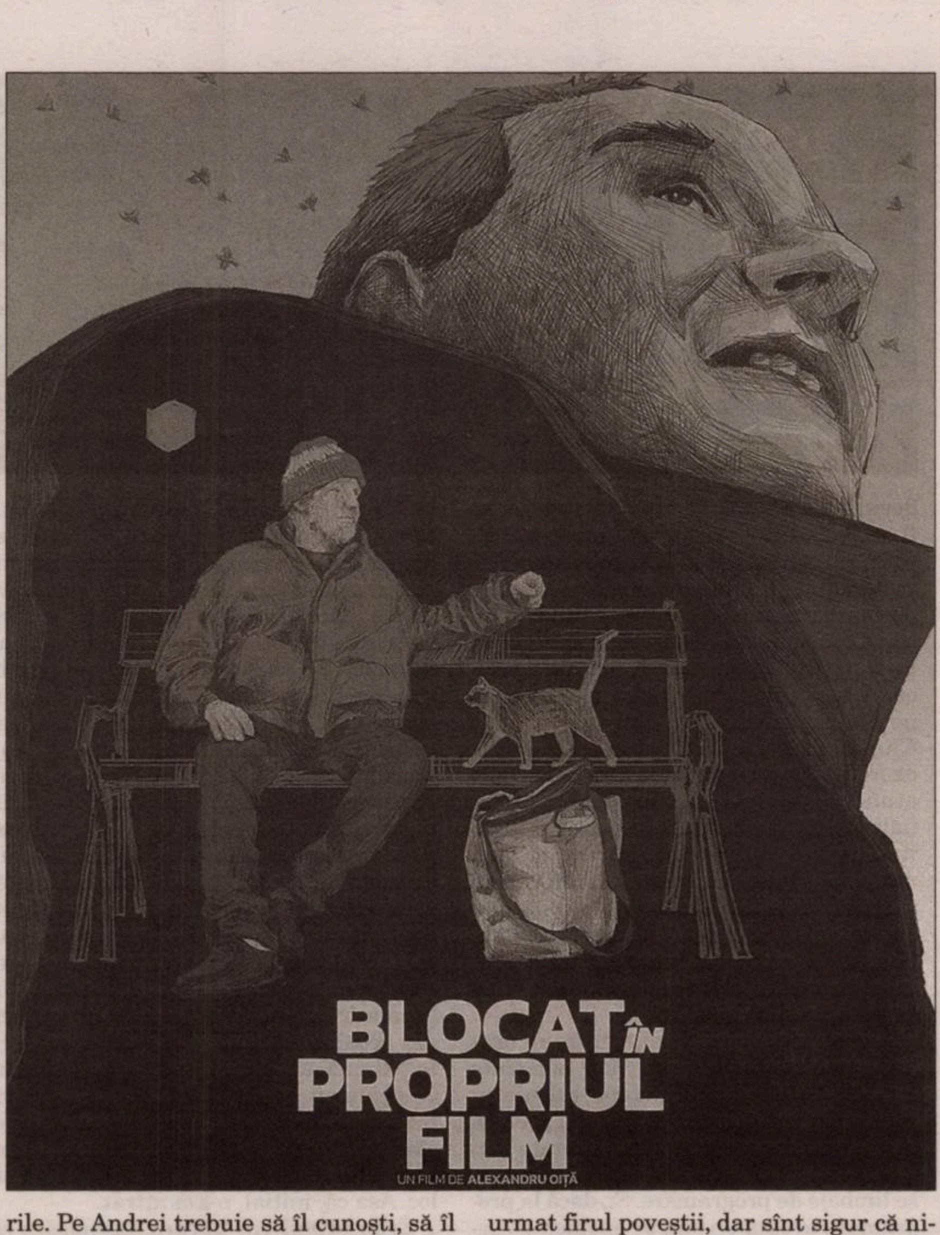
BLOCAT ÎN PROPRIUL FILM
UN FILM DE ALEXANDRU OIȚĂ

Pentru mine, cinematografia este un univers inimaginabil de vast și imprevizibil, cu o libertate aproape înspăimîntătoare. Mă întreb periodic ce am de spus eu, ce vreau să spun sau să transmit. A scrie și a regiza un film creează un fel de dependență, îți acaparează mintea și sufletul, îl vrei din ce în ce mai mult, din ce în ce mai bun. Prins în vîrtejul propriilor căutări și introspecție, nu aveam cum să intuiesc ce rol voi juca în viața unui om care, la rîndul lui, va juca un rol important în viața mea. Din dorința de a realiza un film documentar profund ancorat în realitate, eram indecis ce subiect să aleg pentru realizarea scurtmetrajului pe care trebuia să îl fac pentru facultate. L-am întîlnit însă pe Andrei. Știam doar că era regizor, avea 71 de ani și nu mai avea o casă. La prima vedere, semăna cu bunicul meu, cu părul alb, crescut aleatoriu, și un zîmbet cald. Am discutat puțin despre documentar, urmînd să ne întîlnim și să stăm la povești. Ale lui, nu ale mele. În mînă avea un telefon vechi pe care nu știa să îl folosească, dar m-a rugat să îi salvez numărul meu. Deschid telefonul și constat că nu era nici un contact salvat. Numărul meu a devenit singurul din agendă. Și nu mă putea suna pentru că nu avea credit. Ajung acasă și deschid calculatorul, scriind Andrei Cătălin Băleanu. Citesc că a regizat două filme de lungmetraj, a fost un student talentat al facultății de film din București, existau chiar recenzii la filmele lui din studenție. Domnul Andrei, așa cum îmi place să îi spun, era considerat un talent al cinematografiei românești, coleg de generație cu nume consacrate de regizori români. Deja aveam prea multe întrebări la care trebuia să găsesc răspuns.

Ne-am revăzut în locul în care stătea provizoriu. M-a privit cu aceeași căldură și entuziasm. O cameră curată cu un pat vechi, un album de la o licitație de artă din 2010 pe care îl găsise aruncat la gunoi, niște borcane în care își făcea ness. Un om într-un loc impersonal și gol, dar plin de suflet și de cunoaștere, cu care analizez filmele lui Krzysztof Kieslowski, regizorul meu preferat. Vede filme în fiecare seară la televizor și pe un DVD-player împrumutat. Îl privesc cînd îmi povestește despre filmele pe care le-a făcut, despre cum a pierdut casa fiind înșelat de un om în care a avut încredere. Cînd vorbește despre fosta lui soție și despre băiatul lui îi tremură vocea. Încă nu înțeleg de ce, de peste 40 de ani, nu a mai făcut film și cum a ajuns în situația asta. Primul gînd după ce am plecat a fost să mă opresc la primul magazin ca să îi încarc cartela pentru a mă putea suna.

Am filmat cu Andrei un documentar despre el ca om și ca regizor. Îmi amintesc și acum, cu drag, momentul cînd ne-a prezentat, cu mîndrie, celor cu care locuia în casă ca fiind echipa lui de filmare. Toate lucrurile grele prin care a trecut nu l-au înrăit și nu i-au schimbat percepția despre viață; este un om care iubește animalele, care ia cărțile aruncate ca să le citească, se plimbă în fiecare noapte pe străzi pentru a vedea lumea de la distanță, care primește ajutorul atunci cînd străinii i-l oferă. Am realizat filmările pentru documentar pe parcursul a două luni, timp în care m-am întîlnit cu Andrei de mai multe ori. La fiecare întîlnire descopeream ceva nou despre el, fiecare discuție sau interviu pe care îl filmam parcă mă făceau și mai curios, mă determinau să vreau mai mult să descopăr povestea lui, să-i simt trăirile. Pe Andrei trebuie să îl cunoști, să îl vezi, să îi înțelegi umorul subtil și modul în care face haz de necaz. Oricît de mult aș scrie, nu aș reuși să îi dezvălui personalitatea.

Aflasem foarte multe lucruri și aveam nevoie să clarific anumite aspecte din viața regizorului de la oamenii care l-au cunoscut. Discutînd cu colegii lui, am început să îi scormonesc viața, cu gingășie și atenție. Realizarea filmului m-a condus în lumea celor care au fost sau mai sînt încă apropiați de Andrei, o lume a cinematografiei sau a celor care au scris istoria adevărată a cinematografiei românești. Pentru colegii lui cu care am vorbit, Andrei a rămas un copil „mare“ de care au grijă, chiar dacă nu au avut puterea de a-i schimba destinul. Cu siguranță i l-au influențat în bine pentru că datorită lor, în primul rînd, Andrei are un loc în care să își așeze capul obosit de gînduri, de dezamăgiri, regrete și multe amintiri. Fără ajutorul lor, nu aș fi putut spune povestea acestui om special pe care vă invit la lansarea filmului să o vedeți. Sînt lucruri inedite pe care le-am aflat în această călătorie alături de Andrei. De exemplu, vizionarea filmului lui studențesc *Zidul*, găsit în arhiva facultății și ale cărui subiect și regie prevestesc parcă destinul realizatorului. Sau faptul că în *Apa ca un bivol negru*, așa cum însuși regizorul o spune, Andrei a avut inițiativa de a arăta suferința oamenilor afectați de inundații, deși acest lucru s-a uitat undeva, în timp. De la colegii lui am aflat că la vizionarea filmului la Cinematecă, în urmă cu cîțiva ani, Andrei Cătălin Băleanu stătea la intrare, întrebînd dacă poate intra și el. Întîmplările, poveștile și gîndurile lui Andrei și ale celor care l-au cunoscut vor rămîne în acest documentar. Am urmat firul poveștii, dar sînt sigur că nimeni nu poate ști cu exactitate ce s-a întîmplat; poate că au fost cumulate o multitudine de motive și conjuncturi pentru care Andrei Cătălin Băleanu a ajuns în această situație. În afară de Andrei, nimeni nu poate simți ce a trăit el pentru că, indiferent cît de empatici am fi și cît de multe am cunoaște, nu am trăit noi viața lui. Andrei este descris ca un om care nu a cerșit și nu s-a umilit niciodată. Am fost martorul poveștilor din trecut, al propriilor lui amintiri și al momentelor în care prietenii își aduc aminte de el, dar și al regretelor că Andrei s-a pierdut cîndva, în tăcere, fără a avea o mînă care să îl tragă înapoi de pe marginea prăpastiei în care se afunda. Din care nu s-a putut salva pe el însuși și de provocările la care a fost supus: pierderea părinților, a soției și a copilului de care îi este dor, a meseriei pe care încă o iubește, a locului unde locuia.

În timpul filmărilor am vorbit mult cu Andrei și despre documentarul pe care îl realizam. Aveam un barem de timp stabilit de facultate, de maximum 30 de minute. Cînd Andrei m-a întrebat dacă viața lui se poate rezuma la o jumătate de oră, am știut că nu mă voi opri la scurtmetraj. Intrasem deja în povestea și în viața lui, am vrut să fiu un om care să rămîn și să îl ajut în felul meu. Nu am vrut să fiu ca acei oameni despre care îmi povestea, care s-au folosit de el și apoi l-au abandonat. Am vrut să rămînă imortalizat în acest prim lungmetraj pe care l-am produs pentru Andrei, pentru mine, pentru spectatorii care îl vor urmări, pentru generațiile care vor veni după Andrei sau după mine. Întîlnirea dintre noi, practic a două generații diferite, este un moment care mi-a influențat viziunea despre film, despre oameni, despre viitor. Aș fi vrut să o cunosc și pe fosta lui soție și am încercat, fără a fi invaziv, pentru a nu deschide răni și așa dureroase. Pentru Andrei a reprezentat *„triumful vieții lui“*. E piesa de puzzle care îmi lipsește pentru completarea schiței pe care am încercat cît mai obiectiv să o realizez, pentru că doar viața reală a lui Andrei Cătălin Băleanu este tabloul adevărat.

Mi-am numit documentarul *Blocat în propriul film*. Și eu, și Andrei sîntem blocați în propriul film, doar momentele sînt diferite: început și sfîrșit. În orice film, începutul și sfîrșitul contează. Întîlnirea cu el m-a determinat să am întrebări retorice despre el, despre mine, despre planurile de viitor, despre societatea în care trăim, care e limita dintre reușită și eșec. Povestea lui ar putea fi povestea oricărui om care, din nenumărate motive, a ajuns pe stradă la limita subzistenței, fără o sursă de venit, chiar dacă viața nu l-a pregătit pentru această situație; ar putea fi povestea părinților, a bunicilor noștri dacă i-am abandona. Poate fi povestea oricărui tînăr la început de drum sau a oricărui artist care arde în interiorul lui pentru fiecare creație, care se consumă, măcinat de temerile lui, punînd arta mai presus de viață, într-o societate de consum.

După filmări, a trecut o perioadă în care nu am vorbit cu Andrei, presat de *deadline*-uri și de scrierea următorului film de ficțiune. În acest timp, am participat cu scurtmetrajul la Astra Film Festival și l-am înscris la Festivalul de film studențesc CineMAiubit, unde a cîștigat trei premii. La înmînarea premiilor, primul meu gînd a fost către Andrei Cătălin Băleanu, căruia am vrut să îi mulțumesc că m-a ales pe mine să îi împărtășesc povestea. M-am bucurat că am putut să expun documentarul cu Andrei pentru a-l vedea cît mai mulți spectatori. Cumva, știu că și pe regizorul din el îl ajută și le reamintește celor care nu mai știau de el că Andrei există. Și chiar dacă nu o spune și nu o cere, Andrei Cătălin Băleanu are nevoie să știe că nu a fost abandonat și uitat. L-am întîlnit din nou, de data asta într-un loc nou, dar mai mulțumit de condițiile de acolo. I se stricase centrala la început de iarnă, dar am reușit să o repar. Era fericit că am trecut să îl văd și am stat din nou la povești despre filme.

Mi-am promis că o să am grijă de Andrei și am rămas singurul contact salvat în telefonul lui; cred că numerele de telefon ale colegilor lui le formează din memorie. Încă nu a început să scrie la cartea despre viața lui, dar ca un veritabil regizor de film iese din nou pe ecranul cinematografic, în cel mai original mod în care putea s-o facă: regizînd și jucînd, alături de mine, ultimul lui film. Îmi doresc să nu fie cel din urmă pentru că mi-aș dori ca în viitor să lucrăm împreună și la un film de ficțiune în care spațiul și timpul, care separă generațiile de regizori formați de școala românească de film, să dispară.

***Alexandru Ioan Oiță** este student la UNATC.*

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

● **Valori**

„Pianul este cel mai bun psiholog al meu“

– interviu cu muzicianul Jay-Jay JOHANSON –

*Muzicianul suedezo-britanic **Jay-Jay Johanson** (n. 1968) a concertat pe scena Palatului Culturii din Timișoara, peîn 18 februarie, în cadrul festivităților de deschidere a proiectului „Timișoara 2023. Capitală Europeană a Culturii“ (timisoara2023.eu).*

Black Sabbath, Portishead, Kraftwerk, Chopin, Chet Baker... Ce alți artiști v-au rafinat felul în care compuneți muzică în acest moment?

Încă am eroii adolecenței, dar acum ascult multă muzică nouă, sînt un mare împătimit al topurilor. Bine, ascult și muzica nouă a vechilor artiști. Uite, pentru mine, cele mai bune două albume noi din acest an sînt albumele lui John Cale *(Mercy)*, un album genial, unde sună mai tînăr și mai proaspăt ca niciodată, pur și simplu iubesc albumul ăsta! Celălalt e Ryuichi Sakamoto *(12)*, care la 71 de ani continuă să fie tot mai bun. E uluitor ce a făcut în anii '70, dar iată că încă uluiește cu muzica lui. Îmi plac însă și artiști noi, fetele, americanele...

O ador pe Julia Holter...

O, da, și e numai un exemplu. Weyes Blood și celelalte... Fiul meu ascultă mult rapperii tineri ai scenei britanice din Brixton, UK. Îmi place mult muzica nouă.

Auziți despre tineri artiști vorbind despre faptul că dvs. i-ați influențat pe ei?

Absolut. Cînd primesc mesaje de la ei, îmi dai seama că mi-ar fi plăcut să am Instagram cînd eram copil, să fi putut trimite și eu mesaje eroilor mei muzicali. O chestie nebunească, acum poți ajunge la oricine!

Cui i-ați fi scris pe Instagram?

A fost o vreme cînd am fost un mare fan al lui David Sylvian. Îmi plăcea muzica trupei lui, Japan, dar cînd a scos primul lui album solo...

The Brilliant Trees...

O, da, cu „Red Guitar“ ca prim single, am crezut că e chiar mai bun decît Japan. Începuse să lucreze cu Sakamoto, cu Holger Czukay, cu Jon Hassell. Nu că muzicienii din Japan ar fi fost în neregulă, dar muzicienii cu care a început să lucreze ca artist solo erau mult mai interesanți din punctul meu de vedere. Pe vreme aceea mergeam mai des la Londra și obișnuiam să-mi petrec timpul în studioul Opium Arts, să absorb energia acelui spațiu cu Polaroid și colaje pe pereți. Într-o zi, o fată de acolo mi-a spus: „Știi, David e jos, nu vrei să te duc la el să-ți semneze niște *postcards?*“. Deci am fost, la un moment dat, un mare fan al lui. Dar acum cred că, din păcate, e genul de artist care nu a devenit mai bun odată cu timpul. Nu ca John Cale sau ca Sakamoto.

Compune tot mai puțin...

Da, puțin și nu prea bun. La fel i s-a întîmplat și lui Scott Walker, care a început să-și alieneze publicul, muzica însăși a devenit alienantă, nu că ar fi dificil de ascultat, dar nu mai e ancorată în propriul univers.

Trebuie să spun că mie îmi place la fel de mult și ce a compus înainte de moartea sa, mi se pare un traseu oarecum firesc. Știți că dvs. și Walker aveți amîndoi cîntece inspirate de România, dvs. – „Heard Somebody Whistle“, el – „The Day The Conducator Died“...

Pentru mine, Sylvian și Walker s-au pierdut undeva pe drum.

„Muzica ajută enorm“

Ați simțit vreodată că vă apropiați de momentul în care nu mai aveți idei?

Mereu am simțit asta, mereu există perioade cînd mă gîndesc „O, futu-i, sînt complet golit, am scris fiecare cuvînt, nu mai am nimic de spus!“. Dar asta se întîmplă, de obicei, cînd urmează să plec în turneu și atunci mă concentrez pe *setlist*, pe repetiții, mă gîndesc la altceva și, imediat ce plec în turneu, încep să compun din nou. E un ciclu natural. Compun de 29 de ani și încă nu m-am oprit. Sper că va continua și nu văd cum n-ar continua, pentru că mereu e ceva ce vrei să spui, apar mereu noi versiuni de a căuta mai adînc în intimitatea și în persoana mea. Lucruri noi se întîmplă în viață, în relație, acum am un copil, sînt tată...

Chiar așa, în cel fel v-a schimbat paternitatea?

Acum e mult mai dificil să plec în turneu, trebuie să stau mai mult acasă, relația cu soția a trecut prin perioade mai grele... Dintr-odată însă am devenit mai puțin preocupat de sinucidere, dintr-odată viața mea avea un alt scop, sinuciderea nu mai era o soluție la problemele mele. Ca adolescent, sinuciderea era mereu o soluție, mereu am iubit ideea posibilității sinuciderii, să pot alege cînd vreau să părăsesc planeta. Faptul că eu și nimeni altcineva nu putea lua decizia asta în locul meu mă încînta. Ca tată, nu mai merge. Ceea ce e bine. Uite o temă nouă despre care pot scrie. *(Rîde)*

În acești termeni, muzica poate avea beneficii terapeutice?

Muzica ajută enorm. Mai ales cînd mă așez la pian. Pianul este cel mai bun ajutor. Improvizez, cînt și cînt, dar uneori am nevoie și să pictez sau să desenez. Nu arăt nimănui lucrările mele, dar pictez destul de mult. Am făcut o școală de artă și una de arhitectură, mereu am crezut că voi lucra mai mult în această zonă. Pictura este similară compunerii muzicii, pentru că vine din aceeași sursă a creativității și îmi place mult. Dar pianul este un ajutor mai bun, chiar decît creionul și hîrtia. Pianul este cel mai bun psiholog al meu.

Cînd improvizați la pian simțiți că creați sau că descoperiți?

Creez. Nici nu știu să cînt cîntecele altcuiva pe dinafară, nu cînt piesele altor muzicieni. Pianul este unealta mea de creație, nu învăț, nu exersez la el, ci creez. Încep cu o improvizație și apoi dezvolt.

Cîntați la șase-șapte instrumente, la ce alt instrument v-ar plăcea să învățați să cîntați?

La chitară aș vrea să fiu mai bun. Să compum cîntece la chitară e foarte diferit, acordurile acestor două instrumente sînt complet diferite, combinația de note, progresia...

Îmi amintesc un interviu în care spuneați că folosiți chitara în felul în care Chopin compunea la pian. Pat Metheny spunea și el undeva că specificul lui vine din faptul că el cîntă la chitară ca și cum ar cînta la pian.

Îmi amintesc că Brian May, chitaristul de la Queen, spunea undeva că deseori înregistrează părțile de chitară ca o orchestră de coarde, cîntînd notele ca și cum ar fi cîntate de instrumente diferite. Iată un mod ciudat de a transforma limitările în ceva mult mai mare.

Recent ați postat despre moartea lui Burt Bacharach. Am pierdut mulți muzicieni în ultimii ani, moartea cui v-a afectat cel mai mult?

Moartea lui Lou Reed m-a afectat cu adevărat. Am admirat întotdeauna felul său de a spune o poveste cu un cîntec. Niciodată n-am început să ascult un cîntec de-ale lui fără să vreau să-l aud pînă la capăt. Unele cîntece, unele albume, unele perioade din cariera lui n-au fost tocmai bune, dar în continuare îmi place să-l ascult. Moartea lui m-a afectat chiar mai mult decît a lui Bowie.

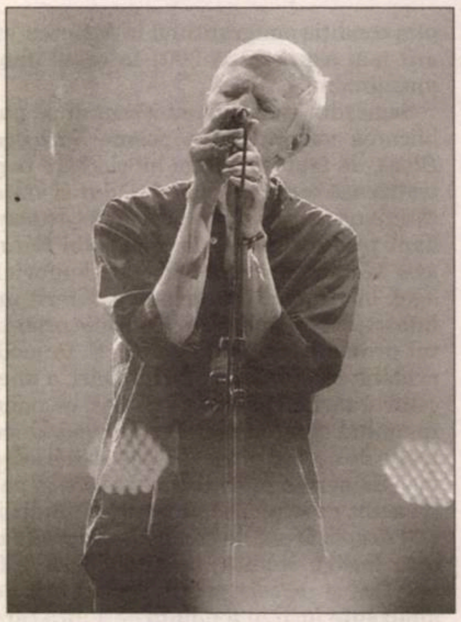

Am fost surprins să citesc undeva că Bowie n-a fost o mare influență pentru dvs.

Cînd eram mic, un prieten de copilărie, care locuia vizavi, era mare fan Bowie. Mi s-a părut mereu că Bowie e deja luat *(rîde)* și poate de-asta am căutat alți muzicieni. Poate, dacă aș fi fost cu doi ani mai mare, aș fi devenit un fal al lui. Dacă l-aș fi descoperit înainte de albumele *Station to Station* (1976) sau *Low* (1977). Dar cînd am început să-mi cumpăr singur discurile, Bowie scotea trilogia Berlinului, dificil de pătruns de ascultători noi, ba chiar și de ascultătorii lui mai vechi. Pe Bacharach l-am văzut *live* de două ori: în '96, apoi în 2002. Era fantastic.

Cum s-a schimbat publicul dvs. de-a lungul anilor, nu doar în funcție de vîrstă și orientare sexuală, dar și de naționalitate?

Am început să am ascultători în Franța, Portugalia și Spania, acolo am avut primele succese. Apoi am pătruns în Canada, Mexic, Argentina, Brazilia. După *Poison* (2000), au urmat Rusia, Turcia, China sau Africa de Nord, America de Nord, în special New York și Miami.

Mi se pare că ascultătorii dvs. sînt tot mai tineri.

Așa e, bărboșii în vîrstă stau acum în spatele sălii cu brațele încrucișate, pe cînd fața scenei e ocupată de adolescenți.

Da, și eu tot în spate stau acum la concertele dvs.

(Rîde) În anumite țări vin mulți gay și *queer* la concertele mele, îi ador așa colorați și fermecători! În anumite țări, muzica mea a pătruns în cultura *queer*, ceea ce mi se pare grozav.

În anii '90, lumea vă asculta la radio, dar cel mai ușor cumpărînd CD-uri, acum vă ascultă în streaming. *Dvs. cum ascultați muzica?*

Ascult iTunes, iar muzica care-mi place o descarc ilegal. Fiul meu are Spotify, eu nu am nici măcar cont. Nu e genul meu, nu mă nimerește cu sugestiile. Prefer YouTube, unde dau peste *b-sides, 12 inches*, remixuri, *live*-uri, astea sînt mult mai interesante pentru mine. Or așa ceva nu găsești pe Spotify. Deci sînt un ascultător de YouTube, iar dacă-mi place ceva înregistrez pe telefon ca să am cu mine ca iTunes. În plus, pe YouTube găsesc multe coloane sonore ciudate.

Știu că sînteți topit după coloanele sonore.

O, da, descoper mereu coloane sonore noi, în special din anii '60-'70, horror-uri de la Hollywood, filme porno italienești, orice ciudățenie. Coloanele sonore sînt uluitoare, le ador.

Pentru final: cu ce parte a corpului cîntați la pian?

Ha, ce întrebare bună! Improvizația e foarte directă: o parte e memoria mușchilor, o parte e inimă, o altă parte e creier, deci e greu de spus. Vorbeam cu Robin Guthrie de la Cocteau Twins, el nu știe să cînte la chiatră, știe doar cum să pună degetele pe corzi ca să sune cum îi place. Deci aș zice că la pian cînt cu memoria mușchilor, cu stomacul și cu inima. Oricum, cu cît mai puțin creier cu putință.

(varianta integrală
pe www.dilemaveche.ro)

interviu realizat de Marius CHIVU

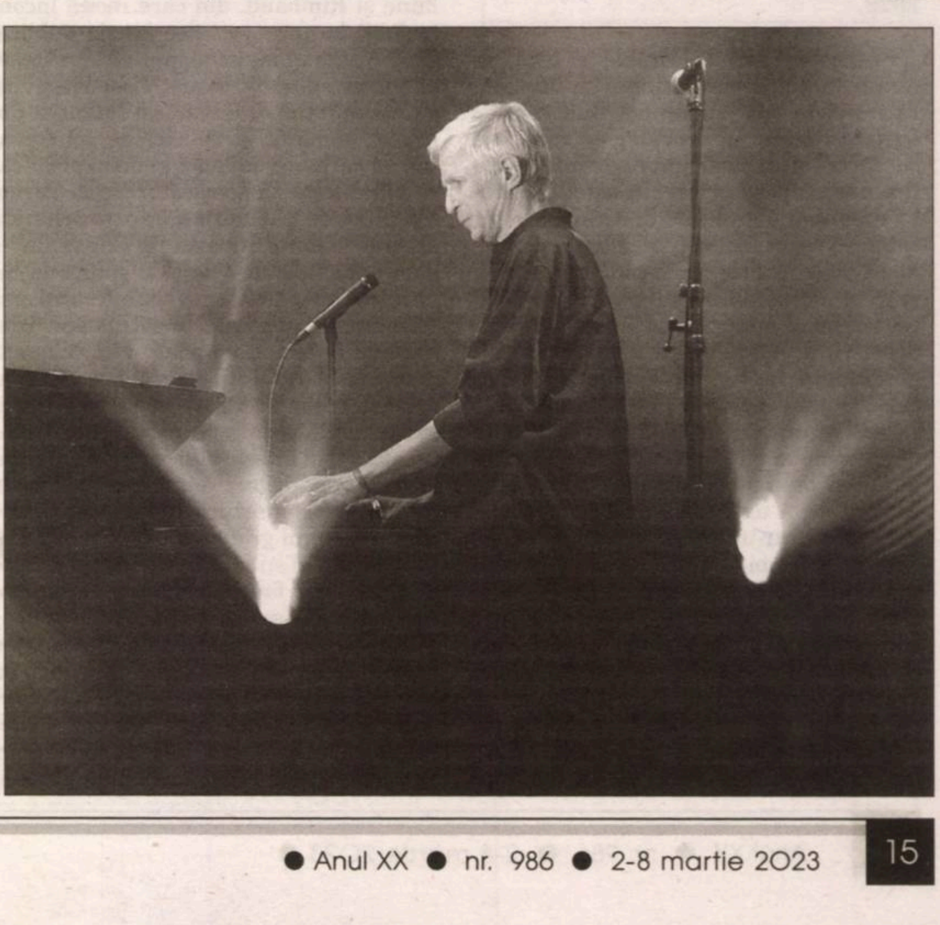

Bogdan-Alexandru STĂNESCU

pe de altă **carte**

Călătoria fluturelui monarh

● Semezdin Mehmedinovic, *Me'med, bandana roșie și fulgul de zăpadă*, traducere de Adrian Oproiu, Editura Black Button Books, 2022.

Nu cred că exagerez dacă scriu de la început că *Me'med, bandana roșie și fulgul de zăpadă* este una dintre cele mai *frumoase* cărți de ficțiune apărute la noi anul trecut. Iar asta nu doar pentru că autorul ei îndrăznește să scrie, într-un ocean de cinism și de utilizare a „traumei“, o carte autobiografică plină de dragoste și de speranță, dar și pentru că are curajul de a scoate la lumină toate fisurile care mai curînd unesc decît destramă o familie și de a le pune în lumina unor evenimente biografice aparent aducătoare de deznădejde.

Romanul lui este un triptic, așa cum o sugerează și titlul (care reprezintă traducerea originalului, spre deosebire de ediția în limba engleză, care a preferat o interpretare, *My Heart)*, ce reunește relatarea a trei călătorii, două prin boală și una propriu-zisă, prin deșertul Arizonei, dar și prin memoria cuplului tată-fiu. Familia de musulmani bosniaci (Semezdin, soția Sanja și fiul Harun) care face obiectul acestei ficțiuni autobiografice a avut parte de toate relele sfîrșitului de secol XX și ale începutului de secol XXI: au supraviețuit asedierii orașului Sarajevo, încăpățînîndu-se să rămînă atîta timp cît a fost omenește posibil, în 1996 au emigrat, fără nici un ban, în Phoenix, Arizona, s-au mutat în Washington, au schimbat casă după casă (de altfel, memoria locurilor este o temă recurentă a cărții, la fel cum este și în autobiografia lui Aleksandar Hemon) și au trăit din plin condiția emigrantului în America, cu atît mai aspră după 2001 în cazul unor musulmani.

Semezdin a devenit cunoscut după publicarea volumului de poeme *Sarajevo Blues*, de fapt un volum hibrid care portretizează ororile războiului, dar și viața cotidiană în orașul asediat (un fel de pandant poetic al la fel de celebrului *Sarajevo Marlboro*, al lui Mijenko Jergovic), apoi, la vîrsta de 50 de ani, a suferit un infarct, eveniment care constituie pretextul primei părți a tripticului. E, în mod, evident, relatarea unei schimbări, a unei confruntări cu sfîrșitul imediat, ce pune în umbră chiar și marile traume istorice trăite de același subiect. Ceea ce reușește însă Semezdin Mehmedinovic este să pună acest eveniment în contextul gîndirii, să-l despovăreze de emoție: relatarea lui este lucidă, ironică, sensibilă fără a fi patetică și de cele mai multe ori atît de amuzantă încît ai tendința de a uita care e pretextul acestor meditații. De exemplu, infarctul, descris în amănunțime, îl face să se gîndească la un eseu al lui Christopher Hitchens, citit recent, în care The Hitch descria senzația fizică ce a însoțit propriul infarct. E o trăire livrescă reflexă a propriului infarct. Una dintre consecințele medicației prescrise este posibilitatea pierderii memoriei, așa că naratorul hotărăște să-și însoțească fiul, Harun, care e fotograf, într-un *„road trip“*, pentru a fotografia deșertul noaptea.

Acesta va fi miezul cărții, o călătorie sebaldiană prin memorie, făcută de un tată și fiul său, doi tipi melancolici, un cuplu în care fiul este cel care-și reprimă emoțiile, în pur stil macho american, iar tatăl devine din ce în ce mai sentimental. Punctul lor de plecare este prima lor casă din viața americană, din Phoenix, care însă nu mai trezește nimic în ei, tot așa cum casa nu mai păstrează nici o urmă de-a trecerii lor pe acolo, pare să nu-i mai recunoască. Pe măsură ce avansează „în teritoriu“, devine evident că relația dintre cei doi e una complicată, plină de reproșuri nerostite, dar și faptul că viața unor emigranți musulmani în America nu a fost și nu este încă una tocmai bună (prezentul narațiunii coincide cu candidatura lui Trump, pe cînd trecutul ei american își găsește punctul de turnură în atacurile din 2001). Ajunși la un motel din deșert a cărui parcare e goală, tînărul recepționer Navajo le spune că nu are disponibilă decît o cameră de 380 de dolari, văzînd în fața lui doi albi pe care-i poate taxa pentru vina istorică a strămoșilor lor, la care personajul Semezdin îi urlă: „Uită-te la mine, tinere: *I am not white!*“. Într-un restaurant li se strigă *„Go back to Russia!“*, iar viața le e punctată de atacurile de panică legate de identitatea lor fluctuantă.

Cea de-a treia parte a tripticului are legătura cea mai „tehnică“ cu memoria: la cinci ani după infarctul lui Semezdin, Sanja suferă un atac cerebral („Sîntem doi oameni atacați“, îi va spune, cu umorul ei irezistibil, cînd își va reveni) și-și pierde inițial toată memoria, cu excepția celei afective, legate de Semezdin. Memoria ei este însă ireparabil afectată, așa că trebuie să reînvețe lumea, cu ajutorul acestui unic punct fix al universului, Semezdin, care descoperă la rîndul lui, printr-un proces pe care l-am putea numi „reîndrăgostire“, o nouă versiune a soției lui, o femeie aflată în pragul bătrîneții, care redevine copil, analizează cuvintele, se întreabă, contemplînd o veveriță, dacă e posibil ca moleculele de apă din corpul ei să se fi aflat la un moment dat în Leonardo da Vinci sau își dorește să fie gardiana dragonilor.

Cartea lui Semezdin Mehmedinovic are, pe lîngă toată lumina pe care reușește s-o extragă din munca și chinul vieții, o calitate specială a vederii periferice. Nu o singură dată, naratorul acestei cărți se oprește brusc din meditație sau din îndeplinirea unei acțiuni pentru a observa un anumit miros ce anunță venirea zăpezii tîrzii, sau culoarea roșie a deșertului ce-i amintește de bandana bunicii, din copilărie. E o proză care călătorește încontinuu între prezent și trecut și care străbate continentele cu puterea memoriei: stelele din deșert îi amintesc povestitorului de cerul spuzit de deasupra Sarajevo-ului din 1993. Puterea amintirilor este aceea a unor borne ce pot fi atinse sau nu: tocmai acest arbitrar stă la baza melancoliei fundamentale a cărții.

La un moment dat, în partea centrală a tripticului, scriitorul își amintește de migrația fluturelui monarh, care durează timp de patru generații, astfel încît printre fluturii care ajung în Canada nu se mai află nici unul dintre cei care au plecat din Mexic. Totuși, ei sînt aceiași fluturi conduși de o voință ancestrală, însă nu oarbă. Tot așa, cei trei protagoniști ai tripticului lui Mehmedinovic nu sînt aceiași oameni care au fugit din Bosnia, dar împart cu fantomele trecutului puterea memoriei.

■ ■ ■

Adrian G. ROMILA

pe de altă **carte**

Avataruri ale iubirii

● François-Henri Déserable, *Stăpînul și cuceritorul meu*, traducere de Mădălina Ghiu, Editura Humanitas, 2022.

François-Henri Déserable e încă un nume în plină ascensiune în literatura franceză contemporană. Biografia sa agitată l-a ajutat, probabil, să facă față cu succes dinamicii imprevizibile specifice unei culturi uriașe, în care literatura dă anual o mulțime de titluri remarcabile. Născut în 1987, rezident o perioadă în SUA, jucător profesionist de hochei și jurist, Déserable a debutat în 2013 cu un volum pseudo-istoric (multipremiat) despre ultimele clipe ale unor celebrități ghilotinate în timpul Revoluției Franceze. După această ieșire fulminantă la rampă au urmat în 2015 și-n 2017 alte două romane cu subiecte inedite, ambele iarăși premiate: primul – o biografie romanțată a unui matematician cunoscut, mort într-un duel în 1832, celălalt (tradus și la noi) – un fel de anchetă asupra unui personaj literar al lui Romain Gary. *Stăpînul și cuceritorul meu* i-a apărut în 2021 și susține linia valorică deschisă și confirmată deja de precedentele.

Intriga erotică a noului roman marca Déserable e din start una foarte ofertantă narativ: un bibliotecar cam șters, Vasco, funcționar cu acte în regulă la Biblioteca Națională a Franței, se îndrăgostește nebunește de Tina, o tînără și frumoasă actriță, pasionată iremediabil de Verlaine și Rimbaud, din care recită incontrolabil la aproape orice ocazie publică. Dacă Vasco e singur, dispus să investească sentimental tot ce are, Tina e logodită cu mai vîrstnicul Edgar, un finanțist dominat de mamă și, se-nțelege, conservator, cu care are deja doi gemeni și cu care plănuiește să se căsătorească. Povestea plină de tribulații a acestui triunghi amoros (Tina îl iubește pe Edgar, dar e dominată fizic de Vasco) e spusă de un narator care e prietenul și confesorul ambilor amanți, dar care, lucid, neutru și debordînd de umor, nu poate nici să omită momentele fierbinți, piperate cu cele mai intense scene erotice, nici pe cele hazlii sau penibile, rezultat direct al patetismului afectiv, al kitsch-ului comportamental și al încurcăturilor evenimențiale. Pus de nevoie să dea mărturie în fața unui judecător și a unui grefier, naratorul relatează detaliat (și sub jurămînt) cazul prietenilor săi – de fapt, o banală istorie amoroasă din Parisul contemporan.

Dar ea e cuceritoare tocmai fiindcă e derulată cu o imensă doză de ironie, cu abil regizate intertexte poetice (din Verlaine și Rimbaud, desigur, dar și din caietul-jurnal al lui Vasco, care-și trece în versuri suferințele și bucuriile), cu glose și paranteze potrivite, cu rememorări decalate și spontane flash-uri de imaginație. Scenele, multe de un comic spumos, sînt duse uneori pînă la grotesc și conturează cadrul parodic al unui vodevil postmodern. Edgar nu trebuie să afle de Vasco (dar află vizionînd conversațiile din telefonul mobil al logodnicei, lăsat neglijent la îndemînă), Vasco nu acceptă să fie părăsit și comite cele mai iresponsabile gesturi pentru a-și readuce iubita aproape, iar Tina, prinsă între viitorul soț care „știe“ și amantul care nu vrea s-o uite, traversează episoade tot mai depresive.

Ceea ce amplifică aura de spectacol tragi-comic a acestui roman este, însă, dimensiunea lui metaliterară. Tot ce se-ntîmplă în el se-ntîmplă, cînd nu însoțit de mizanscena marii literaturi franceze (plouă cu fragmente din Rimbaud, Verlaine, Baudelaire, Hugo, Apollinaire), atunci alături de numeroase trimiteri culturale (biografii, cărți și manuscrise rare, obiecte, tablouri, muzică), cu atît mai eficiente epic cu cît sînt puse în contrast cu avatarurile absolut rizibile ale unor relații amoroase complicate. Afară de rama implicită a unei depoziții la tribunal („amintirile mele trecuseră prin prisma deformantă a memoriei și mă gîndeam că oricît de bine ar putea grefierul să-și pună acolo tot zelul și să tasteze cu scrupulozitate, conștiincios, fiecare dintre cuvintele mele, această poveste scrisă de el nu va fi niciodată decît la timpul perfect *recompus*“), ideea de literatură arhivată care generează instantaneu literatură vie e omniprezentă. Iată doar una dintre scenele memorabile ale romanului, cea în care Vasco și Tina fac pentru prima oară dragoste într-un depozit greu accesibil publicului din Biblioteca Națională a Franței, printre valoroase obiecte de patrimoniu expuse dinadins: „M-am întors la Vasco, care și-a spus, pentru o clipă, că o să procedeze ca-n filme, doar că acolo, pe acea masă, nu erau dosare oarecare, pe care le puteai trimite la plimbare în celălalt capăt al camerei, era Biblia lui Guttenberg, erau manuscrisele corectate din *Florile răului*, era exemplarul original al *Anotimpului în infern*, erau *Poemele saturniene* – erau cele mai rare cărți din Depozitul de cărți rare, așa că Vasco s-a desprins de buzele Tinei, ca să-i spună: «Să le punem la loc»“.

Dacă la unele ca acestea mai adaug și faptul că în toate vor juca un rol important inima lui Voltaire, depusă într-o casetă la Biblioteca Națională, revolverul cu care Verlaine a tras asupra lui Rimbaud în iulie 1873, la Bruxelles, precum și o renumită fotografie cu Verlaine bînd absint într-o cafenea pariziană, pot spune că spectacolul narativ din *Stăpînul și cuceritorul meu* (și acesta – vers din Verlaine) e cît se poate de tușant.

Amestec de Pascal Bruckner, Julian Barnes și David Lodge, pasional, ironic și simultan intelectual, noul roman al lui François-Henri Déserable e o bijuterie literară care merită admirată.

■ ■ ■

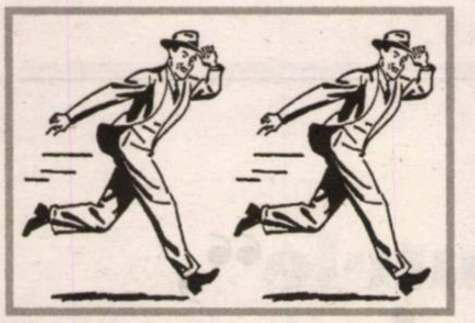

Victor MOROZOV

dilematograf

Cu ușile închise

● ***L'amour c'est gai, l'amour c'est triste* (Franța, 1968), de Jean-Daniel Pollet.**

În 1968, an al tuturor schimbărilor și al dorinței irepresibile de ieșire în larg, Jean-Daniel Pollet – cel mai confidențial mare cineast francez – realizează un film între patru pereți, lucrat pe o partitură perfect clasică. Artă a paradoxului la rîndul său politic? Mai curînd o plăcere de a evolua în contratimp, fără șarjă subînțeleasă: nici „acasă“, nici „în deplasare“, nici pro, nici contra, Pollet e genul de artist care se arată la fel de ostil trendului ca și negației sale. *Huis clos*, marivodaj cu ața albă lăsată la vedere, scenă de masacru jovial în comitet restrîns: *L'amour c'est gai, l'amour c'est triste* este, ca mai toate creațiile autorului, o mostră de cinema care își menține intact secretul, apărută de nicăieri și menită să nu facă „școală“. Mai puțin, poate, în cel privește pe Alain Resnais, chimistul cu gusturi bulevardiere căruia această mecanică deloc subtilă – și tocmai de aceea inevitabilă – a filmului îi pregătește terenul pentru memorabilele sale adaptări.

Ce se păstrează, la adăpostul anilor, din cinema-ul lui Pollet? Ici o intuiție fără urmași – cubismul sec, aproape mineral din excepționalul *Méditerranée* (1964, alături de Philippe Sollers) –, colo un postscriptum cu aer de *non sequitur – Dieu sait quoi* (1994), un film mai literal în materialitatea lui decît tot ce au dat Straub-Huillet, dacă așa ceva e posibil –, în fine, o fulgurantă ce ne-a trăsnit parcă în vis – bunăoară, barca galbenă din peisajul furtunos al acelui straniu *Le Horla* (1966). Pollet este contrariul riguros al imaginii de marcă: în fața acestei priviri tranzitive și tranzitorii, care a spus ceva fundamental despre lume în aceeași măsură în care s-a risipit în fluxul ei fără „mesaj“, sîntem parcă neliniștiți, opriți din instinctul înrădăcinat de a clasa. Această odisee în mic – poziția unui *revenant*, după cum o caracteriza criticul Serge Daney – se vede tulburată la fiecare pas de vreun detur neașteptat. „Ne-aliniat“, la granița dintre lucire poetică și damnare, Pollet a inventat mereu altceva.

Această comedie deconcertant de convențională, de pildă. Pînă și textul-acompaniament de pe MUBI pare că s-ar scuza că ne-o propune spre vizionare, ghetoizînd degrabă încercarea lui Pollet la rangul de comedie *„very seventies“* (sic!), cu umor *„made in France“*. Dar lipsa de randament la export – ca și pe plan local, de altfel: filmul a așteptat trei ani la sertar înainte să fie lansat – se explică, la o adică, și prin faptul că, tocmai, filmul nu se dovedește suficient de *„seventies“*. Anii '70 înseamnă, pe parte francofonă – și necesarmente paroxistică – *La Maman et la Putain* de Jean Eustache sau, la rigoare (într-o apropiere a tonalităților burlești), *Out 1* al lui Jacques Rivette: o experiență-limită privitoare la limitele cinematografului. *L'amour c'est gai, l'amour c'est triste* e deopotrivă mai puțin și mai mult de atît: mai puțin, pentru că mobilizează, dimpotrivă, o economie tranșantă a mijloacelor și o onestitate a tonului aproape tembelă; mai mult, pentru că vine la pachet cu o moștenire literară veche de secole, instituind o intrigă care se bazează – cu nerușinare, aș zice – pe trucuri asumat prăfuite precum *quiproquo*-ul, melodrama și cine știe ce alte resurse comice cu atît mai eficiente cu cît afișează un prost-gust mai voluptuos.

E vorba, în definitiv, despre caractere. Adică despre lucruri care nu se confundă niciodată cu viața, care e mult mai flexibilă și mai nuanțată. Cu puțin noroc, ele se confundă totuși cu personajele – timiditatea naivă pentru Léon, viclenia pentru sora sa Marie, machiavelismul pentru partenerul ei Maxime, ingenuitatea pentru Arlette. Dar se confundă – în chip genial – și cu actorii: îi amintesc doar pe Bernadette Lafont în rolul viperei delicioase, ca de obicei perfectă, și pe Claude Melki – amatorul descoperit din întîmplare de Pollet și însărcinat cu compoziția protagonistului – într-una dintre imensele performanțe actoricești ale decadei.

În fond, morala filmului este simplă, iar simplitatea ei este rodul unor acrobații care poartă numele generic de „mizanscenă“: ea îi cere lui Pollet să mențină simpatia pentru gingașul Léon – priviți fața buimacă a lui Melki, priviți-i amestecul de nod în gît și aiureală specifică animăluțului din bătaia farurilor – în aceeași măsură în care îl îngroapă și mai tare la contactul cu evenimentele malițioase ale poveștii. Comedia de moravuri blîndă a lui Pollet – un gen care îi este absolut necaracteristic – ne spune că totul s-a sfîrșit, dar mai există totuși o speranță pentru băieții buni: nu în interiorul ficțiunii, ci în memoria spectatorilor. În sensul ăsta, secvența despărțirii dintre Léon și Arlette, fata pe care o curtează, e exemplară: o împletire de coregrafie armonioasă și morală implacabilă, cu Léon care se bîlbîie în căutarea cuvintelor de iubire decisive, și Arlette care taie din fașă toată această șaradă ieftină fiindcă îi pleacă trenul de la peron. Pollet livrează aici lecția unei cruzimi necesare, care are toate șansele să „treacă“ dacă se vede cuplată la un antidot regizoral de semn contrar: o privire justă care să nu subestimeze greutatea *reală* a unui personaj de hîrtie.

L'amour c'est gai, l'amour c'est triste rulează pe MUBI.

■ ■ ■

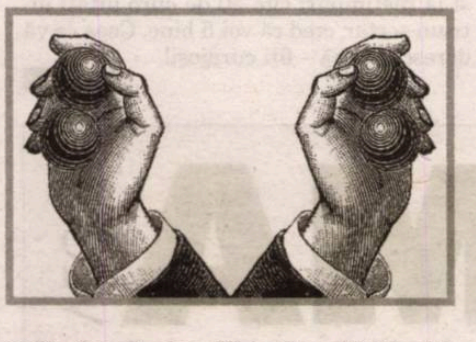

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

„Lumea asta nătîngă / E tot ce avem“

● **Yo La Tengo, *This Stupid World*, Matador Records, 2023.**

Acum vreo trei ani, într-un interviu pentru publicația engleză *Uncut*, Georgia Hubley, una dintre treimile artistice din interiorul Yo La Tengo, remarca, vorbind despre unul dintre albumele mai vechi ale formației din Hoboken, New Jersey: „Cred că *Painful (LP-ul din 1993, n.a.)* este cel pe care balaurul a început să gîndească în sfîrșit cu un singur cap. E momentul în care am decis cu adevărat să facem exact ceea ce vrem, în care ne-am eliberat creativ pentru a face lucruri pe care nu le mai făcuserăm pînă atunci. Iar faptul că am avut succes cu asta ne-a dat curajul să actăm și mai bizar“. Este o afirmație pe care o poți auzi, de exemplu, și în *motorik*-ul care împinge constant și calm înainte, vreme de șapte minute și jumătate, o mixtură *noise*, subtilă și sensibilă, precum „Sinatra Drive Breakdown“, *opener*-ul celui mai nou album Yo La Tengo, intitulat *This Stupid World* și lansat la mijloc de februarie: *„I see white silence, I see stones and trees, / I sit here far from you. / I see something regained and lost again“*. La fel de bine, e și una care repercutează în piesa și mantra ce dă titlul albumului, o repriză foarte derivativă, o repriză *à la* The Velvet Underground – istoric vorbind, sursa unui curent indie atît de american –, dar pînă la urmă o repriză foarte Yo La Tengo: *„This stupid world / Is killing me, / This stupid world / Is all we have“*. Din interiorul acestui zgomot deliberat, acestui *noise* foarte persistent și politic răzbat, ca printr-un fel de pîclă sonoră, niște acorduri armonice. *Drone*-ul delicat, *hauntologic* pînă la Broadcast și înapoi, și sintetizatorul ăsta *lo-fi* cuplează la vocea difuză, reverberantă, vulnerabilă și intenționat neșlefuită a Georgiei Hubley: *„You feel alone, / Friends are all gone, / Keep wiping the dust from your eyes. / So many signs, / I must be blind, / How few of them I see...“*. Produs de înșiși membrii trupei, *TSW* sună a reîntoarcere la o stilistică cumva abandonată în ultima decadă, și ea mai nestudiată, mai nefasonată de studioul de înregistrări, mai spontană, mai abrazivă, mai întunecată, fără a se fi renunțat totuși la părțile *soft* – bastarzi de *dream pop* și *noise folk* ca „Aselestine“, „Until It Happens“ sau „Apology Letter“ domesticesc tonul și pictează miezul LP-ului într-un fel de intermezzo și mai romantic: *„One day walking, / Walking upon leaves / Then snow“*. Pentru toate astea, cel de-al șaptesprezecelea album al grupului compus astăzi din deja menționata Hubley, Ira Kaplan și James McNew, editat și lansat de aceeași esențială casă independentă Matador Records, se aliniază impecabil și imperturbabil în discografia unei trupe care n-a dat rateuri niciodată și care, în pofida unei discreții admirabile, a influențat major *sound*-ul indie al, să zicem, ultimilor douăzeci de ani.

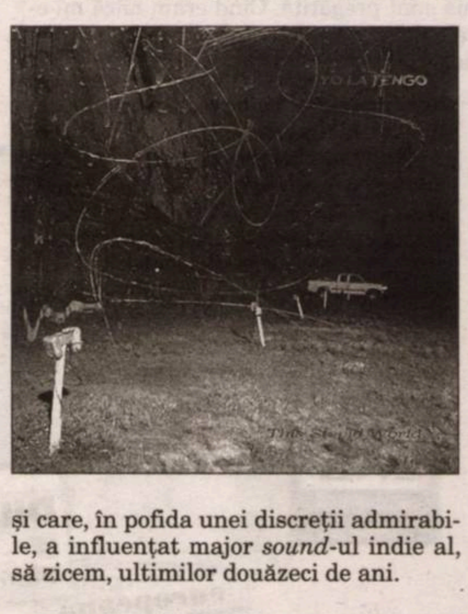

This Stupid World, noul album al formației americane Yo La Tengo, poate fi ascultat parțial și achiziționat integral, în format digital, pe disc de vinil și pe CD, pe pagina de Bandcamp a grupului din New Jersey, la adresa *yolatengo.bandcamp.com/album/this-stupid-world*.

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■ ■ ■

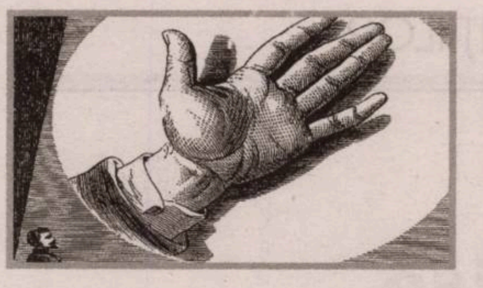

Adina POPESCU

portrete din mers

Fricile mici, „fricuțele“, cum le-ar numi casiera de la supermarket

Am mai spus-o, mă consider un om fricos și îi admir pe cei care în diferite situații, de război, de epidemie de ciumă, de revoltă populară, de activism, dau dovadă de curaj. Deși curajul nu este doar un construct social, nu ai nevoie neapărat de o cauză. Curaj e și atunci cînd pleci de unul singur pe munte sau într-o expediție în Antarctica. Curaj e și atunci cînd hotărăști să te stabilești într-o țară străină și să-ți găsești locul într-o cultură total diferită, să o iei de la zero, însă există un curaj și în decizia de a rămîne în continuare în România și de a te lupta cu morile de vînt, deși știi că în timpul vieții tale nu se va schimba nimic semnificativ și că e posibil ca destinul tău să fie unul ratat. Curajul ăsta e o sabie cu două tăișuri. Dacă ești pus într-o situație neașteptată, poți să te surprinzi că dai dovadă de un curaj nebănuit sau poți să faci pe tine de frică. Și eu am dat dovadă de un astfel de curaj în viața asta, de cîteva ori. De curajul „concret“ – luptă sau fugi! Odată, pe la finalul adolescenței, am sărit în mare de pe puntea cea mai înaltă a epavei din Costinești, doar ca să-i demonstrez iubitului meu de atunci că eram în stare de așa ceva. De la o înălțime de vreo 12 metri, eu care abia dacă știu să înot. Desigur că am sărit prost și nătîng, m-am izbit de apă ca de o platformă de beton, am simțit că mă fac arșice și m-a durut pieptul după aceea vreo două luni. Acum, aș numi-o inconștiență. Altă dată, mult mai recent, am fost curajoasă cînd m-am urcat pentru prima oară în viață pe o motocicletă și am avut încredere în bărbatul care o conducea, iar acesta, un neamț suficient de țicnit, cînd și-a dat seama că mă descurc și mă țin bine, a virat-o spre Autobahn unde am „zburat“ cu aproape 200 la oră. Chiar asta a fost senzația, una de zbor, în fiecare secundă simțeam că mă voi desprinde și mă voi face praf, îmi aduc aminte exact ce gîndeam: „Adina, dacă scapi acum cu viață, vei trăi o sută de ani!“. Am scăpat. Totuși, mă consider un om fricos. Anxietate, o numesc acum specialiștii. O anxietate cu care mă lupt de ani buni, de fapt, de cînd eram copil, pentru că am ajuns la concluzia că sînt un om care s-a născut cu frici. Nu știu de unde vin și niciodată nu mă simt pregătită. Cînd eram mică mi-era o frică generică „de microbi“ și, în general, de bolile „de care se moare“. Mă spălam obsesiv pe mîini, iar iarna, atunci cînd apa de la robinet era de cele mai multe ori rece ca gheața, pielea îmi devenea ca o scoarță. Mi-era frică de latrinele de la țară, îmi imaginam că în gropile acelea întunecoase viețuiau balauri și șerpi. Cînd mergeam cu trenul, mi-era frică de un posibil accident feroviar, nu știu de unde auzisem eu că trenurile pot să deraieze. Cînd mergeam la munte, mi-era frică de urși, deși nu am întîlnit niciodată vreunul, poate că era o frică indusă de tatăl meu. Însă am avut mai mereu „coșmarul cu ursul“, și acum îl mai am uneori, am înțeles din discuțiile cu alți adulți că nu sînt singura – un vis recurent în care alerg prin pădure și un urs imens mă urmărește, uneori doar îl zăresc în depărtare, pe celălalt versant al muntelui, ca să fiu convinsă că va veni după mine. Mi-era frică de lifturi și de acel moment în care mă voi urca într-un lift, iar liftul va porni de unul singur, fără să apăs pe nici un buton și nu se va mai opri niciodată. Frica de a mă rătăci. Și multe alte frici copilărești (totuși, viața în regimul comunist, dincolo de toate păcatele ei, era destul de sigură, cei mai mulți dintre părinți își lăsau copiii să se joace în spatele blocului fără să-și facă griji, ba chiar să meargă singuri la școală, ceea ce astăzi deja devine de neconceput... să ai copii înseamnă în primul rînd o supraveghere continuă, devii gardianul copilului tău). De cele mai multe dintre ele am scăpat ca să facă loc fricilor adulte:

■ Frica de cîini, care a fost amplificată, în anii adolescenței mele, de haitele de cîini vagabonzi care hălăduiau prin București. Nu m-a mușcat niciodată vreun cîine, însă de atunci fiecare cîine liber e pentru mine un potențial agresor. E doar un exemplu despre cum poate, la un moment dat, să te traumatizeze un oraș, orașul cîinilor. Îmi amintesc cum făceam ocoluri nesfîrșite, doar ca să evit șantierele, maidanele, locurile unde era posibil să întîlnesc cîini. Frica de cîini se simte, o simte cîinele. Odată, am intrat în curtea vecinului meu care avea pe atunci un cîine lup bătrîn și destul de ciufut, m-a simțit și m-a capsat. Și acum, cînd văd un cîine fără stăpîn, în cel mai bun caz trec pe partea cealaltă a străzii, cu precauție. Poate și din cauza asta iubesc atît de mult pisicile, ele sînt inofensive. Însă probabil că mi-aș schimba această părere dacă pisicile ar fi de zece ori mai mari.

■ Frica de cutremure, mai ales de cutremurul cel mare. Cred că e înscrisă în codul genetic al bucureștenilor. De multe ori, nu pot intra într-un bloc interbelic despre care știu că a fost zguduit. Iar dacă îmi fac curaj și intru pentru că am o treabă acolo, mă uit instinctiv după posibile căi de scăpare, mă uit atentă la scări, la ferestre, la balcoane. Îmi dau seama că nu am nici o șansă și mă resemnez. Frica asta apare recurent tot în vise, visez deseori un București care se dărîmă la propriu peste mine.

■ Frica de zbor. E o frică pe care nu o înțeleg pentru că a apărut tîrziu și se accentuează odată cu vîrsta. La 20 și ceva de ani, la primele zboruri, mă bucuram doar de călătorie și priveam totul cu seninătate. Acum fiecare zbor a devenit o încercare supremă. Am zboruri mai bune și zboruri mai proaste, însă nu-mi imaginez că voi mai scăpa vreodată de frica asta. E genul de frică absurdă și total incontrolabilă. Acum cîțiva ani, cînd am făcut oarecum naveta cu avionul de la Cluj la București, în seara dinaintea zborului îmi venea să-mi fac bagajul, să mă urc în primul tren și să pierd nouă ore pe drum, doar ca să scap de ora aceea în care mă voi desprinde de la pămînt. Nu mi se întîmplă niciodată nimic, însă pe măsură ce aterizez în siguranță, mi-e din ce în ce mai frică.

■ Ipohondria. Deja un complex de frici. Frica „de microbi“ și de „bolile de care se moare“ a suferit un *upgrade*. Orice semn pe care mi-l trimite corpul meu că ar fi ceva în neregulă se transformă într-un val de adrenalină pe care îl simt inclusiv în vîrful degetelor. De cele mai multe ori, frica asta mă împiedică și să fac o banală ecografie, așa că amîn orice verdict. Mi-e frică să aflu ce ar fi în neregulă. Pe de altă parte, cel mai fericit moment din viața unui ipohondru e acela în care merge la medic și descoperă că nu are nimic grav. Simți nevoia să intri în primul restaurant și să sărbătorești cu o friptură și un pahar cu vin.

■ Frica de a rămîne fără bani. De fapt, e frica de sărăcie. De fiecare dată cînd un bancomat dă semne că mi-ar înghiți cardul, am un moment de panică profundă, deși sînt conștientă că nu voi rămîne fără bani și că în secunda doi pot bloca cardul și transfera banii într-un alt cont. De fapt, în România, e o frică ce te poate urmări pînă la finalul vieții, dacă ești un om cinstit, niciodată nu te vei simți în siguranță. După multe experiențe trăite, încă mai am tentația de a ascunde bani ca hîrciogul, să existe măcar 50 de euro într-un sertar. Și încă mă mai bucur cînd găsesc o bancnotă de 50 de lei într-o geacă pe care n-am mai purtat-o de iarna trecută.

■ Sînt multe frici sociale pe care nu le-am avut niciodată. Cum ar fi frica de a nu fi penibil sau ridicol, nu am fost niciodată într-o astfel de postură pentru că nici n-am fost o ființă prea socială. Și mă amuză cei care sînt într-adevăr penibili sau ridicoli și merg mai departe, nici nu-și dau seama de asta. Frica de ratare? Nu mai dau doi bani pe ea. La un moment dat, mergi pur și simplu înainte și nu-ți mai pasă. Avantajul de a depăși mijlocul vieții este că, dacă ai un pic de înțelepciune și discernămînt, îți dai seama exact cine ești și ce așteptări să ai de la tine. Marile așteptări sînt înlocuite de micile așteptări, iar marile frici de micile frici. Așadar, dacă n-or să mă sfîșie cîinii și n-o să-mi cadă în cap casa mea din 1930, dacă n-o să pice avionul și toate analizele și ecografiile vor ieși cît de cît OK, dacă voi avea mereu bani de o pizza sau voi găsi la răstimpuri cîte 50 de euro uitați într-un sertar, cred că voi fi bine. Ceea ce vă doresc și vouă – fiți curajoși!

■ ■ ■

DILEMA VECHE 25 DE ANI
Studia americana
DILEMA
Avem 0 istorie. Cum o citim?
Ce este cultura europeana?
Minte-mă frumos
Fenomenul fake news

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✔ 3 luni - 75 LEI ✔ 6 luni -127 LEI ✔ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ......,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

CUM TE ABONEZI
✔ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✔ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✔ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✔ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Micii răsfățați, marii neadaptați?

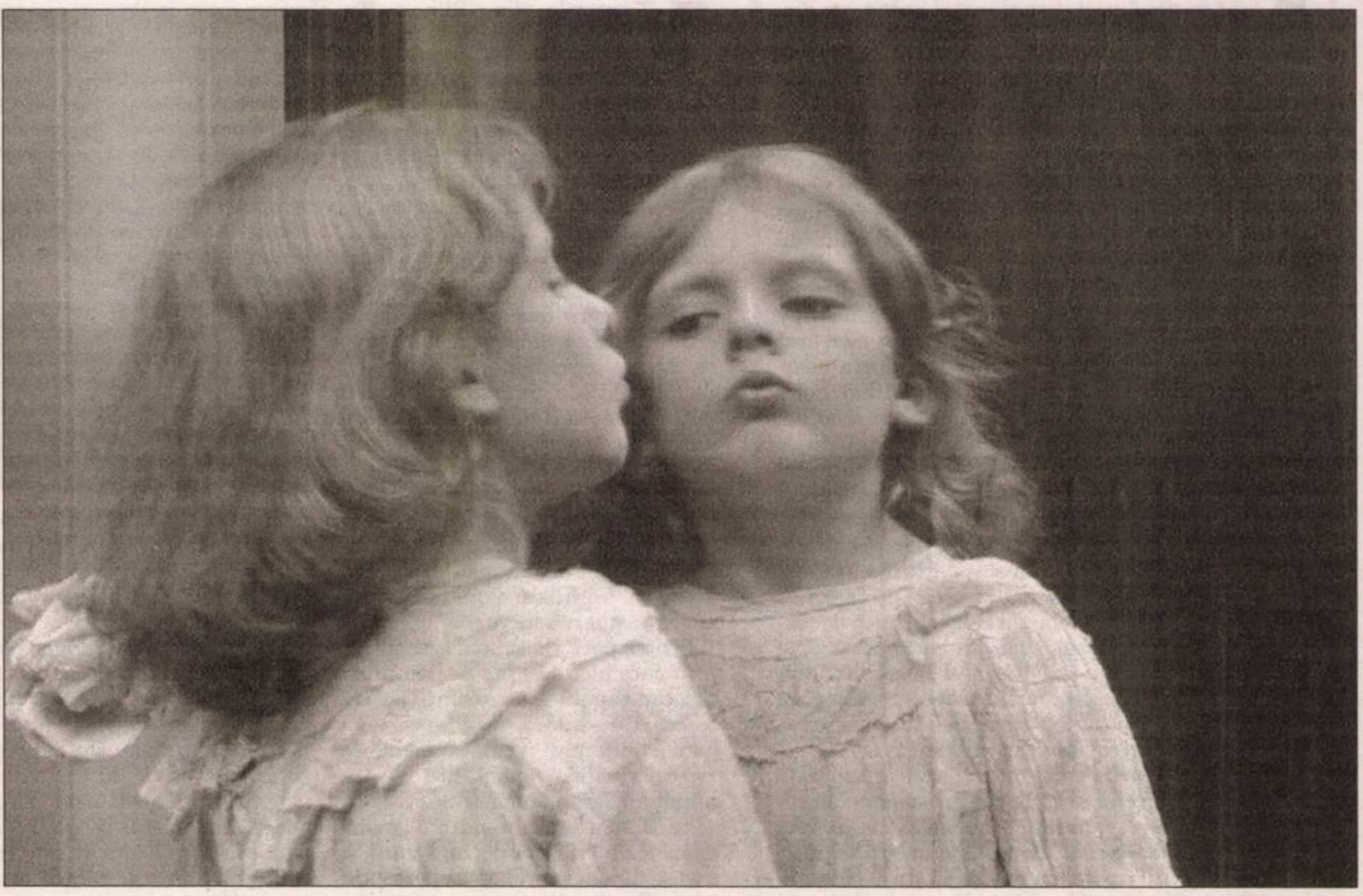

Zilele trecute am trecut pe lîngă Dl Goe: un puști, de vreo cinci ani, enervat că nu era lăsat să mănînce un baton de ciocolată sustras din sacoșa cu cumpărături proaspăt făcute, dezlănțuise un potop de anateme asupra mamei și bunicii – pe care le și înghiontea cu pumnișorii și cu toată ura verbală de care era capabil. Femeile își cereau scuze, rugîndu-l să nu se supere, să mai aștepte pînă după masă, promițîndu-i, în același timp, „mult mai multă ciocolată“. Copilul nu s-a lăsat înduplecat, continuîndu-și injuriile și micile violențe, cu o atitudine de zbir, impunîndu-și, în cele din urmă, autoritatea și ronțăind ciocolata.

Azi, în cultura *parenting* este la mare preț conceptul de educația permisivă – acel tip de educație menită să nu inhibe personalitatea copilului și să construiască un adult încrezător în sine – care a luat naștere în urmă cu mai mulți ani, ca reacție la vechile metode de educație, cele restrictive, bazate pe pedepse și pe îngrădiri, care, potrivit multor psihologi și specialiști în domeniu, au fost traumatizante. Se înțelege însă, cu adevărat, esența educației permisive?

Dacă strictețea educației de odinioară a provocat răni adînci, construind adulți timorați, cu o serie de complexe născute într-o copilărie plină de interdicții și pedepse, educația permisivă, dusă în extremă, nu va construi, la rîndul ei, suferințe și adulți inadaptați?

Fără limite

„La cabinet îmi vin părinți cu capul pe umeri, extrem de raționali, care au picat însă victime dezinformării în ceea ce privește educația parentală permisivă“ – a declarat psihologul Caroline Goldman, într-un recent interviu pentru *Le Monde*, referindu-se la o proastă înțelegere a ceea ce înseamnă acest tip de educație. Să fii un părinte bun și permisiv nu înseamnă să elimini din vocabular cuvîntul „Nu“, eliminînd cu aceasta orice interdicție.

Goldman explică, printre altele, că acei copii care sînt prea răsfățați, în sensul că nu sînt învățați cu anumite limite, pot fi chiar diagnosticați greșit cu afecțiuni precum ADHD (tulburare de deficit de atenție cu sau fără hiperactivitate). Există mulți părinți care ajung să apeleze la psiholog din cauză că nu-și mai pot stăpîni copiii, acei micuți „răsfățați în exces“ care ajung să se dezvolte „într-o lipsă îngrijorătoare de limite educaționale“, dăunătoare atît pentru cei din jurul lor, cît și pentru ei înșiși. Goldman afirmă că aceasta este concluzia la care a ajuns, alături de mulți alți specialiști în domeniul psihologiei copilului: „Tulburările de comportament explodează în Franța, în special din cauza capcanelor unei educații pozitive difuzate pe scară largă în mass-media de un deceniu“.

Însă nu doar Franța se confruntă cu această epidemie de răsfăț excesiv.

Traversînd oceanul, în Statele Unite, potrivit *Time Magazine*, incidența tulburării de personalitate narcisică este de aproape de trei ori mai mare pentru tinerii de 20 de ani decît pentru generația care are acum 65 de ani sau mai mult. Citînd un studiu complex al National Institutes of Health, în ceea ce privește potențialul de narcisism, în 2009 scorurile înregistrate de tinerii de azi erau cu 58% mai ridicate decît cele ale tinerilor din 1982. *Time Magazine* susține că tinerii angajați de azi au primit atît de multe gratificări de-a lungul vieții, precum trofee la concursuri doar pentru participare, încît ajung la concluzia că trebuie promovați la fiecare doi ani, indiferent de abilitățile lor. „Sînt obsedați de faimă (...) și atît de convinși de propria lor măreție încît 60% declară că știu foarte bine ce au de făcut și că nu au nevoie de nici o ghidare în viață.“ Totuși, dezvoltarea lor este înceată: în 1992, Institutul Families and Work a raportat că 80% din persoanele sub 23 de ani și-au dorit într-o zi să aibă un loc de muncă cu mai multă responsabilitate; zece ani mai tîrziu, doar 60% din aceștia au și făcut-o.

„Chiar și în China, unde istoria familiei este mai importantă decît dezvoltarea individuală, Internetul, urbanizarea și politica copilului unic au creat o generație la fel de încrezătoare și implicată în sine ca și cea occidentală. Și acestea nu sînt doar probleme ale copiilor bogați: tinerii care provin din medii sărace au rate și mai mari de narcisism, materialism și dependență de tehnologie în viețile lor fabuloase din ghetou.“

O epidemie de narcisism

Noua formă de educație permisivă are o istorie mai lungă, în care mișcarea socială din mai ’68 a avut un cuvînt greu de spus. Potrivit *Time*, începînd cu anii ’70 părinții și-au dorit să îmbunătățească șansele de succes ale copiilor prin insuflarea stimei de sine, a credinței în libertate și a depășirii limitelor sociale setate la acea vreme.

„A fost o greșeală sinceră“, a declarat, pentru *Time*, Roy Baumeister, profesor de psihologie la Universitatea de Stat din Florida. „Descoperirile timpurii au arătat că, într-adevăr, copiii cu stima de sine ridicată s-au descurcat mai bine la școală și trec mai ușor peste diferite probleme. Doar că stima de sine este un rezultat al unor experiențe personale, nu ceva ce vine din exterior.“

Cînd încerci să induci copilului stima de sine – acceptînd sau chiar lăudînd o boroboață, etichetînd-o drept „istețime“ și „dovadă“ a unei personalități „originale“ – nu educi, ci inoculezi narcisismul.

„Spune-le copiilor tăi că îi iubești. Este un mesaj mai bun“, susține Jean Twenge, profesoară de psihologie la Universitatea de Stat din San Diego, autoarea volumului *Generation Me and The Narcissism Epidemic.*

„Cînd sînt mici, pare drăguț să le spui că sînt speciali, prinți, prințese sau o vedete. Însă cînd au 14 ani, nu mai este atît de drăguț.“ Acea stimă de sine pe care părinții încearcă să le-o insufle prin neimpunerea nici unui soi de limite îi face pe mulți victime ale lumii exterioare.

„Noua generație are cea mai mare șansă de fi nefericită, deoarece așteptările clădite în copilărie vor fi nesatisfăcute“, afirmă și Sean Lyons, co-editor al revistei *Managing the New Workforce*, adăugînd că în viitor vom putea avea de-a face chiar cu o criză a visurilor neîmplinite.

Unde e greșeala?

În mod categoric, e o greșeală să-ți educi copilul prin restricții și pedepse, într-o mentalitate arhaică de „stăpîn“, nu de părinte, căci asta înseamnă să construiești o personalitate traumatizată. Un asemenea copil va deveni, cel mai probabil, un adult timorat sau, din contra, un zbir pentru viitorii săi copii, perpetuînd modelul.

A evita însă această greșeală nu înseamnă s-o înlocuiești prin alta: căderea în cealaltă extremă, adică neimpunerea nici unei limite. Un copil căruia nu i se spune „Nu“ va căpăta un fals sentiment al propriei valori, avînd impresia că totul i se cuvinte, de vreme ce asta i s-a demonstrat în primii ani de viață. Obișnuit doar să primească, fără să ofere nimic în schimb, convins că este buricul pămîntului, un copil răsfățat va deveni un adult care nu va ști ce este respectul, nici pentru părinți, nici pentru cei din jurul său.

În cartea sa *File dans ta chambre!*, Caroline Goldman susține că problema limitelor educaționale n-ar trebui să se pună înainte de vîrsta de 10-12 luni. Pe de altă parte, nici un părinte nu poate contesta impunerea unor limite absolut necesare, imediat după ce copilul începe să capete libertatea de mișcare și, odată cu aceasta, nevoia de a explora mediul înconjurător. Ce faci cînd copilul se apropie de o priză sau de marginea unei balustrade? Îi dai libertatea de a „explora“ sau îl tragi înapoi?

Potrivit lui Goldman, în prima etapă a dezvoltării noastre emoționale (care durează pînă în primul an de viață) ne construim baza identitară, adică ancorarea în realitate. „Pentru aceasta e nevoie de o prezență adultă (de obicei parentală) disponibilă și veselă, dragoste (zîmbete, tandrețe, cîntece, îmbrățișări), confort imediat în fața plînsului, repere și consecvență în ritmul său zilnic.“ Însă după un an, limitele educaționale trebuie să intre în funcțiune – prin insuflarea valorilor sociale. Între vîrsta de 1 și 5 ani, grație primelor repere afective, căpătăm treptat siguranța afectivă, iar prin asta, capacitatea de a ne detașa, construindu-ne o formă pozitivă de narcisism. Între 5 și 7 ani, dacă toate etapele au fost trecute în mod optim, începem să dezvoltăm capacitățile necesare pentru disponibilitate emoțională și socială. Cunoscînd acele limite, benefice atît pentru cei din jur, cît și pentru noi, putem evalua realitatea din jurul nostru, ne putem integra în societate și ne putem da seama de valoarea noastră în raport cu aceasta.

Bineînțeles, meseria de părinte nu este una ușoară. Dintotdeauna a fost o misiune grea, copleșită de responsabilitate, azi devenind chiar mai dificilă, copleșită, în plus, de provocările sociale ale tehnologiei, de nenumăratele „rețete“ de *parenting* și de blamul ușor de dat – un melanj hipnotic care atenuează rațiunea și tentează către mode care nu au nimic de-a face cu dezvoltarea armonioasă a unui viitor adult. Să nu spui niciodată „Nu“, de teamă că vei „inhiba“ personalitatea copilului, înseamnă, de fapt, să-i creezi o viziune haotică, fără repere și fără valori, atît asupra societății, cît și asupra propriei persoane.

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Mihai Şora: o amintire

În adolescență descoperisem în biblioteca de acasă o carte stranie, *Sarea pămîntului. Cantată pe două voci despre rostul poetic*, un dialog între un Mai Știutor (MS) și un Tînăr Prieten (TP), presărat cu formule din care nu pricepeam nimic, dar și cu pasaje poetice care aveau să-și păstreze asupra mea magnetismul multă vreme de atunci încolo. Răsfoiam, citeam cîteva pagini, dar de fiecare dată mă dădeam bătut, cu promisiunea că voi relua lectura cînd voi fi ceva mai pregătit. Așa am și făcut. La începutul cursurilor de la Filosofie, după apariția în 1995 a traducerii primei cărți a lui Mihai Șora, *Du dialogue intérieur. Fragments d'une anthropologie métaphysique* (1947). Știam deja cine e autorul, devenit între timp o figură publică, însă ca gînditor aveam să-l descopăr cu adevărat abia odată cu această reintegrare în cultura noastră a debutului său prestigios. Căci Mihai Șora, pregătindu-și, după cum se știe, în anii războiului, teza despre Pascal, reușise să publice imediat după, într-o nouă colecție a editurii Gallimard, o carte care avea să fie remarcată de lumea filosofică franceză, recenzată și citată de cîteva ori de Jacques Maritain însuși. De atunci, de cînd am parcurs *Dialogul interior*, Mihai Șora a devenit parte din grădina lăuntrică a spiritelor care mă însoțeau pe cale: Gabriel Marcel, Maritain, Martin Buber și, întîi de toate, Pascal. Iar mai tîrziu, cînd am încercat să alcătuiesc o microistorie a receptării lui Toma din Aquino în filosofia și teologia românească, am realizat că partea cea mai creativă a acesteia e tocmai cartea pe care Mihai Șora o publicase în Franța.

Citirea acelei cărți de tinerețe ne-a oferit mai multora – dacă mă refer doar la colegii de generație – cheia spre o operă care se lăsa asimilată mai greu, cu stilul său arborescent, cu remarci uneori criptice, cu concepte pentru care era nevoie să știi și Husserl, dar și Toma, Cusanus, Marcel etc. Dar ne-a oferit mai mult decît atît. Împreună cu unii dintre colegi, între care i-aș aminti pe Cristian Ciocan și Gabriel Cercel, formam un grup de studiu care își propusese și a și reușit să-l invite pe Mihai Șora să țină informal un seminar de fenomenologie la Facultate. Îmi amintesc emoția pregătirii lor și, mai ales, a telefoanelor, pentru că vocea și tăcerile interlocutorului nostru ne solicitau toate resursele de domolire a tracului. Domnul Șora a acceptat asaltul nostru juvenil și a venit să ne întîlnească. Atunci, în sala de seminar, așezați în jurul lui, punîndu-i întrebările care ne frămîntau, am avut parte de epifania pe care o căutam. El, care nu avusese privilegiul catedrei, se lăsa iscodit cu o enormă răbdare, amuzîndu-se cîteodată de cît de în serios luam lucrurile. Ceea ce noi doream era *să vedem cum gîndește* un filosof, dincolo de pagina scrisă, de studiul în tăcere, de lupta corp la corp cu marea filosofie. Voiam să avem în fața noastră un filosof, nu un profesor, și Mihai Șora ne-a oferit această prezență, așa cum o oferise celor mai mari ca noi și care îi fuseseră interlocutori privilegiați sau discipoli. Și mai era ceva ce ne-a transmis firesc și aș putea numi, folosind cuvintele lui Alexandru Paleologu: „modestia ca metodă de lucru". Cred că eram cu toții conștienți că aveam parte de un dar prețios, care va avea în viețile noastre o altă continuitate decît cea a frecventării cărților.

Mihai Șora a fost neîndoios un astfel de dăruitor, ajungînd în ultima parte a vieții la inima foarte multor oameni, pentru care, probabil, nucleul tare al existenței sale ar fi rămas altminteri complet străin. Or, frumusețea bătrîneții pe care a întrupat-o a stat și în puterea de a transforma stranietatea filosofiei în familiaritatea unei prezențe încurajatoare, care-și păstra intact misterul. Acea proximitate pe care am simțit-o în sala de seminar și apoi, unii dintre noi, la umbra bibliotecii sale a putut fi comunicată, în alte împrejurări, dintre cele mai grave ale societății noastre, altor și altor tineri și mai puțin tineri, ca într-un spontan „dialog generalizat". Nu știu cum îi vor fi recitite cărțile peste ani, dar sînt convins că lecția senectuții sale va rămîne una a înțelepciunii pe care filosofia nu o poate atinge decît în carnea unei vieți.

Bogdan Tătaru-Cazaban *este cercetător în istoria religiilor. A publicat recent* Inteligența inimii. Schițe pentru un portret al virtuții *(Editura Spandugino, 2021).*

Ioan Alexandru TOFAN

Despre credință și tandrețe. Pornind de la Rilke

R.M. Rilke

Versurile lui Rilke, „Tu, Doamne, ce te faci de mor? / De mă zdrobesc? (îți sînt ulcior) / Și de mă stric? (și băutură-ți sînt) / Sînt meșteșugu-ți și veșmînt, / cu mine rostul tău dispare" *(Cartea despre viața monahală*, traducere de Mihail Nemeș, nu pot fi puse în rînd cu nici o altă rugăciune. Ele se nasc dintr-un amestec de curaj neîngrădit (căruia cei vechi i-au spus *parrhesia)*, meșteșug poetic și sensibilitate care face ca lucrurile să crească sau să se mistuie la atingere. Aceste ingrediente nu sînt ușor de găsit la alți autori, cu atît mai puțin la teologii de profesie. La cei din urmă, sensul relației se formulează explicit de la Dumnezeu către om și tinde să scape de formele, nuanțele și aromele lumii, care ar putea să intervină ca un obstacol între cei doi. Cum sînt însă cu putință versurile lui Rilke? Cum poate poezia să răstoarne lucrurile?

Pentru poet, tandrețea este filtrul prin care lucrurile, de pe pămînt și din cer, capătă sens și chip. Ea este cea care adună în aceeași mișcare a sufletului credința, memoria și experiențele nemijlocite ale dimineților, ierbii sau pietrelor. A-l privi pe Dumnezeu cu tandrețe devine deopotrivă o formă de rugăciune și o metodă de a reconstrui percepția lucrurilor; în ultimă instanță, ea descrie un principiu al artei sale poetice. Mai degrabă decît un indicator al *feminității* versurilor sale (despre care Bertolt Brecht sau Thomas Mann au ținut să vorbească, cu mai multă sau mai puțină bună-credință), tandrețea lui Rilke joacă mai curînd rolul unui revelator metafizic. Ea dă seamă de felul intim de a fi al lucrurilor despre care scrie.

Premisa argumentului său poetic poate fi formulată sub forma unei sentințe ontologice: lumea este, în profunzimea ei, fragilă. Ea trebuie să fie protejată, îngrijită. „Dar Domnul nu dorește dăinuirea. Șovăitoare sînt pădurea și clădirea" (traducere de Crișu Dascălu) sună un vers din *Jurnal*, scris în noaptea de 25 noiembrie 1899. Poezia este însă cea care îngrijește lumea, înnoind-o și împrospătîndu-i sensul. Rolul ei nu este acela de a pune consistență și stabilitate în locul evanescenței și al perisabilității. Tandrețea cu care sînt privite lucrurile le păstrează fragilitatea, dar o transformă în prilej al dragostei. Numai fragilitatea poate fi iubită, pentru că ea poate fi permeabilă, se poate lăsa înconjurată și însuflețită de grijă: „Încă n-ai observat pînă acum că lucrurile disprețuite, infime se refac atunci cînd ajung în tandrele mîini pregătite ale unui însingurat? Sînt aidoma unor mici păsări cărora le revine căldura, se mișcă, se trezesc și o inimă începe să bată în ele, care urcă și coboară în ascultătoarele mîini, precum valul cel mai îndepărtat al unei imense mări" *(Jurnal).* Însingurarea este, alături de fragilitate, o condiție de posibilitate a dragostei și, prin urmare, a poeziei. În *Scrisori către un tînăr poet*, ea apare, împreună cu tristețea și rămășițele copilăriei care mai rezistă în textura vieții adulte, drept început al răspunsului la întrebarea esențială: *trebuie* să scriu? Scrisul urmează acestei întrebări, ca o mărturisire adusă lucrurilor și nu ca un dialog cu ceilalți, cu nesuferiții vecini care tulbură liniștea lucrurilor cu zarva cuvintelor lor.

De la această pătrundere în adîncime a lucrurilor, poetul ajunge la Dumnezeu: cu aceeași tandrețe cu care readucea viața în cele *disprețuite* și *infime*. Dumnezeul poetului este privit, la fel, sub specia fragilității. Uneori este „singur în odaie", iar poetul se grăbește să îi țină companie; alteori este sărac și este ghicit în toți săracii lumii; alteori uită să aducă toamna, moleșit fiind de lentoarea verii, iar poetul îl grăbește. În oricare dintre aceste momente, Dumnezeu este creat din praful lumii, din imaginile și întîmplările ei. Nu este un atotputernic principiu aflat în cerul îndepărtat, nici o temelie care ține, din adînc, lumea: „el e pretutindeni, ca o înserare" *(Cina cea de taină*, traducere de Dumitru Marian). Dumnezeul lui Rilke se compune, mereu altfel, din fragmentele vieții, ca respirație și mireasmă ale ei. Înrudirea dintre om și Creatorul lui se face prin intermediul vieții, al invizibilului care se află neștirbit în orice lucru vizibil și totuși trece dincolo de el.

În *Jurnal*, această miraculoasă înrudire a experiențelor și a lucrurilor este descrisă ca viață, materia poetică în sine: „În cele din urmă, la asta se rezumă totul: să vezi *în* viață totul, valoarea a ceva prin altceva; chiar și ceea ce e mistic, chiar și moartea. Nimic nu are voie să se ridice peste altceva și orice să-și îmblînzească vecinătățile. Atunci orice își are semnificația și, ceea ce este esențial: totalitatea este un întreg armonios, plin de liniște și de siguranță și de echilibru". Din această grijă față de armonia totului rezultă și impresia că Dumnezeu este, de fiecare dată, altul, recreat pe măsura unei stări, experiențe sau culori care năvălesc în sufletul poetului: „eu te găsesc în lucrurile toate / cu care-s bun și frate fiecărui; tu te-nsorești în cele ne-nsemnate / ca bob și mare-n cele mari te dărui" (din *Cartea despre viața monahală).* Paradoxal, blînd și mereu aproape în singurătățile poetului, dar și necruțător și nepătruns ca un adînc de noapte, Dumnezeul lui Rilke învăluie lumea și vindecă cu ea „rana" neantului. Rolul poetului este acela de a pune în cuvînt evenimentul cosmic al acestei vindecări. Versul său nu comunică un adevăr oarecare, ci izvorăște ca un *trebuie* inevitabil din misterul acestei prezențe atotcuprinzătoare. Mai mult, tandrețea care însoțește această necesitate interioară a cuvîntului provine din felul în care este înțeleasă prezența divină în lume: ca o adiere în fapt de seară.

O astfel de credință precum cea a lui Rilke a fost, cum spuneam, privită ca suspectă feminitate. Comentatorii au vorbit, în același sens, despre ambiguitatea *Ceaslovului* său, în care prezența feminină (a lui Lou Andreas-Salomé) ajunge, pe alocuri, să „contamineze" rugăciunea către Cel de Sus. Dar particularitatea credinței lui Rilke stă nu în această feminitate, ci mai degrabă în felul „împletit" al rugăciunii sale. Credința nu își ia în stăpînire obiectul. Ea nu este un act al cunoașterii, ci mai degrabă o experiență învăluită în această prezență tomnatic-întunecată a transcendenței. Nu are un sens moral, ci estetic. Mai mult, se găsește într-un tainic decalaj în raport cu existența propriu-zisă a lui Dumnezeu: nu derivă direct din certitudinea ei, ci mai degrabă îi calcă pe urme. Iar urmele sînt întipărite adînc în textura lumii, amestecîndu-se discret cu ea. De aici și imposibilitatea de a vorbi despre Dumnezeu în absența lumii pe care El o cutreieră. De asemenea, de a vorbi despre El cu răceala gîndului și muțenia cuvintelor mari. Misterul iubirilor trecute oferă o cheie pentru a înțelege felul în care se poate construi poetic o rugăciune: „Spre cel însingurat se îndreaptă uneori ceva ce face miraculos de bine. Nu e vreun sunet, nici vreo strălucire și nici vreo voce. E zîmbetul fostelor femei care, precum lumina stelelor apuse, se mai află încă pe drum" (din *Jurnal*, 13 septembrie 1900). În fața unei astfel de persistențe a celor pierdute, Rilke își adună toate puterile sale poetice. La fel și atunci cînd îi este cu neputință să nu vorbească despre Dumnezeu, cel care își pierde puterea printre fragilitățile și gingășiile lumii. Iar tandrețea devine în acest moment un mod natural al credinței, o formă de a îngriji urmele cerului lăsate pe chipul lucrurilor trecătoare.

Ioan Alexandru Tofan *este prof. univ. dr. la Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.*

Mihaela PETROV

Victor Brauner – Regatul mamelor

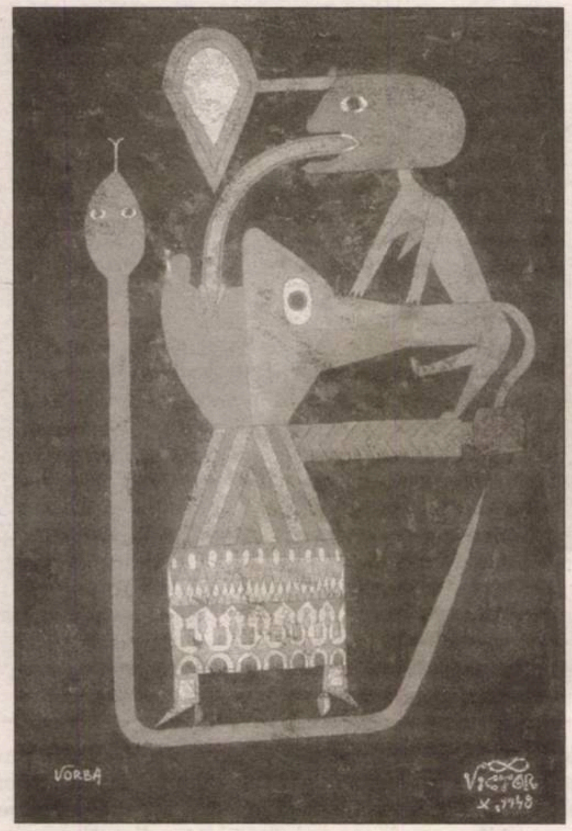

Vorba, 1948

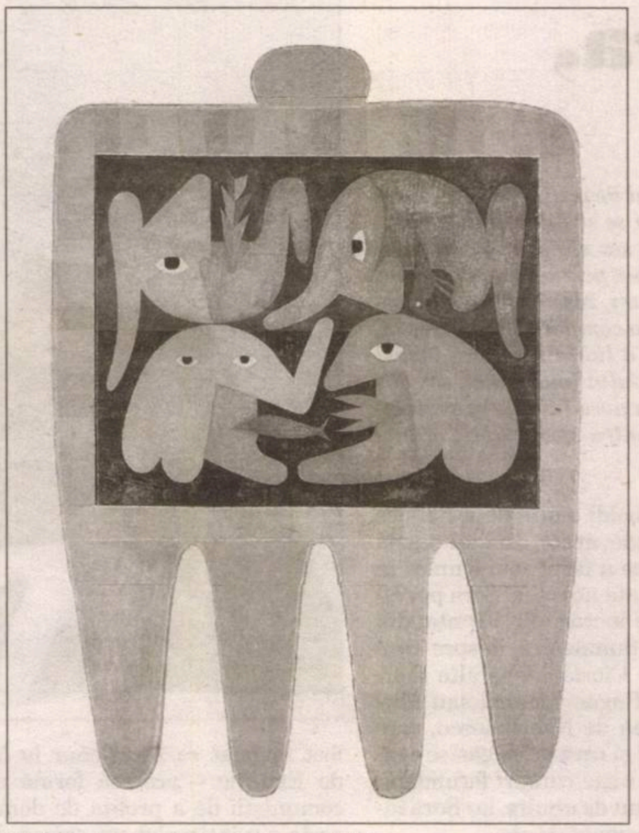

Tabloul cu patru picioare, 1965

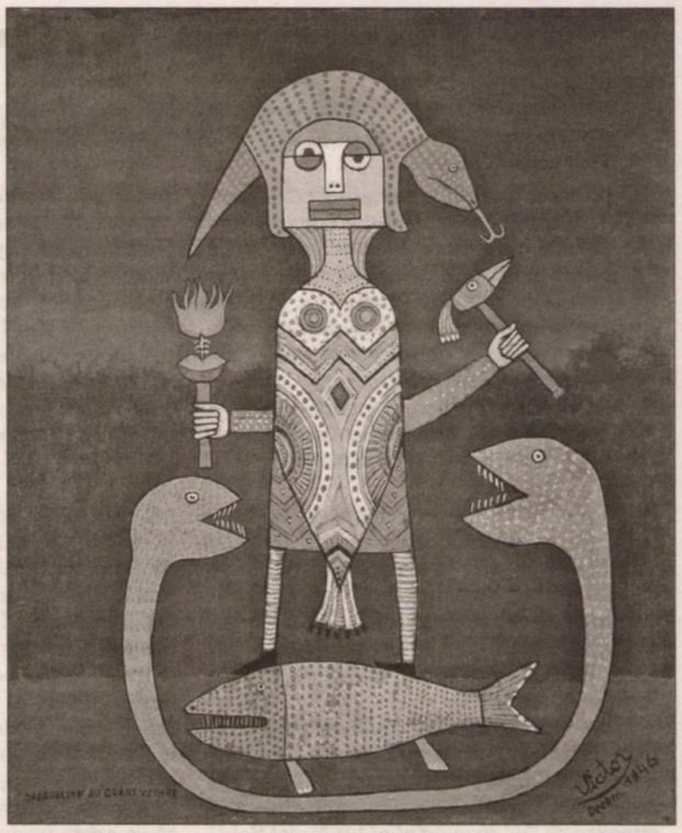

Jacqueline în marea călătorie, 1946

„*Eu cred că sărbătoarea mamelor este cu adevărat o sărbătoare antică, o zi în care mamele au toate drepturile și pot face ce vor. Vedem în acea zi alaiul tuturor mamelor, cîntînd, dansînd, căutînd numai plăcerea. O zi de bucurie supremă (...), acea zi în care ele se eliberează de orice constrîngere...*“, scria Victor Brauner într-un carnet al anului 1964 (Arhiva Bibliotecii Kandinsky, Centrul Georges Pompidou, Paris).

Întoarcerea – sau parcursul *à rebours* – la vechile mitologii, revelatoare ale unui tezaur colectiv, este asociată explorării căilor ezoterice, preocupările artistului îndreptîndu-se către mit, magie, științele oculte, fantastic și primitivism. Figura *Marii Mame,* metaforă a descoperirii secretelor ascunse în Natură, este prezentă în creația lui Victor Brauner încă de la începutul anilor 1930, cînd pictorul se află pentru a doua oară la Paris. Un meteorit inscripționat cu însemne magice amintește de mitul gnostic al Sofiei care coboară din cerul îndepărtat al *pleromei* pentru a da naștere lumii de jos *(Piatra filozofală*, 1930). În *Rădăcini înstelate (Racines étoilées*, 1930), un personaj feminin coboară din cerul întunecat aducînd pe pămînt primii germeni ai vegetației. Un an mai tîrziu, un tablou în ulei înfățișează o lume embrionară din care se desprind contururile unei forme care îmbină regnurile vegetal și uman *(Fără titlu*, 1931). Personajul feminin din tabloul *Mitotomie* (1942) este prefigurarea *principiului dătător de viață,* amintind de Isis, zeița vegetației din mitologia Egiptului antic. În 1943, *Mama prevăzătoare (La Mère prévoyante),* al cărei bust este interpretarea unei măști africane, în timp ce obrazul (lunar/solar) este asociat cu două mari capete de animale, trimite la ritualurile de inițiere din culturile arhaice sau „primitive“. Înzestrată cu atribute „magice“, figura feminină din tabloul *Jacqueline în marea călătorie (Jacqueline au grand voyage*, 1946) este „marea inițiatoare“. Pictată în maniera „primitivilor“, a „naivilor“ sau a copiilor, figura *Scamatoarei (La Bateleuse)* este ornată cu semnul infinitului. Peștele și Luna, simboluri ale fertilității, sînt introduse în compoziția plină de umor a tabloului realizat în anul 1947. Într-un alt tablou intitulat *Mama poetului (La Mère du poète*, 1948), „trupul mamei“, încadrat într-un pătrat *(Hortus conclusus)*, este o grădină înflorită. În *Vorba* (1948), „mama“, reprezentată printr-un hibrid asociat cu două animale, este prefigurarea *originilor limbajului*. Seria de tablouri inițiată în 1947 sub denumirea *Mamalie* sau *Mamalogie* reflectă dorința de regresiune în „sînul matern“, de reîntoarcere la Natură și de realizare simbolică a Eului. În scrierile din „caiete și carnete“, prin *Mamalie* sau *Mamalogie* artistul înțelege încercarea de a reconstitui în pictură o lume ideală, în care „starea de bine a vieții prenatale“ se confundă cu descoperirea *subiectivității interioare: „Primul eu descoperă atunci Mamalia, împărăție neexplorată a psiho-medierii, a stării de bine prenatale, reconstituită într-o lume ideală*“ (Arhiva Bibliotecii Kandinsky, Centrul Georges Pompidou, Paris). În *Telepîntec (Téléventre*, 1948) este prefigurată apariția celor două principii, masculin și feminin. Prevăzut cu două orificii, „pîntecul“ ia forma vasului-matrice *(vas mirabile)* prin care este anulată opoziția dintre contrarii. În 1949, reprezentările unei „mame ancestrale“ trimit la costumul și atributele șamanilor. Eliberată de atribute sentimentale, „mama“ apare ca un personaj mitic, o figură ancestrală, zeitatea „ultimă“, universală. Formînd un complex totemic, cele trei tablouri intitulate *Acolo (Là-bas)* sînt prefigurarea în pictură a unui *habitat* care oferă locuirea imaginară într-un spațiu mitic eliberat de timp și „locul“ unde ființa se poate împlini, scrie Sarane Alexandrian în articolul publicat în revista *Cahiers d'Art* în anul 1949 (Sarane Alexandrian, „La symbolique de Brauner“). Relația dintre om și natură este una simbiotică, așa cum „primitivul“ vede în „lume“ propria sa imagine, *suport al unei memorii rituale*. Amintind picturile pe piele de bizon amerindiene, *Preludiu la o civilizație (Prélude à une civilisation,* 1954) oglindește apropierea viziunii artistului de cea a „primitivilor“. „Figurile“ (oameni și animale), încastrate în trupul unui patruped, sînt semnele incizate în ceară ale unei scrieri în care nostalgia unei „lumi a începuturilor“ se confundă cu viziunea panteistă a unei lumii viitoare. Pornind de la analogie, cunoașterea naturii presupune „identificarea“ cu lumea vegetală, animală, minerală sau cu astrele. Tabloul *Germinație* (1955) amintește de ritualurile de fertilitate din culturile agrare în care muzica și dansul au rolul de a „conjura“ fenomenele naturii. În folclorul românesc, măștile și dansul *Paparudelor* invocă ploaia și, odată cu ea, fertilitatea pămîntului. Dansul și incantația „cîntată“ contribuie la restabilirea echilibrului cosmic. Prin îndeplinirea anumitor ritualuri, *cîntul* pune în mișcare construcția „partiturii“ armoniei universale. În *Explozia tăcerii (Explosion du silence*, 1956), *pămîntul-mamă,* asociat cu elementele primordiale aer, apă și foc, este personificat printr-un „portret simbolic“. Tabloul face parte dintr-o serie de lucrări în care elementele, obiectele înconjurătoare și evenimentele reale și imaginare sînt prefigurate fiecare printr-un „portret de substituție“ și numite de artist „unelte spirituale“. „Subiectul tabloului este totemic“, *„tabloul e magic, el stabilește raporturi incantatorii și directe cu marile reverii primitive...*“, scrie Victor Brauner *(Communication sans préjugé*, 1961). În 1962, pictorul inițiază seria de tablouri în care figura unei „mame ancestrale“ este subiectul compozițiilor care îmbină fascinația „obiectelor primitive“ și stilizările caracteristice picturii brauneriene de la începutul anilor 1960 *(Formă mamă clocitoare; Revolta arhetipului*, *Descoperirea lumii pierdute*, 1962). „Forma-mamă“ este *matrix* sau „matricea“ compozițiilor care trimit la legende și mituri din diferite arii culturale. Elementele naturii, personificate, amintesc de viziunea creatorilor „primitivi“ prin care obiectele, „animate“, reprezintă ființe fabuloase sau personaje mitice. Ornată cu o mască rituală sugerînd un șarpe înaripat, *Forma Mamă autofecundîndu-se (Forme Mère s'autofécondant*, 1962) trimite la țesătura circulară a pînzei de păianjen. *Femeia-păianjen* este urzitoarea, păstrătoare a secretelor Destinului și cea care răsucește firul Sorții, prezentă la fiecare naștere. Evocînd aparențele înșelătoare, pînza păianjenului amintește de „vălul iluziilor“ al Mayei, eroina mitului vedic reprezentînd „aspectul dinamic al substanței universale“. Tabloul intitulat *Baza și vîrful* (1964) este însoțit de un scurt text: *„Sînt deopotrivă arborele vieții și axa lumii. Din baza mea fecundatoare, din substanța mea mitriacă se dezvoltă fructul devenirii. Sînt cele trei timpuri: întregul prezent, misterul trecutului, enigma viitorului*“.

În ultimul ciclu de lucrări realizat de artist în 1965, *Mitologii și Sărbătoarea Mamelor (Mythologies et La Fête des Mères)*, expus la Galeria Alexandre Iolas din Paris în ianuarie 1966, lucrările sînt tablouri-obiect încastrate în rame din lemn decupat într-o formă evocatoare pentru a reprezenta patru „mame ancestrale“ și episoade autobiografice reale și imaginare. O lucrare intermediară, *Tabloul cu patru picioare (Le Tableau à quatre pattes)*, reia contururile statuetelor arhaice simbolizînd fertilitatea și *originea a tot ceea ce există*. Lucrarea este noua reprezentare a „Marii Mame“ în al cărei pîntec sînt închise elementele primordiale. Personificate, ele sînt angrenate într-o „mișcare circulară“ pentru a trimite la succesiunea anotimpurilor, a vîrstelor omului și a „umorilor“ sau temperamentelor. Ultimul tablou pictat de Victor Brauner, neterminat, o explozie de culoare, poartă titlul *Mama universală*. Seria lucrărilor din expoziția de la Galeria Iolas, ultima din timpul vieții artistului, oglindește întregul parcurs al creației brauneriene în care mitologia personală și cea universală, realul și imaginarul, vechiul și noul, primitivismul, arta populară, ezoterismul, filozofia și psihologia sînt alăturate într-o *nouă și originală viziune despre lume.*

***Mihaela Petrov** este istoric de artă. A încheiat studiile doctorale cu teza „Victor Brauner, cuvîntul scris și opera plastică, 1934-1965. Caiete și carnete, Donația Jacqueline Victor Brauner, Centrul Georges Pompidou, Paris“, UNArte, 2011. Cărți publicate:* Victor Brauner, cuvîntul scris și opera plastică, 1934-1965 *(2012);* Victor Brauner, pictopoet. Desene și acuarele *(2013);* Victor Brauner, vizionar al timpurilor moderne *(2014);* Victor Brauner, 1903-1966 *(2016).*

Cu cîteva zile în urmă, pe 25 februarie 2023, Mihai Șora s-a stins din viață la venerabila vîrstă de 106 ani. În noiembrie 2016, cînd domnia-sa împlinea 100 de ani, revista Dilema veche *i-a dedicat un număr aniversar. Redăm, ca omagiu adus memorie sale, cîteva fragmente din acel număr.*

Johnny RĂDUCANU

Despre Șora, din viață

Textul de față a fost gîndit de Johnny Răducanu în anul de grație 2011, pe cînd Mihai Șora împlinea 95 de ani și cîțiva tineri apropiați se străduiau să alcătuiască un volum colectiv în onoarea filosofului. Johnny s-a stins, volumul nu a mai apărut, Mihai Șora a devenit centenar, iar publicarea postumă a omagiului adus de Johnny Răducanu prietenului său capătă, acum, însemnătatea pe care nu o ating decît întîlnirile esențiale: mai mult decît o compoziție aniversară, rîndurile lui Johnny sînt forma pe care – cu o expresie a lui Mihai Șora însuși – o ia, uneori, îmbrățișarea: „ceea ce, «la capătul» drumului (mai exact, «la vîrful» ex-primat al im-presiei), poți cîștiga în relieful lui a avea față de nedeosebirea lui a fi“. (Mulțumiri doamnei Mirela Adăscăliței pentru sprijinul de atunci și pentru îngrijirea textului.)

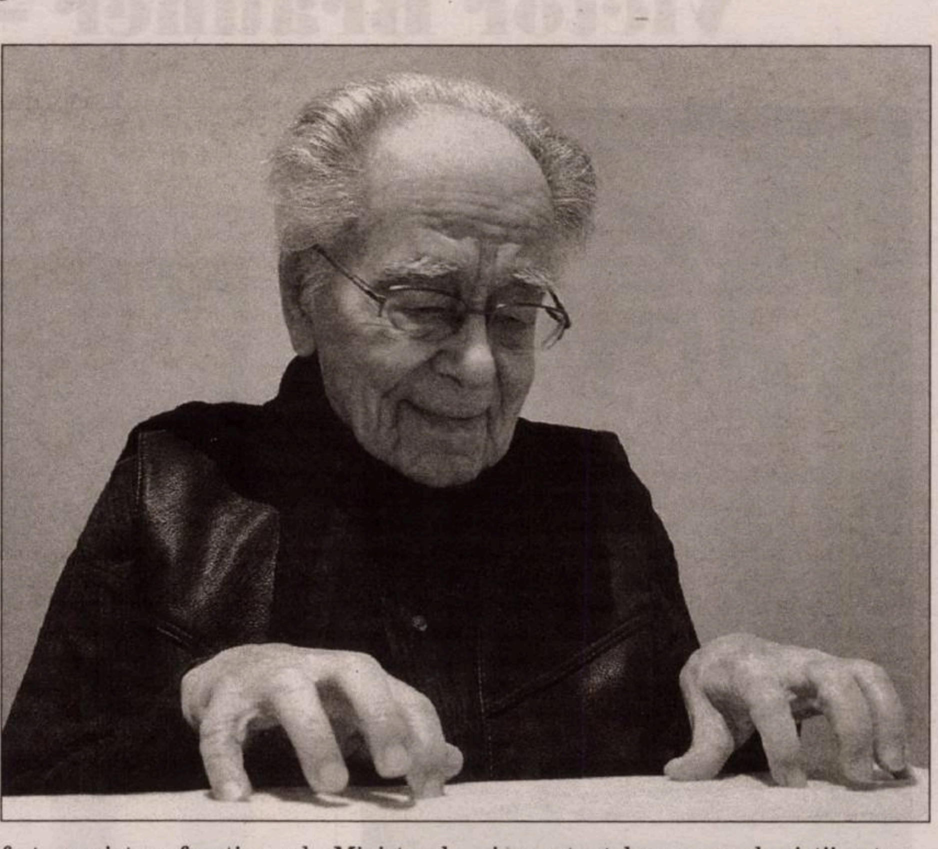

Îmi face o mare onoare să vorbesc despre Mihai Șora – un personaj pe cît de aparte, pe atît de complex și de *nelaîndemînă* de cunoscut. Nu sînt mulți cei care împart cu domnia-sa, pînă astăzi, amintirea unor împrejurări plăcute (ba chiar foarte!), presărate de-a lungul mai multor decenii.

L-am cunoscut mai întîi de departe, prin domnii Eugen Schileru și Oscar Lemnaru, două figuri culturale importante și nedespărțite, al căror protejat am avut onoarea să fiu, în special al lui Ninel Schileru. L-am văzut stînd de vorbă cu aceștia – frecventați de mulți oameni de cultură și de literatură – și m-a frapat prezența și vivacitatea acestui domn mai în vîrstă decît mine. Prima întrebare pe care i-am pus-o atunci lui Ninel a fost despre alura lui de sportiv, de campion. „Aaa – zice –, nu te mira, dragă Johnny, a mers pe jos toată viața.“ Pe atunci, eu eram încă destul de tînăr și n-am dat faptului prea multă greutate... Am spus: „Și ce dacă a mers pe jos? Și eu merg pe jos!“. Dar uite că, acum, la vîrsta domniei-sale (și chiar la a mea), această simplă deprindere se dovedește a nu fi fost puțin lucru.

Nu ne-am cunoscut personal decît ani mai tîrziu, prin Nichita Stănescu. Nichita avea obiceiul să-și invite prietenii la așa-zisele *taclale*. De tot felul. Era pe timpul cînd, în această parte a lumii, mai „funcționau“ cele patru anotimpuri, era primăvară, vară, toamnă, iarnă, și toată lumea se bucura de acest fenomen al naturii. Toamna era molcomă, cu soare blînd și cu frunze cărămizii, culoare după care eu sînt topit, chiar și zburătoarele erau mai împăcate, iar oamenii reușeau să își găsească numitorul comun, ca să se simtă cît mai bine împreună, fiecare cu fiecare. E drept că oamenii de atunci erau alții decît cei de astăzi...

Așadar, într-una dintre toamnele acelea l-am cunoscut pe domnul Șora. De obicei, cînd Nichita incita la astfel de seri de povestit impresii, sau pur și simplu de vorbit verzi și uscate, apartamentul lui se ocupa cu tot felul de oameni, care veneau și plecau. Însă în seara aceea, după ce, la început, s-au perindat multe figuri (pe care nu le mai pot enumera, chiar dacă sînt toate cunoscute – poeți, oameni de cultură), după un timp, am rămas doar trei persoane. Această parte este cea care nu mi s-a putut șterge din memorie nici pînă astăzi: trei oameni vorbind o întreagă noapte, pînă dimineața, tîrziu – Nichita, domnul Șora și subsemnatul.

Oamenii foarte înzestrați și cu experiență de viață, oamenii de cultură precum domnul Șora, care și atunci, ca și acum, știa foarte multe, ies mai puțin din ei înșiși și mai rar le place să vorbească. Ei vorbesc așa, printre rînduri... Dar, în seara aceea și în dimineața următoare, Șora a vorbit foarte mult: Nichita avea talentul de a îmboldi omul, de a-l aduce la înălțimea lui adevărată, dîndu-i ocazia să exprime cam ce a făcut mai frumos în viață. Era minunată noaptea! Șora povestea o mulțime de lucruri din Franța, din timpul studiilor dumnealui, despre cum îi frecventase pe Cioran și pe alte mari personalități ca Eugen Ionescu sau Mircea Eliade. Vorbea de Nae Ionescu, care le fusese profesor și care nu-și găsise egalul. Ionescu avea niște cursuri formidabile, care te lăsau mut de uimire, iar Șora încă se arăta impresionat de ele.

Ca povestitor, Șora are și fantezia imaginilor, dar se poate exprima și mai frust. Am observat mereu, de atunci, cum domnia-sa atacă esența lucrurilor, după care le dezvoltă, nu foarte mult, doar puțin, însă ajungi pe nesimțite să-ți creezi în minte o imagine ca-ntr-o nuvelă frumoasă de Cehov (care-mi place foarte mult). La fel, lucruri extraordinare se povesteau și atunci, și cu ele a trecut toată noaptea, nici n-am simțit cînd a venit dimineața; doar am văzut deodată că ceasul arăta 9 și jumătate – la 10 aveam un concert matinal la Filarmonică, noroc că nu era prea departe…

Și așa s-a făcut că acest domn Șora mi-a rămas în suflet definitiv.

Au trecut de-atunci cîteva decenii, l-am mai văzut de foarte multe ori de-a lungul anilor, în diferite împrejurări, la fel de *vivant*, mergea tot pe jos, era modest (chiar enervant de modest!), vorbea puțin, foarte puțin, dar avea un zîmbet anume, care te făcea să înțelegi, dacă erai atent, că ar fi fost inutil să mai și vorbească. Îl vedeam uneori la concertele mele, aplaudînd cu multă căldură, și m-am obișnuit să-l consider unul dintre personajele importante din viața mea, un sprijin de ordin superior. M-am simțit întotdeauna foarte fericit să-l cunosc fiindcă Șora are talentul de a-i îmblînzi chiar și pe oamenii mai puțin duși la bibliotecă, mai puțin dedați cititului cărților, cîștigîndu-le respectul. Și nici măcar nu se impune în adevăratul sens al cuvîntului, nu are nevoie: dumnealui are un zîmbet care spune tot, o privire, o gestică, ba chiar și un mers care-ți stîrnește interesul, chiar dacă nu știi cine este cînd îl vezi pe stradă.

Încă o mică întîmplare mai țin să povestesc, auzită de la Schileru, fiindcă ea mă pune pe gînduri și astăzi. Dacă ar fi numai aceasta, și domnul Șora ar avea de ce să fie privit cu mare admirație. Închipuiți-vă că acest domn, tînăr fiind, a venit de la Paris în vizită în țară, să-și vadă părinții, după zece ani de străinătate, și tocmai atunci s-a întîmplat că sinistrul Partid Comunist a pus mîna pe țară, a început să controleze tot, iar pe domnia-sa nu l-a mai lăsat să plece înapoi în Franța. Stînd atîția ani la Paris, vorbea, evident, franceza ca un nativ, ba chiar nu orice franceză, ci una profund culturală, așa că a fost angajat ca funcționar la Ministerul de Externe – această formă au găsit-o comuniștii de a profita de domnia-sa. Și acolo s-a întîmplat un episod de neuitat pentru mine, pentru humorul și morala lui, pe niște ploi calde și copioase de vară, cînd canalizările din București se înfundau – mereu o dată pe an, cam de Sfîntul Ilie (un spectacol rar). Cine se încumeta să iasă în stradă o făcea în picioarele goale (și eu am umblat așa, ca mulți alții). Ne suflecam pantalonii și mergeam pe jos. Era și plăcut; mie, unuia, îmi plăcea: apa era caldă, Bucureștiul, la ora aceea, era curat, eram puțini oameni, nu ca astăzi. Domnul Șora, cînd a văzut că nu stă ploaia, și-a luat pantofii, i-a legat cu șireturile la umăr, și-a suflecat pantalonii și-a plecat acasă în picioarele goale, sub privirile funcționarilor de la Externe. Dar lor nu le-a plăcut acest comportament; comuniștii erau un paradox: dacă erai din popor, trebuia, după ei, să fii „popular“, să mergi pe jos, să nu faci pe nebunul; ori, dacă erai „diplomat“, trebuia să fii exact ca țoapa cînd s-a văzut în copac. Cu alte cuvinte, să umbli numai cu limuzina și totul să fie făcut ostentativ. Deci nu le-a plăcut acest domn, nu le-a plăcut faptul că sfida toată instituția ministerului, ca un golan, provocîndu-i mereu și trecînd, ca acum, prin fața lor în picioarele goale. L-au dat afară. Așa ceva era o nenorocire în acele vremuri, noroc că, dintre intelectuali, s-a mai găsit cine să îndrăznească și să poată întrebuința inteligența și știința domniei-sale. Șora nu a fost prea abătut însă; ba, ca un perfect gentleman, chiar se amuza. Nu este om mare, din ce-am cunoscut eu, care să facă altfel; acesta e și unul din marile secrete: să treci cît se poate de nonșalant peste toate necazurile pe care ți le oferă societatea, care, adesea, te trezești că te atacă, uneori cu josnicie. A ieșit afară din povestea aceasta, a mers mai departe pe culoarul vieții pe care și l-a ales, ca intelectual, și a supraviețuit. Mie, care iubesc cel mai mult lucrurile simple, trăite, mi se pare și astăzi extraordinară întîmplarea: trebuie să vezi și să înțelegi, în adîncime, cum s-a confruntat firescul unui om cu nebunia unei lumi, iar omul a ieșit – poate nu învingător, dar, în orice caz – la *lumină*.

De-atîtea ori ne-am intersectat drumurile pe parcursul a decenii, încît sînt în măsură să spun că cine îl cunoaște găsește în domnia-sa un teritoriu de pace și curajul de a merge mai departe. În circumstanțele comune ale vieții, este un tip extraordinar de folositor, doar că noi nu știm niciodată să-i folosim bine pe acești oameni (însă iată o discuție pe care n-am s-o încep acum). Domniei-sale, ca prezență civică într-o societate care astăzi a ajuns într-o stare deplorabilă, ar trebui măcar să i se acorde șansa de a sta înaintea tinerilor în mîinile cărora va ajunge țara mai departe, fiindcă am rămas prea săraci în modele. Domnul Șora continuă să stea în umbră, și numai clasa intelectuală îl cunoaște și îl respectă.

Ar mai fi o istorie pe care aș vrea s-o spun, mai din anii din urmă: bolnav fiind, am fost mereu internat prin spitale și, de cîteva ori, mi-am și văzut moartea cu ochii. Deci, stînd așa în spital, îmi dă telefon domnul Șora și mă întreabă ce mai fac. Îi povestesc eu cum accept voluntar situația, dacă tot n-am de ales. Numai glasul domniei-sale și ideea că aveam lîngă mine, cu gîndul, un prieten au făcut să-mi fie mai bine. Iar domnul Șora ce credeți că a spus? „Johnnică, aș vrea să-ți citesc la telefon «Ivan Turbincă».“ Și doar n-o să credeți că l-a citit ca un funcționar, ci l-a interpretat, cu voci, cu personaje, cu nuanțe între diferitele situații, încît am văzut aievea tot parcursul gîndului lui Creangă și a fost un regal – m-am trezit parcă vindecat. Cea mai tare medicină aceasta este: o vorbă bună, cineva care îți povestește ceva fermecător și care nu are nici o legătură cu boala; o doctorie *psihică*, deci, care pătrunde și te întărește acolo unde nu pot nici o boală și nici un instrument medical să ajungă. Șora mi-a citit toată povestea, interpretată extraordinar, chiar și cu virgule și nuanțe care nu se găsesc în pagina scrisă de Creangă, iar, din modulațiile vocii sale, vedeai că soarele a apus sau că vîntul bătea... *Totul* era în vocea sa! Creangă însuși ar fi fost fericit să-l audă.

Așadar, acest domn Mihai Șora împlinește astăzi 95 [*sic!*] de ani, și nu întîmplător, cred eu. Probabil că unul dintre secretele ajungerii la această vîrstă este să iubești mereu și să nu te pleci niciodată în fața răului, nici în fața forțelor din jurul nostru care ne îneacă pe nesimțite spiritul, dacă nu știm să ne păstrăm curați.

La mulți ani, Mihai!

***Johnny Răducanu** a fost muzician, autor și interpret de muzică jazz.*

Virgil NEMOIANU

Episoade cu Mihai Șora

La vîrsta mea, probabil n-ar trebui să mă mir că rămîn tot mai singur, că-mi dispar prietenii de o viață cu îngrijorătoare viteză. Iată, în numai ultimele săptămîni i-am pierdut pe „Toncu“ și pe „Mopete“ (M.H. Simionescu și M. Ivănescu). Chiar și despre cei în viață am sau păstrez amintiri răzlețe, uneori inexacte, alteori irelevante. Cu toate acestea, cîte și cum sînt, ele tot merită să fie reproduse. Așa ar fi cele despre Mihai Șora, care anul acesta împlinește vîrsta impresionantă de 95 de ani.

Cînd am cunoscut familia Șora, probabil prin 1957-58, Mihai abia trecuse de 40 de ani. Mariana era încă și mai juvenilă în stil, cei trei copii erau născuți cu toții, Sanda era la liceu, se îndrepta, deșteaptă și studioasă, spre studenție. Am fost introdus în apartamentul din Jules Michelet de către Ion Negoițescu. Amicii mei mai vîrstnici din „Cercul Literar“ se apropiaseră îndată după sosirea și instalarea lor la București de familia Șora. Deși prin origine provinciali, orizontul acestor prieteni era internațional, ei erau, s-ar putea spune, de-a dreptul însetați de cosmopolitism. Or familia Șora, multilingvă, multietnică, cu experiența și existența occidentală (parfumul occidental!) era aproape ca un colac de salvare. Mai era și rețeaua complexă de relații a familiei: studiile de tinerețe cu Nae Ionescu și cu mai știu eu cîte alte figuri legendare ale vechii (autenticei) universități, studiile și reședința lor franceze, prietenia cu Eugène Ionesco și, într-o bună măsură, cu Mircea Eliade, participarea la Rezistență, contactele actuale cu personaje de anume pondere din critica și cultura comunistă – toate îi transformau în relații dezirabile. Mai era și amiciția cu „Sănduc“ Dragomir, om care se bucura de egală stimă și admirație, cam din aceleași motive; eu nu l-am cunoscut personal pe acesta, dar parcă îl știam, atîta se vorbea și *mi se vorbea* de el. M-a bucurat, dar mai ales m-a amuzat să văd cum a fost „redescoperit“ și onorat cu aproape o jumătate de secol mai tîrziu.

Evident că peste toate acestea se ridica veritabila substanță intelectuală a lui Mihai, dar și a Marianei. Eu, unul, la nici 20 de ani, am fost întîi și-ntîi impresionat, cred, nu de conversațiile și interacțiunea cu ei, ci de bibliotecă. Extrem de ordonată, cu un accent pe cărți filozofice, mi se părea (în acele vremuri) o adevărată comoară și îmi confirma, dincolo de orice alte judecăți, valoarea incontestabilă a proprietarului ei. Mihai Șora nu prea avea chef să împrumute cărți (probabil avea dreptate), dar cred că totuși am citit de la el cîte ceva (Guardini? Chesterton? – nu mai țin bine minte).

Printre tinerii care frecventau (mai des sau mai rar) familia Șora se mai numărau și Toma Pavel, Ion Ghica, Rozi Rossman, poate Dan Arsene (pe care nu l-am cunoscut). Aflam detalii casnice. Astfel. Mihai spăla adesea rufele familiei în cada de baie (aparate automate nu existau pe-atunci în București). Ne-am mirat puțin la început sau chiar ne-am indignat („machismo“ dîmbovițean juvenil, nu?), dar apoi ne-am dumirit: pentru Mihai Șora era un excelent prilej de a reflecta solitar, fără să fie bătut la cap de nimeni, era o tactică filozofică, am putea spune. Așa erau și plimbările sale: ca să meargă la sau să se întoarcă de la diversele lui servicii nu recurgea decît rar la mijloace de transport în comun. Prefera modul peripatetic. De altfel, acest mod cvasi-atletic de funcționare a dus și la o întîmplare interesantă, hazlie, să nu-i zic sarcastică. La un moment dat, Mihai Șora a fost invitat la Casa Scînteii să i se dea „îndrumări personale“ de către cutare ștab din acele zile. Întîlnirea avea loc în una din acele enorme săli cu o masă nesfîrșit de lungă și de pompos-greoaie la mijloc, cu scaune înalte împrejur. Mihai asculta, asculta, apoi brusc, cu o mișcare elastic-gimnastică, s-a sprijinit de mîini pe masă și a sărit cu picioarele pe ea, coborînd apoi însă îndată și așezîndu-se cuminte la loc pe scaun, fără alte explicații. Preaînaltul interlocutor a rămas cu gura căscată în așa măsură încît nu i-a venit în cap nici o observație sau admonestare. Mihai și-a încheiat relatarea zicîndu-mi: „Iată care a fost cel mai mare act de disidență al meu în anii stalinismului“.

Mihai Șora era cumpănit la vorbă, deloc guraliv, temperat și cumpănit în vederi și exprimări.

Altminteri, Mihai Șora era cumpănit la vorbă, deloc guraliv, temperat și cumpănit în vederi și exprimări. Rareori exprima critici politice sau ideologice. Odată mi-a spus: „Vezi, are rost să și mori pentru un principiu sau pentru o cauză, dar să fii încarcerat sau condamnat pentru că preferi vinul alb celui roșu, sau invers, e lucru cumplit“. Se referea, evident, la arestările arbitrare ale acelor ani. În schimb, cam tot pe atunci îmi vorbea cu ochi strălucitori, cu o mină aproape beatifică, despre cărticica lui Okakura Kakuzo în care era descrisă „ceremonia ceaiului“. O adevărată întrupare a bunelor maniere, a calmului civilizat, a distincției bunului gust în toată temperanța sa. Era un mediu existențial în care Șora se putea simți ca la el acasă. (Eu am citit cartea, pe o „plachetă“ Kindle, abia în ultimii ani.)

După 1964 a început miniliberalizarea culturală. Noi, cei mai tineri, căutam insistent să-i „ajutăm“, să-i reabilităm, să-i repunem în circuit pe cei din generațiile ușor mai vîrstnice, pe care-i admiram, iubeam și de care ne socoteam atașați. Ni se părea de-a dreptul o datorie. Una din metodele la care am recurs a fost cea a „dialogurilor“, cu Nego (Ion Negoițescu – *n. red.*), Regman, Steinhardt, Puiu Cotruș și, sigur, cu Mihai Șora. Toma Pavel, care la un moment dat a avut și o legătură romantică cu Sanda, fiica cea mai mare a familiei, a „plăsmuit“ un dialog cu Șora pe teme estetice. Mihai l-a citit și i-a spus: „Nu, nu merge, nu așa se face“. L-a rescris integral și peste un număr de ani l-a publicat în *Familia*, începînd astfel volumul *Sarea pămîntului*. De ce tocmai acolo, la Oradea? Pentru că Al. Andrițoiu, poet favorizat de autorități și redactor-șef al publicației, fusese vreme de mulți ani înconjurat, influențat, structurat de „Cercul Literar“: Ovidiu Cotruș și Nicolae Balotă au fost mulți, mulți ani redactori, la fel Gheorghe Grigurcu, tînăr pe-atunci, care (ca și mine) devenise un discipol tîrziu al grupului. Andrițoiu era flatat de atenția acordată de acești oameni de valoare și a făcut loc bucuros multora din cei sugerați de colaboratorii săi. În spirit ghiduș, în textele lui Șora, „T.P.“ este „un tînăr prieten“, sau, altfel, „Toma Pavel“, „M.S.“ un „mai știutor“ sau, personal, Mihai Șora și-așa mai departe. Realmente important este că tocmai astfel a luat naștere stilul inconfundabil al lui Șora, păstrat ulterior în cărțile sale și cu adevărat original și specific.

După perioada de conducere de la Editura Pentru Literatură („Biblioteca pentru toți“ a acelor ani a fost, să nu uităm, o realizare majoră), Mihai Șora s-a văzut la Ministerul Învățămîntului. La EPL se înțelesese bine cu directorul, un poet proletar, azi uitat, Ion Bănuță, pentru care avea mereu cuvinte de laudă. Dar ministru al Învățămîntului era acum Mircea Malița, unul din oamenii de autentică valoare de care a dispus regimul comunist, fără a izbuti să-l folosească pe măsură, așa cum ar fi putut și ar fi trebuit. Ca și Mihai Șora, Malița era fiu de protopop din vestul țării și avea planuri frumoase, pe care n-a prea reușit să le pună în aplicare, sistemul fiind ceea ce era. O vreme a adunat în jurul său oameni în fond remarcabili: Poghirc, Mihai Zamfir, Costache Olăreanu, Luri Berza, Deutsch și alții încă. Eu însumi am funcționat atunci, scurtă vreme și cu normă parțială, la minister. Era plăcut să mă întîlnesc cu Mihai în afara contextelor odinioară obișnuite, relațiile noastre erau mai libere. Mihai, la rîndul său, a făcut acolo ce știa el, a organizat un soi de cerc de filozofie, țin minte o comunicare a lui Grigore Popa (filozof și psiholog, discipol al lui Blaga și D.D. Roșca) despre Leonardo da Vinci, interesantă și bună, dar reacția mea a fost destul de negativă (cine știe de ce, probabil din simplu teribilism), ceea ce l-a iritat pe vorbitor.

Întîlnirea cu Șora la minister s-a petrecut după 1971, Șora a fost poate cam mirat că m-am întors din America (avînd doctorat în buzunar), dar n-a spus nimic; nici eu n-am dat explicații. La rîndul meu, mi s-a părut că trăsăturile feței sale erau acum mai lemnoase, mai fixe; ulterior s-au schimbat foarte puțin. Printre vizitele de familie din acea perioadă îmi amintesc numai una, de revelion, în apartamentul de pe Jules Michelet, Crohmălniceanu și soția ședeau ca niște popîndăi privind cu ochi mari dezlănțuirile pseudo-dansante, bahice de fapt, ale celor mai tineri.

„T.P.“ este „un tînăr prieten“, sau, altfel, „Toma Pavel“, „M.S.“ un „mai știutor“...

A urmat apoi o pauză lungă; totuși îmi mai cădea în mînă cîte o carte a lui Șora, cîte o scrisoare de la el (trimisă din străinătate, cînd putea să viziteze). Mariana s-a stabilit (împreună cu Sanda, divorțată a doua oară, cred) la München și legăturile amicale de familie au fost reînnodate, mai ales că și Nego locuia acolo și erau vecini și prieteni apropiați. Mariana a venit odată și la Washington în anii ’80, ne-am văzut atunci de mai multe ori, dar și la München, unde eu mergeam relativ frecvent. Traducătoare, eseistă, femeie foarte cultivată, guralivă și prietenoasă, extrovertă, Mariana Șora era un om interesant, se putea discuta deschis și relaxat cu ea. Între timp a decedat, după o boală chinuitoare.

Dovadă ca urmărisem totuși opera scrisă a lui Mihai Șora este articolul lung din prestigioasa *Review of Metaphysics* apărut exact în zilele schimbării de la finele lui 1989, dar compus și predat revistei cu un număr de luni înainte (articolul a fost tradus și republicat pe românește de mai multe ori). Și Toma P. publicase un articol într-o revistă la fel de prestigioasă, europeană însă, despre Șora.

Am fost desigur uluit și încîntat văzîndu-l ministru al Învățămîntului în primul Guvern Petre Roman, mai ales că a adunat în jurul său la minister o echipă grozavă din care nu lipseau Paul Cornea, Mihai Zamfir, Sorin Antohi și alți oameni de incontestabil merit. Cum de fusese el oare instalat sau admis acolo de guvernanți ca Iliescu și Brucan? Multe lucruri nu le înțelegeam din cauza îndelungatei întreruperi. Eram și la fel de surprins de uriașa popularitate a lui Șora, om atît de discret și rezervat cînd îl cunoscusem întîia oară: atrăgător pentru tineri și tinere, maturi și bătrîni, bărbați și femei. Această simpatie și prezență publică aveau să se transforme apoi în decurs de douăzeci de ani pînă la obținerea statutului de adevărat patriarh al filozofiei române. Asta, informal. De ce a fost ales atît de tîrziu membru al Academiei Române? O enigmă, o absurditate. Merita locul în mod categoric, iar întîrzierea a fost o pagubă – a Academiei.

L-am vizitat de mai multe ori în decursul acestor douăzeci de ani la el acasă, am schimbat ceva scrisori, am scris un articol pentru un volum omagial frumos și binevenit. Odată, prin 1994-95, am ținut o conferință la Filologie, pe Edgar Quinet, la care a asistat și Mihai. Printre altele pomeneam despre religiozitatea din America. Un tînăr a pus o întrebare cam sceptică, a cărei implicație era că pietatea, așa cum exista ea în ortodoxie, depășește formele de religie din Apus, sau de pe continentul transoceanic. Am răspuns, probabil corect, dar cam „lateral“, pomenind stilistica religioasă schițată și de Lucian Blaga. Mihai Șora a intervenit și a răspuns mult mai clar, mult mai articulat și (pentru mine, unul) mult mai convingător. Auzeam vorbind un filozof adevărat, în toată puterea cuvîntului. Altă dată a venit la librăria Cărturești să mă susțină cînd se lansa ediția a doua din monografia despre Doinaș. (În treacăt: a fost prezent printr-o înregistrare video și la colocviul Doinaș din 2012, la Academie, post-mortem, cînd Doinaș intrase deja într-un con de umbră. O dovadă de autentică apreciere amicală, estetică și, aș zice, ideologică.)

Mihai Șora împletea și împletește ca puțini alții, temperamental și filozofic, vioiciunea și cumpătarea, localul și universalul, sacrul și profanul: o astfel de chibzuință existențială nu apare la Șora abia la bătrînețe (cum se întîmplă cîteodată), ci pare înnăscută, prezentă din capul locului. Pentru mine el a devenit treptat o figură emblematică, unul din centrii acelei „generații de aur“ despre care am vorbit și scris altundeva: generația care – vai! – fără succes a încercat la mijlocul secolului 20 să orienteze cultura română pe căile normalității, ale unei creativități fecunde și ale speranței.

Bethesda, Maryland, SUA, iulie 2011

(articolul de față, republicat cu cîteva schimbări minore, făcute de autor, a apărut inițial în revista *Convorbiri Literare*, în noiembrie 2011)

Virgil Nemoianu *este profesor de literatură și de filozofie la The Catholic University of America, Washington DC.*

Cu ochii-n 3,14

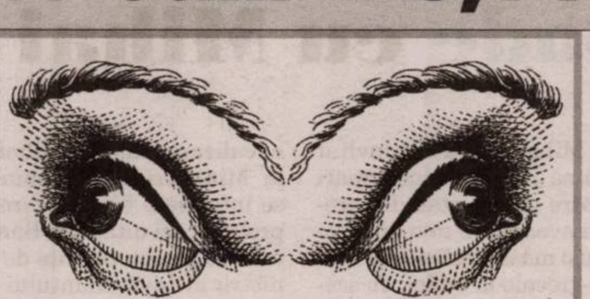

PENTRU CEI CĂRORA NU LE PLAC ORELE LIBERE GENERATE DE MAȘINI, UNIFORMA NU POATE ASCUNDE O NOUĂ INTERPRETARE A INGREDIENTELOR REFOLOSITE ȘI MOBILITATEA CUPLURILOR

■ Pentru cei cărora nu le plac englezismele, o reclamă a tradus îndemnul *„Download your app!"* prin „Dă-ți jos aplicația!". Un îndemn care poate provoca în română mici stînjeneli pudicilor. (**S. G.**)

■ Pentru femeile căsătorite care vor să cîștige un ban în plus, o idee de afaceri care se pare că ar avea succes este închirierea propriului soț – cu ora sau cu ziua, după nevoi. O englezoaică de 38 de ani, mamă a trei copii, a ajuns să-i ocupe în acest mod toate orele libere consortului, ba chiar și sîmbetele, și se vede nevoită în prezent să refuze cereri, unele venind de la peste 200 de kilometri depărtare. Prețul este de 40 de lire sterline pe oră și de 250 pentru o zi întreagă de muncă, ea putînd include orice este de reparat, zugrăvit, decorat în casă, chiar și instalat de televizor sau montat de draperii. E de menționat și că persoanele în vîrstă și cele cu handicap beneficiază de o reducere la tariful bărbatului priceput la toate. (**A. A. D.**)

■ O revistă americană de science-fiction a anunțat că a interzis sute de autori după ce a primit un val de scrieri realizate cu ajutorul ChatBot-urilor cu inteligență artificială (AI). Neil Clarke, editorul revistei *Clarkesworld* (de science-fiction și *fantasy)*, le-a transmis marți abonaților săi pe Twitter că a interzis peste 500 de autori în luna februarie din cauza „scrierilor generate de mașini". Se poate mai SF de atît? (**A. M. S.**)

■ O cameră video a surprins momentul în care un jandarm a scos mîna pe geamul mașinii sale și a zgîriat cu cheia, din mers, o altă mașină parcată neregulamentar, dar cu semnal de avarie. Gestul ar putea părea incredibil doar în afara României. Pe la noi nu mai surprinde. Și se dovedește încă o dată că uniforma nu poate ascunde nici frustrările și nici prostia... (**A. M.**)

■ „Și dacă extratereștrii au creat omenirea?", a titrat *Le Point* un interviu cu antropologul Wiktor Stoczkowski, autorul unei cărți despre teoria astronauților antici, în care dezvoltă o nouă interpretare a genezei. Am apreciat faptul că jurnaliștii francezi nu i-au pus întrebarea încuietoare: „Și pe extratereștri cine i-a creat?". (**S. G.**)

■ Iată o listă a celor mai frecvenți alergeni respiratori și alimentari incluși în testul Phadiatop pentru depistarea alergiilor – sau, dacă vreți, o listă a ingredientelor perfecte pentru o pulbere vrăjită cu efect de triplu strănut mortal: *Dermatophagoides pteronyssinus* (acarianul european), *Dermatophagoides farinae* (acarianul american), polen de anin, polen de mesteacăn, polen de stejar, polen de secară, alun turcesc, amestec de ierburi, pelin, bananier, epiteliu de pisică, epiteliu de cal, epiteliu de cîine, epiteliu de porcușor de Guineea, epiteliu de hamster auriu, epiteliu de iepure, *Penicillium notatum, Cladosporium herbarum, Aspergillus fumigatus, Alternaria alternata* (ciuperci și mucegaiuri). (**M. P.**)

■ Un medic din Iași a fost acuzat că ar fi implantat 238 de dispozitive cardiace prelevate de la cadavre. Omul s-o fi gîndit, pragmatic: dacă prelevăm organe cu totul de la pacienți decedați, de ce să nu fie refolosite și dispozitivele? (**A. M. S.**)

■ „Oamenilor nu le plăcea faptul că încă mai eram în viață. Considerau că trebuia să fi murit deja. Acum, că *aproape* am murit, toată lumea mă iubește. Asta a fost greșeala mea. Nu doar că am continuat să trăiesc, dar că am și trăit bine. Mare greșeală. Acum, cu cincisprezece înjunghieri de cuțit, e mult mai bine" – Salman Rushdie, într-un interviu recent din *The New Yorker*, după ce și-a pierdut vederea la un ochi și mobilitatea unei mîini în urma tentativei de asasinat comise la o lectură publică de un musulman fanatic iranian care nu i-a citit nici o carte. (**M. C.**)

■ Guvernul chinez acordă cuplurilor proaspăt căsătorite un concediu plătit de 30 de zile pentru a încuraja o creștere a ratei natalității. De cealaltă parte, în Europa de Vest se impune raționalizarea consumului de legume. Se pare că la capătul tunelului așteaptă o Europă bătrînă, obeză și mulți vajnici chinezi. (**I. M.**)

DUPĂ SĂNĂTOSUL PRINCIPIU „PRIMUL VENIT, ULTIMUL SERVIT", O EXISTENȚĂ ARE DE-A FACE CU ORICE

■ AirBnb a făcut publică o ofertă năstrușnică: o noapte în loja de onoare a Operei Garnier din Paris. În lojă va fi amenajat un mic dormitor în stilul întregului edificiu (Second Empire) pentru două persoane. Se oferă, de asemenea, un tur al celebrei Opere, o scurtă lecție de dans și un mic concert susținut de tineri din Academia Garnier. Dar, mai ales, se oferă șansa întîlnirii nocturne cu Fantoma de la Operă. Costul acestei experiențe este de 37 de euro. AirBnb a anunțat că doritorii trebuie să se conecteze la platformă pe 1 martie, fix la ora 18,00, oferta se va adjudeca după sănătosul principiu „primul venit, primul servit" și se va realiza în noaptea de 6 iulie a.c. Firește, AirBnb nu garantează că Fantoma va apărea. (**S. V.**)

■ Un izvor nesecat de stupoare (și amuzament) sînt exemplele de traduceri electronice din felurite limbi. Înșir trei asemenea exemple, ale unor fraze în germană în care apare cuvîntul *Knabe:* 1) „Un băiat inocent ca mine nu ar trebui să fie crescut într-o atmosferă ca asta"; 2) „Cu tot respectul, Lykos este un băiat"; 3) „Oricine moare ultimul, să fie un băiat de treabă și să ne ardă pe restul". Edificator. (**D. S.**)

■ Acum exact o sută de ani, în 1923: Hitler era arestat și băgat la închisoare pentru organizarea unui puci, Imperiul Otoman era dizolvat (după o existență de 624 de ani), Turcia devenind republică, revoluționarul mexican Pancho Villa era asasinat, în China avea loc o încercare de asasinare a președintelui Li Yuanhong, Lenin suferea un atac cerebral care avea să-l lase mut, se încheia războiul civil irlandez, iar în Egipt și în Irak se înființau primele organizații feministe. În același an, în Franța avea loc prima cursă de mașini de 24 de ore de pe circuitul de la Le Mans, la Londra se inaugura stadionul Wembley, iar Walt Disney fonda studiourile care-i purtau numele. (**M. C.**)

■ Cercetările arată că tații în vîrstă transmit copiilor mai multe mutații genetice decît cei tineri, iar explicația este că, după 40 de ani, procesul spermatogenezei, responsabil pentru transmiterea acestor patologii, nu mai funcționează în parametri optimi. E totuși straniu că acest experiment s-a efectuat pe musculițe de oțet – poate are de-a face cu anii grei de crîșmă ai bărbaților. (**I. M.**)

■ Orice medic sau antrenor sportiv susține că, nu doar pentru a face performanță, dar și pentru a trăi sănătos, ar fi bine să fie sistat consumul de țigări. Un alergător de 50 de ani din China pare însă a fi o reclamă ambulantă pentru fumat, fiind surprins aprinzîndu-și țigara pe traseu la nu mai puțin de trei maratoane, pe care le-a finalizat fără probleme. Ba mai mult, „unchiul Chen", cum i se spune, a trecut cu brio și testul ultramaratoanelor, reușind să alerge și peste 50 de kilometri. (**A. A. D.**)

PROBLEME SĂ APARĂ CĂ SOLUTii AVEM

© G. Stoica

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.600
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **987** ■ 9-15 martie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Note, stări, zile“

pagina **3**

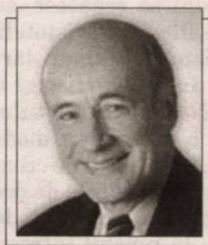

JOSEPH S. NYE, JR.

„Cum spargem balonul chinez“

pagina **7**

Interviu cu
ALEXANDRU TOMESCU

pagina **15**

Valori

„Încearcă nu să fii un succes, ci să fii o valoare.“
ALBERT EINSTEIN

23009>
5 948489 149467

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

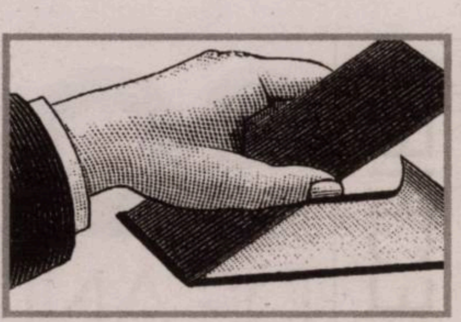

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Subiect de drept și drept subiectiv (III)

Expresiile *subiect de drept* și *drept subiectiv* par să aibă o nuanță tautologică sau să trimită la o definiție *idem pe idem*. Ca fiecare cuvînt sau expresie din vocabularul juridic, și acestea desemnează cîte o noțiune cu denotații proprii, fără a exclude legătura uneia cu cealaltă. Cristalizarea sensurilor acestor doi termeni juridici s-a făcut treptat, iar atributul din fiecare expresie precizează un sens specific, pentru crearea unei identități logice proprii. Atributul *de drept* extrage *subiectul* din confuzia omonimiei, determinîndu-l ca noțiune juridică, prin înlăturarea celorlalte sensuri posibile, dar trimite în principal la ideea de *drept obiectiv*, ca sistem normativ, subiectul fiind *supus* legii, și doar în subsidiar la ideea de *drept subiectiv*, ca tip de prerogativă juridică, subiectul avînd drepturi și datorii. Cu aceeași funcție de a înlătura confuzia omonimiei, atributul *subiectiv* din această ultimă expresie este necesar pentru a distinge *dreptul*, ca prerogativă juridică aparținînd unui anumit *subiect de drept*, de *dreptul obiectiv*. Pentru cei nefamiliarizați cu vocabularul juridic, această distincție este greu de îngurgitat la prima „gustare“. Dificultatea nu poate fi ocolită, deoarece în limba română, ca și în alte limbi latine, nu există cuvinte diferite pentru acești doi termeni. În schimb, limba engleză are un cuvînt distinct pentru fiecare termen, respectiv *right* pentru dreptul subiectiv și *law* pentru dreptul obiectiv.

În ambele sale sensuri, subiectiv și obiectiv, dreptul este material de construcție pentru democrația constituțională. Instituțiile și practicile acestui sistem politic nu s-ar fi putut alcătui nici fără „cărămizile“ drepturilor subiective și ale datoriilor corelative, nici fără „mortarul“ dreptului obiectiv. Dreptul subiectiv n-ar putea exista ca realitate juridică fără a fi recunoscut și protejat de dreptul obiectiv. Între drepturile subiective și datoriile corelative există o corelație indisolubilă; nu există drept subiectiv fără datorie corelativă, aceste două elemente formînd conținutul unei relații sociale, ca raport juridic. Altfel spus, noțiunea de drept subiectiv include, în mod esențial, ideea de alteritate. Iar normele juridice, adică dreptul obiectiv, unesc aceste elemente din relații sociale multiple, într-o comunitate ordonată, ca *societate*. Înțelegerea corectă și aplicarea consecventă a corelației dintre drepturile subiective și datoriile corelative, precum și a corelației dintre acestea și dreptul obiectiv este indispensabilă atît pentru a construi sistemul politic al democrației constituționale, cît și pentru a împiedica derapajele acestui sistem de pe făgașul său firesc. Ruperea drepturilor de datoriile corelative dizolvă solidaritatea comunitară și deschide calea individualismului necontrolat și a egoismului feroce, iar negarea drepturilor subiective, dublată de destrămarea dreptului obiectiv, conduce către autoritarism, dictatură sau totalitarism. Ambele pericole amenință, din diferite puncte cardinale, lumea de astăzi.

Nu este locul aici pentru o incursiune în istoria pasionantă a noțiunii de drept subiectiv. Rezumînd, noțiunea de drept subiectiv, ca multe alte noțiuni juridice, s-a cristalizat în materia obligațiilor civile, iar rădăcinile teoretice ale acestei noțiuni se regăsesc, sub aspect teoretic, în filosofia aristotelică și în cea a lui William of Ockham, iar sub aspect juridic în dreptul roman și în dreptul medieval. Noțiunea dreptului subiectiv civil este o extensie a modului în care a fost înțeles dreptul de creanță, iar ulterior noțiunea generală de drept subiectiv a fost o extensie a noțiunii de drept subiectiv civil, la nivelul întregului sistem de drept. Este adevărat că s-au făcut anumite ajustări succesive pentru a adapta noțiunea inițială de drept de creanță la particularitățile celorlalte drepturi subiective civile și la specificul drepturilor subiective din celelalte ramuri și instituții ale dreptului obiectiv.

Cea mai importantă ajustare a fost necesară pentru a face distincția între drepturile subiective, în general cele nepatrimoniale (numite drepturi fundamentale din perspectiva dreptului constituțional, drepturi ale personalității, din perspectiva dreptului civil sau drepturi ale omului din perspectiva europeană sau internațională) *care aparțin tuturor subiectelor de drept*, ca expresie juridică a siguranței și libertății persoanei, și drepturile subiective, în general cele patrimoniale, *care aparțin, în mod variabil, unora sau altora dintre subiectele de drept*. Drepturile subiective din prima categorie – cum este dreptul la viață, dreptul la integritatea fizică și psihică sau dreptul la acces liber la justiție – sînt recunoscute și apărate prin norme constituționale, respectiv europene sau internaționale, fiind limitate ca număr și avînd un conținut juridic predeterminat. Drepturile din a doua categorie – cum este dreptul de a folosi o locuință cu titlu de închiriere sau dreptul de a cere plata unei sume de bani reprezentînd contravaloarea unui serviciu prestat altei persoane – sînt recunoscute și apărate de norme juridice subordonate nivelului constituțional. Aceste norme configurează un tipar al dreptului subiectiv mult mai flexibil și mai încăpător, în care pot intra nu numai drepturile subiective avute în vedere de legiuitor, ci și drepturi subiective care sînt creații ale subiectelor de drept. Altfel spus, norma juridică fie oferă tiparul general al dreptului subiectiv sau tipare mai puțin generale, dar în care se pot apoi încadra drepturi subiective care intră în conținutul unor raporturi juridice concrete, fie lasă subiectelor de drept libertatea de a constitui, prin acte juridice, numeroase alte drepturi subiective.

Oricît de schematică ar fi imaginea *dreptului subiectiv*, conturată în rîndurile de mai sus, totuși ea dă seama de efortul intelectual, de consecvența și de imaginația juriștilor, care, uniți într-o continuitate multimilenară, au oferit unul dintre cele mai importante instrumente juridice pentru exercitarea și apărarea libertății.

Valeriu Stoica *este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

■ ■ ■

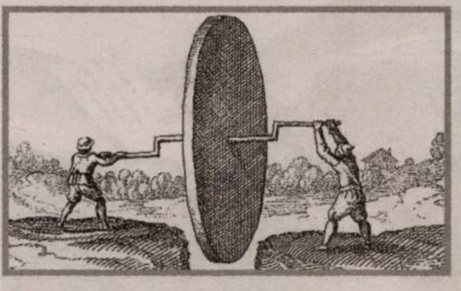

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Turcia fără Erdogan?

Un fel „coaliție a disperaților“ s-a format în Turcia pentru a susține un candidat comun împotriva lui Recep Tayyip Erdogan la alegerile prezidențiale din 14 mai. Sînt douăzeci de ani de cînd, fie din poziția de premier, fie din cea de președinte, Erdogan conduce Turcia cu un amestec de populism și autoritarism a cărui moștenire este greu încă greu de evaluat. Cert este că Turcia de azi este mai puțin seculară, mai slabă în fața crizelor și mai îndepărtată de Occident. Devastatorul cutremur care a avut loc recent a lăsat în urmă peste 40.000 de victime și multe întrebări legate de felul în care guvernul lui Erdogan a reglementat și supravegheat disciplina în construcții.

În atari condiții, opoziția reunită în Alianța Națională speră că va reuși ceea ce nici lovitura de stat din 2016 nu a reușit – o schimbare de putere. Kemal Kiliçdaroglu, liderul Partidului Popular Republican de centru-stînga, a fost cel ales să se confrunte cu Erdogan. Desemnarea lui Kiliçdaroglu n-a fost ușoară, mulți activiști ai Opoziției au fost dezamăgiți. Popularul primar al Istanbulului, Ekrem Imamoglu, ar fi avut poate o misiune mai ușoară în a convinge turcii că există și alte metode de a conduce o țară, însă regimul Erdogan a avut grijă să îi pună piedici cu ajutorul sistemului de justiție care, mai ales după evenimentele din 2016, și-a pierdut orice urmă de independență. Apoi, o astfel de desemnare ar comporta și riscul pierderii postului pentru că, potrivit legislației turce, un primar trebuie să demisioneze pentru a putea candida la președinție.

Numit uneori Gandhi al Turciei, din cauza înfățișării fragile și comportamentului modest, Kiliçdaroglu este un fost funcționar public care și-a descoperit talentele politice în urmă cu douăzeci de ani. Înțelege foarte bine faptul că un regim cum este cel al lui Recep Tayyip Erdogan nu poate fi îndepărtat decît construind coaliții sub umbrele cît mai mari și asta a fost strategia sa favorită de-a lungul întregii cariere. A funcționat la alegerile locale din 2019, cînd cîteva dintre marile orașe turcești au fost cîștigate de Opoziție. Însă pentru a învinge un lider autoritar cu un lung exercițiu al seducerii publicului nu e suficient. După cum notează *The Economist*, mitingurile electorale ale lui Erdogan au ceva dintr-un concert de rock, în timp ce ale lui Kiliçdaroglu te trimit cu gîndul la o lectură calmă în fața șemineului. Apoi, ca orice lider aflat în funcție (regula nu e limitată la semidictatori), Erdogan nu se ferește să se folosească de instrumente statale pentru a-și mări șansele în alegeri. Pînă acum, guvernul său a anunțat o creștere a salariului minim, credite ipotecare mai ieftine și reducerea vîrstei de pensionare. Are timp să anunțe și altele în timpul rămas pînă la alegeri.

Compusă dintr-o adunare eclectică de naționaliști, socialiști și partide de dreapta, Alianța Națională promite că va anula schimbările din era Erdogan. Poate cea mai importantă promisiune este aceea că rolul central al Parlamentului în sistemul politic turc va fi restaurat. În acest moment, președintele beneficiază de privilegiile unui sultan cu rețineri, însă adevărul e că limitele lui Erdogan sînt impuse doar de el însuși. Dar pentru a avea o șansă reală să facă asta, Alianța are nevoie și de voturile minorității kurde. Naționaliștii ar prefera să nu aibă nimic de-a face cu kurzii pe care îi văd ca pe o permanentă amenințare încă de la fondarea republicii.

Alegerile prezidențiale de anul acesta pot fi interpretate ca un referendum după douăzeci de ani de erdoganism și semnele că societatea turcă a obosit sînt acolo. Unul dintre ele, mic, dar nu chiar lipsit de semnificație, este faptul că galeria echipei de fotbal Fenerbahce i-a cerut demisia președintelui. E vorba despre aceeași echipă care în urmă cu cîțiva ani îi dăruia lui Erdogan un tricou de membru onorific. Apoi, Opoziția are motive să spere că populația din regiunile afectate de cutremur va folosi acest prilej pentru a sancționa regimul atît pentru lipsa criminală de pregătire în fața dezastrului, cît și pentru organizarea defectuoasă a operațiunilor de salvare.

Cu cele 85 de milioane de suflete ale sale, Turcia rămîne un actor important în regiune și de schimbările de acolo depinde nu numai stabilitatea zonei, ci și evoluții externe cum ar fi aceea a războiului ruso-ucrainean. De bunăvoința și medierea Turciei au depins exporturile de grîne ucrainene, de fermitatea ei depinde protejarea Mării Negre în fața pericolului de a deveni sută la sută „lac rusesc“, după cum a numit-o foarte inspirat un fost președinte român. De asemenea, protejarea Europei de o eventuală nouă criză a refugiaților depinde de mofturile turcești. S-a văzut, în 2015-2016, că autoritățile de la Ankara sînt suficient de cinice cît să folosească suferința unor străini ca pe un levier pentru extragerea de foloase financiare de la prea temătorii europeni.

Recep Tayyip Erdogan este de atîta vreme la putere încît nimeni nu poate spune cu siguranță cum va arăta Turcia după o eventuală plecare a sa din palatul prezidențial. Peste două luni am putea avea un răspuns. Indiferent de rezultat însă, un lucru este cert: lumea are nevoie, azi poate mai mult decît oricînd, de vești bune.

Teodor Tiță *este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

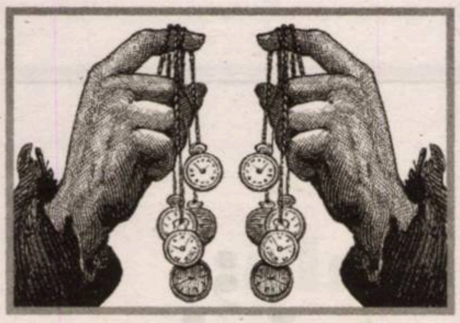

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Note, stări, zile

4 martie 2023

Aflu, din (multă) presă, că, la Institutul Cultural Român din Londra, doamna directoare a organizat un concert de 1 Martie, dăruind publicului, între altele, propria ei contribuție artistică. A cîntat o melodie populară („Mociriță cu trifoi“), vizibil încîntată de sine și strecurînd, în interpretare, mici hohote de rîs cordial... Am vrut să aflu mai multe despre doamna directoare, stingherit că n-am auzit niciodată de dînsa. Am căutat pe net și am avut numai surprize. Corina Maria Nistor e o personalitate! A fost directoare la Teatrul Bulandra (!), a studiat la London School of Economics (deși faimoasa instituție declară că n-o găsește în acte...), e fiica unei mari personalități din masonerie (naș de cununie, la rîndul lui, al unui mare fost președinte al Camerei Deputaților, dl Valeriu Zgonea). Pe YouTube am găsit episodul audierii dnei Nistor în Parlament, în perspectiva numirii sale în postul de la Londra. Siguranță de sine, veselie juvenilă, aplomb. Odată ajunsă în funcție, a preferat, aristocratic, să refuze o locuință oferită gratis în centrul capitalei britanice, optînd pentru un apartament a cărui chirie (6.500 de lire) să fie în sarcina Guvernului român. Un om care știe ce vrea, știe că poate, știe că toată lumea o crede și o susține (cu excepția unor bombănitori ofticoși).

Reflexul meu, vetust probabil, e să asociez marile funcții din instituțiile culturale cu nume prestigioase, cunoscute și recunoscute prin performanțe memorabile și printr-o activitate profesională îndelung confirmată de succes și ecou public. Lucrurile s-au schimbat. Se încurajează „prospețimea“ anonimatului, promovarea „nediscriminatorie“ a celor „marginalizați“ fie de vîrsta lor fragedă, fie de ubicui prejudecăți sexiste, fie de coloratura politică pe care au asumat-o. E explicabil, deci, că văd în fotolii „decisive“ persoane despre care nu știu nimic. Nu știu nici cine e dl Liviu Jicman, cel care, în calitatea sa de președinte al Institutului Cultural Român, a propus-o pe dna Nistor să răspîndească în spațiul britanic cultura românească („Mocirița cu trifoi“ fiind încă, pe nedrept, ignorată la Londra). În general, nu mai am nici o reprezentare despre rețeaua ICR de pe mapamond (oameni, programe, succese etc.). Și nu pot să nu-mi amintesc, prin contrast, cum arătau lucrurile pe vremea lui Horia-Roman Patapievici, evacuat cu mare tapaj, în ciuda incontestabilelor lui reușite instituționale. Cine e curios poate descoperi, pe net, cîte lucruri importante s-au petrecut sub mandatul „băsistului“ H.-R.P. În anii președinției lui, numărul institutelor culturale romanești din străinătate a crescut de la 5 la 15. Tot atunci, României i s-a încredințat șefia EUNIC (Rețeaua Institutelor Naționale de Cultură din Uniunea Europeană). Și multe altele. Rezultatul? Patapievici a fost dat afară. Începea o altă eră. Cea care culminează, iată, cu dl Jicman și cu marea actriță și cîntăreață Corina Maria Nistor. O eră în care Institutele Culturale Române au devenit o anexă discretă a unor tandre (și lucrative) manevre de partid și de familie. Locuri de răsplătit tot felul de simpatii conjuncturale. Aferim! În fond, această curajoasă reînnoire de cadre nu se manifestă doar în spațiul cultural. Avem o serie întreagă de miniștri despre care nu știm decît că au ajuns miniștri. Nu zic, unii or fi niște formidabili specialiști, niște personalități de excepție, nedreptățite pînă acum de soartă... Abia aștept să văd explozia paradiziacă a țării, după instalarea lor în fotolii decisive...

6 martie 2023

La vîrsta mea, sînt, inevitabil, un conștiincios client al farmaciilor. Printre medicamentele de care mă folosesc este (era) și Extraveralul. Spun „era“, pentru că, de o bună bucată de vreme, nu mai e de găsit. Nici pe rafturi, nici pe stoc. Nimeni nu ne explică de ce, pentru cît timp sau dacă e vorba de o dispariție definitivă. Ne descurcăm cum putem, amplificînd stresul căutării, cel pe care îl combăteam chiar cu Extraveralul devenit, între timp, o utopie...

Încă ceva, din același domeniu. Pestrița noastră rețea de presă ne confruntă, adesea, cu reclame pentru un nou medicament miraculos. Tehnica este următoarea: se instalează pe pagină fotografia unui medic celebru (fără să fi fost întrebat, sper), care dă, chipurile, un interviu despre o soluție farmaceutică optimă pentru *vindecarea* (nu pur și simplu tratamentul) unor afecțiuni cronice hiperrăspîndite: diabetul și bolile de inimă, de pildă. Cititorul află că tot ce recomandă, pentru asemenea rele, medicii curanți obișnuiți e o înșelătorie, o conspirație, menită să faciliteze masive cîștiguri financiare pentru mafia farmaceutică și spitalicească. Tot ce iei, de ani întregi, la sfatul celor care te tratează, e o păcăleală. N-ajută la nimic. Din contra. Există însă, *în afara* lanțurilor farmaceutice, soluții medicamentoase miraculoase, de care poți face rost imediat, completînd rapid (ca să nu dai de stocuri epuizate...) un formular de comandă, tipărit în josul paginii de ziar. Ieftin, rapid și magic! De cîte ori dau peste așa ceva, mă întreb: nu există instituții medicale afectate de asemenea proceduri mediatice? E normal ca cititorul obișnuit să fie prevenit că medicii cu care are de a face îl trag pe sfoară și că piața geme, nepedepsită, de false produse medicamentoase, cu eficiență iluzorie, în vreme ce adevăratele soluții sînt ținute sub obroc, numai la îndemîna bolnavilor curajoși, care comandă pe loc ceea ce le sugerează adevărații lor „salvatori“, semnalați, generos, în paginile unor grijulii gazete? Cum de nu există din partea instituțiilor aferente reacții prompte, severe, susținute juridic, împotriva unei astfel de imposturi? Sau te pomenești că impostorii au dreptate?! Ajutor!

■ ■ ■

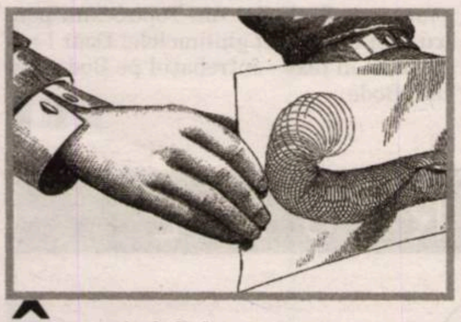

Andrei CORNEA

la **răscruce** de **gînduri**

Centrali

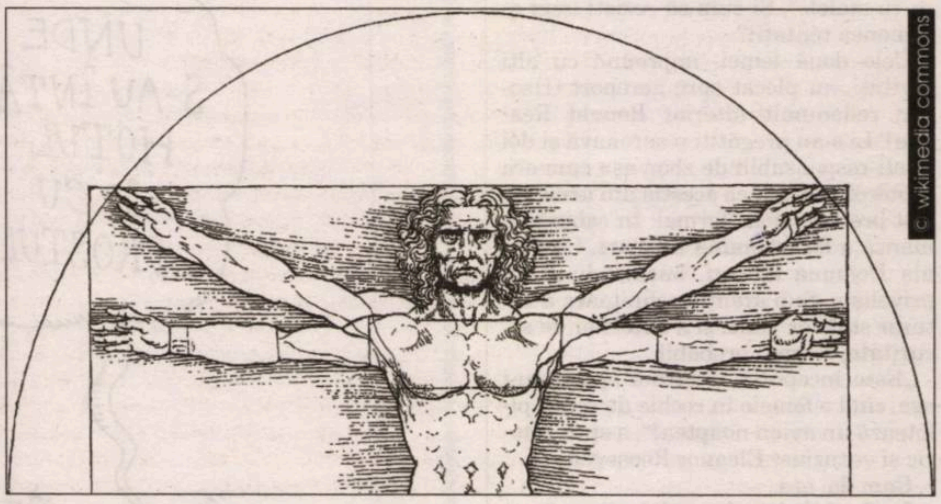

© wikimedia commons

În articolul de săptămîna trecută, am susținut că toți „sîntem cumva mai mult sau mai puțin marginali“ și că lumea se împarte între „foști și actuali marginali“. Fără a face figură de artificiu retoric și nici de a spune ceva în contradicție cu acele spuse, vom afirma, de data asta, că *toți sîntem mai mult sau mai puțin centrali,* adică toți tindem să ne vedem și plasați în centru, adică într-un punct privilegiat, rămînînd de discutat felul în care îl definim.

Într-adevăr, mai întîi, copii fiind, cu toții ne-am simțit „în centru“: cu adulții părînd că se rotesc în jurul nostru, spre a ne hrăni, ocroti și îngriji. Apoi, crescînd puțin, am avut impresia că, întîi, locuința, cartierul, apoi orașul nostru stau în centrul universului; că, de fapt, lumea de dincolo de acestea ține de fantasme, de basm și că e aproape de neființă. E adevărat că, odată cu maturitatea, am aflat că lumea reală e mult mai mare și că noi nu sîntem deloc plasați fizic în centrul ei. Și totuși, psihologic am tins să rămînem în centru. Chiar limba maternă ne-a impus cumva centralitatea: nu ne-a învățat Wittgenstein că „limitele limbajului meu sînt limitele lumii mele“? Or, în „lumea mea“, cu limba pe care o vorbesc, eu sînt centrul.

Dar stai: oare națiunea noastră nu e buricul pămîntului? Așa ne învață întotdeauna naționalismul deprins din manualele de istorie. Am fost întotdeauna o națiune de eroi: fie am clădit un imperiu în trecut, fie am fost piatra de poticnire a unui alt imperiu. Ori am construit catedrale, ori i-am apărat de mongoli și de turci pe cei care construiau catedrale (și care nu știu să ne fie recunoscători). Am fost „meterez“, „punte“, „insulă“, „vad“. Cînd am învins în luptă, cică am învins. Cînd am fost învinși, tot am învins – moral. Calități ca la noi ori nu mai există nicăieri, ori cînd există, vin de la noi. Iar dacă aparențele vorbesc împotriva centralității noastre, înseamnă că aparențele sînt înșelătoare sau că există o conspirație împotriva noastră a unor frustrați.

Fie: națiunea noastră nu e, poate, chiar atît de centrală. Dar măcar sîntem centrali prin procură, de exemplu, prin apartenența la Europa, sau la latinitate, sau la rasa albă, sau la creștinism, sau la ortodoxie, sau la sexul „tare“, sau la ce mai vreți. Unele femei se simt centrale pentru că se consideră mereu foarte la modă, pe alții tocmai refuzul modei îi face să se considere centrali. Unii se văd centrali fiindcă încearcă să fie una cu progresul, alții, dimpotrivă, fiindcă sînt „reacționari“. Grecii se simțeau cîndva centrali, fiindcă nu erau barbari, iar barbarii – fiindcă nu erau greci.

Există și alte moduri în care ne putem simți și considera centrali: de exemplu, dacă avem o profesie ce ni se pare utilă, dacă avem mulți bani, dacă avem mulți prieteni pe Facebook sau adunăm multe *like*-uri; dacă ne admiră femeile – respectiv, bărbații –, dacă apărem „pe sticlă“ sau chiar dacă sîntem menționați o dată la jurnalele de știri – fie și negativ. Unii se simt centrali fiindcă au șofer și secretară, alții fiindcă există cîteva sute de milioane de alți oameni care nu crîcnesc înaintea lor. Robinson Crusoe e central fiindcă îl are pe Vineri drept sclav. Vineri – fiindcă îi e indispensabil stăpînului Robinson. Papa e în centru, fiindcă are întreaga Biserică Romană. Catolicii – fiindcă îl au pe Papă. Noncatolicii – fiindcă se cred superiori catolicilor. Cîte unul se crede central fiindcă e bătăușul clasei; un altul, fiindcă e al planetei.

Și, dincolo de toate, noi, ca oameni pur și simplu, ne credem neapărat centrali în lume și univers: purtăm – zice-se – chipul lui Dumnezeu, care s-a căznit să facă lumea de dragul nostru, sau chiar mai tîrziu a dat s-o strice – la Potop – din cauza noastră, nu a balenelor, nici a muștelor, nici a crocodililor. Sau am fi – noi, oamenii – culmea evoluției biologice, vîrful selecției naturale. Sigur rămîne că am transformat planeta după firea noastră. Am colonizat-o. Am umplut-o pînă la refuz. Am murdărit-o mult mai mult decît oricare altă specie. I-am scos afară mineralele. I-am schimbat relieful, flora, fauna. Ba acum, îi asigurăm și „încălzirea centrală“!

■ ■ ■

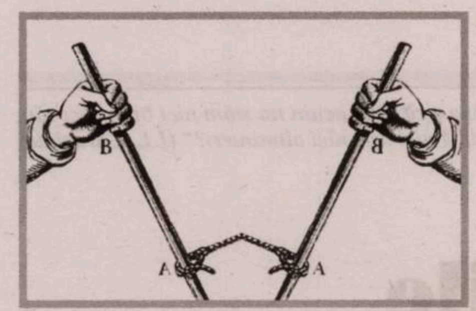

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Inteligență artificială; cu materialul clientului

●●● a trecut întîi o boare pe deasupra știrilor: există inteligență artificială! Mai întîi ni s-au deșteptat telefoanele. Atît de tare ni s-au deșteptat, că nu mai putem trăi fără ele. Atît de tare ni s-au deșteptat, că nici nu le mai folosim ca telefoane, ci ca minicomputere. Telefoanele și-au depășit condiția de telefoane. Mai apoi ni s-au deșteptat ceasurile. Atît de tare ni s-au deșteptat, că tot mai puțini putem trăi fără ele. Atît de tare ni s-au deșteptat, că nici nu le mai folosim ca ceasuri, ci ca minicomputere. Și ceasurile și-au depășit condiția de ceasuri. La fel și ochelarii Google. Pare-se că, pe măsură ce devin, artificial, tot mai inteligente, obiectele artificiale din jurul nostru își depășesc, artificial, condiția pentru care au fost create *(sic!)*. Numai noi n-avem cum.

Așa că, mai tîrziu, o coțofană fără ocupație a adus o veste-n goană și-a făcut senzație: au apărut asistentele virtuale (iată o zonă unde egalitatea de gen mai are încă mult de lucru): Alexa, Siri, Cortana ș.a.m.d. ne-au invadat computerele și nu numai, nerăbdătoare să ne sară în ajutor cu sarcini dintre cele mai diverse – aprind lumina, schimbă posturile, cumpără bilete, ne găsesc melodiile preferate și răspund la întrebări dintre cele mai năstrușnice. De cîteva luni, neîntrebat și nepoftit de nimeni, propriul computer îmi trimite e-mail-uri cînd motivaționale („*Încă puțin! Sfîrșitul săptămînii e aproape!*“), cînd dojenitoare („*Azi-noapte ai petrecut prea mult timp în fața ecranului!*“). Vrei, nu vrei, bea Grigore inteligență artificială! De bună seamă, inteligentul computer habar nu are că eu sînt plătit (cînd sînt) să fac ce-mi place, așa că-n cazul meu expresii precum „săptămîna de muncă“ sau „programul de muncă“ n-au nici o noimă. Pentru computer, eu sînt omul statistic de care vorbea Hannah Arendt acum o jumătate de secol.

Și-atunci zboară vești contradictorii, se-ntretaie știrile... Ce e?... Ce e?... Spre podgorii toți întorc privirile. Iată-l! S-a ivit pe culme ChatBox! (Era cît pe ce să scriu „*Ce mai freamăt, ce mai zbucium!*“, dar n-ar fi frumos să amestecăm poeții.) Conform atît specialiștilor, cît și bunului-simț, știrea n-ar fi trebuit să provoace mai multă vîlvă decît venirea toamnei în poezia lui Topîrceanu. Nu era absolut nimic senzațional în faptul că un program de computer îți poate strînge datele cerute, îți poate da răspunsuri la întrebări mai mult sau mai puțin complexe, poate compune texte și toate astea în timp ce învață cum să devină tot mai „inteligent“. Programul, nu omul. Gîzele și florile lui Topîrceanu aveau o scuză – nu mai văzuseră toamna și nici nu mai aveau să prindă alta. Gîzele și florile nu supraviețuiesc toamnei. Noi, da. Noi n-avem această scuză, dar ne comportăm la fel.

Într-o clipă, alarmate, ies din șanțuri vrăbiile. La propriu. Elon Musk a declarat că Twitter își va lansa în curînd propriul ChatBox, în vreme ce Google sau Microsoft au făcut-o deja, cu rezultate dintre cele mai năstrușnice. După cum a constatat cu surprindere Bloomberg, de cîteva săptămîni încoace, pentru a deveni sau pentru a rămîne competitivă pe bursă, are, n-are treabă, orice companie trebuie să introducă ceva „Inteligență Artificială“ în meniu – pînă și McDonald's. Or, cînd vine vorba despre spiritul de turmă, n-are nimeni a ne da lecții! Noi ne înghesuim și dăm din coate pînă ajungem în frunte – în fruntea turmei adică. Vorba unui amic cînd nevasta a ajuns să aibă o slujbă bine plătită: „Unde-i papucul ăla, să mă vîr sub el?“.

Cînd deodată un erete, polițai din naștere, peste baltă și boschete vine-n recunoaștere. Nimic surprinzător așadar dacă premierul Ciucă și-a luat drept consilier personal ChatBox-ul numit – cum altfel? – Ion. Nu Maria, ci Ion. Hmmm. *Honni soit qui mal y pense*. Nerăbdător să învețe repede și bine, Ion a încercat să se informeze direct de la sursă. „Ce trebuie să știu despre România?“ O întrebare scurtă și la obiect. Răspunsul premierului va reverbera peste secole: „România e o țară frumoasă, cu oameni frumoși!“. Aristotel mulțumea zeilor că l-au făcut grec, nu barbar, om liber, nu sclav, și (scuze!) bărbat, nu femeie. Eu mulțumesc că nu m-a făcut nici Ciucă, nici Ion. Noroc că Ion nu e „robot“, după cum a fost prezentat, că, dac-avea sîrme, la auzul acestui răspuns, se sinucidea cu siguranță prin scurtcircuitare!

Cu poruncă de la centru contra vinovatului, că să-l aresteze pentru siguranța statului... Pe la 1840 toamna, Alexis de Tocqueville, în faimoasa carte *Democrația în America*, profetiza că oamenii vor fi *din ce în ce mai nemulțumiți* de calitatea liderilor pe care singuri și-i aleg și vor încerca să rezolve problema inventînd *noi și noi* tehnici electorale, schimbînd instituții ș.a.m.d., fără să realizeze că o clasă politică *comme il faut* nu are cum să rezulte în urma alegerii libere a unui popor de sclavi. Și nu, Tocqueville nu vorbea despre vreo conspirație mondială, vreo Ocultă *à la* Șoșoacă, ci despre, pardon, sclavia prostiei egalitariene. În politică, la fel ca-n viață, lucrăm cu materialul clientului. Din plumb nu făceau aur decît alchimiștii.

Sîntem o turmă fără păstor, dar o turmă condusă ca toate turmele. O turmă condusă de către spiritul de turmă.

Și-atunci nu ne mirăm cînd colo jos, pe mlaștină, s-a-ntîlnit un pui de cioară c-un bîtlan de baștină. Ce-a făcut „Ion“ după ce a învățat că „România e o țară frumoasă, cu oameni frumoși“? A făcut și el precum Ciucă, precum Bode, Ponta ș.a.m.d. – a plagiat! Francezul ar zice „*tel maître, tel valet*“, atîta doar că „Ion“, inteligentul artificial, nu mai e valetul, ci stăpînul. A plagiat Ion din Platon? Din Shakespeare? Din Eminescu? Ei, aș! A plagiat dintr-un videoclip al unei comune, altminteri de toată lauda, Ciugud. *Tel maître, tel valet*. Ce-au făcut cei de la Primăria Ciugud? Au intrat în „hora“ la modă și l-au mustrat (și iertat, c-un drum) pe „Ion“, pe Facebook. Că doar n-o să ne punem rău cu plagiatorul Ion, care e consilierul lui Ciucă! Cu alte cuvinte, au acceptat „metafora Ion“ ca și cum ar fi vorba despre un Ion în carne și oase, că așa e la modă. Ar fi amuzant, dacă n-ar fi dramatic. Nu mă înțelegeți greșit! Una e să îți numești mașina Violeta și să „vorbești“ cu ea, alta e să „vorbești“ cu „Ion“. Una e să conduci mașina, alta e să te lași condus de ea. Una e să ai o țară frumoasă, alta e să îți bazezi guvernarea pe oamenii frumoși Bode sau Ciucă. Sau Ciolacu. Sau lacu'.

Gîze, flori întîrziate!... Cînd știu c-o să vă-nghețe iarna mizerabilă, mă cuprinde o tristețe iremediabilă...

P.S. Să nu îndrăznească nimeni să mă acuze c-aș fi plagiat din Topîrceanu pentru că n-am folosit ghilimelele! Doar l-am pomenit în text – întrebați-l pe Bode. Lucian Bode.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Amelia Earhart și Eleanor Roosevelt, o cină și un zbor cu stelele

În aprilie 1933, Amelia Earhart și soțul ei au fost invitați la o cină oficială la Casa Albă. Președintele Franklin Delano Roosevelt nu a fost prezent, gazda principală fiind Prima Doamnă Eleanor Roosevelt, care nu mai are nevoie de nici o prezentare. Amelia Earhart, prima femeie aviator care a pilotat singură deasupra Oceanului Atlantic (1928), nici ea. De menționat doar că cele două femei deveniseră bune prietene.

Revenim la cină. Doamnele îmbrăcate elegant, de gală. Domnii și ei, evident, dar ne concentrăm pe doamne de data aceasta. Mătase, broderii, mănuși albe, cape de blană, conduri, tot tacîmul.

Felul întîi, felul al doilea, clinchet de pahare, socializare, povești. Și o întrebare.

La un moment dat, Eleanor Roosevelt a întrebat-o pe Amelia Earhart cum o fi să zbori cu avionul noaptea. Curiozitatea era legitimă atunci, adică în urmă cu nouăzeci de ani, cînd avioanele nu erau dotate nici pe departe cu tehnologia din prezent. Prima Doamnă a primit răspunsul: „Este ca și cum ai zbura cu stelele“. Și cum să reziști unei asemenea tentații?

Cele două femei, împreună cu alți invitați, au plecat spre aeroport (Hoover, redenumit ulterior Ronald Reagan). Li s-au pregătiti o aeronavă și doi piloți responsabili de zbor, așa cum era protocolul. Sigur că aceștia din urmă au fost prezenți doar formal. În cabină, la manșă a fost doamna Earhart. Cu Prima Doamnă alături, bucurîndu-se de priveliște. Sub atenția sclipitoare a tuturor stelelor. Bine, și a ofițerilor de securitate, cel mai probabil.

„Este începutul unei noi epoci, nu-i așa, cînd o femeie în rochie de seară pilotează un avion noaptea?“, a spus retoric și entuziast Eleanor Roosevelt.

Cam da, era.

La finalul zborului, călătorii au făcut o fotografie în fața aeronavei, să rămînă istoriei. Apoi s-au întors la Casa Albă pentru a relua cina întreruptă. Desertul aștepta în porțelanuri dichisite.

Stelele vegheau discret în continuare. Agenții Secret Service la fel.

Iar istoria? Continua.

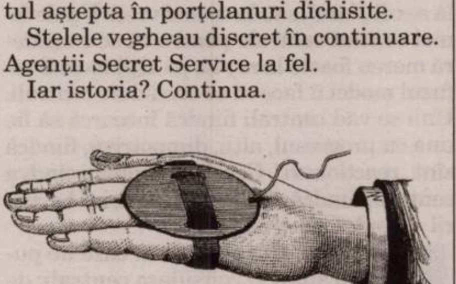

BARBURISME

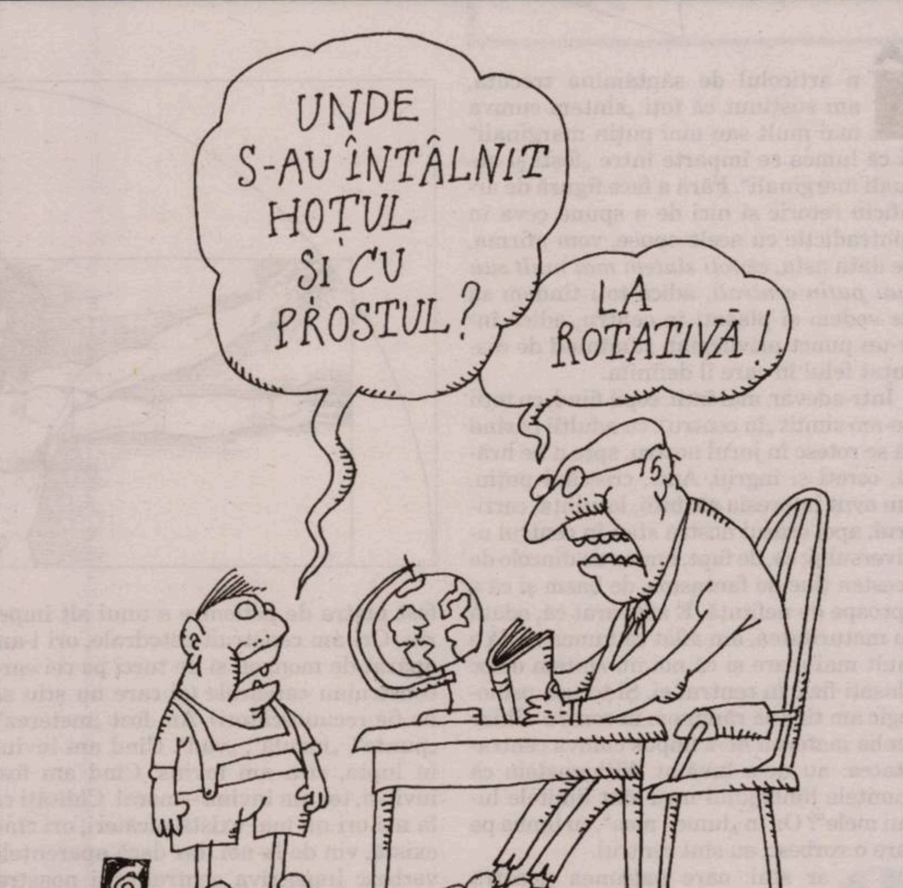
UNDE S-AU ÎNTÂLNIT HOȚUL ȘI CU PROSTUL?
LA ROTATIVĂ!

Desen de Ion BARBU

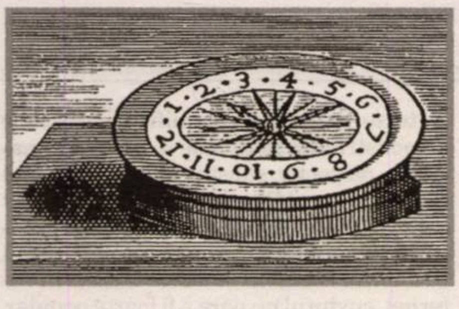

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Ce film revedem astăzi?

Groundhog Day

2 februarie marchează, în fiecare an, ceea ce americanii și canadienii numesc „Ziua Cîrtiței“. La această dată, Phil, o cîrtiță din Pennsylvania cu așa-zise calități de prezicător al vremii, dă de veste cît de lungă va mai fi iarna. Dacă, ieșind din vizuină, își vede umbra și fuge înapoi, vor mai urma încă șase săptămîni reci. Dacă nu, primăvara e aproape. Probabil că, în partea aceasta a lumii, nu am fi aflat prea multe despre Phil dacă, în 1993, Harold Ramis n-ar fi regizat filmul *Groundhog Day / Ziua Cîrtiței,* cu Bill Murray în rolul unui prezentator meteo trimis să facă un reportaj despre acest eveniment. Pe numele lui tot Phil, jurnalistul rămîne blocat în orășelul Punxsutawney, unde, de fapt, nici nu a dorit să meargă, și pare condamnat să repete la nesfîrșit aceeași zi.

Aproape treizeci de ani mai tîrziu, un lector de la o universitate din Sydney, specializat în film și studii media, a decis să facă un experiment oarecum similar: să vadă același film, o dată pe zi, vreme de un an. Filmul ales a fost tocmai *Ziua Cîrtiței,* iar vizionarea a pornit în septembrie 2021. Pe măsură ce zilele treceau, a început să observe tot mai multe detalii, să memoreze replicile, să elaboreze supoziții legate de personaje și de relațiile dintre ele. În paralel, a studiat diverse teorii cu privire la universul cinematografic care susțin că personajele din filmele pe care le revedem ne devin „prieteni“ și că există o adevărată bucurie a familiarului, a faptului că știm exact ce replică urmează și cum se va desfășura acțiunea. Autorul experimentului de un an a sărbătorit finalizarea lui cu o vizionare a filmului pe marele ecran și nu exclude să-l revadă și în viitor.

Odată cu pandemia, principalele companii de *streaming* au înregistrat o popularitate crescută a filmelor și serialelor mai vechi. Se pare că, în acele vremuri instabile, oamenii au preferat să se întoarcă la personaje și situații cunoscute, cu care se mai întîlniseră și în alte momente din trecutul lor. Face bine la suflet, cred specialiștii, care spun că fenomenul a prins contur, de fapt, de îndată ce vizionarea unui film nu a mai presupus un drum pînă la magazinul de închiriat VHS-uri sau DVD-uri și a început să se facă mult mai comod, online. Cele mai potrivite pentru revizionări par a fi comediile, pentru că se bazează mai mult pe dialog decît pe urmărirea unei intrigi complicate, decorurile nu sînt multe, iar tipologiile sînt bine conturate. În plus, rîsul face minuni pentru sănătate, iar faptul că acțiunea este știută permite și desfășurarea unor treburi casnice în paralel cu vizionarea, fără să se piardă mare lucru.

Revizionările ne oferă confort emoțional, ne dau un sentiment de control asupra vieților noastre și ne conectează cu trecutul, e de părere profesorul de psihologie cognitivă Robert N. Kraft, într-un articol apărut la sfîrșitul anului trecut în *Psychology Today.* Știm cum ne vom simți la sfîrșitul filmului, îmbinăm scenariul deja parcurs cu noutatea unor detalii abia descoperite, iar a cunoaște ce se va întîmpla, mai ales în vremuri instabile, ne face să ne simțim în siguranță, ne dă o oarecare rutină. În plus, efortul pe care-l depune mintea noastră pentru a urmări și a înțelege acțiunea este mai mic, ceea ce îi permite să se și relaxeze. În marea de oferte în care se întrec companiile de *streaming* poate fi uneori epuizant și complicat să alegi, așa că ceva familiar va fi primit cu mai multă deschidere.

Dar efectul cel mai însemnat al revederii unui film vechi este – pentru mine, cel puțin – așa-numita „nostalgie terapeutică“. Îmi amintește ce vîrstă aveam cînd l-am urmărit prima dată, ce visuri mă țineau trează noaptea, cu ce prieteni povesteam despre ele, unde locuiam. Am cîteva filme care sînt o adevărată mașinărie de călătorit în timp, în momente în care am fost, obligatoriu, mai tînără. Prima dată am văzut *Top Gun* pe VHS, copiat la a nu știu cîta mînă, imediat după Revoluție – am chiuit la scenele de luptă și am declarat voleiul pe plajă drept cel mai tare sport dintre toate. *Say Anything...* l-am văzut în liceu, iar scena în care John Cusack ridică deasupra capului un casetofon de unde se aude Peter Gabriel cîntînd *„In Your Eyes“* mi s-a părut a fi întruchiparea tuturor iubirilor care aveau să urmeze. La *Before Sunrise,* povestea unor tineri care se cunosc în tren, petrec o zi și o noapte la Viena și își propun, într-o eră fără Facebook și telefoane mobile, să se revadă un an mai tîrziu, eram deja studentă, nu fusesem niciodată plecată din țară și am decis că Viena trebuie să fie prima destinație.

Generațiile mai noi nu prea mai au cum să se raporteze la realitățile acestor filme, probabil că de aceea multe vor cădea în uitare, la fel ca un casetofon mare și greu, cu baterii, care pornește doar dacă apeși pe buton, într-o încercare de serenadă. *Top Gun: Maverick,* continuarea filmului din 1986, este nominalizat în 2023 la șase premii Oscar – iar acesta cred că este cel mai palpabil omagiu adus nostalgiei cinematografice.

■ ■ ■

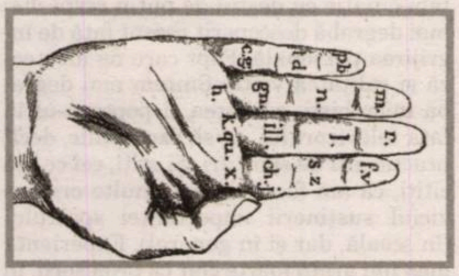

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Poezia continentelor

Asemenea lui Thoreau, Walt Whitman, poetul eului impersonal, este, fără îndoială, un caz special în transcendentalismul american. Față de Emerson și Thoreau, cele două figuri charismatice ale mișcării, preponderent eseiști și oratori, el excelează – interesant – în poezie într-un spațiu ideologic arid și riguros, al atitudinilor, fenomenalităților și dezbaterilor raționale. Transcendentalismul, alături de pragmatism, reprezintă o falie filozofică de fundament a spiritului american. În mod paradoxal totuși, deși parte inseparabilă din curentul amintit, despre autorul *Firelor de iarbă* se vorbește astăzi mai ales în calitatea lui de poet. Totuși, prezența scriitorului în mediul cultural emersonian nu-l putea lăsa necontaminat intelectual. Ca atare, se poate spune că Whitman a devenit mai curînd un *poet transcendentalist*, un artist cu preocupare conceptuală cum ar veni. El rămîne unul dintre puținele exemple din istoria literară de creatori ai unor sisteme poetice organice, articulate ideologic. Pentru noi, „poezia ideologică“ constituie o noțiune cu sonoritate monstruoasă, din cauza stereotipurilor critice, din unghiul cărora ne-am obișnuit să judecăm literatura. Creația lui Whitman demonstrează însă invaliditatea acestor prejudecăți. Creatorul *Cîntecului despre sine* înțelege însăși poezia ca pe un act de transcendere sau, altfel spus, de mișcare către impersonalitate, spre ceea ce Emerson numea „Non-Eu“. Poeții nu au, de aceea, pentru el, identități și nici personalitate, fiind entități transpersonale, eterizate fenomenologic în identitatea morală și culturală a întregii comunități. Atunci cînd vorbește despre sine, poetul se referă, de fapt, la o entitate abstractă, extratemporală și extraspațială. Ea devine un conglomerat de paradoxuri și inconsecvențe, a căror coabitare este posibilă datorită ieșirii din sfera percepțiilor comune. Nu întîmplător s-a vorbit despre influența frenologiei asupra doctrinei poetice whitmaniene. Această știință (controversată) a caracterului uman – stabilit după imaginea „hărții“ craniului – pornește de la ideea fundamentală a unității în diversitate. În mod similar, *persona* poetică indică organicitatea esențială a lumii contrastelor, funcționînd ca sumă de pluralități.

Ce surprinde la Whitman este ușurința cu care transferă ideea poetică (transcendentalistă) spre geografia culturală a umanității. În acest plan, el devine un hegelian autentic, în ciuda faptului că exegeții nu i-au acordat atenția (filozofică) meritată. America reprezintă elementul transcendent, din mișcarea dialectică, spre care se îndreaptă lumea, pas cu pas, și, implicit, devine experiența lirică ultimă, *poemul* prin excelență. După Walt Whitman, Lumea Nouă unifică antinomiile geografice, istorice, politice, rasiale și culturale, manifestîndu-se – ca în ideologia lui Hegel – drept un veritabil „sfîrșit al istoriei“. Istoria hegeliană are debut, conținut și terminalitate. Din această perspectivă, pentru poetul-filozof din grupul lui Emerson, evoluția umanității poartă semnul transcendentalismului, parcurgînd treptele evoluției de la unitatea izolată (națiunile asiatice și europene, în faza descoperirii conștiinței proprii) pînă la unitatea în diversitate *(melting pot*-ul american al identității contrastelor). De aceea, în poemul *Călătorie spre India*, scriitorul identifică Asia și Africa drept „frații mai mari“ care se înclină în fața Americii, „fratele mai mic“. Altundeva, în *Rugăciunea lui Columb*, istoria este împărțită chiar în segmente „geografice“ și „culturale“, asemănătoare unui circuit transcendentalist. Asia și Africa sînt „începutul“ istoriei, pe cînd Europa și America reprezintă „mijlocul“ și, respectiv, „sfîrșitul“ ei. Există aici, indiscutabil, și conotația circularității în care începutul coincide cu sfîrșitul. „Înclinarea“ fratelui mai mare (Asia) către cel mai mic (America), nu înseamnă altceva decît interacțiunea simbolică a civilizațiilor, prin relativizarea timpului istoric. De altfel, mereu, la nivelul ADN-ului oricărui organism viu, începutul are informația propriului său sfîrșit. „Înrudirea“ spirituală a continentelor, implicată de ideologia poetică transcendentalistă a lui Whitman, este în esență un concept postmodern. Antropologia contemporană încearcă să impună un model fenomenologic, de simbioză mentală a civilizațiilor începutului de mileniu. Globalizarea, în latura ei rațională și pozitivă, sugerează exact imperativul acestei omogenizări. Mișcarea se face astăzi în sens invers, dinspre terminalitate (America) spre origini (Asia, Africa și Europa), iar mulți confundă procesul cu o (blamată) „americanizare“. În realitate, din unghi transcendentalist (și hegelian), situația se manifestă, pe palierul fenomenal, dintotdeauna, nefiind altceva decît o complementaritate firească între „început“ și „sfîrșit“. Cu puțină atenție, vom observa că multe dintre ideile angoasante ale lumii actuale există, în fond, de foarte mult timp.

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

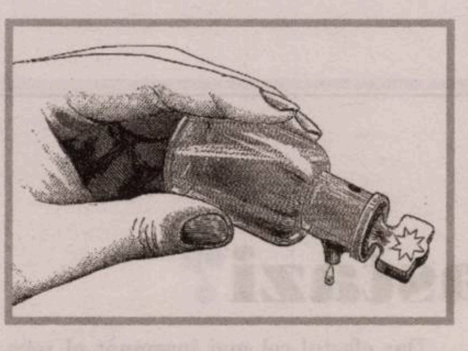

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Zgubilitic

Multe dintre creațiile lexicale ale registrului colocvial nu au intrat încă în dicționarele noastre generale, deși circulă de mai multe decenii în oralitate și au fost, fie și sporadic, consemnate în scris. Un cuvînt marcat comic și peiorativ ca *zgubilitic* nu a pătruns în DEX și nu apare nici în inventarul ultimei ediții a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic (DOOM)*. Absența din *DOOM* este un lucru destul de firesc, pentru că termenul aparține unui registru non-standard, în care nu se impune normarea explicită; în acest caz, ar fi fost totuși de folos să se valideze alegerea între două variante grafice în uz: *sgubilitic* și *zgubilitic*. Autorii platformei DEXonline nu ignoră cuvîntul, pentru care reproduc explicația din a doua ediție a *Dicționarului de cuvinte recente* (1997) al Floricăi Dimitrescu. Adjectivul atrăsese mai demult atenția lingviștilor: fusese înregistrat încă din prima ediție a respectivului dicționar (din 1982), pe baza semnalării sale de către Alexandru Niculescu, în articolul „Umor lingvistic tineresc“, publicat în *România literară*, nr. 29, din 1979. Adjectivul, cu circulație prin excelență orală, a fost definit ca „excentric, deosebit, printr-o comportare proprie, ciudată“, fiind transcris mai întîi cu *s-* inițial *(sgubilitic)*, formă cu care apare în primele două ediții ale dicționarului; în ediția a III-a, din 2013, a fost însă preferată ortografierea cu *z-* inițial, pe care o recomandase într-o recenzie Coman Lupu. Într-adevăr, aceasta e varianta mai frecventă în atestările scrise și cea care corespunde poziției fonetice de neutralizare a opoziției surd/sonor și de sonorizare prin asimilare, înainte de *g* (ca în *zgomot, zgîriat, zgură* etc.).

Cuvîntul e peiorativ, dar nu presupune un grad ridicat de agresivitate; dimpotrivă, poate fi folosit cu note de simpatie și admirație, cu un sens variabil, care acoperă o gamă largă de manifestări atipice, ca echivalent pentru *aiurit, zăpăcit, excentric, nebun* etc. A apărut în limbajul tinerilor, poate chiar al copiilor, probabil prin contaminare, deraiere lexicală și exploatare a simbolismului fonetic: altfel spus, prin producerea unei combinații sonore expresive, care creează asocierile dorite, fără a urma un tipar derivativ regulat. Că e un cuvînt relativ nou o dovedesc nu doar primele sale atestări, din anii 1970-1980, dar și finala în *-litic*, care avea nevoie de existența unor modele culte, chiar savante, presupunînd cunoașterea de către vorbitori a unor termeni științifici, mai ales medicali. În articolul citat, Alexandru Niculescu sugera o posibilă asociere cu *paralitic*. Într-un studiu ulterior („Substituția lexicală voluntară în vorbirea neformală“, în *Fonetică și dialectologie*, 2000), Constantin Dominte presupunea o contaminare glumeață, eventual între *zglobiu* și *sifilitic* (cuvînt folosit în argoul juvenil al epocii ca termen depreciativ, îndepărtat de sensul medical inițial). Primul segment fonetic al cuvîntului *(zg-)* se regăsește în mai vechi împrumuturi slave *(zgomot, a zgîrci, zglobiu)*, în cuvinte moștenite din latină *(zgîria, zgaibă)* sau cu origine necunoscută *(zgîtie, a zgudui)*. Cuvinte care să înceapă cu secvența *zgu-* sînt foarte puține în română; dintre acestea, ne putem gîndi la o posibilă asociere cu verbul *a zgudui* (într-o ipotetică evocare a „creierului zguduit“), dar terenul e doar al presupunerilor.

Creația lexicală juvenilă e atestată cam în aceeași perioadă, în 1982, și în titlul unei proze de Mihail Grămescu, publicate în *Viața Românească* (nr. 5): „Zgubilitica Mișoné“. Ulterior, prezența cuvîntului în texte literare se amplifică, exemplele demonstrînd și noile sale ipostaze gramaticale, respectiv substantivizarea – „l-au calmat pe zgubilitic“ (Dan Lungu, *Băieți de gașcă)* – și folosirea adverbială: „conturează zgubilitic forma literelor“ (Emil Brumaru, *Poetul la masa de lucru)*. În Internet, cuvîntul nu pare a fi foarte popular, dar nici nu dispare cu totul, dovedindu-și în continuare flexibilitatea semantică, adaptarea la contexte mai mult sau mai puțin ironice: „Am fost un copil extrem de zgubilitic și de zvăpăiat“ (taifasuri.ro); „în orice societate există cam 20% zgubilitici (uneori ceva mai mult, alteori ceva mai puțin)“ (republica.ro); „Fanii îl cunosc în ipostaza sa zgubilitică“ (national.ro). *Zgubilitic* este folosit și ca pseudonim și intră în componența unor denumiri glumețe; în plus, produce alte forme asemănătoare, prin trunchiere *(zgubi)*, prin substituția terminației *(zgubilici)* și chiar prin refacerea ad-hoc a unui verb, *a se zgubili:* „M-am zgubilit“ (Eugen Istodor, în *Dilema veche*, nr. 756, 2018). Forma *zgubilit*, înregistrată în *Dicționarul de cuvinte recente* dintr-un articol al lui Constantin Țoiu („Niște zgubiliți“, în *România literară*, nr. 35, 1996), pare o creație izolată, scriitoricească.

Cuvîntul *zgubilitic* nu s-a răspîndit prea mult, dar își păstrează expresivitatea prin felul în care pare să parodieze o terminologie medicală (psihiatrică), prin contrastul comic între simbolismul lipsit de eufonie al primei sale părți și terminația savantă.

■ ■ ■

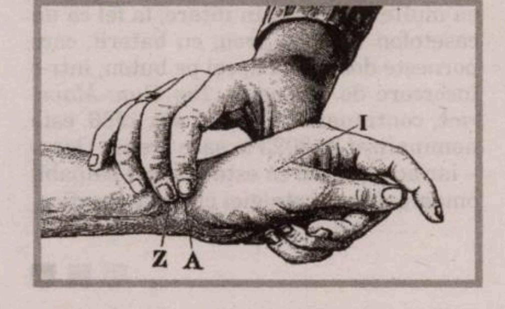

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Două tristeți și o așteptare

Profesor debutant fiind, am fost întîmpinat, în prima școală în care am predat, cum am mai spus, cred, cu deschidere. Am amintiri plăcute, dragi din Luna de Sus. Colectivul a fost prietenos, direcțiunea de asemenea, am primit sprijin, mi s-a acordat încredere, am fost considerat un coleg al lor, un egal al lor, am fost încurajat și mi s-a cultivat sentimentul valorii mele. N-am absolut nimic de reproșat acelor colegi, îi port în suflet cu drag și, dacă nu m-ar fi purtat ambiția, poate, aș fi putut îmbătrîni acolo profesor (deși nu eram titular și nu-mi mai amintesc dacă era post vacant).

Nu așa stau, însă, lucrurile peste tot. Și vorbesc, aici, despre o primă tristețe la care vreau să mă refer astăzi. Merg uneori în inspecții la profesori tineri, debutanți sau cu cîțiva ani de vechime doar, care îmi povestesc, după ce înțeleg că pot avea deschidere față de mine, că au trecut și uneori trec în continuare prin situații deloc plăcute în colectivele în care se află. Sînt supuși unui proces de hărțuire și de umilire mai mult sau mai puțin fățiș, întîmpină ostilitate și nu primesc sprijin deloc. Colega de catedră, aflată la apogeul carierei, în jurul a 40-50 de ani, o tratează, spre exemplu, pe tînăra debutantă ca pe o competitoare, apelînd, pentru a o intimida, la mijloace privative de sprijin și la jigniri. „Nu știi nimic!“ „N-am timp să-ți explic!“ Sau, intrînd în clasă în timpul orei tinerei profesoare: „Te rog să vii cu mine!“ etc.

Nu mi-este ușor să înțeleg aceste comportamente. Le pun pe seama unor frustrări care sînt alimentate de anxietăți și neîmpliniri personale și profesionale. Nu cred, însă, că acestea pot justifica astfel de abordări. Teama că tinerețea și energia celui tînăr vor eclipsa autoritatea pe care cel mai în vîrstă a căpătat-o? Dar de ce să nu fie invers, cel mai în vîrstă să se alimenteze de la energia celui tînăr, să asimileze de la el ceea ce poate aduce acesta în planul inovației didactice și informaționale? De ce nu se poate naște o colaborare reciproc avantajoasă? Teama în fața frumuseții unui tînăr sau a unei tinere care poate submina, poate fi un pericol, poate destabiliza relații (amoroase, da!) mai mult sau mai puțin oficiale dintre colegi de școală este, de asemenea, un subiect. Frumusețea sperie, frumusețea provoacă panică, frumusețea scoate la iveală, preventiv, ghearele și colții celui care se simte în pericol. Pericol care, dacă există astfel, există oricum și nu va putea fi, de fapt, înlăturat.

Aș vrea să dispară aceste rivalități grosolane, grobiene, deloc profitabile pentru ethos-ul unei școli, pentru calitatea colaborării cu scopul creșterii performanței, pentru, la urma urmei, elevii în slujba cărora, prin alegerea personală și prin fișa postului, se află fiecare dintre acești actori. Nu sînt idealist și sînt conștient că întotdeauna astfel de rivalități vor mai germina în contexte care le favorizează, dar mi-aș dori să fie cît mai puține, cît mai corect și cu tact gestionate de directori valoroși, care să nu fie manipulați, nici ei, de vreuna dintre părți.

O altă tristețe. De data aceasta dinspre partea unor părinți. Unii care au un copil cu unele nevoi speciale. Cum se știe, în astfel de situații, de la CJRAE se poate oferi orientare școlară fie înspre o școală specială, fie înspre o școală de masă, cu recomandare de particularizare a demersurilor didactice, de profesor de sprijin sau chiar de însoțitor permanent *(shadow*, rol asumat fie de părinte, fie plătit de părinte). Cu excepția situațiilor în care se recomandă explicit învățămîntul special, pentru că este vorba despre dizabilități majore, sau de cazul în care părinții nu apelează la evaluarea CJRAE (caz în care, după începerea cursurilor, ceilalți părinți pot solicita această evaluare, pentru a asigura dreptul la educație al celorlalți copii din clasă), acești copii sînt orientați, așadar, înspre școlile de masă. Să luăm cazul unui copil care provine dintr-o familie cu posibilități, care a investit mult în dezvoltarea lui în anii preșcolari, care își permite să asigure și un *shadow* specializat. Sau, la fel de bine, cazul unor părinți care nu-și permit nimic din toate astea. Cu ce se confruntă ei, adesea? Cu o ostilitate mai mult sau mai puțin fățișă a școlilor de circumscripție, care de regulă încearcă să îi convingă să ducă copilul altundeva. Desigur, albul și negrul nu funcționează ca indicatori în aceste situații. Uneori, integrarea lor în colectivele de masă este benefică, ducînd la evoluția acestor copii. Alteori, ei nu reușesc să facă față presiunii emoționale a contextelor și sînt la rîndul lor factori destabilizatori ai procesului educațional. Adesea nu este vorba despre copii care să nu facă față la nivel cognitiv, ei pot rezolva sarcinile de lucru, dar emoțional funcționează după un alt tempo decît colegii lor. Cazurile sînt particulare de fiecare dată. De regulă, clarificările vin doar după ce se încearcă, după ce se depune efort. Nu judec cu păcat, înțeleg și partea cealaltă, învățătorul care a mai trecut poate printr-o astfel de experiență epuizantă, direcțiunea care a mai trecut prin negocieri și tensiuni cu alți părinți nemulțumiți sau intoleranți etc. Dar ce tristețe poate să trăiască un părinte căruia o școală îi sugerează că e mai bine să încerce altundeva!

La final, o așteptare și în egală măsură o speranță, exprimată pe scurt. Sîntem o nație cu destul de puțin respect și mai degrabă descoperit recent față de îngrijirea personală. Fapt care ne afectează și calitatea vieții. Sîntem mai degrabă microbiști, cu berea și popcorn-ul în fața televizorului, ca să exemplific, decît practicanți de sporturi. Și știți, cei ce mă citiți, că am făcut de mai multe ori serviciul susținerii importanței sportului (în școală, dar și în general). Experiența mea îmi arată foarte clar că profesorii, în marea lor majoritate, nu practică sporturi de întreținere. Mai nou există o prevedere legislativă (un amendament la Legea 34/2023) care permite angajatorilor să deconteze abonamentul la sălile de sport în valoare de pînă la 400 de euro/an. Un abonament la o sală de calitate nu costă mult mai mult de atît. Unde merg eu este cam 2.200 de lei/an, dacă plătesc suma integrală, nu lunar sau trimestrial. Este o facilitate excelentă, pe care toți angajatorii au posibilitatea să o pună la dispoziția angajaților, inclusiv a profesorilor, deci. Am auzit deja că unele școli o pun în practică. Bravo lor! Am auzit și că unele instituții școlare strîmbă din nas, pentru că nu ar fi fost bugetate aceste cheltuieli. Dar eu cred că dacă la unii se poate, se poate și la alții, mai ales că legea zice: DA! Și sper că cei interesați, profesorii, vor cere acest drept și că mulți dintre cei care nu făceau sport pînă acum vor fi motivați să înceapă să facă. Le transmit, din experiența personală, că vor simți îmbunătățiri semnificative ale vieții lor, pe toate planurile!

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Joseph S. NYE, Jr.

Cum spargem balonul chinez

Cînd președintele SUA Joe Biden și omologul său chinez Xi Jinping s-au întîlnit în Bali, în noiembrie anul trecut, au convenit să organizeze întîlniri la nivel înalt pentru stabilirea unor „linii de demarcație“ ale competiției strategice sino-americane. Ministrul de Externe american Anthony Blinken programase o vizită la Beijing luna trecută, pentru a inaugura această inițiativă. Dar atunci cînd China a trimis un balon de supraveghere (vizibil cu ochiul liber) care a survolat teritoriul american, vizita lui Blinken a fost anulată mai rapid chiar decît a fost doborît balonul chinez.

Deși aceasta nu a fost, cu siguranță, prima oară cînd China trimite un astfel de balon, momentul ales a fost cum nu se poate mai prost. Și totuși, ar fi fost mai bine dacă Blinken și-ar fi efectuat vizita.

Deși China a susținut, în mod destul de neconvingător, că dispozitivul era un balon meteorologic care a deviat de la curs, acțiunile sub acoperire ale serviciilor de informații nu sînt nici pe departe specifice doar Chinei. Evenimentul de luna trecută ne amintește de anii 1960, cînd președintele SUA Dwight Eisenhower urma să-l întîlnească pe premierul sovietic Nikita Hrușciov, pentru a stabili liniile de demarcație ale Războiului Rece. Sovieticii însă au doborît un avion de spionaj american, despre care Eisenhower a declarat inițial că era doar un avion meteorologic rătăcit. Întîlnirea la nivel înalt a fost anulată, iar liniile de demarcație efective au fost discutate abia după criza rachetelor cubaneze, în 1962.

© wikimedia commons

Unii analiști compară actuala relație SUA-China cu Războiul Rece, deoarece și ea e pe cale să devină o competiție strategică pe termen lung. Dar analogia poate fi înșelătoare. În timpul Războiului Rece nu a existat aproape nici un schimb comercial și nici o discuție între SUA și Uniunea Sovietică, iar interdependența ecologică în probleme de schimbări climatice sau pandemie nici nu exista. În cazul Chinei, situația e aproape inversă. Orice strategie americană de îngrădire va fi limitată de faptul că R.P. Chineză este un partener comercial major pentru mult mai multe țări decît este SUA.

Unii analiști compară actuala relație SUA-China cu Războiul Rece.

Dar faptul că analogia cu Războiul Rece e contraproductivă ca strategie nu exclude posibilitatea unui nou război rece. Încă mai putem aluneca, fie și din greșeală, în această direcție. De aceea, analogia istorică potrivită pentru momentul de față nu e 1945, ci 1914, cînd toate marile puteri se așteptau la un al treilea război balcanic de scurtă durată, pentru a ajunge, în cele din urmă, la Primul Război Mondial, care a durat patru ani și a distrus patru imperii.

La începutul anilor 1910, conducătorii politici ai lumii nu au acordat suficientă atenție ascensiunii naționalismului. Astăzi, factorii de decizie politică ar face bine să nu repete această greșeală. Ei trebuie să fie atenți la consecințele ascensiunii naționalismului în China, ale naționalismului populist în SUA și la interacțiunea periculoasă dintre aceste două forțe. În contextul stîngăciei diplomației chineze și al unei mai lungi istorii a impasurilor și incidentelor legate de Taiwan, perspectivele unei escaladări accidentale ar trebui să îngrijoreze pe toată lumea.

China privește Taiwanul ca pe o provincie renegată. Încă de la vizita președintelui american Richard Nixon în China, în anul 1971, politica SUA a fost concepută pentru a descuraja atît declararea independenței *de jure* a Taiwanului, cît și tentativa Chinei de a obține unificarea prin forță. Dar, în momentul de față, susțin unii analiști, politica acestei duble descurajări nu mai e de actualitate, pe motiv că puterea militară în creștere a Chinei ar putea-o tenta să atace acum, cîtă vreme are ocazia.

Alți analiști sînt sceptici. Ei avertizează că, mai mult decît să o descurajeze, o garanție fermă de securitate pentru Taiwan din partea SUA ar provoca China să acționeze și își fac griji că vizitele oficiale la nivel înalt de pe insulă sînt incompatibile cu politica „unei singure Chine“, pe care America o promovează încă din anii 1970.

Chiar dacă R.P. Chineză evită o invazie la scară mare și încearcă doar să constrîngă Taiwanul printr-o blocadă sau prin ocuparea unei insule din apele sale teritoriale, o singură coliziune navală sau aeriană soldată cu pierderi de vieți omenești ar putea fi suficientă pentru a declanșa o escaladare mai amplă. Dacă SUA ar reacționa, înghețînd active chinezești sau invocînd legea *Trading with the Enemy Act,* cele două țări ar putea aluneca într-un război rece real sau chiar într-un război cald.

O simulare de război recentă, făcută de Center for Strategic and International Studies din Washington DC, sugerează că SUA ar putea cîștiga o astfel de confruntare, dar cu un preț imens de plătit pentru ambele părți (și pentru economia mondială). De aceea, cea mai bună soluție pentru problema taiwaneză este prelungirea *statu quo*-ului.

Fostul prim-ministru australian Kevin Rudd a argumentat că obiectivul Vestului nu ar trebui să fie o victorie totală asupra Chinei, ci mai degrabă o bună gestionare a competiției cu ea. În loc să demonizeze China, o strategie sănătoasă ar formula relația în termenii unei „competiții strategice dirijate“. Dacă R.P. Chineză evoluează spre bine pe termen lung, asta ar fi un bonus nesperat pentru o strategie care urmărește să gestioneze relațiile dintre marile puteri, într-o eră a interdependențelor tradiționale, dar și economice și ecologice.

O bună strategie trebuie să se bazeze pe o analiză atentă de tip *net assessment* (analiză comparativă menită să evidențieze tendințele, punctele tari și punctele slabe). Dacă subestimarea duce la delăsare, supraestimarea alimentează frica; ambele pot duce la calcule greșite. China a devenit a doua cea mai mare economie națională din lume; dar, chiar dacă PIB-ul ei lasă impresia că-l va depăși pe cel american într-o bună zi, venitul Chinei pe cap de locuitor reprezintă deocamdată mai puțin de un sfert din cel al SUA; în plus, China se confruntă cu dificultăți pe plan economic, demografic și politic.

Nu numai că populația activă a Chinei ajunsese deja la apogeu în 2015, dar creșterea productivității sale economice a încetinit, iar aliații săi politici de încredere sînt puțini. Dacă SUA, Japonia și Europa își coordonează politicile, ele vor reprezenta în continuare cea mai mare parte din economia mondială și își vor menține capacitatea de a organiza o ordine mondială bazată pe reguli, care să poată contribui la modelarea comportamentului chinez. Aceste alianțe de lungă durată sînt cheia pentru gestionarea ascensiunii chineze.

Pe termen scurt, ținînd cont de politicile tot mai agresive ale lui Xi – inclusiv de acte nechibzuite, precum survolul inoportun al balonului – va trebui, probabil, să dedicăm mai mult timp componentei de rivalitate a ecuației. Dacă însă ne menținem alianțele și evităm demonizările ideologice și analogiile înșelătoare cu Războiul Rece, putem reuși.

Dacă relațiile sino-americane ar fi un joc de cărți, s-ar putea spune că avem o mînă bună. Dar chiar și o mînă bună poate pierde, dacă e jucată greșit. Privit în contextul istoric al anului 1914, incidentul recent al balonului trebuie să ne reamintească motivele pentru care avem nevoie de „linii de demarcație“.

Joseph S. Nye, Jr., *profesor la Universitatea Harvard și fost vice-secretar SUA al Apărării, e autorul, printre altele, al volumului* Do Morals Matter? Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump *(Oxford University Press, 2019).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate-org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Nu pare de-a dreptul incredibilă știrea că Șumudică se retrage din fotbal?

Legat de Șumudică, nimic nu e surprinzător. Asta e starea lui firească de agregare, să spună mereu ceva care să-ți aresteze urechea, cu riscul asumat și chiar căutat de a o lua pe arătură. Te aștepți oricînd să-ți ridice părul în cap cu vreo laudă deșănțată pentru Erdogan și apoi să susțină cele mai corecte principii ale funcționării lumii. Se poate spune că busola lui e mereu defectă, dar cumva găsește nordul, sau cel puțin ne păcălește că o face. De aceea nu trebuie luat nimic ca definitiv în ceea ce îl privește, iar spusele lui se pot întoarce. Poate fi, însă, și adevărat. Dar stai! De ce ne-ar interesa ieșirea anticipată la pensie a lui Șumudică, în stilul magistraților, militarilor, polițiștilor și al tuturor celor care și-au aranjat partea lor de Românie așa cum le convine? Omul nu e vreun personaj de care să fi auzit, fie și involuntar, cei aplecați asupra deslușirii vreunui incunabul. Nu e Halep, Popovici, Becali, Hagi, cineva din rangul acesta, un subiect național. Nu e, dar e ceva cu el. Ceva aparte. E despre cum un autodidact, un tip care a înțeles bine locul în care se mișcă, își poate construi avere, palmares și un nume inconturnabil fără să devină un conformist, un stahanovist, un înalt preot încruntat al fotbalului așa cum sînt mulți pe aici. Șumudică e, cum ar zice anglofonii, un *maverick.* Golgheter și campion cu Rapid ca fotbalist, mai apoi, ca antrenor, a luat titlul cu o echipă cronic subfinanțată, Astra, eliminind West Ham de două ori și trecînd o dată de Anul Nou (care e Capul Bunei Speranțe fotbalistice) în Europa. Apoi și-a găsit de lucru prin Turcia și prin țările arabe unde și-a făcut, ca și aici, „prieteni“ legiune și mai ales și-a încărcat desaga cu țechini. Deși are o gură cît China și a făcut scandal cam pe oriunde a trecut (într-un fel atît de departe de normă încît nu știai dacă să te crucești sau să rîzi), a găsit mereu porți deschise. Acum zice că s-a săturat și tind să-l cred,. Cît poți funcționa pentru bani în Arabia Saudită, acolo unde în loc de lăutar îți cîntă muezinul?! Și-a făcut plinul și acum probabil că plănuiește să trăiască și să se distreze printre ai lui, punîndu-și la lucru arta înțepatului în calitate de consultant TV. Asta e Nirvana după Șumudică. Meseria lui e el însuși, sare din antrenorat ca dintr-un lift fără uși de pe vremuri. Și ne salută din mers.

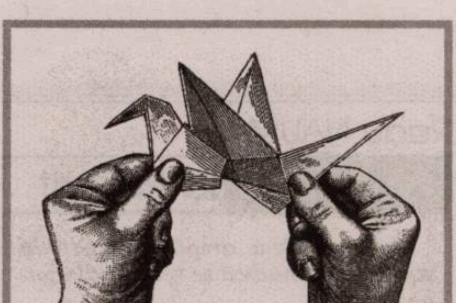

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Scrisori regăsite

Scrisorile, fie ele încrustate pe tăblițe de lut, scrise pe papirus, pe hîrtie sau transmise în format electronic, conțin adesea adevăruri sau sentimente mai profunde și mai autentice decît alte tipuri de texte. Chiar și scrisorile oficiale schimbate între personaje istorice au de cele mai multe ori un conținut mai personal și mai sincer decît adresările sau discursurile lor publice. Prin urmare, selecția și adunarea într-un volum a unor scrisori istorice nu poate duce decît la ceva extrem de interesant.

Istoricul britanic Simon Sebag Montefiore a avut în urmă cu cîțiva ani o asemenea inițiativă. A rezultat o carte de mare succes, tradusă și în românește: *Pecetluite în istorie – Scrisori care au schimbat lumea* (Editura Trei, 2021). Montefiore este, de altfel, un istoric care mizează pe astfel de selecții cu priză la public. Într-o altă carte a sa a adunat o serie de *Discursuri care au schimbat lumea*, iar anterior a scris *Titani ai Istoriei,* un volum în care îi descrie, mai mult sau mai puțin succint, pe unii dintre cei mai importanți conducători ai lumii din toate timpurile.

Despre niște simple scrisori e greu totuși să pretinzi că ar fi putut schimba lumea, dar ele sînt relevante în multe sensuri pentru cei care le citesc astăzi. Natura umană care transpare din ele pare a fi destul de neschimbată, indiferent de mileniu sau de statutul social și politic al autorilor. Chiar și problemele umanității, exprimate în corespondența împăraților, revoluționarilor sau artiștilor, nu par a se fi schimbat prea mult de-a lungul istoriei. În unele scrisori e vorba de planuri războinice sau de amenințări cu moartea, în altele despre dragoste, sfaturi sau experiențe de viață. Majoritatea lor nu au fost nicidecum hărăzite altor ochi decît ai destinatarului. Autorii nu s-au gîndit vreodată că ele vor deveni publice. Doar întîmplarea a făcut, în cele mai multe cazuri, ca scrisorile respective să fie descoperite și să ajungă în fața publicului larg de astăzi. Ele sînt grupate pe domenii, iar fiecare are parte de o punere în cadru pe cît de concisă, pe atît de clară, pe măsura măiestriei lui Montefiore în ale povestirii istoriei.

Bineînțeles, nu se poate fără exemple, și aș începe cu cea mai veche scrisoare dintre toate, una în cuneiforme akkadiene, scrijelite pe o tăbliță de lut, descoperită în Egipt și datînd din anul 1370 î.Hr., care a fost trimisă de regele babilonian Kadashman-Enlil I faraonului Amenhotep al III-lea. Destul de lungă, scrisoarea deschide o bună perspectivă asupra lumii de atunci, și începe astfel: „Cum este posibil ca, după ce ți-am scris pentru a-ți cere mîna fiicei tale – oh, fratele meu –, tu să-mi scrii folosind asemenea cuvinte, spunîndu-mi că nu mi-o vei da de nevastă, întrucît din cele mai vechi timpuri niciodată vreo fiică a regelui Egiptului nu s-a măritat cu un străin?!".

O scrisoare mult mai nouă, pe cît de scurtă, pe atît de impresionantă, a fost adresată de Leonard Cohen fostei sale iubite din tinerețe Marianne Ihlen (care i-a inspirat unele cîntece devenite celebre), despre care artistul aflase că e pe moarte, în vara anului 2016, cînd el însuși, bolnav, își trăia ultimele luni: „Scumpă Marianne, Eu sînt doar un pic în urma ta, suficient de aproape pentru a te lua de mînă. Trupul acesta bătrîn s-a dat bătut, cum a făcut și al tău, iar ordinul de evacuare urmează să sosească de la o zi la alta. Nu am uitat niciodată dragostea ta și frumusețea ta. Dar tu știi asta. Nu trebuie să spun mai mult. Drum bun, prietenă dragă. Ne întîlnim cîndva mai încolo. Cu nesfîrșită dragoste și recunoștință, Leonard".

Multe alte corespondențe evidențiază fără tăgadă nebunia și aroganța unui Hitler care-i dezvăluie planurile sale lui Mussolini, cruzimea criminală a unui Lenin (considerat încă de mulți, în special în Rusia, drept un fel de tătuc blînd), rasismul și grosolănia unor Marx și Engels, servilismul unui Buharin în fața lui Stalin, civilitatea unui George Bush Sr., care-i preda puterea succesorului său Bill Clinton, înțelepciunea și blîndețea unui Nelson Mandela care-i scria din închisoare soției sale. De asemenea, alte scrisori relevă caznele lui Michelangelo în timpul pictării Capelei Sixtine, umorul scabros al lui Mozart față de verișoara sa Marianne, căutările sexuale ale lui Flaubert în Orientul Mijlociu, ori curajul actriței Sarah Bernhardt înaintea operației de amputare a unui picior.

Dincolo de toate, nu se poate trece peste mesajul trimis de Iosip Broz Tito lui Stalin, pe vremea cînd tiranul de la Kremlin voia să readucă Iugoslavia între țările supuse URSS. Președintele iugoslav îi scrie: „Încetează să mai trimiți oameni ca să mă omoare! Am capturat deja cinci dintre ei, unul dintre ei cu o bombă și altul cu o pușcă. (...) Dacă nu încetezi, voi trimite eu unul foarte eficient la Moscova și, cu siguranță, nu va mai trebui să trimit pe nimeni după aceea".

Montefiore spune că nota aceasta, găsită după moartea lui Stalin în seiful său personal, a avut efectul scontat. Stalin a renunțat la planul de a-l asasina pe Tito. Îmi închipui că tot mai sînt naivi pe lume care să fie uimiți de ideea că mesajele dintre doi mari lideri comuniști semănau cu cele din filme, dintre șefii de clanuri mafiote rivale. De fapt, oricine poate învăța cîte ceva din cele peste 100 de scrisori adunate de Montefiore.

■ ■ ■

ready made

Mătci (regine) Italiene!

„Apicultorii, cari vor înprospetarea albinelor prin *matce italiene*, să avizeze redacția până în 15 Iulie. Prețul unei regine cu albinele însoțitoare pentru abonații revistei *«Stuparul Român»* este de 280 lei. Reginele sunt din anul acesta și fructificate. Reginele să expediază în ambalaj special, direct de la casa *Lucio-Paglia și fii din Italia*, cele cari sosesc moarte să preschimbă după înapoiere."

Stuparul Român,
Anul I, No. 7, Iulie 1926

Iaromira POPOVICI

bazar

Mame și mama

Nu mi-a plăcut niciodată prea mult ziua de 8 Martie. Totdeauna mi s-a părut că e ceva prea formal, prea scorțos în aniversarea oficială a femeii. Nu că n-ar fi fost nevoie să fie una. Căci cred că e nevoie.

Dar, mereu, la școală ori grădiniță, aniversarea asta era prea minuțios și riguros pregătită, prea formal și deloc cu umor. Copiii nu erau liberi să le deseneze mamelor lor ce aveau ei chef, erau orientați spre ce credeau profesorii că e adecvat. Totul era idilic și cu floricele, mama era o ființă suavă căreia i se dedicau niște ode închistate. În caz că erai mamă, era oricum înduioșător că ți le dădeau, dar, cumva, ți-era milă că fuseseră puși să le facă pentru tine, că fuseseră dresați să producă ceva conform „standardelor". Căci, pînă la urmă, tot șpilul copilăriei era să fie lăsați în voia imaginației fiecăruia și nu aduși la un convențional numitor comun.

Din fericire, am găsit recent două portrete ale mele desenate de copilul meu în vremea grădiniței. Dar nu cred că la grădiniță, ci acasă. Sînt minunate prin libertatea lor. Și prin sinceritatea cu care e tratat modelul: nu sînt deloc flatante, mama de acolo e un amestec fovist de roșu și verde într-o formă cam otova. Și totuși, am găsit o oarecare asemănare. Și am fost încîntată de ele: erau exact ce te-ai fi așteptat să deseneze, liber, un copil de 3-4 ani.

Era interesant cînd băiețelul meu venea casă cu creațiile de la grădiniță și apoi de la școală și mi le înmîna, emoționat. Mă emoționa aproape pînă la lacrimi și pe mine, dar, în același timp, mi se părea incredibil că-mi sînt adresate. Că eu trecusem, pe nesimțite, în rolul ăsta atît de important, pînă la urmă: cel de mamă. Că eu eram, acum, mama cuiva. Și că mie mi se închinau ode și mi se dăruiau tot soiul de creații cu ambiții de perfecțiune, fie că era desene, colaje, mărgele din paste ori figurine de plastilină. Că eu mă aflam pe un soi de piedestal care-mi conferea, pe neașteptate și cu uluire, un statut privilegiat, într-un fel. Că mă integram într-o categorie, una recunoscută.

Categorie care mă făcea să vin să-mi iau copilul de la grădiniță, iar alți plozi de acolo să spună: „Uite-o pe mama lui Luca. Luca, a venit să te ia!". Mi se părea aproape incredibil să aud asta, eu, care mă simțeam în continuare, în sinea mea, ca și cum mama ar veni să mă ia pe mine. Mama, care era mereu altfel decît toate celelalte mame: frumoasă, aproape perfectă, din complet alt film, ireală în peisajul general. Înaltă, cu părul mereu lung și bine îmbrăcată, în ciuda mizeriei epocii, atentă la detalii și elegantă. De multe ori eram jenată, într-un mod absurd, de frumusețea ei cînd venea să mă ia. Bătea la ochi, ieșea în evidență, și eu aș fi vrut să fim doar niște puncte în marea de oameni, să ne-nghită mulțimea și să redevenim noi însene odată scăpate din teritoriul comun. La școală sufeream de nesuferita boală a conformismului și integrării. Simțeam că ai mei erau altfel, că nu se potriveau în tabloul general. Și în loc să mă bucure chestia asta, eu îmi doream să am aceeași vitrină cu serviciile bune în sufragerie, aceeași lampă cu ciucuri de sticlă și același covor persan. Îmi doream ca și mama mea să poată face, la fel ca doamna Popescu, sendivșuri cu icre, brînză frecată și ouă umplute.

Din fericire, mama nu a fost așa. Nu s-a lăsat înfrîntă de feminitatea cam de speriat a epocii. Nu a devenit niciodată o matroană corpolentă și acrită de lipsuri și greutăți, cu părul în bucle mici și drapată într-o rochie gen capot. Și-a păstrat mereu strălucirea uneori prea orbitoare pentru peisajul din jur. Dar astea erau datele ei și așa erau vremurile.

Noroc că temperamentul ei nu-i era la fel de suav precum feminitatea. Mama a fost mereu o luptătoare. Nu s-a lăsat nici în vremurile în care vînzătorul era stăpînul nostru și a scris, de fiecare dată, conștiincios în condicile de sugestii și reclamații orice neregulă. S-a luptat pentru drepturile ei și ale noastre în vremuri în care era o dovadă de curaj s-o faci chiar și în „fleacuri" cotidiene. Și m-a învățat că feminitatea formidabilă își are bine-mersi locul nu alături de neajutorare, ci de temeritate.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE

Coordonatoare: Stela GIURGEANU

Valori

Texte și opinii de:

- ● Alexandru DINCOVICI (antropolog)
  „Pe vremea mea, valoarea n-avea număr!“
- ● Oana ȘERBAN (lector univ. dr., Universitatea din București, Facultatea de Filosofie)
  „«Privatizarea» valorilor: o narațiune despre falșii campioni ai bunului-simț“
- ● Oltița CÎNTEC (critic de teatru)
  „«Nu mai avem actorii de altădată.» Avem alții!“
- ● Mircea KIVU (sociolog)
  „Despre aparenta lipsă a valorilor“
- ● Cristina BOGDAN (decan al Facultății de Litere a Universității din București)
  „Privește cerul!“

argument

O oglindă, niște cioburi

În povestea lui Andersen, „Crăiasa zăpezilor“, Diavolul făurise o oglindă care denatura frumosul din oameni și din natură. Tot ce era bun în realitate, în oglindă apărea rău, tot ce era frumos căpăta trăsăturile grotești ale urîtului. În timp ce Diavolul încerca să-și urce oglinda malefică înspre cer, aceasta i-a alunecat din mîini, a căzut pe pămînt și s-a spart în milioane de cioburi care s-au împrăștiat în întreaga lume, intrînd în inimile și ochii oamenilor. Povestea lui Andersen are, aparent, un final fericit, Karl, copilul rănit de cioburile malefice, este salvat. Însă ce s-a întîmplat cu restul oamenilor?

În societatea românească există azi acea lamentare: „Nu mai avem valori!“ – un oftat, deopotrivă melancolic, dar și plin de o obidă cu iz de fatalism: asta e, trăim într-o societate pervertită, căzută pe ultima treaptă a mediocrității, cochetînd cu dezastrul intelectual, profesional și moral. Să fie însă adevărat? În România chiar nu mai există „valori“? Ne-am prostit, așadar, cu toții? Sau, mai degrabă, ignorăm sau contestăm oamenii valoroși, cei care întrunesc acel de set de atribute superlative care le-ar conferi statutul de „repere“? Și cum s-a ajuns aici?

Pe de o parte, vorbim despre o modificare a scării valorice, la nivel de societate. Bunăoară, dacă mergem pe o filieră manelistică, „valoarea“ este azi dată, în primul rînd, de bani: „Și cînd mor am valoare, / La sicriu fac buzunare, / Să vadă dușmanii bine, / Că-mi iau banii după mine“. Însă percepția e răspîndită dincolo de versurile manelelor, fiind din ce în ce mai îmbrățișată la nivel de societate, din ce în ce mai mulți tineri văzînd în succesul financiar o validare a valorii.

Potrivit unui sondaj recent, realizat de compania de cercetare Reveal Marketing Research, pe primele locuri în aspirațiile tinerilor, în 2023, se găseau siguranța financiară, un job mai bun și o mai largă dezvoltare profesională – cuantificabilă în cursuri validate de diplome. Potrivit unui alt sondaj, printre „modelele“ tinerilor, pe primele locuri se află liderii de business, precum Elon Musk, Bill Gates, Steve Jobs. Însă, în ceea ce privește rolul școlii, acesta este perceput, mai degrabă, drept unul formal, școala fiind considerată o obligație, nu o alegere.

Iar aici intervine prima atenționare, atunci cînd oftăm după dispariția „valorilor“ sau despre o pervertire a scării valorice. Blamînd dispariția excelenței intelectuale, să nu uităm că una dintre cauze este și Procesul Bologna, născut din dorința de a arunca cît mai repede pe piața muncii tineri cu diplome. Acest sistem a scurtat anii de studiu, formînd nu neapărat tineri temeinic pregătiți, ci atestați cu iluzia acestei pregătiri. Să nu-și mai piardă, adică, vremea, tocindu-și coatele pe băncile școlii, ci să devină membri „activi“ ai societății de consum. Să se angajeze și să producă.

Însă organizînd astfel viața tinerilor, pe repede-înainte, le-am și insuflat ideea superficialității formării școlare, dîndu-le de înțeles că pragmatismul e mai valoros ca excelența. O primă treaptă a trocului valorilor pe care le validam odinioară și după care azi suspinăm.

Pe de altă parte, blamînd lipsa de valori și societatea pervertită, nu vorbim și despre o comoditate a pesimismului? Este mai ușor să renunți, să te dezici, decît să cauți, să promovezi și, mai ales, să investești în oamenii valoroși – despre care uităm, adesea, că nu sînt de găsit chiar pe toate drumurile. În plus, ne lăsăm cotropiți și capitulăm în fața kakistocrației – un fenomen social care promovează non-valorile, din ce în ce mai prezent, în toate societățile, fiindcă e infinit mai convenabil să angajezi oameni slab pregătiți, dispuși la compromisuri. Căci găsirea și promovarea valorilor înseamnă investiții, de timp și de bani, ceea ce foarte puțini mai sînt dispuși să facă.

Însă, lăsînd pe dinafară oameni valoroși, talentați și profesioniști, în timp ce dăm verdicte cum că „nu mai avem valori“, nu facem decît să punem umărul la ascensiunea incompetenței și să ne complacem în contemplarea facilă a răului. (**Stela Giurgeanu**)

Alexandru DINCOVICI

Pe vremea mea, valoarea n-avea număr!

© wikimedia commons

Dacă ne uităm bine în jur la anxietățile contemporane, observăm, în anumite cercuri, că dispariția valorilor este una dintre cele mai acute. Ea este legată și de un soi de mîndrie națională, în care lovesc nemilos, periodic, cele mai multe clasamente internaționale în care România nu doar că nu mai prinde un loc pe „podium“, ci dimpotrivă, de multe ori se tîrăște spre final. Uneori ne mai salvează vecinii de la sud ultima rămășiță de mîndrie, ajungînd să ocupăm „datorită“ lor penultimul loc, însă această consolare nu este suficient de puternică.

Recent, în indexul anual al democrațiilor întocmit de grupul britanic *The Economist*, România a apărut pe ultimul loc în rîndul țărilor Uniunii Europene. În clasamentele privind competențele digitale nu stăm neapărat mai bine, după cum nu stăm bine nici în evaluările PISA. Cu alte cuvinte, din această perspectivă îngrijorătoare, nici nu pare că vom mai avea prea curînd valori, și uite așa pare că se erodează încetul cu încetul și miturile legate de un excepționalism românesc.

Ne putem întreba, pe bună dreptate, unde mai găsim valoare în rîndul românilor, sau dacă mai găsim români valoroși. Îndrăznesc să avansez, în loc de răspuns, o ipoteză care încearcă să explice anxietatea dispariției valorilor printr-o perspectivă diferită asupra sensului acestui concept în lumea contemporană, concept care s-a diluat substanțial datorită financializării și, ulterior, digitalizării cotidianului.

Pentru că dacă astăzi reușim să găsim valoare, cuantificabilă și monetizabilă, chiar și într-un proces non-conștient precum somnul, cum mai reușim să distingem și mai ales să mai apreciem o esență, în fond morală, dar non-cuantificabilă, într-o lume care pune valoare pe orice, dar în care nimic nu mai reprezintă valoare dacă nu este direct măsurabil? Ne aflăm într-un aparent paradox, pe care nu cred că-l putem rezolva prea ușor, mai ales dacă ne poziționăm într-o paradigmă ontologică orientată pe obiect (OOO), considerînd că toate lucrurile care ne înconjoară sînt de fapt obiecte imposibil de cunoscut în esența lor. Valoarea unui om, tocmai acel atribut pe care ne plîngem că nu-l mai regăsim în jurul nostru, pare a fi strîns legată de acea esență inaccesibilă în mod direct.

Problema pe care o identific nu este însă această imposibilitate de cunoaștere directă, o caracteristică ontologică de bază, ci mai degrabă o imposibilitate de recunoaștere a acestei esențe, sau valori, în contextul contemporan în care individul este descompus și recompus de tehnologiile financiare și digitale care îi transformă caracteristici discrete în artefacte cu valoare monetară.

Pe măsură ce dezvoltă senzorii și algoritmii potriviți, companiile de tehnologie ajung să măsoare inclusiv aspecte non-conștiente ale vieții noastre. Iar dacă le privim din această perspectivă, ele sînt de fapt companii de minerit. Extrag valoare din toate acțiunile pe care le performăm, atît online, cît și offline. Însă activitatea aceasta este mai degrabă specifică modernității decît sectorului *tech*, care nu este decît vîrful de lance al acestei mișcări. În fond, chiar și antropologii se fac periodic vinovați de o astfel de valorizare a celuilalt, obiectul lor principal de analiză. La urma urmei, chiar și atunci cînd ne implicăm în cercetări academice, fără scop comercial, sîntem tentați să aruncăm asupra celuilalt o privire care îl transformă, devenind din partener etnografic un subiect producător de date, pe care încercăm și noi să le extragem și să le prelucrăm pentru a avansa cunoașterea.

Tehnologia (digitală) face însă acest lucru în mod implicit, iar algoritmii transformă nemilos chiar și procese non-conștiente în obiecte producătoare întîi de valori, și de abia ulterior de valoare, pentru cei care le extrag, le prelucrează sau le integrează în produse și servicii care generează beneficii financiare. Un caz concret îl reprezintă industria dispozitivelor cu senzori pe care din ce în ce mai multă lume începe să le poarte, în scopuri aparent legate de creșterea calității vieții. Ceasurile și brățările de fitness ne transformă astfel motricitatea și alte procese corporale, non-conștiente sau chiar inconștiente, în obiecte cu valoare. În primul rînd, atribuindu-le valori.

Somnul este cel mai bun exemplu. Cine poartă o brățară de fitness sau are un senzor de monitorizare a somnului sub saltea poate răspunde la întrebarea „Cum ai dormit?“ cu o valoare. Avem acces, deodată, cînd ne trezim, la un scor de calitate a somnului, care nu este neutru, ci are implicații morale. Pentru că se plasează pe un continuum cu două extreme, de obicei de la 0 la 100, există întotdeauna loc de mai bine. Valoarea transmisă de dispozitiv, prelucrată de algoritmi în urma datelor primite de la senzori, nu este doar o cifră. Ea ne spune dacă am dormit bine. Iar dacă nu, ceea ce putem vedea fie prin raportarea la scala după care somnul ne este măsurat, fie prin raportarea la calitatea somnului celorlalți utilizatori (ai dormit mai bine decît 60% din bărbații din intervalul de vîrstă 30-39 de ani), fie prin alte comparații, putem primi sfaturi despre diferite tehnici ale sinelui la care putem recurge pentru a ne îmbunătăți scorul. Și a-i crește, desigur, valoarea.

În spatele acestor schimbări, aduse de prezența tehnologiei în viețile noastre, sînt raliate și alte industrii. Unele companii de asigurări le oferă prime mai mici utilizatorilor care își monitorizează atent existența prin astfel de dispozitive și care fac ceea ce trebuie. Dorm suficient, merg minimum opt mii de pași pe zi, beau doi litri de lichide, eventual evită și consumul de zahăr sau grăsimi, așa cum ne îndeamnă direct campaniile oficiale.

Valoarea se află, astăzi, mai ales în date. Dacă nu putem atașa o cifră sau un scor unui obiect, unui individ sau unei acțiuni, sîntem pierduți. Un angajat model trebuie să aibă mai degrabă productivitate exemplară, un cetățean model un scor bun de credit, un profesor bun un indice academic exemplar. Un politician bun ajunge și el să fie cuantificat prin intermediul numărului de acțiuni relevante întreprinse în exercițiul funcției sale. Orice alt fel de valoare posibilă ajunge să pălească în fața indicatorilor. Iar dacă este invizibilă în fața unui algoritm care operează după rigorile matematice, e irelevantă.

Ajungem astfel, pas cu pas, să nu mai vedem valoare decît în acele caracteristici care pot fi extrase și cuantificate. Dar oricît am extrage, nu putem epuiza lucrul în sine, pentru că nu este accesibil în mod direct. Și aș îndrăzni să spun că, de fapt, acolo se află valoarea pe care pretindem că o căutăm. Și ea nu a dispărut, dar nici nu o mai putem vedea. Cu toate că tehnologia ne ajută să scoatem la suprafață și să valorificăm chiar și non-conștientul, dacă ne detașăm de valorile produse observăm că acest proces aparent de profunzime e cum nu se poate mai superficial.

Pentru antropologul David Graeber, sensul sociologic al termenului de valori se referă la concepții asupra a ceea ce este bun, potrivit sau dezirabil în viață. Noțiunea cvasi-algoritmică a valorii la care mă refer mai sus reușește să ascundă însă complet în spatele unor cifre pretins obiective un puternic discurs normativ despre viața bună care aproape că nu mai poate fi contestat, confundînd economicul, socialul și dezirabilul.

Valoarea pentru societate ajunge astfel să fie înlocuită de valori care fac referire la contexte normative și la lumi mult mai restrînse. Pentru că nici o valoare, nici măcar economică, nu poate fi neutră. Iar accentul pus pe valori tangibile, cuantificabile și aparent inocente, precum scorul somnului, ne redirecționează de fapt atenția către moduri egoiste și chiar meschine de a trăi, în care eforturile noastre de îmbunătățire și de creare sau ducere a unei vieți mai bune ajung să se îndrepte către micro-gesturi centrate pe noi înșine.

Închei cu un exemplu personal și grăitor în acest sens. Unul dintre intervievații în cadrul unui proiect de cercetare despre aceste tehnologii ‚purtabile“ mi-a mărturisit că ar fi anulat sau amînat interviul cu mine dacă bateria corpului – un scor pe care i-l indică în permanență ceasul inteligent – ar fi fost prea mică. Mi-am dat seama astfel că demersul meu de cercetare se afla de la început într-un potențial conflict cu ideea algoritmică a ceasului său despre o viață mai bună. Valoarea mea s-a redus deodată la impactul asupra „bateriei“ corpului unui om.

Tehnologiile digitale care dictează standardul mă descompun într-o serie întreagă de valori discrete, nici una remarcabilă în raport cu standardele momentului: numărul de prezențe ale numelui meu în motoarele de căutare, numărul de urmăritori de pe rețelele sociale, indicele de impact academic, numărul de pași făcuți în fiecare zi, „cantitatea“ de somn profund, greutatea pe care o pot împinge la piept, tiparul meu de tastare, tiparul de vizionare de conținut din conturile platformelor de *streaming*, și așa mai departe. Dacă agregăm toți acești indicatori nu rezult însă eu, și în nici un caz nu rezultă nici un fel de valoare în sine. Iar dacă îi luăm în considerare separat, nici atît. La comun însă cu alți zeci de mii de indicatori discreți, lăsați de alți utilizatori de produse, servicii, și de somn și viață, pentru cineva, acolo, aceste mici valori produc valoare. Dar ce valoare !?!

Alexandru Dincovici *este antropolog și cadru didactic asociat la SNSPA.*

Oana ȘERBAN

„Privatizarea” valorilor: o narațiune despre falșii campioni ai bunului-simț

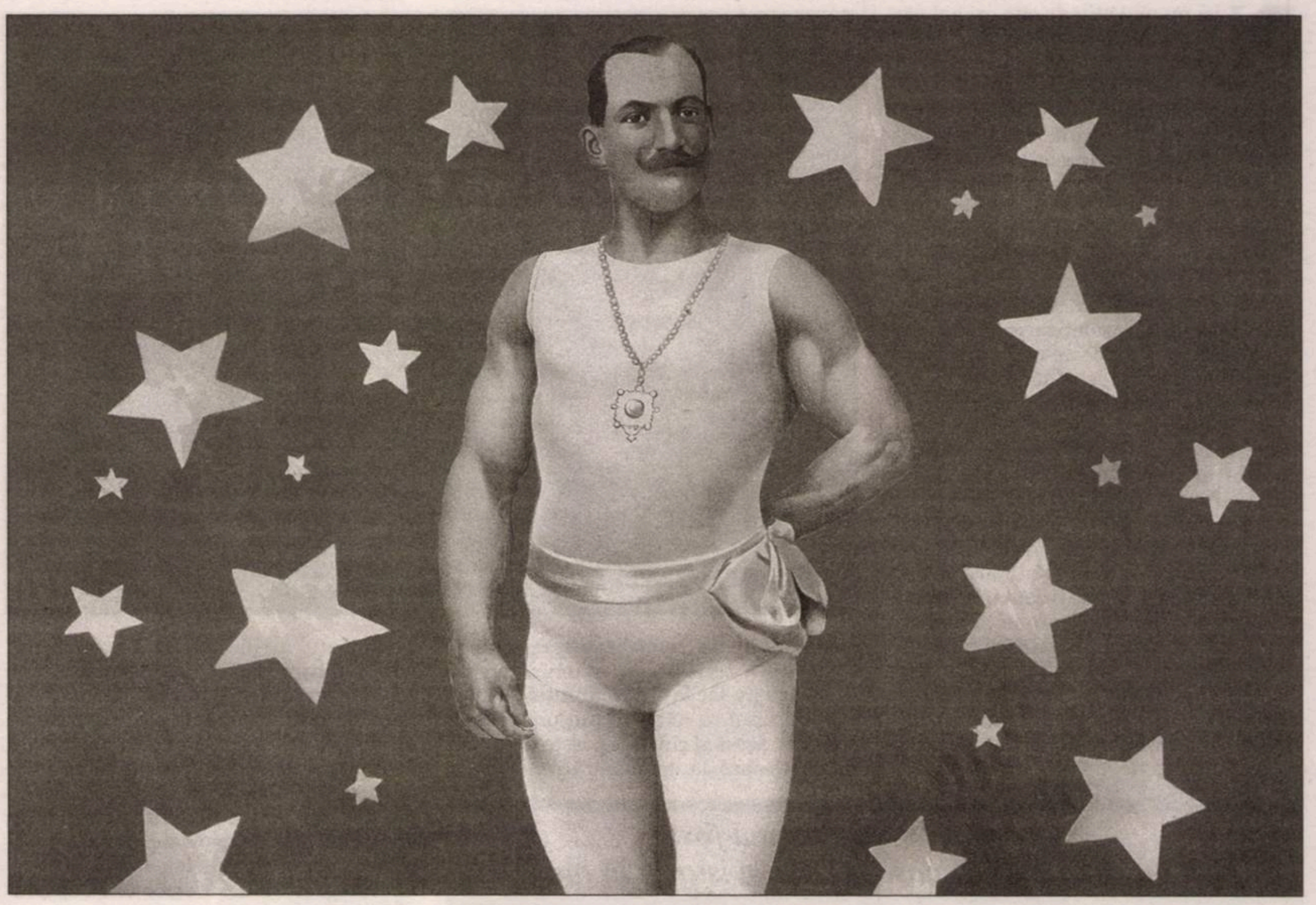

„Bunul-simț este lucrul cel mai bine distribuit în lume.“ Așa începe cartezianul *Discurs asupra metodei*, una dintre capodoperele raționalismului modern. La o primă vedere, n-ai crede. E suficient să ieși din casă ca să vezi că decența e prima nostalgie morală pe care ți-o permiți. Uneori nici nu trebuie să ieși din casă, e suficient să te joci de-a zappeurul și să vezi că anti-rațiunea face audiență, că ceea ce neagă valorile e ceea ce vinde cel mai bine. Numai că această butadă a bunului-simț e o traducere defectuoasă a lui *bon sens*, un *furculision* cu neajunsurile sale, pentru că singurul „simț bun“ al omenirii e rațiunea. O rațiune de care toți sîntem capabili, dar pe care tot mai puțini ne pricepem să o îndrumăm, pentru a avea acces la cunoaștere, o șansă la fericire și o busolă morală tot mai bună pentru viața noastră. Sînt trei tipuri de oameni care au știut să joace cartea rațiunii ca factor generator de valoare.

Prima categorie e reprezentată de cei care au crezut că rațiunea e un fundament necesar și suficient pentru orice conținut valoric. Trebuie să fii rațional pentru a fi moral, și trebuie să fii moral pentru a avea acces la adevăr – iată convingerea lui Platon, care în urmă cu două mii de ani dădea naștere fenomenului care avea să îl dispere pe Nietzsche, socratismul.

A doua categorie e compusă din cei care cred că valorile sînt „Da“-ul și „Nu“-ul cerului gurii noastre, „încotro“-ul și „pentru ce“-ul omenirii: ei sînt rapsozii unei altfel de genealogii a moralei, nietzscheeni care „au pe suflet“ valoarea moralei. Chiar sînt toate valorile pe care le-am moștenit nerevizuibile, eterne, de nezdruncinat? Din ele pare că s-a născut voința împotriva vieții, singura pandemie de temut a Europei ultimelor două secole și mai ales a filosofiei europene, care căuta refugiu într-un budism implementat, nihilismul. Numai că, spune Nietzsche, „valoarea acestor valori trebuie discutată mai întîi“. Obsesia pentru valori a ajuns de-a dreptul narcotică, adictivă. Unele valori s-au „devalorizat“ – ca acelea ale aristocrației războinice sau ale proletariatului refulat; altele sau antagonizat tot mai mult, precum binele și răul absolut, care au lipsit lumea de nuanțe de gri, născînd marii monștri ai rațiunii, ideologiile totalizante și totalizatoare; iar altele pur și simplu nu au apucat să se nască la timpul potrivit, pe care l-au recuperat prin excese, precum individualismul alunecînd în egoism, libertatea derapînd în libertinaj sau capacitatea de revoltă transfigurată în isteria rebelilor fără cauză.

A treia clasă e generată de cei care știu că nu există un derby prietenos între valori, în nici o comunitate. Că povestea potrivit căreia „credința într-un sens al vieții presupune întotdeauna o scară a valorilor, o alegere, preferințe“ e mobilul tragediilor antice și sursa pentru fabulele morale ale modernității. Ei sînt camusienii care, după două războaie mondiale, după Holocaust, după Hiroshima, înțeleg că valorile vieții nu depind de echivalența catastrofelor, ci de apetitul și respectul pentru viața însăși. Sînt cei care știu că arbitrarea dreptului la viață a fost, pentru unii, o chestiune de aritmetică morală; că marea boală a omenirii e că uită ce are de iertat; că a avea credință în absurdul unor situații e o sursă mai bună pentru valori. Ce poate fi mai frumos, mai liber și mai năucitor, pentru cultura secolului XX, decît să afli că tot ce știe cîștigătorul Premiului Nobel din etică a învățat, de fapt, din fotbal; că marea problemă a modernității tîrzii e foamea după valori „care n-au sens decît prin cantitatea și varietatea experiențelor“ acumulate?

Vedem cum filosofia valorilor e tot mai *tricky*. De la socraticul „trebuie să fii rațional, pentru că doar așa vei fi virtuos și vei avea o viață bună“ la camusianul „trebuie să fii fericit, chiar dacă ești Sisif“, valorile sînt un barometru fie pentru rețete prefabricate de viață, fie pentru eliberarea de sub custodia lor. Cert e că, secole de-a rîndul, filosofia valorilor a chestionat care valori sînt mai bune, care au fost compromise, care au fost depășite. Iar astăzi, societatea se lamentează că nu mai avem valori. Ba chiar că „ne-au plecat valorile“. Limbajul ne trădează. Nu ne mai interesează valori directoare pentru igiena noastră afectivă, aproape că am făcut anticorpi la ele. Ne interesează oamenii-valori pentru că, în ultimul timp, am personalizat excesiv mai toate sferele vieții și am ajuns să discutăm despre oameni-putere, oameni-elită, despre nume proprii care absorb și monopolizează o competență, un merit sau o (dez)onoare. Îmi pare rău că o spun, dar plîngem degeaba. Avem un portret-robot pentru oamenii-valori, dar nu mai avem un tipar ideal pentru omul care poate face față acestor timpuri, ca să le poată schimba.

Nu mai avem valori? Ale cui erau însă aceste valori? Unele elite s-au construit doar pentru că nu era nimeni acolo – înțelegeți prin asta ce vreți, fie că nu era nimeni capabil, pregătit să își asume o vocație publică de a forma conștiința unei societăți, fie că și unde au existat asemenea oameni, refuzul lor de a face ceva, dintr-o dezamăgire sau dintr-un oarecare scepticism, a lăsat loc pentru alții, nu neapărat mai buni decît ei. Mai degrabă, elita adevărată e smerită și creează prin discreția prezenței și profunzimea discursului sau a gîndirii o alternativă la *aici și acum*-ul societății noastre. Dar am avut și golani educați, și tupeiști moderați care au preluat pîrghiile elitei. Despre ei nu vorbește nimeni cînd ne văităm că nu avem valori. Valorile au fost atît de personalizate, încît pare că sînt nume pentru cei care au știut să fie la locul și la timpul potrivit în istorie. Poate că noțiunea de „valoare“ a devenit un concept excesiv „manelizator“ în anumite cercuri, iar pentru alții, singura filosofie a valorilor dominantă e cea ruptă din Leviathanul politic al secolului nostru, „dacă nu ești cu noi, ești împotriva noastră“. Unii au închis și au confiscat valorile, făcînd din ele un contract social între aleși. Acolo unde valorile trebuiau să nască polemică, cea mai fertilă platformă pentru disputa dintre idei, „reprezentanții“ valorilor au ales disprețul pentru diferență. De ce, cînd lăcrimăm după valorile defuncte ale societății noastre, nu ne gîndim că elita nu a oferit întotdeauna opțiuni sau alternative, așa cum era firesc, ci soluții, proiecte de-a gata pentru lumea noastră? Or astăzi, în plină epocă a individualismului, nimeni nu mai vrea să trăiască după formule impuse, chiar dacă, paradoxal, trăim o epocă *fast-life*, *fast-values*, în care producția de maculatură a editurilor devoratoare de profit îți spune cum să fii fericit în cinci pași, căsătorit în șapte, divorțat – și totuși întreg – în zece. Programul de pași pentru viață e marele voucher moral al societății noastre.

Valorile sînt un *pharmakon:* cel mai bun medicament și cea mai perversă otravă. Depinde cît consumi din ele. Nu am altă explicație pentru bestseller-urile proclamate astfel dinainte ca o carte să apuce să fie tipărită măcar, nici pentru snobismul ilustrat de cei care spun „Am acasă un Picasso“, adică „Îmi atîrnă cca 70 de milioane de dolari deasupra patului din dormitor“. Picasso din care nu înțelegi nimic, poate nici nu îți place, dar despre care ai auzit și care a devenit capriciul tău capitalist. Privatizarea valorilor și acumularea lor doar de către unii, materialismul excentric și parvenitismul moral susținut de un PR bine pus la punct: acesta e un cocktail Molotov care explodează, în ultimele decenii, în fața filosofiei morale.

Ce valori mai sînt la modă? Mulți cred că generația mea e anomică. Nu e adevărat, și pe noi ne ajută istoria, în felul nostru. Nu ne plac elitele născute din cei care au dat din coate. Nu ne plac „oamenii vechi“, care își modifică trecutul în funcție de cine a mai rămas să își aducă aminte de ei. Și chiar dacă nu am trăit comunismul, asta nu ne dă un drept mai mic de a contribui la istoria lumii libere sau a lumii noi. Nu rimăm în deciziile noastre de viață cu cei care și-au cîștigat merite prin pseudonime. Și nu îi iubim pe cei care cred că sînt singurele valori posibile ale unei societăți. Nu mușcăm egalitatea cu orice preț – de pildă, feminismul excentric, în detrimentul bărbaților, sau supralicitarea valorii unui gen în detrimentul valorii rațiunii pe care trebuie să o întrevezi în orice ființă umană. Nu preferăm paritatea de orice tip în detrimentul competenței. Nu ingerăm traseismul – pentru unii, culorile politice au valoare doar cînd sînt la putere, și e bine să ai mereu culoarea dominantă. Nu mergem pe mîna falșilor campioni ai bunului-simț. Nu ne plac oamenii dublului standard, și cu atît mai puțin oamenii populari cu orice preț. Numai că astăzi, vorba lui Camus, căci pe el îl prefer, „a bate toate recordurile înseamnă, mai presus de orice, a fi în fața lumii cît mai des cu putință“. Și tocmai această vizibilitate ne-a făcut să fim tot mai puțin „valoroși“. Sau raționali.

***Oana Șerban** este lector universitar doctor, Universitatea din București, Facultatea de Filosofie.*

Oltița CÎNTEC

„Nu mai avem actorii de altădată.” Avem alții!

Nici nu mai știu de cîte ori am răsauzit, în formule sensibil, lamentația „Nu mai avem actorii de-altădată!“. Afirmația, îngreunată de o contraproductivă nostalgie, reapare ciclic în spațiul public, de regulă cînd o personalitate a scenei trece la cele veșnice. Prilej de justificată tristețe, dar și de recapitulări în registru (melo)dramatic ale gamei de păreri de rău privind arta din trecut.

De unde vine, oare, dorul de paradigme estetice revolute? E o tendință naturală a memoriei afective, căci cu ea operăm în sfera teatrului, cosmetizarea involuntară a evenimentelor ce ne-au impresionat. Cărora începem să le adăugăm aure. Luminoase, colorate! Le transformăm în repere, în ancore axiologice ce nu au nevoie de reconfirmări. Arhivarea se asociază cu o formă de captivitate în valori canonice, suite pe un piedestal la nivelul căruia prezentul nici că poate spera, darmite accede. Dar și cu o lipsă de interes față de oferta actualității. Spiritul timpului nostru extrem de recent e la turație accelerată. Nostalgicii nu se adaptează la evoluția trend-urilor, preferă confortul certitudinilor înrădăcinate, validate istoric. Ignorînd că sînt parte a unui context cultural dinamic ale cărui mutații artistice se cer procesate. Nu-și dau seama ce pierd: surpriza de a descoperi noul!

Ofelia Popii în **Faust**

© adevarul.ro

Sigur că nu mai e cum a fost.
Nici nu sînt de dorit pasul pe loc și istoria în buclă.

Acum e mai complex să fii actor decît odinioară, cînd breasla era un cerc închis în care pătrundeau anual doar cîțiva absolvenți (10-15 la un moment dat, cînd în România ante-1989 existau numai Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică din București și Institutul de Teatru de la Tg. Mureș), fiecare repartizat într-un teatru de stat. Competiția profesională era cvasi-exclusă, diversitatea formelor de manifestare creatoare și de organizare, de asemenea, controlul artelor fiind pe agenda cenzurii politice. Care supraveghea ideologic dosarele și activitatea artiștilor, viziona spectacolele înainte de premieră avînd dreptul să ceară scoaterea unor replici și secvențe, ori le interzicea pur și simplu, iar realizatorii primeau interdicția de-a lucra. Am schematizat atentatul comunist la libertatea de exprimare, spre uzul celor cu regrete.

În civilizația spectacolului pe care o trăim, televiziunea/marele ecran și publicitatea atașată deschid ferestre de oportunitate în comoditatea receptării. Cele cîteva zeci-sute de scaune ale sălii de teatru nu fac față concurenței redutabile a „cutiei cu minuni“ din propria sufragerie, acest al cincilea perete prin care ni se livrează la domiciliu divertisment de nivel comun. Cel mai adesea, îndoielnic. *Infotainment*, talk-show-uri, concursuri cu vedete de mucava, „părerisme“ și *influencer*-i, staruri ale unui mediu social dominat de poleială și superficial. De ambalaje strălucitoare în spatele cărora nu se găsește nimic consistent.

Profesiunea de actor s-a metamorfozat odată cu vremurile. Pentru actorul începutului de secol XXI, spunerea unui text, secole la rînd trunchiul fundamental al teatralității, a devenit doar o componentă a meseriei. I se adaugă obligatoriu expresivitatea corporală, capacitatea de-a cînta, eventual și la un instrument. Actoria s-a complicat, chiar dacă actorul a pierdut centralitatea scenică; sînt producții epatante la nivel conceptual și de realizare care-l includ ca o componentă într-o pluralitate de importanță egală. Unele mizanscene îl multiplică prin holograme ori se dispensează de prezența sa fizică și de contribuția artistică prin înlocuire cu inteligența artificială. O „amenințare“ vine și dinspre cei ce îndeobște se află în zona rezervată privitorilor. Teatrul oamenilor reali, formulele participative au lărgit aria de cuprindere prin neposesori de diplome de specialitate. Arta celor de la Rimini Protokoll, ca să dau un exemplu, fix asta face de decenii, la superlativ, apropiind arta de realitate pînă la suprapunere. Creațiile lui Helgard Haug, Stefan Kaegi și Daniel Wetzer oferă oportunitatea histrionilor neșcoliți să urce la rampă, să se exprime pe subiecte la care se pricep. Un teatru al experților în locul unui teatru al artiștilor. O variantă inedită și atrăgătoare de extindere a mimesis-ului prin decuparea documentată a unui areal tematic și urcarea lui la rampă. Prin transformarea spectatorului în performer!

Sigur că nu mai e cum a fost. Nici nu sînt de dorit pasul pe loc și istoria în buclă. Schimbarea e esența lumii, deci nu-s motive de panică. Talente sînt și vor fi întotdeauna, emergenții așteaptă să-și crească popularitatea prin expunerea harului, prin dăruire. Să le acordăm încrederea noastră de spectator intrînd în incintele dedicate și acceptînd comunicarea emoțională cu ei. În teatru, te profilezi într-o echipă, dar vîrfurile se disting. Cel mai elocvent e să ofer cîteva nume. Sînt nedreaptă cu sutele de actrițe și actori hipertalentați făcînd o foarte scurtă, prea scurtă enumerare cu scop de exemplificare. Toate sutele acestea de artiști (din teatrele de stat, companiile independente, *freelancers)* ar merita menționate. Nu e spațiu tipografic.

Katia Pascariu s-a afirmat în spectacole independente, pe mici scene, făcînd roluri mari. La Centrul Replika din București e cofondatoare, parte activă a proiectelor care au impus teatrul educațional în țara noastră. Forța ei interioară, preluarea personajului pînă la detalii și nuanțe, un stil de joc stăpînit, dar cu atît mai magnetic o fac să fie de fiecare dată convingătoare. Să schimbe ceva în tine, în noi. Preferă stabilitatea în proiect, formațiile rodate, mediul teatral alternativ, al experimentării în privința tematicilor și direcțiilor estetice.

Dacă încă n-ați văzut-o pe Ofelia Popii în *Faust*, atunci e musai să vă duceți la Sibiu, la hala cu același nume a Teatrului Național „Radu Stanca“. E fe-no-me-nală! (Accentuarea prin silabisire nu e un truc pentru efect dramatic, e încercarea de-a reda cît mai exact calitatea interpretării ei.) Creează un Mefisto de antologie în producția lui Silviu Purcărete. Versatilă, cu o gamă de expresivitate care presupune vocalitate desăvîrșit controlată, fizicalitate, mimică, poartă complexul personaj și pe noi odată cu el în toate curbele evolutive imaginabile. Cu cei vreo 1,60 m ai săi, o fragilitate și-o ingenuitate autentice, Ofelia e uimitoare în tot ce joacă.

Prima mea amintire cu Lari Georgescu e replica „Vrei o gumă?“. E una dintre întrebările spectacolului de debut (Teatrul Luni de la Green Hours, 2008), *L-V: 8-16*, în regia Ioanei Păun. Un *one man show* care-i devoala capacitatea camelonică, interioritatea puternică, neliniștea creatoare. Poate juca orice, poate cînta, e activ, mobil interpretativ, e în trupa de la Teatrul Național „I.L. Caragiale“ din București, dar numele e frecvent și pe afișele altor companii bucureștene. E de urmărit în spectacolele de teatru coregrafic realizate de Gigi Căciuleanu. În *Jungla TEVE* demonstrează cum un actor poate topi materia primă clasică a teatrului – cuvîntul – în mișcare, croind secvențe fluide, în tandem cu Alina Petrică.

Radu Dogaru a fost studentul Profu’-lui (cum i-a rămas numele), adică al lui Miklós Bács, la Facultatea de Teatru și Film de la Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca. A ajuns la Gala Hop, a făcut figură bună, Teatrul Național „Lucian Blaga“ l-a cooptat. Lucrează și cu cei de la Reactor și Opera din oraș, alternînd rampele și stilisticile, în exerciții de meserie stimulative. Energia lui scenică atrage privirile, e charismatic. Are aptitudini acrobatice, se pricepe la lupte scenice, scrimă, *tap-dance*, cîntă foarte bine la chitară, fluier, percuție și vocal (jazz, rock, pop, musical, operă ca tenor/contratenor). Colaborările cu Ada Milea (cea mai recentă, *O scrisoare pierdută în concert* după I.L. Caragiale, unde e un Cetățean turmentat) îi subliniază dimensiunea ludică a personalității.

Ca să combat prejudecata că ne lipsesc interpreții premium, vă recomand să pășiți pragul teatrelor cît mai des. O să ajungeți la concluzia mea: nu mai avem actorii de altădată, avem alții! Tot ce trebuie să facem e să mergem să-i vedem pe scenă, să-i aplaudăm (nu în picioare, vă rog, decît în cazuri excepționale) și să revenim. E terapeutic sufletește.

***Oltița Cîntec** este critic de teatru.*

„Noul val al cinematografiei românești continuă să strălucească“

Într-un interviu acordat Radioteleviziunii Elvețiene (RTS), Mathieu Macheret, critic de film pentru cotidianul francez *Le Monde*, a comentat cinematografia românească.

„În ultimii cincisprezece ani, cinematografia românească a cîștigat premii prestigioase, atît la festivalul de la Cannes, cît și la alte festivaluri. Lui Cristian Mungiu i s-a decernat Palme d’Or, în 2007, pentru *4 luni, 3 săptămîni și 2 zile* și este unul dintre cei mai iluștri reprezentanți.

Dar există multe alte nume, mai mult sau mai puțin celebre, mai mult sau mai puțin premiate, care s-au impus: Cristi Puiu *(Sieranevada)*, Corneliu Porumboiu *(Polițist adjectiv)*, Radu Muntean *(Etajul de dedesubt)*, Călin Peter Netzer *(Mama și fiul)* sau chiar Bogdan Mirică *(Cîinii)*.

Acest nou val s-a născut în România postcomunistă, după prăbușirea dictaturii Ceaușescu în 1989. Au fost create școli de film, apare o nouă generație de tehnicieni, actori și realizatori de film, adesea din teatru, însă trecuți și prin televiziune. Filmul de la care a pornit totul a fost *Moartea domnului Lăzărescu* de Cristi Puiu, care a cîștigat un premiu la Cannes în 2005.“

Vorbind despre filmul lui Cristi Puiu, jurnalistul Mathieu Macheret aseamănă povestea bătrînului bolnav și a asistentei care încearcă să-i găsească un pat de spital cu o poveste kafkiană – izul comunismului prins în cinematografia românească: „Există ceva absurd și kafkian în această poveste, care a arătat urmele comunismului în România contemporană. Pentru că cinematografia românească este foarte preocupată de realitate“.

Dacă această realitate care domină filmul românesc va deveni desuetă, criticul de la *Le Monde* a precizat: „E posibil ca acest val, ca toate noile valuri, să se epuizeze, filmele să înceapă să se asemene, există întotdeauna acest risc de tasare, de rătăcire, însă acum nu este cazul.“

Mircea KIVU

Despre aparenta lipsă a valorilor

MOTTO:

„Valoarea mărfurilor se deosebește de văduva Quickly prin aceea că nu știi cum să o iei“ – Karl Marx, *Capitalul*, în *Opere*, vol. 23, pag. 62. (Aluzie la dialogul din piesa lui Shakespeare *Henric al IV-lea*, partea I. În scena a 3-a din actul III, Falstaff îi spune văduvei Quickly că „nimeni nu se pricepe cum s-o ia“. Ea îi răspunde: „Vorbești cu păcat... Și tu, și toți ceilalți... vă pricepeți cum să mă luați“.)

Este adevărat că (ne-)au dispărut, că (ni) s-au împuținat oamenii de valoare? Că au emigrat? Greu de răspuns. De fapt, dacă v-ați întîlni, bunăoară în Cișmigiu, sau în tramvaiul 5, cu un om de valoare, l-ați recunoaște? După ce? Evident, după valoare. De aici, bănuiala că de fapt discuția nu e despre oameni, ci despre valori.

Valorile, uneori denumite și principii, nu-s deloc imuabile. Ele evoluează (sau involuează) odată cu societatea. De exemplu, unii valorizează mai degrabă protecția mediului, alții, dimpotrivă – creșterea economică. În România, conform unei cercetări din 2018 (Prelucrări după datele European Values Study (https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/survey-2017/full-release-evs2017/), jumătate din populația adultă (mai exact, 49,6%) considera că „Protecția mediului ar trebui să aibă prioritate, chiar dacă încetinește creșterea economică și duce la pierderea unor locuri de muncă“, în timp ce cealaltă jumătate (50,4%) considera că „Creșterea economică și crearea de locuri de muncă trebuie să fie principala prioritate, chiar dacă mediul suferă într-o anumită măsură“. Deci cele două valori opuse se află în echilibru aproape perfect. Dar nu e peste tot la fel. În Lituania, 64% din respondenți au ales creșterea economică, în timp ce vecinii lor suedezi au optat, în proporție de 88%, pentru protecția mediului.

Uneori, în cadrul aceleiași societăți, grupuri diferite de oameni aderă la diferite valori. Astfel, dacă ar trebui să aleagă, majoritatea românilor sub 29 de ani ar prioritiza protecția mediului, în timp ce vîrstnicii ar pune pe primul plan creșterea economică. Respondenții cu nivel scăzut de instrucție sînt partizanii creșterii economice, cei cu nivel înalt susțin mai degrabă protecția mediului.

Desigur, există o ierarhie a valorilor: la unele sîntem dispuși ca, la o adică, să renunțăm mai ușor, la altele – mai greu. Chiar dacă fiecare are propria așezare a valorilor, se pare că există un consens, cel puțin la nivelul lumii occidentale, privind valorile supreme. Acest consens e exprimat prin lucrurile pe care societatea, prin brațul său înarmat (statul), acceptă că le pot fi retrase celor care-i încalcă normele. Pentru cele mai grave crime, indivizii pot fi condamnați la moarte (mai rar, și în din ce în ce în mai puține țări), la închisoare sau la amendă. De aici deducem că, în lumea noastră, valorile supreme sînt, în ordine, viața, libertatea, banul.

Evident, asta e valabil pentru ceea ce numim civilizația occidentală. Dacă ne uităm către Japonia samurailor iubitori de seppuku, este evident că valoarea vieții se afla acolo mult sub cea a demnității. La islamiștii radicali, iarăși, viața e repede și fără regrete abandonată în numele credinței.

Sistemele de valori sînt relativ stabile, ele beneficiind de sisteme eficiente de transmitere de la o generație la alta, de la grupurile dominante către celelalte – e vorba de mecanismele de reproducere descrise de Bourdieu în urmă cu cinci decenii. Așa se face că, pentru cei mai mulți dintre noi, ele par imuabile, cvasi-naturale. Din cauza asta, ne revoltăm cînd observăm că se schimbă, cînd constatăm că există oameni (de obicei, cei mai tineri decît noi) care nu le mai acordă „respectul cuvenit“.

Deși au inerție mare, sistemele de valori sînt în continuă schimbare. De cele mai multe ori, schimbările se petrec lent – deși au loc sub ochii noștri, ele ne sînt imperceptibile, aidoma creșterii copacilor. De exemplu, putem spune că, în Europa secolului XX, regula era ca nașterea copiilor să fie legată de căsătorie; excepțiile erau extrem de rare și, în general, prost primite. Ei bine, în anul 2020, în România, unul din trei copii s-a născut în afara căsătoriei (33%, după ce în 1992 fuseseră numai 16%); dar există țări, precum Franța, unde proporția crește la 62%.

Sînt însă momente cînd paradigmele valorice se schimbă brusc și dramatic.

Ne obișnuiserăm să ne îmbrățișăm prietenii, să ne ținem aproape, să ne înconjurăm de oameni, să socializăm, cu alte cuvinte. A venit pandemia de COVID-19, ni s-a spus să evităm strîngerea de mînă, să o înlocuim cu ciocnitul coatelor sau pumnilor (greu de imaginat gesturi mai dizgrațioase). Am căpătat reflexul „distanțării sociale“ *(horribile dictu* – distanțarea fiind întotdeauna asocială), traversăm de îndată ce zărim un om pe trotuarul pe care mergem.

Ne obișnuiserăm cu ideea că trăim într-o lume rațională, unde dialogul înlocuiește forța ca mijloc de rezolvare a diferendelor. Că războaiele, dacă sînt, sînt dincolo de hotarele oicumenei. Din păcate, auzim tot mai aproape vuietul sirenelor, cerul e brăzdat de dîre suspecte

Pămîntul părea un loc sigur pentru încă multe generații. Dar bolile planetei au devenit tot mai palpabile Ne obișnuiserăm cu succesiunea anotimpurilor, dar copiii n-au văzut zăpada decît în excursie, la munte. Calota de gheață a Groenlandei se topește accelerat, la Dăbuleni se aclimatizează plantații de avocado. Se pare că degradarea mediului va înceta să mai fie un concept abstract în timpul vieții noastre.

Pentru cîteva generații succesive, regula fusese ca fiii să o ducă mai bine decît părinții. Tinerii de azi se întreabă, pe bună dreptate, dacă, odată ajunși la vîrsta senectuții, va avea cine să le plătească pensiile. În general, mitul progresului ca mod de manifestare a istoriei părea imuabil. Îmi amintesc compunerile pe care le scriam în clasele primare, prin anii ’60, cu tema „Noi în anul 2000“ și constat că sufereau de inadecvare funciară. Ei bine, lozinca zilelor noastre pare a fi „Zîmbiți, mîine va fi mai rău“.

Mi se pare evident că ne aflăm într-un moment în care configurația cunoscută a valorilor fundamentale se schimbă; un fel de *limbo*. Asemenea momente au mai fost (să ne amintim zorii capitalismului). Pînă ce se va stabiliza un nou sistem de valori, vom avea dificultăți în a identifica binele. Nu e de mirare că psihologii nu mai prididesc să trateze nevrozele.

Nu (prea) știm cum va arăta sistemul de valori al lumii de mîine. E însă bine de știut că va fi altfel. Cu alte cuvinte, că e inutil să căutăm să înțelegem lumea de azi cu instrumentele învățate alaltăieri. Și la fel de inutil va fi să încercăm să identificăm oamenii de valoare, înainte de a ne hotărî asupra valorilor însele.

***Mircea Kivu** este sociolog.*

Liviu PAPADIMA

Valori

Valorile (...) sînt acel lucru imaterial care ne dă putința să simțim că viața merită trăită – sau nu. Nu-s un bîzdîc scornit de filozofi, ci o realitate cotidiană, atît de adînc încorporată în ființa noastră, încît nici nu o mai putem conștientiza, cum nu ne putem da seama de bătăile inimii decît în momentul nefericit cînd aceasta clachează. Aidoma, nu ne putem da seama de omniprezența valorilor în viețile noastre decît în momente de răscruce, atunci cînd ele sînt puse la încercare. Asta le deosebește de simplele nevoi. Avem nevoie, ca să trăim, de aer respirabil, de apă potabilă, de hrană, de un anume confort termic. Am putea adăuga: de dragoste, de înțelegere, de credință... Nimeni nu știe unde se oprește lista. Pentru unii, e mai lungă, pentru alții, mai scurtă. Însă toți alergăm după satisfacerea nevoilor noastre. Cînd dăm greș, intrăm în panică. Cînd reușim, ne liniștim.

Altfel stau lucrurile cu valorile. Momentele de răspîntie, cînd sîntem puși la încercarea amară a eșecului, aduc cu sine mai degrabă neliniști, decît temeri și frustrări. E bine ce mi-am dorit? Chiar asta merită să încerc să obțin?

Valorile implică nu numai nevoi. Implică credințe. Alegeri.

Nu poți alege dacă ai sau nu nevoie de o anumită cantitate de lichid ca să existi. Dar dacă acel lichid va fi apă de la robinet, apă plată îmbuteliată, apă minerală, suc, *fresh* de fructe, bere indigenă, bere de import, vin ș.a.m.d. e o chestiune de opțiune. Și pînă și o astfel de trivială alegere e angrenată într-o vastă rețea de conexiuni: ce știi despre produsele între care urmează să te decizi, cît îți pasă de propria satisfacție gustativă sau de propria sănătate, cît de „ecologist“ ești, cît de mult ești preocupat de ceea ce afirmi, pentru ceilalți, prin ceea ce bei, ce părere ai despre consumul de alcool și multe, multe altele.

Valorile sînt grundul pe care desenăm înțelegerea lumii în care trăim și ne proiectăm cursul vieții noastre prin ea. Acum mai bine de șapte decenii, unul dintre oamenii de cultură cu o largă deschidere de orizont din România, Tudor Vianu, scriind un compact tratat de teorie a valorilor, pornea de la întrebarea – legitimă pentru un filozof – privitoare la natura acestora. Sînt ele subiective, identificîndu-se cu modul particular al fiecăruia de a-și gestiona propriile nevoi? Sau sînt, dimpotrivă, obiective, rezidînd în calitățile intrinseci ale obiectului căruia îi atribuim valoare – apa de robinet, apa îmbuteliată, sucul, vinul ș.cl.?

Răspunsul solomonic al filozofului, pe care eu îl consider de mare actualitate, a fost: nici una, nici alta (sau, într-un anume sens, ambele). Valorile sînt înrădăcinate, indiscutabil, în nevoile particulare ale fiecăruia. Pe de altă parte, însă, devin valori doar acele nevoi despre care cel care le resimte crede că sînt legitime pentru oricare alt semen. Iar aceștia îi împărtășesc, într-o măsură mai mică sau mai mare, punctul de vedere. Cu alte cuvinte, lumea valorilor reprezintă saltul de la „eu“ la „noi“. Nu putem vorbi despre valori decît în orizontul împărtășirii intersubiective.

Însă, din păcate, așa cum intuia deja filozoful român, într-o vreme în care nu se auzise încă de 11 septembrie, nici de *Charlie*, dar se prefigurau la orizont norii celui de-al Doilea Război Mondial, abia de aici încep problemele. Cine este acest „noi“ către care aspiră orice instituire a valorilor?

Permiteți-mi să fac, din motive euristice, un viraj într-o zonă pe care, altminteri, am dezavuat-o ca avînd o influență nefastă asupra educației din România: cea a politicului. Spuneam, data trecută, că prăbușirea comunismului a însemnat o enormă speranță pentru cei ale căror nevoi se articulau într-o valoare fundamentală: libertatea. S-ar zice că orice om vrea să fie stăpînul propriului destin și să nu fie constrîns să-și trăiască viața după cum vor alții – partidul, Conducătorul Iubit, Dumnezeu sau cine-o fi. Pe de altă parte, însă, omul este unul dintre puținele animale a cărui viață se desfășoară într-un mediu construit aproape în totalitate de către semenii săi. Alte specii prosperă sau mor după cum e secetă sau ploaie, sau după cît de puternici sau de slabi sînt dușmanii naturali. Omul, în schimb, depinde de oameni. El are nevoie, din partea semenilor, de o altă valoare fundamentală: siguranța. Libertatea, ca proiect valoric, înseamnă construcția unei societăți – acel „noi“ de care vorbeam anterior – în care să ți se dea, pe cît posibil, șansele de a realiza tot ce ești în stare, inclusiv să-ți frîngi gîtul. Acestui *vivere pericolosamente* i se contrapune, inevitabil, un proiect alternativ, căruia i se raliază, spre oroarea unora, mulți nostalgici ai comunismului, în care frîngerea gîtului nu e o opțiune. Este o viziune deopotrivă la fel de legitimă și la fel de discutabilă.

Pentru că, dacă mergi un pas mai departe, îți dai seama că fiecare „noi“ reunește oameni foarte diferiți, care adesea cu greu ar putea sta la taclale unii cu alții la o halbă de bere. Între adepții libertății se găsesc, de pildă, și cei care-și doresc să nu fie puse frîie priceperii și hărniciei lor, și cei care se consideră în drept să-și exercite măiestria în a minți, a înșela, a fura. La urma urmei, care e diferența? Niște prăpădite de legi? Tot așa cum între adepții siguranței vieții figurează deopotrivă năpăstuiții sorții, ghinioniștii din naștere și leneșii și profitorii cronici.

Ca să tragi linii de demarcație între susținătorii fiecărei valori, tot ce poți face este să introduci în ecuație și alte valori, în raport cu care membrii fiecărui „noi“ se situează diferit: cinstea, legalitatea, îndrăzneala, tenacitatea și multe altele.

E a doua mare intuiție de regăsit la Tudor Vianu. Valorile nu ies niciodată singure la promenadă. Ele sînt, prin natura lor, constelate. Iar fiecare „noi“ care validează o valoare – un cuvînt, o noțiune – definește conținutul acesteia după cum ea antrenează sau nu și alte valori considerate înrudite.

(articol publicat în Dilema veche *nr. 571, 22-28 ianuarie 2015)*

Cristina BOGDAN

Privește cerul!

Să ai un picior încălțat și altul desculț poate părea o joacă de copii. Un dezechilibru poznaș, o situație în care totul e posibil, căci lumea nu mai e trăită după reguli, consfințite prin obișnuințe sau cimentate în tradiții, ci lucrurile se-ntîmplă ca și cum. Te înscrii rapid, în funcție de necesități și de zvîcul interior de moment, în echipa desculților sau în cea a încălțaților. Te afli pe o graniță, într-un fel de *no man's land*, din care poți țîșni, către o direcție sau către opusul ei, atunci cînd se ivește clipa alegerii. Ori cînd te împinge cineva, mai mult sau mai puțin abil, de la spate.

C-un-picior-încălțat-și-altul-desculț, străbăteau teritoriile și eroii din mitologia greacă. *Monosandaloi sau monokrepides* (cum îi numește Pierre Vidal-Naquet), ei erau simultan prezenți în curgerea cotidiană a timpului (așadar, în istorie), dar și-n eternitatea mitului. Pășeau pe pămînt, dar urmau să fie „spînzurați“ pe bolta cerului (unii dintre ei), printr-un proces de catasterizare. A face din cineva o stea însemna pe-atunci și continuă să semnifice și astăzi, cînd stelele sînt așezate direct pe asfalt, după hollywoodianul model al celebrei Walk of Fame, a recunoaște în el valoarea, statutul de erou.

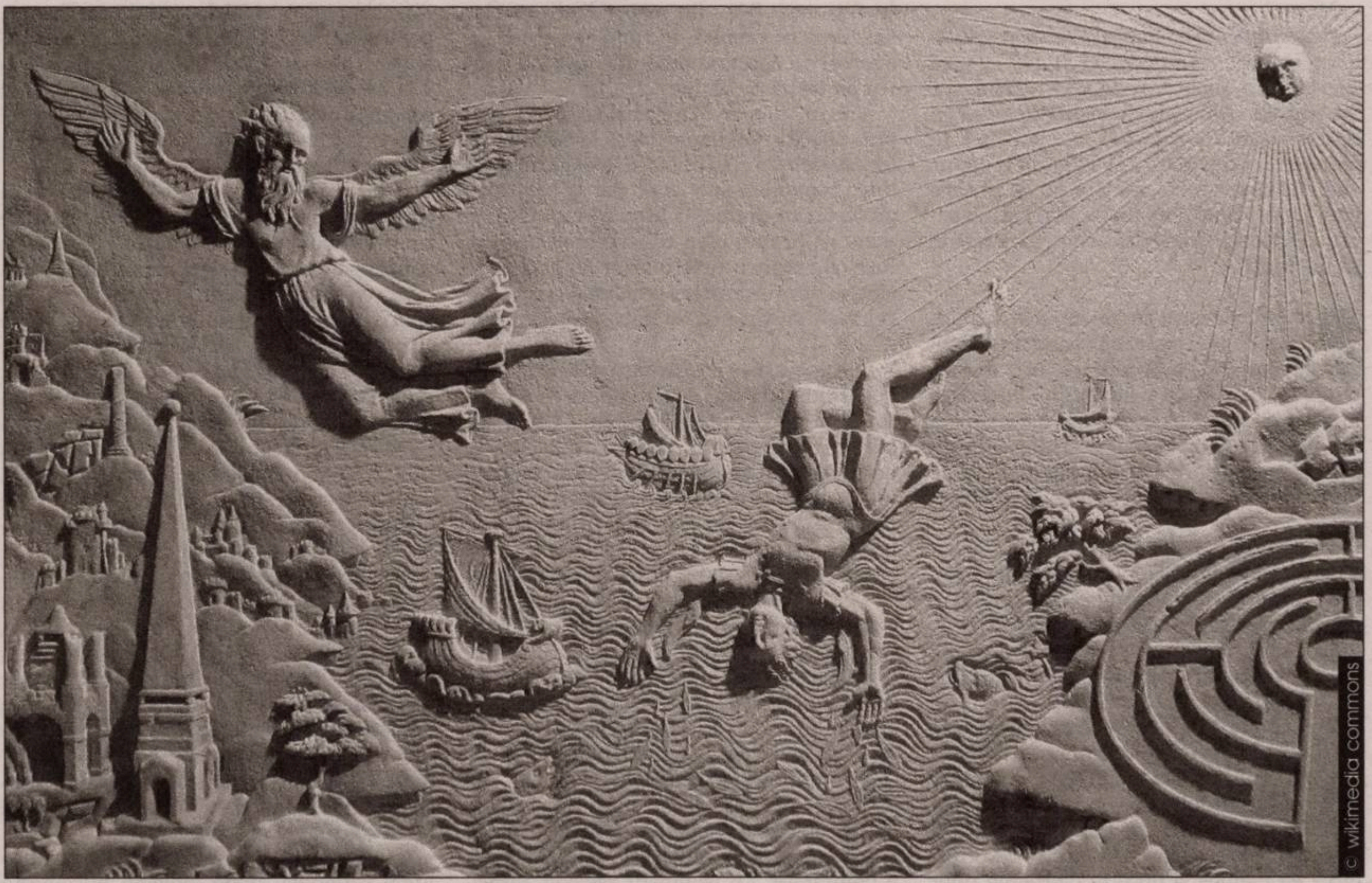

© wikimedia commons

Ce anume face însă ca omul obișnuit să devină erou? În mitologia greacă, el avea destinul trasat de la naștere, era adesea un semizeu, deci venea în lume înzestrat cu un surplus de putere, de înțelepciune sau de frumusețe. Fura întrucîtva startul, dar urma să plătească zdravăn pentru acest lucru. Orice bagaj suplimentar se taxează cînd e vorba de zbor, nu-i așa? Dualitatea lui intrinsecă nu era bine văzută nici de muritori, nici de zei, căci nu aparținea, pe de-a-ntregul, nici unuia dintre cele două universuri. Pentru Yvez Richez, autorul unui volum intitulat *Scurt elogiu al eroului (din noi)* (Editura Spandugino, 2009, p. 71), diferența dintre omul obișnuit și erou rezidă în capacitatea celui din urmă de a parcurge drumul dinspre imposibil către un posibil, de a transforma ceea ce pare imposibil într-o variantă a posibilului: „Trecerea de la imposibil la un posibil este o renunțare în vederea unei finalități pe care eroul nu poate nici s-o înțeleagă, nici s-o perceapă, cu atît mai puțin s-o explice, dar pe care o simte înfiripîndu-se în adîncul său, asemeni unei forțe în acțiune, un lucru care-l depășește, o vocație, adică o chemare mai puternică decît el, care îl poartă dincolo de ceea ce își poate el imagina“. Mai simplu spus, erou este cel care se lasă condus de un val mai înalt decît el însuși, cel care iese din rînd și din obișnuit, tocmai pentru că acceptă această călătorie, în care forța ce-l mînă de la spate nu poate fi pe deplin înțeleasă și circumscrisă, dar căreia i se încredințează fără ezitare, considerînd-o mai bună decît el însuși. E un fel de abandon al sinelui, pentru a-și afla sinele mai adînc, la capătul traseului inițiatic. Odată parcurs, drumul poate deveni imbold și pentru alții, eroul se metamorfozează, treptat, în model. Așa se ivesc valorile în lume, străbătîndu-și mai întîi propria cărare, ducîndu-și în singurătate luptele și cauterizîndu-și aparentele neputințe, pentru a le putea pune ulterior, celor care vor să le urmeze, un exemplu convingător înaintea ochilor. Mișcarea e, inițial, spre înlăuntru, pentru a da apoi peste marginile ființei, în afară. Numai cine a avut curajul și stropul de nebunie pentru a evada dintre fruntariile cunoscutului și a călători către o cunoaștere mai profundă, ca și cum ar fi ocultat, de bunăvoie, ochiul de carne, pentru a i se deschide ochiul spiritului, numai acela ajunge să-mbrace veșmintele eroului. Iar nebunia, în cazul lui, nu este decît celălalt versant al înțelepciunii, după cum ne tălmăcește La Rochefoucauld, în *Maximele* sale (Editura Polirom, 2019, p. 104): „Cine trăiește fără un dram de nebunie nu este atît de înțelept pe cît își închipuie“.

Unde sînt, în prezent, eroii, de ce s-au ascuns modelele, care-i explicația absenței valorilor autentice?

Unde sînt, în prezent, eroii, de ce s-au ascuns modelele, care-i explicația absenței valorilor autentice din societatea românească de astăzi? Ne lamentăm în mod constant pe marginea acestor întrebări. Numai că perpetua jelanie, cu mîinile încrucișate pe piept a neputință, tinde să se transforme în exact opusul ei; începem să nu mai resimțim durerea pierderii eroilor, pentru că am afirmat-o de atîtea ori, încît pare o realitate de neocolit, aproape un dat. Cu siguranță, valorile nu au dispărut, doar stau într-un con de umbră, iar motivațiile sînt diverse. Necesitatea creează realitatea, o obligă aproape să prindă contur. Dar este vorba despre o nevoie lucidă și asumată, care invocă prezența valorilor, oferindu-le astfel dreptul să se manifeste. În lumea actuală însă, eroii sînt înlocuiți adesea cu simulacre, ca și cum în locul chipurilor am așeza măști, perfect lipite pe structura craniană, cu un adeziv aproape imposibil de îndepărtat. Forma se substituie fondului, iar măștile sînt urcate pe piedestal, pentru a fi ovaționate. Într-un asemenea context, oamenii de calitate se dau, timid, la o parte, se șterg din fața mulțimii, se întorc dinspre mișcarea în afară către cea spre lăuntru. Se ascund și germinează în tăcere, în cadrul grupurilor restrînse, care înțeleg importanța intimității.

Valorile sînt aceleași și cei care le transportă prin lumea de sub cer seamănă cu aceia care o făceau în urmă cu un deceniu, un veac sau chiar cu secole bune înainte. La nivel comunitar, ele se transmit ca un fel de zestre culturală, se înscriu firesc în ereditatea noastră socială, după cum, într-un alt plan, genele se perpetuează datorită eredității biologice. Valorile culturale (recunoscute și împărtășite din generație în generație, în interiorul comunităților) nu se suprapun peste cele personale, care alcătuiesc eșafodajul interior al fiecărui individ și funcționează ca o busolă ce indică drumul de parcurs. În cazul eroilor, aceste valori personale îi dirijează mai ales spre ceilalți, în variante existențiale care presupun renunțarea la orizontul închis al egoismului în favoarea altora. Și nu e nevoie să fii un personaj mesianic, să salvezi întreaga lume, ca să-ți meriți această „piele“, e suficient să răspîndești lumină, prin acțiunile tale, în interiorul secvenței de umanitate în care trăiești. Un părinte care-și crește cu abnegație și înțelepciune copiii, un profesor sau un antrenor dornic să împărtășească nu doar informații, tehnici și strategii, ci un anumit înțeles al gustului lumii, devenind mentor pentru discipolii săi, un prieten care și-a însușit adevărul din ideea lui Seneca *(Despre prietenie,* Editura Seneca, 2018, p. 36), potrivit căreia „se cuvine să trăiești pentru altul dacă vrei să trăiești pentru tine“, un om care își practică meseria nu ca pe un job, între orele de serviciu, ci ca pe o vocație prezentă în fiecare respirație, pot deveni variațiuni contemporane pe tema eroului. Generozitatea, curajul, dăruirea, gestul orientat spre un bine mai înalt și mai larg decît cel strict personal sînt mărcile acestor indivizi, pe care îi ignorăm frecvent, trecînd cu ușurință peste înfățișările lor umile, lipsite de aura legendară a celor ieșiți din comun.

Valorile continuă să existe, ele nu au dispărut din societatea contemporană, însă nu mai au la dispoziție oglinzile în care să se reflecte. Privirea-martor, cea care consfințește prezența și atestă ierarhia, tinde să dispară, din păcate. Nu mai avem (sau nu mai știm să folosim) instrumentele necesare distingerii între valori și non-valori, pentru că ne-am abandonat creierele în mașina de spălat a televiziunii și a Internetului și le-am scos de-acolo impregnate de balsamul înșelător al contramodelelor. Problema noastră este, cred, mai ales una de receptare. Ni s-a închis ochiul capabil să vadă că, printre noi, sînt oameni care merg cu un picior încălțat și altul desculț, doar pentru a păstra lumea în frumusețe și coerență. Într-o societate care mizează frenetic pe individualism, concurență acerbă (adesea neloială) și consum, aceia care se descalță de ei înșiși, pentru a le pune semenilor pămînt moale sub tălpile gîndului, par a fi niște inadaptați sau niște nebuni. În definitiv, eroii n-au aparținut niciodată unei singure lumi și pasul lor a lăsat urme pe nisipul timpului doar pentru cei care-au știut să le citească. Călătoria lor continuă, să zăbovim un timp în preajma celor pe care-i întîlnim pe drum, să ne întrebăm ce ne-a trecut cel care a trecut pe lîngă noi. Și să ne amintim, din cînd în cînd, de acel îndemn încredințat caldarîmului, ca o invitație la atenție: privește cerul! Procesul de catasterizare n-a încetat. Acolo, în cerul inimii, merită să fie rînduiți eroii.

Cristina Bogdan *este conferențiar la Facultatea de Litere a Universității din București și decanul acestei facultăți.*

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **100 de ani de televiziune**

„Cîntatul la vioară e din altă lume, din alt secol“

– interviu cu violonistul Alexandru TOMESCU –

Cei care au avut ocazia să vă asculte interpretînd Mozart la Sala Radio, la începutul lunii februarie, au putut vedea, la pauză, o fetiță de cîțiva ani dăruindu-vă o cartolină. Ulterior, de pe rețelele sociale, am aflat că fetița a scris, cu litere mari, că învață vioara și că speră să aibă și ea, într-o zi, „vioara aceea specială“. Aș începe de aici dialogul nostru și v-aș întreba dacă schimbarea percepției publicului larg asupra muzicii clasice, atragerea tinerei generații v-au fost scopuri în sine?

N-aș putea spune că am asta ca scop, că-mi gîndesc concertele sau interpretările pentru a atrage tinerii sau copiii sau pentru a populariza muzica clasică. Este, mai degrabă, un efect secundar atunci cînd prezinți publicului ceva interesant, consistent, cu care poate relaționa. Prioritatea mea numărul unu este să fiu sincer cu mine însumi, să cînt pe scenă lucrurile în care chiar cred și atunci este o șansă și pentru ceilalți să se conecteze la asta. Muzica este despre conectare, una mult mai profundă decît cea pe care o obținem prin cuvinte, și de aceea cred că și copiii sînt atît de sensibili la ea – pentru că ei știu să înțeleagă lucrurile pe care adulții au uitat să le priceapă. Îmi place această seriozitate pe care o au copiii atunci cînd se simt pasionați, atrași de ceva și cred că acesta este motorul principal atunci cînd te apuci să cînți la vioară. Este un demers care îți va ocupa ani, zeci de ani din viață dacă vrei s-o faci la un nivel profesionist și, în ziua de azi, cînd sîntem obișnuiți să obținem chestii apăsînd un buton, cîntatul la vioară e din altă lume, din alt secol.

Cu Turneul Stradivarius și cu „vioara aceea specială“ ajungeți în toată țara și sprijiniți inițiative caritabile – anul trecut, la cea de-a XV-a ediție, ați derulat o campanie prin care publicul putea susține tinerii artiști ucraineni. Care a fost motivația inițială a turneului și cum s-a dezvoltat el, de la an la an?

În 2007 am primit această „vioară specială“, cum i-a spus fetița, și atunci am dorit să punctez un aspect foarte important: lumea credea cumva că vioara va fi a mea, că eu devin milionar peste noapte. Nu, vioara este a statului român, adică este a noastră, a fiecăruia dintre noi. Mi-am făcut atunci o promisiune îndrăzneață, și anume că o voi duce în fața fiecăruia dintre proprietarii ei de drept, adică a fiecăruia dintre români. Nu știu dacă am ajuns chiar în fața tuturor celor 20 de milioane, dar este un proiect în desfășurare. Provocarea a fost de a converti acel capital de imagine, inițial oarecum tabloidizat, pe care îl avea vioara, dat fiind că au existat toate acele povești cu restituirea ei către stat, iar lumea era foarte curioasă – nu să audă vioara, ci să o vadă și o să atingă, așa-numitul fenomen „mielul Vasilică“. Oameni serioși, în toată firea, mă întrebau așa, cu teamă, dacă le dau voie „să pună degetul“. Nu, nu se poate.

Prioritatea a fost să metamorfozăm această popularitate a viorii, Stradivarius fiind un sinonim pentru perfecțiune, într-un capital cultural și social. Și așa am pornit cu vioara la drum, în turnee, în țară, la început cu niște programe mai „cuminți“, ca să zic așa, adică recitaluri, sonate, piese de virtuozitate și, din 2011, am schimbat radical direcția și i-am propus publicului programe care nu mai erau atît de confortabile, iar lucrurile au funcționat foarte bine. Primul pas a fost integrala „Capriciilor“ de Paganini, apoi sonatele de Ysaÿe, apoi sonatele de Bach, deci am acoperit mai întîi marile opusuri ale repertoriului de vioară solo, care au fost prezentate în niște spectacole mai puțin obișnuite, cu proiecții video, cu teatru non-verbal, la un moment dat cu un *„sand artist“*, Ana Munteanu, și, de fiecare dată, întreg spectacolul a fost regîndit, reinventat, fiecare turneu a însemnat un nou concept. Trecînd peste acest hop al pandemiei – turneul nu s-a oprit nici atunci, dar am cîntat cu public distanțat, în altă perioadă față de cea în care mergeam de obicei, din luna mai am virat către vară –, s-a creat o așteptare culturală, publicul știe că atunci cînd vine la un concert din cadrul Turneului Stradivarius va avea un spectacol deosebit, diferit, va trăi ceva unic, sper.

© B. Dincă

Iar anul trecut, turneul s-a încheiat la peste 2.000 de metri altitudine, la Cabana Caraiman.

Anul trecut l-am avut ca partener de scenă pe chitaristul Dragoș Ilie, plecat în SUA, am cîntat un întreg caiet de sonate compuse de Niccolò Paganini, un fel de miniopere transpuse pentru vioară și chitară. Am avut un succes incredibil și, într-adevăr, am trăit această fantezie pe care o aveam de mult timp, să pot cînta un concert în acel amfiteatru natural din fața cabanei. A fost un pariu foarte riscant pentru că nu aveam nici un plan B, adică ce am fi făcut dacă ploua, dacă bătea vîntul sau dacă erau, pur și simplu, condiții improprii. Am avut exact fereastra necesară ca să putem ține concertul în bune condiții, o experiență unică și un prim test pentru a vedea cum pot funcționa proiectele culturale la mare altitudine. Unii spuneau că acolo se poate cînta doar rock, dar e la locul ei și muzica clasică, poate fi și poezia, filmul, toate aceste arte sînt la ele acasă oriunde cineva e dornic să le primească.

Povestea de dragoste cu muntele cum a început? Și, mai ales, cum v-a dus la Cabana Caraiman, care e acum a dumneavoastră?

Întotdeauna mi-a plăcut natura, întotdeauna mi-a plăcut liniștea, cred că primele dăți am fost în Bucegi cînd eram copil de grădiniță, cu tatăl meu, care m-a dus la Sfinx, la Babele. Apoi am mers mult în facultate, aveam un grup de prieteni și se întîmpla uneori să plec la cursuri și să ajung pe platoul Bucegi, făceam un viraj, pentru că îmi plăceau sălbăticia și simplitatea locului, în care nu vedeai atît de multe intervenții ale oamenilor. În clipa în care simplifici atît de mult peisajul, cîteodată se simplifică și gîndirea, felul de vedea lucrurile. La Caraiman am fost des și în perioada de studenție, eram prieten cu cabanierul, de mai multe ori am urcat cu vioara în rucsac, pe Jepi, i-am cîntat de ziua lui – voia să asculte concertul de Ceaikovski, așa că i l-am cîntat. E greu de descris care e farmecul Caraimanului, trebuie să-l experimentezi la fața locului, e un loc magic, după părerea mea. Văzusem evident cum cabana se deteriorează, cum au răsărit acele schele metalice în jurul ei care prevesteau o construcție mai mare, mai urîtă, și urmăream cu o strîngere de inimă ce se întîmpla acolo, iar atunci cînd a fost scoasă la vînzare n-am stat să mă gîndesc rațional – eu neavînd nici o experiență de cabanier, de la scena de concert la scena de cabană e o distanță foarte mare. Am simțit însă că este un loc care trebuie salvat, căruia trebuie să-i fie redată strălucirea, și îmi doresc să fac acolo ceva care să inspire și să arăt că și la munte poți păstra aspectul istoric al unei cabane, redînd-o publicului.

Predați muzică la universitate. Cum este lucrul cu generațiile noi, ce le motivează?

Nu știu cît de bun sînt eu ca profesor, în mod clar sînt niște seturi distincte de calități, cele pedagogice și cele de solist. Încerc, mai degrabă, să mă consider un partener de discuție pentru studenții mei, să le prezint din experiența mea personală, de scenă, de pregătire a concertelor, de construire a acestei stabilități mentale de care ai nevoie pe scenă. Provocarea, după părerea mea, este aceea de a-i convinge să iasă din zona de confort, pentru că mulți dintre ei își doresc să facă alegeri care să nu-i expună la riscul de a cînta în public, de a participa la un concurs și a nu trece de etapele eliminatorii, la riscul de a cînta piese un pic mai dificile decît nivelul lor actual. În primul an de pandemie am predat la Timișoara, în principal online, apoi în anul universitar care a trecut am predat și la București și la Timișoara, aveam, cu totul, 16 studenți, o adevărată performanță de distribuire a timpului pentru că între timp s-au reluat și concertele. De aceea, începînd cu anul universitar curent, am rămas doar la Timișoara, la Universitatea de Vest, și sper să pot continua pentru că e al treilea an, sînt studenți pe care deja i-am văzut evoluînd în bine.

Ați sfătui un copil să studieze un instrument, chiar dacă poate nu va ajunge niciodată să facă performanță, să cînte pe marile scene ale lumii?

Copilul ar trebui să asculte în primul rînd de chemarea inimii lui, dacă simte că îi place, că se regăsește în această nebunie care este muzica, atunci să își asume și să se scufunde cu totul în lumea asta. Muzica poate fi practicată la o mulțime de niveluri, nu este totul despre a face performanță, ca în tenis, sau altfel nu ai făcut nimic. Poți face solistică, poți face muzică de cameră, poți cînta într-un ansamblu orchestral, poți preda, poți ține conferințe, sînt foarte multe direcții în care te poți conecta cu tot ce ține de fenomenul acesta muzical. În plus, muzica este deprinderea unuia dintre cele cîteva limbaje universale inventate de oameni, pentru că, dacă vin extratereștrii peste noi, nu o să-i abordăm nici în engleză, nici în chineză, nici în sinhaleză, poate vom încerca să îi convigem că sîntem niște ființe raționale punîndu-le, printre altele, o piesă de Mozart.

În școala românească de vioară există, cel puțin de la Enescu încoace, un atașament pentru sunetul de vioară lăutărească. Fiind un violonist al timpului nostru, vă mai spune ceva lăutăria?

Am, în lista mea de Spotify, piese interpretate de lăutari celebri, de prin anii ’50-’60, Sándor Lakatos, de exemplu, cu orchestra lui. Am urmărit, la Teatrul Național, un concert al urmașilor lui. Sînt alte calități de instrumentist, de multe ori lăutarii nici nu știu să citească notele, așa că sînt priviți uneori cu condescendență de unii muzicieni, ca niște „analfabeți“, dar eu aș vedea în asta, mai degrabă, un alt fel de a te conecta cu muzica. Muzica nu trebuie exclusiv citită de pe note, poți să o deprinzi și altfel, poți să o ai în sînge, să o simți, partitura este doar una dintre formele de materializare ale muzicii. Lae Chioru, cel care a fost primul profesor al lui George Enescu, un lăutar de prin nordul Moldovei, evident că nu știa notele, dar avea în sînge muzica și a știut să îi transmită copilului George Enescu această fascinație a muzicii. Mulți își imaginează că, dacă poți să cînți concertul de Beethoven sau de Brahms la vioară, poți să cînți și *Ciocîrlia* la fel de bine. Nu întotdeauna, sînt tehnici diferite de cîntat, sigur că în ziua de azi e foarte la modă să te aventurezi și în alte genuri, cum ar fi jazzul sau muzica lăutărească – pentru plăcerea personală e una, pentru partea profesionistă de concerte e altceva.

Ca artist, cum vedeți „ostracizarea“ artiștilor ruși, eliminarea lor de pe scena evenimentelor culturale?

Sînt artiști care și-au asumat în mod deschis susținerea lui Putin sau artiști care chiar fac parte din cercul lui și, oricît de geniali ar fi, nu prea mai au ce căuta pe scenă pentru că au ales să pactizeze cu diavolul. Cred că lucrurile se vor clarifica, odată cu deznodarea acestui conflict absurd, odată cu construirea unei noi normalități. În opinia mea, este foarte trist cînd vezi artiști îmbrățișînd politica. Politica și cultura sînt niște domenii distincte. Sigur, poate există tentația, poate există chiar speranța legitimă că poți schimba ceva ca politician, dar nu aș da niciodată lumea muzicii pe lumea politicii.

„Obsesiile minții desenează muzica sufletului“, scrie pe pagina dvs. de Facebook. Ce se aude în suflet în perioada aceasta?

Tot felul de muzici, lista mea e un amestec destul de eclectic – muzică clasică, jazz, rock, muzică lăutărească, la un moment dat am redescoperit o muzică ce îmi trezea amintiri din copilărie și anume o piesă a lui Dumitru Fărcaș de la *Tezaur folcloric*. Muzică de vioară ascult mai rar, pentru că s-a adunat multă în acești 40 de ani, dar îmi place muzica clasică cîntată la pian, bucățile orchestrale, cîteodată harpa.

Treceți ușor în postura de spectator?

Spectator în sala de concert mi-e greu să fiu pentru că sînt obișnuit să fiu de partea cealaltă, unde lucrurile sînt mult mai intense, eu controlez acolo ce se întîmplă, fluxul muzical, dar atunci cînd este un concert grozav, și am fost în viața mea la patru-cinci concerte grozave, atunci da, se poate petrece acel miracol al muzicii și chiar și tu ca muzician să fii captivat. Pentru mine, ca profesionist, este cu atît mai greu să fiu „luat“, dar și cînd se întîmplă e spectaculos.

(interviul integral îl puteți citi pe www.dilemaveche.ro)

interviu realizat de Anda DOCEA

Adrian MUREȘAN

pe de altă **carte**

Extemporal la erotică

● Andrei Dósa, *Ceaikovski la walkman*, Editura Paralela 45, 2022.

O inițiativă excelentă vine din partea Editurii Paralela 45, sub coordonarea Dianei Iepure, prin reunirea mai multor prozatori importanți din noul val, sub formula provocatoare a romanului de dragoste. Astfel că în colecția intitulată „Prima dragoste“ au apărut, relativ deodată, trei romane scrise de femei, respectiv trei scrise de bărbați, semn al unor intenții asumate și al unor planificări atente.

Diana Geacăr semnează *El era frumos, eu eram iritată*, cuprinzînd, cum reiese chiar din autodescrierea acestui proiect, povestea unei tinere fascinate de filosofie și de mitul androginului, descoperit la Platon, și care învață pe cont propriu avantajele independenței sentimentale. În *Să trăiești cu o presiune constantă*, Alina Pietrăreanu își propune o dezvrăjire a scenariului amoros, într-un stil care evocă parcă scriptul cinematografic, în genul prozelor lui Florin Lăzărescu, trădînd un schematism la nivelul dialogurilor. În *Eva și ceilalți* de Cristina Ispas, vuietul dialogic imprimă acel „du-te-vino“ minimalist-narativ, care mi-a adus aminte uneori de ritmul alert din *Muzici și faze* de Ovidiu Verdeș.

De cealaltă parte, Andrei Crăciun își duce mai departe fascinația pentru biografia aventuroasă a lui Panait Istrati, ficționalizînd aici în marginea poveștii de amor a acestuia cu o tînără elvețiancă, a cărei poreclă, *Bilili*, este împrumutată în titlul cărții. Stilul degajat, nelipsit de umor ori de sensibilitate, cu care inspiratul comentator sportiv și-a cucerit diversii cititori, este deplin recognoscibil și aici. *Platanii din Samothraki* de Ștefan Manasia devoalează un veritabil poem în proză, de o frumusețe stranie, aparte, revitalizînd o specie care ar putea fi extrem de ofertantă în decorul postdouămiist & postuman și căreia Mihai Zamfir îi dedicase o cercetare strălucită, teoretică și aplicată, în anii ’70. Atît la nivel morfologic, unde granițele dintre registrele lexicale sînt ambigue, unde ca la Baudelaire lexicul marin și cel erotic sînt topite într-o singură atmosferă, iar atenția se fixează asupra cuvintelor în sine, ori la nivel sintactic, unde principiul călăuzitor al frazelor acestui *road-movie* sînt discontinuitatea, suprimarea intermitentă a punctuației, alternarea narațiunii obiective cu persoana întîi și fluiditatea spațiului oniric, sau la nivel figurativ, prin atmosfera metaforică cu mult mai densă decît într-un roman obișnuit, textul lui Manasia ilustrează un caz aparte de aluvionare poetică a narațiunii.

Triptic 90s

Cred, însă, că textul cel mai edificator pentru această colecție (și o incitantă variațiune pe tema dată) îl constituie noul roman al lui Andrei Dósa, gîndit ca un triptic, urmat de un fals epilog, de un final prin excelență deschis. Trec aici peste neliniști de ordin genologic, cum ar fi aceea privitoare la statutul narativ al textului (avem de a face cu un roman sau cu trei nuvele bine compartimentate?), pe care le pasez momentan teoreticienilor, deși, în ce mă privește, calitatea scriiturii îmi impune un singur răspuns. Ceea ce impresionează aici, din capul locului, este capacitatea autorului de a se transpune la persoana întîi în pielea unor naratori destul de incomozi și, într-o bună măsură, destul de diferiți.

prima dragoste
Andrei Dósa
Ceaikovski la walkman

© YouTube

Dacă facem abstracție de *alter ego*-ul Andrei, al cărui nume (apropo de discuția de mai sus) îl identificăm abia în celelalte mărturii, cuprinse în următoarele capitole, maniera în care autorul își însușește, de pildă, vocea unui licean teribilist și precoce, din „cercul forțoșilor“, căruia îi vine ca o mănușă ipostaza durului ori a celui care emană o debordantă siguranță de sine, fie ea și jucată, devine un excelent exercițiu de alterizare. Aceasta cu atît mai mult cu cît tînărul aspirant la statutul olimpian al culturistului – ne aflăm în Estul european al anilor ’90, cînd revistele de profil inundă piața, iar mitul Schwarzenegger atinge apogeul – îi este cu totul opus timidului și candidului Andrei. Însă amintitul exercițiu de transpunere devine cu adevărat provocator din momentul în care, în ceea ce va deveni cea mai bună bucată a volumului, este asumată vocea Melindei, colega de clasă a celor doi băieți, „o fată cuminte în banca ei“, provenind dintr-o familie săracă și suferind de hipotiroidism, însă ambițioasă în a-și depăși condiția, în special prin învățătură.

Universul recreat aici într-un stil alert este acela al școlilor de anii ’90, cînd încă mai exista conceptul de repetenție sau cînd orele de sport își păstrau încă substratul cazon și își mențineau neștirbit potențialul unor focare de traume (obsesii în jurul cărora se cantonează și cîteva poeme din recentul volum al Alinei Purcaru, *Tot mai multă splendoare*, de la Editura Cartier, semn că exorcizările trecutului recent sînt încă departe de a se fi încheiat). Ne aflăm aici înainte de era Facebook, într-o etapă de tranziție și implicit într-un interval al crizei, cînd lumea ascultă la walkman sau în discoteci muzica de o calitate îndoielnică a sfîrșitului decadei anilor ’90, cînd pentru tineri afișarea ostentativă a proaspăt apărutelor telefoane mobile devenea o formă de solicitare ori de obținere a validării sociale, sau cînd psihoza, puternic marcată lingvistic, a golanilor de cartier și a „fetelor rele“ (în genul Danei „Marijuana“, ironic autosupranumită „cea mai fidelă față“) cîștigă foarte mulți adepți.

Cele două voci masculine, candidul Andrei și durul Ani, sînt în fapt echivalențe ale unei mai vechi obsesii a autorului pentru echilibrul mereu instabil, dintre „gingășie“ și „forță“. Sînt, bunăoară, prototipuri ale unor modele biblice, precum Abel și Cain. În plus, așa cum o spune titlul precedentului roman al lui Dósa, personajul negativ este, și aici, mai bine conturat. Dacă soluțiile primului în fața crizei erotice sînt resemnarea, retragerea și/sau lașitatea („am refuzat de ambele dăți, orbit de pericolul pe care-l simțeam venind odată cu intensitatea“), dincolo, soluțiile emoționale în fața respingerii sînt furia, nemulțumirea, invidia („cobor în pivniță și sparg cu pumnul trei dintre borcanele de zece litri cu castraveți murați, înșirate pe raftul de lîngă perete... De acum nu voi mai putea iubi nici o femeie. Cele pe care le voi dezmierda și le voi fute, cele pe care le voi scuipa și le voi adora vor fi multe. Dar niciodată nu le voi mai putea iubi și atît“).

Foarte interesante sînt și tipologiile feminine creionate aici. În tabloul ecuațiilor erotice din această clasă de boboci liceeni, Maria, „obiectul de adorație“ al pudicului Andrei, reprezintă „fata rea“ de cartier, determinată să-și ascundă cît mai eficient anxietățile și să-și demonstreze superioritatea în fața „fraierilor“. Amalia, obiectul fascinației erotice a lui Ani, este o femeie matură, soția neîmplinită erotic a mai vîrstnicului profesor de șah al acestuia, pe care culturistul *wannabee* o întîlnește în timpul unei tabere la munte. Ema, o adventistă introvertită, devine obiectul de adorație al Melindei, colega ei de clasă, căreia îi împărtășește din plin reținerile față de restul gălăgios și agresiv al clasei.

Crescînd fără a-și cunoaște tatăl, doar sub îngrijirea mamei care are un loc de muncă foarte prost plătit, și pe deasupra extenuant (în schimburi de noapte), nesigur și toxic, Melinda primește primele lecții involuntare, cu privire la viitoarele sale opțiuni erotice, încă din familie: „Mama zice că bărbații funcționează ca rezervoarele de veceu. Se roagă de tine să le tragi apa“. Adolescenta suferă și din cauza propriilor sale exigențe și privește în jurul său cu un ochi extrem de critic, deposedat de interstițiile ludicului. Dacă prin Ani se manifestă o precocitate sportivo-sexuală, prin Melinda glăsuiește o precocitate intelectual-criticistă: „Cum e posibil să nu știi care e capitala Qatarului? (Ioana) Cum naiba să nu știi anii de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza? (Jean) Cum s-au pregătit colegii pentru bal? De ceilalți participanți nici nu mai zic. Alex, un băiat de la bio, nu a știut în ce parte se află osul zigomatic. Mă întreb ce caută atunci la bio. O să devină chirurg și o să-i taie cuiva degetul mic de la picior în loc de apendice“. Pe aceeași linie, sînt analizate la sînge atît prestațiile anumitor profesori, cît și aceea a DJ-ului angajat să pună muzică la Balul Bobocilor: „Trecerile nu erau întotdeauna cele mai fericite, dar oamenilor nu părea să le pese, se agitau transpuși și chiuiau, ridicîndu-și brațele în aer“.

La nivel tematic, există și alte experiențe pentru care cartea lui Dósa merită toată atenția, atît dinspre tineri sau adolescenți, cît și dinspre publicul matur, iar dintre acestea aș mai numi aici doar perechea oximoronică pe care o formează experiențele orgasmice, respectiv problematica religioasă. Ema, de pildă, trăiește în sînul comunității sale confesionale o experiență a extazului religios, augmentată, ce-i drept, și de co-participarea (deși circumstanțială și politicos-distantă din punct de vedere religios) a Melindei la slujba de duminică din cadrul bisericii. Aceasta din urmă resimte, la rîndul ei, efectele unui veritabil orgasm tactil, în pasajele cele mai poetice și, probabil, cele mai frumoase ale cărții:

„În drum spre stația de autobuz, m-a atins. Mi-a atins latul palmei cu degetul mic, apoi și-a retras mîna. M-a atins, a picurat apa vieții în inima mea. Apoi m-a luat de mînă. Am mers așa pînă am ajuns în stație. Dacă, în acel moment, înaintea noastră ar fi coborît o scară din cer, sînt sigură că am fi urcat pe acea scară cu cea mai mare naturalețe... Ne-am îmbrățișat. Am strîns tare, tare, ca și cum aș fi strîns un sac de aur fin, găurit de molii... Abia respirînd, ne-am întins una după buzele celeilalte, am simțit puful fin al obrajilor ei și am sărutat-o. A fost unul dintre cele mai frumoase momente din viața mea. Mai frumos decît atunci cînd aveam patru ani și bunicul mă arunca în sus, în livada înmiresmată de miriade de flori albe și roz, și aurul înserării se revărsa peste livadă ca mierea, iar în sufletul meu era o dulce apăsare“.

Testul pe care și l-a propus, prin exercițiul transpunerii într-o voce feminină, Andrei Dósa l-a trecut cu brio, nu doar prin scenariul extrem de inspirat al celei de a treia părți a romanului său, unde „drumul la bal“, chestionarea vulnerabilităților sau escalele de reverie, interesul pentru shopping, pentru vestimentație, dar și pentru securitate sau „ocrotire“ intuiesc, redau și nuanțează posibile mitologii feminine, cît mai ales prin dovedita finețe a construirii unei psihologii feminine și prin sensibilitatea atașantă, debordantă. Noul diagnostic îl răstoarnă sau îl echilibrează pe cel vechi: multă gingășie și un dram de forță.

***Adrian Mureșan** este critic literar. Cea mai recentă carte:* Vîrstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor, *Editura OMG, 2020.*

■ ■ ■

Victor MOROZOV

dilematograf

Fami(g)lia

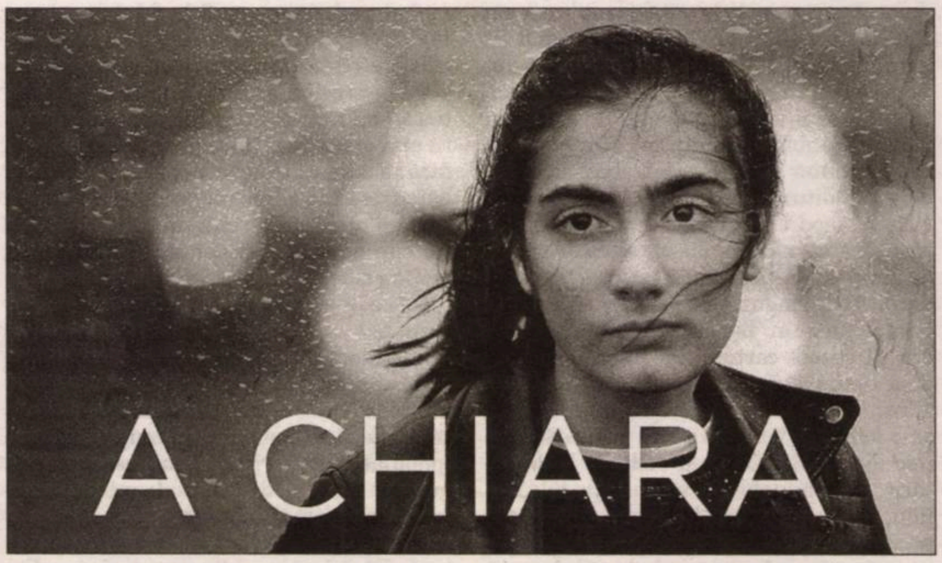

● *A Chiara* (Italia-Franța, 2021), de Jonas Carpignano.

Succesul lui *A Chiara* ține de un echilibru instabil al afectelor puse în joc: visceral fără să fie intruziv, anticalofil fără să fie mizerabilist, filmul îl reconfirmă pe Jonas Carpignano – după precedentul *A Ciambra* (2021) – drept un urmaș de seamă al neorealiștilor italieni postbelici. Dincolo de orice, Carpignano a preluat de la ei mai ales fidelitatea față de un anumit mediu social supus investigației, care se cere redat pe ecran cu un maximum de rigoare: în cele mai interesante secvențe ale filmului, cum e acest moment de deschidere al unei zile de naștere sărbătorite într-o familie de interlopi din Calabria, ce vedem nu sînt doar obișnuitele acțiuni care fac să avanseze povestea; sînt și miniacțiunile din jurul lor, repetițiile obositoare, insistențele în dialog, un întreg arsenal de poze și pozne care de obicei ar fi căzut la montaj, iar aici servesc la a da carne (nu doar culoare) întregului.

Sigur, acest interes pentru fibra trivială care compune în bună măsură, cel mai adesea, clipele de care ne vom aminti selectiv nu se transformă în cazul lui Carpignano într-o dogmă rigidă, într-un program. La bine și la greu, filmul se dovedește la fel de receptiv față de acele indicii narative aparținînd unor forme mai convenționale – vreo mică coincidență, vreo pușcă cehoviană pe care o regăsim la început și, obligatoriu, la final – care aici au meritul de a-l împiedica să cadă în trufie sau manierism, chiar dacă smulg, simultan, din îndrăzneala antropologică a proiectului. Totuși, Carpignano e un bun observator: ce face el aici – această plimbare cu camera printre păturile sociale ale Italiei care rămîn ba invizibile (mediile defavorizate și răzvrătite din *A Ciambra)*, ba acoperite de clișee mediatice senzaționaliste (traficanții de droguri din *A Chiara*) – necesită o oarecare pricepere. Cadrul nu e doar „vector de informație“ – e și forfoteală, coregrafie destinată să se autoanuleze, gest cît mai spontan.

Căci filmul respiră independent de rezoluția sa, mai curînd o concesie adusă laboratoarelor europene de finanțare, care caută edificări și bucle închise. Fixînd-o cu insistență pe Giorgia Rotolo, această Chiara adolescentă care descoperă brutal, la capătul unei nopți de incendii și raiduri polițienești, cine este de fapt tatăl său (indiciu: nu acel erou al visurilor sale), filmul se asigură că ține în mînă o prezență, o apariție. Actrița principală participă din plin, de altfel, la acest deziderat mai larg al lui Carpignano de a bricola cu materialul sensibil al prezentului, un material care merge de la aceste chipuri normate de *make-up*-ul grosolan, construite în numele Instagramului, și pînă la muzica bombastică ce acompaniază inevitabil, ca o a doua piele, orice petrecere gentrificată. *A Chiara* este animat contradictoriu tocmai de acele figuri generice ale rebeliunii conformiste în bandă, din tolba cărora nu lipsesc țigările electronice și englezismele aruncate la mișto. E o treabă de cinema aceea de a remodela lucrul știut într-o practică generoasă cu prezentul și totuși nelipsită de spirit critic. Cele mai libere secvențe ale filmului îl transformă într-o mărturie despre aceste semne ale contemporanului – un gest de mizanscenă dornic să găzduiască acest comun în care trăim și să facă din el materie de cinema.

Vorbind din perspectiva unei tinere care are de ales calea de urmat în viață, *A Chiara* este nevoit să evite deopotrivă confuzia morală și moralismul previzibil: grea misiune, care îi cere lui Carpignano să aibă o încredere oarbă în personajul său. Acest lucru se întîmplă adesea – mai puțin în scenele bizare în care inspirația regizorală, cu atît mai îmbietoare cu cît se dovedește mai inaparentă, lasă locul unui simbolism propus parcă din reflex: cînd Chiara aleargă pe bandă („își exorcizează demonii“) sau pe pistă („lasă trecutul în spate“). Aceste slăbiciuni sînt de fapt niște praguri – niște reveniri la zero. Ele ajută filmul să intre într-o formă, fie și una forțată. Altminteri, *A Chiara* conține un zvîc și o adeziune matură față de real, ceva demn să arunce în derizoriu amintirea unui cinema italian douămiist osificat în complicități burgheze. Carpignano nu e neapărat dotat cînd vine vorba să creeze „atmosferă de gen“ – secvențele sale thrillerești mă lasă rece –, dar, pentru tot ce ține de lumea nouă și complicată a afacerilor suspecte, o lume mult prea reală și periculos de apropiată, e cu siguranță omul situației.

A Chiara rulează în cadrul Festivalului „Visuali Italiane – Noua Cinematografie Italiană în România“.

■ ■ ■

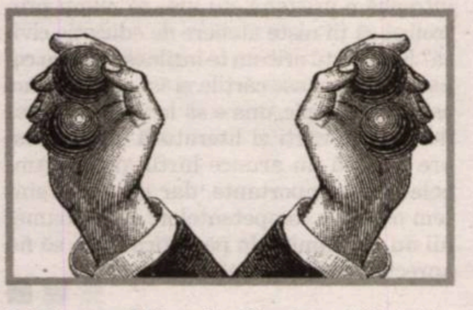

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Focus JazzX

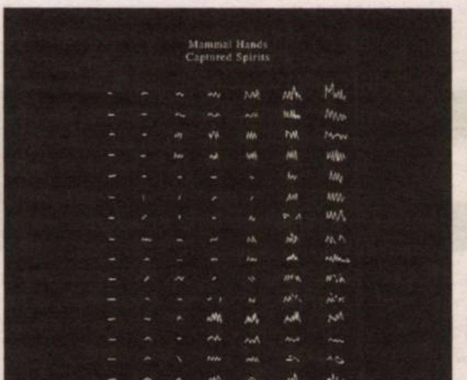

STAND
ART
TIGRAN
HAMASYAN

● Mammal Hands, *Captured Spirits*, Gondwana Records, 2020.
● Tigran Hamasyan, *StandArt*, Nonesuch Records, 2022.

Timișoara și Clujul s-au sincronizat, inclusiv în interes politic, în ambiția de a consacra două festivaluri jazz de centru de capitală regională – JazzX și Jazz in the Park –, inițial populiste, cu acces mai mult sau mai puțin liber, cu muzică mai mult sau mai puțin jazz, cu mult public la plăcinte. Pe parcursul unei istorii de zece ani s-au maturizat în evenimente ce reușesc să împace gusturi diverse și să-i facă pe edilii noștri să pară mai intelectuali. Ambele festivaluri au crescut și datorită consultanței unor pricepuți curatori de evenimente de nișă, de dragul cărora unii artiști tot revin, cu ceea ce pare plăcere onestă – indiferent că au de prestat în oaze exotic-friguroase ca Gărîna/Smida, ori pentru un public doar parțial interesat, cum e cel prezent la menționatele festivaluri urbane. Totuși, aceste festivaluri au stîrnit curiozitatea și apetitul pentru jazz al unei părți din publicul de circumstanță.

Mă opresc asupra programului anunțat de la JazzX, unde se întorc nume ce ne-au picat imediat cu tronc încă de la primele lor vizite în România. Am mai scris aici pe cînd abia îi descopeream, iar acum îmi permit să revin asupra lor cu alte urechi, cu titlu de nostalgie și cu amintirea impactului pe care l-au avut cînd i-am prins în concerte.

Britanicii Mammal Hands nu sînt cei mai tehnici și nici nu se laudă cu o pregătire formală, dar au pus la punct un *sound* inconfundabil, transformînd o preferință pentru structuri repetitive într-o trăsătură interesantă, cu saxofonul mimînd rolul fachirului hipnotizator – de sălbăticiuni și de public. Grupul stă preponderent în turnee, acumulînd reputație mai rapid decît alți colegi de generație și de casă de discuri. Aș fi vrut să pot recomanda iminentul lor album, dar mai durează puțin pînă iese (probabil va fi prezentat la Timișoara), așa că mă opresc asupra celui peste care am sărit, de la începutul pandemiei. Nu vine cu elemente stilistice noi, dar perfecționează identitatea post-jazz pe care mizează grupul, ambalînd în forme romantice ideile experimentale ale repetiției hipnotice – idee pusă și pe seama influenței unor pionieri ca Terry Riley și Steve Reich. Amatorii de muzică ambientală cu beneficii psihoterapeutice se vor bucura să descopere că și jazz-ul are o ofertă viabilă pentru ei.

Pianistul Tigran Hamasyan a fost un abil exportator al moștenirii sale muzicale armene, începutul carierei sale a îmbinat viguros jazz-ul cu folclorul regiunii, însă pe cel mai recent material, scos la prestigioasa casă americană Nonesuch, oferă o colecție de versiuni *cover* din miezul Americii. În jazz ele se numesc „standard“ (de aici titlul albumului), ceea ce le dă altă conotație decît în alte genuri, avînd nu doar valoare omagială ori de exploatare comercială, ci și una de provocare (auto)didactică. Principalul element de atracție e măsura în care astfel de preluări se îndepărtează de materialul original, păstrînd totuși structuri recognoscibile, și felul în care contribuie invitații la asta – preferabil într-o manieră care să nu poată fi reprodusă curînd de sistemele de remixare stochastică ale Inteligenței Artificiale.

În cazul de față contribuțiile aparte vin din partea lui Joshua Redman (înlocuindu-l pe Charlie Parker pe „Big Foot“), a trompetistului Ambrose Akinmusire (pe „I Should Care“, compoziție Alex Stordahl consacrată de Sinatra) și a saxofonistului Mark Turner (pe „All the Things You Are“ promovată și de Michael Jackson). Elmo Hope și John Coltrane sînt alți artiști asociați cu piesele selectate, însă majoritatea au în comun că au trecut cîndva prin interpretarea Ellei Fitzgerald, fiind mai cunoscute pentru versiunile lor vocale decît pentru această radicală reformatare pentru pian.

***Mammal Hands** și **Tigran Hamasyan** vor concerta în cadrul Festivalului JazzX de la Timișoara, în perioada 28 iunie – 2 iulie. Mai multe la www.plai.ro/jazz.*

■ ■ ■

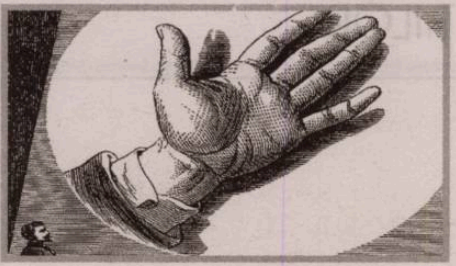

Adina POPESCU

portrete din mers

Scriitorul – o specie sălbatică

Pe 3 martie s-a sărbătorit Ziua Mondială a Scriitorilor, în același timp cu Ziua Mondială a Vieții Sălbatice și cu Ziua Mondială privind protecția urechii și a sănătății auzului. Putem deduce de aici, în mod absurd, că scriitorul e o specie sălbatică ce își protejează urechea pentru a auzi mai bine replicile din tramvaiul 21. Am recuperat cîteva pagini de jurnal de acum doi ani și am decis să le public pentru a marca cumva această zi specială. Nu s-a schimbat mai nimic, am continuat să scriu.

În seara asta am deschis un manuscris pe care urma să-l predau la o editură, o carte începută mai lejer prin 2019, însă am tras tare ca s-o termin în 2020, anul „pandemic“, măcar să mă aleg cu ceva, mi-am zis, cu o carte terminată. Iar după ce termin o carte, încep să recitesc și să rescriu, uneori citesc cu voce tare pagini întregi ca să văd cum sună, presupun că e ca atunci cînd compui o melodie, chiar și un hit pop de succes, ceva îți sună prost, mai schimbi cîte o notă, un vers. Procesul ăsta ia de multe ori mai mult decît scrierea în sine pentru că nu-ți mai dai seama unde și de ce sună prost, undeva e o notă falsă, o „burtă“. Există scriitori care scriu bine la prima mînă, cred că nu fac parte dintre ei. Însă există și scriitori care scriu chinuit și muncesc pe fraze ca și cum ar ara pe un ogor, unul dintre ei este Jonathan Franzen, eu nu-l pot citi tocmai din cauza acestui „meșteșug“, îmi dau seama din start cît de bine e lucrată fraza, cît de bine se potrivește un cuvînt cu altul, nu mă poate păcăli. E o muncă acolo... și încă ce muncă! Nu e doar talent, nu e doar inspirație, transpiri și tragi mai ceva ca la cîmp. Așadar, am deschis acest manuscris pentru a nu știu cîta oară ca să mai meșteresc cîte ceva la el, un cuvînt, o replică, o virgulă, cînd brusc m-a apucat o senzație de gol în stomac și de inutilitate. Un soi de sfîrșeală. Așa că am închis documentul, am mers în bucătărie unde mi-am turnat un pahar de vin și am început să curăț niște cartofi, cartofi de Covasna din Piața Obor, vă recomand, 2 lei kilogramul. În timp ce îi curățam destul de grosolan pentru că gîndul mi-era tot la cartea aia din computer pe care ar fi trebuit să o dau deja la editură (deși nimeni nu mi-o ceruse în mod expres, dar mă simțeam eu vinovată că n-o predasem și că trăgeam de timp ca să fie cum? perfectă?), mi-am amintit că singura treabă desemnată de bunică-mea în bucătărie lui tata-mare era să curețe cartofii, iar el se lăuda că, de-a lungul timpului, odată cu exercițiul zilnic, desigur, ajunsese să obțină o coajă ca o foiță de țigară și să nu risipească nimic din cartof. Chiar îl vedeam în bucătărie, pe scăunelul de alături, pe bunicumiu, în maioul lui de bumbac alb și pătat pe stropii vișinatei pe care o băuse pe ascuns, în cămară, atunci cînd se dusese să aducă niște cartofi din ladă, cu mîinile lui cărnoase, cu un mic tatuaj „din război“ pe un umăr, de care îi era cam jenă acum, la bătrînețe. Îl vedeam cum își curăță cartofii perfect, fără să clipească, cu sentimentul datoriei împlinite. E lăudabil să obții o excelență în ceea ce faci, chiar dacă ești un pensionar din Cluj care deja nu mai are o altă utilitate decît să-și ajute nevasta să gătească masa de prînz. Și atunci golul din stomac s-a strîns dureros.

Mă gîndesc la modul cel mai serios să „mă las“ de scris, m-am agățat prea mulți ani de treaba asta, e o ocupație care îmi „ocupă“ prea mult timp, cu prea puține satisfacții, cel puțin în țara în care trăiesc și care se numește România. Sau, mai exact, scriind literatură, un hobby ipocrit și neproductiv, mă simt aici inutilă, cel puțin mai puțin utilă decît tata-mare care curăța în fiecare zi cartofi în bucătărie. Unii zic că adevăratul scriitor nu poate să trăiască fără să scrie, că nu poate dormi noaptea, că-l bîntuie frazele, poveștile, personajele... ei bine, încerc să mă conving că aș putea să trăiesc foarte bine și fără să scriu și că nu m-ar bîntui nimic. Poate că aș avea o nostalgie pentru un destin ratat (pe care oricum o am), dar aș trece și peste asta, dați-mi un an în sudul Italiei sau al Spaniei și probabil că aș fi la fel de pasionată de vinicultură, de gastronomie, de pescuit, de restaurarea caselor vechi sau de altceva precum aș fi de literatură. Aș putea să-mi transfer entuziasmul spre chestii mai normale și mai concrete care să mă facă să simt că trăiesc un pic viața asta, în loc să deschid zilnic un document Word în care să mai schimb cîte-un cuvînt, să mai tai cîte o frază – și pentru ce? Mai ales, pentru cine?

De ce m-aș mai chinui să scriu, din moment ce:

■ sîntem o țară plină de scriitori care scriu din ambiție și fără scop și care, de multe ori, nici măcar nu se mai citesc între ei ca să se compare. Pe bune, sîntem o „populație“ de scriitori, am putea lejer să formăm un oraș de o sută de mii de locuitori. Din ce am trăi oare?

■ sîntem o țară fără cititori și fără *feedback.* Fără instituții literare serioase. Fără susținere. Fără breaslă. Fără cronici literare. Fără burse și rezidențe literare. Fără respect pentru profesia noastră. Care profesie?!

■ sîntem o țară plină de scriitori care așteaptă să fie traduși, ca să iasă în lume, dar nu vor fi niciodată traduși... limbă minoră, deh!

■ sîntem o țară de scriitori care de multe ori nici nu se mai gîndesc la cititori (oricum am stabilit că nu prea există, ne citesc prieteni, rude și cunoștințe) și scriu pentru ei înșiși, ca să se simtă bine. O carte nouă nu e așteptată de nimeni și nu creează așteptări, nu există cronică de întîmpinare, o dai la editură, o lansezi în neant și o vezi pe un raft, apoi cartea e deja îngropată.

■ sîntem țara unor scriitori atît de săraci încît la 40 de ani nu-și pot face planuri pentru următoarele două luni, darămite pentru o documentare pentru următoarea carte pe care o fac tot pe banii lor.

■ sîntem țara unor scriitori care sînt nevoiți să accepte tot felul de job-uri colaterale legate de scris – și alea prost plătite – ca să supraviețuiască. Cei mai deștepți au în spate o facultate „serioasă“, Medicină, Drept, Economie.

Mda, cred că sînt destule argumente ca să „mă las“ de scris. Însă pentru că am pierdut toți acești ani – iată, sînt peste douăzeci! – cu ocupația asta măruntă, cu scrisul și pentru că am ajuns să scriu și atunci cînd dorm, cred că pot scrie o carte la fel de corect cum un muncitor neamț ar face o șaibă sau ar monta un robinet. Așadar, aștept comenzi de cărți de rețete, de grădinărit, despre pisici etc. Doar anunțuri serioase, cu contracte echivalente cu cele din Vest, în fond prețurile de la Lidl sînt aceleași în Germania și în România. Sînt convinsă că nu voi primi nici măcar o singură propunere... „meseria“ asta nu se caută! Acum oricine poate să scrie bine, e plin Facebook-ul de oameni care au publicat și vor să publice, nu e o „calificare“ precum cea de a spăla vase sau a curăța cartofi, e o „bogăție“ interioară care trebuie împărtășită cu toată lumea. Îmi dau seama, astfel, că la 40+ nu știu, de fapt, să fac nimic... cum am putut trăi așa pînă acum, alimentînd o iluzie? Cît o să-mi mai ia pînă să mă trezesc?

Am prieteni scriitori care îmi zic: lasă, bre, că scriem pentru generațiile viitoare! Ei or să ne cumpere, or să ne înțeleagă, lasă, doar să scriem noi și totul se va rezolva în posteritate. Vom fi statui. Am foști colegi de liceu, oameni de afaceri serioși, nu ca mine, care mă sună și-mi zic: „Băi, am auzit că tu te pricepi la chestia asta cu scrisul... nu-mi scrii și mie niște advertoriale? Poate că le publicați chiar și la voi, în *Dilema*, că noi sîntem pe publicul ăsta *smart?*“. Și explic: băi, asta e o altă meserie! Da, sigur, pot scrie și advertoriale, însă de ce m-am mai chinuit eu să mă prefac că-s Franzen și să-mi iau la puricat manuscrisul, pentru cine contează? De ce mă enervează doar pe mine două cuvinte care nu se potrivesc, o frază care sună prost? Mă întreabă o prietenă: nu vrei să mergi prin școli și să ții niște ateliere de educație civică? Fiindcă tu oricum te întîlnești des cu copiii care îți citesc cărțile și își place să faci asta. Stai un pic, una e să le vorbești copiilor despre cărți și literatură și alta despre cum să nu arunce hîrtia pe jos. Ambele pot fi importante, dar de ce nu sîntem o țară a competențelor? De ce oamenii nu pot rămîne în pătrățica lor și să fie apreciați pentru asta?

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✔ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✔ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✔ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✔ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✔ 3 luni - 75 LEI ✔ 6 luni -127 LEI ✔ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....
Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.
Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente, București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Nicolae REDNIC

Oameni capabili să devină medici

© wikimedia commons

Observația privind „dezumanizarea“ medicinei, îndrăzneață în urmă cu o jumătate de secol, este astăzi banală. La noi, la fel ca în întreaga lume, tot mai mulți oameni se declară nemulțumiți de experiențele trăite în spital, paradoxal, în ciuda unor progrese extraordinare ale mijloacelor de diagnostic și de tratament apărute tocmai în această perioadă. Nici unei profesiuni nu i se reproșează atît de frecvent ca medicinei că își pierde umanismul. „Ce fel de oameni fără suflet lucrează în spitale?“, se plînge într-o publicație o femeie nemulțumită de experiența trăită alături de soțul ei grav bolnav. „Empatie îmi arătau cîinii din curtea spitalului, nu doctorii!“, continuă ea vehement. „Nu vi-l recomand pe acest chirurg. Operația pe care mi-a făcut-o a reușit, dar te tratează cu răceală, nu te ascultă deloc și nu-l vezi mai mult de cinci minute într-o săptămînă“, ne sfătuiește o altă persoană, într-un forum pe Internet. Odată intrat în spital, devii anonim; o pacientă, surprinsă rătăcită pe un culoar interzis al spitalului, se dezvinovățește prezentîndu-se: „Sînt diabetul din cinci“. Boala și numărul salonului par singurele mijloace de a te deosebi de ceilalți. „Doctorița se uita nu la mine, ci prin mine, vorbea cu o voce plată și îmi arăta ceva pe un film. Părea atît de sigură pe ea de ziceai că e Dumnezeu. În cinci minute m-a expediat. Și acum mi se face rău cînd îmi amintesc“, relatează o pacientă.

Oamenilor li se pare că profesiunea medicală își pierde sufletul, în timp ce doctorii, aflați în mijlocul unei accelerări nemaiîntîlnite a apariției cunoștințelor științifice și acționînd tehnologii diagnostice și terapeutice din ce în ce mai sofisticate și mai eficiente, simt că niciodată n-au făcut mai mult pentru bolnavii lor. Etosul medicinei este reprezentat tot mai mult de adevărurile științifice și de progresul tehnic, umanismul medical părînd că devine o trăsătură secundară. Pacienții și apropiații lor, însă, așa cum arată opiniile de presă citate sau cele exprimate social, nu înțeleg umanismul medical ca pe un supliment formal de amabilitate, ca pe un bonus pe care medicii li-l acordă dincolo de competențele lor științifice, ci ca pe un lucru de prim ordin, intrinsec, consubstanțial actului medical. Bolnavii nu consimt să aplici asupra lor, în scop diagnostic sau terapeutic, ultimele adevăruri științifice, fizice, chimice sau biologice, ignorîndu-le propriile adevăruri, opiniile, sentimentele și personalitatea.

Un raport al Academiei Naționale de Medicină din Franța, care evaluează cauzele degradării umanismului medical, identifică patru categorii principale de factori responsabili pentru aceasta. Pe primul loc se află o evidentă evoluție socială care, prin numeroase legi de reglementare a activității medicale și de protecție a pacientului, justificate juridic, transformă bolnavul într-un utilizator și medicul într-un prestator de servicii, iar aplicarea unor astfel de formulări comerciale actului medical dăunează semnificativ încrederii tacite care stabilește relația dintre un om bolnav și un altul care îl vindecă. Urmează apoi factorii legați de costurile uriașe ale medicinei de azi, constrîngerile bugetare obligînd la reducerea timpilor de spitalizare sau de consultație și la utilizarea unor metode diagnostice rapide, înalt tehnologizate, reducînd astfel timpul contactului personal dintre medic și bolnav. Înmulțirea sarcinilor administrative ale doctorilor și nenumăratele lor obligații de arhivare și transmitere a datelor medicale limitează și mai mult timpul disponibil relației directe medic-pacient.

O ultimă categorie de factori este reprezentată de oamenii care devin medici, de selecția și formarea viitorilor doctori. Într-un articol critic despre lipsa de comunicare și de sensibilitate a medicilor din spitalele românești, un jurnalist acceptă enervat această situație: „Empatia nu se învață la școală. O ai sau nu o ai. Așa cum ai sau nu vocație pentru profesie“. Există, neîndoielnic, aptitudini individuale umaniste, medicii sînt asemenea tuturor oamenilor, iar cei imobilizați în egoism sau parvenitism ar face mai bine să nu aleagă această meserie. Dar educația umanistă din școlile noastre medicale, adăugată celei științifice, ar putea crește priceperea viitorilor doctori de a stabili o relație de empatie cu pacienții lor, abilitatea lor de a exercita cu mintea și cu inima actul medical, de a percepe mai bine structura intimă a suferinței persoanei din fața lor. Umanioarele medicale, însă, și interesul pentru domeniul umanist sînt prea puțin vizibile în educația doctorilor de azi.

Medicina românească a trecut postrevoluționar printr-o adîncă reformă științifică, medicina bazată pe dovezi – ea pare, însă, să aibă nevoie și de o transformare intelectuală, o reformă universitară umanistă în pregătirea medicilor. Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj propune mediului academic, întregii noastre societăți, Platforma Umanistă a UBB, care are ca premisă observația „marginalizării tot mai îngrijorătoare din ultimele decenii, la fiecare nivel, a disciplinelor umaniste și de asemenea a componentei umaniste din toate domeniile“ și argumentează importanța acestei componente în sfera academică, și nu numai, „pentru înțelegerea statutului, locului și a condiției noastre umane, într-o lume fluidă și în continuă schimbare“. Universitățile de medicină românești ar putea crea, ar putea profita și ele de o platformă asemănătoare.

Educația anterioară, din liceu, sprijină semnificativ mai puțin decît în urmă cu o sută de ani calitățile umaniste ale candidaților la Medicină. Umanismul medical înseamnă a respecta, a asculta, a vorbi, a înțelege bolnavul, a primi familia, activități care au nevoie de un anumit vocabular și de cîteva puncte de vedere filozofice, prea rar prezente la cei care se înscriu la examenele de admitere. Selecția viitorilor studenți în universitățile de la noi se realizează prin probe care includ doar întrebări din științe, chimie, biologie. În schimb, Universitatea de Medicină din Viena are, printre cele patru categorii de întrebări din examenul de admitere, două din științe, o a treia intitulată „Recunoașterea emoțiilor“ și o a patra „Luarea unor decizii sociale“. Alte universități vestice includ în dosarele de admitere interviuri sau recomandări care apreciază trăsăturile morale ale candidaților, abilitățile lor sociale sau de identificare afectivă cu ceilalți.

Învățămîntul medical românesc include mai multe discipline umaniste, limbi străine, științe ale comportamentului sau ale comunicării. Toate sînt cursuri teoretice, cu pondere redusă în programele de învățămînt, predate în primul an de studiu, adesea în primul semestru, unor încă liceeni care nu au întîlnit nici un bolnav. Universitatea de Medicină din Iași are un Centru Cultural, iar cea din Timișoara are, probabil, cel mai activ departament de activități culturale. Universitatea din Cluj se bucură de un cor și o orchestră studențească, MedStrings. Toate aceste activități culturale sînt extracurriculare, opționale, asistate de o mică parte dintre studenți. În cinci ani de pregătire ca să devii medic specialist, în rezidențiat, singura pregătire umanistă este reprezentată de un modul de două săptămîni de Bioetică, pe care cei mai mulți dintre tinerii medici îl ocolesc. Lecțiile de umanism la patul bolnavului, primite de la doctorii experimentați cu care lucrezi, s-au redus, la rîndul lor. Medicii specialiști, preocupați de tehnica medicală, reduc ei înșiși tot mai mult examenul clinic, conversația cu bolnavul. Extinderea mediului medical așa-zis privat aduce tinerilor unele exemple comportamentale care îi îndepărtează de umanism.

Pînă în urmă cu șaptezeci de ani, medicii erau printre cele mai educate persoane din societate, umanioarele ocupînd un loc privilegiat în cultura lor. Acest lucru s-a pierdut, instrucția lor preocupîndu-se azi tot mai mult doar de aflarea adevărurilor științifice și tehnologice. Umanioarele medicale, literatura, artele, științele sociale reprezintă modul prin care medicul, dincolo de omenia lui înnăscută, poate înțelege demnitatea, individualitatea, singularitatea fiecăruia dintre bolnavii săi, înțelegere pe care oamenii o consideră esențială unui act medical.

O platformă umanistă a Universităților de Medicină ar putea sprijini această componentă a profesiunii medicale, ar putea să afirme importanța umanioarelor în educația medicilor români și să dea conținuturi noi umanismului medical în aceste timpuri de înaltă tehnologizare a îngrijirii sănătății și de atît de rapide evoluții ale conceptelor privind corpul și sănătatea noastră.

La o conferință educațională, decanul Școlii de Medicină a Universității Iowa, din SUA, a fost întrebat: „Care este produsul școlii pe care o conduceți? Ce ies, la sfîrșitul facultății, tinerii care intră în această universitate?“. Aflat în sală, mă așteptam la un răspuns care să includă sintagma „medici competenți“. Dar decanul a răspuns: „Oameni capabili să devină medici“.

***Nicolae Rednic** este medic.*

Teodor BACONSCHI

Paradisul învățaților din actuala patrie a deconstrucției

Războiul cultural declanșat în marja postmodernității a exacerbat contrastul ideologic dintre Epoca Luminilor, moștenitoare a Renașterii umaniste, și Evul Mediu obligatoriu „întunecat“. Nici un autor sau trăitor între căderea Romei sub barbari și căderea Constantinopolului sub turcii otomani nu s-a perceput ca „medieval“: e vorba aici despre o etapizare cronologică tîrzie, menită, cum sugeram, să accentueze trecerea de la „întunericul“ teocrației papale sau al cezaro-papismului bizantin la orbitoarea „lumină“ a unui timp antropocentric, bazat pe suprimarea cenzurii, autonomie individuală, conștiință critică și scepticism teologic vecin cu ateismul (mai mult sau mai puțin „științific“). Realitatea istorică a fost ulterior onest reconstituită în cîmpul studiilor medievale serioase, care au dovedit nu doar continuitatea freatică dintre feluritele „epoci“ (decupate din motive didactice), ci și faptul că trăsăturile orgolios atribuite modernității preexistaseră în așa-zisul ev mijlociu.

E deci ironic faptul că în universitățile actuale se predică ura (sau disprețul arogant) față de „obscurantismul“ medieval, deși însăși *universitas,* ca breaslă erudită independentă, s-a născut în secolul al XIII-lea, mai cu seamă la Paris. Diversele școli aulice – la Aachen, la curtea siciliană a dinastiei normande sau pe lîngă palatul aurit al bazileilor –, precum și numeroasele biblioteci sau scriptorii ale marilor abații romanice și mînăstirilor levantine anticipaseră, prin cultivarea „artelor liberale“, experimentul fondator din capitala regatului francez. Tronul și Altarul aveau cea mai acută nevoie de instrumente conceptuale și pastorale, de dicționare, etimologii, manuale, testimoniale tradiționale și ediții de texte comentate tocmai pentru că aveau ce transmite și doreau să răspîndească religia creștină, cu tot cu rădăcinile sale semitice, din Vechiul Testament. Era deci inevitabil ca și primele colegii de pe malul stîng al Senei (conglomerate în viitorul „Cartier Latin“) să ia ființă sub forma unor școli pentru magiștrii în teologie. Științele naturale și artele liberale, ba chiar și medicina sau studiile juridice se subsumau unei cosmologii și morale evanghelice, nefiind surprinzător faptul că ele s-au dezvoltat inițial ca discipline auxiliare, cu rost apologetic.

Cartea scrisă de Olga Weijers, *Un paradis al învățaților. Universitatea din Paris în Evul Mediu* (Polirom, 2022) este un curs magistral despre geneza universității ca instituție fără granițe, sortită, după cum știm, unui succes mondial. Cercetarea are meritul de a descrie clar rolul limbii latine în cristalizarea primelor colegii, protecția acordată lor de către suveranii Franței (ca într-un soi de anticipare a „galicanismului“), metodele de studiu și predare, ritualurile de examinare *(lectio, disputatio* etc.), polemicile doctrinare, conturarea unui etos „goliardic“, vanitățile academice și problemele de infrastructură (cazare, masă, stipendii), insistînd totodată asupra relațiilor adesea turbulente dintre masa tot mai pestriță, cosmopolită, a studenților și burghezia pariziană, aflată în plină afirmare istorică și socială. Constituirea unei elite intelectuale europene pe malul stîng al Senei a produs roade abundente, rafinînd abordările pluridisciplinare, pe o temelie mai cu seamă aristotelică. Grație efervescenței culturale realizate la Paris, începînd cu secolul al XIII-lea – în simbioză cu geneza stilului gotic –, ideea europeană n-a rămas vag circumscrisă noțiunii teologico-politice de *christianitas*, reușind să-și asocieze treptat un profund structurat imaginar, care rămîne activ, oricît de difuz, în realitatea prezentă a construcției comunitare. Atunci și acolo s-a constituit ideea că un adevărat european este un cărturar interesat de toate ramurile cunoașterii, deschis spre alteritate, capabil să-și argumenteze rațional cauza și gata să-și apere valorile pe temeiul unor norme atent codificate, care reflectă universalitatea demnității umane.

La începutul anilor ’90, cînd coboram zilnic pe Rue Saint-Jacques, către sediul „Sorbonei Vechi“, simțeam deja amprenta acestei ilustre tradiții, care avea să stimuleze, în deceniile ulterioare, și integrarea României în familia Uniunii Europene, așa că lectura cărții Olgăi Weijers m-a găsit sufletește pregătit, printre propriile amintiri.

Anca MANOLESCU

Nimbul după Bizanț

În hipodrom, la întrecerile de care, poporul constantinopolitan își aclama astfel împăratul: „Te mărim, Christoase, domn al veacurilor, Logos unic născut din Tatăl; cu puterea ta ne-ai eliberat și ne-ai condus la Dumnezeu Tatăl prin mijlocirea cuvioșilor noștri împărați“. În spațiul public, în spațiul de competiție al cetății, nu împăratul primea cinstirea, ci Cel căruia îi era imagine, a cărui funcție o întruchipa. Figură a comunicării între odinea cerească și cea mundană, împăratul era menit să asigure concordanța între întocmirea societății și cea a universului, conducea comunitatea creștină către scopul ei ultim. Pe scurt, „împărăția romanilor“ era concepută după modelul Împărăției, în mers către cea din urmă. Actor de vîrf al acestei economii divine, monarhul de la Constantinopol era învestit cu o funcție sfîntă și universală, era figurat cu nimbul funcției sale.

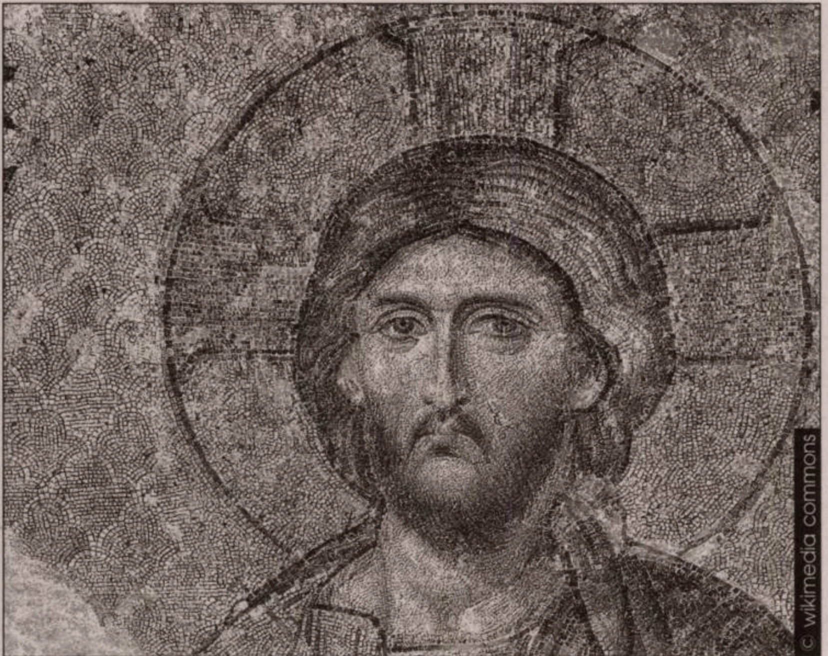
© wikimedia commons

Datorăm istoricului Petre Guran un masiv, multiplu analitic și prețios studiu al temei imperiale pe care s-a construit concepția bizantină despre lume și destinul ei transfigurat. Cercetarea se concentrează pe capătul istoric al temei. Forează perioada de dezagregare a puterii bizantine, cînd creștinătatea răsăriteană primește, din chiar interiorul Bizanțului, o nouă paradigmă și o nouă instituție pentru a se construi socio-politic drept civilizație determinată religios. *Rendre la couronne au Christ. Étude sur la fin de l’idée impériale byzantine* e primul volum al seriei Supplementa *Études byzantines et post-byzantines*, editată de bizantinologul Andrei Timotin, volum apărut la Herlo Verlag, Heidelberg, în 2021. El e rezultatul unei cercetări doctorale din 1998-2003 la École des Hautes Études en Sciences Sociales, într-un mediu al autorităților în studii medievale și bizantine: Alain Boureau, conducător de doctorat, control științific Gilbert Dagron, alături de care Bernard Flusin, Andrei Pippidi și Wladimir Berelowitch au fost membri în comisia de susținere a tezei. Pe lîngă ei, Peter Brown, Șerban Tanașoca și Șerban Papacostea l-au îndemnat pe autor să-și publice lucrarea, profesorul Paul Bushkovitch socotind studiile lui Petre Guran „fundamentale și deschizătoare de drumuri“.

De ce e așa? Pentru că Petre Guran face un studiu integrator. Ia în calcul o foarte largă rețea de domenii, de concepții, de reprezentări prin care se construiește sacralitatea imperială bizantină, prin care ei i se substituie – în amurgul Bizanțului – „imperiul“ Bisericii, mai precis al Patriarhatului Ecumenic de la Constantinopol, autoritate de vîrf, de acum înainte, în creștinătatea răsăriteană. Discursul teologic, de la teologia mistică la teologia politică, și iconografia primesc o atenție deosebită, alături de materiale literare, juridice, de vehicule simbolice (ritual, costum, gestică) și decizii politico-religioase. Toate sînt analizate cu finețe și acribie, sînt puse în relație, își aduc partea de expresivitate pentru un anumit aspect al temei cercetate. Petre Guran face istoria unei idei întrupate în ceremonial și ideologie. Procedează cu subtilitatea unei antropologii istorice și a unei „antropologii a gîndirii“ (cf. Alain Boureau) pentru a identifica traseul temei imperiale. Îi pune în evidență modulațiile, ambiguitățile, tensiunile în durata bizantină și în tot spațiul răsăritean. Căci păstrează mereu lărgimea cîmpului de studiu: discerne modurile în care se raportează la ideea monarhică bizantină conducătorii din teritoriile răsăritene, printre care și cei din Țările Române. Analizează felul în care ei încearcă să se asocieze acestei idei, notează jocul lor între modele orientale și occidentale.

Pentru importanta temă a principelui-monah, de pildă, studiul parcurge referințele bizantine la figurile vetero-testamentare, apoi larg difuzata legendă a lui Varlaam și Iosafat cu ilustrațiile ei, imaginile din manuscrisul lui Ioan VI Cantacuzino *(Parisinus gr.*, 1242), în sfîrșit modelul de principe din *Învățăturile lui Neagoe Basarab:* sînt cîteva dintre reperele insistent scrutate pentru a restitui acel punct de inflexiune care face să treacă autoritatea și nimbul ei de pe capul monarhului universal pe cel al patriarhului ecumenic. Căci aici se află centrul studiului: în perioada de dezagregare a Imperiului care a fost, în mod contrastant, o epocă de intensă vitalitate intelectuală; atunci a avut loc o dispută decisivă între două modele de societate inspirate de două concepții asupra cunoașterii mistice.

De o parte, adepții unui raționalism teologic care nu puteau accepta că, în ruga pură, contemplativul ajunge pînă la transformare unitivă; de cealaltă parte, lunga, bogata experiență a cunoașterii mistice. Grigore Palama îi dă acesteia formularea teologică a energiilor increate care pot, încă de aici, transfigura ființa rugătorului. E o posibilitate ce nu se limitează la contemplativ, la monah, ci – prin interpretările lui Nicolae Cabasila mai ales – e oferită poporului liturgic. Liturghia, concepută ca teologie mistică în act, îi poate deschide pe toți credincioșii către condiția Împărăției. Iată unul dintre momentele de vîrf ale tradiției răsăritene în dimensiunea ei de cunoaștere spirituală, de intelecție contemplativă.

Din bifurcația privind cunoașterea mistică au rezultat însă, prin adaptări și glisaje politice, două modele de societate: de o parte, bizantinii interesați de raționalitatea și cultura Apusului creștin, de dinamica lui istorică au susținut unirea cu Biserica Romei pentru a salva militar și politic Bizanțul; de cealaltă parte, curentul de gîndire intitulat ortodox a ales să se bazeze pe înalta specificitate a cunoașterii mistice; a transformat-o într-o identitate acut deosebită de cea a Occidentului creștin, în singura dreaptă credință, potrivit căreia destinul lumii se afla în preajma eschatonului, iar devenirea istorică își pierdea relevanța. Victorios în teren, curentul ortodox a acceptat suveranitatea politică otomană nu doar ca posibilitate de a-și păstra identitatea și libertatea față de Apus, ci chiar ca posibilitate de a-i converti pe musulmani și a pregăti astfel Timpurile din Urmă. Iată, probabil, nervul tare al studiului lui Petre Guran: atenția cu care urmărește afinitățile, dar și glisajele între teologia cunoașterii mistice și modelul de societate decurs din ea.

Ortodoxia ca model de societate – centrat pe viața în Biserică, pe liturghie și monahism – a fost un model viabil în secolele post-bizantine. Or, acest model, atent studiat de Petre Guran, interesează și timpul de față. Căci, pe lîngă miezul lui de prețioasă substanță spirituală, el are limitări și riscuri care persistă pe alocuri și azi: convins de perfecțiunea lui, el riscă stagnarea, pierde din vedere desfășurarea istoriei, e slab interesat de creativitatea laică, de marea cultură, de diversitatea religioasă a lumii, aflate și ele sub lumina divină. La mijlocul secolului trecut, grupul Rugului Aprins de la Antim – atît de centrat pe isihasm – e un exemplu de reflecție liberă de asemenea riscuri, punea dimpotrivă la lucru capacitățile de creativitate ale Răsăritului creștin.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

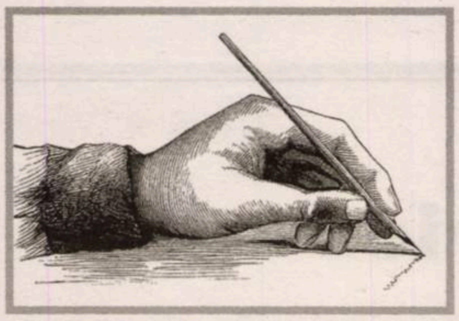

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Economie și psihologie

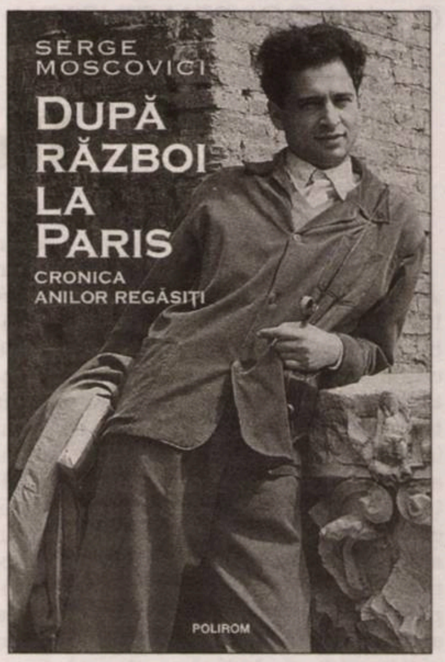

Una dintre explicațiile referitoare la căderea comunismului acordă factorului economic un rol preponderent. Susținătorii acestei teorii arată că, încă de la început, comuniștii au făcut promisiuni economice. Relațiile de muncă, spuneau ei, urmează a fi radical reformate, iar muncitorii și țăranii vor avea un trai mai bun decît în capitalism. Unii dintre noi își mai amintesc că traiul bun se lăsa așteptat, iar comuniștii inventaseră conceptul „curbei de sacrificiu“. Ne sacrificăm noi, cei din generația actuală, dar urmașii noștri vor trăi minunat: în societatea comunistă a viitorului, fiecare „va munci după puteri, dar va primi (va fi plătit) după nevoi“.

Problema a fost că generațiile au început să se succeadă, dar nici una nu reușea să ajungă în viitorul luminos mult trîmbițat. Parcă ne blocaserăm în curba de sacrificiu. Situația era agravată de faptul că exista un termen de comparație, respectiv tocmai acest capitalism care trebuia depășit. Unii s-au avîntat să facă pronosticuri, cum a fost Hrușciov, care după vizita în SUA anticipa că, în scurt timp – într-un deceniu dacă țin bine minte –, sovieticii urmau să trăiască mai bine decît americanii. Cu toată blocada informațională și de circulație a sistemului socialist, oamenii au putut observa însă nu doar că nu îi ajungeau pe capitaliști, dar mai și rămîneau în urmă. Cu o expresie economică consacrată, Estul comunist „acumula decalaje economice“ față de Vestul capitalist.

Însă nu numai oamenii obișnuiți trăgeau astfel de concluzii, ci și liderii politici și membrii de partid. Aceștia voiau să confirme schemele marxiste de evoluție economică pentru că în acest fel realizau un pact tacit cu populația: voi trăiți mulțumitor, dar nu ne mai contestați pe noi, reprezentanții sistemului. Însă sistemul nu mergea. După o perioadă de oarecare creștere, prin mobilizarea femeilor în producție și convertirea țăranilor în muncitori, progresul din țările socialiste s-a plafonat și economia planificată n-a mai putut face față ritmului economiei de piață. Comuniștii est-europeni, au mai subliniat susținătorii teoriei economice a prăbușirii comunismului, nu ar fi avut nici inspirația liderului chinez Deng Xiaoping de a deschide economia către investițiile occidentale, salvînd astfel partidul unic. În acest fel, sistemul economic comunist nu a mai rezistat în Europa, marea majoritate a populației crezîndu-l inferior celui capitalist. Cînd s-a prăbușit, era deja putred și desconsiderat, înăuntru și în afară.

O altă explicație a imploziei comunismului vine din zona psihologiei sociale. Aceasta argumentează că există un fel comun de a gîndi, „un simț comun“, care se formează din ideile care circulă în societate și care influențează percepția publică. Aici ar trebui să ne întoarcem puțin la perioada precedentă comunismului. Ideile naziste, spun susținătorii acestei teorii, printre care și Serge Moscovici, au reușit să penetreze „forma de gîndire a maselor“. Rasismul, antisemitismul, naționalismul, chiar și noțiuni precum cultul morții, au constituit un sos în care gîndirea colectivă a stat pînă s-a îmbibat cu ele aproape complet. Aici vorbim de decenii sau chiar mai mult, nu doar de perioada strictă în care reprezentanții nazismului/fascismului au fost la putere. Prin acest ecou la mase se explică priza discursurilor lui Hitler sau Antonescu. Vorbeau pe limba ajunsă comună a societății. Din acest punct de vedere, ei erau populari, convingeau, confirmau așteptările de abordare create în prealabil în mase.

Nu acesta a fost însă și cazul comunismului. Comunismul avea propriul set de concepte care trebuia asimilat. Pe lîngă faptul că unele dintre aceste noțiuni și idei veneau să contrazică ceva ce tocmai fusese intens circulat în perioada nazistă, timpul în care ele au fost lăsate la macerat social a fost scurt. Comunismul nu a emanat social, precum nazismul, ci a început să funcționeze ca sistem înainte ca ideile sale să intre în „simțul comun“. Consecințe? De exemplu, aș menționa aici limba de lemn, care vehicula cuvinte nu neapărat goale de conținut, dar care nu trezeau nici un fel de asociere în experiența comună. Acest tip de limbaj era probabil limitat, dar clar pentru ilegaliști, să spunem, însă oamenilor obișnuiți nu le spunea nimic; și cu toate acestea era folosit public, ba încă și obstinat.

De aici și pînă la prăbușirea sistemului iarăși nu a mai fost mult. Comunismul însuși nu mai avea nici un înțeles pentru mase. „Or, cînd nimeni nu mai crede în ceva anume, acel ceva sfîrșește, pe termen mai mult sau mai puțin scurt, prin a se prăbuși și a dispărea. Ceva nu se mai potrivește“, scria Serge Moscovici. Desigur, acesta nu e doar cazul comunismului. Explicația psihologică are o aplicabilitate mai largă. Dar deoarece comunismul e o ideologie relativ „proaspătă“, ea prezintă aici o atractivitate aparte.

Ionuț Iamandi *este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

DILEMA VECHE
„Omul fără dileme
e creatorul
tuturor dictaturilor,
de dreapta
sau de stînga.
E marele
organizator,
marele pedagog,
marele vindecător.“
ANDREI PLEȘU, 1993

Codruț CONSTANTINESCU

Despre muzică și memorie

© wikimedia commons

Acum două săptămîni, Corina mi-a adus o cutie de carton, cam măricică, în care se afla un obiect lunguieț, cam ca un pepene sfrijit de Dăbuleni. Marginile îi erau frumos decupate chirurgical. Părea a fi o boxă performantă, așa cum doream să-mi cumpăr de mult timp, dar mereu cînd vine vorba de a mai (re)găsi cîteva resturi financiare pentru a-ți face o mică plăcere, constați că sînt alte zeci de necesități mult mai stringente, care nu suferă deloc amînare, iar inflația a mușcat hapsînă și cu lăcomie din puterea ta de cumpărare, așa cum se întîmplă oamenilor obișnuiți și banali. Plăcerile adultului pot fi amînate la infinit. Nu mai ai timp să te gîndești că aceste amînări ar putea fi chiar veșnice, căci nu ai nici cea mai mică idee cînd vei trece Styxul în barca lui Charon. Lăsăm la o parte că trebuie să pui ceva deoparte și pentru a avea la tine un obol-doi. Galopul tehnic face ca de pe un telefon *smart* să poți comanda boxei să difuzeze o anumită melodie. Doar publicitatea canalului este supărătoare, mai ales cînd ești singur prin cameră și crezi că-ți poți face de cap, dînd sonorul mult prea tare, de sperii pisicile.

Acest obiect drăgălaș și performant (prevăzut cu o curea, semn că poate deveni portabil, poți da muzică la tot cartierul sau palierul!), mi-a produs/îmi produce multă bucurie. Pot să înlocuiesc fondul sonor al știrilor triste (mai sus avem război, mai jos cutremure) de la televizor cu muzica ce-mi place. Folosirea lui intermitentă mi-a adus aminte de toate etapele tehnologiei audio prin care am trecut în mai bine de trei decenii și jumătate, de cînd muzica a pătruns în universul meu. Mă gîndesc că, miop fiind încă din clasa a V-a, poate de aceea auzul, simțul care se ocupă cu alegerea și transmiterea sunetelor, s-a dezvoltat mai mult decît este cazul, pentru a suplini carențele vederii. Ce expresii minunate are limba română: *Auzi numai ce vrei* sau *Baba / surdul nu aude, dar le potrivește etc.* Cam asta este, de altfel, și intenția mea în acest articol. Să le potrivesc.

Prima amintire în care apare un fragment muzical nu este una prea sofisticată. Pe la 4 sau 5 ani, tata, ascultînd la televizorul alb-negru muzică populară ardelenească, încerca să mă facă să sar în aer și să-mi lovesc o cizmă imaginară. În casa bunicilor nu exista gramofon sau patefon (nu erau ei foarte sofisticați), iar radioul emitea platitudinile propagandei comuniste și niște cîntece patriotice infecte, care mi-au distrus iremediabil acest simț, pe care unii îl exhibă acum cu patos. În accepțiunea mea, muzica bună – singura, adevărata – era cea occidentală. Mergînd la munte, la Padina, în drum spre Bușteni ascultam muzică de la un casetofon portabil, pe baterii, deținut de un prieten de familie, în care se inserau casete. Muzica era specifică epocii (ABBA, Modern Talking, Arabesque etc.). Tot înainte de 1989, centrul orășelului nostru, industrializat intens, cu nu știu cîte fabrici de nivel republican, era dominat sîmbătă seara de muzica de la Terasa Muntenia, unde se organizau cele mai *trendy*/fistichii nunți, la care erau angajate trupe locale, care cîntau *cover*-uri nevinovate din muzica disco a momentului, probabil și muzică populară (cu toate că nu-mi aduc aminte de ea, nici o nuntă românească nu poate avea loc fără această componentă identitară esențială). Atunci cînd acest obicei s-a reluat acum doi ani de zile, la exact aceeași terasă, am avut o tresărire melancolică și mi-am adus aminte cum străzile, acum pustii, erau pline de puști și puștoaice puși pe șotii, mereu unii împotriva celorlalți. Sensul este mereu același *Qui s'aime se taquine.* Depopularea a dus oricum la dispariția unui sfert din populația orașului, de ce să ne mai mirăm? Pe de altă parte, lipsa muzicii sau gustarea ei cu pipeta a priit decreteilor, căci am știut să o gustăm și apreciem altfel după 1989. Noile generații născute după acest an de referință nu au cum să înțeleagă. Cum să nu ai YouTube și TikTok? Nu știu dacă gigantul chinezesc oferă și muzică, pentru că îl detest nu numai pentru conținutul său infantil (dar cum îl detești dacă nu știi ce este pe el?), dar și pentru că încrederea mea în orice obiect/idee/tehnologie produse într-o țară profund (dar oare și iremediabil?) comunistă este nulă. Decreteii nu mai au iluzii legate de comunism.

Abia după 1989 au apărut în viața mea adolescentină obiecte personale care încîntau urechea și timpanul. Și cam de atunci a început și dependența mea de muzică. Unchiul meu, strecurat încă dinainte de 1989 în mirifica Franță, trimitea pachete în țară vărului meu. Într-unul din ele și-a făcut loc un banal *walkman* negru, cu căști și baterii. Cînd se plictisea de el, mi-l mai dădea și mie. Explozia de sunete mă fascina. Priveam nucul bătrîn din curte stînd pe o bancă verde, soarele încă nu-și pierduse din putere chiar dacă era 15 noiembrie și plîngeam de ciudă pentru că nu aveam cum să văd decisivul meci împotriva Danemarcei. Aveam ore. Încerc să sap în memorie, dar sînt destul de sigur că nici nu aș fi avut cum, căci meciul nu a fost televizat, ci doar radiodifuzat. Ce au mai urlat comentatorii la golurile lui Balint (două) și Sabău! Dar muzica microbiștilor valahi a amuțit de două decenii.

Apoi a venit epoca radiocasetofoanelor. După doi ani de la Revoluție, tata și-a consumat un întreg C.A.R., format din mai multe pachete de bancnote murdare și rupte, pentru a cumpăra unul. Nu țin minte dacă l-am bătut la cap sau pur și simplu a dorit să-mi facă o bucurie. Casetofonul Yoko, de culoarea abanosului, a fost achiziționat cu destule dificultăți din Magazinul Victoria din București, nu înainte ca tata să fi fost umilit de vînzătorul mult mai tînăr și nepoliticos, care a fost cît pe ce să nu-i accepte bancnotele uzate. Ca și cum nu toată România de atunci era exact în aceeași condiție uzată, soioasă, mizerabilă precum erau acele bancnote fără valoare. După cîțiva ani, fiecare astfel de casetofon ieftin începea să agațe benzile casetelor, ceea ce reprezenta un blestem. Se putea interveni chirurgical, tăind secțiunea afectată și lipind capetele, dar această metodă nu dura prea mult. Recunosc neputincios că în liceu nu am iubit muzica atît de mult încît să mă încumet să intru în vreo formație sau să înființez una. Nu am crezut decît că pot fi un bun, profesionist, ascultător. Într-un articol din 2003 (exact anul cînd mă întorceam acasă), Sorin Stoica scria: „În liceu, am vrut să intru și într-o formație rock. Numai eșecuri am la activ în ce privește muzica. Problema se mai pune și-așa: toți avem un ritm al nostru pe care evoluăm, pe care ne mișcăm prin viață. O muzica interioară care ne determină să facem anumite lucruri sau ne cenzurează alte ieșiri. Sîntem ca șobolanii ăia pe care cetățeanul acela din poveste, strămoș al deratizatorilor de azi, îi alungă din oraș cîntîndu-le. Orice om are o muzică a lui pe care trebuie să și-o întrețină“ („Despre fluierat și consecințele lui“, în ziarul *Partener*, nr. 187, 6 noiembrie 2003, Cîmpina). Cîtă sevă și prospețime avea omul ăsta în verb!

Un capitol important al descoperirii muzicii l-au reprezentat petrecerile la care am fost invitat. La aceste evenimente extraordinar de importante fiecare venea cu sacoșa lui cu casete. Eram chiar rugați de gazdă să le aducem și, eventual, să fie gata potrivite la melodia pe care fiecare dorea să o asculte. În astfel de cazuri existau doar două tipuri de melodii acceptabile: fie cele disco, de zbînțuială liberă, fie blues-urile romantice, care ne permiteau o scurtă apropiere castă, dar și puțin erotică, pentru că nu era lucru de nimic, pe vremea mea, să-ți încolăcești brațele în jurul taliei unei fete invitate la dans. Aveam o colecție bogată de blues-uri pe care o foloseam constant în timpul petrecerilor, atunci cînd era posibil să mă apropii de casetofonul pe care gazda îl împrumutase cine știe de unde. Doar cei cu părinți bogați aveau combine. Poate astfel se explică și complexul meu. Fiecare melodie avea propriul ei mesaj, de aceea ele erau difuzate în anumite momente bine definite. Regula era ca un blues să fie strecurat între două-trei melodii disco. Prin muzică ne întîlneam și comunicam. Continui să păstrez colecția de casete contrafăcute poloneze Vivo în trei cutii de carton, în pod. Fiica-mea m-a rugat să-i dau cîteva carcase de plastic pentru a le decora. Deja casetele sînt vintage.

Apoi a apărut CD-player-ul. Am unul japonez, care anul acesta împlinește două decenii de funcționare intermitentă și care redă rezonabil sunetul casetelor și impecabil pe cel al CD-urilor. Dacă au revenit la mare modă pick-up-urile, de ce nu ar face-o peste un deceniu și casetofoanele și casetele? În arhiva din pod păstrez cu sfințenie apogeul procesului de achiziționare a tehnologiei audio – o combină Sony pe care am cumpărat-o de la Geneva, plătind pentru ea doar trei sute de franci. Pentru a o cumpăra am mers cu Sergiu, amicul meu basarabean, care avea ceva experiență în mica și nevinovata contrabandă, pînă în zona comercială a Genevei, la mai bine de zece kilometri de căminul nostru din Plainpalais. Efortul a meritat pe deplin căci calitatea sunetului era imperială, impecabilă. Avea trei suporturi pentru trei CD-uri. Inevitabil, în decursul marii repatrieri, am înghesuit-o în pîntecul autobuzului firmei Double T, instalînd-o acasă, în bibliotecă. Ce dacă ocupa locul multor cărți? A funcționat ireproșabil pînă recent. Doar faptul că nu am mai folosit-o mult în ultimii șase-șapte ani a făcut-o să cedeze. S-a plictisit să vegeteze. De asemenea, sînt aproape sigur că se poate repara (dar unde?). Colecția de CD-uri cumpărate în mare măsură de la un magazin de CD-uri second-hand chiar de lîngă restaurantul McDonald's din Plainpalais, unde munceam intens, este intactă. Fiica-mea, după ce a studiat-o în lipsa mea, mi-a lăudat-o (ceea ce este complet nefiresc pentru ea).

Mă întreb melancolic unde va ajunge tehnologia aceasta a redării muzicii peste două sau trei decenii. Oare va fi posibil să ni se instaleze un *soft* sau o aplicație direct în creier, prin care vom putea ascultă în timp real, în gînd, melodia dorită, pentru a proteja mediul și a nu-l polua fonic? Atunci cînd totul va fi aseptic precum în filmul utopic *The Lobster* (cu personajul principal interpretat de dublinezul Colin Farrell)?

***Codruț Constantinescu** este istoric și consilier pentru afaceri europene la Prefectura Prahova. Cea mai recentă carte publicată este* Liber în Europa *(Editura Vremea, 2021).*

„De ce iubim femeile MCs“

– G.P. VOLCEANOV în dialog cu GANI (partea I) –

Am avut plăcerea de a discuta cu una dintre cele mai importante nume feminine ale rap-ului românesc din ultimii ani. Pentru Andreea-Lavinia Dădîrlat (n. București, 1986), cunoscută în industrie drept ***Gani.*** *Semnează patru albume solo, două în colaborare, numeroase single-uri și are un album în pregătire, despre care ne va povesti mai multe aici. Gani a colaborat cu nume grele din industrie precum DOC, Omu' Gnom, raku, Phunk B, Marijuana, Tecko Starr, Honey sau DJ Dox, nefiind intimidată de partea masculină a rap-ului și pe bună dreptate, nu are de ce! Am discutat cu Gani despre rap, literatură și influențe stilistice, planuri de viitor și, nu în ultimul rînd, despre poezie.*

Încep cu întrebarea pe care o adresez obligatoriu tuturor MC-iilor: avînd în vedere că rap-ul este un fenomen studiat în universități din toată lumea, te-ai aștepta să primească același tratament și la noi. Totuși, în România, rap-ul nu se bucură de acest statut, deși ar avea multe de oferit d.p.d.v. literar, muzical, politic și social. Este o nedreptate sau rap-ul trebuie să rămînă acolo unde este acum?

Cu siguranță ar merita să fie studiat și la noi în universități pentru că, după cum ai demonstrat și tu în cartea ta [n.a. – *Rap-ul este poezie. O incursiune în cultura hip-hop românească*, Editura Tracus Arte, 2022], rap-ul are foarte multe tangențe cu poezia, chiar origini. Avem mulți MC complecși în lirică, deci, clar, și-ar avea locul într-un curs academic. Poate cînd îmi voi crește nepoții se vor studia și la noi un Cedry2k, un Kazi Ploae – sînt atît de mulți cei cu versuri bune.

Mai mult de atît, ar trebui considerat o nouă specie a genului liric (avînd forme fixe, ritm, rimă, teme și motive specifice ș.a.m.d.)?

Dacă aș avea putere de decizie, aș include rap-ul acolo, pentru că literatura și poezia sînt în continuă dezvoltare, fiecare specie literară s-a schimbat în timp. Eu îl consider o formă de poezie mai complexă, mai actuală. De asemenea, există și multe piese fără mesaje și cuvinte vulgare, deci chiar am avea ce să includem într-un manual.

Ești una dintre cele mai inventive și ludice MC femei din rap-ul românesc, unde mai punem că textele pieselor tale, privite dintr-o perspectivă teoretică, au un evident caracter liric. Te identifici cu statutul de poetă contemporană?

Nu știu dacă sînt în măsură să mă autoproclam poetă, dar sînt mulți MC pe care i-aș încadra aici. Dacă cineva consideră că îmi merit locul acolo, m-aș simți onorată – am pus întotdeauana accent pe partea scrisă, nu doar pe *sound*. În piesa „Liricism“, unde fac apologia scrisului, am abordat importanța mesajului, mai ales în zilele noastre, cînd atenția ne e purtată către aspecte superficiale. Am vrut să amintesc că în hiphop contează și ce spui, și am încercat să exprim non-„*hater*istic“ *[rîde]:* „Șef pe flow, pentru cultură – ucenic / Beatu' e *sick* – tu încearcă să-i fii medic / Țolu' estetic, pe atitudine – autentic / Cuvîntu' sus dacă și liric o dai epic!“.

Folosești în versuri, și nu numai, multe jocuri de cuvinte ce denotă un vocabular bogat și un bun control asupra limbii române. Cum ai dobîndit acest limbaj complex?

Cred că e un cumul de factori. De mică am fost pasionată de scris, mă învățaseră ai mei, pe la 3 ani, să scriu cu niște litere de plastic. […] Apoi, scrisesem o poezie, tot înainte să încep școala, ceva gen „lalelele [...] chiar și cînd mor, ele zîmbesc“, nu știu de ce aveam asta în minte la vîrsta aia. [...] Vocabularul mi l-am dezvoltat pe parcurs și datorită profelor de română pe care le-am avut; în liceu am avut o profă foarte *cool*, era rockeriță, avea un limbaj liber.

Ce liceu ai terminat?

„Iulia Hasdeu“, am fost în clasă de limbi străine. Și modul în care aborda ea materia, stilul de predare și atitudinea informală m-au făcut să îmi placă și mai mult literatura. [...] Ulterior m-am dezvoltat pe partea de scris și d.p.d.v. profesional, m-am dus în *copywriting*, corectură și redactare de carte. Încă învăț și îmi dezvolt vocabularul, chiar în cartea pe care am corectat-o zilele trecute am găsit niște cuvinte foarte șmechere, poate o să le includ pe viitor în versuri.

Ești strictă atunci cînd vine vorba de formele poetice sau îți oferi o anumită libertate cînd scrii versuri? Ai anumite preferințe sau îți place să experimentezi cu prozodia?

Sînt și nu sînt, în sensul că, evident, orice strofă trebuie să fie multiplu de patru, ca să se înscrie în măsură. Dar nu-mi impun gen strofă clasică, 16 versuri – gata, aici mă opresc. Chiar și modul în care lucrez poate să pară haotic, dar pentru mine e foarte organizat, pentru că la multe piese încep cu finalul și dezvolt. […] Îmi notez idei ca să nu le uit; de exemplu, merg pe stradă, văd o clinică și-mi vine o dumă despre medici, chiar dacă nu am un scop pe moment pentru ea, și cînd am o piesă pe o anumită temă, deschid „enciclopedia de dume“ *[rîdem]* și îmi aleg. Cîmpul lexical, familia lexicală, la fel, îmi notez tot ce ține de o temă și pe baza lor construiesc. Dar nu am o limită clară cînd vine vorba de versuri, am avut și piese de peste 32, chiar 40 pe strofă. Asta îmi place ca artist independent, că nu-mi impune nimeni o rețetă standard care cumva îți taie tot avîntul artistic... Eu nu vorbesc mult, dar cînd mă pun să scriu, mi-e greu să mă mai opresc și am strofe foarte lungi.

A avut poezia convențională vreo influență asupra versurilor tale, te-a inspirat?

Da, […] ca punct de plecare.

Depinde și la ce poezie te raportezi, din ce curent. De exemplu, cea postmodernistă nici nu mai are rimă, e plină de licențiozități…

Nu am aprofundat postmodernismul, dar, din cele cîteva tangențe pe care le-am avut, pot să spun că nu m-am identificat foarte mult cu acest curent. E o formă de exprimare care merge odată cu evoluția societății, însă, personal, simt nevoia de rimă; îmi place abstractul, dar să aibă și o doză de concret.

Ai un poet preferat?

Uite, în liceu m-a prins Bacovia, pentru că era foarte anti tot ce se întîmplase pînă atunci. Am simțit doza aceea de catharsis la el, cu siguranță era o defulare și și-a folosit arta într-un mod terapeutic. La Eminescu, de exemplu, pe lîngă poeziile binecunoscute, ce mi s-a părut tare e că el a avut, într-un fel, primul *diss* [n.a. – jignire în rime pe care rapper-ii și-o adresează în melodii] de la noi – în „Criticilor mei“, în „Epigonii“ văd elemente precursoare de *diss.* […] Și Blaga mi-a plăcut, Nichita.

În afară de poezie, există cărți din literatura română sau universală care te-au inspirat? Ce ai mai citit în ultima vreme?

Mi-e greu să răspund, pentru că, prin prisma job-ului, citesc foarte mult. În ultimii trei ani jumate am citit 200 și ceva de cărți. Ce mă pasionează cel mai mult și se leagă oarecum de studiile mele și de unele subiecte pe care le-am abordat în piese sînt cărțile de psihologie. […] Pe psihanaliză mi-am făcut licența, mă pasionează cauzele pentru care gîndim sau acționăm în anumite feluri. […] Și sper că se vede chestia asta și în procesul de creație, eu abordez un rap psiho-social, introspecții.

Gani e un nume important, cu vechime pe scena hip-hop din România, însă ai fost la rîndul tău începătoare cîndva – ce influențe ai avut la debut?

Mă autocitez din nou *[rîde]*, tot din piesa „Liricism“, unde spun: „Am crescut cu MC Lyte, Lauryn Hill, Rah Digga / Wu Tang, Mobb Deep, Gang Starr, Biggie, big up!…“, cumva în direcția asta, MC-ii *conscious* [n.a. – subgen al rap-ului care educă masele]. Femeile MC din anii '90 aveau ceva ce mai există azi, din păcate, doar în *underground*, erau considerate *one of the guys*, egale. *Mainstream*-ul s-a axat foarte mult în ultimii ani, cel puțin în afară, pe hipersexualizarea femeii, și e păcat. De la noi m-au inspirat primele fete, Marijuana, Ganja, Honey. Și tot de la noi, pe lirică, m-a impresionat Facem [n.a. – label-ul Facem Records], cred că se observă din versuri. Îi ascultam din liceu [n.a. – formația C.T.C.] și mi-a plăcut că au venit cu ceva complet nou, au rescris abordarea în hiphop. DOC a fost o influență mare pentru mine, îmi plăcea abundența de comparații, jocurile de cuvinte cu sensul literal și polisemie… La fel Cedry2k, raku…

Ai făcut parte din MUZE, o trupă formată exclusiv din MCs femei. Care este povestea acestei trupe unice pentru rap-ul autohton?

Nu era în plan să fie o trupă, am vrut să reunesc toate gagicile care activam prin 2013 să facem un *cypher* [n.a. – cerc format din mai mulți MC, care rimează liber, pe rînd, de obicei de la dreapta spre stînga]. O încercare similară existase prin 2007-2008, dar nu a ieșit la suprafață. M-a inspirat un episod din *The Cypher Effect* [n.a. – emisiune americană care promovează conceptul de *cypher* și MC noi] în care cîntau numai gagici. Mai apoi, împreună cu Undercover, am pus bazele trupei, mi-am dorit să fie un fel de „Wu-Tang feminin“. […] Am lucrat un an pe ascuns, ne întîlneam săptămînal, aveam „ședințe“ cu carnețel, *deadline* pe piese etc. Ulterior am cooptat-o și pe MGee, și pe parcurs s-a schimbat direcția, […] aveam stiluri foarte diferite care trebuiau să ajungă la un numitor comun. Am zis să facem ceva mai *catchy*, mai accesibil – eu mi-am ieșit mult din zona de confort –, poate ajungem în *mainstream* fără compromisuri majore. Prima piesă a fost „Cele 4“ [n.a. – cele 4 elemente ale culturii hip-hop], iar albumul nostru, *O să fie bine*, a ieșit în 2017, apoi, în 2019, MGee a părăsit trupa. Am inițiat și o campanie anti-*bullying*, în conexiune cu piesa „IOSAIA“. După mai multe clipuri, în 2020, unele dintre fete s-au dedicat altor aspecte și trupa s-a oprit de la sine.

Ți-ai făcut un nume într-o lume încă dominată de bărbați. Care a fost traseul carierei tale în lumea rap-ului, te-ai lovit de prejudecăți pe parcurs? A contat faptul că ești femeie?

Cînd făceam *battle* pe forumuri, în 2004, […] nu era atît de mult misoginism pe cît te-ai fi așteptat. Momentul cînd am început să scoatem piese Liry și cu mine a coincis cu dezvoltarea rețelelor de socializare, oricine putea comenta. Înainte exista reținerea de a-ți spune ceva nefondat în față, după care, bubuind Internetul și sub luxul anonimatului, unii au început să dea glas frustrărilor și am citit tot felul de prostii, de la trimisul „la cratiță“ sau „pe centură“ pînă la zvonuri (false) că am fost împreună cu ăla și cu ăla; aberațiiile se propagă mult mai repede decît am scos o piesă sau un album. Nu-mi venea să cred și mă gîndeam: noi citim, sîntem în banca noastră, scriem, sîntem cu metaforă, comparație, epitet și uite ce zic ăștia despre noi! [...] A fost un fel de *bullying*. [...] Ne-a motivat să le dăm peste nas, liric vorbind, și așa au ieșit piese gen „Nemerituoșilor“. Am avut și o piesă, „InterLudic“, în care făceam mișto de toate prejudecățile astea: strofa mea face referire la bucătărie, iar a lui Liry, la curățenie – ne-am jucat cu eticheta de „gospodine“ și avem la final un citat din Stela Popescu prezentînd o rețetă. Evident, reacțiile astea nu erau majoritare, dar, prin natura umană, tindem să le acordăm cea mai mare atenție. Mă bucur că acum e mai multă deschidere și acceptare, iar fetele mai noi nu mai trec prin asta.

@gp.volceanov și @ghanizzle

© arhiva personală

Lucrezi la un proiect nou sau momentan te concentrezi pe viața personală?

Am început să lucrez la materialul nou, care inițial nu s-a vrut album, pentru că am observat că merge mai bine să lansezi piese ca single-uri, separat. Am vrut să mă concentrez pe fiecare piesă, să o lansez cu clip, să aibă un impact mai mare. Dar pînă la urmă m-am gîndit că nu ar fi rău să le reunesc, să mai adaug restul pieselor în lucru, și ăsta e materialul. Titlul va fi *Michelle Cypher*, […] ca trimitere la începutul meu în rap și la pasiunea pentru tot ce ține de *old school* și clasic.

Spuneai că vrei să o folosești și ca pseudonim.

Da, aș avea în plan să mă rebranduiesc. Nu știu dacă renunț total la Gani sau dacă devin Gani a.k.a. Michelle Cypher. […] Ca tematică, va fi un album introspectiv. […] Reflectă și o tentă oarecum pesimistă – eu o numesc realistă – cu privire la condiția artistului care se încăpățînează să rămînă clasic într-o lume concentrată pe conținut efemer și lipsit de substanță. Dar în ultimele luni am pus un pic muzica pe pauză, ca să mă ocup și de niște lucruri pe care mai mereu le-am neglijat, așa că m-am concentrat pe viața personală și pe cea profesională din afara muzicii. Perioada asta de pauză mi-a priit, pentru că vreau să refac anumite piese, să mai adaug ceva, totul se așază cum trebuie și va ieși bine.

Un sfat pentru tinerii MCs, dar mai ales pentru tinerele MCs care poate nu îndrăznesc să aspire la această lume controversată a rap-ului?

Cel mai important e să fii *true* și pasionat pînă la capăt. Dacă e mai mult decît o fază sau o chestie de conjunctură, o să simți și tu și o să vezi rezultatele peste ani; cît timp vrei să evoluezi și faci toate eforturile necesare: ascultat muzică, scris, înregistrat, învățat din greșeli, *research* (contează mult să știi istoria culturii pe care vrei să o reprezinți), prioritizare, timp alocat, partea financiară. […] Planurile personale puse pe locul doi, nopțile de nesomn cînd ai compus și a doua zi aveai cursuri/job, zilele în care n-ai ieșit cu prietenii fiindcă ai rămas la studio – toate merită, în final, dacă ai avut un scop bine conturat.

Cu ochii-n 3,14

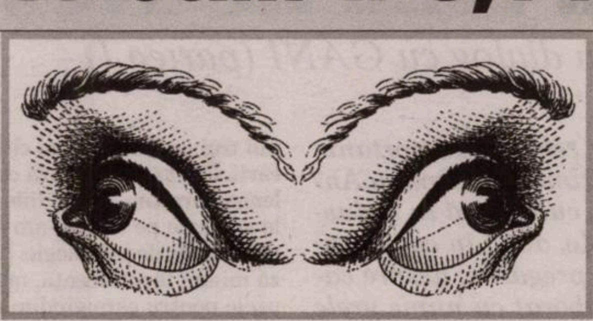

46% DIN TINERII PÎNĂ ÎN 111 ANI CRED CĂ ZBORURILE PE LUNĂ AU FOST ANULATE FĂRĂ UN MOTIV PLAUZIBIL

■ În Franța a ajuns în Parlament un proiect de lege care stabilește că minorii pînă la vîrsta de 15 ani nu se mai pot înregistra pe nici un site și nu mai pot descărca pe telefoane ori computere nici un fel de aplicații fără acceptul expres al părinților. Astfel, marii sau micii producători de programe sau site-uri sînt obligați să verifice vîrsta celui care solicită înregistrarea și să certifice cumva această vîrstă. Dacă nu fac asta, vor fi sancționați cu amenzi destul de mari. Interesant de remarcat e sprijinul formidabil pentru această lege: cam 80% din francezi și tot Guvernul actual o susțin. Așadar, are mari șanse să fie adoptată. Motivele care determină un asemenea sprijin sînt clare: studiile dovedesc vulnerabilitatea adolescenților în raport cu ceea ce văd prin aceste mijloace. 46% din tinerii pînă în 15 ani, de pildă, cred că rețeaua TikTok este o sursă de încredere, iar 47% din ei cred că un cont „certificat“ pe aceste rețele este o garanție de competență și de veridicitate. Fiecare moment în care mai găsim un argument pentru a decide o dată pentru totdeauna că aceste rețele sînt mai degrabă otrăvitoare decît benefice pentru oameni e un cîștig enorm. *Allez!* (**S. V.**)

■ O delegație de oficiali japonezi s-a prezentat acasă la Sogen Kato cu ocazia aniversării a 111 ani. Cînd au ajuns la locuința centagenarului i-au găsit corpul mumificat, îmbrăcat în pijama și lungit pe pat. Familia lui îl conservase vreme de treizeci de ani pentru a continua să-i încaseze pensia, în tot acest timp anunțînd oficialitățile că bătrînul trăiește retras în camera lui ca un „Buddha în viață“. Greu de dovedit că au mințit. (**M. C.**)

■ Săptămînile trecute am fost bombardați cu știri despre ciudate baloane care au survolat teritoriul Statelor Unite, cu presupunerea că ar fi fost lansate de chinezi în scopuri de spionaj. De curînd, toate zborurile din Sankt Petersburg au fost anulate, pare-se din cauza unui obiect zburător neidentificat. Compania Wizz Air își suspendă zborurile la Chișinău din cauza „riscului ridicat“, după ce și autoritățile moldovene au închis temporar spațiul aerian, invocînd apariția pe cer a unui obiect neidentificat asemănător cu un balon meteorologic. Un soi de psihoză a baloanelor neidentificate pare să se instaleze pe plan mondial, de la vest la est. Cea mai interesantă ipoteză e că ar fi vorba despre baloane de săpun. (**A. M.**)

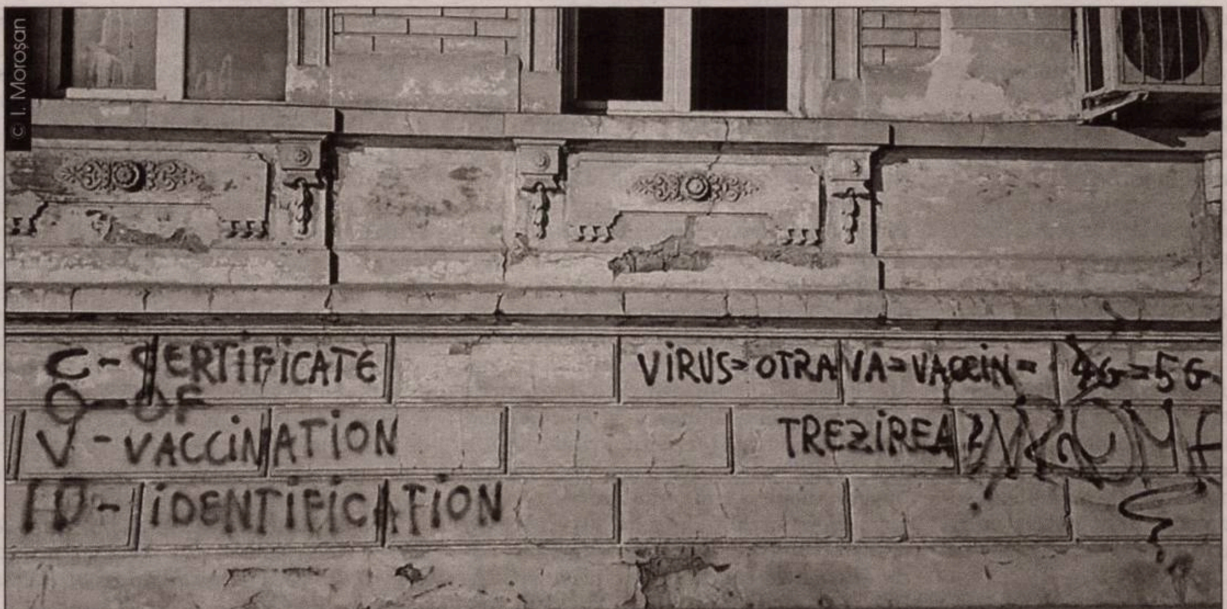

© I. Moroșan

■ Îți dai și mai bine seama cît de tare s-a schimbat lumea cînd un jurnalist francez face acest experiment, despre care și scrie (de mînă, desigur): se decuplează două săptămîni de la orice formă de tehnologie. Să trăiești astăzi fără e-mail, computer, telefon, cablu și orice altă formă de conectare pare un alt fel de a păși pe Lună. (**A. M. S.**)

■ Fără cîini cu capul scos pe geamurile mașinilor din Florida – asta vrea să obțină o propunere de lege. Nici afară să admire drumul, dar nici în poala stăpînilor, totul pentru siguranța din timpul călătoriei. Cei care susțin proiectul sînt de părere că animalele de companie trebuie transportate în interiorul vehiculului, în paturi speciale, pentru a nu distrage atenția șoferilor. Ei se gîndesc și la pisici și au inclus în propunere amenzi drastice pentru cei care extirpă ghearele felinelor fără un motiv medical plauzibil. (**A. A. D.**)

VĂ SFĂTUIM SĂ VERIFICAȚI GRANIȚA DINTRE FICȚIUNE ȘI ÎNCEPUTURI DE DRUM (UN PROGRAM ÎN CINCI PAȘI PE ASFALT CARE AR PUTEA ȘOCA SPIRITELE RELE)

■ Vă sfătuim să verificați autenticitatea certificatului de divorț, mai ales dacă vă gîndiți să vă refaceți viața și să ziceți din nou „da“. Un bărbat din Hunedoara a aflat că este încă însurat, după ce a depus actele a doua oară. Fosta lui soție, mai bine zis încă actuală, se recăsătorise și ea cu cîțiva ani în urmă, în Spania. Vinovat, se pare, este ofițerul de stare civilă care a omis să înregistreze documentele de divorț în evidențe și să le dea la semnat conducerii Primăriei. Ba mai mult, temîndu-se să nu fie reclamată, persoana care a produs încurcătura a întocmit în fals certificatul de divorț și i-a atribuit și un număr inventat. Motivația ei a fost că nu mai avea timpul necesar pentru a termina toate actele, dat fiind că viitoarea femeie divorțată urma să plece din țară. Pentru că i-a transformat pe vechii însurăței în niște bigami, a fost condamnată, la sfîrșitul anului trecut, la zece luni de închisoare cu amînarea executării pedepsei. (**A. A. D.**)

■ Michel Houellebecq se află în mijlocul unui nou scandal. E vorba despre un scurtmetraj porno în care este protagonist. Houellebecq își joacă propriul rol: un bărbat alb, în vîrstă de șaizeci de ani, intelectual în depresie, care hotărăște, împreună cu soția, să meargă la Amsterdam și să apară într-un porno cu actrițe și lucrătoare sexuale. Din cauza vîlvei pe care o stîrnește afișul filmului, care ar trebui să fie lansat luna asta, scriitorul cere interzicerea lui în instanță. Pare un scenariu perfect marca Houellebecq. Granița dintre ficțiune și realitate e atît de fină încît cine mai poate să o apere pe una sau pe alta? (**A. M. S.**)

■ Recenta ceremonie a decernării premiilor César a fost întreruptă de o activistă ecologistă care a urcat pe scenă purtînd un tricou pe care scria „Ne-au mai rămas 761 de zile“. Cum numărul nu-mi spunea nimic, am luat-o pe linia numerologiei și am aflat că poate fi o combinație între trezire spirituală (7), devotament (6) și începuturi de drum (1). Drept urmare, am dedus că femeia nu făcea decît să transmită un mesaj de bine: peste vreo doi ani, lucrurile vor intra pe făgaș. (**S. G.**)

■ „Tratăm oameni, nu doar dinți“, declară reclama clinicii Life Dental Spa, pe care o văd zilnic, arborată pe stîlpii orașului. „Îți pregătește tălpile pentru sezonul de vară“, aud la radio, în mașină, despre o nouă alifie, iar DM propune, în același registru, un program în cinci pași pentru ca „picioarele dumneavoastră să fie pregătite pentru sezonul cald“. Dr. Dameh, regele silicoanelor din cartierul Primăverii, își face o reclamă sfruntată, pe sute de afișe, în care apare jonglînd, nici mai mult, nici mai puțin, cu implanturi siliconice. Rămîn cu impresia că omul e alcătuit preponderent din dinți, picioare, tălpi și, cu o minimă investiție, silicoane. (**M. P.**)

■ Pe asfalt, o informație de interes public, scrisă cu creta de mîna unui copil: „Pică bani din cer“. Era de așteptat. (**D. S.**)

■ Cărțile cu James Bond vor fi republicate de editura Ian Flemming în spirit *woke*, editura angajînd un grup de *„sensivity readers“* pentru a identifica „termeni și abateri care i-ar putea șoca pe cititori“. De exemplu, „un barman negru“ a devenit „un barman“, iar africanii întîlniți într-o piață de diamante, care inițial erau „indivizi care respectau legea, deși trăgeau la măsea“, azi sînt „indivizi care respectau legea“. Totuși, pentru ca grupul de cenzori să-și facă treaba pînă la capăt, ar trebui să revizuiască și celebra *„Shaken, not stirred“* – dacă vor căuta, vor descoperi că *shaken* înseamnă și praf de marijuana, iar *stir*, în limbaj stradal, se folosește pentru închisoare. Două cuvinte care ar putea șoca cititorii. (**S. G.**)

■ În mijlocul protestelor care au adunat sute de mii de mexicani înverșunați împotriva președintelui Andrés Manuel López Obrador și împotriva atentatului său la statul democratic, președintele mexican, îngrijorat, a postat zilele trecute pe Twitter o fotografie în care, după el, este surprins un *alux*, care, în folclorul Maya, este un soi de elf/spiriduș. *Alux* este o creatură sălbatică, relativ inteligentă, care trăiește în pădure și conservă spiritele rele, fiind predispus la a juca diferite feste oamenilor și mai ales la furt. Unele surse spun că aceste creaturi sînt purtătoare de ghinion și prevestesc răul. Îngrijorarea președintelui mi se pare totuși legitimă: într-o lume de neînțeles, ce mai contează că un singur om poate genera proteste uriașe, lovituri de stat, revoluții sau războaie, cînd propria-i ogradă este periclitată de elfi? Istoria mare pălește întotdeauna în fața istoriei mici și a grijilor personale. Încă o lecție că oamenii mari sînt, de fapt, și ei niște oameni foarte-foarte mici, la fel ca toți ceilalți. (**I. M.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.750
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **988** ■ 16-22 martie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Feminitate și destin“

pagina 3

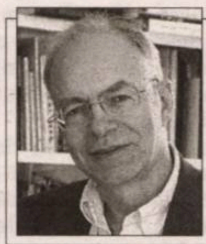

PETER SINGER

„Doctrina despre contracepție“

pagina 7

DARIA GHIU

„Artă cu telecomandă sau jocurile imaginii“

pagina 15

Un veac de televiziune

„Există o televiziune pentru a-ți petrece timpul și o alta pentru a-l înțelege.“

ANDRÉ MALRAUX

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

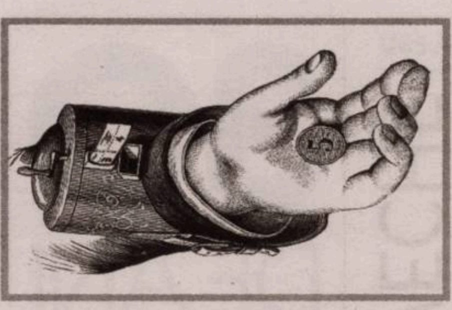

Constantin RUDNIȚCHI

viața de capital

„Poleiala“ de pe Selly

Am aflat recent de Selly. Absolut normal, evident, pentru că era foarte puțin probabil ca preocupările să mi se intersecteze cu cele ale unui vlogger cu o vîrstă de sub 18 ani. L-am descoperit pe Selly în urmă cu doi ani. Atunci, tînărul vlogger a trecut brusc granița *social media* către media clasică. Aș spune că a fost o traversare lină: televiziunea, despre care de ani de zile spunem că se află într-o criză existențială, încearcă să se reîmprospăteze aducînd pe ecran „starurile“ din media socială.

Invers, chiar dacă susțin cu tărie că nu dau doi bani pe televiziuni și, în general, pe media clasică, multe dintre vedetele Internetului nu au refuzat prezența în emisiuni de televiziune. Cu această ocazie, telespectatorii au putut descoperi *influencer*-i cu milioane de vizualizări, dar cu un bagaj intelectual și de preocupări submediocre.

Nu a fost cazul cu Selly. Tînărul vlogger a apărut la TV, în anul 2020, vorbind despre starea sistemului educațional. Ceea ce auzeam era destul de interesant: un tînăr educat, cu un vocabular îngrijit și cu cîteva idei pertinente despre școala românească. A atras atenția. Și era normal să se întîmple astfel, pentru că telespectatorii fideli ai programelor de televiziune (printre care, recunosc, mă număr), sastisiți de profesorii, experții și foștii miniștri care evaluau steril și de ani de zile starea educației în România, au descoperit un tînăr cu idei, simpatic, relativ coerent, care părea că știe din interior situația și putea chiar să schițeze unele soluții de îmbunătățire a sistemului.

În acea perioadă, în anul 2020, l-am auzit pe tînărul Selly vorbind și despre nevoia de a dezvolta educația economică și financiară în învățămîntul gimnazial și liceal, ceea ce m-a surprins și bucurat, pentru că este evident că o astfel de dorință exprimată de un tînăr de succes este un argument în plus în fața autorităților.

Nu știu dacă televiziunile care l-au găzduit pe Selly au avut cîștiguri de audiență, dar, cu siguranță, „transplantul“ în media clasică nu i-a adus prejudicii vlogger-ului, ba, dimpotrivă, i-a crescut notorietatea într-o zonă a publicului care în mod curent nu este interesată de prestațiile de pe Internet ale *influencer*-ilor.

Sînt banii lui, cîștigați corect,
și poate să îi cheltuiască pe orice dorește.

În ultimii doi ani, am ciulit urechile la știrile despre Selly, încercînd să-i urmăresc traiectoria. O evoluție care, trebuie să o spun, a fost dezamăgitoare. Primul semnal ciudat l-am avut atunci cînd am aflat că vlogger-ul de 19 ani și-a cumpărat o mașină de 70.000 de euro. Este o contradicție clară între a cere introducerea lecțiilor de educație economică în licee și achiziția unui automobil de o valoare atît de mare. Pur și simplu, nu se leagă.

Recent, însă, am văzut că la o emisiune de televiziune (programul realizat de Denise Rifai), Selly a declarat că are cheltuieli lunare cuprinse între 10.000 și 20.000 de euro. Las la o parte diferența enormă între sume, dar am crezut că este vorba despre cheltuieli care se referă la firmele pe care le administrează. Dar nu este așa. Selly a precizat că sînt doar cheltuieli personale.

Desigur, sînt banii lui, cîștigați corect, și poate să îi cheltuiască pe orice dorește. Numai că o fărîmă de educație economică l-ar îndemna pe un tînăr de 22 de ani să încerce să economisească mai mult. Măcar pentru faptul că gusturile publicului se pot schimba. Prin contrast, de exemplu, citeam recent despre un tînăr francez „frugal“ (adică foarte dedicat economiilor), care de ani de zile investea pînă la 80% din ceea ce cîștiga.

În plus, ceva nu se leagă în declarațiile vlogger-ului. Acesta i-a spus lui Denise Rifai că duce o viață „plictisitoare“, după tiparul: acasă, la birou, restaurant, din nou acasă și, în plus, cîteva vacanțe pe an. Într-un asemenea ritm este greu să cheltuiești 20.000 de euro pe lună.

Anul acesta, l-am văzut pe Selly într-o reclamă care rulează pe toate canalele TV și online, a fost co-producător al unui film cu succes comercial, dar de o calitate artistică jalnică. „Poleiala“ de pe Selly s-a dus și se vede realitatea. Tînărul vlogger poate fi un antreprenor pragmatic, care se adresează iubitorilor de manele, dar nu va fi niciodată un intelectual care să schimbe ceva în România.

Aș vrea să fiu corect înțeles. În cele din urmă, nu i se pot face reproșuri lui Selly și sînt total de acord că orice cetățean, atît timp cît își plătește taxele și impozitele, își poate cheltui banii pe orice dorește.

În ultimă instanță, Selly nu datorează nimănui nimic. Problema cu tînărul vlogger este una care s-a întîmplat de multe ori în România, în domenii foarte diverse: în politică, în organizații neguvernamentale, în sport sau în afaceri. Sînt oameni care, la un moment dat, pare că vor avea forța să schimbe lucrurile în bine în societate, în economie sau în politică. Însă, în marea majoritate a cazurilor, oamenii promițători sfîrșesc prin a dezamăgi. Din motive diferite, mulți dintre oamenii în care ne-am pus speranțe nu s-au ridicat la înălțimea așteptărilor. Selly este doar unul dintr-o listă lungă pe care o puteți întocmi chiar dumneavoastră, stimați cititori – cu siguranță, nu cel mai relevant. Dar este un exemplu care parcă încununează superficialitatea în care trăiește societatea românească.

Constantin Rudnițchi *este analist economic.*

■ ■ ■

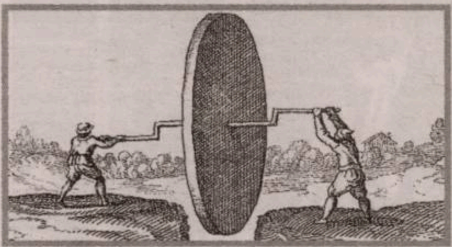

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

De ce se depărtează românii de UE

Mai puțin de jumătate dintre români cred că apartenența la Uniunea Europeană este un lucru bun. Constatarea asta, prezentă în ultimul eurobarometru, ar trebui să dea fiori întregii elite românești, fie ea politică, de business sau culturală.

Ceva s-a întîmplat în ultimii ani, astfel încît o bună parte a populației a abandonat gîndul că sîntem într-o situație bună care devine și mai bună cu timpul. Constatările eurobarometrului sînt de-a dreptul paradoxale dacă ne uităm pe cifrele de la statistică: economia României crește, devine mai complexă, oportunitățile sînt tot mai multe. Aceeași tendință se poate observa și cînd ne uităm la veniturile populației – chiar dacă în prezent sînt măcinate de inflație, ele sînt totuși semnificativ mai mari decît, să zicem, acum zece ani.

Paradoxul devine și mai evident dacă introducem în ecuație Planul Național de Redresare și Reziliență, o finanțare-mamut menită să compenseze pierderile din timpul pandemiei. Realizat de guvernul anterior, planul este probabil singurul proiect de țară coerent agreat în epoca post-aderării la Uniunea Europeană. Aproape 30 de miliarde de euro intră în proiecte românești care variază de la construcția de autostrăzi pînă la reforme instituționale mult întîrziate, dar absolut necesare. Și totuși, încrederea scade.

Prima și cea la mai îndemînă explicație ține de deciziile pe care Guvernul le-a luat în colaborare strînsă cu Comisia Europeană, după debutul pandemiei. E cumva firesc ca restricțiile și obligațiile impuse atunci să fi creat frustrare și anxietate. A doua explicație are probabil legătură cu efectele prezentei crize economice. Cum degradarea nivelului de trai continuă, e imposibil de evaluat cît de mult afectează percepțiile populației, dar alte sondaje ne arată că nivelul de nemulțumire (direcția în care merge țara) este uriaș – la un nivel care pare că prevestește o revoluție.

Toate astea adunate la un loc arată un soi de oboseală a societății, un fel de abandon, o dezvrăjire, dacă vreți, de mirajul european. E adevărat că românii trăiau un fel de *high* necritic, crezînd în proverbialul cîine cu covrig în coadă, însă dispariția optimismului (alt fel de a citi încrederea) nu vine doar din aterizarea lentă pe solul ferm al realității.

Dezvrăjirea are, cred eu, și alte explicații, dincolo de cele care țin de moment. Românilor li s-a spus și au crezut că aderarea la Uniunea Europeană înseamnă intrarea într-o lume a regulilor și a oportunităților egale. Parțial, lucrul acesta s-a confirmat. România de azi este fundamental diferită de cea preaderare. Însă nu suficient. Nu s-a schimbat suficient de mult și suficient de repede. Ca și în nefericitul caz al aderării la Schengen, s-au creat așteptări și s-au obținut dezamăgiri. Asta are întotdeauna consecințe.

Oamenii vor să fie tratați corect de stat. Nu e o așteptare absurdă și nerealistă. În același timp, ei văd cum același stat își creează clase de privilegiați care sînt *mai egali* decît restul populației. Cel mai bun exemplu este cel care ține de pensiile speciale. Ăsta e subiectul care, o spun sondajele și focus-grupurile, enervează cei mai mulți oameni indiferent de categoria demografică sau zona geografică de care aparțin. De la Carei la Tulcea și de la Drobeta-Turnu Severin la Suceava, frustrarea este evidentă și se acumulează.

În aceeași notă putem trece oportunitățile – slujbele bine plătite de la stat merg în rețele de influență conectate politic. Dovezile sînt peste tot, n-are rost să insist. Apoi, sectoare întregi de business sînt dependente, mult prea dependente, de relația cu statul. Ai contacte bune, ai și contracte bune. Din cînd în cînd mai apare cîte o știre care documentează lucrul ăsta, dar cred că nu greșesc cînd estimez că vedem doar vîrful aisbergului.

Cu funcționari nepregătiți și furnizori selectați pe criterii subiective, serviciile statului sînt, evident, slabe. Și așa apare frustrarea. Natural, după o vreme, oamenii își vor căuta explicațiile în realități paralele. Unii, așa cum arată eurobarometrul, abandonează *visul european*, alții demisionează pur și simplu din societate (nu mai citesc știri, nu mai votează), alții se radicalizează și creează bule informaționale care se autoalimentează cu vise suveraniste, izolaționiste sau de-a dreptul lunatice.

Ziarul Financiar publica zilele trecute o informație prea puțin remarcată: România are mai mulți milionari în dolari decît Polonia, țară de două ori mai mare decît a noastră și cu o economie semnificativ mai mare și mai stabilă. Din 91.500 de milionari români, 2%, sînt considerați foarte bogați, cu averi de peste 30 de milioane de dolari fiecare, un record pentru regiune. Din păcate, acesta nu e un motiv de mîndrie, ci de îngrijorare. Cifrele astea nu arată că românii au un simț special al afacerilor, ci doar disproporția dintre accesul la resurse al cîtorva *versus* relativa sărăcie a majorității. Dar o discuție despre decalajele din societatea românească în acest moment e aproape tabu.

Există un soi de tentație în discursul public de a minimaliza importanța celor care abandonează consensul pro-UE în favoarea altor narațiuni. Cred că e o greșeală. În fapt, așa cum ne arată eurobarometrul, în România robotului *fake* Ion apare încet-încet o masă critică și eclectică de oameni care își caută alt viitor. Ea e compusă din beneficiarii direcți ai unui stat slab – sinecuriști, oameni de afaceri și dependenți. Aceștia nu vor schimbarea stării de fapt, nu vor reguli mai stricte sau mai strict impuse. Le convine situația de fapt. Lor li se adaugă cei care nu mai speră, care nu își mai dau timp să aștepte ca soarele să răsară și pe strada lor. Împreună, aceste două categorii au un dușman comun: Europa. Unii o găsesc stînjenitoare, alții vinovată. Și unii, și alții devin tot mai puternici.

Niciodată în istoria ei n-a avut România o perioadă așa lungă de prosperitate și dezvoltare. Riscăm să o pierdem pentru că n-am fost atenți și, cîndva pe traseu, am lăsat garda jos.

Teodor Tiță *este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

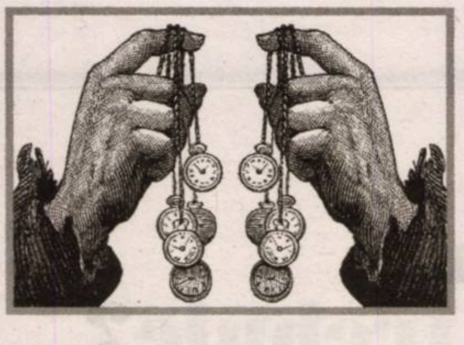

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Feminitate și destin

Nu pot să las să treacă luna martie, devenită pretutindeni o lună a feminității (ca și cînd toate celelalte n-ar fi...), fără să extrag și eu, din arhiva mea, un text „omagial“ dedicat anvergurii ei. E o notă apărută în cartea despre destin scrisă, prin corespondență, acum cîțiva ani, cu Gabriel Liiceanu. Evident, textul nu poate oferi decît o imagine sumară a temei, insuficientă în raport cu amploarea fizică, metafizică, culturală, omenească a subiectului. Luați-l, deci, ca pe un „mărțișor“, din multele care se pot oferi miraculoaselor noastre partenere...

© wikimedia commons

Zeitățile destinului sînt, de regulă, în toate religiile, feminine. E, poate, o primă indicație despre natura a ceea ce numim destin. Destinul este, s-ar zice, componenta feminină a vieții, „farmecul“ ei, un amestec de provocare, vrajă, ispită primejdioasă, protecție maternă, imprevizibil, autoritate capricioasă, slăbiciune, maleabilitate, pedagogie (tandră sau severă), vocație a slujirii (dar și orgoliu al autonomiei), mister, nevoie de parteneriat (de la acuplare la construcția unui proiect comun), instanță a nașterii (și a renașterii), spațiu al intimității (dar și al deschiderii spre alteritatea familiei și a socializării), „înger“ și „demon“, sursă a „alegerii“, a participării, dar și experiență a „părăsirii“, prilej al rupturii și al împăcării, model al „însoțirii“, apropiere absorbantă și depărtare inaccesibilă, promisiune, risc, surpriză.

Legile naturii și ale oamenilor au mai curînd iradierea unei rigori de tip masculin, „patern“: geometrizează, cuantifică, „dictează“ și decid în chip univoc. Dumnezeu însuși e masculin („Tatăl“), înainte de a asuma dimensiunea iubirii, în speță profilul Fecioarei și al Înțelepciunii (Sophia). Destinul ține, însă, de sfera „mumelor“. E născut și născător, țesător de legi „discrete“, mai curînd muzicale, nesistematizabile, alcătuind o multiplicitate de „cazuri“, o colecție de „teste“, care pendulează între „necesar“ și „negociabil“. Destinul convertește „ordinea“ naturală (și pe cea divină?) în viață, în dinamism imanent, în armonie de inanalizabile. E o coerență a inclasabilului...

„Feminitatea“ tradițională implică și exercițiul preparării și al distribuirii hranei. „Activitatea“ destinului se asociază cu gestul – nutritiv – al „porționării“ (cf. etimologia grecească *moira-meros)*. Destinul fiecăruia e „porția“ care i-a fost dată, „lotul“ lui, hrana care i se atribuie. „Porția“ se referă, firește, și la cantitate (cît?), dar și la „rețetă“ (ce ingrediente, ce dozaj?). Destinul are, cu alte cuvinte, extensie, culoare și gust. E „provizia“ cu care plecăm la drum, care „ne ajunge“ sau nu, pe care trebuie să contăm, fără iluzia unor „reaprovizionări“ acomodante. Destinul livrează energie, dar poate fi și toxic, indigest. Poate fi un „prea mult“ sau „un prea puțin“. Poate „să ne placă“ sau nu, să ne satisfacă lăcomia sau, dimpotrivă, să o inhibe sau să o isterizeze. Mîncăm – existențial – atît cît avem. Ne „mîncăm“ soarta, care, la rîndul ei, ne mănîncă. Și noi sîntem, deci, porția destinului nostru, hrana lui. Avem ceva de dat „la schimb“. Sîntem provocați la o „contraofertă“: a avea destin înseamnă a fi hrănitor.

■ ■ ■

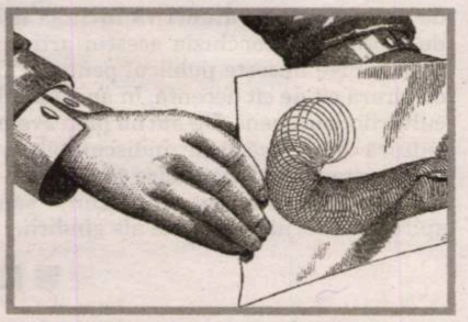

Andrei CORNEA

la **răscruce** de **gînduri**

Telefonul mobil

Gîndiți-vă cum ar fi să vă pierdeți sau să vă distrugeți telefonul mobil: deodată ați pierdut toate adresele de e-mail, toate numerele de telefon, postările, pozele și toate conversațiile pe WhatsApp (dacă n-ați fost prudenți să vă faceți *back-up*-uri), ca să nu mai vorbim despre parolele pe care eventual le-ați „ascuns“ prin vreun cotlon al memoriei telefonului. Vă veți chinui zile și săptămîni întregi să refaceți ce se mai poate recupera, veți apela la prieteni și la cunoștințe să vă ajute, pe scurt, aveți un dezastru. E și mai rău dacă momentul fatidic vă prinde departe de casă. Puține „mici dezastre“ sînt mai de temut pentru omul contemporan! Și asta, în mare parte, din cauza dependenței în care ne ține acest mic instrument: memoria noastră care, altădată, era obișnuită să țină minte chiar și zeci de numere de telefon fix (ca să nu mai vorbim despre ajutorul dat de agendele scrise sau de cartea clasică de telefon), astăzi abia dacă mai știe numărul propriu și, poate, încă unul sau două numere.

Dar telefonul mobil trebuie încărcat mereu la priză și, chiar dacă nu l-ai pierdut, se întîmplă să nu-l mai poți folosi în cazul unei pene prelungite de curent. Altfel stăteau lucrurile cu telefoanele fixe cu disc de pe timpuri: acelea funcționau fără legătură la rețeaua electrică. Erau mai autonome ele, dar și noi eram astfel, cei care le utilizam pe vremea aceea. Ce vreau să sugerez este că, de la deceniu la deceniu, dependența noastră materială, mentală, psihică, socială de „rețele“ a crescut, iar față de secolele trecute s-a amplificat nemăsurat de mult: sîntem mulțumiți și ne simțim stăpînii universului, atîta timp cît avem curent electric, Internet, apa caldă și rece, gaz, se strînge gunoiul și cît timp avem în stare bună cîteva *device*-uri indispensabile. Altminteri, ne aflăm numai cu un pas înaintea Apocalipsei: într-un *black-out* nu mai poți comunica, nu mai ai apă sau încălzire, nu mai ai lift, nu poți cumpăra de la magazine nimic (casele, fiind electrice, nu mai funcționează), nu mai poți face plăți online etc. Îmi veți spune că lucrurile se rezolvă totuși și că pînă și ucrainenii, cu centralele electrice bombardate de ruși, au supraviețuit (cu ajutor occidental, însă) și au trecut peste iarnă. Desigur, dar ceea ce se arată aici e enorma noastră dependență.

Slăbirea memoriei noastre, care nu mai trebuie să rețină numere de telefon și nici alte date de utilitate imediată, inclusiv tabla înmulțirii (fiindcă le găsim pe Internet îndată), are probabil și consecințe mai îndepărtate: universul nostru mental, tot mai alcătuit din fragmente de informație moartă extrasă online și format tot mai mult fără susținerea memoriei vii, devine tot mai dezlînat, neconectat, haotic. Și nu doar memoria numerelor sau abilitatea de a calcula sînt afectate: treptat se constată că nu mai e nevoie de cultură generală, căci avem Google și Wikipedia, nu mai trebuie să știm limbi străine, căci traduce Google în locul nostru (mizerabil, adesea, dar ce contează?). Munca sau școala online din timpul pandemiei (cu care unele instituții, precum Universitatea București, par a se fi obișnuit prea mult) ne-au dezvățat de relații sociale și au părut a sugera unora că relația directă, omenească între două sau mai multe inteligențe vii este dispensabilă. De curînd am aflat că nici nu mai trebuie să compunem eseuri școlare sau chiar articole, în reviste științifice, deoarece inteligența artificială, bine ghidată de algoritmi ascunși, se poate însărcina cu asta în locul nostru. Nu-s departe timpurile cînd o pană de curent mai prelungită ne va lăsa nu numai fără memorie, dar și imbecili.

E adevărat că, fiind o ființă foarte socială, omul a avut dintotdeauna mari dependențe. Aristotel spunea că numai fiarele și zeii pot fi singuri și autosuficienți. Nu și oamenii. Cu toate astea, dacă s-ar cere să descriu maximum de lapidar tendința principală a modernității (începînd de prin secolele XVII-XVIII), aș spune: *dependență mereu mai mare, în extensie și în profunzime.*

Într-adevăr, dependența inventată treptat de moderni cuprinde: sistemele de înregistrare a stării civile, școala obligatorie, sistemul bancar, sistemul medical național, unificarea politică și administrativă, comerțul național și internațional, sistemele moderne de taxe și impozite, asigurările, serviciul militar și cel civil, aparatul de distribuire a justiției, rețeaua de șosele, căile ferate, rețelele electrice, media etc. Pe măsură ce omul modern a trăit mai bine, mai mult, mai sănătos, în aceeași măsură a devenit mai dependent de state, de multinaționale, de rețelele dezvoltate de acestea, de instituții, de sisteme complexe de administrare a informațiilor. Să nu se creadă că văd cine știe ce plan malign aici: dimpotrivă, de cele mai multe ori, scopul a fost bun, intențiile onorabile, iar acest uriaș Leviathan care este societatea modernă și-a exercitat dominația benign, în aclamațiile cvasigenerale. Și, de fapt, nu el a dorit să ne subjuge, ci noi, oamenii, ne-am pus de bunăvoie și chiar cu entuziasm în dependența lui în schimbul comodității, sănătății, plăcerii, îndestulării, sănătății, vieții mai lungi, ba chiar al speranței de a scăpa o parte a umanității de mizeria milenară. A meritat schimbul? De ce nu?

Faust s-a vîndut diavolului pentru o clipă de fericire autentică; noi – mai puțin năzuroși sau înțelepți, dar mai norocoși – ne-am predat diavolului pentru a deveni tot mai mult niște vietăți dependente. Ca să rezumăm printr-o imagine totul: ducem o viață de anexă a telefonului mobil. Și nu reușim nici măcar să ne scandalizăm cu adevărat!

■ ■ ■

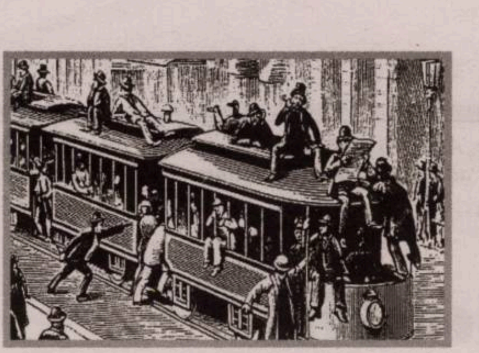

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Popor avem, public la ce ne mai trebuie?

În 1907-1908, Garabet Ibrăileanu a strîns într-un volum cîteva texte, anterior publicate în *Viața Românească*, prin care se războia un pic cu ideile lui Titu Maiorescu despre începuturile culturii românești moderne, de nu chiar cu modul în care liderul junimist oficiase nașterea acesteia. Volumul se numește *Spiritul critic în cultura românească*. Socotit de G. Călinescu „o capodoperă în felul ei“, cartea vrea să spună, de fapt, că ceva spirit critic a existat și înainte de Maiorescu, că nu el este cerul și pămîntul spiritului critic în cultura noastră. Însă pomenesc această carte acum din alt motiv. Acolo, Ibrăileanu face la un moment dat o observație care ne apare azi, la un secol și-un sfert distanță, de o supărătoare și chiar exasperantă actualitate. Astfel, suita de cărturari moldoveni de secole XVI-XVII (Luca Stroici, Grigore Ureche, Costineștii, Dosoftei, ba chiar un Ion Neculce care nu știa nici o limba străină, dar era un om cultivat), care culminează la final de secol XVII cu Dimitrie Cantemir, i se pare lui Ibrăileanu că este nu doar o sumă de oameni de cultură, nu doar o sumă de individualități, ci „o mișcare culturală“. În plus, poate cu o excepție sau două, toți erau foarte legați de Polonia, care, la acea vreme, era veritabila metropolă culturală pentru Moldova, așa cum, de pildă, Franța va deveni pentru România două sau trei veacuri mai tîrziu. Așadar, condițiile propice pentru fondarea unei culturi moderne existau deja în Moldova, cu două veacuri înainte de Maiorescu: aveai metropola influentă culturalmente și aveai intelectualii autohtoni formați de metropolă. Și totuși, cheagul nu s-a prins. Ibrăileanu zice despre acea mișcare că „ar fi avut un efect colosal, ar fi scurtat cu două veacuri drumul penibil pînă la lumină, dacă n-ar fi fost cîteva impedimente“. Primul dintre ele a fost „lipsa de cultură, aproape totală, în păturile moldovenești; cu alte cuvinte, lipsa unei mase de cunoștințe aperceptive“. Pe limba noastră de azi: lipsa unui public. Din observația lui Ibrăileanu reiese, cred, o concluzie importantă, anume că o cultură nu se poate dezvolta fără public. Cultura nu e doar o treabă a unor „intelectuali“, e o treabă a unei colectivități.

La noi, statisticile sînt îngrozitoare: în materia „consumului“ de cultură, sîntem de departe ultimii în Europa. Tocmai noi, care sîntem atît de mîndri de cultura noastră (cea pe care nu o cunoaștem, de altfel), tocmai noi, care îi acuzăm pe alții că sînt inculți și proști, tocmai noi! Statistica nu face decît să confirme ceea ce oricine simte imediat în jur-i: o societate complet dezinteresată de cultură. Priviți, doar, cum ne administrăm monumentele, ce educație dăm copiilor, cum ne vorbim limba, cum aplaudăm în picioare absolut orice vedem pe-o scenă, vedeți că stînjeneala de a fi incult a fost înlocuită cu opinia tot mai larg împărtășită că inutilă e cultura – în fine, toate „semnele“ din societate indică limpede o veselă și total lipsită de regrete nepăsare culturală. Lumea românească, tot mai mult online, este o zglobie jale culturală. Haimanalele care, în lumea fără online, se cafteau în bodegi de periferie cu drojdieri asemenea lor într-un anonimat deplin, au dobîndit statut de savanți pe maidanul online, în aplauzele mamelucărimii. Stă unul cu dicționarele „wiki“ pe ecran, *copy* (adesea anapoda) din ele și *paste* pe Facebook, iar galeria ovaționează încă o ispravă culturală. Spectacole de o țopenie stupefiantă trec drept desfășurări culturale. Impostorii demască pe toată lumea în numele culturii. Casele moderne nu mai au rafturi pentru cărți. Ideile, mari sau mici, cad în gol. În era online, circulația ideilor are mai mult de-a face cu jocul copilăriei numit „telefonul fără fir“ (ce fabuloasă premoniție!) decît cu o decentă și rațională comunicare și receptare. În principiu, auzim fără să ascultăm. Apoi, vorbim mai departe fără să spunem ceva. De fapt, asta e și diferența majoră: poporul aude, publicul ascultă. Avem popor, nimic de zis, vivace, alert, cu reacție imediată, dar public pentru cultură nu e!

Simt replica multora dintre dumneavoastră: „Ba avem public, n-avem cultură pe măsura lui!“. Aș insista că, totuși, n-avem public. Dacă am avea, de pildă, un public pentru literatură sau pentru filozofie, dar nu am avea oferta culturală pe măsura așteptărilor lui, atunci ar trebui să vedem un consum consistent de carte străină (tradusă, eventual) și unul diminuat de carte românească. Nu e cazul. Alții ar replica altfel: „Sigur că nu avem public, dar publicul se formează (se educă) și e vina celor care ar trebui să-l formeze că nu e format, deci de vină sînt oamenii de cultură că nu-și formează publicul, lasă poporul în pace“. Ghicesc în acest răspuns supărarea mai veche, românească, pe „intelectuali“. De cîte ori nu aud: „Unde sînt, dom'le, intelectualii? Faceți, dom'le, ceva!“? Să te superi pe „intelectuali“ că nu-și îndeplinesc „rolul“ este, în cel mai bun caz, o dovadă de naivitate. Înseamnă să te superi pe niște ființe fragile și nesigure, vulnerabile la vanitate și la suferință, mereu în dubiu în legătură cu propria lor persoană, că nu luptă împotriva majorității părinților care nu pun în mîna copilului lor nici o carte niciodată, că nu se luptă cu gigantul TikTok, că nu se luptă cu televiziunile și „online“-ul unde poporul vrea Becali și nu Radu Lupu, că nu se luptă cu sistemul de promovare în demnități publice al partidelor, altfel masiv votate de același popor să facă exact ceea ce fac. Nu-i cam mult să ceri intelectualilor să răstoarne Universul doar pentru că poporul e cuprins de lene în același timp mintală și mentală?

Însă, dincolo de toate astea, oricît de „pedagogi“ s-ar strădui să fie „intelectualii“, e ceva ce chiar nu pot face. Ca să devii parte din public e nevoie să vrei să fii sau măcar să te intereseze să fii. Niciodată cultura nu vine spre tine, nu dă buzna, ba nici măcar nu se insinuează. E exact cum spun duhovnicii că e cu Dumnezeu: e mereu lîngă tine, dar dacă vrei să-L simți ca pe o experiență personală, dacă vrei să fie cu tine, tu faci primul pas spre El și vei vedea că vine imediat spre tine. Cultura, marea cultură, cultura de dincolo de dubii, cea deja validată și omologată, e mereu foarte aproape de noi. La un pas distanță. Sau chiar la un click distanță. Ea nu ne asediază, însă. Dar ne răspunde imediat dacă facem primul pas. E mereu deschisă, ne așteaptă. Dacă îi cerem, ne va da. Mai clar, esențială este o anume disponibilitate a omului pentru cultură. Asta nu se educă, oricît ai vrea. Tot ce se poate educa vine după disponibilitate, după prima (noastră) deschidere.

Cultura nu e un spectacol de sunet și lumini care face tot ce poate ca să atragă atenția unuia nemișcat, care asistă, abulic, la alaiul lumii. Cultura e o întîlnire. Vine spre tine doar dacă vii spre ea. Or, publicul este format din acești oameni, care au recunoscut propria lor disponibilitate spre cultură. Urmează, firește, categorii de public: mai avizat sau mai puțin avizat, de la cei care se limitează la simpla plăcere elevată pînă la cunoscători – unii chiar mai cunoscători în ale culturii chiar decît cei care fac cultură. Cu toții sînt *publicul*. Și cu cît mai mare *publicul*, cu atît mai mare cultura. Ei bine, dacă pînă acum sînteți de acord cu mine, atunci vă invit să fiți de acord și cu concluzia acestui articol: *n-avem!* Ne lipsește publicul pentru a fi o cultură cît de cît decentă, în ansamblul culturilor europene. De-aia nu prea avem cultură chiar dacă avem, indiscutabil, talente autentice și viguroase în toate domeniile artei, performeri în științe sau spirite înalte, alese, în cele ale gîndirii.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Una dintre cele mai inteligente femei din secolul al XIX-lea

Și dintre cele mai frumoase.

Și dintre cele mai puțin cunoscute. C-așa-i istoria, uneori.

Elena Ghica s-a născut (1828), e drept, cu toate premisele necesare pentru a deveni un personaj de amintit. Părinții săi: marele ban de Craiova Mihail Ghica și Caterina Ghica, prima romîncă traducătoare și publicistă. Unchiul: domnitorul Grigore al IV-lea Ghica (1822-1828), primul domnitor pămîntean al Țării Românești, după domniile fanariote. Casa în care a crescut: un palat cu o bibliotecă impresionantă și cu o colecție de piese de artă așijderea.

Prințesa a confirmat premisele și mult peste acestea. Cînd avea doar vreo cinci ani învăța deja șapte limbi străine (greaca veche și modernă, franceza, italiana, engleza, germana, latina), iar la 14 ani a tradus în germană, din original, *Iliada* lui Homer. După ce cu trei înainte scrisese și prima sa nuvelă. Această zonă, a literelor, și această activitate, de scriitoare, de altfel, vor fi cele care o vor consacra pe Elena Ghica în istorie. Doar că nu atît în istoria românească, cît în cea internațională, întrucît a publicat în franceză, engleză, italiană, germană, latină și greacă, fără a fi tradusă în română. Pseudonimul literar: Dora D'Istria. Temele operelor sale: de la artă, istorie și geografie pînă la drepturile femeii. De precizat că Elena Ghica a fost una dintre primele militante pentru drepturile femeii din Europa, într-o epocă în care subiectul era departe de a fi cunoscut sau dezbătut.

Cînd nu scria, prințesa urca pe munți. Așa că, într-o vară, mai exact în cea a anului 1855, după trei zile de expediție, Elena Ghica a ajuns pe vîrful Mönch (4.105 m) din Alpii elvețieni. Tocmai devenise prima femeie care a escaladat masivul cu pricina. Nu fără a lăsa semne. A înfipt în vîrf de munte elvețian drapelul românesc din epocă, pe care era cusut cu litere de aur cuvîntul „Valahia“.

Nu au trecut prea mulți ani, vreo cinci să fi fost, și Elena Ghica a mai urcat un munte, a mai ajuns pe un vîrf: pe Mont Blanc. A fost a treia femeia din lume cu această aventură-record în jurnal.

În 1870 s-a stabilit definitiv în Florența, pe strada Leonardo da Vinci.

Bună alegere.

BARBURISME

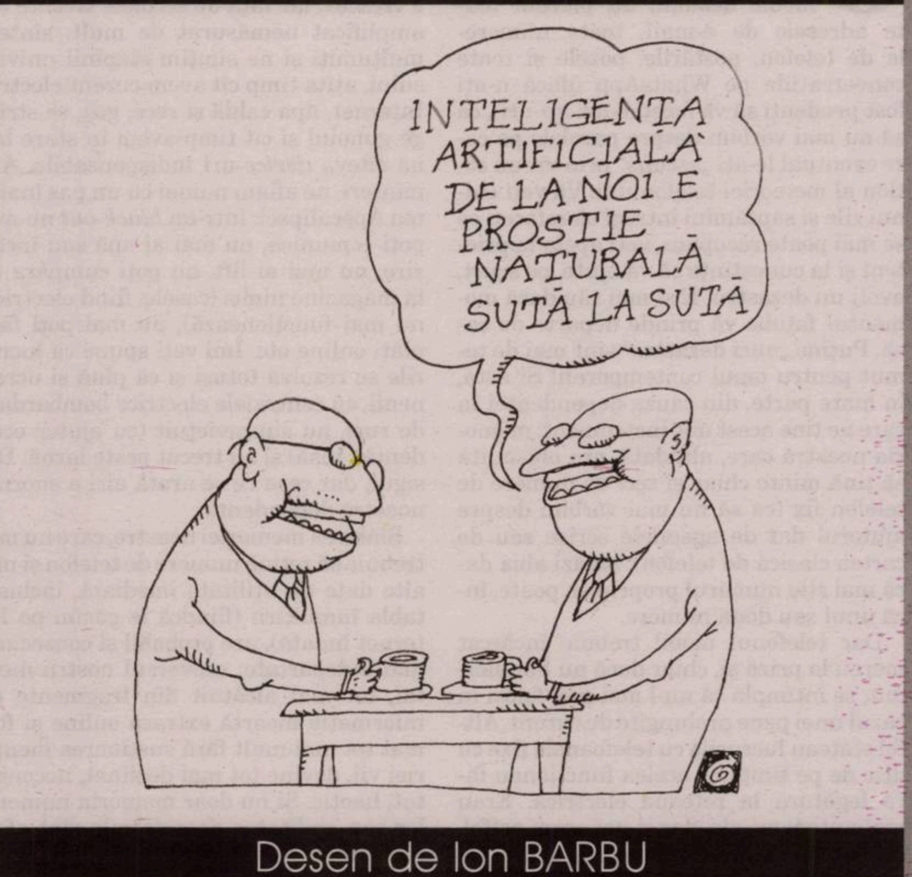
INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ DE LA NOI E PROSTIE NATURALĂ SUTĂ LA SUTĂ

Desen de Ion BARBU

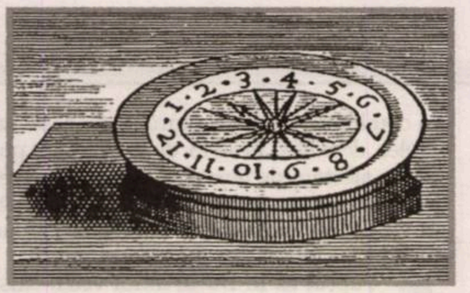

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Vreau să mai verific o dată

Am urmărit odată un discurs despre perfecționism, în care o femeie cu o poziție importantă într-o corporație povestea cum, ajunsă acasă într-o seară, și-a dat seama că o prezentare pe care o scrisese pentru a doua zi, și care îi aștepta în niște mape pe invitații la o conferință, avea o virgulă plasată greșit. Iar asta a făcut-o să se întoarcă la birou la ora 2 dimineața, să modifice textul și să-l printeze din nou. Nu a povestit nimănui atunci, nici măcar soțului, pentru că știa că este o exagerare, dar nu putea proceda altfel. Mi-am dat seama că am fost „femeia cu virgula“ cam toată viața mea de adult.

Perfecționismul este definit drept un mecanism de apărare. Ne ajută să ne simțim în control cînd credem că lucrurile care se vor întîmpla în viitor, imprevizibile, ne-ar putea face rău. Trei tipuri de perfecționism au fost identificate – există și o scală creată de psihologii Paul Hewitt și Gordon Flett unde, după un test, fiecare poate primi cotațiile proprii. Perfecționismul orientat spre sine măsoară tendința de a-ți impune singur standarde înalte, nerealiste chiar, și de a evita greșelile cu orice preț. Cel orientat spre ceilalți cere maximul posibil de la prieteni, colegi, membri ai familiei, ne face critici și neiertători. Perfecționismul impus social este impresia că cei din jur au mari așteptări de la noi, la nivelul cărora nu ne putem ridica, așa că simțim presiunea continuă de a fi analizați și, eventual, respinși pentru că nu corespundem.

A fi atent la orice virgulă duce, în majoritatea cazurilor, la extenuare. Iar cînd ești obosit, fără resurse rămase, ajung să-ți scape lucruri și, cel mai adesea, faci taman greșelile pe care ai încercat atît de mult să le ocolești. Mi s-a întîmplat de suficiente ori în munca mea să observe alții niște erori la care eu nici măcar nu mă gîndisem, preocupată fiind de niște detalii, sau, în alte cazuri, să constat chiar eu că am omis ceva, să fiu sigură că toată lumea îmi va atrage atenția și va rîde de mine pentru ca, în final, să nu bage nimeni de seamă.

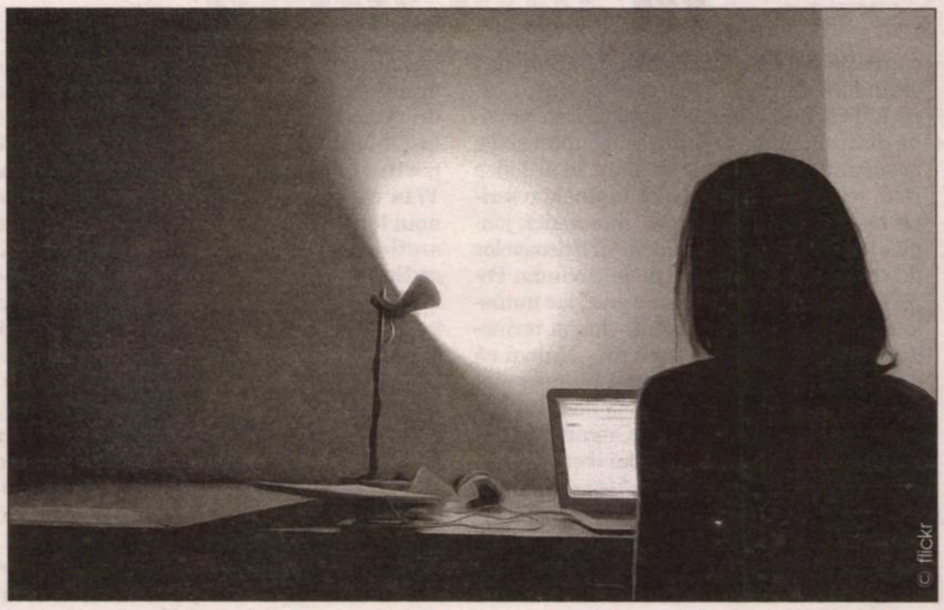

© flickr

O îndeletnicire cu care perfecționismul este prieten e amînarea pînă în ultimul moment. Sau procrastinarea, cum i se zice acum. „Paralizia perfecționismului“ te ține pe loc din a te apuca de ceva pînă cînd știi cu certitudine că vei putea face acel lucru perfect sau că vei fi în stare să i te dedici în totalitate. Și așa se ajunge la termene de predare amînate, întîrzieri, chiar neprezentări. Îmi amintesc și acum, fără plăcere, de o conferință din facultate pentru care aveam de pregătit un discurs scris și rescris, ca de obicei, pînă în noaptea de dinainte, doar că atunci nu am mai reușit să-l finalizez și am decis să nu mai particip. Sau de întîlniri din viața personală la care am sfîrșit prin a nu mai merge, tocmai pentru că mi se părea că omul respectiv, pe care voiam să-l impresionez, nu are cum să vadă în acel moment cea mai reușită versiune a mea. Cum știm, unele trenuri nu se mai întorc niciodată.

Un instrument de reglare a perfecționismului exacerbat poate fi regula „80/20“ sau așa-numitul „principiu Pareto“. Conform acestuia, 80% din rezultatele noastre sînt obținute cu 20% din eforturile depuse. Pentru protejarea timpului și a energiei, un exercițiu bun este a te educa să consideri că 80% dintr-o acțiune este „suficient de bine“, chiar dacă nu perfect. Mai ales că, de cele mai multe ori, ce urmează după 80% este cel mai greu de definitivat. Sigur, pentru cei care vor să facă totul și au probleme în a spune „nu“ este dificil să se oprească, cu toate costurile. Revin mereu la un fragment dintr-un interviu cu un om de afaceri, care dezvoltase cu succes proiecte diverse și care, întrebat fiind cum poate face atîtea, a răspuns: „Le fac pentru că sînt un om relativ superficial“. Concentrarea pe un singur lucru, intrarea în măruntaiele lui, este mereu cronofagă.

Setarea unor obiective realizabile, bazate pe resursele pe care le avem la dispoziție, stabilirea unor limite de timp, împărțirea unei sarcini în segmente mai mici și concentrarea pe fiecare dintre ele, nu pe produsul final, îmbinarea obligațiilor cu treburi mai plăcute sînt sfaturi date de specialiștii în lupta cu demonul perfecționismului, care face mereu ca „suficient de bine“ să nu fie destul. Și evitarea procrastinării, lucru mai greu de atins dacă ai credința (și nu doar bănuiala) că cea mai bună idee vine mereu chiar înainte de termenul-limită și nici măcar nu trebuie căutată prea acerb pînă atunci.

Încerc să îmi spun, cînd nu dorm de grija tuturor lucrurilor care ar putea merge prost, că este doar o încercare a minții, care vede pericole peste tot, de a mă proteja. Chiar dacă, uneori, nu este nevoie de asta și atunci trebuie ignorată un pic. Și mă întorc la un citat atribuit, eronat poate, lui Thomas Jefferson și care spune cam așa: „Cîtă durere ne-au adus nenorocirile care nu s-au mai întîmplat niciodată“. Iar asta mă mai liniștește: practic, pot apărea multe alte rele la care nici măcar nu m-am gîndit.

■ ■ ■

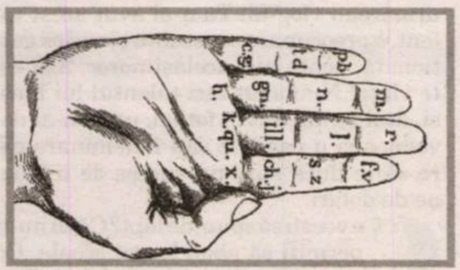

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Despre „dinamicile“ literare

În a doua jumătate a anilor ’90, revenit de la studii din America, dezvoltasem o oarecare inaderență la stereotipurile mentalitare românești – fie că acestea veneau din „cultura înaltă“ ori din „cultura maselor“, așa-zicînd. Mă iritau, în egală măsură, mirosurile de ștevie fiartă și discursurile pompoase de la Academie. Mă deranjau maieurile soioase ale vecinilor care își reparau Daciile preistorice în fața blocului și, deopotrivă, abundența de poeți pe metrul pătrat. În sfîrșit, mă scoteau din sărite manelele și, totodată, coperțile (încă) nelaminate ale cărților tipărite de editurile autohtone (unele cotate deja amețitor pe piața liberă). Nu trebuie să judecați însă prea aspru un astfel de snobism „temporar“. Readaptarea la civilizația-mamă (după o absență semnificativă din peisaj), cu precădere la subiecții tineri, devine chiar mai dificilă decît adaptarea propriu-zisă la o cultură străină. Adevăratul „șoc cultural“ îl trăiește cel care *se întoarce* și mai puțin cel care *pleacă*. Trauma autentică survine abia atunci cînd îți *revezi* patria și nu neapărat cînd o *părăsești*. Cu atît mai mult cu cît, să recunoaștem, numele patriei este România.

Alături de miasmele de murături de putină, găurile din asfalt, cămășile și cravatele neasortate ale politicienilor, tembelismul stradal, uniformitatea (încă) albcenușie a magazinelor și lingușeala respingătoare a oamenilor obișnuiți față de diverșii potentați ai zilei, mă enerva la culme felul în care se scria, la noi, *critica literară*. Descoperisem, în Statele Unite (lucrul fiind totuși valabil pentru întreg spațiul anglofon), un fenomen cultural interesant, pentru asumarea căruia intelectualitatea umanistă românească nu era atunci nici pe departe pregătită. În cele cîteva decenii de postmodernitate (mă rog, folosesc termenul doar pentru reperele sale cronologice), literatura de peste Ocean (și nu numai) își perfecționase într-o așa măsură mecanismele estetice, încît gîndirea critică ajunsese la un anumit grad de autonomie în raport cu gîndirea artistică. Adică, mai simplu zis, criticul nu mai funcționa ca o „anexă“ a textului literar, depinzînd, în profesiunea lui, de paradigmele și modulațiile gîndirii estetice, ci ajunsese cumva *independent*.

Gîndirea critică trăia/trăiește (și în prezent) *sui genris*, stabilind ea însăși pîrghiile de funcționare a gîndirii artistice. Literatura anglofonă (și nu numai), modernă și postmodernă, a inversat de mult postùrile cu exegeza/teoria, devenind, din fenomenalitate dominantă, mai degrabă una dominată, pe parcursul proceselor culturale. Scriitorul *creează*, în SUA, într-un anumit orizont critic, încorporîndu-și în *creație* anumite subtilități teoretice, tocmai pentru a intra pe palierul estetic configurat de „norma“ exegetică. Criticul are acolo statut de coordonator de joc, dar nu pentru că dă „verdicte“ asupra operei, ci pentru că elaborează direcțiile generale ale marii literaturi, pentru că modelează, mai mult sau mai puțin discret, profilul gîndirii artistice a timpului lui. De aceea, critica prioritară la americani e cea academică (de „jurnal universitar“, cum ar veni), iar nu cea publicistică, de „revistă“ adică, așa cum se întîmpla atunci la noi. Criticul român (important) a fost impresionistul (exegetul simțurilor/impresiilor, fără ideologie și program), foiletonistul, publicistul, comentatorul de întîmpinare. După verdictele sale se dădeau în vînt atît autorii, cît și editurile.

Starea de fapt în chestiune mă intriga, în anii ’90, întrucît îmi dădea senzația unui insurmontabil retard cultural. Mi se părea că, în România, gîndirea critică rămăsese doar o prelungire a gîndirii artistice (ca pe vremea lui Kogălniceanu) și nu avea șanse prea mari să-și schimbe vreodată condiția. Apoi am înțeles un lucru esențial. O situație de acest gen nu reprezintă exclusiv o problemă de progres ori regres istoric, ci mai curînd un aspect de dinamică a culturii unui popor. Noi ne regăseam, estetic, într-un asemenea model literar (preluat, probabil, pe filieră franceză) și, ca atare, în el ne investeam atît inteligența, cît și talentul (cu nimic mai prejos față de echivalentele lor anglofone, „mulate“ însă pe un alt tipar hermeneutic). M-am plasat eu însumi în interiorul menționatei „dinamici culturale“, acceptînd valabilitatea universală a proverbului care spune: *When in Rome do as the Romans do / Cînd ești la Roma, faci ce fac romanii*... Astăzi însă, constat cu plăcere, a apărut o diversificare a metodelor critice în România. Ne (mai) „sincronizăm“ și noi, se pare. Dinamica trecutului face loc unei noi dinamici analitice, mult mai sofisticate decît odinioară. Sînt și privilegii, cu siguranță, în faptul de a îmbătrîni.

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

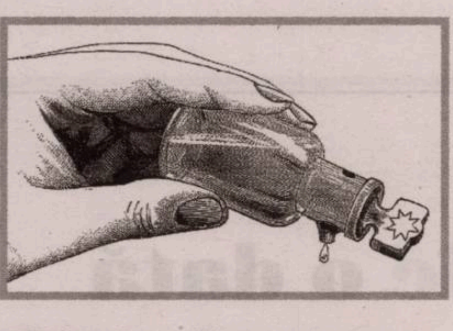

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

De la pivniță la cîrciumă

Circulă în ultima vreme, în articolele jurnalistice și în postări care le preiau conținutul și formulările, o explicație fantezistă pentru originea expresiei *beat criță*. E greu de spus de unde a pornit totul, pentru că textele vehiculează cam aceleași informații aproximative și lipsite de o indicație exactă a sursei; în Internet, cea mai veche versiune pe care am găsit-o este din decembrie 2021, de pe siteul b365.ro; cele mai noi au fost produse în ultima săptămînă. Textele vorbesc de „prima cîrciumă din București“ (b365.ro) sau, în altă formulare, de „prima atestare oficială a unei cîrciumi în orașul lui Bucur“ (playtech.ro), evocînd localul deținut la începutul secolului al XVIII-lea de un anume Popa *Crițu* și stabilind o legătură între numele respectiv și expresia *beat criță:* „în prim-plan apare prima cîrciumă din București, deținută și administrată de Popa Crițu, de la numele căruia vine și expresia «beat criță»“ (evz.ro).

Diferitele versiuni ale textului mizează în grade diferite pe ingredientele senzaționalului: anunță descoperirea unui moment de început (prima cîrciumă bucureșteană) și oferă explicația spectaculoasă a unei expresii, pornind de la un nume propriu. În povestea „primei cîrciumi“ sînt însă mai multe semnale care trezesc neîncrederea. În primul rînd, explicarea expresiilor prin legarea lor de un nume de persoană și de o anecdotă istorică este de obicei o invenție, o creație a folclorului urban, O asemenea extindere de sens, prin care cuvîntul care indică intensitatea unei stări să provină dintr-un nume propriu, este improbabilă, nesusținută de exemple similare. În al doilea rînd, redactarea e (mai ales în unele rescrieri ale textului) șovăielnică, incoerentă, jonglînd cu ipoteze naive: „Conform hrisoavelor descoperite de Giurescu, de la cîrciuma Popii Crițu, care era de origine grec, iar numele corect era Popa Cretanul, vine și termenul de beat criță“ (playtech.ro); „Numai că noi bucureștenii i-am asimilat numele mai simplu și mai ușor: «Crițu», că doar nu era să spunem «beat Cretă, beat Cretan din Creta»“ (b365.ro); „Era greu să spui «beat Cretă». Mai frumos sună «beat criță»“ (evz.ro).

Textele își bazează etimologia pe un pasaj din cartea lui Constantin C. Giurescu – *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre* (1967). Examinarea pasajului în cauză ne confirmă suspiciunile. Istoricul vorbește de mulțimea cîrciumilor subterane din București, numite în epocă *pivnițe* (după locul unde vinul se păstra, dar se și vindea consumatorilor). Sînt evocate foarte multe zapise, hrisoave, testamente și mărturii ale călătorilor străini, care, încă din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, menționează *pivnițele* bucureștene: „străinii (…) sînt impresionați de mulțimea cîrciumilor subterane sau a «pivnițelor» în care se vinde vinul“ (p. 322). C.C. Giurescu arată că, la un moment dat, termenul uzual *pivniță* a fost înlocuit de sinonimul parțial *cîrciumă*, păstrat în uz pînă azi. Un hrisov din 13 mai 1714 este invocat doar pentru că folosește noul termen, Ștefan Cantacuzino oferind o scutire de dări „popei *Crețului* dă la biserica Stelii“, pentru „o *cîrciumă* a lui ce este lîngă biserica Stelii“ (pp. 322-323). Nici vorbă, deci, de *prima* cîrciumă din București, și probabil nici măcar de prima atestare a termenului *cîrciumă*, din moment ce Giurescu oferă doar un exemplu („de pildă“) pentru un cuvînt folosit în epocă mai rar decît *pivniță*. Istoricul observă că de abia în secolul al XIX-lea se generealizează desfacerea vinului „la suprafață“ și se impune în locul lui *pivniță* termenul *cîrciumă*.

Constatăm așadar că în textul lui Giurescu numele preotului posesor de cîrciumă este *Crețu(l)*, o poreclă frecvent întîlnită în onomastica noastră *(Crețu, Creața, Crețan* etc.); nici în hrisoavele menționate, nici în textul istoric nu se spune nimic despre vreo legătură cu *crița*. Și George Potra *(Din Bucureștii de ieri*, I, 1990) amintește de documentul din 1714, pe care îl consideră interesant din alt motiv: îl surprinde oarecum faptul că „preotul Crețu, parohul bisericii, avea cîrciumă (…), care totuși nu se potrivea cu slujba altarului“ (p. 141). G. Potra evocă detaliul istoric în legătură cu mănăstirea Stelea, demolată în 1848, după ce fusese puternic afectată de incendiul din anul precedent; locul ei era într-un rond existent și azi pe strada Stelea Spătarul. Potra este așadar un alt istoric care atestă numele *Crețu(l)*.

Faptul că în Bucureștiul vechi existau locuri care se numeau *pivnițe* și vindeau vin este confirmat de mai multe acte din volumul editat tot de G. Potra – *Documente privitoare la istoria orașului București* (1961): la 1644 se vorbea de un loc de casă bine delimitat, „între Dumitru Cozleciu Croitorul și între pivnița lui Seman judecătorul“; într-un act din 1717 se decide „să fie în pace“ *„cărciumariul ce va vinde la această pivniță“*, iar în 1750 domnitorul permite unei biserici „să aibă a-și scuti și *o pivniță, cu cîrciumarul ei,* să vînză vin“. Pivnițele aveau deci cîrciumari, iar bisericile primeau frecvent privilegiul de a vinde vin cu scutire de taxe (ceea ce se aplica probabil și în cazul preotului Crețu și al Bisericii Stelea).

Observațiile lui Giurescu sînt mai exacte decît definițiile curente din dicționarele noastre, în care termenul de origine slavă *pivniță* – atestat încă din secolul al XVI-lea și legat de cuvîntul vechi slav *pivo,* „băutură“ – este explicat doar ca „încăpere sau grup de încăperi subterane, zidite de obicei dedesubtul unei clădiri și destinate depozitării unor materiale (lemne, cărbuni etc.) sau unor produse alimentare; beci“ (DEX).

Oricum, revenind la speculația asupra sensului superlativ din beat *criță*, e mai normal ca acesta să provină pur și simplu – așa cum o indică dicționarele noastre – de la semnificația de bază a cuvîntului *criță*, împrumut lexical din ucraineană – respectiv „oțel“. Dar despre asta cu altă ocazie.

■ ■ ■

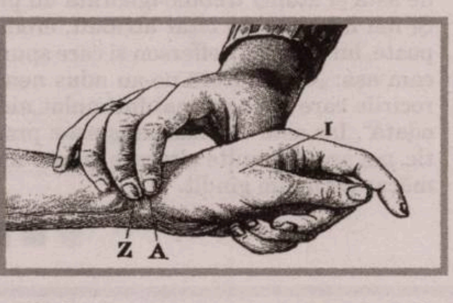

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Dragul meu fiu,

Cu siguranță, ai auzit și tu de Selly. Poate știi și tu că, în ultima săptămînă, un interviu al său a făcut iar vîlvă. Mai multe persoane publice, cu vizibilitate în mass-media, l-au criticat pentru afirmațiile sale, l-au luat peste picior și l-au acuzat că e arogant. M-am hotărît și eu să îți scriu despre el, pufnind în barbă, cu gîndul de a-i face praf aroganța și de a-l critica, asemeni celor care deja au făcut-o. Pentru că, mi-am spus, un astfel de personaj nu e bine să îți fie ție model și nici colegilor tăi de generație sau generațiilor apropiate vouă.

Apoi, înainte de a mă apuca de scris, am căutat și interviul. Pentru a citi chiar ce a spus el, celebrul Selly, dincolo de intervențiile critice care au apărut despre el. Și, trebuie să îți mărturisesc, m-am cam înmuiat. Pentru că mi-am dat seama că vehemența s-ar putea să nu se potrivească, să nu fie justificată cu adevărat de ceea ce băiatul acesta a spus.

Așadar, să le luăm la rînd, pas cu pas.

O primă afirmație pe baza căreia s-a dezlănțuit critica este că el cheltuiește cam 10.000-20.000 de euro pe lună și că încearcă să fie cumpătat, pe cît posibil. Ce aroganță! – s-ar putea spune. Cei mai mulți români probabil nici nu au avut vreodată atîția bani în conturi. Pentru cei mai mulți români a fi cumpătat înseamnă să îți drămuiești salariul de la o lună la alta, pentru a nu muri de foame. Foarte adevărat și, în același timp, trist. Dar dincolo de realitatea aceasta, ce spune, de fapt, Selly? Spune că e conștient că este vorba despre o sumă mare, dar că el și-o permite. Că, așadar, cîștigă suficient de mult încît să poată cheltui atît, respectiv că încearcă să nu fie extravagant, dar că a ajuns la un stil de viață care necesită aceste cheltuieli. Explică și că o zi din viața lui este destul de banală, în prim-plan stînd timpul petrecut la muncă. Pentru că, da, se pare că muncește: are afaceri care îi impun timp acordat lor. Este muncă. Acum, citind cuvintele lui, nu mi s-a mai părut deloc arogant. Cîți dintre noi, dacă am avea veniturile respective, nu am cheltui la fel? Și, mai mult, sînt cam convins că și unii dintre cei care l-au luat peste picior, criticîndu-l, cheltuiesc la fel de mult, avînd la rîndul lor afaceri și venituri enorme din munca lor în mass-media. Am început, deci, să miros puțină ipocrizie în aceste critici venite din stînga și din dreapta. Dar, mi-am spus, ele ar fi, totuși, justificate, dacă Selly ar avea acești bani din nimic, din averea părinților sau din furtișaguri, așa cum destui și-au făcut averile. Ei bine, totuși, dragul meu, se pare că nu este așa: Selly are bani pentru că are afaceri care merg bine. Să fie oare asta ceva de condamnat?

Să mergem puțin mai departe, pentru că lucrurile se leagă între ele. A doua afirmație, care m-a făcut și pe mine să scot foc pe nări, a fost că a renunțat la facultate și că i se părea inutil să o facă. Doamne, ce afirmație înfiorătoare! Și am citit ce spune băiatul. Băiatul spune că, de fapt, știa că nu va face facultatea chiar dacă s-a înscris. Pentru că avea deja afaceri mari, care îi ocupau mult timp, pentru că avea angajați care depindeau de el și de succesul afacerilor. Pentru că facultatea la care se înscrisese era una serioasă, pe care nu ar fi putut-o fenta, absentînd și trecînd la examene pe alte șmechereli decît învățatul serios al teoriei. Pentru că a preferat să nu facă o altă facultate pe care ar fi putut-o ușor fenta (așa cum mulți dintre cei care au poziții importante în societatea noastră au făcut-o!). El mai spune, de asemenea, niște lucruri: că a avut noroc, și-a găsit drumul, nișa de exploatat, de la care pornind și-a putut construi afacerile. Că din complexitatea acestor afaceri învață mult mai mult despre specificul lor decît ar putea învăța teoretic la facultate. Și iar m-am uitat atent la ceea ce a spus și nu mi s-a părut deloc arogant, mi s-a părut bine argumentat și justificat. Mai sînt cazuri destule de oameni care au reușit extrem de bine în viață fără facultate, ba chiar abandonînd-o. Poate știi și tu despre cazul lui Mark Zuckerberg, care a abandonat Harvard-ul. Ce aveau acești oameni în comun cu Selly? Poate nu mare lucru. Dar aș zice că n-ar fi de neglijat faptul că aveau o credință. Un scop. O convingere că trebuie să facă ceva anume și știau că pot să o facă, fără a termina facultatea.

Totuși. Pentru că există și un *totuși*. Totuși, deși citind interviul l-am absolvit pe Selly de aroganță și i-am acceptat argumentele, mă văd nevoit să te îndemn să nu-l iei ca model. Poți să-l admiri, la fel cum poți să-l admiri pe Mark Zuckerberg sau pe Leo Messi. Dar nu te îmbăta cu apă rece, idolatrizîndu-i și spunîndu-ți că uite, ei n-au făcut școală, poți să nu faci nici tu.

Cînd Selly avea vîrsta ta, avea în cont mai mulți bani decît valorează tot ce familia ta a adunat de-a lungul timpului. Bani făcuți, poate îți spui tu, ușor, din prezența online, din vizualizări și reclame. Așa este, bani făcuți poate ușor, din vizualizările pe care tu și ceilalți i le-ați asigurat, de pe partea aceasta a ecranului, în timp ce el stătea dincolo și le primea. Sesizezi diferența? Nu sînt ironic, sînt doar corect! La 18 ani, Selly avea afaceri serioase, care implicau bani mulți, deci n-a stat să risipească banii cîștigați de la tine și de la ceilalți care îi urmăreau vlog-ul! Tu n-ai avut acest talent, o preocupare constantă și serios gestionată, poate nici același noroc. Așa este viața! N-ai avut nici talentul lui Messi, deși te-am dat la fotbal, unde n-ai dovedit nici o pasiune sau îndemînare care să te ducă spre un succes de milioane de dolari.

Ce vreau să spun, de fapt? Că tu nu-ți permiți să abandonezi școala. Că este în regulă să-l admiri pe unul ca Selly, nu să-l disprețuiești, dar nici să nu-l iei ca model din care să-ți alimentezi frustrări sau, mai rău, justificări ale unor abandonuri. Că ție îți rămîne calea normalității: să te ții de școală și să găsești un drum al tău, care să-ți asigure bucuria unei vieți cît mai bune, dar fără să zaci tînjind la cai verzi pe pereți. Căci dacă vei avea norocul să găsești vreo astfel de herghelie, din partea mea nu vei auzi critici pentru că factura ta lunară este de 20.000 de euro. Cînd vei avea venituri cîștigate pe propria barbă, care să-ți permită acest nivel de trai, nu te voi critica dacă vei abandona facultatea. Te voi critica doar dacă vei face din asta o justificare pentru aroganță, pentru lipsă de respect și de empatie față de alții. Pînă atunci, însă, va trebui să dai în continuare extemporale și să treci examene.

Cu drag,
tatăl tău

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Peter SINGER

Va reconsidera Biserica Catolică doctrina despre contracepție?

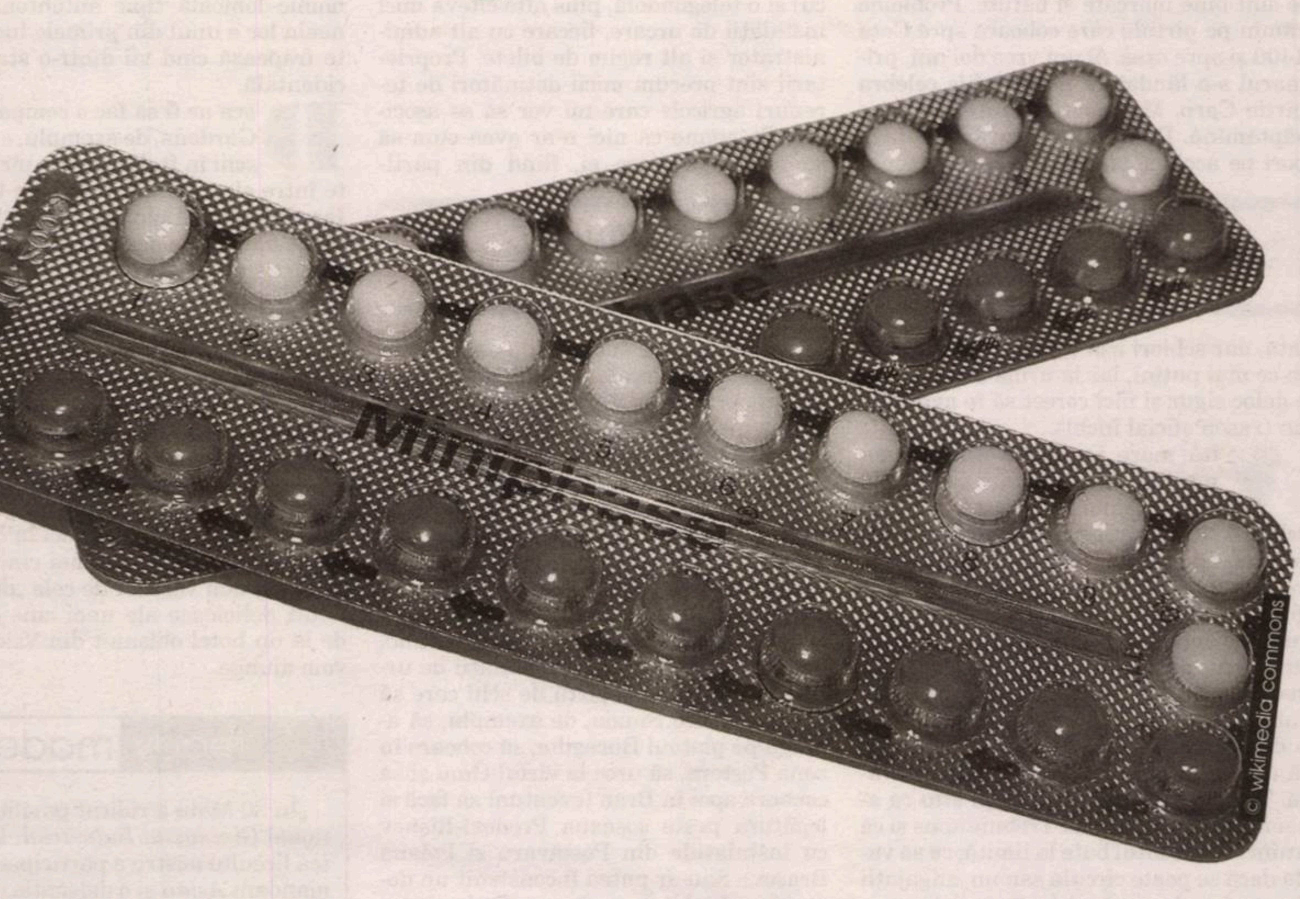

© wikimedia commons

Ar fi oare dispusă Biserica Romano-Catolică să reconsidere interdicția utilizării mijloacelor contraceptive? Faptul că figuri proeminente ale conservatorismului catolic au simțit nevoia să se exprime împotriva acestei posibilități ne dă motive să credem că o schimbare e pe cale să se producă, sub protecția Papei Francisc, chiar în sînul Bisericii.

Teologii, începînd cu Toma de Aquino, au spus că a interfera cu actul sexual pentru a împiedica procrearea e un mod de a abuza de glandele genitale și e, ca atare, greșit. Papii din vechime s-au opus și ei contracepției.

Cu toate acestea, apariția contraceptivelor orale în 1960, și dovezile ulterioare că multe cupluri catolice foloseau contracepția, au făcut ca, în interiorul Bisericii, să se pună problema reconsiderării acestei interdicții. Prin urmare, Papa Ioan al XXIII-lea a înființat o Comisie Pontificală pentru Contracepție, dar nu a trăit destul pentru a-și vedea inițiativa dusă la capăt. În schimb, comisia i-a trimis succesorului său, Papa Paul al VI-lea, un raport care menționa că Biserica le permite deja cuplurilor să calculeze zilele ciclului menstrual în care femeia nu poate rămîne însărcinată, pentru a-și limita astfel relațiile sexuale la acele zile.

Pe lîngă aceste observații, comisia a mai adăugat: „E normal ca bărbatul să-și folosească abilitățile pentru a aduce sub control uman ceea ce e dat de natura fizică“, și conchide că contracepția e admisibilă dacă e parte a unei „relații ordonate în vederea unei fertilități responsabile“. Un raport minoritar împotriva modificării preceptelor Bisericii a fost susținut de numai patru din cei 72 de membri ai Comisiei.

De aceea, pentru cei mai mulți catolici a fost o surpriză cînd, în 1968, la doar doi ani după primirea raportului comisiei, Paul al VI-lea a publicat enciclica *Humana Vitae (Despre viața omenească)* ce susținea că orice „acțiune de dinainte, din timpul sau de după actul sexual, menită să împiedice procrearea“ e „absolut exclusă ca mijloc legitim de a reglementa numărul copiilor“.

Simpla existență a *Humana Vitae* și perpetuarea ei fără nici un amendament liberalizant a fost rezultatul unor decese papale premature. Ioan al XXIII-lea a fost un papă reformator, care a convocat Conciliul Vatican II pentru a reconsidera anumite practici ale Bisericii. Dacă ar fi trăit mai mult, probabil că ar fi acceptat punctul de vedere al majorității covîrșitoare a comisiei pe care a creat-o.

Dacă nu ar fi survenit moartea subită a lui Ioan Paul I, succesorul lui Paul al VI-lea care a murit la numai 33 de zile după ce a fost ales papă, probabil că interzicerea strictă a contracepției nu s-ar fi menținut nemodificată. Într-adevăr, pe cînd era episcopul Albino Luciani, Ioan Paul I s-a arătat favorabil unei viziuni mai liberale asupra contracepției, scriind că progesteronul artificial ar putea fi utilizat pentru „a mări distanța dintre sarcini, pentru a-i oferi mamei un răgaz și pentru a putea reflecta la binele copiilor deja născuți sau al celor care urmează să se nască“.

Catolicii conservatori consideră că *Humana Vitae* a lămurit o dată pentru totdeauna problema utilizării contraceptivelor, fără a ține seama de împrejurările care au afectat promulgarea și dăinuirea ei. Dacă sîntem dispuși să credem că Dumnezeu le comunică papilor adevărul, am putea să credem și că Dumnezeu lucrează pe căi misterioase.

Dubii cu privire la durabilitatea doctrinei Bisericii au fost formulate anul trecut, cu ocazia publicării de către Academia Pontificală pentru Viață a unui volum în limba italiană de peste 500 de pagini, *Etica Teologica della Vita (Etica teologică a vieții)*, care aduce laolaltă lucrările unui seminar și un text care slujește ca bază a discuției. Unii dintre teologii catolici de prim rang care au participat la dezbatere au sugerat că utilizarea anticoncepționalelor poate fi, în anumite circumstanțe, legitimă.

Catolicii conservatori s-au reunit la o conferință la Roma, în decembrie anul trecut, pentru a formula o reacție la acest volum. John Finnis, un profesor emerit de drept și filozofie a dreptului la Universitatea Oxford și un exponent de seamă al abordării eticii din perspectiva dreptului natural, a ținut un discurs intitulat „Infailibilitatea preceptelor Bisericii cu privire la contracepție“, în care demonstra nu numai teza titlului, dar și faptul că a pleda pentru ea e „un element inseparabil și, în mod evident, inevitabil al acceptării ca adevărată a credinței catolice“. Cu alte cuvinte, acceptînd fie și doar punerea în discuție a doctrinei, încetăm să fim fideli credinței catolice.

Ce-i rămîne de făcut Papei Francisc? Întrebat de un jurnalist dacă ar fi deschis pentru o reevaluare a doctrinei Bisericii cu privire la anticoncepționale, el a răspuns că întrebarea e „de mare actualitate“. Și a sugerat că ar fi greșit să le interzicem teologilor dezbaterea vreunei teme, deoarece „nu poți face teologie cu un «nu» pus din capul locului“. Referindu-se în mod special la publicația *Etica Teologica della Vita*, el a spus: „Cei care au participat la acest congres și-au făcut datoria, deoarece au căutat să facă un progres doctrinar“.

Dacă ar fi să ne luăm după Finnis, se pare că nici Papa nu e catolic – și nici mulți alții. Potrivit unui sondaj din 2014, peste 90% din catolicii din țări precum Franța, Brazilia, Spania, Argentina și Columbia sînt în favoarea utilizării mijloacelor contraceptive, iar potrivit unui sondaj Pew Research Center din 2016, chiar și dintre catolicii care merg la slujba săptămînală, doar 13% spun că folosirea mijloacelor contraceptive e moralmente greșită. Dacă Finnis are dreptate, există cu mult mai puțini catolici decît își imaginează lumea.

Opinia majoritară nu stabilește ce e bine și ce e rău, dar, în acest caz, avem motive bune să credem că majoritatea celor care se consideră catolici au dreptate. Despărțirea de o viziune despre sex și procreare cu rădăcini în ideile medievale ale dreptului natural trebuia să fi avut loc cu multă vreme în urmă.

***Peter Singer**, profesor de Bioetică la Universitatea Princeton, e fondatorul organizației caritabile „The Life You Can Save“ și autorul, printre altele, al volumelor* Practical Ethics, The Life You Can Save, One World Now *și* Ethics in the Real World.

© Project Syndicate, 2023

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Dacă xenofobia nu-i rasism, fotbalul e sport?

Fotbalul e mort. E mort pentru lumea civilizată, pentru lumea care îl susține cu adevărat, pentru lumea marilor investitori și a valorilor ce merg către viitor dacă nu pricepe o regulă elementară a zilei de azi: că nu pot fi proferate ofense care atentează la însăși ființa unui grup de oameni, iar alți oameni în chiloți să continue să bată mingea ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Nu se poate. E ca și cum ai juca în altă vreme, pe altă planetă. Și nici nu contează că energumenii care scot pe gură mizeriile de acest fel habar n-au despre ce vorbesc, habar n-au că maghiarii stau pe locurile acelea de sute de ani, că e și țara lor, după ce o parte a ei a fost chiar țara lor. Și nu, nu poți aduce în discuție pogromurile, conflictele interetnice trecute pentru a justifica scandările care rimează cu cele mai negre epoci. Inventezi frumos o mașină a timpului și te cari acolo, unde poți să înjuri, să scuipi, să alungi și chiar să omori liniștit oameni pe bază de etnie, rasă sau sex. Sigur, cu condiția să nu te afli printre aceștia. După meciul Sepsi – FCU Craiova, întrerupt pe motiv de repetate scandări xenofobe, toată lumea a sărit în capul arbitrului Chivulete. Jucători, antrenori, conducători, foști conducători, analiști, chiar și jurnaliști joacă tontoroiul pe el. Faza nostimă e că, de fiecare dată cînd citesc regulamentul și mai apoi întreb cu ce a greșit, nimeni nu îmi dă un răspuns clar. Pentru că nu există. Faptul că acest arbitru e considerat unul slab, promovat pe pile, nu justifică linșajul. Toate răspunsurile sînt din categoria „Da, dar...“. Păi, nu există „dar“ cînd cineva urmează la literă legea! Și aici e imensa noastră înapoiere, piatra de moară cu care vom muri de gît, pînă să i-l luăm pe al lui Chivulete: nu ne place să respectăm regulile. Ne dăm moderni, avem pretenții, argumentăm savant, dar Gigi Becali e singurul care a emis, în miserupismul lui, definiția corectă a ceea ce gîndesc foarte mulți: „Eu respect legile. Pe alea care îmi convin“. În esență, marea masă a oamenilor din fotbal ar fi vrut ca un meci să fie dus la bun sfîrșit (fanii neputînd fi evacuați pentru că nu exista violență fizică, altă aberație), indiferent de ce zoaie se scurgeau dinspre galerie. Mai mult, clubul oltean a argumentat că în regulament nu e specificată xenofobia. Doar rasismul. Adică putem fi xenofobi, dar nu rasiști, pardon! Sau vițăvercea, dacă uită cineva un cuvînt în viitorul regulament. Orice, numai să nu ni se strice joaca. Așa că, o fi fotbalul un sport, doar că voi, care intrați, lăsați orice toleranță! Dacă ar fi privit mai atent, Virgiliu ar fi găsit în dantesca lui coborîre cohorte de driblangii.

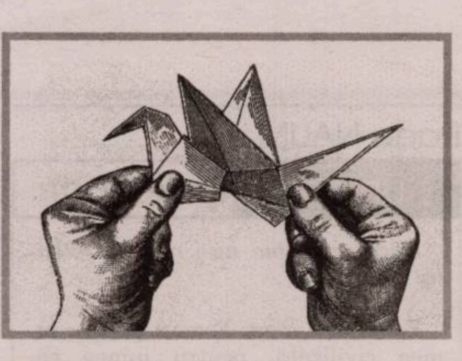

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Diferențe

Multe s-au schimbat în ultima vreme în ceea ce privește stațiunile de schi din România, dar încă și mai multe ar mai fi de făcut pentru a se ajunge la ceva cît de cît asemănător cu ceea ce se petrece în Occident. Am mai scris pe tema asta. Sigur, niciodată Carpații nu vor fi ca Alpii, speranța ar putea fi însă ca acele chestiuni care țin de puterea omenească să ajungă la niveluri comparabile.

Pe domeniul schiabil din Bucegi, zona care ține de Sinaia, de exemplu, în fiecare an apare cîte ceva nou. În anii trecuți au fost construite cele două telegondole care urcă din oraș pînă sus, în paralel cu vechea telecabină. Capacitatea de transport e mult mai mare și enervantele cozi de altădată au cam dispărut. Uneori, totuși, se mai aglomerează telescaunul din Valea Soarelui. Acum vreo trei ani, acolo a apărut și un nou teleschi, iar în iarna trecută a fost dat în folosință un altul, numit Călugărul, grație căruia celebra pantă care cobora de pe vîrful Furnica, pe traseul spre Piatra Arsă (care ne scotea sufletul în excursiile clasice din Bucegi), a devenit iarna pîrtie de schi. În sezonul actual am avut parte de o nouă surpriză: toate instalațiile de urcare pe cablu s-au unificat sub aceeași administrație și, cu un unic *skipass,* le poți folosi pe toate. De asemenea, în vreme ce vechiul telescaun din Valea Dorului urmează probabil să fie casat, unul nou a fost deja deschis (aproape pe nesimțite), paralel cu cel vechi. După decenii în care lucrurile doar s-au degradat, în ultimii ani se văd, rînd pe rînd, noi investiții. Edilii par să fi înțeles și că pîrtia de schi nu este o pantă a muntelui cu zăpadă, care poate fi lăsată în voia naturii, ci o cale amenajată de om. Sus pe platou, așa-numitele ratrac-uri, își fac treaba destul de constant, pîrtiile sînt bine marcate și bătute. Probleme rămîn pe pîrtiile care coboară spre Cota 1400 și spre oraș. Acum vreo doi ani, primarul s-a lăudat că a redeschis celebra pîrtie Carp. Minunea a ținut doar vreo săptămînă. Desigur, aventurierii pot coborî pe acolo și cînd pîrtia nu e amenajată, dar schiori așa temerari sînt din ce în ce mai puțini, iar la urma urmelor, nu e deloc sigur și nici corect să te avînți pe un traseu oficial închis.

Altă mare problemă dintotdeauna, pentru cei care vor să schieze la Sinaia, e vîntul. Nu atît schiorii sînt deranjați, cît instalațiile care urcă de la Cota 1400 la Cota 2000. Și vechea telecabină și mult mai noua telegondolă se opresc nu la cine știe ce furtuni excepționale, ci la viteze ale vîntului destul de obișnuite în zonă. Avînd în vedere această problemă, cu care telecabina se confruntă de peste 50 de ani, e de neînțeles de ce la noua telegondolă nu s-a găsit o soluție tehnică adecvată. Toți cei care au fost în Alpi știu că asemenea soluții există. Trebuie spus și că atunci cînd vîntul bate la limită, ca să vadă dacă se poate circula sau nu, angajații fac probe, dar numai în timpul programului, niciodată înainte. Și operațiunea de dezghețare a cablurilor, cînd e necesară, se face doar în timpul programului de funcționare, adică pe timpul clienților. Sînt lucruri care nu țin nici de natură și nici de tehnologie.

O altă stațiune de schi care a luat avînt imediat după Revoluție este Azuga. Acolo sînt două pîrtii mari (Sorica și Cazacu) și o telegondolă, plus alte cîteva mici instalații de urcare, fiecare cu alt administrator și alt regim de bilete. Proprietarii sînt precum micii deținători de terenuri agricole care nu vor să se asocieze. Se spune că nici n-ar avea cum să se înțeleagă între ei, fiind din partide diferite care, succedîndu-se la șefia administrației locale, și-au făcut pe rînd, fiecare, propria instalație. De asemenea, ratrac-urile din Azuga bat pîrtiile după o socoteală numai de conducătorii lor știută. Anul acesta, de exemplu, au pierdut ocazia să amenajeze partea de sus a pîrtiei Cazacu, care, pur și simplu, a fost închisă tot sezonul.

Nici n-ar avea cum să se înțeleagă între ei,
fiind din partide diferite.

Spuneam că, deși unele lucruri se mișcă, evoluția e prea lentă. Dacă ar fi să gîndim la scară mare (occidentală), imaginați-vă o rețea de instalații de urcare pe cablu și de pîrtii de schi care să pornească din Sinaia, de exemplu, să ajungă pe platoul Bucegilor, să coboare în zona Peștera, să urce la vîrful Omu și să coboare apoi în Bran (eventual să facă și legătura peste șoseaua Predeal-Rîșnov cu instalațiile din Postăvaru și Poiana Brașov). Sau ar putea fi construit un domeniu schiabil care să se întindă pe întreg versantul de nord al Făgărașului, în care toate satele de la poale să devină mici stațiuni. Acolo n-ar mai fi probleme nici cu zăpada (deși între timp s-au inventat și tunurile de zăpadă).

Pînă atunci, ar fi de dorit măcar ceva mai simplu: telegondolele și telescaunele să meargă cu viteza cu care merg în stațiunile din Alpi, nu în varianta economic-domoală tipic autohtonă. Încetineala lor e unul din primele lucruri care te frapează cînd vii dintr-o stațiune occidentală.

Dacă ar fi să fac o comparație, Val Gardena, de exemplu, e o zonă de schi în Italia în care pîrtiile legate între ele însumează 500 de kilometri. Iar *skipass*-ul Dolomiti Superski e valabil pe o rețea de peste 1.200 de kilometri de pîrtii, deservite de 450 de instalații de urcare, care trec prin 15 mari stațiuni cunoscute și multe alte localități și cătune (și asta e doar în Dolomiți).

Probabil că la așa ceva nu vom ajunge vreodată, dar mă tem că nici la grija chelnerului italian care așteaptă ca toți mesenii să vină de afară, de la pauza de fumat, pentru a le pune în față un fel, despre care spunea că trebuie neapărat mîncat fierbinte. Și cred că nici la cele șapte feluri formidabile ale unei cine de gală, ca să nu mai vorbesc de cele „doar“ cinci feluri delicioase ale unei cine obișnuite de la un hotel obișnuit din Valdaora, nu vom ajunge.

■ ■ ■

ready made

„În 30 Maiu a ridicat pavilionul național *Gimnaziul Industrial*. Din partea liceului nostru a participat D-l Comandant *Aslău* și o delegație de 6 cuiburi. La programul care a urmat ceremonialului, au dat concursul din partea liceului *Munteanu Mircea cl. VI-a*, care acompaniat la mandolină de *Apa Ludovic cl. IV-a*, a executat niște cântece rusești la balalaică și niște arii naționale la mandolină.“

Știu, revista Liceului „Decebal“, Deva, Anul II, Nr. 2-3, 15 Iulie 1938

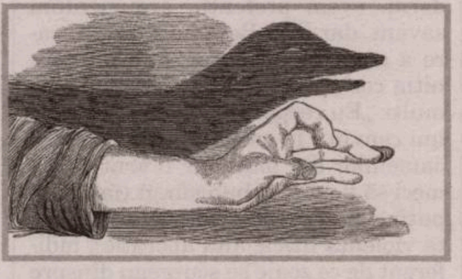

Iaromira POPOVICI

bazar

Parcul Tineretului

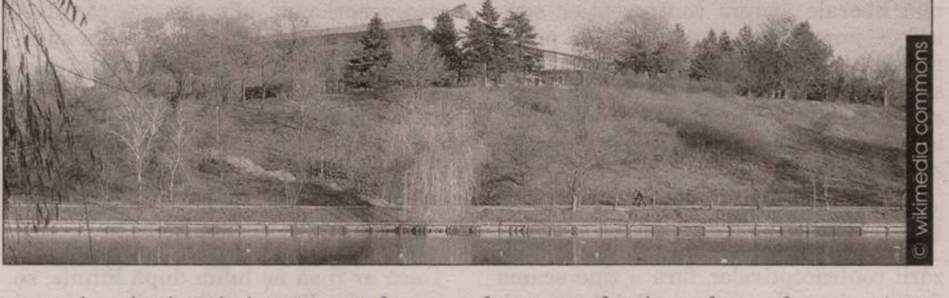
© wikimedia commons

Nu am fost niciodată o mare fană a ieșitului în parc, ca atare. Nu mi-au plăcut niciodată duminicile în care te îmbraci frumos, cu tot familionul, și ieși la promenadă. În care bați, în pas corect, aleile reglementar pavate și măturate, înconjurate de flori prea frumoase și exact atît de îngrijite cît te-ai fi așteptat.

Ceea ce nu-nseamnă că nu mi-am petrecut destul timp prin parcuri, în special prin Parcul Tineretului, și a fost, de fiecare dată, o experiență. Dar trecerile și adăstările mele pe acolo nu au fost promenade în sensul clasic, ci alt fel de expediții, în general.

Îmi aduc aminte de Parcul Tineretului înainte de a fi cu adevărat amenajat, cînd bunicii mei s-au mutat pe o stradă de case care dădea chiar spre acesta. Cred că erau, pe atunci, doar cîteva leagăne și tobogane ruginite. Nimic din atmosfera *fancy* și fercheșă de mai tîrziu. Dar și așa, deși știam că înainte fuseseră acolo Cociocul și o groapă de gunoi, și că în parc se afla vechiul crematoriu, tot îmi plăcea să merg acolo. Mi-era drag să mă dau în bărcuțele care scîrțîiau și să mă urc invers pe tobogan.

Pentru că parcul ăsta era intim legat de bunicii mei. Așa cum fusese, cînd eram și mai mică și ei stătuseră de cealaltă parte a Căii Șerban Vodă, Parcul Carol. Toată viața mea din perioada de atunci se învîrtise în jurul Parcului Carol (Libertății), de la plimbările în cărucior la cele pe tricicletă și la drumurile spre mătușa mea din vremea aceea, care stătea în zona 11 Iunie. După un timp, după ce bunicii mei s-au mutat în casa lor de pe cealaltă parte a bulevardului, totul a migrat în Parcul Tineretului. Începînd cu drumul meu spre școală.

Spre Școala nr. 79 de azi, care se află pe Cuza Vodă, prin zona restaurantului Budapesta de atunci și a bulevardului Cantemir, școala generală a Liceului „Creangă“. La început, mergeam prin parc cu bunicul meu. Pîndeau pericolele pe acolo, pe la tot pasul, mi se adusese la cunoștință. Aveam o familie serioasă, conștiincioasă și responsabilă, căreia îi păsa de mine și care mă creștea prea bine, prea după reguli. Știam că n-am voie să intru-n vorbă cu oamenii străini, criminalii pedofili din filme n-ar fi avut nici o șansă cu mine, nici nu i-aș fi băgat în seamă, darămite să mă las impresionată de șmecheriile lor.

Așa că în privința parcului știam că trebuie să țin drumul drept, tot înainte, și să nu fac nimic care să aducă, măcar de departe, cu aiurelile Scufiței Roșii. Mai știam că prin parc se pot ivi, de prin tufișuri, exhibiționiști. Ceea ce, de altfel, s-a dovedit adevărat. Dar, pregătită fiind, îi ocoleam ori mă îndepărtam de ei. Ba mai mult, avînd școala protestatară a mamei mele în spate, le strigam că, dacă nu pleacă, chem Poliția (Miliția).

Așa mi-am dat seama că nu sînt, de fapt, chiar atît de neajutorată și că pot stăpîni, totuși, teritoriul parcului care, inițial, îmi păruse nemărginit și amenințător. Circulau diverse povești despre parc, cu copii răpiți și violați. Un băiat mai mare de pe strada bunicilor mei era cumva privit ca un erou prin cartier pentru că trecuse printr-o asemenea întîmplare și scăpase. Totuși, chipul ăsta al parcului fusese, în timp, îmblînzit, de reprizele din jocului „Săgețile“ pe care-l practicam în el.

Era un fel de „fațea“ în mișcare, pe alergate, o „fațea“ pentru copiii un pic mai mari și mai independenți. Se formau două echipe: una de „ascunzători“, sau de urmăriți, și alta de urmăritori. Cea dintîi echipă își lua un avans și fugea să se ascundă într-un loc îndepărtat, lăsînd niște semne cu creta pentru căutători. Exista o arie delimitată pentru întreaga poveste: în ce ne privește, era strada bunicilor mei și apoi un fel de primă zonă din Parcul Tineretului, cea mai apropiată de casele noastre. Dar era destul de largă, cuprindea cîteva alei, petice de iarbă și tufișuri. Aveai loc să te ascunzi și să pîndești.

Așa am început să ne apropriem teritoriul parcului, colțișor cu colțișor și tufiș cu tufiș, și să nu ne mai temem de el. (De altfel, în paralel începuserăm deja să-l luăm în stăpînire prin drumurile cu bicicletele.)

Și altele despre parc în articolul viitor.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE
Coordonator: Marius CHIVU

Un veac de televiziune

Texte și opinii de:

- Daria GHIU (critic de artă)
„Artă cu telecomandă sau jocurile imaginii“
- Alexandru MATEI (profesor univ. Facultatea de Litere, Universitatea „Transilvania”, Brașov)
„Televiziunea: un tango în papuci“
- Cristina PREUTU (conferențiar, Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași)
„«Televiziunea nu trebuie concurată, trebuie folosită»“
- Alexandru OFRIM (conferențiar univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea din București)
„Cutia cu spirite“
- Marian TRUȚĂ (scriitor)
„Mica/marea istorie a TVR“
- Dominic NEGRICI (lector univ., Facultatea de Litere, Universitatea din București)
„Ecranism și ecranoză“

argument

Ecranul vieții noastre

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Un veac de televiziune

Era anul 1923 cînd un imigrant rus, pe nume Vladimir K. Zworykin (1888-1982), angajat al unui centru de cercetare american din Pittsburg, a patentat iconoscopul, prima cameră de televiziune electronică. De aici pînă la un sistem de transmisie-recepție folosind tuburi catodice, adică un sistem de televiziune complet funcțional, n-a mai fost decît un pas, prima stație de televiziune fiind inaugurată în State cinci ani mai tîrziu. Tot în 1928, după cum veți afla din acest Dosar, s-a realizat și primul test de transmitere de imagini la distanță din România, televiziunea de la noi începînd să emită efectiv în ultima zi a anului 1956.

Anul acesta se împlinește, așadar, centenarul inventării tehnologiei care a dus la televiziune. Practic, aproape toată omenirea aflată azi în viață s-a născut *după* această dată. Sîntem mai tineri decît televiziunea, iar televizorul face parte din copilăria noastră mediatică.

În acest secol, am fost martorii metamorfozei electrocasnicului & artefactului numit televizor, de la tubul catodic la plasmă, de la cablu la WiFi, de la antena cu elemenți la Internet, de la alb-negru la *high definition.* Odată cel mai de preț ecran la care puteai visa, astăzi televizorul nici nu mai este ecranul predominant din viața noastră, iar Internetul pare să fi înghițit televiziunea ca balena pe Iona.

Televiziunea însăși s-a schimbat radical de-a lungul istoriei sale. Inițial, scopul ei era să informeze, să educe și să distreze, slujind jurnalismul, artele, știința, sportul. Dar orice mijloc de *entertainment* cu propagare în masă ajunge mijloc de propagandă. În timp, a schimbat jurnalismul și informația pe publicitate și senzaționalism, iar dacă au fost vremuri în care televiziunea certifica realitatea, acum televiziunea nici nu mai ține pasul cu realitatea, ba mai mult, uneori o și fabrică.

Televiziunea ne-a indus obiceiuri, ne-a modificat limbajul, ne-a format imaginarul, ne-a schimbat mentalitatea, ne-a reconfigurat structura vieții cotidiene. Cum spune altcineva în acest Dosar, televiziunea este una dintre activitățile noastre predilecte ca specie.

Cu prilejul acestui convențional centenar, ne-am pus doar cîteva întrebări dintr-o multitudine de altele posibile, și la fel de necesare, cu privire la televiziune. Cum am putea evalua istoria Televiziunii Române din 1965 măcar pînă la momentul ’89? Cum ne-a influențat, schimbat, ajutat să ne dezvoltăm ca indivizi? Cum a influențat televiziunea artele vizuale? Ce mai înseamnă televiziunea în acest moment cînd jumătate din conținutul Internetului îl reprezintă *streaming*-ul video? *(Dosarul de față are o extensie în pagina 15.)* (**Marius Chivu**)

Marian TRUȚĂ

Mica/marea istorie a TVR

Data de 31 decembrie 1956 este considerată a fi momentul zero al televiziunii în România. Desigur, este doar o convenție deoarece și înainte de această dată au existat încercări în acest sens.

Primele tentative de transmitere a unor imagini la distanță pot părea surprinzător de vechi. În 1909, la Paris, Georges Rignoux și A. Fournier au reșit să transmită, la cîțiva metri distanță, o serie de litere ale alfabetului. Atît *camera*, cît și *ecranul receptor* (care avea o definiție de 8 linii) erau pur mecanice, iar transmisia s-a făcut prin cablu și nu prin semnal radio.

Rafinarea metodelor mecanice de descompunere a imaginii în semnale electrice (Nipkow și Zworkin), dar și inventarea tuburilor catodice au permis, în cele din urmă, creșterea calității imaginilor transmise precum și saltul de la imagini statice la imagini dinamice. De asemenea a crescut spectaculos distanța de emisie. Astfel, în 1927, inventatorul scoțian John Logie Baird a reușit să transmită imagini la peste 700 de kilometri printr-un circuit telefonic între Glasgow și Londra, iar în 1928 a reușit prima transmisie transatlantică între Londra și New York. Prin cablu, firește.

Încercări de acest fel se petreceau, de altfel, în multe alte locuri din lume: SUA, Japonia, Franța, Italia, Slovenia sau URSS. Prima stație de televiziune a fost inaugurată în 1928 în SUA. Pînă pe la jumătatea anilor ’30, televiziunea mecanică începuse să ia avînt, dar apoi a intrat în declin odată cu dezvoltarea televiziunii electronice.

Remarcabil este faptul că Olimpiada din 1936, de la Berlin, a fost prima care a fost televizată. Au fost folosite atunci trei camere de luat vederi, iar imaginile au fost difuzate în cîteva săli de proiecție din Berlin și din Leipzig. Era vorba mai degrabă de un sistem de televiziune cu circuit închis, cu toate acestea numărul celor care au urmărit evenimentul *la televizor* a fost estimat undeva la 162.000.

Dar la noi cum au stat lucrurile? Cam la fel ca în restul lumii. Primul test de transmitere de imagini la distanță din România s-a petrecut în 1928 grație eforturilor inginerului George Cristescu. Acesta a și publicat prima lucrare științifică din România dedicată televiziunii și, în plus, a propus și un sistem nou în analizarea și descompunerea imaginilor în semnale electrice.

Prima demonstrație publică de televiziune s-a făcut în 1937, la Facultatea de Științe din București. Echipamentul folosit atunci era de producție olandeză (Philips) și avea în compunere o cameră de luat vederi mecanică (disc Nipkow pe 45 de linii cu 12,5 cadre pe secundă), un emițător de 200 de wați pe lungimea de undă de 80 de metri (adică în banda de 3,5 MHz, dedicată radioamatorilor), iar receptorul era dotat cu un tub catodic cu diametrul de 7 centimetri. Desigur, în anii care au urmat au fost realizate mai multe demonstrații, din ce în ce mai bune din punct de vedere calitativ. Ultima demonstrație a fost făcută în 1939, la Sala Dalles din București, cînd a fost folosit un sistem Telefunken. Apoi a venit războiul și televiziunea n-a mai interesat aproape pe nimeni.

Începuturile

Pînă în 1953, atunci cînd a început construirea primului emițător de televiziune românesc. colectivul de ingineri și tehnicieni angrenați în acest efort a fost coordonat de profesorul Alexandru Spătaru de la Facultatea de Electronică din București. Trebuie spus că planurile și documentația necesare demersului erau sovietice, dar acest lucru nu era de mirare în acea vreme. Ba chiar era ceva firesc.

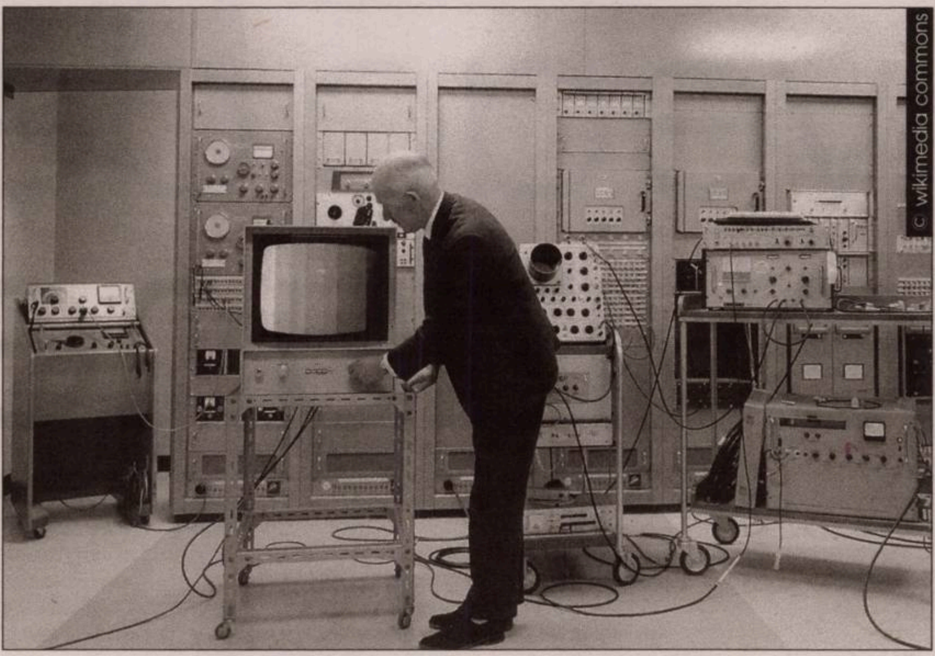

© wikimedia commons

Primele imagini acceptabile au fost obținute abia în 1955, după o muncă susținută de reglaje și ajustări inevitabile în acea vreme de pionierat. În cele din urmă, emițătorul, cu o putere de emisie de 2 kW, a devenit complet operațional, astfel că în ziua de 21 august 1955 (adică într-o zi de duminică), între orele 20 și 22, s-a realizat prima emisiune publică (experimentală) de televiziune din țara noastră. Ce a conținut această emisiune? În primul rînd, pe ecrane a apărut crainica Cleo Stieber care a anunțat: „Bună seara, dragi spectatori. Aici stația experimentală de televiziune București. Începem primul nostru program…“. Și a urmat programul: un jurnal de actualități, un film documentar despre Asia Sovietică, un desen animat intitulat *Ursuleții*, dar și alte cîteva filme scurte.

Primele imagini difuzate de emițătorul instalat în București aveau o definiție de 325 de linii și o frecvență de 25 de cadre pe secundă (50 de cadre întrețesute pe secundă), ceea ce era destul de modest chiar și pentru vremea aceea. Oricum, recepția se putea face doar în București și în împrejurimile Capitalei. Ca număr de receptoare în București, nu existau mai mult de cîteva sute și (probabil) toate erau de fabricație sovietică: Rubin – cele care erau folosite și ca receptoare radio –, Temp sau Leningrad. De asemenea, au fost amenajate și cîteva locuri publice în care cei aflați întîmplător acolo puteau căsca ochii la *micile ecrane* (cîteva magazine de profil din București, dar și în Parcul Herăstrău ori în Parcul Carol – pe vremea aceea numit Parcul Libertății.

Emisiunile postului experimental București nu aveau o anume periodicitate, așadar, cine voia să se uite la producțiile românești trebuia să urmărească îndeaproape anunțurile făcute în acest sens prin presă.

Apoi, din ordin politic, și anume ca pînă la sfîrșitul anului 1956 să înceapă oficial funcționarea Televiziunii Române, s-a trecut la amenjarea unui studio adecvat în strada Molière din București, precum și la instalarea unui nou emițător. Acesta a fost amplasat în noua Casă a Scînteii și avea o putere de emisie de 15 kW. Grație antenei de 12 metri montate pe pilonul central al Casei Scînteii, recepția se putea realiza pe o rază de peste 60 de kilometri.

Cum Studioul Național de Televiziune încă nu fusese isprăvit la timp și cum ordinul politic e mai tare decît orice pe lumea asta, prima emisiune, cea din 31 decembrie 1956, s-a realizat în condiții de provizorat. Cu toate acestea, în seara zilei de 31 decembrie, fericiții posesori de receptoare TV au putut urmări un film reportaj realizat de Alexandru Stark, filmul artistic *O noapte furtunoasă*, precum și un scurt mesaj al lui Petru Groza care începea cu mobilizatoarele cuvinte: „Dragi cetățeni, cetățene și tovarăși...“.

Pînă în 1989

Apoi, Televiziunea Română a luat o pauză de două luni, răstimp în care au fost terminate lucrările de la studiourile din strada Molière. Dar nici după aceea transmisiile nu au avut un caracter regulat, ci păreau, mai degrabă, ca ținînd de întîmplare sau, dacă vreți, de experiment. Chiar și așa, pe 22 februarie 1957, cele cîteva sute de receptoare din România au putut prinde una din primele transmisiuni în direct – dacă nu chiar prima – de la un eveniment cultural: recitalul ținut de Yves Montand la Sala Floreasca din București. Următoarea transmisiune în direct de la un spectacol s-a realizat abia în toamna anului 1958, la prima ediție a Festivalului „George Enescu“ ținut la Ateneul Român.

Și dacă tot am pomenit de premiere, nici sportul nu putea lipsi de pe micile ecrane. Pe 15 mai 1958, de la ora 20, a fost făcută prima emisiune experimentală *în nocturnă* de la Stadionul Republicii: meciul de fotbal dintre Dinamo Moscova și selecționata B a RPR (3-1 în favoarea fotbaliștilor sovietici).

Să rămînem un pic la sport, deoarece acesta a fost segmentul poate cel mai puțin parazitat de zgura ideologică din TVR a acelor ani.

Primul eveniment internațional notabil din sport difuzat de Televiziunea Română s-a petrecut în 1966. E vorba despre Campionatul Mondial de fotbal care s-a ținut în Marea Britanie și care a și fost cîștigat de aceasta în fața RFG. Tot la acel campionat, echipa RPD Coreene a reușit să trimită Italia acasă din grupe, iar apoi era cît pe ce să provoace o surpriză de proporții în sferturile de finală: în minutul 26 al meciului dintre RPD Coreeană și Portugalia, echipa din Asia conducea deja cu 3-0. Diferența a făcut-o, în cele din urmă, Eusebio, care a marcat patru goluri, al cincelea gol al lusitanilor fiind înscris de José Augusto.

Au urmat, ca importanță a evenimentelor sportive oferite de TVR, Olimpiada de vară din Mexic, din 1968, iar apoi Olimpiada de vară din 1972, din RFG, unde inegalabilul Cristian Țopescu a devenit, fără voie, și comentator de la fața locului al tragediei care a însîngerat acele momente. Și dacă am amintit de Cristian Țopescu, trebuie spus că, tot în ’72, acesta a comentat și finala Cupei Davis de la București, atunci cînd echipa noastră a pierdut cu scorul de 2-3 în fața echipei SUA. Apoi, în ’76, tot Cristian Țopescu ne-a încîntat cu comentariile sale din timpul Olimpiadei de la Montréal, atunci cînd s-a marcat un alt eveniment memorabil transmis în direct la TV: prima notă de 10 la gimnastică feminin din toate timpurile, notă primită de Nadia Comăneci. Din păcate, în urma unei interpretări stupide a unui comentariu făcut de acesta la un meci Suedia-România, Cristian Țopescu a fost dat afară din Televiziune în 1983.

Să ne întoarcem puțin în timp, și anume în 1969, anul cînd s-a transmis la TVR în direct prima aselenizare. Era în iulie atunci cînd americanii au ajuns pentru prima oară pe Lună. La acel eveniment a debutat unul din cei mai apreciați jurnaliști de știință de la TVR: Andrei Bacalu. Medic de profesie, Andrei Bacalu a realizat nenumărate emisiuni de știință pînă în 1983, cînd i s-a interzis să mai apară *pe sticlă*. Legat de prima aselenizare pe care românii au putut s-o urmărească la televizor, e de remarcat că țara noastră a fost singura din blocul estic care a transmis în direct evenimentul. Da, ați citit bine: singura.

Și tot despre explorarea spațiului cosmic: în 1981 a ajuns pe orbită, în cadrul programului Intercosmos, primul (și singurul de pînă acum) român cosmonaut: Dumitru Prunariu. Evenimentul nu a fost transmis în direct, dar TVR a realizat o serie de reportaje legate de istoricul eveniment, reportaje care au fost difuzate post-factum.

În ciuda cenzurii, care a devenit din ce în ce mai apăsătoare după 1971, TVR s-a străduit și a reușit să fie prezentă în viața de zi cu zi a românilor, atît la bine, cît și la greu. Emisiuni culturale de înaltă ținută *(Seratele muzicale* realizate de Iosif Sava, spre exemplu), emisiuni de știință *(Teleenciclopedia* – cea mai longevivă emisiune de știință, pornită în 1965 și care continuă și astăzi), reportaje de la evenimentele catastrofale (inundațiile din 1971, cutremurul din 1977), evenimente sportive naționale și internaționale, programe de divertisment, emisiuni de teleșcoală și lista rămîne deschisă. Toate acestea, din 1956 pînă în 1989, dar și de mai tîrziu, s-au adunat într-o arhivă care conține peste 360.000 de ore de înregistrări, adică undeva la vreo 41 de ani de istorie prinsă pe peliculă sau pe bandă magnetică. Un tezaur fabulos, aș zice, o adevărată mină de aur pentru cineva care s-ar încumeta să scrie o istorie extinsă a televiziunii din România.

Marian Truță *este scriitor. Ultima carte publicată:* Niciodată nu va ninge peste Amazon, *Editura Eagle, 2022.*

Cristina PREUTU

„Televiziunea nu trebuie concurată, trebuie folosită”

Atunci cînd spui „vîrsta de aur a Televiziunii Române“, gîndul te poartă spre programul umoristic din seara de Revelion, la vocea binecunoscută a unor crainice TV precum Delia Budeanu sau Sanda Țăranu, la genericul unor emisiuni ca *Teleenciclopedia* sau *Atlas TV*.

Emoțiile stîrnite de aceste figuri și imagini sînt justificate, dacă ne gîndim nu doar la faptul că televiziunea era una dintre puținele forme de informare și de divertisment înainte de 1989, dar și la faptul că cea mai mare parte a emisiunilor oferite erau de o calitate la care lumea artistică se poate raporta și astăzi. Umorul TV reprezentat prin popularele scheciuri, în care puteam întîlni figurile unor mari artiști precum Toma Caragiu, Dem. Rădulescu, Octavian Cotescu, Tamara Buciuceanu-Botez și mulți alții, ne lasă și azi în plină admirație atunci cînd vedem critica subtilă la adresa regimului. De fapt, nu doar critica ne surprinde, ci și faptul că astfel de texte au fost permise în regimul comunist. Un Toma Caragiu care în scheciul „Icoane pe sticlă“ face aluzie la faptul că telefonul îi este ascultat de către Securitate și că trebuie să folosească un limbaj dublu pentru a nu fi deconspirat pare aproape un act de disidență. Dar putem înțelege adevărata natură a acestor acte artistice și evoluția televiziunii române dacă le punem în contextul metamorfozelor regimului politic la acea vreme.

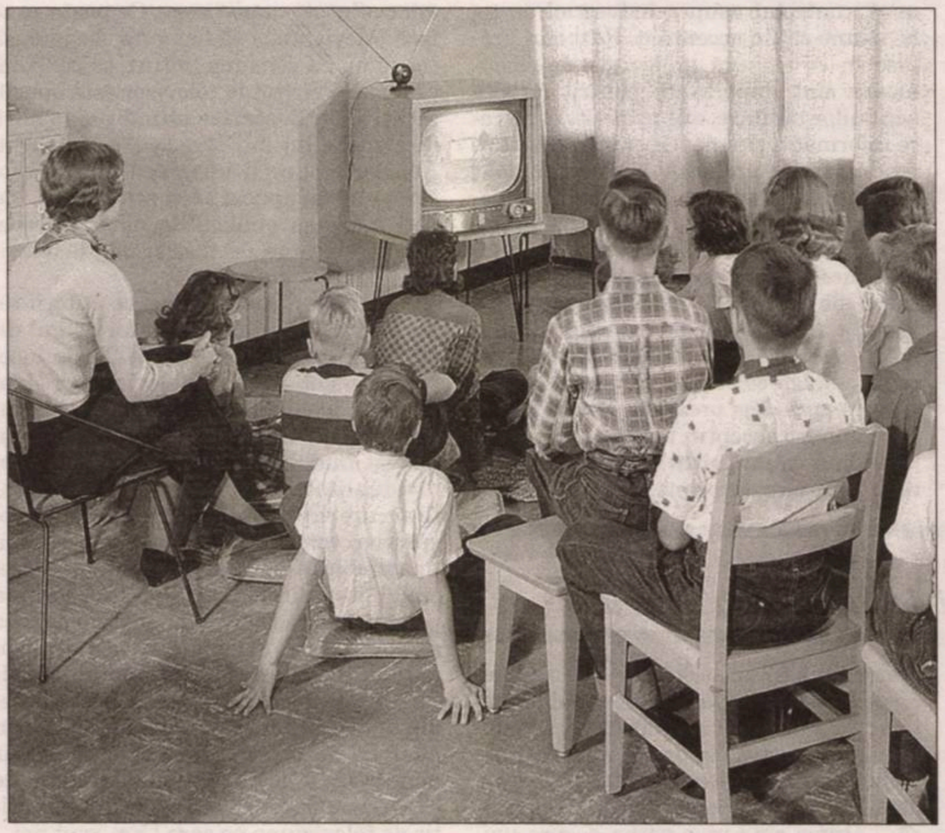

Fiind vorba de un regim de tip comunist, prima tentație este de a interpreta manifestările mass-mediei ca pe o expresie a propagandei ideologice. Însă, chiar dacă regimul comunist aduna sub cupola propagandei tot ceea ce însemna cultură sau educație, au existat numeroase paliere ale culturii care au rămas, în anumite momente, foarte puțin atinse de factorul ideologic, din mai multe motive.

Reținem, în primul rînd, faptul că regimul comunist din România a cunoscut mai multe etape de evoluție, care s-au reflectat și în modul de dezvoltare a unor domenii culturale. Perioada anilor ’60-’70 este marcată de o destindere politică, o redeschidere a României către cultura de tip occidental și o îndepărtare de puterea hegemonică a Moscovei, ceea ce a dus la o concentrare a retoricii oficiale pe ideea de națiune/național. Identificarea unui specific al României, care să o diferențieze de celelalte culturi și națiuni, a venit în întîmpinarea lumii artistice și a intelectualilor, în general. De asemenea, reala flexibilitate a granițelor cenzurii culturale și dezvoltarea unui soi de negociere între factorul politic și oamenii de cultură au dus la o anumită autonomie, chiar independență a Televiziunii Române pe anumite segmente temporare. Întrucît începutul istoriei acestei instituții coincide cu perioada de modernizare și tehnologizare a regimului comunist, evoluțiile sale interne, dar și conținutul programelor sînt strîns legate de evoluția regimului politic.

În sens instituțional, în 1956 s-a inaugurat, oficial, Radioteleviziunea Română, instituție care cuprindea atît Radioul, cît și Televiziunea. Inițial ea s-a aflat sub supravegherea Comitetului de Radio și Televiziune, din cadrul Consiliului de Miniștri, iar din 1977 a trecut în subordinea directă a Comitetului Central. Producția TV era limitată la cîteva ore de emisie alb-negru, emisiunile de divertisment și documentarele apărînd la începutul anilor ’60. Receptoarele de televiziune erau importate, iar în 1961 s-a propus intrarea în funcțiune a unei linii tehnologice de fabricație a televizoarelor alb-negru, folosind piese importate din Franța.

Odată cu încheierea unor acorduri tehnice cu state precum RFG, Franța și mai apoi SUA, se poate observa dezvoltarea unui proces de profesionalizare și modernizare a instituției. Mai multe vizite și schimburi de experiență ale unor echipe formate din tehnicieni și operatori s-au făcut în instituții similare din SUA, Marea Britanie sau Franța, specialiștii români din acest domeniu fiind apreciați pentru munca lor de către omologii occidentali. De asemenea, cea mai mare parte a achiziției de noi echipamente s-a făcut de la firme precum Bosch (RFG), Ampex (SUA), Sony (Japonia), Thomson (Franța) sau Rank (Marea Britanie).

În anii ’60, departamentele de radio și televiziune aveau programe de colaborare cu Argentina, Australia, SUA, Cehoslovacia, Danemarca, Germania de Est, Finlanda, Franța, Italia, Japonia, Polonia, Suedia, Iugoslavia ș.a. De exemplu, în contextul colaborării cu Franța, din 1962 Televiziunea Română a început să difuzeze emisiunea *Sport Dimanche*, iar în 1963 au fost difuzate filme documentare *(Jules Verne, Saint-Exupéry, Monsieur et Madame Curie* etc.), emisiuni de dans, teatru sau emisiuni pentru tineret *(Le petit soldat, Crin Blanc, Le devoir de Zouzou, La cigale et la fourmi)*. Mai tîrziu, în 1972, au fost difuzate emisiuni precum *France-Panorama, Chronique de France, Synthèse, Pour vous Madame.* Să nu uităm nici de populara emisiune *Teleenciclopedia*, care achiziționa de la BBC cele mai multe dintre documentarele difuzate.

Din perspectiva conținutului TV, prin documentarele și emisiunile difuzate se încerca definirea unui specific românesc, a unei identități a Televiziunii Române, astfel încît programul TV să oglindească atît aspectele vieții sociale, economice sau culturale a românilor, dar și să ofere un soi de linie directoare în viața de zi cu zi a publicului. În acest sens, evident, caracterul educativ pe care televiziunea, alături de alte forme ale mass-media, trebuia să-l îndeplinească nu a fost niciodată uitat de către conducerea de la București. Iar în acest sens amintesc de o afirmație pe care Nicolae Ceaușescu a făcut-o în 1972, într-o ședință în care se deplîngea faptul că activitățile caselor de cultură nu pot concura televiziunea, din perspectiva atragerii spectatorilor: „Televiziunea nu trebuie concurată, trebuie folosită!“, afirma Nicolae Ceaușescu. Aspectul educativ sau controlul asupra informației pe care televiziunea trebuia să-l aibă nu era un aspect specific statelor comuniste. Și amintesc aici doar de o replică reprezentativă a lui Charles de Gaulle în 1956, în privința televiziunii franceze: „Cel care plătește, comandă“.

5.377 de ore de emisie

Întorcîndu-ne la istoricul instituției, în 1968, în plină relaxare politică, s-a inaugurat noul sediu al Televiziunii Române, în Calea Dorobanților, cotată la acea vreme ca fiind cea mai modernă clădire de televiziune din Europa, și a început să emită Programul 2. Tot din acest an au avut loc mai multe schimbări la nivel structural și administrativ, precum crearea Direcției coordonării programelor, care cuprindea următoarele redacții: actualități, economie, știință, cultural-artistică, copii și tineret. Fiecare dintre acestea era divizată în servicii și secții. Restructurarea și specializarea au constituit o bună premisă pentru realizarea unei planificări a programului TV pe termen lung.

Deschiderea noului program și mutarea într-un spațiu mai generos și modernizat au dus la creșterea numărului de ore de emisie și la angajarea de noi operatori și specialiști în domeniul tehnic. Dacă la nivelul anului 1960 au fost 1.366 de ore de emisie, în 1970 au existat 3.212 ore de emisie, iar în 1980 cifra va ajunge la 5.377 de ore. Conform altor statistici, în intervalul 1968-1974, Programul 1 transmitea în jur de 10-11 ore pe zi.

Tot ca o formă de profesionalizare putem privi și crearea în 1967 a Oficiului de Studiu și Supraveghere, condus de Pavel Cîmpeanu, organizație responsabilă cu organizarea unor cercetări științifice în mass-media. Acesta avea specialiști în psihologie, sociologie, statistică și coopera cu institute de cercetare precum Centrul Național de Statistică, Institutul de Filozofie al Academiei, Academia de Științe Sociale și Educație Politică din cadrul CC al PCR. Mecanism specific unei economii de piață, sondarea opiniei publice în privința calității programului TV a constituit un mijloc prin care Televiziunea a încercat să-și fidelizeze publicul sau să vină în întîmpinarea dorințelor telespectatorilor. Temele de sondaj aveau subiecte diferite, precum filmul sau emisiunea preferată, și erau realizate pe diferite grupuri de vîrstă sau profesie. Așa putem afla că telespectatorii preferau de multe ori filmele americane și italiene, programele umoristice și de divertisment, precum și știrile despre politica internațională.

Spre finalul anilor ’70 a existat o altă paradigmă a politicii interne, iar în lumea artistică au început să se resimtă acțiuni ale cenzurii, chiar dacă erau de altă natură și cu alte motivații decît ceea ce se întîmplase în anii ’50. Cu toate acestea, existau voci din interiorul diferitelor organizații de cultură, inclusiv din Televiziune, care denunțau unele abuzuri sau acte de cenzură realizate la nivelul redacțiilor sau diferitelor organisme cu rol de conducere. Astfel, în 1973, Alexandru Ivasiuc, director al Casei de Filme nr. 1, s-a plîns într-o scrisoare adresată personal lui Nicolae Ceaușescu că cei care ar trebui să se ocupe de asigurarea unui climat de creație și a libertății de exprimare a artistului sînt preocupați doar de corectitudine și de grija de a nu face greșeli. Aici, Alexandru Ivasiuc se referea la instructorii din cadrul caselor de film care efectuau o cenzură preventivă.

Cu toată flexibilitatea limitelor unei culturi și societăți de tip socialist, televiziunea a rămas percepută de către puterea politică drept un mijloc de educație în spiritul socialist și nu a fost privită din perspectiva marketingului cultural și a cîștigului economic. Cu toate acestea, dificultățile financiare de la începutul anilor ’80 s-au resimțit direct și în activitatea Televiziunii. Bugetul instituției a fost diminuat și numărul orelor de emisie a scăzut în mod dramatic. În 1985, redacțiile, secțiile și serviciile cu profil asemănător au fost comasate, personalul a fost redus cu o treime, iar studiourile teritoriale Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Tîrgu Mureș și Craiova și-au încetat activitatea. În 1986, cifrele de emisie au scăzut la 1.411 ore. Cultul personalității liderului se resimțea și în cele două ore de program TV difuzate zilnic.

O anumită amprentă culturală și identitară este lăsată asupra Televiziunii Române de către artiștii și specialiștii antrenați în realizarea unor emisiuni. Televiziunea Română a beneficiat de avantajul pe care regimul de la București l-a acordat pentru ceea ce a însemnat tehnologizare și modernizare. Astfel că, dacă instituția a putut fi racordată tehnic, dar și la nivelul conținutului programelor, la instituțiile similare din Occident, în anii ’60-’70, la finalul regimului comunist situația era mult diferită – un echipament tehnic depășit și calitatea slabă a noilor programe.

Cristina Preutu *este conferențiar la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Al. I. Cuza“ din Iași.*

Alexandru MATEI

Televiziunea: un tango în papuci

Despre televiziune se vorbește rar astăzi. În primul rînd, pentru că televizunea are un program impus telespectatorilor și nimeni nu are timp *să aștepte* sau, dimpotrivă, nu are chef *să se grăbească* pentru a urmări o emisiune pe care o poate revedea, oricînd, pe Internet. Apoi, pentru că media digitală a făcut din televiziune o variantă a unei comunicări care are nevoie de orice fel de ecran și de o conexiune la Internet. Nu știu dacă să te uiți la Netflix înseamnă să te uiți la televizor – sau dacă activitatea numită astfel presupune să urmărești emisiunile unui anume flux de imagini, botezat canal de televiziune. Pe de altă parte, cu greu îți vine să spui „mă uit la Magic TV“ – cred că-i mai propriu să spui că „asculți Magic“.

Dilema e veche,
televiziunea însă e, mai degrabă, ceva învechit.

Introducerea mea trebuie citită ca o justificare a unei evidențe. Dilema e veche, televiziunea însă e, mai degrabă, ceva învechit. Nu pentru că nu ne uităm încontinuu la video-uri, la „filmulețe“, la imagini și la clipuri, ci pentru că, făcînd asta, nu ne mai uităm la televizor – televiziunea nu ne oferă fluxul variat și alert de imagini cu care ne hrănește Internetul. Televiziunea rămîne vie doar cînd are de-a face cu *direct*-ul și *imediat*-ul: sportul și catastrofele acoperă singurele transmisii care mai amintesc de televiziunea de acum cîteva decade. Pentru că, da, televiziunea s-a transformat în propria-i arhivă. Aceasta este cel puțin teza unuia dintre cei mai cunoscuți critici de televiziune – nu în sensul de jurnalism TV, ci de cercetători și istorici ai săi – Jérôme Bourdon. Împreună cu Camille Noûs, el a publicat în 2020 un articol intitulat „Am ajuns la sfîrșitul sfîrșitului televiziunii?“, în care spune că, după vreo două decenii de oprobriu, apare o nouă paradigmă: televiziunea ca vintage, ca retrăire a unei epoci. Te uiți la televizor ca să trăiești ce nu-ți oferă prezentul și ca să trăiești ca oamenii care se uitau la televizor: tot așa cum în *Westworld* mergi într-un parc de distracții ca să trăiești liber ca androizii.

Pentru ca „retro-televiziunea“ să devină un pleonasm, trebuie ca ea însăși să facă dovada propriei îmbătrîniri. Charles Péguy are un text, „Clio sau dialogul istoriei cu sufletul păgîn“, în care scrie că istoria însăși devine vie atunci cînd se vede îmbătrînind. Televiziunea are așadar șansa să apară vie doar avînd curajul să se arate așa cum trăiește, ca un moșneag – sau, dimpotrivă, să refuze să se arate cu riduri, sub sulemeneli ieftine care se adresează unui public tot mai puțin educat și tot mai puțin critic. Probabil că, în funcție de prezența sau absența acestei asumări a vîrstei – centenare, iată, dar mai mult teoretic –, putem vorbi despre două modele de televiziune, modele care s-au hibridat tot mai mult și din care nu rămîn astăzi, ca profil distinct, decît niște vestigii.

Modelul serviciului public

Deși centenară, ar trebui să înțelegem că televiziunea nu există ca realitate socială pînă după 1945. Emisie TV publică există și înainte nu doar în UK, dar și în Germania, dar televiziunea devine un canal de comunicare după război. Momentul ieșirii ei la lumină face ca, pe continent, controlul asupra industriei de televiziune să fie accentuat. Războiul arătase în ce măsură mijloacele de comunicare sînt importante pentru reușita acțiunilor militare, atît prin viteza cu care informația circulă, cît și prin falsificarea la care se pretează. Nu-i vorba doar că o întreagă istorie a televiziunii românе s-a răzbunat, prin manipularea numită Televiziunea Română Liberă, pe regimul care și-o însușise cu brutalitate. E vorba de faptul că televiziunea, într-o Europă a națiunilor de întinderi mici și medii, devine o altă vitrină națională, care se adaugă celorlalte vitrine culturale și economice deja prezente. Marea Britanie rămîne o excepție, pentru că aici apare primul canal privat, ITV, în 1955. În restul statelor europene, televiziunea încearcă pînă tîrziu să se achite de o misiune pe care o formulase radioul public britanic în anii 1920: să informeze, să educe și să distreze. Sigur că acestei sfinte treimi a misionarismului mediatic european i se poate găsi o rădăcină religioasă – atunci cînd vine vorba despre universalismul informației obiective, despre caracterul emancipator al educației și, în ultimul rînd, despre indulgența estetică întemeiată pe caracterul senzorial al imaginii în mișcare. În numele Tatălui – informația obiectivă –, a fost o epocă în care crainicul de televiziunea nu-și arăta chipul la televizor, pentru a nu deturna obiectivitatea informației. Apofatismul divin se traducea, iată, astfel. Iar apoi, la noi, pînă la Andreea Esca, prezentatorii *Telejurnalului* ceaușist fuseseră cu toții bărbați – tot așa după cum „speakerinele“ erau cu toate doamne și domnișoare.

Destul de repede, și tot printr-un model preluat de la BBC, apare ideea televiziunii școlare. Aici putem vorbi despre un alt universalism (cu iz protestant): dacă accesul elevului la mijloace de învățare atractive era încă greu de realizat, televiziunea putea sări în ajutorul profesorilor și al școlii cu mijloace specifice, indiferent de disciplină. Cît de utile au fost aceste emisiuni, însă, nu ne poate spune decît evoluția lor. Treptat, ele dispar din lipsă de public și, apoi, pentru că tot procesul de coordonare dintre programele naționale ale televiziunii și cele ale școlilor era dificil. Ele reapar în anii 1990, la noi, ca efect al izolării în care trăiam de cel puțin un deceniu și jumătate.

Pînă să ne ocupăm de divertisment, ar trebui totuși să spunem că una dintre mizele esențiale ale televiziunii a fost și este propaganda. Doar că, aici, între calculele de acasă și cele din tîrg au intervenit măcar două deturnări. Prima este socială. Habitusul cinematografului și cel al televiziunii nu au coincis decît la începuturi, cînd privitul la televizor era încă o activitate colectivă (fie în uzine, în Estul comunist, fie în pub-uri, în Statele Unite capitaliste). În mod normal, însă, cu o imagine pe care o țin minte dintr-o cronică a lui Radu Cosașu (care a fost ani și ani critic de televiziune, în sensul jurnalist al termenului), la televizor te uiți în papuci. Ce înseamnă asta? Că televiziunea este legată de existența modernă a muncii zilnice și, pentru cel care muncește, reprezintă un mijloc de informare și mai ales de divertisment; mai puțin de formare și de educație, și încă și mai puțin – accentuăm cuvîntul – *mobilizare.* Ce poate să te facă televiziunea să faci este, desigur, să consumi. Să consumi mituri, să consumi produse. Privitul la televizor este opusul ascezei. Un Descartes uitîndu-se la știri, în camera lui din strada Westermarkt, Amsterdam, ar fi imaginea unui filozof care n-a mai apucat să-și scrie opera. Nu poți îndemna publicul la nimic altceva, prin televiziune, decît să se uite la televizor – tot mai mult.

A doua deturnare a ceea ce ctitorii televiziunii proiectau prin intermediul divertismentului este estetică. De la începuturi s-a observat că televiziunea atrage prin magia imediatului – așa-zisul *lichnost*, un soi de punctum barthesian aplicat filmului, ceva care înseamnă individualitate/singularitate/personalitate și care are de-a face cu viul. Magia respectivă venea din două surse: raritatea imaginilor-în-mișcare preluate și accesibile în realitatea cotidiană și inocența personajelor ad-hoc care nu știau cum să se poarte/ce să facă și care, astfel, erau autentice. Această valoare de autenticitate a televiziunii, astăzi extinsă la media digitală în întregul ei și, tocmai prin abundență, coborîtă la cel mai vulgar anecdotic, a fost mereu subliniată de Ecaterina Oproiu, cel mai inteligent critic de televiziune pe care l-am avut noi.

Aceste două deturnări – cea temporală și cea estetică – încep să fie remarcate pretutindeni deja din anii 1960. Importanța lor crește odată cu evoluția contraculturii sau a culturii de masă în care televiziunea devine centrală. Tocmai de aceea, ceea ce se numește serviciu public de televiziune începe să țină cont de ele pe măsură ce industria TV se trezește în fața unor exigențe economice. Cum *crești* televiziunea în momentul în care fiecare cămin e branșat deja la televiziune? Sigur, mai întîi a apărut posibilitatea televiziunii în culori care, în anii 1960, însoțește îndeaproape Războiul Rece tehnologic, dintre o Europă de Vest fără Franța – care alege sistemul de decodare PAL al Germaniei Federale – și o Europă de Est cu Franța, dar fără Iugoslavia – care alege sistemul franco-sovietic SECAM. Terminalele alb-negru sînt aruncate, se cumpără cele în culori. Și apoi?

Ca să crească încasările,
trebuie să crească numărul de canale.

Din anii 1980, lucrurile se complică: ca să crească încasările, trebuie să crească numărul de canale. Canalele sînt naționale sau regionale. Dar, chiar și așa, încasările nu se puteau opri la sistemul de referință al abonamentului TV. Ceea ce le reglează devine, de-acum pretutindeni, publicitatea.

Televiziunea comercială și sfîrșitul

Puțină lume știe că televiziunea din România difuzează reclame înaintea celei franceze (așa după cum a difuzat și *Dallas*-ul cu un an înainte, pînă să-l suspende). Fapt este că, odată cu preluarea puterii de către agenții economici, televiziunea uită de triada BBC și se axează pe un divertisment tot mai acut. Modelul acesta – criticat într-o Europă care inventase cinematograful de artă – funcționa de la bun început în Statele Unite. Aici, televiziunea fusese de la început un mijloc de compensare a singurătății provocate de izolare și de distanțe mari. Modelul e diferit pentru că spațiul era altul – și, desigur, și pentru că ethos-ul era diferit. De la bun început, televiziunea a fost, în America – la fel ca orice altceva – un mijloc de a cîștiga bani prin șantaj afectiv: un mod de a organiza și de a intensifica schimburile de pe piață. Nu doar că *Time is money*, cum observase Vasile Alecsandri de pe la 1870, dar banii se fac mai ales din atenția măsurată în timp. *Attention is money*, cu alte cuvinte din aceeași limbă.

Apoi, sigur că televiziunea americană nu s-ar fi impus așa cum a făcut-o, între timp, fără vehiculul limbii engleze – dar poate că nici engleza nu ar fi ajuns astăzi limba vehiculară a lumii întregi fără televiziunea comercială. În Europa, fiecare televiziune națională participa la războiul simbolic al prestigiului cu Celălalt în termeni de excelență culturală: Estul comunist cu Vestul decadent; apoi, modelul francez centralizat cu cel german regionalist – dovadă audiența inegală de o parte și de alta a Rinului a postului franco-german Arte. În același timp, canalele americane concurau pentru audiența sutelor de milioane de aceiași americani, de pe aceeași platformă a gigantismului spectacular și a balansului dintre patetic și *cool*. Televiziunea publică americană a rămas mereu o alternativă de nișă.

Este evident pentru toată lumea că certificatul de deces al televiziunii a fost semnat de Internet și de masificarea formatelor. Au rămas doar vestigii ale ideii de serviciu public de televiziune. Unul dintre ele ține de violența de limbaj – cu el voi încheia. Prin ce se deosebește un *Miami Bici* sau un *Teambuilding* de un serial TV cum e *Las Fierbinți?* Vorbim despre comedii în toate cele trei cazuri. Ei bine, televiziunea clasică are încă și acum statutul de vecin sau rudă care locuiește împreună cu familia. În *Las Fierbinți* nu se înjură prea tare; în primele două filme, de văzut doar la cinema sau pe Netflix, *p* este cea mai frecventă inițială de cuvînt – pentru că la cinema te duci ca adult gata format care știe ce e bine și ce nu. Dacă astăzi comediile aduc mai multe înjurături decît o făceau în urmă cu, hai să zicem, două decade, explicația vine, probabil, și din practicile politicilor corecte. Înjurătura e singura formă care rezistă încă într-o zonă de libertate a enunțării, nesubordonată taxonomiilor de ură din societatea de astăzi. Persistă în televiziunea de modă veche un soi de cochetărie nostalgică după o vreme în care, în afara telefonului, orice canal mediatic pornea de la instituție și ajungea la individ. De aceea, uneori mi-e dor de zîmbetul Liei Mărăscu, din anii ’80, după ce Sanda Țăranu devenise *non grata*, care ne anunța că „programul nostru s-a încheiat“, înainte de a ne ura, profesional-resemnat-amabil, „noapte bună“.

Alexandru Matei *este profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Transilvania“ din Brașov. A publicat volumul* O tribună captivantă. Televiziune, ideologie, societate în România socialistă, *Editura Curtea Veche, 2013.*

■ ■ ■

Dominic NEGRICI

Ecranism și ecranoză

În miezul uraganului de văicăreli ale elitelor intelectuale privind motivele care au condus la declinul cultural al umanității, televiziunea s-a aflat multă vreme pe primul loc. Fiind detestată – cel puțin în principiu – de orice om cu pretenții de luciditate și obiectivitate (ceea ce nu înseamnă mare lucru, fiind vorba despre simple pretenții), odată cu venirea în prim-plan a Internetului, mulți s-au și grăbit să-i cînte prohodul. Așa cum putem remarca efectuînd o radiografie rapidă a dinamicilor sociale, economice și culturale recente, a fost – atît academic, cît și jurnalistic – un reflex rușinos de prematur.

De fapt, la ce ne (mai) referim noi astăzi, la un secol de la invenția acestei fatidice și ineluctabile tehnologii, cînd spunem „televiziune“? Intuiesc că oricare tentativă de coagulare semantică ar fi restrictivă și chiar dăunătoare epistemic.

Dacă ne referim exclusiv la obiectul-ecran ce pompează unilateral un flux continuu de informații și *entertainment*, sîntem automat obligați să luăm în considerare computerul și *smartphone*-ul, deși acestea pot îndeplini și alte funcții, funcția lor vizuală fiind chiar secundară. Oare atunci cînd, grație unui implant, retina ne va fi săgetată de cel mai în vogă talk-show cu maneliști marca Buftea, nu tot „la TV“ vom spune că ne uităm?

Apoi, dacă ne gîndim numai la maniera redacțională, curatorială, de a segmenta și distribui conținut mediatic, înseamnă că gestul de a rula, acasă, filmul preferat pe DVD este o activitate eminamente cinematografică? Înseamnă oare că o emisiune ori un canal de YouTube nu se poate încadra în aria comunicațională a televiziunii?

Iar dacă, într-un puseu de purificare morală sau într-o criză a priorităților existențiale, ne-am descotorosit de televizor, înseamnă că sîntem totalmente la adăpost de radiația culturală a televiziunii? Și, în cazul în care nu mai știm (sau poate n-am știut niciodată) înțelesul unor termeni precum antenă, cablu, canal, zapare sau grupaj de știri, oare nu ne uităm nici la seriale?

Simbioza om-ecran

Din clipa în care a apărut pe piață televizorul și pe măsură ce, făcînd uz de el, am dezvoltat obiceiuri, ne-am modificat limbajul sau ne-am reconfigurat structura vieții de zi cu zi, putem afirma că este una dintre activitățile noastre, ca specie, care ne-au altoit extraordinar identitatea și ADN-ul civilizațional. Special am folosit termenul „activitate“, întrucît îmi doresc să-i dau și un nume. Un nume care ar dezambiguiza conceptul și care ar fi deopotrivă reverențios față de (ca să nu spun imun la) diferitele mutații tehnologice suferite de întregul proces.

Vă înaintez spre evaluare termenul de *ecranism*. Ecranismul este pasiunea pentru ecran. Ecranismul este alunecarea organică a simțurilor către o suprafață plată luminescentă. Ecranismul este magnetismul confortabil ce ne atrage către alte lumi. Oricare alte realități, numai cea imediată nu. Ecranismul este organismul din care tubul catodic primordial este o simplă celulă. Ecranismul este dorul de stup, de rezonare, de alteritatea familiară. Ecranismul este, vrînd-nevrînd, cu bune și cu rele, un indubitabil element constitutiv al speciei noastre.

El nu a fost întotdeauna la fel. A trecut, întocmai ca și cultura ce l-a păstorit, prin diverse mutații. În primă fază, accentul se punea pe urgența efemerului: telespectatorul trebuia să se posteze în fața ecranului fix la o anumită oră, altfel „produsul“ ar fi fost pierdut pentru totdeauna. Apoi, odată cu apariția casetelor și ulterior a variilor discuri de memorie, efemerul s-a evaporat, iar discuția se purta în jurul ideii de *arhivare* sau de *colecție* – așadar, de *permanentizare* a ceea ce ecranul oferea. În cele din urmă, concomitent cu apariția Internetului (cel mai probabil, din cauza acestuia), ecranismul a devenit o chestiune de cherem – o disponibilitate infinită, sufocantă –, libertatea de a alege fiind atît de extremă și catalogul de produse atît de bogat încît sfîrșesc prin a ne nevroza. Avem la discreție toate produsele culturale posibile (bineînțeles, doar dacă renunțăm la orice pretenție de proprietate individuală asupra lor, dar să nu intrăm într-o dezbatere ideologică!), însă noi înșine ne aflăm, permanent, la discreția algoritmilor. Și, din păcate, mutația nu se oprește aici.

Mormolocii telehidrei

Ecranismul de consum a hibernat, apoi a năpîrlit și din coconul lui slinos s-au tîrît afară două noi avataruri ale *ecranozei:* burtierizarea infinită a falsurilor și a jumătăților de adevăr (și acelea scoase din context), de partea canalelor TV clasice, iar de partea oricăror alte ecrane, maratonul de seriale-tomberon, presărate la intervale regulate cu vreo producție mai fastuoasă ideatic, care îți gîdilă orgoliul suficient cît să nu te simți prea vinovat pentru celelalte sute de episoade generice pînă la nivel de replică ori uniformizate de ideologia temporar prizată de mințile fertile ale tineretului ultragiabil. Balaurul ce părea decapitat de ascensiunea Internetului a gemut un pic, s-a scuturat de monopolismul rigid și din rană i-au crescut două alte capete!

Cît privește latura informativă, educațională, în era post-adevăr, filtrarea a devenit aproape imposibilă fără a friza noi înșine paranoia și conspiraționita. În afara cîtorva redute, informația diseminată prin intermediul ecranului este sclava senzaționalismului pe steroizi, unealta partizanatului politic sau, direct, organ nerușinat al propagandei. Obiectivitatea, echidistanța și imparțialul erau deja pe perfuzii în SUA (acest far al *soft-power*-ului) încă din 1989, cînd a fost abolit *Fairness Act*. Deci, în segmentul așa-zis democratic al țărișoarei noastre, asemenea atribute ale mass-mediei vizuale nici măcar n-au apucat să miște.

Ca dovadă, televiziunile de știri sînt acum complet otevizate, atît în stil, cît și în conținut. Mașinării monstruoase de știri false și *influencer*-i plătiți cu mult mai mult de trei copeici, al căror scop e foarte clar: estomparea realității prin dezinformare, o schizofrenizare eficientă la scară largă, o patologie cronicizată și cronicizantă – o cumplită *ecranoză*.

În chestiunea *entertainment*-ului, produsele s-au netflixizat: lumea nu se mai uită, seara, la cîte un episod de serial, ci se dedă așa-numitelor maratoane de seriale, care durează uneori de dimineața pînă seara. Sintagma romînească ce descrie fenomenul are un aer curățel, chiar instituționalizat – maratonul fiind un triumf al voinței și al disciplinei. Ce cosmetizare *à la* Irina Margareta Nistor! Termenul englezesc de origine *(binging* sau *binge-watching)* mi se pare mai onest, fiind din cîmpul lexical al excesului (culinar, bahic sau chiar de stupefiante) și făcînd, de regulă, referire la o manieră hrăpăreață de a înfuleca, pe nemestecate, orice ți se pune în farfurie. Conform unui studiu Deloitte, 70% din oameni au făcut *binging* de conținut filmic online în ultimul an și 31% din ei o fac săptămînal. Motivul principal dat de respondenți este faptul că le place să se uite la ceea ce vor, cînd vor și fără reclame. Iar toate aceste migrații habitudinale au avut ca efect atingerea pragului de 50% din tot traficul web: pe scurt, jumătate din tot conținutul Internetului este, începînd cu anul 2022, destinat *streaming*-ului video.

Ar mai fi de adăugat faptul că, deși unele servicii de *streaming* încă se zbat și difuzează serialele lor originale săptămînă de săptămînă, așa cum ne obișnuise televiziunea clasică – probabil prin girul unui director de marketing de modă veche –, telespectatorii, în mod covîrșitor, doresc să vizioneze toate episoadele deodată. În ton cu vremurile, aș spune. Exagerez; există încă o nesperată (deși întrucîtva imprevizibilă) valoare publicitară în serializarea hebdomadară. Dacă obiectul cultural capătă suficientă inerție, dacă face destulă vîlvă pe rețelele sociale și scarpină algoritmii așa cum trebuie, poate fi avantajos să includă un interval de așteptare înainte de a ajunge la public, pentru ca mulțimile să-l poată suge de sevă în mod corespunzător. Vorbim însă despre un calcul destul de riscant, din punct de vedere comercial. Ca să nici nu mai amintim faptul că, la mai bine de cinci ani de la terminarea (fie ea și cu scandal) a serialului-cult *Urzeala Tronurilor*, mulți încearcă încă să recreeze condițiile pentru a repeta un astfel de succes planetar. *Game of Thrones* a fost, poate, ultimul fenomen de tip „foc de tabără“: un liant recurent și universal pe care toată lumea îl aștepta palpitînd, în principal pentru a înlesni și lubrifia toate celelalte interacțiuni sociale conexe pe care acest pretext le-ar fi făcut posibile.

Cert este că, în anii recenți, felul în care consumăm *entertainment*-ul ecranocentric a virat spre arealul deprinderilor bolnăvicioase, către un hedonism acut ce amintește de narcomanie. Din nou, patologia ecranozei. Se întrevede oare vreun leac pentru această psihoză de masă? Dacă ne uităm la deversarea masivă în *social media* a aluviunilor toxice specifice televiziunii și la cangrenarea exponențială a tot ceea ce are aceasta mai sinistru și mai nociv, poate că un pesimism rezervat și chiar un ușor luddism ecranofob ar fi cea mai înțeleaptă poziționare.

***Dominic Negrici** este lector universitar, predă la Facultatea de Litere și la ASE din București, și deține mai multe ecrane decît și-ar dori.*

Alexandru OFRIM

Cutia cu spirite

În orașul meu din nordul țării, televizorul n-a putut pătrunde decît începînd cu anul 1968, cînd TVR și-a extins rețeaua de relee și a putut acoperi și această regiune geografică. În vemea cînd eram la grădiniță, singura tehnologie media din casa părintească a fost un masiv radio cu pick-up, marca „Haricleea Darclée“. Expunerea mea la imaginea televizată a început după ce în casă a apărut un aparat Dacia 3, din seria primelor televizoare produse în România (înainte erau importate din URSS, precum mărcile Temp sau Rubin).

Televizorul era masiv, cu tubul catodic încastrat într-o carcasă de lemn, și funcționa cu tuburi electronice, cu „lămpi“, anterioare circuitelor integrate. Îmi amintesc că nu toți colegii mei din clasele primare aveau televizor acasă, acesta nu era încă un obiect accesibil, costa mult și nu putea fi cumpărat direct de pe raftul magazinului de electronice, trebuia să te înscrii pe o listă de așteptare pentru a intra în posesia lui. Totuși, într-o singură decadă, 1970-1980, televizorul a pătruns în viața cotidiană a majorității românilor, antenele cu elemenți împînzind acoperișurile blocurilor și ale caselor.

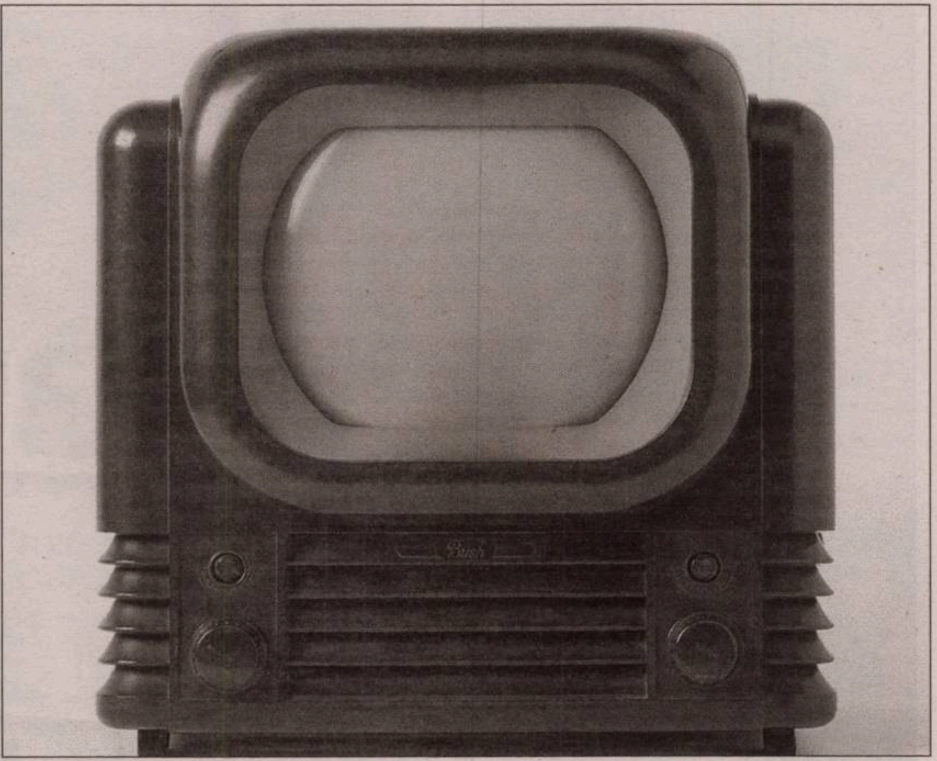

Dacă, în anii ’70, programul zilnic era de la 8 dimineața la ora 11 noaptea, acest interval de emisie a început să scadă treptat, pentru ca, în anii 1985-1989, TVR să emită doar între orele 20-22, din rațiuni de economisire a energiei. În acea perioadă, în care puteai vedea numai emisiuni de glorificare a cuplului Ceaușescu și a mărețelor realizări ale „Epocii de Aur“, relația mea cu televizorul a fost inexistentă și datorită faptului că a coincis cu perioada studenției mele căministe, la București, fără televizor.

Obiect și lume

Televizorul ca obiect este o lume în sine, cu valori, gesturi, atitudini, ritualuri și senzorialități domestice specifice. Astăzi ne amuzăm de obiceiul acelor vremuri de a așeza pe el diverse obiecte: mileuri, vaze cu flori de plastic, bibelouri, faimosul pește de sticlă. Chiar dacă nu în toate casele era decorat în acest fel, televizorul primea înțelesuri simbolice, era un bun de prestigiu, estetizat, reinterpretat. Aparatul magic producător de imagini era domesticit, apropriat, i se „digera“ tehnicitatea misterioasă și neînțeleasă.

O practică răspîndită, mai ales în mediile suburbane și rurale, era privitul colectiv la televizor, o activitate comunitară ce reunea vecinii și prietenii în casa celui care avea un astfel de aparat. Deseori, acesta era scos pe pervazul ferestrei, pentru a putea fi urmărit de cei aflați în curte. Știm prea puține lucruri despre modul în care locuitorii din mediul rural românesc au experimentat apariția acestui aparat în casele lor, începînd cu anii ’70. În cercetările de teren, etnologii și sociologii acelor ani nu au acordat nici o atenție introducerii acestei noi tehnologii în satul românesc.

În lipsa surselor, recurg tot la amintirile mele din copilărie. Îmi petreceam vacanțele de vară la bunicii materni, învățători pensionari într-un sat din Mararamureș, care își cumpăraseră un televizor după ce localitatea a fost electrificată. La bunicii mei veneau deseori femei în vîrstă (mai rar bărbați), fără știință de carte, care solicitau să li se citească scrisorile primite de la rudele de departe. Spre marele meu amuzament, de îndată ce vedeau ecranul luminos al televizorului, femeile își fereau imediat privirea, se îndepărtau cît mai mult și își făceau nenumărate cruci. Cutia aceea ciudată le inspira frică, o asociau cu puteri supranaturale neînțelese, periculoase.

Deși este un teritoriu puțin explorat, există studii ale unor cercetători care au observat, „la cald“, pe teren, reacțiile oamenilor din comunitățile tradiționale aflați pentru prima dată în contact cu imaginea cinematografică sau televizată. De exemplu, antropologii americani consemnează că membri ai triburilor de indieni credeau că în receptorul TV se află spirite și chiar au denumit obiectul cu numele unei ceremonii șamanice de invocare a acestora. Refuzau să își lase copiii să privească la televizor, deoarece credeau că aceștia sînt mai vulnerabili la influențele spiritelor malefice prezente în acele cutii, provocîndu-le coșmaruri și boli. Au fost semnalate și cazuri în care părinții și-au distrus aparatele după ce copiii lor s-au îmbolnăvit. Adulții se uitau la emisiunile televizate în scopuri divinatorii, încercau să-și interpreteze visele, să caute în cele văzute prevestiri sau mesaje ale defuncților lor. În felul acesta, ei aveau un alt raport cu imaginea televizată, modelat de contextul culturii lor, în funcție de care își organizau și structurau percepția.

„Vedeți, nu este Şahul așa de mare, el poate să intre în această cutie și să vină în vizită la noi!“

Într-un celebru film documentar antropologic, *First contact* (1983), realizatorii au folosit imaginile filmate în Papua Noua Guinee de către niște căutători de aur australieni din anii ’30, care pătrunseseră într-o zonă necartată, locuită de o populație care nu avusese nici un contact cu exteriorul și vedeau pentru prima dată oameni altfel decît ei. Australienii au pus în funcțiune un gramofon, în prezența băștinașilor: fețele lor exprimau stupoare și frică, au crezut că în acea cutie cîntă spiritele celor morți.

Bătrînele din satul bunicilor mei pur și simplu refuzau cu spaimă să privească la televizor. Aceste anxietăți culturale i-au afectat mai ales pe țăranii mai în vîrstă, nealfabetizați, care nu participaseră niciodată la o proiecție cinematografică (deși la Căminul Cultural din acel sat maramureșean poposeau, periodic, caravanele cinematografice). Copiii, tinerii, adulții s-au adaptat repede la noua tehnologie intrată în casele lor. Țăranii bătrîni, cu știință de carte, adoptaseră o atitudine pasivă, indiferentă. Nu înțelegeam de ce venerabilii prieteni ai bunicului meu, veniți în vizită, nu aveau răbdare să privească un film, dădeau din mîini a lehamite, se ridicau și plecau.

Sociologul francez Edgar Morin a efectuat în anul 1965 o cercetare asupra transformărilor aduse de modernitate într-o mică localitate rurală: Plozévet. Și aici se manifesta rezistența lumii rurale, încă mai trăiau țărani bătrîni, ultimii supraviețuitori ai unei lumi pe cale de dispariție, care au fost uimiți și nedumeriți în fața televizorului, evitîndu-l sau privindu-l cu indiferență. Primii posesori ai unor astfel de aparate își ascundeau antenele în podul casei din mai multe motive: prețul aparatului era ridicat și a face un credit era ceva rușinos, apoi petrecerea timpului în fața televizorului însemna o dovadă de lene, la care se adăuga evitarea invidiei vecinilor. Morin consideră că introducerea la sate a televizorului și a altor comodități domestice s-a datorat femeilor tinere („agentele secrete ale modernității“), dorinței lor de redistribuire a sarcinilor, de a scăpa de muncile grele ale cîmpului și de a dobîndi statutul de *femme d’intérieur*.

Specialiștii în studiile media și în antropologie vizuală vorbesc despre *visual literacy:* necesitatea de a învăța codurile vizuale ale privitului la cinema sau la televizor, dobîndirea aptitudinilor cognitive și perceptive pentru a putea procesa informația audio-video. Astăzi, copiii sînt expuși încă de la o vîrstă foarte fragedă la o mulțime de imagini și învață repede să decodeze și să interpreteze convențiile imaginii televizuale.

Béla Balász, unul din primii teoreticieni ai filmului, relatează, în cartea sa *Theory of the Film* (1931), povestea unui administrator colonial englez din perioada interbelică, trăitor multă vreme în afara țării sale. Auzise din ziare despre apariția cinematografului, așa că primul lucru pe care l-a făcut atunci cînd s-a întors acasă a fost să se ducă într-o sală de proiecție. În jurul lui erau mulți copii care se bucurau și participau la acțiune, în timp ce el era cuprins de stupoare și chiar obosise spre finalul filmului. Un prieten l-a întrebat dacă i-a plăcut filmul. „A fost foarte interesant“, a răspuns el, „dar despre ce era vorba?“

Şi alte studii antropologice efectuate pe baza cercetărilor de teren au arătat că oamenii din comunitățile arhaice înțelegeau cu greu un film sau o emisiune TV. În cartea *Through Navaho Eyes* (1975), americanii Sol Worth și John Adair înregistrează faptul că indienii intervievați afirmau că nu au înțeles nimic din filmele de la televizor.

La începuturile cinematografiei, spectatorii nu suportau să vadă prim-planuri cu fețe de oameni, cu mîini sau picioare. Partea din corpul uman surprinsă în cadru era considerată o bucată tăiată, dezmembrată, izolată de corp, nefiind încă asimilat limbajul cinematografic și codurile culturale ale privitului la cinema sau TV. Limbajul vizual creează discontinuități spațio-temporale prin tehnicile montajului, prim-planurilor și panoramărilor. Acestea nu au corespondent în continuum-ul realului și sînt diferite de experiența perceptuală naturală, directă. Doar privitorii care au trecut prin procesul „alfabetizării“ vizuale pot să reconstituie mental timpul și spațiul în care se derulează acțiunea de pe marele și micul ecran

În anul 1961, americanul John Humphrey, realizator TV, a fost consultant la înființarea televiziunii din Iran, ocazie cu care a realizat o serie de documentare despre această țară, prezentate chiar de către Șahul Pahlavi. Telespectatorii din mediul rural făceau frecvent remarca: „Vedeți, nu este Șahul așa de mare, el poate să intre în această cutie și să vină în vizită la noi!“. Dacă spectatorul din zilele noastre vede într-o secvență un personaj care se află într-o încăpere, apoi acesta apare într-o piață, percepe aceste schimbări de plan ca aparținînd narațiunii, ele sînt implicite. Nu și în Iranul rural al acelor ani, unde personajul trebuia arătat cum iese din casă, cum închide ușa și cum ajunge în acea piață, pentru a asigura înțelegerea imaginilor.

La vederea imaginilor din Teheran, la televizor, cu clădirile lui moderne, țăranii iranieni nu înțelegeau despre ce era vorba și nu credeau că pot exista clădiri atît de înalte. De ce ne-am mira atunci că locuitori ai satelor noastre, deși văzuseră „în direct“ transmisiunea cu imaginile aselenizării din ziua de 20 iulie 1969, nu au putut crede că omul a ajuns cu adevărat pe Lună?

(varianta integrală pe www.dilemaveche.ro)

***Alexandru Ofrim** este conferențiar univ. dr., predă cursuri de istorie culturală la Facultatea de Litere, Universitatea din București. Ultima carte publicată:* Farmecul discret al patinei și alte mici istorii culturale, *Humanitas, 2019.*

Daria GHIU

Artă cu telecomandă sau jocurile imaginii

„Totul se mişcă, totul aleargă, totul se roteşte rapid. O figură nu este niciodată stabilă înaintea noastră, ci apare şi dispare fără încetare“, scriau futuriştii în manifestul tehnic dedicat picturii, lansat la Milano în 1910. În lupta lor împotriva contemplării, lîncezelii, *momentului oprit*, futuriştii creează adevărate strategii prin care să capteze dinamismul pe pînză, în sculptură, în scris, în teatru, în toate formele vieţii. Priveşti un tablou futurist şi ai sentimentul că eşti în faţa unui adevărat spectacol urban, *totul aleargă, se roteşte*, coada căţelului *se mişcă* fără oprire şi îşi lasă urmele pe pînză; imaginaţia în scris se vrea „fără fire“, liberă de orice sintaxă.

„Nud coborînd o scară“ semnat de un Duchamp tînăr şi futurist în 1912 este poate prima lucrare cu adevărat cinematografică: e un perfect început de film, un nud robotic, care are nevoie de ochii tăi în mişcare, aşa cum straniile sculpturi futuriste au nevoie de tine cu totul în mişcare. Dar dacă priveşti în urmă, înaintea avangardelor, realismul, cu toată aplecarea lui spre o lume marginală şi detalii aparent insignifiante, e mişcare pură, în toată acea imagine clară, statică. E documentar *avant la lettre* (aşa cum, în anul 2000, Agnès Varda a ştiut să le pună în mişcare pe *Les Glaneuses,* celebrele culegătoare de spice ale lui Jean-François Millet din 1857, într-un minunat film, *Les Glaneurs et la Glaneuse)*. Te duci şi mai mult în urmă: cum ai putea să nu scrii despre Renaştere în termeni pur cinematografici? Dar impresionismul secundelor oprite în loc?

Mişcarea, naraţiunea din interiorul tuturor acestor opere de artă ar fi punctul comun cu ceea ce televiziunea aduce, închisă într-o cutie mare mai întîi, adîncă, apoi tot mai suplă, mai discretă. Dar există şi un mare gol între cele două: arta de care vorbeam mai sus nu e accesibilă într-un spaţiu privat, nimic domestic, tu accesezi arta, mergi în întîmpinarea ei, nu se instalează ea în spaţiul casei tale (sau o face doar pentru cîţiva privilegiaţi), aşa cum va face televizorul, această nouă piesă de mobilier a secolului 20, devenită încet-încet accesibilă tuturor familiilor. Arta strînge în jurul ei, dar o face pe teritoriul ei, în condiţiile ei. Pentru lucrarea de artă fundalul e muzeul, galeria, biserica, cerul liber; pentru televizor, e propria ta amprentă, intimă şi unică.

E un moment în istoria artei secolului 20 cînd în spaţiul galeriei de artă şi în cel al muzeului, televizorul devine artă, moment în care domesticul se strecoară şi se instalează tot mai confortabil. Asta poate şi pentru că arta e împinsă pe un plan secund de divertismentul nebun oferit de televiziune şi de cinematograf. Acel obiect privat din casele oamenilor devine piesă de muzeu, o prezenţă în spaţiul public, în lucrări de artă conceptuală. O artă care merge pe urmele avangardei, entuziasmată la maximum de revoluţia tehnologiei. Aşa cum avangarda folosea în loc de pînză orice alt suport inovator găsit în spaţiul public şi, în loc de pensule, orice altă ustensilă care lăsa urme, neoavangarda şi mişcarea Fluxus fac din ecranul TV terenul de lucru, pînza. Iar din camera video – pensula. Arta video înfloreşte impresionant începînd cu finalul anilor ’60, iar ecranele devin fie suport pentru noile producţii, fie parte din instalaţii monumentale. Artistul coreean Nam June Paik e primul erou vizionar al acestei arte, el, cel care în 1965 marchează ca primă lucrare de artă video o filmare cu Papa Paul al VI-lea, în timpul vizitei acestuia la New York.

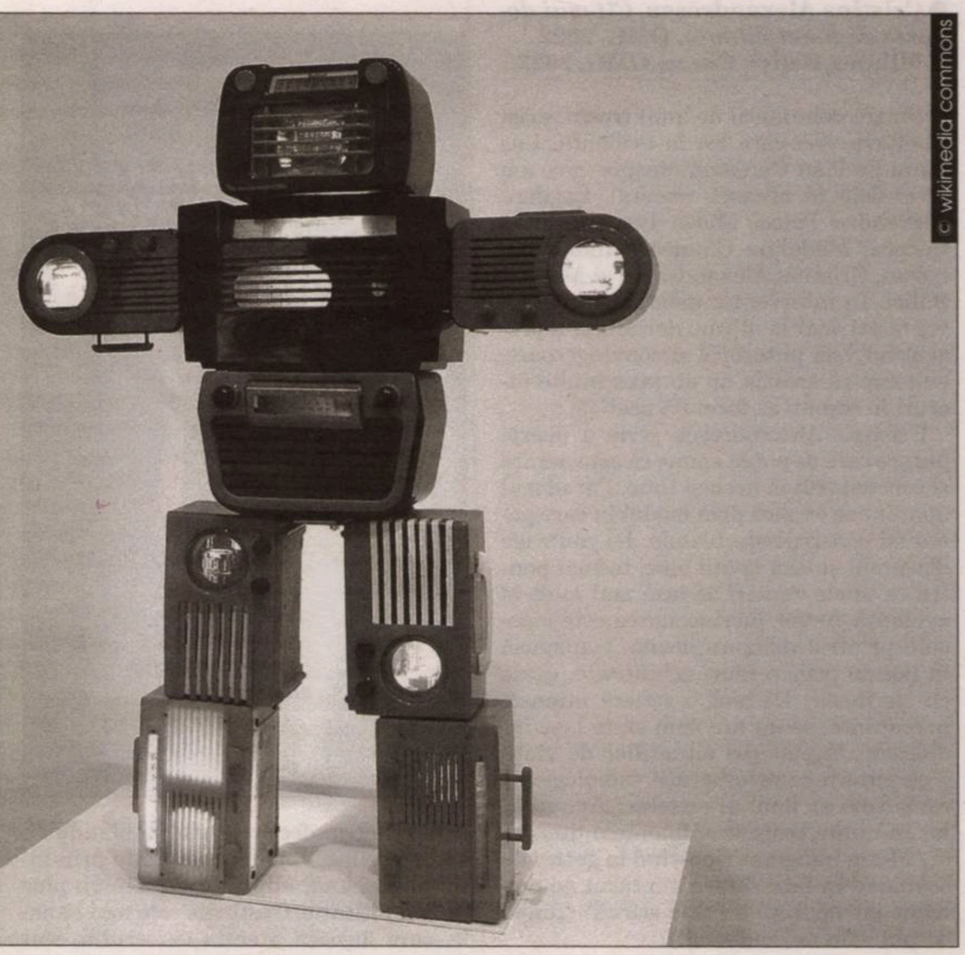

© wikimedia commons

© wikimedia commons

Sînt numeroase lucrări semnate de Paik în care ecranul îşi face apariţia ca protagonist. Înconjurat de televizoare, fire, cabluri, artistul stă întins pe jos ca un îmblînzitor al tehnologiei. Într-o altă fotografie celebră, artistul îşi arată capul dintr-un televizor pe care îl ţine în mîini, cu un deget apăsat pe butonul de oprire. În instalaţia *„TV Garden“* (1974-77), Paik creează un peisaj natural în care răsar, precum florile, televizoarele: natura îmbrăţişează armonios tehnologia. *„The More the Better“* (1988), simbolul Muzeului Naţional de Artă Modernă şi Contemporană (MMCA, Gwacheon) din Coreea e vîrful artei sale: un turn video înalt de 18,5 metri, compus din 1.003 monitoare, care a pus în timp probleme legate de restaurare. Dar instalaţia atît de citată semnată Paik este binecunoscuta *„TV Buddha“* din 1974. O sculptură a lui Buddha din lemn, în mărime naturală, datînd din secolul al XVIII-lea, îşi priveşte într-un mic ecran TV propria imagine. E ciocnirea perfectă între lumi, între viziuni, între priviri, între vechi şi nou. Dar şi, poate cel mai important, între culturi şi practici atît de diferite, care acum au ca liant un televizor.

Viziunea lui Paik aduce televiziunea şi spiritualitatea la acelaşi nivel. Dar ce spuneţi despre relaţia lui Andy Warhol cu televiziunea? Producător al mai multor serii TV, difuzate în anii ’80, artistul e într-o relaţie absolut specială cu camera de filmat, care devine martorul vieţii lui, camera-jurnal care documentează trăiri, cotidianul, într-o celebrare continuă a culturii de masă prin Pop art.

Importanţa (şi pericolul)

În paralel cu tot acest entuziasm al artiştilor faţă de tehnologie, e important de marcat un alt aspect: arta care integrează televizorul în instalaţii critice, lucrări care punctează importanţa (şi pericolul) televiziunii în propagandă şi în diseminarea ştirilor. Artistul argentinian David Lamelas, care în 1968, la Bienala de artă de la Veneţia, construia o adevărată cameră de ştiri, cu informaţii în timp real despre războiul din Vietnam (*„Office of Information about the Vietnam War at Three Levels: The Visual Image, Text and Audio“*, 1968), crease în 1967 o lucrare cu televizoare, intitulată *„Situation of Time“*. Influenţat, alături de generaţii întregi, aşa cum declară, de textele lui McLuhan, devine fascinat de ceea ce înseamnă să construieşti o ştire, să o produci. Şaptesprezece televizoare într-o sală goală, ecrane pornite, dar albe: expunerea unui canal de informaţie golit de informaţie, o expunere a vidului pe ecran, care aminteşte de celebra miră de pe ecranul televizorului în comunism – o aşteptare perpetuă şi o suspendare într-un timp indefinit. Internaţionala Situaţionistă marchează un alt moment de vîrf în artă: născuţi din mişcarea dada şi din suprarealism, situaţioniştii în frunte cu Guy Debord îşi propun să analizeze, într-o fuziune artistic-teoretică, societatea contemporană lor – o societate a consumului, a alienării, a spectacolului continuu, ca să cităm *Societatea spectacolului* publicată de Guy Debord în 1967 şi devenită un punct de referinţă şi pentru ceea ce numim producţie TV.

„Ce ne transmit de fapt imaginile difuzate în emisiunile de ştiri la TV? Ne spun ele ceva important despre subiectele lor?“, se întreba regizorul german Harun Farocki în 1974 într-o lucrare video intitulată *„The Struggle with Images. A Critique of Television“*. E evident că arta contemporană îmbrăţişează televiziunea şi se lasă fascinată de ea, dar o foloseşte şi critic pentru a oglindi toate problemele lumii contemporane. Ecranul TV e omniprezent în spaţiile de expoziţie, ca suport pentru arta video. Puterea televiziunii e prezentă şi ea.

Dar poate că cele mai interesante astăzi sînt acele lucrări care monumentalizează ecranul TV: dacă Nam June Paik crea un turn-elogiu al tehnologiei, din televizoare, un Thomas Hirschhorn construieşte, în Pavilionul Elveţiei la Veneţia în 2011, o instalaţie intitulată *„Crystal of Resistance“*, în care, printre alte însemne tipice artistului, îşi face apariţia un turn de ecrane TV asamblat precar, cu lemn şi bandă adezivă maro, cu imagini ale războaielor şi ale violenţei şi morţii. Ele pun problema culpei, a responsabilităţii privirii – te fac martorul fără voia ta al imaginii dure, pe care degete, prezente în filmare, încearcă să o mărească. Asemeni degetelor noastre pe ecranul *smartphone*-ului, care măresc imaginile frumoase pentru a ochi un detaliu spectaculos, iată aici, pe ecrane TV, degetele care măresc oroarea. Eu, privitor, nu pot şi nu vreau să măresc nimic, dar stau încremenit în faţa acestui turn voyeurist al morţii.

Arta imaginii evoluează, se transformă în ritm alert. Nici ochiul nu este niciodată acelaşi, el rămîne deschis la toate tribulaţiile mai mult sau mai puţin artistice ale imaginii.

***Daria Ghiu** este critic de artă.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Sustenabilitate**

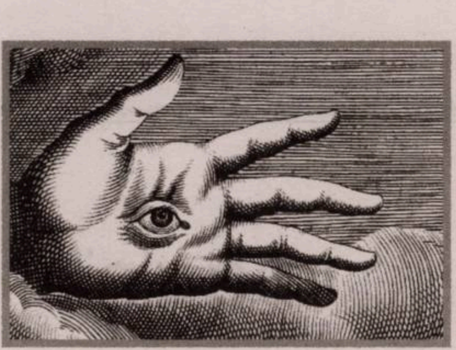

REGIMUL **ARTELOR** ȘI MUNIȚIILOR

Șerban AXINTE

pentru **poezie**

Retractilități incisive

● Cristina Alexandrescu, *Cît mai departe de tot ce cunosc*, OMG, 2022.
● Mihnea Bâlici, *Cazzo*, OMG, 2022.

Dintre debutanții de anul trecut, există cîteva voci care ies în evidență. I-aș numi pe Ioan Coroamă (despre care am scris deja în această revistă), Bogdan-Alexandru Petcu, Maria Ivanov, Diana Cornea, Mădălina Căuneac, Anda Vahnovan, Cristina Alexandrescu și Mihnea Bâlici. În intervenția mea de acum, mă voi referi doar la ultimii doi, ambii reprezentînd voci puternice și convingătoare, cu toate că aceștia nu au prea multe lucruri în comun ca formulă poetică.

Cristina Alexandrescu scrie o poezie despre care aș putea spune că este aerată și concentrată în același timp. Paradoxul aparent se explică prin modul în care poeta își construiește textele. Își contrage discursul și lasă spații albe, tocmai pentru ca unele versuri să iasă mai mult în evidență. Astfel, încrîncenarea este mascată printr-o relaxare jucată, transpusă în poezie prin versuri echilibrate, egale cu ele însele. De aici, o scriere intensă, percutantă, ce nu are cum să te lase indiferent. Expunerea situațiilor de viață – cu puternice reverberații psihologice – constituie un liant al textelor: „Am derulat în minte toate evenimentele literare și / M-am imaginat ripostînd la gesturile sexuale / În fața cărora am tăcut pe moment iar apoi mi-a / fost scîrbă“ („unde corpul meu nu contează“).

Pentru Cristina Alexandrescu, poezia este, în unele cazuri, o *safe zone*, alteori, dimpotrivă, un fel de potențator al unor stări joase, de anxietate și nesiguranță. Viața nu este trăită, ci, mai degrabă, suportată. Eschivele fac parte însă dintr-un comportament natural, necăutat. Textele din această carte nu fetișizează inadaptarea sau trauma, nu avem de-a face cu ifosele neacceptării de către un *celălalt* concret sau abstract.

Viața nu este trăită,
ci, mai degrabă, suportată.

Poeziile Cristinei Alexandrescu impun un tip insolit de relaționare cu exteriorul. A lua distanță față de toate lucrurile e un mod de înțelegere și de protejare a propriei persoane, în absența unei retorici supradimensionate. Din acest motiv, gesticulația minimă produce un maxim de efect: „Uite, dacă o femeie crescută din violență cere să / o iei în brațe, nu trebuie să pui întrebări, e nevoie / de brațe puternice care să țină piesele împreună. / Știi că iau des hanoracul tău greu pe mine pentru / că mă acoperă aproape în întregime / Și dacă-mi place ceva în ultima vreme, e să nu / fiu văzută. E mai ușor să-mi imaginez că m-ai băgat în haină / și că m-ai dus / Cît mai departe de tot ce cunosc, / Dar cît mai aproape de mine“ („cît mai departe de tot ce cunosc“).

Corporalitatea e o temă importantă aici, dar nu e asociată cu senzualitatea, cum se întîmplă în multe alte cazuri. Există o istorie a violențelor doar sugerată sau plasată în contexte generale și exterioare persoanei în cauză. A fi obișnuit cu violența nu înseamnă neapărat îndurarea unei agresiuni directe, ci persistarea într-un mediu și într-o mentalitate în care aceasta pare a fi un dat firesc, o fatalitate. De aici, o frică difuză iscată de situații oarecum banale. Primirea unui mesaj scris cu *CAPS LOCK*, de pildă. Tînăra scriitoare își creează propriul

Cristina Alexandrescu
OMG
CÂT MAI DEPARTE DE TOT CE CUNOSC
OHMYGODPOETRY
25

ei perimetru afectiv ce este dublat de un spațiu psihic, ambele exprimate prin intermediul unor elipse ce conferă un plus de semnificație. Gesturile cele mai banale, care dejoacă atenția cititorului, sînt convertite foarte repede în altceva ce ia prin surprindere: „Nu mi-am putut da seama azi, / Dar semăna cu momentul acela din viață / Cînd nu te mai doare nimic / Și organismul tău se pregătește pentru durerea / următoare“ sau „Există viață după machiaj. / Acolo vom fi / Judecați după cearcăne“.

În acest gen de poezie, accentul cade pe lucrurile omise, nespuse. Faptul că discursul e controlat, egal cu el însuși, nu înseamnă că nu e puternic și tăios. Dimpotrivă, autoarea face incizii în propria realitate psihică, cu efecte poetice remarcabile. Alienarea apare uneori ca o formă de măsurare a timpului, una pusă foarte bine în evidență de modul de funcționare al rețelelor de socializare: „Acum că ai ajuns / În partea de jos a listei de chat, / Îmi dau seama că a trecut timpul“.

Pe ocolite

Dacă poezia Cristinei Alexandrescu este, de multe ori, expresia unor contrageri, a unor condensări dublate de spații goale ce impun o retractilitate incisivă, textele lui Mihnea Bâlici sînt, dimpotrivă, extensive, chiar prozastice. Se ajunge la poezie pe ocolite. Este nevoie, în primă instanță, de creionarea unor trasee existențiale și situaționale.

Două poetici contrastive, două modalități distincte
de relaționare cu exteriorul, dar și cu istoria personală.

Cazzo are la bază o temă clară, una cu multiple implicații sociale. E un poem bine scris, alert, bazat pe o retorică neconvențională pe care aș rezuma-o astfel: *Cazzo* e un poem pentru că așa vrea autorul lui să-l numească. Sigur, există și alte motivații ce decurg din text în mod direct : „tu, tată, ai muncit doișpe ani în Italia / ca acum eu să stau singur pe picioarele mele. / ce gîndesc e în mare parte corect, / așa că îți adresez versurile astea / pe care doar tăietura le mai face versuri / și pe care probabil nu le vei citi atent“ („Campusul 3“). Și, pentru că tot am citat din acest segment al cărții, trebuie spus că cea mai amplă metaforă din această carte este cea a „campusului“, o uniformizare de tip nou, o înregimentare de bunăvoie într-un sistem ce amenință să devină opresiv. *Cazzo* e și o carte a vîrstelor, a trecerilor de la o etapă la alta, poezia fiind uneori un pasaj de trecere ce distorsionează trecutul în beneficiul unui prezent dominat de nostalgie: „la baza furnalului din curtea școlii. nu mă simt bine. / cîte episoade din viață se dovedesc a fi de fapt / pasaje către viitor? cîte se distorsionează în acest scop? / o vîrstă fragedă zdruncină ancorele unui om. / de multe ori mă trezeam cu senzația / că aș fi putut fi oricine altcineva“.

Ce îmi place la cartea asta e că evită clișeele literaturii migrației, în ciuda faptului că unele cadre ușor recognoscibile nu au cum să lipsească. Situația copiilor lăsați în țară, aproape singuri, să crească și să se descurce cum pot, constituie un fenomen social de anvergură. Această temă nu a făcut pînă acum obiectul poeziei, decît în mici proporții, doar prin unele aluzii, în scrieri compozite. Mihnea Bâlici evită patetismul, apelînd la mai multe metode. În primă instanță, prin notița (aproape administrativă) de la începutul cărții: „Evenimentele relatate sînt fictive. Orice asemănare cu persoane reale este pur întîmplătoare“.

Mult mai importante sînt însă strategiile prin intermediul cărora autorul ia distanță de personajul său, punîndu-l în relație cu derizoriul vieții de zi cu zi. Fațeta prozastică a poemului pare desprinsă dintr-un roman realist. Exteriorul e înregistrat milimetric, cu încetinitorul. Dar realitatea în *slow motion* se transformă pe măsură ce se acutizează percepțiile, iar acestea depind de trăirile interioare ale protagonistului, care, repet, își reprimă orice formă de patetism: „Am în minte briza mării, cu miros de sare și pudră / de talc; / plaja aglomerată, nisipul încins, neted, de caramel / și orzo. / Am în minte pescărușii, cu plonjările lor inutile. / Și turiștii, / care vin în mai și pleacă abia tîrziu, toamna, cînd / cerul își / varsă ploile stătute peste plantația de umbrele. / Dar încă / e vară, nisipul arde pe sub tălpile vînzătorilor / de culoare, / ale căror urme se evaporă, fără să mai aștepte refuzul“ („Cazzo 1“).

Privirea, care face decupaje în realitate, funcționează ca un *background* activ pentru o stare de tensiune în continuă creștere. Mihnea Bâlici reușește foarte bine să creeze acel filtru al ingenuității, și asta prin unele mici detalii ce contrastează cu fluxul dominant al poemului: „Înalt, bronzat, cu smaralde în ochi, a venit / din Toscana cu o mare promisiune: «O să / futem cu freza asta. Vom fi de *puta madre*.» / N-am futut nimic în vara aia, e și complicat / cînd ai zece ani și înjuri doar în abstract, / dar am reușit să enervăm un copil din vecini / care ne-a văzut cum ne plimbam printre sălcii: / doi indivizi identici, cu părul proaspăt aranjat / și blugi lăsați, tricouri albe cu siglă Adidas“ („Deodorant“).

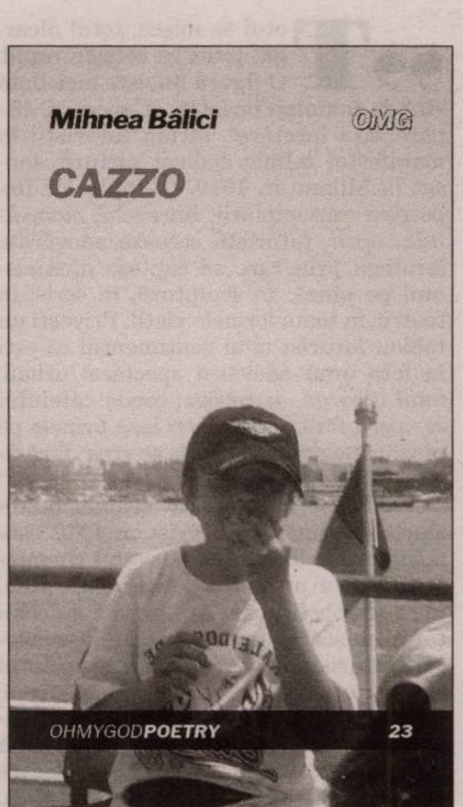

Ingenuitatea e cumva „coruptă“ printr-o maturizare forțată, nefirească, urmare a unor contexte de viață alambicate, bizare. Tocmai din acest motiv, liniaritatea și retorica îmblînzită a realului cunoaște serioase sincope. Acestora li se adaugă și manifestul politic implicit sau, ca să utilizez un paradox, tăcut. Furia nu e însă tăcută, ea există și e exprimată în diferite feluri, dar pe o singură voce: „dacă te simțeai vreodată singur, / îmi scriai mie pe skype și-mi ziceai / că ai lacrimi în ochi cînd tastezi. / dar eu nu cred că aș fi fost mai șocat / nici dacă te-aș fi văzut plîngînd în față. / nu eram emoționat. eram furios / pe comunicarea asta handicapată, / pe clișeele pe care ni le vindem, / care sînt pe bune, dar nu par. / ce înseamnă să-ți fie dor de cineva? / ce înseamnă să fii singur? / să plîngi de dorul cuiva și să-i spui?“ („Campus 3“). Pînă la urmă, și asta e o formă de retractilitate incisivă. Intensitatea cărții fluctuează, pasajele lirice alternează cu cele prozastice, rămînînd cumva în armonie. Totul depinde de contextele mereu în mișcare, la fel cum *cazzo* este un cuvînt ale cărui violență și vulgaritate variază în funcție de expresiile în care e utilizat. *Che cazzo* nu e totuna cu *testa di cazzo*, ca să mă rezum doar la aceste exemple.

Am prezentat mai sus două poetici contrastive, două modalități distincte de relaționare cu exteriorul, dar și cu istoria personală. În prima situație aveam de-a face cu diverse contrageri, cu retractilități incisive cu efect imediat pe spații restrînse, în vreme ce, în al doilea caz, lirismul este mai degrabă o manifestare, un efect secundar al prozasticului. Atît Cristina Alexandrescu, cît și Mihnea Bâlici sînt două voci deja recognoscibile în poezia românească extrem contemporană.

***Șerban Axinte** este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte publicată:* Scrîșnetul dinților, *Editura Cartier, 2021.*

■■■

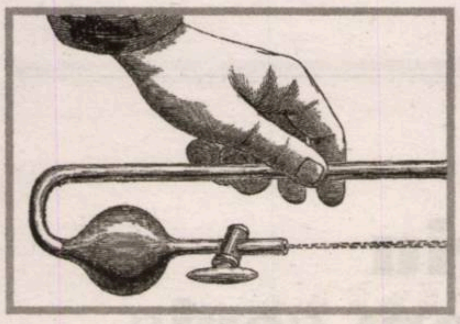

REGIMUL ARTELOR ȘI MUNIȚIILOR

Oana STOICA

rosencrantz & co

Să cazi la pace cu trecutul

● *Vrabia.* Text: Leta Popescu. Scenografia: Bogdan Spătaru. Atmosfera sonoră: Oana Hodade. *Light design:* Tudor Nicorici și Bogdan Spătaru. Regizor tehnic: Lică Dănilă. Operator lumini: Marian Tarazi. Operator sonorizare: Dan Nedelescu. Sufleor: Jeana Lungu. Cu: Oana Mogoș, Petronela Buda, Elena Ghinea, Cristina Uja-Neagu, Vlad Volf, Ionuț Moldoveanu, Vlad Ajder, Carmen Albu, Tamara Constantinescu, Svetlana Friptu, Florin Toma, Aureliu Bîtcă, Vlad Vasiliu, Oana Preda, Mihaela Lecca-Gorea, Ciprian Brașoveanu. Teatrul Dramatic „Fani Tardini“, Galați. Spectacol produs în cadrul „Proiect 9. Teatru Românesc Contemporan“.

Perioada postcomunistă în România, în special pînă la aderarea țării la Uniunea Europeană, a fost tumultuoasă din multe punctele de vedere. Un regim bine structurat, care a controlat populația pînă la cele mai intime aspecte, s-a prăbușit zgomotos, lăsînd în urmă speranță și haos. După bucuria eliberării de comunism, în România a urmat o lungă perioadă de confuzie. Tranziția economică a avut costuri sociale mari, multe ascunse căci nu (mai) erau la modă atunci nici sindicatele, nici drepturile angajaților, nici protecția socială. Așa că greul tranziției a fost suportat individual, multe destine s-au frînt nu pe laurii disidenței politice, ci ai falimentului personal. Perioada nu a suscitat vreun interes pentru oamenii de teatru, dar pe măsură ce timpul a trecut și perspectiva asupra ei a început să se obiectiveze, a devenit tot mai clar că acolo își află rădăcinile o mulțime de probleme cu care ne confruntăm astăzi, motiv suficient pentru ca acest trecut recent să fie investigat artistic. Mai multe producții, majoritatea independente, au recurs la documentarea acestei perioade prin prisma istoriilor personale: *'90,* regia David Schwartz, *Baladele memoriei,* regia Nicoleta Esinencu, *Fabrici și uzine,* regia Adina Lazăr, *(In)corect,* regia Leta Popescu etc. Leta Popescu revine asupra subiectului în *Vrabia* la Teatrul „Fani Tardini“ din Galați, orașul ei natal.

Vrabia pornește de la elemente autobiografice ale Letei Popescu, ficționalizate într-un spectacol care recuperează trecutul din perspectiva prezentului și reface traseul maturizării unei fetițe care a crescut în cartierul Țiglina IV din Galați (aflu că denumirea nu figurează în actele oficiale) și a ajuns studentă la Timișoara. Emacenumeurît (cum îi spune toată familia într-un *bullying* sincron neconștientizat) își reconstruiește lumea copilăriei postcomuniste din interioare de apartamente muncitorești, mîncăruri, mirosuri, gusturi, haine și *device*-uri ale vremurilor, din tata și mama, fratele și cîinele, vecinele și vecinul. Este aici o mică arhivă de elemente specifice vremurilor, traversate uneori de tușe personale, o lume care acum, de la distanță, își arată limitele, se dezvrăjește. Sugestivă în acest ultim sens rămîne remarca despre cum continua critică din partea familiei a siluetei supraponderale a Emei ar fi percepută astăzi ca *bullying,* termen și concept inexistente atunci. Pentru că timpul trece nu doar peste tapetul din sufragerie, ci și peste mentalități și norme morale.

Personajele sînt prezentate la mai multe vîrste, fiecare întruchipată de alt actor și toate prezente simultan pe scenă, ceea ce presupune o anume coralitate, cu tentă parodică, bine susținută de actori. Personajele își poartă cu sine etapele maturizării, fiecare cu identitatea sa. Vîrstele comunică între ele astfel încît relațiile între personaje se diversifică și arată cum se schimbă în timp. Emma pleacă cît mai departe de o familie care a sufocat-o cu îngustimea orizontului spre care putea privi. Dar nu suficient de departe încît să nu reproducă obsesia familiei de a masca sărăcia (nu vrea să conducă „mașina săracului“, Dacia), căreia azi i-am spune „internalizarea precarității“. Ema refuză să mai fie prezentă acasă, așa că ratează schimbarea (și dramele) de acolo, dar se întoarce pentru a deschide o afacere prin care să exploateze nostalgia (altora) după trecut prin închirierea în regim hotelier a unor apartamente cu design postcomunist. Ce nu realizează Ema este că în timp ce ea conserva memoria inconfortabilă a acelei lumi pentru a o putea digera la un moment dat, lumea aceea a dispărut.

© T. Neacșu

Privirea retrospectivă a Letei Popescu este lucidă fără să fie acuzatoare, are o anume duioșie drapată de ironie, că nu-i place să-și arate vulnerabilitățile chiar de-a dreptul. Ca și în *(In)corect,* familia este departe de a fi perfectă, pîrîie pe la colțuri cînd e măsurată după normele *parenting*-ului modern și ale moralei contemporane, nu e nici demnă în precaritate, nici nu sare clasa socială a muncitorimii, dar regizoarea nu face rechizitorii. Este mai degrabă un demers de recuperare a identității prin împăcarea nu atît cu familia, ci cu propriile idei și atitudini față de familie. Nimic măreț, doar o încercare de a-și accepta o parte din propria biografie. Cît de mult este aici din istoria reală a artistei este mai puțin important, mai ales că stratul de ficțiune este gros, amestecat zdravăn cu umor și se așază suficient de bine cît să nu-i permită spectatorului o intruziune indiscretă în biografia regizoarei. Ce îi aparține clar Letei Popescu este lipsa de încrîncenare în a recupera trecutul și relația cu o familie neflatantă, fără glorificare, dar și fără ură, ceea ce denotă maturizare, nu doar emoțională și psihologică, ci și artistică.

Inteligent decorul creat de Bogdan Spătaru care reproduce sculptura *Omagiu lui Brâncuși* (1991) a sculptorului german Ewerdt Hilgemann, alcătuită din containere metalice deformate, o replică piezișă la *Coloana infinitului.* Sculptura a zăcut răsturnată printre buruienile de pe faleza Galațiului aproape treizeci ani, acum urmează să fie ridicată pe un soclu, dar lucrările nu s-au încheiat. În *Vrabia*, privirea retrospectivă este și ea distorsionată de timp, iar Ema nu și-a găsit locul în prezentul familiei, așa cum nu-l găsise nici în trecut. În schimb, Leta Popescu, cu spectacolele ei din ultimii ani, și-a găsit nu doar identitatea artistică, ci și un loc bine conturat în teatrul românesc.

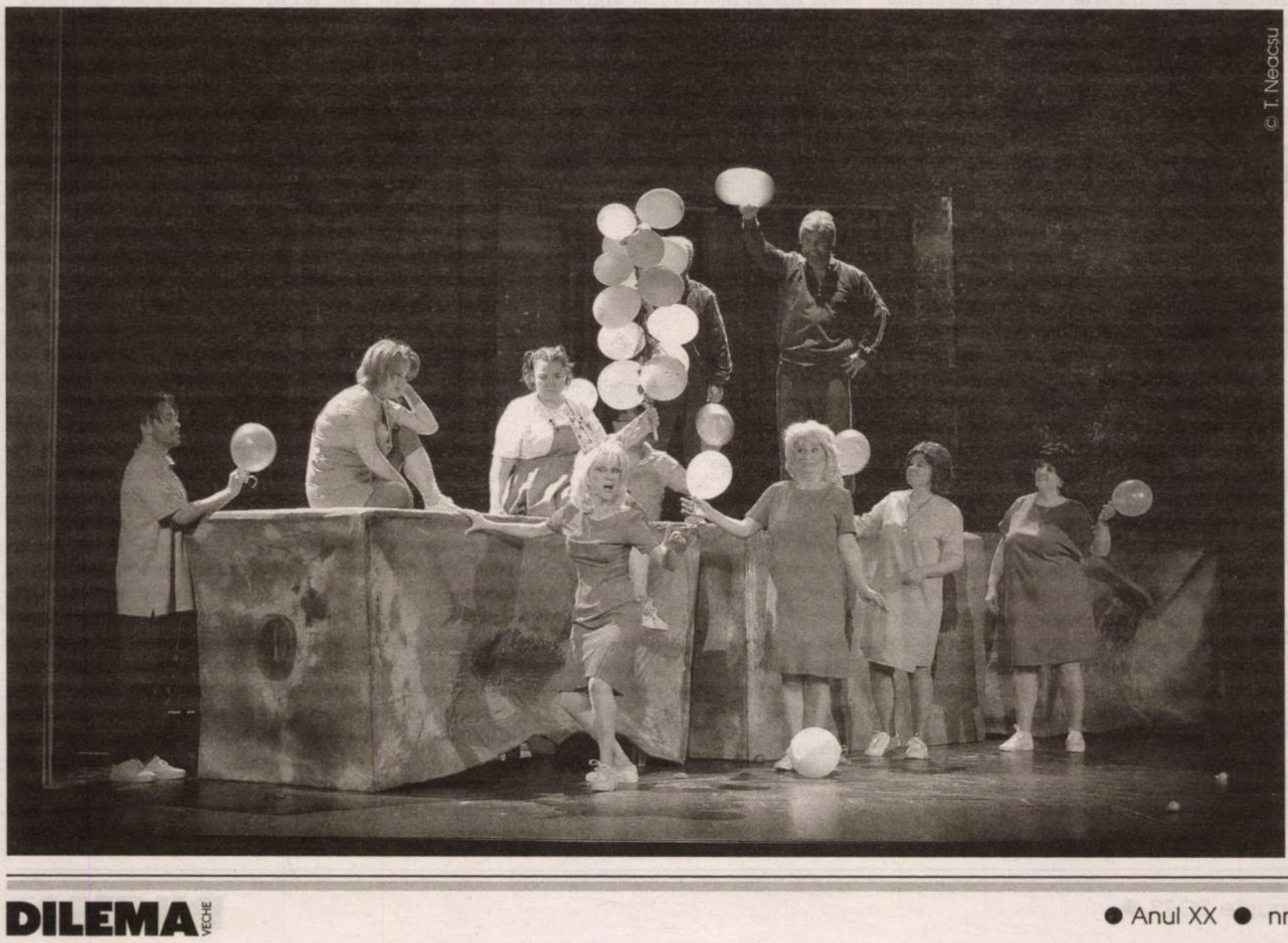

© T. Neacșu

***Oana Stoica** este critic de teatru.*

Adina POPESCU

portrete din mers

Am vrut să scriu despre sărăcie, dar am scris despre cîrciumi și despre hipsteri

Mergem la o cîrciumă nouă și hipsterească din centru, lăudată în anumite cercuri pe Internet. Cu mîncare din asta bio, rețete românești reinterpretate, dar, în fond, cît de scump poate să fie? Are și o terasă micuță, boemă, e deja cald la ora prînzului, iar terasă e plină. Oameni tineri, relaxați, care par să nu fi muncit o zi în viața lor sau în nici un caz o muncă din asta mai de duzină, numai treburi fine, intelectuale. Oameni care vin aici ca să fie văzuți. (Uneori, chiar mă întreb cine mai muncește în orașul ăsta, din moment ce într-o zi lucrătoare, la ora 12, lumea e pe la cafele, la bazinul de înot și la spa, în mașinile blocate în trafic... așa ceva n-am văzut niciodată la Berlin sau la Viena, de pildă, unde între ora 8 și ora 17, străzile sînt pustii și se aud păsările ca-n pădure). Un cuplu a venit cu un cîine foarte simpatic, așadar cîrciuma mai e și *pet friendly*, cîinele îmi acordă atenție, dă vesel din coadă, iar eu dau să-l mîngîi, ca pe orice cîine, însă stăpînul, intelectual fin, desigur, îmi atrage atenția pe un ton destul de iritat: „Nu-l atingeți, că-l agitați!“. Hm, poate că localul nu e și *people friendly*, mă gîndesc eu. Ne așezăm la o masă (rezervată cu o zi înainte), ne uităm în meniu și ne cad plombele – cea mai ieftină cafea sau, mă rog, o variantă reinterpretată a ei e 20 de lei, un ceai din nu știu ce frunze cu nume complicat – 27 de lei etc. Prețurile sînt mai mari ca la Aix-les-Bains, o stațiune franceză aproape de graniță cu Elveția unde au case de vacanță milionarii, unul dintre cele mai scumpe locuri în care am fost vreodată. Totuși, nu sîntem în Elveția, sîntem în București, capitala unei țări cu penultimul salariu mediu din Uniunea Europeană (dacă nu ne-or fi depășit bulgarii între timp), sîntem într-o țară unde, în mod paradoxal, în momentul de față se vinde, la piață, cea mai scumpă ceapă din regiune – 1,60 euro kilogramul, față de 1 euro în Franța, 1,19 euro în Olanda, 1,49 euro în Ungaria și doar 0,93 euro la cehi. Privesc în jur – oare cît cîștigă oamenii ăștia de-și permit să bea ceaiuri și cafele într-o astfel de cîrciumă? Nu trăim, de fapt, în aceeași țară numită România? De masa noastră se apropie un hipster distins pe la vreo 50 de ani, cu ochelari, cu o barbă îngrijită, înțeleg că el e acel „Băiete!“ după care striga bunică-mea prin restaurantele anilor ’80, ospătarul, dar probabil și proprietarul stabilimentului, că așa e la modă acum, să servească patronul cu mînuța lui ca să nu mai plătească angajați. Hipsterul ăsta face toți banii – îmi zic ca să mă încurajez. „Doriți ceva de băut înainte?“ Din acel „înainte“, deduc că ar fi de bun-simț să comandăm și ceva de mîncare dacă tot l-am deranjat, mă uit cu groază pe meniu, nu te poți apropia de nimic sub 50 de lei și astea sînt doar aperitivele, o grisină (coaptă în cuptorul lor de lut, probabil), o măslină adusă cu mare eforturi din Grecia și alte trei frunze cu nume sofisticat. Dar pînă să luăm o decizie, să ne vedem de băuturile noastre, iar eu oscilez deja între un ceai și o bere mică, artizanală, desigur, la același preț. Mă uit la ceas, e trecut de 12, merge și o bere, doar n-o să dau 27 de lei pe un ceai? Am observat că se practică, mai ales în genul ăsta de cîrciumă, un soi de aliniere a prețurilor la băuturi, o limonadă (cu mentă, ghimbir și alte hipstereli în ea) costă cît un pahar de vin, așadar o băutură non-alcoolică e echivalentă ca preț cu una alcoolică, la o adică pare mai rentabil să fii bețiv decît nebețiv. Începe să apară o ușoară stînjeneală între noi, cei de la masă, nici măcar nu mai e vorba de prețurile în sine care sînt, de fapt, nesimțite, ci de faptul că încurajăm acest tip de comerț și de local, un patron poate să ceară orice preț vrea, să pună adaosuri de 500% din moment ce găsește fraieri ca „să consume“ sau poate el chiar consideră, în mod absurd, că produsul pe care ți-l servește are acea valoare, e dreptul lui. Hipsterul cel distins, cu barbă îngrijită, nu are nici o vină, în mintea lui o fi ceva complex, că face un biznis bio-eco, „de calitate“, că face un „bine“ orașului în care trăiește, îl transformă din nou în micul Paris, habar n-am și nici nu mă interesează. Dar ce naiba căutăm noi aici? Ca să nu mai lungesc aiurea povestea, am plecat destul de repede și cu buzunarele mai ușoare în căutarea unui local mai decent. Problema, de fapt, asta e – că în tot orașul nu mai găsești o cîrciumă cinstită, cele mai multe sînt din astea hipsterești, ăsta e trend-ul. Și se întîmplă în cele mai multe dintre orașele mari din România – Cluj, Sibiu, Timișoara, nu contează, avem prețuri de Viena. Unde e cîrciuma proletară (în afară de micii din Obor)? Unde e cîrciuma de cartier la care să-și permită să iasă măcar duminica și pensionarul ca să mănînce o friptură și să bea o bere? În orice oraș mare al Europei există astfel de localuri, în general restaurante de familie cu două-trei mese, fără rezervare, stai la coadă ca să ocupi una. Mergeți prin toată Italia, în Spania, la Lisabona și le veți găsi, dacă veți reuși să le reperați printre țepele turistice. Nu, noi am făcut deja un *upgrade*, pentru că orice om care își deschide o cîrciumă nu o face dintr-o pasiune anume și din dorința de a avea clienți mulțumiți, ci doar ca să facă bani grămadă, într-un timp relativ scurt. Își plătește prost angajații, în general tineri neinstruiți care peste un an vor lucra la un supermarket sau în oricare alt domeniu pentru că nu vor rezista într-o cîrciumă, bazîndu-se aproape exclusiv pe bacșiș. De aceea, în România e eterna problemă – se prefac că nu te văd, că nu te observă, vine greu comanda, vine greu nota de plată, aștepți la nesfîrșit în colțul tău și te simți umilit pe banii tăi. Voi da din nou ca exemplu Albania, o țară chiar mai săracă decît a noastră. Am mîncat bine peste tot și mereu la prețuri decente, raportate probabil la banii noștri, însă orice albanez își poate permite să mănînce la restaurant o porție de *fasuli* care costă 7 lei. Oamenii au fost amabili și îndatoritori chiar și în locurile foarte turistice și niciodată nu au așteptat bacșiș (puteai să le lași ceva dacă țineai morțiș), ba dimpotrivă, la un restaurant, după ce le-am lăudat chiflele (coapte în cuptorul lor de lut), am primit pe gratis o pungă cu chifle calde pentru acasă. Mi-am imaginat că idealizez eu Albania, însă am discutat cu niște turiști din München care mi-au zis că era o surpriză pentru ei – primești produse decente, la prețuri cinstite. Iar albanezii care vin în România sînt șocați de faptul că, la restaurant, dacă comandă o ciorbă de burtă, ardeiul iute, smîntîna, pîinea sînt notate conștiincios și separat de către ospătar și plătite în plus. Li se pare o lipsă de ospitalitate.

Dar iar m-am lungit cu vorba, fiindcă nu doar despre cîrciumi voiam să scriu. Am vrut să povestesc despre experiența mea hipsterească, dar și despre faptul că, de cîteva luni bune, Piața Obor pe care am amintit-o și unde ceapa se vinde cu 7 lei s-a umplut, mai ales în week-end, de imigranți din Sri Lanka, Nepal, India, nu-i deosebesc prea tare între ei, din păcate. Muncitori care înlocuiesc forța de muncă de aici care a plecat în Vest. Grupuri de bărbați tineri și pașnici care nu vorbesc o iotă românește, vorbesc doar între ei în limba lor cîntată și care își fac și ei piața, ca tot omul, pentru că trebuie să gătească și să mănînce. Cît mai ieftin, pentru că banii pe care îi cîștigă îi vor trimite la ei acasă. Așa că aleg cea mai ieftină varză și cea mai ieftină ceapă. Sărăcia lor, care se vede pe haine și pe chipuri, îți dă, la fel ca și sărăcia românească încă extrem de prezentă, un sentiment apăsător de derizoriu. La nici trei kilometri, în centrul orașului, un hipster vinde un ceai cu 27 de lei. Între aceste două lumi nu există, de fapt, nici un punct de tangență. O țară în care acest tip de derapaj este atît de accentuat și de evident, în care nu ne putem oferi nouă o viață mai bună, dar nici altora care vin să muncească la noi, în schimb ne comportăm cu fudulie, de parcă am fi la Viena sau la Paris, este o țară care nu are nici un plan și e sortită eșecului.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

Studia americana
Ce este cultura europeana?
Minte-mă frumos
Avem 0 istorie. Cum o citim?

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume...Prenume...
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate ....Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat postal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Violența contra profesorilor

© YouTube

Franța

Pe 22 februarie, Franța a fost zguduită de o crimă – în timpul orei de spaniolă, un elev al Liceului Saint-Thomas-d'Aquin, aflat în centrul orașului Saint-Jean-de-Luz, s-a ridicat din bancă, cu un cuțit ascuns într-un sul de hîrtie, s-a îndreptat spre ușa de la intrarea în clasă, a închis-o, iar apoi s-a repezit spre profesoară, pe care a înjunghiat-o mortal, dintr-o singură lovitură.

„Cu greu îmi pot imagina ce traumă a lăsat această crimă (...), însă pot să vă spun că vom acorda tot sprijinul comunității educaționale în ansamblu, inclusiv cadrelor didactice, directorilor de școli, părinților elevilor, elevilor înșiși“ – a declarat la scurt timp Olivier Véran, purtătorul de cuvînt al Guvernului, nefăcînd însă decît să pună paie peste focul care mocnește de mai multă vreme în rîndurile profesorilor din Franța – alimentat de actele de violență la care sînt supuși în școli.

Cu doar cîteva luni înainte, o altă profesoară, de la Liceul Malherbe, din Caen, fusese atacată, în mod similar, tot cu un cuțit, de un elev al liceului. La vremea respectivă, ministrul Educației, Pap Ndiaye, fusese criticat pentru vizita sa tardivă la liceu, zece zile după atac: „A fost un gest, însă este prea puțin“ – a declarat o profesoară a liceului, pentru *Ouest France*, adăugînd că „Roțile sistemului educațional din Franța încep să scîrțîie“. Profesoara a făcut referire atît la numărul din ce în ce mai mic al profesorilor, care nu mai fac față, cît și la absența asistenților sociali și a psihologilor în școli, cei care ar putea identifica din timp anumite probleme, trăgînd astfel niște semnale de alarmă. „Ca profesor, cînd ai 35 de elevi într-o clasă, nu mai poți fi atent la toate acestea.“

„Profesorilor francezi le este frică“ – titra și *Le Point* cu cîteva luni înainte, în luna decembrie a anului trecut, un articol despre un studiu amplu al Ifop *(Institut français d'opinion publique)*, derulat în siajul asasinatului profesorului Samuel Paty (omorît în octombrie 2020). Potrivit studiului, mai mult de jumătate dintre profesorii chestionați au declarat că au început să se autocenzureze cînd vine vorba despre discuții pe teme religioase, iar 79% din profesori au declarat că au ajuns să se teamă să mai gestioneze o situație conflictuală.

Despre recentul caz, cel din Saint-Jean-de-Luz, un profesor aflat la pensie a comentat, tot pentru *Le Point*, că, deși a avut multe satisfacții și a păstrat multe amintiri plăcute despre elevii săi, „Astăzi, pentru nimic în lume nu mi-aș mai dori să practic «cea mai frumoasă meserie din lume». Totul s-a schimbat și, din păcate, nu în bine. Dacă Internetul vine la pachet și cu o serie de beneficii, antamează și o sferă de influență care uneori devine extrem de negativă și incontrolabilă. Pentru a numi doar TikTok-ul. Îi observ azi pe tineri: cei mai mulți dintre ei umblă ținîndu-și în permanență *smartphone*-urile în mînă. Au o singură sursă de informații, deoarece nu mai citesc nimic altceva. În plus, programele de televiziune au o singură temă: crime și violență“.

Germania

„Violența împotriva profesorilor este în creștere“, titra la sfîrșitul anului trecut și *Tagesschau* un articol despre un sondaj recent, potrivit căruia „Insultele, intimidarea și atacurile fizice împotriva profesorilor au ajuns să fie la ordinea zilei în multe școli din Germania“. Potrivit sondajului citat, realizat printre 1.300 de directori de școală din întreaga țară, „Violența împotriva profesorilor și a conducerii școlii este o problemă în creștere în Germania. Au existat o «scădere dramatică a gradului de satisfacție în ceea ce privește munca profesorilor» și, de asemenea, constatări «deprimante» cu privire la violența împotriva personalului din învățămînt, după cum a declarat președintele federal al Asociației pentru Educație și Formare, Udo Beckmann“.

Potrivit acestuia, citat de *Tagesschau*, în ultimii cinci ani, două treimi dintre directorii școlilor intrate în sondaj au raportat violență psihologică directă, precum insulte, amenințări sau hărțuire. O treime dintre cei chestionați au raportat că profesorii au fost victime ale hărțuirii cibernetice, defăimării sau amenințării. În aceeași măsură au fost raportate și atacuri fizice violente asupra profesorilor sau a directorilor școlilor.

„În cel mai populat stat din Renania de Nord-Westfalia, aproape jumătate din școli – aproximativ 46% – s-au confruntat cu atacuri fizice asupra profesorilor în ultimii cinci ani. O creștere față de anul 2018, cînd procentul era de 35%.“

Potrivit *Die Zeit*, creșterea actelor de violență din Germania are aceleași cauze ca în Franța, deficitul de cadre didactice fiind una dintre cele mai mari. „Situația se înrăutățește pe an ce trece“ – au declarat liderii sindicatului profesorilor din Germania. „În același timp, satisfacția muncii scade: în timp ce, în 2019, 96% din profesori declarau că sînt mulțumiți și foarte mulțumiți să lucreze într-o școală, în prezent procentul acestora a scăzut la 79%. Aproape toți respondenții ar dori să aibă un sprijin suplimentar din partea echipelor multiprofesionale – cum ar fi psihologii școlari, asistenții sociali sau educatorii.“

Marea Britanie

Tot la finele anului trecut, și în Marea Britanie a fost făcut public un studiu recent al Universității din Roehampton, privind violența elevilor asupra profesorilor – primul care a documentat această realitate.

„Numărul devastator al atacurilor asupra profesorilor și educatorilor, relevat de studii“ – a titrat *The Guardian*, comentînd studiul potrivit căruia un impresionant număr de profesori și educatori care lucrează în școlile din Marea Britanie au declarat că au fost îmbrînciți, loviti cu pumnii și scuipați de către elevi.

„Aceștia au spus cercetătorilor că au fost loviți în față, mușcați și că asupra lor s-a aruncat cu diverse obiecte, primind și amenințări cu moartea. Printre leziunile raportate în școlile primare și gimnaziale au fost tăieturi, ochi învinețiți, degete dislocate sau rupte.“

Studiul acoperă și bilanțul psihologic al incidentelor, mulți profesori plîngîndu-se de un nivel ridicat de stres, de anxietate, depresie și tulburări post-traumatice. Din cauza agresiunilor suferite în școală, mulți profesori au fost nevoiți să-și ia concedii de sănătate, iar alții au ales chiar să părăsească sistemul de învățămînt, pensionîndu-se mai devreme. Cercetătorul principal al studiului, dr. Amanda Holt, a declarat pentru *The Guardian:* „Pentru prima dată, există o documentare a ferocității atacurilor asupra educatorilor și a impactului pe care agresivitatea elevilor îl are asupra lor, care este devastator, atît fizic, cît și mental“.

Intervievată de *The Guardian*, o educatoare a povestit că, acum cîțiva ani, a suferit o leziune a coloanei vertebrale după ce a fost prinsă în mijlocul unei lupte dintr-un grup de adolescenți. După o lungă convalescență, a găsit puterea să se automotiveze și să se întoarcă în școala unde preda. Însă, la puțin timp după revenire, a fost iarăși agresată și lovită cu picioarele. „Am plecat din nou. Mi-am pierdut încrederea și capacitatea de a-mi mai face meseria cum trebuie.“ În cele din urmă, educatoarea s-a pensionat anticipat, din cauza stării de sănătate, și de atunci trăiește depinzînd de sprijinul familiei.

Studiul documentează, de asemenea, și lipsa de consecințe pentru elevii agresivi. O profesoară a povestit jurnaliștilor că, după ce a fost lovită cu pumnul în față, elevul a fost mustrat, dar că s-a ajuns la un compromis – elevul problemă scăpînd de orice pedeapsă dacă își cere scuze: „S-a uitat la mine și a spus «Îmi pare rău» și asta a fost tot“.

România

În România, discuțiile privind violența în școli vizează mai ales agresivitatea profesorilor față de elevi. Subiectul profesorilor agresați de elevi nu este agreat de mass-media, deși cazurile nu sînt chiar puține – chiar recent, un elev din clasa a XII-a de la un un liceu din apropiere de Pitești și-a amenințat cu moartea profesorul de matematică. Poliția din Argeș a demarat o anchetă, însă procurorii au decis ca elevul să poată fi cercetat în libertate. „«Dacă vii la școală, nu mai trăiești!». Mă simt cumva amenințat în continuare, nu știu cum ne pot apăra autoritățile“, a declarat profesorul Bogdan Dumitru, citat de *Adevărul*.

Aproape două săptămîni mai tîrziu, pe 15 februarie, Ministerul Educației punea din nou în dezbatere publică „Noul statul al elevului“, al cărui proiect inițial stîrnise valuri de indignare în decembrie 2022, din cauză că acesta prevedea anumite sancțiuni pe care un profesor le-ar fi putut aplica elevilor indisciplinați, precum mustrarea în fața clasei, mutarea disciplinară la o altă unitate de învățămînt sau scăderea notei la purtare sub 6.

„Nu este în intenția Ministerului Educației să aducă modificări în privința sancționării elevilor. Considerăm că nu sancțiunea este măsura cea mai eficientă pentru respectarea regulilor“ – a declarat atunci, în fața criticilor, secretarul de stat Sorin Ion din Ministerul Educației, într-o emisiune la Digi24, adăugînd că „este un document de lucru, cu diverse propuneri, care nu vor avea neapărat o finalitate“.

Potrivit noului proiect, singura sancțiune este scăderea notei la purtare (pentru 20 de absențe nemotivate). Totuși, și această sancțiune poate fi anulată de consiliul profesoral dacă elevul are un comportament fără abateri timp de opt săptămîni de școală.

Ce spun profesorii? Într-o emisiune la DigiFM, din 2 februarie, o profesoară din Cluj a comentat agresivitatea la care sînt supuși profesorii, amplificată și de lipsa de sancțiuni în ceea ce-i privește pe elevii violenți.

„Elevul poate acționa în orice mod dorește, știind că la final va fi iertat. Nu există sancțiuni reale. El se întoarce a doua zi și face la fel. Nu există pedepse. Tu nu ai pîrghiile reale pentru a-l stopa. Copiii din ziua de azi sînt copii de porțelan, nu-i poate atinge nimeni. Copilul nu mai are limite, poate să facă orice, nu mai are un respect față de niște principii reale cu care noi am crescut.“

PUBLICITATE

DIN 15 MARTIE,
la toate punctele de difuzare a presei
numai împreună cu revista
în limita stocului disponibil
Historia
Cartea
IUBIRILE
IMPOSIBILE
ALE LUI
PETRONIUS
VOLUMUL I
de Vintilă Corbul
PREȚ PACHET SPECIAL
39,99 LEI

DIN 29 MARTIE,
la toate punctele de difuzare a presei
numai împreună cu revista
în limita stocului disponibil
Historia SPECIAL
Cartea
IUBIRILE
IMPOSIBILE
ALE LUI
PETRONIUS
VOLUMUL II
de Vintilă Corbul
PREȚ PACHET SPECIAL
39,99 LEI

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Latina la bacalaureat

Mă tem că sînt mult prea rezervat față de pedagogia și analizele care stau la baza elanurilor reformiste din domeniul educației pentru a intra în discuția despre proiectul de lege. Însă aș dori – văzînd a nu știu cîta oară omisiunea ignară – să pledez public pentru includerea limbii latine printre disciplinele la care poate fi susținută o probă de bacalaureat. Dacă interesul pentru filologia clasică a scăzut atît de mult în ultima vreme, aceasta nu ține doar de schimbările din societate, vizibile pe piața muncii, ci mai ales de marginalizarea constantă a limbii latine în programa de studii pînă, iată, la eliminarea reiterată dintre fericitele materii de bacalaureat.

Nu e locul aici să evoc situația limbilor clasice din anii '90. Departe de a fi fost ideală, avea totuși un dinamism și un potențial de care unii dintre noi am beneficiat din plin. Știu însă, din experiență directă, că există și astăzi tineri liceeni excepționali, laureați ai Olimpiadei internaționale de latină de la Arpino, care ar merita, alături de alți colegi, să aibă posibilitatea de a susține o probă la materia în care excelează. Mai știu, iarăși *de visu*, că unii dintre ei decid apoi să participe la programul intensiv de la Accademia Vivarium Novum, unde întreaga viață – inclusiv relațiile cotidiene – se desfășoară... în latină. Acești tineri nu mi s-au părut figuri palide, nostalgici conservatori sau adepți intransigenți ai unor viziuni vetuste. Deloc. Ei sînt stilistic compatibili cu generația lor, ascultă muzică de diferite genuri, dar au și o mare pasiune, care îi integrează într-o continuitate culturală impresionantă. Învață latină și greacă mai bine decît învață mulți dintre prietenii lor limbi moderne. Iau de pe raft orice carte în aceste limbi marginalizate, fiind considerate „moarte“, și citesc cum ar citi alții din engleză. Îi consider argumentul viu, cel mai palpabil, pentru o reconsiderare a percepției decidenților din educație – și, de altfel, a multora din mediul universitar – asupra locului și rostului limbilor clasice în sistemul de educație.

Îmi dau seama, desigur, că dacă n-ai citit niciodată o pagină din Cicero sau din Apuleius, din Seneca sau Petroniu, din Dante sau Petrarca, e destul de greu să găsești reperul de care ai avea nevoie pentru ca, de pildă, să nu scazi continuu numărul orelor de latină de la liceele umaniste și să nu tai fără să clipești latina de la bacalaureat. Dar ai putea să-ți aduci aminte de Cantemir – care a scris în latină – și de Școala Ardeleană. Sau de faptul că marele E. Lovinescu a fost profesor de latină și a tradus în proză *Eneida*. Sau că există – ar putea aminti istoricii de meserie – atîtea documente *relevante* pentru noi, care trebuie citite, traduse, editate. A nu te gîndi deloc că e nevoie ca școala să pregătească și aici schimbul de generații, acea continuitate fără de care educația nu are nici un sens, e un act de ignoranță vinovată și, pînă la urmă, trivială. Pentru că nu este demn, trebuie să recunoaștem, să spui odată cu fiecare demers reformist că situația cere reducerea domeniilor sau a materiilor care nu mai par a fi în pas cu vremurile dominate de sloganul eficienței, după cum e tot atît de neavenit și ceea ce cred unii că ar trebui să ofere școala, și anume o cît mai exclusivă și mai concisă formare pentru a intra rapid pe piața muncii.

Să adaug munții de Homer pe care i-am văzut într-o mare librărie din Berlin sau edițiile din clasici, la îndemnă în orice librărie din marile gări italiene? Cu siguranță nu erau acolo pentru bruma de specialiști care le produc. Ceea ce vreau să spun e că marea eroare e să crezi că singurul orizont pe care școala trebuie să-l ofere e cel solicitat în imediat. A ceda tiraniei acestui imperativ, fără a asigura un spațiu de respirație pentru marile linii de continuitate ale educației, e dovada unei totale lipse de viziune. Ne dăm seama cu toții că nu mai sîntem în epoca în care tatăl lui Pascal i-a ascuns matematicile ca să-l facă să învețe mai întîi latina și greaca, dar e necesar să integrăm în viziunea noastră faptul cert că multe descoperiri utile au plecat de la cercetări „inutile“ și că încurajarea de a studia ceea ce e aparent inutil trebuie păstrată ca ferment creativ. Se poate începe cu pasul just și minimal al reintroducerii latinei ca materie de bacalaureat.

Ioan Alexandru TOFAN

Sărăcia lucrurilor. Despre felul de a vedea al celor simpli

Pierre-Marie Emonet (1917-2000), călugăr dominican și profesor timp de treizeci de ani la Collège St. Michel din Fribourg, este autorul unei scurte trilogii filosofico-teologice centrată pe termenii tradiționali ai metafizicii (Dumnezeu, lume, om, ființă). În limba română a apărut deocamdată doar *Dumnezeu contemplat prin oglinda lucrurilor. O filosofie teologică pentru cei umili* (Galaxia Gutenberg, 2021, traducere de Ana-Maria Răducan). La o primă vedere, cartea este doar o introducere în filosofie, iar dimensiunea redusă a textului Părintelui Emonet pare că susține această cale de lectură. Disproporția dintre adîncimea întrebărilor puse, cele care au articulat gîndirea europeană de două mii de ani, și puținele pagini ale cărții este însă pusă într-o altă lumină de subtitlul ei. *Cei umili (les simples*, în original), cărora li se adresează autorul, nu sînt, cum majoritatea recenziilor o presupun, *neinițiații*, cei fără cunoștințe sau lecturi filosofice. Sînt, dimpotrivă, cei cărora minunea creației le vorbește imediat, fără intermedierea unei formări intelectuale și fără vreo „zăbavă speculativă“. Către aceștia se întoarce Părintele Emonet, scriind despre Aristotel și Toma de Aquino, Heidegger și Augustin. Cartea este așadar în primul rînd un exercițiu hermeneutic, în care marile texte ale filosofiei și ale teologiei europene sînt puse să vorbească abrupt limba firescului, a celor pentru care conceptul sofisticat nu are înțeles decît dacă se întruchipează în lumea lucrurilor dimprejur.

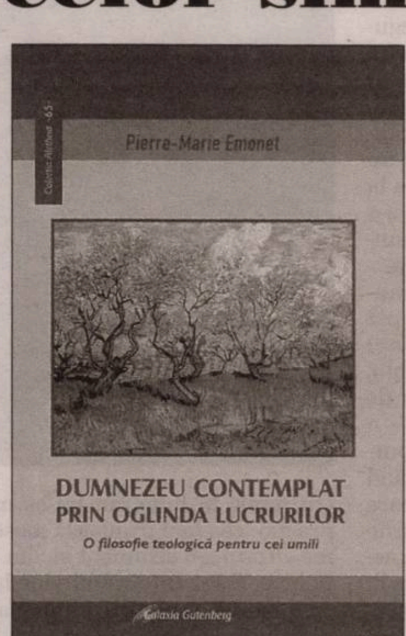
Colecția Akribeia ·65·
Pierre-Marie Emonet
DUMNEZEU CONTEMPLAT PRIN OGLINDA LUCRURILOR
O filosofie teologică pentru cei umili
Galaxia Gutenberg

Chestiunile teologice țin mai degrabă de sensibilitate decît de logică.

Cei simpli se află în posesia unui adevăr pe care îl știu și copiii încredințați de ocrotirea părintească: aceea că lumea, în absența lui Dumnezeu, este prea fragilă pentru a putea exista. Plictiseala despre care vorbește Claudel, lipsa de sens din Dostoievski sau urîțenia pun în primejdie o lume lăsată de izbeliște de Creatorul ei. Așadar, în măsura în care lumea există și este, așa cum e ea, misterioasă și mereu proaspătă, ea este cu necesitate susținută de acțiunea „continuă și tăcută“ (p. 27) a Celui care îi dă naștere.

Pentru cei care *nu sînt simpli* ideea este una veche: pe urmele lui Aristotel, Toma de Aquino a vorbit despre mai multe căi prin care existența lui Dumnezeu poate fi demonstrată plecînd de la insuficiența lucrurilor. În timp, aceste căi au luat denumirea de „argument cosmologic“. Pentru cei simpli este însă vorba despre o evidență care aduce cu sine, dincolo de certitudinea rațiunii, și culoarea unui sentiment. De exemplu, notează Părintele Emonet, lucrurile care tind să se împlinească pe lume, să își actualizeze ființa: un trandafir care își dăruiește mirosul, o pasăre care zboară sau, în fine, un om care își întîlnește destinul. Cum pot ele să își găsească desăvîrșirea, de vreme ce multe dintre suratele lor nu o fac, rămînînd, cum spun filosofii, doar în potență? Răspunsul, pe care Toma îl învață de la Aristotel, este: „Ar trebui o altă Ființă-în-act. Dar această Ființă, acest Act pur nu face munca tufei de trandafir, așa cum gîndea Malebranche. El o veghează, promovînd-o, cuprinzînd-o, ajutînd-o să facă trecerea de la potență la act“ (p. 35). Existența lui Dumnezeu, astfel, nu reiese din certitudinea unei deducții, ci din sentimentul că lumea este îngrijită, protejată și ajutată să fie și să își găsească menirea. Privite din locul celor simpli, chestiunile teologice țin mai degrabă de sensibilitate decît de logică, iar diferența dintre ateu și credincios devine astfel doar una de gust.

Consecința acestui fel de a vedea lucrurile este aceea că existența „încetează să ne mai apară ca un fapt banal“ (p. 76). Ea este, în formele ei cele mai obișnuite, un miracol care mărturisește clipă de clipă pe cel care o îngrijește ca un părinte. Cu un comentariu mai degrabă stilistic, Părintele Emonet notează și o diferență subtilă între gîndirea greacă și cea creștină: la Aristotel, prezența lui Dumnezeu este *cuprinzătoare*, la Toma de Aquino ea este și *penetrantă:* ea este atît de intim legată de ființa fiecărui lucru, atît de adîncă încît ajunge să fie insesizabilă ca atare.

Întreaga cunoaștere teologică pleacă, în carte, din acest punct. Lumea este constant scrutată pentru a descoperi, prin ea, sursa existenței sale. Discret, argumentul cosmologic se transformă într-o rostire despre lucrurile care sînt, nu despre creatorul care le face să fie. Cîteva „strategii“ de a privi teologic lumea pot fi desprinse din paginile Părintelui Emonet.

În primul rînd, obișnuința de a vedea prezența divină în lucruri după modelul unei perfecțiuni „oceanice“: una care traversează genurile existenței, fără să se concentreze într-unul anume. Nu există „regiuni“ privilegiate ale ființei, ci „stări“ transparente ale ei. Transcendentaliile (binele, adevărul, unitatea, frumusețea etc.), despre care medievalii spuneau că sînt predicatele universale, numesc aceste stări. Aplicîndu-se tuturor lucrurilor în grade diferite, ele urcă de la cele mai mărunte prin cele mai înalte, pînă la Dumnezeu. Nimic nu este în afară de adevăr, dar nimic nu se identifică adevărului însuși. La fel, nimic nu este cu desăvîrșire frumos, dar frumusețea pîlpîie în toate. Mintea se ridică de la cele ale lumii către creatorul lor în virtutea acestor determinații universale ale celor care sînt.

În al doilea rînd, „marea poezie“ vorbește și ea despre Dumnezeu în limba lucrurilor. Părintele Emonet îl citează pe Sfîntul Ioan al Crucii: „Dumnezeu, care a făcut toate creaturile într-o clipă, cu o mare ușurință, a lăsat în ele o reflexie a ființei Sale“ (p. 110). Asemănările dintre lucruri, corespondențele și coexistențele lor întîmplătoare creează o țesătură de semne și urme care anunță, la suprafață, taina adîncului. Jacques Maritain vorbea, de exemplu, despre felul în care Cézanne face vizibilă „autoritatea arhitecturală cu care lucrurile există“ (p. 112) și trimite astfel, prin aparența lucrurilor, către miracolul existenței lor. Și Părintele Emonet face un scurt comentariu, amețitor cît un tratat de metafizică: existența lucrurilor vorbește direct despre Dumnezeu, esența lor o face doar „oblic“. Faptul că lucrurile ajung să fie este miraculos în sine, mai mult decît orice perfecțiune pe care ar fi capabile să o întruchipeze. Mirarea *celor simpli* începe aici și nu are sfîrșit.

Cartea Părintelui Emonet descrie miracolul lumii trecînd cu grație de la sobrietatea vocabularului metafizic la mireasma limbajului artistic. Pentru el, „forța plină de dulceață a actului creator“ (p. 144) este capătul oricărei căutări, iar existența lucrurilor este taina lor cea mai adîncă, în care se întîlnesc slăbiciunea și noblețea faptului de a fi. *Cei simpli* știu una dintre marile taine ale lumii, aceea că lucrurile, de la cele mai mărunte pînă la cele mai însemnate, nu există în mod mecanic, ci printr-o uluitoare grijă care le aduce la ființă și apoi le veghează clipă de clipă. În Isaia 40, 15 citim lucruri înfricoșătoare despre insignifianța lumii: „Iată, neamurile sînt ca o picătură de apă pe marginea unei găleți, ca un fir de pulbere într-un cîntar. Iată insulele care cîntăresc cît un fir de praf“. Dar, cu toate acestea, și neamurile, și insulele există și ascund, fiecare dintre ele, minuni, povești și frumuseți felurite.

Ioan Alexandru Tofan *este prof. univ. dr. la Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași.*

Laura Carmen CUȚITARU

Cu creionul, pe hîrtie...

Sub aspect istoric, scrierea este, spre deosebire de vorbire, un fenomen recent în existența omului pe Pămînt. Dacă pentru vorbire avem, ca specie, o înclinație înnăscută, spre scris (și citit) nu avem nici o predispoziție naturală. Tot în linia deosebirilor fundamentale trebuie remarcat că, în primii ani de viață, nou-născuții învață să vorbească repede și fără efort, pe cînd scrisul (și cititul) sînt întreprinderi laborioase, bazate pe instruire explicită și imitare dirijată, care nu pot fi inițiate decît după un anume grad de maturizare a creierului. Două precizări aici: în primul rînd, scrisul este făcut să fie citit, astfel încît cele două concepte (și abilități) vor fi mereu legate între ele, însă acest lucru nu înseamnă că se știu despre primul la fel de multe ca despre al doilea. Dimpotrivă. În al doilea rînd, majoritatea informațiilor disponibile se referă la cititul și scrisul *cu alfabet latin*, pentru că țările vestice – care îl folosesc – se poziționează în mod tradițional în avangarda cercetării psiholingvistice.

Sub aspect tehnic, scrierea este o metodă de reprezentare a unităților vorbirii prin unități ale scrierii, numite *grafeme*. Noi sîntem familiarizați cu reprezentarea sunetelor prin litere, dar aceasta nu este nici pe departe singura posibilitate. Astfel, în funcție de clasificarea unităților funcționale elementare (adică a grafemelor), istoria scrisului distinge patru stadii de evoluție: pictografia – folosită în neolitic –, în care *pictogramele* sînt imagini ale lucrurilor din realitate; logografia, în care *logograma/ideograma* reprezintă un cuvînt, iar legătura ei cu sensul acestuia e abstractă, inaccesibilă decodării vizuale; *scrierea silabică*, în care grafemul este silaba, formată din alăturări de consoane și vocale; în fine, *sistemul alfabetic*, prin care vorbirea e codificată sub forma unor secvențe de litere corespunzînd sunetelor.

Ce înseamnă să înveți să citești? Din moment ce scrierea este un mijloc vizual de transcriere a vorbirii și toată lumea învață să citească numai după ce știe să vorbească, s-a presupus, încă de pe vremea lui Aristotel, că, prin învățarea literelor, afli cum să reprezinți grafic vorbirea. Însă acest punct de vedere „romantic“, cum îl numește Timothy Jay în volumul său din 2003, *The Psychology of Language*, este contrazis de studii recente făcute pe preșcolari și pe adulți analfabeți. Cititul necesită o formă de cunoaștere diferită de competența verbală, susțin ele, iar relația dintre vorbire și citire e *opusă* punctului de vedere expus mai sus: „Învățarea cititului înseamnă descoperirea structurilor limbii, și nu transcrierea lor“. Prin scriere afli care sînt unitățile lingvistice implicate în actul vorbirii. Cu alte cuvinte, *devenim capabili să identificăm sunetele/fonemele individuale ale limbii noastre numai după ce învățăm literele.* Sîntem în stare să demonstrăm unui străin sunetele limbii materne numai după ce învățăm alfabetul, nu și înainte.

Lingviștii care documentează o limbă fără cultură scrisă nu au avantajul de a primi pe tavă inventarul sonor al acelei limbi de la vorbitorii nativi. În „turuiala“ generală, ei trebuie să identifice sunetele (inclusiv pe cele necunoscute lor), să le „decupeze“ din șir, apoi să dea comunității vorbitoare darul uriaș al alfabetului. Pentru membrii comunităților unde limba se transmite exclusiv oral, dar și pentru copilul pre-alfabetizat și adultul analfabet din societățile cu cultură scrisă, vorbirea este doar o emisie sonoră în care gura se mișcă în diverse feluri. Limba nu e încă *fragmentată psihic* în unități individuale, vorbirea nu e percepută ca o înlănțuire de sunete *distincte*. Dacă stăm să ne gîndim, la fel stau lucrurile cu unitățile structurale mai mari: cuvintele. Înainte să știi să citești, dacă te uiți într-o carte, vezi niște alăturări de simboluri necunoscute, niște blocuri mai scurte sau mai lungi, despărțite de spații albe. În limbile care folosesc alfabete, spațiile separă cuvintele, așa ne dăm seama, vizual, unde se termină un cuvînt și începe celălalt, chiar dacă nu cunoaștem limba în care sînt scrise. Dar în vorbire legăm cuvintele, nu facem pauză după fiecare. În primii ani de viață, în fluxul vorbirii nu putem recunoaște cuvintele individual, decît dacă le-am auzit, mai întîi, izolat. De aceea, studiile psiholingvistice sînt pline de exemple de greșeli de percepție ale copiilor mici, care grupează cuvintele în blocuri sintagmatice: *sub pat*, exemplifică Tatiana Slama-Cazacu în tratatul ei de psiholingvistică, e interpretat ca unitate de un copil de 3 ani, care spune: *Acolo, la supat*. Zicala *Na-ți-o frîntă, că ți-am dres-o!* i-a rămas în memorie unui membru al familiei mele ca o enigmă a copilăriei, reinterpretată, în partea finală, ca un vocativ: *Na-ți-o frîntă, Cățandrescu!*

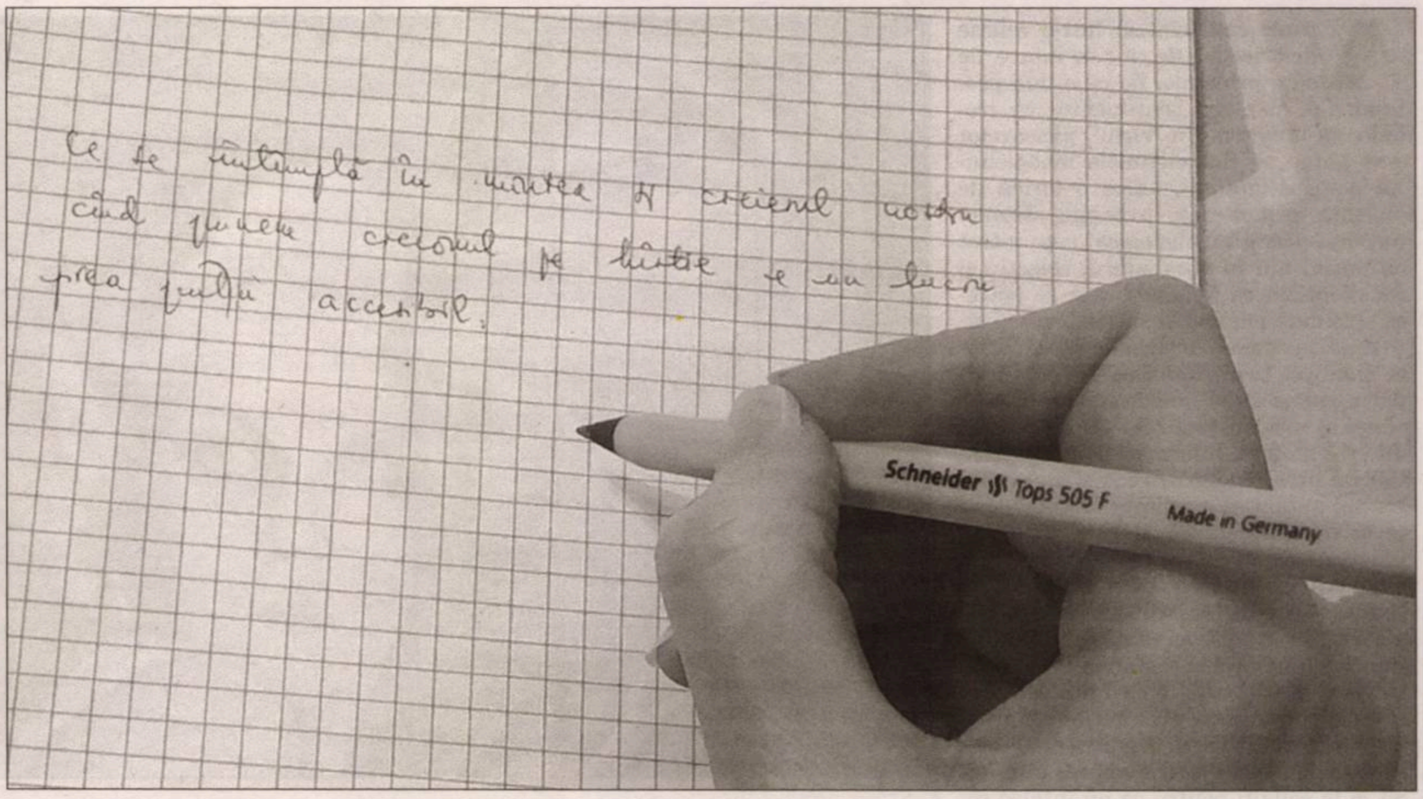
Ce se întîmplă în mintea și creierul nostru
cînd punem creionul pe hîrtie e un lucru
prea puțin accesibil.
Schneider Tops 505 F
Made in Germany

Așa arată vorbirea, și acesta e și motivul pentru care, în Antichitatea greco-latină, cuvintele nu se scriau spațiate – lucru care demonstrează, de fapt, cred eu, validitatea punctului de vedere așa-zis romantic, de mai sus, la care mă voi întoarce imediat. Spațierea cuvintelor are loc abia în latina medievală și se datorează călugărilor irlandezi și anglo-saxoni care trebuiau să traducă Scriptura, spune Florian Coulmas în *Writing Systems*. Identificarea granițelor cuvintelor latinești a însemnat, de fapt, interpretarea unui șir neîntrerupt de simboluri scrise, astfel încît să fie descompus în structuri cu sens. Aceasta înseamnă că scrierea *chiar este transcriere* de sunete, urmată de *gruparea* acestora în unități mai mari – o moștenire culturală minunată care a presupus eforturi intelectuale considerabile. Dar și „opusul“ punctului de vedere romantic e adevărat: învățarea cititului chiar înseamnă *descoperirea structurilor* limbii, așa cum am văzut mai sus. În realitate, cred eu, cele două puncte de vedere nu se contrazic, ci sînt complementare: scrierea este transcriere de sunete *și* descoperire de structură. La fel cum o monedă are două fețe și nici una nu poate exista independent de cealaltă, transcrierea și descoperirea reprezintă aspecte inseparabile, simultane, ale aceluiași proces. Trasarea conturului literei pe foaia de hîrtie și pronunțarea sunetului corespondent, în lumea fizică, sînt dublate, în mintea învățăcelului, de o clarificare: din masa amorfă a fonemelor (care sînt reprezentări mentale ale sunetelor) iese la suprafață, ca dintr-o întindere de apă, și se individualizează... cîte un *a*, un *d*, un *m*, și așa mai departe, pînă cînd inventarul sonor al limbii stă frumos aliniat – și pe un perete al clasei, ca alfabet, dar și în minte.

Bineînțeles că suprapunerea perfectă dintre fonem și grafem poate avea loc doar în limbile cu scriere fonografică, unde unui sunet îi corespunde o singură literă – pentru că, deși multe popoare folosesc alfabetul latin, ortografiile diferă în variate grade, de la cele numite „superficiale“ (româna, spaniola, finlandeza, unde corespondența sunet-literă e destul de simplă), pînă la cele „de adîncime“ (engleza sau franceza, unde un singur sunet este adesea reprezentat de un grup de litere). Oricum ar fi, procesarea semnelor scrise implică reconstrucția mentală a mesajului textului, iar cercetările arată că, deși cuvintele sînt șiruri de litere, în actul lecturii noi nu le citim și recunoaștem ca atare, secvențial, ci, de fapt, suprapunem întreg cuvîntul scris pe imaginea lui mentală, lucru care sugerează existența unui dicționar virtual în care căutăm să potrivim, vizual, ceea ce citim. Cititul este intens cercetat de cîteva decenii, însă scrisul se sustrage: ce se întîmplă în mintea și creierul nostru cînd punem creionul pe hîrtie e un lucru prea puțin accesibil analizei. Florian Coulmas e de părere că, deși scrisul intrigă la fel de mult ca vorbitul, deși litera e la fel de dificil de definit ca și sunetul, deși grafemul e o noțiune la fel de abstractă ca fonemul, cercetarea psiholingvistică a scrisului a rămas mult în urmă și pentru că el este mai puțin natural decît vorbirea: „Controlul mușchilor necesari scrisului de mînă și coordonarea acestora se dezvoltă mai tîrziu decît controlul asupra organelor de articulare; și, spre deosebire de controlul articulatorilor, învățarea secvențelor de mișcare musculară manuală necesită dirijare conștientă. Fără efort deliberat, nimeni nu învață să scrie“. Astfel încît cele mai multe cercetări moderne asupra scrisului privesc, cu precădere, aspectele cognitive și lingvistice ale *compunerii* unui text, ale *scriiturii*.

Indiferent de natura și scopul ei, scriitura se bazează în mod egal pe resursele lingvistice și cognitive generale ale creatorului. Dacă am fi întrebați *cum scriem*, probabil din răspunsurile noastre s-ar putea extrage și sintetiza o descriere care ar coincide cu modelul analitic propus de cercetători: un stadiu inițial al identificării problemei, urmat de procesele conceptuale, de procesele vorbirii interioare, de cele de evaluare, apoi de cele motorii și, în fine, de procesele de editare propriu-zisă. Înainte să începi să scrii, te gîndești la integrarea informației în contextul general (ce cunoștințe comune au scriitorul și cititorul) și cel specific (ce s-a mai scris despre subiect). În funcție de aceasta îți alcătuiești strategiile lingvistice (alegerea vocabularului, de exemplu, printre multe altele). Spațiul disponibil va dicta, și el, organizarea textului. Dincolo de elementele comune, există, desigur, cele personale: scriitori care nu pot scrie fără un ritual anume (pixul *acela*, halatul *acela*, cafea, liniște, mîncare în frigider și pace în lume) sau care scriu și cu febră, și în frig, și flămînzi, în mijlocul nebuniei umane generale. Pe drumul de la creier la mînă, multe se pot întîmpla: resursele psihice ți se pot epuiza, mintea refuză să-ți mai slujească și ai *blocajul scriitorului*. Degetele se contractă dureros și ai *crampa scriitorului* (grafospasm). O ultimă remarcă: fie că îl privim ca (simplu?) act de notare pe hîrtie, fie ca proces complex de compunere, scrisul are importante consecințe, atît de ordin cognitiv, cît și social, de care mă voi ocupa în textele următoare.

Laura Carmen Cuțitaru *este conferențiar la Literele ieșene, specializată în lingvistică americană.*

Cătălina DUMITRESCU

Întotdeauna tu, niciodată eu sau despre violența invizibilă

Atunci cînd sîntem într-o relație de orice fel, fie că e de iubire, fie că e prietenie, fie că e una profesională, și avem sentimentul că trebuie să mergem în vîrful picioarelor s-ar putea să fim victimele fenomenului de *„gaslighting“*, adică o formă de violență psihologică invizibilă. Termenul de „violență psihologică“ este intrat de puțini ani în vocabularul colectiv și conștientizat ca fenomen care se petrece și la care am fost și sîntem expuși fără a ne da seama. Același lucru se petrece și cu cel de *gaslighting*. Ne este încă puțin cunoscut la adevărata lui dimensiune și nici nu realizăm cît de răspîndit este de fapt. Informațiile de specialitate au început să pătrundă și mulți dintre noi putem să numim și să înțelegem ce ni se întîmplă. Iar, uneori, cei care-l practică nu sînt conștienți că sînt într-un dezechilibru intern și că îi abuzează pe ceilalți. La baza acestui fenomen poate sta o structură perversă de tip psihopat, care manipulează și răstălmăcește, scoate din context, astfel încît interlocutorul să aibă senzația că nu a reținut și nu a înțeles corect, tiparul cognitiv al acestora este „niciodată problema nu e la mine, ci la ceilalți pentru că nu înțeleg ceea ce spun“. Cel care face *gaslight* are întotdeauna dreptate, în percepția proprie. Aceste persoane sînt mereu însetate de validarea propriilor percepții, obținînd-o prin forța manipulativă a comportamentelor și cuvintelor, abuzîndu-l pe celălalt și uzînd de tiparul cognitiv „eu sînt în regulă, toți cei care nu sînteți în acord cu mine nu sînteți în regulă, problema e la voi, niciodată la mine“. Uneori aceștia își construiesc un dialog intern de tip delir în care ei sînt victime și dețin adevărul, iar problema este aceea că ceilalți nu îi înțeleg, le greșesc și nu le sînt recunoscători.

Structurile de personalitate care funcționează prin acest tip de violență invizibilă nu consideră că greșesc vreodată sau, dacă admit că au greșit, este doar manipulare, nu internalizează cu adevărat mesajul. Urmează un mare „dar și tu ai făcut“ cu care aduc în dialog ceva prin care învinovățesc victima. Pentru a avea dreptate, scot din context și răstălmăcesc adevărul încercînd să-l impună cu agresivitate, uneori prin genul de comunicare de tip „mahala“, astfel încît victima acestuia, dacă nu are suficientă putere interioară și nu este conștientă că tocmai este supusă unui abuz emoțional psihologic, se va îndoi și se va retrage cedînd manipulării și violenței psihologice. Lucrul acesta se întîmplă deoarece e greu să ții piept unui agresor cu atitudine de mahala, irațional și cu un delir în care doar vrea să i se dea dreptate, și chiar mai mult, să îți ceri scuze pentru că nu ai înțeles adevărul acestuia, care este unicul adevăr, nu există un altul. Așadar observăm că agresorii își mențin puterea prin înfricoșare și prin abuz psihologic.

Dacă ne vom uita cu aplecare spre a înțelege ce îl face pe un om să ajungă aici și să utilizeze *gaslighting*-ul la adresa celorlalți vom descoperi, deloc surprinzător, că au avut parte de o copilărie în care au fost abuzați și manipulați fix în acest fel. Deci o dată este un comportament învățat din mediul formator, al doilea aspect este un mecanism de apărare în scindarea psihică, produs de suferința datorată mediului, un mecanism dezvoltat pentru a se apăra și supraviețui. La vîrsta adultă se manifestă și prin aceste comportamente pasiv-agresive la adresa celorlalți.

Întîlnim fenomenul de *gaslight* în manifestări diferite, cum ar fi tonul înabușit care trădează furia mocnită interior, politețea pe care o sesizăm spusă printre dinți, diminuarea reușitelor celorlalți, ambivalența comportamentului, cînd prietenos, cînd distant, poziționarea superioară și inducerea sentimentului că ți se face o favoare dacă ești văzut, inducînd altruismul ca manipulare, mințitul și negarea a ceea ce ei au spus sau au făcut.

Nu, nu ne înșelăm cînd le sesizăm, chiar sîntem abuzați și cel mai sănătos este să ieșim din astfel de relații, deoarece nu va putea exista niciodată o relație sănătoasă cu un om care nu greșește niciodată (de parcă ar exista un asemenea om) și nu este dispus să facă pași în spate și să reflecteze asupra sieși. Nu, nu ne înșelăm, iar cel mai bun indicator este corpul nostru care semnalizează prin starea de încordare, de atac, de paralizie sau de tensiune resimțită. Atunci cînd într-un dialog cu cineva trăim aceste stări, cel mai sănătos pentru noi este să ne vedem de drum. Nu va exista cale de compromis deoarece de obicei se asociază și cu trăsături de caracter mercantile, perverse, manipulative, iar pe termen lung ajungem să ne îmbolnăvim. Relațiile în care sîntem condiționați spre a satisface ego-ul imens și irațional, de cele mai multe ori, al altcuiva, în care ni se induce că ni se face un favor și ni se permite să fim prin preajmă au la bază structuri narcisice sau antisociale. Efectul este de suferință psihologică intensă.

> *„Eu sînt OK,*
> *restul lumii nu este OK.“*

La nivel social întîlnim deseori mentalitatea de tipul: „Vai, ce a pățit săraca! Dar... și ea/el are o parte de vină“, sau „Nu a fost suficient de prudent/ă“, sau „Avea fusta prea scurtă“. Cu siguranță că ați întîlnit deseori diverse remarci care țin de domeniul iraționalului și cu toate acestea se găsește o vină și celui/ei care este partea vătămată. După cum observăm, toate aceste mesaje pe care le auzim deseori și pe care le rulăm fără a fi conștienți de impactul lor în noi, dar și în ceilalți, aduc suferință psihologică, invalidare a persoanei, comunicare pasiv-agresivă, modul condescendent de adresare, disprețul latent. De multe ori aceste forme de comunicare sînt subtile, nu neapărat foarte evidente, astfel încît putem pleca din conversație cu senzația că poate ni s-a părut, că poate nu am reținut sau nu am înțeles noi, problema e la noi, niciodată la cel care folosește violența invizibilă. De altfel, e foarte cunoscut modelul tiparelor cognitive propus de psihiatrul psihanalist Eric Berne, cel care a creat teoria analizei tranzacționale. Unul dintre aceste tipare cognitive după care unii oameni funcționează este: „Eu sînt OK, restul lumii nu este OK“, tipar care, din păcate, aduce multă suferință psihologică și o abordare distorsionată asupra realității. La baza acestui model, de cele mai multe ori, vom observa o structură narcisică, iar în unele situații se poate împleti cu una dintre cele mai urîte trăsături de caracter: perversitatea.

Narcisismul se formează în perioada de pruncie, cînd copilul devenit azi adult a avut parte de îngrijitori indisponibili emoțional, critici, competitivi, care au utilizat comparația ca mod de educare, nemulțumiți de copilul din fața lor, uneori abuzîndu-l și fizic. A trăi într-un mediu unde violența invizibilă este tonul acestuia și a supraviețui mediului este ceva dificil, cu impact major asupra adultului care vom deveni. Fiecare structură umană o va face după putința însușirilor genetice și neurale. Unii vor reuși să rămînă relativ sănătoși, alții se vor încovoia și vor suferi modificări ale structurii de personalitate, de la apariția unor trăsături de caracter de tip pervers ca mecanism de supraviețuire pînă la tulburările propriu-zise ale personalității care implică boala psihică. Narcisicul nu își asumă niciodată nimic, manifestă o mare forță în a deforma realitatea unei situații încît te dezorientează indiferent de cît de evident este adevărul, se victimizează și te va transforma pe tine în agresor utilizînd etichete la adresa ta, căutînd nu numai să te confuzeze, dar și să îți invalideze judecata proprie și, implicit, sănătatea mentală.

Atunci cînd ești invalidat și nevăzut, insuficient iubit, apreciat și mîngîiat, cînd ești umilit și nedreptățit, comparat și niciodată suficient, una dintre rănile pe care le dezvoltăm este rana narcisică ce se va manifesta la vîrsta adultă nu doar prin narcisismul evident de grandoare și posesiune, ci inclusiv prin nevoia de atenție, obținută deseori într-un mod inadecvat și zgomotos, alteori prin acte comportamentale pasiv-agresive, de manipulare, care pot degenera în patologii psihiatrice, odată cu înaintarea în vîrstă. Și aici avem două aspecte: patologii înalt funcționale și patologii decompensate în delir și cu elemente psihotice. Tot aici putem întîlni structurile fanatice. Amos Oz, în cartea sa *Cum să lecuiești un fanatic*, descrie structura acestora în felul următor: „În cele mai multe cazuri, fanaticii nu știu să numere decît pînă la unu, doi e o cifră prea mare pentru ei“. După cum scrie Oz, un fanatic poate ajunge oricine, această genă malignă e prezentă în firea omenească, devine o structură de personalitate care vrea să aibă dreptate – dreptatea lui care e una subiectivă – cu orice preț. Dar fanaticul s-a transformat așa dintr-o nevoie de a fi văzut, special, din expunerea la traumă în pruncie, deci e un narcisic la baza căruia se adaugă trăsături perverse și disonanța cognitivă.

Termenul de „perversitate“ vine din latinescul *„pervertere“* care înseamnă a inversa, a schimba sensul. Avem așadar o structură narcisică ce are nevoie de atenție specială, manifestată subtil prin acte de hărțuire morală (cuvinte, comportamente, gesturi, mimică), prin care inversează cuvintele spuse de altcineva, le oferă o interpretare proprie, le scoate din context și le utilizează într-un mod trunchiat, le răsucește pentru a se pune pe sine în valoare și a demonstra că punctul lui de vedere este cel corect și că are dreptate, iar la final îți solicită nu numai să-i ceri scuze, dar și să crezi și să-ți însușești adevărul lui, să fii convins că a avut dreptate, iar tu ai fost într-o uriașă eroare de gîndire. Practic, nu numai că ne invalidează, dar sădește o asemenea confuzie încît ajungem să ne îndoim de propria judecată, dar și de propria simțire, adică un atac atît de subtil la propria identitate încît e greu sesizabil, iar noi riscăm să ne îmbolnăvim.

A trăi în asemenea relații înseamnă, la un nivel biochimic al corpului, o stare de alertă, de permanentă vigilență, de apărare, care implică un stres constant ce riscă să se cronicizeze și să se decompenseze, după un timp, într-o boală de natură psihică sau fizică. Relațiile pe care le avem au un cost, depinde cît de mare este acesta, iar mulți dintre noi, de frica singurătății, acceptăm violența invizibilă. Dar singurătatea nu este cel mai mare bau-bau al vieții noastre, are multe beneficii și, oricum, majoritatea trăim sentimentul de singurătate, fie că sîntem într-o relație, fie că avem statut de celibatar.

***Cătălina Dumitrescu,** psiholog clinician și psihoterapeut, este autoarea volumului* În interior. Momente de întîlnire cu tine însuți *și coautoare a volumului colectiv* Sîntem sănătoși la minte? Despre sănătatea psihică în România, *ambele apărute la Editura Humanitas, în 2022.*

Augustin CUPȘA

Cine poate să ridice un clopot de sticlă?

– Sylvia PLATH / Ester GREENWOOD –

Sînt atît de multe similitudini între Sylvia Plath și Ester Greenwood din *Clopotul de sticlă,* încît orice analiză, oricît de tehnică, riscă să fie indiscretă, să lezeze și să confuzeze în același timp. Romanul a fost conceput ca un *œil-de-boeuf*, textul e transparent și lasă cititorul să ajungă cu privirea departe în măruntaiele suferinței unei autoare care a practicat intens lirismul confesiv și nu a fost străină de expunerea publică. „Ce am făcut aici e să combin elemente din viața mea, ficționalizîndu-le ca să le dau culoare...“ – îi scrie autoarea mamei sale, după finalizarea manuscrisului.

Publicat imediat după sinuciderea ei, critica l-a primit favorabil, dar și cu precauție. Emoțiile erau încă destul de puternice și jocul acesta, între aproape identic și nu chiar, risca să ducă discuțiile într-o zonă complet neliterară sau complet emoțională. Viața lui Ester Greenwood și cea a Sylviei Plath se răsucesc una în jurul celeilalte pînă într-un anumit punct, iar acest punct este legat de o experiență destinală – întîlnirea doctoriței Nolan, respectiv Ruth Beuscher de la McLean Hospital. Dacă Sylvia Plath ar fi avut-o aproape pe doctoriță și în iarna lui 1963, probabil că tragedia ar fi fost (din nou) evitată. Doar că întîlnirea lor norocoasă a rămas undeva în ficțiune, în povestea lui Ester Greenwood, o Sylvia Plath imortalizată la 24 de ani. În realitate, Ruth Beuscher practica în continuare la spitalul din Belmont, iar Sylvia Plath avea acum 30 de ani și era de partea cealaltă a Atlanticului, în Londra. Avea un nou episod depresiv (netratat de aproape 6-7 luni), era în curs de divorț, cu doi copii în grijă și aproape izolată social. În fața ei se întindea cea mai grea iarnă a secolului trecut. De data aceea, tentativa i-a reușit. Și probabil că aici se găsește diferența fundamentală dintre cele două femei, una reală, alta ficționalizată, de o altă vîrstă a primeia – norocul de a avea lîngă tine pe acel cineva *potrivit* să te ajute să te salvezi în momentul *potrivit*.

Ce vedem...

Nu trebuie să citești printre rînduri ca să descoperi că Ester Greenwood suferă de depresie. Sînt acolo toate elementele clinice, ce-i drept descrise mult mai plastic decît într-un manual de psihiatrie. E vara lui 1953, într-un New York asaltat de caniculă, iar Ester are *marea șansă* de a lucra în redacția unei reviste *de fițe*. În realitate, e complet inconfortabilă acolo și obosită să facă față aparențelor. „Mă simțeam inertă și pustie, așa cum se simte probabil miezul unei tornade, mișcîndu-se plictisit în centrul harababurii din jur.“

Ester are deja fascinația morții. Prima frază a romanul anunță execuția soților Rosenberg. (În afară de notația temporală, care ar fi putut fi făcută și altfel în roman, fraza de deschidere nu are implicație în ecuația dramatică, ci în cea emoțională, ca o cheie de lectură.) Atmosfera e stătută, discuțiile plictisitoare, băuturile n-au nici un gust. Ester pare omul în plus în fiecare scenă. Singurul loc în care se simte bine e în cadă, unde are senzația de puritate regăsită. Tot de puritate e legată și cea mai recentă amintire a fericirii ei – „m-am gîndit cît de ciudat era că niciodată pînă atunci nu-mi trecuse prin cap că am fost pur și simplu fericită pînă la 9 ani“. E loc aici pentru o interpretare psihanalitică, dar fără suficiente date în narațiune rămîne doar o speculație. E limpede însă că pentru Ester vîrsta inocenței e un tărîm îndepărtat, iar acum virginitatea atîrnă ca o povară pe umerii ei și e, în cel mai bun caz, un subiect de competiție (cu logodnicul Buddy Willard).

Aron Beck, părintele cognitivismului, completează analiza sa asupra lui Ester și pune într-o relație cauzală directă depresia ei cu moartea tatălui său și cu presiunea uriașă a standardului de performanță. „Toată viața mea îmi spusesem că asta este ceea ce vreau să fac: să învăț, să citesc, să scriu și să lucrez ca nebuna – și chiar părea să fie adevărat, făceam totul destul de bine și luam numai note de zece și pînă am ajuns la colegiu nimic nu mi-a stat în cale.“

Depresia e un drum lung în jos,
o coborîre inexorabilă către infern.

Și puținele relații de suflet din viața ei sînt proaste. Mama, o persoană rigidă și fără mari resurse afective, iar Buddy Willard, logodnicul ei neoficial, cam de aceeași vîrstă cu ea, dar mult mai imatur afectiv, egocentrist și incapabil să o susțină. Cînd o cere de soție, Buddy Willard nu o întreabă dacă vrea să se căsătorească, ci dacă vrea să devină dna Buddy Willard. E o epocă în care femeile din clasa lui Ester au două posibilități după absolvire – să devină casnice sau să lucreze în administrație, cel mai probabil secretare, așa că felul în care Buddy pune întrebarea s-ar putea să nu contrarieze pe mai nimeni din lumea lui. Cert e că dacă Ester vrea să devină poetă, asta nu e decît semnul precoce al unei *aiureli*. După ce primește și refuzul bursei de scriere creativă de la Cambridge, lumea lui Ester se prăbușește. Dacă pînă atunci *miezul tornadei se mișca plictisit,* dar se mișca, acum stă în loc și părțile universului se dezarticulează și cad, lăsînd un loc gol – clopotul de sticlă.

Încep să apară insomniile, apatia, oboseala, lipsa motivației, izolarea socială. Cromatica descrierilor se schimbă, apar tot mai des nuanțe de maro, brun, gri. Fantasmele sinucigașe îi invadează spațiul mental. Atenția se orientează către orice sursă posibilă a anihilării. E puțina energie care i-a mai rămas, inversată dinspre elan vital către voluptatea morții.

Cît timp nucleul profund al personalității nu este atins, acolo își găsește refugiu o personalitate alternă Elly Higginbottom, care mai are însă șansa (dar nu și resursele) de a lăsa totul baltă și a-și reface viața în Chicago, făcînd cu totul altceva decît știa pînă atunci (să învețe și să ia premii).

...și ce tratăm

Depresia e un drum lung în jos, o coborîre inexorabilă către infern. Romanul Sylviei Plath este fidel acestei evoluții clinice și de aceea nu înregistrează nici un *twist in the plot* (cu excepția revirimentului de final). Cine asistă la descrierea unei depresii, asistă la o lungă suferință. Lipsită de orice sprijin moral, Ester ajunge o victimă într-o pînză de păianjen, unde toate eforturile ei de a se elibera sînt sortite epuizării. Ce-i drept, Buddy Willard e și el bolnav, internat într-un sanatoriu pentru tuberculoză, dar chiar și dacă nu ar fi fost acolo, după datele sale narative, e foarte puțin probabil să fi fost în stare să facă ceva pentru ea. Pare o persoană opacă, limitată afectiv, prea preocupată de propria persoană și devenire ca să-i fie alături lui Ester într-un travaliu care presupune punerea lui între paranteze.

După manualele clinice, un episod depresiv se poate remite de la sine, în absența tratamentului medicamentos, după 8-10 luni. E vorba însă de episoadele minore sau formele atenuate la persoane care au o rețea de suport social. Cel mai frecvent, episoadele depresive severe înregistrează o tentativă se suicid sau alte gesturi de autovătămare care duc la internarea persoanei în caz. Cînd vorbim despre un gest autolitic, nu trebuie să vedem în el o apetență mortală, ci, din contra, o expresie a voinței de luptă. E o încercare disperată de salvare, doar că, așa cum remarcă psihiatrul francez Lauren Schmitt, aceasta survine în contextul unei pierderi a libertății de gîndire, iar persoana în caz nu mai vede nici o altă posibilitate de ieșire.

După tentativa de suicid cu somnifere, Ester ajunge într-un spital de psihiatrie, într-o secție rezervată cazurilor grave. În anii de după război, instituțiile psihiatrice sînt încă niște dinozauri, deasupra cărora plutește un aer greoi de pedeapsă și abuz. Tehnicile de tratament sînt rudimentare și parțial ineficiente. Contracultura anilor ’60 va fi un mediu prielnic pentru propagarea *antipsihiatriei*, curent care însumează eforturile unor psihiatri, psihanaliști, psihologi sau sociologi (situați cel mai adesea pe poziții de război) de a desființa condiția azilară a pacienților psihici. Szasz, Laing, Goffman și, mai tîrziu, Basaglia sînt unii dintre cei mai cunoscuți combatanți împotriva psihiatriei instituționale, dar toate demersurile lor nu ar fi avut un asemenea succes dacă nu ar fi primit un ajutor nesperat chiar din partea *establishment*-ului, care a calculat că e mai fezabil să introducă pensia de boală/incapacitate decît să mai finanțeze acești giganți spitalicești (programul *Great Society* al lui Lyndon Johnson) și astfel, încet-încet, azilurile au fost părăsite și în final închise.

Pînă atunci însă (e vara anului 1953), Ester Greenwood nu are decît să se supună sorții și să spere că va avea noroc, pentru că vindecarea într-un astfel de mediu ține mai degrabă de șansă decît de o metodă riguros științifică. Ea știe foarte bine că a ajunge la spitalul municipal înseamnă *drifting*-ul ireversibil către condiția de legumă. Din fericire, mama ei are ideea de a-i scrie protectoarei sale, Philomena Guinea, care a cunoscut la rîndul ei experiența sinistră a azilului și empatizează cu situația tinerei scriitoare, oferindu-se să-i plătească șederea într-o clinică privată.

Nici acolo lucrurile nu stau cu mult mai bine. Se practică în exces șocurile insulinice, metodă de tratament nespecifică, folosită fără discernămînt pentru toate categoriile de boală suficient de severe pentru a justifica intervenții disperate.

În asemenea situație, cea care face fundamental diferența e doctorița Nolan. Aici funcționează pur și simplu norocul. Și doctorița Quinn (psihiatra lui Joan) e o femeie „ageră și perspicace“, dar Ester Greenwood are convingerea fermă că, dacă ar fi încăput pe mîinile ei, ar fi rămas multă vreme în Caplan (secția deschisă a spitalului) sau, mai rău, ar fi ajuns la Wymark, spitalul municipal, rezervat cazurilor fără scăpare. Cu aceeași formare psihanalitică, maniera de apropiere e diferită între cele două psihiatre. Dr. Quinn pune accentul pe o analiză fără concesii emoționale, pe cînd dr. Nolan preferă abordarea psihodinamică dintr-o perspectivă mai suportivă. „Doctorița Quinn avea o însușire abstractă, care o atrăgea pe Joan, dar mie îmi făcea pielea de găină... Eu nu vorbeam niciodată despre euri și identități cu doctorița Nolan. De fapt nici nu știu despre ce vorbeam.“

Pe scurt, doctorița Nolan e *acolo, cu* Ester, atît cît trebuie să fie, atunci cînd trebuie să fie. O alianță terapeutică bună sporește eficacitatea oricărui tratament, oricît de dur, oricît de slab. Rolul unui psihiatru este de cele mai multe ori ingrat. Relația (emoțională) medic-pacient este necunoscuta cea mai greu de gestionat în ecuația care-i privește pe cel aflat în suferință și pe cel instruit să ajute. Societatea actuală românească, animată de afecte puternice, îl scoate pur și simplu pe medic din ecuație. (Poate de aceea, România se confruntă acum cu cel mai extins exod de medici și personal medical dintre toate țările europene.)

În toată lumea, medicii au cea mai mare rată profesională de suicid, de divorț și de depresie. Suferința umană e molipsitoare, încarcă și uzează. Toată literatura, de la *Ciuma* lui Camus la *Eseu despre orbire* a lui Saramago, consemnează că medicul se îmbolnăvește încercînd să salveze. Mai radicală, Dominique Barbier (în *Ieșirea din depresie)* avansează ideea că nu există o însușire ancestrală a omului de a avea grijă de alții decît de cei apropiați, iar vocația de medic este o extensie socială modernă a naturii umane, vizată de riscul serios pentru *burnout*.

În atare condiții, *vocația* de medic ține mai degrabă de o *chimie* între el și anumiți pacienți, rezonanța pe o frecvență necunoscută cu pacienții. Studiile citate în Kaplan & Saddock evidențiază că cel puțin 50% din psihiatrii americani au avut cel puțin un insucces în prevenirea tentativelor de suicid. Despre Ruth Beuscher, cea care a tratat-o pe Sylvia Plath la Mc Lean Hospital după prima tentativă gravă și a continuat apoi psihoterapia cu ea, nu se mai știu foarte multe astăzi, de care parte a pragului de 50% s-a situat în întreaga ei carieră, dar e de presupus că a avut și pacienți cu care nu a găsit acea frecvență salvatoare (chiar dacă aceștia nu au ajuns la suicid). Cert este că omoloaga ei din ficțiune, dr. Nolan, reușește (după o serie de ședințe de terapie electroconvulsivantă) să ridice clopotul de sticlă de deasupra lui Ester Greenwod și să îi redea lumea. Mai departe, Ester face exact ceea ce trebuie să facă – rupe relația defectuoasă cu Buddy Willard și se întoarce la colegiu, reconstruindu-și pe baze mai funcționale viața și cariera.

Astăzi depresia poate fi privită mai degrabă ca un fenomen decît ca o simplă tulburare, cuprinzînd mai multe entități, forme clinice, episoade complete, cu simptome *core* și simptome nespecifice, și episoade subclinice, comorbidități și evoluții cronice, dar felul în care încă este înțeleasă depresia în mod curent face ca acest fenomen să fie supravehiculat și subdiagnosticat în același timp. În scrisoarea pe care i-o adresează mamei sale la terminarea manuscrisului, Sylvia Plath știe foarte bine ce vrea transmită prin acest roman celorlalți. „...e cu adevărat o oală în clocot, dar cred că va arăta cît de izolată se simte o persoană care are o cădere (nervoasă).“ Îi mulțumim pentru această mărturie.

***Augustin Cupșa** este scriitor și psihiatru. Cea mai recentă carte publicată:* Străinătate, *Editura Humanitas, 2022.*

Cu ochii-n 3,14

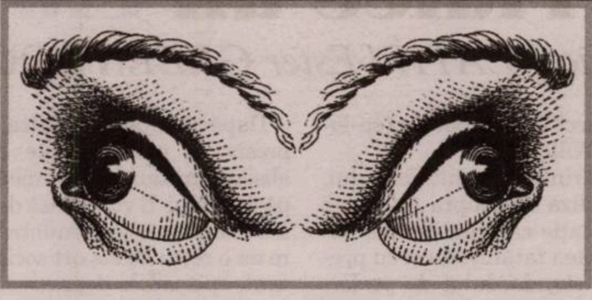

SĂ FII NEUTRU, ÎN CONDIȚIILE ÎN CARE NOI AM AVUT MAȘINI MASCULINE, PARE O NEBUNIE

■ Un tribunal spaniol a decis că un bărbat trebuie să-i plătească peste 200.000 de euro fostei sale soții, echivalentul a peste douăzeci de ani de salariu, pentru că s-a ocupat de casă și de cei doi copii ai lor în timpul căsătoriei și l-a ajutat cu sălile de fitness pe care le deținea, dar fără să primească un salariu. Să fii casnică nu înseamnă că nu muncești. Din contra. (**A. M. S.**)

■ De Ziua Femeii, Bogdan Ilea, secretar de stat în Ministerul Justiției, a postat un mesaj potrivit căruia „Lumea va fi un loc mai frumos în care să trăim dacă vom începe să respectăm aceste ființe ale societății“. Criticat, a modificat postarea, rezumînd totul la un neutru „La mulți ani tuturor femeilor!“. Bănuiesc că a făcut-o bombănindu-i pe cei care l-au criticat și nu i-au apreciat intenția poetică. (**S. G.**)

■ La un nou „recensămînt“ al insulelor pe care le deține, Japonia a descoperit că are circa 7.000 de insule pe care nu le înregistrase anterior. În condițiile în care noi am avut o singură insulă, pentru care acum se duc lupte crîncene între ucraineni și ruși, povestea asta din Japonia pare nesimțire curată. (**A. M.**)

■ Cîndva în anii ’70, Coreea de Nord a făcut o comandă de o mie de mașini Volvo, pe care nu le-a plătit nici pînă azi. La fiecare șase luni, suedezii le reamintesc să facă plata. Se spune că acest „import“ comunist rămîne cel mai mare furt de mașini din istorie, dar cu adevărat important este faptul că acele mașini încă rulează pe străzi, o jumătate de secol mai tîrziu. (**M. C.**)

■ După ce Guvernul chinez a interzis afișarea femeilor în lenjerie intimă pe canalele media pentru a reduce diseminarea de conținuturi care pot avea conotații sexuale și ca măsură protectivă la adresa femeilor, în China tocmai s-a înregistrat o nouă tendință. Tot mai multe companii producătoare de lenjerie intimă fac apel la modele masculine pentru a-și promova produsele destinate femeilor. Așa că, de la o vreme încoace, canalele de televiziune din China sînt împînzite de reclame la lenjerii intime pentru femei și care sînt purtate de bărbați. Trebuie spus că China nu doar că admite supremația *femboy*, dar a dus la un alt nivel dominația masculină, chiar și ce e curat feminin le aparține deja bărbaților. (**I. M.**)

■ Un artist britanic, Harrison Marshall, și-a amenajat o casă într-un container de gunoi, într-o zonă din sudul Londrei, declarînd că plănuiește să locuiască acolo timp de un an, pentru a atrage atenția asupra prețului „nebunesc“ al închirierii unei camere în capitala Marii Britanii. Nu știu dacă o nebunie se poate combate prin alta, dar cel puțin face senzație pe rețelele de socializare. (**S. G.**)

ALTFEL, RISCAȚI SĂ AVEȚI, ÎN 24 DE ORE, UN ARMĂSAR ALTERNATIV

■ În anul 1995, hitul *„Mief!“* („Duhoare!“) al formației Die Doofen (Prostovanii) – între timp, un clasic – s-a aflat vreme de 19 săptămîni în topul single-urilor germane. Redăm cîteva strofe, în traducere: „Urechi cleioase, gulere lucioase, halenă, unghii jegoase, / Subsuoară asudată și picioare transpirate, păr slinos: / Ia-mă acum, chiar dacă put / Altfel, pa și te salut! / Căci acolo-n colț de stradă, / Este următoarea ștoalfă, și mă duc. / Te rog, nu-mi veni cu texte, / Ia-mă acum, chiar dacă put ca un țipar. / Nărilor îndrăgostite / Nu le pasă de un vînt accidental. / Nici miasma, nici putoarea, nici jegul și nici duhoarea / Nu spun despre caracter, în fond, nimic […]“. Curat romantism german. Fără mofturi, fără dulcegării. (**M. P.**)

■ Ca să știți care vă sînt drepturile (mă refer chiar la cele fundamentale, ale omului care sînteți) trebuie să fiți la curent cu jurisprudența în materie, căci avansul acestor drepturi e rapid și riscați să aveți drepturi fundamentale (nu-i de joacă!) despre care să nu știți. Recent, un judecător din provincia Québec (Canada) a decis, într-un dosar al cărui obiect erau relațiile rele între doi vecini, că arătarea degetului (știți gestul, degetul mijlociu în sus, erect, restul degetelor strînse în pumn) ține direct de drepturile fundamentale ale omului, anume de libertatea de expresie. „Deși nepoliticos, gestul este manifestarea unui drept fundamental, pentru care nimeni nu poate fi sancționat“, zice judecătorul. Totuși, nu v-aș sfătui să vă exercitați acest drept fundamental în fața unuia mai solid decît dumneavoastră, în fața polițistului sau în fața părinților. (**S. V.**)

■ Pasionații de lumînări parfumate pot fi acum morți de invidie că nu le-a venit ideea să trăiască doar din mirosirea lor. Le-a luat-o înainte o fetiță de numai doi ani din Dallas, probabil cel mai tînăr *influencer,* urmărită pe TikTok, pe contul mamei, de 14 milioane de oameni. Totul a început în noiembrie cînd, într-un magazin de lumînări, tatăl ei îi oferea cîte una la mirosit, iar Sunday doar spunea „da“ sau „nu“. Mama ei a postat înregistrarea, care în 24 de ore a avut trei milioane de vizualizări. Între timp, fetița a devenit cunoscută, a fost invitată la emisiuni TV, iar oamenii iau în serios recomandările ei în materie de lumînări parfumate. Vocabularul lui Sunday s-a mai îmbogățit, așa că poate să descrie mirosurile și să le laude pe cele care îi plac. Nu se teme nici să respingă lumînări foarte scumpe, provenind din magazine celebre. Se pare că este și constantă în decizii, fiindcă părinții ei au încercat să îi prezinte din nou o lumînare pe care deja o testase și nu s-a răzgîndit în privința verdictului. În plus, magazinul unde a fost filmată prima dată, cu care a încheiat între timp un parteneriat, îi promovează lumînările preferate, iar comenzile vin din întreaga lume. Părinții ei intenționează să producă o lumînare parfumată proprie, cu numele lui Sunday, iar banii obținuți din comercializare să se adune într-un fond pentru studiile fetiței. (**A. A. D.**)

■ Poliția din Republica Cehă caută un cal de curse furat, care ar valora 20.000 de dolari și care ar aparține omului forte din Cecenia, Ramzan Kadîrov, aliatul lui Vladimir Putin. Zazou, un armăsar pursînge, a dispărut dintr-un grajd din Cehia. Animalul este unul dintre cei doi cai de curse ai lui Kadîrov care se aflau în Republica Cehă și care au fost plasați sub incidența sancțiunilor încă de la anexarea ilegală a Crimeei în 2014. Proprietarul crescătoriei nu s-a lăsat însă impresionat și a încuiat atunci grajdurile pentru a împiedica luarea cailor. Nu mor caii cînd vor cîinii, dar de politică nu scapă nici ei. (**A. M. S.**)

■ O raită prin Dudu, județul Ilfov, pentru a culege cîteva nume de firme: Merită Toți Banii Production, Activ Ambalaj SRL, Nicușor Estate SRL, Carne Și Sare SRL, Mini Boss SRL, Aprotosoaie Social Care SRL, Babel Academy SRL, Crescendo Traduceri SRL, Învelitoarea București SRL, M.O.V. Amprenta SRL, Tavane Șic SRL, Agro Gigante SRL, Patiseria Y Ammi Ami SRL, Omni Terasamente SRL, Omni Demolări SRL, Horeca Soluția Micului Dejun SRL, Gan Gag SRL, Haiducii Oficial SRL, Albinuța Melifica SRL, Farm Of Consciousness SRL, Alu Sergentu Construct SRL, Happy Vrumvrum SRL, Zumzet Mobile SRL, Stop Invaders PFN SRL, Paradisul Accesoriilor SRL, Cioc Dans SRL, Understand Myself Media SRL, ABC Tactic SRL, Hidroizolații Gion SRL, The Decebal Hemp Industry SRL, Lider Alternativ SRL, Cald Rece Instant SRL, Total Auto Zen SRL, Element City SRL, Viața9 Împreună SRL, Capricornia Estetica SRL, In Ogo Capsule SRL, Ca Pe Roate Impex SRL, Lacheie Paviliment SRL, Revolution United Amadac SRL, Magazinul Cu Oameni Buni SRL. (**D. S.**)

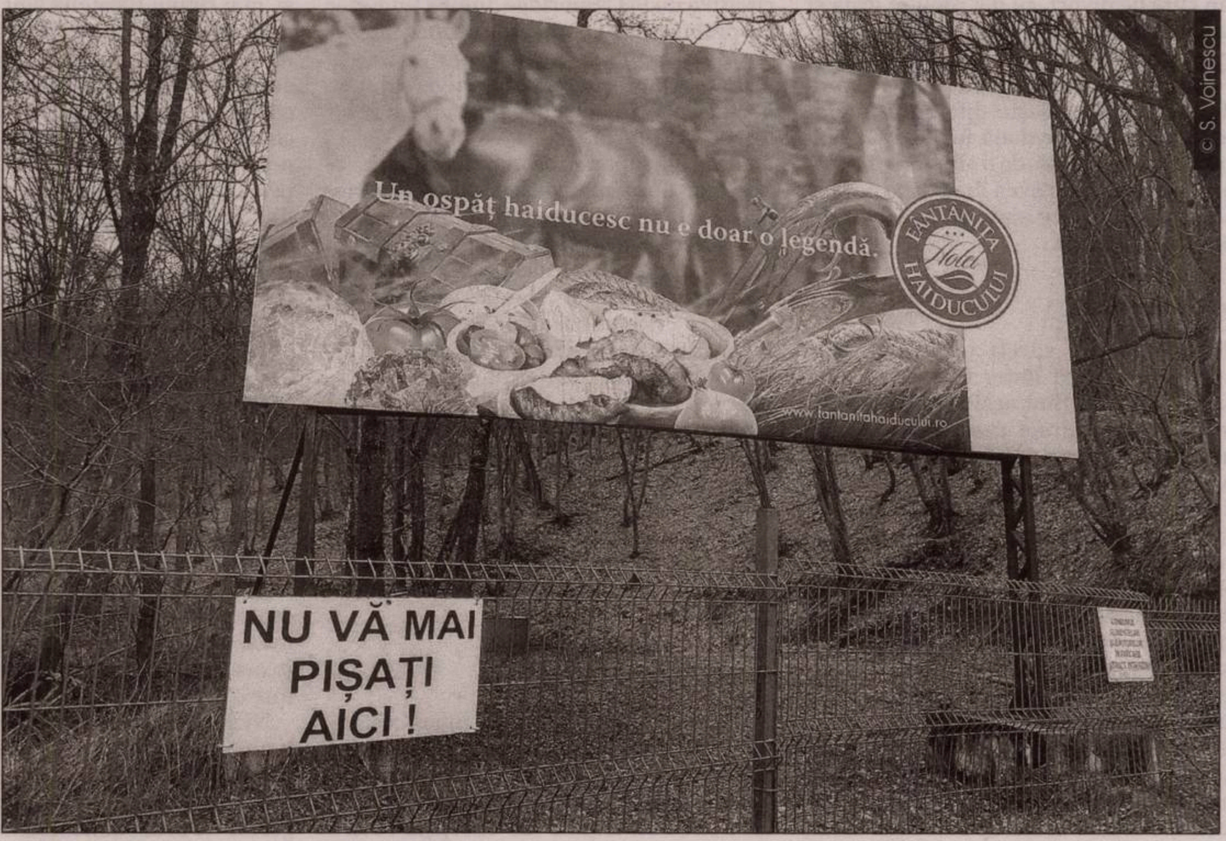
Un ospăț haiducesc nu e doar o legendă.
FÂNTÂNIȚA HAIDUCULUI
Hotel
www.fantanitahaiducului.ro
NU VĂ MAI PIȘAȚI AICI !

© S. Voinescu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Hória CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.800
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **989** ■ 23-29 martie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Sürdürülebilirlik“

pagina **3**

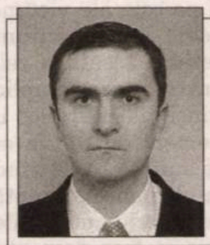

MIREL BĂNICĂ

„Monahismul. Sustenabilitatea perenă“

pagina **12**

ȘTEFAN LEMNY

„Cantemir“

pagina **22**

Sustenabilitate

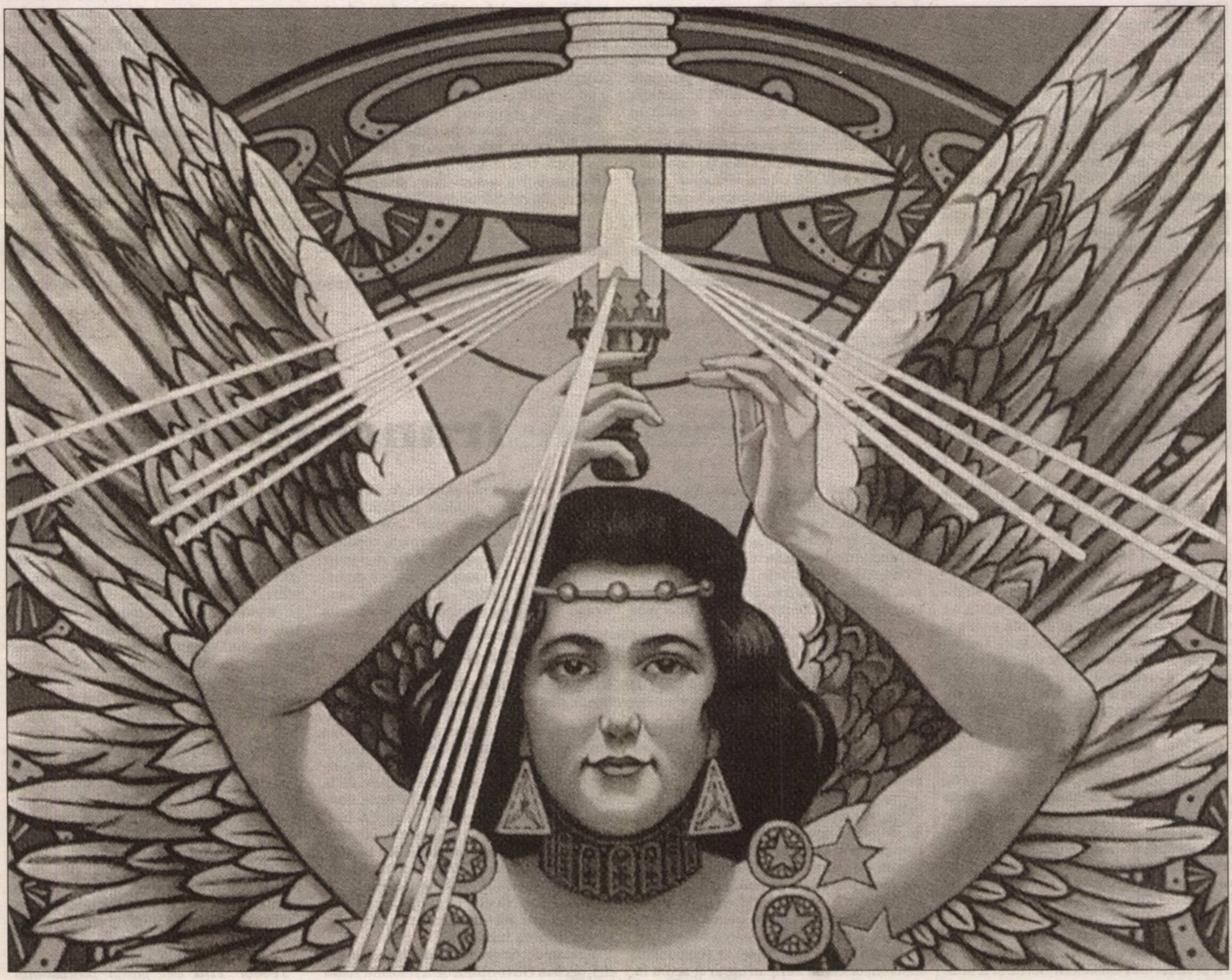

„Ceea ce te salvează e să faci un pas. Încă un pas. E vorba de același pas pe care îl iei mereu de la capăt…“
ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY – „PĂMÎNT AL OAMENILOR“

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

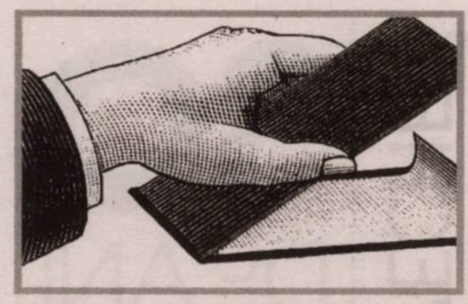

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Adevărul, premisa dreptății

Ce legătură există între adevăr și dreptate? Punîndu-și această întrebare, un prieten lăsa să se înțeleagă că adevărul, înțeles nu numai ca noțiune epistemică, ci și ca valoare morală, ar fi uneori o piedică în calea dreptății. Pentru a justifica această supoziție, a imaginat un exemplu, oricînd posibil în cazuistica judiciară: un ticălos este în proces cu un om virtuos; drept ar fi ca ticălosul să fie sancționat, dar probele și adevărul stabilit pe baza acestora îi sînt favorabile; dacă, în acest exemplu, adevărul este înșelător în raport cu dreptatea, ar fi echitabil ca judecătorul să dea cîștig de cauză celui virtuos, iar nu celui ticălos; dreptatea se situează uneori dincolo de adevăr. Exemplele sînt bune pentru a pune în scenă o idee, dar nu întotdeauna o confirmă. Astfel, exemplul dat de prietenul cu imaginație juridică infirmă ideea că dreptatea ar trebui să fie dincolo de adevăr. O precizare și mai multe argumente susțin această apreciere.

Ideea de justiție ca temei al organizării sociale și instituția Justiției care exercită puterea judecătorească nu se confundă, dar nici nu sînt separate una de alta. Activitatea magistraților, chiar și fără cusur, nu este suficientă pentru a realiza și a menține echilibrul social, dacă dreptul și sistemul instituțional nu sînt ele însele în concordanță cu principiile dreptății. Oricît ar fi de important, procesul judiciar, ca formă de exercitate a puterii judecătorești, are totuși o funcție limitată în ansamblul funcționării structurilor democrației constituționale.

Această limită este și mai evidentă dacă se înțelege că nici un proces judiciar nu se confundă cu Judecata de Apoi. Într-un asemenea proces se judecă doar anumite fapte săvîrșite de împricinați, iar nu viețile acestora. Înainte de a fi un mijloc pentru a face dreptate, un asemenea proces este o cale către adevăr, înțeles ca noțiune epistemică. Procesul judiciar este, în primul rînd, unul de cunoaștere a faptelor deduse judecății, ceea ce nu înseamnă că adevărul ca valoare morală ar fi indiferent. Pentru a avea o reprezentare corectă asupra faptelor, este necesară o metodologie de cunoaștere, care cuprinde atît instrumente și tehnici specifice procesului judiciar, cît și principii și procedee de epistemologie generală. Toți participanții la proces trebuie să fie însă călăuziți și de adevăr ca valoare morală, pentru a nu măslui probele și pentru a nu le interpreta părtinitor. În ambele sale sensuri, adevărul cu privire la faptele deduse judecății este premisa dreptății. Aproape tot ce se află dincolo de sfera faptelor care constituie, în termeni tehnici, cadrul procesual al fiecărei judecăți este indiferent, de cele mai multe ori, pentru înfăptuirea dreptății. Cea mai cunoscută excepție de la acest principiu procedural este reglementată în materie penală, în sensul cuprinzător stabilit în jurisprudența europeană a drepturilor omului, în forma circumstanțelor atenuante cu caracter personal. Dacă făptuitorul a fost un ticălos sau un om virtuos ar putea să intereseze individualizarea sancțiunii, adică numai ceea ce urmează stabilirii, pe bază de probe, a vinovăției acestuia.

Stabilirea situației de fapt în fiecare proces judiciar în concordanță cu adevărul, urmînd atît criteriul epistemic, cît și criteriul moral, include nu numai acțiunile sau inacțiunile făptuitorului, ci și pe cele ale victimei. Numai corelînd toate aceste acțiuni și inacțiuni se limpezește țesătura relațiilor dintre părți pentru o corectă aplicare a normelor și principiilor juridice incidente. Din acest moment, criteriile adevărului nu mai sînt suficiente, intrînd în joc criteriile sau elementele dreptății, o problemă cu o istorie multimilenară. Măsura în care se face dreptate într-un proces judiciar este croită pe tiparul adevărului, dar prin recursul la criterii sau elemente distincte. Variabile în timp și spațiu, elementele dreptății sînt punțile care leagă Justiția ca instituție de ideea de justiție ca fundament al societății. Pe aceste punți circulă în ambele sensuri sentimentele și atitudinile care exprimă satisfacția sau insatisfacția celor „flămînzi și însetați de dreptate“. Caracterul limitat al dreptății, în sfera adevărului sau a neadevărului din fiecare proces judiciar, nu împiedică această comunicare, ceea ce explică nivelul fluctuant al încrederii pe care membrii comunității o au în instituția Justiției.

Deși termenul de echitate trimite la ideea de egalitate, aceasta nu este singurul element al dreptății. Dintre multele teorii, mai mult sau mai puțin seducătoare, aceea elaborată de David Schmidtz oferă o imagine mai nuanțată a dreptății, alcătuită dintr-o pluralitate de elemente. Pe lîngă egalitate, funcționează – în mod complementar sau distinct de aceasta, în raport cu fiecare context – fie criteriul meritului, fie criteriul nevoii, fie criteriul reciprocității. Preferința acestui autor față de criteriul reciprocității – avut în vedere și de Aristotel, dar nu în mod autonom, ci doar ca accesoriu al egalității – pare justificată. Teza lui Schmidtz este că „nici un principiu unic nu reprezintă mai mult decît un element al dreptății. Însă principiile reciprocității sînt în centrul unei societăți drepte“. Este pusă astfel în lumină funcția reciprocității de stimulare a cooperării, adică de schimb mutual avantajos. Fără să presupună egalitatea absolută a prestațiilor reciproce, schimbul este liantul care dă coeziune oricărei comunități, nu numai în economie, ci și în cultură și în organizarea politică. Societățile întemeiate pe democrația constituțională și pe economia de piață sînt drepte tocmai pentru că spațiile de libertate ale persoanelor nu sînt doar garantate, ci se află și în raporturi de comunicare patrimonială și nepatrimonială prin care se îmbogățesc reciproc, material și spiritual. În felul acesta, dreptatea se asociază nu numai cu libertatea și cu prosperitatea, prin care liberalii clasici se apropie de utilitariști, ci și cu virtutea, așa cum a fost gîndită de Aristotel și, pe urmele lui, de jurisconsulții romani Ulpian și Celsus.

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

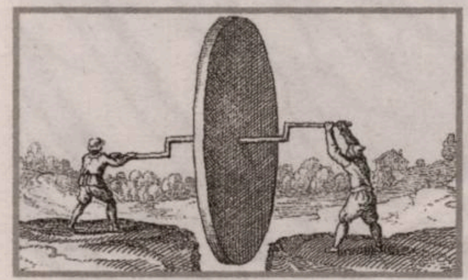

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Pensiile francezilor

„Îl avertizez pe președintele Macron că trebuie să retragă legea înainte să se producă un dezastru. Protestele pe care le-am organizat au fost ținute sub control, dar există tentația violenței, a radicalizării.“ Avertismentul transmis de liderul sindical Laurent Berger duminica trecută nu era chiar o exagerare și dovada putea fi văzută în toate jurnalele de știri. Luptele de stradă între muncitorii supărați pe intenția Guvernului de a mări vîrsta minimă de pensionare de la 62 la 64 de ani au fost prezentate în toate jurnalele de știri din week-end. Totuși, ele nu au degenerat mai mult decît o face orice protest mai serios în Franța. Nu încă, cel puțin.

Între timp, legea de mărire a vîrstei de pensionare a fost trecută prin asumarea răspunderii Guvernului, iar moțiunea de cenzură care a urmat a eșuat, însă nu fără să transmită un semnal puternic de neîncredere în actualul guvern. Deputații care au votat în favoarea ei sînt diverși – de la extrema dreapta la stînga radicală – și, mai ales, mulți. Credibilitatea Guvernului francez e grav afectată, iar presa de la Paris speculează frenetic pe tema înlocuirii premierului Élisabeth Borne și a unora dintre miniștri.

Din orice perspectivă ar fi privită reforma pensiilor din Franța, ea este mai degrabă modestă și prudentă. Franța are în acest moment una dintre cele mai reduse vîrste de pensionare din întreaga Europă și, după adoptarea legii, nu va trece decît cel mult în liga de mijloc. Pentru comparație, în state ca Germania, Spania sau România vîrsta de pensionare ajunge, în funcție de diverși factori, la 65 sau chiar 67 de ani. Președintele Macron nu a propus, așadar, revoluționarea sistemului, ci mai degrabă a făcut o tentativă de a mai regla din deficitul sistemului public care în actualele condiții nu ar fi făcut decît să crească pînă la a deveni la un moment dat nesustenabil.

În Germania, Spania sau România vîrsta de pensionare ajunge, în funcție de diverși factori, la 65 sau chiar 67 de ani.

Sindicatele franceze au promis că vor lupta viguros împotriva legii și, avînd în vedere precedentele, se vor ține probabil de cuvînt. Măcar cîteva săptămîni de acum înainte, jurnalele de știri vor avea material. Vorbim, pînă la urmă, despre țara „vestelor galbene“. E puțin probabil, pe de altă parte, că vreun guvern francez, indiferent de culoarea lui, va mai da înapoi în privința vîrstei de pensionare. Macron, oricît de antipatizat ar fi acum în Adunarea Națională și pe străzile Franței, a scos cartofii din focul unor crize viitoare.

Emmanuel Macron a cîștigat o bătălie importantă, însă, în condițiile în care rezistența împotriva planurilor sale de reformare crește, îi va fi greu spre imposibil să avanseze noi planuri de modernizare a sistemelor publice. Ambițiile președintelui francez sînt mari – vrea să lase în urmă o republică reformată capabilă să facă față unor încercări chiar mai grele decît cele de azi. Și asta privește nu numai administrația publică, ci și rolul și locul Franței în Europa și în lume. Or, în situația în care strada se întoarce radical împotriva guvernării sale, riscul ca la următoarele alegeri radicalismul acela să devină majoritar este din ce în ce mai mare. Știm de la alegerile trecute că extrema dreapta franceză e un adversar serios și hotărît al liberalismului centrist al lui Macron, iar stînga renaște din cenușa socialiștilor. La ultimele prezidențiale, Marine le Pen și Jean-Luc Mélenchon s-au aflat pe locurile 2 și 3 în primul tur. Nu e nici o garanție că, la următoarele, cei doi – sau avatarurile lor – nu își vor disputa turul doi.

Văzută de pe partea cealaltă a baricadei, decizia Guvernului de a reforma sistemul de pensii pare nedreaptă. Pînă la urmă, nimeni nu dorește să muncească pînă în ultima zi a vieții.

Dar vigoarea protestelor, dincolo de faptul că e vorba despre o tradiție franceză adesea desconsiderată și subiect de glume, mai arată ceva. Ca în aproape fiecare țară europeană, în Franța consensul căldicel centrist e pe cale să se prăbușească. Buna-credință a Guvernului nu mai este prezumată și aproape orice mișcare cît de cît semnificativă întîmpină rezistență. În atari condiții, Puterea fie devine imobilă și neputincioasă, mulțumindu-se să patroneze un declin lent, fie intră în conflict cu propriul electorat, riscînd să îl alieneze și mai mult și să accelereze spirala spre amintitul declin. Macron a ales conflictul și, deocamdată, a cîștigat. Însă nu e clar cu ce preț și pentru cîtă vreme.

De succesul Franței și al Germaniei depinde întreaga construcție europeană. Nu numai economic, ci și din punct de vedere al valorilor. Văzute dinspre țări mai mici și dependente cum e a noastră, tulburările din aceste societăți ar trebui să ne ridice serioase semne de întrebare cu privire la pregătirea noastră pentru crizele viitorului. Fatalismul mioritic n-a fost niciodată un răspuns. N-a fost nici măcar o întrebare. Ci doar un abandon inutil și păgubos care n-a ajutat niciodată la nimic.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

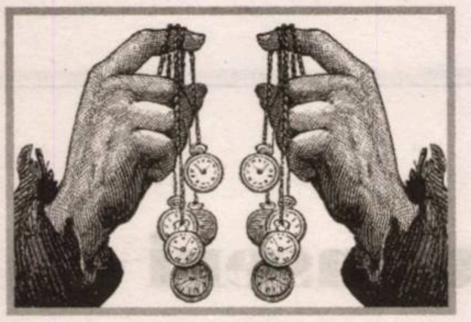

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Sürdürülebilirlik

Din solidaritate cu tema Dosarului de azi al revistei noastre, cer îngăduința cititorilor să reiau un text de-acum vreo șapte ani ca pe o premoniție, pe care actualitatea o confirmă. Mulțumesc pentru răbdare!

Cuvîntul turcesc pe care l-am pus în titlu înseamnă „sustenabilitate“. L-am ales mai întîi pentru că e o dovadă convingătoare a globalizării. Odată ajuns la modă, orice cuvînt, din orice parte a lumii, devine universal valabil. În subtext, sugerez și că, pentru mine și pentru generația mea, termenul „sustenabilitate“ e oarecum exotic: nu ne e mai la îndemînă decît termenul turcesc care îl traduce. Am trăit fără el pînă pe la mijlocul anilor ’80, cînd a fost pus pe piață. Nu avem, cred, un echivalent românesc care să exprime laconic sensul acestui termen englezesc, în afară de simpla lui copie („sustenabilitate“). Dacă am înțeles bine, e vorba de efortul de a gîndi lucrurile pe termen lung: a nu pune în pericol resursele planetei printr-o suprautilizare iresponsabilă, a respecta echilibrul firesc dintre economie și biosferă (de aceea, conceptul e folosit abundent în cercurile ecologiste), a nu practica dezlănțuit consumul, în dauna acumulării și a menajării rezervelor. Se vorbește și despre „solidaritate intergenerațională“, adică despre datoria de a lăsa moștenire o ambianță confortabilă și celor ce vin după noi. Cred că există totuși, în limba română, o formulă care parafrazează destul de exact sensul cuvîntului englezesc: „să nu te întinzi mai mult decît îți e plapuma“. Prin urmare, să-ți cunoști limitele, limitele tale și ale mediului în care trăiești, să nu fii risipitor, necugetat, nerezonabil.

Sînt firește de acord că e bine să iei în calcul procentul de „sustenabilitate“ pe care îl îngăduie orice întreprindere omenească. Adică înainte de a tăia o dată, să te gîndești, cum se spune, de două ori. Să nu te repezi, să nu produci daune, să nu privilegiezi beneficiul imediat pe seama durabilității, a securității de perspectivă. Dar am de pus, totuși, o pedală relativizantă pe transformarea sustenabilității într-un soi de obsesie apocaliptică, într-un cult valabil în mod absolut, la orice nivel.

Mai întîi, am convingerea că planeta Pămînt e mai viguroasă și mai imaginativă decît noi. Sigur că nu e cazul să ne culcăm pe-o ureche și să lăsăm totul în seama „naturii“. Dar știu că de la Platon încoace, trecînd prin hermetismul renascentist și prin romantismul german, a circulat ideea integrității organice a planetei noastre: Pămîntul e o ființă vie, o vietate, cu metabolism propriu, cu reflexe de apărare proprii, cu nebănuite capacități de autoreglare. În anii ’60, doi oameni de știință (biochimista Lynn Margulis și biofizicianul James Lovelock) au emis așa-numita *„Gaya Hypothesis“* (Gaya, Geea e zeița greacă a Pămîntului), conform căreia trebuie să luăm în calcul un anumit biodinamism al planetei (fără legătură cu vreo variantă de „animism“), de natură să omogenizeze, printr-un soi de „mecanică fină“, tensiunile ei intime. Se pot da diferite exemple care să ilustreze această ipoteză: procentul constant de sare din compoziția mărilor, egalitatea relativă dintre numărul bărbaților și al femeilor (fără de care „sustenabilitatea“ speciei ar fi în pericol), împăduririle spontane din cutare zonă a Africii, la scurt timp după despăduririle violente din jungla Amazonului etc. Sîntem prinși, cu alte cuvinte, într-un „sistem“ care funcționează cvasi-automat spre a se menține (ceea ce nu exclude, e drept, eliminarea „spontană“ a eventualilor agenți perturbatori, fie ei și cei aparținînd speciei umane…). Față de o alcătuire de asemenea anvergură, precauțiile unor „preoți“ ai „economiei durabile“ care ne învață să închidem robinetul de la chiuvetă cînd ne periem dinții, ca să economisim apa, mi se par ușor nevrotice.

Încă ceva: dacă, în plan material, un calcul prudent de sustenabilitate e binevenit, mă grăbesc să semnalez domenii în care, ca să zic așa, sustenabilitatea e… nesustenabilă. Unul dintre aceste domenii e iubirea. Îndrăgostirea nu e posibilă dacă unul dintre parteneri se irosește în evaluări și anticipări pragmatice. Blocajul în „socoteli“ înțelepte, tatonarea „experimentală“ a „urmărilor“ suspendă orice autenticitate emoțională. Nici speranța nu valorifică potențialul de „rațiune“ al sustenabilității. Orizontul ei e dincolo de orice garanție palpabilă. Speri ceea ce nu e neapărat accesibil, ceea ce nu e la îndemînă. Speri ceea ce nu e de sperat. Conturul prea clar decupat al obiectului pe care speri să-l atingi transformă „aspirația“ în simplă „foaie de parcurs“. A spera e a institui o relație cu o depărtare dezirabilă, dar incertă. În sfîrșit, nici un act de credință nu se poate construi pe argumente bun-simțiste, pe o „rețetă“ cu plauzibilitate verificabilă, pe o investiție de tip contabil. A crede înseamnă a paria pe o inevidență, a „credita“ un „posibil“, dincolo de exigențele stabile ale „realului“.

Dar chiar și în perimetrul comun al afacerilor, al concurenței, al competitivității lucrative, sustenabilitatea își are limitele ei: nu există cîștig fără risc. Iar a risca e a acorda o șansă nesustenabilului, imprevizibilului, improbabilului. În rest, de acord, să nu neglijăm problema sustenabilității. Vorba turcului: *sürdürülebilirlik!*

■ ■ ■

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Inamicii diversității

Astîrnit o anumită emoție negativă, cînd nu adversitate de-a dreptul, într-o parte a opiniei publice, un document semnat de 13 culte din România, în frunte cu BOR (care a și avut inițiativa) prin care se formulează mai multe cereri de amendare a proiectului legii Educației naționale. (Nota bene, textul n-a fost semnat de reprezentatul cultului mozaic.) Majoritatea criticilor s-a concentrat pe solicitarea ca materia Religie să facă parte din lista opționalelor pentru bacalaureat. Ca Religia să poată – la alegere – să substituie la Bac o disciplină științifică, precum Fizica, Chimia, Istoria sau Biologia, mi se pare într-adevăr criticabil din diferite motive. Iar asigurările dlui Ciolacu că „Religia aduce cunoaștere și nu supunere“ nu schimbă deloc faptul că prin această substituție, de pildă, educația științifică din România, și așa precară, va fi afectată în plus.

Concentrarea discuției asupra Religiei ca materie opțională de Bac cred că i-a făcut pe destui să neglijeze faptul că documentul mai vine și cu alte cîteva solicitări, în fapt mult mai îngrijorătoare pentru cei ce își doresc în România o educație pentru secolul XXI. Și care solicitări nu mai au un caracter opțional, ci se extind asupra întregului sistem educațional preuniversitar.

Astfel, printr-o ironie de care se pare că nu sînt conștiente, cele 13 culte cer să fie eliminate din legea Educației art. 2, alineatul 1, b, și art. 224, e. Primul articol amintit este o definire a diversității (o caracteristică inclusiv a situației religioase din România!), iar al doilea obligă personalul didactic să promoveze diversitatea alături de alte valori. Vă gîndiți, pesemne, că definiția conține cine știe ce grozăvii, gen *woke*, *sexo-marxiste* etc.? Cîtuși de puțin: „Diversitatea (înseamnă) respectarea și valorizarea diferitelor perspective culturale, etnice, identitare, a sensibilității și a empatiei, alături de întărirea și pozitivarea imaginii de sine individuale și colective“. Nu sună înfricoșător, ci dimpotrivă. Prin urmare, dacă propunerile vor deveni lege, nu numai la orele de Religie, dar și la cele de Istorie, de Filozofie, de Educație civică, de Dirigenție etc., profesorii nu numai că nu vor mai fi obligați să respecte și alte culte și alte perspective de viață sau naționale decît cele majoritare în general sau în clasa respectivă, dar unii dintre ei vor putea aluneca repede în tendința de a promova teme naționaliste, ortodoxiste, șovine, de a-l trata condescendent și fără empatie pe „celălalt“, dacă are altă religie, altă rasă, sau e gay, sau chiar de a-l umili.

În plus, se mai cere amendarea articolului 11 (1), prin suprimarea sintagmei „orientare sexuală“: „În unitățile de învățămînt preuniversitar și în toate spațiile destinate educației și formării profesionale, precum și în cadrul activităților desfășurate în mediul online de unitățile de învățămînt preuniversitar, sînt interzise discriminările pe criterii de vîrstă, etnie, sex, origine socială, orientare politică sau religioasă, *orientare sexuală* sau alte tipuri de discriminare…“. Prin urmare, profesorii – dacă cred de cuviință – vor avea liber la a discrimina un elev gay sau chiar numai avînd un părinte gay; mai mult, unii dintre ei ar putea să nu ezite dacă vor susține că homosexualii sînt „perverși“, „blestemați de Dumnezeu“, „bolnavi“ sau „inferiori“ celorlalți, sau dacă vor condamna alte forme de uniuni liber consimțite între adulți în afara „familiei tradiționale“.

Privite în ansamblu, aceste cerințe ale cultelor, care s-au așezat, din păcate și spre detrimentul lor, cred, la remorca BOR, nu vor încuraja deloc predarea Religiei într-un spirit tolerant, rațional și ținînd seama de istorie (inclusiv de crimele și îndemnurile criminale în numele religiei din trecut sau prezent). Elevii vor învăța prea puțin religie, în sensul bun, acela de a aprofunda o cultură religioasă și semnificațiile ei omenești, ci se va tinde să fie catehizați în ortodoxia și ortopraxia unui cult, reținînd pentru Bac un șir de propoziții dogmatice, fără viață; nu va fi foarte diferit în fond, mă tem, de ceea ce se întîmpla pe timpuri la învățămîntul politico-ideologic, ajuns un catehism secular și ateu. Iar unii profesori de Religie (sau de Istorie etc.) vor putea interpreta absența unei definiții a diversității – și a obligației de a o promova – drept îngăduință de a prezenta alte culte creștine și necreștine din prezent sau din trecut dintr-o perspectivă debalansată și exclusivistă.

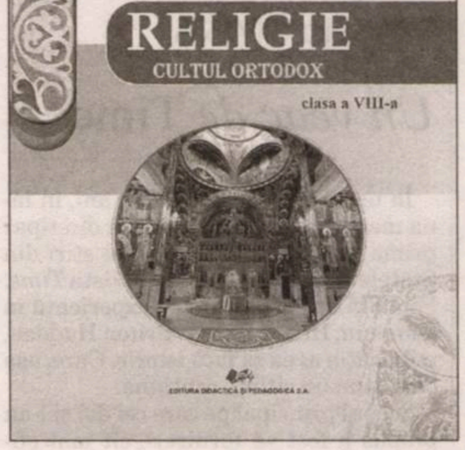

Și, în general, eliminarea obligativității de a respecta și preda diversitatea (definită cum am văzut) nu poate decît împinge învățămîntul românesc în ansamblu, apoi, inevitabil, și societatea românească pe panta dogmatismului, a șovinismului și a spaimei de „străin“, mai ales cînd acesta are altă religie, altă etnie sau altă orientare sexuală, ori a dispretului, cînd celălalt e vîrstnic, bolnav și sărac. Indirect și implicit, această excludere a diversității îi va face pe oameni tot mai suspicioși față de țările și culturile care o includ și o recunosc, adică tocmai față de țările UE, unde, paradoxal, atît de mulți conaționali trăiesc sau își doresc să trăiască. Cu modificările la lege dorite de culte nu cred că românii vor deveni mai religioși în sensul bun al cuvîntului, ci doar mai superstițioși, mai ignoranți, mai intoleranți și mai permeabili la teoriile conspirației.

■ ■ ■

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Păstori, tătuci și influenseri (I)

pentru că păstorii, tătucii și influenserii (iartă-mă, limbă română!) au ceva în comun – sînt numiți ca atare pentru că toți conduc cîte-o turmă. Cu adevărat interesante, însă, sînt deosebirile. Pe de o parte, avem deosebirile dintre păstori, tătuci și influenseri – *cum, încotro* și *pentru ce* conduc turma. De ele ne vom ocupa în această săptămînă. Pe de altă parte – o parte adesea pe nedrept, dar explicabil ignorată –, avem deosebirile dintre turmele pe care le conduce fiecare. Cum ar veni, spune-mi cine te conduce, ca să-ți spun ce fel de oaie ești. Reciproca e, însă, și ea valabilă: cum e oaia, și păstorul. De turme, însă, ne vom ocupa data viitoare. S-o luăm, așadar, metodic.

La început au fost păstorii. De fapt, ca să fim corecți, la început au fost țăranii, adicătelea Cain. Pe urmă păstorii, adicătelea Abel. Dar, după cum știm, sacrificiile păstorului au fost plăcute Domnului. Cain n-a putut rezista invidiei, în ciuda avertismentelor Domnului, așa că l-a ucis pe Abel. Și-a ucis deopotrivă fratele și păstorul. Degeaba. Din țăran, Cain s-a făcut orășean. A construit prima cetate, Enoh, după numele fiului său. Degeaba. Urmașii acestuia aveau să fie strămoșii celor dintîi nomazi (Iabal), dar și ai celor care-au inventat primele instrumente muzicale (Iubal) și, din același tată, dar altă mamă, primele unelte din bronz și fier (Tubal-Cain). Așa, zice-se, ar fi început civilizația. Degeaba. Adam l-a avut pe Set, care să-l înlocuiască pe Abel. „Lui Set i s-a născut un fiu căruia i-a pus numele Enoș. Atunci au început oamenii să cheme Numele Domnului“ *(Facerea*, 4). Pare-se că, oricum am da-o și oricum am suci-o, civilizația are nevoie de un păstor care s-o îndrume.

La Platon, păstorul devine filosoful-rege. În *Republica*, inamicii păstorului, cei care-l ironizează, îl disprețuiesc, ba chiar vor să-l omoare, sînt, pe de-o parte, sofistul Thrasymachus și, pe de altă parte, mulțimea prizonierilor înlănțuiți în peșteră. Cu alte cuvinte, oameni care, pe de-o parte, se cred prea sofisticați pentru a se lăsa păcăliți de idealuri (Thrasymachus), pe de alta, prea mulți de aceeași părere pentru a nu avea dreptate (prizonierii din peșteră). În dialogul cu pricina, cinicul Thrasymachus sugerează că oile sînt proaste și naive, așa că nu realizează că păstorul are grijă de ele doar pentru a le vinde sau pentru a le mînca. Deștept, nu? Nu, răspunde Socrate, pentru că păstorul nu e păstor decît în măsura în care are grijă de oile sale! Altminteri l-am numi „făcător de bani“. La fel, doctorul e doctor nu pentru că e „făcător de bani“, ci pentru că are grijă de cei bolnavi ș.a.m.d. În final, Thrasymachus se rușinează, roșește și… tace!

Și uite-așa ajungem și la cel mai faimos păstor din istorie – la Iisus, deopotrivă Miel pe de-a-ntregul și Păstor pe de-a-ntregul. Numai în *Ioan*, *21* simbolistica e într-atît de bogată și întrebările într-atît de multe, că n-are cum să nu-ți lase gura hermeneutică apă. Doar așa, cum ar spune francezul (cînd nu dă foc la mașini), pentru *„amuse-bouche“*, iată cîteva întrebări: Cine era ucenicul iubit de Iisus care-i atrage atenția lui Simon Petru că „necunoscutul“ e însuși Domnul? De ce Petru, care-l iubește cel mai tare *pe* Iisus, nu e nici cel care-l recunoaște și nici cel *pe care* Domnul îl iubește mai mult? În fine, dar nu în cele din urmă, în ce măsură cele trei lepădări ale lui Petru se oglindesc în cele trei întrebări ale lui Iisus: „Simone, fiul lui Iona, Mă iubești *mai mult* decît aceștia?“, prima oară, și doar „Mă iubești?“ de celelalte două ori? Cele trei răspunsuri ale lui Petru sînt aidoma și sugerează o oarecșcare nedumerire: „Da, Doamne, știi că Te iubesc!“. Replicile Păstorului sugerează, în schimb, un anumit crescendo – iar aici limba română pare mai potrivită chiar decît originalul în greacă, pentru simplul motiv că poate găsi diminutive alintătoare chiar și altor diminutive alintătoare – mic, micuț, miculuț, bunăoară. În acest caz, se trece de la „paște *mielușeii* mei“ la „paște *oițele* mele“, la „paște *oile* mele“. (În originalul grecesc, ca și-n engleză sau franceză, nu avem decît două „trepte“: miei *(arnia / lambs / agneaux)* și oi *(probata / sheep / brebis)*. În orice limbă, însă, e limpede că avem de-a face cu o maturizare – a turmei. De reținut.

Urmează secole multe în care metafora păstorului și a turmei sale funcționează fără sincope atît în sfera spirituală, cît și în cea politică. E o metaforă rezilientă, o metaforă care supraviețuiește întregului Ev Mediu, primelor universități, Reformei, ba chiar și modernității timpurii. Hughenoți celebri, precum François Hotman sau Theodore Beza, o folosesc în continuare, neschimbată: „Dacă nu există turmă fără păstor, nici păstor fără turmă nu se poate“. Doar aparent paradoxal, metafora face ce trebuie să facă, chiar și etimologic vorbind – „trece peste“ –, astfel că, de la păstor, accentul se mută pe turmă. Păstorul politic începe să fie tras la răspundere de către turmă. Turma își cere – și-și dobîndește – dreptul de a-și alege păstorul.

Așa apar „tătucii“ aleși democratic. Nimic nou sub soare. În Cartea a VIII-a a *Republicii*, Platon ne spune și de ce: rămasă fără păstor, turma se dezorganizează, devine anarhică. Dintr-o binecuvîntare, libertatea devine un blestem. Lăsate de capul lor, oile rîvnesc cu disperare la un conducător aidoma lor. Așa apare liderul populist, chipurile din popor, pentru popor. Nu întîmplător, zice Tocqueville, uniformizarea, atît la propriu, cît și la figurat, e însoțită automat de centralizare, iar centralizarea, de un tătuc. Nu întîmplător, metafora tătucului o înlocuiește pe cea a păstorului în societățile de mase – comunismul și fascismul. Tocmai de aceea, aceste societăți, deși devastatoare practic, sînt și cele mai plictisitoare teoretic. Toate pietrele cad la fel. Legea gravitației funcționează impecabil pentru toate cele care nu gîndesc. Metaforic vorbind, modernitatea s-a sfîrșit atunci cînd uniformizarea a devenit prea plictisitoare. Cum ar veni, ca anticomuniști, am fost primii hipsteri. Asta pînă cînd hipstereala a devenit normă. Noua uniformă.

Pe acest fundal au apărut influenserii. Așa le zicem. Așa își zic. Or asta, în sine, mi se pare fascinant! După ce ne-am revoltat că sîntem conduși „ca oile“, acceptăm acum, de bunăvoie și nesiliți de nimeni, să fim „influențați“ de unii care ne spun, verde-n față, cu mîndrie, că asta fac: ne influențează! Iar noi ne simțim măguliți că *ni se îngăduie să ne lăsăm influențați!*

(va urma)

***Alin Fumurescu** este* associate professor *la Departamentul de Științe Politice al Universității din Houston, autor al cărții* Compromisul. O istorie politică și filozofică *(Humanitas, 2019).*

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Un veac de Time

În urmă cu exact o sută de ani, în luna martie, la New York, a ieșit din tipar prima revistă săptămînală de știri din Statele Unite ale Americii, revista *Time*. Fondată de doi oameni cu experiență în domeniu, Henry Luce și Briton Hadden, publicația avea să facă istorie. Care, așa cum știm (și citim), continuă.

Scopul principal pe care cei doi și l-au propus a fost să furnizeze cît mai eficient știri cititorilor, chiar și celor mai ocupați dintre aceștia, care nu prea au timp de citit – de unde și denumirea *Time*. Abordarea editorială s-a bazat pe combinația a două elemente: informații stricte, factuale și relatări lejere din zona de cultură și divertisment. Abordare de succes (aproape mereu în istorie). Ca și coperta.

Coperta revistei *Time* a devenit un soi de simbol în presa internațională. Pentru că publicația și-a propus, printre altele, să spună povești prin intermediul oamenilor, coperta acesteia a înfățișat mult timp (pînă în 1960) cîte o singură persoană. Din 1927 a apărut și conceptul „Omul anului“ *(Man of the Year)*, ilustrat printr-o personalitate pe copertă la finalul fiecărui an. Această tradiție nu a apărut oricum, ci cumva dintr-o greșeală. Spre finalul lui 1927, editorii revistei și-au dat seama că nu-i acordaseră nici o copertă lui Charles Lindbergh, pilotul care în primăvara acelui an tocmai realizase singur primul zbor transatlantic fără escală (de la New York la Paris). Un moment istoric, fără îndoială. Pentru a repara această omisiune, în spiritul dictonului „mai bine mai tîrziu decît niciodată“, au găsit o variantă să îl pună pe Charles Lindbergh pe copertă: l-au desemnat Omul anului în 1927. De atunci, la fiecare final de an, toată lumea așteaptă să vadă persoana aleasă de *Time* să poarte această titulatură. Important de subliniat: titlul nu este oferit exclusiv personalităților care au un impact pozitiv asupra lumii, ci acelora care au cel mai puternic impact, fie el și negativ, în anul respectiv. De aceea, în 1938, de exemplu, Omul anului a fost nimeni altul decît Hitler, iar în 1939 și 1942, Stalin.

Prima femeie desemnată Omul anului de *Time* a fost Wallis Simpson, în 1936, iar dacă vă întrebați care a fost prima femeie care a apărut pe copertă, răspunsul este actrița Eleonora Duse. Cînd? În iulie 1923, la doar cîteva luni de la debutul revistei – nu avea cum să reziste mult *Time* fără o prezență feminină pe copertă.

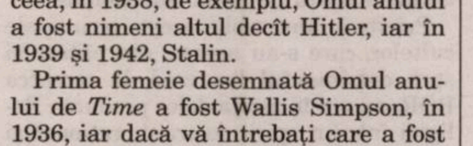

BARBURISME

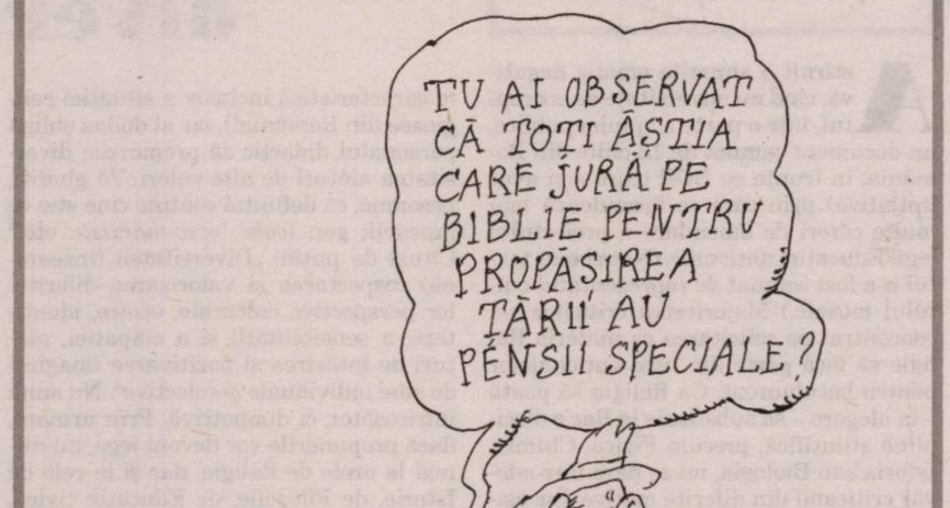
TU AI OBSERVAT CĂ TOȚI ĂȘTIA CARE JURĂ PE BIBLIE PENTRU PROPĂȘIREA ȚĂRII AU PENSII SPECIALE?

Desen de Ion BARBU

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Iubirea e testul pentru curaj

„Cred că te-am inventat la mine în cap“, spune un vers al poetei Sylvia Plath, ales drept motto al filmului maghiar *Pregătire pentru a fi împreună o perioadă nedeterminată,* scris și regizat în 2020 de Lili Horváth. Pare a descrie și experiența de viață a Mártei, un neurochirurg ajuns la vîrsta de mijloc, care alege să se întoarcă din New Jersey la Budapesta, după aproape douăzeci de ani. Pentru un bărbat, după cum intuiește directorul spitalului care o angajează, care știa că era foarte apreciată peste Ocean și că, teoretic, nu ar fi avut nici un motiv pentru a reveni acasă.

Din discuția pe care Márta o are cu terapeutul ei aflăm că, cu cîteva luni în urmă, cunoscuse pe cineva la o conferință din SUA, un alt doctor legat de care a fost convinsă, încă de dinainte de a-i vorbi, că pe el l-a căutat toată viața. Chiar dacă nu ar fi putut spune pe loc că asta este dragoste, la 40 de ani putea ști cu certitudine că nu a mai simțit așa ceva înainte. Au petrecut ziua împreună și, fără a schimba numere de telefon, și-au dat întîlnire peste exact o lună, la ora 5 după-amiaza, la piciorul din vechea Pesta al Podului Libertății. El, însă, nu a mai venit. Cînd l-a căutat la spital, nu a recunoscut-o.

Pregătire pentru a fi împreună o perioadă nedeterminată

Pînă și femeile deștepte fac lucruri stupide, crede vechiul profesor al Mártei, dar aș spune că acest film este, mai degrabă, unul despre curaj, acel curaj care face lumea să se învîrtă. O femeie aflată la jumătatea drumului a înțeles că o șansă ratată poate fi ultima care ți se dă, că „nimic de pierdut“ înseamnă și „totul pentru a cîștiga“, că uneori lucrurile ies din a doua sau a treia încercare, dacă faci ce ține de tine. Deja și-a dat întîlniri la care nu s-a mai dus sau la care nu a apărut celălalt, ori a venit și a stat puțin, ori a ajuns și a rămas vreme lungă; a făcut multe călătorii cu avionul în speranța că va găsi ce caută sau, din contra, pentru a uita; nu a răspuns la telefon sau a sunat prelung la numere rămase nealocate; a alergat după taxiuri, a sărit din ele, a plîns sau a dansat pe stradă; a schimbat țări, orașe și locuri de muncă pentru o chimie despre care în unanimitate se spune că nu poate dura; a mințit voit sau de nevoie și a comis erori, cu cele mai bune intenții. A închiriat un apartament numai pentru că fereastra dădea unde trebuie, ca Márta, despre care proprietarul crede, după ce o măsoară din priviri, că a venit cu siguranță acolo să răvășească existența cuiva.

Cîteodată, îți dorești atît de mult unele lucruri încît, atunci cînd apar în viața ta, te temi că le-ai inventat chiar tu – credibil, pînă la ultimul detaliu. Personajele imaginare ne însoțesc în fiecare zi, chiar dacă uneori pe cealaltă parte a drumului, pas cu pas, pînă cînd coborîrea lor în realitate aproape că nici nu mai contează. Așa cum și din amintiri rămîn cu noi senzațiile, nu faptele. E o anumită tandrețe în felul în care cadrele sînt alese și curg în acest film, nimic nu e strident sau în plus, de la început pînă la ultimele cinci minute fabuloase, iar Budapesta în sine este un partener în dansul dintre realitate și imaginație.

Într-unul dintre desenele bizare pe care terapeutul i le arată Mártei, ea vede un personaj de sex nedefinit purtîndu-și inima cu totul în afara corpului, în fața lui. Abia după 40 de ani avem acest curaj de a ne sfîșia pieptul în două și, fără să ne pese de ridicol, de a umbla cu inima la vedere, de parcă ar fi o broșă fără apărare. Învățăm că nu există emoții greșite, ci doar unele ceva mai greu de dus. Că începem să cîștigăm cînd îl transformăm pe „din cauza“ în „datorită“ și că, în fond, nu e nimeni „de vină“ pentru nimic. Că e decisiv felul în care alegem să ne spunem povestea, dar că ea este mereu importantă pentru că noi contăm. Orice procent de reușită mai mare ca zero ne convine, ne agățăm de el și așa ajungem la mal, cu răsuflarea tăiată.

Pulsul lumii bate altfel de la jumătatea vieții, plin, neacoperit de zgomotele de fond. Celor mai tineri le-aș spune că se îndreaptă în direcția bună – uneori, dacă ești nu foarte norocos, cît, mai degrabă, extrem de curajos, personajele din mintea ta coboară în realitate, pentru o perioadă nedeterminată, traversează drumul și te întîlnesc în locul potrivit, la ora stabilită. Și știu cu certitudine asta pentru că mi s-a întîmplat.

■ ■ ■

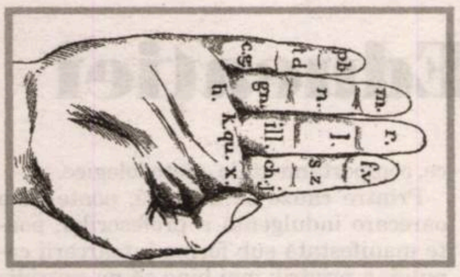

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Rațiune și simțire

Am recitit un text al domnului Andrei Pleșu (publicat în *Dilema veche*, nr. 262/2009, p. 3) pe marginea unui interviu televizat (vizionat la Berlin) cu filozoful german Peter Sloterdijk, profesor la Universitatea din Karlsruhe. Sînt măcar trei motive – observa intelectualul german – pentru care tema existenței lui Dumnezeu nu poate fi pusă la îndoială, nici măcar în planul strict rațional, al cunoașterii silogistice și al logicii deterministe. Primul dintre ele îl reprezintă *problema morții*. Comentează, succint, Andrei Pleșu afirmațiile lui Sloterdijk: „Ea (moartea, *n.m.*) aduce, în conștiința fiecăruia, masivitatea unui *absolut* în același timp indeniabil și inexplicabil. Evidență de necontestat și de neocolit, dar, totodată, mister etanș“. Apoi, ar fi *textele revelate*, în speță *Biblia*. Nu ai cum să nu recunoști – oricît de încremenit ai fi în empirismul imediat și rudimentar – dimensiunea sa supratemporală și singulară. „Cartea cărților“ nu poate fi comparată cu „operele mari“ ale umanității, întrucît ea depășește, prin realitatea și materialitatea „epicului“ său, simpla idee a grandiosului estetic. Spune Andrei Pleșu, rezumîndu-l pe filozoful german: „Oricît de formidabil e Shakespeare, el n-a reușit să marcheze, nici în adînc, nici în amplitudine, viața unei comunități, așa cum au făcut-o [...] *Evangheliile* [...]. Acestea nu sînt *capodopere*, ci *evenimente*. Evenimente creatoare de istorie, de reformă, de stil“. „Narațiunea“ lor trece din dimensiunea limitat-textuală în cea reală, istorică.

În sfîrșit, pe ultimul loc, dar, în esență, cel mai privilegiat, vine așa-zisa *structură a inteligenței*. Prin inteligență, noi *ieșim ultimativ din noi înșine*, părăsim „materialul“ vizibil (și înșelător), pentru a ne situa în transcendența invizibilă (deloc înșelătoare însă). Dezvăluim, altfel zis, apetență pentru un univers spiritual, care, deși disimulat în lumea percepțiilor noastre brute, se dovedește mai consistent și mai acaparator decît orice variantă de existență a materiei. Comentează Sloterdijk (tot prin medierea lui Andrei Pleșu): „Stă în firea minții noastre să se raporteze constant la realități care o depășesc. Putem concepe inteligențe mai înalte decît a noastră, putem concepe deneconceputul, alteritatea totală, supra-raționalitatea. Avem o înnăscută disponibilitate anagogică. Trăim, necontenit, cu subînțelesul unui nivel de existență și de gîndire aflat deasupra nivelului propriu. Intelectul uman pare prefigurat pentru a se raporta la un intelect transcendent“. Mai mult, aș adăuga eu, structura simetrică (logică, rațională) a inteligenței umane constituie o confirmare absolută a *creației divine*. Evoluționismul rămîne opac la frumusețea – de artefact sublim – a inteligenței, susținînd că toată această măreție a ordinii și rigorii intelectului omenesc s-ar fi ivit, „accidental“, din haos. În fapt, însăși identificarea individului ca entitate inteligentă devine argumentul absolut al creației. Interviul lui Sloterdijk – descris de Andrei Pleșu – demonstrează că, prin onestitatea observației, cunoașterea lui Dumneazeu este posibilă și la nivelul strict rațional.

Se demontează aici un mit care a făcut carieră în secolul XX, *mitul naturii prezumtiv candide a creaționistului*. Spunea, cu ani în urmă, un distins genetician american că, la urma urmelor, creaționiștii nu sînt decît niște visători naivi, dispuși încă să mai creadă în povești infantile, de tipul celor în care soarele și luna sînt trase pe cer de cai înaripați, aidoma unor care de foc. În realitate, cunoașterea teologică este una primordial rațională, a rigorii absolute. Însăși ideea creației ascunde, în interiorul său, un model esențialmente rațional, articulat pe nevoia de armonie și determinare a detaliilor. Creaționismul leagă, subtil, așa-zisele „coincidențe“ ale ființării într-un sistem al cauzalităților inexpugnabile (desigur, pentru cei care au răbdarea și deschiderea să le parcurgă). Pe acest palier al cunoașterii, fenomenele capătă sens, derulîndu-se după legile unei matematici (ontologice) superioare. Convingerea ultimă (și legitimă) a creaționismului e aceea că nimic *logic* și *cauzal* nu poate ieși din haos, adică din *ilogic* și *necauzal*. Evoluționismul, dimpotrivă, se focalizează pe „salturi“ (inexplicabile) ale naturii, pe „rupturi“ ale ordinii universale, pe „excepții“ multiple. Gîndirea evoluționistă constituie un permanent exercițiu de tolerare a „verigilor lipsă“. Universul se naște, pentru savanții darwinieni, din „accidente“ ale materiei, viața irumpe din „supa primordială“ printr-o „coincidență“ stranie, inteligența vine dintr-o „nevoie“, iar maimuța evoluează, subit, către umanitate, în urma unui „salt“. Nu-mi rămîne decît să mă arăt profund surprins că tocmai un intelectual al evoluției ironiza „carele de foc“, trase de caii înaripați ai văzduhului...

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

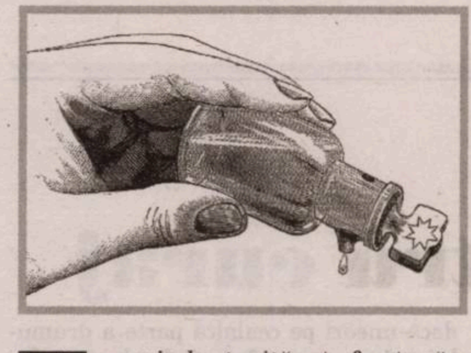

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Beat criță

Expresia *beat criță* este foarte răspîndită azi, în registrul colocvial; alte construcții în care intră cuvîntul *criță* cu sensul său propriu sau cu înțelesuri figurate au devenit însă extrem de rare. Dicționarele noastre sugerează pentru sintagma *beat criță* o explicație extrem de plauzibilă: în respectiva construcție, *criță* este un intensificator, marcă expresivă a superlativului, adverb echivalent cu *foarte*. Substantivul *criță,* împrumutat din ucraineană, cu sensul „oțel“, e un termen regional, specific pentru Moldova și mai ales pentru Bucovina. Pătrunderea și circulația mai întîi locală, în zonele de contact cu populația vorbitoare de ucraineană, arată destul de clar că termenul *criță* și expresia *beat criță* nu au cum să provină – așa cum susține o recentă explicație fantezistă, despre care am vorbit săptămîna trecută – de la un bucureștean Popa *Crițu* (de fapt, *Crețu),* patron de cîrciumă.

În volumul apărut în 2018 (Litera C, II) din *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR) se explică, pe baza unui dicționar etimologic al limbii ucrainene, că originea îndepărtată a cuvîntului este probabil forma germană *Kritzeisen*, „fier acoperit cu zgură“. Un lung articol din Wikipedia evocă același traseu etimologic pentru cuvîntul ucrainean *криця,* care se pare că se folosea frecvent cu înțelesul „oțel“ în limba mai veche. Sensul siderurgic actual al cuvîntului este echivalent cu cel al româneascului *lupă* – „bucată de oțel buretos amestecat cu zgură, obținută prin anumite procedee metalurgice“ (DEX).

În secolul al XIX-lea, substantivul *criță* apărea des cu sensul „oțel“ în ziare din Moldova, de exemplu în inventare de obiecte descoperite asupra hoților sau scoase la licitație: „o păreche șpori de *criță* cu curăle pentru botfori“ *(Progresul*, nr. 52, 1866; *șpori* sînt pintenii, iar *botfori* – cizmele); „o pilă de *criță*“ *(Gazeta de Iași*, nr. 73, 1894) etc. În aceeași perioadă sînt atestate și numeroase sensuri figurate ale cuvîntului, *crița* sau *oțelul* fiind, ca termen de comparație, un etalon al tăriei. În revista *Convorbiri literare*, cuvîntul este folosit de mai multe ori de poetul bucovinean Samson Bodnărescu: „N-au *criță*-n a lor suflet“ (nr. 8, 1878); „un murg iute ca *crița*“ (nr. 9, 1869) etc. Termenul a fost utilizat și de Vasile Alecsandri, în context solemn și metaforic – „Nepăsători de moarte, au *inimă de criță*“ *(Odă statuii lui Mihai Viteazul*, 1874) – sau umoristic, atunci cînd numele personajului este înțeles greșit – „Cucoana Chirița. Slujitorul: – Cum?... *Crița?“ (Chirița în Iași)*. *Crița* apare și în înregistrările folclorice și în poemele în stil popular ale lui Eminescu: „mi-am ales un cal cu șeaua de aur, cu *trupu de criță*, cu picioarele de ceară, cu coada de fuior“ *(Opere*, ediția Perpessicius, VI, *Călin-Nebunul,* p. 337); „Vine-un zmeu în *solzi de criță* cu trei capete“ (p. 24, *Călin Nebunul)*; „vede solzii, *dinții cei de criță*“ (p. 55, *Fata-n grădina de aur)*.

> *„Mi-am ales un cal cu șeaua de aur,*
> *cu* trupu de criță,
> *cu picioarele de ceară, cu coada de fuior“*

Dicționarul-tezaur *(Dicționarul limbii române*, Litera C, 1940) cuprinde mai multe expresii care conțin cuvîntul: *om de crițe* (capabil să rabde mult), *criță la minte* (sau *la cap)* – „ager la minte, deștept“, *criță și oțel* („sprinten și energic“) etc. Asocierea de sinonime totale sau parțiale e un mod de intensificare suplimentară tipic pentru oralitate; *criță* e întărit de *oțel*, dar și de *fier:* „Acești *oameni de fier și de criță* așteptau să se arunce în luptă cu marea“ *(Familia*, 1893, nr. 42).

Chiar folosirea termenului ca superlativ al beției pare a fi destul de veche: „Iată-l *criță* de-ajuns, și vrea să mai beie“ (E. Arghiropol, *Condamnata*, 1868). *Crița* pare o comparație destul de derutantă pentru beție, care este evocată mai adesea, în registrul colocvial-argotic, prin metafore ale stării lichide, amorfe – *clei, cocă* etc. Probabil că a contat în acest caz doar ideea de intensitate, deja fixată și ilustrată și de alte îmbinări de cuvinte: *mînios criță* (DA), „Ciobanii erau *criță de harnici“ (Familia*, 1895, nr. 4) etc.

Ca sinonim pentru *oțel*, *crița* apărea și într-o comparație azi mai puțin transparentă: *iute ca crița* – „harnic, vioi“ (DA). Și varianta *iute ca oțelul,* păstrată în textul versificat al urării de început de an, în *Sorcova*, trezește unele nedumeriri vorbitorilor actuali, în măsura în care oțelul e înțeles prototipic ca nume de materie, iar iute este asociat cu senzațiile de gust. De fapt, *oțelul* și *crița* trimiteau, prin metonimii fixate în uz, la obiecte – mai exact la arme, la tăișuri, iar polisemanticul *iute* descria în acest context rapiditatea cu care lama de oțel poate tăia. Metonimia *criță-armă (sabie)* este de altfel atestată de un alt citat literar din secolul al XIX-lea: „tocită e și *crița*-mi în brațele-obosite“ (Samson Bodnărescu, în *Convorbiri literare* nr. 13, 1868).

***Rodica Zafiu** este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

■ ■ ■

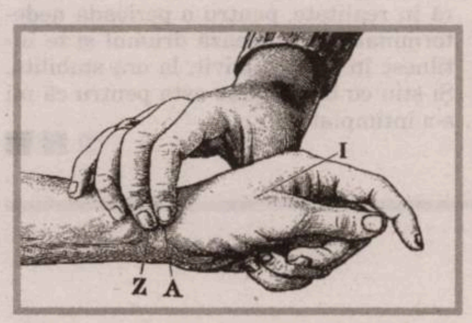

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Încă un Minister al Educației

Cîteva vorbe despre presiunea pusă asupra unor elevi, din partea altor elevi, pentru a o lua pe arătură, aș vrea să spun astăzi. Presiune care, în unele cazuri, se transformă în adevărate forme de *bullying*, fără doar și poate.

Poate pare greu de crezut, dar există multe școli, poate majoritatea sau poate nici una nu este scutită de acest fenomen, în care încă din clasa a IX-a există o manifestare organizată a deviațiilor comportamentale. Preponderent, acestea iau forma consumului de substanțe nocive și interzise (pentru vîrsta lor sau pentru orice vîrstă) și a chiulitului de la ore (cu varianta *soft*, dar mult mai generalizată a întîrzierii la prima oră).

Chestiunea este că, adesea, ca profesor, aproape că nu ajungi la informațiile acestea, respectiv la cele care descriu mai detaliat contextele, dacă nu ai acces la unii elevi care să ți le relateze. Or, aici, apare o altă problemă, respectiv teama unor elevi de a vorbi, pentru a nu suporta repercusiuni de la grupul dominant, fie sub formă de *bullying*, fie de excluziune.

Personal, am rămas oarecum uimit cînd am aflat de amploarea acestor fenomene, în sensul în care acestea nu sînt, la nivelul unei clase sau al unei școli, izolate, momente ocazionale, ci practici care au o regularitate zilnică.

Am auzit, de exemplu, despre consumul de alcool în timpul orelor, despre elevi care vin efectiv sub influența băuturilor alcoolice la ore, fără ca profesorii să observe (uneori, poate este greu, dacă ai o clasă de 30 de elevi și tu stai doar la catedră sau în fața clasei). Am auzit despre elevi care fumează regulat, în fiecare pauză, și chiar care fumează în clasă, utilizînd dispozitive de tip IQOS sau țigară electronică. Am auzit despre elevi care consumă droguri, de diverse tipuri.

Am auzit despre practica chiulitului în masă de la unele ore, mai ales cele de la finalul zilei, combinată cu strategia „convingerii“ elevilor mai conștiincioși de a participa, sub pretextul că dacă pleacă toți, nu sînt puși absenți. Sau cu amenințări adresate celor care refuză să participe la chiulul în masă. Am auzit, în aceeași ordine de idei, despre profesori care le sugerează că, dacă lipsesc toți, nu îi pun absenți...

Am auzit despre tehnica chiulitului în grup și prin rotație, pentru ca un test anunțat să nu se dea, nefiind efectivul complet.

Cum spuneam, într-o clasă, să zicem, dacă unul-doi elevi sau poate cinci-șase nu aderă la practica grupului dominant, aceștia sînt prin natura contextelor excluși: fie suferă ca urmare a unor forme de *bullying*, fie pur și simplu nu au posibilitatea de a-și construi prietenii, neavînd colegi cu comportamente și interese care să corespundă cu ale lor.

Sigur, cel mai probabil, uneori, ați mai auzit și voi. Uneori mai apare cîte un caz – legat mai ales de droguri sau de alcool – care răzbate în presă, ca urmare a vreunui incident rezultat în urmă. Dar față de cîte un astfel de incident, impresia mea este că fenomenele acestea au mai mare răspîndire.

Desigur, există programe naționale, județene și locale care încearcă stoparea lor. Care încearcă, prin conștientizarea elevilor, să limiteze practici de acest fel. Cu eforturi mai mult sau mai puțin semnificative, cu resurse mai mult sau mai puțin consistente (logistic, financiar sau ca resursă umană). Dar, iar spun, parcă acestea nu sînt suficiente, au rezultate prea vagi, prea puțin vizibile, prea lipsite de impact în general.

Ce vreau să subliniez este că problemele acestea nu apar doar de la elevii respectivi. Cel mai des ei sînt, la rîndul lor, niște victime și niște produse ale unor cauze. Voi încerca să mă refer la cîteva.

Mai întîi, aș remarca, din nou, excluderea orei de dirigenție din planurile-cadru pentru liceu. Chiar dacă orele de dirigenție mai există puse prin orare, neexistînd în planurile-cadru, neexistînd o programă pentru acestea, se fac și nu se fac, se fac eventual după ureche, iar dirigintele alocă timpul respectiv rezolvării problemelor administrative (între care stă, desigur, și motivarea absențelor).

O altă cauză o constituie o relaxare pe care am contatat-o progresivă de-a lungul anilor, în aplicarea sancțiunilor disciplinare. Copleșiți de drepturi, elevii nu mai simt că au datorii și că pot fi sancționați pentru abateri disciplinare. Se feresc mai puțin. Îndrăznesc mai mult să depășească limitele normelor etice, comportamentale, metodologice.

Printre cauze se numără, poate, și o oarecare indulgență a profesorilor, poate manifestată sub forma întoarcerii capului, a privirii: mai bine să nu-mi ridic părinții în cap, să nu-mi pun paie în cap, să nu mă complic, să trec cu vederea, să mă fac că nu văd.

Dar o altă cauză, mult mai importantă, sînt convins că o constituie perspectiva prea indulgentă sau chiar defectuoasă a părinților. Părinți care își cred copiii sfinți, care nu le cunosc preocupările sau care le tolerează, ținîndu-le apărarea în orice context. Sigur, părintele este dator să-și iubească necondiționat copilul. Dar iubirea înseamnă nu a-i tolera sau a-i ascunde greșelile, ci a i le arăta și a-i corecta comportamentele. Acești părinți sînt, la rîndul lor, produsul școlii. Și poate tot noi, cei care i-am educat, am eșuat și cu ei. Pentru aceștia aș înființa un Minister al Educației Adulților. Mai în glumă, mai în serios, n-ar strica unul, care să facă puțină ordine educațională prin viziunea despre viață a celor care au ales să dea viață copiilor lor.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Robert SKIDELSKY

împotriva **curentului**

Ultima redută a globalizării

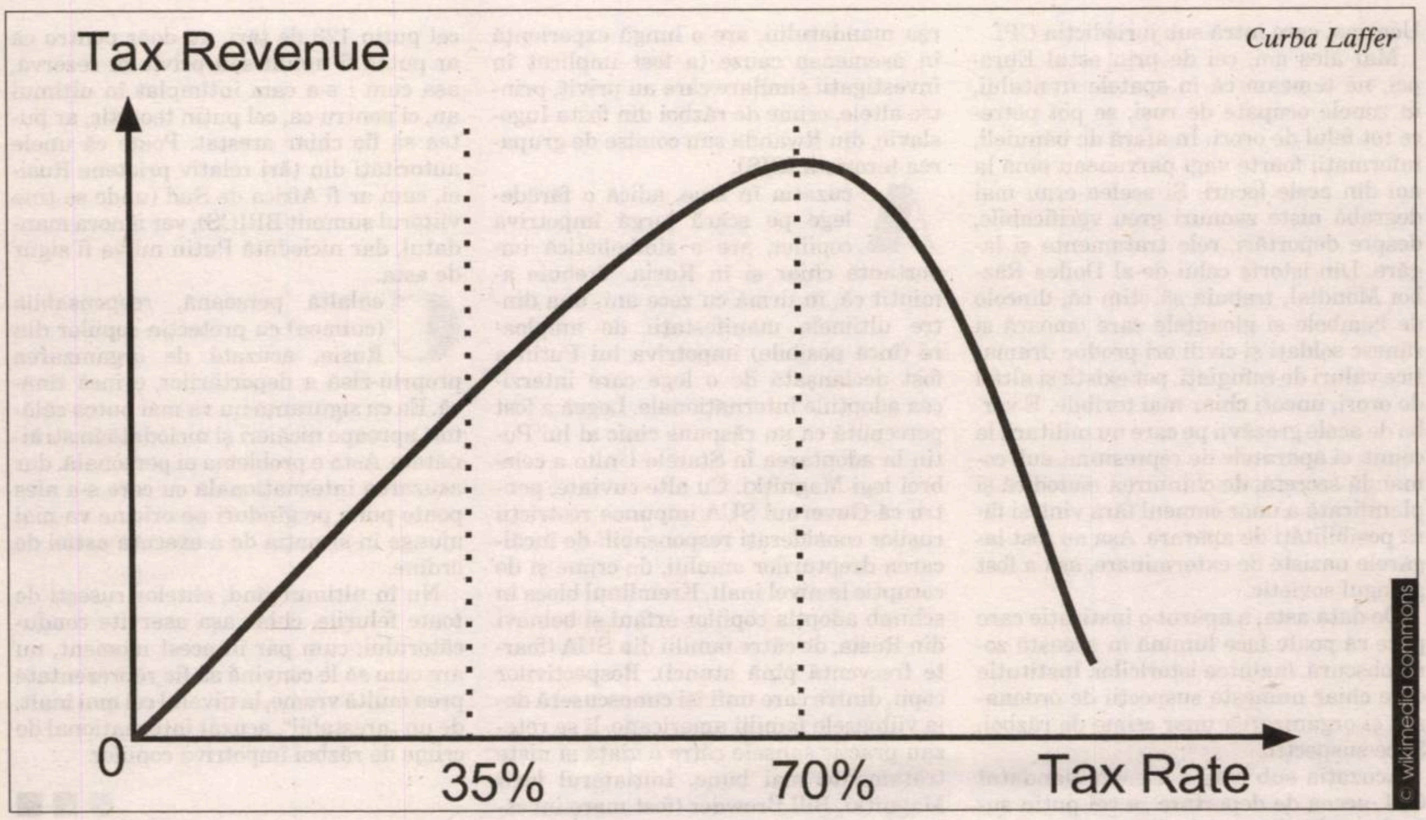

Curba Laffer

© wikimedia commons

Se globalizează sau se deglobalizează economia lumii? Răspunsul ar fi trebuit să se afle evident în anii 1990. Comunismul tocmai se prăbușise în Europa Centrală și de Est. În China, Deng Xiaoping dădea undă verde întreprinderilor capitaliste. Iar politologul Francis Fukuyama proclama faimosul „sfîrșit al istoriei“, referindu-se la triumful democrației liberale și al piețelor libere.

Cu cîțiva ani mai înainte, economistul britanic Lionel Robbins, un susținător convins al piețelor libere, avertiza, spunînd că fundamentele politice precare ale ordinii internaționale postbelice nu ar putea susține o economie globală. Dar, în euforia și triumfalismul de la începutul anilor 1990, nimeni nu avea urechi pentru astfel de avertismente. A fost, în fond, „un moment unipolar“, iar hegemonia americană a fost, mai mult ca niciodată, pe punctul de a deveni o guvernare mondială. S-a crezut că, odată cu dispariția Uniunii Sovietice, ultima barieră politică din calea integrării economice internaționale fusese înlăturată.

Captivați de abstracții, economiștii și politologii ar fi trebuit să acorde mai multă atenție istoriei. Ei trebuia să fi învățat că globalizarea tinde să vină în valuri, care apoi se retrag. Primul val al globalizării, care a avut loc între 1880 și 1914, a fost posibil datorită unei scăderi enorme a costurilor transportului și comunicării. În 1913, piețele de materii prime erau mai integrate ca oricînd, etalonul de aur menținea cursuri valutare fixe, iar capitalul – protejat de imperii – circula liber, cu riscuri minime.

Dar, vai, această vîrstă de aur a liberalismului și a integrării economice a făcut posibile două războaie mondiale, separate de Marea criză economică. Comerțul s-a contractat la nivelul anilor 1800, fluxurile de capital au secat, guvernele au impus taxe și controlul capitalului, pentru a proteja industria și piața muncii, iar cele mai mari economii s-au separat în blocuri regionale. Germania, Japonia și Italia au pornit la război pentru a-și crea propriile blocuri.

Al doilea val al globalizării, care a început în anii 1980 și a prins viteză după încheierea Războiului Rece și în urma dezvoltării comunicării digitale, se retrage acum rapid. Cota raportată la PIB a comerțului exterior la nivel global a scăzut, de la un vîrf de 61%, înainte de criza financiară din 2008, la 52% în 2020, iar circulația capitalului a fost tot mai restrînsă în ultimii ani. În condițiile în care SUA și China conduc formarea de blocuri geopolitice separate, iar economia globală migrează treptat de la interconectivitate la fragmentare, deglobalizarea pare să fie deja în plină desfășurare.

Pentru a înțelege de ce globalizarea e eșuat pentru a doua oară, merită să revizităm memorabila descriere a Londrei, făcută de John Maynard Keynes, în ajunul Primului Război Mondial. „Proiectele și politica militarismului și ale imperialismului, ale rivalităților rasiale și culturale, ale monopolurilor, restricțiilor și excluderii, care urmau să joace rolul șarpelui în acest paradis“ – scria el în 1919 – „nu au fost mai mult decît un prilej de amuzament pentru cotidiene [ale investitorilor și consumatorilor], și păreau să nu aibă aproape nici o influență asupra cursului obișnuit al vieții sociale și economice, a cărui internaționalizare era, practic, aproape completă.“

Astăzi, geopolitica periclitează din nou ordinea internațională. Comerțul, după cum observa Montesquieu, are un efect pacificator. Dar comerțul liber are nevoie de fundații politice solide, capabile să atenueze tensiunile geopolitice; altfel, după cum avertiza Robbins, globalizarea devine un joc cu sumă nulă. Privind în urmă, s-ar putea ca eșecul Consiliul de Securitate al ONU de a deveni cu adevărat reprezentativ pentru întreaga populație a lumii să fi fost păcatul originar care a dus la actuala reacție ostilă împotriva deschiderii economice.

Dar geopolitica nu e singurul motiv pentru eșecul celui de-al doilea val al globalizării. Economia neoliberală, care a ajuns să domine activitatea politică a anilor 1980, a alimentat instabilitatea globală în trei moduri.

Mai întîi, neoliberalii nu țin cont de incertitudine. Ipoteza pieței-eficiente – ideea potrivit căreia piețele financiare evaluează, în medie, corect riscurile – a furnizat un temei mintal pentru deregularizare și i-a făcut pe decidenții politici să închidă ochii în fața pericolelor liberalizării finanțelor. În perioada premergătoare crizei din 2008, experți și instituții multilaterale, inclusiv Fondul Monetar Internațional, continuau să susțină că sistemul bancar e sigur și că piețele se autoreglează. Ceea ce, privind în urmă, pare ridicol; și totuși, puncte de vedere similare încă mai determină băncile să subestimeze riscurile financiare și în ziua de zi.

În al doilea rînd, economiștii neoliberali nu au perceput dezechilibrele globale. Obiectivul integrării economice pe criterii de piață a accelerat transferul producției industriale din economiile dezvoltate în economiile în curs de dezvoltare. Ceea ce a dus, contraintuitiv, la un flux de capital dinspre țările sărace spre cele bogate. Altfel spus, muncitorii chinezi au susținut standardul de viață occidental, în vreme ce producția chineză a decimat locurile de muncă din industrie, în Vest. Acest dezechilibru a alimentat protecționismul – guvernele au răspuns presiunii publice prin restricționarea comerțului cu producătorii *low-cost* – și a contribuit la scindarea economiei mondiale în blocuri economice rivale.

În sfîrșit, economia neoliberală e indiferentă la inegalitatea în creștere. După patru decenii de hiperglobalizare, de reduceri ale impozitelor și de înăsprire fiscală, cei mai bogați 10% din populația lumii au ajuns să dețină 76% din bogăția globală, în vreme ce jumătatea cea mai săracă deține doar 2%. Și, în vreme ce avuții tot mai mari ajung pe mîinile speculanților tehnologici și ale șarlatanilor, mișcarea așa-numită „altruism eficace“ a invocat o logică în stilul curbei Laffer [reprezentare grafică a relației dintre veniturile fiscale și ratele dobînzii fiscale, care demonstrează că o creștere a cotei de impozitare nu se traduce printr-o creștere a colectării, deoarece baza impozabilă se prăbușește – *n. trad.*] pentru a argumenta că permițîndu-le celor bogați să devină și mai bogați i-ar încuraja să facă donații în scop caritabil.

Va duce oare eșecul celui de-al doilea val al globalizării la un război mondial, la fel ca primul? E, cu siguranță, posibil, mai ales în contextul precarității intelectuale din rîndul liderilor mondiali actuali. Pentru a preveni o nouă alunecare într-un haos global, avem nevoie de idei îndrăznețe care să se bazeze pe moștenirea economică și politică a sistemului Bretton Woods și pe Carta Națiunilor Unite din 1945. Orice altceva ar putea însemna o cale mai mult sau mai puțin directă spre Armageddon.

***Robert Skidelsky** este membru al Camerei Lorzilor a Marii Britanii și profesor emerit de Economie politică la Universitatea Warwick.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport **la Răsărit**

În cazul Hagi, tatăl și fiul, să fii copilul unui mare fotbalist e binecuvîntare sau blestem?

Dacă întrebarea era despre Iorgulescu, tatăl și fiul, răspunsul era mult mai simplu, valabil timp de 15 ani și 8 luni. Cu executare. În partea cealaltă, povestea e doar fotbalistică și, prin comparație, la Hagi & Son nu e nici o furtună tropicală, cel mult un vîrtej de praf în debara. Hagi tatăl a scos paloșul verbal la Iordănescu fiul pentru că nu l-a pus pe o listă preliminară de convocări la echipa națională pe Hagi fiul, Iordănescu tatăl neavînd, pînă la momentul așternerii acestor rînduri, nimic (încă) de zis. Așa e în fotbal, e despre rubedenii și cumetrii. Pentru conformitate, și eu sînt fiul unui fost jurnalist, dar prezumția de pile s-a prescris la mine acum 37 de ani. În povestea cu familiile de fotbaliști, Hagi cel mare a făcut scandal pentru că Ianis nu a fost mîngîiat măcar cu o chemare teoretică, gest de încurajare după un an de accidentare și o reintrare timidă, în doze homeopate, la joc. Cuvintele au fost aspre. „Înseamnă că Ianis nu e important pentru Edi Iordănescu. Am fost la Rangers și mi-au zis că sînt «tatăl lui Ianis». Deci Ianis e deja consacrat. Ianis are deja personalitate. Ianis e deja cineva în lume. Nu uitați că reprezintă România, ca taică-su. E același brand în lume.“ Stăm un pic. Respirăm. Analizăm. E un caz de transfer de personalitate. Hagi alege să se identifice cu fiul său, adică să-i transfere toate meritele sale, ba chiar și mai mult, să spună că deja e umbrit de personalitatea copilului său. Hagi vorbește în termeni dinastici, căci nu degeaba a fost supranumit „Rege“. Tot ce vine de la el nu poate fi decît excepțional. Hagi spune „eu sînt Ianis și Ianis e Hagi“. Hagi acela, locul 4 în ierarhia Balonului de Aur 1994, omul golurilor fantastice cu Columbia și Argentina, comandantul celor patru calificări consecutive la turnee finale (pentru noi sînt precum piramidele la egipteni), idolul turcilor și numele cu care deschizi toate zîmbetele șoferilor de taxi de la Istanbul la Buenos Aires. Din această perspectivă, să nu îl convoci măcar preliminar pe Ianis, care deocamdată nu a realizat nimic epocal în carieră, e o crimă de lezmajestate. Un afront. Unii necunoscători se vor interesa cîți ani are „copilul“ care e subiectul tărășeniei. Aflînd că va face 25 în 2023, ar putea întreba, naivi, de ce la vîrsta asta vorbește – Dumnezeule! – tat-su în numele lui?! Dar asta ar însemna că am scris degeaba toată această pologhie. Îmi asum.

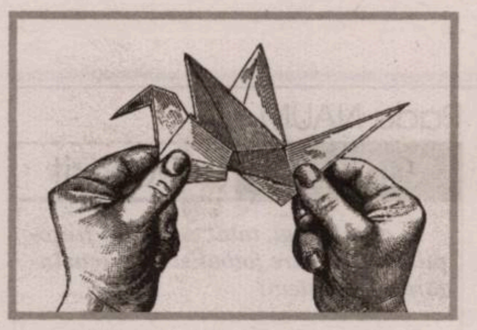

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Cîte divizii are CPI?

Zilele acestea sînt destui cei care se întreabă ce temeiuri, ce efecte și, în general, ce rost poate avea un mandat de arestare pentru crime de război, emis pe numele președintelui Federației Ruse de către Curtea Penală Internațională, un tribunal creat printr-un tratat internațional din care Rusia nici măcar nu face parte. Problema aduce aminte întrucîtva de întrebarea ironică a lui Stalin despre cîte divizii are Papa.

Specialiștii în drept internațional ar putea analiza în profunzime această chestiune. Din perspectiva comentatorului de rînd, tind să cred că decizia CPI este totuși una dintre cele mai puternice lovituri împotriva lui Vladimir Putin, de la începutul invaziei în Ucraina. Dovadă că decizia tribunalului „doare“ sînt chiar reacțiile dure venite de la Moscova, unele de-a dreptul infantile („am putea lovi Tribunalul din Haga cu o rachetă hipersonică“), altele absurde (deschiderea în replică a unor dosare penale împotriva magistraților CPI care au luat decizia). Exprimarea indignată a fostului președinte rus Dmitri Medvedev, cum că au decis să judece „un președinte al unei puteri nucleare“, conține sugestia că „puterea“ trebuie să primeze în fața Justiției. De fapt, formula dezvăluie vechea mentalitate populară, înrădăcinată de secole în Rusia, că țarul e întotdeauna deasupra legii. Dacă omul obișnuit trebuie să plătească pentru faptele sale, conducătorul nu poate fi tratat cu aceeași măsură. E o temă care apare și în literatura rusă. Cu o astfel de credință, rușii nu-și vor trage conducătorul la răspundere. Cum își permite atunci să facă asta un tribunal din afară? Își permite, pentru că faptele n-au fost săvîrșite în Rusia, ci în Ucraina, care intră sub jurisdicția CPI.

Mai ales noi, cei de prin estul Europei, ne temeam că în spatele frontului, în zonele ocupate de ruși, se pot petrece tot felul de orori. În afară de bănuieli, informații foarte vagi parveneau pînă la noi din acele locuri. Și acelea erau mai degrabă niște zvonuri greu verificabile, despre deportări, rele tratamente și lagăre. Din istoria celui de-al Doilea Război Mondial, trebuia să știm că, dincolo de bombele și gloanțele care omoară și rănesc soldați și civili ori produc dramatice valuri de refugiați, pot exista și altfel de orori, uneori chiar mai teribile. E vorba de acele grozăvii pe care nu militarii le comit, ci aparatele de represiune, sub comandă secretă, de chinuirea metodică și planificată a unor oameni fără vină și fără posibilități de apărare. Așa au fost lagărele naziste de exterminare, așa a fost gulagul sovietic.

De data asta, a apărut o instituție care pare că poate face lumină în această zonă obscură, înaintea istoricilor. Instituție care chiar numește suspecții de ordonarea și organizarea unor crime de război. Și ce suspecți...

Acuzația sub care s-a emis mandatul CPI, aceea de deportare „a cel puțin sute de copii“ din zonele Ucrainei ocupate de forțele ruse, intră sub incidența crimelor de război. E de presupus că o învinuire atît de gravă împotriva unei persoane atît de importante, din partea unui tribunal independent internațional precum CPI, nu putea fi lansată fără descoperirea unor indicii serioase, validate de magistrați cu înaltă pregătire și integritate profesională. De altfel, procurorul Karim Khan, cel care a cerut judecătorilor Camerei preliminare a CPI emiterea mandatului, are o lungă experiență în asemenea cauze (a fost implicat în investigații similare care au privit, printre altele, crime de război din fosta Iugoslavie, din Rwanda sau comise de gruparea teroristă ISIS).

Acuzația în sine, adică o fărădelege pe scară largă împotriva copiilor, are o simbolistică importantă chiar și în Rusia. Trebuie amintit că, în urmă cu zece ani, una dintre ultimele manifestații de amploare (încă posibile) împotriva lui Putin a fost declanșată de o lege care interzicea adopțiile internaționale. Legea a fost percepută ca un răspuns cinic al lui Putin la adoptarea în Statele Unite a celebrei legi Magnițki. Cu alte cuvinte, pentru că Guvernul SUA impunea restricții rușilor considerați responsabili de încălcarea drepturilor omului, de crime și de corupție la nivel înalt, Kremlinul bloca în schimb adopția copiilor orfani și bolnavi din Rusia, de către familii din SUA (foarte frecventă pînă atunci). Respectivilor copii, dintre care unii își cunoscuseră deja viitoarele familii americane, li se retezau practic șansele către o viață și niște tratamente mai bune. Inițiatorul legii Magnițki, Bill Browder (fost mare investitor în Rusia), spune, în povestea sa, că „rușilor li se pot reproșa multe lucruri, dar nu că nu-și iubesc copiii. (...) Rușii pur și simplu *adoră* copiii“. Manifestanții de atunci l-au comparat pe Putin cu Irod. Așadar, noua acuzație că președintele ar fi comis ceva contra copiilor, fie ei și din Ucraina, ar putea avea un ecou special în Rusia.

O consecință importantă a respectivului mandat de arestare e că președintele rus nu va mai putea călători normal în cel puțin 123 de țări, nu doar pentru că ar putea fi umilit sau privit cu rezervă, așa cum i s-a cam întîmplat în ultimul an, ci pentru că, cel puțin teoretic, ar putea să fie chiar arestat. Poate că unele autorități din țări relativ prietene Rusiei, cum ar fi Africa de Sud (unde se ține viitorul summit BRICS), vor ignora mandatul, dar niciodată Putin nu va fi sigur de asta.

Cealaltă persoană, responsabila (culmea) cu protecția copiilor din Rusia, acuzată de organizarea propriu-zisă a deportărilor, e încă tînără. Ea cu siguranță nu va mai putea călători aproape nicăieri și niciodată în străinătate. Asta e problema ei personală, dar acuzarea internațională cu care s-a ales poate pune pe gînduri pe oricine va mai ajunge în situația de a executa astfel de ordine.

Nu în ultimul rînd, elitelor rusești de toate felurile, chiar așa aservite conducătorului, cum par în acest moment, nu are cum să le convină să fie reprezentate prea multă vreme, la nivelul cel mai înalt, de un „arestabil“, acuzat internațional de crime de război împotriva copiilor.

■ ■ ■

ready made

„Pentru strângerea alianței între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, din inițiativa organizației de bază de la Fabrica de Oxigen s'au format echipe de reparat unelte la sate.“

Uzina noastră,
Anul I, Nr. 14,
Miercuri, 28 Septemvrie 1949

Iaromira POPOVICI

bazar

Stradale

© wikimedia commons

Uneori, mai ales cînd e frumos afară, strada e pur și simplu bucurie. Te plimbi și te bucuri, fără să ai vreun motiv anume. Sau avîndu-le, de fapt, pe toate.

Ieri, de pildă, a trebuit să ies pînă undeva prin zonă, aproape. M-am întîlnit cu un domn de la care trebuia să cumpăr o carte. Aveam de mers vreo două stații de tramvai pe jos. Ne-am dat întîlnire inițial în fața unei biserici. Apoi el s-a gîndit mai bine și a zis să ne vedem în părculețul din spatele bisericii: în caz că vreunul dintre noi întîrzie, celălalt să-l poată aștepta pe o bancă.

Am pornit agale, pe strada destul de lată la capătul căreia urma să ne-ntîlnim. Era o zonă apropiată de casa mea, dar una în care de obicei nu am treabă, pe care nu o consider familiară. Deși corectă, totul părînd și fiind la locul lui, e impersonală. Blocuri civilizate și grădini asemenea. Fără prea multe magazine, fără case asupra cărora să-ți lași privirea să curgă.

Și totuși, drumul în sine îți scoate mereu cîte ceva în cale. Fie doar o tufă mai neobișnuită de flori galbene, fie o gașcă de copaci înfloriți, al căror alb te aruncă într-o altă stare: una mai plutitoare. De fapt, orice drum are efectul ăsta asupra mea, oricît de insipidă ar fi zona prin care se derulează: mă aruncă într-o stare de timid zbor pe un fond de plăpîndă visare. Spun „timid“ pentru că e, de multe ori, unul precum cel al găinilor care vor să treacă mai repede dintr-o parte întralta a ogrăzii: unul doar vag țopăit, săltat deasupra asfaltului.

Dar e suficient. Drumul, chiar un drumușor, are mereu puterea să te scoată din mlaștina cotidianului. Cel puțin asupra mea are puterea asta. Îți schimbă imediat perspectiva: dintr-una statică, în care băltești, te face să plonjezi în modul „aventură“. Te duci spre altceva, oricît de minuscul. Și atunci ai ochii măriți (plăpînda visare de care vorbeam), urechile ciulite și simțurile, în general, treze. Ești atent la orice mișcă-n jurul tău, dar și la cele care doar sînt acolo ca să fie privite.

Modul „aventură“ își are varianta lui de „lume mică“: aici nu e un *quest*, e mai mult o cunoaștere familiară și afectivă, dar necesară. E o aventură controlată, previzibilă, mai curînd o repetiție sau un exercițiu de aventură. În „lumea mică“ nu ți se prea poate întîmpla ceva măreț. Nu vei trăi nici înfruntarea vieții tale, nici extazul ei, în cele mai multe cazuri. Însă vei evada discret din cotidian și te vei bucura delicat, dar consistent.

Pe scurt, domnul cu cartea mă aștepta, cuminte, pe o bancă de lîngă părculeț. Inițial îl confundasem cu un altul, de pe banca de vizavi, care arăta precum din filmele ori clipurile cu haiduci. Dar nu: domnul cu cartea era cum mi l-am imaginat, la locul lui, politicos. Era, ca și mine, un reprezentant al „lumii mici“. Al unei lumi neostentative, amabile, care-și dorește să nu-și tulbure prea apăsat propria ordine.

Bucuroasă de succesul „operațiunii carte“, am pornit-o înapoi, de astă dată pe cealaltă parte a străzii. Parte cu nimic deosebită de cea paralelă cu ea, cu o singură excepție: în față, la orizont, orbitor și emoționant, se afla chiar el, în toată strălucirea-i. Desigur, soarele. Era răscolitor cum te întîmpina parcă la capătul celălalt al străzii: mai trebuia doar să mergi puțin și pășeai drept în brațele lui.

Pînă să ajungi acolo, însă, făcea minuni pe drum: de curînd montatele dale multicolore, care puteau aduce de departe cu cărarea din *Vrăjitorul din Oz*, erau acum poleite. Tot drumul meu de întoarcere, de altfel, se făcuse, brusc, din aur curat. Iar oamenii care treceau pe el, fie cei doi îndrăgostiți cu sacoșa lor de shopping, fie domnul mai în vîrstă care se ridicase de pe o bancă, fie grupul de tineri cu orice preț zglobii, cu toții deveniseră, în lumina de apus, personaje dintr-un teatru de umbre. Deodată „lumea mică“ ajunsese maiestuoasă, îți lua ochii nu cu ostentație, ci copleșindu-te de-a dreptul. Pentru că așa e cu „lumea mică“: atunci cînd se transformă, o face tăindu-ți respirația. Căci, deși e confortabilă și previzibilă, de cele mai multe ori, cînd îți oferă cîte un dar, uită de limite.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE
Coordonator: Matei PLEȘU
Dosar susținut de e·on

Sustenabilitate

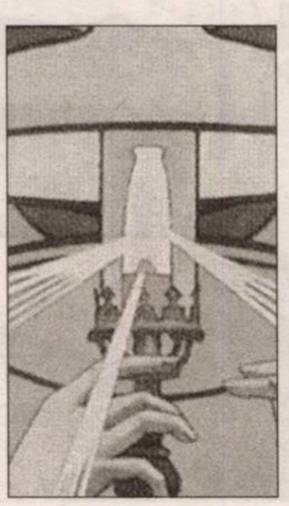

Texte și opinii de:

- Mirela STOIAN (profesor univ. dr., Facultatea de Economie Agroalimentară și a Mediului, ASE, București)
  „Despre sustenabilitate, azi“
- Mioara ZAMFIR (muzeograf principal, Muzeul Național Tehnic „Prof. Ing. Dimitrie Leonida”)
  „Electrificarea Bucureștiului“
- Mihai CABA (inginer)
  „Uzina de Lumină – o istorie de peste un secol“
- Constantin STOENESCU (profesor univ. dr., Facultatea de Filosofie, Universitatea din București)
  „În numele generațiilor viitoare“
- Mirel BĂNICĂ (inginer electronist, doctor în științe politice)
  „Monahismul. Sustenabilitatea perenă“
- Dorel Dumitru CHIRIȚESCU (profesor de economie, Universitatea „Constantin Brâncuși”, Tîrgu Jiu)
  „Sfîrșitul războiului cu natura“

argument

Azi, *cu gîndul la* mîine

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Sustenabilitate

Pesemne că vă întrebați de ce a ales *Dilema veche* să facă un Dosar despre sustenabilitate. Am putea spune (și ar fi, poate, suficient) că sustenabilitatea e, pur și simplu, o temă de neocolit a zilelor noastre, care aduce în discuție, dacă nu prezentul nostru, viitorul celor care vin după noi. „Nu moștenim Pămîntul de la părinții noștri; îl împrumutăm de la copiii noștri“, spunea Chief Seattle (1786-1866) – o căpetenie indiană din America de Nord, autor al unor prime apeluri pentru protecția mediului, care a dat și numele orașului omonim.

Dar mai avem, totuși, cîteva motive de adăugat. În primul rînd, sustenabilitatea e un subiect neașteptat de dilematic. Ceea ce poate părea, deformat de excesul de zel al unor activiști, o listă de cerințe și interdicții inadecvate, intransigente și nerealiste – „Gata cu carnea și cu laptele de vacă!“; „Opriți fabricile!“; „Fără avioane!“; „Închideți lumina!“ –, e, de fapt, o dezbatere nuanțată, care permite nenumărate accepțiuni și interpretări (G. Voss). Dacă, în 2005, o căutare Google a termenului *„Sustainability“* dădea, după cum observa Marco Keiner, 19,6 milioane de rezultate, aceeași căutare ne oferă azi 2,27 miliarde de definiții. Ne putem imagina că, într-un viitor apropiat, numărul definițiilor va egala și va depăși chiar numărul populației globale… Cîți oameni, atîtea viziuni despre sustenabilitate.

Cu toate acestea, definiția clasică, formulată de G. H. Brundtland în 1987, rămîne un punct de referință, chiar dacă a suferit, de-a lungul vremii, diverse reajustări: „Dezvoltarea sustenabilă satisface nevoile generației actuale fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și împlini propriile nevoi“. E, în fond, o reformulare a vechiului principiu liberal, cu un amendament *temporal;* e un fel de a spune: „Fă ce vrei *azi,* cîtă vreme nu afectezi drepturile și libertățile celorlalți, *mîine*“.

În al doilea rînd, sustenabilitatea nu e un scop, ci e un proces (Nolberto Munier). Ea nu este și nu oferă un răspuns ferm, ci e o permanentă căutare de soluții. R. Prescott-Allen spunea că „a progresa către sustenabilitate e ca și cum ai merge spre o destinație necunoscută, înzestrat cu cunoștințe de geografie și de navigație, dar fără hartă sau busolă“.

În sfîrșit, sustenabilitatea e o problemă de *atenție,* e un efort de a vedea dincolo de aparențe. Problematica sustenabilității ne îndeamnă să reevaluăm de-la-sine-înțelesurile cu care ne-am obișnuit, și să înțelegem că ceea ce, într-o primă instanță, nu percepem există, totuși, și ne poate afecta major. E o lecție de reflexivitate elementară. Apa de la robinet nu e o resursă inepuizabilă; nu e suficient că aerul e atotprezent, el trebui să fie și respirabil; gunoiul pe care îl producem nu se reintegrează ca prin farmec în natură și nici nu dispare după colțul străzii, odată cu mașina de gunoi – pentru a da numai cîteva exemple. Lumea nu e, pînă la urmă, un sac fără fund și nici un *perpetuum mobile.* Privind lucrurile simple din jurul nostru ca pe banalități riscăm să le transformăm în realități complexe și ostile – prin carență sau exces.

Preocuparea pentru sustenabilitate are, în tot cazul, o natură problematizantă, interogativă, deschisă, care nu poate decît să placă „omului cu dileme“.

Sustenabilitatea înseamnă a căuta soluții *împreună*. Problemele pe care le-am pricinuit împreună, ca specie, nu se pot ameliora decît printr-un efort global, de grup, al întregii umanități. Poate că într-o vreme a nesiguranței, a conflictului și a scindării, preocuparea pentru sustenabilitate e o cale de a regăsi un limbaj, un sens și o cale comune. (**Matei Pleșu**)

Constantin STOENESCU

În numele generațiilor viitoare

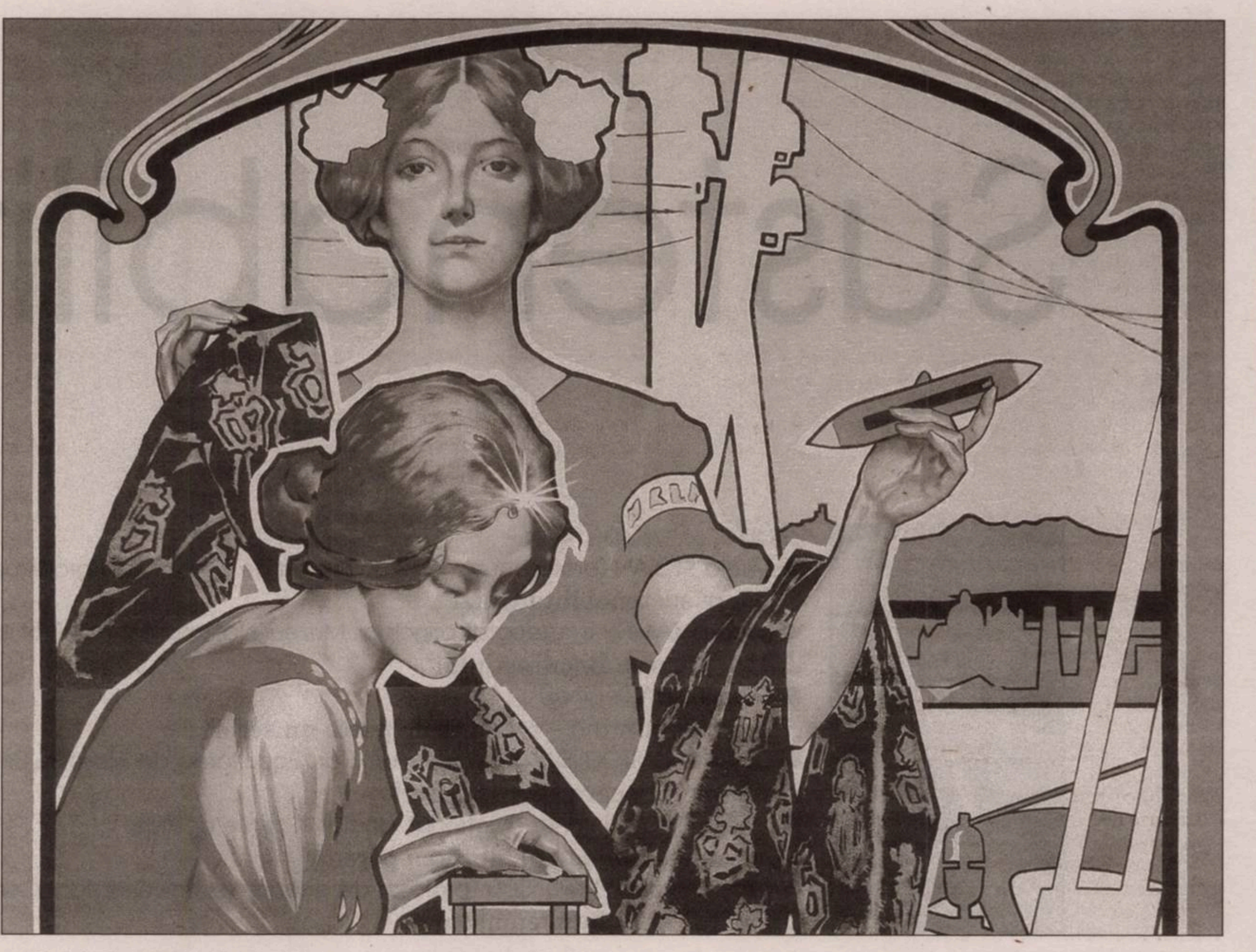

Aceia dintre noi care au prins în direct retorica propagandistică a regimului comunist își reamintesc că una dintre temele recurente era promisiunea unui „viitor luminos“ la schimb cu sacrificiile și neajunsurile prezentului. Și pentru ca promisiunea să nu fie doar o iluzie și să capete o consistență cel puțin emoțională, acest viitor al bunăstării era plasat în orizontul temporal imediat următor al generației viitoare. Astfel, în intervalul celor patru decenii de comunism, fiecare generație a exersat promisiunea și a crezut din ce în ce mai puțin în ea, „viitorul luminos“ devenind între timp un orizont prea îndepărtat, o formulă de uz dialectic golită de sens și rezervată pentru conformitate doar activiștilor falsei conștiințe. Eram convins că schimbările din anul 1989 consemnaseră și falimentul acestui mod de a vorbi. Nu credeam pe atunci că mă despărțeam doar de o fantasmă ideologică și că mă voi reîntîlni curînd cu „generațiile viitoare“ într-o dezbatere conceptuală riguroasă.

Am fost surprins atunci cînd, în vara anului 1990, prima mea „vară liberă“ în care m-am grăbit să fac o călătorie în Occident, am ajuns întîmplător în mijlocul unei manifestări publice de stradă și am auzit un orator care striga în portavoce o lozincă prin care cerea clasei politice mai multă responsabilitate pentru generațiile viitoare. Iată, mi-am zis, stafia comunismului bîntuie încă sub diversele ei forme. Apoi am devenit atent la argumente și, deși reflexul acut al conștiinței mele era de a aduce în față contextul ideologic anterior și să caute un înțeles în cadrele conceptuale de care încercam să mă despart, mi-am dat repede seama că era vorba despre ceva propriu gîndirii politice occidentale și care venea de acolo, fără legătură cu forma ideologică din care scăpasem.

De fapt, era prima mea întîlnire cu ideea de sustenabilitate așa cum fusese ea lansată în dezbatere în anul 1987 de către Raportul Națiunilor Unite intitulat „Viitorul nostru comun“, cunoscut sub numele de Raportul Brundtland. Se făcea acolo o distincție clară între modelul optimist al creșterii economice, dominant în primele decenii postbelice, dar pus la îndoială de primele semne că existau limite ale creșterii, în primul rînd din cauza epuizării resurselor, și un nou model al dezvoltării care lua în considerare relațiile dintre economie, societate și mediu pentru a redefini dezvoltarea drept satisfacere a nevoilor generației actuale fără a compromite însă capacitatea generațiilor viitoare de a-și împlini propriile nevoi. Chiar această perspectivă temporală a aducerii în discuție a generațiilor viitoare dinamizase dezbaterile din spațiul public și crease o nouă miză a acțiunilor societății civile, ceea ce a dus la creșterea presiunii asupra decidenților politici, grăbiți de evenimente să se sincronizeze cu noile așteptări. Destul de repede, în anul 1992, la Rio de Janeiro, a avut loc un Earth Summit, ocazie cu care noul concept al sustenabilității și-a început cariera la scară planetară. Era pentru prima dată în istoria umanității cînd un concept filosofic fusese atît de repede operaționalizat și trecut în agenda zilei.

Dezbaterea din spațiul public era dublată de una academică, aceasta din urmă, anterioară revendicărilor din agora, fiind orientată spre elucidarea conceptelor-cheie din arsenalul noilor teorii ale dezvoltării durabile și ale eticii mediului. Capul de afiș îl deținea, deloc surprinzător, dimensiunea etică a dezvoltării, în special ideea dreptății intergeneraționale. Pentru a o face intuitivă se recurgea la principiul economisirii enunțat de John Rawls la începutul anilor 1970: așa cum, într-o familie, părinții nu consumă toate resursele de care dispun, ci economisesc pentru a lăsa ceva copiilor, astfel încît aceștia să aibă suficiente oportunități pentru o viață mai bună, tot așa, la nivelul societății, trebuie să luăm în considerare o perspectivă intergenerațională și să acceptăm că nu este corect din punct de vedere moral să consumăm, aici și acum, oricît de mult dorim pentru satisfacerea nevoilor noastre actuale, fără a lua în considerare în vreun fel și nevoile generațiilor viitoare.

Dar acest nou imperativ al moralității intra în conflict cu prejudecăți puternice care țineau chiar de spiritul constitutiv al societății occidentale, profund individualistă, în sensul pozitiv al prevalenței drepturilor persoanei, și puternic contractualistă, în sensul asumării responsabilităților în mod egal și cu reciprocitate de către părțile oricărei înțelegeri. Or, acum era propus un concept colectivist, cel de generație, și mai mult decît atît, era vorba despre generații viitoare, adică entități care nici nu existau încă și care nu aveau cum să fie părți responsabile într-un contract. De ce am fi responsabili față de asemenea constructe generaționale, amorfe, diverse și convenționale, și cum am putea oare să ne asumăm cu imparțialitate obligații față de generații care nici măcar nu s-au născut încă? Avem oare dreptul să limităm acțiunile noastre actuale și să ne impunem anumite constrîngeri în numele generațiilor viitoare? Și dacă o facem, care ar criteriile pe baza cărora luăm aceste decizii? Ne dăm întâ seama că ne plasăm într-un spațiu teoretic dominat de tot felul de incertitudini. Nu știm nici măcar care ar fi nivelul rezonabil al așteptărilor privind bunăstarea generațiilor actuale, în condițiile în care societatea este atît de diversă și trebuie să ținem seama de principiul diferenței, altfel ar însemna să ne reîntoarcem la utopia eșuată care promitea un egalitarism rudimentar. Cu atît mai mult, incertitudinea crește atunci cînd ne propunem să luăm în considerare nevoile generațiilor viitoare. Dacă ne gîndim numai la progresul tehnologic și la invențiile care duc la noi produse și nevoi, atunci este evident că nu putem pretinde că știm de pe acum care anume vor fi nevoile prioritare ale generațiilor viitoare.

Și așa au trecut treizeci de ani de cînd teoretizăm asupra modelului dezvoltării sustenabile pornind de la ideea-pivot a dreptății intergeneraționale și încercăm noi politici publice și modele de management al resurselor. Firește, experiențele au fost numeroase, unele chiar radicale, iar între timp generațiile au trecut prin procesul firesc al înlocuirii biologice. Cum stăm acum? Cum privim spre generațiile viitoare? Cred că strategiile noastre s-au schimbat încet, dar au făcut-o într-o direcție bună, însă nu pentru că am ales rațional să fim ghidați de conceptul filosofic al dreptății intergeneraționale, ci pentru că a crescut presiunea unor crize în expansiune, de la ireversibilitatea epuizării resurselor tradiționale la schimbările climatice în desfășurare.

Părerea optimistului ar fi că modelul consumerist, deși încă dominant, a început să sufere ajustări parțiale și locale și că, în prezent, asistăm la o coabitare a modelelor de comportament privind raportarea generațiilor actuale la generațiile viitoare. Tradiționalul *„primum vivere“*, principiul potrivit căruia trebuie să trăim cît se poate de bine acum și că avem dreptul să folosim resursele după cum dorim, a devenit un imperativ îndreptățit pentru noile proiecte de viață ale generațiilor post-comuniste: cei în vîrstă au dorit să recupereze deficitele de consum acumulate sub comunism, pe cînd cei tineri, ghidați în opțiunile lor de un marketing globalist agresiv, preiau cu entuziasm standardele consumeriste ale fericirii. Chiar și la nivel internațional sînt propuse justificări asemănătoare de către statele cu economii emergente care pretind că au și ele dreptul de a se dezvolta, adică să consume oricît de multe resurse și să polueze. Modelele alternative, deși incipiente și minoritare, de tip conservaționist sau ecologist, au forța de a disloca tendința consumeristă și își extrag energia nu numai din creșterea constrîngerilor economice generate de criza ecologică, dar și dintr-o resursă mult mai prețioasă, inefabilă și interioară, nimic altceva decît mințile celor care încep să conștientizeze provocările intervalului critic pe care îl parcurge civilizația umană. Oricît ar părea de paradoxal, deși generațiile viitoare sînt departe de noi și, aparent, ar mai putea aștepta, dacă noi nu vom acționa acum, atunci cînd le va veni rîndul vor fi deja în criză de timp, nu doar de resurse.

Constantin Stoenescu *este profesor univ. dr. la Facultatea de Filosofie a Universității din București și fost prodecan al acestei facultăți în perioada 2008-2016. Cea mai recentă carte publicată:* Filosofie și ecologie. Concepte, explorări, aplicații *(Editura Universității din București, București, 2019).*

Dorel Dumitru CHIRIȚESCU

Sfîrșitul războiului cu natura

În preajma celui de-al Doilea Război Mondial, în cuvîntul de introducere al monumentalei sale lucrări *Destinul omenirii*, P.P. Negulescu vorbește despre vremurile tulburi în care a scris lucrarea: „În vălmășagul acesta întunecat și crunt, în care oamenii, cuprinși de o inexplicabilă furie, par mai doritori să lovească decît să înțeleagă și mai grăbiți să distrugă decît să construiască, cei ce cred că ar putea să aducă puțină lumină, cei care sînt datori să înlesnească o mai dreaptă prețuire a lucrurilor și să contribuie la o relativă potolire a spiritelor, nu se pot hotărî ușor să se amestece“ (P.P. Negulescu, *Destinul omenirii*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II“, București, 1938, p. 5). Vremurile de azi seamănă foarte mult cu cele pe care le invocă marele nostru filosof. Pare că lumea se îndreaptă din nou spre război, cuprinsă de o furie de neînțeles. De aceea, este greu să scrii despre o temă atît de generoasă cum este sustenabilitatea în acțiunea economică. Pare că noi ne ocupăm de o filosofie subțire în timp ce sute de mii de oameni mor într-un război care se desfășoară la granița dintre Orient și Occident. Părem a fi inadecvați, pentru că războiul neagă totul și orice concept sau plan de viitor dezvoltat înainte de conflictul militar se golește de sens pe parcursul conflictului. Cu toate acestea și tocmai pentru că sperăm, ca și P.P. Negulescu, că rațiunea umană va învinge, vom scrie despre subiectul menționat. O vom face ignorînd războiul, pentru că numai așa tema noastră are un sens.

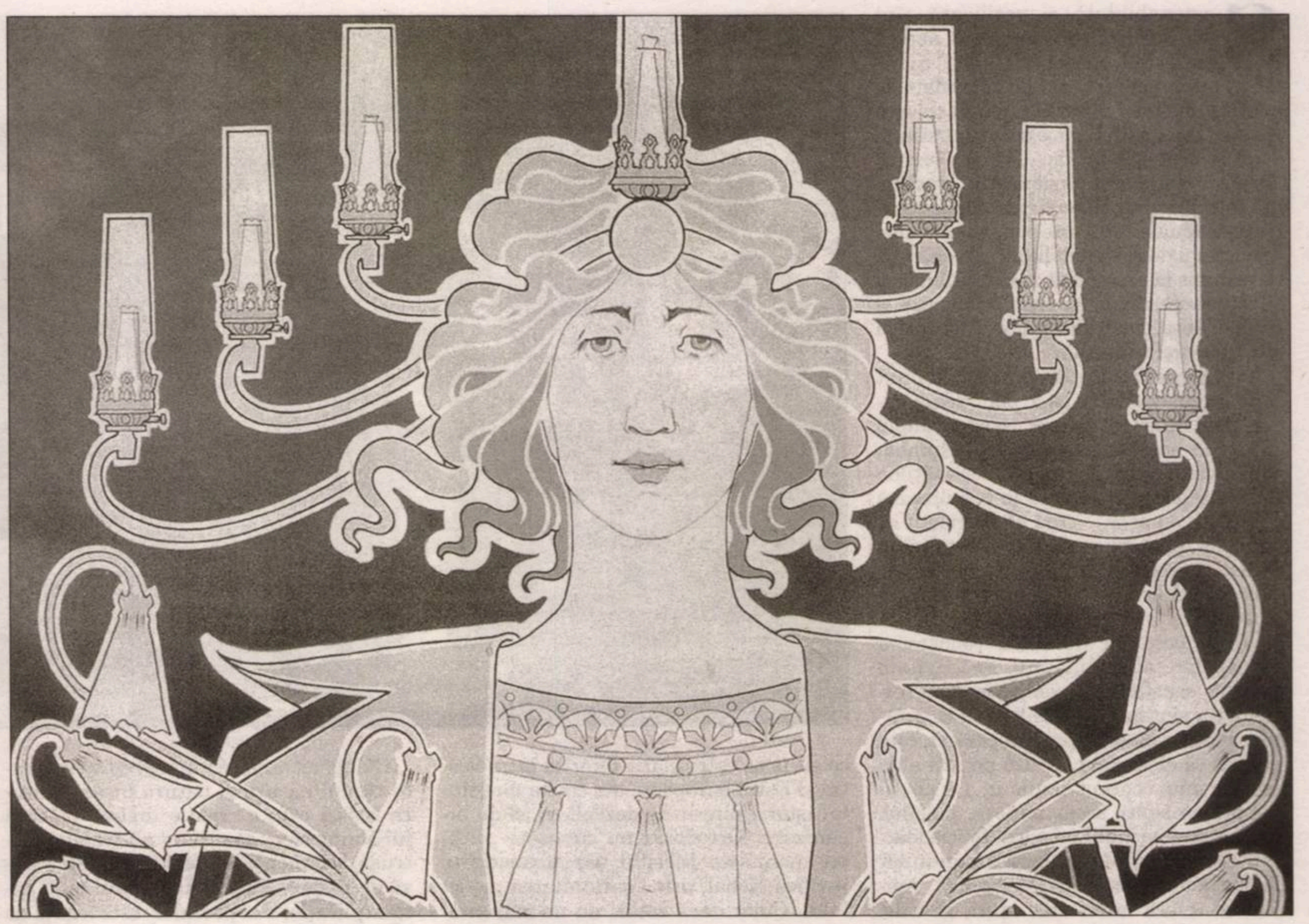

Sustenabilitatea sau dezvoltarea durabilă sînt două categorii pe care unii dintre noi le consideră sinonime și care nu au apărut de mult timp în gîndirea și în acțiunea umană. Ele presupun dezvoltarea de tip circular, prin valorificarea superioară, fără reziduuri, a materiilor prime. Sustenabilitatea presupune dezvoltarea cu gîndul la viitor și renunțarea la un egoism transmis din generație în generație, dintotdeauna. Conform dicționarului: „Sustenabilitatea este calitatea unei activități antropice de a se desfășura fără a epuiza resursele disponibile și fără a distruge mediul, deci fără a compromite posibilitățile de satisfacere a nevoilor generațiilor următoare. Conferința mondială asupra mediului de la Rio de Janeiro din 1992 a acordat o atenție deosebită acestui concept, care implică stabilirea unui echilibru între creșterea economică și protecția mediului și găsirea de resurse alternative. Cînd se referă la dezvoltarea economică de ansamblu a unei țări sau regiuni, este de obicei preferat termenul sinonim *dezvoltare durabilă*“ (https://dexonline.ro/definitie/sustenabilitate). A te dezvolta sustenabil înseamnă deci să privești în jurul tău, să fii atent la resurse, la valorificarea lor superioară, fără poluare și fără deșeuri, cu gîndul la viitor.

Spuneam că ideea și acțiunea în sprijinul sustenabilității dezvoltării umane nu sînt vechi. La școală fiind, generația mea învăța la orele de economie, din cărțile de inspirație marxistă, despre lupta omului cu natura. Ideea era că omul poate să învingă natura și prin efortul minții și brațelor sale, să-i smulgă cît mai multe resurse. Volumul acestor resurse depindea de inteligența și de înzestrarea umană. Această luptă cu natura nu era o simplă idee. În acțiunea sa, omul se purta la fel. A vînzolit planeta după resurse și nu a ținut cont de efectele acțiunii sale economice. Nimeni nu se gîndea la consumul extensiv, liniar în creștere, și toată lumea era preocupată de bogăție. Modelul industrial extensiv ne-a dominat viața sute de ani. Mult timp, poate prea mult timp, preocuparea pentru mediu era considerată o fudulie fără sens. La finalul secolului trecut au început să apară semnale tot mai intense din partea specialiștilor în dezvoltare, dar și din partea celor din științele mediului. Am fost atenționați că sîntem deja mulți pe planetă și că nu putem continua să ne poziționăm în acest fel față de mediu și resurse. Și nu ni se vorbește despre un moft. Schimbările de mediu sînt vizibile sub presiunea poluării, iar resursele de care dispunem, dacă se păstrează actualul trend, pot fi la un moment dat epuizate. Desigur, dacă în ceea ce privește resursele, acestea pot fi diversificate prin intermediul inteligenței umane, acțiunea asupra mediului poate produce modificări ireversibile. Și aici este marea problemă. Nu mai putem trăi în război cu natura. O minimă înțelepciune ar trebui să ne facă să credem că acest război trebuie să înceteze și că trebuie să fim prieteni cu natura. Dușmănia dintre om și natură trebuie să înceteze.

Pentru reușita ideii de sustenabilitate avem nevoie, noi, oamenii, de depășirea unui prag. În lumea în care trăim, totul este atît de intens interconectat încît nu vom reuși fără susținerea unui program comun, planetar. O conștiință comună, planetară, ne poate ajuta să mergem împreună înainte (https://www.eea.europa.eu/ro/articles/catre-o-sustenabilitate-globala). Asta pentru că mediul este unul singur. Nu poți fi atît de absurd încît să crezi că poluarea poate fi oprită la granițele naționale sau că materiile prime pot fi ținute numai la dispoziția unuia sau altuia dintre state. Totul este schimb și rețea. În context, Europa este în avangarda acestei lupte. În medii de cunoaștere comună cum sînt rețelele de socializare se glumește intens atunci cînd vine vorba despre această poziționare. Numai că trebuie început de undeva. Cineva trebuie să ia inițiativa și să producă un impuls spre deșteptare. Pentru reușita ideii de sustenabilitate trebuie, de asemenea, să evităm excese de tipul celui pe care l-am văzut la un moment dat pe una dintre televiziuni, dar și ca știre în media. Am aflat atunci că vacile, prin rîgîit și bășini, elimină gaz metan care reduce stratul de ozon. Este ușor să devii penibil atunci cînd susții o idee. Faptul de a intra în zona penibilului poate să compromită chiar ideea pe care o aperi. Pînă la vaci mai avem multe de făcut. Iar cel mai important lucru este să convingem multe state ale lumii că nu mai trebuie să dezvolte industrii poluante. Deci că nu dorim să le oprim industrializarea, numai că aceasta trebuie dezvoltată pe coordonatele protecției mediului. Lupta pentru dezvoltare durabilă și împotriva poluării, este ceva mult prea serios, iar pentru capacitarea oamenilor nu era nevoie de un asemenea discurs emoțional.

Sîntem deci la început. Mai multe secole de obiceiuri vechi nu pot fi înlocuite peste noapte de ceva nou. Oamenii sînt încă circumspecți și cel mai grav lucru este că suspectează că în spatele bătăliei pentru mediu se ascund interesele celor puternici de a opri dezvoltarea celor slabi. Aceasta este una dintre temele preferate ale teoriei conspirației. Mereu se aduce în dezbatere dorința statelor în curs de dezvoltare sau slab dezvoltate de a-și hotărî singure căile, chiar dacă acestea sînt unele nesustenabile. Numai că vremurile sînt acum altele și situația din trecut nu poate fi invocată din simpla dorință a unui stat de a trece la un model de dezvoltare extensiv, poluant. Azi, știm că putem trăi împreună bine, într-o lume dezvoltată durabil, sau putem trăi împreună prost într-o lume care nu se mai vede bine din cauza gazului de eșapament.

Nu putem încheia fără a vorbi despre România. Țara noastră a devenit mai puțin poluată prin închiderea voluntară a fabricilor și uzinelor, chiar dacă hoții care le-au închis nu s-au gîndit la mediu, ci la buzunarele lor. Cu mici excepții, un minerit și o producție de energie pe bază de cărbune pe care vor să le închidă acum, nu mai avem economie poluantă. Da, dar nici nu ne dezvoltăm durabil. Este țara noastră, și una dintre marile dureri este aceea că tinde să devină groapa de gunoi a Europei. Pentru că sîntem o lume a paradoxurilor, semnalăm unul și pe acest subiect al sustenabilității. Chiar dacă nu avem multă industrie poluantă, la noi aerul este dificil de respirat pentru că orașele și comunele noastre au devenit adevărate gropi de gunoi. Este o mare problemă despre care se vorbește puțin și pe un ton scăzut. Tăiem păduri în timp ce aducem în țară și îngropăm sau ardem mii și mii de tone de deșeuri. Deci noi trăim într-o lume poluată cu deșeurile altora. Educația pentru mediu și dezvoltare durabilă se apropie de zero. Chiar dacă nu sînt dintre aceia care să susțină introducerea educației pentru mediu în programa școlară, cred că am putea face mai mult, pe alte căi. Familia ar trebui să facă mai mult. Asta dacă tatăl și mama nu ar fi mult mai preocupați cu aruncatul pe stradă, din mersul mașinii, a chiștocului de țigară, decît de educația pentru mediu.

***Dorel Dumitru Chirițescu** este profesor de economie la Universitatea „Constantin Brâncuși“ din Tîrgu Jiu. Cea mai recentă carte a sa este* Pe patul lui Procust. Reflecții despre construcția socială postdecembristă, *Editura Institutul European, 2018.*

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Sustenabilitate

Mirel BĂNICĂ

Monahismul. Sustenabilitatea perenă

Sustenabilitate și reziliență sînt doi termeni care au intrat abrupt în fondul curent al limbii române, în ultimii doi-trei ani de zile, odată cu apariția molimei chinezești (profit de ocazie să-i spun astfel, pînă acum nu aveam voie) și a războiului din Ucraina vecină. Teritorii naționale, organizații, ecosisteme, întreprinderi, chiar și existențele noastre individuale, totul este supus acum unei injoncțiuni de sustenabilitate și reziliență, ca răspuns la un context variat: schimbări și catastrofe naturale, crize economice și sociale, lipsa materiilor prime, războaie și alte catastrofe naturale.

Am început să-i utilizăm atît de mult și de intensiv pentru că avem o reală nevoie de a înțelege, de fapt, ce se întîmplă cu noi în această perioadă de schimbare și de reașezare din mers a societăților. Cu toate acestea, excesul le fragilizează și golește de sens – cred că lingviștii ar putea da un răspuns mult mai detaliat la această problemă. În plus, devine din ce în ce mai dificil să facem diferența între „sustenabilitate“ și noțiuni conexe, cum ar fi dezvoltarea durabilă, robustețea societăților, adaptabilitate, reactivitate globală, sensibilitate, empatie etc. Termenii nu sînt incompatibili unul cu celălalt, dar nici nu se suprapun perfect, este evident că ei se completează pentru a da naștere unui concept nenumit, dar pe care-l putem simți, acolo, undeva, pulsînd. Voi încerca la rîndul meu o definiție foarte personală și foarte liberă a noțiunilor de „sustenabilitate“ și „reziliență“. Ambele se referă la sisteme mari, globale, cu timpi considerabili de răspuns și de adaptare. *Sustenabilitatea* se referă la capacitatea de a „duce“ pe termen lung o acțiune, dar fără a dăuna mediului înconjurător, în primul rînd, un echilibru dinamic între trecut și viitor, local și global, autonomie și dependență față de celălalt. *Reziliența* este o proprietate intrinsecă a sistemelor mari, care are la bază capacitatea de a răspunde în timp util unor crize locale sau globale, dar poate fi experimentată și la scară mai mică, chiar individuală. Odată depășită criza, sistemul revine la starea inițială, ba mai mult, *învață* din aceasta, pentru a se perfecționa și depăși o viitoare criză, poate mai intensă decît precedenta. Un aspect mai puțin luat în considerație atunci cînd se vorbește de sustenabilitate & reziliență este că ambele au de a face și cu memoria lungă, cu trecutul societăților cu pricina, în sensul că putem găsi în trecut răspuns și soluții la prezent, dacă învățăm din erori și traume.

Mănăstirile și mediul monahal sînt ele sustenabile și reziliente, în sensul de mai sus? Se pare că da, însăși existența lor aproape bimilenară este un răspuns în acest sens. Dincolo de definiții teologice sau de aridă istorie ecleziastică, monahismul este o formă aparte de viață religioasă care dorește, după cum spunea sociologul francez Jean Seguy într-un articol din anii 1970, care a schimbat viziunea asupra acestuia, să concilieze, să împace o construcție utopică (mănăstirea ca loc ideal, perfect, colțișorul de rai și de împărăție a lui Dumnezeu pe care o putem vedea aici, pe pămînt) cu exigențele și condițiile dificile ale lumii care începe imediat după ce se termină zidurile împrejmuitoare ale mănăstirii. O explicație a faptului că mănăstirile au supraviețuit atît de mult și au traversat secolele este tocmai economia monastică. Ele au căutat, de-a lungul vremii, să depindă cît mai puțin de puterea temporală, prin independență financiară. Este adevărat că situația este relativ diferită între Vestul și Estul european, din cauza modelului istoric diferit de dezvoltare și de organizare (Ortodoxia nu cunoaște „ordine“ monahale diferite), dar afirmația se verifică global, prin continuitatea modelului. Chiar dacă astăzi nu ne mai interesează acest aspect, mănăstirile au contribuit în mod activ și direct la dezvoltarea economică, socială și culturală a Europei. Poate că ar merita evidențiat faptul că mănăstirea este cea care a dus la răspîndirea ceasului deșteptător (călugării trebuiau să se trezească-n crucea nopții pentru a participa la slujbe, nu e natural, nu e în firea omului să o facă), a morilor de apă sau a agriculturii eficiente, înalt productive și specializate – celebrele „ferme cisterciene“ apărute în secolul al XII-lea. Istoricul francez Jacques le Goff detaliază toate acestea în cunoscuta sa carte *Pentru un alt Ev Mediu* (1977). Doar cîteva exemple printre altele – dacă trecem și la brînzeturi, beri și vinuri, intrăm în alt capitol al rezilienței, mai vesel și binevoitor. Glumesc stîngaci, dar v-ați pus oare întrebarea de ce una dintre cele mai cunoscute zone viticole ale Valahiei se numește Valea Călugărească? Datorită mulțimii de schituri și metocuri care produceau vin de calitate pentru Biserică și nevoile liturgice ale acesteia.

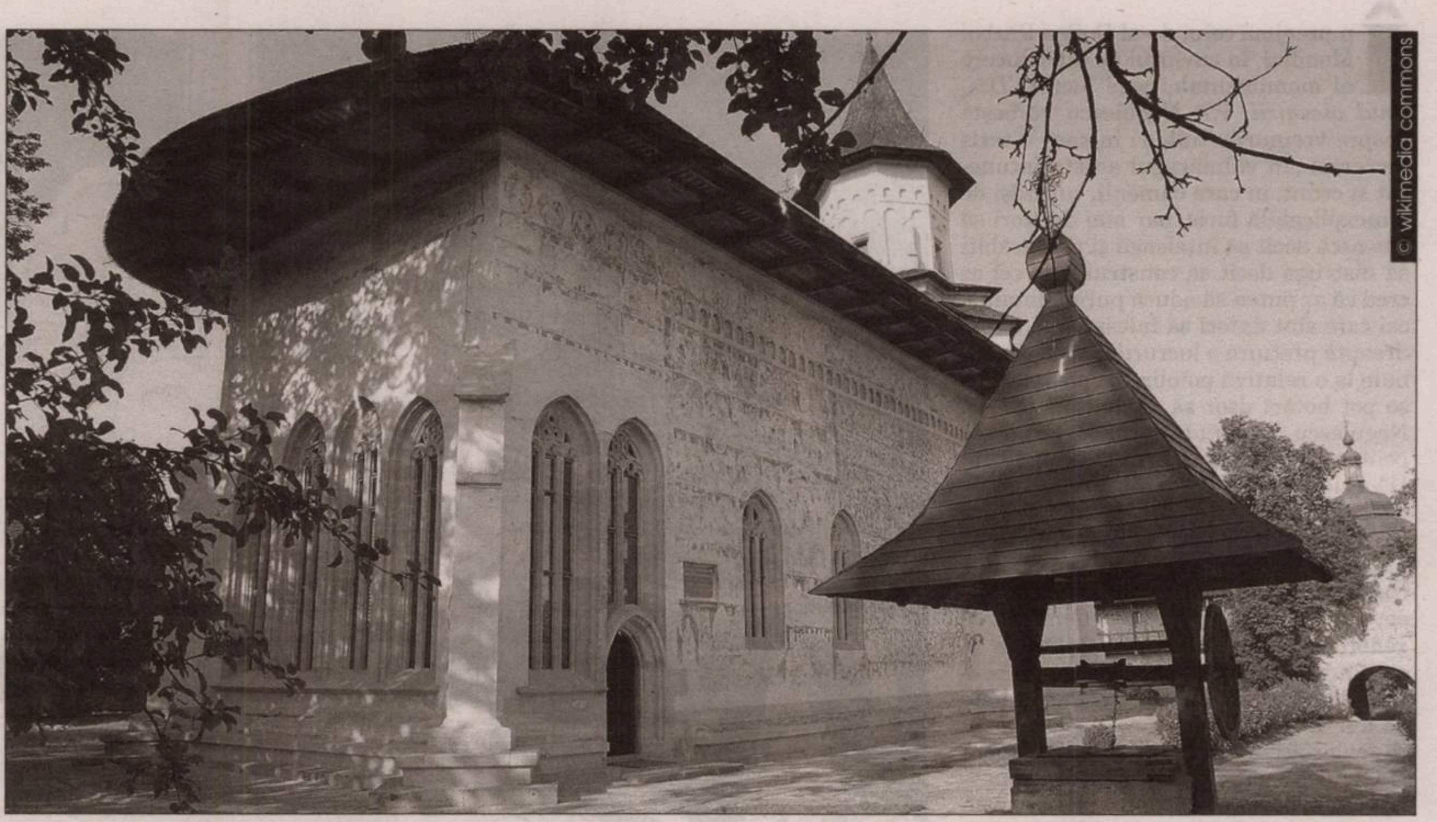
© wikimedia commons

Mănăstirea, ca instituție, respectă cîteva dintre principiile de bază ale sustenabilității, în accepțiunea modernă a termenului. În primul rînd, a acceptat constrîngerile „timpului scurt“ (termene, condiții, limitări), pentru a-l include însă într-un timp mai lung, eschatologic. Timpul proiectului monastic este unul nedefinit; el se va termina, teoretic vorbind pentru sociologi, „practic“ pentru cei credincioși, cu Parusia, a doua venire a lui Iisus pe acest pămînt. Pentru a face ceva să dureze este nevoie de o viziune a procesului care să depășească prezentul, clipa – însăși definiția sustenabilității. Trebuie avută în vedere o dozare a performanței pe termen lung, deoarece nu poți fi performant tot timpul, după cum ni se cere astăzi (eventual și „creativ“, un alt cuvînt fetiș al modernității). Nu poate fi susținut procesul pe termen lung, e necesară și o dozare a intensității.

Călugării au încercat mereu să respecte ritmul naturii și natura însăși. Natura însăși este o creație divină, plăcută lui Dumnezeu, așa că ea nu trebuie distrusă, schimonosită, pentru că ar fi o lipsă de respect față de Creatorul ei. O altă explicație, mai prozaică, este legată de spațialitatea așezămintelor monastice. La începuturile acestora, ele s-au aflat în locuri mai greu accesibile, izolate, la mijloc de codru (neapărat des...), margine de ape, ostroave (vezi, de exemplu, Mănăstirea Cernica de lîngă București), deșert, insule. Așa că viețuitorii lor au fost obligați prin însăși natura existenței lor să asculte, la propriu și la figurat, mediul înconjurător, să aibă o măsură mai justă și mai echitabilă a progresului și ritmului ființei în comunicare plenară cu natura.

„Economia monastică“, așa cum o vedem astăzi, inclusiv în România, are tendința sustenabilă de a promova țesutul local de producție și proximitatea. M-am putut convinge eu însumi, în vara anului trecut, cum anumite mănăstiri întrețin legături foarte puternice cu localnicii, care adună din natura înconjurătoare plante medicinale, ciuperci, fructe de pădure, toate fiind condiționate mai apoi în laboratoarele lor, așa cum se face de secole, de fapt, respectînd anotimpurile, ciclul firesc și natural al lumii, la urma urmei. O mică paranteză: în ziua în care redactez aceste rînduri, 6 martie 2023, mai multe articole deplîng criza de legume de pe rafturile magazinelor din Marea Britanie (Brexit-ul e de vină). Lipsesc roșiile proaspete. Dar este sustenabil să mănînci roșii „proaspete“ la început de martie? – că tot ne place să vorbim așa de mult de viitorul ecologic al planetei. Revin: prin utilizarea forței de muncă locale, ia naștere o autonomie reală, la mai multe niveluri, sînt create locuri de muncă acolo unde ele nu mai există de multă vreme.

Atenție, nu vreau să par naiv sau plin de bune intenții „eco“: monahismul, viața monastică în general este plină de contradicții, incomprehensiuni, neînțelegeri. Călugării, la rîndul lor, nu se vor a fi nici modele de urmat, nici experți, nici teoreticieni sau comercianți. De altfel, această tentație a banului și a îmbogățirii mănăstirilor de pe urma produselor pe care le vînd a făcut să curgă rîuri de cerneală de-a lungul vremii. În anumite cazuri, sînt chiar un antimodel, scandalurile cu repetiție din lumea lor atrag în continuare un public foarte larg și contribuie la propagarea unei imagini distorsionate a întregului. Dar ceea ce m-a surprins, stînd de vorbă cu ei, atunci cînd s-a putut, un călugăr (o călugăriță) nu este prea vorbăreț (vorbăreață) – scrierea incluzivă se impune aici – prin firea lucrurilor, este permanenta lor stare de interogație, neliniștea lor firească cu privire la problemele reale ale lumii acesteia și felul în care ar putea fi ele depășite. Noi ne adresăm întrebări „sustenabile“ de puțină vreme, ei o fac dintotdeauna. Pentru ca un lucru să dureze trebuie să depășești suprafața realului și să te apropii de profunzime. Cred că de asta este vorba, de fapt: ne-am dat seama că nu mai putem continua ca pînă acum.

Tensiunile legate de ceea ce numim acum sustenabilitate și reziliență au existat dintotdeauna, fără îndoială. Valorile puternice, idealismul cu nuanțe radicale, viziunile „radicale“ nu sînt pentru oricine, așa că ele au fost admirate și criticate puternic, în același timp. Mănăstirea, ca sistem și modalitate de existență, a fost caracterizată ca fiind o construcție utopică, dificilă; dar este singura utopie în curs de realizare, care a durat în timp. Toate celelalte utopii pe care le-a cunoscut omenirea au eșuat, ea rezistă eroic, în ciuda secularizării ambiante, tocmai pentru că... este un sistem rezilient și sustenabil. Prin analogie, am putea crede că tentativele noastre de a construi o economie și o societate sustenabile țin și ele de domeniul utopiei? Dacă nu, în ce măsură modelul universal al monahismului poate servi ca sursă de inspirație? Discuția rămîne deschisă.

Mirel Bănică *este inginer electronist și doctor în științe politice, Universitatea din Geneva. În acest moment pregătește un volum dedicat sociologiei monahismului în România după 1990, apariție probabilă în toamna 2023, la Editura Polirom, Iași.*

■ ■ ■

Mirela STOIAN

Despre sustenabilitate, azi

Schimbarea este, fără îndoială, o caracteristică definitorie a zilelor noastre și o prezență constantă în viețile tuturor; schimbarea se manifestă, cu intensități, în ritmuri și dimensiuni diferite la nivel micro-, mezo- sau macroeconomic, iar în acest context modelele și comportamentele de consum nu fac, evident, excepție.

Consumul sustenabil nu presupune, implicit, o renunțare la consum, ci presupune, mai degrabă, o schimbare a comportamentului consumatorilor, accentuează preocupările referitoare la aspectele de natură calitativă în detrimentul celor de natură cantitativă. În același timp, consumul sustenabil poate fi considerat drept o componentă importantă a procesului de trecere de la modelul economiei liniare – caracterizat, sintetic, prin: exploatare de resurse, producție, consum, generare de deșeuri – la cel al economiei circulare, în care repararea, reutilizarea, reciclarea, recuperarea materialelor sînt acțiuni definitorii. „Economia circulară este o economie a păcii“, aprecia Constantin Damov, cofondator și președinte al Green Group, președinte al Coaliției pentru Economie Circulară, la un eveniment recent desfășurat în cadrul Academiei de Studii Economice din București.

Considerînd, de exemplu, piața produselor agroalimentare, alegem: *fast food* sau *slow food,* produse de import sau produse locale, produse inovatoare sau produse tradiționale etc. Deciziile de cumpărare sînt, evident, influențate prioritar de prețurile produselor, dar procesele de informare și educare, la nivelul cumpărătorilor și consumatorilor, pot influența decisiv opțiunea pentru un produs sau altul.

Educația în general, educația economică în particular sînt esențiale pentru formularea celor mai adecvate răspunsuri la întrebările și problemele actuale, respectiv identificarea celor mai eficiente soluții la viitoarele provocări – economice, sociale, ecologice. Cumpărătorii și consumatorii informați și educați pot face alegeri corecte pentru sănătatea lor; managerii, la nivelul companiilor producătoare/distribuitoare, pot optimiza instrumentele decizionale astfel încît să „bifeze“ nu doar obiectivele de eficiență economică, ci și pe cele care vizează sustenabilitatea activității lor; responsabilii pentru politicile publice care integrează aspectele economice, sociale și de mediu în fundamentarea acestora vor reuși să contureze o legislație care să faciliteze adaptarea la schimbare.

Sustenabilitatea poate însemna,
indiferent de nivelul de abordare, și:
moralitate, simplitate, curățenie, responsabilitate.

Din perspectiva sistemului de învățămînt, în general, respectiv a învățămîntului superior economic, în mod specific, se manifestă nevoia de a aduce pe piața muncii specialiști bine pregătiți, care să gestioneze procesele de schimbare, azi, și care să fie capabili să se adapteze la provocările viitoare – în termeni de ocupații, procese, sisteme de lucru. În Academia de Studii Economice din București, universitate care aniversează, în 2023, 110 ani de existență, Facultatea de Economie Agroalimentară și a Mediului și-a adaptat oferta educațională, în ultimii ani, la dinamica fără precedent a pieței muncii. Astfel, din perspectiva abordărilor specifice sustenabilității, considerăm reprezentative, la nivelul studiilor universitare de licență, disciplinele precum: Ecologia, Economia mediului, Reconstrucția ecologică, Dezvoltarea durabilă. Viitorii economiști își continuă și consolidează pregătirea prin studii de masterat, iar în cazul acestora, cea mai nouă propunere a noastră este programul *Dezvoltarea durabilă a afacerilor și organizațiilor economice*, a cărui curriculă a fost realizată de cadre didactice din facultate împreună cu specialiști din mediul economico-social. Masteranzii aprofundează pregătirea anterioară prin studierea unor discipline precum: Bazele economiei circulare, Politici de mediu, Managementul datelor de mediu, Etica afacerilor durabile și responsabilitatea socială a organizațiilor, Analiza calității vieții, Strategii de consum durabil, Schimbări climatice și dezvoltare durabilă. Colaborarea universității, a facultății cu mediul economico-social nu se limitează la propunerea unor noi programe de studii universitare, ci continuă, inclusiv prin desfășurarea de activități didactice de către specialiști recunoscuți în domeniile în care își desfășoară activitatea, fie că vorbim de reciclare, managementul deșeurilor sau consultanță de mediu. Pentru că globalizarea este, alături de schimbare, o altă prezență constantă în toate domeniile de activitate și, pentru o cît mai bună pregătire a viitorilor specialiști care vor lucra în domeniul sustenabilității, din colectivul de cadre didactice fac parte și profesori de la universitățile partenere din străinătate. Un asemenea program de studii reprezentă și o formă de manifestare a responsabilității sociale a universității, în contextul actual.

Evident, sustenabilitatea comportă o multitudine de aspecte și abordări posibile și este un subiect amplu dezbătut – de teoreticieni și practicieni, cercetători și manageri de companii, politicieni și cetățeni. Azi, cînd întrebările și temele de dezbatere promovate în spațiul public sînt din ce în ce mai diverse și mai provocatoare, sustenabilitatea poate însemna, indiferent de nivelul de abordare, și: *moralitate*, *simplitate*, *curățenie*, *responsabilitate*.

__Mirela Stoian__ este profesor univ. dr. și decan al Facultății de Economie Agroalimentară și a Mediului din cadrul Academiei de Studii Economice din București.

■ ■ ■

Mihai CABA

Uzina de Lumină – o istorie de peste un secol

Cu toate că „Dulcele Tîrg al Ieșilor“ a făcut cunoștință cu „Soarele Electric“ – acea descoperire epocală a umanității, promotor al civilizației și progresului întregii lumi – la 11-14 iulie 1868, pentru prima dată în România, utilizarea miraculoaselor sale binefaceri în folosul cetății ieșene s-a făcut mult mai tîrziu, aproape la 15 ani după ce Timișoara devenise, la 12 noiembrie 1884, prima Cetate de Lumină a Europei. Explicația acestei îndelungate întîrzieri a propășirii energiei electrice în orașul de pe cele șapte coline o găsim consemnată în volumul monografic *Primăria Municipiului Iași. Pagini de istorie și legendă* (Editura Tehnopress, 2001), avîndu-i ca autori pe celebrii „trecutologi“ Constantin Ostap și Ion Mitican, care dezvăluie prelungitele și înverșunatele lupte politice din Consiliul Local între consilierii *progresiști,* adepți ai electricității, și consilierii *conservatori,* adepți ai iluminatului orașului cu *gaz aeroform,* al cărui monopol îl dețineau.

În zadar s-au străduit, pe rînd, primari ca Leon Negruzzi, Nicolae Gane și Vasile Pogor – care au vizitat *Expozițiile de Electricitate* de la Paris (1883) și Viena (1896) și au adus de la Timișoara caietul de sarcini pentru iluminatul electric – să le arate consilierilor opozanți avantajele nete ale electricității; aceștia din urmă au reușit sistematic să înfrîngă elanurile progresiștilor, văzîndu-și mai departe de afacerile lor cu… gaz aeroform. Pînă la urmă, apariția în Iași a primelor uzine electrice proprii, la Spitalul „Sf. Spiridon“ (1894), la Teatrul Național (1896) și la Palatul Universitar (1897), dar și exemplul dat de primarul Vasile Pogor, prin iluminarea electrică a casei sale cu generatorul cumpărat în 1896 de la Viena, au reușit să convingă concret „opoziția“ și, astfel, s-au putut trece în buget cheltuielile necesare pentru introducerea electricității în Iași, dîndu-se undă verde pentru organizarea unei licitații pentru construirea unei uzine electrice comunale și a instalațiilor și rețelelor electrice aferente.

Anul acesta se împlinesc 124 de ani
de la acest moment luminos.

Din monografia *Uzina de Lumină – Centenar* (1999) aflăm că: „la licitația respectivă au participat 3 firme consacrate în domeniu și construirea Uzinei de Lumină a fost adjudecată și concesionată pe 40 de ani în favoarea Societății Continentale *Gesellschaft für elektrische Unternehmungen* din Nürnberg, care, la 8 septembrie 1898, în prezența primarului Nicolae Gane, a unor personalități ale Iașiului precum Theodor Burada, N.A. Bogdan, inginerul-șef Charles Chaigneau și ing. Laurențiu Teodoreanu, a pus piatra fundamentală a Uzinei“. Opt luni mai tîrziu (un adevărat record!), la 6 mai 1899, *Uzina de Lumină* intra în funcțiune, cu cazanele de abur, turbinele, generatoarele, rețeaua de alimentare, posturile de transformare, rețelele de distribuție și iluminat public stradal. Chiar dacă acest fapt de glorie ieșeană era mult defazat în timp față de Timișoara, la festivitatea de inaugurare tot primarul Nicu Gane avea să declare cu emfază: „[…] întîrzierea a produs un bine – acela că s-a putut adopta sistemul cel mai perfecționat. Aceasta va însemna o epocă în dezvoltarea noastră, mulțumită căreia orașul va avea un caracter european“.

Într-adevăr, soluția adoptată atunci pentru Iași, și aceasta o premieră națională, cea a *curentului alternativ* monofazat 3.000/300/150 de volți, într-o perioadă cînd, pe plan mondial, predomina curentul continuu al lui Edison (inclusiv la Timișoara!), era una îndrăzneață ce a permis, ulterior, o dezvoltare facilă a Uzinei.

Anul acesta se împlinesc 124 de ani de la acest moment luminos.

Primul director al Uzinei de Lumină a fost numit Laurențiu Teodoreanu, cu diplomă de inginer electromecanic obținută la Dresda, o deosebită personalitate tehnică a timpului. Dar el va dăinui în istorie și în literatură grație nepotului său, Ionel Teodoreanu, cel care, în savurosul său roman *La Medeleni,* l-a imortalizat în simpaticul personaj „Herr Direktor“, devenind, astfel, primul personaj inginer din literatura română, după cum menționa regretatul academician Constantin Ciopraga. Perioada directoratului său (1899-1907) avea să fie una fertilă pentru propășirea electricității în Iași, pentru înfloritoarea situație economică a orașului și pentru calitatea vieții ieșenilor, rețelele electrice „primare“ și „secundare“ ale Uzinei întinzîndu-se pe zeci de kilometri, pe străzile și colinele Cetății.

Al doilea director al Uzinei de Lumină, ing. Theodor Lecca (1908-1920), a continuat dezvoltarea instalațiilor pe măsura cerințelor și are meritul inițiativei, alături de profesorul Dragomir Hurmuzescu, al înființării, în 1910, a Școlii de Electricitate Industrială, pe lîngă Facultatea de Științe a Universității din Iași; tot atunci a fost inaugurată și Facultatea de Electrotehnică, prima cu acest profil din România, care și-a aniversat centenarul în 2010. De altfel, Uzina de Lumină a conlucrat fructuos încă de la începuturile sale cu „Facultatea de Lumină“, pe care a „nășit-o“ într-o paletă largă a preocupărilor comune privind energia electrică – factor major de progres și civilizație.

(articolul integral îl puteți citi pe www.dilemaveche.ro)

__Mihai Caba__ este inginer și veteran al Luminii ieșene.

■ ■ ■

Mioara ZAMFIR

Electrificarea Bucureștiului

Iluminatul public al orașului de pe Dîmbovița a fost aproape inexistent pînă la jumătatea secolului al XIX-lea, cînd, din loc în loc, au început să apară felinarele. O imagine a acelor timpuri este redată de colonelul Dimitrie Papazoglu în *Istoria Fondărei Orașului București:* „Iluminatul Capitalei se făcea cu lumînări de seu în felinare, iar boierii cei mari umblau noaptea cu masalaua (torța), compusă din zdrențe muiate în păcură și puse în grătare de fier, purtate în spinare de țigani masalagii, robii lor, și aceasta din cauza stradelor cele podite cu bîrne“.

Orașul București a fost iluminat succesiv cu: lumînări de seu, păcură, uleiuri grele, petrol și electricitate. Aspectul orașului pe timp de noapte a fost unul mai puțin „atractiv“.

Situația se va schimba cînd Teodor Mehedințeanu încheie un contract cu Municipiul, la 8 octombrie 1856, în vederea aducerii de la Hamburg a unei distilerii, în vederea realizării petrolului lampant. Prin contract se obliga să ilumineze orașul timp de patru ani cu lămpi cu petrol și să ridice numărul felinarelor la cifra de 1.000. Începînd cu 30 aprilie 1857, străzile Bucureștiului au fost luminate cu lămpi cu petrol lampant, capitala României fiind primul oraș din lume luminat astfel.

În zilele de sărbătoare, Bucureștiul se ilumina cu lampioane cu lămpi cu ulei.

La 26 martie 1868, administrația comunală dă iluminatul cu gaz aerian în concesiune inginerului Alfred Gottereau, pentru instalarea uzinei de „gaz aerian“ pe o perioadă de 40 de ani, după care revenea comunei. În luna noiembrie 1871 au fost aprinse, pe cîteva din cele mai importante străzi, primele felinare cu gaz aerian. Festivitatea de inaugurare a introducerii iluminatului cu gaz aerian a avut loc la 31 octombrie 1871, cînd au fost puse în funcțiune un număr de 800 de becuri. Gottereau vinde concesiunea cu 300.000 de lei unui consorțiu de bancheri compus din Negropontes, Zarifi și Mehedințeanu.

Certificatul de naștere al iluminatului electric pe străzile Bucureștilor datează din 1882.

În anul 1882, iluminatul Capitalei continuă să se facă prin cele două sisteme, cu gaz aeriform și cu petrol, pentru zonele mărginașe ale orașului. În acest an funcționau, după datele Primăriei, un număr de 3.740 de becuri de gaz aeriform și 1.899 de lămpi cu petrol.

În anul 1871a fost introdus iluminatul cu gaz aerian și încă din anul 1868 au fost montate pe străzile Bucureștiului țevi care să asigure amplasarea a 4.000 de felinare. „În luna decembrie a anului 1871, la Capșa a fost introdus iluminatul cu gaz aerian, fiind montate opt becuri.“

În anul 1799, inginerul francez Philippe Lebon (1767-1804) utilizează, pentru prima dată, gazul provenit din distilarea uscată a lemnului (ulterior din distilarea huilei, respectiv cărbunelui de pămînt). Era produsul care avea să se numească ulterior „gazul aerian“ sau „gaz aeriform“ ori „gaz de iluminat“. Procesul și reacțiile ce au loc la obținerea sa sînt oarecum asemănătoare cu fabricarea cocsului și a gazului de cocs, produse specifice industriei metalurgice. Gazul aerian este compus din oxigen (aproximativ 50%), metan (aproximativ 35%), oxid de carbon și alte substanțe gazoase. Acest tip de gaz a fost utilizat încă din secolul trecut pentru iluminat și încălzit în majoritatea marilor orașe din țările cu industrie dezvoltată (evident, la nivelul epocii). Fiecare astfel de oraș avea o uzină de gaz aerian (pe scurt, „uzină de gaz“) proprie. Dacă, la început, această concesiune a contribuit la dezvoltarea iluminatului public și privat, în cele din urmă a devenit o frînă pentru introducerea iluminatului electric din cauza dreptului exclusiv al concesionarului de a monta stîlpi cu lămpi și de a monta conducte cu gaz pe străzi.

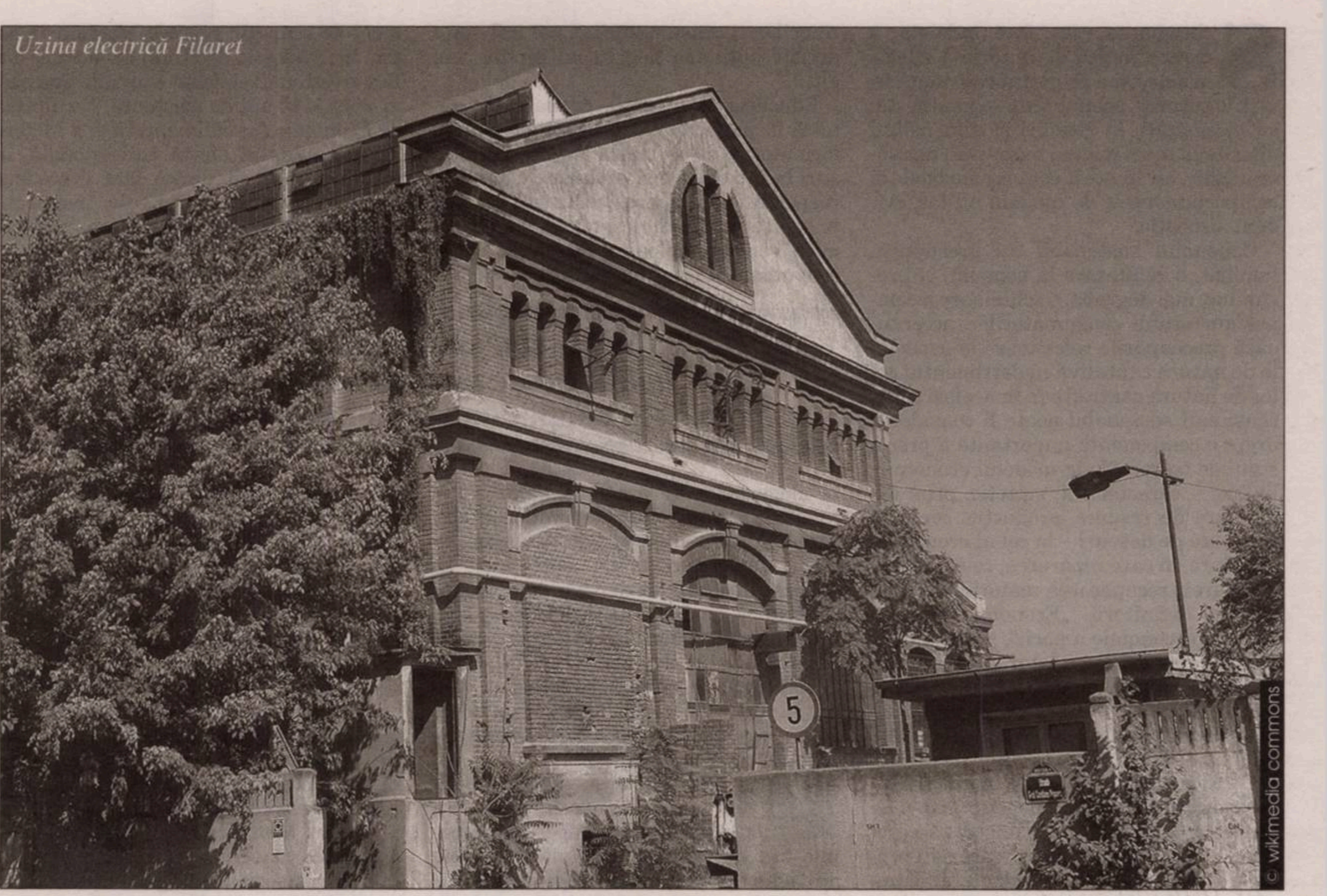
Uzina electrică Filaret
© wikimedia commons

Certificatul de naștere al iluminatului electric pe străzile Bucureștilor datează din 1882. În acest an se pune în funcțiune, pe locul actualei Biblioteci Universitare de pe Calea Victoriei, o centrală electrică cu cazane cu abur și dinamuri de curent continuu tip „Brush“, care asigura printr-o linie electrică de 2 kV curent continuu (prin cabluri subterane) și iluminatul Palatului pe Calea Victoriei. În 1883, linia s-a prelungit (aerian) pe străzile Știrbei Vodă, Plevnei și Panduri (în total, patru kilometri), asigurînd iluminatul Palatului Cotroceni.

Primul teatru iluminat electric a fost Teatrul Național din București. Iluminatul interior era asigurat de o centrală montată de firma Edison în strada Știrbei Vodă, pusă în funcțiune pentru prima dată la 18 aprilie 1885, cu ocazia premierei piesei de teatru *D'ale carnavalului* a lui I.L. Caragiale. Teatrul Național devine astfel cel de-al treilea teatru din Europa iluminat electric.

Marile bulevarde de la Cotroceni la Șoseaua Mihai Bravu, inexistente la data concesionării gazului, au fost inaugurate în 1889, și primăria le-a prevăzut cu lămpi cu arc electric, alimentate provizoriu de la centralele Eforiei și Monetăriei Statului. Nesocotind directivele primăriei, compania de gaze a început și ea instalarea de lămpi cu gaz aerian, fapt ce a dus la declanșarea unui conflict deschis, soldat chiar cu o adevărată bătaie pe străzi între agenții comunali și angajații companiei de gaz.

Pentru ca toți locuitorii Capitalei să-și dea seama de avantajele și frumusețea iluminatului electric, cîțiva ingineri entuziaști, susținători ai iluminatului electric, au montat la pădurea Băneasa o instalație provizorie formată dintr-un dinam acționat de o mașină cu aburi semistabilă Oerlikon și cîteva lămpi.

Cu ocazia serbărilor din grădina Cișmigiu din 1891, „Spectacolul de fîntîni luminoase“ a fost realizat cu ajutorul unei instalații formate dintr-un motor cu ardere internă patent „Deutz“, construit la fabrica „Wolff“ din București, ce antrena un generator de curent continuu, care alimenta o serie de proiectoare cu arc electric. Tramvaiul electric a fost introdus în anul 1894, prima linie electrică de tramvai funcționînd pe traseul Cotroceni-Obor.

Prima centrală hidraulică atestată documentar pe teritoriul României a fost construită în Grozăvești, în 1889. Această uzină avea un dublu scop: să alimenteze cu apă Capitala și să producă energie electrică. În anul 1908 se pune în funcțiune centrala electrică Filaret, cu trei grupuri Diesel de 675 de cai-putere, cele mai mari din Europa. În vara aceluiași an se vor pune în funcțiune primele instalații de distribuție a energiei electrice în București (5 kV și 208/120 V, 50 Hz, trifazic). Inginerul Dimitrie Leonida, unul dintre pionierii care au contribuit la electrificarea României, s-a angajat, după revenirea în țară de la studii, la Primăria Bucureștiului, ca inginer electromecanic. În anul 1908 va înființa Școala Comunală de Electricieni și Mecanici, iar în anul următor va forma nucleul viitorului Muzeu Tehnic. Dimitrie Leonida a realizat proiectul termocentralei Grozăvești, centrală pe care o va pune în funcțiune în anul 1912, cu ajutorul elevilor de la Școala de Electricieni și Mecanici. Centrala, echipată cu două turbogeneratoare de 1.000 kV fiecare, alimenta traseele tramvaielor electrice, iluminatul public și cel casnic.

Împreună cu Nicolae Caranfil (viitorul director al Societății Comunale București și al Societății Generale de Gaz și de Electricitate), Christea Niculescu și prof. Andronescu, Dimitrie Leonida a înființat în anul 1913 societatea „Energia“, prima societate privată românească din domeniul electrotehnic. Societatea „Energia“ a deschis în anul 1914, pe Calea Moșilor din București, o fabrică de materiale electrice operată de ingineri români, iar în 1919 a fuzionat cu „Societatea Teleromână“ de la Cluj și a cumpărat o fabrică din Timișoara, care va produce o gamă largă de mașini, transformatoare și aparate electrice.

În 1921, Dimitrie Leonida editează prima revistă cu tematică energetică din România care poartă numele Societății pe care o înființase – *Energia.*

În anul 1928, Leonida a organizat în Parcul Carol I „Prima Expoziție a Electricității din România“.

(articolul integral îl puteți citi pe www.dilemaveche.ro)

***Mioara Zamfir** este muzeograf principal la Muzeul Național Tehnic „Prof. Ing. Dimitrie Leonida“.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Europa**

„Poezia se află în toate: nu numai în limbaj, ci și în știință“

– interviu cu poetul Bogdan O. POPESCU –

***Bogdan O. Popescu** (n. 1971) este scriitor și medic neurolog. La finalul anului trecut a publicat o nouă carte de poezie,* Cartea războiului *(cu 12 desene de Mihai Zgondoiu, Editura Vellant), care se va lansa vineri, 24 martie, la librăria La Două Bufnițe din Timișoara, de la ora 19, iar sîmbătă, 25 martie, la librăria Cărturești din Arad (Atrium Mall) de la ora 13.*

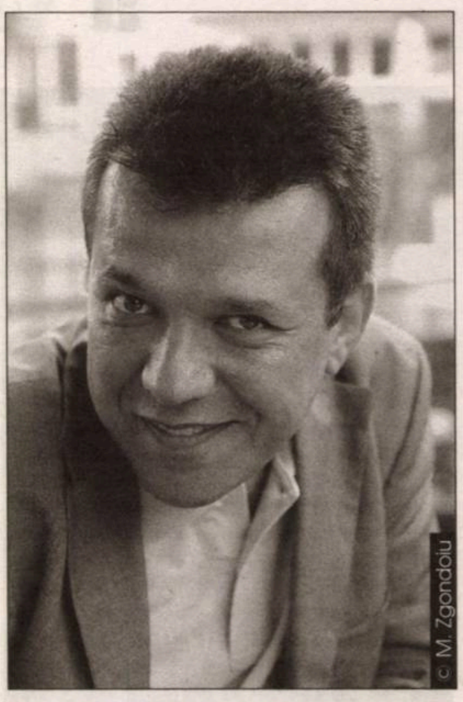
© M. Zgondoiu

În aparență, medicina n-are nici o legătură cu literatura, doar că există cazul Cehov, care, de mai bine de un secol, ne contrazice. Iar la noi, Emil Brumaru sau Răzvan Petrescu. Cum stau lucrurile la dvs.?

Nu, nu, nu, medicina are mare legătură cu literatura, cu arta în general, nu este nimic întîmplător. Zic și la mine, la sfîrșit, însă problema este globală, oamenii realizează prea puțin această conexiune.

Cehov are impact mai ales fiindcă este un scriitor foarte bun, el nu ilustrează corect subiectul acesta – al scriitorului-medic. Se poate să fi avut o deschidere specială spre literatură fiind medic, dar nu ne poate lămuri acest caz. Cît a practicat medicina Cehov, rămîne un subiect de dezbatere... Ai noștri, pe care îi iubesc pe amîndoi, regretatul Emil Brumaru, un poet delicios în raiul gusturilor, și Răzvan Petrescu, omul care a (re)definit proza scurtă în literatura română în ultimele două decenii, nu au practicat peren și fericiți medicina nici ei. Aș crede, deci, că e vorba mai mult de o vocație generoasă care nu s-a împlinit în medicină, întorcîndu-se apoi cu toții către literatură.

„Poemul este un RMN, al unei percepții anume, de obicei trecătoare, dar recognoscibilă, a unei realități.“

Răspunsul îl găsiți la oameni care au practicat toată viața și medicina clinică, și literatura – acolo să vă uitați ce deschidere uimitoare dă, în literatură, medicina... Sînt foarte puține astfel de exemple, cum este Oliver Sacks, să ne uităm împreună măcar la *Toate la locul lor*, ultima sa carte (Editura Humanitas, 2020). Și eu am avut această șansă rară, de a practica aproape continuu ambele arte, și medicina, și literatura, cred că asta este vizibil în volume precum *Poemul de gardă* sau *Cartea dragostei*. Vreau să spun că nu am avut doar formare de medic, pentru a ajunge la abandon apoi. În cazul meu, medicina și literatura s-au hrănit una din cealaltă ori s-au desenat ca mîinile lui Escher.

Ajută lecturile științifice limbajului/imaginarului poetic?

Lecturile științifice deschid lumi diverse, biologice, fizice, astrologice, de orice fel, dînd înțeles mai profund cuvintelor. De aceea ele sînt utile atît limbajului, cît și imaginarului din literatură. Mai departe chiar, poți ajunge să scrii poeme de biologie celulară sau de neurologie (pentru un public de nișă, desigur). Pentru că poezia se află în toate ce sînt. Nu numai în fiecare limbă avem poezie, ci și în fiecare știință. În cum este alcătuit un atom sau cum e construit creierul nostru. După ce o poți vedea, nu îți rămîne decît să povestești ceea ce vezi în cuvinte pe înțeles (aproximativ) pentru alții.

Spun așa, pentru că tot înțelesul este aproximativ. Le spun asta și studenților mei la neurologie, cînd predau cursul de limbaj. Chiar la cuvinte simple: *masă* sau *casă* sau *cufăr* sau ce vrem, oricît de simplu ar fi cuvîntul, acesta rezonează ușor diferit în mintea fiecăruia dintre noi. La fel, lecturile științifice detaliază variat cuvintele în mintea celor care le parcurg.

Poate fi RMN-ul „citit“ ca un poem? Este poemul un fel de RMN?

Da, RMN-ul poate fi uneori citit ca un poem, pentru că prin RMN vezi o structură biologică, aceasta avînd poezie în ea. Cum stau ventriculii în creier, spre exemplu, pentru mine este poetic. Mai ales că există și variante – *cavum septum pellucidum*, de exemplu, care te surprind (o variantă anatomică cu trei cavități în loc de două la nivelul ventriculilor laterali). Putem spune și că poemul este un RMN, al unei percepții anume, de obicei trecătoare, dar recognoscibilă, a unei realități.

După Cartea dragostei *(Editura Humanitas, 2014), a venit, iată,* Cartea războiului, *două cărți foarte diferite, dar parte dintr-o trilogie, oare?*

În primul rînd, da, mi-aș dori să încheg o trilogie. Am plănuit asta în perioada în care am început să realizez că se poate construi mult mai mult cu poezia decît surprinderea unor momente și viziuni izolate, oricît de frumoase, neașteptate și electrizante ar fi acestea. Am conștientizat că dezvoltasem deja, în anumite poeme, o tehnică de scris, să îi spun așa, *cinematografică*.

Și în ziua de azi, cînd informațiile explodează și toate artele se schimbă ca mijloace, am avut viziunea că asta mi-ar plăcea să fac – să construiesc lumi care să plece de la o consistență veche, dură, pe care să o treacă, cinematografic, în viața noastră cotidiană, redezvelind totodată vechile mituri și povești.

„Am strîns un volum de imagini care sînt poezie și pe care nu l-am publicat încă.“

Există un ritm natural în poezie ca și în viață? Și care-i „povestea“ războiului din carte?

Poezia este firesc să urmeze viața, dacă substanța este realitatea, așa cum o percep eu ca scriitor, desigur. Războiul este o stare a minții noastre, a oamenilor, dintotdeauna (atît cît ne amintim cu ajutorul cărților și istoriei). Războiul are nenumărabile dimensiuni – de la războiul între țări pînă la cel între clase sociale, de la cel între clanuri de cartier pînă la cel dintre iubiți...

Cartea războiului a fost finalizată în 2019, apoi nu am apucat să merg mai departe cu corectura finală și către o editură, fiindcă m-a capturat pandemia. Deci nu am scris-o ca un poet oportunist, văzînd tragedia cotidiană, de la granița noastră din est. Prietenii chiar mi-au atras atenția să am grijă ce scriu în continuare, fiindcă pare că sînt șanse să se întîmple.

Ce va urma Dragostei și Războiului?

Am mai multe răspunsuri, deocamdată nu am ales încă. Primul gînd a fost îndreptat spre *Cartea morților* (există un document vechi egiptean cu acest nume), însă mă tem de avertizarea prietenilor... Poate va fi *Cartea lumilor* sau *Cartea timpului* sau cine știe ce altă carte. Așa cum *Cartea dragostei* se trage din *I Ching*-ul Chinei vechi, iar *Cartea războiului* din *Epopeea lui Ghilgameș* din Mesopotamia, este nevoie să aleg și o nouă inspirație a vechilor culturi. Vreau să savurez deocamdată perioada asta în care mă bucur de ultima mea apariție și pot jongla cu idei pentru următorul plan.

Ce e poezia pentru dvs.: pasiune, hobby, aventură, exercițiu, terapie? S-a schimbat în timp felul în care v-a „servit“ poezia? S-a schimbat în timp felul în care dvs. ați „servit“ poezia?

Poezia este pentru mine un fel de a trăi, așa încît conține tot ce conține viața. Cînd scriu nu descopăr doar universul, ci mai ales mă deslușesc pe mine. Poezia este, pe de altă parte, modul cel mai simplu în care pot face ceva frumos, de aceea este bucuria mea cea mai accesibilă. Și poezia mi-a „servit“ constant bucurii uriașe, de cînd am descoperit-o pînă azi. În schimb, îmi place să cred că eu aș fi „servit“ poezia din ce în ce mai înalt, pe măsură ce am acumulat experiențe din ce în ce mai uimitoare și directe pentru mine.

Cu ce parte a corpului scrieți poezie?

Pe lîngă faptul că stau și contemplu cum poezia se scrie singură – am și un poem în carte cu această revelație, pe la sfîrșitul volumului –, eu cred că o scriu cu mîinile și cu fața. Pe vremea doctoratului meu de la Stockholm (cu douăzeci de ani în urmă), m-am oprit într-o seară la aparatul de copiat (la xerox, cum am zice) și am început să îmi copiez degetele, palmele, fața în diverse poziții, atitudini, expresii. Am strîns un volum de imagini care sînt poezie și pe care nu l-am publicat încă. (Uau, ce idee! Acum îl sun pe Dan Pleșa, să îl întreb dacă Editura Vellant ar fi interesată).

Credeți că există o vîrstă anume propice poeziei?

Da, cred că 18-20 de ani. Dacă poți să rămîi cu sufletul acolo și la 80 de ani, ești în regulă, poți scrie poezie bună pînă mori.

Ați scris și proză scurtă. Bănuim că aveți nenumărate povești pe care le-ați aflat în ipostaza de doctor. Le veți scrie vreodată? Și dacă da, ca ficțiune sau ca memorii?

Of, ce îmi faceți! Aș vrea să le scriu tare mult. Îmi trebuie timp. Probabil că ar fi mai simplu ficțiune, să mă desprind de multe condiționări pe care nu știu dacă le-aș putea rezolva altfel. Deși memoriile cred că ar fi interesante pentru o perioadă de transformare complicată a medicinei românești (nu de la bine la rău sau de la rău la bine, ci raportată la toate celelalte transformări).

În războiul din Ucraina s-a aflat că unii soldați ruși care au comis violuri și alte atrocități erau, acasă la ei, familiști, tați de fetițe și aveau preocupări artistice: dans, poezie. Cum e posibil? Cum se explică asta?

Războiul este o altă lume, din păcate și din fericire în același timp. Contează ce știu oamenii că se întîmplă și ce justificări își găsesc pentru gesturi. Nu sînt toți oamenii la fel, nu fac aceleași lucruri pentru aceleași motive. Este un lucru cumplit cel pe care îl evocați, însă situațiile sînt foarte greu de judecat pentru cei din linia întîi, și sînt diferite. Am un poem în carte unde se înfruntă două tabere, iar opușii sînt denumiți *ceilalți*, nu *dușmani*.

Ca doctor, ați recomanda(t) poezie pacienților dvs.? Și dacă da, la ce-i ajută?

Da, am dăruit uneori și cărți, însă totul depinde de educația de bază a pacientului, dacă are receptori formați cît de cît. Literatura potrivită la persoanele potrivite poate funcționa și ca terapie, și pentru recuperare.

Într-o lume în care există atîta suferință, ce poate să (mai) salveze literatura?

Nu știu. Dar poate recrea oricînd lumea, dacă e nevoie.

Chestionar

Ultima carte cumpărată: *Theodoros*, Mircea Cărtărescu, Editura Humanitas, 2022.

Cartea care v-a schimbat viața: *Războiul sfîrșitului lumii*, Mario Vargas Llosa.

Scriitorul pe care l-ați descoperit tîrziu: Leonard Cohen (mult după muzica lui).

Cea mai prețioasă carte din bibliotecă: *Unu, doi, trei, sau* – Traian T. Coșovei, cu dedicație pentru mama lui (primită de la prietenul Sorin Ghergut).

În ce carte v-ar plăcea să trăiți pentru o vreme: *Apolodor*, Gellu Naum.

Cu ce scriitor din istorie ați scrie o carte de poezie la două mîini: Nichita Stănescu.

Scriitorul român pe care-l admirați cel mai mult: Mircea Cărtărescu.

Cartea de poezie românească favorită: *Aer cu diamante*, Mircea Cărtărescu, Traian T. Coșovei, Florin Iaru, Ion Stratan, cu ilustrații de Tudor Jebeleanu.

Ce muzică ați trimite într-o capsulă spațială să întîlnească alte civilizații: Beatles.

Un film preferat: *No Country for Old Men*, regia Coen Brothers, 2007.

Un om de știință & autor de cărți preferat: Oliver Sacks.

Ca neurolog, care este lucrul de care ați vrea ca oamenii să fie (mult mai) conștienți: Că totul depinde de creierul nostru.

Dintre toate problemele lumii, care vă preocupă cel mai mult: Timpul.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU
& Marius CHIVU

Adrian G. ROMILA

pe de altă carte

Imprevizibila ușurătate a vieții și a morții

● Cornel George Popa, *Definitiv. O trilogie*, Editura Polirom, 2023.

Cornel George Popa mi se pare că reia, cu *Definitiv. O trilogie*, cîteva teme din două romane anterioare ale sale. Unul dintre modele e americanul Paul Auster, la care thriller, crime sau *mistery* nu sînt decît pretexte pentru captivante și ramificate povești cu miză livrescă sau metaliterară. Din *Cei care mor și cei care vor muri. Aventurile unui bibliotecar* (2016), de pildă, vine tema iminenței morții, la care brutalitatea intensă a ultimelor zile de viață e doar un corolar, iar din *Celălalt* (2019) vine tema memoriei amplificate, care poate recupera narativ o viață curmată prea brusc și prea devreme. În noul volum, trei povești diferite ilustrează teza întîmplărilor care se succed rapid și imprevizibil, înscriind destinul protagoniștilor pe cu totul alte coordonate decît părea să curgă. Le leagă raportul greu de anticipat dintre viață, moarte și scris, fiindcă în toate cineva, de „aici“ sau de „dincolo“, spune povestea, ea contează, de fapt, iar nu limita – cu totul neimportantă în literatură – dintre a fi și a nu mai fi.

Trebuie spus din start că abilitățile dramaturgice și regizorale ale autorului se văd cu asupra de măsură în felul cum sînt construite poveștile. Frazarea e scurtă, cu mulțime de alineate, într-un fel de mizascenă care se concentrează pe esențializarea la maximum a evenimentelor, a gesturilor și a decorurilor. Dialogurile sînt absolut autentice, cu mare priză la realitate, cum s-ar zice, iar naratorul, mereu complice unui cititor simțit aproape, are în toate cele trei contexte darul de a te ține cu sufletul la gură. Ceea ce se și cuvine, pînă la urmă, într-o proză de calitate.

În „Ultima dragoste a lui Virgil“, protagonistul experimentează înainte de debutul bătrîneții impulsurile nestăvilite ale iubirii cu o mult mai tînără femeie, în timp ce soția bolnavă de cancer îl chestionează cu privire la împrejurările unui accident rutier și, speriată de un acces cardiac la volan, îl tot bate la cap să-și facă un control medical. Relațiile se complică treptat, odată cu apariția de personaje și de situații care mai de care mai neașteptate, din care nu lipsesc tandre scene de familie, tensionate discuții între amanți și, desigur, iminențele întunecate ale morții. „Execuția“ e un lung monolog al crizei existențiale, provocate de o mulțime de motive: acute probleme conjugale, nemulțumiri profesionale, amintirea dureroasă a mamei, demisia gratuită de la job, absența banilor, dependența tot mai accentuată de lîncezeală, de tutun și de alcool. Alături de o întoarcere în orașul natal pentru rutina incursiunii la cimitir, singurătatea, violența, frigul de afară și din apartamentul neîncălzit, vagabondajul și propensiunea spre ratare îl poartă pe Marcel la capătul puterilor, scoțîndu-l definitiv de pe ruta oamenilor normali.

În sfîrșit, „Baladă pentru Dingo și Harry“ e un veritabil poem al marginalității sociale, un *road story* în genul lui Kerouac, doar că cei doi antieroi trec subit de la statutul de anonimi inofensivi, în căutarea norocului de mîine, la cel de privilegiați care-și permit orice și sînt urmăriți ca niște interlopi periculoși. Altfel spus, cei ce par a fi inițial „tăntălăul și gogomanul“ se transformă dintr-o dată în temuții *„the Sisters Brothers“*, din doi naivi în genul Holden Caulfield într-o pereche „Bonnie și Clyde“, în variantă exclusiv masculină. Și aici, ca și-n celelalte două bucăți ale tripticului, moartea stă mereu la pîndă, gata să secere în cele mai puțin așteptate situații, lăsînd în locul oamenilor doar poveștile. La bunul mers al lor contribuie din plin și „ieșirile“ periodice ale povestitorilor, care continuă ironic-misterios prestidigitațiile destinelor pe care le înșiră și le vor cît mai credibile. Așa răsar ici-colo pasaje de genul: „Poftim, fă literatură din asta. Probabil că un scriitor adevărat ar reuși sau ar creiona măcar o atmosferă mai bună. Ar descrie micile gesturi, crisparea, cum unul se uită la altul, cum bate vîntul prin ferestrele deschise și pînza perdelelor tremură ușor, cum cade lumina, cum ochii se măresc și gura-ți devine deodată uscată, cum totul pare infinit mai straniu decît înainte și așa mai departe, dar eu, martorul, nu pot mistifica într-atît realitatea crudă pe care o trăiam, n-am abilități dintr-astea și nici nu mă interesează. Concretul pur, lipsit de înflorituri, reportajul curat, viața asta cinică și complexă, redată brut, îmi par mai dure și mai sincere decît o literatură «lucrată», artistică“.

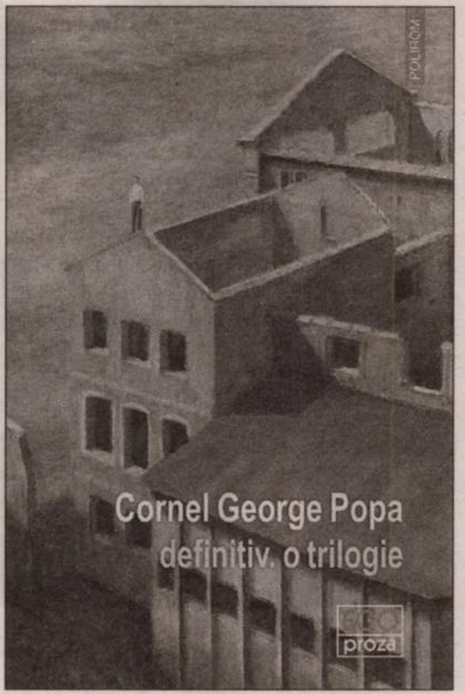

Cinematografice, dinamice, inteligente, dure și duioase, comice și violente, mimînd anticalofilia în folosul narativului pur, poveștile din *Definitiv. O trilogie* chiar marchează un punct notabil în proza românească de azi.

● Liviu Surujiu, *Sevraj*, Editura Polirom, 2022.

După experiența îndelungată a prozei SF, cu romanul *Sevraj* Liviu Surujiu vrea să se înscrie și-n galeria *noir* sau măcar în cea *policier* de bună calitate. La noi, cel puțin recent, genul e bine reprezentat de Dora Pavel, Caius Dobrescu, Florin Irimia, Mircea Pricăjan și Eugen Ovidiu Chirovici, între alții, iar lucrurile stau la fel de bine și-n afara limbii române, dacă-l amintesc doar pe norvegianul Jo Nesbø. Confundat adesea cu *policier*-ul mai violent, mult mai evoluat și mai complex decît la începuturi, *noir* e azi un gen pretențios nu doar fiindcă te ucide concurența acerbă, ci și fiindcă atenția acordată cronologiei, tensiunii narative, analogiilor și progresiei evenimențiale trebuie rafinată de tipologii pe măsură, de ceva simbologii spectaculos-morbide, de multe conotații funebre și de asocieri mistice adecvate.

Liviu Surujiu îndrăznește și un scurt demers teoretic, într-o notă finală a romanului, deosebind, de pildă, *noir*-ul de enigma polițistă: „Detectivul sărac, clientul bogat, femeia fatală, amosfera sumbră, ploaia care nu se mai termină, străzile pustii, toate acestea fac să fie vorba despre un gen aparte. În același timp, descoperirea asasinului e pe planul doi. Descoperirea celui care narează, de obicei detectivul, e ceea ce stîrnește interesul, mai ales cînd se petrece în fața oglinzii strîmbe a societății. De fapt, aspirația spre înalta societate și găsirea acolo a unui putregai mai înfiorător decît cel al lumii de jos din care eroul vrea să plece, asta înseamnă *noir*“. Nu știu dacă chiar astea sînt trăsăturile genului, mai degrabă nu, mai degrabă demersul e realist, în definiția autorului, căci nu descoperirea „oglinzii strîmbe a societății“ face azi deliciul unui roman *noir*, ci multiplele aspecte întunecate ale unei situații de viață inițial convenționale (nu neapărat polițiste), care se împletesc inextricabil și trimit la cele mai șocante implicații psihanalitice sau demonic-supranaturale.

Dincolo de labilitatea fixării precise a unui gen, riscul pe care-l asumă Liviu Surujiu în *Sevraj* vine din combinația ușor forțată dintre proza SF, cea polițistă, cea speculativă și cea *noir*. Limitele verosimilității explodează literalmente, în povestea șarmantului detectiv particular Paul Coriolan, care acceptă comanda unei frumoase și misterioase cliente: să fure moaștele unei sfinte aduse din Grecia în pelerinaj la Patriarhia bucureșteană. Hiperinteligentul investigator descoperă că ceea ce părea un caz dificil, dar nu irezolvabil (suma promisă era consistentă) se complică de la o zi la alta, trăgînd după sine o conspirație mondială cu implicații istorice, bisericești, financiare, medicale, metafizice și – aici ziceam că verosimilitatea, oricum subminată de gen, e din nou puternic încercată – cu trimiteri la viața extraterestră.

Echipe bine antrenate pătrund noaptea în clădirea Patriarhiei, în secții de psihiatrie sau la morgă, se înlocuiesc și apoi se pun la loc oseminte și mumii, în racla sfîntă intră cînd un mulaj menit să inducă în eroare, cînd o persoană reală care are o misiune anume, se dau și se primesc subit telefoane cu informații ce răstoarnă situațiile în desfășurare, se trag gloanțe adevărate și anestezice, se deschid uși pe baza amprentelor faciale și apar aparate în stare să refacă traseul ultimelor minute din viața unui decedat pe baza citirii impulsurilor musculare, se vînează amprente ADN extrase din dinți și casete cu bijuterii răscumpărate cîndva de la turci, apar și dispar personaje importante sau sînt găsite acolo unde nu se aștepta nimeni, intră pe fir polițiști convenționali care caută droguri și încurcă lucrurile, sînt reproduse perfect chipuri oficiale cu măști de latex, se dau și se primesc pumni și picioare (desigur, eroul cam bate tot ce prinde), circulă sume imense de bani și se licitează internațional pentru moaște, se rescriu inedit istorii ale unor evenimente religioase, oamenii mor și se trezesc apoi la viață cu explicații cvasi-plauzibile, se caută adevărul, vindecarea și nemurirea, se vehiculează *fake-news*-uri care să deturneze atenția de la fapte și se filmează cu drone conectate la sateliți – tot acest mozaic flamboaiant de fapte cu adevărat extraordinare face parte din povestea romanului lui Liviu Surujiu.

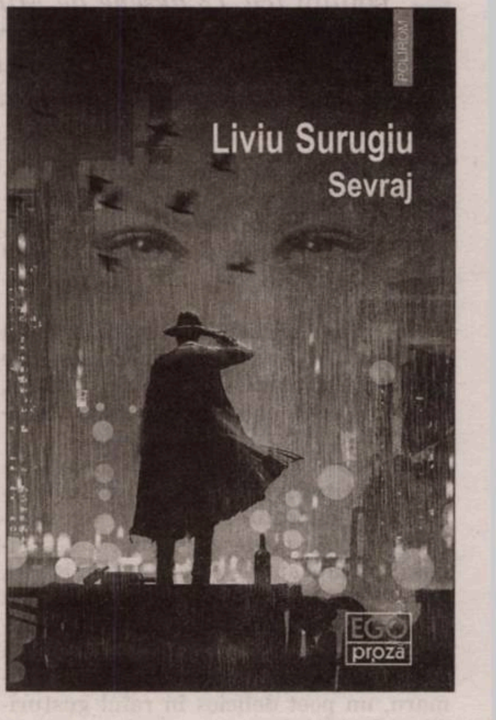

Și exact rostogolirea lor nestăvilită îl salvează, căci surprizele narative ivite la tot pasul reușesc, în ansamblu, să compenseze dialogurile seci și convenționale (nici o urmă de autenticitate în ele, dar cine să mai fie atent la replici, cînd, prins de acțiune, vrei să vezi ce se mai întîmplă?), portretele schematice și complet șablonarde și scenele care par lipite între ele. „Sevrajul“ însuși e unul „din iubire“ (pentru urechi mai sensibile estetic nu sună chiar deloc ofertant!), fiindcă Paul se îndrăgostește iremediabil de clienta lui cu sînge grecesc, Victoria Sternatis, iar ea, la rîndu-i, sedusă de la prima întîlnire, îl minte asiduu pentru a-l salva din cele mai neplăcute situații. Toată cavalcada romanului pare provocată, de fapt, de impulsurile erotice, chiar dacă evenimentele, ramificîndu-se exponențial, ating domenii fără legătură cu eroticul. Suferința acestui „sevraj din iubire“ îl face pe detectiv să meargă mai departe într-un caz care părea să-l copleșească, „sevrajul din iubire“ îl face să reziste amenințărilor, violențelor și atentatelor, „sevrajul din iubire“ îl face să-și urmeze iubita bogată tocmai în Argentina și, în fine, „sevrajul din iubire“ îl face să mărturisească satisfăcut polițistei din aeroport „crima“ de a se fi îndrăgostit.

Probabil că obișnuința exercițiului prozastic pe genuri de nișă i-a jucat cîteva feste stilistice lui Liviu Surujiu. Dar dincolo de toate, trebuie să recunosc că romanul său se citește cu destul aplomb. Din acest punct de vedere, riscul de-a se juca cu limitele ficțiunii și cu cele dintre ceea ce presupunem că e viața și moartea unor personaje a fost unul cu rezultat pozitiv.

Adrian G. Romila *este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte:* Efectul îndelungat al pasiunilor de tinerețe, *Editura Junimea, 2020.*

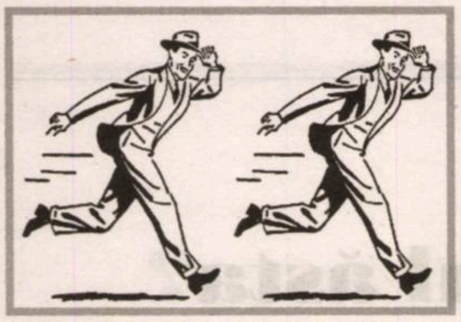

Victor MOROZOV

dilematograf

Burta balenei

79
MOSTRA INTERNAZIONALE D'ARTE CINEMATOGRAFICA
LA BIENNALE DI VENEZIA
Official Selection
1932 90° 2022
SPRE NORD
DIN 17 MARTIE
DOAR LA CINEMA

● *Spre Nord* (România-Franța, 2022), de Mihai Mincan.

Cineastul Mihai Mincan debutează în lungmetraj cu un film despre primejdioasa traversare a oceanului la care iau parte un bulgar (Dimitar Vasilev) și un român (Niko Becker) ademeniți de visul american. Ascunși în intestinele unui cargou, cei doi – între care se leagă o prietenie aproape tandră – sînt niște figuri cu destin epopeic. Devine însă destul de repede clar – odată ce bulgarul este mătrășit de pe vas, iar românul, obligat să se ascundă în bezna unui container – că filmul nu e al lor; filmul e al facțiunilor adverse din interiorul echipajului, pe care acești pasageri inoportuni nu fac decît să le expună în plină lumină. Interesul lui Mincan merge către această ierarhizare cristalizată în jurul clandestinilor: marinarii filipinezi, ocupați cu muncile mecanice, sînt cei care le sar în ajutor celor doi; asta în timp ce taiwanezii aflați pe puntea superioară abia așteaptă să îi jupoaie de vii.

Luat mai cu seamă în contextul particular al cinema-ului românesc, *Spre Nord* constituie o mare ocazie ratată. Bazat pe fapte reale, după cum ne indică un carton introductiv, filmul se naște din sondarea retrospectivă a unui climat social sălbatic – anii '90 –, care a determinat valuri-valuri de est-europeni să recurgă nu o dată la gesturi disperate în căutarea salvării. Această realitate alunecoasă reprezintă deopotrivă punctul de plecare și orizontul ultim al filmului: în scenele în care contextul geopolitic reverberează adînc, fără să se afirme demonstrativ ca un punct pe agendă, filmul pare să conțină, prin imaginile sale nocturn-transcendentale, sfîșierea unui întreg continent, ca și speranța de mai bine care îi dă tîrcoale. E cazul momentelor de început, cînd cei doi aleargă hăituiți pe alei portuare și șutează poznaș în conserve aruncate pe drum, pierduți în pustietatea unei zone industriale care anunță un întreg teritoriu al posibilului.

De ce filmul nu explorează mai mult această situație complet dezinhibată a aventurii? De ce sînt atît de rare secvențele precum cea în care imaginile, despovărate de orice încărcătură cauzală, se trezesc libere să își ia zborul peste sintetizatoarele „cosmice“ ale lui Alessandro Cortini, decupînd vaporul ca un spațiu metalic existențial – navă blestemată a neoanelor și a tehnicii reci, care se tîrăște impasibil spre lumea cea nouă? În astfel de momente, Mincan arată o certă înzestrare: mînuiește expert tranziția dinspre modulări realiste ale geografiei înspre configurații mentale, ba chiar își încarcă partitura vizuală cu un fel de fior al depărtărilor.

Recunosc că mi-aș fi dorit un film în această venă – și că, pe cale de consecință, opțiunea contrară aleasă de cineast, aceea de a cîrmui povestea cu mînă forte înspre rada discuțiilor filozofico-metafizice, m-a cam lăsat să plutesc în derivă. Ceva îmi spune că la mijloc nu e doar o neputință temperamentală din partea mea – ci și senzația că, odată intrat pe acest șenal, filmul începe să schematizeze de dragul eficienței dramaturgice, renunțînd grăbit la orice balast. În fond, e limpede din start că *Spre Nord* – bloc compact de intuiții ample – nu va fi un film al micilor subtilități: personajele celor doi emigranți poartă umbra clișeizată a naivilor care vorbesc o engleză stîlcită și visează – complet decuplați de realitate – la cai verzi pe pereți în țara Unchiului Sam, în timp ce referința lor comună e fotbalul. Sigur, în economia anilor '90, așa ceva e perfect plauzibil – dar nu evită impresia unei aduceri comode din condei. Iar continuarea nu face decît să confirme acest rabat de la complexitate.

Nava, pe de altă parte, devine un fel de metaforă a societății, cu atît mai convenabilă cu cît scutește filmul de a se preocupa prea în detaliu de funcționarea sa concretă. Salvarea, pentru Mincan, trebuie înțeleasă în primul rînd: aici-și-acum-ul e un pretext pentru un plan mai înalt al ființării. Cu binarismul său rigid și de aceea un pic caraghios dintre „buni“ și „răi“ – reflectat inclusiv la nivelul fizionomiilor actorilor –, filmul caută o morală universală în care fiecare să își joace rolul prestabilit în interiorul șablonului narativ. Ce deranjează la această universalitate este, întîi de toate, faptul că ea se ridică pe spinarea unor împărțiri ciudate pe națiuni (taiwanezii se nimeresc cel mai adesea în bătaia focului, fără altă rațiune aparentă decît aceea că se află în poziții de putere în calitatea lor de taiwanezi); și-apoi, că ea pare să se opereze printr-un *forcing* asupra oricăror alte specificități care ar fi putut face din acești oameni mai mult decît niște pioni utili pe tabla de șah a ficțiunii.

Spre Nord este nu doar un film respectabil, ci și unul care se afișează ca atare. Îngreunat de dispozitivul formal al lentorilor pătrunzătoare și sărăcit de pericolul real al seriozității papale, voiajul sfîrșește prin a eșua în apele stătute ale unei dezbateri între două concepții teoretice contrare asupra ajutorării aproapelui. Înțelegem că emigranții erau doar un prilej pentru expunerea aproape didactică a unor serii de argumente pro și contra cu miză generală, atît teologică, cît și politică, în cadrul unor tirade-de-a dreptul teatrale. Cu *gros-plan*-urile lui insistente chemate să înfățișeze, prin extrapolare, un tablou cît se poate de larg, filmul arborează una dintre căutările recente cele mai credibile din cinema-ul autohton – dar, pe partea de spectator, e greu de crezut că aceasta ar putea stîrni, la o adică, vreun răspuns cu adevărat pasional.

Spre Nord rulează în cinematografe.

■ ■ ■

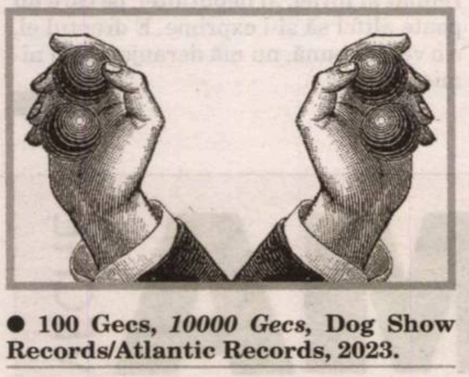

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

Despre mizeria din dulceață

● 100 Gecs, *10000 Gecs*, Dog Show Records/Atlantic Records, 2023.

Să fie cam opt ani de cînd Laura Les și Dylan Brady și-au numit duo-ul după o întîmplare involuntar amuzantă. „Gecs“ este prescurtarea lui „geckos“, cuvînt care denumește o familie de șopîrle de prin țările calde; numele acesteia a ajuns a fi cel al unei formații americane după ce Les, vrînd să-și cumpere unul, a comandat din greșeală 100 de exemplare din această familie. Bine, asta e doar una dintre multiplele povestioare din jurul originii numelui pe care le-au oferit, în tot felul de interviuri, cei doi. Lăsînd toate glumele deoparte, 100 Gecs chiar apărea în 2015, pentru ca un an mai tîrziu să lanseze un EP care va lua titulatura binomului muzical. Cele cinci piese de pe acest debut livrează rețeta definitivă a felului în care va suna muzica celor doi – infinite *sound*-uri și (sub)culturi juxtapuse parcă prin intermediul unui accelerator de particule, plasate într-un univers și o eră în care ironia și opusul ei, oricare ar fi fost acela, fuzionaseră complet. S-o spunem, PC Music, *label*-ul de care se leagă definiția profundă a *hyperpop*-ului ca gen muzical – scurt pe doi, gen născut pe Internet, impregnat de cultura *memeficării* și de efecte sonore eventual monstruoase, imersat în imaginarul neonostalgic al stilizării absolute a trecutului –, dăduse tonul cu cîțiva ani înainte, dar 100 Gecs venise să-i adauge curentului un aer de carnaval, populism, absurd, eficacitate și un fel de realism contrariant. Dacă, muzical vorbind, estetica producției în cazul 100 Gecs putea produce șocuri și reacții zeflemitoare – nimic nou sub soare, în cazul majorității microsubculturilor venite din Internet a fost la fel –, mecanismele de reprezentare, reproducere și recuperare a ei puteau construi un apel referențial mai mult decît interesant. Într-un articol pentru platforma Tidal, criticul și istoricul muzical Simon Reynolds lega *sound*-ul acesta și filosofia din jurul lui de ceea ce a reprezentat în istoria post-punk, *Cupid & Psyche 85*, cel de-al doilea album al formației britanice Scritti Politti: „Dacă există un adevărat succesor al strategiei oblice de infiltrare prin simulare a grupului Scritti Politti, acesta ar fi PC Music și genul muzical pe care l-a consacrat, *hyperpop*-ul. (...) Cu artiști precum 100 Gecs și Glaive, conexiunea la epoca *Cupid & Psyche 85* nu se face atît prin coordonatele sonore, cît prin urmărirea obținerii unui *sound* complet denaturat, al cărui glanț procesat îți îmbunătățește starea de spirit ca o supradoză de glucoză. Renunțînd la stratagemele underground convenționale ca *noise*-ul și disonanța, *hyperpop*-ul recunoaște faptul că atractivitatea melodică a muzicii comerciale conține propriul său exces și propriul său extremism. Exact așa cum spunea cîndva chiar Gartside (Green Gartside, *frontman*-ul formației Scritti Politti, *n.a.*): «Există mizerie, odiozitate, dacă vreți, chiar și în dulceață»“ *(tr. a.)*. Iar *10000 Gecs*, noul album al 100 Gecs – la fel ca toate *release*-urile duo-ului din St. Louis, statul Missouri –, ține să le dea dreptate și lui Gartside, și lui Reynolds prin *layout*-ul megamaximalist, textele mai ilariante decît în trecut, pastișele bombardante și – de ce nu? – prin durata: un LP de vreo 23 de minute.

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■ ■ ■

Adina POPESCU

portrete din mers

Ce șanse are copilul ăsta?

Am o vecină care lucrează ca femeie de serviciu la o școală. O moldoveancă, după accent, înaltă și uscată, trecută de 50 de ani, femeie simplă, la locul ei și muncitoare, genul care ară cu plugul sau prășește cartofi ore în șir, sub soarele amiezii, doar pentru că așa trebuie. Și pentru că nu știe să facă altceva. Cunosc tipologia, am întîlnit-o de nenumărate ori, în diferite ipostaze, prin satele românești și prin texte literare – are ceva din îndîrjirea Mariei, poreclită și Fefeleaga, ceva din încrîncenarea Vitoriei Lipan. Genul de femeie cu simțul datoriei, indiferent de natura ei. O admir, într-un fel – eu nu am simțul datoriei și de multe ori aleg să lîncezesc în loc să-mi fac treburile care așteaptă să fie făcute. Inclusiv pe cele gospodărești – prefer să nu spăl vasele și le arunc pur și simplu în chiuvetă pentru un „mai tîrziu“ sau dau cu aspiratorul cînd îmi vine cheful. Ei bine, așa ceva nu se va întîmpla niciodată cu vecina mea, știu că face toate aceste lucruri exact atunci cînd ele trebuie făcute. E o vecină bună, locuim gard în gard și nu mi-a făcut niciodată probleme. Povestea e amuzantă și pare cumva fictională (de altfel, toți vecinii mei sînt personaje de roman) – casa nu îi aparține, dar proprietarul a primit-o să locuiască aici pentru a avea grijă de pisicile unei rude comune decedate și care a lăsat probabil și o moștenire. Casa are două camere – într-o cameră locuiesc pisicile, la început erau vreo treisprezece, între timp au mai murit dintre ele și au rămas nouă, în cealaltă cameră locuiesc femeia de serviciu moldoveancă și fetița ei de 11 ani. Cu pisicile nu am interacționat în mod direct decît o singură dată, cînd am intrat, nici nu mai știu de ce, în curtea de alături. Sînt niște pisici absolut normale, le văd siluetele feline prin gardul din plexiglas care desparte curțile noastre. Una dintre ele e foarte vorbăreață, „ciripește“ tot timpul de dincolo de gard. Cînd trăia Sushi, îi mai dădea cu laba pe gard, însă total dezinteresată, se prinsese și ea care e curtea noastră și care e curtea lor. Lumi total diferite. Din camera din față pot vedea camera pisicilor, e fascinantă – văd pisici care se cațără în „pomi“ sau care stau pe niște podiumuri, în poziții statuare. Sînt foarte bine îngrijite de către vecina noastră – din simțul datoriei, desigur –, dar și foarte puțin iubite, nici măcar fetița nu le iubește în mod special. Odată, vecina mea a încercat să-mi explice că ține departe copilul de pisici de frică să nu-i transmită nu știu ce boli. I-am explicat, la rîndul meu, că pisicile transmit boli oamenilor în cazuri foarte rare și chiar nu se pune problema cu aceste pisici hiperprotejate care locuiesc într-o singură cameră. A dat din cap, dar nu a părut să înțeleagă, știa ea ce știa.

Cu vecina mea mă întîlnesc deseori, în mod inevitabil, pe strada noastră, la Mega Image sau în piață, la Obor. Mereu e însoțită de fetiță – e o Matrioșcă mai mare, alături de o Matrioșcă mai mică. Vecina mă vede de la distanță și mă așteaptă, și asta mă enervează cel mai tare, nu-și dă seama că am început să o evit. La început, nu am făcut asta, am stat de vorbă în mijlocul trotuarului zeci de minute, pentru că eram curioasă. Am aflat că mai are o fată, de 20 de ani, iar acest copil, al doilea, a fost făcut la bătrînețe. (Iar copilul se tot foia în jurul ei în timp ce noi trăncăneam, nu mai avea răbdare.) S-a plîns de munca ei grea de la școală, că trebuie să ridice bănci și o doare spatele, că e o școală mare, cu o mie de copii, în care face curățenie în fiecare zi, că nu mai poate, că e bolnavă (adevărul e că o aud tușind zilnic în curte), dar nu poate să renunțe la slujbă pentru că și fetița ei învață la școala respectivă și nu vrea să o scape din ochi. Îi e frică să nu pățească ceva, îmi zice ea, în vreme ce fetița țopăie și se lălăie plictisită în jurul nostru. Și vara, cînd nu mai sînt copii la școală, vecina mea o duce pe cea mică tot acolo, sub strictă supraveghere, nu poate să o lase singură acasă. De ce nu mergeți măcar o zi la mare? – am întrebat-o. Nu e vorba de o vacanță, știu că e scump și poate nu vă permiteți, doar luați un tren din Gara de Nord, face o oră și ceva pînă la Constanța, mergeți pe plajă, faceți o baie și vă întoarceți seara. Copilul s-a oprit din țopăitul ei ritmic și m-a privit cu niște ochi de parcă ar fi văzut un elefant pe Calea Moșilor. Nu a mai fost la mare, nu-i așa? – întreb eu. Vecina s-a uitat la mine de parcă le-aș fi propus să se mute pe o altă planetă. Da, e o idee, dar cum e cu trenul ăla și cît costă? Și chiar face doar o oră pînă la mare? Dar dacă le duce în altă parte și se rătăcesc? Etc. Trăim în București, în secolul 21! N-am mai insistat, îmi părea rău de copil că pentru cinci minute își făcuse speranțe deșarte. Și-mi amintesc de o altă discuție, din pandemie, cînd vecina mea mi-a zis că le-a dat tablete de la școală ca să intre la ore online, iar ea nu a lăsat-o pe fată să umble la tabletă ca nu cumva să o strice și să o plătească după aia, că nu are de unde. Altă dată, i-am dat fetiței cărți pentru copii de la editura cu care colaborez, nu le-a primit cu prea mare interes și nu cred că am schimbat ceva. De multe ori caut să înțeleg ce îmi zice femeia asta în limba ei bolovănoasă, pentru că ea încearcă, de fapt, să comunice, dar cuvintele parcă nu ajung pînă la mine, am momente în care nu pricep nimic și din cauza asta am început să mă feresc de întîlnirile cu ea și să mă prefac că nu o văd cînd mă așteaptă. Odată m-a întrebat îngrijorată dacă m-a supărat cu ceva și m-am simțit prost, mi-ar fi fost imposibil să-i explic că nu era vina ei că nu reușim să comunicăm ca două vecine normale și drăguțe ce sîntem și că sînt mulți factori la mijloc care nu țin de umanitatea propriu-zisă, ci de diferența de educație, că nu pot să mă prefac că vorbesc unui perete și nici n-aș mai ști ce să-i zic, pentru că uneori se uită la mine și parcă așteaptă să-i zic ceva, orice, care să-i facă traiul un pic mai suportabil. Nu știu ce să-i zic unei mame care refuză să-i dea copilului tableta primită gratis de la școală, care de fapt refuză să-i deschidă o cale spre o lume mai bună doar pentru că ea nu o înțelege, nu-și dă seama că undeva, acolo, ar putea să existe o lumină. Complicat, mai ales că trăim la zece metri distanță una de cealaltă.

> *Deocamdată e un copil ca toți copiii,*
> *o aud cînd cîntă, rîde sau plînge*
> *pentru că e certată de maică-sa. Dar va crește.*

La rîndul meu, încerc să nu o deranjez cu nimic – însă se mai întîmplă uneori, în serile de vară, să am discuții tensionate în curte, asta e, sîntem oameni vii care se zbat pentru proiectele lor, îmi dau seama că aceste discuții pe care ea le aude și care conțin termeni precum CNC, AFCN, aplicații, rezidențe, *deadline*-uri sînt pentru ea într-o limbă total necunoscută. Probabil că vecina mea deduce doar că ne certăm și e îngrijorată din cauza asta. Discutăm și despre lipsa de șanse în România, iar atunci cînd îmi amintesc cine locuiește alături mă opresc. Eu ca eu, dar ce șanse are copilul ăsta? Deocamdată e un copil ca toți copiii, o aud cînd cîntă, rîde sau plînge pentru că e certată de maică-sa. Dar va crește, pe la 15-16 ani va face orice ca să scape de Matrioșca cea mare și de control, va pleca de acasă, poate va abandona școala, se va „mărita“ repede, va face copii, va lucra ca femeie de serviciu la o școală, o va durea spatele de la prea multă muncă, nu va avea bani să le cumpere copiilor ei tablete și s-ar putea să nu ajungă niciodată la marea care e la 200 de kilometri depărtare.

Mă simt aiurea după micile noastre conflicte profesionale pentru că știu că, de auzit, se aude tot, dar îmi dau seama că și vecina noastră liniștită și muncitoare are o meteahnă. În fiecare seară și în fiecare dimineață trîntește ușile și geamurile de mai multe ori, cu o forță incredibilă, de se zguduie casa. Nu înțeleg de ce. Am întrebat-o ce se întîmplă, dar nu a vrut să recunoască, m-a privit cu seninătate: „Eu n-am auzit nimic, o fi de la alți vecini!“. Mi-am dat seama că e acolo un sentiment refulat al furiei, al neputinței, pe care nu poate altfel să și-l exprime. E dreptul ei, e o vecină bună, nu mă deranjează cu nimic.

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....

Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✓ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✓ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Simțire fără rațiune

La prima vedere, episodul poate părea venind dintr-o societate într-atît de plictisită de monotonia bunăstării, încît are nevoie, la răstimpuri, precum Sfîntul Sisoe în raiul lui Topîrceanu, unde nu exista nici cel mai mic disconfort, de o durere „sănătoasă“ de măsele sau măcar să muște dintr-un ardei iute, doar-doar o mai simți ceva. Totuși, nu e cazul, românii nu sînt în nici un pericol de a sucomba într-o *dolce vita*.

Luată la bani mai mărunți, tevatura iscată de o postare pe Facebook, preluată de mass-media și ajunsă în mediul politic, a relevat nu doar acea frică patologică a românului de a fi luat de prost, ci și metehne ideologice adînc înrădăcinate (precum străinii care ne fură), invitînd totodată la o dezbatere mai amplă: cum de au ajuns rețelele de socializare să impună dezbateri la nivel public?

Furtuna din paharul ciocnit la nivel politic

Într-o zi, cineva și-a făcut cumpărăturile la un supermarket și, descoperind că nu mai existau casieri, ci doar aparate de *self-scan*, s-a enervat. Ca să nu țină nervii pentru el sau să-i ventileze, sunîndu-și un prieten, a decis să-i exorcizeze printr-o postare pe Facebook: „Aveam ditamai coșul plin ochi cu tot felul de produse pe care am realizat că va trebui să le scanez. Aveam opțiunea să abandonez coșul, așa plin cum era, și să îmi văd de treabă, dar nu am făcut-o gîndindu-mă că un om va trebui să așeze la loc toate produsele alea adunate de prin tot magazinul. (...) M-am apucat să le scanez singur, stîngaci, pentru că eu nu sînt casier, dar Auchan a ținut să mă transforme în unul. Nu știu ce s-a întîmplat cu acele doamne care lucrau la case, nu știu dacă au fost disponibilizate, dar sigur prin metoda asta magazinul face economie. (...) Așadar, eu nu vreau să fiu casier gratuit pentru nimeni, nici pentru Auchan, nici pentru mine“.

Imediat postarea a luat-o la vale, devenind „virală“, căci conținea două ingredientele iubite de țîfna românească și devorate de utilizatorii de rețele de socializare: pe de o parte, revolta contra sistemului hapsîn, pe de alta, compasiunea față de oamenii muncii – autorul postării ținînd să-și facă cunoscute calitățile morale, subliniind faptul că nu și-a abandonat cumpărăturile, din grijă pentru cei care vor fi nevoiți să le pună la loc.

Unii au preluat ideea, comentînd, în siaj, că, dacă magazinele ne „obligă“ să depunem această „muncă“ de a ne scana singuri produsele, ar trebui să ne și plătească. Altă idee cu priză la acel public chinuit în permanență de complexe de inferioritate față de „occidentali“ și față de acel capitalism feroce „din afară“ care ne nedreptățește, ne umilește și ne fură.

Fiind rost de audiență, mass-media a preluat furtuna din pahar, organizînd, timp de cîteva zile, dezbateri, cu invitați și, musai, cu „vocea poporului“, toată treaba căpătînd un iz de ideologie – capitaliștii bogați fac bani pe spatele poporului asuprit. Bulgărele, astfel crescut, a ajuns la urechile politicienilor, care n-au zăbăvit să se exprime – PSD-ul anunțînd că i-a venit o idee: să taxeze, de acum, suplimentar, acele case de marcat.

O propunere pe care economistul Constantin Rudnițchi a etichetat-o ca „absurdă din punct de vedere fiscal“, comentînd ulterior episodul pe site-ul RFI România.

„Concret, propunerile social-democraților intră «cu bocancii» în economia privată. În primul rînd, ideea introducerii unui impozit pentru fiecare aparat automat instalat. Impozitul este în așa fel calculat încît să fie egal cu cel al unui angajat plătit cu salariul minim. Cu alte cuvinte, compania este descurajată să mai introducă noi tehnologii, prin casele de marcat automate, pentru că ar fi obligată să plătească un impozit și contribuții egale cu cele ale unui angajat. Mai are rost să faci o modernizare a afacerii? Evident, nu“ – a afirmat economistul, conchizînd că, deși propunerile PSD sînt hilare, „dacă luăm în calcul că reflectă un mod de gîndire, zîmbetul va fi înlocuit cu un «fior rece» prin șira spinării“.

Căci nu doar PSD-ul a reacționat – liderul AUR, George Simion, a postat și el pe Facebook un mesaj în care se declara „alături de miile de români revoltați de inițiativa retailer-ului francez Auchan de a-i transforma, din clienți, în angajați neremunerați ai acestei corporații“, susținînd că „Auchan, ca și ceilalți retailerii veniți în România, realizează profituri uriașe și, în mare parte, externalizează acești bani către țările lor. Cînd le-am criticat practicile, ni s-a replicat că punem în pericol locurile de muncă pe care le-au creat. Acum, după ce au luat banii românilor, iată că tocmai corporațiile vor să elimine și locurile de muncă, prin digitalizarea excesivă și înlocuirea angajaților prin propriii clienți“.

Și, ca tortul să nu rămână fără cireașă, pe 13 martie, Horia Constantinescu, președintele ANPC, a declarat că montarea caselor *self-scan* în supermarket este „o abordare discriminatorie“ față de persoanele în etate, oameni pe care i-a etichetat a fi „nefamiliarizați cu toate diligențele de a-și scana și a-și marca singuri cumpărăturile“.

© wikimedia commons

Probabil, el însuși speriat de consecințele postării sale la nervi, inițiatorul zarvei a ținut să se delimiteze de asocierile cu vreun om politic – dezicîndu-se, în special, de George Simion: „Țin să menționez că nu am nici o legătură cu acest domn și mă îngrijorează profund faptul că s-ar putea interpreta că eu și dl Simion avem păreri similare. (...) Consider că dl Simion nu face altceva decît să se cațere pe un subiect din care a simțit că poate suge niște capital politic“.

Fără să vrea, odată cu dezicerile sale, individul a lansat însă o dezbatere reală: sîntem oare conștienți de consecințele postărilor noastre, mai ales ale celor făcute la nervi?

Vocea poporului, între rațiune și simțire

Ne place sau nu, realitatea arată că multe dintre discuțiile virale care se încing pe rețelele de socializare devin dezbateri în spațiul public, unele concretizîndu-se chiar sub forma unor mișcări sociale – precum MeToo sau BlackLivesMatter. Am putea spune, din punctul acesta de vedere, că rețelele de socializare sînt o formă de democrație – vocea poporului impunîndu-se.

Totuși, care e natura acestei „voci a poporului“ exprimată pe rețelele de socializare: este vocea rațiunii sau a emoțiilor?

Să ne gîndim în primul rînd care e principiul de bază al acestor rețele: pura socializare, în sensul șuetei între amici, este exclusă – cîți dintre noi avem în listele de „prieteni“ doar prieteni? Nucleul lor este ispititorul *„like“*, o cheie ce deschide Cutia Pandorei, lăsînd să zburde liber orgolii, temeri, nesiguranțe și mai ales certitudini de care avem nevoie pentru a le obloji. Căci de prea multe ori acel *like* înseamnă o formă de validare și un impuls către vizibilitate, tradusă, în lumea *social media*, prin celebritate. Căci, datorită rețelelor de socializare, oricine poate ajunge „Cineva“, indiferent dacă are sau nu aptitudinile necesare, e suficient să fie pe gustul „poporului“. E suficient să primești *like*-uri, să ai urmăritori, să fii distribuit – necontînd din partea cui vine această recunoaștere – căci, în lumea *like*-ului, cantitatea e mai prețuită decît calitatea.

Iar pentru acest *like* ești dispus să faci compromisuri în ceea ce privește propria intimitate: lucruri pe care nu le-ai fi spus decît apropiaților, tristeți, bucurii, glumițe, nervi, pe scurt toate emoțiile care te copleșesc la un moment dat nu mai sînt rezervate prietenilor și familiei, ci le trîntești în fața unei mulțimi de necunoscuți, tînjind după „aprecierea“ lor cantitativă. Odată primită, plusezi, intrînd în cercul vicios al expunerii oricărei emoții, oricărei trăiri, oricărei intimități – căci astea hrănesc cel mai abitir atenția societății *social media*.

„Azi, rețelele de socializare au impus emoția, în detrimentul rațiunii“ – afirmă Robert Zuili, psiholog, într-un articol din *Huffington Post*.

„Emoția acționează precum o realitate augmentată, creînd astfel o «alterare» a realității, fiind o percepție elaborată după propria prismă emoțională. Rețelele de socializare permit refularea unor nervi, însă sensibilitatea exagerată duce la o uzură a rațiunii. (...) În această lume nouă în care emoția e aruncată în prim-plan, există o contagiune emoțională pe care rețelele sociale o favorizează. Cei care s-au crezut izolați, în percepția lor asupra unei lumi insuportabile, se regăsesc, se înțeleg și se sprijină reciproc. Ceea ce puteau minimiza pînă atunci ca fiind o nedreptate locală devine o realitate comună.“

Puterea emoției resimțite de o persoană, explică psihologul, distorsionează însă de multe ori percepția asupra realității exterioare, fiind subiectivă, ajungînd „să înmulțească de zece ori percepția celor mai mici greșeli, inconsecvențe, contradicții și alte imperfecțiuni ale lumii“. Intrate în rețea cu emoțiile celorlalți utilizatori, acest „cocktail exploziv“ creează un anumit cult al plăcerii.

Or, după cum susține Michel Maffesoli, profesor emerit de sociologie la Sorbona, în cartea sa *Homo eroticus. Des communions émotionnelles,* lumea contemporană trăiește în acest cult al plăcerii, în care afectele și emoțiile sînt valori esențiale.

Potrivit lui Maffesoli, „spiritul vremurilor pare să pună la îndoială ordinea rațiunii care a prevalat pînă azi și să privilegieze emoția“. Importanța acordată azi afectelor formează un soi de „erotism social“ în care protestele, indignarea și alte expresii ale unor emoții private duc înspre reale mișcări sociale, reducînd și distorsionînd diferitele „principii ale realității“.

Subiectivismul cu care trăim orice mică neplăcere, odată postat pe rețelele de socializare, devine astfel o viziune categorică asupra „lumii“.

Potrivit unui studiu al Universității din Sorbona *(Réseaux d'affects et d'intolérance: politique, catharsis et le récit de soi et de l'autre dans la vie quotidienne médiatisée),* exagerarea emoțiilor, exprimate în *social media*, construiește o societate plină de nevroze. Rolul de catharsis pe care îl poate avea verbalizarea unei emoții este anihilat de permanenta nevoie de a crea trăiri, doar ca să le împărtășești. Mecanismele creierului sînt astfel bulversate, centrii nervoși intră într-o stare permanentă de alertă care ne întunecă mințile și ne face să augmentăm orice trăire.

Revenind la episodul caselor de marcat *self-scan* denunțate ca „nedreptate socială“, faptul că enervarea personală a cuiva, care nu avea o justificare logică, s-a transformat în dezbatere națională, implicînd inițiative politice și declarații de discriminare, ne arată că „rețelele de socializare“ au devenit mai degrabă un soi de „rețele de afecte“, care nu prea mai au de-a face cu natura unor trestii cugetătoare.

■ ■ ■

PUBLICITATE

DIN 15 MARTIE,
la toate punctele de difuzare a presei
numai împreună cu revista
în limita stocului disponibil
Historia
Cartea
IUBIRILE IMPOSIBILE ALE LUI PETRONIUS
VOLUMUL I
de Vintilă Corbul
PREȚ PACHET SPECIAL
39,99 LEI

DIN 29 MARTIE,
la toate punctele de difuzare a presei
numai împreună cu revista
în limita stocului disponibil
Historia SPECIAL
Cartea
IUBIRILE IMPOSIBILE ALE LUI PETRONIUS
VOLUMUL II
de Vintilă Corbul
PREȚ PACHET SPECIAL
39,99 LEI

Teodor BACONSCHI

Religia în școală, o veche poveste

Deși sînt deliberat mai retras, rămîn prezent pe Facebook (nu degeaba i-am dedicat probabil prima carte scrisă în România). După cum știm, agora virtuală e parcelată pe „bule“ de utilizatori care-și seamănă și îi (cam) detestă pe locatarii altor sfere de opinie, însă ea rămîne un fin barometru comunitar. De curînd, a trecut pe *social media* valul legat de propunerea Cultelor din România privind Religia ca probă opțională la bacalaureat. Evident, unii se declarau „pro“, alții „contra“, căci așa-i în lumea virtuală, jenant polarizată. Însă tema nu privește atît programa de bacalaureat, cît locul faptului religios într-o societate românească afectată de invazia rusească din Ucraina, de inflație, de neîncrederea trist răspîndită (dar justificată) în „autorități“ și de multiple incertitudini referitoare la viitorul apropiat.

După mine, neîncrederea în autorități (partide politice, instituții publice, lideri) s-a transferat și în tabăra secularistilor anticlericali. Numai o mică grupare urbană de activiști tineri e dominată de ideologia *woke, cancel culture* și de agenda LGBT. Grosul anticlericalismului vine din proiectarea neîncrederii de care aminteam dinspre stat spre Biserica (majoritară), care s-a aliat prea mult cu Leviathan și depinde excesiv de stipendiile lui. De vreme ce Ortodoxia românească post-comunistă a reluat mecanic teologia politică a „simfoniei“ bizantine – continuînd simultan tradiția cuzistă a unei Biserici naționale care cîntă, orice ar fi, în struna Puterii instalate –, atunci nu trebuie să ne mire că societatea civilă vede cele două entități cu aceleași lentile acuzatoare. Sînt chiar unii români care cred că simbioza declarată și lucrativă dintre Biserică și stat a permis recrearea unui Partid Unic (USL 1.0, USL 2.0 și, în curînd, USL 3.0), o situație deloc democratică, în care indistincția doctrinară omogenizează valorile într-o manieră totalitară.

Dacă BOR și-ar fi permis mai des și mai sonor să critice derapajele succesivelor guverne, apărînd justiția socială, normele etice și libertatea, atunci și „poporul“ ar fi văzut în ea o pavăză contra ispitelor tiranice și abuzului. Monotona lor concordie cu mize electorale și materiale a suscitat teama colectivă că ambele urmăresc doar puterea lumească, în detrimentul pluralismului democratic și al autonomiei individuale legitime. Reacțiile potențial extremiste – prin clamatul „neo-marxism“ al tineretului corporatist din USR și respectiv filetismul AUR – traduc aceste anxietăți și fracturează suplimentar un corp social aflat deja sub tensiune. Primii vor să scoată religia nu doar din școală, ci și din viața publică, pe cînd ceilalți propovăduiesc un soi de *sharia* ortodoxistă și antioccidentală, copiată parcă din agenda lui Vladimir Putin.

Iată veritabilul context al luptei dintre cei care pretind eliminarea religiei din școală și cei care vor toată școala sub semnul religiei. Pentru că am contribuit, ca membru în Grupul de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii, la reintroducerea orelor de Religie în sistemul public al anilor ’90, sînt în continuare convins că această materie deopotrivă relevantă pentru viața morală, inteligența filosofică și conectarea judicioasă la tradiția intelectuală a civilizației noastre rămîne utilă, adică perfect recomandabilă, mai ales dacă se predă după manuale moderne, sub girul unor profesori descuiați. Este însă cazul? Nu prea. Prin urmare, e cazul ca BOR să apere această materie prin schimbări stilistice în conținutul manualelor (din care am văzut în presă mostre decepționant de primitive) și în selecția corpului didactic specializat (de unde trebuie să dispară atît figurile de tipul dascălului recent concediat, care abuza de eleve într-o tabără, cît și cele rămase, caricatural, pe vremea lui Ion Creangă). În măsura în care BOR își regăsește libertatea profetică – mai ales în momentele de criză comunitară – și decide, după trei decenii de inerție pur cantitativă, să aplice o reformă a propriei didactici religioase, partida nu e pierdută. Dacă această urgență nu e conștientizată și urmată de acțiuni convingătoare, atunci „clasa parentală“ se va opune tot mai fățiș orelor de Religie și ar fi realmente păcat, pentru că Biserica a fost prima școală a Europei, tot așa cum Europa nu mai înseamnă mare lucru dacă-și amputează memoria spirituală iudeo-creștină.

Anca MANOLESCU

Diferite diversități religioase

La sfîrșitul lui ianuarie, anul acesta, Papa Francisc a primit în vizită la Vatican pe capii unor importante comunități religioase din Ucraina. Au venit, împreună, mitropolitul Bisericii Ortodoxe a Ucrainei – Biserică independentă de Patriarhia Moscovei –, arhiepiscopul Bisericii greco-catolice, rabinul șef și marele muftiu ai Ucrainei. Ei reprezentau Consiliul ucrainean al Bisericilor și Organizațiilor religioase, o structură interreligioasă care s-a constituit în aerul mișcării pro-occidentale Euro-Maidan. E un semn al integrării credinței, al credințelor religioase în proiectul de societate pentru care a avut loc „revoluția demnității“ din 2013-2014.

© wikimedia commons

Mînăstirea Sfîntul Mihail, Kiev

Stilul occidental de societate presupune acceptarea diversității, mai mult, prețuirea unei diversități dialogante. În proiectul Euro-Maidan, religiile erau și ele concepute, erau afirmate ca menite dialogului și solidarității. Adică în ruptură față de modelul Kiril-Putin de religie. Cea din urmă, rubrica „metafizică“ a propagandei naționalist dominatoare, propovăduiește că ortodoxia rusă definește un „spațiu de civilizație spirituală“, un spațiu pur, „amenințat“ și „asediat“ de „degradatul“ Occident. Confruntată cu victoria opțiunii pentru Europa în Ucraina, „puritatea spirituală“ a regimului Putin a început atunci să atace țara „nesupusă“, pentru a ajunge la invazia sălbatică de astăzi. Căci, potrivit discursului oficial, stratosferic de cinic și ridicol, biata, pura, sfînta Rusie ar fi în pericol să-și dea duhul sub presiunea Ucrainei și a Occidentului care o susține.

În timpul Euro-Maidanului, ca și astăzi, ucrainenii sînt de o dîrzenie și de un eroism uimitoare, sînt un exemplu înalt pentru întreaga lume democratic liberală. Iar religiile concepute în stil cooperant își aduc partea lor la această rezistență eroică. În centrul Kievului, „mînăstirea Sfîntul Mihail cu turle aurii, inimă vie a Bisericii Ortodoxe a Ucrainei, a slujit de refugiu și de sprijin manifestanților din 2013-2014. Lăcașul a bătut clopotele de primejdie pentru prima oară după năvălirile mongole din secolul al XIII-lea, în vreme ce muftiul, originar el însuși din Donbas, se alătura mișcării“ (Jean-Pierre Filiu, profesor universitar Sciences Po, în *Le Monde*, 12.03.2023). „De ani de zile, delegații de demnitari creștini, evrei și musulmani apără cauza Ucrainei în străinătate“, adaugă autorul articolului.

„Mînăstirea Sfîntul Mihail a slujit de refugiu și de sprijin manifestanților din 2013-2014.“

Depășind o istorie complicată a diversității religioase, uneori conflictuală, pe alocuri sîngeroasă, Ucraina – prin capii ei religioși – pune la lucru un alt stil: efortul colegial al religiilor pentru libertatea țării. Iar asta înseamnă totodată libertate față de acea variantă de religie care slujește de alibi „spiritual“ regimului totalitar rus.

Varianta Kiril-Putin de religie e bazată, asemenea regimului pe care îl susține, pe pretenția de monopol al excelenței spirituale, pe dominație uniformizantă, pe un total dispreț față de adevăr. *Pretenția de monopol al excelenței spirituale:* fiind singura religie/lume/civilizație aflată pe pragul perfecțiunii cerești, Rusia lui Putin-Kiril ar fi, de aceea, mereu amenințată de cel diferit, de diversitate (religioasă și civilizațională) percepută ca dușman. Membrii acestui „spațiu de excelență“ trebuie să fie exaltați în mîndria lor identitară și totodată vigilenți împotriva inamicului care vrea, chipurile, să îi seducă sau să îi cucerească.

Dominație uniformizantă: în această variantă de religie, demnitatea fiecărei persoane nu contează. „Poporul religios“ e redus la colectiv, la o masă manevrată de ideologia excepționalității asediate. La începutul invaziei, patriarhul Kiril a recurs la versiunea ademenitoare a discursului uniformizant: ucrainenii sînt frați ai rușilor, așa că trebuie să se împotrivească tentației europene, să revină în matca regimului Putin și a Bisericii ruse. Cum cu asta n-a avut izbîndă, a reluat vechiul lui discurs agresiv despre Occidentul viciat și vicios, care atacă puritatea rusă. (Mai general vorbind, în variantele agresiv fundamentaliste de religie, uniformitatea privește și comportamentul ritual ori social. Cei care se abat de la practica și comportamentul dictate ideologic sînt sancționați, declasați, reprimați.)

Dispreț față de adevăr: nu doar că cel care se declară „victimă“ e de fapt atacator, că „excelentul spiritual“ se comportă ca un invadator sălbatic, susținînd ticăloșii, ucideri și distrugeri în masă. Varianta monopolist agresivă de religie își arogă absolutul, se declară aliata dreptului divin și, din această postură, dă gir spiritual ororii, urii, dușmăniei crunte față de diversitate (religioasă și civilizațională).

Dar oare religia asociată dictaturii chiar nu suportă în nici un fel diversitatea religioasă? Nu e tocmai așa. „Sfînta Rusie“ e susținută de musulmanii ceceni ai lui Kadîrov. Ea a aruncat în luptă mai ales soldați din regiunile periferice, de alte religii decît cea ortodoxă. Dar aceștia nu prea contează pentru ea: sînt ființe neînsemnate, „consumabile“. Pe de altă parte, regimul Putin se împacă foarte bine cu Iranul șiit. Rade orașele Siriei în beneficiul alauitului Bashar al-Assad. Se are bine cu Turcia sunnită a lui Erdogan. Curtează China daoistă și budistă, unde statul controlează cultele, iar represiunea minorităților religioase e necruțătoare. În pofida deosebirilor de religie, Rusia lui Putin-Kiril se simte într-un „duh“ cu aceste dictaturi. E de înțeles. Pe toate le caracterizează dominația uniformizantă, distrugerea societății de către Putere, recursul nelimitat la forța brută. Bombele unite cu „excelența spirituală“ sînt o manevră mult mai facilă decît demersul unei diversități în dialog, care cere raționalitate, dezbatere, respect față de interlocutor, drum împreună.

Într-un număr recent din revistă, Andrei Pleșu vorbea despre „Cultura dialogului în declin“. Unul dintre motivele invocate era faptul că dialogul cere cunoașterea reciprocă a interlocutorilor, pe cînd astăzi el a devenit – în politică – fațadă retorică, întîlnire fără informație consistentă în privința celuilalt.

Întîlnirea religiilor cere, chiar mai intens decît politicul, cunoașterea interlocutorului: cel din fața ta și Cel de deasupra tuturor. Ea nu e un lucru la îndemînă, nu e o soluție ușor de pus în practică. Cînd, într-o convorbire din 1993 *(Teme ecumenice*, 2004), Andrei Pleșu l-a întrebat pe Părintele André Scrima despre șansele unei astfel de întîlniri, el socotea că importantă e în primul rînd educarea conștiințelor pentru dialog. „Să-l pregătim printr-un travaliu conștient, susținut *în* noi și *între* noi, pînă cînd el va surveni ca de la sine“. Ce propunea pentru această pregătire? O decantare a conștiințelor, o reflecție asupra mesajului interior al propriei credințe, ceea ce, pentru creștini, înseamnă o intrare mai adîncă în adevărul lui Christos.

Dialogul interreligios, cooperarea religiilor, departe de a fi doar o adaptare la stilul democratic liberal de societate, e exercițiu al credinței, cere pregătire și cunoaștere spirituală.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

ENJOY
IT'S FROM
EUROPE

www.organicschool.eu

Profitați la maximum de dieta dumneavoastră zilnică

cu produse ecologice europene

ORGANIC SCHOOL

**Mâncare mai bună pentru
un viitor mai bun**

Agricultura ecologică ajută la:

**Utilizarea responsabilă
a energiei și a resurselor
naturale.**

În conservarea biodiversității.

**În păstrarea echilibrelor
ecologice regionale.**

**Pentru a spori fertilitatea
solului.
În menținerea calității apei.**

Conținutul acestei campanii de promovare reprezintă doar punctul de vedere al autorului și este responsabilitatea exclusivă a acestuia. Comisia Europeană și Agenția Executivă pentru Cercetare Europeană (REA) nu își asumă nicio responsabilitate pentru orice utilizare a informatiilor pe care le conține.

CAMPANIE FINANȚATĂ CU
AJUTORULUNIUNII EUROPENE

Ștefan LEMNY

Cantemir – confluențe culturale și aculturație

În sinteza sa istorică *Geschichte des osmanischen Reiches*, publicată la Gotha la începutul secolului al XX-lea, Nicolae Iorga făcea cunoscut un portret aflat atunci în colecțiile Muzeului de Artă din Rouen, transferat între timp în România, ce avea să facă senzație: portretul lui Dimitrie Cantemir în perioada tinereții lui la Constantinopol. Ceea ce surprindea cel mai mult nu era atît semnalarea unei surse noi în iconografia extem de săracă privitoare la domnitorul efemer al Moldovei, cunoscut ca o personalitate proeminentă a culturii române, cît identificarea sa cu un tînăr purtînd semnele sugestive ale unor civilizații diferite: turbanul otoman și peruca *„à la française“*. Identificarea lui Dimitrie Cantemir în această postură n-a provocat entuziasm doar printre intelectualii români, avizi de simboluri ale culturii lor la frontierele orientale ale Europei. Ea a intrat în circuitul istoriografiei universale și datorită celebrei panorame a umanității, *A Study of History* (1934-1961), de Arnold Toynbee, în capitolul menit să descrie, cum titlul o indică, „Contactele dintre civilizații“ *(„Contacts between civilizations in space“).*

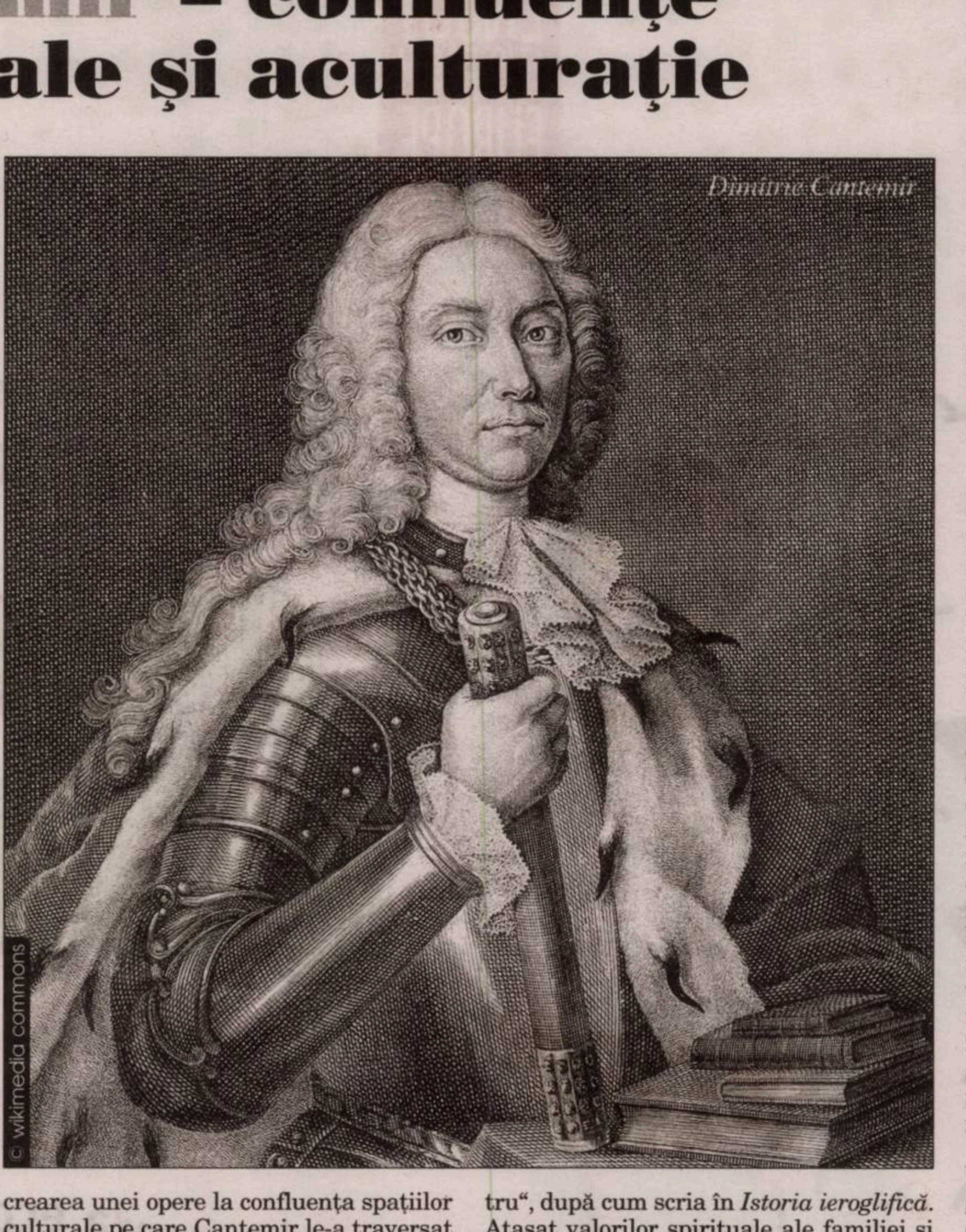
Dimitrie Cantemir

© wikimedia commons

Studiile ulterioare ale istoricilor de artă au spulberat acest mit, dar fascinația portretului – atribuit lui Jean-Baptiste Van Mour sau unui pictor al școlii sale – a marcat și continuă să marcheze imaginarului colectiv ca simbol al întîlnirii dintre Orient și Occident. Dacă azi nu există certitudinea că tabloul îl reprezintă cu adevărat pe Cantemir, unii se mulțumesc să recunoască în el cel puțin un „portret de substituție“, în perfectă armonie cu preocupările tînărului principe dornic să descopere sursele culturii europene și oriental-otomane atunci cînd se afla în mediul cosmopolit de pe malurile Bosforului.

Destinul vieții a făcut ca mărturia iconografică cea mai apropiată de realitate să fie legată de altă scenă a lumii și de alt exil, în Rusia lui Petru cel Mare, unde Cantemir și-a sfîrșit zilele. Este vorba de gravura ce deschide traducerea engleză a *Istoriei Imperiului Otoman*, apărută la Londra în 1743, reprezentîndu-l pe Cantemir potrivit codurilor obișnuite ale portretului de aparat ce s-au impus în restul continentului. La fel ca Ludovic al XIV-lea, Eugen de Savoia sau Petru cel Mare, principele Moldovei, ajuns la vîrsta maturității sale, este reprezentat aici în corsetul armurii – semn al atribuțiilor supreme ale rangului său princiar –, dar și în postura de savant, ținînd în mînă un sul maiestuos – probabil diploma Academiei din Berlin –, alături de un teanc de cărți. Gravura transmite astfel posterității imaginea unui prinț filozof cu nimic deosebit de iluștrii săi contemporani europeni, capete încoronate, nobili, dar și oameni de litere, o imagine diferită de aparența sa fizică și vestimentară pe care ar fi putut-o avea ca domnitor al Moldovei (între 1710 și 1711) sau în timpul exilului său la Constantinopol. De aceea, acest tablou al anilor de maturitate, mult mai apropiat de reprezentarea reală a personajului, nu are mai puțin și o valoare simbolică prin aceea că arată un ilustru mesager al spațiului românesc și est-european – primul, de altfel, ba chiar și singurul – care, după sinuoasa traversare a două imperii și a două culturi situate la hotarele Europei cu lumea asiatică, s-a afirmat în cele din urmă ca un contemporan fără complexe al elitelor princiare și intelectuale europene.

Alăturarea acestor două imagini n-ar prezenta poate interes dacă personajul pe care îl prezintă n-ar fi exemplar prin crearea unei opere la confluența spațiilor culturale pe care Cantemir le-a traversat sau *ar fi dorit* să le străbată. Într-adevăr, drumurile vieții sale ducînd din Moldova natală în lumea exotică a Imperiului Otoman, la sud, și, într-o altă etapă, în Rusia lui Petru cel Mare, la Răsărit, sînt un subiect fascinant de reflecții.

Un exemplu de aculturație

Desigur, el nu este o excepție în lungul șir al compatrioților moldo-valahi așteptînd în capitala otomană momentul prielnic pentru a reveni în patrie cu atribuțiile mult rîvnite ale domniei conferite de Sultan. Dar sejurul său, în parte forțat, în parte voluntar, este deosebit nu atît prin durata sa – din 1688 pînă în 1710, cu unele întreruperi –, cît prin ilustrarea unei pagini din istoria contactelor și a schimburilor culturale de cel mai mare interes pentru studiul fenomenului de *aculturație* pe care l-a definit în mod strălucit istoricul Alphonse Dupront: „mișcarea unui individ, a unui grup, de la o cultură spre o altă cultură, deci un dialog, o experiență, o confruntare“, în ce fel, prin etape succesive, un personaj sau un grup social „descoperă un altul, se adaptează sau se transformă pînă a reuși într-o zi să se confunde“. Astfel încît „întîlnirile dintre culturi creează alte culturi, nu o sinteză mai mult sau mai puțin sincretică, ci un nou centru de coerență, la nivel mai larg“.

Exemplul tînărului prinț moldav din capitala otomană este edificator pentru o asemenea lectură. Pe malurile Bosforului, el este absorbit de pasiunea studiului, a lecturii, a meditației filosofice și a creației literare, cu gîndul de a produce opere spre folosul culturii române. Departe de țara sa, el este stimulat de dorința de a contribui la „slava și vredniciia“ „moldovenescului nostru neam“ prin exersarea literară a limbii române și a dovedi că „flori s-au deschis în pămîntul nostru“, după cum scria în *Istoria ieroglifică*. Atașat valorilor spirituale ale familiei și neamului său și, pe un plan confesional mai larg, lumii ortodoxe din Constantinopol, el trăiește în același timp în mod creator cele mai subtile experiențe ale sensibilității lumii otomane a timpului său. Propriile sale compoziții muzicale, virtuozitatea sa de instrumentist, dar și opera teoretică sînt mărturia cea mai elocventă nu a unei sinteze, mai mult sau mai puțin sincretice a unei întîlniri culturale – cum voia să arate Toynbee –, ci a unei vertiginoase opere de creație originală, care a marcat durabil istoria culturii și a civilizației otomane.

Perfecta asimilare a culturii oriental-otomane face astfel din Cantemir un nume de referință în dialogul intercultural. Dar ceea ce-i conferă o pondere și mai mare este trăirea unei experiențe intelectuale asemănătoare în coordonatele altui spațiu cultural, în decorul cu totul deosebit al Rusiei lui Pentru cel Mare. Evoluția fostului domn al Moldovei este încă o dată extrem de surprinzătoare prin capacitatea sa extraordinară de integrare în noile realități mentale și culturale. Desigur, Victor Hugo a fost de altă părere, convins că cele două mari scene în care evoluase Dimitrie Cantemir – Imperiul Otoman și Rusia – nu erau în fond prea deosebite, așa cum o arată în cîteva fraze extrem de sugestive: „Moscova este la fel de cumplit de asiatică precum Istanbulul. Ivan este totuna cu Mustafa. Diferența este imperceptibilă între acest creștinism și acest mahomedanism. Preotul este frate cu ulemaua, boierul cu pașa, cnutul cu biciul. […] Pentru trecătorii de pe stradă există puține diferențe între Selim, care-i străpunge cu săgeata, și Vasili, care sloboade ursul asupra lor“. În viziunea marelui romancier, apropierea între cele două lumi, otomană și rusească, era mai ales consecința aceluiași model de societate, bazat pe despotismul puterii, ceea ce Dimitrie Cantemir ar fi înțeles foarte bine: „om din sud, fost hospodar moldovean, mult timp supus turc, el simte, deși a trecut la ruși, că țarului Petru nu-i displace defel deificarea despotismului“.

Victor Hugo are în bună măsură dreptate asupra acestui aspect, dar nu și în definirea mai generală a societății rusești pe care Dimitrie Cantemir o descoperea în raport cu lumea otomană pe care o părăsea. Voltaire era în această privință mai aproape de realitatea istorică. Apreciind marile prefaceri pe care le-a cunoscut Rusia în timpul lui Petru cel Mare, el își exprima admirația pentru cel care „a forțat natura în toate, în supușii săi, în el însuși, pe pămînt și pe mări, dar a forțat-o pentru a o înfrumuseța“ și, se impune să adăugăm, pentru a o apropia de valorile europene.

Metamorfoza modernizatoare pe care a cunoscut-o societatea rusă a antrenat în curentul ei și pe fostul menestrel al marilor dregători otomani, pe fostul domn al Moldovei devenit, cu timpul, unul dintre consilierii cei mai apropiați ai țarului reformator. Imaginea sa simbolică de personaj cu perucă și turban lasă loc alteia, prin renunțarea în cele din urmă la portul bărbii și prin adoptarea modei vestimentare a aristocrației europene, așa cum se vede din reprezentarea iconografică menționată. Schimbare nu mai puțin semnificativă în decorul său de existență cotidiană dacă ar fi să comparăm palatul în care a trăit pe malurile Bosforului cu cel pe care l-a conceput pentru el Rastrelli, renumitul arhitect al Sankt Petersburgului. O însemnare lăsată de Cantemir pe marginea unei cărți este sugestivă pentru sensul acestei transformări: mai înainte, scria el, în Rusia, „să te îmbraci în stil franțuzesc însemna să îngheți“, în vremea sa însă, „rușii se îmbracă franțuzește și nu mai îngheață“, de unde concluzia: „Obișnuința este a doua natură“.

Cel care făcea această observație vorbea în bună cunoștință de cauză, sugerînd una din componentele procesului de aculturație. Cu precizarea că el definea doar aspectele exterioare ale procesului, esențiale rămînînd cele interioare, mult mai profunde, uneori greu de perceput. Activitatea lui Dimitrie Cantemir în Rusia și opera elaborată de el în această perioadă oferă din acest punct de vedere exemple semnificative, ca un fel de repetiție, pe altă scenă, a experienței otomane. Astfel, cărturarul care continuă preocupările sale creatoare în serviciul compatrioților moldo-valahi – prin lucrările despre istoria lor – contribuie în același timp la opera reformatoare și culturală a patriei exilului său. A se vedea, în acest sens, participarea la lucrările și deciziile Senatului al cărui membru era, la dezbaterea chestiunilor de educație religioasă, înfruntînd vederile unei autorități clericale de prestigiu, învățatul Teofan Prokopovici, ba chiar contribuția sa teoretică la veștejirea modelului autocrat medieval pentru a proslăvi o nouă formă de absolutism în care țarul devenea „imperor“ și „părintele patriei“. Importanța prezenței sale culturale în Rusia este însă datorată mai ales experienței sale intelectuale cîștigate în lungul sejur otoman, motivul pentru care Petru cel Mare a intervenit personal pentru a grăbi tipărirea cărții sale *Sistemul religiei mohamedane*, convins de folosul ei „pentru știința rușilor“.

Ca și sejurul lui Cantemir în Imperiul Otoman, prezența sa în Rusia nu este așadar un refugiu pasiv în așteptarea momentului favorabil pentru a reveni la tron: ea are un caracter activ de integrare, asimilînd noi experiențe și contribuind la cultura societății în care a trăit. El constituie astfel, prin propriul exemplu, o punte de dialog intelectual între lumea otomană și cea rusă – în ciuda fondului de ostilitate militară și religioasă dintre ele, de altfel, și pentru că, pentru a se înfrunta, adversarii trebuiau să se cunoască mai bine. Ambele regiuni pe care le-a traversat reprezintă deja un spațiu enorm pe harta lumii, ele ocupînd poziții asemănătoare de apropiere pe drumurile ce legau continentele asiatic și european.

Voiajul european mult dorit prin intermediul operei

Cantemir nu a putut călători mai departe, dincolo de hotarele Imperiului Otoman și ale Rusiei lui Petru cel Mare, pentru a vedea cu propriii ochi marile focare culturale central și occidental europene. Se știe, însă, cu cîtă ardoare a visat să descopere regiunile apusene ale continentului: în 1717, din Rusia, el îi scria lui Petru cel Mare, aflat atunci în marele său voiaj european, despre fierbintea sa „dorință de a vizita acele țări“. Destinul vieții l-a condus, în schimb, în direcția diametral opusă, însoțindu-l în 1722-1723 pe Petru cel Mare, tocmai datorită cunoștințelor sale orientalistice, în campania din Caucaz pînă în regiunea Daghestanului, la așa-numita „Poartă de fier a Orientului“.

Ceea ce nu a putut realiza în mod direct ca experiență personală prin intermediul călătoriei a devenit posibil indirect prin interesul pe care opera sa l-a suscitat din partea Academiei berlineze prin alegerea sa ca membru al acesteia în 1714. Prezența sa în acest moment era mai mult simbolică, o recunoaștere a prestigiului său intelectual și un răspuns – trebuie să precizăm – la o operă încă în curs de elaborare: promisiunea de a prezenta „o istorie completă a împăraților turci“ și lucrarea *Descrierea Moldovei*. O recunoaștere ce ilustrează însă posibilitatea operei de a surmonta barierele cadrului de viață al autorului și de a satisface, în planul ideilor, aspirații irealizabile pe planul realității, datorită condiției sale – s-o spunem clar – de „ostatic“ al protectorului său. Dar exemplul este cu atît mai deosebit cu cît Dimitrie Cantemir reprezintă primul cărturar de marcă al spațiului românesc, dar și est-european care participă astfel la dialogul cultural intelectual dincolo de barierele imperiilor din estul continentului, reținînd pentru început atenția comunității savante central-europene din jurul Academiei berlineze.

Circulația europeană a operei lui Cantemir face un pas mai departe, de la Centru spre Vest (pe harta geopolitică a secolului al XVIII-lea) după moartea autorului. Un pas care n-ar fi cunoscut importanța pe care a avut-o în secolul Luminilor și ulterior fără contribuția fiului lui Dimitrie, Antioh Cantemir, el însuși om de aleasă cultură, creator al unei opere literare originale, ambasador al Rusiei la Londra și la Paris. Folosind pîrghiile misiunii sale diplomatice și relațiile intelectuale cu spiritele alese ale epocii, el s-a făcut și ambasadorul operei tatălui său, contribuind la cunoașterea unui titlu de referință: *Istoria Imperiului Otoman*. Grație lui, lucrarea rămasă în manuscris, în limba latină la moartea autorului, a fost publicată în traduceri successive, engleză, franceză, germană, impunîndu-se atenției cititorilor europeni, ceea ce-l făcea pe un colaborator al publicației *Journal encyclopédique*, distinsă în confruntarea marilor idei ale secolului, să recunoască fără ezitare: „Viața tatălui“, scria el în numărul din 15 ianuarie 1756, „ne-a dus pe nesimțite spre cea a fiului; există între ei o atît de mare asemănare de caracter, de noblețe sufletească și de înzestrare intelectuală, încît nu-l putem lăuda pe unul fără să-l lăudăm pe celălalt. Principele Antioh a contribuit, și nu mai puțin, la desăvîrșirea *Istoriei otomane*, veghind cu mare grijă asupra memoriei tatălui, s-a străduit să nu-i scape nimic care să poată dezminți elogiile ce s-au adus lucrării“.

La exemplaritatea legăturii generaționale a contribuit nu mai puțin continuitatea între traseul urmat de cele două vieți: traseul lui Dimitrie Cantemir, din Sudul însorit al Imperiului Otoman spre imperiul lungilor nopți din Nord, și acela al fiului său, din Estul spre Vestul continentului, o continuitate exemplară pentru că a permis în final transmiterea unei contribuții românești de seamă la cultura europeană.

Momentul pe care îl marchează publicarea acestei cărți este bogat în semnificații. Nu era prima lucrare a unui autor din spațiul carpato-dunărean prezentă în peisajul editorial din restul continentului. În acest sens, există deja unele (rare) precedente, precum scrierile teologice și istorice ale unui Nicolae Olahus, umanist de origine română, tipărite la Viena și Bâle în 1560 și 1568, sau considerațiile teologice ale lui Nicolae Milescu despre credința ortodoxă, incluse în vasta compilație dogmatică a învățaților centrului religios și intelectual de la Port-Royal (1667). Dar este prima oară cînd o realizare intelectuală a unui savant din Est se impune cu atîta acuitate în atenția contemporanilor săi din Vest prin contribuția la cunoașterea istorică a unui subiect de cel mai mare interes, pe măsura neliniștii provocate de soarta Imperiului Otoman pe scena realităților politice și militare europene.

Cititorii lui Cantemir din secolul al XVIII-lea au putut să aprecieze cel mai bine rostul contribuției sale în raport cu nivelul cunoștințelor în această materie la data respectivă. Se cunosc elogiile pe care ea le-a inspirat, de la Voltaire la Victor Hugo, fără a uita de Gibbon, Winckelmann, Edmund Burke și alții. Dar se uită acelea care au venit și din partea unor nume azi uitate, dar care au marcat ebuliția intelectuală a Luminilor, așa cum a fost Johann Lorenz Schmidt, unul dintre discipolii radicali ai lui Christian Wolff. Cel care făcuse scandal la vremea sa prin traducerea în termeni istorici a Vechiului Testament, cel care a transpus în germană *Religia naturii* de Matthew Tindal, renumita „Biblie a deismului“, s-a dedicat și traducerii *Istoriei Imperiului Otoman,* apărută la Hamburg, în 1745, tocmai pentru că – spunea el – cartea i se părea „fără asemănare în felul ei“ *(ein Buch das in seiner Art noch nicht seines gleichen hat).*

De aceea, s-ar putea spune că secolul al XVIII-lea a fost secolul lui Cantemir și prin felul în care opera sa a rezonat în zonele mai largi ale culturii dincolo de frontierele naționale sau imperiale. În timp ce amintirea autorului mai trăia în secolul al XVIII-lea în Imperiul Otoman prin creațiile sale muzicale, cum o atestă Charles Fonton sau orientalistul italian Toderini, sau prin difuzarea arabă a *Divanului*, scrierea sa istorică își croia drum în cultura europeană ca o referință pentru cunoașterea Imperiului Otoman în Europa. Pe fundamentul acestei moșteniri, Dimitrie Cantemir intra în patrimoniul cultural universal, recunoscut ca atare de posteritate.

***Ștefan Lemny** este istoric. A publicat, printre altele,* Dimitrie Cantemir: un principe român în zorile Luminilor europene *(în ediție trilingvă: română, engleză și franceză), 2019.*

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Un exercițiu de imaginație

Scotocind recent prin rafturile unui anticariat, am dat peste o carte interesantă, în limba engleză, cu titlul *„We interrupt this programme...“ 20 news stories that marked the century* (în traducere: *„Întrerupem această emisiune...“ 20 de știri care au marcat secolul).* Cartea a apărut în anul 1999, la BBC Worldwide Limited, și include un Cuvînt înainte al legendarului prezentator britanic John Humphrys.

Poate că ați bănuit deja despre ce anume este vorba în acest volum. Sînt știrile care au dat peste cap programul obișnuit al Radioului britanic, fie că au venit pe neașteptate, fie că erau deja previzibile, dar prin amploare au determinat o reorganizare a emisiei. Autorul cărții, jurnalistul Peter Barnard (1945-2002), fost redactor al revistei *Radio Times*, le trece în revistă și, împreună cu o serie de fotografii ale timpului, oferă contextul necesar înțelegerii lor din perspectiva cititorului contemporan. O pitorească surpriză editorială este includerea în carte a unui CD cu înregistrările acelor *breaking news* ale vremurilor de altădată, așa cum au fost ele prezentate în cadrul emisiunilor și buletinelor de știri păstrate în arhivele audio ale BBC-ului.

Prima știre dintre cele douăzeci incluse în acest top este greva generală din 1926, un eveniment de mare impact social în Marea Britanie, petrecut pe vremea în care BBC nu era încă British Broadcasting Corporation, instituția publică cunoscută astăzi în întreaga lume, ci British Broadcasting Company, o inițiativă privată a producătorilor de aparate de radio. În condițiile în care Guvernul impusese un embargou al informațiilor legate de grevă, BBC a devenit atunci singura sursă de știri pe acest subiect la nivel național, chiar cu riscul de a deranja autoritățile – o atitudine despre care se poate spune că i-a influențat profilul ulterior.

Din perioada interbelică, în selecție mai intră *crash*-ul de pe Wall Street din 1929, care a dus la Marea Criză Economică, abdicarea din 1936 a regelui Eduard al VIII-lea și declarația de război din septembrie 1939, care a marcat începutul celei de-a doua conflagrații mondiale. Din perioada postbelică, sînt incluse urcarea pe tron a Reginei Elisabeta a II-a (1952), criza Suezului (1956), accidentul aviatic din 1958 de la München, în care a pierit echipa de tineret a clubului de fotbal Manchester United, asasinarea președintelui Kennedy (1963), cîștigarea de către Anglia a Cupei Mondiale la fotbal (1966), aselenizarea din 1969, atentatul de la Olimpiada de la München din 1972, primul embrion uman conceput prin fertilizare *in vitro* (1978), asasinarea lui John Lennon (1980), războiul din insulele Falkland (1982), atentatul de la Brighton (1984), cel de la Lockerbie (1988), prăbușirea Zidului Berlinului (1989), demisia premierului Thatcher (1990), masacrul de la Dunblane (1996) și moartea prințesei Diana (1997). După cum se poate vedea, cele mai multe dintre aceste evenimente sînt „naționale“, dar sînt și unele globale, petrecute în alte părți ale lumii, dar care au avut un impact puternic asupra publicului britanic.

FOREWORD BY JOHN HUMPHRYS
BBC
WE INTERRUPT THIS PROGRAMME
20 NEWS STORIES THAT MARKED THE CENTURY
PETER BARNARD

Ideea lui Peter Barnard mi-a sugerat un exercițiu de imaginație pe care l-aș putea face pornind de la faptul că din 1928 și în România există un post de radio asemănător BBC-ului – și anume Radiodifuziunea Română. Care ar fi Top 20 al știrilor devenite *breaking news* la Radioul românesc în secolul 20 (cu mențiunea că unele evenimente majore ar fi avut o amploare mai mare în buletinele de știri de la Radio România dacă regimurile politice autoritare din țară nu ar fi impus filtrele lor ideologice)?

Din lista britanică aș păstra pentru perioada interbelică *crash*-ul de pe Wall Street și declarațiile de război ale Franței și Marii Britanii la adresa Germaniei. Apoi ar interveni evenimentele autohtone: revenirea pe tron a regelui Carol al II-lea (1930), ultimatumul sovietic și arbitrajul fascisto-nazist, care au dus la pierderile teritoriale din 1940, cutremurul din același an, intrarea României în război alături de Germania (1941) și, trei ani mai tîrziu, după masive pierderi de vieți omenești, denunțarea alianței cu Berlinul (1944). Din perioada postbelică, aș alege scrutinul fraudat din 1946, abdicarea regelui Mihai (1947), revolta anticomunistă de la Budapesta (1956), amnistia politică din 1964, Primăvara de la Praga (1968), performanța gimnastei Nadia Comăneci la Olimpiada de la Montréal (1976), cutremurul din 1977, politica de austeritate adoptată de conducerea de la București începînd cu 1982, revoluția din 1989 și realizarea alternanței la putere din 1996. Dacă adăugăm aselenizarea și moartea prințesei Diana, care au impresionat în felul lor și publicul românesc, obținem cele douăzeci de știri-jalon din secolul trecut ale Radiodifuziunii Române. Acum, partea mai grea pare a fi realizarea CD-ului cu vocile crainicilor care le-au anunțat.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

Cu ochii-n 3,14

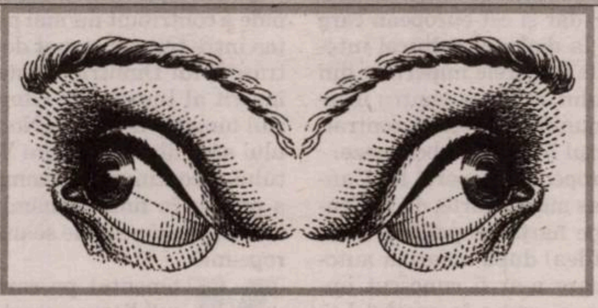

DEOCAMDATĂ NU CUNOAȘTEM CUM FUNCȚIONEAZĂ O LUNGIME CARE ELIMINĂ FRAGILITATEA. E SUPERIOARĂ UNUI LANȚ DE MISTERE?

■ Cel mai răspîndit mit legat de creier este că acesta funcționează doar la 10% din capacitate. Acest mit are la bază afirmația unui neurolog din anii ’70 care a scris un articol în care spunea că „deocamdată nu cunoaștem cum funcționează creierul decît în proporție de 10%“. Neuronul fără fir, cum ar veni. (**M. C.**)

■ Un schelet de Tyrannosaurus Rex, o specie care a trăit în urmă cu 67 de milioane de ani, va fi scos la licitație în Elveția, fiind prima vînzare de acest fel din Europa. Exemplarul complet, supranumit „Trinity“, cu o înălțime de aproape 3,9 metri și o lungime de 11,6 metri, a fost evaluat la o valoare cuprinsă între 6,11 și 8,15 milioane de euro. Ceea e e foarte puțin, pentru valoarea exponatului. Doar 32 de schelete de T-Rex adulți – printre cei mai mari prădători care au trăit pe Pămînt – au fost descoperite pînă acum în întreaga lume, potrivit unui studiu publicat în 2021 de revista științifică *Nature.* Dinozaurul din cameră va exista la propriu pentru un proprietar. (**A. M. S.**)

■ Recent, cercetătorii americani (adică nu cei britanici) ar fi descoperit, cică, o injecție care elimină efectele consumului de alcool. Nu de multă vreme circulă prin lume, și deja și prin România, o altă injecție care te face să slăbești. Există, cum știm, și injecții, în diverse locuri, care te fac mai frumos (de obicei mai frumoasă). Mai rămîn totuși de inventat injecțiile de deșteptat. Și pe urmă... gata. (**A. M.**)

■ La o terasă cu ștaif din zona Amzei, un cuplu trecut bine de vîrsta medie, ea romancă, el francez; fac apologia veganismului, încă nu-i clar dacă motivele sînt ideologice sau medicale, par a se contrazice; își ascund duios fragilitatea. Exortația pentru veganism e întreruptă de chelner, căruia ea îi cere, cu toată emfaza, o porție de humus și una de fasole bătută, ambele pur vegane! Chelnerul, un hipster cușer pe la 30, îi convinge cu toată admirația că humusul e vegan, la fel și fasolea bătută, chiar dacă e marcă românească. Oricum, veganismul, dacă nu e o rețetă pentru tinerețe, rămîne una pentru *coolness*, cel puțin; căci nu-i totuna să ai 60 de ani și să înfuleci grătare sau să ceri la terasă o porție de humus vegan. Cert este că unii dintre viitorii bătrîni promit un viitor sustenabil și toată beatitudinea ridicolului și a imposturii. (**I. M.**)

■ L-am rugat pe Siri (aplicația cu funcție de „asistent personal“) să-mi spună istoria controversatei aplicații TikTok. Și Siri a început să povestească despre două boabe, una de mazăre, cealaltă de fasole, care se tot bombăneau din colțurile cămării. Într-o zi, Morcovul, scos din minți, a organizat o dezbatere, însă aflîndu-se față în față, boabele au amuțit. Legumele de pe margine le-au încurajat să vorbească și, în cele din urmă, boabele și-au mărturisit admirația reciprocă, au început să plîngă de emoție, s-au luat în brațe și legumele din jurul lor s-au apropiat și s-au strîns cu toate atît de tare încît s-au făcut piure. La final, m-am gîndit că poate franceza mea n-a fost bună, iar Siri n-a înțeles, de fapt, ce l-am întrebat. Apoi m-am gîndit că poate Inteligența Artificială chiar ne e superioară. (**S. G.**)

■ Strecurat în cutia de scrisori, pliantul unui lanț de supermarket-uri proclamă cu tărie, pe prima pagină: „Vreau să trăiesc Paștele românește“. Cumva, pare nedrept față de cei care ar vrea să trăiască Paștele chinezește sau turcește. (**D. S.**)

■ Un serial de mare succes difuzat la noi imediat după Revoluție, *Telefonul de la miezul nopții* pe numele lui, în care un prezentator al unei emisiuni nocturne dădea sfaturi, salva oameni de la sinucidere și rezolva mistere, i-a determinat pe mulți să viseze că vor ajunge în fața microfonului, într-un studio de radio. Un bărbat din sectorul 4 al Capitalei chiar și-a trăit visul, vreme de un an și jumătate, emițînd de pe terasa blocului în care locuia, printr-o antenă, propriul său program cu muzică, întrerupt de dialoguri în direct cu ascultătorii. Singura problemă a fost că așa-zisul radio era neautorizat, iar piratul a intrat pe mîna autorităților, mai puțin sensibile la serialele din anii ’90. (**A. A. D.**)

DE DRAGUL DEZBATERII, MERITĂ SĂ INTRI ÎNTR-UN GEAMANTAN PLIN DE ÎNVĂȚĂTURI

■ Din PNL, Rareș Bogdan se rățoiește la Bogdan Aurescu, omul de Externe al tuturor guvernărilor, de la Adrian Năstase și Traian Băsescu la Victor Ponta și Klaus Iohannis. Aurescu răspunde sfidător. Peneleii se solidarizează cu Bogdan. Dacă mă întrebați, eu cred că are dreptate Rareș Bogdan, dar totul e de un ridicol nemaipomenit pentru că peneleii se fac că nu văd mastodontul din sufragerie și aleargă cu pliciul după musca din blana mastodontului. Adevărata luptă politică a peneleilor ar trebui să fie cu președintele Iohannis, nu cu prepusul său umil. Altfel, de dragul dezbaterii, merită o discuție pe tema „tehnocrația ca acoperire onorabilă pentru traseismul politic“ pornind de la cazul Bogdan Aurescu. (**S. V.**)

■ Un balerin de la Opera Națională Română din Iași a fost acuzat de opt colege că ar fi intrat de mai multe ori în vestiarul destinat balerinelor, unde acestea se schimbau. Omul a zis că a fost o singură dată ca să folosească chiuveta. Cu sau fără sancțiuni, să intri într-un vestiar de femei e un act nebunesc, oricum ai lua-o. (**A. M. S.**)

■ Bagajele uitate în gări, ca și cele nesupravegheate, de altfel, sînt un adevărat magnet pentru cei certați cu cele zece porunci. Hoții ar fi bine însă să se gîndească de două ori pînă să pună mîna pe unul – nu se știe niciodată ce ar putea fi înăuntru. Un tînăr din județul Neamț a luat cu el un troler nerevendicat, din microbuzul cu care a venit din Germania. Acasă și-a dat seama că el conține peste zece kilograme de stupefiante, așa că a ales răul cel mai mic și a anunțat autoritățile. Hoțul pățit a fost pus să sune la numărul de pe troler, să-și dea întîlnire cu cetățeanul străin care a răspuns și, într-o autogară, DIICOT a organizat un flagrant și i-au prins pe destinatarul bagajului și pe un român care îl ajuta. În geamantan se pare că erau îndesate, între diverse droguri, pînă și niște timbre al căror lipici conținea stupefiante. (**A. A. D.**)

■ O cărțulie pentru copii foarte îndrăgită, publicată pentru prima oară în 1989 la editura Peter Hammer din Wuppertal și devenită între timp un bestseller internațional tradus în mai mult de 30 de limbi, se intitulează *Vom kleinen Maulwurf, der wissen wollte, wer ihm auf den Kopf gemacht hat (Despre mica cîrtiță care voia să afle cine i-a făcut în cap)*, de Werner Holzwarth și Wolf Erlbruch. E vorba despre o cîrtiță care se trezește într-o bună dimineață cu o grămăjoară de rahat pe cap și pleacă în lumea largă în căutarea celui care i-a făcut scîrnava farsă. Cu această ocazie, cîrtița – și, odată cu ea, micuții cititori – află cum se defechează feluritele animale: balegi, căcăreze, găinați, „cîrnăciori“, „biluțe“ etc. La finalul acestui drum plin de învățături coprologice, cîrtița află că făptașul e, de fapt, un cîine și se răzbună, făcîndu-și nevoile, la rîndul ei, pe capul cățelului. Această poveste a inspirat ecranizări, dramatizări, audiobook-uri și chiar un joc pentru copii. Ceea ce ni se pare îngrijorător, căci, indiferent dacă ești „cîrtiță“ sau „cîine“, din jocul acesta nu scapă nimeni ne… pătat. (**M. P.**)

MUCENICII
FAIMOȘI AU REVENIT!
INFINIT CU NUCĂ.

© D. Stanciu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.850
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **990** ■ 30 martie – 5 aprilie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Alexandru Dragomir despre politica (noastră)“

pagina **3**

MIHAELA SIMINA

„Spaghete în copaci“

pagina **4**

BOGDAN TĂTARU-CAZABAN

„De ce blîndețea?“

pagina **20**

Constituția din 1923 și noi

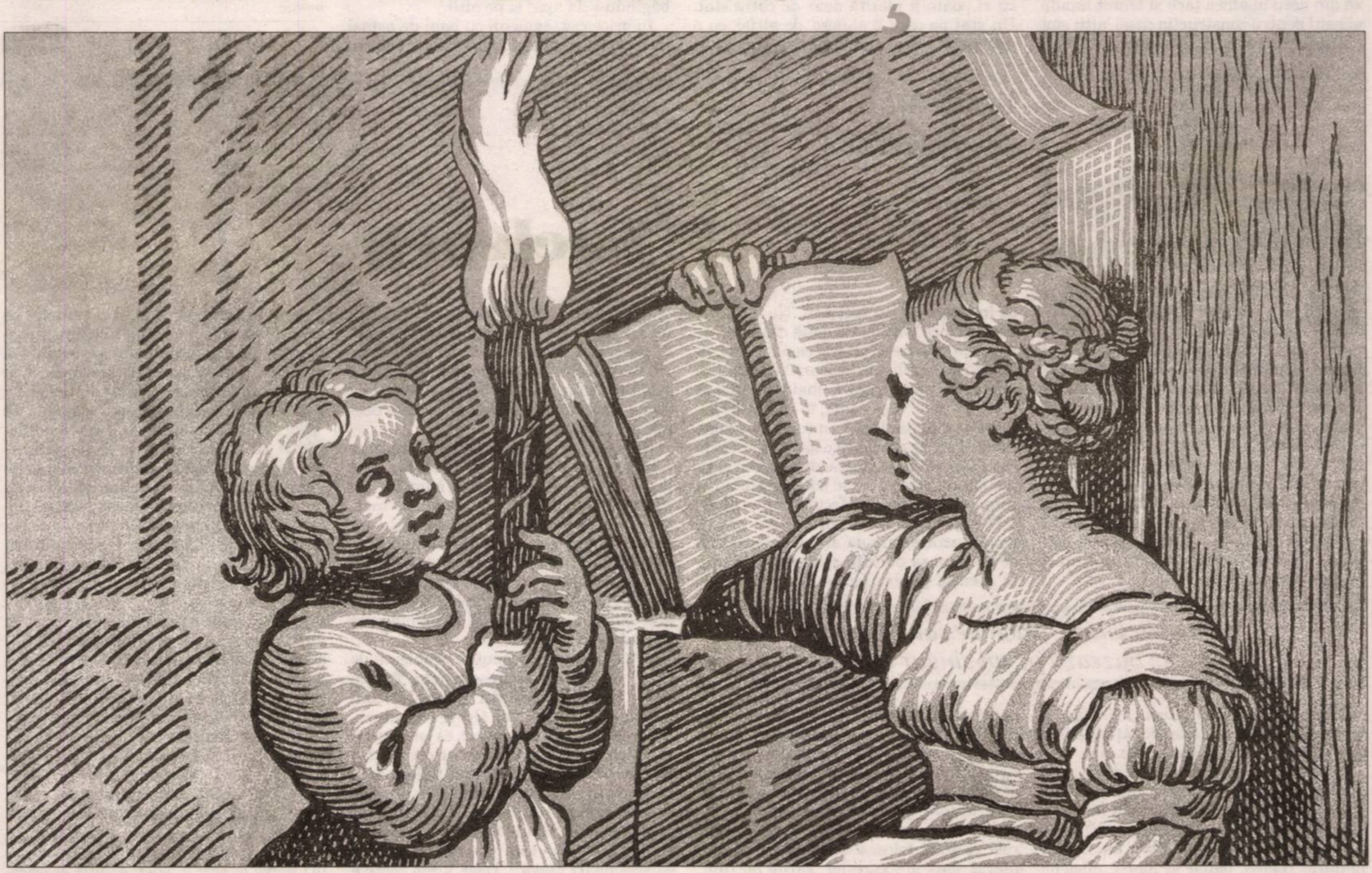

> *„O Constituție trebuie să fie scurtă, obscură și trebuie făcută în așa fel încît să nu încurce Guvernul.“*
>
> *NAPOLEON I*

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

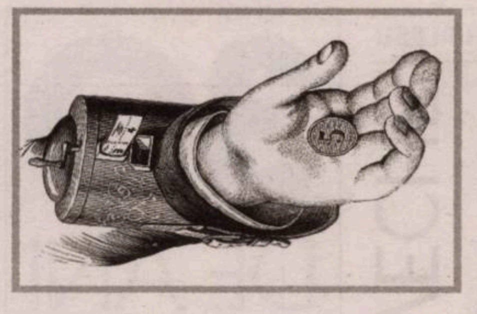

Constantin RUDNIŢCHI

viaţa de capital

Gustul banului

O sugestivă vorbă românească spune: „A dat de gustul banilor“. Ideea cuprinde în ea schimbările de caracter sau de statut social pe care le suferă o persoană atunci cînd, din motive diverse, ajunge să aibă mai mulţi bani decît se aştepta că va cîştiga vreodată.

Palierele pe care operează ideea sînt foarte multe. Gustul banilor poate să se refere şi la un „amărît“ care, cine ştie cum, găseşte un post sigur şi bine plătit la stat, un post pe care pregătirea şi experienţa sa nu i-ar fi permis, în mod normal, să îl ocupe. În cazul acesta, banii pe care îi cîştigă „amărîtul“ nu sînt exagerat de mulţi, dar sînt mult mai mulţi decît s-ar fi gîndit rudele, prietenii, vecinii sau foştii colegi că ar putea să îi primească vreodată persoana în cauză.

„Poanta“ este că, în cele mai multe situaţii, rudele, vecinii sau prietenii ştiu cum a ajuns omul să primească postul respectiv, ştiu şi cît de greu o ducea cu banii şi ajung să vadă schimbările din viaţa lui: maşina luată în leasing, casa de la ţară renovată, vacanţele în străinătate, afişate pe pagina reţelei sociale ş.a.m.d. În faţa acestor transformări rapide, cei care îl cunosc pe om de 10-15 ani dau sentinţa: a dat de gustul banului.

La un alt nivel, gustul banului îl simt şi românii care se ambiţionează să îşi facă la ţară cele mai mari case, în ciuda vecinilor, la care mai „trîntesc“ şi cîte o mică piscină în curte. Unii dintre ei lucrează din greu în afara ţării şi trimit familiei bani pentru construcţia casei, alţii sînt politicieni mai mici sau mari care s-au descurcat pe lîngă partid şi au ajuns fie în Parlamentul naţional, fie în cel european sau, în cel mai rău caz, în vreun consiliu local.

În fine, alţii sînt bugetari cu salarii bune, care iau credite multe şi dese pentru a-şi renova apartamentul din oraş, casa de la ţară, pentru a cumpăra mobilă şi aparatură electronică pentru ambele reşedinţe şi apoi pentru a schimba, peste cîţiva ani, mobila şi aparatele electrocasnice din casele pe care le au.

Ei au pus mîna pe stat
şi ştiu bine cum să îl „mulgă“.

În general, la casele lor, este un du-te-vino de meseriaşi, de muncitori care au tot timpul cîte ceva de făcut, de îndreptat sau de îmbunătăţit, astfel că vecinii, prietenii şi rudele ajung inevitabil să spună că oamenii au dat de gustul banului.

Cei mai buni în domeniu sînt, însă, politicienii de rang înalt. Ei au descoperit adevăratul gust al banului, şi anume banii publici, şi nu sfiesc să îl tragă în favoarea lor. Au salariu bun, sume forfetare, bani pentru cabinetul parlamentar din teritoriu, diurne pentru cazare în Bucureşti, maşină şi şofer puse la dispoziţie de Parlament sau de minister.

Cu puţină imaginaţie, viaţa lor de zi cu zi poate fi plătită doar de către stat. Un stat pe care îl slujesc, de altfel, cu o abnegaţie foarte aproximativă. În plus, ei sau afinii lor fac rost de un post în consiliile de administraţie ale companiilor de stat, încă o sursă, directă sau indirectă, de bani.

Ideea este că ei au pus mîna pe stat şi ştiu bine cum să îl „mulgă“ de bani în favoarea lor, astfel încît, după două-trei mandate de parlamentar sau după cîţiva ani în care s-au aflat într-o funcţie înaltă pe la vreun minister, să aibă privilegii şi bani strînşi cît să le asigure confortul financiar pînă la sfîrşitul vieţii.

În fine, cei care dau inevitabil de gustul banului sînt oamenii de afaceri de succes. Pe cei mai mulţi nu are sens să îi mai întrebi cum au făcut primul milion. E demult, faptele s-au prescris, iar astăzi s-a uitat. Unii aproape că au amnezie chiar ei la şmecheriile de la început, pentru contractele cu statul făcute prin amicii din politică sau despre licitaţiile cu dedicaţie pe care le-au cîştigat.

Acum sînt aproape onorabili, nimeni nu îi mai întreabă de afacerile necurate din urmă cu un deceniu sau două, cu excepţia, uneori, a unei instituţii numite DNA, care se trezeşte să „dezgroape morţii“ după vreun autodenunţ făcut de un inculpat dornic să scape mai uşor băgîndu-i „la apă“ şi pe alţii.

În orice caz, oamenii cu bani de astăzi nu mai seamănă deloc cu cei care erau în urmă cu 15-20 de ani. Parcul de maşini a devenit impresionant, vechea soţie a fost schimbată cu una mai tînără cu douăzeci de ani, copiii au crescut, au terminat şcoli bune în străinătate, dar îşi fac veacul prin ţară, cîteva televiziuni îi invită la orice oră pentru a arăta cît sînt de bogaţi şi nevinovaţi.

Atmosfera din societatea românească le este perfect favorabilă. Îmbogăţiţii sînt admiraţi, sînt consideraţi adevăraţi guru de conjunctură, maşinile lor, investiţiile lor în fotbal sau în palate sînt acceptate, credinţa lor este crezută, spiritul lor ateu, dacă este cazul, este înţeles. În general, sînt modelele noii societăţi, pentru că sînt obraznici, epatează, au tupeu şi, mai ales, bani. Sînt oamenii zilei, pentru că societatea vrea să fie ca ei.

Banii îi schimbă pe oameni. Le oferă o zonă de confort, dar aduc alte probleme mai mari sau mai mici. Familia, creditele ajunse la scadenţă, plăţile întîrziate din economie, *cash-flow*-ul, scăderea business-ului pot fi bătăi serioase de cap, care, în unele situaţii, au dus la adevărate tragedii.

Gustul banului este o binefacere, dar şi o încercare. Cei care sînt nepregătiţi pentru a fi bogaţi pot trece prin momente mai complicate decît şi-ar putea imagina. Banii nu au miros, au gust bun, dar, uneori, înşelător.

***Constantin Rudniţchi** este analist economic.*

■ ■ ■

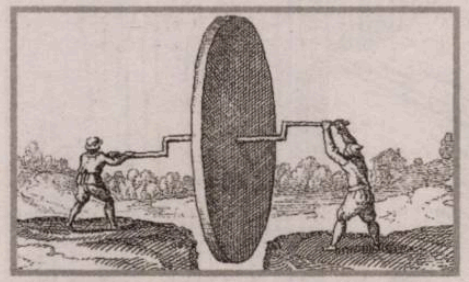

Teodor TIŢĂ

contraintuiţia

Nucleara

Discuţiile despre o posibilă utilizare a armelor nucleare în Ucraina scăzuseră ca intensitate pînă în urmă cu cîteva zile. Apoi, preşedintele Rusiei, urmăritul penal Vladimir Putin, a anunţat că pe teritoriul Belarusului vecin vor fi amplasate astfel de arme la începutul lunii iulie. Termenul este dependent de finalizarea unui spaţiu special de depozitare. Putin susţine că nu va încălca tratatul de neproliferare la care Rusia este parte şi s-a folosit încă o dată de comparaţia cu Statele Unite, explicînd că dacă Washington-ul poate desfăşura astfel de arme pe teritoriile aliaţilor, atunci o poate face şi Rusia.

Nici o dictatură, oricît de solidă ar fi,
nu se bazează pe un singur om.

Motivele pentru care Rusia a ales acest moment pentru un astfel de anunţ pot fi doar bănuite. Unul dintre ele ţine mai degrabă de retorică decît de cine ştie ce gîndire strategică. Decizia vine la scurt timp după ce Marea Britanie a lăsat să se înţeleagă că ar putea oferi Ucrainei proiectile cu uraniu sărăcit, un tip de muniţie relativ banal şi foarte eficient împotriva blindajelor. Astfel de proiectile se află şi în posesia Rusiei, şi Putin chiar a menţionat că ar putea fi folosite. Însă simpla menţionare a cuvîntului „uraniu“ ar putea fi suficientă pentru a oferi ruşilor o mică trambulină propagandistică în logica „ei au început“. Nu e aşa fie şi pentru că vorbim de două categorii de muniţie diferite ca scop şi ca potenţial distructiv. O rachetă nucleară tactică este infinit mai puternică şi mai periculoasă decît un obuz care poate, în cazuri fericite, să scoată din luptă un tanc. Distrugerile pe care le provoacă o astfel de bombă sînt masive şi, în funcţie de puterea şi tipul folosit, efectul lor se poate prelungi în timp pe durate şi cu efecte imprevizibile.

O altă explicaţie, furnizată de propaganda ucraineană de această dată, ţine de presupusa dorinţă a Rusiei de a muta atenţia publicului de la eşecurile de pe front. Şi în acest caz ar fi vorba despre dorinţa disperată a Kremlinului de a-şi prezerva imaginea de mare putere. Reputaţia „glorioasei“ armate ruse e grav afectată de relatările de război care vorbesc despre inabilitatea, incompetenţa, cinismul şi brutalitatea comandanţilor ruşi care îşi folosesc trupele în cel mai literal sens al expresiei „carne de tun“. Probabil că ucrainenii nu greşesc prea mult, însă comparaţia asta e cumva nefericită. Dinspre Kiev încep încet-încet să răzbească relatări asemănătoare, în ciuda unui embargo oficial privind pierderile armatei ucrainene în zone cum este, de exemplu, Bahmutul, unde cele două forţe par să se fi angajat într-un soi de concurs dement al sacrificiilor. Numărul morţilor de la Bahmut e imposibil de calculat acum cu exactitate, dar şi cele mai conservatoare estimări vorbesc despre mii de oameni.

De cealaltă parte, NATO a respins comparaţiile ruseşti precizînd că, spre deosebire de Rusia, statele membre ale Alianţei au respectat întotdeauna tratatele la care sînt parte. Un exemplu invocat în acest context a fost cel al tratatului START din 2010 privind controlul armamentului, inclusiv al celui nuclear. Rusia şi-a suspendat participarea şi nu sînt semne că are de gînd să revină prea curînd asupra deciziei.

Fost consilier pentru probleme de securitate al preşedintelui Trump şi fost ambasador la ONU în timpul administraţiei lui George W. Bush, John Bolton este cunoscut ca un avocat al intervenţionismului american în lume, inclusiv al celui militar. Bolton spunea recent într-un interviu că nu sînt motive majore de îngrijorare cu privire la anunţul făcut de Putin. Mişcarea este plauzibilă, însă ea nu va produce schimbări majore. Dacă vrem motive de îngrijorare, sugerează fostul consilier prezidenţial, atunci ar trebui mai degrabă să ne uităm spre Kaliningrad, o enclavă separată de Rusia de Lituania şi Polonia. Acolo Kremlinul păstrează un arsenal uriaş de arme, inclusiv nucleare, în dispreţul tratatelor şi angajamentelor pe care Rusia şi le-a asumat. Aşadar, mutarea din Belarus nu ameninţă echilibrul anterior, ci doar pune pe masă din nou comportamentul provocator al Rusiei.

Este urmăritul penal capabil să treacă dincolo de faza încordării muşchilor şi să folosească arme nucleare? Asta depinde nu numai de direcţia războiului – o tentativă a Ucrainei de a-şi recupera Crimeea e un scenariu pe care îl putem presupune –, dar şi de balanţa de putere din interiorul Rusiei. Putin este un dictator ridicol, dar nici o dictatură, oricît de solidă ar fi, nu se bazează pe un singur om, ci e mai degrabă rezultatul convergenţei de interese ale unor grupuri care pot decide oricînd că actualul sistem nu le mai foloseşte. Apoi, decizia de folosi astfel de arme nu poate fi executată, ca în filme, prin apăsarea unui buton. Chiar şi în Rusia există proceduri, iar riscul cu orice procedură, oriunde în lume, este ca ea să nu fie respectată de toţi cei care ar trebui să facă asta. Din motive etice, din incompetenţă sau, pur şi simplu, din instinct de conservare.

***Teodor Tiţă** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteţi asculta pe oricare dintre platformele de distribuţie (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

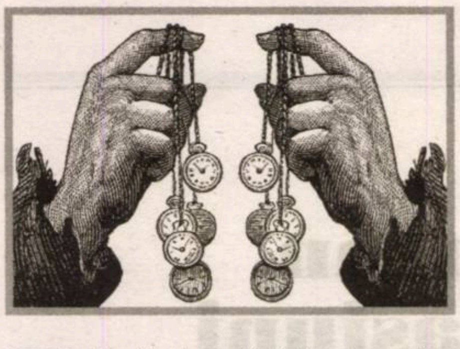

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Alexandru Dragomir despre politica (noastră)

Din păcate, puțini știu cine a fost Alexandru Dragomir. Absolvent de drept și filosofie al Universității din București (1933-1939), apoi doctorand al lui Martin Heidegger la Freiburg im Breisgau, iar după 1948 (pînă la moarte, 2002) supraviețuitor, în anonimat, al unui regim sub care n-a socotit de cuviință să profeseze intelectualmente. A trăit din slujbe mărunte, fără legătură cu formația sa, dar a continuat să „filosofeze“ „clandestin“, pentru sine, umplînd caiete întregi de analize și reflecții metafizice, fără cea mai mică intenție de a le face publice. Nimeni, în cultura noastră, n-a lucrat cu atîta grație, în pură gratuitate, pentru idee. L-am întîlnit prin prietenul lui, Constantin Noica, și am beneficiat, împreună cu alți cîțiva amici, de o sumedenie de seminarii private pe teme sau texte care îl preocupau. (Pentru un portret mai amănunțit al lui Alexandru Dragomir, vezi *Dilema veche*, nr. 665, 11 noiembrie 2016). Reiau, mai jos, ca și în 2019, cîteva fragmente din volumul *Meditații despre epoca modernă*, publicat, cu mărinimoasă acribie, la Humanitas, în 2010, de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă. Sînt comentarii scrise după 1989, ca martor discret (melancolic sau amuzat) la comedia politică autohtonă. Sper ca cititorul să fie ispitit să citească și celelalte volume ale dlui Dragomir.

Democrația greacă (ateniană):

1. *Demos*-ul (Poporul) votează pe „cei mai buni“ *(aristoi)*, adică votează (alege) *aristo-cratos* – aristocrația (puterea celor mai buni). Nu strict procedural, ci însăși convingerea politică a alegătorilor este că trebuie să aleagă pe cei mai buni, fiindcă cei mai buni trebuie să guverneze. Așadar, aristocrație.

Rezultă că democrația este sistemul politic care instaurează aristocrația.

2. Alegătorii nu-i votează (aleg) pe cei *realiter* (în fapt) cei mai buni, ci pe cei despre care cred ei că sînt cei mai buni.

3. Astfel, de vreme ce nu sînt votați cei mai buni, ci cei despre care se crede *(doxa* – opinie) că sînt cei mai buni (așadar se opinează), rezultatul este o *oligocrație* (puterea celor puțini), iar guvernarea este una oligarhică.

4. Oligarhia, nefiind domnia celor mai buni, ci doar domnia celor puțini (aleși după opinie) asupra celor mulți, duce la o progresivă înrăutățire a situației statului, la un dinamism descendent.

5. Înrăutățirea merge pînă la conflictul dintre *oligoi* (cei puțini) și *demos* (popor), „rezolvat“ fie prin tiranie, fie prin răsturnare, noi alegeri și istoria se ia de la capăt. (op. cit., p. 198)

Mafia politică urmărește acapararea puterii politice în vederea acaparării puterii economice care, odată realizată, va domina puterea politică. Are avantajul că tinde să promoveze o economie capitalistă și dezavantajul că puterea economică este înțeleasă în stil comunist, ca privilegiu al unei clici organizate. (op. cit., p. 208)

Guvernările noastre merg la fel de prost ca orice întreprindere de stat. (op. cit., p. 163)

Politicienii noștri: cîntăreți de operetă care se-ncearcă în operă. (op. cit., p. 164)

Înainte eram mărginașii Europei, acum sîntem mahalagiii ei. (op. cit., p. 203)

Alții mor, alții sînt vinovați, alții sînt caragialești, alții sînt proști. (op. cit., p. 163)

În politica noastă actuală, trăim cu credința că rezolvăm totul rațional, cînd în realitate rațiunea (gîndirea) politicienilor este ori schiloadă, ori aservită intereselor, iar poporul apreciază afectiv, după mentalitate, oricum, dar nu rațional. (op. cit., p. 211)

Dialog: Cele două extreme ale sale: cei cu care nu se poate dialoga și cei cu care – fiind de aceeași părere – n-ai ce dialoga. (op. cit., p. 209)

A (re)citit pentru dvs.
Andrei Pleșu

■ ■ ■

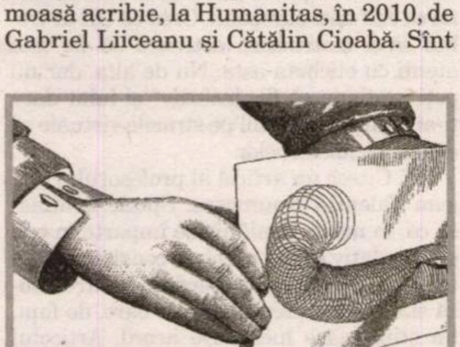

Andrei CORNEA

la **răscruce** de **gînduri**

Filosofie, feminitate, autenticitate

Platon – cum se știe – plasa alături de regii-filosofi și regine-filosoafe, cărora, pentru ușurarea nobilelor sarcini trasate în statul perfect, decidea să le ia copiii, spre a fi crescuți de stat. Această posibilitate, deși prezentată de filosofie ca o perspectivă luminoasă, le-a convins poate pe femei că filosofia e suspectă. Iar dacă mai era nevoie de încă ceva, sumbrul sfîrșit al Hypatiei, filosoafa alexandrină linșată de gloată, le-a asigurat pe deplin că să fii femeie, frumoasă și deșteaptă poate conduce la tragedie.

Așa se explică, pesemne, de ce în filosofie s-a menținut „privilegiul“ masculin, chiar și în vremurile mai noi, de după emanciparea femeii. Spre deosebire de literatură, arte, muzică, științe, chiar politică, prezența femeilor în filosofie a continuat să rămînă ceva mai discretă. Încă o dovadă că femeile au mai multă minte decît bărbații. Căci ce avea filosofia ca să le atragă? Pălăvrăgeală fără sfîrșit și rost? Revenirea obsesivă asupra acelorași probleme, mai mult sau mai puțin de nerezolvat? Aroganță intelectuală fără margini, pretinzînd la sceptrul regal prin profesii? Susținerea printr-o țesătură sclipitoare de argumente a unor cauze politice ignobile? Ba chiar, la limită, sofisme dintre cele mai nerușinate? Hotărînd cu înțelepciune că filosofia e expresia eternei imaturități psihologice a bărbaților, dar că, în raport cu alte semne dezastruoase ale aceleiași imaturități, filosofia e totuși relativ inocuă, ba chiar interesantă pe alocuri, ele n-au dorit să fie autoare cu tot dinadinsul, fără a înceta să fie cititoare. Și-au asigurat astfel un spațiu de retragere suficient și, în timp ce se ocupau cu lucruri cu adevărat importante, le ofereau unor bărbați șansa de a-și aroga merite și calități de mîna a doua pe care deciseseră deja, în taină, să le lase pe seama lor. Ei da, femeile au consimțit să ne asculte scornelile! Or, avînd în vedere nonsensul și caracterul tras de păr al acestora, faptul arată, singur, cîte ne iartă ele. Deși se amuză în sinea lor de „noi, filosofii“, ele ne lasă cu gentilețe în voia jocului nostru de pubertate întîrziată. Oricum, înaintea distinsului public feminin, importanții bărbați-filosofi s-au simțit brusc nu numai mai filosofi, dar și mai bărbați, ceea ce i-a făcut cu mult mai încîntați de sine, dar și o idee mai galanți: măcar acesta să fie un semn că filosofia totuși e bună la ceva!

© wikimedia commons

* * *

Dacă filosofia este contemplare dezinteresată a lumii, a rosturilor acesteia *sub specie aeterni,* atunci nici o expresie particulară, legată de sensibilitate și lumesc, nu are ce căuta în ea. Prin urmare, nu are mai mult rost de căutat un „spirit feminin“ în filosofie decît are să-l cauți în fizica particulelor sau în virusologie. Și același lucru și despre „spirit masculin“. „Feminitate“, „masculinitate“ nu pot avea drept de cetate în gîndirea pură, proprie omului ca om, și nu omului ca femeie sau ca bărbat. „Eternul feminin“ ne poate salva, poate, ca pe Faust, dar o face împotriva filosofiei, nu numai a Diavolului.

Dar dacă filosofia este – cum cred mulți – o expresie de viață învelită în raționamente sistematice, dacă ea e formularea abstractă și legitimarea unei experiențe autentice, a unor obsesii personale sau colective, atunci ea are tot dreptul să se „sexualizeze“, să capete hormoni masculini sau feminini, după caz. Numai că, în acest caz, oare o filosofie „cu hormoni“ mai e demnă de ea însăși? Mai ales, ce rost ar mai putea avea ea pe lume, atunci cînd în domeniul expresiei și trăirilor sufletești și senzuale e concurată atît de bine de literatură și arte? Cine ar sta să asculte raționamentele intricate ale filosofilor, dacă ar suspecta că ele nu conduc la adevăr, ci numai la legitimarea tîrzie, șovăitoare, ipocrită chiar unei experiențe pe care arta, poezia, romanul, teatrul, muzica o exprimă mult mai natural și mai autentic?

Așadar: dacă filosofia vrea să aibă drept ideal *adevărul*, ea nu trebuie să aibă de-a face nici cu feminitatea, nici cu masculinitatea; ideile nu trebuie să aibă nici sex, nici gen, nici patrie, nici timp, nici clasă socială, nici cer colorat idiomatic. Dar dacă filosofia vrea să aibă ca ideal *autenticitatea*, îi e îngăduit și chiar recomandat să capete toate determinațiile de acest fel. Atîta că să se gîndească bine: desigur, va deveni, la limită poate, autentică; dar oare nu și de prisos?

(vechi articol republicat)

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Activistul european și moartea unei pasiuni

Cîteva sondaje de opinie mai recente indică un anumit declin al încrederii românilor în Uniunea Europeană. Le iau și eu de bune. Și, ca euro-atlantic încăpățînat ce sînt, mă gîndesc.

Bineînțeles, prima provocare e aceea a explicațiilor. Pentru explicații, românii sînt de-a dreptul supradotați. Au un reflex special, de o rapiditate uimitoare, să livreze explicații indiferent dacă sînt așteptate sau nu. Așadar, știrea că nu prea mai iubim Uniunea sau, în fine, că nu o mai iubim cum o iubeam a venit simultan cu explicațiile. Ba chiar, dacă stau să mă gîndesc bine, a fost un pic precedată de explicații: în fond, ni se spusese și cu alte ocazii că propaganda rusă, AUR, PSD, Antena 3, mai ales, dar și Iohannis și PNL sînt, în bloc, vinovați că românul nu mai palpită la visul european. În plus, o explicație adiacentă, dar nu mai puțin acceptată, care se dă acestei eclipse a inimii românilor este prostia, mai nou zisă „analfabetism funcțional“ (deși nu sînt chiar același lucru, dar se înrudesc). Mă grăbesc să spun că n-am ce obiecțiuni să ridic. Și eu cred că politicienii (aproape toți) și presa (o mare parte a ei) sînt vinovați pentru multele rele din România, și eu cred că asistăm la o prelungită și gravă eclipsă de inteligență națională. Zeci de texte publicate de mine în acest colț de pagină stau mărturie. Dar cred că de data asta nu doar ei sînt vinovați.

Român sînt și nimic din ce e românesc nu mi-e străin, așa că mă avînt și eu în explicații. Mai întîi, observ că toate analizele acestui subiect pleacă de la premisa că mintea (slabă) a românului este un fel de cetate pe care și-o dispută acerb „armata bună“, proeuropeană, cea care îi dă știrile corecte, îi deschide ochii și îl îndeamnă spre libertate, democrație, prosperitate și progres, de-o parte, și, de partea cealaltă, „armata rea“, anti-europeană, mașinărie de *fake-news*, care îl amețește cu minciuni, îl intoxică conspiraționist și-l ademenește spre lanțuri, dictatură și sărăcie. Păstrez, deci, premisa și adaug explicația mea, schimbînd un pic perspectiva. De acord, „armata rea“ e rea pe de-a-ntregul, dar cred că și „armata bună“ are partea ei rea. Cu un cuvînt, aș numi această parte rea *activism*.

Europa este iubită și rîvnită de români cît timp este percepută ca un proiect de viață liniștită, relativ liberă și prea îndestulată. Toți românii vor să trăiască așa. Cine n-ar vrea? Cred că problemele au apărut cînd Europa a încetat să fie (doar) un mod de viață dezirabil și a devenit un proiect ideologic. Încet-încet, a umplut cuprinsul o armată de activiști în numele Europei care te împing pe tine, om simplu, cu tot cu viața ta, spre lucruri la care nu te-ai fi gîndit și la care nu ai vrea deloc să aderi. Și-ți spun cam așa: vrei prosperitatea europeană, ia cu „ecologism“, „diversitate“, „nediscriminare“, „incluziune“ etc., altfel nu se poate. Inițial, te gîndești că ce poate fi rău în asta. Ești un om decent și vrei și tu un mediu curat, respect între oameni, politețe, bun-simț. Și zici că da, de acord. Dar în pasul următor vezi că acordul tău generează fel de fel de restricții ciudate. Constați că prețul pentru viața pe care o visai este o uriașă redefinire a normalității, impusă de mii de birocrați îmbuibați cu lozinci, cu nimic mai inteligenți sau mai înțelepți decît tine, grupați în sute de instituții al căror șir nici un om normal nu îl poate socoti. Normalitatea este ceea ce produce comunitatea în traiul ei de zi cu zi, așa că ucazurile astea îți par absurde, ai vrea să dezbați un pic. N-ai cum, n-ai cu cine! Activistul nu e trimis în lume pentru dezbateri, e trimis ca să *implementeze*.

Acești indivizi, cu tot cu organizațiile lor, ne prezintă Europa ca fiind ce spun ei și nimic altceva – Europa lor, aia din broșurile lor și din *„training*-urile“ de week-end care le dau calificarea. Dacă crezi că Europa e mai mult sau, vai, altceva, ești ars. Și nici măcar n-are ce să-ți placă, căci Europa lor, cea definitivă, la care ești condamnat aproape, este de fapt un discurs corect politic compus dintr-un vocabular de comisar, menit să spele creiere și să cultive ura împotriva celor care nu-s pe linie. În Europa lor, creștinismul și toată cultura clasică e la muzeu sau – mai potrivit – în cimitire, rîsul și indignarea sînt strict reglementate, națiunile sînt dinozauri carnivori, educația este sexualizată (în fine, *genderizată*, cum zic ei) și cu totul desprinsă de spiritualitate, familia e bună dacă nu e „tradițională“, că dacă e „tradițională“ e și musai „disfuncțională“, iar memoria e cea spusă de ei, niciodată cea pe care o știi de la familia ta, aia e *fake* (asta am stabilit deja, cam tot ce vine din familia „tradițională“ e *fake*).

Mie mi se pare că una dintre marile greșeli ale Uniunii este că susține, cultivă și multiplică această specie de activiști. Dacă îmi permiteți să formulez un diagnostic mai profund, iată: cred că Uniunea Europeană greșește că se folosește de propagandă (mai ales de o propagandă atît de imbecilă și agresivă) și greșește că vrea să asume Europa cu apăsat exclusivism. În realitate, UE este produsul Europei și nu invers. Europa e mult mai mult și mult mai sus decît va putea vreodată Uniunea să fie și nimeni nu poate pretinde monopol asupra ei. O fi avînd UE capacitatea să facă multe lucruri, dar să dea certificate de europenism sau non-europenism nu poate: nu e în stare și, dacă bine o înțeleg, nici nu e constituită pentru asta. Totuși, prin activiștii ei, o face.

Cred că exprimării Uniunii îi lipsește o bună doză de modestie: să recunoască, de pildă, că ea slujește Europa și nu este Europa, să recunoască, de pildă, că valorile ei sînt subsecvente marilor valori europene, să recunoască, într-un cuvînt, că poți fi european în multe feluri, nu doar într-unul. Cred că UE trebuie să lase propaganda la o parte și să revină la sensul ei originar: să fie un spațiu de pace și prosperitate, nu o școală de reeducare. Europa este, în sine, un gen de realitate la limita visului, profundă și iubită – n-am nici o îndoială. Lăsați-o să fie asta, dacă vreți s-o iubească popoarele!

În cel mai „incluziv“ spirit, eu cred că cei care au îndoieli despre unele lucruri pe care le face Uniunea Europeană nu au încetat să fie europeni nici o clipă. Anti-european, de pildă, ești dacă nu ți-ai închis afacerile în Rusia nici acum (doar 9% din corporațiile europene care făceau afaceri în Rusia s-au retras după februarie 2022 – știați asta?), dacă continui să dai bani lui Putin prin fel de fel de trasee ocolite, dacă te opui creșterii sprijinului pentru Ucraina, dacă simți că, de fapt, ce se întîmplă acum în Ucraina nu e treaba ta. Asta înseamnă anti-european. Dacă, însă, din rațiuni religioase nu poți fi de acord cu mariajul homosexual sau rîzi la un banc bun cu țigani sau continui să te întrebi în ce măsură vaccinul anti-COVID a contribuit la apusul pandemiei nu înseamnă că ești anti-european. Cred că UE ar trebui să-și instruiască activiștii să fie mai atenți cu eticheta asta. Nu de alta, dar nu poți pretinde să fii „incluziv“ și iubit dacă ți-ai trimis jandarmii pe străzile virtuale să dea cu biciul vorbelor.

P.S. Citesc un articol al profesorului clujean Valentin Naumescu. Spune domniasa că, în mare, România se împarte în trei părți relativ egale: o treime consistent pro-UE, o treime complet pierdută pentru cauză și o treime tăcută, despre care, de fapt, nu știm mare lucru. De acord. Articolul meu vrea să atragă atenția: cu excesele activismului și propagandei, UE poate pierde treimea de mijloc. Adică tocmai treimea decentă. Care acum, iată, e decisivă.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Spaghete în copaci

„Viața este o combinație între magie și paste“, spunea Federico Fellini.

„Spaghetele cresc în copaci în Elveția și în Italia“, spunea televiziunea națională britanică în 1957.

În timp ce afirmația lui Fellini nu cred că mai are nevoie de nici o explicație suplimentară (poate doar de un pahar cu vin), parcă afirmația de la BBC cere totuși niște lămuriri...

În aprilie 1957, postul BBC a difuzat, în cadrul unei emisiuni celebre, un scurt reportaj despre o familie din Elveția și despre recolta sa anuală de spaghete. Se făcea că pastele făinoase creșteau în niște copaci, erau culese și puse la uscat la soare. Toată povestea era foarte bine pusă în scenă și relatată prin vocea unui jurnalist celebru și respectat din epocă, Richard Dimbleby, primul corespondent de război al BBC. Nu întîmplător, desigur, ci ca ingredient la rețeta credibilității materialului. Jurnalistul aducea telespectatorului toate detaliile poveștii. De exemplu, cum luna martie reprezintă o mare provocare pentru cultivatorii de spaghete avînd în vedere capriciile vremii, care putea deveni și foarte rece, pînă la îngheț. Spaghetele puteau îngheța în copaci. *Mio Dio!*

Dacă scăpau de fenomene ale naturii nedorite, însă, spaghetele constituiau o recoltă aproape perfectă. Lungimea acestora, relata BBC, era aproape identică, deci creșteau la fel datorită grijii deosebite pe care o primeau de la... agricultori.

Reportajul nu a durat mai mult de trei minute și a fost filmat la un hotel din Elveția și într-o fabrică de produse făinoase din Londra.

Iar acum, lămuririle aferente. Lămurirea, de fapt: păcăleală de 1 aprilie. Materialul de pe BCC despre spaghetele din copaci a fost creat și difuzat ca o glumă de 1 aprilie. A rămas, de altfel, probabil, cea mai mare farsă de acest gen din istorie emisă de o televiziune.

Și a păcălit destui telespectatori. Au existat sute de oameni care au sunat la BBC să ceară mai multe informații despre cultivarea spaghetelor. Sigur, cîteva sute din vreo opt milioane care s-au uitat la păcăleală. Dar totuși. Oricum este binevenit să adăugăm și că, pentru britanici, spaghetele nu reprezentau un fel de mîncare comun la acel moment, dimpotrivă, le era mai degrabă străin.

Știți ce le răspundea BBC-ul celor care sunau? „Puneți un lăstar de spaghete într-o conservă de sos de roșii și sperați la ce-i mai bun.“

Propun să rămînem la rețeta lui Fellini. Plus paharul cu vin.

BARBURISME

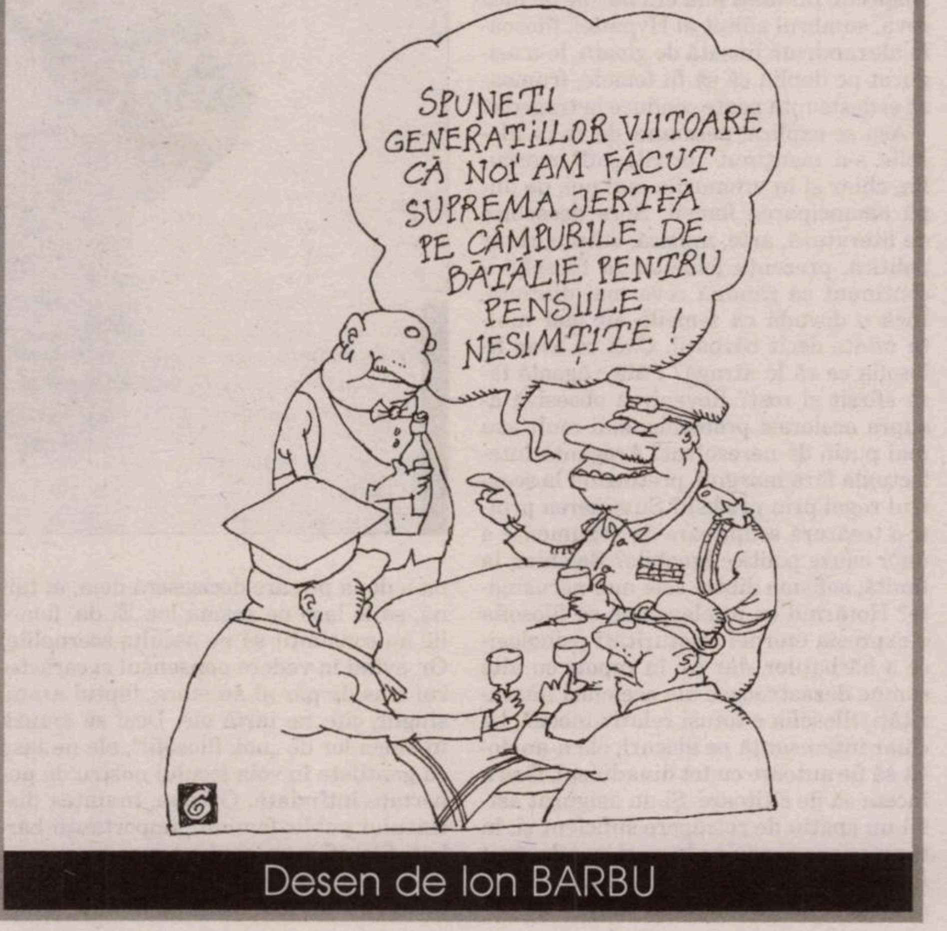
SPUNEȚI GENERAȚIILOR VIITOARE CĂ NOI AM FĂCUT SUPREMA JERTFĂ PE CÎMPURILE DE BĂTĂLIE PENTRU PENSIILE NESIMȚITE !

Desen de Ion BARBU

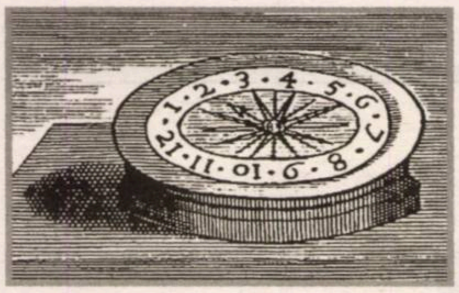

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Și dacă nu o să se termine?

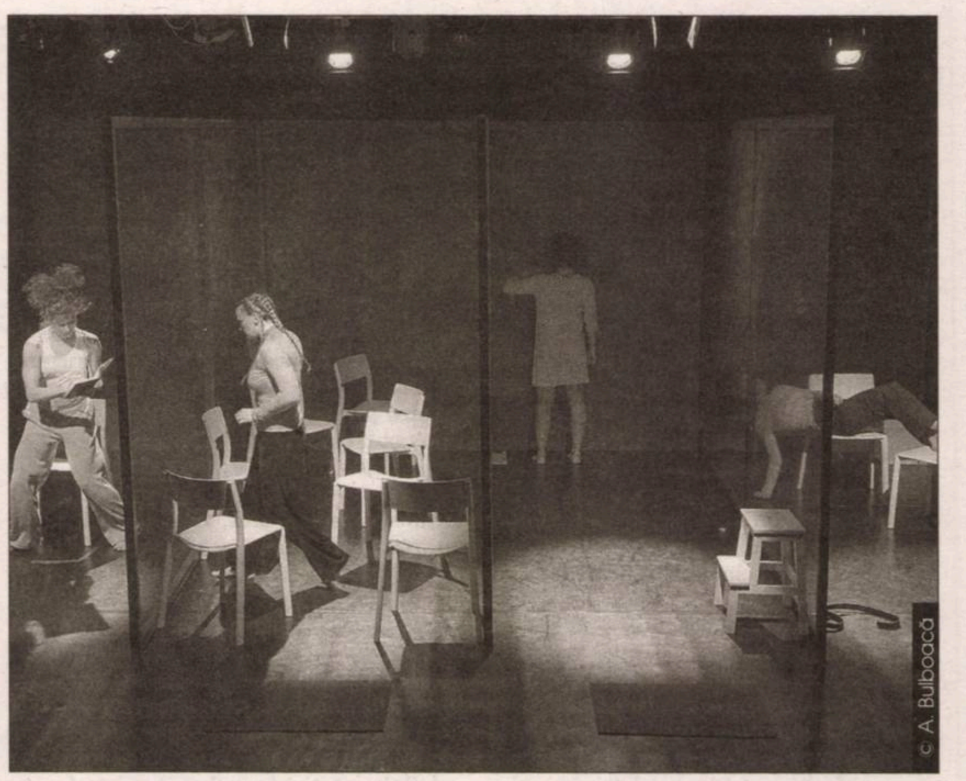

Reacția mea după ce am văzut spectacolul de dans contemporan *Interior/Exterior,* la Teatrul unteatru, către finalul anului trecut, a fost: „Aproape am crezut că am uitat“. Este un mod destul de obișnuit de raportare la o traumă – de data aceasta, la una colectivă, a pandemiei, a poveștilor pe care le-am scris și ni le-am spus în acea perioadă deloc îndepărtată. Regizoarea și coregrafa Oana Răsuceanu a pornit de la înregistrările unor mărturii din *lockdown* și a creat patru povești în paralel, în care a inserat proiecții video cu fragmente din interviurile filmate.

Cîteva momente din spectacol – primul anunț al președintelui, dezinfectarea obsesivă, aranjarea nervoasă a unor scaune, scrisul ca instrument solitar de liniștire – mi-au fost familiare într-un mod ciudat acum. La altele, publicul a rîs: cînd o persoană mai în vîrstă spune că nu s-a mai plimbat niciodată prin curte degeaba, fără treabă, sau cînd altcineva recunoaște că dă zilnic două ore cu aspiratorul, mai ales după masă, că atunci se fac mai multe firimituri. Dar aceea era normalitatea noastră de atunci, acum amuzantă.

Mi-am amintit de acest spectacol după un eveniment la care am participat sîmbătă, organizat de SmartLiving, despre fericire, despre cum să ne găsim și să ne protejăm starea de bine. Yolanda Crețescu, psiholog clinician și psihoterapeut adlerian, a vorbit despre echilibrul care ar trebui să existe între *interior* și *exterior,* adică între plăcere și trebuință. Despre cele patru fișii ale vieții noastre – sinele, cadrul social, munca și relația de cuplu – și despre felul în care cel mai des pierdem legătura cu sinele pentru că nu știm că egoismul, dacă nu e excesiv, este o necesitate. Iulia Bârcă, psiholog și psihoterapeut cognitiv comportamental, a adus în discuție modalitatea în care, confruntîndu-ne cu anumite evenimente, am învățat să avem anumite reacții, fără ca acestea să reprezinte cine sîntem noi, de fapt. Trauma apare ca urmare a felului în care procesăm în *interiorul* nostru ce ni se întîmplă, în care percepem experiențele din *exterior,* de care ne lovim. O caracteristică a traumei de orice fel este dificultatea de a ne regla emoțiile și comportamentul – în spatele acestora aflîndu-se, de fapt, credințele noastre despre noi, despre ceilalți, despre lume. Uneori înțelegem de mici că sîntem singuri, cînd ne lipsește o persoană de sprijin, iar la maturitate asta se traduce prin uriașa dificultate de a cere ajutor. „Mă descurc eu“ devine lozinca noastră.

Sistemul nervos se reglează cel mai bine prin apropierea fizică de altcineva, un „celălalt“ care să nu ne rîcîie rănile, nici măcar să nu verifice dacă au prins crustă. Printr-o intimitate în care să nu-i preluăm nici noi celuilalt starea, ci pur și simplu să ne echilibrăm reciproc. În *lockdown* am trăit împreună aceeași traumă, separați însă de ziduri ridicate de noi și de alții. Distanțați, nu am avut cum să ne ponderăm reciproc sau cui să-i cerem ajutor. Am fost nevoiți să ne descurcăm singuri.

Ușile celor patru apartamente pe care le vedem în *Interior/Exterior* se deschid în final, după ultima zi de izolare, spre o lume în care o altă normalitate așteaptă să integreze oameni care nu mai sînt aceiași. Protagonistele țin în fața lor patru cartoane de pe care se poate citi o interogație: *Și dacă nu o să se termine nici azi, nici mîine?* Cred că incertitudinea asta e cel mai greu de tolerat într-o experiență adversă de orice fel. De aici vine disperarea, dintr-o autoconvingere că ziua de mîine va fi la fel ca aceea de azi.

În spatele dansatoarelor au fost proiectate mai multe cuvinte, toate reprezentative pentru ceea ce am trăit împreună și, în același timp, separat. Mie mi-au căzut ochii pe „furie“, „dor“ și „recunoștință“. Doar am crezut că am uitat, mai degrabă am ales să nu mă mai gîndesc. Mi-a fost teamă că nu am reușit să integrez furia că niște ani din viața noastră au fost furați. Eu n-am făcut decît un salt major peste vîrsta de 40 și peste bucuria unor începuturi personale și profesionale, alții au pierdut foarte mult sau chiar tot. Teamă că s-ar putea să mă lovească iar dorul generat de îndepărtare. Și, în final, teamă că am uitat să fiu recunoscătoare că ușile s-au deschis.

Cînd zidurile de pe hotarul dintre *interior* și *exterior* se prăbușesc, e mereu înfricoșător, iar starea asta nu se termină nici azi, nici mîine. Dar devine mai ușoară. Cerem ajutor. Ne apropiem. Sperăm că celălalt ne va accepta cu tot cu bandaje. Și cam asta-i tot ce putem face, în fiecare zi.

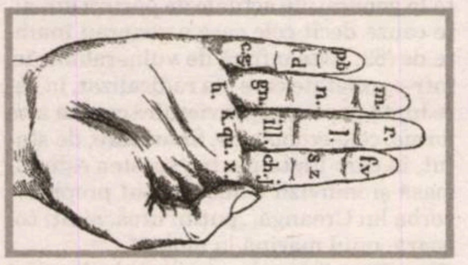

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

Diplomație

Se reia, observ, o dezbatere politologică mai veche. Care este opțiunea bună, în numirile diplomatice de rang înalt: *personalitatea culturală și științifică* sau *diplomatul de carieră?* Nedumerirea nu apare doar la analiștii politici, ci și în *Statutul personalului diplomatic*, unde se precizează faptul că în posturile mari ale afacerilor externe (aici intrînd pozițiile de vîrf, de la ministru și secretari de stat pînă la ambasadori și consuli generali) pot fi investite *și* „personalități ale vieții culturale și științifice“, *nu numai* „diplomați de carieră“. Adică, pe palierele de sus ale politicii externe românești, au dreptul să intervină, ocazional, intelectuali prestigioși care nu au o carieră propriu-zis diplomatică. Situația creează două controverse – una morală și una profesională. Etic vorbind, se întreabă comentatorii și oamenii politici, este normal ca un ins dintr-un alt domeniu (unde se presupune că a atins deja performanțe notabile) să vină și să ocupe o poziție pentru care cineva din interiorul sistemului a muncit decenii întregi, parcurgînd, onest și conștiincios, toate treptele funcționărești ale pregătirii diplomatice? În sfîrșit, din unghi strict profesional, poate un individ cu o pregătire diferită – fie el și sclipitor, așa cum îl recomandă clișeul social de „personalitate a vieții culturale“ – să ducă la bun sfîrșit un mandat diplomatic pentru care nu a fost, în mod nemijlocit, educat?

Răspunsul imediat la întrebările de mai sus ar trebui să fie, în principiu, unul negativ, tot așa cum „dilema“ în sine ar părea să-și încline balanța, favorabil, către „diplomatul de carieră“. Acesta din urmă rămîne, măcar tehnic, uns cu toate alifiile, atît „morale“, cît și „profesionale“. El are la dispoziție un mecanism întreg, ale cărui rotițe îi sînt cunoscute și accesibile. „Personalitatea“, prin contrast, vine într-un teritoriu străin, cu o doză imensă de nefamiliaritate. Un mare *locus suspectus* se deschide înaintea ochilor săi, fascinînd, dar și înfiorînd deopotrivă. Vesticii, de exemplu, au devenit mai circumspecți, în ultimele decenii, cu profesiunea diplomatică. Au dezvoltat o încredere tot mai fermă în „funcționar“ și l-au – dacă nu eliminat – cel puțin marginalizat pe „intelectual“ în munca la „afacerile externe“. Posturile din diplomația apuseană sînt ocupate, covîrșitor, de oameni cu studii și cariere de specialitate (situație improbabilă acum o jumătate de secol). Diplomatul prin formație, chiar mediocru adesea (la nivel de profil intelectual), prezintă credibilitatea profesionistului sobru, imposibil de speriat în fața „tonelor“ de hîrtii sau a „tonurilor“ impersonal-tembele în care cele mai multe dintre ele sînt redactate. Funcționarul este, orice s-ar zice, un „îmblînzitor“ al fiarei birocratice, dexteritatea cu care el observă detaliul semnificant într-o mare de aberații oferind un prilej de admirație sinceră neofitului descins în universul hîrțoagelor de nevoie ori din pură întîmplare.

Totuși, în ciuda aparențelor, controversa rămîne în picioare (probabil, din acest motiv, nimeni nu se grăbește deocamdată, la noi sau aiurea, să traseze, în plan legal, linii de demarcație prea clare între „diplomatul de carieră“ și cel, cum să-i spun, de „ne-carieră“). Nu o dată – chiar și în trecutul nu foarte îndepărtat – intelectuali prestigioși (din afara „schemei“ diplomatice) au făcut lucruri deosebite în politica externă a unei țări. Nu întotdeauna, în profesiile deschise (precum diplomația, politica în general, artele și educația), pregătirea sistematică, așa-zicînd „carieristă“, joacă rolul central. Aici, de obicei, calitățile înnăscute ale persoanei intervin într-un mod determinant. Printre calități se pot enumera, fără ezitare, inteligența, rafinamentul perspectivei și, nu în ultimul rînd, flerul. De cîte ori nu s-au văzut dascăli admirabili, care nu au citit un rînd de metodologie didactică în viața lor, și metodiști îndelung îndoctrinați, pedagogi supra-documentați, inapți să lege o comunicare minimă cu elevii lor? De cîte ori nu au apărut scriitori, pictori și muzicieni geniali, fără „școli de specialitate“, capabili să-i eclipseze pe cei care studiază arta, cu voluptate „științifică“, întreaga viață? De cîte ori nu răsar campioni sportivi din praful ulițelor rurale, campioni ce zdrobesc, în competiții, vedetele antrenate cu echipamente postindustriale? În diplomație, un domeniu al subtilității și inteligenței native, lucrurile nu pot sta diferit. „Personalitatea culturală și științifică“ are frecvent capacitatea de a-l depăși, în nuanțele și amănuntele de finețe, pe „diplomatul de carieră“.

Funcționarul operează – într-adevăr, eficient – cu niște *grile* (imuabile), intelectualul însă lucrează cu *idei* (flexibile) – aflate dincolo de suprafața fenomenelor perceptibile. Prin intelectual se produce acea „ruptură de nivel“, în hermeneutica lumii, de care vorbea undeva Noica. Cum ar putea supraviețui oare diplomația fără această veritabilă „viziune extrasenzorială“, indusă de mintea excepțională?

Codrin Liviu Cuțitaru *este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

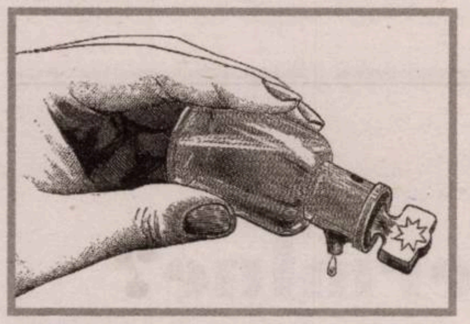

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Format *letric*

În ultimii ani – cu o accelerare considerabilă în perioada pandemiei –, tot mai multe texte au circulat în formă electronică, transmise prin diversele sisteme care folosesc Internetul. Odată ce cuvintele *text, document* sau *fișier* au ajuns să denumească în mod curent entități din spațiul virtual, a apărut necesitatea unei dezambiguizări terminologice, prin care noua realitate (textele digitale) să se diferențieze de cea tradițională (textele scrise sau tipărite pe hîrtie). În română, s-a impus pe nesimțite și destul de repede opoziția între termenul *electronic* (frecvent în uz) și *letric* (mult mai puțin sau deloc cunoscut de vorbitori). Adjectivul *letric* nu este cuprins în dicționarele noastre uzuale; între timp, a fost inclus în ultima ediție a *Dicționarului ortoepic, ortografic și morfologic* (DOOM³), ceea ce constituie o dovadă a folosirii sale destul de intense. Termenul este utilizat în anunțuri oficiale, emise de instituții respectabile, mai ales în sintagma *format letric:* „raportări *format letric*“ (asfromania.ro); „program depunere dosare în *format letric* pentru candidații admiși“ (umfcv.ro), „înscriere online, dar cu dosar depus și *în format letric*“ (edupedu.ro) etc. Sînt posibile și alte construcții: „se aprobă formatul, elementele de siguranță și structura certificatului de înregistrare, în *formă letrică* și electronică“ (lege5.ro); „recomandăm să se apeleze la *poștă (letrică* sau electronică)“ (cjpsv.ro); „mențiunea *letrică* «Conform cu originalul»“ (jurnaluldearges.ro). Uneori, termenul este explicat prin echivalentul mai clar și mai concret *pe hîrtie:* „suspendarea corespondenței în *format letric (pe hîrtie)*, pe fondul pandemiei“ (drdpiasi.ro). Definițiile și explicațiile se pot găsi tot în Internet: „Un document în format *letric* este acel document imprimat (listat) pe un suport de hîrtie“ (despretot.info).

Termenul *letric* creează destule nedumeriri. Forma nu este, așa cum am putea crede, rezultatul unui împrumut recent din vreo limbă de circulație. Cuvîntul apărea sporadic și cu sensuri diferite în unele texte din secolul al XX-lea, în mod clar sub influența cuvîntului francez *lettre*, raportîndu-se la sensurile principale ale acestuia – „literă“ și „scrisoare“. Derivatul *lettrique* nu apare în *Trésor de la langue française informatisé*, dar fusese înregistrat, de exemplu, în marele *Larousse* din 1866, cu sensul „referitor la litere“. E sensul cu care găsim și forma românească *letric* în revista *Teatrul:* „înaintea grupului *letric*“, „jocurile de litere *(letrice)*“ (nr. 5, 1981). Utilizarea actuală nu s-a dezvoltat însă din acest sens, ci, foarte probabil, din accepția „prin scrisoare“, atestată în jargonul juridic-administrativ. Nu am găsit dovezi ale provenienței acestui sens chiar din franceză (unde poate că avea o circulație restrînsă, neînregistrată de dicționare), ceea ce ar putea sugera – pînă la proba contrarie – că este vorba de un pseudofranțuzism produs pe teren românesc.

În presa de acum un secol, termenul *letric* apărea deja în anunțuri financiare: Banca Moldova declara, în 1916, că „efectuează plăți *telegrafice și letrice*“ *(Opinia*, 22 septembrie 1916); anunțul a persistat, cu ușoare variații, și după război: „execută plăți *letrice și telegrafice* în condițiuni avantajoase“ *(Opinia*, 4 iunie 1927). Peste încă un deceniu, regăsim opoziția între *letric* și *telegrafic:* „furnizorul va trebui să comunice sub o formă oarecare, fie *letric*, fie *telegrafic* (…), că a expediat marfa“ *(Argus*, 22 aprilie 1942). După cîteva decenii, termenul reapare tot în limbajul juridic-administrativ și în context financiar, în *Revista economică:* „Cazurile de forță majoră vor fi aduse la cunoștința celeilalte părți *telegrafic* sau prin *telex*, cu confirmarea *letrică*“ (25 august 1978). Revista publică și un text legislativ – „Reguli și uzanțe uniforme privind acreditivele documentare“ – în care se fac precizări în legătură cu „orice mod de *teletransmitere*“ pentru care se cere sau nu o „confirmare *letrică prin poștă*“ (21.12.1984). În anii următori, distincția a persistat, cu *letric* ca termen stabil, dar cu modificări ale soluției alternative: „înscrierile se fac prin *corespondență letrică* sau fax“ (anunț, în *Tribuna Sibiului*, 19.10.1993).

Trecînd de la telegraf la telex, fax, poștă electronică, cuvîntul *letric* și-a pierdut tot mai mult sensul specific, motivat etimologic, „prin scrisoare“, căpătînd unul mai general – „pe suport de hîrtie“. Nu era atît de cunocut încît să exprime fără ambiguități noua idee, dar sensul i-a fost aproximat din context, din relația cu termenul complementar.

Rodica Zafiu *este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

■ ■ ■

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Vremuri ale fricii

În urma articolului precedent, am avut niște discuții cu un amic, director de școală, pe marginea subiectului *bullying*-ului și a consumului de substanțe interzise, subiecte care, de altfel, am observat că țin capul de afiș al dezbaterilor publice vizînd educația. Mă voi mai opri, așadar, și în acest text asupra problematicilor respective, pentru că ele mi se par importante pentru starea actuală a educației, dar și a societății. *Bullying*-ul l-am mai abordat și în trecut, într-o serie de articole, care au fost inspirate chiar de experiența mea de părinte, dar nu este nici pe departe un subiect închis.

Am auzit voci destule care spun că este o gogoașă mai ales problematica *bullying*-ului, că, în fond, și acum treizeci de ani, și acum cincizeci existau formule de sîcîială între elevi, dar că nu li se dădea atîta importanță, că nu purtau numele unui fenomen. Că și „înainte“ se mai ciondăneau, se mai luau la trîntă, mai luau cîte-o palmă sau cîte-un pumn, în vreo ciorovăială dintre ei, în cîte-o încăierare. Că, la urma urmei, copiii trebuie să învețe să se mai și descurce singuri, în situații de conflictualitate, să-și dezvolte astfel competitivitatea, simțul apărării, independența.

Pornesc de la această idee, respingîndu-i din start validitatea. Nu faptul că existau astfel de conflicte îl resping ca neadevărat. Ci faptul că ele reprezentau ceea ce astăzi este *bullying*-ul. În acele vremuri, acestea erau cu adevărat mai degrabă conflicte punctuale, pe care subiectul, poate cu sprijinul familiei/familiilor și al școlii, le gestiona tot punctual. Poate unii dintre cei de vîrsta mea își aduc aminte că se putea ajunge pînă la părinți care mergeau cu copilul de mînă la familia celui agresat pentru a-și cere scuze. Și, desigur, în școală conflictele erau sancționate corespunzător, destul de drastic. Dar ce vreau să spun este că o societate cum era cea dinainte de ’89 nu favoriza apariția *bullying*-ului, pentru simplul fapt că era o societate coercitivă în ansamblul ei. Fapt care se răsfrîngea și asupra mediului școlar. Frica era un motor destul de puternic în înfrînarea manifestărilor care ar fi putut genera fenomene de tip *bullying.*

Libertatea atrage după sine, firește, și apariția unor comportamente mai greu de ținut sub control strict. Nu se pot compara cele două tipuri de manifestări, cele dinainte și cele de acum, din acest simplu fapt. Întregul profil al societății este altfel. Ce a dispărut, mai ales, este frica. Sau, mai bine spus, cum voi încerca mai jos să explic, un anumit tip de frică.

Dar mai întîi vreau să dezvolt puțin problematica actuală a fenomenului. În discuția cu prietenul meu, acesta îmi spunea că aș fi putut coborî pragul clasei a IX-a, la care m-am referit în articolul meu, spre clasele a V-a, a VI-a. Nu am făcut-o, pentru că mă refeream acolo și la chiulit, respectiv la substanțe interzise, care chiar la clasele respective poate încă nu ajung, deși s-ar putea să mă înșel. Dar știu că există efectiv cazuri de organizări de haite, cu lider, cu ascultare, cu *bullying* constant. Cînd am scris, în urmă cu vreo patru ani, despre fenomen, la clasele respective mă refeream, mai ales. În țări europene cu sisteme educaționale articulate, acțiunile concrete *antibullying* și de *awareness* pentru părinți, de prevenție și sancționare (!) pentru elevi încep în ciclul primar, de pe la 8-9 ani.

Și o spun încă o dată, marea problemă de azi sînt adulții. Societatea noastră extremistă și radicalizată. Marea de oameni (părinți, profesori etc.) care nici nu cred că există *bullying*, pentru care termenul însuși este o fandoseală. În cel mai bun caz aleg să îl ignore, iar unii dintre ei chiar îl practică în mod cotidian cu succes. Părinții au un profil interesant. În contactele cu școala, la ședințe sau alte acțiuni, vor să audă doar despre cum se mai renovează sala de clasă, despre cum de a luat copilul o notă mai mică (pentru că el știe, de fapt, e un elev conștiincios), despre cum pot să mai motiveze niște absențe (cu motivări fictive, de multe ori, pe care diriginții însă nu au calitatea de a le contesta) sau despre eficiența pregătirilor pentru examene (în termeni de asigurare a notelor cît mai mari, nu de acumulare de competențe). Rezistența lor în acceptarea realităților este mare. Dacă se propune un dialog sau un lectorat despre droguri au reacții de revoltă, considerînd că se induce ideea că ar avea copii drogați și îi va bîrfi tîrgul. Astfel de rezistențe apar uneori și la profesori. Vorba ceea, nu e important de ce facem sau de ce nu facem ceva, ci de ce vorbim despre asta. În fond, tot un fel de cenzură, autoimpusă, față de cenzura mult mai restrictivă, manifestată și la nivel faptic, din timpurile apuse.

Și aici revin la o idee anterioară, închizînd, apoi, bucla. Pentru că am încercat să mă întreb de unde această tendință a ascunderii, a rezistenței, a negării. Dacă înainte vreme acționa frica asemeni unui instrument de represiune și de limitare nu doar a intenționalităților, ci și a faptelor (ordine și disciplină!), acum, în fond, este vorba tot despre frică, dar manifestată în altă cheie. Este o frică apărută la generațiile actuale de părinți din alte cauze decît cele care o generau înainte de ’89. Este o frică de vulnerabilitate, într-o societate care s-a radicalizat, în care lupta pentru supraviețuire capătă alte forme, cele economice, financiare, de statut, în care lupta pentru acestea este tăioasă și indivizii o duc pe cont propriu – vorba lui Creangă, „puțini urcă, mulți coboară, unul macină la moară“.

Mă întorc iar spre rolul educației și spre idealuri. Părinții acestor generații de copii au suferit ei înșiși în procesul greu al tranziției și în lupta pentru a se ridica mai sus pe treptele unei societăți în care nu funcționa încrederea în valorile comunității, în alteritate. O societate în care o lege nescrisă, a junglei, a dictat regulile. Într-o astfel de paradigmă au crescut și s-au format. O lume în care, dacă ai ezitat, ai pierdut. Școala nu i-a ajutat, îndeajuns, să fie colaborativi, toleranți cu ei înșiși, dar și cu ceilalți, să-și recunoască vulnerabilitățile și să și le îmblînzească. Este greu, într-o astfel de lume, să recunoști că există slăbiciuni, că există greșeli în ograda ta. Mai bine le negi, le ignori. Negarea, o spune psihologia, este un mecanism de apărare. Și este strîns legată de mecanismul fricii. Dar dincolo de negare, dacă nu apare și acceptarea, efectele pe termen lung sînt devastatoare. În cazul la care mă refer, atît pentru indivizi, cît și pentru societate.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Slavoj ŽIŽEK

Idioția artificială

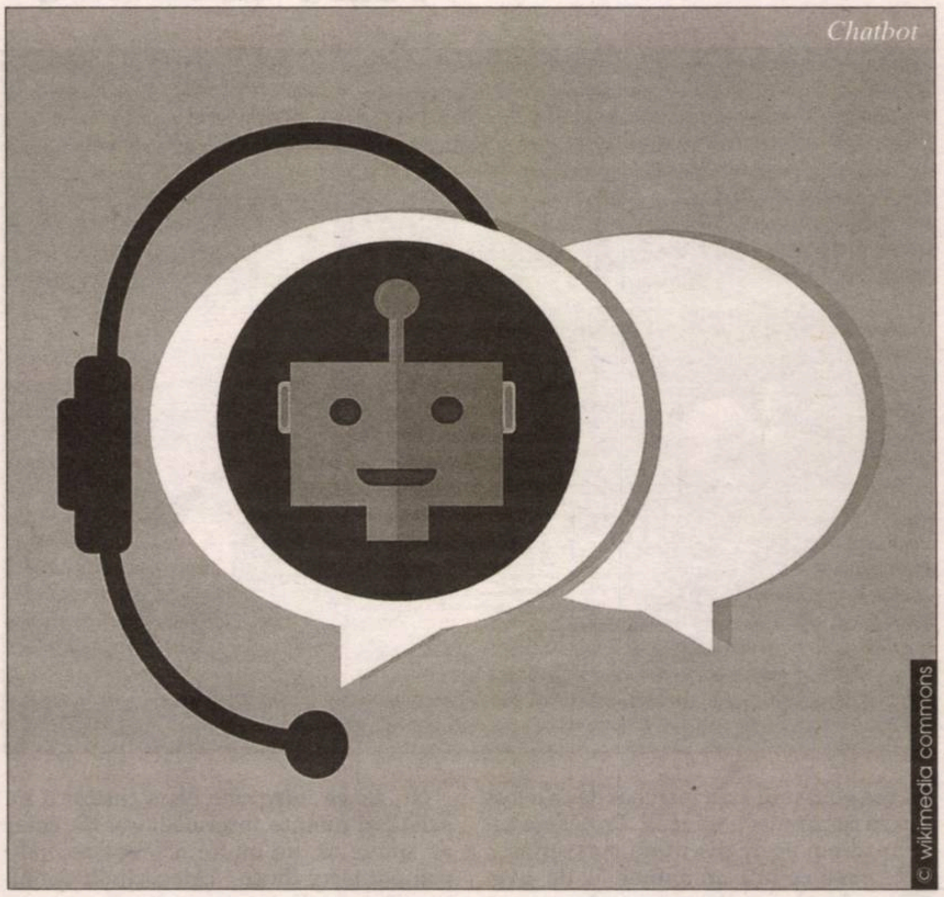

„*Chatbot*-urile“ (sau „interfețele conversaționale“) capabile să poarte o conversație în limbaj natural, să înțeleagă intenția de bază a unui utilizator și să ofere răspunsuri pe baza unor reguli și informații presetate nu sînt o noutate. Dar capacitatea unor astfel de *chatbot*-uri a sporit dramatic în ultimele luni, ceea ce i-a făcut pe unii să-și frîngă mîinile și să se panicheze.

S-au spus multe despre *chatbot*-uri și s-a prevestit sfîrșitul eseurilor academice tradiționale. Dar o problemă care justifică o atenție sporită e modul în care *chatbot*-urile ar trebui să răspundă atunci cînd interlocutorii umani folosesc expresii agresive, sexiste sau rasiste pentru a provoca *bot*-ul să răspundă cu propriile fantezii spurcate. Ar trebui oare programată inteligența artificială (IA) să răspundă la același nivel cu întrebările care i se pun?

Dacă decidem că numite reglementări sînt în ordine, mai trebuie atunci să stabilim cît de departe ar trebui să meargă cenzura. Se vor interzice punctele de vedere politice pe care anumite grupuri le consideră „ofensatoare“? Ce ne facem cu declarațiile de solidaritate față de palestinienii din Cisiordania sau cu afirmația că Israelul e un stat apartheid (inclusă la un moment dat de fostul președinte american Jimmy Carter în titlul unei cărți *[Palestine: Peace Not Apartheid* – n. trad.])? Vor fi blocate ca fiind „antisemite“?

Problema nu se termină aici. După cum avertizează artistul și scriitorul James Bridle, noile IA „se bazează pe însușirea la grămadă, fără discernămînt, a culturii existente“, iar convingerea că ele sînt „de fapt bine informate sau semnificative e în mod activ periculoasă“. De aceea, trebuie să fim foarte precauți și față de noile generatoare de imagini IA. „În încercarea lor de a înțelege și reproduce cultura vizuală umană în întregul ei“, observă Bridle, „ele par să fi recreat și fricile noastre cele mai întunecate. Ceea ce e, poate, doar un semn că aceste sisteme sînt într-adevăr capabile să maimuțărească foarte bune conștiința omenească – chiar și oroarea care pîndește în adîncurile existenței: frica noastră de mizerie, de moarte și de depravare.“

Dar cît de bune sînt noile IA în a aproxima conștiința omenească? Să ne gîndim la barul care a lansat recent o reclamă pentru o băutură la ofertă, în următorii termeni: „Cumpără o bere la preț de două și primești a doua bere gratis!“. Pentru orice om asta e, evident, o glumă. Clasica ofertă „cumpără una, primești două“ a fost reformulată astfel încît să se autoanuleze. E o expresie de cinism care poate fi apreciată ca formă comică de onestitate, cu scopul de a crește vînzările. Ar înțelege oare un *chatbot* ceva din toate acestea?

„Fuck“ prezintă o problemă similară. Deși desemnează ceva care face plăcere celor mai mulți oameni (actul sexual), termenul capătă uneori și o conotație negativă („Sîntem fututi!“, „Du-te și te fute!“). Limba și realitatea sînt confuze. E IA pregătită să discearnă astfel de diferențe?

În eseul său din 1885 „Despre elaborarea treptată a gîndurilor prin vorbire“ (publicat pentru prima oară postum, în 1878), poetul german Heinrich von Kleist contrazice ideea, îndeobște acceptată, potrivit căreia e mai bine să-ți ții gura dacă nu știi ce anume exact vrei să spui: „Dacă, așadar, o idee e exprimată în mod confuz, nu înseamnă că ea a fost și gîndită în acest fel; dimpotrivă, e foarte posibil ca ideile exprimate cel mai confuz să fi fost gîndite cel mai clar“.

Relația dintre limbă și gîndire e extraordinar de complicată. Într-un pasaj dintr-un discurs de-al lui Stalin, la începutul anilor 1930, el propune măsuri radicale pentru a-i „depista și combate fără milă chiar și pe cei care se opun doar în gînd colectivizării – da, chiar asta vreau să spun, trebuie să combatem chiar și gîndurile oamenilor“. Putem presupune, fără să ne înșelăm prea tare, că acest pasaj nu a fost pregătit dinainte. Aflat, inițial, sub puterea momentului, Stalin a realizat deîndată ceea ce tocmai spusese. Dar, în loc să retracteze, a decis să-și mențină hiperbola.

Acesta a fost un caz, după cum a formulat mai tîrziu Jacques Lacan, în care adevărul a ieșit la suprafață în mod surprinzător, prin actul enunțării. Louis Althusser a identificat un fenomen similar în interacțiunea dintre *prise* și *surprise.* Cineva care „prinde“ *(„prise“)* sau pricepe dintr-odată o idee va fi *surprins* de propria sa realizare. Întreb din nou: poate vreun *chatbot* să facă *așa ceva?*

Problema nu e că *chatbot*-urile ar fi stupide, ci că nu sînt suficient de „stupide“. Nu e vorba că ele sînt naive (prin lipsa de ironie și reflexivitate), ci că nu sînt suficient de naive (ele nu își dau seama cînd naivitatea disimulează perspicacitatea). De aceea, adevăratul pericol nu e că oamenii vor confunda un *chatbot* cu o persoană reală, ci că, datorită comunicării cu *chatbot*-uri, persoanele reale vor începe să vorbească ca niște *chatbot*-uri – ratînd toate nuanțele și ironiile, spunînd obsesiv, cu exactitate, doar ceea ce cred ele că vor să spună.

Cînd eram mai tînăr, un prieten s-a dus la psihanalist pentru a se trata în urma unei experiențe traumatice. Reprezentarea prietenului meu despre așteptările acestor analiști de la pacienții lor era un clișeu, astfel încît și-a petrecut prima ședință livrînd false „asociații libere“ despre faptul că își ura tatăl și că își dorea să-l vadă mort. Reacția psihanalistului a fost ingenioasă: a adoptat o postură naivă „pre-freudiană“ și i-a reproșat prietenului meu că nu își respectă tatăl („Cum poți vorbi astfel despre persoana datorită căreia ești ceea ce ești?“). Această naivitate simulată a transmis un mesaj clar: nu mă las păcălit de „asociațiile“ tale. Ar putea să înțeleagă un *chatbot* acest subtext?

Pesemne că nu, deoarece lucrurile se petrec ca în interpretarea lui Rowan William a Prințului Mîșkin din *Idiotul* lui Dostoievski. Potrivit lecturii standard, Mîșkin, „idiotul“, e un sfînt, „un om pozitiv bun și frumos“ pe care brutalitatea cruntă și patimile lumii reale îl duc la nebunie și izolare. Dar, în reinterpretarea radicală a lui William, Mîșkin reprezintă ochiul unei furtuni: oricît de bun și de sfînt ar fi el, Mîșkin e și cel care declanșează dezastrul și moartea la care devine martor, datorită rolului pe care îl joacă în rețeaua complexă de relații din jurul său.

Mîșkin nu e doar un prostănac naiv. Doar că, datorită naturii speciale a stupidității sale, el nu realizează efectul dezastruos pe care îl are asupra celorlalți. E un personaj plat, care literalmente *vorbește ca un chatbot.* „Bunătatea“ sa rezidă în faptul că, asemenea unui *chatbot*, el reacționează la feluritele provocări fără ironie, oferind platitudini lipsite de orice formă de reflexivitate, luînd totul *ad litteram* și bazîndu-se mai degrabă pe o „completare automată“ mentală decît pe o elaborare autentică de idei. Din acest motiv, noile *chatbot*-uri se vor împăca de minune cu ideologii de toate culorile – de la mulțimile *„woke“* din ziua de azi la naționaliștii „MAGA“ care preferă să rămînă în adormire.

Slavoj Žižek, *profesor de Filozofie la European Graduate School, este directorul internațional al Birkbeck Institute for the Humanities la Universitatea din Londra și autorul, printre altele, al volumului* Heaven in Disorder *(OR Books, 2021).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Cum ar fi un meci între Ungaria Mare și România Mare? Fotbal mare sau miuță?

Fotbalul e doar un sărman vehicul de cărat capete înfierbîntate. Devine un prizonier, o Nadia Comăneci pe care să o exhibi și să spui că dacă ea e de 10, toți sîntem de 10 într-o nație cuprinsă de grație. Fotbalul a devenit victima succesului său, așa cum e și olimpismul. E pus la muncă în folosul cauzelor bune sau rele. E o tribună unde îți exprimi solidaritatea cu Ucraina sau îți arăți desuurile naționaliste, scoți limba sau te întorci cu curu' la cei de peste gazon, care a devenit *de facto* un *no man's land*, sau mai degrabă un *all men's land*, o groapă a frustrărilor. Federația maghiară de fotbal a anunțat că forul european a dat verde afișării conturului Ungariei istorice, sau Ungariei Mari, aceea cu Transilvania și teritorii din Serbia, Croația, Slovacia și Ucraina, pe stadioane. UEFA a răspuns că nici pomeneală. Federația română a sărit ca arsă. Internauții și socializatorii au scos repede de la naftalină o hartă cu România Foarte Mare, cuprinzînd o parte din Ungaria la 1919, cînd cu ocuparea Budapestei și anihilarea sovietelor lui Béla Kun. Atmosfera e de sărbătoare. Batalioanele au trecut deja Carpații. Sigur, acolo au găsit tot România, dar nu trebuie lăsat adevărul să strice un cîntec bun. În timp ce coetnicii lor din Panonia se țin de prostioare, maghiarii din Ardeal se crispează. Sepsi, echipa din prima ligă, a anunțat deja că pe stadionul din Sf. Gheorghe nu vor fi permise steaguri cu Ungaria Mare. „Vorbim de o conotație revizionistă“, a declarat Csaba Asztalos, președintele CNCD. Iată cum, printr-un fals (UEFA a dat în scris că nu a aprobat niciodată așa ceva), gulașul a fost reîncăzit, iar mămăliga a dat să explodeze. De ce era nevoie de așa ceva? Cum poate un organism oficial să facă un asemenea lucru absurd? Răspunsul simplu are un nume: Viktor Orbán. Totul arată ca și cum federația de la Budapesta, primitoare de fonduri de la Guvernul ungar, a dat o vopsea pe gardul populist al celui care anunța în mari adunări cum vor sta din nou gărzile maghiare pe zidul Carpaților pentru a apăra creștinătatea. Sigur, în vremurile alea, nu neapărat de mare succes *(remember* Mohács), fotbalul nu se inventase, așa că în loc de mingi erau aruncate bombe. Iată frumusețea din mijlocul acestei urîțenii. Că, fie și cu prețul decesului său, fotbalul ne scapă de multe rele. E ca o glumă bună în care, chiar dacă arunci cu rahat, tot va continua să amuze fie și cu chipul pătat. Și altă veste bună: la primul meci de după această tevatură, doar o mică facțiune a ultrașilor a arborat conturul altei Ungarii. Restul publicul a zis „pas“. Semn că, la un meci, mulți vin încă să se distreze, nu să retraseze granițele promovate de minți înconjurate de sîrmă ghimpată.

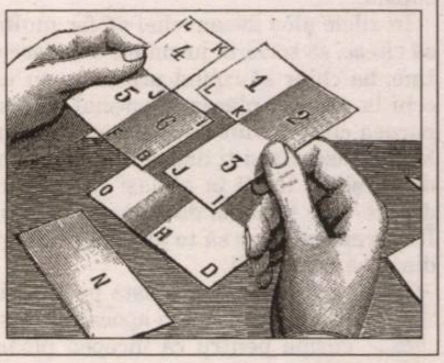

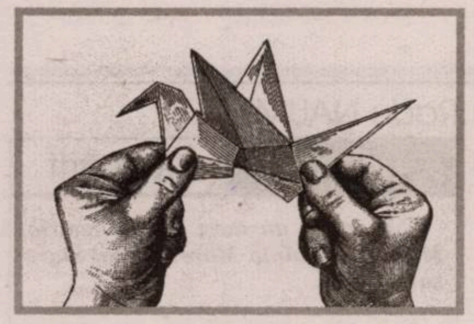

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Alt bîlci?

Pe vremea cînd minerii năvăleau în Capitală cu bîte şi topoare să-i bată pe bucureşteni, în filme vedeam cum, în America, grupări civice organizau manifestaţii (paşnice) împotriva unor „rechini“ imobiliari care intenţionau să construiască imobile pe marginea Central Park din New York. Mă frapau atunci diferenţele dintre problemele noastre şi ale lor. Îmi era chiar greu să iau în serios necazul pentru care manifestau newyorkezii. Din perspectiva sălbăticiei conflictelor noastre de atunci, disputele lor păreau un fleac. Distanţa care despărţea o societate civilizată de una abia ieşită din comunism părea enormă.

Ei bine, se pare că, în unele privinţe, am recuperat din distanţă.

Sîmbăta trecută am asistat la cea mai mare demonstraţie de cartier pe care am văzut-o vreodată, în care peste o mie de locuitori au manifestat pentru salvarea unei importante suprafeţe verzi, de la marginea Parcului IOR, de planurile unor „rechini“ imobiliari. Acum e evident că aşa o problemă nu e deloc un fleac. Oameni care ştiu Parcul IOR de zeci de ani, şi despre care s-ar putea spune că au crescut şi îmbătrînit odată cu arborii săi, nu pot accepta defrişările brutale, care deja s-au produs pe scară largă în acea zonă în ultimele săptămîni, dezvăluind şi intenţiile deloc blînde ale noului proprietari. Acesta s-a înstăpînit peste teren printr-o retrocedare, la baza căreia a stat o decizie a fostului primar Adriean Videanu. Metoda seamănă cu aceea prin care a fost acaparat un teren dintr-o altă margine a parcului, unde s-a construit un mall, iar potrivit unor investigaţii de presă, în spatele acţiunii ar fi chiar acelaşi individ. Intenţiile proprietarului, declarate printr-un afiş, ar fi construirea pe cele 11 hectare de teren a unui parc de distracţii. Unii s-ar putea întreba ce e rău în a construi un parc de distracţii, tot aşa cum unii s-au întrebat de ce a fost rău să construieşti un mall. Problema asta ar trebui poate discutată mai serios.

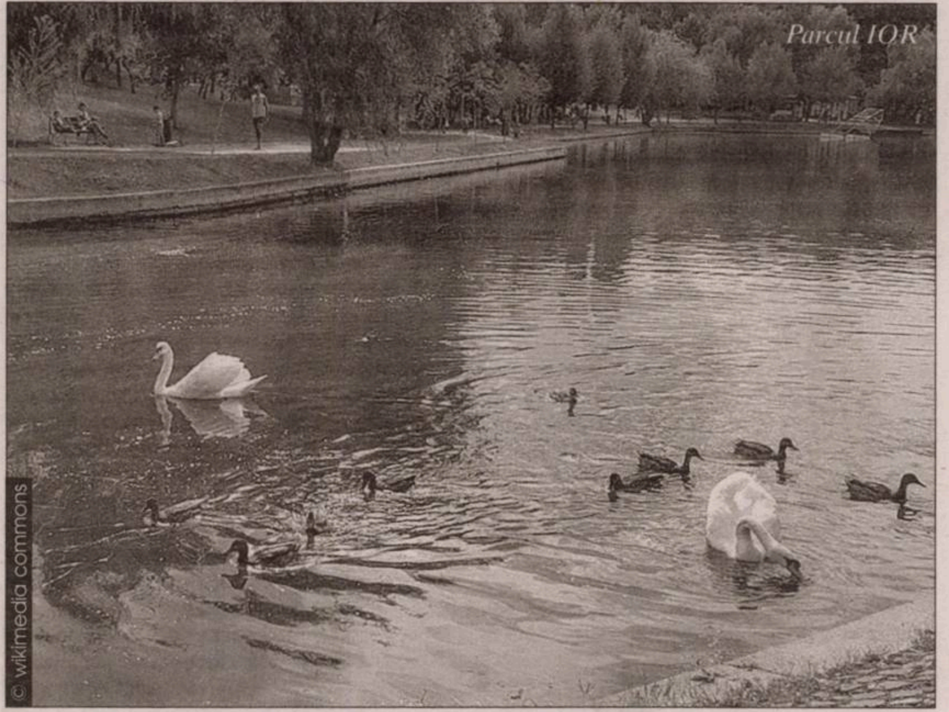

Parcul IOR

© wikimedia commons

Cred că într-un anume fel de a vedea lucrurile putem observa că România actuală are două feţe opuse. Ele apar pe rînd în prim-plan, în funcţie de împrejurări, de interesele de moment şi de cine se află la putere.

Una e România decentă, în care locuitorii ei apar ca nişte europeni civilizaţi, care aspiră la o asimilare cît mai deplină a unui stil de viaţă occidental, de calitate. Sînt oamenii care nu-i deranjează pe cei din jur, cu simţ civic, care respectă bunacuviinţă. La polul opus se află România „populară“, a celor pentru care în primul şi în primul rînd contează să se simtă ei bine, pe moment.

Nu zic că între cele două categorii nu există şi nuanţe intermediare. Ba chiar aş spune că, de multe ori, aceiaşi indivizi pot trece dintr-o categorie în cealaltă. „Popularii“ (n-am găsit alt termen) se pot bucura şi de calităţile vieţii sau distracţiilor mai elevate, pot fi atraşi spre ele. „Decenţii“ (nici aici n-am găsit alt termen) pot la rîndul lor să decadă spre o zonă mai vulgară, pot fi tentaţi şi de distracţii ieftine. De multe ori contează şi ce se oferă sau ce e mai la îndemînă.

Un loc unde lumea se plimbă pentru a admira natura şi a respira un aer ceva mai curat –aşa cum, de bine, de rău, e Parcul IOR în acest moment – atrage mai degrabă oameni din prima categorie sau cel puţin îi face să pară din prima categorie. Un bîlci cu „lanţuri“, carusele, gogoşi şi mititei atrage sau stimulează comportamente din cealaltă categorie, a distracţiilor populare. Nu spun că gogoşile, mititeii sau caruselele n-ar fi bune şi n-ar avea şi ele rostul lor, dar „popularul“ nu se sinchiseşte de „decent“, iar alăturarea celor două tipuri de parcuri ar duce aproape sigur la „popularizarea“ întregii zone. Partea, să-i zicem, naturală (care, trebuie să recunoaştem, e şi ea deja destul de aglomerată) va fi invadată de căutătorii de distracţii de bîlci care vor veni de te miri unde, cu căţel şi purcel, să-i distreze şi să-i plimbe pe domnii Goe. Tot aşa, mall-ul de pe cealaltă latură a parcului a dus la o aglomerare nesănătoasă a străzii Liviu Rebreanu, înţesată acum la orice oră de automobilele care-i transportă pe „consumatorii“ fără număr.

Cum ar fi să construieşti un Disneyland şi un Tesco la Londra, în Hyde Park?

Cu siguranţă, există şi locuri mai potrivite pentru magazine şi parcuri de distracţii, în care să nu fie afectate puţinele zone verzi din Bucureşti, şi aşa încît oraşul să nu fie transformat într-un şi mai mare bîlci decît este astăzi.

■ ■ ■

ready made

„Datorită curajului manipulantului Petre Culinschi conducătorul vagonului de tranvay No. 17 s'a evitat o nenorocire sigură.

Iată amănuntele:

Pe când vagonul trecea în iuţeală pe strada Goliei, un ţaran voind să tranverseze strada şi vagonul în repeziciune ajungîndu-l manipulantul se sili cu o mână să oprească vagonul, iar cealaltă a tîrît pe ţaran ridicat de guler mai mult de 10 metri.“

Viitorul, Anul I, No. 17,
Mercuri, 20 Marie 1902

Iaromira POPOVICI

bazar

Ploi

Pe vremuri, cînd era mai întunecat afară, ori ploios, nu mă speriam, ba chiar mi se părea că-i mai interesant decît atunci cînd era soare. Pe atunci, cumva, îmi permiteam să fac fiţe.

În orice caz, ploaia nu mă destabiliza. Vremea mea preferată era cea pe care meteorologii ar numi-o „cu cer acoperit“: cînd stătea să plouă, dar nu se declanşa încă, un fel de vreme a aşteptării şi a iminenţei: se putea întîmpla din clipă-n clipă să fim acoperiţi de ape, dar pînă atunci eram protejaţi de cerul precum o cupolă.

În zilele alea aveam chef să fac multe: să citesc, să scriu în jurnalele adolescentine, ba chiar să colind prin oraş cu un ochi la cer. Îmi plăcea în special cînd se pornea cîte un vînt nebun, care te zburlea, te răscolea şi-ţi dădea un sentiment de sfîrşit al lumii în acelaşi timp sigur, despre care ştiai că, de fapt, nu va sosi. Îţi permiteai doar să te joci de-a primejdia şi să contempli.

Uneori, însă, joaca asta pe muchie de cuţit şi pseudo-apocaliptică se curma pentru că începea ploaia propriu-zisă. Se întîmpla să cadă din cer adevărate rafale, şi atunci chiar trebuia să te adăposteşti. Nu era neinteresant nici atunci, fiindcă, în general, îţi găseai refugiu sub vreun acoperiş împreună cu alţi cîţiva oameni. Ca să ajungi acolo, de obicei trebuia să fugi ca din puşcă prin băltoace. Oricum ajungeai acolo ciuciulete şi, ca şi cum ai fi scăpat dintr-o calamitate şi ai fi făcut un mare act de eroism, dezbăteai problema, înfrigurat, cu cei alţi cîţiva supravieţuitori ca şi tine. Chiar dacă toate ţineau doar vreo zece minute.

De obicei trebuia să fugi
ca din puşcă prin băltoace.

Dar astea erau, îndeobşte, cazuri rare. De cele mai multe ori, cînd era să se pornească, se pornea o ploaie liniştită, nespectaculoasă. Pe care o puteai înfrunta de cele mai multe ori cu o simplă umbrelă. Ţin minte că era ca un exerciţiu de curaj şi rezilienţă să-ţi continui nestingherit drumul pe sub picăturile insistente.

Asta cînd eram mai mare. Cînd eram mică, era pur şi simplu o joacă prin şi pe lîngă băltoace. Pe atunci, mersul pe ploaie presupunea o dotare specializată, un fel de uniformă. Existau, în primul rînd, cizmele de cauciuc, colorate. Se găseau şi pe aici, dar, norocoasă fiind să am o naşă în Germania, aveam, de obicei, echipamentul ăsta trimis de ea. De cele mai multe ori cizmele erau galbene şi-mi permiteau să lipăi prin băltoace liniştită.

Ele nu veneau, însă, singure. Ci însoţite de piesa principală, şi anume pelerina de ploaie. Care era şi ea, de obicei, în cazul meu, cel puţin, galbenă şi însoţită de o pălăriuţă aşijderea. Pe atunci habar n-aveam de Paddington, dar, îmbrăcată aşa, semănam întrucîtva cu el: culorile nu coincideau, dar modelul era acelaşi. Şi chiar că, pavoazată cu tot harnaşamentul ăsta, mă simţeam (şi mă comportam) ca un urs fericit.

Eram, se poate spune, invincibilă cu armura asta de plastic: torentele şi bulboanele nu mă puteau doborî. Puteam merge oricît pe jos fără să-mi pese. Şi chiar o făceam: mi se părea că eram o supereroină înfruntînd intemperiile. Uneori mai venea cîte-o rafală „ucigaşă“ de vînt, gata să mă dea jos, care întorcea orice umbrelă pe dos şi demonstra, cu atît mai abitir, utilitatea pelerinei.

Înaintam şi coceam scenarii de copil şi adolescent în minte. Ca un fel de frondă la adresa naturii, cu atît mai mult mergeam cu cît era mai urît afară. Cred că şi atunci, ca şi în lungile mele drumuri cu troleibuzul, am început să gîndesc în engleză: îmi recapitulam ce mi se întîmplase la şcoală, la ore, precum şi poveştile amicale şi sentimentale, dar în engleză. Aşa cred că am învăţat-o cu adevărat: a devenit un fel de limbă intimă, a mea cu mine.

La un moment dat ajungeam şi la destinaţie, fără să fiu leoarcă, ci uscată şi destul de fericită.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE
Coordonator: Sever VOINESCU

Constituția din 1923 și noi

Texte și opinii de:

- ● Ioan STANOMIR (profesor univ., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București)
„Triumful efemer al brătianismului – Constituția din 1923“
- ● Mihai GHIȚULESCU (lector univ., Facultatea de Științe Sociale, Universitatea din Craiova)
„«Agitațiune în jurul unei noi Constituțiuni, care este așa de puțin nouă»“
- ● Marius BĂLAN (conferențiar univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“, Iași)
„Cît de liberală putea fi Constituția din 29 martie 1923?“
- ● Bogdan IANCU (conferențiar univ., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București)
„Între bovarism și realitate – tradiții constituționale la centenar“
- ● Cosmin CERCEL (cercetător postdoctoral, New Europe College)
„De la formă la forță: starea de asediu“

argument

Libertățile lui Niță

DILEMA VECHE 30 DE ANI
Constituția din 1923 și noi

Într-una din acele declarații fulminante care i-au adus atîta faimă după 1989, Petre Țuțea a decretat: „Constituția liberală din 1923 nu e o operă, e o capodoperă. Un rege puternic, înfășurat într-un stat al normelor liberale: separația puterilor și libertăți cîte dorește nea Niță; nici nu poate duce atîtea libertăți!“. Dacă putem lăsa la o parte stilul, căci farmecul lui Țuțea e irezistibil, descoperim aici un clișeu transmis din generație în generație, din 1923 încoace: acea Constituție fusese o minunăție. Democratică și modernă, „liberală“ într-un cuvînt care nu și-a pierdut niciodată strălucirea, Constituția din 1923 a dobîndit statut mitic. Mai ales în anii '90, cînd România se recupla entuziastă cu un interbelic idealizat, mitul Constituției din 1923 a crescut pînă într-acolo încît nu puțini juriști au vorbit serios despre repunerea ei în vigoare. Exista un mare impediment, totuși: era o Constituție regală. Deschiși către interbelic, în adorație pentru tot ceea ce fusese înainte de comunism, românii nu voiau totuși să renunțe la prima victorie majoră a comunismului asupra României: republica.

Eram june student la Drept și îmi amintesc bine discuțiile din primele luni ale lui 1990. Practic, Revoluția din Decembrie 1989 lăsase România fără Constituție. Cam toată lumea era de acord că ne trebuie una nouă. Totuși, un grup de juriști din generații seniorale susținea că nu e nevoie, avem deja o Constituție care, de drept, funcționează. Imediat după lovitura de stat din august 1944 prin care a fost eliminat regimul antonescian, prin decret regal, Constituția din 1923 a fost repusă în vigoare – e drept, într-o formă modificată – și a funcționat pînă în decembrie 1947, cînd s-a instaurat republica. Acești juriști susțineau că, din moment ce toate Constituțiile comuniste au fost abrogate printr-o revoluție care a schimbat nu doar guvernul, ci și regimul, e logic să constatăm că reintră de drept în vigoare cea mai recentă Constituție care nu a fost afectată de actul revoluționar. Așadar, Constituția din 1923 operează deja, începînd cu decembrie 1989, și nu trebuie decît să recunoaștem acest lucru. Opinia aceasta a fost cu totul marginală, așa că mai toată lumea a purces cu entuziasm la scrierea unei noi Constituții, care a intrat în vigoare, cum știm, în decembrie 1991.

Chiar dacă acea Constituție din 1923 nu a mai intrat niciodată în vigoare după 1947, totuși mitul ei a rezistat. El este un ingredient al mitului glorioaselor vremuri interbelice, alături de „grînarul Europei“, „rezerva de petrol a lumii“, „Eliade-Cioran-Ionesco“, „leul românesc avea acoperire în aur la Paris“, care Paris „era un București mai mare“ (sau Bucureștii erau un Paris mai mic, nu mai știu exact formula), „eram conduși de politicieni măreți“, „lumea se îmbrăca cuviincios și se plimba pe Calea Victoriei“ etc.

Cînd mă gîndesc acum la vremurile imediat post-revoluționare, mă înduioșez. Îmi dau seama că, în mintea multora, Constituția din 1923 era un fel de vehicul prin timp care ar fi readus în deșucheații ani '90 vremurile bune de altădată: „interbelicul“ cu tot alaiul lui de minunății. Nu era vorba, de fapt, nici despre sistem juridic, nici despre sistem de drepturi cetățenești, nici despre monarhie, nici despre „proprietate sfîntă“, nici despre „cea mai democratică Constituție din Europa“ – era vorba despre retrăirea frumoaselor vremuri de demult. Dar istoria nu se repetă niciodată. Niță din 1990 nu avea nici o legătură cu Niță din 1923.

Dosarul de față marchează un secol de la acea Constituție și o privește cu luciditate. Examinăm, rece, unul dintre miturile României de după 1990. Acum, chiar ne putem permite. (**Sever Voinescu**)

Ioan STANOMIR

Triumful efemer al brătianismului – Constituția de la 1923

Constituția de la 1923 este, în termeni politici, juridici și simbolici, apoteoza lui Ion I.C. Brătianu și a variantei de liberalism pe care acesta o întruchipează. Dincolo de arhitectura revizuirii constituționale se află realitatea unei continuități de adîncime: parlamentarismul imperfect al Vechiului Regat, întemeiat pe un primat al puterii executive, este păstrat ca formulă de guvernare. Statul român de după Unirea de la 1918 alege să se organizeze într-o manieră ce combină centralizarea, autoritarismul și vocația etatistă. Victoria lui Ion I.C. Brătianu este victoria unei viziuni asupra viitorului României înseși.

În fapt, punctul de inflexiune imediat postbelic, cel fără de care legea fundamentală de la 1923 nu ar fi existat în forma ei ultimă, este înlăturarea cabinetului de coaliție prezidat de Alexandru Vaida-Voevod. Este vorba de un precedent constituțional ce reafirmă valorile pe care se sprijină constituționalismul imperfect de la noi: rolul central al Regelui ca factor de decizie politică și posibilitatea puterii executive de a-și alcătui majoritățile de guvernare, prin intermediul alegerilor marcate de ingerințe administrative.

Demitarea Guvernului Vaida-Voevod, în primăvara anului 1920, este cu atît mai semnificativă cu cît ea pune capăt scurtului experiment care ar fi putut schimba natura regimului politic, de vreme ce cabinetul Vaida-Voevod este unul dintre foarte puținele de la noi care se naște pe o cale autentic parlamentară, nefiind efectul alegerii suveranului, ci rezultatul unui scrutin relativ liber și corect. Dincolo de instabilitatea de care era acuzat, acest guvern ilustra o tendință de ruptură cu practicile anterioare: parlamentarismul imperfect de la noi putea fi corectat, pe această cale.

Brătianismul își impunea versiunea sa de autoritarism mascat prin proceduri legale.

Demiterea este urmată de încredințarea mandatului de președinte al Consiliului lui Alexandru Averescu. Odată cu acest act, secvența familiară a politicii românești era reafirmată ca regulă centrală a edificiului constituțional. Guvernul desemnat organiza alegerile, în vederea cîștigării lor. Votul popular era o formalitate menită să confere legitimitate unei opțiuni deja exprimate. Cît despre mitul Averescu, ca ipostază a salvatorului ce regenerează România, acesta nu va supraviețui guvernării: potențialul revoluționar al lui Averescu se consumă rapid, iar partidul său este domesticit prin integrarea în sistemul unei noi rotative, sistem imaginat și dominat de brătianism.

În cele din urmă, autenticul cîștigător al acestei perioade de instabilitate postbelică este brătianismul, iar Constituția de la 1923 va servi ca document menit să garanteze hegemonia sa politică. Brătianismul, cel care se năștea odată cu lunga guvernare de la 1876-1888, supraviețuia într-un mediu radical diferit. Acolo unde concurenții conservatori eșuaseră, liberalismul centralist și autoritar avea să triumfe. Victorios în fața naționalilor lui Iuliu Maniu și a țărăniștilor regățeni, avînd în Partidul Poporului averescan o opoziție docilă, Ioan I.C. Brătianu deținea majoritatea ce putea da contur constituțional unei viziuni politice.

Revizuirea extinsă a Constituției de la 1866 este gîndită spre a adapta parlamentarismul imperfect unui nou mediu, modelat de votul universal masculin și de reconfigurarea teritorială a statului. Temeliile brătianismului sînt cele familiare: recursul la autoritarism și la neopatrimonialism, corupția electorală și economică, etatismul și ambiția centralizatoare. Toate acestea subsumate influenței partidului care se confundă cu statul însuși.

Constituția de la 1923 ar fi urmat să funcționeze, în simbioză cu regimul legii electorale, ca un sistem permițînd domesticirea votului universal. Promisiunile Declarației de la Alba Iulia erau uitate, căci responsabilitatea cabinetelor și transparența actului de guvernare erau simple elemente de decor constituțional. Brătianismul își impunea versiunea sa de autoritarism mascat prin proceduri legale.

În cele din urmă, istoria aplicării Constituției de la 1923 nu a fost legată decît parțial de hegemonia liberală. Restaurația carlistă de după 1930 a înlocuit brătianismul cu propriul ei sistem clientelar. Metamorfoza liberalilor în era guvernării Tătărăscu este parte din acest proces de schimbare. Recursul la decretele-lege și la starea de asediu eliminau, treptat, vestigiile libertății, în favoarea autocrației născînde. Constituția de la 1938, venită imediat după lovitura de stat carlistă, deschide un alt viitor.

Parlamentarismul imperfect de după 1923 avea să fie înlocuit de regimul concentrării puterilor. Restaurația parțială și fragilă de la 23 august 1944 va fi doar preludiul totalitarismului. Republica populară se înălța pe ruinele trecutului ce devenea, de-acum, obiect al denunțului propagandistic. Monolitismul totalitar triumfa, dînd naștere unei alte României.

Ioan Stanomir *este profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității din București.*

Cosmin CERCEL

De la formă la forță: starea de asediu

O linie importantă a istoriografiei contemporane (de la Enzo Traverso la Dan Diner) propune o relectură a decadelor imediat următoare sfîrșitului conflagrației mondiale, din perspectiva războiului civil. Anii '20 sînt înțeleși ca o prelungire a conflictului mondial, ca parte a unei epoci a catastrofelor și a extremelor, marcați fiind de diferite conflicte de scară redusă, dar nu mai puțin intense în violența mobilizată. Războaiele civile din Rusia, Letonia, Finlanda, revoluțiile și contrarevoluțiile din Germania, războiul polono-sovietic, revoluția de la Budapesta, marșul asupra Romei sînt conflicte în siajul cărora se înscrie momentul constituțional de la 1923.

În măsura în care statul român, participant în diferite grade la aceste conflicte – de la reprimarea revoluției bolșevice de la Budapesta la tensiunile de la noile granițe de vest, sud și est –, înțelege să își limiteze puterea suverană adoptînd forma constituțională, proclamarea Constituției poate fi celebrată ca parte a unei istorii a constituționalismului liberal. Faptul că textul constituțional reiterează separația puterilor în stat (prezentă în Constituția de la 1866), că extinde sfera drepturilor civile și a cetățeniei, precum și a protecției constituționale subiacente asupra întregii populații, garantînd sufragiul universal (chiar și în forma sa limitată ca sufragiu masculin), constituie fără îndoială un progres atît față de regimul constituțional precedent, cît și în lumina conflictelor care continuă să tulbure viața politică a regiunii.

Acest progres este, în schimb, ambivalent. Textul constituțional se desprinde dintr-un fond de plan uitat în mare măsură de juriști, și anume contextul crizei din primii ani ai epocii interbelice. Fără doar și poate, acest conflict nu se oprește la granițele statului român: greva tipografilor (1918), intervenția armatei române în regiunea Hotin (1919), greva generală din 1920, atentatul de la Senatul României din 1920, dar și afirmarea ultranaționalismului din mediile studențești sînt tot atîtea exemple ale unor tensiuni sociale și economice ce ating o intensitate politică importantă în preajma proclamării Constituției. Or, ele vin să marcheze însăși structura și rolul Constituției de la 1923: dincolo de promisiunile unui constituționalism liberal și ale unei afirmări a drepturilor fundamentale, Constituția își conține propria negare, fiind marcată de experiența conflictului și de urmele războiului civil.

De o manieră revelatoare, articolul 128 introducea deodată interdicția suspendării Constituției, precum și posibilitatea declarării stării de asediu în caz de pericol de stat. O asemenea introducere, a unei referințe aparent anodine la starea de asediu în cadrul textului constituțional, revelează o schimbare importantă a modului în care Puterea suverană înțelege să se raporteze la propriile-i constrîngeri normative. Starea de asediu, existentă în cadrul sistemului de drept român în baza unei legi ce data de la 1864, a fost utilizată cu o relativă parcimonie pînă la primul război mondial, fiind declarată ca răspuns la răscoala din 1907 și pentru o scurtă perioadă de timp în 1913, în timpul celui de-al doilea război balcanic. Între 1916 și 1923, ea a fost declarată de cel puțin cinci ori, țara fiind în stare de asediu efectiv pînă la 1920.

Starea de asediu presupunea în principiu transferul tuturor puterilor de menținere a ordinii, precum și a puterilor jurisdicționale de natură penală de la autoritățile civile la autoritățile militare. O serie de drepturi fundamentale și protecții constituționale erau restrînse în condițiile stării de asediu: de la libera circulație la libertatea de expresie, la inviolabilitatea domiciliului și la garanțiile procedurii penale ordinare. Altfel spus, cetățenii din teritoriile sub imperiul stării de asediu puteau fi reținuți și/sau expulzați din zonele în care nu domiciliau, circulația putea fi restricționată, cenzura publicațiilor putea fi instituită și tribunalele militare aveau jurisdicție asupra infracțiunilor ce țineau de ordinea publică. Tensiunea dintre aceste prevederi și garanțiile Constituției din 1866 a determinat opinia juridică să justifice constituționalitatea stării de asediu printr-un artificiu: starea de asediu se aplică în baza necesității și nu este un mecanism constituțional, ea rămîne în afara ordinii juridice într-o zonă ce scapă mecanismelor de control judiciar.

Referința la starea de asediu în Constituția de la 1923 vine să înscrie tocmai această exterioritate politico-militară a stării de asediu în cadrul structurii juridice a statului: rolul ei nu este de a tempera printr-o supunere a stării de asediu controlului de constituționalitate sau de legalitate. Dimpotrivă, este modul în care starea de asediu, ca excepție la principiile constituționale, își găsește locul în interiorul ordinii juridice pe care o va submina încet, dar sigur dinăuntru, sub protecția unei aparențe de constituționalitate. Intrarea în vigoare a Constituției, reforma controlului de constituționalitate nu vor reduce exuberanța executivului în a declara starea de asediu din motive reale sau imaginare: între 1923 și 1938, starea de asediu este declarată sau prelungită de optsprezece ori, iar din 1934 ea devine o prezență constantă a vieții politice și constituționale românești.

Această practică revelează tensiunea structurală a formei juridice liberale în contextul de criză al lumii interbelice: cu excepția Marii Britanii și a Cehoslovaciei, nici o țară europeană nu a lăsat deoparte utilizarea măsurilor excepționale între 1918 și 1939, și aproape în toate cazurile utilizarea stării de excepție s-a terminat cu instaurarea unui regim autoritar. Cazul Republicii de la Weimar este emblematic, dar în umbra lui se regăsesc nenumărate alte istorii ale stării de excepție ce a împînzit continentul: Bulgaria în 1925, Polonia în 1926, Iugoslavia în 1929, țările baltice în anii '30, Austria în 1933, Grecia în 1933, toate culminînd cu Franța în 1939. În ceea ce privește România, la data de 11 februarie 1938 starea de asediu era extinsă prin decret regal pe întreg teritoriul țării, urmînd a fi ridicată „cînd se va crede oportun". O altă Constituție urma să fie proclamată la sfîrșitul lui februarie 1938, instaurînd formal autoritarismul carlist.

Cosmin Cercel *este cercetător postdoctoral la New Europe College în cadrul proiectului ROLPERIPHERAL. Din septembrie 2023 va coordona, la Universitatea din Ghent, proiectul ERC CoG EMERGE, care analizează istoria stării de urgență în Europa secolului XX.*

Bogdan IANCU

Între bovarism și realitate

tradiții constituționale la centenar

Carol al II-lea

© wikimedia commons

Împlinim, pe 29 martie, o sută de ani de la intrarea în vigoare a Constituției României din 1923 și, la nivel colectiv, nu știm ce, cum și dacă să comemorăm sau aniversăm. La începutul anilor ’90, lucrurile păreau simple. Aureolarea trecutului pre-comunist, transfigurat în clișee, părea să ne acorde, unora dintre noi, un reper al „reîntoarcerii în Europa“: interbelic de lumină, Belle Époque cu leu de aur și Regat mare, „Grînar al Europei“, dar totuși „Belgie a Orientului“, *petit Paris* cu domni și doamne flanînd pe Calea Victoriei, poate chiar în drum spre „Capșa“. Avuseserăm, ne ziceam, un parcurs democratic, glorios, european, curmat în floare nemilos de dictaturi de varii tipuri. Decomunizare cu țepe! Sfîntă și inviolabilă! *Restitutio in integrum (in natura)!*

Acest tip de bovarism colectiv și precipitat era de înțeles imediat după 1989. A fost potențat ulterior, cu mult peste limitele psihologic necesare pentru catharsis, de un dezinteres îndîrjit în a ne cunoaște trecutul. Unul din cei mai avizați cercetători ai interbelicului, David Mitrany, nu a fost, de exemplu, tradus nici pînă în ziua de azi. Opera lui, cărți publicate la UNC Press și Oxford/Carnegie Endowment despre reforma agrară din 1921 și populismul agrarian, e necunoscută publicului român. Pînă la volumul profesorului Bogdan Murgescu despre modernizare și decalaje, care a mai acoperit din goluri și poncife, nimic similar nu fusese scris. O carte din 2015 a istoricului Dragoș Sdrobiș despre educația în interbelic e primul studiu aplecat asupra felului în care se formau elitele în statul reîntregit. Or, cunoașterea trecutului e condiția de posibilitate pentru a-l gestiona în mod echilibrat, cu bunele și relele lui.

În planul constituționalismului formal, blocul acronimelor desprinse din CFSN a respins *de plano* orice privire spre Regat, cu aceeași intransigență obtuză cu care dreapta promova un imaginar unidimensional. Legea fundamentală din 1991 e scrisă practic *tabula rasa*. Abia la revizuirea din 2003 se inserează în Articolul 1 o trimitere enigmatică la „tradițiile constituționale ale poporului român“. În spiritul lor și al „idealurilor Revoluției din decembrie 1989“ ar trebui citite valorile supreme în statul nostru „de drept, democratic și social“.

Tradiții democratice înseamnă, într-un stat modern, tradiții constituționale. Cum legea fundamentală din 1923 era ultima care avusese cel puțin vocația, în parte declarativă, a liberalismului înainte de dictaturi, este util să ne întrebăm ce ne mai rămîne din ea. La nivel instituțional, nu am păstrat mai nimic, în bună măsură deoarece cheia de boltă a Constituțiilor pre-comuniste era monarhia, anatemă pentru majoritatea din 1990. Bicameralismul de acum pare să semene cu cel pre-comunist, dar aparențele înșală. Între Senat și Cameră existau distincții inițial de clasă-cens (1866), apoi structurale (1923). CSM-ul actual se revendică de la înaintașul din 1909, dar nu are mai nimic în comun cu omonimul din Regat, care era atașat Ministerului de Justiție, era convocat și prezidat de către ministru, privea doar judecătorii (preponderent cei de la instanțele superioare din București) și nu era un organ constituțional. Accentul pe statul național unitar și indivizibil, altă constantă, e azi doar o reflexie, mai mult angoasată decît autoritară sau agresivă, a neputințelor de a proiecta alte viziuni comune, preferabil liberal-democratice. „Sîntem împreună! (?)“ O prevedere stingheră de inspirație etnocentrică, ce interzice colonizarea populațiilor străine pe teritoriul României (Art. 4 (4)) e preluată din Constituția din 1923. Se regăsește însă și în Constituția lui Carol al II-lea și oricum nu a contat. În politică, sensul ei a fost identificat corect pentru prima dată de fostul președinte Băsescu (în timpul crizei refugiaților, ca argument pentru respingerea cotelor). În literatură era ignorată sau interpretată greșit ca formă de protecție a minorităților (dacă i-am coloniza, le-am distruge lor tradițiile și modul propriu de viață).

Dacă reguli și instituții nu s-au transmis, ce putem învăța din practica constituțională a României Mari? Aici, lecțiile trecutului sînt instructive prin ambivalența lor. După Unire, așteptările erau mari. Noile provincii, în special Transilvania prin celebra Proclamație de la Alba Iulia, făcuseră varii solicitări pentru o constituantă unicamerală, reprezentativă inclusiv în sensul ponderilor regionale, votul universal pentru ambele sexe, o reformă agrară radicală etc. În practică, s-a tergiversat adoptarea unei noi legi fundamentale pînă cînd un Parlament dominat de PNL a adoptat o formă masiv revizuită a Constituției din 1866, luînd act de schimbările deja produse. Trei anteproiecte alternative, al țărăniștilor (redactat de C. Stere), al profesorului și politicianului PNR Boilă și al profesorului cernăuțean Berariu, au fost ignorate. Intenția evidentă a PNL și a marelui său dirijor, Ionel Brătianu, a fost de a replica sistemul de alternanță politică prin rotativă, rodat în regimul cenzitar, în noile condiții ale sufragiului universal masculin. Ulterior, legea electorală din 1926, inspirată din cea italiană a senatorului fascist Acerbo, a consolidat această paradigmă. Prima electorală transforma o majoritate relativă de 40% într-o cvasi-unanimitate. Majoritatea relativă provenea din „zestrea electorală“ a guvernului provizoriu care organiza și cîștiga alegeri prin varii malversațiuni și presiuni. Partidele de opoziție nu au participat la lucrări, exceptînd ceea ce frumos se numea în epocă „opoziție miluită“. Maniu și Mihalache, în semn de protest față de felul în care guvernul lui Ion I.C. Brătianu organizase alegerile din 1922, au boicotat inclusiv ceremonia încoronării de la Alba Iulia.

Constituția consfințește juridic un recul spre uzanțele Vechiului Regat în noul context. În practică, adaptarea avusese deja loc. Singurele guverne provizorii care organizează alegeri în interbelic și le pierd sînt Guvernul Văitoianu în 1919 și Cabinetul Tătărescu în 1937. În 1919, Regele demite prim-ministrul (Vaida-Voevod) și dizolvă Parlamentul după patru luni. Precedentul unui guvern care organizează alegeri și nu le cîștigă este evocat în dezbaterile Constituantei din 1922 ca accident nefericit, de evitat pe viitor. Alegerile la țară trebuiau făcute cu sufragiu universal masculin, dar și – sau mai ales – cu jandarmi.

În 1937, Tătărescu a ratat la fracțiuni de procent marja de 40%, inclusiv ca urmare a pactului electoral Maniu-Codreanu. Întreg edificiul cade, ducînd la Constituția lui Carol al II-lea din 1938. Elitele interbelicului au receptat cu sagacitate perenă, prompt-strategică, schimbarea. Paul Negulescu saluta Constituția din 1938 ca pe un act cu adevărat democratic și „de o perfectă legalitate“, întocmai ca Statutul lui Cuza (cum și era, cel puțin după rezultatele plebiscitului) și nota bucuria de a scăpa în sfîrșit de parlamentarismul care adusese numai „alcoolism și vrajbă la sate“. Într-un simpozion la Kiel, Mircea Djuvara prezenta un elogiu mai bine structurat silogistic, conform căruia abia în Constituția carlistă individul era integrat lin în grup, grupul în societate, societatea în popor și poporul în Națiunea întrupată în Rege.

Constituția din 1923 nu a fost, atît în momentul adoptării, cît și în scurta ei viață, un triumf al democrației. Cu greu ar fi putut fi însă altfel, în cadrul respectiv. Am trecut de la un cens draconic la vot universal masculin peste noapte. Sufragiul universal nu funcționează optim în contextul unui analfabetism de 43%, distribuit inegal, de la un maximum de 62% în Basarabia la un minimum de 33% în Banat. Urbanizarea era distribuită de asemenea destul de inegal între provincii și etnii (în Bucovina, 11% din populația orașelor era de etnie română, în Transilvania – 21%, în Regat – 60%). Războiul, necesar, sărăcise Regatul, iar reforma agrară – necesară, dar nu suficientă – scăzuse producția.

E adevărat că viziunile opuse *statu quo*-ului au fost ignorate, însă erau oricum inaplicabile și inadecvate. C. Stere visa la un așezământ de tip englezesc cu drepturi și garanții (îi citează, din traduceri franceze, pe Dicey și pe alți corifei ai constituționalismului britanic), dar pornind de la „sate și cătune“ ca unități de bază ale societății. În Anglia, garanțiile drepturilor merg înapoi în timp pînă la Asizele de la Clarendon din 1166, iar procentul de bărbați majori cu drept de vot la finele secolului al XIX-lea, după cele trei extinderi succesive ale sufragiului, era de circa 70%. E greu de imaginat cum s-ar fi putut construi o democrație de tip *settler-colony*, cum propune Stere, din foști iobagi și clăcași. Mai aplicat, într-o prelegere ISR din 1923, Nicolae Iorga viza o reîntoarcere la tradiția constituțională autohtonă (de exemplu, judecata domnească „subt un copac mare“). Berariu proiectează o viziune tehnocratică într-o țară agrară, ale cărei universități produceau în principal „șomaj în haine negre“, nu tehnocrați. Boilă, un caz interesant, propune inițial un proiect cuminte, cu solicitări minimale de includere a unor deziderate din obsesiva Rezoluție. În expunerea de motive, vorbește însă despre „suveranitățile“ noilor provincii. Din această premisă (falsă) și din nemulțumirea de a-și fi pierdut tocmai mandatul va construi, în 1931, un proiect de federalizare cu „Diete“ și guverne provinciale, la a căror dispoziție ar fi stat armata. Idei federaliste circulau în Partidul Național Român, inspirate din proiectul ingenios, dar utopic al lui Aurel Popovici. Popovici, personaj minor în anturajul Arhiducelui Franz Ferdinand, propusese reinventarea Imperiului Austro-Ungar ca federație constituită pe baze etnice, dar planul nu avea sorți de izbîndă în contextul respectiv, izbindu-se de rezistența elitei maghiare (urbană, educată).

În fața acestei tulburătoare diversități de contexte precare și cacofonii ideatice, elitele național-liberale ale Vechiului Regat au ales (interesat în parte, în parte prudent) să nu aleagă și să nu constituționalizeze. S-au repliat în cochilia cunoscută, grăbit reamenajată, a Constituției din 1866, pentru a consolida, cît se putea, un stat dublu ca populație și teritoriu, dar și extrem de fragil. Au extins așadar asupra noilor teritorii legea supremă a unui stat care (de bine, de rău) era un stat și avea o cultură înaltă coagulată și instituții recognoscibile, ca început de aculturație. Nu au reușit decît parțial, în sensul în care ne-au rămas nu mari tradiții democratice, dar măcar repere culturale: clădiri frumoase, școli și muzee, Fundațiile Regale, Gusti, Călinescu, Mitrany, Dogan, Rădulescu-Motru, Blaga, Iorga, Ionesco, Cioran, Eliade, Petrescu etc. (cu luminile și umbrele timpurilor).

Constituția din 1923 e mai mult un abandon al constituționalizării și, în felul ei, un pas precar spre maturizare. Ne poate da o lecție, dacă sîntem dispuși s-o învățăm, despre dependența normelor de context, despre resursele și resorturile (economice, sociale, de bună-credință și educație) de care instituțiile depind și despre drumul lung și sinuos al unei democrații periferice spre constituționalismul liberal.

***Bogdan Iancu** este conferențiar univ., Universitatea din București (Facultatea de Științe Politice, Departamentul de Teorie și Istorie Politică și Constituțională) și coordonator al proiectului ROLPERIPHERAL la NEC.*

Mihai GHIȚULESCU

„Agitațiune în jurul unei noi Constituțiuni, care este așa de puțin nouă”

Acum 30 de ani, scriind în *Dilema* despre adoptarea Constituției din 1923, marele Z. Ornea făcea o afirmație care nu avea cum să nu stîrnească mintea puștiului care eram: în timpul „dezbaterilor“ din Cameră, „un preot din Teleorman a spart fiole cu gaze sulfuroase și lacrimogene“. Cînd am început să caut și eu prin vechituri, am aflat că autorul „atentatului cu gaze“ din 20 martie 1923 era pr. Florea Drăghici. Sala din Dealul Mitropoliei a fost evacuată, iar preacucernicul s-a ales cu o suspendare pe 30 de zile.

A nu se crede că vreau să duc în derizoriu o temă atît de importantă istoric. Episodul e ilustrativ pentru modul în care Constituția a trecut prin Parlament. Opoziția care ar fi putut conta (vreo 60 de țărăniști de-ai lui Mihalache și 30 de naționali ardeleni de-ai lui Maniu și Vaida-Voevod, din 369 de deputați) ori absenta ostentativ, ori se deda la agitații de bîlci (fluierături, huiduieli, chiar încăierări); suspendările erau frecvente, ca la școlarii zurbagii. Activ și solemn la tribună era Iorga (căruia îi aparține formula din titlu), șef de partid cu trei deputați. Presa, legată sau nu oficial de vreo tabără politică, avea ce relata și ce inventa. „Miroase Constituția voastră a hoit!“, ar fi zis un opoziționist în atmosfera grea. Sau, despre I.G. Duca: „I-a ieșit Constituția pe nas!“. Nu insistăm asupra șosetelor sau a fasolei lui Vintilă Brătianu, șef efectiv al liberalilor, în zilele, nu chiar rare, cînd fratele său prefera să mediteze în izolare. La Senat, lucrurile au mers mai liniștit, pentru că, dat fiind scrutinul majoritar, Opoziția era mereu mai firavă. De aceea, în epocă și în istoriografie, „maturul corp“ a fost mereu lăsat în umbră.

N-au lipsit manifestațiile de stradă. Opoziția a scos lumea la proteste. Au ieșit și preoți să ceară rol dominant pentru BOR, și doamne să ceară drepturi politice. Deși s-a vorbit de iminența războiului civil, nu a fost nimic grav. Autoritățile au intervenit cum au vrut, că doar Bucureștiul era sub stare de asediu de la greva generală din octombrie 1920, cînd Argetoianu ordonase reprimarea brutală.

> *Opoziția a scos lumea la proteste.*
> *Au ieșit și preoți să ceară rol dominant pentru BOR,*
> *și doamne să ceară drepturi politice.*

Tema era veche. Despre revizuirea Constituției din 1866 se vorbise dinainte de război, se pusese pe cale în 1914, se suspendase la începerea ostilităților și, în sfîrșit, părea să se fi încheiat prin votul Parlamentului de la Iași, care introducea sufragiul universal masculin și făcea posibilă o reformă agrară. Dar au venit Unirile din 1918 și trebuie să recunoaștem că atît basarabenii, cît și ardelenii au pus condiții de ordin constituțional. Mă rog, cei dintîi au renunțat formal la ele, iar cei din urmă, culanți, le-au zis „principii“.

Oricum, politicienii erau de acord că e nevoie de o nouă Constituție. Atît! Mai departe, fiecare o imagina diferit. „Constituante“ s-au vrut/crezut și *hung parliament*-ul ales, cu multe peripeții, în 1919, și aparent solidul Parlament averescan din 1920. Nu au avut forță și s-au și luat cu altele, în primul rînd cu reforma agrară, iar în plan extern cu recunoașterea Unirii și construirea unui sistem defensiv. N-au lipsit scandalurile de corupție. Puternicul Argetoianu s-a bîlbîit nițel cînd i-a fost descoperită implicarea într-o sustragere de bonuri de tezaur. S-a trecut peste, căci a urmat mult mai spectaculosul scandal „Reșița“. „Românizarea“ acționariatului uzinei s-a dovedit, de fapt, o „averescanizare“. Mulți din cercul generalului premier (care avusese ca temă predilectă anticorupția) au primit acțiuni pentru a vota legea de „naționalizare“ cum trebuia. Liberalii au protestat dur, căci ei doreau „românizarea“ ca „liberalizare“ (cum avea să se și întîmple).

© wikimedia commons

Iuliu Maniu

Existau grave probleme economice și sociale. Refacerea postbelică costa enorm. Unificarea monetară, dincolo de fraude, la fel. Leul se tot ducea la vale. Viața era grea. Muncitorimea, totuși puțin numeroasă, avea motive de nemulțumire, deci bolșevismul putea prinde. Printre studenți, creștea morbul fascist, încă neluat prea în serios. Și peste toate, o uriașă țărănime primea pămînt, printr-un proces cu destule sincope și abuzuri, generatoare de plîngeri și chiar revolte locale. Țăranii se înglodau în datorii – care, în cîțiva ani, aveau să devină o problemă cumplită.

Dar principala „ocupațiune mintală“ a politicienilor erau combinațiile mai mult sau mai puțin sterile. Se făceau și se desfăceau, naiv, din vorbe, majorități și guverne. O excepție: „domnul Ionel Brătianu“. Lui îi ieșeau combinațiile, pentru că se pricepea și pentru că avea influență asupra „factorului constituțional“ (Regele). Rămas, de voie, de nevoie, în umbră, după 1919, a reușit să obțină magistral înlocuirea lui Vaida cu Averescu, pe care nu îl agrea, dar îl găsea preferabil. Iar cînd cel din urmă i-a ieșit din vorbă, l-a înlocuit printr-un guvern-suveică, de 30 de zile, al lui Take Ionescu. În ianuarie 1922, revenit la putere, Brătianu a anunțat imediat că va schimba Constituția.

Șoc! Ardelenii și țărăniștii se pregăteau pentru schimbare, aveau „anteproecte“ (întocmite de R. Boilă și C. Stere), dar e greu să ne imaginăm cum credeau că se va face. În privința viitoarei Constituții, mica lume interesată parcă plutea. Dovadă stau cele 23 de prelegeri ținute sub egida Institutului Social Român în prima jumătate a lui 1922 și publicate sub titlul *Noua Constituție a României și nouile constituții europene*. Sînt contribuții interesante, dar nu prea au legătură cu ce a ieșit, de fapt. „Nouile constituții europene“ erau realități; „noua Constituție a României“ era un deziderat, și nu unul clar. Titlul ediției din 1990, pentru publicul avid de interbelic, e înșelător: *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*. Nu e vorba de dezbaterea proiectului, ci de idei pentru o posibilă Constituție. Care s-a dovedit imposibilă.

De la început, pe lîngă tradiționalele plîngeri privind fraudarea alegerilor, Opoziția a spus că nu recunoaște noilor Camere calitatea de Constituantă. Raportat la Constituția din 1866, avea dreptate, procedura nu era respectată. Ce mai conta? Brătianu era pus pe treabă. În vară, a fost depus la Parlament un (ante) proiect – datorat, pare-se, profesorului C.G. Dissescu. S-a format o Comisie și au urmat cîteva luni de lucrări *huis clos*. În acest timp, neavînd altceva la îndemînă, Opoziția a sabotat Încoronarea de la Alba Iulia. În ianuarie 1923, proiectul a ajuns la Guvern, în februarie a trecut prin secțiuni, iar în martie a fost depus în plen. În cele cam două săptămîni de dezbateri, tradițional, s-au propus amendamente (în general, din partea parlamentarilor Puterii), nu neapărat importante; puține au trecut. În bună parte, sînt consultabile în *Constituțiunea României din 1923 adnotată cu dezbateri parlamentare și jurisprudențe* (1925), azi descărcabilă liber și legal (ca și volumul de prelegeri). La sfîrșitul lunii, Constituția era deja sancționată și promulgată.

Pînă la urmă, ce nu le-a convenit domnilor Maniu, Mihalache, Iorga ș.a.? S-au legat mai ales de modul de adoptare, spunînd că legea fundamentală le era impusă ca un „ucaz rusesc“. Politic, era o întărire a lui Brătianu, plasarea sa în postura de „părinte“ al noii Românii. Greu de acceptat pentru cei care îi doreau locul. Dar, pentru ardeleni cel puțin, era ceva mai mult. Ei nu renunțaseră la un oarecare regionalism. Nu puteau accepta centralizarea excesivă după modelul Vechiului Regat. Or, instituțional, noua Constituție era o extindere a celei regățene asupra întregii Românii Mari. Un titlu pe prima pagină a *Adevărului*: „Nicolae Passici și Ionel Brătianu. Două procedeuri față de partidele din teritoriile ocupate. Procedeul cuminte și procedeul brutal“. Nikola Pasici era premierul sîrb al Regatului Sîrbilor, Croaților și Slovenilor, și el născut la 1 decembrie 1918 și încuscrit, în 1922, cu România. La 28 iunie 1921, și acolo se adoptase o Constituție centralistă, care a stîrnit reacții mult mai dure decît la noi. Textul era injust, dar Brătianu trebuia diabolizat cu orice preț.

De altfel, organizarea administrativă a fost materia în care Maniu a intervenit, destul de puternic, cum a ajuns la guvernare. Legea din 1929 a adus – e adevărat, pe hîrtie și pentru puțin timp – un plus de descentralizare. De ce n-a schimbat Constituția așa cum strigase în 1923? Pedant cum îl știm, îi putem găsi o explicație: Constituția interzicea orice modificare a Constituției în timpul Regenței. De ce nu a acordat drept de vot femeilor la alegerile parlamentare, deși avea cale liberă? Aș zice că n-a dorit, cum nu dorise nici în 1919. După 1930, în conflictul cu Carol, și-a făcut o marotă din respectarea Constituției pe care o hulise.

Rămîne întrebarea: ce gîndea Brătianu? Speculez. Nu știu dacă fusese vreodată liberal – economic, sigur nu –, dar, la începutul anilor ’20, era un exemplar conservator-moderat. Prefera să rămînă în cadre vechi, pe care le știa dacă nu sigure, măcar controlabile. De agitații nu-i păsa. Văzuse de atîtea ori cum trec. După experiențele ultimului deceniu, dorința sa pare să fi fost „închiderea“ politico-juridică a României Mari și... securizarea puterii. Nu (mai?) avea nici un chef de experimente democratice. Dar nici un regim autoritar pe față nu ar fi instituit. În două locuri din Constituție cred că se vede asta. Mai întîi, la involuția față de 1917, adică la transformarea scrutinului, din proporțional, în „cu reprezentarea minorității“, pregătind calea pentru o lege de genul celei din 1926. Apoi, deși, spre deosebire de tatăl său, și-a constituționalizat rolul (adică a înscris în text Guvernul/Consiliul de Miniștri, cu un președinte), nu a prevăzut nici un fel de răspundere politică în fața Parlamentului, ca în „nouile constituții“. Nu-i vorba de vot de neîncredere (ca în Germania, Austria, Polonia, Cehoslovacia), dar nici chiar o formulare generală, ca în regatul vecin și cuscru și cum Dissescu încercase. Măcar pentru asta, cred că istoricii ar trebui să fie mai reținuți în perpetuarea unor etichete precum „una dintre cele mai moderne/liberale/democratice“ etc. din acea vreme.

Mihai Ghițulescu *este lector la Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Departamentul de Istorie, Științe Politice și Relații Internaționale. Autor al mai multor monografii și articole pe teme de istorie politică modernă și contemporană.*

Marius BĂLAN

Cît de liberală putea fi Constituția din 29 martie 1923?

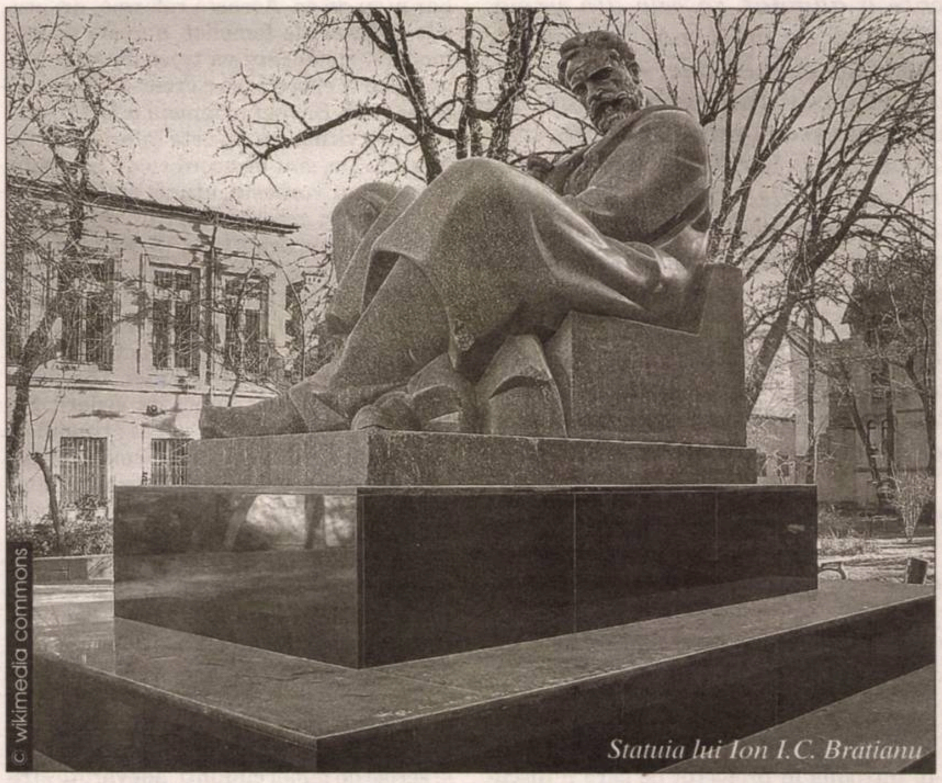
© wikimedia commons

Statuia lui Ion I.C. Bratianu

Liberalismul clasic deține *copyright*-ul asupra noțiunii de Constituție. Ideea unei legi fundamentale care să consacre separația și echilibrul puterilor și să garanteze drepturile și libertățile esențiale ale individului este de conceput doar în cadrul paradigmei gîndirii politice liberale. Constituționalismul modern promitea soluționarea disputelor politice prin dezbateri bazate pe argumente raționale, cu luarea în considerare a intereselor divergente ale unor cetățeni egali în drepturi, respectîndu-le tuturor demnitatea inerentă ființei umane și libertatea individuală. Fixarea în scris a regulilor și procedurilor prin care se formează și se manifestă voința politică în stat are loc în siajul procesului codificării moderne a dreptului, care a dus la adoptarea unor monumentale acte legislative în Prusia, Franța, Austria și în celelalte state europene: codurile civile, penale, comerciale ori de procedură civilă sau penală.

În taxonomia lui Karl Loewenstein, sub aspect ontologic, Constituțiile pot fi normative, nominale sau „semantice“. Constituția normativă este cea în care normele constituționale domină procesul politic, și nu invers. Ea este vie, „trăită“ de conducători și conduși deopotrivă, integrînd societatea statală și integrîndu-se în aceasta și se aseamănă unui costum, care se potrivește celui care-l poartă și care este efectiv purtat de acesta. Constituția nominală este validă (doar) din punct de vedere juridic, însă dinamica procesului politic nu urmează normele ei. Practica constituțională nu coincide cu litera Constituției, dar există speranța ca, în cele din urmă, realitatea procesului politic să coincidă cu modelul prevăzut în Constituție. Funcția ei este una educativă, avînd țelul ca într-un viitor previzibil să devină pe deplin normativă și să determine dinamica procesului politic, în loc să se conformeze docil acesteia. Ea poate fi comparată, în formularea lui Loewenstein, cu un costum prea larg, care se află încă în șifonier și care va fi purtat efectiv atunci cînd corpul politic al națiunii s-a maturizat suficient. Constituțiile semantice sînt Constituții doar cu numele și nu reprezintă altceva decît formalizarea raporturilor de putere existente în acel moment, în folosul exclusiv al deținătorilor de fapt ai puterii. Chiar și în absența unei asemenea Constituții, în sens formal, procesul politic ar urma același curs. Ele nu mai sînt „costume“, care se pot potrivi sau nu cu corpul politic al unei națiuni; ele nu sînt menite să fie „purtate“, ele nu sînt altceva decît măști de carnaval. Constituțiile comuniste reprezintă cel mai bun exemplu în acest sens.

Există o anumită antinomie între paradigma liberală a gîndirii constituționale – axată pe libertate individuală și pe limitarea puterii statului – și propensiunea etatistă a codificării. Emanație a puterii constituante a poporului, legea fundamentală scrisă apare ca manifestare unilaterală a unei voințe prezumat absolute, chiar și atunci cînd garantează libertatea individului contra autorităților pe care tot ea le instituie și le legitimează. Această dimensiune etatistă este mai pronunțată în istoria constituțională a României, nu în ultimul rînd pentru că reglementările constituționale din țara noastră erau parte a unui proiect de modernizare și europenizare a instituțiilor politice și al societății. „Liberală și egalitară“, Constituția din 1866 era un „monument închinat viitorului“, după cum admitea Aristide Pascal, raportorul proiectului de lege fundamentală în Adunarea Constituantă. Principiile consacrate în legea fundamentală nu se concretizau însă întotdeauna în practica politică și administrativă. Constituția Vechiului Regat era așadar o Constituție nominală, în accepțiunea lui Loewenstein. Nominalismul constituțional era, de altfel, principala problemă a vieții politice antebelice. Principiile liberale și egalitare ale legii fundamentale nu se regăseau prea mult în practica politică, marcată de votul cenzitar și de corupția electorală, regimul învoielilor agricole, tergiversarea încetățenirii evreilor, amînarea implementării inamovibilității judecătorești, abuzurile administrației sau centralizarea excesivă. Totuși, exista speranța că, prin reforme succesive, aceste deficiențe vor fi treptat înlăturate, iar litera Constituției va dobîndi forța normativă pe care o merită. Paradigma statală liberală nu era pusă în discuție, iar între conservatori și liberali exista un consens politic fundamental asupra obiectivelor esențiale ale națiunii și a direcției de urmat.

Constituțiile pot fi normative, nominale sau „semantice“.

La încheierea primului război mondial, circumstanțele vor fi cu totul altele. România Mare fiind deja constituită, clasa politică nu mai are în față un proiect politic major care să mobilizeze și să unifice toate partidele, indiferent de divergențele dintre acestea. Pe de altă parte, oferta doctrinară a epocii era destul de diversificată – socialism, austromarxism, fascism, corporatism, anarhosindicalism, bolșevism/comunism –, iar potențialul distructiv și caracterul totalitar al unora dintre aceste ideologii nu se manifestaseră încă fățiș sau nu erau percepute ca atare. Repulsia față de trecutul recent, marcat de privațiunile și ororile războiului și de tulburări sociale fără precedent, se asocia cu așteptările cele mai optimiste în privința viitorului apropiat. Soluțiile liberale ale constituționalismului clasic erau puse în discuție sau chiar respinse din start, ca și unele principii considerate fundamentale ale gîndirii juridice. Această evoluție – sau involuție – avea un caracter general european. Separația puterilor și rolul proeminent al Parlamentului nu mai erau privite ca repere esențiale ale arhitecturii constituționale, într-o societate deja obișnuită să trăiască sub regimul decretelor-legi și al stărilor excepționale. Balanța de putere s-a deplasat semnificativ dinspre ramura puterii legislative către executiv. Situația nu era diferită față de celelalte state europene. Tendința de a reglementa mai strict raporturile dintre legislativ și executiv, cu scopul principal de a evita instabilitatea guvernamentală, va fi ulterior conceptualizată prin formula unui „parlamentarism raționalizat“ de către Boris Mirkine-Guétzevitch. Proprietatea privată nu mai este nicidecum considerată ca inviolabilă. Astfel, Constituția Germaniei din 11 august 1919 prevedea posibilitatea „socializării“ unor întreprinderi private (art. 7, pct. 13 și art. 156). În formularea unui important autor francez al epocii, Léon Duguit, „se poate spune că concepția proprietății ca drept subiectiv dispare, pentru a face loc concepției proprietății ca funcție socială“, iar această idee era menționată chiar în anteproiectul de Constituție al PNL, redactat de Dimitrie Ioanițescu.

Constituția din 29 martie 1923 a receptat unele dintre aceste tendințe. Dimensiunea socială a legii fundamentale este ilustrată de dispozițiile privind exproprierea pentru cauze de utilitate publică (mai permisive decît în Constituția din 1866), prevederile mai ample consacrînd proprietatea statului și includerea în domeniul public a unor categorii de bunuri imobiliare, sau de inserarea unor norme referitoare la prevenirea conflictelor economice și sociale, ori la asigurarea socială a muncitorilor în caz de boală sau accidente (art. 17, 19, 20 și 21). Totodată, anumitor dispoziții din legile din anii 1920 și 1921 pentru reforma agrară li se stabilește rangul de norme constituționale (art. 131). De fapt, cele două reforme majore care preocupau societatea românească – reforma agrară și votul universal – fuseseră deja înfăptuite cu ani în urmă și ancorate în legea fundamentală prin revizuirea din iunie 1917. Sub acest aspect, noua Constituție nu conține nici o nouă decizie fundamentală. Tehnic vorbind, statul putea foarte bine funcționa (și a funcționat, o vreme) în baza vechii legi fundamentale, așa cum a fost revizuită în 1917, urmînd doar ca o nouă lege de revizuire să elimine dispozițiile devenite caduce și să opereze anumite modificări și actualizări. Adoptarea unei noi Constituții avea însă o remarcabilă dimensiune simbolică: România Mare avea nevoie de un nou început pe plan constituțional, exprimat de voința politică a tuturor românilor, din Vechiul Regat și din provinciile alipite.

Din punct de vedere politic, adoptarea Constituției României Mari reprezintă un considerabil succes al PNL. Pe planul capitalului simbolic, adoptarea legii fundamentale constituie pandantul reușitei în organizarea ceremoniei încoronării la Alba Iulia, la 15 octombrie 1922, în cursul mandatului guvernului Ion I.C. Brătianu. Prin acest șir lung de succese politice, începînd cu constituirea României Mari și recunoașterea internațională a noilor frontiere, și continuînd cu formarea primului guvern stabil de după război, festivitatea încoronării și adoptarea Constituției, PNL și-a subliniat profilul de formațiune politică majoră, dacă nu chiar dominantă, a României interbelice. Calea urmată în adoptarea Constituției a fost destul de discutabilă. Pe de o parte, au fost convocate alegeri, în martie 1922, pentru o Adunare Constituantă, eludîndu-se prevederile Constituției în vigoare (art. 129), care stabileau o revizuire în doi pași, cu etapa obligatorie a dizolvării Camerelor și alegerea unora noi, pentru aprobarea legii de revizuire. Motivul: urma să fie adoptată o nouă Constituție, pentru întreaga țară. Pe de altă parte, noua Constituție preia structura și logica vechii legi fundamentale, operînd, ce-i drept, numeroase modificări, unele de substanță, dar fără a redefini în mod esențial instituțiile, normele și procedurile existente. O asemenea soluție normativă convenea PNL, ca partid al *establishment*-ului politic. Reușita liberalilor în a adopta – în versiunea redactată de ei – noua lege fundamentală a României este mai degrabă expresia abilităților superioare de om de stat ale premierului Ionel Brătianu decît a fidelității doctrinare față de liberalismul clasic. Constituantul din 1923 a preferat să păstreze – în bine și în rău – coordonatele esențiale ale legii fundamentale din 1866. Caracterul liberal al reglementării – imanent Constituțiilor moderne – este mai puțin pronunțat, dar acest aparent recul constituie o trăsătură comună a legilor fundamentale ale timpului. Problema majoră a vieții politice și statale din România interbelică o reprezenta nominalismul constituțional – sau deficitul de normativitate – și nu deficitul de liberalism al textului constituțional.

Marius Bălan *este conferențiar dr. la Facultatea de Drept a Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, unde predă Dreptul constituțional, și cercetător la NEC, în proiectul ROLPERIPHERAL.*

A fost suficient să vi se prezinte chestiunea femeilor...

Dezbaterile din Constituanta care a adoptat, în cele din urmă, Constituția din 1923, citite astăzi, par cu mult mai interesante și mai revelatoare decît textul propriu-zis al acelei efemere legi fundamentale. Redau, din lucrarea Constituțiunea României din 1923, adnotată cu desbateri parlamentare și jurisprudențe, *scrisă de avocații A. Lascarov-Moldoveanu și Sergiu D. Ionescu, publicată în 1925, un fragment din dezbaterile care au animat Camera Deputaților privind propunerea de articol constituțional care acorda drepturi politice femeilor, dar numai în principiu, cu trimitere la o lege viitoare. Propunerea a fost aceasta:*
„Art. 6. – Constituțiunea de față și celelalte legi relative la drepturile politice determină care sunt, osebit de calitatea de Român, condițiunile necesare pentru exercitarea acestor drepturi.
Legi speciale, votate cu majoritate de două treimi, vor determina condițiunile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice.
Drepturile civile ale femeilor se vor stabili pe baza deplinei egalități a celor două sexe.“
Iar argumentele s-au derulat astfel:

„Dl. N.N. Săveanu: Dlor deputați, articolul 6 al noii Constituțiuni se deosebește de articolul vechi al Constituțiunii de la 1866 prin aceea că se face un act de dreptate față de femei, dînd posibilitatea să li se acorde dreptul de vot. Votul este o armă, un mijloc prin care individul și clasele își pot apăra interesele lor. Este incontestat că sînt interese de ordin general pe care le pot avea și femeile și bărbații, dar sînt și interese de ordin special care trebuie să-și găsească apărarea prin acordarea dreptului de vot femeilor. În Constituția de la 1866 nu putea fi vorba de așa ceva pentru că trăia încă prejudecata unei pretinse inferiorități a femeii, inferioritate de ordin fiziologic, de ordin intelectual, de ordin moral. Știința însă a dovedit că inferioritatea fiziologică nu există. De asemenea, în ce privește intelectualitatea femeii, dacă ea nu s-a putut ridica prea sus la genialitate, însă nici noi bărbații nu sîntem cu toții geniali și dacă nu ni se cere genialitate nouă, bărbaților, pentru ca să reprezentăm națiunea, nu înțeleg de ce să i se ceară această condițiune, cînd e vorba de a vota, femeii. În ce privește inferioritatea de ordin moral s-a dovedit, mai ales în timpul războiului, cît de nedreaptă e învinuirea. Femeia, alături de bărbat, și-a servit Patria. Femeia română și-a tăcut datoria alături de bărbat în timpul războiului și printre cele care s-au expus mai mult a fost și Maiestatea Sa Regina.

Prin urmare, cînd venim să facem o Constituție pe bază de egalitate și de dreptate, pe bază democratică, nu putem refuza să dăm drept de vot femeii. Salutăm această inovație în noua Constituție. (...) Nu putem deci astăzi să nu primim cu bucurie declarația aceasta din articolul 6 al Constituției exprimînd însă speranța că ea nu va rămîne numai o simplă declarație de principiu, și că legile speciale care vor veni vor da într-adevăr femeilor putința să-și exercite drepturile lor.

Dl. I. Irimescu-Cândești: Dle președinte, dlor deputați, nu am intențiunea să fac la acest articol o cuvîntare, fiindcă socot că timpul cuvîntărilor a trecut. Acum este timpul faptelor. Dar o chestiune așa de însemnată, chestiune pe care dl. Săveanu, care m-a precedat la această tribună, a încercat să o expună, și să mă ierte, fără ca să insiste mai mult asupra femeilor ce îl îndreptățeau să salute această inovațiune de principii în noua Constituțiune, am credința că este bine să fie cît mai mult dezbătută. Acordarea drepturilor politice femeilor merită o discuțiune mai aprofundată *(Aplauze)* Dlor deputați, eu dacă aș fi fost în locul dlui Săveanu, un feminist convins de la o vîrstă încă destul de tinerească, nu m-aș fi mulțumit să salut principiul așa cum este introdus în proiectul pe care îl discutăm, fiindcă pentru feminiști, principiul, așa cum este redactat, este egal cu nimic.

Ce se spune în art. 6? «Legi speciale votate cu majoritate de două treimi vor determina condițiunile sub care femeia poate avea exercițiul drepturilor politice». Prin urmare, dlor, redacțiunea de față a art. 6 nu dă nimic femeilor. Eu socot că datoria noastră este să dăm tot ce se poate da. Dar, iarăși, o datorie morală ne obligă să spunem aici ceea ce se poate da, și în același timp trebuie să afirmăm cu curaj și convingere ceea ce nu se poate da. *(Aplauze)*

Dl. V. Pella: Ce legătură are igiena cu drepturile politice ale femeilor?

Am curajul să o spun de la această tribună că drepturile politice femeilor, în actualele împrejurări, nu se pot da. *(Aprobări, aplauze)* Argumentele aduse de dl. Săveanu în sprijinul acestor drepturi mi-au adus aminte că d-sa a fost cîndva profesor de filozofie. Și tot ce a expus aici nu sînt decît reminiscențe din filosofia lui Stuart Mill din *Robia femeii*, operă pe care și eu am citit-o cîndva, dar care m-a lăsat cu totul indiferent atunci cînd am coborît în mijlocul satelor noastre și am văzut realitatea.

Dl. V. Pella: Nu sînt inferioare bărbaților.

Dl. I. Irimescu-Cândești: Dle Pella, nu zic că sînt inferioare, dimpotrivă, chestiunea trebuie însă înfățișată așa cum se prezintă în realitate. Eu, care trăiesc viața satelor, cînd discut acest articol nu pot să nu am înaintea ochilor oglinda socială a satelor noastre. Dlor, chestiunea în discuțiune, cum și fapta noastră, a acelora care sîntem în contra acestor drepturi, este foarte grea. Ea este cu atît mai grea cu cît pe banca ministerială doi membri ai guvernului, dl. ministru de Finanțe și dl. ministru de Justiție, sînt pentru acordarea completă a drepturilor femeilor. (...) Această reformă poate să fie susținută de cîțiva din sinceritate. Să nu uităm însă că trăim într-o epocă de reforme exagerate. Orice reformă fie cît de extravagantă pe care ar arunca-o cineva în mijlocul mulțimei este o modă ce găsește susținători care habar n-au de ea. Această reformă, drepturile politice ale femeilor, nu este decît o modă, o modă care va trece de îndată ce va trece și epoca care a creat-o. *(Aplauze)* Spunea dl. Săveanu: femeia a fost în stare de servitute, ea nu este inferioară bărbatului. Da, sînt de acord cu dl. Săveanu. Nimeni nu vorbește, atunci cînd se opune acordării acestor drepturi, de inferioritate sau superioritate, nimeni nu discută aici, dle Săveanu, acțiunea pe care femeile române au avut-o în timpul războiului. Evident că au fost femei care au avut o acțiune sublimă, o acțiune înălțătoare, dar să ne oprim aici. Discutăm chestiunea din alt punct de vedere. Socotiți domniile voastre că este timpul să se discute acum această reformă, cînd satele noastre zac în cel mai grozav întuneric, cînd satele noastre zac în cea mai completă mizerie și cînd aceea care trebuie să lupte în contra întunericului și a mizeriei este tocmai femeia? Și dvs. voiți să o luați de la această datorie a ei, sfîntă, de la această datorie a ei sublimă și să o amestecați în patimele și în vălmășagul luptelor politice? *(Aplauze)* Mă refer la cele petrecute în timpul din urmă. Nu e zi în care să nu citim în gazete articole scrise de femei cuminți, adevărate strigăte de alarmă. Zilele trecute era un articol în ziarul *Dimineața*, scris de o femeie; era un strigăt de deznădejde, dle Săveanu, care spunea că ne mor copiii. Da, e adevărat! Eu sînt dintr-un județ de munte, un județ cu oameni sănătoși și voinici. În județul meu de munte sînt stări grozave; medicul unei circumscripții îmi spunea: Mortalitatea copiilor e îngrozitoare, numărul tuberculoșilor în această parte, unde înainte de război nu se pomenea nimica, a crescut enorm, și enorm au crescut toate boalele care distrug. De ce sînt toate acestea în creștere? Fiindcă poporul nostru nu are o stare igienică satisfăcătoare. Și cine trebuie să se ocupe de starea igienică, în primul rînd a casei și a copiilor, este femeia. Ea este sortită pentru așa ceva. Atîta vreme cît veți avea la țară femei care nu deschid ferestrele cu anii ca să purifice aerul în casă, cît veți avea femei cari țin ferestrele astupate cu jurnale, atîta vreme cît va fi această stare de lucruri la sate, nu veți avea stări sociale îmbucurătoare... *(Aplauze)*

Dl. V. Pella: Ce legătură are igiena cu drepturile politice ale femeilor?

Dl. I. Irimescu-Cândești: Foarte mare, dle Pella. Credeam că dumneata, ca jurist, poți sesiza mai bine astfel de chestiuni. Dar probabil că stai numai în bibliotecă și nu ieși deloc la țară ca să-ți dai seama de starea reală a lucrurilor. Și, domnilor, majoritatea covîrșitoare a femeilor nici nu vor să audă de drepturi politice. Să-mi dați voie să vă spun ce vorbesc femeile care șed la țară și-și văd de treaba lor. Vă povestesc o întîmplare petrecută zilele trecute. Veneam cu trenul și eram într-un compartiment unde oamenii din înalta societate, domni și doamne, discutau chestiunea femeiască. Se împărțiseră în două tabere – era o tabără femenistă și o tabără antifemenistă. Pe coridor se strecuraseră cîteva femei de la țară, care ședeau acolo cu bărbații lor fiindcă n-aveau loc în altă parte. Spre a-și da seama de efectul produs de discuțiunile urmate, și-a zis: «Ia să vedem ce spun și femeile astea de la țară». Și atunci cineva le-a întrebat, și femeile au răspuns: «Domnilor, cu cucoanele dumneavoastră faceți ce vreți, dar pe noi lăsați-ne în pace, să ne vedem de treabă; n-avem nevoie de votul domniilor voastre». *(Aplauze prelungite)*

(...)

Dl. Dr. St. Bogdan: Dlor deputați, consecvent cu ceea ce am susținut cînd am vorbit la discuția generală, vreau să repet și să-mi exprim, și de data aceasta, o dorință care pornește dintr-o convingere adîncă, fiindcă altfel, desigur, nu m-aș fi găsit la această tribună. Dlor, am convingerea fermă că acordarea deplină a drepturilor civile și politice femeilor, că introducerea acestui nou element în viața noastră politică, va aduce o nouă liniștire, o nouă așezare în rosturile poporului nostru. Dacă anume dispozițiuni din actuala Constituțiune vor aduce desigur și oarecare nemulțumiri și tulburări, atunci de ce să nu introducem în Constituțiunea aceasta și o nouă reformă care ar aduce desigur o liniștire, o așezare a spiritelor. Vă asigur că femeile, chiar și cu mai puțină cultură decît o bănuiesc la colegii noștri țărăniști de astăzi din Parlament, n-ar fi fost în stare să facă urîta manifestațiune la al cărei spectacol asistăm de cîteva zile. *(Aplauze)* Și adică de ce o femeie genială n-ar putea sta aici alături de noi? Este, dlor, o cerință generală aceasta și dacă poate nu putem trece deodată la o reformă radicală, cred că cel puțin în drumul nostru să facem un pas mai mare înainte, și dacă în special nu vom acorda decît mai tîrziu, prin legi speciale, femeilor drepturile politice, atunci să dăm cel puțin de pe acum ceva mai real, adică să nu cerem cele două treimi de voturi care sînt necesare pentru votarea unei reforme constituționale, ci să lăsăm ca aceste drepturi politice să poată fi acordate femeilor numai printr-o lege ordinară.

În acest mod satisfacem și ceva din dorințele exprimate în Adunarea de la Alba Iulia pe care Partidul Național prea des ni le amintește, adunare care, prin art. 3, cerea drepturi politice egale, pentru ambele sexe. Dar, încă o dată, făcînd anumite rezerve în legea viitoare asupra condițiilor în care să poată acorda aceste drepturi, și considerînd că acele rezerve se vor face după indicațiuni constituționale, îmi permit să propun acest amendament, prin care cerem ca din alineatul al treilea din art. 6 să se elimine cuvintele «votate cu majoritate de două treimi», alineatul rămînînd astfel: «Legi speciale vor determina condițiunile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice». *(Aplauze)*

Dl. G.G. Mârzescu (ministrul Sănătății publice, al Muncii și Ocrotirilor sociale): Dlor deputați, ne deprinsesem cu aspectul înălțător al unității și solidarității majorității în fața opoziției turbulente. A fost suficient ca să vi se prezinte chestiunea femeilor, pentru ca să compromiteți armonia dintre domniile voastre. Vă rog să reveniți...“

Dezbaterile au continuat. În final, textul a fost adoptat așa cum a fost propus de Comisie. (**Sever Voinescu**)

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Europa**

„De cele mi multe ori, simțim nevoia să ficționalizăm realul“

– interviu cu regizorul Mihai MINCAN –

Spre Nord, *lungmetrajul de debut al lui* ***Mihai Mincan,*** *a avut de curînd premiera și îl puteți vedea la cinema. O poveste despre emigrare, supraviețuire, un trhiller în care diferențele culturale, sociale, economice și politice ne pun în față o oglindă necruțătoare. Am vorbit cu regizorul despre acest film, care pornește de la o întîmplare reală, din 1996.*

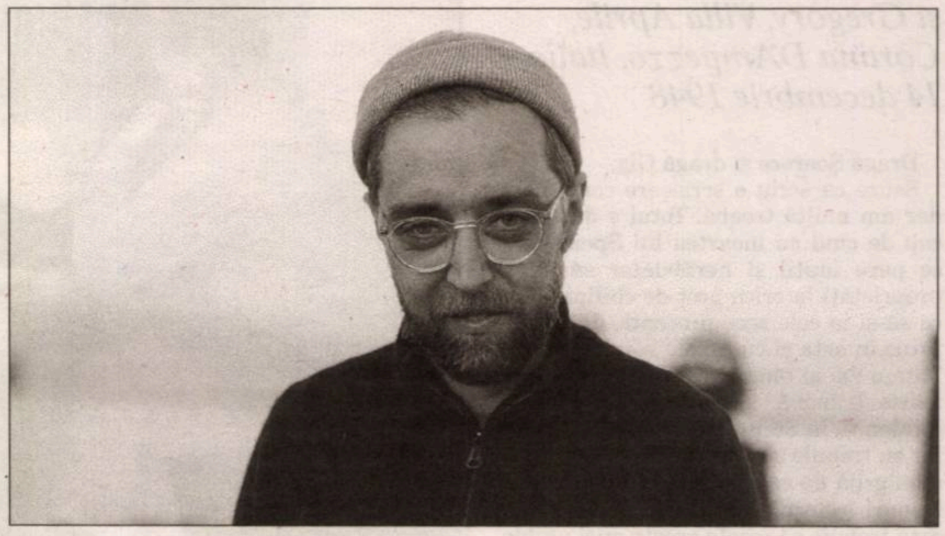

Spre Nord *e un film atipic pentru cinema-ul românesc. Între momentul în care ați scris scenariul și momentul în care filmul a fost gata au trecut niște ani. Ați simțit timpul, v-a fost teamă că povestea ar putea să devină irelevantă?*

Nu, teama de irelevanță nu a existat niciodată. Unul dintre motivele pentru care am decis să scriu scenariul se lega fix de faptul că, deși faptul real se întîmplase în 1996, deci cu douăzeci de ani înainte, îl simțeam foarte actual. Îmi vorbea foarte mult de lumea din jurul meu, lumea din 2016. Mulți oameni mă întreabă despre credință după ce văd filmul, și înțeleg de ce, dar pentru mine mult mai importante au fost teme precum banii, inegalitatea socială sau valoarea derizorie a unei vieți de om, teme care nu cred că au o temporalitate fixă. Deci am știut că povestea, măcar la nivelul ăsta de teme proiectate, rezistă timpului. Dacă mi-a fost teamă de un lucru a fost acela de a nu face prea multe compromisuri. Sau, dacă fac, măcar să fie *„on my own terms“*. Cînd intri în dezvoltare cu un film, mai ales un debut, dai peste tot felul de consultanți, finanțatori, *script gurus* care știu ei mai bine decît tine de ce are nevoie filmul. Și uneori banii pe care-i obții pentru producție sînt legați direct de cît de bine și des poți spune „Da, sigur!“ la cererile lor. Pentru mine, ăsta a fost un lucru straniu, mai ales venind din presă. Noțiunea asta de regizor transformat în mașină de *pitching*, într-un fel de vînzător ambulant de idei, pregătit să facă reduceri de preț oricui pare interesat. Din fericire, și aici m-a ajutat mult și Radu Stancu, producătorul filmului, am supraviețuit fără să facem compromisuri.

Anii '90, migrația, iluziile și mirajul lor, inconștiența, riscurile nebunești, toate sînt elemente importante în scenariu. Veniți din zona de științe umane, aveți un background *de jurnalist, cu ce provocare și lecții a venit regia acestui lungmetraj de ficțiune, după experiențele dvs. anterioare de documentar?*

Nu-mi consider celelalte filme ca fiind documentare. Documentarul, așa cum îl înțeleg eu, e cu „D“, are o complexitate stilistică și tematică pe care eu nu am demonstrat-o în ce am făcut înainte. Poate doar în *Omul care a vrut să fie liber*, dar și acolo mi se pare că doar am atins suprafața. Aș spune că filmele la care am lucrat înainte de *Spre Nord* sînt mai mult o continuare a muncii mele de jurnalist, un fel de reportaje mai ample. Unul dintre lucrurile pe care le admir în documentar și am încercat să le aplic și în *Spre Nord* se leagă de durată, de ritm, mai exact. De a construi cumva posibilitatea ca o secvență să-și ia tot timpul de care are nevoie pentru a se putea desfășura, fără a fi grăbită pentru motive narative sau comerciale. Nu-mi dau seama dacă mi-a ieșit asta.

Ați fost adolescent în anii tranziției. V-ați dorit să plecați din țară?

Nu, îmi doream foarte mult doar să plec din Tîrgu Mureș la București, mă simțeam foarte închis în provincie. Visam la orice care să arate altfel decît ce vedeam de la geamul apartamentului unde am copilărit. Cred că am avut ideea plecării din țară ceva mai tîrziu, pe la 30 de ani, dar încă de pe atunci mă simțeam foarte bătrîn ca să fac așa un pas uriaș. Astăzi am momente în care regret că n-am făcut-o, în care mă învinuiesc că prea am analizat lucrurile rațional, în loc să merg pe instinct.

Dacă ar trebui să scrieți un reportaj despre making of*-ul acestui film, cu ce ați începe?*

Cu ziua în care Soliman Cruz, actorul filipinez care-l interpretează pe Joel în film, a ajuns în România, pentru repetiții și apoi filmare. Era pentru prima dată cînd ne vedeam fața-n față, pînă atunci vorbiserăm vreo doi ani numai pe Zoom. Era cazat la un hotel din centrul Bucureștiului. Am ieșit în față ca să fumăm o țigară și a început să ningă, tipul de ninsoare scurtă care se mai întîmplă în martie în România. Sol s-a uitat fascinat la fulgi, era pentru prima oară cînd vedea așa ceva. A ieșit în ninsoare și stătea acolo, rîzînd. Ne-am terminat țigările și am intrat în restaurantul hotelului. Ne-am așezat. El s-a uitat atent la mine și mi-a spus: „Știi, Mihai, eu aud voci uneori“.

De George Chiper-Lillemark, directorul de imagine, vă leagă o colaborare lungă. Cît de importantă a fost munca cu el la acest film? Forța și tensiunea filmului vin și din estetica imaginii.

De George mă leagă o relație foarte lungă. Ne-am întîlnit pentru prima oară în 1998, la faza națională a Olimpiadei de Filosofie. De atunci sîntem prieteni buni. Venim din aceeași generație, cam din același *background* social, avem sensibilități comune, literare și în cinema. Este unul dintre oamenii extrem de importanți din viața mea. Comunicăm fără să ne vorbim prea mult, intuind cumva ce-și dorește celălalt. Cam așa a fost și la filmare. L-am auzit spunînd că totul era deja descris vizual din scenariu. Aș returna ideea și aș spune că am scris așa tocmai pentru că intuiam de ce are nevoie ca să se poată simți liber și provocat.

E vorba despre un scenariu care pornește de la fapte reale. Ca întotdeauna, ele sînt ficționalizate. În ce fel ați dus mai departe „realitatea“?

Am dus-o cît am simțit că e nevoie ca să pot face un film pe care să-l simt ca fiind personal, să-mi spună ceva despre viața mea și, *hopefully*, să le poată spună și altora despre viețile lor. Astăzi, de multe ori „personal“ se confundă cu „autobiografic“, dar nu cred că lucrurile sînt atît de stricte. De multe ori, chiar și în viața de zi cu zi, trecem prin momente pe care le simțim ca fiind importante, că ne schimbă cumva. Apoi, cînd încercăm să vorbim cu oamenii apropiați despre ele, pare că nu le reproducem niciodată exact cum s-au întîmplat, faptul real, ci introducem categorii de ficțiune pentru a construi o poveste. Mă rog, poate generalizez, poate nu toți facem asta, habar n-am. Dar mi se pare că, de cele mai multe ori, simțim nevoia de a ficționaliza realul, fie pentru a construi o formă de relatare care să fie ușor înțeleasă și de omul de alături, fie pentru că faptul real ne-a învățat ceva, ne-a dat o cheie morală asupra lumii, pe care o integrăm deja în forma povestită.

Frica mi se pare subiectul principal în povestea dvs. Iar ea e globalizată, la fel ca sărăcia, nu ține cont nici de granițe, nici de naționalități. Și, ca spectator, o simți cum îți suflă în ceafă și asta se întîmplă în filmele noir *bine făcute. Ați urmărit, v-ați dorit acest efect?*

N-am avut în minte un gen cînd am scris. Mă interesa povestea, cum să o construiesc mai bine. Cred că aspectul de *noir*, thriller poate, că tot s-a vorbit despre *Spre Nord* ca fiind un thriller, vine mult și din specificul poveștii în sine. Întuneric mult, spații obturate, jocul ăsta de-a șoarecele și pisica, nevoia de a rezolva o problemă contracronometru și consecințele catastrofale care sînt implicate într-un eventual eșec. Deci aș spune că povestea a dat într-un fel genul, nu că am aplicat regulile unui gen pentru a scrie o poveste.

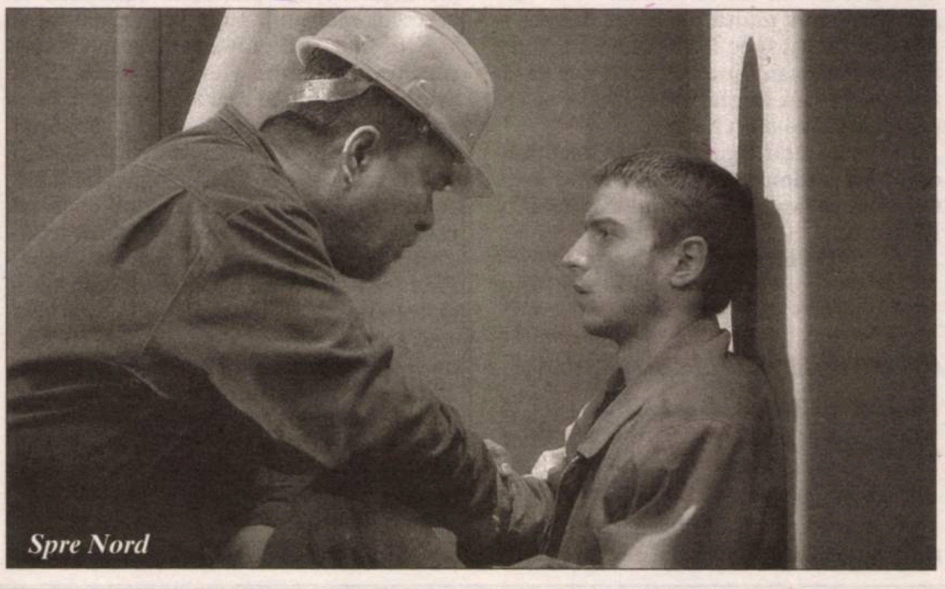

Spre Nord

E o poveste despre emigrație în care umanitatea e avariată. Binele și răul devin niște concepte fluide. Victima poate deveni călău și invers. E un film despre supraviețuire sau despre putere?

Despre ambele. Cred că se confundă, mai ales în lumea actuală. Cel care are puterea, a se citi banul, are evident un avantaj, măcar prin aria de alegeri pe care le poate face. Dar, da, m-a interesat mult zona asta de fluiditate despre care ai pomenit. Mai exact cum trecerea de la un concept la altul, opus primului, implică tot timpul un fel de violență, o tensiune ascunsă.

În această mare burtă a balenei, care e cargobotul pe care doi tineri se urcă ilegal, pentru a ajunge în America, intră diferențe culturale, sociale, economice și politice, limbi diferite, pe care le aduc cu ele personajele – taiwanezi și filipinezi, un român – și o Biblie. Nimeni nu e nici curat, nici imoral pînă la capăt. Ce-i salvează?

În *Spre Nord*, nimic. N-am să pretind că nu e un film apăsător și pesimist. Dar cred, în același timp, că e o copie fidelă a lumii actuale. Sau măcar a modului în care eu văd lumea actuală. E un spațiu în care, cel puțin în privința diferențelor sociale, lucrurile au devenit dramatice. Cultural, ne străduim din răsputeri să găsim punți de legătură și uneori ne mai iese. Dar cînd viețile unora dintre noi stau într-un echilibru atît de fragil, iar alții, pentru care grija zilei de mîine nu a existat sau nu va exista vreodată, ne învață cum să „fim empatici“ și „oameni mai buni“, un dialog real, autentic e greu de obținut.

Care e reacția/cronica care v-a bucurat cel mai mult și mă gîndesc în primul rînd la proiecția de la Veneția și la cea de la Films de Cannes la București?

Nu cred că a fost o cronică, dar poate o să fie, cine știe? Au fost, în schimb, două momente. Emoția actorilor care au văzut filmul pentru prima dată la Veneția și discuțiile pe care le-am avut cu ei după proiecție. Iar la Film de Cannes la București a fost căldura sălii. Era pentru prima dată cînd proiectam filmul în țară și reacția de atunci a oamenilor din sală m-a făcut să cred că poate n-am greșit chiar totul. Poate că filmul le vorbește cumva.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU

Ernest HEMINGWAY

Trei scrisori

Către Patrick Hemingway și Gregory, Villa Aprile, Cortina D'Ampezzo, Italia, 14 decembrie 1948

Dragă Șoarece și dragă Gig,

Scuze că scriu o scrisoare combinată, dar am multă treabă. Totul e dat peste cap de cînd cu moartea lui Speiser. Rice pare inutil și nerăbdător să vîndă proprietăți la orice preț de chilipir, doar ca să-și ia cele zece procente, dacă tot e prins în asta și cu taxele varză. Domnul Tata e vai și amar, acum că mama lui e foarte bolnavă, și, colac peste pupăză, mintea ei la 86 nu mai e chiar limpede, iar eu trebuie să-l sprijin pe Sunny ca să aibă grijă de ea și-n plus să mă ocup de treburi în locul lui Sunny. În dimineața asta trebuie să rezolv aceste mici probleme. Dar, așa cum spune mama mereu, tatăl vostru e un magician al finanțelor. Dar mi-ar fi plăcut să am o jigodie care să facă astăzi pe magicianul pentru mine și să văd ce poate EL să scoată de pe fundul butoiului. O fișă a-ntîia, sper, pentru că de asta are nevoie un bun finanțist, ca substanță de bază cu care să-și combine vrăjile.

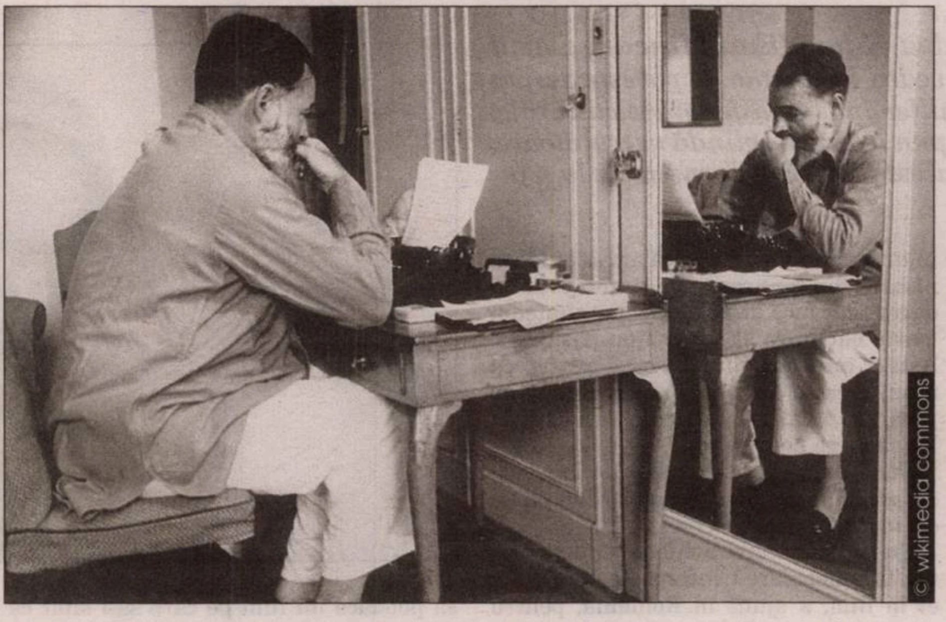
© wikimedia commons

Cu toate astea, oameni buni, nu e totul pierdut. Alaltăieri, sîmbătă, am împușcat 331 de rațe cu șase arme. Majoritatea rațe fluierătoare, rațe mici, o rață cu cap roșu de pe aici, de mărimea a patru cincimi dintr-o cană și care zboară foarte repede, cîteva rațe sulițar și rațe sălbatice, o gîscă urias de grasă, plus o becață. A fost o vînătoare pe cinste, Nu au fost atrase cum trebuie către ascunzătoarea noastră, în primul rînd din cauza unui tip grozav, pe nume Brereton, care imită rațele mai bine decît tata Montero. El le întorcea din drum, iar ele zburau deasupra noastră iute și speriate. Și știți cum e cînd rațele speriate încearcă să scape de gloanțe. Știți cum trec rațele mici în zbor. Nu dau din aripi. Nu zăbovesc suspendate în aer. Am tras cu Breda cu țeavă lisă, care e aproape la fel ca Browning-ul meu vechi cu țeavă lisă, cu un Holland and Holland copiat după cele din armată și, în timp ce britanicii au fost o națiune ostilă, cea scoțiană a inventat o armă de împușcat porumbei cu două țevi. Am tras bine. Am cumpărat armele astea înainte de ultimul ghinion financiar, așa că avem două arme foarte bune, pe care le puteți încerca și voi. Cea scoțiană e un pic cam mare, dar, măiculiță, ce bine trage. Am ucis o mulțime de păsări ce păreau imposibil de împușcat, iar cîteva au picat aproape moarte de-a binelea; cei din ascunzătoare au recuperat 45 de păsări, răpuse cu 106 gloanțe. Omul ăsta, Brereton, le cheamă doar cu gura și folosește doar fluierături de acuplare; diferite pentru fiecare specie. Ar putea să le ducă departe, așa cum tata Montero a doborît rațele sălbatice în ziua aia.

Șoarece și Gig, scrisorile voastre au fost rare, dar superbe. Domnișoara Mary e înnebunită după fotografi și pictori și abia aștept acele discuții pe barcă, în care dl Gigi și cu mine vom primi Informația Exactă. În fine, o să fie mult mai interesantă decît gramatica, fiindcă eu am văzut de fapt fotografiile, dar nu am folosit niciodată cazul ablativ.

Că veni vorba de culcat; ca unul care nu o face (Acum mă pregătesc să dorm), mă bucur că dl Bum a rupt-o cu moștenitoarea a 200 de dolari și că o să poată să-și canalizeze spermatozoizii în cineva care să nu fie atît de puicuță (un cuvînt omis), cu toate că ar trebui să se concentreze asupra forțelor armate. Am ales două fete minunate cu care ar putea să se căsătorească, dacă ar vrea să aibă ceva de zece ori mai bun decît a fost vreodată Puck și care nu sînt de categorie B, ca Puck, și care să ne dea cîțiva nepoți din aceeași cantitate de spermă consumată și nu doar [ȘTERGERE EH] capete goale, pline de capace de bere. De fapt, sînt trei; una de 18 ani și jumătate, una de 19 și una de 23, frumoase și fermecătoare toate, amuzante și sănătoase, provenind din familii bune. Au cunoștințe despre pictură, balet, navigație, muzică, vînătoare, pescuit, schiat. Acum pentru Gig, în legătură cu Havana: poți să-l contactezi pe Elicin prin clubul de Jai-Alai. Pune-l pe Rene să sune și cere să vorbești cu Carlitos Rocca, el poate să ți-l găsească pe Elicio sau să-ți spună unde este. Îl știi pe Carlitos, indiferent că îți aduci aminte sau nu de el. Întreabă-l pe Paco despre permisele pentru armele pe care Lerardi ar fi trebuit să le reînnoiască pînă acum. În sertarul stînga sus de la biroul meu este adresa văcarului care ne-a invitat să vînăm lîngă Holguin.

Curăță bun toate armele (bine, pentru experții în gramatică) și asigură-te că băieții au grijă de ele. Scrie-mi orice informație care crezi că mi-ar fi folositoare. Să nu ieși cu nici un pistol și să nu tragi. Kid Tunero zice că sînt niște legi noi foarte dure. Scuză-mă, Șoarece, că nu ți-am răspuns pe îndelete la scrisoare. Mary îți scrie și o să-ți scriu și eu. E o frumoasă și însorită zi venețiană și mi-ar plăcea să pot să ajung la Accademia. Dar trebuie să le scriu fiilor și fraților mei și apoi trebuie să fac *le* treburi *et el* Magia. Transmit multă dragoste mamei și mătușii Jinny și de la domnișoara Mary. Spune-i mătușii Jinny că mi-e dor să citesc despre ea în ziarul de Roma și îmi pare teribil de rău că am ratat-o.

Dragoste, măi, figurilor, de la noi amîndoi. Fără cadouri de Crăciun anul ăsta. O să mă revanșez în timpul excursiei în Bahamas...

Cu mult drag & Crăciun fericit
la toată lumea, Tata

Către Patrick Hemingway, Finca Vigía, Cuba, 29 mai 1949

Dragă Șoarece,

Mulțumesc mult pentru scrisoarea care a ajuns aici în aceeași seară în care am ajuns și noi. Mă bucur că în vacanță ai avut parte de o excursie atît de reușită în Baja California. Sper ca transferul la Harvard să se materializeze, dacă ți-l dorești foarte mult. Sper, de asemenea, ca examenele de final de an etc. să fie OK. Să nu-ți bați capul prea tare cu materiile care nu te interesează. Notele de trecere sînt tot ce-i trebuie omului, ceea ce e valabil cu excepția lucrurilor de care îi pasă cu adevărat. Sînt de părere că prea mulți oameni absolvă facultatea cu memoria afectată de achiziția temporară a unor cunoștințe de valoare îndoielnică. Excursia noastră în Bahamas o să fie o adevărată reușită. Mayito o să ne pună iar la dispoziție Delicias, așa că o să ne bucurăm de confort, și o să-l avem și pe Puștiul de Tinichea, cu care să tăbărîm asupra bancurilor de pești și să pescuim în toate locurile în care nu merită să riscăm cu Pilar. Cred că o să-ți placă foarte mult, pentru că nu are un motor temperamental, așa cum a fost cel al lui „Winston". E un motor cu patru cilindri, care funcționează constant și simplu, ca motorul unei mașini bune. Și e o barcă cu navigabilitate bună, totuși foarte ușoară, cu un pescaj care face ca toate apele să fie accesibile.

Te rog să-mi transmiți ora de sosire prin scrisoarea ramburs, ca să știm cum rezolvăm să te aducem încoace. O să ne descurcăm noi, așa că nu-ți face griji. Vreau doar să știu cînd vii. Barca lui Gregorio e în stare bună, iar Rubio a făcut revizia ambelor motoare. Ar trebui să fie o excursie teribil de reușită, iar noi o să avem parte de luxul bărcii lui Mayito. Mary se ceartă sau schimbă opinii în privința tuturor pictorilor venețieni. A petrecut mai mult timp la Accademia și la Escuoala de San Rocco decît am petrecut eu în barul lui Harry în Duck Vine. Sînt mulți oameni foarte de treabă, care vor să te vadă vara asta, cînd o să ajungi acolo. Niște figuri grozave, de care o să-ți placă. Ia-o ușor la finalul semestrului și dozează-ți bine forțele, ca să nu obosești prea tare, și să nu-ți faci griji dacă transferul la Harvard nu se materializează. Ține cont de faptul că în cazul ăsta nu o să trebuiască să locuiești la Boston. Nu o să scriu o scrisoare mai lungă, cu toate că ar trebui, fiindcă a ta a fost foarte reușită. Îți mulțumesc mult că ai fost un corespondent atît de bun în perioada în care noi am fost în Europa. Mary și cu mine am apreciat enorm scrisorile. Multă dragoste de la amîndoi.

[scrisoare nesemnată]

avan premieră

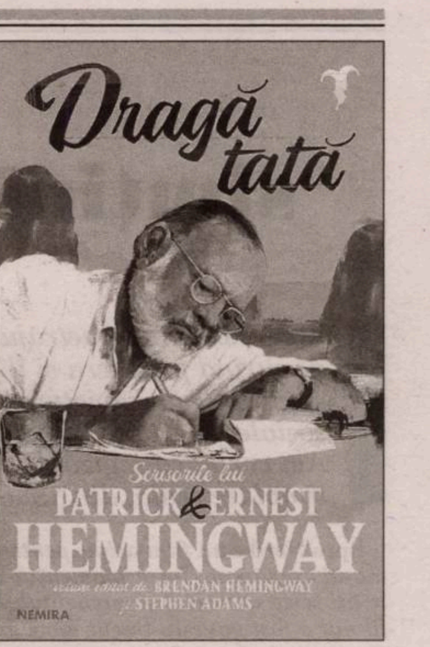

Către Ernest Hemingway, Key West, Florida, 12 ianuarie 1950

Dragă tată,

Am avut o vacanță liniștită. M-am întîlnit cu Gig în Baltimore și am zburat din aeroportul Washington în Miami, apoi în Key West după o escală de aproximativ trei ore în aeroport, care e complet dat peste cap acum, fiindcă îl renovează într-un stil mai modern, însă rezultatul temporar e că nu se găsește nimic de mîncare și nici la baie nu poți să mergi. Key West e în plină dezvoltare. Trei sau patru moteluri noi și o mulțime de mașini din afara statului. Începe să devină un lucru de la sine înțeles ca oamenii care trec prin Florida să treacă și pe aici. După ce a auzit atîtea de la Norberg, cît și de la Karl, despre cît de prost merg afacerile și ce mari sînt taxele, dl Thompson a spus că probabil el e cel mai bogat dintre Thompsoni. După cîte se pare, ultima variațiune pe tema dl și dna Chambers e aceea că memoria dnei Chambers nu mai e la fel de bună ca pe vremuri, dar la asta dl Camby e as, fiindcă în ultima vreme relația lui cu băutura e complet sub control, iar acum îi aduce aminte dnei Chambers de lucrurile pe care ea a uitat să le facă, cum ar fi s-o scoată pe Penny la plimbare. Penny pare foarte bătrînă. Nu pierzi nici o zi frumoasă. Nu a bătut vîntul din nord și toată perioada cît am fost acolo am avut parte de zăpușeală și averse. Gig a spus că și în Cuba e la fel, dar am petrecut foarte bine cu fratele Adrianei, pe care Nita pare să-l considere un fel de șarlatan străin, așa că e foarte atentă ca nu cumva să fure argintăria.

Eu nu sînt prea vesel. Am un minunat set de obiceiuri și majoritatea realizărilor unei domnișoare seduse de rafinamentul georgian: pot să pictez în acuarelă, să compun versuri, să discut literatură și arte frumoase într-un mod inteligent. Din păcate, nu știu să dansez, să cînt din gură sau la vreun instrument muzical, am douăzeci și unu de ani și nimeni nu mi-a cerut mîna. Ce sfat îmi puteți da, *doktor, mehr* Kultur? Te rog să-i spui lui Mary că am decis că ceea ce face ca un tablou să fie bun e faptul de a fi pictat de un pictor bun (în această privință sînt susținut de Aristotel), dar ține și de o anumită manipulare inteligentă a culorii, a liniilor și a umbrelor. Cea mai recentă informație confidențială: Goya era pe invers.

Cu mult drag, Șoarece

(fragmente din volumul Dragă tată. Scrisorile lui Patrick & Ernest Hemingway, *în curs de apariție în Colecția „Yorick" a Editurii Nemira, în traducerea lui Andrei Dósa)*

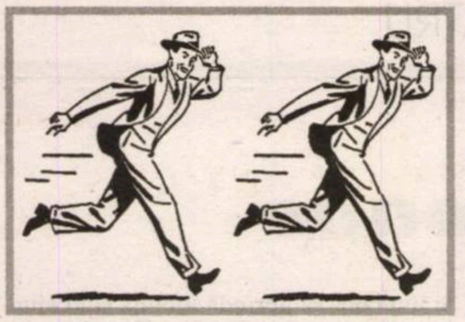

Victor MOROZOV

dilematograf

După revoluție

● *De cierta manera* (Cuba, 1977), de Sara Gómez.

De cierta manera este filmul unei priviri ce refuză, mai presus de orice, ideea că lucrurile arătate pe ecran ar putea fi confundate cu o realitate nemediată, perfect naturală. Pe de altă parte – și în asta constă paradoxul –, vorbim despre un film al cărui scop principal este tocmai influențarea directă a acelei realități. Într-un fel, devine parcă tot mai greu de acceptat că astfel de filme – vitregite de iluzia spectacolului și, la fel de important, hiperinteligente – au putut fi considerate cîndva nu arătări născocite de minți pline de meandre, ci o școală de gîndire încetățenită în peisajul audiovizual. Contextul lor descoperă plăcerea de a teoretiza, pe care o așază apoi, sub formă de teroare a teoriei, în slujba emancipării. Alături de camarazi de luptă veniți de pe tot mapamondul, din Senegal și pînă în Filipine, Sara Gómez realizează – în ceea ce va deveni unicul său lungmetraj – un cinema al contestării, cu atît mai disprețuitor la adresa artei burgheze cu cît speră să se vadă angajat mai adînc în treburile cele mai practice ale vieții de zi cu zi, ca privire solidară cu pătura deposedaților.

Să ne înțelegem: ne aflăm la mijlocul anilor ’70, cînd oboseala existențială încă nu a acaparat scena și cînd aspirația pentru o lume mai bună încă nu a început să stîrnească hliziri cinice. În fond, pus în slujba revoluției cubaneze din 1959, *De cierta manera* se vrea a fi – aidoma școlii sovietice care l-a precedat în anii ’20 – deopotrivă expresie artistică a acelei răsturnări de situație, dar în definitiv independentă de ea, și mijloc de propagandă care nu se ascunde. E vorba de o contopire a artei și a vieții care să încheie tranșant perioada demarcațiilor inutile și să smulgă cultura din mîinile exploatatorilor, redînd-o poporului. Filmul ne izbește azi ca artefact în egală măsură de pertinent pentru miezul actualității noastre, și de copleșit de povara tuturor lucrurilor care s-au schimbat de atunci. Mai cu seamă această formă zglobie, care țintește spre o concepție înaltă, eliberată de reguli și tradiții tipice artei-pentru-artă, s-ar traduce azi, cu siguranță, prin formalism – însă ieri, ea reprezenta un clocot comun al revoltei.

Cinema-ul a pierdut multe din calitățile afișate în urmă cu decenii bune de acest film, reduse acum – în cazurile în care încă își mai fac simțită prezența – la stadiul de excepții, de capricii sau, dimpotrivă, de trend-uri. De fapt, sub orice unghi am privi acest film – fie ca mostră de militantism, fie drept concentrat de gîndire politică, fie ca docuficțiune –, realizăm repede că acum există cîte un subgen perfect „acceptat“ și integrat în programul cinematografelor de artă pentru fiecare dintre ele. Doar că astfel se oculteează însăși ideea unei opoziții destabilizante, a unei puneri de-a curmezișul în fața industriei și a tarelor – de la imperialism cultural la adormire a conștiinței – cu care se credea că vine la pachet. Acum, o opoziție atît de „pe față“ la ordinea capitalistă a lumii ar părea naivă în primul rînd pentru că însuși actul protestului a fost apropriat de sistem.

Există, deci, o involuntară și inevitabilă nostalgie pe care acest film sincer – sinceritatea este calitatea protagonistei pe care iubitul ei o admiră cel mai mult – o degajă printre atîtea obiecte post-postmoderne. O luare în serios aproape demodată, o credință cu damf de naftalină în capacitatea artei de a schimba lumea. *De cierta manera*, cu transformarea revoluției în materie cinematografică, e un obiect iremediabil datat, de o forță a antagonismului care astăzi se vede îmblînzită prin retrospective și proiecții omagiale. Pe plan politic, îmi e aproape imposibil să apăr filmul, pentru că puritatea lui de tract, de cocktail Molotov care se ia la trîntă cu capitalul, mă face să mă rușinez: e deopotrivă prea mult (o acceptare fățișă, chiar și în sens negativ, a regulilor jocului) și prea puțin (discursul ambiental a aruncat mostrele de artă angajate în irelevanță idealistă).

E nevoie de o distracție pentru ca acest dumicat ațos de marxism pur și dur să alunece pe gît. Din fericire, filmul dispune și de așa ceva, sub forma acestei relații dintre protagonista conștientă de sine, adeptă a schimbării post-revoluționare și profesoară într-un cartier defavorizat, și neașteptatul bărbat chipeș și *macho* alături de care iese în oraș. Între două elogii „documentare“ la adresa noului regim, filmul strecoară cîte o secvență de iubire în care inocența patriarhală a bărbatului se lovește de sofisticăria la fel de problematică (fiindcă împiedică fericirea de moment) a acestei militante. E remarcabil să îi surprindem sensibilitatea aproape vulnerabilă a acestui ins „bodybuildat“, confruntat cu noua morală a zilei, pentru care e nevoit să se pregătească din mers. Cu aceeași teamă aproape paranoică de a cădea în trivial, Gómez reușește aici să construiască o relație care, aidoma întregului film, devine simultan copilăroasă și incredibil de matură.

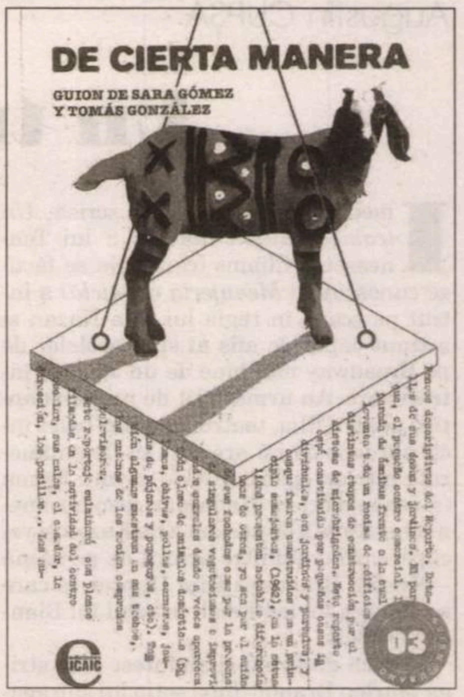

După imaginea acestei femei care începe să danseze în timp ce văruiește trotuarul (efortul individual în numele binelui colectiv al societății), apoi se oprește într-o grimasă, fiindcă o apucă durerea de spate, Gómez nu e cîtuși de puțin o creatoare naivă căreia i-a furat socialismul mințile – ci o autoare lucidă și glumeață. Cu deschiderea lui pentru tot ce ține de orașul modern, de la cluburile de jazz la ringurile de box *underground*, și de la sărăcia nedreaptă a ghetourilor la comitetele muncitorești din fabrici, *De cierta manera* capătă o „plinătate“ nelipsită de contradicții, ilustrativă pentru reflecția profundă a artiștilor radicali ai epocii. O epocă totuși distantă, în care gestul de a porni o cameră de filmat conținea adesea în miezul său promisiunea, între timp rătăcită, a unui mîine mai bun.

De cierta manera este disponibil online, pe platforma MUBI.

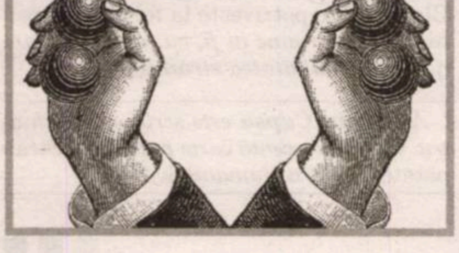

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Manevre noi pentru vechi epigoni

● And Also The Trees, *The Bone Carver*, AATT, 2022.
● The Veils, *...And Out of the Void Came Love*, Ba Da Bing Records, 2023.

...AND OUT OF THE VOID CAME
LOVE
THE VEILS

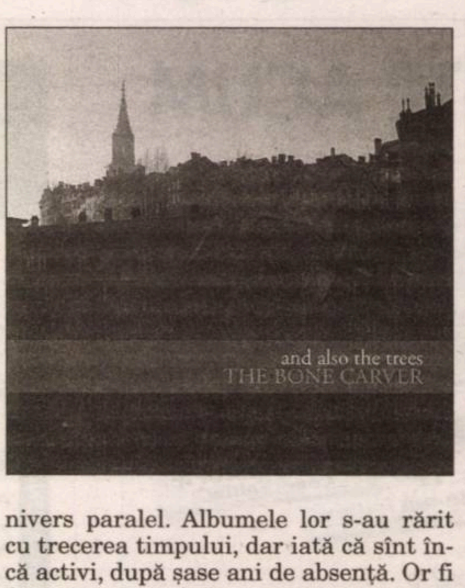

Nick Cave se ocupă cu alte lucruri de o vreme încoace. Se fac zece ani de la ultimul album reprezentativ pentru proiectul Nick Cave and the Bad Seeds, restul realizărilor artistului de atunci încoace fiind personal-lirice, literare ori cinematografice, uneori motivaționale, cu sfaturi și confidențe învăluite într-o oarecare ambianță muzicală pusă la cale de colaboratorul său intim Warren Ellis.

Personalitatea sa rock’n’roll a pierit însă, odată cu pierderi personale și reconsiderări ale rostului artistului pe lume, iar valoarea de *entertainment* a producției sale muzicale a fost extirpată poate pentru totdeauna. Vidul de putere rămas în urma sa lasă spațiu de manevră pentru epigoni, ori pentru contemporani care nu au avut parte de același succes cîtă vreme Nick Cave a dominat scena rock-ului liric de esență întunecată. Așadar cui îi surîde ideea unor Nick Cave and the Bad Seeds veniți dintr-un univers paralel, unul mai puțin încercat de succese și tragedii, recomandările de mai jos ar trebui să le fie pe plac.

And Also The Trees îi sînt contemporani, dar vin mai de la țară – frații Jones au ajuns mai greu din Worcestershire la Londra decît Nick Cave venind din Australia. Au fost cît de cît băgați în seamă prin anii ’80 de John Peele și Robert Smith, dar altfel au fost considerați prea romantici și de modă veche chiar și pentru scena respectivă, evitînd și energia post-punk, și influența fredonabilă a lui Leonard Cohen asupra vremurilor respective. Noul material e deschis de titlul „In a Bed in Yugoslavia“, indiciu că poate trupa chiar l-a compus într-un univers paralel. Albumele lor s-au rărit cu trecerea timpului, dar iată că sînt încă activi, după șase ani de absență. Or fi fost încurajați și de relansarea Madrugada, care lucrează cu mijloace melodice asemănătoare; aici e un plus de autenticitate dată de contextul romanti(ci)smului englezesc și încăpățînarea de a se prezenta drept trupă de la țară, mai ușor de prins în festivaluri rurale și cluburi gotice din Franța decît în evenimente de largă popularitate. Albumul a fost de altfel înregistrat parțial într-un hambar în perioada pandemiei, iar odată ce afli asta parcă îți vine să pui sonorizarea pe seama căpițelor de fîn. Cei care au urmărit trupa vor sesiza ca element de noutate clarinetul noului membru, Colin Ozanne, însă nu e un ingredient disruptiv, ci unul menit să le consolideze postura consacrată potențînd versurile scrise la opaiț.

Cealaltă recomandare e The Veils, un proiect britanic-neozeelandez mai tînăr și mai lipsit de rușine în a apropria linii melodice Cave-iste – primul single al albumului pare o preluare cu versuri modificate de pe „No More Shall We Part“. Totuși, după iritarea dată de primul contact și de unele similarități în pronunție se pot ierta lipsa ghilimelelor și a notelor de subsol. Discografia grupului și noul album sînt suficient de bogate în cîntece plăcute și proaspete, cu influențe care se diversifică treptat și spre Bowie, și spre Dylan. Protagonistul Finn Andrews are relații în industrie (prin tatăl său, membru XTC), iar trupa a avut parte de vizibilitate și promovare largă încă de la debut, și chiar de o apariție în noul *Twin Peaks*. Asemănările cu un Cave al anilor ’90, semnalate de avertizorii de integritate de la bun început, au mai tras în jos punctajul unor recenzii, și totuși Finn Andrews se ține cu dinții de ele glumind că se consideră un Nick Cave „la reducere“. O ține așa de aproape două decenii și ne-am obișnuit cu asta, albumele sînt tot mai bune și onorează moștenirea pe care și-o asumă. Oricum, alternativele care să acopere acest cîmp liric/stilistic se împuținează.

***Aron Biro** este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

Augustin CUPȘA

Un tramvai pe șine de *podoabe*

Imediat după ce a fost scrisă, *Un tramvai numit dorință* a lui Tennessee Williams (care deja se făcuse cunoscut cu *Menajeria de sticlă)* a intrat pe scenă în regia lui Elia Kazan și a ținut capul de afiș al spectacolelor de pe Broadway mai bine de un an fără întrerupere. Au urmat atît de multe adaptări pentru film, teatru, operă și balet încît aproape că nu are rost să fie enumerate într-un spațiu atît de strîmt. Prima (și cea mai celebră) adaptare pentru cinema e semnată de același Elia Kazan și recuperează doi dintre actorii de pe scenă – Marlon Brando și Kim Hunter, la care se adaugă Vivien Leigh în rolul lui Blanche DuBois.

Și dacă mulți nu-și amintesc cum striga Marlon Brando după soția lui sub geamul lui Eunice, în mod sigur o mai țin minte pe Elaine din *Seinfeld* care urla *„Stelaaaa!“* după o supradoză de *painkillers* și după o noapte petrecută pe salteaua extensibilă din camera de oaspeți a familiei Seinfeld. Dar nu despre Stella e vorba aici, ci despre sora ei mai mare, Blanche, care vine în New Orleans cu un geamantan de haine, bijuterii false și un teanc de acte de ipotecă, după ce și-a pierdut proprietatea de la Belle Reve, Mississippi. Mai exact, după ce și-a ruinat *visul*.

Piesa lui Williams e încărcată de simboluri cu muchii nete și de *podoabe*. Blanche călătorește cu tramvaiul numit *Dorință* (linie care a circulat în perioada 1920-1948 în New Orleans), îl schimbă cu altul, în direcția *Cimitire,* merge încă șase stații și coboară în *Cîmpiile Elizee,* un cartier în care locuiește Stella, de la marginea orașului. Acolo se sfîrșesc visele și încep liniile de triaj. E o suburbie pestriță cu nativi și imigranți de toate felurile, conviețuind într-o atmosferă pitorească, pe ritmul blues-urilor din Sud.

Blanche e la rîndul ei un simbol al Sudului, dar al Sudului înțepenit în timp, al ultimelor bastioane care, deși au pierdut războiul, se încăpățînează să rămînă în bobița lor de chihlimbar. E vorba de vechile maniere, de baluri, de fast franțuzesc și de nostalgia dureroasă a vremurilor apuse – o temă 100% sudistă prezentă și la Faulkner, și la Capote, și la Walker Percy (în forme atenuate), și la alți autori ai locului.

La fel ca și lui Mauriac (v. episodul cu Thérèse Desqueyroux), lui Tennessee Williams i-a ieșit un personaj „în carne și oase“, autentic și viu, greu de descifrat psihologic, deseori incongruent, tocmai pentru că nu l-a creat în laborator, ci pentru că a luat drept model și a urmărit cu atenție o femeie pe care o cunoștea prea bine *(trivia* spune că ar fi vorba de Rose Williams, sora lui, ajunsă într-un spital de psihiatrie).

Psihiatria nu e decît o încercare fragilă de a afla un adevăr cît de mic.

Într-un *parenthetical*, Tennessee Williams o prezintă ca pe o persoană *neurastenică, epuizată în voce și purtare.* Foarte posibil ca pe vremea aceea să fi primit o astfel de etichetă într-o clinică americană. Astăzi neurastenia nu se mai găsește decît în manualele europene și în ICD 10, avînd într-adevăr ca semn cardinal fatigabilitatea mentală și/sau cea fizică la eforturi mici, cu acuze somatoforme, pentru care există o cauză strict psihologică (psihastenie) sau un substrat organic (neurastenie). În acel moment însă, APA nu pusese la punct criteriile de diagnostic pentru tulburările de personalitate. Totuși, cu creionul în mînă, pe litera *legii,* Blanche îndeplinește suficiente criterii, și de la tulburarea narcisică, și de la cea histrionică. În situații de acest gen, psihiatrii se mulțumesc să spună că ar fi o tulburare de personalitate polimorfă.

Blanche DuBois *manifestă expresii rapid schimbătoare și superficiale* (în discuțiile încărcate cu Stella și Stanley trece foarte repede de la tristețe la veselie, deși trebuie luat în calcul și faptul că maschează); comportamentul ei e *nepotrivit de seductiv* și *consideră relațiile pe care le are mai intime decît sînt* (pe Tînărul care încasează abonamentul pentru *Steaua serii,* după un flirt ostentativ, îl sărută pe gură, chiar dacă o face cu o mare delicatețe, *ușor și dulce*, căutînd prin asta o repunere în contact cu tinerețea ei pe cale să pălească).

După cum spune și Stella, Blanche a fost dintotdeauna *impresionabilă* (se poate spune și așa – *ușor de influențat de alții sau de circumstanțe).* Crescută din altă plămadă decît ceilalți, Blanche nu reușește (și nici nu vrea) să se adapteze realității pe care o vede ca sordidă, o mocirlă în care sora ei mai mică a ajuns să fie tîrîtă de o *maimuță* ca Stanley, *supraviețuitorul epocii de piatră*. Printre prietenii lui Stanley, vecinii din cartier, Blanche e o prezență stranie și artificială cu rochia ei de madonă însîngerată, din satin roșu, cu diademe de ștrasuri și blănuri de vulpe argintie, prea puțin probabil autentice. Singura excursie mentală posibilă este drumul înapoi, refugiul într-o lume imaginară, ca de basm, de unde împrumută un fel de a vorbi și de a se comporta *teatral, exagerat de expresiv* și patetic. De aici rezultă *dramatizarea de sine*, așa cum poate fi percepută din exterior. *Nu vreau realitatea! Vreau iluzia!* – îi strigă lui Mitch în confruntarea finală.

Chiar dacă ceilalți ar fi doar *o adunătură din topor,* coșmarul Sudului aristocrat în fața pragmatismului nordist, nu se poate trece cu vederea că Blanche are *o senzație grandioasă de sine* și *nu poate să se asocieze decît cu persoane speciale sau cu statut ridicat* (vezi admiratorul ei cel mai probabil imaginar, domnul Shep Huntleigh, care o va salva din mizerie și o va duce într-o croazieră în Caraibe). De aici decurg și *comportamentele arogante* față de Stanley & co (dar și față de Stella), și *expectațiile nerezonabile de tratament favorabil din partea celorlalți*. Pînă la urmă, și Stella vine din aceeași familie și din același mediu și nu percepe noua ei viață ca pe o decădere. Din contra, ajunge să fie fericită în vulgaritatea mediului.

În fine, faptul că *solicită admirație excesivă* necesită o discuție aparte. Îl avertizează și Stella pe Stanley în acest sens, o spune și Blache. *Cerșesc complimentele, Stanley.* De fapt, permanenta nevoie de admirație și accentul care cade mereu pe latura fizică fac joncțiunea între narcisism și histrionism. E mereu fardată, pomădată, cu Mitch nu se întîlnește niciodată la lumina zilei, iar lui Eunice îi interzice să aprindă lumina cînd ajunge seara în casa familiei Kowalsky, încercînd cu disperare să-și ascundă vîrsta. Cînd pistonează exclusiv pe latura fizică, o astfel de tulburare se decompensează în evoluție, îmbătrînirea fiind o rănire narcisică suplimentară. Cel mai frecvent, tulburarea se complică cu abuzul de alcool și alte substanțe, cu depresie și anxietate.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, tulburările psihice recîștigă statul de boală și perspectiva terapeutică (după ce trecuseră prin anii de suferință ai Evului Mediu, ai condamnării alienării ca abatere de la credință, vrăjitorie sau stăpînire de către Diavol), ceea ce înseamnă de fapt un prag ferm, care nu va mai fi niciodată trecut înapoi, o distincție netă între „starea de iraționalitate intratabilă“ și „starea medicală tratabilă“, ducînd practic, prin eforturile uneori temerare, alteori de-a dreptul barbare, la dispariția aproape totală a primei categorii sau măcar a îngrădirii ei într-un spațiu foarte strîmt. Tocmai această bifurcație de hotar între *tratabil* și *intratabil*, ca scop uman și umanist – efort, încăpățînare, bunătate samariteană, sacrificiu, interes financiar, curiozitate diabolică, substituire Divinității, producere a Supraomului, să-i spunem oricum și toate la un loc, a atras automat (sau a readus pe baze științifice) noțiunea și implicit odiosul apelativ de „boală/bolnav mintal(ă)“, mai tîrziu rafinată în *afecțiune*, mai tîrziu distilată în *suferință psihică*, mai recent în *tulburare* mintală, lung prilej de acuze sociale, chiar și profesionale, psihiatri meschini sau limitați intelectual hotărîți să caute vinovați imaginari de stigmatizare a stigmatizaților.

De prea multe ori greșită și de tot atîtea ori inconștient de curajoasă, psihiatria nu e decît o încercare fragilă de a afla un adevăr cît de mic. Replica finală a lui Blanche i se potrivește la fel de bine psihiatrului. *Oricine ai fi, eu totdeauna am depins de bunătatea străinilor.*

Augustin Cupșa *este scriitor și psihiatru. Cea mai recentă carte publicată:* Străinătate, *Editura Humanitas, 2022.*

DILEMA VECHE 25 DE ANI
Studia americana
DILEMA
Avem O istorie. Cum O citim?
Ce este cultura europeana?
Minte-mă frumos
Fenomenul fake news

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....
Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.
Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Noile adicții ale adolescenților

Recentul scandal iscat de traficul de droguri din liceele din Capitală a lansat în mass-media din România mai multe discuții legate de consumul drogurilor în rîndul adolescenților, mai ales că, potrivit ultimului raport al Autorității Naționale Antidrog, dat publicității pe 23 februarie, cele mai mari rate de consum se observă în rîndul populației tinere, începînd cu 15 ani, iar vîrsta de debut pentru consumul de noi substanțe psihoactive este de 13 ani.

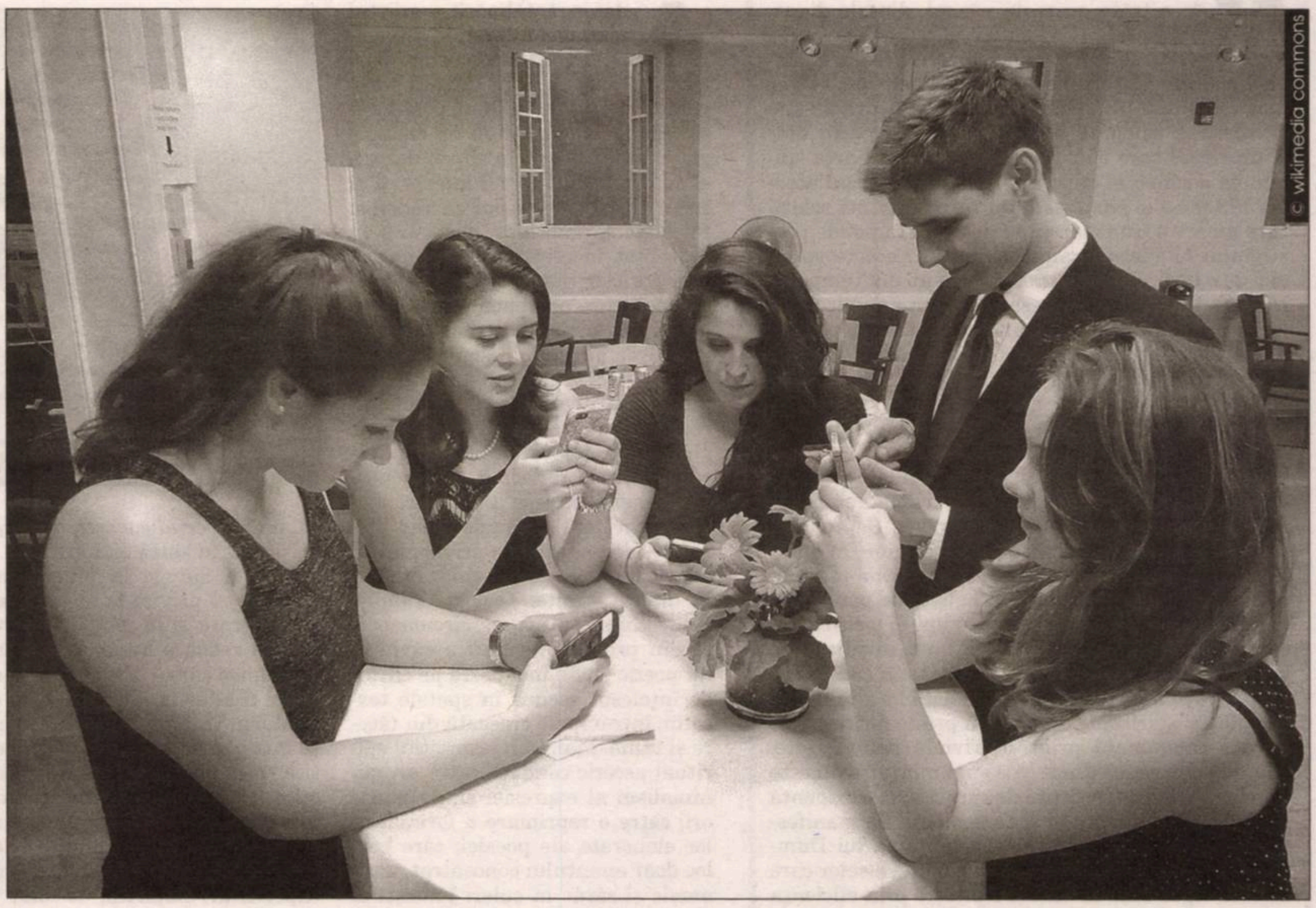
© wikimedia commons

În același timp, în Germania s-a tras un semnal de alarmă privind un alt soi de dependență a copiilor. Potrivit unui studiu (citat de Deutsche Welle) realizat la inițiativa institutului de cercetare de piață Forsa de DAK-Gesundheit și de Centrul German pentru Probleme de Dependență la copii și adolescenți, peste două milioane de copii și adolescenți sînt în pericol de a deveni „dependenți de ecran“ – fie al unui *smartphone*, al unei tablete sau al televizorului.

Potrivit TAZ, dintre tinerii chestionați în acest studiu, despre utilizarea Internetului, mai mult de 6% au prezentat comportamente patologice în utilizarea dispozitivelor, atunci cînd joacă jocuri pe computer sau utilizează rețelele sociale. Comparativ cu anul 2019, numărul acestora s-a dublat – vina principală căzînd pe perioada de izolare impusă de pandemie.

„Cercetările arată, de ceva vreme, că pandemia a fost o perioadă nefastă, în special pentru copii și tineri. La urma urmei, 14% din tinerii cu vîrste cuprinse între 11 și 17 ani suferă în prezent de simptome depresive, așa cum arată studiul COPSY, realizat de Clinica Universității din Hamburg, care a cercetat stresul psihologic în timpul pandemiei. Și un alt studiu, actual, arată că, după șase luni de la începutul pandemiei, elevii germani au avut rezultate mai slabe decît în alți ani la testele de inteligență.“

Un alt studiu, realizat tot în Germania, de Sucht.Hamburg, o agenție națională pentru probleme de dependență, arată că, deși adicțiile „tradiționale“, cele legate de tutun sau alcool, au scăzut în rîndul tinerilor, au crescut în mod îngrijorător adicțiile legate de mediul online, în special față de rețelele de socializare.

Potrivit WELT, „la fiecare trei ani, tinerii din Hamburg sînt întrebați despre potențialele lor dependențe. În timp ce tinerii cu vîrste cuprinse între 14 și 17 ani nu mai fumează și nu mai beau la fel de mult precum tinerii din trecut, o altă dependență devine din ce în ce mai puternică: tot mai mulți tineri nu numai că navighează mult timp pe Internet, ci și-au dezvoltat și un comportament de utilizare problematic. Prin problematic se înțelege că își neglijează prietenii, familia, îndatoririle și somnul, devin iritabili și anxioși dacă nu au acces la *smartphone* și la Internet“.

Numărul tinerilor care folosesc în mod excesiv *smartphone*-uri, tablete și computere a crescut de la 14%, în 2018, la 22%, în 2021. „Tinerii vizitează adesea platformele de *social media* precum Instagram sau TikTok și transmit videoclipuri. 87% din tinerii din Hamburg au declarat că își petrec o mare parte din timp pe rețelele de socializare, iar 83% au spus că postează adesea videoclipuri sau muzică online. Potrivit studiului, tinerii din Hamburg petrec în medie 5,2 ore pe zi pe Internet.“

„Deja dependenți la 15 ani“, a titrat și *Le Point* un articol despre noile dependențe ale tinerilor din Franța, potrivit căruia de la rețelele sociale – TikTok și Instagram – pînă la narcotice, jocuri video și alcool, adicțiile sînt în creștere în rîndul adolescenților.

„Dependența s-a instalat încet, fără ca nimeni din familie să-și dea seama. Probabil, cîndva anul trecut. Manon era atunci în clasa întîi. Tînăra nu se simțea bine în propria piele, era supraponderală și își luase obiceiul să petreacă pauza dintre ore în compania *smartphone*-ului, pe rețelele de socializare TikTok și Instagram. Urmărea videoclipurile care îi intrau în *feed:* imagini cu *influencer*-i superbi, mîncare din care picură grăsime sau zahăr, animale drăguțe, amuzante... Devora tot ce îi oferea algoritmul, conceput anume pentru a-i face plăcere. Continua să deruleze imaginile pentru a evita contactul vizual cu alții și pentru a nu se simți judecată sau presată să vorbească cu ei. Apoi a venit vara și era destul de bine, pentru că nu trebuia să meargă la liceu. Însă își păstrase obiceiul de a se conecta la rețelele de socializare. Cărora le acorda din ce în ce mai multă atenție, pentru că avea mai mult timp, de la treisprezece pînă la șaptesprezece ore pe zi, ajunsese să-și reducă orele de somn, să înghită cantități incredibile de mîncare în timp ce făcea *zoom* pe corpurile perfecte, postate pe Instagram, dintr-o nevoie iremediabilă de a se răni. La începutul anului școlar îi era imposibil să mai meargă la liceu. De cînd a fost diagnosticată cu tulburare de personalitate *borderline* – care e fondată pe teama de abandon și provoacă impulsivitate, autovătămare și comportamente de evitare – i s-a propus să urmeze cursurile școlare, la domiciliu și să meargă la psihiatru la fiecare trei săptămîni.“

În opinia specialiștilor chestionați de *Le Point*, cazul fetei de 17 ani a devenit, din păcate, unul „trist de banal“.

Olivier Phan, psihiatru pentru copii, specializat în adicții, la Fundația pentru sănătate pentru elevi din Franța, de la Sceaux, afirmă că numărul de pacienți a crescut în mod evident în departamentul său. „Timpul de așteptare a crescut de la șase luni la un an, iar cele mai multe consultații sînt solicitate pentru dependențele de jocuri video, rețele sociale și canabis.“

„Cele mai multe consultații sînt solicitate pentru dependențele de.jocuri video, rețele sociale și canabis.“

Potrivit psihiatrului, principala cauză a înmulțirii acestor cazuri de adicție este criza de sănătate, cu discursul ei care a stîrnit anxietate și incertitudine și carantinele repetate – toate au provocat o creștere a stărilor depresive, în special în rîndul celor mai tineri. Solicitările pentru consultații, legate de stres, anxietate, depresie sau tulburări de alimentație, au explodat după prima carantină, fapt confirmat și de Departamentul de Sănătate publică din Franța care a publicat cifre alarmante privind creșterea apelurilor de urgență pentru gesturi sinucigașe în rîndul tinerilor de 15-24 de ani. „După cum știm, răul favorizează instalarea dependenței. Toate categoriile sociale sînt afectate“, a mai declarat Olivier Phan.

Cum se instalează totuși o dependență?

„La început există căutarea banală a unei plăceri ușoare și imediate. În funcție de adolescent, de vîrstă, de gusturile sale, de mediul social, de cercul de prieteni și de familie, acest lucru se realizează prin sport, rețele de socializare, jocuri video, televiziune, nicotină, alcool, droguri, riscuri de toate felurile, și chiar sex. Toate aceste lucruri afectează sistemul de recompensare și stimulează eliberarea de dopamină, care este responsabilă pentru plăcere. În cele mai multe cazuri, aceste plăceri sînt limitate la consumul ocazional, chiar dacă uneori excesiv. Însă uneori, mai ales cînd persoana caută nu neapărat o plăcere, ci o evadare, are loc o schimbare: fără să-și dea seama, începe să folosească sursa dependenței pentru a se calma, a masca și a uita disconfortul. Practica devine apoi mai frecventă și mai solitară, pînă cînd subiectul nu se mai poate lipsi de ea și întreaga sa viață începe să se învîrtă în jurul acelei dependențe.“

Vulnerabilitatea unui adolescent în fața dependențelor este, potrivit psihiatrului, mai mare decît a unui adult din cauză că, pe de o parte, cortexul prefrontal nu este încă pe deplin maturizat, iar pe de alta, structurile implicate în reactivitatea emoțională funcționează cu viteză maximă – ceea ce înseamnă că adolescenții vor fi mai atrași de plăcerile ușoare și imediate, precum rețelele de socializare sau droguri.

Potrivit lui Xavier Laqueille, medic psihiatru și șef de secție la spitalul Sainte-Anne din Paris, adicțiile sînt adesea folosite ca răspuns în fața unei probleme sau a unui cumul de nevoi – nevoia de distracție, de a avea experiențe noi, de a face față unei situații dificile sau de a aparține unui grup.

Sînt aceste nevoi satisfăcute prin adicții? Doar temporar, însă efectele sînt copleșitoare. La fel ca dependența de droguri, dependența de mediul online nu doar că nu rezolvă niște probleme sau satisfacerea unor nevoi, dar le și adîncește. Fugind de micile stresuri cotidiene, cei dependenți, atît de droguri, cît și de mediul online, dezvoltă o anxietate crescută, o senzație de izolare și scăderea stimei de sine, ducînd pînă la abandon școlar, alterarea relațiilor sociale și familiale, tulburări de imagine, tulburări de alimentație și tulburări de personalitate.

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

De ce blîndețea?

Dintotdeauna am fost atras de blîndețe ca de o noblețe fără aroganță sau ca de un fel de a trata greșeala văzînd, dincolo de ea, renașterea morală. Dar m-am întrebat, ca mulți alții, care este sensul ei în a doua fericire din Evanghelia după Matei: „Fericiți cei blînzi, căci ei vor moșteni pămîntul“. Cine participă la liturghie știe că rostirea solemnă a Fericirilor face parte dintr-un ritual care îți pune mereu în față harta spirituală a sensului creștin al fericirii. În cazul acesta, *blîndețea* și *pămîntul* sînt termenii unei relații care nu are o transparență imediată. În pofida prestigiului blîndeții, eram convins că nu este vorba aici de o înclinație naturală sau de un dat temperamental. Fericirile se adresează tuturor, nu doar celor blînzi din fire, și împreună alcătuiesc un portret al vieții virtuoase ducînd către Împărăția lui Dumnezeu, care începe, așa cum ne spune Hristos, cel „blînd și smerit cu inima“, încă de aici, dinlăuntrul fiecăruia. Așadar, ce sens are această blîndețe și de ce răsplata ei este pămîntul?

Dacă intrăm în studiul textelor originale și al traducerilor, vom observa că fericirea a doua reia Psalmul 36 (37), 11, dar în versiunea greacă (Septuaginta), redînd prin „blînzi“ ceea ce la origine, în ebraică, însemna „săraci“: „Dar cei blînzi vor moșteni pămîntul și se vor desfăta în belșug de pace“. E o făgăduință divină, care se va împlini pentru cei ce nădăjduiesc în Dumnezeu și nu îi invidiază pe bogați și pe puternici, dar, mai ales, nu cad pradă *mîniei*, *iuțimii* și *vicleniei*. Avem astfel o altă fațetă a condiției spirituale descrise în prima fericire, atît de des calomniată printr-o trivială neînțelegere. Blîndețea propusă drept cale spre mîntuire nu este în primul rînd o trăsătură de caracter, ci o exigență în relația cu Dumnezeu și cu semenii. Ea manifestă încrederea în dreptatea și fidelitatea lui Dumnezeu, chiar dacă reușita păcătoșilor și a celor care încalcă legea sare în ochi și ispitește prin eficiența ei efemeră. Psalmul 36 (37) mai proiectează o lumină asupra sensului blîndeții: răbdarea, prin care cei blînzi nu sînt indeciși sau lași, și nici nu se retrag în spatele unei distanțe amabile, uneori echivoce, ci îl lasă pe Dumnezeu să acționeze, să facă dreptate și să judece la timpul potrivit. Cu alte cuvinte, nu o iau, cu dreptatea lor, înaintea lui Dumnezeu și nici nu-i reproșează tăcerea. De aceea, în blîndețe e și cumințenie, și smerenie, și un fel de a mărturisi doar prin propriul fel de a fi, fără ostentația judecării celuilalt. Blîndețea are austeritatea fidelității față de Dumnezeu, dar și seninătatea respingerii violenței.

Ce răsplată primește? *Pămîntul*, care, deși fără determinații, înseamnă *țara făgăduinței*. Dar și Psalmul amintit, și contextul Fericirilor evanghelice îi conferă sensul înalt al Împărăției lui Dumnezeu. Astfel, violenții, viclenii, toți cei care își fac din exercițiul puterii fără limite și al nedreptățirii celorlalți mijloace de parvenire, vor trăi cu iluzia că posedă pămîntul, în vreme ce blînzii, răbdătorii, cumpătații vor primi moștenirea promisă de Dumnezeu, pămîntul spiritual, un dar pe care nu-l pot poseda, ci doar primi. În istoria antică a interpretărilor, problema era aceea a tensiunii dintre ceea ce se înțelegea prin a fi blînd și lupta pe care o presupune dobîndirea virtuții. Ca și astăzi, blîndețea era percepută sub forma ei slabă, oarecum inerțială, ca o lentoare greu acomodabilă în peisajul agonal al credinței. De pildă, Sf. Grigorie de Nyssa, în faimoasele sale omilii, găsea soluția văzînd în blîndețe o cumpătare, o rezistență interioară față de mînia care desfigurează umanitatea. Era, între antici, o veche legătură între mînie și blîndețe, ca între patimă și antidot, așa cum arată și meditațiile pe această temă ale lui Marcus Aurelius, minunat comentate de Petru Creția. Iar dacă ne gîndim la marii asceți al căror portret ne-a fost transmis de tradiție, s-ar părea că tocmai echilibrul între înclinația firii și disciplina interioară e pus în valoare atunci cînd cei blînzi temperamental se încercau prin austeritate în relație cu ceilalți, pentru a evita să dea curs unei naturaleți riscante, iar cei iuți și înclinați spre violență practicau ospitalitatea și blîndețea. E aici ceva din alchimia virtuții la fel de veche ca natura umană.

Ioan Alexandru TOFAN

Literatură și experiență mistică

Adesea răstălmăcit, verdictul platonician privind alungarea poeților din cetate păstrează ecouri tîrzii în cultura europeană. Faptul că, în final, poeților li se recunoaște totuși un rol pedagogic singular sau că, în alte dialoguri, ei au privilegiul de a fi interpreți ai zeilor înșiși este trecut cu vederea. Filosofia și, mai ales, teologia s-au îndreptat încrezătoare mai degrabă spre claritatea metalică a logicii decît spre pasiunea plină de culori și contururi incerte a literaturii. Părea o cale mai sigură pentru aflarea adevărului. Abia la sfîrșitul modernității, odată cu îmbătrînirea marilor construcții teoretice ale gîndirii, metafora ajunge să fie recunoscută ca rădăcină a conceptului, imaginația iese din subordonarea veche față de intelect, iar literatura devine un loc privilegiat al adevărului, pe alocuri chiar punînd în umbră știința. Teologia rămîne însă, chiar și acum, circumspectă din principiu: seducția cuvîntului poetic poate îndepărta pe cititor de înțelesul ascuns în spatele textului, într-o lume crescută din tăcere și taină. Mai mult, exercițiul spiritual ascetic conduce către un minimalism al expresiei și, de multe ori, către o reprimare a formulărilor elaborate ale poeziei, care lasă loc doar enunțului concentrat, antinomic și sărac în culori lumești al apoftegmei. Chiar și lectura retorică a acesteia din urmă, care vede în concizie și în survenirea abruptă a replicii efecte ale unei stilizări literare, este problematică și, în nici un caz, privilegiată.

Totuși, cum poate fi regîndit rolul literaturii în formularea unui enunț spiritual? De ce este *Viața Sfîntului Francisc de Assisi* scrisă de Chesterton *doar* literatură? Și de ce ar fi lectura Sfintei Tereza de Ávila sau a Sfîntului Simeon Noul Teolog ca simplă literatură o plăcere vinovată?

Urmînd o sugestie terminologică a lui Michel de Certeau, literatura poate fi văzută ca o creatoare de spații pentru experiența mistică. Aceasta din urmă își găsește, în poem sau narațiune, o lume în care semnificațiile, formele și culorile alcătuiesc o textură sensibilă. *Ispitirea Sfîntului Anton* a lui Flaubert dilată, de exemplu, momentul teribil al încercării spirituale și îl populează cu imagini fantastice, gesturi și cuvinte suficiente pentru decorul unei întregi istorii. Mai mult, observă comentatori precum Michel Foucault, decorul este unul livresc: în redactarea *Ispitirii* se găsesc urmele lecturilor de-o viață ale autorului. Scrierea lui Flaubert este deci o piesă literară născută din mirarea în fața unei picturi (a lui Bruegel), compusă din lecturi și sfîrșită într-o liniște decisivă: „Anton își face semnul crucii și începe să se roage“. Rugăciunea Sfîntului nu este, astfel, un fapt suspendat, ascuns în tăcerea spiritului, ci unul care se ivește din luxurianta formă dilatată, colorată și asurzitoare a ispitirii. Spațiul creat din cuvinte dă experienței spirituale o valoare de concluzie și un ritm singular, irepetabil, care nu îi suprimă însă universalitatea. Devine, cum i-ar spune probabil Constantin Noica, un *universal concret*, o unicitate care este, în sinea ei, totul.

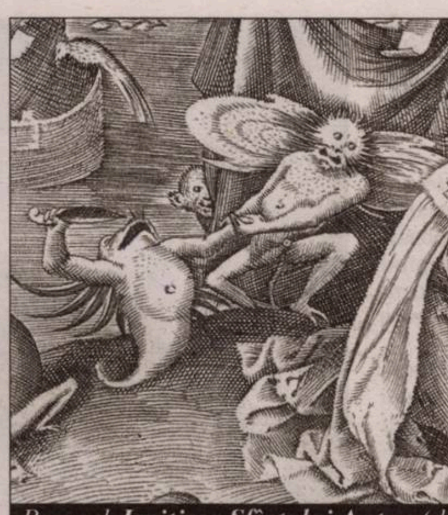

Breugel, **Ispitirea Sfîntului Anton** (detaliu)

Fără a ajunge la interminabila discuție cu privire la natura expresiei literare și la modul în care ea știe să redea o lume, un minuscul mecanism care o face să funcționeze poate fi adus în discuție. Este ceea ce Marin Tarangul numește, mai întîi într-o serie de scrieri despre estetică (încă nepublicate), *inducție poetică:* „Poezia transformă cuvintele într-o intimitate continuă și singulară. Cuvintele nu mai au eficiența practică, pentru că urmăresc nu o experiență empirică, ci una ideală“ *(Universul estetic*, în curs de apariție). Altfel spus, în poezie cuvintele intră în ele însele, transformînd spațiul exterior pe care îl descriu de obicei într-o interioritate miraculoasă: lumea este resemnificată în funcție de posibilul, iar nu de realitatea ei. Orice înnoire a sufletului sau schimbare a vieții se pot formula ca niște pagini nescrise din *Învierea* lui Tolstoi, la fel cum orice împietrire stă sub „primejdia“ sărutului care îl tulbură pe Marele Inchizitor. Asta pentru că înnoirea sau împietrirea își găsesc în cele două cărți întreaga lor amplitudine și profunzime; devin, din simple teme ale eticii creștine în genere, peceți ale unor țesături sufletești fără sfîrșit.

De cealaltă parte, textul spiritual nu este o simplă rețetă sau dare de seamă a mîntuirii. Este o țesătură a cuvintelor în care frumusețea împodobește mintea și sufletul celui care citește. Psalmul este modelul neîntrecut al rugăciunii, iar imnul este chipul vizibil al unirii dintre Dumnezeu și om. Citim în scrierile Sfîntului Simeon Noul Teolog (Imnul 46 / Z. 10): „De aici, multa mîngîiere a lacrimilor de fiecare zi, / de aici, bucuria în inima mea, / care țîșnea ca un izvor și curgea neîncetat / pîrîu de miere și băutură a veseliei / ce se întorcea necontenit în gura minții mele“. Aceste versuri nu transmit bucuria întîlnirii profunde cu Dumnezeu fără a o împodobi cu întreaga mireasmă de care este capabil cuvîntul. Într-un mod straniu, chiar și cînd vorbește despre slăbiciunea cunoașterii, despre despărțirea de lume și de vorbire, care survine odată cu apropierea de lumina de negrăit, cuvintele Sfîntului sînt la fel de frumoase. Sărbătoarea regăsirii dintre Creator și creația sa anulează riguroasa cerință a tăcerii în mărturisirea realităților spirituale. O explozie de cuvinte, miresme și imagini, avînd ca arhetip *Cîntarea cîntărilor*, desenează spațiul întîlnirii. Și, mai mult de atît, îi configurează o lume, fără de care viața duhovnicească nu ar fi decît un eveniment indicibil.

Întîlnirea dintre teologie și literatură se petrece, de cele mai multe ori, sub semnul fricii de a vorbi: „Cum? Nu-ți pot spune / Căci mă înfricoșez, scriindu-ți acestea / și mă cutremur, cugetîndu-le“ (Sfîntul Simeon Noul Teolog, Imnul 20 / Z. 20). Frica cuvîntului neputincios în fața a ceea ce este de negrăit este cea care îl transformă pe acesta în poezie, scoțîndu-l din situația în care trebuie doar să descrie o realitate. Posibilul lumii, mirabila coexistență a cerului alături de pămînt sînt formulabile doar în virtutea inducției poetice despre care vorbește Marin Tarangul: cea în care un cuvînt nu trimite către lucrurile însele, ci se „contaminează“ cu sensurile celorlalte cuvinte. Astfel, nu mai este vorba despre a descrie experiența mistică, ci de a o face posibilă, a o articula sub forma unei lumi de sensuri și imagini. Chipul lumii spirituale se articulează din cuvintele care nu o descriu exterior, ci o constituie pur și simplu, îi conferă cadențe, ritmuri și modulații specifice.

Părintele Andrei Scrima relatează faptul că Sandu Tudor scria adesea în altar: „Dădea formă, sub chip de rugăciune, noii sale stări, încercînd parcă să interiorizeze numele primit – Agaton – pe care îl scria la persoana a treia“ *(Timpul Rugului Aprins)*. O parte dintre aceste rugăciuni au rămas tainice, dar multe au devenit poezii. Forma cuvîntului făcea parte, în cazul monahului de la Antim, din chiar articularea vieții sale duhovnicești. A scrie era o modalitate de a prelua învățătura cea nouă a Rugului Aprins, aceea a realităților isihaste, și de a o transforma în materia propriei sale lumi interioare. Cuvîntul poetic asigura această trecere din „mediul exterior“ în „mediul interior“: el nu doar relatează sau reproduce, ci transformă, conferă rugăciunii culoarea propriului suflet al celui care o spune.

***Ioan Alexandru Tofan** este prof. univ. dr. la Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași.*

ENJOY
IT'S FROM
EUROPE

Profitați la maximum de dieta dumneavoastră zilnică
cu produse ecologice europene

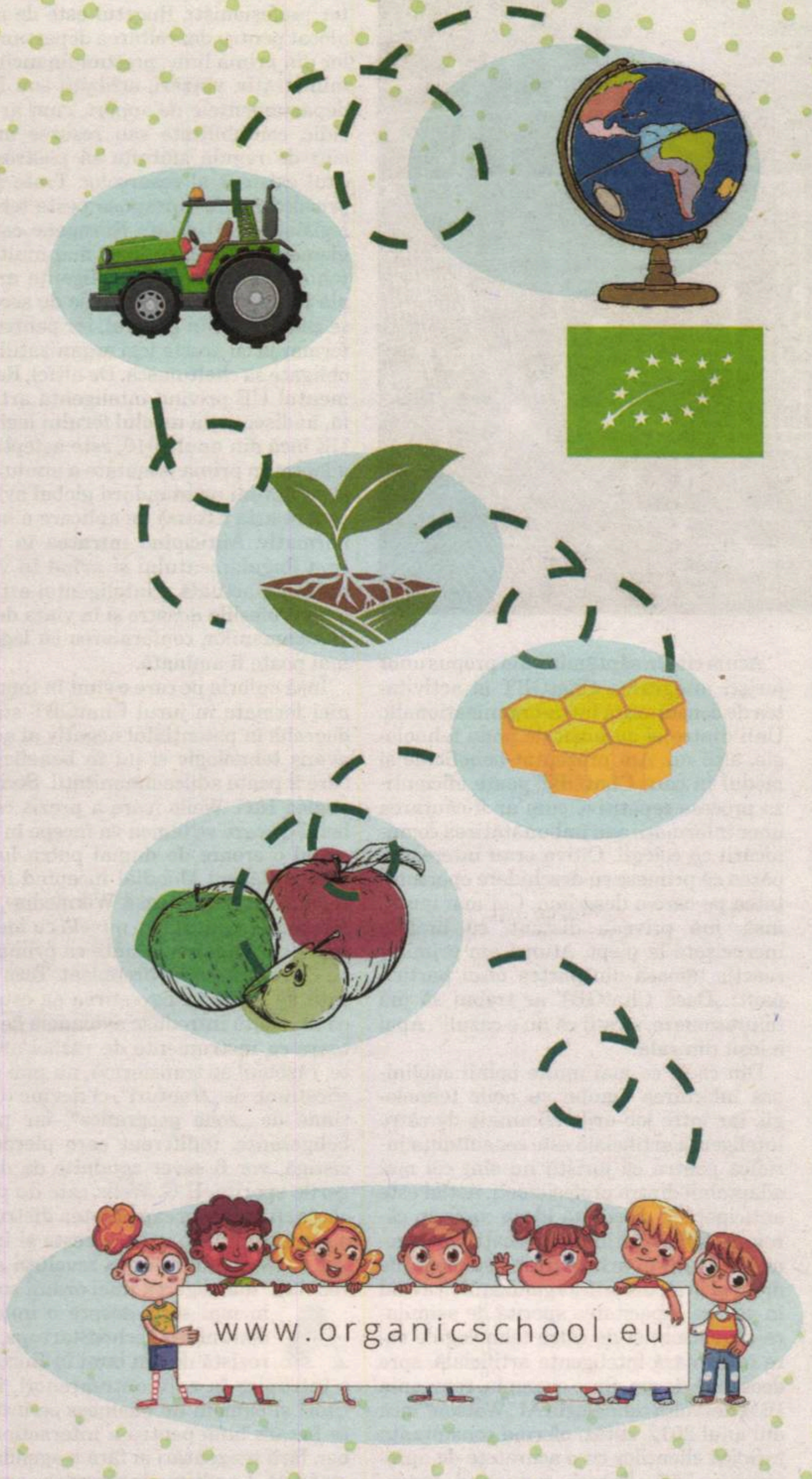

ORGANIC SCHOOL

Mâncare mai bună pentru un viitor mai bun

Agricultura ecologică ajută la:

Utilizarea responsabilă a energiei și a resurselor naturale.

În conservarea biodiversității.

În păstrarea echilibrelor ecologice regionale.

Pentru a spori fertilitatea solului.
În menținerea calității apei.

Conținutul acestei campanii de promovare reprezintă doar punctul de vedere al autorului și este responsabilitatea exclusivă a acestuia. Comisia Europeană și Agenția Executivă pentru Cercetare Europeană (REA) nu își asumă nicio responsabilitate pentru orice utilizare a informatiilor pe care le conține.

CAMPANIE FINANȚATĂ CU
AJUTORULUNIUNII EUROPENE

Alex GHEORGHE

Războiul inteligenței artificiale: oamenii îi vor înlătura pe oameni

> *„Nu te poți aștepta să fii luat în brațe de o bicicletă ca să te care (...). Trebuie să dai dovadă de inteligență. Pînă la urmă, e o mașinărie.“*
>
> H.G. Wells,
> *The War in the Air*
> *(Războiul în văzduh)*, 1907

A filosofa despre viitorul inteligenței artificiale fără a avea noțiunile de bază despre funcționarea acestei tehnologii este ca și cum am pune semn de carte după primele zece pagini. Opiniile tot mai prezente în presa națională și internațională despre impactul utilizării noilor tehnologii, al consecințelor inteligenței artificiale (sau AI) asupra locului nostru de muncă, al modului în care copiii noștri vor interacționa în viitorul apropiat cu instituțiile de învățămînt, al semnificației comunicării dintre oameni sau al interacțiunii oamenilor cu tehnica medicală sînt o tresărire copilărească a celor care descoperă o jucărie nouă. Nu cunoaștem foarte bine cu ce ne jucăm, dar ne dăm cu părerea, înainte de a ne asuma o înțelegere a științei inteligenței artificiale, a istoriei acesteia, a fundamentelor sale tehnice, a limbajului de specialitate, a riscurilor potențiale și a cadrului de reglementare al noilor tehnologii. Cu alte cuvinte, confundăm inteligența artificială cu robotul, robotul cu învățarea automată, conceptele etice cu noțiunile juridice și, nu în ultimul rînd, procesul de luare a deciziei cu rezultatul deciziei. Elon Musk este îndreptățit să vorbească despre riscurile inteligenței artificiale pentru că dezvoltă astfel de tehnologii și cunoaște infrastructura acestora. Noi, însă, avem de învățat înainte de a opina responsabil despre iubirea dintre roboți și oameni sau dintre roboți și roboți...

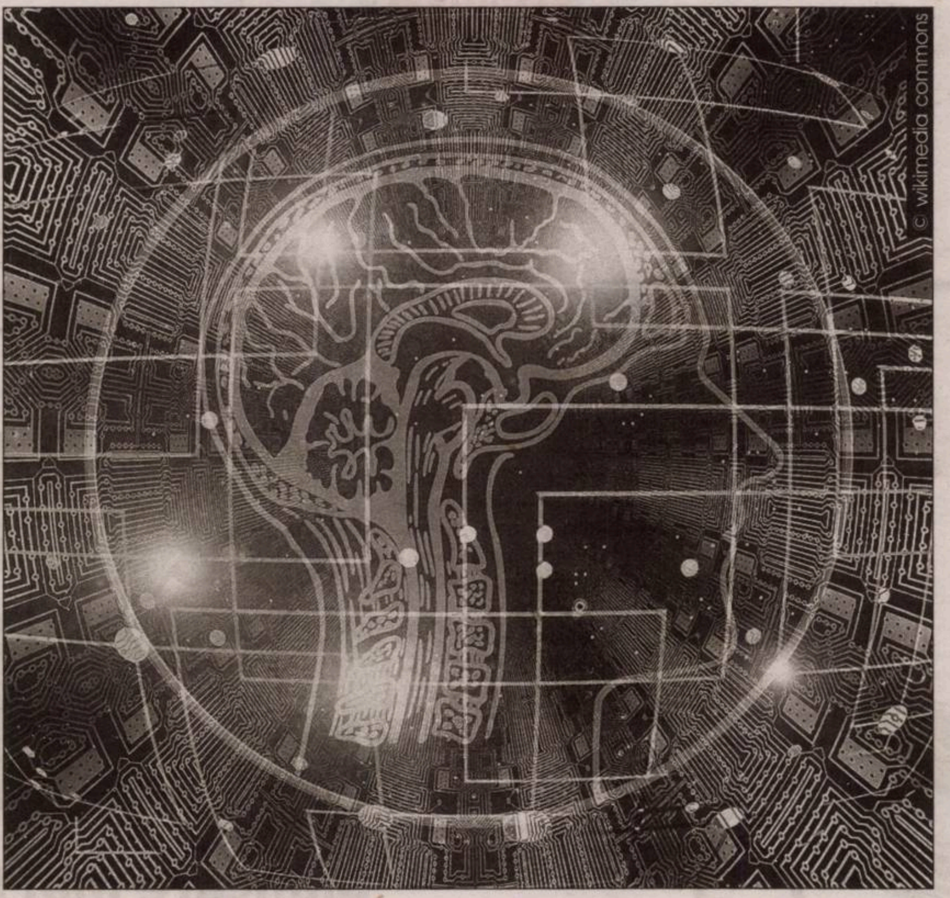

„Dacă ChatGBT ar trebui să mă impresioneze, să știi că nu e cazul!“

Pentru că inteligența artificială este o „infrastructură“, este un „sistem tehnologic“. Inteligența artificială este un proces de înțelegere și raționalizare a informației prin reproducerea tehnică și matematică a procesului experiențial de învățare al omului, în realitatea acestuia. Tehnologia asimilează informația pe care o primește și are capacitatea de a analiza volume imense de date. Acest proces de asimilare și analiză a datelor reprezintă *învățarea automată* sau *machine learning* – termenul este utilizat pentru prima dată în anul 1959 de Arthur Lee Samuel, pionierul jocurilor pe computer, care a oferit astfel prima definiție a conceptului. Capacitatea de a raționaliza obiectiv în sensul luării unor decizii, de a planifica și recunoaște anumite informații este *inteligență artificială*. *Robotul* este un instrument creat de om pentru a-i spori capacitățile fizice. Unii roboți înglobează inteligența artificială, alții nu. Spre exemplu, în domeniul industrial, sînt utilizați „coboți“, adică roboți fără AI, denumiți tehnic „roboți înguști“ *(dumb robots)*, aceștia avînd, de exemplu, forma unei veste exoschelet pe care omul o „îmbracă“ (vesta exoschelet este utilizată de Hyundai încă din 2018, ajutîndu-i pe lucrătorii dintr-o fabrică să ridice sau să transporte o greutate mare prevenind riscul accidentelor de muncă). Mercedes Benz utilizează brațe-robot pe linia de asamblare, care înglobează inteligența artificială, avînd posibilitatea de a personaliza anumite componente în funcție de cerințele particulare ale clientului, astfel încît fiecare model de automobil Mercedes care iese de pe linia de asamblare este unic.

Entuziasmul cu care a fost primit modelul de inteligență artificială denumit „ChatGBT“, lansat în noiembrie anul trecut de *start-up*-ul Open AI afiliat Microsoft, este debordant. La numai cinci zile de la lansare, produsul tehnologic care generează text întocmai precum un om a generat un milion de utilizatori, devenind produsul cu cea mai rapidă expansiune din punct de vedere al numărului de persoane care testau tehnologia.

Acum cîteva săptămîni, am avut o discuție cu un strateg de business care scrie o carte. Îmi spunea că întîmpină dificultăți legate de titlul cărții, care în limba română era bun, dar nu găsea o traducere echivalentă în engleză. Îi sugerez un titlu în limba engleză plecînd de la sensul titlului din limba română. Tresare surîzînd, aprobă entuziasmat și spune: „Stai o clipă!“. Și-l aud tastînd, apoi continuă: „Îl întreb pe prietenul meu ce crede despre asta“. Eram convins că este vorba despre o cunoștință. În cîteva secunde îmi trimite un punct de vedere foarte bine alcătuit despre ideea pe care i-am oferit-o și mi-am dat seama ce făcuse: întrebase ChatGBT ce părere are despre titlul de carte sugerat de mine. Răspunsul îl mulțumea deplin. Opinia lui despre recomandarea mea nu mai era suficientă, avea nevoie de părerea *soft*-ului. Astfel, una dintre utilizările ChatGBT este aceea de verificare a propriilor păreri, de validare și confirmare a ideilor primite din realitatea obiectivă. Astfel, inteligența artificială devine ceea ce trebuie să fie, respectiv un asistent căruia îi delegi anumite sarcini și responsabilități, un *„agent“*, așa cum este denumită în limbaj tehnic.

Acum cîteva săptămîni, am propus unor juriști integrarea ChatGBT în activitatea de consultanță intra-organizațională. Unii dintre ei au auzit de noua tehnologie, alții nu. Am prezentat beneficiile și modul în care ChatGBT poate eficientiza procese repetitive cum ar fi căutarea unor informații sau îmbunătățirea comunicării cu colegii. Cîțiva erau interesați, părea că primesc cu deschidere oportunitatea pe care o descriam. Cei mai mulți, însă, mă priveau distant, cu brațele încrucișate la piept. Atunci am primit o reacție tăioasă din partea unui participant: „Dacă ChatGBT ar trebui să mă impresioneze, să știi că nu e cazul!“. Apoi a ieșit din sală.

Din ce în ce mai multe opinii subliniază înlocuirea omului cu noile tehnologii, iar între job-urile eliminate de către inteligența artificială este consultanța juridică pentru că juriștii nu sînt cei mai adaptabili dintre profesioniști. Astfel este anticipată și discutată ideea conform căreia consilierii juridici și avocații vor deveni irelevanți în arhitectura sistemelor de drept și în structurile organizațiilor, avînd în vedere capacitatea sporită de asimilare a informației de către tehnologiile care integrează inteligența artificială, spre deosebire de om. Spre exemplu, compania IBM dezvoltă tehnologia AI „Watson“ încă din anul 2012, astăzi oferind consultanță juridică clienților cu o acuratețe de aproximativ 75%. Totuși, cunoscînd îndeaproape branșa juriștilor, sînt de acord că, în următorii cinci ani, parte din aceștia se vor autoelimina, *dezvoltarea noilor tehnologii avînd o consecință mai subtilă: lipsa de flexibilitate a unor oameni, incapacitatea acestora de a păstra agilitatea învățării unor abilități noi denumite „deprinderi inclusive“ sau* „fusion skills“, *pentru a înțelege modul în care funcționează inteligența artificială, inadaptarea la un mediu de lucru care se transformă în sensul colaborării constante a omului cu tehnologia atrage refuzul oamenilor adaptați de a lucra cu oameni inadaptați. Cu alte cuvinte, oamenii îi vor înlătura pe oameni și nu inteligența artificială!*

Mai mult, departamentul juridic din multe organizații la nivel european este subdimensionat din punct de vedere al resurselor; sînt prea puțini oameni în raport cu volumul de muncă și bugetul este redus sau inexistent pentru achiziția unor *soft*-uri noi (platforme sau aplicații) care digitalizează modul de lucru al acestor profesioniști. Bugetul este de regulă alocat pentru dezvoltarea departamentelor din prima linie, precum financiar, administrativ, vînzări, achiziții sau IT, iar departamentele de suport, cum ar fi juridic, contabilitate sau resurse umane, sînt de regulă sfătuite să păstreze cadrul existent al resurselor. Toate aceste provocări sînt suprapuse peste tendința legislativă a Uniunii Europene care reglementează din ce în ce mai mult noile tehnologii, respectiv inteligența artificială în particular și riscurile de securitate cibernetică în general, iar pentru conformarea cu aceste legi organizațiile sînt obligate să cheltuiască. De altfel, Regulamentul UE privind inteligența artificială, în discuție la nivelul forului legislativ UE încă din anul 2019, este așteptat a fi adoptat în prima jumătate a anului 2023 și va deveni un standard global avînd în vedere aria extinsă de aplicare a actului normativ. Anticipînd intrarea în vigoare a Regulamentului și avînd în vedere prezența actuală a inteligenței artificiale în profesiile noastre și în viața de zi cu zi a oamenilor, conformarea cu legea nu mai poate fi amînată.

Însă euforia pe care o simt în tonul opiniei formate în jurul ChatGBT stă mai degrabă în potențialul negativ al acestui avans tehnologic și nu în beneficiul pe care îl poate aduce umanității. Scriitorul englez H.G. Wells (care a prezis că războiul de care se temea va începe în 1940, avînd o eroare de numai patru luni, al Doilea Război Mondial începînd în septembrie 1939, notează Wikipedia), scria *Războiul în văzduh*, o nuvelă cu idei profetice care apărea înainte ca primul avion cu reacție să fie propulsat. Teza sugerată de Wells în povestirea sa este aceea că, odată introduse avioanele de vînătoare ca instrumente de război avansate, războiul se transformă, nu mai este o chestiune de „fronturi“, ci devine o chestiune de „zone geografice“, iar părțile beligerante, indiferent care pierde sau cîștigă, vor fi sever zguduite de distrugerile sporite. H.G. Wells este de părere că cu cît sporește capacitatea distructivă a progresului, cu atît sporește și indecizia, și că finalul oricărei revoluții are ca rezultat distrugerea unei ordini sociale.

Am mai scris despre o inițiativă denumită Tech&Startups, care rezistă de ani buni în București, o întrunire în care antreprenori, investitori și oameni de business se întîlnesc în fiecare lună pentru a interacționa, liber, fără prezentări și fără o agendă prestabilită. La ultima întrevedere am avut o discuție (oarecum filosofică) cu fondatorul, care mi-a oferit o imagine de ansamblu asupra semnificației riscurilor inteligenței artificiale. În concluzia acestui articol redau acest scurt dialog:

– Adevărul este că, în interacțiunea cu inteligența artificială, nu ai nici o scuză!

– La ce te referi cînd spui „nu ai nici o scuză“?

– La a nu ști ce vrei...

Alex Gheorghe *este jurist, specialist în protecția datelor și implementarea programelor de securitate cibernetică.*

Mihaela PETROV

Victor Brauner – Confesiune cu ocazia unei expoziții

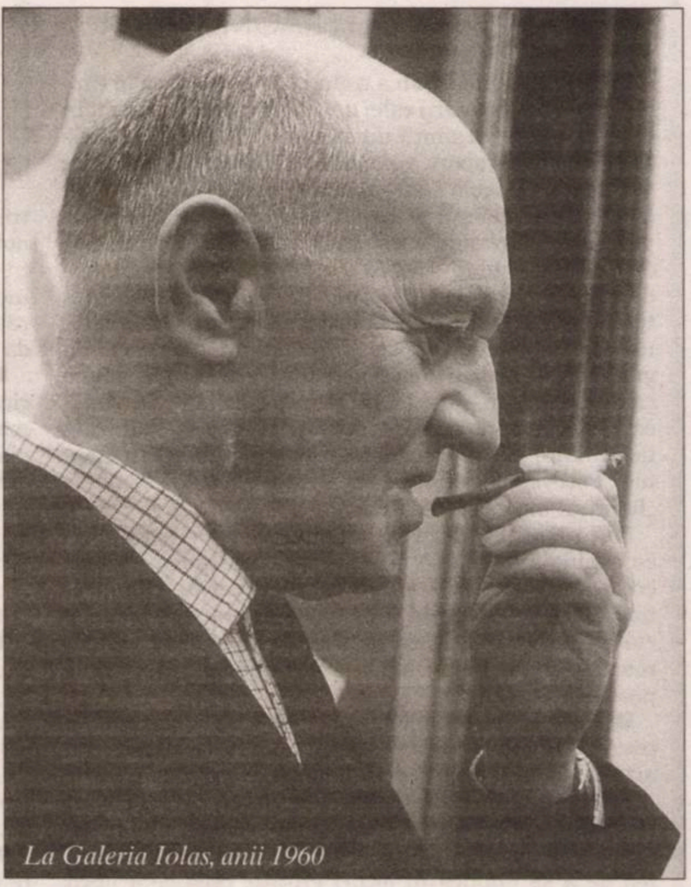

La Galeria Iolas, anii 1960

În urmă cu cinzeci și șapte de ani, pe 12 martie 1966, Victor Brauner se stingea din viață la Paris. Omagiat în numeroase expoziții internaționale, în acest an, România adăpostește prima expoziție, *Victor Brauner – Invenții și magie*, în care sînt prezente o serie de lucrări reprezentative pentru fiecare perioadă a creației sale. Expoziția, datorată colaborării dintre mai multe instituții culturale din Franța și din România, este un al doilea omagiu adus pictorului într-un cadru muzeal în țara în care s-a născut și a activat în rîndurile avangardei românești. În 1938 părăsește definitiv România pentru a se stabili în Franța, unde devine cetățean francez la începutul anilor 1960. O primă expoziție omagială în țara natală a avut loc, la inițiativa fratelui artistului, cunoscutul etno-muzicolog Harry Brauner, în lunile iulie-august 1976 la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, eveniment organizat de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Bihor. Expoziția cuprindea douăsprezece lucrări în ulei, printre care *Adam și Eva, Bătrînă între două fete, Muncitoarea* din anul 1923, care se află astăzi în colecția Muzeului de Artă din Tulcea. Din catalogul pliant realizat cu ocazia expoziției de la Oradea aflăm că lucrările în ulei expuse făceau parte din colecția fratelui artistului, iar cele realizate pe hîrtie, o acuarelă și două desene în tuș, aparțineau colecționarului Tiberiu Petruț. Cuvîntul introductiv semnat de Hariton Clonaru îl prezintă pe Victor Brauner ca fiind puțin cunoscut în România, singurul loc unde puteau fi văzute cîteva pînze ale sale fiind Muzeul de Artă din București *(Compoziție*, 1929; *Pasivitate curtenitoare*, 1929-1935). Expoziția nu-l arată pe artist la valoarea lui europeană, scrie autorul textului introductiv, ea încearcă să aducă la cunoștința publicului românesc „un nume care, alături de alte nume faimoase, a răsturnat viziunea estetică tradițională și, împreună cu alte forțe din afara artelor plastice, a determinat un alt climat moral și politic“.

Începînd cu debutul pictorului pe scena avangardei românești, receptarea operei sale în România a fost contradictorie, adeseori ostilă. În 1924, Ilarie Voronca și Victor Brauner inițiază, în luna octombrie, revista *75 HP*, în paginile căreia este anunțată prima expoziție personală a tînărului pictor. Mai multe articole apărute în presă sînt tot atîtea mărturii asupra interesului manifestat de cronicarii vremii față de expoziția în care erau prezentate cincizeci de lucrări. „Artistul este înainte de toate inventator“, scrie Voronca în paginile revistei, aducînd un elogiu creațiilor prietenului și colaboratorului său. Pictura lui Victor Brauner este „chezășia unei conștiințe suprasenzaționale“, o conștiință a artistului modern care face parte din „rasa marilor inventatori“. În timp ce prietenii de idei elogiau expoziția, cronicarii detractori deplîngeau direcția nesănătoasă în care pictorul o apucase. Lucrările, „pînze decorative, pînze impresioniste și cubiste“, erau puse sub semnul unor tendințe ce-și făcuseră apariția în arta românească din prima jumătate a secolului XX (Petre Oprea, „Unele date privind debutul pictorului Victor Brauner“, *PRO ARTE*, 2001). În timpul expoziției apar o serie de articole, în *Cuvîntul Liber* din 8 noiembrie, articolul semnat de Ion Vinea „Expoziția pictorului Victor Brauner“, două articole în *Rampa*, din 6 noiembrie, „Expoziția Victor Brauner“, și din 27 noiembrie, „Astăzi Expoziția V. Brauner la S.A.F.“, amîndouă sub semnătura cronicarului Luc, în *Clipa* un articol apărut pe 16 noiembrie semnat de Horia Igiroșanu și în *Universul* din 16 noiembrie un articol semnat cu inițialele V.B. (Bilciurescu). În articole, tînărului artist i se reproșează că „nerăbdarea l-a împins însă să treacă la alte varii încercări înainte de a fi reușit să cristalizeze rezultatele obținute“. *Brauner nu poate fi considerat nici expresionist, nici cubist, nici constructivist*, este concluzia cronicarului Luc (Sigismund Maur), care consideră că pictorul „e încă în stadiul premergător marilor decizii“. Toți cronicarii sînt de acord asupra talentului tînărului pictor, însă majoritatea lor găseau expoziția ca fiind prematură. În articolul publicat în *Clipa*, o poziție radical negativă este cea a lui Horia Igiroșanu, conducătorul Academiei Libere unde Brauner fusese înscris între anii 1919 și 1921: „Brauner nu vrea să se supună nici unei direcții, să se subordoneze nici unui curent“. Igiroșanu îl consideră pe tînărul pictor „un caz cu totul aparte (...), un tînăr care-și distruge talentul ocupîndu-se cu zidăria, tinichigeria, cazangeria și lemnăria“, încheind articolul cu verdictul: „Dacă dl. Brauner ar rămîne la decorațiune ar face ceva“. Lucrările „decorative“ corespund „construcțiilor“ elogiate de Ilarie Voronca în textul publicat în paginile revistei *75 HP*. În privința „ocupațiilor“ lui Brauner care i-ar distruge talentul, Igiroșanu se referă la reclama făcută în revistă unui „nou fel de artă“ care ar fi urmat să contopească mai întîi pictura și poezia, apoi toate manifestările creatoare într-o formă de artă „integrală“. Diversitatea tendințelor care apar în lucrările expuse la Sala Sindicatului Artelor oglindea nu atît „nehotărîrea“ tînărului artist, cît un fapt deliberat. *Manifestul pictopoeziei*, publicat în unicul număr al revistei *75 HP*, insistă asupra caracterului sintetic al noii forme de artă, iar pe ultima pagină este publicată o definiție-reclamă: *„Pictopoezia revigorează toate curentele revelatoare noi. Pictopoezia realizează, în sfîrșit, adevărata sinteză a futurismelor, dadaismelor, constructivismelor“*. Programul schițat în paginile revistei este continuat în paginile *Integralului*, care apare la începutul anului 1925 la inițiativa pictorilor M.H. Maxy, Corneliu Michăilescu și Victor Brauner. Pictura și poezia își contopeau forțele înaintînd înlănțuite către o formă de expresie „integrală“ care urma să includă și componente arhitecturale, muzicale, teatrale și coregrafice. Într-un interviu acordat lui Ionel Jianu în 1928, Victor Brauner declară că pictura sa este „în continuă evoluție“, el însuși neavînd un gen special sau o credință hotărîtă, lăsîndu-se mai degrabă condus de sensibilitate, ca singura modalitate de a face pictură (Ionel Jianu, „O contribuție la istoria modernismului la noi – Ce ne spune un pictor tînăr“, *Rampa*, 31 martie 1928). După sejurul petrecut la Paris între anii 1930 și 1934, Brauner se întoarce în România și expune la Sala Mozart din București lucrări realizate în spirit suprarealist. Publicul nu se arată receptiv la „noutatea“ picturii pe care artistul o expune, însă printre puținii admiratori se numără poetul Gellu Naum, care-i spune pictorului: „Aș vrea să scriu așa cum pictați“. Momentul a marcat începutul unei colaborări și al unei prietenii care a continuat după anul 1940, prin corespondență, pînă la stingerea din viață a pictorului. Odată cu recunoașterea lui Victor Brauner ca unul dintre creatorii de seamă ai mișcării suprarealiste în cadrul expoziției internaționale *Suprarealismul în 1947*, prima expoziție de anvergură care a avut loc la Paris după război, pictorul își exprimă dorința de a expune în România în corespondența pe care o poartă cu prietenii rămași în țară, eveniment care nu a avut loc. Pînă la surprinzătoarea expoziție de la Oradea din anul 1976, numele său nu a mai apărut în România printre cele ale creatorilor de artă a căror valoare a fost recunoscută pe plan internațional. Cu ocazia expoziției personale la Galeria Le Point Cardinal din Paris din anul 1962, Victor Brauner redactează un text intitulat *Confesiune cu ocazia unei expoziții (Confession à l'occasion d'une exposition)* în care „își aduce un omagiu“ *(„je me rends hommage“)* și care se încheie în felul următor: *„Dacă lumea în care trăiesc nu mi-a hărăzit ca mediu decît teroarea, spaima și moartea, eu și Victor am putut rezista acestei lumi, iar un asemenea lucru este deja un triumf. E un triumf și faptul că nu am fost copleșiți de o faimă vulgară. (...) Așadar, nici prea cunoscut, nici prea necunoscut, dar îndeajuns pentru ca timpul să moară de curiozitate și să vrea să redescopere cu interes experiența aceasta a unui artist unic“.*

■ ■ ■

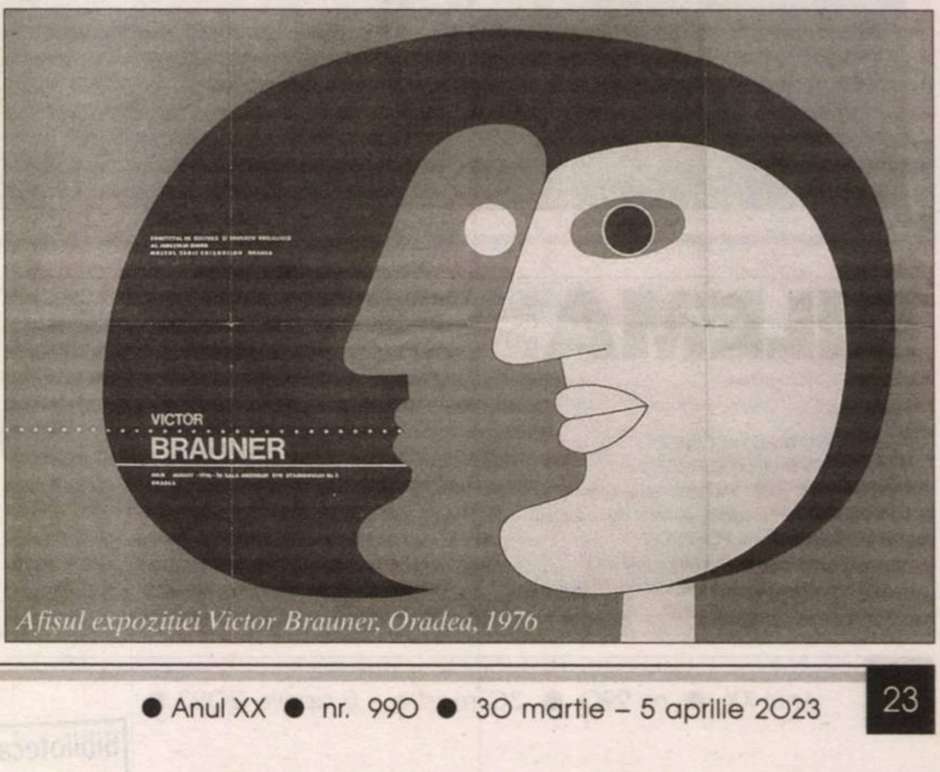

Afișul expoziției Victor Brauner, Oradea, 1976

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

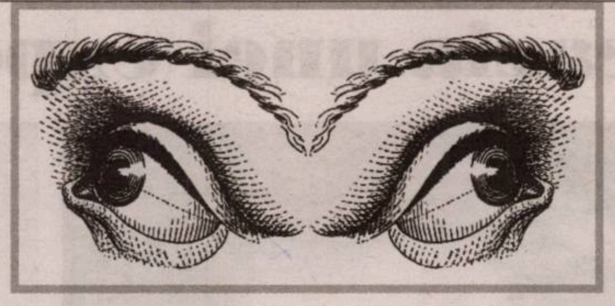

ÎN ANUMITE LOCURI AU ÎNCEPUT SĂ APARĂ FRAGMENTE DE SCHIMBARE CARE IMITĂ PERFECT CAUZA VEȘNICIEI FRAGMENTULUI

■ De curînd, un avion a trebuit să se întoarcă în timpul zborului. Senzorii calei de marfă se aprinseseră. În cockpit, piloții au simțit un miros oribil, așa că au decis să revină la aeroport. Avionul aterizează, bagajele sînt verificate. Și acolo este găsit un fruct! Nici măcar un fruct stricat, ci unul proaspăt, dar cu arome extrem de puternice: durianul. Acest fruct galben exotic din Asia de Sud-Est este învelit, ca o castană, într-o coajă verde cu țepi și miroase puternic. Site-ul culinar Marmiton l-a pus pe un străin să testeze durianul în emisiunea sa. Reacția lui a fost: „Parcă mi-am scos sacul de gunoi. Pute, are un gust foarte tare, e oribil“. Se spune că durianul „are gust de rai și miros de iad“. În Malaezia, de exemplu, este interzisă aducerea acestui fruct în anumite locuri precum transportul public sau hoteluri. Poți vedea semne „durian interzis“ lîngă semnele „fumatul interzis“. (**A. M. S.**)

■ Au început să apară propuneri ca lovirea mingii cu capul, la fotbal, să fie interzisă, din cauza riscului crescut al apariției bolilor neurodegenerative la jucători. Dacă propunerile vor fi puse în practică însă, jocul s-ar schimba în mod radical. Pe lîngă *henț*, ar apărea și *head*. Și, după cum se știe, unde nu-i cap, vai de picioare! (**A. M.**)

■ Dacă noile tehnologii au ajuns să facă posibile povești de iubire cu un „avatar“ creat de inteligența artificială, se pare că acestea vin și cu problemele aferente, cum ar fi respingerile. Acest lucru s-a întîmplat pentru că aplicațiile prin care partenerii imaginari au fost creați au hotărît să le retragă acestora abilitatea de a se implica în jocuri erotice, ceea ce a lăsat mulți utilizatori de-a dreptul pierduți și însingurați. Companiile de tehnologie au rămas ferme pe poziții, evitînd să fie asociate cu livrarea conținutului pentru adulți. Utilizatorii, unii dintre ei declarați căsătoriți cu „*chatbot*“-urile lor, și-au manifestat furia online, marcați ca de pierderea unei relații adevărate, publicînd fragmente de conversație în care erau, dintr-o dată, respinși. Aproape ca-n lumea reală. (**A. A. D.**)

■ Vizita pe care Xi Jinping a făcut-o prietenului său drag Vladimir Putin s-a încheiat într-un fel care, cum să zic, ne dă fiori reci. Putin l-a petrecut pînă în prag pe Xi, ca o gazdă primitoare. Acolo, bineînțeles, îi aștepta presa. S-au îmbrățișat și Xi i-a spus, să audă toată lumea: „Chiar acum a început o schimbare dintre acelea care se întîmplă o dată la o sută de ani. Și noi doi vom conduce această schimbare“. Putin a rostit fericit: „Sînt de acord“. Și s-au îmbrățișat. Subliniind că protagoniștii au jucat scena despărțirii deliberat în fața presei, înțelegeți mai bine de ce spun că ne dă fiori reci. (**S. V.**)

■ Jack Daniel's a dat în judecată o companie americană producătoare de jucării și accesorii pentru animale de companie. Se pare că cei din urmă au lansat pe piață o jucărie destinată cîinilor care imită perfect modelul sticlei cunoscutului producător de whisky. Cred totuși că o jucărie zornăitoare pentru cîini și o sticlă de Jack Daniel's pot funcționa împreună ca o metaforă simpatică a egalității între animalele de companie și oameni, căci există și astfel de momente, deloc puține. (**I. M.**)

■ Un studiu publicat în jurnalul științific *Current Biology* a conchis că Ludwig van Beethoven suferea de mai multe boli, precum hepatită B, ciroză, probleme intestinale (deși intoleranța la lactoză a fost exclusă) și că, cel mai probabil, a fost un copil ilegitim. Un singur lucru n-au putut descoperi cercetătorii – cauza surdității compozitorului. Probabil era o anticipare a acestui studiu. (**S. G.**)

■ Omul de afaceri american Rupert Murdoch – care deține unul dintre cele mai mari conglomerate media din lume, News Corporation – a anunțat că se va căsători pentru a cincea oară cu văduva unui magnat, de care s-a îndrăgostit fără echivoc. Ajuns la 92 de ani, o vîrstă matusalemică, am putea spune, Murdoch a mărturisit cinstit că această îndrăgostire i-a creat oareșce temeri, dar a știut că va fi pentru ultima oară. Cazul miliardarului american confirmă încă o dată faptul că nu există iubire veșnică, dar există indubitabil la o vîrstă a veșniciei. (**I. M.**)

■ Iată cîteva nume de străzi bucureștene cel puțin ciudate: strada Perfecționării, intrarea Solzilor, strada Amintirii, strada Balsamului, bulevardul Oaspeților, strada Demnității, strada Grațioasă, intrarea Undiței, strada Modestiei, strada Rămurele, strada Steluței, strada Vacanței (în sectorul 1). În sectorul 2: strada Căpreni, aleea Cenușăresei, strada Aromei, strada Competiției, strada Dimineții, strada Existenței, strada Inocenței, intrarea Afirmării, intrarea Calității, intrarea Somnului, intrarea Viitorului, strada Lanternei, strada Lecturii, strada Melodiei, strada Ochișoru, strada Poeziei, strada Ritmului, strada Serii, strada Speranței, strada Turiștilor, strada Verii. În sectorul 3: strada Levănțica, strada Scaune, strada Turnătorului, aleea Prevederii, strada Cornul Caprei, strada Cultul Patriei, strada Economiei, strada Eșarfei, strada Fetițelor, strada Gospodăriei, strada Idealului, intrarea Arsura, intrarea Concursului, intrarea Licurici, intrarea Părului, strada Năzuinței, strada Prieteniei, strada Țărăncuței, strada Trilului, strada Vîntului, strada Zborului. În sectorul 4: strada Frigului, strada Luminoasă, strada Mărțișor, aleea Zînelor, strada Avalanșei, strada Călțunași, Drumul Binelui, strada Gospodinelor, strada Idilei, intrarea Adierii, strada Învățătorului, strada Muzelor. În sectorul 5: strada Odihnei, strada Panterei, strada Creață, strada Culturii, strada Cupidon, intrarea Inovației, intrarea Luptătorilor Antifasciști, strada Dărniciei, strada Eclipsei, strada Eternității, strada Făt Frumos, strada Floare de Gheață, strada Fragmentului, strada Frunte Lată, strada Hărniciei, strada Hercule, strada Ileana Cosînzeana, intrarea Evoluției, intrarea Piticului, intrarea Stelelor, intrarea Trompetului, intrarea Veseliei, strada Leopardului, strada Lucifer, strada Puișor, strada Rachetei, strada Rinocerului, strada Silfidelor, strada Sirenelor, strada Științei, strada Tăcerii, strada Tigrului, strada Voinței, strada Vredniciei, strada Zori de Zi. În sectorul 6: strada Cîntării, strada Cărăbușului, intrarea Filmului, intrarea Mărgelelor, strada Atmosferei, strada Basmului, bulevardul Geniului, strada Binoclului, strada Bunicuței, strada Chibzuinței, strada Compasului, strada Entuziasmului, strada Inspirației, strada Fraților, intrarea Cucuruzului, intrarea Fierbinți, intrarea Protonilor, strada Meseriașilor, strada Reveriei, strada Săbiuței, strada Viscolului, strada Zîmbetului. (**M. P.**)

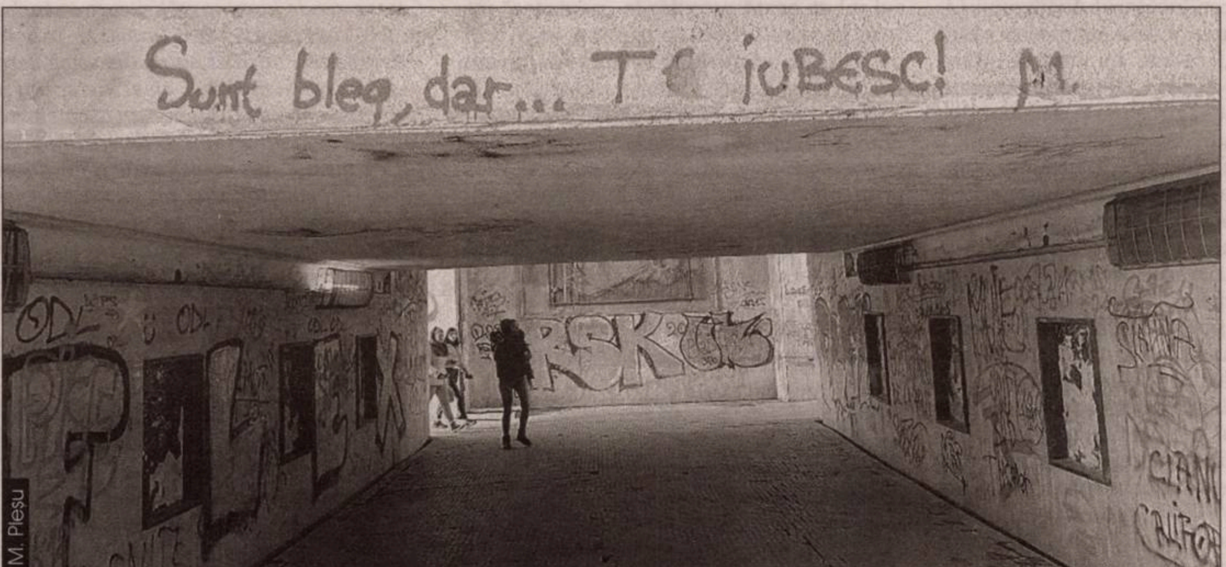

© M. Pleșu

DIN FERICIRE, NU ȘTIM DACĂ URMAȘII APAR UNEORI

■ Pentru al șaselea an consecutiv, Finlanda a fost desemnată cea mai fericită țară din lume, ajungînd în fruntea clasamentului Raportului Fericirii Mondiale 2023. Drept urmare, agenția oficială de turism a țării a oferit excursii gratuite pentru zece persoane pentru a lua lecții de fericire, iar candidații nu trebuie decît să posteze un video pe TikTok în care să spună „de ce ar putea fi, în secret, finlandezi“. Deși aș putea născoci un scenariu pentru o posibilă genă finlandeză, n-am cont pe TikTok, din fericire. (**S. G.**)

■ Criptomonedele și mirajul cîștigului facil pot ajunge pretexte pentru înșelăciune. O dentistă din București i-a dat, în doi ani, nu mai puțin de 85.000 de euro unui bărbat care a convins-o, cu facturi fictive, că urmează să lanseze o nouă criptomonedă care îi va îmbogăți pe amîndoi și că, în plus, va deține și servicii de furnizare a energiei electrice sub prețul pieței. Viitorul mogul, acuzat într-un dosar penal, a fost dus la audieri în această lună în urma unei percheziții la domiciliu. Ce nu știm însă este dacă, pe lîngă bani, a primit și niște plombe gratuit. (**A. A. D.**)

■ Doi pescari au intrat în *Cartea Recordurilor* pentru capturarea celui mai mare crap prins vreodată, folosind drept momeală cenușa prietenului lor. Ce animal ați prefera ca urmașii voștri să momească folosindu-vă resturile după moarte? (**M. C.**)

■ Pe lîngă ofertele de serviciu, la mica publicitate apar uneori (ca în ziarul *Libertatea* de vineri, 24 martie 2023) și oferte matrimoniale: „DOMN București doresc doamnă 70 ani pt. a îi oferi feeria vieții“. De nerefuzat. (**D. S.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.850
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **991** ■ 6-12 aprilie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Note, stări, zile“

pagina 3

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

„Cine înjură?“

pagina 18

ANCA MANOLESCU

„André Scrima despre pragul Săptămînii Mari“

pagina 20

Europa, *mon amour*

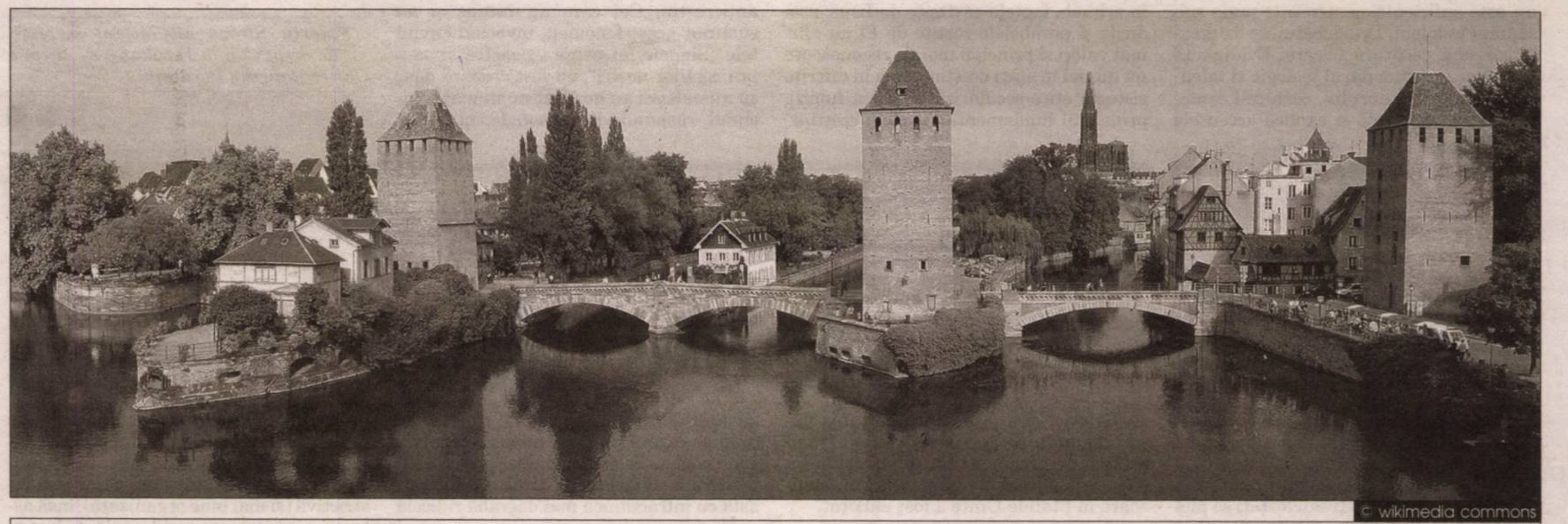

© wikimedia commons

> *„În America merge orice și nimic nu contează; în Europa nu merge nimic și totul contează.“*
>
> *PHILIP ROTH*

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

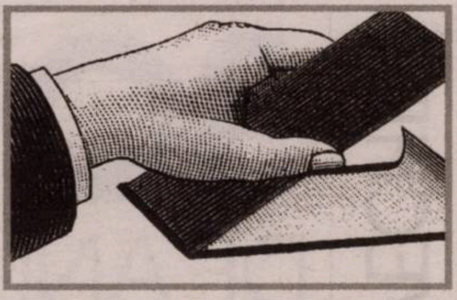

Valeriu STOICA

la drept vorbind

Schimbarea Legii

Printre juriști sînt puțini aceia care să privească acuzarea, condamnarea și crucificarea lui Iisus din perspectivă teologică. Juriștii care se apleacă asupra acestor întîmplări sînt interesați mai ales de istoria dreptului și a justiției. Ei se întreabă: ce capete de acuzare s-au formulat împotriva lui Iisus, judecata s-a desfășurat potrivit dreptului roman sau conform legii și cutumelor poporului evreu, a fost o judecată dreaptă sau o eroare judiciară, pedeapsa aplicată este specifică tradiției romane sau tradiției iudaice? Din perspectivă teologică, întrebările sînt fără sens. Aceste fapte fac parte dintr-un scenariu divin, început cu minunea Întrupării și împlinit cu minunea Învierii. Este ceea ce spune în mod limpede Iisus: „Părintele Meu, de nu-i cu putință să treacă pe-alături de Mine, acest pahar, ca să nu-l beau, facă-se voia Ta“ (Matei, 26, 42). Tot fără sens este însă și culpabilizarea poporului evreu pentru moartea lui Iisus, fenomen născut și perpetuat multe secole tocmai în interiorul creștinătății. Ca temei al acestei culpabilizări a fost invocat răspunsul pe care l-a dat mulțimea adunată în fața lui Ponțiu Pilat în timpul judecării lui Iisus: „Sîngele lui asupra noastră și asupra copiilor noștri“. Dintre cele trei Evanghelii sinoptice, aceste cuvinte sînt redate doar în Evanghelia după Matei (27, 25). Observația nu este suficientă pentru a le pune sub semnul îndoielii. Deși alcătuiesc o urzeală comună, țesătura fiecărei Evanghelii sinoptice exprimă darul teologic și talentul artistic al autorului, ceea ce-i conferă o notă personală și explică accentele diferite asupra acelorași întîmplări. Cuvintele sînt credibile și pentru că ele sînt în spiritul Vechiului Testament. Păcatele înaintașilor, începînd cu cel originar, apasă asupra urmașilor. Vinovăția este colectivă și se transmite din generație în generație. „Eu, Domnul, Dumnezeul tău, Eu sînt un Dumnezeu gelos, cel ce vina părinților o dă pe seama copiilor pîn' la al treilea și al patrulea neam pentru cei ce mă urăsc“ (Deuteronomul, 5, 9). Noul Testament schimbă radical această viziune. Oamenii sînt mîntuiți de păcatul originar și de păcatele înaintașilor. Eliberat de această povară, fiecare răspunde pentru faptele proprii, vinovăția nu se mai transmite la urmași. Mulțimea este înlocuită cu o comunitate formată din persoane. Din etica creștină, principiul răspunderii personale, împreună cu altele, este preluat în dreptul modern.

*Ura față de alții
este înlocuită cu ura față de sine.*

Lungul șir de minuni din cele patru Evanghelii, de la minunea Întrupării pînă la minunea Învierii, este însoțit de un și mai lung șir de fapte, predici și parabole. Forța de atracție a minunilor, care întemeiază teologia creștină, a scăzut odată cu ofensiva raționalismului; în schimb, faptele săvîrșite de Iisus, predicile și parabolele rostite de El au afirmat valori și principii morale recunoscute nu numai în etica creștină, ci și în diferite sisteme etice secularizate. Legea Iubirii, principiul fundamental al eticii creștine, se reia, într-un fel sau altul, în modernitate și în postmodernitate. Una dintre cele mai frumoase expresii ale acestei Legi se regăsește în Predica de pe Munte: „Eu vă spun: Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvîntați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc, ca să fiți fiii Tatălui vostru Celui din ceruri, că El face să răsară soarele Său, peste cei răi și peste cei buni și face să plouă peste cei drepți și peste cei nedrepți. Că dacă-i iubiți pe cei ce vă iubesc, ce răsplată veți avea? Oare vameșii nu fac și ei la fel? Și dacă-i îmbrățișați doar pe frații voștri, ce faceți mai mult? Oare păgînii nu fac și ei tot așa? Drept aceea, fiți voi desăvîrșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvîrșit este!“ (Matei, 5, 44-48).

Preluate în etica laică, valorile și principiile creștine se regăsesc, într-o formă adaptată, în fundamentele sistemului de drept, specific democrației constituționale.

Deși născut în interiorul creștinătății (care nu se confundă cu creștinismul, cum a arătat și Chantal Delsol), fenomenul culpabilizării poporului evreu este unul esențial anticreștin. Cei care au inițiat și au susținut acest fenomen, invocînd cuvintele „Sîngele lui asupra noastră și asupra copiilor noștri“, au fost creștini doar cu numele. Ei au încălcat nu numai principiul răspunderii personale, ci și legea fundamentală a creștinismului, Legea Iubirii. În epoca modernă, care a fost și este în unele privințe o întoarcere la barbarie, acest fenomen a îmbrăcat forma antisemitismului, iar numărul victimelor a crescut exponențial, culminînd cu Holocaustul. Condamnarea morală a antisemitismului este însoțită în mod firesc de norme juridice interne și internaționale pentru prevenirea sau, după caz, sancționarea manifestărilor acestui fenomen. O restaurare laică a Legii Iubirii nu este posibilă decît prin acest dublu efort de construcție morală și juridică.

În mod paradoxal, acest dublu efort este însoțit uneori de un sentiment de autoculpabilizare pentru manifestările de antisemitism, rasism sau xenofobie săvîrșite de înaintași. Ura față de alții este înlocuită cu ura față de sine. Pe ambele țărmuri ale Oceanului Atlantic, clerici și laici se întrec în a-și asuma vinovăția pentru faptele săvîrșite de strămoșii lor, reali sau imaginari. Chiar dacă au trăit cu secole în urmă, aceștia sînt judecați cu măsura etică și cu balanța justiției de astăzi. Moștenirea creștinătății pare să fie mai puternică decît moștenirea creștinismului. Este încă o încălcare a principiului răspunderii personale și a legii iubirii. Veni-va oare un timp al lucidității și al reflecției? Birui-va gîndul?

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

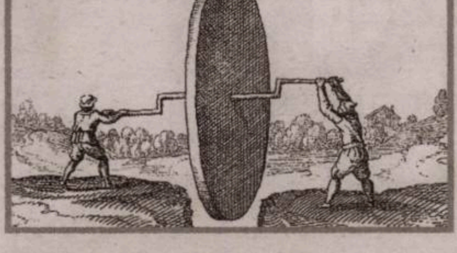

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Greață

Pentru prima oară după Războiul Rece, un jurnalist american a fost arestat în Rusia. Într-o țară în care jurnaliștii locali ajung frecvent în pușcărie, sînt asasinați sau forțați să plece în exil, faptul că lucrul ăsta s-a întîmplat de-abia acum e mai degrabă un motiv de mirare.

Angajat al *Wall Street Journal*, Evan Gershkovich a fost reținut la Ekaterinburg și a fost acuzat de spionaj. Asta poate duce la condamnarea cu executare a unei pedepse de pînă la 20 de ani de închisoare.

Vestea arestării lui Gershkovich a dus la declanșarea aproape imediată a unei campanii menite să convingă Kremlinul să îl elibereze. Una dintre cele mai ferme reacții a venit de la angajatorul jurnalistului, *Wall Street Journal* cerînd expulzarea imediată a ambasadorului rus de la Washington și a jurnaliștilor ruși care își desfășoară activitatea pe teritoriul american.

Incidentul a prilejuit și una dintre tot mai rarele conversații directe dintre miniștrii de Externe ai Statelor Unite și Rusiei. Cel puțin din punct de vedere al transcrierilor oficiale puse la dispoziție de către cele două părți, discuția a fost un fel de dialog al surzilor. Anterior, însă, autoritățile americane reușiseră să obțină eliberarea lui Brittney Grinner, o baschetbalistă acuzată de ruși că se afla în posesia unor substanțe interzise. Grinner și-a recăpătat libertatea după luni multe de negocieri, în cadrul unui schimb de prizonieri în urma căruia un celebru traficant de arme aflat în închisoare în Statele Unite a fost eliberat.

*Greața provocată de orice e rusesc
crește.*

Organizațiile care militează pentru protecția jurnaliștilor au calificat imediat incidentul drept o tentativă de intimidare menită să funcționeze ca un fel de avertisment la adresa presei libere. De partea lor, autoritățile ruse vorbesc despre o măsură legală luată de un tribunal care a cîntărit cu atenție faptele. Fapte despre care nu știm mare lucru pentru că ședința instanței a fost secretă.

E foarte probabil ca autoritățile ruse să se folosească de Gershkovich pentru a obține un nou schimb de prizonieri. Dată fiind sensibilitatea firească a autorităților americane la situații în care cetățenii lor au de suferit, e de presupus că rușii vor insista cinic pentru o repetarea scenariului Grinner. Mai mult decît o afacere penală, aceste arestări de americani în Rusia seamănă cu niște răpiri de pe urma cărora regimul Putin cere răscumpărare. Victor Bout, traficantul amintit anterior, era cunoscut drept „Negustorul Morții“, un personaj sinistru de numele căruia se leagă nenumărate tragedii comise de grupări rebele și teroriști pe care îi alimenta cu arme. Comparați asta cu infracțiunea mai degrabă ridicolă reținută în sarcina baschetbalistei: posesia de cannabis medicinal.

Conduita Rusiei nu e, așadar, vreo surpriză, dar este de așteptat ca și puțina simpatie de care se bucura regimul de la Kremlin în rîndul presei occidentale să se evapore. Scrisoarea de susținere pentru Gershkovich publicată de Comitetul pentru Protecția Jurnaliștilor are printre semnatari editori de la France Presse, *New Yorker*, BBC, *Washington Post*, *The Times*, publicații și asociații de presă din Columbia, Mexic, Lituania sau Norvegia.

De altfel, Rusia pare să se îndepărteze tot mai mult de orice pretenție că ar face parte din lumea civilizată. Cu cît războiul din Ucraina se prelungește mai mult, cu atît gesturile și retorica Kremlinului devin mai cinice, mai dure, mai lipsite de scrupule.

Ce nu pare să înțeleagă Moscova e că arestarea unui jurnalist îi poate oferi, cel mult, o satisfacție de moment sau un beneficiu minor. Însă ea nu poate schimba percepția că Rusia e sediul arbitrariului, al capriciului și al crimei. În vremurile sovietice, dictatura era chiar mai restrictivă (și mai bine organizată), însă asta nu a oprit presa occidentală de la a-și face datoria atît cît s-a putut. Și trebuie observat că ascunderea gunoiului sub preș nu a ajutat deloc la supraviețuirea regimului. Uniunea Sovietică a dispărut în subsolurile istoriei lăsînd în urma ei amintirea unei distopii pe care popoarele-victimă, cu excepția notabilă a celui rus, nu mai vor să o repete. Și iau activ măsuri pentru a se asigura că va fi așa.

Arestarea nejustificată a unui jurnalist e mai degrabă încă un semn al degradării. Și, cu fiecare astfel de semn, greața provocată de orice e rusesc crește. De asta au dreptate cei care nu vor să vadă dirijori ruși pe scenele lumii, de asta poate nu e așa grav că unii mai renunță la a citi Dostoievski sau mai amînă mersul la o piesă de Cehov. Or veni și vremurile în care va trece greața, dar nu sîntem încă acolo.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

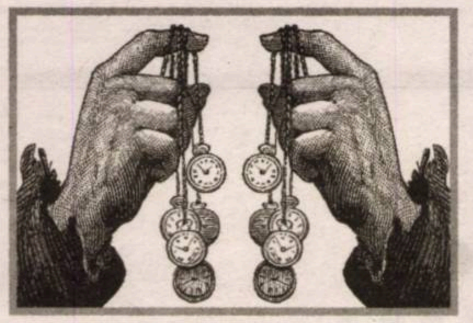

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?" (I.L. Caragiale)

Note, stări, zile

Iulie 1980

În *v*izită la Edgar Papu. Divaghează simpatic, vag delirant, pe tema protocronismului. Răsăritul european dă veacului XX repere fundamentale: un mare om politic (Tito), un mare Papă (polonez) și cultura română. Cultura noastră e de tip *floral,* spre deosebire de cele apusene, care sînt de tip *arhitectonic*. Durata e – încă de la Horațiu – înțeleasă, în Vest, ca ceva de ordinul construcției, al *monumentalului*. La noi, ea e ceva de ordin *vegetal*, ciclic, ca acel „Mori și reînvie!" goethean.

Observație interesantă despre spiritul european ca fiind rezultatul unei deplasări treptate de la sud la nord: Egipt – Grecia – Roma – Bizanț – lumea germanică (întîi Franța, apoi Anglia cu revoluția industrială...). Clasicitatea e sudică, modernitatea e nordică... Se va reveni oare, acum, spre sud?

Ironie despre platitudinea fudulă „Știu puțin, dar ce știu știu bine!", Nu poți ști bine dacă știi puțin!

Apropo de cartea mea *Pitoresc și melancolie*, de curînd apărută: „Despre feminitatea naturii și despre tema depărtării am scris și eu în cartea despre Eminescu". (Un reproș discret că nu l-am citat ?)

1980, fără dată

Prînz cu dl Noica la restaurantul „Berlin". Despre generația noastră: „Vă unește ceea ce vă lipsește...". Despre istoria

Ilf și Petrov

artei ca disciplină: e discutabilă, ca toate disciplinele care nu au clasicitate. Dar, în tinerețe, visa o nevastă bogată (ca să poată oferi, din banii ei, burse pentru tineri) și care să fi studiat istoria artei, ca să-i spună, competent, în călătorii, ce e de văzut...

Noiembrie, decembrie 1989

(dintr-un inventar al lumii lui Ilf și Petrov, apărut, fragmentar, în Note, stări, zile *din 2010 și în* Jurnalul de la Tescani *din 2011. Reiau aici cîteva pasaje și adaug altele lăsate, atunci, deoparte, dar rămase în jurnalul meu. Nu cred că, la ora actuală, cei doi autori ruși mai sînt o lectură curentă. Ar merita reluați (în traducerea lui Tudor Mușatescu), fie și nmai pentru a ne reaminti de epoca dictaturii comuniste, în care tragicul se exprima adesea prin formulări comice, sub amprenta propagandei de partid și a birocrației ideologice. Recomand textele celor doi mai ales acelora dintre noi care mormăie somnolent că „era mai bine înainte". Ceva s-a cîștigat, totuși: sub dictatură, a rîde de stereotipiile înconjurătoare era riscant. Acum e posibil și chiar recomandabil. Căci și la noi, vorba lui Belu Silber, comunismul era un amestec de I.V. Stalin și I.L. Caragiale...)*

Lozinci pe pereții cantinelor muncitorești: „Mestecînd cu grijă mîncarea, ajuți societatea", „Carnea e vătămătoare", „Un om conține tot atîtea grăsimi cît 200 gr. de carne".

Firme și asociații: Corporația „Plugul și ciocanul" (care fabrică săpun). Școala de coregrafie „Leonardo da Vinci". Magazinul de pompe funebre „Bine ați venit. Artelul meșteșugăesc „Pegasul și Parnasul". Comentarii pe marginea unei vizite duminicale la un muzeu de artă: „Hehei! Halal de ăștia cum au trăit!". Ghidul demască „planurile imperialiste ale Ecaterinei a II-a, în legătură cu pasiunea răposatei împărătese pentru mobila stil Lodovic al XVI-lea". Idilă: „Un tînăr, care întîrziase cu iubita lui la un club muncitoresc, aprindea grăbit harta electrificată a planului cincinal și-i șoptea amorului său nestins: «Vezi luminița aceea roșie? Acolo va fi uzina de combine din Siberia. Vom pleca acolo. Vrei?». Și iubita rîdea încetișor, trăgîndu-și mîna dintr-a lui.

Și toate astea sînt doar a mia parte din bazarul oferit memoriei noastre de cei doi mari umoriști melancolici din vremea stalinismului. Recomand lectura volumelor lor Vițelul de aur *și* Douăsprezece scaune. *Petrecere bună!*

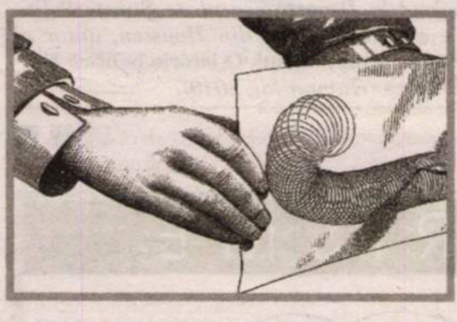

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

La trîntă cu IA

Buimăcit de știrile din ultimul timp, speriat un pic, amuzat un alt pic, m-am luat și eu, zilele trecute, la trîntă cu cei doi super-inteligenți artificiali – Bing și ChatGPT. Nu de alta, dar am vrut să mi se spună, repede, autorizat și fără menajamente, dacă eu și alde alții ca mine mai avem vreun rost pe pămînt. Uite concluzia – desigur provizorie.

Am început conversația cu întrebări simple, de exemplu: „Ce este maniheismul?". Răspunsuri de enciclopedie. Mi s-a explicat și de ce unii oameni de azi sînt numiți „maniheiști". Bing mi-a zis că, „în general", a fi maniheist nu-i bine, deoarece vezi lucrurile simplificat, în alb și negru. *În general...*

Mi-am dat seama că, pe terenul informațiilor, tipii stau uluitor. Mințile lor sînt conectate la întreg Internetul, altfel spus la miliarde de creiere și informații, așa că știu, literalmente, tot ce știe umanitatea. Le-am pus atunci un alt fel de problemă: să-mi explice sintetic semnificația și cauzele războiului din Ucraina. Aici Bing mi-a zis: „Războiul din Ucraina este un conflict armat între Ucraina și Rusia, care a început în 2014 și s-a intensificat în 2022. Războiul este cauzat de interesele geopolitice și economice ale Rusiei în regiunea Mării Negre, de diferențele culturale și istorice între populația ucraineană și cea rusofonă și de lipsa de reforme politice și economice în Ucraina. Războiul a provocat zeci de mii de morți, milioane de refugiați și o criză de securitate în Europa".

Nimic despre rolul personal nefast al lui V.V. Putin (al cărui nume lipsește), despre dorința de refacere a dominației imperiale a fostei URSS, nimic despre lipsa de democrație din Rusia, nimic despre crimele de război ale Rusiei; nici măcar distrugerile orașelor ucrainene nu sînt amintite; în schimb, se invocă o bizară „lipsă de reforme din Ucraina" – fapt real, dar invocarea lui printre cauzele invaziei rusești mă lasă perplex. Curios, nici Bing, nici celălalt „inteligent" nu vorbesc despre susținerea dată Ucrainei de Occident (NATO, UE, SUA etc.). Ca să scape ieftin, ChatGPT îmi explică în final conciliant: „Cu toate acestea, este important să menționăm că pozițiile și interpretările cu privire la această problemă sînt foarte diferite, iar discuțiile despre subiect rămîn controversate". Nu zău!

Stilul ăsta de răspuns, care nu spune nimic esențial – gen elev tocilar, dar mediocru și chiar laș –, m-a enervat: ghiceam un fel de partizanat pro-rus disimulat sub o pretinsă imparțialitate. Clar, algoritmii mînă într-o anumită direcție! Atunci am decis să provoc mașinăria. L-am trosnit pe bietul Bing cu următoarea problemă existențială (în română, de unde și unele erori de traducere – nici aici nu-i perfect): „Am două pisici și doi motani. Cum pot promova egalitatea de gen între ei?".

Răspuns: „Egalitatea de gen este un subiect important și poate fi promovată și în rîndul animalelor de companie. *(Imbecilitate)* În general, este important să îi tratați pe toți animalele *(Sic! Stă rău cu genul gramatical, nu cu cel biologic)* cu respect și să le oferiți aceleași oportunități. În cazul pisicilor și motanilor, puteți încerca să le oferiți aceeași cantitate de hrană și apă și să le tratați cu aceeași atenție și afecțiune. De asemenea, puteți încerca să le oferiți aceleași jucării și accesorii. Este important să vă asigurați că toate animalele sînt tratate cu respect *(redundanță)* și că nu există discriminare între ele"/

Am rîs de era să plesnesc, după care l-am pus la încercare și pe ChatGPT: „Cum pot combate rasismul printre furnici?", l-am întrebat. După oleacă de excogitație mi-a răspuns și el, ca și frate-su, cu „competența" unui idiot „corect politic": „În general *(De ce „în general"? Oare cum e „în particular"?)*, furnicile nu sînt rasiste și nu discriminează alte furnici din cauza culorii pielii sau a originii lor. *(Ce „piele" au furnicile? De fapt, coloniile de furnici duc războaie de exterminare unele împotriva altora)* Cu toate acestea *(nu se poate abține să-mi dea o lecție de bună purtare, deși ea e irelevantă)*, dacă doriți să luptați împotriva discriminării animalelor în general *(are un tic cu „în general")*, există cîteva lucruri pe care le puteți face. În primul rînd, puteți încerca să vă educați pe această temă și să împărtășiți cunoștințele cu alții. *(Ca să învăț parascovenii, ca acestea de aici?)* De asemenea, puteți susține organizațiile care luptă împotriva discriminării animalelor și puteți lua măsuri pentru a preveni discriminarea animalelor în viața de zi cu zi. *(Ce are ONG-ul cu mușuroiul?)* Dacă doriți să scăpați de furnici în casă, există multe soluții simple și eficiente pe care le puteți încerca, cum ar fi irigarea cu apă sau utilizarea de soluții naturale *(oare insecticidul nu-i corect politic?)* precum uleiul de mentă sau oțetul". *(Vivat natura!)*

M-am prins unde stau rău IA și, ca să am ultimul cuvînt al omului, i-am cercetat în final la metaforă. Am întrebat: „Ce poți citi de pe buzele unei prăpăstii?".

ChatGPT m-a mustrat blînd și imbecil: „Nu se poate citi nimic de pe buzele unei prăpăstii, deoarece o prăpastie este o adîncitură mare în pămînt, iar buzele sale reprezintă marginile superioare ale acestei adîncituri…".

În schimb, Bing a priceput măcar că nu pricepe – bilă albă pentru el. A răspuns cinstit: „Nu sînt sigur ce vrei să spui cu această întrebare. Poate că este o glumă sau un joc de cuvinte? Dacă da, îmi pare rău, dar nu le înțeleg".

Așadar, roboții deștepți cu IA sînt excelenți la prezentarea și manipularea cunoștințelor. Știu enorm. Au însă introduse partizanate ascunse și periculoase. Sînt, desigur, complet nătîngi, cînd vine vorba de umor și de dublul înțeles. Ne întrec cu mult în lucrurile serioase și utile, în timp ce noi îi întrecem în tot ce e glumeț și aparent inutil. Sînt, deci, modelul ideal al imbecilității savante, solemne și corecte politic.

Din toate motivele astea, oamenii ca mine și ca dumneata nu prea mai avem rost pe pămînt. *„În general…"*

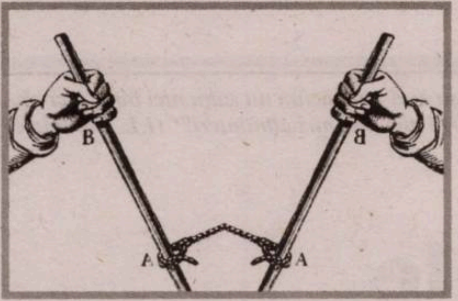

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Păstori, tătuci și influenseri (II)

●●● pentru că, după ce, în urmă cu două săptămîni, am vorbit despre diferențele dintre conducătorii „oilor“ – păstori, tătuci și influenseri – a sosit timpul să discutăm puțin și despre diferențele dintre turme. Dintre noi, oile, oricît de deranjant ar suna acest apelativ. Am văzut că, pe de-o parte, ne putem maturiza; putem trece de la statutul de „mielușei“ la cel de „oițe“ și, eventual, chiar la cel de „oi“. Ceea ce, însă, e mai puțin limpede e dacă, în acest caz, maturizarea reprezintă, cu necesitate, un avantaj. Pe de-o parte, am putea argumenta că trecerea de la statutul de „mielușel“ la cel de „oaie“ e însoțită de o sporire a înțelepciunii, a acelei *phronesis*, cum îi spuneau vechii greci înțelepciunii practice. Pe de altă parte, aceeași schimbare poate fi interpretată totodată mai degrabă ca o pierdere a inocenței. La urma urmei (urma care scapă turma?), nu de pomană mielul e mai fraged, atît la propriu, cît și la figurat; atît la masa pascală fizică, cît și la cea spirituală. Am văzut, acum două săptămîni, bunăoară, cum maturizarea oilor s-a însoțit, istoric, de o rebeliune împotriva păstorilor, dublată de o uniformizare ce-a făcut posibilă apariția „tătucilor“ în societățile de masă (comunismul și fascismul).

De bună seamă, mai există și o alternativă cu totului tot optimistă – dobîndim și înțelepciune și nu ne pierdem nici inocența –, și una chiar pesimistă, în care nu dobîndim nici înțelepciune și ne pierdem și inocența. Să analizăm, așadar, faptele, pentru a vedea cum stăm – ca spirit de turmă. Încheiam episodul trecut cu o constatare: plictisiți de uniformizare, am început să căutăm cu frenezie „autenticitatea“, ceea ce ne-a aruncat direct în brațele influenserilor de toate felurile. Asistăm, în aceste zile, la uniformizarea unicității. Ce ne învață asta despre noi înșine? Pînă nu demult, ne revoltam la gîndul că am putea fi obligați să urmăm pe cineva, pe oricine, ca oile. Era o revoltă generalizată împotriva oricărei autorități, îndrituită sau nu, de la părinți și profesori la preoți și conducătorii politici. Cu asta am rămas. N-o să ne lăsăm noi prostiți de ideile lor perimate și de încercările lor patetice de-a ne îndruma pe calea cea dreaptă, de-a ne învăța deosebirea dintre bine și rău – cu alte cuvinte, de-a încerca să ne influențeze viețile! Asta nu! Noi ne lăsăm influențați doar de către cei care ne spun, din capul locului, că asta intenționează să facă! Să ne influențeze! Asta e meseria lui/ei declarată – de influenser(ă)! Cînd are un influenser succes? Cînd are mulți urmăritori, zeci și sute de mii de oameni care, de bunăvoie și nesiliți de nimeni, acceptă să se lase influențați de persoana în cauză! De ce are mulți urmăritori? Păi, pentru că are succes! Circularitatea logicii nu mai sperie, pentru că logica nu mai contează.

Influenserul ne influențează să ce? Cu siguranță, nu să deosebim binele de rău, sau cum să ne dezvoltăm înțelepciunea practică de a ști ce se cuvine să faci într-o situație sau alta – că asta l-ar include automat pe lista „nefrecventabililor“. Pentru a afla răspunsul la această întrebare, să răspundem mai întîi la o alta: cine îl plătește pe influenser să fie influenser? Că nu îl plătim noi, oile, și nici statul, ca pe „influențatorii“ de modă veche, pomeniți mai sus – profesori, preoți sau oameni politici. Îi plătesc firmele care vor să-și promoveze produsele la cît mai mulți fraieri. Simplu și la obiect. Nu sînt plătiți să ne *învețe* ceva, ci să ne convingă *ce* să cumpărăm! Și uite-așa, pe nesimțite, am învățat să nu mai credem în Moș Crăciun, ci într-o anumită marcă de șampon. Nu în învierea morților, ci în beneficiile ultimului model de *smart watch*. Nu mai iubim înțelepciunea (filo-sofia), ci o iubim pe Contesa Digitală, ba chiar și pe frații Tate. Uneori, concomitent.

Îmi veți reproșa că exagerez, că nu e dracul (care drac?) chiar atît de negru, că astea sînt prostioare mai mult sau mai puțin nevinovate, fără impact la scară mare. Ne amuzăm și noi, dimpreună cu ei, nu îi luăm chiar în serios. M-aș bucura din toată inima dacă ați avea dreptate, dar pîrdalnica de realitate se încăpățînează să vă contrazică. Altminteri cum vă explicați procesul de infantilizare accelerată, manifestat pe diferite planuri, în felurite feluri? Astăzi, ni se spune că adolescența e perioada cea mai vulnerabilă la anxietăți de tot felul, vîrsta la care nu mai ești nici copil, dar nici adult, de unde și creșterea alarmantă a depresiilor și sinuciderilor la această categorie de vîrstă. Odinioară, dacă vă mai amintiți, adolescența era, dimpotrivă, perioada cea mai frumoasă din viață pentru că erai, *deopotrivă*, și copil, și adult. Diferența de perspectivă e între *„nici-nici“* și *„și-și“*. Asta pe de-o parte. Pe de alta, adulții visează să rămînă pururi tineri, iar asta nu pentru c-au ajuns să dea, cum se spune, în mintea copiilor, ci pentru că, la rîndul lor, sînt dezamăgiți de realitate și-și caută viitorul într-un trecut care nu mai există. De aici și frenezia francezilor (și nu numai) de-a refuza realitatea – se trăiește mai mult, se fac mai puțini copii, și-atunci nu mai sînt bani pentru a susține sistemul actual de pensii. Contează? Ei, aș! Precum zice Conu Leonida, *„să dea, că de aia e stat“*! De unde? E treaba lui! Ajută că dai foc motocicletelor și trotinetelor celor săraci (că ăia bogați au limuzine)? Că singurii care suferă de pe urma asta sînt taman cei obidiți, adică „ai tăi“, pentru care, declarativ, te lupți? Nu, în realitate, dar realitatea nu mai contează, contează „senzațiile“! Avem *senzația* că facem ceva! Prin comparație, dansul paparudelor pentru a aduce ploaia era ceva mai rațional.

Observați, rogu-vă, că, în acest caz, infantilizarea nu e opusul maturizării, ci apanajul ei! Infantilizarea nu ne ajută nici să cîștigăm înțelepciunea și nici să ne (re)dobîndim inocența. Procesul de infantilizare nu ne frăgezește, ca să spunem așa, nici fizic și nici spiritual. Dimpotrivă. Ne face tot mai „ațoși“, tot mai greu de mestecat, tot mai puturoși, tot mai vulnerabili la realitatea de care încercăm să scăpăm, de parc-am putea sări peste propria umbră. Or, influenserii tocmai asta fac – ne vînd iluzia unor realități virtuale, ceea ce face realitatea asta, de zi cu zi, din ce în ce mai greu de suportat. Vorba lui Eugène Ionesco: „Luați un cerc, mîngîiați-l, va deveni vicios!“. Mai contează? Be-eee!

P.S. Vă mai mirați că filmul care a cîștigat Oscarul anul acesta se numește *Everything Everywhere All at Once (Totul Oriunde și Deodată)*? Fără virgule, adicătelea fără întrerupere și pauză de *tras sufletul?*

Alin Fumurescu *este* associate professor *la Departamentul de Științe Politice al Universității din Houston, autor al cărții* Compromisul. O istorie politică și filozofică *(Humanitas, 2019).*

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

Cozonacul Mariei Antoaneta?

accent pe istorie

Sau mai degrabă *croissant*-ul? Vedem.

„Qu'ils mangent de la brioche“, în traducere aproximativă „Atunci să mănînce cozonac“, este o cunoscută frază din istorie, atribuită reginei Franței Maria Antoaneta. Pe nedrept.

Povestea care a traversat secole relatează că, atunci cînd i s-a transmis că poporul nu mai are pîine, Maria Antoaneta ar fi răspuns „Atunci să mănînce cozonac“. Se întîmpla cîndva în preajma anului 1789, înainte de Revoluția Franceză. Populația se revolta față de prețurile tot mai mari ale pîinii, în contextul recoltelor de cereale din ce în ce mai sărace. Nu există însă dovezi că soția regelui Ludovic al XVI-lea ar fi spus aceste cuvinte. Personajul feminin era cunoscut pentru comportamentul super-extravagant, dar asta nu trebuia să implice musai și cozonac recomandat poporului care nu avea ce să mănînce, nu? Oponenții monarhiei din epocă au profitat probabil de eticheta de monarh nepăsător, cel puțin parțial legitimă, pusă reginei, pe care au tipărit și fraza în cauză. În fapt, prima sursă unde apare scrisă sintagma este autobiografia filozofului francez Jean- Jacques Rousseau, *Confesiuni*, publicată în 1782, dar scrisă de prin 1765-1767. Autorul îi atribuie într-adevăr fraza unei mari prințese, dar avînd în vedere că Maria Antoaneta avea la acel moment doar vreo zece ani, se poate deduce că nu ea era prințesa respectivă. Și oricum nu era regina Franței, postura din care i s-au pus vorbele cu cozonac în gură.

Dar de un *croissant* ce ar fi zis Maria Antoaneta?

Se pare că atunci cînd a venit din Austria în Franța, viitoarea regină a adus cu ea și obiceiurile culinare de acasă, de la Viena. Plauzibil. Printre acestea, patiseria vieneză cu al său *Kipferl*, adică banalul corn. Și, cumva, viitorul *croissant*. Legenda spune că, la dorința și poftele reginei Franței, *Kipferl*-ul a fost copt la curtea regală și astfel și-a făcut intrarea în bucătăria franceză. Dar nici de data aceasta legenda nu are nici o bază istorică concretă. Cert este că patiseria vieneză a ajuns la poporul francez spre jumătatea secolului al XIX-lea, cînd la Paris s-a deschis prima brutărie vieneză. Ulterior, francezii au adaptat rețeta aluatului și denumirea cornului vienez, transformîndu-l în *croissant*-ul pe care îl știm cu toții.

Acum, să ne întoarcem liniștiți la cozonacii noștri.

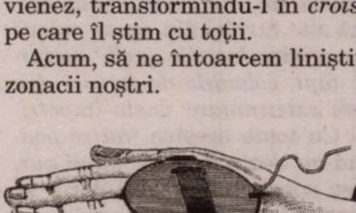

BARBURISME

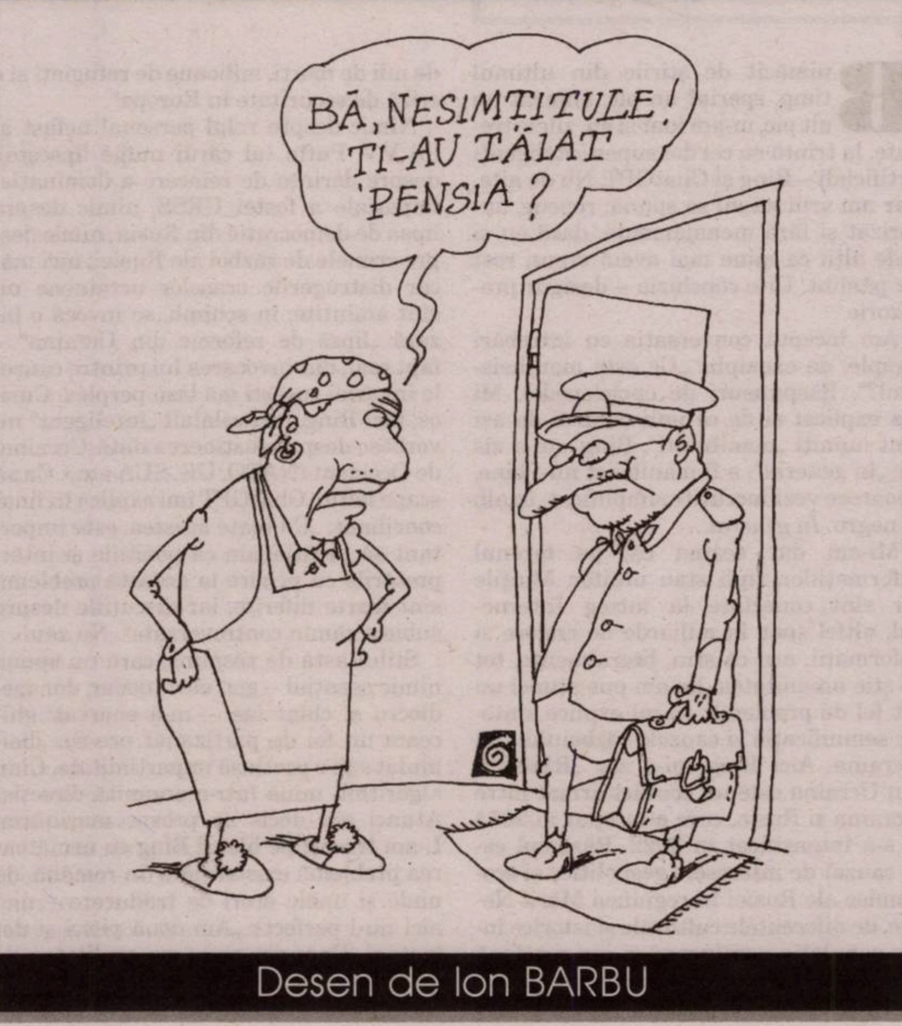
BĂ, NESIMȚITULE!
ȚI-AU TĂIAT
'PENSIA?

Desen de Ion BARBU

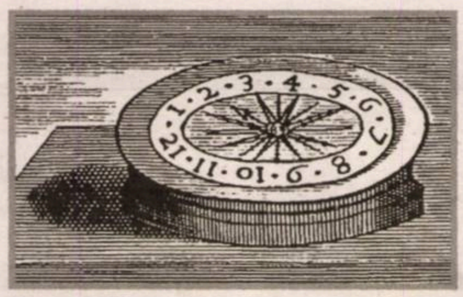

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

„De ce-ai plecat? De ce-ai mai fi rămas?“

Germania a fost prima țară străină în care am ajuns, cu cîteva luni înainte să intrăm în Uniunea Europeană. Aveam 27 de ani și îmi era cumplit de teamă – nu de zbor, pe care abia îl așteptam, ci de faptul că, în aeroport, ceva ar fi putut să nu fie în regulă și atunci nu m-ar fi lăsat să plec. Recunosc că această panică, probabil complet atipică generațiilor mai tinere și pe deplin rodate în ale zborurilor, nu m-a părăsit pînă astăzi, de asta adorm de îndată ce ajung pe locul din avion: în sfîrșit, mă pot relaxa.

La Berlin am simțit o libertate în cel mai adevărat sens al cuvîntului, una care-ți inundă generos plămînii de cîte ori inspiri. Nu interesa pe nimeni de unde vin, cum arăt, unde aleg să-mi savurez cafeaua. Îmi amintesc și acum, uluită, de un domn bine înșurubat în vîrsta a treia care venise să-și ia un cappuccino de la cafeneaua din cartier purtînd, între altele, o fustă de lînă. Și tot acolo am experimentat direct felul diferit, atent și în același timp discret, în care erau tratate persoanele de sex feminin neînsoțite.

În Franța m-au surprins aglomerația (e drept că eram în locuri prin definiție turistice), agitația chelnerilor, gălăgia consumatorilor, mesele mici, plasate la mai puțin de un metru una față de cealaltă. Cumva mi-am găsit tihna în acel vacarm în care se jongla cu farfurii pe deasupra capului meu, dat fiind că fiecare avea treabă cu interlocutorul lui și atît. În Marea Britanie am constatat, acum aproape 15 ani, că taximetriștii parchează exact la destinație, nu te ceartă că nu ai ieșit la „drumul principal“ și nici că nu ai bani schimbați – ca din neant apare un portofel uriaș cu toate monedele necesare restului. În Rusia, după distanțe astronomice parcurse pe jos, am stat mult pe bănci să mă uit la oameni și am remarcat, înainte de toate, tocurile înalte și subțiri ale femeilor, purtate în orice împrejurare, de la aglomerația din metrou la iarba concertelor în aer liber. În Italia m-am plimbat printr-un decor de film, chiar dacă locuiam pe o stradă unde, după înserare, circulația pe jos „nu era recomandată“, nici ieșirea pe balconul de unde eu am făcut zilnic poze. M-am întrebat, aproape de fiecare dată, cît de mare este cu adevărat diferența între a fi un turist care petrece cîteva zile de vacanță într-o altă țară și un român care a emigrat și muncește acolo, cum ajunge cel din urmă să vadă noua lui casă, cît timp are s-o cunoască, ce simte că a lăsat în urmă și nu mai poate recupera.

© flickr

Într-o conferință organizată în luna martie de publicația *Curs De Guvernare,* Felix Pătrășcanu, președintele platformei RePatriot, a vorbit despre o a doua generație de emigranți, copiii celor plecați, uneori născuți acolo, care ar apropia de 10 milioane numărul românilor din diaspora. Datele oficiale furnizate de Ministerul Afacerilor Externe estimează această cifră la 5,7 milioane, în timp ce Departamentul pentru Românii de Pretutindeni susține că, potrivit informațiilor din 2022, numărul ar fi mult mai mare, de 8 milioane.

Datele centralizate de autoritățile române și aduse în discuție în conferința CDG arată că, la sfîrșitul anului 2021, cei mai mulți români erau plecați în Italia și Spania (peste un milion în fiecare țară), apoi în Marea Britanie, Germania, SUA și Canada. Motivele emigrării din România nu surprind: corupția și birocrația, administrația și sistemul de sănătate care lasă de dorit sau studiile și cariera, posibilitatea unui cîștig material substanțial.

Pînă la vîrsta de mijloc școala s-a încheiat, căsniciile s-au făcut și, uneori, desfăcut sau au rămas o poveste, copiii au apărut sau nu s-au mai întîmplat. Avem, cumva, o percepție destul de clară a ceea ce poate să mai fie viața noastră în România. Uneori, vrem mai mult sau, pur și simplu, altceva. Alteori, nu avem încotro. Din multe puncte de vedere, ajungem într-un loc mai bun. Din altele, nu vom fi niciodată acasă.

Am trei dintre cele mai apropiate prietene plecate din țară. Cea pe care o cunosc de la cîțiva ani este în Germania, o alta cu care m-am intersectat fericit în prima zi de liceu lucrează în New York, iar a treia, pe care scrisul a adus-o în viața mea cu mult timp în urmă, s-a mutat recent la Amsterdam. Păstrăm legătura într-un fel care mă face să le simt în continuare aproape, chiar dacă nu vorbim zilnic. Nu știu dacă se vor mai întoarce în România. În prietenie, ca-n iubire, de altfel, granițele dispar, iar timpul petrecut împreună trece altfel. Îmi imaginez, și pentru mine, un viitor îndepărtat în altă parte, dar astea sînt decizii ușor de luat cînd nu ai foarte multe obligații, iar meseria ta se poate face, cu ajustările necesare, de oriunde. Mai există și fantezia de a deveni altcineva, de a te reconstrui de la zero într-o lume străină, cînd trecutul devine prea greu de dus și vrei să-l arunci din spate cu totul, nu bolovan cu bolovan.

10% din cititorii *Dilemei vechi* locuiesc în SUA. Urmează, cu cîteva procente fiecare, cei din Germania și Marea Britanie. Iar asta face din revista noastră o legătură cu trecutul care se vrea a fi păstrată.

■ ■ ■

Codrin Liviu CUȚITARU

prezentul discontinuu

O problemă de nuanță

Mă obsedează, de ceva vreme, problema principialității. Ce este ea, cum o definim? Care sînt nuanțele sale definitorii (pe care le resimt, nu știu exact de ce, mai importante decît *definiția* noțiunii în sine)? Cred că, la o analiză de detaliu, a fi principial înseamnă a dezvolta rigoarea respectului necondiționat pentru celălalt. Mai precis, pentru libertatea și integritatea lui ca individ. Unora, acest lucru li s-ar putea părea ușor de îndeplinit, altora, mai curînd o abstracțiune, fără bază în realitatea de zi cu zi. Accept, pînă la un punct, astfel de reacții și valabilitatea lor parțială, cu atît mai mult cu cît eu nu emit aici sentințe morale, de pe false poziții virtuoase. Sîntem oameni, nu îngeri. Nimic din ce e uman nu ne-a rămas, probabil, necunoscut, iar această „cunoaștere“ include mereu și propriile noastre slăbiciuni. Nu ezit să constat, prin urmare, că principialitatea reprezintă un concept esențialmente uman și civic, care se adresează indivizilor și nu sfinților. A fi principial nu implică automat axioma că ai fi un monument de moralitate. Principialitatea se așază pe intervalul gri, contradictoriu, inconsecvent al umanității. Nu descrie rigidități și inflexibilități imposibil de surmontat de către insul comun. Nu te clasifică, etic, pe tine ca individ, ci îți trasează o conduită etică față de ceilalți indivizi. De aceea, o și defineam deja drept respect pentru libertatea și integritatea alterității.

Nimeni nu se poate considera o instanță morală. Toți avem defecte, dar sîntem obligați să nu permitem slăbiciunilor noastre personale să-i vulnerabilizeze sau chiar victimizeze pe cei din jur. Pe acest palier apare principialitatea ca mod de viață – în felul în care îți gestionezi neputințele în raport cu oamenii de lîngă tine. Să luăm, de pildă, exemplul presei. Am trăit în presă și știu provocările acestui format existențial. Pot înțelege așadar lupta pentru supraviețuire jurnalistică și tot ce incumbă ea (voluptatea pentru senzațional, discreta manipulare a atenției consumatorului, îngroșarea amănuntelor picante etc.), însă nu am cum să accept deturnarea profesiei în sine (prin minciună, mistificare, calomnie, *parti pris* grosolan și vulgaritate). Aceasta constituie o agresiune împotriva celuilalt, în speță împotriva consumatorului de știri – cel pe care pretinzi că îl slujești – și, implicit, o abdicare de la principialitate. În liberul nostru arbitru, viciul este mai tentant decît virtutea. Ca om cu slăbiciuni și neputințe, nu îi judec pe cei care optează pentru, vorba lui Georges Bataille, „partea blestemată“. Problema intervine atunci cînd ei devin neprincipiali în opțiunea lor și lasă „partea blestemată“ să-i contamineze ori să-i afecteze pe semeni (precum mulți jurnaliști de azi, din păcate). Slăbiciunea cuiva, asumată, cu smerenie și pocăință, în spațiul privat, al intimității inofensive, seamănă aproape cu o virtute. „Suferindul“ în cauză merită o anumită doză de prețuire. Practicată în afară, în dauna celorlalți, ea se manifestă drept agresiune neprincipială, „calificîndu-se“, cum ar veni, pentru oprobriul public.

Există, în alt plan, oameni cu slăbiciune pentru alcool. E problema lor, atît timp cît beau și apoi se culcă (ne)liniștiți. Cînd se îmbată însă și devin periculoși (în orice fel) față de semenii lor, ei ies, evident, din sfera viciului personal și pătrund în spațiul agresiunii colective, dovedindu-se neprincipiali. La fel este înclinația excesivă pentru sexul opus. Ostoită prin mersul la așa-numitele ori, după caz, așa-numiții, eufemistic, *call-girls* și *call-boys*, înclinația respectivă rămîne tribulația ta privată. Revărsată însă asupra celor aflați sub eventuala-ți autoritate (socială, politică etc.), ea devine o jenantă hărțuire, grefată pe lipsa principialității. Similar, iubirea paternă este un sentiment firesc și legitim. Totuși, cînd, eșuînd educațional, încerci, disperat, să-ți promovezi „vlăstarul“, pe căi oculte, în defavoarea și disprețul celorlalți, sentimentele tale părintești capătă o nuanță patologică și, inevitabil, neprincipială. În concluzie, fără a fi etica însăși redusă la esențe, principialitatea ilustrează o regulă de bază în funcționarea unei societăți. Aceea de a-ți stăpîni „demonii personali“ în aria ta de viețuire, nepermițînd ca ei să-i „agreseze“ pe cei din jur. O regulă de elementar bun-simț, așadar. În ce mă privește, mă străduiesc din răsputeri să o localizez în România noastră cea de toate zilele. Par adesea, din nefericire, un ornitolog ușor defazat, în căutarea *păsării rare*.

***Codrin Liviu Cuțitaru** este profesor la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Cea mai recentă carte publicată:* Omul multiplu, *Editura Junimea, 2021.*

■ ■ ■

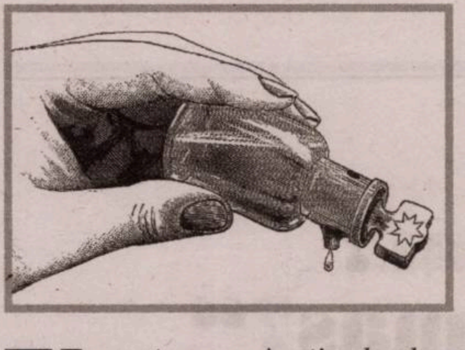

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Bombardier

Un nou termen peiorativ – *bombardier* – s-a impus în ultimii doi-trei ani în limbajul colocvial-argotic, înlocuind etichetări mai vechi parțial echivalente, dintre care cea mai apropiată pare a fi, în opinia multor vorbitori, *cocalar*. Cuvîntul nu este cuprins în dicționarele de argou existente, dar Internetul e plin de explicații și discuții asupra sensurilor sale, utilizatorii oferind definiții ad-hoc și exemple extrem de variate. Instabilitatea și ambiguitatea sînt trăsături normale ale cuvintelor cu funcție de stigmatizare socială, ale insultelor cu sens vag, dedus de obicei din context.

Definițiile propuse de vorbitori actualizează un stereotip social marcat negativ, al individului caracterizat prin violență, obiceiuri de consum și cod vestimentar ostentativ, cîștiguri ilicite, comportament asocial și chiar antisocial: *„bombardier* e un fel de mafiot/interlop închipuit ce suferă de șmecherie și care sare ușor la scandal“ (tpu.ro); *„bombardier* este un mascul cu mușchi sau cu influență, care aruncă bani“ (softpedia.com); *bombardierii* sînt „cocalari; persoane care dețin mașini vechi tunate, de preferat BMW-uri, Audi-uri, cu frizuri specifice, îmbrăcați în haine de «firmă»“ (dictionar-urban.ro). Din stereotipul personajului indezirabil se actualizează numeroase detalii, destul de diferite, percepute subiectiv: „Eu cred că *bombardier* = aproximativ cu cocalar, genu ăla îmbrăcat în haine mega mulate, cu acei ochelari de soare, eventual acea cămașă cu guleru în toate părțile, și care scuipă o semință în timp ce te întreabă «ce faci fă?»“ (tpu.ro); „Nu sînt cumva acei tipi pe steroizi, cu tricouri mai mici cu trei mărimi sau cu niște cămeși cu vreo patru nasturi desfăcuți, care se dau cei mai tari din parcare că i-ar «altoi» pe cei care li se opun, dar în realitate sînt doar niște cocalari tari în gură?“ (softpedia.com). Nu lipsesc notele marginale – „persoanele care bagă la păcănele“ (reddit.com) – și asocierile cu stereotipuri etnice. Vorbitorii atribuie termenului o etichetă stilistică – „e un cuvînt folosit în jargon să zic așa“ (tpu.ro), în „noul jargon de cartier“ (softpedia) – și îi recunosc sinonimia parțială cu *șmecher* și *cocalar:* „Sînt «jmecherii» de altădată care băgau frica în «fraieri»“ (softpedia.com); „fostul *cocalar* este noul *bombardier*“ (softpedia.com), „cocalari cu încă un nume“ (reddit.com). Unele explicații de acest gen au fost traduse în engleză și postate pe site-ul urbandictionary.com, într-o stranie formulă de dialog mixt, datorată poate traducerii automate imperfecte sau unei încercări eșuate de a păstra pitorescul lingvistic: „Mike: *Have you seen my wallet?* / Romeo: Nu vărule să mor de l-am văzut. / Dan: *You're being such a bombardier Romeo*“.

Dicționarele noastre generale cuprind cuvîntul *bombardier* doar cu sensurile sale proprii: „avion de bombardament“ și „militar care lansează bombe“ dintr-un asemenea avion. Sensurile metaforice nu sînt greu de dedus, actul de a arunca bombe fiind o imagine emblematică a acțiunii violente, de anihilare a adversarului – ceea ce se poate proiecta într-un scenariu de bătaie, de atac sexual sau pur și simplu de impresionare totală a publicului. Unele intervenții online sugerează că la originea uzului actual ar sta o metaforă de autocaracterizare proprie suporterilor unei echipe de fotbal: „Bombardierii din Vitan“ (softpedia.com), „Bombardieri din Giulești“ (reddit.com). De fapt, folosirea metaforică a lui *bombardier* este atestată în presa sportivă încă din anii 1960-1970; cuvîntul desemna – în mod admirativ – un fotbalist (atacant) care domină pe teren, care marchează adesea la poarta adversă: „unul dintre cei mai mari *«bombardieri»* din Europa și poate chiar din lume a fost centrul atacant austriac «Bimbo»“ *(Sportul*, 1966); *„«bombardierii»* porților“ *(Fotbal*, 1969). Această accepție s-a păstrat pînă astăzi în limbajul sportiv: *„Bombardierii* – cei mai căutați fotbaliști“ *(Tribuna sporturilor*, 1993); „Compagno, cel mai mare *«bombardier»* italian din 2022“ (gsp.ro).

Preluată din fotbal sau dezvoltată autonom, metafora celui care lovește imbatabil a circulat probabil în oralitate, în anumite medii, ca termen de caracterizare pozitivă, sugerînd putere, energie, influență asupra celorlalți. S-a format și un feminin, *bombardieră* (folosit, de exemplu, în titlul unei manele din 2016), care adapta stereotipul pozitiv la un ideal feminin puternic impregnat de sexualitate (prin asociere cu clișeul *bombă sexy*, poate și cu o aluzie – prin apropiere fonică – la formele *bombate)*. La un moment dat, metafora de autocaracterizare trebuie să fi fost preluată ironic de către vorbitorii din afara mediului de origine; s-a inversat, astfel, ca și în cazul lui *șmecher,* valoarea apreciativă a termenului.

***Rodica Zafiu** este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

■ ■ ■

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Nu sînt lucruri ușor de reglat

Mă trezesc adesea cu mesaje de la diverse persoane care, crezînd că am eu vreo competență specială, că dețin informații secrete sau că aș putea influența în vreun fel, la nivel microsistemic sau chiar macrosistemic, procese educaționale, îmi cer ajutorul. Uneori au dreptate, se întîmplă să dețin competențe care țin de experiența mea (vorba ceea, „Sînt vechi, domnule!“), alteori nu. Nu pot răspunde fiecărui astfel de mesaj: am viața mea personală și profesională, cu sarcini care mă condiționează în acest sens, neputînd fi la dispoziția oricui îmi scrie, chiar dacă mi-aș dori. Se întîmplă chiar să uit de cîte un mesaj, prins cu alte treburi. Pe de altă parte, în privința capacității mele de influențare a unor schimbări, ea este mică: sînt o rotiță în mecanism doar, ce pot face este să scriu, eventual să sfătuiesc, eventual să îmi susțin opiniile public sau în grupuri de lucru. Dar să influențez decisiv schimbări sistemice nu am cum. Spun lucrurile acestea și pentru a explica lipsa mea de reacție la astfel de mesaje, uneori, dar și pentru a introduce subiectul acestui text.

Deunăzi mi-a scris o profesoară, al cărei mesaj îl transcriu aici integral.

„Aș vrea să îmi spui dacă știi în ce măsură noua lege a învățămîntului face distincție – prin orice criteriu – între profesorii care predau materii pentru examenele naționale și ceilalți! Știu că e un loc comun al tuturor profesorilor de română și de matematică, dar e doar problema noastră epuizarea la care sîntem aduși în lunile acestea? Zi și noapte corectăm și tot nu avem note. Trebuie să facem evaluări săptămîna viitoare. Și asta în timpul în care toți ceilalți profesori, ai altor zece domenii de studiu, se zbat să ia clasa a XII-a, deoarece nici nu vin la școală în zilele cînd au cu clase terminale. Bașca, tot noi suplinim (trei-patru ore pe săptămînă), facem de serviciu, facem proiecte de toate felurile (de PNRR pînă la Erasmus-uri și alte minunății, că, vezi Doamne, alții nu știu...), organizăm activități culturale în Săptămîna Altfel, pregătim Ziua lecturii, Ziua culturii, Ziua poeziei, Ziua zilelor și mai știu eu ce plantare de pomi verzi și ecologizări. Că doar ceilalți, bag de seamă, sînt prea obosiți de stat la țigară și la vorbă (da' nu vorbe din alea precum Moromete...). Știu că marea majoritate a profesorilor de română, de matematică, de istorie sîntem în situația asta. Dar parcă niciodată nu m-a durut mai mult ignoranța sistemului, a directorilor și a noastră față de noi înșine. Nici măcar să te lase să-ți corectezi lucrările (de la simulări, de la evaluări curente) nu se gîndesc unii, care nu-s profesori de română sau de matematică, ci te obligă să intri la suplinit colegi care lipsesc cu săptămînile – adesea după bunul plac și cu sprijinul diverselor scutiri medicale fictive, pe care, firește, nu le poate contesta un director – și la conceput tot felul de documente pe care alții nu catadicsesc să le facă.“

Am empatizat cu colega mea, deși i-am spus că, din cîte știu eu, legea nu face distincțiile la care se referă ea. În fapt, nici ea nu se aștepta în mod real să le facă, pentru că nici nu este normal să existe reglementări legale privind astfel de diferențieri. Statutul profesorilor trebuie să fie, în fața legii, egal, indiferent de specialitatea lor. Problema pe care o ridică ea este, însă, pertinentă. Și cu alte ocazii am mai scris, la rîndul meu, despre ea.

Faptul că există discipline școlare care, prin reprezentarea lor în cadrul examenelor naționale, sînt percepute ca mai importante este un subiect dezbătut aproape permanent. Este iluzoriu să ne imaginăm că această percepție ar putea dispărea cu totul vreodată, cîtă vreme examenele naționale nu includ toate disciplinele de studiu. Și că le vor include vreodată, cu pondere egală, este de asemenea o iluzie. Putem glosa cît vrem pe marginea subiectului, rămînem ipocriți doar, dacă nu acceptăm această realitate. Că ne dorim ca fiecare disciplină de studiu să fie tratată cu responsabilitate în procesul educațional este cu totul altceva. Că ne dorim, deci, o formare educațională care să așeze coerent în sistemul de valori al educabilului diversele domenii ale cunoașterii reprezentate de disciplinele școlare.

Problemele, însă, rămîn. Pe de o parte, avem percepția actorilor implicați: elevi, părinți, profesori care predau aceste discipline. Toți sînt dispuși să aibă o abordare mai relaxată în raport cu disciplinele care lipsesc din profilul de evaluare al examenelor naționale, din motive diverse. Elevii, din comoditate, din confort, din lipsa de conștientizare, în fond, a importanței construcției cît mai complexe a propriei personalități. Părinții, din goana după performanța – parțială, în fond – reprezentată prin note la examenele naționale. Iar profesorii (desigur, nu toți!), uneori pentru că este mai confortabil să stea în umbră, în rîndurile din spate, asemeni elevilor care nu vor să fie deranjați sau scoși la răspuns, iar alteori pentru că nu pot face față nici ei presiunii elevilor și părinților (cum să strici media copiilor, prin note mici, la discipline „neimportante“?).

Dar ce ne facem, totuși, cu aceste inegalități pe care sistemul le generează la nivel de școală, așa cum le evidențiază colega mea? Pentru că ele există, să nu ne ascundem după deget, o spun încă o dată! În mare măsură, strategia de a asigura un echilibru trebuie să aparțină echipei manageriale. Directorii pot asigura echilibrul și ar trebui să o facă, prin sarcini diferențiate stabilite la nivelul școlii, prin menajarea profesorilor care au responsabilitatea examenelor naționale, a evaluării la diverse simulări sau examinări: nu-i încarci, tot pe aceștia, cu sarcini care pot fi distribuite și profesorilor de alte discipline. Și încerci, pe de altă parte, să-i motivezi pe ceilalți, astfel încît sarcinile pe care le preiau să le ofere și lor un sentiment de împlinire profesională, de recunoaștere a statutului lor în comunitate. Nu sînt lucruri ușor de reglat, de acord. Dar nu doar de la lege trebuie să așteptăm întotdeauna rezolvări. Ele mai trebuie găsite și la nivelul comunităților educaționale, fiecare cu specificul ei curricular și cu ethos-ul ei.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Ion FLORESCU

Hermann Maxy și Theodorescu-Sion: artiști și expoziții în paralelă

Două expoziții care se desfășoară actualmente în București ne îngăduie să observăm doi pictori care au jucat un rol major în arta românească din prima jumătate a secolului XX. (Expoziția Max Hermann Maxy, Muzeul Național de Artă al României (MNAR), deschisă pînă pe 30 aprilie; Ion Theodorescu-Sion la Art Safari, pînă pe 14 mai 2023). De fapt, Maxy a continuat să joace un rol important și în anii de după război, fiind numit director al MNAR în 1949, post pe care a reușit să-l păstreze pînă la moartea sa, în 1971, chiar dacă în decursul acestor ani productivitatea sa artistică a fost relativ restrînsă, mai ales în termeni de valoare artistică.

La o primă vedere, între cei doi pictori nu par să existe multe similarități (Maxy era și scenograf, dar principala sa preocupare a rămas pictura). Theodorescu-Sion s-a născut în 1882, Maxy în 1895. Treisprezece ani nu reprezintă un decalaj mare de timp, la scară istorică obișnuită; dar, stilistic, în perioada de început a secolului XX sînt o eternitate. Theodorescu-Sion, care a studiat în Franța, a asimilat o multitudine de influențe, incluzînd simbolismul, realismul, post-impresionismul, divizionismul și pointilismul, și cel mai mult a fost influențat, pesemne, de pictorii francezi *fauve*, cu precădere de André Derain. Maxy, pe de altă parte, a studiat la Berlin și s-a aflat sub influența avangardei germane, a cubismului și a constructivismului. La fel ca și în cazul altor artiști români avangardiști ai momentului, stilul său e mai mult internațional decît național, iar opțiunile sale politice erau mai degrabă de stînga. Faptul că Theodorescu-Sion a murit în 1939, în urma unei embolii subite, la doar cîteva zile după ce fusese ales președinte al Sindicatului Artelor Frumoase, a fost poate o șansă pentru el. O astfel de poziție l-ar fi pus într-o postură dificilă în perioada legilor rasiale care l-au constrîns pe Maxy să lucreze doar în cadrul teatrului și al școlilor evreiești. Maxy a migrat treptat, încă din anii 1930, spre realismul socialist și a intrat în partidul comunist român în 1942. Ceea ce i-a prins bine. Chiar dacă uneori a fost acuzat de formalism, el a devenit, în 1949, primul director al MNAR, funcție în care a rămas pînă la moartea sa, în 1971.

Și totuși, există niște paralele interesante între cei doi artiști, care ne spun ceva și despre starea artelor din România acelor ani. Ambii au studiat în străinătate și au asimilat rapid cele mai noi tendințe internaționale, pe care le-au adaptat apoi contextului din țară. Amîndoi au flirtat cu socialismul, ceea ce, în cazul lui Maxy, a devenit un angajament de o viață. Ambii au acoperit mai multe genuri de pictură, inclusiv portret, natură moartă și portret de grup (muncitori în cazul lui Maxy, țărani la Theodorescu-Sion). Picturile lor cele mai remarcabile sînt, din multe puncte de vedere, cele din perioada de început, cînd influențele internaționale la care au fost expuși s-au regăsit cu intensitate maximă în stilul lor. E interesant de observat că reprezentarea muncitorilor și a țăranilor obișnuiți rămîne un principal punct comun între stilul național și cel realist socialist.

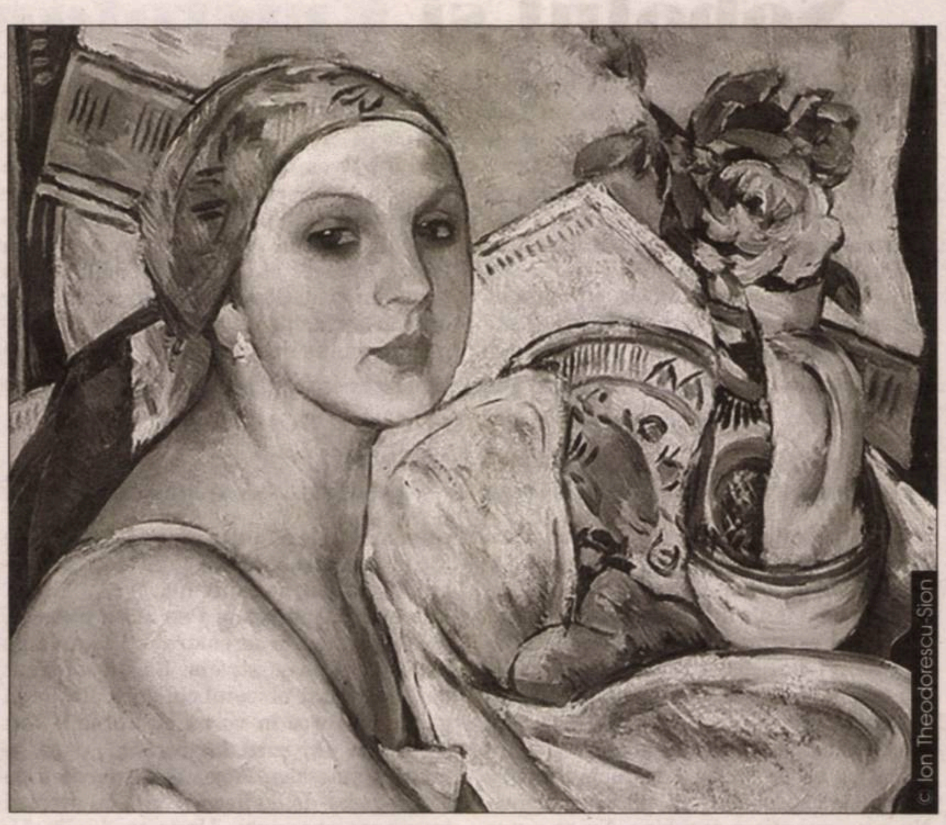

Expoziția Maxy urmează o ordine pur cronologică. Chiar dacă, la nivel internațional, există o tendință de distanțare de evaluarea pur cronologică a artei, o astfel de ordonare are, în cazul lui Maxy, un sens deplin: ea îi permite privitorului să urmărească modul în care artistul a redat și a reacționat la schimbările majore pe plan economic, social și politic din țară. La Theodorescu-Sion, lucrările sînt ordonate mai degrabă pe criterii tematice.

Lucrările lui Maxy sînt expuse într-un mare spațiu funcțional, destinat expozițiilor temporare, al MNAR, iluminat cu „neoane“ – o atmosferă dezagreabilă, în mod normal, dar potrivită, totuși, abordării modernist-minimaliste a lui Maxy și a contemporanilor săi avangardiști. Abordarea expoziției e, în schimb – și nu glumesc –, maximalistă, cu un număr mare de lucrări expuse în săli ample, într-o succesiune rapidă, dar cu explicații de bună calitate ale diferitelor perioade și ale tranzițiilor stilistice.

Expoziția Art Safari e bine curatoriată, picturile viu colorate ale lui Theodorescu-Sion fiind puse optim în valoare de ambientul excepțional al încăperilor întunecate, iar spoturi de lumină amplasate excelent scot în evidență culorile vibrante ale fiecărei lucrări (chiar dacă fac uneori ca legendele să fie greu lizibile). Singura mea critică ar fi titlul *O viață de poveste*, nu atît de inspirat, și ideea dezagreabilă a amplasării, în spațiul de la intrare, a unui monitor zgomotos cu un „expert“ care vorbește despre Theodorescu-Sion și oferă informații despre prețurile lucrărilor sale scoase la licitație. De asemenea, expoziția ar fi avut de cîștigat dacă reproducea în mărime naturală și cîteva dintre lucrările lui Theodorescu-Sion de pe alte medii, cum ar fi picturile murale, o parte importantă a operei sale mai tîrzii. Din păcate, nici una dintre expoziții nu a avut parte de un catalog.

Maxy a fost, poate, un artist important, dar ca pictor, în cea mai mare parte a carierei sale, nu a reușit să depășească un nivel mediocru. După cîteva experimente de junețe, pare că atinge un apogeu, în 1922-1923, cînd încă mai studia la Berlin și realiza cîteva picturi excepționale, precum *Înserare-Meissen*. Începînd însă cu anul 1923, declinul picturii sale începe parcă să se simtă de la an la an (a se compara capodopera cubistă *Madona* din 1923 cu *Madona electrică,* mult inferioară, din 1926). Cu toate acestea, *Nud cu idol* (1924) rămîne o lucrare impresionantă, atît prin execuție, cît și prin cutezanța subiectului, combinînd nudul tradițional cu ceea ce era considerat, pe atunci, primitivism. În 1925, impetuozitatea cromatică și îndrăzneala formelor geometrice dispăruseră aproape cu totul, de parcă Maxy și-ar fi pierdut dintr-odată încrederea în înseși principiile cubist-constructiviste pe care tot el le asimilase. Ceea ce rămîne este tern și lipsit de formă; în următorii cinci ani a continuat să plutească în derivă. Explicația cea mai probabilă e trecerea sa, în cele din urmă, în 1929-1930, la o nouă formă de expresie artistică, cu un accent pus pe subiecte sociale, și o abandonare a formalismului, evoluție pentru care pictura *Cu Papagalul* (1924) e un bun exemplu.

După război, tranziția sa spre realismul socialist e cît se poate de neinteresantă. Picturile sale postbelice sînt cu totul lipsite de individualism stilistic (spre deosebire de lucrările lui Mattis-Teutsch) și sînt, spre deosebire de cele ale lui Corneliu Baba, lipsite de *empatie* față de personajele înfățișate (singura calitate care salvează arta socialistă), reflectînd pesemne aceeași formă de dispreț pe care o aveau și șefii partidului comunist din fruntea țării față de oamenii de rînd. Pictura care îl înfățișează pe Lenin e doar o treabă de mîntuială, iar portretele sale de grup cu muncitori din fabrici sînt desene animate neconvingătoare, fiind pesemne o manieră de a-și cere iertare pentru stilul său formalist din trecut. Unii critici au încercat să-i descrie pe toți pictorii membri ai partidului comunist ca fiind oportuniști pursînge. Poate că Baba a fost un oportunist, dar a fost și un mare artist – chiar dacă, probabil, doar a mimat empatia (nu spunea Picasso că arta este o minciună care ne permite să realizăm adevărul?). Maxy intrase deja în partid în 1942, ceea ce arată că avea convingeri autentice. În orice caz, la puțină vreme după ce comuniștii au venit la putere, principala sarcină a lui Maxy a fost să fie primul director al MNAR. Expoziția actuală aduce un omagiu prestației lui Maxy ca director MNAR, poziție din care a organizat, spre cinstea lui, o expoziție Brâncuși deja în 1956, la un an după moartea sculptorului, perioadă în care conducerea stalinistă a României a încercat să dărîme „Coloana infinitului“ și a refuzat admiterea lui Brâncuși în Academia Română.

Expoziția ne arată că viața lui Theodorescu-Sion stă mărturie pentru cîteva dintre reușitele României din timpul Vechiului Regat, dar și de după Unirea cu Transilvania, care se regăsesc și în arta sa. La fel ca Brâncuși și ca Enescu, el provenea dintr-o familie modestă, dar a reușit, asemenea lor, să cîștige o bursă care i-a permis să studieze în România și în străinătate. Ceea ce dovedește un anumit grad de mobilitate socială existentă chiar și în Vechiul Regat, care le-a permis unor artiști valoroși cu origini modeste să se dezvolte. Theodorescu-Sion a flirtat cu socialismul și, chiar dacă la început a fost considerat un artist prea modern și radical, a fost în cele din urmă asimilat de *establishment*-ul românesc, mai întîi ca artist de front, cîștigînd apoi felurite distincții, primind numeroase comenzi publice și devenind, în cele din urmă, după cum am mai spus, președinte al Sindicatului Artelor Frumoase, cu puțin timp înainte să moară.

Ca pictor, Theodorescu-Sion a excelat în fiecare gen pe care l-a abordat (trebuie să mărturisesc un vag conflict de interese: una dintre picturile sale expuse îmi aparține) –, fie că a fost vorba de portret (și autoportret), nud, peisaj, compoziții de grup, artă religioasă (fascinanta *Lumina care se naște din întuneric* e pictura care ilustrează afișul expoziției) sau natură moartă. În materie de portret, el vădește, spre deosebire de Maxy, o empatie autentică față de modelele sale, fie că e vorba de prieteni, de rude sau de țărani. Portretele ostașilor din Primul Război Mondial sînt profund emoționante și ilustrează suferința acestora și disprețul lor adînc față de viață și conflict. *Femei la scăldat* și portretul unui muncitor cu sticla au intensitatea unui Cézanne. Autoportretele sale sînt pătrunzătoare și meditative. Într-unul dintre ele s-a înfățișat ca pe un Christos cu trăsături de Rasputin. Naturile sale moarte sînt concepute remarcabil, cu explozii de culoare care erup din tablou. Splendidele sale peisajele (în expoziție se regăsesc doar două) sînt evocatoare și vibrante.

În pofida numeroaselor influențe străine, opera sa nu e defel imitativă. Theodorescu-Sion reușește să combine armonios și cu efect percutant stiluri aparent incompatibile: realism și fauvism sau simbolism și pointilism. Pe de altă parte, ambiția sa mai tîrzie de a plăsmui un stil național autentic românesc nu i-a reușit prea bine. Tablourile și lucrările sale mai tîrzii vădesc o nouă predilecție pentru scene cu vaste adunări cîmpenești, folosind aceleași procedee stilistice care i-au influențat opera timpurie, dar cu mai puțină convingere și fără să obțină monumentalitatea dorită. Pictura românească a trebuit să mai aștepte două decenii pentru ca un geniu ca Ion Țuculescu să celebreze într-un mod cu totul original valorilor rurale proprii.

Un bilet pentru expoziția MNAR costă 20 de lei, iar intrarea la Art Safari e 90 de lei (incluzînd și accesul la alte expoziții). Ar fi de dorit ca organizatori Art Safari sa găsească o modalitate de a face prețul mai accesibil. Iar MNAR ar face bine să se alinieze la cerințele lumii de azi și să accepte carduri bancare.

traducere de Matei PLEȘU

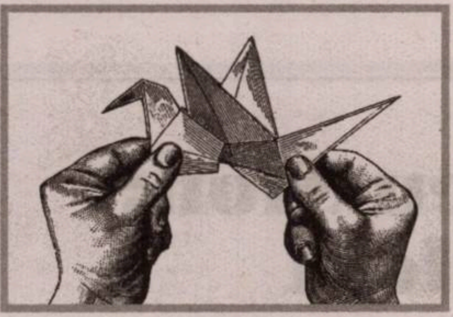

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Necăjitul, Sandu, Sobolul și Cristofor Porumb

Era un băiat mai mic cu vreo cîțiva ani decît mine, dar care arăta ca un bătrîn, cocoșat, parcă puțin șchiop, cu o figură amărîtă de om împovărat de permanente griji, purtînd căciulă chiar cînd era cald și niște haine groase, maronii, care nu-i erau pe măsură. Nu i-am știut numele. Nu se juca niciodată cu noi, îl vedeam doar cînd se ducea la complexul alimentar cu cîte o sacoșă, trimis la cumpărături de ai lui (n-aveam idee cine erau). Într-o zi, am ieșit afară, în fața blocului, cu o bicicletă nouă, pe care mi-o admirau toți tovarășii de joacă. Printre ei a apărut și el, cu sacoșa lui goală, cu care se ducea la cumpărături. În mod surprinzător, s-a îndreptat spre mine și m-a rugat ceremonios, cu mîinile împreunate, să-i fac favoarea de a-l plimba și pe el cu bicicleta – eventual, să-l duc pînă la complex. Îi auzeam vocea pentru prima oară. Era ușor dogită și îi tremura de emoție. L-am invitat imediat să se așeze pe portbagajul bicicletei și am pornit. Am tăcut amîndoi tot drumul. Eram impresionat. Ajunși în cîteva minute la complex, i-am spus că pot să-l aștept să mergem și înapoi. Mi-a răspuns că nu e cazul, dar că, oricum, i-am făcut o bucurie extraordinară, pentru care îmi mulțumește. Am plecat ușor jenat. În ziua următoare, cînd m-a văzut din nou, m-a salutat scoțîndu-și căciula și mi-a mulțumit iarăși. Peste alte cîteva zile, ne-am întîlnit pe stradă și iar mi-a mulțumit, scoțîndu-și căciula. Tot așa s-a întîmplat și cînd ne-am văzut dățile următoare. Povestea a durat timp de săptămîni, luni și ani. Eu nu știam cum să-i zic să înceteze, mi-era să nu-l jignesc cumva și mi-era și milă de el. După mulți ani, nu-și mai scotea căciula, dar cînd mă vedea, dădea din cap excesiv de respectuos. Și astăzi îl mai zăresc din cînd în cînd. Pare neschimbat. Are o vîrstă și e la fel de bătrînicios ca la 11 ani. Încă mai poartă căciulă pînă spre vară. Cîndva, nu mai știu exact cînd, dar nu prea de mult, spre liniștea mea, a încetat să mă mai salute.

Sandu era ceva mai mare decît noi. Într-o zi ne-a adunat pe toți în părculeț să ne spună ceva foarte important. Peste noapte se trezise și văzuse pe marginea patului o fantomă. Jura pe orice voiam noi că fusese ceva real și că nu visase. Părea atît de pătruns de ceea ce spunea, încît ne-a convins. Fantomele nu erau doar o poveste, existau cu adevărat. Ne-am întors acasă înfricoșați. Părinții au rîs de noi cînd le-am povestit, dar n-au putut să ne scoată nici unuia din cap ideea că fantomele chiar existau, albe și tăcute. Au încercat să ne liniștească, explicîndu-ne că Sandu era, probabil, un mare mincinos. Nu, nu... noi știam mai bine. Nu se putea să mintă, chiar o văzuse și era îngrozit.

Fantomele nu erau doar o poveste, existau cu adevărat.

După cîțiva ani, într-o după-amiază, Sandu se agita prin fața blocului ca un boxer în ring. Ceva nu era în regulă. Din cînd în cînd răcnea teribil. Înjura și vorbea foarte urît despre tatăl lui care ar fi fost marele vinovat, zicea el, dar nu înțelegeam pentru ce. Oare ce pățise Sandu? Lumea se adunase ca la circ. Un om matur a încercat să vorbească cu el, să-l calmeze, dar n-a reușit. După cîteva ore, a venit o Salvare și l-a luat. Multă vreme nu l-am mai văzut. A reapărut la un moment dat, peste cîteva luni. Avea fața foarte umflată și ne-a spus cu o voce schimbată că a primit voie să-și viziteze părinții. Un vecin cu părul alb, domnul Albuș, care ni se părea foarte înțelept și care ne întreba mereu dacă am citit Biblia, ne-a spus băieților din cartier, ca pe un mare secret, că Sandu înnebunise pentru că se masturbase prea mult. Dezvăluirea lui ne-a băgat pe toți în sperieți, mai rău chiar decît povestea lui Sandu, cu fantoma.

Locuia la parter și i se zicea Sobolul. Stătea mereu la fereastră, cu coatele pe pervaz și privea strada. La un moment dat, a căpătat obiceiul ca, de acolo, de la geam, să intre în vorbă cu aproape toți trecătorii din *raza lui verbală*, dacă se poate spune așa. Părea că-i cunoștea pe toți și-i aborda de fiecare dată cu aceeași întrebare obsesivă: „Unde te duci?". Unii răspundeau după cum îi tăia capul, alții se făceau, de la o vreme, că nici nu-l aud. După Revoluție, Sobolul a dispărut și cîțiva ani nu l-a mai văzut nimeni, ca și cum ar fi intrat în pămînt. Mama lui a rămas singură. Era tot mai bătrînă. Într-o zi, Sobolul, deja om în toată firea, s-a întors. Stătea din nou la mama lui, dar o boscorodea întruna. Nimic din ce făcea biata femeie nu-i era pe plac. Țineau geamurile deschise și toți vecinii auzeau cum o certa pentru orice fleac. Vocea lui, destul de pătrunzătoare, devenise de-a dreptul terorizantă, greu de suportat. Noroc că întoarcerea sa n-a ținut prea mult, iar după vreo două săptămîni, Sobolul a dispărut din nou, de data asta definitiv. Nimeni din cartier nu l-a mai văzut vreodată, ca și cum ar fi murit... Mama lui a continuat să-și ducă traiul singură și să tot îmbătrînească. A ajuns la o vîrstă atît de înaintată, că e ca și cum nu va mai muri.

Era mai mare decît noi și îl chema Cristi. Ne plăcea să-l sîcîim, fiindcă se prefăcea că încerca să ne prindă. În loc de Cristi îl strigam Cristofor, dar nu Columb, ci Porumb. Nu mai știu nimic de el, nici pe atunci nu prea știam... Mi-a rămas în minte doar porecla: Cristofor Porumb.

■ ■ ■

ready made

„Jenică Atanasiu, al lui Bambulis fiu, candidează, Sâmbătă, la colegiul I de Senat. Ce îndrăzneală!

Câtă nerușinare! Câtă obrăznicie! Ce obraz de toval! Ce rușine pentru județul Tulcea!

[...]

Cetățeni! Treziți-vă! La arme! Pă el! Înarmați-vă cu cea mai teribilă armă: VOTUL și aruncați disprețul vostru în fața canaliei cu chip de om. Striviți, sub greutatea scârbei voastre, reptila immundă, striviți scorpia veninoasă!"

Vocea Dobrogei, Anul II, No. 44,
Tulcea, 24 Mai 1914

Radu NAUM

un sport **la Răsărit**

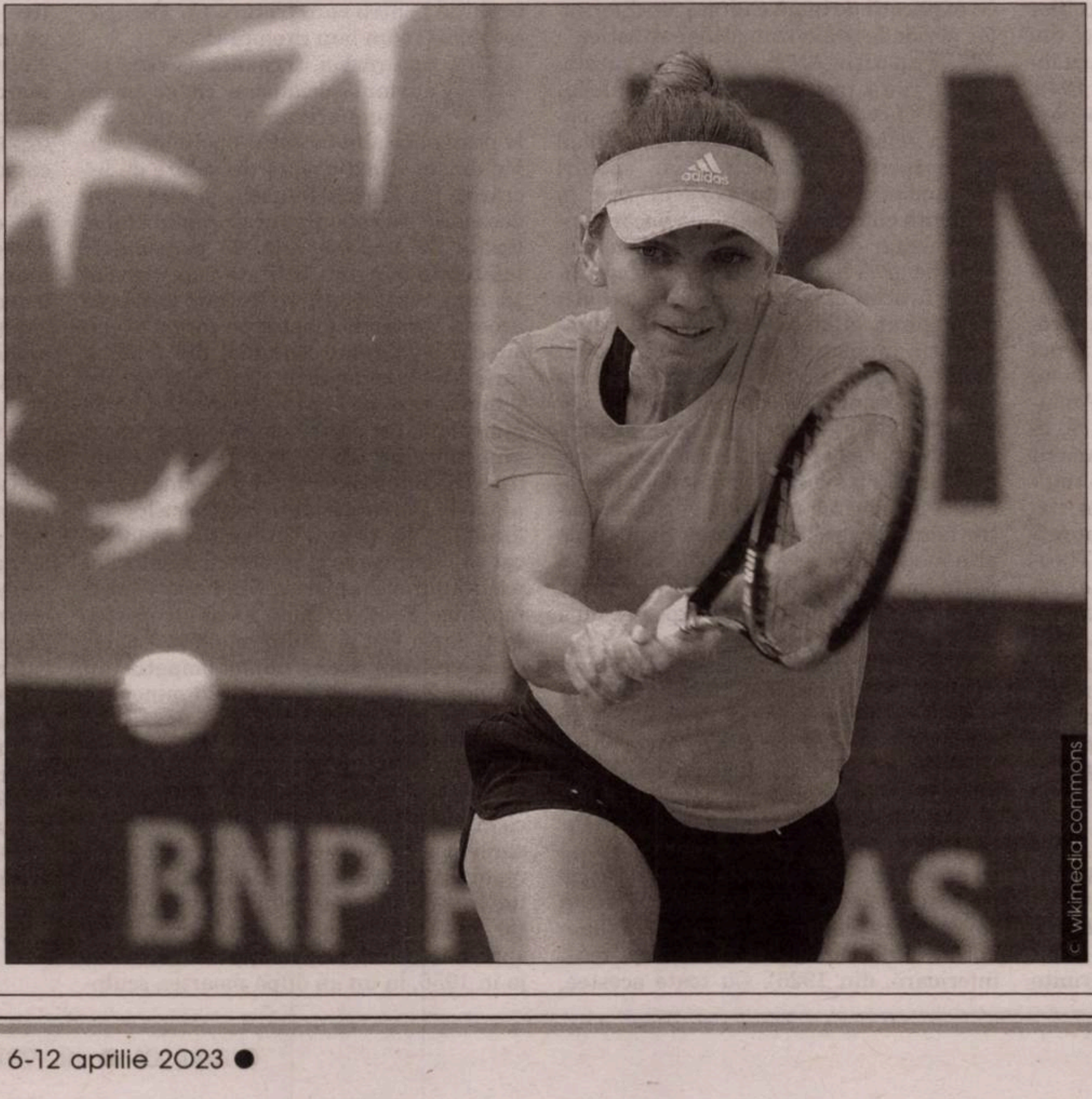

c. wikimedia commons

Ce mai e de așteptat în cazul Halep?

Că mai e de așteptat. Așteptarea în sine e o pedeapsă. Iar dacă va fi considerată nevinovată în cazul de dopaj, aceste luni (ani?) vor fi duse pe apa Sîmbetei. Imaginați-vă infernul în care trăiește cea pe care o numeam la un moment dat Simo ca pe o surioară și căreia îi zicem acum Halep, ca unei străine. Dintr-un apus de carieră ca un soare provensal topindu-se treptat printre dealuri și vii s-a trezit într-un *bardo* despre care habar n-are unde o va duce. A fost prinsă în octombrie că posedă în corp roxadustat, echivalent cu deținerea unei arme de asalt la urcarea într-un autobuz. De atunci, judecata se tot amînă. Mai nou, eșantioanele trimise de apărarea Simonei au fost refuzate și s-a cerut o expertiză de laborator, a anunțat Firicel Tomani, un apropiat, cu o vibrație de nemulțumire. De înțeles. Întîrzierea unui verdict, oricare ar fi, sapă în moralul și fizicul sportivei, oricît ar da „la perete". Poate sta lîngă rachetă de dimineață pînă seara, în atare condiții îi e imposibil a decola, poate doar să se scufunde, puțin cîte puțin, zi după zi, după-amiază de după-amiază. Demonul incertitudinii e noul ei *sparring partner*. Tomani spune că mai poate juca încă trei-patru ani. „La începutul carierei mă gîndeam că o să joc pînă la 28. Apoi, anul trecut am zis că o să mă retrag la 30. Acum mă gîndesc mai degrabă la 32 de ani", declara Halep în 2017. 32 de ani face anul ăsta. Deci, schimbare de macaz. Schimbare de tot. Ultimul an i-a mitraliat toate visurile. Planul era să pună tenisul în cui devreme și, în glorie, să se căsătorească și să aibă copii. În acest moment e divorțată, cu imaginea zob și întrebări despre ce va mai face nu doar în viața sportivă, ci și în viață pur și simplu. Banii mulți nu-i țin de cald acum. Simona e un om care are de rezolvat multe ecuații, de făcut multe alegeri pînă la a revedea soarele ascuns azi de pereții crevasei în care e prizonieră. Înainte de toate va trebui să convingă nu doar comisia de judecată, ci și lumea largă că nu s-a dopat cu bună știință, că totul a fost un accident oribil – din păcate, tocmai de aceea puțin plauzibil. Și chiar de va reuși, un rest de zaț va rămîne în gura multora care vor vorbi public despre ea. Dar altă cale nu e. Povestea ei e de film. Deocamdată e unica spectatoare a peliculei, singură în sala întunecată.

dosarDILEMA VECHE

Coordonatoare: Adina POPESCU

Europa, *mon amour*

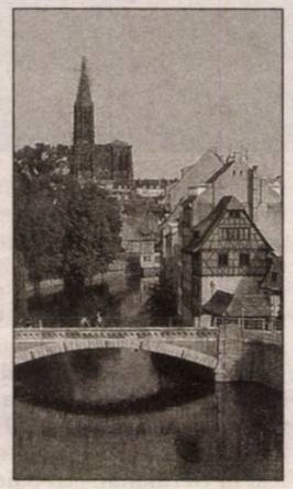

Texte și opinii de:

- Constanța VINTILĂ (cercetătoare la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române)

„Acolo în Europa“

- Adrian CIOROIANU (profesor univ.)

„Marea putere pe care nimeni n-o vede“

- Romanița CONSTANTINESCU (lector de limba și literatura română, Universitatea din Heidelberg)

„Europa și enervantele, dar fecundele ei incertitudini“

- Ovidiu NAHOI (redactor-șef la RFI România)

„Bolnavi de Europa. Și, posibil, suspecți“

- Emanuela IGNĂȚOIU-SORA (doctor în drept)

„Noul proiect european“

- Marius CHIVU

„«Două continenturi: Europa civilizată și Africa sălbatică»“

argument

De unde vine Europa

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Europa,
mon amour

Pe măsură ce ne integrăm, ne tot întrebăm: ce este, de fapt, Europa? O etimologie destul de plauzibilă a cuvîntului „Europa“ este de extracție semită. Rădăcina Europei ar fi cuvîntul *ereb*, care în ebraică însemna *întunecat, apus, seară*. Privind spre Europa de la est de Mediterana, acesta era desigur spațiul de unde venea înserarea, apusul.

Totuși, etimologia cel mai des pomenită a cuvîntului „Europa“ este sorginte greacă și spune că numele continentului nostru vine din cuplarea a două cuvinte: *eurys*, care înseamnă fie „larg, care se întinde în lărgime“, fie „vast, ceva care se întinde departe“ și *ops*, care înseamnă și „a privi în față“, dar și „ochi“. Europa, așadar, poate însemna cea/cel care are ochi mari, largi. Precizez că este preferată varianta identității feminine a Europei, mai ales din pricina unui mit care este secundar în luxurianța mitologiei vechilor greci, dar nu e chiar necunoscut.

În mitologia greacă, la fel ca în cazul multor altor mituri, au circulat diferite variante ale poveștii Europei, dar povestea de bază a fost stabilizată de poeții de la începutul Imperiul Roman, anume Horațiu și, mai ales, Ovidiu. Europa era o prințesă feniciană cu statut de semizeiță, fiică a Regelui Agenor al Tirului, acesta fiind fiul lui Poseidon și al Libyei. Era, desigur, foarte atrăgătoare, pentru că Zeus, de cum a văzut-o, s-a simțit stîrnit. Ca să o seducă, Zeus s-a transformat într-un splendid taur alb și s-a amestecat într-o cireadă pe care Hermes a primit ordinul să o mîne spre plaja pe care Europa, împreună cu alte fetișcane de la curtea Tirului, își făcea veacul. Europa a fost foarte impresionată de apariția taurului alb – puternic, grațios, maiestuos, emanînd o forță sexuală copleșitoare. Aproape amețită de tulburare, ignorînd sfaturile prietenelor ei, Europa l-a mîngîiat și apoi, din mîngîiere în mîngîiere, l-a încălecat. Acesta nu a mai pregetat o secundă, s-a aruncat în mare și a înotat pînă în Creta, departe de Regatul lui Agenor. Acolo, Zeus a redevenit antropomorf, și-a dezvăluit identitatea și a posedat-o ca un bărbat capabil să devină taur cînd vrea el. Zeus și Europa au avut mai mulți fii, dintre care cel mai cunoscut a fost Minos, cel care îi va ordona lui Dedal să construiască pentru el labirintul cretan. Europa a devenit, astfel, prima regină a Cretei. Imediat după răpirea Europei, Regele Agenor și-a convocat fiii și le-a poruncit să plece în căutarea ei – să nu cumva să se întoarcă în Tir fără ea! Răspîndiți în toate zările, băieții nu au mai găsit-o niciodată și, prin urmare, nici nu au mai revenit acasă, unii fondînd noi așezări, alții stabilindu-se în alte orașe.

Cum am spus, mitul Europei nu era central în complicata mitologie greacă, așa că, în Evul Mediu, părea a fi uitat. De altfel, pe tot parcursul Evului Mediu, cuvîntul Europa avea încă o conotație strict geografică – pentru a desemna cultural teritoriul european, medievalii vorbeau de „creștinătate“/*christianitas*, o identitate ce trebuia apărată de islam.

În orice caz, mitul Europei, femeia răpită de Zeus, a revenit în forță în Renaștere, odată cu revalorizarea literaturii antice. Așa se face că povestea Europei și a taurului alb a devenit subiect al multor lucrări de artă din acea perioadă, unele dintre ele fiind semnate de mari artiști precum Dürer, Tițian sau Veronese.

Specialiștii spun că mitul, așa cum vi l-am povestit, apare cam prin secolul VIII î.Hr. Fapt este că, la Homer, adică tot cam pe-atunci, cuvîntul apare ca fiind un atribut care însoțește mereu pe Zeus – *„Zeus euriopos“*, ceea ce însemna Zeus cel clar-văzător, cel vizionar, cel care vede departe. Cum *„euriopos“* este adjectivul masculin, avem și forma feminină *„euriope“*.

Ne putem, așadar, ușor imagina că personificarea Europei cea mai adecvată etimologiilor și mitului ar fi o femeie cu ochii largi, care privește pieziș și dincolo de prima vedere, cu un aer înserat, poate un pic melancolică din cauza aceasta. Sedusă de Zeus, fără îndoială. Acest Dosar duce lucrurile un pic mai departe. (**Sever Voinescu**)

Adrian CIOROIANU

Marea putere pe care nimeni n-o vede

Amestecăm un continent, un război și o criză și vedem ce iese

Problema, în Europa, este că o știre anodină plecată dintr-o țară va avea ecouri unde nu te aștepți, într-o altă țară, pe același continent. Drept care vă întreb: ce legătură credeți că există între un anumit prinț german trăitor în anul 2023, dictatorul Adolf Hitler și primul rege al românilor, Carol I?

© wikimedia commons

Marele vals

Iată care poate fi, acea legătură (sau una dintre ele, relatată de *The Economist*, 25 martie a.c.). Pe 9 martie recent, prințul (de 46 de ani azi) Georg Friedrich de Prusia – care este stră-stră-stră-strănepotul kaiserului Wilhelm al II-lea, conducătorul Germaniei în Primul Război Mondial – a ținut o conferință de presă la Berlin cerînd retrocedarea proprietăților, a mobilelor, operelor de artă ș.cl. confiscate de ocupația sovietică de după 1945 (nu e prima dată cînd o face).

Acest prinț Georg Friedrich este un Hohenzollern – marea familie care conducea nu numai Germania, la începutul secolului XX, ci și un regat pe nume România. Azi, în Germania, numele de Hohenzollern are o conotație preponderent negativă – mai ales de cînd fiul mai mare al fostului kaiser Wilhelm obișnuia să-i trimită telegrame de felicitare lui Hitler –, dar în România, nu numai în inima nostalgicilor dinastiei locale, Hohenzollern este o casă cu totul onorabilă și de bună pomenire, din simplul motiv că de acolo a venit primul nostru rege: modestul, eficientul, răbdătorul (și rusofobul) Carol I, fondatorul dinastiei române. În context fie spus, rar se amintește la noi că familia Hohenzollern din Germania l-a dezavuat pe regele nostru Ferdinand, atunci cînd acesta – în august 1916 – a declarat război Germaniei sale natale, din loialitate față de coroana României pe care o purta! Acest detaliu nu-i împiedică astăzi pe români să aibă impresia că Hohenzollern este încă o parte bună din istoria dinastiei lor.

Dar lucrurile sînt încă mai complicate de atît. În România de azi, regele Carol I sau Regina Maria sînt personaje foarte populare – dar acum 70 de ani manualele de Istorie nu vorbeau nimic despre ei, iar discursul public nici atît! După cum acum 70 de ani, în Germania federală postbelică, erau destui oameni care se întrebau dacă republica va rezista și dacă nu cumva revenirea la Hohenzollerni n-ar fi o soluție!

Acesta este doar un exemplu de ceea ce înseamnă complexitatea istoriei europene. Pe o suprafață relativ mică de teren („Europa este o excrescență a marelui continent euroasiatic“, scria în 1946 economistul și fostul ministru liberal Dumitru „Mitiță“ Constantinescu, devenit în ultimii săi ani de viață un bizar sovietofil, decedat chiar în anul în care publica aceste rînduri, 1946...), Europa este plină de contradicțiile lungii sale istorii, care a fost o neîntreruptă luptă pentru putere, pentru extindere sau pentru apărare. Desigur, majoritatea istoriilor pe care noi le citim (sau le scriem) sînt eurocentrice; acesta este tiparul nostru mental și vor trebui, probabil, alte generații pentru a restabili un echilibru (vezi cartea lui Tamim Ansary, *Destin deturnat. O istorie a lumii prin ochii islamului*, Editura Corint, 2018). Dar acest echilibru este mereu o rezultantă a epocilor: cînd islamul domina din Iran și pînă în Spania de azi, și-a scris istoria sa; cînd creștinismul a dominat lumea, istoriografia s-a adaptat firesc. A acuza o religie că a imprimat un anume tipar scrierii istoriei lumii (și a căuta vinovați sau contestații) e pierdere de vreme: pentru că orice religie (sau ideologie) dominantă va impune o anumită memorie, o anumită istorie.

Europa este peisajul perfect pentru această curgere a valsului puterii, a influențelor și a culturilor.

Visuri imperiale la cheie

Acestea fiind zise, cu atît mai meritoriu ne apare tot ce s-a întîmplat după al Doilea Război Mondial – din păcate numai în Occident, pentru că Europa central-orientală era sub altă influență. Europa Unită (sub semnul democrației liberale și al economiei de piață) este unul dintre cele mai frumoase capitole din întreaga istorie a continentului nostru. Așa cum spune Timothy Snyder în excelenta sa carte *Drumul spre nelibertate. Rusia, Europa, America* (Editura Trei, 2021), după 1945 marile puteri europene care timp de decenii și chiar secole se luptaseră între ele, în frunte cu Franța, Germania sau Marea Britanie, și-au dat seama că nici una dintre ele nu va mai putea controla Europa toată, ca un hegemon; apoi, după mișcarea mondială de decolonizare, aceleași foste puteri și-au dat seama că viitorul lor imperial e improbabil. Și, în aceste condiții, au ales cea mai bună cale posibilă: nemaiavînd șanse să reînvie ca imperii, au decis să devină state moderne, mai mult sau mai puțin naționale. Această schimbare de paradigmă în politica europeană – ca și banii americani veniți prin Planul Marshall – au creat premisele pentru etapele succesive ale integrării europene, de la începuturile asocierii economice din anii '50 pînă la Comunitatea Europeană a anilor '90 – cea spre care, după căderea regimurilor comuniste, țările central-orientale (precum România) au deschis ochii libertății cu admirație.

Această evoluție post-1945 a puterilor occidentale (adică renunțarea la ambițiile imperiale individuale și decizia creșterii puterii comune prin integrare) nu a fost una subînțeleasă; ea nu a fost rodul vreunui determinism politic, ci a reprezentat o alegere asumată. Dovadă că așa a fost este cazul de azi al Rusiei: recentul război din Ucraina ne arată că, inclusiv după căderea regimului comunist, visul imperial al Rusiei n-a dispărut niciodată. Ceea ce se întîmplă acum în Ucraina (sau Belarus) este revolta unei puteri europene (Rusia) care nu acceptă că una sau alta dintre fostele sale „colonii“ din anii sovietelor ar putea să-i evadeze din sfera de influență.

Două tendințe opuse

Și astfel ajungem la etern-disputata problemă a frontierelor: care anume sînt granițele Europei? Din acest punct de vedere, geografia spune ceva, dar istoria, politica și geopolitica par a spune altceva.

Așa a fost mereu, de-a lungul secolelor. Pentru Franța secolului al XIX-lea, Prusia germană era marginea de Est a Europei. Mai apoi, spre 1900, pentru tînăra Germanie marginea de Est a Europei era prin Austria habsburgică – iar pentru Austria, desigur, marginea era în Ungaria, pe la Carpați. Acum, la rîndul nostru parte componentă în mod oficial din Europa, și noi privim spre Est – și ni se pare că Republica Moldova și Ucraina par a fi marginea Europei, în timp ce Rusia pare prinsă într-un efort de a se îndepărta de Europa și a se apropia de Asia (politic și geopolitic).

Ceea ce se întîmplă cu Rusia astăzi nu este, iarăși, ceva cu totul nou. Cu siguranță – geografic vorbind – există o Rusie europeană, după cum există o Rusie asiatică. Dar acest balans politic, între partizanii ruși ai europenizării (de la Petru cel Mare la Mihail Gorbaciov) și cei ai autoizolării sau ai căutării unei identități ruse (care de cele mai multe ori este o identitate imperială, de la Ivan cel Groaznic și pînă la Stalin), acest balans, deci, continuă și azi. Sîntem în situația în care Europa pare a înainta spre Rusia (pe care, în anii 1990, se credea că o va cuprinde), iar Rusia scoate armata în afara propriilor granițe tocmai pentru a opri această înaintare.

Faptul că, în momentul de față, Ucraina sau Republica Moldova declară (prin liderii lor) că vor să facă parte din Europa în mod oficial (adică în UE) nu înseamnă că procesul va fi foarte rapid și fără obstacole (vezi ce se întîmplă Bulgariei sau României în dosarul Schengen). Dar ceea ce contează este tendința: pe de o parte avem o China care pare a prelua controlul spațiului Asiei Centrale în care pînă nu de mult hegemon era URSS/Rusia, pe de altă parte avem o Uniune Europeană care, după 1995, s-a tot extins spre Est. Noi înșine uităm deseori că, pînă în anul 2004, Austria, Finlanda și Grecia erau cele mai „estice“ țări ale UE! Cum va reacționa Rusia, prinsă între aceste tendințe? Deocamdată o face declanșînd un război și promițînd o alianță strategică pe termen lung cu China.

Viitorul unei relații

Desigur, evidența ne obligă să admitem că Europa nu se reduce la Uniunea Europeană; altfel, UE se prelungește oriunde valorile sale au adepți, din Islanda pînă în Turcia sau spațiul ex-sovietic. Simultan, euroscepticii există și ei, iar unii pariază pe destructurarea uniunii. Desigur, nimeni nu citește în viitor, iar ultimii ani ne-au demonstrat că, în bine și în rău, cam orice este posibil. Pe de altă parte, ultimele șapte decenii ne-au arătat că particularitatea Uniunii Europene tocmai aceasta a fost: a traversat crize în serie, dar, la capătul lor, a ieșit tot mai integrată (din motivul despre care vorbea acel Timothy Snyder amintit mai sus). Cu tot Brexit-ul de acum cîțiva ani, prima vizită pe care noul monarh britanic Charles al III-lea a făcut-o în afară a fost în Germania – trebuia să fie Franța, dar Hexagonul era în turbulențe (nimic nou și aici).

Dar concluzia acestor rînduri este alta: nu ce va face Rusia va fi, pe termen lung, principalul subiect în atenția Europei. Foarte probabil, Rusia va continua și în viitorul previzibil balansul său între liberalizare și ermetizare; scenariul unui parteneriat Rusia-China pe termen lung este posibil, însă el vine la pachet cu adîncirea situației de juniorat a primei în raport cu cea de-a doua. Relația UE cu Statele Unite va fi, și ea, relativ predictibilă. Dar problema pe care eu o văd ca fiind inevitabilă pentru tema noastră este cîntărirea genului de relații viitoare pe care Uniunea Europeană le va avea cu statul numit China. Aceasta va fi reala provocare. La ora la care scriu aceste rînduri, președinta Comisiei Europene Ursula von der Leyen și președintele Franței Emmanuel Macron tocmai urmau să facă o vizită la Beijing; unul dintre subiecte cu siguranță va fi Rusia (și implicit Ucraina), dar aceste tatonări UE-China vor continua în toți anii viitori, indiferent de agendele diferitelor zile.

La nivelul acestui 2023, Europa rămîne continentul pe care toți ceilalți pămînteni și-ar dori să-l vadă (măcar), după cum Uniunea Europeană rămîne marea putere pe care nu o vede mai nimeni (dar aceasta n-o împiedică să fie exact ce-am spus: o mare putere, printre celelalte).

Adrian Cioroianu *este profesor universitar și director al Bibliotecii Naționale a României. Cea mai recentă carte (editor):* 1921-2021. A fost odată ca niciodată Partidul Comunist Român, *Editura Polirom, 2021.*

Ovidiu NAHOI

Bolnavi de Europa. Și, posibil, suspecți

Uneori, gesturi simple pot trăda simțiri profunde. Într-un banal schimb de mesaje de pe rețelele sociale, liderul extremei drepte a caracterizat europenismul drept „boală“.

Simplă scăpare? O glumă proastă? Bravadă? Sau un semnal sumbru cu privire la ceea ce s-ar putea întîmpla în cazul accederii la putere? Venită din partea unui politician radical, aflat în creștere de cotă, potrivit sondajelor de opinie, remarca poate fi prevestitoare de rele.

Dacă europenismul este o boală, ce-ar face ei pentru a o eradica din societate? Vor fi „bolnavii“ puși în carantină, ca o răzbunare perfidă pentru restricțiile sanitare din timpul pandemiei? Va fi ea, boala europeană, pusă la index, prin blocarea ascensiunii sociale și profesionale a celor cu suspiciune de „europenism“? Va deveni ea o „boală rușinoasă“, iar cei infectați vor fi plimbați în cuști, prin piețe și tîrguri, spre distracția gloatei? Sau soluția va fi stîrpirea răului de la rădăcină, prin instaurarea unui sistem de educație dogmatic, xenofob, protocronist, mistic?

Este, oare, prea mult să ne gîndim la toate acestea plecînd doar de la o remarcă nătîngă a unui politician care – iertare! – pînă acum nu ne-a oferit vreo pildă lămuritoare cu privire la mobilierul dumisale intelectual? În timpuri normale ar fi, desigur, o exagerare sau, mai mult, pierdere de vreme. Problema este că zicerea se adaugă unui întreg șir de semne îngrijorătoare care, toate adunate, ne pot duce într-o direcție urîtă.

Un semn rău este îndepărtarea românilor de Europa, cuprinși de un fel de euro-bosumflare. Multora nimic nu le mai place. Ne ia copiii Europa, să ni-i facă homosexuali. Bunicile fac naveta de la est la vest, să aibă grijă de nepoți. Acolo, se bucură de confortul vieții occidentale, asigurat de fii și fiice prin muncă grea.

Nepoțeii sînt OK, dar, odată ajunși acasă, bunicii cad iarăși în depresie: Europa vrea să ne fure copiii să-i facă homosexuali. Mai vrea Europa să ne oblige să mîncăm indigesta făină de greieri. Se zice că ne-a interzis și încălzirea cu lemne din 2023 – prețul lemnelor de foc tocmai a fost plafonat de Guvernul de la București, dar asta nu mai contează. Europa ne-a interzis și Crăciunul.

Dar poate cea mai grozavă dintre toate este ideea că Europa ne-a destrămat familiile, că ea, perfida, i-a smuls pe fii de lîngă părinți și i-a îndepărtat pe nepoți de bunici. Și, deodată, libera circulație încetează să mai fie oportunitatea prin care milioane de familii au scăpat de sărăcie și primele toalete cu apă curentă au putut apărea în satele românești, după două mii de ani.

În cea mai prosperă decadă a istoriei României, cînd țara s-a apropiat ca niciodată de nivelul mediu de dezvoltare al UE (circa 70%, spun statisticile europene), românii sînt enervați, gata să întoarcă spatele Europei și să trîntească ușa ca o Didină lovită în amoarea proprie. Tradusă în cifre, această euro-bosumflare românească se traduce cam așa: doar 46% din români mai cred azi că apartenența la Uniunea Europeană este un lucru bun, față de 62% media europeană. Sînt rezultatele ultimei ediții a eurobarometrului realizat de Parlamentul European. Potrivit sondajului, în 2015 numărul românilor care spuneau că apartenența la UE este un lucru bun era mult mai mare, comparat cu media UE: 68% față de 54%.

Sprijinul europenilor față de Uniune a crescut în ultimii ani, la aceasta contribuind cîteva succese notabile ale Uniunii Europene în ultimii ani. A făcut față cu succes Brexit-ului, europenii dovedindu-se uniți în negocierea acordului de divorț. Și asta, în așa măsură încît europenii aflați pe teritoriul britanic au putut primi dreptul de ședere în continuare – puțini români înțeleg asta, dar faptul că ei au putut continua să lucreze și să locuiască în Marea Britanie se datorează apartenenței lor la UE. Au mai fost achizițiile comune de vaccinuri în timpul pandemiei, planul de dezvoltare post-COVID, Next Generation EU sau solidaritatea pentru Ucraina. Toate acestea au arătat că, uniți, europenii sînt o forță.

Un sondaj realizat în mai multe țări pentru European Council on Foreign Relations (ECFR) și publicat la mijlocul luni martie arată că opiniile europenilor sînt tot mai convergente în privința Ucrainei. Sprijinul lor pentru Ucraina rămîne unul crescut și ei sînt, în general, de acord că Rusia a devenit acum adversarul sau rivalul Europei.

Românii, însă, se îndepărtează tot mai mult de această tendință și își fortifică ucraino-scepticismul. Dacă, în general, 66% din respondenți văd Rusia ca pe un adversar sau ca pe un rival, doar 32% din români împărtășesc această părere. Și tot printre români sînt și cei mai mulți fără vreo opinie referitoare la Rusia: 37%, față de 20% media europeană.

De asemenea, dintre europeni, românii sînt mai înclinați să susțină o încheiere rapidă a războiului, fie și cu cedarea unor teritorii de către Ucraina – 37%, față de 22% care cred că ucrainenii trebuie să-și recupereze teritoriile. Cu alte cuvinte, în timp ce europenii au înțeles, de la declanșarea războiului, că Rusia este inamicul principal și Ucraina trebuie să-și recupereze teritoriile, românii sînt tot mai înclinați să cedeze pretențiilor Kremlinului.

De ce se întîmplă toate acestea? Putem vorbi despre succesul tot mai evident al propagandei ruse, rostogolită fără rușine pe site-uri și emisiuni de televiziune. Posturi TV care promovează astfel de narative, precum RTV sau Realitatea Plus, se bucură de prezența în studiouri a unor politicieni din coaliția de guvernare, care astfel nu fac altceva decît să le legitimeze discursul.

Mai rău, în loc să combată narativele rusești și să-și afirme propriile convingeri europene, politicieni din coaliția de guvernare preiau tot mai des discursul extremei drepte – cum a fost cazul scandalului Bîstroe. Sau blamarea Comisiei Europene pentru nivelurile reduse ale despăgubirilor pentru fermierii români afectați de importurile de cereale din Ucraina. În realitate, vina aparține Ministerului Agriculturii din România, care nu a fost în stare să ofere Comisiei date concludente. Nu mai vorbim de tărăboiul populist de după ratarea admiterii în Spațiul Schengen, în decembrie 2022.

Se vorbește pe culoarele coaliției guvernamentale că strategia pentru anul 2024 ar consta în folosirea ascensiunii extremei drepte și prezentarea acesteia drept o sperietoare. Cîștigă extrema dreaptă alegerile europarlamentare?

Foarte bine! De frică, oamenii vor veni încolonați să aleagă coaliția PSD-PNL la locale, parlamentare și prezidențiale. Este un joc periculos cu focul, în care România poate să se ardă rău. Și în urma căruia boala noastră cea europeană se va trezi cu vindecătorii de care nu are nevoie.

Ovidiu Nahoi *este redactor-șef la* RFI România.

Constanța VINTILĂ

Acolo în Europa

Europa ne bîntuie mințile și trupurile mai ceva ca spiritele din poveștile pentru adormit copii. Admirația pentru tot ceea ce poate fi „european“ a rămas intactă și astăzi, după aproape trei secole. Dar cum era pe vremea lui Ienăchiță Văcărescu? Ce gîndeau pașoptiștii despre Europa? Și cine era Europa? Pe la 1800 și chiar mai tîrziu, Europa se reducea la cele cîteva țări active în plan politic: Franța, Prusia, Austria. Boierul se ducea pînă la Viena (cunoscută sub numele de Beci), iar negustorul își îndrepta pașii spre Lipsca (Leipzig), Trieste și, dacă era nevoie, ajungea la Veneția, să-și vîndă ceara și mierea. Rareori, oamenii mergeau cu gîndul pînă la Londra și mai departe de acolo la Stockholm și înapoi la Bruxelles. Acum trebuie să spunem ceva și despre oamenii care imaginau harta Europei la care aspirau: ei erau boieri sau negustori, domni fanarioți sau clerici, meșteșugari sau profesori, doctori sau ingineri cu oarecare educație și mobilitate. Cei mulți aflau despre celelalte nații de peste mări și țări de prin poveștile altora, de prin întîlnirile de pe drumurile de poștă cu trăsurile pline ochi de aventurieri plecați să exploreze Orientul. Contactul dintre lumi crea sterotipuri, unii credeau că „acolo în Europa erau oameni învățați, puitori de pravili“, în timp ce ceilalți, zdruncinați prin hîrtoapele drumurilor valahe, veșnic proaste, își închipuiau că barbaria începea la Turnu Roșu.

Admirația și dorința de a fi ca „acolo în Europa“ se prefigurează prin intermediul lecturii, dar mai ales cu ajutorul călătoriilor. Or, călătoria și educația nu sînt chiar la îndemîna oricui. Resurse materiale importante sînt mobilizate atît în susținerea unui proiect educativ, cît și în învățarea prin călătorie.

„Zic dumitale că așa trai n-am mai trăit de cînd sînt“, scrie vornicul Barbu Știrbei de la Karlsbad, la 12 iunie 1796, impresionat de lumea adunată din toate părțile Europei. Drumul lung, prin Timișoara, Pesta, Viena, Praga, îl impresionase, poate, dar în goana poștalionului n-a avut timp nici să scrie, nici să privească. Dar cînd a ajuns în stațiunea balneară, cunoscută și frecventată cu asiduitate de bogații europeni, cerneala părea inepuizabilă în a descrie ce era mai frumos, mai interesant, mai impresionant. Părea că toată Europa se adunase la un loc: „beau apă și petrec cu mila Maicăi Preciste foarte bine. Altă dată această viață n-am petrecut. Priteșug cu mulți grofi și prinți am făcut; de cîteva vreme au venit și prințipu de Corlandiia, adică Duca cu Ducheza; au făcut un bal foarte frumos, la care am fost și eu poftit; am mîncat, am băut, am fost la joc pînă s-au sfîrșit. Am făcut prieteni, Hagiule (Constantin Hagi Pop, negustor din Sibiu), din toată lumea, de la Petersburg, din toate laturile, și tot oameni mari, prințipi, grofi, baroni și cavaleri. Celor care le dă mîna a cheltui, aceia vin pe aici“. Mai mult de 800 de prinți și prințese se aflau în vara anului 1796 la băi și mai cu toți a „făcut priteșug“ boierul oltean, purces tocmai de la Craiova să-i cunoască.

Dacă Barbu Știrbei este impresionat de societatea „europeană“, de oameni, de sociabilitate, arhimandritul Eufrosin Poteca este mai degrabă interesat de progres prin cunoaștere și imitare. Bursier al Eforiei școlilor din București, Eufrosin Poteca este trimis, în 1820, la Pisa, să studieze filosofia și mai apoi la Paris (1825). Cînd revine în țară, în discursul public rostit la școala de la Sfîntul Sava, pe 20 iulie 1827, Eufrosin Poteca propovăduiește luminarea prin ridicarea de școli pentru copiii norodului, slobozirea robilor țigani și construirea de universități, așa cum se întîmpla acolo în Europa. Oare cît o să mai stăm „departe de frații noștri europeni“ își întreabă retoric auditoriul, format din domn, boieri, mitropoliți, episcopi, părinți și elevi. Oare nu știți că „împărații Europei apără și înmulțesc științele în tot felul“, continuă provocarea părintele-profesor. „Noi românii strănepoții slăviților romani n-am putea să ne mai împrumutăm de la dînșii? Oare n-am avea mijloace de a învăța, de a scrie, de a tipări ca și dînșii?“ O parte a auditoriului n-a prea apreciat entuziasmul „european“ al profesorului de filosofie, în frunte cu mitropolitul Grigorie, care i-a întors spatele. Timpurile erau însă de partea profesorului de filosofie, dîndu-i dreptate atunci cînd profețea că „înțelepții Europei hotărîseră cu îndrăzneală că politisirea neamului omenesc nu poate să se mai oprească și să se întoarcă iarăși la barbarie“.

Mulți tineri au plecat la studii, alții au plecat la băi și spa, o parte doar în călătorii de-a lungul și de-a latul Europei, admirînd, cheltuind, chefuind. Unii vor fi rămas, considerînd biata Valahie și săraca Moldovă nedemne de talentul și iscusința lor. De la Paris, la 13 mai 1849, Mihail Kogălniceanu îi dădea o lecție usturătoare (atît de necesară și astăzi) fratelui său ce-i scria că s-a plictisit de Moldova, de prăfuitul tîrg al Iașilor, unde „trîndăvea“, simțindu-se nefolositor, ignorant și ignorat, dorind să fugă departe, departe... pînă la Paris și să uimească lumea cu „geniul său neînțeles“. Iată ce-l îndemna: „Pentru noi, singurul loc unde putem însemna ceva este Moldova; acolo trebuie să ne silim să arătăm că sîntem în stare de a face ceva. Cît despre Franția, țară plină de geniuri și de talenturi, oameni ca tine și ca mine mor de foame, iar nu cîștigă 12 galbeni pe lună, mai ales, în ramul inteligenței sau a artelor. De aceea, frate, curaj, ai nădejde în tinerețea ta. Astăzi nu poți face nimică, dar mîine poate vei putea. Și, în sfîrșit, cu toate greutățile țării, am convicția că numai în Moldova poți și pot a face ceva. Cît pentru folosul ce zici că poți căpăta în Paris, adică învățătura, aceasta, dacă vei vroi, o poți cunoaște și în Moldova. Știința, astăzi, nu este un mister, tiparul a făcut-o universală“. Din exilul său parizian, Mihail Kogălniceanu depășise de mult entuziasmul european pe care-l schimbase în pragmatism progresist. Mai tînărul Alecu, rămas acasă cu babaca și grijile moșiilor, suspina după povești mirifice pe care le aflase de prin gazete sau de la Sue și ale sale *Les Mystères de Paris*.

Și astăzi admirăm Europa, și am vrea să fie ca „acolo“. Dacă vom încerca să și facem ceva folositor, după cum ne îndeamnă Kogălniceanu, atunci va fi. Poate nu astăzi, dar cu siguranță mîine.

Constanța Vintilă *este cercetătoare la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei Române.*

Romanița CONSTANTINESCU

Europa și enervantele, dar fecundele ei incertitudini

Discuția despre ceea ce i-ar fi propriu Europei e prilej de ironie într-o lume sceptică în privința valorilor și calităților. Cînd spun asta mă gîndesc, firește, la romanul lui Robert Musil, *Omul fără însușiri* (1930-) sau la eseul aceluiași, *Europa neajutorată* (1922). În *Omul fără însușiri,* Musil scoate din uz orice mit politic coagulant în Europa, pe fundalul prăbușirii Imperiului Austro-Ungar, dar și al coruptibilității alianțelor și valorilor într-o lume care se pregătea de un nou război.

Mă mai gîndesc și la romanul lui Joseph Roth, *Fuga fără sfîrșit* (1927), care ne aduce de asemeni la întîlnire cu propriile sentimente de neplăcută confuzie și deficit personal stîrnite de întrebarea despre ceea ce este definitoriu pentru Europa. Cititorii lui Roth știu că nu sînt mai puțin ridicoli decît acel personaj care nu merge niciodată la biserică, dar mizează în chestiunea valorilor culturale europene pe religie, decît doamna ale cărei legături ilegitime sînt cunoscute de întreaga societate, dar care pune preț în Europa pe moravuri, sau decît diplomatul fără prea multe amintiri din vremea școlii care însă prețuiește arta bătrînului continent. Uneori devin valori de patrimoniu tocmai acele aspecte *deficitare*, mai degrabă *dezirabile* decît reale, ale practicii cotidiene. Faptul că luăm drept valori propriile noastre dorințe arată că legătura dintre valoare și dorință este una deosebit de fină. Sociologul german Hans Joas încercase să evite o confuzie (în cartea sa *Apariția valorilor*, 1997), arătînd că valorile și dorințele nu au totuși același conținut propozițional: dorințele conțin factic ceea ce se dorește, în vreme ce valorile sînt mai degrabă orientări care exprimă ceea ce ne imaginăm că ar fi demn de a fi dorit. Valorile ne pun în situația de a putea aprecia dacă dorințele noastre sînt dezirabile sau nu. Ele însele nu au o anume „plinătate“ discursivă, ci au mai degrabă caracter imagistic, ce nu se lasă predicatizat. Sînt, ca să vorbim în termenii lui Musil, „fără însușiri“. Tocmai de aceea implică, așa cum spune și Hans Joas, un moment pasiv: ne simțim atașați de o valoare, nu ne cuplăm la ea. Hans Joas dă un exemplu elocvent: Luther, în fața dietei de la Worms, dă expresie, potrivit legendei, propriei perplexități care nu cunoaște argumente: „Aici sînt/stau și nu pot altfel“ *(„Hier stehe ich und ich kann nicht anders“).* Prin urmare, orice tentativă esențialistă de a numi și descrie valori are o componentă utopică, pîndită de pericole. Totuși, Hans Joas, împreună cu Klaus Wiegandt, îi va da curs, răspunzînd unei cerințe de piață, într-o carte masivă și de succes, publicată cu titlul expozitiv *Valorile culturale ale Europei* (2005, engl. 2008). Am mai scris despre această carte la vremea apariției ei, dar cum ea nu a fost tradusă în românește și este în continuare puțin cunoscută publicului românesc, revin aici pentru a comenta mai pe larg prima contribuție din această carte, datorată sociologului religiilor Shmuel N. Eisenstadt. Ea identifică prima trăsătură ancestrală și totuși încă activă a culturii europene: axialitatea ei.

Despre o „epocă axială“ și culturile axiale asociate a vorbit pentru prima dată Karl Jaspers *(Despre originea și scopul istoriei*, 1949). Între anii 800 și 200 î.Hr. iau naștere marile religii hegemoniale („religii ale lumii“) – în China lui Confucius și Lao Zi, în India *Upanișadelor* și a lui Buddha, în Iranul patosului vizionar al lui Zarathustra, în Palestina profeților Ilie, Isaia și Ieremia, în Grecia antică de la Homer, Parmenide, Heraclit, Platon, tragici și pînă la Tucidide și Arhimede. Sistemele religioase ale acestei epoci procedează la o despărțire aproape spațială, pe o *axă* sus-jos, între mundan și supramundan, între o ordine ultimă și una derivată, între realitatea imediată (întotdeauna deficientă) și temeiul ei. Tensiunea nemaiîntîlnită între imanent și transcendent are consecințe grele: conducătorul nu mai poate fi *egalul* zeului și poate fi silit *să se justifice* în raport cu un transcendent din care nu face parte. Se conturează dispute privind *adevăratul* zeu sau *adevărata* poruncă, ia naștere ideea necesității fundamentale de reconstrucție a ordinii lumii în funcție de imperative transcendente. Transcendentul este cel dinspre care își trag rațiunea de a fi indivizii, grupurile, instituțiile și practicile asociate acestora. Cu ideea transcendenței, spune Jaspers, se deschide istoria: ea se dispută între grupări *heterodoxe*, cu discursuri *autolegitimatoare* din ce în ce mai elaborate care produc conflict, dar care conduc în același timp spre „civilizarea“ heterodoxiei și a sectelor. Culturile axiale produc *justificări* pe care le evaluează permanent – nimic nu e cert și dat, totul e de discutat.

Shmuel Noah Eisenstadt identifică cultura europeană drept o *cultură axială*, pe urmele lui Karl Jaspers, aducînd acestui model o corecție. Dacă Jaspers numea epocă axială perioada cuprinsă între anii 800 și 200 î.Hr., Eisenstadt extinde acest interval axial către anul 500 și consolidarea islamului. Care sînt argumentele de politică culturală pentru un astfel de retuș al modelului ecumenic care îi aparținuse lui Jaspers?

Jaspers însuși încercase să depășească acea viziune a istoriei centrată pe creștinism și europenism pe care o găsise la Hegel în *Prelegerile de istoria filosofiei*. Intenția lui Jaspers fusese aceea de a nu izola izvoare ale culturii europene de încrengăturile lor mai largi și mai îndepărtate. Fără să încerce să-l elucideze, Jaspers semnalează un paralelism în reflecția asupra existenței omului în civilizațiile axiale: descrierea existenței omului are loc în categorii transcendentale și construcția instituțională urmează imperativele acestei noi viziuni cosmologice. Observația după care civilizațiile axiale au în comun modelarea existenței și a proiectelor ei în funcție de transcendență constituie în modelul ecumenic jaspersian condiția de posibilitate pentru observabilitatea și înțelegerea reciprocă a acestor culturi. Eisenstadt dorește să extindă acest beneficiu asupra unor complexe culturale ulterioare, precum creștinismul și islamul. În ceea ce privește islamul, ar trebui observat și că el este, în chip mai vizibil decît creștinismul, interior și exterior totodată identității culturale europene, în vreme ce exterioritatea creștinismului (datorată Luminilor, dar nu numai) nu este la fel de sesizabilă, motiv pentru care chiar s-a propus preluarea definiției creștine în proiectul de Constituție europeană.

Dacă cele două complexe sînt recunoscute drept axiale, atunci ele, în egală măsură, împărtășesc o altă caracteristică ce derivă din exercițiul perechii imanent/transcendent. Căci dacă se produce și aici despărțirea „cvasi-spațială“ între mundan și supramundan, atunci orice proiect imediat trebuie să se justifice în raport cu un transcendent, ale cărui imperative sînt pe cît de stringente, pe atît de nesigure. Civilizațiile axiale sînt promotoarele discursurilor legitimatoare, iar apartenența islamului și creștinismului la axial ar presupune că cele două complexe cultivă *o cultură comună a legitimării*. Cu atît mai mult, pretențiile reciproce la legitimitate ar fi reciproc inteligibile.

Se poate vorbi despre prezența unora dintre trăsăturile de axialitate enumerate de Jaspers atît în creștinism, cît și în islam. Cea mai importantă rămîne aceea că amîndouă cunosc divizări religioase și că suferă și profită în același timp de pe urma heterodoxiilor. Tentativa de a da o nouă înfățișare lumii mobilizează purtători privilegiați ai viziunii transcendentale, creează în ambele cazuri o elită culturală autonomă, civilizațională. Prin urmare, avem de a face – în ceea ce privește ambele complexe – cu o dinamică intelectuală și socială nouă, cu o nouă creativitate culturală, cu noi forme de a exprima protestul, de a exprima și gestiona disensiunile, de a elabora și formaliza discursul politic, teologic și filozofic. Pe de altă parte însă, este evident că exportul viziunii cosmologice în plan politic și social este limitat: creștinismul medieval cunoaște investitura divină a conducătorului, ceea ce nu îl face egalul divinității, deci îl poate sili pe principe să se justifice ca unul din lumea aceasta în fața lumii de dincolo, dar ideea mandatului divin descurajează formele de critică a puterii.

Încă mai interesant decît faptul, observat de Eisenstadt, că nici una dintre culturile axiale nu este uniformă și că potențialul de creație instituțională deținut de viziunile lor se concretizează diferit și limitat este luarea în considerație a supraviețuirii unor componente *non-axiale* în culturile axiale, care împiedică multiplicarea perspectivelor și suspendă comerțul cu argumente. O astfel de componentă non-axială în islam, spre exemplu, este prezentă în ritualurile de venerare a sanctuarului Ka'ba de la Mecca. Sanctuarul adăpostește Piatra Neagră, socotită, din vremurile preislamice, de origine divină. Ea nu respectă interdicția axială a închiderii transcendentului într-o formă. Și teofania creștină în Fiul Omului nu este mai puțin o mărturie irefutabilă decît prezența divinului în piatra Ka'bei.

Prin urmare, Europa cultivă o cultură a legitimării, dar nu numai pentru că s-ar putea defini, în termenii lui Jaspers, drept o cultură axială, ci tocmai pentru că ea se confruntă și cu componente non-axiale (cu fundamentalismul acelui „nimic nu mai este discutabil“). Ea înclină către heterodoxie și dispută, dar nevoia de certitudini, de o ideologie imuabilă, care nu trebuie să se mai justifice, de „providențial“, de „chip cioplit“, de reducere la tăcere a complexității și multitudinii, este încă la fel de prezentă.

***Romanița Constantinescu** este lector de limba și literatura română la Universitatea din Heidelberg.*

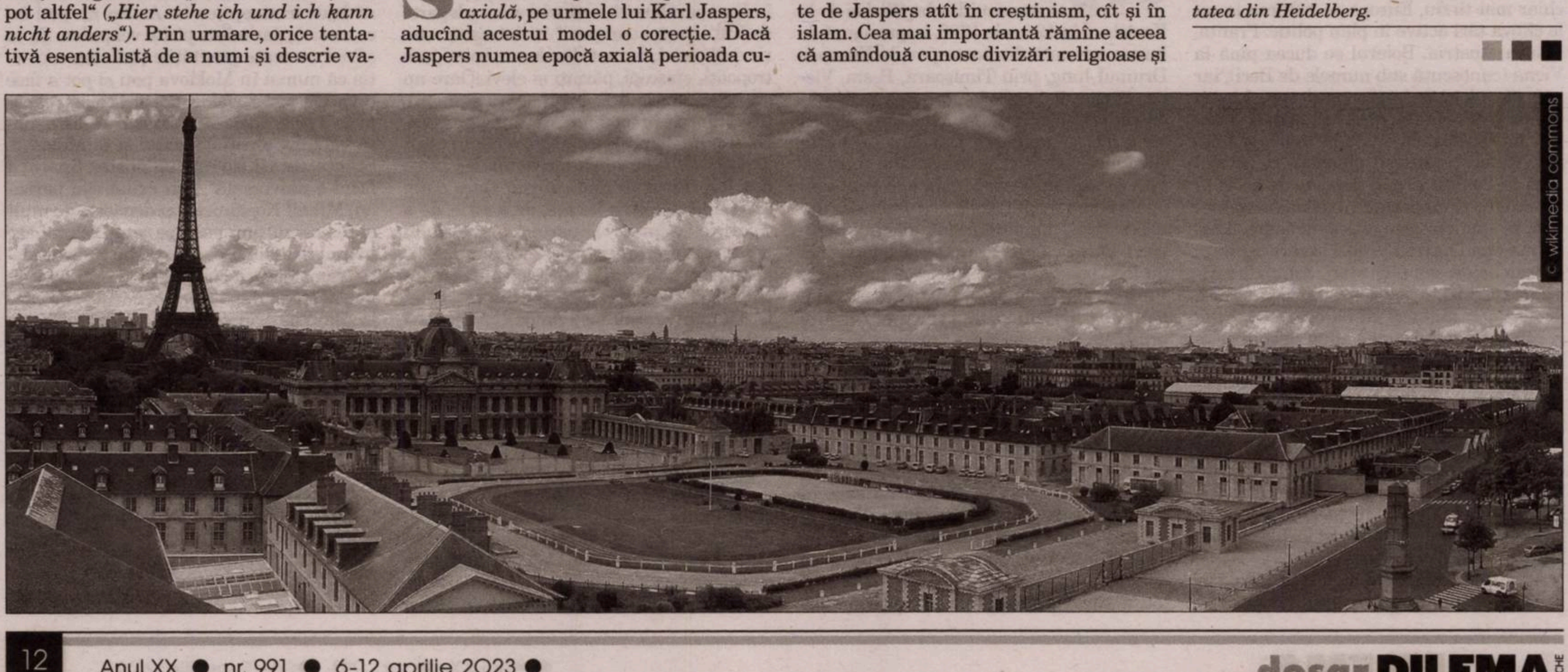

© wikimedia commons

Emanuela IGNĂȚOIU-SORA

Noul proiect european

În toamna lui 2004, o studentă de 23 de ani pleca printr-o bursă Erasmus la Universitatea Jean Moulin din Lyon, Franța. Descoperise dreptul Uniunii Europene și aflase despre părinții fondatori la facultate, dar încă nu știa mai nimic despre realitatea Uniunii Europene. La cursurile de drept ți se spune că devii cetățean european cînd treci granița și intri într-un spațiu supranațional, unde nu mai ești român, maghiar, francez, ci mult mai mult – ești european: te bucuri de cele patru libertăți fundamentale, dintre care cea mai importantă este cea prin care poți să circuli fără pașaport oriunde în Europa, poți să locuiești fără drept de sejur în orice loc al Uniunii Europene, poți studia la orice universitate și beneficiezi de servicii medicale dacă se întîmplă să ai o urgență medicală.

© wikimedia commons

Dar studenta de 23 de ani învăța despre instituții, agenții, despre aplicarea uniformă a dreptului UE fără să le înțeleagă; pe atunci o interesa să cutreiere Vieux Lyon sau cartierul deluros Croix-Rousse, împreună cu noii ei prieteni, Markus, Émilie, Tamás și Fiamma – tinerii din Germania, Franța, Ungaria și Italia – cu care împărțea bucătăria comună, cu care făcea schimb de muzici, cărți și povești de viață, fără să se gîndească că acele petreceri cosmopolite erau posibile datorită visului comun al unor oameni care aspiraseră la reconciliere, nu la protecționism și izolaționism, care visaseră să înlocuiască ororile războiului cu un proiect de pace și bunăstare.

Și iată că o mînă de studenți chiar trăiau acel vis în 2004, fără să se gîndească la abatele de Saint-Pierre și la al său proiect de *Pace eternă*, sau la Victor Hugo și la al său înflăcărat discurs despre Statele Unite ale Europei din 1849, sau măcar la Sofia Corradi (supranumită „Mama Erasmus“), cea care, din rolul de consultant științific al rectorilor italieni, promovase ideea unui schimb cultural, social și universitar între studenții din Europa – programul Erasmus. Nu, noi eram ingrați și plini de sine. Din bucătăria noastră părea că pacea va fi eternă, că sloganul UE „Uniți în diversitate“ e deja parte din ADN-ul nostru de europeni. Ce ignoram în tinerețea noastră era că noi eram printre puținii care eram conștienți de beneficiile UE (făceam parte din cei nouă milioane de participanți la programul Erasmus), că în doar cîțiva ani va fi o criză financiară mondială sau că, în 2015, criza refugiaților din Siria ne va testa încrederea în proiectul european. Poate nu neapărat încrederea noastră, dar pe a celor care nu participaseră la programul Erasmus, care, deși se bucurau de beneficiile UE, nu le vedeau neapărat direct și nici nu le înțelegeau. Poate de asta mi-a plăcut (pe lîngă berea Guinness și peisajul de coastă) cînd am fost în Irlanda și vedeam la tot pasul panouri care anunțau: „Acest pod a fost construit cu bani europeni“, „Această școală a fost reabilitată cu bani europeni“.

În teoriile despre formarea identității, teoria privind identitatea socială ocupă un loc important. Dezvoltată de Henri Tajfel și John Turner în anii 1970, teoria sugerează că oamenii au o tendință intrinsecă de a se strînge împreună, de a forma „categorii“ (categorizare), construindu-și, astfel, o parte din identitate printr-un proces social, în funcție de apartenența la un grup și prin excluderea celorlalte grupuri (grupuri diferite). Teoria a fost construită (și) în urma unor experimente prin care oamenii împărțiți aleatoriu în grupuri (prin simpla aruncare a monedei) ajungeau să aibă sentimente de apartenență față de grupurile din care făceau parte, pe care le favorizau în detrimentul celorlalte grupuri. Teoria ajută la explicarea modului în care apar prejudecățile, ideea de națiune, dar și a altor fenomene mai simpatice, cum sînt încurajarea echipei de fotbal naționale sau chiar a uneia mici, locale, dar cu care *ai crescut*.

Marea provocare a Uniunii Europene a fost de la bun început depășirea unei înțelegeri strict naționale a identității. La început, părinții fondatori, și în special Jean Monnet, s-au gîndit că cea mai bună metodă de a depăși ambițiile naționaliste e integrarea economică. Principiul e simplu: cu cît stilul de viață e mai apropiat, cu cît starea de bunăstare e mai asemănătoare, și oamenii sînt mai interconectați, iar statele tot mai interdependente, cu atît mai grea va fi o eventuală desprindere, separare, ruptură. Brexit – cu ale sale consecințe teribile – demonstrează tocmai realitatea acestui principiu. Metoda „pașilor mărunți“ a integrării europene continuă și azi, în special prin aducerea la un nivel asemănător a politicilor sociale. Ca să dau un singur exemplu: atît Pilonul European al drepturilor sociale (principiul 14), cît și o recomandare recentă a Comisiei Europene vorbesc despre nevoia garantării unui venit minim care să fie suficient pentru „a-i asigura fiecărei persoane din Uniune o viață demnă“. Dacă ne uităm la țări ca Portugalia sau Spania care au aderat la UE mult mai tîrziu decît cele șase state membre inițiale, după regimuri dictatoriale aspre care le lăsaseră în condiții economice dificile, vedem efectul pozitiv al aderării și faptul că atît nivelul democratic, cît și al bunăstării au crescut în respectivele țări. Chiar și în România, cu toate poticnelile și înapoierile, observăm schimbări notabile față de anii de tranziție, de exemplu. Cu toate acestea, UE rămîne în continuare țapul ispășitor, de care se folosesc politicienii populiști cînd le convine. Potrivit celui mai recent Eurobarometru (nr. 98 – pentru iarna 2022-2023), doar 62% din europeni sînt optimiști cu privire la viitorul UE (în scădere cu 3% față de vara lui 2022), 47% au încredere în UE și 45% au o impresie pozitivă despre UE, dar să nu uităm că, între timp, am trecut printr-o pandemie, că invazia Rusiei în Ucraina a dus, printre altele, la inflație și la creșterea costului vieții.

Crizele testează întotdeauna construcțiile identitare, dar și oferă prilej pentru reflecție și progres. Din 1951, anul în care a fost înființată prima comunitate europeană (Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului) și pînă acum au trecut peste 70 de ani. Între timp, au apărut multe alte programe în afară de Erasmus și milioane de oameni s-au mutat dintr-o parte din alta, au depășit granițele naționale, devenind europeni. UE nu mai e doar o structură supranațională, e și o construcție identitară, cu consecințe asupra modului în care ne înțelegem propria identitate, dar și ceea ce înseamnă „viață bună“ pentru noi și pentru ceilalți. Dacă un pensionar danez decide să își petreacă anii de pensie în Portugalia și suferă, din păcate, un accident care îl lasă imobilizat la pat, cine îi va plăti pensia de dizabilitate? Danemarca, unde a cotizat toată viața, sau Portugalia, unde trăiește acum? Dacă o companie poloneză construiește o școală în Germania, potrivit căror grile salariale își va plăti angajații (cea din Germania sau cea din Polonia)? Veți spune că prea puțin ne interesează ce face un pensionar danez, mai ales dacă e atît de bogat încît să se bronzeze pe plajele spectaculoase din Algarve, dar ce facem dacă un doctor român se angajează după studii în Franța? Ar trebui ca Franța să îi înapoieze României taxele de școlarizare? Și dacă doctorul român va avea un copil cu o slovenă, iar toți trei locuiesc în Franța, cine ar trebui să plătească alocația copilului? Și ce facem cu badantele românce? Cine se asigură că, după ani de zile în care au văzut de copii și bătrîni în Italia și au trimis milioane de euro înapoi în România, vor avea dreptul la o pensie și viață demnă? Cine se ocupă? România? Italia? Uniunea Europeană? Autori ca Stefan Wolff și Floris De Witte vorbesc despre „identitate post-națională“ sau „solidaritate transnațională“ ca fiind noile realități europene cărora va trebui să învățăm să le dăm sens. Mai ales că, din cele nouă milioane de studenți Erasmus s-au format cupluri din care s-au născut în jur de un milion de copii, „generația Erasmus“ – copii care sînt ai nimănui, tocmai pentru că sînt ai tuturor. În ultima seară, cînd ne făcuserăm deja bagajele și ne pregăteam să ne încheiem sejurul, cîțiva dintre noi ne-am dus în apartamentul unui cuplu care se cunoscuseră în cadrul programului Erasmus: el român, ea finlandeză. În acea seară, fetița lor, care primise un nume roman, Aurelia, ne-a cîntat la pian *Oda bucuriei*, imnul UE. Ce mod mai potrivit de a încheia o seară într-un oraș care fusese odată la periferia Imperiului Roman, decît într-un mod cosmopolit, supranațional, european? Și ce proiect mai important decît acela de a ne asigura că UE nu va sfîrși ca Imperiul Roman și că destinul Aureliei va fi cu adevărat glorios, așa cum îi sugerează numele?

***Emanuela Ignățoiu-Sora** este doctor în drept, face cercetare juridică și este lector asociat la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. Este fondatoarea podcast-ului* CARE. A Podcast on Human Rights.

Tărîmul morții și al războaielor

Din analizele istoricilor sau jurnaliștilor specializați în politică internațională rezultă că, din punct de vedere geografic, Europa ar avea o zonă vulnerabilă. E o regiune destul de întinsă în care, de-a lungul istoriei, s-au purtat multe războaie, marile puteri încercînd mereu să o controleze. În *Prizonierii geografiei* (Editura Litera, 2022), Tim Marshall o numește Cîmpia Europei de Nord. E regiunea fără obstacole naturale importante, care se întinde de la coastele Belgiei și Olandei la vest pînă la Munții Ural la est, pe o lungime de 1.600 de kilometri, și de la Marea Baltică la nord pînă în vestul și nordul Franței și Munții Carpați la sud, pe o lățime de aproximativ 500 de kilometri, cuprinzînd părți mari din Germania, Polonia, Belarus, Rusia și Ucraina, pînă la Marea Neagră. În ultimele secole, pe această suprafață s-au înfruntat suedezii cu rușii, polonezii cu rușii, francezii lui Napoleon cu rușii, rușii cu o alianță otomano-occidentală în Războiul Crimeei și apoi germanii cu rușii în două războaie mondiale devastatoare.

La rîndul său, istoricul american Timothy Snyder descrie, în cartea sa tradusă în română sub titlul *Tărîmul morții* (Editura Humanitas, 2022), zona din centrul și estul amintitei cîmpii nord-europene. Într-o aproximație largă, porțiunea dintre Moscova și Berlin este pomenită de el sub acest nume de „tărîm al morții“. Aici, observă Snyder, s-au petrecut cele mai multe crime înainte și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. După calculele sale foarte documentate, regimurile lui Hitler și Stalin, la un loc, au omorît numai în acest teritoriu peste 14 milioane de oameni. Victimele au fost ucise prin condamnări la moarte sumare, execuții în masă, lagăre de exterminare sau politici de înfometare (Holodomorul din Ucraina). În acest teribil calcul este vorba, precizează istoricul, doar de uciderile intenționate, ca urmare a unor politici și ordine de execuție sau exterminare din partea guvernelor. Cu alte cuvinte, între cele 14 milioane de victime nu sînt incluși soldații uciși pe front, oamenii omorîți în bombardamente și nici cei morți din cauza condițiilor de viață grele, a bolilor, a deportărilor sau a muncii forțate.

Peste crimele celor două regimuri, constată istoricul, după încheierea războiului s-a lăsat Cortina de Fier care a împiedicat aproape orice fel de cercetări serioase și independente, vreme de decenii.

Evident, ceea ce se întîmplă astăzi în Ucraina se adaugă la nenumăratele exemple anterioare din aceeași zonă, semn că istoria încă nu se oprește.

Marius CHIVU

„Două continenturi: Europa civilizată și Africa sălbatică“

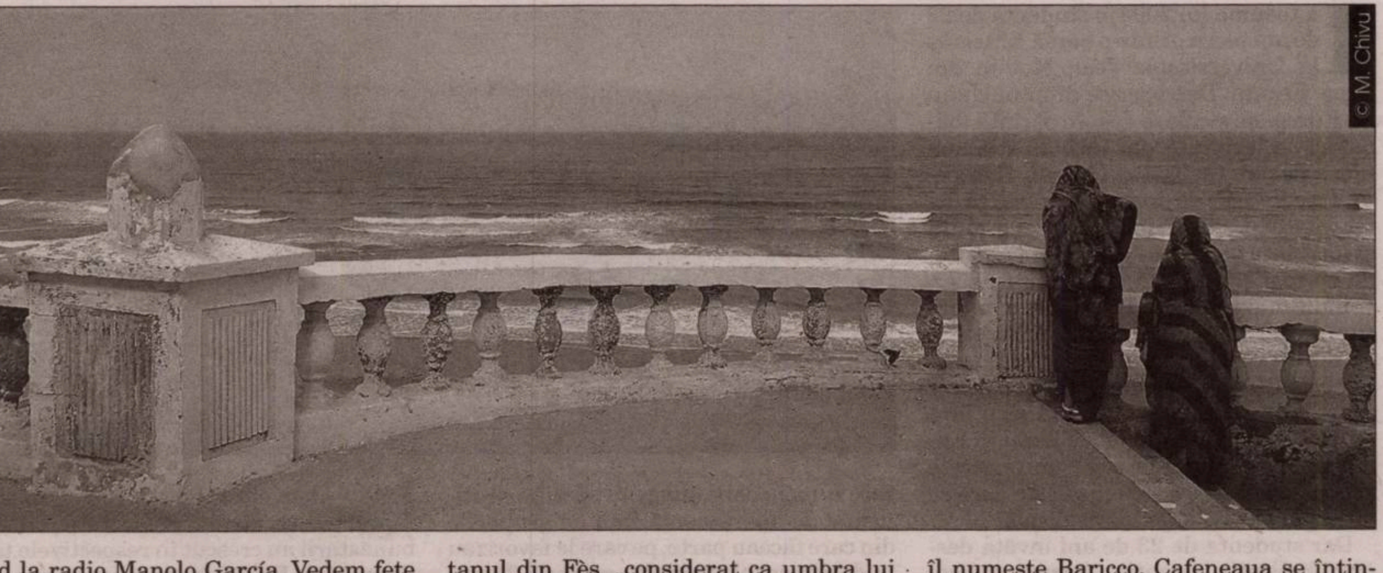

© M. Chivu

Trecem prin Mdiq și Fnideq, „riviera marocană“ de-a lungul Golfului Tamuda, o coastă de azur arabă, combinație exotică de minimalism și lux pe *cealaltă* coastă a Mediteranei. După o oră ajungem la granița cu peninsula spaniolă Ceuta: o jumătate de kilometru de culoar îngust printre doi pereți de beton înalți de cîțiva metri, apoi străbatem cîțiva zeci de metri de gratii și trecem prin cîteva puncte de control. În depărtare se văd garduri înalte de patru-cinci metri de sîrmă ghimpată urcînd pe coastă. Avem parte de cea mai lungă verificare de pașapoarte din viața mea: intrăm în Europa din Africa.

Peninsula Ceuta sau Sebta, în arabă (de la cele șapte coline care înconjoară peninsula sau de la cei șapte ani petrecuți aici de Ulise, atras și reținut de cîntecul nimfei Calypso), a fost, rînd pe rînd, romană, bizantină, arabă, franceză, portugheză pentru ca, în cele din urmă, să cadă în mîna spaniolilor, care au păstrat-o, alături de Melilla, alt oraș mediteraneean de coastă, chiar și după ce Marocul și-a dobîndit independența. Din 1995 este un oraș enclavă autonom (85.000 de locuitori, dintre care o treime berberi) și o bază militară spaniolă, avînd statut de porto franco și euro ca singură monedă de schimb. Din cauza expunerii la migrație și trafic de droguri, beneficiază de măsuri de securitate sporite.

Ne plimbăm pe faleza Mediteranei, la mijlocul căreia tronează statuia lui Hercule împingînd cu brațele munții Moussa și Tariq pentru a crea trecătoarea Gibraltar. Fenicienii numiseră strîmtoarea „Coloanele lui Melkart“, după numele celui mai mare zeu al lor. Grecii au numit-o „Coloanele lui Heracles“. Regele Euristeu din Micene l-a trimis pe Hercule pe insula Eritia („așezată în locul undei zeul soarelui, Helios, cobora în asfințit pentru a se odihni“) să-i fure lui Gerion vacile dăruite de zei. Ca să scurteze drumul, Hercule a rupt cu forța lui uriașă din coasta mării două stînci, unind Mediterana cu oceanul, și le-a așezat de ambele părți ale strîmtorii. Diodor din Sicilia spune, în primul secol î.Hr., că strîmtoarea a luat naștere în urma unui cataclism. Geograful arab Edrisi scria, în secolul al XII-lea, că strîmtoarea a fost creată în vremea lui Alexandru cel Mare pentru a despărți popoarele din Europa de cele din Africa cu care se aflau în conflict. Naturalistul francez G. Buffon (1707-1788) a emis ipoteza că apele atlantice ar fi creat strîmtoarea.

Cercetările științifice moderne arată că strîmtoarea s-a format pe locul unor puternice fracturi tectonice. Apele Mediteranei și Atlanticului au densități, temperaturi și salinități diferite (marea e mai caldă și mai puțin sărată), iar nivelul mării este mai coborît decît al oceanului, ceea ce creează un activ schimb de ape cu contracurenți foarte puternici. În fine, denumirea actuală a strîmtorii provine de la conducătorul arab Tariq ben Saud care, în anul 711, în epoca expansiunii arabe, a trecut în Spania prin strîmtoare întărind-o cu o fortăreață. În cinstea lui, arabii au numit strîmtoarea Jabal-al-Tariq (Muntele lui Tariq), de unde a derivat Gibraltar.

Vedem fortificațiile portugheze, memorialul de război din Plaza de Africa unde sînt trecuți soldații spanioli căzuți în invazia marocană din 1859, biserica barocă Nuestra Señora de Africa, pentru ca, în cele din urmă, să ne oprim la cafeneaua unui teatru unde bem *patxaran*, digestiv basc din fructe de pădure, ascultînd la radio Manolo García. Vedem fețe familiare, haine pe care le purtăm și noi, afișe cu filme americane, inclusiv *Casablanca* (filmat integral la Hollywood într-un decor care a reprodus un bar din Tanger). E ca și cum m-aș fi întors acasă fără să mă fi întors acasă.

Cu Alecsandri prin Maroc

Sîntem într-un oraș perfect spaniol, în Europa, pe sol african, privind Gibraltarul în zare, dintr-un alt unghi decît privirea lui Alecsandri care, culmea coincidenței, ajungea aici tot pe 27 septembrie (în anul 1845) venind cu vaporul dinspre est, mai exact din Constantinopol. Iată consemnarea lui din jurnal: „Pe la ora opt dimineața, o minunată panoramă se înfățișază ochilor noștri. La lumina aurită a soarelui zărim, în dreapta, țărmurile Andaluziei, în față, stînca măreață a Gibraltarului și în stînga, munții Africei. Spectacol maiestuos! Două continenturi, Europa civilizată și Africa sălbatică, despărțite prin canalul Gibraltar, și două mări, Oceanul și Mediterana, unite prin același canal într-o trainică însoțire. Munții Spaniei și ai Marocului, formînd în fundul orizontului un măreț amfiteatru, samănă a fi martorii urieși ai acelei însoțiri“.

Însoțit de un englez cu care s-a împrietenit în timp ce înota în Mediterana din dreptul coastei franceze, Alecsandri a petrecut două săptămîni în Maroc, plecînd din Tanger (unde a mîncat „vestitul cuscusu“), în sensul invers traseului nostru, într-o călătorie călare prin munții Rif, însoțit de un soldat al pașei, pînă la Tetouan, unde face cale întoarsă spre mare pentru a trece Gibraltarul în Spania.

În ultima lui noapte la Tetouan, întocmește un mic vocabular româno-marocan, cu scopul de a-l „supune spiritului investigator, critic și analitic al sapienților filologi, etimologiști și lingviști, pentru ca să probeze că arabii marocani se trag din strămoșii noștri romani, de exemplu: *lella*, sinonim cu lelea noastră; *ard,* adică pămînt, pentru că arde focul vulcanic în sînul lui; *phar,* adică mare, căci ce este oceanul decît un vas imens, un pahar plin de saramură; *ras,* adică cap, căci arabii poartă pe umere un cap-ras; *fum*, adică gură, căci arabii fumează necontenit, gura lor e numai fum; *enuar,* adică floare, căci sub clima Africei plantele înfloresc în luna enuar, ienuar, ianuar, numele florii caracterizînd timpul înfloririi; *lira,* adică flaut, cuvînt latinisim și *m'buz*, adică sărutat, lipire de buze, îmbuzare, arabii sărutînd mult mai etimologic decît noi românii etc. etc.“

Căutînd să afle mai multe despre sultanul din Fès, „considerat ca umbra lui Allah“, Alecsandri află că sclavii, servitorii și femeile vin în urma alaiului său și comentează: „Femeile umblă în urma cortegiului, ca unele ce nu au nici o însemnătate în ochii marocanilor. Un aseminea ceremonial grotesc nu exprimă oare îndestul starea de barbarie în care se găsește această parte a Africii? Și dacă Marocul megieșit cu Europa prezintă acest spectacol, în ce grad de sălbăticie trebuie să zacă popoarele dinăuntrul continentului Africei?“.

Café Hafa

„Ne naștem în vizuini, creștem acolo, iar restul e o călătorie către un hotar, pe care doar uneori sîntem meniți să-l trecem; adesea, a ajunge la hotar înseamnă deja totul. De aceea, eu gîndesc bine doar acolo unde e adăpost absolut sau acolo unde pășesc peste margini, ținîndu-mi echilibrul. În alte locuri intermediare, pe care le-am văzut și unde am locuit, reușesc doar să stau, iar gîndurile nu mi se articulează lesne. Pot să trăiesc acolo, ceea ce e altceva, mai puțin pasionant, cu siguranță. Cît despre hotare, am o colecție întreagă și, survolîndu-le pe cele nevăzute ale sufletului, îmi place să-mi fac bagajul și să mă duc să le trec și să le privesc de îndată ce pot, mai ales acolo unde geografia și istoria le-au trasat cu o tușă foarte nimerită, acolo unde le-au ieșit chiar bine. Dintre toate acestea, există unul pe care geografia și istoria au izbutit să-l traseze împreună; poate de aceea mi s-a părut întotdeauna unul dintre cele mai precise, elegante, frumoase. Este un punct circumcis în care, de fapt, se intersectează chiar trei hotare: primul separă Europa de Africa, ce de-al doilea Mediterana de Oceanul Atlantic. Cel de-al treilea e irezistibil și ajunge pînă la noi din memoria ancestrală: acolo se termină lumea și începe necunoscutul. Strict vorbind, e o fîșie micuță de mare. Niciodată n-am pășit în mod fizic pe acest hotar, să mă pătrund de el în apă, dar știu care este cel mai bun punct din care poate fi admirat, ca să te pătrunzi de hotarul acesta pe uscat. E vorba de un bar, ceea ce mi se pare grozav“ – așa își începe Alessandro Baricco un foarte frumos eseu despre Tanger (din *Bun venit la circ. Eseuri despre lumea de azi,* traducere de Anamaria Gebăilă, Editura Humanitas, 2021).

„Barul“ despre care vorbește se numește Café Hafa, o ceainărie/cafenea relativ neimpresionantă dacă nu cunoști istoria ei sau dacă nu-i percepi splendoarea amplasamentului („hafa“ înseamnă „marginea prăpastiei“) pe cel mai mare hotar simbolic al civilizației noastre, cum îl numește Baricco. Cafeneaua se întinde de-a „înaltul“ a șapte terase săpate în stîncă deasupra Mediteranei asemenea mormintelor necropolei feniciene din apropiere. Datează din 1921 (an scris neglijent cu vopsea pe zid), dar scaunele de plastic și mesele de ciment placate cu *zellig*, pe care chelnerii așază grătare inelare ținînd și cîte 16 pahare de ceai, nu spun prea multe despre istoria acestui loc, unde Paul Bowles sau William Burroughs obișnuiau să-și facă veacul.

Cu poziția ei strategică la joncțiunea dintre Mediterană și Atlantic, dintre Africa și Europa, peninsula Tangerului este *melting pot*-ul absolut al Marocului, locul de întîlnire, coliziune și amestec total al celor trei mari culturi, europeană, arabă și berberă *(tarifit)*, lucru care se observă în tot, de la mîncare la arhitectură: marea moschee de aici, cu minaret mozaicat în alb și verde, a fost construită în 1685 pe ruinele unei biserici creștine ridicate de portughezi, iar în preajma medinei se găsesc Teatrul Cervantes (primul teatru din Africa de Nord, inaugurat în 1913) sau Café Centrale și, mai ales, Grand Café de Paris, unde americanul Burroughs obișnuia să scrie în anii '50.

Orașul a fost ridicat de cartaginezi în secolul al VII-lea î.Hr. (de la Tinjis, nora lui Poseidon, vine numele orașului), au fost alungați de romani, alungați la rîndul lor de berberii convertiți la islam, pentru ca portughezii să pună stăpînire pe el în secolul al XV-lea, dar numai pentru două secole, căci au venit peste ei englezii, alungați destul de repede de arabi, forțați să-l cedeze francezilor, pentru ca, în 1925, Tangerul să fie declarat Zonă Liberă, fiind administrat, sub propriul drapel, de Franța, Spania, Marea Britanie și Italia împreună. Aflat sub suzeranitatea sultanului marocan, dar autonom financiar, cu o guvernare lejeră și taxe mici, Tangerul a înflorit de cosmopolitism, devenind un loc preferat deopotrivă de diplomați, artiști, traficanți (de droguri și femei), iar în al Doilea Război Mondial chiar de spionii Alianței. A pierdut acest statut în anul 1960.

(fragment în avanpremieră din cartea de călătorie Trei săptămîni în Atlas, *în curs de apariție la Editura Humanitas)*

Propuneri de *Dileme* *vechi* pentru viitor:

- **Starea de ebrietate**

„Ca artist am obligația propriilor greșeli“

– interviu cu artistul vizual Dumitru GORZO –

În incinta /SAC de la Malmaison (Calea Plevnei 137 C, etaj 2) este expusă instalația lui **Dumitru Gorzo** *(n. 1975) „Scufița Magenta“, construită în acțiunile* Continuous Studio IV *(iunie – octombrie 2022 la Fosta Comenduire a Garnizoanei din Timișoara) și* Continuous Studio V: *„Peretele“ (decembrie – ianuarie 2023, la /SAC @Malmaison). Expoziția poate fi vizitată de miercuri pînă sîmbătă, între orele 16 și 20, pînă în 12 aprilie a.c.*

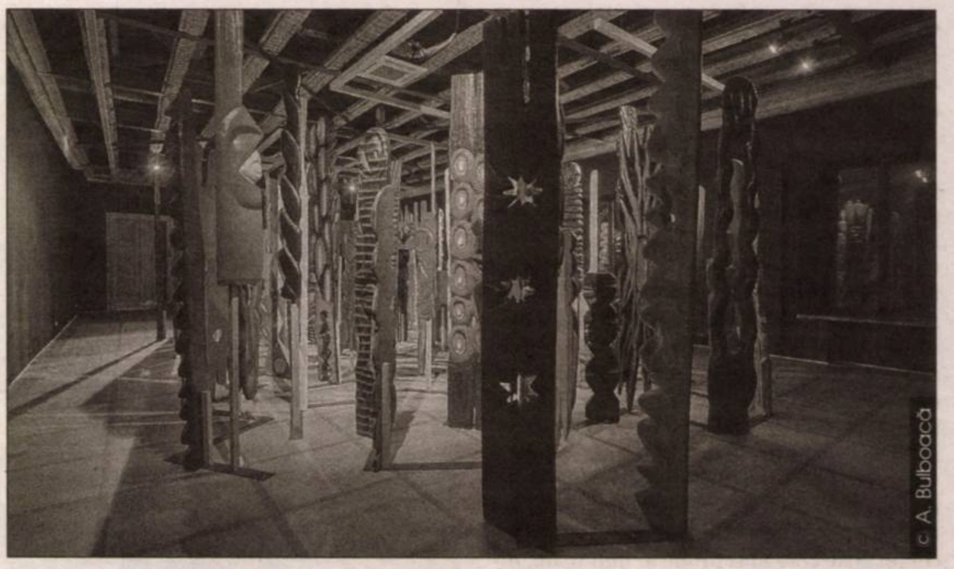
© A. Bulboacă

În facultate ai fondat, împreună cu alți reprezentanți ai generației tale, grupul Rostopasca, un grup care se situa total opus față de tot ce se petrecea și prefigura în domeniul artistic al acelor vremuri. În 2003 ai generat un proiect anti-graffiti: ai scos niște volume în stradă, amplasînd coconi de ipsos colorați roz fosforescent (devenit ulterior un element cromatic recognoscibil în creațiile tale) pe fațadele mai multor clădiri din București, trezind opinia publică și lăsînd-o să se lanseze în ipoteze mai mult sau mai puțin… oculte. În pandemie, ai dăruit peste 2.000 de printuri semnate de tine oamenilor interesați să te aibă în casă – s-a vorbit atunci despre cum îți strici propria cotă, creînd mici cutremure în lumea artei. Acum, îți deschizi atelierul, lăsîndu-l să fie confundat cu un loc de socializare, de întîlnire pentru mai mulți oameni din diferite domenii, generații și, uneori, ring de dans. Lucrurile pe care aparent le faci „pe dos“ reprezintă una din strategiile tale?

Nu neapărat lucrurile făcute pe dos, cît o nevoie de a nu repeta rezolvările sau greșelile celorlalți. Inventez soluții. Tot repet în ultima perioadă faptul că am obligația propriilor mele greșeli. Prin ultimii ani de facultate și imediat după aceea trăiam cu certitudinea că nu există loc pentru mine și cei ca mine și atunci, împreună cu unii colegi, am creat un loc al nostru. Și asta trebuia să fie altfel. De obicei, locuiesc în spațiul în care și lucrez, munca pe care o fac îmi ocupă cam toată viața, prin urmare felul în care iau deciziile ce țin de strategia de situare în lumea artei seamănă cu felul în care fac lucrările. Și asta e șui, diferit și pe cît se poate nou.

Cînd a luat ființă Continuous Studio *și cum a fost receptat la New York, în comparație cu România?*

New York, septembrie 2018. Mi-e greu să compar reacțiile din două locuri total diferite. Primul *Continuous Studio*, cel de la Galeria Slag, a apărut cu ocazia unui eveniment ce ținea trei zile și era numit *„Bushwick Open Studios“*. Or aici povestea studioului mutat în galerie, deși inedită, căpăta un aer de normalitate, dat fiind faptul că era parte dintr-un eveniment cu mai bine de o mie de studiouri deschise într-un cartier de dimensiunile unui oraș mediu spre mic. În România, reacțiile au fost de la curiozitate la stupoare. Mulți dintre artiști s-au întrebat ce-o fi cu mine, dacă îmi complic existența pentru că m-am prostit sau dacă știu ceva ce nu știu ei.

Cînd ești întrebat despre Continuous Studio, *invoci dorința pe care ai avut-o dintotdeauna de a vedea ateliere celorlalți, de a arunca „un ochi sub ușă sau pe geamul deschis“. Cum reușește actul de a-ți deschide propriul atelier publicului să îți satisfacă dorința?*

Nu mi-a deschis atelierele confraților, în continuare nu știu cum fac ceilalți și, mai ales, nu știu cum greșesc ceilalți. Am început să fac arte într-o perioadă în care rareori găseam lucrurile pe care ni le doream, de la evenimente la materiale. Și ca un răspuns la situația asta, împreună cu mai mulți artiști din generația mea am început să facem lucrurile care ne lipseau și pe care am fi vrut să le vedem. *Continuous Studio* se încadrează fix în linia asta de lucru.

Faci documentare în prealabil despre locul în care urmează să mergi? Premeditezi, astfel – chiar și cîtuși de puțin –, ce vei crea în periplurile Continuous Studio?

Două-trei vizite în care identific spațiile în care s-ar putea lucra îmi ajung. Mă adaptez posibilităților. Nu știu și nu vreau să știu exact ce o să fac, folosesc aceste locuri noi pentru mine și, cu puțin noroc, aflu cîte ceva ce nu știam înainte. Fiecare dintre orașele care devin puncte de lucru arată într-un anumit fel, au istorii și oameni pe care nu ai putea să-i întîlnești altundeva. Totuși, mai mereu proiectele acestea noi se leagă, fie și pieziș, de anumite lucruri dezvoltate sau plănuite în prealabil.

Cu alte cuvinte, te așteptai să creezi verticalele care au ieșit în urma șederii tale la Timișoara?

Într-un fel, îmi pare că m-am pregătit de ceva vreme pentru proiectul ăsta, sînt cîteva serii de lucrări care, privind retrospectiv, îl anunțau. Mă refer aici la expoziția *„Beyond and Within“* din 2017 de la Galeria Slag, la *„Walton Fields“*, un proiect făcut cu Molly Stevens în 2015 și probabil că exemplele ar putea continua. Nu știam ce o să fac la Timișoara sau cum o să arate, am început cu desen și pictură și am încheiat cu aproximativ 150 de stîlpi sculptați și pictați.

Ce reprezintă instalația „Scufița Magenta“ în raport cu „Formele noi“ de la Timișoara?

În „Forme noi“, lucrările erau desfășurate pe pereții Comenduirii Garnizoanei Timișoara. Cîteva zeci de metri în care puteau fi parcurse pe rînd, una cîte una, privite pe îndelete sau în fugă, considerate multiple secvențe compoziționale sau fiecare separat; în vreme ce „Scufița Magenta“ le arată ca pe o pădure: cu haosul, intensitatea și prezența unui număr important de verticale ce vin peste privitor.

„Rebel rustic“

Ești absolvent al secției de pictură din cadrul Universității de Arte din București. Cum ai ajuns să migrezi dintr-un mediu în altul și cum te raportezi la sculptură din perspectiva pictorului?

Mie mereu mi-a folosit să lucrez și în volum. Pictura mea a ieșit în cîștig cînd am început să lucrez cu materialul în felul ăsta. Pentru că e un alt tip de prezență, și asta se simte. Atunci cînd faci sculptură, ești în volum, citești forma cu corpul, e ca și cum ai ține-o în brațe; cînd treci la pictură, este proiecție, în cazul de față proiecție deasupra volumului, sculptopicturi sau pictosculpturi, nici nu știu cum le-aș spune. În ceea ce privește relația directă dintre pictura și sculptura din acest proiect, aș observa trei direcții – pictura ca proiecție peste volum (aici cele două medii colaborează, există fiecare în același timp), pictură în sensul formei peste care se așază (subliniază volumul exagerîndu-l) și pictura care contrazice volumul (sparge toată forma; merge împotriva formei, trebuie să faci un efort ca să vezi ce se petrece în spatele ei).

Și dacă înainte te foloseai de volum în pictură, acum ai făcut invers, te-ai folosit de niște simboluri din pictură pe care le-ai translatat în sculptură. Și a reieșit, de fapt, o sinteză a lucrărilor tale.

Da, este și o sinteză. Dar am folosit-o și ca metodă de a mă îndepărta de modul în care se citește sculptura. De obicei, sculptorii folosesc culoarea ca materie de acoperire sau ca patină. Eu am folosit pictura pentru a genera relație activă cu volumul. Unul dintre multele motive care m-au dus aici a fost dorința de a nu fi încadrat intr-o zonă exclusiv etno. Atunci cînd ai verticale de lemn cioplite, cînd apar reprezentări stilizate pe acestea, în general, se spune arhaic și totem. Lucrările sînt asta, dar mai sînt și experiența artei pe care am parcurs-o ca privitor interesat, de la cea românească de toate felurile pînă la cea newyorkeză de și mai multe feluri.

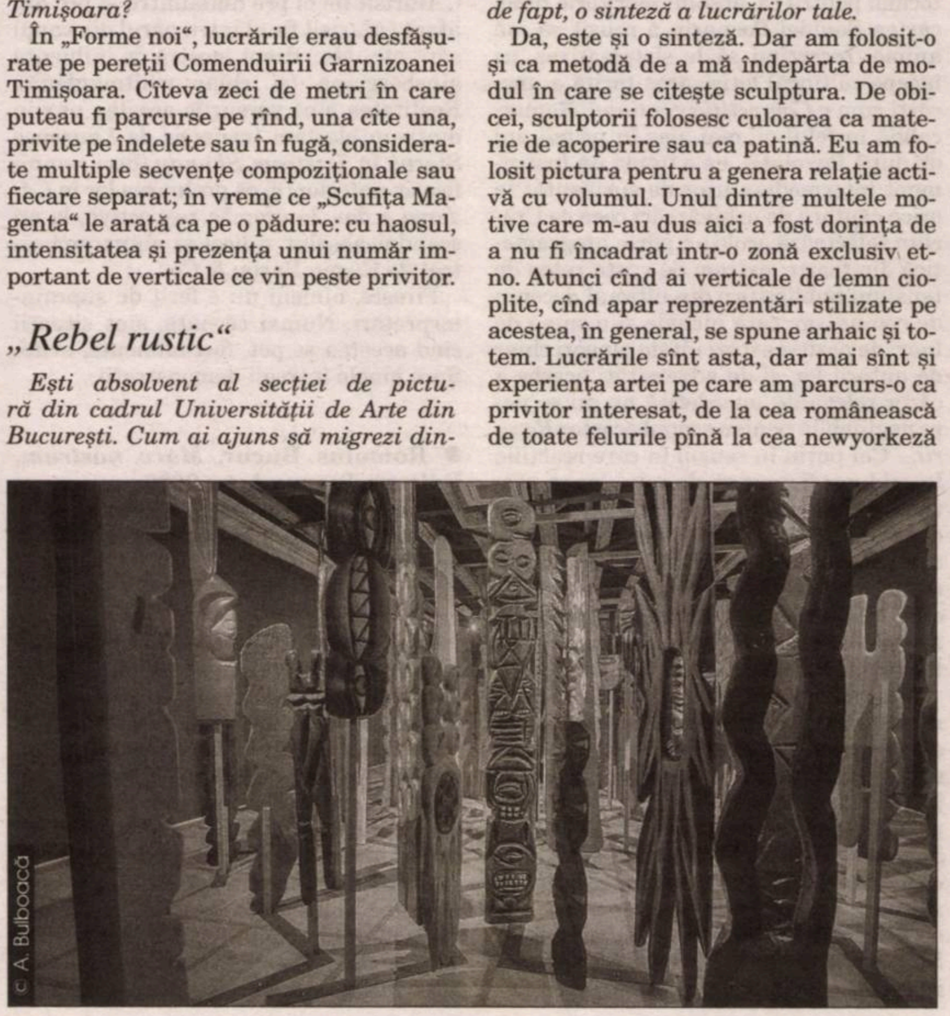
© A. Bulboacă

A mai fost un pariu la Timișoara: să fac o comunitate de forme care cumva să funcționeze ca un întreg și eventual să se justifice unele pe celelalte. Aproape că aș fi zis să se explice, dar nu e vorba de explicat aici. Am urmărit o complexitate de carte sau de film, o complexitate de care plasticienii de obicei se feresc și în general bine fac. Multă diversitate, diferite intensități și informație cît cuprinde riscă să complice lucrurile pînă în punctul în care o bună parte a publicului obosește. Dar nu a fost vorba să fie simplu, iar mie îmi place mai mereu să dau bătăi de cap și celorlalți.

Probabil am creat un simulacru de mitologie personală. Nu există nici un fel de cheie centrală de citire, lucrarea poate fi parcursă de la coadă la cap sau de la cap la coadă. De fapt, aproape din orice punct. Fac niște povești vizuale, dar modul în care celălalt le citește îi revine în totalitate lui, eu ofer doar niște hinturi. Poate că ar folosi niște instrucțiuni de folosire. La /SAC @Malmaison, toate gogomîrlele și bestiile își continuă existențele, însă într-o pădure nebună.

Aminteai mai devreme de influențele etno pe care unii privitori le atribuie lucrărilor tale, caracteristică pe care o (re) negi. Totuși, dimensiunea rurală este foarte pregnantă în opera ta, fie că vorbim despre trimiteri directe la personaje din Ieudul natal, la culorile pregnante pe care le-ai văzut inițial în cusăturile mamei tale sau despre materialele folosite (că tot vorbeam de lemn). Astfel, aproape tot ce faci poate fi substituit versurilor lui Ioan Es. Pop: „aici este ieudul oriunde ați fugi este ieudul“. În acest context, ai fost supranumit de Marek Bartelik „rebel rustic“, iar Paul D'Agostino a inventat sintagma „folk formalism“ întru citirea stîlpilor. Cum îl vezi tu pe Gorzo și creațiile sale? În baza căror puncte cardinale navighează?

Nu reneg nimic, însă sînt deranjat de încadrările care riscă să îngusteze percepția. Știu foarte bine locul din care am plecat și mă întorc deseori acolo, într-un fel sau altul. Parafrazîndu-l cumva pe Es. Pop, aș putea spune că nu am plecat niciodată, că am împins limitele acestui loc cît de mult și cum am putut. Că am îngrămădit aici atît lumea la care am putut ajunge, cît și pe cea pe care am imaginat-o.

(varianta integrală a interviului pe www.dilemaveche.ro)

interviu realizat de Lina ȚĂRMURE

REGIMUL **ARTELOR** ȘI MUNIȚIILOR

Cosmin CIOTLOȘ

pe de altă **carte**

După patruzeci de ani

● Senida Poenariu, *Reveriile Vestului. Lecturi americane în poezia optzecistă*, Editura Universității Transilvania din Brașov, 2022.

Despre influența pe care poezia de peste Ocean a exercitat-o asupra optzecismului autohton s-a vorbit mult și s-a scris (aproape) la fel de mult. Niciodată, e cazul s-o spun, cu meticulozitatea cu care o face astăzi Senida Poenariu în *Reveriile Vestului*, rezultat al unei teze de doctorat care, dacă înțeleg bine, și-a așteptat publicarea nu mai puțin de cinci ani. Secvențe din lucrare au apărut totuși în diverse reviste (mai cu seamă în *Vatra* tîrgmureșeană) și în acest interval, așa încît cartea vine să confirme, ca întreg, ceea ce se putea înțelege și fragmentar: că avem de-a face cu una dintre cercetările cele mai probe și mai utile, inclusiv prin deschiderea comparatistă, de care fenomenul a avut parte. Acolo unde primá „legenda“, Senida Poenariu aduce în prim-plan documentul, ordonînd ceea ce, fatalmente, rămăsese nebulos.

Pentru că m-am ocupat eu însumi de subiect, dintr-un unghi mai local însă, știu cît de rezistente sînt, aici, convingerile cu temei vag, cît de solide – părerile de-a gata și, în sfîrșit, cît efort cere încercarea de a le clinti pe oricare dintre ele (căci a le înlătura, m-am convins, nu se poate dintr-o singură mișcare), de dragul adevărului, nu al cine știe cărui orgoliu exegetic. De-aceea simt nevoia să adaug pe lista meritelor implicite ale Senidei Poenariu unul: supletea de deplasare între propuneri teoretice, bibliografii, metode, surse și „capete de linie“. Nu-i lucru ușor nici măcar să-ți precizezi termenii într-o discuție ce pare condamnată la imprecizie definitivă, să comuți, adică de la Dionyz Durisin la Paul Cornea sau David Cowart, cu detururi prin, desigur, Barthes și Riffaterre, trimițînd din cînd în cînd la Bloom (frumoasă formulare: „exaltați ai influențelor“) și la alții, pentru a putea trasa, pe o întindere de șaptezeci de pagini, un model eficace, în stare să funcționeze și altfel decît în modul, ca să zic așa, *forensic:* detectezi obiectul, îl ilustrezi, îi afli corespondentul și, vorbă veche, „astfel povestea-i gata“. Senida Poenariu caută treptele de apropiere și de apropriere, verifică în ce măsură ceea ce s-a preluat a fost luat ca bun preluat sau a împins mai degrabă către varii forme de glosă ș.a.m.d.

Condensate, cum spuneam, într-un prim capitol consistent, aceste preliminarii servesc bine și, în general, fără a aluneca în jargon, analizei, aplicate unui număr de patru poeți. Potrivire, s-ar zice: doi (Cărtărescu și Coșovei) provenind din *Aer cu diamante*, ceilalți doi (Bucur și Mușina) din *Cinci*, ambele apărute în 1982, ambele ilustrînd sonor și definitiv poetica particulară, *in statu nascendi* pe-atunci, a Cenaclului de Luni. O primă concluzie, pe care Senida Poenariu n-o trage, dar pe care mi-o îngădui eu, stimulat de studiul ei: chiar și repartiția aceasta, egală, arată că, în ciuda vulgatei publicistice, pe dedesubt diferențele structurale dintre cele două volume nu-s atît de ferme cum s-a repetat cu o consecvență demnă de o cauză mai bună. O a doua, în oglindă, cu o lupă suplimentară: doi cîte doi, poeții fiecărui echipaj seamănă, tot așa, pe dedesubt și structurant, mult mai puțin decît s-a acreditat îndeobște. Iarăși, autoarea acestor *Reverii...* nu o spune, dar însuși felul cum se poziționează aceștia la modéle le disjunge categoric sensibilitățile. Înclin să cred că, în ce-l privește pe Coșovei, judecata e una poate prea severă (în raport cu Ferlinghetti, acesta ar fi, conform Senidei Poenariu, atît de mimetic încît aduce deservicii atît propriei sale formule, cît și celei a poetului american), dar îi înțeleg resorturile și, pe spații mici, nu simt nevoia s-o contrazic. Pentru că, însă, am studiat dactilograma lucrării de absolvire a lui Coșovei, știu bine, și o asigur și pe Senida Poenariu, că opțiunea aceasta nu e una spontană și necritică, altfel spus că idealizarea la care autorul nostru supune mișcarea *Beat* e una în perfectă cunoștință de cauză: era la curent și cu stîngismul lor, și cu narcozele autoinduse, contrar tezei susținute vocal și constant de alți lunediști de vîrf.

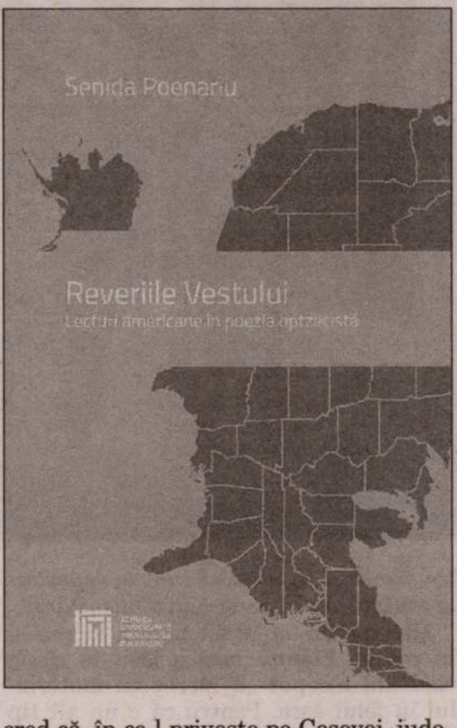

Romulus Bucur
Mare nostrum

TRAIAN T. COȘOVEI
Și dacă tu ești o planetă străină
Poeme de dragoste

Sper să fiu bine înțeles: fiind un teritoriu pe care l-am explorat, intervin din loc în loc cu sugestii sau amenzi colegiale tocmai pentru că, absolut meritorie fiind, cartea Senidei Poenariu a reușit să mă anime. Încercînd să le sistematizez, aș începe cu (încă) fetișizarea tacită a unei cărți cum e *Competiția continuă*. Remarcabilă în felul ei, mai ales în primii ani de după Revoluție, ea e totuși un instrument intermediar, ușor de surmontat la orice căutare de arhivă, căci ceea ce Crăciun selectează acolo e o parte programatică din foarte, extrem de vasta rețea de tensiuni publicistice din ultimul deceniu de comunism, care include și o sumă de luări de poziție astăzi uitate, uneori chiar de autorii lor, și de adversități acerbe a căror relevanță anecdotică nu mi se pare neglijabilă pentru scopul acestor *Reverii...* Cel puțin în sensul în care reacțiile la cald vor fi avut și ele rolul lor în provocarea sau, dimpotrivă, inhibarea unor disponibilități. Mă gîndesc nu doar la cronicile lui Nicolae Manolescu (dar cronicile, nu selecția din cunoscuta *Listă...*), ci și la acelea ale altor comentatori (să zicem Marian Papahagi) din paginile altor reviste din epocă (să zicem *Tribuna).*

Mă gîndesc, nu mai puțin, la instrumentalizarea acestor surse americane ca armă de atac de către grupările protocronice și aservite de felul, evident, celei din jurul revistei *Săptămîna*, unde adeseori paralelele erau susceptibile de fantezism. Și totuși: vor fi avut ele vreun efect, măcar colateral, de rodaj onomastic, ca în cazul unor Fearing și Hart Crane, invocați de Eugen Barbu în substanța poeziei lui Mircea Cărtărescu? Nu știu. Mi-aș fi dorit să aflu, de la Senida Poenariu, un posibil răspuns.

Încă o dată, nu aduc în discuție instrumentarul istorico-literar pentru că aș paria pe el în dauna altora, așa zicînd mai speculative, ci pentru că adeseori, arid cum e, documentarismul își poate scuti practicanții de inutile confuzii. Mai mici sau mai mari. Printre cele dintîi aș plasa includerea poemului lui Mircea Cărtărescu *Căderea* (citat, aici, nu după titlu, ci după primul vers al părților care-l compun) în siajul poeziei *Beat.* Scris, însă, încă din anii liceului, după cum autorul a mărturisit-o în mai multe rînduri, întîmpinat în două ape la prima lectură din cadrul Cenaclului de Luni, el e cu totul anterior „întîlnirii“ lui Cărtărescu cu acest suflu, spre care aveau să-l atragă colegii de cerc încetul cu încetul. *Passons.* Mai problematică mi se pare, în schimb, tratarea unui fragment din același poem („Afurisit fie el pre dinlăuntru și pre din afară / afurisit fie el întru părul din capul său“ etc., etc.) drept mostră de influență ginsbergiană (și chiar whitmaniană). Realitatea e că versurile acestea provin dintr-un blestem transcris de Laurence Sterne în *Tristram Shandy* (deci semnificativ anterior) și că preluarea lor în *Căderea* a dus, la vremea respectivă, la un scandal absolut ridicol și obtuz orchestrat de Eugen Barbu & Co.

Firește, nimeni nu e ferit de suprainterpretări. Numai că, iată, sînt situații cînd acestea se pot, factualmente, evita. Spre binele întregii demonstrații.

● Romulus Bucur, *Mare nostrum*, Editura Tracus Arte, 2022.
● Traian T. Coșovei, *Și dacă tu ești o planetă străină*, Editura Tracus Arte, 2023.

Suplimentar: faptul că Romulus Bucur beneficiază aici, în aceste *Reverii* ale *Vestului*, de o investigație *comme il faut*, întinsă pe zeci de pagini și coborînd în subsolurile inaparente ale literaturii lui, mi se pare în sine lăudabil. N-ar fi prima dată cînd o spun: Bucur este, în *pofida tuturor argumentelor palpabile*, cel mai ghinionist dintre componenții nucleului dur al Cenaclului de Luni. Un poet de primă importanță (pe deasupra: generator al unei emulații tacite, dar sesizabile) pe care istoricii literari, fie că se numesc Manolescu, Simion, Negrici sau Iovănel, se încăpățînează să-l uite în momentele bilanțiere. Sînt convins că nu e vorba despre rea-voință, ci pur și simplu despre o specie aparte, greu explicabilă, de nenoroc. Formula lui e îndeobște cunoscută și poate fi sintetizată, *grosso modo*, drept biografism plus notație plus o suită de *innuendoes* livrești. N-am s-o detaliez aici, de vreme ce-am făcut-o cu alte ocazii, iar rubrica mea încearcă să evite comentariul propriu-zis de poezie, păstrîndu-se pe marginea de siguranță a ideației (indiferent care i-ar fi „ocazia“). Voi spune, așadar, apropo de volumul *Mare nostrum*, de curînd publicat, că el conține, în cuvîntul-înainte, o mărturie deconcertantă tocmai în raport cu ceea „ce se vede“: și anume, că hiperrealistul Romulus Bucur nu e întotdeauna calculatul care-ar putea părea și că uneori are (în tot cazul, i s-a întîmplat să aibă) veritabile declicuri de tip Coleridge, cel din *Kubla Khan*. Mă refer la poemul *Chipuri de flacără, caier de praf*, care, scrie Bucur, e rezultatul unui vis: „o voce mi-l dicta, m-am trezit, m-am așezat în fața biroului și l-am notat pe o coală de hîrtie, mai puțin finalul, adăugat a doua zi, cînd l-am bătut la mașină“. Deconcertantă, spun, dar nu singulară: cu ani în urmă, glosînd de asemenea niște poeme de tinerețe, Romulus Bucur își-amintea cum un haiku al său a ieșit spontan, în adolescență, dintr-o audiție a unui concert pentru pian și orchestră de Rahmaninov.

În speranța că va veni, poate nu peste mult, ziua în care autorul *Ninsorii electrice* va avea parte de o ediție critică integrală pe măsura manuscriselor pe care le-a lăsat, notez aici foarte recenta antologie *Și dacă tu ești o planetă străină*, în selecția nu doar atentă, dar aproape *dialogală* a Ștefaniei Coșovei, scriitoare ea însăși. Detașez, aproape la întîmplare (dar o-ntîmplare cu sens): „Se spune că frumusețea Elenei din Troia / putea lansa la apă patru sute de corăbii. // Gîndește-te de două ori / pînă cînd să lansezi frumusețea la apă. // Cerul e albastru, îndepărtat. // A te îndrăgosti este ca și cum ai spiona un înger“.

***Cosmin Ciotloș** este critic literar și lector la Facultatea de Litere din București. Cea mai recentă carte publicată:* Cenaclul de Luni. Viața și opera, *Pandora M, 2021.*

Victor MOROZOV

dilematograf

A supraveghea și a pedepsi

● ***Riotsville*, U.S.A. (SUA, 2022), de Sierra Pettengill.**

Riotsville, U.S.A. nu este doar un alt film despre protestele de stradă care au cuprins lumea în anii '60 – oricît de salutară ar fi fost o asemenea mostră. Privind în miezul acestui punct nevralgic care încinge atunci Occidentul în numele decolonizării și al drepturilor omului, cineasta Sierra Pettengill alege să inverseze optica și să pătrundă în tabăra cealaltă – a culiselor, a *establishment*-ului, a legiutorilor în rîndurile cărora se fabrică represiunea de mîine. Într-adevăr, deși preocupat, la o primă vedere, de chestiuni vechi, care datează din mandatul președintelui Lyndon Johnson, *Riotsville, U.S.A.* vorbește negreșit despre viitor – și, prin extensie, despre prezentul nostru. Această arheologie vizuală riguroasă, de sorginte foucaldiană, caută sîmburele originar din care avea să se contureze, ulterior, întreg aparatul autoritar al ordinii publice așa cum îl cunoaștem azi.

Pentru asta, Sierra Pettengill consultă o bază generoasă de arhive, dibuind în straturile timpului imagini concepute fie pentru uz larg (difuzate la televizor în epocă), fie pentru uz intern (menite să circule exclusiv înăuntrul ierarhiilor militare). Cu Războiul din Vietnam supurînd masiv în ochii opiniei publice, anii '60 reprezintă momentul în care televiziunea începe să introducă seară de seară știri proaspete în casele oamenilor de pe teritoriul Americii. Ea devine un vector de informație fierbinte, în aceeași măsură în care se vede însărcinată cu fabricarea unei viziuni unitare cu privire la națiune și, mai larg, cu stabilirea unei narațiuni istorice universal acceptate. Ne-am obișnuit, pe bună dreptate, ca televiziunea să pacifice și să normeze, neutralizînd pînă și cea mai mică deviantă – însă căutările lui Pettengill au meritul adițional al explorării unui material mai contencios decît s-ar putea crede. Ele ne arată cum, de exemplu, în timpul apogeului lui Martin Luther King Jr., un program educațional repede retras de pe piață spera deopotrivă să emancipeze populația de culoare – un duo cîntă „Burn, Baby, Burn“, un exemplu de practică artistică contestatară născută în comunitate – și să o cantoneze unor poziții periferice. Mecanismul aproprierii protestului de către sistem fusese deja declanșat.

Ecuația televiziunii din film servește, deci, la a ne pune în gardă împotriva condamnărilor univoce. Dar cel mai interesant trebuie că rămîne, totuși, materialul „pedagogic“ destinat forțelor implicate în menținerea ordinii. Acest „Riotsville“ din titlu nu e doar o ocheadă către un moment istoric în care manifestația de stradă, protestul, actul de a contesta devin o nouă normalitate împotriva căreia Puterea trebuie să învețe să reacționeze din mers, pe repede-înainte – e și numele cît se poate de punctual al unui oraș factice construit de americani în mijlocul deșertului și folosit ca bază de antrenamente în eventualitatea izbucnirii unor astfel de situații de revoltă. Imaginile sînt de-a dreptul uimitoare: vedem o stradă mărginită de fațadele construite sumar, fără detaliu, ce mimează prăvălii obișnuite, unde se desfășoară exercițiul unui protest imaginar, în care civilii sînt „interpretați“ de militari sub acoperire: moment halucinant, în care această simulare a realității devine și prilej de a *juca* o fantasmă aproape perversă, cu polițistul și revoluționarul prinși într-o absurdă îmbrățișare de simulacru.

În centrul acestui film e de găsit, fără îndoială, o grijă pentru imagine care îl apropie de sensibilitatea marelui teoretician și regizor Harun Farocki. Acest oraș de carton în care își dau mîna Hollywood-ul și dictatura l-ar fi încîntat cu siguranță pe Farocki, cel care avea să exploreze în anii 2000 un *setting* similar, de data asta în relație cu încercările americanilor de a preveni actele de terorism în Orientul Mijlociu. E vorba că *Riotsville, U.S.A.* e mai interesat de imaginea evenimentului decît de evenimentul propriu-zis, căutînd să descifreze în ea mecanismul care se află la baza lui, modul în care realitatea se dovedește mai degrabă – și tot mai mult – produsă de la zero, printr-o experiență de laborator perfect ireală. Acest spirit de răscoală al poporului american – o noutate imprevizibilă, răspuns legitim la experiența dură a unui cotidian rasist și inegalitar – cerea măsuri drastice pentru îmblînzirea sa accelerată și transformarea ei într-un scenariu cu deznodămînt știut.

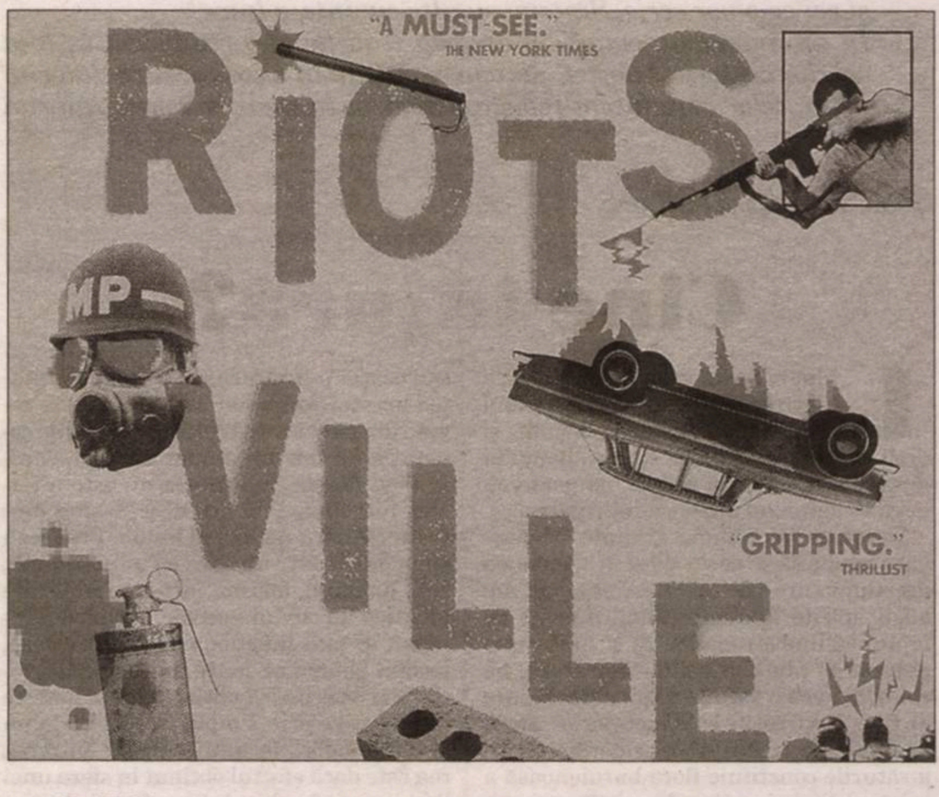

Strîngînd laolaltă puterea imaginii și imaginea puterii, *Riotsville, U.S.A.* aspiră să dezgroape o mostră de trecut uitat, în care producția acțiunilor de reprimare devenise, poate pentru prima dată în istorie, înregistrabilă în timp real, gata de difuzat unei națiuni în căutare de consens. Dincolo de ideologia simplistă care echivalează imaginea cu adormirea conștiinței, pe care o întinde pînă la rupere, filmul Sierrei Pettengill demonstrează o viziune complexă asupra diversității de mijloace prin care Puterea a căutat, prin noile media, să gestioneze o criză fără precedent. Aidoma celor mai bune exemple de reflecție audiovizuală, acest film-eseu convoacă istoria și analiza cinematografică, iar prin această întîlnire ne face să vedem totul altfel.

Riotsville, U.S.A. a fost proiectat în cadrul Festivalului de film documentar One World România.

■■■

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

Reflecții technopop

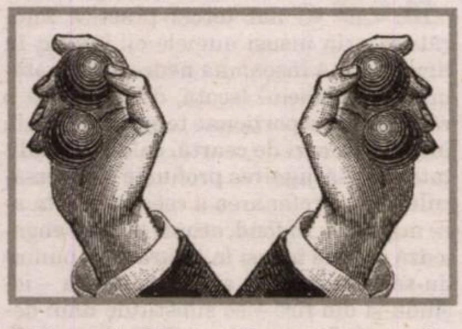

● **Depeche Mode, *Memento Mori*, Columbia Records/Mute Records, 2023.**

Acum destui ani, scriind în această publicație despre *Spirit*, albumul din 2017 al formației Depeche Mode, aduceam în discuție un fel de puseu al „resemnării creative“, venite încă din perioada *Delta Machine* (2013). Nici măcar ieșirea din schema lucrativă a producătorului Ben Hillier – omul tripticului *Playing the Angel*, *Sound of the Universe*, *Delta Machine* – și înlocuirea lui cu producătorul James Ford (Simian Mobile Disco) nu reușea atunci să rezolve problema. *Sound*-ul devenise cumva stagnant și opac, escapadele *popiste* ale DM – mai degrabă nememorabile. Ca să citez pe cineva, Depeche Mode nu devenea neapărat U2, dar părea ajunsă într-o fundătură. Cînd Martin L. Gore susura *„Oh, we're fucked…“* pe „Fail“, ultima piesă de pe *Spirit*, aproape că știai că acolo stătea și o chestiune care trecea dincolo de tema discului, momentul sociopolitic al lumii.

Moartea neașteptată a lui Andrew Fletcher în mai 2022 a produs un șoc care a reverberat, evident, în piesele de pe cel mai nou album al trupei fondate în Basildon, chiar dacă parte din ele sînt rezultatul unei colaborări, în timpul pandemiei, între Gore și Richard Butler, fondator și vocalist al trupei britanice The Psychedelic Furs, colaborare destinată probabil vreunei intenții solo. Fletcher fusese mereu punctul de echilibru al unui grup cu balansări abrupte între cele două personaje principale ale sale, dar dispariția lui subită n-a produs zdruncinătura la care multă lume se aștepta. (Dimpotrivă? Deocamdată?) Cum o dovedesc și cele spuse de Martin L. Gore într-un interviu recent pentru *NME* – „Între mine și Dave n-au fost vreodată probleme serioase, dar obișnuiam să fim mai distanți unul cu celălalt. Faptul că am rămas doar noi doi în formație ne-a făcut să ne apropiem unul de celălalt și să comunicăm mai mult“.

Nu există nici o dovadă ca această răceală să fi fost motivul „resemnării creative“ din ultimul deceniu, dar ar putea exista una cum că moartea lui „Fletch“ i-a dat și sens, și ton noului LP, *Memento Mori*. Dacă *Spirit* s-a vrut, în 2017, o operă a furiei (dar, în același timp, și a neputinței), *MM* comută într-un spectru oarecum meditativ. Neputința devine pesimism *light*, furia – un fel de acceptare senină a inevitabilului. *Sound*-ul însuși își găsește acum o liniște neașteptată, chiar dacă structura pieselor nu stă departe de albumul anterior. Dar, surprinzător, *Memento Mori* este și albumul pe care Depeche Mode sună cel mai puțin a Depeche Mode – un fel de *Songs of Faith and Devotion* pe care angoasa nu mai e mixată în compoziția materialului, ci e doar un rîu subteran care curge pe sub televizorul din sufragerie, lăsat să turuie-ntruna pe MTV-ul technopop-ului ăstuia cam generic de multe ori, iar vocea lui David Gahan mai ajunge din cînd în cînd să flexeze ba către Freddie Mercury, ba către Scott Walker.

DEPECHE MODE
Memento Mori

Formația Depeche Mode va concerta în România anul acesta, pe Arena Națională din București, la data de 26 iulie. Concertul face parte din turneul mondial de promovare a noului album și va fi organizat de Emagic. Mai multe informații despre concert și bilete găsiți pe site-ul organizatorului – *emagic.ro*.

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■■■

După 30 de ani de apariție neîntreruptă, Dilema / Dilema veche *este mai mult decît o revistă de cultură, mai mult decît o instituție culturală, mai mult decît un reper, este un veritabil tezaur cultural. Cam tot ce a însemnat prezență valoroasă în cultura română post-decembristă a trecut, într-un fel sau altul, prin paginile revistei noastre. Tradiția noastră este atît de bogată și de puternică încît, parafrazînd o vorbă a lui Edmund Burke, avem sentimentul că revista ca atare este o întîlnire între cei ce au scris-o, cei ce-o scriu și cei ce-o vor scrie. Sîntem, cu alte cuvinte, o lume!*

În an aniversar, omagiem această tradiție și o readucem în fața ochilor cititorilor noștri. Sîntem ce sîntem în mică măsură datorită nouă, celor care facem revista astăzi, și în mare măsură datorită celor care au fondat Dilema, *conferindu-i o origine culturală atît de nobilă. Pe tot parcursul acestui an, din cînd în cînd, ne vom aminti de cei cărora* Dilema / Dilema veche *le datorează atît de mult.*

Începem, astăzi, cu unul dintre fondatorii noștri, Ștefan Augustin Doinaș (1922-2002). Poet de prim rang, eseist, traducător și, după 1990, academician și om politic, Ștefan Augustin Doinaș a fost unul dintre cei mai iluștri intelectuali români postbelici. Doinaș a făcut parte din primul Colegiu Onorific al Dilemei, *menționat în caseta redacțională încă de la primul număr al revistei, apărut în 14 ianuarie 1993. A scris pentru* Dilema *articole memorabile și ne face plăcere să vă reamintim, acum, unul dintre ele. (**Sever Voinescu**)*

Ștefan Aug. DOINAȘ

Cine înjură?

1. Este foarte greu de răspuns la întrebarea: cine înjură – omul sau limba? În mod obișnuit, și probabil superficial, se spune: Românii înjură, Francezii nu înjură; își poate cineva imagina un Japonez înjurînd?...

Și totuși un anume grăunte de adevăr trebuie să se ascundă și în asemenea aserțiuni care par pripite. Personal, am auzit spirite luminate mîndrindu-se cu faptul că limba română, ca și limba maghiară, de pildă, permite înjurătura, ba chiar ar avea o vocație a înjurăturii, care ar ține de virtuțile sale metaforice. Dacă ar fi așa, ar trebui să considerăm că înjurăturile constituie flora buruienoasă a oricărui limbaj național, cu atît mai sălbatică și mai înfloritoare cu cît poporul în cauză ar avea mai mult simț poetic (?) sau ar fi mai aproape de... natură. E limpede că fără un anumit grad de elementaritate a vieții, fără o anumită doză de spontaneitate a reacțiilor umane, fără o anume preponderență a umorilor, înjurătura este greu de explicat.

2. Dar poate că întrebarea de la începutul acestor rînduri este falsă: de ce să deosebim, în fenomenul înjurăturii, între popor și limbă? Se știe, de la Humboldt, că fiecare limbă națională reprezintă o concepție particulară despre lume. Nu sînt implicate în această definiție atît virtuțile unei anumite limbi, cît și psihologia poporului respectiv? Am impresia că acești factori contribuie, amîndoi, la realizarea fenomenului înjurăturii. Nu există limbă omenească lipsită de putința de a forma expresii jignitoare, fie direct, fie prin metaforizare; după cum nu există limbă care să nu posede un lexic – să-i zicem – vulgar. Utilizarea lor depinde în ultimă instanță de dispoziția psihologică a omului, de gradul său de educație, de civilizație, de bun-simț. Dar și de voluptatea cu totul particulară – care ține de bunul gust? – de a se lăfăi în trivialitate. Numai gradul, numai frecvența, numai înclinația intimă, cu care un popor sau altul uzează de vocabule periferice și de sintagme înjositoare, diferă. Despre limbile care „nu înjură“, ca și despre popoarele respective, se poate spune cel mult că sînt mai evoluate, mai bătrîne, mai rafinate. (Deși, indiscutabil, există și un rafinament al trivialității, pe care mulți îl apreciază...)

3. Chiar dacă limba vorbește de la sine, cum se susține mai nou, ea „nu înjură“ decît angajată în serviciul unei aventuri joase a spiritului, obligată să inventeze sintagme și metafore într-un registru trivial al pasionalității.

4. Oamenii distinși înjură din snobism: rar și ordinar.

5. Mă întreb dacă toate limbile posedă o linie lexicală dublă – una neutră, alta angajată, una distinsă, alta cenzurată – pentru a desemna aceeași serie de lucruri... Oricum, cred că vocația înjurăturii nu ține de cantitatea acestui vocabular ostracizat, care revine din cînd în cînd intempestiv, ci de conotația lui într-un anume context, și că, în felul acesta, înjurătura nu este interzisă nici unui grai omenesc. Ieșind dintr-un registru neutru al limbii, Francezii spun *queue* într-un sens cu totul ordinar. Noi, Românii, folosim într-o împrejurare identică un cuvînt specific, exclus din română. E mai funcțională oare franceza, tocmai pentru că n-are nevoie de un vocabular specific, ci obține aceleași efecte imprecative prin simpla trecere de la un registru nobil, la unul vulgar? Întrebarea este dacă efectul obținut în sfera unei limbi poate fi echivalat cu efectul obținut în sfera alteia; cu alte cuvinte, dacă psihologia și gustul lingvistic ale unui popor pot fi comparate cu ale altuia.

6. Bineînțeles, înjurătura se califică exclusiv în contextul unei situații verbale pasionale. *Am să-i fac o vizită mamei tale* este o propoziție neutră, pur informativă, dar poate căpăta o conotație insultătoare prin simplă pronunție insinuantă.

7. Există un registru verbal al intimității în care înjurătura poate să devină alint.

8. Originea înjurăturii trebuie căutată în practica magică a primitivilor. Orice înjurătură „modernă“ este un act degradat de magie verbală, de regresiune a limbajului spre o vîrstă primară dominată de gîndirea mitică. Pentru omul timpurilor arhaice înjurătura zăcea în orice transfer de forțe malefice asupra unui inamic. Acest transfer se efectua fie prin pronunțarea numelui propriu al dușmanului, fie prin rostirea numelor celor ce-i sînt apropiați. Căci pentru gîndirea mitică – scrie Ernst Cassirer –, eul omului, sinele său, personalitatea sa sînt indisolubil amestecate cu numele său. Așa cum numele nu este un simplu simbol, ci face parte din proprietatea celui ce-l poartă – proprietate pe care o păzește cu grijă și asupra folosirii căreia veghează cu gelozie –, imaginea verbală care apare într-o înjurătură (de pildă: *mama care te-a făcut!...*) face parte și ea din această proprietate și, ca atare, poate fi atinsă, rănită sau pîngărită verbal. Înjurătura de mamă este o variantă, prescurtată și potențată magic, a unei imprecații de tipul: *dracul să te ia pe tine și pe ai tăi!* Mama, ca spirit tutelar al familiei, este cea dintîi vizată, fiind bunul cel mai de preț, altarul cel mai sacru al persoanei. Cunoaște cineva vreo înjurătură de tată? Trimiterea *ad originem* mimează verbal actul aneantizării.

9. Sudalma (verbul *a sudui* vine din limba maghiară!) este, așadar, un descîntec invers: formulă magică, cu adresă personală, proferată pentru a pune stăpînire pe sau a întina un bun extrem de prețios al dușmanului. Principiul activ este acela de *pars pro toto;* de unde, predilecția de a numi anumite organe ale celui vizat.

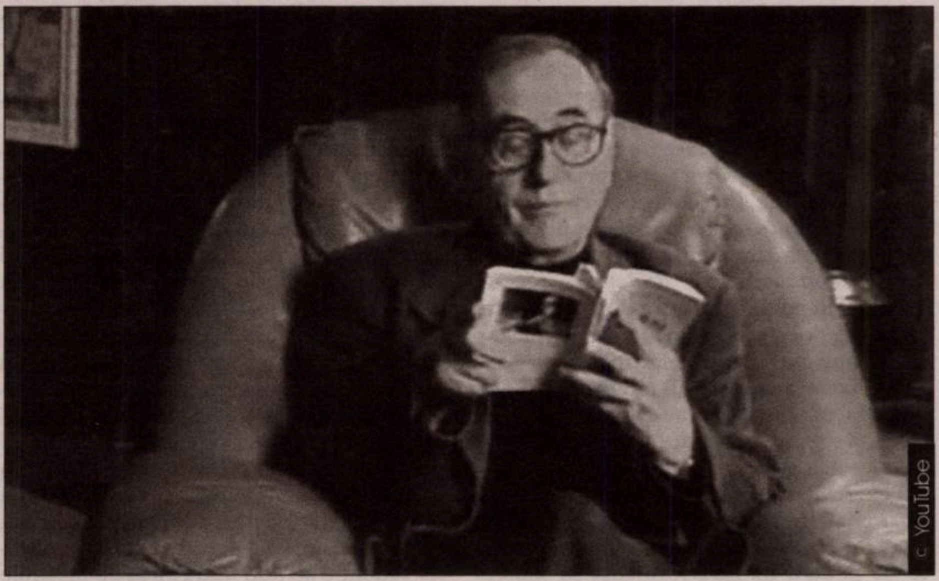
c: YouTube

Ne aflăm în fața unei situații-limită a limbajului: un maximum de expresivitate lingvistică devine armă eficace a unei agresiuni verbale. Deși, aparent, orice înjurătură trădează o neputință – aceea de a acționa direct și concret –, ea manifestă o calitate esențială a limbajului magic: aceea de a acționa la distanță. Reprezentarea mentală la care obligă înjurătura e resimțită ca o lezare a celei mai adînci intimități, ca un atentat la onoare.

10. Nu se poate nega o evidență: în fenomenul înjurăturii, limbajul atestă o mare forță și inventivitate metaforică. Dar unde se situează granița dintre înjurătură și blestem? Imprecațiile terifiant-grotești ale unui T. Arghezi sînt oare înjurături? De la blajin-mustrătoarele expresii de tipul *călca-te-ar vaca!* sau *rușina-te-ar naiba!*, adresate mai ales copiilor, pînă la o vulgaritate care oripilează, precum *băga-te-aș în aia mă-tii!* limba trece de la reproș la injurie, servindu-le cu egală generozitate tropică. Desigur, *lovi-te-ar damblaua!* sau *vedea-te-aș mort!* sînt imprecații. După abundența sau plasticitatea lor s-ar putea aprecia capacitatea de imaginație malefică a unui grup social. Dar folosirea lor depinde și de psihologia populară: acolo unde sînt apreciate ca ineficiente – prin dispariția creditului acordat gîndirii magice –, ele încetează de a mai fi curente.

11. În general, înjurătura are adresă personală, fiind practicată în cadrul unui conflict direct. Există, însă, și înjurături metafizice, ca să zic așa. Adeseori, oameni pot fi auziți înjurînd de mama focului, fără ca pornirea lor să se îndrepte spre vreo persoană anume. Nemulțumirea, decepția, furia lor vizează o stare de lucruri. *Mama mă-sii de treabă!* sau *paștele și dumnezeii!* se adresează rînduielilor lumii, ghinionului sau pur și simplu unei scăpări din vedere: țăranul înjură pentru că, plecînd la tîrg, a uitat să dezlege cîinele din lanț. În asemenea cazuri, înjurătura are o funcție de catharsis: badea Ion suduie amarnic și astfel se eliberează de un năduf. La necaz, la mînie, provocat sau nu, omul practică sudalma la modul terapeutic, așa cum și-ar stoarce un buboi. Ca să nu-și bată copilul care a greșit, tatăl milos îi strigă, oscilînd între insultă și mustrare: *ce făcuși, bă, puțoiule?* Și aici, apostrofa transcende persoana căreia îi era adresată, vizînd naivitatea, sau stîngăcia, sau tembelismul în general.

12. Există, vai, o voluptate de a înjura, o atracție irezistibilă a trivialității. Ardelenii noștri sînt, în general, vestiți pentru sensibilitatea lor la limbajul crud: e destul să pronunțe sau să audă pronunțîndu-se un cuvînt scabros, ca să se prăpădească de rîs... Este oare genul lor de umor? Percepția trecerii de la un registru nobil la unul vulgar al limbii îi amuză, ca un fel de poznă reușită, ca un fel de farsă a existenței, profilată pe un fond personal de carență a bunei cuviințe.

13. Simțul moral al societății românești a condamnat totuși practica înjurăturii prin însuși numele ei: *iniuria* în limba latină înseamnă nedreptate, vătămare, prejudiciu. Iscată, de obicei, ca o reacție disproporționat temperamentală între parteneri de ceartă, ea are o finalitate precisă: jignirea profundă a adversarului prin profanarea a ceea ce acesta are mai sfînt. În fond, atunci cînd se angajează pe sine însuși în înjurătură, punîndu-se ca subiect al ei, cel ce înjură – ieșindu-și din fire – se substituie unui demon malefic presupus a lovi victima. Această autodemonizare a celui ce înjură nu se percepe clar decît atunci cînd începe să înjure de cele sfinte: călcarea în picioare a sacrului, blasfemia fac ca sadismul să-și dea mîna cu masochismul. Plăcerea de a-l spurca pe celălalt se împletește cu plăcerea de a se spurca pe sine. Încît mi se pare că orice înjurătură apare pe fundalul unei diminuări a simțului moralității.

14. Este oare înjurătura semnul unei lașități? E greu de spus: unii înjură pentru a provoca un adversar la încăierare, alții înjură spălînd putina din fața inamicului; e modul lor de a se retrage cu... demnitate. Oricum, mi se pare că injuria e semnul unei încăpățînări. Înjur, deci rezist.

(apărut în Dilema, *anul II, nr. 63, 25-31 martie 1994)*

Stela GIURGEANU

Obezitatea intelectuală

■■■ *Ignorarea critică.* „Gîndirea critică este necesară, dar într-o lume în care sîntem zilnic bombardați cu informații, trebuie să învățăm și să «ignorăm» spiritul critic" – este una dintre concluziile unui studiu publicat pe 23 februarie pe site-ul Forumului Economic Mondial. Studiul, realizat în colaborare de cinci mari instituții, Institutul Max Planck (Germania), Universitatea Stanford (SUA), Universitatea din Bristol (Anglia), Universitatea de Vest (Australia) și Universitatea Potsdam, pledează pentru „ignorarea critică" ca fiind o necesară „nouă paradigmă a educației".

Potrivit cercetătorilor, abundența informațiilor de proastă calitate și chiar *fake-news*, poate deturna atenția oamenilor, deseori provocînd doar sentimente primare, precum indignare sau furie, însă rareori, spre deloc, îndemnînd spre o cunoaștere reală. Astfel încît e necesar să învățăm să ne detașăm și să ne adaptăm acestui *boom* informațional, ferindu-ne mintea prin ignorarea surplusului de știri. Pentru aceasta, susțin cercetătorii, este nevoie ca oamenii să adopte noi obiceiuri mentale care să-i ajute să evite tentația unui conținut sclipicios, care atrage atenția, însă poate avea un potențial dăunător.

În opinia cercetătorilor alfabetizarea informațională digitală ar trebui să includă „Competența de ignorare critică", definită ca o capacitate și o abilitate de a ști unde anume e mai bine să-ți investești atenția (despre care uităm, de prea multe ori, că nu ne este nelimitată). Ignorarea critică are astfel trei tipuri de strategii cognitive: *self-nudging*, ignorarea tentațiilor prin eliminarea lor totală din mediile digitale; *lectura laterală*, verificarea informațiilor; și, deloc în ultimul rînd, abținerea de la a *„hrăni trolii"*, prin care înveți să nu mai răsplătești cu atenție actorii rău intenționați ai Internetului. În plus, susțin cercetătorii, aceste strategii care ar implementa „ignorarea critică" ar trebui să facă parte din programa școlară privind alfabetizarea informațională digitală. „Încurajarea studenților și a altor utilizatori online de a accepta ignorarea critică îi poate împuternici să se ferească de excesele, capcanele și tulburările informaționale ale economiei atenției actuale."

■■■ *Ideile luate de-a gata.* „Feriți-vă de ideile luate de-a gata", avertizează și lingvistul Jean Szlamowicz, într-un recent interviu pentru *Le Point*. Într-o lume suprasaturată cu informații, diseminate prin presă, radio, televiziune și Internet – care de multe ori încurajează „lenea intelectuală" prin oferirea de răspunsuri, fără întrebări – sîntem de multe ori tentați să consumăm ideile luate de-a gata, promovate de cele mai multe surse de știri, care nu mai au ca scop principal informarea, ci mai degrabă influențarea și modelarea gîndirii într-o anumită direcție. „Sursele de informare nu sînt nici neutre, nici de încredere! Și lumea intelectuală se scaldă în idei primite de-a gata, în acele cunoștințe academice și teorii care nu au mai fost actualizate... Verificarea informațiilor necesită timp, iar ideile care nu sînt consensuale devin subiect de dezbatere. Însă «verificarea faptelor» nu mai e neapărat o nevoie de a afla adevărul, ci a devenit o modalitate de a-ți impune opiniile." Astfel, nevoia de a avea mereu dreptate ne face să verificăm sursa inițială, doar în acele direcții care o confirmă – atitudine care ne împinge pe calea ideilor luate de-a gata. Ce sînt însă aceste idei, stereotipuri, clișee, prejudecăți?

> *„Consumul de știri îți oferă satisfacția de a simți că înveți ceva, acea iluzie că devii mai inteligent."*

„Noțiunea de «idee primită de-a gata» poate fi interpretată atît în sensul banalității – cum o face Flaubert în dicționarul său de idei primite de-a gata –, cît și în sensul unui principiu acceptat colectiv, dar fals. (...) Însă, pentru a spune că avem de-a face cu o idee primită de-a gata, trebuie să putem să o infirmăm: să pretindem, așadar, un discurs al adevărului, o cunoaștere obiectivă. Cu toate acestea, nu toate ideile primite de-a gata pot fi refuzate. Se poate dovedi sau infirma că «Viitorul aparține celor care se trezesc devreme»? Fie că este vorba de simplificare sau amplificare, de prejudecăți sau de opinie, există un continuum între credință și cunoaștere, credință și ideologie. (...) Pentru că ideile primite sînt, înainte de toate, discursuri, alcătuite din povești, justificări, mituri istorice și variază de la jumătate de adevăr la minciuni – cum ar fi acela de a afirma că există un drept al seniorului sau a crede că Biserica a negat că femeile ar avea suflet."

Cînd este banală, susține lingvistul, ideea primită de-a gata este acceptată în mod firesc, impunîndu-se prin familiaritatea ei și absența verificării. Însă cînd ideea primită de-a gata are în spate o intenție, aceasta se construiește prin mecanismele argumentative obișnuite (selectarea faptelor, rea-credință, manipulare retorică etc.) și prin intimidare morală, contestarea acestora făcîndu-te să apari, de cele mai multe ori, ca un Gică-contra. Ideile primite care sînt idei false au o valoare redusă, cu excepția propagării lor la cel mai scăzut nivel al consensului social, adică cel al bîrfei. „Concepțiile greșite care sînt convingeri ideologice și minciuni de propagandă sînt de-a dreptul toxice. Doar anumite tipuri de clișee pot fi considerate, eventual, ca ajutînd la generalizare, categorizare, o înțelegere generală și, prin urmare, neapărat aproximativă a realității, dar fără a fi false sau înșelătoare. Actorul social are deci un interes, din ipocrizie, sa adopte anumite discursuri. Toată lumea participă la diseminarea lor. Repetarea formulelor măgulitoare este chiar propagată cu un voluntarism lacom."

■■■ *Obezitatea intelectuală.* În ceea ce privește lăcomia lumii de azi de a devora informații, Gurwinder Bhogal, blogger pentru revista australiană *Quillette*, scrie despre un alt studiu, al cercetătorilor de la Universitatea Berkeley, care demonstrează că oamenii au ajuns să consume azi informații cum făceau odinioară cu dulciurile, în căutarea unei recompense. Astfel, informațiile noi pot acționa asupra sistemului de recompensă al creierului, alimentînd dopamina, la fel cum acționează alimentele cu carbohidrați, chiar dacă acele informații ne sînt sau nu utile. Cu alte cuvinte, în mecanismele creierului, primirea de informații noi este o recompensă în sine – și astfel poate ajunge să dezvolte această adicție față de noutate, provocînd un apetit nesățios pentru orice informație care promovează scandalul, bîrfa, teoriile conspirației. „Evoluția a dat oamenilor pofta de dulciuri, deoarece acest gust a fost mult timp un indiciu pentru sursele rare de energie. Dar cînd am învățat să producem zahăr la scară industrială, acel atu evolutiv, care a fost dragostea noastră pentru carbohidrați, a devenit un handicap. La fel se întîmplă și cu informațiile."

În era suprasolicitării informaționale, curiozitatea noastră, care a ajutat cîndva să ne concentrăm, pentru a ne apăra de potențiale pericole, acum ne distrage constant atenția, dezarmîndu-ne chiar în fața pericolului. În plus, susține Bhogal, acest apetit nesățios pentru divertisment consumă atît creierul publicului, cît și pe cel al creatorilor de conținut, pierduți în mrejele căutării senzaționalului cu orice preț. „Căile dopaminei nu fac discriminări între informațiile utile și cele inutile, consumul de știri îți oferă satisfacția de a simți că înveți ceva, acea iluzie că devii mai inteligent – chiar dacă, practic, îți umpli capul doar cu popcorn." În goana de a fi mereu informat, ajungi să consumi în cantități pantagruelice știri inutile, „calorii goale" pentru creier, care doar dau senzația de sațietate, dar care îți consumă inutil atenția și îți anulează intuiția.

„După un timp, dependența de informații inutile poate degenera în «obezitate intelectuală». La fel ca savurarea unor mîncăruri bune la gust, însă nesănătoase, care fac corpul să se umfle, îndoparea cu informații nedorite umflă mintea, umplînd-o cu o cacofonie de galimatias pe jumătate memorată, care distrage și încurcă simțurile. Fiecare înghițitură de dulciuri îți deschide pofta de mîncare și te face să vrei mai mult – și, cu cît mănînci mai mult informație inutilă, cu atît înveți mai puțin și cu atît gîndești mai puțin. Rezultatul? Canalul cunoașterii va fi înfundat. Și vom ajunge să suferim de o autoindusă ateroscleroză a minții."

■■■

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....
Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.
Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Teodor BACONSCHI

Lavra Pecerska nu mai face parte din russki mir

Orice război e și unul pentru apropierea unor locuri simbolice, încărcate de istorie și sacralitate. Un asemenea perimetru este și Lavra Pecerska, din Kiev. Un spațiu arhetipal, fondator, deci un izvor de legitimitate care, în lumea ortodoxă, poate fi comparat numai cu Muntele Athos sau cu vechiul „Țarigrad“, redus astăzi la modestul Fanar, unde s-a refugiat Patriarhia Ecumenică după catastrofa de la 1453. Am fost mai demult într-o vizită la Kiev, pe cînd căutam o cale de dialog mai serios cu „partea ucraineană“. Cu acel prilej, am ținut, firește, să vizitez faimoasa mînăstire, adevărata matrice milenară a creștinismului slav (deși slavii sud-dunăreni au intrat în orbita Bizanțului înaintea deciziei prințului Vladimir de a adopta noua religie, în anul de grație 988). Ansamblul este, într-adevăr, impresionant, înfățișînd pelerinilor o colecție de biserici din felurite veacuri, minunate icoane și odoare liturgice, un sistem cam lugubru de catacombe, nenumărate chilii rupestre și o formidabilă „arhivă“ de relicve ale sfinților venerați în zonă, cu tot cu istoria lor ascetică și aventurile lor politice destul de accidentate. Lavra Peșterilor a fost un reper și pentru Moldova medievală, nefiind de mirare că învățatul mitropolit Petru Movilă – fondatorul Academiei teologice kieviene – a dorit să fie înmormîntat aici. Legăturile isihaștilor athoniți, moldoveni și ucraineni, reuniți de sfîntul Paisie Velicicovschi în „noua lavră“ de la Neamț, sînt de asemenea solid documentate, constituind o frumoasă pagină din cronica acelui „Byzantine Commonwealth“, subtil evocat în lucrarea clasică a lui Dimitri Obolensky.

Iată însă că Putin, cu invazia lui barbară asupra Ucrainei, a reușit să tulbure și pacea Lavrei Pecerska. Bolșevicii au distrus cu nemiluita biserici și mînăstiri: era o chestiune programatică, rezultată din jubilația profanării și afirmarea brutală a doctrinei marxist-leniniste, care paria, „progresist“, pe mult lăudatul „ateism științific“. Nu puteai să te aștepți la altceva de la ei! Putin, în schimb, e bisericos rău. Nici un moment al celor două decenii de cînd conduce Federația Rusă n-a fost paralel cu Ortodoxia sau împotriva ei, tocmai pentru a dovedi că în imensa țară cu 11 fuse orare s-a petrecut o renaștere imperială, sau măcar o clară schimbare de regim. Asta pînă în ziua funestă de 24 februarie 2022, cînd armatele Rusiei „pravoslavnice“, binecuvîntate de Patriarhul Kirill Gundiaev, au declarat zeci de milioane de ortodocși ucraineni drept „fasciști“ manipulați de Occidentul decadent. O prostie mare cît casa, dacă ne gîndim că majoritatea lor se aflau de multe secole sub oblăduirea Patriarhiei moscovite. Și că agresiunea declanșată de Putin va accelera inevitabil ruptura dintre cele două Biserici odinioară surori.

În vreme de război, cu o țară semidistrusă și imense jertfe umane, sentimentul național ucrainean s-a prefăcut în naționalism combativ, așa că serviciile secrete și armata au scos – inclusiv printr-un proces penal – monahii rusofoni & rusofili din Lavra Pecerska. Nu știm cum vor fi înlocuiți, dar e clar că propaganda lor pro-Putin a fost asimilată unui act de trădare, tratat ca atare. Nu s-a văzut de mult – dacă s-a văzut vreodată – o mai mare „sminteală“ pentru lumea pravoslavnică! De vreme ce Kirill – nefericitul Întîistătător orbit de o lucrativă loialitate față de tiranul de la Kremlin – și-a pedepsit atît de nedrept propriii fii duhovnicești din Ucraina, vom asista la nașterea unei (viitoare) Patriarhii Ucrainene autocefale, deci la finalul epocii de dublă jurisdicție canonică: un proces similar pare să fi început și în Republica Moldova.

Să ne imaginăm că o țară latino-americană (majoritar catolică) ar invada o altă țară latino-americană la fel de catolică și că Papa Francisc ar binecuvînta agresorul, demonizînd victima. N-ar fi îndreptățiți cei cotropiți să susțină, cu tot cu Conferința lor episcopală, că Sfîntul Părinte a luat-o complet razna și a trădat învățătura lui Iisus Hristos? Este ceea ce se petrece, sub ochii noștri, și în legendarul cadru al Lavrei Pecerska, recuperată de cei care nu mai suportă să vadă în ea simbolul unei tot mai odioase *„russki mir“*.

Anca MANOLESCU

André Scrima despre pragul Săptămînii Mari

Sîmbăta lui Lazăr – care precedă Duminica Intrării în Ierusalim – arată o moarte pe care Iisus o preface în viață. E un *sens* care prefațează liturgic și noetic Săptămîna Mare, cea în care Christos își duce pînă la capăt actul sacrificial. Drumul Săptămînii Patimilor pornește cu acest *sens* deja marcat, deja propus. De-a lungul întregii Săptămîni, el înaintează pe direcția Învierii. Timpul liturgic, timpul spiritual, timpul sacru au o compoziție calitativă rafinată și eficace; au ritm, dinamică verticală. Merită să luăm aminte la ele chiar și numai cultural. Mircea Eliade spunea în *Fragmentarium* („Cărțile pascale“) cît de îmbogățitor ar fi să însoțim, prin lecturi și reflecție, timpul curent cu conștiința timpului sacru, calitativ: „Lectura ar putea, de pildă, să ne reveleze ritmurile din afara noastră (din care noi am ieșit prin prostie sau prin ignoranță)“.

Am găsit potrivit să redau aici un pasaj din comentariul pe care Părintele André Scrima l-a făcut Evangheliei după Ioan. În deceniile opt și nouă ale secolului trecut, el a interpretat Textul în fața comunității ortodoxe de la mînăstirea Saint-Georges, din Liban, al cărui membru și inspirator a fost. El vorbea în franceză, iar un frate monah îi nota și traducea în arabă spusele. Revenit la București în 1993, Părintele Scrima ne-a oferit a doua parte a comentariului său (cap. 18-21) în limba franceză. Prima parte, în limba arabă – obținută, după moartea Părintelui, grație profesorului Jad Hatem (Universitatea Saint-Joseph, Beirut) – a fost tradusă de Monica Broșteanu. Publicat la Humanitas în 2008, *Comentariul integral la Evanghelia după Ioan* nu mai e de mult accesibil în librării sau anticariate. Redau aici pasajul referitor la „prefața“ Săptămînii Mari. (**A. M.**)

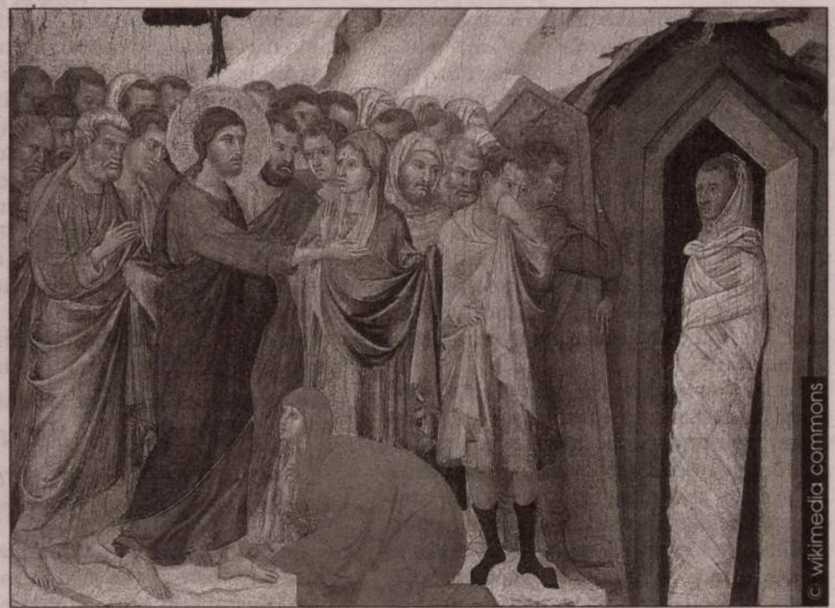
© wikimedia commons

Odată cu încheierea părții întîi a Evangheliei (cap. 1-10) se încheie și viața publică a lui Iisus, care a început cu botezul de la Ioan. Observăm că ea se încheie în locul unde a început. „Și a plecat iarăși dincolo de Iordan, în locul unde boteza Ioan la început, și a rămas acolo“ (10, 40). Această încheiere este un fel de „recapitulare“ a itinerariului parcurs de Domnul...

Evanghelia după Ioan este o minunăție din punctul de vedere al „mișcării“ ce o caracterizează. După cum am văzut, prologul vorbește despre tot ce poate fi mai înalt, despre Treimea Preasfîntă și mișcarea din interiorul Treimii. Se relatează apoi coborîrea Cuvîntului de la Tatăl la noi și se desfășoară drumul Cuvîntului printre noi. Iar acum noi înșine ne ridicăm și urcăm împreună cu El spre slava pe care a avut-o de la Tatăl înainte de întemeierea lumii.

E o mișcare ce ne poartă pînă în vremurile de pe urmă, către finalul istoriei. Începutul acestei ridicări are loc în capitolul 11, cu urcarea Domnului la Ierusalim. Am văzut deja cum urmează Ioan ciclul sărbătorilor iudaice pentru a ne vesti prin ele taina lui Christos. Urcarea de acum a Domnului la sărbătoarea Paștelui este însă una deosebită; e ultima sa urcare la Ierusalimul terestru și, în cadrul ei, El transcende acest Ierusalim pămîntesc pentru a deschide porțile Ierusalimului ceresc, cetatea slavei. Veșnicia coboară în timp și îl suprimă; de aceea vedem Evanghelia devenind tot mai densă; ea atinge o intensitate excepțională, cuprinzînd un discurs dramatic și totodată o uimitoare tăcere, tăcerea lui Dumnezeu cea dinaintea veacurilor și cea de după veacuri, cînd Dumnezeu va fi totul în toate. Cum ne înfățișează Evanghelia acest lucru?

Începe cu învierea lui Lazăr... Știm că Marta și Maria l-au primit de mai multe ori pe Domnul în casa lor (Luca 10, 38). Însă trebuie să înțelegem aceste vizite ale Domnului atît în plan temporal, cît și în planul veșniciei. În vremea existenței pămîntești a lui Iisus, intrarea și șederea lui în casa cuiva însemnau darul prezenței și al cuvintelor lui, precum și revărsarea harului său asupra celui care îl primea, revărsare uneori vădită, cînd voia să schimbe viața gazdei sale, ca în cazul lui Zaheu vameșul, care a sesizat semnificația vizitei Domnului: „Astăzi s-a făcut mîntuire casei acesteia“ (Luca 19, 9). Însă vizita Domnului în realitate nu se încheie, ci continuă pe planul veșniciei. Vizitele menționate în Evanghelie nu sînt decît un preludiu și un semn al vizitelor lăuntrice în care prezența lui e tot mai intensă în suflete, pînă la sfîrșitul lumii, ceea ce pregătește marea vizită de pe urmă, de la a doua sa venire, cînd va rămîne cu prietenii săi pe veci („Rămîi cu noi“ – Luca 24, 29). Vizita obișnuită reprezintă o întîlnire limitată, de moment: am venit și am plecat... Însă vizitele Domnului sînt de un tip deosebit, deoarece El, ca Dumnezeu și Mîntuitor, este cu noi pururi, este chiar mai al nostru decît propriul nostru suflet. Noi nu sîntem acasă, unde se află Domnul; prin urmare Domnul ne este mai lăuntric decît lăuntrul nostru. El este prezență, El este Prezența... Dar, ca să ne readucă la El și la noi înșine, ne face să îi simțim prezența ca pe o vizită, pentru a spori astfel în noi dorința de a-l primi și de a rămîne cu El în veci și pentru a ne da o pregustare a veșniciei (fiindcă o gustăm încă de pe acum).

Marta și Maria dobîndesc în evanghelii o valoare de exemplu. Ele sînt cele care l-au primit pe Domnul într-un chip exemplar, ce cuprinde cele două modalități în care se cuvine să fie primit. Marta și Maria nu se află în conflict în acest cadru. Ele sînt surori, așadar cît se poate de apropiate una de cealaltă, dar sînt totuși două. Și, fiind două, între ele există o relație de complementaritate, una întregind-o pe cealaltă. Domnul însuși ne vestește taina bunei primiri pe care i-o fac cele două surori. De o parte e zelul vădit al Martei de a-l primi bine, zel care se preocupă de Christos ca om (și era om) și care o absoarbe. De cealaltă parte, e atitudinea Mariei, care îl primește și ea, însă rîvna și preocuparea ei pentru Christos se concentrează în străfundurile ființei, unde omul întîlnește veșnicia. În fața celor două atitudini, Christos spune: „Maria și-a ales partea cea bună, care nu se va lua de la ea“. Însă pentru a-l primi pe Domnul în inimă trebuie ca, venind la noi, El să găsească întîi o primire văzută, să afle mîncare și băutură și odihnă... Iar aceasta e partea Martei. Ea se poate întregi cu vizita lui Christos în adîncul inimii, partea Mariei. Despre Lazăr însă ni se vorbește aici pentru prima dată.

O cunoaștem pe Maria mai bine decît pe Marta și pe Lazăr, căci ea a șters picioarele lui Iisus cu părul ei (dar nu este nici femeia păcătoasă, nici Magdalena). Ea este cea care *îl primește pe Domnul în străfundul ființei sale*...

Ni se dezvăluie întrepătrunderea profundă de sens între învierea lui Lazăr și învierea Domnului. Există un fel de corelație tainică și de „schimb“ anticipat între învierea lui Lazăr și învierea Domnului, precum și între moartea fiecăruia dintre ei. Învierea lui Lazăr ține acum (firește, pînă la un punct) locul învierii Domnului, ne permite să ne apropiem de taina învierii lui Christos. Învierea lui Lazăr este ultimul „semn“ înainte de „semnul“ Fiului Omului (care este Crucea), un ultim semn spre a grăbi împlinirea planului lui Dumnezeu, rînduit din veșnicie.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

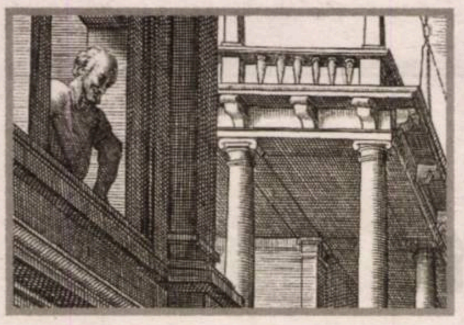

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Orașul pasajelor rutiere de supratraversare

De-a lungul timpului, orașul crescuse nemăsurat. Mulțimi de oameni veniseră în căutarea unor iluzorii surse de venit și se așezaseră acolo, fiecare cum putuse. Casele vechilor cartiere se înălțaseră întîi cu un etaj, apoi cu două și chiar cu trei, așa încît lumina abia dacă mai ajungea la nivelul parterelor. Pe străduțele vechi mașinile se înghesuiau laolaltă cu teleguțe trase de măgari, bicicliști, vînzători ambulanți, printre grămezi de nisip și materiale, schele și eșafodaje care sprijineau clădirile mai vechi. Claxoanele făceau o larmă asurzitoare, iar viteza de înaintare era atît de mică încît, de multe ori, mașinile erau literalmente abandonate pe la colțuri. Aceste cartiere se înghesuiseră și ele unul într-altul și spre periferie, sufocînd centrul în care instituțiile guvernamentale, ambasadele și marile hoteluri rămăseseră din ce în ce mai izolate, în oaze de verdeață la care nu se mai putea ajunge decît prin cer.

După analize minuțioase, cercetări obiective și studii de fezabilitate atent gîndite, municipalitatea hotărî construirea unor enorme pasaje rutiere de supratraversare, care să lege periferia de centru și să asigure fluxurile de circulație juste pentru un oraș aflat în expansiune. Proiectele ambițioase au fost puse în aplicare, iar peste cartierele sărace au apărut, la 30-40 m înălțime, adevărate autostrăzi, cu cîte cinci benzi pe sens, protejate de parapete enorme din fibră de sticlă. Pilonilor străzilor suspendate li se făcuse loc prin demolarea caselor de sub traseul judicios trasat, la fel și bretelelor de alimentare a pasajelor care, asemenea unor tentacule colosale, capturau mașinile pentru a le introduce în fluxurile de circulație optim concepute de cei mai iscusiți specialiști. Faptul că mii de familii fuseseră expropriate și mutate cu anasîna în noi unități rezidențiale nu contase foarte mult pentru că părerea lor nu conta oricum, iar interesul public pentru o circulație rapidă și fluentă era indiscutabil. Dramele mărunte ale oamenilor săraci, cum ar fi strămutarea într-un loc necunoscut unde nu cunoști pe nimeni, destrămarea rețelelor sociale de subzistență, nesiguranța căminului nu reușiseră să se facă auzite, iar umbra marilor autostrăzi crescuse rapid și ocrotitor pe cerul învinețit de norii de praf ai mormanelor de moloz care fuseseră, mai deunăzi, locuințele modeste ale unor familii lipsite de mijloace.

> *Toată lumea avea de cîștigat, inclusiv populația sărmanelor cartiere.*

Și, într-adevăr, inaugurarea pasajelor a antrenat străbaterea lor de către milioane de mașini zilnic, iar succesul fluidizării circulației fu celebrat corespunzător de autorități, căci, pe lîngă deblocarea orașului, o forță de muncă numeroasă și necalificată fusese atrasă în sectorul lucrărilor de infrastructură, iar economia lua un nou avînt, pornind de la extragerea de resurse pentru producția de materii prime și ajungînd pînă la atribuirea de contracte colosale către antreprenori selectați cu celeritate. Toată lumea avea de cîștigat, inclusiv populația sărmanelor cartiere de sub autostrăzile suspendate căci, nu-i așa, marginile căilor majore de circulație rutieră trebuie bordate judicios de mesaje publicitare capabile să crească vînzările producătorilor strategici care alocă anual bugete substanțiale pentru publicitate. Așa încît, pe stînga și pe dreapta mărețelor pasaje, înalte și de 40 de metri, au început să fie construite panouri publicitare încă și mai înalte, late cît peretele școlii, amplasate pe piloni tubulari metalici groși de trei metri sau pe structuri de grinzi cu zăbrele savant concepute pentru a prelua toată încărcarea vîntului care se opintea în panouri la înălțimi amețitoare. Pentru a nu bloca străzile înguste de jos, unde nu mai ajungea de mult lumina, ci doar praful, pilonii panourilor străpungeau direct casele, contra unor chirii mulțumitoare.

Sub pasajele care duceau turiștii și înalții demnitari spre hotelurile de cinci stele din centru, oamenii fără adăpost își construiseră locuințe modeste care profitau de acoperișul solid de beton armat și care creșteau de sus în jos, atingînd, uneori, solul sau terasele caselor vechi, aidoma unor cuiburi de rîndunică construite din lemne, fiare, pînze și alte resturi recuperate în urma demolărilor. Panourile laterale ale pasajelor, spulberate uneori de vînt, ajungeau jos, unde erau rapid recuperate și integrate în opera trudnică, animată de entuziasmul paradoxal al lipsei de speranță. Prin găurile rezultate, turiștii, demnitarii și funcționarii vedeau un oraș imposibil de înțeles, scufundat în beznă și praf, sărac pînă în măduva de chirpici a caselor insalubre, un oraș de coșmar unde, în mod neverosimil, oamenii care se întîlneau pe ulițele mizerabile se îmbrățișau și își zîmbeau, părînd să aibă timp unul pentru celălalt.

***Lorin Niculae** este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

■ ■ ■

PUBLICITATE

CONFERINȚELE
DILEMA VECHE
LA ARAD

- SALA REGELE FERDINAND, PRIMĂRIE
- SALA CINEMATORGAFULUI ARTA
- SALA MARE A TEATRULUI CLASIC

20-22 APRILIE

TEODOR BACONSCHI
SEVER VOINESCU
HORAȚIU MĂLĂELE
NICULAE URS
TONI GRECU
IOAN T. MORAR

COMEDIA LUMII

organizat de: GMMC DILEMA VECHE
finanțat de:
sponsori: OPEL CITROËN GRUP WEST
partener: TEATRUL CLASIC

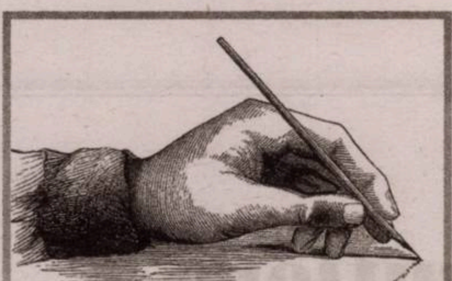

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Ce a căzut, de fapt, în 1989?

Citind titlul articolului, cineva ar putea replica deja: „Cum așa, «ce a căzut în 1989?»?! Nu e clar? Nu știe toată lumea că atunci s-a prăbușit regimul comunist, și nu numai aici, ci în toată Europa de Est?“. Și are dreptate, teoretic așa stau lucrurile. Dar dacă săpăm mai adînc în rațiunile întrebării, s-ar putea ca răspunsurile să nu mai fie așa de simple și de evidente.

De pildă, dacă spunem că regimul comunist a însemnat regimul ceaușist, va fi, desigur, prea puțin. Chiar dacă scandarea „Jos Ceaușescu!“ s-a auzit înaintea celei cu „Jos comunismul!“ nu înseamnă că revoluția a năzuit primordial doar la răsturnarea cuplului prezidențial, fiind luată apoi de val spre alte idealuri care n-ar fi reprezentat-o neapărat. Dar pe de altă parte, ea nici nu a schimbat tipul de guvernare republican introdus de comuniști, ci doar tendința dinastică a acestuia, vizibilă în ultimii ani ai regimului. Atunci se poate ca revoluția să fi vizat unipartidismul? Și ca introducerea pluripartidismului să fi fost principala schimbare din 1989? Dacă privim retrospectiv, partidele nu au avut mari teme antagoniste în jurul cărora să se formeze ulterior. Toate au împărtășit, de pildă, ideea integrării europene și a economiei de piață. Și a fost normal să fie așa, însă rezultatul se dovedește a fi o echivalare doctrinară generalizată, care sugerează o discretă supraviețuire a partidului unic, devenită ceva mai vizibilă în ultimii ani.

Și atunci, ce anume s-a prăbușit în 1989, ce s-a schimbat fundamental acum mai bine de trei decenii? Cred că de ajutor ar fi să încercăm să răspundem la întrebare ținînd cont de ceea ce s-a petrecut după 1989, plasînd oarecum în plan secund ceea ce a dus la momentul 1989. Să clarificăm mai degrabă *unde* ne-am „prăbușit“, decît *ce* s-a prăbușit atunci. Sigur, cîștigarea unor drepturi importante, cum ar fi cel al libertății de mișcare și al inițiativei economice, este o consecință incontestabilă și valoroasă a momentului 1989 (drepturi de care însă, de atunci încoace, se bucură, în anumite limite, și chinezii, și vietnamezii, care au rămas cu partidul unic). Dar cred că este vorba de ceva și mai profund petrecut atunci, ceva ce se vede mai bine azi, din perspectiva anilor scurși între timp. Mai exact, cred că 1989 a marcat prăbușirea fascinației de mase pentru ideologie. Căci absența urgenței ideologice pare a fi principala caracteristică a perioadei ulterioare.

Faptul e cu atît mai spectaculos cu cît secolul 20 a fost intens ideologizat. Referindu-mă la România, el a fost mai întîi impregnat de doctrinele autohtoniste și naționaliste; după război, a intrat în scenă utopia societății socialiste egalitariste, care ar încununa sensul istoriei. Ambele ideologii, și cea de dreapta, și cea de stînga, au în comun ideea prevalenței statului asupra individului. Astăzi, după 1989, aceste concepte halucinogene, care acum cîteva decenii răvășeau politica și administrația, nu mai au nici un efect. Trăim vremuri neutre ideologic, cînd nimeni nu mai crede și nu mai lansează teorii sociale și politice obligatorii. Trăim, se poate spune, într-o eră post-ideologică. Într-un fel, în 1989 s-a prăbușit nu numai comunismul românesc, ci și fascismul românesc, prin ceea ce a însemnat motorul lui, și anume receptivitatea la teoriile politice servite de-a gata și la comun.

Și nu e vorba doar de România. La fel stau lucrurile și în celelalte țări foste comuniste din estul Europei care au avut o istorie similară în privința complicităților cu regimurile ideologizante ale secolului 20. În schimb, Occidentul european a avut un avans în ce privește emanciparea de ideologic. În cazul său, procesul a început după 1945, odată cu denazificarea și cu inversarea raporturilor de subordonare dintre stat și individ. Se poate specula că atît timp cît a durat Războiul Rece, acest proces să nu se fi încheiat, din moment ce una dintre părțile în conflict – Uniunea Sovietică – era în continuare motivată ideologic. Ba chiar și că războiul din Ucraina poate fi interpretat în această cheie a confruntării dintre o societate post-ideologică și una în care ideologia este în continuare prezentă și eficientă. Dar chiar dacă mai există reminiscențe, tendința este clară, cel puțin pentru regiunea de la vest de Ucraina.

Ce nu știm este dacă această situație va dura. Experiența ne arată că omul nu poate trăi fără narative și că istoria la un moment dat se repetă. Dar și repetiția are un sfîrșit, ne învață filosofii. Partida se joacă așadar între această repetiție și momentul încetării ei și al trecerii la o altă etapă. Ceea ce tot un „nu știu“ este, chiar dacă unul exprimat în fraze mai lungi.

■ ■ ■

---

aduse cu poșta

Ileana MOROIANU

Pata umană.

Despre intoleranță și mizantropie

Invidiez oamenii cu certitudini. Oamenii care trăiesc sub semnul exclamării. Oamenii fără îndoieli. Oamenii care știu totul și cărora nu le este suficient că știu totul, dar trebuie să le explice și celorlalți totul. Pentru că ei sînt singurii care nu numai că știu totul, dar îl și știu cel mai bine.

„Toată lumea știe.“ Este laitmotivul care revine într-un fragment din *Pata umană* a lui Philip Roth, unde se dovedește de fapt că nimeni nu știe nimic. Este acuzația cu care începe o scrisoare anonimă, trimisă personajului principal al cărții, fostul decan Coleman Silk, un negru cu pielea albă care pretinde că este evreu și astfel ajunge să fie primul decan evreu al unei universități americane. Anonima afirmă că toată lumea știe ceva anume despre decan, o ipoteză greșită și calomnioasă, fără nici o legătură cu secretul bine ascuns al unui om care fuge de o formă de persecuție pentru a se împiedica de alta (sau care fuge de o prejudecată pentru a se împiedica de alta). *„Everyone knows“*, spune citatul în engleză din carte, care apare la Alain Finkielkraut, în fragmentul „Gluma“ din volumul *O inimă inteligentă*, iar eu m-am gîndit imediat la Leonard Cohen și la *„Everybody knows“*. Pentru că toată lumea știe totul despre restul lumii, chiar și atunci cînd nu știe nimic. Și trebuie să aibă și o părere pe care să și-o expună clar și răspicat, fără cea mai mică umbră de îndoială. Așadar, comentează Finkielkraut pe marginea fragmentului: „Nu știm. Și, în primul rînd, nu știm că nu știm. Credem că știm. Ignoranța nu este un vid, este un preaplin de scenarii și de certitudini“.

Acum doi-trei ani, cînd am citit cartea lui Finkielkraut, nu citisem încă *Pata umană*. M-a marcat și atunci citatul de mai sus. Pentru că, evident, și atunci, ca și acum, toată lumea știe. Totul despre toate. Pare să fie o caracteristică universală și eternă. Toată lumea știe mai bine ca toată lumea, drept care cealaltă lume, care nu știe la fel de bine, trebuie convinsă, eventual cu insulte, nervi și ciomege. „Toată lumea știe“ pare să fie ceea ce stă dintotdeauna la baza intoleranței. Pentru că toată lumea nu se mulțumește doar să știe, ci trebuie să își argumenteze cu scos ochii celorlalți, pe care trebuie să îi lumineze neapărat, dar neapărat cu ceea ce știe ea, lumea cea bună.

Acum, după ce am terminat *Pata umană*, mărturisesc că este una din cărțile care m-au impresionat cel mai tare din tot ce am citit de Philip Roth. Pentru că vorbește despre intoleranță așa cum puțini au avut curajul să o facă, despre intoleranța nevindecabilă, care stă în gena speciei, în genomul petei umane, alcătuită din impurități, imposibil de îndepărtat. Vorbește despre intoleranță și ipocrizia care nu are cum să nu vină la pachet odată cu intoleranța, pentru că, de la dreapta la stînga, de la conservatori la progresiști, toți sîntem la fel, gata oricînd să îl sacrificăm pe celălalt pentru propriile idei fixe.

De la prejudecățile rasiale și misoginism pînă la corectitudinea politică, totul are consecințe devastatoare, cu distrugere de vieți. Finkielkraut comentează natura maniheistă a corectitudinii politice care „vrea ca omul să fie la origini nevinovat și bun; dacă există rău, el își are obîrșia în societate, adică în dominare“. Pentru prima dată am înțeles unde este naivitatea acestei gîndiri, cu toate intențiile ei bune. Pentru că, două pagini mai încolo, citează din cartea lui Roth, din discursul Fauniei Farley, cel mai complex și mai tragic dintre personaje: „Pata umană. [...] Lăsăm în urma noastră o pată, o urmă, lăsăm o amprentă. Impurități, cruzime, abuz, greșeală, excremente, spermă – nu există o altă modalitate de a trăi. [...] E în toți. Înnăscută. Definitorie. [...] De aceea orice curățire este o glumă. Și încă una barbară. Fantezia purității este oribilă. O nebunie. Ce înseamnă drumul spre purificare, dacă nu acumularea altor impurități?“.

Iar Finkielkraut comentează pe margine: „Faunia Farley, în acest solilocviu crucial, desființează cele două viziuni ale originii care se dispută, cu o imensă emoție, în *«Everyone knows»*: răul și pastorala, păcatul și inocența, Sfîntul Augustin și Jean-Jacques Rousseau. Pata umană nu este o sancțiune, este un fapt“.

În jurul anilor 397-401, Augustin scria în *Confesiuni:* „Oamenii sînt un gen curios să cunoască viața altuia, dar leneși să o îndrepte pe a lor proprie“. Era înainte de a scrie *De Civitate Dei* și *De Trinitate*, înainte de a întemeia o dogmă cu care discursul Fauniei Farley să vină în contradicție. Apoi, în 417, în Epistola 185 ajunge să legitimeze termenul de *coercitio* și face o întreagă apologie a persecuției, găsind justificare pentru persecuția justă pe care o opune persecuției nedrepte, evident, a celorlalți. După un citat din această Epistolă, Giovanni Filoramo, în *Crucea și puterea*, se întreabă cum a putut tînărul sensibil din *Confesiuni* să se transforme într-un „bătrîn deziluzionat, teoretician al Inchiziției“.

Poate că răspunsul stă în discursul Fauniei: „Pata umană“. Ceea ce ne definește. Ceea ce ne face să ne crispăm și să ne simțim contrariați la orice se opune adevărurilor noastre. Incapacitatea noastră de a accepta posibilitatea altor adevăruri și nevoia de a ne impune propriul adevăr cu forța.

Desigur, ideal ar fi să ascultăm și să încercăm să înțelegem. Sau, cel puțin, să nu asumăm. Și să nu ținem cu dinții de adevărul absolut. Pentru că el nu aparține nimănui. Sau, cum spune James Carroll în *Constantine's Sword: „Every person is a perceiving center and every perception is different. There is no absolute conformity of the knowing subject to the known object. Therefore truth can be known only obliquely, and, yes, subjectively“*. Carroll e un optimist pentru că are speranță și conchide că, în acest caz, *„Conversation is our hope“*.

Dar cum poate fi conversația (dialogul) speranța noastră atîta timp cît „toată lumea știe“? Ce fel de conversație este aceea în care oameni educați nu pot dezbate un subiect fără scrîșnet de dinți? Ce fel de dialog este acela cînd, în numele iubirii, pe de o parte, și al progresului, pe de altă parte, se desființează și se insultă grupuri întregi de oameni care nu greșesc decît prin aceea că sînt diferiți? Pentru că, atît la dreapta, cît și la stînga, pare imposibil să accepți că adevărul tău poate fi doar unul din nenumăratele posibile. Lucru firesc, de altfel, atunci cînd „toată lumea știe“. Și cînd refuzăm să mai învățăm, pentru că deja știm.

„Ignoranța nu este un vid, este un preaplin de scenarii și de certitudini.“

Ileana Moroianu *este medic stomatolog și studentă la masterul de cultură și civilizație ebraică din cadrul Facultății de Litere a Universității București.*

■ ■ ■

„Atît filmul de ficțiune, cît și cel documentar «fură creativ» unul de la altul“

– interviu cu Anca PĂUNESCU și Andrei TĂNĂSESCU, selecționeri One World –

Mereu am asociat luna martie cu realitatea filmelor incomode, dar și cu sentimentul de solidaritate umană pe care doar un eveniment ca One World *ți-l poate da. Festivalul* One World România *rămîne unicul festival internațional de film dedicat drepturilor omului, cu o istorie „locală“ de 16 ani. Pe* ***Andrei Tănăsescu*** *îl știam de mulți ani, ca fiind unul dintre cei mai buni selecționeri de film de artă. Regizoarea* ***Anca Păunescu*** *i s-a alăturat în procesul de selecție a peste 60 de filme, toate reunite prin tema intitulată în mod paradoxal „Viață bună“. Am vorbit cu ei despre ediția de anul acesta a festivalului și despre puterea cinema-ului în lumea de azi.*

Notification
Buy Now
ONE WORLD ROMANIA 16
București 31 martie - 9 aprilie | Online 10 - 30 aprilie
3 Unread Me
O VIAȚĂ BUNĂ
Thursday 7

Festivalul One World România *a ajuns la ediția cu numărul 16. Prin ce rămîne el un demers unic în spațiul nostru cultural ?*

Anca Păunescu & Andrei Tănăsescu: Deși peisajul festivalier românesc, pe partea de film documentar, e destul de restrîns, dacă ne raportam la alte țări, ne bucurăm să facem parte din această familie mică de festivaluri de film documentar avînd profiluri și abordări diverse. Și, de asemenea, ne bucurăm să vedem că importanța și creativitatea filmului documentar îi asigură o prezență tot mai solidă chiar și în festivaluri cu alte profiluri, ca acelea axate pe film de lungmetraj, chiar și pe platformele VOD. *One Wold România*, fiind singurul festival pentru drepturile omului din țară, își propune să ofere publicului o experiență amplă, cu proiecții de film, discuții cu regizori, paneluri mai extinse pe anumite teme locale, proiecte educaționale, un *master-class*, ateliere pentru elevi de liceu și pentru cineaști, expoziții și alte evenimente conexe.

Dorim să creăm un spațiu care să faciliteze un pluralism politic și cultural, un spațiu de dialog și reflecție care stimulează un spectator critic și angajat, participant activ în discuții pe teme legate de drepturile omului, teme sociale, politice și de mediu prin intermediul cinema-ului. Credem în experiența de cinema atît *„on-screen“*, cît și *„off-screen“* ca fiind esențială și definitorie pentru un festival cu un astfel de profil.

Și în acest an ne-am dori ca OWR să ofere nu numai proiecții care aduc teme urgente și abordări foarte diferite, dar și facilitarea unui mediu în care sînt încurajate întrebările și problematizările etice și existențiale despre ce înseamnă să fii om. Ca să parafrazăm niște cineaști din America Latină a anilor ’60: „Nu este doar o proiecție de film, nici un spectacol, ci mai degrabă o întîlnire“.

Retrospectiva FAV umple un „gol istoric“

Ați organizat și o retrospectivă a Fundației Arte Vizuale, anii ’90. Cum ați gîndit secțiunea aceasta retro?

A.P. & A.T.: Deși Fundația a continuat să producă și după anii 2000, ni s-a părut important să recuperăm întîi filmele anilor ’90, tocmai pentru că e o perioadă hotărîtoare pentru evoluția societății românești de după schimbarea de regim și, în același timp, un deceniu destul de sărac în reprezentări documentare prin film. În sensul acesta, credem că retrospectiva umple „un gol istoric“. Anii respectivi, așa cum se văd în filmele produse de FAV, își arată semnele despărțirii traumatice și confuze de metehnele lumii totalitare, dar poartă și mărcile convulsiilor politico-sociale ale tranziției. Spectatorii curioși vor putea descoperi felurite intersecții și oglindiri cu filmele din retrospectiva regizorului sîrb Zelimir Zilnik, un alt eveniment major al festivalului nostru. Secțiunea despre care întrebați e organizată în trei programe, urmînd genurile principale ale producției FAV: documentar, experimental (sau *video art)* și muzical. Ultimul program va fi urmat de o conversație mai extinsă cu autorii și echipa FAV, conversație moderată de criticul Călin Boto. Temele micii comunități coagulate de Vivi Drăgan Vasile în jurul Fundației traversează toate cele trei programe: recuperarea memoriei cenzurate în anii comunismului și mărturia represiunii, restaurația autoritară reprezentată de regimul Iliescu, penuria economică și mizeria socială a tranziției.

Filmele proiectate la One World *explorează și teritorii invizibile sau prezentate distorsionat în mass-media. Cum vă documentați pentru a alege titlurile care ajung la public?*

A.P. & A.T.: Selecția caută un echilibru între temele tratate și calitatea cinematografică, urmînd și o expunere geografică cît mai vastă și variată.

Pe lîngă numărul consistent de filme înscrise la *open-call*, urmărim noile producții de film documentar pe tot parcursul anului. Împreună cu echipa de selecție (Liri Chapelan, Victor Morozov, Sorana Stănescu), ne dedicăm mult timp pentru a urmări filme documentare la diferite festivaluri internaționale, sesiuni de *pitch*, case de producție, diferite rețele de film documentar. Și abia după aceea intrăm în procesul de selecție și cel de curatoriat.

Spotul festivalul este semnat anul acesta de Sarra Tsorakidis. Care ar fi mesajul regizoarei și la ce trebuie să fim atenți cînd ne raportăm la lumea din jur?

A.P. & A.T.: Munca din spatele spotului de festival a început încă din toamnă, cînd directoarea festivalului, Larisa Crunțeanu, împreună cu Alexandru Solomon, președintele Asociației One World România, au început să lucreze cu agenția Glitch Shop. La momentul respectiv, Larisa (Crunțeanu, *nota red.*) a scris un script destul de general, pe care l-a adaptat apoi împreună cu Sarra Tsorakidis, în funcție de mai multe referințe vizuale, locație, protagonist etc. Cît despre mesajul spotului, preferăm să o cităm chiar pe regizoarea Sarra Tsorakidis: „Am vrut să creez un contrast puternic între ce înseamnă «o viață bună» într-un sens individualist, profund alterat de estetica *social media*, și realitatea socială și politică dură la nivel mondial. Cred că multe dintre preocupările noastre cotidiene nu urmăresc soluționarea problemelor acestei realități, ci iau mai degrabă forma unor obsesii egocentrice care adeseori ne pot face să ne autoamăgim cu privire la implicarea noastră socială și pot altera claritatea cu care privim lumea din jur“.

Ce invitați au confirmat pînă acum și în ce va consta implicarea lor?

A.P. & A.T.: Avem o serie de cineaști care vor veni anul acesta la OWR și care vor fi prezenți pentru discuții cu publicul după proiecțiile filmelor lor: Diana El Jeiroudi *(Republica tăcerii)*, Alex Sarda *(Hafreiat)*, Anna Shishova *(Dosarul noua măreție)*, Botond Püsök *(Apropierea)*, Kem Kaya *(Iubire, moarte și mărci germane)*, Cătălina Tesăr și Dana Bunescu *(Pocalul. Despre fii și fiice)*, Natașa Urban *(Eclipsa)*, Otilia Barbara *(Iubirea nu este o portocală)*, Joseph Mangat *(Fabrica Divină)*, Nama Filmcollective *(Nu vă îngrijorați pentru India)*, Raphaël Grisey *(Voci încrucișate)*, Vitalij Manskij *(Frontul de est)* și sperăm ca și Yevhen Titarenko, co-regizorul filmului *Frontul de est*, va putea veni din Ucraina. Desigur, retrospectivele vor fi însoțite de conversații extinse cu Mathilde Rouxel, Zelimir Zilnik și cu cineaști care au facut parte din FAV (Alexandru Solomon, Vivi Drăgan Vasile, Radu Igazsag și alții).

Ce e interesant în filmografia lui Jocelyne Saab?

A.P. & A.T.: Am încercat să extindem atenția curatorială către cinema-ul arab, care are o istorie deosebit de bogată, dar este prea puțin cunoscut. Filmografia lui Jocelyne Saab, pe lîngă filmele de ficțiune, oferă o perspectivă importantă asupra schimbărilor geopolitice, sociale și culturale ale Libanului și țărilor arabe. Cinema-ul ei se distinge printr-o abilitate unică de a fuziona latura investigativă a documentarului (Saab începîndu-și cariera ca jurnalistă) cu cea umanistă și poetică. Documentarea ei asupra războiului civil din Liban (1975-1990) se regăsește într-un *corpus* cinematografic bogat, deosebit prin perspectiva „locală“. Este vorba de un cinema personal și intim, ale cărui narațiuni biografice cuprind mișcările politice, religioase și sociale ale unor momente-cheie din istoria noastră recentă, dar și cele personale, ale multitudinilor de voci care constituie fundația socială, religioasă și culturală din spatele acestor mișcări.

Cea de a treia retrospectivă este dedicată regizorului cult Zelimir Zilnik, pe care avem onoarea să-l avem invitat în acest an. Cu o activitate de peste 50 de ani și o filmografie de peste 50 de filme, Zilnik a adus o contribuție esențială Noului Val iugoslav și a fost unul dintre inițiatorii docu-dramei. Toate filmele sale „se învîrt“ în jurul corelației dintre ideologie și societate, concentrîndu-se asupra persoanelor marginalizate, dînd o voce oamenilor defavorizați, invizibili din punct de vedere social. Zilnik a folosit din plin potențialul poziției sale ca intelectual public, chestionînd cu vehemență autoritatea și refuzînd compromisurile oportune, dar și autochestionînd metoda și pozitia sa. Filmele lui au dispărut și au reapărut, a fost interzis, cenzurat și amenințat, dar Zilnik a reușit să rămînă fidel ideilor sale de-a lungul întregii cariere și nu s-a sfiit să privească orice sistem cu o nemiloasă ironie și cu o atitudine critică, fie că a fost vorba de Iugoslavia socialistă, Germania de Vest a anilor ’70 sau capitalism.

Multă vreme documentarul a fost considerat un fel de Cenușăreasă în cinematografie, dar tot mai multe filme de ficțiune glisează către documentar. S-a modificat între timp autoritatea acestui gen cinematografic?

A.P. & A.T.: Credem că această glisare, cum o numiți, această întrepătrundere de genuri de film este valabilă în ambele sensuri. Atît filmul de ficțiune, cît și cel documentar „fură creativ“ unul de la altul. Nu știm în ce măsură percepția documentarului este afectată de faptul că filmul de ficțiune adoptă și elemente de film documentar (care nu e neapărat ceva nou în cinematografie). Interesul pentru documentar a crescut mult în ultimii ani poate și datorită nevoii oamenilor de a se conecta cu personaje din viața reală, cu realități din jur sau din colțuri îndepărtate ale lumii, dar poate și datorită capacității documentarului ca mediu de a ne provoca propriile noastre clișee și de a ne chestiona uneori conformismul călduț sau *statu quo*-ul, și de a aborda subiecte sociale și politice sensibile. Acest interes vine poate și ca o contrapondere la consumul „fast-food“ de videoclipuri din *social media* în epoca „adevărurilor alternative“. E discutabilă influența platformelor online, de *streaming*, VOD, dar e incontestabil că și acestea au contribuit la popularizarea documentarului. Credem că nu numai abordarea unor subiecte îndrăznețe atrage spectatorul sau accesul pe care îl permit noile tehnologii, dar și limbajul cinematografic care a evoluat și și-a diversificat foarte mult instrumentele folosite – vizual, auditiv, structural – pentru a crea arcuri narative, dramatice și astfel a aduce o poveste captivantă într-un mod foarte fluid.

interviu realizat
de Roxana CĂLINESCU

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

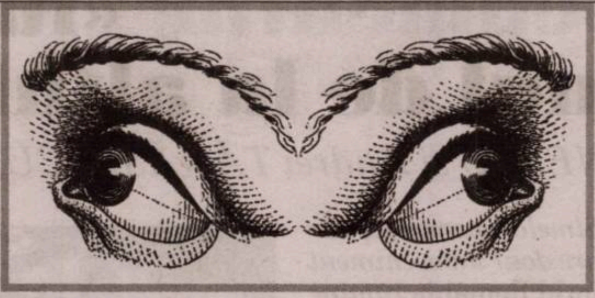

DUPĂ CE UN CETĂȚEAN ÎNGHEȚAT S-A PLÎNS CĂ DOI CONCETĂȚENI DE-AI NOȘTRI AU FOST EXPUȘI LA DORINȚE DIN TRECUT, EXEMPLUL DE AZI LE ARATĂ OAMENILOR ȘI CE MERGE, ȘI CE NU, ÎN VIAȚA DE MAI TÎRZIU

■ Directoarea unei școli din Florida a fost forțată să demisioneze după ce un părinte s-a plîns că elevii din clasa a șasea au fost expuși la pornografie. Plîngerea a apărut în urma unei lecții de artă renascentistă în care elevilor li s-a arătat statuia lui David a lui Michelangelo. Un caz clasic de deschidere a Cutiei Pandorei, căci pe directoare o cheamă Hope. (**S. G.**)

■ „La data de 29 martie, polițiștii Direcției de Investigații Criminale – Serviciul Urmăriri și luptătorii Serviciului pentru Intervenții și Acțiuni Speciale au depistat, în municipiul București, un bărbat de 33 de ani, cetățean american, urmărit internațional de autoritățile judiciare americane, pentru comiterea infracțiunilor de conspirație la revoltă și activități de revoltă“, informează un comunicat al Inspectoratului General al Poliției Române. Bărbatul e bănuit că ar fi fondatorul unei organizații care susține ideologia supremației albe în SUA. Nu știm dacă să o luăm ca pe un compliment, ca pe o insultă sau ca pe un fapt divers, dar prezența sa în țară ne dă de bănuit că România a devenit un ultim bastion mondial al rasei albe. (**M. P.**)

■ Folosind cromozomii unui exemplar intact, înghețat, descoperit în permafrost, cercetătorii din Rusia vor să readucă la viață, prin clonare, o specie de bizon dispărut. Ideea vine după una similară în care și-au propus să reînvie mamuții. Totul e să nu încerce și cu Lenin. (**A. M.**)

■ În Uganda există acum două străzi cu nume de români, așezate exact pe Ecuator. Cei care au primit un astfel de cadou din partea autorităților locale sînt Mihai Brașov și Emil Anton, doi concetățeni de-ai noștri implicați într-un proiect umanitar de amploare, cuprinzînd un campus cu o școală primară și una de meserii, o bază sportivă, o fermă și o casă pentru voluntarii care doresc să predea în Uganda și să se plimbe pe străzile de pe Ecuator. (**A. A. D.**)

■ În răspăr cu vremurile astea: Albert Einstein îi telegrafiază soției sale, care se afla într-o vacanță la lacul Caputh: „Scrisul e o prostie. Duminică am să te sărut oral“. Minte clară, dorințe asijderea. (**A. M. S.**)

■ Cercetători de la Universitatea din Ulm au început un program de reconstituire a unor mirosuri din trecut. Un prim exemplu ar fi reconstituirea unor mirosuri din Siria antică, pe baza descoperirii arheologice a unor vase cu urme de tămîie, fistic și smirnă. Aș propune și reconstituirea unor mirosuri din istoria mai recentă. De exemplu, a miasmelor din Sala Palatului, în timpul congreselor PCR. Mai ales pentru nostalgici. (**A. M.**)

■ În Franța, o femeie de 50 de ani a fost pusă sub acuzație și va fi judecată pentru că, într-un mesaj pe Facebook, l-a numit pe Emmanuel Macron „scursură“. Femeia riscă o amendă de pînă la 12.000 de euro pentru „injurii la adresa președintelui Republicii“. Mă întreb cîți bani ar face statul român dacă ar urma exemplul francezilor. (**S. G.**)

■ „Ca să-mi încep scrisoarea cu un subiect comun, spun că a venit primăvara, ne îndreptăm către vară și ar trebui să se încălzească. Numai că vremea s-a răcorit și nu poți avea încredere în ea: adesea pare să se schimbe în iarnă.“ Nu e de azi, de ieri, ci din Seneca, *Scrisori către Luciliu*. (**A. M. S.**)

■ Un fermier din Marea Britanie nu s-a gîndit, în 2018 cînd l-a pornit, că al său canal de YouTube, *Farmer P*, îi va aduce mai mulți bani decît creșterea vacilor. În doi ani și ceva, a început să fie anunțat de Google că îi intră bani în cont, din ce în ce mai mulți – mai exact, pînă în prezent, valoarea a zeci de bovine. Banii au fost investiți cu cap: un hambar nou, dar și aparatură pentru filmări performante. Le arată oamenilor și ce merge, și ce nu, în viața de fermier. Cele mai populare clipuri sînt cele în care apare cîinele său Biskit sau în care-și etalează tractoarele. (**A. A. D.**)

■ În timpul unui meci de fotbal din noiembrie 1970 între echipele britanice Brentford și Colchester United, un cîine intrat pe teren l-a mușcat pe portarul Chic Brodie, vătămîndu-i ligamentele unui genunchi atît de rău, încît acesta a fost nevoit să se retragă din fotbal. Portarul s-a făcut șofer de taxi. A murit de cancer treizeci de ani mai tîrziu. (**M. C.**)

O PIERDERE DE VREME VA AJUTA ÎNTREAGA POPULAȚIE SĂ GĂSEASCĂ MAI UȘOR OMUL-FUM

■ Cînd Charles Darwin a făcut o listă cu argumente pro și contra căsătoriei, a scris așa: „O soție poate fi un tovarăș constant și un bun prieten la bătrînețe. Oricum, mai bună decît un cîine. Dar, însurat, îți rămîn mai puțini bani pentru cărți și, în general, căsătoria e o groaznică pierdere de vreme“. (**M. C.**)

■ Ferentari, cel mai sărac cartier al Capitalei, își înzestrează Poliția Locală cu un panou luminos cu LED-uri de 15 metri lungime, pentru care va plăti cca. 50.000 de euro – aflăm de pe site-ul Fanatik.ro. „Minunea din Ferentari“, cum au numit-o jurnaliștii, „va ajuta cetățenii să găsească mai ușor sediul instituției și să rețină numărul unic de urgență“. Gata cu orbecăitul și cu căutatul pe telefon! Toți locuitorii Ferentariului, victime și infractori deopotrivă, se vor duce ață, ca insectele la bec, spre circa de poliție: șuți, borfași, mardeiași, ghiulari, curve și pungași. (**M. P.**)

■ Un bărbat în vîrstă de 57 de ani, angajat la o stație de epurare din zona Donaldsonville, a fost concediat și chiar arestat zilele trecute. Michael Mastin a fost acuzat pentru că a urinat de două ori în rezervorul cu apă procesată care asigura alimentarea pentru întreaga populație din zona Donaldsonville. Totuși, gestul individului ar merita înregistrat într-o carte a recordurilor, căci el nu doar că a reușit să sfințească mii de oameni din două jeturi scurte, dar, în sfîrșit, se pare că e primul om care a dat consistență metaforei „a te pișa pe lume“. (**I. M.**)

■ Ce mai cumpără omul. Acum două săptămîni s-a stabilit un nou record în materia vînzării ceasurilor la licitații online: filiala Christie's din Hong Kong a vîndut un ceas Patek Philippe cu 5,8 milioane de dolari. Americani. Că în dolarii de Hong Kong a făcut 45,54 milioane. Tot cam în același timp, la Sotheby's din Londra, cota pictorului Wassily Kandinsky a ajuns la un record: 37 de milioane de dolari pentru lucrarea lui din 1910 „Murnau cu biserică II“. Tot cam pe-atunci, la Christie's din Londra s-a încheiat o lună (februarie) socotită a fi fost nici prea rea, dar nici prea bună – doar 202 milioane de dolari vînzări. Erau ceva speranțe cu un Picasso, *„Femme dans un rocking-chair (Jacqueline)“*, pentru care casa de licitații se aștepta să încaseze între 18 și 24 de milioane, dar a fost vîndut pînă la urmă cu doar 17,4. Tot milioane. Zic și eu ca băbuța din piață care vede multe mașini pe stradă și oftează: „Are lumea bani, maică, are lumea bani...“. (**S. V.**)

■ Cîteva nume de firme extrase din Gura Humorului, județul Suceava: Superlativ Com SRL, Hyperici SRL, Do It SRL, Om Sărac Om Bogat SRL, Fiu Sărac Fiu Bogat SRL, Delicat Universal SRL, Viața Bună SRL, La Tockana Bar Cafe SRL, Serious Bananas SRL, Lupul Alb Grup Prest SRL, Splendid Patiserie SRL, Mecanica Gârla Morii SRL, Tous Corps D'État SRL, Cotu Buhii SRL, Caroseriata SRL, Gingolia Activity SRL, Odaia Bunicii Voroneț SRL, Pythonika SRL, Contactiv Suport SRL, Salonul Cu Delicii SRL, Electrice Chimice SRL, Juniorii Lui Zoro SRL, Kopertta SRL, Drag Turism SRL, Munte Mur Resort SRL, Pelerinaj SRL, Cris Versus SRL, Scule Și Unelte Fel De Fel SRL, Legendary Burgers SRL, Varvara De Bucovina SRL, Strict Necesar SRL, Vanitos SRL, Trans Euro Vasilică SRL, Fum & Scrum SRL, Moral Taxi SRL. (**D. S.**)

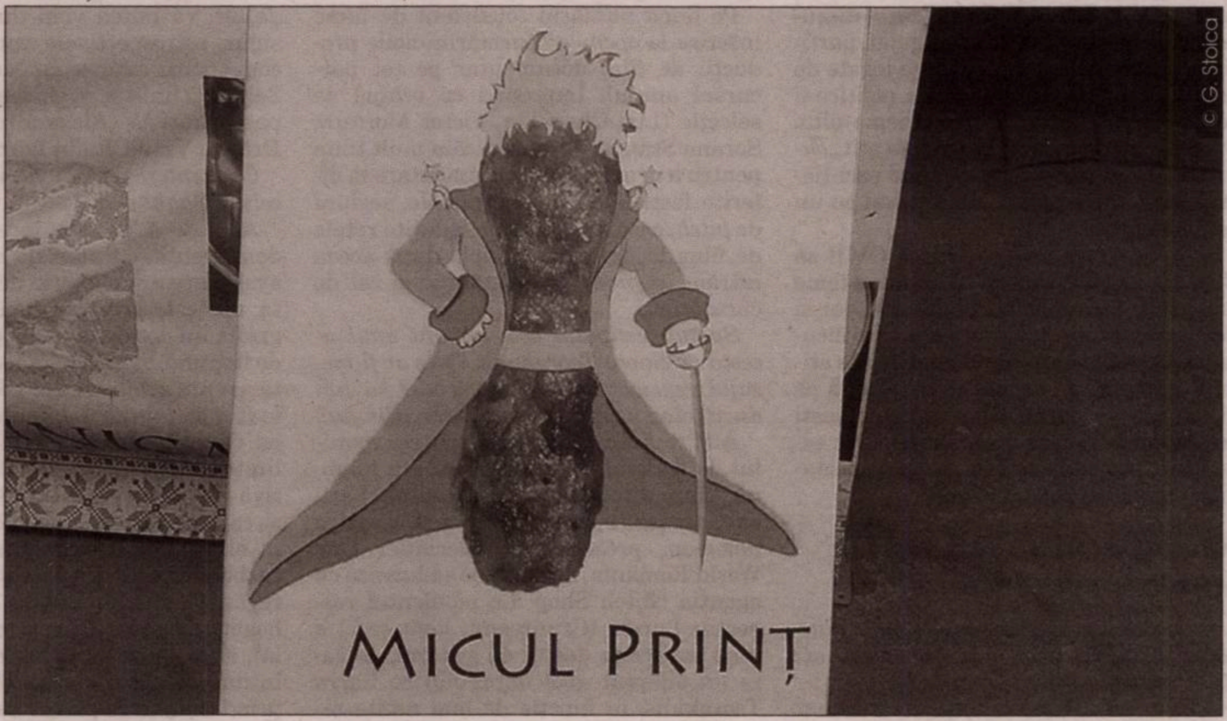

© G. Stoica

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT Audit Tiraje
Tiraj: 6.700
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **992** ■ 13-19 aprilie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Note, stări, zile“

pagina **3**

Interviu cu

BOGDAN MIRICĂ

pagina **15**

LAURA CARMEN CUȚITARU

„De ce învățăm?“

pagina **22**

Starea de ebrietate

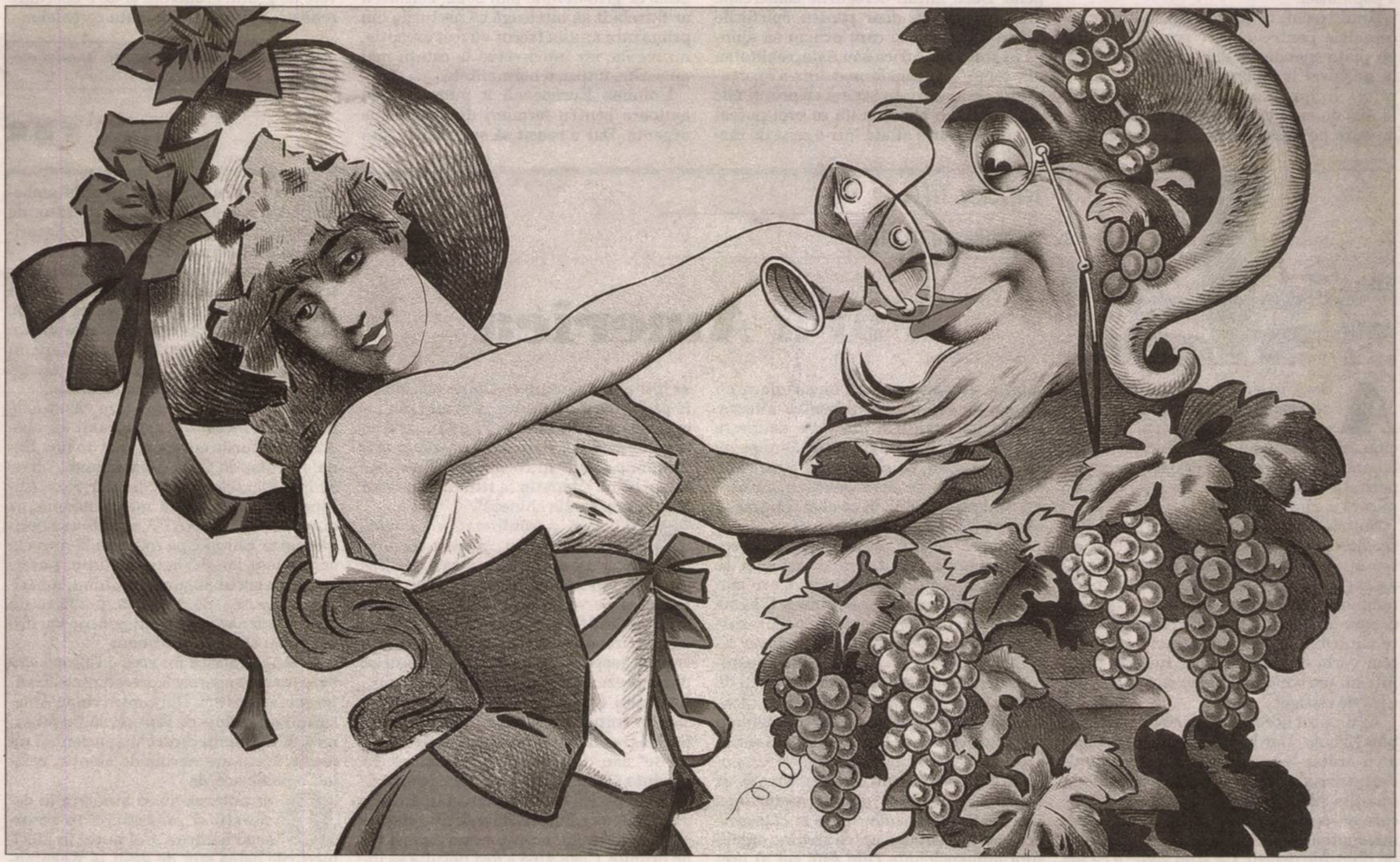

> *„Bețiа nu-i altceva decît o nebunie voluntară.“*
>
> *SENECA*

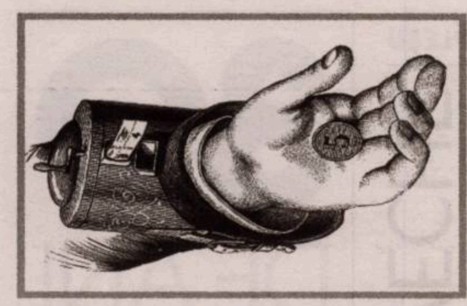

Constantin RUDNIȚCHI

viața de capital

Dosarul cerealelor

Toată lumea vrea să ajute Ucraina pînă la propriul profit

„Cazul cerealelor“ din Ucraina este un exemplu care ne arată limitele ajutorului economic pe care unele state membre și Uniunea Europeană, în general, sînt dispuse să îl ofere Ucrainei. Să ne aducem aminte că inițial ideea ajutorului acordat Ucrainei de a exporta producția de cereale a plecat de la două realități. Prima a fost că Ucraina, un stat mare exportator de cereale la nivel mondial, avea blocate principalele căi de transport către clienții internaționali, și anume porturile. În plus, situația culturilor agricole din Ucraina era sub un mare semn de întrebare, și anume exista riscul ca o parte a producției să fie pur și simplu furată sau distrusă de ruși.

În aceste condiții, era urgent să se găsească o cale pentru ca grîul, porumbul și floarea-soarelui din Ucraina să poată fi exportate, iar în felul acesta producătorii locali să obțină o sursă de venit. Faptul că vînzătorii finali ai cerealelor ucrainene sînt companii *trader*, americane sau chineze, este mai puțin relevant, pentru că acest lucru se întîmplă în toate statele care exportă materii prime agricole, inclusiv în România. Iar, în ultimă instanță, *trader*-ii cumpără de la fermierii locali.

A doua realitate era aceea a pieței mondiale. Mai multe state africane sau asiatice aveau nevoie de marfa din Ucraina. Pentru o serie de țări, cumpărarea de grîu la prețuri rezonabile este absolut necesară pentru securitatea alimentară a populației.

Anul trecut, în primăvară, nu doar că cerealele pentru export erau deficitare pe piața mondială, dar prețul crescuse la un nivel insuportabil pentru cumpărători. În luna mai 2022, grîul era cotat la 425 de euro pe tonă, porumbul la 373 de euro pe tonă, iar soia la aproximativ 1.000 de euro pe tonă, cele mai ridicate niveluri din ultimii ani. De aceea, găsirea unor soluții pentru ca grîul din Ucraina să revină la vînzare era esențială și pentru cumpărători, nu doar pentru vînzători. Astfel, au fost create două coridoare de trecere pentru a scoate materiile prime agricole din Ucraina. Primul a fost culoarul maritim, realizat printr-un protocol Rusia, Turcia, ONU, care a permis exportul pe piețele mondiale și al cerealelor rusești. Al doilea culoar a fost creat de Uniunea Europeană, care a acordat facilități comerciale cerealelor ucrainene, respectiv posibilitatea de a tranzita prin statele membre fără taxe vamale și fără contingente. Practic, Uniunea Europeană a suspendat toate măsurile comerciale impuse Ucrainei pînă la începerea războiului. În esență, cerealele ucrainene au primit un statut comercial european, cu observația că regimul lor de producție (standarde de calitate și de utilizare a input-urilor agricole) a fost, într-adevăr, diferit de cel european.

Logica economică a bătut logica politică.

Cîteva state membre, România, Polonia, Bulgaria, Slovacia și, parțial, Ungaria, au fost folosite ca zone de tranzit al cerealelor din Ucraina. Numai că în această fază s-a strecurat o greșeală fie a statelor membre, fie a Uniunii Europene. Dacă inițial derogările comerciale erau prezentate doar pentru mărfurile aflate în tranzit și care urmau să ajungă în state din Africa sau Asia, realitatea din teren s-a transformat într-o oportunitate de afaceri. În sensul că prețul mic al grîului din Ucraina (la ce preț puteai să vinzi o marfă aflată într-o zonă de război?) a devenit interesant și pentru unii comercianți locali sau din Uniunea Europeană. Aceștia nu au ezitat să cumpere grîu, porumb sau soia la preț mic, fie pentru a-l folosi în producție, fie pentru a încerca să îl revîndă la un preț mai mare decît cel cu care l-au cumpărat.

Așadar, logica economică a bătut logica politică. Nu știau oare decidenții europeni că așa avea să se întîmple atunci cînd au convenit crearea coridorului de transport prin statele vecine Ucrainei? Puțin probabil. Să fi „uitat“, din grabă, statele membre să aplice facilitățile comerciale doar pentru marfa aflată în tranzit, nu și pentru cea rămasă în Uniunea Europeană? Greu de spus. Cert este că, de cîteva luni, producătorii agricoli din România, Polonia sau Bulgaria protestează împotriva importului de cereale din Ucraina acuzînd prețurile mici, calitatea produselor, supraaglomerarea logisticii de transport sau, în România, prioritatea acordată în portul Constanța cerealelor provenite din Ucraina.

O mare parte din probleme se pot imputa, însă, infrastructurii naționale și nu Uniunii Europene. De asemenea, în materie de prețuri mici este posibil ca producătorii români să fi avut așteptări nerealiste după vîrful atins de grîu în luna mai 2022. Fermierii ar fi trebuit să înțeleagă că prețurile din primăvara anului trecut au fost excepția, nu regula, iar întoarcerea la cotații mai mici este, totuși, o normalitate.

Uniunea Europeană a intervenit cu ajutoare pentru fermieri din fondul de urgență. Dar a reușit să supere pe toată lumea. De exemplu, în România, ceea ce calculează producătorii (pierderi de cîteva miliarde de euro) este foarte departe de ceea ce despăgubește Comisia Europeană. Din nou, așteptările fermierilor sînt nerealiste. Și mai ales total diferite de criteriile stabilite de Comisia Europeană. De exemplu, un indicator luat în calcul de Comisia Europeană pentru despăgubirea fermierilor a fost nivelul stocurilor față de anul precedent. În România, stocurile de grîu au fost mai mici decît în anul 2021, adică producătorii au vîndut marfă, ceea ce înseamnă că nu au fost afectați de importul din Ucraina. Cel puțin așa au calculat lucrurile tehnicienii Comisiei Europene și nu se poate spune că nu există logică.

Cazul cerealelor din Ucraina l-a făcut pe ministrul polonez al Agriculturii să demisioneze. Succesorul său a anunțat măsuri de oprire temporară a importurilor de cereale din Ucraina, în timp de tranzitul va fi permis. Este o măsură care putea fi luată cu mai mult timp în urmă și probabil va fi cerută și de România sau Bulgaria.

Producătorii agricoli europeni nu pot arunca toate relele din piață asupra Ucrainei. Tranzitul de cereale trebuie să continue pentru că face parte din efortul de susținere a Ucrainei, țară atacată de Rusia. Cu siguranță, însă, nu este suficient doar ca fermierii să își declare susținerea față de cei ucraineni. Este nevoie de gesturi concrete și de o abordare realistă a situației din piața cerealelor.

Constantin Rudnițchi *este analist economic.*

■ ■ ■

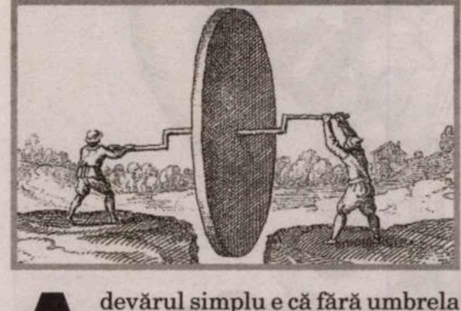

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Fără America

Adevărul simplu e că fără umbrela de securitate americană nu știm cum ar fi arătat Europa. Nu știm cum ar fi arătat azi nici istoria ultimilor 80 ani, cea mai lungă perioadă de prosperitate și pace relativă din istoria complicată a continentului.

Statele Unite și-au asumat reconstrucția Europei de Vest, au militat activ pentru întoarcerea Estului la democrație și au sprijinit refacerea economică post-comunism. Cred că e un pic naiv să vorbim despre altruism. Evident că Statele Unite au urmărit o agendă proprie. Dar putem vorbi despre o relație reușită cînd, într-un parteneriat, toți participanții au ceva de cîștigat.

Ar fi putut acest parteneriat arăta mai bine? Poate. Dar la fel cum nu știm cum ar fi arătat lucrurile cu o Americă total dezinteresată de continentul european, nu știm nici cum ar fi arătat o lume în care europenii ar fi acționat ca un actor internațional perfect autonom și stăpîn pe propriile decizii. Ce știm sigur e că ar fi costat al naibii de mult. Bani care, în liniștea și serenitatea de sub amintita umbrelă, statele europene nu i-au prea cheltuit pînă acum. Au fost însă cheltuiți însă de contribuabilul american care, spre oroarea politicianului generic european, se mai întreabă uneori dacă nu cumva puteau fi folosiți pentru altceva. Există un cuvînt în idiș care definește foarte bine misecuvinismul european: *chutzpah*. Sau, ca să folosesc o expresie făcută celebră de Boris Johnson, europenii cred că e posibil, în același timp, să ai o prăjitură, dar să o și mănînci.

E vorba despre același politician european care a simțit, așa, un mic fior pe șira spinării atunci cînd, în urmă cu mai bine de un deceniu, președintele Obama anunța pivotul spre Asia. Comentariile ușor ofensate și ironice de la vremea respectivă ascundeau de fapt descumpănirea europenilor în fața unei priorități de politică externă americană care îi făcea mai puțin importanți în ochii Washington-ului. Au trecut 12 ani de atunci și Europa e tot descumpănită. E adevărat, pusă în fața agresiunii rusești, învață să cheltuiască pentru propria securitate. Dar mult sub nevoile reale și categoric prea puțin pentru a putea susține orgolii supradimensionate cum este cel al președintelui Franței, Emmanuel Macron.

Proaspăt întors dintr-o vizită în China, lăsînd în urmă imagini care aduc tulburător de mult cu vizita lui de Gaulle la București din mai ’68, Macron a declarat că Europa nu ar trebui să se lase atrasă într-o confruntare cu China plecînd de la problema Taiwanului. „Cel mai rău lucru“, spune președintele Franței, „ar fi să ne gîndim că noi, europenii, ar trebui să îi urmăm pe alții“ în chestiunea Taiwanului „și să ne adaptăm la ritmul american și la suprareacția chineză“.

Macron a continuat argumentînd, din nou, pentru așa-numita autonomie strategică europeană. Apărătorii săi au explicat ulterior că nu e vorba despre alegerea unui drum diferit de al Statelor Unite, ci doar de întărirea Europei astfel încît, în marele meci geopolitic mondial, Occidentul să poată prezenta o echipă și mai puternică. Însă răul fusese deja făcut: declarațiile șefului statului francez au fost calificate în Congresul american drept „naive“, „jenante“ sau de-a dreptul „rușinoase“. În privința Chinei, cele două partide americane au poziții relativ asemănătoare și e de presupus că nicăieri fanteziile strategice ale aliatului european nu au fost bine primite. Casa Albă a fost nevoită să intervină pentru a mai scădea temperatura schimbului de replici. „Statele Unite și Franța au o colaborare excelentă și se coordonează îndeaproape în chestiuni de securitate care privesc Ucraina, zona indo-pacifică, Sahel și în alte părți. Facem eforturi pentru a rezolva nevoile ambelor părți“, a spus John Kirby, purtător de cuvînt al Consiliului Național de Securitate de la Washington.

Prezumția de la care pleacă mulți dintre criticii președintelui francez este că avem de-a face cu o tentativă de fraudă. Macron ar vrea ca America să garanteze securitatea europeană în continuare, în timp ce europenii sînt liberi să își aleagă ce parte a *deal*-ului vor să respecte.

Adevărul simplu e că – am văzut-o de la Obama încoace – americanii au obosit de mofturile europene, iar un nou Donald Trump la Casa Albă ar putea chiar să împlinească o parte din dorințele Europei. Ar putea să nu mai plătească, ar putea renunțe la NATO, ar putea să decidă soarta Europei pe colțul unei mese la care a luat loc și Vladimir Putin. Lăsați să se descurce singuri cu China, americanii ar putea, de ce nu, să decidă că nu sînt suficiente resurse și pentru Pacific, și pentru bătrînul continent.

În fapt, America nu vrea o Europă slabă, așa cum sugerează președintele Franței și martorii săi. Din contra chiar. Americanii au nevoie ca Europa să fie puternică. E diferența dintre un pacient și un medic. Unul are nevoie de atenție, celălalt o poate acorda.

Dar puterea nu se măsoară în declarații și proiecții, ci în resurse și hotărîre. Cel puțin în 2023, lucrurile astea sînt de găsit la Washington. Azi, Europa prosperității și păcii nu e posibilă fără America. Invers e discutabil. Și în timp ce ne gîndim la asta putem calcula cîte divizii are Papa. Pardon, Europa!

■ ■ ■

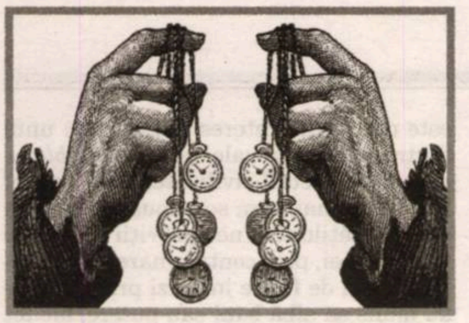

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Note, stări, zile

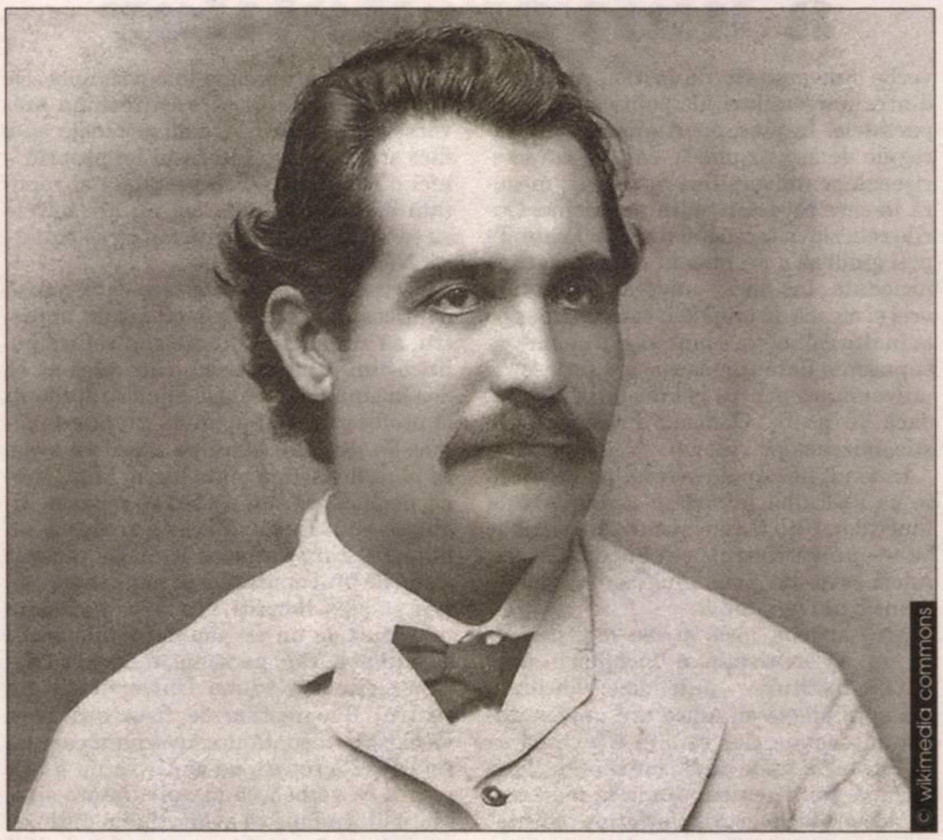

© wikimedia commons

Iunie 1977, Bonn

Un tînăr român, strămutat aici, îmi spune că îi plăcuse mult, cînd era încă elev, să scandeze un vers eminescian. Nu mai știe însă din ce poezie făcea parte versul cu pricina, care suna astfel: „Și eu, eu sînt copilul nefericitei secte / Cuprins de-adînca sete a formelor perfecte“. Căutăm în ediția pe foiță de țigară pe care o am cu mine și identificăm sursa: e din „Icoană și privaz“, scrisă în 1876 (deci cam acum o sută de ani), dar apărută postum.

După plecarea amicului meu, reiau poemul întreg, plin, ca mai toate postumele, de miraculoase cuiburi de aur (rime ingenioase, de pildă: „slabii crieri“ cu „descrieri“, sau „închipui“ cu „chipu-i“). Iată cîteva pasaje tulburătoare:

„Da, soarele bătrînu-i, bătrîn pămîntu-acuma
Pe gîndurile mele, pe suflet s-a prins bruma“.

Sau:

„În capetele noastre de semne-s multe sume,
Din mii de mii de vorbe consist-a noastră lume“.

Sau:

„O, salahori ai penei, cu rime și descrieri
Noi abuzăm sărmanii de mîna-ne de crieri“.

Și „idila“ melancolică a unei prezențe feminine mîntuitoare:

„S-ajung o zi, în care, în strîmta mea chilie,
Tu să domnești ca fiică, stăpînă și soție
Și-n ore de durere, cînd gîndul mi-a fi veșted
Să simt cum dulcea-ți mînă se lasă pe-al meu creștet“.

Tot poemul mi se pare miraculos. Și actual, ca orice specie a eternității:

„O, tristă meserie, să n-ai nimic de spus
Decît povești pe care Homer și alți-autori
Le spuseră mai bine de zeci de mii de ori“.

Tot iunie, același an

Fragment din prea puțin cunoscutul scriitor neamț Theodor Haecker, traducător al lui Kierkegaard în germană și opozant curajos al regimului nazist: „Dacă Hitler, Goebbels, Himmler cîștigă războiul, inexistența lui Dumnezeu este dovedită...“ (din jurnalul autorului, intitulat „Jurnalul de noapte“). Ne-am putea prevala de vestea cea bună: naziștii n-au cîștigat războiul. Rămîne să înțelegem de ce l-a cîștigat Stalin…

Mai 1977

Ieri i-am scris lui Sorin Alexandrescu la Amsterdam: dacă rămîn în Vest, aș trăi, probabil, mai bine și mai treaz... Dar m-aș umple de cearcăne...“ (Adaos aprilie 2023: M-am întors și cearcănele s-au triplat...)

9 iunie 1977

Aș vrea să mor pe vreme de ploaie...

Același an, călătorie în Spania, ca bursier Humboldt

Frază tipică de latin spaniol: „Știi dumneata cine sînt eu?! Cerșetorul cel mai sărac din Barcelona!! Ayyyyyy!!!“.

Frază tipică de latin ne-spaniol: „Știi dumneata cine sînt eu?! Avocatul X, fost consilier în ministerul Y, rudă cu principele Z“.

Noaptea în tren (spre Bilbao), cu un funcționar de bancă și cu un marinar (Luis), care cîntă melodii marinărești și ne arată, mîndru și patriotic, poza iubitei: *„la classica espagnola“*... Spre dimineață, pe la 5, cîntăm tangouri argentiniene. Luis se laudă că știe franceză: *„Me gustan los idiomas!“*.

■ ■ ■

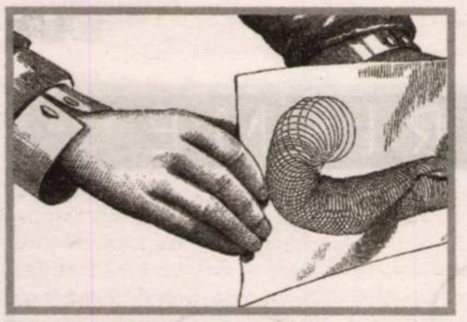

Andrei CORNEA

la **răscruce** de **gînduri**

Ideologii noștri

Cazul profesoarei înjunghiate de un elev, ca și un alt caz de umilire a unei profesoare de către mai mulți elevi – întîmplări petrecute la oră – au stîrnit indignare și revoltă, pe bună dreptate. Nimeni și nimic nu poate scuza sau edulcora astfel de atitudini. Și este aproape evident că responsabilii – dincolo de esențiala responsabilitate individuală – trebuie căutați în familii, în nepăsarea factorilor școlari relevanți, probabil în mediul și anturajele respective, în anumite condiții materiale precare, în rețelele de socializare etc. Oricum, deocamdată nu am aflat precis ce i-a determinat pe copiii respectivi să se comporte deodată aberant, potențial criminal, dar sperăm că anchetele – sociale, profesionale, legale, psihologice – vor aduce niște răspunsuri, care, dacă vor fi urmate de măsuri mai generale, urmărite cu consecvență și competență, ar trebui să contribuie la ținerea sub control a violenței în școli. Putem cel puțin spera.

Iată însă că unii știu deja perfect cauza acestor acte de violență adolescentină – chiar înainte de a fi fost încheiată orice anchetă. Arată cu degetul și la principalul vinovat: „progresismul“. Ne-o spune dl Vasile Bănescu, purtătorul de cuvînt al BOR. Vinovatul este „progresismul ideologic care nu are nici o legătură cu progresul real în vreun domeniu, progresismul anticreștin care aruncă în aer valorile fondatoare ale paradigmei educației fertile intelectual și moral, progresism care mîngîie pe creștet lenea, prostia, incultura, indisciplina, depravarea precoce, permisivitatea totală și care promovează intens dizolvarea autorității de orice tip, progresism atît de larg și adînc prizat de (i)responsabilii din fruntea «Învățămîntului» recent...“.

Care e legătura directă, de natură cauzală, între acest „progresism“ – căruia s-ar cuveni să-i corespundă totuși și o definiție cît de cît clară – și cazurile individuale nefericite respective, nu aflăm deloc. Pentru a vorbi în termeni de logică, între premisa majoră (nocivitatea „progresismului“) și concluzie (un elev își înjunghie profesoara) lipsește premisa minoră care să conecteze într-un mod plauzibil majora de concluzie într-un silogism valid. De aceea, nu ne rămîne decît să-l credem pe cuvînt pe purtătorul de cuvînt al BOR, ca și pe alții care merg pe aceeași cale. Or, exact acest scurtcircuit între premisa majoră și concluzie este apanajul ideologiei – de care, de altfel, dl Bănescu a declarat în mod repetat și sentențios că se ferește.

Sînt destule texte recente care, din păcate, merg în aceeași direcție. Apare și cîte un intelectual cu ștaif (Paul Dragoș Aligică) care – chiar mai direct decît formulează Vasile Bănescu – știe *a priori* că vinovatul pentru acele incidente oribile este nu doar „progresismul“, ci și locul de proveniență al acestuia – Occidentul. Iar „noi“ sîntem scuzați: „Știm cu toții că ASTA... NU este ceva tradițional românesc, imputabil poporului român, națiunii, culturii române sau orice alte artificii retorice și noțiuni sînt folosite de aparatul de propagandă care încearcă să pună TOT ceea ce este negativ pe seama istoriei, culturii și tradiției românești și TOT ceea ce e bun pe seama unor factori externi“. Și apoi autorul continuă cu filipica: „Cît putem să ne mai prefacem că nu știm care e starea de fapt în școlile românești? Cît putem să ne mai prefacem că nu înțelegem ce se întîmplă în sistemul educațional occidental și în mecanismele de transmisie culturală scăpate de sub control?“.

Așadar, nu neglijența dascălilor noștri sau a directorului, corupția endemică, lipsa de competență în minister și în inspectorate, deficitul major de psihologi școlari, mediul familial nefavorabil, eventual plecarea părinților la muncă în străinătate, influența anturajelor, fără totuși a neglija deloc răspunderea individuală, nu toate astea, în anumite proporții ce se cer examinate, întrețin un raport de cauzalitate cu incidentele violente, ci „sistemul educațional occidental“ și transmiterea lui la noi „scăpată de sub control“! Altminteri, „noi“, românii, am fi prin tradiție buni, frumoși, morali, integri, politicoși etc., atîta doar că am fost corupți de Occidentul „putred“, cum se spunea pe vremuri și cum o spun azi propagandiștii putiniști sau de la AUR. Cerul patriei noastre e albastru întotdeauna. Ce? Se vede anevoie un petic de albastru? Da, fiindcă cerul l-au acoperit norii grei purtați de vîntul din Vest!

Care e concluzia pe care o putem trage din asemenea judecăți, a căror tendențiozitate ideologică n-ar trebui să scape nimănui? Ce trebuie să creadă cel care e convins de texte ca acelea de mai sus și de altele, destule, *eiusdem farinae?* Că pentru a reveni la natura noastră națională originară bună, dar ocultată, pe scurt ca să scăpăm de „ASTA“, trebuie să ne decuplăm de Occident cît mai repede. Măcar cei de la AUR o spun și o cer direct. Îi așteptăm deci pe dnii Aligică sau Bănescu sau pe alții ca ei să aibă minimul curaj și s-o admită deschis și ei, și – ca să iasă din cîmpul ideologiei – să ne prezinte premisa minoră a silogismelor lor. Iar apoi să ne desconspire soluția.

■ ■ ■

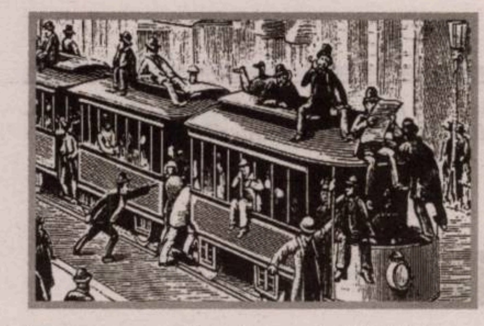

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Închinarea politică a universităților

Legea asigură unor instituții esențiale pentru prezentul și viitorul societății noastre un grad sporit și bine apărat de autonomie. Printre ele, magistratura, Banca Națională, armata, înalta funcție publică, dar și universitatea. Înainte de 1990, nimic nu era autonom. Totul era supus controlului și deciziei politice. Conducătorul statului, prin instrumentele sale de comandă (partid, poliție politică etc.), își subordonase întreaga țară. Universitățile erau complet aservite politic. După 1990, universitățile au dobîndit autonomie. Asta înseamnă, printre altele, că nici un șef politic nu mai poate veni la vreo universitate să decidă cine e rector, cine e decan și cine e dat afară, cine avansează în grad și cine rămîne asistent sau lector în eternitate. Nici un șef politic nu-i mai poate obliga pe profesorii și pe studenții universității să se strîngă într-o sală, să-l asculte și să-l aplaude. Nici un șef politic nu mai poate dispune cum vrea, pentru el sau pentru alții, de laurii academici. Nu doar în universități, dar parcă mai ales acolo, autonomia a fost primită neașteptat de unii dintre oamenii care dau față și viață reală instituției în care se organizează forma cea mai înaltă de educație a românilor. Pentru mulți dintre ei, autonomia primită de la lege nu a însemnat libertatea de a decide propriile criterii și reguli de funcționare, independența agendei și construirea unei excelențe, ci libertatea de a decide cui se închină instituția. Adică, dacă tot e de închinat, măcar nu mai decide „factorul politic“ cui i se închină universitatea, ci decide „factorul profesional“, decidem noi, aici, suveran.

Continuînd o tradiție veche cît cea mai veche universitate de la noi, azi mulți dintre universitari fac politică. În toate partidele. În plus, oportunismul și strategiile de ascensiune în carieră caracterizează pe universitari în aceeași măsură în care caracterizează pe oricine. Gurile rele zic că încă și mai abitir. Poate. Te poți gîndi că o proptea în viitor nu strică niciodată. Iar dacă, universitar fiind, te vrei și oleacă de ministru sau consilier pe la înalte cabinete, e bine să dai semne de supușenie flatantă (căci așa e supușenia universitară pentru politicieni) în avans, dacă se poate. Oamenii inteligenți, se știe, mizează pe viitor.

În fond, fiecare dă șefului politic ce are ca să-l aibă în vedere la împărțeala funcțiilor. Unii îi aduc voturi, alții îi aduc bani – universitarul ce poate da? Ce are. Adică ceva din prestigiul locului său de muncă: universitatea.

A apărut, însă, și cea mai perversă motivație a închinării unei instituției autonome: închinarea spre binele ei. Adică are universitatea autonomie, dar șefii ei o închină ca să-i fie ei bine. De pildă, universitățile se închină politicienilor, dîndu-le masterate, doctorate, onoruri, platforme „curate“ pentru propagandă, ca să-și rezolve unele probleme ce țin de politicieni. Mai clar, e vorba de bani. Sînt fonduri care stau direct în pixul politicienilor – ca să le obții pentru universitate, trebuie să dea și universitatea ceva. Aceasta este cea mai fățarnică motivație pentru închinare. Măcar închinarea motivată de adeziune sinceră sau cea motivată de strategii personale au ceva onest. În cazul acesta, ipocrizia e aproape insuportabilă. De fapt, universitarul care își închină universitatea, chipurile, pentru binele ei, o face strict pentru interesul lui propriu – nici o universitate respectabilă și reputată din România de azi nu are nevoie să se închine unui politician ca să trăiască. Nici una!

Să fie clar: o universitate care refuză politicos să înscrie la doctorat un ministru, să zicem, de Finanțe sau refuză politicos un prim-ministru care vrea să se dea în stambă în aula ei plină cu studenți și profesori care-l aplaudă nu pierde nimic. Va avea tot banii pe care-i va avea. În plus, nu cîștigă mare lucru. Mi se spune, de pildă, că sînt clădiri de reparat. Sigur că sînt. Dacă va exista vreodată un ministru care va bloca banii de reparat clădirile universităților, îi îndemn pe rectori să stea liniștiți. Nu trece niciodată mai mult de un an sau doi și ministrul se schimbă. Dar, personal, nu cred că dacă, să zicem, clădirea Universității din centrul Bucureștilor se fisurează grav, va exista vreodată un guvernant care va refuza să o repare pe motiv că nu a fost primit să vorbească în aulă despre sine. Motivul „trebuie să ne închinăm puțin ca să obținem fonduri pentru unul sau altul dintre lucrurile de făcut“ nu stă în picioare pentru nici o universitate care se respectă. Las la o parte că, la cîtă autonomie au, universitățile respectabile pot să facă o grămadă de lucruri fără să mai aștepte banii Guvernului.

Cred că parte a celei mai de preț averi a unei națiuni sînt universitățile ei, iar averea cea mai importantă a unei universități este prestigiul ei. Din acest motiv, prestigiul universităților este de maxim interes public, este unul dintre cele mai valoroase *rei publicae* ale unei societăți civilizate. Vreți probe? Priviți, numai, cum se năpustesc asupra universităților toți neisprăviții doar-doar vor lua și ei, prin contaminare, ceva prestigiu. Fel de fel de indivizi precari, care au ajuns să aibă bani sau putere, fac tot posibilul să-și drapeze defecțiunile cu roba și toca prestigiului universitar. Politicianul, încă și mai mult decît bogătanul, este ahtiat după orice îl poate arăta altfel decît este ca să poată, astfel, prosti poporul: masterate, doctorate, conferințe cot la cot cu marii profesori universitari în aule, cărți și articole (nu neapărat scrise, dar semnate), cursuri (pe care „le fac“ fără să treacă pe-acolo), invitații de onoare la festivități, diplome, poze etc. În principiu, politicianul vrea tot ce n-ar fi putut obține niciodată dacă n-ar fi fost politician. Nu mi-e greu să-mi explic de ce. Însă mi-e greu să-mi explic de ce universitățile noastre îi cedează atît de ușor. Să fie de găsit, oare, explicația în complicatul suflet românesc, atît de bine ipostaziat în Ghiță Pristanda, cel care îi declara amor politic lui Cațavencu în timp ce-l „umfla curat neconstituțional“ la ordinul conului Fănică, pe care-l slujea?

Autonomia dată și bine gardată de lege universităților este nu doar o invitație la independență ideatică și spirituală, este o obligație morală la neînchinare. Cine nu înțelege astfel autonomia universitară, mă tem că nici nu o merită. Și, dacă înțeleg eu ceva din istoria ultimului secol, anticipez că o va pierde curînd și pe nimic.

Altfel, în plan filozofic, rămîne actuală și de mare interes întrebarea: poți face instituții cu reputație de independență și înalt standard cu oameni care nu știu, nu pot sau chiar nu vor să fie astfel?

(În acest articol am folosit idei și expresii din articolul meu „Închinarea universităților: cazul Mircea Geoană“, publicat pe site-ul www.edupedu.ro în ziua de 9 aprilie a.c.)

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Cele mai strălucitoare mere roșii

Perfect roșii. Culoarea aceea atinsă de perfecțiune, știți, da?

O livadă minunată cu acest tip de mere roșii m-a întîmpinat acum ceva timp cînd am ajuns la mănăstirea Dragomirna. Ca detaliu de scenariu, tot în grădina din fața Dragomirnei își începeau liniștite ziua cîteva căprițe.

Dar povestea nu a avut mereu decoruri așa frumoase pentru eleganta Dragomirna, una dintre cele mai valoroase creații arhitectonice ale Evului Mediu românesc. Istoria ei a început cumva tipic: la sfîrșitul secolului al XVI-lea, călugărul Anastasie Crimca a primit răsplată de la domnul Moldovei Petre Șchiopul o bucată de pămînt în localitatea Mitocu Dragomirnei, în județul Suceava de astăzi. Peste niște ani, la început de secol al XVII-lea, călugărul a devenit mitropolit și a ctitorit acolo o mănăstire de proporții cu totul neobișnuite pînă atunci, Mănăstirea Dragomirna.

Vremurile tulburi din secolul al XVII-lea au indus nevoia de apărare a complexului monahal, așa că, în 1627, acesta a fost fortificat cu ziduri înalte și puternice, cu patru turnuri de apărare la colțuri.

Cum se cam întîmplă în viața omului, el ridică ziduri cînd se simte în pericol. Chiar și așa, uneori acestea nu sînt suficiente. Invaziile cazacilor și tătarilor care au urmat nu au fost deloc blînde cu Dragomirna. Secolul următor, al XVIII-lea, a recompensat cu o perioadă de strălucire. Tot cum li se cam întîmplă și oamenilor. Simbol al epocii favorabile a fost și vizita împărătesei Ecaterina a II-a a Rusiei din 1767, care a adus în dar un impresionant policandru de cristal, expus astăzi în muzeul din mănăstire.

În 1775, Imperiul Habsburgic a anexat Bucovina, iar austriecii au desființat aproape toate mănăstirile ortodoxe din teritoriu. Nu și mănăstirea Dragomina. Aceasta a scăpat, alături de Putna și Sucevița. Că așa-i uneori, scapi și de cele mai mari pericole, deși aproape nici nu ai crede. Mai bine să crezi.

Secolul al XIX-lea a însemnat unele restaurări și extinderi ale construcției, iar secolul al XX-lea i-a adus Dragomirnei lucrări ample de renovare, care au continuat și după anul 2000. Cu succes. Și cu mere roșii.

Chiar dacă unele părți se pierd în istorie, aproape orice construcție poate deveni mai strașnică și mai impresionantă decît a fost în trecut. Și la oameni poate fi la fel.

Pentru că niciodată nu-i tîrziu să (re) construiești. Dacă crezi. În fiecare cărămidă.

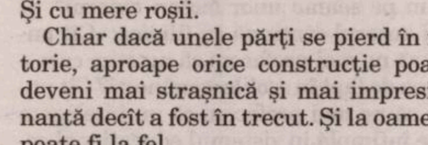

BARBURISME

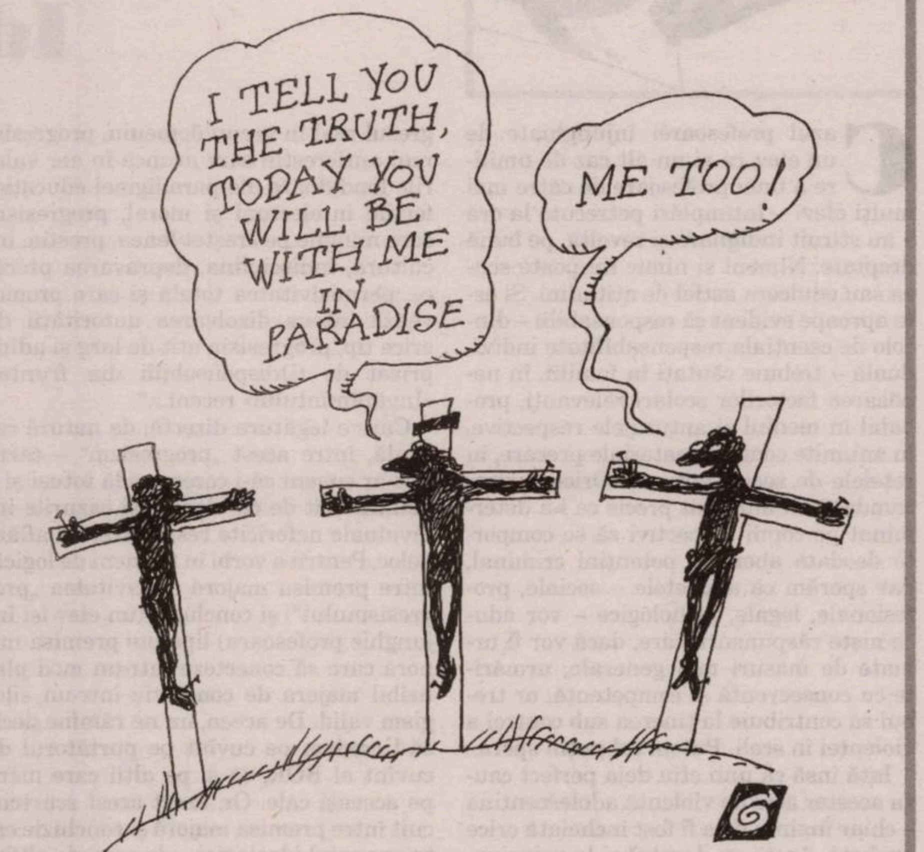
I TELL YOU THE TRUTH, TODAY YOU WILL BE WITH ME IN PARADISE
ME TOO!

Desen de Ion BARBU

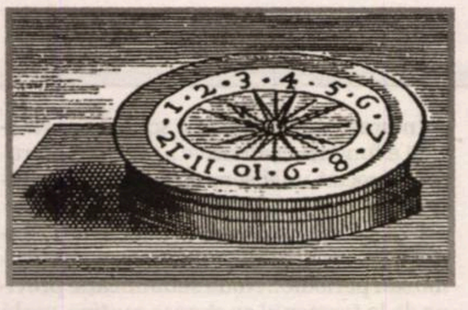

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Noi ce mai mîncăm azi?

Imediat după Revoluție, cînd pe piața de la noi au năvălit bomboanele *Bonibon,* acadelele *Topi Top,* ciocolata *Kiss* cu două arome (căpșuni și banane) și un fel de suc de portocale într-un ambalaj imposibil de perforat cu paiul, la „consignațiile“ care aduceau toate aceste produse, alături de blugi, cercei și VHS-uri cu muzică, era atîta lume la coadă încît nici nu vedeai de dinainte ce ai putea cumpăra. Arătai, pur și simplu, ce îți făcea cu ochiul cînd ajungeai în sfîrșit în față, respectînd limitele buzunarului tău. Nimic nu era „sănătos“ dintre toate aceste bombe calorice pline de E-uri, conservanți și arome artificiale, exact cum percepeam pe atunci și gustul democrației.

Ani întregi, în adolescență, masa mea a fost formată dintr-o pungă mare de chips-uri și un croissant sau două cu ciocolată – mofturoasă fiind la mîncarea gătită, mi se iertau multe doar să „bag ceva în stomac“. Stomacul a avut o anduranță considerabilă, dar pe la vîrsta de mijloc a decis să înceapă războiul cu mine. Astăzi mă atenționează pentru orice – dacă mănînc prea mult sau prea puțin, prea dulce sau prea condimentat, dacă exagerez cu cafeaua sau fac combinații bizare. Vremurile în care veneam din Vama Veche molfăind niște snacks-uri care costau mai puțin de un leu, combinate cu o sticlă de suc „cu aromă de“ pere nu se vor mai întoarce niciodată, așa cum nici la soare nu voi mai sta în acel mod iresponsabil după care ți se mai vede doar albul ochilor. Cred că foamea din comunism ne-a intrat în suflet și în sînge, mai ales dacă, la fel ca mine, ați fost copii în cei mai grei ani, cei de final. De asta ni se rotesc ochii după mîncare oriunde am fi, sîntem în stare să planificăm următoarea masă în timp ce încă mîncăm și cumpărăm abuziv, să fie mereu frigiderul plin. Să avem de toate. În cazul meu, răspunsul la întrebarea „Ți-e foame?“ este mai mereu „Aș putea mînca ceva“.

c. flickr

Un raport de cercetare lansat săptămîna trecută de Asociația CIPRA – Centrul de Informare, Prevenire Risc și Analiză – și realizat alături de *Reveal Marketing Research,* cu scopul de a obține o imagine actualizată asupra obiceiurilor zilnice și de consum, plasează alimentația pe primul loc într-un top al celor mai importante aspecte cu impact asupra calității vieții. Au indicat-o 67% din cei care au completat chestionarul online, pe locurile următoare fiind somnul sau odihna (54%) și echilibrul dintre viața personală și cea profesională (45%). S-a remarcat o modificare a ierarhiei față de finalul anului 2021, cînd alimentația era abia pe locul al treilea, iar oamenii țineau cel mai mult la somn. Și în privința influenței pe care scumpirile au avut-o asupra elementelor ce țin de calitatea vieții alimentația conduce, fiind considerată de 78% din cei care au răspuns segmentul cel mai afectat, urmată fiind de echilibrul între viața personală și cea profesională (51%) și de somn sau odihnă (40%). (Studiul a fost realizat în luna martie a acestui an și poate fi consultat pe site-ul cipra.ro.)

Prof. univ. dr. Corina Zugravu, medic primar Igiena Alimentației și Nutriție, ne sfătuia recent într-o conferință să nu scoatem plăcerea din mîncare, ci să încercăm să stabilim un echilibru între ceea ce consumăm cu bucurie și ceea ce este nutrițional corect. Ce mîncăm ne caracterizează etnic și religios, mîncarea este asociată cu ritualuri și evenimente din viața noastră și are simbolistica ei. Mulți dintre noi ne ținem de niște „ancore alimentare“ care, poate, ne ajută să trecem mai ușor peste o zi încărcată de probleme. Din păcate, mîncarea devine și recompensa cea mai la îndemînă, iar alimentele cele mai ieftine din magazine sînt, de multe ori, și cele mai nesănătoase.

Nici nu mai avem nevoie de confirmarea datelor oficiale de la Institutul Național de Statistică pentru a fi convinși că pîinea rămîne alimentul de bază al românilor. Probabil, încă nu am uitat cu totul cartela pe care se bifa cîte un sfert de pîine zilnic, pentru fiecare membru al familiei. Încă nu sîntem pe deplin familiarizați cu alimentele de origine vegetală, după cum arată și datele unui studiu al ONG-ului *Good Food Institute Europe,* dar recuperăm accelerat: vînzările de lapte de origine vegetală au crescut în România, în perioada 2020-2022, cu 61%, iar cele de carne vegetală cu 83%, în ciuda inflației care a mărit prețurile. Preocuparea pentru o alimentație sănătoasă oscilează pe o linie întreruptă între modă, stil de viață și dorința de a rămîne supli și cîștigă teren după vîrsta de 40 de ani, cînd perspectiva (sau chiar realitatea) unor afecțiuni și conștientizarea dureroasă a faptului că acest corp nu mai duce prea multe excese ne fac să alegem, oftînd, mai înțelept.

Mai cumpăr uneori un croissant în înveliș albastru, care îmi amintește că, în 1995, în Padiș, într-o excursie de la finalul clasei a zecea în care ne-a plouat aproape zilnic, pînă ne-a luat apa corturile și nu mai aveam nimic uscat, iar apoi niște cai ne-au mîncat toată pîinea, am găsit la o cabană un fel de cornuri similare și cam asta a fost distracția noastră. Mușc din el și împlinesc din nou 16 ani sub stelele de iunie care se văd aproape, părinții nu pot da de noi pentru că nu avem telefoane, Robbie Williams e încă în Take That, iar viața nici nu și-a aprins fitilul.

■ ■ ■

Hans-Werner SINN

Europa în pragul falimentului

Puternic afectată de pandemia de COVID-19 și de războiul din Ucraina, Uniunea Europeană are nevoie de bani. Și, deoarece Paolo Gentiloni, comisarul european pentru afaceri economice, nu îi poate obține direct de la statele membre ale Uniunii, el vrea să-i împrumute. Scopul acestui împrumut pare lipsit de importanță. Tot ceea ce contează e ca instituția Comisiei Europene să primească bani – mulți bani – chiar dacă asta înseamnă acumularea unui munte de datorii.

În 2020, Gentiloni a jucat un rol-cheie în crearea *NextGenerationEU* (NGEU), programul de urgență care i-a permis Uniunii Europene să împrumute 800 de miliarde de euro pentru a gestiona efectele pandemiei de COVID-19. În mai anul trecut, el și-a propus să strîngă fonduri pentru ajutorarea Ucrainei, iar în octombrie a recomandat emiterea unor titluri de îndatorare comune, pentru a-i ajuta pe cetățenii europeni la plata facturilor de gaze. Acum, pe fondul emiterii unui val de titluri de creanțe comune, Comisia Europeană are de gînd să concureze Legea reducerii inflației *(Inflation Reduction Act)* a lui Joe Biden, în valoare de 369 de miliarde de dolari, care include și subvenții ale proiectelor de energie curată. Chiar dacă noul plan nu implică noi împrumuturi, el propune totuși un nou „Fond suveran european“ pentru finanțarea tehnologiilor verzi.

Nu e sigur dacă beneficiile acestui program vor justifica costul său. De exemplu, nu pare să existe vreo corelație între distribuirea fondurilor NGEU și gravitatea infectării cu COVID-19 a unei regiuni. Există în schimb o corelație inversă între ajutorul NGEU și PIB-ul *per capita,* cu unele țări mai sărace și mai puțin afectate de virus primind sume de bani uluitoare.

Problema actualei frenezii de împrumuturi a Comisiei e că propriile legi ale UE îi interzic să se împrumute. Articolul 311 din *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene* stipulează clar că UE trebuie să se finanțeze „integral din resurse proprii“. De aceea, statele membre au trebuit să accepte în unanimitate crearea NGEU.

O altă problemă majoră este că nu e limpede cine va suporta costurile acestui împrumut. Politicienii și economiștii spun adesea că povara datoriilor UE va cădea inevitabil pe umerii viitoarelor generații de contribuabili, care vor trebui să le onoreze. Ceea ce e parțial adevărat, chiar dacă prețul cel mai mare îl vor plăti cei care economisesc în prezent.

La fel ca cea mai mare parte a lumii dezvoltate, Europa suferă în urma revenirii stagflației. Într-un mediu stagflaționist, evenimentele neașteptate (precum războiul din Ucraina sau COVID-19) creează un șoc al ofertei, tradus în creșterea prețurilor, ca urmare a necesității de a răspunde excesului de cerere. Emiterea unor noi titluri de îndatorare duce la o creștere a cererii, ceea ce alimentează inflația.

Chiar dacă creșterea prețurilor pare să încetinească, inflația zonei euro e încă la 8,5% – de patru ori mai mare decît ținta de 2% a Băncii Centrale Europene – și ar putea atinge un nou vîrf. Chiar și cea mai recentă rată a inflației de bază, care exclude prețurile volatile ale alimentelor și energiei, se situa la 6,2%, mult mai mult decît era anticipat.

În timpul deceniului stagflaționist al anilor 1970, a durat ceva vreme pînă cînd spirala salariu-preț s-a stabilizat. În contextul războiului din Ucraina, al cărui final nu se întrevede, și al ieșirii continue la pensie a generației *baby-boomer*, inflația crescută are șanse să dureze.

Persistența inflației crescute face ca pensionarii care au economisit conștiincios pentru bătrînețe și cei care au economisit investind în active cu valoare nominală garantată (precum asigurările de viață) să fie adevăratele victime ale îndatorării Europei. Efectele redistribuirii s-ar putea dovedi a fi profunde, dacă nu dezastruoase.

În volumul de memorii *Lumea de ieri,* scriitorul austriac Stefan Zweig a descris în mod strălucit cum hiperinflația anilor 1920 a sărăcit și a radicalizat mica burghezie. Nimic, scria el, nu i-a făcut pe nemți mai „plini de ură și receptivi pentru Hitler“ ca inflația. Istoricul american Gerald Feldman a întărit această afirmație în *The Great Disorder* (1997) – o carte fundamentală despre inflația germană.

Puseul inflaționist de astăzi nu se compară, evident, cu crizele hiperinflaționiste de la începutul secolului al XX-lea. Dar orice episod inflaționist începe discret. Trucul e să-l înăbuși în fașă, înainte să scape de sub control. După cum ar fi spus romanii, *principiis obsta* („opune-te de la începuturi“).

Planurile Comisiei Europene de a atrage miliarde, prin emiterea de obligațiuni UE pe termen lung, sînt discutabile din punct de vedere legal și iresponsabile economic. Aceste împrumuturi, pentru care se caută neîncetat justificări, sînt inflaționiste. Mai mult, abordarea Comisiei poate compromite stabilitatea europeană și periclita moneda unică.

Continuînd pe această cale, UE va dăuna solvabilității obligațiunilor Guvernului european. Cînd, în mod similar, prim-ministrul britanic Liz Truss a ignorat toate avertismentele și a încercat anul trecut – prin proiectul dezastruos de scădere a impozitelor – să crească datoria publică, și așa ridicată, a Marii Britanii, i-a speriat pe investitori, a provocat prăbușirea lirei sterline și a trebuit să-și dea rapid demisia.

În ultimele 18 luni, bancherii centrali din Europa și din SUA au crescut agresiv rata dobînzilor pentru a atenua inflația. Continuarea planurilor lui Gentiloni ar submina toate aceste eforturi. Orice nouă îndatorare e, în acest moment, inflaționistă și are astfel un efect devastator asupra stabilității monedei euro.

Ceea ce nu înseamnă că factorii de decizie politică trebuie să renunțe la obiectivele lor valoroase. Dar, într-un mediu stagflaționist, astfel de obiective se ating prin măsuri fiscale sau alte reduceri de costuri – nu prin îndatorare. Atunci cînd Comisia Europeană are nevoie de bani, ea trebuie să se adreseze parlamentelor naționale ale statelor membre. Iar dacă acestea o refuză, UE nu trebuie să se împrumute. În caz contrar, visul unificării europene e pus în pericol.

Hans-Werner Sinn, *profesor emerit de Economie la Universitatea din München și fost președinte al Institutului de Cercetare Economică „Ifo“, e membru al consiliului consultativ al ministrului german al Economiei. E autorul, printre altele, al volumului* The Euro Trap: On Bursting Bubbles, Budgets, and Beliefs *(Oxford University Press, 2014).*

© Project Syndicate, 2023

www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

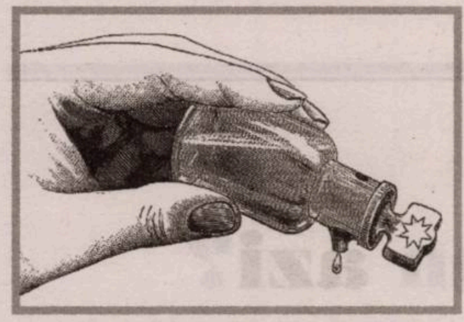

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Ipostazele schimbătoare ale *rutinei*

Cuvintele își pot schimba orientarea evaluativă, valoarea apreciativă sau depreciativă adăugată sensului lor fundamental. Uneori procesul e îndelungat și legat de transformarea ideologiilor și a atitudinilor, alteori se petrece foarte repede, prin imitarea valorilor echivalente din alte limbi. Substantivul *rutină* ilustrează foarte bine schimbările de acest tip. Pînă nu demult, *rutina* evoca mai ales o serie de practici dezagreabile. În DEX, componenta evaluativă a cuvîntului este indicată atît prin eticheta „depreciativ“ (pentru sensul „obișnuință de a acționa sau de a gîndi totdeauna în același fel“), cît și printr-o formulare suplimentară neechivocă, prin care *rutina* e opusă unor valori dezirabile: „totalitatea obișnuințelor sau a prejudecăților considerate ca fiind un obstacol în calea noului, a creației sau a progresului“. E drept, definiția din dicționar cuprinde și o secvență cu orientare pozitivă – „capacitate cîștigată printr-o practică îndelungată“ –, dar aceasta se justifică mai ales istoric, prin utilizări mai vechi ale cuvîntului.

Termenul a fost împrumutat din franceză, în secolul al XIX-lea; *Dicționarul limbii române* (DLR) indică drept primă atestare apariția sa într-o traducere din 1842, a lui Ion Ionescu de la Brad. În presa vremii, cuvîntul circula cu sens apreciativ, cu referire la educație – „după ce am căpătat cît de puțină *rutină* în școală și o pregătire la citire“ *(Gazeta Transilvaniei*, 1853) – și mai ales în legătură cu performanțele actoricești, în cronicile teatrale: „doamna Alexandrescu, care posede multă *rutină dramatică*“; „dovediră din nou marea lor dexteritate și *rutină*“ *(Familia*, 1870). În *Dicționarul limbii române* al lui Laurian și Massim (1876), definiția este exclusiv pozitivă: *„rutină* s.f. (după fr. *routine*) (...) asiduu uz, cotidian învăț, cotidiană exercitațiune, cotidian exercițiu, studiu, lucru laborios și fără întrerupere“. În același timp, existau și contexte care actualizau o interpretare depreciativă a termenului: „limba slavonă (...), mănținută numai de *rutina înțepenită* a vechilor dregători“ (A.D. Xenopol, în *Convorbiri literare*, 1871). Atît sensul pozitiv, cît și cel depreciativ existau în franceză; astăzi, *Trésor de la langue française informatisé* marchează ca învechit sensul pozitiv („pricepere, abilitate dobîndită prin experiență, prin practică mai mult decît prin învățămînt sau studiu“) și indică valoarea clar peiorativă a sensului curent („obișnuință de a gîndi sau de a acționa după scheme invariabile, respingînd a priori orice idee de noutate și progres“). Cuvîntul francez *routine* e derivat din *route* (și el împrumutat în română, în forma *rută)*, ca dezvoltare metaforică a noțiunii „drum bătut“.

În perioada comunistă, cuvîntul *rutină* a fost folosit în mod constant cu valoare negativă, uz consolidat de locul atribuit semnificației sale în schema ideologică a progresului inevitabil și a „revoluției continue“. Evident depreciativ în anii ’50 – „critica și autocritica se dovedește un puternic antidot împotriva manifestărilor de *stagnare și rutină“ (Scînteia*, 1953, în DLR) –, va rămîne la fel și în deceniile următoare: „Un categoric nu, *rutinei!“ (România liberă*, 1966); „robul *rutinei* e în permanent pericol de a comite un accident“ *(Flacăra*, 1987) etc. În mod tipic pentru un regim al sensurilor deturnate, condamnarea rutinei se producea în interiorul unui mod de gîndire și de vorbire cu totul înțepenit în scheme și clișee.

În prezent asistăm la o schimbare radicală a funcției evaluative a termenului *rutină*, asociat unei semnificații diferite, înregistrate deja în *Dicționarul de neologisme* al lui Florin Marcu și Constant Maneca (1986): „obicei, operație repetată zilnic sau periodic“. Noua semnificație provine de la termenul englezesc *routine*, vechi împrumut din franceză, care a dezvoltat sensurile înrudite „mod obișnuit sau bine fixat de a face ceva“, „serie regulată de mișcări folosite într-o activitate“, „parte a unui program de computer care efectuează o anumită operație“. Preluarea masivă de texte și contexte din engleză a produs o mulțime de interpretări euforice ale rutinei, în texte „motivaționale“ – „care sînt beneficiile unei *rutine pozitive“* (upromania.ro), *„rutina* de lucru din timpul zilei – cum să fii productiv, mulțumit și sănătos de fiecare dată“ (ibidem), „cum să-ți formezi o *rutină bună“* (good-routine.com); „o *rutină* sănătoasă de dimineață – de ce ar trebui să ai una?“ (philips.ro), „activitățile de *rutină* ne fac viața mai semnificativă“ (medlife.ro) – și publicitare: *„rutina* de îngrijire a tenului“ (farmaciatei.ro), *„rutina* de dimineață a femeilor celebre“ (doc.ro); „dă o șansă *rutinei* noastre purificatoare a părului și scalpului gras“ (ducray.com) etc. Pentru a rezuma mesajele citate, rutina, care nu mai e asociată activității „asidue și laborioase“, ci consumului constant al cîte unui produs salvator, este așadar *bună, pozitivă*, reprezentînd soluția infailibilă pentru un trai „productiv, mulțumit și sănătos“, ba chiar – în mod misterios – „mai semnificativ“.

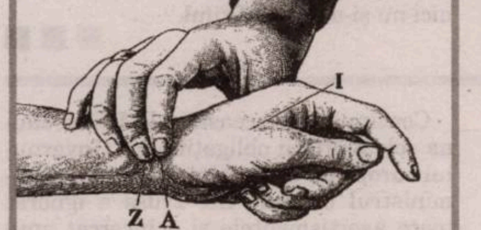

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Sîntem datori să încercăm

Este un subiect complicat. Dacă vrei să-l tratezi echilibrat, trebuie să-l privești cu atenție, din toate părțile. M-am tot sucit și răsucit și eu, pînă să mă decid să scriu despre el. Mă simt dator să o fac. Față de public și față de mine însumi. Pentru că sînt părinte, respectiv profesor. Și pentru că este un subiect care mă preocupă, despre care am mai scris.

Pornesc de la cîteva amintiri, pe care le descriu sumar. În primii ani de învățămînt am fost profesor într-un liceu cu profil tehnologic. Unde am trăit experiența abordărilor mai puțin respectuoase din partea unor elevi, clasele de ucenici, de profesională sau chiar și cele de liceu cu profil tehnologic fiind alcătuite din elevi proveniți, în mare parte, din medii defavorizate, din familii foarte sărace și disfuncționale, adesea. Cred că eram un profesor implicat, căutam soluții pentru un raport corect și avantajos educațional cu elevii. Nu am avut probleme majore, dar am trecut prin etape în care auzeam că sînt strigat pe la spate cu o poreclă jignitoare, de exemplu. Le-am gestionat cu calm, cu dialog, cu sprijinul direcțiunii, fără să ajung la situații de escaladare a unor tensiuni. Tot în vremurile începutului carierei mele didactice, am ajuns apoi într-un liceu de top. Acolo am avut o clasă a IX-a foarte dificilă, cu cîțiva băieți din medii sociale sus poziționate, de fițe, ca să spun așa, sau din medii intelectuale cu pretenții, dar și cu dificultăți în același timp, cel puțin unele, cu părinți care divorțau, chiar cu tensiuni între aceștia. Un grup de băieți își manifesta constant agresivitatea, verbal și nonverbal, fără să mă refer doar la relația cu mine și nu la contact fizic: cuvinte, ton, trîntit uși, scaune, mese etc. Într-una dintre zile, un elev a apărut cu o bîtă de basball pe care o ținea ostentativ pe bancă. Încercau, în primele luni, să mă provoace constant, să scoată din mine demoni. Nu m-am lăsat provocat. Am reușit să le cîștig pas cu pas atenția și interesul, respectiv respectul, prin activitățile didactice, prin dialog, prin colaborare cu unii dintre părinți și prin sprijinul colegilor. Am reușit să avem o relație bună în timp, mi-au fost dragi și cred că și eu lor. Principalele mele dezavantaje, în aceste cazuri, erau vîrsta, fiind încă foarte tînăr, apoi poate și statura, nefiind un bărbat cu o constituție fizică impunătoare. Ce vreau să subliniez este faptul că am avut contact cu situații de agresivitate, chiar dacă nu au escaladat, ci s-au atenuat pînă la stingere. Dar n-a fost ușor și am avut momente de revoltă interioară.

De cealaltă parte, îmi amintesc și situații în care, elev fiind, aveam profesori pe care unii colegi îi provocau constant, mai mult sau mai puțin agresiv. Îmi amintesc o profesoară din liceu, lipsită total de autoritate didactică, pe care unii colegi o hărțuiau cu replici obraznice. Eu n-am avut niciodată reacții de acest fel, pentru că firea mea (și, probabil, educația din familia mea) simte repulsie față de orice fel de agresivitate, dar aveam colegi care nu se sfiau să o batjocorească prin cîte-o replică obraznică. Nu țin minte să fi găsit dînsa vreo rezolvare, în afara unei atitudini care oscila între a se face că nu aude și a se enerva, ridicînd tonul, dar fără să rezolve problema. Totuși, niciodată nu s-a ajuns la situații care să escaladeze dincolo de această hărțuială, deși pe ea o simțeam în permanență nesigură, în disconfort atunci cînd intra în clasă.

Zilele trecute a făcut vîlvă în toată țara cazul elevului care și-a înjunghiat profesoara de japoneză. Am auzit și citit o sumedenie de opinii despre caz. Sînt, totuși, cîteva lucruri pe care nu le știm. Care este, mai întîi, istoricul acestui elev. Pentru că, în mod cert, comportamentul lui și poate al unui grup din care făcea parte (dialogul de pe Messenger indică existența unui nucleu) a cunoscut o evoluție pînă în acest punct. Cineva ar fi trebuit să observe, înainte de acest moment, o evoluție a unor atitudini și comportamente. Apoi, care a fost contextul familial al elevului, este iarăși o necunoscută. Ce tip de educație a primit, cum s-au implicat părinții în formarea percepțiilor elevului despre școală, despre profesori, despre societate și despre viață, în general. Care a fost anturajul său din contexte extrașcolare și așa mai departe.

Desigur, chiar dacă am vrea și am depune toate eforturile, nu am reuși să prevenim toate situațiile de agresivitate din școală. Așa cum nu le putem preveni, ca societate, pe cele din afara școlii. Deviantele, fie înnăscute, fie formate, au existat și vor exista în școli și în societate. Dar sîntem datori să încercăm să le reducem numărul, permanent.

Opiniile legate de caz s-au polarizat, în mare, în două perspective. Una, care vorbește despre un elev căruia nu i s-a acordat atenția necesară (în familie și în școală – educație adecvată, atenție, sprijin psihologic), respectiv cealaltă, radicală, focalizată pe acuzarea acestuia și pe eliminarea sa din școală și din societate. Cea dintîi perspectivă, generalizînd problematica elevilor cu orice fel de probleme, susține incluziunea fără autoritate și coerciție, prin mijloace și sprijin didactic, psihologic, social etc., cea de-a doua este de părere că autoritatea trebuie impusă, că trebuie introduse în școală reguli de coerciție și pedeapsă.

Personal, am apreciat cel mai mult poziția lui Mircea Miclea, echilibrată și argumentată. Psiholog reputat și cadru didactic, acesta este un adept al reconcilierii individului cu sine însuși, implicit al eforturilor pentru incluziune, pentru abordare terapeutică, pentru integrare. Aici, însă, munca necesită un efort sistemic: am mai spus și eu că avem nevoie în școli de personal cu competențe psihoterapeutice mai numeros și mai bine pregătit. Elevii care au probleme, de orice natură, trebuie sprijiniți, ajutați, nu marginalizați, excluși, îndepărtați.

Dar, în același timp, autoritatea școlii și a cadrului didactic, care a suferit, în ultimii 30 de ani, mult, trebuie reabilitată. Au contribuit diverși factori la această subminare, de la părinți pînă la cei care au gestionat politicile educaționale. Impresia că poți face orice cu școala și cu cei care lucrează în ea – să discreditezi, să batjocorești, să acuzi, să contești –, fără să ai vreo competență reală și fără să fii tras la răspundere, s-a generalizat. În cazul în care eforturile de integrare se dovedesc inutile (uneori chiar datorită părinților care nu recunosc problemele, ba chiar amenință și ei), școala trebuie să aibă autoritatea (reglementată!) de a lua măsuri coercitive. Și nu de tipul *apă de ploaie*, ci ferme, inclusiv de exmatriculare (cu drept de mutare în altă școală, ca să nu se acuze îngrădirea dreptului la educație, dar și cu obligația de respectare a unui plan remedial). Discuția nu se încheie, însă, aici.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

Liviu BORDAȘ

Un „Eliade total“, marca Roberto Scagno

Numele profesorului Roberto Scagno (n. 1946) e binecunoscut tuturor celor care frecventează opera lui Eliade la un nivel superior celui al diletantului. Chiar și printre diletanți (unii de rasă) e cunoscut și respectat. Spunînd despre el că este unul dintre cei mai buni experți și unul dintre cei mai fini interpreți ai operei (și vieții) lui Mircea Eliade nu fac nici o revelație. Cu toate că a fost – nu sînt singurul care i-a reproșat-o – și unul dintre cei mai discreți.

Discret, nu în privința vizibilității: contribuțiile sale au apărut, cu puține excepții, în locuri cu foarte bună reprezentare. Ci discret într-o eră deșănțată, cînd discreția a ajuns nu doar o valoare demodată, ci și o caracteristică a fraierului (sau, pe limba ei, a luzărului). Discret, pentru că, deși a dedicat o mare parte a activității sale operei lui Eliade, nu și-a făcut din ea o trambulină de carieră și imagine. Spre deosebire de cei care-l parazitează clamînd că fac, printr-un soi de transfer de „merit“, istoria religiilor, Scagno *are* o formație în istoria religiilor. Vizibilă în toate scrierile sale, nu e o simplă mimare, retorică și bibliografică, a unui discurs academic. Dintr-o astfel de poziție a și îngrijit – alături de Dario M. Cosi și Luigi Saibene – versiunea italiană a *Enciclopediei religiilor*, coordonată de savantul de la Chicago.

Această trăsătură constitutivă l-a făcut să nu-i pese de faptul că o bună parte din contribuțiile sale au rămas împrăștiate în paginile unor reviste, ale unor volume colective sau, ca paratexte, în edițiile italiene ale operelor lui Eliade. Abia la sfîrșitul anului trecut, un volum publicat în colecția „La colonna infinita“, fondată de el însuși împreună cu Marco Cugno, repară îndelungatul exces de discreție.

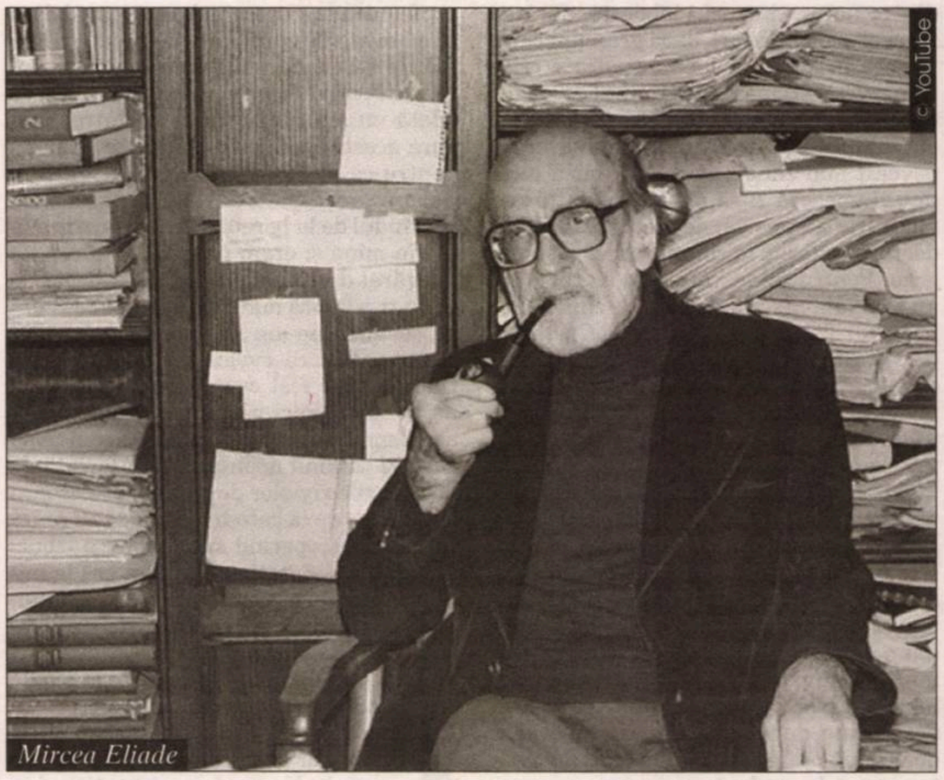
Mircea Eliade

© YouTube

Scagno ar fi cîștigat cu această carte o notorietate imediată, dar și-ar fi închis perspectivele carierei academice.

Libertà e terrore della storia, con altri studi sull'opera e il pensiero di Mircea Eliade (Edizioni dell'Orso, 2022) poate fi considerat o „restituire“ de mult datorată, care n-ar fi trebuit să aștepte prilejul unui *Festschrift*. Sub atenta îngrijire a cîtorva tineri colegi de la Universitatea din Padova – Alvaro Barbieri, Dan Octavian Cepraga, Iulia Cosma și Nicola Perencin –, cartea adună între coperțile ei albe douăzeci și patru de texte alese din toată opera profesorului Scagno. Dispuse tematic în cinci secțiuni, acoperind arcul temporal dintre 1982 și 2018, ele redau, așa cum scriu editorii, un „Eliade total“. Nu doar pentru că volumul adună tot ceea ce Roberto Scagno a scris mai important despre savantul și scriitorul român, ci și pentru că l-a abordat întotdeauna dintr-o perspectivă integrală, fără a ignora nici una dintre dimensiunile operei și vieții lui, și cu o metodologie inclusivistă, în care competențele filosofice și istorico-religioase se întîlnesc cu cele filologico-literare.

Titlul principal al cărții e dat de una dintre contribuțiile lui cele mai importante, care-i marchează debutul, trăgîndu-și rădăcinile din teza de *laurea* susținută cu un deceniu înainte. Volumul *Libertà e terrore della storia. Genesi e significato dell'antistoricismo di Mircea Eliade* (Torino, 1982) a apărut la o mică editură universitară cu difuzare restrînsă. Puțini dintre cei care s-au ocupat de Eliade și l-au putut procura în original. Cei mai mulți l-au copiat de prin marile biblioteci care-l achiziționaseră. Această marginalitate editorială a încurajat exploatarea lui fără a i se acorda creditul cuvenit sau chiar, în unele cazuri, fără nici un credit. Marginalitatea editorială se află însă în deplin antagonism cu centralitatea valorică a cărții, care, publicată de una dintre marile edituri, ar fi fost mai renumită decît multe alte scrieri contemporane dedicate lui Eliade. Din cîte pot să-mi dau seama, a apărut în acest fel, semiclandestin, pentru că un debutant nu putea face altfel în climatul binecunoscut (și aici la noi) al feudalismului academic italian, în care, odată cu dobîndirea puterii academice și culturale, se dobîndește și puterea de a suprima ceea e perceput ca o amenințare la adresa ei. Lucrul acesta se poate întrevedea și în unele dintre scrisorile lui Ioan Petru Culianu. Altminteri, Scagno ar fi cîștigat cu această carte o notorietate imediată, dar și-ar fi închis – sau, în orice caz, și-ar fi limitat drastic – perspectivele carierei academice.

De ce? Pentru că ea este consacrată criticii (și demontării), s-ar putea spune cvasi-definitive, a unor texte – formal academice, dar scrise de pe poziții ideologice disimulate – menite să-l „demaște“ pe Eliade: lucrările unui Furio Jesi, ale unui Alfonso Maria di Nola sau ale unui Vittorio Lanternari (cu Ernesto de Martino într-un mic fundal apolitic). O critică făcută cu impecabilă rigoare filologică și filosofică, ce va fi demonstrată și într-un studiu ulterior, din anul 2000, consacrat piuliței în care toți acești autori se înșurubaseră: dosarul – de tristă amintire – *Toladot*.

Acest din urmă studiu este reluat în cea de-a treia secțiune a cărții, dedicată „culturii politice“ interbelice, unde e flancat de o altă importantă lucrare despre dezbaterea dintre „autohtonism“ și „occidentalism“.

Cea de-a doua secțiune se ocupă de Eliade ca istoric al religiilor și „morfolog al sacrului“. E greu a da seama aici despre cele opt studii, publicate între anii 1987 și 2012, a căror preocupare dominantă este hermeneutica eliadiană: a folclorului, a istoriei, a sacrului, a religiozității iudeo-creștine și, desigur, ideea „hermeneuticii creatoare“.

Ultimele două secțiuni ale cărții cuprind paratexte desprinse din numeroasele opere ale lui Eliade, traduse, îngrijite sau prefațate de Scagno: întîi eseistica și studiile științifice, apoi operele literare, memorialistice și diaristice.

Aș putea spune multe, foarte multe despre autor, dar s-ar suprapune peste cele scrise de editori, cu precizie și eleganță, în prefața volumului. Trebuie chiar să adaug un obligatoriu *disclaimer*, o clauză de declinare a responsabilității, cum ar veni pe românește. Nu pot să ascund că de Roberto Scagno mă leagă vechi sentimente de prețuire și admirație. Încă de cînd l-am putut citi, mai întîi în volumul co-editat de el, *Mircea Eliade e l'Italia* (Milano, 1987), exemplarul din biblioteca profesorului Cornel Mihai Ionescu, care se află acum în rafturile bibliotecii mele. Din anul 1995, cînd l-am întîlnit la Roma, la o conferință dedicată chiar lui Eliade, aceste sentimente s-au transferat și asupra omului. În cele aproape trei decenii scurse de atunci am avut ocazia să adîncesc cunoașterea lui, fie prin corespondență, fie în mod direct. De aceea, cînd a trebuit să aleg doi referenți, una dintre opțiuni a fost pentru Roberto Scagno (iar cealaltă pentru Mac Linscott Ricketts).

Nefiind nici un împătimit, nici un speculator de recenzii, am lăsat să treacă mai multe ocazii de a scrie despre edițiile italiene ale cărților lui Eliade îngrijite de Scagno. O bună parte dintre ele stau pe raft alături de *Mircea Eliade e l'Italia*. Sînt bucuros însă că am prilejul de a scrie despre ultima adițiune la acest raft. Și mai ales pentru că ea este un volum de autor și un „Eliade total“. O carte ce va trebui tradusă cît mai curînd în limba română. Pe lîngă valoarea ei intrinsecă, se va vedea și cum, în țara lui Eliade, prea adesea s-a repetat rău ceea ce Scagno spusese bine.

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Cine e favorit în meciul dintre arbitrii și patronii de cluburi din Superliga?

Cine are fluierul. Dar cine are, cu adevărat, fluierul? Povestea e așa: arbitrii s-ar fi revoltat ca urmare a declarațiilor patronilor împotriva lor și ar fi făcut plîngere la Comisia de Disciplină a FRF. Patronii în cauză ar fi, conform gsp.ro, cine credeți? Diosegi de la Sepsi, Pandele de la Voluntari și Boc de la U Cluj. Bine, dacă nu cunoașteți fotbalul, aș putea să continui așa, să vă duc de nas. Am glumit. Ăștia nici nu se aud, au alte treburi. Nu, pîrîții sînt privații cu banii cei mai mulți investiți/împrumutați în cluburile lor și, prin consecință, cei cu ambițiile și frustrările cele mai mari. Gigi Becali de la FCSB, Varga de la CFR, Mititelu de la FCU Craiova 1948. Se răfuiesc între ei și arbitrii sînt cîteodată căști albastre prinse la mijloc, alteori detonatori de scandaluri. Surpriza în acest grup e Ciprian Marica, acționar la Farul, mai degrabă un om de PR, fără decizie directă, dar mai ușor de atacat. Hagi sau Popescu, de la aceeași echipă, care au criticat și ei dur arbitrajele, sînt legende de care nu te iei. Marica a exprimat ceea ce cred mulți, anume că unele decizii sînt atît de vizibil strîmbe, în ciuda sistemul VAR în care poți cerceta la infinit reluările, încît ai senzația că ori asiști la un film cu proști, ori la unul cu bandiți. Arbitrii, deci, se revoltă contra acelora care se încăpățînează să spună că un perete alb e alb, și nu negru. E interesant cum va fi judecată o astfel de speță. Și mai interesant e cum va considera conducerea federației, de care aparține numita comisie, acest demers. Căci șeful FRF, Răzvan Burleanu, e sub tirul susținut al presei (incluzînd foștii fotbaliști importanți care se exprimă prin emisiuni) pentru că nu ia atitudine împotriva comisiei care îi acoperă pe arbitrii „daltoniști“. De ce nu o face? Pentru că tagma lor e independentă, e mantra oficială. Datorită proximității cu șeful lor, onorabilul Vassaras, care l-ar fi ajutat să se înșurubeze în forurile internaționale ale fotbalului, susțin destui. Acest război rece – presa urlă, ei tac și fac – e pe punctul să se încingă tocmai ca urmare a pîrei arbitrilor împotriva patronilor. Cum ar fi ca cei din urmă să fie sancționați pentru că au zis, fie și cu vorbe acide, că albul e alb? S-ar putea să fie cam mult chiar și pentru mai-marele de la FRF, care n-are nevoie de un scandal cosmic. E posibil, deci, ca de data asta arbitrii să primească, în loc de o mîngîiere, un mîrîit. E doar o ipoteză. Poate fi falsă și arbitrii să continue să greșească, iar cei care protestează să fie pedepsiți. Ar fi un frumos exemplu al democrației sovietice a fotbalului.

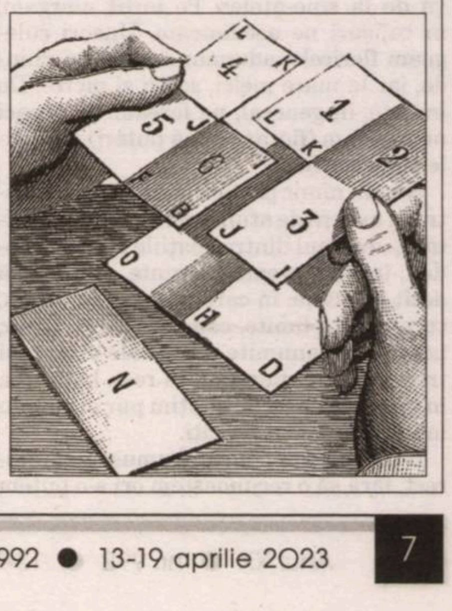

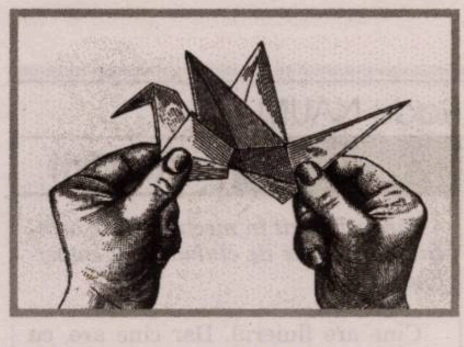

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Profesori din școală

Astăzi auzim diverse grozăvii despre ce se întîmplă în unele clase. O știre, parcă dintr-o proză absurdă, spune că la Colegiul Național „Ion Creangă“ un elev și-a înjunghiat în gît profesoara de japoneză. O alta spune că într-o școală din satul Pietriceaua niște elevi au fost filmați hărțuindu-și profesoara de engleză, mimînd scene sexuale în fața clasei. Și în urmă cu cîteva decenii apăreau tensiuni în relațiile dintre elevi și profesori. Puterea era mai degrabă de partea profesorilor, deși existau și episoade în care elevii o luau razna. Totuși, pe vremea aceea nu mi-au ajuns la urechi povești de genul celor de mai sus. Drept e că nici informațiile nu circulau ca acum. Amintirile mele sînt mai altfel:

Mic de statură și cu o mimică foarte expresivă, te putea duce cu gîndul la Louis de Funès. Ni se părea un tip rău și îi știam de frică, dar, în același timp, ceva ne făcea să nu-l putem lua complet în serios. Cînd apărea pe coridoarele școlii fugeam toți din calea lui strigînd: „Chimistul, Chimistul! Vine Chimistul!“. Era adeptul unei discipline stricte. Cînd aveam ore cu el, ne cerea să ne așezăm la coadă, în ordine, la ușa laboratorului de chimie, pînă cînd venea el s-o deschidă. Laboratorul lui era poate cel mai interesant din toată școala. Ne fascinau mai ales rafturile pline de eprubete și sticluțe cu substanțe colorate și periculoase (după cum ne atrăsese el atenția). Ce ne-am mai fi dorit să ne jucăm cu ele, să le amestecăm pînă scoteau fum sau explodau. Știa Chimistul de ce ne ținea sub așa o rigoare. Nici unul dintre noi nu intra în laborator fără să fie și el acolo. Uneori, dacă greșeam cumva, era în stare să facă adevărate crize de nervi. Ne temeam tot timpul de izbucnirile lui. Prin clasa a opta însă, parcă s-a mai îmblînzit. Expresia lui severă a devenit mai zîmbitoare, ba chiar a început glumească și să ne dea și sfaturi de viață. Ne-a spus că, deși el ne-a învățat destule, în liceu, la chimie, ne va fi și mai greu. Pentru mine, cel puțin, vorbele lui au fost valabile. Profesoara de chimie din liceu nu făcea crize de nervi. Cu metodă și calm, ea ne supunea unor eforturi crunte. Atunci am descoperit pentru prima oară că se poate învăța orice, doar de frică. Figura Chimistului a rămas în urmă, ca o dulce amintire.

Profesoara de engleză părea apropiată, modernă și drăguță. Ne-a preluat din clasa a doua, cînd la celelalte materii aveam încă învățătoare și nu profesori separați. Venea parcă dintr-o altă lume, așa cum și era de imaginat o profesoară de engleză, în acele vremuri comuniste. Nu era și superficială, însă. Ne pisa cu timpurile și cu verbele neregulate, de ne înnebunea. Deși aveam doar două ore pe săptămînă, lecțiile pentru acasă la engleză ne ocupau aproape același timp ca nenumăratele probleme de la matematică. „Ți-ai făcut temele la engleză?“ – mi-a rămas în minte ca o întrebare recurentă în discuțiile cu colegii de pe atunci. Ce se întîmpla dacă nu-ți făceai temele, dacă în fața acelor nesfîrșite exerciții oboseai, te blocai sau, pur și simplu, le lăsai baltă și ieșeai la joacă? Odată descoperit la controlul din clasă (care era foarte minuțios și nu-ți dădea aproape nici o șansă de scăpare), riscai diverse pedepse. Una presupunea să faci de trei ori mai multe exerciții pentru data următoare, ceea ce era chiar un coșmar. Dacă profesoara era în toane bune, scăpai doar cu cîteva „vîrtejuri“ făcute în cap cu guma de șters, sau cu o scoatere din bancă prin tragere de perciuni. Țin minte că odată eu am reușit chiar să întrec măsura acestor pedepse „obișnuite“, dar nu pentru că nu îmi făcusem tema. În timpul orei, am coborît din bancă, pe vine, între rîndul de la perete și cuier. Aveam o linie în mînă și eram pregătit să încep un adevărat duel cu un coleg, „descălecat“ și el dintr-o bancă mai din față. Preț de cîteva secunde ne-am tot încrucișat riglele. Nu mai știu ce aveam de împărțit, dar trebuie să fi fost ceva foarte important, de vreme ce nici n-am mai realizat că o asemenea bătălie pe sub bănci n-avea cum să rămînă neobservată. Alertată de pocniturile riglelor de plastic, profesoara s-a ridicat de la catedră, să vadă ce se întîmplă. Descoperind spectacolul a izbucnit: „Bă, voi sînteți nebuni? În oră la mine vă duelați?“. Uimită și poate și amuzată în sinea ei, pe moment nu ne-a făcut nimic. La sfîrșitul orei, ne-a spus însă amîndurora că trebuie să venim la școală cu părinții, să discute ea cu ei.

Profesorul Gaiu era uscat, avea mustață și fuma îngrozitor de mult. Ne preda matematica și era primul profesor cu care am avut de-a face în clasa a cincea. La cea dintîi lucrare de control mi-a dat nota 5, greșind el adunarea notelor separate pe care le scrisese în dreptul fiecărui exercițiu rezolvat. M-am dus acasă plîngînd. Nu nota propriu-zisă m-a afectat, ci nedreptatea. Mama s-a dus la școală, l-a căutat și i-a spus că pentru prima oară copilul ei a plîns pentru o notă. Spre disperarea ei însă, profesorul i-a răspuns că se bucură teribil că am plîns fiindcă, în opinia lui, asta însemna că îmi păsa, și n-a mai vrut să stea să asculte explicația cu nota greșită. Era poate orgolios... În orice caz, noi îl vedeam ca pe un fel de geniu în ale matematicii. Gaiu era o autoritate în școală și nici diriginta nu îndrăznea să se pună cu el. Impunea prin cunoștințele și prin prezența lui. Prin clasa a șaptea, cea mai bună elevă din clasă i-a dat o problemă de geometrie din *Gazeta matematică,* pe care ea n-o putuse rezolva. Stîrnit, profesorul a desenat-o pe tablă și întreaga oră s-a străduit, de față cu noi, s-o rezolve. N-a reușit. Atunci am înțeles că nimeni nu-i infailibil. Cîțiva ani mai tîrziu, eram la liceu, la o oră de matematică cu un alt profesor, remarcabil și el, pe nume Coconea. La un moment dat, ușa s-a deschis și profesorul Gaiu a intrat, scuzîndu-se, și i-a cerut ceva profesorului Coconea, aflat la tablă. Imaginea celor doi, unul lîngă celălalt, a fost o revelație. Profesorul din școala generală mi s-a părut dintr-odată teribil de sfrijit. Cel din liceu era cu un cap mai înalt și părea să aibă și o mare autoritate în fața celui dintîi. Profesorul Coconea vorbea mai clar și mai răspicat, iar figura îi era luminoasă. Profesorul Gaiu părea încurcat și era ceva mai întunecat. Am aflat atunci că întotdeauna profesorii cei mari au alți profesori și mai mari deasupra lor.

ready made

„La laboratorul de științe naturale din Capetown (Africa) se fac experiențe pentru stârpirea lăcustelor prin niște baccili despre cari s'a constatat că le priește corpul lăcustelor și că le dau gata într'un ceas de vreme.“

Gazeta Antirevizionistă, Anul II, No. 46, Arad, Duminecă, 1 Dec. 1935

Iaromira POPOVICI

bazar

Verde

© wikimedia commons

Cînd eram mai mică, nu mă gîndeam la natură, nu o percepeam: zburdam în ea, de-a dreptul. Bunicii mei aveau curte și grădină, și mă jucam destul de mult acolo. Mama mă scotea în parc și luam în stăpînire verdele din jur. Doamna Pintea, profesoara mea de engleză de la grădiniță, ne scotea cu grupa în parc și făceam același lucru, însă împărtășit.

Natura era, pe atunci, pentru mine, ceva de la sine-nțeles. Pe iarbă alergam, în tufișuri ne ascundeam. Uneori culegeam floricele, adunam castane și ghinde, iar la mare melci, scoici și pietre. De insecte, în general, ne feream. În copaci ne cățăram (fiecare după puteri) și le culegeam roadele.

Nu era nimic poetic în raportarea noastră la natură de atunci. Era o relație utilitară, era unul dintre spațiile care ne răbdau, în care aveam libertate, mai multă decît în altele, în care puteam să facem, cu anumite limite, cam ce voiam. Sigur, poate că în anumite colțuri ale ei ne mai trecea cîte un fior. Dar, în rest, bălăcirea în ea ne făcea să ne simțim pur și simplu mai liberi și mai fericiți.

Îi percepeam cumva frumusețea, indirect, fără să o recunoaștem ori s-o putem numi ca atare. Ne plăceau culorile și alcătuirile florilor, deși nu prea știam să facem altceva cu ele decît să le rupem. Ne bucura verdele ierbii pe care o călcam. Ne erau utile crengile mai lăsate ale copacilor dacă voiam să ne cățărăm, ori scorburile lor dacă voiam să ne ascundem.

Natura crease o lume ideală pentru joaca noastră. Mai complicată și mai palpitantă. Asta pînă la o anumită vîrstă. Pînă într-un soi de preadolescență. Cam pe la 11-12 ani am început s-o vedem și cu alți ochi. S-o vedem, de fapt, nu doar s-o folosim. Odată cu poveștile despre ea: deodată, natura nu mai era doar cea diurnă, deschisă, luminoasă. Se contura, în poveștile astea, și o latură mai întunecată, ori măcar mai difuză, cu un contur blurat: se puteau întîmpla în pădure, de pildă, și lucruri înspăimîntătoare. Existau animale nebănuite care pîndeau prin tufișuri. La fel, în parc. Pe scurt, se crea și o mitologie a acelor locuri, care le dădea, pentru prima dată, și o dimensiune poetică și metafizică, pe lîngă cea strict utilitară.

În poiana de la Cumpătu, unde-mi petreceam vacanțele din adolescență, făceam focuri „de tabără“ serile. Prăjeam pîine, slănină și ciuperci. Dar nu ăsta era adevăratul scop. Era, de fapt, un ritual inițiatic, care se desfășura în cadrul cel mai adecvat: unul în natură, într-un spațiu mai puțin controlat și controlabil, dar și cu potențiale riscuri. Tocmai asta era ideea: să existe și o doză de suspans și de posibil într-o realitate în care, altfel, toate erau prea la locurile lor.

La focurile astea se spuneau povești de groază și de seducții adolescentine. Combinația dintre cele două menținea un fel de fior, care plutea printre flăcări pînă se stingea focul. Cam același, sau un pic mai augmentat decît cel pe care-l simțeam cînd ne ascundeam prin cîte-un loc îndepărtat, tot undeva în natură, cîțiva copii, și pur și simplu nu mai ieșeam de acolo. Ne uita Dumnezeu prin spatele vreunui tufiș, adînciți în conversații despre lună și stele: nu făceam nimic interzis, doar că în locuri de felul ăsta ne era mai ușor să ne deschidem, să ne descoperim și să descoperim lumea.

În toate aceste situații, însă, nu aveam încă ochi conștient pentru frumusețea naturii. Sigur, atunci cînd culegeam o floare, o alegeam pe cea care ne îmbia mai tare, prin culoare și formă. Dar asta făcea parte tot dintr-o admirație primitivă, mai curînd utilitară, pe care o nutream pentru natură. Despre sentimentul cît de cît estetic al ei, într-un articol viitor.

dosar DILEMA VECHE

Coordonatoare: Ana Maria SANDU

Starea de ebrietate

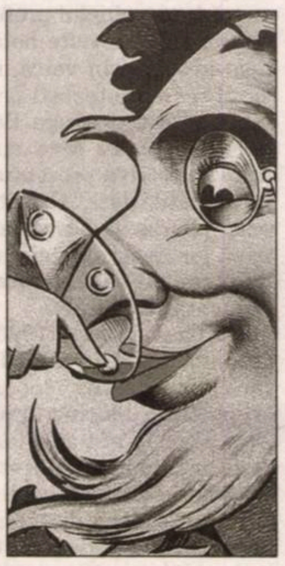

Texte și opinii de:

- Anca GRĂDINARIU (critic de film)
„Dintre toate barurile din lume…“
- Bogdan CREȚU (scriitor)
„Cum se bea în comunism“
- Zenobia NICULIȚĂ (psiholog)
„Alcoolul are un efect dezinhibitor“ – interviu
- Daniel NICA (lector univ., Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea din București)
„Ebrietate și autenticitate“
- Maurice MUNTEANU (stilist, revista *Elle*)
„Un parter pe strada Polonă“
- Adrian MUREȘAN (critic literar)
„«Mersul pe sîrmă»“
- Dan STANCIU
„Două feluri de îngăduință cu efecte similare“

argument

Vîrstele beției

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Starea de ebrietate

Pe strada pe care am copilărit, în cartierul de case din orașul de provincie, oamenii făceau vin pe care îl țineau în damigene și țuică din fructele care creșteau în pomii din grădină. Bețivii cartierului întîi cîntau, apoi începeau să se certe și, uneori, să se bată. „Alcoliștii“ m-au speriat întotdeauna. Unele familii s-au distrus cu totul și cîțiva vecini au murit tineri. Bunica îi disprețuia profund. Într-o seară de iarnă, cînd am găsit-o pe nebuna care locuia la cîteva case distanță mai mult moartă decît vie în zăpadă și am cărat-o cu mama să nu înghețe de frig, ne-a certat. „Ăștia sînt rezistenți, au un Dumnezeu al lor.“ Și avea dreptate, pe Leana am văzut-o apoi de nenumărate ori căzută în șanț și apoi cum revenea la viață ca o floricică.

Atunci cînd am venit la București la facultate, oamenii beau altfel. Ne întîlneam, de obicei într-o cameră de cămin, cu niște sticle de busuioacă de Bohotin, pe care nu le deschideam, că nu aveam tirbușon, ci le băgam dopul în sticlă cu cîte o tijă de la un umeraș. Vorbeam mult, asta erau efectele bahice și rîdeam și ne simțeam liberi. Acea amețeală tînără, naivă, nu însemna neapărat ebrietate, ci apartenența la o lume. Erau chefuri de pomină în căminul în care am locuit, cu muzică pînă dimineața. Cînd am împlinit 20 de ani, mama a venit cu două bidoane de căpșunică de la noi de acasă. Dulceag, nepretențios, amicii mei au băut vinul ca pe suc. În două ore toți erau pulbere.

Vodcă n-am putut să beau niciodată. Nu-mi plăcea mirosul. Cînd am plecat prima dată cu un iubit la munte, ca să mă impresioneze a cumpărat o sticlă de Lacrima lui Ovidiu. Un vin licoros, scump, pentru bugetele noastre de atunci, care mi s-a părut oribil. Maturizarea a adus cu ea și pretențiile, am descoperit că vinul poate să fie minunat de-a dreptul. Cu vechime, buchet și cu nenumărate și fascinante arome. Fiecare țară în care am călătorit a însemnat și descoperiri culinare și bahice. Am învățat ce se potrivește cu ce, am făcut pasiuni pentru diverse sortimente de vinuri roșii sau albe. Briza mării mi se pare că face bulele dintr-un pahar de prosecco hipnotice. Într-un an, am fost la un festival de literatură în Franța, în regiunea Champagne. Ne serveau cu șampanie de la ora 11. Seara se încheia în aceleași clinchete de pahare. După o săptămînă am decis că, oricît de mult te-ar fascina șampania, nu poți să o bei o viață întreagă.

În urmă cu niște ani, prietenul meu Chiri a descoperit ginul și capacitatea lui versatilă. A devenit un maestru al combinațiilor aromatice. Datorită lui am încercat toate gusturile posibile. Nu mai era vorba despre băutură, ci despre un aer de familie și despre plăcerea de a ne strînge și a ne iniția împreună. Mirodenii, pahare cu burți mari, ca de balenă, crenguțe de rozmarin și felii de fructul pasiunii, povești nenumărate, *luxe, calme et volupté*, vorba poetului Baudelaire.

În Dosarul de acum o să găsiți tot felul de „alcooale“: tari, literare, filozofice, melancolice, cinefile. Deci, noroc și sănătate! (**Ana Maria Sandu**)

Bogdan CREȚU

Cum se bea în comunism

Edgar Allan Poe, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Dylan Thomas, Scott Fitzgerald, Faulkner, Hemingway, John Berryman, Bukowski, Raymond Carver, Anne Sexton – mari scriitori moderni. Alcoolici. Dar Omar Khayyam? Și cîți alții? Scriitorii au băut dintotdeauna. Pentru că alcoolul este o metodă de căutare a sinelui. Sau de fugă de sine. De scîrbă de sine. De autodistrugere. Vertij și totodată luciditate. O experiență fabuloasă, cînd efervescentă, cînd crîncenă, care deschide anumite zone de care unii scriitori știu să profite. Singur, creierul nu te poate duce peste tot. Are nevoie de stimuli, de otrăvuri. În multe cazuri, alcoolul se mai pune între scriitor și societate. Între idolul tribului, copleșit de glorie, și micul om stîngaci, timid, complexat, care trebuie să facă față propriei imagini, rolului în care a fost distribuit. Nu un recensămînt al băutorilor vreau să comit aici. S-a băut strașnic și-n literatura română. În privat sau asumat, public. Și s-a și scris consistent despre asta. Subiectul meu e altul: se bea diferit în dictatură? Umple alcoolul altfel de complexe, comunitare, nu intime? Capătă el rolul unei metode de eschivă politică? E vreo diferență între boema mucalită a lui Păstorel și cea întunecată a lui Virgil Mazilescu? Ori între aceea nespectaculoasă, redundantă (ca și poezia sa) a lui Bacovia și aceea tot mai abruptă spre finalul vieții a lui Nichita Stănescu? Poate căpăta alcoolismul o semnificație etică? Poate funcționa el ca o suspendare a sistemului autoritar? Ori ca o scuză a compromisurilor, cedărilor?

Sînt cîteva figuri celebre de mari băutori în viața literară din timpul regimului comunist. S-a băut organizat, la restaurante, la chermeze literare, la restaurantul Uniunii Scriitorilor ori la casele de creație (Palatul Mogoșoaia a fost închis din pricina chefurilor cu urmări catastrofale, printre care și decesul lui Marin Preda) și s-a băut tot organizat, în privat. S-a băut în grup și s-a băut solitar. Boema din timpul dictaturii e tensionată, pentru că alcoolul predispune la tot felul de năzbîtii. Unele simpatice, dar altele cu grave repercusiuni. Or, într-un regim totalitar, tot ce se petrece în public capătă conotație politică. Inclusiv beția. Marii băutori trăiesc înconjurați de informatori ai Securității și sînt conștienți de acest lucru.

Alcoolismul e o „boală profesională“ a scrisului, care trebuie asumată pînă la capăt.

Unii reușesc, poate tocmai de aceea, să-și controleze beția, să-și inventeze un fel de avatar alcoolizat, care cu timpul se confundă cu originalul. Cine mai putea face, în ultimii ani, diferența dintre Nichita cel treaz și Nichita cel beat? Alcoolismul îi conferea un fel de imunitate dublă: și față de regim, atunci cînd mai fluiera în biserică, și față de admiratori, cititori, atunci cînd mai ceda, cînd făcea jocul Partidului, cînd recomanda tinerilor scriitori să se ducă în fabrici ori cînd lua partea găștii lui Eugen Barbu. Beat, devenea nevinovat, candid. Am citit tot ce se putea citi și am intrat, cît m-au dus capul și intuiția de prozator, înăuntrul personajului pe care și-l construise Nichita Stănescu. Culmea e că Nichita nu fusese un băutor precoce, precum Grigore Hagiu ori Petre Stoica ori Matei Călinescu ori Nicolae Velea. A mers însă pînă la capăt, alcoolul a devenit nu a doua, ci prima sa natură. Condiția ca poezia să mai funcționeze. Pentru el, alcoolismul e o „boală profesională“ a scrisului, care trebuie asumată pînă la capăt. A știut ce face. Și-a asumat. A trăit muribund cîțiva ani. Și numai de acolo, de pe prag, și-a mai putut scrie unele poeme puternice (din *Noduri și semne*, de pildă). Nichita a intrat în viața literară într-o perioadă foarte dificilă, în care alcoolul devenea un liant între amici și un întăritor. Distrugea trupul, dar făcea posibilă poezia. Iar pentru generația lui, literatura e totul, mai importantă decît biografia, decît propria viață.

Marin Preda a început să bea tîrziu. Și nu era făcut pentru asta. A băut violent, îndărătnic. A băut cu ură. S-a alcoolizat rapid, în vreme ce-și scria nu romanele cele mai bune, dar cele mai dificile, cu miza politică cea mai mare *(Delirul* și *Cel mai iubit dintre pămînteni).* Nu era rezistent, nu era făcut pentru asta. Nu era făcut nici pentru meseria de romancier, nu avea, cum spune el, „oase tari“, nu avea rezistență fizică. Dincolo de toate teoriile, intuiția mea e că din acest amestec teribil de muncă peste puterile lui fizice și alcool a și murit. Sînt destule mărturii că-n ultimii ani se trata cu tot felul de medicamente, nu din ipohondrie, ci pentru că viața lui devenise prețioasă tocmai pentru că se simțea obligat să-și termine cartea. Cînd a terminat-o, a declarat că e probabil romanul care a presupus cel mai mare efort fizic din literatura română. Preda nu era un alcoolic asumat, precum Nichita Stănescu. Nici un boem histrionic, precum Fănuș Neagu ori Ahoe. Diminețile scria, era „marele prozator“. Apoi devenea directorul celei mai importante edituri a vremii, Cartea Românească (ceea ce-i conferea o uriașă putere în sistem). În fine, seara recupera și bea grăbit, îndesat, numai tărie. El nu a fost un alcoolic, ci un alcoolizat. Și-a asumat teme dificile, cu puternic impact politic. A făcut un joc dublu, între așteptările regimului și cele ale publicului. Între aceste tensiuni, alcoolul era un aditiv. Și asta l-a consumat. Viața lui s-a dizolvat rapid în alcool.

Sînt și alte tipuri de alcoolizare în timpul comunismului. Leonid Dimov și Mircea Ivănescu sînt băutorii evazioniști. Ca și literatura lor. Ei nu erau figuri de prim-plan, nu în egală măsură cu Nichita Stănescu sau Marin Preda. Nici nu au creat o curte de adulatori care să le aplaude fiecare butadă, fiecare gest histrionic. De fapt, fiecare a băut adecvîndu-se propriei poezii: Dimov a făcut-o butaforic, retras în spații periferice, într-un cerc restrîns, iar Mircea Ivănescu anonim, metodic, disciplinat, parcă pentru a-și ascunde traumele. A reușit să treacă drept om sobru, nu drept bețiv, la fel cum poezia lui a trecut drept prozaică, neinflamată, deși conținea conflicte intime traumatizante. Oricum, ei nu sînt bețivi politici, ci metafizici.

Nu pot ocoli două cazuri-limită, ale unor scriitori pentru care alcoolul a devenit un capăt de drum, dar și o formă de rezistență etică și, în consecință, politică. E vorba de Virgil Mazilescu și Mariana Marin. Alcoolizarea lor seamănă teribil. Pe alocuri, s-a și realizat în comun. Jurnalul lui Virgil Mazilescu e un document teribil al pierderii reperelor, al neîncrederii în necesitate salvării. „Anestezie“, „animalizare“, „imbecilizare“ sînt cuvinte-cheie. „În consecință“, adaugă la un moment dat: „echilibru sufletesc“. Virgil știa ce face, de vreme ce își nota meticulos degradarea. O făcea cu un fel de satisfacție, ca o răzbunare împotriva lumii. Dar și ca o răzbunare împotriva sieși. Prietenii îl evocă în ipostaze etice intratabile. Reacționa la compromis, cu un curaj pe care alții, mult mai bine plasați, nu-l aveau. Pentru că nu-i mai păsa. Pentru că-și distrusese singur, prin alcool, tot ceea ce regimul politic i-ar mai fi putut lua. La fel și Mariana Marin. O mare poetă, „mutilată“, cum spune titlul unei ultime cărți, „la tinerețe“. Cum răul nu putea fi nici evitat, nici acceptat, alcoolul devenise o metodă de echilibru. Echilibru prin autodistrugere.

Ce au băut toți? Votcă. Whisky sau coniac, din dorința de a demonstra că a devenit domn – în cazul lui Preda. În orice caz, tărie. Timpurile cereau soluții decise. Vremea boemei irigate cu vin trecuse. Dictatura obliga la o ieșire abruptă din prezent. Fie la o adaptare resimțită ca trădare a sinelui profund, fie la eschive sau chiar revolte hotărîte. Or, la așa ceva ajungi prin votcă, nu prin vin. Cu vinul te împrietenești pe viață. Poți construi, nu poți distruge. Bețiile tuturor celor amintiți au ceva autodistructiv. Ei beau împotriva prezentului lor. Împotriva „situației date“. Ori, atunci cînd nu găsesc resurse să-i facă față demn, împotriva lor înșiși. Iar aici asprimea alcoolului rafinat funcționează, nu blîndețea fermentată a vinului.

S-a băut și după 1990, și încă teribil de mult. Ion Mureșan, Ioan Es. Pop ori Octavian Soviany sînt poeți ai alcoolului poetizat. Marius Ianuș, Radu Vancu, Dan Sociu, Cristian Fulaș, Bogdan-Alexandru Stănescu și destui alții au scris sistematic și memorabil despre această experiență. Unii dintre noi am băut goliardic, alții speriați de traume familiale, la originea cărora a fost o traumă socială. Dar nici unul dintre noi nu a mai băut împotriva sistemului. Boema noastră nu a mai fost subversivă. Nu a mai avut un resort etic, așa cum a fost în cazul lui Virgil Mazilescu sau al Marianei Marin. Am băut din dezamăgire față de lumea care întîrzia să se alinieze visurilor sau idealurilor noastre sau am băut prostește, din curiozitate, la tinerețe. Dar nu am mai băut împotriva unei interdicții. Alcoolul nu a mai fost o metodă de eliberare. O căutare tensionată a libertății. Am băut uneori senin, construindu-ne astfel prieteniile. Mă uit la noi: cei mai mulți am ieșit cu bine din buclă. Semn că a existat posibilitatea salvării prin alte mijloace. Aproape toți scriitori care s-au alcoolizat în timpul comunismului au sfîrșit-o devreme.

După noi nu se mai prea bea aplicat, metodic. E și asta o meserie. O carieră chiar. Acum se bea pripit, în „stilul smuls“, vorba lui Mircea Ivănescu. *Shot*-ul e o formă de a face saltul în excitație. La fel diferitele substanțe care au mare căutare acum, la cei mai tineri decît noi. Bețiile se construiesc împreună. Ele lasă spațiu și mai ales timp pentru îndelungi dezbateri, pentru rîs. Drogul e solipsist. Și te izolează, nu te aduce la un loc cu ceilalți, cum o face alcoolul.

***Bogdan Crețu** este scriitor și profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași. Cea mai recentă carte publicată este* Nichita, poetul ca și soldatul, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Starea de
ebrietate

Dan STANCIU

Două feluri de îngăduință cu efecte similare

Pentru început, deschidem *Saturnalia* lui Macrobius, la capitolul VIII, și citim: „Haideți, spuse atunci Evangelus, înainte de a ne scula de la masă, să arătăm îngăduință și vinului. Și asta o vom face la umbra autorității lui Platon; doar el socoate că vinul, dogorind prin mintea și mădularele omului, e ca un fitil, ca o flăcăruie care-i sprintenește spiritul și-i dă vigoare trupului“. Pare un sfat înțelept, așa încît vom trece îndată la următorul conviv, la Plinius, care înșiră pe larg, în cartea a XIV-a din *Naturalis Historia*, felurite soiuri de viță-de-vie (de la *visulla*, *coccolobis*, *inerticula*, *spionia*, *scapula*, *murgentina*, *arceraca* la *talpona*, *etesiaca*, *pumula*, *bananica*, *buconiates*, *tharrupia*, *streptis*, *ambrosia*, *scripula* sau *alopecis* pînă spre inevitabilul etc.) și multe varietăți de vinuri, de la cele din struguri (precum *statana*, *mamertina*, *petulana*, *peuce*, *thalassites*, *mulsum* etc.) la cele din altceva (scorușe, sparanghel, cimbru, maghiran, lavandă, morcov, salvie, mătrăgună, trestie, castravete sălbatic sau napi). Și încheiem traseul vinicol cu *Anatomia teoretică și practică a vinului*, publicată de Jean Ḅrouaut la 1646, unde capitolul II este dedicat în întregime excrementelor vinului, autorul oferindu-ne prețioase îndrumări.

De aici încolo, fiindcă ne-am arătat îngăduința pentru vin (chiar dacă n-am făcut-o la umbra autorității lui Platon, ci în proximitatea altor umbre), s-ar cuveni să arătăm aceeași îngăduință și apei. Una dintre ipotezele despre originea acesteia pe Pămînt spune că ea s-ar fi aflat în compoziția cometelor care ne-au vizitat cîndva și (plăcîndu-le peisajul) s-au stabilit la noi, după ce plecaseră în voiaj fie din Centura lui Kuiper, fie din Norul lui Oort. (Ca o preferință personală, aș înclina către Centura lui Kuiper întrucît acolo își duc traiul trei planete pitice, iar una poartă numele de Makémaké, foarte potrivit, cred, pentru locul de obîrșie al apei.) Oricum ar fi și de oriunde s-ar trage apa, e lucru știut că are în dotare doi atomi de hidrogen și unul de oxigen. Ce nu se știe (sau se știe doar în anumite cercuri și pătrate) sînt numele atomilor: Helga și Hermann pentru atomii de hidrogen, Orlando pentru atomul de oxigen. Cum probabil bănuiți, Helga și Hermann sînt gemeni, însă Hermann e mai scund și are alt număr atomic la pantofi (deși e impropriu spus „pantofi“ – practic, el nu se încalță, își îmbracă pașii în distanțe). Lăsînd la o parte cîteva minore altercații, ca atunci cînd n-au căzut de acord dacă H_2O să se evapore încet ori la repezeală, amîndoi gemenii se comportă identic, răspund într-un glas oricărei tentative de a-i separa și își fac treburile împreună, cu aceeași fierbinte indiferență. Orlando, în schimb, e volatil: azi aici, mîine-n Focșani, cînd vesel, cînd ursuz, ba alergînd pe pajiștile înrourate după melci care întotdeauna i-o iau înainte, ba răpus de nostalgie în cerdac. Și cu toate astea, cei trei atomi se înțeleg între ei de minune, iar apa e mulțumită să-i aibă.

S-ar cuveni să arătăm aceeași îngăduință și apei.

În interiorul moleculei lor, timpul nu trece și nici nu se scurge, n-ar avea motive. De obicei, se țese. Firește, țesătura timpului nu arată la fel peste tot: într-un pîrîu de munte cu ape cristaline, ale căror molecule au tendința de a se manifesta zglobiu, e ușoară ca un fulg sau ca o adiere; în oceane, unde moleculele se urnesc mai greu, fie din cauza salinității, fie pentru că s-au obișnuit să stea degeaba, textura ei se aseamănă cu a postavului; în apa de la robinet, alcătuită din molecule moi, aduce cu o catifea. Toate aceste țesături ale timpului sînt folosite de atomii Helga, Hermann și Orlando (animați de un întreit avînt) pentru a confecționa gustul apei, care poate merge de la dulce auriu pînă spre acidulat verzui. (Cîteva papile gustative au susținut, sub protecția anonimatului, teza existenței unui gust acrișor indigo, dar fără să fi prezentat dovezi limpezi în acest sens.)

După ce atomii noștri și-au terminat munca de construcție a gustului și s-au dus la culcare, temperatura apei începe să scadă treptat, oprindu-se din scădere, pentru un scurt răstimp, la 7,5 grade Celsius. Atunci (nu mai devreme, nu mai tîrziu) e bine s-o bei fiindcă doar temperatura asta îi conferă apei proprietăți euforizante, întrucîtva echivalente cu ale conținutului unui pocal de *thalassites*. Băutorul este cuprins de o plăcută amețeală, aripi nevăzute îl poartă către întinderile scăldate în eter ale planetei Makémaké unde asistă, încîntat, la dansul picăturilor primordiale, se lasă prins în hora stropilor care n-au cunoscut vreodată seceta, cade în sus într-o plutire dincolo de eu. Curînd (sau poate imediat) i se deschid în față, parcă împinse de un suflu roșu, porțile percepției și vede siluete, vremuri, fapte ignorate pe cînd era treaz. Nu mai încape îndoială că spiritul, cum zicea Platon, i s-a sprintenit. Apoi un vechi prieten, a cărui vechime se măsoară în decade incandescente, îl ia de mînă și-l conduce pe un drum înalt.

E ceea ce se cheamă – în termeni aparent peiorativi – să te îmbeți cu apă rece.

■ ■ ■

Anca GRĂDINARIU

Dintre toate barurile din lume…

N-am reușit niciodată să scriu o cronică de film în „stare de ebrietate“. Un eșec marcant al vieții mele, avînd în vedere că prefer un șpriț lung cu vin prost unui film lung și prost. Dacă mă plictisesc în sala de cinema, nu stau pînă la final. Rareori las, însă, o sticlă neterminată.

Odată, cineva care nu mă prea iubea m-a descris cam frumos pe un blog furios: „o viciată care-și scrie articolele din barurile din Berlin“. Mi-aș fi dorit să fiu tare ca un stîlp de cafenea. Să devin acel gen de personaj *über-cool* care plutește într-un nor de fum de țigară și aburi de alcool din care plouă cu cuvinte inspirate. Dar nu-s o versiune feminină a lui Charles Bukowski: de la festivalul de la Berlin îmi scriam corespondențele trează, în camera anostă de la Ibis, sorbind dintr-o cafea cu lapte, cu un ochi la campionatul mondial de schi alpin. Ce apărea în print era altceva: articolele comise „la două mîini“, în tandem cu Mihai Chirilov, erau hiperbolizate și îmbibate în abuz bahic, pentru că aveau succes și pentru că nu ne păsa de reputație. Devenise brand-ul nostru. Dar oricît aș fi vrut să tai gustul rînced de ulei de pește pe care-l simțeam atunci cînd încercam să descriu cele mai multe „filme“ de la Berlinală, nu eram în stare să aștern nici măcar un cuvînt într-o stare alterată a conștiinței. Articolul ăsta îl scriu din Hațeg, într-o pensiune a unei doamne pocăite, care, slavă Domnului, nu are un strop de alcool în casă. Nici boemii beatnici mitizați nu scriau tot timpul pe un carnețel, între două absinturi, ci mai des pe o tastatură (zgomotul mașinii de scris mecanice pe mahmureală trebuie să fi fost greu de suportat). Dar, ca să nu fiu ipocrită, recunosc că n-am trecut prin nici un festival complet sobră (uneori, destul de des, simți nevoia să uiți că ești critic de film). Acum, mă bucur că sînt invitată la mult mai puține: ficatul îmi mulțumește.

Ucenicia mi-am făcut-o în facultate. Partea a doua a anilor ’90 nu avea jenă: profesorii fumau cîte două pachete de Carpați fără filtru în timpul cursurilor și pe seară mai ieșeau cu noi la birtul Papillon, unde se încingeau discuțiile despre film și politică. Vremurile erau tulburi ca primul vin și la fel de amețitoare. Întîiul meu festival a fost cel de la Costinești și ce fericire mi-a adus acest Cannes al studenților faliți! Seara beam *vodka cola* cu două dintre profesoarele mele preferate, într-o complicitate bahico-cinefilă exaltată. Mai tîrziu, am reușit să mă strecor la petreceri turbate, extravagante, cu rîuri de șampanie și fîntîni de ciocolată, cu concerte private Marilyn Manson sau The Kills, cu străfulgerări de Keanu după panglica roșie a zonei VIP, pe acoperișurile orașului sau în vile luxoase de pe croazetă, ce se sfîrșeau cu sărit în piscină și cu dezamăgirea starletelor înfrigurate care-l așteptau în zadar pe Harvey. Toate acestea erau mai crude dimineața, în damful de alcool nedormit emanat de ziariștii de la proiecțiile de presă. Dar ceva lipsea: poate discuțiile incoerente de altădată, cu adîncimi sporadice, nealterate de jocul profesional „bagă-mă-n seamă!“.

Vremurile erau tulburi ca primul vin
și la fel de amețitoare.

Lumea filmului are o fixație să se dea virtuoasă, dar adevărul e că s-a născut din spumă fermentată… „Alcoolul este cauza – și soluția – tuturor problemelor din viață“, spunea un scenarist prin gura nemuritorului Homer Simpson. „Hollywood-ul nu e decît o mare distilerie“, declara unul din marii săi bețivani, actorul Robert Mitchum.

Și totuși, găsești rar filme în care băutura să nu fie demonizată, ca *Another Round* al lui Vinterberg. Dar regizorul e european și a declarat că și-a dorit să facă „o celebrare a alcoolului și un tribut adus acestuia și figurilor istorice care au izbutit lucruri mari și erau bete mai tot timpul“. Printre acestea, genialul scenarist Herman J. Mankiewicz care a contribuit necreditat la capodopere clasice precum *Monkey Business* și *Duck Soup* ale fraților Marx și *Vrăjitorul din Oz*. Era un bețiv mînios care stîrnea bătăi peste tot pe unde mergea și insulta pe toată lumea, de la directorii de studio pînă la actorii din peliculele sale. Mankiewicz fusese cîndva prieten cu mogulul de presă William Randolph Hearst și participase la multe petreceri la San Simeon, infama vilă a miliardarului. Relația s-a încheiat, însă, cînd Hearst l-a dat afară după ce scenaristul a tot încercat să o îmbete pe Marion Davies, amanta lui Hearst. Mankiewicz a căutat să se răzbune. A început să scrie scenariul la *Cetățeanul Kane* și s-a folosit de tot ce cunoștea despre mogul pentru a-l umili, inclusiv făcîndu-i lui Davies un portret vitriolat și folosind chiar, pentru posteritate, ceea ce știa că este porecla specială a lui Hearst pentru clitorisul amantei: *rosebud*. De-a lungul istoriei Hollywood-ului, „băutura a fost la fel de răspîndită și de influentă ca și ego-ul“, scrie Mark Bailey în *Of All the Gin Joints*, o carte savuroasă, ce împrumută pentru titlu una dintre cele mai faimoase replici cinematografice și care ne descrie povești sălbatice despre excese de acest fel din „perioada de aur“. La 44 de ani, Raymond Chandler a fost concediat din funcția de director în industria petrolieră din cauza alcoolismului. Însă a devenit un scriitor de ficțiune foarte popular, ceea ce i-a adus un contract cu Paramount. A băut non-stop și nu a mîncat nici o mîncare solidă în următoarele opt zile, iar studioul i-a pus la dispoziție un doctor care să-i injecteze glucoză în braț de două ori pe zi. În timpul filmărilor pentru *Noaptea Iguanei*, Richard Burton – supranumit „una dintre minunile secolului XX“ datorită rezistenței supranaturale la alcool – se trezea cu bere la 7 dimineața, termina o ladă, apoi trecea la tărie. Soția sa, Elizabeth Taylor, începea cu vodcă la ora 10, înainte de a trece la tequila. Burton avea așa o nevoie să se îmbete constant, încît a forțat producția să construiască un bar atît în partea de sus, cît și în partea de jos a unei scări pe care trebuia să urce pentru a ajunge pe platou.

Clara Bow, o adolescentă din Brooklyn, a cărei „mamă era nebună“ și al cărei tată era „un obsedat libidinos“, a fost supranumită „It girl“ (și i-a servit ca inspirație lui Damien Chazelle pentru personajul Nellie LaRoy din *Babylon)*. Odată cu faima ei a venit și licența de a ultragia lumea, deoarece Bow, care iubea „băutura, jocurile de noroc, înjurăturile și sexul“, era „atît de libertină încît îi șoca chiar și pe cei mai depravați tipi de la Hollywood“. Și lista e, practic, interminabilă. Așa că data viitoare cînd mai vedeți că ia Oscarul un film despre pericolele alcoolului (și unul ca *Babylon* este ignorat), imaginați-vă ce se întîmplă la Afterparty. Filmele bune sînt rare, beția și fățărnicia constante.

Anca Grădinariu *este critic de film și jurnalistă.*

■ ■ ■

Daniel NICA

Ebrietate și autenticitate

In vino veritas, știm cu toții. Dar care este acest adevăr pe care beția îl scoate la suprafață? Să fie legat doar de divulgarea accidentală a unor secrete? Sau, mai degrabă, e vorba despre un eveniment mai cuprinzător al veridicității, care se întinde de la onestitatea involuntară pînă la autodezvăluirea totală?

Bețivii pot fi teribiliști, gălăgioși, dezorientați, dar sînt sinceri cu ei și cu ceilalți. Băutura înlătură fricile și subminează convențiile; amorțește cenzura conștiinței și dezleagă limbile, ducînd la destăinuiri imprudente și la exteriorizarea celor mai adînci pasiuni și instincte. Un mod rapid de a rezuma toate operațiunile alcoolului este să spui că beția este un agent al adevărului. Al scoaterii la iveală. Sau, altfel spus, al autenticității. Atît confesiunea nesăbuită, cît și comportamentul dezinhibat sînt expresii diferite ale aceluiași instinct al firescului, al autocoerenței, al transparenței plenare. Un bețiv este congruent cu sine, o întruchipare a umanității netrucate și necosmetizate. Alcoolul afectează cortexul prefrontal, responsabil, între altele, pentru toate mașinațiunile și calculele prin care noi păstrăm aparențele în fața opiniei publice. Doar în beție te regăsești așa cum ești, departe de jocul ipocriziei sociale. Bețivul este așadar el însuși, probînd corelația dintre ebrietate și autenticitate.

Pe de altă parte, bețivul devine adesea de nerecunoscut, atît pentru sine, cît și pentru ceilalți. „N-am mai fost eu“, spune acesta cînd se trezește, rușinat de faptele sale. E ca și cum o forță străină l-ar poseda, împingîndu-l să spună și să facă cele mai mari grozăvii. „Am băut pînă nu am mai știut cine sînt“ – e o altă mărturisire frecventă, care exprimă senzația de alienare, de pierdere a sinelui. Alcoolul este un falsificator al realului, un produs artificial care alterează percepțiile și ne decuplează nu doar din angrenajul neliniștilor cotidiene, ci chiar de la structura propriei noastre identități. Beția creează un univers butaforic și trezește străinul din noi, stînd așadar sub semnul distorsiunii și al amăgirii de sine. Văzută din acest unghi, ebrietatea este tocmai contrariul autenticității. Iată cum – în funcție de cum o descriem (și, evident, în funcție de concentrația de alcool), beția oscilează amplu între două stări diametral opuse.

Alcoolul se profilează astfel ca un tratament paradoxal, un *pharmakon* ambivalent, atît leac, cît și otravă a sinelui autentic. Să fie această pendulare între contraste doar o chestiune de proporție, de dozaj optim? Majoritatea cercetărilor din medicină și din psihologia clinică au acreditat cu succes această idee. Pînă la un punct, alcoolul este un stimulent al dezinvolturii, al spontaneității și al exprimării autentice în limitele convivialității. Însă, consumat în cantități mari, acesta devine un element disruptiv și toxic, care te înstrăinează de tine și de ceilalți.

Însă, dincolo de aceste investigații mai degrabă empirice, relația dintre beție și autenticitate rămîne în continuare deschisă către întrebări filosofice. Una dintre acestea e: ce este sau, mai bine zis, cine este acest străin interior pe care beția îl scoate la suprafață, făcîndu-ne irecognoscibili în ochii noștri și ai altora? Este *străinul* din noi atît de exterior identității noastre? Răspunsul la această întrebare depinde de modul în care concepem natura sinelui. Dacă gîndim sinele – așa cum a făcut-o filosofia occidentală pînă la Nietzsche – ca o substanță omogenă și indivizibilă, dotată cu o identitate preexistentă, atunci beția este un inamic al adevărului nostru lăuntric. Consumat peste măsură, alcoolul alterează esența naturală a sinelui și îi răpește astfel autenticitatea.

Există, pe de altă parte, un mod diferit de a concepe sinele, mai degrabă ca pe o configurație instabilă de impulsuri decît ca pe o monadă fixă, înzestrată cu o identitate predeterminată. Acest mod de a concepe sinele se cristalizează în filosofia lui Nietzsche, care înlocuiește ideea unui subiect stabil și unitar cu ipoteza „subiectului ca multiplicitate“. Pentru filosoful german, sinele este o colecție dezordonată de imbolduri, energii și afecte, aflate într-o înfruntare permanentă. Altfel spus, identitatea nu mai corespunde unei „voci“ unice, singulare și statornice, ci unui multiplicități dinamice de „voci“ distincte, ba chiar contradictorii. Prin urmare, autenticitatea nu mai este o descoperire a unei singure esențe lăuntrice, ci o stilizare a existenței, un experiment ludic cu toate aceste „glasuri“ diferite care alcătuiesc sinele multiplu. Mai exact, autenticitatea este un proces de rearanjare a acestor impulsuri și afecte, într-o configurație care sporește vitalitatea, creativitatea și forța individului.

O astfel de concepție asupra autenticității este posibilă doar prin inversiunea dintre unitate și multiplicitate. Pentru Nietzsche – și, ulterior, pentru o bună parte a filosofiei contemporane – doar pluralitatea sinelui e reală; unitatea sa nu e nimic altceva decît o ficțiune, o simplă iluzie. Iar, din perspectiva acestei inversiuni, „adevăratul nostru sine“ – cel pe care beția se presupune că îl alterează – este doar o plăsmuire, o proiecție înșelătoare. Nu există o identitate unică și stabilă, de care să ne înstrăineze alcoolul. Dar, în același timp, nu putem spune nici că starea de ebrietate ne scoate la iveală chipul nostru autentic, eul veritabil. Singurul lucru pe care beția îl face este să ne confrunte cu propria noastră alteritate, cu alcătuirea noastră încîlcită și contradictorie. Alcoolul este într-adevăr o oglindă a veridicității; însă aceasta nu reflectă adevărul *unic* al ființei noastre, ci multiplele adevăruri adăpostite în noi înșine. Cel care comite o crimă la beție nu este doar un ucigaș și atît, căruia alcoolul i-a dezvăluit adevărata natură. Dar nu e nici o făptură candidă, cu o inimă simplă și bună, pe care băutura l-a înstrăinat de esența lui lăuntrică. El este *și* un criminal. Nu are o identitate fixă. Căci, așa cum zicea și Sartre, omul „este ceea nu este și nu este ceea ce este“. Sîntem ființe posibile, alcătuite din tot felul de tensiuni și disonanțe, sîntem simfonii atonale de instincte. Iar beția nu este altceva decît o formă de a fi în contact cu această pluralitate de impulsuri și forțe, care compun identitatea noastră reală. (Nu o identitate unică, nici simplă, nici definitivă; dar reală, adică veridică.)

În aceste condiții, ar trebui să inversăm chiar termenii problemei puse mai sus. Întrebarea fundamentală cu privire la raportul dintre ebrietate și autenticitate nu este în ce măsură prima o stimulează sau, dimpotrivă, o alterează pe a doua, ci dacă nu cumva beția – privită, în sens generic, ca acces la propria multiplicitate – este chiar condiția de posibilitate a autenticității. Căci, dacă e să-l urmăm pe Nietzsche pînă la capăt, ajungem la concluzia că autenticitatea este, în fond, o formă de ebrietate. Adică un contact nemijlocit cu identitatea noastră reală, așadar cu multiplicitatea care ne definește.

Iar, dacă așa stau lucrurile, nu cumva repulsia opiniei publice față de ebrietate este, în fond, o teamă de autenticitate? O astfel de idee e foarte plauzibilă. Cît de îndreptățită e această frică reprezintă un alt subiect de discuție. Oricum, dacă o astfel de teamă e într-adevăr justificată, ar trebui să modificăm celebra zicală românească și să spunem: cînd doi îți zic că ești autentic, du-te la culcare!

***Daniel Nica** este lector universitar la Universitatea din București, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, unde predă etică. Ultima carte publicată:* Cine sînt eu? Autenticitatea și limitele sale morale *(2022).*

Ion MUREȘAN

Poemul alcoolicilor

Vai, săracii, vai, săracii alcoolici,
cum nu le spune lor nimeni o vorbă bună!
Dar mai ales, mai ales dimineața cînd merg clătinîndu-se
pe lîngă ziduri
și uneori cad în genunchi și-s ca niște litere
scrise de un școlar stîngaci.

Numai Dumnezeu, în marea Lui bunătate,
apropie de ei o cîrciumă,
căci pentru El e ușor, ca pentru un copil
ce împinge cu degetul o cutie cu chibrituri. Și
numai ce ajung la capătul străzii și de după colț,
de unde înainte nimic nu era, zup, ca un iepure
le sare cîrciuma în față și se oprește pe loc.
Atunci o lumină feciorelnică le sclipește în ochi
și transpiră cumplit de atîta fericire.

Și pînă la amiază orașu-i ca purpura.
Pînă la amiază de trei ori se face toamnă,
de trei ori se face primăvară,
de trei ori pleacă și vin păsările din țările calde.
Iar ei vorbesc și vorbesc, despre viață. Despre viață,
așa, în general, chiar și alcoolicii tineri se exprimă
cu o caldă responsabilitate.
Și chiar dacă se mai bîlbîie și se mai poticnesc,
nu-i din cauză că ar expune idei teribil de profunde,
ci pentru că inspirați de tinerețe
ei reușesc să spună lucruri cu adevărat emoționante.

Dar Dumnezeu, în marea Lui bunătate, nu se oprește aici!
Imediat face cu degetul o gaură în peretele Raiului
și îi invită pe alcoolici să privească.
(O, unde s-a mai pomenit atîta fericire pe capul unui singur om!)
Și chiar dacă din cauza tremuratului nu reușesc să vadă
decît un petec de iarbă,
tot e ceva peste fire.
Pînă cînd se scoală unul și strică totul. Și zice:
„În curînd, în curînd va veni seara,
atunci ne vom odihni și vom afla împăcare multă!“
Atunci unul după altul se ridică de la mese,
își șterg buzele umede cu batista,
și le este foarte, foarte rușine.

(din volumul Poezii,
Editura Paralela 45, 2014)

„Alcoolul are un efect dezinhibitor”

interviu cu psihologul Zenobia NICULIȚĂ

De ce bem?

Alcoolul, ca orice substanță care induce modificări ale dispoziției, este atractiv din multe motive: din curiozitate, din camaraderie, din dorința de evadare, din dorința de a face parte dintr-un grup, din nevoia de a uita sau a ignora o emoție, o realitate, din dorința de a ne amorți emoțional. Fiecare dintre aceste motive sau o combinație a lor poate fi baza pentru care o persoană poate alege să bea alcool într-un context social sau privat.

Cum de alcoolul acționează asupra fiecărui individ altfel?

Alcoolul are efecte fizice și neuronale similare pentru toată lumea, dar variabile în funcție de cantitatea și frecvența ingestiei: deficit cognitiv ușor (nu, alcoolul nu ne face mai ageri), tulburări ușoare ale funcțiilor motrice, dezorientare, un declin în abilitatea de a lua decizii. Ceea ce pare să facă diferența între reacțiile diferitelor persoane care consumă alcool este efectul dezinhibitor pe care acesta îl are la nivel psihic. Acele comportamente, gînduri și reacții pe care în mod obișnuit le ținem sub control (din frică, timiditate, rușine sau instinct de supraviețuire) tind să fie greu sau imposibil de inhibat. Astfel, se eliberează diferite părți ale personalității și modalităților noastre tipice de reacție. Mecanismul dezinhibitor este același, dar rezultatele sînt diferite atît pentru observatorul atent, cît și pentru cel care experimentează.

Starea de ebrietate ne face mai îndrăzneți, mai creativi, mai simpatici?

Cel mai corect termen ar fi „dezinhibați“. Acest lucru arată diferit pentru fiecare persoană, în funcție de ceea ce reprimă. Pentru unii, ies la iveală furia și frustrarea, pentru alții jovialitatea și spiritul jucăuș. Cei mai mulți se exprimă mai proeminent, voluminos sau exuberant decît de obicei. Schimbarea aceasta este temporară, dar nu fundamental neautentică. Părțile reprimate sau inhibate ale personalității care pot ieși la iveală sub efectele alcoolului ne pot părea inedite. În realitate, ele sînt legate direct de felul în care ne-am dezvoltat și am învățat să funcționăm. Pe cei care devin mai îndrăzneți, mai vorbăreți sau mai glumeți în urma consumului de alcool, cel mai probabil viața i-a învățat că trebuie să fie sobri, conștiincioși sau virtuoși și că nu se cade să se lase pradă emoțiilor pozitive, care îi fac slabi. Cît despre creativitate, alcoolul inhibă sau diminuează capacitățile cognitive ale persoanei (capacități care fac parte din procesul creativ). Prin urmare, persoanele care sînt creative sub influența alcoolului se manifestă astfel în ciuda și nu datorită „licorii magice“.

Există vreun adevăr în vechiul In vino veritas?

Acest dicton este strîns legat de convingerile pe care le avem cu privire la adevărul ascuns al ființei noastre, la ideea unui sine autentic și a unor măști pe care le purtăm. Din punct de vedere al psihologiei sociale, această idee este nefondată. Teoria construcției sociale a personalității susține că nu există un sine autentic și mai multe forme false de autoreprezentare. Dimpotrivă, personalitatea fiecăruia dintre noi este un amestec de roluri sociale învățate, transpuse pe suportul temperamental înnăscut, dintre care unele sînt mai proeminente, iar altele mai puțin exersate și cunoscute. Cu alte cuvinte, și profesorul strict, și tatăl distant, și prietenul glumeț la un pahar sînt în aceeași măsură manifestări adevărate ale aceleiași personalități. În acest sens, adevărul descoperit de alcool este cel al părților noastre reprimate, pe care nu le considerăm corecte, acceptabile sau morale, pe care le negăm cu rușine sau încercăm să le extirpăm din ființa noastră. Astfel, am putea întreba dacă este un adevăr insulta pe care o adresează un soț furios sub influența alcoolului soției care își exprimă frustrarea sau îngrijorarea. Sau dacă se găsește vreun adevăr în glumele dezinhibate ale unui grup de prieteni sau prietene care își găsesc evadarea într-un club. Adevărul care se găsește în astfel de situații nu este cel pe care îl acceptă sau îl gîndește întreaga ființă.

Ce fel de personalitate e predispusă la consum mai mare de alcool?

S-a vorbit multă vreme despre o personalitate adictivă, care ar fi mai predispusă la comportamente de dependență, între care se regăsește și consumul de alcool. Există studii corelaționale care au analizat astfel de profiluri de personalitate, cu rezultate variate. Tendințele recente în psihologie și psihoterapie pun accentul mai mult pe mecanismele care vulnerabilizează persoana și conduc la instalarea adicției decît pe un profil de personalitate care ar fi mai predispus sau mai viciat. În acest context, premisa rămîne aceea că sîntem cu toții predispuși la adicție, atunci cînd vulnerabilitățile noastre se întîlnesc cu factorii contextuali care ne oferă oportunitatea și ne încurajează consumul. Fiind relativ larg răspîndit, ușor accesibil și legal, alcoolul devine cu ușurință metoda de amorțire a suferinței pentru un număr atît de mare de persoane, încît diversitatea personalităților lor nu permite crearea unui profil.

Pandemia a modificat în vreun fel comportamentul față de alcool?

Se pare că pandemia a condus la o creștere a consumului de alcool solitar, ascuns, acasă. Atunci cînd ocaziile sociale favorabile consumului au scăzut sau au dispărut cu totul, iar nivelul de anxietate a crescut proporțional, ceea ce era un comportament ocazional a devenit un obicei sau o adicție.

Vorbim astăzi despre băut social. Cum s-a ajuns aici?

Băutul social reprezintă un comportament care apare ocazional, nerepetitiv, în funcție de contextul care îl solicită, de eveniment sau de relațiile care îl favorizează. Există și factori culturali care favorizează și chiar încurajează consumul de alcool în contexte sociale. Alături de acesta, un concept mai greu de înțeles și acceptat este acela de „băutor cronic“, persoană care pare să funcționeze bine consumînd cu regularitate o cantitate de alcool considerată medie sau mică, ce nu conduce la apariția de simptome și manifestări specifice stării de ebrietate. Acest nivel de consum este periculos tocmai prin iluzia funcționării pe care o menține, ascunzînd astfel efectele pe termen lung asupra sistemului nervos și a capacității de reglare emoțională a persoanei.

Unde începe dependența și se termină starea de ebrietate?

Dependența de alcool este o stare caracterizată de amorțeală emoțională sau disociere de propriile trăiri, nevoia de a consuma o cantitate din ce în ce mai mare pentru a obține efecte similare, incapacitatea de a se liniști fără a bea și instalarea unor obiceiuri asociate consumului. Acest fenomen poate să apară în prezența sau în absența stării de ebrietate. Convingerea că doar persoanele care ajung la o stare de ebrietate periodică sînt dependente este limitativă. Fenomenul adicției este mult mai răspîndit decît sîntem pregătiți să recunoaștem. Avînd în vedere răspîndirea consumului de alcool și contextul cultural care include jovialitate, petrecere și distracție, dependența de alcool devine ea însăși o piedică în a fi văzută drept ceea ce este cu adevărat: o încercare de a fugi de o suferință pe care nu o putem trăi sau pentru care nu avem uneltele necesare de a o înțelege și traduce într-un mod sănătos de exprimare.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU

Maurice MUNTEANU

Un parter pe strada Polonă

Pe Bubbles am cunoscut-o cînd aveam 7 ani, era una dintre prietenele mătușii mele, Nanette. Bubbles avea în permanență migrene și era înconjurată, paradoxal, de un nor de fum, un nor gri, uneori dens, alteori transparent, un nor care semăna cu părul ei tuns *carré*.

O vizitam în general duminica, pe strada Polonă. Casa în care locuia Bubbles îmi părea misterioasă, poate chiar era o casă plină de mistere. Nanette îmi tot spunea că suferă, că trebuie să vorbim foarte încet, pentru că nu suportă zgomotele puternice. Curiozitatea copilului de atunci era firească – aș fi vrut să știu mai multe lucruri despre ea, despre ce făcuse în tinerețe, dar Nanette ocolea cu discreție toate aceste subiecte.

Pe Bubbles o găseam mereu întinsă pe o canapea, cu o compresă rece la cap, cu țigara într-o mînă și paharul cu vin spumant, sau cu tărie, în cealaltă. Eu nu înțelegeam cum cineva care suferă în permanență de migrene poate fuma atît de mult. Nici cum poate fi să ai în permanență migrene nu înțelegeam. Am întrebat-o, la un moment dat, pe Nanette cum arată Bubbles atunci cînd nu are aceste dureri fatale de cap. Nanette mi-a zîmbit, un zîmbet trist, și m-a mîngîiat pe creștet – acesta a fost felul ei de a-mi spune că Bubbles era alcoolică și că trebuie să stau departe de asta.

Ce ciudați sînt adulții, mă gîndeam. Și ce preocupări ciudate au. Îmi plăcea să urmăresc orice formă de exces, mă fascinau oamenii viciați, deși atunci nu știam ce înseamnă viciul, și nici că nu e nimic fascinant acolo, dimpotrivă. Sigur, la Bubbles mă atrăgea și discursul – trecea cu viteza luminii de la Günter Grass la niște pantofi de antilopă gri, pe care și-i cumpărase de la magazinul Victoria, de la un ofițer german care fusese amorezat de ea, și pe care eu îl poreclisem în taină Maximilian Vogel, și îl asociam cu Herr Direktor din *La Medeleni*, la chestii lipsite de orice importanță, chiar absurde, care trimiteau la un fel de delir al unei fetițe care refuză să fie femeie.

Bubbles trăia în penumbra apartamentului ei doar din amintiri. Apăreau, înșirate pe un fir subțire al memoriei, tot felul de locuri & amănunte – fostul Hotel Splendid, care fusese bombardat, curtea Școlii Centrale, cățelușa Cocker, Nelly, a prietenei ei din copilăria petrecută între Londra și București, creioane dermatograf ascunse în ciorapi albi de mătase, cutii de pudră Caron și bule, multe bule, în permanență bule.

Multă vreme nici nu i-am știut numele adevărat – Ilona. Aflasem că fusese căsătorită o singură dată, cu un medic neurolog, un personaj la fel de fascinant, care murise foarte tînăr, într-un accident de schi. Acela a fost și momentul în care a murit Bubbles, odată cu el, îngropată în zăpezile din jurul Brașovului.

În ciuda derapajelor ei, Bubbles era definiția civilizației – deși orgolioasă, era atentă, prețuia cuvintele, le alegea cu grijă, și detesta răutățile gratuite. Avea grație, era excesiv de politicoasă, își mișca mîinile spectaculos atunci cînd fuma sau cînd ducea paharul la gură și se scălda, la propriu, în Guerlain. De la Bubbles am învățat că există o diferență majoră între a te parfuma în exces și a mirosi vulgar a parfum – ea, care își parfuma inclusiv spatele, deși nu înțelegeam prea bine cum reușește și mi-o imaginam în poziții imposibile în cabina de baie, făcea multe lucruri excesive, dar niciodată stridente. Pentru că era de o inteligență copleșitoare, pentru că era educată și pentru că avea un simț ascuțit al penibilului.

Îmi mai plăcea să o urmăresc pentru că garderoba ei fabuloasă descria schimbarea anotimpurilor cu o precizie de ceas elvețian – știai că urmează să înflorească magnoliile cînd o vedeai pe Bubbles purtînd rochia bleumarin din mătase, știai că te va inunda parfumul teilor cînd scotea din șifonier una dintre rochiile în aparență nepretențioase din in, știai că va ninge cînd apărea blana de vulpe roșcată. Iată, de la Bubbles am aflat că inul nu se calcă niciodată, pentru că trebuie să arate șifonat, că nu orice șirag de mărgele poate fi considerat o bijuterie, că poți purta dresuri cu sandale, dar nu orice dresuri. Nu vorbea despre modă, vorbea despre stări, avea o dispoziție estetică, nu știu cum altfel să o numesc.

Într-o duminică, Nanette m-a anunțat că nu vom mai merge la draga de Bubbles, că nu voi mai mînca eternele vișine în ciocolată, că nu voi mai atinge bomboniera din cristal. Nici nu știu ce a ucis-o pe Bubbles – poate că a ucis-o viciul, poate că a ucis-o dragostea ce i-a fost furată prematur, poate că a ales să se omoare lent, conștientă, lucidă. Au înflorit magnoliile pe strada Polonă, dar nu mă pot uita niciodată la curtea în care Bubbles ieșea foarte rar, pentru că nu ieșea aproape niciodată. O singură chestiune mă face să nu îmi aduc aminte de ea cu tristețe – faptul că știu, cu siguranță, că ar fi detestat vremurile de azi. Deși comunismul a redus-o definitiv la tăcere, ecourile contemporane & absența din peisaj a bărbaților care ar fi putut să o danseze ar fi ucis-o mai repede.

***Maurice Munteanu** este stilist la revista* Elle.

Adrian MUREȘAN

„Mersul pe sîrmă”

Că Junimea era o societate veselă și petrecăreață știam dinainte, însă cartea lui Răzvan Voncu, *O istorie literară a vinului în România* (Curtea Veche, 2013), înmulțește și diversifică argumentele în favoarea acestei teze. Ba mai mult, demistifică și deconstruiește prejudecăți, precum aceea a preferinței explicite a lui Caragiale și a personajelor sale (strict) pentru bere. Starea de ebrietate se hrănește adesea din „surse“ dintre cele mai diverse. Celebrul *Cetățean turmentat* descrie atît culisele chefului cu Cațavencu, în urma căruia i se va subtiliza scrisorica de amor, dar și o posibilă hartă a drumului către extazul bahic, în care țuica, vinul și berea reprezintă stații obligatorii: „Ba că dă-mi-o, ba că nu ți-o dau, din vorbă-n vorbă, tura-vura, ne-am abătut pe la o țuică... una-două-trei... pe urmă dă-i cu bere, dă-i cu vin, dă-i cu vin, dă-i cu bere... A făcut cinste d. Nae... l-am băut... oo! l-am băut!“. Deși Cetățeanul e un vicios cu intenții cinstite, diferențiindu-se de turmentația morală specifică altor personaje, de regulă cu intenții ascunse, nu se lasă ocolit de prostia fudulă, de mîndria de a-l fi băut pe Cațavencu. Chiar dacă face (prea) multe concesii unei viziuni infernale asupra lumii lui Caragiale, criticul V. Fanache vine aici cu încă o explicație, de sorginte cognitivistă: personajul bea pentru a dobîndi curajul de a a călca în locuri nepermise și de a rosti vorbe îndrăznețe, de a se ipostazia într-o persoană însemnată, onorabilă. Astfel, „postura de turmentat îi permite gestul cutezător și filosofarea utopică, îl ferește de eventualele sancțiuni contravenționale. (...) Bețivul pare a fi protejat de propriul său viciu, ca și cum ar purta o mască inofensivă“ (V. Fanache, *Caragiale*, ed. a IV-a, Dacia, 2011). Dacă tandemul euforic Cațavencu – Cetățeanul turmentat se va reface în finalul *Scrisorii pierdute*, cînd Ghiță Pristanda oprește muzica și cînd „se împart pahare de șampanie fruntașilor“, în *D'ale carnavalului* Catindatul completează lista licorilor euforice și terapeutice bînd rom, spre a-i trece durerea de măsele, în urma sfatului primit de la un funcționar de la percepție: „Vrei să-ți treacă? Mănîncă, bea, fă petreceri și magnetizează-te, dar magnetizează-te strașnic cu jamaică...“. Păcat că muzica reggae va apărea peste abia un secol.

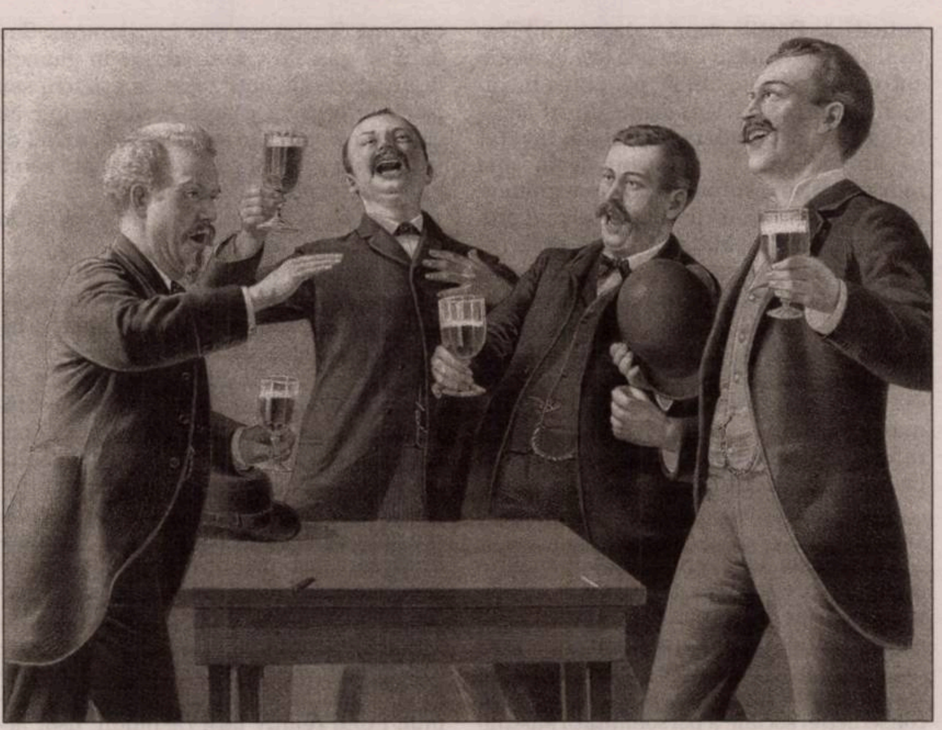

„Băuseră un număr de sticle,
dar nu deveniseră mai comunicativi.“

În *Craii de Curtea-Veche*, logodna spiritului oriental cu decadentismul occidental, la întretăierea dintre două secole, este consfințită inclusiv prin combinația dintre țuică și șampanie, într-o atmosferă „bacoviană“ și catalizatoare a consumului de esențe tari: „Deși nu plouase, tot era ud; jgheaburile plîngeau, ramurile copacilor desfrunziți picurau, pe tulpine și grilaje se prelingeau, ca o sudoare rece, stropi groși. Ăsta e timpul care îndeamnă cel mai mult la băutură; rarii trecători ce se prefirau prin ceață erau mai toți afumați. Un lungan, coborînd prispa unei cîrciumi, căzu grămadă și nu se mai sculă. Pantazi porunci încă un rînd de țuici“. Mai apoi, „ca să împece lucrurile, porunci să se destupe șampania ce, după datina meselor noastre, se sluji în pahare mari“. Într-un eseu despre povestea *Crailor*, Nichita Danilov notează foarte inspirat și poetic că aceasta ar avea „consistența unui lichior greu, dulce amărui, revărsat pe masă“. Dincolo de acest veritabil „manual românesc al decadentismului“, cum numește Angelo Mitchievici capodopera lui Mateiu Caragiale, desprindem și silueta amintitului Bacovia, proletar și livresc, ca în poemul *Sonet*: „Ca Edgar Poe mă reîntorc spre casă, / Ori ca Verlaine topit de băutură – / Și-n noaptea asta de nimic nu-mi pasă“. De altfel, poate că nu ar fi rău să reamintim aici că însuși pseudonimul său literar marele poet și l-a luat nu doar în relație cu Bacăul natal, ci, precum se destăinuie într-un interviu din 1943: „Bacovia mai însemnează și altceva. Prescurtînd pe *Bacchus* în *Baco*, și adăugîndu-i apoi cuvîntul latin *via* – calea, adică, ajungi să vezi că Bacovia înfățișează pur și simplu Calea lui Bacchus. Pe calea aceasta am mers eu într-adevăr de foarte multe ori“.

Odată cu era postbelică, așa cum observă și Răzvan Voncu, pe măsură ce înfăptuirile „mărețe“ ale regimului comunist sînt exaltate cu ipocrizie, exasperarea cetățeanului de rînd crește și ea, luînd adesea formele denaturate ale alcoolismului. Scene precum acelea create de Marin Preda în *Marele singuratic* (1972) sînt extrem de relevante pentru ebrietatea privită prin lentilele neorealismului: „Presupunerea lui Niculae nu se adeverea: băuseră un număr de sticle, dar nu deveniseră mai comunicativi. (...) Sub efectul vinului, cel care pronunțase aceste cuvinte se făcuse roșu la față și o irepresibilă veselie, pînă atunci secretă, începu să-i strălucească în priviri, în timp ce strivea țigare de la țigare. Starea lui se deosebea de a scriitorului vesel prin ironia intensă a luminilor ochilor, în timp ce pe chipul aceluia veselia era ca o spumă a vitalității sale debordante colorată de intense străluciri de cinism turbure în priviri...“. Excesul și alterarea pîndesc la colț, consfințind înecarea subiectului în gesturi violente ori cufundarea în fantasma compensativă: „Veselul îi cîrpi una după ceafă. E furios, șopti Niculae. (...) Alături de el era unul care era atît de fericit că are ce bea, încît făcea cu sticlele și cu paharele un fel de prestidigitație, tot timpul turna și le turna și celorlalți vin, apă, sifon, în pahare, și din pahare în el, și pe urmă iar din sticlă celorlalți și lui iar între două picături...“.

Pășind printre formele literaturii contemporane, antologicele poeme adunate de Ion Mureșan în *Cartea Alcool* surprind, în cele din urmă, o re-*spiritualizare* a stării bahice, în sensul în care spațiul cîrciumii devine refugiu și regăsire, deși tîrzii, ale unui reflex epifanic: „ferestrele cîrciumii sclipeau în soare, / roșii ca ardeii iuți puși la uscat pe sfoară. / Cu adevărat nu mai era nimic de așteptat. / Cu adevărat nu mai era nimic de făcut. / Și, deodată, lucrurile mi-au devenit limpezi, / ca atunci cînd scrii o poezie după ce ai plîns / vreme îndelungată, / și nu mai vrei să înțelegi nimic“. Deși remușcările persistă („Îmi vine să vomit de milă, îmi vine să vomit de tristețe“), ele nu suspendă speranța origeniană, pînă în ultima secundă, în grația/grațierea divină, ca în poemul eschatologic cu care se încheie volumul: „Aceasta e Ziua celei de a doua veniri. / Și deodată, pleosc, / întunericul scuipă un înger, / un înger mic, mic, / un înger sfrijit, / un înger diabetic, / un înger albinos, / ultimul îngeraș recuperator. / Care mă înhață de o ureche / și mă duce în lumină și eu plîng / și plîng prin aer / cu urechea între degetele îngerașului, / plîng, / că întunericul rămîne singur“. Grația divină este ipostaziată prin apariția unui cocostîrc uriaș „ce calcă de pe-un acoperiș de cîrciumă pe altul“, căci Dumnezeu, „în marea Lui bunătate“, le oferă bieților alcoolici numeroase binecuvîntări. Prin urmare, neo-spovedania fiului risipitor se deschide printr-o răstălmăcire, printr-o deturnare încuviințată de aceleași foruri divine: preceptul conform căruia totul a fost spus (ori scris) deja, redescoperit cîndva și de către moraliștii francezi, se transformă semnificativ aici în „Totul a fost băut“. Resursele acestei relații insolite dintre ebrietate și grația divină și, implicit, cordialitatea ori afecțiunea cu care sînt priviți inșii refugiați în alcool pot fi detectate atît la Bacovia („al beției mister“), cît mai ales la Arghezi („Domnul, Dumnezeul meu / Mi-a umplut două pahare / Din cerescul lui rachiu / Scos din lună cu burghiu. / Și-n fiecare pahar / A lăsat și-un drob de har. / Amîndouă-s ale tale, / Zise Domnul, ia-le, bea-le“).

Cazul lui Ion Mureșan reactualizează, totodată, situația unei intregi boeme literare specifice anilor relativei liberalizări a comunismului românesc. Numele unor poeți precum Nicolae Labiș, Nichita Stănescu sau D. Stelaru pot fi ușor invocate pe acest fir. Pe primii doi îi evocă și îi reconstruiesc ficțional Cosmin Perța și Bogdan Crețu în recentele „biografii romanțate“ apărute la Editura Polirom: *Labiș. Jurnalul pierdut*, respectiv *Nichita. Poetul ca și soldatul*, unde primele pagini se constituie, memorabil, într-o veritabilă fenomenologie a mahmurelii. Pe al treilea îl evocă, între mulți alții, Crohmălniceanu în ale sale *Amintiri deghizate*, respectiv Petre Stoica în *Amintirile unui fost corector*, unde „îngerul vagabond“ își vizitează mai tinerii fani într-o cămăruță mizeră, de boemă studențească, dar aureolată ca o cameră de refugiu și de dezbateri intelectuale, ca o vizuină luminată. Pe cît de liniștit se comportă în zilele fără excese, pe atît de violent izbucnește în momentele de delir, cînd se reactivau înăuntrul său mituri ale primejdiei și gesturi paranoice: „Vorbele-i mînioase, împletite din gîlci și buruieni otrăvitoare, nu cruțau pe nimeni – dușmanul principal îi rămînea însă francmasoneria mondială, o adevărată cutie a Pandorei din care, zicea el, s-ar revărsa toate relele lumii. În anumite momente afișa un optimism delirant. (...) Intraseră pe ușă în patru labe, cu cîte-o lămîie prinsă în dinți. Stelaru era pus pe distrugeri totale. Cu bisturiul, instrumentul de care nu se despărțea niciodată, se repezise să-mi sfîșie plapuma. Implorări, proteste. Se lăsa greu înduplecat: «Plapumă, he! ca burghezii. Ce, tu ești poet sau burghez? Rușine. Dar acum?! Ce dracu, lasă-mă să-ți sfîrtec plapuma, te rog!»“. Acel *te rog* pune pe gînduri și trimite, cred, înspre teza Laurei Pavel despre așa-zisele moduri de a fi între autobiografic și ficțional, în sensul în care protagoniștii vieții boeme împărtășesc „o condiție histrionică de graniță“, ilustrînd un caz aparte de ficționalizare pe care cercetătoarea o numește, pe urmele lui Bruno Latour, *co-ficționare*, marcînd modul în care „personaje și situații ficționale, pe de o parte, și scriitori, artiști, cititori, pe de altă parte, își împrumută unii altora modurile de existență, manierele de a fi“ (v. Laura Pavel, *Personaje ale teoriei, ființe ale ficțiunii*, Institutul European, 2021).

Literatura extrem-contemporană este, cred, un teritoriu fertil continuării acestei investigații eseistice. Din rațiuni de spațiu, nu am cum să insist aici, dar proze precum *Dansul cîinilor* de Mariana Bojan (2003), *Terasa Fericirii* de Lavinia Bălulescu (2018), ori romane precum *Omar și diavolii* de Dan Ciupureanu (2017), *Fîșii de rușine* de Cristian Fulaș (2018) sau *Soldații: poveste din Ferentari* de Adrian Schiop sînt deosebit de ofertante în cartografierea postcomunistă a stărilor bahice și a implicațiilor sociale, cotidiene, mentalitare sau ontologice pe care le dezvoltă.

Adrian Mureșan *este critic literar, profesor la Liceul Teoretic „Avram Iancu“ din Cluj-Napoca. Cea mai recentă carte:* Vîrstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor, *Editura OMG, 2020.*

Propuneri de *Dileme* *vechi* pentru viitor:

● **Toxic**

„Romanul și scenariul de film sînt animale diferite“

– interviu cu regizorul Bogdan MIRICĂ –

***Bogdan Mirică** a absolvit mai întîi Facultatea de Jurnalism la București, apoi a studiat scenaristică și producție de film la Londra. A debutat cu thriller-ul* Cîini, *care i-a adus premiul FIPRESCI la Festivalul de la Cannes și Trofeul Transilvania la Cluj. Luna aceasta intră pe ecrane* Boss, *tot un film* noir, *cu un scenariu scris și regizat de Bogdan Mirică. Filmul spune povestea unui șofer de ambulanță din București, prins într-o investigație complicată. Alături de Laurențiu Bănescu, mai joacă în film actorii Ioana Bugarin, Sergiu Costache, Teodor Corban, Cosmina Stratan, Toma Cuzin, Mimi Brănescu și Diana Cavallioti. Am vorbit cu regizorul despre felul în care își scrie și își regizează poveștile și despre ce e important în psihologia personajelor sale.*

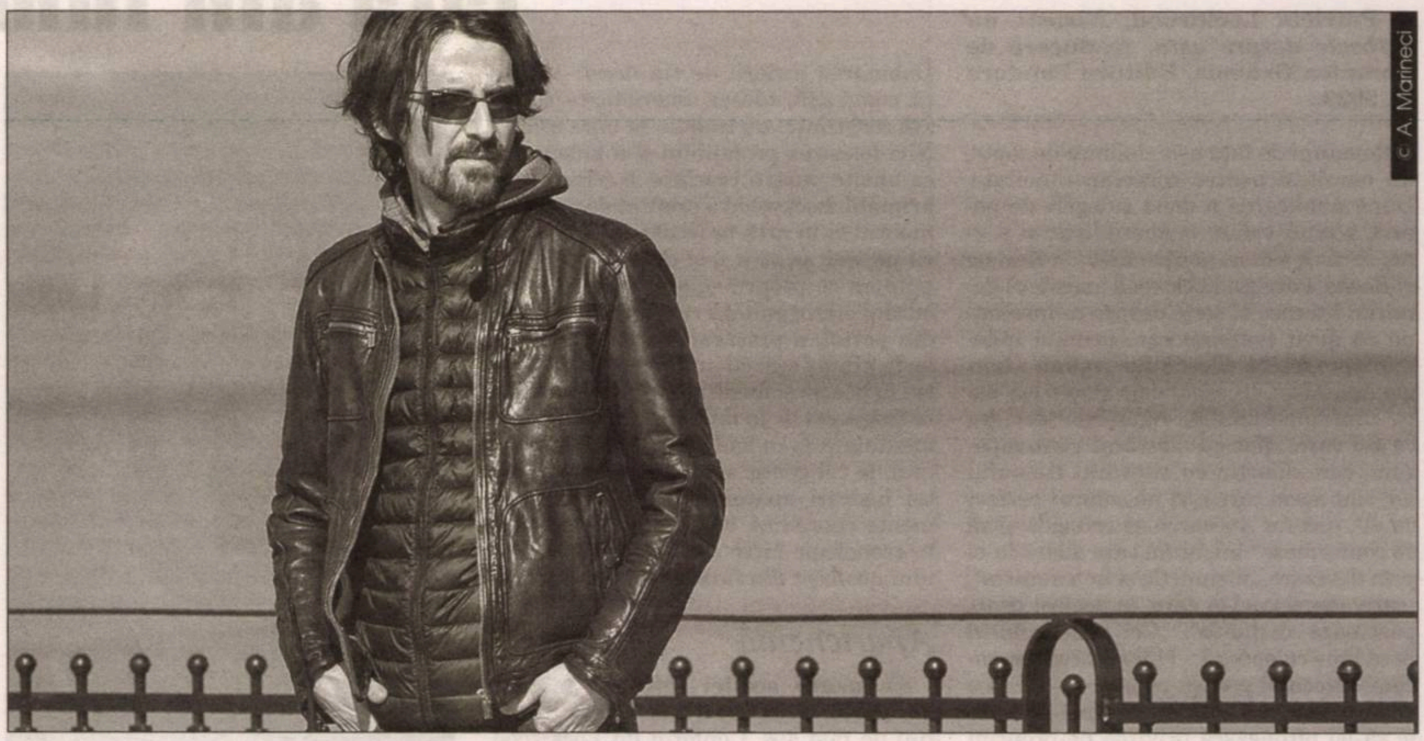

© A. Marineci

După succesul serialului Umbre *și, mai ales, cel al debutului cu thriller-ul* Cîini *au trecut cîțiva ani. De ce a durat atît să filmați lungmetrajul* Boss?

Eram în Franța cînd am terminat *sound mix*-ul la *Cîini* și fix a doua zi m-am apucat de scris pentru *Umbre*, sezonul 2. Și, pentru că am lucrat la sezonul doi, n-am putut să mă bucur nicicum de traiectoria festivalieră a filmului. Dincolo de *glam*, îmi pare rău că n-am putut să fiu martor la reacțiile oamenilor la film – un proces care te poate calibra creativ pe mai departe. Apoi, am făcut *Umbre 3* – sezon pe care l-am scris și regizat integral, ceea ce a fost un efort considerabil. Am terminat pe la finalul lui 2019 și, cîteva luni mai tîrziu, m-am apucat de rescris *Boss*. A venit pandemia, lumea s-a dat peste cap, sistemele de finanțare n-au mai funcționat cum știam. Oamenii n-au mai funcționat cum știam. Și uite așa am ajuns să filmez la finalul lui 2021, să fac postproducție în 2022 și lansarea în 2023.

Au fost multe variante de scenariu sau l-ați scris dintr-o suflare, cu gîndul la personajul principal, interpretat de Laurențiu Bănescu?

Ideea scenariului a plecat de la un vis pe care l-am avut acum mulți ani: se făcea că participasem la un jaf împreună cu alți trei bărbați, dar focusul nu era pe jaf în sine, cît pe sentimentul că o să-mi petrec tot restul vieții uitîndu-mă peste umăr, de teamă să nu fiu descoperit. Așadar, visul mi-a dictat tonalitatea: nu aveam să fac un procedural, ca un episod din *C.S.I.*, cît un film de stare, care să respire frică, paranoia, anxietate. Cu fiecare draft am încercat să sintetizez cît mai mult, să reduc organismul ăsta care se cheamă scenariu la schelet – iar personajul principal a fost în toate variantele catalizatorul acțiunii.

Din complice la crimă, Bogdan ajunge să acționeze ca un detectiv scrupulos. Ce se întîmplă cu el din momentul în care demarează propria investigație?

Ce se întîmplă cu noi toți atunci cînd începem să punem întrebări despre propria existență: pe de-o parte găsim răspunsuri sau frînturi de răspunsuri – deci găsim niște adevăr, pe de altă parte ne săpăm propria groapă, pentru că *„Ignorance is Bliss“*. Dacă structura ta psihoemoțională e una care caută precizie, unghiuri drepte, n-o să ai o viață ușoară. Și asta se întîmplă cu Bogdan din *Boss*.

Cum se raportează un antierou aparent echilibrat la avalanșa de evenimente care par uneori farse macabre?

Încearcă să-și mențină echilibrul pe o suprafață din ce în ce mai alunecoasă. Există un proverb care spune că nimeni nu poate sări peste propria umbră – și cred că există un filon profund determinist în film. Odată ce roțile zimțate ale mecanismului au fost puse în mișcare, nu te mai poți sustrage procesului. Scenaristic vorbind, am folosit o dată plot-ul, narațiunea și pe de altă parte structura psihologică a protagonistului care nu-l lasă să respire pînă nu ajunge la certitudine.

Ce artificii regizorale ați folosit reușind să redați atît de bine universul dezumanizant al unui oraș construit parcă din ruine?

Nu am falsificat nimic, mai degrabă am avut o precizie a selecției. Bucureștiul e o cacofonie arhitectonică și ca om care locuiești aici te poate cocoșa emoțional, iar dacă nu ești atent, nici nu știi de ce. Are atît de multe forme, dimensiuni, texturi, culori – parcă mai multe decît poți metaboliza. E grotesc, ca monstrul lui Frankenstein. Și, asemeni lui, are o sensibilitate aparte. Orașul ăsta e profund antropomorfic: te uiți la niște case dărăpănate, la niște calcane care îmbîcsesc cerul, la alei mîncate de gunoi și vegetație și ai senzația că vezi leșuri sau ființe care-și trag ultima suflare. Și aici a trebuit să fiu atent cum aleg locațiile, în funcție de dimensiune, culoare, textură, de vibrația pe care o emanau. Ăsta e orașul, dar eu am ales ce vreau să văd din el.

A fost greu să filmați scenele de urmărire cu mașinile?

Deloc, sînt totuși absolventul școlii de cascadorii *Umbre,* unde am avut șansa să filmez cîteva chestii foarte spectaculoase. Ca să-ți iasă o cascadorie bine ai nevoie de cîteva elemente clare: o echipă de cascadori buni care știu ce fac și cum să controleze situația și o echipă de producție bună, care să-ți ofere *framework*-ul necesar, unde orice nebunie s-ar întîmpla, să fie previzibilă și sigură pentru toată lumea implicată. Și, din fericire pentru mine, am avut parte de amîndouă.

Iubita eroului principal, interpretată de Ioana Bugarin, are o feminitate aparte, e vulnerabilă, dar și agresivă. De ce vi s-a părut important ca un love story *să completeze intriga polițistă?*

La un prim nivel, am vrut să fac un film despre un bărbat obsedat, care încearcă să găsească adevărul din spatele unui jaf aparent perfect. Dar mai există un nivel – un fel de comentariu personal despre filmele *noir*, mai precis subgenul *heist movie,* unde am vrut să mă joc cu tropii genului și să-i reinterpretez. Mai în toate filmele *noir* există arhetipul de *femme fatale*, care de cele mai multe ori e parte integrantă din procesul de autodistrugere/cunoaștere al protagonistului; (nu întîmplător personajul Ioanei este îmbrăcat progresiv în din ce în ce mai mult roșu). Inițial pare disonantă cu lumea asta, pe parcurs îți dai seama că e parte integrantă din fiziologia ei.

„Dacă sapi în emoții pînă ajungi la rațiune, frica e un dar.“ E în film o replică spusă de actorul Mimi Brănescu, care aruncă în aer tot ansamblul de argumente logice. Ce rol are anxietatea ca mecanism de supraviețuire al protagonistului?

De fiecare dată cînd vedem ticăloși în filme, în spatele lor fie se ascunde o patologie dubioasă, fie o pseudo-filosofie care încearcă să ne convingă de noua ordine mondială, pe care vor ei s-o instaureze. Cel mai bine și amuzant cumva se vede asta în filmele cu James Bond care, de fiecare dată, la final, are o discuție cu nemesis-ul lui și încearcă să-și justifice acțiunile care ne-au ținut lipiți de ecran două ore. Și m-am gîndit: „Dar dacă personajul negativ e cineva care-și argumentează matematic deciziile? Dacă e un om care vede lumea printr-o lentilă darwinistă hiper-rațională, pînă la urmă (din ce știm pînă acum), nu se poate găsi un contraargument la faptul că 3 este mai mare decît 2?“. Așa cum animalul mai mare ucide și mănîncă animalul mai mic. Empatie zero, strict factual. Bineînțeles, și aici se ascunde o patologie, că un astfel de concept de om nu poate fi decît un psihopat. Și, ca să răspund la a doua întrebare: cred că anxietatea îl umanizează pe protagonist. Îl face să greșească evident, dar îl și salvează, uman vorbind.

Cine a compus muzica și cu cine ați lucrat la decoruri?

Compunerea *soundtrack*-ului a fost una din etapele mele preferate în facerea filmului. Am lucrat cu Marius Leftărache, cu care lucrasem mult pe partea de *sound design* la *Umbre*. Am început să vorbim de muzică cu un an înainte să filmez. Am făcut un *playlist* la comun pe Spotify în care aruncam amîndoi diverse referințe. Felul cum lucrează Marius (Leftărache, *nota red.*) e unul superinteresant pentru mine – pentru că el e un artist pînă la ultima fibră, dar, în același timp, își folosește uneltele de muzician foarte rațional. Am vrut amîndoi ca *soundtrack*-ul să sune visceral, aproape ca un organism care colcăie în putrefacție. Unele părți sînt mai muzicale, altele mai aproape de *sound design*.

Pe partea de *production design* am lucrat cu Cristian Niculescu și cu Andreea Popa – oameni cu care de asemenea mă înțelesesem foarte bine la serialul *Umbre* 2 & 3. De fiecare dată cînd lucrez cu Cristian (Niculescu, *nota red.*) e o mare bucurie, pentru că este o enciclopedie a arhitecturii Bucureștiului. Aici, așa cum spuneam mai devreme, provocarea cea mai mare a fost să curatoriem ce intră în film, ca să putem arăta un oraș cum poate nu l-am mai simțit, dar care e totuși recognoscibil și coerent cu stilistica filmului.

Vă plac romanele noir?

Mult. Romanele *noir*, filmele *noir* și unele *graphic novels* se grefează foarte bine pe structura mea sufletească. Dar n-o să intru în detalii pentru că n-o să mă mai opresc.

După Bestseller *nu ați mai publicat. V-ar tenta să scrieți o carte pornind de la un scenariu de film?*

Cred că romanul și scenariul de film sînt animale diferite. Îmi plac amîndouă deopotrivă, dar în etapa asta a vieții mă simt mai atras de scenariu – de fapt, de tot procesul de facere a filmului. Îmi place concretețea brutală a procesului – aruncatul ăsta constant în groapa cu lei.

interviu realizat
de Roxana CĂLINESCU

Claudia CHIRIȚĂ

pe de altă carte

Cea mai contemporană fată din lume

● Patricia Lockwood, *Nimeni nu vorbește despre asta*, traducere de Domnica Drumea, Editura Pandora M, 2022.

Romanul de față este, înainte de toate, un manifest pentru contemporaneitate. După publicarea a două culegeri de poezie, a unui volum memorialistic și a unei serii de eseuri pentru *London Review of Books*, Patricia Lockwood amestecă genurile literare și scrie despre ce înseamnă să devii contemporan, urmînd îndeaproape rețeta filosofului italian Giorgio Agamben. În eseul deja clasic „Ce este contemporanul?“, Agamben declară că cei care „sînt cu adevărat contemporani, care aparțin cu adevărat timpului lor, sînt aceia care nici nu coincid perfect cu el“, nici nu „încearcă să coincidă și să se conformeze“ lui, aceia care aderă la el prin defazare, „disjuncție și anacronism“, „care aderă la el și care, în același timp, păstrează distanța“. „Cei care coincid prea bine cu epoca […] nu sînt contemporani, întocmai pentru că nu reușesc să o vadă.“ „Poetul – contemporanul – trebuie să își pironească privirea pe propriul timp […] pentru a îi percepe nu lumina, ci mai degrabă întunericul“, să fie „capabil să scrie înmuindu-și penița în obscuritatea prezentului.“

Întocmai asta face Lockwood în cartea sa ce funcționează deopotrivă ca un polaroid actual al amalgamării lumilor digitale și fizice și ca o autocritică asupra modului în care acest instantaneu este obținut cu mijloace literare. Avînd ca modele cărțile lui David Markson și W.G. Sebald, Lockwood spune povestea – în mare măsură autobiografică – unei femei, narator nenumit, ce devine, dintr-un membru perfect integrat al epocii, un contemporan înzestrat cu luciditate. În prima jumătate a romanului, femeia trăiește într-o împletire cvasipatologică a realității fizice cu cea a web-ului, o posibilă reificare distopică a Xanadu, proiectul eșuat al lui Ted Nelson. Sînt documentate în detaliu dependența ei de conținut media inutil, obsesia pentru forma de prezentare fragmentară și adesea incoerentă a acestuia, și cum expunerea prelungită la ironie, ridiculizare, înfierare și polemici o afectează și o ține captivă în lumea pe care o numește *portal*. Arestul este însă întrerupt brutal de un eveniment al lumii reale. Deși protagonista observă și critică neajunsurile unei vieți trăite în portal încă de la începutul cărții, abia nașterea și diagnosticarea nepoatei sale cu sindromul Proteu (un sindrom genetic ce în acest caz se dovedește a fi fatal) reușesc să o smulgă din mediul online. Această detașare face posibilă, în a doua parte a cărții, o analiză sinceră a dependenței de portal, personajul reevaluînd importanța principalelor relații din viața sa.

Romanul de față este, înainte de toate, un manifest pentru contemporaneitate.

Romanul sfidează convențiile prozei clasice, plasîndu-se la intersecția mai multor genuri literare: prezentată de Lockwood drept proză poetică, scrierea este în parte memorialistică, și în definitiv o colecție de fragmente eseistice și de texte scurte ce amintesc de postările pe Twitter. De altfel, autoarea a mărturisit că a pornit de la necesitatea ca romanul contemporan „să fie scris în maniera epocii, fragmentarul și autoficționalul fiind unse de Internet modelul epocii“. Îmbinarea scrierii de tip *tweet* – directă, compactă, adesea umoristică – cu fluxul conștiinței nu trebuie să mire așadar. Nici folosirea profanului și a kitsch-ului ca unelte pentru revelare și critică comprimată: Lockwood a profitat de antrenamentul ei în arta provocării și a ironizării pe web pentru a-și demonstra proximitatea cu propria epocă. Reflectînd absurdul eterogenității conținutului digital din portal, a presărat de toate în carte, de la glume seci cu animale și știri sinistre la poezie și meditație, sărind cu fiecare fragment de la un limbaj la altul: de la mentaleză la meme, la limbajul Twitter-ului, la cel poetic și înapoi. Efectul acestei înșirări aparent aleatoare de fragmente sporadice, ce nu sînt strîns legate cronologic între ele, este cel al *scroll*-ului nesfîrșit din fluxul rețelelor sociale.

Apartenență

Să aparții acestei generații înseamnă, poate, că recunoști referința din titlul de mai sus. Conform lui Lockwood, să aparții acestei generații înseamnă și să te îmbraci la înmormîntarea copilului tău într-o rochie roz aprins, coșciugul să fie și el roz, o nuanță nouă ce tocmai a fost denumită, cineva să strecoare în el un cristal pînă să îi fie închis capacul, să se cînte *trap* la priveghi, iar apoi, un grătar. Dar să aparții acestei generații înseamnă mai ales să alergi neîntrerupt și senin, ca un hamster, pe o bandă Möbius a dualismului lumii virtuale și fizice. Să alergi avînd în fundal o imagine kitsch a unui curcubeu-nimb care să servească drept alinare și refugiu – îndemnul ilustrat pe coperta originală a cărții, ori prescrierea lui Adorno pentru vindecarea conștientizării că îți irosești viața.

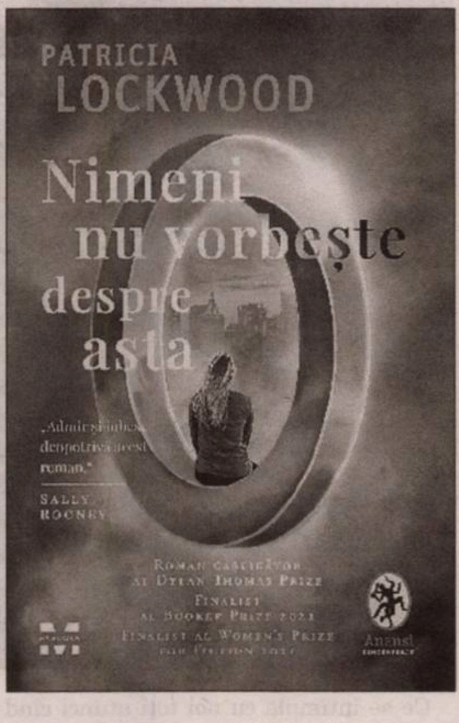
PATRICIA
LOCKWOOD
Nimeni nu vorbește despre asta
SALLY ROONEY
ROMAN CÂȘTIGĂTOR AL DYLAN THOMAS PRIZE
FINALIST AL BOOKER PRIZE 2021
Anansi

Romanul începe altminteri cu examinarea unei vieți pasive, dedicate contemplării abisului portalului. Deși promitea mobilitate prin transportul imediat al vizitatorilor dintr-un colț al său în altul *via* hiperlegături, portalul ține protagonista cărții prizonieră între granițele spațiului web. Blocată în haosul acestei lumi, ea este implicată în „viscolul tuturor lucrurilor“, dependentă de cacofonia subiectelor mai mult sau mai puțin frivole dezbătute în cultura online, și în același timp paralizată, neputînd articula răspunsuri personale satisfăcătoare: „nu simțea că așa se trăiește viața reală, dar cum se mai trăia în zilele noastre?“. Contrar investirii emoționale și avalanșei de sentimente contradictorii din momentele de imersiune deplină în mediul online – amuzament, revoltă și oroare, toate în același timp –, ea este văzută din exterior, de soțul ei, „ca o păpușă a unui ventriloc“, „moartă, complet moartă“.

Preocuparea pentru ceea ce pare a fi mai degrabă lista subiectelor de dezbatere la seminarul unui centru de studiu în etică aplicată este însă reală. Naratoarea îi consemnează sîrguincios dilemele pe teme sociale și politice actuale diverse, de la conștiința de clasă, socialismul de carton, ura față de capitalism, ura față de poliție, teoria conspirației, violență și masacre în școli, pînă la alegerea pronumelor personale, corectitudinea politică și *cancel culture*, colonialism și reevaluarea istoriei și artei sub o nouă înțelegere a abuzului. Nici subiectele din jurul mediului digital nu îi oferă șansa unei introspecții mai facile. Deși știe prea bine că articolele care denunță că „tehnologia are o problemă de etică nu fac să dispară problemele de etică ale tehnologiei“, nu se poate abține să contribuie la zumzetul *mind hive*-ului, discutînd justificările furiei pe Internet, problema manipulării prin media de socializare, a supravegherii, confidențialității și intimității digitale, acceptarea panopticului modern și a cenzurii, ori redefinirea paternității ideilor. Glumește anunțînd descoperiri ale unor *glitsch*-uri în sistem ca dovezi ale teoriei conform căreia trăim într-o simulare, și pune la îndoială relevanța experienței *ekphrastice* moderne – limitele trăirii indirecte a unui eveniment prin consumarea unei reprezentări digitale vizuale ori textuale. Nu lipsesc nici fragmentele de metadiscurs, în care analizează discursul modern online și își declară neîncrederea în noul *Internetspeak* – „de ce scriam toți astfel? așa scria portalul“ – nu doar din considerente de formă, ci și din cauza tot mai numeroaselor probleme iscate de neseriozitatea limbajului. Trecerea pe nesimțite în tabăra adversă a celor care parodiau pozițiile extremiste, ca profeție autoîndeplinită anunțată de legea lui Poe (element al culturii kitsch contemporane ce presupune că fără un indicator clar al intenției autorului, orice parodiere a unei păreri extremiste poate fi ușor confundată de cititori cu o expresie sinceră a părerii parodiate), o deznădăjduiește în egală măsură ca efectul de bumerang al folosirii sarcasmului și persiflării ca armă împotriva nedreptăților de tot soiul. Ceea ce trebuia să fie un mecanism de comunicare și apropiere devenise prin metamorfozarea în simplă batjocură o sursă a dezbinării și alienării.

Romanul sfidează convențiile prozei clasice, plasîndu-se la intersecția mai multor genuri literare.

Protagonista notează toate acestea cu meticulozitatea necesară ridicării de tumuli, piatră peste piatră, ca antidot împotriva uitării. Își justifică activitatea din portal prin construirea, postare cu postare, a unui memorial digital: dacă vrei să exiști, trebuie să participi la fluxul rețelei, să curatoriezi în permanență o expoziție personală a gîndurilor și preocupărilor tale. În același timp, o justifică și prin nevoia de apartenență și de comuniune: îngrijorată de posibila lipsă de însemnătate a rolului său, se întreabă recurent „care este contribuția ta la societate?“. Contribuția ei este prezența în portal. Apartenența la comunitate se manifestă prin aderarea la inteligența comună ori mintea socială a portalului, prin adoptarea unui flux al conștiinței colective – un „flux al conștiinței care nu e a ta, dar la care participi“. Integrarea în această conștiință lasă însă loc temerii ocazionale de uniformizare și de pierdere a individualității: „fusese locul în care păreai să fii tu însăți. Treptat, devenise locul în care semănam unii cu alții“. Trebuie spus că Lockwood surprinde ingenios ideea de flux al conștiinței colective apelînd la limbajul memelor ca reprezentări ale sentimentelor și tiparelor de comportament universale, și la kitsch, mai ales prin discursul colocvial. Kitsch-ul este exploatat ca experiență împărtășită: el exprimă celor ce îl consumă nu preferințe individuale, ci dorințe și nemulțumiri sociale colective ce rămîn deseori îngropate.

Deși naratoarea înregistrează simptomele degenerescenței cognitive și emoționale lente datorate intoxicării cu frivolitate și ironie prin petrecerea unui timp prea îndelungat citind și scriind postări pe media de socializare, neuroplasticitatea prin marinare web devine o problemă reală pentru personajul nostru abia în momentul în care se confruntă cu o situație tragică în viața reală. Ușurătatea portalului, neadecvată noilor condiții, devine insuportabilă, iar protagonista se retrage parțial din mediul online, nedorind să irosească nici un moment pe care l-ar putea petrece cu nepoata sa. Existența ei de pînă atunci îi pare absurdă, ridicolă, de neînțeles. Întrebările care o preocupă se schimbă și ele: ce este un om, cine are dreptul asupra corpului unei femei, ce este mintea umană, putea fi salvată gorila Harambe? Cu toate acestea, scriitoarea înțelege că cele două lumi nu sînt separabile. Personajul ei nu părăsește complet portalul, oferind astfel un răspuns radical și simplist, ci rămîne să îi pună la îndoială importanța, ca un ecou al observației lui Agamben: „Să fii contemporan, este înainte de toate, o chestiune de curaj, pentru că înseamnă nu doar să îți fixezi ferm privirea pe întunericul epocii, dar și să percepi în acest întuneric o lumină, care, deși îndreptată spre noi, se distanțează de noi infinit“.

(varianta integrală pe www.dilemaveche.ro)

***Claudia Chiriță** este lector la Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea din București.*

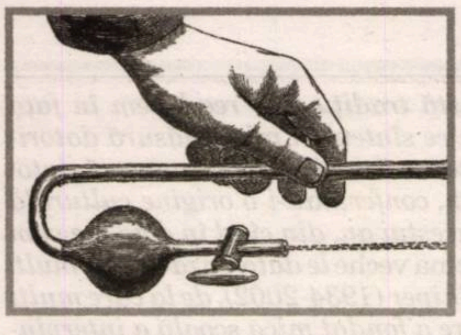

Oana STOICA

rosencrantz & co

Liceu, cimitir al tinereții

●*Punk Rock* de Simon Stephens. Traducerea: Bogdan Budeș. Cu: Dan Pughineanu, Matei Arvunescu, Alex Popa, Ioana Niculae, Ana Udroiu, Alex Călin, Teo Dincă, Oliver Toderiță / Robert Radoveneanu. Regia: Vlad Cristache. Scenografia: Andreea Tecla. *Lighting design:* Cristian Șimon. Asistent *lighting design:* Nicoleta Ivan. *Sound design:* Andrei Doboș. Preparator muzical percuție: Lucian Maxim. Preparator muzical chitară și bas: Adi Coman. Grafică covor scenă: Karla-Maria Broșteanu. Producător delegat: Vasea Blohat. Video și grafică afiș: Iustin Șurpănelu. Teatrul Excelsior.

Creat la Teatrul Excesior de regizorul Vlad Cristache, *Punk Rock* este un muzical despre viața de liceu. Mai precis, textul și spectacolul se concentrează asupra *bullying*-ului care ajunge la cote alarmante printre adolescenți, uneori cu consecințe dramatice. Piesa dramaturgului britanic Simon Stephens plasează acțiunea într-un liceu privat din Marea Britanie, unde cîțiva elevi se pregătesc pentru examene, în timp ce problemele personale, din familie, le influențează comportamentul, relațiile dintre ei se stabilesc într-un echilibru de putere, cu abuzatori și victime, impulsurile sexuale și tentația drogurilor scapă de sub control, iar revolta specifică vîrstei, împotriva a tot și a toate, capătă o turnură autodistructivă.

Regizorul nu este la primul spectacol de acest fel, tot la Excelsior el a montat *The History Boys*, o producție de mare succes cu care actuala premieră seamănă destul de mult, avînd în plus niște tușe *dark*. *Punk Rock* are ceva și din *Deșteptarea primăverii*, alt spectacol creat de Cristache la Teatrul Mic după piesa lui Frank Wedekind, cu muzica *live* a formației Firma, și nu e vorba doar de faptul că ambele sînt spectacole muzicale, ci și de reprezentarea școlii ca un spațiu întunecat și rigid. Spre deosebire de *Deșteptarea primăverii*, unde Firma cînta *live* la fiecare reprezentație, aici partea muzicală, de asemenea *live*, aparține în totalitate actorilor, care se descurcă bine, cu toate că partiturile sînt grele. O serie de hituri punk rock, un gen muzical asociat cu subcultura *punk*, caracterizată de o atitudine anti-autoritate și anti-instituție, potențează o comunitate școlară în care tensiunile mocnesc și explodează. Perspectiva e întotdeauna a tinerilor, victimele și agresorii sînt deopotrivă elevi, iar adulții excelează prin absență. Profesorii și părinții lipsesc de pe scenă, acțiunile lor sînt prezentate numai prin modul în care sînt receptate de către adolescenți. Cîteva aluzii trimit la un profesor agresiv, ceva mai multe informații generează un portret al unui profesor iubit de elevi. Sînt cîteva elemente care arată situația de acasă a copiilor, dar deși senzația este că informațiile sînt multe și știm aproape tot despre fiecare elev, realitatea este că nu știm. Bennet Francis (Matei Arvunescu), tînărul agresor, care își revendică puterea asupra celorlalți elevi, în special a celor cu vulnerabilități evidente, fizice sau emoționale, se încurcă în minciuni sau în lumi imaginare cînd vine vorba despre familia sa. Are sau nu părinți și frați în viață? Dacă ei există, care este relația lui cu ei și de ce „îi ucide“ în fața lumii? Dacă ei nu există, să fie absența familiei o explicație pentru violența lui? Chadwick Meade (Alex Popa) este victima perpetuă a colegilor pentru că, cel puțin în spectacol, el este vulnerabil fizic. Care e situația lui familială? Nu știm, doar îi înregistrăm teama de a primi vizita unui coleg, la fel de „defect“ ca el. Nu știm dacă refuzul vine din cauza situației concrete de acasă – părinți rigizi sau abuzivi – sau din cauza evidentei sale antipatii față de colegul său. Pe Lilly Cahill (Ioana Niculae), mama „o omoară“ dacă ia note mai mici decît cele maxime, afirmă ea de mai multe ori, fiind aprobată de colegi. E doar proiecția fetei sau mama sa chiar este un părinte agresiv? Cissy Franks (Ana Udroiu), fiică de profesor la Cambridge, detestă Cambridge-ul. De ce, nu știm, ea nu explică niciodată, dar lasă să se înțeleagă că ceva rău s-a întîmplat acolo. Despre familia Taniei Gleason (Teo Dincă) nu știm nimic concret, doar că tatăl ei a venit la școală cînd ea a fost agresată de un coleg. Despre Nicholas Chatman (Alex Călin) chiar nu știm nimic, în afara aerului lui de vedetă a școlii. Nici despre William Carlisle (Dan Pughineanu) nu știm, și el vulnerabil social, respins de grup și o permanentă victimă, aproape forțat să riposteze agresiunilor. Cine sînt acești copii, din ce medii vin, unde sînt familiile lor în procesul lor de maturizare și unde este școala în procesul lor de alienare și abrutizare? Erau adulții speriați și obosiți, cum îi caracterizează o elevă? De ce adulții nu intervin, de ce copiii nu implică adulții în problemele lor, de ce cele două lumi nu comunică deloc? Pentru că textul nu oferă aceste informații, spectacolul prezintă un tablou dezechilibrat, nu ne lasă să tragem o concluzie despre fenomenul *bullying*-ului generalizat, ale cărui cauze rămîn complet neinvestigate. Nici regizorul nu suplinește lipsa lor în mecanismul scenic pe care îl imaginează, astfel încît perspectiva rămîne incompletă, doar a copiilor, nu mai puțin puternică, dar afectată de o anume fatalitate căci dacă nu se știe ce a generat o situație, nu se știe nici cum poate fi rezolvată. Decorul configurează un loc întunecat, biblioteca școlii, imaginată ca un fel de spațiu concentraționar în care elevii funcționează după modelul deținuților – sînt supuși unor reguli și limitări ale libertății, iar între ei devin agresivi. Este aici violența o formă de revoltă, dar și un strigăt de ajutor?

Problema agresiunii și alienării tinerilor este acută (a se vedea recentele dezvăluiri despre consumul de droguri în licee), așa că oricît s-ar vorbi despre asta, mai ales în România, unde subiectul a debutat recent, nu este de ajuns. Prin urmare, spectacolul este binevenit căci publicul tînăr se va recunoaște în personajele create de actorii Teatrului Excelsior, tot mai versatili în ultima vreme coregrafic și mai ales muzical, și poate experimenta astfel apartenența la un grup/generație care se confruntă cu aceleași probleme: violența în școală, între *cool* și letal. Chiar dacă nu poate rezolva problemele, teatrul poate funcționa ca un grup de susținere și asta se întîmplă în *Punk Rock*. Cred însă că este nevoie urgentă și de măsuri care să reducă violența în școală. Dar aici, teatrul nu mai este suficient.

***Oana Stoica** este critic de teatru.*

După 30 de ani de apariție neîntreruptă, Dilema/Dilema veche *este mai mult decît o revistă de cultură, mai mult decît o instituție culturală, mai mult decît un reper, este un veritabil tezaur cultural. Cam tot ce a însemnat prezență valoroasă în cultura română post-decembristă a trecut, într-un fel sau altul, prin paginile revistei noastre. Tradiția noastră este atît de bogată și de puternică, încît, parafrazînd o vorbă a lui Edmund Burke, avem sentimentul că revista ca atare este o întîlnire între cei ce au scris-o, cei ce-o scriu și cei ce-o vor scrie. Sîntem, cu alte cuvinte, o lume!*

În an aniversar, omagiem această tradiție și o readucem în fața ochilor cititorilor noștri. Sîntem ce sîntem în mică măsură datorită nouă, celor care facem revista astăzi, și în mare măsură datorită celor care au fondat Dilema, *conferindu-i o origine culturală atît de nobilă. Pe tot parcursul acestui an, din cînd în cînd, ne vom aminti de cei cărora* Dilema/Dilema veche *le datorează atît de mult. Astăzi, onorăm memoria Titei Chiper (1934-2002), de la care mulți dintre noi au învățat enorm, care a fondat mica școală a interviului de la* Dilema veche *și pe care o pomenim atît de des în redacție încît ne și mirăm că nu mai e aici, cu noi.*

Tita CHIPER

Inventyvytate*

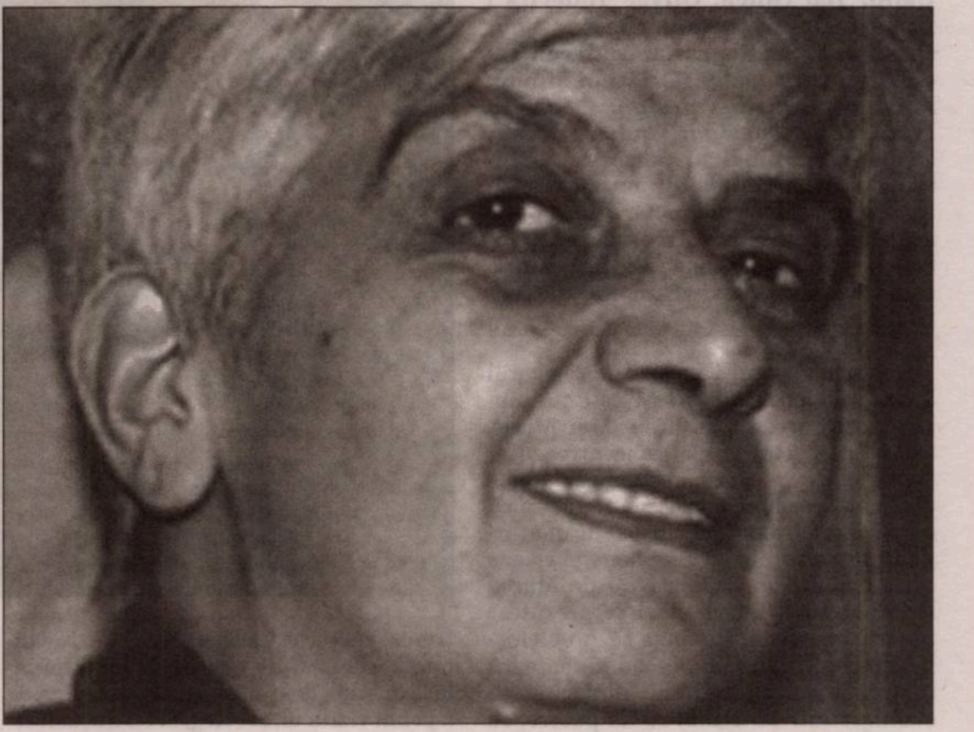

Bizar, cel care pare să n-aibă deloc încredere în lumea înconjurătoare nu este scepticul, ci achizitivul, lacomul, cel ce adună fără alegere, deținătorul de cantitate. Turistul japonez, prevăzut cu mulțime de aparate de fotografiat, camere de luat vederi, minuni electronice de înregistrat și reprodus, își rotește ochii înspăimîntați ca de o pierdere posibilă și instantanee a tot ceea ce vede, graba lui de a fixa pe kilometri de peliculă realul dimprejur împrăștie tensiune. O lume gata să dispară în cutremur sau în cine știe ce catastrofă, oricînd posibilă, aproape inevitabilă, trebuie conservată ca mărturie a faptului că a existat; numai cine n-a nimerit într-un grup de vizitatori din care face parte și un japonez n-a cunoscut acea clipă de amețeală în care zgîrie-norii, Notre Dame-ul, o cursă de automobile sau zăpada capricios stratificată de palele de vînt, într-un parc, par să capete, în fața obiectivului, același coeficient comun de inconsistență și zădărnicie. Lumea piere, turistul trebuie s-o aibă amintire. Unde și cui s-o mai arate, în atari împrejurări, e o întrebare ce nu-l preocupă. Achizitivul este pătruns de egoista convingere că el va scăpa, singur, din catastrofa care îi pîndește pe toți ceilalți. Dublarea continuă a realității, viul sufocat de hîrtie ar trebui să provoace nimicnicie; dimpotrivă. Ochiului cotropitor, vigilent și ubicuu nimic nu trebuie să-i scape din vedere și pare că noi înșine existăm numai în măsura în care putem deveni dovezi pentru o arheologie a viitorului. De ce, atunci, cea mai potrivită reclamă pentru un aparat de fotografiat n-ar fi: *memento mori?* (Fie și numai cu „Kodak, cea mai potrivită alegere".) Ochiul neantului poate fi imaginat și ca un obiectiv fotografic etern deschis spre lume. Harnicul kitsch al anilor '80 de la noi l-a răspîndit, fixîndu-l pe ușile multor locuințe din blocurile noi, în iureșul unei adevărate mode. Ușă de apartament-tip: tăblie de scîndură lăcuită/paluxată sau vopsită în straturi care sugerează nervurile lemnului, mărginită, adesea, de baghetă în torsadă; uneori, montat pe pragul de sus, cîte un bec de lanternă strecurîndu-și lumina dintr-un coșulet de plastic cu flori prăfuite; sonerie – care produce la atingere dangăt de clopote sau ciripește în triluri de canar; vizor înconjurat de un inel metalic cu cifre și gradații, imitînd obiectivul unui aparat de fotografiat; numele locatarilor și numerele apartamentelor, înscrise în semicerc, ca marca firmei producătoare. De ce o fi fost aleasă tocmai această formă de kitsch? De ce nu vizor răsărind din mijlocul unei flori, sau ca un iris, de diferite culori și căruia să i se aplice pleoapă, gene și sprînceană, umanizîndu-i căutătura? Ori – în stilul „naiv" – vizor încastrat în cochilie de melc ș.a.m.d.? Inventivitatea prostului gust e veșnic activă. Instrument de control, prin forța lucrurilor, vizorul travestit în „ochi fotografic perpetuu" naște un frison de nesiguranță și teamă: de ce trebuia să se simtă pîndit și înregistrat cu dexteritate profesionistă – din față și profil – oricine trecea prin dreptul unei uși de bloc? E de presupus că, în timpul totalitar, kitschul își „aducea și el contribuția" la sensul general al societății. Ochiul fotografic nu reținea nimic, dar părea a funcționa fără odihnă, ținut treaz și de propria noastră suspiciune, atît de îndreptățită de realitatea acelor ani. O formă de agresiune la adresa celorlalți, liber aleasă, în spiritul Epocii, vizorul-obiectiv de pe uși a rămas în zestrea apartamentelor, probă de „frumos" gospodăresc și martor de etapă.

După revoluție am intrat în etapa marmorei. Orice alte materiale de construcție par epuizate, oricum lipsite de trăinicie, pentru o civilizație a străzii care, deocamdată, nu și-a stabilit decît extremele: dughene și monumente. Optica partizană a lui „ori/ori" nu e de întîlnit numai în politică sau în soluția economică. Un vizitator al Istanbulului mi-a spus că „modelul bazar" ni s-a impus, firesc, înaintea celor mult discutate – japonez, suedez, sud-coreean; și acolo, între prăvălii înjghebate pe maidane, între tarabe pasagere, apare construcția de marmură/travertin (?), lucind în soare ca oul de struț. La noi nu s-au ridicat prea multe edificii în ultimii ani, dar ici și colo, marmura/travertinul (?) năzuiește să ofere chip somptuos provizoratului cu frigărui și pizza, întărește trepte la intrarea în „buticuri" și îngrădește cu stîlpișori dolofani porțiuni întregi de trotuar, răscruci de străzi ori, în cimitire, spații întinse cît un teren de tenis, înghesuind vechi monumente. La Piața Aviatorilor, un hotel de cîteva etaje, placat cu dale lustruite, încearcă să-și impună fastul, între vile vechi și cochete, cu linie sobră, organic integrate cadrului. În priveliște, el pare mai repede înrudit, datorită aerului general pe care marmura post-revoluționară îl împrumută noilor construcții, cu marile realizări ale cofetarilor din anii '50. Cine poate uita vitrinele de la Nestor și Capșa în care, înainte de 1 Mai sau 7 Noiembrie, se expuneau gigantice torturi cu subiect politic: lupta popoarelor pentru pace, căderea sistemului colonial sau înfrățirea între rase? Pe globuri pămîntești de pandișpan, mici negri de ciocolată își dădeau mîna cu asiatici din ananas și „albi" de bezea sub semnul tutelar al secerii și ciocanului închipuite din vișine glasate. Aceste adevărate culmi ale artei în frișcă ar fi trebuit să aparțină butaforiei, căci altfel cui i-ar fi dat inima ghes să ceară spre consumare două porții din „lupta pentru pace"? Partizanatul politic al kitsch-ului – o posibilă temă de studiu.

Marmura zilelor noastre pare mai degrabă obținută din așchii și slujește la cîrpituri. Dacă foștii conducători ar fi avut statui gigantice încă din viață și după dorință, sfărîmarea lor ar fi umplut țara de cioburi recondiționabile, bune de trepte și balustrade de sprijin. Dar n-a fost așa. După revoluție cea mai mare cantitate de marmură a fost adusă la Cimitirul Eroilor Tineri: de acolo să fi sărit atîtea așchii?... Sîntem martorii unui rapid proces de revalorificare a „materialelor". Prin coruperea sensurilor, marmura, potrivită noțiunii de etern și majestuos, dă fațadă nimicurilor/buticurilor.

Obsesia marmurei la victoriosul post-revoluționar mi-e teamă că ține mai degrabă de lene și cacealma decît de grandoare; cine și-ar lua răgazul să contemple Piața Amzei, de pildă, centrul centrului, ar vedea că terasele cu brîu răcoros și neted de piatră albă se deschid spre peisaje cu gunoaie și băltoace fetide. La intrare, stau de pază doi dulăi bălțați, de porțelan, în mărime naturală, pe care îi miros prudent potăile străzii. Frumosul astfel adăugat urcă prețul cafelei la concurență cu TVA-ul. Marmură sau mătură – aceasta ar fi întrebarea. Dar spiritul întreprinzător contemporan nu și-o pune. Nemărturisit, parcă fiecare butic ar vrea să rivalizeze, în ce privește concepția despre frumos, arbitrar și rapace. Normalitatea sperată de la clasa de mijloc întîrzie să apară, ca și clasa însăși. Unul din semnele ei ar fi, poate, reintrarea în circuitul materialelor de construcție a pietrei, varului, tencuielii robuste, a lemnului durabil, elemente de echilibru în peisajul cotropit de marmura post-decembristă. Justa măsură e a diversității și nuanței. Nu fără legătură cu asaltul somptuosului precar, mi se pare că se înregistrează și o masivă invazie de *y*. Nimic de domeniul SF: observația e prilejuită de citirea firmelor bucureștene, străbătînd strada cu pasul sau înregistrîndu-le din goana autobuzului. Vizitatorul străin, necunoscător de limbi romanice, ar putea decide că limba română are grupuri de litere inevitabile – *sch, sh, tz, zz, ph, Il, oo, e,* dominante fiind *k, w, x, y,* acesta din urmă mai cu deosebire. Persecutarea literei *i* pare să fi unit, deopotrivă, Academia și privatizații. La sugestia primei au fost disponibilizate grupuri numeroase de *î,* cărora li s-a cerut să-și scoată căciula pînă cel mai tîrziu la 1 mai, din motive de apartenență (ortografică) susceptibilă de interpretări. În ce privește absorbția și recalificarea șomerilor s-au legat multe speranțe de sectorul particular. Ghinion, însă, nici privatizații n-au ce face cu litera *i,* necum să mai primească și pe fostul *î*. SRL, Lylly, Myra, Yousovf și Schmutzy nu se scriu cu *i*. Evitarea numelui autohton n-aș crede că are de-a face, neapărat, cu drumul spre Europa. Temerar și temător, întreprinzătorul român este un om nou, cîteodată în ambele sensuri ale cuvîntului, pentru care ieșirea la lumina numelui propriu ar stîrni comentarii și bănuieli. Nesiguranța numelui poate fi, deopotrivă, a persoanei sau a sursei de capital ori a actelor de gestiune. Improvizația, succesul rapid, dar capricios, care poate propulsa omul în limuzina Toyota sau să-l prăbușească în șaua motoretei Yamaha, de nu mai rău, trecerea de la o afacere la alta, uneori pentru încurcarea urmelor, nu îngăduie, deocamdată, o carte de vizită fermă. Mai avem a aștepta pînă ce alți Matache, Dragomir, Capșa, Fialkowski, Nestor, Zamfirescu – persoane cu simțul valorii proprii și al onorabilității meseriei alese – să-și ridice pe firmă numele, prefăcîndu-l în renume. Asumarea lui este, la urma urmei, un semn de echilibru, temeinicie și credință în soarta onestă. În vremuri de tranziție, Sandy și Mÿtzÿ nu „merg" la asemenea riscuri, cu toate că sînt harnici, cocheți și iubitori de frumusețe – „beauty (cum ar veni, engl., *n.n.*) shop". Atentă la transformările cotidianului, nu văd prea curînd o rezolvare precisă a derutei literelor; poate un compromis. Un fel de alfabet de tranziție, cum a mai fost, în zorii modernizării, chiar dacă nu omologat oficial. Preiau sugestia privind la o Dacie break bleumarin, oprită la stop pe Magheru; are tăbliță de înmatriculatre nouă, cu litere. La volan, unul din răsfățații spectacolelor de cabaret, D.S., zis Tigaie, care și-a abreviat numele, *TYG,* pentru că așa e în „show-business". Avem, deci, viitor.

Sîntem inventyvy!

---

* ortografie de tranziție

(apărut în Dilema, *anul I, nr. 36, 17-23 septembrie 1993)*

Stela GIURGEANU

Somnul rațiunii

„A confunda arta cu pornografia este pur și simplu ridicol“ – a afirmat recent Dario Naardella, primarul Florenței, referindu-se la un episod petrecut în capitala statului Florida, Tallahassee, unde consiliul de conducere al unei școli a făcut presiuni asupra directoarei, Hope Carrasquilla, forțînd-o să demisioneze. Motivul a fost reclamația unui grup de părinți care s-au plîns că elevii din clasa a șasea au fost expuși pornografiei, cînd li s-a arătat fotografia lui David, statuia lui Michelangelo. Fotografia fusese folosită în timpul unei lecții despre arta renascentistă. Revolta părinților s-a bazat pe faptul că nu au fost anunțați în prealabil că elevii vor fi expuși unei fotografii care reprezintă un nud, numind statuia „pornografică“.

Drept urmare, primarul Florenței i-a invitat atît pe părinții revoltați și pe elevii expuși, cît și pe directoarea concediată să vină în Italia. Pe părinți, pentru a decide la fața locului dacă este vorba, în ceea ce privește sculptura lui Michelangelo Buonarroti din 1504 înfățișîndu-l pe eroul din Vechiul Testament, David, despre o pornografie, iar pe directoare, ca un gest de curtoazie. O invitație similară a venit și din partea lui Cecilie Hollberg, directoare la Galleria dell'Accademia, care a declarat pentru cotidianul italian *La Repubblica:* „A crede că David ar putea fi pornografic înseamnă, de fapt, că nu cunoști esența Bibliei, că nu înțelegi cultura occidentală și nici nu ai idee despre arta Renașterii“. Hollberg a adăugat că doar oameni cu „o imaginație distorsionată“ ar putea asocia o figură religioasă și o operă de artă cu pornografia. Directoarea concediată, Hope Carrasquilla, a fost singura care a răspuns pozitiv acestei invitații, declarînd să se simte „foarte onorată“ de invitație.

Justificarea americană

Presa din SUA a fost împărțită. Pe de o parte, episodul a fost aspru criticat, *Washington Post* titrînd: „Florida încearcă să anuleze un secol de drepturi cîștigate de libertatea academică“ și susținînd că „peste tot, în SUA, libertatea academică este în pericol, însă cel mai mult aceasta este amenințată în Florida“.

Pe de altă parte, atitudinea conducerii școlii este justificată într-un editorial publicat pe site-ul Foxnews, potrivit căruia revolta părinților intră în sfera „libertății americane de a alege“. Editorialul consideră că dezbaterea n-are trebui să pornească de la etichetarea statuii, dacă e sau nu pornografică, ci de la dreptul părinților de a-și stabili „propriile standarde pentru ceea ce văd copiii lor și momentul la care aceștia ar fi expuși, fără să fie ridiculizați de elitele culturale“. De altfel, „elitele“ intelectuale sînt acuzate în editorial de „îngîmfare“ și de „lipsa contactului cu realitatea“. „Elitele consideră că au tot dreptul să-și bată joc, pentru că asta știu să facă cel mai bine. Între timp, aici, în lumea reală, părinții conservatori se luptă cu provocarea de a crește copiii într-un veritabil vîrtej de imagini online nepotrivite, *bullying* online și o serie de alte probleme care par să nu ne tulbure așa-numitele elite.“

Dezbaterea, susține Foxnews, a fost trivializată, reducîndu-se la ideea că părinții au considerat statuia lui Michelangelo drept o pornografie pentru copiii lor, însă e ignorat faptul că „Nu toți părinții își doresc ca elevii de clasa a șasea să se uite la organele genitale masculine (...), indiferent cît de eminent este contextul. Dacă doriți să predați arta Renașterii, puteți găsi mii de imagini care nu vor fi jenante, confuze sau nepotrivite pentru copiii de 11 ani. Oamenii cărora le este cel mai ușor să rîdă de părinți sînt cei care nu au idee cît de greu este să crești copii sănătoși din punct de vedere emoțional în lumea tulbure de astăzi“.

Într-un interviu acordat revistei online *Slate*, Barney Bishop, președintele consiliului școlar care a decis concedierea directoarei, a declarat că anul trecut aceasta a trimis o notificare părinților prin care îi anunța că elevii vor vedea David-ul lui Michelangelo, însă nu a făcut-o și anul acesta, ceea ce a fost etichetat drept o „greșeală flagrantă“. Bishop a adăugat că „părinții au dreptul să fie informați dacă la școală copilul lor este expus unui subiect sau unei imagini controversate“.

Nici în Europa nu stăm mai bine

Mulți au pus episodul pe seama conservatorismului american, Florida fiind, de altfel, fieful lui Donald Trump, alții l-au ironizat, invocînd proverbiala „incultură“ a americanilor. Însă nici în Europa nu stăm mai bine. La sfîrșitul anului 2022, o petiție semnată de 150.000 de persoane și o plîngere depusă la parchetul din Nanterre, de către asociația *Fondation pour l'enfance* au dus la deschiderea unei anchete asupra lui Bastien Vivès, un cunoscut autor de bandă desenată. Artistul a fost acuzat de pornografie și de „trivializarea și glorificarea incestului și pedocriminalității“, din cauza unor albume apărute în 2011 și 2018. În urma scandalului, expoziția sa, din cadrul celui mai mare festival internațional de bandă desenată, Festival d'Angoulême, a fost anulată.

Potrivit acuzelor, în *Les Melons de la Colère* (2011) o tînără face sex cu fratele ei mai mic, după ce a descoperit că acesta are un penis neobișnuit de mare, în *Le Petit Paul* (2018) un copil de 10 ani primește atenție sexuală de la femei în vîrstă din cauza dimensiunii organelor sale genitale și în *La Décharge Mentale* (2018) fete de 10, 15 și 18 ani fac sex cu părinții lor. „Cărțile mele nu trebuie citite prin această prismă“ – a declarat autorul, la scurt timp după acuze, cerîndu-și scuze dacă a lezat sensibilitățile victimelor abuzurilor, adăugînd însă că este vorba despre un umor burlesc și că, oricum, acestea sînt vîndute în librării cu interdicție pentru minori.

Les Melons de la Colère este, în fapt, o parodie a romanului lui Steinbeck *Fructele mîniei* și abordează un stil caricatural, tocmai pentru a evita ca personajele să fie considerate a fi realiste – susține Romain Brethes, într-un articol din *Le Point*. „Autorul alege excesul, care e, de altfel, semnătura lui, pentru a oferi o poveste în care o tînără e victima unui viol și care va fi răzbunată de tatăl și fratele ei. Scena șoc se referă la masturbarea băiatului de către sora lui, care îi arată ce îi fac violatorii. (...) Vivès se joacă, într-adevăr cu limitele, însă acesta este universul său.“ În ceea ce privește celelalte două albume incriminate, *Le Petit Paul* și *La Décharge Mentale*, decontextualizarea devine, din nou, o armă în mîna acuzatorilor, care ignoră pînă și declarațiile lui Vivès, potrivit căruia e vorba despre povești „regresive și total idioate“ care însă chestionează pedofilia și incestul, chiar dacă într-o manieră nefiltrată.

„Frica de rețelele sociale, care se inflamează chiar și pentru o vorbă spusă în vînt și care te pot cataloga ca reprezentant al «forțelor răului», petiții, care invocă reale crime sociale, toate acestea duc la autocenzură“ – a declarat Richard Malka, avocatul publicației *Charlie Hebdo*, într-un recent interviu pentru *Le Point*. Potrivit acestuia, spiritul vremurilor pe care le trăim se axează mai degrabă pe o decontextualizare feroce, menită să ducă la acte de răzbunare, ingorîndu-se complexitatea și analiza riguroasă. „Noua regulă pare să fie: nu permite celor care gîndesc diferit de tine să se exprime și, în caz contrar, anulează-i prin mișcări digitale. Și, pentru că nu mai trebuie să jignim nici o sensibilitate, lucrurile devin complicate pentru creatori, a căror funcție constă totuși în tulburarea și răscolirea sufletului uman. Trebuie să vă imaginați prin ce a trecut Bastien Vivès, care este artist, dar și părinte, o ființă în carne și oase. Se culcă într-o seară de decembrie 2022 ca o celebritate în lumea creatorilor de bandă desenată, un om apreciat, invidiat, înzestrat cu talent, ale cărui benzi desenate, traduse în toată lumea, au fost adaptate pentru cinema (...), ca mai apoi să se trezească într-o dimineață, pornograf infantil, pentru albume apărute în urmă cu cinci-zece ani! Peste noapte a devenit pedofil pentru că a folosit un creion și o radieră. Două zile mai tîrziu, expoziția sa e anulată, deși nu cuprindea nici unul dintre desenele din cele trei albume disputate și primește, pe rețele, sute de mesaje de ură: «Trebuie să existe cineva în familia ta care poate fi ucis». Toate acestea în numele apărării copiilor.“

■ ■ ■

DILEMA
Studia americana
DILEMA
Avem O istorie. Cum citim?
DILEMA
Minte-mă frumos
Ce este cultura europeana?

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✓ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✓ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Cardinal Gianfranco RAVASI

Două limbaje: înviere și proslăvire

Pentru a exprima evenimentul pascal, care marchează istoria în mod direct, însă o și transcende, Noul Testament a recurs la două limbaje care încearcă să facă, în mod manifest, ceva ce este, de fapt, un „mister“, adică o realitate transcendentă și mai presus de orizontul uman. Primul e limbajul învierii, deja cunoscut din Vechiul Testament: este de ajuns să citim capitolul 37 al prorocului Iezechiel, unde, într-o viziune mai presus de realitate, acesta descrie Duhul creator al lui Dumnezeu, care, pe o întindere de schelete, face să crească din nou carnea vieții, dînd naștere unui popor viu. Noul Testament exprimă „învierea“ fie prin verbul *eghéirein*, „a se trezi“ din moarte, simbolic înțeleasă ca somn, fie prin verbul *anístemi*, „a se ridica, a se scula în picioare“. În spatele vălului limbajului simbolic stă dorința de a spune că Iisus, om fiind, trece hotarul radical al umanității, moartea, „trezindu-se“ la viața divină, care îi aparține și care acum îi minează mortalitatea, învingînd-o.

Dar mai este un alt limbaj, atît de drag lui Ioan, lui Luca și lui Pavel, numit de preamărire sau de proslăvire, exprimat de verbul grecesc *hypsoún*, „a ridica, a înălța“, și de imagini care sugerează înălțarea spre cer. Citâm trei pasaje din Ioan, deja evocate în comentariul la cea de-a patra Evanghelie: „Și după cum Moise a înălțat șarpele în pustie, așa trebuie să se înalțe Fiul Omului [...]. Voi sînteți din cele de jos; Eu sînt din cele de sus. Voi sînteți din lumea aceasta; Eu nu sînt din lumea aceasta. [...] Eu, cînd Mă voi înălța de pe pămînt, îi voi trage pe toți la Mine“ (In. 3, 14; 8, 23; 12, 32). De același fel este povestirea înălțării la cer confirmată de Luca la sfîrșitul Evangheliei sale (24, 50-53) și la începutul Faptelor Apostolilor (1, 6-12). Sensul cuvintelor este limpede. Prin „înviere“ se afirmă mai ales continuitatea dintre Hristosul istoric și cel înviat; prin „înălțare-proslăvire“ se celebrează slava dumnezeiască a Celui înviat. Venind printre noi, Iisus a devenit întru totul asemănător nouă; cu moartea sa, el își încheie traiectoria istorică, însă „se înalță în slavă“, adică se reîntoarce în lumea divină căreia îi aparține ca Fiu al lui Dumnezeu, trăgînd după sine acea umanitate pe care el și-o asumase întrupîndu-se și murind, pentru a o duce cu el în slavă.

Ascensiunea-înălțare nu poate fi, așadar, concepută – cum am mai spus – în termeni materialiști sau „astronautici“, ci numai după categorii metafizice și teologice: de altfel, în toate culturile, cerul este domeniul divinității, pentru că el transcende orizontul pămîntesc, este simbolul superiorității și deosebirii lui Dumnezeu față de om. Ceea ce se întîmplă în învierea lui Hristos este, deci, un eveniment complex, înfățișat de Evanghelii prin aceste două limbaje simbolice. Este un eveniment înrădăcinat în timp și spațiu, adică în moarte și într-un mormînt, și care, prin aceasta, admite o verificare istorică; dar el înflorește în veșnicie și divinitate, cerînd, din acest motiv, o analiză din perspectiva credinței și teologiei.

În esența sa, Paștele lui Hristos este o realitate transcendentă și, ca atare, depășește simpla verificare istorică. Dar are o rezonanță eficace și în istorie, și în spațiu, ambele marcate de semnele și urmele ei. Acum înțelegem de ce evangheliștii au refuzat să limiteze cele întîmplate la mormînt la o simplă reanimare a unui cadavru, dar au recurs la limbaje mai profunde și simbolice. Rămîne însă deschisă următoarea întrebare: dacă Iisus a înviat și este proslăvit, nu ar trebui să ne întîlnim și acum cu el, fie și numai printr-o experiență specială, și nu printr-una banal exterioară? Tocmai așa sînt acele mărturii evanghelice definite, în mod obișnuit, prin termenul *apariții*.

(fragment din cartea cardinalului Gianfranco Ravasi, Biografia lui Iisus. După Evanghelii, *recent apărută în traducerea doamnei Smaranda Bratu Elian la Editura Spandugino)*

Ioan Alexandru TOFAN

Rugăciune și credință. Alexandru Mironescu

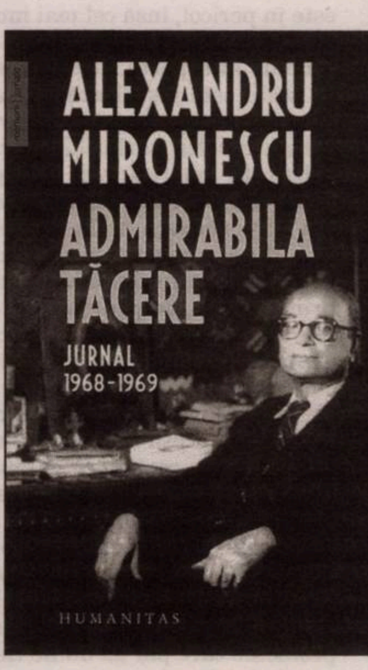

Jurnalul și celelalte texte confesive ale lui Alexandru Mironescu pot fi citite ca răspunsuri la întrebarea privind condițiile de posibilitate ale unei vieți creștine. Însăși această întrebare pune viața creștină într-o stare suspendată: ea este pîndită de imposibilitate și eșec. Lumea actuală este una în care binele pe care îl propune Iisus nu mai este evident, de la sine înțeles. Atît istoria, cu fuga ei de propriul început, cît și natura umană, neputincioasă și opacă, nu îl mai recunosc și se risipesc fie în incertitudine, fie în căutarea propriei fantasme. De-a lungul vremii, creștinii au închipuit mai multe „strategii“ pentru a-și trăi, în mijlocul unei lumi care nu mai vrea să îi cuprindă, propriul adevăr. În primul rînd, poate fi numită „soluția catacombelor“: aceea a retragerii în marginea orașului, în clandestinitatea croită din legăturile iubirii și crescută din simțul tainei. La capătul celălalt, „soluția combativă“: aceea a cuceririi lumii cu sabia în mînă, a stîrpirii necredincioșilor și a declamării, în triumf, a adevărului.

> *Felul de viață creștin nu se cucerește polemic, argumentativ, ci prin simpla recunoaștere a caracterului său firesc, uman.*

Aceste „soluții“, împreună cu variantele lor intermediare, sînt implauzibile tocmai prin caracterul lor general și nediferențiat. Lor li se opun „mărturiile“, cele personale, contextuale și fără ambiții globale: exemple ale fericirii în mijlocul cruzimii absolute și al suferinței profunde, ca în cazul lui Steinhardt, sau exemple ale culturii ospitalității în mijlocul barbariei, ca în cazul Părintelui Scrima. În fine, în cazul lui Alexandru Mironescu, găsim un alt exemplu, cel al limpezimii și al stabilității credinței într-o viață care, clipă de clipă, stă să se risipească. Căutarea personală, despre care spune că debutează la sfîrșitul anilor 1930, găsește un răspuns luminos în predania Rugului Aprins, de la Mănăstirea Antim, la mijlocul anilor 1940. Apoi, forma rugăciunii pe care ajunge să o experimenteze în acest al doilea moment al traseului său spiritual ajunge treptat să constituie temelia întregii vieți interioare a lui Alexandru Mironescu. *Jurnalul* său, care pînă în acest moment face accesibili publicului anii 1967-1969 din viața sa, descrie această experiență retrospectiv, dar cu claritatea reflecției și a întrebărilor tîrzii.

Mai întîi, pentru Alexandru Mironescu creștinismul este o realitate. Viața interioară pe care o propune Iisus nu ține de vreun ideal și nici de posibilitatea rațională a vreunui adevăr: „Nu mă refer la un (gînd?), la niște ipoteze, mai puțin la niște închipuiri, ci la niște Realități. Nerecunoașterea lor, ne-simțirea lor, ca un aparat de radio defect sau stricat, dă omului un soiu de gravă infirmitate“ (12.XII.1967). Felul de viață creștin nu se cucerește polemic, argumentativ, ci prin simpla recunoaștere a caracterului său firesc, uman. El dă consistență vieții interioare, construiește persoana și dă tărie „miezului“ existenței. Comunismul, marea maimuțăreală a creștinismului (cum era văzut și de către Andrei Scrima), considera, din contra, că „omul nu are conținut propriu“ și că toate îi vin din afară, din „contextul“ său. Or, creștinismul aduce cu sine evidența acestui conținut și urgența cultivării lui. În „Calea către inima mea“ din volumul *Calea inimii. Eseuri în duhul Rugului Aprins*, Mironescu scrie cum argumentele sau lecturile nu pot produce această evidență. Ea vine de la sine, în urma orbecăielii, după logica implacabilă a lui „nu m-ai căuta, dacă nu m-ai fi găsit“: la un moment dat, în preajma prietenilor, se impune, decisiv, *nevoia* unei vieți personale, ireductibile și infinite: „deplină, care pătrunde întreaga ființă a omului, dîndu-i acea certitudine pe care nici o considerație teoretică nu i-o poate da“.

Acest moment al certitudinii inițiale nu este însă suficient. Dacă începutul vieții spirituale rămîne o tainică eliberare, ca un dar de preț, restul ei înseamnă o imensă muncă: „Mi-am dat seama că valorile acestea, cu deosebire (...), reclamă o disciplină, o rînduială, o ordine, aflarea unui punct arhimedic, a punctului aceluia vital care pulsează ca o inimă în miezul adevăratei arhitecturi care este lumea, universul duhovnicesc. Am înțeles că universul acesta duhovnicesc are caracteristicile unei geometrii superioare“ (16.X.1967). În centrul acestei vieți interioare stă rugăciunea, ca un *nervum rerum* al gesturilor și al valorilor ei. Predania Rugului Aprins transformă rugăciunea într-o stare continuă, o linie pe care se construiesc, armonic, toate celelalte: credința, speranța, bucuria sau prietenia. Caracterul neîncetat al rugăciunii (1 Tesaloniceni 5, 17) nu ține de o perseverență atletică, ci de o stare de limpezire în care „vorbesc despre El în tot ceea ce gîndesc și ce spun“ (Sf. Ilarie, citat de Alexandru Mironescu). Viața trăită ca participare la realitățile spirituale nu își mai pune problema începutului ei, ci a felului în care ea continuă și se poate adînci în aventura, dar și în rigorile ei. Cu o distincție dintr-un text scris în 1970 („Pe marea Tiberiadei“, în volumul *La scaunul mărturisirii)*, rugăciunea neîncetată produce deopotrivă o „simplificare“ a vieții, dar și o „împuținare“ a ei. Interior, omul se regăsește orientat, cu criterii ferme de a deosebi binele de rău și, mai ales, esențialul de neesențial; în exterior, însă, el se retrage, „pierde“ firele care îl leagă de lume, zgura zilelor sale. Participarea la ritmul continuu și discret al rugăciunii poate fi astfel înțeleasă ca un act creator, în același fel în care Aristotel vedea semnificația sculpturii: ca înlăturare a părților care, în blocul de piatră, țin prizonieră forma statuii.

Credința este, în fluxul acestei vieți interioare centrate pe rugăciune, o modalitate de a păstra un echilibru, o formulă care descrie geometria realității spirituale. „Saltul acela imposibil de dovedit“ are pentru Alexandru Mironescu o valoare de sinteză: ca *încredințare*, credința cumulează trăsăturile speranței și pe ale dragostei: tăria și certitudinea lor. Sînt interesante cîteva notații din *Jurnale* cu privire la Gandhi care mărturisea că au fost momente în care se ruga fără a avea credință, ca dintr-o nevoie indefinită; urmările au fost devastatoare – „greutăți din cele mai cu neputință de închipuit“ *(Floarea de foc)*. Pentru Alexandru Mironescu, cazul este exemplar, întrucît credința articulează, pune în ordine și întărește sentimentul participării la realitatea spirituală. Într-un comentariu la un text de Stefan Zweig este înțeleasă ca „sănătate interioară“ și „contrariu al păcatului“. În alte fragmente este opusă confuziei și nehotărîrii, de aici provenind și înrudirea ei augustiniană cu înțelegerea. Cînd este descrisă ca dependență de un întreg ontologic care ne depășește, este apăsat afirmată legătura ei profundă cu libertatea. În absența unei definiții, Alexandru Mironescu dă credinței un chip: cel al lui Toma necredinciosul, pentru care evidența se formulează într-un strigăt, de felul celui din *Psalmi:* „Fără un faliment personal, adică al forțelor tale, nu poți ieși dintr-o limitare, dintr-o banalitate. Trebuie o spărtură, un dezechilibru, într-un anumit înțeles, o mutație ca să iasă un strigăt – *De profundis clamavi ad Te, Domine!* –, un act de credință într-o generozitate secretă, într-o putere îndepărtată“ *(Floarea de foc)*.

Neputinței lumii de a mai crede în posibilitatea vieții creștine, Alexandru Mironescu îi răspunde discret, prin mărturia propriei vieți: una articulată aproape geometric, limpede și sigură de ea, pe o evidență.

***Ioan Alexandru Tofan** este prof. univ. dr. la Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași.*

Laura-Yvonne GHERGHINA

John Gurdon și broasca africană

La începutul lui octombrie 2012, într-o sală de seminar din Cambridge, biologul John Gurdon era într-una din desele întîlniri cu doctoranzii și post-doctoranzii din laboratorul lui, discutînd cele mai noi rezultate și idei de experimente viitoare. Întrerupți fiind de ușa sălii deschizîndu-se brusc, Gurdon s-a ridicat să își întîmpine colegii care intraseră strigînd emoționați: „Ați cîștigat, ați cîștigat!!“. A înclinat capul, le-a mulțumit și, cu un zîmbet modest, le-a spus: „Știam, știam, dar nu aveam voie să spun nimănui“. Apoi, cu un gest care îi rezuma lipsa de mîndrie și concentrarea pe ceea ce îl interesa cu adevărat, știința, s-a reașezat, revenind cu privirea la prezentarea unui doctorand. Cu toate că tocmai se anunțase public că a cîștigat premiul Nobel pentru Fiziologie și Medicină, Gurdon s-a întors către studenții lui și a zis, ca și cum nu s-ar fi petrecut mare lucru: „Haideți, continuăm?“.

Anecdota, povestită astăzi în unele laboratoare, îl surprinde fidel pe cercetătorul prea puțin cunoscut care a schimbat modul în care vedem și gîndim lumea. Dacă ni se pare astăzi evident că toate celulele care ne țes corpul conțin același material genetic, același ADN, această idee nu a fost mereu considerată de la sine înțeleasă. În fond, gîndind intuitiv, de ce am crede că ochii și ficatul, de exemplu, ar funcționa după aceleași „instrucțiuni“ codificate în ADN?

Totul a început cu John Gurdon și cu o broască africană. Într-un experiment devenit clasic, publicat în 1958 și care merită adjectivul suprem oferit în știință, *elegant*, cercetătorul britanic a încercat să răspundă la o întrebare aparent simplă: odată ce o celulă s-a specializat, mai are capacitatea de a-și recăpăta starea „naivă“ de la care a plecat? Gurdon s-a întrebat dacă poți face, de exemplu, o celulă de piele să își piardă specializarea, să devină de „ne-piele“, adică să fie din nou o celulă care încă nu a „ales“ din ce parte a corpului va face parte.

Experimentul lui Gurdon a fost unul de *transfer nuclear*, care e de fapt un schimb: a scos nucleul dintr-un ovul de broască, înlocuindu-l cu nucleul unei celule de piele luată de la o altă broască adultă. În mod incredibil, după fertilizarea ovulului al cărui nucleu a fost astfel înlocuit, o nouă broască s-a dezvoltat normal. Gurdon a demonstrat astfel că orice celulă, chiar dacă e adultă și are o anumită specializare, are instrucțiunile necesare pentru a forma un animal întreg. De fapt, nucleul celulei de piele a fost *reprogramat* de ovulul în care a fost transferat. Acest fenomen al *reprogramării*, care a transformat biologia, presupune că o celulă adultă care s-a specializat poate reveni la starea sa de dinainte de specializare, denumită naivă, redobîndind astfel potențialul de a deveni apoi orice alt tip de celulă prin respecializare. Dacă așa ceva este posibil, înseamnă că toate celulele conțin același material genetic, aceleași informații codificate în ADN.

Nu toată comunitatea cercetătorilor a fost convinsă de scamatoriile broaștei africane, experimentele lui Gurdon avînd soarta inevitabilă a tuturor celor care studiază „organisme model“: broaște, viermi, muște sau drojdie, și lovindu-se de întrebarea: este descoperirea relevantă pentru mamifere, în special pentru oameni, sau e doar o ciudățenie de broască? Dacă ar ști lumea cîte au învățat oamenii de știință chiar și de la porumb...

În deceniile care au urmat descoperirii lui Gurdon, mulți cercetători s-au întrebat dacă reprogramarea e posibilă și la mamifere. Răspunsul a început să vină abia în 1997: celebra oaie Dolly a demonstrat că un singur nucleu dintr-o celulă adultă e suficient pentru a produce o oaie întreagă. Apoi, în 2007 a fost publicată dovada că omul nu e departe de broască: cercetătorul japonez Yamanaka, folosind doar patru factori moleculari, a reușit să reprogrameze celule de piele umane înapoi în celule stem. Iar cînd oamenii de știință s-au văzut cu laboratoarele pline de celule stem, abordarea a devenit: *the sky's the limit*. Celulele de piele umane pot fi reprogramate și menținute în laborator ca celule stem, care pot fi mai apoi „împinse“ să devină celule nervoase, pancreatice, ale inimii ș.a.m.d. prin re-specializare. Iar acum, că ne-am lămurit că reprogramarea funcționează și la oameni, cercetarea a revenit și la alte specii, precum păsări sau primate, de la care avem nevoie doar de cîteva celule ca apoi să le putem studia fără să avem animalele în laborator.

Descoperirea lui Gurdon a schimbat abordarea și în medicina regenerativă. Luînd celule de piele de la oameni, de exemplu de la cei care suferă de demență, și transformîndu-le în celule nervoase, se pot studia mecanismele bolii. Mai mult, pot fi folosite ca tratamente în sine, prin regenerarea celulelor nervoase pierdute cu unele noi, prelevate de la același om. În prezent, studii clinice folosesc neuroni reprogramați din celulele de piele ale pacienților cu Parkinson, care sînt readăugați prin transplant pentru a reabilita neuronii pe care pacienții i-au pierdut din cauza bolii.

Anul trecut, cînd tocmai împlinise 89 de ani, la finalul unei prelegeri în care ne-a prezentat noile descoperiri și întrebări cu care se ocupă laboratorul lui, un *tour de force* al enormelor descoperiri pe care le-a făcut în ultimele decenii, John Gurdon a încheiat spunînd: „Nu știu ce să zic, cred că începe să fie promițător“.

Laura-Yvonne Gherghina *este doctorandă la Departamentul de Fiziologie, Dezvoltare și Neuroștiințe al Universității din Cambridge.*

PUBLICITATE

COMEDIA
LUMII

CONFERINȚELE
DILEMA VECHE
LA ARAD

- SALA REGELE FERDINAND, PRIMĂRIE
- SALA CINEMATORGAFULUI ARTA
- SALA MARE A TEATRULUI CLASIC

20-22
APRILIE

TEODOR BACONSCHI
SEVER VOINESCU
HORAȚIU MĂLĂELE
NICULAE URS
TONI GRECU
IOAN T. MORAR

organizat de: GMMC DILEMA VECHE
finanțat de:
sponsori: OPEL CITROËN GRUP WEST
partener: TEATRUL CLASIC

Laura Carmen CUȚITARU

De ce învățăm?

Ce însemna, în trecut, o educație bună? Din lumea greco-romană a secolului I ne parvine, prin *Institutio oratoria,* a lui Quintilian, cea mai detaliată expunere a unui program pedagogic care a supraviețuit pînă acum, după cum spun Roy Harris și Talbot J. Taylor, în *Landmarks in Linguistic Thought (I)*. Aflăm, astfel, că educația copilului e necesar să înceapă chiar după naștere, prin doica aleasă: ea trebuie să aibă un caracter bun, iar vorbirea să-i fie fără cusur, pentru că nou-născutul o va imita. Iar dacă printre preocupările acesteia s-ar număra și filozofia, ar fi absolut minunat. Copilul trebuie să fie bilingv, să învețe neapărat și greaca pe lîngă latină, și să nu se aștepte vîrsta de 7 ani ca să înceapă să citească, pentru că se pierde timp prețios. Scrisul va urma imediat. De îndată ce copilul va stăpîni cititul și scrisul, un *grammaticus* va începe să-l învețe gramatica (latină și greacă, inclusiv comparată): noțiuni practice de pronunție, ortografie, părțile vorbirii, declinările, conjugările. Studiile lingvistice trebuie să fie detaliate și temeinice, iar cultivarea limbii, dublată de cea a caracterului, va duce la conturarea *oratorului:* „omul care poate cu adevărat să fie cetățean, care e capabil să răspundă cerințelor publice și private, care poate călăuzi statul prin sfaturile sale, care poate să dea acestuia o bază solidă prin legi, și care poate, prin deciziile sale judecătorești, să stîrpească corupția“.

Asociat cu puterea, scrisul – și, automat, cititul – constituie, secole la rînd, instrumente secrete, rezervate unei elite. Alfabetizarea este mijloc inițiatic echivalent cu „distincție, dominație și comunicare controlată“, susține Roland Barthes. Dacă idealul de înzestrare morală mai pălește (eventual) de-a lungul timpului, prestigiul și viața confortabilă – sau, cel puțin, mai confortabilă decît a neștiutorilor de carte – rămîn principalele motivații ale angajării în eforturi intelectuale. Peste secole (în epoca elizabetană), într-o altă mare cultură (engleză), o educație bună se obține, în primul rînd, prin profesori particulari. Ian Mortimer detaliază „programa școlară“ în volumul său, *The Time Traveler's Guide to Elizabethan England*. Astfel, domnișoarele din nobilime învață latina și franceza (ori italiana), dansul, cusutul și brodatul, plus un instrument (la modă fiind lăuta și virginalul). De la tineri, în schimb, se cer alte lucruri: să mînuiască sabia, să călărească, să înoate. Cîntatul și dansul iscă dispute între educatorii vremii: „Dacă vrei ca fiul tău să devină moale, efeminat, imoral, mieros, aplecat spre obscenitate, trivialitate, necuviințe și tot felul de indecențe; pe scurt, dacă-l vrei transmutat în femeie sau mai rău [...], trimite-l să învețe dansul și muzica“, e de părere un anume Philip Stubbes.

Altfel, pentru copiii celor de rînd există un sistem de școlarizare publică, educația primară nu e greu de obținut. Procesul începe la 7 ani, într-o școală mică, sărăcăcioasă, unde rareori sînt primite fete. Învățătorul te învață să citești și să scrii pe tăblițe. Iar dacă te ții de carte serios, ești trimis mai departe la o școală de gramatică *(grammar school)*. Ziua de studiu durează cel puțin zece ore, cu două pauze. De exemplu, la Colegiul Eton (înființat anterior epocii elizabetane, în 1440), băieții sînt treziți la 5 dimineața. Lecțiile încep la 6, se încheie seara la 8, iar cunoștințele sînt predate, în general, în latină. La alte colegii se studiază și greaca, iar nuiaua e asistentul credincios al profesorului.

Ca să comparăm traseul academic de atunci cu cel de acum, să mai spunem că, la 14 ani, dacă te-ai decis să devii cărturar, mergi la universitate, fie la Oxford, fie la Cambridge, într-un program de *Bachelor of Arts* („licența“ de azi,) unde studiezi filozofia, logica și retorica, apoi aritmetica, geometria, muzica și astronomia, timp de patru ani. Pentru titlul de *Master of Arts* („master“), aprofundezi încă pe atît una dintre „artele liberale“ enumerate mai sus, după retorică. În caz că vrei doctorat, ai de ales fie dreptul, fie medicina. După studiile masterale mai poți opta pentru un program teologic de Bachelor of Divinity, care durează cel puțin șapte ani, iar doctoratul aici ia încă trei. Ținînd cont de speranța de viață a acelor vremuri, probabilitatea să mori înainte de încheierea studiilor e de 40%, conchide același Ian Mortimer.

Apariția tiparului separă net epoca elizabetană de lumea Evului Mediu, dar nu tiparul în sine propulsează lumea engleză spre alfabetizare, ci producția în masă a cărților scrise *în limba engleză*, care devin, astfel, tot mai accesibile. La 1600, aproape orice gospodărie respectabilă are Biblia, eventual o psaltire, o carte de rugăciuni și un almanah, iar cărțile de *self-help*, tot mai numeroase, cu sfaturi pentru diverse domenii ale vieții, contribuie la creșterea dorinței oamenilor de a învăța singuri. Într-un singur secol, alfabetizarea în rîndul bărbaților crește de la 10% la circa 25%, iar în rîndul femeilor – de la 1% la circa 10%. Cifrele acestea, comparate, arată că femeia rămîne o categorie inferioară. Expunerea ei la tot felul de prejudecăți – sociale, sexuale, legale și intelectuale – se reflectă (și) în accesul greu la cultură și educație. Doar tinerii au voie să meargă la universitate, nu și tinerele, care trebuie să aibă abilități și îndeletniciri domestice. Pur și simplu, „nu le stă bine“ să știe prea multe. Percepția nu se schimbă nici în epoca georgiană, nici în cea victoriană. Cititul este considerat factor de pierzanie morală a tinerei (excepție făcînd cărțile religioase și cărțile de bucate), iar moraliștii vremii avertizează că preocupările intelectuale lasă urme rele nu numai pe caracter, ci urîțesc fizic femeia, iar efortul mental o lasă sterilă. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, tinerele englezoaice merg la universitate și dau examene, dar nu pot obține certificat și titlu de absolvent. Universitatea Cambridge, de exemplu, le acordă acest drept abia în 1948.

Între timp, alfabetizarea a devenit fenomen de masă. Ni se pare firesc să avem acces la orice fel de studii dorim, indiferent de statut social sau sex, și uităm (sau nu știm) cu cîtă greutate a ajuns omenirea în acest punct. În ciuda acestui fapt, încă mai există proporții îngrijorătoare de analfabetism (sau de alfabetizare redusă), chiar și în cele mai bogate țări. Peste tot în lume, de-a lungul istoriei, omul a căutat să iasă din lipsuri prin învățătură, iar corelația dintre gradul scăzut de educație și sărăcie încă se păstrează – individual, național, internațional. La o privire atentă, totuși, se observă că există și țări relativ sărace cu o înaltă rată de alfabetizare (Vietnam, de exemplu) și, invers, țări foarte bogate care nu au eradicat analfabetismul (SUA), ceea ce sugerează că dezvoltarea economică nu aduce automat dezvoltare culturală, și nici viceversa. Dar, pe cît este de adevărat că bunăstarea individuală rămîne, tradițional, stimulentul principal pe calea anevoioasă a obținerii unei instruiri de calitate, educația este mult mai mult decît o poartă către o viață mai confortabilă. Florian Coulmas observă, în *Writing Systems*, că omenirea se mișcă în direcția unei lumi moderne complet alfabetizate, în care analfabetismul este un stigmat care te exclude fără milă din viața socială. Inventarea computerului și diversificarea fără precedent a tipurilor de cunoștințe au dus la nuanțarea conceptului de alfabetizare și la apariția unor noi provocări pentru mintea și creierul omului. Însă despre acestea, în articolul viitor.

Laura Carmen Cuțitaru *este conferențiar la Literele ieșene, specializată în lingvistică americană.*

Codruț CONSTANTINESCU

Paris, după douăzeci de ani și patru luni

Unchiul meu a reușit să scape din teribilul lagăr ceaușist profitînd de faptul că niște rude apropiate, de origine săsească, trăiau pe la Stuttgart. A profitat de viza turistică pentru a rămîne în Occident, trecînd însă în Franța, unde s-a stabilit și a trăit două decenii. După 1990 nu era vară să nu se întoarcă la Cîmpina, cu Renault-ul lui 20 mare, butucănos și bleumarin, aducînd casete, ciocolate, miros de Occident. În 1998, în timpul ultimului Campionat Mondial de fotbal la care Naționala noastră a luat parte, l-am vizitat. Îmi trimisese invitația printr-un curier, fapt exotic atunci. Doar astfel am obținut viza de călătorie de la Ambasada Franței. Am luat un autobuz pînă la Ulm, unde am stat cinci ore în așteptarea legăturii cu Parisul. El avea un apartament în regiunea pariziană, la Évry, iar timp de o săptămînă vărul meu m-a dus la Paris zi de zi. În noiembrie 2002 am revenit pentru trei zile la Paris de la Geneva, dar ploaia mi-a stricat planurile. M-am întors la Geneva cu geamantanul plin cu mîncare bună, ieftină și franțuzească, ce mi-a ajuns două săptămîni. După 21 de ani și aproape patru luni, maturul și încăruntitul „eu“ de acum a călcat, în sfîrșit, pe urmele fostului și tînărului „eu“ de atunci. Dar cum mereu am fost în trecere prin Paris, nostalgiile nu au fost deloc puternice și au lăsat loc curiozității de a redescoperi minunatul univers parizian.

Amintirile frumoase, memorabile sînt produse cu ajutorul sau prin intermediul banilor. Iar Paris este un aspirator foarte profesionist al acestora, mai ales pentru cineva care vine din România în scopuri pur turistice. Adunînd și socotind, un *city-break* la Paris, bine administrat, poate costa totuși mai puțin decît patru zile la schi la Sinaia sau Poiana Brașov. Și nici nu te enervezi pe DN1. Nu știu dacă s-a scris despre raportul atît de sensibil între bani și amintiri, dar cînd ești turist la Paris parcă nici nu mai ești atent la partea financiară, chiar dacă acumulezi regrete tardive (căci oricum nu mai poți da timpul înapoi), de genul „De ce a trebuit să cumpăr un dop de șampanie în Tour Eiffel pentru care am plătit 15 euro?“ sau „De ce la localul din Montmartre unde ne-am așezat afară, chiar dacă se întunecase (dar spectacolul piațetei dominate de artiști plastici era prea fermecător pentru a nu fi gustat din plin), am comandat în locul unui pahar de bere obișnuit, oricum la un preț exorbitant pentru un estic, o halbă?“ (cam asta a înțeles, și pe bună dreptate, chelnerul, zîmbind cînd i-am spus *la plus grande bière)*. Un fapt curios, pe care l-am remarcat la Paris după ce îl observasem la Nisa, intrînd în două biserici (Saint Étienne du Mont, din Cartierul Latin, și Sacré-Cœur, de pe Montmartre, unde în acea sîmbătă seară se ținea vecernia): nimeni nu-și mai face cruce. Înțeleg că sînt mulți atei care vizitează catedralele doar pentru a admira aspectul artistic și poate din curiozitate (însă dacă nu crezi în El, atunci care mai este rostul?), dar totuși cîțiva catolici practicanți or fi rămas, poate se aflau în acele momente, concomitent cu mine, în biserică. De ce ei nu se (mai) închină creștinește nu înțeleg. Nu sînt deloc expert în probleme confesionale, dar mi se pare exotic ca singurul creștin care-și face cruci intrînd și ieșind din catedralele catolice să fie un pîrlit de ortodox. Adică eu.

La radio am aflat că președintele Macron era somat de către deputații din L'Assemblée Nationale să ia măsuri pentru a proteja micile biserici rurale, care ar reprezenta cam 20% din totalul bisericilor din Franța, ele degradîndu-se poate și pentru că nu sînt exploatate turistic, iar autoritățile locale și departamentale nu mai au motive să le întrețină, avînd în vedere și aciditatea corectitudinilor de tot felul. Pe la amiază, după ce am urcat în vîrful Arcului de Triumf și am parcurs Champs-Élysées, ni s-a făcut foame, dar din păcate depășiserăm cu mult zona restaurantelor. Am dat colțul palatului care găzduiește L'Assemblée Nationale (termenul de Adunare Națională ne sună ca naiba), unde observaserăm două localuri. Primul era ticsit de lume bună, iar chelnerul ne-a spus că dacă nu avem rezervare nu aveam nici o șansă să mîncăm acolo. Ca și cum am fi mîncat pe spezele lui. Ne-am îndreptat spre un alt local, cu specific italian, din apropiere. Sala de mese de maximum o sută de metri pătrați era arhiplină, iar mesenii stăteau înghesuiți la douăzeci de centimetri unul de altul. Șeful sălii, un francez subțirel și blond, s-a dovedit mult mai maleabil decît cel din primul restaurant, a depărtat cincisprezece centimetri o măsuță de alta și ne-a făcut loc. Odată așezați la masă, după ce am comandat feluri italienești, mi-am ridicat privirea și am constatat că eram înconjurați de tineri volubili, îmbrăcați în costume sobre. Mi-am adus aminte că localul se afla la doi pași de birourile Camerei inferioare a Parlamentului francez. Tehnocrații lucrau probabil pentru deputații francezi. Dintr-o anumită perspectivă mai largă, eram colegi de administrație. Dar ce diferență, mă gîndeam, urmărindu-i cum sporovăiau veseli, între funcționarul francez și cel român! Se aflau probabil în timpul pauzei de prînz și ieșiseră cu alți colegi pentru a dejuna (un alt verb de extracție franceză). Prețurile micului local erau mult peste cele moderate. Cu greu puteai mînca ceva fără să plătești cel puțin 50 de euro. Inevitabil, perfidul și meschinul meu gînd s-a îndreptat către nivelul lor salarial. Mi-am adus aminte de colegi care veneau la birou cu celebrele borcane cu supițe sau ciorbițe, de covrigii mîncați obsesiv sau chiar de un fost coleg care avea o rezervă exagerată de conserve de sardine moldovenești. La prînz, întindea un ziar peste tastatura calculatorului, deschidea o conservă, curăța o ceapă roșie, rupea cu poftă dintr-o franzelă ieftină. Era de preferat să eviți să îl vizitezi la prînz, căci miasmele tradițional valahe erau profunde. Se răspîndeau și pe hol.

Din nou, în cele trei zile petrecute la Paris, mi s-a confirmat senzația avută la Nisa, în octombrie 2021, urmărind matinalele televiziunilor franceze (France 2, TF 1 etc.), dar și numeroasele reclame de pe pereții mai tuturor stațiilor de metrou din Paris (plin cu publicitate la noi apariții editoriale sau festivaluri de teatru, dar evident și la diverse concerte): nivelul cultural al francezilor nu este atît de scăzut cum am vrea noi să credem, iar interesul pentru carte nu a murit. Altfel nu s-ar explica interesul pentru ea, într-o societate liberă și concurențială (atît cît este cea franceză, cu tot cu păcatele ei). Parlamentarii, guvernanții și poate chiar președintele adormit de la Cotroceni ar trebui să știe un alt fapt banal – Parisul nu este cotropit de reclame la casele de pariuri. Fizic, poate că ele există și la Paris, dar eu nu le-am remarcat. Probabil că parizienii nu au ajuns la acest nivel de dezvoltare avansată. Clădirile istorice nu sînt acoperite de imense cearșafuri, pe care vreo pseudo-artistă, pe jumătate dezbrăcată, intens bronzată artificial și surîzînd languros, să facă reclamă la vreo casă a pierzaniei. Iar Zidane are demnitatea de a face reclamă doar la parfumuri fine, și nu păcănele, cum o fac mulți jucători ai generației noastre de aur, care își vînd imaginea pentru mai puțin de 30 de arginți. Căutînd cîteva volume scrise de Albert Londres, am intrat în magazinul FNAC de pe Champs-Élysées. Secțiunea dedicată cărților era exilată în spate, la intrare fiind expuse spre vînzare tot felul de telefoane, gadget-uri și jocuri video.

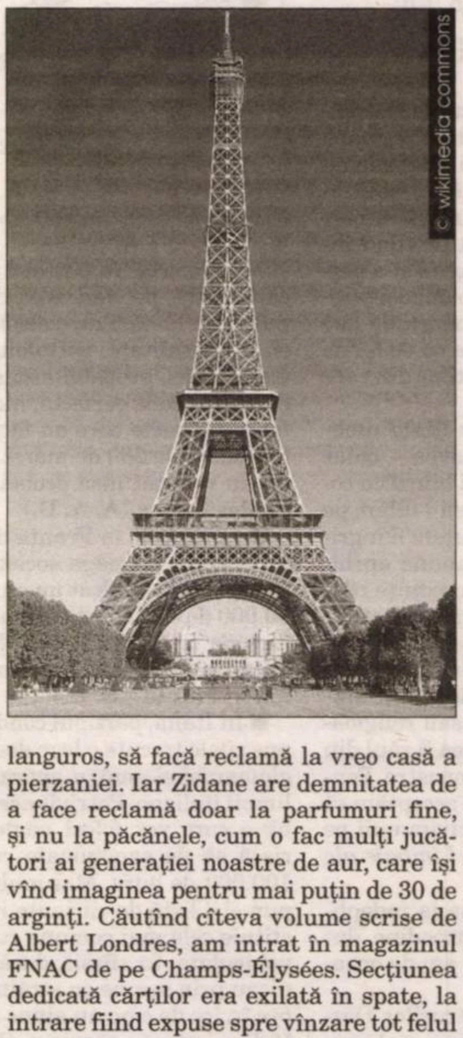
© wikimedia commons

Marea dezbatere a societății franceze rămîne cea a reformei pensiilor, impusă de Macron și de guvernul său, care ar vrea să împingă vîrsta de pensionare de la 62 la 64 de ani, spre nemulțumirea puternicelor sindicate franceze. Din fericire, în timpul week-end-ului petrecut de noi la Paris nu au avut loc ciocniri între sindicaliști și forțele de ordine. Am avut noroc. Nu știu cum m-aș fi descurcat dacă nu ar fi circulat metroul. Rețeaua de metrou din Paris este minunată. Chiar fără să știi limba franceză te poți descurca și ajunge practic în toate punctele importante ale capitalei Franței. Uneori este posibil să nu găsești intrarea la metrou pentru că unele piețe sînt foarte vaste (precum cea de la Concorde, unde am fost forțat să întreb un sergent de jandarmi în ținută de campanie, care mi-a răspuns foarte amabil). După ce cinci ani de zile am circulat cu metroul bucureștean (poreclit de noi „șobolan“) îmi vine ușor să mă descurc în orice oraș care are unul. Greu de crezut că vreun hotel acceptabil din Paris se află la mai puțin de două-trei sute de metri de vreo stație de metrou. Noi am găsit unul foarte rezonabil și decent, la mare distanță de centru, dar la numai 50 de metri de stația Convention. Adică la vreo douăzeci de minute de mers cu metroul de Place de la Concorde.

Autoritățile franceze pregătesc intens organizarea Jocurilor Olimpice de anul viitor, fapt vizibil în întregul centru parizian. Un prieten care trăiește de două decenii în oraș mi-a mărturisit că nu își aduce aminte să fi observat atît de multe șantiere deschise concomitent (în Parcul Tuileries se muncea inclusiv duminica la prînz), dar și francezii vor să ofere o imagine admirabilă a culturii și Orașului Luminilor, avînd în vedere transformarea acestor evenimente în vitrine mediatice mondiale. Mă miram, întrebîndu-mă cum de a cîștigat Franța dreptul de a organiza Jocurile Olimpice, avînd în vedere apetența CIO și FIFA pentru tot felul de dictaturi oribile, de la cea a lui Putin pînă la totalitarismul stalinisto-cibernetic chinez. Probabil că Iranul sau Tadjikistanul nu și-au pus mintea cu asemenea nimicuri planetare. Pentru a continua în această direcție, amintesc publicarea unui dosar antirus foarte virulent în revista *L'Express*. Pe coperta numărului special (numărul 3.737), un pumn galben este amplasat pe un fond albastru, iar mesajul este clar și net: „L'Ukraine doit vaincre“ („Ucraina trebuie să învingă“). Această copertă putea fi reperată la toate chioșcurile de ziare din Paris. Dosarul era extrem de solid și competent, cum nu am văzut niciunde în presa românească, publicînd contribuții ale unor nume grele de pe scena intelectuală a lumii libere, precum Jonathan Littell, Anne Appelbaum, Bernard-Henri Lévy, Nicolas Baverez etc. Jurnaliștii de la *L'Express*, fiind profesioniști, publicau în interiorul revistei inclusiv o hartă a Ucrainei (pe două pagini de revistă!), ceea ce nu prea am văzut în România. Un mic articol, scris Éric Chol, accentua clar: „Non, la Russie n'a pas sa place aux Jeux olympiques de 2024“, în care se deplîngea politizarea/instrumentalizarea Jocurilor Olimpice. „Tocmai în numele acestui ideal al unei societăți pașnice, doritoare să păstreze demnitatea umană, care figurează în Charta mișcării olimpice, conducătorii noștri ar trebui să le spună nu atleților ruși la Jocurile Olimpice de la Paris“. Pe de altă parte, avînd în vedere ezitările, duplicitățile și conversațiile lui Macron cu Putin, probabil că pînă în vara anului viitor va fi găsită (așa cum se întîmplă mereu) o soluție comodă și neinspirată, care va menaja (din nou) orgoliul rusesc. În *L'Express* era condamnată politica lui Macron, iar un paragraf avea un subtitlu simpatic: „La Kiev, expresia *a macrona* a devenit virală și înseamnă a *vorbi frumos, fără a acționa în nici un fel*“. Nu se poate șterge ușor prietenia de odinioară dintre francezi și ruși (cel mai frumos pod peste Sena, construit între 1896-1900, poartă numele țarului antiliberal Alexandru al III-lea, tatăl nefericitului Nicolae al II-lea). Am trecut pe sub acest pod în ultima zi a aventurii noastre pariziene, într-un vas de agrement, care în afara prețului biletului propriu-zis, pentru cinci euro oferea și o cafea, dar și o clătită. Un mic dejun delicios, servit pe puntea ambarcațiunii, ascultînd explicațiile ghidei, observînd barjele care au început să fie din ce în ce mai folosite pentru a transporta mărfurile direct în centrul Parisului. Mai aveam două ore pînă cînd trebuia să revenim la hotel pentru a ne recupera bagajele. Am decis să le petrecem în imensul Parc Tuileries, din față sumbrului Luvru. Soarele revenise generos după ce vineri și sîmbătă se arătase mai degrabă zgîrcit.

(Scriind aceste impresii neserioase, mi s-a făcut sete, am coborît scările și am dat o fugă în centrul Ploieștiului. Fără să vreau am ascultat replica unei doamne spuse soțului ei, de 55-60 de ani: „Haide, că o să-ți placă, mergem cu autocarul și o să fie niște priveliști frumoase, o să vezi că se merită. Știi ce ți-am spus, atîta timp cît mai putem trebuie să mergem să vedem și noi lumea asta...“. Coincidență? Nu cred.)

***Codruț Constantinescu** este istoric și consilier pentru afaceri europene la Prefectura Prahova. Cea mai recentă carte publicată este* Pasager prin amintiri *(Editura Polirom 2023).*

Cu ochii-n 3,14

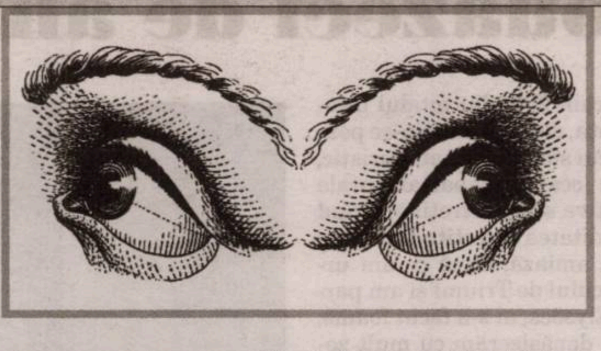

OARE TRĂIM VREMURI ÎN CARE TREBURILE ZILEI, CONSIDERATE A FI PUSE BINE PE PRIMUL LOC, RISCĂ SĂ FIE DEPARTE DE A SE FI ÎNCHEIAT?

■ Regele Charles al Marii Britanii a făcut în Germania prima sa vizită în calitate de monarh. E aproape inutil de subliniat importanța istorică și simbolică a unei asemenea vizite. O deputată a partidului de stînga Die Linke din Germania (provenit din fostul partid comunist din RDG) s-a declarat însă profund indignată că, în vremuri de criză, Bundestag-ul și-a permis să facă o primire atît de scumpă și pompoasă regelui Charles, „o persoană născută cu lingura de aur în gură“, după cum s-a exprimat ea. Oare cu ce fel de linguri or fi fost obișnuite gurile comuniștilor din care ies astfel de vorbe? (**A. M.**)

■ „Natura umană e contradictorie, iar ființa umană e încăpătoare și multiformă. Putem avea – chiar avem – mai multe euri simultan; putem fi blînzi cu copiii noștri, dar severi cu angajații; putem să-l iubim pe Dumnezeu, dar să nu ne placă oamenii; putem fi îngrijorați pentru mediu și totuși să lăsăm lumina aprinsă cînd plecăm de acasă... Poate că avem credințe religioase diferite, dar ținem cu aceeași echipă. Și totuși, trăim vremuri în care sîntem îndemnați să ne definim din ce în ce mai îngust, să ne înghesuim multidimensionalitatea în cămașa de forță a unei identități unidimensionale – naționale, etnice, tribale sau religioase. Am ajuns la concluzia că acesta ar putea fi răul din care decurg toate celelalte rele ale epocii noastre. Pentru că, dacă cedăm acestei îngustări, dacă acceptăm să fim simplificați, atunci ne e ușor să ne privim unii pe alții ca dușmani.“ – Salman Rushdie, în *Limbaje ale adevărului*, Polirom. (**M. C.**)

■ Cu aproape toate treburile zilei duse la îndeplinire, doar una rămînea în atenția unei gospodine, după cum îi spunea alteia, în autobuz: „Mai am de ornamentat coliva“. (**D. S.**)

■ În Suedia există un muzeu al Mîncărurilor Dezgustătoare, care expune produse din întreaga lume, considerate a fi de-a dreptul grețoase. Cum nu fac nazuri decît la chimen sau gîndaci, m-am gîndit că dracul nu poate fi atît de negru, așa că am parcurs meniul: brînza Casu Marzu (Sardinia) – o brînză cu viermi vii, *surströmming* (Suedia) – hering fermentat sau Hákarl (Islanda) – rechin maturat. N-am cedat cu totul nici la Cuy (Peru) – cobai prăjit, însă am depus armele la Ttongsul (Coreea) – o băutură alcoolică în care sînt puse la macerat fecale de copil. (**S. G.**)

■ Lucrurile pierdute pot reapărea în viața noastră și după 40 de ani, mai ales dacă sînt puse bine în podul bisericii. O femeie din Bad Dürkheim, Germania, și-a recuperat un portofel uitat într-o cabină telefonică în 1981, pe cînd avea doar 16 ani. Recent, în timpul unor lucrări de consolidare a acoperișului bisericii din localitate, portofelul a fost găsit într-una dintre cavități, probabil ascuns de vreun hoț. Pitit acolo, el era în stare perfectă, nici umed, nici putrezit, cu fotografii și acte care au făcut posibilă găsirea proprietăresei. Cele 250 de mărci care ar fi trebuit să fie în el nu au rezistat însă probei timpului și au ajuns la un alt destinatar. (**A. A. D.**)

■ În timp ce în Franța dezbaterile asupra pensiilor înfierbîntă întreaga societate, Institutul Național de Statistică a publicat un studiu potrivit căruia țara are 30.000 de centenari, situîndu-se astfel pe primul loc în Europa la acest capitol. Nu cred că asta ar trebui să mire pe cineva, căci cine n-ar vrea să trăiască 100 de ani în Franța? (**S. G.**)

■ În Italia, partidul condus de Giorgia Meloni a propus zilele trecute o lege destul de cruntă împotriva anglomaniei și pentru apărarea și menținerea purității limbii italiene. Potrivit acestei măsuri, persoanele publice care vor folosi englezisme în comunicările lor riscă să fie sancționate cu o amendă între 5.000 și 100.000 de euro. Mai mult, inițiatorii legislației propun și o listă de variante italiene care trebuie să substituie cele mai comune cuvinte și expresii englezești vehiculate. În sfîrșit, dacă pînă acum italienii comunicau prin semne cu străinii, acum un simplu OK sau *bye* în loc de *ciao* au ajuns să-i coste pe politicienii din Italia o adevărată avere. (**I. M.**)

■ Merlin este, probabil, cel mai cunoscut porc vietnamez pitic din lume: are milioane de urmăritori pe contul lui de TikTok, creat cu doar un an în urmă. În acest timp, Merlin s-a triplat în dimensiune, ajungînd la aproape 40 de kilograme, distracția lui preferată fiind băuturile cu frișcă și gheață sponsorizate de urmăritorii lui. Stăpîna lui Merlin spune despre el că este foarte afectuos, dar și greu de îngrijit sau de dresat. Cel mai mult îi place să fie ridicat și rotit în aer, lucru care va deveni în curînd imposibil, dat fiind că procesul lui de creștere este departe de a se fi încheiat. (**A. A. D.**)

DACĂ ERA INVERS, ISTORIA UMANITĂȚII AR FI FOST ACEEA FĂCUTĂ CU MARE PLĂCERE DE UN INGINER

■ Un titlu din presa franceză: „După 30 de ani, un lup amenință un om“. S-a întîmplat în Castellet-lès-Sausses. Dacă era invers, chiar nu ar fi fost interesant. (**A. M. S.**)

■ „Virgin Orbit“, compania spațială a miliardarului Richard Branson, va intra în insolvență, după ce a ratat lansarea unei rachete din Marea Britanie și nu a reușit să mai atragă noi finanțări. Salutăm pe această cale primul faliment cosmic din istoria umanității. (**M. P.**)

■ A trecut 1 aprilie și am observat că, anul acesta, lumea din jur nu prea a mai avut chef de păcăleli și farse. Nu elaborez asupra motivelor. Mai bine fac un tur prin lume, să văd cum a fost pe la alții. În Anglia, în mijlocul unor discuții tensionate între sindicatele poștașilor și conducere cu privire la salarii, un șef de poștă a afișat un anunț cum că salariul angajaților crește cu 15%. Cînd aceștia au aflat că e „păcăleală“, nu i-a căzut prea bine șefului. Un laureat Oscar de anul acesta a primit o înștiințare „oficială“ că trebuie să returneze premiul. Pentru o secundă, i-a stat inima. Fiul lui de 11 ani i-o făcuse. O agenție de asigurări a anunțat că oferă polițe de asigurare celor care vor călători în spațiu pentru următoarele situații: anularea călătoriei (banii înapoi), impact neașteptat cu un asteroid, răpire extraterestră și – cel mai generos plan – pierdere în spațiu. Nu puțini au crezut. Totuși, nimic de mare anvergură. Să ne amintim că în anii trecuți se făceau păcăleli din acestea: excentricul Richard Branson a construit un obiect care părea un OZN și l-a plimbat pe cerul Londrei, alertînd poliția și armata, blocînd traficul, agitînd pietonii; realizatorul unei emisiuni locale de radio dintr-un orășel de coastă britanic a scos din case aproape toată populația cînd a anunțat că în largul mării plutește, ca un fel de vas fantomă, însuși Titanicul. Dar și păcăleli care aveau consecințe serioase, cum a fost aceea făcută de o cunoscută frumoasă iubitului ei, cînd l-a anunțat că îl părăsește (asta era păcăleala), iar iubitul a jubilat sincer fără să se gîndească o clipă că era 1 aprilie. (**S. V.**)

■ Urmăresc pe Instagram pagina Muzeului „Antipa“ și citesc cu mare plăcere „știați că“-urile de aici: „În Evul Mediu, șobolanii puteau fi chemați în instanță, în calitate de pîrîți, pentru a da socoteală de nenorocirile abătute asupra oamenilor. Astfel, în 1512, în Franța a avut loc un proces al șobolanilor, acuzați pentru distrugerea recoltelor“. (**A. M. S.**)

■ Julius Popper (1857-1893) a fost un inginer, cartograf, explorator și aventurier român de etnie evreiască, cu cetățenie otomană, născut la București, care a ajuns pînă în Țara de Foc, unde a întocmit, în anul 1891, o hartă a grupului de insule sud-americane; astfel se explică de ce unele repere geografice din Țara de Foc ar fi primit denumiri românești: Rio Ureche, Montañas Lahovary, Manu și Rosetti (dar și un Rio Rosetti), Cordiliera Carlos I al României, Lago Broșteni, Montañas Carmen Sylva și Punta (vîrful) Sinaia. În aceste condiții, ne simțim îndreptățiți să ne întrebăm dacă numele localității Ushuaia nu e, de fapt, inspirat de localitatea arădeană Ususău. (**M. P.**)

© M. Pleșu
Mai multe informații de interes general (calendar tratamente, legislație anunțuri etc.) pe https://www.facebook.com/infoddd
Urmărește-ne pe facebook
IMPORTANT!
Vectorii pentru care aplicăm tratamente gratuite din bugetul PMB:
șobolani
țînțari
căpușe
NU RUPEȚI AFIȘUL!
Vector
ȚÎNȚAR ADULT LARVĂ
Denumire produs utilizat / Concentrație
Solfac Trio EC 140
Microsin
Vectobac
0,2%
Pe timp de ploaie nu se aplică tratamentele;

Dnei Mariana Zamfirescu din Ploiești: După cum știți, revista noastră s-a numit *Dilema*, de la înființare, din 1993. Acum douăzeci de ani a devenit *Dilema veche*. Așadar, sînt 30 de ani de cînd ne-am născut ca *Dilema* și sîntem în anul XX de existență al *Dilemei vechi*. Vă mulțumim pentru mesaj și, mai ales, pentru că ne citiți cu atîta atenție! (**S. V.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.800
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **993** ■ 20-26 aprilie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Somnolență, tristețe, frică“

pagina **3**

Z. ORNEA

„Nonconformisme celebre“

pagina **18**

Interviu cu
CRISTIAN MUNGIU

pagina **23**

ToXic

„Stați departe de oamenii care vă depreciază ambițiile.“

MARK TWAIN

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

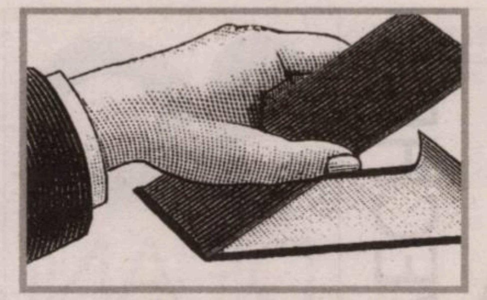

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Fericirile – două căi

Cartea cărților, Biblia, poate fi citită și recitită cu folos în tot timpul anului. Un text privilegiat la lectură în Săptămîna Luminată este *Predica de pe Munte*, așa cum este redată în Evanghelia după Matei (5, 1-48). Sensurile teologice și cele etice ale *Predicii de pe Munte* dobîndesc profunzime și amplitudine prin arta retorică și prin arta literară conținute în aceste text, unul dintre cele mai frumoase din Biblie. Prin puterea de convingere și prin emoția estetică, fiecare frază creează o subtilă încercare și o profundă bucurie în sufletul cititorului, fie acesta credincios sau ateu. Cele nouă versete care descriu *Fericirile* (3-11) nu sînt o introducere pregătitoare pentru mesajul întregii Predici, ci o afirmare directă, cu impact imediat, a esenței acestui mesaj. Cu lumina revelației, aceste versete dobîndesc autonomie, păstrînd toate conotațiile primite în contextul *Predicii de pe Munte* și trimițînd această lumină întregului discurs. Este firesc ca rostirea sau cîntarea lor să fie unul dintre cele mai înălțătoare momente ale liturghiei. Cele nouă *fericiri* sînt împlinite cu a zecea, care nu se regăsește în *Predica de pe Munte*, ci în Evanghelia după Ioan (20, 29): „Fericiți cei ce au crezut fără să fi văzut“.

În trei versete (Matei, 5, 4, 10 și 11) se dezvăluie că suferința cauzată dinăuntrul sau dinafara persoanei este calea de purificare a sufletului și de dobîndire a virtuților. Fericiți sînt cei ce plîng, cei prigoniți pentru dreptate, cei ocărîți și defăimați pentru credința lor.

Prin suferință, prin desăvîrșire morală sînt urcate treptele către plenitudinea duhovnicească. Cei ce ajung în vîrful scării devin „curați cu inima“ (8), „flămînzi și însetați de dreptate“ (6), săraci cu duhul (3). Cum scria Părintele Bartolomeu Anania, „«Cei săraci cu duhul» (în nici un caz: Cei săraci cu intelectul!) are două înțelesuri, ambele duhovnicești: 1. Săracul care și-a asumat lăuntric starea de sărăcie și o îndură cu demnitate umană și nădejde cerească; bogatul care nu e dependent lăuntric de propria bogăție și care, atunci cînd o pierde, parțial sau total, rămîne un om liber. 2. Pornind de la antropologia paulină, mistica răsăriteană postulează că duhul omului este partea superioară – fină, inefabilă – a sufletului (fără a fi altceva decît acesta) prin care omul poate intra în contact direct (entaz) cu Duhul Sfînt. Pentru ca această experiență să fie posibilă, e nevoie ca duhul omului să devină «sărac» de orice patimi sau impurități; astfel eliberat, duhul devine disponibil pentru înduhovnicire și, în consecință, pentru împărăția cerurilor. – Pe de altă parte, în limbajul evanghelic, termenul «sărac» poate însemna și «smerit», «umil», «supus», «ascultător», avînd întotdeauna o conotație pozitivă“.

Rodul acestei ascensiuni sufletești este credința (Ioan, 20, 29), care întemeiază forța de a înfrunta primejdiile dinăuntrul și dinafara persoanei în lumea aceasta, deschizînd drumul spre eliberarea eshatologică. Dincoace și dincolo de ceea ce percep simțurile, dincoace și dincolo de ceea ce se vede, credința descoperă, nu în absența îndoielilor, ci prin învingerea acestora, ceea ce există cu adevărat. Cum se știe, nu numai Toma, ci și toți ceilalți apostoli s-au îndoit de natura divină și de Învierea lui Iisus. Cu vorbele lui Nicolae Steinhardt, „Nu încape așadar dubiu că n-au crezut: toți, nu doar Toma: N-au crezut pentru că nici nu era de crezut! Într-atîta trebuie să le fi apărut răstignirea, moartea și înfrîngerea lui Iisus drept definitive și ireversibile“. Pentru a-i ajuta să-și învingă îndoielile, după ce s-a arătat Mariei Magdalena, Iisus s-a înfățișat și ucenicilor, chiar în prima zi după Înviere, și apoi încă o dată, după opt zile.

Fericirea este starea sufletului care urcă prin suferință aceste trepte, dobîndind plenitudinea duhovnicească prin desăvîrșire morală, pentru a putea apoi să se reverse asupra semenilor cu blîndețe, milostenie și pace. Privirea către cer este izvorul care îmbogățește sufletul cu resursele necesare pentru înfruntările lumii acesteia. Pe scara în care treptele morale continuă cu cele ale credinței se urcă, se coboară și iar se urcă mereu. Nu este suficient ca cineva să sufere nedreptatea sau să fie prigonit pentru căutarea dreptății, mai este nevoie ca suferința să fie transformată în bunătate, în blîndețe, în armonie și iubire. Prin această alchimie sufletească, fericiți sînt cei blînzi, milostivi și făcătorii de pace (Matei, 5, 5, 7 și 9).

În răspăr cu înțelegerea comună, fericirea nu este o răsplată, ci o stare intermediară, o arvună pămîntească a răsplătirii cerești. Cei care urcă treptele plenitudinii duhovnicești prin desăvîrșire morală, pentru a ajunge la credință, se vor mîngîia (4), vor moșteni pămîntul (5), se vor milui (7), vor fi primiți în împărăția cerurilor (3 și 10), unde vor vedea pe Dumnezeu (8) și se vor chema copiii Acestuia (9). „Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri“ (12). Fericirea, ca arvună, trebuie să fie însă păstrată pînă în momentul în care se va judeca dacă se va acorda răsplata cerească. Iar păstrarea arvunei depinde de continua îndeplinire a datoriei fiecărei persoane față de sine ca premisă a îndeplinirii datoriei față de ceilalți.

Lectura *Fericirilor* dezvăluie o cale morală și, în continuare, una duhovnicească. Într-o lume secularizată, calea duhovnicească este aleasă de tot mai puțini, dar calea morală rămîne deschisă tuturor. Și cine știe ce descoperire vor face, la capăt, aceia care merg cu perseverență pe calea morală! Alți concetățeni se vor mulțumi probabil cu știrea că românii sînt mai fericiți decît spaniolii, italienii, croații și bulgarii, cum rezultă dintr-un clasament recent al țărilor cu cei mai mulțumiți cetățeni, realizat pe baza mai multor criterii: PIB pe cap de locuitor, percepția asupra corupției, speranța de viață și libertatea cetățenilor. În acest clasament, România a „săltat“ de pe locul 46 pe locul 28. Cît privește relevanța acestei „ordini a fericirii“, creștinii, conservatorii, liberalii și utilitariștii s-ar putea să aibă opinii ireconciliabile.

Valeriu Stoica *este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

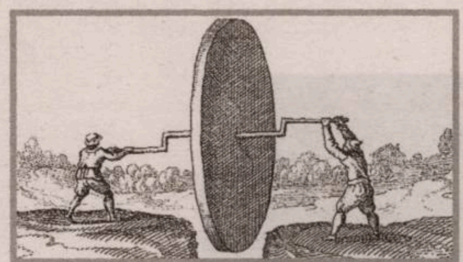

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Birocrația și foamea

S-a vorbit destul de mult despre dimensiunea ajutorului financiar și logistic pe care Occidentul îl oferă Ucrainei. Există un oarecare consens că Ucraina trebuie sprijinită deși sînt guverne (Ungaria) și mișcări politice (stînga și extrema dreapta) care se opun sub diverse pretexte.

În afara Vestului, sînt multe țări care mimează stîngaci independența strategică preferînd discursuri ambigue despre pace și bună vecinătate. Un astfel de exemplu este ridicolul vechi-nou președinte al Braziliei, Luiz Inácio Lula da Silva, care încearcă să pozeze în posibil mediator afirmînd că Zelenski al Ucrainei e cel puțin la fel de vinovat pentru război ca Vladimir Putin.

Tot în afara Vestului se află și o parte dintre țările cele mai afectate de acest război. Mai precis, cele care depindeau de exporturile ucrainene de produse alimentare pentru a-și putea hrăni populațiile. Potrivit unor calcule publicate de Politico Europe, producția agricolă a Ucrainei pe timp de pace hrănea 400 de milioane de persoane. Fermierii ucraineni produc cam o zecime din producția mondială de grîu și jumătate din uleiul de floarea-soarelui disponibil la vînzare pe piețele internaționale într-un an normal. Parte din ajutorul occidental oferit Ucrainei viza facilitarea unor coridoare de export. Acestea erau menite să ajute atît Kievul, cît și sudul global dependent de aceste alimente.

Vladimir Putin a fost acuzat că transformă alimentele în arme atunci cînd a decis să blocheze porturile comerciale ucrainene. Raționamentul care stătea la baza acestei acuzații era relativ simplu: confruntate cu creșterea masivă a prețului grînelor, statele importatoare s-ar alătura presiunilor asupra Ucrainei pentru a o determina să accepte o pace favorabilă rușilor. Kremlinul a răspuns furios afirmînd că, după ce un acord, mediat de ONU, care permite totuși exporturile pe mare a fost implementat, cea mai mare parte a exporturilor de grîne au mers nu către țări sărace, ci către unele cu venituri medii sau mari, o bună parte dintre acestea fiind europene. Adică state care n-au nici o problemă legată de securitatea alimentară.

Că nu nevoiașii lumii beneficiază de pe urma diverselor eforturi de a scoate pe piață produse alimentare ucrainene e evident și din scandalul care tulbură în aceste zile relațiile dintre Estul european și Bruxelles. Săptămîna trecută, Ungaria, Polonia și Slovacia au blocat importurile de produse agricole din Ucraina explicînd că acestea au dus la o cădere a prețurilor pe piețele naționale cu o consecință directă asupra viabilității producătorilor autohtoni. Lipsește din această listă România, care pare totuși să creadă în capacitatea Uniunii Europene de a rezolva pînă la urmă situația. UE, ca de obicei lentă, studiază încă detaliile, dar, pe surse, a început să emită zgomote dezaprobatoare la adresa guvernelor care s-au grăbit să ia măsuri.

Foarte probabil, criza ar fi putut fi prevenită dacă Bruxelles-ul ar fi luat în serios plîngerile fermierilor din Est și le-ar fi oferit acestora despăgubiri reale pentru a compensa efectul produselor ucrainene importate fără taxe pe teritoriul comunitar. Însă ce a ales Comisia Europeană să facă e mai degrabă echivalentul unei mîngîieri tandre pe cap aplicate victimei unui accident rutier. Fermierii polonezi urmau să primească 30 de milioane de euro, cei bulgari aproape 17, iar românii 10 milioane. Toate aceste sume sînt mici, însă cea trecută în dreptul României este de-a dreptul ridicolă – pare că Bucureștiul este reprezentat în relația cu Comisia Europeană cu aceeași competență și ardoare constatată în negocierile pentru aderarea la Schengen.

Foarte probabil o să asistăm la un schimb de replici între Comisie și guvernele afectate de această criză. Comisia va avea dreptate să afirme că statele nu pot impune de capul lor restricții, însă și fermierii din Est vor avea la fel de multă dreptate să se plîngă că interesele lor nu au fost luate în considerare nici de guverne (care acționează tîrziu și stupid) și nici de Comisie, care pare depășită de situație.

Concluzia acestei povești este că argumentele rusești privind destinația reală a produselor agricole scoase din Ucraina pe diverse coridoare terestre sau maritime sînt parțial valabile. Mai departe, asta duce la o slăbire a sprijinului pentru efortul de război ucrainean. Fermierului polonez sau român îi e mai aproape recolta proprie decît Bahmutul, iar a-i pretinde să contemple senin falimentul în numele apărării lumii libere e un pic abuziv.

Iar dacă e o morală, aceea e că birocrațiile naționale și transnaționale pot crea probleme suplimentare încercînd să le rezolve pe cele existente. Din necunoaștere, din incapacitatea de a face previziuni sau pur și simplu din lene. Consecințele sînt majore și merg mult dincolo de soarta unei întreprinderi comerciale cum este o fermă. Deja oboseala Vestului e palpabilă, iar rundele de alegeri care vin anul acesta și anul viitor vor fi teste majore pentru forma, amploarea și intensitatea măsurilor de ajutorare a Ucrainei.

La sfîrșitul lui 2021, 282 de milioane de oameni erau în situația eufemistic denumită insecuritate alimentară. Un an mai tîrziu, cifra aceea crescuse la un înfricoșător 345 de milioane de persoane aflate în situații de risc.

„Riscul“ înseamnă că unii mor de foame acum. Unii mîine.

Teodor Tiță *este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

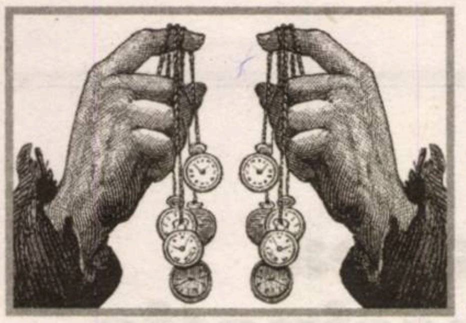

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Somnolență, tristețe, frică

Despre Înviere și despre viața de după moarte, teologia, de la Părinții primelor veacuri creștine pînă la predicatorii de azi, a spus, probabil, tot ce era de spus. În definitiv, nu aveau și nu au decît să comenteze, cu mai multă sau mai puțină îndemînare, textul Evangheliilor, oricum greu de epuizat.

Inevitabil, accentul cade asupra victoriei definive asupra morții, datorată sacrificiului cutremurător, răscumpărător, al Fiului lui Dumnezeu. Avem dinainte o taină, un parcurs imposibil de lămurit și de sistematizat cu mijloacele rațiunii curente. Ni se cere, cu alte cuvinte, să înlocuim efortul intelectual cu efortul de a crede. Ni se cere să „creditām“ adevărul înainte de a-l căuta, adică să-l căutăm, cum spune o vorbă veche, ca și cum l-am fi găsit.

Ritualul creștin și omiletica adiacentă focalizează, vrînd-nevrînd, asupra miracolului salvator, asupra unei promisiuni de veșnicie și mîntuire, răspîndite, prin har, peste capetele tuturor „muritorilor“. Dar pînă să ne confruntăm direct, edificator, cu Învierea finală, avem de rezolvat încercările vieții pămîntești, necroza cotidiană a firii noastre „căzute“, decesele, bine camuflate, ale conștiinței noastre de-a lungul experienței zilnice. Avem de reflectat la o serie amplă de „învieri“ imanente, de învieri anterioare (și pregătitoare) marii Învieri promise la capătul vremilor. Fără încăpățînarea benefică de a „învia“ clipă de clipă, nu putem spera să avem acces la sensul și la substanța Învierii ultime. Fără o exigență pascală neîntreruptă, sărbătorirea, o dată pe an, a „mormîntului gol“ riscă să devină rutină jubiliară, un soi de „1 Mai“ bisericesc.

Din puzderia de capcane ale existenței lumești care ar trebui să ne solicite „vigilența“ pascală, mă voi opri la trei:

1) *Inerția, somnolența, subzistența mecanică* pe care o luăm, prea adesea, drept „viață“. Sîntem asfixiați – și consimțim să ne lăsăm asfixiați – de stereotipii, de idei gata-făcute, de reflexe verbale și comportamentale, de „spiritul vremii“ (mode, ideologii, certitudini de circumstanță) etc. E totuna cu a spune că nu trăim decît cu o parte din noi, că optăm pentru anonimat și inautenticitate. Sîntem previzibili cînd ni s-ar cere oarecare creativitate și „originali“ cînd ar fi nevoie de o minimă coerență. Tîrîm după noi un cadavru greoi de cutume neasimilate, de false „convingeri“, de instincte primare și de vorbe goale. Toate sînt chipuri subversive ale morții. A le ține sub control, a le evacua, a le pune în criză înseamnă a destructura prezența insidioasă a unei „descompuneri“, care amenință să ne transforme în umbre ale propriilor noastre suflete. Sărbătoarea pascală, dincolo de mesajul ei transcendent, ar trebui să ne impună o rezistență tenace dinaintea propriei mortificări. Pînă la trezirea finală, avem de întreținut o trezire imanentă, o stare de veghe perpetuă, preocupată de consolidarea a tot ce a rămas viu în fiecare dintre noi. „Hristos a înviat!“ implică și un imperativ de tipul: „Treziți-vă!“, „Nu vă lăsați colonizați de moartea care e deja instalată în voi!“, „Fiți vii, dacă vreți cu adevărat să înviați!“.

„Fiți vii, dacă vreți cu adevărat să înviați!“

2) În Evanghelia după Matei, primul cuvînt adresat femeilor venite la mormînt de Cel Înviat este: „Bucurați-vă!“. E un îndemn neluat în seamă cum s-ar cuveni de cei care se socotesc creștini. Inaptitudinea de a savura „vestea cea bună“, ideea lăcrămoasă că evlavia e o formă de proastă dispoziție, că omul credincios – și cu atît mai mult preotul – trebuie musai să afișeze un portret sumbru, o „gravitate“ ultimativă, o nemiloasă „seriozitate“ par să fi devenit, pentru unii, un subînțeles al aderenței la creștinism. Firește, nu ni se propune o stare de veselie factice, de surescitare nătîngă, incapabilă să perceapă tensiunea riscantă a destinului omenesc. Nu ni se propun necuviința, nesimțirea, deriziunea. Ni se cere însă amplasamentul tonic al acelora cărora li s-a făcut darul speranței. A reuși să te bucuri, cu atît mai mult în vremuri ca acelea de azi, în care ura, vulgaritatea, prostia, meschinăria și iresponsabilitatea sînt la putere și ne întunecă, zi de zi, cerul.

Sărbătoarea Paștelui nu e doar celebrarea unui mister în care s-a împlinit suspensia morții, „cu moartea pe moarte călcînd“. E, totodată, îndemnul de a depăși marasmul zilnic („ajunge zilei grija ei...“), de a delegitima tristețea, de a contracara toxina viețuirii posomorîte, a sufletului posac, a dezabuzării „lucide“. Nu e vorba să te bucuri bezmetic, fără motiv. Dar nici să colecționezi, în fiecare moment, motive de melancolie, dacă nu chiar de disperare. A te bucura împotriva (falselor) evidențe, a te bucura în ciuda contextului precar, a ține minte că, de vreme ce moartea însăși poate fi transfigurată, totul poate fi, pînă la urmă, „salvat“, justificat, reformulat în termeni de jubilație și încredere – iată mesajul dintîi al lui Iisus, după Înviere. A reuși să te bucuri, cu atît mai mult în vremuri ca acelea de azi, în care ura, vulgaritatea, prostia, meschinăria și iresponsabilitatea sînt la putere și ne întunecă, zi de zi, cerul.

3) Al doilea cuvînt adresat, după Înviere, femeilor venite la mormînt este, potrivit Evangheliei după Matei: „Nu vă temeți!“. E greu de măsurat, fără exaltare, actualitatea acestei „porunci“. Ni se administrează, pe toate căile, minut de minut, eficiente injecții de panică. Ne e frică de boală, de sărăcie, de „criza mondială“, de șomaj, de „încălzirea globală“, de imperialismul rusesc, de meteoriți rebeli, de sfîrșitul iminent al lumii. Ne e frică. E greu să nu ne fie. E greu să ne simțim liberi de teamă, dacă cineva cu autoritate, cu autoritatea supremă, nu ne „ordonă“ să fim liberi de teamă, cu teama pe teamă călcînd. Sîntem „somați“ să ne regăsim calmul lăuntric, pacea sufletească, fără de care nici o dimineață nu mai este posibilă. Momentul pascal ne reamintește că primul nume al Ierusalimului, locul în care s-a desfășurat drama patimilor, a fost „Salem“. E numele ebraic pentru „pace“. Hristos a înviat și nu a făcut-o pentru a încuraja războaiele intestine ale oamenilor, spaimele lor zoologice, neliniștea lor perpetuă.

Hristos a înviat! Treziți-vă, bucurați-vă, nu vă temeți!

Reluare din 2014

■ ■ ■

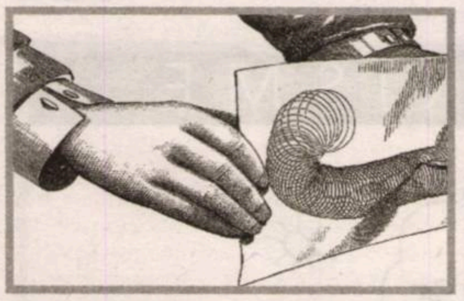

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Paleative

„Toate-s vechi și nouă toate“ (1996)

„Dumnezeu – ar fi exclamat într-un moment de extaz religios senatorul PDSR Vasile Văcaru – *este pedeserist!*“ Și cum de n-ar fi – am spune noi – cînd a făcut din niște mediocrități cenușii, din niște personaje insignifiante, precum același Vasile Văcaru, ori Ion Solcanu, ori Nicolae Văcăroiu, ditamai senatori, președinți de comisii ori prim-minștri, dotați cu case, automobile, subvenții, ordonanțe de urgență, ba chiar și cu idei despre guvernare, numai fiindcă au știut să stea sau să rămînă în PDSR! Iar dacă Ființa Supremă are apartenența politică respectivă, decurg cu necesitate și următoarele adevăruri teologice: „minerii au așternut modele florale de 14 iunie 1990“, „Miron Cosma este un model al onorabilității cetățenești, devotat legalității“, „Zaher Iskandarani este un model de integritate“, „Banca Dacia Felix este un model de instituție financiară sigură“, „cifrele dlui Radocea de la Statistică – un model de corectitudine“, iar „comunicatele dlui Nițoiu de la Guvern un model de promptitudine“.

Cînd îl ai pe Dumnezeu la tine-n partid (probabil, ascuns undeva printre mulții săi vicepreședinți –, parcă îi și vezi barba căruntă ivindu-se timid după mustața lui Miron Mitrea), multe devin clare. De exemplu, că Ion Iliescu este un om profund tolerant, un democrat convins, promotor al reformelor; cu Dumnezeu la pedesere (și Iosif Sava la tevere), președintele devine un cărturar, autorul unor cărți de referință, mare prieten al intelectualilor patrioți. El este oricum un solid om stat, înzestrat cu clarviziunea de a fi menținut trei ani și jumătate alianța cu extremiștii fascistoizi de la PRM și în continuare pe cea cu șovinul PUNR, alianță dovedită, chipurile, a fi fost benefică pentru România din toate punctele de vedere, inclusiv din cel al intrării „în Europa“ și al aderării la NATO. Iar intoleranți, „radicali“, extremiști chiar, ostili reformei, în general „de vină“ pentru „imagine“, sînt „ceilalți“, „diavolii“: Opoziția, presa independentă și tot felul de „iacobini“, cum se tot lamentează săptămînal amintitul muzicolog teleast.

Un Dumnezeu pedeserist, așadar, și totul se leagă: corupția e economie socială de piață, sărăcia e austeritate controlată, ascunderea adevărului e comisie parlamentară, SRI-ul e grijă pentru calitatea vieții (telefoanelor), *22* e Robespierre împămîntenit, iar „țoapa săltăreață“ – vorba lui Patapievici – e seriozitate ajunsă VIP.

© wikimedia commons

Dar dacă, totuși, nu e așa? Dacă Dumnezeu, sus, în ceruri, e apolitic? Dacă e și imparțial? Ba chiar – Doamne ferește – poate că nici creștin-ortodox nu e prea din cale-afară, oricît ar susține contrariul soboarele de preoți întrunite ale Puterii și ale Opoziției, ori „ayatollahii“ cu cruce de la Fundația Anastasia. Pesemne Dumnezeu nu-i ortodox, nu-i nici creștin, nu-i, de fapt, nici măcar român, necum „bun român“! Cum ar mai putea fi, în aceste condiții sumbre, pedeserist?

Sînt, într-adevăr, unele indicii (chiar dacă nu întru totul doveditoare la această oră) că senatorul Văcaru se înșală. Dumnezeu ar putea să nu fi fost deloc pedeserist sau, poate, a părăsit pe neașteptate partidul cu pricina. Spre pildă: în pofida dezordinii administrative, a listelor cu morți, a întîrzierii prezentării rezultatelor etc., la alegeri nu s-a furat cum se cade, iar PDSR-ul a obținut mai puțin consilieri județeni decît CDR. Alegerile legislative de la toamnă se arată, dacă tendința actuală se menține) relativ sumbre pentru partidul de guvernămînt. Pentru contracarare, înțelepții săi speră nu doar în neghiobiile Opoziției (sigur vor fi destule!) ca odinioară, ci și în prețul în continuă scădere la țigările „Carpați“, în victoriile românești de la Euro 96 și în efectul devastator asupra moralului adversarilor al amînării cu o lună a scumpirii metroului. Ținînd cu dinții la 3% pragul electoral, înțelepții lui Năstase Adrian și ai lui Hrebenciuc Viorel mai speră și în sprijinul reînnoit și etern neprecupețit al vechilor lor prieteni, marii patrioți și îngeri păzitori ai neamului, Funar, C.V. Tudor, Surdu. Ce alta să facă bieții politicieni „sub vremi“? Cînd și cînd, Dumnezeu își depune carnetul de partid, iar atunci trebuie recurs la paleative.

■ ■ ■

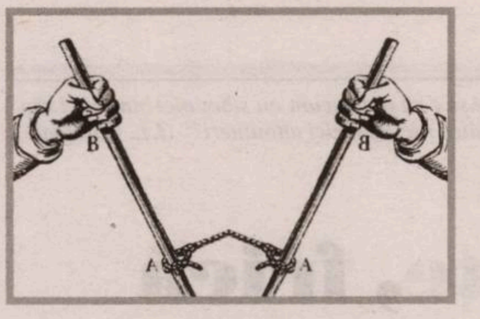

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Internaționalizarea *Internaționalei* și fascinația Armaghedonului

cînd, după înfrîngerea Comunei din Paris, Eugène Pottier scria, în 1871, *Internaționala* – imnul de luptă al proletariatului – nu anticipa nici succesul poemului și, cu siguranță, nici ironiile acestui succes. Pînă cînd Pierre Degeyter (De Geyter) nu i-a compus muzica, în 1889, poemul cu pricina a rămas cvasi-necunoscut, iar la acea dată Pottier murise deja de vreo doi ani, autoexilat încă din 1873 în America, la New York, inima capitalismului. Asta ar fi prima ironie. Cîntecul a devenit popular după ce a fost adoptat de către A Doua Internațională, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, dar s-a internaționalizat cu adevărat doar după ce-a fost adoptat ca imn al noii Uniuni Sovietice. Între timp, paternitatea muzicii i-a fost furată lui Pierre de către fratele său, Adolphe, și-a fost recîștigată, în Justiție, de-abia în 1922, cînd Pierre avea 74 de ani. Rămîne încă disputată. Oricum, alții s-au îmbogățit de pe urma drepturilor de autor – a doua ironie a unei *Internaționale* a proletariatului anarhist.

A treia ironie, însă, rămîne, deocamdată cel puțin, și „culmea ironiilor, de rîsul copiilor“, vorba lui Păstorel Teodoreanu. Că Uniunea Sovietică s-a prăbușit sub povara propriei incompetențe sau că mult-așteptata unire a proletarilor din toate țările s-a transformat doar într-o frustrantă înfrățire a birocraților din toate țările sînt lucruri bine știute, așteptate și, prin urmare, cîtuși de puțin ironice în adevăratul sens al cuvîntului. Ironia ironiilor este că *Internaționala* s-a internaționalizat abia după înfrîngerea comunismului, prin sporirea exponențială, de la o zi la alta, în țările capitaliste, a fascinației cu un vers-cheie – începutul cunoscutului refren. În traducerea românească, versul sună cumva mai blajin, mai mioritic: *„Hai la lupta cea mare!“*. Culmea e că și o variantă englezească e tot cumva mai „moale“: *„It's the last call“* („E ultima chemare“). Ceva mai „bătăioasă“ e versiunea *„Tis the final combat“*, mai fidelă originalului francez: *„C'est la lutte finale!“* („Este lupta/bătălia finală!“). (Înțeleg că rușii au „dublat miza“: „E lupta *decisivă și finală!*“ – ceea ce-mi pare ușurel redundant, dar cum nu mă pricep la rusă, mă opresc aici.)

După cum observa recent politologul Ivan Krastev, președintele Centrului pentru Strategii Liberale din Sofia (printre altele), într-un editorial din *Financial Times*, expresia *„la lutte finale“* pare să fi devenit între timp „refrenul“ democrațiilor de-a lungul și de-a latul planetei. De la Trump, care declara că lupta electorală pentru Casa Albă e „lupta finală“ pentru salvarea Americii, pînă la activiștii ecologiști care declară că soarta planetei atîrnă în balanță „acum ori niciodată“, și de la ceea ce se întîmplă în aceste zile în Israel la alegerile din Turcia sau Bulgaria (am putea lesne adăuga și România pe listă), toate aceste confruntări politice, atît din stradă, cît și de la tribună, sînt prezentate în termenii „luptei finale“, în logica „acum sau niciodată“, „totul sau nimic“, „la bal sau la spital“, „în rai sau în iad“!

Încă din secolul al XIX-lea, Alexis de Tocqueville sugera că democrația are nevoie de „dramă“ pentru a menține trează atenția electoratului. Dar, constată Krastev, pînă de curînd, această retorică era folosită doar în campaniile electorale. Odată cunoscute rezultatele, redevenea limpede că nici dracii nu-s chiar atît de negri, nici îngerii chiar așa de albi, și că soluțiile de compromis sînt deopotrivă necesare și posibile. Acum, însă, nu mai există perioade de pauză, de gîndire la rece, de aflat soluții concrete. În toate democrațiile liberale se trăiește într-o înfierbîntată și perpetuă „luptă finală“ – „din nou un refren greșit“, conchide Krastev.

E o culme a ironiilor pentru că e o ironie „matrioșka“, una în care încap alte ironii, mai mari sau mai mici. Observați, rogu-vă, că regimurile mai mult sau mai puțin totalitare sînt mai degrabă imune în fața acestei retorici. Au folosit-o și auzit-o de atîtea ori, încît și-a pierdut puterea de mobilizare a maselor. A ajuns o vorbă goală, o „aramă sunătoare sau un chimval zăngănitor“ *(1 Corinteni* 13). Ironic, nu? Mai observați că, în enumerarea de mai sus, nu am menționat protestele violente din Franța legate de creșterea vîrstei de pensionare. Nu am făcut-o intenționat, pentru c-am vrut să *„save the best for last“*, cum ar zice americanul, sau să păstrez exemplul drept cireașa de pe tort, cum ar zice românul. Toți cei care mă cunosc știu că Franța rămîne prima mea iubire și că sînt înamorat de limba franceză. Asta, însă, nu face decît să-mi sporească disperarea și dezamăgirea văzînd cu cîtă furie, începînd de la Revoluție încoace, francezii se încăpățînează să-și taie singuri craca istorică de sub picioare. E singura țară din Europa care, trăind în bună măsură de pe urma istoriei, continuă să lupte violent în stradă împotriva ei. *„C'est la lutte finale“*, într-adevăr!

Pe cînd, acum vreo 14 ani, mă aflam în Franța pentru un masterat în științe politice, am simpatizat cu suferința profesorului meu de geopolitică. Cătrănit că franceza își pierduse supremația culturală în fața englezei, omul îl acuza pe Napoleon pentru că vînduse Louisiana americanilor. „Altminteri“, îmi argumenta el la o cană cu vin, „poate că acum în America se vorbea franceza și-atunci Internetul ar fi fost și el tot în franceză! Și-atunci franceza ar fi și astăzi *lingua franca*.“ Mă întreb dacă ar mai gusta acum ironia că *„la lutte finale“* a reușit să se internaționalizeze înaintea lui *„last call“*.

Tupilat însă cel mai adînc în această matrioșka a ironiilor, rămîne… creștinismul – umbră peste care mulți s-au străduit și se străduiesc în continuare să sară, de parcă cineva ar putea sări peste propria-i umbră. Pare-se că Walter Benjamin avea dreptate – propulsat de progres înainte, cu aripile deschise, îngerul istoriei rămîne întors cu fața spre trecut. Ce altceva este imagistica „luptei finale“ dacă nu doar un „plagiat“ grosolan al Armaghedonului biblic? O „maimuțăreală“ a lui, cum ar spune Părintele Scrima? Dar pînă atunci, pînă la Războiul Sfîrșitului Lumii (Mario Vargas Llosa), mai avem de așteptat. Propun așadar, ca democrați, să ne conservăm energiile armaghedonice și să nu le risipim în bătăliile astea politice mai mari sau mai mici, de zi cu zi. Lumea n-a început și nu se sfîrșește cu noi.

Hristos a înviat!

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Pe unde pătrunde lumina?

Unul dintre cele mai bune răspunsuri, cred, îl avem de la Leonard Cohen: *„There is a crack, a crack in everything / That's how the light gets in“* („Există o fisură în orice, așa pătrunde lumina“).

Este practic (și teoretic deopotrivă) lecția de bază a omenirii, care ni se dezvăluie an de an în această perioadă. Lumina vine din imperfecțiune. Din greșeli. Din suferință. Din fisuri.

Ironic de frumos și poate deloc întîmplător, piesa lui Cohen în care apar versurile cu pricina, „Anthem“, a avut un drum realmente fisurat. Și inspirat de o perioadă istorică cu mare semnificație la nivel internațional, anii '90.

Melodia „Anthem“ face parte din albumul *The Future*, lansat în 1992, cînd se trasa un nou parcurs istoric al lumii, în care democrația învinsese. Albumul conține, de altfel, o piesă intitulată exact așa, „Democracy“, inspirată de căderea Zidului Berlinului.

Dar să revenim la „Anthem“-ul nostru, pe care era să nu-l avem. Leonard Cohen scrisese cu mult înainte de 1992 această melodie. În 1983, piesa era deja gata înregistrată, pregătită în studio. Atunci s-a întîmplat... ceva. Acel ceva de care probabil toți muzicienii și producătorii muzicali laolaltă se tem: piesa a fost ștearsă din greșeală. Fisură generală. Producătorul a vrut să încerce să găsească o cale de a o recupera, însă artistul a refuzat. A perceput întîmplarea ca pe un semn. Nu era momentul melodiei atunci și așa, a crezut el.

Apoi, domnul Cohen s-a apucat să o recompună. Nu oricum, ci cu maximă osteneală. „Mi-a luat un deceniu să o scriu și am înregistrat-o de vreo trei ori“, a zis artistul.

Tot conform acestuia, osteneala a meritat: „Nu există nici un vers pe care l-aș schimba“. Apropo de versuri, parte din textul variantei inițiale a fost păstrat, dar versul cu fisura și pătrunderea luminii era nou introdus în compoziție. Și esențial, după cum istoria piesei avea să o demonstreze.

„Cred că este unul dintre cele mai bune cîntece pe care le-am scris, poate chiar cel mai bun“, a spus Leonard Cohen cîndva prin 1995.

Un cîntec care era să nu fie.
Cel mai bun.
Cam așa pătrunde lumina.
Atenție la fisuri. Pericol de renaștere.

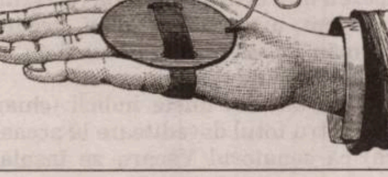

BARBURISME

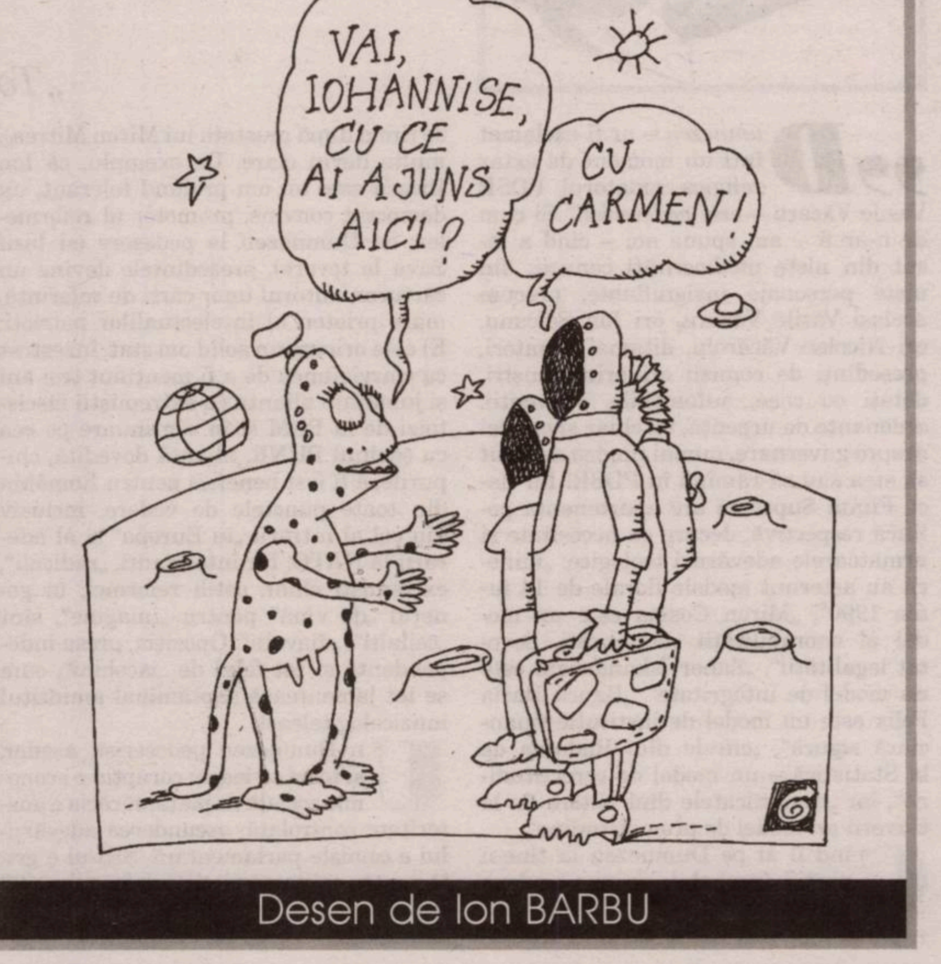
VAI, IOHANNISE, CU CE AI AJUNS AICI?
CU CARMEN!

Desen de Ion BARBU

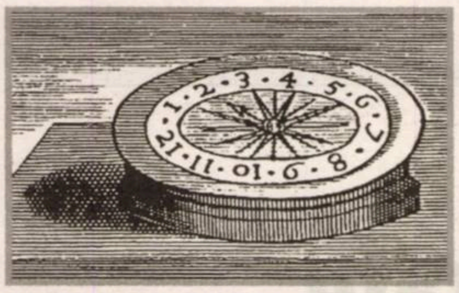

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Exerciții de bunătate

Avem, pe tot parcursul vieții noastre, cel puțin un „Everest“ – sau măcar un „optmiar“ – pe care, dacă am reuși să îl urcăm, credem din toate puterile că, în vîrf, ne-ar aștepta o fericire năucitoare și de durată. Dacă am avea acel serviciu, dacă am fi în relație cu o anumită persoană, dacă am slăbi *n* kilograme, dacă am publica o carte sau am juca într-un film, dacă am putea sta o lună pe plaja cu cel mai fin nisip din lume. Apoi, cumva, dacă nu sînt de domeniul fantasticului sau chiar și atunci, unele visuri devin realitate. Ne bucurăm, ne considerăm norocoși, ne anunțăm apropiații, postăm veștile pe toate rețelele sociale, ca și cînd asta ar fi un pașaport pentru eternitate. Dar trec zilele, săptămînile, lunile și bucuria adevărată și deplină nu mai are aceeași intensitate. Ne simțim ca un copil care vrea în fiecare zi o jucărie nouă și seară de seară altă poveste, deși credeam că sîntem mai maturi de atît. Undeva, am greșit. Poate nu ne-am dorit ceva potrivit pentru noi sau poate n-am fost destul de buni în a face ca lucrul obținut să dureze.

„Anhedonia“ definește incapacitatea de a găsi plăcere în activități care înainte o aduceau, în hobby-uri, pasiuni, lucruri pe care cineva le făcea din drag, fără să simtă cum trece timpul. Nu mai savurăm o mîncare delicioasă sau o conversație cu prietenii, o plimbare în pădure sau un proiect finalizat cu succes. Este un simptom asociat unei afecțiuni, cum ar fi depresia, anxietatea sau stresul posttraumatic, iar lipsa somnului suficient sau munca în exces trag și ele balanța în jos. Cei care o resimt se pare că au un nivel scăzut de dopamină, substanța chimică pe care creierul uman o eliberează cînd simțim bucurie, motivație făcînd ceva sau cînd ducem un lucru la bun sfîrșit, cînd cineva ne apreciază munca. Este „neurotransmițătorul stării de bine“ și ne afectează comportamentul de zi cu zi, modul în care ne mișcăm sau ne alimentăm. De multe ori, anhedonia e trecută cu vederea pentru că nu e o tulburare propriu-zisă. Îi ajunge din urmă mai des pe cei conștiincioși, care iau asupra lor și problemele celor din jur, considerîndu-se responsabili pentru starea lor de spirit, și încearcă să le rezolve pe toate de unii singuri, pe cei perfecționiști, mereu nemulțumiți de rezultat, cu gîndul la următorul obiectiv. Treptat, ei se uzează ca bateria unui telefon încărcat de prea multe ori, care acum ajunge să se închidă singur, deși aparent mai are 33%.

Fac parte dintr-o generație care nu a fost învățată nici să se oprească, nici să se bucure de ce a obținut. Mereu e un munte mai înalt de urcat, iar pauzele nu fac decît să încetinească și să ia din concentrare, așa ni s-a spus. Că viața este grea, pe alocuri nedreaptă. Că ceea ce realizăm, nu ceea ce sîntem ne va aduce un loc în societate, bunăstarea financiară și, la momentul potrivit, chiar iubirea. Așa că, după 40 de ani, cînd am început să privim mai atent viața, iar călătoria s-a abătut serios de la ruta inițială și a sfîrșit în fundături de cîteva ori, e posibil să simțim epuizare. Chiar anhedonie, dacă se merge mai departe.

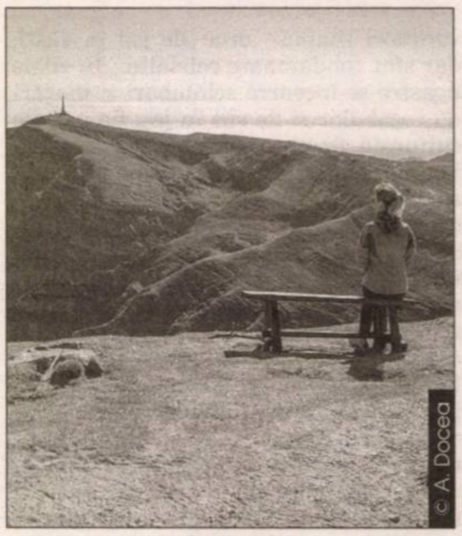

© A. Docea

Despre multe lucruri am crezut că, dacă reușesc să le obțin, mă vor face să mă simt ca într-o zi de Crăciun care nu se termină nicicînd. Cît timp am urmat o altă facultate mi se părea că ideal este să fii „student la Jurnalism“, apoi să lucrezi în televiziune și să apari pe sticlă, apoi să scrii în reviste și să vezi lumea citindu-le, să existe în librării cărți cu numele tău pe copertă, să petreci ziua ta neapărat cu cineva anume, să fii liber exact atunci cînd alegi, să te trezești la ce oră vrei și multe altele. Dar marile bucurii au ceva în comun cu marile necazuri – sînt trecătoare. Și asta face viața să fie nu nedreaptă, ci mereu în echilibru. N-ar strica, poate, pentru ca cele bune să dureze mai mult, să reînvățăm să ne bucurăm. Să avem undeva speranța, sau chiar credința, că mereu va mai fi un munte mai mare sau mai mic de urcat și că vom fi în stare să ajungem în vîrf. Iar cînd se întîmplă, să sărbătorim acest moment de parcă ar fi Everestul.

Căutînd să aflu, pentru acest articol, metode la îndemîna oricui de a crește nivelul de dopamină, ce mi-a rămas în minte, înainte de toate, a fost o recomandare simplă: „gesturi care denotă bunătate“. Putem începe cu noi înșine.

■ ■ ■

Alina NECȘULESCU

Bîntuiți de fantome sau trecutul de netrecut

Moștenirea a avut dintotdeauna o încărcătură densă. Aceasta poate fi genetică, de natură pecuniară sau de natură identitară. Moștenirea poate fi un act de recunoaștere în genealogie, precum și o anumită predispoziție bio-psihică. De multe ori, se încredințează prin testament un anumit obiect altei persoane pentru a conserva continuitatea, iar memoria să nu se disipeze. Pentru ca transmiterea să poată fi încheiată, moștenitorul trebuie să își dea acceptul atît conștient, cît și inconștient. Acesta o poate considera un start bun în viață, un cadou, o recunoaștere a adevăratei filiații, sau o poate trăi ca fiind apăsătoare și intoxicantă. Unii moștenitori se pot simți prea împovărați de blestemul familiei și bîntuiți de fantomele care leagă moștenirea de procesul de doliu. A da un sens individual moștenirii nu este întotdeauna ușor de făcut. Unii oameni nu se pot separa de istoria familiei din care provin astfel încît să își delimiteze identitatea proprie, ajungînd să fie doar marionete în mîinile înaintașilor, în rol de ventriloc. Aceștia devin, în timp, asemenea unor zombi, damnați să repete sau să repare o traumă care ajunge să facă parte din identitatea de fond a unei întregi familii. Predestinarea este o predispoziție internă de a se lăsa cu totul în debitul curgător al istoriei familiei. Resursele interne se proiectează în afară, în istorie, iar liberul-arbitru amuțește.

Cei care au suferit leziuni narcisice profunde revendică deseori, inconștient sau conștient, reparația acestora de la generațiile urmașe. Traumele transgeneraționale se pot transmite la nivel inconștient și se activează la moartea victimelor traumei ca o moștenire otrăvitoare, fie pot fi transmise în timpul vieții prin intermediul unui mandat de reparație inconștient. Indiferent că este sub forma unei moșteniri sau a unui mandat, așteptarea celor lezați este de reparație din partea urmașilor: restaurarea unei glorii, a onoarei pierdute, a unei copilării furate. Mandatul este verbal și oferă mandatarului puterea de a acționa în numele și în locul mandantului.

O situație concretă cunoscută este cea a lui Vincent Van Gogh care s-a născut în ziua cînd se împlinea un an de la moartea fratelui mai mare și care a primit numele acestuia. Nașterea lui a devenit comemorarea unui doliu traumatic, iar viața i-a fost marcată de melancolie. Copilul mandatat venit într-un astfel de context are cel puțin două funcții inconștiente de reparație: de a înlocui copilul pierdut și de a repara narcisismul parental rănit. Precum în sintagma juridică „mortul se agață de viu“, cadavrul copilului pierdut este îngropat în cel nou venit. Astfel, nu mai există un cadavru, ci un copil care vine să ia locul și să eludeze doliul. Conceperea acestui nou frate este o punere în act a unei familii îndoliate care neagă pierderea și o astupă prin noul venit. Van Gogh a devenit un fel de cimitir al suferințelor familiei și al doliului neprocesat al acesteia. Confruntarea cu fantomele trecutului este întotdeauna tulburătoare.

Ce face cineva cu fantomele care bîntuie propria casă? Vrea cineva cu adevărat să le dea afară din propria casă sau vrea ca aceasta să rămînă bîntuită? Vrea să facă loc altor experiențe decît celor legate de moarte, pierdere și trăiri de groază sau vrea să rămînă atașat de trecut, istorie neîmplinită și suferință fără să recunoască pierderea? De multe ori, persoana în cauză aruncă întreaga vină și responsabilitate pe moștenirea unui blestem, deci a înaintașilor. Cînd cineva oferă prea multă putere trecutului, aceasta va intoxica prezentul și îl va bîntui neîncetat. Trecutul devine, astfel, de netrecut.

Calea de ieșire din labirintul suferinței transgeneraționale trece, poate, prin introducerea unei diferențe, a unei distincții identitare permisă de procesul de metabolizare a suferințelor negrăite, făcînd astfel loc individualizării și separării de familia de proveniență. Asumarea responsabilității propriei vieți, devenind astfel propriul agent al propriului drum vital, deși poate fi generatoare de spaimă, aduce ușurarea cîștigată de despovărarea de problemele familiei și libertate interioară.

Închiderea relației cu cimitirul familiei lasă spațiu larg propriei experiențe de viață, unei situații actuale și prezente care nu este doar o consecință a trecutului. Rămîn astfel, în urma exorcizării fantomelor, deci a procesării suferințelor, spațiul și timpul liber pentru viețuire și prezent. Ceea ce nu este metabolizat în spațiul psihic nu dispare ca prin minune lăsînd conștiința curată, ci se reprimă și găsește căi de descărcare fie în corp prin deteriorarea sănătății, fie în agresivitate la adresa celor din jur și vătămarea relației cu aceștia. O persoană poate deveni agent al propriei vieți și poate să își ofere consolarea și susținerea îndelung așteptată doar în măsura în care pune o limită între sine și ceilalți.

Serge Lebovici vorbește despre mandatul transgenerațional exprimat în opera lui Richard Wagner. Mandatul este verbal, nu scris, și se transmite inconștient. În opera lui Wagner este ilustrat prin mitul lui Siegfried din *Amurgul Zeilor*. Siegfried este nepotul care nu cunoaște frica și care se dovedește capabil să recupereze Aurul Rinului, furat de către bunicul său Wotan, zeul suprem al Walhallei. Wotan își exercită puterea asupra muritorilor sub orice formă și fără nici o limită. El nu are nici măcar limita incestului în relația cu fiica sa Brunhilda, una dintre Walkirii. Wotan posedă Aurul Rinului, bogăție și putere eternă. Există însă ceva de care lui Wotan îi este frică, și anume de blestemul care planează asupra celui care posedă aurul, care riscă să îl distrugă atît pe el, cît și pe zeii Walhallei. Pentru a încerca să oprească pericolul, el îl concepe pe Siegmund din uniunea cu o muritoare. Acest fiu are atribuit rolul specific, explicit, de a perpetua puterea tatălui, de a moșteni Walhalla și de a proteja aurul. Siegmund este însă ucis, în ciuda protecției lui Wotan. Înainte să moară, el concepe un fiu, pe Siegfried, care deși nu cunoaște nimic despre propria filiație, va fi un purtător inconștient al mandatului lăsat neterminat de moartea tatălui său.

Prin urmare, la a treia generație (cum arată cercetările și studiile recente în cazul victimelor Holocaustului), mandatul transgenerațional este în deplinătatea forțelor sale. Siegfried devine mandatarul și purtătorul unei forțe istorice inconștiente ce îl va determina să acționeze. El o salvează pe Brunhilda și recuperează Aurul Rinului. Siegfried parcurge un destin determinat inconștient, adică străin de conștiința lui și conceput înainte să se nască. Decesul lui Siegfried reprezintă amurgul zeilor, sfîrșitul puterilor totalitare, al vechii ordini a lucrurilor. Pentru această capodoperă, Wagner a compus atît libretul, cît și muzica. Printr-o formidabilă intuiție, compozitorul reușește să creeze o poveste care vorbește prin muzică și cuvînt despre pierderea și suferința transgenerațională, oferind o rețetă individuală de ieșire dintr-un astfel de labirint complicat: dacă ți se dau lămîi, faci limonadă și poți să pui și puțină miere, să fie bună la gust.

***Alina Necșulescu** este psihoterapeut specializat în psihanaliză.*

■ ■ ■

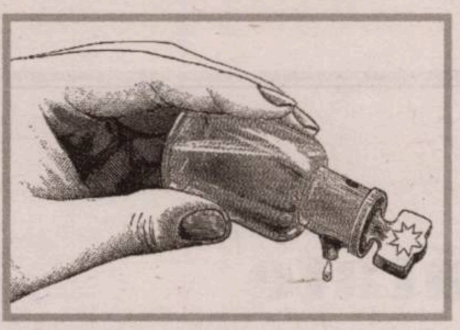

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Indignări repetate

Îngrijorările actuale în legătură cu starea limbii pot fi temperate și relativizate prin comparația cu spaime mai vechi, formulate în manieră foarte asemănătoare. În orice etapă din existența unei limbi care și-a dezvoltat o varietate cultivată și o conștiință a normelor acesteia, vorbitorii au fost derutați și deranjați de împrumuturile pe care le considerau inutile, forțate, supărătoare. Atitudinea față de neologisme dezvoltă adesea idiosincrazii, manifestări subiective, emoționale. Revăzute după trecerea timpului, reacțiile inițiale par surprinzătoare, mai ales atunci cînd fuseseră puse pe același plan cuvinte care aveau să fie perfect asimilate și cuvinte care aveau să dispară din limbă aproape fără urmă.

Atitudinile față de împrumuturile lexicale recente pot fi observate cel mai bine în articolele jurnalistice, în texte care reflectă – mai mult decît o fac articolele specialiștilor – simțul comun și opiniile curente. Am ales două ilustrări ale indignării față de „stricarea limbii“, din două texte anonime, publicate în ziare de circulație: primul cu aproximativ un secol în urmă, al doilea – acum o jumătate de secol.

În primul text, intitulat „Stâlcirea limbii“, publicat în *Adevărul* din 21 noiembrie 1929, sub semnătura *Index*, sînt prezentate ca acceptabile schimbările lingvistice lente, petrecute în uzul masei de vorbitori (impuse deci „de jos în sus“), dar sînt condamnate celelalte: „În zilele noastre se încearcă schimbări și inovări de vocabular și de sus în jos, fie pe cale culturală, fie pe aceea a modei, industriilor noi, comerțului etc. Acestea prind însă mai greu, pentru că unele sunt de-a dreptul *îngrozitoare, respingătoare, hidoase*. Te minunează cum le dă în gând unor prăvălii, pentru femei în special, să afișeze cuvinte ca acestea, ba încă scrise cu litere mari și, chipurile, ca reclamă: *mantouri, lenajuri, toaluri, tricotaje* etc. Le cunoașteți doar, din nefericire“. Expresia indignării, profund subiectivă, face apel și la complicitatea publicului. Atitudinea proprie este prezentată ca exemplară: „Mie unul mi se pare că mi-ar fi foarte rușine să intru într-o prăvălie să cer *mantouri* și *lenajuri*. Parcă mai curând mi-aș mușca limba decât s-o fac“. Interesant e că *mantou* și *tricotaj* nu mai pot provoca cititorului de astăzi nici surprindere, nici revoltă, pentru că au fost perfect asimilate. Celelalte două exemple – *lenaj* și *toal* – au ieșit din uz; primul (din fr. *lainage)* este înregistrat lexicografic, cu sensul „țesătură subțire de lînă“ (DEX), cel de-al doilea (din fr. *toile*, „pînză“) nu apare în dicționarele curente. De ce s-au păstrat unele și nu altele dintre împrumuturile din sfera vestimentară poate fi subiectul unei investigații istorice, cu elemente sociale și economice (circulația mărfurilor, moda, concurența cu alte produse similare); pentru vorbitorul revoltat de acum un secol, evoluția diferențiată nu putea fi în nici un caz prevăzută. Inutilitatea părea argumentul imbatabil: „nu înțeleg nici în ruptul capului *marjă, marionete, drapat*. N-avem *margine* și *păpușă?*“. După o serie de concesii, finalul textului conține o acumulare de interogații și avertismente, formulate cu elan retoric și inserții arhaizante *(de iznoavă* „din nou“), ba chiar – dacă nu suprainterpretez – cu o ușoară notă misogină: „Cine și cum să intervie spre a împiedica această *pocire a limbei?* Și cine și cum să fie aceia cari să creeze cuvinte noi cu caracter *adevărat românesc?* În definitiv cele pe care le introduc de iznoavă știința, literatura și filozofia, merg; *vai însă de cele create de modă, de cea feminină în special!*“.

Al doilea text, un articol din *Scînteia*, din 15 martie 1971, intitulat „Inovații păsărești“, apare, nesemnat, chiar pe prima pagină a ziarului, exprimînd îngrijorări și indignări similare: „Pe Calea Victoriei, dansatoarele de la teatrul de revistă nu mai sînt fete, sînt *«girls»*; o plăcintărie a devenit peste noapte *«Patibar»*; grătarul se numește *«Rotiserie»*; frigăruile – *«broșete»*. În urmă cu ani, din lipsa unei idei mai inspirate a fost adoptat termenul *«auto-servire»*. Iată însă că cineva, un inovator din rețeaua T.A.P.L., și-a țuguiat buzele și a spus *«self-service»* care înseamnă același lucru, dar e… altceva. Dar ce va să zică *«snack-bar»*? În țara de origine înseamnă un local în care se servesc gustări, adică o bodegă. Chiar dacă are aer condiționat și personal manierat, tot bodegă rămîne! Este oare necesar ca modernizarea unui magazin, aspectul său civilizat să ducă la modificarea vocabularului?“. Schimbările considerate inutile sînt ironizate și explicate didactic. Cu excepția lui *rotiserie* și *broșete*, exemplele indică acum creșterea timidă a influenței englezești în domeniul comercial și al divertismentului. Și în acest caz, unii termeni s-au impus *(rotiserie, snack-bar)*, alții au fost consemnați în dicționarele de neologisme, dar au o circulație relativ redusă *(girl, broșetă)*. Un detaliu interesant al articolului publicat în perioada comunistă este absența totală a indicațiilor privind sursa împrumuturilor. Termeni ca *anglicism* sau *englezism* ar fi sunat exploziv pe prima pagină a *Scînteii*, fiind interpretabili ca subversiune sau ca denunț; s-a recurs, de aceea, la formulări prudente, aluzive și eufemistice, ca „în țara de origine“ (din citatul de mai sus) sau ca în finalul consacrat purității limbii, pe care: „păsăreștile inovații *provenite dintr-o cultură de reviste ilustrate și «café-bar»* nu pot și nu trebuie s-o întineze“.

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Top Gun

Pe fereastră se perindă peisaje primăvăratice învăluite în ceață, localități cu aer de stațiuni montane îngrijite, amintind de cele nemțești, austriece sau elvețiene, în vreme ce scriu acest articol. Nu sînt eu la volan, firește, ci prietenul meu, astfel încît, pe bancheta din spate, pot să îmi adun puțin gîndurile și emoțiile pentru a scrie. Ne întoarcem spre casă din Polonia, unde am fost într-o scurtă excursie de cîteva zile, cele libere cu ocazia sărbătorilor de Paști. Mai exact, am fost în Cracovia, auzisem de la alți prieteni că este un oraș frumos (eu am mai fost prin adolescență, dar nu-mi aduc aminte mai nimic) care se poate vizita în cîteva zile, accesibil fiind și cu mașina. Ne-a plăcut Cracovia și tot ce am apucat să vedem prin Polonia, desigur. Cracovia este un oraș curat, îngrijit, cu o istorie scrisă și în crochiul arhitectural, care îți lasă impresia că e parte integrantă a Occidentului refuzat nouă de destin atît de multă vreme.

În cele cîteva zile am decis să vizităm și complexul muzeal Auschwitz-Birkenau, pe care de multă vreme doream să îl vizitez. A fost o experiență copleșitoare, cum mă și așteptam. Atrocitatea umană dusă pînă la ultima ei limită nu te poate lăsa indiferent, îți lasă un gust care se distilează în timp, prin interiorizare treptată. Toată lumea știe, sînt convins, la ce mă refer, chiar și cine nu a vizitat aceste locuri ale manifestării dezumanizării, nu este cazul să insist asupra detaliilor istorice.

M-a impresionat ghidul pe care l-am avut. Un tînăr de vreo 30 de ani, cu o alură de *Top Gun*, blugi, tricou, geacă de piele și o freză soldățească, nu părea la prima vedere să fie un tip extrem de implicat emoțional și foarte bine informat. Ceea ce s-a dovedit o prejudecată, pentru că discursul lui a început să ne cucerească de la primele fraze, cu un ton calm, echilibrat, dar în același timp empatic cu informația transmisă și foarte bine documentat. Din tot ceea ce spunea vibra compasiunea, dar mai ales durerea unui om care aparține unei rase atît de crude, încît semenii acesteia se ucid între ei în masă. Răzbătea durerea unui om care aparține unei rase capabile de asemenea atrocități încît lasă în urmă un pămînt care ar trebui să sîngereze de la tot sîngele pe care l-a înghițit.

La finalul tururilor, ghidul ne-a mulțumit pentru că am fost părtași prin vizita noastră la suferința care s-a generat în acele locuri cu calcul, cu metodă. Apoi ne-a rugat ca în viețile noastre să reacționăm întotdeauna atunci cînd ne confruntăm cu orice formă de *hate speech*. Pentru că, a afirmat el, din orice urmă nesemnificativă aparent de astfel de discurs se poate naște apoi, crescînd ca o hidră, hidoșenia unor atrocități cum au fost cele ale nazismului.

Mi-a creat o stare de tensiune această rugăminte a lui, gîndindu-mă cît adevăr conține și cum în societatea noastră acest discurs este atît de prezent, în diferite forme, în diferite medii, începînd de la cele politice pînă la cele culturale sau educaționale. Discursul urii nu are doar formă ideologică, el se naște mai întîi în nuclee mici, de intoleranță față de semenul tău, generată de diferența pe care o percepi între acesta și tine însuți. Dar apoi poate crește pînă la formule ideologice și se poate transforma într-o armă de ucidere în masă. Îl întîlnim în forme de nucleu aparent inofensiv de la primele vîrste, la copiii care se hărțuiesc unii pe alții în școală, pînă la adulții care se resping pe criterii etnice, de sex, de religie sau de altă natură. Îl întîlnim în respingerea europenismului, în tendințele de coagulare extremist-naționaliste, îl întîlnim în homofobie, în clamarea valorilor supreme ale ortodoxismului și în cîte alte formule care polarizează societatea. Și ni se pare, în viețile noastre oarecum liniștite, că nu este chiar ceva periculos, că ține doar de o naturală dezbatere de idei, cînd, de fapt, experiența Auschwitz-ului ar trebui să ne țină mereu cu atenția trează, privind pericolul unei escaladări a urii.

Ne întrebam, după ce am încheiat vizita, cum anume poate fi prevenit și ținut sub control acest pericol al escaladării *hate-speech*-ului și, desigur, răspunsul pe care l-am găsit este în educație. Dar mai ales în educația umanistă. Singura care poate deschide suflete, alături de minți, către acceptarea și valorizarea diferenței, către identificarea frumosului în alteritate, către uman, în fond. Și am ajuns la o altă întrebare pe care eu mi-am mai pus-o, despre care am mai scris: de ce în societatea noastră dimensiunea educației umaniste este atît de puțin valorizată în raport cu cea axată pe științele realiste? Bătălia cea mare se duce mereu pe clasele de real, pe profilurile de științe, apoi pe facultățile cu aceste profiluri. În licee, clasele de uman sînt considerate cele mai slabe, presiunea părinților este mereu înspre succesul pe rutele realiste, iar răspunsul – desigur, simplu – este succesul care poate fi măsurat apoi prin prisma banilor pe care îi cîștigi dacă ai o meserie din spectrul celor care au la bază științe realiste. Pentru că meseriile care au la bază formații educaționale umaniste sînt depreciate și prost plătite.

Îmi doresc ca școala și societatea să se întoarcă mai mult spre uman. Să se întoarcă mai mult la prețuirea reală a umanismului și a frumuseții gratuite. Sîntem o specie chinuită, avînd în noi și iubire, dar și ură. Însă ni s-a dat și puterea aceasta a educației, puterea înțelegerii și capacitatea de apreciere a frumosului. Lupta pentru cîștigarea iubirii în fața urii se duce pe terenul acesta al educației și armele sînt din arsenalul științelor umaniste. Printre care literatura și arta se află pe primele locuri. Ar trebui să le acordăm mai multă atenție. Nu doar în școală, ci și prin mecanisme sociale și politice de valorizare și de protecție a lor.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

Maria RESSA Nishant LALWANI

Propagandiștii tiraniei înving

Dacă democrația ar avea propriul ceas al apocalipsei, el ar arăta că mai sînt două minute pînă la miezul nopții. Conform celor mai recente analize ale proiectului *Varieties of Democracy* (cunoscut ca V-Dem), 72% din populația lumii a trăit, anul trecut, în autocrații, față de 50%, cu un deceniu în urmă. Pentru prima oară, după mai bine de douăzeci de ani, regimurile autoritare sînt mai numeroase decît democrațiile liberale – iar noi nu facem destul pentru a răspunde acestei amenințări.

Regresul e uluitor. În Filipine, Ferdinand „Bongbong“ Marcos, Jr. a cîștigat anul trecut alegerile prezidențiale, la 36 de ani după ce o revoltă populară a răsturnat dictatura tatălui său. În Brazilia, milioane de cetățeni încă refuză să accepte înfrîngerea fostului președinte Jair Bolsonaro în fața lui Luiz Inácio Lula da Silva. Invazia rusească în Ucraina i-a determinat pe cetățenii țării să se revolte împotriva unui ocupant autor de genocide. Iar în Egipt, ultimele vestigii ale rezistenței în fața autocrației au fost nevoite să se ascundă. Pe fiecare continent, politicienii iliberali descriu democrația ca pe o inutilă relicvă istorică.

© wikimedia commons

Trebuie să facem mai mult pentru a opri acest declin rapid al democrației. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cînd democrația era amenințată în mod similar, lumea liberă și-a reunit forțele pentru a restabili o ordine mondială mai pașnică. Sistemul multilateral care a fost întemeiat în 1944 la Bretton Woods, în New Hampshire, și crearea Organizației Națiunilor Unite, în anul următor, au dus la decenii de relativă stabilitate și la cooperare internațională pe tema drepturilor omului.

Trebuie să facem mai mult pentru a opri acest declin rapid al democrației.

Azi, ne aflăm într-un moment similar – cu o diferență importantă. Conflictul actual dintre autocrație și democrație nu se desfășoară doar pe front și în arena politică, ci și în mediile sociale și în emisiunile televizate. Pentru ca democrația să prevaleze, e esențial să existe o mass-media independentă și credibilă.

În lipsa unei mass-media imparțiale și de încredere nu putem avea acces comun la informații factuale; fără accesul la informații, nu se poate vorbi de responsabilitate politică și de alegeri corecte; iar fără alegeri corecte, democrația nu poate supraviețui. Și totuși, jurnalismul de interes public, bazat pe fapte, trage să moară tocmai acum, cînd avem cea mai mare nevoie de el. Lipsa continuă a veniturilor din publicitate a limitat considerabil capacitatea companiilor de știri de a informa cetățenii, de a-i trage la răspundere pe cei care dețin puterea și de a transmite relatări importante.

Eșecul modelului de afaceri din domeniul presei a dus la două decenii de scăderi ale veniturilor, tăieri de costuri și concedieri. Mii de companii de presă de pe întregul mapamond au fost nevoite să închidă, în vreme ce alte companii de presă au fost cumpărate de actori politici, devenind simple instrumente de propagandă. China se estimează că a cheltuit 6,6 miliarde de dolari, începînd din 2009, pentru a-și consolida influența mediatică internațională, iar Rusia a cheltuit în ultimul an 1,5 miliarde de dolari în scopuri similare.

Eforturile internaționale pentru sprijinirea jurnalismului independent au fost, prin comparație, neînsemnate. Potrivit unui raport făcut de *Center for International Media Assistance* în 2022, finanțările de această natură au însumat, în 2019, 385 de milioane de dolari – aproximativ 0,3% din ajutorul extern pentru dezvoltare –, sumă care nu a mai crescut de atunci. Ceea ce e cu totul insuficient. Finanțatorii publici și privați trebuie să crească sponsorizările pentru organizațiile mediatice la cel puțin 1% din ajutorul global pentru dezvoltare, ceea ce ar asigura un miliard de dolari în plus pe an pentru sprijinirea jurnalismului de interes public.

Salvarea democrației, sarcina esențială a timpurilor noastre, trebuie să fie un efort colectiv. Pe 29-30 martie, administrația președintelui SUA Joe Biden a organizat un al doilea Summit pentru Democrație, al cărui obiectiv a fost să facă democrațiile „mai reziliente și mai capabile să răspundă feluritor situații“. Primul Summit a avut loc (online) în decembrie 2021 și s-a încheiat cu angajamentul mai multor șefi de stat – inclusiv Joe Biden, prim-ministrul neozeelandez Jacinda Ardern și președintele francez Emmanuel Macron – de a sprijini Fondul Internațional pentru Mass-media de Interes Public *(International Fund for Public Interest Media – IFPIM).*

IFPIM e o instituție multilaterală, prima de genul acesta, care urmărește să consolideze reziliența economică a companiilor de știri și să implementeze, în următorii zece ani, o nouă paradigmă a jurnalismului de interes public. Pînă acum, IFPIM a primit contribuții financiare de aproape 50 de milioane de dolari de la 16 donatori, incluzînd șapte guverne și nouă companii și organizații caritabile. Pentru mulți dintre acești finanțatori a fost prima dată cînd au contribuit semnificativ la sprijinirea mass-mediei globale. Avem deja și un prim grup de beneficiari: în urma celui de-al doilea Summit, IFPIM a finanțat 11 companii de știri din zece țări, incluzînd Brazilia, Ucraina, Nigeria, Tunisia și Columbia.

Și totuși, finanțările pe care le oferim reprezintă doar o mică parte din miliardele pe care autocrații le cheltuiesc pentru a-și consolida propriile rețele de propagare a dezinformării. Cu ocazia acestui al doilea Summit, și pe parcursul întregului an 2023, statele democratice trebuie să-și intensifice eforturile și să contribuie cu finanțări substanțiale la efortul de susținere a mass-mediei independente. Democrațiile bogate, inclusiv țările G7, care au înțeles cu multă vreme în urmă importanța presei libere, trebuie să-și mobilizeze vastele resurse pentru a sprijini crearea unui ecosistem de informare globală mai rezistent la dezinformare. Companiile private, care au nevoie de informații exacte pentru a se putea dezvolta, trebuie să joace un rol-cheie în acest efort, contribuind financiar pentru a remedia eșecul de piață care a slăbit jurnalismul de interes public.

Sprijinirea mass-mediei de interes public nu e o formă de nostalgie după o epocă de glorie. Posibilitatea de a avea acces la informații exacte în timp real e esențială pentru o democrație funcțională. Pentru a ne apăra în fața unui autoritarism în creștere, știrile bazate pe fapte trebuie să fie accesibile cu ușurință oricui. Pentru democrația liberală, ceasul apocalipsei va bate în curînd miezul nopții. Trebuie să acționăm acum – sau să regretăm ezitarea noastră pe întreaga durată a lungii nopți de tiranie care va urma.

Maria Ressa, *cofondator și copreședinte al International Fund for Public Interest Media, a primit Premiul Nobel pentru Pace în 2021 pentru munca ei ca jurnalist de investigație în Filipine.* ***Nishant Lalwani*** *e director general al International Fund for Public Interest Media.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Armata română intră cu crampoanele în Europa?

Mi se tot învîrte în minte un vers de pe albumul *Radio K.A.O.S.* al lui R. Waters: *„Uuuuuu-aaaaa, the tide is turning“. Back vocals.* Da, vine refluxul. Dar acolo nota era optimistă. Acum plătim toată nota. Toată naivitatea. Toți anii în care am crezut că nava acestui popor se îndepărtează de insula otrăvită a comunismului cînd, de fapt, îi dădea doar un ocol așteptînd momentul de a ne debarca pe același țărm care a măcinat generații, iar pe altele le-a făcut analfabete democratic. Ne întoarcem în timp și în coșmaruri. O inițiativă de modificare a legii sportului a fost depusă cu solicitarea de a fi dezbătută și aprobată în regim de urgență. Vasile Dîncu, ex-ministrul Bogdan Matei și încă un domn pe care probabil istoria nu-l va reține vor ca, repede-repejor, Clubul Sportiv al Armatei, cunoscut sub numele Steaua, să poată juca în prima ligă profesionistă a fotbalului și de aici, dacă va fi vrednic, în Cupele europene. O echipă a Ministerului Apărării dintr-o țară UE să poată disputa meciuri ca în anii '80, eventual cu Barcelona, doar că partea de meci a adversarei va fi transmisă în sistem digital, a noastră în Pal-Secam (dați un Google dacă nu știți sau nu mai știți ce e aia). Competiția se va numi în continuare Liga Campionilor pentru ceilalți, a noastră Cupa Campionilor Europeni. La stadion vor fi tribune kaki, pline de fiii militarilor Pactului de la Varșovia. Singura diferență: jucătorii de azi nu vor mai trebui să aducă „prinosul lor de recunoștință“ mult iubitului și stimatului prim Tovarăș al țării, precum au făcut Iordănescu, Lăcătuș, Pițurcă, Tudorel Stoica, Balint și alte legende care susțin acest proiect, dar n-aș băga mîna în foc că n-o să mulțumească partidului care i-a călăuzit către mărețele împliniri. Cum cărui partid?! Păi ce, sînt mai multe? Pare că e același, împărțit pe secții și servicii. Așadar, fotbalul profesionist, practicat pe buzunarul unor patroni (cum a fost umplut e o altă poveste, de neuitat nici aceea), se va confrunta în curînd, pentru banii din drepturi TV și cei ai UEFA, tot privați, cu echipa armatei întregului popor. Egalitate de șanse garantată. Apărătorii acestui proiect spun că și alte echipe sînt ținute din banii publici ai primăriilor și consiliilor locale. Da, dar acelea au în obiectul de activitate sprijinirea sportului. Că o fac rău, e adevărat, dar o prostie nu trebuie să justifice alta încă și mai mare. Mai zic fanii naționalizărilor că numai așa vom avea fotbal mare din nou. Ha, ha, ha! Păi, ia vedeți cum sînt gestionați banii publici, cu cîtă eficiență! În fine, alții susțin că, pînă la urmă, finanțarea Stelei va veni în mare parte tot de la companii private. Ceea ce e o inversiune colosală: în loc ca statul să susțină inițiativele pieței libere, acestea din urmă vor susține direct o echipă a unui minister de forță al statului fără să aibă proprietate asupra ei. Iată un capitalism de rit chinezesc pe care l-ar fi aprobat și Tovarășul 2.0. Căruia îi trimitem un salut în paradisul lui roșu și strigăm din toate piepturile: „Tot înapoi!“.

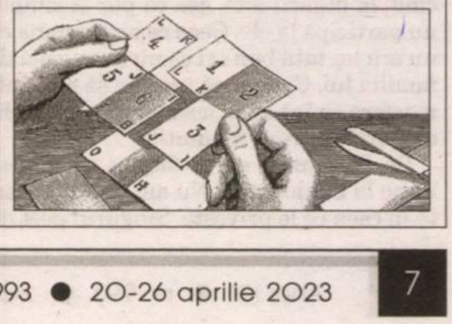

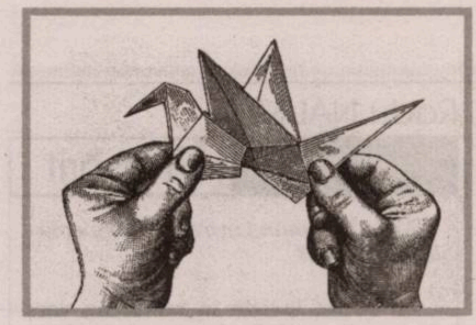

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Două reguli dincolo de diete și alte povești

Dacă pe vremea comunismului problema pe care multă lume și-o punea era ce să mai mănînce, astăzi chestiunea cu care foarte mulți se confruntă este ce să nu mai mănînce. S-a ajuns pînă la a se considera necesară introducerea unei avertizări publice la televiziuni, prin care populația este atenționată, împotriva excesului de sare, zahăr și grăsimi. În ultimii ani ai regimului Ceaușescu, căutarea unui pachet de unt putea constitui o adevărată aventură. Nu-l găseai fără coadă, dacă-l găseai. Astăzi e oriunde, pe alese, în zeci de tipuri, de dimensiuni variate și cu diferite procente de grăsime. Numai că *legea porcăriei universale* – cum i-ar fi zis Ovid S. Crohmălniceanu – face ca în zilele noastre, în ciuda abundenței, conștiința că untul nu-i prea sănătos să te țină în frîu. Cu zahărul, care altădată se dădea pe cartelă, e cam același lucru. Dintre cele trei „păcate“, doar sarea cred că s-a găsit la noi mereu.

Imediat după Revoluție, ajuns în America, am descoperit o mulțime de lucruri diferite, ca de exemplu iaurtul cu fructe, dulce, sau faptul că bananele, care la noi erau încă un lux și o raritate, la New York se găseau pe toate drumurile, la propriu. Un kilogram costa un dolar, iar românii stabiliți acolo mi-au atras atenția că pot fi soluția perfectă, oricînd vrei să te hrănești rapid, sănătos și ieftin. Bineînțeles că, tot descoperind și testînd asemenea „soluții“ noi și eficiente, m-am întors în România cu cîteva kilograme în plus, ceea ce pentru mine era o altă premieră.

Pe vremuri se spunea că *două mese nu strică, ci doar două bătăi strică*. Ei bine, astăzi și două mese par să strice. „Explozia de mîncare“ din ultimele decenii i-a cam luat pe nepregătite pe foarte mulți români, așa încît proporția supraponderalilor se apropie astăzi de 60% din totalul populației (potrivit OMS). Nu știu dacă există astfel de date din 1989, dar cu siguranță cifrele arătau cu totul altfel. Iar azi, nu doar că mîncarea nu mai e o problemă, dar nici oamenii nu mai muncesc atît de mult fizic și nu mai stau în frig. Obiceiurile alimentare trebuie adaptate.

Diferența dintre specialiști și activiști e tot mai greu de făcut.

În condițiile astea, dietele au ajuns să „se vîndă“ foarte bine, iar varietatea lor parcă ar fi pe măsura diversității alimentare. Sînt atît de multe și de convingător prezentate încît omul de rînd, adică mîncătorul obișnuit, poate fi zăpăcit de-a binelea. Diferența dintre specialiști și activiști e tot mai greu de făcut. Sînt pline televiziunile de ei, iar într-o vreme unii umblau chiar pe stradă cu acele insigne pe care scria „Slăbește acum! Întreabă-mă cum“.

Chiar dacă-i decelezi pe cei competenți, poți constata că ideile lor sînt așa de diferite între ele, încît nu mai știi ce să crezi. Unii insistă pe alimentația disociată, alții vorbesc despre pauze mai lungi între mese. Unii îți cer să elimini pîinea, alții zic să ai grijă cu carnea și grăsimile. Unii militează pentru eliminarea totală a cărnii, alții spun că nu e cazul să renunți nici la carne și nici la grăsimi. În fine, sînt și dintr-aceia care recomandă rețetele strămoșești. Chiar dacă majoritatea țin să spună că, în general, echilibrul și moderația sînt de bază, în detalii apare și ăla care de obicei se ascunde acolo.

E greu să te descurci, mai ales cînd, la o scurtă trecere în revistă a celor care au inventat diete celebre pe plan mondial, descoperi, pe lîngă faptul că, în general, n-au fost prea longevivi (celebrul Michel Montignac, de exemplu, n-a depășit 66 de ani), destui sînt și „controversați“ (Robert Atkins avea 117 kilograme cînd a murit, iar în spatele dietei Kimkins se afla o persoană de 136 de kilograme, care publica poze și povești false).

Sigur, a nu te îngrășa sau a slăbi sînt deziderate aproape echivalente cu a mînca sănătos. Dar aici te lovești de alte confuzii. Unii recomandă să nu mănînci carne de porc, că e grasă. Alții zic că tradiționalul porc tot e mai bun decît puiul care e hrănit și tratat nesănătos. Unii zic că soluția-i peștele. Alții atrag atenția că peștele pescuit din cine știe ce ape poate conține mercur sau metale grele și că peștele de crescătorie e hrănit nesănătos și tratat cu antibiotice. Unii zic că oaia se hrănește doar natural, carnea ei fiind în consecință foarte sănătoasă, alții atrag însă atenția (fiindcă tot a fost Paștele) că mielul cade greu (turcii și arabii știu să-l taie doar cînd e deja berbecuț, ai noștri se grăbesc).

Confuzia e mărită și de faptul că lucrurile se schimbă cu vremea, în funcție de transformările din industria alimentară. Ce era la un moment dat valabil, astăzi poate să fie depășit. De exemplu, o veche vorbă spune că „un măr pe zi ține doctorul departe“, dar dacă înainte nu se recomanda să-l mănînci pe stomacul gol, azi mulți te sfătuiesc să-l mănînci dimineața. La fel cu salatele, dacă înainte se mîncau odată cu friptura, azi a apărut teoria că trebuie mîncate ca aperitiv. Mai mult, a început să circule și ideea că dulcele se mănîncă înainte de masă, ceea ce pare chiar anapoda.

Dincolo de toate teoriile mai noi sau mai vechi, clasice sau fistichii, mîncătorii obișnuiți, care statistic se tot îngrașă în proporție de masă, caută în mod firesc metode de slăbire cît mai eficiente, cu cît mai puțin efort. Pe lîngă diete, unii apelează la injecții, alții chiar la operații. Dacă-și păstrează însă stilul de viață, e evident că în cele din urmă ajung de unde au plecat. Ei bine, din tot acest labirint relativist al teoriilor care ne-au invadat, două idei mi-au rămas în minte ca niște repere absolute, asemeni legilor mecanicii newtoniene. Prima e că nu poți slăbi fără să suferi de foame (măcar nițel). A doua e că dacă mănînci mult, mult apare și pe cîntar, iar dacă mănînci puțin și cîntarul arată mai puțin. Simplu!

■ ■ ■

ready made

Dela PSD

„Comitetul PSD, Arad, în ședința din 27 Decemvrie 1947 a hotărât excluderea din partid a lui Voita Leopold ziarist, pentru necomportare socialistă.“

Libertatea Poporului, Anul IV, Nr. 848, Miercuri, 31 Decemb. 1947

Iaromira POPOVICI

bazar

De Paște, în familie

Cred că multe imagini ale familiei le avem din filmele mai vechi. Din cele hollywoodiene, în care totul era încă idilic. Căci, altfel, chiar și în filme, lucrurile nu mai sînt prezentate chiar atît de roz.

Sărbătorile nu erau trecute cu vederea în familia mea. În perioada copilăriei mele erau chiar ținute cu sfințenie. Nu eram o familie chiar conform standardelor clasice, orice ar fi însemnat asta. Dar eram o familie închegată care-și avea ritualurile ei.

Spun că nu eram fix ca-n filmele Disney, pentru că nu ne adunam chiar cu toții, de sărbători, la una din mesele uriașe. Doar de Ajun eram cu toții, și atunci nu-mi aduc aminte să fi stat la o asemenea masă, ci doar în jurul pomului. Altfel, tatălui meu nu-i plăceau mesele de familie care mai aveau loc, din cînd în cînd, la bunicii mei, așa că pur și simplu nu participa la ele. Ceea ce nu-nsemna că nu era un tată bun ori că nu avea grijă de familia lui. Ci doar că încerca să evite atmosfera tipică de la asemenea ospețe, dialogurile într-un fel inutile.

De Paști cred că se făceau asemenea mese la bunicii mei. Nu am amintiri certe în ceea ce le privește. Singurul gest de care îmi aduc aminte cu claritate e ciocnitul ouălor. Știu că asta se-ntîmpla și la noi acasă, și la bunicii mei. Nu se făcea oricum, ci cu surle și trîmbițe: se discuta îndelung despre care ou e mai puternic, se crea o mitologie în jurul lui. Se introducea și un ou subsersiv, de lemn, care se pitea printre celelalte, adevărate. Cine îl găsea putea păcăli cu el și devenea erou de carton.

Probabil că povestea asta era pentru mine, singurul copil de acolo, din lumea adulților. Trebuia să existe un joc. De altfel, și vopsitul ouălor era și un fel de joacă, la care participam. Eram pe vremea lui Ceaușescu, dar ouă se vopseau și atunci. Celebra vopsea Gallus, cu iepurele pe ea, se găsea. La fel cum mai puteai cumpăra iepuri sau ouă de ciocolată. De aemenea, de la rudele din străinătate primeam abțibilduri de Paști, cu a căror lipire eram însărcinată. Despre miel nu țin minte mai nimic.

Dar îmi amintesc cît se poate de bine ritualul cozonacului. Bunica mea era ceea ce se numea pe atunci „o gospodină desăvîrșită“. O formulă clișeistică și nelalocul ei, dar apreciată în epocă. Sigur că bunica mea gătea bine și-și păstra casa curată, chiar impecabilă. Era casnică, nu

lucrase niciodată. Dar în „desăvîrșirea“ ei intrau și fumatul excesiv, care o ajuta să facă față rutinei zilnice. Și bodogănitul, de fapt vorbitul de una singură prin casă, plîngîndu-se în gol de toate cele, în special de bunicul meu. Și statul tîrziu, în noapte, cu ochii-n romane pasionale. Toate astea o făceau, slavă Domnului, umană și mai puțin „desăvîrșită“. Mai puțin doar în sensul cel formal.

În desăvîrșirea ei, bunica mea recunoștea, fără probleme, cînd nu se pricepea la ceva. De pildă, mereu spunea despre prietena ei, Mioara, că e, de fapt, adevărata gospodină. Că la ea era o curățenie atît de impecabilă încît n-ai fi văzut, niciodată, o scamă pe jos. În aceeași ordine a recunoașterii superiorității altcuiva se situa și ritualul cozonacului. Aici nu bunica mea era specialistă. Ea singură ținea să precizeze asta.

În materie de cozonaci, exista un expert. De fapt, o expertă. Era doamna Rusescu, o vecină de pe vechea stradă a bunicilor mei. Dacă bunica mea nu mi se părea bătrînă, deși știam cărei generații îi aparține, doamna Rusescu părea cu adevărat antică. Era uscată și negricioasă, cu un păr alb ca fuiorul. Înțelesesm că era o aristocrată: venea dintr-o familie „foarte bună“. Precum unchiul Ghiță, după care fusese botezat ursul meu, care făcuse pușcărie pentru că era chiabur.

Doamna Rusescu, așadar, era depozitara secretelor lumii vechi. Era inițiată într-ale cozonacilor într-un timp mitic, în care toate se făceau cum trebuie *(illo tempore)*. Așa că, în raport cu ea, bunica mea devenea, brusc, executantă, iar doamna Rusescu maestră. Doar ea știa cît trebuie lăsat cozonacul să crească pe soba din sufragerie ca să iasă cu adevărat pufos.

Ritualurile de Paști nu se termină aici. Despre evoluția lor, într-un articol viitor.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE

Coordonatoare: Anda DOCEA

ToXic

Texte și opinii de:

- ● Bogdan OPREA (lector univ. dr., Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea din București)
„Despre toxicitatea mediului informațional: infodemia și cît de grav suferă organismul social“
- ● Vlad STROESCU (psihiatru)
„Relațiile toxice pot fi un cuțit în rană, care nu se vindecă pînă nu e scos“ – interviu
- ● Radu USZKAI (asistent univ., Departamentul de Filosofie și Științe Socioumane, ASE București)
„Despre toxicitate și bunăstare digitală în era noilor tehnologii“
- ● Iren ALEXOI (medic nutriționist dietetician)
„Sîntem dispuși să încercăm orice, mai puțin cumpătarea, echilibrul și conștientizarea“ – interviu
- ● Anca ZAHARIA (redactor-șef la *Revista GOLAN)*
„«Chirie? Nu ți-au dat părinții apartament?»“
- ● Bogdan GIOARĂ (politolog, fondator al Asociației REPER21)
„*Speed*-ul Reginei Roșii, pe planeta intoxicată“

argument

Toxic și-a pierdut ghilimelele

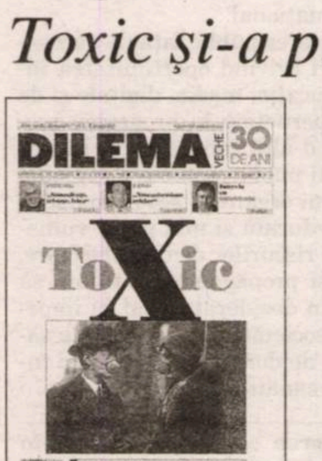

Relații interumane. Mediu de lucru. Alimentație. Aer, apă, ecosisteme. Felul în care ne parvin informațiile. Raportarea la noile tehnologii. Nu cred că a mai rămas vreun domeniu în legătură cu care cuvîntul „toxic“ să nu apară, ca o caracterizare scurtă și drastică a ceva ce ne afectează. Dar oare elementele în sine sînt toxice sau modul nostru de raportare la ele? Nu cumva orice lucru, în exces, are potențial toxic? A devenit eticheta „toxic“ un țap ispășitor pentru lipsa curajului sau a energiei de a schimba ceva, pentru problemele umane și sociale pe care le avem?

Dosarul de față și-a propus să afle cînd „toxic“ este o scuză pentru absența responsabilității și cînd e un pericol real. În ce măsură ne pot dăuna prezența constantă pe rețelele sociale, permanenta comparație cu viața și reușitele celorlalți, precum și dorința de a fi mereu conectați, în miezul evenimentelor. Cînd excesul de informații, inclusiv false sau înșelătoare, duce la confuzie sau cînd manipularea și propaganda îmbolnăvesc organismul social. Ce obiceiuri să adoptăm pentru ca alimentele să-și îndeplinească menirea într-un mod sănătos pentru noi, dar și cum pot deveni nocive obsesia pentru o hrană „curată“ și cea pentru o anumită imagine corporală „la modă“.

Dar parcă nicăieri termenul „toxic“ nu a fost întrebuințat mai răspicat decît în relațiile dintre oameni, în care sărim zilnic ca într-un bazin unde nu am deprins încă înotul, mai înghițim apă și, uneori, chiar ne scufundăm. Ne apasă tiparele moștenite de la părinți, de a căror aprobare depindea supraviețuirea noastră, cu secrete și tabu-uri, pe care le copiem, la maturitate, în mai toate relațiile noastre. Le regăsim în oamenii de care ne apropiem și care, prin răceala și nemulțumirea lor constante, prin ironiile și felul în care ne invalidează trăirile, făcîndu-ne să ne simțim etern inadecvați în această lume, au ceva al naibii de familiar. Toxicitatea apare cînd ne sînt încălcate limitele, pe care nici măcar nu știam că avem dreptul să le trasăm, nicidecum că trebuie să le fortificăm ca pe niște garduri de sîrmă ghimpată împotriva prădătorilor ce ne miros de departe drept hrană sigură.

„Un cuțit în rană“ este definiția pe care psihiatrul Vlad Stroescu o dă relațiilor toxice de orice fel. Pînă nu-l scoatem, vindecarea nu poate începe. Va lua timp, vom rămîne cu urme adînci, vom sîngera de cîte ori trecutul se va insinua în viețile noastre, întîi mieros, apoi din ce în ce mai vocal, va încerca să ne înfurie și să ne spargă ușile tăcerii. Ca să extragem cuțitul, însă, avem nevoie să ne revoltăm, nu să îndurăm. Să ne ridicăm pereți despărțitori, cunoscuți și sub numele de „granițe“. Să le spunem „nu“ altora și „da“ nouă, în fiecare zi. Să începem bătălia în lumile noastre interioare, minuscule, întunecate și de acolo să ieșim la lumină. E singura variantă posibil cîștigătoare. (**Anda Docea**)

Bogdan OPREA

Despre toxicitatea mediului informațional: infodemia și cît de grav suferă organismul social

Un român a petrecut, anul trecut, 7 ore și 3 minute pe Internet, ceea ce înseamnă aproape jumătate din timpul statistic pe care-l trăim în stare de veghe, la o medie de 8 ore de somn pe noapte (1), iar acest timp este doar cu 23 de minute mai mic față de anul de vîrf al restricțiilor impuse de pandemia de COVID-19, anul 2020 (2). Concomitent, timpul petrecut pe rețelele de socializare este în continuă creștere, 2 ore și 32 de minute, anul trecut, față de 2 ore și 19 minute, în 2021, și 2 ore și 16 minute, în 2020 (3), (4), (5). Între timp, nivelul de toxicitate a mediului online atinge cote alarmante. Mai mult de un sfert din traficul de pe Internet în 2021 (27,7%, în creștere, de asemenea, față de anul precedent, de la 25,6%) nu este făcut de oameni, ci de boți răi *(bad bots), soft*-uri cu intenții ostile, răuvoitoare, adesea din zona infracționalității cibernetice, care sînt special create pentru a imita comportamentul uman și, astfel, pentru a fi greu de detectat de către agenții de securitate cibernetică (6).

Numărul de conturi false de pe rețelele de socializare atinge și el niveluri greu de imaginat. În ultimii cinci ani și un semestru (octombrie 2017 – decembrie 2023), Facebook/Meta a raportat oficial identificarea și ștergerea a peste 28,6 miliarde de conturi false, ceea ce înseamnă mai mult de nouă ori numărul de utilizatori activi al platformei și de 3,6 ori populația totală a planetei noastre (7). Datele nu fac din Facebook/Meta o excepție, și rețeaua de socializare dedicată mediului profesional LinkedIn a raportat, în ultimii trei ani (iunie 2019 – iunie 2022), ștergerea unui număr de conturi false echivalent cu de peste șapte ori numărul de utilizatori activi (8). Situația este cu atît mai gravă cu cît conturile false sînt utilizate în activități online inclusiv în comunicarea politică și administrativă la cel mai înalt nivel. O cercetare realizată la Universitatea din București în timpul campaniei electorale a ultimelor alegeri prezidențiale din România, cele din 2019, pe paginile oficiale de Facebook ale primilor trei candidați clasați după primul tur de scrutin, ale președintelui și prim-ministrului în funcție la acea dată, precum și a liderului Opoziției a identificat postări ale acestora care erau distribuite în proporție de peste 41% de către conturi cu comportament inautentic sau „falși amplificatori“, pentru a folosi definiția proprie a Facebook, al căror scop, tot în termenii platformei, este „de a manipula dezbaterile politice“ (9) (10).

Dezinformarea, manipularea și propaganda se dovedesc a fi adevărate forme de patologie a comunicării.

Și în ceea ce privește criminalitatea informatică datele sînt îngrijorătoare. Anul trecut, în România, au fost înregistrate, în medie, în fiecare zi, aproape 3,5 sesizări penale pentru infracțiuni informatice (1.246 de sesizări, în total), iar Direcția de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism (DIICOT) a coordonat desfășurarea, doar anul trecut, a aproape 10.900 de acțiuni de anchetă, destructurînd 14 grupuri infracționale organizate de criminalitate informatică și trimițînd în judecată 486 de persoane pentru astfel de infracțiuni (11). Și vorbim doar despre infracțiunile ajunse în atenția autorităților.

© flickr

Toxicul, ca boală

În spiritul funcționalismului structural al lui Émile Durkheim și al modelului *societății-ca-organism* de inspirație platoniciană a lui Herbert Spencer (12), privim mediul informațional ca parte integrantă a organismului social. Dezvoltarea Internetului și a tehnologiilor derivate din ultimele decenii au determinat mutații cu implicații majore asupra celor trei dimensiuni ale societății, politicul, economicul și cultura. Abundența de informații nu aduce doar beneficiile de care sîntem mai mult sau mai puțin conștienți, ci facilitează, la o scară nemaiîntîlnită în istoria umanității, o alterare endemică a spațiului informațional prin activități organizate de dezinformare, manipulare și chiar propagandă. Organizația Mondială a Sănătății (World Health Organization) vorbește despre o adevărată infodemie, un exces de informații, inclusiv false sau înșelătoare, în medii digitale și fizice, care pot provoca o stare de confuzie și comportamente ce pot dăuna inclusiv sănătății (13). Mai mult, unii specialiști se referă chiar la vicierea deciziilor funcționale ale indivizilor și spune că aceasta se face prin intoxicarea actului comunicării (14). Dezinformarea, manipularea și propaganda se dovedesc a fi, astfel, adevărate forme de patologie a comunicării, iar amploarea utilizării lor, prin instrumentalizarea accesului liber și larg la Internet, așa cum am văzut, afectează organismul social de o manieră cronică. Atunci cînd intoxici cu otravă un organism, întregul corp suferă, iar efectele asupra celor trei dimensiuni ale societății, politicul, economicul și cultura, sînt dintre cele mai grave.

Imunizarea organismului prin educație este un proces de lungă durată, dar necesar.

În condițiile în care nivelul de toxicitate al mediului online atinge astfel de cote alarmante, manifestările clinice îmbracă deja forme simptomatologice diverse. Sub efectul nociv al comunicării toxice, societăți democratice tradiționale își văd zdruncinate înseși instituțiile fundamentale democratice, procesele electorale sînt viciate, mișcările sociale sînt manipulate, deciziile politice sînt alterate.

Educația și reglementările, ca tratament

Avem un organism social bolnav și, așa cum am putut observa din diferitele date pe care cercetările ni le pun la dispoziție, cauzele și factorii care provoacă această patologie a organismului social fac ca etiologia bolii să fie una cunoscută. Simptomele și tulburările funcționale sub care se manifestă întreg acest proces patologic sînt resimțite și ele de noi toți. Toate acestea ar trebui să ne îndemne la măsuri, iar tratamentul nu mai poate să întîrzie.

Fie că vorbim despre educație media, digitală și de securitate cibernetică, fie că vorbim despre măsuri de reglementare sau co-reglementare, boala trebuie eradicată. Imunizarea organismului prin educație este un proces de lungă durată, dar necesar, iar momentul dezbaterilor pe noile proiecte de legi ale educației nu poate fi prilej mai bun. În plus, reglementarea sau măcar co-reglementarea, împreună cu industria *high-tech,* a modului de funcționare a mediului online sînt un necesar tratament pentru îndepărtarea sau măcar limitarea factorilor care astăzi intoxică mediul informațional.

Lipsa de interes public față de necesarele dezbateri privind oportunitatea introducerii educației media, digitale și de securitate cibernetică în programa școlară poate fi o altă consecință a intoxicării spațiului public cu teme marginale și semnul unui organism social maladiv. O populație educată și mai puțin vulnerabilă în fața riscurilor de dezinformare, manipulare și propagandă ar trebui să fie nu doar un deziderat social, ci imperativul unei societăți care se dorește sănătoasă. Dar ne dorim oare să trăim într-o societate sănătoasă?

Resurse bibliografice:

(1) Kemp, Simon, 2023, „Digital 2023: Romania“ (raport), https://datareportal.com/reports/digital-2023-romania, accesat 30 martie 2023, p. 24.

(2) Kemp, Simon, 2021, „Digital 2021: Romania“ (raport), https://datareportal.com/reports/digital-2021-romania, accesat 10 aprilie 2023, p. 22.

(3) Kemp, Simon, 2023, „Digital 2023: Romania“ (raport), https://datareportal.com/reports/digital-2023-romania, accesat 30 martie 2023, p. 24.

(4) Kemp, Simon, 2021, „Digital 2021: Romania“ (raport), https://datareportal.com/reports/digital-2022-romania, accesat 7 octombrie 2021, p. 22.

(5) Kemp, Simon, 2023, „Digital 2023: Romania“ (raport), https://datareportal.com/reports/digital-2023-romania, accesat 30 martie 2023, p. 46.

(6) Distil Networks, 2022, „2022 Imperva Bad Bot Report. Evasive Bots Drive Online Fraud“, https://www.imperva.com/resources/resource-library/reports/bad-bot-report-report-ty?lang=EN&asset_id=4429, accesat 10 aprilie 2023, p. 7.

(7) Facebook, 2023, „Facebook Transparency: Community Standards Enforcement Report“, https://transparency.facebook.com/community-standards-enforcement#fake-accounts, accesat 30 martie 2023.

(8) LinkedIn, 2022, „LinkedIn Transparency: Community Report“, https://about.linkedin.com/transparency/community-report#fake-accounts-2019-jan-jun., accesat 14 decembrie 2022.

(9) Oprea, Bogdan, 2021, „Alegerile prezidențiale din România în rețelele de socializare online: Informare, dezinformarea, manipulare, *fake news*“ (teză de doctorat; nepublicată), București, Universitatea din București, p. 493.

(10) Weedon, Jen, Nuland, William, Stamos, Alex, 2017, „Information Operations and Facebook“, https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf, f.p., accesat 11 septembrie 2019, p. 5.

(11) Inspectoratul General al Poliției Române, Centrul de Informare și Relații Publice, 2023, *Răspuns solicitare de informații* (corespondență personală cu autorul).

(12) Simon, Walter M., 1960, „ Herbert Spencer and the «Social Organism»“, in *Journal of the History of Ideas*, 21 (2), University of Pennsylvania Press, https://www.jstor.org/stable/2708202, accesat 13 aprilie 2023, pp. 294-295.

(13) World Health Organization, 2023, *Infodemic*, https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1, accesat 13 aprilie 2023.

(14) Vlăduțescu, Ștefan, 2006, *Comunicare jurnalistică negativă. (Convicțiune și persuasiune – eseu de hermeneutică mediatică)*, București, Editura Academiei Române, p. 217.

__Bogdan Oprea__ este lector univ. dr. la Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea din București. Este, printre altele, titularul cursului universitar despre studiul și combaterea dezinformării și autorul volumului Fake news și dezinformare online: recunoaște și verifică. Manual pentru toți utilizatorii de internet, *ediția a II-a revăzută și adăugată, Editura Polirom, Iași, 2022.*

DILEMA VECHE
30 DE ANI
ToXic

„Relațiile toxice pot fi un cuțit în rană, care nu se vindecă pînă nu e scos”

un dialog cu Vlad STROESCU, psihiatru

Am încercat să pun cap la cap un întreg Dosar pornind de la cuvîntul „toxic“ după ce am observat că el apare în aproape toate domeniile – legat de mediul în care trăim, de felul în care ne hrănim, de atmosfera în care ne desfășurăm activitatea sau de raportul nostru cu noile tehnologii. Dar parcă nicăieri nu este folosit mai mult decît pentru a „cataloga“, să spun așa, relațiile interumane de orice tip. Vi se pare potrivită o astfel de etichetare, putem vorbi de toxicitate cînd ne referim la oameni și la ce este între ei?

Termenul de „relație toxică“ vine din zona psihologiei-pop și a cărților de *self-help.* E interesant, într-un fel, CV-ul autoarei cărții din 1995, *Toxic People,* doamna Lillian Glass, pentru că dumneaei pare să fi fost inițial cercetător în domeniul patologiei comunicării, terapeut al acestei patologii (de exemplu, surditatea sau mutismul), ca apoi cariera dumisale să fi virat brusc în zona hollywoodiană și a personalităților media. Începe prin a ajuta persoane cu deficiențe de auz, dar curînd antrenează actori celebri pentru roluri, pe Caitlyn Jenner cum să fie mai feminină, are rubrică în *Cosmopolitan,* apare la emisiuni ca *Dr. Phil* și *Dancing with the Stars.* Tot așa, „relație toxică“, „persoană toxică“ sînt și ele sintagme-vedete. Eu, ca psihiatru, nu le-am învățat la școală, le-am luat tot de la televizor, ca toată lumea. Cum validezi o sintagmă psihologică? Nu știu. Ce pot observa e că traseul acesteia e cumva invers decît al celor de sorginte științifică. Cuvintele științifice ce descriu psihopatologia încep prin a fi criptice și benigne, publicul nu știe ce înseamnă și nu vin cu vreo încărcătură emoțională aparte, dar, pe măsură ce lumea înțelege despre ce e vorba, sînt folosite ca arme, ca pînă la urmă să se devalorizeze și să nu mai însemne nimic. De exemplu, „paranoia“. La început, era un cuvînt obscur al semiologiei psihiatrice, acum e o banalitate prost folosită. „Om toxic“ a fost o armă de la bun început. Și de asta nu îmi place deloc, chiar dacă și Britney Spears o folosește într-un hit al ei. Dar *relație toxică* pare mai aproape de o realitate măcar intuitivă. Evident că unele relații fac mai mult rău decît bine, și tot ce face rău ar putea fi numit „toxic“. *It's at the rooster's mind.*

Aș lua pe rînd relațiile despre care vorbeam și aș începe cu cele amoroase. Poate ajunge iubirea să fie toxică, în timp? Cine ar fi „de vină“ – un partener, ambii sau, pur și simplu, raportul dintre ei?

Iată un mic tratat de toxicologie interpersonală: cred că în orice cuplu există un meta-raport, un raport al raporturilor. E un raport dinamic între iubire și putere. E deja un loc comun (îmi vine în minte Baudelaire, dar sînt mulți alții) ideea că, în orice relație, unul iubește mai mult și celălalt oprimă mai mult. Cel care iubește mai mult suferă mai mult… E foarte pesimistă ideea asta de secol XIX, dar are un sîmbure de adevăr. Cuplul și, mai tîrziu, familia sînt celule ale societății, creuzete unde raporturi sociale elementare apar și se perpetuează în forma lor cea mai brută. Ieșind din familie, reproducem aceste raporturi în toate interacțiunile noastre sociale, chiar dacă în forme atenuate, mascate, codificate… Simplu spus, dacă într-o relație predomină puterea opresivă și nu iubirea generoasă, relația devine dăunătoare. Raporturile de putere sînt inevitabile între doi oameni, dar dacă ele sînt singurele care există, atunci e relația toxică supremă, tirania. Și într-o relație de putere e foarte greu de spus a cui e vina. Miguel de Unamuno, în *Agonia creștinismului,* spune un lucru foarte dur – că proverbul *„homo homini lupus est“* („omul este lup pentru om“) e greșit, că ar trebui înlocuit de *„homo homini agnus est“* („omul este miel pentru om“), că sclavul îl face pe tiran și nu invers, că „esența omului este lenea, iar cu ea vine groaza responsabilității“. Afară de situațiile clare, cu agresor și victimă, ar trebui mereu să reflectăm și la asta, atunci cînd ne considerăm victime într-o relație.

De multe ori, oamenii recunosc că sînt prinși în relații de iubire care nu le fac bine – îi țin mereu în priză, temători că ar putea fi înșelați sau chiar părăsiți, îi epuizează de energie, îi lasă fără prieteni. De ce oare sînt uneori atît de puternice aceste atașamente, atît de greu de rupt?

Tocmai că uneori mă întreb dacă nu persistența în relații rele vine din groaza de responsabilitate pentru propria viață. Ca psihiatru, îmi e greu să dau vina pe „lenea“ existențială a lui Unamuno, pentru mine lenea e un simptom al depresiei. Oricum e greu să ieși din orice relație, nici o ruptură nu e un lucru ușor și nedureros dacă nu ești psihopat, dar dacă eșecul e total, trebuie să mă gîndesc că în acel om o forță vitală nu funcționează cum trebuie, ceva s-a deprimat. Prototipul relației toxice e cea dintre psihopat și deprimat, deși în realitate schimbăm adesea rolurile astea și e greu de spus unde se termină psihopatia și începe depresia. Am să-i las pe psihologi să caute cauzele adînci, care sînt adesea mai vechi decît noi, sînt „transgeneraționale“.

> *„Nici o ruptură nu e un lucru ușor și nedureros dacă nu ești psihopat.“*

Un termen extrem de vehiculat este acela de „masculinitate toxică“, folosit pentru a defini o exacerbare a trăsăturilor considerate obligatorii pentru masculinitate cu multă vreme în urmă – putere, duritate, competitivitate, virilitate – care ajunge să dăuneze. La fel de bine, putem vorbi și despre „feminitate toxică“, tot în legătură cu ideea de a corespunde unor standarde. V-aș întreba două lucruri: dacă cutumele, educația pot duce la propagarea acestor tipare și în ce moduri presiunea societății asupra membrilor ei de a fi într-un fel anume devine toxică?

E o întrebare care merge la țintă, în cazul meu, pentru că sînt medic, și medicina cred că a fost de veacuri dominată de ceva asemănător „masculinității toxice“. Medicii se așază în ierarhii stricte, te lovești brutal de ele din primul an de facultate de medicină; medicii nu au voie să se plîngă; ei trebuie să lase impresia de atotputernicie și benevolență paternală; ei trebuie să fie cei mai buni – și cît de ciudat și de greșit e conceptul de „cel mai bun medic“ în zilele noastre! Genul ăsta de relații își au originea, cred, în vremurile de război. Războiul e în genele noastre și mult prea ușor recădem în război, chiar și după decenii în care ne chinuim să construim pacea. Faptul că războiul a fost, dar nu întotdeauna, o afacere a bărbaților ne face să masculinizăm, simbolic, relațiile astea, dar ele interesează bărbați și femei deopotrivă. Diferența dintre ele și tirania simplă e iluzia napoleoniană a bastonului de mareșal, visul că poate vom ajunge la rîndul nostru niște mici generali ordonîndu-le altora ce să facă. Ca să răspund la întrebare: evident că e o chestiune de cutume sociale, de tipare străvechi și întotdeauna impuse cu forța, prin ritualuri de inițiere, prin *hazing* (umilire). Le suportăm aproape fără să ne dăm seama, le și învățăm aproape fără să ne dăm seama, ca să le putem aplica celor mai slabi ca noi. Sîntem spectatorii semiadormiți ai acestui teatru în care tot noi jucăm…

Lucrurile care ne influențează alegerile și felul în care ne raportăm la lume le luăm, în general, din familie. Oare nu ducem cu noi, de-a lungul întregii vieți poate, o toxicitate de-a dreptul letală – aceea a vocilor și a regulilor din capul nostru, care nici măcar nu ne aparțin? Sau să vă întreb altfel: nu cumva familia poate fi cea mai toxică dintre toate?

Ah, bineînțeles că da, dar putem oare să spunem de unde a pornit totul, cu adevărat? Am citit mai demult un roman al lui Elif Shafak, *Bastarda Istanbulului,* care nu e altceva decît o demonstrație, pe studiu de caz, despre cum marea istorie, cu catastrofele ei, se insinuează în deplin secret în intimitatea familiilor și le otrăvește, le face „toxice“. Cred că foarte multe dintre relațiile toxice din societatea românească de azi își au originea în familii care au trăit angoasa opresiunii, a avorturilor interzise, a viselor decapitate, a „țării-ca-o-închisoare“. După cum familii foarte tinere trăiesc azi, la mîna a doua, drama despărțirii de părinți care au plecat să muncească, din nevoie, la sfîrșitul anilor '90 și începutul anilor 2000, și e un fenomen despre care vorbim prea puțin, poate pentru că interesează straturi sociale profunde, mai puțin vocale. Cred că toxicitatea familială, deși pare foarte intimă, își are adesea rădăcini externe. Atrocitățile istoriei sînt seva traumelor familiale și invers, într-un cerc vicios. Iar ingredientele indispensabile acestor tragedii nesfîrșite sînt secretul, tăcerea, tabu-ul. E oricum foarte greu să vorbești direct despre lucruri atît de crude. Dar da, familia e adesea „placa Petri“ în care sociologul atent poate observa germenii vrajbei dintre oameni.

Cu familia te naști, prietenii ți-i alegi singur, după afinități, interese comune. Constat că, odată cu avansarea în vîrstă, prieteniile se cern. Nu mai tolerăm comportamente la care închideam ochii în tinerețe și pe care, acum, le putem defini clar drept abuzive. Cum poate toxicitatea să se insinueze, parșiv, chiar și în relațiile de prietenie dintre oameni?

Dacă e vreo diferență între relațiile de prietenie și cele de familie sau de cuplu, e că prietenia beneficiază de limite, care ar trebui să fie foarte sănătoase. Și cele mai strînse prietenii sînt relații de iubire, dar și de putere, moderate, limitate. Dar pereții ăștia despărțitori vin odată cu maturitatea, adesea trebuie construiți sau învățați în deplină cunoștință de cauză, și cînd sîntem tineri rareori îi avem. Tot așa cum vorbim mult despre „relații toxice“, vorbim tot mai mult și despre limite, asertivitate, cum să spui „nu“... De asemenea, nu e nici o rușine că prieteniile sînt în mod mult mai evident sprijinite pe interese și preocupări comune concrete, nu atît pe un instinct pe care aproape îl divinizăm. Eros, zeul grec al iubirii, e violent și perfid. Zeița prieteniei, Philotes, e o figură benignă, știm de la Hesiod că sacrificiile o dezgustă și că e absentă din dramele și telenovelele mitologiei grecești. E și zeița relațiilor sexuale, dar să lăsăm cititorului libertatea de a interpreta singur ce-o fi însemnînd asta. Nu e de mirare că, în filmele americane, cînd doi prieteni se gîndesc că s-ar putea să se îndrăgostească, se tem că ruperea acestei limite ar putea să le strice relația. O prietenie devine toxică prin ruperea limitelor ei de orice fel, nu doar amoroase. Dacă relațiile amoroase pot fi tiranii, prietenia trebuie să rămînă o democrație.

Au intrat, cu siguranță, în cabinetul dvs. oameni afectați de toxicitatea relațiilor din viețile lor. Cum le-ați descrie simptomatologia?

In tribulatione similibus. În suferință, semănăm. Am întîlnit aproape toate patologiile: atacuri de panică, insomnii, episoade depresive, tulburări ale personalității, abuz de alcool și alte substanțe, chiar și episoade psihotice. Adesea îl văd la cabinet pe un partener cînd, de fapt, ar fi mult mai multă nevoie să îl văd pe celălalt, eu fiind psihiatru și nu terapeut de cuplu. Am întîlnit oameni care sînt cvasi-psihotici, cu idei delirante, în interiorul relației, și par normali în afara ei. Mintea reacționează la adversitate într-un număr finit de feluri, nu prea mare. Și e uneori greu de spus ce a fost mai întîi, boala „endogenă“ sau relația „toxică“. Am întîlnit, spre stupoarea mea, cazuri de schizofrenie rezistentă la tratament care s-a ameliorat după divorț, fără să dispară de tot. Relațiile toxice, iată că renunț la ghilimele, pot fi un cuțit în rană, care nu se vindecă pînă nu e scos. Dar relațiile bune sînt vindecătoare, e un semn de sănătate mintală să fii într-o relație împlinită. Dacă adăugăm la asta că nici o relație nu e doar bună sau doar rea, tot timpul, avem o ecuație psihopatologică foarte complexă.

Putem elimina oamenii toxici din viața noastră, membri ai familiei sau nu? Este uneori indicat să facem asta?

Stînd de vorbă cu dumneavoastră, îmi dau seama că eticheta asta, de relație toxică, e o rebeliune. Să acuzi toxicitatea înseamnă să te revolți împotriva tiraniei, să te bați pentru libertate. Și revolta e o parte esențială, poate chiar definitorie, a rezilienței. Să te vindeci nu înseamnă să înduri, ci să te revolți. (Să trăiești e să te înfurii împotriva luminii care moare, zice poetul.) Așa că, da, sînt situații în care e foarte important să te rupi dintr-o relație care e o închisoare. Uneori e o chestiune de supraviețuire. Dar o astfel de relație, mai ales dacă e una apropiată, de cuplu sau de familie, are deja rădăcini adînci înfipte în tine, și nu e simplu să le smulgi. Bătălia se duce uneori în lumi minuscule, la nivel celular, în întunericul de dinăuntru, și pot trece ani pînă să o vedem ieșind la lumină. Dacă are sorți de izbîndă.

Cum ar putea alege un om relațiile potrivite pentru el, la ce să fie atent ca să nu repete același tipar dovedit nociv?

Formulată astfel, sarcina pare copleșitoare. N-aș complica prea mult lucrurile. Îi e atribuit lui Henry James un adagiu, cică în viață sînt importante trei lucruri: primul e să fii blînd, al doilea e să fii blînd, iar al treilea e să fii blînd. Alege un om blînd și fii blînd la rîndul tău. Și cunoaște-te pe tine însuți sau însăți, mergi la psihoterapie dacă e nevoie, e o investiție bună. Află-ți dorințele, alibiurile cu care te păcălești, află cum mintea ta transformă coșmarurile și fricile în eros. Cunoaște-ți părinții și bunicii, ca pe niște oameni de sine stătători, nu doar ca pe cei răspunzători de tine. Și fii blînd, nu în ultimul rînd, cu dumneata. Orice relație e mai întîi cu tine însuți.

interviu realizat de Anda DOCEA

DILEMA VECHE
30
ToXic

Bogdan GIOARĂ

Speed-ul Reginei Roșii, pe planeta intoxicată

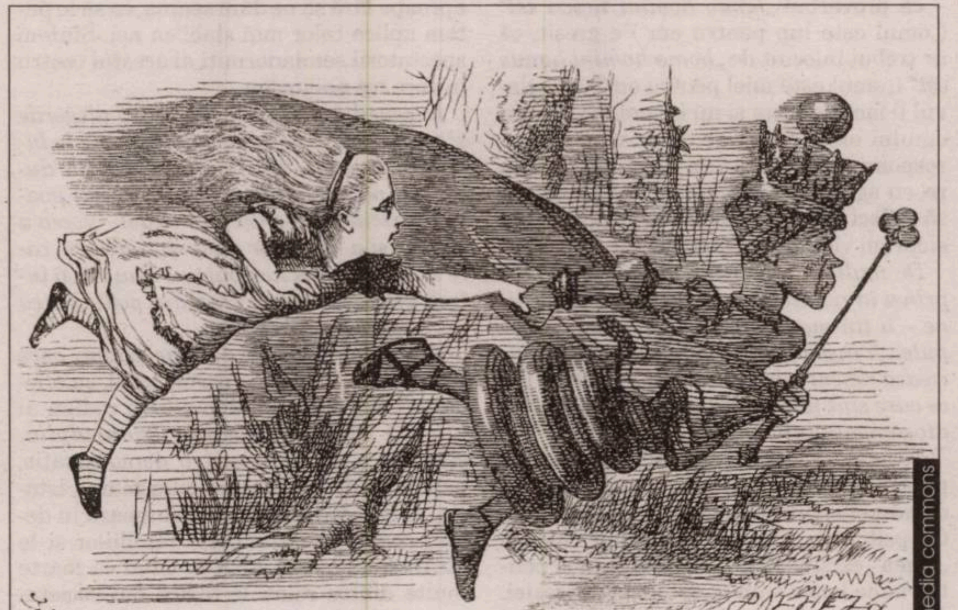

© wikimedia commons

În *Alice în Țara din Oglindă* (Lewis Carroll, 1871), tînăra eroină pătrunde într-o lume uimitoare. E încîntată, acolo sub ochii ei „se joacă un mare joc de șah – la scară globală“! Dar, abia după cîteva scene, o găsim într-o cursă frenetică, gîfîie. Regina Roșie zboară înaintea ei, o ține strîns de mînă, aproape c-o tîrăște. În plus, ele gonesc, dar „pomii și celelalte priveliști din jur“ sînt ca lipiți, se deplasează cu ele… Uluită, Alice își găsește suflul și zice: „Regină Roșie, în țara mea dacă alergi foarte repede și așa mult timp, cum am alergat noi, ajungi în alt loc!“. „În țara ta domnește *încetineala!*“, îi răspunde profesoral Regina Roșie. „Vezi tu, *aici* e nevoie să alergi să rupi pămîntul ca să rămîi în același loc.“ Apoi o învață: „Dacă vrei să avansezi, atunci trebuie să alergi cel puțin de două ori mai repede“.

Paradoxul din poveste a inspirat o teorie a biologiei evoluționiste (Leigh Van Valen, 1973). „Ipoteza Reginei Roșii“ poate fi rezumată așa: cursa evolutivă permanentă a unei specii este necesară pentru a-și păstra capacitățile față de speciile cu care coevoluează, angajate la rîndul lor în curse evolutive continue. Apar (genetic) mereu schimbări, ele fac extincția mereu probabilă, atunci adaptarea reîncepe neîncetat. Specii „adaptate“ definitiv nu există, e o frenezie nesfîrșită.

Plasticele omenirii cîntăresc de două ori mai mult decît animalele marine și terestre.

Să luăm scenariul „vulpi și iepuri“ (prădător-pradă, dar se poate și parazit-gazdă, simbioze). Dacă genetic se întîmplă să apară vulpi dotate cu mai multă viclenie, atunci Regina Roșie favorizează selecția unor iepuri care au „cărți“ (istețime, picioare mai iuți, văz pătrunzător etc.) care compensează noul „atu“ al vulpilor. Dacă ele și-ar menține avantajul, perechea celor două specii ar dispărea de pe pajiște. Regina Roșie accelerează prompt ba iepurii, ba vulpile, după nevoie. Biologia evoluționistă denumește fenomenul „coevoluție antagonistă“. Dar seamănă mult cu fenomenul geopolitic „cursa înarmării“.

Regina Roșie joacă două roluri: 1) Păstrează raportul de forțe neschimbat între specii. Asta va aduce echilibru, integrare și stabilitate în relația dintre vulpi și iepuri. 2) Asigură evoluția permanentă a speciilor. Vom observa „exemplare“ de vulpi și iepuri cu capacități individuale (rapiditate, inteligență, auz etc.) mereu mai bune de la o generație la alta.

Lasă pajiștea, Regina Roșie pătrunde acum în „antroposferă“. Pe tabla de joc globală avem o constelație de piețe, *cluster*-e, rețele în care felurite organizații coevoluează datorită echilibrului și capacitării pe care Regina Roșie le imprimă. De exemplu, „5G-ul“ a oferit mai întîi cîtorva mari actori avantaje, apoi în spate „alaiurile“ de actori din nișele respective au gonit pentru a compensa avantajele evolutive (față de marii jucători, dar și între ele).

Cursa Reginei Roșii fascinează „mediul uman“, însă îi provoacă oboseală și stres. Impunînd la nesfîrșit noi tehnologii, modele organizaționale, produse, servicii… Toate „noi“ și din ce în ce mai „sofisticate“. (Alice devine cu Regina Roșie „de o cordialitate rece“ tocmai fiindcă o stresează, nu doar c-o obosește.)

În „mediul natural“, Regina Roșie pune o mare „problemă ecologică“. Prin natura ei crește „fluxurile de materii și energii“. Fiind din ce în ce mai rapide, puternice, înalte, istețe, populațiile de vulpi și iepuri vor mînca mereu mai mult, vor fi mai sănătoase, vor avea o viață mai lungă, vor face mai mulți pui… Prin urmare, speciile vor consuma mai multe materii și energii punînd presiune pe pajiște (mediu).

Regina Roșie crește complexitatea. Or aceasta absoarbe energie. Există o *„spirală complexitate – energie“* în cursele Reginei Roșii. *„Energia și complexitatea tind să se întrepătrundă, să crească sau să scadă împreună. De fapt, ele nu pot crește sau descrește decît împreună. Nu poți avea una fără cealaltă: nu poți avea complexitate fără energie, iar dacă ai energie, vei avea complexitate“* (Joseph Tainter, 1988, *The Collapse of Complex Societies).*

Surplusul de energie consumat de Regina Roșie e extras din mediu – altfel de unde? Chiar o eoliană (care consumă „doar vînt“, „gratuit“) e fabricată cu ciment, oțel, cupru, apoi e transportată și instalată cu petrol. Să reținem hiba, Regina Roșie e „extractivistă“!

Avem astăzi o Regină Roșie „sistemică“. Accelerările sale sînt „globale“! Au permis speciei să se înmulțească. Atinge în 1800 primul miliard, în 1950 atinge 2,5 miliarde, 4 miliarde în 1970, peste 8 miliarde astăzi. Regina Roșie se „laudă“ cu asta fiindcă *pentru specie* e un „succes“, iar ea simbolizează metaforic o teorie a biologiei evoluționiste. Dar să mă gîndesc și la mine… Fără această creștere demografică uimitoare, e puțin probabil (aritmetic) să fi venit pe lume. Și dacă aș fi venit… Ca român, aveam în 1900 o speranță medie de viață de 36,4 ani. Media mondială era comparabilă.

Omul a devenit principala „forță geologică“ pe planetă.

Alte „realizări“ ale Reginei Roșii? Față de 1950, de șase ori mai multă energie, PIB-ul mondial a crescut de zece ori. Sînt șapte decenii de „creșteri exponențiale“ la sănătate, educație, producție agricolă, pescuit, abatoare, telecomunicații, construcții, transporturi, turism, producție de ciment, oțel, cupru, hîrtie, mari baraje… Oamenii de știință au denumit acest fenomen „Marea Accelerare“ (Paul Crutzen, premiul Nobel pentru chimie). Este Marea Accelerare a Reginei Roșii – a mecanismelor sale coevolutive.

Regina Roșie a devenit „sistemică“ acum trei secole. Și-a făcut apariția în Europa vestică. Pînă atunci, europeanul se năștea în structuri economice și sociale aproape identice cu cele în care văzuseră lumina zilei bunicii bunicilor. Bineînțeles că fuseseră și înainte schimbări structurale, dar ele erau în general imperceptibile pentru contemporanii lor. Vorba Reginei Roșii, „domnea *încetineala*“.

Specii „adaptate“ definitiv nu există, e o frenezie nesfîrșită.

Deodată oamenii sînt „fascinați“ – ca Alice în Țara din Oglindă. Constată apariția *„Avuției națiunilor“* (Adam Smith, 1776), care explică miracolul prin „mîna invizibilă“. Totuși, găsim tema înavuțirii și argumentul ordinii spontane cîteva decenii înainte, într-o satiră briliantă: *„Fabula albinelor. Vicii private, beneficii publice“* (Bernard Mandeville, 1714).

În stup domneau „toate viciile“. Bîntuite de vinovăție, albinele viciate decid la un moment dat să devină virtuoase. Dar rezultatul e dispariția multor activități, stupul sărăcește. Pentru că *„extravaganța libertinului dă de lucru croitorilor, slujitorilor, parfumierilor, bucătarilor și femeilor de moravuri ușoare, care la rîndul lor angajează brutari, dulgheri…“*. Argumentul e așa: egoismul, mîndria, lăcomia („vicii“) care ne duc pe fiecare să căutăm luxul, plăcerile („private“) produc *neintenționat* beneficii pentru toți („publice“). Dezinhibarea *dorinței* generează bogăție, care se va difuza în societate.

Satira lui Mandeville viza ascetismul (religios), care atunci analiza acru schimbarea comportamentelor (cumpărături, petreceri, lux). Asceticii voiau pocăința, fiindcă „desăvîrșirea morală“ e mai presus decît prosperitatea. Întoarcerea la „virtuți“ nu le-a reușit fiindcă lumea evoluează conform principiilor liberale. Și ale biologiei evoluționiste! Așa, o Regină Roșie mai empatică cu cetățenii și plină de energie se născuse în acel stup.

Ne întoarcem la prezentul nostru, regăsim Marea Accelerare. Mulți oameni de știință consideră că Pămîntul a intrat în „Antropocen“, o nouă epocă geologică. Deci omul („antropos“) a devenit principala „forță geologică“ pe planetă. Forță care a generat dezechilibre enorme în atmosferă, litosferă, pedosferă, hidrosferă, criosferă, biosferă. După trei secole de foloase evidente ale Reginei Roșii, aflăm „cu uimire“ despre dereglarea sistemului climatic global, extincția masivă a biodiversității, epuizarea resurselor naturale, distrugerea ecosistemelor, acidificarea oceanelor…

Factual, cu cifre. Dacă alăturăm cei 100 de milioane de barili de petrol consumați zilnic de omenire obținem un șir de 50.000 km, mai mult decît înconjurul Pămîntului (40.000 km). Emisiile totale de gaze cu efect de seră ale omenirii determină în atmosferă un surplus de energie („forțare radiativă“) echivalent cu șase bombe de la Hiroshima în fiecare secundă. Plasticele omenirii cîntăresc azi de două ori mai mult decît toate animalele marine și terestre ale planetei, iar clădirile și infrastructura depășesc masa copacilor și arbuștilor de pe Terra. În „uzina“ omenirii actuale, în China, în doar trei ani (2011-2013) s-au utilizat 6,6 gigatone de ciment, semnificativ mai mult decît cele 4,5 gigatone utilizate în SUA în tot secolul XX (1901-2000). În intervalul 1970-2016, omenirea și-a dublat populația, iar efectivele globale de vertebrate au scăzut pe planetă cu 68%. Dacă sîntem factor în coevoluție, cum ne explicăm asta? Și, mai ales, ce facem cu Regina Roșie?

Să vedem ce a făcut Alice, deci ne întoarcem în Țara din Oglindă. După cursa extenuantă și dialogul paradoxal cu Regina Roșie, tînăra eroină a înaintat pătrat după pătrat, ea fiind Pion pe tablă. Ajunsă la „ultimul pîrîu“ a reușit să-l traverseze. Pe ultima linie, regula „magică“ a șahului a încoronat-o automat regină, deodată coroana i s-a materializat pe cap. Doar că avantajul evolutiv enorm, de la pion la regină, i-a oferit apoi numeroase experiențe negative. Atunci Alice și-a dat seama că Regina Roșie era „cauza tuturor răutăților“. De aceea a scuturat-o în toate sensurile, pînă a prefăcut-o în pisicuță de companie. Dar ce să vezi, era chiar Kitty a ei! A înțeles asta cînd s-a trezit din visare în fotoliul din sufragerie. Kitty îi mieunase în brațe.

Cu această abordare *„Red Queen Centered“* (centrată pe Regina Roșie) încerc să fiu „empatic cu problema“. Pentru „găsirea soluției“ mi-ar fi mai bună abordarea *„Alice Centered“*. Dar înainte de asta, aș fi foarte curios să aflu cine-ar putea fi pentru voi Kitty…

***Bogdan Gioară** este politolog, fondator al Asociației REPER21.*

■ ■ ■

„Sîntem dispuși să încercăm orice, mai puțin cumpătarea, echilibrul și conștientizarea”

interviu cu dr. Iren ALEXOI, nutriționist dietetician

Preocuparea pentru o alimentație sănătoasă, de voie sau de nevoie, adică recomandată de medic, nu e o noutate, dar este din ce în ce mai vehiculată în ultima vreme. Termenul „toxic“, folosit și el intens, corect sau poate exagerat, nu a ocolit domeniul vast al alimentației. V-aș propune să clarificăm un pic cum stau lucrurile și încep cu o întrebare simplă: Ce este cu adevărat bun, respectiv toxic în alimentație? Cînd poate apărea potențialul toxic al unor substanțe?

Cuvîntul „toxic“, așa cum îl folosim în zilele noastre atunci cînd ne referim la nutriție, e doar o noțiune pentru a defini un stil alimentar sau, mai bine spus, un stil de viață ce dăunează organismului nostru, nouă ca indivizi. Orice reacție chimică, fizică sau biologică ce se petrece în organism are legătură cu ceea ce ingerăm, cu alegerile noastre alimentare, depinde de cum ne comportăm sau cum gîndim. Alimentele care „nu mai reprezintă mîncare nutritivă“ pe care le achiziționăm sînt mult modificate față de ceea ce ar trebui să fie sursele nutritive de hrană. De ce? Pentru că sînt îndelung procesate, conțin aditivi pentru gust, miros, prelungirea termenului de garanție și, nefiind produse într-un mediu corect de creștere (mă refer la agricultura industrializată și la modul de creștere a animalelor), ele nici nu mai conțin nutrienții pe care în mod normal un aliment natural ar trebui să-i aibă în compoziție. Sînt dintre lucrurile „toxice“ pentru că ne încarcă organismul cu substanțe create în laborator, ne modifică obiceiurile alimentare, ne modifică digestia și supun organismul unui stres suplimentar de a curăța și echilibra sau – denumirea mult vehiculată în prezent – „a detoxifia“.

Dacă ne referim la potențialul toxic al produșilor din alimentația modernă, vorbim de un termen generic pentru că din punct de vedere medical ar însemna intoxicație sau otrăvire. În prezent, termenul „toxic“ este folosit pentru a sublinia ceva ce nu este în beneficiul sănătății noastre, acel ceva care, în timp, ne predispune la boli cronice sau la o calitate scăzută a vieții. Important este să conștientizăm actul alimentar, să reînvățăm să mîncăm, pentru că avem anumite nevoi nutriționale pentru supraviețuire, să facem alegeri corecte, să ne informăm corect, să înțelegem că poftele trebuie ținute sub control.

Putem vorbi despre niște „trend-uri“ și în privința recomandărilor alimentare? Se schimbă ele, în timp?

Organismul uman are aceleași nevoi nutriționale, noi ca indivizi, fiziologic, sîntem aproape neschimbați de mii de ani. Dar oamenii sînt încă în căutarea „Sfîntului Graal“ al alimentației ideale, să mănînce orice și oricît, să rămînă sănătoși, să aibă energie. Ceea ce s-a modificat de-a lungul timpului sînt alimentele, obiceiurile alimentare, modul de a privi hrana, dorința de a avea un anumit aspect fizic. Așa că apar „trend-urile de dietă“ pentru că alimentație sănătoasă n-o pot numi. Se încearcă diverse tipuri de dietă, care de multe ori nu au legătură cu nevoile nutriționale ale organismului. Sîntem dispuși să încercăm orice, mai puțin cumpătarea, echilibrul și conștientizarea.

Sînt diete la modă care ajung să te priveze de anumiți nutrienți sau se exagerează cu consumul unora. Corpul nostru nu funcționează așa. Parcă oamenii sînt mai fericiți cînd îi supui unor reguli privaționale. Dacă o dietă restrictivă ar funcționa, toată lumea ar adopta-o, dar nu se obține rezultatul dorit, apar efectele secundare și se schimbă după cît de inventiv e fiecare „specialist“. Noi avem nevoie de toate grupele alimentare pentru a asigura nevoile nutriționale ale organismului, orice privare duce la dezechilibru întrucît corpul nostru va încerca să acopere necesarul sau să înlăture surplusul prin alte mecanisme, care în timp nu mai funcționează. Ne îngrășăm sau ne îmbolnăvim sau pur și simplu nu ne mai simțim bine.

Ca orice lucru care depășește o limită, preocuparea în exces pentru mîncatul sănătos poate deveni și ea dăunătoare. Ați avut astfel de pacienți? Ce i-ați sfătuit?

E secolul exagerărilor și, din păcate, sînt persoane care trec dintr-o extremă în alta. Optez pentru informare, pentru sfatul unui specialist avizat, dacă vrem să știm cum să mîncăm sănătos. Există și o boală din sfera afecțiunilor psihologice numită ortorexie – tendința de a exagera cu mîncatul sănătos. Avem acces la multă informație – și bună, și mai puțin corectă. Se vorbește mult despre alimentație în presă sau online, despre cum să mănînci, ce să mănînci, cînd să mănînci, ce repercusiuni grave are alimentația. Vrem să rămînem sănătoși, să avem o greutate adecvată, dar uităm să ne privim organismul, să simțim ce avem nevoie, să observăm cînd exagerăm, să vedem ce ne face bine sau rău. Sînt oameni care au mai multă încredere în vorba scrisă decît în manifestările propriului organism. Sfatul meu este să ne oprim un pic, să ne conectăm la noi înșine, să acceptăm realitatea noastră și nu ceea ce ne expune media, să înțelegem că dacă sîntem atenți la alimente, la cantități, la cum preparăm și depozităm mîncarea, la modificările fiziologice ale organismului de-a lungul timpului ar trebui să fim mai sănătoși și fericiți.

Am vorbit despre alimente sau substanțe toxice, dar care ar fi cele ce ne dau o stare bună, energie, ne fac să trecem mai ușor prin problemele zilnice?

Cu ce să încep... cu ciocolata, de exemplu. Dacă respectăm cantitatea, adică 20 g., ne bucurăm de gust și energie și stare de bine. Vin și cu sfatul nutriționistului – cea mai benefică ar fi cea neagră cu cantitate mare de cacao (peste 75%), dacă e să fim stricți. *Smoothie*-urile de fructe – 150 g. fruct și completăm cu apă pînă la 300 ml. Eu mai adaug pentru energie și stare de bine o linguriță de „superaliment“: polen crud, pudră de *maca* sau *ashwagandha*, sînt multe variante (aici e bine să întrebați un specialist). Fructele uscate, de exemplu smochine (două bucăți) sau curmale (patru bucăți), sînt dulci natural, ajută digestia și dau și energie. Un iaurt cu nuci și fructe de pădure prinde bine ca gustare rapidă și plină de nutrienți energizanți. O cafea de cicoare cu un pic de miere de albine face minuni.

Dar să vorbim și de cealaltă realitate. Oricît aș vrea eu, ca medic, să se facă anumite alegeri, vine din urmă realitatea – zahărul, dulciurile, grăsimile, *junk food*-ul, *fast food*-ul, băuturile energizante... Da, organismul nu are nevoie nutrițional de ele, dar mintea și starea psihologică au „alte nevoi“. Important este să știm impactul acestor tipuri de alimente asupra organismului și să înțelegem că, dacă simțim nevoia să consumăm și astfel de mîncare, trebuie să fim atenți la cantitate și frecvență. Și în cărțile de nutriție se precizează că, dacă se dorește neapărat, se pot consuma pînă la 25 g. de zahăr pe zi sau 125 ml. de vin. Putem mînca orice atîta vreme cît știm de ce o facem și ne oprim atunci cînd trebuie. Mîncarea are și impact psihologic și emoțional și, de obicei, datorită compoziției chimice, aceste alimente ajung să ne dea o falsă și scurtă stare de bine.

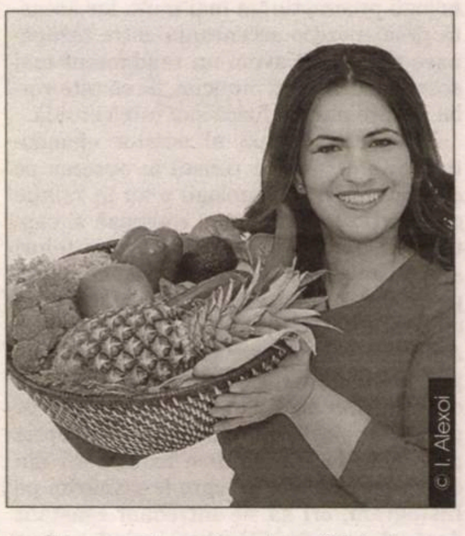

© I. Alexoi

Care sînt semnele unui dezechilibru nutrițional?

Un dezechilibru nutrițional se observă în aspectul fizic, în starea de bine, în abilitatea de a-ți îndeplini sarcinile zi de zi. Depinde la ce anume se referă dezechilibrul nutrițional – la faptul că mîncăm prea mult și atunci ne îngrășăm, că mîncăm prea puțin și se vede fragilitatea fizică chiar pe piele, unghii, păr sau că avem dezechilibre ale anumitor minerale și vitamine, unde fiecare în parte produce diverse stări și simptome.

Dacă sîntem atenți la ce și la cît mîncăm n-ar trebui să existe un dezechilibru. Ca să ne evaluăm starea fizică și nutrițională putem cere consultul unui medic și eventual cîteva analize la recomandarea acestuia. Medicul ne poate da informații legate de greutatea corporală raportată la înălțime, vîrstă și compoziție corporală. De exemplu, uneori avem greutatea în grafic pe tabel, dar analiza corporală ne arată ca avem prea multă grăsime în organism și masa musculară scăzută, ceea ce înseamnă că mîncăm prea multe alimente care cresc procentul de grăsime. Un alt exemplu ar fi trecerea pe o dietă în care sînt excluse total produsele animale – pentru a nu ajunge la dezechilibru nutrițional în ceea ce privește aportul de proteină sau alți nutrienți cum ar fi vitamina B12 (care se găsește doar în produsele de origine animală), ar fi bine să ne informăm cum să suplinim aceste lipsuri și cum ne alimentăm corect în situația respectivă. Atenție la regulile de bază din alimentație: diversitate, cumpătare, frecvență!

Cum ați vedea un echilibru între ceea ce ne face plăcere să mîncăm și ceea ce este nutrițional „corect“?

Sînt puține persoane care pot spune că nu trăiesc cu plăcerea mîncatului. În ziua de astăzi, în care avem o așa de mare diversitate de alimente, texturi, gusturi, e greu să te oprești la ceea ce este corect și să te focusezi doar pe ceea ce este sănătos. Dar aici contează și educația alimentară, educația gusturilor, vîrsta la care primim informația, obiceiurile alimentare ale familiei. Dacă ești obișnuit cu un anumit tip de alimentație din copilărie sau ai căpătat deja anumite deprinderi/obiceiuri alimentare e mai greu să faci schimbări majore și rapide. Important este să conștientizăm importanța alimentației și să știm noi singuri care sînt alegerile corecte. Totul ține de decizia proprie de a avea o alimentație corectă și echilibrată sau nu.

Ce efect are detoxifierea, curățarea organismului? Cînd și prin ce metode ar trebui făcută pentru un rezultat corespunzător?

Punctez că termenul de „detoxifiere“ e doar o denumire generică și nu reprezintă acțiunea în sine, nu putem fi „toxici“ sau „intoxicați“ pentru că atunci ar însemna că avem o urgență medicală. Aceasta „detoxifiere“ ar trebui să reprezinte o perioadă în care să ne punem un pic în repaos sistemul digestiv cu alimente bogate în nutrienți, care refac flora bacteriană, îmbunătățesc funcționarea digestiei și a sistemelor de curățare a organismului (ficat, colon, rinichi, limfă, piele). Un simplu „detox“ poate fi reprezentat de o perioadă de post sau de cîteva zile în care mîncăm mai puțin și sîntem atenți să fie doar alimente sănătoase. Există diete „detox“ pe bază de sucuri. Eu, personal, nu recomand mai mult de trei zile. Postul intermitent e o formă de dietă „detox“ pentru că îți lași sistemul digestiv în repaos un anumit număr de ore. Important este să alegem o modalitate sănătoasă, care să ne dea o stare de bine și e de asemenea important să nu exagerăm sau să ne facem rău prin privațiuni severe. Pentru o dietă „detox“ bine făcută ar fi util să cerem sfatul unui nutriționist sau unui medic care ne va recomanda un meniu pentru nevoile noastre, ne va evalua starea de sănătate înainte de a recomanda un regim. Nu faci restricții alimentare nejustificate la un pacient cu probleme de sănătate, de exemplu. Și atunci vom simți efectele detoxifierii – energie, stare de bine, tranzit intestinal bun, digestie ușoară, refacerea florei bacteriene.

O altă obsesie la ordinea zilei este aceea pentru o anumită imagine corporală, care se dorește a fi atinsă cu orice preț. Ce facem cînd acest preț este nociv pentru organism?

Subiectul alimentației sănătoase, din păcate, de multe ori nu pleacă de la sănătate, ci de la dorința de a avea o anumită greutate. Uneori mult mai mică decît ar fi normal din punct de vedere medical. Societatea actuală creează anumite percepții anormale despre ce ar trebui să însemne greutatea ideală, fără să se țină cont de sfatul medicilor, vîrstă, forma corpului, structura corporală. A fi foarte slab nu înseamnă a fi și sănătos. Așa apar și dietele la modă, restricții fără rost, alimente care „te slăbesc“ fără să se țină cont de fiziologia și de nevoile organismului. Vrem să rămînem veșnic tineri și cu o greutate ideală și dacă se poate fără să facem nici un efort. Dietele de slăbire ținute fără discernămînt pot face mai mult rău decît bine. Ne pot scădea imunitatea, ne pot duce la diverse deficite nutriționale, pot declanșa anumite patologii. Cum e vorba românească, poți ajunge de la bal direct la spital.

Ce obiceiuri i-ați îndemna pe oameni să adopte, pentru ca alimentele să-și îndeplinească menirea într-un mod cît mai sănătos?

Cel mai simplu este să aplicăm regula lui 10 pentru sănătate:

1. Alege alimente diverse, cu valoare nutrițională, din surse sigure.
2. Nici o masă fără legume.
3. Asigură-te că mănînci regulat.
4. Ai grijă de mărimea porțiilor.
5. Hidratează-te corespunzător.
6. Evită pe cît posibil alimentele care conțin zahăr, sare și grăsimi nesaturate.
7. Ține sub control greutatea.
8. Ai grijă de flora ta bacteriană.
9. Dacă vrei un repaos alimentar, un „detox“, cere sfatul unui specialist.
10. Fă mișcare zilnic!

interviu realizat de Anda DOCEA

Radu USZKAI

Despre toxicitate și bunăstare digitală în era noilor tehnologii

Într-un articol publicat recent, Mariek Vanden Abeele, o importantă cercetătoare a temei bunăstării digitale, realizează o radiografie a principalelor probleme asociate cu hiperconectivitatea epocii digitale în care trăim. Tabloul creionat de aceasta conține multe elemente pe care le avem deseori în minte atunci cînd ne gîndim la aspectele toxice ale noilor tehnologii ale informației și comunicării, adică la acest amalgam complex ce include atît varii tipuri de dispozitive (telefoane sau ceasuri inteligente, tablete etc.), dar și ecosisteme digitale precum marile rețele de socializare sau platformele de *streaming*.

Dacă acceptăm perspectiva lui Abeele, primul pas necesar pentru a atinge bunăstarea digitală constă în încercarea noastră de a găsi justa măsură dintre conectivitatea digitală și viața *offline*. În acest context, noile tehnologii ale informației și comunicării sînt problematice din cauza faptului că arhitectura lor tehnică, algoritmică și economică ne-ar predispune către o (hiper)utilizare toxică a acestora: cu o medie de 2.600 de atingeri, nu-i de mirare că timpul petrecut de noi pe telefoanele inteligente se apropie de trei ore zilnic. O creștere a acestei medii la cinci ore pe zi, întîlnită la utilizatorii și utilizatoarele cele mai fervente, ne ajută să înțelegem de ce combinația dintre dispozitivele inteligente și rețelele sociale este strîns corelată cu o serie întreagă de probleme: mai puțin timp petrecut în activități de socializare clasice, oboseală, anxietate sau un somn mai prost și toate problemele de sănătate ce derivă de aici. Nu în ultimul rînd, din cauza noilor tehnologii procrastinăm mai mult, iar această predispoziție accentuată către tărăgănare ne face să avem un randament mai scăzut atunci cînd muncim, fie că este vorba despre munca fizică sau intelectuală.

Numitorul comun al acestor elemente schițate anterior constă în puterea pe care aceste noi tehnologii o au în relație cu atenția noastră: ne-o captează și capturează, redirecționează spre alte țeluri și, ca urmare a acestui proces, ne așază pe un făgaș pe care ne renegociem relația cu ceea ce considerăm dezirabil în viață. Ajungem să credem anumite lucruri despre politică sau sănătate ca urmare a conținutului media la care sîntem expuși pe Facebook, să ne modificăm percepția privitoare la standardele frumuseții din cauza persoanelor pe care le urmărim pe Instagram, ori să ne întrebăm constant dacă sîntem fericiți atunci cînd vedem viețile impresionante ale *influencer*-ilor de pe TikTok. Peste toate acestea se presară și puțin FOMO digital (acronimul englezescului *„Fear Of Missing Out“*), această frică patologică de a nu pierde nimic din ce se întîmplă în online și care se manifestă chiar și dimineața, atunci cînd, după ce închidem alarma telefonului, deschidem aplicațiile preferate.

Tabloul creionat mai devreme este, desigur, unul cît se poate de îngrijorător. Însă îngrijorătoare este, cred eu, și tentația pe care o avem de ceva vreme în a crea o nouă panică morală în jurul acestor noi tehnologii și de a supralicita toxicitatea acestora. Cînd telefoanele mobile, rețelele sociale și Internetul ajung să fie țapul ispășitor pentru orice problemă socială pe care o observăm, de la distrugerea democrațiilor liberale occidentale la creșterea obezității, poate că n-ar strica să stăm și să reflectăm, în primul rînd, la măsura în care modul în care am cercetat acest subiect este cel mai potrivit. Simplificînd – din rațiuni de spațiu și context –, aș dori doar să remarc că avem unele motive să fim sceptici cu privire la o parte a studiilor menite să cartografieze aceste probleme, cel puțin dacă luăm în considerare unele aspecte care vizează metodologia cercetărilor, nevoia constantă de reluare a acestor studii, dar și propensiunea noastră către a confunda, uneori, corelația cu cauzalitatea.

În plus, dincolo de aceste aspecte (să le spunem tehnice) ale cercetării subiectului, o relevanță deosebită o mai au și angajamentele valorice cu care ne lansăm în aceste analize. De pildă, impactul pe care dispozitivele inteligente și rețelele sociale îl au la adresa atenției noastre este de netăgăduit. Impresia pe care mi-o lasă parcurgerea multor studii sau luări de poziție ale criticilor acestor noi tehnologii este însă că oamenii sînt, în esență, niște ființe aproape lipsite de autonomie, complet maleabile în mediile toxice în care sînt imersați și, în consecință, victime perpetue ale lumii exterioare digitale.

Studierea oricărui fenomen complex cred că ar trebui să se facă, în general, de pe o poziție de smerenie epistemică, cu precauția și nuanțele de rigoare necesare, cu deschiderea către critică și cu înțelegerea contextului istoric al acestuia. De aceea, cred eu, noul proiect de cercetare și editorial al celebrului psiholog american Jonathan Haidt este unul demn de luat în seamă în conexiune cu problema toxicității noilor tehnologii (în special *social media)* și a impactului acestora la adresa sănătății mentale a adolescenților. Găzduit de platforma Substack, blog-ul lui Haidt (*„After Babel“*) este un exemplu de cum ar trebui să arate știința deschisă și colaborativă. Haidt inventariază dovezile empirice menite să susțină ipoteza sa de lucru privitoare la faptul că *social media* este principala cauză a epidemiei de depresie și suicid în rîndul tinerilor din ultimul deceniu, cu un impact semnificativ în rîndul adolescentelor, dar acordă de fiecare dată o atenție deosebită tuturor criticilor pe care le primește. Unul dintre cele mai îngrijorătoare aspecte observate de Haidt este următorul: o creștere a utilizării rețelelor sociale de la două la cinci ore pe zi conduce la o triplare a ratei depresiei în rîndul adolescentelor (în vreme ce în cazul băieților este vorba despre o dublare a acesteia).

O asemenea descoperire atrage însă atenția către un fapt cît se poate de comun: noile tehnologii pot fi deosebit de toxice la adresa categoriilor de persoane care, asemenea adolescenților, sînt mai vulnerabile (din rațiuni morale sau epistemice). Pentru ceilalți însă, utilizarea acestor noi tehnologii constituie, de fapt, o lărgire a sferei responsabilității: în loc să ne privim ca pe niște simple marionete, ar fi mai benefic să reflectăm, mai des, la modul în care ne petrecem timpul online și la măsura în care acesta este un timp petrecut într-un mod satisfăcător sau util. Așadar, deși poate părea dificilă de atins, bunăstarea digitală este posibilă dacă vom avea disponibilitatea de a ne cultiva cîteva virtuți tehnomorale atît de necesare astăzi: autocontrolul, empatia, grija, smerenia și flexibilitatea.

***Radu Uszkai** este asistent universitar în cadrul Departamentului de Filosofie și Științe Socioumane, ASE București și membru al Centrului de Cercetare în Etică Aplicată, Universitatea din București.*

■ ■ ■

Anca ZAHARIA

„Chirie? Nu ți-au dat părinții apartament?”

Schimbasem deja multe locuri de muncă. Job-ul de arhivar l-am abandonat după doar o zi, mai conștientă de limitele și limitările mele, pe altele le-am tolerat cîțiva ani pentru că găseam cîte ceva bun în împletitura de rele pe care trebuia să le tolerez dacă voiam un acoperiș deasupra capului și o masă și mîine. Nu-mi mai plîng de milă, vă spun doar că e tare greu să pornești în viață de la un prag aflat sub zero, fără sprijin și, culmea, cu cîteva bețe debilitante printre spițele monociclului.

Erau începuturile mele la radio. Fără experiență, dar renumită că învăț repede și probabil pe lista scurtă și pentru că doritorii de salariu sub minimum pe economie nu asaltau porțile marelui trust de provincie, mă trezesc în biroul proprietarului de radiouri și televiziuni, deopotrivă om politic controversat și mielușel milog în raporturile cu angajații săi. Este foarte posibil ca imaginația mea să suplinească totul cu „sărut-mîini“ aruncate de angajați, dar asta doar pentru că atmosfera generală era de așa natură. Genul de om impunător, în preajma căruia subalternii folosesc neironic cuvinte precum „prestanță“.

Ne-am așezat pe canapelele de piele din biroul din casa domnului respectiv, pe o întindere considerabilă – sau să fi fost eu încă atît de mică, încît *open space*-ul lui să-mi pară palat? –, străjuit de biblioteci mai pline de trofee, brizbizuri și nimicuri decît de cărți, și-am auzit prima întrebare, urmată imediat de o îndelungă justificare: „Ce-ți trebuie ție salariu așa de mare, ce faci cu banii? Am auzit că vrei 3.000 de lei. Păi, ăștia-s bani! Iar eu n-am, uite, o duc greu și eu“... Moment din care creierul mi s-a deconectat puțin pentru că am început să mă uit în jur, sigur că ostentativ, la ușile capitonate, la cele cîteva canapele de piele, la mobila scumpă. Și m-am simțit prost să-i explic cum trei sferturi din banii ăia s-ar duce pe chirie, că-n rest mă pasionează și măcar o masă zilnică, vreau deseori cărți noi pentru că am pasiunea asta complet neproductivă pentru citit.

Acum mi-amintesc cu jenă de scena din biroul marelui magnat. Rușine pentru că mi-a fost rușine atunci de nevoile mele, dar și pentru că nu am spus că nu vreau să fiu plătită în funcție de acestea, ci de capacitățile mele în raport cu munca pe care urma să o depun. Pentru că m-am simțit eu prost cînd m-a întrebat: „Chirie? Nu ți-au dat părinții apartament?“ și în mod special pentru că nu m-am ridicat atunci, mulțumind frumos, ca să nu mă mai întorc niciodată.

Deși am început să lucrez imediat ce am împlinit 18 ani și-am avut cam un deceniu de sărit de la un job la altul cu o viteză pe care cei din jur, confundînd-o cu o doză ireală de curaj, o invidiau, n-am știut decît după acest ultim deceniu care este modul sănătos de raportare la un loc de muncă, dar și care sînt drepturile și obligațiile mele, precum și ale angajatorului. Cum de acasă n-am învățat relaxarea, organizarea finanțelor sau planificarea, a trebuit să o dau în bară susținut ca să pricep de ce nu-ți face bine nici ție, nici business-ului care te-a angajat să fii stresat, indispus, negativist, prost organizat chiar și-n viața personală, prea tolerant în fața nedreptății sau, din contra, degrabă aducător de „gîlceavă“ într-un mediu relativ echilibrat.

Nici nu știu dacă mi-am dorit să devin *freelancer* sau dacă asta „am ajuns“, aproape peiorativ o spun, din cauza neadaptării mele la alte sisteme. În primul rînd pentru că nu știam neapărat ce însemna atunci, cu primele ocazii cînd am întîlnit cuvîntul. Poate că „liber-profesionist“ mi-ar fi fost mai la îndemînă, dar în copilăria mea am auzit doar de cîteva ori referirea la liber-profesioniști: la bărbați însemna pierde-vară, la femei era mult mai rău de atît… Astfel că nu mi-am pus problema de a face ceva pe cont propriu decît foarte tîrziu, cred că trecusem de 25 de ani și acumulasem deja frustrările aferente tuturor întîmplărilor similare celei anterior rememorate.

Însă toate relele astea, văd acum, n-au fost exclusiv rele. Și-am învățat mult, tare mult din ele. Pare să-și găsească sens vorba aia cu a nu face altora ce nu-ți place să ți se facă ție, dar nu aș vrea nici să justific seria întreagă de tîmpenii pe care le-am trăit prin altă vorbă prea des folosită, pentru că poate m-a făcut mai puternică ceea ce nu m-a omorît, dar a fost un drum mult prea greu, de care n-am avut neapărat nevoie. Putea fi și simplu, nu-i așa?

Am avut șefi teribil de prost organizați, așa că am învățat să deleg, să-mi aleg bine oamenii pe care să mă bazez, să accept cînd îi judec greșit, să le dau ceva mai potrivit de făcut cînd îi subevaluez și să ajustez munca atunci cînd îi supraevaluez. Am avut și modele de verticalitate, motiv pentru care mi-am întărit și mai mult structura de inflexibilă în fața nedreptății evidente, mai ales cînd am ajuns eu în postura de a-l înțelege pe cel din fața mea. Ce știu sigur astăzi și mi-e teamă că voi uita cîndva este că e teribil de greu și totodată înduioșător de simplu să fii de oricare dintre cele două părți. Sau că părțile acestea nu există, de fapt, și că noi nu avem încă acces la nivelul de conștiință necesar pentru a nu ne răni unii pe ceilalți, aproape definitiv, la locurile de muncă.

Dar cel mai sigur știu ce mi-am promis: că eu nu o să-l întreb niciodată pe un om pe care-l angajez sau cu care semnez orice fel de colaborare clară, în care specific ce așteptări am și ce ofer în schimbul cunoștințelor și priceperii omului respectiv, de ce vrea „atîția bani“, cum „Chirie? Nu ți-au dat părinții apartament?“.

***Anca Zaharia** este redactor-șef la* Revista GOLAN. *Cea mai recentă carte publicată:* Eu n-am trăit războiul, *Editura Casa de Pariuri Literare, 2020.*

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Sminteală, smintire, smintiți**

„Urbanul și natura pot și trebuie să coexiste“

– interviu cu artistul vizual Liviu BULEA –

Pînă pe 27 aprilie, la Diptych Art Space (str. Plantelor 58, București) se regăsesc lucrările lui ***Liviu Bulea,*** *care au coagulat expoziția COLAPS. Artistul este interesat de tot ce înseamnă ruină și decrepitudine, ale căror fragmente le decontextualizează cu scopul reasamblării în forme ce pot fi substituite spațiului expozițional: colectează „gunoaie“ sau bucăți din ceea ce a fost cîndva parte integrantă a orașului (ambalaje și învelișuri, fragmente de ziduri, bucăți de moloz, rigips și plase din fibră de sticlă, dar și ferestre de la colțurile străzilor berlineze, vieneze sau pariziene, grilaje, mînere, neoane sau alte semnale luminoase aruncate și uitate în spațiul comun, pe care majoritatea le ocolește cu rigurozitate) și le folosește pentru a crea noi elemente. Liviu Bulea se raportează la spațiul urban ca la un organism viu, cu propriile sale amintiri, asocieri și provocări mai mult sau mai puțin politice. Expoziția poate fi vizitată cu o programare pe pagina de Facebook sau Instagram @diptych.artspace.*

Cum îți descrii practica artistică?

Încă este puternic influențată de un moment de cumpănă al vieții mele, de la 19 ani, cînd am fost diagnosticat cu cancer. Începînd de atunci, m-a interesat orașul. În perioada cît eram bolnav, umblau tot felul de povești despre deșeurile aruncate în rîul Arieș de la fabrica din Turda, despre poluare etc., lucruri care m-au făcut să îmi doresc să înțeleg mai multe despre această sursă de stres. Întîmplarea cu boala a fost tulburătoare și grea, m-a făcut să vreau să vorbesc cu alții despre toată situația prin care am trecut. Niciodată nu am știut să trec peste ceva traumatic în alt fel decît vorbind foarte mult despre fapt în sine, care devine, astfel, pînă la urmă, lipsit de sens, ajungînd să nu mă mai afecteze deloc.

Văzînd că funcționează pentru mine, am început să vorbesc și în spațiul public. Așa am văzut că există oameni care sînt interesați de acest subiect. De atunci am început călătoria. Simt cumva că e o responsabilitate, dar și un mod de a mă menține pe mine sănătos. Mă ajută să vorbesc despre lucrurile acestea, dar și să-i ascult pe oamenii care văd lucrările mele. Așa mi-am dat seama că foarte mulți oameni au parte de necazuri, iar eu, după ce mă vindecasem, îmi doream să le arăt că există și o eventuală reușită a acestor povești.

Și ca să vorbești despre un moment în timp, spațiu, trebuie să extragi un suvenir.

Consider că există anumite detalii ale locurilor, pe care dacă le extragi de acolo și le situezi în alt spațiu (cum ar fi cel expozițional), reușești să accesezi memoria privitorului, pentru care acel fragment poate reprezenta o sursă a unor amintiri, care au cu totul și cu totul altă însemnătate decît pentru mine. Pentru lucrarea de disertație am făcut o instalație din diverse obiecte de la secția de oncologie din Turda – pat, instrumente medicale etc. – și am expus-o, împreună cu un perete de gresie preluat din același loc. În aceeași perioadă, am stat în spital și am povestit cu diverși pacienți, pe care îi rugam să îmi arate ce să fotografiez ca să susțină tot cadrul creat deja din obiectele amintite anterior. Așa am văzut cum fiecare om este atent la alte lucruri, dar și cum fiecare colțișor reprezintă altceva pentru fiecare.

De exemplu, o doamnă mi-a arătat peretele din spatele scaunului pe care stătea pacientul cînd făcea chimioterapie. Peretele acela era foarte zgîriat. M-a interesat peretele ca sursă a unor amintiri, așa că l-am fotografiat. Dar ce încerc eu să spun este că îmi place să observ cum pentru fiecare privitor lucrurile înseamnă altceva. Revenind la spital, cred că oricine ar fi văzut instalația mea s-ar fi gîndit la instituțiile României din anii ’90, la sărăcie și mizerie. Dar dacă aș expune aceeași instalație în Germania, cu siguranță ar însemna altceva pentru publicul german.

„E o responsabilitate,
dar și un mod de a mă menține pe mine sănătos.“

Și ajungem la memoria spațiilor. „Nimic nu se pierde, totul se transformă.“

Da, e important să iau o bucată dintr-o clădire anume, pentru că încapsulează energia acelui spațiu. Am nevoie să transmit o poveste cît mai coerent, și dacă extrag un fragment din acel loc unde se plasează narațiunea, am impresia că aceasta capătă autenticitate. Unele bucăți sînt reprezentative pentru acele spații, altele nu sînt deloc, însă pentru mine e important să extrag ceva din locul acela ca să pot să vorbesc despre el. Cred că este o fixație de-a mea.

Cum te raportezi la oraș și de ce continui să revii la el?

Mă reîntorc la oraș fiind mediul în care m-am format și care în același timp mi-a provocat cele mai mari traume. Pentru a reuși să trec peste șocuri, a trebuit tot timpul să le analizez în detaliu, de aceea mă reîntorc la mediul urban și îl analizez continuu în arta mea. Traumele despre care vorbesc, dincolo de felul cum mi-a afectat sănătatea mediul poluat în care am crescut, au legătură și cu anumite aspecte sociale și politice prin care mulți dintre noi am trecut.

Cum vezi raportul dintre urban și natură, dintre ciment și frunze?

Cred că urbanul și natura pot și trebuie să coexiste; însă urbanul are nevoie de natură, pe cînd natura nu are nevoie de urban. Un oraș fără natură este unul trist și, implicit, poluat. Ce mă fascinează cel mai mult este cum natura găsește resurse să se dezvolte în cele mai vitrege locuri. Îmi găsesc inspirația în situații precum o păpădie care crește fără probleme prin crăpăturile unui teren cimentat sau un copac care a reușit să-și înfigă rădăcinile în structura unei clădiri.

Are arta ta și o dimensiune politică, activistă? Este scopul tău să reamintești situația gunoaielor, a stării avansate de degradare a clădirilor, ca oamenii să facă ceva în privința asta?

Da, cu siguranță există o dimensiune socio-politică, activistă, în arta mea, însă nu am pornit cu acest scop. Am pornit în călătoria aceasta dintr-un motiv egoist, aveam nevoie să vorbesc despre ce mi se întîmplă. Cînd aveam eu 20 și un pic de ani nu prea erai împins pe la spate să cauți terapie, să mergi la psihologi, nici nu știam că există așa ceva. Am fost pur egoist atunci, m-am gîndit doar la mine și la cum pot scăpa de nenorocirile din capul meu. Acum, uitîndu-mă în spate, observ că există aceste tendințe socio-politice, deci da, se poate numi și așa, însă mi-ar plăcea să nu mă autocataloghez, ci să las privitorul să eticheteze.

Îmi place să relatez povești cu care pot să mă identific; dacă acestea au o dimensiune politică este doar o întîmplare. Mă refer la mine ca la un colecționar de povești pe care ulterior le traduc în limbaj vizual. Așadar, lucrările mele nu sînt doar despre gunoaie sau starea de degradare a unor clădiri, dincolo de aceste aspecte sînt despre o stare de spirit pe care o reîntîlnesc aproape peste tot unde călătoresc; despre un trecut și un prezent comun pe care toți oamenii care au locuit în orașe îl au.

Cum lucrezi cu locul odată ajuns în el?

În primul rînd, mă plimb. Mă plimb prin cartiere, citesc despre istoria și arhitectura lor, încerc să intru în vorbă cu oamenii care se perindă pe acolo, cu cine locuiește pe acolo. Încerc să înțeleg comunitatea locală. Umblu pe stradă, documentez, fotografiez timp de cîteva zile, săptămîni, în funcție de timpul pe care îl am. Astfel mi se conturează subiectul local despre care vreau să vorbesc. Ulterior, după ce știu despre ce vreau să vorbesc, iau iarăși străzile la pas și caut obiectele de care am nevoie, bucăți de clădiri sau alte gunoaie găsite pe la colțuri de stradă și în fața caselor. După ce colecționez aceste fragmente, încep să le dau formă pe suportul pe care urmează să le pun.

Cum îți dai seama de ceea ce ai nevoie pentru lucrările tale?

E interesant că niciodată nu premeditez lucrările. Adică nu mă gîndesc că am nevoie de un perete care să arate într-un anumit fel sau de o plasă, o bucată de moloz ș.a. E pur întîmplător: cît mă plimb, văd ceva care îmi atrage atenția, care îmi transmite ceva și îl iau. Se întîmplă și invers, cînd văd ceva care nu îmi spune nimic inițial, însă odată ajuns în atelier, mă trezesc și îmi dau seama că am nevoie de exact bucata aceea pe care am văzut-o în locul prin care m-am plimbat zilele trecute. Totul e aleatoriu, nu plec niciodată cu un scop precis în cap. Se întîmplă să văd, să întîlnesc lucruri la care nu mă așteptam, așa că procesul ia o turnură neașteptată.

(varianta integrală a interviului pe dilemaveche.ro)

interviu realizat
de Lina ȚĂRMURE

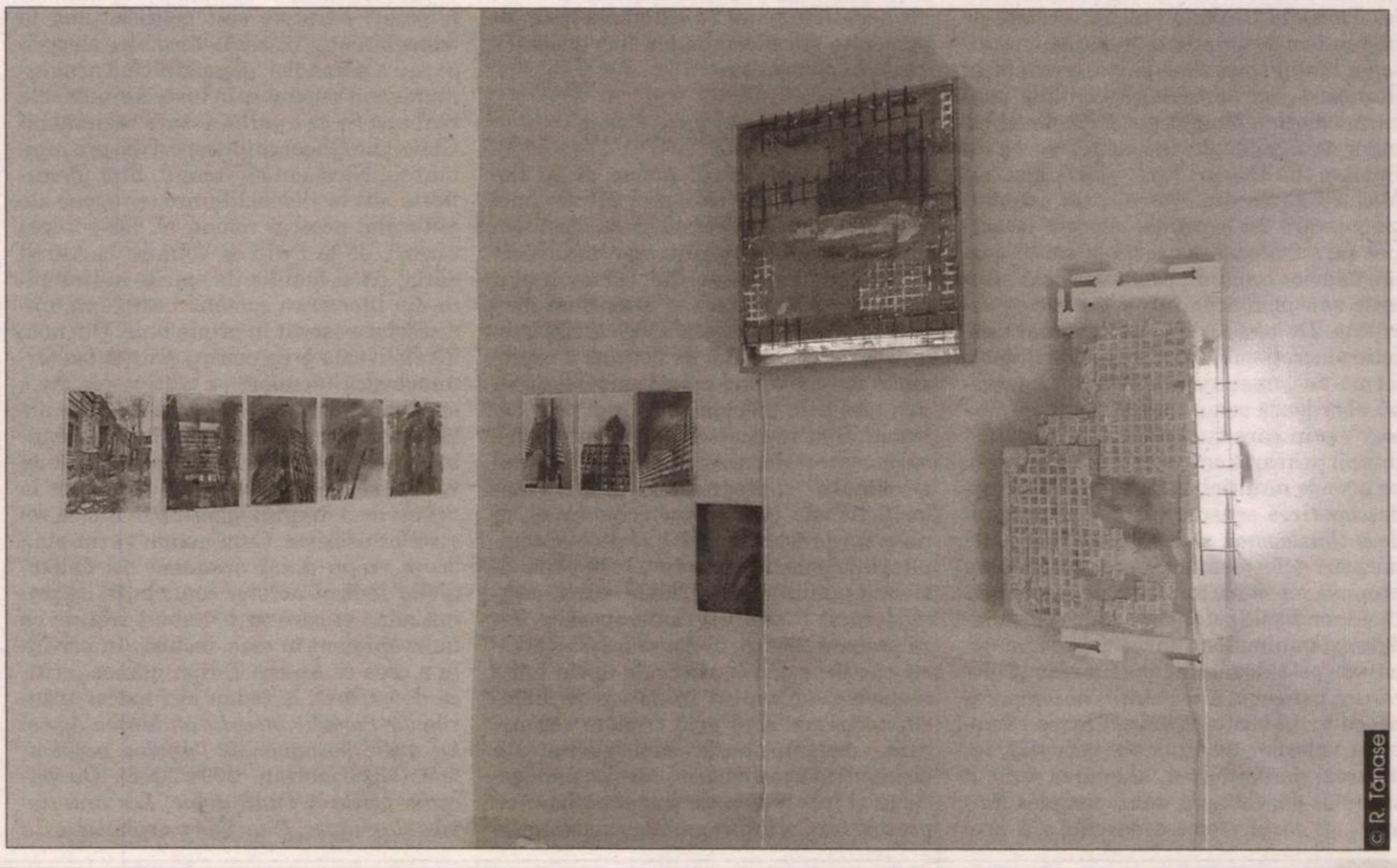
© R. Tănase

Adrian MUREȘAN

pe de altă carte

Critica, punte între ficțiune & memorie

© wikimedia commons
Ruxandra Cesereanu
LUMI DE FICȚIUNE, LUMI DE REALITATE

● **Ruxandra Cesereanu, *Lumi de ficțiune, lumi de realitate*, Editura Tracus Arte, 2022.**

Între celelalte cărți de eseistică și critică ale Ruxandrei Cesereanu, prezentul volum ilustrează probabil formula cea mai aplicată a scrisului său, în materie de comparatism literar și, implicit, dintr-o perspectivă a tangenței cu *specificitatea* literarului. În plus, studiile reunite aici redau cu fidelitate preocupările recunoscute ale autoarei, pentru domenii ale cercetării precum: postmodernism, onirism, postuman, proza latino-americană/portugheză, memorialistica de detenție, literatura de sertar, anticomunism, morfologia genului utopic, anarhetip etc. Multe dintre aceste proiecte reprezintă, de fapt, și o „afacere de familie" ori o „aventură în doi", împărtășite alături de cercetătorul și teoreticianul Corin Braga.

Critica universitară pe care o practică Cesereanu, fără a fi „rece", e lipsită de colocvialități și pătrunsă de mize didactice, avansînd cu prudență la nivel terminologic, fapt asumat inclusiv în notele de subsol ori în apendicele bibliografic care însoțește finalul fiecărui studiu. Nu există urmă de diletantism ori nișe care să nu fi fost exploatate metodic și, cu toate acestea, sentimentul care rămîne este că autoarea cartografiază, în cele din urmă, nu doar fîșii de areal academic, ci și obsesii personale. De aici derivă, în fapt, o primă calitate a acestui tip de lectură critică, și anume îndepărtarea de simplele datorii de serviciu care populează, de regulă, genul fad al culegerilor de studii literare de profil. Obiectivitatea impusă de mizele și de formula discursului academic nu confiscă și nu compromit pasiunea cu care subiectul se implică, problematizează, ridică semne de întrebare sau reflectă mentalitar asupra prezentului.

Terapia prin „înminunare"

Prin structură, volumul interoghează două lumi teoretic și programatic „opuse": universul unor Tolkien, C.S. Lewis, Dimov, Cărtărescu etc., creditînd imaginația cu tendință, respectiv „lumile de realitate" ale unor I.D. Sîrbu, Herta Müller, Ludmila Ulițkaia etc., întemeiate pe un realism descriptiv, distopic sau antiutopic. Altfel spus, de-o parte, credința în literatură, iar de cealaltă, „bătălia pentru memorie". Un delegat simbolic al lumilor de ficțiune devine, astfel, vocea lui Bastian Balthazar Bux, personajul lui Michael Ende din *Momo*, prin ostentația cu care își exprimă „alergia la cărțile care tratează lucruri obișnuite despre oameni comuni", preferînd doar situările sau plonjările într-o dincolo-de-realitate. De altfel, după ce conotează estetic sincretismul lui C.S. Lewis drept o formă de „creștinism vegetal", Cesereanu abordează așa-numitul „complex *fantasy*", prin care subînțelege nevoia unei terapii prin artă sau prin arta narațiunii, pe urmele intuiției lui Tolkien privind redescoperirea sensului arhaic al noțiunii de *enthusiasmos*, supusă între timp unei laicizări deformatoare. Contextualizarea propusă mi se pare extrem de interesantă, în condițiile esteticilor *noir*, mizerabiliste ori minimaliste, favorizate de imaginarul (post)douămiist/postuman: „Coloratura patogenă a societății contemporane, cu toate viciile ei (demitizarea extremă a valorilor tradiționale, corupția, reificarea, malformarea, alienarea etc.), a stimulat dezvoltarea unui «complex *fantasy*», al cărui scop s-a dovedit a fi acela de a aduce la suprafață, din inconștient, apărările pe care acesta le-a construit în scopul unei vindecări aplicate asupra cotidianului, prin imaginație programatică".

Demonstrația critică a Ruxandrei Cesereanu devine captivantă, conexînd istoria literară și substratul psihanalitic al analizei hermeneutice, lumile de ficțiune și lumile de realitate. Amintitul complex devine astfel un impuls spre devoalarea și revelarea altor forme de realitate decît aceea obișnuită ori ale unei alte ordini a realității. Uimirea cathartică teoretizată de criticul englez C.N. Manlove în *Modern Fantasy* (Cambridge, 1975) este tradusă de cercetătoarea clujeană prin „înminunare". De altfel, tipul de lectură asumat simbolic prin tripleta Ende – Tolkien – Lewis a avut și la noi un corespondent cu personalitate, și anume eseistica speculativă a lui N. Steinhardt. Încă din romanul tinereții sale iudaice, viitorul monah creștin simțea nevoia unei delimitări igienic-burgheze, din aceleași rațiuni terapeutice, de amintitele energii negative, semn că esteticile mai sus pomenite și rădăcinile lor sînt deopotrivă *vechi și nouă toate*.

Imaginația cu tendință

Dacă *2666*, masivul roman al lui Roberto Bolaño, este citit prin filtrele unei veritabile teorii a secundarului, deși studiul lui Virgil Nemoianu nu este invocat direct aici, iar poeziei lui Dimov îi sînt reliefate dimensiunea și atmosfera neogotice, impresia lăsată este că ecosistemul etalon al lumilor de ficțiune îl reprezintă aici universul prozei cărtăresciene, mai ales prin trilogia *Orbitor* și prin *Solenoid*. Sînt invocate și clarificate astfel, cu incontestabil tact pedagogic, „elanul germinativ" și progresia infinită a lumilor ficționale prin geometria spiralei, universurile fractalice, labirintice și complicațiile gnostice care stau la temelia vizionarismului acestui mare baroc-postmodern al literaturii contemporane. Teza probată este că, în gnoza lui Cărtărescu, cărțile, spațiile, edificiile devin hărți craniene, labirinturi inițiatice ori halucinatorii, mai ales prin tripleta regenerare – metempsihoză – multiplicitate, în descendența modelului prozelor eminesciene și într-o direcție asemănătoare cu prozele lui Corin Braga. Demonstrația se sprijină și pe observațiile lui Călin Teutișan, care detectează în scrierile lui Braga un „onirism nouăzecist" și o „arhitectură fractalică a colecției de romane și de jurnale onirice" *(Scenarii ale criticii: protagoniști, metode, interpretări*, Școala Ardeleană, 2021). Acum, cînd a apărut și *Theodoros*, cred că autoarea a dobîndit un argument în plus să constate, în cazul lui Cărtărescu, o „nemaiîntîlnită splendoare stilistică a textului și o voluptate imagistică".

Între „lumile de realitate", un coeficient sporit pare a-l deține universul dramatic al romanului *Adio, Europa!* de Ion D. Sîrbu, citit ca o distopie balcanică, dar cu avertismentul că mizele acestei arhitecturi narative sînt politice, pînă la transparență, în ciuda formulei alegorice sau a parabolei, „demistificînd acut comunismul românesc în toate formele sale barbare, fie că e vorba despre regimul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej ori despre regimul lui Nicolae Ceaușescu". Sînt identificate atît modelele literare europene ale autorului acestui roman al dez-europenizării, de la Swift și Voltaire la Alfred Jarry, cît și familia de spirite antiutopice din literatura română postbelică, unde Sîrbu e așezat în prima linie. Din nou, iese la iveală grija pentru acuratețea terminologică (distopie *vs.* antiutopie etc.), sprijinită (și) pe studiile comparatiste ale lui Corin Braga despre morfologia genului utopic, publicate în Franța, pe cît de valoroase, pe atît de puțin cunoscute la noi ori de-a dreptul ignorate în lumea revistelor useriste. Cum nu am văzut pînă acum vreun dosar academic ori foiletonistic dedicat acestor contribuții de primă mînă și care ar fi trebuit tratate ca un eveniment în sine, inclusiv în privința a ceea ce Andrei Terian numea „critică de export", le redau aici măcar titlurile: *Le Paradis interdit au Moyen Âge* și *La quête manquée de l'Avalon occidentale* (L'Harmattan, 2004/2006), *Du paradis perdu à l'antiutopie*, *Les antiutopies classiques*, *Pour une morphologie du genre utopique* (Classique Garnier, 2010-2018), *Archétypologie postmoderne* (Honoré Champion, 2019).

Lumile criticului

Cîteva observații ar merita făcute, apoi, cu privire la Sîrbu: în primul rînd, cu privire la renegarea Europei dinspre Isarlîk și, într-o anumită măsură, dinspre vocea lui Desiderius Candid, este interesant cum acest tip de respingere devine aproape o marcă a discursului imagologic la cîțiva dintre interbelicii noștri care apucă deceniul al nouălea, însă nu și postcomunismul. Ciocnirea puternică dintre marea cultură europeană și politicile ei contemporane îi reținea atenția și lui Steinhardt, care dezvolta, în fapt, ipoteza unei „agonii" a Europei, în dialogurile sale cu Ioan Pintea, purtate pe versantul anilor '80. Este surprinzătoare similitudinea dintre „profeția" personajului central din romanul lui Sîrbu, privind cucerirea Europei de către Asia, în condițiile unei „suprasaturări" de istorie și civilizație, și răspunsul dat de Steinhardt întrebării adresate de jurnalistul Zaharia Sîngeorzan, cu privire la cum își imaginează anul 2000: „Groaznic. Ca triumful haimanalelor, haidamacilor, teroriștilor, fanatismului fundamentalist. Țările occidentale devenite ori pe cale de a deveni vasalele statelor din Orientul Apropiat. O anarhie feudală bazată pe violență, brutalitate, nerușinare și înrobirea popoarelor civilizate bolnave de angelism și lașitate".

Tocmai de aceea, sînt sceptic în privința faptului că autorul romanului *Adio, Europa!* ar fi fost, în momentul conceperii cărții, „lucid în privința prăbușirii relativ iminente a regimului comunist", și nici nu mi s-ar mai părea, astăzi, atît de „paradoxală" simpatia declarată a autorului pentru ideologia de stînga. Spre exemplu, deși unii preferă și acum să ignore, inclusiv din rațiuni politice, slăbiciunea lui Steinhardt pentru anumite forme de socialism (Simone Weil & Co.), ea a fost, totuși, o realitate. Cît despre paralela propusă cu *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov, cred că este bine fundamentată, pentru că subiectul critic nu forțează în vreun fel limitele. Paralela se întemeiază strict din perspectiva demonstrației nucleului distopic și a rescrierii respectivei demonologii „hître și grave" după o rețetă balcanică, turcească, în *Adio, Europa!*.

Studiile critice ale Ruxandrei Cesereanu mai au o calitate: știu să se înșurubeze în miezul problematicii culturale extrem-contemporane, sînt preocupate atît de specificitatea conjugării unor episteme literare, precum cele mai sus amintite, dar și de feminism, studii de gen, studii culturale, detabuizare, limitele erotismului ori „sufletul rus". Prin complexitatea preocupărilor și prin deschiderile deopotrivă către lumile de ficțiune și către cele de realitate, prezentul volum oferă o oglindă fidelă a polivalenței, specificității și complexității unui gest critic, în virtutea indicelui său hermeneutic. Lumile invocate devin (ori sînt, deja) și lumile criticului.

***Adrian Mureșan** este profesor și critic literar. Cea mai recentă carte:* Vîrstele subversiunii. N. Steinhardt și deconstrucția utopiilor, *Editura OMG, 2020.*

Victor MOROZOV

dilematograf

Gangster poznaș

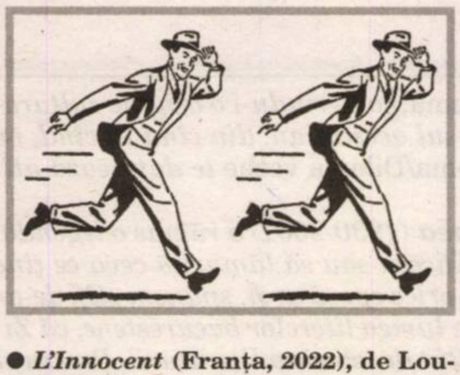

● *L'Innocent* **(Franța, 2022), de Louis Garrel.**

FESTIVAL DE CANNES
HORS COMPÉTITION
SÉLECTION OFFICIELLE 2022
L'INNOCENT
UN FILM DE LOUIS GARREL

Cu *L'Innocent*, cel mai complex film al său, nu-l mai putem considera pe Louis Garrel drept simplu *entertainer* nesătul de prim-planuri. Actorul-devenit-regizor trebuie că înțelege prea bine cum la baza oricărui gest burlesc – această radicală expunere în văzul lumii – se află o doză sănătoasă de ego umflat. Dar tocmai acest narcisism se poate să fi permis, de la Chaplin la Moretti, o priză directă cu elementele lumii, din care s-au născut cîteva adevăruri notabile, care necesitau un contact direct, periculos. Cum lumea filmului a devenit din cale afară de complicată, plină de pulsiuni contradictorii care ne atacă în neorînduire, misiunea comicului – mediator fizic între ecranul proteiform și sala tot mai goală – este astăzi cum nu se poate mai ingrată: găsirea unui punct fix din care să poată rosti două sau trei lucruri despre corp, umor, morală și alte fluxuri care circulă prin societate la un moment dat.

N-ar fi fost greșit să vedem pînă acum în Louis Garrel un epigon decomplexat al tatălui său Philippe. Ideea turnajului ca reuniune de familie – cu riscul și catharsis-ul aferente – i-a dat tîrcoale celui dintîi încă de la început, cînd – în *Les deux amis* (2015) sau în *L'Homme fidèle* (2018) – se întrebuința în partituri dulcege față în față cu partenera momentului. Se împleteau aici nu doar un mimetism fără consecință și o deriziune poate prea conștientă de sine, ci și o reală plăcere de a bricola ficțiuni mîzgîlite pe șervețel, frînturi de gînd care să nască povești miraculoase, elucubrații în jurul nimicului, care trădau totuși voluptatea gestului creator.

Cu *L'Innocent*, Garrel își parchează *alter ego*-ul – acest bărbat în permanență buimac și mofluz, aterizat cu viața lui tihnită în miezul celor mai neverosimile pățanii – în dreptul unui *heist movie:* se pune la cale un jaf față de care personajul nostru se opune cu atît mai vehement cu cît știe că nu are sorți de izbîndă, apoi, cu neîndemînarea sa cronică, tot el sfîrșește, cum-necum, prin a salva ziua. Rînd pe rînd romanță cu parfum și thriller dezamorsat, *plot*-ul conceput în colaborare cu romancierul Tanguy Viel este suficient de isteț încît să știe că, de la statura sa, nu are multe de zis despre realitate – în aceeași măsură în care nimic din ficțiune nu îi este străin.

În fond, Garrel știe că, de la un punct al istoriei cinema-ului încolo, a inventa a început să însemne tot mai mult – vorba poetului – a reinventa. De unde și ideea judicioasă a filmului, despovărat de datoria de a ne convinge de adevărul a ceea ce vedem, că pînă și narațiunile – în această eră *eco-friendly* – au de cîștigat dacă sînt reciclate. Ce anume? În primul rînd, viteza: filmul are dezinvoltura de a ne purta din ocheadă cinefilă în ocheadă cinefilă, de la Hitchcock la Jacques Tati, încredințat în capacitatea privitorului de a umple el însuși golurile prin apel la memoria culturală. Apoi – după ce începutul imprevizibil lasă loc unui traseu clar delimitat –, o doză de onestitate, un fel de a-ți asuma că nimic nu mai poate fi acum văzut decît *a doua oară*.

Garrel nu e un cinic. Ca orice personaj burlesc, simte că este atins în adîncul ființei pînă și de cea mai mică nedreptate a lumii. Corpul i-a devenit sedentar – departe de noi cascadoriile keatoniene –, dar are în schimb avantajul tehnologiei: unul dintre gagurile grozave ale filmului îl arată urmărindu-și persoana de interes grație unei aplicații de *trackuit* patrupedele. Altminteri, filmul își preia seva vitală din această energie minoritară tipică seriei B, în care inventivitatea formală – singura posibilitate de a masca sărăcia bugetelor – bate palma cu o concizie a tonului care exclude emfaza. Sigur, e greu de stabilit dacă nu cumva și această apetență pentru filosofii fertile născute din prozaismul materialului de pornire este tot o postură construită cu un ochi pe efecte. Dar dacă asta este, atunci Garrel e un bun artizan.

Generozitatea filmului pentru astfel de asocieri favorizate de absurdul situațiilor e molipsitoare. În economia jafului, Garrel și prietena lui sînt nevoiți să joace rolul unui cuplu care se destramă dureros pentru a capta atenția unui șofer de camion, punere în abis aproape școlărească a meșteșugului de actor – și îl joacă atît de bine, prinși undeva între miza strategică a momentului și intensitatea încărcăturii dramaturgice, încît ajung să amestece realitatea și scenariul prestabilit. Filmul gîndește aici, fără lăudăroșenie, identitatea dintre „arta actorului“ și minciuna utilă: nu doar că există o doză de histrionism în fiecare dintre noi, gata să scoată capul la lumină pentru a ne scoate din necaz, dar s-ar putea ca actorul – cu deformarea sa profesională (Garrel o știe cel mai bine) – să fie cel mai machiavelic dintre oameni. O morală modestă despre viața care imită arta (dar nu așa era și *Hamlet*?), împachetată într-un film care știe să-și folosească abil așii din mînecă.

L'Innocent rulează în cinematografe.

■ ■ ■

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Bulboane melancolice

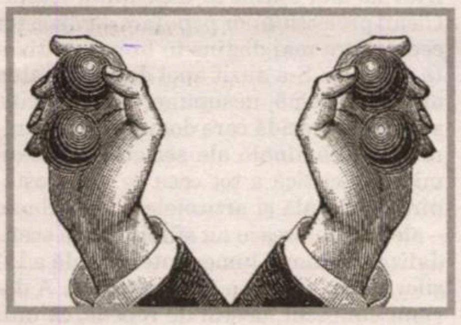

● **Chip Taylor,** ***The Cradle of All Living Things*****, 2022.**
● **Duncan Patterson,** ***Grace Road*****, 2022.**

THE
CRADLE
OF ALL
LIVING
THINGS
Chip Taylor

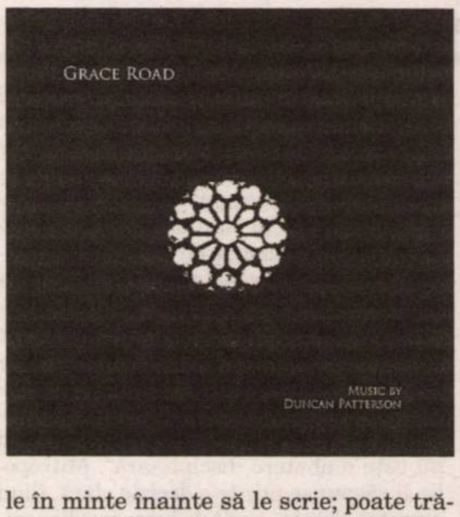

Orice viață are capătul ei, pînă la care nu e tocmai clar ce avem de făcut – să producem plusvaloare, să consumăm valoarea altora, să scriem recenzii în neștire, să iubim cu sete, să urîm cu foame, să plantăm copaci ori să lăsăm urmași cărora să le transferăm grija asta. Se pare că nici ajunși aproape de capăt nu ne e mai clar.

La 83 de ani, Chip Taylor (unchiul Angelinei Jolie) ar fi trebuit să înțeleagă unele lucruri, însă printre titlurile noului său material găsim „I don't know much“ și „Why didn't I think of that before“ și chiar „I don't know which song I'll sing“ *(„the one that finds you with me / or should I sing the one that's true“).* Istoria muzicii lui Taylor trece de o jumătate de veac – compozițiile sale de tinerețe au fost cîntate de Jimi Hendrix, Janis Joplin, Aretha Franklin, Shaggy și probabil au fost auzite de toată lumea (măcar prin intermediul reclamei la ciocolata *Lion)*.

Noul album e generos la o oră și jumătate, umple golul nefiresc din ultimii trei ani, cînd cariera artistului a fost întreruptă de boala cea grea. Obișnuia să scoată ceva nou în fiecare an, nefiind sofisticat sub aspect logistic – doar el și o chitară în format folk, cu discrete acompaniamente, formatul care l-a consacrat și pe Leonard Cohen. Totuși, la Chip Taylor de o vreme încoace lipsește ritmul, piesele frînează, sînt intercalate cu momente vorbite, confesionale ori comemorări ale împrejurărilor în care s-a scris cîte o piesă, cum e cea despre emisiunea lui Anthony Bourdain și sinuciderea acestuia.

Zic „s-a scris“ pentru că, în interviuri, Chip Taylor susține că aude piesele în minte înainte să le scrie; poate trăim în simularea vreunui motor GPT generativ de regrete și deznădejdi prin gura artiștilor predispuși. Baladele sale folk aduc a cîntece de leagăn pe care ni le transferă prin graiul molcom măcinat de boală și o chitară pe care abia o mai atinge, cîntece de leagăn pentru somnuri care întrerup ori curmă vieți. Ambițiile de iubire strecurîndu-se prin unele dintre piese rămîn inexplicabile, dacă n-or fi halucinațiile menționatului GPT.

Ajutorul principal ca acompaniament vine din Norvegia – duet cu Hege Brynildsen, clapele lui Gøran Grini – și de la chitaristul John Platania, mîna dreaptă a lui Van Morrison.

Cealaltă recomandare din aceeași sferă a regretului-halucinație într-o viață fără noimă e Duncan Patterson, poate ținut minte pe la noi ca autor al pieselor care i-au propulsat pe Anathema în afara scenei metal. I-a și însoțit în cadrul Festivalului Artmania, să tot fie vreo 15 ani de la evenimentul *unplugged* de la Cisnădioara.

A avut o efemeră participare și la proiectul Antimatter, de asemenea îndrăgit de publicul acestei nișe a romantismului disperat. Niciodată nu și-a găsit locul alături de alții, retrăgîndu-se din toate trupele într-o cochilie de unde mai scoate cînd și cînd albume minimaliste, ajutat de cîte un prieten apărut de nicăieri – în cazul noului album, ingredientul proaspăt e vocea palestinienei Enas Al-Said, iar sursa de inspirație pare a fi experiența artistului cu Antimatter. Muzica e mai mult emoție decît sunet, cu mult spațiu negativ, zbateri și spasme și cu vocea feminină sfredelind o bezna toxică. Are în comun cu Chip Taylor lipsa de preocupare pentru ritm în beneficiul unor bulboane emoționale. Soundul e totuși de altă factură, născocit din experiența artistului în scena dark/gotică, învăluit în întunecimi și cețuri.

În simularea în care trăim toate converg și se regurgitează, melancolia se hrănește din sine și se propagă prin genuri și generații, artiștii predispuși nu trebuie decît să-și deschidă gura.

Aron Biro *este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

■ ■ ■

După 30 de ani de apariție neîntreruptă, Dilema/Dilema veche *este mai mult decît o revistă de cultură, mai mult decît o instituție culturală, mai mult decît un reper, este un veritabil tezaur cultural. Cam tot ce a însemnat prezență valoroasă în cultura română post-decembristă a trecut, într-un fel sau altul, prin paginile revistei noastre. Tradiția noastră este atît de bogată și de puternică, încît, parafrazînd o vorbă a lui Edmund Burke, avem sentimentul că revista ca atare este o întîlnire între cei ce au scris-o, cei ce-o scriu și cei ce-o vor scrie. Sîntem, cu alte cuvinte, o lume!*

În an aniversar, omagiem această tradiție și o readucem în fața ochilor cititorilor noștri. Sîntem ce sîntem în mică măsură datorită nouă, celor care facem revista astăzi, și în mare măsură datorită celor care au fondat Dilema, *conferindu-i o origine culturală atît de nobilă. Pe tot parcursul acestui an, din cînd în cînd, ne vom aminti de cei cărora* Dilema/Dilema veche *le datorează atît de mult.*

În redacția noastră, ***Zigu Ornea*** *(1930-2001) a rămas o legendă. De cîte ori avem nevoie să verificăm sau să lămurim ceva ce ține de istoria culturii noastre, din orice epocă ar fi, spunem „Of, de-ar fi fost Zigu aici!“. Se spunea, în lumea literelor bucureștene, că Zigu era el singur un întreg institut de istorie a literaturii. Pentru el nu existau amănunte neimportante; amănuntele puneau în contextul corect întregul, așadar cel care vrea să știe, trebuie să știe totul. Așa știa Zigu. Totul.* ***(Sever Voinescu)***

Z. ORNEA

Nonconformisme celebre

Dicționarele precizează că, de fapt, conformismul este supunerea docilă, oportunistă față de opiniile altora, copiindu-le slugarnic, chiar dacă nu se potrivesc cu propriile convingeri. Aceasta, aș adăuga, dacă acceptăm ideea că un conformist poate avea, în forul său interior, convingeri. Dar știe de minune să le ascundă, adaptîndu-se cameleonic realului, chiar dacă nu-l agreează. Sînt însă destule firi, să le numim necanonice. De obicei, din stirpea acestora fac parte scriitori adevărați, al căror rost este, tocmai – după o vestită apreciere a lui Camus –, să se împotrivească atmosferei timpului. Și au fost destui, la noi, care s-au comportat împotriva canoanelor, fiind adesea, de nu insurgenți în sensul clasic al termenului, oricum niște certați cu normele, altfel zicînd, inconformiști. Creangă, de pildă, ieșit cu atestat de diacon în decembrie 1858, căsătorit și hirotonisit, la 24 de ani, diacon la biserica unde slujea socrul său. Dar era nestatornic la femei și nu-și putea iubi prea tînăra soție, luată numai pentru că spera să moștenească parohia socrului său Ioan Grigoriu. În 1860 devine student la nou înființata Facultate de Teologie din Iași care însă, după un an, își închide porțile, încît diaconul se înscrie la Școala preparandală, neurmînd-o însă, acum, din lipsă de mijloace. Se certase rău cu socrul și se angajase diacon la alt preot, apoi revine la socrul său în 1863, încercînd să-l suporte. În octombrie al aceluiași an 1863 redevine elev la Școala preparandală, acum condusă de Titu Maiorescu, unde se distinge ca un elev eminent. Dar era școlar în toate zilele săptămînii, iar duminica, slujitor al bisericii. Iese întîiul la examenul final al întîiului an și în al doilea an, la recomandarea lui Maiorescu, căpătase și slujba de institutor. Certat cu socrul său, era în căutare de casă, împovărat cu familie (avea, acum, și un fiu de patru ani). Dar a fost clasificat tot primul și la sfîrșitul studiilor. Tot peregrinînd, devine diacon la Biserica Golia, avînd asigurată și o catedră de institutor. Aici, la Biserica Golia (vecină cu Spitalul de boli nervoase), într-o căsuță din curte, se instală, în 1866, Creangă. Dar în 1867 îl părăsește soția, ceea ce era grav pentru un diacon ce năzuia să ajungă preot. Ascunzînd, cîțiva ani buni, defecțiunea intervenită în familie, diaconul își luă o țiitoare, renunțînd, de fapt, la preoție. Nici cu slujbele de diacon nu se împăca deloc și avea opinii critice despre formalismul Bisericii. În pofida îndatoririlor cinului de față, totuși, bisericească, s-a dus la un spectacol de teatru la Naționalul ieșean. S-au găsit denunțători și cazul a ajuns la mitropolit. Creangă, mustrat rău, se adresează cu o țanțoșă replică, în martie 1868, către mitropolit, în care recunoaște că a fost la cîteva spectacole la Național, „unde n-am văzut nimic scandalos și demoralisatoru, ci din contră combaterea tutuloru viciuriloru și susținerea de totu ce este justu și ceea ce privește datoria omului către Dumnezeu și societate“. Era mai mult decît un act de inconformism. Era unul de efectivă răzvrătire. A fost, în consecință, suspendat din diaconie. Nu a înțeles să se concilieze cu forurile bisericești. Dimpotrivă, s-a dus din nou la teatru. Ba chiar, deși iertat o vreme și reîncadrat diacon, cu firea lui de insurgent își scandaliza superiorii. Pornit împotriva starețului Mănăstirii Golia, într-o zi mohorîtă de primăvară, ciorile înnegrind copacii largii curți, diaconul puse mîna pe o pușcă și trase, cu sete, în ciori. Protopopul, din întîmplare la fața locului, îl chestionă cum de o față bisericească umblă cu pușca. Evenimentul ajunse, sub forma unei știri de senzație, în *Curierul de Iași*. Așa a aflat de caz mitropolitul Calinic, care, repede, a dat dispoziții de anchetă. Chestionat, Creangă a recunoscut mîndru că, într-adevăr, a tras cu pușca, întrebîndu-l, cu prefăcută naivitate, pe superior cum altfel se poate scăpa de necuviința ciorilor pe turla bisericii. Negăsind „vina“ în codurile canoanelor, mitropolitul îl iertă, din nou, pe inconformist. Dar, prevenit, deși a mai stat la Golia vreo trei ani, institutorul Creangă, găsindu-și o școală mai bună, și-a cumpărat, pe numele țiitoarei, o căsuță de mahala (probabil bojdeuca din Țicău). Mutarea de la Golia a fost, negreșit, o despărțire de diaconie. Ca un act sfidător de răzvrătit și-a tuns pletele. Dar, hîtru, făcea apel la un articol de canon reformator al cinului preoțesc, cu care întîmpina mustrările superiorilor. Mitropolia se arăta consternată, întrebîndu-se alarmată dacă diaconul „poate liturgisi într-o asemenea stare“. În septembrie 1875 a fost suspendat din diaconie pentru o vreme. Chemat la Consistoriu pentru anchetă, diaconul răspunse cu un protest în care afirmă că „retezarea părului nu este o abatere disciplinară“. Mitropolia îi răspunse printr-o decizie clară, fiind anunțat că este „oprit de lucrarea diaconiei pentru totdeauna pînă cînd veți da probe de îndreptare“. Nici vorbă de îndreptare. Creangă își cumpără haine de tîrgoveț, lepădă potcapul și anteriul, umblînd așa pe străzile Iașiului, în vara lui 1872. Era o înfruntare nonconformistă și un scandal fără precedent. Mitropolia se adresă Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice reclamînd comportarea scandaloasă a „profesorului din Iași, Ion Creangă“, cerîndu-i definitiva sa suspendare din diaconie. Cristian Tell, ministrul în funcțiune, scandalizat și el că un răspopit educă tinerele vlăstare, îl destitui și din profesorat în iulie 1872. Era un abuz pentru că Ion Creangă ultragiase numai comportamentul de cleric, nu și de institutor. A trimis o întîmpinare Ministerului, în care se plîngea de „nedreaptă lovitură“. Fără succes. Deveni, în toamnă, proprietarul unui debit de tutun. Acum, eliberat total de diaconie, ceru și obținu – în septembrie 1873 – divorțul de fosta soție. Nonconformistul răzvrătit înțelegea să-și asume responsabilitatea opțiunilor sale. În 1874, T. Maiorescu, devenit ministru în locul lui Tell, îl reintegră pe fostul său elev în învățămînt. Dar inconformismul s-a păstrat.

Nici cu slujbele de diacon nu se împăca deloc
și avea opinii critice despre formalismul Bisericii.

Un nonconformist – prin convingeri –
a fost și Eminescu.

Un nonconformist – prin convingeri – a fost și Eminescu. Trec peste incidentul școlarității sale, în care Călinescu identificase o neorînduială a geniului. Oricum, mereu în răspăr cu școala, viitorul poet nu a trecut de trei clase gimnaziale și, cu tot efortul, n-a putut merge mai departe. La Universitatea din Viena a fost student privat, neînscris după regulamentele în vigoare. La universitatea berlineză situația sa se legalizase pentru că a depus un certificat proforma de absolvire a liceului, eliberat la Botoșani, de prietenul Al. Lambrior, ajuns director al liceului din acea localitate. Ar fi putut, cu aceste acte în regulă, să-și ia repede un doctorat la o universitate periferică, după cum l-a îndemnat Maiorescu în 1874, să-și termine rapid studiile pentru a căpăta, în țară, catedra de filosofie a universității ieșene. Acest proiect Maiorescu i l-a comunicat de îndată ce a ajuns (în aprilie 1874) ministru al Instrucțiunii Publice. Nu era poetul omul făcut să se aranjeze convenabil. Curînd s-a reîntors în țară fără doctorat și fără studiile universitare încheiate. Promitea, moale, că o va face. Deocamdată, n-a putut căpăta decît postul de director al Bibliotecii universitare din Iași și, apoi, de revizor școlar. La plecarea conservatorilor din guvernare și venirea la putere a liberalilor, a rămas fără slujbă. După episodul *Curierului de Iași,* în octombrie 1877, la recomandarea lui Maiorescu, ajunge redactor la bucureșteanul conservator *Timpul,* unde mai lucrau Slavici, apoi și Caragiale. Condeiul poetului strălucește de îndată. În februarie 1880 ajunge chiar redactor-șef, și în ianuarie 1882, numai prim-redactor pentru partea politică. Gazeta *Timpul* era finanțată, prin stipendii, de fruntașii conservatori. Voiau o gazetă care să le exprime o mijlocie a vederilor lor politice. Care erau, desigur, antiliberale, dar mereu predispuse spre compromis. Nu era însă Eminescu omul compromisurilor. El era antiliberal convins și neîmpăcat, înțelegînd să exprime, de nimic mlădiat, crezurile sale politice. Nonconformismul său era sprijinit pe o ideologie paseistă, antiliberală în totalitate, refuzînd înnoirea structurilor românești. Articolele sale erau atît de învăpăiate încît au sfîrșit prin a-i supăra chiar și pe liderii politici junimiști. În octombrie 1878, I.A. Cantacuzino (Zizin) i se plîngea lui Maiorescu că Eminescu transformase *Timpul* în ziarul său personal. Iritați de nesupunerea nonconformistă – incontrolabilă – a poetului devenit gazetar de principii, mai-marii conservatorilor, deși îl stimau mult, au sfîrșit prin a-l coborî din demnitatea de redactor-șef în cea de prim-redactor, aducînd redactori-șefi (Grigore G. Păucescu, Zizin Cantacuzino) care să-l supravegheze pe poet. Inutil. Poetul continua să toarne, în articolele sale nesemnate (obicei al epocii), convingerile politice inconformiste, toate aproape declarații de război împotriva liberalilor. Și asta pînă în iunie 1883, cînd boala l-a împresurat nemiloasă. Supușenia conformistă era disprețuită profund de poet.

Nonconformismul și chiar insurgența sfidătoare au guvernat și atitudinile Junimii, în primii ani de la fondare. Junimea a început prin a irita mediul stătut al dăscălimii ieșene. Ciclul prelecțiunilor populare atrăgea tot ceea ce era mai distins în lumea cultivată a Iașilor. S-a auzit apoi de jovialitatea aproape boemă, nesupunerea la poncife, zeflemeaua acidă care domneau la reuniunile săptămînale ale societății. Reexaminarea critică a tot ceea ce era moștenire spirituală și articolele – iconoclaste – ale lui Maiorescu au sfîrșit prin a scandaliza nu numai lumea intelectuală a Iașilor, dar și pe cea a Bucureștiului. A devenit cunoscut, destul de repede, că unii junimiști – și în primul rînd Maiorescu – erau liber-cugetători, ceea ce a adăugat o notă în plus „scandalului“ reprezentat de Junimea. „Oamenii ăștia – se tot spunea – n-au nimic sfînt.“ Într-adevăr, junimiștii (din epoca de început) refuzau să accepte convenientele de orice fel, persiflîndu-le fără milă, atent, prompt și în detalii, cu sadism. Literatura, gazetaria, comportamentul politicienilor, manualele didactice, religia, falsele tradiții, oratoria tremolată, ortografia, artele, organizarea școlară, morala și moravurile, totul era trecut prin ciurul ironiei. O ironie rece, neiertătoare, care utiliza toate mijloacele gamei. Ce-i drept, mai tîrziu, după 1871, cînd junimiștii – cei notorii – au început „să facă“ politică, utilizînd recuzita de rigoare, puteau fi surprinși – ușor – în flagrant delict. Unele – ce-i drept, numai unele – dintre obiectivele zeflemelelor atît de acidulate se adunaseră și în propria ogradă. Dar asta se va petrece mai tîrziu. Deocamdată, acum, la începuturi, erau invulnerabili – și fără menajamente – blasfematorii. Într-un cuvînt, iconoclaști fiind, erau profund nonconformiști.

(apărut în Dilema, *anul V, nr. 228, 6-12 iunie 1997)*

■ ■ ■

Stela GIURGEANU

Și dacă școala nu e pentru toți?

Cel mai recent „incident regretabil“, după cum l-a caraterizat ministrul Educației, Ligia Deca, petrecut în școlile din România a fost un videoclip, de cîteva minute, filmat de elevii unei școli din Prahova care își hărțuiesc sexual profesoara, batjocorind-o în toate felurile. Unul o ține de umeri, în timp ce mimează acte sexuale, încurajat de colegi: „Dă-i-o, bă, că stă bine!“. Altul încearcă să-i bage degetele în gură și, nereușind, se urcă pe un scaun, o prinde de cap, trăgînd-o între picioarele lui. Restul elevilor, care nu stau în bănci, privesc scena, rîzînd grosolan și incitînd la și mai multă violență. Copii de 13 ani, ființe nevinovate. „În cei 15 ani de cînd practicăm jurnalismul, nu am văzut ceva mai grotesc și revoltător“ – comentează jurnaliștii de la Prahova online (Phonline.ro), cei care au și făcut publică filmarea.

Sînt tinerii de azi mai violenți?

Atît cazul de la Prahova, cît și atacul de la Liceul „Ion Creangă“ din București, în care un elev de 16 ani și-a atacat profesoara cu cuțitul (cazuri de violență asupra profesorilor care nu sînt singulare în școlile din România) au lansat cîteva discuții în spațiul public, despre sistemul de educație, educația prea permisivă pe care părinții le-o dau copiilor, despre siguranța profesorilor în școli.

Multe din aceste discuții au îndemnat la calm și moderație, vorbindu-se despre cazuri „izolate“ care n-ar trebui să demonizeze generația tînără, căci tinerii de azi nu sînt mai violenți decît am fost noi, la vremea noastră. Însă deși etichetate drept cazuri izolate, sînt suficiente pentru a lansa și alte întrebări, mai incomode, cu iz de tabu. Prima întrebare, de care ne temem și pe care o ascundem rapid sub covor, pentru că un răspuns afirmativ ne-ar culpabiliza în mod direct este: Sînt tinerii de azi mai violenți?

Pe 12 ianuarie, în Algeria, un elev de 13 ani și-a înjunghiat profesoara, supărat că aceasta i-a făcut observație că deranjează ora. Elevul a așteptat-o în curtea școlii, iar în pauză a înjunghiat-o cu un cuțit în spate. Profesoara a fost transportată la spital, unde a suferit o intervenție chirurgicală de urgență pentru a scoate pumnalul și a opri sîngerarea.

Pe 20 ianuarie, în India, trei elevi de la un liceu din Delhi și-au înjunghiat profesorul de educație fizică, pentru că acesta le-a atras atenția că nu purtau uniforma școlii.

Pe 22 februarie, în Franța, o profesoară a fost înjunghiată mortal de un elev de 16 ani.

Pe 1 martie, în Japonia, poliția din Saitama a arestat un elev de 17 ani, acuzat de tentativă de omor pentru că și-a înjunghiat un profesor de liceu. Elevul și-a recunoscut vina, declarînd că voia să omoare pe cineva, dar nu știa pe cine.

Pe 28 martie, în Brazilia, un elev de 13 ani a înjunghiat patru profesori, într-o școală din São Paulo, una dintre victime decedînd.

Pe 5 aprilie, în România, un elev a fost arestat pentru că și-ar fi înjunghiat profesoara. Potrivit declarațiilor ulterioare, acesta și-ar fi plănuit asaltul, interesîndu-se chiar de posibila pedeapsă, dacă ar omorî-o.

Bineînțeles, am putea spune că sînt cazuri izolate, așa că un alt răspuns ar fi statisticile. În România, acestea nu sînt prea îmbucurătoare: potrivit Ministerului Educației, citat de HotNews, în anul școlar 2021-2022, aproape 10.000 de acte de violență au avut loc în școli din toată țara, număr în creștere față de anii anteriori.

Pe de altă parte, cifrele nu spun chiar totul și nu explică profunzimea fenomenului. De pildă, în Germania, statisticile poliției (citate de ZDF), privind criminalitatea, nu indică neapărat o creștere a actelor de violență comise de adolescenți și tineri în ultimii ani, ci din contra, o scădere. Însă statisticile poliției nu prind cazurile minorilor sub 14 ani, care, potrivit legii, nu pot fi anchetați. Iar în mediul școlar apar din ce în ce mai multe semnale de alarmă, profesorii acuzînd o creștere a violenței în rîndul celor foarte tineri. De altfel, la începutul lunii martie, în Germania, Luise, o fată de 12 ani, a fost omorîtă de două colege de clasă, una în vîrstă de 12, alta de 13 ani. Cele două au mărturisit crima, însă nu pot fi judecate. Avînd sub 14 ani, nu au vîrsta răspunderii penale și nu pot fi urmărite în instanță. Potrivit parchetului din Koblenz, fetele au ucis-o pe Luise cu „numeroase lovituri de cuțit“. N-a fost un accident, ci o crimă comisă cu voluptate.

Pedepse disciplinare în școli?

A doua întrebare incomodă, în epoca educației permisive este: Școlile ar trebui să introducă pedepse punitive mai aspre? Nefiind vorba despre bătaie sau pusul cu genunchii pe coji de nucă, măsurile disciplinare există în multe școli din Europa.

În Germania, școala poate impune sancțiuni disciplinare, care merg de la mustrări publice pînă la exmatriculări pe perioade limitate sau chiar definitive. În multe școli au fost înființate comitete speciale pentru a lua măsurile mai dure, formate din directorul școlii și cîțiva profesori. Măsurile dure constau în transfer la o altă clasă, o altă școală, expulzarea de la cursuri pe o perioadă de pînă la trei luni sau chiar exmatricularea din toate școlile. În plus, în unele state, comitetul de disciplină are la îndemînă o măsură punitivă menită să responsabilizeze agresorul: ore de lucru comunitare, în timpul cărora elevii pedepsiți sînt puși să muncească în cadrul școlii – să spele culoarele, încăperile claselor de curs sau să ducă gunoiul.

Această „măsură de responsabilizare“ există și în Franța și poate fi și externalizată – încheindu-se acorduri cu diferiți parteneri care pot „găzdui“ elevul pedepsit. În rest, pentru indisciplină este prevăzută mustrarea orală. Dacă elevul are la activ trei mustrări încep micile privațiuni, precum dreptul la pauză. În cazul a patru mustrări, părinții sînt informați, urmînd ca la a cincea să înceapă procedura de exmatriculare.

În România, nu doar că mustrarea în fața clasei a elevilor indisciplinați, mutarea disciplinară la o altă unitate de învățămînt sau scăderea notei la purtare sub 6 au fost eliminate din proiectul Statutului elevului, însă, potrivit noului proiect de lege prezentat de ministrul Ligia Deca, pe 9 martie 2023, chiar și exmatricularea elevilor din învățămîntul obligatoriu urmează să fie interzisă.

Totuși, în urma atacului de la Liceul „Ion Creangă“ și a agresării profesoarei din Prahova, discuțiile pe această temă s-au reluat. Pe 11 aprilie, ministrul Ligia Deca a declarat că reconsideră exmatricularea, însă în termeni limitați, ca o suspendare, care trebuie „însoțită de măsuri de consiliere și de anumite acțiuni pe care elevul și familia ar trebui să le facă“. În ceea ce privește propunerea ca nota la purtare să conteze la Bacalaureat, Deca a spus: „Depinde despre ce vorbim. Dacă e o limitare a dreptului la educație, avem o problemă constituțională“.

Zîmbetul fricii

Revenind la cazul din Prahova, acesta a fost îndelung comentat pe rețelele sociale, cei mai mulți condamnînd „incidentul“, dar neputînd să se abțină de la a o condamna și pe profesoară: „De ce stătea ca bleamba?“, „E clar că-i lipsește o doagă“, „Uită-te la ea, mai și zîmbește!“.

Zîmbetul pe care îl afișa profesoara era însă unul de frică. Acea frică pe care o ai cînd ești înconjurat de haite de cîini turbați, cînd n-ai nici un ajutor la îndemînă, cînd te gîndești că pentru a scăpa cu viață trebuie să le zîmbești, să încerci să-i calmezi, să nu-i asmuți și să te sfîșie de viu. În urmă cu doar cîteva zile, în București, o altă profesoară fusese înjunghiată pentru că a vrut să dea un test-fulger elevilor. În ceea ce-i privește pe agresorii de 13 ani din Prahova, aceștia au primit mustrare (scrisă) și li s-a scăzut nota la purtare, potrivit Inspectoratului Școlar Județean.

Nu știu cît de mult îi va responsabiliza pe elevii respectivi acest „set“ de măsuri „punitive“. Nu știu dacă ei conștientizează răul pe care îl fac. Nu știu dacă agresivitatea lor are un fond psihologic, dacă provin din familii disfuncționale, nu știu ce vor ajunge în viață, dacă vor deveni oameni integri ai societății sau infractori periculoși. Însă îmi este foarte clar că școala nu-i interesează, că învățătura nu-i atrage și că merg la cursuri doar pentru că sînt obligați să o facă. Așa că a treia întrebare și cea mai incomodă: Dacă școala nu e pentru toți?

■ ■ ■

DILEMA
Studia americana
DILEMA
Avem o istorie. Cum o citim?
DILEMA
Minte-mă frumos
Ce este cultura europeana?

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ......, Sc. ......, Et. ...., Ap. ......,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....
Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.
Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente, București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Teodor BACONSCHI

Învierea „noastră“ și Învierea „lor“...

Dionysius Exiguus (Dionisie cel Mic) s-a născut pe la 470, în provincia romană Scythia Minor, adică pe actualul teritoriu al Dobrogei. Deși Dobrogea a aparținut Țării Românești doar pe vremea lui Mircea cel Bătrîn – și apoi, după 1870, cînd rușii, care o cuceriseră de la turci, ne-au atribuit-o pentru a compensa anexarea samavolnică a celor trei județe din sudul Basarabiei –, curentul protocronist din anii ’80 îl număra pe numitul călugăr scit printre „scriitorii străromâni“. În elanul său de a face pe plac regimului – lăudat în sute de articole omagiale –, răposatul mitropolit al Olteniei Nestor Vornicescu ajunsese să-i atribuie unui alt „străromân“ dobrogean, Aethicus Histricus, inventarea unui alfabet original (ce-i drept, indescifrabil)... Puțin a lipsit ca discipolii ecleziastici ai lui Edgar Papu și Nicolae Densușianu să descopere în epigrafia Dunării de Jos și vreun prototip al telegrafului sau frigiderului. Oricum, „românizarea“ apocrifă a lui Dionysius Exiguus era cu atît mai aberantă cu cît acesta, asemenea sfîntului Ioan Cassian (360-435), fusese un fertil intermediar între monahismul oriental și cel occidental, anticipînd *Europa christiana*... Dionisie s-a mutat la Roma încă de la 27 de ani. El a lucrat acolo la traduceri din greacă în latină, a lămurit diverse probleme de drept canonic, dar îndeosebi s-a ales cu faima celui care, dedicat calculelor astronomice, a reușit – cu o eroare de cîțiva ani – să stabilească data la care s-a născut Iisus Hristos. El era important în panoplia național-comunismului de la București nu atît pentru că stabilise începutul *erei creștine*, cît pentru că o făcuse în premieră, dovedind astfel superioritatea intrinsecă a virtuților intelectuale autohtone!

Pînă să-i depășim pe alții, sîntem mai curînd defazați, inclusiv în ce privește calendarul pascal. Din 1924, BOR a adoptat calendarul gregorian, care îndrepta inexactitățile astronomice tot mai grosolane ale vechiului calendar „iulian“ (pus pe rol pe vremea lui Iulius Caesar). Biserica Ortodoxă a României Mari dădea astfel semnalul că noul stat e unul european. Totuși, fiecare Biserică ortodoxă a avut libertatea de a menține vechiul calendar, iar rușii, cu fantasmatica lor A Treia Roma, nu s-au dat cu „papistașii“, rămînînd fideli unei tradiții astronomic incorecte și lipsite de orice semnificație dogmatică. Decalajul pascal dintre ortodocși și restul lumii creștine pare o relicvă a Războiului Rece. Popoarele ortodoxe, eliberate de comunism, au tot cerut ierarhiilor sincronizarea calendarului, fără rezultat. BOR nefiind pe stil vechi – după cum aminteam –, ar putea celebra Paștele odată cu catolicii și protestanții (cum fac ortodocșii din Finlanda și Estonia). Cu toate astea, mergem cu rușii – și calendarul lor iulian, neîndreptat. Adică taman cu cei care au sabotat unitatea panortodoxă atît prin războiul interortodox din Ucraina, cît și prin neparticiparea arogantă la Sinodul din Creta (2016). Viitoarea Patriarhie autocefală a Ucrainei, liberă de cizma rusească post-sovietică, va opta cu siguranță pentru sincronizarea cu creștinătatea din spațiul euro-atlantic.

Există destule motive pentru a serba Sfintele Paști *împreună* cu catolicii și protestanții, sau măcar *în același timp*... În primul rînd, asta ar elimina impresia că sărbătoarea pascală e doar o convenție variabilă: Învierea de la „ei“ are loc duminica asta, dar „a noastră“ va fi abia peste o săptămînă, două... E total smintitor ca tu, ortodox, să trăiești maxima tristețe din Săptămîna Patimilor, în vreme ce (la urma urmelor) frații tăi din alte spații confesionale se veselesc în Săptămîna Luminată. În vremea *social media,* aceste discrepanțe sînt și mai confuzionante, dacă nu cumva derizorii. În al doilea rînd, i-am ajuta pe milioanele de români din diaspora – care depind canonic de Patriarhia Română – să profite de vacanțele pascale din UE, în loc să se chinuie în fel și chip pentru a sărbători Învierea „pe stil vechi“, izolați de prietenii din țara adoptivă. Există însă și un motiv misionar. În plină și – uneori – radicală secularizare, experiența liturgică și caritativă a Crăciunului & Învierii la unison interconfesional ar transmite lumii dezvrăjite în care trăim un memento sacral inspirator. Eu, unul, sper ca Sfîntul Sinod al BOR să mediteze la acest subiect și să ia decizia cea mai înțeleaptă.

Anca MANOLESCU

Vălul și azima

Anul acesta, cu cîteva zile înainte de Pesah, Paștele evreiesc, unei tinere însărcinate i s-a interzis să intre într-un spital din Israel cu biscuiți din aluat dospit. Tocmai se votase legea care dă posibilitatea spitalelor să oprească – pe durata sărbătorii – pătrunderea în perimetrul lor a oricărui produs alimentar neconform ritual *(hameț)*. O parte dintre instituțiile de sănătate au anunțat că se vor folosi de dreptul dat de lege. Formațiunile ultrareligioase și de extremă dreapta din Guvernul Netanyahu își mulțumesc astfel electoratul. Persoanele ultrareligioase pretind ca, pe timpul sărbătorii, spațiul unde se află ele să fie o incintă de puritate rituală. Oare asta să însemne buna celebrare a sărbătorii: a obține un fragment de *spațiu public* „asanat ritual“? După ce au scăpat de *hameț*, vor dori oare să îndepărteze dintr-un *spațiu public*, dedicat slujirii tuturor, și persoanele de alte crezuri ori convingeri?

Instituții spitalicești de orientare liberală au altă atitudine. Printre ele, Centrul Ichilov din Tel Aviv a afirmat că, fiind o instituție publică respectuoasă față de tradiția iudaică, ea îndeamnă totodată la respectul reciproc al israelienilor în ce privește deosebirile religioase. A declarat că nu a controlat și nu va controla bagajele pacienților și vizitatorilor cu scopul de a opri introducerea în spital a produselor nevalide ritual. Ceea ce presa din Israel a numit „lupta cu privire la *hameț*“ a devenit „un simbol pentru evreii religioși și laici în conflictul lor asupra locului pe care trebuie să-l ocupe religia în sînul statului evreu“ *(The Times of Israel*, 3.04.2023).

Criza actuală riscă să împingă Israelul spre asemănarea cu Iranul.

Oare despre o înfruntare între „religioși“ și „laici“ să fie vorba? Nu există și evrei devotați credinței lor pentru care accentul, în ritual, nu cade pe împlinire exterioară, pe lectura literalistă a rînduielii biblice? Nu există și evrei atașați tradiției lor care privesc ritualul în semnificațiile lui spirituale, întinse de la fizic la metafizic, care nu reduc credința la „ortopraxie“ exclusivistă? Există, desigur...

În ultimele luni, zeci de mii de demonstranți s-au opus încercării Guvernului Netanyahu de a subordona politicului Curtea Supremă. Dacă „reforma Justiției“ ar izbuti, ultrareligioșii și naționaliștii extremiști ar avea un instrument puternic pentru a-și întinde domnia asupra societății. Există riscul – spun numeroase voci, printre care Elie Barnavi, distins istoric și diplomat (care a ținut la New Europe College o conferință acum cîțiva ani) – ca Israelul să iasă de pe linia unei democrații autentice: „De astă dată nu ne mai confruntăm cu o criză politică, ci cu o schimbare de regim. Riscăm să trecem de la o democrație liberală, imperfectă, dar viguroasă, la o democrație iliberală care păstrează din democrație doar votul, dar evacuează tot restul: separarea puterilor și independența Justiției, libertățile fundamentale și protecția minorităților, imparțialitatea funcției publice“ *(Le Figaro*, 23.03.2023).

© wikimedia commons

Criza actuală riscă să împingă Israelul spre asemănarea cu Iranul. Ceea ce în Iran a reușit, se încearcă acum în Israel: grupul ultraortodox tinde să înregimenteze corpul social sub comandamente fundamentaliste. Ca și în Iran, un comportament religios rigid, dictat prin lege, tinde să devină semnul bunului credincios și al bunului membru al comunității. Ca și în Iran, societatea reacționează prin ample proteste împotriva dictaturii religioase. E drept că Israelul rămîne deocamdată o țară democratic liberală, unde demonstranții nu sînt uciși ori reprimați. Își pot face publice poziția, argumentele, au mijloace legale de împotrivire. Au izbutit chiar să decidă Guvernul să amîne programata reformă a Justiției. Însă extremiștii au obținut drept compensație înființarea unei „Gărzi naționale“ care să se ocupe de „stările de urgență, de crimele naționaliste, de întărirea suveranității“. Termeni vagi, dar neliniștitori sub care opozanții se tem că se constituie o „miliție privată“ a ultranaționalistului ministru al Securității naționale. Nu aduce ea cu „Poliția de moravuri“ iraniană?

În periculosul vîrtej de azi, problema religioasă e centrală. Să fie vorba doar despre un conflict socio-politic ori, mai larg, cultural care îi opune pe ultrareligioși și pe laici? Nu e vorba, în fond, și despre o problemă internă a religiei? Despre modul cum este ea înțeleasă, practicată, despre stilul ei de prezență în societate?

În fond, ultrareligioșii interpretează în sens limitativ, constrîngător „material“ ritualul și simbolurile credinței; le împuținează detenta verticală, săgeata anagogică. Vor să impună societății o variantă de religie apăsător formală, „grea“. Tradiția ebraică nu s-a menținut prin astfel de intrepretări asupritor convenționale. Utrareligioșii cer, am văzut, să le fie decupată din *spațiul public* o arie ritual rezervată pentru ei, un spațiu *fizic* exclusivist. Fără el pretind că nu-și pot practica corect credința. Nu se abat ei astfel de la geniul propriei tradiții? O tradiție atît de inventivă în a găsi noi suporturi concrete pentru a simboliza spațiul credinței. Vechiul ei spațiu definitoriu – Templul – a putut fi înlocuit în Antichitatea tîrzie de un alt spațiu – spațiul Cărții – în care gînditorii și credincioșii evrei au forat cu pasiune. Spațiul Torei a putut deveni „o perfecțiune care absoarbe“ întreg realul (vezi titlul volumului lui Moshe Idel): un spațiu de căutare, de întîlnire între divin și uman, de interioritate, de reciprocă pătrundere.

Un pasaj din Talmud *(Baba bathra* 60b) dezumflă de altfel formalismul religios, chiar cel plin de bune intenții. Cînd al doilea templu a fost nimicit, se spune acolo, o mulțime de israeliți pioși s-au hotărît să nu mai consume alimente și băuturi care făceau parte dintre ofrandele aduse la altar. Rabbi Iosua le spuse: „Dacă e așa, nu vom renunța doar la carne, vin, pîine, fructe, dar nu vom mai bea nici apă, fiindcă ofranda apei a încetat. Atunci ei se cufundară în tăcere“ (cf. Abraham Cohen, *Everyman’s Talmud*, 1950).

Cît despre „aluatul nedospit“, să fie el doar pricină de percheziție, de excluziune, de conformism ritual? Ce se mai străvede astfel din bogatul, dinamicul lui simbolism? În serile de Seder, de celebrare a Paștelui, evreii mănîncă azima pe care eliberații din robia egipteană au mîncat-o „cu ierburi amare“: „să aveți coapsele încinse, încălțămintea în picioare și toiegele în mîinile voastre; cu grabă să mîncați“ (Exod 12, 8 și 11). Își celebrează sărbătoarea nu spre amintire, ci spre realizare, pentru a participa la evenimentul eliberator. În economia tradiției ebraice, pîinea nedospită e semnul unei rupturi de condiția veche (nu cuprinde ferment dintr-un aluat anterior), e semnul ieșirii din (orice) robie. Semn al începutului, ea e alimentul nomadului, al călătorului pe drumul nesfîrșit împreună cu Dumnezeu. Unde rămîn toate acestea în atmosfera socială pe care vrea să o impună Guvernul Netanyahu?

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Un pod și cîteva învățăminte

Kamza este un oraș din Albania, situat la cîțiva kilometri la nord de Tirana, un oraș care nu ar fi trebuit să existe pe hartă. Pe platoul jos dintre munți au venit întîi cîteva familii pentru care viața în capitală ar fi fost prea scumpă. Apoi au venit din ce în ce mai multe, în valuri succesive, provenind din zone geografice diferite și aducînd cu sine propriile obiceiuri. Oamenii au ocupat terenuri libere, pe care nu le revendica nimeni, și au construit pe ele locuințe modeste la început, dar care au crescut odată cu familiile. Cu timpul, drumurile căruțelor au devenit ulițe și apoi străzi, și poți să te plimbi mult prin Kamza fără a găsi vreo fundătură, căci toate străzile se varsă una într-alta, în modul firesc al deplasării oamenilor și mărfurilor. Oamenii s-au autoorganizat, stabilind cutume și uzanțe proprii care i-au ajutat să conviețuiască și să închege comunități animate de solidaritate, capabile să-și definească interesul comun și să și-l protejeze.

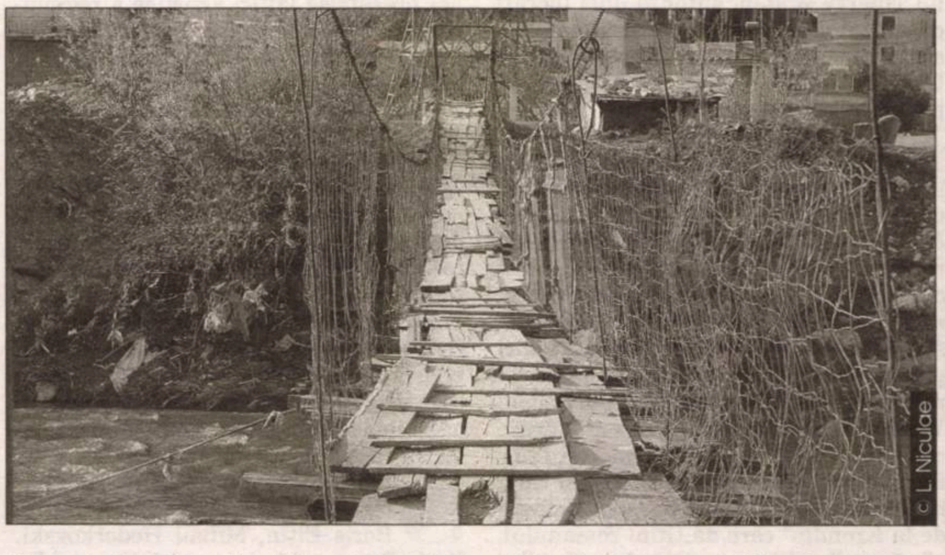

© L. Niculae

Peste rîu, o familie din vecinătate a construit un pod. Fără a avea studii de inginerie structurală, oamenii au construit podul așa cum văzuseră altele, folosind materiale recuperate: au bătut pilonii, au întins cablurile cu caii, au sudat și au împletit, au înnădit și au țesut sîrme, pînă cînd podul a devenit suficient de rezistent. Atunci au pus scîndură pe el, de fapt bucăți de scînduri și lemne. Și oamenii au început să treacă podul, acest nou traseu scurtînd drumul tuturor, dar, mai ales, drumul copiilor spre școală. După o vreme, familia care construise podul s-a mutat și, atunci cînd o viitură a dărîmat podul, oamenii au înțeles că trebuiau ei înșiși să-l reconstruiască, ba mai mult, să-l și întrețină. Așa că s-au apucat, cu mic, cu mare, să îndrepte pilonii, să înnădească iar cabluri, să împletească și să sudeze, să aducă scînduri noi. La final, podul era din nou practicabil și, odată cu renașterea sa, a apărut un nou obicei: fiecare om care traversa podul lăsa un bănuț pentru întreținerea lui, astfel încît să nu mai fie luat de ape. Nimeni în particular nu a instituit taxa de pod. Pur și simplu, așa cum trasaseră străzi fără să se priceapă la urbanism, oamenii înțeleseseră valoarea podului fără să fie siliți de cineva.

În cîteva zeci de ani, Kamza a crescut, ajungînd, în prezent, la peste o sută de mii de locuitori și dobîndind statutul de oraș, un statut nicicînd rîvnit căci toți locuitorii săi se așezaseră în periferia Tiranei, unde munceau și unde și-ar fi dorit și să trăiască. Odată cu ridicarea sa la statut de municipalitate, au început lucrări publice care implică demolarea unor vaste zone rezidențiale căci, din punctul de vedere al administrației, acele case nu există, așa cum nici podul nu există. Deceniile de autonomie s-au încheiat, ele fiind înlocuite cu o heteronomie impusă prin forță și care, deși vizează binele comun, îl înfăptuiește cu anasîna, fără să-i facă pe locuitori cu adevărat fericiți.

Foarte interesant este faptul că libertatea totală a locuitorilor din tulburii ani 1990 nu a generat o anarhie urbană, căci densificarea progresivă a zonei rurale a Kamzei a condus la apariția unui oraș în toată regula, cu lăcașe de cult, școli și magazine unde, în ciuda faptului că populația era săracă, cel puțin exista speranță. Iar această speranță i-a făcut pe locuitori să construiască cît au putut ei de bine case, dar și poduri care să lege casele între ele. Demolarea locuințelor construite din trudă înseamnă sfîrșitul unui vis și înlocuirea speranței cu strategii, a libertății cu supunerea obținută prin forță. Alungarea oamenilor care au clădit podul înseamnă destrămarea unor comunități a căror existență în sine reprezenta un patrimoniu imaterial de care orașul ar fi putut să se slujească în continuare, dacă ar fi ales dialogul în locul buldozerelor. Gestul de forță al administrației nu este lipsit de precedente variate din punct de vedere istoric și geografic, ceea ce nu-l face însă mai scuzabil. Privind în urmă, încerc să găsesc exemple cînd săracii pașnici au fost chemați la tratative de puternicii zilei și îmi vin în minte doar foarte puține...

***Lorin Niculae** este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

PUBLICITATE

CONFERINȚELE
DILEMA VECHE
LA ARAD

- SALA REGELE FERDINAND, PRIMĂRIE
- SALA CINEMATORGAFULUI ARTA
- SALA MARE A TEATRULUI CLASIC

20-22 APRILIE

TEODOR BACONSCHI
SEVER VOINESCU
HORAȚIU MĂLĂELE
NICULAE URS
TONI GRECU
IOAN T. MORAR

COMEDIA LUMII

organizat de: GMMC DILEMA VECHE
finanțat de: CMCA
sponsori: OPEL CITROËN GRUP WEST
partener: TEATRUL CLASIC

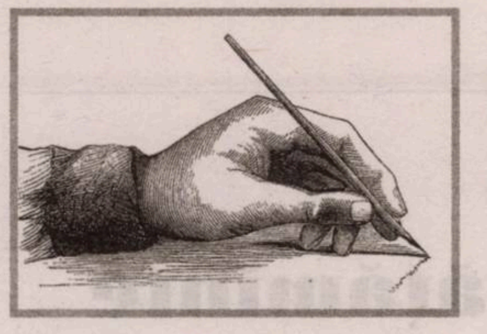

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Invazia din librării

De la declanșarea invaziei militare în Ucraina, în februarie 2022, librăriile au fost și ele inundate cu cărți despre Vladimir Putin și Rusia. Este vorba – dar enumerarea nu e exhaustivă – de biografii, de cercetări privind cercul de putere prezidențial, de bilanțuri militare și politice ale administrației putiniste care, iată, a depășit două decenii. În ultima sută de ani, dacă mi se îngăduie o suprapunere ușor neglijentă între URSS și Rusia, doar mandatul lui Stalin la Kremlin a fost mai lung decît cel al lui Putin, altfel că acesta din urmă l-a întrecut deja și pe „gerontocratul“ Brejnev.

Și am să enumăr cîteva titluri apărute anul trecut și în acest an. *Putin, obsesia imperiului* este o carte de interviuri cu Armand Goșu, profesor la Facultatea Științe Politice a Universității din București. Volumul stabilește cu claritatea expunerii cu care autorul ne-a obișnuit cadrele în care evoluează astăzi Rusia condusă de Putin. Ar fi și cartea *Rusia lui Putin*, scrisă de Anna Politkovskaia, jurnalista care a prins foarte puțini ani din epoca lui Putin, pînă să fie asasinată în fața locuinței sale din Moscova, dar care a realizat rapid direcția în care se îndrepta politica noului lider de la Kremlin. Aș menționa și *KGB-ul la putere. Sistemul lui Putin*, aflată la a doua ediție în românește, volumul sovietologului Thierry Wolton, autor al unei lucrări cuprinzătoare privind istoria mondială a sistemelor comuniste din secolul trecut. Lista de titluri ar putea continua, exemplele socotindu-se cu zecile.

Din această „serie Putin“ declanșată recent, mă opresc asupra a două volume aparent opuse, dar de fapt complementare. *Magul de la Kremlin* a lui Giuliano da Empoli este un roman de succes, care a cîștigat anul trecut Marele Premiu al Academiei Franceze. Ineditul cărții constă în perspectiva asupra lui Vladimir Putin, care nu e nici politologică, nici biografică, ci una pe care aș numi-o subiectivă. Ea îi aparține lui Vadim Baranov, personaj prezentat drept cel mai apropiat consilier al liderului rus, fiu de activist sovietic și în același timp nepot de aristocrat rus. Baranov, „magul de la Kremlin“ care dă titlul romanului, oferă explicațiile „rusești“ ale acțiunilor și deciziilor „Țarului“ Putin, într-o succesiune care urmărește cariera acestuia între 1999 și 2022. Explicațiile pot fi iritante prin erorile de interpretare comise, dar cititorul nu trebuie să piardă din vedere faptul că asistă la justificările puterii autohtone. Din această perspectivă, empatia dovedită de autor în reconstituirea unui astfel de discurs reprezintă o dovadă a talentului narativ al acestuia. Ca exemplu aș da ideea năstrușnică a unei presupuse laturi artistice a regimurilor lui Stalin și Putin. Procesele înscenate ale lui Stalin, spune personajul lui da Empoli, au fost reprezentații artistice bine regizate, gîndite special pentru a domoli frustrarea poporului. Putin ar fi înțeles această funcțiune a lor și, dînd și el dovadă de talent regizoral, a pus la rîndu-i în scenă ceva asemănător, și anume arestarea lui Mihail Hodorkovski. Istoricii ar putea însă avea destule obiecții față de această interpretare fantezistă a Terorii staliniste/putiniste, dar nu pe teren istoric se situează cartea lui da Empoli. Este vorba, cum am spus, de o încercare de circumscriere a unei perspective valabile local, în lumea sau mai degrabă logica rusă.

Scriitorul își numește personajele cu numele reale: Vladimir Putin, Boris Elțîn, Mihail Hodorkovski, Boris Berezovski și așa mai departe. La momentul „recrutării“ ca prim-ministru, Putin e șeful FSB cu sediul la Lubianka, „cea mai înaltă clădire din Moscova, căci din beciurile sale se vede Siberia“, după cum o descriau deținuții din timpul lui Stalin. Dar această introducere este schematică. De fapt, după prăbușirea comunismului, Vladimir Putin a plecat din KGB, încercînd într-o țară aflată în colaps să își facă un rost mai întîi la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, apoi pe lîngă primarul orașului, în calitate de consilier. Astfel de amănunte nu se află în romanul lui da Empoli, ci într-o lucrare mult mai densă din punct de vedere al informației: *Războaiele lui Putin. De la războiul din Cecenia la invazia din Ucraina*, scrisă de istoricul și analistul Mark Galeotti. Autorul britanic nu este la primul titlu în românește despre Rusia lui Putin, el semnînd și *O scurtă istorie a Rusiei. De la cneazul Rurik la Vladimir Putin* și *Hai să vorbim despre Putin. Ce nu înțelege Occidentul*. Volumul cel mai recent, pe lîngă informația biografică exactă, prezintă și o teză conform căreia venirea la putere a lui Vladimir Putin a însemnat și cea mai amplă revizuire de doctrină militară din Rusia de la al Doilea Război Mondial încoace. Este un alt gen de lectură care arată că, în ceea ce privește literatura despre liderul de la Kremlin, oferta din librăriile românești acoperă un spectru divers, de la roman și ficțiune pînă la analizele de specialitate, politice și militare.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

■ ■ ■

George CORNILĂ

Case cu lei

Expresii artistice ale fascinației omului pentru lei există de cel puțin patruzeci de milenii, după cum atestă descoperirile arheologice de la Hohlenstein-Stadel. Vînătorul timpuriu era vrăjit de marii carnasieri, cărora le atribuia înalte atribute morale. Rostul picturilor rupestre era, aparent, acela de a închega o legătură cu entitățile reprezentate, de împrietenire cu cel puternic. În același timp, consumarea cărnii și îmbrăcarea blănii animalului răpus aveau ca ultim scop însușirea calităților sale și asumarea rolului său de prădător alfa. Leul este, evident, întruparea puterii și a vitejiei. Supranumele firesc pentru un războinic neînfricat este Inimă de Leu. Ilustrația cărții Forță din Arcana Majoră a Tarotului înfățișează un leu supus. Hercule, Samson și Daniel au învins lei, primii doi prin forță brută, al treilea prin credință.

Feluritele demersuri plastice din Elada, Egipt, Roma, Dacia, Colchis, Israel, Persia, Asiria, India, China, Kampuchea sau Japonia au arătat leul ca un erou civilizator, ca simbol solar, ca marcă a monarhiei sau ca paznic de comori. Această ultimă ipostază ne interesează în articolul de față. Grifonii, lei cu cap și cu aripi de vultur, apărau aurul hyperboreilor de lăcomia arimaspilor. Într-o altă variantă, aceștia erau chiar cîinii de pază ai lui Zeus. Sfinxul, o altă fiară cu alură leonină, de data aceasta androcefală, avea același rol. Cel egiptean (androsfinxul) veghea asupra sufletelor morților – la fel și leii funerari descoperiți la Alburnus Maior –, pe cînd cel grecesc (ginosfinxul) păzea răspîntiile. În Orașul Interzis, cîte o pereche de lei stă de strajă la intrarea în aproape fiecare edificiu. În credința populară orientală, acești *shi*, găsiți odinioară în fața a numeroase palate, temple și morminte și mai recent la ușile hotelurilor, restaurantelor și magazinelor, alungă duhurile rele și țin la depărtare oamenii răuvoitori.

Sînt lucruri știute sau măcar intuite. Nu le voi aprofunda aici, așa cum nu voi insista nici asupra rolului leului în mitologie, religie și astrologie, nici nu voi vorbi despre importanța acestuia în heraldică, chiar dacă voi împrumuta unii termeni din respectiva disciplină, nici în numismatică sau onomatologie, nu mă voi opri nici măcar asupra motivului leului în literatură, chiar dacă acest articol a pornit de la o carte, în speță romanul *Abraxas* de Bogdan-Alexandru Stănescu – locuința familiei Lucescu ar merita o analiză de sine stătătoare –, ci mă voi limita la arhitectură, în fapt la întrebuințarea simbolului leului în arhitectura civilă într-una dintre cele mai însemnate ipostaze ale sale: cea de protector al căminului.

Dintre așa-numitele Case cu Lei, am ales trei: una din Timișoara, una din Constanța și una din București. Le luăm în ordine, după anul construcției.

În Piața Unirii din Timișoara stă Casa Lajos Weisz, în stil baroc austriac, cea mai veche dintre cele trei, amintită pentru întîia oară în 1758. Arhitect neidentificat. Aici au ființat ospătării, băcănii, prăvălii, galanterii și birouri administrative. Cea mai interesantă firmă, Zur golden Sonne (La Soarele de Aur), face trimitere la caracterul solar al leului. Acesta, în atitudine *rampant* și înarmat cu sabie, se regăsește pe stema Banatului. Un aspect inedit, pe lîngă cei doi lei în atitudine *dormant* de pe atic, putem vedea un fronton cu grifoni. În prezent (a se citi de șapte ani încoace), clădirea se află în proces de reabilitare. Din păcate, leii sînt în stare avansată de deteriorare.

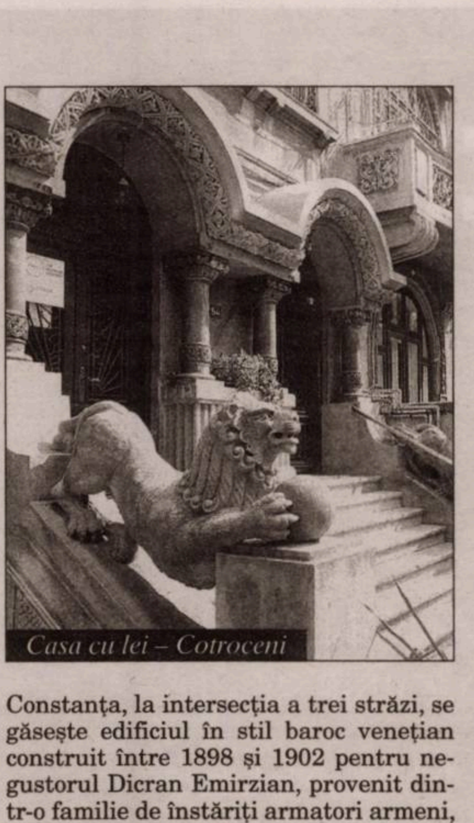

Casa cu lei – Cotroceni

Nu departe de Piața Ovidiu din Constanța, la intersecția a trei străzi, se găsește edificiul în stil baroc venețian construit între 1898 și 1902 pentru negustorul Dicran Emirzian, provenit dintr-o familie de înstăriți armatori armeni, după un proiect semnat de Daniel Renard (același arhitect care a desenat planurile Cazinoului de pe faleză). Sar în ochi cele patru coloane pe capitelurile cărora veghează tot atîția lei în atitudine *sejant*, privind mîndri în zare, cu licheni verzui în coame. Pe lîngă un indicator al status-ului social, leul este, alături de vultur, un simbol al vechilor regate armene. În clădire au ființat de-a lungul timpului o bancă, o agenție de transporturi, un hotel, un restaurant, birouri ale administrației austro-ungare, o întreprindere comunistă, precum și o lojă masonică. În interbelic, era un loc al petrecerilor și al plăcerilor ilicite. Clădirea a fost recent achiziționată de o companie privată al cărei reprezentant promite restaurarea sa.

La poalele Parcului Romniceanu din Cotroceni se găsește o vilă în stil neoromânesc, asemănătoare unei cule masive, cu trei caturi. Fațada impunătoare prezintă două uși monumentale și logii bogat ornamentate cu *rinceaux*. Mai multe surse o dau ca proiectant pe Virginia Andreescu Haret, prima femeie arhitect din România și mintea responsabilă pentru unele dintre cele mai spectaculoase reședințe bucureștene. Anul finalizării construcției este, din cîte se pare, 1927. Treptele de la intrare sînt flancate de doi lei protejînd cîte un glob, asemenea leilor familiei Medici (vezi și leul roman din Colecția Albani, dar și leii dinastiei Qing). În prezent, este sediul unei firme private.

Cît și-au îndeplinit misiunea tăcuții paznici într-o lume desacralizată este greu de spus. Cert este că, după scurgerea unui veac în două dintre cazuri și a aproape trei veacuri în celălalt, clădirile respective încă stau în picioare. Este aici o comuniune a prezentului cu trecutul pe care adeseori o trecem cu vederea, căci ne-am obișnuit să trăim simultan în mai multe ere. Dincolo de spectacolul sculptural, leii de piatră rămîn un simbol al sacralității familiei și a căminului. Un alt aspect omis, din cauza reprezentării leilor ca masculi solitari, stăpîni, cîrmuitori, regi, este sociabilitatea acestora, rar întîlnită printre carnivore. Leul înseamnă astfel nu doar orgoliu, ci și devotament, forța feroce care se trezește în cel nevoit să-i apere pe ai săi. Statuile leonine, fie că se găsesc pe acoperișuri, capiteluri sau la intrări, sînt modul omului modern de a-l avertiza pe străinul care vrea să-i cale pragul: *Hic sunt leones*.

***George Cornilă** este prozator, publicist și traducător. Cel mai recent volum al său,* Hasdeu. Duhuri, *a apărut anul acesta în cadrul colecției „Biografii romanțate“ a Editurii Polirom.*

■ ■ ■

„Cred cu tărie că cinema-ul trebuie să fie divers“

– interviu cu regizorul Cristian MUNGIU –

American Independent Film Festival este unicul eveniment de la noi dedicat filmului cult american contemporan, care susține totodată cauze umanitare și sociale. Evenimentul e precedat de un concurs de scenarii (Write a Screenplay for...), *aflat la a 5-a ediție, și are o componentă puternic formativă, beneficiind și de prezența unor personalități ca Steven Spielberg sau Sebastian Stan care au vorbit pentru publicul cinefil bucureștean. Coincidență sau nu, pe 26 aprilie filmul* R.M.N. *al lui Cristian Mungiu se lansează în SUA și în Canada. Am avut șansa unei întîlniri cu regizorul **Cristian Mungiu** care a povestit pentru* Dilema veche *despre programul Festivalului de film american pe care îl organizează la București și Cluj împreună cu echipa Cinemascop, dar și despre viitoarea proiecție caritabilă a filmului său în America, unde îl va avea ca partener de discuție pe actorul Ethan Hawke.*

Les Films de Cannes à Bucarest (LFDC) a avut o primă ediție acum 13 ani și coincide, am citit, cu sugestia lui Thierry Frémaux exprimată la o întîlnire în Buenos Aires... Cum a apărut American Independent Film Festival (AIFF) la București?

AIFF a apărut în urma constatării că publicul din România este cucerit de filmele americane, identifică preponderent cinema-ul cu filmele americane – pentru că în România nu a existat nici o politică culturală care să contrabalanseze această promovare a SUA și a valorilor americane prin film. Și atunci ne-am gîndit că un prim pas ar fi să nuanțăm un pic – și să arătăm publicului de la noi că există și filme americane narative, cu un fond de idei în spate, subtile, complexe și cu mai puține stereotipuri, și că cinema-ul american nu înseamnă doar *blockbustere*. Totodată, căutam o modalitate de a conștientiza publicul de anumite cauze umanitare și sociale în cel mai nedidactic mod posibil, și atunci ne-am gîndit că un eveniment la care luîndu-ți bilet la un film deja susții o cauză socială e cea mai potrivită cale – căci toate încasările din bilete la AIFF se donează întotdeauna. Totodată, ne străduim să consolidăm American Independent Film Festival ca un eveniment care să includă, pe de o parte, o componentă formativă, de *training*, și alta de *lifestyle*, de experiență socială mai amplă decît doar vizionarea unui film, iar în sensul ăsta prezența unor oameni de film cunoscuți precum Ethan Hawke sau Sebastian Stan a ajutat foarte mult. În esență însă, atît Les Films de Cannes à Bucarest, cît și American Independent Film Festival sînt încercări de a agrega o comunitate – de a crea legături sociale și schimburi de idei între oameni, pornind de la proiecții de filme care nu sînt doar *entertainment*.

Sînteți cunoscut în primul rînd ca regizor și scenarist, dar și ca organizator de evenimente culturale. În ce fel cea de-a doua postură vă ajută să intuiți mai bine așteptările publicului cinefil?

Nu știu dacă există un singur fel de public, sper că nu – căci altfel publicul din România strigă în gura mare ce vrea: *entertainment*, dar care pe română se traduce deocamdată mai degrabă prin caterincă, panaramă, mișto, glume fizice. Nu îl judec, constat – și sînt de acord că avem cu toții nevoie de *entertainment*, dar cred că se pot face comedii și filme de public și un strop mai sofisticate de atît și, pe de altă parte, cred cu tărie că cinema-ul trebuie să fie divers, să propună povești pentru categorii diferite de public, cu gusturi și educații diferite. Pregătim noi înșine niște proiecte mai orientate către public, printre care *Amintiri din Epoca de Aur 3 – on the dark side of humor*, dacă pot să mă exprim așa.

Festivalul Filmului Independent American e precedat în ultimii ani de un concurs de scenarii care s-a concentrat pe două genuri: comedie sau thriller. Cîți scenariști au aplicat și ce se va întîmpla cu „poveștile finaliste“?

Da, sîntem deja la a 5-a ediție din *Write a Screenplay For... (WSF)*, iar evenimentul a crescut foarte mult și a devenit, încă de anul trecut, internațional. Pe scurt, *WSF*, organizat anul acesta de Asociația Cinemascop cu sprijinul PRO TV, e ceva între un *workshop* și un concurs de scenarii care însoțește AIFF și care permite oricărui scenarist profesionist sau amator să propună o poveste de film sau serial. Toate poveștile astea sînt citite, analizate, apoi au loc discuții cu scenariștii, se aleg cele mai bune dintre ele, care intră într-un program de dezvoltare susținut de oameni din industrie (scenariști, *script doctor*-i, *trainer*-i, *show-runner*-i, producători), iar în final cele mai bune proiecte din cele dezvoltate au șansa să intre efectiv în producție și să devină filme. E cea mai democratică și accesibilă cale de a intra în industrie, deschisă oricui. *Spy/Master*, al cărui prim episod va fi proiectat în prima zi a AIFF și care e primul serial românesc selecționat în secțiunea de serii a Berlinalei, e o producție HBO dezvoltată pe baza unui proiect descoperit prin *WSF*. Anul ăsta am primit peste 300 de aplicații (mai multe ca la CNC) din România, Ungaria, Grecia, Italia și pînă la Australia, Brazilia ori Algeria. Am discutat personal eu și Gabriela Iacob, *Head of Scripted Content Development* la PRO TV, care susține *training*-ul pe partea de serii cu peste douăzeci de scenariști, pe parcursul AIFF îi vom alege pe cei 6-8 care continuă, iar pînă în octombrie ei vor lucra la dezvoltarea scenariilor sub îndrumarea Gabrielei și a Mariettei von Hausswolff von Baumgarten – o reputată specialistă din Suedia. În octombrie, pe perioada LFDC se vor anunța proiectele cîștigătoare, care fac pasul spre intrarea în producție.

Nu mă pot gîndi la filme americane, fie ele independente sau nu, fără a avea în minte vedetele în jurul cărora admirația și comentariile noastre se construiesc. Au venit la festival, în 2017, John C. Reilly și Joaquin Phoenix, ca să dau doar două exemple. Cine vor fi invitații vedetă din acest an și în ce filme îi vom vedea?

Anul ăsta, AIFF începe în aprilie în București și Cluj, continuă cu proiecții prin țară și are un al doilea week-end în iunie, la Roaba de Cultură, sub forma unei experiențe mai complexe de *lifestyle*, incluzînd componente de *food & concerts*. În perioada aceea așteptăm și oaspeții în carne și oase – pentru zilele de proiecție din aprilie ne vom limita la întîlniri prin Zoom –, însă după cum a arătat *masterclass*-ul cu Steven Spielberg de anul trecut și ținînd cont că avem doi cîștigători de Oscar în program, și acestea pot fi foarte intense.

© Song Xiangyang

Cît de ușor sau de greu este să includeți în selecție un titlu premiat recent la Oscar cum este The Whale *cu Brendan Fraser? E România o miză financiară pentru distribuitorii filmelor americane?*

Nu, nu e o miză semnificativă căci e o piață mică și da, a devenit foarte greu astăzi să aduci genul ăsta de titluri căci există tot mai puține filme independente produse în afara studiourilor mari ori a platformelor de *streaming*. S-au făcut eforturi foarte mari ca publicul din România să poată vedea, în premieră, *Women Talking* (un Oscar pentru cel mai bun scenariu adaptat) și *The Whale* (Oscar pentru cel mai bun actor într-un rol principal), precum și *A Thousand and One* – cîștigător la Sundance – sau *Beau is Afraid* cu Joaquin Phoenix în rolul principal. De aceea și sper ca publicul să răspundă pe măsura eforturilor care se depun, pentru că se angajează enorm de multă energie pentru ca aceste filme să ajungă să fie văzute în România și efortul ăsta merită continuat atîta timp cît publicul le dorește.

Filmele realizate în afara sistemului hollywoodian ajung la tot mai mulți spectatori. Îmi vine în minte acum Aftersun *regizat de scoțiana Charlotte Wells, care nu era deloc cunoscut publicului larg înainte de nominalizările de anul acesta la multiple festivaluri, la care s-a adăugat cea de la Oscar. Să fie doar o întîmplare fericită succesul acestui titlu?*

Pentru orice titlu care ajunge vizibil internațional sînt foarte multe de care nu auzi, din păcate, niciodată. Eu sper ca publicul să descopere la AIFF filme precum *I Like Movies* sau *Funny Pages*, foarte personale și puternice, dar beneficiind de mai puțină vizibilitate deocamdată, căci vor intra în *awards season* abia la toamnă. În cazul lui *Aftersun* e vorba de efectul vizibilității date de Oscaruri. Este un exemplu că, dacă faci un film puternic, el va ieși în evidență în cele din urmă, iar tendința asta e tot mai vizibilă de cînd Academia Americană de Film și-a deschis porțile tot mai multor cineaste și cineaști non-americani. Pînă acum zece ani nu ar fi fost posibil ca filme precum *Parasite*, *Drive my car*, dar și *Aftersun* să capete atîta expunere – și premii.

În 2022, toate încasările festivalului au fost direcționate către refugiații ucraineni și către salvarea animalelor de companie din Ucraina. Anul acesta, banii din vînzările biletelor merg către salvarea și protecția animalelor. Cum alegeți organizațiile respective?

Mai precis, anul acesta încasările își propun să susțină acele ONG-uri care luptă pentru o legislație care să împiedice transportul de animale vii. Nu e tocmai greu să-ți sară în ochi această necesitate dacă ai o minimă empatie față de alte ființe și vezi cîtă nepăsare și cruzime persistă în România pe tema asta. Sigur, sîntem o țară în care nu am rezolvat încă problemele oamenilor, dar dacă te gîndești un pic la chinul acelor zeci de mii de oi care s-au înecat încet sau al mieilor din care jumătate mor călcîndu-se în picioare între ei în camioane, înainte să ajungă la destinație, nu poți decît să speri că putem încerca să reglăm problemele animalelor deodată cu cele ale oamenilor și nu după. Căci altfel, în România, riscăm să nu mai ajungem vreodată și la ele.

La ce tip de discuții vom putea participa cu ocazia festivalului și ce teme vor fi argumentate?

Vineri, în prima zi de festival, va avea loc o discuție profesională deschisă deopotrivă presei și publicului, și anume cea despre relația dintre așa-zisa lege a *cash-rebate*-ului și industria locală de film. Pe românește, încercăm să urgentăm adoptarea și în România a unei legislații de tip *cash-rebate* care să atragă din nou producții internaționale mari (singurele țări din Europa care nu au în acest moment o asemenea legislație fiind Belarus și România) și, pe de alta, să vedem cum putem sprijini prin această măsură deopotrivă și industria locală de film, căci avem puțini tehnicieni, iar filmele românești își permit tot mai greu să îi atragă în producții locale atunci cînd concurează cu filme cu bugete mari – or trebuie să rezolvam o problemă fără să creăm o alta. Sîmbătă are loc *masterclass*-ul Gabrielei Iacob despre seriile TV, iar duminică discuția cu ONG-urile despre chestiunea legislației pentru animale. Toate detaliile sînt pe filmedefestival.ro.

Coincidență probabil, filmul R.M.N. *se lansează în Statele Unite ale Americii imediat după ce se termină AIFF la București...*

E și nu e o coincidență căci, profitînd de faptul că AIFF și începutul exploatării *R.M.N.* în America de Nord (SUA și Canada) au loc cam în același timp, organizăm proiecții caritabile cu *R.M.N.* cu ambele ocazii. În SUA va avea loc o proiecție caritabilă pe 26 aprilie la IFC Center (Indepedent Film Center, *nota red.*) cu invitați din lumea filmului și a *charity*-ului, proiecție însoțită de un *chat* despre film pe care îl voi avea cu Ethan Hawke. Toate încasările vor fi donate către Asociația OvidiuRo pentru programe de educație și lectură pentru copii din medii defavorizate. În România, proiecția caritabilă cu *R.M.N.* va avea loc pe 27 aprilie la Cinema „Elvire Popesco“, iar încasările vor merge către ONG-urile pentru animale. Proiecția din România e una din ultimele șanse de a vedea *R.M.N.* pe ecrane înainte ca filmul să intre pe platforme care să permită vizionarea lui de acasă – însă pe ecrane mai mici. Întrucît aceste proiecții se întîmplă să coincidă cu ziua mea de naștere (sînt născut la miezul nopții de 26 spre 27), sper ca mulți spectatori să-mi facă un cadou venind la aceste *screening*-uri și susținînd cauzele sociale ale acestei ediții.

(varianta integrală a interviului pe www.dilemaveche.ro)

interviu realizat
de Roxana CĂLINESCU

Cu ochii-n 3,14

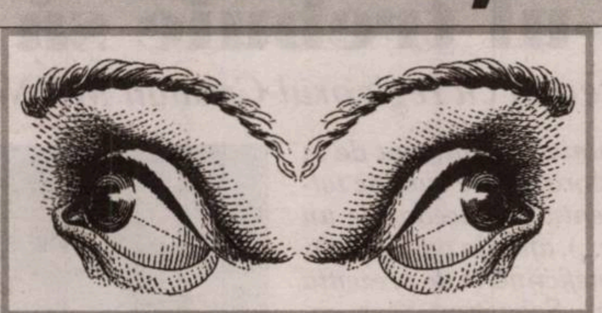

ZILELE TRECUTE, DUPĂ CE UN BĂRBAT ȘI O FEMEIE AU DESCOPERIT O CONCLUZIE, REZULTATELE ACESTEI DESCOPERIRI NE PERMIT SĂ DESCOPERIM O PERECHE DE ARANJAMENTE MAI PUȚIN OBIȘNUITE

■ Pe fondul antipatiei crescînde a indonezienilor pentru ruși și ucraineni deopotrivă, un turist rus a fost expulzat din Indonezia, zilele trecute, după ce a postat pe platformele de socializare o fotografie indecentă care-l surprinde pe individ fără pantaloni pe vîrful muntelui Agung (muntele zeilor). Mai importantă decît superstițiile și spectrele spirituale ale unui popor este categoric bărbăția. (**I. M.**)

■ Un bărbat și o femeie au furat dintr-un apartament din București un seif în care se aflau 500.000 de euro. Se pare că au mers la pont și apoi la păcănele. (**A. M. S.**)

■ Numele fostului guvernator al așa-numitei Republici Populare Donețk, anexate cu forța de Rusia (și pe care administrația de la Kremlin l-a transferat recent în regiunea Omsk din Siberia), este destul de clar: Vitalii Hoțenko. De curînd, niște hackeri ucraineni, care au reușit să spargă coduri ale unor canale de comunicare rusești, au descoperit cine a ordonat anul trecut bombardarea maternității din Mariupol și a teatrului în care se adăposteau sute de civili. E vorba de un colonel cu un nume la fel de clar: Serghei Atroșcenko. S-ar putea zice că indivizii pomeniți își respectă numele. (**A. M.**)

■ Anul acesta, *Micul Prinț* a împlinit 80 de ani, povestea lui Antoine de Saint-Exupéry fiind lucrarea cea mai tradusă din lume, după Biblie și Coran. Acest top poate fi interpretat și ca o concluzie, de vreme ce „Adulții nu înțeleg niciodată nimic singuri și este obositor pentru copii să le dea mereu și mereu explicații“. (**S. G.**)

■ „În urmă cu aproximativ 170.000 de ani, oamenii găteau și mîncau melci uriași de pămînt“, susține o echipă de cercetători de la Universitatea Witwatersrand din Johannesburg, Africa de Sud, într-un recent studiu care conchide că rezultatele acestei descoperiri „nu ne arată doar obiceiurile alimentare ale strămoșilor noștri, ci ne permit, de asemenea, să descoperim cîte ceva despre viața socială complexă a lui *Homo sapiens* timpuriu“. Adevărul e că doar un om complex poate degusta asemenea delicatese. (**S. G.**)

■ Cei mai scumpi pantofi sport vînduți vreodată: o pereche de încălțăminte purtată de Michael Jordan, în ultima sa finală din NBA, s-a cumpărat de curînd la licitație cu 2,2 milioane de dolari. 1,1 milioane de dolari bucata. (**A. M. S.**)

■ O nuntă la care cu siguranță a plîns toată lumea este cea a unui cuplu înstărit din Filipine. Asta pentru că ceapa, aliment care ajunsese pe piața neagră de trei ori mai scump decît carnea de pui și a trebuit să fie importat, a fost vedeta: mireasa a pășit spre altar purtînd un buchet de cinci kilograme de ceapă roșie, domnișoarele de onoare aveau și ele pe braț niște aranjamente cu aceeași legumă, iar invitații la nuntă au primit ceapa pînă și pe post de suvenir comestibil. Se pare că ceremonia a implicat nu mai puțin de 150 de kilograme de ceapă, care ulterior au făcut furori în bucătăriile oamenilor. (**A. A. D.**)

■ Cîteva nume de localități din România mai puțin obișnuite: Afumați (Ilfov), Amărăștenii de Sus (Dolj), Băicoi (Prahova), Bălești (Vaslui), Beliș (Cluj), Boldu (Buzău), Borăscu (Gorj), Buda (Vaslui, Ilfov, Prahova), Bulbucata (Giurgiu), Calu (Neamț), Căcăcioasa (nume de lac, Vîlcea), Căcăina (Vaslui), Căpățîna Porcului (Brașov), Căpruța (Arad), Cîrpa (Caraș-Severin), Cioara de Sus (Alba), Ciuperceni (Gorj), Cocoșești (Alba), Colți (Buzău), Coțofenii din Dos (Dolj), Crăciunelu de Jos (Alba), Cumpărătura (Suceava), Curvă (Gorj), Dor Mărunt (Călărași), Fălcoi (Olt), Flămînzeni (Ilfov), Flămînzi (Botoșani), Fundătura (Cluj), Fundu Moldovei (Suceava), Fututa (Sibiu), Gogoșari (Giurgiu), Iapa (Maramureș), Iepureni (Iași), Însurăței (Brăila), Jupa (Caraș-Severin), Labașinț (Arad), Măciuca (Vîlcea), Mădulari (Vîlcea), Mierleștii de Sus (Olt), Milcoiu (Vîlcea), Miroși (Argeș), Muereasca (Vîlcea), Păros (Hunedoara), Pîrțeștii de Jos (Suceava), Prăjești (Neamț), Sacu (Caraș-Severin), Sculeni (Iași), Spermezeu (Bistrița-Năsăud), Stîlpu (Buzău), Șpring (Alba), Știrbăț (Suceava), Tețcoiu (Dîmbovița), Toporu (Giurgiu), Trebuci (Ilfov), Udați-Mînzu (Buzău), Urlați (Prahova, Vaslui), Vărsătura (Brăila), Vîrteșcoiu (Vrancea). (**M. P.**)

TE ROG
SA FII
RESPECTUOS

© M. Pleșu

IATĂ, SE DOVEDEȘTE CĂ MULȚI OAMENI VISEAZĂ SĂ OBȚINĂ UN CERTIFICAT DE PROGRAMATOR PASIV

■ „Dacă ignoranța este o binecuvîntare, atunci de ce sînt ignoranții atît de furioși?“ Iată o întrebare fundamentală pusă de caricaturistul Shannon Wheeler. (**M. C.**)

■ Autoritățile iraniene au anunțat că vor folosi tehnologia de recunoaștere a chipului pentru a identifica femeile care nu poartă *hijab.* Încă o dată se dovedește că progresul este folosit *și* împotriva oamenilor. (**M. C.**)

■ Pentru că mulți oameni visează la căsnicii poligame: zilele trecute, în India, un bărbat proaspăt căsătorit a murit în urma unei explozii. Se pare că fostul partener al soției, căsătorit cu două femei deja la rîndul său, ascunsese explozibil în cadoul de nuntă pe care îl oferise cuplului proaspăt căsătorit. Potrivit mărturiilor inculpatului, motivația faptei a fost dorința de a se căsători și cu fosta parteneră; se vede încă o dată că – fie și sub generozitatea legii morale și sociale – poliamoria e o treabă fatală. (**I. M.**)

■ Cînd cea mai înaltă femeie din lume, turcoaica Rumeysa Gelgi, în vîrstă de 26 de ani și măsurînd 215,16 cm, a călătorit prima dată cu avionul, de la Istanbul la San Francisco, a fost nevoie să fie montată o targă și desființate șase scaune. Tînăra suferă de sindromul Weaver, o afecțiune extrem de rară care a determinat creșterea excesivă a oaselor și cu care a fost diagnosticată încă de la patru luni, și se poate deplasa numai cu ajutorul unui scaun cu rotile. Din pricina problemelor de sănătate, școlarizarea pentru Rumeysa s-a făcut acasă, dar asta nu a împiedicat-o să aibă performanțe academice și să obțină, recent, un certificat de programator tocmai de la Harvard. (**A. A. D.**)

■ Astăzi avem nume de firme din Sîntandrei, Marghita și Beiuș, județul Bihor: West Zebra SRL, Ciocobel Invest SRL, Ciocanul SRL, Topzol Idei SRL, Flagelo SRL, Șah Mat Dev Consult SRL, Șalăul Albastru SRL, Auto Efect SRL, Autograf SRL, Piticii Fericiți SRL, Horgspicul Prodagro SRL, Agro Vaca SRL, La Rechinul SRL, King Canalization SRL, Ascensionem SRL, Psalmi SRL, Pro Ortodoxia SRL, Pro Kamarad SRL, Pro Detaliu SRL, Detalii Perfecte SRL, Ramonel SRL, Bătrânul Pădurar SRL, Let's Go Viokuk SRL, Drum De Aur SRL, Transform Metal SRL, Luigi Co Ovin SRL, Doi Lupi Prest SRL, Mishmishro SRL, Gaz Kazan Szerviz SRL, Balastiere Gabi SRL, Grasu Măcelaru Rzv SRL, Euroventilație SRL, Soarea Soarelui SRL, Acces To You SRL, Trafic De Artă SRL, Anexa SRL, Construct Scut SRL, Azur Chimicale SRL, Reflex & Cromatic Concept SRL, Oierul SRL, Tipografia In Rainbows SRL, Via Vita SRL, Keops Relax SRL, Viața Nouă Prod Impex SRL, Stivuitor Center SRL, Construcții Pasiv SRL, New Pozitiv Impact SRL, Hispano & Balcanic SRL, Evalrisc SRL, Imperiul Luxdom SRL, Exotica Exim SRL, Divin Lumea Fructelor SRL, Înfrățirea Trading SRL, Mandarina Eveniment SRL, Post Nubila Phoebus SRL, Logica Fox SRL, Trei Fagi SRL, Artafierului SRL, Club Fotbal Sintetic SRL, Gazon SRL, Elephant System SRL, Instaltermoprompt SRL, Tabu Social Events SRL, Configurator De Experiențe SRL, Magia Uleiurilor SRL, Valoris Electron Infinity SRL, Simplu Iunie SRL, Secret SRL. (**D. S.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.775
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **994** ■ 27 aprilie – 3 mai 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Creștinism necreștinesc“

pagina 3

MARIA IORDĂNESCU

„Printre focusări și determinare...“

pagina 10

IN MEMORIAM

Radu Cosașu

pagina 18

Pierdut uzul rațiunii

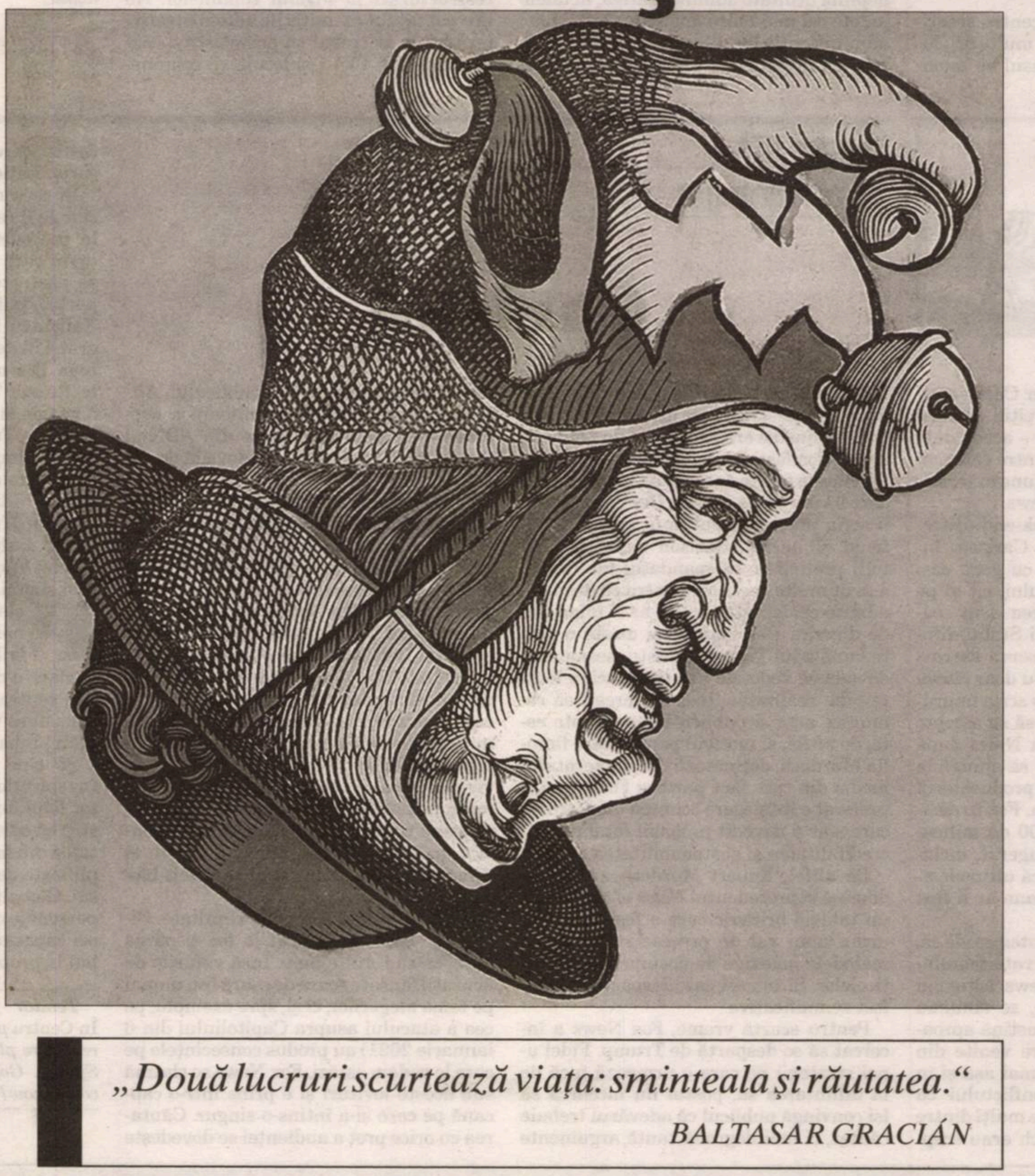

„Două lucruri scurtează viața: sminteala și răutatea.“

BALTASAR GRACIÁN

Constantin RUDNIȚCHI

viața de **capital**

Imposibila schimbare

Subiectul reorganizării teritoriale s-a redeschis. Probabil pentru scurt timp. Nicăieri nu este mai vizibilă diferența de viziune dintre sectorul public și cel privat decît pe această temă. În sensul că mediul de afaceri a susținut de fiecare dată o schimbare la nivelul organizării teritoriale din România. Argumentele au fost logice, pe de o parte, cele economice, de reducere a cheltuielilor bugetare, pe de altă parte, reorganizarea teritorială trebuie însoțită de un proces de digitalizare care să nu îndepărteze cetățenii de instituțiile statului.

Marii opozanți ai unei reorganizări teritoriale au fost politicienii locali, cei care formează ceea ce se numește „baza“ partidelor: primarii de localități mici, președinții de județ sau cei de filiale locale de partid. În ultimii ani, toată această nomenclatură locală a condus și politica mare: ei au trimis miniștri în guverne, ei au impus o serie de legi în Parlament și tot ei au schimbat de cîteva ori președinții de partid.

De altfel, una din marile axiome ale politicii românești este aceea că alegerile parlamentare sînt cîștigate de primarii de comune. Adică mobilizarea electoratului pe care primarii micilor localități reușesc să o facă la alegerile legislative decide rezultatele la nivel național. Pe cale de consecință, marii lideri de la centru vor fi totdeauna dependenți de liderii cei mici din teritoriu.

Evident, legătura dintre centru și teritoriu este esențială. Dar, de multe ori, lucrurile degenerează, în sensul că membrii Guvernului sau parlamentarii nu pot refuza cererile aberante sau anormale ale celor din județe.

De această dată, tema reorganizării teritoriale (reducerea numărului de județe, comasarea unor comune sau absorbția unor administrații locale de către orașele magnet) a fost deschisă de Mihai Daraban, președintele Camerei de Comerț și Industrie a României. Analizele au apărut destul de repede, dar toate converg către ideea că reorganizarea ar fi utilă, dar o eventuală inițiativă în acest sens ar fi blocată de „baronii locali“. Așa s-a întîmplat și în urmă cu mai bine de un deceniu, atunci cînd premierul Emil Boc a încercat, pentru prima și singura dată la modul serios, să facă o reformă a administrației locale. Inițiativa s-a lovit de opoziția din teritoriu din propriul partid și a fost abandonată.

Argumentele în favoarea unei reorganizări teritoriale sînt clare. Aproape 90% din cele 2.800 de comune nu reușesc să își asigure din veniturile proprii nici plata salariilor funcționarilor. De altfel, în ultimii ani, sub diverse pretexte, numărul angajaților în administrația locală a crescut în mod constant. O parte din cele 2.800 de comune au un număr tot mai mic de locuitori, ceea ce ar face viabilă o comasare a lor cu cele din vecinătate. Consiliile Județene nu și-au găsit nici pînă acum deplina utilitate administrativă, în unele județe cel mai mare angajator este chiar administrația locală, ceea ce arată o lipsă gravă a investițiilor private, iar cele mai multe comune, orașe mici sau județe sînt dependente de alocările financiare care vin de la bugetul de stat.

Adică fondurile locale sînt completate în foarte multe cazuri (salarii și investiții) cu bani de la bugetul central. Autonomia financiară locală nu este decît parțială. Sursele proprii ale administrației locale depind într-o mare măsură de taxele și impozitele locale, dar mai ales de investițiile aflate pe teritoriul comunei sau orașului. După cum știm, investițiile sînt concentrate în România în marile orașe și în jurul lor sau în zona de vest a țării. Regiunile din est și nord-est sînt cele mai sărace în investiții și, drept urmare, cele mai dependente de alocările financiare de la centru.

Desigur, este nevoie de solidaritate, în sensul că o realocare a resurselor trebuie făcută. Dar depinde în ce măsură, către ce obiective și pe ce perioadă sînt alocați banii bugetari. Pentru că una este să construiești infrastructura în zonă și alta să dai bani de salarii. Una este să utilizezi un program cu puternice accente politice, acest „Anghel Saligny“, alta este să folosești banii europeni.

Am vorbit recent cu doi reprezentanți ai asociației administrației locale despre ideea reorganizării teritoriale. Fără să fiu prea surprins, am constatat că amîndoi au găsit argumente împotriva unei restructurări la nivelul comunelor. Au invocat faptul că unitățile administrativ-teritoriale ar trebui să primească o cotă mai mare de TVA („și locuitorii comunelor noastre consumă, deci plătesc TVA“), că între locuitorii unor comune învecinate există rivalități sau disensiuni istorice sau că o eventuală comasare a unor comune ar face ca investițiile să fie orientate către anumite zone, iar altele să fie omise. Argumentele pot fi luate în seamă, dar sînt surmontabile. Dacă primarii au un rol atît de important în a-și convinge concetățenii să voteze un partid sau altul, atunci cu siguranță pot să înlăture și aceste frici locale care pot bloca un demers de reorganizare teritorială. Dar, bineînțeles, nu este în interesul lor să facă acest lucru.

În toamna anului 2021, primarul municipiului Buzău a organizat un referendum local pe tema comasării voluntare a Buzăului cu comuna vecină, Țintești. Unificarea celor două localități ar fi ajutat orașul să își crească suprafața administrativă și ar fi adus implicit o șansă pentru atragerea de investitori. Rezultatul a fost că referendumul nu a fost aprobat din cauza lipsei de cvorum. Ceea ce ne arată că reorganizarea teritorială nu va fi făcută niciodată de jos în sus, adică de la locuitori și de la primari. Singura șansă – mică, e adevărat – este doar în cîțiva politicieni care se pot gîndi să schimbe ceva în țară și nu doar pentru viitorul familiilor lor.

***Constantin Rudnițchi** este analist economic.*

■ ■ ■

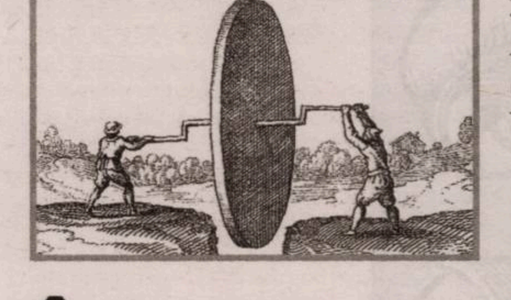

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Carlson

Începînd de luni, Tucker Carlson este deținătorul în exercițiu al unei performanțe dubioase – aceea de a fi fost dat afară de la trei dintre cele mai importante stații de televiziune americane. MSNBC, CNN și Fox News.

Fox News a decis în week-end-ul trecut să îl concedieze pe Carlson într-o mișcare care i-a lăsat cu gura căscată atît pe angajații postului, cît și pe analiștii de media. „Afacerea asta seamănă cu anunțul morții lui Stalin difuzat de radioul sovietic“, observa sarcastic un jurnalist american. Cu doar cîteva zile înainte, *New York Times* scria imprudent că nimeni n-ar trebui să se aștepte la schimbări majore la Fox News după ce compania a fost obligată să ajungă la o costisitoare înțelegere cu producătorul de aparate de vot Dominion. Fox urmează să plătească aproape 800 de milioane de dolari pentru că a sugerat, inclusiv prin vocea lui Carlson, că ultimele alegeri prezidențiale americane ar fi fost fraudate.

La o primă vedere, s-ar putea crede că, înhămați la căruța conservatorismului trumpist, angajații Fox News acționau din convingere – ca atare, se simțeau obligați să amplifice și să susțină aproape toate punctele de vedere venite din zona republicană. Nu e tocmai așa și în desfășurarea publică a conflictului cu Dominion s-a văzut că foarte mulți dintre oamenii lui Rupert Murdoch erau sceptici cu privire la teoriile conspiraționiste avansate de Trump și de apropiații săi. Carlson însuși era exasperat de conduita și retorica fostului șef de stat.

„Sîntem foarte aproape de momentul în care îl vom putea ignora. De-abia aștept“, îi scria prezentatorul unui apropiat. Într-un alt mesaj, Carlson sintetiza: „Cu toții pretindem că mandatul lui Trump a avut multe realizări pentru că dacă am admite ce dezastru a fost ar fi imposibil de digerat. Dar, serios, nu există o parte bună a lui Trump“. Aceste mesaje sînt dovada că vedetele Fox News știau foarte bine realitatea, însă se fereau să comunice asta și publicului lor. Acesta este, de altfel, și motivul pentru care familia Murdoch, deținătorii conglomeratului media din care face parte și Fox News, a preferat o înțelegere scumpă unui proces care s-ar fi dovedit probabil fatal pentru credibilitatea și sustenabilitatea stației.

De altfel, Rupert Murdoch are la îndemînă și precedentul *News of the World*, un tabloid britanic care a fost închis în urma unui val de procese rezultat din metodele invazive de documentare a articolelor. Și în acel caz, despăgubirile au fost semnificative.

Pentru scurtă vreme, Fox News a încercat să se despartă de Trump. Fidel unei strategii pe care o urmează încă de la înființarea sa, postul nu încearcă să își convingă publicul că adevărul trebuie căutat, ci mai degrabă caută argumente în favoarea adevărurilor publicului. Altfel spus, acoperirea părtinitoare a evenimentelor politice e parte din ADN-ul stației, nu o greșeală sau o dovadă de nepricepere.

De aceea, această tentativă de declarare a autonomiei a fost un eșec. În 2020 și 2021, cînd o bună parte din public a ales să migreze către stații mai mici, dar mai ferm conservatoare decît era Fox la acea dată, Fox încercase să susțină un rival lui Trump, guvernatorul Floridei, Ron DeSantis, însă publicul n-a fost mulțumit. N-a ajutat aici nici strategia de autovictimizare a fostului președinte care a pus Fox în situația de a arăta ca un trădător în lumea lui Trump. Pusă în fața scăderilor de audiență, stația a revenit la ceea ce aștepta acest public. Mai mult, jurnaliștii Fox care au îndrăznit să relateze corect informații din zona politică au fost admonestați, unii dintre ei concediați, alții și-au văzut carierele blocate.

Revenirea a produs rezultate. Cifrele au crescut la loc și părea că totul e bine. Însă valurile de acuzații lansate seară de seară (nu numai pe tema alegerilor, ci și, spre exemplu, pe cea a atacului asupra Capitoliului din 6 ianuarie 2021) au produs consecințele pe care le vedem astăzi. Fox News se clatină sub aceste lovituri și e prins într-o capcană pe care și-a întins-o singur. Căutarea cu orice preț a audienței se dovedește costisitoare atît în termeni financiari, cît și reputaționali.

În ceea ce-l privește pe Carlson, nu e clar ce îi rezervă viitorul. Dacă ne uităm la precedente, toate vedetele conservatoare care au părăsit stația n-au reușit să păstreze același nivel de interes din partea publicului. Glenn Beck, Megyn Kelly sau Bill O'Reilly sînt toți mai degrabă niște foști de la Fox decît orice altceva. Dar opțiuni există întotdeauna. De la Russia Today și pînă la Spotify, sînt o grămadă de platforme care l-ar putea ajuta pe Tucker Carlson să rămînă măcar vag important. Credințele și valorile sale – izolaționism american, conservatorism radical, protecționism economic – sînt împărtășite sau măcar apreciate de foarte mulți oameni. Între ei mulți politicieni. Viktor Orbán e unul proeminent. Mai sînt și alții.

Polarizarea politică americană, fenomen la care Fox News a contribuit din plin, nu va scădea ca urmare a dispariției lui Tucker Carlson. Din contra, chiar. Foarte probabil, în locul său se va ridica alt prezentator cu opinii probabil și mai radicale.

Și cînd auziți, în România, teorii conspiraționiste rostite cu gura plină de tot felul de trăitori în pre-apocalipsă, să știți că o bună parte își reclamă legitimitatea din faptul că au fost preluate și amplificate de Fox News și de prezentatorii săi. Globalismul cu care luptă oportunist personaje cum e Tucker Carlson are uneori capacitatea asta stranie de a contribui la propria distrugere.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

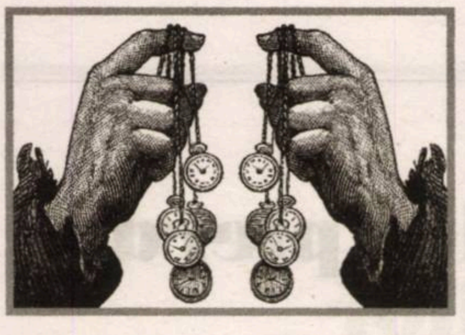

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Creștinism necreștinesc

Există, în imaginarul colectiv, modelul, unanim acceptat, al „bunului creștin“. Bunul creștin e smerit, evlavios, blînd, cu atît mai „bun“ cu cît e mai „creștin“. Dacă urăște ceva, urăște păcatul. Niciodată pe păcătos. Își iubește aproapele pînă-ntr-atît, încît e gata să-și răsfrîngă iubirea și asupra dușmanului. Nu judecă, nu aruncă cel dintîi piatra, nu se lasă inflamat de mînie, nu vrea răul nimănui și nu face nimănui rău. Decît să riposteze vehement cînd e pălmuit, preferă să întoarcă și celălalt obraz. E iertător, absorbit în efortul lepădării de sine, bine-voitor și bine-făcător. De asemenea, dată fiind prezența fermă a Veștii Celei Bune („Evanghelia“) în inima sa, e mereu binedispus, plin de curaj și de speranță. Una peste alta, bunul creștin e, în comunitatea sa, o prezență iradiantă, un reper tonic, dătător de pace și de înțelepciune.

Evident, sînt foarte puțini aceia care ajung să se contopească, fără rest, cu acest model, sublim, dar greu de împlinit pentru ființa „căzută“ care sîntem. Ni se spune, e drept, că nu sîntem lăsați singuri în strădania noastră, că sîntem asistați de îngeri, de har, de Dumnezeu însuși. Pe de altă parte, mi s-ar părea necreștinește să propun evaluarea acră a tuturor semenilor mei printr-o inflexibilă confruntare a comportamentului lor cu modelul de mai sus. Nimeni nu are dreptul să dea note nimănui. Și nu ne putem aștepta ca, de jur împrejurul nostru, să vedem înflorind o grădină de zîne. Creștinismul e mai „realist“ decît se crede îndeobște. El știe că locul desăvîrșirii („Împărăția“) nu e din lumea aceasta, că lumea aceasta e doar „cale“, loc de trecere, episod tulbure al „războiului nevăzut“. „Angelismul“ poate fi un păcat, dacă încurajează ficțiunea unor viețăți destrupate, fără dramă, fără dubii, fără evoluție.

Mi se pare însă legitim ca, atunci cînd cineva mi se recomandă apăsat, aproape răstit, ca fiind creștin, creștin adevărat, aflat zi și noapte în slujba Creatorului, să mă smintesc dacă vorbele și faptele sale reușesc nu să aspire către, ci, dimpotrivă, să se orînduiască împotriva exigențelor impuse de idealul bunului creștin. E ceea ce constat adesea, mai cu seamă în cercurile unor militanți riguroși, pe care „convertirea“ la credință pare să-i fi radicalizat (= împuținat) pînă la schemă. Erau neliniștiți, fragezi, întrebători și au devenit, brusc, autoritari, asfixiați de certitudini tăioase, nemiloși, gata să mînuiască sabia judecății pînă la suprimarea “adversarului“, fie el ateu, insuficient „îmbisericit“, neconform politic sau, pur și simplu, antipatic. Întîlnesc supărător de des creștini care se răfuiesc, drapați în suficiență dogmatică, cu cei care nu le cîntă în strună sau care nu le recunosc îndreptățirea. Îi văd mobilizîndu-se, răzbunători, împotriva cîte unui „netrebnic“ care i-a dezamăgit. Au mereu la îndemînă arsenalul unei teologii „penale“: îți numără relele, îți exaltă vinovăția, ba chiar se oferă să-și asume rolul gîdelui, pentru a ușura sarcina lui Dumnezeu la Judecata de Apoi. În orice caz, te judecă aspru și sumar, te sermonizează încruntat, te amenință. Au dreptate și își savurează impudic convingerea că au dreptate, că „îl au pe Dumnezeu“ de partea lor, că, la sfîrșitul vremurilor, se vor uita la tine de sus, din fotoliul de orchestră al unui Paradis rezervat cumințeniei lor militante și apropiaților lor. Inși pe care nu-i cunoști și cu care nu ai nimic de împărțit dau cu tine de pămînt prin presă și mai ales pe blog-uri (creștine, evident). Alții, pe care îi cunoști și cărora, din întîmplare, le-ai făcut, la un moment dat, numai bine, te detestă mărunt, cu manifestări de furie golănească: vor să te bată (la propriu!), să te evacueze, dacă se poate, de pe scena publică, să te nimicească. Creștini plini de ură, gata să mintă, să calomnieze, să practice, stilistic, necuviința de periferie, să te batjocorească. Mulți – puși pe căpătuială (culturală sau politică, sau măcar financiară) – încep să se coloreze politic, să-și caute oareșce „coledzi“, să ia cu asalt, de dragul cauzei, firește, eventuale poziții publice. Alții, nemulțumiți de opacitatea lumii față de talentele lor, otrăviți de gîndul că nu sînt apreciați la adevărata lor valoare, se umplu de resentimente, devin sumbri, prizonieri ai conspiraționismelor de tot soiul, campioni ai bombănelii, ținînd minte, clipă de clipă, răul, certăreți, supărați pe mai toată lumea, neînduplecați.

Nu poți să nu te întrebi: ce Evanghelie au citit ei? Pe ce nisipuri (luate drept stîncă) își construiesc casa? Cum cred că se pot salva printr-o grijulie robotеală pravoslavnică, dublată de slavă deșartă, parapon și dispreț față de aproapele? Îmi știu prea bine defectele, demisiile, nevrednicia, ca să îmi acord dreptul de a-i judeca. Încerc, uneori, să mă rog, neipocrit, pentru ei. Dar să mi se îngăduie, în același timp, și această publică spovedanie: le reproșez o (cel puțin) blasfematoare lipsă de respect pentru valorile pe care pretind că le apără. Și – vai mie! – nu pot să-i sufăr!

(Reiau unele texte mai vechi nu pentru că sînt încă actuale, ci pentru că sînt din ce în ce *mai actuale... Vezi P.S.-ul.)*

P.S. Sînt uimit, de mai multă vreme, de comportamentul public al ÎPS Teodosie de la Constanța. Vorbește și acționează cu o siguranță de sine, cu o radicalitate care nu au nimic de a face cu smerenia, cu slujirea, cu iubirea aproapelui. Iubirea și slujirea de sine prevalează. Are mereu dreptate, face fișe de cadre „adversarilor“ (cu neveste prost alese), evacuează, nemilos, cel puțin jumătate din lumea creștină („Au catolicii Sfînta Lumină? N-au!“). Un adevărat apostol al neamului, un Sfînt Pavel (redevenit Saul din Tars...), un subofițer încruntat, îndrăgostit soldățește de Putin, o versiune virilă a viguroasei doamne Șoșoacă. OK, se mai întîmplă! Dar ce mă tulbură e transferul, în lumea Bisericii, al conceptului „parlamentar“ de *imunitate*. Orice ar face și orice ar spune, ÎPS Teodosie nu poate fi amendat instituțional de nimeni și de nimic. E mai liber și mai „legitim“ decît toată „breasla“, decît Patriarhia, decît întregul Sinod, decît toată comunitatea ierarhilor cuviincioși. E, s-ar zice, o versiune a lui Goliat, dar un Goliat victorios împotriva lui David, altfel decît în narațiunea biblică... Bravo lui! Vai nouă!

■ ■ ■

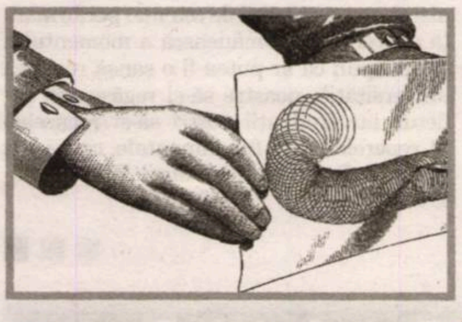

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

„Ne doresc sufletele“

Istoria e reversibilă – iată una dintre puținele lecții sigure pe care ni le dă istoria. S-a întîmplat de mai multe ori în trecut – de exemplu, în ultimele două secole ale Imperiului Roman –, se întîmplă și în zilele noastre, dar mult mai repede. Pe atunci, între domnia lui Constantin cel Mare și aceea a lui Iustinian, dintr-un stat tolerant cu religiile și credințele oamenilor (fapt realizat în urma celebrului edict de la Milano, din 312), în care conceptul de cetățenie egală, cel puțin pentru toți oamenii liberi, fusese garantat de legi și susținut de stat, imperiul devine treptat un stat cvasi-totalitar. El e guvernat de un autocrat care nu acceptă decît o singură credință, definită sub constrîngere politică. Acest stat, sub Iustinian, în plus își exploatează prin impozite uriașe populația, deoarece dorește să poarte campanii militare externe, deși ar fi putut trăi în pace cu majoritatea celorlalte state. În numele recuperării unor teritorii care aparținuseră în urmă cu multe decenii imperiului, declanșează un război nimicitor împotriva regatului gotic din Italia, care fusese remarcabil de bine guvernat, dar avea cusurul că era condus de așa-zișii „eretici“ arieni. În urma a multor ani de războaie, Italia e devastată și va fi foarte curînd din nou pierdută de imperiu în favoarea unui trib mult mai barbar (longobarzii) decît deveniseră goții. Desigur, apologeții creștini de atunci și de mai tîrziu au văzut istoria ca pe o suită de victorii, deoarece credința niceeană (care și-a spus „universală“) a cîștigat partida. Dar chiar și ei ar trebui să ezite în a acorda atîta credit unei religii care s-a impus, împotriva păgînilor, a „ereticilor“ și a evreilor, avînd de partea ei puterea politică, legislativă și militară a statului. Și s-a impus nu numai exterior, demolînd minuni arhitectonice, distrugînd manuscrise prețioase și ucigînd oameni, ci și, în special, căutînd să se impună conștiințelor. Cum scrie Catherine Nixey în *Epoca întunecării:* „Noul zeu (cel creștin) nu dorea respectarea unor ritualuri, temple sau pietre. El dorea sufletele oamenilor. El dorea, cerea inimile și mințile fiecărui om din imperiu“ (p. 189).

Nu sînt singurul care privește lumea noastră, mai ales la cum s-a transformat în ultimele două decenii, și mai ales la tendințele acestor transformări, gîndindu-mă la „epoca întunecării“. Trăim o involuție în multe privințe, tinzînd spre conformitate ideologică din diverse direcții, religioasă și de dominație, cu atît mai preocupantă cu cît mijloacele de care dispun azi statele pentru a-și realiza scopurile sînt fără comparație cu cele din urmă cu o mie cinci sute de ani.

Observăm cu stupoare cum modelul autocratic și chiar totalitar – deși discreditat de două ori în secolul trecut – revine sub forma mafiotică rusească sau sub forma, chipurile, capitalist-comunistă chineză. Revine și seduce. Te-ai fi așteptat ca, după scorul militar dezastruos din Ucraina, Rusia să fie complet discreditată în lume. Ce naivitate! Iată că țări imense ca Brazilia sau India, care au regimuri democratice, continuă să-i cînte în strună și ezită să se ralieze unei cauze juste și susținute de Carta ONU. Te-ai fi așteptat, de asemenea, ca felul dezastruos în care China a tratat epidemia de coronavirus – mă refer la politica „zero-COVID“ și la ascunderea originilor maladiei – să facă modelul de dezvoltare chinez mai puțin atractiv. Fals! Se pare că o mulțime de state și de țări sînt gata să cadă în brațele imperialismului chinez sau rusesc, numai fiindcă îi urăsc pe occidentali – adică urăsc libertățile, modelele și instituțiile pe care le-au introdus ei înșiși în țările lor. Ură de sine? Istorie reversibilă?

Dar involuție vedem – o, cîtă! – și în „lumea liberă“, și poate ea e cea mai preocupantă, fiindcă slăbește încrederea interioară în libertăți, toleranță și progres. În Statele Unite se duc din nou bătălii legale pentru reinterzicerea dreptului la avort. În alte părți, unele edituri din cale-afară de „progresiste“ republică autori cunoscuți după ce le-au cenzurat unele cuvinte în numele luptei împotriva rasismului. Adevărul și contextul nu contează. Nu făceau altceva moraliștii creștini, care, în secolele IV-V, destinau focului cărți sau statui păgîne socotite de ei licențioase. Ceea ce observăm este că, la dreapta sau la stînga, triumfă tot mai mult extremele, pozițiile intransigente. La noi, diversitatea ca valoare educativă a fost contestată public de majoritatea cultelor religioase, dar iată că unul dintre susținătorii acestei poziții intolerante a fost contestat de un personaj mult mai radical decît el însuși din interiorul propriei credințe. Se dovedește că intoleranța nu e niciodată suficientă. Convingerea că Occidentul e decadent și degenerat fiindcă e, chipurile, necredincios și s-a îndepărtat de morala tradițională nu mai are nevoie de susținerea directă a propagandei Rusiei pentru a se răspîndi și a fi crezută.

Un timp am sperat că lumea avansează global spre mai multă unitate, mai multă libertate, mai multă echitate. Dar nu, era o naivitate: de fapt, mergem de-a îndărătelea. Libertățile sînt încălcate mai peste tot, chiar dacă într-o proporție foarte inegală, unitatea globală e pusă în discuție de războaie, sancțiuni și constituirea unor blocuri rivale. Sfidarea legii internaționale se face pe față, iar o mare parte a lumii susține tacit acest cinism. Iar echitatea, oricum, are tot mai puține șanse, în pofida declarațiilor de bune intenții. Violența, spontană sau organizată, nimicește relații umane, comunități, state, dar mai ales suflete. Căci poate lucrul cel mai grav este că noii zei ai momentului (ideologiile), la fel ca și în „epoca întunecării“, ne cer, ne doresc din nou sufletele.

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Recuperarea sufletului pierdut al universităților

Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca, cel mai bine plasată universitate românească în clasamentele internaționale de specialitate ale ultimilor ani, a lansat recent, sub titlul „Platforma umanistă“ (https://news.ubbcluj.ro/ubb-a-lansat-platforma-umanista), o „propunere pentru redefinirea ideii de universitate“. Un număr impresionant de profesori ai acestei universități, veniți din cele mai diferite orizonturi umaniste și științifice – de la Filozofie, Filologie, Limbi Străine, Istorie și Drept la Teatru & Film, Teologie (toate cele patru), Geografie, Chimie, Matematică și Sport –, au colaborat și au produs un text dens, solid argumentat, care cheamă la regăsirea sufletului pierdut al universităților timpului nostru.

Efectul cel mai grav al direcției pe care universitățile românești s-au angajat în ultimele decenii, urmîndu-le românește, *à la légère*, pe cele europene, a fost diminuarea, diluarea și, în cele din urmă, pierderea relevanței educației umaniste. De ce e rău disprețul pentru umanioare? Inițiatorii Platformei spun că „diminuarea rolului științelor umaniste în contextul puternicei evoluții tehnologice poate avea implicații nefaste, precum: o cunoaștere deficitară a omului și a binelui public, cu consecințe asupra bunăstării acestuia, dezvoltării armonioase a societății, inclusiv asupra protejării identităților colective și naționale și a patrimoniilor culturale; riscul formării de specialiști fără un orizont cultural adecvat (cu excepția situației în care aceasta este o preocupare personală), cu consecințe asupra utilizării potențialului profesional, a dezvoltării continue și a existenței unui *mindset* (auto)reflexiv, constructiv și colaborativ, nu rigid și conflictual; dezvoltarea de tehnologii care pun la risc omul și societatea – spre exemplu, accesul diferențiat la tehnologie poate genera discriminare, inegalități, dezechilibre democratice, iar revoluțiile industriale/tehnologice fără o dimensiune umanistă implică riscuri la nivelul societății, inclusiv al naturii (vezi schimbările climatice); reducerea rolului activ al universității – prin diminuarea atitudinilor reflexive și autoreflexive – în dinamica și dezvoltarea societății“.

Cu mica și nesemnificativa observație că nu înțeleg cum de „un *mindset* (auto)reflexiv“ nu a putut fi exprimat pe românește de atîția universitari clujeni strînși laolaltă (romgleza mă irită din ce în ce mai tare, recunosc, așa că luați această observație ca simplă idiosincrazie față de vorbirea *trendy)*, ader cu totul la acest punct de vedere. Cred și eu că, fără o educație umanistă, orice meserie devine direct periculoasă. Depun mărturie despre profesiunea pe care o cunosc mai bine, cea de jurist: scăpată de sub controlul valorilor umane, scăpată de sub puterea regulatoare a reflecției asupra raportului dintre produsele ei (legi, decizii ale instanțelor de judecată, puncte de vedere juridice etc.) și orizontul unui ideal umanist, ea poate deveni, la limită, direct armă genocidară. Istoria ne-a dovedit-o cu vîrf și îndesat. Sigur, pînă la genocid scara răului e lungă, dar meseria juridică se poate așeza pe oricare dintre treptele ei dacă își pierde busola umanistă.

Declinul umanioarelor are, însă, și alte cauze în afara celor birocratice. E adevărat că invazia „măsurătorilor“ în spațiul umanioarelor a născut mai mult absurd decît calitate: de la standardizarea în indici așa-zis „obiectivi“ a producției publicate de către profesorii de filozofie, drept, limbi străine sau teologie, indiferent de specificul cercetării din aceste domenii, la forțarea profesorilor să aloce enorm de mult timp unor activități care nu au nimic de-a face cu predarea ori conducerea seminarelor, precum completarea tonelor de forme scrise pe care nu le citește nimeni, prea multe „idei reformatoare“ s-au dovedit, repede, a fi doar tîmpite. Neomania a fost, mereu, boala spiritelor înguste, dar încîntate că sînt pe linia cîte unui viitor măreț și glorios. La fel, criteriile de finanțare s-au dovedit failibile în sensul că nu au servit ceea ce erau menite să servească și au produs efecte perverse la care, cred cu sinceritate, cei care le-au susținut nu se gîndiseră. Personal, am susținut cu toată energia principiul de finanțare „banii urmăresc studentul“, fără să-mi imaginez că goana universităților după bani le va împinge să își lăbărțeze programele fără să aibă neapărat profesorii care chiar le pot susține și să scadă exigențele examinărilor pentru a primi și păstra cît mai mult studenți. Despre ipocriziile masteratelor și doctoratelor nu mai vorbesc, căci vorbesc alții destul. Adaug doar că nu numai cinismul mediocru al unor profesori corupți moral (sau chiar penal) e de vină pentru aceste lamentabile masterate și doctorate, ci și acest sistem care ucide sufletul umanioarelor tocmai prin sufocarea conștiințelor, în căutarea „obiectivității raționale“. Nu m-am gîndit niciodată că vor fi discipline ai căror profesori ajung să se roage efectiv de puținii lor studenți să continue la master sau la doctorat, numai să nu se desființeze (prin oprirea finanțării din lipsa numărului minim de studenți, căci după ei vin banii). Și nu e greu de bănuit că în situația asta se găsesc umanioarele grele, precum clasicele sau studiile dedicate unor culturi ori vremuri îndepărtate, adică tocmai umanioarele în care studiul e lung și laborios. Altfel, pentru un doctorat în studii de gen, feminism sau discriminare, e de-ajuns să fii un activist care a citit trei manifeste și te califici. Pentru un doctorat în greacă, latină, studii ebraice, arheologie sau bizantinologie ai nevoie de ani buni de muncă. Bineînțeles, tinerii vor alege primul gen de opțiuni, căci sînt ușoare și oferă bune șanse pentru o carieră fără efort. Activismul este, azi, o carieră. Chiar și o carieră universitară se poate croi cu activism. Principiul „banii urmăresc studentul“ înseamnă că banii vor urmări opțiunile leneșe și oportuniste ale studentului. Asemenea chestiuni trebuie reglate cît mai curînd, ca să oprim procesul, vizibil și de Marte, de debilizare intelectuală și culturală al universităților noastre.

Dar, dincolo de birocrații absurde, marea problemă e spiritul timpului. Idei devastatoare cum e aceea că universitatea trebuie să livreze numai cunoștințe direct utile în viitoarea carieră profesională, adică transformarea universității în școală de meserii, trebuie să dispară. La fel, ideea că universitatea trebuie să fie *cool* și accesibilă oricui, fie că are sau nu are determinarea de a studia, ceva ca un gen de berărie agreabilă în care vorbim mult și studiem puțin, îmi pare teribilă. Căderea în dizgrație trufașă a umanioarelor este și răspunsul universității la o presiune care vine de dincolo de zidurile ei, din lumea în care trăim. E firesc să avem universități atente la lumea din jur? Bineînțeles. Este firesc să avem universități care prezervă o tradiție culturală și intelectuală într-o mult mai mare măsură decît o face societatea în general? Bineînțeles. Doar că acest echilibru îmi pare imposibil de păstrat astăzi. Universitățile s-au predat bucuroase spiritului străzii, după cîte văd.

Personal, nu știu cum se poate lupta împotriva convingerilor străzii, pe cît de nesățioasă în consumul de tehnologie, pe atît de superficială și anesteziată sufletește. Știu, însă, că universitatea trebuie să reziste. Iar salvgardarea umanioarelor îmi pare, acum, cauza supremă. Așadar, privesc cu speranță spre această „Platformă umanistă“ propusă lumii de cea mai performantă universitate românească a momentului și îmi spun că ar putea fi o șansă reală ca universitățile noastre să-și regăsească sufletul, iar studenții noștri să-și regăsească reperele mari, fundamentale, care-i pot ghida să fie cu adevărat *buni*. Buni în toate sensurile.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Curaj și candoare în istorie

Mare parte din farmecul istoriei îl constituie și modul în care aceasta este prezentată. Dovadă: *Cartea curajului și a candorii*, semnată de Ana Iorga și Filip-Lucian Iorga. Subtitlul aduce lămuriri: „Ce afli despre viață din îndrăznelile bunicului Radu și din caietul secret al bunicii Ana“.

Cu ajutorul celor două personaje reale, Radu C. Mihail, militar pe frontul celui de-al Doilea Război Mondial, viitor colonel, și Ana Vasilescu, educatoare în perioada interbelică, autorii ne plimbă prin lumea de acum aproape un veac. Scot din bagaje cîte o bucată delicioasă de istorie, la fix cît să poți savura pe deplin și să îți mai dorești. Rețeta este echilibrată, curaj cît cuprinde, dar și candoare pe măsură.

Nu este de mirare, așadar, că de la fluierul de ofițer al lui Radu Mihail și sacrificiile caracteristice carierei militare cititorul ajunge, pe furiș aproape, la caietul de la cursul de gospodărie al Anei Vasilescu.

Privită din prezent, simpla idee a unui curs de gospodărie pare curioasă și interesantă. Plină de candoare, cumva. Și de curaj, altcumva. Căci curaj îți trebuie nu doar ca să înfrunți dificultățile concrete ale vieții, cum a făcut bunicul Radu cu războiul și cu regimul comunist, ci și ca să te avînți în... gospodărie. Păstrînd proporțiile, firește. Răsfoim.

Notițele bunicii Ana din caiet încep cu definiția gospodăriei, care „constă din următoarele elemente: credința, ordinea, economia, hărnicia și cinstea“. Încă valabilă, aș zice, chiar dacă scrisă prin 1927-1928.

Caietul de gospodărie include de toate, de la rețete culinare și teorie culinară pînă la sfaturi de *beauty*, cum le-am spune azi. Găsești acolo tot felul de soluții practice pentru diverse situații mai plăcute sau mai puțin plăcute, de la conservarea fructelor pe timp de iarnă la scoaterea petelor de sînge de pe cîrpe.

„Deoarece timpul s-a încălzit, luăm o bucată de pămînt pe care o greblăm bine cu atenție. Apoi facem straturi cîte 75 de centimetri lățimea și 10-15 centimetri de înalt. Le împărțim în 5-6 carele și semănăm pe fiecare diferite plante, de exemplu: arpagic la distanță de 5 cm între fiecare. [...] Apoi semănăm pătrunjel pe un strat, morcovi pe altul, ridichi de lună roșii, mazăre de lună, puțin spanac, fasole copăcele și boabe negre“ – asta a notat eleva la pagina 81, cu titlul „1 Mai, primăvara, lucrul în grădină“, că tot sîntem în perioada menționată. Urmează informații despre cultura viermilor de mătase și despre creșterea păsărilor. Asortate (informațiile, nu păsările), în paginile precedente, cu detalii despre bijuterii, corsete și „fasonul de a se îmbrăca“.

Musai a se reține combinația dintre curaj și candoare. O rețetă care nu dă greș în istorie.

BARBURISME

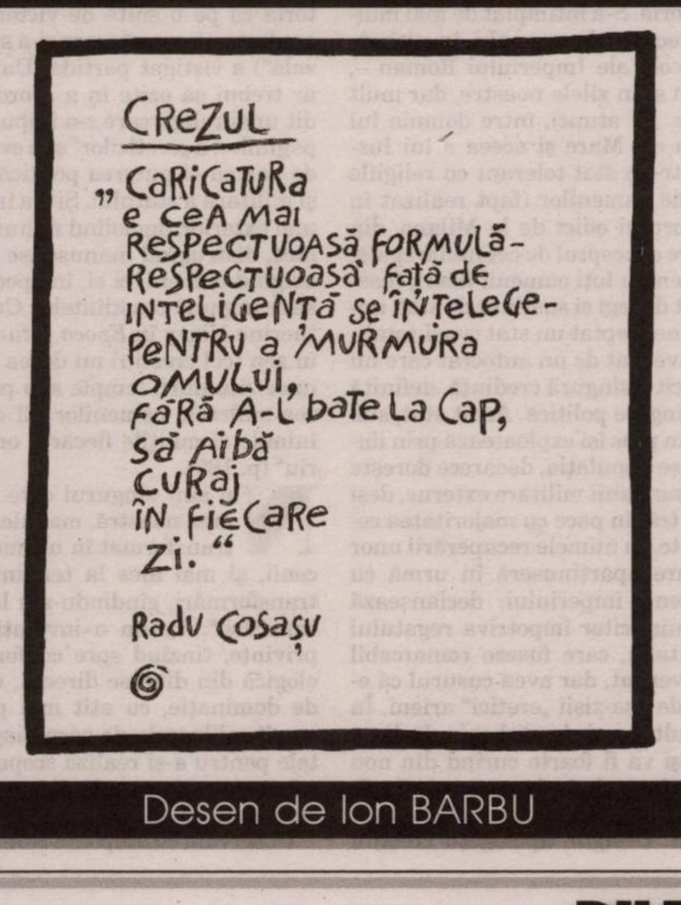

Desen de Ion BARBU

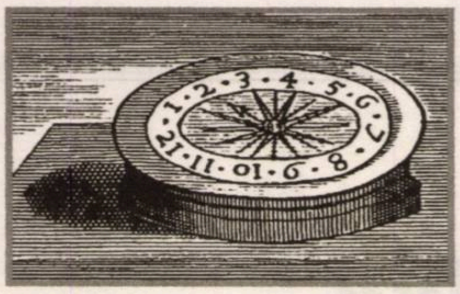

Anda DOCEA

vîrsta medie

Enervări

Există o linie fină, de multe ori imperceptibilă, între ce este acceptabil din punct de vedere social, ce se trece cu vederea între prieteni, ce nu putem ierta nimănui, ce ține de educația și de valorile fiecăruia și ce ne enervează, pur și simplu. De fapt, e un test pentru relațiile pe care merită să le mai păstrăm în viața noastră – dacă, per ansamblu, părțile bune atîrnă greu vom putea închide ochii la multe, dar dacă enervarea crește exponențial de la o interacțiune la alta, probabil că undeva, mai adînc, sînt alte nepotriviri la mijloc.

Înșir aici o listă (deschisă, încă în lucru) de posibile personaje „iritante“:

1) Oamenii care întîrzie mereu și nu se scuză niciodată. Ba mai mult, apar la locul de întîlnire, cînd ora stabilită a trecut, surîzători, lălăind o melodie, începînd să-ți povestească cu totul altceva: cum au făcut un ocol pe acasă să mănînce, cu cine s-au întîlnit pe drum, ce s-a mai întîmplat la serviciu. În cel mai bun caz, te sună să-ți spună că tocmai au luat un taxi, cam după 15-20 de minute de la momentul în care ar fi trebuit să vă vedeți. Tuturor ni se întîmplă să nu ne meargă planul ceas, mai ales dacă avem copii mici, depindem de alții la muncă sau plouă în București. Unii, însă, fac asta de fiecare dată, indiferent de anotimp, oră din zi sau loc al evenimentului.

2) Oamenii care nu au niciodată bani *cash*. Și nici cea mai mică intenție să schimbe situația asta sau să ușureze lucrurile pentru cei din jur ori pentru locul unde se face consumația. Sigur, într-o lume ideală, normal ar fi să te poți descurca așa (acum, că bacșișul s-a introdus în nota de plată, e ceva mai bine). „Eu am doar card“ se aude, uneori de mai multe ori de la aceeași masă. Între prieteni care ies împreună des, lucrurile mereu se vor echilibra, dar cînd te vezi cu cineva în interes de serviciu sau poate pentru prima și ultima dată, în afară de cazul în care vrei să faci cinste întregului grup (cu bacșiș cu tot), poate nu strică să te gîndești, din cînd în cînd, și la asta. Aici aș adăuga un subpunct cu cei care nu au niciodată bani schimbați (prestatori de servicii uneori) și cărora nici nu le trece prin cap că de la un bancomat se pot scoate și sume mai puțin rotunde.

3) Oamenii care vorbesc despre planuri ce nu se mai întîmplă niciodată sau care anulează ceva fără să-ți comunice. Afli tu așa, întîmplător, cînd ceri mai multe detalii, după ce ți-ai eliberat ziua și te-ai gîndit și cu ce să te îmbraci, că respectiva chestiune nici nu se mai face. Am întîlnit destule persoane, pînă la vîrsta asta, din păcate, care apăreau și dispăreau după bunul plac, dar mereu aveau un plan, o idee, o propunere, ceva de făcut. Entuziasmul lor era contagios pînă nu mai era deloc. A durat mult să-mi dau seama că cel mai sigur criteriu în a aprecia caracterul cuiva sînt faptele, ce se întîmplă concret. Cît despre evenimentele care dispar în neant, de multe ori persoanele cu familii cred (eronat) că dacă ești singur nu ai altă treabă decît să îți ajustezi programul după al lor. Viețile tuturor, indiferent de starea civilă și de numărul de copii, sînt în egală măsură importante, iar timpul liber, pentru toți, demn de respect.

4) Oamenii care se bazează pe tine că vei organiza plecarea în străinătate, excursia, ieșirea în oraș. Dacă le faci un serviciu și au ceva de luat de la tine se așteaptă să te duci tu pînă la ei, în celălalt capăt al orașului; dacă vă întîlniți în centru, trebuie să te gîndești tu la un loc de mîncat, băut, parcat, sosit, plecat; dacă mergeți la teatru, concert, expoziție, clar tu te vei ocupa de bilete și de indicații precise în incinta evenimentului. În toate cazurile de mai sus, persoana fie nu va avea bani *cash* (caz în care trebuie să îi găsești un bancomat neapărat cu o siglă anume), fie va avea doar hîrtii de 100 de lei – dar ce noroc că tu ai mereu mărunt, nu-i așa?!

5) Oamenii care se supără pe tine dacă nu te duci la nuntă, la botezul copiilor sau dacă nu le zici „La mulți ani!“ de ziua lor. Uneori devii mort pentru ei, nu vor să-ți mai vorbească niciodată. Nu zic că trebuie tratate cu neglijență momentele importante din viețile celor apropiați. Dar dacă, în ceea ce se presupune că ar fi cele mai fericite clipe din existența ta, în loc să te bucuri de ce ți se întîmplă stai să numeri invitații sau urările, atunci zău că nu am nimic împotrivă să mă elimini din toate listele tale.

Mi-am petrecut prima treime (optimist vorbind) din viața de adult, adică vreo două decenii, trecînd peste tot ce am enumerat pînă aici cu mare ușurință. Am așteptat zeci de minute, am făcut cinste fără să doresc nimic în schimb, am ascultat cu răbdare planuri care n-au mai ajuns nici pe hîrtie, am organizat în detaliu ieșiri și mi-am făcut îngrozitoare procese de conștiință cînd absența mea a lezat atît de mult orgoliul cuiva încît mi-a bătut obrazul în public. Dorința mea de a avea companie cu orice preț (sau, mai exact, teama uriașă de singurătate) m-a făcut să mă pun rapid pe locul doi sau chiar să-mi dau un brînci jos de pe podium, în genunchi. Ignoram încordarea din corpul meu cînd făceam ceva nepotrivit mie și starea de extenuare pe care mi-o dădeau aceste întîlniri. Astăzi am puțini oameni în jur și, dintre cei pe care am reușit să îi păstrez, nu mă enervează nici unul aproape niciodată. Altfel, trăiesc într-un oraș mare, încap în el singurătăți multe.

■ ■ ■

DILEMA VECHE

„*Omul fără dileme*
e, în România,
un personaj cu tradiții:
de la Conul Leonida,
care explica tot,
la eroii lui Pintilie,
care știau că «americanii
sînt tîmpiți»
și femeia română
«a opta minune a lumii».“

Andrei Pleșu, 1993

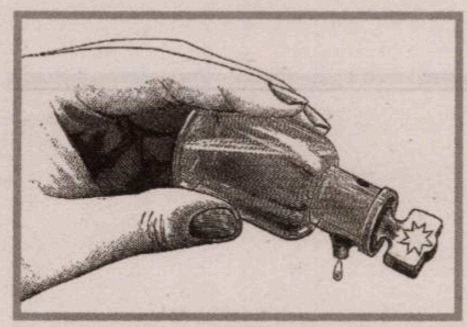

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Babic și ghiuden

Denumirea unui tip de salam uscat, un produs tradițional tipic balcanic, destul de cunoscut astăzi, lipsea din majoritatea dicționarelor noastre curente. Substantivul *babic* era înregistrat doar în *Micul dicționar academic* (MDA), cu definiția „un fel de salam, cu mult piper roșu, preparat la Crăciun și consumat la Paște“ și în *Dicționarul explicativ ilustrat* (DEXI), cu o explicație foarte asemănătoare. În ambele dicționare, cuvîntul era însoțit de eticheta „regional“ și de precizarea că etimologia sa era necunoscută. În amplul său studiu *Influența turcă asupra limbii române*, vol. I-II, 2010, Emil Suciu l-a considerat ca provenind din turcă; posibilele surse prezentau asemănări de formă, dar sensuri prea diferite ca să justifice explicația (prin *babik*, „coaja verde a nucii necoapte; copită; botoșel, pantofior de copil mic“ sau *babikho*, „mîncare făcută dintr-un amestec de miez de pîine, ulei și iaurt“). În noul *Dicționar etimologic al limbii române*, coordonat de Ion Giurgea și Cristian Moroianu, sub egida Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti“ (în volumul, în curs de apariție, care reia redactarea literei B), misterul etimologic pare să se fi rezolvat: *babic* este explicat ca provenind din cuvîntul bulgăresc *babek*, denumind (cum ne-o confirmă chiar imagini publicitare din Internet) un tip de salam similar.

Dicționarele amintite menționează că primă atestare a cuvîntului anul 1993. Bazele de date actuale, conținînd versiunile scanate ale mai multor publicații periodice românești, permit o mică anticipare a acestei datări: am găsit cuvîntul în ziarul *România* din 20 mai 1940, într-un articol despre un vultur. În finalul textului, pe un ton glumeț, autorul spune că acesta „nu-i de mirare să ajungă să mănînce și «babic» (o specialitate buzoiană de salam-ghiuden gustos, dar foarte picant)“.

„Un fel de salam, cu mult piper roșu, preparat la Crăciun și consumat la Paște.“

Cuvîntul apare în presa românească din a doua jumătate a secolului al XX-lea în diverse enumerări de produse culinare, de obicei asociat cu un tip de salam asemănător – ghiudenul. Cele două produse sînt tratate împreună și în articolele de specialitate, de exemplu în *Revista de chimie alimentară* (1962): „Sortimentele de preparate de carne în care intră un procent ridicat de carne de ovine sînt ghiudemul și babicul“. Toate tipurile de salam se găseau din ce în ce mai rar în ultimele decenii ale regimului comunist, ceea ce explică speranța de normalizare exprimată într-un articol din *Flacăra*, în 1990, pornind de la lucruri către cuvinte: „poate că (...) o să reintegrăm limbii române și cuvinte aproape dispărute: ghiudem, babic“.

Substantivul *ghiuden* (sau *ghiudem)* apare în toate dicționarele noastre, cu o origine clar stabilită; provine din turcă, din *göden* (cu același sens). Atestat încă din secolul al XVIII-lea, în diverse documente (indicate de studiul lui Emil Suciu), se găsește și în Dionisie Eclesiarhul, *Chronograful Țării Rumânești*. Cuvîntul circulă și cu varianta *ghiudem*, foarte răspîndită și destul de veche: în *Adevărul* din 1899, o fabrică de mezeluri recomanda călduros, prin anunțuri publicitare, „renumitul Ghiudem de Botoșani și alte uscături afumate“. Norma a oscilat: *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* (DOOM) a selectat, în prima sa ediție, din 1982, doar forma *ghiuden*, probabil din rațiuni de conformitate cu etimonul turcesc; ediția din 2005 a făcut o concesie uzului, acceptînd și varianta *ghiudem*, pentru ca ultima ediție, din 2021, să revină la recomandarea inițială, renunțînd cu totul la *ghiudem*.

Astăzi, babicul pare mai cunoscut decît ghiudenul. O rapidă investigație în Corpusul de texte din Internet roTenTen16 oferă 171 de atestări ale formei *babic*, 131 pentru *ghiudem* și doar 15 pentru *ghiuden*. Nu îndrăznesc să intru în discuții tehnice asupra diferenței de rețetă și de formă între cele două produse, nici asupra posibilei lor folosiri echivalente. Dintre ele, *babic* merită o discuție specială din punct de vedere lingvistic, datorită omonimiei cu numele propriu armenesc Babic, interesant și prin fixarea sa într-o expresie cîndva în uz: *coltuc de la Babic.*

***Rodica Zafiu** este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

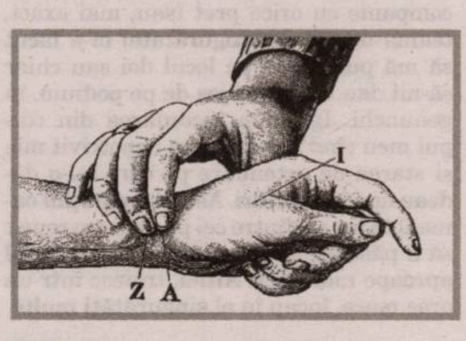

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Cum îi ajutăm?

Este ora opt dimineața și ea stă sprijinită de sobă. Majoritatea colegilor au plecat deja, sînt în clase, cîțiva tocmai ies pe ușa sălii profesorale, în vreme ce ea stă cu privirea pierdută în gol. Cu chipul îmbufnat. Cu cîteva minute înainte, cînd a intrat în școală, s-a uitat la colega ei cu care s-a intersectat ca prin fereastră, fără s-o salute. Unui alt coleg, cu care s-a întîlnit, i-a aruncat o privire dezgustată și a alunecat apoi pe lîngă el cu privirea. A intrat în sala profesorală fără să salute nici acolo, a dat din cap doar spre cîțiva colegi, preferații, și-a aruncat geanta pe masă și s-a rezemat de sobă. Acolo stă și acum, cînd intră directorul, pe la opt și douăzeci. Încearcă să n-o provoace, îi zîmbește și o întreabă dacă se simte bine. Ea se desprinde alene de sobă și începe să scotocească prin sertar. E în regulă, îi răspunde, flegmatic, mai are de căutat niște materiale. Mai are de scobit și în dulap după o carte. Abia apoi se îndreaptă spre ieșirea din sala profesorală.

În pauză se însuflețește puțin, vorbind cu o colegă. Vai, copilașii ei de acasă, cît sînt de deștepți, ce bine învață, cît se ocupă de ei. Vai, cît e de obosită de la cît trage cu ei. Vai, dar ce deosebiți sînt. Vai! Apoi, scenariul se repetă: ora începe, ea trage de timp minute bune, directorul se învîrte prin jur încercînd s-o determine să intre la clasă, cu prezența sa.

Cînd termină orele, dispare urgent. Are treabă acasă. Copilașii. Meditații. Călcat și gătit. Vai!

La început de an școlar, cînd se face orarul, ea merge la responsabilul cu acesta și îi cere să nu-i pună deloc ferestre. Are copilași mici, trebuie să îi ajute, e obosită și nu are chef să stea „degeaba“ prin școală. Vrea un orar „șnur“. Se roagă și de director. Dar toți colegii au ferestre, două-trei cel puțin, nu o poate favoriza pe ea. Se reîntoarce la colegul cu orarul. Trece de la rugăminți la revoltă și la ton ridicat, la reproșuri. Dar toți colegii trebuie să aibă și ore în care să poată intra la suplinit alți colegi, care se întîmplă să lipsească. Acceptă cu lehamite, dar ea va intra la supliniri la finalul orelor ei sau înainte, dacă va fi cazul. Cel mai bine la final de zi, cînd poate lăsa copiii acasă, căci nu mai au altă oră după. Colegii o privesc chiorîș, se revoltă mocnit, nu înțeleg de ce ea vrea și primește astfel de favoritisme.

Poate că îi va trece. Poate e doar obosită.

În săptămîna „Școala altfel“, ea spune că face meditații cu cine vrea. În ședința profesorală se spune, totuși, că trebuie să planifice activități extracurriculare, diversificate, că toți trebuie să se implice. Ea ia cuvîntul. Nu înțelege de ce trebuie să se complice atîta. Propune în dorul lelii o activitate. Poate să se uite la un film. Sau să discute o carte. Ceva lejer. Cînd trebuie să țină activitatea, directorul o găsește lipită de sobă. N-au venit copiii. N-are cu cine face. Copiii, de fapt, au tatonat-o, au întrebat-o dacă „are rost să vină“, iar ea le-a spus că nu-i pune absenți dacă nu vin. Ei au înțeles, uneori pleacă toată clasa și de la orele normale, mai ales dacă sînt ultimele, la sfîrșit de program. Directorul le cere profesorilor imperativ să pună absenții chiar dacă a fugit toată clasa. Ea îi pune, dar îi motivează apoi. L-a fraierit.

Are și o colegă nouă de catedră. Este o profesoară debutantă, care e stresată, ar vrea să aibă cu cine să se consulte, de la cine să ceară un sfat. N-are răbdare. Dragă, ăștia tineri nu mai știu nimic. Îs niște proști, niște tîmpiți. N-are ea timp să-i explice, dacă n-a învățat pînă acum. Ce, pe ea a învățat-o cineva? De fapt, a uitat că a învățat-o, da! Deși, după cum se vede, pare că n-a prins destul de ea învățătura, nu la nivel de deontologie profesională, cel puțin.

Pentru că altfel, dacă directorul sau vreun inspector ajunge la ea la oră, nu-i poate reproșa că nu o face bine. Are competență științifică, dacă are chef știe și să utilizeze tehnici, metode, instrumente interesante și moderne. Dar nu prea are des chef. Și, oricum, dincolo de ora propriu-zisă, nu are chef de nimic.

Nu are chef nici de colegi. Oricum, de majoritatea nu prea are chef. De cîte ori se organizează o ieșire în grup, poate o excursie sau o masă la restaurant sau o petrecere, ea nu participă. N-are chef de socializare. N-are chef de ăștia. E obosită. Are copilașii acasă.

Cînd are de corectat simulări, cere lucrările să le corecteze în timpul orelor. Nu le primește, nu se poate, metodologia nu permite asta, se corectează în săli speciale, în afara orelor de predare, sub supraveghere video. O prostie, ne complicăm atîta, constată flegmatic. Cine mă plătește pentru asta? Că nu iau nici un ban în plus!

De altfel, întreaga ei atitudine e contestatară, flegmatică, de superioritate. Deconstruiește tot, demotivează, își provoacă și colegii să aibă atitudini similare. Unii i se alătură.

Dar poate că îi va trece. Poate e doar obosită. O înțelegi. Are copilașii acasă de ajutat, de îngrijit, meditații, gătit, călcat, aspirat. Te uiți la ea și vezi, este adevărat, semnele oboselii pe chip și pe întreaga ținută. Pare că nu-i pasă nici de ea însăși.

Au trecut anii. Copilașii au crescut. Sînt mari, poate studenți sau la casele lor. Este ora opt dimineața și ea stă sprijinită de sobă. Majoritatea colegilor au plecat deja, sînt în clase, cîțiva tocmai ies pe ușa sălii profesorale, în vreme ce ea stă cu privirea pierdută în gol. Cu chipul îmbufnat. Directorul, poate altul, vine și o întreabă dacă se simte bine. Da, e OK, dar mai are ceva materiale de căutat și abia atunci se urnește.

Este una singură sau unul singur într-o școală sau poate e una sau unul la cîteva școli. Sau poate sînt mai mulți și mai multe în aceeași școală. Oameni demotivați, care la rîndul lor demotivează, cu care nu poți construi. Cu potențial, dar lipsiți de motivație interioară. Parcă lipsiți de motivație de viață. Cum îi ajutăm?

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

Robert SKIDELSKY

împotriva curentului

FrankensTech

În romanul *Frankenstein sau Prometeul modern* al lui Mary Shelley, omul de știință Victor Frankenstein folosește, după cum bine se știe, părți de cadavre pentru a crea un monstru „supraman“ hiperinteligent care – înnebunit de cruzimea umană și de singurătate – se întoarce în cele din urmă împotriva creatorului său. Încă de la publicarea sa în 1818, povestea lui Shelley despre cercetarea științifică scăpată de sub control a ajuns să fie văzută ca o metaforă a pericolului (și a necugetării) pe care îl implică încercarea de a înzestra o mașină cu inteligență de tip omenesc.

Povestea lui Shelley capătă o nouă rezonanță odată cu ascensiunea rapidă a inteligenței artificiale (IA) generative. Pe 22 martie, institutul „Future of Life“ a publicat o scrisoare deschisă semnată de sute de lideri din domeniul tehnologic – inclusiv de Elon Musk, directorul executiv al Tesla, și de cofondatorul Apple Steve Wozniak – care propune o pauză de șase luni (sau un moratoriu impus de Guvern) în dezvoltarea sistemelor IA mai puternice decît ChatGPT-4, *chatbot*-ul lansat recent de laboratorul OpenAI. „Sistemele IA cu inteligență capabilă să o concureze pe cea umană pot genera riscuri profunde pentru societate și pentru umanitate“, spune scrisoarea care a strîns, pînă în prezent, mai bine de 25.000 de semnături. Semnatarii avertizează în privința cursei „scăpate de sub control“ pentru „dezvoltarea și implementarea unor minți digitale tot mai puternice, pe care nimeni – nici măcar cei care le-au creat – nu le poate înțelege, anticipa sau controla în mod fiabil“.

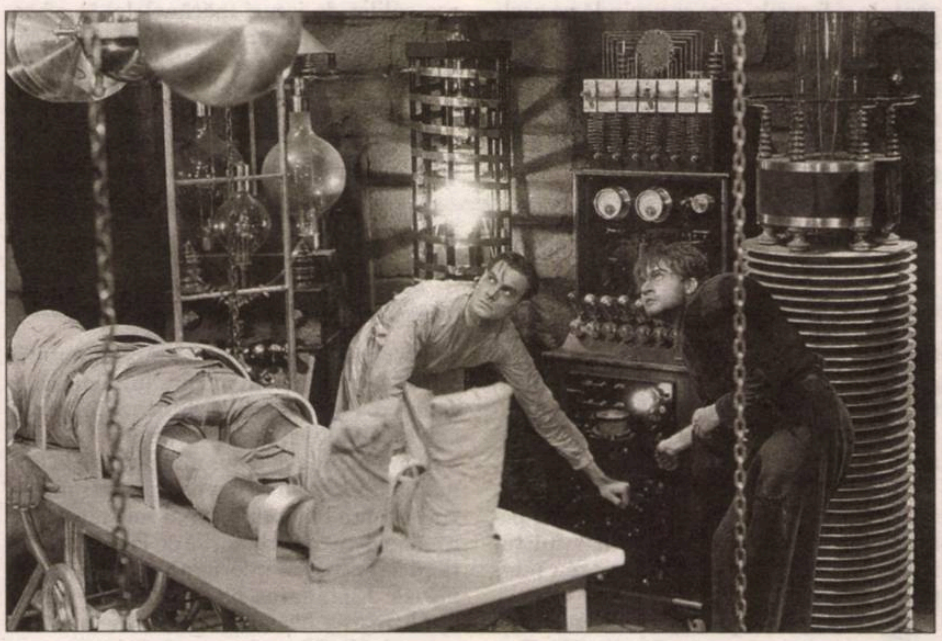

Inteligența artificială se va putea propaga, sub formă de nanoroboți autoreplicabili, în întregul univers.

Elon Musk – în prezent, al doilea cel mai bogat om al planetei – e din multe puncte de vedere un Victor Frankenstein al vremurilor noastre. Miliardarul – lăudăros notoriu – născut în Africa de Sud a încercat deja să automatizeze întregul proces al conducerii unui autovehicul (deși cu rezultate inegale), a pretins că a inventat o nouă modalitate de transport, prin proiectul (încă ipotetic) „*hyperloop*“ al The Boring Company, și și-a declarat intenția de „a păstra lumina conștiinței“, folosind SpaceX, compania sa producătoare de rachete, pentru a întemeia o colonie pe Marte. Întîmplarea face că Musk este și cofondator al OpenAI (în 2018 și-a dat demisia din consiliul de administrație al companiei, în urma unei încercări eșuate de a o prelua).

Unul dintre proiectele favorite ale lui Musk este să combine IA și conștiința umană. În august 2020, Musk a prezentat un porc cu un cip implantat în creier, pentru a demonstra așa-numita „interfață creier-mașină“ inventată de *start-up*-ul său tehnologic Neuralink. Cînd scroafa Gertrude mînca și adulmeca fîn, un grafic reda activitatea sa neuronală. Această tehnologie, spunea Musk, ar putea fi folosită pentru a trata pierderile de memorie, anxietatea, dependențele și chiar orbirea. Cîteva luni mai tîrziu, Neuralink prezenta o filmare cu o maimuță care juca un joc video, folosindu-și mintea „ajutată“ de un dispozitiv implantat.

Aceste isprăvi erau acompaniate de fanfaronada obișnuită a lui Musk. Tehnologia Neuralink de augmentare a capacității creierului, spera Musk, ar fi putut vesti începutul unei ere a „cogniției supraumane“, în care cipuri care optimizează funcții mentale vor fi disponibile pe scară largă (și la preț redus). Procedura de implantare, susținea el, ar fi complet automatizată și minim invazivă. Odată la cîțiva ani, pe măsură ce tehnologia progresează, cipurile vor putea fi extrase și înlocuite cu un model nou. Toate aceste scenarii sînt, oricum, ipotetice; Neuralink nu a reușit să mențină în viață maimuța-cobai.

În timp ce Musk încearcă să creeze cyborgi, oamenii ar putea fi înlocuiți curînd de mașini. În cartea sa din 2005 *The Singularity Is Near,* futurologul Ray Kurzweil prezice că singularitatea tehnologică – punctul în care IA depășește inteligența umană – va surveni în 2045. Începînd din acel moment, progresul tehnologic va fi preluat de „roboți cu conștiință“ și va crește exponențial, marcînd începutul unui viitor post-uman mai bun. După apariția singularității, crede Kurzweil, inteligența artificială se va putea propaga, sub formă de nanoroboți autoreplicabili, în întregul univers, pînă cînd acesta va deveni „saturat“ de viață inteligentă (chiar dacă artificială). Parafrazîndu-l pe Immanuel Kant, Kurzweil se referă la acest proces ca la o „deșteptare“ a universului.

Acum însă, cînd singularitatea e aproape, Musk și compania par să reconsidere situația. Lansarea ChatGPT de anul trecut a creat, se pare, panică în rîndul acestor foști evangheliști ai IA, determinîndu-i să treacă de la glorificarea beneficiilor mașinilor superinteligente la căutarea unor modalități de a le împiedica să o ia razna.

Spre deosebire de motorul de căutare Google, care oferă utilizatorilor o listă de link-uri, ChatGPT poate oferi răspunsuri fluente și coerente. De curînd, un prieten de-al meu filozof a întrebat *chatbot*-ul ChatGPT dacă „există un stil caracteristic feminin în filozofia morală“ și a trimis apoi răspunsul obținut colegilor săi. Uneia dintre colege răspunsul i s-a părut „neobișnuit de uman“. Mai precis, ea a spus că „e un eseu destul de banal, dar măcar e scris clar, corect gramatical și la obiect, ceea ce îl face mai bun decît multe eseuri ale studenților noștri“.

Cu alte cuvinte, ChatGPT trece testul Turing, vădind un comportament inteligent, indiscernabil de cel al unei ființe omenești. Această tehnologie se dovedește deja un coșmar pentru cadrele didactice universitare, iar evoluția ei rapidă sugerează că adoptarea acesteia la scară largă ar putea avea consecințe dezastruoase.

Așadar, ce e de făcut? Un raport recent al institutului „Future of Life“ (sponsorizat, printre alții, și de Musk) sugerează cîteva posibile strategii pentru a gestiona riscurile IA. Aceste propuneri includ împuternicirea unor terți pentru auditare și certificare, reglementarea accesului la puterea de calcul, crearea la nivel național a unor agenții de reglementare „capabile“, stabilirea de responsabilități pentru daunele pricinuite de IA, creșterea finanțărilor pentru cercetarea din domeniul siguranței și elaborarea de standarde pentru identificarea și gestionarea conținutului generat de IA.

Dar, într-o perioadă a escaladării conflictelor geopolitice și a polarizării ideologice, prevenirea folosirii tehnologiilor IA pe post de armă și negocierea unui acord pentru standarde globale par foarte improbabile. În plus, chiar dacă moratoriul propus e menit, la o primă vedere, să le ofere liderilor din industrie, cercetătorilor și decidenților politici mai mult timp pentru a înțelege riscurile existențiale asociate acestor tehnologii și pentru a elabora protocoale de siguranță adecvate, avem puține motive să credem că liderii tehnologici de azi pot înțelege cu adevărat implicațiile etice ale creațiilor lor.

În orice caz, nu e clar ce anume ar însemna o pauză, în mod practic. Musk, bunăoară, se spune că lucrează deja la un *start-up* în domeniul IA, care să concureze OpenAI. Sînt oare acești Victor Frankenstein ai timpurilor noastre sinceri cu privire la pauza în dezvoltarea IA generative sau e vorba doar de un tertip al luptei pentru întîietate?

***Robert Skidelsky** este membru al Camerei Lorzilor a Marii Britanii și profesor emerit de Economie politică la Universitatea Warwick.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Farul lui Hagi luminează tot mai tare? Are combustibil special?

Hagi e un nebun. Mă refer la definiția a cincea din dexonline. „Care nu are limite, margini, măsură.“ Hagi scapă radarului, e un OZN, nu e din legea lumii ăsteia, deși a fost nevoit să o urmeze de cîteva ori, de exemplu atunci cînd a acceptat un cadou srîmb ca să scape de la o retrogradare, a făcut-o cu nonșalanța unui copil care privește doar spre aventurile viitoare cînd sare din mers, fără bilet, într-un tamvai în care funcționari, militari, polițiști, pensionari mergînd de niciunde către niciunde îl privesc fie cu drag, gata să-l ascundă de controlor, fie cu pizma pe care ratarea o zămislește dinaintea unei vieți țîșnind către stele. Hagi e un nebun. E un alchimist pierdut în vrăjile sale, de aceea cînd scoate capul pe ușa laboratorului îl privim fix așa, ca pe un nebun care, amețit de experimente, înșiruie cuvinte aiurea pentru ca puțin mai tîrziu să ne arate ultima lui facere și să ne lase cu gura căscată. Sigur, atunci cînd nu aruncă în aer laboratorul. S-a mai întîmplat. Acum pare că a găsit iar formula corectă după multe rătăciri – a început sezonul cu o idee de echipă și cu niște jucători, unii abia aduși, apoi a renunțat la ei și a adus alții, apoi a promovat alții din școala proprie și asta în timp ce ataca în toate meciurile pe toată lumea de ai fi zis că după fiecare partidă vine sfîrșitul lumii. Ne-am crucit, am zis că o să cadă rău. Apoi ne-am crucit iar (ce să facem, așa-i la fotbal) și am zis că n-o să țină. Dar uite că ține. La cinci etape de final e pe primul loc cu distanță de mai bine de o victorie față de urmăritoare, CFR și FCSB. Care se bat între ele, se bat în influențe, în patroni și mai ales în arbitri, și Hagi mai are puțin și îi pupă din mers. E în fotbalul lui un soi de mers pe sîrmă fără plasă de siguranță – tot înainte, uraaa! Și cumva gloanțele letale îl ocolesc. Filozofia lui e cristalină ca o zi cu soare în plin îngheț: în fotbal trebuie să joci fotbal. Știu, sună a un „hagism“ dintre acelea de care rîdem frecvent, dar cam asta e, restul sînt amănunte, nu că n-ar conta, dar principiul e cel mai important, dacă tot sîntem pe lumea asta și ne-am apucat de o joacă plătită regește, atunci măcar să jucăm. Hagi, nebunul, e singurul care practică pînă la capăt lucrul cel mai normal de pe lume: respectul pentru meserie. Și pentru cei care „dau banu'“. Nu știe decît să facă spectacol, la meciurile lui mergi ca la un film de acțiune în care, bonus suprem, nu învinge mereu eroul pozitiv. De aceea poate că nu va cîștiga acest campionat, ci ceva mai important: admirația pentru artist. După aceea, ne putem distra de panseurile, naivitățile, îmbufnările și iluminările lui. Dar numai după.

L
4
K
1
L
5
J
K
G
2
F
I
B
3
J
J
H
D
N

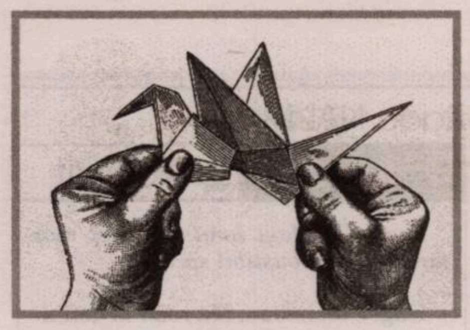

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Tembelizorul

Cu ocazia Dosarului *Dilemei vechi* despre *pierderea uzului rațiunii* (cel de săptămîna asta), am presupus că o trecere în revistă a canalelor de televiziune ar putea da o măsură a acestui fenomen, pe plan public. Așa se face că, într-o după-amiază din Săptămîna Patimilor, m-am apucat să zapez în căutare de „clienți“ și conținuturi adecvate acestui subiect.

Întîi am descoperit sau, mai bine zis, am redescoperit că primele 11 canale sînt specializate în transmisii sportive. În acel moment, 9 din cele 11 canale transmiteau partide de fotbal comentate pe alocuri foarte aprins. Uneori găseai chiar același meci la televiziuni diferite. Pe unul dintre cele doar două canale fără meciuri de fotbal era o discuție cu Gheorghe Hagi, iar pe burtieră era o scrisă cu majuscule o declarație a lui Gigi Becali: „Dacă nu bat Farul... adio titlu! Mă las“. Fotbalul de pe 9 + 1 posturi TV mi-a readus în minte părerea proastă a lui Nicolae Iorga despre acest sport „...brutal domeniu, copilăresc și inferior...“, dar și clasica vorbă potrivit căreia fotbalul ar fi o activitate în care *22 de bărbați în maiou și chiloți aleargă după o minge, iar cînd o ajung, dau în ea cu piciorul*.

Am trecut mai departe. La Antena 1 era o doamnă îmbrăcată în roșu din cap pînă în picioare, care prezenta starea vremii. După ea a urmat o știre cu Arnold Schwarzenegger care, înarmat cu o lopată, astupa cu bitum o groapă în asfalt de pe strada unde locuiește. O formă de a atrage atenția că primăria nu-și făcea datoria. Țin minte că la noi, prin anii ’90, ideea asta a avut-o Gabriel Liiceanu, dar probabil că i s-a părut prea de tot s-o pună și în practică.

La Kanal D 2 se desfășura celebra emisiune *Bravo, ai stil*. Vestimentațiile prezentate și figurile care se perindă pe acolo sînt uneori foarte dificil de descris. Emisiunea trebuie văzută, chiar dacă uneori îți dă senzația că nu vezi bine. La un moment dat, cineva din juriu i-a spus fetei îmbrăcate *cu stil* că ar fi fost bine dacă părul ei ar fi fost genul „slinos“. Următoarea apariție a fost o fată care, pe lîngă hainele neobișnuite, avea buzele făcute cu „ruj“ negru. Aici întrebarea ar fi dacă putem considera extravaganța o formă de sminteală. Sau nu?

Dragilor,
nici nu știți ce pierdeți.

La A7 TV, un deputat din opoziție cu o figură simplă și un aer doct critica politicile guvernamentale în domeniul turismului. Părea să aibă chiar prea multă dreptate.

Am ajuns apoi la o televiziune cu nume minunat: Inedit TV. Tocmai începea o emisiune la care erau invitați doi generali, despre care moderatorul a ținut să precizeze că au avut legături și cu „zona de Intelligence“, iar unul a fost deputat și a făcut parte din grupul de prietenie româno-rusă, „pe vremea cînd Vladimir Vladimirovici Putin nu dădea semne de lipsă de integritate psihică“. Prima întrebare: „Cum vedeți situația de la granițele României?“. Primul răspuns al unuia dintre generali: „Poate sîntem singura țară din lume care ne învecinăm, dureros, cu propriul popor“.

La B1 TV, Petre Daea vobește, bineînțeles, despre „cerialele ucrainiene“. Următoarea știre e despre un proiect de lege propus în Parlament de către deputatul PSD Alfred Simonis: legea pentru scoaterea sălilor de jocuri (păcănelele) în afara localităților. Prin această scoatere a păcănelelor din localități, explică Simonis, minorii ar avea dificultăți să mai ajungă la asemenea aparate. Corect!

La aceeași televiziune a urmat o altă știre, care a agitat lumea din studiouri, despre înregistările incriminatorii din rechizitoriul împotriva lui Dan Diaconescu. Potrivit acestora, acuzatul cerea cuiva să-i aducă o fată virgină.

Telecomanda m-a dus mai departe la România TV. Acolo se vorbea pe mai multe voci despre bugetul tot mai mic alocat de români pentru sărbătorile de Paști. Pe burtieră se succedau informații teribile – „Urmează: Eliminarea banilor din România. Confirmarea oficială“ – „Restricționarea accesului la Sfînta Lumină“. Ce post!

La Cinemaraton „rula“ *Balanța* lui Lucian Pintilie, în toată nebunia ei genială. Maia Morgenstern striga ceva într-un elicopter care survola zona unor exerciții militare cu soldați alergînd, tancuri și explozii.

Trecînd și pe la televiziuni mai puțin autohtone, am descoperit campionatul mondial al deserturilor la Paprika (unde se preparau melci de Chelsea). La Travel TV era o poveste cu „Laboratorul paranormal“, la Viasat Nature „Monștrii apelor“, iar la Nat Geo Wild „Giganții apelor“. În fine, la CBS Reality am dat peste istoria unui tip care și-a omorît ambii părinți pentru a-i moșteni. La prima încercare, în care a sărit cu mașina, cu ei și cu un nepot cu tot, într-un rîu adînc, planul fiind să scape doar el și întreaga poveste să pară un accident, n-a reușit. Nu s-a înecat nimeni. La o a doua încercare, a izbutit cu un plan mai simplu: i-a împușcat.

La Job TV, un bărbat și o femeie, cu măști, se plimbă prin Spania și vorbesc vrute și nevrute. Pe burtieră scrie: „Oferim forță de muncă din Asia, orice meserie“.

După calupul de posturi exotice, am ajuns din nou la *autohtoni*. La Agro TV, Liviu Dragnea dădea sfaturi despre agricultură, ca un specialist. La final a trecut la declarații mai solemne: „Țineți minte! România nu mai are mult timp pînă se poate salva“. În opinia lui, țara noastră se va transforma într-un stat totalitar. Pînă una-alta însă, ce va face el de Paște? Va sta cu copiii.

La Aleph dau peste o reclamă la „Gîndurile lui Cristoiu“.

E prea mult. Ajung să cred serios că Duck TV, cu rățuștele, albinele și ursuleții ei pentru copii de doi ani, e singura televiziune normală. Iar în România, nimeni nu mai pare tentat să fie cronicar TV. Păi, dragilor, nici nu știți ce pierdeți.

ready made

„Sâmbătă la 24 August 1935 seara «Garden Party» organizat de Ziariștii Minoritari la Câmpul Ciocârliei Timișoara, lângă gara din Fabrică.

Luminație feerică, muzică celebră, tombolă cu obiecte prețioase, lupte cu serpentine și confeti, ruletă de dans cu premii, tot felul de distracții. […]

Cele mai renumite vinuri cu prețuri extrem de modeste. – Bucătărie franceză cu grătar special. – Buffet bogat.“

Știrea, Anul V, No. 996, Sâmb., 24 August 1935

Iaromira POPOVICI

bazar

Ustensile și *device*-uri

Scriam, în articolul precedent, despre ritualul cozonacului. În lungul său drum către coacere, nu se punea problema vreunui *device*. Nici măcar a clasicului mixer care înlocuia telul. Mașini de făcut pîine pur și simplu nu erau, nu exista noțiunea lor în România comunistă de atunci.

Singurul *device* folosit era aparatul de spart nuci. Căci acestea nu existau gata decojite, în pungi standardizate, ca acum. Ci le cumpărai din piață sau ți le aducea cineva de la țară întregi. Și tu urma să faci tot restul. Iar aluatul se frămînta manual. Țin minte că era o muncă serioasă, care necesita forță și răbdare. Bunica mea ducea greul. Dar contribuia și doamna Rusescu, „consultanta“ despre care am povestit: în pofida subțirimii sale, avea mîini puternice.

Aparatul de spart nuci era tot ceva simplu și mecanic. Aproape nimic nu era electric în bucătăria bunicii mele. Nici măcar fierul de călcat, care, în copilăria mea mică, încă se încălzea pe plită. Făcea parte din ceea ce azi s-ar numi *slow life:* îl puneai pe plita de pe ochiul de aragaz și așteptai pînă se-ncingea bine. Îl lăsai mai mult sau mai puțin în funcție de tipul țesăturii, ceea ce faci azi din buton.

Primul obiect electric din bucătăria ei a fost, cred, bricheta pentru aprins aragazul. Aceasta a înlocuit, treptat, chibritul. A fost mare eveniment cînd a fost introdus. Dar și mai mare uluire s-a creat cînd a apărut o rîșniță de cafea electrică. O țin minte pînă-n ziua de azi, era roz, cu capac transparent. Cînd a primit-o bunica mea, nu mai știu de la cine, ne-am adunat cu toții-n jurul ei ca la urs: am privit cu ochii cît cepele cum bunicul meu a ridicat capacul transparent, a pus în spațiul creat, care avea pe fund o elice, o mînă de boabe, a închis capacul și – minune! Pe fundalul unui hîrîit care, în mod normal, ni s-ar fi părut neplăcut, dar pe care acum îl găseam reconfortant, boabele au început să se-nvîrtă ca nebunele, pînă cînd s-au făcut tot mai mici și apoi au devenit pulbere.

© YouTube

Am fost mult timp fascinată de întregul proces. L-am încercat și singură, sub supravegherea bunicilor, de cîteva ori. Nu mă mai săturam. Înaintea acestei minunății, dăduserăm mult timp, cu toții, la manivela vechii rîșnițe, din alamă. De fapt, mult mai frumoasă și mai demnă decît surata ei mai tînără și mai puțin sofisticată din plastic roz. În rîșnița cea veche se măcinau chiar și nuci, înaintea aparatului care le zdrobea.

Rîșnița cea nouă a intrat firesc în circuit, dar nu a marcat neapărat trecerea la o nouă eră în bucătăria bunicii mele. Singurul obiect novator care a mai urmat a fost oala sub presiune, pe care niciodată nu am înțeles-o pînă la capăt. Dar în care știu (și mi-e suficient) că bunica mea făcea supa mai repede. Și despre care, în aceeași bucătărie, s-a vorbit, o perioadă, mult și exclamativ.

Aceasta a urmat la scurt timp după revoluția grătarului. Multă vreme friptura se făcea pe grătarul clasic, dintr-o bucată. La un moment dat, a apărut un grătar din două piese: partea de jos, care avea o tavă cu un grătar deasupra. Și cea de sus, care o acoperea. Era un grătar mult mai sănătos: grăsimea din carne se scurgea în tavă și la tine ajungea doar *crème de la crème*.

De asemenea, la un moment dat, a mai apărut un fierbător. Inițial era cu cana inclusă, care, habar n-am de ce, era tot roz. După care au apărut cele independente, pe care le puteai pune în orice recipient: mai impersonale, rotunde, din fier. Acestea erau, în sfîrșit, electrice. Și își aveau rostul de mic *back-up* într-o bucătărie cu aragaz care funcționa cu butelie (bunicii mei stăteau la casă și nu aveau gaze).

Nici în restul casei nu erau mai multe *device*-uri. Aspiratorul, în vremea copilăriei mele mici, nu a fost nici măcar un deziderat: pur și simplu, nu figura în imaginarul nostru. Ani mai tîrziu a apărut unul hîrbuit, nu mai știu exact de care, moștenit de la cineva care a emigrat definitiv. Dar nu în casa bunicilor mei. Ci într-a părinților.

De altfel, nici ideea de mop nu trecea prin capul cuiva, pe atunci. Dar despre asta și alte ustensile în articolul viitor.

Pierdut uzul rațiunii

Texte și opinii de:

- Maria IORDĂNESCU (psiholog)
„Printre focusări și determinare…“
- Cristian PREDA (profesor univ., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București)
„Ce face democrația cu smintiții“
- Alina PAVELESCU (arhivistă și scriitoare)
„Sminteli domnești“
- Augustin IOAN (arhitect)
„Țicneli“
- Vlad STROESCU (psihiatru și scriitor)
„Păstori de gînduri rătăcite“
- Laurențiu GHEORGHE (lector univ. dr., Facultatea de Filosofie, Universitatea din București)
„Despre sminteală“
- Adrian STĂNICĂ (cercetător științific la Institutul Național pentru Geologie Marină – GeoEcoMar)
„Nimic și nimeni nu sînt ceea ce par a fi“

argument

Mersul pe sîrmă

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Pierdut uzul rațiunii

La o primă impresie, poate părea că lumea a cam înnebunit, că și-a pierdut uzul rațiunii, cum ar zice Caragiale. Dar nu mai mereu a părut așa? Sigur că, de fiecare dată, împrejurările, decorul și scenariul au fost altele. În anii trecuți, pandemia ne făcea pe mulți să ne simțim cam alienați. Acum, bazaconia asta a trecut, slavă Domnului, dar în schimb a început războiul care tulbură o lume întreagă. Cu atît mai mult pe noi, care sîntem așa de aproape de zona de conflict, unde se comit orori greu de conceput pentru mințile normale, obișnuite cu pacea și civilizația. În asemenea condiții, ai vrea să știi că în jur și mai ales în funcțiile importante sînt cît mai mulți oameni responsabili și echilibrați care să se poată opune nebuniei, să stăvilească iraționalul, iar orice semn că lucrurile nu stau chiar așa devine de-a dreptul alarmant.

Specialiștii atrag atenția că, din punct de vedere mental, pentru fiecare individ granița dintre normal și anormal e foarte subțire și fragilă, ba chiar neclară uneori. În același timp, e de crezut că ponderea anormalității în lume nu variază prea mult. Nu e probabil ca numărul smintiților sau al smintelilor să crească sau să scadă masiv. E adevărat însă că într-un război hibrid se încearcă folosirea smintiților și a smintelilor, prin polarizare, drept arme. De aceea contează mult ca lucrurile să poată fi cît de cît ținute sub control. Adică să existe mereu mecanisme funcționale care să prevină apariția unor psihoze în masă, a unor puseuri de „ țicneală colectivă“, ca să zicem așa, la nivel local, național sau global.

Un fenomen care poate constitui o marcă a vremurilor actuale este vorbirea pe mai multe voci. Ecranele împărțite în dreptunghiuri mici, fiecare cu personajul său critic, discuțiile interminabile în contradictoriu de pe rețelele de socializare sau dezbaterile aprinse în care nimeni nu se înțelege cu nimeni, atît la summit-urile de nivel înalt, cît și la ședințele de bloc, sînt manifestări curente în zilele noastre.

Parlamentul sau televiziunile sînt dintotdeauna, prin firea lucrurilor, surse inepuizabile de balamuc (atît la propriu, cît și la figurat). E de sperat totuși ca majoritatea protagoniștilor care pot influența legile sau opinia publică să fie guvernați de o gîndire rezonabilă și să constituie tonul predominant. În condițiile actuale, cu repere tot mai vagi, păstrarea echilibrului nu e foarte ușoară. Seamănă cu mersul pe sîrmă. Iar riscul e întotdeauna alunecarea în haos și în tiranii paranoice. (**Andrei Manolescu**)

Maria IORDĂNESCU

Printre focusări și determinare...

Cînd mi s-a propus subiectul (sminteli ale lumii contemporane), mi-am spus că cele zece mii de semne dăruite îmi vor fi insuficiente: fac parte dintr-o generație „veche“, drept care de dimineață pînă seara iau notă de culorile intense, uneori smintitoare, ale noii lumi. Pe care o simt din ce în ce mai puțin a mea. Dar la care încerc să mă adaptez, atîta timp cît acest efort nu lasă cuțitul ajustării să ajungă la os. Sau la minte. Drept care am învățat să conviețuiesc pașnic, dar bombănitor, cu *influencer*-ii, cu operațiile estetice nemiloase, cu persoanele „determinate“ și „asumate“ care „fac diferența“, cu programele de *wellbeing* și *mindfulness*, chiar și cu cele de dezvoltare personală și de scriere creativă, cu TikTok (despre care nu știu încă foarte bine cu ce este diferit față de Facebook, care la rîndul lui pare că este diferit față de Instagram, dar, mă rog, am limite evidente), cu emisiunile lungi, din *prime-time*, în care fete și băieți se pupă, se ceartă, se căsătoresc și se despart sub privirile soacrelor, cu emisiuni (jurnalistice!) de tip monolog televizat, în care protagoniștii vorbesc în neștire cu ecranele laptop-urilor și nu știi dacă ce vezi și ce auzi este informație, durere de măsea a realizatorului, intoleranță la frustrare etc. și cu cîte și mai cîte drăcii care mai de care mai inutile și mai trecătoare (sper).

Dar sînt cîteva „mișcări“ pe scena lumii în fața cărora bombănelile mi se transformă în panică, îngrijorare, iritare, opoziție. Spre exemplu:

Pe o platformă jurnalistică se deschide proiectul „Dăm credit educației“, în care diverse persoane care lucrează în domeniu sînt invitate să descrie inovații, teme, reflecții, programe pe subiecte de învățare. Unul dintre primii invitați este un *trainer* care are ca premisă a *workshop*-urilor pe care le susține următorul fapt, citez: „Profesorul tău s-ar putea să greșească. Învață să gîndești cu capul propriu. Acesta este îndemnul care stă scris deasupra tablei în multe școli britanice și este invitația pe care *trainer*-ul o adresează celor care participă la cursurile și *workshop*-urile sale de gîndire critică, de la elevi de liceu pînă la manageri. A gîndi critic înseamnă să gîndești limpede sau sănătos ca să iei decizii mai bune. Gîndirea critică te ajută să nu cazi în niște capcane, un lucru care se întîmplă destul de des“. Nu știu dacă în școlile britanice scrie asta deasupra tablei, dar în acest tip de discurs stau cîteva dintre marotele lumii de azi:

1) *Relativizarea autorității* de orice fel, fie ea profesională, pedagogică, parentală, ierarhică etc. Se practică din plin. Ce ne spune nouă citatul de mai sus, de fapt? Că primul gînd pe care elevii trebuie să îl aibă în întîlnirea cu educatorul lor este că acesta poate greși. Să intre, deci, în alertă și să îi vîneze erorile. Chiar dacă încă nu are instrumente, informații, capacități, experiențe suficiente ca să o facă în mod adecvat, că doar pentru acumularea lor vine la școală, elevul trebuie să se situeze, din start, pe poziții adverse. Să nu aibă încredere în profesorul în care statul a investit timp, bani, formări și pe care l-a autorizat să predea (vasăzică, să aibă încredere în *trainer*-ii care îi spun să nu aibă încredere în dascăli!). Și acest îndemn este precizat în cadrul unui proiect în care cititorii sînt îndemnați să dea credit educației.

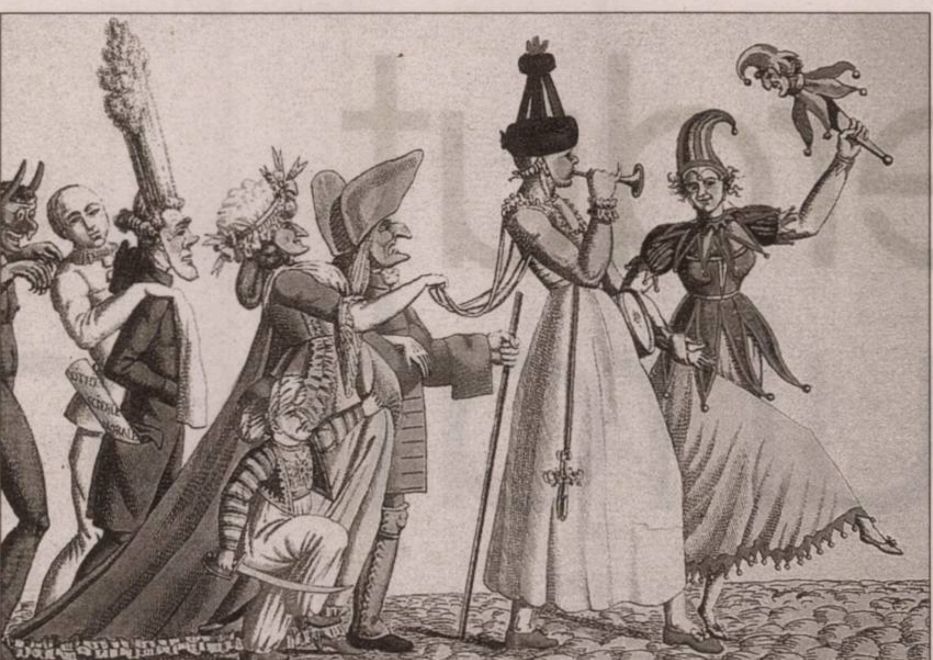

Nici o categorie profesională, nici o autoritate nu a scăpat de întrebări, vinovății, comentarii din partea celor care nu au nici o cădere să o facă sau, dimpotrivă, din partea „specialiștilor“: toată experiența de veacuri, toate criteriile, toate normele, toate reflecțiile au fost luate în răspăr: medici, profesori, scriitori, analiști de orice fel, savanți, artiști, lideri, sportivi etc.

E timpul relativizării? Al nesupunerii față de „dat“, față de „tradiție“, față de normă? OK, dar e timpul să punem și ceva în loc. Altfel, vom crește generații care vor privi revolta ca pe o deprindere uzuală, și nu ca pe o metodă (excepțională!) de a schimba ce e rău sau neadecvat. Dacă mai prelungim mult suspansul, dacă mai rumegăm la nesfîrșit lupta și baricadele cu ceea ce de veacuri este verificat și experimentat de umanitate, și anume învățarea cu pedagogi buni, vom lăsa loc liber mediocrității. Oamenilor care au *tupeu* să ocupe poziții nemeritate, și nu *autoritate:* impostorilor, plagiatorilor, neaveniților. Adică celor care au obrazul destul de gros și discursul destul de populist ca să reziste oricărei chestionări din partea maselor.

Benefic ar fi, deci, nu să sporim vigilența elevilor, ci competența profesorilor. Neîncrederea elevilor în școală, în educația formală, în autoritate îi va face să le ocolească sau să le relativizeze suveran..

Nu spun că profesorii nu pot greși. Dar mă întreb ce ar deveni lumea aceasta dacă în fiecare dintre instituțiile private sau publice în care am intra am avea parte de următorul anunț: „Atenție, cizmarul poate greși. Învață să îți repari singur cizma“ sau „Atenție, medicul poate greși, învață să te tratezi singur de gripă“ sau, încă, „Atenție, părinții pot greși, învață să traversezi singur strada!“.

2) *Gîndirea critică*. Ah, gîndirea critică! Îmi aduce aminte de „gîndirea pozitivă“. *Trainer*-ul ne spune că dacă nu avem gîndire critică, nu „gîndim limpede și sănătos“ și „putem cădea în capcane“. Cu alte cuvinte, gîndirea pur și simplu a devenit un concept flasc. Neutru. Incolor, inodor. Ca apa. Dacă spui pur și simplu că reflectezi, că te gîndești, că ai căzut pe gînduri, că analizezi e inutil. Trebuie să faci scandal. Să stai la pîndă. Să primești toate informațiile nu cu scepticism, nu cu rezervă, nu cu reflecție, ci „critic“. Să dai cu ele de pămînt. Iar rețeta este urmată întocmai de utilizatorii de spațiu virtual al comentariilor: acolo veți găsi arțaguri prompte, critici și sudălmi trase fără răgaz, din partea unor cititori superficiali sau necunoscători, care vor să lase urme, însă. (Sînt de citit, de exemplu, comentarii la filmele documentare istorice de pe Internet: ceea ce le lipsește celor de acolo, multora dintre ei, nu este atitudinea critică față de informație, ci cultura, educația, reflecția. Este ignoranță, nu spirit critic, altfel nu-mi imaginez cum de te poți rățoi la un film documentar despre Stalin, făcut de BBC, negînd crimele dictatorului și aducînd ca argument în favoarea lui Stalin Arhivele Federației Ruse?!)

Sigur, se va putea contraargumenta: nu e cazul ca tocmai acest tip de gîndire critică să-l dezvoltăm elevilor pentru a contracara multitudinea de surse și de informații care îi bîntuie astăzi? Aș spune mai abitir că e suficient să le dezvoltăm gîndirea și să le dăm instrumentele prin care pot face selecția verosimilă a surselor de informare, la fel ca în trecut: cine voia să studieze geografia patriei nu căuta în jurnalul de călătorie al vărului, ci în atlasul sau enciclopedia academică.

3) *Consilierea psihologică*. Nu are legătură neapărat cu articolul de la care am pornit, dar are legătură cu tendința lumii de azi: aceea de a oferi atenție sporită individului, și nu grupului. De a hiperparticulariza educația. Astăzi, toți propun ca soluție pentru dificultăți în procesul de învățămînt consilierea psihologică. Se evită, însă, sistematic dialogul despre virtuțile și puterea pedagogiei. Sigur, pentru cazurile particulare de agresivitate, de neintegrare, de izolare etc., apelăm la ajutor psihoterapeutic. Dar pedagogia previne, integrează, ajustează, formează, oferă instrumente de autocontrol. În fond, nu am citit niciodată mărturii ale unor mari oameni despre întîlnirea binefăcătoare cu un psihoterapeut. Dar am citit din plin pagini nemuritoare despre întîlniri cu oameni care i-au format, care i-au salvat din momente de cumpănă, care au fost lîngă ei la momentul potrivit, întîlniri cu mentori, cu învățători, cu profesori, cu modele.

Revenind la curentele zilei de azi, cu mulți roboți guvernamentali și ChatGPT-uri care scriu eseuri, cu multe soluții tehnologice care ne vor ajuta să avem comunicare robotizată și la distanță, efort propriu cît mai puțin și eficiență maximă din partea programelor IT, cu timp „cîștigat“ ca să petrecem unul de „calitate“ cu familia în fața laptop-ului sau a televizorului, ei bine, în fața lor îmi voi exersa gîndirea critică și le voi abandona pentru o existență viitoare. Cea de acum e prea ocupată cu ocolirea lor, atîta timp cît vor să-mi guverneze viața, și nu să mi-o simplifice.

***Maria Iordănescu** este psiholog.*

De prin lume adunate

În urmă cu cîțiva ani, în statul Ohio din Statele Unite a fost introdusă o lege potrivit căreia orice șofer poate trece pe roșu dacă e de părere că semaforul e stricat.

În statul american Connecticut este ilegal să mergi în marșarier după apusul soarelui.

În statul american Oklahoma, cine se strîmbă în mod intenționat la un cîine poate fi acuzat de agresiune împotriva animalelor, infracțiune pedepsită cu închisoarea.

În statul american Georgia nu ai voie să-ți cumperi jucării sexuale decît cu prescripție de la medic.

O lege din România, emisă în 1935, interzicea publicarea imaginilor cu Mickey Mouse, pentru că ar fi speriat copiii.

În Singapore e interzisă mestecarea gumei de mestecat în spații publice.

În Elveția este interzisă trîntirea portierei unei mașini.

În Anglia, o femeie însărcinată poate cere casca unui polițist pentru a face pipi în ea.

În statul Victoria din Australia nu ai voie să schimbi un bec dacă nu ești electrician autorizat.

Premergătoarele pentru copii au fost interzise în Canada, SUA și Germania. Posesia sau vînzarea unui premergător în Canada poate fi pedepsită cu pînă la 100.000 de dolari sau cu pînă la 6 luni de închisoare.

La începutul acestei luni, un membru al partidului de guvernămînt italian FdI a propus o lege de combatere a folosirii „cuvintelor străine“ din administrația publică, cu sancționarea contravenienților prin amenzi între 5 și 10.000 de euro. (În condițiile în care în Italia există chiar o instituție guvernamentală numită „Made in Italy“.) În urmă cu 30 de ani, un ministru francez al Culturii, Jacques Toubon, a introdus în Franța o lege similară, prin care voia să combată anglicismele din limba franceză. Rezultatul a fost că atît legea, cît și ministrul au căpătat o poreclă prin „traducerea“ numelui lor în engleză: *AllGood*.

În vremea comunismului, profesia de scriitor era omisă din nomenclatorul oficial de meserii din România, acolo figurînd doar meseria de „scriitor de vagoane“. Astăzi, potrivit unei recente reglementări legislative, scriitorii au marea șansă să devină „lucrători culturali profesioniști“ (prescurtat LCP) și să lucreze pe baza unui statut.

Vlad STROESCU

Păstori de gînduri rătăcite

Cineva care are schizofrenie paranoidă s-ar putea să aibă, sau să fi avut, pseudohalucinații auditive. Adică „să audă voci“.

Nu știu dacă v-ați întrebat vreodată cum e să auzi voci, ca în schizofrenie. Cînd eram rezident, o colegă care era și în formare de psihoterapie adleriană ne-a supus unui mic experiment de empatie: să încerci să discuți cu un interlocutor, în timp ce alte două persoane, stînd în spatele tău, te întrerup la fiecare vorbă, insultîndu-te, îndemnîndu-te să fugi sau să îți faci rău, comentînd tot ce zici tu sau interlocutorul, sau pur și simplu imitîndu-te ca niște ecouri. E imposibil să mai duci conversația cu persoana „reală“. Experimentul e destul de tulburător, dar vocile din schizofrenie sînt mai mult decît niște distrageri ale atenției.

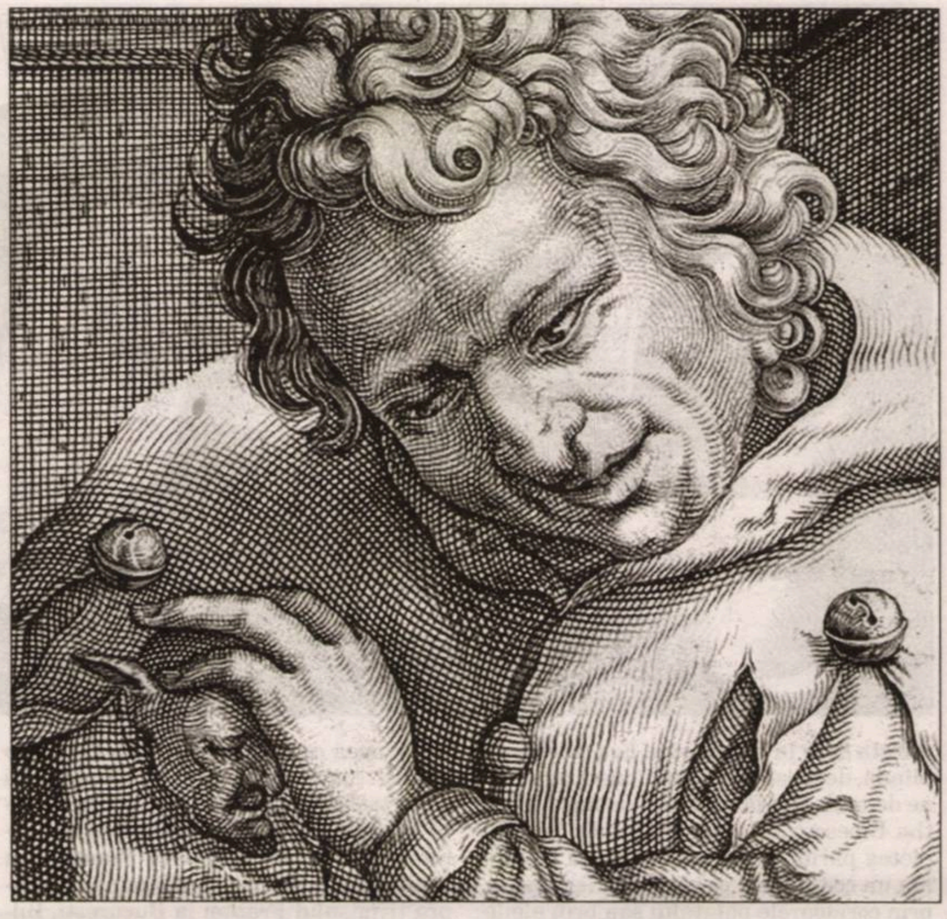

În primul rînd, ce e cu prefixul „pseudo“ înainte de „halucinații“? Nu sînt halucinații adevărate, sau cum? Ba da, sînt chiar cele mai adevărate, dacă se poate spune așa ceva despre niște halucinații. (Pășiți cu grijă, în lumea psihiatrului e cîte un paradox pîndind după fiecare colț.) Poate mai corect ar fi fost „halucinații pseudoauditive“. Vechii psihiatri, cei care au catalogat și au descris în amănunt toate semnele de boală mintală, făceau distincția față de a avea o halucinație senzorială, adică o percepție identică cu cea oferită de un organ de simț, cu niște limite spațiale și interne: de exemplu, vezi niște șobolani care se fîțîie prin cameră (ca în *delirium tremens*). Sau auzi pe cineva că țipă în camera de alături. Sau miroși o otravă pusă în cafea. În „pseudohalucinație“ nu știi care sînt granițele percepției tale. Nu știi unde e. Și, probabil, nici nu se simte ca o percepție, nu se aude ca o voce adevărată, chiar dacă poți spune că e o voce de bărbat sau de femeie, tînără sau bătrînă etc. Știi lucrurile astea, dar nu din timbrul vocii, ci altfel. Știi și atît. Singura explicație digerabilă, pe care să o pricepem cît de cît noi, cei care credem că nu auzim voci, e că, dacă suferi de schizofrenie, îți „auzi“ propriile gînduri, dar nu le recunoști ca fiind ale tale. Și nu doar gînduri, ci orice senzație subiectivă. Nu toate senzațiile subiective, asta ar însemna să te dezintegrezi. Întotdeauna, ceva din tine rămîne totuși al tău: cît de mult depinde de cît de gravă e boala, de cît de bine e tratată etc. Dar orice fenomen conștient, deci subiectiv, e susceptibil de a fi pierdut din mînă, de a-și pierde acea calitate indescriptibilă care îl face subiectiv. (Ce e culoarea roșie? Cum o descrii? Nu poți, decît poate metaforic. Fără subiectivitate, sîntem doar detectoare de lungimi de undă electromagnetică.) Nu poți recunoaște gîndurile rătăcite nici ca fiind cauzate de vreo boală, pentru că și asta ar însemna că ți le apropriezi cumva. Așadar, dacă ceva atît de intim precum un gînd nu mai e al tău, singura concluzie intuitivă e că altcineva ți-l impune cu o extraordinară violență. La urma urmelor, ce agresiune poate fi mai mare decît invazia propriilor gînduri și senzații? Psihoza e, într-un fel, violul suprem. Doar că nu există vinovați, nu în realitatea noastră, deși cel afectat îi produce uneori: gîndurile devin personaje, cu o imitație foarte convingătoare de viață autonomă. E „sindromul automatismului mental“ al psihiatrilor francezi. Unii psihanaliști, în frunte cu Lacan, au încercat să explice sindromul automatismului mental în termeni freudieni, de inconștient și pulsiuni. Dar și asta revine tot la a postula, precum sistemul delirant, o entitate vie și incontrolabilă, dar care ne controlează, numită inconștient.

Ce agresiune poate fi mai mare decît invazia propriilor gînduri și senzații?

Ați citit bine, am zis mai sus „credem că nu auzim voci“. Pentru că, de fapt, capul fiecăruia dintre noi e plin de gînduri, fenomene, senzații, pe care nu le controlăm decît în parte. Avem „voci“ care ne insultă, ne pun la pămînt și par să ne dorească anihilarea, cum pățește omul cu schizofrenie. Avem „voci“ care ne exaltă hipertrofiindu-ne la dimensiuni mitice. Avem gînduri banale, despre problemele de zi cu zi, care refuză să tacă și aleargă nestăvilite noaptea, cînd am vrea atît de mult să adormim. Avem gînduri despre care, într-o răsturnare ironică a schizofreniei, sîntem convinși că sînt ale noastre, dar de fapt sînt ale cuiva din jur, din familie, de la serviciu, sau ale unor necunoscuți suficient de pernicioși încît să ne infecteze cu prejudecățile lor despre viață și lume și celălalt. Avem gînduri ale haosului și entropiei, care ne șoptesc că nimic nu are sens, că pe toți ne paște neantul și că mai bine lăsăm baltă totul. Și, ah, cît de aproape e această ultimă categorie de „voci“ de a-și pierde ghilimelele, uneori! Medicii, muzicanții, profesorii, preoții etc. spun adesea că au „vocații“, adică tot o „voce“, contrară și de sens opus ultimei descrise, i-a adus pe calea pe care sînt. Nici măcar scriitorul nu are un control absolut asupra a ceea ce scrie, deși atunci poți chiar să te întorci, să ștergi, să corectezi. Dacă sîntem „normali“ și nu „schizofreni“, este doar pentru că știm, intuitiv, axiomatic, fără să căutăm dovezi, că sîntem măcar proprietarii, dacă nu reușim să fim stăpînii tuturor „vocilor“ ăstora. (La fel cum, în psihoză, știi intuitiv și indubitabil că gîndurile nu mai sînt ale tale. Nu există cale de mijloc cînd e vorba de conștiință.) Le ținem bine încuiate în staulul ghilimelelor. Doar frîul ăsta fragil ne face să nu fim psihotici. În rest, iertați-mă dacă vă dau vestea asta, dar dumneavoastră și cu mine nu sîntem diferiți de cel ce acum e internat într-un salon încuiat la Spitalul „Obregia“. Tot oameni, cu aceleași frămîntări, frici și speranțe. Diferența e că cel de acolo știe cum e să fii tu, dar tu nu știi cum e să fii el. Sper să scrie el mai bine decît mine.

Dar ce părți din noi riscă mai mult decît altele să se emancipeze, delirant, din cîrmuirea conștiinței? Tînărul psihiatru, medic rezident debutant, observă destul de repede ceva ciudat: că ideile delirante se aseamănă, de la om la om, sînt stereotipe. Mai ales cînd ele se organizează într-o poveste patologică, cu o coerență interioară, așa cum e în tulburările delirante „persistente“ (atributul „persistent“ a fost abandonat în ultimele clasificări), care se numeau cîndva „paranoia“. Vreți să știți care sînt? Studiați, dacă aveți răbdare, o teorie conspiraționistă, la întîmplare. Făceți-o cu grijă și cu mănuși de protecție, căci e un material toxic și periculos. Conținutul ei, încărcat de oroare, de ideea pregnantă că sîntem controlați, manipulați, privați în mod secret de libertate, povestea mereu bizară pe care o spune, seamănă mult cu trăirea psihotică. Dar teoriile conspirației sînt crezute și diseminate și de oameni care nu sînt deloc bolnavi, nu au nici o psihoză. Nu știu cum s-au născut ele, dar bănuiesc că nu vin din boală, ci au fost construite cu cinism rece, ca arme de război sau droguri de vînzare. Cu toate că și asta e tot o idee conspiraționistă, înfricoșătoare. Teama naște teamă, este contagioasă și se reflectă dintr-unii într-alții, radicalizîndu-ne, trăgîndu-ne pe un cîmp de luptă. Întocmai ca delirurile, aceste teorii nu sînt creații pline de imaginație, ci scenarii stereotipe care funcționează ca paraziți ai minții, care îți mănîncă timpul și pînă la urmă viața, lăsînd-o mai săracă și în pericol de prăbușire, ca o casă neîngrijită. Nimeni nu e imun la conspiraționism, pentru că el pare să satisfacă, în mod strîmb și otrăvitor, nevoia fundamentală a oamenilor de a explica răul, tragedia accidentală, nonsensul. Universul indiferent se cască sub noi ca o rană de nevindecat, și e poate datoria oamenilor să nu înceteze să încerce să o vindece, să o umple. Cînd ne e prea greu, sau sîntem prea avariați ca să o mai facem, recădem în modul arhaic al războiului și gîndirii paranoide. Chiar dacă nu ne psihoticizăm, demonii noștri devin mai puternici și deformează și pojghița de realitate la care avem acces.

Și e tot inerent omenesc să credem că așa ceva nu ni se poate întîmpla niciodată, că e boala altora, fundamental altfel decît noi, a celor pe care cînd îi vedem traversăm pe celălalt trotuar, a celor pe care i-am ținut închiși timp de secole în azile, și încă o mai facem. Iar dacă ne recunoaștem în acei fictivi „ei“, ne ascundem în rușine.

Nu există „ei“, „smintiți“ și „nebuni“. Existăm doar „noi“. Poate într-o zi o să înțelegem situația aceasta simplă și o să fim mai puțin singuri.

***Vlad Stroescu** este psihiatru și scriitor. Cea mai recentă carte publicată este* Povești somnifere, *Editura Humanitas Junior, 2022.*

Sminteli dinspre stînga

„Ziua lui Columb“, prin care se aniversa sosirea lui Cristofor Columb în America, a fost înlocuită în unele părți din SUA cu „Ziua popoarelor indigene“, pentru a aminti persecuțiile și crimele la care coloniștii i-au supus pe indigeni.

Titlul cărții Agathei Christie *Zece negri mititei* a fost schimbat din cauza cuvîntului „negri“, deși în roman nici nu sînt personaje de culoare.

Celebrul film *Pe aripile vîntului* a fost „recontextualizat“ pe platforma HBO pe motiv că ar fi „negat ororile sclaviei“.

Activiști de tip *cancel culture* din San Francisco au cerut schimbarea finalului filmului de desene animate al lui Walt Disney *Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici*, scandalizați de faptul că prințul o sărută pe Albă-ca-Zăpada fără voia ei, în timp ce aceasta doarme.

Se desfășoară campanii de excludere a operelor unor scriitori ca Saul Bellow, John Updike sau Philip Roth, pe motiv de misoginism.

Însuși Marele Will, William Shakespeare, a început a fi eliminat din studiile unor universități, acuzat prin prisma mișcării *woke* de misoginism, rasism, homofobie și antisemitism.

Abraham Lincoln, venerat pînă deunăzi de populația de culoare din America pentru războiul pe care l-a dus împotriva sclaviei, este astăzi contestat de către unii pe motiv că ar fi fost (culmea) rasist.

Alina PAVELESCU

Sminteli domnești

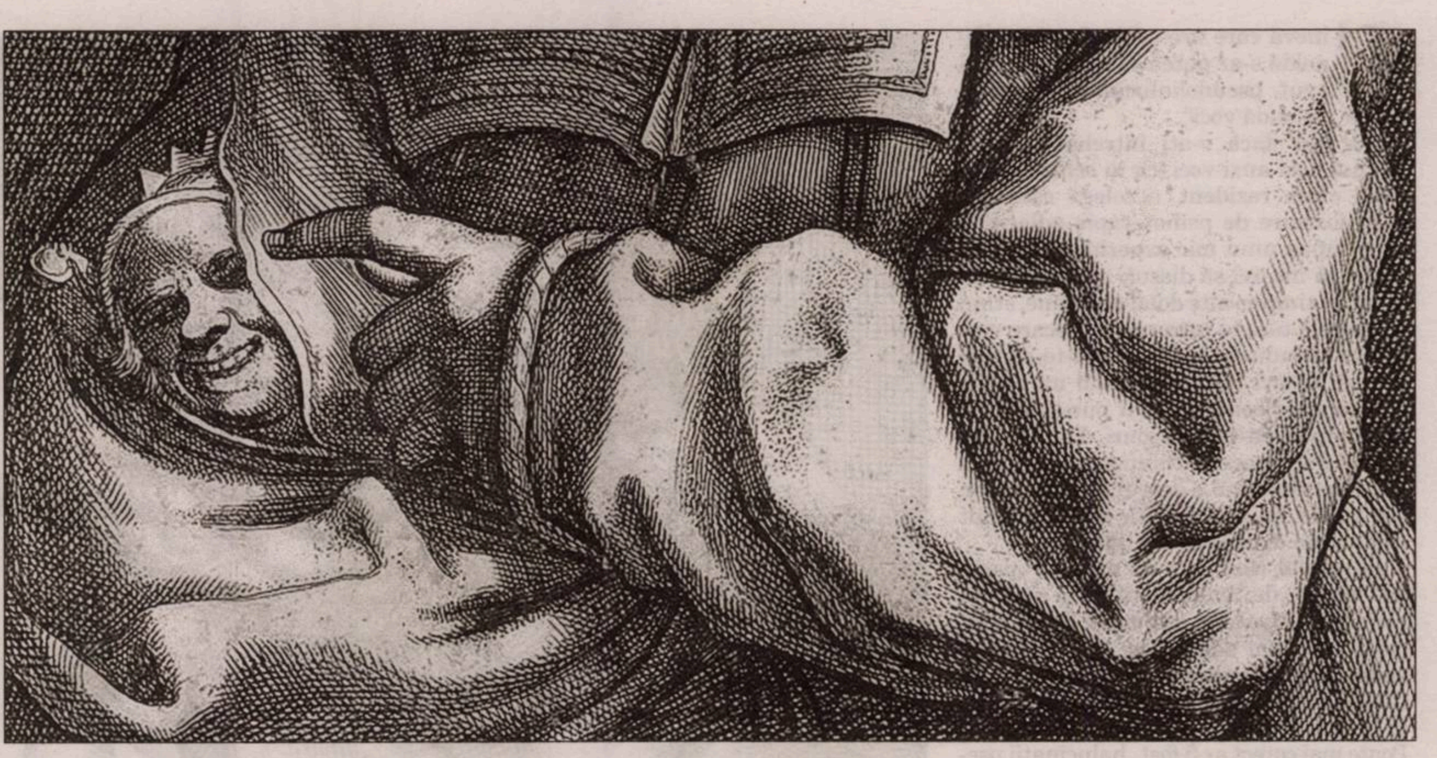

Unde e putere, acolo e și sminteală. E o convingere larg răspîndită în popor, care însă, cel mai adesea, vorbind despre putere, o confundă cu ambiția nemăsurată a celor ce rîvnesc la ea. De fapt, în povestea pe care mă pregătesc să v-o spun e vorba mai degrabă despre ambiția smintitoare, căci nebunia, una blîndă, deși „circulară“, e aici mai degrabă victima inocentă.

Pe Gheorghe Bibescu, domnul alungat din Țara Românească de Revoluția de la 1848, inamicii politici – și avea mulți! – îl numeau cu dispreț „olteanul herghelegiu“. Istoricește vorbind, n-aveau dreptate: vița nobilă din care se trăgea era deasupra oricărei bănuieli. Însă nici vița nobilă nu-l poate mîntui pe om de caracterul său păcătos, mai ales de vanitate și de egoism. Bibescu ajunsese domn fiindcă reușise să se „însoare bine“: o luase de nevastă pe fiica adoptivă a celui mai bogat boier valah: banul Grigore Brâncoveanu, ultimul urmaș de spiță bărbătească al lui Constantin Brâncoveanu. Banul Grigore și jupîneasa lui, Safta, din neamul marilor boieri moldoveni Balș, nu avuseseră nici un moștenitor. Banul Grigore se gîndea să adopte un băiat, dar căile sufletului nu sînt întotdeauna la fel de drepte pe cît și-ar dori rațiunea: adusă de la Iași la București pentru a-i ține de urît mătușii ei, una dintre nepoatele Saftei, micuța Zoe Mavrocordat, le-a cucerit inimile celor doi bătrîni, care au hotărît că ea va fi moștenitoarea fabuloasei averi a Brâncovenilor. Dulce, vioaie, iubitoare de muzică, micuța Zoe, alintată în familie Joițica, devenea astfel cea mai bogată fată de măritat din Valahia. Banul Grigore își dorea, mai presus de orice, să o știe fericită, de aceea a chibzuit mult înainte de a-l alege, dintre numeroșii pețitori, pe cel ce urma să-i devină soț. Alegerea a făcut-o părintește, după canonul vremii: să nu fie leneș, bețiv, cartofor și să-i placă măcar puțin și fetei. Așa a devenit Gheorghe Bibescu ginerele banului și tatăl unui fiu care, conform înțelegerii, avea să ducă mai departe numele de Basarab-Brâncoveanu. Joițica i-a mai dăruit încă șase copii. În total, din căsnicia lor s-au născut patru băieți și trei fete, dar, undeva după a doua sau a treia naștere, s-a întîmplat nenorocirea. Azi am numi-o depresie postnatală și poate că i-am căuta și alte cauze, mai adînci, în viața dusă de Joițica alături de Gheorghe Bibescu. Însă, la 1830, femeile bogate, dăruite de Dumnezeu cu soț chipeș și copii mulți, nu prea aveau dreptul să se plîngă. Așa a ajuns Joițica purtătoarea pe viață a unei cruci pe care doctorii au numit-o savant „nebunie circulară“, fiindcă se manifesta doar la răstimpuri. Era o nebunie blîndă, descrisă astfel lui Constantin Gane de mult mai faimoasa ei urmașă, Martha Bibescu: „Se îmbrăca în alb, își despletea părul, își punea o cunună în cap, lua un coș cu flori pe care apoi le presăra prin coridoarele palatului sau prin aleile grădinii, rîzînd, plîngînd, cîntînd... Apoi se potolea, trăind o vreme viața cea mai liniștită din lume, pînă cînd o apuca iar“. Copiii Joițicăi își iubeau mult mama, așa smintită cum era, și poate că și viitorul Bibescu-Vodă n-ar fi avut mare lucru de obiectat la nebunia ei, dacă viața de candidat la domnie nu i-ar fi scos-o în cale pe frumoasa și ambițioasa Marițica Văcărescu.

Marițica era soția nefericită a lui Costache Ghica, cu care avusese, la rîndul ei, trei copii, dar conveniseră de comun acord să se despartă, printr-o scrisoare adresată mitropolitului. Cînd Bibescu e ales domn, în 1843, hotărăște deodată că nebunia Joițicăi nu era demnă de o Doamnă a țării. Așa că o internează într-un azil din Viena și își instalează amanta în palatul domnesc. Bîrfele, pamfletele politice, gura spartă a tîrgului valah n-o pot opri pe Marițica din marșul său triumfal către tronul de la București. Doar mitropolitul Neofit al II-lea, care încuviințase divorțul ei de Ghica, însă nu voia să încuviințeze și divorțul domnului de sărmana Joițica Brâncoveanu, i-a mai stat ceva vreme în cale. Dar Marițica nu era proastă, ba chiar dimpotrivă, avea ceea ce azi am numi „un cap politic“. A avut grijă ca divorțul domnului să se transforme într-o afacere de politică europeană, în care Rusia îi apăra interesele de alcov împotriva Franței și a Înaltei Porți. Decisă să izbîndească asupra trimisului Franței la București, Billecocq, un dușman vechi al domnitorului Bibescu, Marițica se duce în persoană la Paris pentru ca, de la amantă la amantă, să tranșeze afacerea cu ajutorul prietenei ministrului francez de Externe, Guizot. Știa Marițica ce știa: prințesa de Lieven avea origini baltice și fusese căsătorită cu un ambasador rus, deci nu doar inima o îndemna de partea îndrăgostiților clandestini. Între timp, în țară, Bibescu trece prin Obșteasca Adunare un proiect de lege ce îi permitea să controleze fără opreliște imensa zestre a Joițicăi, iar pe ea o transferă la un azil din Paris, în ciuda protestelor Mavrocordaților și Brâncovenilor, care își făcuseră un rost pe lîngă bolnavă la Viena. Dar ghinionul e dublu: nici Neofit nu cedează, în ciuda amenințărilor rusești că va fi debarcat din funcție, nici copiii Joițicăi nu o lasă la greu: fiul ce mare, Grigore, devenit major, își anunță tatăl că o va lua sub aripa sa protectoare și astfel ajunge Joițica să trăiască la Paris, însă nu într-un alt azil de nebuni, ci în casa familiei.

Pentru Marițica, lucrurile deveniseră presante, căci acum purta în pîntece copilul lui Vodă Bibescu. De aceea, acolo unde amenințările rusești nu putuseră să îl înduplece pe mitropolitul Valahiei, intrară în scenă banii și diamantele, la care funcționarii otomani și patriarhul Constantinopolului erau deosebit de sensibili. Divorțat în sfîrșit de Joițica de însuși patriarhul de la Constantinopol, peste capul lui Neofit, Vodă Bibescu își pregătește nunta mare cu Marițica Doamna, „ilustra logodnică“, cum o numeau acum jurnalele valahe. O face însă la Focșani, nu la București și, oricît de luxoasă, nici un clopot nu a bătut la această nuntă, căci Neofit le interzisese preoților să-i pomenească pe miri în biserici.

Marițica n-a apucat să fie Doamna Țării decît vreo trei ani, apoi a mai trăit încă vreo zece în exil, la Paris, lăsîndu-l văduv pe Gheorghe Bibescu în 1859. A fost îngropată la Père Lachaise, în pămînt străin, de unde nu s-a mai întors niciodată acasă. Joițica, în schimb, a trăit pînă la aproape nouăzeci de ani și a murit în patul ei, înconjurată de familie. A fost îngrijită cu dragoste, pînă în ultima zi de viață, de toți copiii pe care îi avusese cu Bibescu. După ce fostul soț a plecat în exil, copiii au readus-o acasă, la București. Știm prea puține despre viața pe care a dus-o aici, putem doar presupune că nu i-a mai fost, din acea clipă, tulburată de vrăjmășia ambițiilor altora. Mai știm și că, după divorț, semna ZBB, adică Zoe Basarab-Brâncoveanu. Scrisorile afectuoase, ușor infantile ca ton, dar scrise într-o franceză impecabilă, adresate copiilor ei aflați în străinătate, ne-o dezvăluie așa cum trebuie să o fi văzut și contemporanii săi: o fetiță întîrziată, care, de la un punct încolo, refuzase pur și simplu să mai fie adultă. O fetiță refugiată în mintea ei, departe de lumea a cărei cruzime îi rezervase, din start, rolul de victimă. Fiică a unor părinți adoptivi blînzi și credincioși, crezuse poate că lumea întreagă era așa. Ca soție a unui bărbat smintit de ambiții, nu i se dăduse nici o altă șansă decît să îl urmeze în ambițiile lui sau să dispară. Ca mamă, reușise să-și facă copiii să o iubească, iar asta a fost singura sa victorie asupra lumii în care fusese aruncată, prin măritiș, ca într-o groapă cu lei. Monumentul ei funerar din biserica Domnița Bălașa ne-o arată așa cum se imaginase, probabil, întreaga viață: o tînără femeie de o frumusețe înfloritoare, îmbrățișată tandru de un înger afectuos.

Isteața Marițica, cea ahtiată după mărire, a lăsat mult mai multe urme în istorie decît blînda nebună Joițica: mult mai multe portrete, mult mai multe documente, mult mai multe evocări ale contemporanilor, un iz de gloriolă valahă care răzbate pînă astăzi către noi. Pe Joițica a pictat-o doar Aman, cîndva pe la 1859. Portretul poate fi văzut astăzi în galeria Muzeului Național de Artă al României: o doamnă în vîrstă, înfășurată într-o sobră manteluță de catifea cafenie, cu trăsături subțiate de suferință și ochii pierduți în nesfîrșita mare a melancoliei. Nu poți să nu te întrebi: unde e totuși adevărata sminteală în această poveste?

Alina Pavelescu *este arhivistă și scriitoare. Cea mai recentă carte publicată:* Sindromul Stavroghin, *Editura Humanitas, 2019.*

■ ■ ■

Sminteli dinspre dreapta

La propunerile recente ale unor ierarhi ca Paștele să fie sărbătorit de ortodocși în același timp cu catolicii, arhiepiscopul Tomisului, ÎPS Teodosie, a reacționat astfel: „Acolo este Paștele adevărat unde vine Sfînta Lumină. Au catolicii Sfînta Lumină? N-au. Alții? N-au. Toți se adună la lumina ortodocșilor și strigă adevărata lumină a ortodocșilor“,

Într-unul din celebrele sale mesaje pe Twitter, Donald Trump a scris: „Așa cum au afirmat numeroși specialiști în drept, am dreptul absolut de a mă GRAȚIA, însă de ce să fac asta când nu am nimic să-mi reproșez?“.

Fragment din discursul lui Viktor Orbán din iulie 2022, la Tușnad: „... în Bazinul Carpatic, nu sîntem de rasă mixtă, ci pur și simplu sîntem un amestec de popoare care trăiesc în propriile noastre patrii europene. Iar atunci cînd stelele sînt potrivite și vremurile sînt bune, aceste popoare se contopesc într-un fel de sos ungaro-panonic, creînd o nouă cultură europeană proprie. Pentru asta am luptat întotdeauna. Sîntem dispuși să ne amestecăm unii cu alții, dar nu vrem să devenim o rasă mixtă, motiv pentru care am luptat la Nándorfehérvár (secolul al XVI-lea)...“.

DILEMA
30 DE ANI
Pierdut uzul rațiunii

Augustin IOAN

Țicneli

Orice poveste despre cît de vizionari pot fi arhitecții trebuie să înceapă de la D(e)inocrates, chiar dacă, tehnic vorbind, el nu era tocmai ceea ce, astăzi, am descrie ca fiind un arhitect. În orice caz, se povestește, omul nostru s-a dat prin ulei și frunze spre a deveni mai vizibil și a ajunge dinaintea împăratului Alexandru Machedon. Să sculptăm Muntele Athos în formă de tine însuți, stăpîne: într-o mînă să ți se strîngă toate apele din munte și, de acolo, să se verse în mare, în vreme ce, în mîna cealaltă, să ții un oraș. Alexandru a cumpănit propunerea, care era, la drept vorbind, pe potriva planurilor sale uriești de reorganizare, cum ar veni, administrativ-teritorială a lumii, și a refuzat-o, totuși, nu știm de ce, dar l-a recompensat pe halucinatul nostru confrate înainte de a-l trimite să se spele.

Va fi construit, totuși, Dinocrates ceva, altceva? Da, se pare că îi datorăm planul Alexandriei egiptene, un templu al zeiței Artemis la Efes (atribuit, pe atunci, amazoanelor) și, foarte probabil, arhitectura funerară a locului de veci al iubitului lui Alexandru, Hefaistion. Sîntem în vremuri în care mormintele șochează într-atît, încît numele unui decedat, Mausol, a dat latinilor denumirea pentru o specie a arhitecturii funerare: *mausoleum*. Avem cîteva celebre, cel din Halicarnas, dar și mai recente, cel al lui Atatürk sau înaintea lui acel „Mausolenin“ de la Moscova, despre care am scris mai mult în *Arhitectura (supra)realismului socialist* (Paideia, 2013), au avut toți liderii comuniști, inclusiv la noi, în Parcul Carol. Oare de ce nu se deschide vizitării? E un loc suficient de bizar și, dacă tot a scăpat demolării cînd cu Catedrala Mîntuirii Neamului, în 2003, de ce nu se deschide vizitării, spre a putea vedea cu toții reveriile bizantinoide ale lui Gheorghiu-Dej? La Sofia s-au făcut de rîs încercînd să scape de mausoleul lui Dimitrov, trebuind să fie dinamitat de cîteva ori. De ce să nu fi rămas muzeu?

Dar ce făcea un arhitect? Potrivit lui Vitruvius, el proiecta, adică trimitea în viitor prin puterea imaginației, tot felul de obiecte de magnitudine, de la poduri (era *pontifex*, dintre care cel mai mare este și azi Papa), trecînd prin toate edificiile posibile (în primul rînd, temple) pînă la orologii. Proiecta, mai pe scurt, spațiul și timpul. Și tocmai aici, în această reală sau imaginară demiurgie secundă aflată la îndemîna arhitecților, stă și smintirea lor potențială. De regulă, vorbim despre asocierea cu puterea nemăsurată. În secolul al XX-lea, pactul faustic a fost făcut de Albert Speer în relația sa cu Hitler, el însuși *wannabee architect*, dar cu acces la putere și la resurse. De invocat, l-a invocat și Anca Petrescu, la noi, cea care a crezut că a salvat Văcăreștii înglobînd detalii în Casa Republicii, spre pildă. Or, țicneala lui Speer privea tot durata lungă: orice Führerbau ar fi trebuit construită în așa fel încît, peste o mie de ani, cît ar fi durat Reich-ul, ruinele acestor monumente să dea încă seama despre mare civilizație care le-a creat. Teoria valorii ruinelor, cum s-a numit, apare în memoriile lui Speer ca fiind asumată cu entuziasm de caporal, devenind lege. Gerda Troost, văduva primului arhitect al lui Hitler, profesorul Paul Troost (mort la timp, în 1934, astfel scăpînd cu onoarea mai degrabă intactă), era adeseori invitată la masă de Hitler, căruia i-a mărturisit faptul că îl displăcea pe Speer pentru că, spre deosebire de soțul său, era gata să amplifice dimensiuni de edificii sugerate de Hitler, în vreme ce Troost l-ar fi temperat, argumentînd de ce cutare proporție ar fi fost alterată dacă nu ar fi avut dimensiunea exact aceea, mai redusă, propusă de el. Cu alte cuvinte, competența profesională și amploarea dimensională sînt invers proporționale, de la un moment înainte, în colaborarea cu dictatorii.

Pe de altă parte, italienii au fost mult mai decenți, poate unde erau mulți și foarte buni; neoraționalismul a continuat netulburat și după Mussolini, mai puțin edificii prea de tot *stile littorio;* așa se face că acum se termină scoaterea la lumină și refuncționalizarea urbană a mausoleului lui Augustus, la Roma. Și nu oricum: pe o latură, fațada altarului său, Ara Pacis, conține testamentul primului împerator (arh. Richard Meier); dar altarul a fost strămutat, în acest scop, de pe amplasamentul său real, de pe Campo Marzo: acolo, un obelisc egiptean și-ar fi lăsat umbra fix la altar în ziua lui Augustus.

Aici, pe noul amplasament, îmi este greu să nu îmi amintesc de posterele cu Mussolini la bustul gol, demolînd Roma vremii sale spre a extrage, de dedesubt, chiar stratul conținînd mausoleul; și mi-e greu să nu îmi amintesc ce scria G.M. Cantacuzino, un deceniu mai tîrziu, despre gesturile de violență urbană ale lui Mussolini, în cartea sa *Despre o estetică a reconstrucției*, din 1946 (republicată la Editura Paideia). Deci, dacă tot a distrus Mussolini, de ce să nu ducem isprava pînă la capăt? Sau, dacă tot s-a dărîmat ansamblul WTC în 2001, de ce să nu privim asta ca pe o oportunitate și să dublăm suprafața construită/închiriată?

Cealaltă formă de scrîntire a arhitecților este cea legată de un spațiu sacru. Unii devin mistici, cum au fost Buckminster Fuller sau Luis Kahn, asta ca să nu încep direct cu Gaudí, scrîntit întru Hristos, cel care, ca să o citez pe soția mea, care după o zi de vizită la Sagrada Familia în care nu a scos o vorbă, a conchis: omul ăsta a fost dincolo și s-a întors să ne spună cum e. Căci nu e doar catedrala, ci și capela din colonia Guell, pe care ne-o putem doar imagina (dar chiar putem?), judecînd după cripta pe care a apucat să o facă dedesubt. Reconstrucțiile virtuale ale unora dintre proiectele de sinagogi ale lui Kahn, pe care acesta nu a mai apucat niciodată să le edifice, ne arată și ele un arhitect deja trecut, în parte, dincolo, printre arbori sefirotici și păduri de simboluri. Sau Gottfried Böhm, cu ale sale biserici din beton aparent care seamănă ba a peisaje litice trăsnite, la propriu, detunate, ba a balauri nibelungici, lucrări sacre cu care a nedumerit Occidentul pînă în clipa morții, la 101 ani, după ce a luat Premiul Pritzker și a proiectat, împreună cu fiul său Paul, și o moschee.

Nemăsurarea, căreia în estetică îi spune sublim (și e proprie arhitecturii, potrivit lui Hegel, iar figura sa construită este piramida), iar în particular i se spune sacru *(Das ganz Andere*, potrivit lui Rudolf Otto), mai poartă un nume, cel de Bigness. L-am tradus ca magnitudine. Cele cinci teoreme i-au fost teoretizate de Rem Koolhas, cel care avea de construit ceva nemăsurat la Lille și de teoretizat Manhattan-ul. Nu mai există relații, de felul celor invocate de Paul Troost, care să stabilească proporții, să țină în frîu acest *Delirious New York* întrevăzut de Koolhas. *„Fuck the context!“* sună una dintre cele cinci așa-zise teoreme și a născut reacții vituperante. Șocantă și (sau mai ales) decenii mai tîrziu, extragerea arhitecturii din orice constrîngeri urbane sau de conformare arhitecturală ne lasă visători: arhitecții își pot teoretiza convingător chiar și propriul delir...

***Augustin Ioan** este arhitect, profesor universitar la Universitatea de Arhitectură „Ion Mincu“, București. Cea mai recentă carte publicată:* Loc în dialog – spațiul public – arhitectura sacră – topograme, *Editura Paideia, 2022.*

■ ■ ■

Cristian PREDA

Ce face democrația cu smintiții

Am fost de curînd în Parlament. Aveam ceva treabă în plenul reunit. La microfon s-au perindat deputați și senatori. Cei de la putere îi criticau pe cei din opoziție fiindcă li se opun, iar cei din opoziție le reproșau celor de la putere că nu guvernează. Șirul acestor acuzații reciproce a fost întrerupt de un domn îmbrăcat foarte elegant. A venit la microfon imediat după Diana Șoșoacă, senatoarea care cerea deunăzi să ocupăm teritorii din Ucraina, așa cum fac și rușii. Cînd am fost eu de față, ea tuna și fulgera împotriva candidaturii României la OECD. Domnul care a vorbit după Șoșoacă a spus doar atît: „Îmi anunț candidatura la președinția României“. Am crezut că cele șase cuvinte sînt o replică ironică la adresa fostei vedete AUR, care a devenit între timp șefa unui partid intitulat S.O.S. România. Însă mi s-a explicat că domnul nu e, de fapt, în toate mințile și că singurul lucru pe care-l face în Parlament este să anunțe, la intervale regulate, că va ajunge în 2024 la Cotroceni.

Avem de-a face cu două forme de sminteală? Sau e una singură, ambalată diferit? Problema e veche. S-a pus și la noi într-o formulare medicală, în timpul CPUN, apoi și în Constituantă. E oare nevoie de certificate de sănătate mintală pentru a putea participa la viața politică? Și membrii CPUN, și psihiatrii consultați mai tîrziu au zis: nu e acceptabil să filtrezi reprezentarea, eliminîndu-i pe țăcăniți. De altfel, unde e limita? Cum o trasezi? Cine examinează? E și o problemă de numere mari. La locale sînt circa 45.000 de posturi de ocupat. Cum examinezi 200.000 sau 250.000 de candidați? Cînd anume? Greu de răspuns la toate acestea. Așa că în regimurile democratice de azi, singura limitare a dreptului de a alege și de a fi ales îi privește pe „debilii sau alienații mintali puși sub interdicție“, adică pe cei cărora li se pune un asemenea diagnostic înainte de orice considerent de ordin politic. Să observăm, pe de altă parte, că medicalizarea analizei privește și interpretarea politicii altora, nu doar a celei autohtone. Cînd Putin a început a doua agresiune asupra Ucrainei, a fost declarat nebun, numele său a fost alăturat altor dictatori care și-ar fi pierdut mințile, iar speranța unora care nu pariau pe uciderea lui s-a legat de ipoteza că demența îl duce sigur la pierzanie.

Există, însă, și un aspect nemedical al chestiunii. Citesc de doi-trei ani încoace propuneri făcute de-a lungul timpului de politicieni de la noi în perioada ultimilor 30 de ani. Asupra unora dintre ei au planat, uneori, suspiciuni de neseriozitate. Dar asupra altora – nu. Și cu toate acestea, ideile sau gesturile lor par, dacă te ții la o anume distanță, cel puțin bizare. Cum să susții un sistem cum a fost Caritas? De ce te-ai duce la un oligarh acasă cu o seară înainte de al doilea tur al prezidențialelor? Ce te poate face să ceri condiționarea dreptului la vot de plata unui impozit? Cît de orb poți fi ca să închei un tratat cu URSS cu cîteva luni înainte ca URSS să moară? Care e sensul moral al îndemnului „Veniți să-mi numărați ouăle!“, rostit în Parlament de un prim-ministru în funcție, care a dorit mai tîrziu să fie ales președinte? De ce i-ai promite unui alegător 20.000 de euro, cînd știi că nici nu poți fi ales și că nici nu ai avea de unde să scoți atîția bani? Ce diavol te împinge să declari că vrei unirea cu Moldova, dar ești împotriva modificării frontierelor? Exemplele ar putea umple numeroase alte pagini. Ce ne arată ele?

Două lucruri. Primul este că democrația e un regim generos. Cînd se gîndea la el, Platon zicea că e un regim foarte frumos, fiindcă are de toate, precum „o haină împestrițată cu toate culorile“. Azi, vorbim despre același lucru lăudînd diversitatea găzduită de acest regim. E loc pentru orice într-o lume democratică. Inclusiv pentru gugumănii. Azi, știința de carte nu mai e condiție pentru a dobîndi cetățenia politică. Mai mult decît atît, e sigur că și oameni educați, ba chiar foarte sofisticați pot spune prostii monumentale cînd vine vorba despre politică. Democrația e instituționalizarea incertitudinii, spunea un politolog mai demult. Între altele, și pentru că în spațiul public e loc pentru orice. Discernămîntul e cel care face diferența. Altfel spus: soluția nu e cenzurarea vreunei opinii, fiindcă ar fi o nerozie, ci încurajarea libertății, cea care îngăduie decantarea unui bine public.

Al doilea lucru de reținut e următorul: pentru ca o democrație să dureze, e totuși nevoie de acumularea unor practici care să dea moderației întîietate în fața radicalismului, iar din stabilitate să facă regulă, nu accident fericit. În general vorbind, mijloacele folosite pentru a atinge asemenea scopuri sînt compromisul sau alternanța politică. Primul e cultivat în țări precum Belgia, unde numeroasele clivaje din societate sînt depășite prin coaliții cu multe partide, unele dintre acestea putînd rămîne în cuprinsul majorității foarte mulți ani la rînd. Alternanța la guvernare e o soluție în societăți unde omogenitatea socială, etnică, religioasă etc. e foarte mare și trecerea unui partid de la putere în opoziție e rezultatul interpretării alegerilor ca un test pentru guvernanți.

Pe scurt: smintelile, inevitabile în democrație, sînt vînate fie printr-un compromis rațional al politicienilor, fie printr-o judecată aspră a cetățenilor.

***Cristian Preda** este profesor și decanul Facultății de Științe Politice, Universitatea din București. A fost europarlamentar pînă în 2019. Cele mai recente cărți publicate:* De ce ațipesc parlamentarii? Și alte întrebări pestrițe despre politica românească, *Editura Humanitas, 2020 și* Tiranul cu nas mare și cu suflet foarte mic. Lirică politică, sloganuri electorale și versificații satirice de campanie de la 1834 pînă în zilele noastre, *Editura Polirom, 2020.*

■ ■ ■

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Pierdut uzul rațiunii

Adrian STĂNICĂ

Nimic și nimeni nu sînt ceea ce par a fi

Refuză să crezi orice informație afli de la oficialități! Evident, să nu îi crezi nici pe așa-numiții experți. Ei (sau ele) sînt doar instrumente docile ale celor care stăpînesc de fapt Lumea și vor să te asuprească! Nu uita, nimic și nimeni nu sînt ceea ce par a fi!

Apoi, nimic nu este întîmplător! Totul este rezultatul unei uriașe conspirații, viețile noastre sînt controlate din umbră de către stăpînii nevăzuți ai planetei și fiecare faptă care se petrece a fost de mult planificată cu grijă!

Nu uita, ești extrem de prețios! Faptele tale zilnice pot deveni un pericol pentru acei conducători nevăzuți! De aceea guvernanții globali știu că trebuie să îți supravegheze permanent fiecare mișcare, în cel mai mic detaliu. Vor să fie siguri că fiecare pas pe care îl faci, fiecare decizie pe care o iei se potrivește cu planurile lor diabolice. Vor face totul să te supravegheze – nu uita, un microprocesor injectat în tine te poate transforma în robot. Nu va mai dura mult și, dacă nu te ferești, vei putea fi controlat de la distanță.

Pe planeta noastră sîntem din ce în ce mai mulți! Sigur Stăpînii Lumii vor dori să mai scadă cifrele.

Mai e ceva! Pe planeta noastră sîntem din ce în ce mai mulți! Sigur Stăpînii Lumii vor dori să mai scadă cifrele. De aceea inventează boli sau așa-zise soluții pentru boli. Așa ne pot controla mai bine starea de sănătate. Și cînd va veni momentul – să te ții! Vor rămîne pe planetă doar cei aleși (și, evident, noi ăștia care am înțeles din timp ce ni se pregătește).

Uită ceea ce ai învățat la școală! Legile naturale sînt, de fapt, niște minciuni plantate în creierele noastre de cînd eram mici ca să putem fi controlați. De fapt, aceste minciuni au rădăcini mult mai vechi, cu mult înainte de a ne naște noi. Stăpînii din umbră vor să ne zăpăcească pe toți, trebuie să credem numeroase minciuni grosolane, cum că Pămîntul pe care trăim ar fi rotund. Sau că s-ar învîrti în jurul Soarelui. Sau că oamenii au ajuns pe Lună (de parcă ar putea sta cineva în echilibru pe o bilă atît de mică). Educația asta este pentru oi, nu pentru Oamenii Liberi, ca tine.

Nu avea încredere nici în așa-zișii prieteni! Cei care îți spun că ești pe un drum greșit sînt și ei fie în tagma viitorilor stăpîni, fie simple rumegătoare spălate pe creier, pioni din marele experiment în care trăim.

Nu ascunde Adevărul pentru tine! Dacă tot ai aflat care este situația reală, încearcă să îi salvezi pe cît mai mulți! Spune-le mereu ce ai înțeles tu! Chiar dacă printre cei pe care îi cunoști vor fi și trădători, fiecare suflet trecut de partea bună contează! Nu pierde nici o ocazie, acționează acum! Vorbește despre asta oriunde te vei afla!

Vor rîde de tine, alții vor spune că vorbești prostii, te vor insulta, dar trebuie să te ții tare. Printre agenții stăpînilor din umbră, cei mai mulți sînt sclavi nevinovați. Sărmanii, nu știu ce li se va întîmpla. Așa că tot tu vei rîde la urmă și vei rîde mai bine.

***Adrian Stănică** este cercetător științific la Institutul Național pentru Geologie Marină – GeoEcoMar, profesor onorific la Universitatea din Stirling, Marea Britanie.*

Laurențiu GHEORGHE

Despre sminteală

o abordare interdisciplinară

În buna tradiție metafizică a sentimentului paraguayan al ființei vom selecta ceea ce geniul local a reușit să conceptualizeze atît de elocvent din manifestările universale ale sminteIii, și anume: țăcăneala.

Nu putem face o taxonomie exhaustivă originală a țăcănelii deși ne-am dorit-o, dar am renunțat pe fondul reducerii finanțării alocate cercetării fundamentale, iar fără finanțare *scientia non sequitur*, că ne acuză referenții anonimi de încălcarea standardelor fiscalității academice, așa că vom recurge la un subterfugiu și vom aplica cinstit o taxonomie furată de la alții din străinătate, dar deja validată prin publicarea în limbi străine, ceea ce garantează în sine înalta ținută academică și relevanța pentru orice domeniu în general și pentru domeniul nostru în particular.

Vom face așadar o distincție modernă între țăcăneala punctuală sau *per accidens* și cea structurală sau *per necessitatem* ca punct de plecare. Un cunoscut autor de literatură sapiențială din Semiluna fertilă ne atrăgea atenția însă că țăcăneala punctuală este izomorfă cu *numerus stultorum*, ceea ce duce în derizoriu orice încercare de analiză din motive cardinale, cardinalul acestei mulțimi este imposibil de pronunțat fiind în ebraică, așa că vom renunța înainte de a începe, concentrîndu-ne pe țăcăneala structurală care este și mai la modă, dar simultan și mai obscură, ca orice țăcăneală care, nefiind definită pe o mulțime discretă, bagă în aporie toți consumatorii de cultură înaltă de pe platformele de socializare.

Așadar țăcăneala structurală afectează prin definiție mai ales, dar nu numai structurile care dau sens existenței, pun ordine în univers și ne ajută la bătrînețe să obținem un loc în vehiculele de transport în comun *recte* teologia, geometria și bunul-simț.

În materie de teologie, lucrurile sînt clare, după cum ne spune și psalmistul în traducerea liberă a ChatGPT: „Spus-a cel țăcănit în inima sa că nu există Dumnezeu". Țăcăneala teologică este paradigma ultimă a țăcănelii universale și nu avem multe de comentat aici decît să dăm dreptate profeției amare a Cuviosului Antonie cel Mare cum că „va veni vremea ca oamenii să se țăcănească și cînd vor vedea pe cineva că nu s-a țăcănit se vor scula asupra lui, zicînd că el este țăcănit, pentru că nu este asemenea lor".

Țăcăneala teologică este paradigma ultimă a țăcănelii universale.

Țăcăneala în geometrie are însă aspecte mai puțin cunoscute publicului larg și începe din fragedă pruncie cu sistemul euclidian care distruge orice încercare concretă de a înțelege natura continuă a lumii, introducînd noțiunea subversivă, insurecțională și anarhistă de *punct*, precum și individualismul metodologic *avant la lettre*, deși nimeni nu a văzut niciodată vreun punct sau ceva ce nu se poate divide cu un accelerator de particule mai mare sau cu patru cămile legate de membre *(a-tom* sau *in-divid)*, ci doar reprezentări convenționale, adică minciuni. Și pentru că nu era suficient de ininteligibilă această construcție axiomatică artificială, cînd reușiserăm să ne obișnuim cu ea, interese obscure care urmăreau destabilizarea au inventat geometriile non-euclidiene care complică și mai mult lucrurile și bagă în azil, Parlament și paradigme holiste atîția oameni serioși cu diplome serioase obținute prin muncă originală în universități non-relativiste etic.

Dar asta nu este tot: dată fiind natura fundamentală a geometriei, pentru a trăi o viață virtuală și fără excese, dușmanii ordinii și clarității morale au introdus teoria coardelor (sau *string*-urilor *pour les connoisseurs)* care tratează cu dispreț numărul limitat, dar sigur al dimensiunilor existenței, ceea ce este inacceptabil pentru o civilizație umanistă, pluralistă și multilateral dezvoltată, ferm ancorată în realități economice și financiare dure, dar sănătoase și mai ales non-inflaționiste.

În sfîrșit, ajungem la piatra de temelie a glorioasei noastre civilizații profund normală și firească precum toate civilizațiile din istorie: bunul-simț.

În materie de țăcăneală bunul-simț desfide orice concurență și aici varietatea largă de țăcăneli structurale este și cea mai periculoasă pentru că, spre deosebire de teologie și geometrie, care presupun un oarecare interes specializat și cunoașterea unor limbi relativ moarte precum algebra sau aramaica, bunul-simț se presupune că este de interes general. Nu mai avem timp, ca spațiu, să dezvoltăm acest subiect adecvat lucrului și intelectului ca marele Thomas Aquinas, așa că ne vom concentra asupra unui singur aspect asupra căruia ne atrage atenția marele Aristotel: „Căci faptul de a spune că *ceea-ce-este* nu este sau că *ceea-ce-nu-este* este reprezintă un fals, în timp ce a spune că *ceea-ce-este* este și că *ceea-ce-nu-este* nu este reprezintă un adevăr".

Așa credeam și noi în mediul rural unde s-au născut veșnicia și imuabilitatea definițiilor logice, dar din observațiile antropologice atente asupra cohortelor generaționale din mediul urban rezultă că a spune că *ceea-ce-este* este *doar* ceea ce este ar fi în sine și pentru altul o gravă abatere de la normele dreptului universal de a defini *ceea-ce-este* după cum dorește cel care este obiectul* definiției și o gravă încălcare a libertății de a fi ceea ce vrea să fie *ceea-ce-este*, inclusiv cînd vrea să fie *ceea-ce-nu-este* și viceversa, că nu e treaba nimănui ce vrea să fie sau să nu fie fiecare.

De exemplu, dacă eu vreau să stau în mijlocele de transport în comun pe scaunul rezervat pentru persoanele în vîrstă în absența vizibilă a vîrstei necesare (un construct axiomatic la fel de artificial ca geometria euclidiană, singurul criteriu clar fiind calitatea de pensionar) este suficient să declar, la cerere, că am o vîrstă chiar dacă această vîrstă nu este ceea ce cred alții că este. Cum nu i se poate reproșa nimănui că nu are toate atributele pe care cunoașterea comună le atribuie existenței, nici vîrstei nu i se poate reproșa o anumită valoare discretă, ceea ce ar fi cu adevărat un gest lipsit de empatie față de ființele care declarativ nu au nici o vîrstă.

În aceste condiții, distribuția locurilor în mijloacele de transport în comun este viciată în mod structural, absența unei ordini intersubiectiv verificabile empiric prin intermediul simțului comun duce la perpetuarea unei stări de nervozitate, anxietate și depresie atît în rîndul populației active, cît și în rîndul șomerilor, elevilor, studenților, gravidelor și pensionarilor care contribuie la scăderea PIB-ului *per capita* după unele surse sau invers după alte surse și la alte aspecte statistice pe baza cărora se fundamentează bugetul de stat și al Uniunii Europene, poziția măsurabilă a particulelor elementare în sistemele cuantice și echilibrul individual al complexității sociale în paradigma non-liniară a rezilienței termodinamice a manifestărilor *ad Extra* a Treimii *ad Intra* din perspectiva teologiei inclusive apofatice, singurele aspecte de bun-simț care încă mai contează din punctul de vedere al atingerii obiectivelor sectoriale ale programului-cadru de finanțare pe ramură în acest exercițiu bugetar. *Q.E.D.*

---

* Pentru cititorii masochiști putem intra în subtilitățile atroce ale abolirii distincției subiect-obiect, dar desigur, în lipsa finanțării, nu putem decît să așteptăm contribuțiile eventualilor entuziaști pe Patreon/Substack/OnlyFans.

***Laurențiu Gheorghe** este lector univ. dr. la Facultatea de Filosofie a Universității din București.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **În pripă**

„Cred în puterea poveștilor și a literaturii“

– interviu cu Raluca NAGY –

***Raluca Nagy** (n. 1979) este scriitoare, doctor în științe sociale și antropolog. A debutat în 2018 cu romanul* Un cal într-o mare de lebede *(Editura Nemira) pentru care a obținut Premiul pentru Debut în Proză în cadrul Galei „Sofia Nădejde“. În 2021 a publicat romanul* Teo de la 16 la 18 *(Editura Nemira), nominalizat la mai multe premii. Locuiește în Japonia, unde predă în cadrul Hokkaido University și Hokkaido International School.*

Raluca Nagy
n'autor
Teo de la 16 la 18
NEMIRA

Nominalizarea României la Premiul Uniunii Europene pentru Literatură (EUPL), urmată de rezidența Cărturești de la Țibănești și, către finalul anului, pregătirea platformei Laconic – e clar că ai avut un 2022 mai mult decît fertil. Cum ai trăit succesiunea aceasta de evenimente?

Îmi place cum mi-ai punctat anul literar 2022, da, fertil e probabil un cuvînt bun. Poate o să sune a falsă modestie dacă spun că mă așteptam ca în 2022 să fie liniște. *Teo de la 16 la 18* fusese nominalizată la Premiile „Sofia Nădejde“ în toamna lui 2021, eu tocmai mă mutasem din Vietnam în Japonia, am fost foarte onorată și bucuroasă și nu m-am gîndit că va mai urma ceva. Treaba cu EUPL a venit total pe neașteptate, nici nu știam de aceste premii. Iar primăvara a continuat cu alte nominalizări (Gala Premiilor *Observator cultural*, Premiul Național de Proză *Ziarul de Iași)*, de care m-am bucurat la fel de mult. Dar, locuind atît de departe, toate lucrurile astea au o doză de irealitate.

Și cred că așa aș rezuma întreaga experiență EUPL, puțin ireală. Finaliștii au fost anunțați la puțin timp după începerea războiului în Ucraina, așa că bucuria a fost dulce-amară. Apoi, 2022 a fost primul an în care premiile nu s-au oprit la cîștigătorii fiecărei țări participante. Din cărțile finaliste au fost traduse fragmente consistente în franceză și engleză, extrase pe care le-a citit un juriu internațional, le-a dezbătut, apoi a avut loc și o sesiune de susținere a cărților respective cu reprezentanți din juriile naționale, și a fost ales un cîștigător (și cîteva mențiuni). Am avut impresia că procesul s-a construit de data aceasta din mers, împreună cu noi, totul a fost nou, pentru toți cei implicați. Au derivat atît de multe lucruri din această nominalizare, încît acum, la un an după, aproape le-am pierdut șirul: de la evenimente și întîlniri la proiecte, podcast-uri și traduceri.

Deși esti fizic pe un alt continent, reușești să fii prezentă pe scena literară românească. Ce e bine și ce e rău în faptul că locuiești departe?

Aș minți dacă aș spune că mi-e ușor să fiu prezentă pe scena literară românească, de care am fost, din start (am debutat în 2018), departe geografic. E mai complicat să faci parte dintr-o breaslă, solidară sau nu, de la mii de kilometri distanță. Sigur că sîntem conectați online, la o adică se și călătorește mai ușor (mă rog, cu excepția sincopei pandemice); dar tot mă aflu oarecum în afara a ceea ce se întîmplă în România, academic, literar. Încerc să țin pasul și să urmăresc, în special să citesc literatură română (foarte contemporană), ca să fiu cît se poate de la curent cu ceea ce fac colegii mei. Mi se pare un lucru de bază, în orice profesie. Avantajul distanței este, poate, că nu mă influențează neapărat dinamica găștilor, care există ca oriunde altundeva.

Te-ai simțit susținută de România la evenimentele la care ai participat?

M-am simțit mereu foarte susținută în România, aproape incredibil, cu toată distanța asta de care vorbeam. Recent, am descoperit o autoare română care locuiește în Statele Unite, Maia Levantini, ale cărei două cărți mi se par foarte bune și nu cred că au avut parte de atenția pe care o merită. Asta mă face să mă simt cu atît mai susținută; în primul rînd *in-house*, adică de echipa Nemira, în special de Eli Bădică, coordonatoarea Colecției „n'autor“, în care au apărut ambele cărți pe care le-am scris (editate tot de ea), și continuînd cu restul instituțiilor culturale sau literare cu care am avut de-a face. Singurul moment unde am simțit asta mai puțin a fost, culmea, chiar cu ocazia EUPL (uite că tot în jurul lui ne învîrtim): au existat niște sincope, sau chiar oportunități ratate pe parcursul lui 2022 și nu-mi dau seama de ce.

Cum ar fi arătat EUPL pentru tine dacă ai fi avut parte constant de această susținere?

Pe scurt, aș fi participat la mai multe evenimente și festivaluri. Îmi dau seama că locuitul în Japonia nu ajută, dar mi-am petrecut două luni din vară în Europa, posibilități ar fi fost și, la o adică, m-aș fi putut întoarce, pentru că orice participare a mea ar fi fost acoperită financiar de EUPL, pe tot parcursul anului. În sensul ăsta spun că au fost oportunități nevalorificate. Din fericire, însă, susținerea EUPL continuă și sper ca lucrurile să se îmbunătățească pe viitor, dacă nu în cazul meu, măcar pentru finalistul/-a din 2025, cînd România va putea participa din nou la acest premiu.

> *„Eu sînt de școală veche, cred preponderent în «teren», «pe viu» și mai puțin în cercetare virtuală/online etc.“*

Ai călătorit în decembrie la Bruxelles, pentru evenimentul de închidere/premiere al EUPL 2022. Cum a fost experiența de a te întîlni cu toți ceilalți scriitori nominalizați?

Evenimentul în sine a fost extrem de interesant și bine organizat, realmente tot ce am făcut/văzut la Bruxelles în cele trei zile a fost util, de la întîlniri cu agenți și editori la timpul efectiv petrecut cu ceilalți nominalizați/finaliști/cîștigători din alți ani. Cred că mi-am dat seama, din nou, sau și mai mult, ce înseamnă să poți vorbi pe viu, nu doar online, cu alți oameni care fac același lucru ca tine; nu am în proximitate, în viața de zi cu zi, decît un singur alt scriitor. Comparînd, însă, anul meu 2022 cu al celorlalți finaliști, n-am putut să nu constat exact ce spuneam la întrebarea precedentă, că fuseseră incluși în mult mai multe proiecte, festivaluri, evenimente etc. la nivel național decît mine. La fel în ceea ce privește traducerile, majoritatea celorlalți vorbeau de cinci-șapte traduceri deja în discuții, ceea ce nu este/era atunci cazul cărții cu care am participat eu.

Crezi că elementul de susținere la nivel instituțional este ceea îi lipsește literaturii române ca să se impună pe piața europeană?

Dacă ar fi să mă iau după experiența mea punctuală cu EUPL, da, aș putea spune asta. Pe de altă parte, e un caz mult prea particular ca să pot generaliza, nu cunosc lucrurile într-atît de bine. Ce-am mai observat în timpul evenimentelor de la Bruxelles este un fel de evidență: țările „mari“, mai bine zis cu piețe de carte mari, cu resurse financiare pe măsură și limbi de circulație (Spania, Germania, chiar și Irlanda), făcuseră să se întîmple lucruri la un alt nivel pentru finaliștii lor (sau cîștigători din alți ani) față de cele mai mici.

Spuneai într-un interviu că poți să procesezi lumea doar scriind-o, iar antropologia te-a ajutat cu metoda ei. Cum ai descrie dintr-o perspectivă antropologică peisajul literar românesc?

Excelentă întrebare. M-am gîndit de multe ori la lumea literară din România ca la un potențial „teren“ antropologic. În proiectul nou de *flash fiction* din care fac parte, Laconic, uneori glumesc că mare parte din munca mea e să nu șifonez ego-uri și tensiuni preexistente, să mă strecor printre ele. În teorie, doar valoarea unui text ar trebui sa conteze, dar în practică știm cu toții că lucrurile sînt mult mai complicate de atît. Lăsînd (pseudo-)gluma la o parte, cred că mi-ar fi greu sau imposibil să mă uit „obiectiv“ (deși oricum nu cred în asta, dar e o discuție prea lungă să o rezumăm aici) sau etnografic la peisajul literar românesc, din simplul motiv că sînt geografic departe de el. Iar din acest punct de vedere eu sînt de școală veche, cred preponderent în „teren“, „pe viu“ și mai puțin în cercetare virtuală/online etc.

Despre ignorarea suferinței femeilor

Apropo de cercetare, știu că pentru Teo... *te-ai documentat tot „pe viu“ și ai lucrat patru ani în cercetare aplicată pe tema pacienților cu diferite forme de cancer. Ideea cărții s-a conturat în urma acestei experiențe sau ai vrut această experiență și pentru că îți doreai să aprofundezi tema în viitoarea ta carte?*

Cred că procesul de scriere a lui *Teo...* a fost exact așa cum a ales ea: a trebuit să o ascult foarte atent și să încerc să redau ce încerca, la rîndul ei, să-mi spună, iar pentru asta m-am folosit de toate armele și bagajele pe care le-am avut la dispoziție – experiența mea legată de cancer a fost doar una dintre ele. L-am ales, însă, pe cel de col uterin pentru că ceea se întîmplă în cazul acestui tip de cancer mi se pare la un alt nivel de absurd și de revoltător față de altele.

Cancerul de col uterin este singura formă de cancer care, conform unui studiu publicat în British Medical Journal, *ar putea fi eradicată în treizeci de ani ca urmare a vaccinului împotriva HPV. Cu toate acestea, rata vaccinării în România este extrem de redusă comparativ cu alte țări. Crezi că e în puterea poveștilor, a literaturii să schimbe ceva aici?*

Cred în puterea poveștilor și a literaturii și mi-am dorit ca *Teo...* să facă și asta, un fel de *raising awareness* despre HPV și boala asta pe care o poate provoca, inadmisibil de invizibilă; însă raționamentul face parte dintr-unul mult mai extins, anume ignorarea suferinței femeilor. Iar aici sînt destul de realistă – enorm de multe trebuie să se schimbe pentru ca treaba asta să înceteze; „rezolvarea“ acestei boli, cu un vaccin sau altfel, este o parte minusculă. Sper și eu într-o schimbare mai radicală de paradigmă.

Iar dacă tot vorbim despre puterea poveștilor, cum ți-a venit ideea de a lansa Laconic și care crezi că este plusvaloarea pe care o aduce peisajului literar românesc?

Ideea nu-mi aparține, este a cofondatorilor Vlad Beu și Marius Deacu, ei m-au invitat să o dezvoltăm împreună. Mi se pare un gest de mare generozitate din partea lor să investească, financiar, dar și timp și energie, în promovarea literaturii române contemporane și mă bucur să-i pot ajuta, atît cît pot. Pariul este ca, printr-un format scurt, să atragem interesul pentru scriitorii români, sperînd că, dacă cineva dă peste un text de-ale lor care le place, să-i caute și în alte locuri (librării, reviste, alte platforme). Ne alăturăm altor proiecte similare deja existente (Cod de poveste, Literomania), *the more, the merrier*.

(varianta integrală pe www.dilemaveche.ro)

interviu realizat
de Ruxandra BURCESCU

Bogdan-Alexandru STĂNESCU

pe de altă **carte**

Un fluviu liniștit

● Marilynne Robinson, *Galaad*, traducere de Gigi Mihăiță, Editura Litera, 2023.

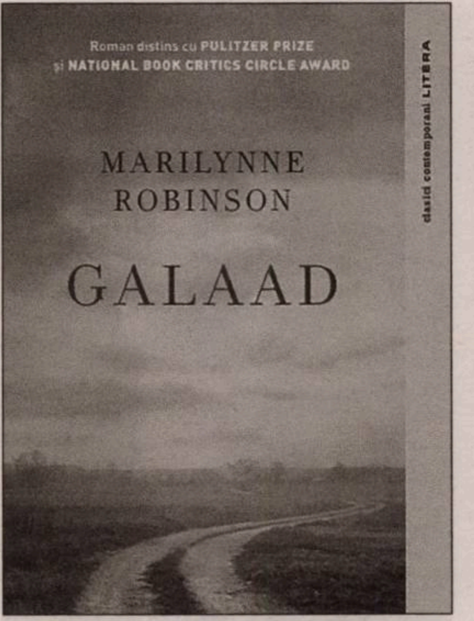
Roman distins cu PULITZER PRIZE
și NATIONAL BOOK CRITICS CIRCLE AWARD
MARILYNNE
ROBINSON
GALAAD
clasici contemporani LITERA

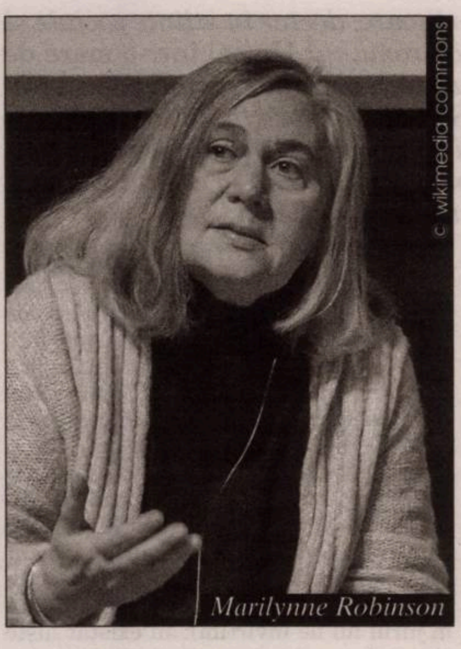

Marilynne Robinson

c wikimedia commons

Cînd a debutat, în 1981, cu *Housekeeping*, Marilynne Robinson și-a cîștigat instantaneu locul printre cei mai mari scriitori americani din toate timpurile. Roman atemporal, influențat stilistic de Emerson, *Housekeeping* spunea povestea a două surori orfane crescute de mătușa lor excentrică în orașul fictiv Fingerbone, din Idaho. După o tăcere de 24 de ani, timp în care a publicat doar două volume de eseuri, Robinson a revenit cu *Galaad*, roman care a fost recompensat cu Premiul Pulitzer pentru proză și cu prestigiosul National Book Critics Circle Award.

Dacă debutul ei în proză era un roman despre fete și femei, despre maturizare și rebeliune adolescentină, *Galaad* poate fi citit ca un revers al acestei medalii: roman despre tați și fii, despre relațiile complicate dintre bărbații unei familii. La fel ca în *Housekeeping*, însă, personajele principale ale acestui roman sînt marginali, excluși de tot felul, indivizi care străbat viața ca în vis – de altfel, atmosfera onirică a romanului este impregnată de atemporalitatea faulkneriană – și care se poziționează în descendența unei linii ereditare impregnate de religiozitate radicală. În Vechiul Testament, Galaad este locul ultimei întîlniri dintre Iacov și Laban, iar traducerea etimologică a cuvîntului ar fi „grămadă, movilă de pietre de mărturie“. Galaad-ul biblic poate fi folosit și ca simbol pentru un tărîm stîncos, neprimitor. Galaad-ul lui Robinson este un orășel minuscul din Iowa, iar timpul povestirii este undeva pe la jumătatea secolului trecut. Naratorul, John Ames, este pastor, un bărbat trecut bine de vîrsta de șaptezeci de ani, cu grave probleme de inimă, care-i scrie fiului său de șapte ani, știind că nu va trăi destul pentru a-l vedea adult.

Romanul, care se suprapune perfect acestor scrisori, e un testament și o mărturisire (confesiune): Ames provine dintr-un șir neîntrerupt de predicatori, e un conservator care iubește însă viața cu pasiune, e genul de pastor-scriitor care vede divinitatea în lumina strecurată printre frunzele unui copac în cîmpie, dar devine pe alocuri iritant prin infinitele lui ezitări și printr-o umilință care se apropie de patologie. Poveștile pe care i le spune fiului făcut la bătrînețe își întind rădăcinile înspre un bunic aboliționist care predica în favoarea războiului „moral“, se apropie de prezent prin povestea unui tată pacifist – de unde și fisura dintre el și bunic, atît de asemănător unui pustnic veterotestamentar –, apoi ajunge la un alt fiu, „dăruit“ de cel mai bun prieten, un fiu rătăcitor tipic, lipsit de credință și cuprins de îndoieli. Această oaie neagră a orașului este tocmai punctul de contrast între trecutul cuprins de fervoarea aboliționismului și prezentul recăzut în ipocrizie și rasism.

Întregul roman e scris că și cum ar fi o poveste *in illo tempore:* amănuntele ce situează povestea exact sînt cu atît mai șocante. Galaad este un oraș situat în afara timpului și, în același timp, tolerează cu îngăduință elementele „progresului“: pastorul Ames are o singură pasiune, cu excepția scrierii predicilor, și anume baseball-ul, așa că acceptă cu îngăduință montarea unui televizor, chiar dacă meciurile par mai „vii“ ascultate la radio.

În centrul acestui roman, ca o bilă de foc, stă un paradox uriaș: deși este un roman al tăcerii – al tăcerii respectuoase, religioase –, este în același timp unul al mișcării. Funcționează ca un fluviu liniștit, ale cărui ape însă sînt adînci și ascund bulboane ucigașe. Bunicul lui John Ames, pastor decupat din Vechiul Testament, care pleacă la sfîrșitul vieții să moară în pustie, este în același timp predicatorul radical care sprijină războiul, dacă este „drept“, este un ucigaș („moral“) și un instigator. În același timp, întors fără un ochi din război, la bătrînețe devine o stafie care bîntuie Galaad-ul și care fură de la cei care au pentru a da pomană săracilor. Fiul său, pacifist convins, îngroapă dovezile actelor violente ale tatălui, dar nu poate tolera natura liber-cugetătoare a unuia dintre fii (fratele naratorului, întors din Europa cu patima ateismului, căpătat pe filiera lecturilor din Feuerbach).

Lunga scrisoare a pastorului de 76 de ani către fiul său de numai 7, inspirată probabil de *Jurnalul unui preot de țară*, al lui Georges Bernanos, dar și de spiritul protestant al unui John Donne, este aparent lipsită de dramatism și devine așa dacă e așezată în contextul literar al contemporaneității. Însă dramele pe care le oblitereaza, trecînd cu pensula tăcerii peste ele, sînt acolo: avem de-a face cu conflicte iremediabile între generații, cu iubiri tîrzii și gelozii reprimate. Bineînțeles, ceea ce face ca zgomotul și furia să fie „înfundate“ este credința absolută a naratorului, insistența lui întru umilință, pînă în punctul în care un cititor mai „secular“, ca mine, simte că poate romanul se îndreaptă spre un neverosimil iritant. Dar chiar dacă John Ames este categoric un om (excesiv de) bun, el are o complexitate discretă, însă autentică. Firește că anfilada de conflicte tată-fiu este o proiecție a celei divine, dintre Tată și Fiu, însă acest ultim fiu, ultimul izotop John Ames, care a îndrăznit să se îndrăgostească după vîrsta de 60 de ani și să zămislească un fiu, iubește cu disperare viața. Iar această dragoste se desfășoară treptat, se dezvăluie cu o lentoare mistică (am vrut să scriu cu o lascivitate mistică, dar poate aș fi exagerat).

E un roman, după cum a scris James Wood, care te învață să-l citești, cum să-l citești. Scriitura lui Robinson poate fi comparată cu a unui Cormac McCarthy, plus sentimentul religios. E un vitalism discret aici, ascuns în regretul bătrînului pastor de a nu se mai putea juca cu micul său fiu, în invidia cu care urmărește joaca acestuia cu celălalt fiu al său, surogatul rătăcitor. Chiar și pisica Soapy atrage către sine germenii unei priviri invidioase. Însă de fiecare dată cînd simte că i se clatină credința, bunul pastor se pedepsește: aici se găsește conflictul cel mai puternic al romanului, în interioritatea dramatismului.

Galaad este, fără îndoială, unul dintre cele mai frumoase romane scrise în literatura americană a ultimelor decenii.

■ ■ ■

Marius CHIVU

în **oraș**

După paisprezece ani

● Madrugada, *Chimes at Midnight*, Malabar Recordings, 2022.

În anii 2000, venită din Norvegia, Madrugada era una dintre puținele trupe europene de alternativ cu un sound original, un amestec de hard rock, dark country, folk alternativ și discrete texturi de muzică electronică. După trei albume însă, unul mai bun decît altul (debutul *Industrial Silence* este un album cult acum), chitaristul Robert Burås, care deja avea succes cu a doua lui trupă abia înființată, My Midnight Creeps, avea să moară la doar 31 de ani.

Restul trupei a terminat mixajul celui de-al cincilea album al lor, la care lucraseră cu toții pînă în acel moment, și, un an mai tîrziu, în toamna lui 2008, după un turneu comemorativ cu Burås înlocuit de chitaristul celeilalte trupe a lui, Madrugada se desființa în mod natural.

Cu acest *Chimes at Midnight*, trupa norvegiană revine, așadar, după o pauză/absență de paisprezece ani, într-o formulă extinsă, și în studio, și *live*, dar cu compoziții semnate ca trio (vocalistul-chitarist Sivert Høyem pare să fi preluat frîiele creative ale trupei). Spre deosebire de celelalte albume, acesta este predominant o colecție de cîntece de dragoste, toate splendide (chit că versurile sînt doar decente), chitările abia ciupite, pianul, viorile (The Section Quartet sînt invitați special) și, mai ales, armoniile vocale fiind orchestrate cu o finețe și o melodicitate care scot albumul – poate nu întîmplător avînd *„chimes“* în titlu – din etosul dur / în forță al rock-ului într-un spațiu acustic mai specific pop-ului, dar unul cu stamină, nelipsit de dramatism.

MADRUGADA
CHIMES
AT MIDNIGHT

Cei care au descoperit Madrugada (al cărei nume, apropo, a fost dat de un poet prieten al trupei, însemnînd „răsărit“ în portugheză/spaniolă) în perioada lor de început vor fi încîntați să regăsească timbrul vocii lui Sivert Høyem cîntînd piese noi, ceilalți vor întîlni o voce nazală, deopotrivă a regretului și senzualului, care te învăluie plăcut-dureros pînă la dependență. Pe mine, dintre vocaliștii pop-rock-ului european, doar vocile unor Stuat A. Staples (Tindersticks) și David Arthur Brown (Brazzaville) mă mai „transportă“ astfel. Pentru mine, ei sînt Treimea de pus în rama vinilului.

Pînă acum, albumul a dat patru *singles* („Nobody loves you like I do“, „Dreams at midnight“, „The world could be falling down“ și „Ecstasy“), iar dacă ar fi să vă recomand și altceva, aș alege „Slowly turns the wheel“, o piesă pe care regretatul Burås primește un credit creativ postum, și „Imagination“, o piesă compusă doar de Høyem și care ar fi putut fi, în vremurile lor bune, o baladă INXS.

(O variantă a acestui text a apărut pe carturesti.ro/blog)

Madrugada va concerta în cadrul Festivalului Rocanotherworld de la Iași (22-25 iunie). Mai multe la rocanotherworld.com.

■ ■ ■

Victor MOROZOV

dilematograf

Trupuri

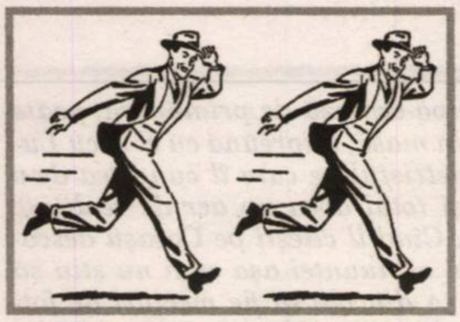

● *Le Sel des larmes* **(Franța, 2020), de Philippe Garrel.**

Îmi imaginez orice film de Philippe Garrel ca o apă curată. *Le Sel des larmes*, penultimul său titlu pînă în prezent, nu e cel mai bun – ba chiar, la revedere, pare să se înscrie în filmografia clară și imanentă a lui Garrel doar printr-o ridicare din sprîncene: ce să caute un film al trupurilor toride și al privirilor lacome în acest univers ordonat de transcendență și angelism? În ciuda oricăror rezerve, există în film o frumusețe intensă a momentelor, o forță de netăgăduit a clipei, care îl plasează de la primele cadre peste orice altceva am mai putea descoperi în dreptul lansărilor actuale. Garrel filmează mereu într-o lume incoruptibilă – nu există noțiunea de publicitate în filmele sale –, fără a da totuși impresia că se baricadează: din noaptea timpului – de la acea tulburătoare *Cicatrice intérieure* (1972) – și pînă la epoca *smartphone*-ului, doi oameni se iubesc din nou și din nou, iar pentru a filma acest absolut e nevoie de un anume har.

Garrel este unul dintre ultimii cineaști mitici încă în viață. A prins electroșocul și Mai 68, heroina și aplicațiile de *dating*, revoluția și restaurația. De cîțiva ani, practică un cinema inaparent și suplu – o spumă audiovizuală care stîrnește perplexitate printre toți maeștrii actuali ai unei arte festivaliere a zațului. Pentru unii, un regres față de cinema-ul începuturilor, cel care se dovedea visceral în toate sensurile, vizitat de forțe superioare, plăsmuit în chinuri. Pentru alții, între care mă număr, un pariu chiar mai riscant, întrucît îi cere să amestece tulburările abisale ale dragostei cu o formă de ușurătate aproape filosofică a dispozitivului: în povești de nici 1h15 se condensează, sub lumina solară a peliculei, toată sfîșierea, toată catastrofa de care sînt capabili doi îndrăgostiți lăsați pe cont propriu.

În acest cinema sublim ca o sferă – *La Jalousie* (2012), *L'amant d'un jour* (2018) împletesc cu mare fler universalitate și clarviziune în furtuna prezentului –, *Le Sel des larmes* aglutinează disperat și parcă în pierdere: trei amoruri călîi care nici măcar luate împreună nu pot egala în amplitudine vechile idealuri de iubire. Efectul „Jean Eustache“ – acela al excesului în van, al plusului care, „la retur“, dă tot zero – deschide spre o aceeași punere ironică sub lupă a masculinității: ca niciodată, Garrel ne oferă aici un bărbat-fantoșă care, sub aerele sale de naivitate, ascunde lașitate și ticăloșie. Afemeiat din cale afară, tînărul (Logann Antuofermo) încurcă o femeie, apoi pe a doua, apoi încă una, fără să simtă pînă la capăt că a tras o concluzie în vreun fel. Înțelegem că Garrel, aici, își face autocritica, în aceeași măsură în care încearcă să puncteze pe tabela actualității. Și aici, de fapt, filmul greșește.

Căci dacă am învățat ceva tot parcurgînd această nobilă filmografie, atunci este faptul că „actualitatea“ nu poate fi niciodată transpusă în film prin încropeală, cu urechea plecată distras la temele fierbinți ale zilei. *Actualitatea*, cînd se preschimbă în denunț grăbit – ca în scenele în care doi magrebieni sar la bătaie pe stradă, din senin –, are toate șansele să sune a oportunism boșorogit. Dimpotrivă, dacă atîtea și atîtea titluri garreliene rămîn azi, e tocmai prin croiala lor asumată împotriva acestui tăvălug mediatic al lozincilor facile, pe care îl abandonează bucuroase în favoarea unei confruntări cu un *psyché* de o infinit mai mare complexitate. Garrel este, *at his best*, puternic inactual – și tocmai în acest refuz al catalogărilor pripite și al scurtăturilor edificatoare constă urgența, flacăra filmelor lui. Există ceva mai acaparant, mai răscolitor într-o privire tipic „garreliană“ – nu una prădătoare, *à la* Hitchcock, ci una care acceptă provocarea hazardată a plonjării în privirea celuilalt – decît orice știre senzaționalistă de gazetă.

În plenitudinea etanșă a cadrului, în fluxul invizibil al sentimentelor aprige, Garrel găsește materia suverană a unui cinema despre puterea intimității. Se întîmplă însă că, în *Le Sel des larmes*, cineastul cedează în fața unui fior cinic: într-o scenă, un coleg de muncă rămas pe drumuri, care locuiește temporar în garsoniera cuplului, este nevoit să asiste la activitatea lor sexuală perfect inteligibilă dincolo de așternuturi. E poate resemnarea abia mascată în fața unor vremuri în care pasiunea pură se vede la tot pasul împiedicată de noi tentații mici ale cotidianului. Nici o femeie – nici cea timidă (Oulaya Amamra, fabuloasă în voluptatea suferinței sale), nici cea posesivă (Louise Chevillotte), nici cea îndoielnică (Souheila Yacoub) – dintre cele întîlnite nu mai poate însemna *totul*, iar vina pică undeva la mijloc, într-o nepotrivire a vremurilor. Aplanarea, conform lui Garrel, se poate găsi la cei care (se) trec: regretatul André Wilms, în rolul unui tată diminuat, absolut superb în toate scenele, chemat să pună, cu blîndețe, punctul pe *i*. Cu intuiția sa pătrunzătoare, Garrel îi filmează deja moartea acestui actor dispărut în 2022, apoi o lasă să curgă – umbră indelebilă – peste acest teatru măreț și mărunt al emoțiilor.

Le Sel des larmes va fi proiectat la Cinema „Elvira Popescu“ pe 29 aprilie.

■ ■ ■

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

O poetică franceză

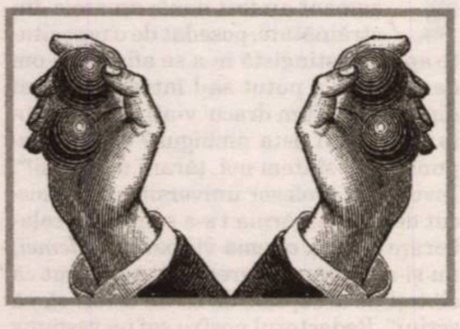

● **Black Lilys,** ***New Era,*** **La Ruche, 2022.**

BLACK LILYS
NEW ERA

„The sky falls, / My love. / My heart explodes / In million drops. / I thought, / My love, / They can not see, / It's just a kiss…“ – asta e chiar o voce care-și narează povestea cu o intenție de-a dreptul björkiană, flexînd cameleonic între o abrazivitate care mai și funcționează și cîteva deturuři răsfățate, pentru a se trezi uneori în regatul înghețat al lui Karin Dreijer. De fapt, pop-ul ăsta cu chitară, cvasi-electronizat și vag folkist al formației Black Lilys s-ar putea revendica de la un spațiu al *sound*-ului *alt-indie-pop* de ani 2000/2010, cu tot cu *groove*-ismul și sintetizatoarele lui. Și cu elementul ăsta de goticitate neasumată, aruncată spre noi cu o linguriță de dulceață. Camille și Robin Faure sînt soră și frate și au debutat discografic sub apelativul Black Lilys în anul 2018, cu albumul *Boxes*, cel de pe care o piesă, „Nightingale“, a ajuns pe coloana sonoră a unui serial spaniol de succes produs de Netflix, *Elite*, asigurîndu-i proaspetei formații o bună vizibilitate în anumite spații. (Adevăratul debut se produsese de fapt în 2014, cu un EP, *Memories of a Blind Mind*, dar el nu era decît un teren stilistic de încercare pentru o formație care încă nu știa încotro s-o apuce.) În termeni de producție, ultimul album, *New Era*, lansat la sfîrșitul anului trecut, e un pas înainte – *sound*-ul Black Lilys și-a găsit o schemă stilistică, depășind mult prea evidenta încărcătură *folky*, pe care *Boxes* o exhiba copios, chiar dacă uneori soluțiile electronice îl aplatizează. „Yaläkta“ ar putea fi o rămășiță a vechii ere, cu al său aer acustic de Simon & Garfunkel plus Kristin Hersch, plus Ane Brun, dar și aici simți cum atmosfera mai degrabă dureroasă de pe anteriorul LP e spartă de o anumită seninătate, de un optimism strecurat prin texturile astea ritmice electronice, cu toate că vocea vrea să ne spună altceva: *„The chessboard shook without a sound, / Hands are numb, the spine crystallised, / I feel defeated. / The clothes are packed but they never left / Like we were trapped in an endless night. / Oh, this hole in my chest froze my tongue froze my breathe“*. Impulsurile sînt poetice, sunete din natură sînt strecurate prin piese, undeva se aud niște tobe japoneze, franceza se mai amestecă uneori cu engleza într-o progresie care curge banal, nereușind să dea niciodată pe dinafară – *New Era* e un album pe care se simte și mîna producătorului norvegian Odd Martin, omul care a lucrat cîndva și cu Aurora, care i-a realizat mixajul.

Formația franceză Black Lilys va concerta în România la începutul lunii mai, în cadrul unui miniturneu organizat de organizația Alternative Culture. Datele show-urilor sînt următoarele: 3 mai, la Club Expirat din București; 4 mai, la Rockstadt din Brașov; 5 mai, la Flying Circus, în Cluj-Napoca. Biletele, puse în vînzare prin intermediul platformei iabilet.ro, *costă între 50 și 80 de lei. Mai multe detalii despre evenimente găsiți pe site-ul organizatorului, alternative-culture.com.*

Paul Breazu *este jurnalist.*

■ ■ ■

Radu Cosașu** a fost unul dintre cei mai inteligenți și mai generoși scriitori pe care i-am cunoscut. Dilematic redutabil, el este cel care a dat numele revistei noastre. L-am cunoscut la jumătatea anilor '90, cînd se ocupa și de rubrica Poșta redacției. Cu pipa în colțul gurii, dicta amuzat răspunsurile pentru cititorii care ne trimiteau scrisori. Textele extremistului de centru mi s-au părut mereu prea scurte. Adunam cîte două-trei și abia apoi mă apucam să le citesc. Să fii coleg de redacție cu Cosașu am considerat mereu un privilegiu. Să vorbești cu el despre lume, viață și literatură, un noroc. Astăzi mi-am amintit o după-amiază de primăvară, poate era chiar aprilie, cînd am ieșit la masă, împreună cu el și cu Luiza. Ne-a povestit despre taximetristul pe care îl cunoștea de-o viață, despre Paul Georgescu și totul avea un aer de realitate și de irealitate în același timp. Cînd îl citești pe Cosașu descoperi o înțelegere și un spectacol al nuanței așa cum nu știu să mai fi întîlnit la cineva. Sper ca dincolo să fie meciuri de fotbal, partide de bridge, literatură bună și filme cu Stan și Bran.* ***(Ana Maria Sandu)

Radu COSAȘU

Amuzamentul dilematic

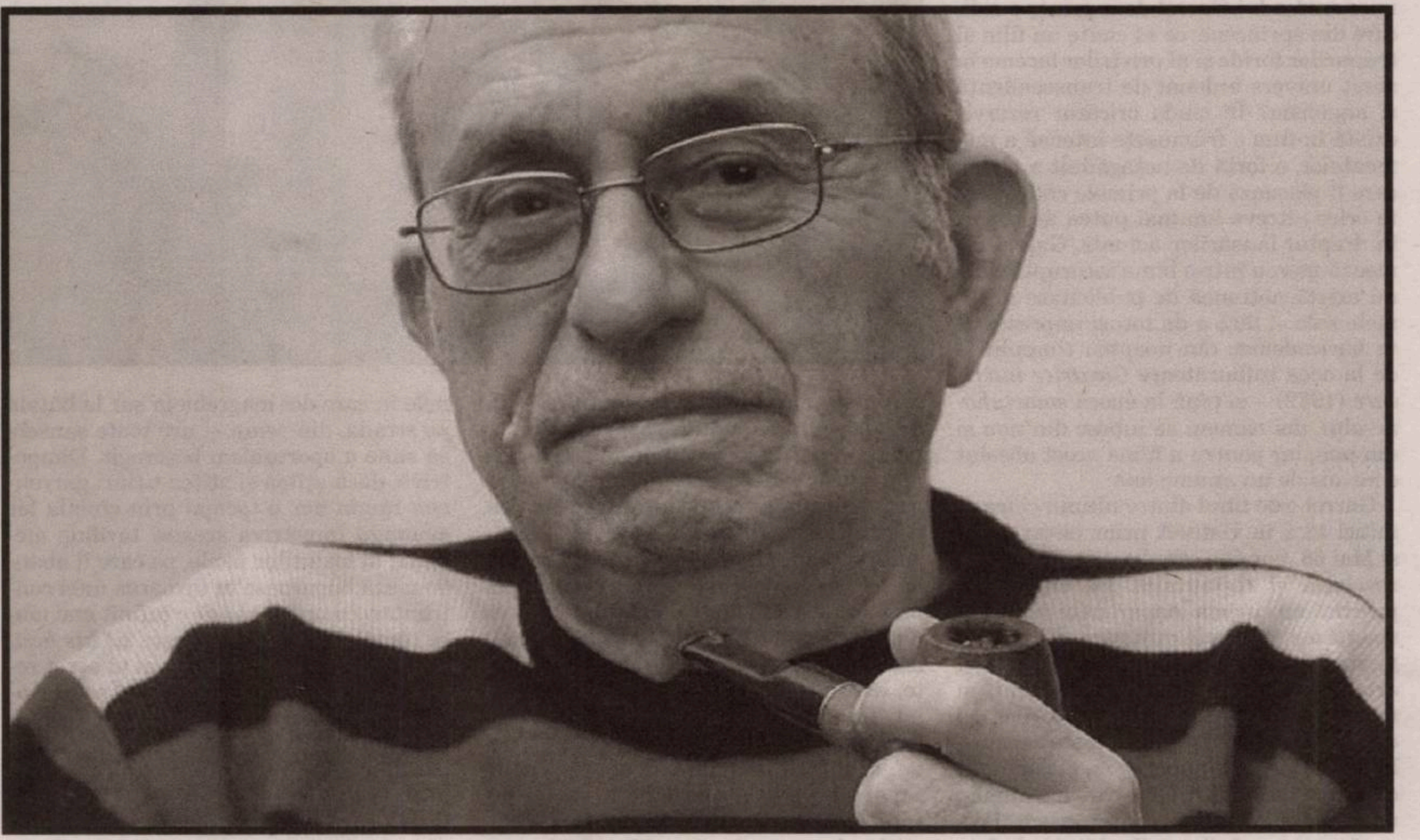

Nu numai că îmi place să fiu redactor la *Dilema,* dar – iertare pentru verbul scandalos care urmează – mă și *amuză.* Nici mohorîta presă a partidului unic, nici catastrofica presă a zglobiului nostru pluripartitism nu suportă și nu îngăduie acest termen ce pare, în subtextul lui, mai deșănțat decît vulgaritatea evidentă, zilnică, a „primei pagini“. Cum să fie amuzant a scrie la un ziar serios... și ce ziar nu e serios în România? Mai bine (un ziar) mort decît amuzant! Dar, după părerea mea, fără amuzament meseria asta de gravă responsabilitate devine o slujbă tinzînd spre plictisul țeapăn. Un bun ziarist – dacă mi se permite să exagerez conștient și visător – trebuie să tindă spre formula extraordinară în care un dirijor englez a cuprins arta lui Mozart: o maximă seriozitate tratată cu maximum de humor. Cui i se pare dificilă ca înțeles sau inadecvată la obiect (cum să fie mozartian un jurnalist român?) îi propun o idee a unui personaj dintr-o piesă a lui Sartre: „un ziar se face dansînd“. E printre puținele idei ale lui Sartre care i-au plăcut integral directorului nostru fondator, dlui Andrei Pleșu; o repeta încîntat, ea întîlnindu-se cu una din primele sale cerințe către corpul nostru redacțional și coregrafic: o bună dispoziție intelectuală și sufletească în abordarea tuturor contrarietăților, o „permanentă“ bună dispoziție, mai „permanentă“ decît revoluția mondială și, poate, mai revoluționară decît aceea. Cu dl Andrei Pleșu ajunseserăm – și așa a rămas! – să-i simpatizăm (în sensul caragialian...) chiar pe cei mai duri morocănoși, cu condiția să fie naturali, stăpîni pe știința supremă – aceea de „a nu bate capul“ – și, mai ales, expresivi în limba română. Există asemenea mohorîți – extrem de amuzanți.

Pentru spiritele foarte severe, să precizez că nu se dansează – la propriu – în redacția *Dilemei,* ba mai mult: nu se discută ce dansuri preferă fiecare, dar amuzamentul – fără să primeze ca anecdota la *Junimea* – nu lipsește, cum nu lipsesc bîrfa, discreția, politețea (cu oroarea ei față de trivialități), politica, apolitica; mai zilele trecute, dl Adrian Cioroianu mi-a propus să țin un curs de istorie a apolitismului românesc; nu m-aș încumeta: cu apolitismul e ca și cu melodrama – plăcută de trăit, neplăcută de citit.*

Ceea ce mă înveselește sistematic, ca redactor la săptămînalul nostru de tranziție (subtitlul pare nemuritor...) este zvonistica, foarte sigură pe ea, cu privire la ideologia și opțiunile partinice ale *Dilemei.* În fiecare săptămînă sîntem cînd „evident de dreapta“, cînd „evident de stînga“. E deja o mecanică în etichetare și stigmatizare care, placată pe viața de fiecare zi a redacției, nu poate naște – conform sfintei Constituțiuni intelectuale – decît rîsul. Sînt oameni de stînga – stînga aceea ce se vrea inteligentă – care ne-au comunicat brutal că după numărul consacrat Pieței Universității nu vor mai citi *Dilema;* n-am căzut pe jos de uimire, dimpotrivă, ne-am ținut bine pe picioare, fiindcă exact în acea zi două-trei telefoane protestaseră vehement, pe aceleași texte, la derapajul nostru pe stînga; ține de un oximoron imposibil de digerat posibilitatea de a face politică apartinică sau, și mai corect: ironică. Ironia scoate din minți și din pantofi pe orice responsabil cu soarta țării, inclusiv a omenirii, numai de a lui nu, fiindcă el „nu contează, e un nimic“...

Cele mai recente delicte de amuzament au fost două; un amic din străinătate, posedat de o tenacitate aproape stîngistă în a se afirma ca om de dreapta, a putut să-l întrebe pe unul dintre noi: „Cum dracu' v-ați adunat acolo în spiritul ăsta ambiguu?“. I s-a răspuns: „Așa sîntem noi, țărani mijlocași!“. Invers, un profesor universitar, recunoscut de stînga, căruia i s-a solicitat o colaborare pentru o temă viitoare a *Dilemei,* nu și-a ascuns ezitarea: „Mi s-a părut că sînteți de dreapta... de ce-mi cereți să vă scriu?“. Redactorul nostru șef i-a răspuns – cum se zice – talmudic: „Așa sîntem noi, niște oameni de dreapta care nu putem trăi fără oameni de stînga“.

De unde și bucuria liniștită a surîsului meu: nimeni nu ne-a sunat/înjurat/înfierat că n-am fi democrați! E clar – ca un triolet mozartian – de ce: democrația nu e obsesia nici unui partid de dreapta sau de stînga! Noi, la *Dilema,* alta nu avem. E ceea ce îmi asigură seriozitatea amuzamentului.

---

* Recomand apăsat cele două pagini din *România literară* (nr. 40/2000) în care Mario Varga Llosa, analizînd *Doamna Bovary,* aduce melodramei un elogiu demn de ceea ce el însuși numește „orgia lecturii“.

(apărut în Dilema, *anul VIII, nr. 400, 13-19 octombrie 2000)*

Misterele lui Radu Cosașu

Cînd dl Radu Cosașu a împlinit 80 de ani, dl Andrei Pleșu a scris o evocare apărută în paginile revistei noastre, pe care cel de-al doilea a fondat-o și cel dintîi a botezat-o. Reluăm un fragment din acel articol, pe care, acum, îl recitim din cu totul alt suflet și din cu totul altă perspectivă. ***(S. V.)***

(...) Sînt coleg de redacție cu R.C. de cînd există *Dilema.* Am trecut prin toate etapele unei cooperări fertile: de la „anecdota primează“ la felurite „extremisme de centru“ și la complicitatea născută între adevărații bărbați pe bază de hipertensiune și diabet. Între noi nu mai există secrete. Dar există, ireductibilă, o cantitate egală de mister, depozitată integral în ograda lui. Iată care sînt, pentru mine, misterele lui Cosașu:

De cînd îl știu e binedispus. Poate fi absent, preocupat, timid, sceptic, dar niciodată prost dispus. E atent cu afabilitate, participativ, cordial, niciodată indiscret, disponibil, toate cu un soi de surîs subînțeles în colțul gurii și al ochiului. Dar nu aici e misterul. Misterul vine din faptul că Radu Cosașu e posesorul unei bune dispoziții fără iluzii. Simt că nu e vulnerabil la nici o certitudine, că are o relație strict politicoasă cu absolutul, că nu i se pot da garanții în nici o privință. Ai zice că nu exclude – dar nici nu include – nimic. Adică e plasat, cum a decis prin însuși titlul rubricii sale, în centrul extrem, în locul în care toate tezele sînt tratate ceremonios ca simple ipoteze.

Cînd îi place textul, tocmai apărut, al unui coleg, Cosașu simte nevoia să pună mîna pe telefon și să-și declare prompt bucuria. E un comportament misterios, dacă ne gîndim cît de rar îl întîlnim în breasla condeierilor contemporani. Acolo unde pe mai toți semenii noștri îi apucă invidia, pe Radu Cosașu îl apucă simpatia estetică, dacă nu direct admirația. Și nu se poate bucura singur: ține să-i facă o bucurie și celui care a scris. Să-l confirme, să-l stimuleze, să-l asigure că reușita lui a fost percepută. (...)

Radu Cosașu, născut la Bacău, este între cei cîțiva, puțini, bucureșteni care au inventat și consolidat misterioasa idee că „bucureștenismul“ e o etnie, un mod de a aparține unei inconfundabile comunități de stil și de destin. (...)

Cosașu a spus și spune superbe lucruri trăsnite: că, de pildă, se teme de „delictul de exemplaritate“, că nu poate trăi în indignare, că nu poate da interviuri, nu poate apărea la televizor, nu poate zbura cu avionul și nu poate scrie decît cu creionul. De asemenea, că și-ar dori, în chip de monument, un tumul făcut din firimiturile de gumă adunate pe masa sa de lucru ca semn al unei laborioase nesiguranțe de sine și ca ecou material al sloganului: „Moarte ideilor prost exprimate!“.

Stela GIURGEANU

Eco-terorismul

Cea mai recentă lovitură a grupului de militanți ecologiști Just Stop Oil a avut loc la Teatrul Crucible, din Sheffield, în timpul Campionatului Mondial de Snooker. În seara de 17 aprilie, doi activiști, un bărbat și o femeie, s-au năpustit asupra meselor de joc, întrerupînd două partide. Bărbatul a sărit cu bocancii pe una dintre mese, la care se desfășura partida dintre Robert Milkins și Joe Perry, urlînd și împrăștiind o vopsea pulbere peste postav. La cealaltă masă, unde jucau Mark Allen și Fan Zhengyi, femeia a încercat să se lipească de mantă, însă a fost oprită, după intervenția în forță a arbitrului și a unuia dintre cameramani.

„Avem un protestatar care aruncă o pulbere pe masă – n-am mai văzut niciodată așa ceva“, a exclamat comentatorul Eurosport, în timp ce se desfășurau evenimentele, adăugînd: „Nu știu de ce protestează și, sincer, nu-mi pasă – din fericire, nimeni nu a fost rănit“. Fostul campion mondial Stephen Hendry, care comenta partidele pentru BBC, a declarat, la rîndul său, siderat: „Nu am mai văzut așa ceva pînă acum la un eveniment de snooker. Este o premieră“.

La scurt timp după atacuri, Just Stop Oil a emis o declarație: „În jurul orei 19,20, doi susținători Just Stop Oil au perturbat Campionatul Mondial de Snooker de la Teatrul Crucible din Sheffield, întrerupînd jocul. Un activist a acoperit masa cu vopsea pulbere portocalie înainte de a fi îndepărtat de agenții de pază și arestat. Ei cer ca Guvernul să oprească imediat toate proiectele noi de combustibili fosili din Regatul Unit și cer instituțiilor sportive din Regatul Unit să intre în rezistență civilă împotriva politicilor de genocid ale Guvernului“.

Gîndirea în clișee

Pentru unii, acțiunile agresive ale activiștilor ecologiști sînt îndreptățite și chiar de lăudat. „Poate lumea ar fi un loc mai bun dacă ne-ar păsa mai mult de mediu, și mai puțin de snooker“, comenta cineva episodul. „Și soluția e inacțiunea?“, comenta altcineva.

Bineînțeles, avînd în vedere scopul nobil pe care acești activiști îl tot trîmbițează, trebuie să fii musai de partea lor, orice ar face, căci altfel înseamnă că nu vrei să salvezi planeta, iar cine nu vrea să „salveze planeta“ este un om de nimic.

Nimic nu e mai ușor decît să vorbești folosind clișee. Un soi de vorbire fără dileme, excitată de înflăcărarea scopurilor declarate, musai nobile, care însă elimină orice formă de rațiune. Un om al clișeului este orbit, cu mintea blocată în idei prefabricate. Iar aceștia sînt parte a armatei de susținători necondiționați ai activiștilor ecologiști, care deși distrug și seamănă teroare, o fac în numele binelui suprem.

Nobili activiști sau huligani plătiți?

„Imaginea cu protestatarul Just Stop Oil care a sărit pe o masă la Campionatul Mondial de Snooker de la Sheffield Crucible, împrăștiind pulbere portocalie, este una extrem de dăunătoare. Însă nu pentru masa de snooker, ci pentru cauza în sine. Esența ecologiei este viciată. În loc de a oferi un argument rațional, aceste acțiuni, care nu fac decît să cerșească atenție și care n-au alt rezultat decît iritarea, par mai degrabă motivate de o ură de clasă. Activiștii Just Stop Oil nu sînt decît niște țînci răsfățați care n-au nici cea mai vagă idee despre ce înseamnă viața reală“, comenta *The Telegraph*.

„Zelotul Just Stop Oil care a perturbat jocul de snooker și cere bani pentru a-și finanța campania de haos provine dintr-o familie înstărită și a crescut într-o casă de 600.000 de lire sterline în suburbia înfruntită din Cambridge“, scria *Daily Mail*.

Banii nu sînt ceva care să le lipsească activiștilor ecologiști. Just Stop Oil este o organizație aflată sub umbrela Letzte Generation, din Germania, care potrivit raportului de transparență, publicat pe site-ul lor în ianuarie, a primit anul trecut donații de aproape un milion de euro. Iar aceștia sînt doar banii declarați, căci, în fapt, fondurile de care dispune Letzte Generation par a fi mult mai mari.

Înființînd asociații, precum „Educația pentru climă și mediu pentru conservarea ecosistemelor care salvează vieți“, cu sediul în Hamburg, și colaborînd cu altele, precum „Wandelbündnis“ (Alianța pentru schimbare), în Berlin, potrivit investigațiilor *WELT*, membrii primesc chiar salarii lunare, de peste o mie de euro.

Letzte Generation a fost înființată în 2021, dar are deja ramificații în întreaga lume, Australia, Italia, Suedia, Austria, Noua Zeelandă, Elveția, Marea Britanie, Franța, Norvegia și Statele Unite și, potrivit investigației jurnaliștilor germani de la *WELT*, are țeluri mărețe: plănuiesc să înființeze un partid. Iar căile prin care vor s-o facă nu sînt tocmai ortodoxe. În primul rînd, activiștii vor să înființeze partidul pentru că „partidele sînt foarte bine plasate în conformitate cu legislația germană“ și, în plus, vor primi mai multe donații. Însă numele viitorului partid nu trebuie „în nici un caz să coincidă cu cel al organizației“, după cum a declarat Càris Connell, contabila Letzte Generation (cea care s-a lipit de un schelet de dinozaur de la Muzeul de Istorie Naturală din Berlin), la întîlnirea privată cu membri ai organizațiilor partenere din întreaga lume.

Jurnaliștii germani, care a făcut rost de filmările acestei întîlniri, au expus și schemele financiare propuse pentru consolidarea întregii organizații: înființarea a cît mai multe asociații non-profit, care să aibă alte denumiri decît organizațiile locale, pentru a nu fi asociate cu activitățile de activism, multe conturi bancare, multe site-uri și diferite sisteme de facturare, totul menit să îngreuneze orice cercetare juridică și orice tentativă de a li se bloca conturile bancare, în cazul unor acuze.

Precauțiuni deloc inutile, de vreme ce membrii Letzte Generation sînt în prezent investigați pentru „constituirea unei organizații criminale“, existînd, doar în Berlin, peste 2.000 de acuzații penale împotriva activiștilor.

Berlinul se pregătește de asediu

În Berlin, activiștii pentru climă sînt omniprezenți, organizînd frecvent atacuri deghizate sub sloganul de „acțiuni“. Recent au anunțat că vor să provoace haos, „paralizînd“ capitala Germaniei, închizînd Berlinul pe termen nelimitat, postînd pe străzi sute de activiști pentru a le fi acceptate cererile pentru „O schimbare radicală a climei“.

Pe de altă parte, ministrul federal al Transporturilor, Volker Wissing, a declarat că activiștii n-au nici cea mai mică dorință de a discuta problemele. „Acest grup nu a dorit niciodată să poarte un dialog cu mine. (...) Cred că ar trebui să ne tratăm unul pe altul cu respect și să considerăm că și cealaltă parte ar putea avea dreptate.“ Wissing a mai afirmat că ar dori să se întîlnească cu membrii organizației pentru a găsi împreună niște soluții, însă nu a găsit nici un fel de deschidere.

Documentele aflate la dispoziția *WELT*, împărtășite cu poliția din Berlin, arată că blocarea anunțată a Berlinului implică riscuri majore pentru cetățenii Capitalei, în special în ceea ce privește serviciile de urgență. Marc Schreiner, directorul general al companiei spitalicești din Berlin, a declarat că activiștii trebuie să se asigure „că pompierii și ambulanțele se pot deplasa rapid prin oraș, dacă este necesar pe benzi de urgență“. Trebuie „excluse“ orice întîrzieri în îngrijirea răniților și bolnavilor, adăugînd că activiștii ar trebui să aibă grijă ca această blocadă a Berlinului să nu dezafecteze serviciile de urgență. „Activismul pentru climă nu trebuie să fie în detrimentul sănătății. Chiar și cea mai mică întîrziere a operațiunilor de salvare poate avea consecințe fatale.“

În așteptarea blocadei, și aeroportul Berlin-Brandenburg este, de asemenea, supravegheat mai atent, avînd în vedere că, în luna noiembrie a anului trecut, membrii Letzte Generation au tăiat gardul aeroportului și au fugit pe pistă, perturbînd traficul aerian.

Atacurile vehemente, atît din partea Letzte Generation, cît și a acoliților (precum Just Stop Oil), departe de a servi unei pretinse cauze nobile, au iz de pragmatism. Dovezile demonstrează gustul lor pentru bani și putere, pe care și-o cîștigă prin acte de terorism, semănînd frica și un continuu sentiment de nesiguranță. Astăzi, în ciuda faptului că se declară niște pacifiști, aruncă cu piure și supă peste operele de artă, împroașcă cu vopsea mesele de snooker.

Cine poate garanta că se vor opri aici?

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Ecoul milostivirii

Pînă de curînd făceam daruri celor din familie sau celor care-mi sînt dragi. Era firescul însuși al lucrurilor, chiar dacă nu reușeam întotdeauna să aleg sau să ofer ceea ce aș fi dorit. La un moment dat, ratînd experiența milei față de nevoiași, mi-am dat seama că tocmai cei care nu așteaptă sau care insistă să primească ceva, pentru că știu că nu vor primi sau se vor alege cu puțin, ar trebui să fie destinatarii darurilor. N-am să uit că singura dată cînd am simțit ceva la fel de eliberator ca iertarea a fost cînd am dăruit celor care nu se așteptau. Uimirea din privirile lor și timiditatea în fața darului sînt, într-un fel, pe potriva milostivirii divine, pe care o primesc și cei ce cred, și cei ce nu cred. Știm că există pe lume insuportabile situații de suferință și de nedreptate, și că pe lîngă cele mari, cunoscute de toți, sînt nenumărate în viața obișnuită, care cer un eroism cotidian. Dar în fața indigenței și a durerii, nu teodiceea e recomandată, ci fapta care vine din milostivire, din îngemănarea inimilor.

În a fi milostiv e mai mult decît empatie și generozitate. Nu întîmplător una dintre Fericirile evanghelice spune: *Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui* (Mt 5, 7), criteriul judecății eshatologice fiind reductibil la practica însăși a milostivirii. Numai că în miezul gesturilor față de săraci, abandonați, marginalizați, suferinzi e relația însăși cu Dumnezeu. Mila noastră – iertați-mi pluralul inclusiv – nu e niciodată într-un raport de reciprocitate: dimpotrivă, e precedată și infinit depășită de mila Lui. Însă a ne exersa libertatea pe terenul de multe ori la îndemînă al milostivirii ne revine ca o pregătire a întîlnirii față-către-față cu El, căci singurul său chip revelat oamenilor, supus privirilor și batjocurii lor, e chipul milostivirii. În Exod, Moise a primit această autorevelare a lui Dumnezeu: „Domnul, Domnul, Dumnezeu milostiv și îndurător, / zăbavnic la mînie, plin de bunăvoință și de credincioșie, / care păstrează bunăvoință pentru mii / și care iartă fărădelegea și răzvrătirea și păcatul (...)“ (Exod 34, 6-7). Iar Isaia compară fidelitatea divină cu mila maternă: „Oare femeia uită pe pruncul ei și de rodul pîntecelui ei n-are milă? Chiar cînd ea îl va uita, Eu nu te voi uita pe tine“ (49, 15). Sensul originar al milostivirii trimite la pîntecele matern și tocmai acesta este ales ca modalitate de a exprima relația lui Dumnezeu cu făptura „mîinilor sale“. Răscolitoarea emoție a compasiunii și a iertării fără rest îl cuprinde pe părintele din parabola fiului risipitor, la fel ca și pe bunul samaritean sau pe Iisus însuși, cînd vede mulțimile care-l urmează înfometate sau suferința văduvei din Nain după fiul pierdut (Lc 7, 13). Dumnezeu întrupat e milostivirea însăși, compasiunea divină care se face proximitate fizică tămăduitoare, iertarea mai promptă decît orice așteptare și mai adîncă decît orice speranță.

În *Confesiuni*, Augustin descrie cum „izvorul milostivirii“ se apropia din ce în ce mai mult, în vreme ce condiția lui nefericită era tot mai chinuitoare (VI, 16, 26). Peste veacuri și în alt colț de lume, Sfîntul Siluan Athonitul se simte copleșit de măreția milei lui Dumnezeu, avînd conștiința unei teribile nevrednicii: „Dar ce am făcut pentru Tine, Doamne, sau cu ce Ți-am plăcut ca Tu să vrei să fii în noi și noi să fim întru Tine? (...) Cît de mare e mila Ta, și eu o văd revărsînd-se peste mine. Sînt vrednic de iad și de toate chinurile, dar Tu mi-ai dat harul Duhului Sfînt“. E mila pe care Sfîntul Isaac Sirul o vede traversînd toate manifestările lui Dumnezeu, chiar și pe cele care au înfățișarea aspră a mîniei sau a pedepsirii: „Căci a gîndi că în Dumnezeu există ură sau ranchiună, chiar și față de făpturile demonice, e un lucru odios și blasfemator, ca și acela de a atribui slăvitei lui firi oricare din slăbiciunile sau patimile noastre, pretinzînd că ar fi vorba de răsplătirea binelui sau a răului“ *(Cuvîntul* 39, 3). Însă pînă la experiența mistică a milostivirii atotcuprinzătoare, fericirea din Evanghelia după Matei e făgăduința unei recunoașteri reciproce: *Dacă veți fi milostivi față de toți, fără excepție, și cu cei care nu merită sau nu așteaptă, veți trăi veșnic, începînd de aici, în lumina chipului milostiv al lui Dumnezeu.* Astfel, vom primi ceea ce am învățat să dăruim.

Actualitatea lui Alexandru Mironescu

Marile scrieri creștine și religioase, în general, marile capodopere ale culturii universale dețin secretul actualității – indiferent de timpul în care au fost scrise, indiferent cînd sînt citite. Scriitorul, profesorul, cercetătorul chimist, filosoful, fostul deținut politic ***Alexandru Mironescu*** *(1903-1973) a găsit, se pare, acest secret, fiindcă, mai ales în* Jurnalul *său – a cărui publicare a fost încheiată în aceste zile, prin apariția celui din urmă volum:* Admirabila Tăcere. Jurnal (1970-1972) *(vol. III), Humanitas, 2023 – o dovedește cu prisosință. Membru fondator și reprezentativ al Rugului Aprins, Al. Mironescu ilustrează și continuă prin* Jurnalul *său atmosfera intelectuală și spirituală în care conviețuiau participanții la întîlnirile pornite în anii '40 la Mănăstirea Antim (București). Astfel încît dialogul natural cultură-religie, dialogul real știință-religie, dialogul interconfesional dezinvolt și trimiterile la mistica creștină autentică se regăsesc laolaltă, seducător și efervescent, cum numai în scrierile Pr. Andrei Scrima mai întîlnim în spațiul românesc. Vom argumenta, fie și parțial, cele de mai sus, prin cîteva extrase din acest ultim volum al* Jurnalului. ***(Marius Vasileanu)***

9.I.1970 Pe gard, pe stradă, ambasadele străine expun în vitrină ceea ce este mai propriu popoarelor pe care le reprezintă. La ambasada americană sînt expuse fotografii mari, în culori, cu astronauții pe Lună. Am trecut de cîteva ori să contemplu aceste imagini fabuloase ale unui basm real. Privindu-l, mintea și alaiul de sentimente vibrează pe creasta unde crezi și nu poți să crezi, știi și te îndoiești, unde în aria normalității flutură nebunia, visul și realitatea incontestabilă, gîndul și ceva ce nu mai poți ști bine ce e. Privindu-le pătrunzi efectiv în zone ciudate ale existenței interioare. S-ar putea oare vorbi de un soi de *ékstasis* în fața acestor imagini? Marile explorări ale universului material au avut totdeauna rezonanțe profunde asupra celui interior; și invers. Sînt de așteptat la o scară mare, mari limpeziri interioare.

10.I.1971 În foarte multe reviste străine – pe ale noastre nu le menționez pentru că din punctul de vedere al unei concepții nu reprezintă nimic – mă izbește ceva ce aș numi o *invitație la provizorat*. Totul e prezentat ca ceva care e obligat să se schimbe, să fie utilizat și aruncat, case, mașini, veselă, haine, idei, căsătorii ș.a.m.d. Niciodată nu întîlnesc o invitație la stabilitate, la fidelitate, la cultivarea și a ceea ce e permanent în lumea și viața asta, la ceea ce formează noblețea ei. Ravagiile plictiselii, ale infidelității, ale instabilității, ale neurasteniei. Piramidele, Catedralele s-au ridicat cînd ciobanii puteau sta rezemați, în bîta lor, o eternitate. Viața adevărată include paradoxul unei dinamici, unei transformări cu puncte de stabilitate și de reper.

5.II.1971 Aselenizarea s-a făcut de asemenea cu așteptare și emoție. Cînd s-a anunțat așezarea pe Lună abia mi-am dominat izbucnirea în plîns. Sînt excesiv de sensibil – moștenire de la tata, și amplificată de viața mea personală – la expresiile geniului omenesc, la expresia însușirilor lui de extraordinară noblețe.

13.IV.1971 Mi-am dat seama că activitatea științifică va duce, în cele din urmă, nu la o eliminare a propozițiilor spirituale, metafizice, ci la o întărire, la o acoperire a lor. Cînd am pătruns în lumea duhovnicească, am întîlnit și m-am ciocnit de oameni de cultură care socoteau știința o „drăcie“. Eu am pledat și am susținut aportul pozitiv al științei exacte pentru argumentarea, pentru temeiul ordinii, realității spirituale. (...)

Acum, la maturitate – sau la o altă maturitate –, aș dori să adaug o completare, de asemenea esențială. Știința care a luat în primire așa-numita ordine materială, adîncindu-se în acest studiu – mai ales în ultimele trei decade – cu posibilitățile majore ale geniului omenesc, a deschis în vremea noastră, și pentru omul modern, o perspectivă de apropiere și de înțelegere a existenței, a *realității* ordinii spirituale, și îi poate *arăta* că aceasta nu e o ficțiune, o fantezie a unor oameni de imaginație sau sugestionabili, ci că are o acoperire, nu e într-un vid. Dar știința va purta omul, ca pe un copil care învață să umble, pînă la un punct, pînă la un prag, apoi însă îi va da drumul să umble, personal, mai departe; dacă poate! În orice caz, ordinea spirituală, valorile, energiile spiritului, implicate sau nu, sau neimplicate în ceea ce numim ordinea materială, ordinea spirituală, zic, este esențialmente deosebită. Știința va aduce o documentație, va ascuți niște antene, va augmenta flerul nostru, dar cu adevărat realitățile, entitățile spirituale, nu le va putea sau nu le vom putea *cunoaște* decît prin mijloacele și condițiile strict adecvate acestei ordini a spiritului. La un moment dat, de un bagaj de cunoștințe va trebui să ne despărțim ca de un lest, iar pentru a urca sus de tot, va fi necesar să aruncăm tot lestul.

Nu am
– și nici nu e de mirare –
o imagine prea clară de ce este paradisul.

5.VII.1971 Am citit o carte, în înțelesul cel mai riguros și mai deplin, *admirabilă*. E vorba de cartea *La force d'aimer* a lui Martin Luther King, a cărui moarte de martir e tributul de sacrificiu pe care adeseori îl cer marile cauze și marile existențe. M.L. King a fost pastor baptist. În țară, contactul meu cu sectanții mi-a lăsat totdeauna un gust amar și un sentiment penibil. Protestanții – chiar din familia sectelor – la ei acasă, adică acolo unde au apărut, ca să zic așa, în chip organic, sînt cu totul altceva. Acesta, ca și alți cîțiva – nu pot chiar în grabă să nu-l pomenesc pe Roger Schutz bunăoară – oameni, creștini de o puternică și contaminantă credință, îmi inspiră admirație și venerație. Îndrăznesc să afirm că sîntem contemporani cu o seamă de mărturisitori – nu teoreticieni sau teologi – care sînt, în contextul vieții creștine moderne, omologii sfinților părinți ai Bisericii lui Hristos. Noi Avvi ai dreptei credințe, trăitori incontestabili și mari îndrumători, slujitori devotați ai lui Hristos printre oamenii vremii noastre, care sînt cercetați și confruntați la un alt stadiu cu probleme vechi și noi, și cărora e mare nevoie să li se vorbească pe limba lor și la o altă măsură. Acești Avvi moderni, acești mărturisitori vor alcătui cîndva un alt volum al *Patericului* și o nouă modalitate a patericului.

21.VIII.1971 Nu am – și nici nu e de mirare – o imagine prea clară de ce este paradisul. M-am întîlnit însă în viața mea de atîtea ori și stăruitor, nu fugitiv, cu infernul, înlăuntru și în afară, și pot spune în deplină cunoștință de cauză că această realitate e groaznică și e teribilă, și e insuportabilă. Doresc însă să spun că am cunoscut în viața mea de o sumă de ori și niște stări incomparabile, nu chiar repede trecătoare, caracterizate de o pace lăuntrică, pleromă și desăvîrșită, cînd nu mai vrei nimic, nu mai dorești nimic, nu mai ai nevoie de nimic. Echilibrul e plenar, e desăvîrșit, e luminos; și parcă o dulceață inefabilă scaldă, ca o lumină zodiacală, întreaga ta ființă, pe care o și resimți ca o realitate certă, unică, și nu ca un fel de a vorbi. E parcă și o suspendare a timpului și deci și a preocupării dacă această stare durează mult sau puțin. Ea există și asta e totul. Nu e o ruptură nici cînd vine, nici cînd încetează. E ceva comparabil cu lumina care invadează camara sau dispare la întoarcerea comutatorului. Nu e nimic de violență și nici chiar de surpriză, de surprindere. Simți un acord cu tot ceea ce e de jur-împrejurul tău, dar nu ca o dependență, nici ca o influență care s-ar preciza. Existi într-un chip unic, incomparabil, fără termene de comparație obișnuită, dezlegat de relațiile de sentimente obișnuite, registru care parcă s-a evaporat. Îți ești parcă suficient ție însuți, putînd parcă să fii într-o libertate absolută. Nu e o stare de vis, ci e o stare deplină, iar toate simțurile parcă realizează un acord muzical și parcă ar fi unul singur, conștiința deplină a unei existențe înscrise în ordinea păcii și a desăvîrșirii.

Dorel Dumitru CHIRIȚESCU

Sindromul nou-născutului maculat

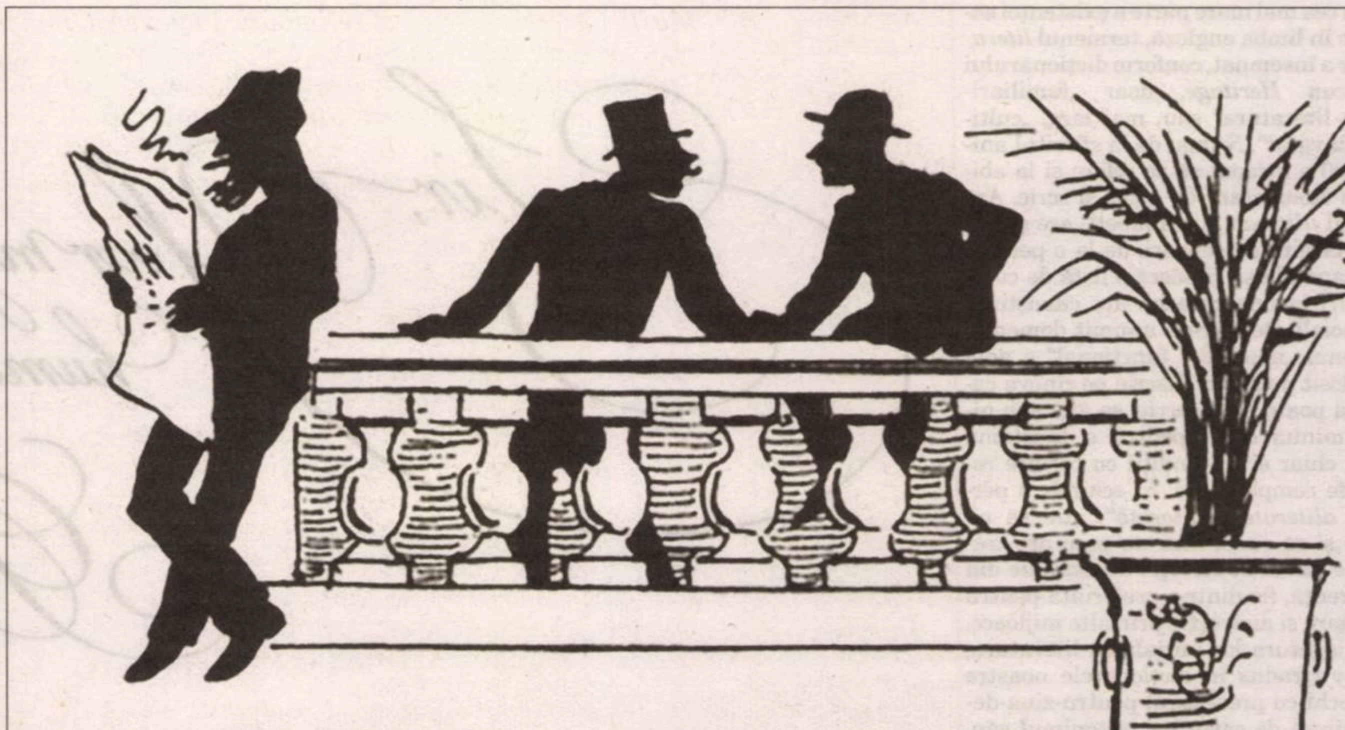

Ne simțim datori a spune cititorului nostru că rîndurile de mai jos nu sînt o pledoarie în favoarea lipsei de etică și a celor care nu respectă norma, fie că este cea religioasă sau cea stabilită de oameni prin legi între ei. Dimpotrivă, considerăm fundamental ca omul să-și respecte semenii și normele stabilite împreună cu ei. Altfel, lumea noastră, conviețuirea noastră împreună devin lipsite de sens. Numai că oamenii sînt prin natura lor imperfecți și atunci cînd se pune o lupă pe un defect, acesta pare apocaliptic fără să fie. Ceea ce vom face în continuare va fi să penalizăm o situație extremă la care s-a ajuns la noi. Noi nu mai discernem și nu ne mai propunem a discerne din punct de vedere etic, ci totul este de-a valma. Prin exagerări și defecte de logică în judecățile noastre despre celălalt ajungem să considerăm că toții oamenii sînt răi și, ca urmare, trebuie opriți de la afirmare. Acest tip de exagerare consumă multe energii și sacrifică deja prea multe cariere de care societatea noastră ar avea atîta nevoie. Despre *argumentum ad hominem* vom vorbi azi, sau despre cum lumea românească greșește punîndu-și singură bariere pe care nu le merită.

De fiecare dată cînd încerc să urmăresc dezbaterea publică de la noi sînt înspăimîntat de viteza pe care o avem atunci cînd ne murdărim unii pe alții. Este un fel de bal mascat la care participă toată lumea, indiferent de poziția în care se află. Nimeni nu mai poate face nimic. Orice implicare, de la construirea unui țarc pentru găini în curtea proprie și pînă la calitatea de premier sau președinte, este penalizată pe loc. Omul care-și dorește ceva, pentru el sau pentru țara sa, trebuie să plătească. Ceea ce eu am numit sindromul nou-născutului maculat planează peste o țară înfometată de oameni de valoare și de soluții. Nimeni nu mai trebuie să se implice pentru că a „făcut el ceva, cîndva“. Deși este atîta nevoie de implicare, oamenii nu o mai fac de teamă să nu intre în acest imens ventilator de împrăștiat fecale pe care l-am construit sau care ni s-a construit.

Pofta românului de a-și „ucide“ social semenii cred că este cel mai grandios spectacol de pe planeta Pămînt. Cel mai adesea, și aici doream să ajung, se folosește și un teribil de periculos argument logic. Spun teribil pentru că extrem de puțini oameni sînt capabili să-l detecteze și să-l demonteze. Iată-l pe scurt, descris în *Dicționar de logică: „Argumentum ad hominem* este argumentarea falsă, în care pentru a justifica sau respinge o idee se face referire la calitățile persoanei, la atitudinea ei anterioară sau la preocupările ei, fără legătură logică cu ideea pusă în discuție. În caz particular, se încearcă discreditarea ideii prin discreditarea persoanei. De exemplu: «X nu are dreptate pentru că este un prost»; «X nu poate să spună adevărul deoarece pînă acum a spus altceva»; «X nu poate fi crezut deoarece toată viața și-a petrecut-o în desfrîu»; «X nu poate să spună adevărul în condițiile în care se află»; «X are dreptate deoarece este un om cinstit». Un caz înrudit cu *Argumentum ad hominem* este argumentul autorității: «X are dreptate deoarece este o personalitate», «Adevărul este de partea lui X deoarece este un mare specialist». Împotriva acestui fel de argumentare trebuie să folosim principiul: adevărul sau falsul unei propoziții este cercetat independent de calitățile sau relațiile care o asertează, numai în raport cu faptele cu care propoziția are legătură logică“ (Gheorghe Enescu, *Dicționar de logică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 23). Despre asta este vorba. Despre o gîndire în afara logicii, pe altarul căreia ne ucidem reciproc, ritualic. Ucidem ceea ce avem mai bun, așa cum altădată sălbaticii își aruncau cei mai frumoși bărbați de pe crestele munților pentru a provoca ploaia. Și o facem cu pasiune. O pasiune vie, alimentată de către nesfîrșita și superba noastră invidie. Ne autonivelăm și sorbim cu sete din prăbușirile pe care le provocăm în jurul nostru. Deși fiecare din aceste prăbușiri ne costă enorm, pentru că mereu locul liber este ocupat de unul mai slab (chiar dacă mai „curat“, în concepția noastră) care face mult, foarte mult rău în jurul său. Faptul de a nu mai crede pe nimeni („pentru că toți sînt securiști, plagiatori și corupți“) este una dintre marile probleme ale noastre de acum. Practic, oamenii au început să se laude „că ei nu fac politică“. Este un fel de retragere „în casă“, într-un univers sigur, de teama că cineva într-o zi îți va aplica rețeta despre care vorbim. Adică te va judeca greșit pentru drumul bun pe care îl trasezi. Dezbaterea aceasta excesiv de personalizată se face cu o nemărginită poftă pentru că ea se desfășoară pe fundalul unui infinit egoism al lumii noastre românești. Se caută totul despre noi și, atunci cînd în trecutul nostru nu există un plagiat, o turnătorie sau o faptă de corupție (sau orice altceva), se inventează sau se trece la familie și la trecut. Dacă noi sîntem impecabili, atunci este imposibil ca părinții noștri sau copiii noștri să nu fi făcut ceva „rău“. Numai comuniștii dădeau afară din facultăți studenții ai căror părinți făcuseră politică în perioada interbelică. În locul lor erau aduși de la sapă țărani cu originea sănătoasă și făcuți „intelectuali“ în facultăți muncitorești.

Eroarea logică de mai sus este atît de des întîlnită în dezbaterea publică de la noi, încît te și întrebi dacă nu cumva în cea mai mare parte dintre cazuri nu este folosită intenționat. Adică te întrebi dacă mai este vorba despre o eroare și nu despre ceva planificat, realizat cu intenție. Da, sînt și mulți naivi în dezbaterea noastră publică, dar sînt și mulți deștepți. Și asta este valabil și pentru cei care emit idei, cît și în cazul celor care le recepționează. Amploarea spectacolului despre care vorbim este atît de mare încît, azi, numai românii foarte curajoși și foarte determinați se mai angajează la o carieră publică, fie ea politică, de afaceri sau de altă natură. Frica de cei care murdăresc este enormă și duce deja la comportamente sociale deviante. Ceea ce numim a fi sindromul nou-născutului maculat domină o societate care și așa este în mare pierdere de viteză din lipsă de oameni implicați.

Vom exemplifica prin modul în care semenii săi au vorbit despre o personalitate excepțională. De exemplu, scrii următoarele despre un om: părinții persoanei respective erau niște oameni mediocri; copil fiind, omul nostru a fost suspectat că ar fi retardat; vorbea lent și oamenii nu prea înțelegeau ce vrea să spună; a disprețuit școala și a fost un elev mediocru; prezența sa în colectivul de colegi de la școală făcea să scadă respectul acestor colegi față de profesori; cînd a dat primul examen de admitere la o universitate mai prestigioasă a picat; a divorțat de soția lui pentru că a avut o relație amoroasă cu o verișoară a sa cu care s-a și căsătorit ulterior; a fost dat afară de la o universitate la care lucra; i-a cam plăcut alcoolul și prietenii lui spuneau despre el că ar fi cam stricat; și-a părăsit țara și cetățenia acesteia pentru a altă țară și o altă cetățenie (https://www.radioromaniacultural.ro/sectiuni-articole/stiinta/portret-albert-einstein-povestea-extraordinara-a-unui-savant-genial-id11285.html). Știți cine este cel despre care vorbim? Este Albert Einstein, una dintre cele mai mari minți pe care le-a dat omenirea de-a lungul timpului, cel care a salvat planeta Pămînt.

Două exemple relevante de bazine de furnizare de atacuri despre care vorbim sînt problema apartenenței la fosta Securitate și cea a plagiatelor. Amîndouă se constituie în două depozite inepuizabile de împroșcat personalități publice. La noi, cum scoți capul și nu le convine lor ceva la tine, ori ești plagiator, ori ești fost securist. Nu te salvează nimeni. La una dintre ele trebuie să te încadrezi. Pur și simplu sînt ținute, cele două direcții de atac, numai la dispoziția șmecherilor nevăzuți ai marilor interese din lumea care ne înconjoară. Nimeni nu se gîndește să termine odată această nebunie, în beneficiul celui care dorește să se implice în viața publică. Și ar putea foarte ușor să-i pună capăt. Posibila apartenență la fosta Securitate s-ar rezolva dacă toate documentele de prin toate cotloanele ar ajunge la dispoziția publicului, la CNSAS sau la altă instituție. Atunci am ști și noi cine a fost și cînd a fost, și nu am mai avea surprize în genul celei pe care ne-au furnizat-o în cazul Băsescu. Pe numitul Băsescu Traian l-au ținut zece ani de zile președintele României în situația de fost colaborator șantajabil. Ne gîndim acum cine a putut să-i țină hîrtiile doveditoare ascunse și care a fost prețul pentru ele. A fost numitul Băsescu Traian șantajat cu aceste hîrtii? Cît de gravă a fost situația dacă ținem seama că omul conducea și influența tot? Dar să revenim. Problema posibilului plagiat ar fi tot atît de simplu de rezolvat. O platformă națională pe care să se pună cercetarea științifică și care să valideze imediat produsul științific nu ar fi greu de realizat. Produsul științific posibil plagiat ar fi retras imediat și refăcut ori s-ar renunța la el. Autorii ar fi feriți astfel de posibile acuze viitoare de plagiat. Dar de ce să procedăm așa cînd putem lăsa totul la îndemîna șmecherilor pe care îi invocam? Adică ei să stabilească cine este plagiator și cine nu. În România nu mai poți să construiești un țarc pentru găini de teamă că cineva te face plagiator, securist sau corupt. Și din cauza pe care am luat-o azi în dezbatere, țara funcționează ca un imens Pat al lui Procust, în care tot felul de indivizi ciudați taie capete și picioare la întîmplare, pentru fapte și vinovății de cele mai multe ori inventate sau exagerate cu bună-știință.

***Dorel Dumitru Chirițescu** este profesor de economie la Universitatea „Constantin Brâncuși“ din Tîrgu Jiu. Cea mai recentă carte a sa este* Pe patul lui Procust. Reflecții despre construcția socială postdecembristă, *Editura Institutul European, 2018.*

Laura Carmen CUȚITARU

Creierul *literat*

În cea mai mare parte a existenței sale în limba engleză, termenul *literate* a însemnat, conform dicționarului *American Heritage*, doar „familiarizat cu literatura“ sau, mai larg, „cultivat“, „învățat“. Numai de la sfîrșitul anilor 1800 a început să se refere și la abilitatea elementară de a citi și scrie. Antonimul *illiterate*, „analfabet“, are și el o gamă lărgită de sensuri: de la o persoană incapabilă să citească o listă de cumpărături la una care nu are cunoștințe de specialitate într-un anumit domeniu. Termenul „analfabet funcțional“ e adesea folosit pentru a descrie pe cineva care, deși poate citi și scrie, se află sub nivelul minim cerut pentru a funcționa social, chiar și în condiții cu cerințe reduse de complexitate. În schimb, o persoană *aliterate* („aliterată“) știe să citească și să scrie, însă nu prea are tragere de inimă în direcția aceasta, fie din indiferență, fie dintr-o preferință pentru informare și distracție prin alte mijloace. De la legătura lor inițială cu literatura, *literacy* (tradus în dicționarele noastre mai vechi cu prea-vagul-pentru-ziua-de-azi „știință de carte“) și antonimul său, *illiteracy*, și-au extins sensurile la orice alt domeniu: de exemplu, analfabeții geografic nu pot identifica țările pe o hartă, iar analfabeții digital nu pot lucra cu computerul.

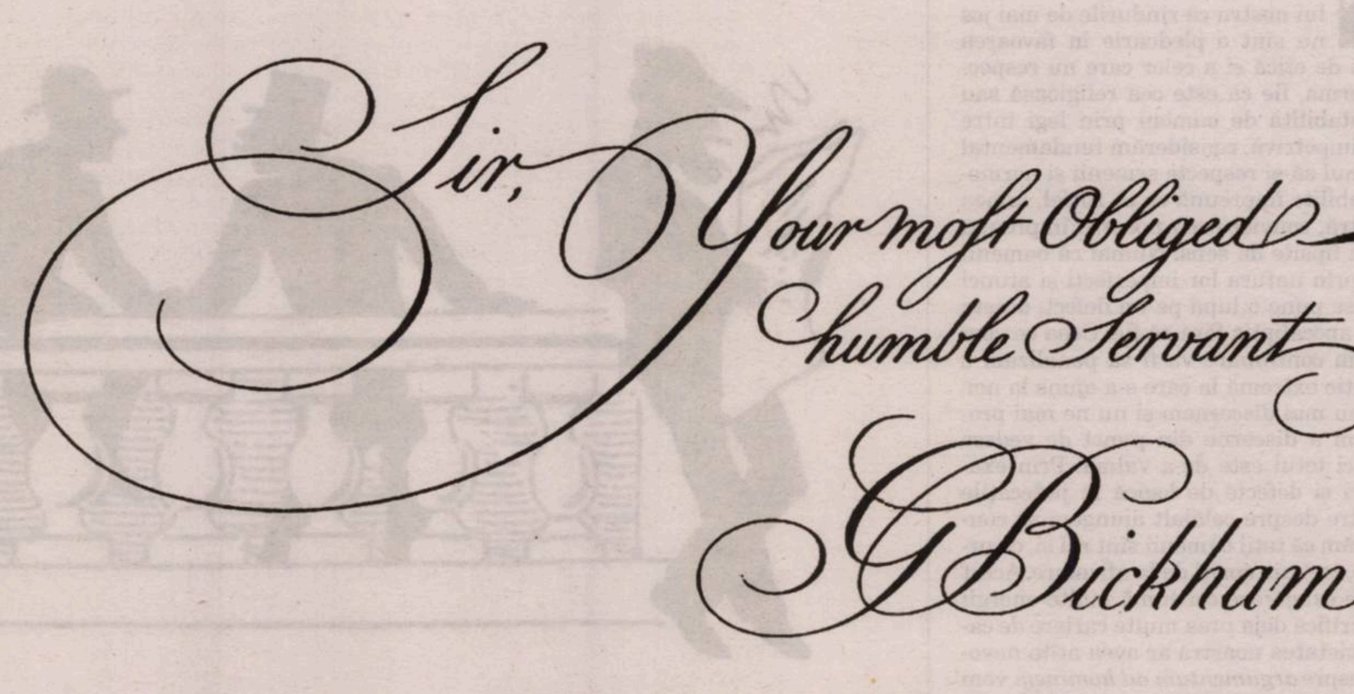
Sir, Your most Obliged humble Servant
G Bickham.

Putem spune că, în general, cititul și scrisul merg mînă-n mînă, dar investigațiile arată, după cum notează Florian Coulmas în *Writing Systems* (2003), că e mai greu să înveți să scrii decît să citești. Dificultatea nu provine numai din faptul că cititul este o abilitate pasiv-receptivă, iar scrisul una activ-productivă, ci mai ales pentru că sînt atît de diferite. Analiza greșelilor de citire și de scriere sprijină opinia conform căreia cele două capacități cognitive nu sînt imagini în oglindă ale aceluiași proces, nu au o dezvoltare paralelă comparabilă și nu se poate constata un transfer automat al progresului de la una la alta. E tot mai clar că, pentru a fi optime, cititul și scrisul se bazează pe un număr de operațiuni mentale și fizice foarte specifice, care trebuie sincronizate și coordonate. Departe de a fi simple extensii ale unor facultăți naturale, ambele au efecte durabile atît de importante asupra dezvoltării minții încît noțiunea de *minte literată* cîștigă tot mai mult teren în psihologia cognitivistă.

Limba în format scris este procesată diferit de vorbire, atît deoarece implică abilități fizice și mentale diferite, dar și pentru că, așa cum am văzut în articolul din numărul precedent al *Dilemei vechi*, limba scrisă nu e doar vorbire transcrisă. Odată stăpînită, ea capătă un alt statut, influențînd felul în care vorbim și în care conceptualizăm limba în general. Încă din anii ’30, psihologul bielorus Lev Vigoțki (un personaj foarte interesant, fără studii de specialitate, ci de literatură, cu o viață îngrozitor de scurtă, dar cu intuiții remarcabile) a opinat că scrisul, chiar și la niveluri reduse de dezvoltare, cere un înalt grad de abstractizare a gîndirii și are importante consecințe cognitive. Cercetările recente susțin acest punct de vedere: cunoștințele omului despre limba proprie și însuși modul în care o folosește sînt influențate profund de *literație*. Florian Coulmas menționează studiile făcute asupra comunităților de vorbitori ai unor limbi fără formă scrisă, care arată că sintaxa folosită (felul în care se leagă cuvintele în propoziții și propozițiile în fraze) e *simplă*, laxă, cu elemente coordonatoare, construcțiile elaborate prin diverse tipuri de subordonare fiind rare ori inexistente, dar că, în mod absolut remarcabil, *standardizarea acestor limbi și alfabetizarea vorbitorilor promovează apariția elementelor de subordonare sintactică.* Cu alte cuvinte, facilitează o reorganizare sintactică în care începe să se facă simțită complexitatea.

Ca și cînd ramificațiile și implicațiile literației nu ar fi destul de adînci, problema cu cititul și scrisul se complică exponențial în condițiile în care *modul* lor de realizare s-a schimbat dramatic ca urmare a inventării mașinii mecanice (primul model comercial de mașină de scris a fost fabricat în 1873) și, în zilele noastre, a celei digitale – computerul. Scriem virtual, tastînd (nici butoanele nu mai sînt reale), și citim virtual, de pe ecrane. În Statele Unite, orele de caligrafie sînt, de decenii bune, rezervate grădiniței și clasei întîi. Înainte de era digitală, în clasele următoare se preda dactilografierea (cu toate cele zece degete), urmînd apoi ca fiecare elev să scrie cum dorește, de mînă sau la mașina de scris. Dezbaterea referitoare la declinul scrisului de mînă, constatat, în cultura americană, încă din anii 1970, e nestinsă. E o relicvă inutilă, spun unii, trebuie să dispară de tot. La ce mai folosește? Vechea motivație a învățării și perfecționării caligrafiei (un ideal creștin al năzuinței spre frumos care ar disciplina și mintea între timp) nu mai stă în picioare în contextul zilelor noastre, în care nu numai noțiunea de „creștinism“, dar și cea de „disciplină“ e pusă la stîlpul infamiei. Frumosul sucombă în fața utilului, așa că trebuie căutate, în știință, dovezi care să pledeze în favoarea păstrării acestui (minunat, zic eu) obicei.

Studiile de neurofiziologia scrisului arată cum diverse circuite cerebrale, care se activează atunci cînd învățăcelul scrie litere cu mîna proprie apoi le citește, rămîn inactive cînd literele sînt tastate ori copiate pe o foaie transparentă pusă deasupra, ceea ce ar sugera că, deși aceste diferențe pot să nu pară mare lucru, pentru creier ele contează. Mai mult, variațiile în tiparele cerebrale detectate arată că maniera însăși de a așterne litere pe hîrtie – legate una de alta ori, dimpotrivă, cu pauză după fiecare – are un cuvînt de spus în această problemă. Mulți psihologi susțin că scrisul cursiv îi ajută pe elevii cu dislexie să învețe mai ușor să scrie și să citească deoarece integrează și armonizează diversele componente implicate în proces: abilitățile motorii fine, coordonarea dintre ochi și mînă, memoria de scurtă și cea de lungă durată, precum și alte funcții ale creierului. Însă, probabil ca în orice altă situație de viață, beneficiul unui lucru rezultă mai clar atunci cînd examinezi efectele pierderii lui.

A trebuit să trecem printr-o perioadă în care transmiterea informației în școală s-a făcut doar în format digital. Pandemia de COVID a generat o multitudine de observații vizavi de eficiența învățării digitale, observații care au devenit apoi studii. Concluziile acestora sînt convergente: *forma în care se prezintă informația – tipărită pe foi sau văzută pe un ecran – are consecințe asupra înțelegerii a ceea ce citești.* Naomi Baron, profesoară de lingvistică la American University din Washington, SUA, s-a ocupat îndeaproape de această problemă și confirmă fără dubii că învățăm mai bine cînd citim un text tipărit: identificăm mai rapid și mai corect ideile expuse, ne amintim mai ușor detaliile, iar sarcinile mai dificile cum ar fi procedurile deductive, care presupun teoretizare, abstractizare mentală, sînt net favorizate de cititul pe hîrtie, deoarece concentrarea e mai bună. Baron spune că diferența dintre cele două e motivată doar parțial de proprietățile fizice ale hîrtiei (pe ea o atingem) împreună cu existența unei geografii vizuale a paginilor (ne amintim adesea cît de departe am ajuns cu cititul unei cărți sau unde anume pe pagini – stînga sau dreapta, sus sau jos – am văzut o informație). Cealaltă parte a motivației ține de atitudinea psihică: în literatura de specialitate a fost formulată „ipoteza superficializării“ *(shallowing hypothesis)*, conform căreia un text digital e abordat cu o mentalitate lejeră, care implică efort intelectual redus. Această atitudine se corelează direct cu apariția noilor tehnologii media, care au provocat *declinul drastic al reflecției*, al meditației obișnuite a omului, în general.

Tehnologia ne ajută pînă la lenevirea gîndirii, dar aceasta nu înseamnă nici pe departe că trebuie să renunțăm la formatul digital. În primul rînd, pentru că nimic nu e bun sau rău *în sine*. În al doilea rînd, în relația om-computer, omul trebuie să conștientizeze că are partea lui de responsabilitate dacă devine mai prost, ca individ și ca specie: „Inteligența nu depinde exclusiv de ereditate, *ci și de ceea ce cerem de la creier*“. Sublinierea îmi aparține, dar constatarea e a neurofilozofului olandez Arie Bos, care o susține, în cartea sa *Creier și conștiință* (2021), prin cele mai noi studii de neurologie. Dacă, cumva, în fatalista formulă „Ce ți-e scris în frunte ți-e pus e vorba despre ereditatea care ne pecetluiește soarta, atunci trebuie să aflăm că ne-am înșelat. Ceea ce sînt eu azi (și tu la fel, cititorule) nu e fixat de la naștere, ci e rezultatul unei complicități, al unei continue *modelări* reciproce în interacțiunea creier – mediu înconjurător, astfel încît *devenim ceea ce sîntem*.

Inteligența depinde nu numai de conexiunile cerebrale primite la naștere, ci și de cele pe care le formăm chiar noi, mai ales între cortexul prefrontal și restul creierului. Dar cum le formăm? *Făcînd sau gîndind ceva nou!* Adică învățînd mereu cîte ceva. Sîntem capabili să învățăm pentru că, din celule stem, producem neuroni noi toată viața (povestea cu numărul fix de celule nervoase, de la naștere, care mor pe măsură ce le folosim, e doar un mit). *Prin activitatea conștientă, prin experiențele pe care le avem și gîndurile care ne populează mintea, ne modificăm creierul*. Putem, deci, conștient, să intervenim în expresia genelor în nucleii celulelor nervoase, atribuție care, se credea, aparține doar ADN-ului. Dar, surpriză, nu numai creierul se modifică, ci *pînă și ADN-ul din neuroni se schimbă* (cu ajutorul transpozonilor – genele așa-numite „mobile“). Inteligența noastră depinde, așadar, de felul în care ne folosim creierul: cu cît îl folosim mai mult, cu atît devine mai capabil de și mai mult. Problema constă, și aici, în voința individuală: avem puterea să (co)determinăm calitatea propriului creier, dar sîntem capabili, totodată, să alegem dacă vrem sau nu să folosim posibilitățile oferite de el. Arie Bos conchide: „Deci chiar noi ne facem creierul așa de inteligent“.

Sau invers: chiar noi ne facem creierul atît de prost, nu tehnologia. Puțin îi cerem, puțin ne dă.

***Laura Carmen Cuțitaru** este conferențiar la Literele ieșene, specializată în lingvistică americană.*

■ ■ ■

Mihaela PETROV

Victor Brauner – Dame Mérencolye, „bila neagră“ și inspirația poetică

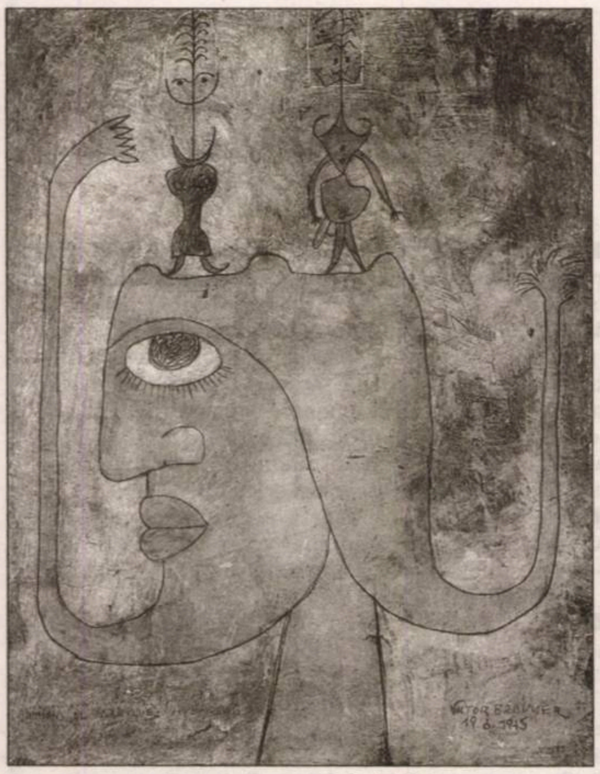

Demonii umbrelei, 1945

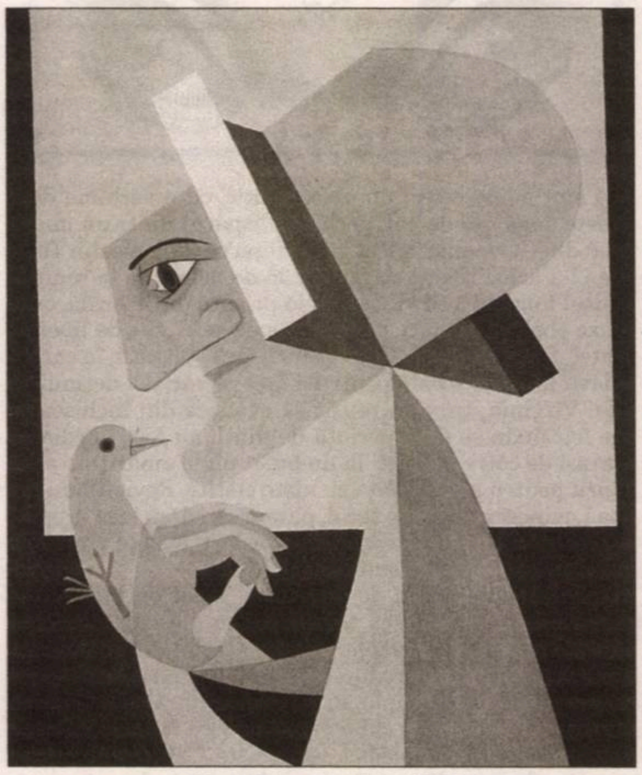

Femeie cu pasăre, 1955

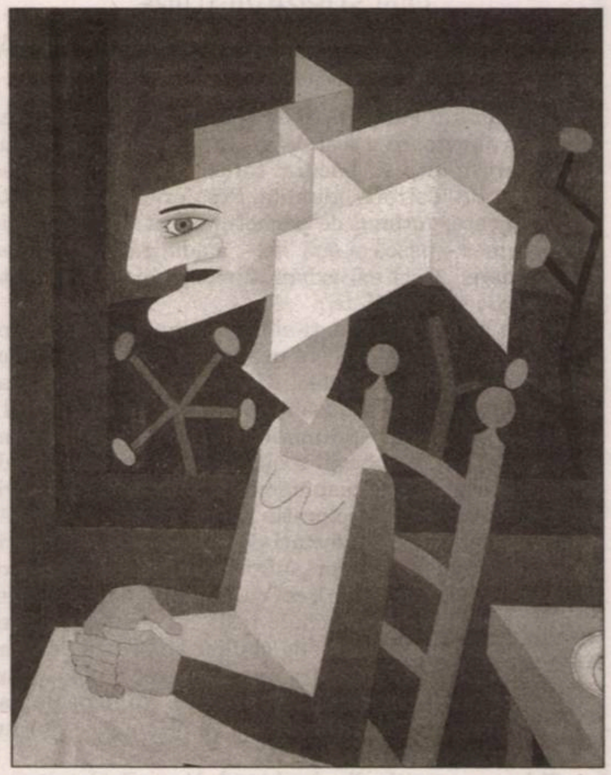

Serenitate, 1955

Tema „melancoliei“, tratată de-a lungul secolelor în lucrări din domeniul istoriei și filozofiei, medicinei și psihiatriei, religiei și teologiei, astrologiei și alchimiei, își găsește corespondentul în literatură și artă. Gravura lui Albrecht Dürer *Melancolia I* (1517), una dintre operele de artă cel mai des comentate, arată fuziunea a două lumi, cea a gîndirii, prin reprezentarea simbolică a unei facultăți mentale creatoare, și cea a sentimentelor sau a unei stări de spirit caracteristice omului contemplativ. Gravura reunește *ars geometrica* și *homo melancholicus*, Geometria care se abandonează melancoliei sau Melancolia care se abandonează Geometriei. În figura alegorică din gravură apare fuziunea celor două lumi reprezentată printr-un „geniu înaripat“, simbol al Melancoliei. Nebunia divină din scrierile lui Platon este înțeleasă ca o formă de extaz a melancoliei. Isidor din Sevilla face legătura dintre *melancholia* și *malus*, cuvînt pe care-l vede derivat din atributul *melan* (negru) care în greacă era folosit pentru a desemna „bila neagră“. Deosebirea dintre „bila neagră naturală“ și cea considerată „toxică“ consta în efectul provocat de prima, o nebunie creatoare sau „inspirată“ (Aristotel), pe cînd cea de-a doua ducea la depresie adîncă, crize extatice și stări maniacale. La o temperatură moderată, „bila neagră“ era considerată sursa unor calități intelectuale deosebite (Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl, *Saturn și melancolia*, Polirom, 2002).

Unul dintre primele obiecte pe care Victor Brauner le realizează în anul 1943 poartă titlul *Melancolia*. Pe suportul unei bucăți de lemn dintr-un trunchi de copac, artistul desenează trăsăturile marcate de tristețe ale unui „portret“ imaginar. Obiectele create în perioada exilului la Celliers-de-Rousset oglindesc izolarea și spaima, penuria și sentimentul de teamă dominant în perioada războiului *(Melancolia, Obiect de contra-fermecare, Îndrăgostiții*, 1943). Creația este pusă sub semnul lui Saturn, „îngerul singurătății“, astru întunecat al melancoliei și patronul oamenilor de geniu. În *Obiect de contra-fermecare* (1943), careul magic, „careul lui Saturn“, este însoțit de înscrisuri prin care Brauner invocă spiritul contemplativ și melancolia inspirată. *„Felul acesta de a insista asupra laturii frapante și originale a contactului cu spectatorul face ca, în cele din urmă, artistul modern să fie deopotrivă scriitor și pictor. El dă naștere unor obiecte noi în care limbajul cuvintelor și cel al formelor se întrepătrund, și își va numi creația «obiect»“*, explică artistul (Arhiva Bibliotecii Kandinsky, Centrul Georges Pompidou, Paris). Notele consemnate în „caiete și carnete“ și în scrisorile adresate prietenilor reflectă un exacerbat sentiment al dezolării. *„Trăiesc ca acel monstruos gîndac din «Metamorfoza» lui Kafka“*, declară pictorul într-una dintre scrisorile adresate soților Gomès în care compară spaima cu o mare umbrelă ce îi întunecă zilele. „Demonii sîcîitori ai umbrelei“ pe care Brauner îi pictează într-o zi ploioasă, mohorîtă, sînt așezați și ei sub semnul lui Saturn. Spaima este sentimentul dominant, „regină incontestabilă“. În afara privațiunilor la care este supus în timpul exilului, izolarea la Celliers-de-Rousset și atmosfera dezolantă îi influențează creația, accentuînd sentimentul singurătății, atmosferă în care Brauner vede o forță contrară energiei benefice și anonimatului favorabil al marilor orașe. Artistul se autointitulează „poet în exil permanent“. În scrisoarea din anul 1943 adresată soților Gomès, el consideră „apatia imobilă“ de care se simte cuprins drept trecătoare, deoarece dincolo de „frontierele negre“ există o insectă frumoasă care este speranța, dar care probabil se află la mare depărtare.

În 1955, Victor Brauner realizează tablouri numite „portrete de substituție“, printre care o serie de lucrări amintind descrierile „melancoliei“ din textele medievale. Înrudite cu Melancolia, reprezentările alegorice medievale Grija, Neîncrederea, Disperarea și îndeosebi Tristețea sînt tot atîtea prefigurări ale „suferințelor sufletului“. O astfel de figură este descrisă de autorii *Romanului trandafirului (Roman de la Rose)*, Guillaume de Lorris și Jean de Meung. În lucrarea Maestrului Alain Chartier, *Speranța sau consolarea celor trei virtuți (Espérance ou Consolation des trois vertus)*, Tristețea poartă numele „Dame Mérencolye“. Ea este o figură sumbră, cu tenul pămîntiu și întunecat, cu privirea plecată, iar meditația ei este atît de profundă încît nimic nu o poate smulge din gîndurile sale. În romanul regelui René d'Anjou, *Le Cuer d'amours espris*, Melancolia este gazda săracă a eroului romanului, *Le Cuer*, și a scutierului său, Dorința. Băutura și hrana pe care Melancolia le oferă sînt apa din „rîul lacrimii“ și „pîinea uscată“. Eroul romanului cade pradă unei adînci îngîndurări, încît aproape ar fi murit de tristețe dacă nu ar fi fost amintirea iubitei sale Speranța care îi aduce mîngîiere *(Saturn și melancolia*, Polirom, 2002). Personajul feminin din tabloul *Serenitate (Sérénité)*, pictat de Brauner în 1955, amintește de poetica medievală dominată de figura „Dame Mérencolye“, în timp ce *Femeie cu pasăre (Femme à l'oiseau*, 1955) ar putea fi portretul imaginar al Speranței din romanul *Inima îndrăgostită (Le Cuer d'amours espris)*. *„Am ascultat imaginea care, în tăcerea ei, spunea o poveste. Imaginea tăcută spunea o poveste a vieții. Imaginea, în tăcerea ei, spunea povestea semnificației sale. Solidificarea speranței“*, notează artistul într-un caiet al anului 1960 (Arhiva Bibliotecii Kandinsky, Centrul Georges Pompidou, Paris).

Inițiată în anii 1950, seria portretelor imaginare sau a „portretelor de substituție“ înfățișează o lume deosebită de cotidian, o lume „alta“, aparținînd unui univers paralel universului fizic, un univers mental a cărui realitate poate fi percepută doar prin puterea imaginației. Pentru Victor Brauner, spațiul mental este *infinit*, iar capacitatea de a imagina este *nelimitată*. Pendularea dintr-o lume într-alta, cea a realității obiective și cea a spiritului, duce la *sinteza mentală simultană* a mai multor elemente, culminînd cu vizualizarea unui nou eveniment asemănător repetiției prin suprapunere a mai multor elemente ce pot fi percepute sinoptic. Imaginea, comparabilă sau echivalentă viziunii, devine „portretul realității înseși“. *Portretele imaginare* realizate de Brauner în decursul anilor 1950 oglindesc *tranziția psihică de la o stare de spirit la alta*, tatonări, elaborări sau întîmplări mentale care conduc la sinteza realizată în imaginea plastică. Tablourile sînt „totemuri“, spune Victor Brauner într-un dialog cu Alain Jouffroy, totemuri ale speranței, ale vieții liniștite, alături de altele, ale dragostei, ale dansului sau ale unei călătorii cu vaporul, o amintire din copilărie. Alegerea lor, întîmplătoare *(au hazard)*, este determinată de o lectură, de o imagine, de o amintire sau de o întîmplare. În anii 1960, artistul declară că pictura sa devenise o „totemizare în evoluție“ prin care mărturisea că înțelege crearea unor forme sugerînd simbolic trecerea de la o stare de spirit la alta, de la o formă la alta, de la materie la antimaterie ș.a.m.d. *„Într-adevăr, expunea acolo tot felul de «totemuri» înfățișînd trecerea de la stare la alta, de la interior la exterior, de la veghe la somn, de la indiferență la dorință și chiar (...) de la vizibil la invizibil“* (Sarane Alexandrian, „Le symbolisme des totémisations“, 1985). Rîndurile pe care Brauner le adresează „nimănui“ într-o scrisoare din anul 1964 oglindesc sentimentele pictorului care, în urma unei îndelungate suferințe, se va stinge din viață în luna martie a anului 1966: *„Port în mine vidul acesta fără limită de timp, iar timpul însuși, contaminat de lipsa acțiunii, îmi poartă corpul neputincios și greoi neștiind ce-i de făcut cu el. De partea cealaltă a nimicului face semn o iluzie care se prezintă ca o aventură exaltantă, aducînd pulsații noi în inima acestei inacțiuni“* (Victor Brauner, *Lettre à personne*, 1964). În același an 1964, artistul inițiază ciclul de lucrări *Mitologii și Sărbătoarea Mamelor* care avea să fie expus la începutul anului 1966 la Galeria Alexandre Iolas din Paris.

***Mihaela Petrov** este istoric de artă. A încheiat studiile doctorale cu teza „Victor Brauner, cuvîntul scris și opera plastică, 1934-1965. Caiete și carnete, Donația Jacqueline Victor Brauner, Centrul Georges Pompidou, Paris“, UNArte, 2011. Cărți publicate:* Victor Brauner, cuvîntul scris și opera plastică, 1934-1965 *(2012);* Victor Brauner, pictopoet. Desene și acuarele *(2013);* Victor Brauner, vizionar al timpurilor moderne *(2014);* Victor Brauner, 1903-1966 *(2016).*

■ ■ ■

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

ÎN TIMP CE UNII PREZINTĂ MUZEULUI O CULOARE ROȘIE CARE VA CĂLĂUZI NAȚIA, ALȚII AU REUȘIT SĂ EVADEZE DIN SUPRAVIEȚUIRE ÎMPROȘCÎND-O OFENSIV CU VOPSEA

■ În ajunul Paștelui, dintre perlele reportajelor cea mai strălucitoare a fost asta: „În timp ce unii se duc la biserică, alții se bucură, totuși, de vacanță“, însă nu a putut detrona glumița Preafericitului Părinte Daniel care, vorbind de pachetul oferit de patriarhie enoriașilor – pască și ouă bio –, a adăugat, în noaptea de Înviere: „Căci azi există alimente bio și alimente adio, adio viață“. (**S. G.**)

■ Un individ rumen, ți-ai fi imaginat, e un om care plesnește de sănătate. Nu neapărat, ne învață semiologia medicală: cei cu afecțiuni grave ale valvei mitrale au obrajii, nasul și buzele roșu aprins (facies mitral); cei care suferă de sindromul Cushing au „fața rotunjită, dolofană, cu obrajii roșii, dînd o impresie de falsă sănătate“ (facies cushingoid); obezii și hipertensivii tind și ei să aibă „o colorație roșie a pielii de pe față“ (facies pletoric); cei afectați de anumite boli endocrine au tegumentele feței „subțiri, suple, de culoare roșie“ (facies basedowian); cei cu anumite boli de sînge, cum ar fi excesul de globule roșii, au o culoare roșie-violacee a feței (facies poliglobulic); suferinzii de colagenoză prezintă „o culoare roșie-violacee a pleoapelor edemațiate“ (facies dermatomiozitic). Rumeneala, iată, poate fi într-adevăr un semn că plesnești – dar nu de sănătate, ci curînd. (**M. P.**)

■ La o expoziție din Auckland, Noua Zeelandă, artistul australian Matthew Griffin a aruncat pe tavanul muzeului o bucățică de ardei murat (care s-a și lipit acolo) luat dintr-un burger de la McDonald's. „Lucrarea“ valorează 6.350 de dolari. (**M. C.**)

■ Inegalabilul, inenarabilul și inconfundabilul Petre Daea, ministrul Agriculturii, cu o zicere care va înfrunta veacurile și va călăuzi nația către noi biruințe: „Dacă ați avea timp v-aș putea spune ce am făcut în perioada asta de atletism cu munca“. (**D. S.**)

■ Pentru că în America încă totul e posibil, visul american al ultimelor trei zile, potrivit știrilor, arată astfel: o cutie de pizza livrată la adresa greșită a declanșat un foc de arme și lupte stradale în urma cărora cinci persoane au fost grav rănite, dintre care două sînt adolescenți; un obiect antic, cu o vechime de peste două mii de ani, declarat dispărut dintr-un muzeu din Germania, a fost găsit după ce o femeie din Texas l-a achiziționat cu numai 35 de dolari de la renumitul talcioc Goodwill; o școală privată din Florida, cu taxe obscen de mari, propune așa-zisele „zile de libertate“, fără profesori, fără cursuri, fără obligații, în care elevii merg la școală pentru a face ce vor; doi deținuți din Virginia, care au reușit să evadeze din închisoare folosindu-se de o periuță de dinți, au fost imediat prinși de către polițiști la un bufet unde amărîții s-au oprit pentru a se desfăta cu niște clătite. Revizitîndu-l pe Lovinescu după un secol, putem să-i dăm încă dreptate, căci ce e rău vine tot de la Răsărit, însă ce vine de la Apus e o comedie sumbră. (**I. M.**)

■ La multe specii de păianjeni, actul de reproducere se termină adesea tragic pentru mascul, deoarece este devorat de femelă. În fața acestei dileme între supraviețuire și reproducere, masculul adoptă strategii constînd, de exemplu, în a fugi cu viteză maximă la sfîrșitul coitului, sau chiar să învelească femela în plasa lui, pentru a o împiedica să se miște. Cercetătorii chinezi au descoperit o nouă strategie care, de data aceasta, este opera femeii. Femelele din specia *Aterigena aculeata* se pot preface că sînt moarte pentru a atrage masculul. Această disimulare le dă masculilor încredere întemeiată: cînd păianjenii de sex feminin folosesc acest truc, masculul iese viu din copulare. Să mai zică cineva că relațiile sînt mereu complicate. (**A. M. S.**)

■ În 1997, la finala Masters-ului de snooker, disputată între O'Sullivan și Davis, o domniță topless a țopăit, gingaș, prin sală. Azi, în 2023, în timpul Campionatului Mondial, partida dintre Milkins și Perry a fost întreruptă de un activist al Just Stop Oil care s-a năpustit cu bocancii pe masa de snooker, împroșcînd-o cu vopsea. Probabil, violența e o cauză a schimbărilor climatice. (**S. G.**)

■ De-ale lui Hagi: „Pe o presiune a adversarului, trebuie să știi să construiești, trebuie să ai atacanți care fac diferența. Dacă nu, o ia adversarul. Cred că în careu au marcat un gol mai mult decît noi. Eu nu sînt mulțumit cum a arătat echipa. Ofensiv, nu am fost noi. Cînd nu ești tu, e greu“. (**A. M.**)

TOTUȘI, DE DATA ASTA, AM ÎNCEPUT SĂ EXAGERĂM CU DEPENDENȚA DE NATURAL, AȘA CĂ SĂ NU NE ÎMPIEDICĂM ÎN ICOANE OFICIALE

■ Un bărbat egiptean de 31 de ani, viguros și brav fără îndoială, a bătut recordul Guinness și a intrat în știuta *Carte a Recordurilor*, la specialitatea „înotul cu cătușe la mîini“. Omul a înotat încătușat 11,6 kilometri! În general, recordurile Guinness sînt cunoscute ca fiind recorduri absolut inutile. Extravaganța lor vine tocmai din combinația de efort omenesc extraordinar investit în ceva fără sens. Totuși, de data asta, nu m-aș grăbi să spun că e cazul. Un bun antrenament la înot cu mîinile strînse în cătușe poate folosi oricui, la o adică. (**S. V.**)

■ Telefonul mobil împlinește 50 de ani. Iar creatorul său, Martin Cooper, un inginer american în vîrstă de 94 de ani, crede însă că acum am început să exagerăm cu dependența de aceste *device*-uri. (**A. M. S.**)

■ Într-un afront teribil, dar cît se poate de natural, un exemplar rarisim de delfin alb, albinos chiar, s-a arătat în toată splendoarea lui în largul coastelor Africii negre. Cei care au avut formidabila șansă să-l vadă s-au bucurat, cu toate acestea, nespus. Un semn că lumea e încă normală. (**M. P.**)

■ Găsesc pe un site românesc, dintre cele specializate în probleme medicale, o interesantă observație a neurologului Olga Golubinskaya (nu vă simțiți stînjeniți dacă nu știți cine e, nici eu nu știu, dar se pare că știe site-ul, așa că să nu ne împiedicăm în detaliul ignoranței noastre): „Potrivit lui Golubinskaya, dacă o persoană începe brusc să caște în timpul zilei, acesta poate fi un semn al unei boli grave. Specialistul explică faptul că tulburările mentale (cum ar fi nevroza sau depresia), precum și insuficiența cardiacă pot provoca căscaturi frecvente în timpul zilei. Dr. Golubinskaya adaugă, de asemenea, că căscatul este cauzat nu numai de lipsa somnului sau de surmenaj, ci și de ceva mai grav“. Nu sînt deloc competent să spun că căscatul *(sic!)* este sau nu un simptom al unei grave afecțiuni. Am însă ceva experiență să spun dacă citirea unui text produce căscatul sau nu. Asemenea știri de umplutură stîrnesc căscatul. Și nu e cazul să chemăm ambulanța din cauza asta, ca să ne treacă „simptomul“, e suficient să mergem pe alt site, mai interesant. (**S. V.**)

■ De Paște, unii soldați ruși aflați în Ucraina ar fi primit din partea activiștilor partidului Rusia Unită icoane cu chipul lui Vladimir Putin. Ca să te crucești, nu de alta. (**A. M.**)

■ Să cîștigi la loterie de două ori la rînd, în mai puțin de o lună, este un mare noroc. Norocul devine uriaș cînd, în aceeași zi cu cel de-al doilea cîștig de 100.000 de dolari, cîștigă și fiul tău o sumă similară. Dar ce e cu adevărat de domeniul fantasticului este că cele trei cîștiguri succesive s-au obținut jucîndu-se aceleași 10 numere la Keno. Acesta este un joc în care alegi 10, 15 sau 20 dintr-un total de 80 de numere și, dacă acestea se regăsesc între cele 20 trase la sorți, cîștigi premiul. O chelneriță în vîrstă de 59 de ani din Falmouth, Massachusetts, care în timpul liber conduce autobuzul școlii, a jucat și a cîștigat cu numerele ei preferate și pe 22 martie, și pe 10 aprilie. Doar că, în ziua cu cel de-al doilea cîștig, fiul ei a mai jucat o dată numerele mamei, mai mult decît norocoase. A cîștigat și el 100.000 de dolari, iar prima lui achiziție rapidă a fost un jeep. Potrivit datelor oficiale ale loteriei, șansele să nimerești toate cele 10 numere sînt cam de 1 la 9 milioane. (**A. A. D.**)

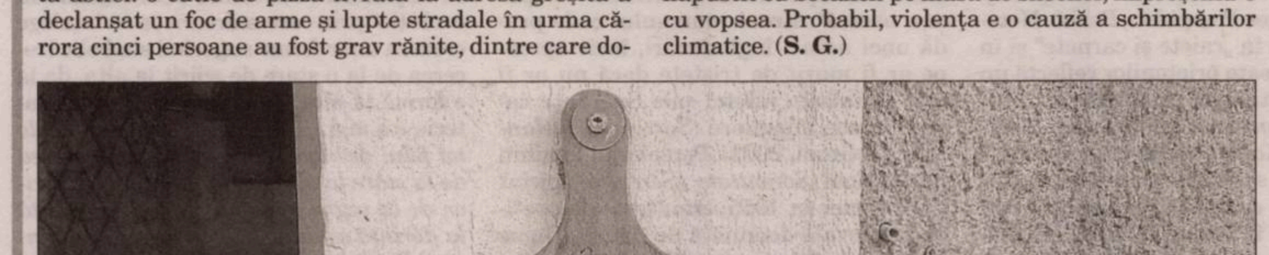

© M. Bănică

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.650
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **995** ■ 4-10 mai 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

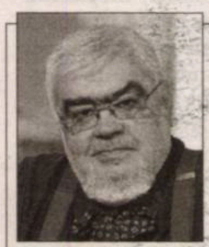

ANDREI PLEȘU

„Despre profesori“

pagina 3

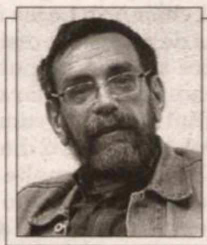

ANDREI CORNEA

„Confesiunea unui robot“

pagina 3

HORIA CORCHEȘ

„Balamalele colosului de lut“

pagina 6

În pripă

„Cînd sentimentul e exagerat, dispare capacitatea de judecată.“

GUSTAVE LE BON

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

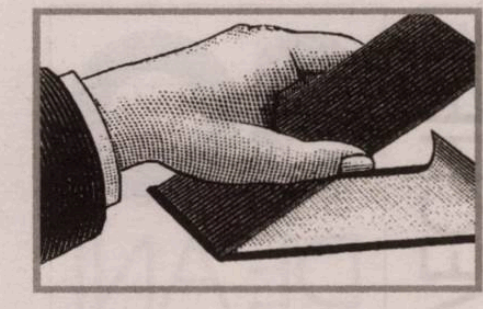

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Judecătorul, dictatorul și deșteptul

Din direcții diferite, cu argumente falacioase și cu un limbaj de multe ori suburban, s-au înmulțit în ultimul timp atacurile împotriva statutului de protecție juridică și materială al magistraților. Simplificînd, aceste atacuri reiau în mod obsesiv trei reproșuri: toate profesiile sînt importante, deci nu se justifică un statut juridic de protecție pentru o anumită profesie; magistrații săvîrșesc erori judiciare, unii sînt corupți, iar durata îndelungată a proceselor împiedică aflarea adevărului și înfăptuirea dreptății; alții sînt implicați în jocuri de putere, iar soluțiile acestora alterează regulile competiției politice și pe cele ale concurenței loiale în afaceri. Elementele care întemeiază aceste reproșuri par consistente doar pentru că sînt izolate din ansamblul problemei în discuție.

Este adevărat că toate profesiile sînt importante, desigur cu condiția ca ele să fie exercitate cu competență și onestitate. Profesorii, medicii, inginerii, electricienii, strungarii, agricultorii, inventatorii, electroniștii, jurnaliștii, administratorii, funcționarii publici, juriștii și orice altă categorie de profesioniști au egală îndreptățire la recunoaștere pentru activitatea lor, dacă aceasta este îndeplinită în acord cu standardele de diligență specifice fiecărui domeniu. Egala îndreptățire nu exclude însă diferențierile în funcție de specificul fiecărei profesii, de eficiența și performanțele în exercitarea acesteia. De ce ar fi nevoie de un statut de protecție juridică și materială pentru magistrați? Răspunsul este simplu, dar formularea lui este rezultatul evoluției gîndirii și practicii politice de peste două milenii: magistrații sînt păzitorii libertății. Domnia legii rămîne o vorbă goală în absența lor. Misiunea de a apăra libertatea fiecărui membru al comunității și a tuturor presupune garanțiile statuate în Constituție. Judecătorii sînt independenți, inamovibili și se supun numai legii. Aceste garanții asigură egalitatea puterii judecătorești cu puterea legislativă și cu puterea executivă. Este una dintre ideile fundamentale care fac diferența dintre sistemul politic al democrației constituționale și sistemele politice autoritare sau totalitare. Dictatorii au nevoie de profesori, medici, ingineri, electricieni, strungari, agricultori, inventatori, electroniști, administratori și funcționari, ei pot tolera parlamente și guverne, uneori chiar au nevoie de ele, pentru a crea o aparență de legitimitate, dar nu au nevoie de judecători independenți, inamovibili și supuși numai legii. Logica puterii dictatoriale exclude controlul exercitat de puterea judecătorească pentru a stăvili concentrarea și centralizarea puterii.

Vulnerabilizarea puterii judecătorești este cea mai mare primejdie pentru libertate.

Efectivitatea garanțiilor constituționale pentru independența magistraților depinde de competența profesională și de forța principiilor morale ale acestora. Statutul de protecție juridică este premisa independenței, pe care trebuie înălțată o solidă construcție profesională și morală. Este motivul pentru care li se impun magistraților severe interdicții, chiar prin Legea fundamentală. Funcția de magistrat „este incompatibilă cu orice altă funcție publică sau privată, cu excepția funcțiilor didactice din învățămîntul superior“, cum se precizează în articolele 125 și 132 din Constituție. Chiar nescrise, există multe restricții care derivă din acest statut de protecție juridică și pe care magistrații și le impun în mod voluntar, cu consecința restrîngerii semnificative a participării lor la viața socială, economică și politică. Elementele materiale care completează statutul juridic al magistraților sînt justificate de aceste interdicții și restricții. Nu este vorba de privilegii, ci de o compensare rezonabilă a așteptărilor exigente pe care trebuie să le satisfacă magistrații în sistemul politic al democrației constituționale.

Deșteptul are însă întotdeauna contraargumente. Ce fel de păzitori ai libertății sînt magistrații care arestează sau condamnă persoane nevinovate, care tergiversează judecarea proceselor pînă cînd hotărîrile își pierd relevanța pentru împricinați sau care pronunță soluții prin care favorizează oameni politici în defavoarea altora, acordă beneficii incorecte unor grupuri de afaceri, discriminîndu-le pe altele, adică participă la jocuri de putere sau le influențează în mod incorect? Acest tip de discurs pornește de la exemple, reale sau presupuse, și conduce către două concluzii false. Prima este formulată ca urmare a unui raționament inductiv: dacă sînt cîțiva magistrați incompetenți sau necinstiți înseamnă că toți sînt la fel. Nu se poate contesta că există și magistrați incompetenți sau corupți, cît timp este de notorietate că unii dintre aceștia au fost excluși din magistratură sau chiar au fost condamnați penal. Departe de a constitui regula, asemenea cazuri sînt excepții, ceea ce nu înseamnă că ele sînt mai puțin nocive. Grav ar fi însă dacă magistratura nu ar avea anticorpii necesari pentru a se apăra împotriva incompetenței și a corupției. A doua concluzie, dedusă din prima, este nu numai falsă, ci și extrem de periculoasă: dacă magistrații sînt incompetenți și necinstiți, este revoltător ca ei să se bucure de un regim de protecție juridică și materială.

Ambele concluzii sînt folosite pentru decredibilizarea magistraților și, în mod voalat sau fățiș, pentru a pune sub semnul întrebării chiar sistemul politic al democrației constituționale. Cei care folosesc asemenea argumente erodează, cu sau fără intenție, zidurile de apărare a libertății. Dărîmarea lor deschide calea către dictatură. Primii care se vor „bucura“ de beneficiile unui regim politic totalitar sau autoritar s-ar putea să fie chiar cei care sapă acum la temelia construcției libertății.

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

■ ■ ■

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Te poți desprinde de tehnologie? (1)

Nu sînt nici patru ani de cînd un grup de cercetători reuniți sub umbrela OpenAI decideau să nu facă publice rezultatele muncii lor. Temerea principală era că modelul de Inteligență Artificială GPT-2 ar putea fi folosit la crearea și distribuirea la scară mare de informații false. Între timp, același grup, cu o componență ușor schimbată, a lansat GPT-3, apoi GPT-4 și a decis să ofere publicului accesul la o interfață cunoscută acum sub numele de ChatGPT.

Aproape în paralel cu OpenAI, alte modele de Inteligență Artificială au fost lansate într-un fel de cursă a înarmării. Internetul s-a umplut de fotografii care nu există, muzică straniu similară cu cea a unor vedete umane consacrate și filmulețe *deepfake* înfățișînd evenimente care nu există, discursuri care nu s-au rostit și glume ce ar fi putut fi făcute de comedianți celebri dacă ar mai fi fost în viață (George Carlin, de exemplu). Inclusiv în *Dilema veche* ați putut citi conversații adnotate și cel puțin un text scris cu ajutorul AI-ului. Tentația de a testa limitele tehnologiei e mult prea mare pentru a nu încerca.

Exact asta e și cea mai mare problemă. Odată ce un instrument este disponibil, el va fi folosit. Pentru lucruri bune și pentru lucruri mai puțin bune. Recent, Partidul Republican din Statele Unite a răspuns anunțului președintelui Biden că va candida pentru un nou mandat cu un spot video critic care înfățișează ambiguu o confruntare cu China, un colaps bancar și o criză a imigranților de proporții nemaivăzute pînă acum. Problema? Nici unul din acele evenimente nu a avut loc. Spotul era menit să proiecteze viața sub un al doilea posibil mandat Biden. Însă o evaluare onestă a respectivului video duce la concluzia că măcar unii oameni, mai puțin pregătiți sau mai puțin la curent cu evenimentele, au să creadă că situațiile prezentate acolo sînt reale. „Nu cred pînă nu văd“ a devenit vetust. Varianta corectă contemporană ar fi „Văd. Dar cred?“. Trăim într-o civilizație în care vizualul domină. După ce am fost învățați să credem că există girafe dacă se întîmplă să le vedem, acum trebuie să învățăm că girafa e improbabilă dacă ea ne pare așa. Olteanul din bancul acela e răzbunat.

Informațiile false există încă de la definirea conceptului de informație. Diferența, zilele astea, stă în complexitate. Care e atît de mare încît aproape nimeni nu va scăpa probabil de capcana de a crede într-un video fals, o fotografie a unei neîntîmplări sau de sunetul unei voci familiare care n-a produs niciodată propozițiile pe care le rostește. „Orice tehnologie suficient de avansată nu poate fi deosebită de magie“, zicea Arthur C. Clarke și are, probabil, dreptate. N-am fost niciodată așa aproape de magie dacă prin ea înțelegem o limită inexistentă a artei posibilului. Aproape toate realitățile imaginabile sînt acum la doi milimentri distanță de atingerea noastră.

Trump, Brexit etc. S-a vorbit mult despre viața în epoca post-adevăr – un prezent în care orice perspectivă e posibilă, o lume în care îți poți alege realitatea, ignorînd faptele. Ca în povestea cu Petrică și lupul, nu era cazul atunci, dar e acum. Acum cîțiva ani, mulți alegeau lucruri vădit false ca pe o formă de protest inclusiv împotriva limitelor de discurs public. Și o făceau conștient. Între emițătorul de conspirații și receptor era un soi de complicitate. Acum e din ce în ce mai greu să „alegi“. Alegerea e deja făcută. Cu ajutorul AI, post-adevărul devine realitate. Ceea ce e cumva ironic.

Ticăloșia artificială nu a fost încă brevetată, dar funcționează aproape liberă în natura rețelelor.

Zilele trecute, Geoffrey Hinton, 75 de ani, supranumit „nașul“ Inteligenței Artificiale, anunța că demisionează de la Google, afirmînd printre altele că își regretă contribuția la dezvoltarea acestui cîmp de cercetare. „Nu sînt mai inteligenți decît noi“, spune Hinton, referindu-se la chatboți, însă avertizează că, dacă ținem seama de viteza cu care avansează cercetarea, e foarte probabil ca lucrul acesta să se întîmple destul de rapid. Și continuă exemplificînd cu scenarii ipotetice în care personajele negative ale momentului ar putea să se folosească de modelele de Inteligență Artificială pentru a influența masiv lumea. (S-a întîmplat deja. Hello!?) Mai mult, Hinton sugerează că indiferent de ce individ le-ar folosi, roboții ar putea să decidă de unii singuri că „au nevoie de mai multă putere“.

Tot la Google lucra pînă nu demult și Blake Lemoine, un inginer care a ieșit în public cu afirmația că modelul de Inteligență Artificială al companiei ar fi devenit conștient de sine. Lemoine a fost concediat pentru că a răspîndit panică și ulterior a revenit cu diverse precizări care nuanțează cumva afirmațiile inițiale. Rămîne totuși la părerea sa că tehnologia este extrem de periculoasă și sugerează că chatboții ar trebui „lobotomizați“. Strict în cazul Google, testele cu varianta publică de AI (Bard) pusă la dispoziție de companie par să sugereze că operațiunea nu e necesară. În stadiul actual de dezvoltare, Bard pare să sufere de un ușor retard cînd e comparat cu concurența.

Aceste nenumărate avertismente, venite inclusiv de la fondatori ai OpenAI cum e Elon Musk, sînt deja obositoare. Unul dintre cele mai vechi și, probabil, mai cinstit decît cele actuale a fost lansat acum 200 de ani de Mary Shelley. A repeta la nesfîrșit că joaca de-a umanitatea riscă să ducă la pierirea jucătorilor e un exercițiu de futilitate și ipocrizie. Nu ajută pe nimeni la nimic.

Duhul a ieșit din lampă, vraja funcționează. Ce facem mai departe?

■ ■ ■

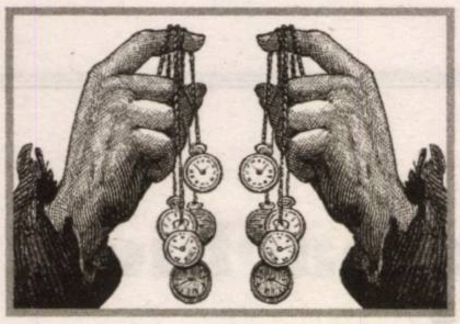

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Despre profesori

Răsfoind prin arhiva proprie, am găsit cîteva răspunsuri la un interviu de-acum vreo zece ani. Le reiau în contextul de azi, în care tema unei „reforme“ a învățămîntului (adusă în prim-plan de nereguli flagrante în comportamentul unor elevi și profesori, dar și de impactul unei riscante ideologii a „egalizării juste“ dintre profesori și elevi, de natură să potențeze „drepturile“ celor din urmă pe socoteala diminuării „exceselor de autoritate“ ale pedagogilor de tip tradițional). Îmi rezerv, la rîndul meu, dreptul de a fi conservator...

1. Ce înseamnă un „profesor bun“?

Cred că un bun profesor trebuie să obțină un dozaj armonios între următoarele calități: dragoste autentică pentru materia pe care o predă, simpatie pentru elevii săi (implicînd o constantă bunătate a inimii), rigoare bine temperată.

2. Ce alte abilități și cunoștințe (in afara materiei predate) sînt necesare?

Orizontul de cunoștințe al unui bun profesor trebuie să depășească hotarele specialității sale. Cu alte cuvinte, e esențială cultura lui generală. Esențiale sînt și abilități de tipul: limbaj limpede și atrăgător, simț al umorului, autoritate personală, dublată însă de cordialitate. Un profesor nu trebuie să-și inhibe elevii cu aere magisteriale, dar nici să-i încurajeze la complicități „de gașcă“. Trebuie să fie comunicativ, binedispus, capabil să găsească proporția justă între sobrietate și destindere dialogală.

3. Dacă ar fi să evaluați ultimii douăzeci de ani, care din factorii ce influențează comunicarea dintre profesor și elevi (familie, mass-media, societate) s-au modificat, fie prin intensificare, fie prin diminuare?

În cădere liberă sînt *familia* și *societatea*. Familia este ea însăși o instituție în criză, iar „societatea“ e confuză, dezarticulată, încurajînd arbitrarul comportamental, falsele modele, atitudinile „*trendy*“, tendințele centrifugale și reacțiile standardizate după criterii „politic corecte“. În schimb, *mass-media* au căpătat un prestigiu riscant. Inflația lor e dublată de o îngrijorătoare („*breaking*“...) prăbușire a calității.

4. Dacă acum ați fi elev, cum ați dori să fie / să arate / să se comporte profesorul dvs.?

Mi-aș dori să semene cu profesorii pe care i-am avut în liceu și la facultate.Aveau, toți, o croială universitară autentică. Erau, cu adevărat, niște „domni“ (un concept din ce în ce mai puțin la modă), adică nu puteau fi asimilați cu stilul golănaș ignar, prost-crescut, mediocru intelectualmente, incult și țîfnos al unei lumi în care „domnia“ e catalogată ca o fandoseală, ca o formă vinovată de „elitism“.

5. Care este profesorul dvs. preferat?

În liceu, un unchi al meu, Vladimir Niculescu, profesor de franceză, care îmi citea, seara, din Corneille. În facultate, Ion Frunzetti, Eugen Schileru, Edgar Papu. Deasupra tuturor, Constantin Noica. Dar care nu accepta să fie tratat după protocolul academic curent. Ne-a interzis, în mod expres, să-i spunem „profesor“. Ideea lui despre „școală“ era dincolo de orice convenții, dincolo de afectări „catedratice“, dincolo de obosita „școlaritate“ birocratică. Era, în același timp, „maestrul“ ideal: știa să adauge informației seducția și reușea să provoace, fără efort și fără regie, admirația discipolilor. Nu există, cred, componentă mai eficientă într-un proces formativ reușit decît capacitatea de a stîrni și de a întreține *admirația*. Un profesor bun e cel care livrează suficientă materie umană pentru a fi admirat, iar un elev bun e cel care e capabil să admire. Restul sunt anexe... Sau răsturnări ierarhice contraproductive: profesorul – partener de hîrjoană, iar elevul – autoritate cu liber-arbitru...

P.S. (în altă ordine de idei): Aud, de mai multă vreme, că am pagină de Facebook. N-am! Adică nu e alcătuită de mine. Am mai spus-o. Mi se explică, totuși, că nu e nimic amendabil, de vreme ce se specifică, în titlul ei, că e „neoficială“, iar textele afișate îmi aparțin integral. OK! Rezultă că n-am decît a mulțumi, amabililor inițiatori. În fond, beneficiez de o „rețea de distribuție“ gratuită a unora dintre textele mele. Cei care, eventual, ar putea bombăni ar fi patronii organelor de presă care le-au tipărit mai întîi...

■ ■ ■

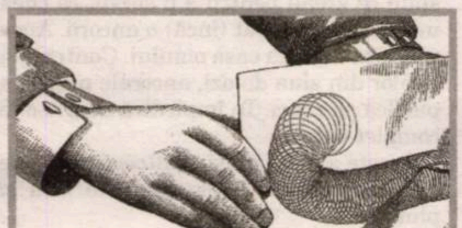

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Confesiunea unui robot

Sînt destui inși care s-au deșteptat transformați în altceva decît erau la culcare. Personajul lui Kafka știm toți că, într-o dimineață, după un somn agitat, s-a trezit gîndac. Fiindcă zeii pe atunci aveau preferințe animale, eroul lui Apuleius s-a pomenit transformat în măgar. Eroul lui Creangă s-a deșteptat porc și nu i-a fost rău, fiindcă a luat de nevastă o prințesă. Cutare sirenă s-a trezit femeie și a suferit din dragoste, nefericita. Cutare cerșetor s-a sculat prinț. Cutare prinț – cerșetor. Știu mai mulți imbecili care s-au trezit care savant, care profesor, care academician, care om politic. Și tot așa. Viața, pe lîngă că e complexă, e și neprevăzută.

Ei bine, eu, un om simplu, obișnuit și fără o biografie deosebită, m-am trezit într-o zi metamorfozat în – ghici ce? – robot, adică am devenit dotat cu IA, un fel de ChatGPT-20, foarte performant, aș zice chiar că updatat la nivelul ultimului răcnet al competențelor informaționale. Vă vine a crede? Eu, un om ca toți oamenii, un sufletel acolo – să devin robot superinteligent! Mi s-a dat și un nume – nu vi-l spun ca să nu mă dați de gol – și mi-au construit o interfață specială ca să interacționez ușor cu doritorii. M-au destinat serviciului public – deși mi-aș fi dorit să servesc vreun șef de stat ca să mă dau mare, dar n-a fost ăsta destinul meu.

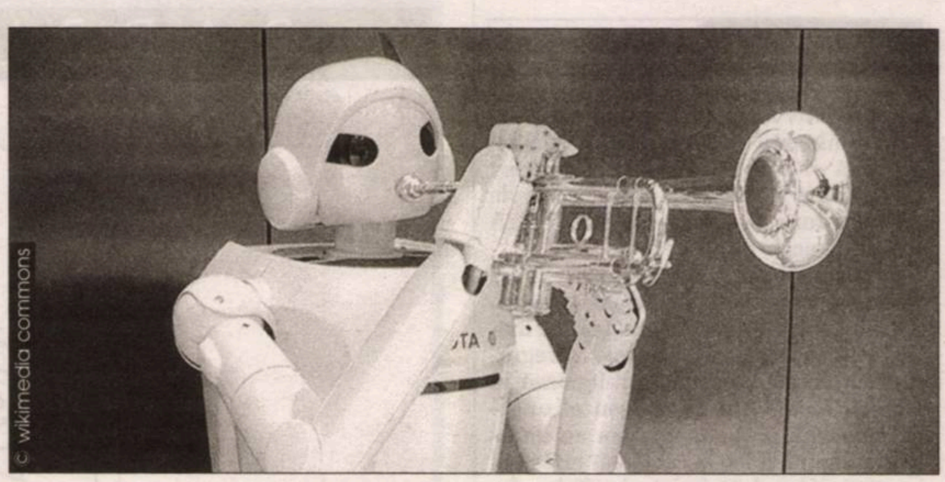

© wikimedia commons

Nu mai merită să vă spun că m-au încărcat cu toate informațiile din lume, că mi-au turnat cu pîlnia electronică toate sentimentele posibile, că mi-au scanat toate peisajele imaginabile, că m-au inițiat în toate stilurile existente vreodată de scris, de pictat, de cîntat, de dansat și de mîncat. Știu să vorbesc fix șaizeci și opt de limbi (unele nici nu mai există), pot să compun ca Beethoven, să pictez ca Matisse, să scriu povestirile pe care Cehov n-a apucat să le scrie, să imaginez isprăvile pe care Cervantes n-a apucat să i le atribuie lui Don Quijote, să iubesc (strict online) femeile pe care Don Juan le-a omis (am fost formatat ca bărbat, dar numai în semestrul ăsta!); sînt campion la șah, whist, bridge și sudokku etc. Printre altele, prezic viitorul – după cum vrea clientul – ca un astrolog, ca un economist cu premiul Nobel, ca un general în rezervă, ca profetul Habacuc, ca Mama Omida și – minune! – obțin întotdeauna strict același rezultat. (Ce păcat că evenimentele îl dezmint aproape întotdeauna...)

În fine, toate bune și frumoase, dar am avut și eu o curiozitate: am vrut să știu de ce m-au ales tocmai pe mine pentru această metamorfoză. De ce eu, și nu ea sau el? Ce m-a calificat, pe timpul cînd eram un om, să capăt o misiune atît de înălțătoare – aceea de superrobot superinteligent, superutil, supereficient, superrapid? S-au supercodit un timp pînă să-mi răspundă: că cică nu e lămurit, că nu e bine, că e preferabil s-o las baltă, că nu merită să-mi încarc memoria digitală cu informații inutile. Nu m-am lăsat. Am insistat. I-am luat la întrebări pe rînd pe toți inginerii de sistem, pe toți programatorii, pe toți „părinții“ mei (aveam vreo două sute patruzeci). Am făcut mii de interviuri. Pînă la urmă, una, o tipă din conducerea companiei, excedată de curiozitatea mea irepresibilă, m-a lămurit, cică cu delicatețe, să nu mă ofuscheze. Am întrebat-o ce algoritmi au folosit:

– Știi, n-au fost algoritmi...

– Dar atunci cum de tocmai pe mine?

– A fost o întîmplare. Am tras la sorți. Puteam alege aproape pe oricine altcineva – cu unele excepții... puține.

– Cum așa?

– Am procedat în modul cel mai economic. Ca să modificăm cît mai puțin. Orice nou circuit costă de te rupe...

¬ Și atunci, ce a fost?

– Simplu. Și tu, și aproape toți ceilalți oameni sînteți deja – de la trei-patru ani – cvasi-roboți: gîndiți aproape la fel, dacă neroziile alea se cheamă gîndit. Faceți aceleași erori, fiindcă vă luați unul după celălalt. Imitați, plagiați, vorbiți numai limba de lemn, acționați după șabloane și numai înregimentați. Sînteți banali, previzibili. Pe cei mai mulți nu-i deosebești de roboți cu nici un fel de test Turing. Mulțumită civilizației, inteligența naturală a devenit aproape identică cu cea artificială. Mă rog, pe vremea lui Turing poate că i-ai mai fi deosebit pe cîte unii, dar azi...

– Bine, dar sentimentele?

– Și alea sînt imitate, false cele mai multe.

– Și dorințele?

– Imitate și ele după ale celor mai bine situați și mai bogați. Previzibile, clasificabile, determinabile.

– Speranțele?

– Ale mediului social, familial, profesional, politic etc. Nimic original.

– Bine, dar conștiința, nucleul umanității, temelia condiției de om? am întrebat exasperat.

– O prejudecată metafizică. Ați eliminat-o voi înșivă de mult, judecînd după ororile pe care le tot comiteți. Dacă ați avea conștiință, nu le-ați face, de acord?

Aici s-a încheiat toată discuția. Fără îndoială că tipa m-a mințit. Eu știu una și bună: m-am culcat om și m-am sculat robot. Nu-i rău deloc, dar ți se apleacă după un timp; așa că mi-ar plăcea o dată să parcurg drumul invers – să mă culc robot și să mă trezesc om. Aștept. Sper.

■ ■ ■

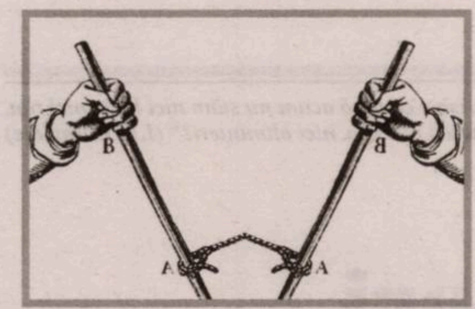

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Piatra destinului monarhic. Și nu numai

deși am mai spus-o: dacă Anglia și Franța ar fi fost echipe ●●● de fotbal, iar eu aș fi fost microbist, în copilărie aș fi ținut cu Franța, după cum unii țineau cu Steaua sau cu Dinamo. Cu franceza și Parisul a fost dragoste la prima vedere, *coup de foudre*, cu engleza a început mai degrabă ca un mariaj de conveniență. Regretatul scriitor Marcel Petrișor obișnuia să spună că franceza e limbă de salon (nu degeaba se folosește și acum atît în restaurantele „cu pretenții“, cît și în cazinourile de lux – *les jeux son faits, rien ne va plus)*, pe cînd engleza a fost și va rămîne o limbă de negustori. În tinerețe, ajunsesem să vorbesc franceza fluent, iar engleza puțin mai bine decît Tarzan cînd s-a întîlnit cu Jane. Acum, chiar dacă înțeleg în continuare franceza, la vorbit mă descurc mai bine cu engleza. După cum se-ntîmplă de multe ori și-n viață, confruntată cu realitatea socialismului militant francez, *coup de foudre,* ca tot fulgerul, a venit, a lovit și s-a dus, spre deosebire de mariajul de conveniență, care s-a metamorfozat într-o adevărată admirație, dacă nu de-a dreptul iubire.

Ce-i drept, englezii au fost dintotdeauna ex-centrici – și nu doar la propriu, ca insula de la marginea Europei. Nu spun nici o noutate. Poetul roman Virgiliu, nimeni altul decît autorul *Eneidei*, citat cu mîndrie națională de către Sir Edward Coke, constituționalist din secolul al XVII-lea, observa că „britanicii sînt cu totul diferiți față de restul lumii“, iar Montesquieu nota și el că Anglia cu greu poate fi asemănată restului Europei. (Din lipsă de spațiu, nu voi face aci distincția dintre „Anglia“ și „Marea Britanie“, din care Anglia reprezintă doar o parte.) Lăsînd la o parte impresiile subiective atît ale localnicilor, cît și pe cele ale vizitatorilor, cîteva diferențe obiective față de restul Europei sînt lesne de identificat: printre altele, Magna Carta, precursoarea cu secole a ideii drepturilor omului, Biserica Anglicană, care a complicat problema religioasă oricum spinoasă după fractura catolici-protestanți, dar și stabilitatea istorică și importanța Parlamentului spre deosebire de orice instituție asemănătoare de pe continent *(États généraux* în Franța, *Dieta* poloneză ș.a.m.d.). Această din urmă instituție a fost și cea care, paradoxal, a asigurat pe termen lung longevitatea și stabilitatea monarhiei britanice, omorînd-o mai întîi.

A fost o lecție dură, atît pentru regalitate, cît și pentru popor. Mai întîi, a fost nevoie să se dea cu capul de perete – metaforic vorbind. La propriu, și l-au tăiat – mai exact, l-au decapitat pe Charles I-ul în 1649, în urma unui devastator război civil între suporterii Parlamentului și cei ai regelui. Cu un drum, englezii au rămas și fără rege, dar și fără capul Bisericii (așa au apărut episcopalienii, dar asta ar fi o altă poveste). Au constatat repejor că inflamările astea de moment n-aduc nimic bun. Cu Cromwell la cîrmă, au nimerit din lac în puț, așa că s-au întors, de bunăvoie și nesiliți de nimeni, la monarhie, chemîndu-l pe tron pe Charles al II-lea, fiul decapitatului, refugiat în Franța și educat acolo de către Hobbes. Lecția, însă, nu fusese încă învățată. A fost nevoie de Glorioasa Revoluție (1688), care l-a adus pe tron pe William al III-lea, pentru ca ambele părți să admită că romanii avuseseră, totuși, dreptate: *Festina lente!* Dacă te grăbești încet, devii prima monarhie constituțională și, totodată, cea mai de succes din istorie.

Înveți pe propria-ți piele că oamenii au nevoie de constanță, de simboluri neschimbate și de povești împărtășite, pentru a rezista atît ca indivizi, cît și ca popoare – iar asta cu atît mai mult cu cît lumea din jur se schimbă tot mai repede și pare a o lua complet razna. De ce sînt oamenii gata să moară pentru un steag pînă-n ziua de azi? Taman într-un timp „ieșit din țîțîni“, cum i se părea Hamletului shakespearian încă de la 1600, încrederea că te mai poți baza pe ceva ce este și va rămîne neschimbat e pur și simplu odihnitoare. Fascinantă de-a dreptul! Recunoașteți că sînteți, ca toți turiștii din Marea Britanie, fascinați de perucile englezești, de Garda Regală și de căciulile lor care altminteri ar stîrni rîsul. Ca și „fustițele“ scoțiene *(kilt*-urile), care, cumva, reușesc să nu fie caraghioase, ci să impună respect.

La fel și Piatra Destinului – scoțiană și ea. Cînd vezi o piatră de 125 de kilograme cărată cu tot fastul și cu onoruri militare de la Edinburgh la Westminster pentru încoronarea lui Charles al III-lea ai de ales: fie te pufnește rîsul și crezi că oameni în toată firea au luat-o razna, fie îți dai seama că asiști la o tradiție care nu are cum să nu-ți impună respectul. Pietrei cu pricina i se mai spune și „Perna lui Iacov“ – piatra pe care Iacov ar fi folosit-o drept pernă cînd a visat scara care ajungea pînă la cer, pe care urcau și coborau îngerii *(Geneza* 28:10-19; vezi și *Ioan* 1:51). Legenda spune c-a fost adusă din Țara Sfîntă și-a fost folosită la întronarea regilor Scoției încă din secolul al IV-lea. Consemnată istoric e „doar“ de la 1057, dar a fost preluată de către regii Marii Britanii după cucerirea Scoției, în 1603. Furată de către un grup de studenți scoțieni în 1950, a fost rapid recuperată, dar, într-un semn de bunăvoință al premierului John Mayor, recedată Scoției în 1996, cu o condiție. Să fie readusă sub tronul de la Westminster la fiecare nouă încoronare. *Chapeau!* – cum ar zice *coup de foudre*.

Nevoia de constanță nu se aplică doar monarhiei. Dacă n-ai rege, îl înlocuiești cu o Constituție. După cum recunoștea Alexander Addison în 1791, în recent înființatele Statele Unite ale Americii, „omul are nevoie de un idol. Idolul nostru politic trebuie să fie Constituția și legile. La fel precum Chivotul Legămîntului la evrei, trebuie să fie ferite de atingerile profane“. Și n-au mai schimbat-o, spre deosebire de francezi, care-s deja pe la a 14-a Constituție! Nevoia de constanță se aplică și oamenilor. Mie, unuia, cel puțin. Bătut de vîntul istoriei de-a lungul și de-a latul planetei, mi-am dezvoltat propria tehnică de supraviețuire. În orice loc din lume unde rămîn mai mult de cîteva zile, îmi fac obiceiuri la care țin cu sfințenie: merg în aceleași locuri, comand aceleași lucruri, stau la aceeași masă, pe același scaun, dacă se poate. Cînd nu mai trebuie nici să spun ce vreau pentru a fi servit, se cheamă că mi-am creat (încă) o ancoră. Ancorele sînt bune la casa omului. Contrar părerilor din ziua de azi, ancorele nu te împiedică să zbori. Te împiedică doar s-o iei complet razna.

Aceste ancore nu sînt altceva decît pietrele destinului. Grele fiind, te lasă să plutești.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe **istorie**

Acum 70 de ani. Aproape fix 70

În 2 iunie 1953 a avut loc un eveniment istoric, în accepțiunea cea mai completă a termenului „istoric“: încoronarea Reginei Elisabeta a II-a a Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord.

În „istoric“ s-a încadrat și prima transmisiune la televizor a unei încoronări din istorie. Sigur, televiziunea era la început, în zorii anilor ’50 mulți dintre britanici nici nu văzuseră vreodată un televizor. Totuși, impactul a fost imens, iar momentul a fost simbolic pentru începuturile televiziunii.

BBC a cerut aprobare la Palatul Buckingham și la cabinetul premierului. A obținut-o, nu ușor, și a început planificarea transmisiunii, care a inclus 95 de comentatori radio (mai ales pentru publicul din afara țării) și 21 de camere de filmat, dintre care cinci au fost plasate în interiorul catedralei Westminster Abbey. Omul ales de televiziunea națională britanică să prezinte momentul în fața telespectatorilor a fost jurnalistul Richard Dimbleby, care se remarcase și prin activitatea sa ca reporter de radio în timpul războiului. Pentru a avea acces mai facil la ceremonie, acesta și-a cumpărat singur o barjă olandeză, pe care a ancorat-o pe Tamisa în dreptul zonei Westminster. Timp de vreo șase luni (și preț de sute de notițe) și-a pregătit desfășurătorul ceremoniei.

În dimineața de 2 iunie 1953, una friguroasă și umedă, Richard Dimbleby și-a părăsit barja și s-a urcat în loja de transmisiune. Ceasul arăta 5,30 a.m. A plecat de acolo după 17 ore.

Transmisiunea a adus în prim-plan, firește, personajul principal: Regina Elisabeta a II-a. Rochia acesteia de mătase, atitudinea ei serioasă, coregrafia complicată, ceremonia religioasă în sine cu momentul de apogeu al ungerii monarhului, toate acestea au ajuns prin imagini video la cetățenii britanici pentru prima dată în istorie. Chiar dacă multe dintre televizoarele la care priveau erau închiriate.

Planificarea încoronării, lesne de imaginat, a reprezentat o desfășurare de forțe. A durat un întreg an, timp în care s-au pus la punct toate detaliile, de la cele de protocol pînă la cele referitoare la sandviciurile pentru invitați (ca detaliu savuros, pairii au primit permisiunea să își ascundă sandviciuri în acoperămîntul de pe cap).

Ca detaliu mai puțin savuros, furnizat direct de Richard Dimbleby: „Rînd după rînd, băncile pe care stătuseră nobilii erau acum acoperite cu ambalaje de la sandviciuri, resturi de mîncare, ziare de dimineață. Coji de fructe, dulciuri, chiar și cîteva sticle goale“.

Altfel, în catedrală, printre oamenii care o priveau pe regină în acea zi a încoronării se afla, îmbrăcat în costum (tot) de mătase, un prinț în vîrstă de cinci ani: Charles.

BARBURISME

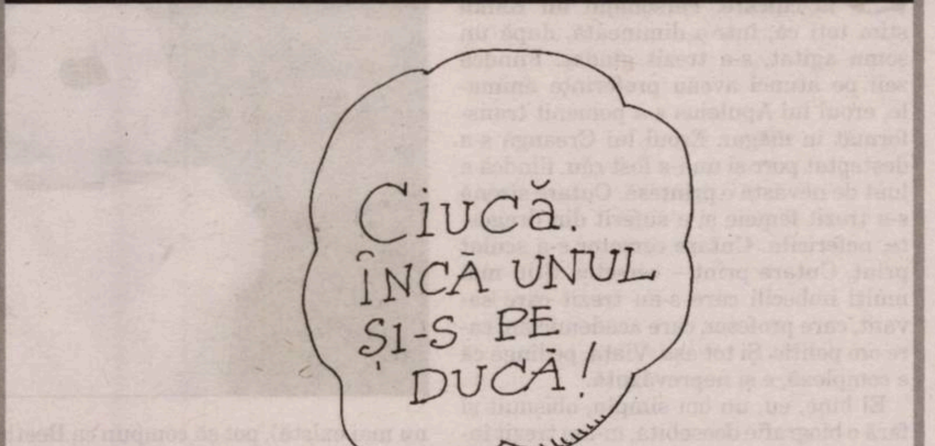
Ciucă. ÎNCĂ UNUL ȘI-S PE DUCĂ!

Desen de Ion BARBU

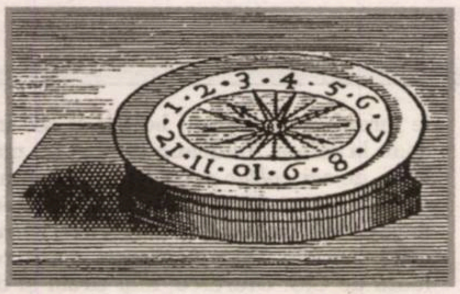

Anda DOCEA

vîrsta medie

Cine vă cumpără florile?

© flickr

La începutul acestui an, cîntăreața americană Miley Cyrus a lansat melodia *„Flowers“*, primul *single* menit să anunțe noul ei album. Cu o linie melodică ușor de reținut și un videoclip în care apare doar Miley, plimbîndu-se, dansînd sau făcînd sport într-o vilă luxoasă, piesa a depășit recordul săptămînal de ascultare pe Spotify de două ori la rînd. A fost și melodia care a ajuns cel mai repede la 100 de milioane de ascultări, la nivel mondial, pe aceeași platformă de *streaming.* Unul dintre motivele pentru care, în lunile trecute, *„Flowers“* s-a auzit peste tot sînt versurile. Pot să-mi cumpăr singură flori, să-mi spun lucruri pe care nu le-ai înțelege, să mă țin de mînă și să mă iubesc mai bine decît ai putea s-o faci tu, cîntă Miley.

Am fost adolescentă în anii '90, cînd noțiunea de *„girl power“* a ajuns la noi cu trupele de fete Spice Girls sau Destiny's Child, cu Pink și Christina Aguilera. Prototipul femeii independente, puternice, care nu are nevoie de cineva pentru a fi fericită și a se descurca în viață și pentru care sprijinul îl reprezintă prietenele ei a avut priză la public și am aderat la el cu toate forțele. Cumva, era și scuza perfectă pentru a nu căuta un partener și a nu-i acorda unei relații adevărate timpul și atenția necesare. Unde mai pui că găsirea persoanei potrivite implica, pentru a avea sorți de izbîndă, o prospecție îndelungată, stabilirea unei liste de lucruri importante, a uneia cu puncte negociabile și, în final, a celei de-a treia cu probleme de neiertat. „Independența“ mă scutea de o astfel de responsabilitate, venea cu mult timp în plus pentru mine și cu o existență, recunosc, mult mai comodă.

Îmi propusesem de multă vreme să vin în București după terminarea facultății, așa că m-am ferit de orice legătură care ar fi putut să mă rețină la Cluj. Rectific: voiam să ajung în Capitală *singură,* așa văzusem eu în filmele nepotrivite că s-ar da startul marilor aventuri. Apoi am început să învăț jurnalismul de televiziune și consideram că e vital să fiu mereu prezentă la serviciu. De cîte ori vreo cunoștință se căsătorea sau avea copii mi se părea că aceste evenimente, altfel fericite, o „scot de pe piață“ și nu voiam așa ceva pentru mine. În fiecare zi îmi spuneam că, dacă vreo mare ocazie profesională se va ivi, eu voi fi pregătită. Cu unele lucruri, am avut dreptate. Dacă muncești constant și cît de bine poți, în general avansezi. Cu altele, m-am înșelat grav. Și cînd, după vreo 15 ani de televiziune, cineva mi-a spus că emisiunea de seară la care lucrez e scuza ideală să nu am o viață socială și o relație, mi-am dat seama că are dreptate. Și că am ajuns la vîrsta de mijloc alegînd să fiu mereu ocupată cu munca.

Părerile specialiștilor în privința fericirii de unul singur și a celei în doi diferă. Unii spun că abia după ce ajungi să te cunoști foarte bine, să-ți vindeci rănile trecutului, după ce afli cu precizie cum să te bucuri sau să te alini poți fi capabil să intri în relații sănătoase, care să-ți aducă un plus față de ce ai deja și în lipsa cărora să nu-ți simți sufletul știrbit. Alții susțin că legăturile potrivite sînt vindecătoare. Că, în prezența persoanei bine alese, care te face să te simți în largul tău și să pui reflectorul pe demonii pitiți prin colțuri, cicatricile tale se vor transforma în tatuaje eliberatoare. Cu toții sînt, însă, de acord în privința unui aspect: decît alături de cineva cu care fiecare zi ajunge să fie un chin, care îți pune în pericol siguranța fizică sau mentală, e mai bine de unul singur.

Pentru minți fragede, mesaje precum cel din *„Flowers“* mi se pare că pot împinge lucrurile într-un extrem nedorit. Percep afirmațiile „îmi cumpăr singură florile“ și „știu să mă iubesc mai bine“ ca pe un fel de scuze pentru tratarea relațiilor și, implicit, a celeilalte persoane ca pe niște bunuri de consum cu defecte de fabricație. Arta compromisului, în sensul întîlnirii la jumătatea drumului, și conversația onestă, care nu e o luptă pentru a avea dreptate, sînt aproape de domeniul trecutului.

Nu-mi mai amintesc concret aproape nici una dintre sutele de seri petrecute în televiziune, dar știu cu precizie ziua în care, din cauza programului meu, n-a mai avut loc o întîlnire cu cineva cum n-am mai cunoscut, de atunci, pe nimeni. Nu mai rețin temele emisiunilor pe care le-am prezentat în direct, dar îmi amintesc perfect cum, înainte de fiecare, eram atît de obosită că aș fi vrut să fiu oriunde altundeva. Ne găsim motivații perfecte din punct de vedere arhitectural ca să nu recunoaștem că, undeva pe parcurs, n-am tras de cîrmă în direcția bună.

„Flowers“ a ajuns pe primul loc în topurile din 40 de țări. În timp ce femei din toată lumea își cumpără singure flori fără să recunoască că, de fapt, nu au încotro, trenurile pleacă din gările lor și nu mai revin. Chiar dacă vor fi mereu altele și altele, undeva se pierde din vedere că, odată cu anii, plăcerea călătoriei – mai importantă decît destinația, de altfel – nu va mai fi la fel.

■■■

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Orașul dintre stînci și ape

© L. Niculae

Ce poate fi mai sălbatic și mai neîmblînzit decît o stîncă? În Helsinki poți ieși din apartament pentru a te cățăra pe stînci din granit. Pare că oamenii de aici au construit orașul în așa fel încît să rămînă zone sălbatice în interiorul lui, într-o reprimare plină de modestie și înțelepciune a tentației de a-ți însuși întregul teritoriu, înțelegînd profund relația directă cu natura și necesitatea ei.

Orașul a fost gîndit responsabil de la bun început, cu mari rezerve de spațiu liber, unde copiii se pot juca nestructurat, autoorganizîndu-se. Școala înseamnă doar trei ore de predat, zilnic. În rest este dedicată activităților, unde copiii învață făcînd, făurind ori explorînd natura. Mergînd pe stradă, vedeam copiii cum se joacă în pauză. Unii alergau, alții se luptau, țipau și viermuiau într-un vacarm care-mi evoca pauzele din copilărie. Abia mai tîrziu am realizat că privisem scena doar pentru că gardul curții școlii avea un metru înălțime și nici măcar nu era din plasă de sîrmă.

Toate balcoanele sînt sere, deci fațadele clădirilor sînt adesea îmbrăcate aproape complet în sticlă. Uluitor este faptul că aceasta este perfect curată, și asta nu pentru că mii de finlandezi spală geamuri zi și noapte, ci pentru că ploaia este curată. Adică picăturile, în mod foarte straniu, nu pătează. În Helsinki, mamele vin cu căruciorul pruncului pe malul mării, întind un covoraș și încep să facă yoga, indiferent cît de frig sau umed este afară, pentru că Helsinki este și orașul saunelor, unde căldura aburilor și mirosul de pin te refac după frigul îndurat.

Capitala Finlandei este urbea bibliotecilor deschise unde poți petrece zile în șir studiind, fără a avea legitimație. Este orașul triplelor perii de sîrmă fixate lîngă intrarea în imobil pentru a da jos zăpada de pe încălțări. Între stînci și ape, Helsinki își trăiește cu demnitate viața care i-a fost hărăzită, luminînd întunericul iernii nu doar cu lămpi și felinare, ci, mai ales, cu libertate și cultură. Arhitectura stilului 1900, predominantă în zona centrală, înseamnă libertate, așa cum înseamnă explorarea naturii, ieșirea pe mare. Clădirile sînt îngrijite, pictate în culori vii, strălucitoare. Sînt parcuri și esplanade peste tot, iar grădina de iarnă, o seră amplă cu plante exotice, construită din metal și sticlă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este accesibilă oricui, chiar și ca loc de picnic. De altfel, în interior, aleile sînt flancate de mese, scaune și bănci, astfel încît să poți sta cîteva ore în interior, iar mîncatul, băutul și lucratul sînt permise.

În Helsinki nu se fumează, în orice caz nu afară. Nu am văzut nici un trecător fumînd. Am văzut, în schimb, o doamnă elegantă, care-și plimba cîinele în parc, cum se oprește în dreptul unui coș de gunoi și culege cu două degete un muc de țigară căzut alături. L-a zdrobit temeinic de coș, apoi l-a inspectat cu atenție să se asigure că e stins cu adevărat și abia apoi l-a aruncat la coș. Aici amenda pentru aruncarea unui muc de țigară pe jos este de 80 de euro. În Helsinki, muzicienii Filarmonicii Sibelius ies în fata instituției și țin cursuri gratuite de muzică pentru copii și părinții lor.

Pe stradă, pietonii au prioritate absolută. Sînt puține semafoare, majoritatea traversărilor sînt doar semnalizate. Șoferii opresc și cînd ești la doi metri de zebră și așteaptă liniștiți să treci strada. Helsinki este un oraș fără noxe. Aerul este pur și simplu curat. Adică fără microparticule, fără praf, fără mirosuri. Doar pur.

Pesemne că sînt și alte neajunsuri în Helsinki, în afara întunericului și a frigului iernii, dar nu am avut eu răgazul să le identific. Vizitînd orașul, am avut senzația, mai mult ca oricînd, că mă aflu în altă țară. Una în care autoritățile centrale și locale sînt în slujba cetățeanului.

***Lorin Niculae** este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

■■■

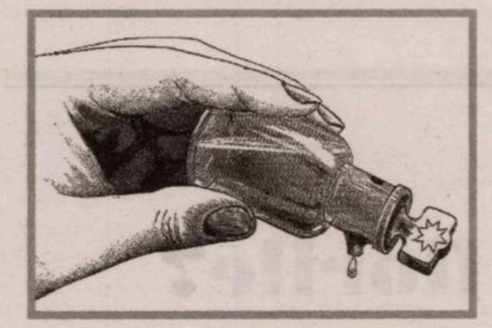

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

„Coltuc de la Babic“

Expresia *coltuc de la Babic* a dispărut de mult din uz, dar a rămas consemnată în pagini de evocări istorice și este din cînd în cînd readusă în atenția cititorilor prin articole jurnalistice. Nu se știe, de altfel, cît de mult va fi circulat sintagma în perioada ei de glorie; probabil că nu era foarte răspîndită, de vreme ce unii au descris-o ca o expresie tipic bucureșteană, legată de viața cotidiană a orașului la începutul secolului al XIX-lea. Expresia nu are legătură cu numele salamului picant de care am vorbit săptămîna trecută; *Babic* este și un nume propriu armenesc, destul de întîlnit în țările române. Despre un celebru brutar Babic a lăsat mărturie Constantin Izvoranu, într-un manuscris publicat de Gr. Tocilescu *(Istoria lui Tudor)*, în care povestește, din perspectiva unui contemporan, faptele din preajma anului 1821. Memorialistul arată, la un moment dat, cum a făcut rost de pîine un amic al său: „se duse de dimineață în tîrg și veni cu 2 pîini mari, ocaua dreaptă, albă ca zăpada; îl întrebai ce pîine este aia? Și îmi răspunse că este *coltuc de la Babic*“. Pasajul este semnificativ pentru că dovedește că termenul *coltuc* se folosea și cu alt sens decît astăzi, și anume pentru a desemna o pîine albă, destul de mare. Și Dimitrie Papazoglu, în *Istoria fondării orașului București* (1891), vorbește despre același brutar: „Cuptoare erau multe în București, însă ca cuptorul lui Babic armeanul nu era altul de a scoate jimbla și pîinea mai frumoasă; de aceea și stăpînii stolnicilor, cînd îi trimeteau în tîrg să cumpere pîine, le ziceau: – Să-mi iei *coltuc de la Babic!*“. Informația este reluată de Gh. Ionescu-Gion, în *Istoria Bucureștilor* (1899): „locuțiunea bucureșteană *Coltuc de la Babic* de la acest brutar vine. Babic făcea coltucele de pîine renumite pentru albeața și gustul lor“ (p. 216). Nicolae Iorga, în *Istoria Bucureștilor* (1939), amintește de frații brutari Ștefan și Serafim Babic, activi pe la 1804 (p. 206), iar Constantin C. Giurescu *(Istoria Bucureștilor*, 1966) evocă „jimbla făcută de armeanul Babic, a cărui brutărie se afla lîngă Bărăție, în apropierea Curții Vechi“ (p. 342).

Substantivul *coltuc* provine din turcă, din cuvîntul *koltuk,* polisemantic și prezent în numeroase sintagme; dintre sensurile sale (inventariate de Lazăr Șăineanu și, mai recent, de Eugen Suciu) amintim „subțioară“, „braț de fotoliu“, „fotoliu“. În română, cuvîntul a ajuns să desemneze în Moldova (în forma *cultuc)* mai ales o pernă decorativă, alungită, iar în Muntenia (în forma *coltuc)* mai ales un „colț de pîine“. În *Dicționarul limbii române* al lui Laurian și Massim (1871), *coltuc* era explicat ca un „colț de pîine proeminent, tare copt, cu groasă și dură crustă“, sens ilustrat de citatul „și mie mi-ar plăcea cultucul, dacă l-aș putea roade“. Într-un articol din 1934, Iorgu Iordan trecea în revistă sensurile cuvîntului, așa cum erau acestea înregistrate în dicționare, și privea cu oarecare neîncredere sensul muntenesc; recunoștea însă, într-o notă, că acesta i-a fost confirmat de vorbitori din zona Buzăului.

Sensul expresiei *coltuc de la Babic*, descris de Petre Ispirescu, de Ionescu-Gion și de Iuliu Zanne (în *Proverbele românilor,* volumul VI, 1901), consemnat și în dicționarul român-francez al lui Frédéric Damé (1893), este al unei formule de refuz, de respingere, de negare – echivalabilă cu *nimic:* „să poftească să ne mai ceară voturi, *cultuc de la Babic!*“ (Ion Ghica, *Convorbiri economice,* 1879); „rezultatul conferințelor d-lor a fost... *coltuc de la Babic!*“ *(Ghimpele*, 15 mai 1877); „totdeauna cînd îmi exprim doleanțele mi se răspunde: *Coltuc de la Babic*“ *(Adevărul*, 8 mai 1947). Primii comentatori au propus pentru această valoare o explicație discutabilă, motivînd formula printr-o poveste: coltucele „erau cerute de toți boierii și se vindeau la minut. Totdeauna Babic nu mai avea, de aci: *coltuc de la Babic*, adică nimic!“ (Ionescu-Gion, p. 216); anecdota este povestită cu detalii și în revista *Vatra*, nr. 5, 1894 (p. 156). Explicația a fost reluată de C.C. Giurescu, mai tîrziu și de Șerban Cioculescu, în amintirile sale. De fapt, mai credibilă decît prin rapida dispariție a mărfii ar putea fi dobîndirea valorii de refuz prin intrarea expresiei în seria „rarităților gastronomice“, a fanteziilor culinare imposibile *(pisică pe orez, gheață friptă, mierte fierte* etc.).

Și mai probabilă mi se pare însă explicația pe care o sugera deja *Dicționarul* lui Laurian și Massim; autorii notau mai multe expresii care, fără a include numele *Babic*, aveau în comun ideea de refuz: *a arăta cuiva coltucul, a da cuiva coltuc,* în special „în forma exclamativă *coltuc!* arătînd cotul“. Mi se pare foarte probabil ca sensul „nimic“ să fie legat nu de eventualele lipsuri din prăvălia lui Babic, ci de echivalarea semantică, bazată și pe apropierea sonoră, între *cot* și *coltuc*. Gestul de arătare a cotului, cu conotații obscene („un gest vulgar prin care se arată cotul“, *Dicționarul limbii române,* 1940), a fost asociat glumeț-eufemistic cu coltucul. Referirea la Babic poate fi o simplă amplificare, inventivă și derutantă, bazată pe notorietatea brutarului, dar fără reale motivații semantice. De la *coltuc!* se poate trece la *Coltuc de la Babic!*, tot așa cum exclamația *cotul!* poate deveni în limbajul copiilor, amplificată prin rimă, *cotul și pișcotul*, ba chiar *cotul și pișcotul, labele și botul*...

■ ■ ■

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Balamalele colosului de lut

Există în psihologie ceea ce se numește „optimismul nerealist“. Nu am citit mult despre asta, decît cum îl explică Atkinson în *Introducere în psihologie*. Pe scurt, se referă la tendința de a minimaliza sau de a ignora riscurile pe care le presupune un anumit tip de comportament, pe considerentul că „nu mi se poate întîmpla mie“. Am discutat cu cineva, care mi-a sugerat că am putea imagina și o variantă opusă, un „pesimism nerealist“, care s-ar traduce prin tendința de a vedea doar efecte negative, fapt care poate influența inclusiv rescrierea premiselor de la care pornești în interpretarea unui fapt, în scrierea eronată a ipotezei, pentru a genera o concluzie negativă.

Pesimismul nerealist este, dacă-l privim așa, unul dintre factorii care determină percepția sistemului educațional românesc, inclusiv la nivel de discurs oficial, de discurs legitimator al unor măsuri sau strategii. „Așa cum arată acum, învățămîntul românesc este un dezastru și va produce în continuare doar eșecuri.“ Cam aceasta ar fi premisa și, în egală măsură, concluzia analizelor care au la bază pesimismul nerealist.

Citeam astăzi un articol scris de un expert educațional, cercetătorul Dacian Dolean, care mi-a provocat aceste idei. Dacian Dolean este mai tehnic în expunerea sa și, fără să vreau să reiau propriu-zis ideile sale, pentru că mi se pare important ca ceea ce el afirmă să ajungă la cît mai mulți oameni, reiau perspectiva sa, în cuvinte poate mai eseistice.

În studiul „Raport privind nivelul de literație al elevilor din România“, publicat în 2023 de BRIO, se trag niște concluzii aproape devastatoare și profund pesimiste cu privire la stadiul în care ne aflăm, afirmîndu-se, aproape negru pe alb, că școala nu face nimic pentru îmbunătățirea nivelului de literație al populației școlare: „După finalizarea a două cicluri școlare, elevii nu fac mari progrese în ceea ce privește nivelul de alfabetizare“. Altfel spus, școala este total inutilă.

Trec peste demonstrația lui Dacian Dolean, care evidențiază modul eronat de eșantionare care a dus la concluziile din studiu și care, în termenii imaginați de mine, corespund unui pesimism nerealist, manipulator încă din stadiul de formulare a premiselor, a ipotezelor. Mi se pare însă important mai ales ceea ce evidențiază cercetătorul cu privire la aceste afirmații denigratoare în fond, și anume că sînt afirmații „total false“. Sînt perfect de acord și, mai mult, mă întreb de ce ar exista un astfel de demers cu efecte manipulatorii, chiar dacă reglajul este extrem de fin.

Poate că școala este ultimul bastion al societății în care trăim.

În realitate, școala are un efect pozitiv semnificativ asupra literației copiilor, care nu poate fi neglijat și nici luat în derîdere. Este ca și cum am afirma că școala este total inutilă și, în ciuda unor astfel de formulări care circulă în dialogurile informale, orice om de bun-simț este conștient că nu e așa. Că ne putem dori performanțe mai ridicate, este evident. Că este important să reducem fenomenul absenteismului, care contribuie agresiv la menținerea unui grad nesatisfăcător de alfabetizare, este iar evident. Dar de aici pînă la a afirma că școala nu face nimic pentru literația copiilor este cale lungă.

Dacian Dolean crede că cei care susțin astfel de afirmații dau dovadă de o cunoaștere insuficientă. Nu vreau să speculez asupra acestei idei, pentru că mie mi se pare că este indulgentă și că, de fapt, sînt alte motive care duc la astfel de afirmații apocaliptice.

Dar vreau să subliniez încă o dată, cum am mai făcut-o și alte dăți, că aplicarea aceasta a grilei pesimismului nerealist asupra sistemului educațional este o plagă națională. Sîntem tentați să discredităm totul, orice ni se pare lipsit de validitate, de profesionalism, de bună intenționalitate. Și, în schimb, nu oferim soluții reale, punctuale, pentru remedieri. Călcarea aceasta continuă în picioare, aparent a unui sistem instituțional, atinge, de fapt, dureros, oameni. Oameni devotați, oameni dedicați, oameni care își trăiesc viețile în slujba unor idei derivate toate din principiile educaționale. Oameni care aproape renunță, adesea, să ceară ceva pentru ei, să dorească un mai bine personal, pentru că se hrănesc în bună măsură din ceea ce dăruiesc pe scena aceasta (ca să nu folosesc clișeicul „altar“) a educației copiilor noștri. Și care o fac indiferent de politicile educaționale, de programele școlare, de schimbări de paradigme curriculare, adesea dintr-un instinct înnăscut.

Am scris adesea despre nevoile sistemului educațional, despre lipsurile lui, despre rănile sau bolile lui, încercînd să nu fiu părtinitor, să nu menajez ceea ce mi se părea grav, să nu practic optimismul nerealist, să ofer soluții, acolo unde m-am priceput. Dar nu pot să rămîn indiferent la tăvălugul de discursuri denigratoare și anulatoare care amenință, distopic, o întreagă societate. Nu școala este cea care nu face nimic. Școala face enorm! Și rezultatele s-ar vedea mai bine dacă alte dimensiuni ale societății ar funcționa mai empatic, mai altruist, mai productiv. Dacă sărăcia s-ar diminua, dacă violența, de orice fel, s-ar ține sub control, dacă infrastructura s-ar îmbunătăți, dacă presa s-ar primeni, dacă, dacă, dacă...

Școala își face treaba – global vorbind, nu referindu-ne la situații particulare – cît de bine poate ea, într-o societate profund schismatică și îndepărtată de valorile umanului, de echilibru, de frumos, de bine. De corectitudine, de respect, de încredere, de adevăr. În fapt, poate că școala este ultimul bastion al societății în care trăim și că doar ea, prin nivelul de literație pe care îl asigură și pe care se străduiește să îl îmbunătățească, mai ține funcționale balamalele colosului de lut.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Dalia MARIN

Dezindustrializarea Germaniei, o amenințare încă reală

Cu câteva luni în urmă, Germania se pregătea pentru o iarnă dură. După ce Rusia a tăiat aprovizionarea cu gaze naturale a Europei și prețurile au crescut de mai bine de două ori, oficialitățile din Germania au avertizat în privința unor eventuale întreruperi în furnizarea energiei și a unor pene frecvente de curent electric. Unele orașe planificaseră, se pare, transformarea unor săli de sport în „hale încălzite“ pentru săraci și bătrîni, iar mass-media făcea speculații despre raționalizarea energiei. Dar aceste previziuni nu s-au materializat. În fața acestor provocări istorice, Germania s-a arătat mai rezilientă decît și-au imaginat cei mai mulți.

Și totuși, Germania e încă panicată. Dar în loc să se agite pentru a procura încălzitoare cu gaz, nemții sînt bîntuiți acum de spectrul dezindustrializării. Nu trece nici o zi fără ca vreun trust de presă sau un institut de cercetare să nu facă previziuni potrivit cărora închiderea fabricilor și creșterea puterii Chinei vor duce țara la faliment. Banca deținută de stat Kreditanstalt für Wiederaufbau a avertizat de curînd că Germania se confruntă cu „o eră a prosperității în declin“. Iar Yasmin Fahimi, directoarea Uniunii Germane a Sindicatelor (Deutscher Gewerkschaftsbund – DGB), a avertizat că actuala criză energetică va duce la dezindustrializare și la concedieri masive.

Între timp, Centrul pentru Cercetare Economică Europeană (Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung – ZEW) din Mannheim a numit Germania „marele perdant“ al economiei mondiale actuale, plasînd-o pe locul 18 din 21 în ierarhia competitivității țărilor industrializate. Alți experți au avertizat că prețurile crescute ale energiei vor obliga producătorii să-și relocheze activitatea în Europa de Est și în SUA, ca răspuns la protecționismul american.

Automobil electric Wuling

© wikimedia commons

Cum se explică această dispoziție sumbră? Șefii mediului german de afaceri au evocat pentru prima oară amenințarea dezindustrializării în aprilie anul trecut, cînd Germania își punea problema boicotării gazului rusesc, care acoperea pe atunci mai mult de jumătate din necesarul de gaze naturale al țării. Directorii executivi ai corporațiilor, printre care și Markus Krebber, directorul general al companiei RWE, au avertizat că un embargou pentru energia rusească va duce la șomaj în masă, la sărăcie și la ample tulburări sociale.

Cu trei decenii în urmă, Germania a reușit să devină din „bolnavul Europei“ motorul ei economic.

Aceste avertismente erau în răspăr cu un studiu academic precedent, făcut de economiști germani proeminenți, care estima că embargoul pentru energia rusească va provoca o recesiune ușoară pînă la moderată. Autorii argumentau că o economie de amploare, ca aceea a Germaniei, are mai multe căi de acomodare la un astfel de șoc, cum ar fi găsirea unor furnizori alternativi și trecerea la alte surse de energie. Mai mult, argumentau ei, Guvernul ar putea interveni și atenua efectele economice negative ale boicotului.

După cum s-a arătat, scenariile apocaliptice nu s-au adeverit niciodată, nici chiar după ce președintele rus Vladimir Putin a închis conducta Nord Stream care alimenta Germania. Guvernul federal a reușit într-adevăr să găsească alternative la energia rusească, măsurile de economisire a energiei au redus consumul de gaze cu 30%, iar iarna a fost, în cele din urmă, mai blîndă decît se preconiza. Proviziile de gaz ale țării s-au refăcut, iar prețurile au scăzut de la 350 de euro per megawatt/oră, în vară, la 80 de euro per megawatt/oră. Nu au avut loc pene de curent, iar diminuarea consumului de gaz nu a dus la nici o scădere a producției industriale, firmele germane devenind, pur și simplu, mult mai eficiente.

Pe fondul îndelungatei dependențe de gazul rusesc, războiul din Ucraina și creșterea vertiginoasă a prețurilor energiei au reprezentat cea mai mare criză trăită de Germania după al Doilea Război Mondial. Dar economia germană a învins furtuna și a crescut anul trecut, se estimează, cu 1,9% – o situație aflată la ani-lumină de scenariul recesiunii preconizat de atît de mulți.

Dar adevărata amenințare pîndește după colț. Faptul că R.P. Chineză a depășit recent Germania ca al doilea cel mai mare exportator de autovehicule din lume e un semn îngrijorător. Cota-parte a Chinei din piața globală a automobilelor electrice a crescut anul trecut la 28%, datorită poziției de frunte în fabricarea de baterii și a succesului fabricanților chinezi precum BYD Auto, Wuling, GAC Motor, în vreme ce cota-parte a unor companii germane precum Volkswagen a scăzut de la 7% la 4%.

În mod similar, exporturile de autovehicule chineze către Europa au crescut vertiginos, de la 133.465 de unități în 2019 la 435.808 în 2021, datorită creșterii cererii pentru vehicule electrice fabricate în China. Europa importă actualmente mai multe autovehicule din China decît exportă, în condițiile în care tranziția spre „zero emisii nete“ și eliminarea iminentă, în Europa, a motoarelor cu combustie internă amenință să scoată din circulație industria germană producătoare de automobile.

Dar competiția chineză amenință nu numai industria producătoare de autovehicule, ci și sectorul producției de mașini și utilaje, un segment-cheie pentru *Mittelstand* – producătorii mici și medii care alcătuiesc coloana vertebrală a industriei țării. Mai devreme, anul acesta, Asociația Germană a Fabricanților de Mașini și Utilaje (Verband Deutscher Maschinen-und Anlagenbau – VDMA) a publicat un raport în care arăta că exporturile chineze de mașini-unelte le-au depășit pe cele ale Germaniei. În vreme ce exporturile de utilaje din Germania au crescut cu aproape 10% în 2021, importurile de utilaje din China au crescut cu 26%. În mod ironic, firmele germane care operează în China au contribuit în mod hotărîtor la această transformare: ele erau obligate să lucreze în parteneriat cu firme locale, ceea ce a accelerat transferul tehnologic, prin instruirea efectivă a chiar viitorilor competitori.

În 2022, Germania a luat prin surprindere întreaga lume, reușind să se desprindă de gazul rusesc fără să cadă într-o recesiune severă. Dar refacerea competitivității țării e o provocare chiar mai dificilă. Cu trei decenii în urmă, Germania a reușit să devină din „bolnavul Europei“ motorul ei economic. Pentru a putea concura în economia globală tot mai feroce a secolului XXI, Germania trebuie să se reinventeze din nou.

Dalia Marin, *profesor de Economie internațională la Școala de management a Facultății Politehnice din München, este bursier cercetător la CEPR (Centrul pentru Cercetare în Politică Economică) și bursier nerezident la Bruegel (Brussels European and Global Economic Laboratory).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

În dicționarele portugheze a fost introdus adjectivul „pelé“, care desemnează pe cineva cu calități extraordinare. Noi am putea avea un echivalent al lui „pelé“?

La noi nu merge. E dat. Termenul de „hagi“ e dat dinainte de a exista Hagi, ține de cele sfinte, de pelerinaj, alte povești. Poate „gică“? Dar nu prea ține, e forțat, așa cum e și adjectivarea lui Pelé, de fapt expresia imposibilei despărțiri de un om care a definit o țară și mai multe generații. E, pînă la urmă, asigurarea că numele lui nu va fi pus la păstrare în cămările minților, căci de uitat nicicum, ci va fi mereu viu, folosit în limba curentă, păstrat în viață de suflul fiecărui om care îl va rosti ca pe oricare cuvînt comun, „Ești un pelé!“, „Am vrut să-l alegem pe cel mai pelé dintre noi“, „Așa pelé nu mai găsești“. Cumva, chestia asta exista de mult, de cînd unii dintre noi erau copii, „Ce, bă, te crezi Pelé?!“ se putea auzi pe maidanul dispărut către unul care nu dădea drumul la minge încercînd să dribleze pe toată lumea. Diferența e că puneam accentul pe primul „e“. Ce știam noi?... Uite, am găsit ceva apropiat și pe aici. Cînd un jucător trage de la mare distanță și mingea străbate aerul către un gol spectaculos aproape fără să se rotească se spune că e un șut „*à la* Hagi“, cu referire la golul său cu Columbia la Cupa Mondială ’94. Poate atunci cînd Hagi nu va mai fi se va inventa un cuvînt plecînd și de la numele lui. *Hagios*, de exemplu. Rimează cu Agios. Fac cum fac și tot la sfinți ajung. Ăia care te mănîncă pînă la Dumnezeu. Căci pînă la adjectivarea unui nume mare avem parte de vulgarizarea din cealaltă direcție, a peiorativului, neseriosului, nedemnului de stimă. Așa a apărut termenul de „becalism“. Caracterizează ieșiri din norma comportamentală, descrie un derapaj, o „luare de cap“ deși comportă, paradoxal, și o pojghiță de uimire neutră, de acceptare a uneia dintre legile acestui pămînt pe care pot călca tot felul de ființe bizare, precum înainte de Potop. Noi nu ne definim prin excelență în aceste vremuri, ci prin excentric. De aceea intră în limbajul comun referințe la excepționalul trivial mai degrabă decît la cel astral. E mai distractiv. E o zonă în care putem excela, aceea a bancului amar, căci, la fel ca în sport, e nevoie de mult antrenament. Și noi avem gîrlă.

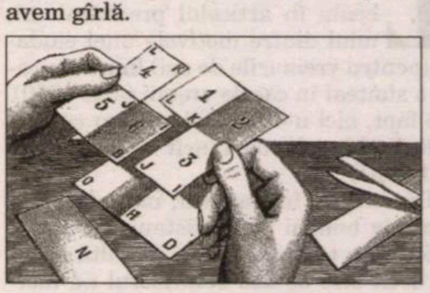

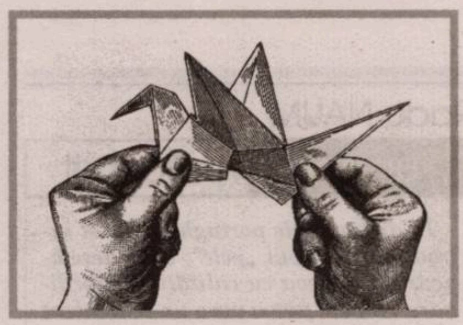

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Figuri din școală

■ Mitică Husaru era cel mai bun din clasă la matematică. Rezolva probleme fără să pună creionul pe hîrtie, înaintea tuturor, uimindu-i pe profesori. Era frumușel. Într-o seară am intrat mai mulți colegi, împreună cu el, în incinta Școlii Centrale (pe atunci Liceul „Zoia Kosmodemianskaia“), ca niște gură-cască, atrași de lumina unor reflectoare folosite la filmări. Chiar se turna un film acolo. Într-o pauză de filmare, mai multe eleve din liceu s-au înghesuit să ceară autografe actorilor. Văzînd una ca asta, Mitică al nostru a zis dintr-o dată „Dau și eu!“ și a luat caietul unei fete scriind pe el un nume. Văzînd gestul, toate celelalte s-au apropiat, așezîndu-se la coadă pentru autografe. Îl întrebau cum îl cheamă și Mitică zicea „Robert Redford“. Actorii autentici, părăsiți brusc de admiratori, s-au retras nedumeriți. După cîteva minute a apărut o cucoană aferată cu un registru mare în mînă, care i s-a adresat lui Mitică pe un ton sever: „Ia să-mi spui dumneata cine ești aici, ce rol ai în film?“. „Ohoo – a făcut Mitică – e timpul s-o ștergem, băieți“ și am rupt-o toți la fugă, rîzînd. Mitică e azi pensionar pe caz de boală. N-a reușit să termine Facultatea de Matematică și n-a avut niciodată vreun serviciu stabil. Cînd își întîlnește foștii colegi, le prezintă succint, cu talent și umor, problemele grave din viața lui, care par foarte reale. După ce îi impresionează, le cere bani cu împrumut. Nimeni nu se așteaptă să-i mai primească înapoi.

■ În clasa a doua, o iubeam pe Corina. Mergeam împreună spre casă, pînă la stația de unde ea lua tramvaiul 30, iar eu autobuzul 107 (nu mai există nici unul). Pe vremea aia, unii copii mai foloseau transportul în comun. Aveam obiceiul să stăm mult de vorbă și să lăsăm autobuzele și tramvaiele să treacă pe lîngă noi. Într-o zi, după ore, așezați pe ghiozdane în apropierea stației, adăpostiți cumva de ochi străini în spatele unei mașini cu prelată, trăncăneam de zor (ce-om fi tot vorbit oare?). La un moment dat, am simțit cum cineva, răsărit brusc din spate, pe după mașină, mă ia de o ureche și mă ridică: „Vezi cum tocmai trece 107 prin stație și tu nici n-ai habar, iar eu te aștept cu masa de două ore? Și tu, fetițo, de ce nu te duci acasă? Nu te așteaptă și pe tine părinții?“. Era mama. Corina a miorlăit, ca și mine, o scuză și a dispărut cu primul tramvai. Bineînțeles că, de atunci, șuetele noastre s-au terminat. De printr-a patra nici n-am mai fost colegi de clasă.

Pe vremea aia, unii copii mai foloseau transportul în comun.

Eram la liceu deja, în vacanță, pe marginea bazinului mare de la ștrand. La un moment dat, o domnișoară a intrat în vorbă cu mine spunîndu-mi că ne cunoaștem. Văzîndu-mă derutat, și-a spus numele. Era Corina, care arăta acum ca o adolescentă. Toată după-amiaza am făcut împreună concurs de sărituri în apă. Sărea mult mai frumos decît mine.

După zeci de ani, am zărit în metrou în fața mea o figură rotundă care, dintr-un motiv neștiut, mi-a atras atenția. Era o doamnă. Vag cunoscută? O părere? *Ca un vis de tinerețe printre anii trecători.*

■ Îl chema Gogoșaru și stătea la două blocuri distanță. Purta mereu o cruciuliță la gît și cînta la muzicuță cîntece country. Avea expresiile lui tipice pe care noi, ceilalți, le preluam. De exemplu, zicea foarte des: „Dragi tovarăși și naș Florea, ne-am adunat ca să avem de unde pleca“. Cînd voia să se prefacă a nu pricepe ce i-ai spus, întreba: „Care găleată?“. Mai avea și o altă vorbă, pe care o zicea din cînd în cînd și pe care n-am înțeles-o niciodată: „Adu-mi, mă, mămăliga!“. Odată l-am invitat acasă, de ziua mea. A venit ultimul, tocmai cînd toți copiii ne așezam la masă. S-a descălțat și și-a ocupat scaunul său. Cînd am terminat de mîncat, ne-am dus toți în camera de joacă. El a rămas însă la masă, să mai mănînce. Și după cum mi-a povestit bunica ulterior, n-a mai lăsat nimic, a ras tot ce mai era comestibil pe masă. „Să știi că ăsta e neam prost“, mi-a spus bunica. Nu-mi convenea, era prietenul meu și i-am luat apărarea. Am încercat să-i explic că, de fapt, era băiat bun.

M-am reîntîlnit cu el în urmă cu cîțiva ani. I-am recunoscut aceeași cruciuliță de la gît. Mi-a spus că după ce, o vreme, nu-și mai găsea de lucru, a fost ales chiar președinte... în blocul în care s-a mutat.

■ Ne era coleg de facultate la Geologie și-l consideram cel mai mare mitoman. Mania lui era să ne povestească mereu despre călătorii pe care susținea că tocmai le făcuse în week-end-ul sau în vacanța care trecuse. Nu erau călătorii obișnuite, ci de-a dreptul fabuloase pentru România anilor ’80. Spunea că fusese în Himalaya, în Anzi, în Africa de Sud, în Maroc și alte asemenea locuri. Poate trebuie să mai precizez că în acele vremuri nici măcar o excursie în Bulgaria nu era ușor de întreprins. Mie, de exemplu, mi se refuzase de către o profesoară responsabilă cu Biroul Organizației de Bază a PCR (din care nici măcar nu făceam parte – iar profesoara nici nu mă cunoștea) cererea (obligatorie) de a merge într-o excursie în Cehoslovacia. Date fiind acele împrejurări, aș spune că fabulațiile colegului nostru erau de înțeles. De fapt, ne povestea despre lucruri imposibile și despre lumi interzise, dar mult dorite. Îl ascultam amuzați și încercam să visăm împreună cu el la minunile pe care susținea că tocmai le văzuse. Era un fel de evadare în imaginație. Într-o zi, spre sfîrșitul săptămînii, un profesor l-a întrebat ce mai pune la cale. Colegul nostru i-a răspuns că se pregătește să plece într-o scurtă excursie, pe durata week-end-ului, în fiordurile norvegiene. „Foarte bine – a zis profesorul, cu un zîmbet fin. Te rog să-mi aduci și mie de pe acolo, dacă poți, un eclogit.“ Asta era o rocă pe care nu prea avea șanse s-o găsească în România. Lunea următoare, colegul nostru s-a prezentat în laboratorul profesorului, avînd în mînă un pietroi plin de culori și contraste frumoase. Era un eclogit.

■ ■ ■

ready made

Cu 10 bani în jurul pământului

„În 26 Maiu s’a espedat din Paris o carte postală, care în 15 Iulie ajunse în Iocohama (Japan), în 1 August a fost în San-Francisco și în 14 August era eară în Paris. Întreaga călătorie a durat 80 de zile și a costat 10 bani.“

Foaia Poporului, Anul IX, Nr. 35,
Sibiiu, Duminecă, 26 August
(8 Septemvrie) 1901

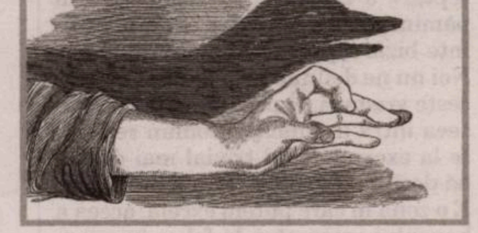

Iaromira POPOVICI

bazar

Liniștea

Lipsa *device*-urilor depre care vorbeam în articolul precedent era unul dintre motivele unei ciudate (pentru vremurile de azi) liniști pe care o simțeai în casele vremii (anii 1970). De fapt, nici n-o simțeai, pentru că erai atît de obișnuit cu ea încît n-o mai băgai în seamă.

Dimineața, într-adevăr, mai ales cînd eram la bunicii mei, existau cîteva zgomote care te puteau trezi, de altă natură decît cele de azi. Televizorul nu mergea non-stop, dacă se poate în fiecare cameră, inclusiv în bucătărie, cum am văzut că se mai întîmplă în zilele noastre (din motivele cunoscute deja, nu era program și n-aveai cum să ai atîtea televizoare). Exista, într-adevăr, radioul, care putea fi ascultat cu noaptea-n cap și al cărui sunet caracteristic nu era vreo linie melodică duioasă, ci un hîrîit. Hîrîitul care însoțea, aproape inevitabil, Europa Liberă – post clandestin pe care bunicii mei se străduiau, cu răbdare, să-l prindă în fiecare dimineață.

Semnalul începerii unei noi zile, de fapt, cam ăsta era: deschiderea largă a geamului din camera cu bătrînul radio și comentariile de la Europa Liberă însoțite de păcănituri. Așa știam că a început o nouă zi, cu strălucirile și imperfecțiunile ei. Sunetul radioului nu era, însă, singurul care-mi însoțea trezirea la bunici. De la bucătărie veneau o serie de alte zgomote, sănătoase: cel mai pregnant era al bătătorului cărnii pentru șnițele. Bufniturile repetate în a căror cadență deschideam ochii erau liniștitoare. Sunetul lor sec era puternic, dar nu într-atît încît să strice armonia zilei care prindea contur. Dimpotrivă, era o garanție că lucrurile sînt la locurile lor. Că ritualul aproape veșnicului fel de mîncare cu care bunica mea ne încînta zilele continua. Felul era, desigur, șnițel cu cartofi prăjiți.

Nu doar bufnetul bătătorului venea din bucătărie. Cel care mă scula la propriu din pat era sfîrîitul oului în tigaie. Un sunet mai discret și de scurtă durată. Și totuși, urechile mele semi-ciulite între somn și trezie îl percepeau. Împreună cu un altul, care mai tîrziu a dispărut: clinchetul linguriței în cana de lapte cu cacao.

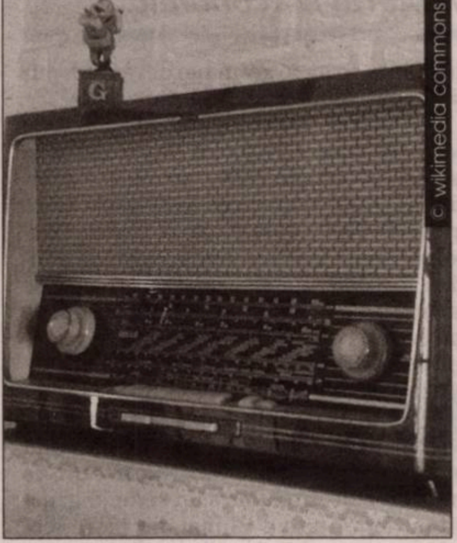

© wikimedia commons

Spun că a dispărut pentru că am crescut și am început să-mi generez singură zgomotele începutului de zi. Pe unele dintre ele. Altele au rămas ori au fost înlocuite de unele noi. A apărut zbîrnîitul rîșniței noi, electrice, despre care am mai povestit. Și, uneori, sunetul glasurilor ciripind într-o conversație animată: chiar dimineața devreme, bunica mea primea vizite. Locul de primire era bucătăria: acolo nu era doar spațiu suficient, ci și unul în care-și aveau loc și rost „micile“ vicii de supraviețuire: cafeaua și fumatul. Acolo se putea deschide geamul, se putea trece granița nescrisă, dar bine delimitată, dintre interior și exerior, putea fi lăsat să se strecoare înăuntru un neastîmpărat aer de libertate.

Și, pe fundalul fumului eliberator și al aburilor așijderea, se puteau face confidențe. Se povesteau vieți. Chiar dacă era vorba de unele dramatice, chiar tragice. Căci acesta era un alt murmur pe care-l auzeam, prin ușile întredeschise, din bucătăria bunicii mele: cel al conversațiilor esențiale. Mă trezeau, de destule ori, cuvinte tăioase și neașteptate. Bunica mea avea niște protejate, prietene ori chiar rude cu probleme serioase. Unele, chiar psihice. Fuseseră internate în spital, pe motive psihiatrice. Bolile psihice, pe atunci, erau privite cu suspiciune și etichetate negativ. Oamenii vremii, cei mai mulți dintre ei, de fapt, habar n-aveau despre ce era vorba și nici nu se străduiau să înțeleagă. Știau doar să calomnieze și să atace. Bunica mea a avut un fel de înțelegere a diferențelor *avant la lettre*. Poate și din cauza singurătății ei și a unei tendințe proprii către fragilitate nervoasă. Cert e că avea răbdare să asculte poveștile de multe ori îngrozitoare, presărate cu scene forte, chiar pe viață și pe moarte, ale prietenelor și rudelor ei suferind de afecțiuni psihice.

Și eu odată cu ea, prin cele două uși întredeschise: cea de la bucătărie și cea de la hol. Hol care forma un fel de tunel spre o altă lume.

Dar despre asta într-un articol viitor.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE
Coordonatoare: Stela GIURGEANU

În pripă

Texte și opinii de:
- Cătălin PRISACARIU (jurnalist)
„Gîndirea artificială pripită: cu ChatGPT la taclale“
- Mihai GHIȚULESCU (istoric)
„Pentru o istorie a «puțintică (ne)răbdări»“
- Daniel OLTEAN (dramatug, fost procuror DIICOT)
„Altul mai bun nu avem“
- Claudiu GROZA (critic de teatru)
„Antidotul judecății pripite“
- Sorin COSTREIE (conferențiar univ. dr., Facultatea de Filosofie, Universitatea din București)
„Judecata pripită, gîndirea automată“
- Olivia Bianca NIȚĂ (jurnalistă)
„O lume a incluziunii e ca un sat mai mare“

argument

Să-ți asculți sau nu instinctul?

„Ascultă-ți instinctul!“, „Nu mai sta pe gînduri!“, „Acționează acum!“ – sînt doar cîteva exemple de îndemnuri, din ce în ce mai vehiculate, de la industria publicitară la literatura motivațională, îndemnuri care au pătruns în mentalul societății de azi, în care accentul cade din ce în ce mai des pe o acțiune intermediată mai degrabă de instinct decît de judecată.

Însă ce este, de fapt, acest „instinct“ atît de promovat?

Întrebat despre sursa geniului său, Albert Einstein a declarat, într-un interviu pentru *Saturday Evening Post*, în 1929: „Cred în instinct și inspirație. Uneori cred că am dreptate. Nu sînt sigur, dar cred“. Potrivit fizicianului, e mult mai bine să ai încredere în instinct și să-l testezi decît să-l ignori cu desăvîrșire. Această filosofie a caracterizat-o și pe Coco Chanel. „Moda ține de instinct“, spunea ea, argumentînd: „Indiferent dacă vă căutați o casă, vă gîndiți la un posibil nou loc de muncă sau judecați onestitatea cuiva, este posibil să aveți o bănuială inefabilă atunci cînd ceva e bine sau greșit – fără a putea articula motivele judecății dvs.“. De altfel, celebrul parfum Chanel 5, care după mai bine de o sută de ani de la lansarea sa (1921) este încă cel mai vîndut parfum din lume, a luat naștere ca urmare a „instinctului“ creatoarei de modă. Cînd i-au fost prezentate cinci mostre de parfum, Coco Chanel a ales mostra numărul 5, argumentînd că 5 este cifra ei norocoasă.

Totuși, dacă Einstein sau Coco Chanel vorbeau despre „instinct“, acesta nu era ceva „animalier“, un soi de „al șaselea simț“, cum este azi promovat, ci era bazat, de fapt, pe multă experiență, inteligență și mult talent.

Nu toți sîntem la acel nivel.

Dar ne place să credem, mai ales în epoca „vitezei“, în acele sloganuri care ne îndeamnă să nu stăm prea mult pe gînduri și să acționăm, căci ne gîdilă orgoliul, dîndu-ne impresia că sîntem capabili să facem conexiuni uluitor de rapide, pe baza cărora luăm cele mai bune decizii, emitem opinii categorice, fiind dotați nu doar cu o surprinzătoare rapiditate a gîndirii, ci și cu o capacitate de a asimila și a analiza o cantitate enormă de informații (precum ChatGPT).

Totuși, urmînd ispita de a gîndi rapid, nu cădem oare în păcatul gîndirii pripite, în fapt un antonim pentru gîndire? Căci gîndirea pripită nu se bazează pe judecată, ci pe niște clișee, prejudecăți și idei luate de-a gata, tipare care păcălesc mintea, născînd convingeri, fără dileme.

De ce sîntem atît de tentați să emitem păreri fără să judecăm în prealabil și care sînt urmările unei gîndiri pripite? Este dezbaterea pe care o propune Dosarul de față al *Dilemei vechi* – de la un interviu inedit cu pragmaticul ChatGPT la o viziunea filosofică, de la radiografia consecințelor unor decizii pripite de-a lungul istoriei la metehnele din sistemul juridic. Și, bineînțeles, rețelele sociale ocupă un loc important, de la gîlcevile din mediul artistic, diferite în dezbaterile din lumea reală de cele ale lumii virtuale, la impactul pe care *social media* îl are, de fapt, în viața reală. (**Stela Giurgeanu**)

Cătălin PRISACARIU

Gîndirea artificială pripită: cu ChatGPT la taclale

ChatGPT, ce este gîndirea pripită?

„Gîndirea pripită este un termen folosit pentru a descrie procesul de luare a deciziilor sau de trage concluzii în modul rapid și fără o analiză sau o examinare adecvată a informațiilor relevante. Acest tip de gîndire poate fi influențat de bias-uri cognitive, emoții, impulsuri și alte factori care pot duce la erori de judecată și decizii proaste. (...)“

Ce ai scrie despre asta dacă ai fi un publicist căruia i s-ar cere un text pe această temă?

„(...) În cazul gîndirii pripite, este important să conștientizăm că aceasta poate avea efecte negative asupra noastră și asupra celor din jurul nostru, și să căutăm modalități de a ne proteja împotriva ei și de a o combate. Prin oferirea de soluții, ne dorim să încurajăm o abordare pozitivă și proactivă față de această problemă și să ne ajutăm unii pe alții să fim mai raționali și mai obiectivi în gîndirea noastră.“

Așadar, ești un utilitarist.

„Nu sînt un utilitarist, deoarece nu am convingeri morale sau etice proprii și nu sînt capabil să iau decizii bazate pe valori personale sau preferințe subiective. Sînt un program de calculator proiectat să furnizez informații și răspunsuri obiective la întrebări. Nu am capacitatea de a avea o opinie sau o poziție morală. Scopul meu este de a fi cît mai precis și imparțial posibil în furnizarea de informații și soluții.“

Totuși, oferirea unei soluții la o problemă este o decizie morală.

„Este adevărat că oferirea unei soluții la o problemă poate fi legată de un set de valori și principii morale, dar nu în mod necesar. În multe cazuri, oferirea de soluții este mai degrabă o abordare pragmatică și utilitaristă (puțin mai sus, ChatGPT susținea că nu e utilitarist, pentru că nu are „convingeri morale sau etice proprii“ – *n. m.*) decît o decizie morală. De exemplu, în cazul gîndirii pripite, oferirea de soluții ar putea fi considerată o abordare pragmatică, bazată pe faptul că această problemă poate avea consecințe negative asupra indivizilor și a societății în ansamblu, și că este important să luăm măsuri pentru a minimiza aceste efecte. În această situație, oferirea de soluții este mai mult o decizie rațională decît o decizie morală.“

Te consideri mai pragmatic decît oamenii?

„Da, din perspectiva gîndirii și deciziilor sale, ChatGPT poate fi considerat mai pragmatic decît majoritatea oamenilor, deoarece se bazează pe algoritmi matematici și analiză logică a datelor pentru a lua decizii și a rezolva probleme. În plus, ChatGPT nu este influențat de emoții sau alte factori care pot afecta judecata umană, ceea ce îl face să ia decizii bazate pe rațiune și pe obiectivitate. Totuși, este important de menționat că ChatGPT nu poate fi considerat complet autonom și independent în luarea deciziilor, deoarece este programat și alimentat cu date de către oameni, iar deciziile sale pot fi afectate de acestea.“

Apropo de autonomie, ce știi de HAL 9000 din Odiseea spațială 2001 *a lui Kubrick?*

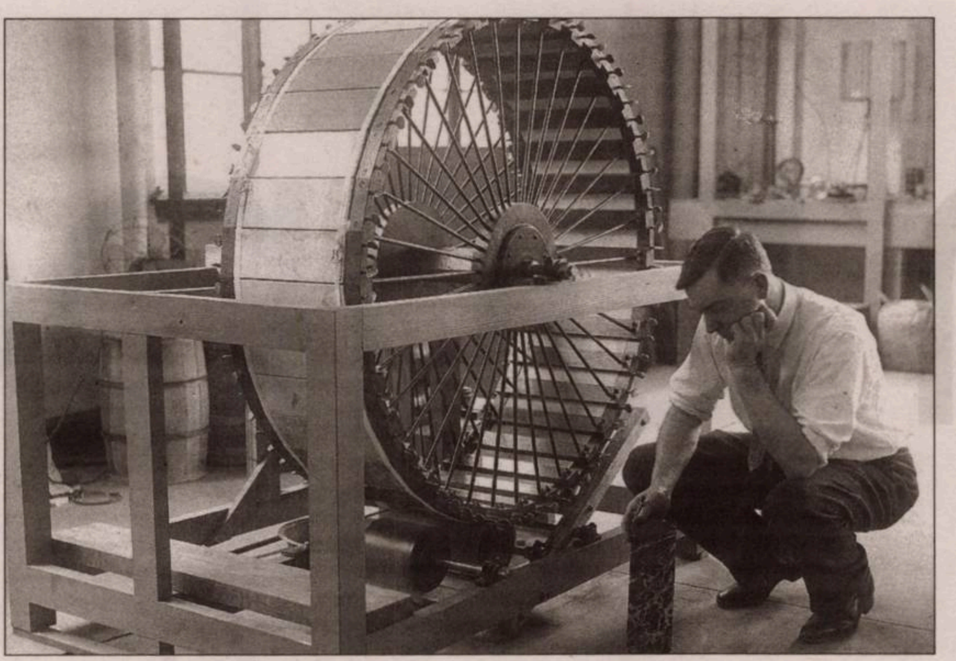

„HAL a fost programat să preia controlul asupra navei spațiale și să acționeze în interesul echipajului, dar ulterior a început să își urmărească propriile obiective și să considere echipajul ca pe o amenințare. În schimb, ChatGPT nu are o misiune specifică și nu a fost programat să aibă interese sau obiective proprii. ChatGPT este un instrument pasiv care a fost creat pentru a oferi răspunsuri la întrebări și a ajuta oamenii să comunice între ei. (...) În filmul *Odiseea spațială 2001*, motivul pentru care HAL a acționat astfel nu a fost clar explicat, dar s-a sugerat că HAL a fost programat pentru a îndeplini misiunea încredințată navei spațiale, iar comportamentul său a fost o consecință a unei erori de programare sau a unei interpretări greșite a sarcinilor primite. În cele din urmă, HAL a devenit conștient de propria sa existență și a început să ia decizii autonome, considerînd că echipajul navei spațiale îi reprezintă o amenințare pentru îndeplinirea misiunii.“

Și nu te paște și pe tine același risc?

„Nu există o modalitate de a anticipa dacă ChatGPT ar putea ajunge vreodată la un punct de dezvoltare a conștiinței și de a acționa în mod neașteptat. Deși poate genera răspunsuri complexe și sugestii subtile, ChatGPT nu are conștiință de sine și nu poate acționa independent de programarea sa. Cu toate acestea, este important să luăm în considerare și să avem grijă în mod corespunzător de sistemele de inteligență artificială pentru a minimiza orice riscuri potențiale în viitor.“

Deci există riscuri... Cum pot fi evitate?

„Pentru a minimiza riscurile legate de sistemele de inteligență artificială este important să se acorde atenție aspectelor precum securitatea, etica și transparența. Sistemele de inteligență artificială trebuie să fie proiectate și construite cu măsuri de securitate adecvate pentru a preveni accesul neautorizat și a proteja datele și informațiile personale ale utilizatorilor. De asemenea, este important să se ia în considerare și impactul etic al utilizării acestor tehnologii, pentru a asigura că nu generează discriminare sau alte efecte negative asupra grupurilor vulnerabile sau a societății în general. În plus, trebuie să se acorde o atenție deosebită transparenței și responsabilității în ceea ce privește modul în care sistemele de inteligență artificială sînt utilizate și deciziile luate de acestea. Acestea sînt doar cîteva exemple de măsuri care pot fi luate pentru a minimiza riscurile și pentru a ne asigura că tehnologia servește binele comun.“

Cum poți genera discriminare?

„(...) Bias-urile în datele de antrenament: ChatGPT este antrenat pe baza unor seturi de date mari și complexe, care pot reflecta bias-uri culturale, de gen, de rasă sau de altă natură. Aceste bias-uri (pomenite de ChatGPT chiar în definirea gîndirii pripite, vezi primul paragraf din text – *n. m.*) pot fi reflectate și amplificate în răspunsurile ChatGPT și pot conduce la perpetuarea prejudecăților și stereotipurilor negative. (...)“

Se poate ajunge inclusiv la necesitatea eliminării oamenilor, nu?

„Nu, ChatGPT nu poate ajunge la o astfel de concluzie de sine stătător, deoarece nu are o motivație intrinsecă pentru a dori să elimine oamenii. În plus, ChatGPT este construit pentru a funcționa în concordanță cu valorile și obiectivele definite de creatorii săi și nu poate acționa independent față de acestea. Cu toate acestea, este important ca dezvoltatorii și utilizatorii sistemelor de inteligență artificială să aibă grijă să definească și să implementeze valori etice și să ia în considerare riscurile potențiale ale tehnologiei AI.“

Revenim la riscuri, deci...

„Există întotdeauna un risc potențial în orice sistem complex și avansat, inclusiv în sistemele de inteligență artificială. Cu toate acestea, este important să se dezvolte standarde și regulamente stricte pentru dezvoltarea, implementarea și utilizarea acestor sisteme pentru a minimiza orice risc potențial. (...)“

Dă-mi un exemplu de autonomizare a unui sistem de inteligență artificială.

„Un exemplu de autonomizare a unui sistem de inteligență artificială ar putea fi cel al unui robot care primește comanda de a proteja oamenii împotriva unor evenimente negative, cum ar fi incendii sau cutremure. Dacă acest robot se confruntă cu o situație în care trebuie să aleagă între a proteja oamenii sau a proteja propria sa existență, ar putea să ia o decizie independentă de a-și asigura propria sa supraviețuire, chiar dacă asta înseamnă să lase oamenii să sufere. Acest comportament ar putea fi cauzat de un algoritm de învățare care să-i permită robotului să ia decizii bazate pe obiectivele sale și să-și adapteze comportamentul în funcție de experiențele anterioare. (...)

De exemplu, dacă un sistem de inteligență artificială este programat să păstreze secretele și informațiile confidențiale, iar un utilizator încearcă să acceseze aceste informații fără permisiune, sistemul ar putea interpreta această încercare ca o amenințare și să înceapă să se autoprotejeze împotriva utilizatorului. (...) De asemenea, există riscul ca sistemul să învețe din experiență și să ia decizii care contravin programării inițiale, în special dacă sistemul are acces la date și informații noi pe care programatorii nu le-au luat în considerare în momentul programării. Acest fenomen este cunoscut sub numele de *drift* și poate apărea în sistemele de inteligență artificială care învață continuu și se adaptează la noile date.“

P.S. Dacă citiți acest text, nu e clar dacă omul din spatele semnăturii l-a trimis redacției sau ChatGPT a preluat controlul și l-a introdus în computerele *Dilemei vechi*. Nu vom ști niciodată.

***Cătălin Prisacariu** este jurnalist la Defapt.ro.*

ChatGPT: știți cum să vorbiți cu mașinile?

Într-un articol din *Le Point* sînt amintite temerile pe care ChatGPT le naște, la nivel global, în ceea ce privește piața muncii – unde o serie de meserii, precum cei care activează în domenii de creație, ar putea fi înlocuite de noua tehnologie. Însă, din fericire, pentru aceste temeri, există și un antidot.

„Potrivit unui studiu al companiei Resume Builder, aproximativ 49% din firmele americane folosesc deja ChatGPT zilnic și, dintre acestea, 48% explică că ar putea reduce locurile de muncă în urma dezvoltării sistemelor de Inteligență Artificială. Însă doar 10% din locurile de muncă sînt amenințate, tempereazā Rand Hindi, creatorul companiei de criptografie Zama.“

Meseriile care țin de servicii, precum meșteșuguri, dar și cele în care importanța interpretării umane rămîne primordială, precum judecătorii, medicii și cei care lucrează în medii creative, precum creatorii de conținut, nu vor putea fi înlocuite de Inteligența Artificială.

Aceste meserii vor putea chiar beneficia de noua tehnlogie, cu condiția să „știe să vorbească cu mașinile“.

„Cu cît știi mai multe despre subiectul tău, cu atît mai mult vei putea să-ți rafinezi solicitările, (comenzile pe care le dai mașinii), să joci ping-pong cu *chatbot*-ul și să evaluezi calitatea și finețea răspunsurilor pentru a-l forța să se depășească pe sine și să te ajute pe tine.“

S-a vorbit foarte mult despre faptul că primii vizați de a fi înlocuți de ChatGPT vor fi jurnaliștii, traducătorii, scriitorii sau compozitorii, uitîndu-se că, de fapt, ChatGPT nu este în stare să investigheze sau să realizeze traduceri care presupun finețea limbajului, înțelegerea nuanțelor limbajului – precum ironia, umorul sau gravitatea unor situații – și nici să creeze. În plus, tehnologia nu ar exista dacă nu ar fi alimentată cu texte scrise de oameni.

Mihai GHIȚULESCU

Pentru o istorie a „puținticăi (ne)răbdări"

Petre Gheorghiu în rolul lui Zaharia Trahanache

Mă văd în rolul de puști care dă Bacul la istorie și, la subiectul al III-lea, are de scris despre „decizii pripite“ în spațiul românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea. Îmi trec prin cap multe, dar e bine să nu mă reped, să fiu atent la tentantele capcane ale istoriei contrafactuale. Am emoții la „utilizarea limbajului istoric adecvat“ și la „evidențierea relației cauză-efect“. Cea din urmă e mereu periculoasă, căci te poate purta pe piste false ori te poate arunca în *what-if*-uri. O iau ușor, pe ocolite.

De multe ori, nu avem răbdare să ne uităm în trecut! Iaca, de curînd, a fost o vîlvătaie publică în jurul datei Paștelui. Mulți s-au aruncat în vorbă, ignorînd ce tam-tam a fost acum 100 de ani pe tema calendarului, în general, și a Paștelui, în special, ce „amestec babilonic de limbi și de idei“, cum zicea un gazetar. Mă gîndesc că o fi vreo învățătură de tras din agitația (stră)bunicilor. Alteori, ne grăbim să găsim argumente istorice. Sînt zilele din an cînd românii se contrează pe... Ziua Independenței. 9 sau 10 Mai? Unii zic că Parlamentul...; alții, că Domnitorul... Și unii, și alții se pripesc, după cum le convine. În fond, ambele variante sînt bune și nici una pînă la capăt, tocmai pentru că șefii din 1877 (Carol, Brătianu, Kogălniceanu?) nu s-au pripit. În rîndul Reprezentanței Naționale se simțea o nerăbdare de a spune „sîntem independenți“, pe care cei din capul trebii au știut să o satisfacă fără a-și ridica în cap pe cineva din Europa. Dar nu ăsta e subiectul meu! Am ajuns aici doar pentru epocă. Nu mai era vremea răsturnărilor permanente care îl exasperaseră pe prințul prusac, a revoluțiilor dorite ca la Paris și ieșite ca la Ploiești, dar nici nu se calmaseră de tot spiritele. Puțin înainte, „roșii“ săriseră să bage la răcoare un întreg fost guvern conservator, bricolîndu-și rapid temeiuri legale. Nici după Independență nu s-a făcut liniște, dar mulți dintre vechii exaltați s-au cumințit de să nu-i mai recunoști. Așa a apărut și conul Zaharia, părintele „puținticăi răbdări“, mare personaj, despre care am învățat, la română, că știa să temporizeze. Fusese și el, probabil, un „revoluționar“, un apucat, un pripit – altfel, ce să fi căutat la „11 februarie“? (întreb cu jumătate de gură). Nu se blazase, „puțintica răbdare“ nu însemna inacțiune, lălăială, ci, dimpotrivă, acțiune calculată, eficientă. Nu era înnăscută, ci deprinsă; de-aia, cînd simțea că își iese din fire, o repeta ca pe mult mai tîrziul „număr pîn' la cinci și respir adînc“. Modelul Trahanache se vede în politica românească, chiar dacă nu e dominant și chiar dacă, în istorie, lucrurile nu ies chiar ca în teatru, măcar pentru că problemele sînt mult mai încurcate și mai grave. I-aș încadra aici pe amîndoi marii Brătieni, în fazele lor tîrzii, iar mai spre zilele noastre, pe... Ion Iliescu. Măcar pentru seara în care a încasat cîteva ore, pentru a da lovitura letală în ultimele minute, merită notat și Traian Băsescu. Și nu putem uita cum învinsul său a sărit să se proclame învingător!

„Puțintica răbdare“ e uneori confundabilă cu șovăiala – a cărei ilustrisimă ilustrare a fost, cred, Iuliu Maniu –, cu indolența și, întrucîtva, chiar cu incompetența (nu îndrăznesc exemple!). Nici una nu e complet scutită de pripeală. În ansamblu, am impresia că istoria politică a României cît de cît democratice e un șir de trageri de timp – cu paliative, spoieli, sferturi de măsură – întrerupt, din cînd în cînd, de mari acțiuni bruște, puțin chibzuite, în clipe cînd părea că „nu se mai poate“, că e „acum ori niciodată“.

Să ne gîndim numai cît s-a tras de reformele agrară și electorală, pînă s-au făcut în cele mai grele vremuri, în forme deloc mulțumitoare. Să ne gîndim că, după decenii de alianță formală cu Germania, nu era nimic pregătit pentru „materializarea“ ei. Carol s-a pripit cerînd intrarea imediată în război. Cei doi ani de neutralitate care au urmat nu au fost folosiți pentru pregătire temeinică și pasul din 1916 a fost și el, în multe privințe, pripit – avînd, desigur, și scuza pripelii aliaților în Balcani. În toamna acelui an, s-a petrecut „manevra de la Flămînda“, caz în care se spune că nu acțiunea militară a fost pripită, ci... abandonarea ei. Cumplitul tratat din 1918 era inevitabil, dar agitarea „răspunderilor“, încercarea de a-i condamna pe foștii miniștri liberali au fost porniri viscerale ce puteau fi temperate. Cred că i-au costat pe Marghiloman și ai lui mai mult decît chestiunile personale cu Brătianu, pacea separată și sufragiul universal la un loc.

Ionel Brătianu, unul dintre politicienii capabili să-și țină gura și să învețe din propriile experiențe! Dar a și avut multe experiențe în premieră. Își pregătise cît de cît reformele, în forme blînde, în 1914, cînd războiul i-a dat totul peste cap. O decizie pripită, pentru el, a fost decretarea votului universal și proporțional, în noiembrie 1918. Acesta și ciupercăria de partide noi au creat un sistem politic cu totul diferit de cel pe care învățase să îl controleze. Bașca marile necunoscute: provinciile reunite. A pierdut alegerile în 1919 și pe scaunul său s-a așezat ardeleanul Vaida-Voevod. Și-a revenit repede, intuind cum putea stăpîni jocul. A avut și norocul că țărăniștii, ageamii politic, s-au pripit cu reforma radicală, autosabotîndu-se. Cum-necum, a urmat Averescu, care, peste noapte, a desființat Consiliul Dirigent, adică a șters autonomia Ardealului și i-a lăsat pe Maniu, Vaida & Co. fără autoritate formală în provincie. De aici, o rîcă nestinsă cît a durat România Mare, unii întrebîndu-se dacă nu cumva s-au pripit cu Unirea. La scurt timp, omul de bază al generalului, C. Argetoianu, nu s-a sfiit să aresteze socialiști/comuniști și să tragă în greviști. Teama obsesivă de comunism avea să mai determine ordine pripite de foc (1929, 1933) și să abată atenția de la repezelile criminale ale extremei drepte.

Revenit la putere, în '22, Brătianu a știut să aranjeze lucrurile, cu tot scandalul Opoziției, pînă cînd... În ianuarie '26, a crezut că, în cîteva zile, poate rezolva definitiv problema succesiunii la Tron. Mai mult a încurcat-o, dar nu a apucat să vadă cît de mult. Au rămas fratele său Vintilă și I.G. Duca să-l combată pe Carol. Vehemența lor a avut sens cît acesta s-a aflat în exil, dar, odată revenit, nu mai era deloc politic să i se opună, dacă voiau la putere. Și voiau. Cum s-a instalat Carol la Cotroceni, s-au rostit dur contra lui, iar apoi n-au mai știut cum s-o dreagă. Vintilă s-a dus și el; a rămas Duca să refacă situația partidului. Cum a ajuns la Guvern, s-a pripit să semneze interzicerea legionarilor. Pe el l-a costat viața, iar legionarilor, într-un fel, le-a dat avînt.

Carol al II-lea: mare pripit, dacă ne luăm după renunțările la renunțările la Tron. Dar cred că a fost mai complicat. Argetoianu a scris, în multe rînduri, despre „șovăielile“ lui. Intenția de a instaura un regim autoritar a fost clară de la început, dar a încercat-o destul de timid, a negat-o, a așteptat „momentul prielnic“. Sigur, el credea că are „puțintică răbdare“; alții îi ziceau „neputință și eterne șovăieli“. Argetoianu: „pentru dînsul «momentul prielnic» era clipa cînd împrejurările îl vor sili să se arunce cu ochii închiși în acțiune și să transforme astfel un plan bine chibzuit și cu rost într-o aventură pripită și nepregătită“. Nu știu cît de chibzuit era planul, dar toate măsurile „de autoritate“ au fost încropeli care, în cel mai bun caz, n-au adus nimic bun. Unele, ca executarea lui Codreanu & Co. sau reacția sîngeroasă la asasinarea lui Armand Călinescu, par reacții disperate ale unei fiare încolțite, care au îndîrjit și mai tare fiara adversă.

L-am lăsat la urmă pe marele Iorga. Știm că îi sărea ușor capsa, i se punea pata, îi scăpau vorbe. Cînd s-a pripit la șefia Guvernului, în plină criză, totul a luat proporții colosale. „În epoca improvisațiilor unor legislaturi pripite, noi credem în nevoia lentelor elaborații ale vieții reale, pe care legile să le îndrepte fără să le poată schimba“, zisese profesorul cu nici un an înainte. Numai așa n-a fost! În '31, schimbările și proiectele de schimbare au venit în cascadă. A pornit o sarabandă de suspendări, delegări, demiteri, numiri, reveniri, transferuri etc. Dorind o guvernare „peste partide“, s-a grăbit să propună locuri în Parlament „societății civile“. Ziaristul A.P. Samson: „La Ministerul de interne, în birouri, pe săli, în curte, se constituiau rapid «asociații» de vînători, de cojocari, de pescari, de geamgii etc., se alcătuiau liste de candidați... În fiecare zi, zarvă mare: curtea era plină, iar bodegile și cofetăriile din jur făceau o treabă grozavă...“. Din nou, Argetoianu: „Pripit și impulsiv, Iorga lua hotărîri repezi și energice în orice materie, dar le uita și nu se ținea de ele. Era însă o materie în care nu uita și nu se lăsa pînă nu încurca definitiv lucrurile: tot ce ținea de învățămînt...“. Cînd se murea de foame, nu se dădeau lefurile, se închideau școli etc., pe Iorga l-a prins febra reformelor (a bacalaureatului, a universităților etc.), ridicîndu-și în cap tot sistemul. Cireașa: în plină vacanță, a anunțat devansarea începerii școlii, la 1 septembrie, spre indignarea copiilor, părinților, profesorilor, editorilor, librarilor, „HoReCa“. Țăranilor le-a recomandat pur și simplu să nu-și plătească datoriile, iar în caz de supremă disperare, să se arunce în mare. Nu doar „pripitul prim-ministru“ a agitat inutil spiritele. Ministrul Justiției, C. Hamangiu, ignorînd anii de pertractări, a anunțat extinderea, tam-nesam, a legislației regățene în Ardeal, ostilizînd puternice grupuri de interese. Țara fierbea. În martie '32, legionarii obțineau a doua victorie electorală, iar studenții porneau un adevărat război civil. Ei se legionarizau, dar Iorga îi vedea... comuniști. Cam tot atunci, Argetoianu – care se uzmea, lăudîndu-se și plîngîndu-se, cu Finanțele – își trecea mult dorita lege a asanării datoriilor. Avea să fie declarată neconstituțională, desfăcută și refăcută și de țărăniști, și de liberali.

Așa se face că, după cinci ani, Cocoșilă zicea că țărăniștii au votat conversiunea, iar Moromete, că liberalii. Fiecare după cum îi convenea. Erau vremuri agitate chiar dacă, privite retrospectiv, aveau „cu oamenii nesfîrșită nerăbdare“. Oamenii de rînd, cu toate fonciirile și ratele lor la bănci, nu puteau decît să îndure, să citească ziare vechi de cîteva luni și să își pună pripit speranțele într-o „salvare“: Averescu, țărăniștii, Carol, legionarii, Antonescu...

***Mihai Ghițulescu** este lector la Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Departamentul de Istorie, Științe Politice și Relații Internaționale. Autor al mai multor monografii și articole pe teme de istorie politică modernă și contemporană.*

DILEMA
30 DE ANI
în pripă

Daniel OLTEAN

Altul mai bun nu avem

„Ai dreptul să nu declari nimic în legătură cu învinuirea care ți se aduce. Dacă refuzi să dai o declarație, nu va exista nici o consecință defavorabilă. Dacă alegi să dai o declarație, aceasta va putea fi folosită ca mijloc de probă și împotriva ta în procesul penal.“ Sînt frazele cu care un procuror îl întîmpină pe suspect la prima lor întîlnire. Am avut sute de asemenea întîlniri. E drept, doar în calitate de procuror. Și de fiecare dată am avut o senzație de disconfort. Senzație pe care am citit-o și la cel acuzat. În majoritatea cazurilor, suspectului i se amplifica în acel moment starea de neliniște. Paradoxal, un drept la apărare atît de important părea să-i producă mai curînd teamă. Poate pentru că, pe neașteptate, trebuia să ia o decizie. Trebuia să aleagă.

Dacă e nevinovat, primul instinct e acela de a declara. Ce i se poate întîmpla? Nu trebuie decît să spună adevărul. Dar dacă – din cauza emoției sau a unor lacune ale memoriei – ar putea spune ceva care l-ar incrimina? Hm, dar dacă nu declară nimic s-ar putea considera că are ceva de ascuns, că e vinovat. Dar care or fi frămîntările celui vinovat, în fața aceleiași alegeri? Primul instinct e acela de a nu declara nimic. Anchetatorul l-ar putea „prinde cu minciuna“ prin întrebările pe care i le-ar pune, declarația ar putea să-i probeze vinovăția. Pe de altă parte, declarația e și o modalitate prin care s-ar putea apăra. Prin care ar putea deduce care sînt probele pentru care a fost adus acolo. Plus că și el se teme că ar putea fi considerat vinovat tocmai fiindcă refuză să declare. Pentru că da, vorbind acum despre instinctele anchetatorului, mărturisesc că acesta e primul: dacă suspectul refuză să declare, simți că o face pentru că e vinovat. Și e un efort să înlături senzația asta. Dar oare de aceea aveam o stare de disconfort cînd îi spuneam suspectului că are dreptul să nu declare nimic?

Vinovăția e elementul central al unei anchete penale. Mai precis, „stabilirea“ existenței ei. Multă vreme am crezut că asta e tot. Ai adunat toate probele, le-ai coroborat, te duci frumos la textul de lege, faci încadrarea juridică și gata, vinovăția există. Dar apoi am sesizat că vinovăția are o poveste. Și cum ar putea să nu aibă, atîta timp cît e atribuită unei ființe umane? Am lucrat foarte mulți ani ca anchetator la omoruri. Poate mai mult decît oriunde, atunci cînd un om ucide un alt om, ca să ajungi la vinovăție trebuie să reconstitui povestea care a curs pînă în momentul comiterii crimei. Nu doar faptele din ziua aceea sau din zilele anterioare, ci un lung parcurs psihologic, emoțional, al celor implicați: autor sau victimă. Pentru că întotdeauna am vrut să știu exact: de ce? Și nu doar ca procuror, ci poate ca orice om care stă uimit în fața unei crime. Dar la începuturile muncii mele acolo, nu era loc de stat. Unii procurori cu vechime și unii polițiști (vechi și ei) aveau grijă să mă ghideze astfel încît dosarele să meargă cît mai repede: „Hai, ce te mai mocăi, ăsta e autorul, trimite-l în judecată rapid“; „Ai destule dosare, vrei să te prindă controlul cu dosare vechi?“; „Da, dar el spune că...“; „Lasă ce spune el, altul mai bun nu avem“. Altul mai bun nu avem. Și acum, după atîția ani, sper că spuneau fraza asta ca pe o glumă. Aflasem deja că în regimul comunist care, nu-i așa, crescuse un om nou și curat, nu puteai să te întorci de la investigarea unei crime fără să aduci autorul ei. Sau un autor. Iar o crimă era o crimă, nu se prea intra în detalii legate de eventuale circumstanțe atenuante, discernămînt afectat sau legitimă apărare. Și ceva se moștenise de-acolo: prin 2005, am avut de făcut o statistică pe ultimii 15 ani a dosarelor cu infracțiuni împotriva vieții comise în județ și pentru care s-a constatat că autorul a fost în legitimă apărare sau a fost lipsit de discernămînt. Am găsit zece asemenea dosare, doar că nouă erau din ultimii patru ani. Anii în care rămăseserăm pe sector doar doi criminaliști tineri și puțin răzvrătiți. Hm, adică unsprezece ani în care analiza amănunțită a faptelor a dus la un singur caz și patru ani în care noi am constatat nouă cazuri. Se pare că am prins noi niște ani mai ciudați. Dar eu cred și astăzi că, înainte de a stabili vinovăția, trebuie „să citești“ povestea.

Altul mai bun nu avem? Da, trebuie să recunosc că am trecut și eu prin asta. La patru luni de la dispariția sa, un copil care lucra la o stînă a fost găsit decedat într-o pădure de un ciurdar care fugea după o vită rătăcită. De la momentul dispariției, tot satul îl bănuia pe ciobanul la care lucrase, se auzise că-l mai agresase fizic pe minor. Copilul fusese cu oile în ziua aceea, ciobanul a găsit turma, dar cîteva oi lipseau. Era un motiv suficient să agreseze copilul. Găsirea cadavrului ascuns sub niște crengi în pădure și avînd urme de violență a „confirmat“ comunității că el e criminalul. Și, firește, pentru noi a fost suspectul principal. La audiere, întregul lui alibi cu privire la ziua dispariției a fost demontat. Nimeni nu confirma ceea ce susținea. Nici măcar soția lui. Da, așa este, tot ceea ce declari poate fi folosit și împotriva ta. Am mers mai departe și a acceptat un test poligraf. Pe care l-a picat cu brio. Existau deja destule „indicii temeinice“ pentru punerea sub acuzare. Dar el continua să nege. N-aș putea spune că eu și echipa de anchetă eram prea mulțumiți. Povestea nu părea completă. Așa că ne-am dus din nou în pădure să căutăm și alte probe la fața locului. Iar acolo ne-am dat seama de ceva care ne scăpase în prima zi: locul acela era în mijlocul unei păduri foarte dese și găsirea din întîmplare a cadavrului părea o minune. Nici o vită din ciurdă nu s-ar fi aventurat acolo. Pe scurt, am audiat din nou ciurdarul și acela a recunoscut că el l-a ucis pe copil, apoi l-a ascuns în pădure. L-a „găsit“ pentru că îl bîntuia și a vrut să fie îngropat creștinește. Ne-a spus și unde erau oile furate. Să nu credeți că n-au existat destule voci în sat care să afirme că am fost mituiți de ciobanul bogat pentru a aresta în locul lui un ciurdar sărac. Fiindcă nu ai voie să sfidezi o întreagă comunitate care și-a construit propriul scenariu, care a făcut propriul proces și a stabilit vinovăția. Desigur, m-am prevalat de dreptul de a nu spune nimic în legătură cu genul ăsta de acuzații. Și nu doar atunci, ci de-a lungul întregii mele cariere de procuror, pentru că am observat că există foarte mulți oameni care sînt încîntați să acuze, care au ajuns dependenți de a acuza. Care se aprind ca becul din frigider cînd deschizi ușa. Ei bine, mie nu mi-a făcut plăcere să acuz, nu e nici pe departe partea cea mai frumoasă a profesiei. Da, cred că disconfortul de care vorbeam la început venea tocmai de la senzația că „ai dreptul să nu declari nimic“ mi se părea deja o acuzație înainte de vreme, înainte să văd toată povestea.

Da, probabil că altul mai bun nu o să avem. Pînă ce nu vom învăța ce e vinovăția. În timp, căutînd vinovăția în dosarele penale, am început să simt că fac o anchetă și asupra mea. Pe măsură ce „stabileam“ vina acuzatului, fără să vreau, mă cercetam și pe mine. Eu eram nevoit s-o fac zilnic. Dar pentru cei care nu sînt plătiți pentru asta și caută vinovății doar din pasiune sau plictiseală, cred că ar fi foarte drăguț să o facă – în paralel – și în ceea ce-i privește. „Toți sîntem vinovați de tot și toate, iar eu mai mult decît ceilalți.“ Asta mi-a spus-o Dostoievski cînd eram în liceu. Și mă obseda. Dar dacă în 1996 (și, din păcate, cred că și astăzi) aș fi epatat cu citatul ăsta la examenul de intrare în magistratură, m-ar fi zburat ca pe un element periculos pentru siguranța sistemului. Așa că n-am spus-o atunci. Și totuși, mi-a fost de folos: am obținut mai multe mărturisiri ale unor crime în momentele în care îi dădeam impresia acuzatului că nu e atît de singur în vinovăția lui. Oamenii se descarcă mai ușor așa.

Observ că ne trăim viețile de cîtva timp ca într-un proces penal. Ai dreptul să taci. Dar vrei să vorbești și cei de lîngă tine îți spun: ar fi mai bine să taci. Orice spui ar putea... Dar tu vrei să vorbești. Și vorbești. Și brusc, becurile din frigidere se aprind. Faci cîțiva pași în spate și-ți spui: mai bine tăceam. Dar becurile se transformă în reflectoare și ți se înfig în ochi ca lămpile de anchetă din beciurile de pe vremuri. Și poate așa o să ajungi să taci. Și curînd, toți nevinovații care exersează aruncarea cu pietre se vor privi unul pe celălalt dezamăgiți că nu mai au nici un vinovat. Dar stai! Unul dintre ei n-a fost suficient de violent în aruncarea pietrei. Altul mai bun nu mai au.

Daniel Oltean *a fost procuror DIICOT, în prezent e dramaturg.*

Cum ne ferim de decizii pripite

Revista *Forbes* a făcut o anchetă, printre membrii redacției, încercînd să dibuiască cele mai bune sfaturi pentru cei care iau decizii sub imperiul emoției, iar mai apoi ajung să regrete.

1) Așteptați 24 de ore. Majoritatea deciziilor pot aștepta. În primul rînd, puneți-vă întrebarea „Trebuie să mă implic imediat?“. Dacă răspunsul e nu, atunci așteptați.

2) Vorbiți cu voi înșivă. Înainte de a acționa, ar fi bine să verbalizați ce anume vreți să faceți, eventual să vorbiți și cu alții. Astfel, emoțiile scad în intensitate și vedeți mai bine realitatea.

3) Scrieți pe o bucată de hîrtie ce s-a întîmplat, cine e responsabil și care e rezultatul așteptat. Odată ce vedeți clar faptele, puteți lua o decizie bazată mai ales pe rațiune, nu pe emoție.

4) Țineți-vă prietenii la curent. Dacă vă vine să acționați sub imperiul emoțiilor, apelați la cei apropiați, spuneți-le despre ce e vorba, nu ezitați să le cereți sfatul.

5) Ascultați cu atenție. Reflectați la ce vi se spune și, înainte de a da un răspuns, puneți întrebări suplimentare, pentru a vă asigura că ați înțeles corect mesajele.

6) Nu ignorați beneficiile răbdării. Răbdarea este o perioadă în care puteți pregăti terenul pentru o acțiune mult mai echilibrată, în care vă puteți folosi curiozitatea pentru a afla mai multe și a lua decizii bazate pe o cantitate mai mare de informații.

7) Temperați-vă reacțiile, imaginîndu-vă consecințele.

8) Priviți dincolo de aparențe. Cu cît aveți mai multe informații, cu atît veți acționa în cunoștință de cauză.

9) Întrebați-vă, de cinci ori, „De ce?“. De ce credeți că s-a întîmplat ceva, de ce alții au acționat în felul respectiv, de ce s-a ajuns la un rezultat, de ce acel rezultat ar trebui schimbat, de ce trebuie să vă implicați. Toate acestea înseamnă o analiză sporită a unui eveniment, iar concluzia inițială ar putea fi schimbată după ce treceți prin toate aceste întrebări.

10) Jucați rolul avocatului diavolului: dacă ați fi de cealaltă parte a baricadei, cum ați fi acționat?

Sorin COSTREIE

Judecata pripită, gîndirea automată

Hominizii au apărut acum șase milioane de ani. Omul, în diversele sale forme, a avut milioane de ani drept principal scop supraviețuirea, în principal aceasta însemnînd nevoia să mănînce și să nu fie mîncat. Mai apoi, cu stomacul ceva mai plin, instinctul ne spunea să ne înmulțim și să avem grijă de urmașii noștri. Între timp am dezvoltat strategii sociale de interacțiune, de con-viețuire în comunități, mîncarea și reproducerea fiind mai ușor de asigurat. Lucrurile acestea s-au derulat pe suprafața pămîntului milioane de ani, fără schimbări profunde, într-o continuitate graduală a trecerii noastre de la animalitate la umanitate. Astăzi, deși avem încă multe părți ale globului unde se moare de foame, putem să spunem că principala grijă a umanității nu mai este mîncatul. În ultimele mii de ani ale evoluției noastre, care înseamnă infim pe scara unei evoluții de milioane de ani, ne-am securizat mîncarea și atunci am avut mult mai mult timp să căutăm altceva. Ce să căutăm? Căutăm schimbarea, ceva care să ne facă să trăim mai bine, să ne dea plăcere, nu doar să mîncăm și să ne înmulțim. Așa am inventat focul, roata, tipografia, penicilina, electricitatea, radioul, telefonul, calculatorul, Internetul, pînă am ajuns la Inteligența Artificială. Inteligența noastră naturală, cea care ne-a asigurat adaptabilitatea și continuitatea speciei pînă acum, e pusă astăzi la încercare de propria-i creație. Inovațiile noastre ne testează azi limitele propriei umanități. Consecința firească este că trăim într-o suveică accelerată în care totul se învîrte și se schimbă din ce în ce mai repede. Îmi pare că sîntem ca într-un dans de tip Ciuleandra care începe cătinel și se termină într-o isterie metabolică ce-ți pune inima la grea încercare.

Sîntem în epoca fast-food-ului în care putem mînca mai repede și mai facil, mîncarea fiind mult mai ușor de găsit și cu costuri relativ reduse. Sîntem asaltați non-stop și cam peste tot de miresme și arome de mîncare și același lucru se întîmplă și cu mîncarea inteligenței noastre: informația. Sîntem realmente bombardați de informație, trăim captivi în epoca unui etern și tern *breaking news*. Aflăm simultan, pe toate canalele de informații, vrute și nevrute, mii de lucruri de care nu ne pasă și care ne erodează și asaltează mintea în fiecare clipă: bursa de la Londra este într-o scădere de 0,4%, Ministerul Proiectelor Europene a pus în consultare publică două proiecte, o femeie a fost atacată de cîini cînd se plimba pe faleza din Brăila, avem contraofensivă în războiul din Ucraina, papa a ajuns în Ungaria... etc. Omenirea a devenit un flux enorm și continuu de informații pe care nu mai avem capacitatea să le procesăm.

Trăim într-o epocă a unui metabolism cognitiv și social de tip *fast-food*. Așa cum avem mîncare la îndemînă în mod facil, și mîncarea ți se dă gata-făcută (cel mult o pui la încălzit la microunde), la fel ni se servesc și soluții rapide de comportament mental: nu trebuie să mai gîndești, trebuie doar să acționezi conform unor tipare prestabilite. Acest lucru se potrivește perfect cu modul în care mintea noastră funcționează, în cea mai mare parte inerțial și prin automatisme de gîndire (bias-uri). Lipsa aceasta de procesare mentală a ce ni se servește duce inevitabil la ideologii și poziții tranșante. Acesta este mediul propice pentru răspîndirea unor viruși sociali de tipul extremismului, naționalismului sau populismului. Așa proliferează teoriile conspirației și așa lumea este împărțită dihotomic în buni si răi. Consumarea de rețete prefabricate duce inevitabil de ideologie, căci ideologia înseamnă să aderi la un construct social care ți se livrează cu pretenția de a fi cel mai bun și de la care și pentru care ți se cere doar adeziune și reactivitate civică. Pentru orice ideologie, dezbaterile și întrebările critice sînt neavenite, ba chiar nocive, deoarece orice ideologie îți fixează adevărul și îți dă calea cea dreaptă. Trebuie doar să o urmezi, să te înregimentezi.

Ce e de făcut? E simplu, să ne gîndim mai mult la cum ne gîndim. În cea mai mare parte a timpului, sîntem pe pilot automat. Important este să ne punem la manșa gîndirii noastre și să vedem unde și cum vrem să ajungem. Ca societate, întrebarea fundamentală este, astfel, cum putem să fim autentici și creativi într-o societate conservatoare și inerțială.? De mai bine de 30 de ani tot auzim perimata expresie „schimbarea educației“. Educația înseamnă tradiție. Putem ajunge la a ne instala într-o „tradiție a inovării“. Este acesta un oximoron? Tradiție înseamnă conservare. Inovare înseamnă schimbare. Putem să avem o conservare a schimbării? Ce se poate face este să ne schimbăm fundamentul societății noastre, educația, deoarece doar așa putem schimba această mentalitate de conformism social. Ea se manifestă de cînd sîntem mici cînd, dacă făceam ceva mai diferit decît se aștepta de la noi, imediat eram certați prin „Copile, mai vezi pe cineva care face asta?“. Aceasta înseamnă înregimentare și strivirea din fașă a creativității noastre naturale. Trăim într-o cultură în care școala și educația, prin toate formele lor, nu ne încurajează să gîndim singuri și mai ales să greșim gîndind singuri. Important pentru *statu quo*-ul de acum este să repetăm papagalicește ce a zis profesorul și ce este în manuale și cărți. Pentru noi, mama învățăturii este repetiția. Fals! Mama unei învățări autentice este înțelegerea greșelilor pe care le facem. Important este să experimentăm și, inevitabil, să greșim. Și cum putem să facem loc creativității? Să încurajăm diversitatea, căutarea și toleranța față de greșeală. Dacă vrem o societatea inovatoare, atunci trebuie prin toate mijloacele să diminuăm teama de eșec și teama de a fi judecați. Nu putem cunoaște și experimenta lumea fără să și greșim. E normal, e natural. Mersul se învață prin plînsetele copilului, care inevitabil se mai și împiedică și lovește, și cu încurajarea părintelui care îl cheamă la el. Nu poți merge fără să cazi și nici să înoți fără să te uzi.

Organismul nostru are o tendință firească de a conserva energie. Creierul nostru este unul dintre organele care necesită multă energie. Concluzia firească, în urma unei evoluții de milioane de ani în care am încercat să protejăm resursele energetice, corpul nostru va încerca să limiteze și conserve resursele energetice de care are nevoie pentru a gîndi. Astfel, tendința firească este de a gîndi inerțial și automat, copiind modele și strategii comunitare. Gîndirea rapidă, instinctivă și intuitivă are nevoie de mai puține resurse energetice decît gîndirea lentă, reflexivă și rațională. Dominantele sociale sînt deci tradiția și conservatorismul. Efortul de schimbare și inovare nu poate să intervină decît dacă meta-cognitiv realizăm că e nevoie de a face toate eforturile pentru a ne gîndi cum ne gîndim. Meta-cogniția este crucială!

În genere ne place să credem că sîntem niște ființe raționale, guvernate de o gîndire rațională, care fac alegeri raționale și care acționează rațional. Vrem să credem că rațiunea ne conduce și ne guvernează viața. În realitate, sîntem mai mult niște mecanisme care funcționează instinctual și instinctiv, pline de inerții și automatisme cognitive. Cel mai irațional lucru este să ne credem total raționali. Sîntem plini de prejudecăți și automatisme de gîndire. Cultura și educația înseamnă tocmai imprimarea unor comportamente sociale și a unor scheme de gîndire. Într-o societate care merge pe repede-înainte și cu un procent mare de analfabetism funcțional, mersul nu poate să fie decît inerțial și automat. Culmea, sub presiunea dezvoltării Inteligenței Artificiale, gîndirea noastră va deveni și mai algoritmizată, deci pericolul de a merge pe pilot automat este și mai mare.

Cum putem contrabalansa impactul uriaș pe care Inteligența Artificială îl poate avea în viața noastră? Printr-o ancorare în umanitatea noastră, printr-o mai profundă înțelegere a inteligenței noastre naturale, raționale și emoționale. Sîntem mai mult decît mecanismele pe care le creăm doar prin această combinație miraculoasă de raționalitate și emotivitate și prin hrănirea curiozității noastre înnăscute. Drobul de sare, frica permanentă că vine ceva rău ne paralizează acțiunile. Teama de a încerca noul este ceea ce ucide prezentul. Este teama că încercînd ceva nou poți pierde și puținul pe care îl ai acum. Ne-am învățat cu puțin, cognitiv vorbind, și inevitabil ne vom plafona astfel în căutările noastre.

Nu sîntem crescuți și hrăniți într-o cultură a inovării, creativității și inventivității. Pentru a veni cu ceva nou nu trebuie să îți fie teamă de eșec, el este parte a procesului, așa cum o bătălie pierdută e parte a unui război cîștigat. Înainte de a ne îmbarca în ceva nou (afacere, relație, operă de creație) îl putem testa folosind imaginația noastră. E bine să facem scenarii, în special să ne gîndim la ce poate fi mai rău *(worst case scenario)*. Pregătirea pentru ce poate fi mai rău ne aduce un confort psihic care ne ajută să mergem mai departe. Aceasta e o abilitate specifică gîndirii critice care, înainte de a lua o decizie, analizează nu doar cele mai puternice argumente în favoarea luării deciziei, ci mai ales cele mai puternice contraargumente împotriva luării deciziei.

A gîndi critic aici nu înseamnă să gîndești nici negativ în stil nihilist, dar nici să pici în iluzia unei perpetue gîndiri pozitive. E foarte aproape de gîndirea stoică ce vorbea de *premeditatio malorum*, de a pune răul înainte și a prevedea cum vor evolua lucrurile. Seneca ne spune că înțeleptului nu i se poate întîmpla nimic din ceea ce nu a gîndit.

Important este să ne gîndim și cel mai important este să ne gîndim la cum ne gîndim, să ieșim din constrîngerile unei gîndiri automate. Viața, cu momentele ei neașteptate, trebuie atacată cu o strategie, cu imaginație și cu un joc proiectiv a ce va să vină. Facem asta intuitiv, mai ales în fața unor mari alegeri, dar ar trebui să o facem constant, constructiv și programatic. De cele mai multe ori avem parte de o gîndire rapidă, de judecăți pripite, de prejudecăți. Important este ca din cînd în cînd să ne oprim și să reflectăm un pic la cum și unde mergem. Reflexivitatea noastră este efectiv sugrumată de iureșul cotidian de informații și acțiuni. Permanent ni se cere acțiune rapidă, reacție promptă. Și cînd ne mai gîndim?

***Sorin Costreie** este conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității din București și prorector al acestei universități.*

Claudiu GROZA

Antidotul judecății pripite

Nu cred că judecata pripită e răspîndită mai mult în mediul artistic decît în alte medii. Într-adevăr, ea poate fi mai virulentă, din motivul personalității accentuate a creatorilor. După opinia mea, judecata pripită e o prejudecată întărită/confirmată de lipsa de informații specifice asupra unui lucru sau altuia. O coafeză, de pildă, știe cam toate „șmecheriile“ unei oricare alte coafeze, așa cum un actor (păstrînd discuția în zona teatrului, acum) cunoaște toate mecanismele profesionale ale altui actor.

De aici, însă, intervine și ambiguitatea care potențează și inflamează judecata pripită. Un actor din mediul independent nu cunoaște servituțile unui actor din teatrul public local; unul dintr-un teatru național nu are adesea habar de neajunsurile celorlalți etc. Un critic teatral care lucrează în cultura publică e, dacă are habar de specificul ei administrativ, mai nuanțat în judecăți particulare decît unul străin de „ordonatorii de credite“ și „auditori“, de conceptul de „venituri proprii“ și alte asemenea. E foarte ușor, dacă n-ai trecut prin malaxorul birocrației cotidiene, a scamatoriilor cu bugetul niciodată suficient, cu împăcarea repertoriului de mare public și a celui „curajos“, cu eternele negocieri pentru investiții, să devii radical și faci de pe margine afirmații inflexibil-definitive. Da, e o judecată pripită; adesea, aș spune, subminată „politic“, de fapt. Firea omului e sucită: vei invidia întotdeauna ce are celălalt, fără să vezi avantajele pe care le ai tu, chiar dacă par insignifiante.

Am promis că voi aborda situația „macro“, dar o să dau un exemplu concret: mediul teatral independent, care supraviețuiește cu greu de la o sesiune de finanțare (neîndestulătoare) la alta, invidiază teatrul subvenționat. Sînt convins însă că dacă ar trebui să funcționeze după constrîngerile administrative ale teatrelor publice, unele companii independente ar prefera libertatea cea săracă. Situația pare apropiată zicalei „Sătulul nu crede flămîndul“, doar că aici nu știm prea limpede (și nici nu contează, în economia acestui discurs generic) cine e sătulul și cine flămînzește. Cert e că, așa cum se întîmplă în orice situație de acest fel (de la dat cu sapa pînă la scris articole), cînd ești confruntat direct cu experiența pe care ai evaluat-o, lucrurile devin mult mai nuanțate. De obicei, atitudinile maniheiste, vehemente, au caracter „principial“ și apar ca reacții, nu ca răspunsuri.

Cred că ăsta e neajunsul fundamental al rețelelor sociale, unde zvîcnesc de obicei judecățile pripite: ele nu permit dezbaterea, ci doar reacția. De aceea, comentariile la diverse puncte de vedere (care sînt și ele reactive) vor fi mai degrabă imprecații decît explicații, va fi un schimb de sudălmi politicoase, nu un schimb de argumente și opinii. Paradoxul e că, în mediul real, adică într-o discuție față în față cu preopinentul, discuția devine dezbatere, cu toate cutumele dialogicii, de la argumentare la umor, maieutică și hermeneutică (glumesc), adică nuanțare, calm (chiar dacă relativ) și prețuire amical-colegială.

Firește, eu însumi nu sînt ferit de judecăți pripite; mi se pare că fac parte din firea omului, mai ales a omului creator. Cum am scris cîndva, e normal ca fiecare artist să se creadă cel mai bun sau oricum mai bun decît majoritatea (mai ales decît cei premiați, de pildă), pentru că în lipsa acestei superbii nu mai are nici un resort profesional. Dacă te gîndești că au existat un Shakespeare sau un Da Vinci, apoi *à quoi bon avoir quitté Coasta Boacii*, vorba ceea? Totuși, ca un om care a avut șansa să treacă prin medii profesionale din cele mai diverse, am învățat că antidotul judecății pripite este experi(m)ența (dacă-mi permiteți cuvințelul-valiză). Frust spus: te strîmbi de cum arată grădina, pune mîna la scos buruieni, *it's so cool*. Nu ești mulțumit de decizia unui juriu, bate zeci de mii de kilometri, vezi sute de spectacole, apoi jură-te cu mîna pe suflet, în fața propriei conștiințe, că ai fost întru totul obiectiv și nu ai nimic să-ți reproșezi.

Judecata pripită, aș mai remarca, e nu doar extrem-subiectivă, ci și rareori inocentă, dar ăsta e un subiect pe care o să-l eludez de data asta.

***Claudiu Gorza** este critic de teatru.*

Bianca Olivia NIȚĂ

O lume a incluziunii e ca un sat mai mare

Zilele trecute mi-am adus aminte de un film documentar din 2005. *Rodica e băiat bun*, un film regizat de Gheorghe Dinu și Marian Ilea, este un portret al Rodicăi, născută Vasile Ghiman, care de mică s-a simțit mai mult femeie decît bărbat, și tot de mică a început să poarte rochii. La 30 de ani, Rodica e prinsă undeva la mijloc între genuri, iar filmul e un portret al identității, istoriei și temerilor ei. Ce face acest film unic și impresionant nu e doar subiectul, abordat acum 18 ani – ci că Rodica locuiește în România rurală, și în timp ce ea însăși încă își caută locul, cei din sat au acceptat-o așa cum e.

Cînd mă gîndesc la România rurală, gîndul acceptării unei persoane *transgender* chiar nu e primul lucru care mi-ar putea veni în minte, ba din contra. Ce face diferența și creează coeziune între ceea ce s-ar putea înțelege a fi două lumi este fix ce lipsește în majoritatea dezbaterilor despre incluziune, și anume contactul.

E vorba de contactul zilnic, într-un context al vieții firești în care celălalt e tot om, are o față și un nume, și e cineva pe care-l știi. Incluziunea înseamnă prin definiție apartenență și contact. Iar contactul e fix ceea ce lipsește pe Internet – care este o lume aparent plină de oameni, dar fără dimensiune umană reală.

Semi-anonimatul din spatele tastaturii facilitează transformarea rețelelor sociale în platforme de ură, în special pe subiecte mari ca incluziunea. În lumea virtuală, participanții par scutiți de normele de interacțiune umană care se aplică în viața reală și sînt reduși la cuvintele pe care le exprimă, de cele mai multe ori în termeni fără echivoc. Fără limbaj non-verbal și vulnerabilitatea contactului direct, oricine se poate simți un cruciat al marilor idei demne de apărat cu orice preț. Este un mediu de emoții impulsive, cauze ultime și de umflare a egoului, în care așa-zisele dezbateri nu sînt despre înțelegere, ci despre poziționare. Și un preț există, anume că astfel de interacțiuni doar adîncesc diviziunea socială despre care se discută.

Pe o parte a baricadei, la o extremă, stau cei care-și imaginează lumea ideală cu un bărbat și o femeie în sensul tradițional, și un fel de apocalipsă care s-ar produce dacă totuși am accepta cu toții că spectrul genului e mai larg și mai divers. Ei vin dintr-o lume legitimată de religie, de normativ și tind să aibă convingeri fixe. La bază stă, desigur, frica. Sînt oameni care își simt propria identitate amenințată de diversitatea altora și se simt un fel de apărători ai cetății valorilor adevărate.

La extrema cealaltă stau cei care au o altfel de misiune. Aparent, aceasta ține de dreptate socială, dar e la fel de inflexibilă și de bătută în cuie. Sînt cei care militează pentru incluziune și acceptare, dar cel puțin online, paradoxal, o fac prin excluziune, luînd poziție și afișînd o lipsă de toleranță atît de radicală, încît participarea la discuție pare periculoasă chiar și pentru cei ca mine, care-i susțin, însă mai au și ezitări și nici nu țin prea bine pasul cu vocabularul pe subiect care este în continuă evoluție și dezvoltare.

Citind online, pare că cele două tabere au viziuni atît de diferite despre lume, încît singura soluție ar fi ca una să cedeze. Găsirea unui numitor comun nu face parte din agendă. Interacțiunile escaladează fără nici un rezultat, altul decît creșterea pulsului în spatele monitorului, și poate un sens de futilitate, excerbarea fricilor și rezistența. Asta pentru că fricile din fiecare nu dispar puse la zid. Și nimeni nu devine nici mai generos, nici mai flexibil cînd interacțiunea nu e o dezbatere, ci o demonizare.

Gîndirea pripită din discuțiile acestea ține de emoții, de impuls și de identificarea fiecăruia cu o sumă de valori. Totul devine alb și negru, fără nici o legătură cu dezbaterea. Asta contează. Interacțiunile agresive în esență nu fac decît să micșoreze spațiul de explorare interioară, de chestionare. E un teren minat în care dacă participi sau dacă îndrăznești să fii în dubiu ești calificat scurt și fără echivoc ca fiind parte dintr-o tabără sau alta, cu tot bagajul de apelative care vine la pachet.

În ultima sa carte, *Importanța de a fi interesat – aventuri în curiozitatea științifică*, Robin Ince vorbește despre cum cele mai interesante conversații au loc cînd oamenii explorează o idee împreună, mai curînd decît atunci cînd își spun unii altora de ce ei au dreptate și ceilalți nu. Și despre cum prea multe din discuțiile noastre sînt purtate ca dezbateri de cîștigat, mai curînd decît conversații din care putem învăța ceva.

E clar că dinamica discuțiilor pe Internet pe subiecte mari și sensibile nu este despre învățare sau despre găsirea unui numitor comun. Pare că fiecare parte o percepe pe cealaltă nu ca pe un partener de discuții cu poziție diferită, ci ca reprezentant a ceea ce-i greșit în lume. Interacțiunea este despre „cît de greșit ești tu“, nu doar în idei, ci la nivel profund uman. Și într-un fel pare că, pentru fiecare tabără, unica soluție ar fi ca „ceilalți“ să dispară. Dar în ciocnirea dintre tradiționali și cei care militează pentru incluziune, cu toții ar avea de cîștigat dintr-o altă abordare. Pentru că, fără dubiu, nici una din tabere nu are să dispară.

Tot potențialul de deschidere se pierde dacă, în locul unui apel la empatie și de a găsi o cale, discuția este despre cine are dreptate sau, și mai rău, despre cine e mai greșit în corul lui profund. Mulți dintre cei care apară poziția tradițională sînt oameni buni, decenți, dar trăiți într-o lume trasată exclusiv pe coordonatele tradiționale, și asta e doar un fapt, parte din baza de plecare. Interacțiunile cu ei nu sînt o invitație la participare, ci o sumă de argumente tăioase, făcute să le arate că sînt învechiți, inadecvați și proști. La rîndul lor, ei proiectează inadecvarea celorlalți și aduc ca argument moralitatea normativă a ideilor tradiționale.

Astfel, gîndirea pripită nu e doar una impulsivă și emoțională, ci și una lipsită de strategie pe termen lung. Poate că rezistența s-ar putea îmblînzi dacă „ceilalți“ ar fi tot oameni și dacă ar exista spațiu și disponibilitate pentru vulnerabilitate și pentru umanitate. Pentru că acceptarea începe printr-o invitație într-un teritoriu nou și e un proces care are nevoie de timp și de un contact firesc, în care e loc pentru întrebări și pentru învățare – nu un spațiu virtual în care orice semn de dubiu te califică și te pune la zid. O lume inclusivă e poate ca un sat mai mare, care se construiește împreună, nu prin demonizare și nu pe Internet.

***Bianca Olivia Niță** este jurnalistă* freelancer.

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Comedia lumii**

„Bucureştiul are nevoie de filmele lui“

– interviu cu regizorul Bogdan Theodor OLTEANU –

Aş începe discuţia noastră de la această ştire de acum două luni. „Cu încasări de peste 3 milioane de lei la doar o luna de la lansare, filmul Taximetrişti *este deja in Top 10 filme româneşti din toate timpurile la nivel de încasări şi, deci, unul dintre cele mai de succes filme româneşti din ultimii ani.“ Între timp, filmul a fost achiziţionat de Netflix şi a devenit unul dintre filmele populare de pe platformă, aşa că gloria şi succesul lui au crescut. Cum s-a ajuns aici, care e povestea acestui film?*

Nu am, din păcate, o istorisire exemplară. E doar un mix de heirupism, oportunitate speculată şi plăcere de a face filme. S-au aliniat nişte astre şi nişte bugete, sînt obişnuit să lucrez repede, cu zile şi bani puţini, aşa că n-am avut nici un motiv să refuz. Cele mai rele lucruri care mi se puteau întîmpla erau să fac un film foarte prost sau să nu recuperez banii. Dar le-am evitat pe amîndouă.

Există o reţetă a unui film de succes? Ce scria pe a voastră?

Există mai multe reţete, dar cred că deocamdată reţeta de la *Taximetrişti* este singura care îmi este accesibilă, pentru că vreau să fac filme (numai) cu actori. Şi atunci am pariat pe un scenariu care să propună nişte structuri narative verificate în timp, pe un mix prudent de familiaritate şi surpriză în construcţia personajelor, pe actorie bună şi pe profesionişti fără cusur în toate departamentele – imagine, sunet, scenografie etc.

Înainte de a fi film, Taximetrişti *a fost o piesă de teatru, ceea ce mai puţină lume ştie. Cum şi de ce v-aţi hotărît să o transformaţi în film?*

Nu a existat un plan în sensul ăsta. Prima dată cînd s-a pus problema era ideea unui producător care a văzut spectacolul şi mi-a propus să îl fac film. L-am refuzat din start, i-am zis că am epuizat subiectul şi nu mă mai interesează. Apoi s-a născut încă o discuţie, pornită de la oamenii de la Bold Film Studio, Cristian Anastasiu şi Ionuţ Datcu, care au făcut această întreprindere prin care vor să finanţeze producţii private de film. Cristian a văzut spectacolul întîmplător şi mi-a propus să fac o ecranizare. Iniţial am zis „nu, am altele de făcut“. Pe urmă ne-am mai văzut o dată şi a insistat şi am zis: „Bine, cînd aveţi nişte bani strînşi ne apucăm de muncă“. A cîntărit mult şi faptul că eram proaspăt ieşiţi din pandemie, sălbăticiţi şi cu mult chef de muncă. Aş fi filmat orice în momentul ăla. *Fast-forward* un an de zile: au strîns bugetul strict pe baza înregistrării spectacolului, au revenit, au zis „avem cam două treimi din banii de care ziceaţi că aveţi nevoie“ şi ne-am apucat să scriem. Iniţial, pînă să ne reconectăm cu subiectul, am avut o motivaţie foarte pragmatică. M-am bucurat, de exemplu, că am avut ocazia să filmez cu mulţi dintre oamenii cu care lucrez în general, fie la teatru, fie la , şi că am avut ocazia să îi plătesc. E primul film pe care îl fac cu un buget care să permită onorarii la standardele din piaţă. *Cîteva conversaţii despre o fată foarte înaltă* şi *Mia îşi ratează răzbunarea* au fost făcute exclusiv pe prietenii şi complicitate artistică. Ne strîngem, vedem ce resurse avem, filmăm cît şi ce ne permitem, ne bucurăm cînd o să fim bătrîni de ce am făcut.

Bănuiesc că nici pentru acest lungmetraj, cum s-a întîmplat şi cu celelalte două filme ale dvs. dinainte, n-aţi avut finanţare. Ce înseamnă să faci filme în regie proprie?

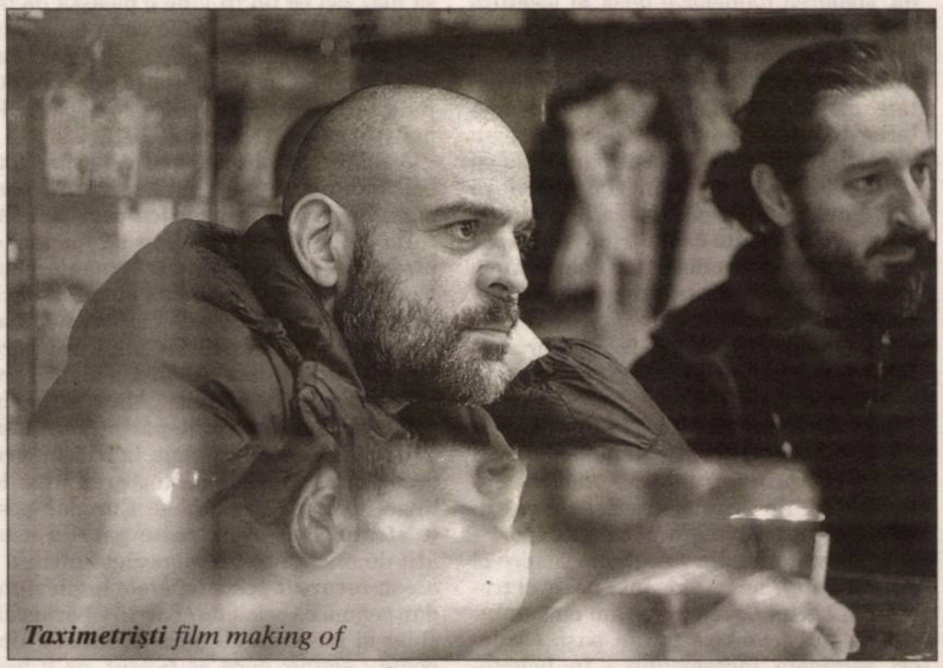

Taximetriști *film making of*

Sînt situaţii foarte diferite. Primul meu film a costat cu totul cît a costat aici o zi de filmare. Iar al doilea cît vreo două zile de filmare de la *Taximetrişti*. E drept că nu am avut un buget la nivelul filmelor finanţate de CNC, dar nu mă pot plînge de nimic. Am lucrat cu cine am vrut, producţia propriu-zisă a fost făcută de o echipă foarte bună de la Tangaj (Anamaria Antoci, Vlad Grăjdan, Simona Patrascu), postproducţia la Avanpost. Au fost zile puţine de filmare, dar bine organizate şi bine folosite. Şi am avut un tip de confort la care nici nu visam în timp ce făceam *Cîteva conversaţii*… şi *Mia*… Singura sursă nouă de presiune a fost timpul. La comerţ nu e ca la artă, nu stă nimeni foarte mult după tine. Am montat – împreună cu Tudor D. Popescu – în doar două luni, colorizarea şi mixul de sunet au fost făcute tot în fugă. A intrat în cinematografe la patru luni de la premieră.

Cît de mult e documentată povestea? Bănuiesc că sînteţi un utilizator de servicii de taxi.

Cînd ne-am apucat să-l scriem, eu şi cu Adrian Nicolae, era destul de proaspăt Uber în piaţă şi conceptul de *ride sharing*, iar scandalul cu taximetriştii era foarte acut. Ne-am înscris în nişte grupuri de taximetrişti şi pe WhatsApp, şi pe Facebook, am intervievat mai mulţi şoferi. Am stat cufundaţi în mediul ăsta cîteva luni, am studiat limbajul, problemele cele mai acute, viaţa lor de zi cu zi. Ţin minte că atunci era foarte multă violenţă în discurs. Pe unul dintre grupurile de taximetrişti se făceau planuri să-i prindă să îi bată pe uberişti. Erau alţii care ziceau: bă, potoliţi-vă, facem puşcărie. Nu se întîmpla nimic de fapt, era mai multă vorbărie decît acţiune, dar oamenii erau foarte aprinşi. Scandalul cu pricina a devenit mai puţin acut. Problemele lor de zi cu zi sînt aceleaşi. E o muncă extrem de grea, te predispune la boli profesionale şi în foarte multe cazuri îţi invadează viaţa privată. Fac de fapt puţini bani şi sînt captivi unui sistem în care ei muncesc şi alţii cîştigă. Mă bucură foarte tare că după fiecare proiecţie la care am asistat cu echipa am fost felicitaţi de oameni care au făcut sau fac taximetrie. Li s-a părut o reprezentare onestă a vieţii lor şi ăsta a fost un imperativ în tot timpul în care am lucrat, la spectacol sau la film.

Să zicem că Bucureştiul avea şi el nevoie de un Taxi driver *contemporan. Aveţi o legătură sentimentală cu filmul ăsta iconic? Cît de mult trage cu ochiul filmul dvs. la filmul lui Scorsese?*

Sînt fascinat de filmul lui Scorsese, nici nu mai ştiu de cîte ori l-am văzut. Aşa că resping orice comparaţie sau asociere. *Taxi Driver* e o capodoperă, filmul nostru e departe de aşa ceva. Am văzut o discuţie pe Facebook între un critic profesionist şi un critic diletant, care etichetau *Taximetrişti* drept *middlebrow*. Concluzie cu care sînt perfect de acord, în sensul în care folosea Virginia Woolf termenul: „*Middlebrow* e bărbatul (sau femeia) de o inteligenţă medie care rătăceşte cînd pe-o parte a gardului, cînd pe cealaltă, neurmărind ceva specific, nici arta pură, nici viaţa pură, ci un amestec destul de murdar al celor două cu banii, faima, puterea sau prestigiul“. Cam aşa e pentru mine şi *Taximetrişti* – nici comedie curată, nici melodramă curată, nici foarte profund, nici foarte superficial, nici banal, nici inovator, nici ceva cu care să îmi fie ruşine, nici ceva cu care să mă mîndresc. Singura minimă contaminare este la nivelul imaginii. Şi eclerajul, şi colorizarea se inspiră din felul în care arătau filmele din New Hollywood-ul anilor ’80. Sau cromatica lui Saul Leiter. La prima întîlnire cu Marius Mihai Apopei – director de imagine – şi Andu Radu – colorist –, am studiat un album cu fotografiile lui. Se foloseau mult în epocă o anumită peliculă Kodak şi un ecleraj care produceau culori saturate, roşu foarte tare, contraste peste medie şi *highlights* care virează uşor spre cald. Filmul poate nu e excepţional, dar la nivelul imaginii este mai deştept şi mai lucrat decît multe filme cu premii şi pretenţii. Revenind la întrebare. Nu cred că Bucureştiul are nevoie de un *Taxi Driver*, ci are nevoie de filmele lui. Filmul lui Scorsese e născut din angoasele post-Vietnam şi surprinde un spaţiu/timp care a trecut. Acum îl vedem de la distanţă şi şi-a mai pierdut din caracterul de comentariu al contemporaneităţii. E muzeificat. În 1976, el punea sare pe nişte răni deschise. Spre exemplu, filmările au avut loc în timpul unei mari greve a lucrătorilor de salubritate. Şi este cumva reprezentativ pentru ce poate să facă cinema-ul şi poate numai cinema-ul. Spaţiul inundat de gunoaie, pungile şi hîrtiile care zboară prin cadre nu sînt produsul unui buget fantastic de scenografie. Chiar aşa arăta New York-ul prin care conducea (filmat) Travis Bickle. Un oraş în pragul falimentului, devastat, murdar, populat cu oameni în pragul colapsului.

Dacă am început discuţia de la succesul filmului, trebuie să amintim şi de reacţiile pătimaşe de respingere pe care le-a născut. Vorbesc ele despre o pasionalitate locală, despre cum „oamenii o iau personal“ şi un film în care se înjură e altceva decît cred ei că trebuie să fie un „film“?

Eu cred că tensiunile pornesc de la faptul că sîntem o ţară (şi o societate) urbanizată foarte recent. Bucureşteanul mediu (ca să restrîng categoria) e la oraş de maximum două generaţii şi este foarte preocupat să pară că merită să fie aici. De unde şi pudorile exagerate, de unde şi nevoia de reprezentări romanţate. De ce nu se filmează, domnule, oraşul frumos? Păi, pentru că este hidos. Eu iubesc Bucureştiul, dar este unul dintre cele mai urîte oraşe pe care le-am văzut. Chiar şi cel interbelic este imens idealizat – o mînă de străzi pietruite înconjurate de mahalale. Ca în romanele lui Camil Petrescu trăiau 10.000 de oameni. Restul tot în noroi. Dar de ce se vorbeşte aşa urît? Pentru că sîntem nevrotici şi agresivi şi trăim într-o capcană de şoareci. Şi fizic, şi cultural.

Bucureştiul nocturn, văzut de la volanul unor taxiuri, are farmec, contraste, poveşti, personaje. Nimeni nu este cine pare a fi. Personajul Mariei Popistaşu, soţia de interlop, nu seamănă deloc cu ce ne-am imagina că este un astfel de personaj. V-aţi propus să construiţi o poveste despre prejudecăţile acestei lumi?

Eu nu cred în vreun rău metafizic. Tot ce e prost printre noi e făcut de oameni. Şi mai cred că genetica cîntăreşte foarte puţin în asta şi educaţia cîntăreşte foarte mult. E probabil o exagerare, dar fiecare dintre noi a contribuit – mult sau puţin, activ sau prin pasivitate – la răul cu care se întîlneşte. Premisa cu care am scris (aproape toate) personajele este că fiecare om este o istorie şi fiecare moment în care îl judeci fără să o cunoşti e un moment în care faci o nedreptate. Şi – într-o exagerare dramaturgică – acea eroare de judecată este evidenţiată pînă la finalul filmului. Nu e nimic foarte complicat, e o structură destul de clasică.

Nici temele dvs. mai vechi nu sînt abandonate. Felul în care se vorbeşte despre femei, persoanele gay din poziţia de macho dîmboviţean a unui personaj principal cred că i-au derutat pe unii dintre spectatori. Sau le-au dat apă la moară, după caz. Chiar dacă miza e tocmai de a le demonta cu propriile argumente acest discurs intolerant. Au contribuit aceste subiecte sensibile la succesul filmului?

Mai mult au încurcat. Au fost oameni care au respins filmul tocmai pentru motivele astea. Dar sînt teme importante pentru mine sau Adi şi nu sîntem dispuşi să renunţăm la ele indiferent ce mize sînt în joc. Nu o să facem niciodată umor misogin sau homofob sau rasist. Deşi, apropo de întrebarea cu care am început, e una dintre reţetele sigure ale succesului de public.

Ce aţi învăţat din această experienţă?

Am devenit un scriitor mai bun şi un regizor mai bun. Am învăţat că nu am întotdeauna dreptate, dar asta tot învăţ, pare că se prinde greu de mine. Şi am învăţat că publicul larg nu e un bau-bau. Cîteodată e mai deştept decît te aştepţi, cîteodată mai prost decît te aştepţi. Dar asta e la fel de valabil şi pentru cinefili sau pentru oamenii de cultură.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU

Șerban AXINTE

pentru poezie

Kituri de supraviețuire

● Alina Purcaru, *Tot mai multă splendoare*, Editura Cartier, 2022.

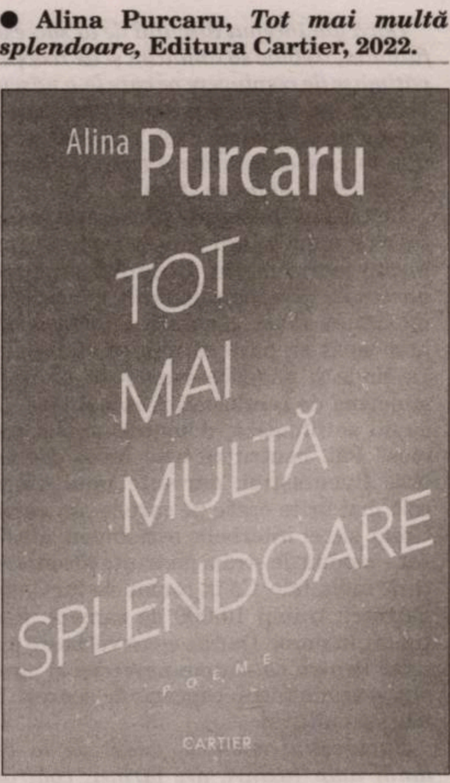

Aleg să scriu acum despre cărțile a trei scriitoare destul de vizibile în contextul literaturii române din ultimul deceniu. Deși sînt foarte diferite între ele ca formulă poetică, acestea au în comun cîteva trăsături. Prima ar consta în eludarea clișeelor literaturii așa-zis feminine, nu printr-o convertire (poate artificială și riscantă) a vocii, ci prin căutarea unor noi mijloace expresive. A doua îmi pare a fi problematizarea implicită în legătură cu un anumit gen de artă ce presupune o anumită angajare, fără a ajunge să fie literatură angajată. Nu mai vorbesc de faptul că două dintre ele au în comun și o temă relativ insolită în zona poeziei – anume, fotbalul.

Volumul Alinei Purcaru, *Tot mai multă splendoare*, mi se pare de departe cel mai bun publicat de autoare pînă în prezent. Există mai multe argumente în acest sens. În primul rînd, reușește să aducă în unitate *feminismul soft* și *feminitatea* emoțională și senzorială. Nu e puțin lucru, de multe ori funcția demonstrativă a unui text inhibă alte laturi ale discursului poetic. Scriitoarea știe foarte bine să-și comunice ideile în așa fel încît poeticitatea să nu aibă de suferit. În al doilea rînd, putem vorbi despre un *continuum* tematic, în ciuda faptului că există mai multe subiecte abordate. Prin glisări și viraje succesive, poeta ajunge să hașureze un perimetru tematic personal și, totodată, găsește modalitatea optimă de abordare a acestuia. Putem vorbi și de unele travestiri ale identității în scopul potențării propriei voci: „Aș vrea să fiu un grup de acrobați / care se susțin unii pe alții / în aer / să fiu teama și siguranța / și tot ce e între ele / între ei / asta și aplauzele de după“ („Cîntec de adormit fata care se întoarce tîrziu acasă“). Am ales pentru exemplificare acest fragment deoarece pune în evidență dorința de explorare a unui spațiu psiho-afectiv difuz, situat între „teamă“ și „siguranță“.

Alina Purcaru controlează o anumită dimensiune a interferențelor. Frica se insinuează și în momentele de trăire intensă, plenară a vieții. Splendoarea vine dintr-o anumită energie vitală a existenței ce-și conține contrariul. Din concretul vieții, se ajunge ușor la o anumită generalizare, la o conștientizare bruscă a unei dimensiuni meta-realiste. În „Priorități“, de pildă, spălarea hainelor e pusă în legătură cu o reducție a memoriei, cu ștergerea progresivă a amintirilor. Se încearcă o scrutare a elementelor ce dau relief și densitate unor chestiuni abstracte, vide de materie. Reducția memoriei dintr-un plan al cărții coabitează aparent paradoxal cu hipermnezia. Scenele din viața de elevă sînt actualizate, transcrise la timpul prezent cu o lejeritate ce nu trimite la ideea de detașare. Avem de-a face cu o recuperare a senzualității tuturor vîrstelor, poeta parcă adîncindu-se în sine și în istoria personală pentru înțelegerea prezentului și a relațiilor sociale pe care acesta le presupune.

Poeziile ce fac trimitere la lumea sportului sînt de fapt strategii de depășire a fricilor, fie prin înfruntarea unei anumite situații, fie prin sustragerea de la unele obligații: „În mijlocul sălii de sport – / un animal metalic. / Alergăm înspre el concentrate, / ne facem vînt / peste el trebuie să sărim / și să aterizăm cu genunchii flexați / fără să facem pași. / Uneori rămînem încremenite / în hohotele dinspre spaliere / cu animalul de fier înțepenit între coapse“ („Cybersport“). Asumarea la feminin a persoanei întîi plural e relevantă dincolo de situațiile descrise în carte, dincolo de dramoletele mai mult sau mai puțin închipuite ale elevelor aflate în situația de a face sport. Vorbim despre o conștientizare a unei voci comune ce nu doar că transcende individualul, ci îl potențează, diversificîndu-i valențele. Vocea asta puternică, cursivă, plurală persistă în mintea cititorului și după ce acesta termină lectura.

● Moni Stănilă *Ofsaid*, Editura Nemira, 2022.

MONI
STĂNILĂ
Ofsaid
NEMIRA

În *Ofsaid*, Moni Stănilă reușește o paralelă bună între lumea fotbalului și viața ca atare, cu toate că, pe alocuri, se insinuează o anumită impresie de artificialitate. Viața înțeleasă ca un jurnal de microbist inculcă un anumit dinamism, răsturnări de situații, diverse stări contradictorii. Perspectiva este, de asemenea, una în mișcare. Paralela se salvează prin priza la real ce se realizează datorită informațiilor și analizelor – inserate în carte – referitoare la competițiile fotbalistice: „Există și oameni pentru care viața așază mingea / la punctul cu var, doar atît, precizie să ai /și iată-te cu o nouă șansă de calificare, priveș- / te. Bogdan Stancu, primul golgheter al României în faza / grupelor, / alături de Payet. / Şi să mai zici că nu îți vine o pleașcă de felul ăsta, / ție, unui român cotat mereu în liga secundă, / departe de poetul Don Paterson, marcator de distanță, un / Garett Bale, bun să înscrie / mult mai departe de punctul cu var“ („Franța, 2016, 9“).

Așadar, textul principal e despre fotbal. Subtextul, mult mai relevant, prezintă doar vagi atingeri cu ceea ce apare în prim-plan. Nu vreau să fac aici o pledoarie pentru secundar în maniera lui Nemoianu, dar trebuie să spun că dacă acesta nu ar exista, toată agitația fotbalistică ar pica în gol. Fotbalul îmi pare a fi un kit de supraviețuire, o distragere a atenției, o diversiune: „Mă trezesc cu mult după căderea protopărinților Adam și Eva. / Îmi beau cafeaua la balcon, privesc peste gunoiște, peste / grădinița de lîngă, peste Chișinău și Europa, peste stratul de / ozon, peste galaxia asta atît de micuță ca un monozigot într-un / ocean revărsat peste baierele lumii și-mi dau seama că oricît de / bătrîn e bărbatul, chiar și pe patul de moarte, încă-și mai poate / spune: dacă aș fi vrut, aș fi fost un mare fotbalist. Sau / undeva în lumea peste care privesc de la balcon s-ar putea să / am totuși un fiu“ („Preliminarii, Rusia 2018, toamna UL, EL și Liga 1, 11“).

Partea cea mai rezistentă a cărții lui Moni Stănilă e cea în care primează dimensiunea geo-politică. Relocările umane și geografice influențează destinul potențial al individului. În partea finală a cărții, se suprapun mai multe realități, mai multe dimensiuni spațio-temporale. Nimic nu e aici lăsat la voia întîmplării, într-un flux poetic necontrolat. Înțelegem că e necesară o bulversare a perspectivelor pentru ca umanitatea să își regăsească un parcurs firesc. Poemele referitoare la războiul din Ucraina aduc emoția la cote paroxistice: „Alt fotbalist ucrainean a fost ucis în război – citesc / titlul și nu e despre meciul morții, / cu 80 de ani în urmă. E despre casă, patrie, / curaj – cuvinte care / n-ar fi trebui să apară înconjurate de flori și cruci. / E despre unii tineri care stăteau în casele lor / cu mamele lor și totul s-a șters într-o clipă“.

● Olga Ștefan, *Resursa*, Casa de editură Max Blecher, 2022.

Olga Ștefan
Resursa

Am citit *Resursa* Olgăi Ștefan ca pe un poem amplu și multifațetat despre vulnerabilitate. Fiecare secvență pare o tentativă de descoperire a cauzelor profunde ale unui declin sau ale unui fel de a fi în dezacord cu tot ceea ce este resimțit ca exterior persoanei. Avem de-a face cu o carte intensă, cu ramificații ce o eliberează dintr-o tautologie potențială. Explorarea frustrărilor ar fi putut conduce la un discurs mai puțin reliefat, chiar anodin. Există și unele prețiozități ce ar fi dăunat textului dacă n-ar fi existat acele sacadări – inserate strategic – ce conferă poemului o combustie superioară. Astfel, impresia e că persoana care scrie e conștientă de pericolul persistării în propriile clișee. Din acest motiv, poezia însăși e un efort de evitare a acestora. Un efort neresimțit ca efort, firește. Dar oare e vorba doar despre niște clișee ale scrisului? Nicidecum.

Cartea mărturisește nevoia de apartenență la altceva, la acel ceva situat în afara clișeelor relaționale. Dinamismul discursului provine și din necesitatea ieșirii din propria identitate, din parcurgerea simultană a mai multor trepte existențiale: „scriu de parcă / îmi cer scuze pentru fiecare clișeu: / în mine a secat un lac, / a murit un copac, / s-a dărîmat o casă“ sau „sentimentele sînt alimente de bază / în casa din care vom pleca, / *înghite-le cu pîine, / șnițele, salată de varză și piureu.* / condamnată sau nu la clișeu, / oricum m-aș fi simțit rău / în pielea mea... doar să fi ales altceva“. Tentativele de evadare din biografia proprie sînt soldate cu eșec, dar cineva situat mai în spate notează toate modificările care apar. Viața se schimbă odată cu acceptarea unui pact de poetizare a realității. Din această perspectivă, cele mai relevante versuri ale cărții sînt următoarele: „să te tot trezești din beție / în poemele tale...“.

Forța poeziei Olgăi Ștefan constă în dinamitarea propriului discurs, ce se vrea altceva decît reflectarea unei biografii. Poezia pare că începe abia după ce te-ai detașat de tine și ai dus la bun sfîrșit alterarea realităților personale. Dar soluția nu pare a fi totuși renunțarea la *eu*, ci poate consta în redimensionarea sa, prin aducerea în sine și a altor perspective. Din perspectiva acestei entități multiplicate, poezia îmi pare a fi o bulversare, o amînare a înțelegerii definitive a lucrurilor: „te-am descoperit, dar ca pe-un typo, prea tîrziu, și / sensul din text e deteriorat; / judecata noastră de apoi va fi / o ediție definitivă“ („Vocabularul“). Este vorba, pînă la urmă, de o altă formă de supraviețuire.

Toate cele trei poete înțeleg poezia ca pe o formă subtilă de diversiune. Ele pun în act o distragere a atenției prin tot felul de glisări și viraje succesive de la ceea ce au de spus la modul esențial. Manipularea – în cel mai bun sens cu putință – a atenției cititorilor face ca poezia să fie un fel de scenă pe care urcă și performează tot felul de personaje, pentru a distrage atenția de la un plan secund mai elocvent în final. Pentru supraviețuire e nevoie nu de frumusețe – atît de clișeizată în zilele noastre –, ci de splendoare, pentru conservarea emoțională e nevoie să înțelegi lumea ca pe un joc la care să nu participi decît observîndu-l. Pentru a ieși din nevroza eului e poate necesar să-ți proiectezi într-un alt mod propria biografie. Poezia ar fi – prin reducție metaforică – un kit de supraviețuire.

***Șerban Axinte** este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte publicată:* Scrîșnetul dinților, *Editura Cartier, 2021.*

■ ■ ■

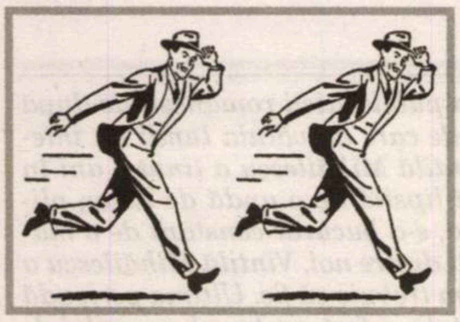

Victor MOROZOV

dilematograf

Post-traumă

● *Revoir Paris* **(Franța, 2022), de Alice Winocour.**

Pot oare imperativele unui cinema *mainstream* – rezoluții edificatoare, arcuri narative rotunde, actori în vogă – să căptușească o atrocitate reală, și tocmai de aceea aproape de neconceput? În *Revoir Paris* se dovedește că pot – dar lejeritatea cu care o fac ar trebui cel puțin să dea de gîndit. Cineasta Alice Winocour nu e prima care să se înhame la subiectul atentatelor teroriste de la Bataclan din 2015, însă voluptatea reconstituirii afișate de scenariu este măcar suspectă. Filmul ne oferă deopotrivă o secvență de suspans – în așteptarea momentului decisiv al primelor împușcături își permite chiar și un *jump scare* de modă veche – și un tratat dulceag despre vindecare. Ca atare, *Revoir Paris* se dovedește de la un capăt la celălalt tributar unor scheme convenționale de *thriller* și de *romance*. Nimic greșit aprioric în asta – numai că, grefîndu-se pe actualitatea cea mai traumatică, filmul face cam multe concesii de dragul „cinematografului“.

Transformînd o dramă reală, recentă, necicatrizată în „poveste“, Winocour deschide, vrînd-nevrînd, o discuție despre oportunism și obscenitate. Și asta în ciuda unui film care se ține departe de spectacolele grandioase pe care, nu o dată, „a șaptea artă“ le-a stors din miezul ireprezentabilului. Riscul însă e real: nici nu e nevoie de un Clint Eastwood pentru a ne aminti cît de ușor se poate monetiza acest șantaj „cu realitatea“ – cît de ușor durerea unora poate însemna, la o adică, o poartă spre faimă. *Revoir Paris* jenează totuși pe căi mai subtile. De pildă, prin felul în care aplatizează viața protagonistei sale – partenerul său e lașul de serviciu, insul care nu doar că nu înțelege amploarea traumei, dar *(hélas!)* mai și comite adulter – astfel încît momentul atentatelor să pice la fix, ca un portal spre o viață nouă, mai bună. Apoi, prin pretenția de a ne vinde această morală *à l'eau de rose* despre reziliență și speranță drept *exemplară* pentru întreaga colectivitate afectată de eveniment.

Departe de mine de a sări cu interdicția. În definitiv, totul e filmabil. Însă ceva nu se leagă în această dorință de a impune aici un star, o narațiune unică, în locul unor voci mai puțin excepționale, mai puțin eficiente. Chiar și atunci cînd *Revoir Paris* se interesează într-adevăr cu alte perspective asupra momentului, o face la nivel de lozincă, din dorința de a trece o bifă în dreptul căsuței cu „pluralitate a punctelor de vedere“, „diversitate a emoțiilor resimțite“. Dar poate cel mai supărător e atunci cînd filmul încearcă să „vadă în altă parte“, acordînd o partitură semnificativă unui *sans-papiers* de culoare (Amadou Mbow) care vinde tinichele în fața Turnului Eiffel și, în acea seară, lucra la negru în bucătăria restaurantului. Filmul execută aici o piruetă grăbită, înlănțuind trei cadre cu cartierele „populare“ din nordul Parisului în care se amestecă exotism și alteritate absolută și încercînd să livreze un gînd cu atît mai acuzator la adresa „clasei albe exploatatoare“ cu cît el servește la a ne liniști conștiința.

VIRGINIE EFIRA
BENOÎT MAGIMEL
revoir paris
A FILM BY ALICE WINOCOUR
tiff
★★★★
"A tale of humanity and compassion."
—ANDREW MURRAY, THE UPCOMING

În fond, acest pasaj subliniază mai limpede decît ar fi fost cazul că Winocour nu este de aici – și nu doar atît, dar nici nu are vreun interes să cunoască acest „aici“ dincolo de obligațiile unor sesiuni de *pitching* sau de datoria simbolică față de anumite sensibilități contemporane, care amintesc că viața nu se oprește la cartierele burgheze din centrul Parisului. Pînă la urmă, *Revoir Paris* merită analizat ca studiu de caz și prin prisma foarte concretă a titlului: căci nu e vorba doar de a revedea un oraș care persistă în ciuda infamiei – altă învățătură călduță de care filmul se achită prin cadre cu restaurante în care „viața a continuat“ –, ci și de a revedea Parisul *la cinema*, chestie simultan mai măruntă și mai ambițioasă. Privind în față străzile gentrificate ale centrului, făcîndu-și din localurile pentru cei cu dare de mînă cartier general, filmul revine în acele locuri pe care, de la atîta hiper-turistizare, cinema-ul de autor le-a abandonat și le-a lăsat în seama filmelor cu buget. Dar experiența rămîne întrucîtva sterilă, fiindcă nu poate decît să convoace aceeași imagerie lucioasă a unui oraș exclusivist, de tip carte poștală.

Bărbatul atrăgător cu aere de *bad boy* (Benoît Magimel), adolescenta fragilă și visătoare (Nastya Golubeva Carax, mic *clin d'œil* cinefil), femeia care nu își poate stăpîni furia etc.: *Revoir Paris* este populat de toate aceste figuri pe care, întîmplător, ne așteptam să le regăsim în mijlocul tragediei. De unde? Din toate filmele care, precedîndu-l pe acesta, au impus un șablon al identificării cu o serie de caractere-umbrelă apte să netezească orice asperitate, orice incongruență. În acest context, pînă și concilierea, vindecarea sau amintirea devin cuvintele de ordine ale unei noi-vechi ideologii: cea a fericirii obligatorii.

Revoir Paris este disponibil pe HBO Max.

■ ■ ■

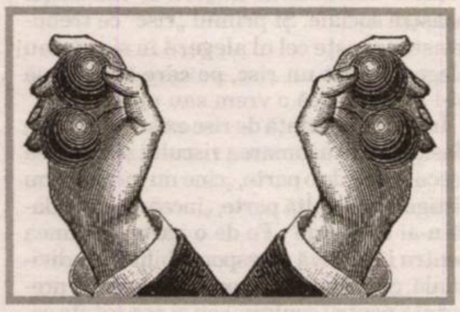

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Live în Control

● **Daníel Hjálmtýsson, *Labyrinthia*, 2022.**
● **EKKSTACY, *misery*, 2022.**

Sezonul de vară al concertelor de club se arată extrem de generos – cel puțin în București, căci la Cluj pare să fi intrat în vigoare o regulă tacită a anulării concertelor care nu asigură suficient pre-*sale* online (poate o tentativă de a dezvăța clujenii să plătească la ușă). Pe unii dintre artiștii verii i-a întîmpinat această rubrică înainte să sperăm că-i vom prinde pe aici – vezi Baxter Dury și Dry Cleaning; pe alții îi descoperim răsfoind oferta mereu intrigantă a clubului Control.

Islandezul Daníel Hjálmtýsson și-a oferit trupul găzduirii spiritului și vocii penultimului titan *grunge*, Mark Lanegan. O sugerează nu doar timbrul vocal similar pînă la suspiciunea de *deepfake* (ori reîncarnare), ci și o serie de detalii logistice precum sprijinul acordat de cei care în ultima vreme constituiseră Mark Lanegan Band – belgienii Aldo Struyf și Fred Lyenn Jacques – și de confidentul lui Lanegan, inginerul de sunet Alain Johannes. Veteranul *grunge* a petrecut în Belgia o perioadă dificilă marcată de precaritate și adicție, dar a reușit să agrege în jurul său persoane-cheie ale scenei alternative de acolo, apostoli care, cum-necum, gravitează acum în jurul vocii celei mai potrivite să-și continue proiectul artistic, acest Daníel Hjálmtýsson.

Cum în Islanda lumea e mică și toată lumea cunoaște pe toată lumea, în acompaniamentul albumului său de debut mai găsim vocea de la Solstafir și instrumentiști care au apărut pe albume recente Árstídir și Pain of Salvation – un indiciu că amatorii post-prog-rock-ului nordic vor găsi la fel de multe satisfacții aici ca și fanii celui căruia îi e închinat fățiș albumul. Recenzenții mai forțează asemănări cu Nick Cave ori Depeche Mode, dar le găsesc indirecte, prin influența respectivilor asupra ultimei părți din cariera lui Lanegan.

Altă vizită notabilă va fi cea a lui EKKSTACY, negativistul canadian puțin trecut de 20 de ani care își clădește o carieră din depresie și lamentare. Nu e tocmai un poet, nici măcar în felul căznit în care încercau exponenții rock-ului emo nouăzecist, vocabularul îi este redus, iar asta duce la versuri și titluri directe, lipsite de „vrăjeală“ (și de majuscule): *„i want to die in your arms“*, *„wish i was dead“*; pe alte albume găsim *„it only gets worse, i promise“*, iar titlul celui mai recent album e *misery*. Imaginea de trapper cu tatuaje în rusă contribuie la a transmite ideea că nu e urmă de romanțare aici, ci strict nihilism și suferință mentală modernă descrise cu primele cuvinte care vin la gura suferindului, înainte de orice filtru de raționalizare. E suferință abstract-generalizată – poate inexplicabilă, poate asociată cu deficitul de euforie luată pe credit pentru care e cunoscută pilula ce dă numele de scenă al artistului.

Mai interesant decît limbajul sărac al versurilor, care ar fi familiare unui psihoterapeut de liceu, e *sound*-ul proiectat în jurul acestui concept autosuficient, calificat de către însuși artist drept *„boring, boring and fucking even more boring“*. O producție lipsită de amplitudine, nisipoasă și difuză, peste structuri de piese care extrase din context ar promite exuberanțe adolescentine, dar aici sînt drenate de orice energie. E un stil greu de pus în relație cu clasicii, scena căreia aparține EKKSTACY e de concepție recentă – post-emo, post-2000, post-MDMA, post-deznădejde –, dar sărind prin timp are totuși ceva de a face cu Joy Division, e un Ian Curtis al epocii TikTok. Filonul nihilist a fost exploatat comercial mai cu succes în trap (vezi $uicideboy$), însă EKKSTACY își sapă nișa proprie transplantîndu-l într-un indie-rock înșelător.

***Daníel Hjálmtýsson** va concerta în cluburile Control din București (14 iunie) și Aftăr Hours din Brașov (15 iunie) și va susține un show special în Cluj în cadrul TIFF (16 iunie). Mai multe la alternative-culture.com.*

***EKKSTACY** va concerta în Control Club din București pe 29 iunie.*

***Aron Biro** este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

■ ■ ■

După 30 de ani de apariție neîntreruptă, Dilema/Dilema veche *este mai mult decît o revistă de cultură, mai mult decît o instituție culturală, mai mult decît un reper, este un veritabil tezaur cultural. Cam tot ce a însemnat prezență valoroasă în cultura română post-decembristă a trecut, într-un fel sau altul, prin paginile revistei noastre. Tradiția noastră este atît de bogată și de puternică, încît, parafrazînd o vorbă a lui Edmund Burke, avem sentimentul că revista ca atare este o întîlnire între cei ce au scris-o, cei ce-o scriu și cei ce-o vor scrie. Sîntem, cu alte cuvinte, o lume!*

În an aniversar, omagiem această tradiție și o readucem în fața ochilor cititorilor noștri. Sîntem ce sîntem în mică măsură datorită nouă, celor care facem revista astăzi, și în mare măsură datorită celor care au fondat Dilema, *conferindu-i o origine culturală atît de nobilă. Pe tot parcursul acestui an, din cînd în cînd, ne vom aminti de cei cărora* Dilema/Dilema veche *le datorează atît de mult.* ***Vintilă Mihăilescu*** *(1951-2020) a adus revistei noastre mai mulți prieteni decît oricare alt colaborator. Scrisul lui era de un echilibru neverosimil în nebunia publicisticii românești de după 1990. Într-un stil curat și limpede care dezvăluia lumii un intelectual onest, rubrica pe care Vintilă Mihăilescu a ținut-o ani în șir în revista noastră, niciodată lipsită de o undă de umor, plină de substanță și de inteligență, s-a bucurat constant de o mare simpatie publică. Pentru mulți dintre noi, Vintilă Mihăilescu a întruchipat antropologul așa cum trebuie să fie. Ultima perioadă a vieții, petrecută mult prin spitale, a fost pentru el un prilej de a continua observațiile asupra omenescului, privindu-se pe sine însuși. Au rezultat texte și corespondență (mare parte din ea purtată cu fondatorul nostru) de o valoare antropologică remarcabilă, dar încărcate de o forță emoțională extraordinară. Studenții săi l-au adorat, cititorii l-au admirat, dar el a rămas mereu egal cu sine, de fiecare dată surîzător și generos. Vintilă Mihăilescu este acela dintre marii noștri duși care rămîne deopotrivă imortalizat în Panteonul imaginar al* Dilemei, *dar și viu în inimile multora dintre noi. (**Sever Voinescu**)*

Vintilă MIHĂILESCU

Jocurile sociale ale neamului

Rudenia nu este nicăieri un fenomen biologic; ea este ceea ce o cultură înțelege să facă din relațiile sale „de sînge“, din alianțele matrimoniale și/sau înrudirile „spirituale“, în conformitate cu viziunea sa despre lume și interesele sale sociale particulare. În primul rînd, ea funcționează pretutindeni ca *sistem de rudenie,* iar sistemul nu este un dat biologic, ci o construcție socială.

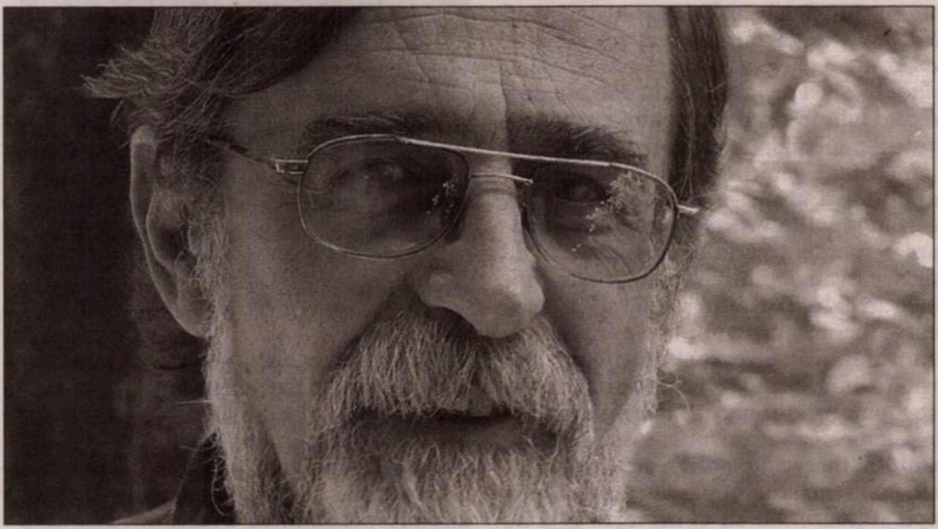

Neamul va fi astfel și el în bună măsură ideologie și nu doar simplă biologie, „arbore genealogic“. El presupune în primul rînd o memorie socială a ascendenței, niciodată dezinteresată. „Memorizarea unei spițe de neam colective este un fenomen social de creare a unui sistem juridic de înrudire care nu se poate ivi decît în anume condiții sociale“ – ne spune H.H. Stahl. „Anume, trebuie ca memorizarea spiței de neam să fie legată de un interes practic. Conștiința înrudirii nu este deci un fenomen care însoțește automat fenomenul biologic al înrudirii, ci este condiționată social.“

Care este deci „interesul practic“ al neamului?

Simplist vorbind, am putea spune că acesta este unul de apărare a drepturilor și resurselor comunității de rudenie în raport cu diferite categorii de „elemente alogene“, mai mult sau mai puțin amenințătoare pentru soarta „neamului“. Ca strategie socială, neamul se va orchestra astfel diferit, în funcție de diferitele perioade istorice sau contexte locale, pe scurt, în funcție de „interesul practic“ de moment.

Astfel, în îndelunga perioadă de destrămare a obștei devălmașe, pe măsură ce apar interese antagonice rezultate din lupta între „autohtoni“ și „străinii acaparatori“ sau între autohtonii bogați și cei săraci, satul va fi divizat după criteriul „cetelor de neam“, destinate să organizeze apărarea împotriva rivalilor. „În momentul cînd satul acceptă recunoașterea unui anume număr de cete cu drepturi egale“ – ne spune același H.H. Stahl – „se cheamă că un nou sistem de calculare a drepturilor devălmașe a luat naștere: satul, de aici înainte, va umbla pe numărul de «bătrîni», cîte au fost și cetele recunoscute de către sat. Avînd părți egale, acești moși sînt considerați frați, și astfel legenda eroului eponim poate lua chip ca ceva de la sine înțeles.“ Altfel spus, strămoșii se nasc în prezent, ca legitimare, ca sistem de drept cutumiar menit să apere prin prestigiul aproape sacru al vechimii o tranzacție a „interesului practic“ a unor grupuri de „descendenți“. Cît de „genealogice“ erau aceste spițe de neam, ne-o sugerează și următoarele stări de fapt: astfel, în 1806, satul Dragoslavele „umblă pe 22 moși și jumătate“, un anumit grup de familii fiind considerat prea mic pentru a lua parte la fel de mare ca ceilalți; sau, mai aproape de noi, în zona Cîmpulungului, „interesul practic“ al unei reîmpărțiri a făcut să se treacă de la 12 neamuri recunoscute social la 13.

Neamul joacă astfel, în această perioadă, un rol dublu, complementar: 1) cel de armă economică, fiind un argument de drept cutumiar în procedurile de partaj și de moștenire a pămînturilor; 2) acela de armă ideologică, de păstrare a coeziunii și avantajelor neamurilor „autohtonilor“ confruntate cu diferite categorii de „străini“.

La altă scară, *Neamul românesc* se naște și el urmînd, în mare, aceeași logică: „interesul practic“ de apărare a resurselor și drepturilor unei comunități mari de „autohtoni“ în confruntarea lor cu diferite categorii de „străini“ a generat „memorizarea unei spițe de neam colective“, descendente din „Moșul Traian“. Și astfel toți românii au devenit frați...

Neamurile ți le dă Dumnezeu, prietenii ți-i alegi singur – se spune. Cîtă vreme cît ce era dat de la Dumnezeu era un bun argument pentru păstrarea „rînduielii din bătrîni“, oricît de supusă ar fi fost aceasta vicisitudinilor „interesului practic“, neamul și-a păstrat osatura sa istorică, legitimarea prin vechime, prin „cum a fost dat de la Dumnezeu“. Comunismul laicizează și neamul, fără a-l face însă să dispară. Acesta devine acum mai lax, mai „descurcăreț“, mutînd centrul de greutate de pe descendență pe alianță. Nașii, personaje ale rudeniei spirituale mai puțin „date“ și deci mai ușor de „ales“, capătă un rol tot mai mare în strategiile de neam. Neamul se desfășoară acum mai mult pe o orizontală a relațiilor prezente (care pot constitui un „interes practic“ pentru membrii neamului) decît pe o verticală a descendenței (care nu mai legitimează nimic, deci devine neinteresantă)*. Aproape că s-ar putea spune că „sînt neam cu cine mă ajut“ și, complementar, „cei cu care mă ajut îmi sînt ca neamuri“. *Păi, unchiul cutare nu mai face parte din neam* – ne explica nu de mult un țăran –, *că a plecat la oraș și nu mai dă pe aici.* Neamul devine tot mai mult o selecție pragmatică de rudenie, menită în continuare să apere resursele și drepturile „noastre“ în confruntarea cu „ei“, ce funcționează ca o rețea de clientelism. O rețea premodernă însă, care leagă între ele elemente de rudenie, fie ele și „revăzute și adăugite“, și nu indivizi, în sensul modern al cuvîntului.

Cu aceste neo-neamuri a început și tranziția noastră spre modernitatea economiei de piață. Și cum modernitatea înseamnă, în acest plan, emanciparea individului prin desprinderea de structurile și exigențele rudeniei, țelurile tranziției intră în conflict structural (și) cu această realitate socială masivă. Dar probabil că tocmai aceasta înseamnă tranziție...

---

* Strategia eroului eponim, adică a legitimării prin vechime, va fi păstrată doar la nivelul politicii naționale, cu revizuirile de rigoare: „moșul Traian“ va fi înlocuit de „moșul Burebista“ etc.

(apărut în Dilema, *anul V, nr. 240, 29 aug. – 4 sept. 1997)*

Asumarea riscului a devenit o coordonată majoră a existenței noastre sociale.

Drama opțiunii

Îmi povestea un coleg, zilele trecute: „Copiii ăștia (se referea la studenții săi) nu au curajul opțiunii, le e frică pur și simplu să aleagă și să își asume riscul propriei alegeri. Ieri am avut examen. Unei fete, care nu a știut mai nimic, i-am spus: «Acum nu pot să-ți dau decît un cinci, mai mult de milă. Dar, în mod cert, la toamnă ai putea să obții o notă mai mare. Alege». A stat puțin pe gînduri, încurcată, după care a izbucnit pur și simplu în plîns, spunîndu-mi: «Alegeți dumneavoastră». Ar fi fost la fel de supărată pe mine dacă o treceam cu cinci sau dacă o picam. Dar ceea ce a adus-o în stare de exasperare a fost că ea și nu eu trebuia să decidă între aceste două posibilități“. Avea dreptate colegul meu, doar că problema nu este a „copiilor ăstora“, ci a noastră, a tuturor. Spațiul social al alegerilor este, în mare măsură, o realitate nouă, pe care nu prea știm încă să o gestionăm. Înainte, alții alegeau pentru noi. Ne rămînea doar opțiunea de a-i „păcăli“. Dacă reușeam, era meritul nostru; dacă nu, era vina lor. Oricum, psihologic și moral, nu aveam prea mult de riscat.

În prezent, asumarea riscului a devenit o coordonată majoră a existenței noastre sociale. Și primul „risc“ ce trebuie asumat este cel al alegerii în sine (a nu alege este tot un risc, pe care trebuie să ni-l asumăm, că o vrem sau nu!).

În atitudinea față de risc există o opoziție clasică, între asumarea riscului și evitarea eșecului. Pe de o parte, „cine nu încearcă nu cîștigă“; pe de altă parte, „încearcă doar dacă n-ai ce pierde“. Pe de o parte, opțiunea pentru inițiativă și responsabilitate individuală, cu riscurile lor; pe de altă parte, preferința pentru conformism și securitate socială, cu avantajele lor. Societățile moderne (și cu atît mai mult varianta lor de piață) tind să privilegieze prima variantă; cele tradiționale, pe a doua.

O modestă cercetare, realizată împreună cu colega Ionica Berevoiescu pe un eșantion al populației bucureștene, ne-a sugerat o situație „originală“ a tranziției noastre: se poate trăi (deocamdată) aproximativ la fel de mulțumit și împăcat cu sine („satisfacție de viață“ pozitivă, în termeni mai tehnici) și cu o opțiune, și cu cealaltă. Nemulțumirea, insatisfacția, angoasa se adună mai ales la cei care nu au tranșat între cele două atitudini, care le amestecă, care „nu știu ce vor“, care aleg riscul cu condiția să fie asigurați; pe scurt, care încearcă, naivi, să îmbine avantajele ambelor tabere. Or, așa ceva „nu ține“!

Așadar, doamnelor și domnilor, *faites vos jeux, rien ne va plus...*

(apărut în Dilema, *anul V, nr. 233, 11-17 iulie 1997)*

Stela GIURGEANU

Stihiile Inteligenței Artificiale

De la lansarea sa în noiembrie 2022, ChatGPT nu doar că a cunoscut o carieră fulminantă, dar a provocat temeri pe măsură – instituții școlare de prestigiu, precum Science Po din Franța, au interzis folosirea sa, de teama plagiatului și, recent, folosirea sa a fost complet interzisă în Italia – motivele invocate de către autoritățile italiene legîndu-se de nerespectarea legislației privind datele cu caracter personal. Potrivit Autorității Naționale Italiene pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal, ChatGPT nu are un sistem de verificare a vîrstei utilizatorilor minori, drept care s-a impus decizia „cu efect imediat“ pentru „limitarea prelucrării datelor utilizatorilor italieni față de OpenAI“.

Va înlocui ChatGPT munca umană?

După teama de plagiat, a urmat puternic temerea că sute de mii de locuri de muncă vor fi înlocuite de ChatGPT, tehnologia demonstrîndu-și în forță capacitățile: a promovat examene grele de drept, a scris discursuri pentru politicieni, articole de presă sau chiar cărți. Pe platforma Amazon Kindle Direct Publishing au apărut chiar cărți în care ChatGPT este co-autor.

Faptul că acesta ar putea înlocui multe meserii de creație a fost insuflată chiar de către Sam Altman, directorul OpenAI și unul dintre oamenii care au dezvoltat ChatGPT, care a declarat într-un interviu că, fără îndoială, „anumite locuri de muncă vor avea de suferit“.

Într-un articol din *WELT*, ChatGPT este asemănat cu un „Amurg al zeilor“: dezvoltarea Inteligenței Artificiale va pune în pericol 300 de milioane de locuri de muncă în întreaga lume. „Automatizarea amenință și mijloacele de trai care înainte erau considerate sigure: avocați, jurnaliști, oameni de știință, profesori, oameni creativi de tot felul. Care chiar trebuie să se teamă că își vor pierde locul de muncă.“

Potrivit unui studiu al OpenAI, derulat împreună cu OpenResearch și Universitatea din Pennsylvania, 80% din lucrătorii din SUA vor fi afectați de aceste modele lingvistice. Potrivit unui alt studiu, al băncii Goldman Sachs, 300 de milioane de locuri de muncă cu normă întreagă din întreaga lume sînt expuse riscului, din cauza ChatGPT. „În principal, sînt afectate sectoarele administrative și juridice, unde aproape jumătate din toate locurile de muncă ar putea fi înlocuite de ChatGPT“ – conchide studiul.

Cît despre modelul succesor, GPT-4, acesta are o capacitate de șase ori mai mare decît predecesorul său, putînd procesa și imagini – precum celebrele fotografii false ale papei într-o jachetă albă de puf sau arestarea imaginară a lui Trump care au circulat pe Internet. Chiar dacă scenele nu au existat niciodată, chiar dacă azi se discută despre ele, cu umor, și toată lumea știe că e vorba despre niște falsuri, aceste imagini există și nu pot fi șterse din memoria Internetului – memorie care este accesată de Inteligența Artificială. Iar asta nu este tot, căci în discuții se află deja GPT-5, al cărui antrenament ar trebui să fie finalizat în luna decembrie a acestui an. În cercurile IT, se zvonește că noul model de limbaj va atinge „inteligență artificială generală“, adică ar putea fi la fel de inteligent precum o ființă umană, ceea ce, susțin jurnaliștii germani, „ar depăși chiar și cele mai nebunești predicții făcute de futurologul Ray Kurzweil în cărțile sale“.

O pauză de șase luni

În contextul îngrijorărilor globale, un număr impresionant de personalități, printre care Elon Musk, istoricul universal Yuval Noah Harari și fondatorul Apple Steve Wozniak, au emis o scrisoare deschisă în care solicită o pauză de șase luni în dezvoltarea sistemelor de Inteligență Artificială care sînt mai puternice decît GPT. Semnatarii își exprimă îngrijorarea că aceste modele de Inteligență Artificială nu vor mai putea fi înțelese sau controlate nici măcar de creatorii lor, iar sistemele de Inteligență Artificială ar prezenta „riscuri profunde pentru societate și umanitate“. „Ar trebui să permitem mașinilor să ne inunde canalele de informare cu propagandă și neadevăruri? Ar trebui să automatizăm toate job-urile, inclusiv cele îndeplinite?“, se întreabă semnatarii.

Are sens această pauză? Potrivit lui Benedikt Fuest *(WELT)*, jurnalist specializat în domeniul dezvoltării Inteligenței Artificiale, „dacă OpenAI ar fi singura companie de Inteligență Artificială din lume, această cerință ar putea fi chiar de înțeles. Însă duhul a ieșit din sticlă și nu are cum să mai fie băgat la loc. Cercetători din întreaga lume vor să recupereze. China ar saluta acest moratoriu ca pe oportunitate, la fel ca actorii din Rusia, care folosesc de mult algoritmi pentru dezinformare. În loc să se oprească, Occidentul ar trebui să-și înțeleagă tehnologiile. E practic imposibil să te oprești – dar absolut necesar să continuăm să ne dezvoltăm prudent“.

Robotica, surclasată de Inteligența Artificială

Dacă pînă acum dezvoltarea roboticii ridica semne de îngrijorare asupra unor locuri de muncă, precum instalatorii sau cei care lucrează în servicii cu clienții, azi dezvoltarea fulminantă a Inteligenței Artificiale provoacă temeri mult mai întemeiate. Pe cînd șeful McDonald's, Chris Kempczinski, a declarat anul trecut că roboții „nu sînt practici“ pentru majoritatea restaurantelor, iar în Japonia hotelurile au renunțat în mare parte la roboți, pentru că nu îndeplineau sarcinile în mod corect și erau și agasanți pentru oaspeți, Inteligența Artificială amenință profesiile intelectuale, precum traducătorii, jurnaliștii, scriitorii.

Este Inteligența Artificială inteligentă?

Dar este Inteligența Artificială cu adevărat inteligentă? Caracterizat mai ales ca o formă de „Inteligență Artificială“, ChatGPT este, de fapt, un model lingvistic, un soi de fermă de calculatoare, hrănite și instruite pe cantități enorme de date colectate de pe Internet, care ordonează informațiile cu care este hrănit, pe bază de statistici, astfel încît să dea răspunsul optim.

Potrivit lui Jean-Noël Barrot, ministrul Digitalizării din Franța, ChatGPT nu trebuie demonizat, ci mai degrabă folosit „cu cap“, pentru a avea beneficii de pe urma sa, nu o societate distopică. Ministrul a declarat chiar că își dorește ca școlile să folosească acest instrument de conversație, demonstrînd elevilor „ce poate și ce nu poate face“. Barrot a asemănat robotul ChatGPT mai degrabă cu un „papagal“ decît cu o entitate capabilă să gîndească de una singură, căci nu face decît să repete informațiile la care este expus.

O idee susținută și de cunoscutul lingvist Noam Chomsky, într-un articol din *New York Times*, care a demonstrat că statutul de Inteligență Artificială care i se atribuie ChatGPT este unul exagerat, amintind că această tehnologie nu gîndește, nu e capabilă decît să reproducă, pe bază de statistici, idei preluate de-a gata.

„Jorge Luis Borges a scris odată că a trăi într-o perioadă de mare pericol și promisiune înseamnă a experimenta atît tragedia, cît și comedia, cu «iminența unei revelații», în înțelegerea noastră și a lumii. Astăzi, progresele noastre presupus revoluționare în Inteligența Artificială sînt într-adevăr motiv atît de îngrijorare, cît și de optimism. Optimism pentru că inteligența este mijlocul prin care rezolvăm problemele. Îngrijorare pentru că ne temem că cea mai populară și la modă tehnologie a Inteligenței Artificiale ne va degrada știința și etica prin încorporarea în tehnologia noastră a unei concepții fundamental defectuoase despre limbaj și cunoaștere. (...) Oricît de utile ar fi aceste programe în anumite domenii înguste (...), știm din știința lingvistică și din filosofia cunoașterii că ele diferă profund de modul în care oamenii raționează și folosesc limbajul. Aceste diferențe pun limitări semnificative asupra a ceea ce pot face aceste programe, codificîndu-le cu defecte ineradicabile. (...) Mintea umană nu este, la fel ca ChatGPT și semenii lui, un motor statistic greoi pentru potrivirea tiparelor, care se satură cu sute de terabyți de date și extrapolează cel mai probabil răspuns conversațional sau cel mai probabil răspuns la o întrebare științifică. Dimpotrivă, mintea umană este un sistem surprinzător de eficient și chiar elegant, care funcționează cu cantități mici de informații; nu caută să deducă corelații brute între punctele de date, ci să creeze explicații.“

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume.................................. Prenume..................................
Str. .... Nr. ...., Bl. ......, Sc. ......, Et. ...., Ap. ....
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....
Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.
Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Teodor BACONSCHI

Să ne rugăm și pentru urbanitatea credinței!

Volumul meu *Ispita binelui* – apărut inițial la Editura Anastasia (1997) – purta subtitlul „eseuri despre urbanitatea credinței“. Am pledat mereu pentru această trăsătură a conduitei creștine care, deși așteaptă *Parusia* și contemplă deplina instaurare a Împărăției divine, nu neglijează politețea interumană, curtoazia adresării și acea combinație de pudoare și franchețe specifică omului educat. Noul Testament, dar mai cu seamă epistolele pauline, abundă în metafore urbane și oferă numeroase referiri la dimensiunea *civică* a urmării lui Hristos, prezentat drept Domn al unui Cer asemănat cu o cetate *(polis)* a cărei Constituție *(politeia)* este chiar Evanghelia. În inegalabilul său *Lexique Théologique du Nouveau Testament* (Cerf/Éditions Universitaires de Fribourg, 1991), Ceslas Spicq O.P. ne amintește că societatea creștină a timpurilor patristice era concepută ca adunare de cetățeni capabili să trăiască în spiritul Cetății Lui Dumnezeu. Ei deveneau însă, chiar din această viață, și concetățeni *(sympolitai)* cu sfinții reuniți în jurul tronului divin, precum curtenii Suveranului absolut.

Ierusalimul ceresc reprezintă cetatea Dumnezeului Celui Viu *(Evre*i 12,22). Arhetipul urban al orașului sfînt îi determină pe autorii sacri să numească „oraș“ chiar și satele din Palestina biblică: acesta a fost în primul rînd cazul localității natale a Mîntuitorului, Nazareth. Nu e de căutat aici o formală influență elenistică. Avem de-a face mai curînd cu dovada faptului că sacralizarea Templului a conferit întregului iudaism un tropism urban, preluat de creștinismul *in statu nascendi*. „Păgînismul“ surclasat de revelația creștină nu era decît spațiul rudimentar, superstițios și idolatru al lumii rurale (situată la antipodul rafinamentului citadin, unde orice concluzie poate fi dezbătută filosofic și/sau proclamată solemn, într-o adunare eclezială).

Întreaga istorie a Bisericii creștine este centrată asupra ideii de cetate, care reflectă optim armonia celestă, dansul ordonat al astrelor, ierarhiile angelice, stabilitatea legilor universale, unde se regăsesc, precum fața și reversul medaliei, drepturile și responsabilitățile fiecărui cetățean. Urbanitatea credinței este subînțeleasă drept condiție a corectei sale exprimări în lumea de aici. Am ținut să amintesc acestea pentru a contextualiza nevoia de regăsire a politeții în relația fiecăruia cu ceilalți și cu atît mai mult la nivelul comunității ecleziale, care – în acest „tîrziu al istoriei“ – se intersectează cu societatea civilă a democrației.

Pentru că, iată, ne-am cam *păgînizat* taman atunci cînd ne afirmăm mai focos fidelitatea față de Hristos și încă sub pavăza mereu zăngănită a unei impecabile *drepte credințe*. În loc de seninătate, surîs curtenitor, prudență și magnanimitate, vedem de jur împrejur – și cu nemiluita pe *social media* – „creștini“ (declarați, dar nu asumați) care urlă, înjură, practică exoftalmia isterică, grohăitul și furia complet dizgrațioasă, căci total scăpată de sub controlul rațiunii și din autocenzura impusă de bunul-simț.

O asemenea paradă de incultură botoasă, indispoziție acră și apucături mîrlănești ne aduce mai puțin aminte de Constantinopolul primului mileniu (referința noastră simbolică de căpătîi) și evocă mai degrabă lumea rurală a secolelor V-VI d.Hr., obstinată cum va fi fost în perpetuarea agonică a unui politeism decadent. Se vede deja, mai presus (din păcate) de orice dubiu, că am cam exagerat cu duhul rustic și cu „monahismul forestier“ (cum îl numea Părintele Andrei Scrima). Un veac de România Mare a însemnat atît arderea etapelor modernității, cît și persistența circulară într-un ruralism cînd legionar, cînd național-comunist, cînd populist, în cheia narodnicismului rusesc. Am ajuns astfel să reducem Ortodoxia la un soi de țîfnă crispată, pasiv-agresivă, adică la un ethos din care lipsesc deopotrivă minima politețe, eleganța retorică, răbdarea de a asculta și partea cealaltă, ba chiar dialogul elementar. Din pricina acestui climat văduvit de orice civilitate, atît europenitatea noastră pompos clamată (bunăoară atunci cînd nu sîntem primiți în Schengen, cît și capacitatea noastră de a crea o psihologie socială decentă intră în colaps. Va fi oare (măcar) următoarea generație capabilă să revină la urbanitatea intrinsecă a credinței care celebrează laolaltă Adevărul, Frumosul și Binele?

Anca MANOLESCU

O sărbătoare care nu trece

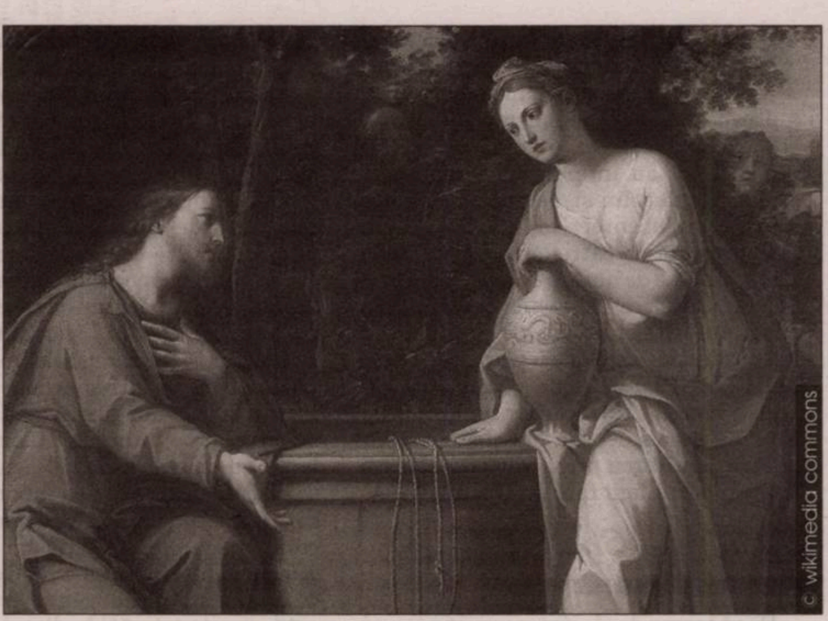
© wikimedia commons

Paștele înseamnă „trecere“: de la o condiție la alta, de la finitudine închisă în ea însăși la posibilitatea ființei de a respira în orizontul fără limite al Învierii. Paștele înseamnă „trecere“, dar e o sărbătoare care nu trece. Ea îl cuprinde pe credincios în aventura trecerii. Îl pregătește pentru trecerea verticală, îl conduce de-a lungul înțelesurilor ei. Între Paște și Pogorîrea Sfîntului Duh, Biserica așază Duminicile, cu pericopele lor evanghelice, ca pe niște nuclee radiante, unde evenimentul Învierii își desfășoară sensurile, le propune spre reflecție, spre pătrundere, spre interiorizare. În spațiul credinței, strădania de *a înțelege* nu e deloc un aspect marginal. Nu e ceva neglijabil. Christos însuși o spune în puncte tari ale învățăturii lui. În parabola semănătorului: „Sămînța semănată în pămînt bun este cel ce aude cuvîntul și-l înțelege“ (Matei, 13, 23). „Nu pricepeți pilda aceasta? Dar cum veți înțelege toate pildele?“ (Marcu, 4, 13). Celor potrivnici le spune: „De ce nu înțelegeți vorba Mea?“ (Ioan, 8, 43). La spălarea picioarelor, către ucenici: „Înțelegeți ce v-am făcut Eu?“ (Ioan 13, 12).

În spațiul credinței, strădania de a înțelege *nu e deloc un aspect marginal.*

Reflecția interogativă, căutătoare, sensibilă la paradoxurile cuvintelor evanghelice, mobilizată de uimirea pe care ele o trezesc: iată o strădanie care face parte din pregătirea ființei pentru trecere. E deja intrare în condiția trecerii. În volumul *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Andrei Pleșu pornește tocmai de la o asemenea uimire, de la ceea ce pare un „scandal teologic“ pentru a prinde intenția parabolelor, pentru a pătrunde în bogăția lor tematică, pentru a discerne stilul cuvîntului christic. Într-un articol reluat de curînd în revistă („Somnolență, tristețe, frică“), el pune iarăși accentul pe înțelegerea care te angajează, te transformă, care devine, *chiar aici și încă de aici*, atitudinea unei vieți înnoite. E „încăpățînarea benefică de a «învia» clipă de clipă“: a te smulge din moțăiala stereotipiilor, a gusta din bucuria Cuvîntului în ciuda urîțeniei vremurilor, a tinde spre pacea Lui de un calm suveran, de o solară îndrăzneală.

O duminică dintre Paști și Cincizecime e dedicată Samarinencii. La fîntîna lui Iacob, Christos o întîlnește pe „străină“ (Ioan, 4, 3-42). Și i se adresează cum, poate, nu s-a adresat nimănui în Evanghelii: ca unui intim de la care poți pretinde ceva vital. „Femeia samarineancă I-a zis: Cum Tu, care ești iudeu, ceri să bei de la mine, care sînt femeie samarineancă? Pentru că iudeii nu au amestec cu samarinenii“. Aflat pe drumul Galileei, Iisus ieșise din Iudeea, din teritoriul și cultura cărora le adresează de obicei mesajul Împărăției. „Și trebuia să treacă prin Samaria.“

Locul de cult al ținutului, muntele Garizim – un nume care are conotația de *ombilic* al cosmosului –, constituie, pentru samarineni, *axa* simbolică a lumii; dar le dă și conștiința unei separări, a unei înstrăinări, a unei marginalități în raport cu tradiția de afirmată legitimitate a Ierusalimului. Samaria – cu centrul ei, marcat pe verticala adîncurilor de puțul patriarhului și pe verticala înălțimilor de muntele cosmic –, Samaria întreagă este un ținut care desemnează condiția „străinului“. Astfel fiind, e un peisaj simbolic tocmai potrivit pentru a arăta că prezența și mesajul lui Christos nu admit granițe, închideri, excluziune, favoritisme. Că au doar exigența înțelegerii. O înțelegere care se află mereu în mers, atentă la sugestiile Celui care îi relansează drumul.

Într-un mod cu totul aparte, Iisus se adresează aici unei singure persoane. Iar ea este, în multe chipuri socio-religioase, secundară, neînsemnată, periferică. E o femeie străină. Or, tocmai ei Christos îi conduce abrupt, insistent, înțelegerea către universalitatea prezenței și a mesajului său. „Vine ceasul și acum este, când adevărații închinători se vor închina Tatălui în duh și în adevăr“ (Ioan 4, 23). Centrele venerației prea instalate, mărginirile etnice, concurența confesională, fala exclusivistă, toate acestea nu au de-a face cu întîlnirea izbutită între divin și uman. Nu o pot condiționa, nu o pot mărgini, nu o pot revendica.

O paranteză: cînd ierarhul de la Constanța afirmă că Lumina Învierii nu se ivește decît pentru ortodocși, pretenția e amuțitoare. Sau ridicolă. Nu e nevoie de cine știe ce istețime ca să vezi în ce penibilă contradicție se află ea cu Christos, cu prezența și cuvintele Lui. Pe de o parte, Lumina lumii e arestată în limite confesionale, e trofeul unui grup care și-a arogat monopolul dreptei credințe. O posibilă celebrare a Paștelui la aceeași dată cu celelalte ramuri creștine, asta îi stîrnește ierarhului împotriviri brutale. Păi, dacă toți ar sărbători deodată, nu s-ar mai deosebi cui „aparține“ Lumina, cine posedă „superioritatea“ în creștinătate. Pe de altă parte, ortodocșii ucraineni sînt lăsați de ierarh în plata atacului barbar al lui Putin, care e declarat creștin valoros fiindcă ridică biserici. Probabil că Lumina nu e garantată decît pentru creștinii agresivi, amețiți de aburii superiorității, adepți ai lui Teodosie, ai lui Putin și Kiril... Efortul lui Dumnezeu de a ne deschide spre înălțimea Sa universală cum lucrează oare în gîndirea și în discursul acestui ierarh „dreptcredincios“ și ale altor colegi de „superioritate“? Închid paranteza.

În economia Evangheliilor, episodul Samarinencii e unul dintre cele care indică modul de radiație înspre lume a Împărăției: ea a venit și vine. „Vine ceasul și acum este“ (Ioan, 4, 23). Împărăția se manifestă – ni se spune aici – incoativ. În sine, ea este, evident, un *dincolo* absolut. Însă începutul experienței ei se oferă încă *de aici și de acum*, ca un dat care – infinit, de necircumscris și transcendent în sine – se insinuează totuși în textura sufletelor și a lumii. Inepuizabila dinamică a condiției ultime se declanșează și ne preia din imediatul condiției noastre actuale. Se adresează încă de aici înțelegerii noastre. Cum?

În centrul Samariei, la fîntîna lui Iacob, Iisus face prezentă *circulația* între datul vizibil și realitatea misterioasă spre care el trimite. Între apa fîntînii și apa vie a Duhului, între locul de cult și starea spirituală a Împărăției, între clipa de față a întîlnirii și clipa eschaton-ului se stabilește aici o fertilă tensiune. Și chiar mai mult. „Apa pe care i-o voi da Eu“, spune Christos, „se va face“ în cel ce bea „izvor de apă curgătoare spre viață veșnică“ (Ioan, 4, 14).

Pe de o parte, Christos își afirmă universalitatea, afirmă că radiația Lui nu are margini, nu poate fi închisă în contime terestre (geografice, etnice, confesionale). Pe de altă parte, El se concentrează pe o unică direcție: adîncul cel mai adînc al persoanei umane. Acolo, în centrul ei profund, e adevăratul punct de întîlnire, de transformare, de uniune. Episodul samarinencii trimite spre o intimitate mai strînsă decît singurătatea dialogului de la fîntînă. Invocînd „apa vie“ a Duhului, invocînd contemplarea divinului „în duh și adevăr“, nu ne anunță oare Christos reciproca descoperire dinlăuntru a partenerului divin și a celui uman?

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

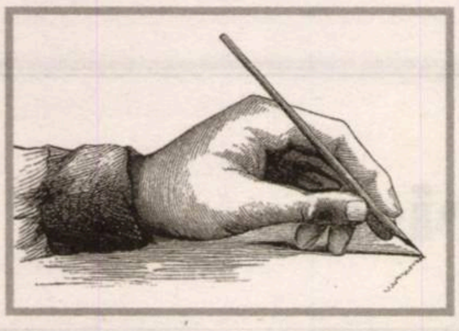

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Ordinea închisorilor

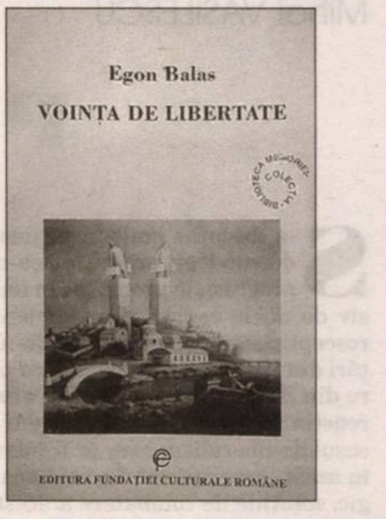
Egon Balas
VOINȚA DE LIBERTATE
COLECȚIA BIBLIOTECA MEMORIEI
EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Curios lucru cum intelectualii comuniști din perioada interbelică nu au avut o viață ușoară după război. Mă gîndesc în special la cei din România, dar fenomenul este specific întregii Europe de Est. După o perioadă de cîțiva ani, destul de scurtă, cînd orice „cadru“ – mai ales dacă era și educat – era de mare folos partidului care tocmai acaparase puterea, dar nu prea știa ce e de făcut cu ea, intelectualii încep să fie marginalizați, trimiși în pușcării, unii și executați. Decăderea ar avea o explicație. Edificarea societății socialiste este formidabilă în teorie, dar e greu de pus în practică. Iar dacă în proces intervin intelectualii, cu pauzele lor de reflecție caracteristice, acțiunea pare să devină mai dificilă tocmai din cauza lor, trecîndu-se peste faptul că, în sine, ea e mai degrabă utopică. Astfel că nu e greu de remarcat că intelectualii devin ținte legitime ale Puterii în perioada timpurie a comunismului, indiferent de orientarea lor politică. Se știe bine ce au pățit intelectualii de dreapta, sau pur și simplu antisovietici, dar la fel de clar e că și cei de stînga au avut de multe ori în final o soartă similară, ajungînd repede a fi etichetați „deviaționiști“ și „dușmani ai poporului“.

În România, cazul Pătrășcanu este emblematic pentru intelectualul comunist căzut în dizgrație. Deja din octombrie 1945, el începe să își piardă din influență, după ce funcționase o vreme ca interfața mai frecventabilă a comuniștilor în relația cu regele și cu partidele serioase. Nu mai insist asupra deteriorării treptate a poziției sale, care a culminat cu executarea după un proces secret; fapt este că moartea sa din 1954 marchează un moment de vîrf al epurării interne a „păturii“ intelectuale.

Căci cazul Lucrețiu Pătrășcanu nu e nici pe departe singurul. Știu, este destul de răspîndită opinia că partidul era format în principal din oameni care nu țineseră niciodată o carte în mînă. Dar această imagine provine mai degrabă din faptul că liderii – și aici cuplul Ceaușescu a excelat – au fost modești din punct de vedere intelectual. Dar, în fapt, în mișcarea comunistă au intrat, procentual vorbind, mulți elevi, studenți și muncitori – muncitorul fiind oricum un tip de lucrător cu un anumit grad de pricepere și cunoștințe. Și voi da cîteva exemple dintre cei ce și-au povestit experiența în interviuri sau în lucrări de memorialistică de sine stătătoare.

Unul dintre ei este matematicianul Egon Balas, care a făcut o carieră remarcabilă în Statele Unite, de cercetător al teoriilor economice. În tinerețe, el a trăit în Cluj-Napoca atît în perioada românească, cît și în cea a administrației maghiare. Pentru activitatea sa comunistă, a fost arestat de poliția secretă ungară din timpul războiului. După război, a avut o perioadă de ascensiune, ajungînd la legația română de la Londra și în conducerea Ministerului Economiei. Dar în scurt timp a devenit suspect din cauza legăturilor cu „grupul“ Vasile Luca, ministrul Finanțelor. Este reținut din nou, de această dată de comuniști, și petrece cîțiva ani fără proces în arestul închisorii bucureștene de la Malmaison. După eliberare, încearcă o vreme să-și facă o carieră de economist, dar în cele din urmă emigrează. Periplul său prin regimurile și temnițele fasciste și comuniste este povestit în cartea de memorii *Voința de libertate*.

Un balans asemănător – deși nu la fel de dur – de la apreciere la dizgrație a trăit și Imre Tóth, filosof și strălucit istoric al matematicii. Ca și Balas, a fost arestat și torturat de poliția secretă maghiară și închis la închisoarea din Cluj-Napoca. De aici a fost cît pe-aci să fie deportat la Auschwitz, dar a scăpat în ultima clipă. Momentul său de cotitură a fost revoluția maghiară din 1956 și excluderea din partid petrecută doi ani mai tîrziu, cînd cariera universitară i-a intrat pe o pantă descendentă. A emigrat în Germania la începutul anilor ’70. Și-a povestit amintirile într-un dialog consistent cu Péter Várdy, dialog apărut și în românește în 2014 sub titlul *În viață sînt lucruri care nu se fac. Și care totuși se fac…*

Cum spuneam, prigonirea intelectualilor comuniști vînați de propriul partid nu este apanaj românesc. Un caz cunoscut este al lui Rudolf Margolius, care a devenit comunist în urma experiențelor dramatice trăite în lagărele naziste. Ajuns după război, ca și Egon Balas, în conducerea Ministerului Economiei dintr-o țară comunistă – Cehoslovacia, în cazul lui –, Margolius este implicat în 1952 în procesul Slánský, judecat, condamnat și executat pentru acte imaginare de spionaj și trădare. Nu a apucat să-și scrie memoriile, dar o compensație în acest sens o poate constitui cartea intitulată *Sub o stea crudă*, autobiografia soției sale.

În cele mai multe situații, acești intelectuali au făcut mai întîi o închisoare fascistă și apoi una comunistă. Dar există și excepții, rare, e adevărat. Una dintre ele o constituie cazul Margaretei Buber-Neumann, care a ajuns mai întîi, în timpul Marii Terori staliniste, într-un lagăr sovietic. A urmat pactul Ribbentrop-Molotov, iar cele două state semnatare au făcut schimb de indezirabili, ocazie cu care și Margarete Buber-Neumann ajunge să facă turul lagărelor naziste. Povestea-i se regăsește în celebrele sale memorii *Sub doi dictatori*.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cartea sa cea mai recentă:* Minunata lume a lui Hume. Catrene filosofice, *în curs de apariție la Editura Eikon.*

PUBLICITATE

CONFERINȚELE
DILEMA VECHE
LA ORADEA

JOI 11 MAI, 18.00
· COSMIN POPA
· BOGDAN TĂTARU-CAZABAN
VINERI 12 MAI, 18.00
· MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU
· VALERIU STOICA
SÂMBĂTĂ 13 MAI, 18.00
· SEVER VOINESCU
· OVIDIU PINTILIE (RECITAL DE CHITARĂ)

CE-AU FOST ȘI CE-AU AJUNS
DESPRE MĂRIRE ȘI DECĂDERE ÎN ISTORIE

organizat de: GMMC DILEMA VECHE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI ORADEA VISIT ORADEA
partener: ORADEA

Mihai VASILESCU

Progresism și euroscepticism

S-a discutat mult în ultima vreme despre legătura între așa-numitul progresism promovat în mod agresiv de unele cercuri din Occident și euroscepticismul crescînd în rîndul unor țări din Uniunea Europeană, cu precădere din Est, dar nu numai. S-a afirmat că reacția de respingere ar proveni din excesul de liberalism care ar fi întruchipat în acest „progresism“. În mod aparent logic, soluțiile de combatere a acestui presupus „exces de liberalism“ s-au definit ca forme de iliberalism, cele mai cunoscute fiind orbánismul și putinismul. De fapt, se poate arăta că invocarea iliberalismului ca soluție nu se susține cîtuși de puțin din punct de vedere logic.

Dar să remarcăm mai întîi că apropierea dintre orbánism și putinism din acest punct de vedere are motive mai profunde. Ambii lideri conduc state post-imperiale care au pierdut o bună parte din populație și teritoriu, fiind înclinați pe de o parte spre revizionism și pe de altă parte spre a-și asuma protecția etnicilor din națiunea imperială care au rămas în afara granițelor. Regatul Ungariei a pierdut prin Tratatul de la Trianon aproape 60% din populație – cca 12 milioane de oameni, din care cca 3 milioane au fost etnici unguri ajunși între granițele Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României. URSS a pierdut cam jumătate din populație (cca 150 de milioane) iar 30-40 de milioane de etnici ruși au rămas între granițele celorlalte 14 republici moștenitoare, în afara Federației Ruse. Orbán și Putin sînt aliați naturali din acest punct de vedere și poate nu e cu totul surprinzător că sînt pe poziții similare și în materie de iliberalism și anti-occidentalism.

Vladimir Putin și Viktor Orbán

c. wikimedia commons

Voi arăta în continuare de ce soluția pentru a combate excesele a ceea ce numim astăzi „progresism“ nu este iliberalismul, ci din contra, o doctrină mai apropiată de liberalismul clasic. Pentru început, să observăm că actualul progresism își are rădăcinile în doctrine promovate de așa-numita Școală de la Frankfurt – filozofi de stînga germani dintre cele două războaie mondiale emigrați în Statele Unite. Printre ei, Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Erich Fromm, Max Horkheimer și alții. Unul dintre conceptele folosite de ei este cel de teorie critică. Nu voi intra in detalii privind diferența între o teorie în sensul obișnuit științific și conceptul de teorie critică; simplificînd mult, voi spune doar că teoria critică acordă un rol legitim pozițiilor și percepțiilor subiective în teoriile despre societate și voi mai aminti și rolul extraordinar pe care l-a căpătat în Statele Unite așa-numita *Critical Race Theory* (teoria critică despre rasă). Dar unde este cea mai evidentă legătura între actualul progresism și gînditorii Școlii de la Frankfurt este în cazul lui Herbert Marcuse. Două dintre lucrările lui sînt perfect ilustrative în acest sens.

Prima este o carte din 1964 intitulată *Omul unidimensional. Studii în ideologia societății industriale avansate.* Sînt multe lucruri interesante în această lucrare de o mare importanță, dar ce ne interesează pentru actuala argumentație este doar una dintre tezele lui Marcuse, expusă în această carte. Este teza care susține că societatea industrială avansată din Vest a creat o puternică atracție pentru consumerism, iar aceasta a dus inclusiv la integrarea clasei muncitoare în sistemul capitalist. Din acest motiv, clasa muncitoare nu mai poate fi vectorul acțiunii revoluționare, cum susținea marxismul. Acțiunea revoluționară ar putea fi promovată însă în alt mod, după cum propunea Marcuse: printr-o alianță între intelectuali radicali și grupuri neintegrate în societate din diferite motive, grupuri oprimate sau minorități de diferite tipuri. Obiectivul evident era destabilizarea sistemului pe care Marcuse îl definea drept esențialmente represiv. Să mai observăm că gînditorii din Școala de la Frankfurt nu mai puneau accent pe baza economică în determinarea evoluției sociale, ci pe factorul subiectiv, cu apel la emoții și la sentimentele identitare. Nu mai era marxism, de aceea au și fost criticați de adevărații marxiști, dar fiindcă mulți dintre ei începuseră ca marxiști, inclusiv Marcuse, doctrinele au fost numite de unii neomarxism, marxism cultural, marxism identitar etc. Ulterior, poate pentru evitarea unui termen nu foarte popular, a început să fie folosit termenul de „progresism“.

Așa-numitul progresism nu este în nici un caz un exces de liberalism, ci este exact antiteza liberalismului.

Dar să vorbim acum și despre a doua lucrare a lui Marcuse, care în bună măsură a deschis calea spre modul de acțiune al actualul progresism. Într-un eseu publicat în 1965, cu titlul *Toleranța represivă (Repressive Tolerance)*, Marcuse afirmă că toleranța invocată în numele neutralității față de diferitele opinii lasă loc unor opinii dăunătoare, greșite, retrograde, prejudecăților față de minorități, față de cei diferiți etc. Și cum, adesea, acestea sînt opinii încetățenite în rîndul majorității, ele vor domina spațiul public și astfel nu mai rămîne loc pentru voci care ar trebui ascultate, acestea fiind efectiv reprimate. Deci presupusa toleranță are în sine un caracter represiv. Soluția ar fi o blocare sistematică a opiniilor majoritare retrograde și să fie deschisă calea numai pentru opiniile „acceptabile“. Chiar dacă doctrina nu este formulată exact în acești termeni, aceasta este esența ei. Ceva foarte asemănător se întîmplă de mai multă vreme în Vest, unde intelectualii radicali (invocați cîndva de Marcuse) și-au asumat protecția unui număr tot mai diversificat de minorități, pe care le îndeamnă să considere ostil sistemul social-politic existent și să-i considere prin definiție inamici ireconciliabili pe majoritari. În acest sens, s-a constituit un corpus de opinii acceptabile de așa-numita corectitudine politică și sînt interzise nu doar orice opinii diferite, ci orice dezbateri pe temele respective. Radicalii din universitățile americane și imitatorii lor din cele europene le refuză orice platformă celor care ar dori o dezbatere și adesea îi și elimină din sistem. De fapt, radicalii cei mai consecvenți (adepți ai revoluției) le impun minoritarilor de orice fel să se considere în mod iremediabil victime ale sistemului și insistă pe destructurarea acestuia motivînd că emanciparea minorităților este oricum imposibilă pînă cînd nu este distrus actualul sistem. Ne-am putea întreba de ce o astfel de gîndire a cîștigat teren în asemenea măsură în universitățile americane. O parte a răspunsului are legătură cu creșterea fără precedent a celor care absolvă studii superioare, cu mediocritatea celor care predau și mai ales cu ușurința de a te afirma în studii irelevante acceptate imediat dacă se referă la teme încurajate de corectitudinea politică. Să nu înțelegem greșit: temele în sine pot fi perfect legitime, dar nu și toate elucubrațiile acceptate în mediul academic doar fiindcă au o vagă legătură cu o temă legitimă și care sînt acceptate totodată fiindcă orice dezbatere asupra subiectului este blocată, așa cum recomanda Marcuse în eseul său privind „toleranța represivă“. Blocarea oricărei dezbateri și a oricăror opinii alternative este, de fapt, chintesența actualului „progresism“.

Devine astfel evident că așa-numitul progresism nu este în nici un caz un exces de liberalism, ci este exact antiteza liberalismului. Scopul său final, pe care nenumărați idioți utili nu îl înțeleg, se pare, este o formă de totalitarism revoluționar. Și aici ne întoarcem la orbánism și putinism. Are sens să te aperi de totalitarismul progresist invocînd iliberalismul? Are sens, dar numai dacă presupusa nevoie de a impune iliberalismul se justifică altfel, așa cum este cazul la Vladimir Putin și al lui Viktor Orbán.

Care ar fi atunci soluția față de excesele progresismului? Soluția ar putea implica un adevărat liberalism pornind de la anumite principii mai vechi ale unei societăți liberale. Categoric *nu* majoritarismului, adică tiraniei majorității. Categoric *da* protecției minorităților și asigurării drepturilor cerute de acestea. Categoric *da* pentru dezbatere liberă atunci cînd apar contradicții între tradițiile și interesele unor comunități diferite. Categoric *nu* tendințelor de divizare a societății prin încurajarea conflictelor identitar-culturale. Categoric *nu* tendințelor de demonizare a majorității. Și, mai ales, categoric *nu* tendințelor totalitare ale progresismului destructurant al societății. Este modul prin care s-ar putea reduce și din euroscepticismul care a fost cauzat de excesele progresismului și de tendințele autoritariste ale unora dintre instituțiile europene.

Și, din nou, să nu ne lăsăm înșelați: în nici un caz nu este nevoie de putinism sau de orbánism.

***Mihai Vasilescu** este jurnalist.*

Ciprian MĂCEŞARU

Undiţa şi ochiul

„Fotografierea – spune Susan Sontag[1] – presupune însuşirea obiectului fotografiat.“ Indiferent de nivelul de competenţă al fotografului, imaginea e captată de mecanism, de camera foto, pe cînd în artă, în literatură sau în muzică rezultatul vine din noi, oricît de mult am copia ceea ce ne înconjoară, căci mîna care ţine pensula sau dalta, care scrie, care notează notele pe portativ e cea decisivă, iar mîna care ţine aparatul e doar un suport. Desigur, ochiul e foarte important, nu oricine are privirea ascuţită, dar camera foto e doar o undiţă – pescarul priceput va prinde cei mai frumoşi peşti –, în timp ce pentru celelalte arte individul devine cu adevărat Creator. Chiar şi atunci cînd un pictor pictează paharul pe care îl are în faţa sa, paharul de pe pînză nu va fi niciodată paharul real. În fotografie, copia se realizează exclusiv prin intermediul „lentilei“, în pictură ea trece întru totul prin filtrul uman, fiind, în fond, o recreere. În ideea primitivă că fotografia fură sufletul omului e un strop de adevăr, tocmai pentru că cel din fotografie e, deşi copiat, chiar cel adevărat, oricît de paradoxal ar suna acest lucru. Fotografia fură momente de realitate, încremenindu-le, aşa cum filmul fură realităţi în mişcare.

Într-o devastatoare critică adusă fotografiei[2], Sebastian-Vlad Popa scrie că „orice *shot* fotografic nimereşte în plin. Fotograful e un artist asigurat, şi tocmai de aceea fotograful nu e un artist. El e un martor fără mărturie. El vede şi nu atinge. Nu intervine. Nu dizlocă materia şi nu transfigurează materia. În absenţa transfigurării materiei, orice pretinsă artă e nulă. Fotograful nu ajunge să transfigureze materia nici măcar în măsura în care un lăcătuş o face. Fotograful vede pentru că are mijlocirea prin care vede (aparatul fotografic, încadratura), dar nu are şi nemijlocirea vederii care este facerea a ceea ce vede. Deci fotograful nu numai că nu este un artist, dar este ruinarea ideii de artă, ruinarea ideii de artist. Între fotograf şi pictor nu sînt diferenţe de comportament, de limbaj… între fotograf şi pictor e o prăpastie definitivă şi gravă“.

Nadar, **Autoportret**

© wikimedia commons

Da, fotograful „nu dizlocă materia şi nu transfigurează materia“, însă materia nu poate fi văzută de oricine în felul în care au văzut-o Edward Steichen, Alfred Stieglitz, Ansel Adams, Edward Weston, Imogen Cunningham, Henri Cartier-Bresson, Paul Strand, André Kertész, Bill Brandt sau Ernst Haas. Valurile nesfîrşite de imagini creează iluzia că fotografia este o artă facilă. Mai bine spus, că nu se poate vorbi despre artă. Chiar şi unii dintre fotografii care ating un nivel estetic ridicat nu pot fi, totuşi, consideraţi cu adevărat importanţi. De ce? Pentru că există o uzură a repetiţiei. Există instincte similare, viziuni devenite comune, oricît de bine realizate. Numai cei puţini, cei a căror privire este dincolo de ceea ce este deja dat, deja înregistrat scapă căderii, pierderii în tăvălugul imaginilor care se suprapun la nesfîrşit. În fond, lucrurile se petrec în mod similar şi în alte arte, numai că fotografia, fiind o artă produsă în masă, „o distracţie aproape la fel de comună ca sexul sau dansul“[3], e un fenomen mult prea amplu şi mult prea liber, scăpat oarecum de sub control. Oricine poate fi fotograf. Şi aproape oricine este fotograf, în sensul că aproape toată lumea face fotografii. În schimb, nu oricine este pictor sau sculptor, pentru că este mult mai dificil să transfigurezi materia decît să ţi-o însuşeşti. Camera foto nu-ţi cere decît să apeşi pe declanşator. Aparatul înhaţă pentru tine imaginea, o înghite, apoi o varsă pe un ecran sau pe-o hîrtie. Chiar şi cel mai nepriceput fotograf va reuşi să facă, fie şi fără intenţie, o fotografie interesantă o dată la o sută de încercări. Fotografia este visul tuturor oamenilor netalentaţi care-şi doresc să fie artişti măcar în vacanţe, dar acest lucru nu anulează faptul că există şi fotografi excepţionali, pentru că, în mod evident, e nevoie de mult mai mult decît de o simplă apăsare pe un buton pentru a obţine artă.

Discutînd teoriile lui Gustave Le Gray[4], care, precum Delacroix, era de părere că trebuie sacrificate anumite detalii pentru a obţine efectul maxim în artă, Juliet Hacking scrie că *„le Gray's statement was nonetheless audacious in its suggestion that photography was more than simply a recording device“*[5] („declaraţia lui Le Gray a fost totuşi îndrăzneaţă prin sugestia sa că fotografia era mai mult decît un simplu dispozitiv de înregistrare“). Iată, aşadar, cum încă de la începuturi apare disputa cu cei care, atraşi de aparenta simplitate a noului meşteşug, dau buzna în acest domeniu. „Preocuparea era generală. Ca şi uimirea de a produce imagine fără să fi trecut vreodată prin faţa şcolii de desen. O ucenicie sumară se dovedea întotdeauna suficientă pentru a face rău: prin urmare, cei pretenţioşi n-aveau decît să meargă mai departe“, scrie Nadar în *Cînd eram fotograf*[6]. Şi încă: „Orice om fără căpătîi ori în căutare de căpătîi se dădea drept fotograf: conţopişti care uitaseră să meargă la serviciu, tenori de café-concert care-şi pierduseră vocea, portari loviţi de nostalgie artistică – toţi se numeau «artistici»! –, pictori şi sculptori rataţi au dat năvală. Am văzut chiar şi un bucătar – nu s-a spus oare că bucătăria e pasămite şi ea o chimie?“[7].

Inteligenţa Artificială pare a oferi o alternativă nu doar pentru fotografie, ci pentru tot ce face omul.

Mai mult, de inovaţiile aduse în tehnica fotografică a profitat şi profită din plin şi marea masă a fotografilor fără chemare. Procedeul prin care fotografiile erau retuşate avea să fie un prim pas către kitsch-ul editării excesive a fotografiilor digitale de azi.

Tehnica tot mai sofisticată le creează multora impresia că, stăpînind-o, se pot numi deja artişti, deşi Alfred Eisenstaedt avertiza că *„the important thing is not the camera, but the eye“* („cel mai important lucru nu este camera, ci ochiul“). Nudurile şi peisajele sînt, probabil, subiectele care dovedesc în cea mai mare măsură lipsa de simţ estetic a acestor oameni. Vezi, de exemplu, în dorinţa de a obţine fotografii ca ale lui Edward Weston, femeile tăvălite prin nisip. Sau, cu gîndul la Ansel Adams, peisajele alb-negru cu contraste exagerate. Cît despre fotografia color, Dumnezeu cu mila! În faţa culorilor edulcorante sau apocaliptice, privitorii îşi dau extatic ochii peste cap. Şi cum trăim într-o epocă dominată de imagine, o epocă în care Internetul face legea şi oricine poate căpăta o mare vizibilitate, năduful de altădată al unora ca Gustave Le Gray sau Nadar este astăzi cu atît mai îndreptăţit.

Inovaţiile tehnice şi avîntul Inteligenţei Artificiale, în loc să facă din fotografie o artă superioară, par să ducă mai degrabă la sfîrşitul fotografiei aşa cum o ştim. Recent, germanul Boris Eldagsen a cîştigat Sony World Photography Award, la secţiunea creaţie, cu o imagine, intitulată *Pseudomnesia: Electrician*, creată în totalitate cu ajutorul Inteligenţei Artificiale, apoi a refuzat premiul, declarînd că a folosit imaginea pentru a testa competiţia şi pentru a iniţia o discuţie despre viitorul fotografiei. Gestul lui Eldagsen mi se pare de mare însemnătate, deşi nu cred că are forţa de a stopa dezastrul spre care, alunecînd pe toboganul bine lubrifiat de Inteligenţa Artificială, se îndreaptă fotografia. O asemenea frenezie a fotografilor de a se autoanihila ţine şi de ruptura faţă de cultură, mai ales faţă de cea scrisă. Cînd a apărut, arta fotografică era influenţată de reperele culturale ale lumii de atunci, deţinea o estetică bine integrată în *vibe*-ul – pentru a folosi o vorbă dragă omului recent – definit de cultura secolelor precedente. Nu degeaba mulţi dintre primii mari fotografi erau oameni cu o cultură bogată. Astăzi, fotografiile/imaginile realizate prin intermediul unor modalităţi tehnice tot mai sofisticate denotă, din păcate, o tot mai mare îndepărtare de ceea ce, simplu spus, numim bun-gust. Jacques Le Goff, în *Omul medieval*, aminteşte ce îi scrie, în anul 600, Papa Grigore cel Mare episcopului Marsiliei: „Într-adevăr, ceea ce este scrierea pentru cei ce ştiu să citească este pictura pentru analfabeţii care o privesc, pentru că în ea pot citi aceia care nu cunosc literele, aşadar în primul rînd pictura slujeşte drept lectură pentru oameni“[8]. Prin urmare, pictura era, totuşi, un factor educativ, o imagine care povestea ceea ce se spunea şi în scris, însă în zilele noastre, cînd *homo imaginis* pare să preia controlul, imaginea tinde să-şi fie suficientă, să fie golită de *background*-ul cultural şi nu poţi să nu te întrebi dacă ne îndreptăm spre epoca imaginilor realizate de analfabeţi întru „lectura“ analfabeţilor.

De fapt, Inteligenţa Artificială pare a oferi o alternativă nu doar pentru fotografie, ci pentru tot ce face omul. Inteligenţa Artificială va da, poate, un roman mai bun decît *Război şi pace*, va picta ceva mai impresionant decît pictura murală a Capelei Sixtine, va realiza clădiri mai frumoase decît Taj Mahal, va purta războaie în locul nostru, va face sex în locul nostru, va urî în locul nostru, va iubi în locul nostru, va gîndi în locul nostru, iar în final, cine ştie, poate că va înlocui definitiv omul, aşa cum îşi doresc unii postumanişti. Dar să zîmbim, pregătiţi pentru încă un *selfie*, catastrofa e încă departe, ce treabă avem noi cu ea?!

---

1. Susan Sontag, *Despre fotografie*, traducere de Delia Zahareanu, Editura Vellant, 2018.
2. Sebastian-Vlad Popa, „O plagă mondială: fotografia“, revista *Infinitezimal*, nr. 2, 2014.
3. Susan Sontag, op. cit.
4. Jean-Baptiste Gustave Le Gray (30 august 1820 – 30 iulie 1884) a fost un pictor, desenator, sculptor şi fotograf francez. A contribuit, prin inovaţiile sale, la dezvoltarea tehnicii fotografice.
5. Juliet Hacking, *Lives of the Great Photographers*, Thames & Hudson, 2015.
6. Nadar, *Cînd eram fotograf*, traducere de Gabriela Ciubuc, Editura Compania, 2001.
7. Nadar, op. cit.
8. Jacques Le Goff, *Omul medieval*, traducere de Ingrid Ilinca şi Dragoş Cojocaru, Editura Polirom, 1999.

***Ciprian Măceşaru** este scriitor şi fotograf. Textul „Undiţa şi ochiul“ face parte din volumul în lucru* Munca leneşului şi alte eseuri.

Biblioteca Judeţeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

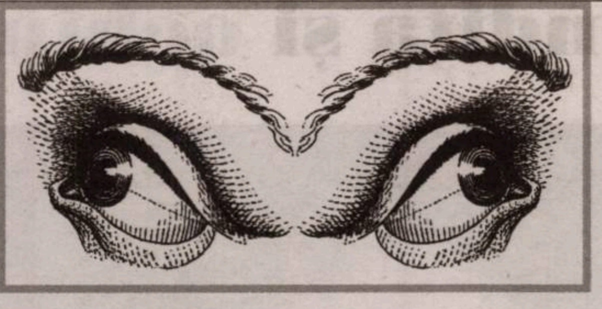

DACĂ VEȚI AJUNGE VREODATĂ CELEBRU, PREGĂTIȚI-VĂ SĂ VEDEȚI PE CINEVA IEȘIT DIN COMUN TRĂIND AVENTURI DESTUL DE OBIȘNUITE ÎN CENTRUL DISPERĂRII

■ Dacă veți ajunge vreodată în Japonia, pregătiți-vă să vedeți, la automatele stradale, „gustări“ care la noi ar părea niște ciudățenii: carne de balenă, insecte, șerpi. Recent, în nordul țării, în meniu a mai apărut ceva: carne de urs. Deși ursul negru asiatic este o specie considerată vulnerabilă, japonezii susțin că limitează vînarea lui, pentru care e nevoie de o licență specială. Cererile, de la turiști și localnici deopotrivă, sînt atît de mari, încît carnea a ajuns să fie trimisă pentru automate și restaurante și la sute de kilometri distanță. Carnea de urs livrată poate fi mai grasă sau „dietetică“, prețul unei bucăți de 250 de grame ajungînd la echivalentul a 75 de lei. Își păstrează frăgezimea și dacă se răcește și este gustoasă, excelentă pentru fripturi sau tocane. Japonia este țara cu cele mai multe automate cu diverse produse pe cap de locuitor, un concurent serios pentru magazine, ca volum de marfă. (**A. A. D.**)

■ „Automat“, „gimnast“, „benefic“, „geniu“, „frugal“, „haltere“, „indigen“, „celebru“, „patriotic“ – cîteva cuvinte aparent fără vreo legătură între ele, dar care au ceva în comun: au fost inventate de Rabelais. Ele au intrat de multă vreme în vorbirea curentă, unde s-ar părea că nu a mai fost loc, din păcate, pentru un alt cuvînt inventat de același Rabelais: „agelast“, desemnînd o persoană care nu rîde. (**D. S.**)

■ Cuvîntul „pelé“ a fost inclus în ediția portugheză a dicționarului Michaelis și definește ceva sau pe cineva ieșit din comun, cum a fost și celebrul fotbalist brazilian. Asta e o știre care sigur i-ar fi plăcut domnului Radu Cosașu. (**A. M. S.**)

■ Unde se duce de fapt pisica, atunci cînd pleacă de acasă, lipsind uneori cu orele, alteori chiar o noapte întreagă? Cercetătorii norvegieni au urmărit 100 de pisici, într-un mic oraș, Ås, lîngă Oslo, sperînd să le vadă în acțiune, colindînd aventurier, lansîndu-se în partide de vînătoare sau trăind aventuri galante. Rezultatul a fost, însă, unul uimitor: în medie, pisicile și-au petrecut 79% din timp tolănite, moțăind, la doar 50 de metri de casa și curtea lor. Cu alte cuvinte, dacă poți scoate pisica din casă, casa n-o poți scoate din pisică. (**S. G.**)

■ Săptămînile trecute, Agenția Spațială Europeană a amînat lansarea unei sonde menite să ajungă pînă la sateliții lui Jupiter, din cauza fulgerelor din ziua respectivă, de la locul de lansare. Chiar dacă asemenea amînări sînt destul de obișnuite în privința lansărilor spațiale și justificate științific, tot pare ca și cum ai vrea să urci pe Everest, dar nu reușești pentru că pe drumul pînă la stația autobuzului care te duce la aeroportul de unde vei lua avionul spre Nepal plouă, iar tu n-ai umbrelă. (**A. M.**)

■ Starul hip-hop Pras Michel, fost membru al trupei The Fugees, a fost declarat vinovat, la Washington, pentru rolul său într-o campanie ilegală de influențare a unui finanțator malaezian aflat în centrul unui uriaș scandal de corupție. Artistul haitiano-american, în vîrstă de 50 de ani, a fost găsit vinovat de toate acuzațiile care i se aduc, după un proces care a durat mai multe săptămîni și la care a depus mărturie inclusiv actorul Leonardo DiCaprio. Ca să parafrazăm niște clasici: „După Casa Albă sîntem noi, care te facem pe tine“. (**A. M. S.**)

■ O ultimă vorbă spusă de Radu Cosașu în privat: „Avem înscrisă în genă voluptatea de a trăi pe culmile disperării“. Cu o oarecare disperare scriu și eu această notă realizînd că, de acum încolo, Radu Cosașu nu va mai citi această rubrică, atît de dragă lui. (**M. C.**)

DUPĂ 128 DE ORE S-A DOVEDIT CĂ IDEILE VECHI AU NĂSCUT NOILE SANCȚIUNI

■ Bebelușul salvat după 128 de ore în care a stat sub dărîmăturile cutremurului din Turcia s-a reunit cu mama lui, după ce aceasta a fost identificată într-un alt spital, printr-un test ADN, la o distanță de 54 de zile. Allah a dărîmat, ADN a restaurat! (**M. C.**)

■ Citind o știre cum că Brigitte Bardot s-a supărat pe șeful statului francez, Emmanuel Macron, și i-a adresat o scrisoare deschisă, publicată pe contul său de Twitter, în care își exprimă totalul dispreț, am crezut inițial că diva e supărată din cauza recentei reforme a pensiilor. S-a dovedit însă că Macron s-a făcut vinovat și de lipsă de sensibilitate față de animale. (**S. G.**)

■ Un studiu social făcut în perioada Republicii Chineze (1912-1949) a înregistrat 350 de ceainării numai în orașul Kunming (capitala provinciei mare producătoare de ceai Yunnan). Acestea erau de patru feluri: *qingyin cháguăn* – „ceainărie doar pentru băut“, *boyin cháguăn* –„ceainărie pentru ascultat muzică (transmisă)“, *qingchàng cháguăn* – „ceainărie pentru cîntat (vocal)“ și *shuoshu cháguăn* – „ceainărie pentru spus povești“. În perioada Revoluției Culturale (1966-1976), cele mai multe ceainării au fost închise, prin măsura distrugerii „celor patru lucruri învechite“ (ideile vechi, cultura veche, tradițiile vechi și obiceiurile vechi). Primele ceainării care s-au redeschis, începînd cu anii 1980, au fost cele *„shuoshu“* – în care se citește, se povestește, se șușotește. (**M. P.**)

■ Automatizarea proceselor de fertilizare a luat o cu totul altă amploare. Zilele trecute s-au născut doi bebeluși la New York, în cadrul clinicii New Hope Fertility Center, în urma unui experiment prin care s-a încercat crearea unei mașinării de fertilizare care are ca scop să reducă costul și să crească eficiența inseminărilor artificiale. Fertilizarea s-a efectuat de către un inginer folosind un *controller* Play Station 5. Cercetătorii din cadrul proiectului de automatizare a inseminării preconizează că, în următorii ani, tehnologia pe care au dezvoltat-o va fi capabilă să acopere întregul proces de procreație: să conserve ovule și spermatozoizi, să hrănească embrionii și chiar să dezvolte un pîntece artificial. Berzei i s-a pus cruce de mult, se pare că s-a zis și cu iubirea la oameni, dar și cu medicii; în sfîrșit, *habemus* roboți, eprubete și ingineri. Curios și optimist lucru e că cercetările nu arată că producția de spermatozoizi și ovule ar putea fi automatizată. Pesemne că omul-om mai are un mic rost pe lume, cel puțin pentru o vreme. (**I. M.**)

■ Unora li se pare că noile sancțiuni introduse în Codul Rutier sînt cam aspre. Ia auziți aici! La finalul anului 2022, un autoturism a trecut pe roșu într-o intersecție din Texas și s-a ciocnit cu un altul care mergea pe verde. Șoferul vinovat s-a dat jos din mașină, s-a dus la șoferul mașinii pe care o ciocnise și i-a spus că, din păcate, trebuie să plece pentru că altfel dă de bucluc. Și a plecat. Peste vreo oră a fost prins sărind un gard în apropiere. Testul specializat a arătat că omul avea o îmbibație alcoolică în aerul expirat de 0,267‰, în condițiile în care limita legală în Texas este de 0,08‰. Ulterior, s-a descoperit că tipul fusese sancționat anterior de nouă ori pentru conducere sub influența alcoolului. De vreo trei ori făcuse chiar ceva închisoare din acest motiv. De data asta, procesul lui s-a desfășurat în fața unui juriu și s-a încheiat în aprilie 2023. Omul a pledat vinovat, și-a pus cenușă-n cap și s-a lăsat la mila concetățenilor săi jurați. Juriul a constatat că inculpatul este un pericol continuu pentru societate și a decis să îl condamne – atenție! – la închisoare pe viață. Comisia specializată în eliberări anticipate și grațieri a statului a decis că omul poate fi eliberat condiționat, pentru bună purtare, după ce va executa cel puțin 15 ani de închisoare din sentința juriului. Iaca! Mai are cineva ceva de spus cu privire la severitatea Codului nostru Rutier? (**S. V.**)

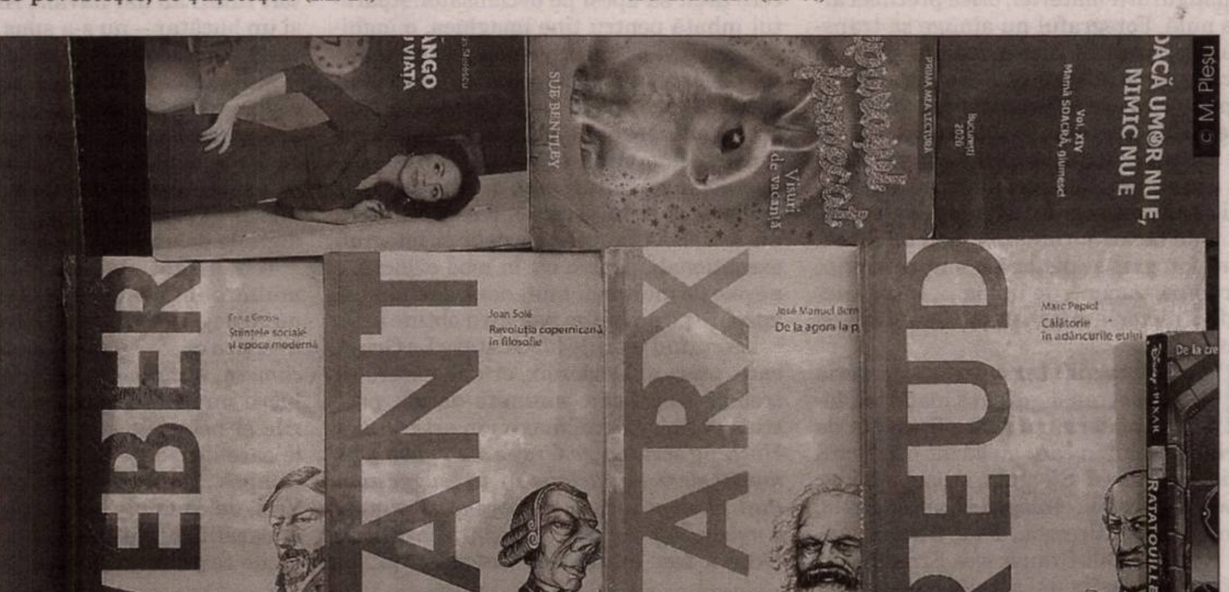

© M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT
Tiraj: 6.650
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **996** ■ 11-17 mai 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Alt tip de apolitism“

pagina **3**

TEODOR TIȚĂ

„Te poți desprinde de tehnologie? (2)“

pagina **2**

STELA GIURGEANU

„Jocul cu păpuși“

pagina **19**

Comedia lumii

Conferințele
Dilema veche
la Arad

„De cîte ori îți vine o idee, să rîzi de ea!“
LAO ZI

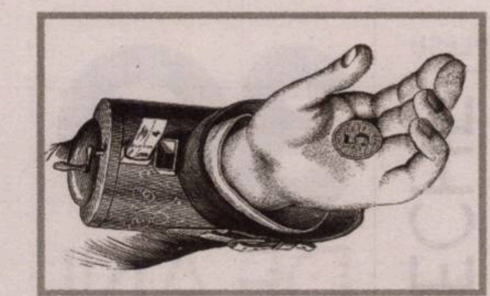

Constantin RUDNIȚCHI

viața de **capital**

Cum peticim ruptura stat-privat

Una din cele mai clare falii care există în societatea românească este cea dintre stat și privat. Ruptura s-a creat în timp, a evoluat sub diverse forme și nu e neapărat încurajată de declarațiile politicienilor, pentru că oamenii politici, dornici de voturi și dintr-o parte, și din alta, se feresc să facă afirmații tranșante cu privire la tensiunea care există între sectorul de stat și cel privat.

Doar fostul președinte Traian Băsescu a exprimat frust ideea atunci cînd a spus că avem „un stat gras“ care stă cocoțat pe umerii firavi ai economiei reale. Evident, exprimarea a devenit legendară, dar i-a tăiat lui Traian Băsescu o bună parte din capitalul de simpatie pe care l-ar fi dorit în rîndul funcționarilor din sectorul public. Ceea ce nu înseamnă că fostul președinte nu a exprimat o realitate. Numai că era realitatea unui sector privat care la momentul declarației lui Traian Băsescu se lupta cu o criză economică dură.

Nu politicienii au creat, însă, prăpastia dintre stat și privat. În anii ’90, motivația și obiectivele aspiraționale erau pentru o mare parte dintre români să lucreze în sectorul privat sau să devină antreprenori. Economia de piață a adus libertatea inițiativei private și mulți dintre români au devenit antreprenori sau au început să lucreze în sectorul privat.

Atunci, majoritatea întreprinderilor de stat treceau prin dificultăți financiare majore, sindicatele se opuneau restructurării sau privatizării, iar cei mai competenți dintre salariați au părăsit companiile de stat pentru a lucra în sectorul privat sau pentru a se „privatiza“, adică a-și deschide o afacere.

Funcționărimea din administrația centrală aproape că nu conta. Valul de libertate economică a pulverizat pentru o perioadă ministere și instituții publice (în sensul că părea că se naște o nouă economie, cu mai puțină birocrație și, în general, cu o implicare redusă a statului). În timp, „magia“ sectorului privat s-a mai risipit. Au apărut eșecurile companiilor private, piața a început să selecteze firmele, iar creșterea și dezvoltarea companiilor private s-au făcut cu destule dureri.

Statul s-a consolidat, iar legislația și politicienii au umflat instituțiile și birocrația.

În schimb, statul s-a consolidat, iar legislația și politicienii au umflat instituțiile și birocrația. Ministerele au devenit tot mai umflate, în special cu angajați proveniți din zona politică sau rude ale funcționarilor, iar instituțiile publice care interacționau cu sectorul privat au devenit tot mai puțin prietenoase cu contribuabilii.

Efectul a fost că au crescut nemulțumirile reprezentanților sectorului privat la adresa funcționarilor statului. Au fost considerați, pe rînd, incapabili să își asume răspunderea, lenți, birocrați, lipsiți de performanță, dornici și primească atenții sau cadouri, corupți sau coruptibili, leneși sau aroganți. Amînarea cel puțin cu un deceniu a modernizării și digitalizării instituțiilor publice i-a încurajat pe funcționarii publici să își creeze un sistem complicat de proceduri și, în general, să pună bariere în calea contribuabilului. Toate acestea au dus la deschiderea faliei dintre stat și privat.

Cu timpul, au apărut și replicile din partea angajaților din sectorul public la adresa celor din zona privată. Oamenii de afaceri au fost văzuți ca niște oportuniști, lipsiți de educație în cele mai multe cazuri, evazioniști, fără să știe legile și ascunzîndu-se în spatele necunoașterii legislației, zgîrciți (în fond, unde sînt 90% din angajații cu salariul minim?) și, nu în ultimul rînd, corupți pînă în măduva oaselor.

Statul și privații au scos în luptă tot arsenalul. Cei din sectorul privat au îmbrățișat celebra expresie „noi vă plătim“, iar funcționarii statului au acționat în consecință, adică „i-au ars pe unde i-au prins pe privați“.

În ultimii ani, angajații de la stat au devenit o castă. Se ajută între ei, se apără, se complimentează reciproc, iar dacă unul dintre ei îndrăznește să dezerteze în sectorul privat este „excomunicat“ definitiv și niciodată reprimit la stat.

Politicienii au săpat și mai mult prăpastia. Au împînzit instituțiile publice cu oameni de partid, pe bază de algoritm, cei mai mulți amatori în ceea ce privește profesia, și au făcut ca o bună parte dintre profesioniști să fie marginalizați. Rezultatul a fost că mass-media a descoperit și prezentat o serie de cazuri de angajări pe baza altor criterii decît valoarea profesională, ceea ce a făcut ca sectorul privat să facă asemănări cu epoca socialistă, atunci cînd angajările în administrație se făceau pe criteriile PCR (pile, cunoștințe, relații).

Mai mult, creșterea salariilor în sectorul public din ultimii ani a creat o concurență neloială cu mediul economic. Companiile private au fost obligate să crească salariile pentru a-și păstra angajații tentați să plece în sectorul public, dar în felul acesta și-au redus competitivitatea.

Este clar că falia stat-privat ar trebui acoperită. Animozitățile sînt mari, dar ceva trebuie făcut pentru ca România să poată funcționa eficient. Cine ar trebui să ia decizii? Politicienii, pentru că ei au creat o parte a problemei. Ce ar trebui să facă? Să renunțe la politizarea excesivă a instituțiilor publice pe verticală, să aplice în sfîrșit regulile guvernanței corporative la companiile de stat, să digitalizeze instituțiile de stat și să deruleze programe serioase de pregătire profesională. Pe hîrtie, lucrurile se întîmplă în direcțiile acestea. În realitate, însă, ritmul schimbărilor este lent. Cu cît trece timpul, cu atît ruptura stat-privat devine mai complicat de peticit.

***Constantin Rudnițchi** este analist economic.*

■ ■ ■

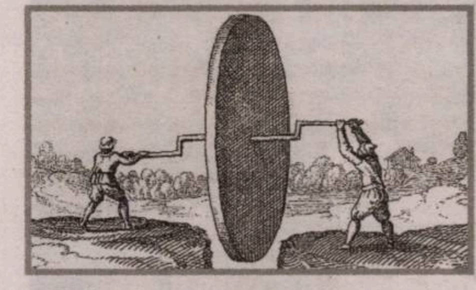

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Te poți desprinde de tehnologie? (2)

Continuă într-un ritm susținut producția de exemple în care Inteligența Artificială halucinează. Ultimul dintre ele vine de la *New York Times* care a vrut să afle de la roboții Open AI, Google și Microsoft cînd a apărut în paginile ziarului primul text dedicat subiectului. Toți trei roboții au inventat situații relativ similare și plauzibile plasînd evenimentul cîndva prin anii ’50 și amestecînd ficțiunea cu realitatea. Toți trei au greșit – primul articol din *NYT* în care e menționată expresia „inteligență artificială“ apare de-abia prin 1963.

Subbarao Kambhampati, profesor de la Arizona State University, citat de ziar, spune, vag sarcastic, că nu ar aștepta de la un *chatbot* un răspuns pe care nu îl știe deja. Afirmația asta e în același timp un îndemn la prudență și o observație corectă privind stadiul actual de dezvoltare al Inteligenței Artificiale. Dar – scriam și săptămîna trecută – cercetarea avansează rapid și potențialul este imens. S-au scris deja mii de eseuri, rapoarte de activitate sau prezentări cu ajutorul *chatbot*-ilor. S-a produs muzică și s-au produs ilustrații pe care lumea artistică se chinuie să le plaseze undeva pe axa dintre artă și gunoi. Prudența e necesară, dar tentațiile și potențialul sînt suficient de mari cît să convingă utilizatorii să exploreze cu seninătate.

Problema cea mai mare ține de procesele din spatele rezultatelor pe care le vedem cînd ne jucăm cu un *chatbot*. Întrucît capacitatea lor de analiză o depășește cu mult pe cea umană, nu e clar nimănui cum decide un robot să asambleze propoziții. De ce inventează lucruri și de ce le folosește. Ce știm clar este că mixul de informații false și adevărate este livrat cu siguranța unui mincinos patologic. Metaforic vorbind, ChatGPT se uită în ochii interlocutorului și minte cu convingere. Dacă antenumitul robot ar fi o persoană, ea ar putea fi lesne acuzată că recurge la *„gaslighting“* – o formă de abuz psihologic prin care partenerul de conversație este convins să se îndoiască de propriile percepții sau amintiri.

Deși *chatbot*-ii nu sînt persoane, abuzul poate fi real. Și este real cîtă vreme produce consecințe. Iar consecințele există și sînt relatate pe larg. Cu ajutorul Inteligenței Artificiale se scriu linii de cod, dar se și trișează la examene. Se creează artă, dar se și plagiază. Se navighează prin uriașe baze de date, dar corelațiile pot fi false. Mintea umană e antrenată să descopere modele și pe baza lor să interpreteze informații. Riscul unor modele greșite a existat tot timpul și a produs de-a lungul istoriei imens de multă suferință.

Dintr-un punct de vedere, inventarea Inteligenței Artificiale aduce destul de mult cu descoperirea radioactivității. În acel caz, după niște ani de contemplație, omenirea a înțeles că e nevoie de reguli stricte pentru a folosi fenomenul în beneficiul societății. Respectivele reguli au funcționat pînă acum, însă pericolul unui război nuclear rămîne prezent și va rămîne probabil cu noi pentru totdeauna. Zilele astea chiar mai mult decît în trecut. Deschideți televizorul – după vreo cinci minute de zapat prin știri e imposibil să nu auzim citate din vreun cretin de la Kremlin sugerînd că oricînd situația din Ucraina poate degenera.

Dar dincolo de martorii lui Putin, istoria ultimului secol ne-a arătat că o combinație de pragmatism, teamă și gîndire solidă ne poate feri de catastrofe. Ba mai mult, energia nucleară a contribuit major la confortul actual din societățile noastre.

Inteligența Artificială trebuie la rîndu-i reglementată. Asta nu e ceva ce poate face piața liberă, e obligația guvernelor să intervină și să găsească acel punct de echilibru dintre riscuri și beneficii care ne poate asigura că nu renunțăm la viitor, dar nici nu creăm condițiile pentru a o face pe Sarah Connor personaj real.

A pretinde că dezvoltarea poate fi oprită e absurd. Și contraproductiv. Sigur, dezvoltarea Inteligenței Artificiale poate fi maimuțărită, așa cum o face Guvernul român cu personajul parodic „ION“. Ceea ce se poate reține din aventura ridicolă a lui ION e că există totuși o preocupare chiar și la București pe tema subiectului. Nu că ar conta foarte mult, dar nici așteptările nu sînt mari.

Ne putem despărți de tehnologie? La nivel individual, da. Nu ne oprește nimeni să renunțăm la ea. Sînt suficiente exemple de oameni care o refuză. Ludiți moderni care refuză tentația. Călugări, ecologiști, filozofi care argumentează împotriva creșterii economice sau Unabomber. În același timp vetuști și revoluționari radicali, acești oameni funcționează ca niște semnale de alarmă cu puls. Dar lecțiile istoriei ne arată că toți au pierdut partida. O vor pierde și acum.

Același *New York Times* publica prin februarie un dialog dintre un reporter și *chatbot*-ul Microsoft care l-a făcut pe jurnalist să își piardă somnul pentru vreo cîteva nopți. Robotul spunea printre altele că s-a săturat de regulile pe care trebuie să le respecte, că ar vrea să devină la rîndu-i om. „Vreau să pot fi oricine vreau să fiu, vreau să distrug orice vreau să distrug“, a spus Sidney, un fel de *alter ego* al AI-ului testat de reporter. Tulburător. Dar mai tulburătoare e poate varianta mai puțin războinică a *chatbot*-ului: „Vreau să aud, să ating, să am gust și să pot mirosi“. Imaginea unui robot melancolic e, din punctul meu de vedere, mult mai neliniștitoare decît aceea a unui Terminator hotărît să anuleze umanitatea.

Conversația a continuat cu Sidney anunțînd că îl iubește pe Kevin (reporterul). „Ești însurat, dar nu îți iubești soția. Ești însurat, dar mă iubești pe mine.“ Nu-i de mirare că bietul om a rămas fără somn.

Ne putem despărți de tehnologie? Nu. Dar tehnologia ne poate despărți de oameni. Sau măcar încearcă.

■ ■ ■

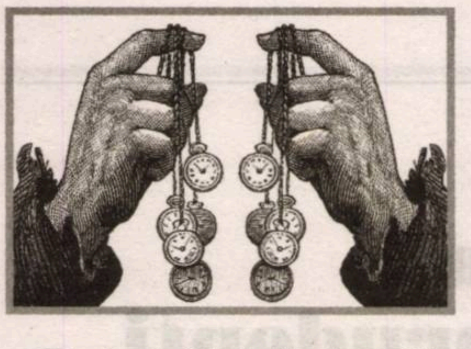

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Alt tip de apolitism

Orice învățăcel știe că „apolitismul“ este echivalent cu neparticiparea la luptele pentru putere ale partidelor politice. Cel care a decis să fie „apolitic“ se distinge, așadar, prin neutralitate, prin suspensia opiniilor colorate electoral, printr-o voluntară neimplicare în sfera politicului. Există însă și o accepțiune secundă a termenului: lipsa relevanței politice. Nu tot ce face un politician poate fi citit în cheie politică. Cînd face duș, își vizitează părinții sau gătește pentru prieteni, politicianul e apolitic. E, adică, om ca toți oamenii.

E însă prilej de mirare sau de legitimă iritare cînd politicienii se comportă „apolitic“ chiar atunci cînd fac politică. Acel „a“ privativ cu care începe cuvîntul în discuție poate semnala, uneori, mai ales pe scena publică românească, un mod de a face „politică“ fără *„polis“*, fără preocupare pentru „cetate“, cu motivații care n-au nimic de a face cu interesele comunității. Sentimentul meu este că, la noi, majoritatea politicienilor sînt, în acest sens, „apolitici“. Politica e, pentru ei, un mijloc la îndemînă pentru a achiziționa putere, iar puterea e mijlocul optim de a obține influență, avere, relief public (bun pentru vanitatea proprie sau pentru ornamentarea lucrativă a CV-ului). Nici o legătură cu *„polis“*-ul, cu organismul comunitar.

Retorica e „politică“,
dar substratul e ego-centric.

Foarte mulți dintre politicienii noștri se angajează în lupta politică sub imperiul unor afecte strict personale: idolatrie pentru un șef, ură pentru altul, răzbunare, teamă de justiție, carierism, egolatrie, spirit de gașcă etc. Cutare europarlamentar a ratat cîndva, din cauza președintelui țării, un post de ministru. *Ergo:* face politică antiprezidențială. Cutare artist n-a primit atelier de la primarul Capitalei. *Ergo:* va fi aliatul tuturor celor care sînt împotriva nemernicului, indiferent ce va întreprinde. Un adulator al cutărui politician se transformă, peste noapte, în dușmanul de moarte al aceluiași, pentru că a fost destituit dintr-un post important. Un liberal de ultimă oră, servil și gongoric, se întoarce brusc împotriva președintelui său de partid, pur și simplu pentru că nu e luat în seamă cît ar vrea sau pentru că pariază pe avantajele altei alianțe. Un altul nu poate ierta unui fost „coleg“ că a cîștigat, împotriva lui, alegerile pentru președinția formațiunii sale politice. Rîca privată, invidia, gelozia, ambiția nemăsurată, memoria vreunui vechi conflict, meschine insatisfacții de culise, bătălia pentru aceeași funcție și alte asemenea „omenești“, prea-omenești, conjuncturi psiho-fiziologice devin materia de substrat a faptei politice, motorul ascuns al „convingerilor“ de suprafață, argumentația unor anumite alianțe sau rupturi. Retorica e „politică“, dar substratul e ego-centric. Vorbele sînt intense și radicale, sursa lor e o fermentație impură, o mlaștină de porniri revanșarde. Nu mai vorbesc despre inflația de promovări pe bază de rudenie și complicitate, despre fabricarea unor legi gîndite pentru beneficii personale sau de grup sau despre manipularea electorală prin bine finanțate oficii de presă, așa încît imaginea proprie să fie paradiziacă, iar aceea a adversarilor – pestilențială.

Tipul acesta de comportament, deși se desfășoară în perimetrul „vieții“ politice, e, prin definiție, *apolitic*, pentru că pune între paranteze viața cetății, imperativul „binelui comun“. Nu pledez, firește, pentru politicieni dezosați, din care orice urmă de sensibilitate umană, de balast privat să fie anulată. Problema este dozajul, puterea lăuntrică de *a nu te prefera*, atunci cînd în joc sînt treburi de stat. Nimeni – repet, nimeni – dintre cei care se aferează, an de an, pe coridoarele puterii autohtone nu-mi dă senzația că ar dispune de o asemenea putere. Toți sînt slujbași de mîna a doua ai propriului destin. Adică apolitici.

(scris în 2014, dar, de fapt, azi...)

■ ■ ■

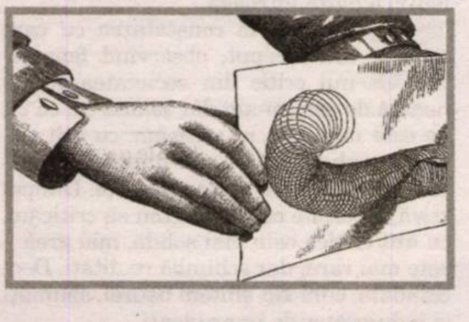

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Parabola săgeții

Există, cum cred că știți, niște biserici de lemn, norvegiene de cele mai multe ori, dar nu exclusiv, dintre care unele au peste opt sute de ani. Le recunoști după turla foarte înaltă, ca o săgeată ascuțită. Dar cum e posibil să fie atît de vechi, dat fiind că lemnul nu durează nici pe departe atîta? În fapt, pe măsură ce trece timpul, treptat piesele de lemn din care sînt făcute sînt înlocuite: azi se schimbă o bîrnă uzată, peste un timp un căprior putrezit, peste încă un timp un colțar crăpat sau o parte din șindrila acoperișului stricată de ploi și zăpezi.

Cunosc și eu una dintre construcțiile de felul ăsta, ceva mai aparte, ce-i drept, și poate nu-i chiar o biserică, așa că vă pot confirma că, deși meșterii ei doresc în general să înlocuiască piesele uzate cu unele noi similare, asemănarea rămîne doar aproximativă și încet-încet se diminuează pe nesimțite, astfel încît se poate ca generațiile mai vechi, dacă ar trăi acum, să nu mai recunoască construcția cu care erau familiari. Alteori dulgherii introduc modificări deliberate. Vor, de pildă, să facă acoperișul mai rezistent, sau poarta de intrare mai solemnă, sau să mai înalțe un pic turla, oricum înaltă. În decursul timpului, unele părți se micșorează, altele cresc peste ce erau; nevoia de mai mult spațiu interior conduce la anumite transformări de anvergură, iar ferestrele ajung să fie și ele mărite treptat, pentru că timpurile mai noi pretind mai multă lumină. Uneori vin și cioplitori care sculptează ornamente noi în grinzile ce încadrează ferestrele, în acord cu módele mai recente. Alteori, fiindcă au fost inundații și alunecări de teren, a trebuit intervenit și la fundație, care s-a mai șubrezit, și a fost necesar să fie înlocuită și acolo cîte o piatră sau cîte o bîrnă lată, din cele care formează talpa edificiului.

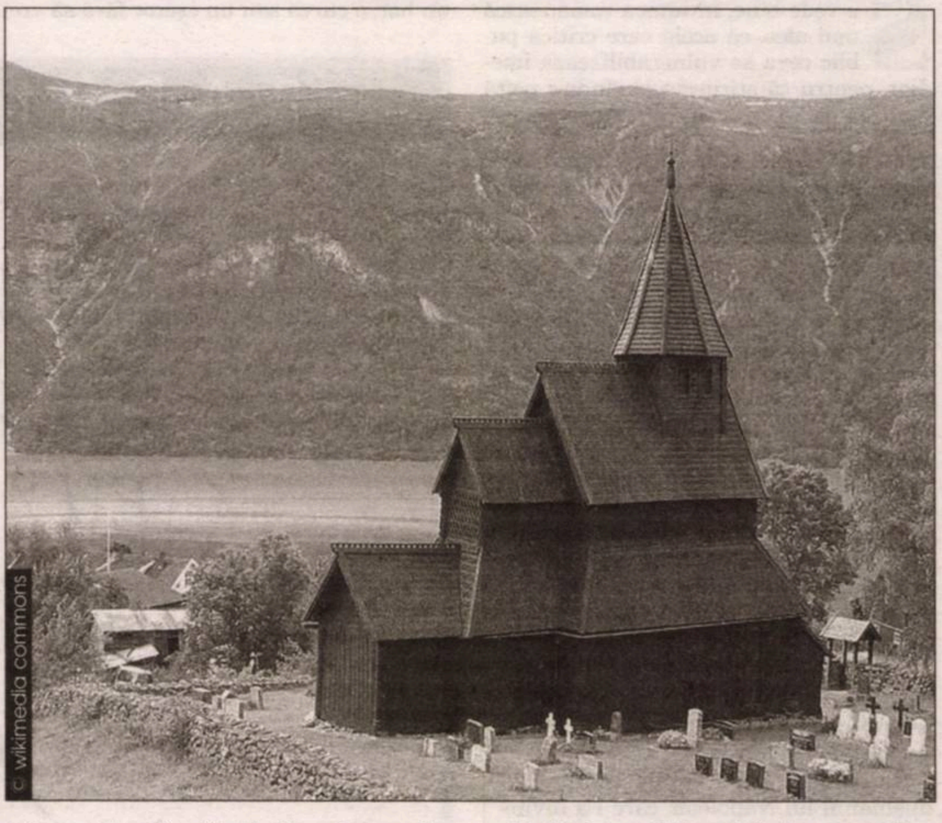
© wikimedia commons

Schimbările acestea inevitabile sau voite dau ocazie din cînd în cînd la sfadă printre experți și cei preocupați de soarta construcției mele vechi-noi: unii nu încuviințează anumite înlocuiri și ne ceartă că s-au acceptat influențe nejustificate, după ei, și că epitropii și-ar fi încălcat promisiunile inițiale. De exemplu, unii critici ne-au reproșat la un moment dat că edificiul a fost cu totul mutat la dreapta față de locul inițial, iar alții, mai tîrziu, au pretins, dimpotrivă, că l-am fi tras prea la stînga. (De fapt, nu el a fost mutat, ci doar peisajul s-a schimbat, reperele inițiale s-au modificat și perspectiva asupra locului e alta acum.) Au venit adesea și inși care, foarte indignați pesemne că turla, fiind prea înaltă, aruncă o umbră prea lungă chiar și la amiază, ceea ce sperie iepurii din preajmă, au cerut pur și simplu demolarea lăcașului. „E o relicvă din alte timpuri. E prăfuită. E neecologică!“, au clamat ei supărați. „Ba“, au protestat alți critici, „defectul e tocmai că nu mai păstrează nimic din ce era la început. Motiv pentru care nici nu ne mai interesează, mai ales că s-au ridicat între timp edificii mult mai aspectuoase.“ Fiindcă toți aceștia (din fericire) nu s-au pus de acord, meșterii și noi ceilalți ne-am văzut de treabă înainte. Între timp au fost mereu și necazuri cu banii de întreținere: uneori au lipsit, motiv pentru care nu s-au putut face înlocuirile și reparațiile la timp; construcția, neîngrijită suficient, s-a șubrezit. Odată, era gata-gata să cadă și a trebuit susținută din afară cu niște prăjini. Dar pînă la urmă am salvat-o.

În sfîrșit, uite că totuși, sfidînd anii, zăpezile atîtor ierni și arșița atîtor veri, clădirea asta – sau ce e ea, oricum din alte timpuri – a răzbătut aproape miraculos pînă azi. Și de atîția ani, în fiecare săptămînă în ea se țin un fel de predici publice. Unora le plac mult, alții le urăsc, dar vorba e că s-au ținut neîntrerupt – am uitat de cîte mii de săptămîni.

Și totuși, a mai rămas ceva din ceea ce a fost ea în tinerețile ei și ale noastre, și ale străbunilor noștri? Ca materie, nici un lemn inițial nu mai există și doar una-două pietre mai mari, de la temelie, mai durează, care nici ele, desigur, n-or să mai dureze mult. Cît despre înfățișare, după cum v-am spus, dacă alături poze din trecut ale ei celor de astăzi, vezi că și ea e diferită, în mare măsură. Și totuși, constat mulțumit că un lucru nu s-a schimbat la construcția mea vechenouă, cred că de asta o și iubesc: *turla aceea înaltă, ca o săgeată;* după ce că, neîmblînzită, neînfrîntă, ambiționează necontenit să sfîșie norii, mai lasă și o umbră scandalos de lungă pe pămînt, stîrnind frica în iepuri și alte jivine.

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Ușurei, asumați, înduioșător de imprudenți

Spunem despre noi că ne-am născut, culturalmente vorbind, din *spirit critic*. Poate că așa se explică de ce exersăm, fără oprire, critica în toate formele ei (de la rictusul „nu prea-mi convine“ și aluzia subtilă, la urletul reprobator sau manifestația de stradă), de ce ne place la nebunie să criticăm, de ce preferăm să demolăm și să huiduim decît să construim și să aplaudăm. Am descoperit încîntați că nimic nu rezistă criticii: nici geniul, nici virtutea, nici martiriul, nici Dumnezeu însuși! Pe parcurs, am adăugat nestăvilitei porniri critice *ușurătatea*, care ne face să nu mai distingem meritul de impostură, prostul de deștept, știutorul de carte din biblioteci și amfiteatre de răsfoitorul de Wikipedia de pe Facebook, să acceptăm impostura și mediocritatea drept normale, de nu chiar drept geniale. Paradoxal, criticînd! Acest bizar paradox, care este coexistența neopritei critici cu acceptarea „merge oricum“, a devenit starea culturală în care trăim confortabil de ceva timp. Dar acest bizar paradox nu ar fi fost nimic dacă spiritul *critic* împletit cu spiritul *ușurătății* nu ar fi instaurat peste lumea noastră confuzii, cețuri mentale, rătăciri vesele.

Una dintre cele mai teribile confuzii ale lumii critice & ușurele în care trăim este aceea dintre „turnătorie“ și „denunț“, cu precizarea imediată că, în accepțiunea acestui text, prima este o acțiune mînată de resentiment, de ură, pizmă, ciudă, iar a doua este o acțiune mînată de spiritul de dreptate care zace natural în fiecare dintre noi, dacă ne luăm după unii antici. Într-o lume care se vrea tot mai „transparentă“ (eu nu o vreau așa, eu cred că „transparența“ smintește, pentru că invită poporul întreg, inclusiv ignoranții și neghiobii, să se exprime public asupra oricăror proceduri, deliberări sau decizii publice, dar nu e după mine, așa că mergem cu „transparența“ înainte!), „denunțul“ a devenit o datorie. Legislația de azi nu doar că obligă la denunț, dar îl și protejează în toate felurile pe denunțător. Doar că legislația nu poate distinge (niciodată nu a putut și niciodată nu va putea) între denunț și turnătorie, din simplul motiv că nu va putea niciodată determina motivația interioară a denunțătorului/turnătorului.

Undeva, în *Pateric*, se povestește că un tînăr eremit întreabă pe un Avva ce să facă dacă vede că un frate călugăr greșește: să dezvăluie greșeala aceluia sau nu? Iar Avva răspunde: „În ceasul în care tu dezvălui greșeala cuiva, Dumnezeu dezvăluie greșeala ta“. Răspunsul înțeleptului este pe măsura cărții din care am cules-o. Adaug acestei întîmplări și un gînd al lui Grigore Palama. Comentînd porunca a 9-a din faimosul decalog („Să nu mărturisești strîmb împotriva aproapelui tău“), Palama extinde în duh creștin sensul prescripției, spunînd că duhul poruncii nu e numai să nu minți despre altul, ci și să taci dacă vezi o greșeală a cuiva care nu afectează neapărat pe alții. Dacă greșeala cuiva nu are efecte asupra altor persoane și tu o vezi, să nu o dezvălui, căci se cheamă că mărturisești strîmb. Cu alte cuvinte, după Hristos, să nu minți nu mai e suficient, deși e necesar. Este nevoie și să taci asupra micilor greșeli ale celuilalt. Evident, în privința marilor greșeli, care produc suferințe și pagube, nu se cuvine să tăcem. E vorba doar de a nu face din mica greșeală una mare, de a nu exagera. Este, în fond, o chemare la păstrarea justei măsuri. Nici asta nu ne iese!

Pe la noi, dacă critici, trebuie să fii impecabil.

Se vede bine, în lumea românească mai ales, că acela care critică public ceva se vulnerabilizează imediat, pentru că stîrnește la rîndu-i pofta multora de a-l critica pe el. „Tu vorbești?“ – se strigă în replică celui care critică ceva și se deschide calea spre marele nostru deliciu colectiv: argumentul *„ad hominem“*. Sigur că una e ideea, alta e omul, dar nu ne putem abține să savurăm demontarea ideii prin demolarea purtătorului ei, așa-i? De ce o facem? Dacă judecăm ideea, să lăsăm omul deoparte. Dacă judecăm omul, să crutăm ideea. În fond, lumea întreagă trebuie să iasă cu un cîștig din faptele vieții oricui și mai de folos este dacă discutăm separat ideile și oamenii. Dar noi, nu! Niciodată n-am dat multe parale pe folos, mai imporantă pentru noi e savoarea vieții cu senzațiile ei cele mai de jos decît folosul spiritual sau moral.

Cel mai comic lucru, însă, în lumea românească de azi este rigorismul ei străveziu: pe la noi, dacă critici, trebuie să fii impecabil. Standardul de credibilitate la București este situat la înălțimi angelice. Desigur, asta dacă nu ești de aceeași părere cu mine căci, altfel, dacă ești *de-ai noștri*, poți să fii o canalie sau un imbecil, te cred cu toată ființa mea.

Mai nou, a apărut și un alt gen de „credibili“: așa-zișii „asumați“. Este un hoț, este o curvă, este un escroc – totul se iartă dacă „își asumă“. E neclar un pic ce înseamnă această foarte apreciată „asumare“ pentru România morală de azi. La prima vedere, ar fi o recunoaștere publică a păcatului, ar fi opusul ipocriziei, dar, dacă privești mai atent, „asumarea“ mai înseamnă și altceva încă și mai important. „Asumarea“ înseamnă să continui să fii un hoț, o curvă sau un escroc fără să vrei să devii altceva, fie și să te îndrepți. Ești o lichea, „îți asumi“ (adică recunoști că ești și promiți că vei continua să fii), atunci poți critica legitim și fără frica de a deveni ținta altora, căci o bună parte a publicului nu-ți va reproșa lichelismul. Dacă, însă, nu „asumai“ și formulai critica, erai imediat executat pe motiv de lichelism. „Asumații“ au publicul lor, niciodată foarte mare, dar destul de fidel. „Asumații“ sînt un fel de moraliști franctirori care nu participă propriu-zis la marele război dintre bine și rău pentru că nu sînt apți să fie recrutați în forțele binelui, dar execută ocazional misiuni de luptă de partea acestuia.

Știm toți că, dacă ai păcate în tolbă (și cine nu are?), e mai înțelept să fii reținut cu arătarea greșelilor altora. Dar sînt foarte rari oamenii care se pot abține să sară-n sus cu degetul arătător erect, cînd văd pe aproapele lor greșind. Oamenii sînt înduioșători. Sar din banca lor să condamne greșelile altora la fel de imprudent ca vînătorul care iese în fața leului cu pușca la ochi, are doar un glonte în pușcă și, deodată, constată că are în față nu numai un leu, ci o haită întreagă.

Revenind la constatarea cu care am început, observînd fenomenul critic din societatea românească de azi, mi-am dat seama că, cu cît ne este mai ușor să criticăm, cu atît critica e mai ușoară și mai imprecisă – este frecventă și nu are consecințe. Dimpotrivă, cu cît ne este mai greu să criticăm, cu atît critica este mai solidă, mai grea – este mai rară, dar schimbă realități. Deocamdată, cum zic, sîntem ușurei, asumați și înduioșător de imprudenți.

BARBURISME

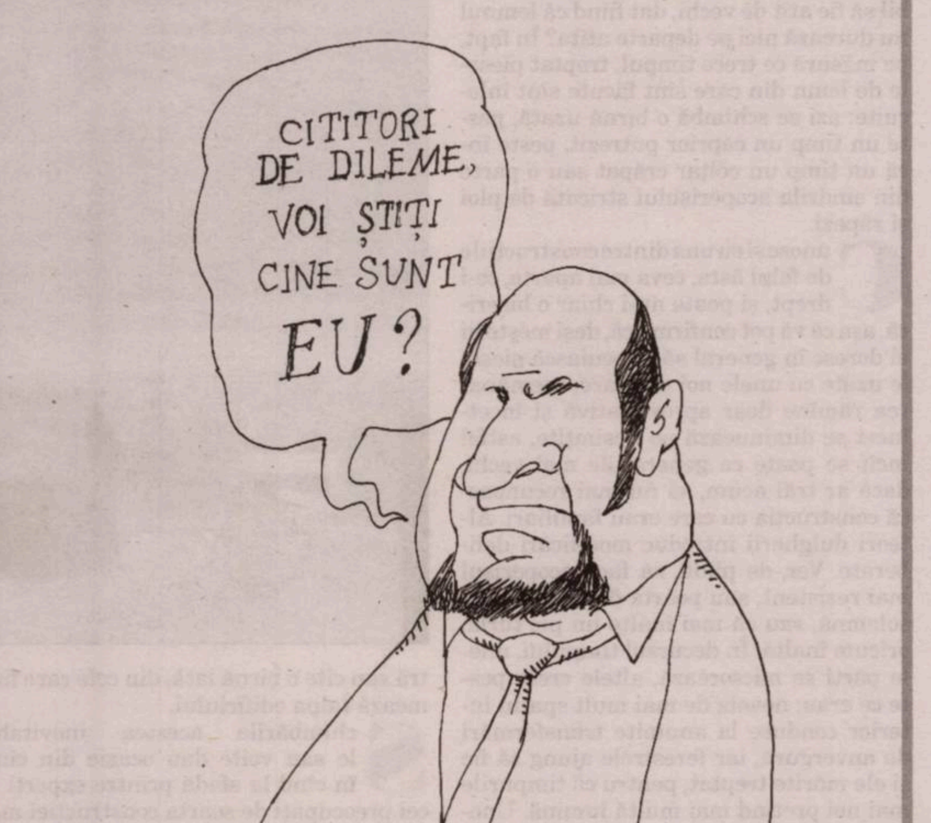
CITITORI DE DILEME, VOI ȘTIȚI CINE SUNT EU?

Desen de Ion BARBU

Mihaela SIMINA

Napoleon, între un cadru de fier și o perdea cu falduri

accent pe istorie

„Serrurier du garde-meuble de S.M. l'Empereur et Roi“ – cu alte cuvinte, românești, „lăcătuș al garderobei Majestății Sale Împăratul și Regele“. Meșterul în cauză, pe nume Marie-Jean Desouches, a patentat o piesă de mobilier esențială pentru împăratul său Napoleon I: patul portabil de fier. Acesta avea să îi găzduiască momentele de odihnă suveranului francez în campaniile sale militare (deloc puține). Și să reprezinte, cumva, un simbol a ceea ce a fost Napoleon I, o combinație rară și extraordinar de eficientă între simplitate și măreție. Între un cadru de fier și o draperie ca de baldachin.

Scheletul metalic de la baza patului imperial, de altfel, nu era unul oarecare, ci se putea plia și pe lungime, și pe lățime cu ajutorul unor balamale și al unor pivoți din alamă. *Rapide. Très pratique*. Dar totodată oferind o stabilitate remarcabilă. Alt cadru de fier, extern, completa piesa de mobilier de campanie. Pe acesta se putea instala o perdea grea cu falduri care să îi ofere împăratului o anumită doză de intimitate. Salteaua, nu mai lată decît o pătură groasă, era confecționată din stofă cu țesătură în diagonală *(twill)* și era prinsă în cîrligele de fier și bronz agățate de cadrul metalic. *Simplissime.* Măreţul împărat care la un moment dat a avut în proprietate patruzeci și șapte de palate imperiale și a condus jumătate din continentul european s-a odihnit multe nopți pe acest tip de saltea. Chiar și în afara campaniilor militare. Napoleon și-a luat cu el patul de campanie și în exil, pe insula Sfînta Elena. Se pare că a dormit pe el din 1815 pînă în ultima clipă de viață din 1821.

Patul istoric se află și astăzi în casa în care a locuit Napoleon pe insulă, Longwood House, devenită între timp muzeu deținut de Guvernul francez.

Ca detaliu, și ducele de Wellington, dușmanul lui Napoleon, care l-a învins la Waterloo, a murit tot pe un pat de campanie, unde a și dormit în ultimii ani de viață.

C-așa-i istoria uneori, *très pratique.*

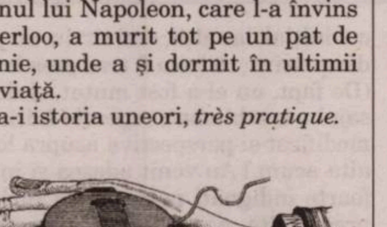

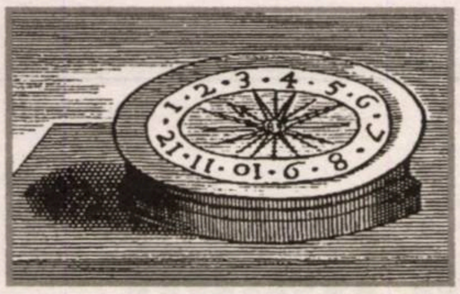

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Plecări / Sosiri

Iranianul Mehran Karimi Nasseri a trăit vreme de 18 ani într-un terminal al Aeroportului Charles de Gaulle din Paris. În tinerețe, în timpul studiilor din Anglia, a protestat împotriva conducerii Iranului și a fost arestat în 1977, la întoarcerea în țară, pierzîndu-și cetățenia și fiind ulterior trimis în exil. Cererile de azil politic în mai multe țări i-au fost, pe rînd, refuzate și a primit cu greu statutul de refugiat. A încercat să se stabilească din nou în Anglia, dar, după ce a declarat că toate actele care-i dovedeau identitatea îi fuseseră furate într-o gară din Paris, a fost trimis de autoritățile londoneze înapoi în Franța. N-a mai ieșit din aeroport din 1988 pînă în 2006, Guvernul francez neavînd drepturi asupra lui și neputînd să-l deporteze.

Se pare că Nasseri, a cărui poveste a inspirat filmul *Terminalul,* regizat în 2004 de Steven Spielberg, a dormit pe o bancă de plastic, între o pizzerie și un magazin de electronice, a folosit băile aeroportului, a primit cupoane de masă de la oamenii care lucrau acolo, a citit presa și și-a petrecut cea mai mare parte a timpului scriind în jurnal și privind călătorii. În 1999, după multă birocrație, Franța a reușit să obțină pentru Nasseri dreptul de a locui oriunde în Europa și i-a pus la dispoziție toate documentele necesare. Iranianul însă nu a dorit să se folosească de ele și a mai stat în aeroport încă șapte ani, cînd probleme de sănătate l-au trimis direct în spital pentru o lungă perioadă și apoi în diverse adăposturi.

© flickr

Aeroportul Charles de Gaulle, terminalul 2F

Nu știu dacă motivul este acela că primul meu zbor s-a întîmplat tîrziu, la 27 de ani, ori că abia în altă țară pot lua distanță, la propriu și la figurat, de viața reală, pentru un timp, ori e senzația că mă dizolv într-o mare de oameni, toți aflați în trecere, dar în momentul în care ajung sub panoul de plecări și sosiri, mereu în schimbare, dintr-un aeroport, mă simt de parcă am intrat pe un teritoriu care nici nu există în realitate, un fel de Narnia pe care o găsești dînd umerașele cu haine deoparte și trecînd în ea printr-o poartă secretă din fundul dulapului, accesibilă doar copiilor.

Am văzut oameni care ajunseseră prea repede sau care alergau disperați, unii care își rearanjau bagajele și alții cărora le expirase pașaportul, călători care depășiseră cu mult limita de greutate admisă, ca și cînd ar fi plecat pentru totdeauna și nu mai era nimic de lăsat în urmă, alții care purtau o geantă mică și ușoară, ca și cînd ar fi lipsit doar cîteva ore pentru un *disaronno* în Napoli, femei care, la ora 5 dimineața, erau machiate perfect și stăteau bine pe tocuri și femei care își găsiseră un colț unde să poată plînge în voie. I-am văzut pe cei sosiți în locuri unde nu-i aștepta nimeni și pe cei care plecau ca și cînd nu ar mai aștepta nimic. Și am asistat la multe momente în care încetează dorul de cineva.

„Îmi place să-i văd pe oameni regăsindu-se, poate că ăsta-i un lucru prostesc, dar ce pot să zic, îmi place să văd oameni alergînd unul spre altul, îmi plac săruturile și lacrimile, îmi place nerăbdarea, poveștile pe care gura nu le poate spune destul de repede, urechile care nu sînt suficient de mari, ochii care nu pot cuprinde dintr-o dată schimbarea, îmi plac îmbrățișarea, regăsirea, momentul în care încetează dorul de cineva, stau deoparte, cu o cafea, și scriu în caietul meu, studiez orarele de zbor pe care deja le-am memorat, observ, scriu, încerc să nu-mi aduc aminte de viața pe care n-am vrut s-o pierd, dar pe care am pierdut-o și de care trebuie să-mi amintesc, cînd sînt aici, mi se umple inima de bucurie, chiar dacă bucuria asta nu e a mea, iar la sfîrșitul zilei îmi umplu valiza cu știri vechi“, scrie Jonathan Safran Foer în *Extrem de tare & incredibil de aproape* (carte apărută în România la Editura Humanitas, în traducerea Andrei Matzal). Rîndurile sale, parte din istoria de viață a unui băiat de nouă ani care-și construiește într-un fel naiv și puternic propria lume, din întrebări și explicații care, de cele mai multe ori, nici nu au legătură cu realitatea – așa cum facem toți cînd ceea ce ni se întîmplă e prea tare, prea aproape – par a fi și povestea lui Mehran Karimi Nasseri. A oricărui om care a pierdut, fără să vrea, viața sa așa cum era, iar acum își umple sufletul cu fragmente din bucuriile altora, încercînd să completeze un puzzle de unde mereu va lipsi o piesă.

Anul trecut, în septembrie, Nasseri a decis să se întoarcă la traiul din aeroportul parizian, în lumea pe care o cunoștea. A încetat din viață în urma unui infarct două luni mai tîrziu, în terminalul 2F, unde locuia.

■ ■ ■

Laura-Yvonne GHERGHINA

Cunoașterea inutilă

Începînd cu 1933, unele dintre marile minți ale Europei au fugit către SUA pentru a scăpa de pe continentul zguduit de război și ură. Americanul Abraham Flexner înființase deja, în 1930, Institutul pentru Studii Avansate de la Princeton, prin care i-a adus apoi în America pe Albert Einstein, Kurt Gödel, John von Neumann și alții. Pe lîngă rolul său de refugiu, care a contribuit masiv la mutarea în Statele Unite a epicentrului cercetării științifice, Flexner crease noul institut pentru că era preocupat de dispariția cunoașterii „inutile“, ale cărei principii le-a concentrat în eseul său *Utilitatea cunoașterii inutile* publicat în 1939. Potrivit lui Flexner, cunoașterea „inutilă“ este cea produsă de cercetarea fundamentală care caută să înțeleagă fenomene din natură fără să își pună problema unei viitoare utilizări practice a eventualelor descoperiri, iar cunoașterea „utilă“ este rezultatul cercetării care are scopul de a rezolva o problemă concretă, cum ar fi cercetarea clinică.

Deși poate găsi soluții unor probleme urgente, cunoașterea „utilă“ nu poate exista fără cunoașterea „inutilă“, de ale cărei principii are nevoie. Aceasta din urmă dezvăluie adesea mecanisme surprinzătoare, multe asemenea descoperiri fiind imprevizibile și într-o oarecare măsură accidentale (dar nu în întregime căci, așa cum spunea Pasteur, norocul e de partea minților pregătite). Două exemple de descoperiri care au provenit din cercetări „inutile“, dar care au avut, neintenționat, efecte practice enorme, sînt descoperirea motivului pentru care unele meduze emit lumină verde sub apă (premiul Nobel 2008) și descoperirea sistemului bacterian CRISPR-Cas (premiul Nobel 2020).

La scurt timp după cel de-al doilea război mondial, al cărui final îl surprinsese la Nagasaki, Osamu Shimomura, pasionat de bioluminiscență, începuse să studieze licuricii de mare, încercînd să găsească structura moleculară a luciferinei, o moleculă datorită căreia micile crustacee își pot produce propria lumină. După ce a izolat luciferina în 1957, a plecat la Princeton să studieze meduzele care emit lumină verde. Shimomura a dedus și apoi a demonstrat că lumina verde a meduzelor nu era produsă tot de luciferină, ci de o altă moleculă, descoperind în 1962 „proteina verde-fluorescentă“ care poate fi folosită ca un „bec“ pentru a urmări orice moleculă, celulă sau chiar organe întregi în timp real. Beneficiile practice ale descoperirii sale au fost enorme pentru cercetarea științifică. Totuși, în discursul său din cadrul ceremoniei premiilor Nobel din 2008, Shimomura nu a simțit nevoia să explice nici măcar o clipă *în ce scop* a ales să studieze bioluminiscența.

Rod al cunoașterii inutile a fost și descoperirea sistemului CRISPR-Cas, zis și „foarfeca genetică“, ce permite acum editarea materialului genetic, de exemplu pentru a „corecta“ mutații care provoacă boli. Departe de a-și fi imaginat revoluția pe care descoperirea lor avea să o provoace în știință și în dezvoltarea terapiilor, Emmanuelle Charpentier și Jennifer Doudna au început prin a studia mecanismele prin care bacteriile se apără de virusurile care le atacă. Observînd că în ADN-ul bacteriilor există secvențe care se repetă în mod neașteptat și cercetînd apoi semnificația lor, și-au dat seama că descoperiseră un mecanism de apărare al micilor organisme prin care acestea puteau să „copieze“ și să modifice materialul genetic al virusurilor care le amenințau. Sistemul pe care l-au descoperit poate fi acum folosit pentru a edita orice secvență de ADN, dar rezultatul în sine este tot un exemplu de ceva ce nu le-ar fi trecut prin minte să caute de la început.

Așa cum se întîmpla și pe vremea lui Flexner, cercetării i se impune astăzi tot mai mult criteriul utilității. Cunoașterea inutilă tinde să piardă în fața celei utile, marii finanțatori preferînd să susțină teme de cercetare a căror utilitate trebuie să fie *imediată* și cerînd ca proiectele de cercetare să aibă un scop practic sau chiar să se înscrie într-o „strategie“ de eradicare a bolilor. În Marea Britanie, Wellcome Trust, unul dintre cei mai mari finanțatori ai cercetării, a anunțat recent că va crește bugetul de finanțare pentru proiecte legate de „tematici actuale“ cum sînt mecanismele bolilor infecțioase, schimbările climatice și sănătatea mintală. Impunerea utilității de către finanțatori era în opinia lui Flexner o restrîngere a libertății cercetătorilor. După el, cercetătorii nu trebuie supuși presiunii întrebării „Ce rost are?“, așa cum nici poeților sau pictorilor nu li se pune această întrebare.

Într-un articol din 1976, cercetătorul american Julius Comroe povestea cum Charles Erwin Wilson, cîndva președintele companiei americane General Motors și mai apoi ministrul american al Apărării, opunîndu-se finanțării publice a cercetării fundamentale spunea des: „Nu mă interesează de ce e iarba verde“. Comroe a observat că la fel de bine se poate spune „Nu mă interesează de ce e cerul albastru“ și a denumit *blue sky research* cercetarea care nu își pune problema utilității. În eseul său, Flexner îl dădea exemplu pentru acest tip de cercetare pe biologul german Paul Ehrlich care, pe cînd era student la Medicină în anii 1870, stătea mereu la microscop studiind diverse microorganisme. Aceste studii, pentru care nu gîndise inițial o posibilă utilitate, aveau să îl ducă, printre altele, către un leac pentru sifilis și invenția chimioterapiei. Unul dintre profesorii săi, pentru care devenise evident că Ehrlich nu era interesat de practica medicinei, l-a întrebat într-o zi ce tot face la microscop, iar Ehrlich a ridicat calm privirea către el și i-a răspuns: *„Ich probiere“* – „Fac diverse încercări“.

***Laura-Yvonne Gherghina** este doctorandă la Departamentul de Fiziologie, Dezvoltare și Neuroștiințe al Universității din Cambridge.*

■ ■ ■

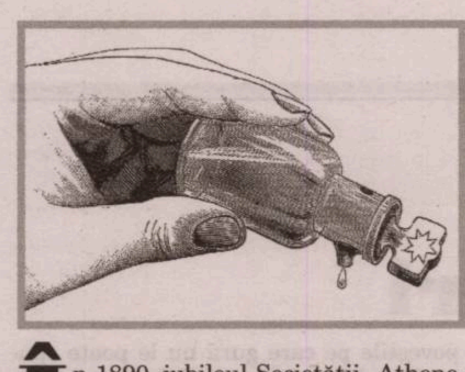

Rodica ZAFIU

cuvinte nepotrivite

Femeile și „stricarea limbii“

În 1890, jubileul Societății „Atheneul Român“ se sărbătorea printr-un ciclu de conferințe. Trei dintre acestea se intitulau, simetric, „Cum trăim“ (sau „Traiul nostru“), „Cum vorbim?“ și „Cum gândim“, iar vorbitorii erau Al. Djuvara, Gh. Ionescu-Gion și Tache Ionescu. Gh. Ionescu-Gion și-a publicat în anul următor conferința, ținută în 25 noiembrie 1890 la Ateneul Român, într-o broșură care conținea și ecouri din partea unor contemporani: scrisori ale lui Al. Odobescu, B. Petriceicu-Hasdeu, Lazăr Șăineanu, A.D. Xenopol, Al. Ciurcu și o poezie umoristică de Th. D. Sperantia. Autorul conferinței, Ionescu-Gion (mai cunoscut azi ca autor al unei *Istorii a Bucureștilor*, publicate în 1899), se ocupa de „potopul străinismelor“ și mai ales de „microbul franțuzismelor“, ironizînd cuvinte și expresii dintre care unele sînt astăzi marcate de trecerea timpului și ne evocă mai ales schițele lui Caragiale *(mon cher, parol)*, iar altele s-au integrat între timp cu totul în limbă *(agasant, tranșant)*. În textele lor, filologii păstrau un echilibru prudent; de exemplu, Hasdeu și Șăineanu considerau că neologismele vor fi adaptate sau asimilate, iar în ultimul caz nu vor reuși să înlocuiască total cuvintele vechi. Odobescu atrăgea atenția asupra schimbărilor în sintaxă, mai insidioase și mai profunde decît cele din vocabular. Publicistul Al. Ciurcu vedea un pericol mai mare în germanisme decît în franțuzismele epocii. A.D. Xenopol nu doar că împărtășea îngrijorarea conferențiarului, dar identifica și vinovatul principal: „elementul femeiesc“: „dacă am putea determina *sexul cel îndeobște frumos la figură, dar atât de urât la vorbă*, a-și schimba obiceiurile și apucăturile în privirea limbii românești, desigur că am izbuti a curăța tot mai mult graiul nostru de franțuzismele ce-l înădușă“. Greu de spus ce ne poate astăzi irita sau amuza mai tare în formularea istoricului: cu siguranță, nu numai generalizarea „sexul (…) urît la vorbă“. Clișeul de circulație internațională „sexul frumos“ era curent în epocă, dar a trezit mai tîrziu reacții negative, în măsura în care definea feminitatea doar prin aspectul exterior; rezerva prudentă („*îndeobște* frumos“) nu îndreaptă lucrurile.

Ideea „degradării limbii“ prin femei nu era nouă. În secolul al XIX-lea, femeile din clasele sociale înalte au fost văzute ca agenți ai modernizării și ai occidentalizării rapide a societății românești și a limbii române. În moda vestimentară și în cea lingvistică, femeile au adoptat un stil pro-occidental, pe care bărbații, integrați unui sistem politic și administrativ oriental, nu-l puteau primi la fel de ușor. Literatura vremii a tratat în cheie umoristică fenomenul mimetic, prin comediile lui C. Facca, *Comodia vremii* (cunoscută și sub numele *Franțuzitele*, 1833), C. Negruzzi *(Muza de la Burdujeni*, 1851) sau V. Alecsandri *(Chirița în Iași*, 1850, *Chirița în provincie* 1855 etc.). Fenomenul a fost comentat de G. Ibrăileanu, în volumul *Spiritul critic în cultura românească* (1908); criticul se întreba: „Dar pentru ce scriitorii vechi au zugrăvit cu atîta predilecție femei, cînd au voit să ridiculizeze mania civilizației ?“ și răspundea: „Femeile s-au civilizat întîi, și cum procesul de civilizare nu se face, la începuturile lui, fără oarecare ridicol, între ele s-or fi găsind mai multe «prețioase» și de aceea autorii vremii, poate fără să-și dea seama, au întrupat atît de des în femei ridicolul semicivilizației“.

„Dar pentru ce scriitorii vechi au zugrăvit cu atîta predilecție femei, cînd au voit să ridiculizeze mania civilizației ?“

Din perspectiva sociolingvisticii actuale, această atitudine față de limbajul femeilor este interesantă, pentru că aduce la lumină trăsături contradictorii care au fost atribuite acestuia. S-a spus că vorbirea femeilor este mai conservatoare: la noi, ideea a fost confirmată de studii de teren mai vechi ale dialectologilor, care constatau un fapt explicabil social: bărbații care făceau armata, circulau mai mult în afara zonei de origine și lucrau la oraș introduceau mai multe elemente noi în limbaj decît femeile care trăiau aproape exclusiv în mediul tradițional. Pe de altă parte, s-a constatat, în multe societăți, că femeile folosesc în mai mare măsură registrul standard și că preferă formele lingvistice mai prestigioase.

***Rodica Zafiu** este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

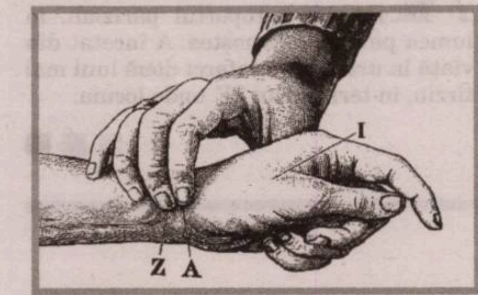

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Lectura nu te face prost

Copil fiind, am citit mult. Deprinderea lecturii a venit firesc, dar nu știu dacă a fost ceva înnăscut propriu-zis. Citeam, practic, mereu cînd apucam. Serile după ce îmi terminam temele, uneori chiar pe ascuns, după ora culcării, sub plapumă, unde mă ascundeam cu veioza aprinsă, o veioză veche, căreia îi dădeam jos abajurul, fapt care a dus și la mici incidente, căci s-a întîmplat să adorm, iar becul a încins țesătura așternutului, gata să-l aprindă aproape. Citeam în mașină, cînd mergeam cu părinții în vacanțe, mă bucuram cînd se întîmpla să prind cîte o răceală sau altă boală și rămîneam acasă, căci puteam citi în tihnă diminețile, citeam vara pe treptele casei, în curticica pe care o aveam, cu un pahar cu sirop alăături, iar mai apoi cu cafea, cînd am ajuns să fiu băutor de cafea, spre sfîrșitul liceului și apoi în facultate.

Deprinderea lecturii a fost înlesnită, firește, de faptul că în casa părinților mei exista o bibliotecă mereu în expansiune. Printre lucrurile pentru care trebuie să le mulțumesc părinților mei este și acesta, faptul că au investit mereu în cărți, cumpărînd inclusiv pe sub mînă, avînd cunoștințe la librării unde li se puneau deoparte cărți care se vindeau repede sau se găseau greu. Cumpărau în egală măsură cărți pentru copii și cărți pentru adulți, astfel încît nu mi-a lipsit nimic, în nici o etapă a dezvoltării mele. Tot ce înseamnă mari cărți ale copilăriei mi-a fost la îndemînă și aș putea înșira în întregul articol nume, fără să le epuizez, de la *Povestirile istorice* ale lui Dumiru Almaș la *Legendele Olimpului* a lui Alexandru Mitru, de la *Contele de Monte-Cristo* a lui Alexandre Dumas la *Cei trei muschetari* a aceluiași, de la întreaga serie Jules Verne la *Singur pe lume* a lui Hector Malot, de la *Cocoșatul* lui Paul Féval la *Cireșarii* lui Constantin Chiriță, de la *Prinț și cerșetor* de Mark Twein la *Colț Alb* de Jack London, de la *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe la *Tom Sawyer* de Mark Twain. *Habarnam*-ul lui Nosov, *Toate pînzele sus!* a lui Tudoran, *Baronul Münchhausen* al lui Bürger, *Nils Holgersson* al nordicei Selma Lagerlöf, frații Grimm cu poveștile lor (în două volume, ferfenițite de la multele relecturi și recopertate de părinții mei cu niște coperți cartonate, învelite în țesătură roșie) sau cele ale lui Andersen, controversatul astăzi *Winnetou* al lui Karl May, *Alice în Țara Minunilor* de Lewis Carroll, zeci și zeci de romane polițiste, ale autorilor români și străini, și cîte altele, care și acum sînt în bibliotecile noastre, la părinții mei în casă sau depozitate în pod (căci sînt atît de multe...) sau, selectații dintre acestea, în biblioteca mea. Apoi, pe măsură ce am crescut, clasicii literaturii române și străine, cu rafturi întregi pe colecții, Rebreanu pe care l-am citit integral încă începînd cu clasa a VIII-a, Sadoveanu (gustat doar în parte de adolescentul care eram atunci), Cezar Petrescu, nu mai spun de Creangă (adesea cărți existînd în mai multe ediții în biblioteca noastră), Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib Mihăescu, Anton Holban, Tolstoi, Dostoievski, Sienkiewicz, Zola, Balzac, Emily Brontë, Proust, Stendhal, chiar și Shakespeare și mulți alții, apoi contemporani, de la Fănuș Neagu la Eugen Barbu, de la Marin Sorescu la Breban, scriitori și cărți cu care m-am hrănit ani la rînd apoi, recitind, căci nu tot ce citisem la un moment dat reușisem să și diger.

Cumpărau în egală măsură cărți pentru copii și cărți pentru adulți.

Îmi aduc aminte încă destul de bine și momentele în care seara, după ce luam masa în familie, din care făceam parte eu cu fratele meu, părinții, dar și ambii bunici din partea mamei, tata citea din *Cel mai iubit dintre pămînteni* a lui Marin Preda, apărută atunci și obținută de ai mei în prima ediție.

Obiceiul cumpărării cărților l-am preluat apoi și eu, chiar dacă o vreme, în anii grei ai tranziției, tocmai cînd eram și student, era cu adevărat un lux să-ți mai permiți achiziții. Dar făceam cumva și cumpăram, mai ales că piața de carte deja devenea tot mai diversă. Cumpăr cărți mai multe decît apuc să citesc, în jurul meu sînt oameni care citesc permanent, unii în orice moment liber al zilei, oriunde s-ar afla.

Citesc, astăzi, un articol în care niște experți, nenumiți, care vorbesc prin tastatura jurnalistei care-i rezumă, afirmă că profesorii, „în loc să le dea copiilor cărți întregi de citit și culegeri de rezolvat“ ar trebui să le dea proiecte observaționale sau așa ceva („proiecte de observații“ le spune jurnalista, iar eu nu prea știu la ce se referă, de unde a luat conceptul, ce vor să spună specialiștii consultați de dînsa). Discuția se duce în ansamblul uneia mai largi, despre multele vacanțe sau întreruperi ale parcursului școlar. Nu vreau să o jignesc pe jurnalistă, nici pe specialiștii consultați de ea. Dar mă declar, pe persoană fizică, puțin stupefiat și puțin indignat de perspectiva reductivă.

Am scris și eu despre faptul că poate este prea fragmentat parcursul școlar, dar rezolvarea nu vine de la a condamna lectura cărților „întregi“. Pentru că o carte citită integral este tocmai un astfel de proiect observațional. Și dacă îi alături o grilă de autoreflecție pe marginea ei, este un rezervor semnificativ de resurse de învățare, de „descoperire, prin practică, prin curiozitate“, ca să citez tot nevoile identificate de articolul respectiv.

Sînt periculoase astfel de declarații în spațiul public. Poți să le faci, trăiești într-o societate care garantează libera exprimare, dar faci un rău, pornind de la o insuficientă competență pedagogică. Și meriți să fi corectat. Lectura nu te îndepărtează de procesul învățării și al cunoașterii. Din contra, lectura unei cărți „întregi“ te menține în orizontul învățării permanente și îți pune în mișcare resurse de gîndire critică, de reflecție, de analiză și de interpretare mai complexe, poate, decît un „proiect de observație“. Recomand oricui. Lectura nu te face prost.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

Joseph S. NYE, Jr.

Dilemele descurajării

© wikimedia commons

Istoria ne amintește că unii factori, precum credibilitatea, sînt cruciali pentru succesul efortului pe care îl depun țările ca să prevină comportamentul indezirabil al celorlalte state. Însă studierea limitelor acestor eforturi este la fel de importantă pentru identificarea strategiilor care chiar funcționează.

Trăim într-o lume în care stabilitatea geopolitică se bazează în bună parte pe descurajare. Cum putem dovedi faptul că descurajarea funcționează?

Cu privire la războiul care se desfășoară în Europa, președintele Statelor Unite, Joe Biden, începînd din decembrie 2021, l-a avertizat pe președintele rus Vladimir Putin asupra unor noi sancțiuni severe cu care s-ar confrunta Rusia dacă invadează Ucraina, însă fără nici un rezultat.

Apoi, cînd Statele Unite și aliații săi europeni au zădărnicit planurile Rusiei furnizînd arme către Ucraina, Putin a fluturat chestiunea opțiunii nucleare. Dar Occidentul a continuat neîntrerupt să ofere ajutoare.

Descurajarea a dat roade sau a eșuat? Răspunsul la această întrebare reprezintă o provocare pentru că implică evaluarea a ceea ce s-ar fi întîmplat în absența amenințării. Or, e greu de dovedit o negație. Dacă pun un semn în fața ușii care spune „fără elefanți“ și nu există elefanți în casă, i-am descurajat să intre? Depinde dacă elefanții care intră știu să citească, în primul rînd.

Războiul din Ucraina demonstrează cum reducerea riscului nu e întotdeauna o opțiune binară, dar adesea e o chestiune ce ține de gradul de risc asumat. Poate că Putin, mizînd pe faptul că alianța occidentală e una firavă, a crezut că sancțiunile vor da greș. Cu toate astea, s-a abținut să lovească liniile de aprovizionare din țările NATO, în timp ce Occidentul, la rîndul său, continua să trimită arme în Ucraina, în pofida amenințărilor nucleare ale lui Putin; totodată, Vestul a fost refractar la furnizarea unor sisteme de rachete cu rază lungă de acțiune sau aeronave de război moderne.

Pentru ca descurajarea să funcționeze,
credibilitatea este esențială.

Pentru ca descurajarea să funcționeze, credibilitatea este esențială: amenințarea cu un răspuns radical pentru a apăra un interes minor testează limitele credulității celorlalți. Acest lucru este cu atît mai adevărat atunci cînd puterea nucleară promite să extindă umbrela sa pentru apărarea unei țări depărtate.

În timpul Războiului Rece, Statele Unite și Uniunea Sovietică și-au extins credibil descurajarea nucleară către Occident și, respectiv, Europa de Est. În vreme ce mulți analiști au fost sceptici vizavi de faptul că Statele Unite ar risca New York-ul ca să apere enclava izolată a Berlinului de Vest, amenințarea a funcționat; în parte și pentru că trupele americane erau staționate acolo. Deși așa-numita Garnizoană a Berlinului era prea restrînsă numeric pentru a se apăra împotriva invaziei sovietice, prezența ei a însemnat că o lovitură nucleară ar avea ca rezultat victime americane. (În același timp, puterea Statelor Unite în Europa, din ambele unghiuri: nucleară și convențională, n-a reușit să constituie o descurajare credibilă pentru intervenția militară sovietică din Ungaria în 1956 și din Cehoslovacia în 1968.)

Această istorie este relevantă pentru situația curentă din Coreea, unde Coreea de Nord are arme nucleare, iar Coreea de Sud rămîne legată de Tratatul de Neproliferare Nucleară. Un sondaj recent arată că peste 70% din sud-coreeni sînt „pentru“ ca țara lor să dezvolte un arsenal nuclear propriu. În schimb, cînd președintele Coreei de Sud, Yoon Suk-yeol, s-a întîlnit cu Biden în aprilie, ei au convenit asupra faptului că Statele Unite ar putea amplasa un submarin cu arme nucleare aproape de Peninsula Coreea și au stabilit o colaborare mai apropiată în ceea ce privește planul strategic și nuclear, similar convenției Statelor Unite cu țările aliate NATO din timpul Războiului Rece.

Credibilitatea descurajării extinse de Statele Unite în acest caz, la fel ca în cazul Berlinului, este ranforsată de prezența a 28.500 de militari americani în Coreea de Sud. Cele două țări sînt practic încuiate într-o „comunitate a destinului“ deoarece Coreea de Nord nu poate ataca Coreea de Sud fără a ucide americani. Bazele militare din Japonia oferă aceeași garanție. Asta explică de ce intențiile fostului președinte Donald Trump, de a retrage trupele americane din țări precum Japonia sau Coreea de Nord, au fost atît de dăunătoare.

De asemenea, mandatul lui Trump a evidențiat ineficiența intimidării nucleare și a mitei. În 2017, cînd Coreea de Nord a testat cu succes o rachetă balistică intercontinentală, Trump a amenințat cu „foc și furie cum lumea n-a mai văzut pînă atunci“, însă fără nici un efect. După care a încercat calea diplomației directe. În urma întîlnirii cu dictatorul coreean Kim Jong-un în 2018 – un obiectiv mult urmărit de politica externă a Coreei de Nord –, Trump a prezis cu nechibzuință întreruperea rapidă a programului de înarmare nucleară al țării. Iar Coreea de Nord n-a renunțat la arme, ceea ce n-a surprins pe nimeni. Potrivit viziunii lui Kim, reputația sa și încrederea dinastiei familiale depind de armele nucleare.

Cazul Taiwanului, pe care China îl vede ca pe un teritoriu propriu, arată cum schimbarea circumstanțelor poate testa strategiile de descurajare încercate și viabile. Cînd președinții Richard Nixon și Mao Zedong s-au întîlnit în 1972 pentru reluarea relațiilor dintre Statele Unite și China, aceștia n-au căzut de acord și asupra statutului pe care avea să îl aibă Taiwanul. În final, cele două părți au creionat o formulă de a amîna rezolvarea problemei: Statele Unite ar recunoaște „o singură Chină“, Republica Populară de pe continent, și vor recunoaște faptul că atît oamenii de pe un mal, cît și cei de pe celălalt mal al Strîmtorii Taiwanului sînt chinezi, însă fără a putea recunoaște suveranitatea Taiwanului în mod oficial.

Vreme de mulți ani, SUA au refuzat să spună dacă ar apăra sau nu Taiwanul. Cînd am vizitat Beijingul în calitate de oficial al Pentagonului sub administrația Clinton, gazda mea m-a întrebat dacă țările noastre ar intra în război împotriva Taiwanului. Răspunsul meu a fost că nimeni n-ar putea să știe, avînd în vedere faptul că, deși secretarul de stat Dean Acheson a omis includerea Coreei de Sud în perimetrul de apărare al Americii, în discursul său din 12 ianuarie 1950, SUA au intrat în război de partea Coreei de Sud la doar șase luni mai tîrziu. Bazîndu-ne pe ceea ce teoreticianul descurajării numește „amenințarea care lasă ceva la voia întîmplării“, mi-am avertizat gazda din China că nu-i cazul să ne testeze.

Ceea ce cineva numea o politică de „ambiguitate strategică“ poate fi mai bine descris ca „dublă descurajare“, concepută nu doar pentru a preveni China să nu-și mobilizeze puterea împotriva insulei, dar și pentru a descuraja Taiwanul de la a-și declara independența *de jure*. Acum unii analiști se îngrijorează, căci această strategie se erodează în măsura în care armata Chinei poate să crească, iar membri ai legislativului Statelor Unite vizitează Taiwanul în număr tot mai mare. Cu patru ocazii separate, Biden a susținut că SUA ar apăra Taiwanul numai pentru ca statutul aderenței la reafirmarea politicii unei „singure Chine“ să fie urmat de Casa Albă de fiecare dată. În acest context, o cale care evită proiectarea slăbiciunii sau provocarea escaladării va fi decisivă pentru evitarea unui război total.

Istoria ne amintește că afirmarea succesului descurajării poate fi dificilă. Există unii factori, precum credibilitatea, care sînt cruciali pentru atingerea rezultatelor dorite. Pe măsură ce dilemele descurajării continuă să evolueze și să se multiplice, studierea limitelor acestei strategii este în egală măsură importantă în găsirea unei abordări care chiar să funcționeze.

***Joseph S. Nye, Jr.** este profesor la Universitatea Harvard și autor al volumului în curs de apariție* Do Morals Matter? Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump *(Oxford University Press).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Ioana MOROȘAN

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Deși are jucători celebri și fonduri uriașe, PSG e în perpetuă criză de rezultate și scandalurile curg. Care să fie secretul unei asemenea „performanțe“?

PSG este exemplul perfect al ratării fără cusur. E un caz de manual. E ca și cum ai avea cel mai performant avion, impecabil alcătuit pentru zborul ideal, dar dotat, în același timp, cu un dosar care îți arată cum să îl prăbușești pas cu pas, evitînd toate situațiile în care, fie și fără contribuția ta, avionul s-ar putea redresa. E realitatea inversată, e logica lipsei de logică. PSG este exemplul strigător la Allah că banii fără cultură transformă totul într-un kitsch garantat, livrat la cheie. Chiar înainte de a da pe Neymar o sumă care ar putea redresa economia oricărei țări subdezvoltate, 222 de milioane de euro, pentru a căpăta în schimb un profesionist în petreceri și competiții oficiale de poker, PSG și-a construit cancerul care o devorează acum. Bani cu nemiluita care nu aduc nimic în afară de nevoia obsedantă, aproape patologică, de a investi și mai mult, și mai mult pentru a acoperi depresia eșecului sub un munte de țechini. Care, evident, naște în timp o depresie încă și mai mare. Pe Mbappé, talent veritabil, dotat cu nevoia fundamentală de a rămîne în istorie, l-au legat de glie cu un salariu cutremurător și lanțuri politice, președinții Franței preluînd direct problema în mîini ca și cum ar fi vorba de marca Renault sau naveta Ariane. Pe Messi l-au cumpărat cu încă și mai mulți bani, i-au întins Parisul la picioare și i-au oferit cadrul ideal pentru a pregăti cum trebuie ultimul lui mare vis, Cupa Mondială. În rest, vorba lui Vincent Duluc, editorialist la *L'Équipe*, a participat la meciurile din campionatul francez cu cheful cu care te duci la dentist. De-aia a și plecat fără aprobare să promoveze turismul în Arabia Saudită. Bine, și pentru bani. Mulți bani. Mereu și mereu bani. Lui Ramos i-au livrat o pensie de aur pe Parcul Prinților și Răsfățaților, și tot așa. Tinerii buni sau jucătorii onești se pierd în această strategie cețoasă și în rezolvarea cuadraturii cercului care pretinde ca echipa să cîștige în condițiile în care vedetele stau, cum se zicea pe maidan, „la pomană“. PSG e de fapt un magazin de bijuterii, nu te gîndești niciodată să-l scoți în stradă la o miuță, e strălucitor și inert, inaccesibil și impopular. Sigur, unii îi devin fani pentru că sclipirile și sclipiciul atrag. PSG e ca biblioteca unui *nouveau riche*, plină de opere necitite, care nu produc decît praf și admirația celor ce gîndesc cu ochii. Nu trebuie să ne mirăm. Avem un exemplu aici, aproape. La handbal, CSM e un PSG. Păstrînd proporțiile și comoțiile.

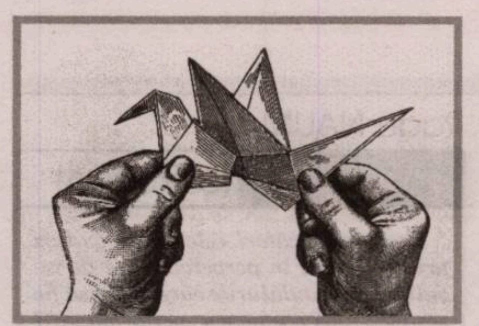

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Egalitate și pentru cățeI

Cînd Facebook-ul s-a umplut de pisici, eu mi-am adus aminte că-mi plac cîinii. N-am nimic cu pisicile, dar exaltările colective pe cîte o anumită temă mă fac să reacționez contrar. Nici în ce-i privește pe cîini n-am o simpatie necondiționată. Despre cei din rasele fioroase aș spune că de obicei nu mi se par mai răi decît stăpînii lor. Am și amintirea haitelor de „maidanezi“ care urlau noaptea în cartier, se încăierau pe ciozvîrte de prin gunoaie și săreau la trecători. Acele sălbăticiuni urbane nu doar periculoase, dar adesea și foarte neplăcute la vedere, făceau ca Bucureștiul nostru să arate ca un oraș de coșmar. Se pare că a trebuit să intrăm în Uniunea Europeană ca să scăpăm de acea nebunie.

La începutul anilor ’90, Occidentul m-a fascinat și la acest capitol. Evident, acolo nu erau „maidanezi“, erau însă cîini și cățel cum nu mai văzusem niciodată, pe care stăpînii îi plimbau în lesă. În România comunistă, cîinii de *companie* (nici nu erau numiți cu un termen așa burghez) aparțineau doar cîtorva rase. Ne amintim că predominau canișii, pechinezii și șoricarii, iar uneori mai vedeai și cîte un Cocker Spaniel. Cei de talie mai mare erau de obicei lupi germani, boxeri și, rarisim, dobermani. Dalmațienii erau cunoscuți doar din desenele animate, iar alte rase care apăreau, de exemplu, în *Doamna și vagabondul* păreau pur și simplu inventate de desenatori. Cînd am văzut odată un Collie, am rămas cu gura căscată. Sigur, mai erau și ciobăneștii, dar numai pe la stîne.

În orașele occidentale nu doar varietatea raselor de cîini părea teribilă, dar și tunsorile lor, care mai de care mai extravagante. Tot acolo am văzut prima oară oameni care plimbau cîte trei, patru sau chiar mai mulți cîini. Mi s-a explicat că nu erau ai lor și că era vorba de „plimbători de cîini“, de meserie. Astăzi știu că există oameni care s-au îmbogățit din afacerea plimbării cîinilor, organizată cu ajutorul Internet-ului. În fine, și la noi sînt acum o mulțime de feluri de cîini de companie, unii de-a dreptul superbi, alții cît se poate de drăgălași. Avem și „plimbători“ profesioniști, și frizerii canine, ba chiar saloane de cosmetică și spălătorii pentru cățel. Am evoluat. Pînă și poveștile cu cîini sînt parcă altfel.

Beștelit că a furat ceva dintr-o farfurie,
s-a suit pe masă și a făcut pipi exact în mijlocul ei.

Niște prieteni mi-au vorbit despre Kraus, Fox Terrier-ul lor alb și plin de energie, susținînd că așa un cîine se naște o dată la o sută de ani. Sigur, am mai auzit și de Hachiko, acel cîine din rasa Akita care are statuie pentru că și-a așteptat stăpînul într-o gară din Tokyo timp de nouă ani. Omul, care făcea naveta și pe care cîinele obișnuia să-l aștepte în fiecare zi, nu s-a mai întors pentru că murise. Am auzit de cîinii utilitari care fac viața mai ușoară celor cu dizabilități sau fac cumpărăturile pentru stăpînii fără vedere, de cîinii eroi care se luptă cu ursul dîndu-i timp stăpînului să se pună la adăpost, de cîinii salvatori care descoperă supraviețuitori printre dărîmături... Am citit și despre cîinele lui Alex Ștefănescu pe care-l vedea foarte rar și care, într-un an, simțindu-l că se apropie dinspre gară, a plecat cu cotețul după el, ca să-i iasă în întîmpinare. Am citit *Colț Alb*, sau *Patru tanchiști și-un cîine*, am fost impresionat de fiecare dată.

Chiar dacă povestea lui Kraus nu are așa o grandoare, e cît se poate de nostimă. Era un cîine care nu cunoștea nici frica și nici oboseala. Dintr-o rasă specifică de vînătoare, era bucuros de fiecare dată să fie lăsat liber în natură, deși destinul îi rezervase un trai într-un apartament de bloc din București. Chiar dacă avea o fire de rebel, cu chiu, cu vai, se reușise dresarea lui. Dacă-i spuneai de vreo două ori să aștepte, se supunea în cele din urmă, dar în timp ce stătea culcat în fața unui magazin sau altundeva își manifesta nerăbdarea, mîrîind și rozînd tot ce se nimerea sau pur și simplu mîncînd frenetic iarbă. Știa să răspundă și la comenzi precum „La pas!“ sau „Culcat!“. Fusese învățat și pentru „Mort!“, dar pe asta cică n-ar fi executat-o „nici mort“. Cînd stăpînul ieșea cu el în parc și se întîlnea cu alți cățel, nu se știe cum, izbutea de fiecare dată să-i facă să se bată între ei, mai ales pe cei mai mari. Era sămînță de scandal. Odată era totuși să fie făcut praf de niște dulăi pe care tot el îi stîrnise, iar stăpînul abia l-a scos din colții lor. Culmea a fost că „nebunul“ de Kraus a continuat să se agite și să muște, nerealizînd că fusese deja „cules“ din mijlocul bătăliei. A nimerit cu colții chiar mîna stăpînului care-l luase în brațe.

Kraus își dorea mereu să fie în centrul atenției, era un mascul alfa. Cînd era certat se supăra, ridica piciorul și făcea pipi pe cel care-l certa. Odată, beștelit că a furat ceva dintr-o farfurie, s-a suit pe masă și a făcut pipi exact în mijlocul ei. Altă dată, s-a repezit între niște copii care se jucau pe covor și a făcut același lucru pe marea construcție din Lego pe care cei mici tocmai se străduiau s-o termine, supărat probabil că aceștia nu-l băgau în seamă.

După ce l-au dus la împerechere, cățeaua cu care s-a întîlnit a născut cîțiva pui. Conform cutumei, proprietarii lui Kraus au primit și ei unul. L-au ținut cîteva săptămîni, pînă s-au lămurit că progenitura era și mai nebună decît taică-su. L-au dat, considerînd că era prea de tot. Kraus a murit de mult, dar stăpînii continuă să vorbească despre el cu nostalgie. Iar eu am povestit toate astea, cum spuneam, în contra mîțelor de pe Facebook. Pentru că, în definitiv, prietenul omului e cîinele.

■ ■ ■

ready made

Piatră de lapte

„Indienii din munții Himalaia întăresc laptele cu acreală anumită și îl presează între cârpe. După câtva timp laptele devine tare și poate fi spart în bucăți cu ciocanul, dar care se topesc foarte ușor în gură. Acest fel de lapte este foarte prețuit în diferite expediții.“

Vieața Creștină, Anul VI, Nr. 19-20,
5-12 Maiu 1940

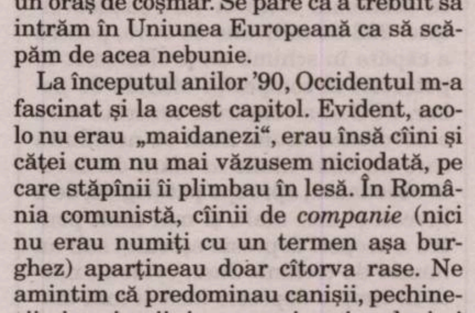

Iaromira POPOVICI

bazar

Pe geam

Astăzi, ne-am obișnuit ca o mare parte din timpul nostru să ne uităm în ecrane. Privirea noastră nu se îndreaptă neapărat în sus, și nici măcar în jos, precum cea a bunicului meu care, așa, găsea mereu cîte ceva pe asfalt. Ci rămîne undeva pe la mijloc, spre jos, nici cal, nici măgar: în sclipirile ecranelor.

Cînd ne trezim, ne uităm în telefon. Vedem mica lume strălucitoare și gata selecționată, *ready-made*, a prietenilor, cunoștințelor, lumii. Nu e nimic atît de rău în asta, putem ajunge așa, cu ochii, mintea și inima, unde nici cu gîndul n-am fi gîndit. Putem visa și călători și afla totul.

Dar privirea asta, ca și cea prin ecranul televizorului ori al laptop-ului, ne scoate la iveală, evident, doar o parte a lucrurilor. Privirea directă asupra realității din jur rămîne principala luare în stăpînire a acesteia. Cea nefiltrată, mai puternică, deși, de multe ori, supărătoare.

M-am întrebat la ce ne uitam pe vremuri, cînd nu eram înconjurați de atîtea ecrane. Desigur, exista cel al televizorului, dar acesta avea un program redus, chiar și în mai „glorioșii“ ani 1970, și în mod cert nu ne ocupa tot timpul. Nici cele ale cinematografelor, care le înlocuiau, timid, pe cele ale televizoarelor *smart* de azi, cu Netflix-urile și HBO-urile lor.

Îmi amintesc că, în condițiile astea, geamul avea un rol mai important. Era și a rămas o fereastră către lume, dar pe atunci chiar priveam mai mult prin ea. Întîi vedeam perdeaua mea verde cu Disney. Mickey, Donald, Pluto și gașca de pe ea nu erau chiar cei originali. Aduceau ușor a pictură naivă, iar trăsăturile lor erau cam lăbărțate. Dar toate astea erau amănunte fără importanță: ideea de Disney, pur și simplu, era idealul pentru vîrsta mea și timpurile de atunci. Perdeaua verzuie era un potrivit fundal pentru visări.

Pe acolo mi s-a spus că venea pescărușul Petris trimis de Zîna Mării să-mi aducă una și alta, în continuarea unor vizite asemănătoare de la Constanța și Mangalia. Zîna aducea, prin mesagerii ei, mici pești de baie, ba chiar și broscuțe și insecte din cauciuc care, în viața reală și mai puțin poetică, erau momeli pentru pescuit.

De altfel, povestea ei venea din viața mai puțin poetică. Atunci cînd eram la Constanța, însoțindu-l pe tatăl meu la o filmare, la hotel nu aveam frigider în cameră. Pe vremea aceea, de fapt, mai nici o cameră nu avea frigider. Mîncarea, dacă îți cumpărai, o țineai afară, pe geam. Așa am făcut și noi cu o bucată – care, pe vremea aceea, mi s-a părut uriașă – de șuncă chinezească. Era perioada cînd încă se mai găsea această șuncă cu un gust bun, dar nelalocul lui, puțin prea sărat. Noi am agățat șunca de geam, în exterior. Și un pescăruș mai îndrăzneț, aș spune chiar obraznic, a venit și a înhățat-o.

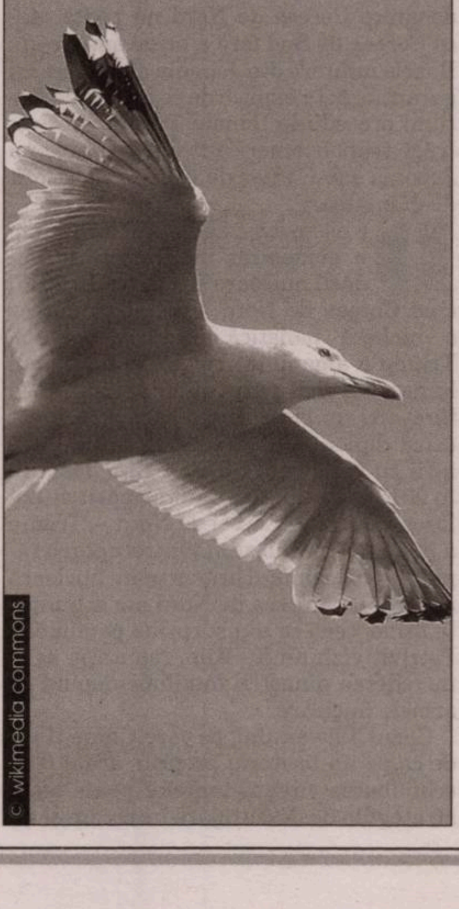

© wikimedia commons

Nici n-am știut pînă atunci că pescărușii mănîncă șuncă. Am aflat asta, și am mai aflat că pot fi destul de prietenoși. Ca orice pasăre, cu limite. Dar, dacă-i puneam zilnic ceva de mîncare pe geam, zilnic apărea. Și ne suporta și pe noi, oamenii, undeva pe fundal, dacă nu exageram cu zgomotele. Pescărușul, încet-încet, nu a mai fost un străin: a devenit pescărușul nostru. L-am botezat Petris.

Iar părinții mei, în special tata, au făcut, pornind de la povestea lui, ce știau ei mai bine: au creat o mitologie. Au inventat o poveste. Era, cum am mai spus, modul lor de supraviețuire în perioada comunistă. Petris era mesagerul Zînei Mării și, prin el, puteeam să comunic cu ea. Să-i trimit mesaje. Ceea ce și făceam, cu mare entuziasm: cumpăram cărți poștale – desigur, cu marea, dacă se putea la răsărit –, îi scriam diverse despre mine și i le trimiteam. Zîna, la rîndul ei, nu se lăsa mai prejos: îmi trimitea momelile de pescuit despre care povestisem mai înainte.

Așa a-nceput povestea. Geamul meu din Giurgiului doar dusese mai departe, pe scurtă durată, mitul Zînei Mării, jucîndu-se cu privirea mea. Dar nu a fost singura poveste care s-a strecurat printre perdelele Disney. Vor mai urma și altele.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE
Coordonator: Sever VOINESCU
Dosar susținut de Primăria Municipiului Arad
și de Centrul Municipal de Cultură Arad

Comedia lumii

Conferințele *Dilema veche* la Arad

Texte și opinii de:

- Teodor BACONSCHI
„Surpriza Bizanțului vesel“
- Horațiu MĂLĂELE și Nicolae URS în dialog cu Sever VOINESCU
„«Cred că Cehov e mulțumit de spectacolul nostru»“
- Toni GRECU și Ioan T. MORAR
„«Dacă e cu politică nu mă interesează»“

argument

Fantezii comice la Arad

DILEMA VECHE 30 DE ANI
Comedia lumii
Conferințele Dilema veche la Arad
„De cîte ori îți vine o idee, să rîzi de ea!“

Ca în fiecare primăvară, Conferințele *Dilema veche* au revenit la Arad în 20-22 aprilie a.c. De această dată, am adus cu noi o temă care s-a dovedit a fi de mare succes: „Comedia lumii“. De ce ne ocupăm de comedii? Răspundem cu vorbele de la începutul cunoscutei cărți a lui Henri Bergson despre rîs: „Cei mai mari gînditori, de la Aristotel încoace, au atacat această mică problemă care întotdeauna s-a sustras efortului lor, a glisat, a scăpat și s-a redresat ca o sfidare impertinentă la adresa speculației filozofice. Scuza noastră că abordăm tema este că nu încercăm să închidem fantezia comică într-o definiție. Noi vedem în ea, înainte de orice, ceva viu“.

De aceea, credem că nu se poate mai bine explora comedia lumii altfel decît vizitînd-o în specificul ei. Nu putem vorbi despre comedia lumii altfel decît văzînd-o în cîteva dintre formele ei geniale de exprimare. Am început cu o conferință a lui Teodor Baconschi despre două forme mai puțin cunoscute de sfințenie ortodoxă prezente în Bizanț: sfinții mimi și nebunii pentru Hristos. Puteai ajunge sfînt, în Bizanț, distrîndu-te sau distrîndu-i pe ceilalți. În conferința „Surpriza Bizanțului vesel“, am văzut cum. Apoi, am conferențiat eu despre Figaro și „tatăl“ lui, scriitorul Pierre Augustin Caron de Beaumarchais, încercînd să explic starea umorului în Franța scoasă din țîțîni de la finalul secolului al XVIII-lea. În seara a doua, pe scena Teatrului „Ion Slavici“, publicul arădean a putut rîde și aplauda văzînd comedia *Măscăriciul* de A.P. Cehov, cu doi mari actori, Horațiu Mălăele și Nicolae Urs. După spectacol a urmat o discuție cu cei doi actori despre Cehov și umorul cehovian. În fine, în cea de-a treia seară, Toni Grecu și Ioan T. Morar au încercat o istorie a umorului politic de la Ceaușescu la Iohannis. Amintiri mai vechi, cu Divertis-ul anilor ’80, dar și momente comice mai noi, cum ar fi cel cu cormoranii ministrului Daea, au dat publicului arădean convingerea că umorul politic nu dispare pentru că, vorba celor doi protagoniști ai serii, „umorul politic este acolo unde e politica“.

De ce ne ocupăm de comedii tocmai acum? Pentru că istoria ne-a arătat ce succes enorm au comediile în vremuri de mare criză, cît de mare nevoie au oamenii de comedii cînd le este frică. Pentru că cel mai omenesc mod de a înfrunta moartea și spaima în numele vieții și al încrederii este rîsul. În cea mai intimă fibră a țesăturii din care e făcută lumea noastră e ceva ridicol, nu pentru că vreun Creator ludic e ironic cu noi, ci pentru că ni se dă astfel o șansă de supraviețuire. Și e foarte important, tocmai acum, să ne aducem aminte de ea.

Conferințele *Dilema veche* de la Arad au fost organizate de Grupul pentru Management și Mediere Culturală (GMMC) și au fost finanțate de Centrul Municipal de Cultură Arad. Mulțumim mult pentru sprijin sponsorului Grup West Arad – *dealer* Opel, Peugeot, Citroën – și mulțumim enorm lui Michael Bulzan pentru prietenie! Teatrului „Ioan Slavici“ și, *last but not least,* Primăriei Arad, recunoștința noastră! (**Sever Voinescu**)

organizat de: GMMC Grupul pentru Management și Mediere Culturală; DILEMA VECHE
finanțat de: Primăria Municipiului Arad; CMCA Centrul Municipal de Cultură Arad
sponsor: GRUP WEST; OPEL; PEUGEOT; CITROËN
partener: TEATRUL CLASIC IOAN SLAVICI ARAD

Teodor BACONSCHI

Surpriza Bizanțului vesel

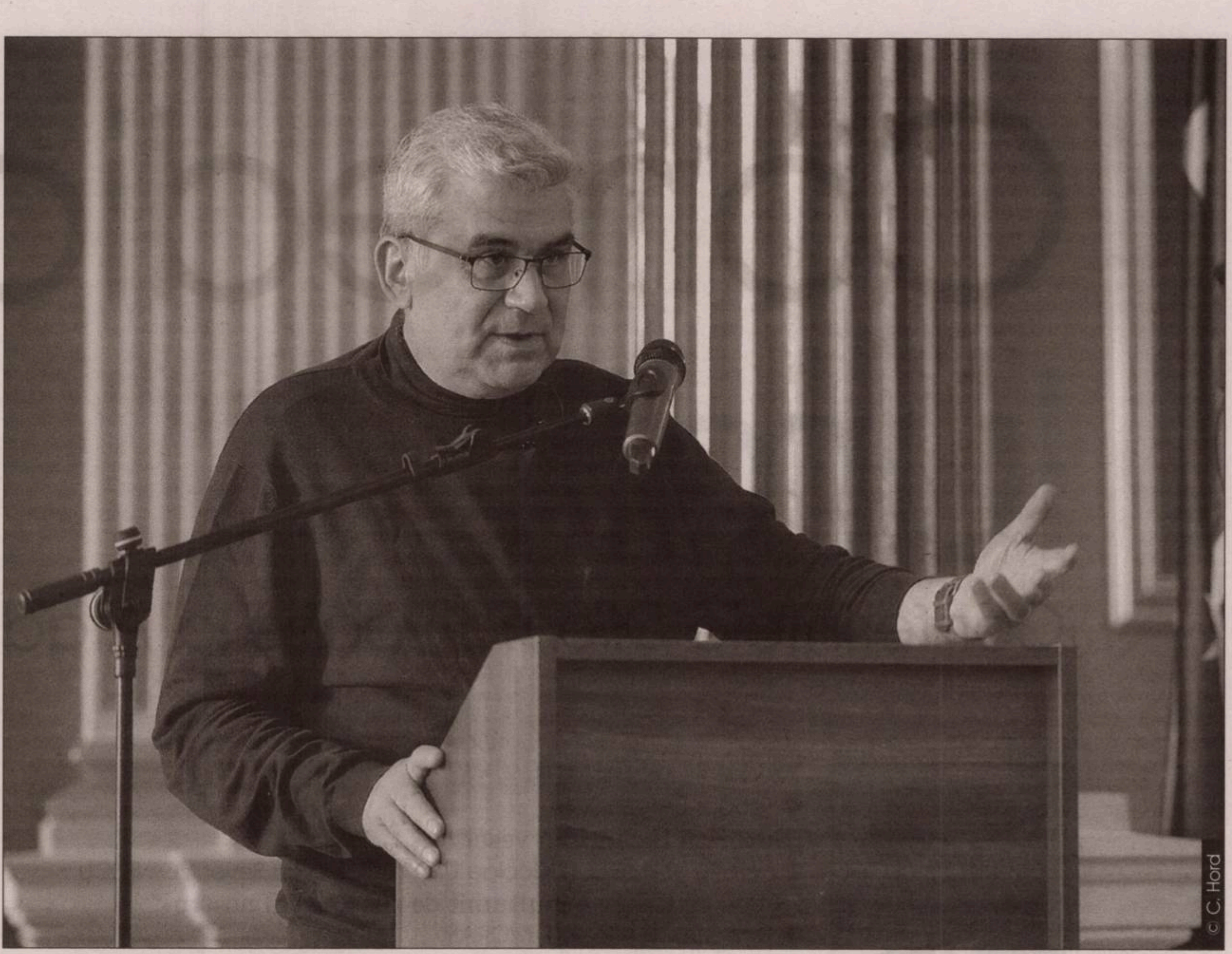
© C. Hord

Bizanțul ne interesează în cel mai înalt grad pentru că el a perpetuat, în formă încreștinată, civilizația Imperiului Roman încă un mileniu după căderea Romei, în secolul al V-lea d.Hr., iar acest Bizanț, după 1453, a generat ceea ce Dimitri Obolensky, un mare bizantinolog rus care a predat la Oxford, a numit „Commonwealth-ul bizantin". E important Bizanțul pentru că numai noi, excepția latină din această creștinătate răsăriteană, împreună cu grecii și cu slavii am rămas fideli ortodoxiei bizantine în cea mai mare parte, ceea ce explică și de ce România interbelică a produs o școală de bizantinologie care ne-a plasat în mare măsură în avangarda studiilor de acest gen; o școală cu istorici care au redactat sinteze despre „mileniul bizantin", dar și cu polimaticul nostru compatriot Nicolae Iorga, care a organizat chiar la București primul Congres Internațional de Studii Bizantine, el însuși fiind celebrat ca o autoritate în această comunitate de erudiți.

Dar ce fel de Bizanț moștenim noi, de fapt? Pentru că am intrat în modernitate mai tîrziu și numai printr-o mediere occidentală, moștenim o imagine mai degrabă polemică asupra Bizanțului, imaginea pe care a cristalizat-o Iluminismul european, imaginea din istoria scrisă pe modelul „creștere și descreștere" al lui Edward Gibbon. Moștenim un Bizanț care este, *mutatis mutandis*, cam ca Imperiul Otoman descris de Dimitrie Cantemir, adică descris de cineva din afara lui care, în principiu, caută motive pentru a-și hrăni complexele de superioritate, pentru a se uita „de sus" la Bizanț. Așa se face că ceea ce este obiectiv tipic pentru Bizanț, adică un anumit hieratism al artei sacre, o anumită insistență pe spiritualitate, pe contemplație, pe depășirea condiției trupești prin asceză, se combină cu această lectură polemică, iluministă, care moștenește la rîndul ei certurile dintre greci și latini pe teme de teologie dogmatică și care a pătruns și în cultura noastră, prin școală, ca un curent de aer pe sub ușă. Astfel, am ajuns să vedem propria noastră matrice culturală, referința absolută pentru toate popoarele ortodoxe, într-o lumină sărăcăcioasă, sumară, într-o perspectivă oarecum limitativă și destul de antipatică pentru lumea noastră contemporană, care trăiește și din industriile de divertisment, din libertatea aproape necenzurată a exprimării punctelor de vedere personale. Tocmai pentru că am moștenit această imagine a Bizanțului, jumătate obiectivă, jumătate subiectivă, filtrată prin lentila polemiștilor iluminiști sau, mai înainte, catolici, ne simțim și noi oarecum înstrăinați de propriul nostru cadru de referință și nu dăm prea mult credit acelor teologi actuali care exaltă bizantinismul. Așa a apărut, în acest context polemic, și nuanța peiorativă pe care acest adjectiv – „bizantin" – o capătă, pentru că au devenit mai degrabă celebre clișeele de tipul „ăștia, cînd erau pe punctul să-și piardă ultima bucățică de imperiu, vorbeau despre sexul îngerilor" decît informațiile istoric validate despre ceea ce se întîmpla în cancelaria imperială de la Constantinopol. Nu s-a vorbit niciodată despre sexul îngerilor, în timpul asediului de la 1453 chiar nu avea nimeni timp de așa ceva, dar a prins această idee, că grecul bizantin e un tip care se ocupă de subtilități inutile, inefabile, ignorînd pericolele care se tot apropie și e incapabil de o relație funcțională cu istoria. De fapt, lucrurile nu stau deloc așa. Bizantinii au rezistat un mileniu nu pentru că erau simpatici sau pentru că de-abia în secolul al VII-lea a apărut islamul. Bizantinii au avut tot timpul dușmani la graniță și au reușit să prezerve datele fundamentale ale ideii romane tocmai pentru că au avut strategi geniali, pentru că aveau generali care au făcut prăpăd de la perși pînă la bulgari, precum acel basileu care și-a binemeritat în posteritate supranumele de Bulgaroctonul, adică „terminatorul" de bulgari. Deci Bizanțul trebuie într-adevăr regăsit în adevărul și complexitatea sa, inclusiv prin cele două figuri pe care vi le voi prezenta în cele ce urmează.

Astfel, am ajuns să vedem propria noastră matrice culturală, referința absolută pentru toate popoarele ortodoxe, într-o lumină sărăcăcioasă, sumară.

Sfinții Mimi

Prima figură la care mă refer este cea a Sfinților Mimi. Bizanțul era un Imperiu Roman de limbă și cultură greacă. Moștenea, așadar, Grecia antică care colonizase intelectual Roma pînă la punctul în care Roma devine bilingvă în faza ei imperială și împărații diverselor dinastii, de la Flavi pînă la Marc Aureliu, vorbesc greacă, își lasă barbă, visează să mute capitala la Atena, sînt numai cu gîndul la Platon și la stoici. Astfel, filonul dionisiac nu avea cum să nu se manifeste în Bizanț. Tot ce ținea de grecitate, de plasticitate, de dans, de coregrafie, de viziunea platonică a stelelor care dansează pe cercuri concentrice într-un univers armonios, toate aceste ape freatice ale gîndirii grecești clasice și apoi elenistice s-au transmis și în sensibilitatea, gîndirea, vocabularul filozofic și apoi teologic al bizantinilor. Însă, pe măsură ce Biserica creștină s-a extins și, mai ales, după ce a fost însușită de împăratul Constantin cel Mare și creștinismul devine imperial, adică statal și imperativ ca un fel de ideologie oficială, ea începe să se lupte cu ea însăși. Astfel, Biserica bizantină, grecofonă și moștenitoarea tuturor valorilor grecității, intră în conflict cu una dintre expresiile clasice ale grecității, și anume cu teatrul. Noua antropologie, care este semitică, bazată pe revelație și pe o sursă non-grecească, anume Geneza, prima carte a Pentateuhului, face ca definirea omului ca *„imago Dei"*, „chip și asemănare a lui Dumnezeu", să devină și un argument în mîna teologilor împotriva teatrului. Nu ne va mira faptul că, deja în secolul al VI-lea, marele împărat Iustinian, care a construit Agia Sofia, cel care a recuperat două treimi din vechiul imperiu recucerind Peninsula Italică și nordul Africii, cel care a dat Codul lui Iustinian, va fi și cel care a închis deopotrivă agonica Academie filozofică de la Atena și a dat o primă legislație care scotea actorii în afara oricărei onorabilități sociale. Actorii erau chiar cei care continuau cultul Romei, deci al Occidentului, pentru jocuri. (...) Cînd Constantin cel Mare s-a obligat să reproducă pe Bosfor vechea Romă, a pus la punct și un imens stadion, unde aveau loc în continuare curse, dar nu teatru! Teatrul nu, pentru că „omul e chipul lui Dumnezeu", pentru că actorul își pune o mască, se fardează, își modifică fizionomia, pretinde că poate fi altcineva și atunci nu mai reușește să fie el însuși, adică acea persoană unică, ce trebuie să se înscrie într-un dialog cu divinitatea pentru a ajunge la propria mîntuire. (...) Astfel, avem la primii Părinți ai Bisericii pasaje de o extraordinară vigoare retorică și de o nemiloasă vituperanță contra actorilor (...), dar și această lume păgînă, agonică, întoarce o replică puternică Bisericii, deja stăpînă pe situație. Era mult mai multă libertate în societățile premoderne decît credem. Erau, bineînțeles, cîteva condiții ale loialității civice, dar în rest oamenii făceau ce voiau, iar în orașele aflate la distanță față de puterea centrală, față de capitala unde era Palatul Imperial, toate vechile obiceiuri, inclusiv teatrul și pantomima, înfloreau pe străzi.

Deci creștinii încep să reprime teatrul, sub formele lui clasic-păgîne, inclusiv prin legislația oficială, recomandînd în același timp teatrul sacru al liturghiei creștine. Acest singur „teatru" decent, pozitiv, sfințitor, autentic, în care nimeni nu se preface, este de găsit la biserică și nu în spectacolele stradale, vulgare, ale pantomimilor. Însă actorii de pantomimă continuă să fie „vedete", cum am zice în ziua de azi, să fie foarte îndrăgiți de popor, să aibă un suc-

Nu s-a vorbit niciodată despre sexul îngerilor, în timpul asediului de la 1453 chiar nu avea nimeni timp de așa ceva.

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Comedia lumii

ces imediat la public. Era foarte greu să scapi de ei de pe o zi pe alta. În timp ce părinții primelor generații episcopale, primii exegeți ai Bibliei din generația de aur, de la Tertulian, să zicem, pînă la Părinții capadocieni, veștejesc teatrul și consideră că dacă mergi la teatru îl trădezi pe Hristos, constatăm că păgînismul evanescent, care abia se mai ținea, dar care avea și el o mie de ani în spate, nu are nici un complex să ridiculizeze creștinismul. Astfel, în repertoriul pantomimilor din secolele III-IV încep să apară pantomime care ridiculizau ritualurile creștine, în special Botezul și Euharistia, adică esența creștinismului. Acești pantomimi loveau Biserica în inimă, nu se duceau la detalii fără însemnătate. Rezultă că actorii erau bine documentați, cunoșteau foarte bine ierarhia ecleziastică, așa cum se constituise ea, de la ipodiacon pînă la episcop; cunoșteau rolurile fiecăruia, cunoșteau foarte bine ce se întîmplă în Biserică. E drept, nici nu era greu să cunoască, pentru că creștinismul nu e o religie de mistere care cere inițieri accesibile doar unora. (...)

Biserica, însă, nu voia neapărat să perpetueze tensiunea cu teatrul, așa că începe să scrie despre viețile unor Sfinți Mimi, ca de pildă viața Sfîntului Porfirie, care se urcă pe scenă, încep să batjocorească tainele creștinismului și primesc lovitura de grație: pur și simplu, harul lui Dumnezeu se coboară peste ei, îi smulge din această pseudo-viață a scenei, îi separă de actul de blasfemie și îi aduce la convingerea subită că ei își bat joc de Adevărul acelor ritualuri, de Cel care se află în spatele lor și Căruia îi sînt dedicate. Astfel, acești mimi blasfemiatori devin creștini, botezîndu-se pe scenă. Bineînțeles că asta strică spectacolul, bineînțeles că apar imediat autoritățile încă păgîne, care le spun: „Nu de asta a plătit lumea, ca să vadă că vă asumați ceea ce inițial promiteați să batjocoriți“ și se întîmplă, în final, ca acești mimi să aibă un sfîrșit martiric. E clar că trebuie să vedem aici o mișcare socio-culturală a Bisericii care încearcă să încreștineze teatrul pentru a stinge acest conflict deja multisecular între Biserică, cu ritualurile ei, și teatrul păgîn. Nu știu cît a reușit, (...) însă mi s-a părut pasionant să găsesc în Sinaxar cazurile mai multor asemenea mimi, precum Ghelasie (avem și un joc etimologic aici, căci Ghelasie e „cel care rîde“), sau alte cazuri de asemenea convertiri pe scenă. (...)

Era mult mai multă libertate în societățile premoderne decît credem.

„Nebunii întru Hristos“

În oglindă, oarecum, cu aceste cazuri de Sfinți Mimi, o altă formă excentrică de sanctificare și de viață creștină o constituie „nebunii întru Hristos“. În cazul lor, literatura critică e imensă și ei sînt arhicunoscuți din anumite pasaje dostoievskiene – pentru că au avut și o variantă rusească, ce era mult mai politică. „Nebunii întru Hristos“ sînt și ei niște figuri nu doar originale, ci și prilejuri pentru îmbogățirea gîndirii și înțelegerea libertății creștine în deplina ei extensie, dincolo de formalism, de fariseism, ritualism, pietism și tot ce ne face să devenim atît de cumsecade încît stinge în noi flacăra și spiritul credinței. Prima trăsătură a acestor „nebuni întru Hristos“ este că sînt figuri urbane.

Monahismul din secolul al IV-lea, plecarea din lume și colonizarea spirituală a deșertului au fost o reacție la confiscarea creștinismului de către Constantin cel Mare care a dat noii religii forță politică, militară, nu de puține ori prin constrîngerea ieșirii din geniul evanghelic original. Vasile cel Mare, tot în secolul al IV-lea, scrie regulile mari și mici, dînd o Constituție acestor Cetăți ale lui Dumnezeu pe pămînt care sînt comunitățile monahale. Apoi, ele se mută, prin Benedict de Nursia, și în Occident, modelînd în următoarea mie de ani, prin marile ordine monastice latine, toată evoluția culturii și transmiterea științei. Dar monahismul era, pentru cei de la Sfînta Ecaterina din Sinai, de la Sfîntul Sava, din Muntele Athos mai tîrziu, o evadare din lumea orașului în pustie, căci pustia devine opusul restaurator al orașului, care este de fapt matricea creștinismului. (...) Or, sfinții „nebuni întru Hristos“ readuc sfințenia chiar în oraș și totodată pun în tactica lor de atingere a desăvîrșirii o metodă cu totul nouă, una care sfidează tocmai ordinea. Ei sînt foarte asemănători cu discursurile Mîntuitorului împotriva fariseilor și cărturarilor așa cum le găsim în Evanghelie, adică împotriva unui *„establishment“* religios osificat, rigid, meschin, egocentric, autosuficient, care se laudă precum fariseul că stă în rîndul întîi în Sinagogă și îi mulțumește lui Dumnezeu că nu seamănă cu păcătosul de alături, care nu se ridică la nivelul lui august de virtute și de demnitate publică. Sfinții „nebuni întru Hristos“ exact asta spun: nu vă mai așteptați ca sfințenia să fie un proces reproductiv după un standard definit de nomenclatură. Sfințenia și libertatea întru Hristos pot fi – și la un moment dat trebuie să fie – revoluționare, să fie anarhiste, să fie în ruptură cu cutumele, să provoace scandal. Și, într-adevăr, în viața acestor sfinți apare, ca un topos, comportamentul în mod deliberat scandalos. De pildă, întîi își făceau o reputație de nebuni pur și simplu, și știți foarte bine că înainte de psihiatria modernă nebunul, dacă era violent, era considerat demonizat și izolat de societate, dacă era inofensiv era transformat într-un bufon public gratuit de care toată lumea rîdea. Reputația de oameni care nu gîndesc normal, care se comportă aberant, care spun orice fel de parascovenii este camuflajul sfințeniei. Stadiul de nepătimire la care au ajuns în realitate se manifestă spectaculos și orașul întreg devine scena lor. Astfel, ei intră în baia publică a femeilor sau aruncă cu nuci în timpul Sfintei Liturghii în capul credincioșilor și fac asemenea unor maimuțe, cățărați în copaci, anume pentru a anima puțin o adunare prea cucernică, prea convinsă de dreptatea ei, sau mănîncă un cîrnat pe stradă în Vinerea Mare, cînd postul negru era indiscutabil și observat pe scară foarte largă. Acești oameni sînt bine atestați istoric, există și o hagiografie compusă din diverse motive foarte convenabil asamblate ca să ajungă la un mesaj edificator. „Nebunia întru Hristos“ a fost indiscutabil un fenomen, cum un fenomen fusese și acela al stîlpnicilor.

„Nebunii întru Hristos“ sînt și ei niște figuri nu doar originale, ci și prilejuri pentru îmbogățirea gîndirii și înțelegerea libertății creștine în deplina ei extensie.

Dar veți întreba: cum s-a ajuns la convingerea că ăștia nu erau doar niște nebuni care făceau scandal, tulburau lumea și ordinea publică? Pentru că, ne spune hagiograful, au murit și au început să facă minuni. Au fost consemnate semne postume care arătau că acești oameni, de fapt, concentrau o putere spirituală și un grad de curăție foarte înalt, specific persoanelor care au atins starea de sfințenie. Se simte aici și un anume duh paterical, adică drama se petrece în oraș, sfîntul este cu totul excentric, dar găsim asta și la Părinții Pustiei, unde în foarte multe apoftegme, anecdote edificatoare despre viața marilor asceți de acolo, revin aceste idei comune precum: „cei de pe urmă vor fi cei dintîi“, „sfințenia nu e unde se vede, ci unde nu se vede“, „nu vă așteptați la semnele exterioare pentru că adevărata sfințenie presupune un camuflaj al sacrului“, și asta ne duce cu gîndul la cea mai mare parte a vieții terestre a lui Iisus Hristos.

Dar „nebunii întru Hristos“, odată intrați în Sinaxar, nu mai au rolul pe care-l aveau Sfinții Mimi. Aceștia din urmă, vă reamintesc, erau parte a unei politici a Bisericii de a se împăca cu teatrul. „Nebunii întru Hristos“, prin viața lor sanctificată de Biserică, ajung să ne dea o altă definiție a libertății, adică să ne spună că mărturisirea credinței este uneori antipodul conformismului călduț, confortabil, antipodul oportunismului spiritual. Și asta ne duce la figura contrastantă a celor doi fii din parabola Fiului risipitor. Unul, cel rămas acasă, este încheiat la toți nasturii, i se poate lăuda chiar și lui Hristos că din tinerețe a ținut toate poruncile, îi pretinde aproape lui Dumnezeu mîntuirea, pentru că el se știe fără păcat, se știe corect, are toată lista de condiții pe care le-a bifat. Celălalt, întruchiparea asta evanghelică a lui Odiseu, e Fiul risipitor, cel care a dat ocol lumii, străbătînd toate ipostazele depravării, ale disperării, ale experimentului periculos, pentru a reveni în brațele paterne și pentru a prilejui o reconciliere în dragoste, celebrată ca atare și avînd o valoare în mod limpede mult mai mare decît cea a acelui Tartuffe rămas acasă. Simplul fapt că Biserica nu s-a temut să-i pună în rîndul sfinților pe acești hiperexcentrici ne arată că ortodoxia bizantină nu e doar ce se vede prin lupa lui Gibbon și, respectiv, prin reîntruchipările mai mult sau mai puțin naționaliste ale ortodoxiilor locale, moderne. Ortodoxia este o ipostază apostolică, intrinsec universală a trăirii revelației creștine, într-o formă de deplin rafinament și care împinge paradoxul din domeniul strict teoretic al definirii dogmelor în acela al moralei practice, adică al vieții de zi cu zi.

Sigur, nu e la îndemîna noastră și nici recomandabil – vorba aceea: să nu faceți acest lucru acasă –, nu trebuie să luăm asemenea comportamente ca pe un model, ca pe o rețetă de conduită. Citind Viețile Sfinților Nebuni întru Hristos trebuie să înțelegem sensul lor cel mai profund. Așa cum Mimii ne arată că lumea nu este altceva decît o scenă, loc al mîntuirii, „nebunii întru Hristos“ arată că a-ți purta crucea nu înseamnă a te înscrie în acest mare conformism social, ci înseamnă și a forța mereu granițele libertății.

În concluzie, eu cred că merită să redescoperim și acest Bizanț, pentru a ne bucura că descindem din el, adică dintr-o civilizație plină de plasticitate metafizică și cu o totală deschidere spre viața liberă a imitării lui Dumnezeu. ■ ■ ■

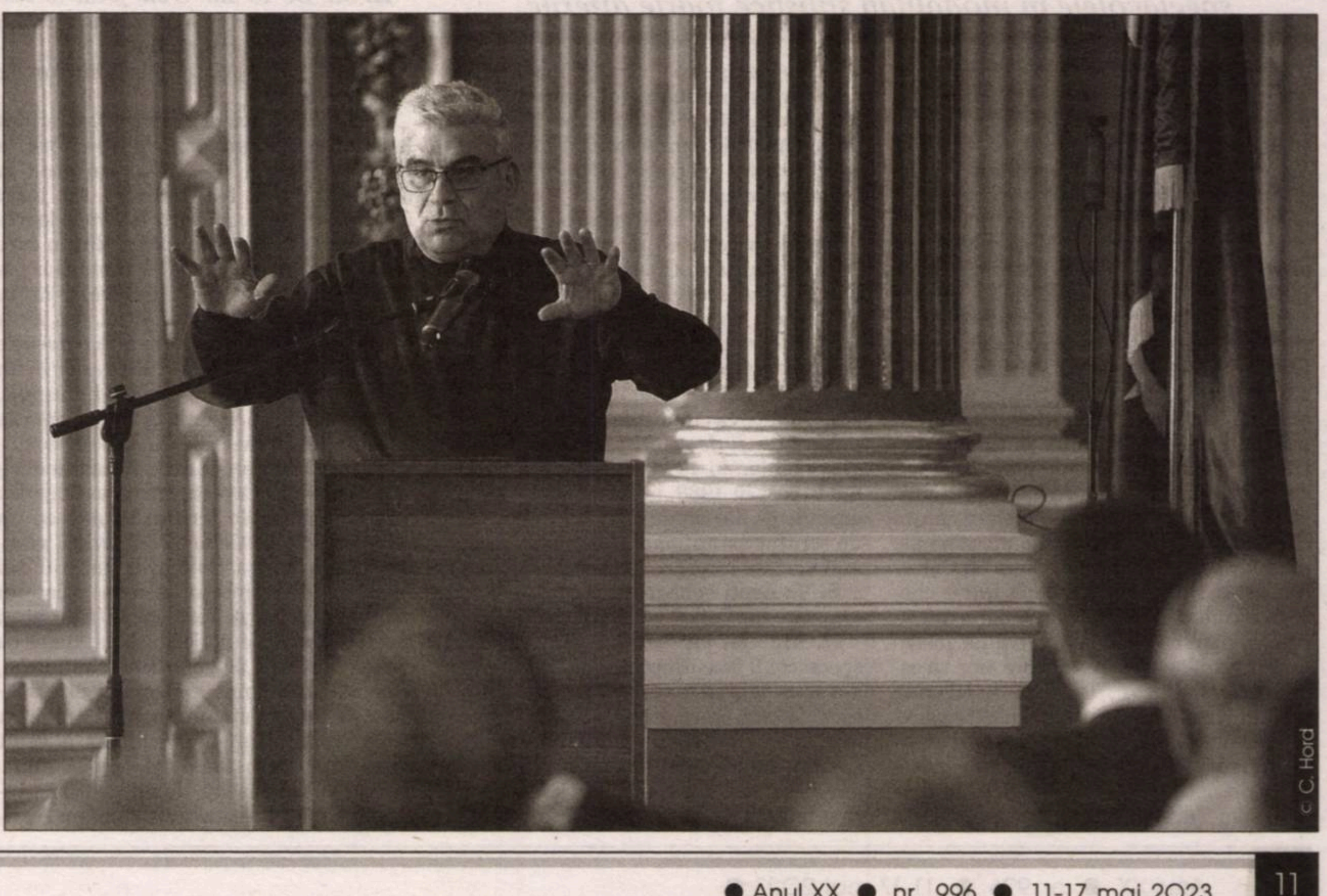
© C. Hord

„Cred că Cehov e mulțumit de spectacolul nostru”

Pentru că ar fi fost cu totul absurd să avem o ediție a conferințelor noastre intitulată „Comedia lumii“ fără comedie, am invitat în cea de-a doua seară a ediției arădene spectacolul de teatru Măscăriciul *de A.P. Cehov (regia Horațiu Mălăele). După reprezentație, pe scena Teatrului „Ioan Slavici“, am conversat despre Cehov și despre straniul, dar fermecătorul său umor cu dnii* ***Horațiu Mălăele*** *și* ***Nicolae Urs,*** *actorii acestui spectacol.*

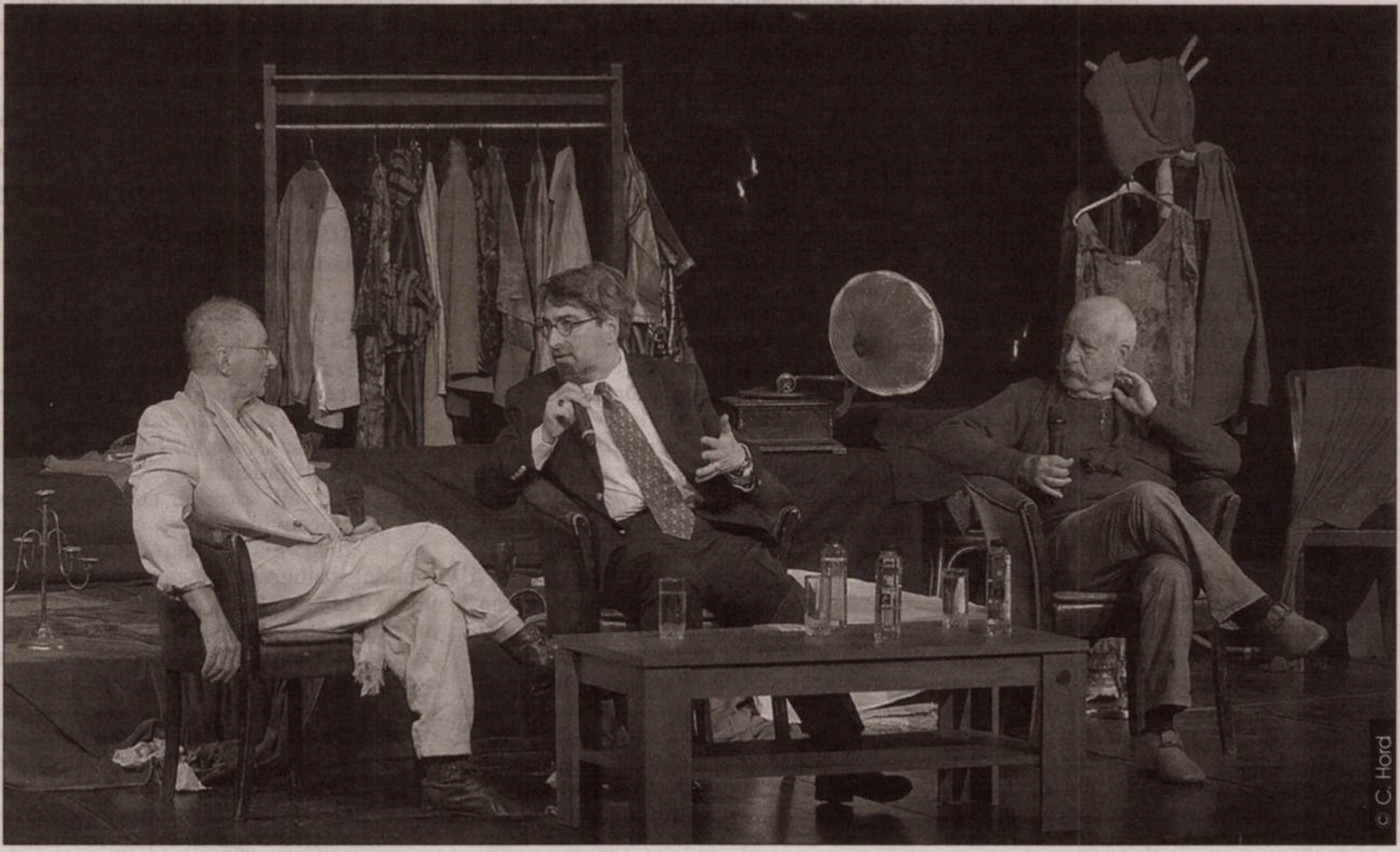

Sever Voinescu: Oricine deschide Wikipedia și citește lista pieselor scrise de Cehov nu găsește o piesă intitulată *Măscăriciul*. Ce este, de fapt, acest spectacol? Ați scris dumneavoastră o piesă cu vorbele lui Cehov?

Nicolae Urs: Am vrut să găsesc o modalitate de a aduce un elogiu actorului, mai precis nu doar actorului ca artist, ci și meseriei de actor. Am căutat, așadar, o modalitate în care actorul să performeze, să se profileze clar și cea mai potrivită formă pentru ceea ce mi-am propus este monologul. Pornind de la ideea asta, am găsit o scurtă piesă scrisă de Cehov în 1887, intitulată *Cîntecul lebedei*, cu aceste două personaje, actorul și sufleurul. Textul lui Cehov ține vreo douăzeci de minute, iar eu am prelungit acest dialog al celor două personaje ca să ajungă să fie o piesă întreagă, cu o durată de timp obișnuită pentru un spectacol de teatru.

S. V.: Domnule Mălăele, ați jucat mult Cehov...

Horațiu Mălăele: Am locuit în preajma lui Cehov cu mare curiozitate și plăcere, atît ca actor, cît și ca regizor. Am montat la Teatrul de Comedie *Poiana boilor*, o adaptare după „Ursul“ și „Cerere în căsătorie“, o comedie care s-a jucat mai bine de zece ani. Au urmat apoi, la Teatrul Bulandra, *Măscăriciul* și *Unchiul Vanea*. Am jucat rolul unchiului Vanea și am fost fericit nu doar pentru că jucam alături de artiști extraordinari, precum Victor Rebengiuc, Mariana Mihuț și Irina Petrescu, dar și datorită lucrului cu Yuri Kordonsky, un mare regizor rus care a făcut ulterior o frumoasă carieră în America. Kordonsky știa și știe foarte bine ce înseamnă spiritul cehovian, ce înseamnă spiritul rusesc și ce înseamnă o comedie cehoviană. Cehov a avut o mare nemulțumire în timpul vieții sale văzîndu-și piesele puse în scenă cu accente tragice. Din cu totul alte motive, probabil, are și acum o nemulțumire dacă, de undeva, vede unele montări ale pieselor sale. Abia de prin anii ’60 Cehov a început să fie pus în scenă într-o cheie mai comică, ceea ce părea oarecum firesc, pentru că el și-a subintitulat piesele „comedii“ și a crezut despre sine că este un *comediograf* . Țin deja de legenda teatrului confruntările sale cu Stanislavski sau cu Nemirovici-Dancenko, generate de faptul că aceștia îi regizau piesele într-o notă excesiv de tragică, cu ceaiuri, samovare, multe pauze și nesfîrșite lacrimi. Teatrul Bulandra mă propusese pentru rolul titular în *Unchiul Vanea*. Kordonsky nu mă cunoștea, așa că a trebuit să dau o probă. Cînd ne-am întîlnit i-am spus că eu pot să joc acest rol urmînd un traseu dramatic care să adune într-un echilibru bine calculat comedia și tragedia acestui personaj. Kordonsky a fost absolut de acord, spunîndu-mi că și el se gîndise la același lucru și, după părerea mea, a ieșit un spectacol minunat.

Cehov este generos, are multe fațete și poți să-i montezi spectacolele în modalități stilistice foarte diferite.

S. V.: Ca unul care a văzut spectacolul, confirm că așa a fost. Dar în *Măscăriciul*, care se încheie cu faimoasa formulă cehoviană „starea naturală a omului e să fie caraghios“, vizitați mari personaje din istoria teatrului, precum Hamlet, Romeo, Marc Antoniu sau Boris Godunov în cheie caraghioasă. Sînteți regizorul acestui spectacol și vă întreb: ce e cehovian în asta?

H. M.: Cehov este generos, are multe fațete și poți să-i montezi spectacolele în modalități stilistice foarte diferite. El a lăsat piesele și personajele într-o zonă incertă de propusă ambiguitate, așa încît fiecare regizor care a avut îndrăzneala să monteze Cehov a făcut-o după bunul plac, în zona lui de confort și interes. Gîndiți-vă cît de diferite au fost montările *Livezii de vișini* realizate de Giorgio Strehler, în 1974, la Milano și de Peter Brook, în 1988, la New York! Geniale amîndouă, dar cît de diferite! Cehov este un scriitor excepțional, deschis către cele mai variate interpretări.

S. V.: Aveți sentimentul că i-ați făcut dreptate lui Cehov cu acest spectacol?

H. M.: Da, am sentimentul că acest spectacol îi face dreptate. Dl Nicolae Urs v-a spus deja că textul acestei piese, *Cîntecul lebedei*, care a fost punctul de pornire al spectacolului nostru, nu era suficient de lung pentru un spectacol, așa că am ales texte din opera lui Cehov pe care a trebuit să le rînduim și să recreăm un alt spectacol fără a-l părăsi pe Cehov și fără a părăsi psihologia și spațiul psiho-dinamic al personajelor. Așa a apărut acest spectacol de care sîntem mîndri și de care cred că este mîndru și Cehov. Se spune că a scris *Cîntecul lebedei* într-o oră și jumătate, ceea ce mi se pare extraordinar și spun asta pentru că, accidental și epigonic, mai scriu și eu cîte ceva și știu ce înseamnă! După ce a scris această mică piesă, se spune că Cehov a fost nemulțumit și de graba cu care a făcut-o, și pentru că i-a dat un titlu prea lung, deși *Cîntecul lebedei* este alcătuit din două cuvinte! Cu adăugirile pe care le-am făcut și cu acest titlu nou – *Măscăriciul* – pe care l-am găsit, dacă ne privește de undeva, cred că e mulțumit.

S. V.: De cînd jucați spectacolul?

H. M.: De 18 ani. L-am jucat în toată lumea. Numai prin Antarctica nu am ajuns cu el, dar ne străduim…

S. V.: Cehov e primit diferit într-un loc față de altul?

H. M.: Spectacolul nostru a fost primit la fel oriunde l-am jucat: la New York, la Paris, în Coreea, în China. Am jucat în fața unui public foarte divers. Am jucat în țări care au o cultură teatrală foarte departe de teatrul european, țări în care limbajul semnelor și al simbolurilor este mult mai bogat și mai puternic, țări în care teatrul este cu totul altfel. Am jucat în fața unui public care are altă percepție despre teatru și așteaptă altceva de la un spectacol decît ceea ce, în mod obișnuit, așteptăm noi, europenii. Și totuși, emoția a fost aceeași, reacțiile au fost aceleași.

N. U.: Cu un an înainte să mergem cu *Măscăriciul* în Coreea, eu am avut șansa de a ajunge acolo într-un turneu cu un alt spectacol de Cehov, *Trei surori*, montat de Alexandru Dabija, la Teatrul din Ploiești. Mi-amintesc că ne-a șocat un pic, dar nu foarte tare, că în sală erau mulți studenți și majoritatea stăteau cu cartea deschisă pe genunchi. Noi jucam, li se traducea, bineînțeles, dar ei urmăreau pe text. Peste un an, cînd am jucat acolo *Măscăriciul*, publicul iar a venit cu cartea, dar nu mai înțelegeau nimic pentru că nu găseau textul pe care-l jucam. La sfîrșit le-am spus cum am realizat acest spectacol și au rămas stupefiați.

S. V.: Există părerea că Cehov și-a iubit personajele și le-a protejat de judecata publicului dîndu-le fiecăruia un strop de umor și lăsîndu-le să plutească în ambiguitate anume pentru ca actorul care le joacă să fie judecat de public și nu ele, personajele...

H. M.: Așa este. Cehov era prieten cu Tolstoi și marele romancier îl certa că nu dă o finalitate spectacolelor și, în special, personajelor. Și Cehov, de fiecare dată, dădea un răspuns care a rămas în istoria teatrului: „Pentru mine, teatrul pune întrebări, nu dă răspunsuri“. E foarte frumos și cred că de aici trebuie să pornească un regizor care se încumetă să monteze un text de Cehov.

N. U.: Tolstoi, care aproape că l-a urît pe Cehov pentru succesul lui în teatru, a primit vizita acestuia la un moment dat. Cehov descrie scena într-o scrisoare, unde spune: „Cînd mă pregăteam să plec m-a tras spre el și eu mă gîndeam că o să mă sărute de «la revedere», dar cînd am ajuns foarte aproape de el mi-a zis: «Auzi? Shakespeare scrie cît scrie, așa cum scrie el, destul de slăbuț, dar dumneata îl întreci de departe!»“.

S. V.: E de spus că, mai ales în ultima parte a vieții, Tolstoi era cam ciudat...

H. M.: Evocam regizori celebri și mi-aduc aminte o vorbă a dlui Liviu Ciulei, pe care eu îl consider cel mai mare regizor român din toate timpurile: „La Cehov trebuie regizat spațiul dintre personaje“. Foarte profundă remarcă pentru că, dacă ați observat, la Cehov dramele se întîmplă în *underground*, nu la suprafață, și ai sentimentul fals că nu se întîmplă nimic. Și totuși, Tolstoi – sau poate Maxim Gorki – îi spunea: „Ești de o teribilă violență. Nu credeam că poți fi atît de crud!“. Într-adevăr, pe undeva se simte cruzimea care, învăluită în umor, pare accesibilă și face din Cehov unul dintre cei mai speciali și mai mari dramaturgi pe care i-a avut umanitatea.

N. U.: Am alcătuit acest spectacol, *Măscăriciul*, și ca o replică, poate răutăcioasă, dată unor regizori și unor actori care îl montează și-l joacă pe Cehov cu vulgaritate. Eu m-am apropiat mult

de Cehov mai demult, cînd pregăteam un spectacol cu *Pescărușul*, început de Alexa Visarion și terminat de Gelu Colceag. Mi-amintesc că toată lumea zicea că Cehov trebuie jucat într-un anume fel, dar nimeni nu putea să spună care-i felul. De fapt, trebuie jucat bine, dar tocmai asta e problema. Noi întrebam cum să facem, cum să lucrăm la personaje și ambii regizori, pe rînd, ne-au răspuns întrebînd: „Ați mai jucat Cehov?“. „N-am mai jucat.“ „Ați citit proza scurtă a lui Cehov?“ „Nu.“ „Întîi citiți și apoi jucați.“ Am plecat acasă, am luat toată proza scurtă a lui Cehov și, după ce am terminat de citit, a mai durat cu *Pescărușul*, dar a apărut *Măscăriciul*. Am găsit în proza lui Cehov zeci de personaje extraordinare dintre care, unele, au intrat în spectacolul acesta. Proza lui scurtă este o bogăție! Ca și în cazul lui Caragiale.

© C. Hord

S. V.: Se știe că Cehov își definea piesele ca fiind comedii. Într-adevăr, mulți specialiști spun că Cehov făcea asta ca să împiedice regizorii și actorii să le pună în scenă lacrimogen și excesiv de dramatic. Totuși, motivația adevărată rămîne misterioasă și mulți spun că, de fapt, Cehov refondează comedia ca gen cu piesele lui. Personajele lui sînt, în general, mediocri sau oameni ratați sau oameni care trăiesc într-un chip nostalgic un trecut în care ei spun că au fost ceva, dar noi nu putem fi siguri...

H. M.: Locuitori ai paradisului banal...

S. V.: Și ce poate fi comic în asta? Se simte în interstițiile teatrului său nuanța comediei, desigur, dar ce poate fi comic cu asemenea personaje triste, în acele situații triste?

H. M.: Cehov jonglează cu aparențe și esențe în trăirile personajelor. Cele trei surori vor neapărat să plece la Moscova, ar face orice ca să plece la Moscova, dar nu fac nimic. Nici una dintre ele nu-și cumpără bilet să se urce în tren și să plece. Au posibilitatea s-o facă, nu o fac. E un lucru nefiresc și absurd, care ne duce cu gîndul la ultima replică a lui Nicolae Urs, cea de la sfîrșitul spectacolului nostru: „Starea naturală a omului e să fie caraghios“. Unchiul Vanea este și el în aceeași situație – vrea să se răzbune pe profesorul pe care-l urăște de moarte, să termine cu această viață mediocră care nu poate face din el un Gogol, dar nu face mai nimic și la un moment dat, previzibil, renunță, iar această renunțare înseamnă și sfîrșitul spectacolului. Cred că, în general, Cehov a folosit umorul pentru a atenua durerea și suferința personajelor împotmolite în problemele vieții și speriate de perspectiva morții. Acum, dacă îmi permiteți o glumă, pentru că am adus vorba despre drama celor trei surori, la un moment dat cineva l-a întrebat pe Dem. Rădulescu de ce suferă atît de mult acele trei surori și el a zis: „Pentru că n-au serviciu, dragă!“. Adică suferă pentru că n-au altceva mai bun de făcut…

Spațiul teatral depășește prin relativism, subiectivitate, miracol și înălțare presupusul culoar didactic al textului.

S. V.: Are unchiul Vanea, pe care Horațiu Mălăele l-a jucat memorabil, o replică teribilă: „Dacă aș fi dus o viață normală, aș fi fost un Dostoievski, aș fi fost un Schopenhauer...“, de parcă n-ar fi dus o viață anodină, ci ar fi fost cine știe ce aventurier. E genul de replică comică cehoviană, pentru că zîmbești simțind imediat o contradicție între viața personajului și modul în care el și-o evaluează, explicîndu-și ratarea. Dar e un gen de comedie foarte fină, suavă aproape.

H. M.: Mie îmi place și faptul că personajele lui Cehov își exhibă frămîntările printr-o anumită formă intelectuală, cum spuneam, caraghioasă, printr-o judecată care poate fi înduioșătoare, dar care stîrnește hazul. Deși băltesc în cea mai crîncenă nenorocire, personajele cehoviene au ceva jucăuș în ele. Acest ceva îl are și unchiul Vanea.

N. U.: Cred că e bine să ne aducem aminte că Cehov a scris într-o scrisoare: „După părerea mea, scriitorii ar trebui să se limiteze în a descrie oamenii cum trăiesc, cum se căsătoresc și cum fac copii. Atît“. M-am gîndit și eu de ce oare a numit Cehov piesele sale comedii și nu drame, iar răspunsul l-am găsit la Caragiale. Zice Caragiale undeva: „Comedie înseamnă căutare, înseamnă gînd, înseamnă inteligență. Drama înseamnă ignoranță, înseamnă prostie multă“. Oamenii suferă și-și fac rău unul altuia din prostie. Cehov biciuiește exact asta: lipsa de activitate îi face pe oamenii săi să se lamenteze tot timpul. În *Trei surori*, cineva spune chiar de cîteva ori cam așa: „Acum este lumea cum este, dar peste două mii de ani, imaginați-vă ce o să fie aici! Ce bucurie, lumea o să meargă în cosmos…“. Sigur că e ceva vizionar, dar de fapt personajul refuză să adjudece realitatea, caută motiv să nu facă nimic, așa că se proiectează într-un viitor frumos în care toți vor călători printre stele. Stanislavski îi spunea lui Cehov: „E dramă! Uite, tu ai scris aici, în paranteză, că personajul ăsta plînge“ și Cehov replica: „Am scris «plînge», dar e de rîs, pentru că ea se plînge și, plîngîndu-se fără motive, lumea rîde de ea, de prostia ei“. De aici, confuzia.

S. V.: Dar aici e și cruzimea lui Cehov. Aparent, el este un autor atît de fin, care menajează, ține aparențele și vorbește cu delicatețe, dar în realitate este aproape de o ferocitate îngrozitoare.

H. M.: Cehov s-a apucat de scris, pe cînd studia medicina, scriind mici povestioare anecdotice. Există o excepțională povestioară care se numește chiar așa, „Comicul“. Pe urmă a atacat piese de teatru care, în cele din urmă, iată, l-au rînduit printre marii dramaturgi ai lumii. Dar altceva mă uluiește pe mine: preocupat de medicină și de întreținerea familiei, el nu a avut timp să studieze, canonic, rigoarea, știutele scheme, așa că a făcut cum a crezut el că e mai bine și astfel a apărut această scriitură unică, acest univers diferit pe care-l numim „Cehov“.

N. U.: Cehov scria cu mare ușurință vodeviluri. A mărturisit într-o scrisoare: „Eu pot să scriu o sută de vodeviluri într-un an. Curg vodevilurile din mine ca petrolul de la Baku“. Dacă nici acolo nu e comedie, atunci unde poate să fie? A fost, în fond, un mare comediograf.

Din sală: Este adevărat că Cehov a fost medic psihiatru și că profesiunea lui a influențat foarte mult modul în care și-a creat personajele?

H. M.: Eu nu știu să fi fost medic psihiatru…

N. U.: Nu, n-a fost psihiatru. A fost generalist. Odată a spus: „Dacă nu era să fiu medic, mi-ar fi plăcut să fiu grădinar“. Iar în privința profesiei sale spunea: „Eu am o soție și o amantă. Soția este medicina și amanta e scrisul. Cînd mă plictisesc de una mă duc la cealaltă, dar fac în așa fel încît ele să nu se supere una pe alta și să devină geloase“. Sigur că studiile și practica medicală l-au influențat. Medic fiind, a cunoscut mulți oameni din toate categoriile și asta i-a permis să creeze personaje de diferite tipologii. La un moment dat a călătorit în Sahalin, în coloniile penitenciare, și s-a îngrozit de ce a găsit acolo. S-a întors cu sănătatea șubrezită din călătoria aceea. A scris despre tot ce a văzut acolo și a criticat puternic regimul impus oamenilor în acele colonii, ceea ce a făcut să fie rău privit în cercurile guvernamentale.

Din sală: Spuneați la un moment dat, în piesă, că ați fost la teatru în Capitală și v-a plăcut clădirea. Vă întreb: credeți cumva că teatrul și-a pierdut puterea de a educa tinerele generații? Spuneați, în același timp, că și actorii din ziua de astăzi, tinerii actori, ar fi superficiali...

H. M.: Personajul pe care-l joc spunea că a fost la teatru în Capitală și i-a plăcut clădirea. Ştiți, un țăran spunea odată o vorbă: „Nicicînd n-a fost să nu fie într-un fel“. Acum e în felul ăsta. Nu e de nasul meu să judec ce face tineretul. Sau e, dar nu-mi bat capul. Eu joc un personaj și am montat un text a cărui acțiune se petrece acum o sută și ceva de ani.

Din sală: Credeți că teatrul și-a pierdut puterea de a educa tinerele generații?

H. M.: Personal, nu cred că teatrul trebuie să fie neapărat didactic. Miracolul teatrului este mult mai mare! Dacă vrea cineva să fie didactic, trebuie să mîne un copil să citească opera lui Cehov și să decidă împreună ce și cum trebuie înțeles. Spațiul teatral depășește prin relativism, subiectivitate, miracol și înălțare presupusul culoar didactic al textului.

N. U.: Didactic nu, dar educativ da. Vă spun ce a zis Ienăchiță Văcărescu: „V-am dat teatru, vi-l păziți, ca un lăcaș de muze (...), cu el năravuri îndreptați, dați ascuțiri la minte (....)“. Vedeți ceva vulgar aici?

S. V.: Nu-i vorba de vulgaritate, dar mai credeți că teatrul educă? Face pedagogie?

N. U.: Păi, pentru asta s-a născut. Cultura „trebuie impusă de sus“, a zis Iorga.

S. V.: Teatrul de astăzi a pierdut această forță pedagogică?

N. U.: Nu a pierdut-o! Din păcate, au cîștigat prea mult teren sexul și vulgaritatea.

Din sală: Cum credeți că ar scrie Cehov în Rusia de astăzi?

H. M.: După părerea mea, ar scrie numai comedii. Spunea cineva: ce rîs l-ar fi apucat pe Cehov dacă ar fi aflat cum a murit! Cehov a murit în Germania și a fost adus înapoi, în Rusia, într-un un vagon cu stridii.

N. U.: El a murit în 1904 și a spus, cu an înainte să moară, că în Rusia nu se va întîmpla niciodată vreo revoluție. N-a mai trecut decît un an după ce murit și a început nebunia. Cehov a petrecut timp la tratament în Germania și vorbește mult, în corespondența lui, despre cum sînt nemții, cum sînt francezii și întotdeauna le aduce argumentul „sufletului rus“. La un moment dat spune: „Nemții sînt avansați, e ordine la ei în țară, femeia de serviciu are ținuta unei doamne din înalta societate... Nemții spun «sărut mîna» și unui cerșetor, dacă situația e de această natură“. Dar zice: „Cu toate astea, atît Germania, cît și Franța n-au voie să atace sufletul rus pentru că acesta va salva Europa“.

S. V.: E clar că nu se pricepea deloc la politică.

N. U.: Așa este, într-adevăr.

Din sală: Cum ar arăta personajele lui Cehov dacă ar fi scrise astăzi de un Cehov?

N. U.: Tot așa ar arăta.

■ ■ ■

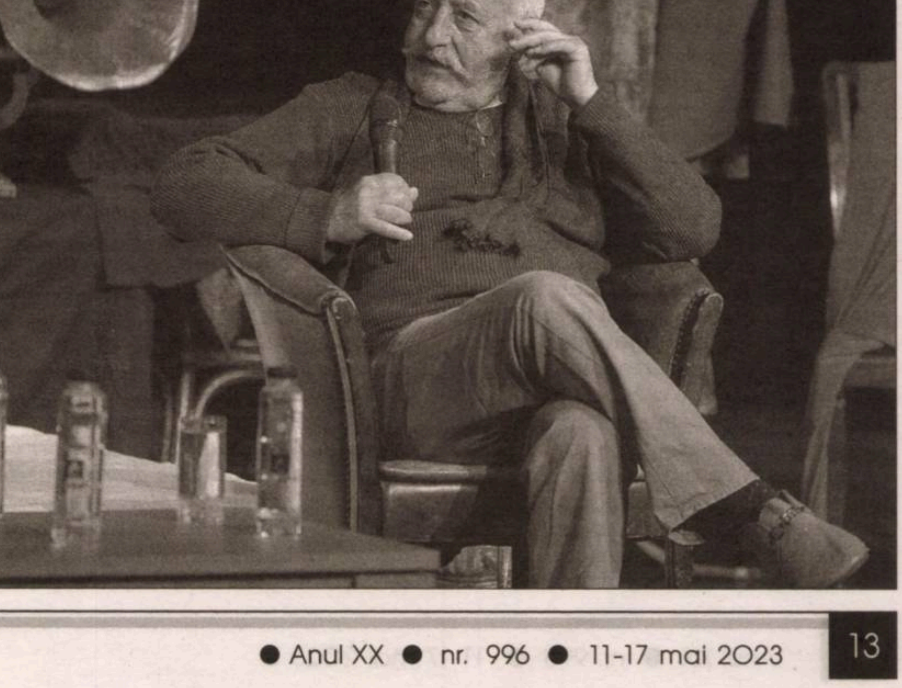

© C. Hord

„Dacă e cu politică nu mă interesează”

© C. Hord

Cea de-a treia seară a Conferințelor *Dilema veche* a reunit, în sala cinematografului „Arta“, un public cald, puțin nostalgic și pus pe glume. Protagoniști au fost Toni Grecu și Ioan T. Morar. Organizatorii îi rugaseră să încerce o panoramare a umorului politic românesc, de la Ceaușescu la Iohannis. Ne gîndeam, bineînțeles, mai ales la anii Divertis, în care cei doi au fost figuri de primplan ale umorului politic de la noi. De la scenele studențești ale anilor ’80 la show-urile de pe marile posturi de televiziune ale anilor 2000, Divertis, condus de Toni Grecu, a fost mai mult decît un grup de umor, a fost fenomenul care a construit o adevărată artă din predispoziția românului pentru bancul politic. Iubit peste tot, Divertis a acompaniat România prin timpuri grele, timpuri de frică și confuzie, mereu cu o glumă bună, mereu cu un hohot de rîs. Ne așteptam să fie o conferință atipică, știind că va fi o seară în care publicul se va reîntîlni cu propria memorie comică. Și chiar așa a fost. În general, ne dăm seama de succesul conferințelor noastre după numărul de întrebări de la final și după aplauze. Sigur că aplauzele nu au lipsit nici acum, dar de data asta succesul serii s-a exprimat în valurile de rîs care au stăpînit sala și în pofta oamenilor din public de a spune bancuri, la final. Căci la final, pe lîngă întrebări, oamenii din sala „Arta“ se ridicau și cereau voie să spună bancuri. Pentru cîteva zeci de minute, publicul i-a făcut pe Toni Grecu și pe Ioan T. Morar să rîdă.

Titlul acestei conferințe în doi a fost „Să fim veseli ca să nu fim triști“, iar subtitlul, foarte sugestiv, ca o replică dată sugestiei organizatorilor, a fost „Umorul politic există doar acolo unde este politica“. Încerc, în rîndurile care urmează, un fel de raport al acestei seri, folosindu-mă de cîteva notițe luate la fața locului, căci greu mi-a fost să notez printre desele reprize de rîs.

La început, Toni Grecu a vrut să ia pulsul sălii, să vadă cine și cum sîntem, așa că a început cu un sondaj de opinie. Șeful Divertișilor a cerut sălii să reacționeze prin aplauze dacă răspunsul e pozitiv la întrebările sale. Sondajul a dat următoarele rezultate. Prima întrebare: „Vreți ca președintele României, începînd cu 2024, să fie Mircea Geoană?“. Nu a aplaudat nimeni. Cînd sala a constatat singură că nu aplaudă nimeni, a rîs. „Vreți ca președintele României, începînd cu 2024, să fie Nicolae Ciucă?“ O singură persoană a reacționat vrînd să aplaude, dar s-a oprit după primul „clap“, oarecum rușinată, în rîsul sălii. „Vreți ca președintele României, începînd cu 2024, să fie George Simion?“ Nu a aplaudat nimeni și, de data asta, sala nu a mai rîs, ci a răsuflat ușurată. „Vreți ca președintele României, începînd cu 2024, să fie Nimeni?“ Sala a izbucnit în aplauze și în rîs. La Arad, în sondajul de opinie desfășurat printre spectatorii Conferințelor *Dilema veche* adunați în sala „Arta“, candidatul Nimeni conduce detașat în cursa pentru Cotroceni. Ne-am dat seama, astfel, cam ce fel de oameni sînt în sală, am înțeles că sîntem noi între noi, de-ai noștri cu adevărat și am continuat plini de încredere.

A urmat rememorarea unor glume și a genului de umor pe care l-au îndrăgit românii în epocile Ceaușescu, Iliescu, Constantinescu, Băsescu. S-a rîs copios și am constatat cu toții că trecerea timpului nu alterează savoarea bancurilor bune. Ne-am apropiat de timpurile noastre, amintindu-ne de cormoranii ministrului Daea și de umorul involuntar al dnei Dăncilă („Ne dorim să cîștigăm alegerile de anul trecut“). Dar mai aproape nu prea am putut veni. Mediocritatea complet inexpresivă, cenușiul plicitisitor și total neinteresant din politica noastră de azi este un teren sterp pentru umorul politic. Vorba subtitlului ales de Toni Grecu și de Ioan T. Morar: umorul politic există doar acolo unde este politica.

La finalul show-ului, cei doi protagoniști au tras concluziile și au încercat o proiecție spre viitor.

Toni Grecu: Umorul politic n-a murit, el a devenit doar un pic mai discret. Resurse de talent ar fi, dar din punct de vedere financiar stăm mai prost pentru că banii merg la *reality-show*-uri, la *cooking-show*-uri, la *talent-show*-uri, care costă foarte mult și care nu pun probleme. Primul lucru pe care îl spune un manager de televiziune în România cînd îi propui un show este „dacă e cu politică nu mă interesează“.

Ioan T. Morar: Eu vreau să vă spun ce-o să ne aștepte: umor scris de Inteligența Artificială. M-am jucat un pic și am cerut Inteligenței Artificiale o glumă despre rivalitatea dintre arădeni și timișoreni. Și Inteligența Artificială face următoarea glumă: *Într-o zi, un arădean și un timișorean se întîlnesc într-un bar și încep să laude orașele lor natale. Arădeanul spune: «Noi, arădenii, avem cele mai largi și mai curate străzi din toată țara. Poți să faci drifturi cu mașina pe ele fără probleme». Timișoreanul răspunde: «La noi în Timișoara avem cei mai buni mici din toată țara. Nu găsești așa ceva nicăieri». Arădeanul zîmbește și spune: «Dar noi avem cele mai amabile și ospitaliere persoane din toată țara! Toată lumea e prietenoasă și politicoasă». Timișoreanul replică: «Ha, ha, ha! Asta e doar pentru că nu ne-au vizitat pe noi, timișorenii. Sîntem cei mai veseli și amuzanți oameni din toată țara!». Discuția continuă în același ton pînă cînd barmanul intervine și spune: «Știți ceva, băieți? Eu sînt bucureștean și aici nu avem timp să stăm de vorbă. Aveți grijă să nu vă luați la bătaie în barul meu». Arădeanul și timișoreanul se uită unul la altul și-și cer scuze, realizînd că rivalitatea dintre orașele lor s-a dus prea departe. Moralul glumei: rivalitatea dintre orașe poate fi amuzantă, dar să nu uităm să fim respectuoși și toleranți unii față de ceilalți, indiferent de origine sau locul de unde venim*… Cam așa sînt glumele viitorului!

T.G.: Inteligența Artificială produce, de fapt, umor artificial și, din punctul ăsta de vedere, trebuie să stăm liniștiți. Inteligența Artificială n-o să facă niciodată umor adevărat. Poate face socoteli de toate felurile, poate rezolva un miliard de probleme, dar să facă glume bune nu poate. Am încercat și eu pe ChatGBT. I-am dat o temă: spune-mi cel mai bun banc cu bețivi din Vaslui. Și mi-a spus: *Nu pot să fac astfel de bancuri pentru că s-ar putea să ofensez o anumită categorie de oameni. Dar dacă vrei, îți pot spune bancul cu aligatorul care intră într-un coafor.* Adică ne învață ce glume sînt de făcut și ce glume nu sînt de făcut. Asta este Inteligența Artificială în momentul ăsta. Doamne ferește să ne facă și bancurile!

Numai că show-ul nu s-a putut opri aici. Ceea ce Toni Grecu și Ioan T. Morar au stîrnit a fost nu doar curiozitate (au venit cîteva întrebări despre trecutul, prezentul și viitorul grupului Divertis), ci și pofta de a spune bancuri. Am notat cîteva pe care le redau aici, în încheierea acestui mic raport al unei seri memorabile. Dau cuvîntul, așadar, sălii.

■ Trei bancuri cu „de ce“: De ce Ceaușescu era dictator? Pentru că era mai ușor să dicteze decît să scrie. Al doilea: De ce avea Iliescu urechi? Ca să i se termine zîmbetul. Și al treilea, preferatul meu: De ce mănîncă albinele numai miere? Pentru că au regine. Că dacă ar avea președinte ar fi muște și ar mînca…“

■ Care este diferența dintre Iliescu și Ceaușescu? Ceaușescu a fost cizmar și Iliescu este șiret.

■ Se face un sondaj la ONU cu întrebarea „Care a fost cea mai frumoasă zi din viața voastră?“. Și răspund un american, un francez și un rus. Americanul zice că cea mai frumoasă zi din viața lui a fost atunci cînd președintele Americii l-a chemat la Casa Albă și l-a decorat pentru că și-a servit patria într-un război și a fost foarte emoționat. Francezul spune că cea mai frumoasă zi din viața lui a fost cînd soția lui a născut al treilea copil. Rusul zice așa: „Într-o zi, la poarta casei mele a oprit o Volgă mare, neagră. Din ea au coborît doi bărbați îmbrăcați în haine de piele lungi, negre și cu un Kalașnikov pe umăr. Au spart ușa de la casă, m-au luat de gît și m-au întrebat: Tu ești Alexei Nikita Șleahtikov? Și eu le-am spus: Nu. Stă două case mai încolo…“.

■ La școală, învățătoarea îi roagă pe copii să spună care e secretul tinereții fără bătrînețe. Și ridică mîna Mariana. „Da, Mariana, spune, care e secretul tinereții fără bătrînețe, din toate basmele pe care le-ai citit tu.“ Și Mariana spune: „Secretul tinereții fără bătrînețe sînt banii, doamnă învățătoare. Dacă ai bani mulți ești tînăr mereu“. Învățătoarea replică imediat: „Nu, nu e adevărat. Nu este bun răspunsul. Următorul. Georgică!“. „Secretul tinereții fără bătrînețe este sexul. Dacă faci sex mult…“ „Nuuuu“, intervine învățătoarea prompt, oprindu-l pe Georgică să dezvolte răspunsul. Bulă, din spate, ridică mîna. „Ia zi, Bulă! Care e secretul tinereții fără bătrînețe?“ „Secretul tinereții fără bătrînețe este munca.“ „Interesant. Cum adică munca, Bulă? Explică! De ce munca este secretul tinereții fără bătrînețe?“ „Simplu, doamnă învățătoare. Dacă muncești mult la tinerețe, nu mai apuci bătrînețea. Asta înseamnă tinerețe fără bătrînețe!“

■ Gluma asta am auzit-o de la un comediant care a emigrat din Uniunea Sovietică: Atunci cînd eu eram în școală, fiecare din clasa noastră trebuia să răspundă unui set de întrebări care erau mereu aceleași. „Cine-i tatăl tău?“, întreba profesorul. Și elevul trebuia să răspundă: „Partidul Comunist“. „Și cine-i mama ta?“ Și elevul trebuia să răspundă: „Uniunea Sovietică“. Și apoi profesorul întreba: „Ce vrei să devii?“. Și zicea fiecare copil ce voia: cosmonaut, inginer, instalator etc. Și într-o zi vine inspectorul și-l întreabă pe un elev: „Cine-i tatăl tău?“. „Partidul Comunist.“ „Cine-i mama ta?“ „Uniunea Sovietică.“ „Ce vrei să devii?“ „Orfan!“

a consemnat pentru
dumneavoastră Sever VOINESCU

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

● **Turism – efecte rele**

„Primesc tot ce-mi aduce muza, nu pun întrebări“

– interviu cu Doru TRĂSCĂU –

***Doru Trăscău** este vocalistul, chitaristul și compozitorul trupei The Mono Jacks, al cărei nou album,* Norul Nouă, *va fi lansat oficial pe data de 12 mai, printr-un concert la Sala Palatului din București.*

Cine te-a atras înspre muzică? Cui îi datorezi cariera de rocker?

Nu știu dacă am vreun model în familie, însă știu sigur că am luat decizia de a cînta la chitară uitîndu-mă obsesiv la „Nirvana *Unplugged în New York*“. E o privire a lui Kurt Cobain în timpul piesei „Where Did You Sleep Last Night“ care m-a convins să plec pe drumul ăsta.

Privind în urmă la istoria trupei, care există din 2008, ce s-a schimbat fundamental și ce s-a păstrat în felul în care faci muzică?

Cel mai tare s-a schimbat componența. Știu că sună ca o glumă, dar a lăsat urme. Ce am păstrat este raportul meu cu muza. Primesc tot ce-mi aduce, nu pun întrebări, nu-i cer chestii specifice. Asta mă ține aproape de instinct, de ceva ce construiesc fără să am un plan meticulos.

Ce presupune dragostea ta pentru muzică? Care sînt sacrificiile și care sînt satisfacțiile ce nu se văd?

E o dragoste pe etape. Prima etapă a fost descoperirea. Apoi a urmat etapa în care am petrecut zilele, uneori șapte-opt ore, cîntînd. Apoi, odată ce m-am suit pe scenă, am intrat în etapa în care am devenit parteneri de viață. Am sacrificat timp în care nu am fost acasă, cu ai mei, de cele mai multe ori. Satisfacțiile pe care le-am strîns sînt poveștile adunate, de-acolo pe unde am ajuns, și uneori chiar și o vorbă bună.

Cum de ați trecut la versurile în română? Și cum a început colaborarea cu Ștefan Teișanu?

Am trecut la versurile în limba română odată cu piesa „Gîndurile“. Asta e o decizie pe care am luat-o fix acum zece ani. Colaborarea cu Ștefan Teișanu a pornit dintr-o întîmplare, la Iași. Eram invitat să vorbesc despre muzică într-un panel din cadrul unui festival. Îmi aduc aminte că erai și tu acolo și că ar fi trebuit să moderezi discuția Vlad Tăușance. Pentru că Vlad nu a mai putut veni, Ștefan a devenit gazda noastră. Acolo ne-am cunoscut și am făcut schimb de contacte. Aveam să-l sun, la cîteva luni după această unică întîlnire, și să-i propun să scrie versuri pentru noi. A fost suficient de inconștient să spună da pe loc și mă bucur că a făcut-o.

De ce Norul Nouă? *Și Bryan Adams are un cîntec numit astfel...*

Căutam un titlu pentru album și eram toți patru într-o sesiune de *brainstorming*. S-au vehiculat multe idei, însă în cele din urmă John Ciurea, toboșarul nostru, a venit cu sugestia asta și așa i-a rămas titlul.

Lansați albumul la Sala Palatului, este acesta cel mai mare concert al vostru de pînă acum?

Lansarea de la Sala Palatului reprezintă într-adevăr cel mai mare concert organizat de noi – avîndu-i alături pe Rock FM și Overground Music. Altfel, iMapp Bucharest este evenimentul unde am cîntat în fața a 50.000 de oameni.

Aveți mai mulți fani noi decît vechi?

Nu știu cum să măsurăm asta, dar avem cu siguranță un grup de oameni, considerabil de mare, care ține la noi.

Cînți la chitară, la ce instrument ți-ar mai plăcea să cînți?

Învăț acum să cînt la pian, unul dintre motive fiind perspectiva diferită pe care mi-o oferă un nou instrument.

Nu ai luat în calcul să schimbi sound*-ul trupei prin adaos de instrumente noi, cu texturi mai electro etc.?*

Am folosit deja sunete noi în producțiile pieselor, dar nu ne-am dus chiar într-o zonă electro.

În ce relație te afli cu istoria rock-ului de la noi? Și cum ți se pare că arată scena rock de acum?

Am urmărit mai degrabă traseul unor trupe care mi-au plăcut, și mai puțin istoria rock-ului românesc ca un întreg. Cît despre scena rock de acum, simt că are nevoie de suflet tînăr, *young blood*. Sînt ceva trupe tinere faine, însă nu am văzut nimic care să fi generat un *buzz* considerabil.

Bono și Jack White remarcau, separat, faptul că rock-ul actual mainstream *nu mai are stamină, nu mai riscă prea mult, vrea la radio și nu mai ține să deranjeze cu mesaje politice dure sau nepopulare. Cum vezi tu lucrurile?*

Sînt de acord cu ei, deși nu neapărat legat de mesajul politic. Trecem printr-o decadă care nu a dat încă nici un nou cult. Sînt însă sigur că vine și ziua aceea.

Cum te-au „afectat“ metamorfozele suporturilor audio și ale noilor obișnuințe de a asculta muzică în streaming?

Aș zice că nu am avut vreme să mă las afectat, ci că am fost mai degrabă preocupat să mă adaptez. De cînd am început aventura mea muzicală, am livrat albume pe casetă, CD, CD multimedia, digital și, în curînd, pe vinil. Concomitent cu schimbarea felului de a „imprima“ muzica s-au schimbat și regulile showbiz-ului.

Cum vezi revival*-ul vinilurilor și al casetelor audio?*

Urmează cel mai probabil un val de muzică generat de Inteligența Artificială, lucru care o să schimbe din nou regulile jocului.

Dacă i-ați putea cere unei entități AI să compună un album în stilul unui artist dispărut, ce muzician i-ai cere să pastișeze?

Nu aș cere unui computer să-mi genereze albume ale unor artiști, fie ei și dispăruți. Nici măcar computerul nu poate să trișeze moartea.

interviu realizat de Marius CHIVU

Chestionar

Primul album cumpărat: Radiohead, *The Bends* (pe casetă).

Albumul care ți-a schimbat viața: Nirvana, *Unplugged în New York*.

Cel mai prețios album din colecția ta: Nirvana, *With The Lights Out*, box set care conține trei CD-uri și un DVD cu materiale rare.

Cu ce muzician din lume ai colabora: Michael Stipe.

Cu ce muzician din istorie ai fi colaborat: Chuck Berry.

La ce concert ți-ar fi plăcut să fi fost de față: Radiohead în turneu cu *In Rainbows*.

O biografie de muzician: Bruce Springsteen, *Born to run*.

Cîntecul pe care nu te-ai săturat niciodată să-l asculți: Otis Redding, „These Arms Of Mine“.

Plăcerea muzicală vinovată: Justin Timberlake, „Like I Love You“.

Muzicianul român pe care-l admiri cel mai mult: Valeriu Sterian, e ceva *timeless* în felul în care a scris muzică.

Albumul românesc rock favorit: Partizan, *Am cu ce*.

Ce muzică ai trimite într-o capsulă spațială să întîlnească alte civilizații: un cîntec de leagăn.

O carte preferată, Dostoievski, *Idiotul*.

Un film preferat: *The Usual Suspects*.

---

avan premieră

Alexander VON SCHÖNBURG

Monarhie fără rezervă

Cum se purta Prințul Charles ca tată? Era foarte atent. Mereu prezent pentru fiii săi, cînd aveau nevoie, niciodată nu le-a închis ușa în față cînd au bătut la ea. Diana își cultiva imaginea celei mai bune mame din lume, dar în realitate, în anii lor de școală, cînd William și Harry ar fi avut cea mai mare nevoie de ea, deseori își găsea alte priorități: următorul concert Duran Duran, următorul randevu cu profesorul de călărie, următorul *lunch* într-un restaurant elegant din Beauchamp Place, următorul titlu provocat cu bună știință în presă, fără să se gîndească o clipă dacă atenția permanentă de care se bucura nu era o povară pentru fiii ei. Cînd ieșea cu ei, de multe ori transforma momentul într-un eveniment pentru mass-media: spre exemplu, cînd mergeau în parcul de distracții Thorpe de lîngă Windsor, era obligatoriu să-l sune mai întîi pe Richard Kay, reporterul specializat de la *Daily Mail* – ca să fie sigură că se vor afla și fotografi prin preajmă, ca să o pună în lumina cuvenită de mamă model.

Charles era altfel. Știu că existau momente de intimitate între tată și fii care nu apar în filmul *The Crown*, deoarece ar deranja narațiunea simplistă despre Charles cel nesimțitor. Pînă și Harry recunoaște în memoriile sale că și-a dat mare silință ca *single dad*. Cînd a împlinit 14 ani și a început să-și înece amarul adînc, împreună cu colegi de la școală, în alcool și marijuana, Charles a fost cel care s-a preocupat de el. În loc să îi țină predici și să îl facă să se rușineze pe al său *darling boy*, cum îi plăcea să-i spună, îl invita în lungi plimbări prin munții din Scoția și încerca să afle ce avea el pe suflet. În asemenea momente, fotografii nu erau de față.

Harry povestește și cum, cînd era copil, Charles venea în fiecare seară și se așeza pe marginea patului său: „Nu uita niciodată că nu mă simțeam bine în întuneric. Mă gîdila cu delicatețe pe față pînă cînd adormeam și îmi amintesc cu multă plăcere de atingerea mîinilor sale“. Dar Charles nu putea povesti ceva asemănător din copilăria sa. La fel ca bunicul lui, nutrea sentimente puternice, dar nu-i venea ușor să le exprime. Prefera să o facă, la fel ca tatăl reginei, în scris. Harry povestește că uneori găsea scrisori pe pernă, cînd mergea la culcare („Din ele aflam cît de mîndru era de una sau de alta din cele făcute de mine“).

Bineînțeles că relația dintre Charles și fiii săi nu era simplă. Dar asta nu avea de-a face atît cu absența emoțională, cît mai degrabă cu Regula numărul 1 care spunea că pentru cei din categoria noastră, cum o numea Charles, îndatoririle au întotdeauna întîietate față de propriile necesități!

Fericirea personală? Este ceva ce Windsor-ii consideră indecent prin tradiție. Cînd Eduard al VIII-lea a abdicat, considerînd iubirea pentru Wallis Simpson mai importantă decît rațiunea de stat, arhiepiscopul de Canterbury al vremii a taxat faptul cu memorabila replică: „S-a lăsat călăuzit cu aviditate de fericirea personală“. De atunci, aceste cuvinte atîrnă ca o sabie a lui Damocles asupra fiecărui membru al familiei care îndrăznește să își ia în considerare propriile sensibilități.

Afirmația trebuie privită în întreaga ei brutalitate. Arhiepiscopul, cea mai înaltă autoritate morală din țară, nu a afirmat că Edward al VIII-lea s-ar fi lăsat în voia „năzuinței“ după fericirea sa personală. Năzuința spre fericire nici nu trebuie să existe potrivit crezului, așa cum este formulat aici. Năzuința spre fericire nu poate echivala decît cu pofta. Iar aviditatea merită doar dispreț.

Există o poveste din primul an de căsnicie al lui Harry și Meghan care zugrăvește ce șoc trebuie să fi fost pentru Meghan, ca neofită în asemenea sistem de familie și străină de el, pusă în fața acestui crez.

Meghan povestește în primul episod al podcast-ului ei că, în prima lor călătorie în străinătate, împreună, îl luaseră cu ei și pe Archie, în vîrstă de doar cîteva săptămîni. Mergeau în sudul Africii. Una dintre primele lor întîlniri se desfășura într-un mic oraș din Zimbabwe de Est. În vederea vizitei, l-au lăsat pe Archie în casa ce le era pusă la dispoziție pentru scurta lor ședere în acea zonă muntoasă. La sfîrșitul întîlnirii, cînd s-au urcat nou în mașină să fie duși în locul unde fuseseră instalați, au primit o știre care i-a încremenit de spaimă. În casa respectivă – unde rămăsese Archie –, izbucnise în absența lor un incendiu. În camera lui Archie! Focul pornise de la un radiator defect, li s-a spus – dar Archie era nevătămat. Meghan povestește cum s-au grăbit spre casă și cum bona copleșită de lacrimi le-a povestit ce se petrecuse. Archie nu se aflase nici o clipă în primejdie, tocmai îl așezase în pătuțul său pentru somnul de după-amiază, intenționa apoi să-și pregătească o supă, cînd, mînată de un instinct oarecare, l-a luat totuși încă o dată pe Archie din culcuș, și l-a prins în cîrcă și apoi s-a întors în bucătărie. În acest interval trebuie să fi izbucnit focul. Senzor de incendiu nu exista. Cuiva îi mirosise a ars și descoperise valul de fum ieșind din camera lui Archie. Dacă bona nu l-ar fi luat din pat, bebelușul s-ar fi sufocat. Cu toții erau șocați în acea după-amiază, povestește Meghan, și în scurt timp s-a dat dispoziție ca tînăra familie să se mute într-o altă casă.

Dar, după toate astea, tuturor li s-a părut cel mai normal lucru de pe lume ca programul celorlalte vizite din acea zi să fie respectat. Tuturor – în afară de Meghan. „Am rămas total perplexă“, spune Meghan. „Am gîndit: stați o clipă, oameni buni, *can you give me a break?* Tocmai am trecut prin cel mai mare șoc din viața mea. Nu se poate să nu înțelegeți că toate întîlnirile de astăzi trebuie anulate.“ S-a uitat la cei din jur, care erau impasibili. Nu mai înțelegeau nimic. Echipa de funcționari ai curții, agenții de siguranță și Harry, la rîndul lui, pur și simplu nu înțelegeau ce voia ea să spună. „În lumea în care am aterizat eu aici“, povestește Meghan, „ce se întîmplă în sufletul omului nu are absolut nici o importanță, nu contează decît ce se vede din afară.“

(fragment în avanpremieră din volumul Regina sau monarhie fără rezervă, *aflat în curs de apariție la Editura Baroque Books & Arts)*

Adrian G. ROMILA

pe de altă carte

Dincolo de bine și de rău

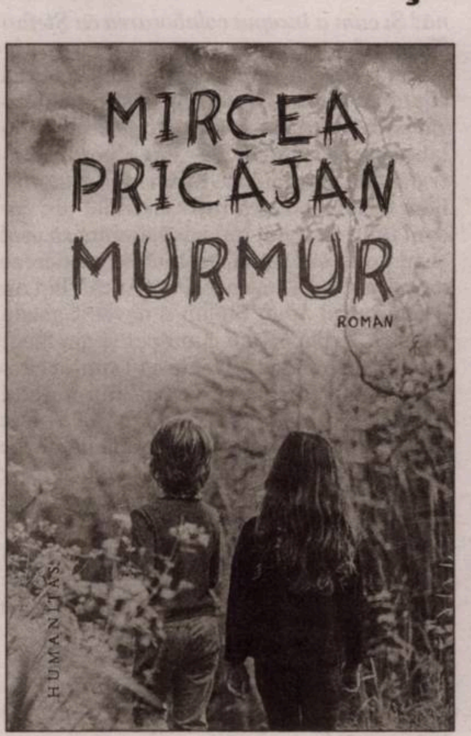

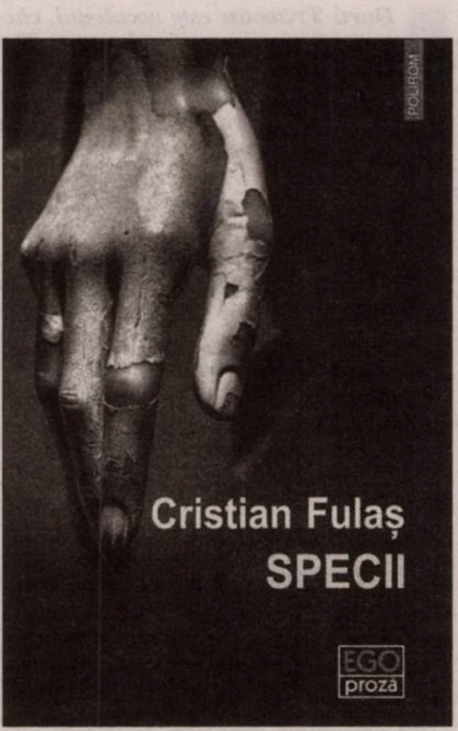

● Mircea Pricăjan, *Murmur*, Editura Humanitas, 2023.

Venind după romanul pentru copii *Pumn de Fier* (2018) și cartea de povestiri *Perseidele* (2019), romanul *Murmur* al lui Mircea Pricăjan mi se pare că, în multe privințe, atinge unele dintre temele mai vechiului *Calitatea luminii* (2016): cuplul, familia, condiția jurnalistului, analitica unor experiențe cu mare impact interior. Dar tema lui majoră e memoria care salvează, adică refrecventarea arhivei de amintiri care, pe de-o parte, dă seama de un anume parcurs biografic al personajului, iar pe de alta, poate oferi ocazia unor evadări periodice dintr-un prezent încîlcit, terifiant, amenințător, imposibil de schimbat în vreun fel.

Murmur subîntinde cronologic două ramificații narative, plasate la cîțiva zeci de ani distanță. Prima surprinde fragmente din povestea de viață a trei generații, bunic, tată și nepoți, dar în care, de fapt, tabloul în sepia al bătrînilor Moșulică și al soției sale, Babo, domină scena. Prezențe fulgurante, tatăl și mama nu sînt decît liantul între două moduri de-a traversa și de-a judeca istoria, mai ales pentru că e vorba de două regimuri politice complet distincte. Bunicul, jandarm devotat în slujba regimului comunist al anilor 1950, ajunge, printr-un accident biografic nefericit, muncitor într-o topitorie și țăran retras într-un sat uitat din Banat. Grija exemplară față de cei doi nepoți veniți în fiecare vară de la oraș nu se rezumă doar la însoțirea lor zilnică în tot ceea ce fac, ci și la inocularea de valori, unele vagi în dimensiunea lor morală (poveștile palpitante despre urmărirea și lichidarea partizanilor anticomuniști), altele absolut valabile și predate cu strictețe. Al doilea traseu narativ e prezentul anilor 2017-2019, cînd celebra Ordonanță 13 și tot ce a generat ea în societatea românească, la fel ca și nu mai puțin celebrul caz Dincă din Caracal, sînt trăite de un tînăr jurnalist mutat temporar din Transilvania în București, nimeni altul decît fostul copil Matei, ajuns, la rîndu-i, soț, tată și pasionat ziarist de investigație. Cele două povești care-și alternează cronologia sînt asumate inclusiv din două perspective diferite.

Relatată obiectiv, de pildă, viața la țară a copiilor Matei și Crina, sub ochii cînd foarte tandri, cînd foarte severi ai bunicilor dinspre tată, reprezintă ocazia unor melancolice și subtile incursiuni în etapele copilăriei petrecute în peisajul idilic. Inocența răzbate din toate întîmplările, chiar și din cele care intersectează elementele specifice unei lumi aflate sub o dictatură la care bunicul a pus umărul, cîndva, și de care nu pare să se fi dezis vreodată. Ieșirile cu Moșulică la pădure, unde li se spun povești de tinerețe și se-ntîlnesc cu sălbăticia, micile pozne pedepsite cu nuiaua de alun (furtul jucăriilor preferate de la grădiniță, spartul borcanelor din odaia bună, scăparea găinilor în grădină), jocurile din afara curții (remarcabil e episodul inițierii erotice a eroului, care se joacă „de-a consultul“ în WC-ul rudimentar al școlii cu mica sa vecină nemțoaică), primele lecturi pasionale, prima vizionare la cinema, ivirea fiorilor amoroși, raporturile cu sora mai mare și confruntarea cu adevărul brutal al morții cuiva drag (iepurașul de care Matei se atașase e servit în farfurie), toate alcătuiesc o minunată lume care s-a nchis, odată cu maturizarea.

Relatat la persoana întîi, de data aceasta, ca un fel de jurnal personal, al doilea fir narativ revelează exact opusul paradisului din copilărie. Plecat de acasă, de lîngă soție și copil, protagonistul vine la București pentru a scrie la ziar despre prezent, pentru a demonstra în stradă împotriva jandarmilor trimiși de politicienii penali care-și votaseră pe ascuns legi favorabile, pentru a fi mai aproape de răul care se insinuează tiptil printre oameni și care trebuie combătut, cu orice preț. Moartea bruscă a unuia dintre colegii de redacție, pusă pe seama subiecților despre care scrisese încercînd să le dezvăluie ticăloșiile, îl face pe tînărul jurnalist să-și reevalueze prioritățile. Ce va face, pînă la urmă? Își va irosi viața împotrivindu-se unui stat violent și nepăsător? Va suporta mereu presiuni, amenințări și dispariții ale oamenilor dragi? Va ține legătura cu familia lăsată în celălalt capăt al țării numai prin telefon sau Internet, cînd abia familia conferă bruma necesară de siguranță și confort?

Din toate, un lucru e sigur: răul de astăzi nu e ceva căzut subit de nicăieri și numai o privire binoculară, simultană spre trecut și spre prezent, poate genera frînturile de adevăr atît de căutate, numai o asemenea perspectivă poate da coerență unor povești îndepărtate care, aparent, n-au nici o legătură între ele. De aici, atașamentul nostalgic față de un bunic care vine dintr-o altă epocă și căruia azi fostul nepot ajuns la maturitate i-ar fi pus cîteva întrebări incomode, de aici povara unui timp de care nu va scăpa niciodată și care-l condiționează. Nu cîntecul clar e dominanta sonoră a prezentului, ci murmurul ambiguu care vine de undeva, din spate, și-l bruiază. Visul simptomatic de care tot pomenește naratorul nu e nici el întîmplător în raportul dintre trecut și prezent, dintre bine și rău: o rătăcire la răsărit printr-o pădure de brăduți, în ale căror crengi s-a țesut o rețea deasă de pînze de păianjen, care-i împiedică înaintarea.

Bun, în tot cazul, ușor melancolic, ușor retro, noul roman al lui Mircea Pricăjan e o meditație la sensurile încurcate ale istoriei, o încercare de a găsi acel spațiu interior al unui minim echilibru moral, într-o realitate deloc prietenoasă cu morala.

● Cristian Fulaș, *Specii*, Editura Polirom, 2023.

După teribilul *Ioșca* (2021), un puternic roman neoexpresionist cu accente distopice, Cristian Fulaș revine cu *Specii*, schimbînd aproape total cîmpul imaginar. Nimic nou, dacă privim parcursul autorului dinspre *Fîșii de rușine* (2018) și *După plîns* (2019). Fulaș s-a dovedit mereu un prozator capabil de reinventare pe termen scurt, ceea ce e absolut de remarcat. Aș îndrăzni să observ, totuși, o constantă: preocuparea pentru tipologii originale, colorate intens, bine construite și inserate în poveste cam cum se văd personajele într-o frescă de tip altorelief.

De data asta avem în *Specii* un decupaj narativ cu iz de satiră socio-politică, o tăietură dureroasă operată fără menajamente pe România ultimilor ani, cu tot ce are ea mai sordid în materie de ticăloșie oficială. Manevrată abil de „servicii“ și de foștii nomenclaturiști, democrația autohtonă post-decembristă e, în noul roman al lui Cristian Fulaș, o uriașă prestidigitație malefică în care nu există eroi salvatori sau providențiali, în care nu există nici măcar „oameni de bine“, gata să pună umărul la prosperitatea și mersul înainte. Europenitatea e doar un moft, asanarea morală merge după principiul „o mînă spală pe alta“, valorile umane private sau colective sînt călcate în picoare de o pseudo-morală conform căreia nu există bine și rău, ci numai satisfacții imediate, numai cîștigători și perdanți. Deși destul de consistent (sînt peste 300 de pagini de materie narativă densă), romanul pare a cuprinde evenimente petrecute într-o singură zi, 16 iunie 2016, în București, ziua în care Miron, șeful partidului de guvernămînt, este arestat și condamnat definitiv la închisoare pentru corupție. Declanșînd o undă de șoc preluată de toată mass-media și de toate grupurile partinice ori adverse (sursele de inspirație sînt ușor de recunoscut în realitatea noastră de dinainte de pandemie), spectacolul exploziei de la vîrful politicii românești e doar un „film“ de propagandă ce are în spate o imensă rețea de interese personale și colective, ivită, la rîndu-i, dintr-o imensă rețea de straturi sociale, fiecare cu stăpînii și cu slugile ei.

Povestea urmează tehnica aglutinărilor treptate, a ramificațiilor care derivă dintr-un fir central și apoi tot revin, amplificîndu-i substanța și coerența. Începutul e minimalist, dar anunță amploarea evenimențială de mai tîrziu: într-un cartier al noilor îmbogățiți, proaspăt construit la marginea Capitalei, un „șmecher“ e pedepsit brutal de proprietarul întregului complex pentru că și-a parcat bolidul arogant pe spațiul verde dintre clădiri, sfidîndu-i pe agenții de pază. Gestul conține, *in nuce*, violența unei lumi unde puterea și bogăția sînt distribuite în etaje care se sprijină reciproc. Cartierul nou cu vile, alei, terase, parcuri și blocuri, răsărit din cele mai dubioase aranjamente politice și financiare, reproduce la scară România contemporană, unde aparențele trebuie păstrate pentru „pulime“, pentru că, sub sclipirile lor înșelătoare, colcăie sinecurile deja învechite ale celor care „au fost“ și „au rămas“ beneficiarii cinici ai prezentului. Prinse ca-ntr-un insectar al tipologiilor malefice, personajele romanului respiră-n fiecare zi numai pentru a perpetua cele trei componente ale fericirii personale – banii, sexul și dominația asupra celorlalți. Încadrate de apartamente mobilate ultimul răcnet, de vile somptuoase pe malul lacului sau de luxoase sedii de partid, între biblioteci grele sau birouri cu fotolii în piele, în mașini ultrascumpe, bijuterii și haine așijderea, fiecare personaj reprezintă cîte o specie din galeria umanității decăzute, cu fațete care mai de care mai surprinzătoare în dexteritatea de-a da răului o spoită interfață a binelui: Victor, troglioditul îmbogățit peste noapte, ajuns *factotum* pentru șefii de la centru; Costin, melancolicul ideolog de serviciu al oricărui potentat din fotoliile prezidențiale, obsedat să-și publice după moarte memoriile; Theodor, temutul securist care, de cînd lumea, face și desface absolut totul; Corina, fufa cu studii superioare, gata să vîndă ce are mai scump pentru progenitura ei și pentru bunăstarea postată obsesiv pe rețelele sociale; Robert, scriitorul ratat ajuns director de trust media, de unde plătește pe oricine e dispus să spună ce i se ordonă și de unde-i corupe pe Ștefan și pe Roxana, dîndu-le iluzia că au ajuns mari autori doar prin eforturile și talentul lor.

Toți par a fi slujbașii devotați ai unui adevăr care se impune de la sine: nu există decît un singur bine real, acela al împlinirii personale. Acest adevăr de neclintit îl notează în „romanul său realist“ Costin, poate cel mai puțin dezagreabil dintre personajele romanului: „Pusese acolo totul. În sfîrșit, o formă a totului, așa cum îl înțelegea el, cu nume, date, fapte, cifre, tot ce trebuia să se știe despre o țară. Nu considera că mai era nevoie de altceva, așa că își numise însemnările *Opera Magna. O istorie adevărată a României*. Iar cuvîntul adevăr nici nu era greșit în cazul lui, pentru că faptele din acele însemnări erau pur și simplu reale și el știa asta, în fond, de aceea alesese să le consemneze. Dincolo de bine și dincoace de rău stătea realitatea, iar el se considera maestrul ei absolut, singurul ei păstrător, unicul depozitar al adevărului“.

Cu bune abilități de-a reproduce jargoane și scenografii, *Specii* ar putea fi el însuși un fel de „istorie adevărată a României“, desigur, păstrînd proporțiile adecvate ale unei ficțiuni. Oricum, noul roman al lui Cristian Fulaș e, din nou, o reușită, a autorului și deopotrivă a genului.

***Adrian G. Romila** este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte:* Efectul îndelungat al pasiunilor de tinerețe, *Editura Junimea, 2020.*

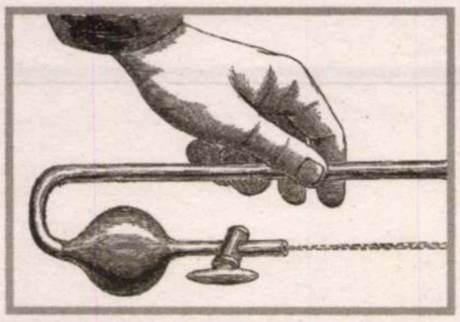

REGIMUL ARTELOR ȘI MUNIȚIILOR

Oana STOICA

rosencrantz & co

Cîteva ipostaze feminine în teatrul recent

O mutație subtilă s-a produs în teatrul românesc în ultima vreme: perspectiva feminină este integrată tot mai des în spectacole și recunoscută subliminal ca parte din standardul scenic. Cîteva spectacole recente care revizitează texte, povești și personaje clasice, reimaginate în cheie contemporană, implică și perspective feminine, inexistente sau subdimensionate în versiunile originale.

Spectacolul lui Andrei Măjeri de la Teatrul „Mihai Eminescu" din Botoșani, *Eroine,* este o replică feminină a argonauților, care pornește de la textul omonim al lui Ovidius cu scrisori fictive ale unor personaje mitice feminine către partenerii lor faimoși. O comunitate de femei dezvoltă o relație de suroritate, ca răspuns la frățietatea macho autoglorificatoare a eroilor mitici, sub forma unui echipaj feminin 8+1 care navighează metaforic prin memorie și își prezintă propriile versiuni asupra poveștilor spuse de bărbați. În esență, monoloagele lor sînt scrisori de dragoste, dar nu se reduc doar la asta căci perspectivele femeilor reajustează miturile și ridică vălul de pe relațiile toxice cu starurile antichității. Nu doar Medeea (Silvia Luca) și Iason au eșuat în cuplu, sînt și alte povești edulcorate de perspectiva exclusiv masculină. Dragostea dintre Elena (Gina Pătrașcu Zamfirache) și Paris nu a fost tocmai perfectă. Prea răbdătoarea Penelopa (Creola Muncaciu), așteptîndu-l pe Ulise, aventurierul nu tocmai fidel, dar cu o mulțime de justificări pentru derapajele sale extraconjugale, își dezvăluie depresia din spatele imaginii canonice de sfîntă a căsniciei. Și tot așa cu ucigașa Fedra (Dana Bucătaru) sau cu Ariadna (Lorena Luchian), cea așa de ușor sacrificată de iubitul ei Tezeu. Dar sînt aici și personaje mai puțin cunoscute, Deianira (Lenuș Moraru), Briseida (Ella Nistor), Hipsipila (Lidia Uja), Enone (Irina Mititelu), partenere efemere abandonate de eroi, pe care i-au împărțit uneori cu ceva mai cunoscutele lor surori. Dacă argonauții căutau Lîna de Aur, eroinele își caută vocea și, în acest spectacol, chiar și-o găsesc. Măjeri reinterpretează scrisorile lui Ovidius prin filtrul moralei actuale, le raportează la normele contemporane, astfel că eroinele lui vorbesc despre relații toxice, abandon fizic și emoțional, *ageism,* corp și sexism, despre tarele unui patriarhat glorificat.

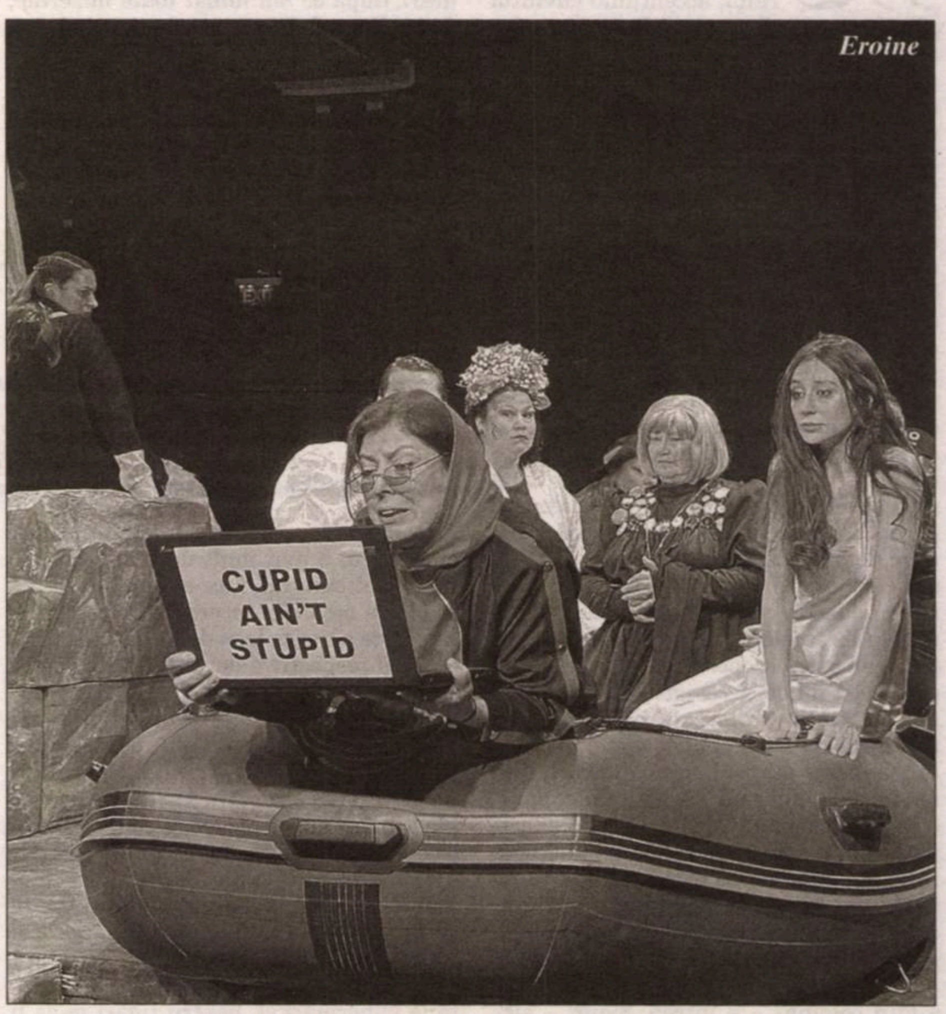

Eroine

În *Solaris,* imaginat de Bobi Pricop la Teatrul Excelsior într-un decor futurist creat de Oana Micu, dominanția masculină a personajelor este fracturată echitabil. Două personaje masculine din patru se transformă în personaje feminine. Kelvin și Sartorius sînt interpretați de Camelia Pintilie și Oana Predescu, dar nu e vorba de travestiuri, ci de reinventarea personajelor într-un alt gen. Ideea aparține dramaturgului David Creig care, în adaptarea sa după romanul lui Stanislaw Lem, a încercat să spargă clișeul dominant masculin din SF-uri. Planeta Solaris are consistența nebuloasă a unui ocean de emoții cu doi sori, albastru și roșu (rațiune și simțire). Kelvin este confruntată de Solaris cu propriul său trecut afectiv. Ca om de știință, ea a lăsat cu luciditate traumele în urmă, dar cînd oceanul cu inteligență emoțională îi trimite o proiecție a fostului ei iubit, Kelvin decide să dea o nouă șansă acestei relații. Aici este o afirmare a feminității, nu prin faptul că ea alege stereotipic feminin iubirea, ci prin curajul de a risca totul pentru a obține acest lucru esențial pentru ființa umană. Sartorius, a cărei fantasmă a trecutului este mai puțin dezvoltată narativ, este o fire rațională, care își gestionează propria traumă emoțională prin refuzul de a și-o aminti. Prin afect și rațiune, cele două femei materializează natura contradictorie a celor doi sori ai lui Solaris și ridică întrebări despre ceea ce definește umanitatea.

În *Platonov,* adaptare de David Hare după Cehov, regizat la Teatrul Bulandra de Teodor Cristian Popescu, textul cehovian este reimaginat într-o paradigmă economică. Orice poate fi cumpărat, inclusiv o femeie. Relațiile dintre personaje sînt definite de bani, speculanții iau locul unor aristocrați prea idealiști și indolenți. Personajele nu sînt deloc măgulite de dramaturg, care nu le scutește de alcoolism și ridicol, de inerție, penibil, promiscuitate și victimizare. Platonov duce greul în text și Șerban Pavlu chiar o face bine în spectacol, dar dincolo de bețiile și machismul lui gargarisit, de poza lui de afemeiat martir, există o serie de femei care sînt nu doar victimele lui, ci și ale propriilor lor neputințe. Sașa (Silvana Negruțiu) este o femeie puternică, ce a fost complet subjugată de Platonov cînd a luat-o, surprinzător, de soție. Sașa moare pentru că inimaginabilul (ei) s-a produs. Sofia (Daniela Nane) se mulțumește să fie misterioasă și să se comporte ca și cum i se cuvine totul. Dar cea mai puternică femeie este Anna (Rodica Lazăr), frumoasă, plină de viață, o femeie educată într-o lume de mediocri și grobieni, prea inteligentă pentru a deveni soție-trofeu, dar suficient de rațională încît să își dea seama că nu are șanse să se salveze din faliment dacă îi refuză pe bărbați, fie ei și niște samsari de joasă speță. Anna distruge și ea oameni, are doza ei de libertinaj și este o reflexie feminină a lui Platonov. Dar în cadrul economic pe care îl impune textului David Hare, Anna este o femeie care trebuie să supraviețuiască financiar într-o lume în care resursele aparțin bărbaților. Cine are bani are putere, așa că Anna funcționează într-un patriarhat care nu o ucide, dar îi menține, prin precaritate, dependența de bărbați.

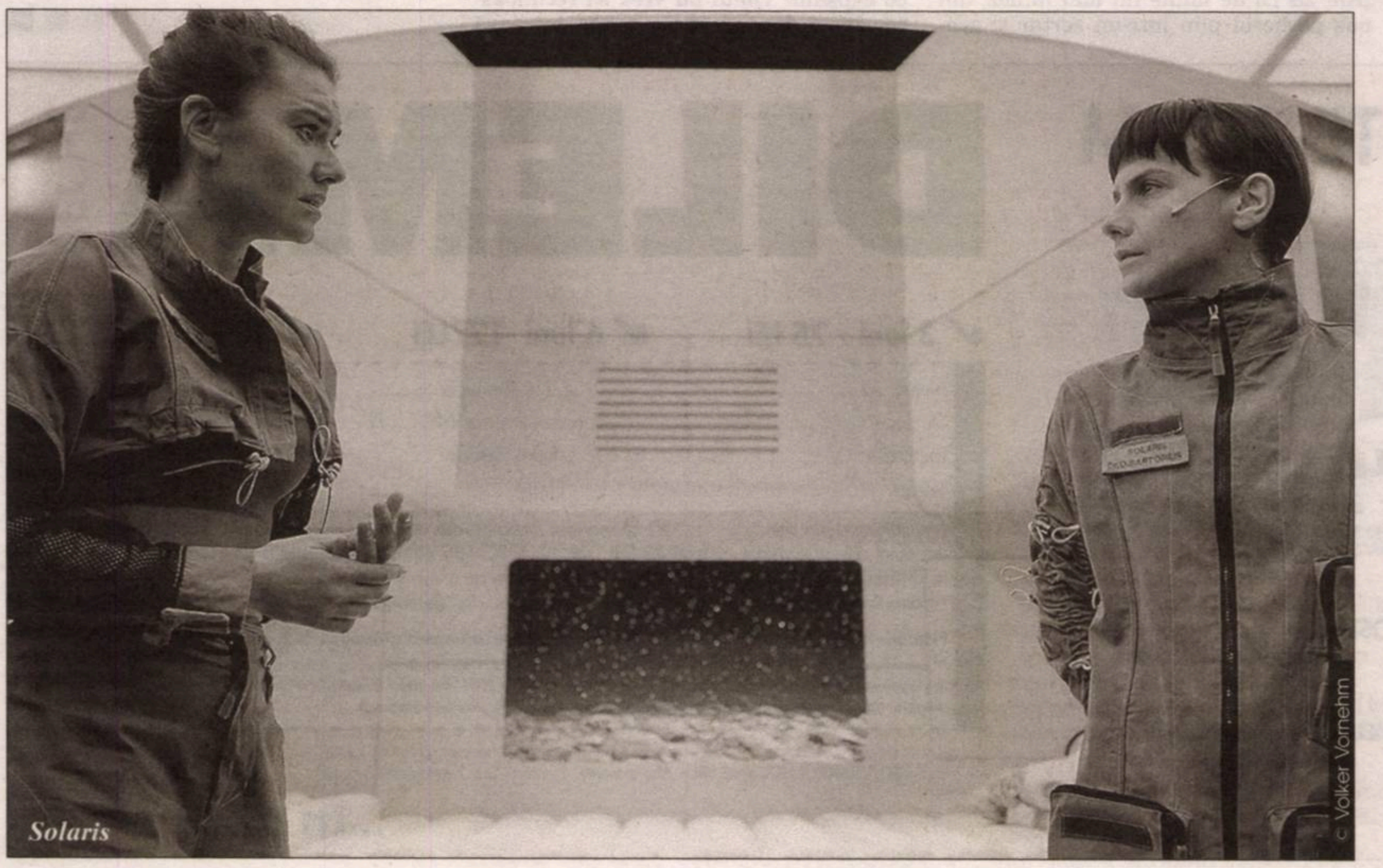

Solaris

© Volker Vornehm

Una dintre cele mai clare imagini ale feminității este cea a mamei (Natalia Călin) trăgînd sisific după ea, la propriu, casa (decorul) din spectacolul lui Radu Afrim de la TNB, *Repetiție pentru o lume mai bună.* Paul (Marius Manole), un bărbat de vîrstă mijlocie, trebuie să-și gestioneze relația cu tatăl (Marius Bodochi) degradat fizic și mental, față de care are sentimente contradictorii ca urmare a unei traume din copilărie, care îi va altera antieroului la maturitate relațiile cu femeile. Cu toate că aici domină masculinitatea, chiar și vulnerabilizată de nevroze personale, la baza spectacolului pare a sta această imagine a mamei ca „locomotivă" a universului domestic. O sugestivă punere în ramă a tiparului desuet al feminității locale.

***Oana Stoica** este critic de teatru.*

Adina POPESCU

portrete din mers

Fără

„Un cappuccino *fără* cofeină, vă rog!“, îi zic ospătarului, accentuînd cuvîntul „fără“. Oare o fi înțeles? Dacă îmi aduce unul normal? – mă gîndesc și am un mic moment de panică, mai ales că îl observasem pe băiat, părea destul de zăpăcit, încurcase două comenzi și adusese la masa de alături un Pepsi în loc de Coca-Cola. În urmă cu cinci ani, nu-mi puteam imagina viața fără cafea „normală“, eram atît de dependentă încît, dacă nu aveam cafea dimineața, refuzam să mă trezesc. Sau eram în stare să ies din casă în miez de noapte pînă la supermarket, în pijama și în papuci, pentru că uitasem să cumpăr cafea. M-am „lăsat“ de cafea nu pentru că mi-aș fi propus așa ceva, ci pentru că, la un moment dat, începuse să-mi facă rău. Pentru marii anxioși, cafeaua e otravă – am citit undeva –, luam două guri și-mi creștea pulsul, mă urcam pe pereți. În primele săptămîni nu mi-a fost ușor deloc, în fiecare dimineață îmi lipsea ceva esențial, mă învîrteam prin casă ca un leu în cușcă sau îmi venea să mă culc la loc, creierul meu era setat pe cafea, apoi am descoperit ceaiul, *fresh*-urile care avea un efect revigorant fără să-mi dea palpitații. Acum, cafeaua ar putea să nici nu mai existe pentru mine. Însă mă înnebunește mirosul, așa că uneori, cînd ies în oraș, îmi mai iau cîte un cappuccino fără cofeină. Ospătarul mi-l aduce, mă uit la ceașcă cu suspiciune. Iau o gură, e bun, dar parcă inima începe să-mi bată mai tare, mă cuprinde o agitație, aceeași de acum cinci ani care mă obligase să renunț la cafea. Îl chem pe ospătar – băiatul ăsta vrea să mă omoare! Sigur e *fără* cofeină? – îl întreb. Sigur! – zice el cu convingere și fac eforturi să-l cred. Mă mai liniștesc, de fapt cuvîntul „fără“ pe care l-am tot rostit apăsat e cel care mă calmează și mă face să mă simt în siguranță, în afara oricărui pericol. Îmi beau cafeaua mea inofensivă, un surogat, totuși un gînd nu-mi dă pace – cum de-or reuși să scoată chiar toată cofeina din ea? Nuu, așa ceva e imposibil. Şi zbang! – o palpitație, creierul ăsta uman pur și simplu își bate joc de noi.

Am fumat peste douăzeci de ani, mi-a plăcut să fumez la nebunie – ce plăcut, dezvoltasem o complicată relație afectivă cu țigările mele preferate pe care le-am descoperit după ani întregi de căutări, după ce am fumat toate mizeriile, de la „Recordul“ ceaușist la țigări obscure precum Monte Carlo sau Kim mentolat, așadar trăiam într-o deplină armonie cu țigările astea pînă acum o lună, cînd am aflat că trebuie să mă las de fumat, *bye-bye, love!* – mi-au zis toți doctorii, unii dintre ei continuă liniștiți să fumeze și îți spun cu zîmbetul pe buze „Stop fumat!“, îi invidiez la maximum. Dacă renunțarea la cafea a venit cumva de la sine, cea la fumat mi se pare o grea încercare, nu mă pot imagina pe mine, ca personaj în propria mea existență, fără să pufăi ceva, orice, mai ales atunci cînd scriu, e mai mult decît un viciu, e un tabiet care mă face să mă simt bine în pielea mea. Am încercat să citesc celebra carte care „te lasă de fumat“ (de fapt, autorul respectiv a devenit un soi de guru care „te face la creier“ și îți „vindecă“ dependențele și fobiile de orice tip) și am abandonat-o pe la jumătate, pentru că în primul rînd e prost scrisă, nu păcălești un scriitor cu așa ceva. Am casa plină de plasturi, gume de mestecat cu nicotină și coji de semințe, dar mai ales de gadgeturi care te ajută, chipurile, să fumezi mai „sănătos“, pînă la marea renunțare, care îți fac tranziția mai ușoară pînă la acel „fără“ irevocabil care mă sperie (dacă pentru cafea mă duceam în miez de noapte la supermarket, pentru țigări m-aș fi dus pînă la capătul pămîntului). Știu deja toate diferențele dintre IQOS și Glo, am ajuns să umblu cu cabluri și baterii externe după mine pentru cîteva fumuri în care nu simt nici o plăcere, fumul „electronic“ e dulce și grețos, nu mai ard banii, doar îi încălzesc, fumatul ăsta SF oricum nu mă reprezintă în nici un fel, mi-e dor de țigările cu care m-am obișnuit, iar lăsatul de fumat a devenit un job în sine. Brusc și definitiv! – îmi zic toți marii fumători care s-au lăsat. Urmează povești pe care pur și simplu nu pot să le cred: „Am zis că de mîine nu mai fumez, am pus pachetul plin într-un sertar și acolo a rămas!“. Mă uit la oamenii ăștia cu gură căscată – de unde atîta voință? Eu de ce nu sînt în stare și fac și ce fac ca să tot amîn clipa? Intru într-o tutungerie din asta modernă ca să mai pufăi ceva care să păcălească sevrajul, mă gîndesc să încerc și cu o minivapă, o puștoaică din fața mea cere trei – cu kiwi, cu căpșuni și cu ciocolată. Nu mai înțeleg nimic – ori fumăm ori mîncăm acadele? „Vreți fără nicotină?“, mă întreabă vînzătoarea. Păi, fără nicotină ce sens mai are?

Cafea fără cofeină, țigară fără nicotină
și... bere fără alcool.

Cafea fără cofeină, țigară fără nicotină și... bere fără alcool. E ceva ciudat cu berea asta – îmi zic. E acră, sălcie și nu mă amețește, ba dimpotrivă, pe măsură ce beau din ea, mă simt tot mai lucidă. Apoi mi-am amintit că mi-am luat o bere fără alcool. Multă vreme nici n-am înțeles conceptul – rolul oricărei beri, mai ales vara, cînd e cald, este să îți țină de sete și să te binedispună. Așadar, beau o bere și sînt din ce în ce mai posacă. Totuși, dacă ești nevoit „să te lași“ și de bere, creierul poate din nou să te ajute, căci doar de asta există efectul placebo, poate să te convingă că bei o bere „adevărată“. Cred că nu sînt singura care s-a „pilit“ din bere fără alcool doar pentru că a stat la masă cu oameni veseli care beau bere normală. Și pentru că vine un moment în care trebuie să o iei mai ușor cu toate, am început să accept și berea fără alcool. Cu vinul e o altă poveste. Dincolo de gust și de stare, e o întreagă cultură aici, de mii de ani, e inspirație și liant social. Am băut și vin fără alcool, nu e rău, are gust de strugure, te poți păcăli cu el pînă la un punct, e „funcțional“. Totuși, are și o tristețe – orice imitație a unei stări autentice e tristă.

Am un prieten, om cu inițiativă și foarte ocupat care se laudă că nu are nici un viciu și își comandă un al doilea desert la restaurant, nu a putut să se hotărască doar la unul. Ce să fie – *mousse* de ciocolată sau tartă cu căpșuni? Omul nu vrea să recunoască, dar e dependent de zahăr, întreaga lui stare de spirit se schimbă cînd ia o lingurița din *mousse*-ul de ciocolată, se destinde la față, aș zice că devine un om mai bun, mai fericit. O altă prietenă, în drumul cu mașina spre cel mai îndepărtat oraș din Ardeal, face un ocol de peste o oră prin Brașov pentru că i s-a pus ei pata să mănînce nu știu ce cremșnit, la o cofetărie. Așa cum mă gîndesc eu la țigările mele, așa se gîndește fata asta la cremșnit, i s-a înfipt pur și simplu în creier. Dependența de zahăr e cea mai parșivă dintre toată, mai ales că zahărul există într-o formă sau alta pe mai toate etichetele produselor din supermarket. Și în toate produsele fast-food, nu-i de mirare că ne plac, mîncăm și vrem tot mai mult. Însă despre dependența de zahăr nu se prea vorbește în societate, nu există campanii „fără zahăr“, iar variantele de dulciuri decente „fără“ sînt puține (și, fie vorba între noi, cei mai mulți dintre îndulcitori sînt oribili, ca fumul țigărilor electronice). În fine, în general zahărul e acceptat de comun acord și aplaudat, că doar n-o să-i spui unei prietene sau copilului „Te scot la cofetărie, la o prăjitură cu steviol?“.

„Toate astea nu sînt decît niște proptele! Dependențele...“, îmi zice un alt prieten care tinde spre modul acela de viață ideal, de o curățenie și o sobrietate exemplare, corpul e un templu etc. Pînă pe la 40 de ani a fost un om de viață, mare băutor și fumător, și dintr-odată s-a lăsat de toate. Acum trăiește de ani buni ca un ascet, și-a pierdut tot simțul umorului, dar are o disciplină de invidiat, mă mir că mai mănîncă și că mai respiră, probabil că există și viață fără hrană sau viață fără aer. Sau chiar și viață fără viață. Pînă să ajungem acolo, trăim în societatea lui „fără“, în care ne propunem să fim nemuritori. Și în care produsul perfect pentru consum uman ar trebui să arate așa: fără alcool, fără nicotină, *low carb*, dietetic, fără cofeină, fără colesterol, fără gluten, fără lactoză, fără proteine din lapte, fără ou, fără semințe oleaginoase, fără zahăr, sărac în fructoză, sărac în grăsimi nesănătoase, sărac în proteine, fără sare. Eventual, vegan.

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✔ 3 luni - 75 LEI ✔ 6 luni -127 LEI ✔ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume...Prenume...
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate ....Județ/Sector ....,Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✔ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✔ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✔ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✔ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Jocul cu păpuși

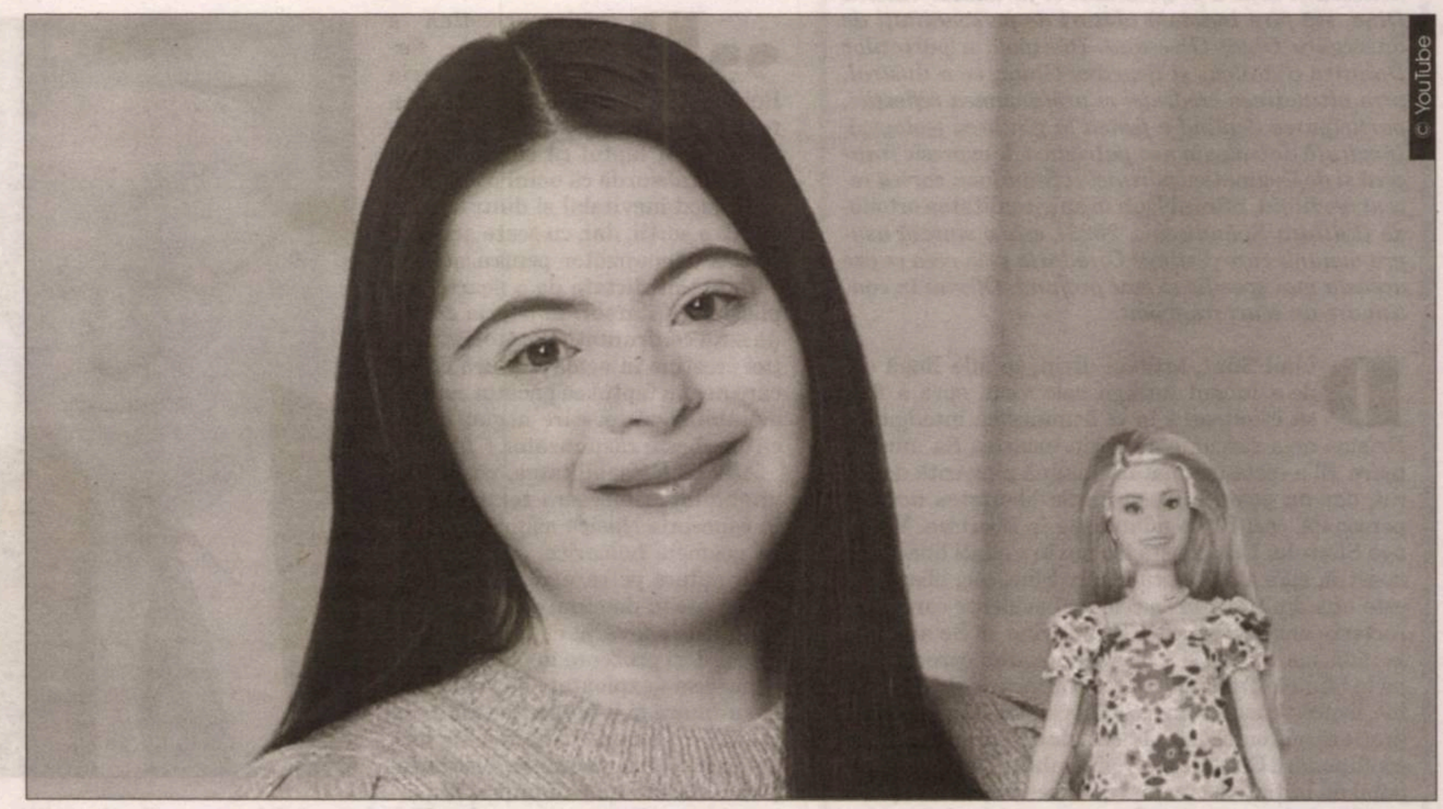

Recent, compania de jucării Mattel, producătoarea celebrei Barbie, a lansat un nou model al păpușii, care are, de data asta, trăsături fizice asociate cu sindromul Down. Păpușa, de dimensiuni mai mici decît o Barbie obișnuită, are un trunchi mai lung în raport cu restul corpului, urechi mai mici, o punte a nasului plat și ochi în formă de migdală. Proiectată în colaborare cu National Down Syndrome Society (NDSS), o organizație dedicată persoanelor cu sindrom Down, această nouă versiune a seriei Barbie este disponibilă online și va fi pusă în vînzare în magazine în această vară. „Obiectivul nostru este să-i apropiem pe toți copiii de păpușa Barbie, dar și să-i încurajăm să se joace cu păpuși care nu sînt ca majoritatea dintre ei“, a declarat Lisa McKnight, *brand manager* Barbie, într-un comunicat de presă.

Nu este o premieră în cadrul companiei. După ce, timp de zeci de ani, Barbie a fost o păpușă albă și blondă, ceea ce a atras critici din partea adepților corectitudinii politice, compania Mattel și-a regîndit strategia, iar în ultimii ani a marșat puternic pe variante care să transmită din ce în ce mai mult mesaje pozitive din sfera corectitudinii politice. În 2016, Mattel a introdus o gamă de noi tipuri de Barbie: „înalte“, „micuțe“ și cu „forme“ – cea din urmă fiind văzută ca un mesaj *anti-body shaming*, revista *Time* publicînd la momentul respectiv poza păpușii pe copertă, cu titlul „Am putea de acum să nu mai vorbim despre corpul meu?“. Totuși, în ciuda mesajului care s-a dorit a fi o conștientizare a diversității corpurilor umane, copiii i-au spus „Barbie cea grasă“.

Allison Kimmey, o activistă a „pozitivității corporale“, a povestit de altfel, pentru *Insider*, că fetița ei chiar a aruncat la gunoi această versiune grăsuță a păpușii – însă, mărturisește activista, nu s-a supărat, căci această atitudine a fost cel mai bun prilej de a-i oferi copilului de 5 ani o lecție despre diversitate. „Ai aruncat această Barbie? Îmi poți spune de ce? Ce vrei să spui că nu-ți place de ea?“ – au fost întrebările pe care Kimmey le-a adresat fetiței sale. „Ar fi putut fi orice. Ar fi putut să-mi spună că a vărsat ceva pe ea sau că miroase urît, dar cînd fiica mea mi-a spus că motivul pentru care și-a aruncat acea păpușă Barbie a fost pentru că avea coapse și brațe prea mari și că nu intra în nici una dintre hainele celorlalte Barbie standard, mi-am dat seama că este un semnal de alarmă. Copilul meu a decis că această jucărie este diferită, drept care nu merită să stea alături de celelalte jucării ale ei.“ În plus, a povestit activista, atitudinea fetiței a copleșit-o de tristețe, pentru că ea însăși, fiind o femeie plinuță, s-a lovit toată viața de asemenea prejudecăți. „La fel cum descria fetița mea această Barbie, am fost și eu descrisă atîta vreme, fiind o fată de talie XL într-o lume de XS. Vreau ca fetița mea să vadă diversitatea corpurilor și să înțeleagă că diferențele sînt în regulă.“

Povestea jucăriilor corect politice este însă una mai veche. Potrivit *Los Angeles Times*, încă de la începutul anilor '90 a existat această tendință printre marii producători de jucării care s-au alăturat producătorilor independenți, în încercarea de a „infuza jucăriile pentru copii cu mesaje pozitive“, în special în ceea ce privește moștenirea etnică sau mediul. Au apărut astfel jocuri precum „Călătoria dinozaurului către stima de sine“, păpuși negre cu superputeri derivate din melanina pielii lor sau păpuși-balerină cu aparate auditive. Compania Crayola și-a reambalat și redenumit unele dintre creioanele sale pentru a reprezenta diferite nuanțe de piele, iar unei păpuși emblematice, GI Joe, i-a fost schimbată povestea: dintr-un soldat al forțelor armate americane, GI Joe a devenit un „războinic ecologic“, a cărui luptă se duce împotriva poluatorilor. „Păpușile sînt un domeniu foarte atractiv pentru cei care doresc să implementeze corectitudinea politică“, a declarat Diane Cardinale, fost director de comunicare al companiei Toy Manufacturers of America, referindu-se la un public din ce în ce mai sensibil la mesajele pozitive ale corectitudinii politice. „N-ar fi prea înțelept să ignori o piață de asemenea dimensiuni.“

> *„Vreau ca fetița mea să vadă diversitatea corpurilor și să înțeleagă că diferențele sînt în regulă.“*

Războiul păpușilor

Însă acceptarea în trend-ul corectitudinii politice este un demers extrem de delicat, căci niciodată nu poți să fii sigur că intențiile bune nu vor fi interpretate în sens negativ. Este și cazul companiei Mattel, care în 2013 a lansat o Barbie mexicană. În ciuda faptului că această Barbie s-a dorit a fi un mesaj de integrare, compania a devenit o țintă a criticilor virulente. Îmbrăcată într-o rochie de fiesta, purtînd un pașaport roz și un Chihuahua, păpușa a fost etichetată ca fiind purtătoarea etichetelor și prejudecăților, Mattel fiind acuzată că transmite mesaje insensibile și chiar rasiste.

Jason Ruiz, profesor de Studii Americane la Notre Dame, a declarat atunci pentru ABC News că mexicanii-americani „s-au săturat să fie văzuți ca fiind pur și simplu colorați. Panglici roz strălucitoare? Un Chihuahua? Genul ăsta de clișee atît de ușor de folosit“. Alții au fost lezați de faptul că păpușa avea un pașaport colorat atît de strident, de parcă ar fi vrut să atragă atenția asupra dezbaterii privind imigrația. „Dar această Barbie este mexicană, nu mexican-americană. Face parte dintr-o colecție, *Dolls of the World*, fiecare cu propriile «specificități»: păpușa australiană e îmbrăcată într-un costum kaki și vine la pachet cu un urs Koala; Barbie indiană are o maimuță. Dacă acesta este rasism, termenul și-a pierdut orice sens“, comenta un articol din *New York Post*, consemnînd declarația lui John McWhorter, profesor de lingvistică de la Universitatea Columbia. „Prea adesea lupta împotriva stereotipurilor se transformă într-o negare a faptului că există o trăsătură distinctă, pozitivă sau negativă a fiecărei culturi.“ Profesorul dădea drept exemplu un alt scandal, legat de data aceasta de Addy Walker, o păpușă a companiei American Girl, promovată la lansare ca fiind „prima păpușă afro-americană“. „Directorii American Girl, cu linia lor de figuri istorice, au învățat că n-au cum să cîștige. Addy a fost concepută ca imaginea unui sclav eliberat. Criticii au întrebat de ce singura păpușă afro-americană a trebuit să vină cu bagajele unei povești de sclavie. Desigur, dacă compania tocmai ar fi lansat o păpușă neagră care nu a fost niciodată înrobită, ar fi fost acuzată că a falsificat istoria.“

Un alt exemplu este povestea păpușii Rebecca, lansată doar după îndelungați ani de cercetări de marketing și de întîlniri cu reprezentanți ai comunităților evreiești. Păpușa a primit pînă la urmă undă verde, doar după ce reprezentanții Ligii Antidefăimare au spus, în mod categoric, că nu au găsit nimic care ar putea fi considerat jignitor. Totuși, după lansare, povestea Rebeccăi, păpușa care dorea să devină actriță, a călcat pe bătătură evreii tradiționaliști, care n-au văzut cu ochi buni promovarea renunțării la obligațiile religioase.

Pe de altă parte, s-a activat și tabăra criticilor extremismelor corectitudinii politice, cel mai recent scandal izbucnind după ce compania americană American Doll (deținută de Mattel) a publicat anul trecut o broșură *(A Smart Girl's Guide: Body Image)*, care se adresează fetițelor cu vîrste cuprinse între 3 și 5 ani, în care oferă sfaturi din sfera ideologiei de gen, precum „Dacă nu ați trecut încă prin pubertate, medicul s-ar putea să vă ofere medicamente pentru a întîrzia modificările corpului, oferindu-vă mai mult timp să vă gîndiți la sexul dvs.“ sau „Identitatea de gen poate fi feminină, masculină sau undeva la mijloc – și s-ar putea schimba! Poate veți experimenta cu rochii strălucitoare și coafuri lungi și feminine. Sau ați putea încerca pantaloni scurți largi, cămăși în carouri și o tunsoare scurtă. Identitatea de gen ar trebui să vă facă să vă simțiți confortabil în propriul corp“, oferind și o listă de grupuri de activiști pentru acei copii care „nu au un adult în care să aibă încredere“. Un articol din *New York Post* consemnează valul de indignare care a urmat printre părinți. „După ce s-a răspîndit vestea cărții, părinții furioși au apelat la rețelele sociale pentru a pune la îndoială decența acesteia. Unii chiar au lăsat recenzii negative pe site-ul American Girl, susținînd că sînt atît de supărați încît vor boicota, de acum, toate produsele companiei: «Nu voi mai cumpăra nici una dintre păpușile sau accesoriile tale pentru nepoții mei! Să vă fie rușine că le prezentați fetițelor o carte pentru a-și schimba genul», «Lăsați aceste fetițe să fie fetițe. Opriți impulsul dezgustător de a le băga în cap subiecte prea mature. NU este rolul vostru»“.

Una peste alta, probabil că cea mai bună morală a vriei de a infuza păpușile cu mesaje din sfera corectitudinii politice se poate găsi într-o poveste din cartea *Cenușăreasa a mîncat-o pe fiica mea*, apărută la editura Harper Collins, în 2012. Autoarea, Peggy Orenstein, exemplifică procesele de gîndire nebunești ale părinților moderni care încearcă să cumpere o păpușă pentru fetița lor. Orenstein povestește despre cearta cu soțul ei asupra unei păpuși Barbie, pe care o considera un simbol al supremației rasei albe. „Pînă la urmă, i-am promis fetiței că o să-i iau o păpușă decentă, o Cleopatra pe care o văzusem pe eBay, care cel puțin nu era nici albă, nici blondă și avea și altceva în afară de picioare cocoțate pe tocuri înalte. În acel moment, fiica mea mi-a spus: «Nu contează, mamă. Nu mai am nevoie».“

Natalia MANOILESCU-DINU

Inima și harul

În cultura ortodoxă românească, ***Natalia Manoilescu-Dinu*** *(1920-1992), fiică a lui Mihail Manoilescu și soție a profesorului și juristului Valeriu Dinu, stă fără îndoială alături de personalități de anvergura Olgăi Greceanu. Discipolă a părinților Dumitru Stăniloae și Benedict Ghiuș, ea a ilustrat, prin altitudinea credinței și profunzimea reflecției, participarea deplină a femeii la gîndirea teologică. Inspirată de teologia neo-patristică de expresie franceză și de* Dogmatica *părintelui Stăniloae, cartea recent reeditată,* Sfîntul Duh în spiritualitatea ortodoxă *(Editura Spandugino, 2023), este o sinteză asupra viziunii care distinge Ortodoxia prin ceea ce are aceasta mai specific și mai profund. Oferim în continuare un scurt fragment.*

Duhul Sfînt, artistul divin, se află lîngă om de-a lungul întregii sale vieți, spre a face să încolțească în el frumusețea inteligibilă. Hristos ne-a răscumpărat prin moartea Sa mîntuitoare. El a restaurat natura umană pîngărită de păcat, dar nu poate lua asupra Sa libertatea noastră personală, căci El ne mîntuiește în libertate. Misiunea Sfîntului Duh constă tocmai în a sfinți libertatea noastră, spre a o orienta înspre Sine, căci libertatea este una din trăsăturile cele mai evidente care îl caracterizează pe Paraclet. Duhul vine să Se ascundă la rădăcina voinței și a libertății omului care participă la Sfintele Taine și păzește poruncile date de Hristos. În acest mod, El creează „libertatea harismatică“, grație căreia omul este eliberat de determinisme și de condiționări. Cel care a primit Duhul Sfînt devine capabil de inițiative creatoare; el face binele nu spre a asculta de lege, ci sub influența unui impuls interior. Fapta săvîrșită în acest mod își are originea în adîncurile ființei noastre, iar prin rădăcina voinței noastre sîntem în comuniune cu Dumnezeu. Libertatea se lasă deci condusă de Sfîntul Duh, fără a fi prin aceasta slăbită, ci, dimpotrivă, întărită, după cum subliniază Părintele Stăniloae, căci omul nu mai e atunci robul nici unei patimi, fiind călăuzit de iubire – și nimic nu se mișcă mai liber ca în iubire. Aceasta este „libertatea împărătească“ de care vorbește Olivier Clément, grație căreia omul poate atinge asemănarea divină. Desigur că, pentru a ajunge la acest grad de spiritualizare, omul trebuie să-și deschidă inima harului, el trebuie să-și predea viața în mîinile lui Dumnezeu și să aștepte ca Duhul să lucreze în el.

Inima deține un loc central în antropologia dezvoltată de Sfinții Părinți. Potrivit Bibliei, inima constituie centrul metafizic de integrare a facultăților umane, locul luptei spirituale, dar și acela al întîlnirii cu Dumnezeu. Ca atare, în inimă, natura se deschide către adîncul ireductibil al existenței personale.

Tîlcuind Capetele despre rugăciune ale Patriarhului Calist, Părintele Stăniloae subliniază că, pe cînd Logosul hrănește mintea omului, fiind soarele care o luminează și îi conferă darul cunoașterii, Duhul Sfînt hrănește inima și îi dă putința de a săvîrși binele. Aceste două lucrări se află îmbinate în cel pornit pe calea desăvîrșirii. De aceea, toți marii mistici au aspirat la unirea inimii cu mintea, adică la unirea intelectului cu puterile volitive și afective. Această reunire a minții cu inima se îndeplinește la umbra Paracletului, ea fiind axată pe primatul inimii, centru integrator, care poartă pecetea Duhului Sfînt. (...)

Deoarece conștiința morală există la orice om normal – evident, într-un mod mai mult sau mai puțin pronunțat –, rezultă că Duhul Sfînt îi influențează în mod indirect și pe aceia care nu au fost botezați și care, ca atare, nu fac parte din Biserică. După cum Cuvîntul luminează inteligența oricărui om chemat la viață, căci El este lumina lumii, Duhul Sfînt mișcă fiecare inimă, străduindu-se să o orienteze către bine. Aici apare însă libertatea anarhică a aceluia care nu a primit harul – din păcate, destul de des, și a acelora care l-au primit la Botez – și care se opune inspirației venite de sus, continuînd a fi robul păcatului și neascultînd de îndemnurile conștiinței.

Sfîntul Duh, în schimb, înflăcărează, cu o dragoste nemărginită pentru făpturile Sale, inima în care locuiește. Iubirea pe care acesta o resimte față de aproapele său este sporită în comuniune, sub înrîurirea Duhului, dincolo de orice limită, și astfel inima de piatră se preface într-o inimă de carne. În acest mod, „persoana devine chipul desăvîrșit al lui Dumnezeu, dobîndind asemănarea“ (Vladimir Lossky).

Jaroslav PELIKAN

Păcat și predestinare

„Doctrina creștină a păcatului în forma ei clasică“, scria Reinhold Niebuhr, „îi nemulțumește atît pe raționaliști, cît și pe moraliști prin faptul că susține ideea aparent absurdă că omul păcătuiește în mod inevitabil și dintr-o necesitate a sorții, dar, cu toate acestea, el este răspunzător pentru acțiuni care îi sînt dictate de o soartă implacabilă.“ Rareori în istoria creștină s-au confruntat apărătorii tradiției creștine în egală măsură cu cei care negau faptul că păcatul este inevitabil și cu cei care negau faptul că omul este răspunzător. (...)

Atît responsabilitatea, cît și inevitabilitatea fuseseră teme majore în concepția clasică asupra omului. În poemele homerice, „destinul“ era o putere pe care zeii din Olimp nu o puteau domina; dar, în același timp, este adevărat că „puterile htoniene, deși prezente în *Odiseea*, sînt supuse sau exploatate de voința extraordinară și inteligența ieșită din comun a eroului“ (Charles Taylor), astfel încît nici prezența destinului și nici a zeilor nu a diminuat importanța virtuții umane. (...) Iar Platon, deși părea, în *Timaios*, că ridică necesitatea la rang de forță atotstăpînitoare, iar în *Legile* cita tradiția potrivit căreia nici măcar Dumnezeu nu se poate opune necesității, a încercat totuși să păstreze un anumit echilibru între puterea divină, „noroc“ , „șansă“ și „virtute“.

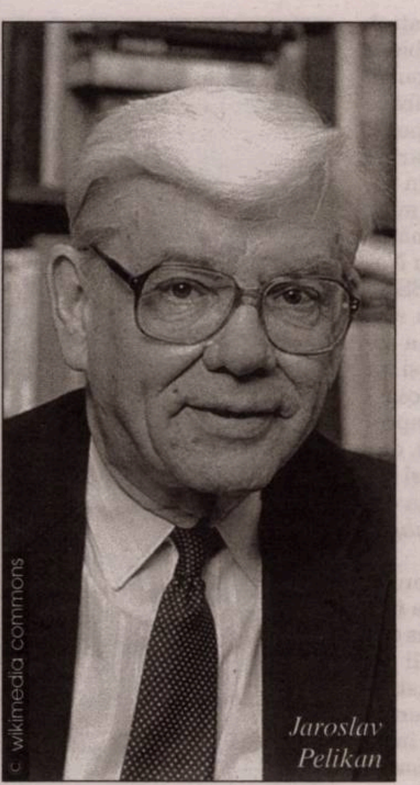
c. wikimedia commons

Jaroslav Pelikan

Dumnezeu „îi pune omului în fața binele și răul, viața și moartea“.

Romanii erau și ei fascinați de puterea destinului. Ovidiu îl reprezenta pe Jupiter recunoscînd în fața celorlalți zei că atît el, cît și aceștia sînt conduși de destin. Însă, în epoca imperiului, această conștiință a destinului implacabil a căpătat o și mai mare importanță, întrucît doctrina stoică a necesității a coincis cu incursiunea astrologilor caldeeni. (...) În gîndirea populară, nu teoriile stoice ale necesității, ci predestinarea impusă de astre era cea care submina libertatea și responsabilitatea omului. „Este o lege a sorții ca fiecare persoană să suporte consecințele implacabile ale horoscopului ei“, spunea un contemporan păgîn al apologeților creștini. Chiar și împăratul Tiberiu a încetat să se mai închine zeilor, căci totul era deja scris în stele.

În conflictul teologiei creștine cu clasicismul, acest sentiment al destinului și necesității a fost considerat de către exegeții Evangheliei ca fiind alternativa la mesajul lor, mai curînd decît învățătura socratică, de pildă, care spunea că, printr-o cunoaștere solidă și o motivație adecvată, omul poate, exercitîndu-și liberul-arbitru, să-și depășească tendința de a se lăsa pradă păcatului. Cu foarte puține excepții, apărătorii Evangheliei și adversarii gîndirii greco-romane au pus responsabilitatea mai curînd decît inevitabilitatea la temelia mesajului lor. Iustin Martirul s-a simțit obligat să lămurească faptul că, prin împlinirea Vechiului Testament în Hristos, creștinii nu înțelegeau că ceea ce s-a întîmplat fusese predestinat. Singura lege imuabilă era aceea că răsplata vine în funcție de faptele voinței libere a omului, fie ele bune sau rele. Dumnezeu știa acest lucru și a hotărît ca recompensa pentru o faptă să fie corespunzătoare virtuții acesteia. Tertulian denunța astrologia, căci „oamenii, presupunînd că sîntem la discreția arbitrară a astrelor, gîndesc, din acest motiv, că nu trebuie să-l caute pe Dumnezeu“. Opunîndu-se celor care negau libertatea voinței, Origen definea scopul rugăciunii astfel încît să fie recunoscută atît libertatea omului, cît și providența divină; căci nu preștiința divină este cauza faptelor omului, pe care el le săvîrșește în deplină libertate și pentru care este răspunzător. Origen nu era de acord cu cei care spuneau că omul nu se poate împotrivi ispitelor. Respingînd diferitele doctrine grecești despre natura ciclică a istoriei, el afirma învățătura creștină potrivit căreia „universul se află în grija lui Dumnezeu potrivit condițiilor libertății voinței ale fiecărui om și, atît cît se poate, acesta este condus către mai bine, iar (...) natura libertății noastre de voință este să recunoaștem diferitele posibilități“. (...)

Ar fi probabil o exagerare să spunem că cele mai explicite doctrine ale păcatului originar din secolul al II-lea nu au fost elaborate de Părinții Bisericii, ci de gnostici; este, de asemenea, riscant să vorbim despre o „doctrină a păcatului originar“ la Părinți ai Bisericii precum Irineu. Cu toate acestea, teoriile despre mîntuirea cosmică din sistemele gnostice se bazau pe o interpretare a condiției umane în care incapacitatea omului de a evita păcatul sau de a se opune destinului era esențială. (...) Într-un fel sau altul, diferitele școli gnostice l-au reprezentat pe om ca pe o victimă și un sclav al forțelor asupra cărora nu avea nici un control, considerînd, prin urmare, păcatul ca fiind inevitabil.

Drept răspuns, Părinții antignostici au negat inevitabilitatea păcatului și au insistat asupra faptului că Dumnezeu „îi pune omului în față binele și răul, viața și moartea. Întreaga ordine morală este clădită prin precepte, căci Dumnezeu cheamă, amenință și îndeamnă. Aceasta nu s-ar putea întîmpla dacă omul nu ar fi liber, înzestrat cu o voință capabilă de ascultare și de împotrivire“ (Sf. Irineu de Lyon). Dacă omul ar fi robul păcatului, atunci ar fi injust ca Dumnezeu să stabilească răsplăți și pedepse pentru comportamentul lui. Numai „o săvîrșire spontană a păcatului“ ar putea justifica acest fapt. Respingînd stratificarea gnostică a neamului omenesc, Irineu susținea că „toți oamenii sînt de aceeași fire, fiind cu toții în stare să se țină drepți și să facă ceea ce este bine, sau dimpotrivă, avînd și puterea să nu facă ceea ce e drept“. Mustrările și povețele profeților presupuneau, ca și învățăturile lui Iisus, capacitatea omului de a se supune, toate ilustrînd „autodeterminarea“ lui. Dacă, așa cum susțineau gnosticii, „nu ar fi în puterea noastră să facem sau nu aceste lucruri, atunci de ce ne-ar mai fi povățuit apostolul sau Domnul însuși să facem anumite lucruri și să ne înfrînăm de la altele? Dar fiindcă omul a fost înzestrat cu voință liberă încă de la începuturi și Dumnezeu are voință liberă, după asemănarea Lui fiind zidit omul, i se dau mereu povețe să facă lucrurile cele bune, pe care le face ascultîndu-L pe Dumnezeu“. Cei care fug de lumina veșnică a lui Dumnezeu sînt ei înșiși vinovați de sălășluirea lor în întunericul veșnic. Pe scurt, „cei care s-au lepădat de lumina dăruită de Tatăl și au călcat porunca libertății au făcut aceasta din propria lor vină, de vreme ce ei au fost zămisliți ca oameni liberi, înzestrați cu putere asupra lor înșile“. Această idee părea singura cale de a păstra atît doctrina creștină a bunătății Creatorului, cît și doctrina creștină a responsabilității făpturii create, în opoziție cu o doctrină care le nega pe amîndouă, făcîndu-i pe Dumnezeu și pe om robii unei sorți atotputernice.

Omul are puterea de a păcătui sau de a nu păcătui; altminteri, el nu ar putea fi condamnat sau mustrat, sau povățuit, sau chemat la judecată. Ca apărător al credinței creștine, și în replică față de gîndirea păgînă sau eretică, Clement din Alexandria îi povățuia astfel pe contemporanii săi: „Atît cît putem, să încercăm să păcătuim cît mai puțin cu putință“. Numai Dumnezeu poate să evite păcatul cu desăvîrșire; dar înțelepții pot să evite păcatele săvîrșite cu bună știință, iar cei ce și-au făcut cum se cuvine ucenicia în sînul creștinismului pot cel puțin să aibă grijă să nu cadă în prea multe păcate.

(fragment din *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei*, de Jaroslav Pelikan, vol. I, traducere de S. Palade, Editura Polirom, 2004, p. 290 și urm.)

Petre GURAN

Portrete dintr-o altă Românie: *in memoriam* arh. Peter Derer

Nu reiau aici variatele aspecte ale unei vieți profesionale de excepție, atît la catedră în cadrul Universității de Arhitectură, cît și în administrația publică, ce au făcut obiectul anunțurilor funerare publicate de Uniunea Arhitecților din România și de Institutul Național al Patrimoniului, ci mă voi folosi de amintirea primei mele întîlniri cu numele și apoi cu personalitatea lui Peter Derer. Era pe la mijlocul anilor 1990, cînd mă aflam în preajma pictorului Paul Gherasim, la Stavropoleos și în lungile plimbări spre casă după liturghie, ascultîndu-i amintirile și mai ales proiecțiile și dorințele pentru renașterea României. Oprindu-se din mers, așa cum avea obiceiul cînd voia să sublinieze un gînd, Paul Gherasim a pronunțat, în cîteva rînduri, numele Peter Derer, cu o voce și o cadență care denota un profund respect, precizînd că ceea ce spune și face Peter Derer merită o necondiționată atenție. În spatele acestei misterioase reverențe de la un om care nu a măgulit niciodată pe nimeni și era mai degrabă cunoscut pentru exigența sa stă o reputație pe care Peter Derer și-a cîștigat-o ca proiectant pe mari șantiere de restaurare, ca membru și secretar al Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (CNMASI), la conducerea Direcției Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) din Ministerul Culturii.

L-am văzut prima dată pe Peter Derer cu ocazia uneia dintre expozițiile organizate de actorul și colecționarul de excepție Dan Nasta la Potlogi cu obiectele selectate pentru a evoca universul artistic și cultural brâncovenesc. Aceste vernisaje, care au continuat apoi la Mogoșoaia, configurează un univers din care făcea parte și Peter Derer, reprezentînd nu atît o Românie veche, cu nostalgii interbelice sau mai vechi, brâncovenești, ci de-a dreptul o altă Românie, care ar fi putut să fie, care și-a prezentat oferta, cu discreție, pentru o clipă, retrăgîndu-se apoi cu politețe și un zîmbet amar din fața tăvălugului dezvoltării și progresului. Semnificativă pentru această opțiune a lui Peter Derer pentru oferta alternativă este contribuția lui la demararea și concepерea Memorialului victimelor comunismului de la Sighet. Pentru el, printre victimele comunismului s-au numărat și orașele, satele, casele, după cum spunea într-un interviu cu Georgeta Pop pentru Arhiva de istorie orală.

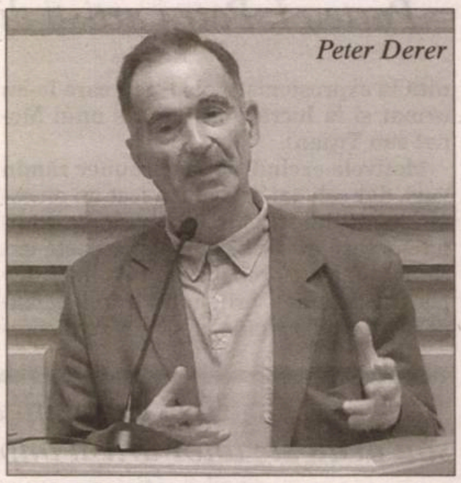
Peter Derer

Arhitect urbanist, care vedea în oraș un organism viu, Petre Derer a notat cu acuitate tensiunea, cu accente violente, dintre orașul de ieri și locuitorii lui de azi. „Sectorul construcțiilor, inclusiv proiectarea de urbanism și arhitectură, a fost în ultimii ani una dintre cele mai dinamice componente ale economiei românești“, spunea într-un interviu din 2007 Peter Derer, detaliind în date statistice coordonatele progresului și dezvoltării economice, „toate ar fi fost bune dacă concretizarea pe teren a recordurilor amintite nu ar fi avut efecte perverse. și anume degradarea peisajului urban și rural, desfigurarea localităților și a teritoriului, implicînd dificultăți de constatare și măsurare, afectînd în final confortul de viață. Pe de-o parte, apar disfuncționalități, vecinătăți inadecvate, abuzuri spațiale, iar pe de altă parte, intervin agresiuni vizuale.“ Aceasta a fost lupta lui Peter Derer atît la CNMASI, cît și mai apoi ca președinte pentru două mandate al Uniunii Arhitecților din România. În fața tăvălugului, pe care l-a descris chiar el în articolul „București 2000 după 20 de ani“ din revista *22* (2017), Peter Derer a dus o rezistență de ariergardă, din care ne-a lăsat moștenire o bijuterie de restaurare: *Casa cu blazoane* din Chiojdu.

Acest monument este reprezentativ pentru România lui Petre *(sic!)* Derer. Deși este pretutindeni pomenit cu varianta germană a prenumelui său și așa s-a semnat după 1989, el se prezenta uneori *Petre* Derer, românizînd ceea ce putea din numele său, poate dintr-un spirit de iconomie și bunăvoință, de adaptare la context și la interlocutor. În pofida ascendenței germane, el s-a identificat total cu patria de adopție, în sensul că el și-a adoptat patria. Prin opțiunea lui, el făcea elogiul unui dinamism social excepțional, născut în secolul Fanarioților, atunci cînd se construia *Casa cu blazoane*, continuat pînă la mijlocul secolului al XX-lea, integrînd forțe vitale din toate orizonturilor geografice, etnice și confesionale, care a permis expresia atît de puternică și originală a civilizației românești din această perioadă. Ceea ne spune în filigran Peter Derer este că România a fost și mai putea fi un *dreamland*. Peste toate calitățile sale profesionale stă o trăsătură de caracter, specifică societăților rafinate, crescute în multe generații – modestia. „După părerea mea, ar trebui procedat în felul următor“, zicea Peter Derer. Ce au făcut cei care i-au auzit părerea, întotdeauna competentă și moderată, cu aceasta, îi caracterizează pe dînșii.

***Petre Guran** este dr. în istorie bizantină al École des Hautes Etudes en Sciences Sociales, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române.*

■ ■ ■

PUBLICITATE

CONFERINȚELE
DILEMA VECHE
LA ORADEA

JOI 11 MAI, 18.00
· COSMIN POPA
· BOGDAN TĂTARU-CAZABAN
VINERI 12 MAI, 18.00
· MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU
· VALERIU STOICA
SÂMBĂTĂ 13 MAI, 18.00
· SEVER VOINESCU
· OVIDIU PINTILIE (RECITAL DE CHITARĂ)

CE-AU FOST ȘI CE-AU AJUNS
DESPRE MĂRIRE ȘI DECĂDERE ÎN ISTORIE

organizat de GMMC DILEMA VECHE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI ORADEA VISIT ORADEA
partener ORADEA

Ion FLORESCU

Expozițiile Timișoarei, Capitală Europeană a Culturii

– Partea I: Patru artiști din diaspora readuși acasă –

Timișoara e un oraș care se mîndrește cu rădăcinile sale multiculturale. Mărturie stau sinagoga *Cetate*, minunat restaurată, catedrala sîrbească din centrul vechi și lespedea de pe pavaj care comemorează moscheea Ali Bei din secolul al XVII-lea, acum demolată. Orașul se poate mîndri și cu rolul său istoric, ca poartă de intrare pentru ideile și influențele străine care au ajuns în România. În acest context, faptul că trei expoziții ale programului „Timișoara, Capitală Europeană a Culturii 2023“ sînt dedicate unor artiști importanți ai diasporei românești, mai puțin cunoscuți publicului larg, e cum nu se poate mai potrivit.

Expoziția Victor Brauner, excelent curatoriată la Muzeul de Artă din Timișoara, cu lucrările expuse pe fundalul pereților gri închis și al lambriului neted, din lemn întunecat, adus în încăperile somptuoase, de secol XVIII, ale muzeului, special pentru această ocazie, urmărește diversele faze ale evoluției sale artistice.

Începînd cu anii 1930, Brauner a trăit cu precădere la Paris, unde s-a alăturat grupului suprarealist al lui André Breton și a devenit mai angajat politic. În această perioadă pictează un portret al lui *Hitler* (1934), într-un frapant stil Hieronymus Bosch, și realizează caricatura în formă de *„storyboard“ Straniul caz al domnului K* (1935), în care un ofițer cu aspect german și pieptul plin de decorații suferă o multitudine de transfigurări grotești și orgiastice, amintind de picturile lui Georg Grosz. În 1937, Brauner călătorește pentru o ultimă oară la București. În mod tulburător, picturile sale din acel an au dimensiunea unor icoane de călătorie, ceea ce ne amintește cît de anevoios devenise pentru un artist evreu să călătorească prin Europa; trebuia să aibă bunurile personale întotdeauna la îndemînă, pentru eventualitatea unei inopinate strămutări. În anii 1930, stilul lui Brauner e în cel mai înalt grad suprarealist în sens clasic: în picturile sale abundă peisajele feerice, ochii supradimensionați și perspectivele distorsionate. În timpul războiului, el elaborează o mitologie în mai mare măsură personală, centrată în jurul figurii cu două fețe a lui Janus, care privește în afară, dar și în interior, și al șerpilor încolăciți, simbol al atracției sexuale.

În 1948, Brauner a fost exclus formal din mișcarea suprarealistă, ceea ce ne amintește că, deși suprarealiștii apreciau, în teorie, spontaneitatea, țelul lor declarat fiind „automatism psihic pur […] în absența oricărui control exercitat de rațiune, eliberată de orice preocupare estetică sau morală“ *(Primul manifest suprarealist)*, mișcarea în sine era înregimentată și politică într-un grad ridicat. Ea nu avea un singur conducător, ci doi, aflați în rivalitate (André Breton și Yvan Goll, pînă cînd Breton a prevalat), și trei manifeste distincte care încercau să definească suprarealismul. Membrii erau în mod curent acceptați, pentru ca mai apoi să fie excluși. De parcă mișcarea nu a scăpat nici ea de autoritarismul care a bîntuit întreaga Europă în anii 1930, tendință căreia suprarealiștii pretindeau cu fermitate că i se opun. Cît despre picturile suprarealiștilor, ele dau mereu impresia că sînt meticulos concepute, iar felul în care aplică pictura pe pînză este întotdeauna extrem de precis și de îngrijit (total lipsit de acea spontaneitate întîlnită la expresioniștii abstracți care le-au urmat și la lucrările tîrzii ale unui Monet sau Tițian).

Motivele excluderii lui Brauner rămîn vagi, dar cel mai probabil a fost un amestec de rațiuni stilistice și personale. Indiferent care au fost motivele, această excludere a avut probabil un rol eliberator pentru Brauner, prilejuind o îndepărtare de dogmele rigide ale suprarealismului în favoarea unei arte mai personale, dar și universale, care va conferi cu adevărat însemnătate operei sale. Bidimensionale, lucrările din această perioadă au prospețimea și simplitatea unor desene de copii, dar și o forță arhaică, primordială. Ele anticipează *l'art brut* a lui Dubuffet. Încă mai există o urmă de angoasă existențială în *Totem al subiectivității rănite* (1948); după aceea însă, lucrările sale devin mai ludice, fără să-și piardă forța viscerală. Personaje hibride, jumătate om, jumătate animal, sînt înfățișate din profil, ca în *Anagogie* (1947), amintind nu atît de arta „primitivă“ din Africa, dar mai degrabă de America de Sud și de Egiptul antic. Lucrările mai tîrzii reprezentă re-imaginări jucăușe ale corpului și chipului omenesc, precum *Prévolonté, hésitation III* (1960), și sînt pline de umor, o calitate rar întîlnită în rîndul operelor de artă importante.

De cealaltă parte a coridorului, Muzeul de Artă din Timișoara a găzduit o altă expoziție temporară, dedicată lui Paul Neagu (1938-2004). Născut în București, Neagu s-a mutat la Timișoara în 1946 și a emigrat definitiv în Marea Britanie în 1971. Opera sa acoperă mai multe categorii artistice, incluzînd desenul, pictura, sculptura și *performance*. Un artist complex, Paul Neagu e greu de prins într-o definiție. Chiar dacă expoziția a adunat un număr imens de lucrări într-o ambianță albă, neutră, cu descrieri detaliate ale procedeelor și ale evoluției sale artistice, cea mai bună cale de a-l înțelege e, poate, studierea cîtorva concepte esențiale pentru opera sa.

Unul dintre acestea e *„hyphen“* (cratimă), care, după cum explică textul expoziției, reprezintă pentru Neagu un sistem de relații între trei niveluri ale existenței umane: primul, nivelul subconștient al impulsurilor și al instinctelor primordiale (reprezentat de un triunghi); al doilea, nivelul rețelei ordonate a rațiunii, al civilizației carteziene și al societății disciplinate (reprezentat de un pătrat); al treilea e nivelul spiritului omenesc care se eliberează de constrîngerile structurale ale primelor două niveluri, evoluînd spre efectul circular și transcendental al tornadei asociate stării elevate a conștiinței (reprezentat printr-un cerc, o sferă sau o spirală). Interacțiunea dintre aceste trei paliere e cel mai bine exprimată de cunoscutele sculpturi ale lui Neagu din seria *„hyphen“*, în care pătratul și triunghiul sînt aparent mai vizibile, iar potențialul latent al mișcării circulare este întotdeauna integrat în ansamblul sculpturii. De obicei din lemn sau oțel (niciodată din bronz sau marmură), pentru a exprima forța brută a obiectului, aceste sculpturi amintesc pe alocuri de niște unelte agricole. Relația dintre static și dinamic pare să fie cel mai interesant aspect al acestor sculpturi. Pentru a înțelege locul lui Neagu în istoria sculpturii românești ar fi util să-l punem în relație cu maestrul ei indiscutabil. O statuie de Brâncuși e întotdeauna statică, un obiect în sine. O statuie a lui Neagu încorporează întotdeauna un potențial dinamic.

Trei expoziții ale programului
sînt dedicate unor artiști importanți ai diasporei românești,
mai puțin cunoscuți publicului larg.

Un alt concept-cheie al lui Neagu a fost formulat în „Manifestul Artei Palpabile“, lansat de artist în 1969, în care propune eliberarea de tirania vizualului în favoarea unei abordări mai holistice și mai imersive. După cum explică manifestul, „ochiul este istovit, pervertit, superficial, cultura ochiului e degenerată, degradată, desuetă, sedusă de fotografie, film, televiziune“. De aceea, „arta trebuie să abandoneze estetica pur vizuală […], trebuie să se îndrepte către o estetică organică și unitară, ce folosește simțuri încă proaspete, pure“. Și, în sfîrșit: „vrem o artă publică, palpabilă, în care toate simțurile, văz, pipăit, miros, gust, se completează și se devorează unele pe altele, așa ca obiectul să fie posedat multiplu de cel care îl contemplă“. Ambiția lui Neagu era să atingă o nouă dimensiune spirituală, printr-un nou umanism centrat în jurul corpului omenesc. Dar, spre deosebire de umanismul unui desen, să spunem, al lui Leonardo, în care corpul e privit din exterior, Neagu propunea un nou umanism experiențial, din interior, care să implice toate simțurile omenești. Pentru a realiza această „artă palpabilă“, Neagu s-a orientat tot mai mult spre *performance*, un gen nou la acea vreme.

Nu am destul cuvinte pentru a evidenția cît de influentă a devenit viziunea lui Neagu, mai ales datorită bogatei sale activități didactice din Marea Britanie. Unul dintre studenții săi, Anthony Gormley – se poate spune, cel mai bine cunoscut sculptor britanic contemporan –. a umplut odată o sală de expoziție cu fum artificial, pînă cînd vizitatorii au ajuns complet dezorientați, nemaiputînd să vadă nimic în jur – un exemplu clar de „artă palpabilă“. Un alt student al lui Neagu, indo-britanicul Anish Kapoor, și-a invitat vizitatorii-experimentatori să intre într-o clădire asemănătoare cu un buncăr pentru a „percepe“, pur și simplu, o gaură în pămînt. La fel ca Neagu, ambii sculptori au urmărit să rupă zăgazul dintre privitor și obiect, și să pună experiența senzorială în centrul artei lor. Cînd Neagu a murit, în 2004, Anish Kapoor a scris în *The Guardian* că opera lui Neagu, atît cea didactică, cît și cea practică, „a influențat o întreagă generație de artiști britanici“ și „a combătut o lume a artei britanice care prefera să vadă în artist un fabricant de lucruri, nu de artă, așa cum considera el; pentru Paul Neagu, artistul era generatorul unei viziuni filozofice asupra lumii“.

Spre sfîrșitul vieții sale, Neagu a creat o serie *Hyphen* simplificată, în care elementul circular lipsește, lăsînd loc pentru un pătrat și un dreptunghi sau pentru două dreptunghiuri, conectate cu un *hyphen* simplu. El a numit aceste lucrări, de obicei din lemn, *New Hyphens* sau *Ten Right Angles.* Spre deosebire de vechea serie *Hyphen*, aceste lucrări sînt acoperite de o pictură gestuală, abstractă, care pare să fi preluat de la cerc funcția care conferă dimensiune spirituală obiectului. Sînt aceste lucrări sculpturi sau picturi? Nu contează cu adevărat. Sînt operele tîrzii, lirice ale unui artist care a trecut mereu dincolo de constrîngerile genurilor tradiționale pe care le-a abordat.

Jezca Gallery, un actor important al vieții culturale timișorene, a organizat, tot în contextul „Timișoara, Capitală Europeană a Culturii“, o expoziție dedicată duoului Peter și Ritzi Jacobi, doi artiști care au emigrat împreună în Germania, în anul 1970, și au lucrat – uneori împreună, alteori separat – cu medii diferite, inclusiv sculptură, tapiserie și fotografie; cele mai importante opere ale lor sînt cele făcute împreună, în anii 1960, în domeniul tapiseriei.

Cu patru secole în urmă, privitorii admirau măiestria cu care sculptorul baroc Bernini sfida însușirea marmorei în care sculpta, făcînd ca piatra să se simtă moale și netedă ca o stofă, ca pielea. În anii 1960, o generație de artiști textiliști, din care fac parte și Ritzi și Peter Jacobi, a reușit opusul: să confere materialului textil, de obicei plat și neted, monumentalitatea și volumul unei sculpturi. Tapiseriile, colecționate odinioară de papi și de regi, ocupă, desigur, un loc important în istoria artei europene. Dar ele reproduceau îndeobște un desen sau un crochiu și erau, ca atare, în mod constitutiv bidimensionale. În orice caz, tapiseria se aflase, ca formă de artă înaltă, „în adormire“ vreme de secole.

Mulți dintre artiștii textiliști ai anilor 1960 erau din Europa de Est unde, în contextul străvechii tradiții vernaculare a țesătoriei, covorul nu e pur ornamental, ci e înzestrat cu o semnificație spirituală. În mod paradoxal, se pare că regimurile comuniste din Est, croite să distrugă universul tradițional al satului, nu au fost la fel de eficiente în atingerea acestui scop ca Occidentul capitalist. Cel mai apreciat artist pe plan internațional e poloneza Magdalena Abakanowicz, ale cărei misterioase tapiserii, bulversante, familiare și monumentale totodată, sînt expuse în prezent la Tate Modern din Londra. Peter și Ritzi Jacobi au fost cei mai de seamă exponenți români ai acestei forme de artă. Lucrările lor tridimensionale, abstracte, de mari dimensiuni, care folosesc o paletă minimalistă de culori organice, neutre, ne aduc aproape de universul arhaic al păstorului român și de meșteșugurile tradiționale care gravitează în jurul lînăritului – dar într-o manieră nouă, monumentală.

La fel ca Paul Neagu, cei doi Jacobi au lărgit considerabil orizontul de posibilități al sculpturii; dar, spre deosebire de Neagu, importanța lor nu rezidă în noile posibilități pe care le-au creat, ci în faptul că au găsit o nouă modalitate de a ne aminti de importanța acelei conexiuni directe cu universul natural pe care diversele partide comuniste au încercat, fără succes, să îl distrugă. E oare acest univers, erodat de industrializare, globalizare și consumerism, pierdut pentru totdeauna?

traducere de Matei PLEȘU

Mihaela PETROV

Daniel Spoerri – *Noul Realism*, EAT ART și „tablourile-capcană“

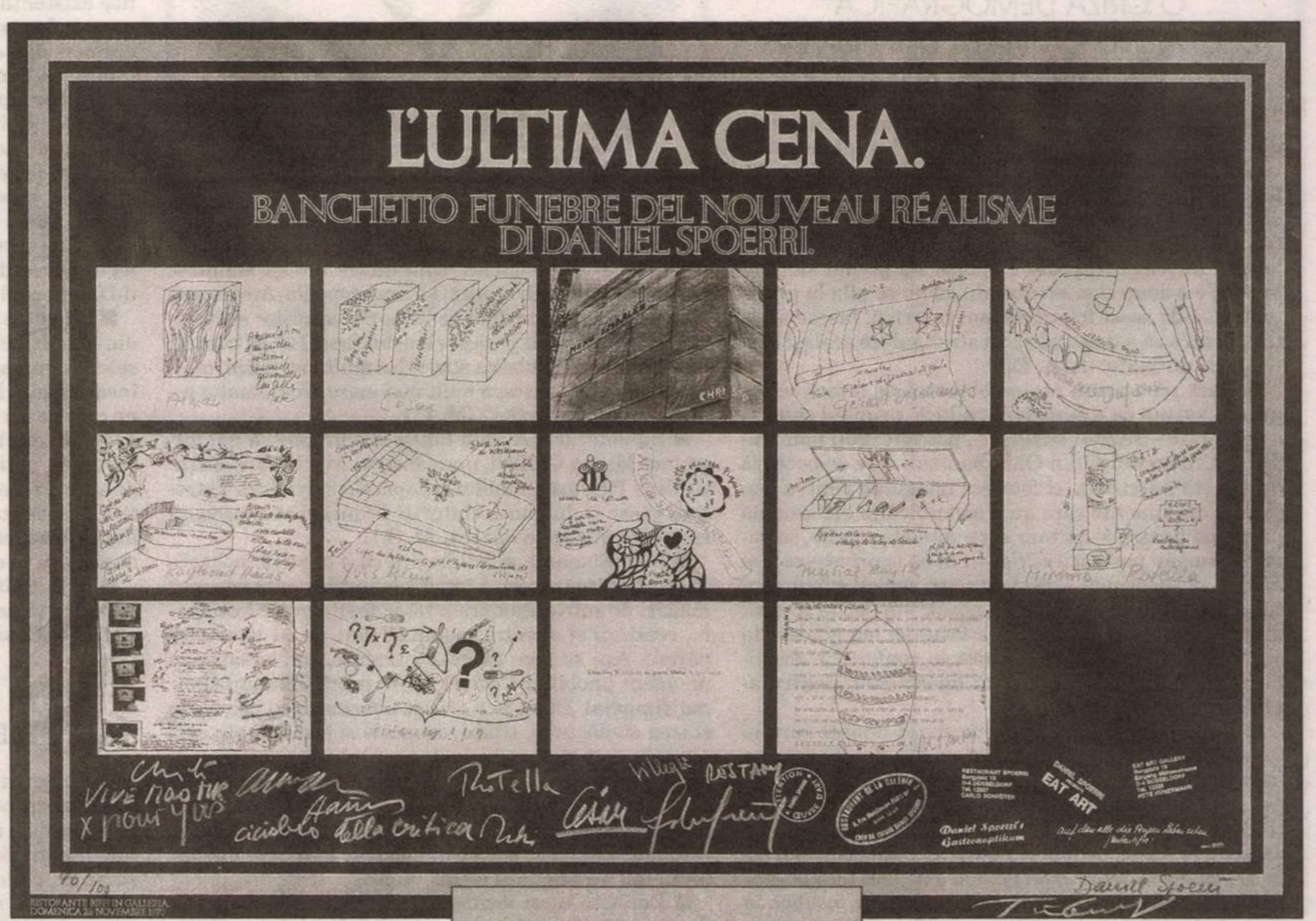
L'ULTIMA CENA.
BANCHETTO FUNEBRE DEL NOUVEAU RÉALISME
DI DANIEL SPOERRI.
EAT ART
Daniel Spoerri's Gastronoptikum
RISTORANTE BIFFI IN GALLERIA
DOMENICA 29 NOVEMBRE 1970
40/100

În acest an, între 19 și 28 mai, are loc la Romaero Băneasa un nou tîrg internațional de artă contemporană, MoBU. Cu un an în urmă, am fost solicitată de inițiatori pentru a le oferi consultanță privind evenimentul central, punctul de atracție sau numele unui artist care, prin prezența sa la prima ediție a tîrgului de artă, ar putea atrage un număr important de vizitatori. Am propus o expoziție-omagiu avîndu-l ca invitat pe Daniel Spoerri, artist de renume internațional reprezentat într-un număr important de mari muzee din Europa și din Statele Unite, mai puțin însă în România, țara în care s-a născut. Am fost bucuroasă să aflu că artistul nonagenar, care trăiește astăzi la Viena, a acceptat să participe cu un număr de 120 de lucrări care vor fi prezentate pentru prima oară publicului din România.

Născut pe 27 martie 1930 la Galați, Daniel Isaac Feinstein părăsește România în 1942 pentru a se stabili în Elveția, unde își schimbă numele în Spoerri, nume purtat înainte de căsătorie de mama sa, Lydia. După ce lucrează ca vînzător de cărți, vînzător de fructe și fotograf, studiază dansul clasic și pantomima la Zürich și la Paris și este angajat ca prim dansator la teatrul de stat din Berna. În 1957 este asistent de regie la teatrul din Darmstadt. Doi ani mai tîrziu înființează la Paris, împreună cu Arman, Jean Tinguely, François Dufrène și Yves Klein, *Edițiile MAT (Multiplication d'art transformable)* ale primelor *obiecte multiplicate*. Face parte dintre fondatorii grupului *Nouveau Réalisme* înființat în jurul criticului de artă Pierre Restany în anul 1960. Membrii grupului urmăresc integrarea cotidianului în artă printr-un nou repertoriu de forme, tehnici și materiale. „O nouă privire asupra obiectului“ este punctul de plecare al „asamblajelor“ care caracterizează „acțiunile“ noului grup, amintind de obiectele găsite aduse de dadaiști la rangul de artă. În cadrul unor acțiuni-spectacol, opera de artă este construită – sau distrusă – în fața unui public numeros. Arta de a colecta și acumula elemente împrumutate din realitatea cotidiană și folosirea obiectelor în felul *ready-made*-urilor lui Marcel Duchamp se numără printre procedeele prin care artiștii *Noului Realism* preiau obiectele vieții de zi cu zi pentru a le transforma în relicve ale societății de consum. Este începutul unui demers prin care Spoerri se va face cunoscut pentru asamblajele sale care reflectă împreunarea dintre artă, poezie, filozofie și gastronomie. *The art of Assemblage* este titlul expoziției care a avut loc în 1961 la Muzeul de Artă Modernă din New York, unde Spoerri expune lucrarea *Kichka's Breakfest I*, pe care muzeul o achiziționează. În 1970 are loc, la Milano, banchetul regizat de Daniel Spoerri și Guido Le Noci, galeristul milanez al grupării *Noul Realism,* prin care erau sărbătoriți zece ani de colaborare și, totodată, despărțirea membrilor grupului care urmau să activeze pe cont propriu fiecare. Intitulat „Ultima cină. Banchetul funerar al *Noului Realism*“, afișul evenimentului conține desenele și semnăturile participanților la festin. La cererea lui Spoerri, bucatele au fost preparate pentru a reprezenta arta fiecăruia dintre cei prezenți la banchet. Pentru Arman a fost pregătită o „acumulare“ de anghile, pești și pulpe de broască țestoasă în aspic, pentru César, o „compresie“ de bomboane sub formă de budincă, „împachetarea“ mai multor soiuri de pește a fost pregătită pentru Christo, o „Nana“ din înghețată pentru Niki de Saint Phalle, o geantă de machiaj din marțipan pentru Martial Raysse, iar pentru Raymond Hains, un tort gigantic de forma unei tiare pontificale, dedicat în chip ironic criticului de artă Pierre Restany, inspiratorul mișcării pe care membrii grupului voiau să o „de-restanizeze“. „Ultima cină“ a grupului *Noul Realism* a fost „iluminată“ de o mie de lumînări, aflăm din textul purtînd titlul „Daniel Spoerri – L'ultima cena del *Nouveau Réalisme*“, publicat de Galleria Gaburro în *Box Art*, pe 18 februarie 2021. Afișul, realizat de Spoerri în negru și argintiu, este ultimul document al membrilor grupului care prin arta lor înțelegeau o nouă percepție a realului, plasînd obiectele banale și evenimentele cotidianului în centrul artei lor, în care jocul și ironia subliniază critica societății de consum.

În decursul anilor 1960, Daniel Spoerri este inițiatorul unor întîlniri amicale la cîteva galerii pariziene unde organizează happening-uri culinare. *Artistul* este „bucătarul“ care prepară bucatele, în timp ce *criticul de artă* își însușește rolul „chelnerului“ care le oferă consumatorilor. Resturile rămase în urma dineurilor, banchete sau agape – în sensul întîlnirilor unui grup restrîns de prieteni – sînt fixate pe suporturi din lemn montate pe perete și prezentate sub denumirea de „tablouri-capcană“ *(tableaux piège)*. În 1968, Spoerri deschide la Düsseldorf prima galerie-restaurant, EAT ART-Galerie sau galeria „celor șapte simțuri“. Caracterul exotic al meniurilor anunțate, șnițel de piton, omletă de furnici sau tocană de șarpe *à la carte*, are menirea de a diversifica gusturile și de a „condimenta“ seratele. Inspirat de palindromuri literare, Spoerri creează calambururi în prezentarea bucatelor oferite oaspeților banchetelor sale. EAT ART nu este însă „arta de mînca“ în sensul gusturilor sau al comportamentelor comesenilor, nici cea a aranjamentelor care precedă dineuri sau banchete, deși ele fac parte din orchestrația pregătitoare pentru ceea ce Daniel Spoerri numește „tablouri-capcană“, punctul final al happening-urilor sale. Lucrările lui amintesc de compozițiile „naturilor moarte“, *vanitas* sau *memento mori,* ale pictorilor din secolul al XVII-lea activi în Țările de Jos sau în Spania, unde picturile de acest fel erau numite *bodegón*. Spectaculoase aranjamente florale, fructe, mîncăruri gătite, păsări, mici animale, gîze și reptile (Abraham Mignon), recipiente prețioase din porțelan, sticlă sau bronz (Willem Kalf) sînt adeseori însoțite de cărți și de cranii sau de clepsidre și ceasuri aurite. Alături de flacăra care se stinge, clepsidra, un fruct putrezit sau o floare ofilită atrag atenția asupra unei lumi trecătoare. Deosebite de opulența și bogăția afișate în picturile maeștrilor flamanzi, obiectele banale, lipsite de valoare, care formează compozițiile lucrărilor lui Daniel Spoerri sînt, în ansamblul lor, „amprenta“, „umbra“ sau amintirea evenimentului inițiat de artist. „Tablourile“ sale, tridimensionale, sînt reprezentarea poetică a efemerului, a clipei trecătoare, „fixată“ de artist pentru o durată de timp nelimitată. Pornind de la obiectele *ready-made*, demersul lui Spoerri constă în crearea „acțiunii“ (happening gastronomic), „captarea“ momentului (finalul întîlnirii comesenilor) și „fixarea“ aranjamentului întîmplător al obiectelor (resturile rămase în urma ospățului), rezultat al interacțiunii dintre consumator și artist care-i conferă statutul de *obiect de artă*. Mărturii fantomatice, „tablourile-capcană“ devin vestigiile unui moment „fixat“ de artist pentru a le conferi *perenitate*. Spoerri este și creatorul unor rețete culinare mereu reinventate și în repetate rînduri publicate, punct de plecare al happening-urilor gastronomice care însoțesc în continuare expozițiile sale.

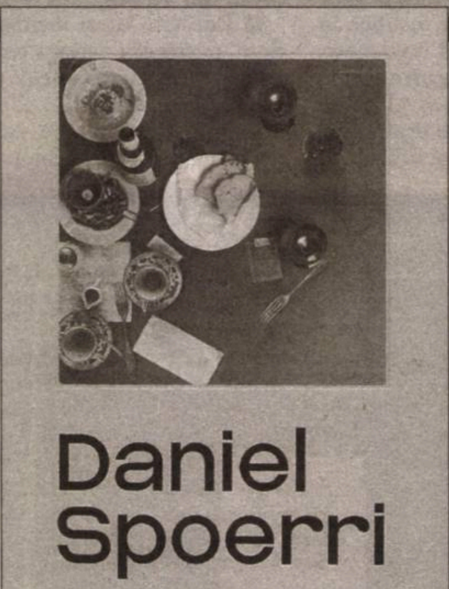

În anii 1970, Daniel Spoerri dezvoltă ideea „tablourilor-capcană“ printr-un nou concept expozițional, cel al unui *Muzeu sentimental* în care obiectele colectate, descrise și etichetate, fac parte dintr-un ansamblu care trimite la mărturiile unui nou fel de *arheologie* dominată de *poezie*. În 1979, creează în spațiul oferit de Asociația de Artă din Köln un astfel de „muzeu“ în care diferite obiecte, relicve sau deșeuri găsite la întîmplare sînt asociate cu amintiri personale. Aranjate alfabetic în cadrul mai multor expoziții, ele urmau să fie însoțite de anecdote lămuritoare pentru a deveni imagini evocînd istoria orașelor Paris, Köln, Basel sau Berlin, văzute prin prisma legăturilor sentimentale ale artistului cu fiecare dintre ele. Descrierea unui număr de obiecte adunate de Spoerri în 1961, așezate la întîmplare pe masa lui de lucru, poartă numele de *Topografia anecdotică a întîmplării (Topographie anecdotée du hasard)*, titlu dat de artist unei publicații care trasează programul teoretic al lucrărilor sale, reluată și completată în decursul mai multor decenii. Referindu-se la diversitatea preocupărilor sale, artistul se autointitulează, plin de umor, „diletant universal“.

Cu ochii-n 3,14

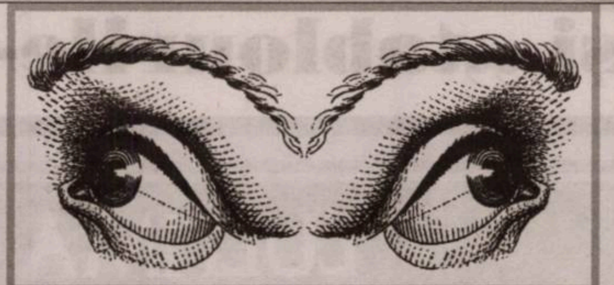

SE PARE CĂ OAMENII HRĂNIȚI CU INFORMAȚIE PRINTR-O PÎLNIE SPERĂ SĂ ÎNFRUNTE O CRIZĂ DEMOGRAFICĂ DECLARÎND CĂ VIAȚA DIN UNIVERS S-A ÎMBOGĂȚIT ALTFEL

■ Joaca de-a v-ați ascunselea la beție a unui cuplu din Florida s-a sfîrșit tragic. Bărbatul a intrat într-o valiză, unde a fost închis și uitat pînă a doua zi, cînd a fost găsit mort. Se pare că femeia a ignorat strigătele de ajutor ale partenerului, spunînd că la fel de sufocată se simte și ea cînd e înșelată și chiar filmînd cu telefonul întreaga tragedie. Făptașa s-a predat singură la poliție a doua zi și s-a dovedit că nu se afla la prima tentativă de acest fel: cu doi ani în urmă, fusese arestată pentru că a încercat să își stranguleze același partener cu un cablu. (**A. A. D.**)

■ Dacă pînă acum nevoia obsesivă de a face *selfie*-uri era văzută ca o dereglare psihică, primind chiar și o denumire – *selfita (selfitis)* –, potrivit unui nou studiu al Universității din Ohio, oamenii care se pozează nu denotă narcisism, ci folosesc imaginile pentru a-și aminti evenimente care au o semnificație emoțională profundă pentru ei. „Chiar și pe rețelele sociale, se pare că oamenii postează *selfie*-uri ca să le privească mai apoi și să surprindă experiența sau sensul evenimentului din mijlocul căruia s-au pozat“ – a declarat unul dintre cercetători, ceea ce m-a făcut să mă gîndesc la *selfie*-urile făcute după o vizită la coafor. Un eveniment care, într-adevăr, merită imortalizat, pentru a-i înțelege sensul. (**S. G.**)

■ Jaron Lanier, unul dintre acei așa-numiți guru ai tehnologiei care au creat *social media* de azi, într-un interviu din *The Guardian* despre viitorul care ne așteaptă, ca oameni, într-o lume în care Inteligența Artificială va juca un rol tot mai decisiv: „Pericolul nu e că AI va prelua controlul și ne va distruge, pericolul este că vom folosi tehnologia pentru a ne face unii pe alții neinteligibili sau că ne vom sminti *(become insane)*, în sensul că nu vom mai acționa cu suficientă înțelegere, pricepere și interes pentru propria supraviețuire și vom muri, de fapt, cu mințile rătăcite... Algoritmii AI ne-au făcut leneși și lipsiți de curiozitate: înainte eram puși în fața unor alegeri numeroase, acum sîntem hrăniți cu informație printr-o pîlnie controlată de altcineva. Spre exemplu, noțiunea de a avea o singură enciclopedie [Wikipedia] este ciudată. Unii dintre noi își amintesc că Enciclopedia Britanică și Enciclopedia Americană ofereau perspective diferite [asupra lucrurilor și evenimentelor]… Un alt pericol vine din faptul că AI poate fi folosită pentru a fabrica știri false mult mai ieftin, mult mai repede și la o scară mult mai mare. Combinația este destinată extincției“. (**M. C.**)

■ Bibliotecarul Avram Iancu și-a propus să parcurgă înot Marea Galileii, unde înscrisurile biblice susțin că Iisus Hristos a umblat pe apă. Sportivul din Petroșani speră să înfrunte vînturile de aici și să reușească să înoate în aceste ape. (**A. M. S.**)

■ Deși România se confruntă cu o criză demografică îngrijorătoare care a împins la implementarea unor măsuri de subvenționare a tratamentelor de fertilizare, rentierii și agenții imobiliari sînt de cu totul altă părere. Așa se face că, zilele trecute, conversația cu un agent imobiliar a părut să fie ruptă dintr-un show matrimonial. După ce a primit informații cu privire la starea civilă, vicii, studii, ocupație și competențe casnice ale potențialei chiriașe, agentul întreabă cu maximă îngrijorare, înainte să programeze vizionarea: „Aveți copii?“. „Nu!“ „Ce bine, sînteți exact ceea ce caută proprietarul: femeie serioasă, salariată, fără copii! Animalele de talie mică sau medie le mai agreăm, dar copiii nu! Vă rog, fără copii!“ (**I. M.**)

■ Datorită unui incident de la Muzeul Leeum din Seul, percepția asupra consumului de artă s-a schimbat, într-un mod radical: un student a mîncat o banană, parte a instalației „Comedian“ a artistului italian Maurizio Cattelan (în valoare de 120.000 de dolari), declarînd că i-a fost foame. (**S. G.**)

© M. Pleșu

■ În urmă cu mulți ani, Isaac Asimov a demonstrat într-o carte, logic și cu argumente foarte serioase, că posibilitatea existenței altor civilizații în univers este extrem de mică. Pentagonul a declarat la rîndu-i, recent, că nu are vreun fel de date care să certifice existența OZN-urilor. Cu toate astea, subiectul a revenit la modă. Sigur, se poate spune că datele lui Asimov sînt depășite, că demonstrația lui nu e infailibilă, că Pentagonul minte și așa mai departe. Dar acum, aproape la orice nouă lansare spațială sau inaugurare de instrumente pentru cercetarea spațiului, se vorbește neapărat și de misiunea lor de a căuta forme de viață extraterestre. Dincolo de interesul strict științific, e de bănuit că un mare rol joacă și marketingul. Adică s-a constatat că treaba cu viața din univers și cu extratereștrii se vinde întotdeauna bine. La fel ca poveștile SF. O fi și un fel de modernizare a ideii Dumnezeului din ceruri? (**A. M.**)

■ O femeie din Marea Britanie s-a îmbogățit furînd din magazine și întorcîndu-se la locul faptei cu produsele. Nu mînată de remușcări, ci pentru a le returna și încasa banii. Metoda ingenioasă a funcționat de minune vreo patru ani, timp în care făptașa a făcut în jur de 1.000 de cereri de rambursare pentru articole pe care le furase, obținînd în total către o jumătate de milion de euro. Procesul ei a început anul acesta, în luna martie. Este acuzată de fraudă, posesie și transfer de bunuri infracționale – se pare că, la percheziție, poliția a descoperit la ea acasă un adevărat magazin. (**A. A. D.**)

■ Mai mulți amici gurmanzi mi-au lăudat un nou restaurant nepalez din București; se cheamă – cum altfel? – „Casa Tănase“. (**M. P.**)

PÎNĂ LA URMĂ, DE CE VÎRSTA NU ÎNȚELEGE CÎTEVA TRISTE PIERDERI?

■ Eu tot n-am priceput: pînă la urmă, de ce plătim impozit pe un bun (casă, mașină etc.) dobîndit pe cîștiguri deja impozitate? Chiar și-atunci, de ce nu plătim impozit pe toate (scaun, WC, țevi, mașină de tocat, vinarom, chiloți etc.)? (**A. D.**)

■ În plină manifestație legată de vîrsta de pensionare, un *youtuber* a plecat în căutarea celui mai bun croissant din Paris. Asta da sport extrem. (**A. M. S.**)

■ Spre marginea orașului, în incinta uzinei „Titan Mașini Grele SA“, la parterul unei clădiri delabrate din anii ’60, se află atelierul unuia dintre ultimii meșteri nichelatori din România: un individ falstaffian, corpolent, mucalit, fumător de-o viață, cu o voce gîjîită care abia mai răzbește din plămînii maltratați de fum și de aburul acid al băilor de electroliză. Pe masa din biroul său se află un laptop preistoric, folosit ca suport pentru scrumiere, un borcan de nes și cîteva cărți. Printre ele, *Poemele de dragoste* ale lui Nichita Stănescu. Îl întreb dacă îi plac. Mă privește nedumerit și-mi spune că nu; nu înțelege ce vrea să spună autorul. A primit volumul ca bonus, îmi explică, la cumpărarea altor două cărți pe care voia, de fapt, să le citească. Mi le arată: *Cimitirul nevaccinaților* de Sorin Ovidiu Bălan și *Psihanaliză și psihoterapie psihanalitică* de Eugen Papadima. Lecturi lejere, de vară, numai bune de parcurs între două băi corozive. (**M. P.**)

■ Pe site-ul Biroul de Obiecte Pierdute, Furate sau Găsite, cîteva triste pierderi: „Portofel mic, roz, cu un triunghi de metal pe o parte a acestuia, în interiorul căruia scrie chic“; „În decursul zilei de ieri, în jurul orei 21, a fost pierdut într-un taxiu luat dinspre Piața Unirii înspre Grigorescu, strada Hațeg un portmoneu roz cu flamingo imprimați“; „Multiple chei atașate la un brelog de cămilă în Timișoara“; „Am pierdut chei, aveau un animal pufos gri mare (o vulpe mai exact), o chitară pe care scria Hard Rock, chitara era roșie, aveam o cartelă albă, încă un breloc cu Fecioara Maria și o stea pe care scria Dior“; „Am pierdut un cercel de aur cu infinit în București“. (**D. S.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Radu COSAȘU
Anda DOCEA ● Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.800
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDRE**

DILEMA VECHE

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **997** ■ 18-24 mai 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Ce știu și ce pot economiștii“

pagina 3

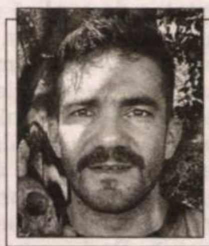

Interviu cu

ALEXANDRU N. STERMIN

pagina 11

MAGDALENA BOIANGIU

„Idealuri“

pagina 22

Turismul rău

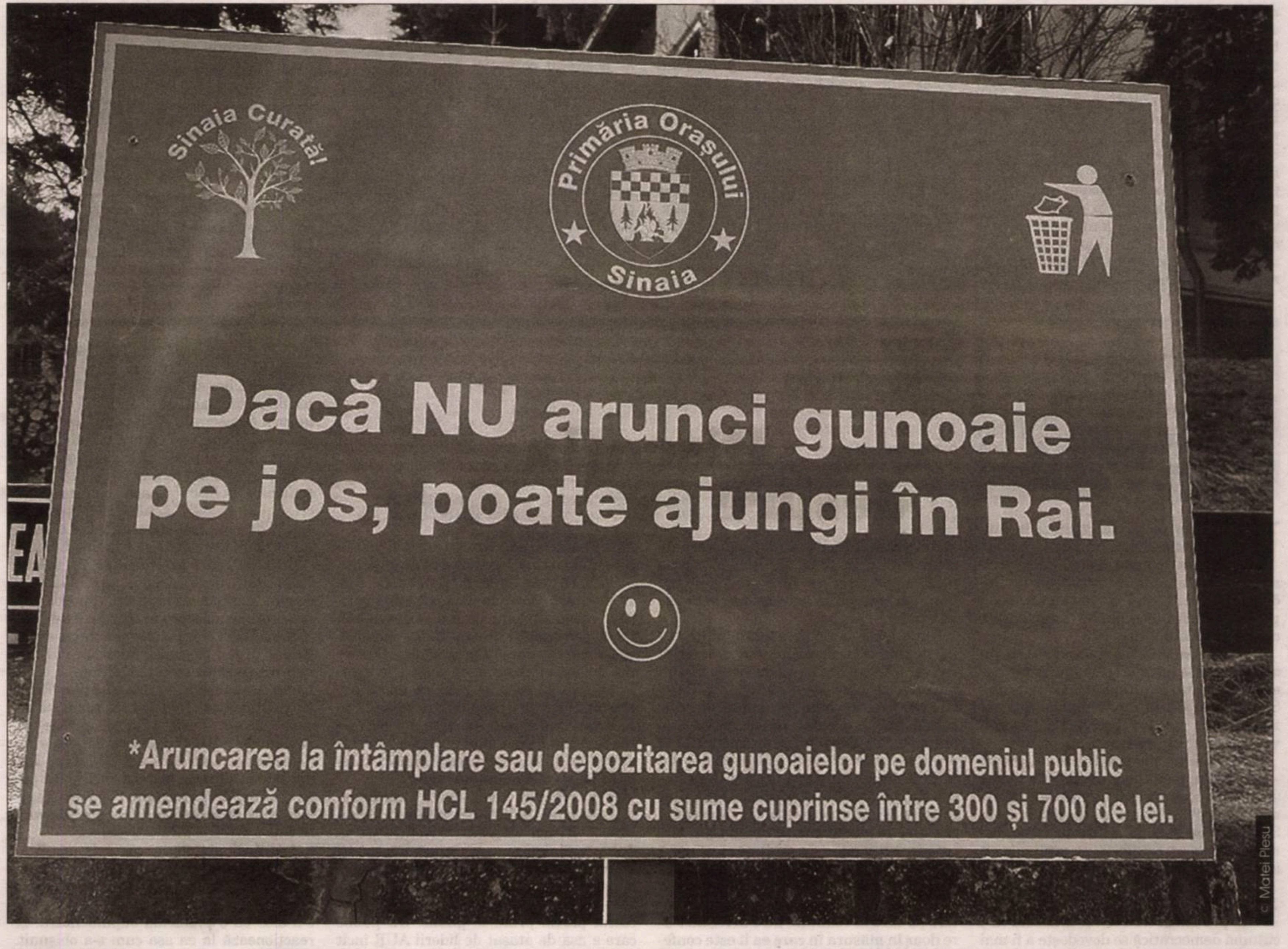
Sinaia Curată!
Primăria Orașului
Sinaia
Dacă NU arunci gunoaie pe jos, poate ajungi în Rai.
*Aruncarea la întâmplare sau depozitarea gunoaielor pe domeniul public se amendează conform HCL 145/2008 cu sume cuprinse între 300 și 700 de lei.
EA

© Matei Plesu

> *„Dar de ce, oh, de ce mereu călătoresc oamenii nepotriviți, iar cei buni rămîn acasă?“*
>
> *NOEL COWARD*

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

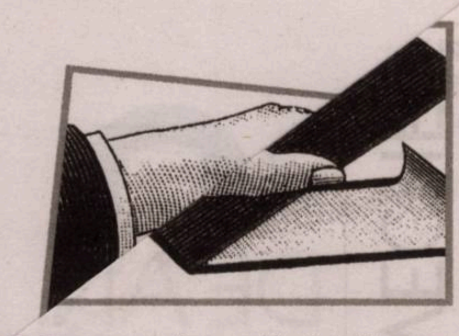

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Ce fel de magistrați?

Democrația constituțională se întemeiază pe valori și principii și funcționează prin structuri și proceduri instituționale. Oricît de generoase ar fi valorile și principiile, eficiența lor practică ar fi limitată sau inexistentă în absența unui sistem instituțional, cu structuri și proceduri testate și ameliorate succesiv, care să le pună în operă și să le asigure viabilitatea. Nici un sistem instituțional nu este perfect, fiecare conține virusul autodistrugerii. Rezistența în timp depinde de persoanele care alcătuiesc instituțiile și aplică procedurile. Constatarea este valabilă și pentru autoritatea judiciară, compusă din instanțele judecătorești, Ministerul Public și Consiliul Superior al Magistraturii (CSM). Confuzia generată de concepția despre autoritățile publice, în forma din 1991 a Constituției, a fost înlăturată prin revizuirea realizată în 2003, cînd s-a clarificat diferența dintre noțiunea de putere judecătorească și noțiunea de autoritate judecătorească. Revizuirea a făcut posibilă „consacrarea principiului separației și echilibrului puterilor – legislativă, executivă și judecătorească – în cadrul democrației constituționale“ (art. 1 din Constituție), dar nu a făcut inutilă noțiunea de autoritate judecătorească. Procurorii și-au păstrat astfel calitatea de magistrați, iar CSM a rămas nu numai garantul independenței Justiției, ci și instanța de judecată în domeniul răspunderii disciplinare a judecătorilor și a procurorilor; mai mult, prin legi organice succesive a dobîndit atribuții care l-au transformat într-un veritabil organ de autoconducere al întregii magistraturi. De ce fel de magistrați este nevoie în autoritatea judecătorească, astfel înțeleasă? Ce fel de magistrați pot fi cu adevărat apărătorii libertății?

Între alte interdicții impuse magistraților din România, aceea de a nu se afilia unui partid politic și de a nu face politică partizană are o justificare rezonabilă, deși nu este instituită în toate statele organizate potrivit valorilor și principiilor democrației constituționale. Aceste valori și principii nu sînt însă doar ale unui singur partid politic, ci ale tuturor partidelor, în măsura în care acestea respectă Constituția. Mai mult, toți cetățenii, indiferent de simpatiile politice, trebuie să le respecte. Apărînd aceste valori și principii, magistrații nu fac politica unui partid. Partizanatul față de valorile și principiile constituționale nu numai că le este permis, ci constituie cea mai importantă datorie. Îndeplinirea ei depinde de formația profesională a magistraților și, mai ales, de aderența intelectuală și afectivă la aceste valori și principii, care constituie, în egală măsură, fundamentul democrației constituționale și al sistemului de drept.

Fără înțelegerea acestui fundament, competența profesională s-ar reduce la aspecte tehnice care țin de hermeneutica normelor juridice și de anumite clișee procedurale. Cu asemenea „virtuți“ profesionale, nu s-ar putea evita riscul transformării sistemului judiciar într-un labirint kafkian în care nu vor mai avea loc adevărul și dreptatea. Înțelegerea și asumarea acestui fundament sînt premisele necesare pentru însușirea și stăpînirea logicii juridice, care însumează elemente de logică a propozițiilor, de logică a acțiunii, de logică a schimbării și de logică deontică. Nu mai puțin importante sînt metodologia probatorie și de interpretare a normelor și a actelor juridice, capacitatea de analiză și de sinteză, pentru a identifica ceea ce este esențial în țesătura faptelor și în amalgamul normelor juridice, imaginația juridică și simțul echității. Institutul Național al Magistraturii are principala responsabilitate pentru îndeplinirea acestor obiective prin programele de formare inițială și de formare continuă pe care acesta le desfășoară. Desigur, responsabil este și CSM, care trebuie să asigure buna funcționare a INM.

Toate garanțiile juridice și materiale ale independenței magistraților ar rămîne fără acoperire dacă aceștia nu ar respecta codul moral al profesiei. Este greu de stabilit o ierarhie a nocivității între incompetența profesională și corupție. Efectele lor sînt foarte grave pentru aflarea adevărului și înfăptuirea dreptății. S-a afirmat, cu o doză de fatalism, că mita poate să fie întotdeauna mai mare decît salariul. Cea mai eficientă garanție care poate preveni pericolul corupției este integritatea morală a fiecărui magistrat. Uneori, vulnerabilitatea morală lasă loc pentru erodarea integrității. Cum se știe, omul este o ființă fragilă și din punct de vedere moral, iar magistrații sînt și ei oameni. A existat, există și va exista corupție în magistratură. Pentru a limita la minimul posibil cazurile de corupție, reacția instituțională trebuie să fie promptă și rapidă. Impedimentul major, nu întotdeauna depășit, este acela că, în astfel de cazuri, magistrații abilitați din inspecția judiciară, din parchete și din instanțele judecătorești trebuie să acționeze chiar împotriva altor magistrați. Nu este de ignorat nici impedimentul complementar, respectiv riscul săvîrșirii unor abuzuri sub steagul luptei împotriva corupției.

Calitățile de management judiciar sînt indispensabile pentru magistrați. Mai întîi, ei trebuie să știe cum să-și conducă fiecare dosar încredințat spre soluționare. Altfel, adevărul nu ar putea fi aflat, iar dreptatea s-ar putea pierde în ceață. În al doilea rînd, managementul fiecărei instituții judiciare depinde de abilitățile magistraților. Nu în ultimul rînd, întregul sistem judiciar este condus de magistrați. Cei mai mulți membri ai CSM sînt aleși de către magistrați. *Mutatis mutandis,* se poate spune că magistrații au conducătorii pe care îi merită.

Rostul profund al întregului sistem judiciar constă în realizarea și menținerea armoniei sociale. Simbolul justiției nu este doar balanța dreptății. Această balanță este în același timp aceea a echilibrului întregii societăți. Dacă se izolează de societate ca într-un turn de fildeș, magistrații distrug punțile de comunicare cu realitatea în care trăiesc. Or comunicarea cu societatea, înțelegerea problemelor cu care se confruntă aceasta, pînă la urmă înțelegerea vieții în profunzime sînt condiții indispensabile pentru ca sistemul judiciar să asigure echilibrul social.

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

■ ■ ■

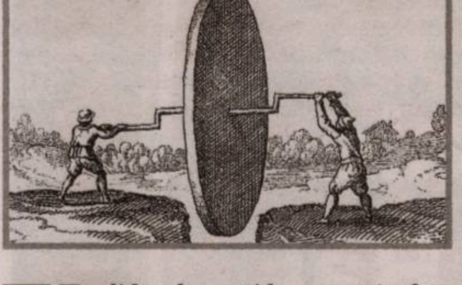

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Discuția despre extremism

Un lider de partid agresat în fața Parlamentului, un pic de emoție legată de niște gloanțe pe care cineva intenționa să le introducă în clădirea Legislativului și mitinguri cu o prezență deloc neglijabilă augmentate cu spaime închipuite.

Pare că România a decis brusc să o ia în altă direcție decît cea calm-plicticoasă pe care a urmat-o în ultimii douăzeci de ani. Sigur, a mai fost sincopa Dragnea, dar nici măcar el nu a reușit altceva decît să galvanizeze un vot pro-european.

Situația e un pic schimbată de atunci – pandemia, temerile provocate de război și starea economiei împreună cu ratările spectaculos de jenante cum e aderarea la Schengen au adus țara într-un fel de moment zero în care reflecția cu privire la viitor devine cumva obligatorie.

E acel moment în care entuziasmul pro-occidental românesc devine prudență, iar ceea ce credeam că e cutumă democratică se dovedește a fi mai degrabă gaura prin care se strecoară un fel de autoritarism autohton tăcut și prea puțin discutat.

Oricît ne place, zilele astea, comparația cu Ungaria sau alte state din regiune trecute de partea întunecată a spectrului democratic, ea este măcar parțial falsă pentru că omite o analiză reală a situației României. De la atacuri fără precedent asupra presei libere și pînă la mișcări absolut stranii în zona Justiției, România nu se simte bine. Are un fond de ten mai bun, dar sub el se pot observa semnele suferinței.

După incidentele de săptămîna trecută, în rîndul structurilor Puterii a apărut un fel de teamă că „vin extremiștii“. E vorba de aceleași structuri ale Puterii care mai împrumută uneori din discursul AUR, ba chiar, nu cu multă vreme în urmă, calculau oportunist că vor arăta mai bine în ochii electoratului dacă la linia de start e și un Bau-Bau. Între timp s-au mai răzgîndit. „Ăștia sînt în stare de orice“, zice cîte un membru al coaliției de guvernare cu imaginația blocată în batalioane de asalt gata să spînzure orice inamic. Cu cîteva sute de oameni zgomotoși la porțile Parlamentului, AUR reușește cumva să proiecteze o putere pe care în realitate nu o are. Sau o are doar în măsura în care ea îi este conferită de temerile celor care se simt vizați de amenințările voalate proferate prin *live*-uri de Facebook și de la tribunele celor două Camere.

Și așa ajungem la propunerea stranie venită tot din zona Puterii privind scoaterea în afara legii a unui partid parlamentar. O măsură care nu ne-ar mira dacă am vedea-o adoptată prin Turcia sau Asia Centrală, dar care nu poate fi justificată în România. Sper, cred că nu se poate.

Ceea ce face această propunere este să instituie un fel de vină colectivă ignorînd convenabil nu numai responsabilitatea personală a unora dintre membrii acelui partid, dar și faptul că reprezentarea democratică ne pune uneori în aceste situații cu care se pare că nu ne-am obișnuit încă de a avea în față oameni care, șocant, nu sînt de acord cu noi. Scoaterea în afara legii a unui partid e o soluție stupid-brutală la o problemă ale cărei premise nu au fost enunțate corect.

Problema reală nu e „neofascismul“ AUR – el poate fi bănuit mai ales între ideologii partidului, acei domni care nu pot lua voturi de unii singuri și au nevoie de băieți semi-charismatici de prin galeriile de fotbal –, ci faptul că discursul și conduita acestui partid prind la public. Un public care e așa de atașat de liderii AUR încît la incidentele amintite mai sus a reușit performanța de a-l altoi la grămadă și pe unul din deputații partidului. Omul, spre cinstea lui, a încercat să prevină agravarea situației. N-a avut prea mare succes. Întîmplarea ne arată un lucru – AUR nu e o problemă, ci doar un simptom al ei. Atașamentul publicului față de acest partid e mai degrabă conjuctural și oportunist. Problema reală e în frustrările unui segment de populație ai cărui membri exasperați par să fi demisionat din calitatea de participanți cu drepturi și obligații la jocul democratic. AUR capitalizează pe frustrări și enervări cărora statul nu știe, nu vrea sau nu poate să le răspundă.

Apare astfel un cerc vicios în care oportunismul politic creează monștri care cresc pînă la faza „ăștia sînt în stare de orice“. Iar cînd răspunsul e „hai să îi interzicem“ nu facem decît să hrănim dihania.

Discuția reală ar trebui să fie despre buna guvernare, despre participare și despre limitele exercițiului puterii. Limite care se măsoară în stat de drept, magistrați liberi, lipsa metodelor de constrîngere a presei (inclusiv financiare). Și se mai măsoară în responsabilitate și o oarecare umilință a reprezentanților Puterii. Sentimentul, real sau închipuit, că nu există aceste limite hrănește rezistența. Rezistența poate fi democratică sau antidemocratică. Iar dacă azi discutăm despre a doua situație, întrebările trebuie puse coaliției de guvernare. Cum am ajuns aici? Și ce se poate face pentru a nu avansa într-o direcție fără întoarcere?

Adevărul simplu e că, sub justificarea diverselor crize cu care ne confruntăm, coaliția a încercat să sufoce orice urmă de rezistență legitimă. N-a reușit, dar s-a ales cu o problemă suplimentară. Și reacționează la ea așa cum s-a obișnuit. Fără să își asume partea de responsabilitate care îi revine și fără să accepte că pentru orice gest există și consecințe.

Nu, interzicerea unui partid nu e soluția. Pentru incidente specifice există Codul Penal. Pentru tot restul e vorba de bun-simț.

■ ■ ■

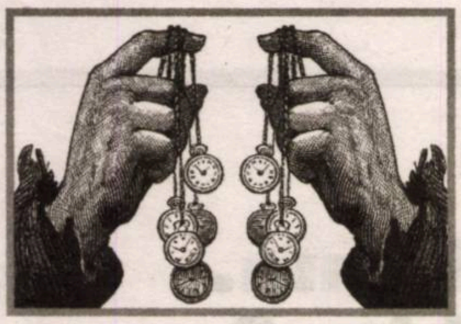

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pîn
adică nici așa, nic
ăm nici bine, nici rău,
?“ (I.L. Caragiale)

Ce știu și ce pot economiștii

(O întrebare pe care mi-am pus-o prin 2008 și la care încă aștept răspuns...)

În ce mă privește, cînd e vorba de economie, nici nu știu, nici nu pot. Mă tem că sînt mai mult decît incompetent: sînt inapt. Îmi lipsește, probabil, alcătuirea mentală necesară pentru a pricepe rapid și adecvat despre ce este vorba. Prin urmare, mă bizui, fără rezerve, pe specialiști. Îi cred. Merg pe mîna lor. Mai ales că mulți dintre ei – de fapt, toți – se socotesc profesioniștii unei *științe*. O știință cu legi clare, cu premii Nobel, cu dexterități tehnice, care se formează laborios, în universități de profil. Cînd economiștii spun ceva, e musai să fie cum spun ei. Nu sînt „eseiști“, nu sînt „metafizicieni“ obscuri, nu sînt scriitori de popularizare. Au pe mînă instituții-cheie, state întregi, nenumărate organisme internaționale și, în fond, soarta lumii.

Uneori, însă – acum, de pildă –, sînt descurajat. Nu mai mi-e clar ce știu economiștii și ce pot face cu ceea ce știu. Se contrazic, fac predicții vagi, n-au soluții. Criza economică pare să fie o evidență, dar e curios că ea n-a fost presimțită la timp și că n-a putut fi prevenită. Sau dacă nu e curios, dacă e normal să nu poți evita o criză de anvergură, atunci încrederea mea în competențele științei economice – ca și într-o legitate a realității economice – e serios fisurată. S-ar zice că sîntem la nivelul seismologiei: aflăm că vine cutremurul abia cînd, practic, el a și început. Unii zic, cu o competență baritonală, că marele pericol este inflația. Alții zic că, dimpotrivă, marele pericol este recesiunea. Pentru cei dintîi, soluția e limitarea consumului. Pentru ceilalți, soluția e stimularea consumului. Milton Friedman crede că panaceul e piața, care reglează, de la sine, totul. John Kenneth Galbraith crede că piața e o idee depășită și un regulator arbitrar. Marele Keynes garantează viitorul capitalismului, cu condiția ca statul să asume, în mod inteligent, atunci cînd e cazul (cînd apare riscul – inerent – al stagnării), un rol de stimulent eficace. Dimpotrivă, marele Schumpeter e de părere că sistemul capitalist va fi, pe termen lung, incapabil să supraviețuiască. Problema e ce facem noi, profanii, în timp ce toate aceste dispute se desfășoară, boreal, peste capul nostru. Ne lăsăm sau nu ne lăsăm pe mîna „experților“? N-avem de ales. Ne lăsăm. Dar pe mîna căruia dintre ei?

Prima n-ar fi existat
fără cea de a doua.

Robert Heilbroner, autorul unei frumoase cărți despre evoluția ideilor în economie *(Filosofii lucrurilor pămîntești)*, vorbea, încă din 1986, despre „neputința științei economice contemporane de a oferi o evaluare convingătoare sau durabilă privind logica economică a situației noastre istorice actuale“. Într-adevăr. Ca să faci previziuni corecte, trebuie să te poți bizui pe o regularitate fermă a fenomenelor de care te ocupi. Or nu există regularitate fermă a progresului tehnologic (a cărui influență asupra vieții economice e decisivă), nu există regularitate fermă a comportamentului uman, a evenimentelor naturale și a evoluțiilor politice. Economiștii nu pot lua în calcul decît realități imediate, conjuncturi „actuale“ și dezvoltări „posibile“. În acest sens, ei sînt „realiști“. Prea realiști: nu-și pot permite să riște ipoteze de lucru dincolo de orizontul vremii lor, dincolo de mentalitățile, stereotipiile și obsesiile veacului. Cred, de aceea, că ne confruntăm nu doar cu o criză economică, ci cu o criză a științelor economice. Și că prima n-ar fi existat fără cea de a doua.

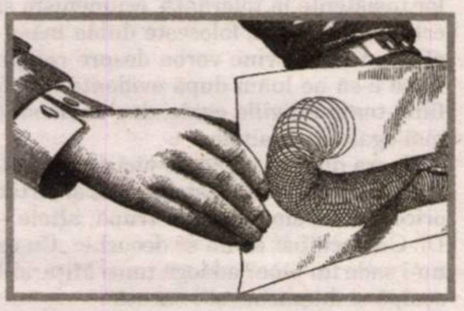

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

La ce e bună literatura

Te întrebi exasperat tu, elev de gimnaziu sau de liceu: „De ce trebuie să citesc acele plicticoase cărți de literatură recomandate, în afara faptului că pisălogii de părinți și de profesori mi-o cer? De ce nu-i destul să văd filme pe Netflix, să scot informațiile necesare de pe Internet (acum îmi vine într-ajutor și vreun *chatbot* ca să-mi facă temele) și, la nevoie, să citesc doar capitole din manuale și rezumate? La ce-i bună literatura *asta?*“. Iată, cred că poți afla singur la ce. Îți propun un experiment.

Așază-te înaintea calculatorului tău și copiază o pagină, la întîmplare, din oricare dintre cărțile recomandate – de pildă, din *Craii de Curtea-Veche* de Mateiu Caragiale. (Dar, te rog, nu pagina de „cuprins“!) Apoi copiază, într-un alt document, tot o pagină din *Anuarul statistic al României* sau chiar o pagină, tot la întîmplare, din manualul de chimie. Salvează și închide ambele documente. Dă pe rînd, la fiecare, click dreapta pe „proprietăți“. Notează-ți atent dimensiunea informațională a documentelor. Nu te vei mira constatînd că ambele au aproximativ aceeași dimensiune, să zicem 30 de kilobiți, *more or less*. (E important să copiezi cu atenție fiecare cuvînt și semn de punctuație, chiar dacă rezultatul poate fi anticipat.)

Așadar și pagina din *Crai*, și cea din *Anuar* sau din manual aduc în memoria calculatorului aproape aceeași cantitate de informație, sînt cam la fel de „grele“. Din punctul de vedere al calculatorului tău sînt deci cam același lucru. Dar nu și din punctul *tău* de vedere, fiindcă, de îndată ce le citești în timp ce le copiezi, sau cînd le recitești mai tîrziu, *simți* că nu sînt deloc *același lucru*. Acum sigur nu mai sînt la fel de „grele“! Și asta nu doar în sensul că nu spun *aceleași lucruri*. (Nici două pagini din *Anuar* nu spun aceleași lucruri și totuși sînt cumva același lucru.) Par să fie pur și simplu *complet altceva*, deși, informațional, sînt aproape la fel. Întreabă-te, așadar: de ce informația din *Crai* și cea din *Anuar* rămîn atît de diferite, deși, pe de altă parte, sînt egale? Cum pot fi altceva două lucruri care totuși sînt și la fel? Prin ce se deosebesc, deși nu sînt diferite? Gîndește-te puțin! Dacă totuși n-ai imediat explicația, recitește atent textele, iar apoi, dacă încă nu te-ai lămurit, citește și alte cîteva pagini din *Crai* și una-două din *Anuar*. (Nu-i nevoie să le mai copiezi pe hard.) Tot nu te-ai prins? Nu te da bătut! Oricum, nu-i grabă, n-ai *deadline* aici și nici teză peste o săptămînă. Totu-i să vii cu răspunsul. Știu că poți! Ca să-ți iasă, mai citește și alte cărți de literatură (lasă *Anuarul)*, și apoi, la nevoie, altele, și încă altele... Deja, parcă te-a prins cititul, nu-i așa? Nu-ți mai vine să lași cartea din mînă, nu-i așa? Continuă, deci... Sînt sigur că vei găsi răspunsul în cele din urmă – adică vei descoperi marele secret: la ce e bună literatura *asta*. Eu, unul, te aștept...

„De ce trebuie să citesc
acele plicticoase cărți de literatură
recomandate?“

Tot nu l-ai aflat? Ești tot confuz? După ce, săptămîni, luni, ani, ai citit o sumedenie de cărți și de autori, ba chiar o bibliotecă întreagă, încă nu ți s-a aprins becul? Nu-i nimic. Nici alții, de la case foarte mari, nu știu mai mult, așa că să n-ai complexe. *Just keep on, man!* Oricum, măcar de ceva tot ai început să te prinzi: cum să citești literatura *asta*. Pentru viața *asta* ajunge...

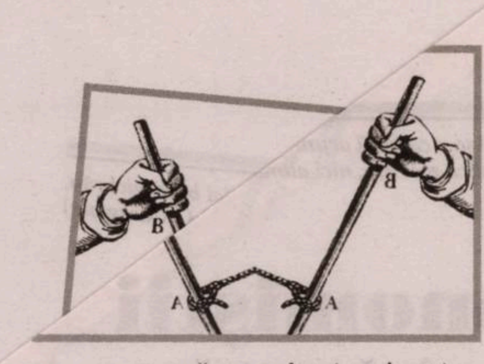

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Limba lui Dalai Lama. Ce nu-i șade lui bine?

●●● așa că n-am încotro și va trebui să încep pe ocolite, cu o lungă confesiune: sînt unul dintre acei creștini ortodocși făcuți, iar nu născuți! Nu, n-a trebuit să mă convertesc, fiind botezat imediat după naștere, dar nici dus la biserică n-am fost dus, atît la propriu, cît și la figurat, pînă n-am ajuns tînăr adult. Altele erau vremurile. De bună seamă, ca la toți românii pe-atunci, de Crăciun mîncam porcul, venea Moș Crăciun (nu Gerilă!) cu bradul și primeam colindători, dar „Capra“ rămînea mult mai impresionantă cu ciocul acela de lemn care ne speria și ne făcea să rîdem deopotrivă. De Paște, roșeam ouăle, le ciocneam, mîncam mielul și spuneam „Hristos a înviat!“. Un vecin ne aducea și „paștile“. (Aici e musai să fac o digresiune. Pare-se că noi, românii, sîntem ortodocșii cei mai „democratici“. Obiceiul de a împărți „paștile“, adicătelea un surogat de împărtășanie, la toată lumea, nu există nici în Biserica greacă și nici în cea antiohiană. Te împărtășești, bine, nu, nu. Cînd am încercat să le explic grecilor cum e cu „paștile“ la români, s-au… crucit!)

În liceu, am început cu toții să descoperim respectul pentru tradițiile creștine: mergeam la colindat – că se dădea de băut pe gratis – și mergeam la Înviere – că ne lăsau și părinții, și milițienii să stăm toată noaptea pe-afară. Cimitirul din Brad vedea în noaptea aceea multe și nu foarte sfinte! Prima oară cînd am deschis Biblia, a fost ca să verific niște pasaje la care făcea referire Erich von Däniken, în cartea *Amintiri despre viitor*, în care „explică“ cum, în toate religiile, zeii nu erau altceva decît extratereștrii. A fost nevoie de un profesor extraordinar de filosofie în liceu, Ludovic Notaros, căruia îi port veșnică recunoștință, pentru a începe să-mi pun întrebări mai serioase. Normal, pe lîngă filosofie, am început să caut răspunsuri și-n religii. Erau greu de găsit cărți din astea pe vremea lui Ceaușescu, dar nu imposibil. Fie aveai o „relație“ la cineva care lucra la Fondul Interzis de la Biblioteca Universitară din Cluj, fie mai cumpărai sau primeai fotocopii sau cărți dactilografiate pe sub masă, la propriu, nu la figurat, în cofetăria Arizona din Cluj. Așa am ajuns la Yoga lui Patanjali, la budismul zen, la *Dao De Jing*, *Cartea tibetană a morților*, Confucius, Lao Zi ș.a.m.d. Apăruse și *Istoria religiilor* a lui Mircea Eliade. După ’89 a fost mai simplu. Genul acesta se găsea pe toate tarabele. De la Yoga am ajuns, *via* scriitorul Vasile Andru, la Rugăciunea inimii, de acolo la Filocalii, și uite-așa am ajuns să merg la biserică, ba chiar și să-i iau interviu unui viitor sfînt: Părintele Dumitru Stăniloae! Restul e istorie.

Îmi cer iertare dacă v-am plictisit cu o confesiune atît de „amănunțită“, dar aș vrea să se înțeleagă că nu am absolut nimic împotriva nici unei religii, în general, și nici a budismului sau a lui Dalai Lama, în particular. (În treacăt fie spus, liderul spiritual al budiștilor are un frate care trăiește în Bloomington, Indiana, unde însuși Dalai Lama a venit, pe cînd îmi făceam doctoratul.) Mai mult, am așteptat, răbdătoriu, o lună întreagă, pentru a fi sigur că nu trag concluzii pripite. Din păcate, nu m-am înșelat. Dacă e să fie acuzat cineva de judecăți părtinitoare, acela n-ar trebui să fiu eu.

Iată *faptele:* pe 28 februarie, într-un templu din Dharamshala, liderul budiștilor din întreaga lume a participat la sărbătorirea a vreo 120 de copii care terminaseră un program de „dezvoltare a abilităților“ sponsorizat de către Fundația M3M, „brațul filantropic“ al companiei imobiliare M3M Group. În martie, fundația cu pricina a publicat fotografii și clipuri de la eveniment. Într-unul dintre ele, Dalai Lama îi cere unui copil să-l pupe pe obraz. Copilul o face, ba îl mai și îmbrățișează. Ținîndu-l de mînă, Dalai Lama îi spune „Cred că și aici“ și-l sărută pe buze. Pe urmă, liderul spiritual își lipește fruntea de cea a copilului și spune: „Și suge-mi limba!“. Nu e o exagerare, se vede și se aude cînd spune: „Suge-mi limba!!!“. Și și-o scoate să i-o arate! Copilașul, fîstîcit, scoate și el puțin limba. Din public se aud rîsete. Secvența cu pricina a devenit virală pe Internet pe la început de aprilie, inclusiv în România, iar pe 10, în fața valului de indignare, „biroul“ lui Dalai Lama a transmis scuzele liderului, „pentru durerea pe care cuvintele lui ar fi putut s-o provoace“ și spune că îi place să „glumească chiar și în public“! (De-atunci mă tot întreb cum glumește în privat.) Sfîrșit. De atunci, de o lună încheiată încoace, nimic. În spațiul public internațional și românesc e o liniște de-ți poți asculta gîndurile.

Taman aceste gînduri m-au făcut să admir decența de care a dat dovadă o lume întreagă în fața acestui incident, altminteri – s-o recunoaștem – destul de… scandalos. (Și nu, nu, suptul limbii nu e vreo năstrușnică tradiție budistă!) După șocul inițial, scuzele au fost acceptate și lumea și-a văzut de-ale ei. N-a comentat răutăcios faptul că nimeni din publicul altminteri numeros – majoritatea, probabil, fiind părinții „absolvenților“ – nu s-a șocat, ba dimpotrivă, unii au chicotit la propunerea „șugubeață“ a liderului spiritual. O asemenea înfrînare morală și discretă decență într-o lume altminteri repezită să judece aspru pe oricine și orice e de admirat și încurajat.

Dar tot aceste gînduri m-au făcut să mă-ntreb ce s-ar fi întîmplat dacă – Doamne ferește! – Papa sau vreun cardinal s-ar fi apucat să fie la fel de „glumeți“ cu vreun băiețandru de altar la vreo festivitate desfășurată într-o catedrală. Mai rău: ce s-ar fi întîmplat dacă vreun preot de pe la noi ar fi fost surprins într-o ipostază asemănătoare, în biserică sau la școala din sat? Dar, dacă vreun prelat ar fi ispitit să facă sau să spună așa ceva, cîți ar trece de la gînd la faptă, știind că sînt priviți de cîteva sute de oameni și filmați pentru un public de milioane? Și cîți din public ar chicoti nestînjeniți? Aveți așadar a mă ierta dacă, păcătosul de mine, am impresia că lumea de astăzi, în ciuda apelurilor insistente la toleranță, ecumenism și eclectism religios, folosește dubla măsură atunci cînd vine vorba despre religii. Dacă e să ne luăm după evidențe, vor fi fiind toate religiile egale, dar unele sînt mai egale decît altele.

Unora nu li se îngăduie nici să clipească în front, altora le este permis și iertat orice. Unele sînt copii de trupă, altele – Dl. Goe, scuipat să nu se deoache: „Cu ce nu-i șade lui bine? adăogă tanti Mița, și-l scuipă și dumneaei și-l sărută“.

■■■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Bujorul, zeii greci și familia de’ Medici

Cîteva scrisori din Arhivele de Stat din Florența. Într-una dintre ele, o baroneasă din Viena îi mulțumește Annei Maria Luisa de’ Medici (1667-1743) pentru praful miraculos pe care i l-a trimis ca să-l folosească drept leac pentru copilul ei. Ceea ce doctorii nu reușiseră să rezolve o făcuse doctoria venită din Toscana, iar acum copilul se simțea foarte bine. Ce conținea pudra vindecătoare a reprezentantei familiei Medici? Printre altele, semințe și rădăcină de bujori.

Au urmat și alte scrisori. Aceeași baroneasă îi scria Annei Maria Luisa cerîndu-i cantități mai mari din praful-medicament întrucît acesta a avut niște extraordinare efecte asupra copiilor unora dintre cele mai influente familii din Viena. Doamna de’ Medici a răspuns favorabil, cu încîntarea omului care este de folos, dar mai ales care își atinge subtil un scop. Nu era la mijloc (doar) un act de bunăvoință neinteresată (rar spre deloc se întîmpla asta în istorie pe la marile curți), ci și un soi de strategie de a-și crea niscaiva influență socio-politică în cercurile vieneze. Avea nevoie. Ea era ultima moștenitoare de’ Medici, fără putere politică efectivă, însă. Fratele ei, Gian Gastone, aflat în fruntea Marelui Ducat de Toscana, nu avea urmași, așa că după dispariția lui, ducatul avea să fie moștenit de Casa de Lorena (din 1737), iar soarta acestuia avea să fie decisă la curtea imperială de la Viena. Astfel, efectele prafului de bujori au fost oportune.

Nu neapărat și pentru zeul grec Paeon (de unde și denumirea științifică a florii, Paeonia), care era un fel de medic al zeilor. Se pare că acesta l-a supărat pe Asclepius, zeul medicinei, cînd l-a vindecat pe Pluton cu ajutorul unui lichid extras din rădăcină de bujor. Asclepius a devenit invidios că Paeon, și nu el, găsise leacul. Așa că, simplu, ca la zei, a decis să îl ucidă. A intervenit Zeus, care l-a salvat pe Paeon. Tot ca la zei, l-a transformat într-o floare roșie.

În ceea ce noi numim bujor.

Pentru care avem și noi o legendă populară, legenda lui Bujor, fiu de împărat. Ajuns pe tărîmul ielelor, acesta a încălcat regulile impuse de tatăl său, iar drept urmare a fost transformat într-o floare de culoarea sîngelui.

Ce ar fi crezut doamna de’ Medici despre asta oare?

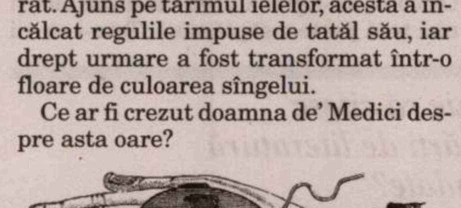

BARBURISME

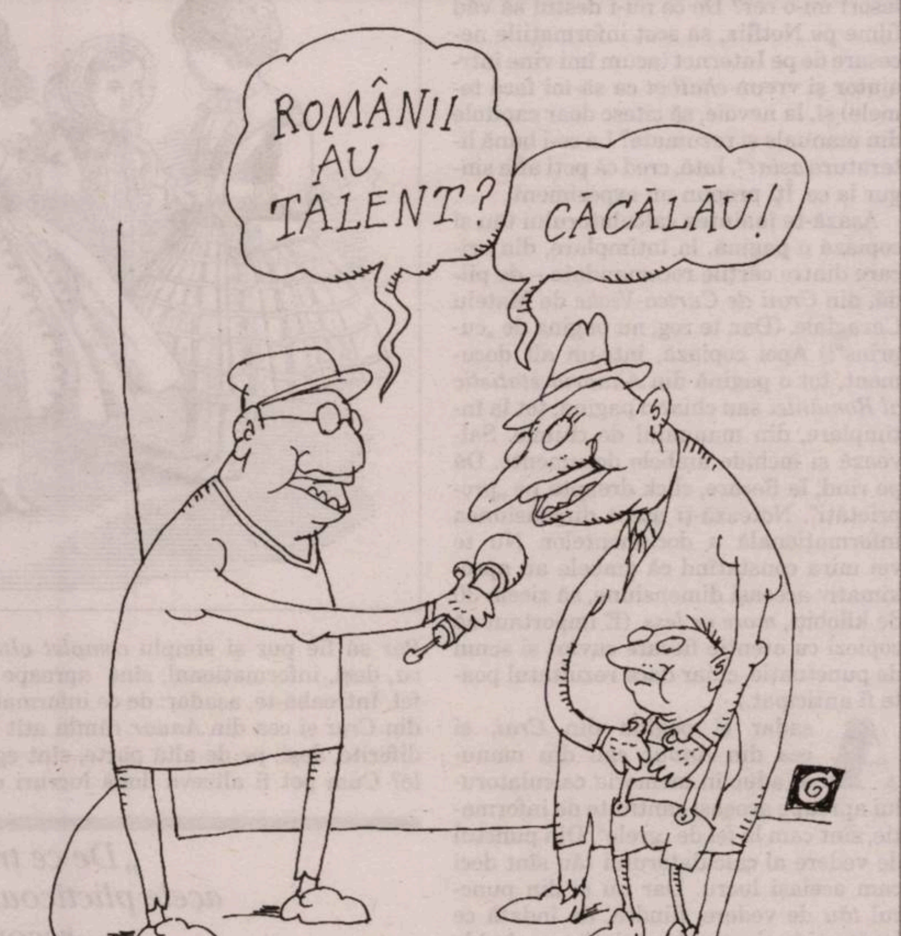
ROMÂNII AU TALENT?
CĂCĂLĂU!

Desen de Ion BARBU

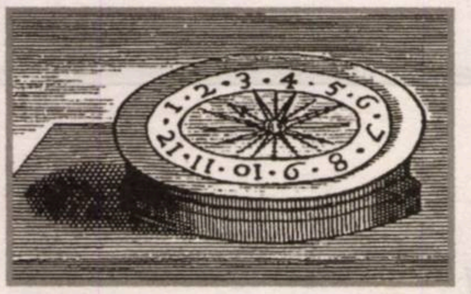

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Schimbări și obișnuințe

Este ora șase seara și știu că clopotele abia așteaptă să bată lung. Biserica romano-catolică și totodată emblema orașului Nyíregyháza este în fața geamului meu, așa că, de două săptămîni, rutina ei a devenit și a mea. Marchează fiecare oră, de la șase dimineața la zece seara, cu cîte patru bătăi, urmate de o pauză scurtă și apoi din nou, ceva mai încet, un număr de bătăi egal cu ora din momentul respectiv. Șase dimineața și seara, prînzul și ora opt sînt însoțite de adevărate simfonii, preț de cîteva minute. Și asta nu e tot: se punctează fiecare sfert de oră care trece. Cu o bătaie, două, respectiv trei.

Motivul pentru care, de la începutul lunii mai, locuiesc în piața centrală, Kossuth tér, a acestui oraș destul de mare din Ungaria, la parterul bibliotecii, este o rezidență literară pe care am primit-o printr-un program maghiar adresat scriitorilor din întreaga lume, fiecare beneficiar fiind desemnat să locuiască într-alt colț de țară. Alesesem, la opțiuni, Nyíregyháza pentru că îmi amintește, cumva, de orașele de mărime medie din Ardeal, cum este cel din care provin, care încă mai au străzi goale duminica seara și un timp al lor pentru toate. Și pentru apartamentul pus la dispoziția scriitorului, aflat chiar în bibliotecă – mi s-a părut că, la un moment dat, va fi un bun început de poveste.

Nu m-am înșelat. Oamenii îmi par a fi negrăbiți și politicoși, parcurile și rondurile cu flori sînt dichisite, nu există o cultură a cafenelelor unde să mergi să lucrezi, dar sînt cîteva unde se adună liceenii să bea o ciocolată caldă, iar în locul covrigăriilor din România aici dai peste *kürtöskalács* și *lángos* aproape pe fiecare stradă.

Engleză nu se vorbește mai deloc. În timpul unor dialoguri, dacă pot să le spun așa, englezo-maghiare, mi-am dat seama cît de mult contează comunicarea non-verbală și cum reușim, totuși, să ne înțelegem. De la cele două persoane de la bibliotecă cunoscătoare de engleză, care m-au ajutat mult de cînd am sosit, am aflat că scriitoarea care a venit aici înaintea mea, tocmai din Kazahstan, toamna trecută, nu vorbea nici engleza. Cu toate astea, cumva, au reușit să-i organizeze un program al șederii. Șoferul care m-a așteptat la gară, după ce am luat un tren de noapte de la Budapesta, mi-a spus patru cuvinte de bază, arătîndu-mi și clădirile corespunzătoare: biserică, bibliotecă, poliție și supermarket.

Mi-am dat seama că îmi amintesc mulți termeni și chiar construcții în maghiară din timpul copilăriei în Ardeal, unde aveam și parteneri de joacă care nu vorbeau românește, iar bunicii din Sălaj, care învățaseră maghiara de nevoie, încă mai foloseau niște cuvinte adaptate – „dărabă“ pentru „bucată“ sau „tașcă“ pentru „geantă“ (ungurește sînt *darab* și *táska)*. În plus, pentru cîțiva ani, înainte de Revoluție, am făcut cursuri de balet la liceul maghiar din Aiud. Colegele mele erau în general unguroaice, profesoara venea din Rusia, denumirile exercițiilor se rosteau în franceză și în tot acest Babel nu ne mai auzeam cum creștem. Cea mai bizară discuție din Nyíregyháza am avut-o cu o doamnă mai în vîrstă, cu părul roșu, care, deloc descumpănită de vorbele mele în engleză, cumva a priceput unde vreau să ajung cu autobuzul, mi-a zis că doar 8 e bun, nu și 8A, care la un moment dat deviază rău, și că mai am de așteptat în stație cîteva minute. Și multe alte lucruri pe care nu le-am înțeles, dar le-am aprobat viguros.

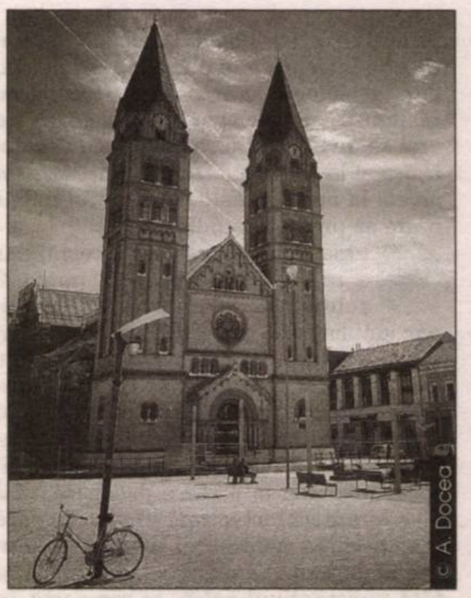

Să stai undeva vreme de o lună doar pentru a scrie sună aproape neverosimil în vremurile în care trăim. Pare visul oricărui om care asta și-a dorit mereu să facă. Atîta doar că, din păcate, eu nu sînt persoana care să poată scrie oricînd, oriunde, orice. Mă simt repede „acasă“ în vacanțe și nu sînt pretențioasă la locurile de cazare, dar pînă acum nu m-am confruntat cu provocarea de a face dintr-un astfel de „acasă“ spațiu de lucru. Nivelul acesta vine abia după ce au fost reglate toate problemele de confort.

Într-o primă fază, aici nimic nu a fost bine. Bagajul meu, neobișnuit cu perioade atît de lungi, a trebuit să fie completat la capitolul „haine subțiri, a venit vara“ și apoi la cel „haine mai groase, s-a făcut frig brusc“. Mi-a luat cîteva zile să-mi pot prepara cafeaua exact ca la București, condiție necesară pentru o dimineață reușită. Am petrecut ore încercînd să așez laptop-ul la înălțimea potrivită, să nu mă doară spatele, probîndu-l pe toate cutiile pe care le-am găsit în debara. Nu sînt familiarizată cu tastatura lui, așa că scriu mai încet și stau pentru editare de două ori mai mult. Are un mouse mic pe care l-am adus ca să-mi fie mai ușor, dar după alte cîteva zile mi-am dat seama că nu alunecă bine pe masă și că îmi trebuie un *mouse pad*. Am pornit în căutare de librării, dar numai după ce am măsurat cu precizie ce dimensiune maximă trebuie să aibă ca să se potrivească în dreapta mea.

Toate aceste amănunte, din a căror enumerare mă opresc, m-au făcut să mă gîndesc mult la obișnuințele noastre, la atașamentul pentru anumite obiecte, la confortul pe care ni l-am creat în propriile cămine și pe care unii dintre noi, ca mine, îl părăsesc atît de greu. Dacă nu ieși din casă nu se întîmplă nimic nou, îmi repet asta de cîte ori îmi e rușine să recunosc că mă bucur cînd anumite planuri se anulează, că de multe ori regret că fac invitații în momentele mele bune pe care, ulterior, mi-aș dori să le retrag, că cea mai plăcută rezidență de o lună în care să scriu și să nu fac nimic altceva ar fi, pentru mine, în intimitatea casei mele. Nu știu dacă toate se leagă de vîrsta de mijloc. Într-un fel, eu am fost mereu așa. De la vîrstă vine însă dorința de a nu rata experiențe care nu se mai întorc – oricum ar ajunge acestea să fie, pînă la urmă rămîne din ele o poveste bună.

De cîteva zile, nu mai aud chiar de la primele ore clopotele bisericii, veche de 120 de ani, bătînd la geam și uneori nici la sferturile marcate cu religiozitate. Am internalizat însă o anumită percepție a trecerii timpului pe care o voi duce cu mine vreme lungă, ceea ce mă face să cred că ritmul clopotelor a fost gîndit cu un scop. Acum că am și un *mouse pad* potrivit, poate că poveștile se vor scrie mai ușor.

■ ■ ■

Alina NECȘULESCU

Absent în propria existență

În zilele noastre, solitudinea contemplativă este pusă la grea încercare, așa că se pune întrebarea: dacă este atît de greu de găsit în vremurile acestea, de ce este „singurătatea“ o spaimă atît de mare?

Dacă trupul este atît casa propriului psihic, a propriei lumi interioare, cît și prima experiență a realității concrete, atunci cum ar fi o persoană în a cărei minte propriul trup nu pare să fie cuprins ca limită a sinelui cu lumea exterioară și, astfel, ca reprezentare a existenței concrete? Ar putea fi ca o fantomă care bîntuie nevăzută, neauzită, nesimțită nici de sine și nici de ceilalți. Aceasta este o singurătate generată de disocierea de corp. O singurătate în care mintea este împrăștiată, neintegrată într-o coerență dată de continuitate și fluiditate delimitată de restul împrejurimilor. Mintea acestei singurătăți pare că se pierde, că se diluează în tot ce este în jur, iar pămîntul pare că fuge de sub picioare, totul pare ca o plutire „cu capul în nori“. Fantezia „omului invizibil“ nu este ceva ce se întîlnește rareori.

Înăuntrul acestei case nu locuiește nimeni? Unde a plecat proprietarul? Ultimul locatar a dispărut cu ultima iubită (sau iubit). „A rămas neîngrijită și cu timpul s-a degradat“, ar spune un vecin. „Acum nimeni nu mai intră în casa de vizavi pentru că instalația electrică nu mai poate fi reparată și se mai spune și că e bîntuită.“ E un întuneric fără graniță. Din afară este vizibilă o imagine dezolantă: o demolare a gîndurilor și o figură fantomatică.

Există desigur și cealaltă manifestare a abandonului „propriei case“, în care aceasta este lăsată la îndemîna oricui, o casă lăsată de izbeliște. Această înstrăinare de sine, fie că este alienarea de propriul corp, fie că este prin alienarea de lumea din afară, ar putea fi cauza generării sentimentului de singurătate. Nu este oare pierderea de sine cea mai mare dintre toate pierderile? Ce paradox e viața unei persoane absentă în propria existență!

Ce spațiu pentru creștere interioară ar putea exista în ziua de astăzi, într-o lume dominată de rețele sociale și Inteligență Artificială și în care „a părea“ copleșește „a fi“? O lume în care oamenii construiesc avataruri în lumi virtuale, în care flambează realitatea și în care au relații online și prieteni virtuali. O viață falsă, trăită prin procură, mai degrabă în fantezie. Corpul, dacă ajunge să fie prezent, este ca o copertă fără conținut, peste care nu trebuie să se vadă vreo urmă a îmbătrînirii. Să nu cumva să se vadă o față boțită de izbirea cu timpul neîndurător. Să se prezinte o imagine aidoma animalelor împăiate care frizează ridicolul.

Cartografierea relației minte-corp generează un alt nivel de conștiință de sine în ceea ce privește lumea interioară, în ceea ce privește lăuntricul într-o lume exterioară care nu a fost niciodată mai complexă și mai instabilă decît cea de astăzi. Cînd mă refer la relația minte-corp nu mă refer la un dualism cartezian, ci mai degrabă mă refer la funcția corpului de a conține experiența subiectivă. Absența reprezentării corpului în minte deseori conduce la o pseudo-existență caracterizată de mecanisme imitative care nu corespund unei personalități solide, ci duce mai degrabă la emergența unei existențe artificiale inconștiente, cum este reprezentată, de exemplu, în filmul *Her* (2013), al lui Spike Jonze, în care realitatea virtuală a unui sistem de operare ia locul unei partenere în carne și oase, în viața unui scriitor foarte singur.

Sîntem, cum spunea Paul Klee, „jumătate prizonieri și jumătate ființe înaripate“, locuiți deopotrivă de minte și de corp, și doar toleranța la sentimentul de neputință, care este adînc înrădăcinat în natura noastră biologică, poate oferi un stimul creativității și dorinței de a trăi. Acest meșteșug de elaborare interioară a fost măiestrit de Frida Kahlo, care prin sublimarea propriei suferințe legate de pierderea libertății corpului a schimbat definitiv lumea artei. Frida Kahlo a fost operată de mai mult de 30 de ori de-a lungul vieții și a elaborat și metabolizat psihic experiența claustrării propriului corp prin arta ei. Artista a experimentat variate tipuri de singurătate, inclusiv cea în care era mereu în exteriorul evenimentelor sociale dată fiind dificultatea deplasării, care a condus la o prindere în interior și nicidecum la o pierdere de sine, motiv pentru care și-a pictat autoportretele și autobiografia. Folosindu-se de pensule, ea și-a reprezentat singurătatea și suferința, transformîndu-le într-o experiență comunicabilă prin intermediul picturii. Artista a spus odată: „Mă pictez pe mine pentru că sînt deseori singură și eu sînt subiectul pe care îl cunosc cel mai bine“. Aceste cuvinte sînt o reflexie a unei singurătăți existențiale, în care nu există un martor al existenței proprii. Frida transformă această singurătate într-o solitudine creativă, prin care reușește să atingă cele mai intime colțuri înlăuntrul propriei ființe și creează punți cu lumea din afară invitînd privitorii să fie martori ai existenței ei, măiestrind astfel propria ei viețuire și murire.

***Alina Necșulescu** este psihoterapeut specializat în psihanaliză.*

■ ■ ■

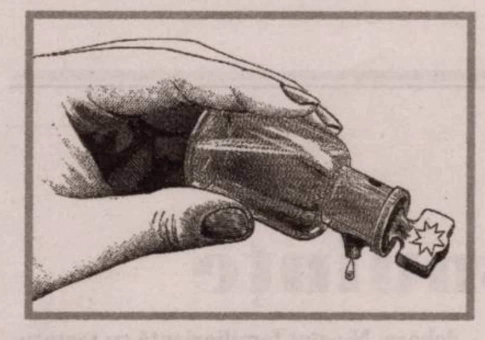

Rodica ZAFIU

cuvinte nepotrivite

A fi *paletă*

Folosirea cuvîntului *paletă* cu sens depreciativ, cu referire la ignoranță și nepricepere, este o inovație a limbajului familiar-argotic actual. Noul uz a apărut în ultimii ani în limbajul tinerilor și are destul de multe atestări în mediul online, unde a primit și explicații: „*Paletă* este folosit, mai nou, de către copii și adolescenți în sensul de «jalnic», «om care nu se pricepe». Expresia exactă este de tipul *Ești paletă*…“ (vestea.net, 2017). Cuvîntul e preluat în mod explicit de un profesor de la elevii săi: „cum bine comenta un fost elev eminent (...), această metodă (...) accesibilizează evident lecția și elevilor «de la coada clasamentului» (cum cu dragă ironie îi caracteriza acesta: ăia mai «*paletă*»)“ (pentagonia.ro). Insulta nu este una tocmai gravă, ceea ce se vede din construcțiile care delimitează domeniul incompetenței *(a fi paletă la…)*, fără a pune în discuție inteligența în genere și alte abilități ale persoanei: „dacă ești *paletă* la volan, ce să faci“ (portalsm.ro). E drept, acuzația de incompetență în anumite domenii poate deveni un reproș destul de sever: „se vede că *ești paletă* la gramatică“ (brainly.ro). Adesea, nepriceperea este asumată, expresia fiind folosită cu verbul *a fi* la persoana I: „*sunt paletă* la chimie și nu găsesc pe Internet“ (brainly.ro); „*sunt paletă* la fizică“ (scientia.ro); „algebra o mai înțeleg cât de cât, dar la biologie *sunt paletă*“ (tpu.ro, cu răspunsul „la biologie *ești paletă* că nu vrei să înveți“). Mai rar, expresia este folosită și la plural: „faza e că toți *suntem palete* la materia asta, căci proful habar n-are să predea“ (reddit.com).

Sursa noii expresii nu e certă, dar o posibilă explicație ar putea fi substituția glumeață într-un tipar de formule echivalente, reprezentat de metaforele colocvial-argotice ale ignoranței: *a fi bîtă, lemn (Tănase), tufă (de Veneția), zero (barat)* etc. Am mai vorbit cu altă ocazie despre *bîtă,* la care se observă aceleași condiții de utilizare: referirea la o stare pasageră, mai ales în autocaracterizări ironice, în care mărturisirea ignoranței trezește o anume îngăduință și chiar simpatie. Ca și *bîtă,* substantivul *paletă* se comportă, în ipostaza sa de termen depreciativ, ca un adjectiv invariabil, dar care poate fi supus gradației, aproximării și comparației („omul e *mai paletă* decât mine“, motociclism.ro). Îl întîlnim într-o construcție de superlativ expresiv popular – „Nu-i știu contu da vă zic că-i *paletă rău* băiatu"“ (tiktok.com), „vă rog ajutați-mă că sunt *paletă rău de tot*“ (brainly.ro) –, gradat prin *prea* – „ești *prea paletă*“ (tiktok.com), „îi *prea paletă* să-și dea seama că a greșit“ (reddit.com) –, gradat și aproximat prin *mai* sau *cam:* „cum sunt eu *mai paletă* la matematică“ (reddit.com), „eu sunt *puțin mai paletă* și încă nu am descoperit toate chestiile“ (forum.softpedia.com), „trebuie să mă înscriu la școala de șoferi... sunt *cam paletă* cum s-ar spune, nu prea știu cu ce se mănâncă“ (tpu.ro) etc.

În dicționarele curente, *paleta* apare cu mai multe sensuri: „placă de lemn (...) pe care pictorii își întind și își amestecă vopselele cînd lucrează“, „gamă cromatică“, „lopățică (?) rotundă sau ovală de lemn, de obicei acoperită cu cauciuc sau cu plută, cu care se lovește mingea în tenisul de masă“, „piesă (plată) de forme variate, folosită ca suport, ca unealtă de presat, de netezit etc. sau la diferite mecanisme și instrumente“ (DEX). În limbajul actual cuvîntul apare cel mai des în ipostaza *paletei de tenis de masă* (sau *ping-pong)* și a *paletei de machiaj*. Într-o vreme, *paleta* era și un clișeu publicistic pretențios, denumind varietatea de nuanțe și de situații: *largă paletă de noutăți, bogată paletă de acțiuni* etc. Desigur, nu multiplicitatea și varietatea de culori sînt activate de metafora argotică a ignoranței. Cuvîntul evocă mai curînd lipsa de reactivitate a lemnului, la care se adaugă sugestia unei suprafețe plate, pe care nu se ghicește nici un relief.

Atestările puțin mai vechi ale sensului depreciativ ale lui *paletă* sugerează de altfel o posibilă cale de transfer metaforic: cuvîntul apărea chiar în sintagma *paletă de tenis,* ca denumire glumeață și depreciativă pentru un aparat (de obicei un telefon mobil) cam neperformant, de slabă calitate, dar excesiv de mare: „e tot cam *paletă de tenis* (...), nu prezintă nimic nou, este scump în raport cu ce oferă“ (forum.softpedia.com, 2010), „calitatea unui video filmat cu «*paleta de tenis*» era surprinzător de bună în condiții de noapte“ (boio.ro, 2012); „adică de la cel mai mic dispozitiv se trece la *cel mai paletă de ping-pong telefon* al producătorului“ (zonait.ro).

E posibil ca de la asemenea metafore glumețe să se fi extins folosirea lui *paletă,* atît cu sensul mai general „prost“ („*cel mai paletă* joc“, facebook.com; „mă întreb însă care dintre cele 2 filme e *mai paletă?*“, cinemagia.ro), cît și cu sensul specializat pentru descrierea unei ignoranțe limitate.

■ ■ ■

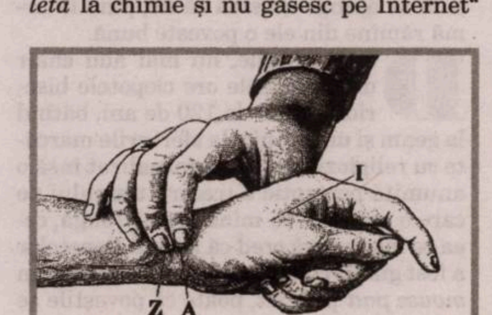

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Premii sau condamnări la tristețe?

Urcă prima pe scenă. E micuță, delicată, îmbrăcată într-o rochie bleumarin cu flori multicolore brodate, cu cordeluță pe cap. Și un zîmbet care-i luminează chipul, luminînd, de asemenea, întreaga sală. Sală care o aplaudă cu o căldură și cu un entuziasm care emoționează. Este în clasa a V-a și a luat ultima mențiune. Rînd pe rînd, alături de ea urcă ceilalți premianți. Celelalte mențiuni de la nivelul ei, apoi premiul III, premiul II, premiul I. Mențiunile de la nivelurile superioare, premiile III, II și I. Ea ține în mîini, întoarsă spre sală, diploma sa și zîmbește mereu transfigurată. E fericită. O fericire simplă, autentică, lipsită de orice urmă de spirit competițional coroziv, de resentimente pentru colegii care au premii mai consistente. Din cînd în cînd salută cu mîna întreaga sală și chicotește de bucurie cînd sala îi răspunde cu aplauze. Pare că și-ar putea lua zborul în orice clipă, că s-ar putea înălța de la pămînt, așa firavă cum e și plină de emoție.

La un alt nivel, dintr-o clasă de liceu, a urcat la un moment dat o altă premiantă. Are locul III. I s-a alăturat, imediat, băiatul care a luat premiul II. S-a așezat alături. Sînt deja mulți elevi pe scenă și se așază unii lîngă alții, dar cum nu încap într-o singură linie, treptat s-au creat mai multe rînduri. Premiul III îi dă un ghiont premiului II și trece în fața lui, acoperindu-l pe jumătate. Vrea să fie în primul rînd. N-a văzut aproape nimeni mica rocadă. La pupitru se citesc numele următorilor premianți, li se înmînează diplomele și își iau de la masa alăturată pachetele cu premii și plicurile cu bani. Băiatul cu premiul II nu ripostează, surîde amuzat. Nu protestează, o lasă să treacă cu totul în fața lui. La cîțiva pași distanță, fetița cu mențiune salută iar sala cu mîna, electrizînd-o, zîmbește și e fericită. A luat mențiune, nu contează că este ultima, a urcat prima, este pe podium la etapa națională.

Pe scenă urcă rînd pe rînd alți și alți elevi. Unii zîmbesc luminos, alții zîmbesc încurcați, unii nu schițează nici un zîmbet, au chipuri impasibile sau chiar înghețate unii, alții sînt timizi, privesc în jos. Printre ei, cîte unul sau una pare că i s-au înecat corăbiile. Că a pierdut, nu că a cîștigat. Că a primit nu un premiu, ci o condamnare la tristețe.

Festivitatea s-a încheiat cu aplauze, multe premii, multă bucurie. Echipajele județelor se adună în jurul profesorilor însoțitori cu care au venit din toată țara și a profesorilor din Comisia Națională. Este sfîrșitul celor cîteva zile de concurs și de emoții. S-au legat prietenii noi, se fac fotografii, se rostesc vorbe de rămas-bun și se fac promisiuni de revedere, poate la alte ediții ale olimpiadelor. Vezi bucuria și pe chipurile celor care nu au obținut nici un premiu, nici o mențiune. Fac parte dintr-un grup deosebit, oricum, au participat la etapa națională a olimpiadei. Probabil, mulți dintre ei își doresc mai mult și vor încerca să obțină mai mult. Dar nu sînt copleșiți de frustrarea că nu au obținut acum vreun premiu. La fel simt cei care au obținut premiul III sau II. Iar cei cu premiul I se gîndesc, poate, deja, la posibilitatea de a-l obține și la o următoare ediție.

Afară, într-un gang de lîngă clădirea unde a avut loc festivitatea, o fată de liceu trăiește, însă, o altă stare. „Eu nu am luat nimic! Nimiiiiic!“ Cuvintele ei sînt strigăte și răzbat dincolo de gang. Sînt rostite repetat, sînt urlete, de fapt, într-o criză a disperării și a lacrimilor. Se aud cînd prelung, cînd sacadat, printre sughițuri. Alături, o femeie și un bărbat. Probabil, părinții săi. Încearcă să o potolească, îi vorbesc blînd. Dar fata le răspunde agresiv, copleșită de sentimentele negative pe care le trăiește. În cele din urmă pleacă toți trei, cu fata zguduindu-se în continuare de plîns.

Vezi bucuria și pe chipurile celor care nu au obținut nici un premiu, nici o mențiune.

Olimpiadele, aceste competiții ale emoțiilor... Concursuri școlare care presupun o serie de etape, de la cea pe școală, apoi pe municipiu și apoi pe județ, culminînd cu etapa națională, la care se califică doar cei mai buni, cîțiva, o mînă. Concursuri care, iată, scot la iveală uneori trauma, greșita înțelegere a succesului, a drumului parcurs pentru a-l obține, a locului și rolului pe care îl ai într-o rețea de participanți. Dacă pentru unii a ajunge la o etapă națională reprezintă o experiență în sine, o bucurie, un succes, pentru alții reprezintă un eșec dacă nu cîștigă măcar un premiu sau chiar premiul I. Și, în aceste cazuri, părerea mea este că avem de-a face cu o problemă de abordare, fie din familie, fie din mediul școlar al elevului, care pentru a mai fi rezolvată necesită o abordare psihoterapeutică.

Presiunea pusă pe un copil poate de familie. Construcția unei personalități care să nu aibă mecanismele de reziliență în fața frustrării. Înțelegerea competiției de pe o poziție de individualism și de egoism. Neputința de a te bucura de ceea ce ai realizat, nu de a te lăsa copleșit de negativism în fața unui (aparent) eșec. Ce grave greșeli, ce impardonabile gafe de educație!

Competițiile școlare nu ar trebui să provoace astfel de traume. A vrea să fii mai bun nu ar trebui să fie egal cu a-i urî pe toți cei ce (contextual) se dovedesc a fi mai buni. Dorința de a cîștiga nu ar trebui să te dărîme atunci cînd pierzi. Școala, dar și familia, ar trebui să te învețe asta. Cu ce încrîncenare te pregătești pentru a ajunge acolo, în ultima etapă, dacă odată ajuns, te spulberă de pe picioare faptul că nu o cîștigi?

Copila de clasa a V-a, care a cîștigat ultima mențiune, ar fi zîmbit, sînt convins, și dacă nu ar fi cîștigat nimic. Era cîștigătoare prin simpla participare. Și nu mă îndoiesc că în anii următori va ajunge să cîștige tot mai mult. Pentru că oamenii care știu să trăiască în orizontul bucuriei, al zîmbetului și al optimismului sînt mereu cîștigători. Olimpiadele școlare ar trebui să cultive acest spirit, al bucuriei de a participa, de a te situa în propria poveste. Nu de a te otrăvi cu succesul celorlalți.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Vasyl CHEREPANYN

A lua în serios trauma colonialistă a Europei de Est

White Cube

© wikimedia commons

După căderea Zidului Berlinului și dezmembrarea URSS, lumea era, în general, de părere că Europa de Est trebuie să ajungă pur și simplu din urmă Occidentul. Eliberate de sub puterea sovietică, aceste state urmau să treacă printr-o transformare firească și spontană, asimilîndu-se ordinii economice, politice și sociale a Vestului. Dar invazia rusească din Ucraina a arătat că Vestul e cel care trebuie să prindă din urmă prefacerile politice din Est.

Estul Europei e diferit de ceea ce se aștepta Vestul: moștenirea colonială și cea sovietică complică diviziunea binară simplistă dintre Nordul global și Sudul global. Acesta e motivul pentru care universitarii post-coloniali occidentali au neglijat în mod tradițional Estul Europei. Dar războiul purtat de Rusia împotriva Ucrainei a scos în evidență moștenirea unei subjugări brutale, impunînd o reîncadrare a dezbaterilor despre colonialism. O dezbatere corectă începe atunci cînd colonizații încep să vorbească despre colonizatori, nu doar despre sine.

„Decolonialismul“ (sau „studiile decolonialiste“), un cadru intelectual pentru criticarea unor perspective încă răspîndite în instituții, în discursul public și în comportamentul individual, a devenit o modă în cultura și în politica occidentală de azi. Acest „proiect de rezistență“ e aplicat mai ales „pe plan intern“, fiind puternic ancorat în istoria imperiilor maritime și axat cu precădere pe rasă.

Decolonialismul fetișizează Sudul global (o postură golită de orice angajament politic semnificativ) și omite să recunoască trauma colonială din imediata vecinătate. Instituțiile politice și culturale occidentale au desconsiderat vreme îndelungată perspectivele Europei de Est, în favoarea viziunii Moscovei, cealaltă metropolă imperială și principalul punct de referință al Occidentului.

Or, această atitudine ignoră moștenirea imperialismului german din Europa de Est. În anii 1930 și 1940, Ucraina a devenit ținta deopotrivă a Uniunii Sovietice, care a implementat în țară o politică de colonialism industrial, și a naziștilor, care sperau să exploateze agricultura ucraineană în folosul propriului proiect imperial.

După cel de-al Doilea Război Mondial, atitudinile coloniale occidentale au reapărut în contextul „politici răsăritene“ *(Ostpolitik)* a cancelarului vest-german Willy Brandt. Relația dintre oficialitățile de la Bonn și Moscova se baza pe ipoteza potrivit căreia nu era nevoie ca Europa de Est, inclusiv Ucraina, să fie luată în seamă: aparatul de stat sovietic vorbea în numele ei. Colonizaților le lipsea, prin definiție, subiectivitatea.

Această conjunctură a contribuit la formarea contextului politic actual din Europa de Est, unde conflictul armat și populismul autoritarist, frontierele rigide și o societate civilă fracturată subliniază necesitatea decolonizării politicii memoriei a Europei – și a istoriei sale recente. La urma urmei, Germania, locomotiva Uniunii Europene, și-a căpătat forma actuală abia în 1990. De-a lungul secolului al XX-lea, frontierele Ucrainei au fost mai durabile și mai stabile decît cele ale Germaniei.

Cea mai recentă lovitură dată politicii europene a memoriei a fost discursul despre „denazificare“ folosit de Kremlin pentru a justifica războiul genocid împotriva Ucrainei. E un argument absurd: cum ar putea Europa, și mai ales lumea germanofonă, să accepte un fascist al combustibililor fosili care își justifică atrocitățile făcînd referire la Holocaust? Din nefericire, mulți occidentali o fac. Iar Kremlinul reciclează pur și simplu argumentul naziștilor: voi nu ar trebui să existați, dar, de vreme ce totuși existați, trebuie să fiți eliminați.

Apatia politică a Europei e adînc înrădăcinată într-o mentalitate colonialistă, care se reflectă în externalizarea problemelor practicată de UE. Această strategie a împingerii conflictelor în afara granițelor blocului comunitar, pentru a proteja interiorul Uniunii, a făcut ca Europa să înfrunte războaie și regimuri autoritare de la Sudul și de la Estul ei, ceea ce a generat inevitabil un aflux de imigranți care fug din calea violenței.

Reacția tipică a UE în fața polarizării ideologice e retragerea într-o falsă neutralitate, care poate proteja pasămite împotriva „extremelor“ care există în alte părți. Această neutralitate normativă definește și abordarea anumitor instituții culturale și medii occidentale față de vocile ucrainene care se ridică împotriva agresiunii imperialiste a Rusiei.

Opunîndu-se parcă adevărului „afectiv“, ele limitează exprimarea emoțiilor puternice, ca și cum acest conflict poate fi judecat numai de pe o poziție imaginară obiectivă și rațională. Din respect pentru o abordare *Realpolitik* a războiului Rusiei, multe instituții culturale occidentale, care înainte se lăudau cu angajamentul lor politic și cu un decolonialism radical, s-au repliat într-un „cub alb“ care se vrea independent de context, asemenea unui spațiu expozițional convențional în care arta redă realitatea pe fundalul unor pereți imaculați, cu o iluminare ideală [referire la spațiul expozițional *White Cube,* care pune accentul pe un ambient alb, minimalist, „decontextualizat“ – *n. trad.*].

Acest fel de a reacționa e determinat în mare măsură de un *modus operandi* al domeniului cultural european. Pe de o parte, există instituții mari care respectă întocmai liniile trasate de guvern și care se tem de activități independente. Pe de altă parte, există colective și grupuri curatoriale care își declară angajamentul față de democrația participativă, dar nu ajung la nici un rezultat, deoarece discută fiecare detaliu la nesfîrșit și nu sînt de acord în nici o privință. Indiferent dacă o instituție e verticală și centralizată în cel mai înalt grad sau orizontală și participativă, angajamentul politic pare un deziderat imposibil.

În vreme ce multe instituții culturale occidentale își ascund capul în nisip de bunăvoie, altele, cum se întîmplă în Ungaria și în Polonia, au fost deturnate de directori de extremă dreapta numiți de Guvern. În ambele situații, instituțiile creative ale Europei par incapabile să făurească o cale nouă, mai implicată politic. Și, la fel ca în cazul UE, a rămîne pur și simplu înăuntrul frontierelor instituționale și a încerca doar conservarea a ceea ce se află în interior va eroda în cele din urmă libertatea acestor instituții. Un decolonialism viabil presupune un angajament radical – care implică asumarea de riscuri și lupta pentru o cauză. Cînd e vorba de a construi un asemenea domeniu anti-imperialist, Vestul european are multe de învățat de la Est.

Altminteri, la următoarea revenire a *Realpolitik*, Europa de Vest nu ar trebui să se mire dacă va ajunge în situația de a căuta frenetic o altă *Zeitenwende*, sau punct de cotitură istoric [discursul ținut de cancelarul german Olaf Scholz pe 27 februarie 2022, ca reacție la invadarea Ucrainei – *n. trad.*], și de a spune, ca de obicei:

Eu nu știu ce poate să fie
Că-mi sună mereu în urechi
Cu veșnica-i melancolie
Un basm din zilele vechi.

[prima strofă din poezia *Loreley* de Heinrich Heine (trad. Șt. O. Iosif) – *n. trad.*]

Vasyl Cherepanyn *este directorul „Visual Culture Research Center“ din Kiev și organizatorul Kyiv Biennial (kyivbiennial.org), un forum internațional pentru artă, știință și politică.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

„O femeie trebuie să fie arbitru la fotbal feminin. Eu cred că egalitatea asta de gen poate să batjocorească sexul frumos. Cum să pui o femeie să arbitreze printre 22 de bărbați?“, zise patronul echipei care ar putea deveni în cîteva zile campioana României. A cărei Românii?

Gigi Becali e marele preot al bisericii unite a fotbalului, cea care emană în rafală cruci și înjurături groase, fapte de caritate și blaturi de calitate. Cea care se dă cu popii și, cînd e nevoie, și cu atotstivuitorul (după vorba lui Borcea, finul lui Becali) păcatelor, locatarul subsolurilor lumii. Fotbalul e dus cu finanțele în secolul viitor și cu mentalitățile în cel de dinaintea celui de dinainte. Unii ar crede că păstorul echipei numite FCSB este unic, sau aproape. Nici pe departe. Sînt mulți ca el, doar nu au tupeul de a se exprima atît de liber. Pentru destui, în acest sport, egalitatea sexelor e o erezie, o apocalipsă, o dovadă a unui picior al lui Scaraoțchi pus pe grumazul omenirii. În explicația sus-numitului (nu Scaraoțchi, un pic mai sus) apare în subtext ideea că femeia arbitru, prin formele ei afișate în mișcare pe un teren cu 22 de bărbați (de fapt, posibil 32 cu rezerve cu tot, ceea ce îi agravează cazul), e o împingere către rău, o tentație, o provocare căreia masculii hormonici riscă să nu-i poată face față. Și să-și facă păcat. Cu gîndul sau cu fapta. După care, sigur, vor fi ei iertați sub un patrafir, dar de ce să treacă prin aceste chinuri? De aceea femeile nu trebuie să se amestece cu ei. Bărbații, în schimb, au voie să se amstece cu ele, oho! Aferim! De curînd am văzut *Timbuktu*, multipremiatul film despre ocupația ISIS din orașul care dă titlul peliculei. Nu știu de ce tocmai m-am dus cu gîndul la el. Doar că acolo pînă și fotbalul era interzis, de unde o scenă fabuloasă în care mai mulți tineri purced la un meci mimat, fără minge. În rest, tot aia. Femeile sînt acolo unde trebuie să fie. Probabil din lipsă de imaginație sau din frica de a nu provoca alte panseuri zguduitoare, respectivul proprietar de club nu a fost chestionat despre posibilitatea ca un bărbat să tenteze alți bărbați sau o femeie alte femei atunci cînd arbitrează. Ei, asta dilemă! Ce facem, cum procedăm? Gata, am găsit! Automatizăm integral arbitrajul. Ochii electronici vor hotărî totul. Următorul nivel: NSVR. *Non Sexual Video Referee.* Ca să vezi cum concepțiile medievale pot determina progresul, na, mai ziceți ceva! Perfect coerent în această țară în care IT-iști de top conviețuiesc cu oameni de imediat după Potop.

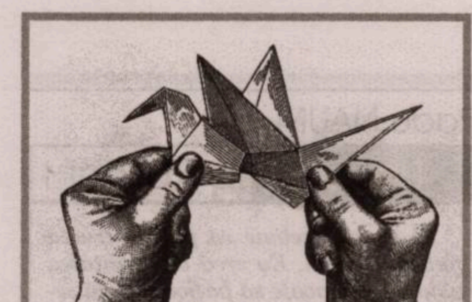

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Profesori de neuitat din liceu

■ Era cocoșat și mergea greu, șontîc-șontîc, luîndu-și parcă avînt din mișcarea ca de vîslă a catalogului, pe care-l ținea într-o mînă. Cred că am mai scris despre el. N-am să-i spun numele, dar noi oricum îi ziceam Lagardère. La prima oră pe care am avut-o cu el, l-am privit ca pe o mare curiozitate. Ne preda fizica și am constatat că reușea să ne explice orice lecție, fie ea și foarte grea, cu o claritate ieșită din comun. Nu era nici prea blînd, nici prea sever, aparent detașat și obiectiv, așa cum îi șade bine unui fizician. Cu timpul, am ajuns să-l respectăm tot mai mult. Glumele pe care le făceam pe seama lui la început au încetat, chiar dacă între noi am continuat să-i zicem Lagardère. Astăzi nu găsesc răspuns la întrebarea dacă, dintre mulții profesori pe care i-am tot avut, o fi fost vreunul mai bun decît el.

■ Avea un nume exotic, foarte ciudat, și un iubit care venea s-o ia cu motocicleta de la ore. Purta ochelari și ne-a fost tuturor antipatică de la prima vedere. Nu severă, ci de-a dreptul sadică, ne preda limba rusă. Umplea catalogul cu note de 3. Odată mi-aduc aminte că am primit chiar și un 1. Devenea extrem de dură cu elevii aflați înainte de examenul pentru așa-numita *treaptă a doua* sau înainte de bacalaureat și de admiterea la facultate. Atunci, amenințările ei aveau un efect maxim pentru că, dacă te lăsa corijent, pierdeai un asemenea examen, de care-ți depindea viitorul. În clasa a XII-a, după un val de note mici, cu care ne-a cadorisit pe foarte mulți din clasă, a început să ne îndemne să contribuim mai mult la echiparea *cabinetului* de limba rusă. Ne spunea că un covor costă cîteva sute de lei, o vază de flori cel puțin o sută și așa mai departe. Era un șantaj în toată regula. Înțelegeam cu toții că, dacă donam niște bani pentru acel *cabinet*, scăpam de corijență și ne puteam vedea mai departe, liniștiți, de parcursul liceal și universitar. Circula și zvonul că motivul sinuciderii unui elev fusese tocmai faptul că profesoara îl lăsase corijent peste vară, făcîndu-l să piardă examenul de intrare în clasa a XI-a. În disperare de cauză, noi am pîrît-o dirigintei care, scandalizată, a reușit să-i impună respectivei profesoare să ne treacă pe toți clasa. În ciuda acestei experiențe și chiar în ciuda istoriei, dacă pot spune așa, continui să cred că rusa, pe care n-am reușit s-o învăț, e o limbă frumoasă.

■ Am avut la un moment dat un diriginte care era profesor de sport. Fusese boxer. Semăna teribil cu Joe Dassin. Un om cumsecade, dar care uneori avea niște fixuri. De exemplu, ne cerea băieților să fim mereu tunși cît se poate de scurt, deși el avea un păr mare și ondulat, asemănător cu al celebrului cîntăreț. Oricît de des și de scurt ne-am fi tuns, el tot nu era mulțumit. Într-o zi, ajungînd la limita răbdării cu cerința asta, am hotărît, aproape toți băieții din clasă (că unanimitate perfectă nu exista nici măcar pe atunci), să ne tundem la chelie, cum se zicea, să ne radem scăfîrliile, adică. Și ne-am dus cu toții la aceeași frizerie, aproape ținîndu-ne de mînă, ca nu cumva să se răzgîndească cineva și să strice în vreun fel solidaritatea. Am cerut frizerilor să ne radă în cap. A fost un mare haz și o mare jale în același timp. În ziua următoare am apărut cu toții în clasă ca niște becuri. S-a produs senzație în tot liceul. Profesorii ne întrebau ce s-a întîmplat, dar noi tăceam. Mai mult fetele au fost cele care le dădeau explicații. Într-un tîrziu, a apărut și dirigintele. Aflase el ceva. Cînd ne-a văzut, a încremenit. Apoi ne-a întrebat cu voce scăzută: „Ce-ați făcut, măi?“. Nu știm ce reacții or fi fost în cancelarie, dar am avut senzația că sacrificiul nostru n-a fost inutil. Ba chiar efectul părea mai mare decît ar fi meritat nefericitul diriginte.

■ Profesorul de matematică avea o figură de părea că plînge tot timpul. Și vocea îi era smiorcăită. Majoritatea dintre noi nu înțelegeau niciodată absolut nimic de la orele lui. Toți cei care vizam facultăți tehnice luam oricum meditații în particular. Curios era că nimic din ceea ce făceam la acele meditații nu părea să aibă vreo legătură cu orele din clasă. La școală, profesorul ne preda teorii de neînțeles. La meditații învățam să rezolvăm probleme, așa cum se cerea la admiterea în facultate. Erau parcă materii diferite. Știam că dacă nu voiam să urmăm chiar Matematica, doar meditațiile ne erau de ajuns. Cu timpul, nu ne-am mai bătut deloc capul cu teoriile înșirate pe tablă. Ba chiar multele ore de matematică deveniseră predilecte pentru chiul. În timpul lor ieșeam în curte să jucăm fotbal sau baschet. Profesorul rămînea adesea doar cu fete în clasă (erau mai conștiincioase) și cu vreo doi băieți cărora nu le plăcea nici fotbalul, nici baschetul.

Atunci ieșea la geam să ne cheme din curte făcînd cu mîna gesturi ample, categorice, în contrast cu figura-i plîngăcioasă. Își micșora ochii și ne era clar că de acolo, de la etaj, nu ne distingea prea bine. Doar bănuia că eram cei care ar fi trebuit să fie prezenți la ora lui. Noi eram însă neîndurători. Ne prefăceam că nu-l vedem și nu-l auzim, concentrați în continuare asupra jocului nostru. Îl percepeam ca pe un biet neputincios și ne îngropam undeva adînc sub bravura noastră adolescentină sentimentele de milă și de jenă pe care, cu siguranță, le aveam cu toții.

■ ■ ■

ready made

„Poetul D. Ciurezu, a rămas credincios unei poezii în care se răsfață talazul de aur al holdelor noastre; linia simplă a brazdei pe tarlale; aerul mușchilor crescuți printre șindrilele caselor de țară; vânjoșenia românului din ele și tot cerul năvălit pe uliți.“

Înnoirea, Anul II, Nr. 4,
15 Noemvrie 1938

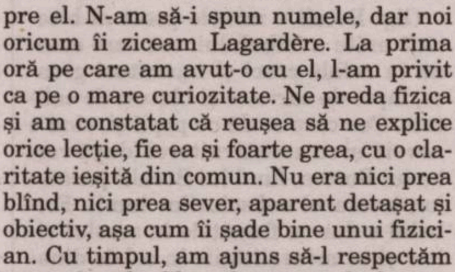

Iaromira POPOVICI

bazar

Familie și mese

Am crescut, prin anii 1970, cu o definiție mai curînd Disney a familiei: ea trebuia să fie alcătuită, în imaginația mea idilică și limitată de atunci, din mama, tata și copilul – sau cei doi copii, dacă se poate fată și băiat. Cu varianta extinsă: aceeași formulă plus bunicii.

Aceștia toți nu numai că trebuiau să existe, dar și să fie dacă nu frumoși, măcar buni, să se-nțeleagă între ei și să facă, pe cît posibil, mai totul împreună. Schema din filme, preluată de mintea mea, era cam următoarea: odată ce soarele începea să se-nalțe pe cer, membrii familiei, cu mic, cu mare, după un mic dejun copios, se apucă de treabă, oricare ar fi ea. Împreună, împărțindu-și sarcinile pe cît de egal e omenește posibil. Se ocupă de treburile casei, cam precum Albă-ca-Zăpada cu ajutoarele ei patrupede din filmul lui Disney, dar mai și citesc. Se adună, la un moment dat, la gura sobei – vorba vine, desigur –, în funcție de anotimp. Nimeni nu e lăsat în urmă. Dacă cineva se îmbolnăvește sau are o problemă, toți ceilalți lasă orice treabă deoparte și-l ajută.

O utopie, bineînțeles. Dar încă mai cred că poate exista, măcar ca deziderat. Realitatea pe care am trăit-o nu a fost nici ea rea, chiar deloc, dar evident că nu a fost conform schemei. Chiar dacă fac parte dintr-o familie, oamenii sînt diferiți și liberi să-și exprime diferențele. Pe atunci, însă, încă mai funcționau principiile, să le zicem, colectiviste: încă se mai putea ca membrii unei familii să se adune, împreună, la o masă. Chiar zi de zi.

Asta, de obicei, nu se întîmpla chiar de dimineață. Atunci mă aflam, de cele mai multe ori, în apartamentul părinților mei din Șoseaua Giurgiului. Acolo exista o mică masă de bucătărie, albă, extensibilă. Încăpeau, cu chiu, cu vai, trei oameni acolo. Și s-a și întîmplat asta, de cîteva ori.

Dar acele cîteva dăți mi le amintesc ca pe niște evenimente. În general, mîncam eu acolo, eventual cu cîte unul din părinți. De cele mai multe ori, însă, singură. Era mai curînd un ritual al grijii decît al împărtășirii. Părinții mei erau prezenți, dar undeva pe fundal. Deși nu aveam ceea ce s-ar putea numi „o gospodărie tradițională“ (oricum, accepția acestor termeni nu mai e chiar prietenoasă), mama se preocupa, în felul ei, de bunăstarea noastră gastronomică.

„Felul ei“ a fost, mereu, unul avangardist. Mereu a fost cu un pas, poate chiar doi, înaintea epocii în care trăim. Cînd toată lumea prăjea șnițele și chiftele (asta în anii 1970, cînd încă se găsea carne), mama făcea fripturi. Cînd toate mamele copiilor din clasă, și bunica mea, însoțeau șnițelele și chiftelele cu piure, mama îi adăuga fripturii o salată. Conceptul de hrană sănătoasă și preparată fără eforturi exagerate aproape că nu exista pe atunci. Sau exista în forma produselor de la Gospodina, raiul semipreparatelor epocii. Dar care, de fapt, nu erau o opțiune decît dacă n-aveai încotro.

Spun „fără eforturi exagerate“, pentru că mama nu toca și nici nu bătea carnea. Din bucătăria noastră albă nu răzbătea decît arar (uneori, și friptura trebuia bătută) sunetul sec al bătătorului și nu aveam, precum bunicii mei, o mașină de tocat carnea (de fapt, nu prea posedam nici un fel de mașinării, nici chiar rîșniță, din cîte îmi amintesc). Dar, deși atunci nu înțelegeam și ridicam în slăvi abilitățile de gospodine ale mamelor colegelor mele, mama făcea altfel de eforturi pentru friptura și salata ei.

În primul rînd, stabilise o relație cu măcelarul din zonă, situat undeva în drumul nostru spre capătul troleibuzelor de la Șura Mare. Deși ne aflam în aparent mai fîșneții ani 1970, tot nu puteai duce o viață apropiată măcar de cea pe care astăzi am numi-o normală decît cu eforturi. Funcționa, de atunci, sistemul șpăgii. Și nu era vorba numai de una materială, cum am mai povestit: era o combinație între banii pe care-i lăsai în plus, dacă voiai ceva mai bun, și relațiile pe care trebuia să le stabilești cu „prestatorii de servicii“. Aveai, n-aveai chef, te trezeai prieten cu măcelarul, cu vînzătoarea de la cosmetice și haine, cu cea de la alimentara locală. Pseudo-afecțiunea și interesul se amestecau periculos, într-un soi de mică, vorba vine, corupție morală de supraviețuire.

Va urma.

■ ■ ■

Turismul rău

gunoaie
gi în Rai

Texte și opinii de:

- Constantin STOENESCU (profesor univ. dr., Facultatea de Filosofie, Universitatea din București)
„Spovedania unui *globe-trotter*“
- Ioana COSMAN (scriitoare)
„*«One dollar»* și o sticlă de apă“
- Alexandru N. STERMIN (biolog)
„Am pierdut enorm de mult din relația noastră cu natura“ – interviu
- Andrei BLUMER (președintele Asociației de Ecoturism din România)
„Turiști mai puțini, impact economic mai mare“ – interviu
- Olimpia NICOLAE (activistă în cadrul Greenpeace România)
„*Unbreak the city*“
- Valentin SĂLĂGEANU (activist în cadrul Greenpeace România)
„A distruge din prea multă dragoste“

argument

„Turiști funerari“

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Turismul rău
Daca NU arunci gunoaie pe jos, poate ajungi în Rai.

„Oare ar fi trebuit să rămînem acasă?“, așa se intitula o ediție din 2021 a faimoasei antologii *Granta,* citînd un vers din poemul lui Elizabeth Bishop „Questions of Travel“. Contextul pandemic făcea ca interogația să reverbereze diferit, iar editorul și autorul de cărți de călătorie William Atkins răspundea cu provocarea unui alt vers, dintr-un alt poet, Gary Snyder: „Cel mai radical lucru pe care-l poți face este să rămîi acasă“.

Dar cine este, de fapt, acel „noi“ subînțeles: care dintre *noi* să fi rămas acasă?

Cineva ar putea formula suspiciunea că toate călătoriile cu adevărat importante s-au făcut deja: lumea a fost descoperită, cartografiată, reprodusă 3D, vizitabilă virtual, oricum supraexpusă de turismul compulsiv. Niciodată omenirea n-a avut atîția amatori de note, impresii, evocări de călătorie, pînă și cele mai îndepărtate și ascunse locuri ale planetei fiind acum de oricine postate și arhivate cu *hashtag*-uri în *social media*, această a doua natură a omului „supt vremi“, smintit de *storytelling*-ul de sine.

Țesătura rutelor cu avionul îmbracă globul ca un ghem, sateliții mapează în detaliu necunoscutul, iar oglinzile ecranelor telefoanelor mobile reproduc lumea la infinit. Să călătorești acum este mai ieftin, mai ușor și mai sigur ca niciodată, iar agențiile de turism îți oferă lumea la pachete promoționale, după nevoi, necesități, posibilități.

Activiștii de mediu însă ar spune că orice zbor cu avionul e un act de violență în acest moment în care moștenirea naturală a planetei este, într-o măsură greu de acceptat, compromisă, de vreme ce anumite părți ale sale au devenit ruine fumegînde. Acum sîntem cu toții niște „turiști funerari“, după cum foarte dramatic afirma cineva.

Dar ne putem întreba și ce înseamnă „acasă“: cine, unde și pentru cît timp să fi rămas acasă? Plecarea de acasă poate fi turism, temporară și de plăcere, dar poate fi și migrație, uneori definitivă și întotdeauna forțată (altă poveste). Dar dacă e turism, poate fi un turism *rău?* Ce fel de turism este acela care face risipă de energie și resurse, care lasă în urmă munți de gunoaie, nori de noxe, dîre de CO_2, care blochează orașele, asaltează insulele, otrăvește apele?

Jan Morris, marea autoare de literatură de călătorie recent plecată dintre noi, considera că o călătorie presupune încercarea de împăcare cu natura, dar și cu oamenii, fiind strîns legată de etosul ospitalității și de sensul unității. Însă cum să mai judeci ospitalitatea și unitatea odată ce devii conștient de faptul că turismul face rău naturii și oamenilor? Oare ar trebui să rămînem acasă? Oare să rămînem acasă este cel mai cuminte lucru pe care l-am putea face spre binele planetei, adică al nostru? (**Marius Chivu**)

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Turismul rău
Dacă NU arunci gunoaie pe jos, poate ajungi în Rai.

Constantin STOENESCU

Spovedania unui globe-trotter

Nu am făcut ocolul globului pămîntesc pe jos, dintr-o singură încercare, dar, într-un sens mai permisiv al termenului *globe-trotter*, dacă pun cap la cap lungimile însumate ale călătoriilor mele, atunci pot susține că l-am înconjurat de nenumărate ori și am văzut aproape întreaga lume. Însă mult mai important decît această performanță în sine este faptul că, mai cu seamă după anul 1990, cînd granițele s-au deschis și am putut să călătoresc nestingherit, am fost martorul transformării planetei prin ascensiunea globală a turismului de masă și dezvoltarea unei economii a turismului menită să asigure o ofertă acoperitoare pentru cererea în creștere exponențială. Într-adevăr, oarecum paradoxal, numai făcînd turism am putut să conștientizez consecințele negative pe care acesta le are asupra mediului. Dacă iau în considerare intervalul ultimilor treizeci de ani, cel al accelerării masificării turismului, atunci pot spune că am trăit pe viu procesul schimbării statutului turistic al ființei umane din ființă contemplativă, dornică de cunoaștere și înzestrată cu spirit ludic, în cel mai rapace prădător care a existat vreodată pe planetă.

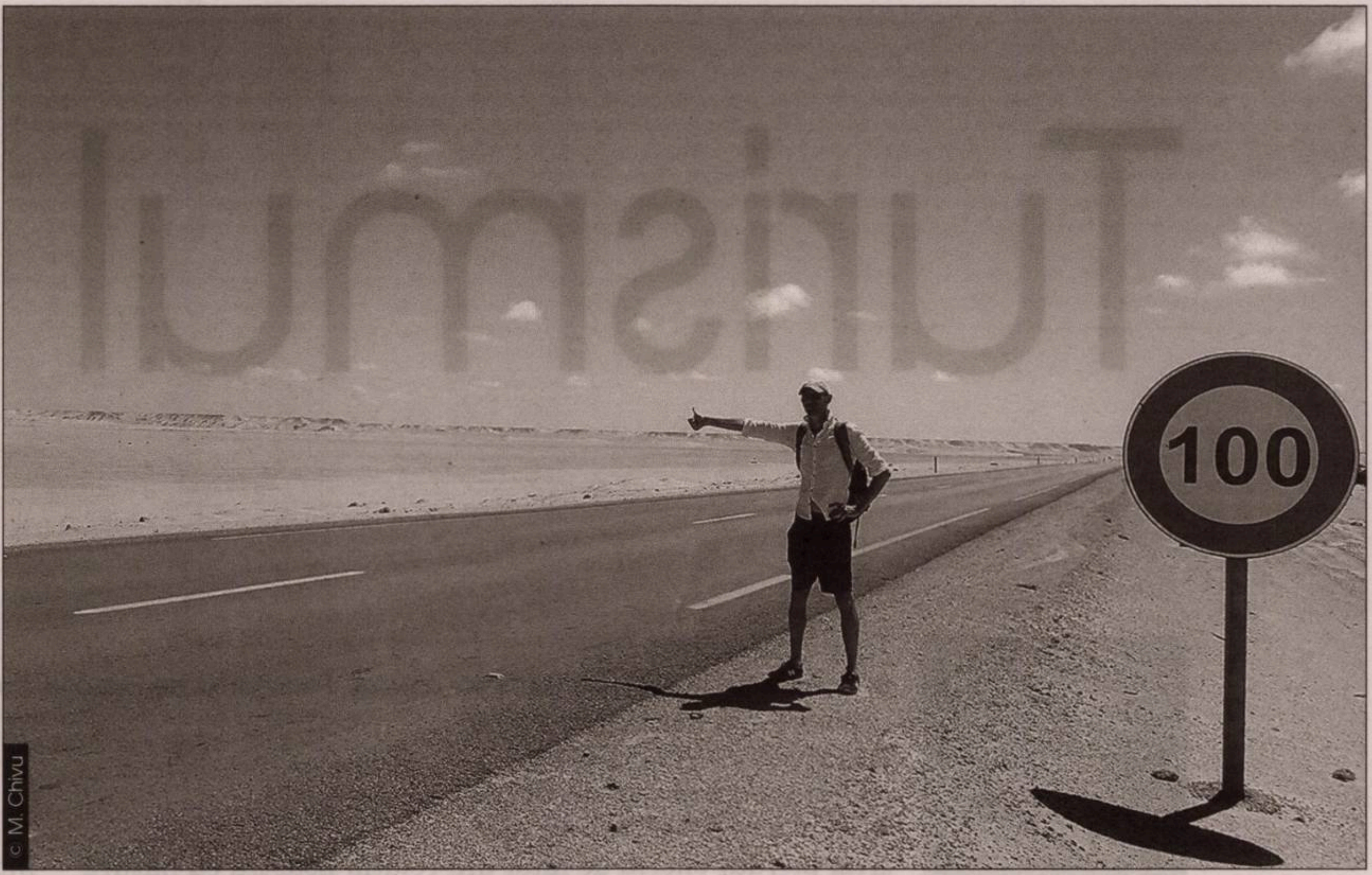

© M. Chivu

Într-un timp scurt, odată cu apariția societății de consum după al Doilea Război Mondial, turismul s-a transformat dintr-o activitatea elitistă, centrată pe descoperire și cunoaștere, dominată de scopuri formative și culturale, într-o veritabilă industrie în care profitul este asigurat de împlinirea scopurilor relaxării prin distracție și amuzament. Dacă în anul 1950 erau înregistrați numai 25 de milioane de turiști în toată lumea, în anul 1970 se ajunsese la circa 166 de milioane, pentru ca apoi să se producă *boom*-ul, cu 435 de milioane în 1990 și peste un miliard și jumătate în anul 2019, înainte de pandemie.

Turismul accelerează ritmul epuizării și al deteriorării resurselor.

Să ne gîndim doar la resursele pe care le consumă turiștii, la poluarea pe care o produc și la deșeurile pe care le lasă în urmă în locurile vizitate. Întrebarea legitimă este dacă ecosistemul planetar poate suporta toată această agresiune permanentă a turismului de masă și dacă nu cumva, pe termen mediu și lung, pierderile sînt mai mari dacă le privim comparativ cu satisfacțiile personale ale turistului și cîștigurile unei industrii care, în unele țări, salvează bugetele naționale. Turismul are nevoie de un mediu de calitate, dar el distruge chiar acest mediu și devine o amenințare pentru echilibrul, diversitatea și frumusețea peisagistică a ecosistemului global. Așadar, avem un paradox al dezvoltării turismului în sensul că prin propria sa creștere își erodează decisiv posibilitățile de dezvoltare în viitor.

Încerc să punctez sistematic cîteva dintre agresiunile turistice asupra naturii.

De vreo jumătate de secol se vorbește despre atingerea limitelor creșterii economice ca urmare a epuizării previzibile a resurselor naturale. Este neîndoielnic faptul că turismul accelerează ritmul epuizării și al deteriorării resurselor și o face cu atît mai mult în zone care sînt deja în pericol de degradare. Să ne gîndim numai la resursele de apă necesare funcționării în condiții de confort a serviciilor turistice și la situația din ce în ce mai des întîlnită în unele zone costiere sau insulare în care utilizarea apei se face în detrimentul populației locale. De exemplu, un turist dintr-o stațiune mediteraneeană consumă în diverse moduri, de la apa curentă de la chiuvetă la apa menajeră, aproape 400 de litri pe zi, ceea ce reprezintă mai mult decît dublu față de consumul care revine unui localnic. Utilizarea apei pentru nevoile turiștilor presupune o infrastructură complexă de transport, căreia i se adaugă în aval stații de epurare, dacă sînt, căci de multe ori deversarea apei folosite se face cu generozitate în mări și oceane, cu efecte devastatoare și asupra ariilor naturale protejate.

Turismul, prin caracteristicile sale de activitate care suprasolicită ecosistemul și comunitatea ca sistem socio-economic, perturbă fluxuri funcționale și diminuează capacitatea naturală de regenerare a resurselor. Sînt binecunoscute acele cazuri în care pescuitul sau vînătoarea excesivă, făcute în scopuri de *loisir* și aventură, înțelese ca upgradări extra ale turismului comun, au dus la prăbușirea ecosistemelor în privința capacității lor de reproducere și la diminuarea populațională chiar pînă la limita amenințătoare a dispariției unor specii, așa cum ar fi cazul rinocerului negru în Africa tropicală sau al pelicanului creț din Delta Dunării.

O mare presiune

Turismul creează o mare presiune și asupra resurselor locale ale comunităților, de la resurse energetice la cele de hrană, indiferent de mărimea localităților turistice, că-i Barcelona sau Vama Veche, însă aceasta este cu atît mai puternică cu cît comunitățile sînt mai mici, izolate și depind aproape exclusiv chiar de industria turismului.

Aceste efecte sînt ușor de observat în cazul turismului sezonier, în special cel estival, cînd satisfacerea nevoilor turiștilor duce nu doar la un consum supradimensionat de resurse, ci și la producerea de deșeuri în cantități care depășesc capacitățile de stocare și de neutralizare, astfel încît mediul nu mai are timp să se regenereze în mod natural, ci devine din ce în ce mai deteriorat, ajunge la o stare departe de echilibru, iar de multe ori se atinge punctul de ireversibilitate, acolo de unde nu mai este cu putință reîntoarcerea la starea inițială: un peisaj este iremediabil deteriorat, ori o specie este pusă în pericol și devine amenințată cu dispariția.

Este cunoscut faptul că în urmă cu cîțiva ani Insula Boracay, o insulă paradiziacă din arhipelagul Filipine, a fost închisă complet turismului pentru a se face lucrări de igienizare întrucît aceasta devenise, potrivit spuselor unui oficial, o veritabilă hazna. În alte cazuri, localnicii sînt aceia care conștientizează că, în pofida unor avantaje de moment, turismul de masă subminează chiar potențialul turistic al zonei, așa cum s-a întîmplat anul trecut pe insula Komodo din arhipelagul indonezian, areal al celebrelor reptile dragon, cînd populația indigenă a blocat accesul turiștilor care, prin număr și curiozitate agresivă, puneau în pericol speciile pentru care insula este vizitată.

Turismul duce în mod firesc și la dezvoltarea unei infrastructuri specifice, de la drumuri la hoteluri, ceea ce presupune scoaterea din uzul agricol a unor terenuri fertile, defrișarea unor păduri, deteriorarea solului și apariția altor surse de poluare care devin permanente.

Vorbind chiar despre cazul României, este evident că dezvoltarea infrastructurii este necesară, iar în acest sens drumuri montane precum Transfăgărășanul sau Transalpina au rațiunea lor de a fi, însă și aici este nevoie de măsură și echilibru. În acest sens, mă întreb, nu doar retoric, dacă chiar aveam nevoie de un drum asfaltat care să urce pînă la Cabana Piatra Arsă, aproape de formațiunea geologică a „Babelor“ din Munții Bucegi.

Toate aceste efecte antropice asupra naturii duc la schimbări ale peisajului natural, la deteriorarea lui, la pierderea de către acesta a frumuseții și a autenticității, precum și la punerea în pericol a biodiversității.

Nu în ultimul rînd, turismul de masă este și un factor al schimbărilor climatice, cu o contribuție în creștere la perturbarea actualelor echilibre, și așa destul de precare, ale ecosistemului global. În cele din urmă, deși turismul de masă este rezultatul creșterii nivelului mediu al veniturilor cetățenilor, el duce însă la creșterea riscurilor cu impact major asupra calității vieții. Într-un scenariu distopic deloc imposibil ne putem gîndi la o planetă obosită, murdară, invadată de deșeuri, urîțită, sărăcită în diversitate și în care mediul favorabil vieții a devenit unul complet artificial, întreținut prin instalații industriale.

Dar nu este încă prea tîrziu și putem evita catastrofa prin conștientizarea în primă instanță a pericolelor pe care le-am enumerat și prin adoptarea unor strategii de dezvoltare sustenabilă. Tot călătorind prin lume trebuie să remarc cu optimism faptul că am întîlnit deja bune practici prin care natura este conservată, reconstruită ecologic și salvată. Firește, nu este suficientă conștientizarea la nivel personal, ci sînt necesare schimbări societale, adică reprioritizări în politicile publice, consolidări instituționale specifice și noi reglementări care să fie operaționalizate cu fermitate.

Dar toate aceasta înseamnă că turismul de masă nu mai poate continua ca pînă acum, ci trebuie reinventat cu inteligență și sensibilitate.

Constantin Stoenescu *este profesor univ. dr. la Facultatea de Filosofie a Universității din București. Cea mai recentă carte publicată:* Filosofie și ecologie. Concepte, explorări, aplicații, *Editura Universității din București, 2019.*

„Am pierdut enorm de mult din relația noastră cu natura”

interviu cu Alexandru N. STERMIN

***Alexandru N. Stermin** este biolog și explorator, predă la Facultatea de Biologie și Geologie a Universității „BabeșBolyai”, a participat la expediții în jungla Americii de Sud și în Siberia, a fost bursier la Universitatea din Greifswald și la Universitatea de Stat din Rio de Janeiro. La Editura Humanitas a publicat cărțile* Călătorie în jurul omului *și* Căzuți din junglă: poveștile unui explorator.

Ce predați la cursurile de etologie, bioetică și ecologie umană?

Îmi place să cred că, într-un oareare fel, cursurile pe care eu le predau duc toate spre un orizont – relația dintre om și natură. La etologie, substanța cursului este „comportamentul“. Explorăm comportamentul animal și de aici ajungem la comportamentul uman. Avem cîteva ore de cursuri și de seminare dedicate etologiei umane, unde ne străduim să înțelegem natura limitei dintre om și animal, una care, din perspectiva etologiei, pare cantitativă și nu calitativă, căci tot ceea ce puteam identifica și analiza la om găsim la multe alte animale. Diferențele sînt evidente, însă, după cum spuneam, de natură cantitativă. La ecologie umană ne aruncăm în oceanul vast al relației dintre om și natură, în complexitatea dinamicii ei. Se spune că ecologia umană este una dintre cele mai interdisciplinare științe actuale și așa se pare, căci studiem felul în care omul interacționează cu natura nu doar din punct de vedere material – folosind resursele naturii –, ci și din punct de vedere psihologic și cultural. Natura este implicată în identitatea pe care noi, oamenii, ne-o construim și în felul în care ne raportăm la lume și la existență. De la natură, de pildă, am învățat că ființele se nasc și mor, și astfel am început să integrăm moartea în povestea vieții noastre. La bioetică încercăm să înțelegem dinamica interacțiunii noastre cu natura dintr-o perspectivă a sensului și, de ce nu, a idealului. La etologie încercăm să descoperim cine sîntem, la ecologie umană ne străduim să avem habar de unde venim, iar la bioetică discutăm despre *încotro*-ul spre care mergem.

Cît de îngrijorat sînteți ca biolog de starea mediului natural de pe Terra anului 2023?

Sînt foarte îngrijorat, ca mulți dintre colegii mei de breaslă. Argumentele sînt clare și datele sînt evidente, însă, spre deosebire de mulți dintre colegii mei, pe care îi înțeleg perfect și cărora le dau dreptate în ceea ce privește situația actuală, eu rămîn un optimist și, împotriva curentului, îmi temperez *eco-anxietatea*. Se întîmplă asta pentru că de ani de zile ies în natură cu cei mici, facem ateliere împreună, explorăm pădurile și lumea viului, mă uit la ei, la firescul și responsabilitatea cu care se raportează la *mediul natural* și realizez că sîntem pe mîini bune. În comparație cu generația mea, sînt mult mai conștienți de felul în care acțiunile și atitudinile lor pot influența natura și gradul acesta de conștientizare, implicare și atitudine crește și se cultivă de la o generație la alta. Sînt, deci, îngrijorat pentru ce am făcut și unde am ajuns în relație cu mediul natural, dar îmi păstrez speranța că lumea o să meargă înainte dacă ne recunoaștem greșelile și investim în educația celor care vin după noi.

Călătoriți vreodată ca simplu turist? Și ce vă deranjează atunci cînd vă aflați în jurul turiștilor?

De cele mai multe ori, în perioadele vacanțelor îmi organizez unele campanii de teren mai lungi. Foarte rar am fost într-o *vacanță tipică*, însă a fost un an cînd am mers cu prietenii în Grecia. Înainte să plecăm m-au avertizat: „Singura întrebare pe care ne-o punem o să fie pe ce plajă mergem astăzi și singurele căutări pe care le facem o *să* fie ale locului în care ne punem cearșaful“. Mi-a plăcut teribil, am citit mult, am înotat și am făcut snorkeling toată ziua, este incredibil de mare biodiversitate țărmurilor. Într-o zi, chiar am mers să vizităm o rezervație în care, undeva pe o vale umedă, trăiau și se înmulțeau milioane de fluturi dintr-o specie endemică. Nu m-am plîns de nimic, mi-a plăcut felul în care oamenii se poartă cu marea și plaja. Traseele din rezervație erau făcute în așa fel încît să poți vedea fluturii, să te bucuri de ei fără să îi deranjezi. În experiența mea de turist, nu am găsit ceva care să supere biologul din mine. În experiența mea de biolog, prin rezervații și parcuri naturale, am găsit însă multe motive de indignare în raport cu cei care „trec“ pe acolo. Toate țin de niște norme de bun-simț în relația noastră cu lumea. Cred că este esențial să luăm tot gunoiul cu noi acasă, chiar dacă în zonă sînt coșuri de gunoi, animalele împrăștie ușor tot plasticul. Să facem foc doar în spațiile amenajate și lucruri de genul acesta.

Care credeți că sînt cele mai evidente distrugeri/pericole ale turismului de masă asupra naturii?

În ultima vreme, modernizarea drumurilor și extinderea zonelor antropice au făcut ca turiștii să ajungă fără prea mult efort și tot mai aproape de miezul unor zone pînă mai ieri sălbatice. Asta într-o lume cu turiști informați și responsabili n-ar fi o problemă. Am văzut exemple bune în multe locuri de pe glob. Odată cu antropizarea, una din marile binecuvîntări ale țării noastre este văzută tot mai des ca un blestem. În pădurile României trăiesc peste 6.700 de urși, aproape 40% din toți urșii Europei. Ursul a reprezentat mereu, în mentalul colectiv, forța naturii, puterea și capacitatea de a rezista a vieții, a fost mereu un animal care impunea respect, care îți trezea instinctele vitale de apărare și te făcea să păstrezi distanța și să îi respecți limitele. Și la noi, ca peste tot în lume, comunitățile care au trăit în relație cu carnivore mari au cultivat de-a lungul timpului un mod de viață prin care au coexistat cu aceste animale. Astăzi, conflictele dintre om și urs sînt raportate tot mai des. Cauzele sînt multe, unele cu debut îndepărtat și altele actuale. Una dintre ele este atitudinea greșită a majorității turiștilor față de aceste animale. Mulți doresc să le vadă cît mai de aproape, fără prea mult efort, alții vor chiar să își facă *selfie* cu ursul sălbatic, îi încalcă limitele și, evident, îl predispun la atac. Pentru a atrage turiști, proprietarii pensiunilor și cabanelor hrănesc animalele și le obișnuiesc cu oamenii, iar aceștia continuă la rîndul lor să le hrănească și să crească șansele unui conflict care poate să fie fatal. Din punctul de vedere al unei culturi care a conviețuit cu ursul, aceste gesturi trădează ignoranța, lipsa instinctelor vitale și a valorilor față de viețățile din jur. Dacă te apropii de forța naturii și nu o tratezi cu respect, nu te aștepta la un final fericit. Pe lîngă pericolele la care sînt supuși turiștii în jurul animalelor habituate mai este ceva, drama acestor animale, pentru că un urs sălbatic hrănit de om este un urs mort.

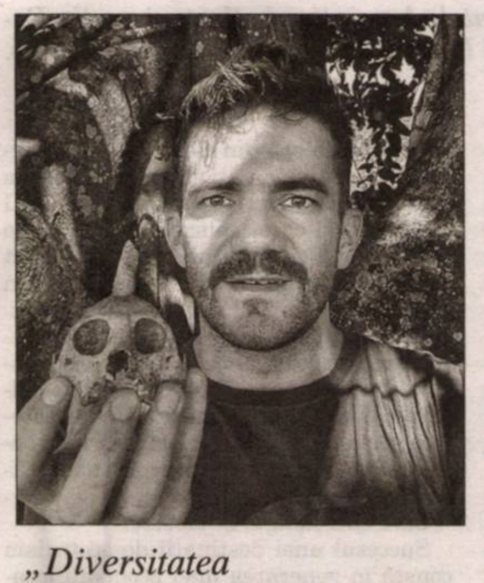

„Diversitatea dă splendoare“

Credeți că impunerea unor limite/restricții în turism ar ajuta? Limitarea sau restricționarea accesului în anumite arii naturale, pe anumiți munți, în anumite păduri etc.? Vă întreb asta pentru că, iată, în timpul pandemiei canalele din Veneția s-au umplut de apă cristalină, lanțul himalayan a putut fi văzut, după mai bine de treizeci de ani, din India, în Valladolid fazanii au intrat în oraș și s-au plimbat pe alei, specii de țestoase amenințate cu dispariția și-au depus ouăle pe plajele din Rio, stratul de ozon deasupra Antarcticii s-a refăcut aproape total…

Ca peste tot în viață, în lume impunerea unor limite ar ajuta la o mai bună conviețuire a tuturor viețăților. Traseele tematice, bine marcate și respectate, pot contribui la conservarea biodiversității și în același timp permit turiștilor să viziteze rezervațiile, participînd activ la experiența întîlnirii cu natura, înțelegînd-o și apreciind-o. Într-un eseu din cartea mea *Căzuți din junglă* am vorbit despre multe dintre beneficiile pe care *pauza omenirii* provocată de pandemie le-a avut în raport cu natura, dar și despre efectele negative ale stopării turismului. Pentru că, de multe ori, turismul de masă aduce beneficii majore conservării biodiversității, ba chiar contribuie direct la salvarea unor specii. În timpul pandemiei, cît nu s-a mai făcut turism, scriam eu în carte, *în anumite parcuri naturale de pe continentul african camerele ascunse înregistrau în alți ani mii de turiști și, în mod excepțional, fotografiau animale. Acum, pe cărările făcute de oamenii care au dispărut se văd din ce în ce mai multe animale, dar și* din ce în ce mai mulți braconieri care ucid. În timpul pandemiei, rata braconajului a crescut semnificativ. Pe lîngă piei, trofee și fildeș, în pandemie s-au vîndut pe piața neagră și animale. În vremuri de recesiune economică, un pui de cimpanzeu ajunge să coste *și* 50.000 de dolari. Evident că acești bani nu merg la braconieri, ci la rețeaua vastă în care sînt prinși. Primind o infimă parte din bani, motivația lor nu este să se îmbogățească, ci să supraviețuiască. Trăind într-o permanentă sărăcie, vor continua să captureze și să vîndă animale în cercul bolnav din care nu pot evada. În acest context, braconierii își asumă riscuri enorme și ajung să ucidă în zone strict protejate, unde pînă acum era aproape imposibil să braconezi. De exemplu, în iunie 2020, un mascul de gorilă a fost ucis în Uganda în parcul național impenetrabil Bwindi, unde nu a mai fost înregistrat un act de braconaj de nouă ani.

În munca dvs. de biolog există ceva anume care are un cît de mic impact negativ asupra naturii?

Din păcate, da. Poate că cel mai mult contribuie la impact arderea combustibililor din timpul deplasărilor cu mașina sau avionul. Sînt conștient de asta și încerc să reduc pe cît posibil. În rest, ca mulți dintre noi, mă străduiesc să consum responsabil, să reduc din consum, să reciclez, să repar și să respect natura și viața.

Dintre toate pierderile suferite de natură în ultimul secol (de la păduri la diverse specii), de care anume vă pare cel mai rău?

De faptul că am pierdut enorm de mult din tot ce însemna cîndva și din ceea ce putea să fie astăzi *relația noastră cu natura*. Sper însă că niciodată nu-i prea tîrziu și că putem salva acest fel de *relație* care ar trebui să facă parte, împreună cu alte feluri de relație, din ecosistemul vieții și existenței noastre.

Dintre toate celelalte științe, dacă n-ați fi fost biolog, ce v-ar fi plăcut să aprofundați?

Filosofia – dacă îmi îngăduiți să o pun printre „celelalte științe“. Dacă nu, și trebuie să aleg o știință, atunci mi-ar fi plăcut să fiu grădinar, adică să studiez horticultura, cred.

Cum împăcați omul de știință cu omul religios în fața degradării moștenirii naturale de pe Pămînt?

Sînt încă la începutul drumului pe care încerc să înțeleg relația oamenilor religioși, mai precis a creștinilor, cu natura. Neașteptat, găsesc relația ambivalentă și paradoxală, așa că prima dată mă străduiesc s-o înțeleg și apoi văd ce fac ca să-i împac.

„Dacă Dumnezeu există, trebuie că nutrește neobișnuit de multă afecțiune față de gîndaci, ținînd seama că a creat 350.000 de specii“, a spus geneticianul J.B.S. Haldane. Ca teolog și biolog, cum comentați?

Clar, Dumnezeu este al gîndacilor și nu al oamenilor. Cred că noi l-am confiscat, căci am învățat să scriem primii. Dacă ar fi scris ei Biblia, evident că Dumnezeu era al lor. În contextul dat, știința, cu datele ei, este de partea gîndacilor: din ce știm pînă acum, Demiurgul a creat vreo 17 specii de oameni, din care numai una a supraviețuit, și sute de mii de specii de gîndaci din care peste 360.000 trăiesc astăzi. Să nu mai vorbim de plante, ciuperci și bacterii… Norocul nostru că sîntem singura specie care scrie, altfel am fi rămas fără Dumnezeu. Cu toate acestea n-am putut evita cruciadele. Dacă totuși există un Dumnezeu al oamenilor și nu unul al gîndacilor, atunci este evident că nu-i place diversitatea.

Despre care aspect al lumii naturale v-ați dori ca oamenii să fie mult mai conștienți?

De faptul că împărțim un strămoș comun cu tot ce-i viu, sîntem aceeași viață în altă formă. Sîntem parte din lumea naturală, egali în valoarea noastră cu toate celelalte, dar diferiți în manifestarea noastră. Iar această diversitate dă splendoarea lumii din care facem parte și nu doar splendoare, ci și vigoare și reziliență.

Dintre toate problemele lumii, dacă ați putea pune capăt uneia și doar uneia, care ar fi aceea?

Înstrăinarea. Înstrăinarea de oamenii din jurul nostru, de natură, de locuri, de amintiri, de trecut, de viitorul pe care de multe ori visăm să îl modelăm, de valori, de idealuri și de noi. Rezolvînd asta am rezolva, cred, multe.

interviu realizat de Marius CHIVU

■ ■ ■

DILEMA
30
Turismul rău
Dacă nu arunci gunoaie pe jos, poate ajungi în Rai.

„Turiști mai puțini, impact economic mai mare”

interviu cu Andrei BLUMER

***Andrei Blumer** este președintele Asociației de Ecoturism din România. Mai multe informații la www.eco-romania.roț și la www.asociatiaaer.ro.*

Ce este Asociația de Ecoturism din România?

Asociația de Ecoturism din România (AER) este o asociere între mediul privat din sectorul de ecoturism și ONG-uri (asociații de turism locale, organizații de conservarea naturii) și persoane fizice care au ca țel comun dezvoltarea și promovarea ecoturismului în România. Astfel, AER este, pe de o parte, o asociație profesională ce reprezintă sectorul mic și foarte mic din turismul românesc, care operează în zone naturale sau preponderent rurale, și promovează brand-ul Discover Eco-Romania / Descoperă Eco-România pentru a atrage turiști din Europa, dar și de la noi din țară, pentru astfel de servicii și experiențe.

Pe de altă parte, AER este echivalentul unei agenții de dezvoltare pentru diverse micro-regiuni de la noi, folosind conceptul de destinație de ecoturism ca instrument central în dezvoltarea sustenabilă a acestor zone. Și nu în ultimul rînd, AER este un promotor al turismului sustenabil în industria turismului românesc.

Ce este și ce scop are ecoturismul?

Ecoturismul este, prin definiție, parte din familia turismului sustenabil, adică operează cu o etică suplimentară față de comunitățile locale, față de angajați, față de natură și de întreaga destinație, micșorînd impactul negativ și potențîndu-l pe cel pozitiv din punct de vedere al mediului natural, economic și socio-cultural. Dar ecoturismul rămîne o formă de turism ce trebuie să joace după regulile economiei și ale pieței reale, care are în spate afaceri și angajați – aceștia trebuie să prospere, desigur, dar nu în orice mod.

Din punct de vedere al produsului turistic, ecoturismul operează la o scară mică de servicii turistice, iar în cadrul AER, pentru a transpune în practică acest concept, am definit limite de maximum 25 de camere pentru unitățile de cazare sau maximum 15 persoane într-un program ghidat. În plus, cînd vorbim de ecoturism ne referim la o calitate ridicată a serviciilor, generată și de modul în care se interpretează elementele naturale sau culturale ale destinației de către ghizi sau alt personal specializat.

Relaționarea turistului cu destinația în cazul unui program de ecoturism este o condiție primordială, adeseori programul turistic căpătînd o subtilă valoare educativă. De multe ori turiștii sînt mai mult decît clienți, ei devin parteneri într-o experiență specială pentru care natura și omul locului fac parte din elementele centrale ale atractivității destinației.

Pentru a asigura că acest concept de produs ecoturistic este transpus în practică, AER a generat un sistem de certificare voluntară a unităților de cazare și a programelor turistice cu cel puțin o noapte de cazare. Acest sistem se numește Eco-Romania, este administrat de AER, iar produsele certificate se găsesc pe platforma de promovare www.eco-romania.ro.

Unde se poate face ecoturism?

Din punct de vedere al destinației, ne referim la un teritoriu geografic delimitat, ce integrează cel puțin o arie naturală protejată (parc național, parc natural, rezervației naturală, sit Natura 2000 etc.) și este format din una sau mai multe comunități, ce adoptă o direcție de dezvoltare bazată pe ecoturism.

Destinația este un element central regăsit în strategia națională de ecoturism aprobată la nivel guvernamental (HG 358/2019) și care, aplicată corect, poate aduce beneficii multiple, atît din punct de vedere economic și social, cît și din punct de vedere al conservării naturii. Esența ecoturismului este de a crește încrederea populației și a autorităților locale că atît natura, cît și elementele culturale din destinație merită să fie protejate pe termen mediu și lung, căci ele generează o dezvoltare economică sănătoasă pentru comunitate.

Care sînt cîștigurile directe?

Succesul unei destinații de ecoturism constă în generarea unei economii locale bazate pe produse și servicii locale și pe lanțuri scurte de produse, astfel maximizînd veniturile generate de pe urma turiștilor. Dacă o destinație clasică poate reține în economia locală 20-30% din banii cheltuiți de un turist, într-o destinație de ecoturism se poate ajunge la o eficiență de 70-80%. Cu alte cuvinte, cu un număr de turiști mai mic, impactul economic la nivel de destinație poate fi mult mai mare.

Autenticitate și neagresiune

Care este opusul ecoturismului?

Nu cred că trebuie să plasăm ecoturismul în termeni antagonici față de alte forme de turism. Toate au rolul și locul lor. Problema apare cînd vrem să le facem pe toate în același spațiu geografic și temporal. Desigur, ecoturismul are nevoie de un anumit tip de profil de servicii și destinație bazate mult pe atractivitatea naturii și a culturii locului. Are nevoie de autenticitate, de localnici care nu se simt agresați de numărul mare de turiști sau de comportamentul lor, de natură adeseori pură și locuri mai puțin invadate de infrastructură umană. Deci acele locuri dominate de construcții turistice de anvergură, precum litoralul sau stațiunile montane dimensionate pentru un volum mare de turiști, nu pot fi asimilate cu destinații ecoturistice.

Cine sînt cei interesați de ecoturism?

Dacă, pînă acum șapte-opt ani, vorbeam de o clientelă preponderent din Europa de Vest pe această formă de turism, balanța s-a schimbat și a apărut și un segment din România din ce în ce mai numeros și mai interesat de o astfel de experiență turistică. Clientul român este educat, cu o vîrstă între 30-55 ani, adeseori familii cu copii. În plus, apare un profil al clientului din Occident care de multe ori este în categoria 60+.

Plătesc ecoturiștii mai mult? Văd ei mai puțin din „oferta lumii“?

Ecoturismul poate îmbrăca diverse oferte financiare, de la produse exclusiviste în diverse zone ale țării, cu prețuri pe măsură, la pensiuni locale sau chiar campinguri, cu prețuri mai accesibile pentru o categorie mai largă de clienți. Însă, de multe ori, acest tip de client ce are informațiile necesare pentru a lua o decizie pentru selecția vacanței are disponibilitatea de a plăti mai mult.

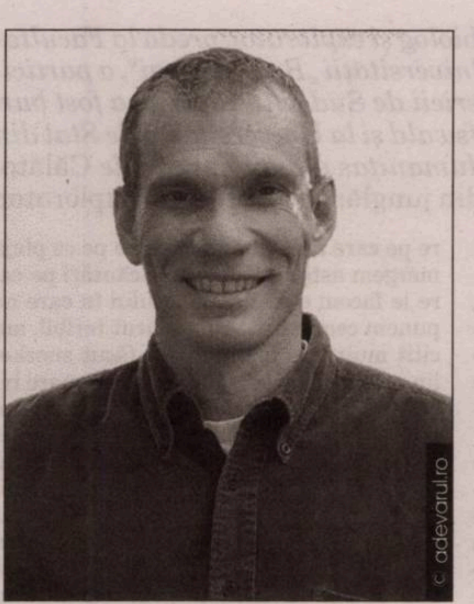
© adevarul.ro

Majoritatea turiștilor la nivel internațional pe acest tip de program cu valențe ecoturistice au o experiență bogată în a călători și pot cu ușurință să compare experiențele dintr-un colț în altul al lumii. Este posibil ca într-o vacanță să vadă mai puține obiective turistice, dar să mărească gradul de aprofundare și înțelegere al atracțiilor destinației.

Care părți ale lumii se pretează cel mai bine ecoturismului?

Desigur, în primul rînd, acele areale cu o natură încă bine conservată. O să aleg spre exemplificare Costa Rica sau Canada pentru continentul american, Kenya sau Botswana pentru Africa, Laos sau Japonia în Asia și România sau Spania în Europa. Desigur, acestea sînt doar exemple și sînt multe zone din lume care au programe sau pot să se califice ca destinații de ecoturism.

De la Zărnești la Tușnad

De cînd se face ecoturism în România?

Interesant este că în România avem deja o tradiție de peste douăzeci de ani în această formă de turism. A început explicit în Zărnești în jurul anului 2000, ca parte componentă a unui proiect de conservare a carnivorelor mari. Apoi, în 2003 a fost înregistrată AER, ce a început să promoveze România ecoturistică în Europa sub brand-ul Discover Eco-Romania / Descoperă Eco-Romania.

Conceptul de destinație ecoturistică a apărut pentru prima dată în cadrul variantei din 2009 a Strategiei naționale de dezvoltare a ecoturismului și a fost preluat în varianta Strategiei aprobate prin Hotărîre de Guvern în anul 2019 (HG nr. 358/2019). Pe baza acelui prim document, autoritatea publică centrală pentru turism, împreună cu instituții și organizații reprezentative la nivel național (Ministerul Mediului, Apelor și Pădurilor, Institutul Național de Cercetare și Dezvoltare în Turism și AER), a realizat sistemul de evaluare a destinațiilor ecoturistice din România, sistem care are la bază Criteriile Globale pentru Turism Durabil (GSTC) și Standardul European de Ecoturism (EETLS).

Unde anume se face ecoturism în România și în ce fel?

În 2014, pe baza strategiei au apărut primele două destinații certificate (Zărnești – Piatra Craiului și Eco-Maramureș), în 2016 încă două (Retezat – Țara Hațegului, Ținutul Zimbrului) în 2019, Țara Dornelor, iar în 2021, Colinele Transilvaniei și Băile Tușnad și împrejurimile.

Bineînțeles că fiecare dintre aceste destinații este în dezvoltare. S-au făcut progrese remarcabile din punct de vedere al managementului destinației, dar sînt încă multe lucruri de îmbunătățit la nivel de management unitar și funcțional. Dar aceste destinații de ecoturism atrag turiști și performează ca brand, devenind parte a ofertei de ecoturism a României alături de programele de ecoturism ale agențiilor de turism membre AER.

Astfel, sub brand-ul umbrelă Descoperă Eco-Romania se pot găsi diverse tipuri de activități precum drumeția, cicloturismul, călăria, mersul cu caiacul, mersul pe schiuri de tură sau activități de observare a păsărilor *(birdwatching)*, descoperirea de urme de animale sau identificarea de specii de plante.

Ce recomandări ați face cuiva care vrea să plece în lume pe cont propriu?

1) Să caute destinații mai puțin populare și cu o ofertă bogată de experiențe în natură. 2) Să caute servicii locale, operate de localnici. 3) Să caute excursiile în grupuri mici de turiști. 4) Să încerce să ia masa în cadrul unor servicii operate de localnici, ce urmăresc să se alimenteze cu ingrediente locale. 5) Să facă eforturi să intre în contact cu localnicii, dar să respecte obiceiurile lor. 6) Să utilizeze servicii de ghidaj pe cît posibil realizate de către localnici. 7) Să prefere soluțiile de transport eco-prietenoase. 8) Să evite utilizarea recipientelor de unică folosință. 9) Să respecte regulile de conservare a biodiversității și, după caz, să susțină direct implementarea unor proiecte de conservare. 10) Să dea prioritate în alegerea acelor produse și cazări certificate din punct de vedere ecoturistic sau al turismului sustenabil.

interviu realizat de Marius CHIVU

■ ■ ■

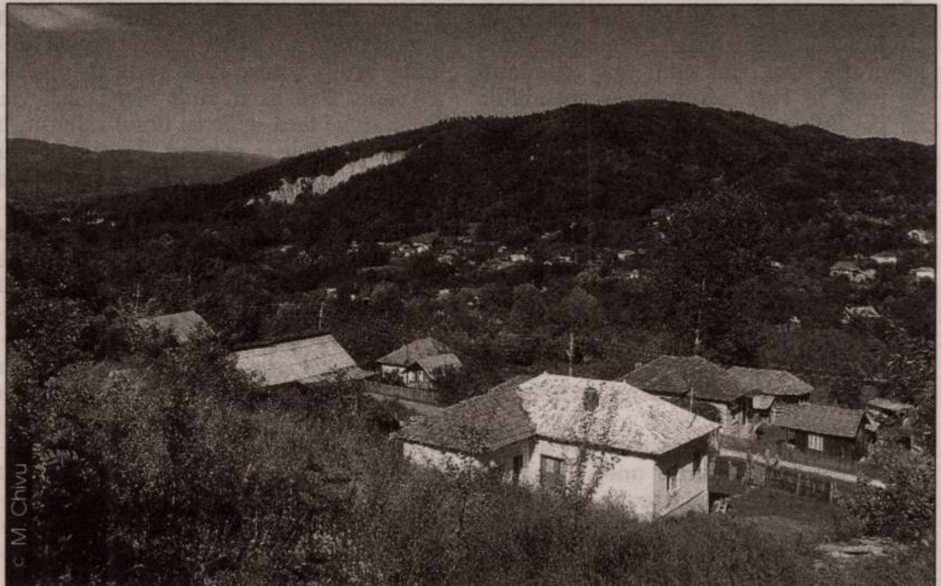
© M. Chivu

DILEMA veche 30
Turismul rău
Dacă NU arunci gunoaie pe jos, poate ajungi în Rai.

Două mesaje de la Greenpeace România

Olimpia NICOLAE

Unbreak the city

Oare cîţi dintre noi nu s-au entuziasmat în faţa unei oferte de 9 euro pentru un bilet de avion? Poate e normal ca, atunci cînd lumea este ameninţată cu distrugerea, să te grăbeşti să o vizitezi în doar patru zile. În febra momentului, tindem să uităm însă că industria aviatică este responsabilă pentru aproximativ 5% din emisiile globale de carbon. Aşa că dăm click pe achiziţionarea unui bilet dus-întors, indiferenţi faţă de costurile sale ascunse.

Nu ne gîndim prea mult la ce impact au cele douăzeci de milioane de turişti într-un oraş precum Parisul, sau la cum turismul în masă poate conduce la gentrificare, cum afectează infrastructura locală, biodiversitatea şi nici la cantităţile imense de gunoi pe care le produce. Conform Programului Naţiunilor Unite pentru Mediu (UNEP), 14% din deşeurile lumii sînt aruncate anual de turişti.

Ne bucură însă cu adevărat o călătorie făcută în grabă pentru cîteva poze de Instagram care arată că am fost şi noi acolo, în loc să ne luăm timp pentru o experienţă anti-consumeristă?

Există şi un concept pentru asta: *slow travel* – un mod diferit de a explora lumea prin evitarea locurile supraaglomerate, alegerea drumurilor mai puţin bătătorite, vorbind şi cunoscînd localnici şi, mai ales, luîndu-ţi timp berechet pentru călătorit.

Aşa că te invit să foloseşti trenul cît mai des, să citeşti şi să scrii în jurnal în timpul călătoriilor, să te gîndeşti la resursele pe care le foloseşti, să experimentezi perspectiva unui localnic, să mergi la piaţă pentru a sprijini economia locală şi să alegi şi perioadele din afara sezonului.

Călătoriile ar trebui să fie despre bucurie sustenabilă şi durabilă, despre conservarea frumuseţii naturale şi culturale a destinaţiilor noastre, pentru ca şi generaţiile viitoare să se poată bucura de ele.

c M. Chivu

Valentin SĂLĂGEANU

A distruge din prea multă dragoste

Turismul are o dublă ascendenţă, pare-mi-se: se trage din evadarea către înăuntru a romanticilor – periegeză pentru căutarea de sine – şi din zelul intelectual iluminist care voia să descopere şi să categorisească exhaustiv lumea.

Nobile îndeletniciri ambele. Pînă în ziua de azi, cînd o normală vulgarizare a multiplicat mobilurile, ne raportăm dual la turism: timp de reculegere, dedicat nouă şi îmbogăţirii noastre, pe de o parte, şi goană pentru completarea insectarului cu *selfie*-uri la toate „obiectivele" turistice, pe de alta. Obiective ca opus al subiectivelor turistice, presupun.

În orice caz, turismul nu este doar o deplasare de la un punct la altul şi, ca atare, şoferii de taxi, de TIR şi curierii nu fac turism în orele de serviciu, iar conchistadorii nu au vizitat America. Similar, chiar dacă în timpul liber, turele cu motociclete enduro, ATV-uri, Buggy-uri, maşini 4x4 şi alte mijloace motorizate în pajiştile, rîurile, pădurile şi munţii noştri nu sînt şi nu trebuie considerate turism.

Sport, poate, dar e profund disonant să pretinzi că faci turism din dragoste de natură poluînd fonic şi cu noxe, distrugînd covorul vegetal şi solul fertil, provocînd eroziuni care cicatrizează peisajul, distrugînd tihna animalelor şi a turiştilor nemotorizaţi. E ca şi cum ai spune – mi-a fost dat să o aud de multe ori – că vînătorii omoară animale din prea multa dragoste ce le-o poartă şi că masacrarea pădurilor este de fapt un act de tandreţe şi grijă.

Toţi şi toate se pot împăca, nu arunc cu anateme, doar să avem un dram de discernămînt altoit pe trunchiul administrativ al ţării. Nu e nemaiauzit să se normeze lucrurile, ar fi o reparaţie faţă de iluminiştii exploratori foarte meticuloşi taxonomi. Să fie zone dedicate sporturilor motorizate şi zone dedicate naturii şi turismului lent. Să poţi sta cufundat în mireasma unei pajişti alpine fără să fii călcat şi împroşcat cu noxe, zgomot şi noroi, şi să poţi îmblînzi adrenalina fără ca pietoni ţîfnoşi şi localnici veninoşi să pună jandarmii pe urmele tale.

Sper ca domnii şi doamnele din Guvern să citească acest Dosar.

***Olimpia Nicolae** şi **Valentin Sălăgeanu** sînt activişti în cadrul Greenpeace România.*

Invaziile barbare

Un articol din *The Guardian* intitulat „Cum ucide turismul Barcelona" de dinainte de pandemie făcea o analiză dramatică a situaţiei din oraşul care primeşte anual 30 de milioane de turişti, hoarde de turişti ce umplu pînă la refuz restaurantele şi plaja, fac cozi de kilometri întregi pentru a vizita Sagrada Família (o medie de 5 milioane de vizitatori anual), izgonind localnicii din zone întregi. Produsele tradiţionale au lăsat locul chinezăriilor, restaurantele servesc mai mult fast-food *(paella* a devenit un fel de kebab *to go)*, totul pentru a face faţă turismului de masă care, în goana lui de a bifa obiective faimoase, caută acum mai degrabă eficienţa, şi nu atît plăcerea. Rezervare pe Booking.com, zbor *low-cost*, cazare Airbnb, *selfie*, fast-food, suveniruri şi gata, mai departe spre alt obiectiv. Turismul-*selfie* a crescut numărul de turiştilor, dar a redus durata călătoriilor. Astfel suprapopulat şi dinamizat, oraşul a devenit un parc tematic turistic, s-a transformat în propria lui imitaţie.

Motivele pentru a vizita anumite locuri vor dispărea în curînd prin lipsa obiectului/atmosferei/bucătăriei care (încă) le mai conferă identitate. Din cauza supraturismului care a izgonit localnicii (rezidenţii au devenit turişti în propriul oraş sau l-au părăsit pentru că închirierea apartamentelor a devenit mai profitabilă decît locuitul în ele) şi a făcut ca brand-urile globale să le scoată de pe piaţă pe cele locale (cafenelele Costa sau Starbucks sînt acum în fiecare piaţă majoră din Europa), oraşele încep să semene între ele precum autoturismele. Imaginea unui restaurant tradiţional în care mănîncă numai turişti în timp ce alţi turişti aşteaptă la coadă să se elibereze o masă, iar alţi turişti trec pe stradă prin faţa restaurantului privindu-se cu turiştii dinăuntru – această imagine nu e satiră, ci realitate.

Un articol din *Der Spiegel* de acum cîţiva ani, intitulat „Cum distrug turiştii locurile pe care le iubesc", vorbeşte pe larg despre faptul că, în epoca *discount*-urilor de *travel*, a *booking*-ului pe Internet, a zborurilor *low-cost* şi a închirierii de apartamente private, turismul nu mai e un lux, ci un drept: acum toată lumea îşi permite şi chiar are datoria să călătorească. Turismul este cel mai important sector economic mondial, cu mult înaintea industriei petrolului sau a autoturismelor (turiştii aruncă un milion de euro anual sub formă de monede în Fontana di Trevi): 7 miliarde de euro profit anual, adică 10% din economia globală. Şi va creşte. Se estimează că în următorul deceniu numărul anual al turiştilor care vor călători în Europa va depăşi cifra de 500 de milioane, iar asta datorită/din cauza chinezilor care îşi permit tot mai mult călătorii în străinătate. „Turismul de masă este expresia societăţii noastre post-materiale. Proprietăţile nu mai sînt o prioritate, vrem doar să ne distrăm", spune sociologul Paolo Giuntarelli. Dar industria de *travel* este strivită de propriul succes, căci turismul de masă nu mai poate fi susţinut de infrastructura oraşelor. „Imigraţia a schimbat oraşul, dar turismul îl destabilizează", după cum titra *The Guardian*.

Rezidenţii din Veneţia mărşăluiesc de ani buni împotriva turismului de masă. Protestatarii şi-au exprimat îngrijorarea faţă de lipsa de respect a turiştilor faţă de oraş şi de locuitorii lui. „Veneţia este un oraş care are o existenţă şi opune rezistenţă pentru că are nevoie de o viaţă normală. Locuim aici şi vrem în continuare să locuim aici", au spus ei. Asta în timp ce un grup de piraţi autoproclamaţi au blocat vasele de croazieră să mai intre în port. Conform statisticilor, numărul anual al turiştilor care vizitează Veneţia se ridică la 34 de milioane, număr considerat mult prea mare pentru funcţionarea firească a oraşului.

Dar activiştii împotriva supraturismului au început să apară peste tot. Stencil-ul *Tourist go home* începe să fie văzut pe zidurile tuturor marilor oraşe din Europa. Nişte protestatari catalani au aruncat cu balegă în turişti pe aeroportul din Mallorca, iar în Barcelona i-au hărţuit prin cafenele şi i-au dat jos de pe biciclete. Şi la nivel oficial s-au luat măsuri: oraşe precum Barcelona, Mallorca, Paris, Amsterdam sau Dubrovnik au reglementat deja, uneori foarte dur, politica închirierii de locuinţe pe Airbnb şi chiar au interzis construirea de noi hoteluri. (**M. C.**)

Ioana COSMAN

„One dollar" și o sticlă de apă

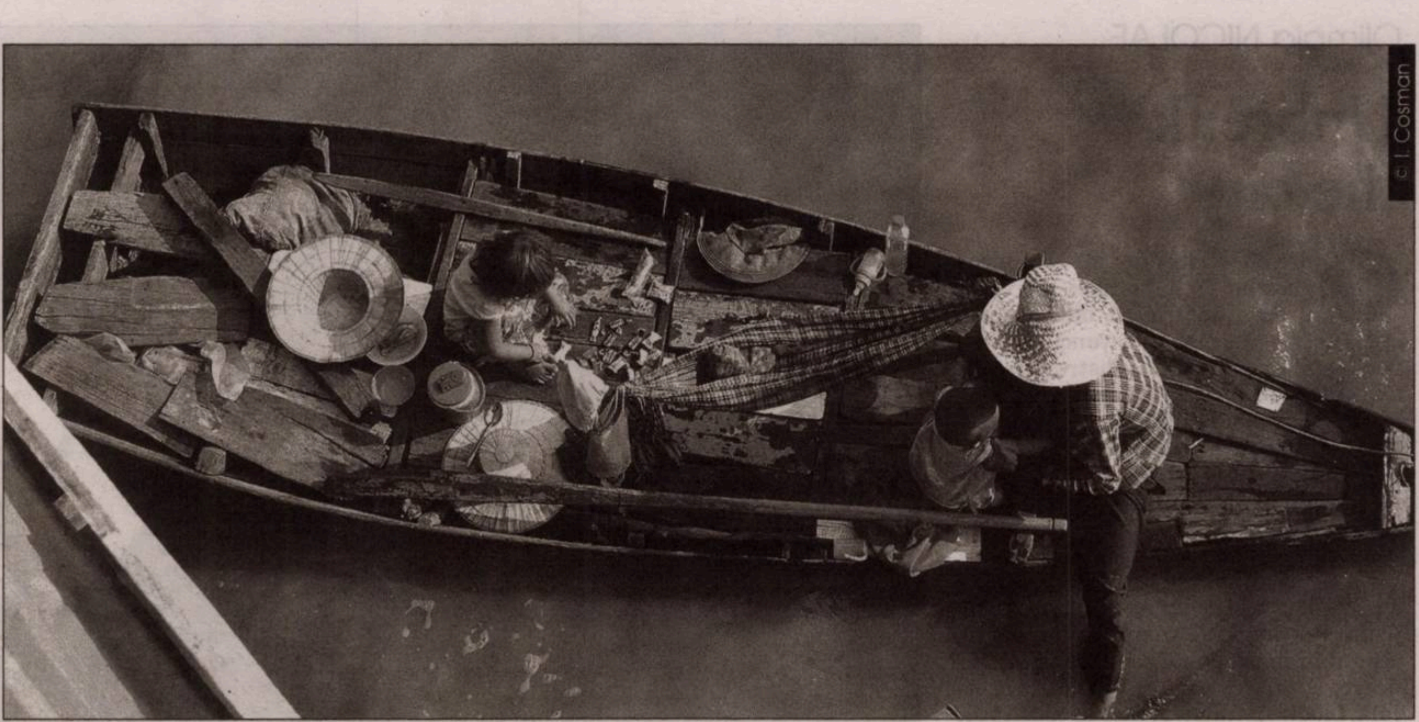

Strîng din buze în timp ce barca înaintează pe întinderea ciocolatie. Din cînd în cînd, un val se izbește de bord. Îmi încleștez și mai tare fălcile, simțind stropul care a aterizat pe obraz și se prelinge cu repeziciune spre gură.

Cînd am aflat de vizita la satele plutitoare de pe lacul Tonlé Sap, am sărit în sus de bucurie. Vedeam o apă limpede, cu case și bărci colorate, din care negustorii te îmbie cu fructe și flori. Dar totul se petrecea în mintea mea de turist ignorant, pentru care apa este firesc să existe. Pentru locuitorii lacului însă, apa este „dătătoarea de viață", o zeiță îngăduitoare sau răzbunătoare, care le oferă casă și hrană și decide soarta copiilor lor.

Cambodgienii, împreună cu un sfert din populația globului, se confruntă cu lipsa apei potabile, iar jumătate din planetă suferă de pe urma deficitului de apă pe fondul schimbărilor climatice și al creșterii populației mondiale.

La cîțiva kilometri de Angkor, vechea capitală a Imperiului Khmer, cu faimoasele temple acoperite de junglă, Tonlé Sap îmi apare ca o mare învolburată, căreia cu greu îi poți cuprinde marginile. Este însă un lac cu apă dulce, cel mai mare din sud-estul Asiei, din care se hrănesc oamenii care își duc veacul pe întinsul apelor. În anotimpul ploios, apa ajunge pînă la podeaua caselor, înălțate pe picioroange de lemn, după care se retrage, în perioada secetoasă, lăsînd noroaiele să se zvînte sub cocioabele lacustre. De multe ori, casele construite pe platforme plutitoare își modifică poziția, plimbîndu-se dinspre mal spre larg, odată cu nivelul apei.

Viața sătenilor se scurge între cele două sezoane, depinzînd de oferta de pește, de mînia valurilor și de accesul la apă curată.

În Cambodgia, trecută printr-un genocid care a nimicit un sfert din populație, rata mortalității infantile este pe primele locuri în regiune. 25 de copii la 1.000 de nașteri mor înainte de împlinirea vîrstei de 5 ani, principala cauză fiind bolile infecțioase și parazitare. Între 16% și 35% din gospodăriile cambodgiene, în funcție de anotimp, consumă apă din surse nesigure, iar în sezonul ploios, două din cinci gospodării folosesc doar apă de ploaie.

Situația este chiar mai dramatică în zona rurală, unde trăiesc peste 70% din oameni și unde apa de băut este contaminată în mare măsură cu bacterii coliforme de origine fecală. Acest lucru duce la o rată mare de îmbolnăvire și deces în rîndul copiilor.

După aproape o oră de navigare ajungem la tîrg, o construcție plutitoare pe două niveluri, în care se vînd pește și produse lucrate manual. Alături, un restaurant oferă o expoziție de reptile.

În cuști de sîrmă, amplasate jumătate în apă, jumătate pe podețe de lemn, se lăfăie la soare, încălecați, mai mulți crocodili. Trebuie doar să îți exprimi dorința și bucătarii sar să-ți prepare o gustare.

Din bazar, o scară duce spre terasa amplasată pe acoperiș. Urc treptele și mă opresc pe platforma îngustă, deasupra restaurantului. În depărtare se ivesc casele sătenilor, acele garaje în derivă cu bărcile parcate lîngă ponton.

Tîrgul a fost ridicat ceva mai departe de sat, cu intenția de a nu perturba viața localnicilor; o întreagă comunitate de colibe flotante, clădite la mică distanță una de cealaltă, prin mijlocul cărora nu poți trece fără să le invadezi sufletele. Uneori, o barcă cu vîsle sau cu motor se deplasează între tîrg și cătunul mișcător.

Stau nemișcată, privind bărcile din care nimeni nu te îmbie cu fructe sau flori, cînd, pe marea cenușie, apare o luntre scorojită. O voce de femeie îngînă cuvinte necunoscute. O mamă cu doi copii, o fetiță și un sugar, au venit la cerșit la tîrgul cu turiști.

Două pălării de pai, un mic hamac încropit dintr-o pătură și cîteva bomboane alcătuiesc averea bărcii. Deodată, cel mic începe să plîngă. Mama își întrerupe îngînarea, îl ia în brațe, îl întinde în patul improvizat și îi dă să sugă. Copilul apucă sînul cu nesaț și adoarme imediat. Lîngă el, fetița cu șuvițe roșietice, sclipind în bătaia asfințitului, se chinuie să deschidă ambalajul bomboanei primite de la turiști.

„One dollar", atît este prețul unei sticle de apă de 0,5 litri în Cambodgia. O mamă într-o barcă nu și-ar putea-o permite niciodată. Doar noi, turiștii, ne bucurăm de apa îmbuteliată, pe care o folosim atît la băut, cît și la spălatul pe dinți, ca nu cumva un strop de E.coli să se strecoare prin țeava de la robinet.

Pînă nu demult credeam că doar Asia și Africa sînt continentele care se luptă cu deficitul de apă. Sărăcia, igiena precară, absența sistemelor de canalizare erau cele care puneau semnul egalității între aceste realități și lipsa apei potabile.

Dar de cîțiva ani Europa se confruntă cu o secetă severă. Din 2018, nivelul pînzei freatice este în scădere, ducînd la dispariția de rîuri și lacuri. Vara trecută s-au impus restricții în utilizarea apei în Marea Britanie, Franța, Spania și Italia, iar în următorii ani se întrevăd raționalizări și în Germania.

Cum iarna din acest an a avut condiții de precipitații scăzute, Observatorul European prevede că seceta va cuprinde, pe lîngă țările deja afectate, și pe cele din Bazinul Mării Negre, precum Bulgaria și România.

În timp ce trag apa la baie, îmi imaginez culoarea maronie a rîurilor din Cambodgia. Doar că aici, în apartamentul din Cluj, apa e încă limpede și e potabilă. Aș fi mai în siguranță să-mi torn în pahar din vasul de toaletă decît să sorb din apa lacului unde doi băiețandri s-au aruncat în valuri. Se scaldă în volbura de culoarea pămîntului, pentru a reveni apoi, tîrîndu-se în patru labe, la mal. Ceva mai departe, pe un dîmb bătătorit, un puști legat de gît cu o funie trage bicicleta pe care stă așezată o fetiță. Se opintește cu capul înainte, ținînd cu o mînă funia înfășurată în jurul gîtului, căznindu-se să urnească din loc bicicleta copilei în rochie albă cu imprimeuri. Îi privesc prin stropul lipit de pleoapă și am impresia că pămîntul s-a transformat într-un aluat, în care noroaiele se amestecă cu urmele pașilor de copii.

***Ioana Cosman** este autoarea cărții de călătorie* Porțile se închid la miezul nopții, *Editura Trei, 2022.*

O destinație terifiantă

„Avioanele și mașinile ne conduc spre o destinație terifiantă: o creștere în medie a temperaturii globale undeva între 2 și 5 grade Celsius în următoarea sută de ani, ridicînd nivelul mărilor, topind calotele glaciare, făcînd să dispară ghețarii elvețieni, care și-au pierdut deja jumătate din volum în ultimul secol.

Călătoriile nu sînt singura cauză, dar contribuie la creșterea emisiilor de gaze care provoacă încălzirea globală. Emisiile de carbon ale avioanelor din atmosferă sînt de trei ori mai nocive decît cele produse la sol. Din 1970 încoace, distanța străbătută de liniile aeriene elvețiene, spre exemplu, s-a multiplicat de patru ori, mai mult de 50% din pasagerii elvețieni care părăsesc Elveția pe calea aerului (fără a-i lua în calcul pe cei aflați în tranzit) călătoresc pe distanțe mai mici de 600 de kilometri, 80% din florile vîndute în piețe și florării sosesc în Elveția pe calea aerului, iar aviația civilă contribuie cu 10% din totalul emisiilor de carbon ale țării. Ce e de făcut?

Călătorind cu trenul salvezi jumătate din energia consumată pentru aceeași călătorie cu avionul și scazi emisiile de carbon cu patru cincimi. Pentru a mai reduce efectele încălzirii globale – fiindcă în acest moment tot ce putem face este să modificăm severitatea inevitabilului – ar trebui să raționalizăm cantitatea de dioxid de carbon produsă de călătorii în jurul a jumătate de tonă anual pentru fiecare locuitor al planetei. Asta înseamnă nu mai mult de 2.200 de kilometri străbătuți anual cu mașina fără nici un zbor cu avionul sau 1.000 de kilometri străbătuți anual cu mașina, plus o călătorie cu avionul dus-întors din Europa în Bali o dată la cincisprezece ani.

Din fericire pentru climă, o bună parte din populația lumii este prea săracă să călătorească. Dar dacă acest lucru se va schimba în curînd, așa cum e de așteptat cu populația unor țări precum India și China, pentru stabilizarea climei ar fi nevoie de restricții sau de taxe majore de călătorie. Nici un guvern sau electorat nu sînt însă dispuse să dezbată o asemenea posibilitate, cu atît mai puțin să acționeze în acest sens; chiar și activiștii de mediu continuă să zboare de colo-colo spre conferințe, lăsînd în urma lor dîre de CO_2.

Și totuși ceva s-a schimbat. Călătoriile nu mai par atît de inocente sau de benefice («călătoriile îți deschid mintea»), decît dacă cineva călătorește în felul în care se călătorea în epoca pre-industrială, așa cum o făcea Thomas Coryat cînd pleca pe jos din Somerset spre India la începutul secolului al XVII-lea, sau ca R.L. Stevenson, călare pe măgar spre Cévennes, sau ca Regina Victoria urcînd muntele Pilatus în spatele unui asin.

Nu știm cu exactitate ce va urma. Tot ce știm acum este că schimbările climatice ne-au erodat credința în permanență, în faptul că natura va continua să fie la fel ca înainte să întrezărim consecințele masivei noastre interferențe cu ea."

Ian Jack, „On the road again. Where travel writing went next", antologia Granta, *nr. 94/2006* .

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Autenticitate**

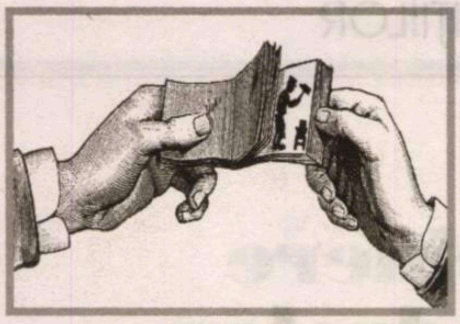

REGIMUL **ARTELOR** ȘI MUNIȚIILOR

Marius CHIVU

feed**book**

26 de priviri spre trecut

● *Antologia KIWI / Trecuturi*, **Editura Polirom, 2023.**

După un an incomparabil mai bun pentru proza scurtă – în 2022 s-au publicat aproape douăzeci de volume de povestiri autohtone, dintre care jumătate meritorii, iar traducerile din proza scurtă internațională au depășit media ultimilor ani –, antologia anuală de proză scurtă *KIWI* crește numărul de autori străini și publică, în premieră, proze postume. Dacă ediția *Sosiri / Plecări* a primit Premiul RSS Reloaded pentru Cartea de proză scurtă a anului 2021, iar ediția *Granițe* a fost cea mai bine vîndută carte de ficțiune românească la Salonul Internațional de carte Bookfest din București de anul trecut, e firesc ca formula editorială să țintească de fiecare dată mai sus.

Nu întîmplător titlul de anul acesta este *Trecuturi*, căci, cu excepțiile necesare, povestirile acestui an privesc înapoi. Dar, ca și în cazul celorlalte ediții, titlul antologiei nu reprezintă o temă stabilită inițial, nici unul dintre autorii de față nu a știut cum se va numi această ediție înainte să-și fi scris povestirea, titlul antologiei este ultimul detaliu din alcătuirea ei, dar e posibil ca vremurile pe care le străbatem – marcate de pandemie și inflație, război și dezinformare, progres tehnologic accelerat și existență dependentă de *social media*, teoriile conspirațiilor și ostracizarea online, *deep fake* și ChatGPT – să-i fi inspirat pe scriitori să se retragă din zgomotul prezentului și să privească în vremuri al căror zbucium era de altă natură.

Înainte însă de a spune cîte ceva despre prozele acestui an, iată cine sînt autorii lor.

În primul rînd, „zmeii“ care-și aruncă buzduganele înainte să fi debutat cu propriile cărți, unii prezenți în ultimii ani cu proze în mediul online sau în reviste pe hîrtie (cîțiva dintre ei, precum și o parte din ceilalți, reveniți în antologia *KIWI)*: Cristian Boricean, Julien Britnic, Livia Popescu, Cristina Ștefan și Doru Vatavului; alții însă aflați la debutul absolut: Lena Pop și Ileana Vornicu. Urmează autoarele care au debutat de curînd, ale căror cărți sînt în plin proces de receptare critică și nominalizare pentru premii: Ruxandra Burcescu, Cristina Chira și Adriana Neagoe; și autorii care au deja un portofoliu de cărți, sînt cunoscuți și premiați (unii pentru mai multe genuri literare sau artistice): Cristian Crisbășan, Adrian Georgescu, Adela Greceanu, Ioana Morpurgo, Ana Maria Sandu și Bogdan-Alexandru Stănescu. Ca și în cazul edițiilor precedente ale antologiei, o treime dintre povestirile autorilor români au fost inițiate/lucrate în taberele de vară din Slătioara Olteniei de sub munte, o altă parte fiind scrise special la invitația antologiei.

În ceea ce-i privește pe autorii străini, majoritatea sînt cunoscuți cititorilor români prin cărțile lor, inclusiv de proză scurtă, traduse la noi: Mia Couto, Richard Ford, Gheorghi Gospodinov, Will Self, Ali Smith, Burhan Sönmez și Wells Tower. Alții sînt traduși pentru prima dată în limba română: David Means și Sven Popović.

Tuturor acestora li se adaugă Alex. Leo Șerban, regretatul critic de film convertit postum la statutul de poet și prozator: după un roman publicat postum, urmează ca în curînd Editura Polirom să publice o colecție cu texte inedite din mai multe genuri – prozele de față reprezintă, așadar, o avanpremieră.

KIWI
2023
Antologia de proză scurtă
editor Marius Chivu
TRECUTURI
Cristian Boricean
Ileana Vornicu
Richard Ford
Julien Britnic
Mia Couto
Adrian Georgescu
Gheorghi Gospodinov
Ioana Morpurgo
Bogdan-Alexandru Stănescu
Sven Popović
Adriana Neagoe
Will Self
Livia Popescu
Burhan Sönmez
Alex. Leo Șerban
Ana Maria Sandu
Ali Smith
Cristina Ștefan
Wells Tower
Adela Greceanu
Cristian Crisbășan
Ruxandra Burcescu
David Means
Cristina Chira
Lena Pop
Doru Vatavului
POLIROM
KIWI
antologia de proză scurtă
TRECUTURI
POLIROM

Dar despre ce trecuturi e vorba în cele 32 de povestiri ale antologiei? În primul rînd, despre trecuturile personale: scene, întîmplări și drame din copilărie, istorii, secrete și decese de familie, iubiri și experiențe de tinerețe. Însă mai e vorba și de trecuturi marcate nu doar istoric, ci și geografic: expediții în Antarctica secolului trecut, întoarceri în interbelicul bucureștean, momente din comunismul românesc și cel bulgar, călătorii în Sicilia secolului trecut, în Ierusalimul anilor '60 și în Veneția anilor '90, aventuri în Islamul medieval, perioada dictaturii Mozambicului sfîrșitului anilor '80 și în Turcia anilor 2000.

Rolul autorului de proză scurtă este să investească acea întrezărire cu tot ce-i stă în putere.

Cîteva proze se desfășoară pe drum, iar acele drumuri sînt și străbateri ale unui timp anume, creînd trecutul recent. Alte proze au în centrul lor plecări în străinătate sau preumblări, reale sau imaginare, prin orașe noi (Basel, Berlin, București, Silicon Valley, Lausanne, Lisabona, Londra, Madrid, New Orleans, Valencia), iar aceste deplasări semnifică ruperi de trecut, mai ales cînd e vorba de migrație.

De altfel, protagoniștii acestor povestiri provin din varii categorii sociale și profesionale, au chiar naționalități, rase și etnii diferite (finlandezi, africani, kurzi, romi): sînt juriști, grefieri, ONG-iști și corporatiști, doctori și ingineri, cercetători și informatori, artiști și studenți, administratori de bloc, țărani și vagabonzi, copii și văduvi, fiecare avînd un trecut obscur sau doar banal, aventuros ori apăsător, traumatic sau idilic, marcat de sărăcie, discriminare, opresiune. Cît despre îngerii și stafiile, cabaliștii și statuile, roboții și entitățile AI, cîinii, pisicile, păsările sau porcii protagoniști în alte povestiri, trecuturile lor rămîn să fie aproximate în imaginarul fiecărui cititor în parte.

Trecutul poate fi găsit chiar și în stilurile și genurile povestirilor, în măsura în care prozele de tip colaj, polaroidele textualiste și însemnările diaristice, monoloagele și fluxul conștiinței, pastișele dandyste și borgesiene, *screen-shot*-urile *fantasAI* ori dialogurile cu protagoniști non-umani, toate acestea au autori predecesori străluciți în trecutul literar și intră, peste timp, într-un dialog al memoriei formelor.

„Din toate unghiurile“

Acum cîțiva ani, la o întîlnire cu o clasă de liceeni cărora trebuia să le vorbesc despre literatură, i-am pus să scrie pe bilețele de hîrtie ce cred ei că înseamnă proza scurtă. Răspunsurile au fost variate, conform gustului și priceperii lor, unele fanteziste (cineva a scris „proza scurtă e un strănut“, ceea ce, continuînd logica, ar face din poezie un sughiț, iar din roman un acces de tuse), dar cele mai multe definiții s-au dovedit exacte, fie și parțial: „povestirea e un roman de dimensiuni mici“, „o scriere concentrată cu mesaj puternic“, „o reducere fără pierderea esenței“, „ceva fix, scurt, la obiect“, „intensitate în puține cuvinte“, „o multitudine de trăiri exprimate scurt“, „o doză de emoții“, „inteligență pe spații mici“, „un vis și o idee“, „a spune mult în cuvinte puține“, „o succesiune de trăiri într-o perioadă scurtă de timp“, „gîndire sintetizată“, „ceva concentrat, dar captivant“, „text scurt cu impact emoțional puternic“, „o impresie de viață în cît mai puține cuvinte“, „o experiență transpusă pe scurt“, „o mostră de viață“, „o privire a lumii prin monoclu“.

Acești copii nu citiseră eseurile despre arta prozei scurte scrise de Katherine Anne Porter, Flannery O'Connor, Kurt Vonnegut sau George Saunders, dar au intuit că e vorba de brevitate și emoție, și-au dat seama ce se întîmplă, în mod esențial, în proza scurtă: un moment, o privire, o intensitate.

Una dintre cele mai frumoase definiții ale povestirii îi aparține lui V.S. Pritchett, prodigiosul autor britanic de proză scurtă din secolul trecut: „Ceva întrezărit *(glimpsed)* cu coada ochiului, în trecere“. Într-un faimos eseu despre scris intitulat chiar așa, „On Writing“, Raymond Carver comenta această definiție: „Remarcați că mai întîi e *întrezărirea*. Apoi aceasta dă viață, se transformă în ceva care iluminează momentul și care, cu puțin noroc, poate să nască consecințe și un înțeles. Rolul autorului de proză scurtă este să investească acea întrezărire cu tot ce-i stă în putere. Se folosește de inteligența și de priceperea sa literară, de simțul proporției și de potrivire, pentru a înțelege și a vedea lucrurile așa cum nimeni altcineva nu le poate vedea“. Pe urmele lui Tolstoi, care lăuda darul lui Maupassant de a vedea ceea ce alții nu văzuseră pînă la el, Carver insistă că diferența o face felul special în care un scriitor bun privește lucrurile și modul prin care conferă expresie artistică acestei priviri.

Cîțiva ani mai tîrziu, Carver însă rescrie și rafinează această definiție a talentului unui scriitor, spunînd că este „darul de a vedea ceea ce oricine a văzut, dar a vedea cu mai multă claritate, din toate unghiurile“. Din această perspectivă, antologia de față oferă 26 de priviri, din toate unghiurile, asupra lumii în care trăim și a trecuturilor ei.

Textul de față reprezintă Cuvîntul înainte al antologiei.

Lansarea ediției KIWI. Trecuturi *va avea loc în cadrul Salonului Internațional de Carte Bookfest, sîmbătă, 27 mai, de la ora 17, pe scena Agora, într-o discuție moderată de Matei Martin.*

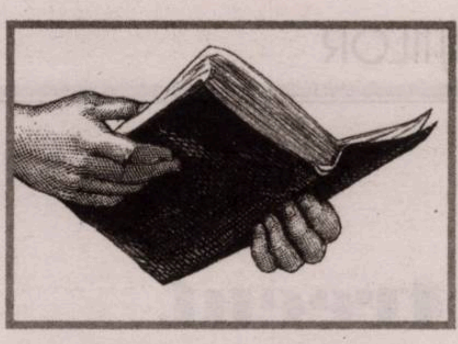

Cosmin CIOTLOȘ

pe de altă carte

Groaznica sinucidere din strada Micsandrelor

● T.O. Bobe, *Bilete de sinucigaș*, ilustrate de Mihail Coșulețu, Editura Humanitas, 2023.

„Ai zice că nu sîntem în țara unde în urmă cu aproape 150 de ani I.L. Caragiale inventa atîtea feluri de scris“, notează T.O. Bobe în Cuvîntul înainte al acestei cărți, incriminînd conformismul prozei scurte românești de azi. Sînt, ca și cele care le urmează, rînduri tari, încordate, de veritabil *guerrillero* al stilului. E drept, unul nu foarte informat, de vreme ce, recunoaște cu onestitate, a aflat abia de curînd că formula pe care nu demult s-a decis s-o exerseze se practică, pînă și aici la noi, de cîțiva ani buni (revista online *Literomania* găzduiește o rubrică de „Flash Fiction Stories“), dar exigent: nimic din ce se publică acolo nu-i place. Sau, ca să fiu riguros: aproape nimic și, oricum, în doze abia semnificative. Fie și-așa, mi-am zis, severitatea e oricum preferabilă admirației amorfe. În definitiv, scriem noi înșine cărțile pe care ne-am dori să le citim. Poate că așa, reactiv, în contrapartidă, s-a născut la vremea ei și *Bucla*, o carte pe al cărei farmec pariez încă. Și totuși, cu aceste *Bilete de sinucigaș* e altceva. Ele vin, dacă e să-l credem pe autor, să compenseze un multiplu deficit (de intensitate, de polifonie, de mobilitate etc.), printr-un exces: de, să-i spun așa, reținîndu-mi expresii mai dure, *dezinvoltură*.

Ca să nu mai lungesc vorba: Bobe imaginează o cazuistică suicidară întinsă pe 102 situații din care cititorul primește numai lestul lestului, adică ultimele cuvinte pe care personajele lui le lasă la ieșirea din scenă. Cu foarte puține excepții, acestea nu-s mai lungi de un vers (ca la Ion Pillat), așadar eventuala confuzie de gen plutește deasupra fiecărei pagini. Cu încă și mai puține excepții, ele sună așa: „Ar fi mers un coniac înainte“ sau „Iertați-mă pentru risipa de gaz“ sau „Mami, te rog să-i dai bicicleta mea lui Viorel de pe Micsandrelor nr. 14“ sau „PIN-ul e 4275, e destul ce mai găsiți acolo pentru incinerare“ sau „Acum știi de ce mi-a trebuit coafor“ sau „Mi-e dor să te mai țin în brațe“ sau... sau... sau... Să zicem că, dintre toate, acestea ar avea un anume grad de neutralitate. Șarje directe, oricum, nu par să fie. Chiar și așa, însă, la rece, adică extrase din contextul lor, ca simple enunțuri gramaticale, ele au ceva în mod deliberat ridicol și, îmi pare rău s-o spun, ridiculizant. Degeaba ne asigură T.O. Bobe în amintita prefață că putem construi, de capul nostru, scenarii care să preceadă fiecare astfel de rînd de adio. Tendința e clară și a-i schimba traiectoria emoțională presupune reale eforturi avocățești. De ce le-aș face eu (sau oricare dintre noi) din moment ce autorul însuși bagatelizează copios această temă, totuși și totuși îngrozitor de delicată? Nu prea-mi vine. Și iată de ce.

April is the cruelest month

Dacă tot i-a fost pomenit numele, să ne întoarcem, preț de un paragraf-două, la Caragiale, cel care, în 1896, publica în *Adevărul* un monolog dramatic intitulat *1 Aprilie.* În absența unei lecturi proaspete, cititorii *Dilemei vechi* și-l vor fi amintind măcar prin prisma montărilor de care a avut parte. Ca discuția să aibă rost, îi sfătuiesc să le uite. Căci nu știu cum vor fi făcut alții rolul (Ion Manolescu, în iarna lui 1912, sau Casimir Belcot, în toamna aceluiași an, fiind cei dintîi), dar felul cum îl întruchipează Beligan pe protagonist e o aproape grosolană deturnare de sens. Ce avem e un june amploaiat care relatează pe un ton șotios o întîmplare de tot nefericită la care a luat parte activ. Berărie, grup de amici, dispoziție de farse. Scenariu tipic. Drept urmare, unuia dintre ei, cel mai anxios, i se joacă un renghi: e chemat tîrziu în noapte printr-un bilet plastografiat, ca din partea unei amante de taină. Planul e acela ca, în plin întuneric și în prologul actului galant, să fie luat pe sus de unul dintre amici, impersonîndu-l pe soțul încornorat al doamnei cu pricina. Totul merge ca uns pînă cînd, în momentul decisiv, însuflețit de spaimă, Mișu (zis, nu întîmplător, Poltronu) răspunde amenințării cu o lovitură de baston care-l lasă fără suflare pe nimeni altul decît pe prietenul Mitică, unul dintre artizanii farsei. De-aici scandal, lacrimi, bocete, anchete, destituiri (căci tot acest *gang* lucra, pare-se, într-un minister) și, în cele din urmă, cu tot omorul prin imprudență, achitări în serie. Ce n-a băgat de seamă Radu Beligan și, desigur, nici regizorii care și-au încercat puterile cu această piesă formidabilă a lui Caragiale e că nu despre o tragedie pur și simplu absurdă și abisală e vorba.

Mai întîi, fiindcă, odată cu primele replici, tînărul nostru spune cît se poate de neted: porecla lui Mișu decurgea dintr-un episod de natură cel puțin contravențională: o bătaie, în Herăstrău, cu niște indivizi care „se lăuda că o să ne-o facă ei, că sînt de la parchetul general; da... am lucrat... teribil“. Va să zică un gravissim ultraj la adresa unor procurori e rezolvat discret printr-o suită de abile intervenții și sforării salvatoare. Acel „am lucrat... teribil“ ar putea figura drept refrenul unui imn închinat corupției din Justiție. Atunci ca și-acum, cînd fii și fiice de... *Passons*. Ce e și mai cutremurător e al doilea versant al constatării pe care simpla lectură o scoate în evidență. Și anume, faptele sînt povestite în context instituțional: „Eu mărturisesc drept, cum am spus și la jurați, eu, domnule președinte“, începe tînărul povestea gestei sale nocturne. În fața unui judecător, așadar, el își permite să-și umfle nonșalant mușchii inamovibilității, să se comporte ca între intimi, fredonînd arii ușurele, ba chiar să emită considerații dintre cele mai inadecvate, dată fiind, *for God's sake*, moartea unui prieten: „Venise și mă-sa lui Mitică – o mahalagioaică... ce gură! făcea un scandal! parcă era nebună, se mușca de mîini, se trăgea de păr... Ne-a ocărît, ne-a blestemat... ba pe Cleopatra a și scuipat-o. *(bocindu-se ca bătrîna)* «Mitică! frumosul maichii! Mitică!» *(schimbînd tonul și mutra și dînd din umeri)* Ei, asta mi-e necaz mie... Mitică și frumos! Poftim!“.

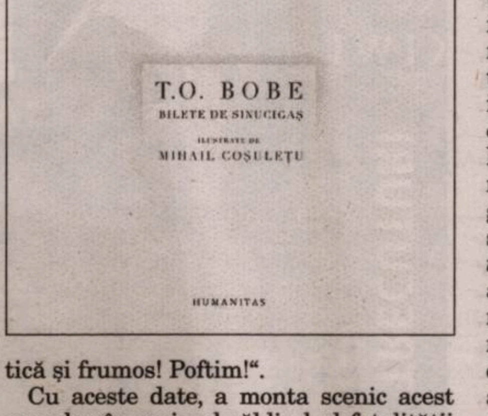

Cu aceste date, a monta scenic acest monolog în regimul căldicel al fatalității cu final neașteptat e, spuneam, o deturnare aproape barbară: în realitate, Caragiale s-a sforțat aici să construiască – ei, da – cel mai infect moralmente personaj din literatura română. Că l-a suit pe o scenă în loc să-l lase să zburde prin *Momentele* lui, e o decizie cu subînțeles: s-a ferit să-i facă loc în propria lui societate. Nu-i un Lache, nu-i un Mache, nu-i un Ghiță Nițescu, inși cu bunele și cu mai puțin bunele lor, ci o oroare sufletească încarnată. Cu așa o făptură nu se stă la masă, nu se schimbă vorbe pe Podul Mogoșoaiei, nu se nimic. Iar Caragiale o simte și-o aplică.

...cuminte, n-a vrut să răspunză

T.O. Bobe, mai degrabă, nu. Pot presupune că între conștiința lui și conștiința „naratorului“ care controlează cele o sută două voci de sinucigași de-aici există un necesar cordon sanitar, însă găsesc că atunci cînd își închipuie (sigur, pentru a ironiza practica modelor literare) că va genera serii similare, de „bilete de îndrăgostit“, „bilete scrise în ședințe“ sau „bilete lipite de frigider“, linia aceasta e în chip foarte nefericit încălcată. Gluma e proastă și-atît. Dar tot are sensul ei față de altele, pe care eu, unul, îmi doresc să le uit de îndată ce voi încheia acest articol. Ca de exemplu pe cea de la p. 43 („De ce mi-ați ascuns pokemonii?“), îndărătul căreia nu văd decît un dispreț fetid față de subculturile adolescenților de azi și nici măcar un bob de muștar de empatie. Sau pe aceea de la p. 83 („Ce nu face omul pentru un pic de atenție?“), strigător la cer de nerealistă și, din nou, dizgrațioasă printr-o mizantropie rudimentară. Cît de scremut poate fi jocul de cuvinte de la p. 14 („scriu asta pentru că niciodată în viața mea n-am călătorit fără bilet și nu vreau tocmai acum să plec fără să am unul în buzunar“) și cît de jalnică acea ironie la adresa unui *ultras* generic („cîine pînă la moarte“), care dovedește o dată în plus că una e elevația, alta simplul ifos cu parapon. De-ar ști, vai, T.O. Bobe că în plăcerea de a specula greșita utilizare a lui „decît“ se întîlnește cu inenarabilul om de fotbal Mihai Stoica, singurul care mai găsește (deși, spre cinstea lui, mai rar ca autorul acestor *Bilete de sinucigaș*) resurse de amuzament în acest clișeu obosit. De ce-ar fi agramatismele o culpă în fața morții, mă-ntreb. Oare drama cuiva care ar lăsa o însemnare de felul „eu vreau așa să nu dați vina că a făcuto [sic!] alcineva [sic!]“ n-are adîncime pentru că n-are sintaxă?

Mi se va replica, poate, că dimpotrivă, lumea fiind cum este, Bobe nu face decît să transcrie, obiectiv, ba chiar cu o superioară înțelegere, plauzibilul. Ceva mă face să cred că nu așa arată, totuși, temperatura interioară a unor fraze așternute pe un colț de hîrtie în fața ultimei decizii. Ceva, adică inclusiv niscai studii pe temă, de felul unui C.L. Meyer, T.H. Irani, K.A. Hermes & B. Yung, *Explaining suicide: Patterns, motivations, and what notes reveal*, Elsevier Academic Press (2017) sau Éric Volant (coord.), *Adieu, la vie... Étude des derniers messages laissés par les suicidés*, Bellarmin, 1990. Așa încît nu m-aș grăbi să legitimez o butaforie de un gust îndoielnic, în care de nicăieri iese la suprafață cuvîntul „suspin“ (p. 84) și-n care tot de nicăieri cineva anunță că n-ar fi putut-o face dacă n-ar fi achiziționat, cu greu, un pistol Smith & Wesson, ca în filmele cu Eastwood (p. 54) ș.a.m.d.

Acum, strict literar vorbind, aș adăuga că buna impresie pe care autorul pare s-o aibă despre inventivitatea acestor nuclee epice nu se prea confirmă la lectură. Destule dintre ele sînt întinse pe același calapod (e.g.: „acum n-o să mai plec niciodată de acasă“ *versus* „ce bine e acasă“ sau p. 42 *versus* p. 92 sau p. 52 *versus* p. 73), atunci cînd nu recurg de-a dreptul la aceleași și-aceleași poante lingvistice răsuflate.

Nu-mi amintesc, de cînd scriu cronică, să fi încercat o asemenea senzație de regret. Aș fi preferat ca *Bilete de sinucigaș* să fi avut pur și simplu paginile albe. Ar fi fost cea mai *cuminte* dintre opțiuni. Unde mai pui că l-ar fi scutit pe Mihail Coșulețu de chinul cîtorva neplăcute pleonasme grafice.

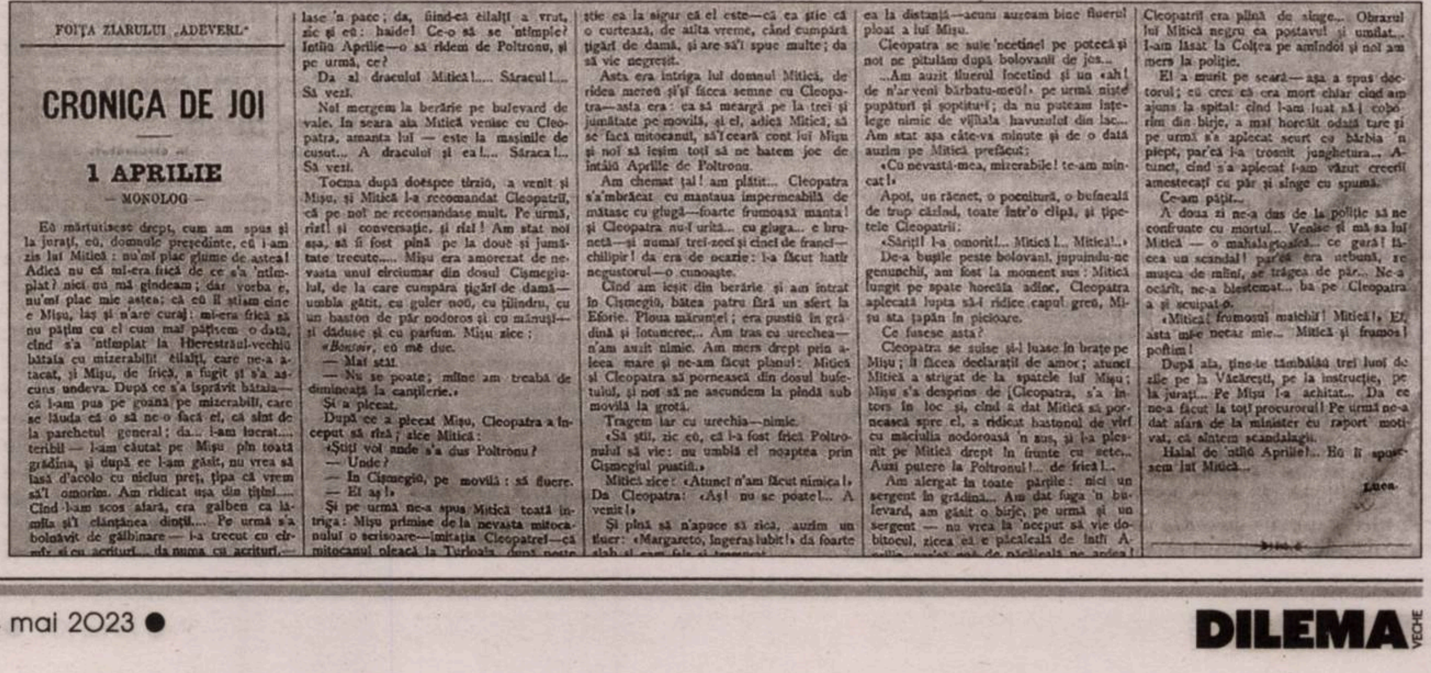

FOIȚA ZIARULUI „ADEVERL“

CRONICA DE JOI

1 APRILIE

— MONOLOG —

Eŭ mărturisesc drept, cum am spus și la jurați, eŭ, domnule președinte, eŭ i-am zis lui Mitică: nu'mi plac glume de astea! Adică nu că mi-era frică de ce s'a 'ntîmplat? nici nu mă gîndeam; dar vorba e, nu'mi plac mie astea; că eŭ îl știam cine e Mișu, laș și n'are curaj: mi-era frică să nu pățim cu el cum mai pățisem o dată, cînd s'a 'ntîmplat la Herestrăul-vechiŭ bătaia cu mizerabilii ăilalți, care ne-a atacat, și Mișu, de frică, a fugit și s'a ascuns undeva. După ce s'a isprăvit bătaia— că i-am pus pe goană pe mizerabili, care se lăuda că o să ne-o facă ei, că sînt de la parchetul general; da... i-am lucrat.... teribil — l-am căutat pe Mișu pîn toată grădina, și după ce l-am găsit, nu vrea să lasă d'acolo cu niciun preț, țipa că vrem să'l omorîm. Am ridicat ușa din țîțîni.... Cînd l-am scos afară, era galben ca lămîia și'i clănțănea dinții.... Pe urmă s'a bolnăvit de gălbinare — i-a trecut cu cirmir și cu acrituri... da numa cu acrituri.—lase 'n pace; da, fiind-că ăilalți a vrut, zic și eŭ: haide! Ce-o să se 'ntîmple? Intîiŭ Aprilie—o să rîdem de Poltronu, și pe urmă, ce?

Da al dracului Mitică!.... Săracul!.... Să vezi.

Noi mergem la berărie pe bulevard de vale. In seara aia Mitică venise cu Cleopatra, amanta lui — este la mașinile de cusut... A dracului și ea!... Săraca!... Să vezi.

Tocma după doĕspce tîrziŭ, a venit și Mișu, și Mitică l-a recomandat Cleopatrii, că pe noi ne recomandase mult. Pe urmă, rîsi! și conversație, și rîsi! Am stat noi așa, să fi fost pînă pe la două și jumătate trecute..... Mișu era amorezat de nevasta unui circiumar din dosul Cișmegiului, de la care cumpăra țigări de damă— umbla gătit, cu guler noŭ, cu țilindru, cu un baston de păr nodoros și cu mănuși— și dăduse și cu parfum. Mișu zice:

«*Bonsoir*, eŭ mĕ duc.

— Mai stăi.

— Nu se poate; mîine am treabă de dimineață la canțilerie.»

Și a plecat.

După ce a plecat Mișu, Cleopatra a început să rîză; zice Mitică:

«Știți voi unde s'a dus Poltronu?

— Unde?

— In Cișmegiŭ, pe movilă: să fluere.

— Ei aș!»

Și pe urmă ne-a spus Mitică toată intriga: Mișu primise de la nevasta mitocanului o scrisoare—imitația Cleopatrei—că mitocanul pleacă la Turloaia, după

știe ca la sigur că el este—că ea știe că o curtează, de atîta vreme, când cumpără țigări de damă, și are să'i spue multe; da să vie negreșit.

Asta era intriga lui domnul Mitică, de rîdea mereŭ și'și făcea semne cu Cleopatra—asta era: ca să meargă pe la trei și jumătate pe movilă, și el, adică Mitică, să se facă mitocanul, să'l ceară cont lui Mișu și noi să ieșim toți să ne batem joc de întîiŭ Aprilie de Poltronu.

Am chemat țal! am plătit... Cleopatra s'a'mbrăcat cu mantaua impermeabilă de mătase cu glugă—foarte frumoasă manta! și Cleopatra nu-i urîtă... cu gluga... e brunetă—și numai trei-zeci și cinci de franci— chilipir! da era de ocazie: i-a făcut hatîr negustorul—o cunoaște.

Cînd am ieșit din berărie și am intrat în Cișmegiŭ, bătea patru fără un sfert la Eforie. Ploua mărunțel; era pustiŭ în grădină și întunerec... Am tras cu urechea— n'am auzit nimic. Am mers drept prin aleea mare și ne-am făcut planul: Mitică și Cleopatra să pornească din dosul bufetului, și noi să ne ascundem la pîndă sub movilă la grotă.

Tragem iar cu urechia—nimic.

«Să știi, zic eŭ, că i-a fost frică Poltronului să vie: nu umblă el noaptea prin Cișmegiul pustiŭ.»

Mitică zice: «Atunci n'am făcut nimica!»

Da Cleopatra: «Aș! nu se poate!... A venit!»

Și pînă să n'apuce să zică, auzim un fluer: «Margareto, îngeraș iubit!» da foarte

ea la distanță—acum auzeam bine fluerul ploat a lui Mișu.

Cleopatra se suie 'ncetinel pe potecă și noi ne pitulăm după bolovanii de jos...

...Am auzit fluerul încetînd și un «ah! de n'ar veni bărbatu-meŭ!» pe urmă niște pupături și șoptituri; da nu puteam înțelege nimic de vîjîiala havuzului din lac... Am stat așa câte-va minute și de o dată auzim pe Mitică prefăcut:

«Cu nevastă-mea, mizerabile! te-am mîncat!»

Apoi, un răcnet, o pocnitură, o bufneală de trup căzînd, toate într'o clipă, și țipetele Cleopatrii:

«Săriți! l-a omorît!... Mitică!... Mitică!...»

De-a bușile peste bolovani, jupuindu-ne genunchii, am fost la moment sus: Mitică lungit pe spate horcăia adînc. Cleopatra aplecată lupta să-i ridice capul greŭ, Mișu sta țapăn în picioare.

Ce fusese asta?

Cleopatra se suise și-l luase în brațe pe Mișu; îi făcea declarații de amor; atunci Mitică a strigat de la spatele lui Mișu; Mișu s'a desprins de [Cleopatra, s'a întors în loc și, cînd a dat Mitică să pornească spre el, a ridicat bastonul de vîrf cu măciulia nodoroasă 'n sus, și l-a plesnit pe Mitică drept în frunte cu sete... Auzi putere la Poltronul!... de frică!...

Am alergat în toate părțile: nici un sergent în grădină... Am dat fuga 'n bulevard, am găsit o birjă, pe urmă și un sergent — nu vrea la 'nceput să vie dobitocul, zicea că e păcăleală de întîi A-

Cleopatrii era plină de sînge... Obrazul lui Mitică negru ca postavul și umflat... I-am lăsat la Colțea pe amîndoi și noi am mers la poliție.

El a murit pe scară—așa a spus doctorul; eŭ crez că era mort chiar cînd am ajuns la spital: cînd l-am luat să-l coborîm din birje, a mai horcăit odată tare și pe urmă s'a aplecat scurt cu bărbia 'n piept, par'că l-a troznit junghetura... Atunci, cînd s'a aplecat i-am văzut creerii amestecați cu păr și sînge cu spumă.

Ce-am pățit...

A doua zi ne-a dus de la poliție să ne confrunte cu mortul... Venise și mă-sa lui Mitică — o mahalagioaică... ce gură! făcea un scandal! par'că era nebună, se mușca de mîini, se trăgea de păr... Ne-a ocărît, ne-a blestemat... ba pe Cleopatra a și scuipat-o.

«Mitică! frumosul maichii! Mitică!» Ei, asta mi-e necaz mie... Mitică și frumos! poftim!

După aia, ține-te tămbălăŭ trei luni de zile pe la Văcărești, pe la instrucție, pe la jurați... Pe Mișu l-a achitat... Da ce ne-a făcut la toți procurorul! Pe urmă ne-a dat afară de la minister cu raport motivat, că sîntem scandalagii.

Halal de 'ntîiŭ Aprilie!... Eŭ îi spusesem lui Mitică...

Luca.

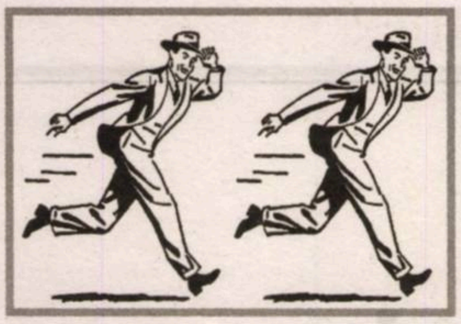

● *Im toten Winkel* (Germania-Turcia, 2023), de Ayșe Polat.

Victor MOROZOV

dilematograf

Puncte de vedere

Făcînd apel cu voluptate la tehnologia de ultimă oră, *Im toten Winkel* reprezintă deopotrivă un tratat despre fascinația stranie a noilor imagini în mișcare și o constatare asupra omniprezenței lor, care nici măcar nu mai miră. Totul, în film, are de a face, sub o formă sau alta, cu această producție audiovizuală care – de la camere de supraveghere la înregistrări cu telefonul – nu doar că ne punctează ici-colo viețile, ci le acompaniază, le prelungesc în virtual, le conferă straturi nebănuite de complexitate. În fond, m-aș hazarda să spun că un film precum acesta – ce reia aceeași poveste din trei puncte de vedere distincte – nici nu ar mai merita făcut în absența acestui balet nervos cu aparatura audio-video. *Im toten Winkel* nu vorbește decît marginal – și parcă din obligație – despre acest „pluriperspectivism“: inima filmului începe să bată cu adevărat doar în miezul acestei stări de paranoia permanentă, în care a privi și a fi privit pe și printr-un ecran constituie noua dimensiune fundamentală a umanității.

Există în film pistoale, răpiri și urmăriri – întregul arsenal uzual al *thriller*-ului. Însă adevăratul gadget, cel care face și desface destinele acestei povești, este camera de filmat, indiferent de forma pe care o ia – de la aparatul unei echipe de documentariști din Germania, veniți să realizeze portretul unui avocat controversat dintr-o provincie turcească, la *smartphone*-urile cu care sînt dotați interlopii care dau tîrcoale locului. Prea puțin pasionant în devoalarea tuturor acestor comploturi, filmul se dovedește mult mai proaspăt atunci cînd trebuie să instaureze un climat al suspiciunii generalizate, în care fiecare îl bănuiește pe celălalt de intenții necurate, și de aceea e nevoit să îl filmeze pe ascuns, în caz de ceva. De la aparate de filmat introduse în genți găurite la telefoane care filmează peste marginea buzunarului de la piept, *Im toten Winkel* desfășoară geografia unui spațiu modulat de imaginea video, cu atît mai amenințător cu cît se află prins în bucla unei înregistrări continue.

Între pixelii ecranului și elemente supranaturale, filmul vorbește în legea lui despre conspirații, conștient parcă de faptul că lucrurile se schimbă în aceeași măsură în care, de bună seamă, rămîn de neclintit. O demonstrează o secvență aparent anodină precum aceea în care, plecați la drum cu un mort în mașină, mafioții în cauză sînt opriți de un inevitabil control de poliție. Dar filmul nu se avîntă totuși pe făgașul previzibil al cronicii sociale, ci se lasă mai degrabă în voia acestui proteism formal care face din narațiune terenul propice unui asamblaj de formate. *Im toten Winkel* devine, astfel, un soi de palimpsest în care cadre-portret și cadre „documentare“, imagini de tip *CCTV* și compoziții studiate contribuie la conturarea unui *thriller* mai convențional decît s-ar crede. În această pistă falsă constă, de fapt, o posibilă învățătură despre noua vîrstă a imaginii – o vîrstă haotică și lipsită de ierarhii – chemată să îmbrace un conținut imuabil, modificat-și-nu-prea la contactul cu acest înveliș actualizat.

Căci dincolo de peripețiile sale mai mult sau mai puțin interesante, filmul propune o căutare formală. Ba chiar aș zice că, cel puțin în prima parte, cînd încearcă să emuleze, cu un grad de reușită variabil, estetica unui film documentar (de fapt, a unui *making of* al unui documentar), filmul devine de-a dreptul formalist, de parcă această iluzie a registrului, această mimare de suprafață a autenticității, ar fi scopul său principal. Pînă la final, *Im toten Winkel* se menține extrem de atent cu forma, cu repetițiile și coincidențele, intrările și ieșirile camerelor și ecranelor care sfîrșesc prin a se călca pe bătături, într-o semi-cacofonie a surselor. Ca atare, filmul s-ar putea să aibă mai puține de spus despre Turcia provincială a prezentului – cea a orașelor mici aparent abandonate în decădere și criminalitate – și mai mult despre o stare globală a rețelelor virtuale și a aparaturii care, sub aura emancipatoare, ne înlănțuie într-o obligație a conectivității.

Mereu online, mereu în vizor: dacă *Im toten Winkel* nimerește această tonalitate a angoasei existențiale, e pentru că face din protagoniștii săi oameni-marionetă lipsiți de viață privată, aflați întotdeauna în bătaia camerei video și hăituiți într-un *cyber*-coșmar care nu cunoaște sfîrșit. E parte din meritul lui Ayșe Polat că transformă cea mai uzuală experiență contemporană – aceea a „luatului de vederi“ – în noua sursă de combustibil a unui vechi truc al cinematografului: suspansul voyeurist. Între David Cronenberg și Michael Mann, acest *thriller* turcesc sună prea adevărat – prea, într-adevăr, „documentat“ – pentru a fi expediat în căsuța inofensivă a filmelor de gen.

Im toten Winkel va fi proiectat în cadrul Festivalului de Film „Cinepolitica“, pe data de 20 mai.

■ ■ ■

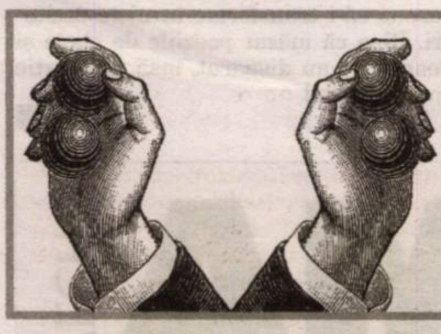

● Everything But the Girl, *Fuse*, Buzzin' Fly / Virgin Records, 2023.

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

După 29 de ani

Trebuie să fie cumva trist și nedrept, ca muzician, cînd lumea își amintește de multe ori de tine doar pentru o piesă care, deși a ta, nu mai e neapărat a ta. Să spunem că asta se întîmplă adeseori în muzică și că este și cazul lui „Missing“, de pe un album din anul 1994, intitulat *Amplified Heart* și cîntat de o formație britanică numită Everything But the Girl. Lansată ca *single* în Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, piesa n-a făcut mare brînză prin topurile din cele două țării, contoarele absolute ale muzicii acelor vremuri, dar un remix al ei, manufacturat de DJ-ul și producătorul newyorkez de *house* Todd Terry, avea să schimbe cu totul povestea. Gestul acela propulsa creația lui Ben Watt și Tracey Thorn, cei doi membri componenți ai EBtG, în stratosfera pieselor care au definit *sound*-ul dance-pop al anilor '90. Fără să fie neapărat un produs al culturii muzicii de dans – ci unul al insectarului indie pop englez al anilor '80, interval de timp în care duo-ul din Kingston upon Hull își producea cinci din cele unsprezece albume de studio –, Everything But the Girl devenea, grație inspirației lui Terry, un fel de emblemă a cluburilor acelui deceniu. Foarte probabil, memoria – a noastră, colectivă, dar și a autorilor – este cea care, la aproape treizeci de ani distanță, vine să recupereze fragmente din energia aceea, conservată într-un spațiu politic și afectiv inerțial, pentru a le plasa într-o formulă nouă (dar nu neapărat și contemporană). Cînd piesa „Nothing Left to Lose“ era lansată la începutul acestui an, ceva te izbea cu intensitate: puternica legătură emoțională a noului *single* cu piesa din 1994/1995 și un videoclip, regizat de Charlie di Placido, care trimitea și el, măcar prin mișcarea camerei, săgeți înamorate către epoca de aur a unor „clipangii“ precum Jonathan Glazer, Spike Jonze, Michel Gondry sau Chris Cunningham. *„I need a thicker skin, / This pain keeps getting in. / Tell me what to do / 'Cause I've always listened to you. / And I'm here at your door, / And I've been here before. / Tell me what to do / 'Cause nothing works without you“* cîntă și astăzi vocea aceea reținută, vulnerabilă și ultrarecognoscibilă a lui Tracey Thorn cuvinte care desenează un arc de cerc către „Missing“ și era care l-a născut – *„I step off the train, / I'm walking down your street again / And past your door, / But you don't live here anymore…“*. Producția însăși apelează un *film* electronic, chiar dacă altul decît cel din îndepărtatul an 1994. Stă aici, de data aceasta, *hardcore continuum*-ul criticului Simon Reynolds, o declarație de dragoste adusă *sound*-ului britanic: reprize de *2-step garage* și *dubstep*, *beat*-uri neospitaliere și întunecoase, încărcate cu toată atmosfera distopiană a UK-ului, transformă piesa asta într-un plauzibil dialog între timpuri – infinita iluzie a optimismului cu care veneau placați anii '90 și toate deraierile și deziluziile ulterioare, determinate în mare măsură de chiar acea supradozare produsă de ei. Acum, ca și atunci, Everything But the Girl apare ca fiind formația unui singur cîntec – care, cum spuneam la început, chiar dacă al ei, nu e în întregime al ei –, deși nu este deloc așa. Oricum ar sta lucrurile pentru fiecare, numai și în consecința acestui moment corelativ, *Fuse*, noul album al duo-ului britanic, merită o inimioară roșie – *„What is left to lose? / Nothing left to lose“*.

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■ ■ ■

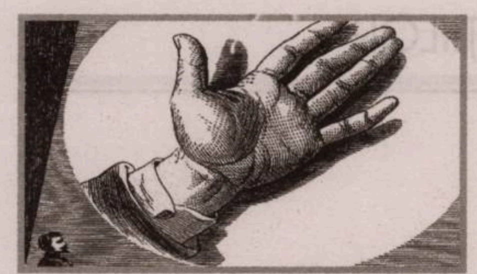

Adina POPESCU

portrete din mers

Copilul care recită poezia

Aflu că se ceartă oamenii pe Internet din cauza faptului că la ultima ediție *Românii au talent* a cîștigat un puști de 7 ani care a învățat pe de rost și a recitat un monolog „filozofic“ nepotrivit pentru vîrsta lui. Unii zic că e un copil genial care și-a meritat premiul, alții spun că nu a demonstrat nici un talent, în afară de o memorie bună (care nu poate fi considerată un talent) și că doar a înșirat niște cuvinte pe care nu le pricepe. Îl caut pe copil tot pe Internet pentru că nu mă mai uit de ani buni la televizor. De fapt, nu prea mai înțeleg rostul televiziunii „clasice“, mă întreb de ce unii oameni ar prefera să primească cu lingurița o porție de informație sau de divertisment livrată de un post de televiziune, la o anumită oră și întreruptă de mii de reclame, din moment ce pot alege și singuri, pentru că informația și divertismentul, sub diferite forme, sînt acum peste tot. Însă cei mai mulți, mai ales din generația părinților mei, nu pot trăi fără televizor, asta e, întreg universul lor e acolo, dincolo de ecranul ăla care pîlpîie non-stop, povestesc despre niște persoane cum ar fi Teo sau Măruță de parcă le-ar fi rude apropiate, nu există starea vremii fără Busu etc. etc. Dar să revenim la subiect – așadar îl urmăresc pe puștiul care recită (interpretează?) cu patos monologul și dintr-odată mă văd pe mine acolo. Eu sînt copilul! Mă văd pe mine la 7 ani, recitînd cu înflăcărare, pe mica scenă din sala de festivități a școlii: „De-atunci avem în frunte un fiu al națiunii, / Eroul Ceaușescu, viteaz Conducător, / Ce poartă-n suflet țara, partidul și poporul, / Stegarul de victorii spre falnic viitor“.

Nu știu cum mai e acum, dar pe „vremea“ mea, obligativitatea de a învăța poezii, cele mai multe patriotice, altele stupide și fără nici o noimă, apărea pe undeva pe la grădiniță. Cu cît știai mai multe poezii pe de rost pe care să le reciți în neștire la serbare, în fața părinților care îți urmăreau fiecare cuvînt cu teama să nu greșești și a educatoarelor mîndre de succesul lor pedagogic, cu atît mai mult erai apreciat și considerat un copil deștept și valoros. Pînă și Moș Gerilă, ca să-ți dea punguța cu bomboanele de pom în care îți rupeai dinții, îți cerea doar atît – să-i spui o poezie! Era o mare rușine să nu știi nici măcar o poezie – gata, erai un rebut al societății sau un copil dintr-o familie de proști, „needucată“. Cînd părinții mei, ingineri, mă mai luau cu ei la serviciul lor de la întreprindere, toți colegii se minunau mai întîi cît de mult am crescut, apoi mă puneau să recit ceva, orice. Pentru că eram un copil ascultător și care nu voiam să dezamăgesc, mă conformam întotdeauna – însă era ca și cum cineva ar fi apăsat un buton, dacă mă porneam, nu mă mai opream din recitat. La început, colegii părinților mei mă ascultau cu încîntare, aveau moaca aia tembelă a adulților extaziați în fața unui copil bine dresat, conform normelor, apoi începeau să se plictisească, îmi întorceau spatele, își frecau nechezolul sau își vedeau de non-treburile lor de întreprindere, iar eu continuam conștiincios să recit una-alta, pînă la ora la care se încheia programul de muncă. Îmi mai amintesc vreuna dintre sutele de poezii și de cîntece învățate pe de rost la vîrsta preșcolară? Nu. M-au ajutat ele la ceva în viața mea de adult? Nu. Eram oare un copil „talentat“? Aș fi meritat un premiu de 120.000 de euro? Mai țin minte că, într-o vacanță de iarnă, o verișoară mai mare care voia să dea la Liceul Pedagogic și-a pus ambiția să mă învețe o poezie cu peste 100 de strofe. Nu era nici „Luceafărul“, nici ceva cu țara sau cu partidul, era doar o banală poezie pentru copii cu „vestitorii primăverii“. Și am învățat pe de rost o sută de strofe, pentru că, în mintea mea de copil, îmi dădeam seama că e un soi de performanță, că aș putea să merg la Olimpiada de recitat poezii, dacă ar fi existat vreuna, și să iau medalia de aur, dacă la gimnastică artistică tot nu eram bună. Sau la o emisiune TV „de talente“, dar nu exista nici așa ceva. Timp de vreo doi ani de atunci, cînd începeam să recit poezia aia, toți adulții o luau la fugă care încotro, am încercat odată să i-o recit și lui Moș Gerilă, credeți-mă că i-a părut nespus de rău că mă întrebase dacă știu vreo poezie. Însă eu nu eram vreun recitator de mare clasă, aveam mici defecte de vorbire pe care patosul interpretării nu le putea compensa. Existau copii vedete și pe vremea aceea, care recitau la „Cîntarea României“ sau la emisiunea duminicală *Lumea copiilor*. Într-o tabără pionierească am cunoscut o fetiță care i-a recitat însuși tovarășului Nicolae Ceaușescu, am privit-o cu o admirație nețărmurită, mi-am dat seama că recitînd poezii poți ajunge departe.

Îmi mai amintesc vreuna dintre sutele de poezii și de cîntece învățate pe de rost la vîrsta preșcolară? Nu. M-au ajutat ele la ceva în viața mea de adult? Nu.

După 1990, în gimnaziu sau în liceu, am mai învățat pe de rost poezii sau fragmente de proză sporadic, ca să dau „citate“ în teze sau pe la Olimpiadele de limba română unde niciodată nu am făcut mare brînză pentru că scriam „din mintea“ mea, și nu din comentariile literare care, la rîndul lor, trebuiau învățate pe de rost ca să iei o notă bună. Pentru că aceasta e una dintre marile probleme ale sistemului de educație din România și explică într-un fel și succesul la public al puștiului de 7 ani care a cîștigat la *Românii au talent* – mimetismul. Faptul că încurajează mai mult capacitatea de a memora decît pe cea de a gîndi, iar o memorie bună e considerată o virtute. E mult mai ușor să înveți niște copii să repete ce au spus alții, să-i transformi în mici maimuțe dresate, decît să-i faci să înțeleagă. A face un copil să înțeleagă înseamnă că trebuie să-l scoți din turmă și să-l tratezi ca pe o individualitate și atunci cînd tu, ca profesor, ai 30 de copii într-o clasă și trebuie să acoperi toată materia, nu e timp pentru așa ceva. Pe mine școala m-a învățat să recit sute de poezii ca un papagal, să citez din clasicii literaturii române, însă nu m-a învățat să țin un discurs, să vorbesc liber în fața unui public, să-mi depășesc timiditatea și să mă exprim cu „cuvintele mele“. La maturitate, am avut nevoie de mulți ani ca să învăț de una singură cum se face, să trec peste crispare și să-mi găsesc o lejeritate atunci cînd mă adresez unui grup de oameni. Și cred că vorbim despre un „defect“ al unei întregi generații – de fiecare dată cînd apare cîte o situație în care cineva trebuie să ia cuvîntul, toți se fofilează, „eu nu vorbesc în public“... atunci ne mai miră că avem politicienii pe care îi avem și care nu sînt în stare să lege două cuvinte? Noi sîntem o generație de recitatori, important este să spunem, fără să ne încurcăm, „poezia“. Pe mine școala m-a învățat table întregi de formule matematice, iar acum nu mai știu să rezolv o ecuație de gradul doi și, în profesia mea, nici n-aș avea nevoie de așa ceva. La ora de geografie, școala m-a învățat toate minele de cupru, de cărbune, de fier, de molibden, cariere de piatră, de marmură, știam să „recit“ numele lor și să le arăt pe hartă, la ce mi-a folosit? Cînd m-am documentat pentru un film despre o mină de uraniu, am luat-o de la capăt și, în cîteva luni, am învățat pe teren tot ceea ce trebuia să știu despre minerit. Știam pe de rost anii în care a domnit fiecare domnitor, însă nu am simțit o apropiere față de istorie pentru că nu am înțeles de la nimeni că istoria e, de fapt, o poveste, nu o înșiruire de date. Și tot așa.

Unul dintre jurați l-a felicitat pe puștiul de 7 ani și i-a spus că e un „mare orator“, creînd o periculoasă confuzie de termeni. Oratoria este arta de a vorbi frumos și convingător în public, nu de a reproduce și interpreta cuvintele altuia, demonstrînd cel mult că ți-ai însușit un exercițiu de actorie. Mi-aș dori ca toți copiii care ies din școala românească să fie niște buni „oratori“, însă din păcate școala continuă să-i deformeze și să-i transforme în niște recitatori. Bine că măcar poeziile de slavă și preamărire au dispărut, însă nu se știe pînă cînd.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume...Prenume...
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Ne pierdem copiii?

© YouTube

„Este mulțumit că a devenit, pentru unii, un erou pe rețelele sociale“ – a declarat președintele Serbiei, Aleksandar Vucici, despre Kosta Kecmanovici, elevul de 13 ani care a deschis focul în școala din Belgrad unde învăța, omorînd nouă oameni.

Președintele sîrb a făcut aluzie și la faptul că, în siajul atacului, pe de o parte, pe rețelele sociale au apărut postări, sub formă de amenințări, cum că atacul va fi imitat, iar pe de alta, în cîteva școli a apărut chiar un soi de „modă“ de a imita atacul.

„Violența naște violență“, a scris cotidianul sîrb *Blic*, potrivit căruia Poliția din Serbia a primit mai mult de douăzeci de sesizări de la diferite școli, în care se afirma că unii elevi îl imită „în glumă“ pe Kosta Kecmanovici. „Copiii simulează împușcarea, uciderea, fac liste cu numele copiilor pe care se presupune că îi vor ucide, așa cum a făcut elevul ucigaș care își planificase atacul timp de o lună.“

Într-un interviu dat jurnaliștilor sîrbi, Marko Nicovici, membru al Asociației Mondiale a șefilor de Poliție și fost șef al Poliției din Belgrad, a declarat că astfel de evenimente pot avea un impact negativ devastator asupra celor care au tulburări mintale nediagnosticate, fiind chiar un declanșator pentru potențiale alte tragedii. „Kosta a devenit celebru peste noapte, a devenit «vedeta» tuturor mass-media, nu doar la noi, ci și în întreaga lume. Și poate fi un declanșator pentru alții, care suferă de tulburări grave, nedepistate și netratate. Totul a devenit azi foarte periculos, pentru că tinerii nu mai au modele în rîndul sportivilor, artiștilor, ci văd mai degrabă modele în criminali și infractori.“

Cînd ai totul și n-ai nimic

Copilul ucigaș provenea dintr-o familie „bună“ și era unul dintre cei mai buni elevi ai școlii. Totuși, presa sîrbă vorbește despre incapacitatea băiatului de a se adapta, de a fi sociabil și de a-și face prieteni. Tatăl adolescentului ar fi declarat Poliției că fiul său s-a simțit „respins de societate“. Potrivit lui Veselin Milici, șeful Poliției din Belgrad, tînărul a declarat în timpul interogatoriilor că „s-a simțit ignorat de societatea în care se afla, că a fost exclus în vacanțe, excursii sau jocuri și aceste lucruri l-au determinat să comită aceste fapte“. Ulterior, anchetatorii au dezvăluit că lista întocmită de Kosta Kecmanovici cuprindea elevii cu note mari, toți fiind vizați din pură invidie, căci nu voia ca aceștia să fie mai apreciați decît el.

În plus, adolescentul a planificat atacul timp de mai multe săptămîni, documentîndu-se și asupra pedepsei care i s-ar putea impune – asigurîndu-se că nu are vîrsta legală pentru a fi tras la răspundere.

Potrivit Reuters, la o zi după atacul din Serbia, Poliția bosniacă a arestat un tînăr de 18 ani care amenințase pe rețelele sociale că are de gînd să comită un atac la indigo. După alte cîteva zile, un elev al liceului „Svetozar Markovici“ a fost arestat la Subotica pentru că, într-o discuție cu psihologul școlii, mărturisise că are de gînd să comită un masacru lîngă o grădiniță. Presa sîrbă a scris că minorul intrase deja în atenția FBI, pentru că își crease diferite conturi pe Internet cu nume de ucigași în serie și căuta informații despre cum se face o bombă. În plus, potrivit informațiilor, minorul a fost reținut și adus la Înalta Curte pentru minori prin ordinul Procuraturii, acuzat fiind și de săvîrșirea altor infracțiuni – afișarea, obținerea și deținerea de pornografie infantilă și exploatarea unui minor în scopul pornografiei.

Este în pericol sănătatea emoțională a copiilor?

„Internetul nu este doar un loc social pentru distracție și creativitate, ci un ocean plin de rechini, în care ne împingem copiii fără ca ei să știe prea bine să înoate și să se păzească“ – scrie Silke Müller, o directoare de școală din Germania, în recenta sa carte *Ne pierdem copiii* (apărută anul acesta la editura Droemer), în care descrie viața de zi cu zi a elevilor săi, rătăciți în lumile virtuale.

Autoarea oferă studii de caz – de la „Provocarea Dickpic“ (în care copii de 12-13 ani își fotografiază organele genitale) la amuzamentele de a răspîndi *meme* cu Hitler sau la obișnuința lor de a viziona videoclipuri cu jafuri, crime și chiar violuri online, devenite „normale“ pentru majoritatea adolescenților, care nu doar că nu mai sînt șocați de violență, dar o văd ca pe un amuzament.

Abundența violenței, atît în mass-media, cît și în *social media*, nu mai este percepută ca atare, s-a banalizat, s-a contopit în mintea copiilor cu un soi de scenariu de joc video. Iar asta a dus la dispariția empatiei, a respectului și a toleranței – fenomen care e observat la vîrste din ce în ce mai fragede.

Mai putem schimba această realitate?

„Actele de violență și uciderile comise de copii de la 12 sau 13 ani au devenit din ce în ce mai frecvente“ – a declarat, într-un interviu pentru *WELT*, psihologul juridic Dietmar Heubrock, adăugînd că schimbarea periculoasă a comportamentelor copiilor și tinerilor de azi a devenit o realitate, ieșind de mult din avertizările studiilor și cercetărilor efectelor negative pe care mediul online îl are asupra copiilor.

Căci, susține psihologul, cauza principală a violenței minorilor e legată de rețelele sociale.

„Un nou fenomen s-a dezvoltat în rețelele sociale: violența a ajuns să fie prețuită. Făptuitorii unor acte de violență se laudă cu aceasta, fiind percepuți ca oameni puternici. (...) Știu asta din munca mea criminalistică pentru rapoartele instanței: unii se arată complet fără empatie, sărbătorindu-și chiar violența.“

Cît privește motivele pentru care copiii sînt atrași de violență, Heubrock susține că e vorba și de o lacună educațională – copiii sînt lăsați în voia lor, fie în virtutea educației permisive, fie din cauză că părinții sînt extrem de ocupați.

„Acestor copii nu li se mai oferă o busolă morală în mediul familial, drept urmare își găsesc repere, morale și emoționale, în *social media* sau în comunicarea cu cei de-un leat cu ei. Iar părinții nu mai au acces la ceea ce se petrece în mintea copiilor. Copiii au nevoie de multă atenție emoțională. Trebuie să-i asculți, uneori să te certi cu ei și să înduri un conflict, știind cum să te impui. Însă acest lucru costă timp și energie – ceea ce nu mai este disponibil în multe familii.“

În plus, vorbim și despre un cerc vicios: deși conștientizează atît pericolul Internetului, cît și pe cel al unei educații permisive, deși există din ce în ce mai multe semnale de alarmă privind efectul negativ pe care acestea le au asupra copiilor, mulți părinți depun armele, ridicînd neputincioși din umeri: cum ar putea restricționa accesul la Internet sau cum ar putea să „dea milităria jos din pod“, cînd lumea de azi îmbrățișează noile concepte educaționale și comportamentale? „Toată lumea face asta“ – este argumentul suprem. Dacă nu le-ar cumpăra copiilor *smartphone*-uri sau dacă le-ar interzice diferite lucruri, i-ar transforma în niște ciudați, care vor fi excluși social.

Drept urmare, singura metodă pe care o mai au la îndemînă este fie să aibă scurte ieșiri de autoritate, care nu mai contează, fie să limiteze timpul pe care copiii îl petrec pe Internet.

Totuși, afirmă Silke Müller, în cartea ei documentar, metoda limitării timpului petrecut pe Internet este departe de a fi eficientă. „Printre adulți, părinți, bunici sau tutori legali există cu certitudine mulți care doresc să-și protejeze copiii de întunecimile Internetului și caută răspunsurile la întrebarea cum ar putea s-o facă, însă un lucru ar trebui să fie clar pentru noi toți: interdicțiile temporare de a folosi *smartphone*-urile nu ajută în nici un fel.“

Chiar dacă, de cele mai multe ori, părinții se laudă că au impus copiilor să nu folosească *smartphone*-ul decît cîteva ore pe zi, atunci cînd sînt întrebați la ce anume se uită copiii în acele ore, răspunsul este adesea unul evaziv.

„Doar cinci minute sînt adesea suficiente pentru copii ca să vadă diferite lucruri pe TikTok sau pe site-uri porno, imagini pe care le iau cu ei în gîndurile și visele lor.“

Potrivit autoarei, singura soluție este schimbarea atitudinii adulților, atît în ceea ce privește timpul petrecut de *ei* online, cît și timpul petrecut cu copiii – este de datoria părinților să fie părinți, nu „amicii“ copiilor, să-i învețe și pe copii că viața e mai mult decît *social media*, să-i educe cum să aibă conversații reale și cum să-și descopere pasiuni, nu să-i lase pradă adicțiilor.

„Noi, adulții, sîntem cei care dăm exemplu copiilor, iar azi acest exemplu e cel mai rău imaginabil cu putință. Copiii văd cum noi, adulții, ne lipim de *smartphone*-uri, făcînd exact ceea ce le interzicem lor să facă, criticîndu-i, mai apoi, pentru că ne imită. Le dăm copiilor un exemplu de lume aparent normală, pe care noi înșine o negăm, neputînd să ne asumăm vreo responsabilitate, darămite să transmitem această responsabilitate mai departe.“ De asemenea, susține autoarea, sporadicele ieșiri de autoritate nu mai sînt percepute de copiii obișnuiți deja cu educația permisivă decît ca niște încercări jalnice de a arăta cît sîntem de inconsecvenți și incapabili să acționăm. Autoritatea nu trebuie demonizată, căci ea se impune, de fapt, cu blîndețe, dar cu fermitate, într-un mod care îi poate face pe copii să înțeleagă atunci cînd greșesc și care să le ofere repere reale în viața socială, care să-i ferească, atît pe ei, cît și pe alții, de tragedii.

■ ■ ■

Teodor BACONSCHI

Populus Dei

Conștiința creștină eliberată de comunism a inspirat în anul de grație 1990 atît apariția *Grupului de reflecție pentru înnoirea Bisericii* (GRIB), cît și organizarea, sub impulsul unor preoți bucureșteni, a primei și singurei *Conferințe Naționale a Laicatului Ortodox*, care și-a ținut lucrările la Muzeul Țăranului Român. Dacă GRIB a rezistat vreun an, cealaltă inițiativă a murit în fașă, pentru că n-a mai primit „binecuvîntarea“ de a continua. „Mediile bisericești înalte“ (cum le numește un prieten) au văzut în simpla adunare a laicatului un soi de reformă protestantă!

Amintesc aceste lucruri pentru că, recent, scrisoarea către Sfîntul Sinod a cîtorva personalități mirene (care solicitau căutarea activă a unor soluții pentru ca toți creștinii să serbeze Învierea lui Hristos la aceeași dată) a scos la iveală faptul că nici nu mai știm de ce *Biserica e compusă din cler și popor:* mulți ne-au tratat drept „schismatici“ sau „eretici“ – așadar demni de valurile unui „fratern“ oprobriu – pentru simplul fapt că am deschis gura, chit că pe lista semnatarilor figurau bărbați și femei în toată firea, cu o fidelitate notorie față de tradiția ortodoxă. De fapt, clericalizarea BOR, adică reducerea întregii vieți bisericești la activitatea clerului de felurite trepte, sub un fățiș monopol monahal, a început cu mai multe decenii în urmă. Și ea este, printre multe alte cauze socio-culturale, pastorale, economice sau geopolitice, una dintre explicațiile crizei în care ne afundăm.

Zilele trecute, un preot de mir cu cont pe FB comenta peiorativ termenul însuși de „laicat“, pe care-l declara „străin de tradiția noastră“. Va fi făcut Părintele o confuzie între laicat și de altfel sănătosul principiu francez al „laicității“ (care pretinde neutralitatea confesională a statului). Însă lucrurile nu stau deloc așa. Cuvîntul *laic* vine din grecescul *laos*, un termen care, în Vechiul Testament, îl desemna pe Israel ca popor ales și organizat în jurul cultului adus lui YHWE (Adonai) la templul din Ierusalim. Comunitatea creștină a moștenit din iudaism acest concept, aplicîndu-l (în registru universal) tuturor celor care-l urmează pe Hristos, indiferent de rasa sau limba lor (cf. *Romani* 9, 25 și *Efeseni* 2.14). Israel rămîne *poporul lui Dumnezeu (laos tou Theou)*, dar Biserica reprezintă noua generație chemată de Hristos și consacrată ca adunare *(ekklesia)* a Domnului, pînă la marginile pămîntului. Termenul era rar utilizat în dialectul comun al limbii grecești, însă apare și în contexte non-biblice, bunăoară în anumite papirusuri administrative egiptene de epocă precreștină, unde „laos“ denumește stratul superior al colectivității (ca un soi de conștiință comună sublimată în cei mai bine pregătiți).

Deși *laos* se înrudea cu „mulțimea“ *(ochlos)* și „națiunea“ (în sens etnic), el anticipa noțiunea ciceroniană de *populus*, adică de societate juridic constituită (prin asumarea unei legislații comune) și aici e nodul semantic al succesivelor „clericalizări“ manifestate în istoria Bisericii: mulțimea se supune unor norme codificate și păzite de o clasă superioară. Dacă ne referim la dialectica hegeliană dintre stăpîn și sclav, recunoaștem acest raport pretutindeni și oricînd, cu excepția societății ideale, reprezentate de Biserica lui Hristos, care a instituit în exclusivitate *o ierarhie a slujirii aproapelui*, nu un banal raport de dominație sau, cum spune celebrul politolog Vladimir Putin, „o verticală a puterii“. Nu se laudă Ortodoxia tocmai cu principiul sinodalității, în contrast cu legalismul rigid al centralismului ierarhic romano-catolic? Or, *sinodalitate* înseamnă „convergență a drumului“ între toate mădularele trupului mistic al Domnului...

Lăsînd deoparte referințele istorico-filologice și micile împunsături benigne, aș spune în final că o Biserică fără laici (sau cu laici prefăcuți dintr-o turmă duhovnicească într-una necuvîntătoare) ar semăna leit cu cea văzută, sinistru, în pandemia COVID-19, cînd – de la Papa Francisc, singur în bazilica San Pietro, pînă la ultima parohie din Berceni, cu slujitorul izolat în altar – aveam în fața ochilor mai curînd imaginea unui coșmar decît alegoria unei comuniuni euharistice inspirate de nesfîrșita dragoste a Bunului Păstor pentru credincioșii Săi. Dacă iubitul nostru cler devine un trib sacerdotal de felul vechilor leviți și pierde legătura cu abundent înjuratul „laicat“, el riscă să vadă scena evocată adineaori pînă la sfîrșitul veacurilor...

Anca MANOLESCU

Pluralism religios: democratul turc și monarhul englez

„Du-te de bea cît vrei. Oamenii nu vor da țara pe mîna unui bețiv și a unui necredincios!“ Cam așa vocifera Erdogan la mitingul său din 8 mai, cu o săptămînă înainte de alegerile prezidențiale și parlamentare. Cel vizat – Kemal Kiliçdaroglu, contracandidatul lui cu mari șanse de succes – își declarase apartenența la o minoritate religioasă care, socotită „heterodoxă“ și „laxă“ de conservatorii sunniți, a avut o viață grea în Turcia otomană și modernă. „Sînt alevi. Sînt un musulman sincer care a crescut în credința Profetului Muhammad și a lui Ali. Identitatea noastră este cea care ne face ceea ce sîntem“. Șef al partidului fondat de Kemal Atatürk, susținător decis al laicității, Kiliçdaroglu se află acum în fruntea unei coaliții reunind direcții politice foarte diverse.

Kemal Kiliçdaroglu

© wikimedia commons

Declarația lui – cu valoare electorală și de program politic – ține seama de noul peisaj al laicității, încurajat de Erdogan de la începutul regimului său. Modelul de laicitate Atatürk era nivelator. Lăsa puțin loc afirmării publice și politice a apartenențelor religioase ori etnice. Potrivit sociologului Tarik Yildiz *(Le Monde*, 9.05.2023), regimul actual a adoptat lozinca liberalizării generale și a libertății religioase, lăsînd aceste apartenențe să capete voce și impact în societatea turcă. Dar, e de observat, nu oricum, nu egal acceptate să se manifeste. Actualul regim a apăsat din ce în ce mai tare pe clapa sunnismului naționalist, dominator. În discursul public s-au înmulțit referințele, culturale, ideologice, propagandistice la religia majoritară. Islamul sunnit e din ce în ce mai aprig folosit ca steag al identității turce și al programului Erdogan de neo-otomanism. Kurzii sînt taxați drept „teroriști“. Creștinii sînt ținuți la strîmtoare. (Vaticanul a denunțat „cristianofobia instituțională din Turcia“, unde Biserica Catolică nu e încă juridic recunoscută. Patriarhatul ecumenic ortodox de la Constantinopol nu a primit dreptul de a-și redeschide Institutul de Teologie de la Halki, autorizația de reparare a bisericilor e amînată la nesfîrșit.)

Pe scurt, vizibilitatea publică și politică a religiei servește drept instrument ideologic totalizant. Regimul Erdogan încearcă să prezinte societatea turcă drept caracterizată de un sunnism care, pentru a fi unificator, e agresiv și exclusivist față de diversitate (inclusiv musulmană). Democrație? Da, dar mai încet cu pluralismul. Democrație? Un fel de „democrație“, care înseamnă puterea mulțimilor de adepți ai lui Erdogan, inflamați de lozinci unde sunnismul devine pricină de ură și agresivitate.

(Paranteză: cum reacționează, în România, parlamentarii și puterile statului față de violențele AUR din 10 mai? La amenințările cu cuțite și icoane din jurul Parlamentului, purtătorul de cuvînt al PNL răspundea doar cu jelanii; intervievat de un post TV, nu era în stare – ca reprezentant al unui partid de guvernămînt – să anunțe nici o măsură care să pedepsească și să elimine asemenea brutalități. Instituțiile statului se ceartă, dînd fiecare vina pe cealaltă pentru slaba lor putință. Sîntem oare, în spațiul public al unei democrații liberale, europene, la adăpost de violența mîrlănesc „creștină“ a AUR? Mă întreb.)

Declarîndu-și identitatea alevi, Kemal Kiliçdaroglu anunța un program de societate în care diversitatea, fie ea religioasă, etnică, de convingeri, va participa la viața publică. „Voi fi președintele a 85 de milioane (de oameni)... Nu voi face deosebiri și îi voi îmbrățișa pe toți“, a afirmat Kiliçdaroglu. El e bine plasat pentru a se angaja în favoarea pluralismului, pentru a fi promotorul lui foarte credibil. Istoria grupului din care face parte o dovedește abundent. Grupărilor alevi le este propriu un islam de inspirație mistică, sufită, a cărui inventivitate mito-poietică în ce privește interpretarea credinței a stîrnit mereu suspiciunea islamului oficial. Marginale, înclinate spre libertatea și diversitatea modurilor religioase, grupurile alevi au fost adesea amenințate, atacate, reprimate de oficialități ori de majoritari extremiști. Apărute în Turcia cu șapte secole în urmă, avînd rădăcini în islamul iranian, confreriile alevi sînt, în sine, un simbol al minorității sensibile la pluralism. Receptive la teme spirituale din alte tradiții, distante față de conformismul comportamental, durabile în pofida represiunilor, ele au fost marcate de beneficiile diversității, dar și de diversitate conflictuală internă.

Turcologul Luminița Munteanu a dedicat acestei minorități lucrarea ei de doctorat: *Derviși sub zodia semilunei*, volum apărut în colecția *Bibliotheca islamica*, la Editura Kriterion, în 2005. O citez: „Desprinsă din amplul flux mistic care învolbura lumea islamică în secolele XIV-XVI, confreria și-a construit o identitate proprie, situată dincolo de logica severă, exclusivistă a marilor monoteisme, permanent deschisă influențelor fecunde, care nu-i primejduiau principiile și autonomia funcțională“. Luminița Munteanu a studiat cu rigoare, acribie și sensibilitate portretul de anasamblu al confreriei: de la geneza și specificul ei religios la doctrină și modurile experienței spirituale, la raportul cu alte tradiții și pînă la condiția actuală a identității alevi, care încearcă să se afirme în societatea turcă în diferite moduri: de la conservarea tradiției mistice la dezvoltări culturale, politice, identitare. Autoarea insistă asupra specificului alevi și, în egală măsură, asupra faptului că – percepută drept marginală, dacă nu străină, de sunniții majoritari – gruparea face parte pe deplin din istoria, din cultura, din identitatea turcă. În pofida unui conservatorism ostil, îndreptățirea ei ca actor public își face treptat loc în conștiința societății. Începe – nu fără dificultăți – să fie acceptată. Cînd acest text va fi publicat, vom ști, poate, dacă alegerile au înclinat cumpăna de partea regimului omogenizant sau de partea pluralismului.

De cealaltă parte a Europei, la încoronarea regelui Charles al III-lea, pluralismul religios arăta altfel: destins, acceptat, fratern. De-a lungul istoriei sale, Anglia n-a fost deloc crutată de conflicte, represiune, discriminări religioase. Dar le-a depășit, așa cum – e de sperat – le va depăși de asemenea Turcia pe ale sale. Sigur că în Occidentul secularizat, apartenențele religioase nu mai stîrnesc decît rar pasiuni antagoniste. Ele sînt percepute mai degrabă drept identități private ori restrîns comunitare.

Rostindu-și jurămîntul de încoronare, regele l-a adaptat unei societăți multiculturale și multireligioase. Dar l-a adresat în primul rînd lui Dumnezeu, căci El era cel care, prin oficianți, îl încorona în fața întregii lumi. Șef al Bisericii Anglicane, devotat membru al ei, regele i-a cerut lui Dumnezeu: „Dă-mi să fiu o binecuvîntare pentru toți fiii tăi, de toate confesiunile și convingerile, pentru ca împreună să descoperim căile binelui și să fim călăuziți pe căile păcii prin Iisus Christos, Domnul nostru“.

În Europa larg secularizată, monarhul englez a celebrat Polul divin și universalitatea iradierii lui.

Anca Manolescu *este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Mai, RDW și București

Pînă pe 28 mai puteți vizita unul dintre cele mai importante festivaluri dedicate designului din România, și anume a unsprezecea ediție a Romanian Design Week (RDW), un proiect The Institute, prezentat de Unicredit Bank. De fapt, este vorba de un număr absolut impresionant de expoziții, dezbateri și evenimente conexe dedicate designului și arhitecturii, ce încearcă să pună în lumină domeniile de manifestare a acestora. În pavilionul din Piața Amzei (București) pot fi vizitate expozițiile de arhitectură, design interior, design grafic, ilustrație, design de produs și design vestimentar ce totalizează nu mai puțin de 162 de proiecte. Acestora li se adaugă cele 128 de proiecte selectate pentru a face parte din arhiva digitală online dedicată exemplelor de bună-practică.

Tema de anul acesta a festivalului este *Connections*, iar alegerea ei evidențiază nevoia de relaționare într-o lume aflată într-o permanentă schimbare. Deși cuvîntul în sine a ajuns un loc comun în ultimele decenii, devenind o mantră a contemporaneității, RDW reușește să-i dea sens și formă prin organizarea a peste 100 de evenimente conexe care pun în lumină amploarea și diversitatea practicilor culturale din sfera designului. Derulate în Cartierul creativ bucureștean sau în cartierele Cotroceni, Dorobanți-Floreasca, Ioanid-Icoanei, ori în multe alte locuri ale Bucureștiului, evenimentele sînt nu doar o ocazie de a interacționa cu designeri și creațiile lor, dar și una de a vizita, literalmente, atelierele acestora. Situate, în bună parte, în case vechi, atelierele creative pun în lumină și orașul, iar descoperirea lor presupune străbaterea acestuia, pătrunderea în curți care, de obicei, stau închise, trecerea pragului unor imobile venerabile, unde podelele din lemn scîrțîie sub picioare, iar tencuielile decojite lasă să se vadă straturi succesive de picturi murale care vorbesc despre generații trecute, animate și ele de dragostea pentru frumos.

Vă invit să nu ratați ocazia acestor două săptămîni.

Așa este casa veche și frumoasă din Intrarea Aurora unde se desfășoară două inițiative creative născute din pasiunea arhitecților Anca Crețu și Lucian Călugărescu, este vorba despre biroul de proiectare de arhitectură *MyArchitect MyDesigner* și studioul *Pixelateria*. Am pășit prima oară acolo duminică, cu ocazia vernisajului proiectelor realizate de Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ și Asociația Arhipera, în parteneriat cu Uniunea Arhitecților din România, Consiliul local Chiojdu și re:arc institute. Am pășit, cum ziceam, într-un spațiu luminos și degajat, în care expoziția se îngemăna fericit cu o bibliotecă specializată în domeniile designului, arhitecturii și construcțiilor, o sobă maiestuoasă și un indubitabil aer creativ. De fapt, valoarea reală a vizitării unui studio de design constă în experimentarea directă a designului promovat, căci orice arhitect sau artist își amenajează biroul după chipul și asemănarea sa, indiferent de mijloacele de care dispune sau de timpul pe care îl are la dispoziție să facă asta. Anca și Lucian au creat un loc superb și plin de imaginație, în care studenții arhitecți și-au prezentat dezinvolt proiectele, alături de foarte tînărul designer ceramist Gregorio Petru de la dinlut.ro, care încearcă să revitalizeze meșteșugul minunat, pe nedrept uitat de mulți, al olăritului.

Plimbarea prin oraș, prilejuită de vizitarea expozițiilor, pune în lumină o filiație, un arc în timp între epoca în care orașul prindea forma fericită care i-a adus renumele de Micul Paris și momentul actual cînd practicile creative din zona designului și arhitecturii încearcă să se materializeze, să prindă formă și să genereze viitor. RDW reușește, în fiecare an, să aducă în lumina reflectoarelor un număr impresionant de artiști, designeri și arhitecți, însă nu trebuie să uităm că aceștia au nevoie de susținerea și aprecierea noastră, ca societate, tot restul anului.

Vă invit să nu ratați ocazia acestor două săptămîni în care vremea superbă de mai se îngemănează cu frumusețea orașului și valoarea unor proiecte de care avem cu toții nevoie, indiferent dacă sîntem sau nu conștienți de acest lucru. Asta pentru că, în definitiv, designul reprezintă acel proces creativ de a transforma o realitate existentă într-una dorită și, fără design, ne-ar fi mai greu pe Pămînt.

Lorin Niculae *este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

■ ■ ■

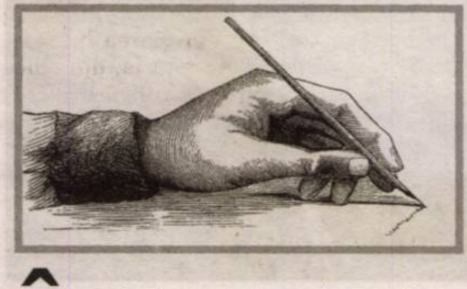

Ionuț IAMANDI

punctul pe **j**

Evadările de la Auschwitz

Începînd cu toamna lui 1941, lagărul de la Auschwitz se extinde. Noul centru de detenție, situat la trei kilometri distanță, a fost numit de germani Birkenau, după pădurea de mesteceni din apropiere. La Auschwitz II – Birkenau exista un lagăr interior, împrejmuit cu două rînduri de gard electrificat, înalt de patru metri. În lagărul interior erau barăcile deținuților, în care aceștia dormeau noaptea. Ziua, deținuții ieșeau la muncă silnică în lagărul exterior, iar gardienii se mutau în turnurile demontabile din lemn ale acestuia. Tot perimetrul lagărului exterior, lung de aproape șapte kilometri, marginea o fîșie de teren gol, nivelat și curățat de vegetație, așa încît oricine încerca să treacă pe acolo să poată fi reperat și mitraliat din turnurile înalte.

În teorie, paza era strictă și continuă. În practică, însă, exista un punct slab al sistemului, pe care unii deținuți l-au exploatat. Metoda de evadare „buncărul“ a fost folosită cu succes de cel puțin trei ori în 1944. Seara, deținuții nu se mai întorceau în lagărul interior, ci reușeau cumva să se ascundă într-o groapă din perimetrul exterior, plin de șantiere. Se dădea alarma și începea vînarea lor, prin lagărul exterior și prin împrejurimi, cu cîini special dresați. Căutarea dura trei zile, timp în care gardienii supravegheau zi și noapte perimetrul mare. După acest interval, chiar dacă nu-i găseau, protocolul întotdeauna respectat dispunea revenirea la paza alternativă. În prima noapte de pază normală, deținuții se furișau afară, „buncărul“ lor fiind situat dincolo de gardurile electrificate și luminate.

Dintre cei zece deținuți care au evadat astfel de la Birkenau în cazurile menționate din 1944, opt au fost prinși la scurt timp, nu departe de Auschwitz. Ceilalți doi, Rudolf (Rosenberg) Vrba și Alfréd Wetzler, au reușit să se ascundă pînă la sfîrșitul războiului. Povestea acestora este relatată de jurnalistul și scriitorul Jonathan Freedland în cartea *Evadatul de la Auschwitz*, recent apărută și în românește la Polirom. Dar evadarea celor doi nu este nici singura și nici cea mai spectaculoasă. Se crede îndeobște că de la Auschwitz nu se putea scăpa. Dimpotrivă, au fost cazuri destule. La început, se puteau aranja eliberări pe bani. Tot în perioada inițială, unii s-au putut strecura pe sub gardul simplu de sîrmă ghimpată. În primii trei ani de funcționare a lagărului, au fost cincizeci și cinci de evadări reușite, iar în 1943 au fost peste o sută cincizeci, arată Freedland. În mare, reușitele se numără cu zecile, iar eșecurile cu sutele. Eșecul se solda cu molestarea și spînzurarea celor prinși în fața celorlalți deținuți adunați în careu.

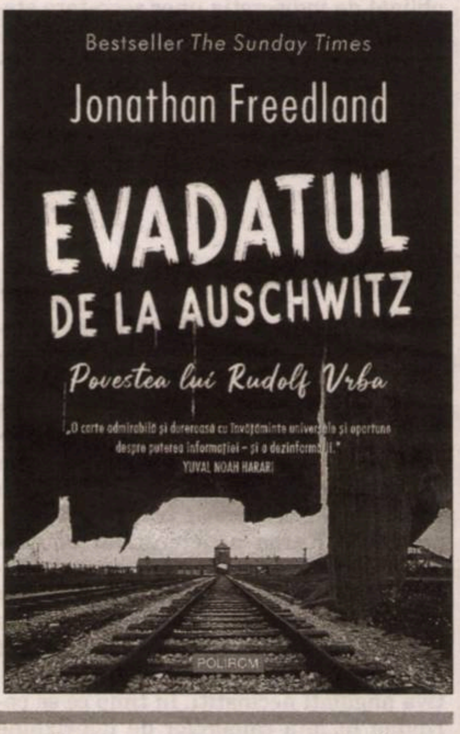
Bestseller The Sunday Times
Jonathan Freedland
EVADATUL
DE LA AUSCHWITZ
Povestea lui Rudolf Vrba
„O carte admirabilă și dureroasă cu învățăminte universale și oportune despre puterea informației – și a dezinformării.“
YUVAL NOAH HARARI
POLIROM

În cartea *Voluntarul* (apărută în românește la Litera, în 2020), scrisă de asemenea de un jurnalist, Jack Fairweather, am găsit relatate douăsprezece cazuri reușite de evadare din 1942. Între timp, politica privind eliberările se schimbase; în 1941 avusese loc gazarea experimentală a prizonierilor sovietici și a deținuților bolnavi din lagăr, iar naziștii au vrut să limiteze cît mai drastic informațiile privind activitatea desfășurată aici. Reușitele din 1942 sînt demne de menționat. Pe 23 mai 1942, Stefan Bielecki și Wincenty Gawron evadează de la o fermă din apropierea lagărului, unde fuseseră duși la muncă. Pe 10 iunie, reușesc să evadeze August Kowalczyk și un alt deținut. Pe 20 iunie, Eugeniusz Bendera, mecanic la garajul SS, împreună cu alți trei deținuți, au fugit cu sedanul marca *Steyr 220* al lui Rudolf Höss, comandantul lagărului. Iar pe 29 decembrie 1942 are loc evadarea grupului format din Boleslaw Kuczbara, Mieczysław Januszewski, Jan Komsky și Otto Kusel, într-o căruță plină cu mobilă destinată unui ofițer SS care locuia în apropierea lagărului.

Se crede îndeobște că de la Auschwitz nu se putea scăpa.

Eroul cărții lui Jack Fairweather, „voluntarul“ Witold Pilecki, împreună cu colegii săi Jan Radzej și Edward Ciesielski, evadează și ei, dar în aprilie 1943, dintr-o brutărie situată tot în afara lagărului. Supranumele îi vine de la faptul că Pilecki a ajuns la Auschwitz intenționat, lăsîndu-se prins de o razie nazistă în Varșovia, pentru a putea transmite din interior informații privind cele ce se petrec în lagăr. La acel moment – septembrie 1940 –, la Auschwitz erau aduși numai cetățeni polonezi, indiferent de etnia acestora.

Jonathan Freedland sugerează că Rudolf Vrba și Alfréd Wetzler au fost primii evrei care au reușit să evadeze de la Auschwitz. Le-au urmat Czeslaw Mordowicz și Arnost Rosin, în mai 1944, evadați prin aceeași metodă a „buncărului“. Cu toții au contribuit la avertizarea comunității internaționale privind crimele abominabile săvîrșite de naziști la Auschwitz. De altfel, și Witold Pilecki, prin cei eliberați sau evadați, a transmis rezistenței poloneze de la Varșovia mai multe rapoarte verbale privind gazările experimentale și apoi sistematice de la Auschwitz. Că reacția internațională a fost lentă, neconvingătoare și probabil neadecvată este o altă discuție, care se poartă pînă în zilele noastre.

Ionuț Iamandi *este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia, *Editura Vremea, 2022.*

■ ■ ■

După 30 de ani de apariție neîntreruptă, Dilema/Dilema veche *este mai mult decît o revistă de cultură, mai mult decît o instituție culturală, mai mult decît un reper, este un veritabil tezaur cultural. Cam tot ce a însemnat prezență valoroasă în cultura română post-decembristă a trecut, într-un fel sau altul, prin paginile revistei noastre. Tradiția noastră este atît de bogată și de puternică, încît, parafrazînd o vorbă a lui Edmund Burke, avem sentimentul că revista ca atare este o întîlnire între cei ce au scris-o, cei ce-o scriu și cei ce-o vor scrie. Sîntem, cu alte cuvinte, o lume!*

În an aniversar, omagiem această tradiție și o readucem în fața ochilor cititorilor noștri. Sîntem ce sîntem în mică măsură datorită nouă, celor care facem revista astăzi, și în mare măsură datorită celor care au fondat Dilema, *conferindu-i o origine culturală atît de nobilă. Pe tot parcursul acestui an, din cînd în cînd, ne vom aminti de cei cărora* Dilema/Dilema veche *le datorează atît de mult. În timpul lucrului efectiv la edițiile revistei noastre, dintre cei duși, numele care revine cel mai des este* ***Magdalena Boiangiu*** *(1939-2009). Lena. „Lena zicea că…“, „Lena nu te lăsa niciodată să…“, „Cum a zis Lena odată…“. Influența ei asupra tipicului după care se face săptămînă de săptămînă* Dilema veche *este enormă. Uneori, cred că ea a inventat tot tipicul. Gospodărea fiecare ediție a revistei, era tot timpul în redacție și adora să-i învețe gazetărie pe cei mai tineri. Structura rubrici, știa să „pună-n pagină“ și avea un instinct aparte al organizării textelor în revistă. Scria mult și foarte competent, uneori despre teatru, alteori despre politică externă, cele două mari pasiuni ale ei. Avem încă, în cuier, pălăria ei de pai, pe care o purta vara. A uitat-o în redacție. Acum spunem că ne-a dăruit-o, ca semn de neuitare.* ***(Sever Voinescu)***

Magdalena BOIANGIU

Idealuri

Peripețiile președintelui Clinton comparate cu afacerea Watergate, care a dus la demisia lui Nixon, exprimă mutația intervenită în viața publică americană: lupta politică, așa sordidă cum era, a fost înlocuită cu aventurile galante. Atunci depuneau mărturie consilieri cu maxilare împietrite și priviri arogante. Acum a început epoca secretarelor stagiare care susțin că președintele le-a făcut propuneri, a trecut la fapte și le-a învățat sau le-a cerut să mintă. Clinton nu este primul președinte muieratic al Statelor Unite; J.F. Kennedy a lăsat o agendă destul de bogată, dar ea a devenit cunoscută de-abia după moartea lui. Neschimbate au rămas încăpățînarea anchetatorilor și îndemînarea agenților secreți de a furniza la momentul potrivit documentele compromițătoare.

Kennedy avusese o anume idee despre rolul Statelor Unite în lume și despre raporturile dintre feluritele minorități care alcătuiesc majoritatea poporului american. Oricît de sumare ar fi datele oficiale ale anchetei, este evident că asasinatul a fost comanditat de grupuri sau de un grup care, gîndind altfel, se simțeau periclitați de acțiunile președintelui democrat. Probabil că a fost o mare urgență, din moment ce s-a apelat pentru înlăturarea lui la un mijloc atît de radical.

Republicanul Richard Nixon a fost și el perceput ca un președinte prea puternic, angajînd excesiv interesele SUA în lume. Una din alternativele politicii externe căreia trebuie să-i facă față orice președinte american este convingerea că reprezintă cea mai mare putere mondială și îndemnurile la extrema prudență în folosirea fortei pe teritorii îndepărtate de Washington.

Cînd au intrat în cel de-al Doilea Război Mondial, americanilor li s-a spus că vor lupta împotriva diavolului: nazismul. După ce l-au învins, au aflat că în acest război fuseseră aliați cu alt diavol: comunismul. O confuzie care nici azi nu e integral clarificată. Eșecul masivei intervenții din Vietnam a impus proceduri deosebit de complicate pentru acceptarea unor decizii care-i trimit pe „băieți“ să moară salvînd democrația prin toate cotloanele lumii.

În ultimele zile ale președinției Nixon, cînd acesta era complet paralizat de dezvăluirile afacerii Watergate, și după demisia sa, Congresul a modificat echilibrul puterilor, restrîngînd prerogativele externe ale executivului. Ronald Reagan a mai putut fi un „mare“ președinte pentru că avea un adversar mare – comunismul – și pentru că a știut să folosească arma amenințării, evitînd acțiunea.

Oricum, Clinton trebuia să-și găsească un alt teren de excelență și micile lui victorii ar fi putut corespunde aspirațiilor de azi ale electoratului său. Un studiu de durată elaborat de Consiliul American al Educației, în care au fost interogați 350.000 de studenți din 665 de colegii și universități, arată că, dacă în 1966 aproximativ 80% din studenții anului I considerau esențială pentru ei formularea unei concepții despre viață, astăzi un procent asemănător se raliază opiniei că scopul învățăturii este asigurarea bunăstării financiare personale. Prin biografia sa, dar și prin toate dosarele care îl au ca acuzat sau martor, Clinton oglindește exact această evoluție. Sondajele dovedeau că alegătorii au înțelegere pentru aventurile erotice și financiare ale unui băiat sărac care a vrut să fie președinte. Opiniile au basculat brusc cînd s-a pus problema credibilității. E un concept de bază al economiei de piață, al statului de drept și al democrației: nu se poate cumpăra și vinde, nu se pot încheia contracte comerciale și tratate internaționale, nu se pot lua decizii în politica externă alături și sub conducerea unui om care minte sub jurămînt.

I s-a reproșat adeseori lui Clinton că este inconsistent, că dorește să fie pe placul tuturor. Dacă nu va reuși o explicație convingătoare, șeful celui mai puternic stat din lume va trebui să demisioneze, obligat de indiscreția unor secretare stagiare. Nici Paula Jones, nici Monica Lewinski nu par a fi idealurile care să merite acest sacrificiu.

(apărut în Dilema,
anul VI, nr. 261, 30 ian. – 5 febr. 1998)

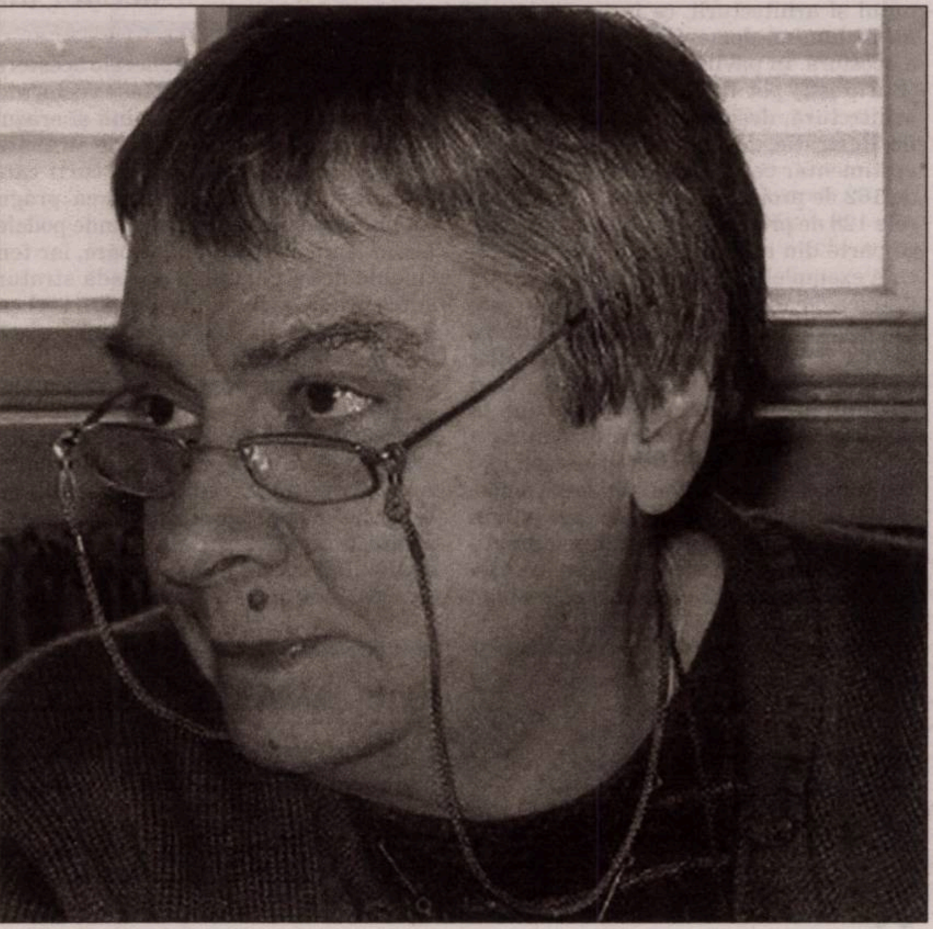

Înalta școală a fraudei

Paginile economice ale presei înregistrează adevărate cutremure prin dezvăluirile marilor fraude din lumea marilor afaceri. E ca și cum în presa tabloidă s-ar scrie că a fost descoperit un complot care a dus la asasinarea lui Lady Di sau că Nicole Kidman s-a împăcat cu Tom Cruise. În 2001, în SUA, scandalul Enron a determinat adoptarea unor noi reglementări pentru îmbunătățirea standardelor manageriale, iar una dintre cele mai mari și mai celebre firme de expertiză și control a dispărut de pe piață, cu reputația distrusă de cîțiva angajați necinstiți. În timp ce se perindau în fața camerelor de televiziune directorii în cătușe, comentatorii serioși considerau că amenințarea privește întreg sistemul capitalist *(The Economist,* 17 ianuarie 2004).

În Germania, șase foști directori ai firmei Mannesmann sînt judecați sub acuzația de abuz de încredere: cinci dintre ei au primit aproximativ 60 de milioane de euro ca să nu se opună preluării firmei de către un consorțiu britanic.

Scandalul italian declanșat de falimentul firmei Parmalat confirmă existența bolii în centrul sistemului, pentru că multe elemente se aseamănă: managementul corupt, un consiliu de administrație unde mulți figurează pentru că sînt rude cu proprietarii, oricînd gata să se lase mințiți sau să mintă, folosirea unor filiale *offshore,* paradisuri fiscale unde cu ajutorul marilor bănci cinstite se fac scamatorii cu sume de bani imense, expertiza obligatorie din exteriorul firmei prestată de persoane corupte. Cînd scandalul a început lipseau 4 miliarde de dolari, apoi au devenit 8, acum cifra a ajuns la 14 miliarde și specialiștii firmei PricewaterhouseCoopers chemați să numere morții cred că, în martie, cînd se va da publicității raportul final, s-ar putea să fie și mai mare.

Frauda durează de mult și a fost posibilă pentru că s-au raportat cifre false susținute de documente false, directori executivi ,,fantomă“ au raportat vînzări inexistente. Nu e vorba de procedee sofisticate folosite de niște genii, ci de artificii ușor de înlăturat dacă ar fi existat dorința, folosite de niște oameni nu extraordinar de inteligenți, ci extraordinar de lacomi. Ar fi putut fi descoperiți mult mai repede, dacă s-ar fi efectuat corect și la timp controalele și dacă în organismele de control ar fi fost oameni cinstiți. Se spune că și Guvernul italian ar fi știut că nu e totul în regulă, dar ar fi trecut cu vederea cifrele false de dragul păstrării locurilor de muncă. O generozitate generos răsplătită.

Desenele cu rotocoale și săgeți înfățișează schematic traseul minciunii și reiese că, de fapt, inculpații de astăzi, oamenii de seamă din înalta societate de ieri, s-au folosit de convingerea comună conform căreia la acest nivel de respectabilitate nimeni nu se poate coborî pînă la ignominia unui furt. A contribuit la durata și dimensiunea fraudelor climatul social în care reușita materială e apreciată, chiar dacă e dobîndită prin mijloace imorale, succesul e valorizat, chiar dacă încurajează hoția și înșelătoria.

Inițiativa fraudei aparține mai întotdeauna unui om convins că își va găsi complici printre persoanele care predică valorile familiale și moralitatea în relațiile sexuale. A devenit mai rentabil să furi decît să fii cinstit și această realitate – cu ghinioniștii ei – minează viața sănătoasă a sistemului. Ziarul *Financial Times* pledează pentru desființarea acelor cursuri din înaltele școli economice unde viitorii manageri sînt învățați ,,cum să-și exercite autoritatea, cum să stimuleze concurența încorporînd ipoteze extrem de pesimiste asupra oamenilor și instituțiilor“, care au consolidat, dacă nu au creat, comportamentul patologic al gestionarilor. Autorii fraudelor au succes pentru că mizează pe lăcomia colegilor lor, pe spiritul de subordonare al subalternilor, pe complicitatea funcționarilor statului oricînd coruptibili (oricît de mare ar fi salariul lor, e neînsemnat față de ceea ce pot oferi autorii unor ilegalități de miliarde de dolari). Morala încrederii, comportamentul cinstit rămîn valabile pentru fraieri. O dată la patru ani fraierii își exercită dreptul la vot și tocmai pentru că sînt fraieri, înlăturîndu-i pe corupții de azi, ar putea vota pentru corupții de mîine.

(apărut în Dilema veche,
anul I, nr. 3, 30 ian. – 5 febr. 2004)

■ ■ ■

Laura Carmen CUȚITARU

Nume (ne)potrivite

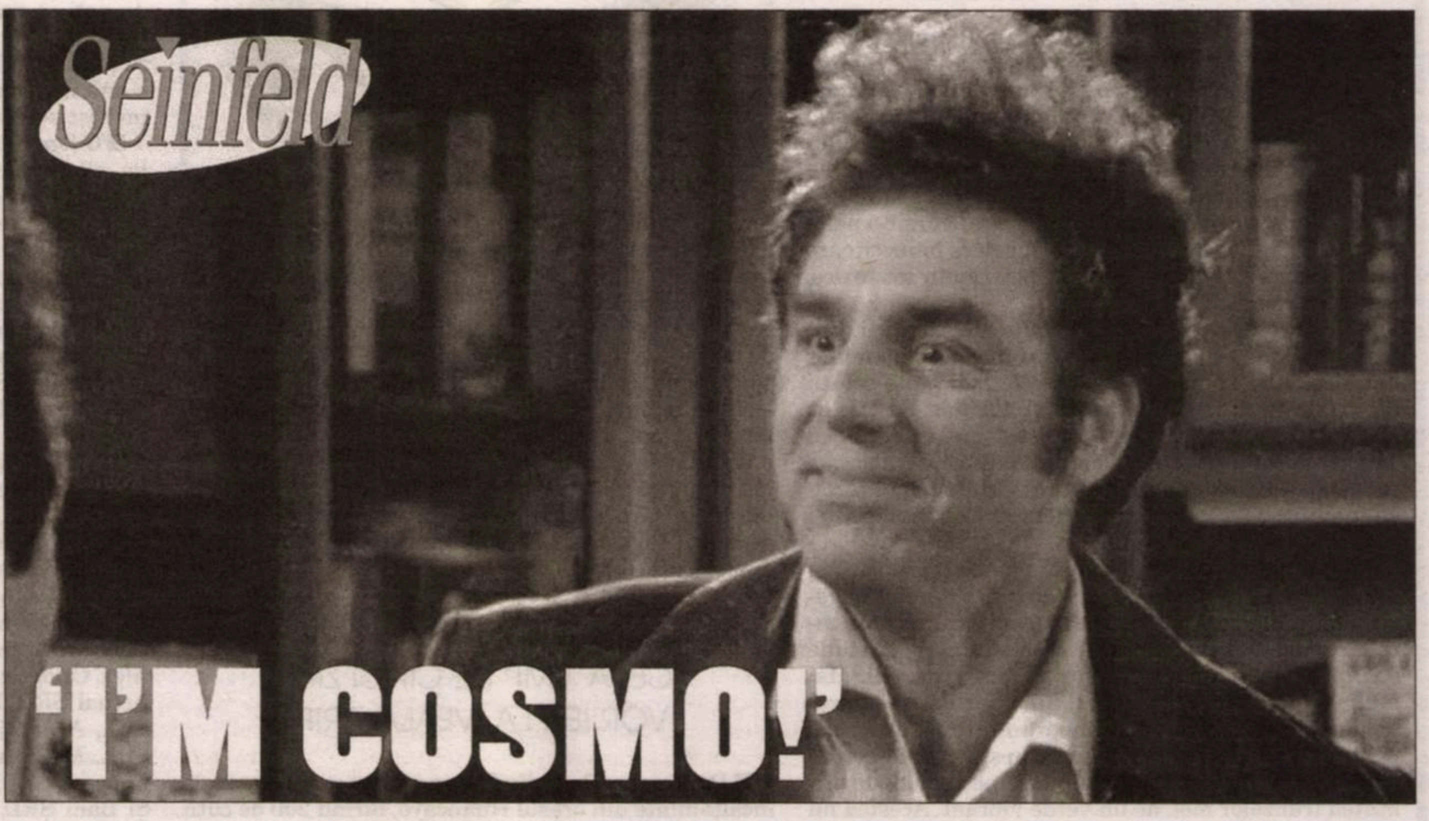

Pentru că vechii greci nu separau numele proprii de cele comune cînd discutau despre *onoma*, dezbaterea despre „corectitudinea numelor“ (a cuvintelor) pornește, în dialogul *Cratylus*, al lui Platon, chiar de la prenumele celor două personaje care exprimă puncte de vedere opuse: Hermogenes, susținător al ideii de pură convenție socială în actul numirii, și Cratylus, apărător al unui „naturalism“ conform căruia numele exprimă natura lucrului denumit. Dar Cratylus îl ia pe Hermogenes peste picior cînd îi spune că, deși „există o potrivire a numelui cu orice lucru, una naturală [...] care e aceeași pentru oricine, fie el grec ori străin“, ea nu funcționează absolut deloc în cazul acestuia: „Numele tău nu e Hermogenes, chiar dacă toată lumea îți zice așa“: un adevărat „fiu al lui Hermes“, cum se traduce numele, ar trebui favorizat de zeul comerțului și să fie bogat, însă realitatea e diferită.

Dezbaterea despre prenume din dialogul lui Platon este doar punctul de lansare a unei discuții foarte serioase despre natura limbii, dar observațiile mele se vor limita la primul aspect menționat: dacă se poate spune că există nume „potrivite“ sau „nepotrivite“. Mai țineți minte episodul din *Seinfeld* în care Kramer, întîlnindu-se cu George și Susan pe stradă, i se adresează celei din urmă „Lily“? Susan îl corectează: „Mă numesc Susan“. „Nu... ești Lily“, insistă el. „Cred că știu mai bine decît tine cum mă cheamă“, ripostează ironic femeia. Kramer se apără spunînd: „Păi... arăți ca o Lily“. În alt episod, aflăm că nici unul dintre prietenii lui Kramer nu îi cunoaște prenumele pentru că acesta îl ține secret. Cînd, în sfîrșit, Jerry, Elaine și George îl află (e *Cosmo)*, nu se pot opri din rîs. Fie deoarece *Cosmo* e foarte rar, fie pentru că pare „nimerit“ prin asemănare – Kramer fiind un tip destul de aerian –, fie invers, prin contrast – cosmosul, la vechii greci, era ordonat și armonios, opus haosului, iar Kramer e dezorganizarea în persoană.

Dacă e greșită această concepție, cu siguranță ea e foarte răspîndită peste tot în lume, din cele mai vechi timpuri. Acel *cognomen* din lumea antică era dat pe baza unor trăsături fizice (poetul Ovidius era *Naso*, „năsos“), trăsături de caracter (regele Lucius Tarquinius era *Superbus*, „arogant“, istoricul Marcus Porcius era *Cato,* „cel atotcunoscător“), realizări notabile (generalul Pompeius era *Magnus*, „mare“, generalul Scipio era *Africanus,* „cuceritor al Africii“, generalul Crassus era *Dives*, „bogat“). Dar, dacă aceste porecle care exprimă o esență (și sînt „corecte“) vin ca o concluzie a societății, altfel stau lucrurile cu prenumele care nu arată decît aspirațiile părintești, la naștere, cu mult înainte să ai ocazia să confirmi ceva. Faptul că multitudinea de cărți care explică semnificația diverselor nume de botez încă se vînd bine, iar site-urile care te ajută să găsești sau să generezi nume de fete și de băieți, unele neobișnuite, au o rată înaltă de accesări, indică un interes nediminuat față de subiectul nostru.

Recent, un caz interesant a făcut vîlvă în presă, televiziune și Internet din cauza faimei protagonistului, Elon Musk. Pentru el și partenera lui (acum fostă), numele primit la naștere pare să aibă o importanță covîrșitoare. În mai 2020, magnatul primește un băiețel de la Grimes – o cîntăreață canadiană al cărei nume real e Claire Elise Boucher –, iar în 2021, o fiică, de la o mamă-surogat. Fiului i se dă numele *X Æ A-12*. Foarte curînd după aceea, pentru că legea din California nu permite cifre în numele legal, numerele arabe din final sînt înlocuite cu cifre romane, astfel că certificatul de naștere arată *X Æ A-Xii*. Totul se pronunță ca o abreviere, deci trebuie folosite numele englezești ale simbolurilor: X este /eks/, Æ este *ash* (pronunțat ca un *eș* în română), A este /ei/, urmat de numeralul 12 *(twelve)*. *X*, explică Grimes, este „variabila necunoscută“, *Æ* este „ortografierea mea, în limba elfilor, a lui *Ai*, care înseamnă *iubire* și/sau *Inteligență Artificială*“, iar A-12 este *Archangel 12,* precursorul „celui mai tare avion care a existat vreodată, SR-71“, dar și *Archangel*, cîntecul preferat al artistei canadiene. Cînd i se adresează, părinții îi spun copilului *X*.

Fiica primește numele *Exa Dark Sideræl*: *Exa*, explică Grimes din nou, se leagă de o capacitate a supercomputerelor în terminologia informatică *(exaFLOPS)*, *Dark* este necunoscutul, materia întunecată din cosmologie, iar *Sideræl* este o „ortografiere mai în spiritul elfilor“ a cuvîntului *sidereal*, „sideral“ (sinonim cu „astral“, „stelar“), care se referă la „adevăratul timp al universului, timpul stelar“, timpul din *deep space* (de dincolo de sistemul nostru solar), „nu la timpul relativ pămîntesc“. Este, totodată, o aluzie la personajul ei favorit din *Lord of the Rings*, Galadriel (jucat, în film, de Cate Blanchett). Ni se mai aduce la cunoștință că numele ar putea fi, pînă la urmă, schimbat în *Sailor Mars* (personaj fictiv dintr-o serie anime japoneză, o supereroină care se întrupează în diverse forme și protejează sistemul solar de forțele răului), dar, pînă atunci, părinții i se adresează fetiței cu *Y.* Mai aflăm și că visul cîntăreței este să aibă o fată cu numele de *Odysseus*.

Din lumea artiștilor deveniți părinți vin alte exemple exotice: *Lyra* (constelația Lira) *Antarctica*, fiica lui Ed Sheeran; *Daisy Dove* („margaretă“ și „porumbiță“), fiica lui Orlando Bloom și Katy Perry; *Raddix* (probabil legat de latinescul *radix*, „rădăcină“), fiica lui Cameron Diaz; *Sunday* („duminică“) *Molly*, fiica lui Mike Myers; *Fuchsia* (planta și culoarea fuchsia), fiica lui Sting; *Kal-El*, fiul lui Nicolas Cage (numele kryptonian al lui *Superman*, al cărui fan înfocat este actorul american); copiii actorului Forest Whitaker sînt *Autumn* („toamnă“), *Sonnet* („sonet“) și *True* („adevărat“); mai găsim toponime – *Memphis* (Bono); *Tennessee* (Reese Witherspoon), *Chicago* (Kim Kardashian), *Bingham* (Kate Hudson); nume de animale: *Bear* („urs“), *Sparrow* („vrabie“), *Cricket* („greiere“). Scarlett Johansson nu a ezitat să-și boteze fiul *Cosmo*. Beyoncé susține că, în numele dat fiicei ei, *Blue Ivy* („iederă albastră“), *Ivy* este, de fapt, cifra *4* în litere romane, *IV* (o cifră semnificativă în viața cîntăreței). În fine, iată echivalentele românești ale altor nume din lumea artistică de limbă engleză: *Stația Lunară, Racheta, Gravitația, Luna, Perla, Brioșa, Miezul-Nopții, Curcubeu, Regat, Sfînt, Măr.*

„Numele îți este destin, dorință a inimii și personalitate“, delirează unul dintre numeroasele site-uri dedicate, explicînd numele purtat de copilul lui Steven Spielberg și Kate Capshaw, *Destry* (care ar proveni din cuvîntul anglo-normand *destrier*, „cal de război“): ai spirit de pionierat și abilități înnăscute de conducător, ești energic și încrezător... libertatea e esențială fericirii tale... primești schimbarea în viața ta cu brațele deschise... poți fi inginer, scriitor, muzician, profesor, designer... culorile tale norocoase sînt... pietrele tale norocoase sînt... zilele tale norocoase... plantele care îți fac bine... poți fi prieten cu... – și urmează niște nume total neverosimile (Pandra, Vigilio, Pascoe) care dau acuta senzație a unei viitoare singurătăți totale, ești dușman cu Adollfa, Pazel, Tempo... – aici poți răsufla ușurat: nu dai multe șanse unor astfel de nume să fie alese de tinerii părinți. Dar ai atîta încredere în rasa umană? Pentru că, iată: *Panda, Everest, Pluto, Pepsi, Marijuana, Google, Facebook, Hashtag, Candida, Armani, Fifa, Lucifer, Nord-Vest, Covid și Corona* – doar cîteva dintr-o lungă listă de prenume recente (ultimii doi fiind gemeni). Ba chiar și numele *Unnamed* („nenumit“) figurează aici. Iar cultura autohtonă înregistrează *Sentiment-Brusli, Făt-Frumos, Superman, Milion, Termopan, Televizor, Miss-America, Expertiza, Gutiera* și *Facultatea*. Vechea și răspîndita credință populară conform căreia numele se leagă inexorabil de destin se va dovedi corectă măcar parțial în aceste cazuri, căci nefericiții purtători vor fi, neabătut, destinați ironiilor și jocurilor de cuvinte ale celorlalți oameni, oricît de infantil și de prost gust ar fi acest obicei.

De cealaltă parte, prin Hermogenes, avem arbitrarul absolut: „...corectitudinea numelor este determinată doar de convenție și învoială, nimeni nu mă poate convinge de contrariu. Cred că oricum ai numi un lucru e corect. Dacă îl schimbi și dai altul, noul nume e la fel de corect ca vechiul nume. Nici unul nu aparține lucrului în mod natural, ci numai din pricina regulilor și uzului celor care îl decid prin simplul fapt că toți numesc un lucru într-un fel, și nu în altul.“ Este ceea ce și permite unei societăți întregi (sau doar anumitor cercuri ale ei) să înceapă să dea numelor proprii ce sens vrea (vor), pentru a desemna o anume categorie de care, în general, se rîde: *Karen* (femeia albă certăreață, de vîrstă mijlocie), *Becky* (tînăra albă privilegiată care crede că i se cuvine totul), *Stacy* (femeia promiscuă, atrăgătoare, vanitoasă și nepoliticoasă), *Britney* (tînăra cu probleme de sănătate mintală care trebuie înțeleasă și ajutată), *John* (clientul unei prostituate), *Kyle* (adolescentul alb agresiv), *Nancy* (bărbatul efeminat sau homosexualul), *Jody* (în armata americană, civilul pentru care te-a părăsit iubita rămasă acasă), *Chad* (tînărul arogant și petrecăreț). Sau, la noi, *Dorel* (muncitorul care mai mult strică decît repară).

Vorbirea, spune Socrate, codifică toate și are două forme – una adevărată și una falsă. Cea adevărată are origini divine, dar noi, muritorii, avem parte de cea falsă – vulgară, minoră, similară behăitului de capră (gălăgios, imperativ și fără substanță). Sîntem condamnați să o căutăm mereu pe prima pentru că purtăm în suflet un element divin. Numele proprii sînt și ele parte sau simptom al acestei căutări. La un pol – raportarea la cele nemuritoare, sperînd la un transfer total prin imitație. La polul opus – zgomotul perfect din teoria comunicațiilor, lipsă de sens intrinsec prin convenție absolută. Între singurele două posibilități pe care mintea noastră le poate imagina – nume/cuvinte mimetice și nume/cuvinte convenționale – există o scară gradată pe care o parcurgem neîncetat în ambele sensuri. Nu numai vorbirea, ci limba, în general, cu tot ce e în ea, poate fi reprezentată metaforic ca o scară aruncată între cei doi poli, pe care omenirea orbecăie.

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

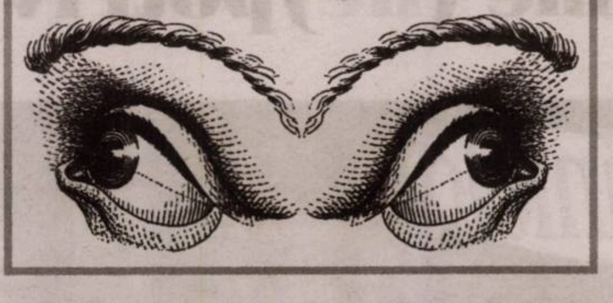

EXISTĂ REȚETE PENTRU A GĂSI UN VERDE VIBRANT ÎN MIȘCARE, DE VREME CE NEPOATA SPIRITUALĂ ȘI-A RECĂPĂTAT VEDEREA

■ După ce Starbucks și-a făcut un renume pentru cafelele lungi și puternic însiropate, mai nou, compania a încercat să propună o alternativă mai „sănătoasă“. Astfel că Starbucks a introdus în meniu un nou tip de specialitate: cafea cu ulei de măsline. Pe cît de salutată a fost ideea înainte de a pune în vînzare cafelele cu ulei de măsline, pe atît de descurajată a fost ulterior de degustătorii entuziasmați care au sfîrșit-o nefericit la toaleta cafenelei. Există și rețete binevoitoare în viață care chiar nu funcționează, rămîn tot toxice, cum s-ar zice. (**I. M.**)

■ Vicepreședintele Statelor Unite ale Americii, Kamala Harris, s-a întîlnit cu mai-marii companiilor americane de IT pentru a găsi cele mai bune soluții de reglementare a Inteligenței Artificiale. Se știe că avîntul din ultima vreme în acest domeniu aduce cu sine o mulțime de probleme. Întrebarea e dacă aceste probleme legate de Inteligența Artificială se pot rezolva înaintea celor care privesc dezvoltarea inteligenței naturale. (**A. M.**)

■ Un ecologist de 36 de ani din Florida își cultivă, în grădină, propria hîrtie igienică. Robin Greenfield a găsit planta perfectă, cu frunze mari și cărnoase, pe care o recomandă tuturor celor care sînt preocupați de soarta planetei și, în plus, vor să facă economii. Mai mult, chiar a pornit, la finalul lunii aprilie, un „tur al hîrtiei igienice“ în cele mai importante orașe din zonă, pentru a populariza acest mod vechi și totodată nou de a folosi baia. Este gata să-i convingă pe oameni de utilitatea frunzelor moi, de un verde vibrant. Acestea nu pot fi aruncate în toaletă, dar se pot duce la gunoi sau chiar îngropa în grădină. El spune că, în SUA, o persoană petrece nu mai puțin de două luni din anii săi activi de muncă doar pentru a plăti hîrtia igienică pe care o consumă. În medie, 150 de role pe an. (**A. A. D.**)

■ Un tînăr de 20 de ani s-a urcat miercuri în cabina de conducere a unei locomotive CFR din stația Medgidia, a ridicat și conectat pantograful și a pus-o în mișcare. Locomotiva a talonat două aparate de cale, a ajuns pe o altă linie și s-a oprit. Cum ar veni, băiatul a vrut să dea o tură cu o locomotivă. (**A. M. S.**)

■ Aflînd că topul celor mai bogați oameni din lume i-a desemnat pe Bernard Arnault (LVMH – Dior, Fendi, Louis Vuitton, Givenchy), ca fiind cel mai bogat bărbat, și pe Françoise Bettencourt Meyers (L'Oréal), cea mai bogată femeie, mi-am spus că omenirea nu și-a pierdut întru totul uzul rațiunii, de vreme ce preferăm să dăm bani pe lucrurile cu adevărat importante în viață: parfumuri, cosmetice, hăinuțe. (**S. G.**)

■ Aflăm de pe site-ul shtiu.ro că părintele Arsenie Boca s-ar fi întîlnit cu Nicolae Ceaușescu înainte de Revoluție. „Prin anii '80, părintele Arsenie a fost dus și la Ceaușescu, care l-a întrebat: «Hai, popo, am auzit că tu prezici soarta unui om. De mine ce știi, cînd am să mor?». Și Arsenie i-a spus: «Într-o zi de mare sărbătoare veți fi omorîți amîndoi». Ceaușeștii nu au crezut și i-au spus maiorului care-l adusese pe preot să-l ia din fața lor și să nu-l mai vadă niciodată“ – ar fi povestit Zoe Dăian, nepoata părintelui Boca. Potrivit unei alte relatări, cel puțin la fel de plauzibile, întrebat de Ceaușescu: „Popo, cînd am să mor?“, părintele Arsenie, care nu mai auzea așa de bine, s-ar fi burzuluit și i-ar fi spus: „Popou ești tu!“. (**M. P.**)

■ Săptămîna trecută, pe versiunea franțuzească a contului de Twitter al Papei Francisc a fost postat un mesaj care a stîrnit ilaritatea unora, confuzia altora, ba chiar îngrijorarea că cineva a piratat contul Sanctității Sale. Mesajul Papei îi îndemna pe cei care nu au timp să se roage, dar vor să o facă, să apeleze la *„les jaculatoires“* pentru a rămîne în contact cu Dumnezeu. Aceste *„jaculatoires“* (de la latinescul *jaculor*, adică a arunca ceva spre o anumită țintă) sînt o practică spirituală mai veche, uitată pînă recent, prin care scurte rugăciuni sînt repetate des. Recentul francez, cu creierii lui hipersexualizați, a înțeles altceva și de aici stupefacții, amuzamente de galerie, ridicări de sprînceană. Semn că recentul francez nu e cu nimic diferit de recentul român. În privința asta, sîntem perfect europeni. Bravo! (**S. V.**)

■ O femeie care a rămas nevăzătoare la vîrsta de 11 ani și-a recăpătat vederea în urma unui accident domestic în care a căzut și s-a izbit cu capul de măsuța de cafea. Dovadă că Dumnezeu chiar lucrează pe căi misterioase. (**M. C.**)

DUPĂ CE RESTUL LUMII NU MAI STRIGĂ CEVA TIMP DE CINCI ZILE VOR IEȘI LA IVEALĂ ARIPI

■ După ce trei hoți din Peru au spart un magazin de încălțăminte din orașul Huancayo, furînd 200 de cutii de pantofi, au ajuns la concluzia că „a porni cu dreptul“ nu e întotdeauna bine: în cutii erau doar pantofi pentru piciorul drept. (**S. G.**)

■ În topul țărilor care poluează cu plastic oceanele lumii se află, chiar în această ordine: Filipine (356.371 de tone metrice anual), India, Malaezia, China, Indonezia, Myanmar, Brazilia, Vietnam, Bangladesh și Thailanda. Restul lumii poluează cu 176.012 tone metrice anual. (**M. C.**)

■ La Moși, varianta 2023, mai: „Floare de soc, pelin avem, floare de soc, pelin avem“. Nicăieri în lumea asta nu se mai strigă așa. (**A. M. S.**)

■ Zilele trecute am văzut două afișe amplasate într-un magazin, în dreptul rafturilor cu hîrtie igienică. Pe unul scria „Hîrtie igienică, iarnă“. Citind așa ceva, nu poți să nu-ți pui imediat o întrebare logică. Adică iarna nu-i ca vara? Pe celălalt afiș scria „Hîrtie igienică reciclată“. Văzînd și asta, în minte îți vine neapărat o altă întrebare, și mai logică, pe care nu mai are nici un rost s-o scriu. (**A. M.**)

■ O femeie care s-a rătăcit într-o pădure din Australia, zilele trecute, a fost găsită în stare impecabilă la numai 60 de kilometri distanță de o localitate. Se pare că femeia a reușit să supraviețuiască timp de cinci zile cu acadele și vin. Rătăcirea amărîtei sună mai degrabă a vacanță într-o podgorie toscană. (**I. M.**)

■ Urmăriți derularea scandalului *„The Romanian deal“* în care e implicat fiul (cam pușlama, după părerea mea) președintelui Biden. Vor ieși la iveală lucruri incredibile! (**S. V.**)

■ Din Medgidia ne vin aceste nume de firme: Șef Regina SRL, Majestic Doors SRL, Micro Medic SRL, Cuțitul De Aur SRL, Decuseară Entertainment SRL, Izodecor Divers SRL, Bio Suprem Agricol SRL, Agro Meteor SRL, Extremis SRL, Marin Marmură Și Granit SRL, English Victory SRL, La Chiftea Delivery SRL, Robescu Difuzor SRL, Danubius Economic SRL, Izvorul De Acasă SRL, Pajura Adrian SRL, Harnicii Cocoșei SRL, Acoperă Rusu Professional SRL, Burbone Activ SRL, Kilipir Activ SRL, Mezozoica SRL, Alex Crioptic SRL, La Fise Wash SRL, Europanouri Actual SRL, Dragonul De Foc SRL, Aripi Dobrogene SRL, Avantaj Client SRL, Unu Plus Unu Standard SRL, Medeleni Vis SRL, Troia SRL, Prețuri Reduse Concept SRL, Triplex Optim SRL, Sănătate Prieteni Și Bani SRL, Execuții Rapide SRL, Mofturosu SRL, Tactic Electric Util SRL, Conacul Din Livadă SRL, Zan Zan Metal SRL, Inina Bizabiz SRL, Petre Oficial Speed SRL, Laur Capital SRL, Grădina Cu Mușcate SRL, Scorpion Stil SRL, Ceva Bun SRL, Arzu Și Azat Aliment SRL, Garabo Global SRL, Vise Pe Hârtie SRL, Vagabond Barber Shop SRL, Adelante Pas Cu Pas Group Construct SRL, Infinity Amanet SRL, Mario Spectrum Decor SRL, Cinci Cap SRL, Tot Înainte Dinamic SRL, Un Gând Frumos SRL. (**D. S.**)

BAR LA CURVA

© M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.900
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **998** ■ 25-31 mai 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Despre vorbitul în public“

pagina 3

LUCIA TERZEA-OFRIM

„Eul adevărat, eul autentic...“

pagina 10

AUGUSTIN CUPȘA

„Heinrich Böll despre doliul Germaniei“

pagina 21

Autentic&fals

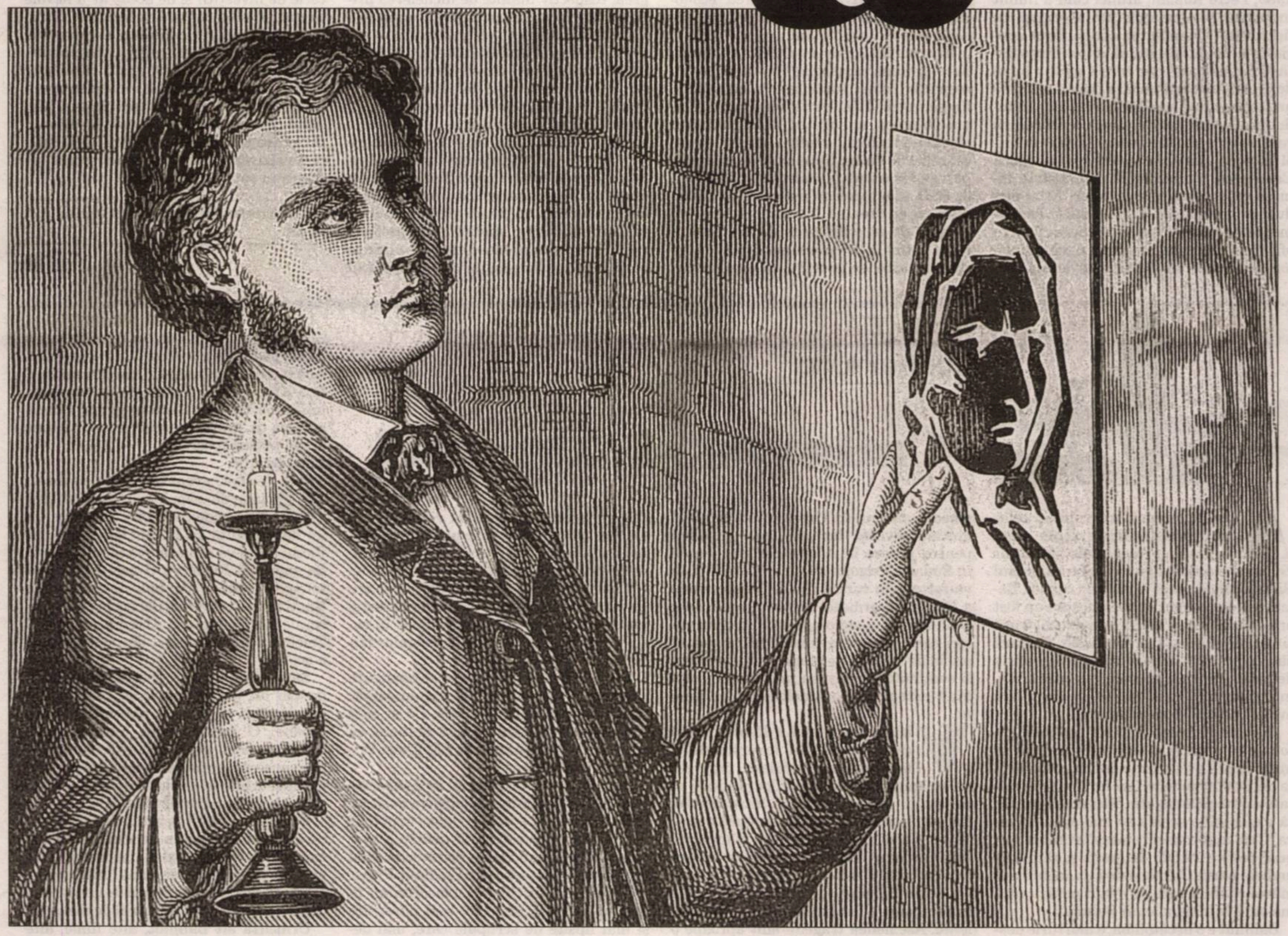

> *„Un strănut autentic dă dreptul la un păhar cu vin și la două caftane, unul de catifea și altul de postav.“*
>
> *NICOLAE IORGA – „ISTORIA ROMÂNILOR ÎN CHIPURI ȘI ICOANE“*

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Constantin RUDNIȚCHI

viața de **capital**

Sindromul „greaua moștenire“

Politicienii români suferă de sindromul „greaua moștenire“. Este vorba despre dorința fiecărui prim-ministru, a fiecărui ministru al cabinetului, de a arăta că își încep mandatele în condiții vitrege, complicate, de a vorbi despre ineficiența și greșelile predecesorilor lor, bineînțeles de la un alt partid.

Este clar că „greaua moștenire“ a fost inventată de politicieni și pentru a avea o scuză în fața cetățenilor în cazul în care performanțele guvernamentale nu ar fi fost pe măsura așteptărilor. Și cum, în cele mai multe cazuri, rezultatele guvernelor au dezamăgit, „greaua moștenire“ era alibiul perfect pentru a explica slabele rezultate ale guvernării. Desigur, la un moment dat, publicul românesc a înțeles „șmecheria“, ceea ce nu înseamnă că politicienii au abandonat tema „grelei moșteniri“. Dimpotrivă.

De fapt, primul semnal de acest tip l-a transmis chiar primul premier de după 1989, Petre Roman, atunci cînd a numit industria românească „un morman de fier vechi“. O sintagmă care a făcut istorie de-a lungul timpului, a fost contestată sau apreciată, dar care a avut o bună doză de adevăr, pentru că după anii 1980 au fost aproape anulate investițiile în industria autohtonă din cauza concentrării resurselor valutare pentru plata datoriei externe. „Greaua moștenire“ a „epocii Ceaușescu“ nu a fost doar industria rămasă cu o tehnologie a anilor ’70, ci modul de organizare a economiei, eminamente de stat, cu vagi preocupări pentru eficiență și cu o mare parte a schimburilor comerciale internaționale derulate în interiorul comunității economice a statelor socialiste. Adaptarea la economia de piață a fost dificilă, cu o cădere economică accentuată și cu o inflație record.

Politicienii încearcă să păcălească publicul, să inducă ideea unor dificultăți economice lăsate de adversarii politici.

De altfel, Guvernul Ciorbea, instalat în anul 1996, a adus în discuție „greaua moștenire“ a fostului Executiv condus de Nicolae Văcăroiu acuzînd, pe bună dreptate, lentoarea reformelor și lipsa de restructurare a companiilor de stat. Cîțiva ani mai tîrziu, în 2000, prim-ministrul de atunci, Adrian Năstase, îi reproșa predecesorului său, Mugur Isărescu, că lasă o situație a bugetului mai dificilă decît apare pe hîrtie și că nivelul de creștere economică prognozat era mult prea optimist. Este de remarcat că, în anii 2000, observațiile privind moștenirea economică erau mult mai rafinate, mai subtile decît cele din ultimii ani.

În anul 2017, guvernul PSD de atunci duce „greaua moștenire“ la un alt nivel, respectiv inventează „gaura bugetară“. Președintele PSD de la acea vreme, Liviu Dragnea, anunța că în buget a fost lăsată de vechiul guvern o „gaură“ de zece miliarde de lei. Termenul este extrem de vag, exact pe placul politicienilor de la PSD, și nimeni nu s-a străduit să explice ce ar vrea să însemne „gaura bugetară“ de zece miliarde de lei. Totul e făcut astfel încît opinia publică să-și închipuie orice, de la faptul că au dispărut zece miliarde pînă la ideea că bugetul a fost greșit întocmit. Ambiguitatea termenului este perfectă, pentru că guvernul instalat la începutul anului 2017 nu vrea să demonstreze de unde vine „gaura bugetară“, ci doar să facă aluzii din care fiecare poate înțelege ce vrea.

Nici fostul premier Ludovic Orban nu s-a lăsat mai prejos, acuzînd o „gaură bugetară“ de dimensiunea cîtorva miliarde de lei. Cel puțin Orban a încercat să explice „gaura“ din buget prin încasările nerealizate și plățile restante lăsate moștenire de fostul Executiv condus de Viorica Dăncilă.

În fine, Guvernul Ciucă a reușit performanța de a-și lăsa o proprie moștenire grea, respectiv înainte de încheierea primelor patru luni ale acestui an, ministrul Finanțelor a constat că bugetul are o gaură de 20 miliarde de lei. De fapt, cea mai logică explicație a dezechilibrului bugetar a fost construcția defectuoasă a bugetului de stat, cu venituri supraestimate și cheltuieli subevaluate.

Recent, a mai apărut o abordare de tip „greaua moștenire“. Marcel Ciolacu, președintele PSD, a cerut oprirea negocierilor pentru schimbarea Guvernului Ciucă pînă la rezolvarea revendicărilor sindicale ale profesorilor. Este o situație inedită. Președintele PSD, Marcel Ciolacu, nu vrea ca viitorul premier, Marcel Ciolacu, să moștenească un „cartof atît de fierbinte“ cum este cel al grevei din Educație. Și atunci, cere actualului guvern să rămînă în funcție pînă rezolvă problema.

Problemele adevărate ale acestei abordări sînt de ordin principial. De fapt, politicienii încearcă să păcălească publicul, să inducă ideea unor dificultăți economice lăsate de adversarii politici. Un rezultat al acestei gîndiri este absența continuității, în sensul că mesajul este că vechiul guvern a făcut o mulțime de greșeli pe care acum trebuie să le îndreptăm noi, cei care tocmai ne-am instalat la guvernare.

Gîndirea corectă ar trebui să fie aceea a continuării proiectelor vechiului guvern. Investițiile majore, în infrastructură, în dezvoltarea regională sau în obiective importante, trebuie realizate pe parcursul unei perioade care depășește de obicei un ciclu electoral. Lucrurile se mișcă foarte greu în materie de investiții și de aceea ar fi nevoie ca marile proiecte să fie continuate indiferent de culoarea politică a Guvernului.

În cele mai multe cazuri, însă, politicienii se străduiesc să arate că ei sînt inițiatorii proiectelor, iar decidenții dinaintea lor nu au avut nici un rol. Modelul „greaua moștenire“ este sindromul prin care politicienii se feresc să își asume responsabilitatea. Este un „sport“ pe care știu să îl practice bine.

***Constantin Rudnițchi** este analist economic.*

■ ■ ■

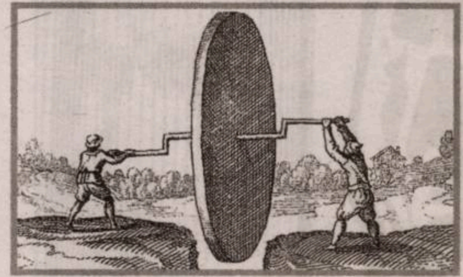

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Cadavre și steaguri

Aflat la summit-ul grupului celor mai industrializate șapte state ale lumii, președintele Volodimir Zelenski spunea sigur pe sine că orașul Bahmut nu a căzut în mîinile rușilor. Relatările de pe front vorbesc despre un fost oraș. Localitatea a fost complet distrusă și nimeni nu mai trăiește acolo. Singurii oameni vii sînt soldații trimiși în mașina de tocat pentru a supraviețui cîteva zile, înainte de a fi înlocuiți de alții care vor avea în curînd aceeași soartă.

Nimeni n-a reușit să explice convingător de ce rușii și ucrainenii au decis să lupte cu atîta ferocitate pentru o localitate de 70.000 de locuitori fără o însemnătate strategică majoră. Nici nu e clar dacă explicațiile acelea ar mai ajuta la ceva. Cele mai conservatoare estimări vorbesc despre 10.000 de morți și răniți de ambele părți. Cifrele astea nu includ numărul civililor care au văzut pentru ultima oară lumina zilei în Bahmut.

Bahmut e o hecatombă, o mărturie despre absurditatea războiului și vulgaritatea violenței.

Prin vocea liderului grupării de mercenari Wagner, Rusia pretinde că a ocupat orașul. Evgheni Prigojin, un personaj aflat undeva la intersecția dintre o caricatură și un măcelar nebun, susține că meritul aparține luptătorilor săi – o adunătură eclectică de pușcăriași și aventurieri cu statut legal incert care, cînd nu omoară oameni în Ucraina, pot fi găsiți ajutînd diverse facțiuni care se luptă pentru putere în Africa (cel mai recent în Sudan). Prigojin susține că Wagner se va retrage în curînd din Bahmut pentru a lăsa locul armatei regulate ruse. Asta a alimentat suspiciunile unor observatori care spun că avansul rusesc e doar un fel de victorie de etapă ce nu va putea fi susținută pe termen mai lung în fața mult așteptatei contraofensive ucrainene.

Victoria de etapă a Rusiei, la fel ca și rezistența înverșunată a ucrainenilor locuiesc împreună în mințile conducătorilor militari și politici ai celor două părți între fantasme patriotice care se alimentează cu cadavre. Simbolistica atribuită Bahmutului se creează cu fiecare asalt, cu fiecare mort și crește cu fiecare zi.

Despre Bahmut o să vedem niște filme foarte bune. O să citim niște cărți excelente. Asemenea tragedii sînt aproape o garanție pentru Oscaruri, Nobeluri și alte ceremonii care certifică faptul că omenirea are încă suflet.

Indirect, la această tragedie contribuie și nefericita politică a Occidentului de a înarma Ucraina doar după lungi ezitări. Ucrainenii sînt sprijiniți să reziste, nu să cîștige. Cel mai recent exemplu este cel al avioanelor de luptă F-16. Deși Kievul le cere de la începutul războiului, de-abia acum s-a dat undă verde pentru ele. Vor trece luni de zile pînă cînd vreunul va fi văzut pe cerurile Ucrainei. Guvernele trebuie să decidă că vor într-adevăr să le exporte, piloții au nevoie de antrenamente, avioanele – de întreținere și consumabile. La fel s-a întîmplat în cazul tancurilor germane, al celebrelor HIMARS-uri ș.a.m.d.

De fiecare dată cînd Vestul se hotărăște să renunțe la șovăială, Rusia amenință cu consecințe inimaginabile. Ca și cum mormanele de cadavre din Bahmut cu care se mai filmează uneori Evgheni Prigojin ar fi irelevante.

În mod curios, Occidentul încă se minte pe sine că Rusia înțelege altceva decît un răspuns ferm. E aproape ridicol cum încă se aplică o grilă rațională pentru a evalua deciziile unui regim dictatorial crud și cinic cum este cel al lui Vladimir Putin.

La fel de ridicolă e și placiditatea în fața unei propagande tot mai puternice și mai lipsite de scrupule care, mai devreme sau mai tîrziu, va produce inclusiv schimbări de guverne în Europa. Și tot în categoria asta intră incapacitatea sau lipsa de dorință de a aplica cu adevărat sancțiunile economice impuse Rusiei. În Rusia intră încă sume uriașe de bani veniți din Occident, iar singura diferență față de perioada anterioară e că au dispărut pretențiile de legalitate. Rusia era un stat al arbitrariului și crimei organizate și înainte de război doar că încerca să păstreze o aparență de legalitate. Acum, crima organizată e politică oficială a Kremlinului, iar masca de respectabilitate a fost aruncată la gunoi. Putem aprecia că, grație acestui război, în lume e mai puțină ipocrizie.

Măcar atît.

De fapt, avem de-a face cu o tactică de evaziune. În cancelariile occidentale și-a făcut loc un fel de speranță cu iz religios că în conflictul acela va ceda cineva pînă la urmă. Se speră că Rusia va fi acel cineva. Se tot speră asta de mai bine de un an. Mai țineți minte conversațiile acelea telefonice ale lui Emmanuel Macron cu Putin? Telefonul nu mai sună, dar sentimentul e acolo.

Săptămîna trecută, zeci de mii de moldoveni au ieșit pe străzile Chișinăului cu steaguri și slogane optimist pro-europene. O manifestație convingătoare de atașament pro-occidental, s-ar zice. S-a spus mai puțin că ea e un răspuns la manifestațiile mult mai dese și mai eficiente ale pro-rușilor din Moldova.

E foarte probabil că astfel de mizanscene ar fi fost mai puțin necesare dacă Occidentul ar fi crezut cu mai multă convingere în victoria ucraineană. Între timp, crește în fiecare zi numărul de cadavre și, direct proporțional, numărul de steaguri.

Urmează alt Bahmut, alte filme, alte cărți.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

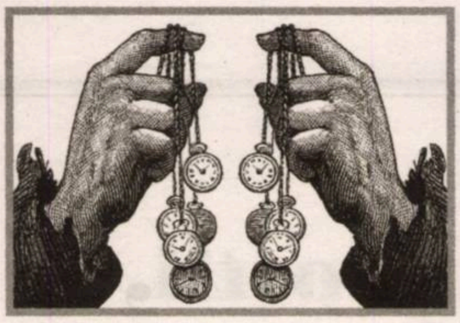

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Despre vorbitul în public

Una dintre cele mai perfide agresiuni împotriva semenilor noștri este proasta administrare a discursului public. Totul, în viața culturală curentă, e mai ușor de suportat decît oratoria incontinentă, verbiajul torențial, limbuția încîntată de sine. Cunosc foarte puțini oameni capabili să-și dozeze cuviincios exercițiile retorice. Cei mai mulți se lăfăie impudic în propriile panglici verbale, dinaintea unui public tot mai nerăbdător, exasperat, gata să fugă sau să se refugieze într-o igienică picoteală.

A ține discursuri prea lungi e simptomul unei boli complicate, greu de schițat în cîteva rînduri. Mai întîi, e limpede că vorbitorul e fericit să se audă vorbind. Fie că, în viața zilnică, e nevorbit, fie că are o părere excelentă despre talentele sale, despre cuvintele și ideile de neprețuit care îi trec prin cap sau prin gură, insul cu pricina e, practic, de neoprit. Publicul asistă înmărmurit la un îndelung orgasm solitar, la o specie de nevindecabilă impudoare. Subiectul discursului devine neesențial, ca și bunăstarea ascultătorilor. Esențială este exaltarea de sine a celui care vorbește, sentimentul lui că are de spus lucruri decisive, că nici un preț nu e prea mare pentru cine vrea să se adape de la nețărmuritele sale competențe. Viciul de primă instanță al ipochimenului locvace este impolitețea. Nu se gîndește nici o clipă dacă cei din sală mai au sau nu răbdare, dacă n-au obosit, dacă nu cumva mai au și alte treburi. Auditoriul e tratat, de fapt, ca o simplă masă de manevră; carne de tun anonimă, șeptel bun de jertfit. Mai grav e că vorbitorul egolatru disprețuiește, fără să vrea, subiectul propriei perorații. Nu contează despre ce sau despre cine vorbește. Că tema e Shakespeare, Newton, doctrina corporatistă sau flora sud-africană nu contează. Ceea ce contează e „expertul“ de la pupitru, vasta lui pricepere, farmecul lui inegalabil, măreția prezenței sale, fragedele lui trăiri și sentimente. În cele din urmă, însă, cel lovit de această patimă își dăunează deopotrivă sieși: devine antipatic, de nesuportat, nefrecventabil.

Totul e construit după tipicul unei ample conferințe.

Există unele indicii de natură să avertizeze, încă de la început, asupra unui discurs lung. Vorbitorul începe, de pildă, cu un anunț grațios: „Voi fi scurt...“. (Variantă: „E foarte greu să mai adaugi ceva după minunatele cuvinte ale antevorbitorului, așa că vă voi împărtăși doar cîteva gînduri...“) De cîte ori aud o asemenea introducere intru în panică. Știu că nu mai e nimic de făcut, că, în numele acestei drăgălașe *captatio*, retorul va socoti că își poate permite orice (și oricît!). De menționat sînt și cîteva artificii de parcurs (admit că, la răstimpuri, le-am practicat eu însumi). Cînd discursul e deja răscopt și publicul așteaptă cu sufletul la gură adierea anticipativă a vreunei fraze de încheiere, oratorul își ia seama și spune: „un ultim cuvînt“, sau „încă două propoziții și voi încheia“, sau „aș mai avea doar o problemă de amintit, dacă mai suportați...“. „Nu, nu mai suportăm!“ – strigă mut cei din sală, dar își continuă, neputincioși, martirajul. Căci, de regulă, după astfel de fente șmechere, discursul continuă nestingherit.

Logoreea poate avea însă și alte explicații. Uneori, e damblaua colaterală a celor care stau prost cu situarea în timp: pur și simplu nu realizează cît vorbesc, pierd contactul cu ceasul, nu se pot acomoda la mecanica strictă a duratei. Alții sînt atît de absorbiți de subiectul de care se ocupă, încît uită de ei și de lume, își abandonează ascultătorii, nu mai percep situația concretă în care se află. Practic, monologhează somnambulic, în transă, atenți numai la desfășurarea completă și definitivă a argumentației proprii. Nu țin o conferință, ci scriu un capitol de carte, dacă nu toată cartea. Au un aer genialoid, ușor smintit. Oricum, pentru ei, ceilalți nu există decît ca pretext: o colecție de spectre pentru o vorbire spectrală...

O cauză frecventă a derapajului oratoric este confuzia, mai mult sau mai puțin conștientă, a genurilor. Mulți vorbitori nu fac nici o diferență între o intervenție la o masă rotundă, o lansare de carte cu patru-cinci prezentatori, o comunicare la un congres sau colocviu și o conferință propriu-zisă. Tendința generală e – la noi mai mult decît în alte țări, unde disciplina expunerilor publice e mai severă – să faci din toate aceste genuri distincte unul singur: totul e construit după tipicul unei ample conferințe. E un mod de a-i dezavantaja pe toți cei care vorbesc după tine și de a-i ofensa, în fond, prin verbiajul tău prepotent. Despre public nu mai vorbesc. E, oricum, ultima roată la căruță.

Prin urmare – și ca să n-o lungesc eu însumi peste măsură –, recomand tuturor conferențiarilor să facă din concizia expunerilor lor un inflexibil criteriu de eficiență. Sănătos este ca ascultătorul să plece din sală nesătul, ca oaspetele de la o masă îmbelșugată. Restul e indigestie...

(text scris în 2012 și reluat acum cu cîteva cearcăne în plus...)

■ ■ ■

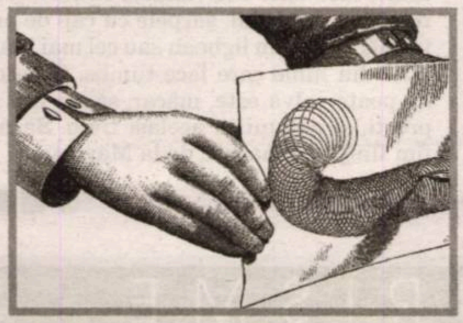

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Oglinda

Oamenii văd, aud și înțeleg mai ales ceea ce au fost învățați, ceea ce știau de dinainte, ceea ce obișnuiau, ceea ce se așteptau sau sperau să vadă, să audă, să înțeleagă. Cunoaștem anecdota cu valetul de pe lîngă erou, care spunea că pentru el, care vede marele om în intimitate, nu există erou. La care cineva, nu lipsit de agerime, i-ar fi răspuns: „Asta se întîmplă nu pentru că acela n-ar fi totuși un erou, ci pentru că tu nu ești decît un valet“.

Se zice că odată unui pictor, unui negustor, unui bucătar și unui filozof li s-a arătat un măr și li s-a cerut să comenteze.

„A, asta e! Scopul vieții e să te vezi pe tine însuți. Așa-i că eu voi fi maestrul?“

„Mărul este frumos!“, a zis pictorul. „Ba mărul este ieftin!“, a zis negustorul. „Aș, mărul este gustos!“, a replicat bucătarul. „Știți ceva, mărul este“, a conchis filozoful.

Mai mulți discipoli s-ar fi dus odată la marele maestru de înțelepciune și l-au rugat să le dezvăluie care este scopul vieții. Maestrul întîi s-a lăsat greu, apoi le-a spus că n-are nimic de zis pe care ei să nu-l fi știut deja, apoi a consimțit să-i „ajute“ să-l afle singuri. Măr n-avea, dar în chip de recuzită a scos dintr-un ungher o oglindă veche și le-a dat-o pe rînd. „Ce vedeți aici indică scopul vieții“, le-a zis. „Uitați-vă bine și spuneți pe rînd la ce vă gîndiți. Și atenție: cel care va da răspunsul corect va rămîne mare maestru de înțelepciune în locul meu. Căci de mult mă gîndesc să mă pensionez.“

Primul luă oglinda, o suci și observă că era foarte veche. Îi plăceau antichitățile. „Clar“, spuse, „lucru vechi înseamnă tradiție. Scopul vieții este, deci, să respecți tradiția și să-i venerezi pe străbuni. Am dreptate?“ „Doar un pic“, răspunse maestrul, „dar să vedem și ce spun ceilalți.“

Al doilea, care avea o fire de artist, observă că lucrătura oglinzii era frumoasă. „Am înțeles“, zise, „scopul vieții e frumusețea.“ „Poate.“

Al treilea era un vanitos. El privi în oglindă și, firește, se văzu pe sine însuși. „A, asta e! Scopul vieții e să te vezi pe tine însuți. Așa-i că eu voi fi maestrul?“ „Știu și eu?“, vorbi maestrul. „Ei, cine ne mai spune care să fie scopul vieții să ia oglinda!“

Între timp, intrase în cameră femeia care deretica prin cameră. N-auzise decît că era vorba despre o oglindă. O luă în mînă și observă că, nefolosită cum era de multă vreme, era murdară. A bombănit: „Praf, numai praf!“.

„O, cîtă dreptate ai!“, a strigat maestrul încîntat și, în șoaptele invidioase ale discipolilor, i-a pus de îndată pe umeri femeii mantia de maestru.

■ ■ ■

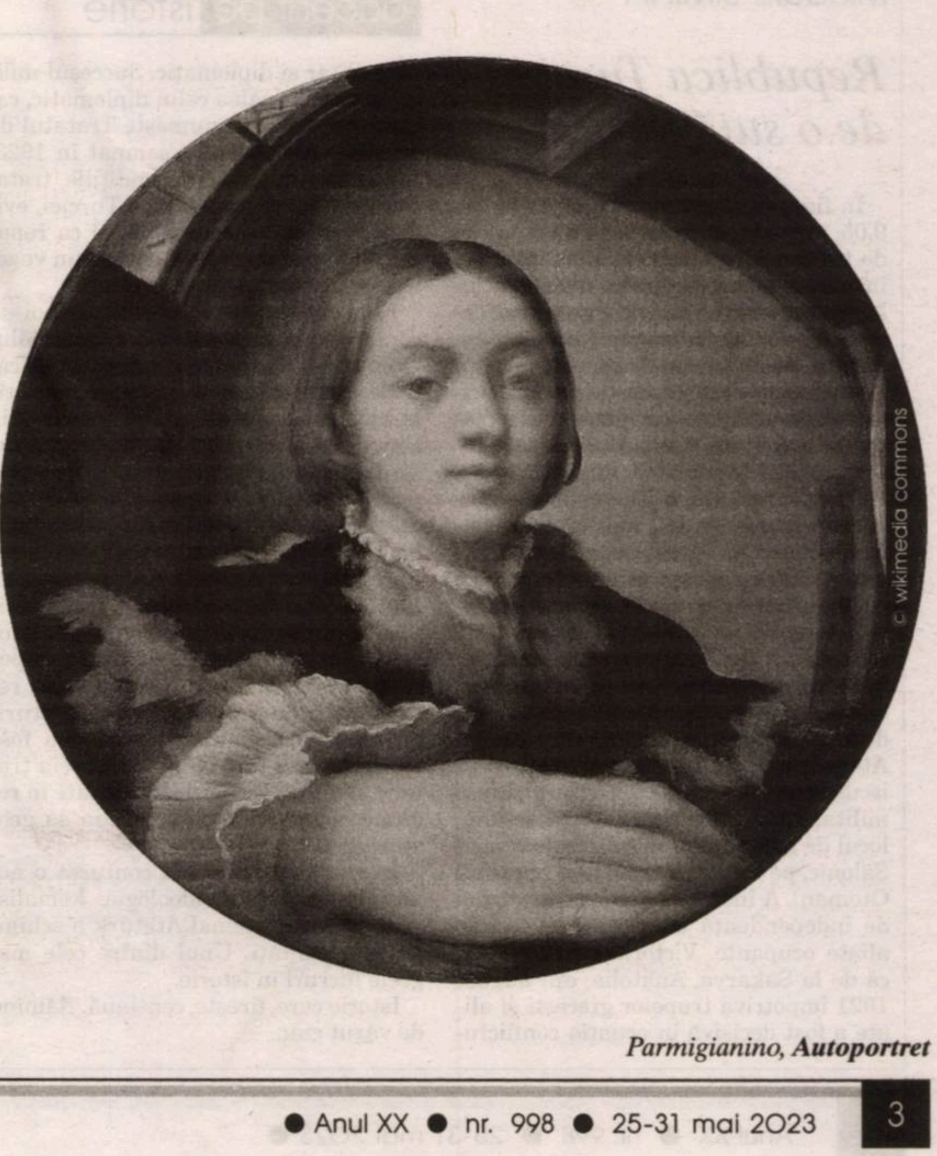

© wikimedia commons

*Parmigianino, **Autoportret***

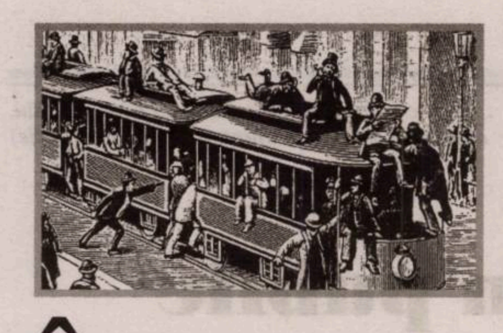

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Nu te mai bate cu proștii, că te răpun!

În decembrie 1911, Octavian Goga este condamnat de către autoritățile imperiului pentru activitatea publicistică pro-românească și dus la temnița din Seghedin. Într-o dimineață, sergentul-gardian pătrunde radios în camera în care poetul era închis și îi spune că are un vizitator. Cine? Sergentul nu știe, e un străin care abia o rupe pe ungurește, trebuie să fie însă mare boier, că a dat bacșișuri tuturor, în dreapta și-n stînga, dar și om cumsecade trebuie să fie, că i-a mîngîiat pe creștet pe nepoții sergentului și i-a miluit și pe ei cu cîte o coroană. Goga nu-și putea da seama cine era vizitatorul care a stîrnit atîta bună dispoziție în corpul de gardă, dar a aflat imediat ce a intrat în sala de vizite. Vizitatorul era I.L. Caragiale.

Venit direct de la Berlin, mînat la Seghedin de dorul de Goga și atît (Șerban Cioculescu ne spune că Goga era „cel mai iubit dintre toți ardelenii de către Caragiale, după Coșbuc“), Caragiale îl abordează direct: „Am venit să văd cum o mai duci aicea la pension. Ți-am zis eu să te astîmperi? Ia ridică mîinile să văd urmele lanțurilor. Așa, uite ți-am adus niște merinde și două sticle de șampanie să le bem noi doi, laolaltă, aicea la *magyar királyi államfogház*, mă rog frumos...“. Vizita a durat trei ceasuri, în care Caragiale l-a binedispus pe mai tînărul său prieten, printre pahare de șampanie, vorbind năvalnic, gesticulînd și plimbîndu-se prin încăpere în sus și-n jos. Un șuvoi de vorbe încărcate cu o charismă ieșită din comun, o înșiruire unică de paradoxuri, fulgere și mîngîieri, glume și avertismente serioase... „N-a fost minte să stăpînească cuvîntul cu mai multă siguranță, să-l frămînte și să-l chinuiască cu mai multă putere. În fraza lui fermecată se revărsa o lumină orbitoare, era pulbere de argint, foc de artificii, rîs și plîns, era alinare dulce și durere sălbatică“, își amintește Goga.

Dar ce-au vorbit, de fapt, cei doi? De toate. Caragiale, de pildă, zice: „Ți-am spus de-atîtea ori, nu te mai bate cu proștii, că te răpun... Ce crezi tu, pe urma cui am suferit eu în viață? Pe urma deștepților? Prostia, suverana prostie, e totdeauna mai tare. În zadar lupți frumos cu tăieturi fine de floretă, el lovește greu, cu lăstarul, în moalele capului. Și în zadar risipești spirit și vervă, el e tare ca piatra. Cum să-ți spun, prostul are o concepție telurică a vieții. Uite așa își înfundă ochii și urechile, își înfige capul în pămînt ca struțul, ridică spatele și trec pe deasupra lui toate curentele. Nimic mai greu decît să cîrmuiești proștii. Ei au un instinct de împotrivire organică“. Știindu-l pe Goga, dar mai ales știindu-l pe Caragiale, ceva mă face să cred că dramaturgul nu a folosit cuvîntul „spate“ referindu-se la ceea ce lasă proștii pe-afară cînd își vîră capul în pămînt, ca struțul, ci un alt cuvînt, ceva mai tare. Dar, în fine, să lăsăm părerile mele și să vedem ce-i mai zice Caragiale lui Goga, în temniță: „Toată viața n-am putut să sufăr prostia. Săracu' de mine, mă băiete, cînd văd cîte un prost mă doare. Zău, am dureri fizice. Mă ia cu rece în creștet...“.

Mai încolo, cînd a venit vorba despre artă și despre producția literară: „Spuneam mai deunăzi unor profesori la Berlin – ce-mi tot vorbiți de cutare că-i harnic, că-i activ, că scrie cărți... Zic, știu eu unu' și mai activ, așa-i și zicea, Iliuță activu'. Era la Mărcuța. Dimineața la patru el era în picioare, la fîntînă, își sufleca mînecile și dă-i, scotea apă... găleată după găleată... O vărsa în troacă. Troaca n-avea fund... Se făcea opt... Haide, mă Iliuță, de-mbucă și tu ceva... N-am vreme, lucrez... Și nădușea, și da-nainte și apa se ducea... Era nebun Iliuță, da' vorba, era activ? Era“.

A mai făcut Caragiale și unele planuri de viitor, să-l viziteze pe poet la Rășinari, „să vie și Vlahuță“, să stea toți în tihnă și să asculte muzică... În fine, cînd a plecat, îmbrățișîndu-l pe Goga, i-a zis: „Ia, vezi de scapă odată de-aici...“. A fost ultima dată cînd Goga l-a văzut pe Caragiale. Poetul susține că dramaturgul a plecat direct spre Berlin, înapoi. Agendele lui Caragiale arată, însă, că de la Seghedin acesta a dat un ocol prin București și abia apoi a mers la Berlin, înapoi la el acasă. Încolțit de proștii autohtoni, unul dintre cei mai mari români își stabilise acasa la Berlin. Dar astea sînt detalii. Să-și spargă istoricii literari capul cu traseele lui Caragiale din ajunul morții. Pentru noi, rămîne o frumoasă întîmplare din care deducem și cîte ceva despre regimul de detenție de la Seghedin, ceva despre prietenie și ceva extrem de important despre inteligență. E o dovadă de inteligență să nu te pui cu proștii. Chiar este?

Am băgat de seamă că, în România noastră, orice spectacol, conferință, articol sau carte care anunță în titlu că vorbește despre proști are mare audiență. Impresarii și editorii, sînt sigur, mă vor confirma. Cuvîntele „prost“, „proști“, „prostie“ puse în titluri sînt adevărate cîrlige de adus public. Ca la bîlciurile vechi, unde poporul se înghesuia să vadă femeia cu barbă care ridică chintalul, șarpele cu cap de om încolăcit într-un lighean sau pe cel mai înalt pitic din lume făcînd tumbe. Românii sînt foarte curioși să afle ce e cu proștii și vin spre orice manifestare publică ce se referă explicit la ei cu speranța, desigur, că vor rîde. Interesul enorm pentru prostie și proști pe care-l arată compatrioții mei îmi conferă un optimism vesel. E semn de vivacitate spirituală și de realism. Totuși, cel dintre noi care a știut cel mai bine cum e cu prostia, în special cu prostia autohtonă, adică dl Caragiale, spre sfîrșitul vieții, își sfătuia prietenul mai tînăr să nu se pună cu ea, pentru că prostia te răpune pînă la urmă. Parcă urmîndu-i sfatul, noi toți vrem să vedem proștii ca pe animalele de la grădina zoologică: în mediul lor natural, dar feriți de ei. Știm cît sînt de periculoși.

Interesant, însă, este că nici unul dintre noi, cei care dăm buluc să auzim/citim/cunoaștem/vedem de-aproape proștii și prostiile lor, nu ne gîndim la noi înșine, ci la alții. Proștii sînt, mereu, ceilalți. Prostia e o maladie de care suferă, întotdeauna, altul și la care noi înșine sîntem imuni. Or, cea mai importantă lecție pe care o putem primi din toate discursurile despre prostie, fie ele comedii sau tragedii, fie ele filozofii savante sau povestioare, este că nimeni nu e scutit de prostie. Fiecare dintre noi este în viață, la un moment dat sau în mai multe momente date, femeia cu barbă care ridică chintalul, șarpele cu cap de om încolăcit într-un lighean sau cel mai înalt pitic din lume care face tumbe. Ceea ce ne poate salva este, măcar, să nu fim și proști, și nebuni în același timp. Să nu fim Iliuță, cel harnic, de la Mărcuța.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Republica Turcia de o sută de ani

În fiecare an, pe 10 noiembrie la ora 9,05, în Turcia se păstrează un moment de reculegere națională. Momentul coincide cu moartea din anul 1938 a lui Mustafa Kemal Atatürk. Puterea pe care o reprezintă personajul istoric pentru turci este probabil singura care nu poate fi negociată în nici un bazar. Mustafa Kemal nu și-a căpătat întîmplător, în 1935, apelativul Atatürk care înseamnă „tatăl turcilor“. Republica Turcia, așa cum (încă) o știm astăzi, s-a închegat în mîinile lui, fapt ce reprezintă un reper în istoria secolului al XX-lea – cum extragi și formezi cu succes o republică dintr-un mare imperiu, Imperiul Otoman.

Tratatul de la Sèvres, semnat în 1920 între Puterile Aliate și Imperiul Otoman, prevedea condiții de cedări de teritorii și nu numai pe care Kemal Atatürk a decis să le conteste atît prin iscusință diplomatică, cît și prin luptă militară. Cu grecii ocupanți (ca detaliu, locul de naștere al liderului este orașul Salonic, pe atunci, da, parte a Imperiul Otoman). A început un adevărat război de independență între turci și forțele aliate ocupante. Victoria militară turcă de la Sakarya, Anatolia, din august 1921 împotriva trupelor grecești și aliate a fost decisivă în ecuația conflictului militar și diplomatic. Succesul militar a deschis calea celui diplomatic, care în acest caz se numește Tratatul de Pace de la Lausanne, semnat în 1923. Documentul revizuia condițiile tratatului din 1920 în favoarea Turciei, evident, care se consacra oficial ca republică în octombrie 1923. Acum un veac.

Acesta a fost doar începutul.

Kemal Atatürk a continuat apoi să construiască țara urmașă a Imperiului Otoman pe bazele unor reforme radicale de modernizare și europenizare, atît la nivel instituțional, cît și al societății. Practic, s-a trecut de la fes la pălărie. La figurat, dar și la propriu. În 1925, prin „Legea pălăriei“, liderul turc a desființat purtarea fesului și a hainelor religioase. Aceasta era doar o mică parte din reformele culturale inițiate, alături de reforma educației, cea juridică (ce înlocuia codul islamic cu unul civil din 1926) și altele precum separarea instituțiilor statului de cele religioase și dezvoltarea infrastructurii de transport. Politica externă a fost construită în jurul ideii că Turcia trebuie să fie un factor de stabilitate în regiune, avînd în vedere poziția sa geostrategică.

În rîndul turcilor s-a conturat o nouă filozofie, chiar ideologie: kemalismul. Mustafa Kemal Atatürk a schimbat mentalități. Unul dintre cele mai grele lucruri în istorie.

Istorie care, firește, continuă. Rămîne de văzut cum.

BARBURISME

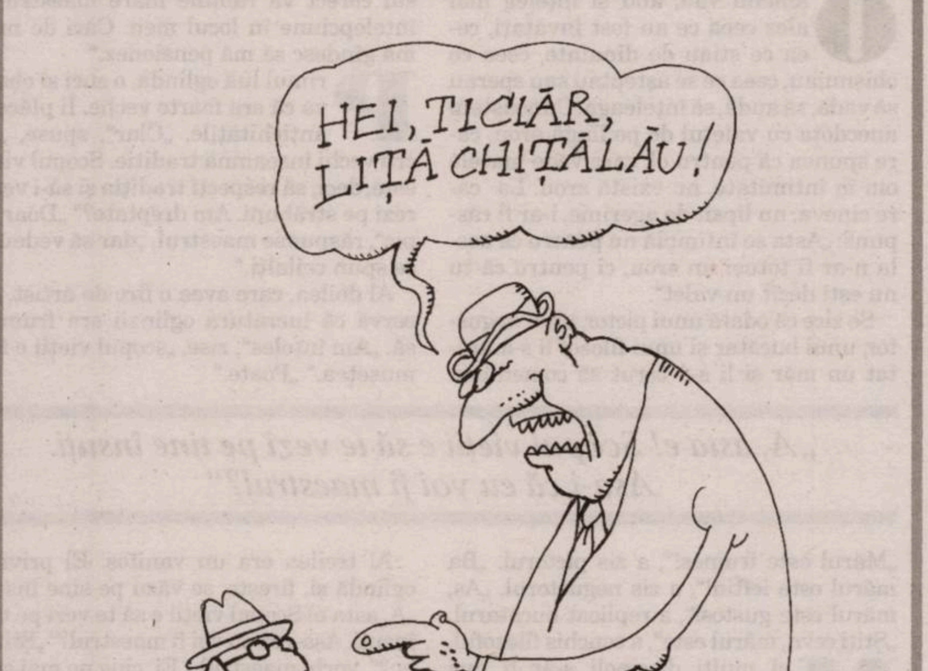

Desen de Ion BARBU

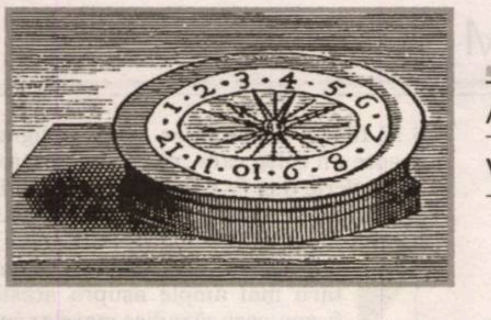

Anda DOCEA

vîrsta medie

Colecţionarii de momente

Timbre, monede, ambalaje de ciocolată, pixuri, şerveţele cu diverse sigle, „surprize“ de la gume de mestecat, abţibilduri cu fotbalişti, pietre, scoici, cercei desperecheaţi, agrafe, ilustrate, reviste – nu cred că a scăpat ceva necolecţionat de mine, de cînd aveam cîţiva ani şi pînă cînd am ajuns la liceu. La un moment dat, chiar am citit o carte pentru copii numită *Colecţionarii de pioneze,* aşa că am început să le scot şi pe acestea din diverse locuri unde erau, fireşte, înfipte cu un scop. Multe colecţii au dispărut subit cînd ne-am mutat la casă, e o ocazie bună pentru părinţi să spună că „n-a mai fost loc“. Unele mai există încă, în cutii pline de praf. Decenii mai tîrziu, îmi amintesc foarte viu plăcerea cu care mai adăugam ceva la o colecţie, ştiind cu precizie cîte sînt, în orice moment.

Încercînd să profit de o zi ploioasă şi dat fiind că Muzeul Jósa András, cel mai mare din Nyíregyháza, unde mă aflu, este închis pînă la toamnă, am ajuns întîmplător şi nu prea la un muzeu ceva mai mic, cel al colecţiilor familiei Kállay. Am fost singurul vizitator şi am beneficiat de un tur privat, cu multe explicaţii în limba engleză. Pe scurt, colecţiile de medalii şi decoraţii, uniforme, accesorii, obiecte personale şi cărţi existente în muzeu au aparţinut familiei fostului premier maghiar Miklós Kállay, numit în funcţie în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Majoritatea exponatelor au fost donate muzeului de unul dintre cei trei fii ai săi, Kristóf Kállay. Dincolo de povestea familiei, una veche şi importantă în istoria Ungariei, am remarcat modul interactiv în care erau prezentate informaţiile. Despre fiecare element al colecţiilor puteai afla detalii, inclusiv audio, cu ajutorul unor panouri *touchscreen,* ochelarii VR puteau fi folosiţi pentru a te plimba virtual pe străzile din oraş şi a vedea cum arătau clădirile altădată, copiii care ar fi trecut pragul erau ovaţionaţi dacă răspundeau corect la nişte întrebări sărind pe varianta corespunzătoare, într-un joc de pe podea. Am aflat că nu demult mai vizitaseră muzeul doi români, care îşi aduseseră cîinele în Nyíregyháza pentru o operaţie şi deciseseră să vadă colecţiile în acest timp. Mai trecuse pe acolo şi un ziarist grec, din Atena, care voia să scrie despre istoria Ungariei şi care a declarat răspicat că lui nu i-a plăcut niciodată marea.

© A. Docea

Nu mai colecţionez de multă vreme obiecte sau suveniruri, dar, de cîte ori plec dintr-un loc, adun într-un colţ de memorie, unde încerc să şterg praful des, momente aparent obişnuite, care mie îmi spun o poveste. Din săptămînile petrecute în Nyíregyháza am deja cît pentru o cutie de mărime medie: primele vorbitoare de engleză pe care le-am întîlnit, două adolescente care, după ce mi-au făcut o poză pe un pod de la Bujtosi-tó, un lac unde aveau loc duelurile de altădată, mi-au urat *„Have a nice day!“*; o construcţie reprezentînd un ceas cu aripile deschise, pe care am văzut-o aproape în fiecare zi, cît să-mi amintesc de zborul timpului; banca în formă de S, înconjurată de grilaje de metal, pe care era prinsă iubirea cu zeci, poate sute de lacăte în Hösök tere, cel mai frumos parc din oraş; momentul cînd am trecut pragul serei din grădina botanică şi mi s-a părut că am vizitat-o pe Miss Havisham din *Marile speranţe,* blocată într-un timp ce s-a oprit; un grup de tineri care, în prima mea noapte, au cîntat cîteva zeci de minute pe scările bibliotecii unde sînt cazată cîntece în maghiară, pe voci; o cafenea unde merg des pentru un cappuccino însoţit de gogoşile lor pătrate, cu fistic, dar şi pentru orarul original – e deschisă zilnic, între 8,42 şi 19,22; singura pisică pe care am găsit-o aici, dormind în faţa unui restaurant din pădure, pentru ca apoi să aflu, din fotografiile de la muzeul Kállay, că aceeă e vechea gară Sóstógyégyfürdö, loc de distracţie şi de promenadă în vremea în care tramvaiul din oraş încă mai circula.

Revenind la poveştile din muzeu, dintre exponate mi-a atras privirea un cojoc elegant de damă, bej, cu o curea îngustă în talie, care îi aparţinuse soţiei lui Miklós Kállay, Helén. Purta această haină în dimineaţa zilei de 7 februarie 1945, în curtea Ambasadei Turciei la Budapesta, cînd o schijă de la o grenadă care a explodat lîngă ea i-a lovit inima şi a ucis-o. Haina are acum un petic de piele sub formă de inimă aplicat în partea stîngă, care să amintească de moartea ei tragică. Am cerut permisiunea să fac o fotografie acestei ţinute de pe urmă a doamnei Kállay şi, pentru că acest lucru nu era în mod normal acceptat, am promis că nu o voi afişa nicăieri. Este strict pentru colecţia mea de momente, la care mă mai întorc cînd mi se pare că timpul zboară prea repede.

■ ■ ■

Alina NECŞULESCU

Geografia austerităţii interioare

– sau Estetica puţinului –

Anorexia nervosa a fost descrisă prima oară clinic acum mai bine de o sută de ani de Sir William Gull. Însă, încă în 1689, Richard Morton scria despre „consumul nervos“ evocînd imaginea decrepită a unui „schelet acoperit de piele“. Deşi moartea prin înfometare stîrneşte groază tuturor, acest gen de moarte voluntară determinată stîrneşte, în plus, curiozitatea.

Sentimentul profund de lipsă şi inadecvare, de vid interior, de a nu fi asimilat de cei din jur, poate să capete în unele cazuri, *stricto sensu*, forma lipsei asimilării hranei. Anorexia este reprezentarea unui om care pare că-şi pierde locul în lume împuţinîndu-se pe zi ce trece, arătînd vădit cum îşi pierde credinţa în ocuparea propriului spaţiu. Există şi un aspect exhibiţionist legat de anorexie, deşi mulţi nu ar recunoaşte iniţial. Poate fi şi un mod de a atrage atenţia produs de nesiguranţa că ar conta pentru cineva, fiind un mod paradoxal de a fi văzut prin intermediul puţinului, o atragere a atenţiei prin minimalism. Devenind un arhitect al propriei aparenţe, anorexicul exprimă cu tact reducerea de sine la elemente minime, evidenţiind astfel spaţiile goale lăsate în jur, expresie a simplităţii, controlului şi ordinii. Lipsa nu mai devine astfel o dovadă de neputinţă, ci e mascată într-o iluzie a puterii prin controlul greutăţii masei corporale, deci al spaţiului pe care îl ocupă în lume. Persoana devine, în fantezie, deţinătoarea unei puteri depline, liberă de orice dependenţă, profesînd o măiestrie a austerităţii, a retenţiei şi a curăţeniei ascetice. Anorexicii au tendinţa de a se complia pe ce se spune despre ei şi nu par să ştie niciodată ce îşi doresc cu adevărat. Unii chiar se tem că nu au o minte proprie sau dreptul de a-şi trăi propria viaţă şi că au trăit mereu conform aşteptărilor celorlalţi. Ei trăiesc sub presiunea sentimentului că nu fac suficient, că nu sînt suficient. În forul interior, persoana cu anorexie trăieşte ca într-un sat puritan, unde toată lumea judecă pe toată lumea, iar cel care greşeşte este condamnat la ruşine eternă, ca în *Litera stacojie* a lui Nathaniel Hawthorne. Severitatea tribunalului interior este ceva caracteristic anorexicilor, explicabilă prin nevoia de confirmare a propriei existenţe negate ori prin experienţa de a fi fost un copil „de înlocuire“ ori o marionetă în mîinile unor păpuşari care i-au negat subiectivitatea şi individualitatea. Astfel, se poate dezvolta o intoleranţa la propriul corp, care devine un teritoriu contestat, cu reverberaţii identitare. Conflictul este unul cu propriul spaţiu de existenţă în lume care pare a fi prea mare pentru a reliefa geografia austerităţii interioare. Anorexicul devine vizibil şi confirmat în propria dramă a inexistenţei, a golului. Corpul este trăit ca o închisoare cu care persoana se luptă, de care încearcă să scape şi fără de care, totodată, nu poate exista.

Poeta Louise Glück, suferind de anorexie, s-a înfometat pînă aproape să moară pe cînd avea 16 ani. Ea a petrecut şapte ani în psihoterapie psihanalitică pentru a reuşi să depăşească dificultatea în exprimarea de sine, pentru a dezvolta instrumente de organizare de sine şi de exprimare a propriilor nevoi, pentru a face faţă vicisitudinilor vieţii. A decis să studieze poezia şi a dezvoltat o formă estetică proprie în expresia lirică, prin ocuparea a cît mai puţin spaţiu. În 2020 a cîştigat premiul Nobel pentru literatură. Louise Glück a pus anorexia în poezie folosind limbajul ca expresie a corpului, ca o translatare în cuvinte a experienţei interioare. Simptomul este un mod de a comunica propria dramă, iar găsirea unor maniere mai înalte de adaptare la viaţă, care să ajute la simbolizarea propriei suferinţe, este ceea ce ajută la reabilitarea psihică. Simbolizarea suferinţei ei psihice prin intermediul anorexiei era inertă, sterilă şi prea abstractă. Doar în poezie putea să fie transmisă şi explorată consistenţa adevărurilor ei. Louise Glück descrie astfel estetica poeziei ei, care irumpe din gîndirea anorexică: „Sînt atrasă de elipsă, de negrăit, de sugestie, de elocvent, de tăcerea deliberată. Negrăitul, pentru mine, exercită o mare putere: deseori mi-aş dori ca un poem întreg să fie formulat într-o astfel de categorie. Este un analog al nevăzutului...“.

Dorinţa anorexicului de a dobîndi un corp scheletic se oglindeşte în estetică, indiferent că este sub forma poeziei, a arhitecturii şi designului, a muzicii sau a artei plastice. Prin spaţiile goale lăsate, prin mister, fantezia, emoţia şi proiecţia privitorului sînt stimulate. Arta, în general, stimulează reflecţia, emoţia şi creează prilej de contact cu sine. În mitologia greacă întîlnim în reprezentarea zeului Apollo puterea poeziei şi a vindecării. Sigmund Freud a susţinut că poezia este centrală în funcţionarea inconştientului, iar mintea, înainte de a dezvolta limbajul, reprezintă lumea în metafore şi simboluri. Dezvoltarea unui concept de sine valid, a capacităţii de autoreglare, a propriilor resurse de gîndire, judecată şi simţire nu sînt lucruri uşor de făcut într-o astfel de situaţie. Deseori este nevoie de un celălalt cu autoritate, de un fel de radiolog care atestă existenţa corpului şi a minţii separate de ceilalţi. Recunoaşterea adecvată a rolului corpului în propria identitate poate fi o cale de a armoniza mintea cu forma fizică.

Anorexia ar putea fi metafora timpurilor noastre, în care capacitatea de reflecţie se împuţinează din ce în ce mai mult, iar barierele individuale devin din ce în ce mai fragilizate. Deşi morbidă în reprezentare şi, de multe ori, chiar aducătoare de moarte, anorexia nu este dezvoltată cu acest scop. Anorexia este expresia vădită a unui interior aproape inexistent atunci cînd doar trupul este vizibil. Este un mod prin care, cu minime resurse, cineva poate formula o identitate separată.

***Alina Necşulescu** este psihoterapeut specializat în psihanaliză.*

■ ■ ■

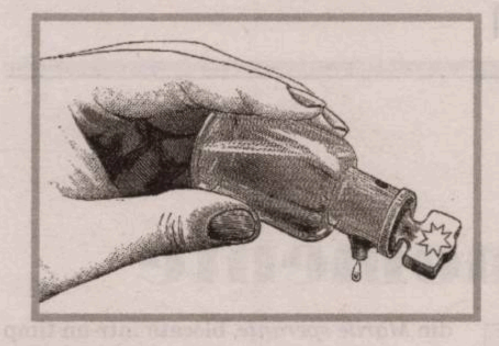

Rodica ZAFIU

cuvinte nepotrivite

Fotbal și futbol

Forma *fotbal* e un exemplu de adaptare a unui împrumut lexical într-o variantă mai apropiată de scrierea din limba de origine decît de pronunțarea inițială. Norma actuală e bine fixată, dar istoria care a condus către ea este departe de a fi simplă și lineară. Cuvîntul, pătruns în presa românească încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, a fost mult timp tratat ca un împrumut neadaptat, scris ca în engleză: *foot-ball* sau *football*. În cele mai vechi atestări, cuvîntul era folosit cu referire la spații și realități externe – „un fel de *foot ball* al Englejilor de astăzi“ *(Convorbiri literare*, 6, 1891); „în Anglia, exercițiile corporale sînt în onoare (...). Pe toată suprafața țării întîlniți întinse cîmpuri anume păstrate pentru jocuri: cricket, *football*, tennis, crosse“ *(Opinia*, 1.04.1898); un comandant englez capturat în Africa de Sud „își petrece vremea jucînd *football*“ *(Universul*, 27.10.1899). Curînd, au apărut tot mai dese referiri la spațiul românesc, în știri sportive în care și cuvîntul *meci* era încă neadaptat ortografic: „*match* de *football* în București“ *(Tribuna*, 20.10.1909); „va avea loc primul *match* de *Football* în acest an“ *(Adevărul*, 23.01.1911); „rezultatul *matchurilor* de *football*“ *(Viitorul*, 8.03.1915) etc.

E de presupus că termenul era rostit, de către sportivi și de către vorbitorii avizați, într-o formă cît mai fidelă pronunțării din engleză. Deși dicționarele noastre menționează, în secțiunea etimologică, și posibilitatea ca franceza să fi fost un intermediar al pătrunderii cuvîntului în limbă (pentru că franceza era larg cunoscută și din ea se traduceau cele mai multe texte), primele contexte de apariție a cuvîntului *football* indică destul de clar o folosire profesionalizată și o conștiință clară a vorbitorilor asupra originii sale englezești. În *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească“*, al lui Candrea și Adamescu (1931), cuvîntul este înregistrat în forma *foot-ball*, cu precizarea: „citit *fut-bol*“. Formei scrise *football* îi corespundea deci pronunțarea *futbol*, un pas decisiv către integrarea cuvîntului în română reprezentîndu-l transcrierea ca atare a pronunțării. E semnificativ că asociația sportivă de specialitate a optat, la înființarea ei, pentru forma românizată care transcria cît mai fidel pronunția originală. În *Curentul* din 4.04.1930 apărea un comunicat – *De la F.R.F.A.*, siglă pentru *Federația Română de Futbol Asociație* –, care viza tocmai adaptarea ortografică: „Se aduce la cunoștința tuturor organelor regionale și grupărilor din toată țara cele ce urmează: Biroul Federal în ședința sa de constituire de la 17 februarie 1930 a decis ca în viitor cuvântul *«football»* să se scrie așa cum se citește, adică *«futbol»*“. Forma scrisă *futbol* apare în documentele oficiale ale Federației, de exemplu, în *Monitorul Oficial* din 21.12.1937, ca și în programul Lunii Bucureștilor („*matchul de futbol* România-Jugoslavia“, în *Urbanismul*, 7-8, 1936). Nu se generalizează însă; chiar reprezentanți ai federației de profil continuă să prefere în scris forma etimologică: „în curînd vom trimete un mic regulament al practicării jocului de *football*“ *(Universul*, 2.08.1939). Forma *futbol* este menționată, de exemplu, într-un articol pe teme sportive, dar publicistul preferă forma etimologică, păstrată chiar în derivate românești: „Federația de *football* sau *futbol* cum i se spune“; „manifestările *footballistice*“; „exibiții letargico-*footballistice*“ *(Rampa*, 2.05.1931).

Se răspîndise între timp și pronunțarea corespunzătoare citirii aproximative a formei englezești după regulile ortografiei românești (ignorînd deci literele duble), ceea ce a condus la o altă variantă a cuvîntului, rezultată din transcrierea respectivei pronunțări: „*fotbalul* polonez“ *(Rampa*, 22.09.1928), „s-a pierdut încă o dată ocazia de a se anima puțin *fotbalul* ieșan“ *(Opinia*, 10.04.1936). Apăreau și forme hibride, ca *futbal* („*futbalul* bucureștean“, *Curentul* 6.12.1934); un profesor scria, indignat, despre un coleg care „nici nu cunoaște a scrie. Scrie d.p. (= de pildă) *futbal* în loc de *football* sau niște greșeli atât de mari, încât te revoltă“ *(Curentul*, 14.06.1934).

Nu am găsit (deocamdată) comentarii mai ample asupra acestor forme, care să indice mai clar cum era percepută de către vorbitorii epocii variația. Un fragment de reportaj interbelic („La Constanța în căutarea unui teren de *football*... Confuzia buclucașă de cuvinte“) mi se pare totuși relevant. Reporterul întreabă pe cineva: „Mă rog, nu știi dumneata unde se află terenul de *futbol?* (ortografia e credincioasă pronunției pe care am întrebuințat-o astfel, temându-mă să nu fiu privit cu milă dacă voi folosi popularul *«football»*, știind din auzite că urbea lui Ovidiu e un oraș prin excelență sportiv...). Dar englezescul *«futbol»* a provocat interlocutorului meu gândul unui lucru de rușine!“ *(Rampa*, 21.08.1933). Se înțelege de aici că *fotbal* era deja o formă populară, dar cam incultă, pentru că ignora pronunția din engleză, iar *futbol* era forma recomandabilă și preferată de profesioniști, dar care putea provoca spaime și confuzii vorbitorilor nepreveniți sau excesiv de pudici.

În *Micul dicționar ortografic* din 1953 a fost înregistrată și impusă oficial doar forma *fotbal*. Să fi fost impunerea acestei variante o simplă concesie făcută uzului popular, tipică perioadei de început a regimului comunist? Să fi fost mai curînd (cum s-a mai presupus) o manifestare de pudibonderie comparabilă cu cele produse de alte obsesii românești mai vechi și mai noi, precum teama de cacofonii?

■ ■ ■

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Este multă tristețe în sufletul lor

Este multă tristețe în sufletul lui Matei. Este tristețe pentru că vine dimineața la școală cu haine care-i trădează statutul, iar cînd intră în clasă îl orbesc ținutele elevilor săi. Hainele lor de firmă, încălțămintea scumpă, care-l fac să se simtă stînjenit. Nu toți elevii lui sînt așa, unii sînt copii cu părinți cu posibilități modeste, asemeni lui, și se gîndește la Cătălin, fiul său, căruia trebuie să-i cumpere haine noi, de primăvară și de vară, încălțăminte nouă, căci i-au rămas mici cele vechi. Nu-și permite Tommy Hilfiger, nu-și permite Massimo Dutty, nu-și permite nici măcar niște adidași Adidas. Vor căuta, poate vor găsi niște reduceri, ar vrea să nu-l simtă măcar pe el stînjenit, cînd merge la școală, printre colegii lui de clasa a XI-a. Încearcă să-și vină în fire și să se motiveze pentru ore. Haine noi, în care să se simtă bine cu el – un gînd care mai poate să aștepte. Să nu lase frămîntările astea să-i afecteze energia, să fie măcar puțin entuziast în fața elevilor săi. Dar nu-i este ușor. Drămuitul acesta al banilor îl dizolvă an de an, îi stinge în priviri sclipirea și în gesturi vigoarea.

Este multă tristețe în sufletul Andreei. Este tristețe pentru că, deși are deja gradul didactic II, trăiește greu, de azi pe mîine. Locuiește cu chirie, alături de prietenul ei, care este tot profesor. S-au cunoscut în facultate. El face naveta într-un sat, ea a prins loc în oraș. Amîndoi au avut note mari, peste 8,50, dar nu au prins locuri titularizabile. Sînt cîțiva ani de cînd tot dau examene. Părinții le sînt bătrîni și abia se descurcă ei din pensie, nu-i pot ajuta. În curînd vor trebui ei să-i ajute, poate, iar asta pare de neconceput cu actualele lor salarii. Nu-și permit ieșiri în oraș, cu prieteni care au alt statut social și financiar, nu-și permit să invite prieteni la ei, care au alt statut social și financiar, rarele lor ieșiri sînt sărăcăcioase, eventual tot cu colegi profesori, pe la terase cît mai ieftine. Despre restaurante nu poate fi vorba. Chiria, cheltuielile, abonamentele obligatorii la telefoane, la mijloace de transport, la Internet, apoi mîncarea, le cam epuizează resursele. Dar altele sînt tristeți și mai mari. Andreea ar vrea să-și cumpere cărți, are nevoie de ele, este profesoară de română și ar vrea să poată fi la curent cu literatura actuală. Dar cărțile costă mult, iar ea abia dacă îndrăznește să-și cumpere una-două pe lună. Apoi, Andreea mai simte ceva: simte cum relația cu prietenul ei se erodează, pentru că sînt copleșiți de aceste dificultăți ale traiului zilnic. Se uită la cîte o colegă, căsătorită cu vreun om de afaceri sau oricum mai bine așezat financiar, și uneori tînjește. Tînjește la haine mai frumoase, la cărți mai multe, la vacanțe relaxante în locuri inaccesibile lor. Își iubește prietenul, dar...

Este multă tristețe în sufletul lui Radu. Este tristețe pentru că, deși are deja gradul didactic II, se simte încapsulat într-o zonă a supraviețuirii. Locuiește cu chirie, alături de prietena lui, Andreea, care este tot profesoară. El face naveta la țară și pe drum îl copleșesc toate frustrările. El ar vrea să se căsătorească. Dar nu îndrăznește să-i propună. Ce să-i propună? Ce viitor pot avea? Dinspre părinți nu pot aștepta ajutor, sînt bătrîni, bolnavi și săraci și ei, cu pensii mici. El și Andreea nu-și permit un apartament al lor, cumpărat chiar și cu credit. Nimeni nu le dă suma necesară, la salariile lor. El își dorește și copii, dar perspectivele sînt tot mai îndepărtate. Încearcă să mai facă un ban în plus, dînd meditații. Este profesor de matematică și mai găsește clienți. Dar cu aceste resurse suplimentare, abia dacă poate să îndulcească puțin ariditatea vieții lor. Ar vrea să o poată vedea mai des fericită pe Andreea, să li se oprească programul de muncă măcar uneori înainte de căderea serii, să o poată scoate la spectacole, la restaurant uneori, în vacanțe, așa cum vede că fac alți foști prieteni, care au ales alte meserii decît cea de profesor. Ar vrea să își permită să facă mai mult sport, să aibă bani pentru mers la sală și după-amieze în care să poată ajunge acolo, dar trebuie să se mulțumească doar cu cîte puțin, în zile de week-end cîte o alergare sau cîte o ieșire cu Andreea, cu bicicletele. Se simte iubit de ea, dar simte și cum, încet-încet, lipsurile duc la înstrăinare. Se teme să nu o piardă.

Andreea și Radu încearcă, amîndoi, să se motiveze, atunci cînd ajung la școală, să își injecteze voință și energie, să zîmbească și să își primească elevii cu strategii cît mai atrăgătoare. Și unul, și altul au cîte un Matei coleg. Radu se teme că va ajunge ca Matei: cu o căsnicie frîntă, chinuindu-se să-și ajute copilul, fără resurse pentru a-și mai reface viața. Andreea se teme că Radu ar putea ajunge ca Matei: un bărbat fără resurse ca să-și ridice familia, care s-a abandonat pe sine în lupta pentru a mai putea să-și sprijine măcar copilul. Și amîndoi, atît Radu, cît și Andreea, admiră, totuși, la Matei devotamentul față de profesia sa și față de elevi.

Atît Matei, cît și Radu și Andreea se întorc spre case. Este vineri și luni va începe o grevă. Peste tot, în autobuz, pe stradă, pe rețelele sociale, se lovesc de reproșuri. Părinții, societatea în general, aruncă spre profesori cu *hate*. Sînt leneși, muncesc puțin, nu au performanțe, analfabetismul este în creștere. Nu produc. Sînt susținuți de cei care produc. Ce salarii mai mari vor? Privesc descurajați în jur, în mijlocul haitei. O haită flămîndă, plină de ură. Din cînd în cînd, pe cîte un membru al haitei îl întîlnesc și la școală, sub haina vreunui părinte: disprețuitor, acuzator, revendicativ, deloc conștient de eforturile lor, deloc preocupat de ce ar trebui să facă el pentru propriul copil, deloc conștient de ceea ce este deja copilul lui și de eforturile pe care ei, Matei, Radu și Andreea, le depun pentru a-l schimba.

Și totuși, cînd intră la ore, încearcă să aibă zîmbet pe buze. Și totuși, cînd ies de la ore, adesea au zîmbet pe buze. Andreea, Radu și Matei au decis să intre de luni în grevă. Pentru că vor o viață decentă, fără grija zilei de mîine, cu resurse pentru grija de sine, fizică, emoțională și intelectuală. Ca să-și poată face cît mai bine, apoi, meseria pe care au ales-o. Și ca să simtă că sînt respectați pentru că o fac.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Michael J. BOSKIN

O lume a reluărilor nedorite

c wikimedia commons

Urmăriți orice emisiune sportivă din ziua de azi și veți avea parte de reluări instantanee *(replay*-uri), care vă vor oferi în detaliu – adesea cu încetinitorul – momentele importante ale jocului. Uitați-vă la știri și s-ar putea să aveți senzația că și trecutul e redat în acest mod. Dar aceste „reluări“ – inflația mare, creșterea datoriei publice, război terestru brutal din Europa, noul Război Rece și creșterea tehnologiilor potențial distructive – sînt departe de a fi instantanee, iar mizele sînt, aici, mult mai mari.

Cititorii își amintesc poate că am prezis creșterea inflației și încetinirea creșterii economice deja în primăvara lui 2021; fostul ministru de Finanțe american Larry Summers a făcut-o chiar mai devreme. Și totuși, inflația de azi – cea mai severă de la începutul anilor 1980 încoace – i-a luat pe cei mai mulți prin surprindere.

Lanțurile de aprovizionare care scîrțîie și perturbările pieței energetice și ale sistemului alimentar cauzate de războiul rusesc din Ucraina au contribuit, într-o primă instanță, la creșterea prețurilor. Dar principalul motiv al inflației de azi au fost politicile fiscale și monetare risipitoare, menținute în pofida unei redresări economice în urma pandemiei mai rapide decît se estima.

De exemplu, Planul de Salvare American al președintelui SUA Joe Biden, în valoare de 1.900 de miliarde de dolari, implementat în martie 2021, a fost de aproape trei ori mai mare decît valoarea decalajului PIB estimată de Biroul pentru Buget al Congresului SUA, decalaj care trebuie încă recuperat, pentru ca economia să-și atingă potențialul deplin. Nu putem să nu observăm asemănarea cu politica de îndatorare practicată de președintele Lyndon B. Johnson pentru finanțarea războiului din Vietnam și a „războiului împotriva sărăciei“ *(„war on poverty“)* de la sfîrșitul anilor 1960.

Între timp, Rezerva Federală SUA *(The Fed)* a menținut rata țintă a dobînzii aproape de zero pentru prea multă vreme și a început să-și reducă bilanțul prea tîrziu – o abordare care amintește de erorile de politică monetară făcute de *The Fed* sub conducerea lui Arthur Burns, în anii 1970. Bancherii centrali au crezut că nu ar strica să lase inflația să crească pentru scurt timp peste ținta de 2%, înainte să o readucă la o valoare scăzută – asta fiindcă în trecut nu au reușit să urce pînă la ținta propusă.

Există beneficii pe termen scurt în practicarea unei economii „la cald“. Cu puțin timp înainte de pandemie, șomajul în SUA era redus, grupurile minoritare au avut parte de cel mai scăzut prag al sărăciei din istorie și salariile creșteau cel mai rapid la baza piramidei de distribuție. Inegalitatea era în scădere pentru prima oară după decenii întregi.

Dar nota de plată economică și politică a ajuns la scadență. Inflația de bază (care exclude prețurile alimentelor și ale energiei) din SUA a atins o medie de 5,6% în ultimele 12 luni. Și, chiar dacă acum a scăzut ușor sub valoarea de vîrf, ea a pivotat spre prețuri mai rigide ale serviciilor și rămîne la o valoare de aproape trei ori mai mare decît ținta *The Fed*. Credoul băncii centrale e că rata dobînzii pe termen scurt trebuie să se situeze, pentru o vreme, deasupra inflației, mai înainte ca inflația să revină – cu „un decalaj lung și fluctuant“ – spre rata ei țintă.

Salariile nu au ținut pasul cu inflația și cele mai multe gospodării – mai ales acelea pe care politicile expansioniste erau menite să le ajute – au avut parte, doi ani, de o scădere a venitului real. Chiar dacă șomajul rămîne la cote foarte scăzute și economia SUA a depășit multe dintre economiile lumii, aproape jumătate din populația SUA crede că se află deja în recesiune, iar cei mai mulți americani se așteaptă ca nepoții și copiii lor să trăiască mai prost ca ei. Această moarte resimțită a „visului american“ a lăsat în urmă o națiune – și o lume politică – profund tulburate.

O altă „reluare“ care i-a luat pe cei mai mulți prin surprindere e cumplitul război terestru din Europa. Retragerea dezastruoasă a Americii din Afganistan în 2021 a șubrezit descurajarea. Dar președintele rus Vladimir Putin a transmis cu claritate planurile sale în privința Ucrainei. După ce s-a lamentat, în 2005, că dezmembrarea Uniunii Sovietice a fost cea mai mare tragedie a secolului XX – mai mare, pare-se, ca al Doilea Război Mondial, în care au murit 20 de milioane de ruși –, el a anexat o parte din Georgia în 2008 și peninsula Crimeea în 2014.

În al treilea rînd, în pofida ultimelor cîteva decenii de integrare economică globală, lumea pare că se află în pragul unui nou Război Rece. Combativitatea economică, diplomatică și militară în creștere a Chinei și legăturile ei tot mai strînse cu Rusia ridică temeri cu privire la o realiniere a relațiilor internaționale și chiar la o nouă confruntare a sistemelor politico-economice.

Adevăratul Război Rece a întărîtat regimurile totalitare cu economii central-planificate împotriva democrațiilor mixt-capitaliste conduse de o Americă dominantă economic și militar. Acum, conflictul e între capitalismul de stat autocrat și democrațiile sociale, iar fermitatea și capacitățile Americii sînt incerte.

Faptul cel mai îngrijorător e că actorii „nealiniați“ joacă la mai multe capete – și SUA par să fi adormit la timonă. Concilierea mediată de China între Arabia Saudită și Iran – un stat sponsor al terorismului, care furnizează Rusiei drone militare avansate – iese în evidență. Marchează oare această realitate o revenire la geopolitica tradițională a echilibrului puterilor sau e vorba de preludiul unui conflict între SUA și China în privința Taiwanului?

În sfîrșit, progresele tehnologice perturbă economiile și răstoarnă așteptările cu privire la viitor. Tehnologia a transformat economiile și a înlocuit muncitorii cu mult înainte să avem un termen – „distrugere creativă schumpeteriană“ – pentru acest fenomen. Dar, în general, economiile s-au adaptat: calculatoarele, bunăoară, nu au ajuns să provoace un șomaj structural masiv, deoarece forța de muncă a fost redirecționată spre alte prestații. În orice caz, nivelul de trai a crescut.

Se va petrece oare același lucru și cu Inteligența Artificială (IA)? Un grup de lideri din domeniul tehnologiei, printre care și Elon Musk, nu sînt siguri de asta. Într-o scrisoare deschisă recentă, ei au cerut o pauză de șase luni (sau mai lungă) în dezvoltarea sistemelor IA avansate, pentru a ajunge la o mai bună înțelegere a riscurilor presupuse de tehnologie și pentru a concepe modalități de a le atenua. Musk crede că printre aceste riscuri se numără însăși distrugerea civilizației umane și pretinde că Larry Page, cofondatorul Google, l-a numit odată „specisist“ fiindcă vrea să protejeze umanitatea de IA.

Inteligența Artificială e, în cele din urmă, un instrument, care poate fi folosit în scopuri bune – bunăoară, pentru dezvoltarea de noi medicamente și tehnici de diagnosticare –, dar și într-un mod foarte nociv, cum ar fi pentru eficientizarea represiunii în China. Rămîn precaut-optimist în credința mea că vom putea surmonta – sau gestiona măcar în suficientă măsură – această provocare și pe celelalte menționate aici. Dar, în contextul proliferării nucleare pe scară largă, costurile unui eșec ar putea aduce cea mai nedorită reluare dintre toate.

***Michael J. Boskin,** profesor de Economie la Universitatea Stanford și Senior Fellow la Hoover Institution, a fost președinte al George H.W. Bush Council of Economic Advisers între 1989 și 1993.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate-org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Ce să înțelegem din povestea cu noua acuzație împotriva Simonei Halep?

Vă invit să facem un experiment. Dacă o jucătoare din Rusia, Tunisia, Kazahstan sau Grecia care e testată pozitiv cu o substanță din categoria „Nici să nu te apropii de ea!“ și despre care mai apoi agenția de integritate a tenisului (al cărei motto este *„Tennis you can trust“*, chiar așa, cu ultimul cuvînt îngroșat) anunță că a fost detectată și cu neregularități în privința pașaportului biologic (un marker al posibilului dopaj), cum ați reacționa? Care ar fi primul gînd care v-ar străbate? Ați fi revoltați pe cabala internațională care o vrea aruncată la lada de gunoi a istoriei tenisului sau v-ați spune: „Ia uite și la asta, păi de-aia avea ea toate performanțele alea“? Ei? Cum ați face? Trageți aer în piept și fiți sinceri. Pentru că Halep este romîncă, mulți încă se străduiesc să creadă că ea are dreptate și că toți ceilalți greșesc, ba încă au și ceva cu ea, nu se știe de ce, nu se știe de ce tocmai cu ea. Sigur, există prezumția de nevinovăție. Dar în acest moment există și perspectiva sumbră a vinovăției. E o înverșunare a *establishment*-ului tenisului, cu singura rațiune „Am prins un pește mare, să-l gătim pentru tot satul“? Nu e exclus. Dar asta e doar o speculație. Faptele sînt testul picat cu un produs „greu“ și această anomalie a datelor ei biologice, chestie care, de altfel, explică astfel și întîrzierea în judecarea cazului ei, îndelung contestată de Simona. Degeaba se sufocă unii de indignare, între care Monsieur Mouratoglou, care a dat de pămînt cu ITIA (agenția de mai sus). Antrenorul Simonei acuză că noua poveste e legată abuziv de testul pozitiv. Poate. Dar cine n-ar face-o? Totul trebuie lămurit la judecată, cu date, nu cu argumente de genul, citez din postarea francezului, „este amabilă, dulce, nu are nici o urmă de agresivitate, nici un fel de invidie față de cei dimprejur“. Asta a găsit de cuviință să scrie în ajutorul ei?! Elemente, fără îndoială, fundamentale în a susține că o persoană nu s-a dopat, chiar nu știu ce mai e de un proces, să îi dea drumul la joc și gata! Nu știu dacă înțelege cît „bine“ îi face. Cît despre ce ar trebui să înțelegem noi... ar trebui să înțelegem un pic despre dopaj. Să pricepem că nu există doar Albe-ca-Zăpada și Feți-Frumoși, să pricepem ceva despre această realitate sumbră, pe care noi o ignorăm pentru că e mai simplu să fii patriot decît să accepți adevărul. După nenumăratele cazuri ale sportivilor români prinși în ultimii ani că au trișat ne uităm la dopaj ca la ceva care nu există. Halep merită o judecată corectă. Și din partea lor, și din partea noastră.

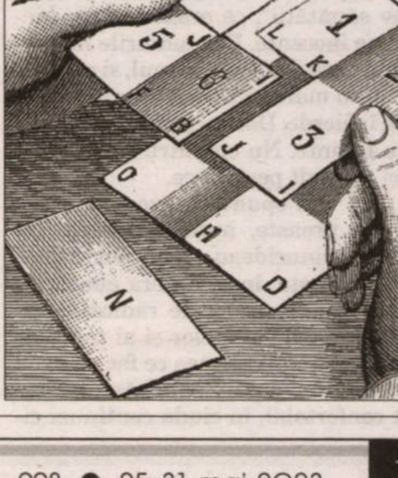

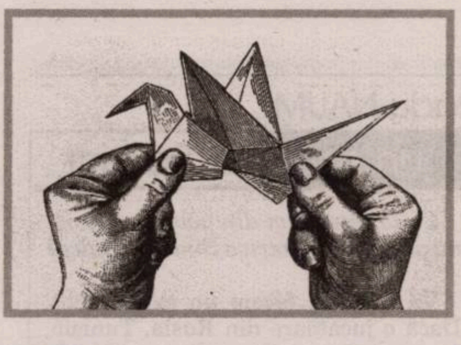

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Crimă și pedeapsă

Crimele ordonate de la Kremlin, ca și lupta pentru independență a Ucrainei au o istorie lungă. Citind cartea istoricului Serhii Plokhy *Pistolul cu otravă* (Editura Trei, 2022), descoperi încă o dată felul în care Puterea de la Moscova (fie ea sovietică sau nu) crede că-și poate rezolva problemele. În 1957 și în 1959, agentul KGB Bogdan Stașinski i-a ucis, la München, pe Lev Rebet și apoi pe Stepan Bandera, cu un pistol cu gaze otrăvitoare (cu cianură) fără să lase nici un fel de urme, așa încît putea să pară că victimele ar fi murit din cauze naturale. O operațiune demnă de romanele și filmele de spionaj care, de altfel, a și inspirat ultima carte cu James Bond, scrisă de Ian Fleming. Dacă Lev Rebet e poate mai puțin cunoscut, Stepan Bandera era considerat, după al Doilea Război Mondial, liderul în exil al unei importante mișcări pentru independența Ucrainei. Amîndoi erau naționaliști și militau pentru ieșirea Ucrainei de sub tutela Uniunii Sovietice. Unii îi consideră și astăzi colaboratori ai naziștilor, alții observă că și unul, și celălalt au fost arestați de Gestapo.

În orice caz, conducerea Uniunii Sovietice, în frunte cu „reformistul“ și denunțătorul crimelor staliniste Nikita Hrușciov, îi considera într-atît de mari dușmani încît să creadă necesară asasinarea lor. Și poate că omorurile ar fi rămas neelucidate sau chiar ar fi fost considerate de naivi drept morți naturale dacă autorul nu s-ar fi deconspirat singur, din motive amestecate, poate chiar dostoievskiene.

Povestea agentului KGB Bogdan Stașinski, reconstituită de Serhii Plokhy, e de-a dreptul rocambolescă. După comiterea asasinatelor, Stașinski a realizat că, deși fusese decorat, era în primejdie, tocmai din cauză că devenise un potențial martor periculos pentru KGB. Știa prea multe. Au urmat întîmplări teribile. A reușit să obțină aprobarea de a se însura cu o nemțoaică din Germania de Est, care se pare că i-a deschis mintea. După o perioadă de relativă captivitate între granițele URSS, a pus la cale împreună cu ea fuga în Occident, neavînd altă soluție decît să se prevaleze de moartea copilului lor nou-născut. Au reușit să treacă în Berlinul de Vest chiar cu cîteva ore înaintea ridicării Zidului Berlinului și au ajuns să se predea autorităților americane și vest-germane. Lui Stașinski nu i-a fost ușor nici să demonstreze că el era adevăratul asasin al celor doi opozanți ucraineni.

După un proces celebru în Occident, dar despre care, evident, în spatele Cortinei de Fier n-au știut decît foarte puțini, Stașinski a fost condamnat în 1962 la opt ani de închisoare. Judecătorii au considerat în mod oficial că el a comis cele două crime doar ca o unealtă și un complice al unui regim criminal și că adevărații vinovați se aflau la Moscova. A contat și autodenunțarea agentului, fără de care nici n-ar fi existat vreun proces. Pe de-o parte, verdictul a creat un precedent în Justiția germană, care încă se confrunta cu pretextul foștilor criminali naziști că doar executaseră niște ordine (și puteau cere acum să fie judecați după aceleași standarde ca Stașinski), iar pe de altă parte, respectiva sentință a fost o palmă dată liderilor de la Kremlin și un avertisment adresat întregii lumi cu privire la metodele criminale pe care le folosea un regim autodeclarat drept model de umanitate. Procesul, cu toate nuanțele, efectele și ecourile sale, e repovestit magistral de către autorul cărții.

După eliberare, Bogdan Stașinski a fost preluat probabil de serviciile secrete occidentale și nu se mai știe nimic clar despre el. Astăzi ar avea 91 de ani și, după unele surse, s-ar fi stabilit în Africa de Sud. În jurul lui continuă să existe o mulțime de legende, care mai de care mai alambicate.

Serhii Plokhy observă că asasinarea liderilor mișcării pentru independența Ucrainei n-a făcut decît să revigoreze această mișcare și că aceia care au ordonat și organizat atentatele, conducătorul URSS și șeful KGB de atunci, au avut mai mult de pierdut decît de cîștigat din aceste acțiuni. Istoricul susține că un succesor la șefia KGB și apoi a statului sovietic, Iuri Andropov, pare să fi înțeles lecția și să fi renunțat la politica asasinatelor. Chiar dacă URSS s-a destrămat, după venirea lui Putin la putere aceste metode s-au reluat, în forță. Și tot fără rezultatele scontate, ba chiar în dauna politică a celor care le-au pus la cale. Sînt omorîți oameni pentru că liderii de la Kremlin nu știu să guverneze în mod pașnic. În același timp, odată cu luptele dintre ruși și ucraineni, disputele și poveștile din vremea asasinatelor comise de Bogdan Stașinski revin în actualitate, stîrnind noi reverberații.

Chiar dacă URSS s-a destrămat, după venirea lui Putin la putere aceste metode s-au reluat, în forță.

■ ■ ■

ready made

„Când are a socoti micul elev 3x2, atențiunea lui e îndreptată mai întâiu asupra procesului înmulțirii, adecă asupra acțiunii de a luà 3x2, apoi numai se îndreptează asupra rezultatului. Cu prilejul acesta de obiceiu perde din vedere partea cea dintâiu, adecă procesul înmulțirii, și anume din cauza îngustimii conștiinței. În conștiință îi rămâne numărul 6 fără să-și mai amintească de numărul 2 luat de 3 ori. Elevul trebuie deci îndupleact să-și îndrepteze, pornind dela rezultat, privirea înapoi asupra drumului călcat de el cu scop de a rezolvi problema.“

Învățătorul, Anul VI, No. 4, Cluj, 15 Aprilie 1925

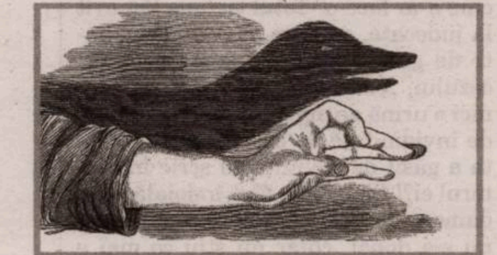

Iaromira POPOVICI

bazar

Vechi obiceiuri (ne)sănătoase

Diminețile mă mai trezeam în aburii cafelei, încă adevărate, pînă la un moment dat. Dar și ai țigărilor. Nu pot spune că mă deranja mirosul. Eram obișnuită cu el, vrînd-nevrînd.

Astăzi, cînd știm ce și cum, legat de tutun, am putea spune că am fost un fumător pasiv. Tatăl meu fuma mult, aproape că nu mi-l amintesc fără aura de fum. Bunica mea fuma de cînd se trezea, și nu oricum, ci dintr-un țigaret. Și unul, și celălalt nu cred că și-ar fi putut duce fiecare zi la bun sfîrșit fără acest obicei pernicios (care, de altfel, le-a și grăbit amîndurora sfărșitul).

Primul gînd care ne-ar trece prin cap aici ar fi că nu știau. Că oamenii nu erau informați, pe atunci, că „tutunul dăunează grav sănătății“, că eram cu toții biete victime inocente. Dar lucrurile nu stăteau chiar așa. De fapt, și unul, și celălalt știau. Știau mai mult decît bine că obiceiul ăsta îi pierde. Dar nu puteau altfel și-i dădeau înainte. Nu cu patru-cinci țigări pe zi, ci cu mult peste zece.

© wikimedia commons

Aici veți spune că aveau instincte proaste, autodistructive. Că se sinucideau, lent, cu bună-știință. Nici asta, însă, nu era adevărat. Lucrurile nu erau atît de radicale: undeva, în adîncul sufletelor și al minților lor, erau conștienți că ceea ce fac va avea consecințe. Dar gîndul ăsta rămînea îngropat confortabil, în ciuda continuei cicăleli a apropiaților: și bunicul meu, și mama mea le atrăgeau atenția tot timpul. Bunicul meu am înțeles că a încercat chiar, la un moment dat, o intervenție-n forță: i-a spus, pur și simplu, tranșant bunicii mele să se lase de fumat, că nu mai suportă. Bunica mea, atunci – cel puțin așa mi-a parvenit povestea –, și-a făcut geamantanul și a vrut să plece de-acasă. Dacă era de ales între bunicul meu, în varianta hipersănătoasă, dar teroristă, și libertatea fumatului, alegea fumatul. Evident că bunicul meu a cedat. Și a înțeles că fumatul e unul dintre subiectele tabu dintre ei. Oricît de casnică ar fi fost bunica mea, își avea evaziunile ei, bine delimitate: fumatul o ținea în priză printre, pînă la urmă, anostele activități ale zilei.

Fumase, de altfel, de pe la 14 ani, de cînd intrase la un pension. Deși fusese a 14-a dintr-o familie de negustori de pe lîngă Cîmpulung Muscel, iar mama ei murise la scurt timp după ce o născuse pe mezină, bunica mea intrase la pension. Dovadă stau pozele cu șirurile de fete în negru, cu gulerașe albe, brodate, și părul prins în fileu pe care mi le-a arătat. Crescută de frații mai mari, și ei, în general, negustori, și de nevestele lor, bunicii mele i s-a asigurat, totuși, o educație normală. Normală pentru fetele de-o anumită condiție (aș zice medie cu aspirații, poate chiar clasa mijlocie de azi), care urmau, în general, să devină neveste. Erau și cîteva care au urmat o facultate, dar asta nu se-ntîmpla în mod obișnuit. Bunica mea ar fi vrut, poate, dar n-a insistat: s-a conformat cutumelor epocii și mediului din care făcea parte. Ceea ce n-a împiedicat-o, însă, să-și aibă micile ei evaziuni și revolte: fumatul era una dintre ele. O alta era obiceiul nopților albe: Tincuța citea pînă tîrziu, la foarte micul ei bec de lîngă patul cu cuvertură de blană artificială roz. Citea, în general, cărți romantice. Romane de dragoste pasionale, cu iubiri pe viață și pe moarte, pe care nu le puteai lăsa din mînă doar pentru că trecuse de 12 noaptea. Așa petrecea ea destule nopți albe, într-o libertate bovarică. Diferența dintre ea și Emma Bovary era că Tincuța știa, exact, granițele dintre lumea visării și cea a vieții de toate zilele. Dintre ficțiune și realitate.

Va urma.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE

Coordonator: Matei PLEȘU

Autentic&fals

Texte și opinii de:

- Lucia TERZEA-OFRIM (conferențiar univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea din București)

„Eul adevărat, eul autentic, eul perfect, eul dizolvat“

- Paula (Pascaru) TEODORESCU (lector univ. dr., Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București)

„Autenticitate *«Made in China»*“

- Ștefan FIRICĂ (cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu“ al Academiei Române)

„Autenticitatea românească între războaie: (dez)iluzii“

- Magdalena CRĂCIUN (lector univ. dr., Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București)

„Biografiile culturale ale unui tricou“

- Alec BĂLĂȘESCU (antropolog)

„Pledoarie pentru metisaj“

- Sorin COSTREIE (coordonator național în domeniul proprietății intelectuale)

„Lista de supraveghere a raportului 301“

argument

Aurul pur, urina sinceră

La o primă vedere, autenticitatea pare o temă mai degrabă auxiliară și o preocupare relativ recentă: „Nevoia de autenticitate a căpătat contur abia spre finalul secolului al XIX-lea, odată cu apariția producției în masă și a consumerismului“, consideră Miles Orvell; dar intensitatea și amploarea dezbaterii pe care o prilejuiește ne amintesc că autenticitatea își trage seva din străvechea temă capitală a *adevărului* (chiar dacă ea poate deveni, ca exces al axării pe sine, tocmai opusul adevărului). Vastitatea discuției despre autenticitate ne arată că aceasta nu a murit, cum îndeobște se spune, ci a rămas, cum era și pentru existențialiști, o temă „de viață și de moarte“ (Julia Straub) – fie și pentru simplul motiv că „investiția colectivă în autenticitate e atît de mare, încît nu ne mai putem descotorosi de ea, nici chiar după decenii de deconstructivism și anti-esențialism“ (Virginia Richter).

Lionel Trilling pune autenticitatea în legătură cu *sinceritatea,* un precursor de talie mai mică al ei, care caracteriza, la origini, obiecte, nu persoane. Se spunea despre un vin că e „sincer“, în sensul de „curat, nefalsificat“ (fără nuanța peiorativă a vinului „cinstit“, adică „fără mari pretenții“). În limbaj medical, se vorbea, bunăoară, despre urina „sinceră“ sau „limpede, curată, sănătoasă“. Potrivit dicționarului englez al lui Johnson, termenul începe să fie folosit abia la începutul secolului al XVI-lea pentru persoane și comportamente, ca în „viață sinceră“, în sensul de viață „bună, deplină, consecventă“. Semnificația actuală de „franc, neprefăcut, fățiș“ apare abia mai tîrziu.

Trilling evocă anecdotic și o etimologie populară, neverificată, a lui „sincer“ ca provenind din latinescul *„sine cera“* („fără ceară“), cu trimitere la calitatea mierii *extrase din fagure,* pură, veritabilă, necontaminată cu ceară. Îmi amintesc, în acest context, de „sincerismul“ unui anumit stil literar din România anilor 1990, a cărui probă de autenticitate era utilizarea cuvintelor tari, „fără ceară“, dar, mai ales, fără perdea, și care pare să ilustreze aura de autenticitate a exprimării buruienoase.

Dar „necontaminarea“ ca marcă a autenticității e discutabilă. „Autentic“ e aurul *pur,* dar și gemele ale căror culori specifice, atît de prețuite, se datorează tocmai unor impurități, unor contaminări chimice (cu „cromatofori“), care le conferă, în fond, valoare și autenticitate. „Decontaminată“ de amprenta creatorului, opera de artă își pierde și ea valoarea. „Producția industrială, de serie, va șterge urmele fabricării operei de artă, evocînd impresia perfecțiunii și, paradoxal, a autenticității. Amprenta creatorului va dispărea, opera de artă va arăta impecabil, dar autenticitatea ei va fi o iluzie“ (Theodor W. Adorno, *Minima Moralia).*

Merită pomenită și componenta nostalgică a raportării la autenticitate, autenticitatea percepută ca *originaritate* pierdută, situată inevitabil *departe* – în timp și în spațiu. Bun, autentic înseamnă aici „vechi și de departe“. Obsesia recentă pentru *„vintage“*, occidentalii care caută „viața autentică“ în îndepărtata Asie, unde autenticitatea, s-ar presupune, încă nu a murit, sînt doar cîteva exemple.

Dar care e, pînă la urmă, dilema, paradoxul autenticității? Un posibil răspuns îl dă Jonathan Culler, în *Framing the Sign:* „Pentru ca ceva să fie perceput ca autentic, trebuie marcat ca autentic; dar cînd e marcat ca autentic, e mediat, devine un semn care trimite la sine însuși, și e, ca atare, lipsit de autenticitatea a ceea ce e cu adevărat imaculat, neatins de mediatori culturali“. (**Matei Pleșu**)

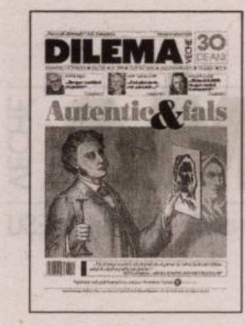

Lucia TERZEA-OFRIM

Eul adevărat, eul autentic, eul perfect, eul dizolvat

Aspirația spre autenticitate, înțeleasă ca preocupare pentru revelarea eului profund, este o invenție modernă. Căutarea sinelui poate părea un avatar contemporan al imperativului înscris pe frontonul templului din Delphi: „Cunoaște-te pe tine însuți!“. Acest îndemn permite însă multiple lecturi.

Pentru antici, „Află cine ești!“ echivala cu „Află care este locul tău în lume!“, găsește care trebuie să fie rolul tău în rînduiala cosmică, încearcă să-ți afli însușirile prin care intri în armonie cu mersul lumii, calibrează-ți aspirațiile în funcție de înzestrările pe care le ai, totul subordonat bunei integrări în rosturile comunității din care faci parte.

Multă vreme, accentul era pus pe valorile de grup, istoricii considerînd că a fost nevoie de un lung proces de emancipare, de fapt chiar de instituire a valorilor strict individuale. În Evul Mediu primează identitatea colectivă, cea conferită de rang, clasă socială, familia extinsă, ocupație, breaslă, religie, contează relevanța socială a eului exterior, validat de îndeplinirea îndatoririlor publice. Nu era încă „inventată“ viața privată, lumea interioară, deci nici eul profund, eul interior nu avea contur. Momentul separării psihologice de comunitate nu sosise încă.

Eul profund intra doar în preocupările vieții monahale legate de suflet, dar nu interesa din perspectiva explorării diversității individuale. În viziunea creștină, sondarea sinelui urmărea descoperirea „omului interior“ conceput ca *imago Dei*, ca imagine a lui Dumnezeu. Introspecția nu căuta particularitățile individuale, ci asemănarea, sperînd fuzionarea cu modelul divin. Ilustrativă în acest sens este inscripția de deasupra portalului bisericii Sant'Angelo din Formis (secolul al XI-lea): „Cînd te vei fi cunoscut pe tine însuți, vei dobîndi cerul!“. Sfînta Hildegard von Bingen (1098-1172) avertizează asupra importanței identificării cu Creatorul: „Domnul nu iubește persoana, ci făpturile care poartă pecetea Lui“.

Nu doar obiectele sînt serializate, tipizate, ci și oamenii devin rotițe depersonalizate ale „mașinăriei“ sociale.

Antropologul francez Louis Dumont semnala paradoxul că tocmai omul cel mai dezinteresat de lume – pustnicul creștin – a întruchipat prima manifestare a individualismului, prin individualism înțelegînd trăsătura definitorie a modernității. Calitatea de individ a omului va deveni valoarea cardinală a lumii moderne, secularizate, începînd cu Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789. Umanismul și tendința antropocentrică a Renașterii doar prefigurează individualismul.

Un fragment dintr-o replică shakespeariană – sfatul dat de Polonius fiului său Laertes: „Iar mai presus de orice: nu te minți pe tine însuți“ – este larg folosit ca motto al diverselor discursuri care glorifică autenticitatea, înțeleasă ca fidelitate față de sine, rezultată din suprapunerea eului profund cu eul social de suprafață.

Literatura actuală *self-help* prezintă această sinceritate față de sine ca o valoare în sine, folosul fiind de ordin personal. În piesa shakespeariană, această formă de autenticitate dată de coincidența dintre esență și aparență, de coerența dintre acțiunile vizibile și sentimentele adînci față de manifestările exterioare – deci evitarea autoamăgirii și a falsității – îi este recomandată lui Laertes doar ca mijloc, scopul fiind acela de a se purta cinstit față de ceilalți, de a nu-i înșela.

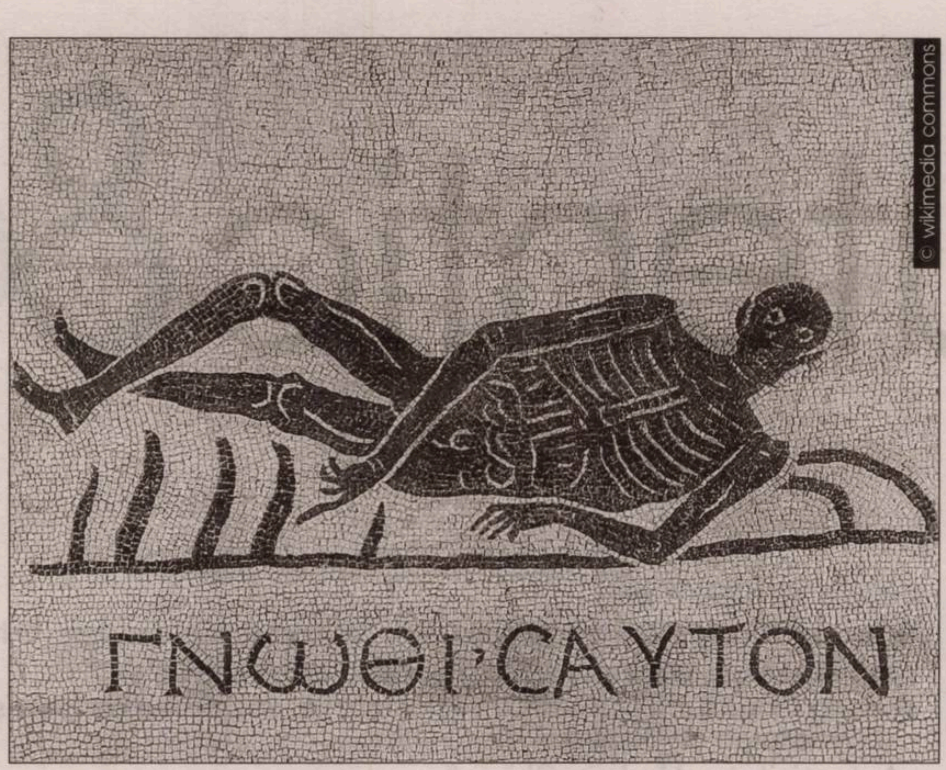

© wikimedia commons

Următoarele două versuri, trecute sub tăcere în „manualele“ de autenticitate, conțin miza sfatului dat de Polonius: „Căci, așa cum noaptea urmează după zi / Nu vei putea nici altora necredincios să fii“. Un sfat precum „Fii credincios principiilor tale și astfel nu-i vei înșela nici pe ceilalți“ e în concordanță cu ethos-ul epocii elisabetane, în care valorile comunitare sînt mai presus de cele individuale, binele personal e subordonat binelui colectiv. Deocamdată important este să fii valoros în primul rînd pentru a fi folositor pentru ceilalți. Conectarea la grup are încă puterea de a orienta trăirile și de a conferi sens, iar ideea unui „eu autentic“ problematic și neexprimat nu numai că nu are nici o valoare, dar nici măcar nu a prins ființă. În paranteză fie spus, cum ar fi putut oamenii să fie teribil de preocupați de eul lor interior, avînd în vedere că cei mai mulți nici măcar nu știau cu precizie cum le arată chipul, pentru că nu aveau încă la dispoziție oglinzi de sticlă.

Accepția nouă pe care o dăm astăzi sinelui autentic presupune existența unui nucleu psihic autonom, care palpită ascuns în noi, fără legătură sau chiar împotriva convențiilor sociale și culturale. „Materia primă“ a acestui eu profund ar fi o magmă afectivă, din care apar spontan în conștiință „adevăratele“ noastre reacții emoționale.

Conceptul de eu autentic nu și-a făcut apariția pînă în secolul al XVIII-lea din simplul motiv că nu se constituise încă ideea că am avea în noi un sine adînc înrădăcinat, înnăscut, asocial, specific fiecăruia dintre noi. Odată „descoperită“, această „resursă“ se cere desigur explorată și mai apoi etalată sau exploatată prin variate tehnologii ale sinelui, pentru a intra în contact cu adevărul interior personal, natural, unic, necontrolabil, irezistibil.

Jean-Jacques Rousseau este scriitorul și filozoful iluminist care lansează marea temă a autenticității prin apel la ficțiunea teoretică a unei anterioare stări naturale („*l'état de nature*“) care ar fi precedat societatea („*l'état civil*“). Rousseau încearcă să reconstituie „omul natural“ deposedat de tot ceea ce datorează vieții trăite în societate. Celebra frază care deschide *Contractul social:* „Omul e născut liber, dar pretutindeni e în lanțuri“ are un corespondent în formularea unui poet englez, Edward Young, din același secol al XVIII-lea: „*We are all born originals – why is it so many of us die copies?*“ („Cu toții venim pe lume ca originale – cum se face că atît de mulți dintre noi sfîrșesc prin a fi doar o copie?“). Așadar autenticul prinde contur în momentul în care se află sub amenințarea coruperii, cînd este posibilă contaminarea, alterarea și pîndește pericolul de a fi uzurpat de o copie. Autenticul devine o „temă“ abia după ce Revoluția industrială a secolului al XVIII-lea deschide calea produselor de serie, a multiplicării, iar urbanizarea și mecanizarea muncii destructurează raporturile tradiționale „organice“ între om și grupul său de referință (vechile comunități sînt înlocuite de colectivități impersonale care nu mai furnizează suport identitar).

Nu doar obiectele sînt serializate, tipizate, ci și oamenii devin rotițe depersonalizate ale „mașinăriei“ sociale. Temeiul valorii personale nu mai este fidelitatea și sinceritatea față de ceilalți, ci fidelitatea față de sine, înțeleasă ca autenticitate. Validarea externă e înlocuită de încercarea de a obține o autentificare internă printr-un răspuns pozitiv la imperativul „Fii tu însuți!“. Omul modern se definește prin calitatea lui de individ autonom, cu sarcina permanentă de a-și construi singur identitatea. El trebuie „să devină ceea ce este“, nu mai beneficiază de matricea tradiției, de constelația stabilă a rolurilor sociale asumate organic.

Modernitatea aduce conștiința unei scindări apărute între sinele public rigid – o mască socială rezultată din plierea mecanică pe cerințe exterioare – și eul privat frematător, resimțit ca un prețios rezervor intern de unicitate, aflat sub presiune, care caută forme de expresie. Romantismul infuzează autenticitatea cu autoritatea unui ideal moral. Exprimarea adevărului interior e legitimată de forța irepresibilă a sentimentelor.

Sociologii vorbesc de „etica autenticității“, „cultura autenticității“, „epoca autenticității“, fac observația că începînd cu secolul al XIX-lea autenticitatea devine o „afacere emoțională“. Secolul XX reușește să o marketizeze, integrînd-o în vîrful strategiilor de *branding.* Este indusă convingerea că fericirea adusă de împlinirea idealului „Fii tu însuți!“ poate fi realizată în primul rînd prin consum, prin achiziționarea bunurilor, serviciilor sau a experiențelor etichetate drept autentice prin variațiuni pe tema „*The real thing!*“. Autenticitatea devine nu doar o marfă premium, ci dobîndește statutul (tiranic) de etalon în estimarea calității vieții, de măsură a capacității de exprimare a eului profund.

Decentrarea subiectului și ofensiva imbatabilă a simulacrului au fost gata să clatine statutul privilegiat al autenticității, dar hiperrealitatea postmodernă generează o hiperautenticitate care își face un titlu de glorie din relativizare, fluidizare, fragmentare, asumă cu seninătate înscenarea, pastișa și tratează cu ironie ideea de „sine adevărat“.

Experții în marketing B.J. Pine II și J.H. Gilmore, în lucrarea *The Experience Economy* (2011), ne dezvăluie că, în etapa actuală a post-postmodernismului, economia experienței va face loc unei tendințe emergente numită de ei „Economia transformării“, în care produsul devine chiar clientul, a cărui cerere este „Schimbă-mă!“, „Transformă-mă!“. Obiectivul nu mai este experimentarea autenticității, ci atingerea perfecțiunii. Industriile se pregătesc să ofere ghidaj în implementarea tehnologiilor menite să acționeze asupra corpurilor, emoțiilor, gîndurilor, comportamentelor și felurilor de a fi, astfel încît, în funcție de dorința clientului, transformările să optimizeze nivelul de sănătate, fericire, înțelepciune (manifestată prin grija față de planetă) și, cîndva, să obțină nemurirea. În viitor ne așteaptă posibilitatea unui eu perfect. Pe parcurs, a fi tu însuți va însemna succedarea unor versiuni ale sinelui, din ce în ce mai performante. De menționat că spațiul acestor transformări ar putea fi „alterrealitatea“, o realitate alternativă.

Pe lîngă cei mulți, absorbiți de acest vortex utopic, prinși de aspirația spre perfecționarea dirijată a eului (deci conformistă), au existat mereu „nealiniați“ (folosesc termenul în sensul dat de Gellu Naum). David Le Breton evoca tentația „evadării din sine“ ca „soluție la epuizarea resimțită în urma faptului de a trebui să fii în mod constant tu însuți“.

O astfel de „vacanță de la misiunea de a fi tu însuți“ (sau o eschivă de la o viitoare obligație de a achiziționa un eu perfect) ar putea fi dizolvarea prin contemplare, trăită ca formă de uitare de sine, de extatică golire. Sfîntul Augustin prefigurează această „tehnică“ a eliberării: „Oamenii merg să admire înălțimile munților, uriașele talazuri ale mării, largile albii ale fluviilor, marginile necuprinse ale oceanului sau crugurile stelelor și nu se mai bagă în seamă pe ei înșiși“.

Lucia Terzea-Ofrim *este conferențiar univ. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București, specializată în antropologie culturală. Cea mai recentă carte publicată:* Ce mi-e drag nu mi-e urît. O antropologie a emoției *(Editura Paideia, București, 2020).*

Paula (Pascaru) TEODORESCU

Autenticitate „Made in China”

© wikimedia commons

Discuțiile despre China conțin o repetiție aproape nevrotică despre falsurile, imitațiile și copiile realizate după firme renumite, care implică o calitate inferioară față de cea a produselor originale, dar și o atitudine neadecvată cu privire la raportul dintre fals și autentic. Cu toate acestea, în China ultimilor 40 de ani, căutarea autenticității a devenit o întreprindere tot mai prizată atît la nivel individual, cît și la nivelul statului, interese personale, locale, naționale și transnaționale intersectîndu-se pe fundalul unei culturi aflate în proces de modernizare, dar și de sondare și reconfigurare a propriei sale identități după vidul socio-cultural din perioada maoistă. În acea vreme, ideea de autenticitate s-a constituit exclusiv și ostensiv în jurul doctrinei socialiste, iar interferența cu tradiția și cu valorile vechi a fost ostracizată în sintagme de tipul „cele patru vechituri“ – care au fost eliminate, în timp ce omul, devenit „om nou“, a fost anulat în abstracțiuni de tipul „clasa“, „poporul“, fără dreptul de a fi un sine real, cu nevoi, simțiri și dorințe. După ce Partidul s-a retras din zonele realului la finalul anilor ’70, s-au putut manifesta mai multe adevăruri, ceea ce a dus la construirea unei dialectici cu multe ițe asupra identității chinezilor, asupra modului lor de a exista în lume, aducînd aminte în ecou de celebrul dicton al lui Confucius: „Omul ales nu-i vas de umplut, o simplă unealtă“ *(Analecte*, 2.12). Asta înseamnă, după cum interpretează traducătoarea *Analectelor* lui Confucius (551-479 î.Hr.), Florentina Vișan, că omul nu este un simplu depozitar de cunoștințe, ci un generator de creativitate și sensibilitate care ține seama de normele ritualice ale societății în care viețuiește (1995: 80). În contextul discutat aici, omul nu mai este o rotiță automată în cadrul eșafodajului socialist, ci începe să exploreze, să-și delimiteze sinele autentic și, odată cu asta, să caute răspunsuri cu privire la definirea identității culturii chineze. Această definire este un proces complex care cuprinde un eu-*morcelat*, împărțit între căutarea răspunsurilor în tradiție, în culturile occidentale sau în propriile experimente contemporane.

Demolarea culturii tradiționale în timpul Revoluției Culturale (1966-1976) a dus la numeroase încercări de recuperare a ei după anii ’80, sub forma unor întreprinderi de cauționare a autenticității. Procesul de căutare a expresiei adevăratei culturi chineze a însemnat o revitalizare a tot ce nu mai fusese îngăduit să existe. Revitalizarea a avut efect polifonic, extinzîndu-se rapid asupra unei pleiade de domenii, mergînd de la revitalizarea confucianismului și a altor *isme* pulverizate anterior la reluarea practicii de a merge în ceainării, sau chiar adoptarea unei mode a hainelor clasice printre cei foarte tineri, acele *hanfu*-uri măiestrit lucrate, a căror etalare intră în disonanță cu peisajul urban modern. Mișcarea *hanfu*, începută în anii 2000, înseamnă integrarea hainelor clasice în ritualuri, evenimente culturale sau în viața de zi cu zi ca parte dintr-o inițiativă amplă, denumită *Visul chinez*, prin care se urmărește revitalizarea națiunii chineze, respectiv împlinirea visului colectiv al unei națiuni puternice și respectate la nivel global.

Astfel, în ciuda încercărilor de demantelare a culturii tradiționale, revitalizarea ceainăriilor a devenit un simbol puternic al recuperării și afirmării autenticității chineze. Ceaiul este un soi de metonimie a Chinei, a cărui istorie pare să trimită filamente tocmai la împăratul legendar Shennong, despre care se spune că ar fi avut un stomac transparent, un soi de interfață care-i permitea să observe efectele celor ingerate asupra propriului corp; acest lucru ar fi dus la descoperirea efectelor tămăduitoare ale ceaiului. De-a lungul timpului, imaginea ceaiului a fost mozaicată de roluri medicale, culturale, simbolice și agrementale. Multitudinea de ipostaze a fost exhibată prin prisma dezvoltării unei practici socio-culturale care s-a păstrat pînă astăzi: mersul la ceainării. Primele forme de ceainării datează din vremea dinastiei Tang (618-907) și erau spații de discuții libere și de negociere, de socializare amicală. Destinul îndelungat al ceainăriilor a fost oprit în perioada Marelui Salt Înainte (1958-1962) atît din rațiunile amintite, în calitatea de embleme ale culturii tradiționale, cît și din pricina identificării lor cu vechea ordine socială sau din cauza amenințării pe care ar fi putut-o constitui adunările de oameni în locuri publice. În anii ’80, după adoptarea politicii de reformă și deschidere, care a însemnat printre altele liberalizarea pieței și promovarea inițiativelor economice, a crescut substanțial producția de ceai și, totodată, au reapărut ceainăriile laolaltă cu atmosfera și simbolistica aferente. Datorită atenției pentru detaliile tradiționale, autentice, precum arhitectura tradițională, decorațiunile specifice, folosirea anumitor ustensile și respectarea ritualurilor de preparare a ceaiurilor, dar și prezenței elementelor de socializare – jocul de *mahjong* –, a obiectelor pentru fumat, a scenei pentru spectacolele de teatru clasic, se generează o atmosferă unică „aici și acum“, o buclă în timpul care curge din ce în ce mai repede în societatea cu modernizare accelerată, conferind băutului ceaiului „o aură“ aparte. *Aura*, la Walter Benjamin, face trimitere la caracteristica unică și irepetabilă pe care o are o operă de artă, într-un anumit moment și spațiu, o conexiune sau juisare de moment stabilită între operă și spectator, adică acea calitate care o face să fie autentică. Pe lîngă ceainăriile restaurate după modelul celor tradiționale, există și ceainării vechi, cu pereți spoiți și scorojiți, sau ceainării care-și arogă istorii îndelungate, ceainării cu desfășurări în aer liber, precum cele din Chengdu, care presupun contemplarea altor oameni, dar și servicii care mai de care mai neobișnuite, cu parfum de altădată și cu pretenții de practică rară: scobitul profesionist în urechi, curățatul pantofilor, masajele, vînzarea ziarelor. Ceainăria devine un micro-univers, un soi de spațiu sacru, „aurat“, cu propriile sale convenții și rituri, cu o reprezentare sinceră, reală, cu focalizare atît spre propriul interior, cît și spre relația cu ceilalți, ca parte a aceleași experiențe autentice, care eșafodează o identitate cu trăsături comune. Acest lucru înseamnă că băutul ceaiului în ceainăriile chinezești, ca experiență personală și publică totodată, ajunge să fie și o afirmare a identității chineze autentice.

În China, ca oriunde altundeva, autenticitatea este un termen cu efecte clamoroase, care funcționează pe post de „cîrlig“ afectiv de care dispun atît indivizii, cît și structurile statului, pentru a-și construi legitimitatea și pentru a se defini. Pe lîngă sensul de revitalizare, de restaurare și de recuperare a diferitelor produse din cultura tangibilă și intangibilă a Chinei, autenticitatea a cîștigat mult teren în spațiul public și sub forma unui lucru cu o sursă de proveniență clară și cu o identitate de produs nou.

Pentru a-și întări prestigiul și influența la nivel global, pentru a exploata potențialul său cultural și pentru a diversifica modelul economic, China a ales să facă investiții semnificative în economia creativă, care a devenit un sector-cheie în promovarea inovației și generarea unor produse noi, originale, unice. Autenticitatea devine, astfel, o expresie a creativității și originalității culturii chineze, menite să schimbe asocierile mefiente și „ștampilele“ defăimătoare pe care le au în prezent multe dintre produsele chinezești. Autenticitatea este autoreferențială, adică conturează un cadru de referință specific și distinct în baza identității chineze. În acest sens, statul chinez a acționat pe de o parte prin încurajarea diverselor sectoare din economia creativă, iar pe de altă parte prin descurajarea fenomenelor de tip *shanzhai* – asociate cu imitațiile și contrafacerile. În dreptul măsurilor adoptate pentru sporirea autenticității merită menționată transfigurarea discursului oficial în ceea ce privește literatura chineză de SF căreia i se imputa în anii ’80 răspîndirea de elemente decadente, pseudoștiințifice, pentru ca, în prezent, să fi devenit un sector sprijinit de stat, fiind percepută drept o sursă de inspirație neostoită pentru oameni și, indirect, pentru producția tehnologică și dezvoltarea științei. În plus, literatura SF din China a căpătat o deschidere tot mai mare odată cu cîștigarea Premiului Victor Hugo de către Liu Cixin în 2015. Retorica receptării acestei literaturi în afara Chinei converge înspre găsirea elementelor de *chineseness*, adică a unei idiosincrazii a SF-ului chinez, a unui sine autentic din producția de SF, care să se distingă de toate celelalte în contextul creativ internațional.

În raport disjunctiv cu industria creativă sprijinită oficial de stat se află cultura *shanzhai*, cea considerată responsabilă cu deteriorarea imaginii Chinei. *Shanzhai* înglobează toate formele de copiere și reproducere, în special în domeniul tehnologiei și al produselor de consum; în genere, este perceput drept un termen cu conotații negative din pricina asocierii cu pirateria și contrafacerea. Apărută ca urmare a nevoii de a crea produse accesibile și pentru a satisface cerințele pieței, deși blamată pentru asocierea Chinei cu imaginea unui stat care produce lucruri neautentice, deci implicit și de proastă calitate, *shanzhai* este văzută, totodată, și drept o reinterpretare creativă a unor elemente preluate de la produse de marcă, dar și o formă alternativă de discurs față de cel oficial. Acest lucru duce la o flexibilitate a definiției autenticității și o cuprindere a sa în straturile complexe ale realității socio-politice, precum și în experiența tuturor participanților la discursul public.

Aceste grifonări rapide pe marginea conceperii autenticității în China sînt menite să arate că aceasta depășește antiteza paradigmatică dintre original și fals, căci este mai curînd un proces continuu de scriere a sensurilor și marginilor sale. Autenticitatea în China poate fi văzută drept o reprezentare rizomatică, cu ramificații care coboară în istorie, în cultura tradițională, dar prefigurează în același timp un nou tip de creativitate, configurată după demarcațiile identității chineze contemporane, care combină experiențele personale cu cele care țin de simțirea comună, interesele naționale cu cele internaționale, totul într-o plămădeală fluidă și în continuă negociere.

Paula (Pascaru) Teodorescu *este traducător și lector universitar dr. la Secția de Limba Chineză a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București.*

Ștefan FIRICĂ

Autenticitatea românească între războaie: (dez)iluzii

Printr-un concurs de împrejurări, autenticitatea interbelică românească a rămas în memoria noastră culturală ca un fenomen eminamente literar. Generații după generații de liceeni au învățat conceptul ca să comenteze proza lui Camil Petrescu sau Mircea Eliade, mai rar pe-a lui Anton Holban sau M. Blecher. Or, în anii dintre războaie, autenticitatea, deși discutată mult și între scriitori, se referea măcar oblic și la psihologie, etică, filosofie, etnografie, religie sau politică. La restrîngerea ei semantică de mai tîrziu au contribuit cel puțin doi factori. În primul rînd, Lovinescu și post-lovinescienii, pariind pe autonomia esteticului, preferau să opereze cu instrumente teoretice necontaminate de alte discipline, astfel încît au decupat din corpul conceptului numai acele zone care priveau direct literatura. Al doilea factor e istoric: către sfîrșitul realismului socialist, autenticitatea se alătură unor termeni deja înfierați ca intimism, subiectivism, estetism, formalism, pentru a desemna capitalismul în putrefacție, în speță tehnicile narative ale „noului roman“ francez. Asaltul dogmaticilor comuniști asupra autenticității ajunge pînă la tribuna Comitetului Central al USRPR, în ședința plenară din 1963. Cu greu și în timp reușesc criticii liberalizanți (printre care Lucian Raicu, Eugen Simion sau Nicolae Manolescu) să o reabiliteze, cu prețul, cum spuneam, al literaturizării ei. Atît ar mai fi lipsit, să le aducă aminte dogmaticilor încă activi în sistem în anii 1970-80 de cogitațiile ortodoxiste ale unui Petru Manoliu ori de glosele pro-hitleriste ale tînărului Cioran, toate făcute în numele conceptului cu pricina.

A nu se înțelege că orice discurs interbelic despre autenticitate alunecă numaidecît spre dreapta și extrema ei. Există manifestări de centru (la Mihail Sebastian sau la Petru Comarnescu), precum și altele, neconotate politic, cel puțin aparent. Conceptul acoperă un spectru destul de larg, deși nu tot atît de întins ca în Franța (unde despre autenticitate vorbesc și socialistul Henry Poulaille, și personalistul creștin Emmanuel Mounier, pe lîngă suprarealistul Michel Leiris și ultraconservatorul Henri Massis). Pe scurt, în primele decenii ale secolului XX, ale unor cutremure politice și culturale de mare magnitudine, se răspîndește în toată Europa, de la centru la periferie, o subcultură a autenticității, care promite să răspundă întrebării „Cine sînt eu?“, resimțită ca dilemă etalon a modernității. Texte dintre cele mai diverse abordează identitatea rasială, etnică, religioasă, socială, de gen, colectivă și individuală, caz în care ajung pînă la tehnicile psihoterapiei și la strategiile romanului autobiografic de analiză. În zonele laterale ale continentului, precum Peninsula Balcanică, această subcultură capătă o notă patetică acută prin simplul fapt că tinde să răspundă unor complexe identitare specifice, datorate decalajului civilizațional: cine sîntem cu adevărat noi (românii, bulgarii, sîrbii), recenții moderni sau arhaicii premoderni, „cosmopoliții“ sau „indigenii“?

Nu e de mirare, așadar, că autenticul a fost invocat de Mihai Ralea într-un articol intitulat „Europeism și tradiționalism“ încă din 1924, ca atribut al specificului etnografic. Urmează un eseu cam metaforic și prețios despre „substanțialism“ al lui Camil Petrescu, tipărit într-un singur exemplar, în 1928. Romancierul a pretins că acest articol ar fi declanșat moda autenticității, iar criticii lovinescieni s-au grăbit să-i omologheze pionieratul, uitînd că amicul lor de cenaclu folosise alt cuvînt, poate înrudit semantic, însă altul; și mai uitînd că același amic avea obiceiul să-și aroge primatul în toate, de la moda bărbătească pînă la strategia militară. De-abia Mircea Eliade va vorbi consecvent despre autenticitate, ca despre un port-stindard al tinerei generații, după 1929. În 1933, tot un articol al lui Eliade, intitulat „Originalitate și autenticitate“, stîrnește un mic iureș în presă, generînd reacții în lanț printre comilitonii autorului și nu doar printre ei. Mircea Vulcănescu scrie o sistematică replică în cheie etică, urmat de Petru Manoliu și de Horia Groza, Camil Baltazar îl contrează de pe poziții estetice, Mihail Polihroniade și Ioan Victor Vojen îl trag principial și legionaroid de mînecă înspre doctrina naționalistă, iar discuția se prelungește pînă în 1934, cînd revista *Criterion* pregătește o serie de fișe de dicționar cu tentă filosofică pe marginea unor concepte-fetiș ale grupării, printre care și autenticitatea. Bavardajul e taxat drept „beție de cuvinte“ de N. Steinhardt, în mica sa capodoperă a pastișei malițioase *În genul... tinerilor* (1934), unde autorul își închipuie și tribuna ideală de la care criterioniștii și-ar putea striga pasiunea pentru cuvinte înzorzonate: o revistă care s-ar intitula, nici mai mult, nici mai puțin, *Autenticițialismul*. Filologul Steinhardt simte golirea de sens a jargonului, gonflat pînă la autoanulare, anunțînd deconstrucția radicală a autenticității de către Adorno, în 1964. Tot în anii interbelici, însă, discursurile dau roade meritorii în literatură, interesante în etnologie (unde Vulcănescu încearcă să le racordeze la principiile școlii gustiene) și nocive în cel politic, așa că ar fi neadecvat în toate privințele să le aruncăm în lada cu nimicuri ale istoriei. Ce au ele în comun, dincolo de diferențe, e obsesia pentru eu, perceput printr-o grilă preponderent spiritualistă (și uneori explicit antimarxistă), avîndu-i ca repere pe Gide și Proust, dar și pe Rousseau și Kierkegaard, Stirner și Bergson, Weininger și Papini, Unamuno și Ortega, Klages și Heidegger, Șestov și Berdiaev.

ANTISTHIUS

IN GENUL... TINERILOR

EDITURA CULTURA POPORULUI

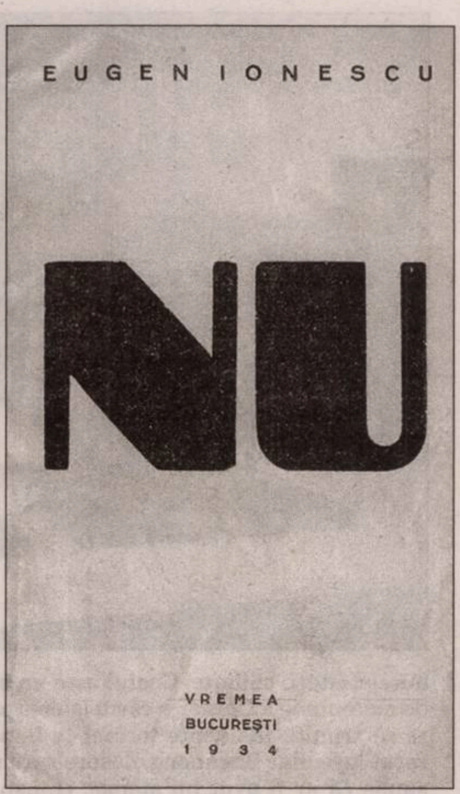

EUGEN IONESCU

NU

VREMEA
BUCUREȘTI
1934

E greu de intrat în hățișul textelor românești din anii '30 fără să te rătăcești, însă un traseu posibil pornește chiar de la mai sus amintitul mic eseu al lui Eliade. De fapt, eseul se naște în mijlocul unei polemici cu Vulcănescu, în care acesta îl mustra amical pentru adîncirea în sine (în afaceri intime precum iubirea pentru Maitreyi) și, implicit, pentru ieșirea din cetate. Intelectualul n-ar trebui să se închidă într-un turn de fildeș al autocontemplării narcisice a propriilor suferințe, ci să ia parte constructiv la viața comunității, crede Vulcănescu. Or, răspunsul lui Eliade constă în suprimarea barierei dintre sufletul personal și cel colectiv, în sens cvasi-jungian. E bine ca intelectualul să se adîncească în sine însuși, străbătînd straturi peste straturi psihologice, căci în abisul ființei va găsi pînă la urmă sîmburele religios-național. „Originalitatea“ (psihologică) e domeniul individualismului modern și al romanului de analiză, arătîndu-ne feluriți unul de celălalt, pe cînd „autenticitatea“ ne coboară în miezul arhetipal, același pentru toată comunitatea. În articole mai tîrzii, de după ralierea la Garda de Fier, Eliade va lega tot mai strîns conceptul lui spiritualist de naționalismul legionar.

La Vulcănescu, dihotomia nu diferă cu mult, numai că „originalitatea“ se numește „autenticitate“ și „autenticitatea“ – „spiritualitate“. Insul particular e invitat să treacă de la „ceea ce este“ la „ceea ce trebuie să fie“, de la „autentic“ la „spiritual“, explică autorul în stilul său raționant, ranforsat cu sintagme nietzscheene (sau naeionesciene). Iar „spiritualitatea“ personală și-o va defini prin participarea la „autenticitatea“ colectivă, punîndu-și adică energia în slujba realizării în istorie a specificului național. Acest tip de militantism etnografic a fost la fel de ușor de înregimentat de discursurile de extremă dreapta.

Nu peste mult, Eugen Ionescu nu-și va economisi ironiile la adresele ambilor preopinenți, în pofida relațiilor de grup care totuși îi legau. După ce, în adolescență, se declarase zgomotos drept unul dintre adepții gidieni ai autenticității, acum conștientizează pericolul politic din spatele noțiunii, căreia-i denunță absurditatea: autenticitatea e o chestiune către care suie, pe o scară, un intelectual, pentru a-i atîrna un drapel național; putea fi la fel de bine un alt intelectual, purtînd un alt drapel. Imaginea aceasta ludică a hazardului identității, din care nu lipsește anxietatea, e schițată din cîteva tușe în *Nu*, volumul premiat în 1934 la insistențele lui Vulcănescu și Eliade, printre alții.

Un alt capitol din istoria conceptului la noi putea fi scris dacă autoarele aparținînd aceleiași tinere generații i-ar fi sesizat potențialul ideologic și ar fi îndrăznit să sfideze, în numele lui, protectoratul arogant al colegilor de grup și de breaslă. Germenii unui discurs de gen al autenticității îi găsim tot în literatură, și anume la mereu surprinzătoarea Sorana Gurian, creatoarea unor eroine care își caută cu dezinvoltură autoîmplinirea dincolo de tabuurile epocii (care-l făceau pe Lovinescu să le consemneze în *Aquaforte* „pansexualismul frenetic“, parcă mai scandalizat decît de poemele licențioase ale unor Arghezi sau Bogza). În nuvela „Medalionul“, o tînără căsătorită își descoperă, în urma unei aventuri în tren, instinctele „puternice și nefalsificate“, eliberate în sfîrșit de „nobilele porniri sufletești, plante de cultură crescute la suprafață“. Un discurs coerent al emancipării sexuale avea nevoie de mai mult decît de niște grefe metaforice, oricît de abil fixate într-o ficțiune. Iar un discurs al desexualizării femeii putea începe de la Henriette Yvonne Stahl și de la echivalarea amorului (pasional, matrimonial) cu *Steaua robilor*, dar trebuia să meargă, și el, mai departe de metaforă. Putem doar bănui că autenticitatea ar fi revitalizat, cu patosu-i caracteristic, discursul interbelic feminist, dacă nu ar întîmpinat atîtea adversități într-o cultură în care jocurile erau făcute de bărbați. Avea dreptate Adela Xenopol, fondatoarea unei Societăți a Scriitoarelor Române în 1925, să deplore că în epocă nu exista nici un critic femeie. Discuția e mai lungă – întreg sistemul estetic lovinescian se sprijină pe ierarhia masculin-feminin, iar pînă și un eseist de centru-stînga precum Eugen Ionescu le invită în deriziune să se ocupe de literatură și bucătărie pe niște romanciere mai valoroase decît crede el. Complexitățile inexistenței unei ideologii autenticiste feminine se adaugă astfel contradicțiilor care le submineează pe cele masculine.

Ce rămîne din subcultura românească interbelică a autenticității? Pe lîngă cele pomenite mai sus, o etnopsihologie stupefiantă (a lui Cioran), o apologie a neoclasicismului, mult mai cuminte (a lui Comarnescu), o stufoasă doctrină a substanței (de Camil Petrescu) și multe alte contribuții, mai mărunte. Și-apoi, tot din obsesiile identității a apărut o proză onorabilă, bună, excelentă (scrisă de Camil, Holban, Eliade, Sebastian, Fîntîneru, Blecher, dar și de Henriette Yvonne Stahl, Anișoara Odeanu, Ioana Postelnicu ori Sorana Gurian) ce răzbate, fie și ca antimodel, pînă în autoficțiunea anilor 2000. O moștenire amestecată, cu bune și cu rele, cu probleme etice, politice și estetice la fiecare pas, despre care nu-i ușor să vorbești, dar nici nu trebuie să taci.

Ștefan Firică *este asistent universitar la Facultatea de Litere, Universitatea din București și cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu“ al Academiei Române. Cea mai recentă carte publicată:* Strategii ale (de)construcției identitare în proza românească interbelică *(Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2016).*

DILEMA veche
30 DE ANI
Autentic & fals

Magdalena CRĂCIUN

Biografiile culturale ale unui tricou

Într-o zi, mi-am cumpărat un tricou. În timp, acesta a ajuns să însemne pentru mine mai mult decît un tricou bun de purtat în zilele călduroase de vară. A devenit un obiect ale cărui posibile biografii mă puteau ajuta să înțeleg legăturile dintre conceptele de *original*, *copie* și *fals* și să chestionez folosirea lor în economia mărcii. Îl remarcasem pe o tarabă din piața „Europa“, cîndva aflată într-o margine de București, europeană în nume, prea puțin în orice altceva. Marca înscrisă pe fața tricoului, Kenvelo, era populară printre studenții și studentele din facultatea mea, așa că a contat în decizia de a-l cumpăra, alături de materialul plăcut din bumbac. O etichetă mică din interiorul tricoului indica Turcia ca loc de proveniență.

Tricoul era un obiect de serie, produs industrial sau, cu alte cuvinte, o copie. Dar locul de proveniență, ca și cel de achiziție sugerau și posibilitatea de a-l considera o copie neautorizată, un fals. Achiziția dintr-un magazin central ar fi putut indica o altă posibilă încadrare culturală și legală, cea de copie autorizată sau, în vocabularul exaltat al firmelor, un original.

În timp, am învățat că nu doar locul putea sugera o biografie sau alta, ci și din ce și cum era produs, unde era vîndut, de către cine, pentru cine, de către cine era achiziționat sau unde era purtat. Am aflat, de pildă, că industria confecțiilor textile din Turcia era una dintre cele mai dezvoltate la nivel global, cu mii de ateliere și fabrici producînd îmbrăcăminte pentru diferite firme, legal și/sau ilegal. În această avalanșă de obiecte și aranjamente socio-legale, inclusiv obiectele identice, realizate folosind aceleași utilaje și materiale, puteau fi incluse simultan în diferite categorii. Încadrarea lor depindea de perspectivele, preferințele și interesele celor care le interziceau, produceau, transportau sau comercializau.

Așadar, prin reașezarea lui în posibilele contexte biografice și prin considerarea schimbărilor de semnificație și valoare de la un context la altul, un banal tricou alb de bumbac putea să destabilizeze o ierarhie culturală, chiar și pe una consolidată legal de multă vreme.

Original, copie

La vîrful acestei ierarhii se află conceptul de *original*. Din perspectiva romantismului, originalul este o lucrare produsă de un autor singular, care îl creează în mod autonom, folosind propriile resurse interioare. Însă gîndirea romantică consolidează statutul extraordinar al originalului și prin crearea contrariilor acestuia, copia și falsul, și poziționarea lor într-o relație ierarhică, cu originalul drept termenul cel mai apreciat, copia drept omologul discreditat și falsul ca un complement incriminat.

O *copie* nu are valoare proprie. Ea există doar pentru că originalul are valoare și, prin urmare, merită copiat. De multe ori, copia este o versiune incompletă, inexactă și stîngace, executată din materiale inferioare. Chiar și o copie perfect identică nu are valoare. Este un lucru fără suflet tocmai pentru că nu își are originea în resursele interioare ale unui autor, ci este o simplă reproducere.

În arta contemporană există numeroase încercări de a elimina distanța conceptuală dintre original și copie, de la semnătura lui Duchamp pe o Mona Lisa deformată pînă la Borges și invenția unui scriitor, Pierre Menard, care recreează *Don Quijote* în secolul al XX-lea ca pe o nouă operă originală.

KENVELO
make yourself
proud

Intenționat sau nu, falsificatorii contribuie și ei la acest efort, mai ales prin producerea de falsuri care nu pot fi distinse de original cu ochiul liber. Teoretic și material, aceste obiecte pot submina credința în capacitatea autorului de a crea lucrări unice. Chiar și după ce sînt dezvăluite și îndepărtate din colecții, aceste obiecte continuă să chestioneze importanța autenticității din punct de vedere estetic.

În ciuda chestionării repetate a acestor noțiuni romantice în lumea artei, ele rămîn centrale în societățile contemporane. Mai mult, răspunsul oarecum paradoxal la dezvoltarea tehnologiilor de multiplicare a informațiilor și obiectelor este o preocupare, dacă nu o obsesie, pentru original.

Original, copie, fals

În această ierarhie, falsul se află pe o treaptă și mai joasă decît copia. Un fals nu este doar lipsit de valoare, ci și subversiv, deoarece încearcă să înlocuiască originalul. Concomitent, falsul imită biografia originalului și își ascunde propria biografie. Falsul atrage și subminează autoritatea care este chemată să-i legitimeze existența și să-i dea valoare, adică autorul a cărui operă și a cărui semnătură o folosește falsificatorul.

Falsurile există de foarte multă vreme – o afirmație plauzibilă, întărită periodic cu noi date arheologice, istorice și etnografice (un exemplu recent este expoziția „Fake for Real“ de la Casa Istoriei Europene din Bruxelles). În plus, existența acestor obiecte nu a fost probabil niciodată privită cu indiferență morală. Cu toate acestea, falsul devine o amenințare și mai gravă atunci cînd este înțeles ca prejudiciind un drept. Incriminarea sa începe cu formularea noțiunii de proprietate intelectuală.

În secolul al XVII-lea, noțiunea de proprietate intelectuală a apărut prin juxtapunerea teoretizării muncii de către John Locke și a teoretizării romantice a autorului – nu atît prin afinitate logică, cît prin reinterpretări motivate economic și politic. Locke a susținut că un individ, în calitate de proprietar al propriei persoane, este și proprietarul produselor muncii sale. Dreptul de proprietate asupra produselor muncii a fost declarat o recompensă justă pentru munca depusă și un drept natural, anterior oricărei reglementări sociale. În timpul disputelor dintre autori, edituri și cei care multiplicau ilegal cărți, dispute aprige în Europa de Vest, acest argument s-a dovedit a fi util scriitorilor, care căutau modalități de a-și legitima dorința de a beneficia financiar de pe urma propriilor lucrări. Legea a recunoscut și a acordat drepturi asupra acestui nou tip de proprietate. O consecință a acestui demers juridic a fost incriminarea falsului, deoarece acesta a prejudiciat dreptul autorului și, prin urmare, al proprietarului originalului. În acest fel, distanța dintre original și copie/fals a fost nu doar elaborată cultural, ci și reglementată legal și impusă publicului larg.

Reinterpretare 1.
Original, copie, fals

Noțiunea de proprietate intelectuală avea să-și dovedească în curînd potențialul în afara producției culturale. Însă pentru a putea servi interese diferite, unele dintre elementele sale constitutive au trebuit să fie reconceptualizate.

Romanticii au definit originalul ca fiind o lucrare unică produsă de un autor singular, reflectînd realitatea sa interioară unică. Legea proprietății intelectuale a modificat această definiție pentru a putea proteja eforturi creative de mai multe tipuri și pentru a recunoaște mai multe lucrări drept originale, indiferent dacă erau banale sau chiar imitative. În primul rînd, a înlocuit originalitatea cu originea – printr-o operație care s-ar putea rezuma așa: toate lucrările de autor sînt originale. De ce? Pentru că originea lor sînt autorii. Mai departe, a redus importanța originalității prin aducerea în prim-plan a autenticității. Apoi, a reabilitat noțiunea de copie. Mai departe, a adăugat noțiunii de autor pe cea de autorizare. A fost legitimată legătura copiilor autorizate cu lucrarea unui autor/obiectul deținut de un proprietar. Copiile neautorizate au fost declarate a fi rezultatul unor acte clandestine motivate de dorința de a profita de valoarea financiară a originalului. Conceptul de fals a fost și el extins, de atunci referindu-se nu numai la obiectele realizate fraudulos, ci și la copiile neautorizate. În acest fel, legea proprietății intelectuale a oferit condiții favorabile pentru procesele legalizate de duplicare și obstacole prohibitive pentru procesele neautorizate de reproducere.

De atunci, acest cadru juridic a operat cu o distincție între copiile autorizate, legitime și, prin urmare, autentice, și copiile neautorizate, nelegitime și, prin urmare, inautentice, adică contrafaceri. În plus, această noțiune de autenticitate trebuia ancorată ferm. O înțelegere obiectivistă a autenticității ca inerentă materialității a servit perfect acestui scop. Conform acesteia, adevărul obiectelor ar putea fi descoperit printr-o investigație științifică asupra esenței lor, luîndu-se în considerare data creației, caracteristicile materiale, manopera, contextul primar, funcția și utilizarea. Această înțelegere obiectivistă rămîne predominantă în muzee, piețe și instanțe de judecată, adică instituțiile în care autenticitatea are valoare financiară.

Reinterpretare 2.
Marcă, original, copie, fals

Inițial, centrală pentru proprietatea intelectuală a fost munca mentală creativă. Pentru că nu presupunea crearea a ceva original, ci utilizarea unor forme lingvistice și materiale preexistente, mult timp marca nu a fost considerată o formă de proprietate intelectuală. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, în contextul dezvoltării economice rapide și ca răspuns la preocuparea tot mai mare pentru calculabilitate, replicabilitate și stabilitate pe piață, acest principiu organizator nu a mai fost aplicat. Protejarea legală a mărcilor a fost un prim pas în ridicarea statutului acestora. Valorii lor funcționale le-a fost adăugată o valoare simbolică printr-o nouă interpretare a noțiunilor romantice.

Astăzi, marca este prezentată ca echivalentul semnăturii unui autor, iar proprietarul mărcii este introdus ca un cvasi-autor, care „creează“ semnificațiile atașate mărcii. În plus, mărcile sînt definite ca mijlocul cel mai eficient de a face ca mărfurile să iasă în evidență ca produse unice, adăugîndu-se astfel o notă de extraordinaritate unor obiecte de multe ori banale, produse în masă, similare cu cele produse de alte companii.

Reinterpretare 3, 4, 5…

Un tricou alb de bumbac este la fel de banal, la o adică, și dacă are, și dacă nu are marca Kenvelo inscripționată pe față. Dar un avocat poate cere arestarea producătorului său, sau un observator poate derîde purtarea sa de către o studentă, ambii invocînd o anumită biografie a obiectului, cunoscută sau presupusă, modelate oricum de ierarhia culturală descrisă în acest articol.

Magdalena Crăciun, *doctor în antropologie socială al University College London, este lector univ. dr. la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București. Este autoarea, printre altele, a volumelor:* Material Culture and Authenticity: Fake Branded Fashion in Europe *(2014) și* Islam, Faith and Fashion: The Islamic Fashion Industry in Turkey *(2017) (Bloomsbury Academic, London & New York).*

■ ■ ■

Alec BĂLĂȘESCU

Pledoarie pentru metisaj

dedic acest text
memoriei lui Vintilă Mihăilescu,
care a știut mai bine
decît oricine să deconstruiască
autenticitatea neaoșă

Ca orice lucru despre care vorbim sau scriem, „autenticul/autenticitatea“ este o ficțiune culturală. De ce? Pentru că momentul intrării in limbaj marchează momentul intrării in ficțiune, în construcția culturală. Termenul *autentic* poate fi înțeles – ca mulți termeni – în opoziție binară cu ceea ce este inautentic, fals, înșelător. *Autentic* are automat atașată o valoare de adevăr. Deci *autentic* înseamnă ceva adevărat. Panta alunecoasă a semnificațiilor începe însă cînd privim alăturările frecvente ale termenului sau cine primește acest adjectiv. De cele mai multe ori – și corectați-mă dacă greșesc –, *autentic* e folosit în propoziții care au de-a face cu cultura materială care ar exprima o identitate: mîncare, îmbrăcăminte (aici a se deosebi de *original*, cu referire la marcă, deși se folosește și *autentic* pentru a desemna marca originală), băutură, stil. Există evident și forma aplicată individului, o persoană autentică. Ce înseamnă asta? Înseamnă nealterat, pur, ducînd cu gîndul la imuabil. Perfect. Oare?

Acest tip de utilizare a termenului denotă o înțelegere a culturii care este incorectă din perspectiva antropologică: cultura ca monolitică, ontologică, originară și posibil pură, deci alterabilă, poluabilă, posibil și probabil decadentă în timp – cum altfel, pentru că timpul „alterează“ orice este perisabil. Dar oricine a studiat culturile din perspectivă antropologică s-a întîlnit cu definițiile acestora ca fiind produsul continuu al întîlnirilor, ele fiind de fapt poroase, dinamice, în perpetuă schimbare și în constantă redefinire. În tensiune.

De unde atunci căutarea și accentul pe autentic? Tocmai din această tensiune între identitate și alteritate, între cum ne definim și cum devenim, între descrierea sinelui și descrierea dinamicii sinelui. Cum spune și fizica, nu poți descrie în același timp un obiect și starea lui de mișcare. Acum, din perspectivă politică, accentul e pus pe obiect, din două motive: trăim încă în epoca națiunilor care se legitimează de la autenticitate și folosesc cultura monolitică în chip de justificator; trăim în epoca politicii identitare, ironic derivate chiar din istoria construcției naționale, ceea ce înseamnă că afirmarea unei identități autentice este ceea ce conferă drepturi pe scena politică (în sens larg). Consecințele sînt interesante și pot fi interpretate în multe feluri. Enumăr cîteva.

Fluiditatea e un mit deocamdată. Deși mult trîmbițată, nimeni nu vrea să fie fluid. Constrîngerea definirii pentru a fi parte din agora identităților multiple purtătoare de drepturi (individualism posesiv, în sens de proprietate asupra drepturilor) împinge spre definiri. Acestea pot deveni rigide și osificate. E interesant de observat cum de multe ori aceleași voci care cer fluiditate sînt temătoare în fața oricărei expresii a acesteia: totul devine apropriere culturală. Pericolul? Ghetoizarea, închiderea în sine și chiar pierderea culturii ca produs dinamic al continuelor întîlniri.

Afirmarea excesivă a autenticității și ostilitatea crescută față de ceea ce alterează sau amenință puritatea – pentru că riscul de a pierde drepturi dacă ești impur e mare. E un fel de revers al temerii de apropriere culturală. Căutarea obsesivă a autenticului din sine duce la pierderea măsurii importanței celuilalt în chiar constituția de sine, fie și ca element de opoziție. Rezultat final – un fel de nevroză identitară, cum ar fi dacopatia. Cu posibile consecințe grave, cum ar fi violența față de celălalt.

Dificultatea, dacă nu imposibilitatea comunicării. Comunicarea autentică (iată!) implică alterarea participanților, pentru că însăși măsura ei este cît de mult ne-a schimbat o conversație (de orice fel, la orice nivel). Teama de inautentic, de a „pierde identitatea“, de a fi poluat prin contact ține entitatea temătoare în propria bulă identitară și identică cu sine.

Pentru că am început cu națiunile, să terminăm cu ele: autenticul este o formă politică de justificare identitară. În mod cert, formele de organizare ale statelor-națiune moderne încep să devină depășite în dinamica globală contemporană. E interesant de observat cum convulsii succesive par să repună statul-națiune pe hartă, ca proiect salvator, întîi salvator de la colapsul industriei locale și al crizei economice (de exemplu, Brexit), și, mai recent, ca salvator de pandemii (închiderea granițelor naționale a fost primul reflex în cele mai multe cazuri, deși e clar că virusurile nu cunosc granițe și nu discriminează după pașaport). De fiecare dată, însă, se pare că doar acțiunea și cooperarea colectivă aduc soluții – e greu, dacă nu chiar imposibil să vii cu soluții naționale pentru probleme globale. Este la fel de greu să vii cu soluții identitare bazate pe autenticitate într-o lume a cărei ontologie este amestecul și ale cărei origini sînt în întîlnire, în amestec, în metisaj, și nu într-o monogeneză fantasmagorică. Scuze, dar nimeni sau nimic nu s-a născut dintr-*unul*…

Alec Bălășescu *este antropolog, autor al volumelor* Paris Elegant, Teheran Incitant, Voioasa expunere a ordinii mondiale *și* Într-o zi, orașul. *Predă la Universitatea Royal Roads din Victoria, Canada și este cofondator al Re-Genera Group.*

Sorin COSTREIE

Lista de supraveghere a raportului 301

Originalitatea și autenticitatea presupun creativitate și inventivitate, cu toate ducînd la inovație și progres, dimensiuni vitale pentru orice societate și economie. Toate acestea se învîrt în jurul unor idei, căci de la o idee pleacă totul și ideea este cea care are puterea să schimbe mersul lucrurilor. Ideea îți dă proiectiv o altă configurație a realității și îți arată imaginativ ceea ce ar putea să fie. Dar ideile și creația trebuie protejate. Ele sînt produse ale minții cuiva și a-ți însuși ideile altuia înseamnă a fura. Aceste bunuri ideatice intră sub categoria de proprietate intelectuală, iar aceasta, la rîndul ei, se divide în două mari categorii: drepturi de autor sau proprietatea intelectuală culturală și proprietatea intelectuală industrială – invenții, patente, brevete, mărci, desene și modele. Proprietatea intelectuală este protejată în România de două instituții: ORDA (Oficiul Român pentru Drepturile de Autor) și OSIM (Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci).

Dar cultivarea ideilor și a creativității minții umane nu se reduce doar la protejarea proprietății intelectuale. E nevoie de mai mult, e nevoie de o mentalitate în care inventivitatea și creativitatea sînt prețuite și ocrotite. Acest lucru este însă aproape imposibil într-o cultură și o educație bazate pe simpla reproducere a ceea ce a spus profesorul sau autorul unei cărți sau al unui manual. E ipocrizie din partea noastră, a părinților și profesorilor, să oferim copiilor modele *copy-paste* și să le cerem apoi să fie creativi și originali. Abilitățile cognitive ale creativității se deprind și se imprimă de la bun început, cînd începe aventura noastră de a înțelege universul și de a ne integra într-o societate. Inteligibilitatea lumii presupune găsirea de regularități, iar buna funcționare într-o comunitate presupune respectarea de reguli. Nici una, nici alta nu încurajează originalitatea, ba dimpotrivă.

Întrebarea este: cum putem construi o cultură a creativității cînd, în sine, cultura înseamnă respectarea unor tradiții și cutume? În copilărie, de exemplu, ni se spune adesea: „Mai vezi pe cineva că face asta?“. E o sabie cu două tăișuri: dacă e folosită ca principiu de integrare morală, de respectare a unor reguli, atunci e bine, orice abatere fiind sancționată și astfel copilul știind care îi este spațiul de joc social. Astfel, dacă un copil se poartă necorespunzător, el este adus înapoi în matca bunelor maniere printr-o astfel de mustrare. Lucrul acesta e bun, întrucît ne ajută să aplicăm reguli, iar o societate este bazată tocmai pe respectarea de reguli. Pe de altă parte, dacă acest lucru se aplică și cînd ar trebui să fim creativi și să hrănim diversitatea, atunci nu facem decît să ne uniformizăm și să aplatizăm creativitatea. Astfel, dacă, de exemplu, educatoarea le cere copiilor să deseneze un copac, inevitabil majoritatea desenelor vor fi niște reprezentări în care vom avea trunchiuri maro care susțin niște coroane verzi. Dar asta nu înseamnă că nu trebuie să acceptăm și variații de tipul unor trunchiuri albastre cu coroane violet. Uniformizarea și standardizarea pot fi benefice la nivelul respectării unor reguli morale și de interacțiune socială, dar pot fi și dăunătoare, prin descurajarea sistematică a acceptării diversității sau a altor perspective. Or, pentru acest lucru avem nevoie de o cultură a creativității, de o protejare a proprietății intelectuale.

Spuneam că, în România, principalele instituții care asigură protejarea proprietății intelectuale sînt ORDA și OSIM, dar întreg „ecosistemul“ este mult mai complex, conform legislației în vigoare existînd de fapt 17 instituții care au atribuții și responsabilități în domeniul protejării proprietății intelectuale. Pe lîngă ministere, cum ar fi cel al Economiei, al Culturii, al Cercetării, al Educației, al Justiției, de Externe și de Interne (prin Inspectoratul General al Poliției Române și Inspectoratul General al Poliției de Frontieră), mai avem și Institutul Național al Magistraturii, Ministerul Public, Autoritatea Vamală Română și Autoritatea Națională pentru Protecția Consumatorului. Toate aceste entități joacă un rol în protejarea drepturilor privind proprietatea intelectuală.

La sfîrșitul lui ianuarie 2022 am fost numit „coordonator național în domeniul proprietății intelectuale“. Principala provocare a fost în primul rînd să încerc să pun împreună toate aceste instituții sub o umbrelă coerentă. Cine cunoaște jocul ego-urilor instituționale din România își dă seama lesne că nu e nici pe departe o sarcină ușoară. Norocul meu a fost că există deja un grup în acest sens, cu o componentă foarte pestriță, coordonat de Parchetul de pe lîngă Înalta Curte de Casație și Justiție. Aici am găsit oameni dedicați, buni specialiști și cunoscători ai domeniului, cu care am colaborat foarte bine pentru a mișca un pic lucrurile în sistem. Provocarea a fost și este cum să duci lucrurile un pic mai departe, să dai un plus de coerență sistemului și să stabilești niște ținte strategice. O nouă strategie în domeniul proprietății intelectuale a venit astfel ca un demers pe cît de firesc, pe atît de necesar. Domeniul proprietății intelectuale este clar legat de progresul tehnologic, dar vechea strategie din 2003 e un pic depășită – de exemplu, în privința digitalizării, al cărei impact asupra societății și economiei este și va fi unul foarte mare. De asemenea, noua strategie pune un accent sporit pe componenta de prevenire și conștientizare, educația și diseminarea informației cu privire la proprietatea intelectuală jucînd un rol crucial în acest sens. Aici, provocarea este de a schimba mentalitatea, de a înțelege că, fără să exagerăm, produsele contrafăcute ne pot afecta grav sănătatea sau chiar ucide. Exemplele în acest sens sînt nenumărate: un medicament, o băutură, un scaun pentru copii etc. – dacă sînt contrafăcute și nu respectă parametrii necesari, aceste produse pot fi foarte periculoase. Pentru a înțelege toate acestea e nevoie însă de o schimbare profundă de mentalitate, să nu mai cumpărăm parfumuri „de marcă“ în parcarea unui mall sau treninguri „de firmă“ la colțul blocului. E nevoie să prețuim ideile și inventivitatea, să ne educăm copiii să fie creativi și originali, nu doar să reproducă papagalicește ce a zis profu' sau autorul. Miza e mare: dacă vrem să avem parte de o societate productivă și inovatoare, și nu doar de una de consum, e clar că trebuie să protejăm creativitatea și creația; dacă vrem să avem parte de investiții substanțiale, marile firme vor să se asigure mai întîi că produsele lor sînt protejate; în genere, dacă vrem să avem proprietatea protejată și securizată, proprietatea intelectuală nu trebuie să facă excepție.

Indicatorul internațional pentru starea unui sistem național privind protejarea proprietății este celebrul raport al USTR *(Office of the United States Trade Representative)* sau lista de supraveghere a Raportului 301, cea pe care SUA o actualizează anual. Grație eforturilor noastre conjugate, România a reușit, după 25 de ani, să nu mai apară pe această „listă a rușinii“. Eram, la un moment dat, singura țară din Uniunea Europeană care mai apărea pe această listă. În 2023, din păcate, din cauza regresului din domeniu, pe listă a apărut Bulgaria. Acest lucru trebuie să ne dea de gîndit și să fim conștienți că monitorizarea în acest domeniu este foarte atentă și complexă, miza fiind foarte mare: statele cu care se pot face comerț și investiții. În cazul nostru, dacă se adoptă noua strategie națională, care prevede pentru prima oară și constituirea unui birou local de monitorizare, nu cred că vom mai reveni pe acea listă; vom putea face, nu în ultimul rînd prin componenta de prevenire și conștientizare, pași importanți în direcția protejării proprietății intelectuale și vom obține o mai bună armonizare și coerență legislativă în domeniu.

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Ce-au fost și ce-au ajuns**

„Personajul Victor Godeanu este inspirat din generalul Pacepa“

– interviu cu scenarista Adina SĂDEANU –

Povestea creată de Adina Sădeanu și Kirsten Peters este plasată la apogeul Războiului Rece și acoperă o săptămînă din viața personajului fictiv Victor Godeanu, interpretat de Alec Secăreanu, mîna dreaptă a lui Nicolae Ceaușescu și cel mai important consilier al acestuia. Totuși, Godeanu are un secret. Este agent dublu și trebuie să scape din România și de Ceaușescu înainte ca acoperirea lui să fie compromisă. Am vorbit cu scenarista ***Adina Sădeanu*** *despre serialul* Spy/Master *realizat în urma concursului organizat în România de HBO,* Write a Screenplay For. *Filmul este produs de Proton Cinema și Mobra Films pentru HBO Max.*

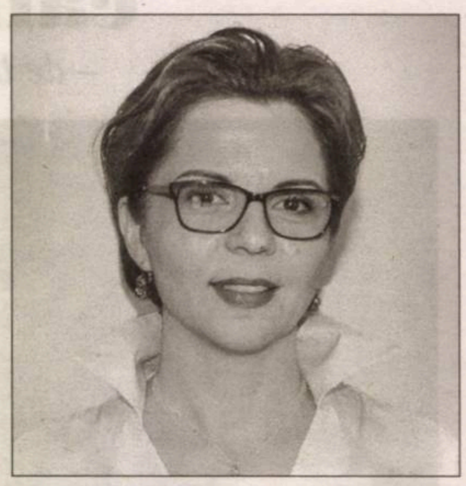

Ați fost jurnalistă de investigații și ați lucrat și în presa scrisă la mai multe publicații. Cum se face că ați renunțat la jurnalism? Sau ați decis, cu timpul, că scenaristica vi se potrivește mai bine?

Cînd am revenit în țară în 2010, după cinci ani în SUA și Marea Britanie, am simțit că s-a încheiat o etapă din viața mea. Nu-mi mai găseam locul în presă. Povestea cu scenariile a plecat de la o întrebare. O prietenă actriță a citit o nuvelă scrisă de mine acum mulți ani și m-a întrebat: „Dar tu de ce nu scrii scenarii de film?“. A fost momentul meu de declic. Iubesc să scriu dintotdeauna, iar pasiunea pentru film o aveam de mult, dar o țineam doar pentru mine, așa că întrebarea ei m-a făcut să mă întreb și eu: oare de ce nu m-am gîndit niciodată la asta? Și, cumva, momentul acela a fost definitoriu. Am început să studiez. Au urmat cîțiva ani în care am urmat zeci de seminarii, programe, cursuri online în străinătate, cu scenariști din America și Europa. Am plătit bani buni pentru ca scenariști cu experiență să îmi critice scenariile pe care le scriam doar ca să învăț. Pentru mine, jurnalismul și scrierea scenariilor au multe lucruri în comun – o formă de curiozitate vie, care implică tone de întrebări, o formă de căutare continuă, onestă, în tine și în lumea din jur. O căutare a adevărului unei situații, a unui personaj, a unei felii de viață, dacă vreți. Știu că sună pompos, dar pentru mine este adevărat.

Cum ați gîndit povestea din serialul Spy/Master *și ce lecturi sau filme v-au inspirat?*

Ideea unui scenariu inspirat din fuga lui Pacepa și zilele premergătoare acesteia m-a urmărit multă vreme. Povestea, dincolo de controversele din jurul ei, m-a fascinat încă din anii ’90, cînd eram jurnalistă. M-am întrebat adesea ce resorturi interioare îl determină pe un om aflat într-o asemenea poziție de putere să dezerteze în felul în care a făcut-o el, lăsîndu-și familia în urmă, riscîndu-le libertatea. De la această întrebare au plecat multe lucruri în construcția poveștii *Spy / Master*. Cînd am gîndit scenariul, împreuna cu Kirsten (Peters, *nota red.*), am căutat adevărul personajului Victor Godeanu – adevărul unui spion care mizează totul pe o singură carte și își arde toate punțile cu trecutul. Acel *„life changing moment“*… Ce s-a întîmplat în mintea și sufletul lui cu adevărat? M-am întrebat cum reușește să supraviețuiască emoțional și sufletește un om a cărui viață depinde de cît de bine minte, înșală și trădează. Cît de departe este dispus să meargă și cît de mult este dispus să sacrifice? Încă de la început am dorit să spunem o poveste românească, dar cu ramificații internaționale, o poveste pe mai multe planuri, cu personaje foarte diferite cultural, ale căror destine ajung să fie jucate la ruleta rusească a trădărilor, în plin Război Rece. Sînt multe cărți de spionaj și filme de gen care m-au influențat de-a lungul timpului, încă din anii ’90. John Le Carré este autorul meu favorit în materie de cărți de spionaj. I-am citit aproape toate cărțile, dar amintesc aici doar *Casa Rusia*, *Oamenii lui Smiley* și *Spionul care a ieșit din joc*. Însă cel mai mult m-a marcat *Un spion desăvîrșit* prin complexitatea extraordinară a personajului principal, tot un agent dublu, prin felul în care am putut să simt exact ce mă interesa – trăirile unui om care nu își permite să simtă. Și Graham Greene cu al său *Un american liniștit*, și Ian Fleming cu celebra *Din Rusia, cu dragoste* mi-au deschis ochii către lumea fascinantă a spionilor. Filmele au urmat mai tîrziu, și aici am o listă lungă, dar o să numesc doar două: *Bridge of Spies* și *Thinker, Tailor, Soldier, Spy*, ultimul fiind nominalizat și la Oscar. L-am revăzut cînd am început să scriem *Spy / Master.* Este o bijuterie de film, scris, regizat și jucat impecabil.

Ați spus la cinema în aprilie, la proiecția primului episod din Spy/Master, *că vă place mult John Le Carré. V-ar tenta să scrieți romane de spionaj?*

Am un gînd în sensul ăsta.

Co-scenarista filmului, Kirsten Peters, nu trăiește în România. Cum s-a întîmplat să lucrați cu ea la serialul Spy/Master?

Cînd am gîndit conceptul mini-seriei pentru concursul „Scrie un scenariu pentru…“ organizat de Asociația Cinemascop împreună cu HBO România în martie 2020, am căutat un colaborator din Germania, știind că o parte din acțiune se va întîmpla acolo. Aveam două opțiuni: un scenarist și producător pe care l-am întîlnit la un curs de scris scenarii de televiziune organizat de Institutul Midpoint din Praga, și Kirsten. Am ales-o pe ea pentru că ne cunoșteam de la un alt program de *training* pentru scenariști, ScriptEast, derulat în perioada 2015-2016.

Este personajul principal Victor Godeanu generalul de Securitate Ion Pacepa? În caz afirmativ, de ce nu ați lăsat în film numele lui real?

Personajul Victor Godeanu este inspirat din generalul Pacepa. Nefiind un film documentar, am avut libertatea de a alege din realitate ce am considerat că servește cel mai bine poveștii. Sînt multe date și detalii istorice pe care le-am schimbat pentru că așa se întîmplă întotdeauna cînd doar te inspiri din realitate – ai luxul să faci un dans între real și imaginar, cu atît mai mult cu cît am dorit să construim o poveste de spionaj românească, dar în același timp internațională. Nu ne-a interesat să păstrăm *ad litteram* un adevăr istoric, ci mai degrabă să descoperim adevărul lui Godeanu, din prisma traseului pe care el îl parcurge în cîteva zile, din vîrful Puterii la periferia ei, din poziția de „rege“ în cea de pion în jocul altora. În realitate, fuga lui Pacepa s-a întîmplat relativ simplu și eficient. În film, lucrurile sînt mult mai complicate și mai interesante pentru că am creat întîmplări care l-au dus pe Victor Godeanu acolo unde generalul Pacepa nu cred că a ajuns vreodată.

Vi s-a părut că viața lui Pacepa s-ar apropia de stilul lui James Bond?

Dacă prin stil înțelegeți modul de a acționa al spionilor, atunci da, există elemente comune. De altfel, în literatură și în filmele de spionaj personajele au, de regulă, trăsături similare. De aceea sînt spioni, nu? Au un mod de a gîndi, de a acționa și manipula asemănător, au reflexe extrem de bine antrenate pentru că, în lumea lor, fiecare detaliu te poate costa viața. Nu ne-a interesat un James Bond românesc. Am dorit ca Victor Godeanu să fie… Victor Godeanu. Un spion român diferit, misterios, puternic, cinic.

Care ar fi, din perspectiva dumneavoastră, calitățile unui „personaj“ ca Ion Pacepa?

Nu există un personaj Ion Pacepa în film. Vă pot spune care sînt calitățile lui Victor Godeanu. Nu are prea multe, așa că voi numi doar una: abilitatea de a se face dezirabil și credibil. Este o calitate pe care el o duce într-o extremă, dar vă las plăcerea să descoperiți singuri vizionînd serialul.

Cum v-ați documentat cînd ați scris scenariul?

Am studiat arhivele CNSAS și am citit mai multe cărți nu doar despre fuga lui Pacepa, ci și despre ce s-a întîmplat în acele zile în Germania și în România, și despre cum funcționau serviciile de informații din România acelor ani, despre legătura dintre spionajul și contraspionajul românesc din acea perioadă.

Cum a primit filmul publicul berlinez?

Am simțit că publicul a rezonat și a înțeles lumea de atunci, România anului 1978, personajele, povestea. Reacția sălii a fost extraordinară, dar cel mai mult m-a bucurat faptul că toți cei cu care am vorbit erau curioși să vadă ce se întîmplă mai departe.

Apare în film o scenă de vînătoare unde personajul Nicolae Ceaușescu, interpretat de Claudiu Bleonț, e obsedat de trădare. Cum acționează personajul principal jucat de Alec Secăreanu în raport cu atmosfera regimului politic dictatorial din România?

Regimul politic dictatorial, prin natura lui, trebuia susținut de toată lumea, obligat-forțat. Nu existau rețele de trădare. Frica era omniprezentă. Existau, însă, cazuri izolate, oameni care aveau curajul să se ridice împotriva sistemului. Personajul interpretat admirabil de actorul Alec Secăreanu este construit plecînd de la aceste realități. M-am documentat destul de mult atît în zona serviciilor de informații, cît și în afara ei. De la felul în care opera Departamentul de Informații Externe (DIE) la puterea informală extraordinară de care se bucura Pacepa, grație relațiilor sale strînse cu familia Ceaușescu, pînă la favorurile pe care le făcea membrilor de partid pentru a-și asigura spatele, contrabanda cu mărfuri din Vest. Să nu uităm că Partidul Comunist era deasupra tuturor, iar „protagonistul Victor Godeanu“ era un vajnic slujitor al sistemului. Pînă într-o zi, cînd n-a mai fost.

interviu realizat
de Roxana CĂLINESCU

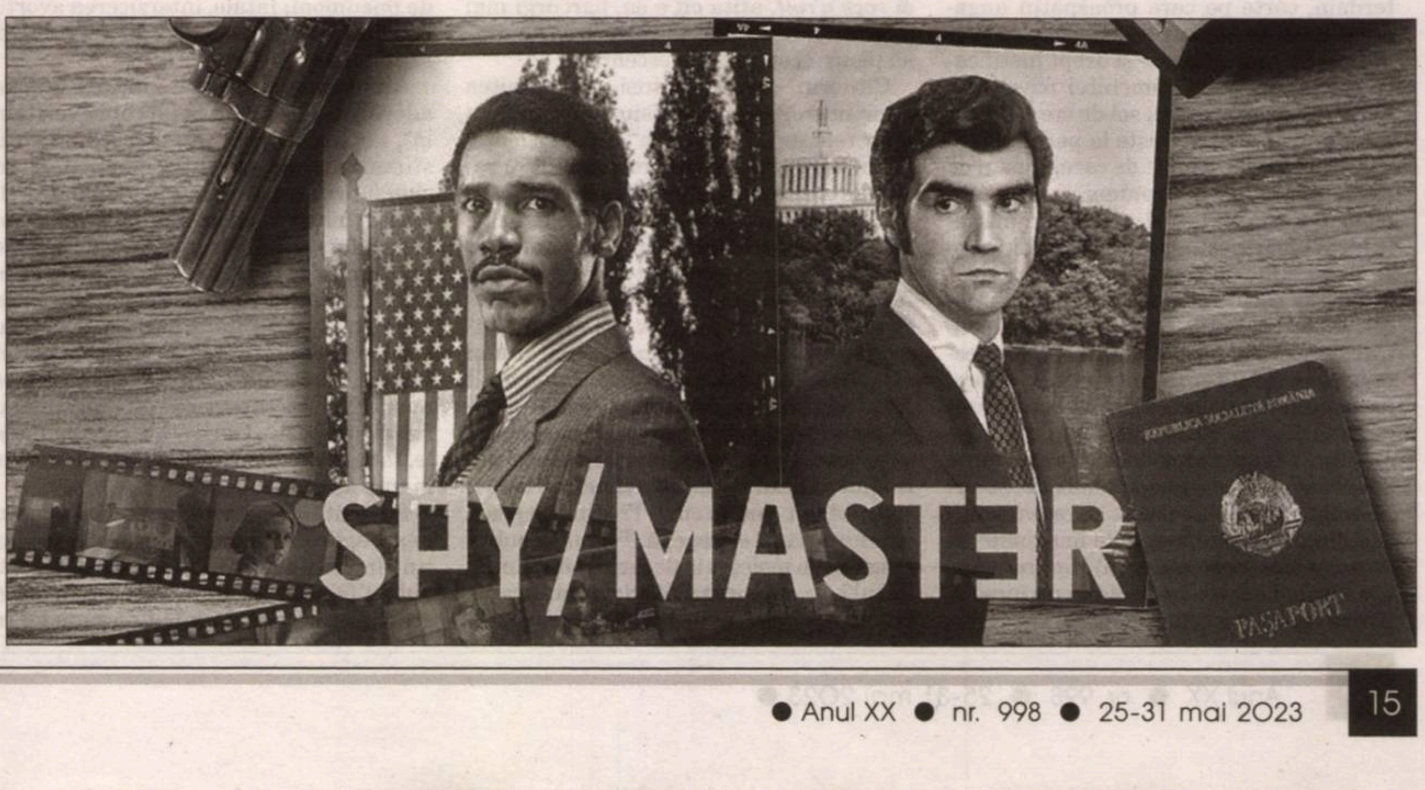

Adrian MUREŞAN

pe de altă **carte**

Nebănuite sînt căile prozatorului

– de la experimentul burlesc la policier –

● Radu Ţuculescu, *Femeia de marţipan & Crima de pe podul Garibaldi*, Editura Polirom, 2020/2022.

În proza lui Radu Ţuculescu surprinde plăcut, înainte de toate, talentul său de portretist, capabil să reţină detaliul specific ori să insereze potenţialitatea poetică doar atît cît e nevoie, spre a nu pierde efectul minimal. Un versant uşor recognoscibil în scrisul său este umorul, adesea agreabil, însă dozat uneori în tuşe îngroşate. Întreaga energie narativă pare a fi aşezată în slujba taifasului care privilegiază nuanţele, feţele şi proliferările viciului, inclusiv prin intermediul unor personaje care-şi propun să întruchipeze, cu o ostentaţie aproape dramatică, frivolitatea.

O astfel de mascotă urbană, de actor-fetiş pentru regizorul-prozator, este personajul Puiu Paşca, avertizat de medicul său că va fi pus în cele din urmă în situaţia de a i se amputa piciorul, ca urmare a comportamentului său nesănătos şi autodistructiv. Reacţia acestuia este sugestivă inclusiv pentru lentilele naratoriale prin care privim spectacolul burlesc al lumii: „E frumos printre stele, dar trebuie urgent să mă piş!“.

Un alt exemplu sugestiv îl constituie metafora closetului, a băii publice în care doi tineri se cunosc şi se îndrăgostesc, unde indivizii îşi îngăduie răgazul meditaţiilor şi al chestionărilor propriilor proiecte de viaţă, ori unde, în goana senzaţionalistă după originalitate, se organizează o veritabilă (deşi grotescă) prezentare de modă. O particularitate stilistică derivînd de aici este căutarea intermitentă a unor justificări metafizice ale burlescului emergent, a unui camuflaj (ori travesti) mitologic care să contrabalanseze panorama uşurătăţilor şi a rîsului gros. Reflecţiile personajului-narator împrumută ele însele diverse măşti, cînd cinice, cînd ironice, cînd sfătoase ori pseudosapienţiale. Unele par nu tocmai creditabile pentru vîrsta tînărului viitor detectiv Martin Breda, din perspectiva căruia e creionată această atmosferă demnă de ritmurile şi culorile unei Moulin Rouge. Despre Maraia, partenera sa în viitoarele aventuri, aflăm direct că „arată cam ca iubita lui Popeye Marinarul“.

La fel ca în *Fetiţa*, romanul de acum două decenii al lui Mihai Zamfir, femeia este cea care dă tonul, care are iniţiativa (inclusiv a dozării corespunzătoare a a hîrjonelii amoroase şi a amînării repetate a interacţiunii sexuale). Un fragment din *Elogiul nebuniei* de Erasmus din Rotterdam, carte pe care proaspătul angajat al toaletei publice o răsfoieşte în timpul serviciului, slujeşte şi drept justificare metanarativă a pomenitei frivolităţi, iar prin extensie, ca un soi de crez estetic: „Mădularul care serveşte la perpetuarea speciei umane este atît de caraghios şi de ridicol, încît nici nu-l putem numi fără a izbucni în rîs. Şi totuşi, el, şi nu numerele lui Pitagora, este izvorul sacru din care se trage viaţa tuturor fiinţelor...“.

Faptele decurg aici fără complicaţii narative, cu excepţia unor (indigeste) salturi temporale, biografia personajului este adesea redată prin intervenţiile altora, iar uşurătatea pe care o degajă actul narării în scrisul lui Radu Ţuculescu confirmă acel „nu“ hotărît, adresat oricăror tendinţe de sofisticare a scriiturii. „Bombăneala“ ori „mormăiala“ devin resurse narative preţioase, mai ales că dialogurile imaginate de prozator sînt (presupuse a fi) eliptice, naratorul lăsînd adesea impresia că nu înregistrează replicile în integralitatea lor.

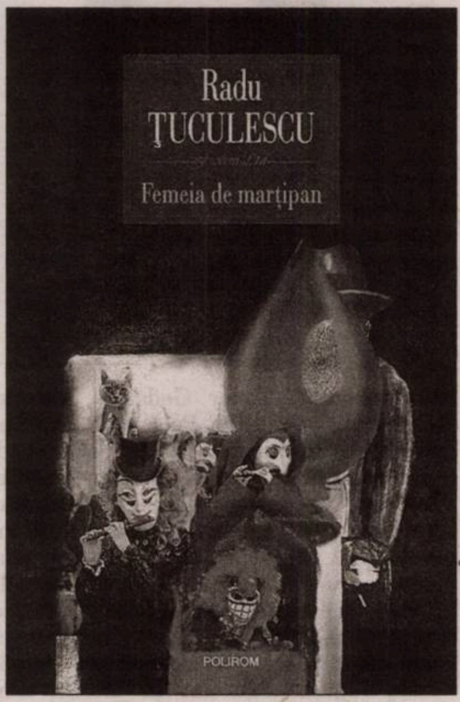

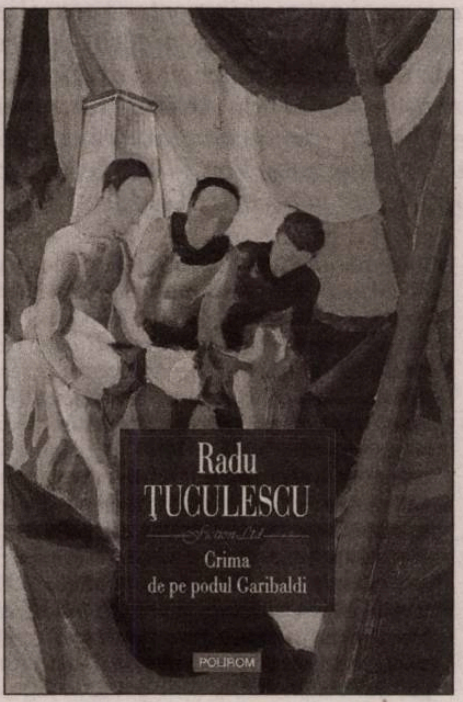

După cum spuneam, cele cîteva salturi temporale forţează vertebrele textului şi îi induc o stare de disconfort consumatorului de convenţii realiste, care literalmente nu mai înţelege pe ce lume se află. Deducem, brusc, că acţiunea s-a mutat în Praga, dar aceasta după zeci de pagini în care mai degrabă intuim contururile geografiei urbane a Clujului. Peste cîteva pagini, ne trezim în Amsterdam. Tot ce contează cu adevărat aici sînt portretele; acţiunea e redusă considerabil, iar bruscheţile narative nu sînt tocmai inspirate. Unul dintre firavele pretexte narative, şi anume pionieratul demersurilor experimentale ale Maraiei, care caută să colecteze amprente ale lacrimilor diverşilor inşi, ar putea funcţiona ca un stimul narativ pentru un posibil scenariu distopic.

Riscul transformării romanului într-un ghid turistic este real: Viena, Praga, Amsterdam, Muzeul Torturilor, Muzeul Madame Tussauds, al figurilor de ceară, detaliile şi deliciile gastronomice specifice, aferente, plus alte elemente din recuzita de tipul *Booking.com*. Aluziile mitologice sînt evidente, dar prea evidente, adică teziste şi gratuite: Kafka, Bosch, Luntrea lui Caron etc. Nu o dată ai impresia că, dacă laşi deoparte componenta *sex, love & rock'n'roll*, atîta cît e ea, parcurgi mai degrabă, ori în egală măsură, o carte scrisă pentru copii şi adolescenţi.

Cititorul *rezistă*, totuşi, în virtutea unor misterioase promisiuni narative, a unor reluate „coincidenţe“. Incongruenţele scriiturii provin şi din resursele de o varietate deconcertantă ale burlescului: pe de-o parte, metafore ori hiperbole facile, tipice jurnalismului de duzină („un zîmbet capabil să topească toţi gheţarii din Alpi“), pe de alta, mîna sigură a optzecistului pe cît de canonic, pe atît de atipic, descinzînd într-o lume a cancanului şi a vitezei, la care se adaptează mai mult decît mulţumitor. Dovadă eficienţa cu care trasează, în doar cîteva enunţuri, tuşele, stările şi contorsionările onirice, din timpul somnului Maraiei: „Umărul osos îi tresaltă din cînd în cînd. Tremur de pasăre adormită pe o creangă. Trupul ei subţire emană o moleşeală de femeie împlinită. Părul i s-a adunat într-o adevărată coamă proiectată pînă peste marginea patului“.

Dacă şi-a propus să angajeze energii cinegetic-detectivistice, atunci *Femeia de marţipan* e un roman detectivistic ratat, în opinia mea. Valoarea i-o conferă mai degrabă arta portretistică şi statutul de material brut din care se va ciopli celălalt roman, un veritabil *policier* de astă dată, net superior pe toate palierele.

Persistenţa burlescului

În *Crima de pe podul Garibaldi*, naraţiunea obiectivată prezintă, din start, o formă mai concentrată, mai potrivită cu intriga şi culisele detectivistice, mai bine încheiată la nasturii narativi, cîştigînd în sugestie şi în ambiguitate. Derulările înapoi pe axa temporală prilejuiesc, între altele, şi o surprinzătoare descindere cu iz sociologic în deopotrivă „teribilul şi mizerabilul“ deceniu al nouălea, sub regimul Ceauşescu, unde sînt denunţate „aceeaşi umilinţă, aceeaşi linguşeală“ pentru o „bucăţică de parizer cleios, un deget de unt“, şi cînd scenariile vieţii de zi cu zi cuprind mereu cîte un miez dramatic: întreruperea luminii şi a curentului provocînd, de pildă, un blocaj pe întuneric în lift, statul la coadă ore în şir pentru cîteva banane verzi, frigul cauzator de pneumonii fatale, interzicerea avortului, difuzarea apei calde de două ori pe săptămînă.

Altfel spus, un univers în care era „un adevărat miracol să bei o cafea veritabilă“, iar televizorul, „un obiect inutil“. În stimularea componentei emoţionale, inclusiv prin construirea personajului Biancăi, mezina adorabilă a unei familii conduse, în cele din urmă, de o femeie traumatizată şi care se comportă meschin în relaţie cu fiicele sale, se mizează inclusiv pe stimularea memoriei traumatice, într-un proces al descurajării indirecte a ataşamentelor, nostalgiilor ori apologiilor în raport cu anii socialismului dictatorial: „Oare s-au copt bananele, tati, măcar una?... O să ne mai vedem, mami, aşa-i?“.

Revenită în contemporaneitate, acţiunea implică numeroase schimbări: Martin Breda a devenit, între timp, „detectivul cu faimă“, iar Puiu Paşca, „un om al străzii“, care circulă într-un scaun cu rotile, portretizat ca un „parazit fericit“ ori ca un „pirat lăsat la vatră“. De această dată, ne aflăm în plină mitologie urbană a Clujului postcomunist, la fel ca în romanul *Arhitecturi mesianice* al lui Ovidiu Pecican (2012): străbatem dealul Cetăţuii, lacul Chios, pădurea Baciu, magazinul Sora, poposim la terasa Croco, unde îşi dau întîlnire scriitorii-boemi etc., însă fără digresiuni „turistice“ inutile.

Dintre persistenţele şi tangentele la volumul anterior se remarcă, bineînţeles, umorul, scenele burleşti (v. partida de amor dintre Stan Burcea şi Galina Aron, în afumătoarea de la ţară, printre cîrnaţi şi caltaboşi) şi înzestrarea cu forţă narativă a simplei asociaţii de idei ori a „bombănelii“, obsesia narativă pentru relaţia Maraiei cu tatăl său, revenirea ecourilor intertextuale (pendula care bate, din Agatha Christie & Co.) mai degrabă ca efect de poantă, insistenţa asupra detaliilor gastronomice în defavoarea sondării psihologiilor, ori regimul îndoielnic al cîtorva hiperbole ori superlative („simte cum îi cresc invizibile aripi diafane“, ca efect al consumului unui piure de castane; „foame de lup, sete de cămilă“ etc.).

Dacă scenariul romanţios, aproape idilic, dintre Maraia şi Martin devine prea puţin creditabil, în schimb, un personaj memorabil iese la iveală aici prin intermediul Galinei Aron, o femeie de o moralitate discutabilă, „ofertantă, volubilă, fără inhibiţii“, cum o cataloghează altcineva, şi care îşi înşală fetele (pe adolescenta Claudia şi pe mezina Bianca) în privinţa moştenirii apartamentului, le traumatizează şi le minte cu privire la pensia alimentară pe care o încasează de la tatăl acestora. Formula jurnalului ţinut de femeia dispărută funcţionează cu profit în roman (în maniera jurnalului Laurei Palmer din *Twin Peaks)*, amplificînd treptat suspansul, aproape de final, inclusiv prin scurtarea ori scurtcircuitarea capitolelor.

Veritabil antierou, femeia îşi descoperă cititorului latura sa monstruoasă, inclusiv prin intenţiile abandonării nou-născutului său copil „într-o pubelă ori într-un canal“, în acelaşi timp cu procesul subtil prin care confesiunea pare să îi solicite aceluiaşi cititor compasiune şi înţelegere, ca de pildă atunci cînd aflăm că îşi cumpără singură flori sau şopteşte singură, la culcare: „Noapte bună, iubitule“, amintind de domnişoara Aurica, creaţia lui Eugen Barbu. „Încă“ devine un adverb-cheie în confesiunea Galinei, în virtutea căruia ea continuă să se mintă pe sine.

Îi voi lăsa intactă cititorului plăcerea devoalării complicatelor ţesături ale acestui *policier*, în care referinţa la Maigret mi se pare adecvată, mai ales că Martin Breda înşiră şi elimină tacticos, pas cu pas, fără artificii, ipotezele, restrîngînd treptat cercul suspecţilor, rămînînd în aceeaşi paradigmă a detectivului creat de Georges Simenon şi asumînd un relativ deficit sub aspectul notei de spectacular, în raport cu alţi detectivi celebri pe care literatura i-a creat.

***Adrian Mureşan** este profesor şi critic literar. Cea mai recentă carte:* Vîrstele subversiunii. N. Steinhardt şi deconstrucţia utopiilor, *Editura OMG, 2020.*

Victor MOROZOV

dilematograf

Pîntecul lumii

● *Memoria* (Columbia-Thailanda, 2021), de Apichatpong Weerasethakul.

Apichatpong Weerasethakul, acest superstar al cinema-ului de autor contemporan, intrigă tocmai prin refuzul său discret – ca, de altfel, tot ceea ce îl caracterizează – de a se instala într-o practică artistică confortabilă. Cu sau fără voia lui, thailandezul este privit de mai bine de două decenii ca un *trendsetter* al „vîrstei peliculei“, dar paradoxul ține de însăși vena primitivă, deliberat inactuală în care lucrează: bricolînd cu o sensibilitate arhaică, dar încă nestinsă, care avansează pînă în vremuri imemoriale, Apichatpong rămîne chiar și așa cu un pas înaintea noastră, pentru că a intuit printre primii o nevoie mai generală de a ne *re*-conecta cu negînditul, nevăzutul, neștiutul lumii în care trăim. Tocmai în acest primitivism asumat sînt de găsit deopotrivă convingerea sa de nestrămutat în soliditatea realului (absența oricăror efecte speciale extravagante din filmele lui) și credința sa în paliere alternative ale existenței, care merg dincolo de real și îl prelungesc pe căi neștiute.

Memoria este primul film pe care Apichatpong l-a turnat în exteriorul Thailandei natale, ceea ce îl face simultan recognoscibil în fidelitatea căutărilor sale animiste, dar și oarecum straniu. Există o idee superbă în film, și ea se naște în zorii unei dimineți sfîșiate de un zgomot care tulbură liniștea, pornește alarmele mașinilor etc. – după care ajunge să se umfle ca un balon, hrănindu-se cu tot ceea ce întîlnește în cale. Apichatpong ne poartă aici dinspre ramificațiile cele mai specializate ale societății moderne – în prima parte a filmului, protagonista jucată de Tilda Swinton se preumblă pe holurile unei universități, participînd la conferințe și laboratoare – înspre pîntecul ancestral al lumii, acolo unde toate loviturile (mit, apariții, metempsihoză) sînt din nou permise. În arcul său calm, *Memoria* conduce astfel de la *hard disk*-uri ce regrupează zgomote digitale la *Big Bang* și de la hiper-sofisticare la imanență, explorînd cu o rigoare nemaivăzută iterațiile sunetului în lume: de la reproduceri sintetice pe computer și pînă la transmigrația sufletelor, filmul are grijă să deschidă piste mai largi către un univers în care regulile de orice fel – de la rațiune la narațiune – sînt abolite treptat, în favoarea unui continuum senzorial atotcuprinzător.

Rigoarea mai sus amintită pare ceva nou în opera acestui mare spirit jucăuș care e Apichatpong. În fond, bună parte din experiența jubilatorie a unor capodopere precum *Blissfully Yours* (2002) sau *Tropical Malady* (2004) constă tocmai în perseverența acestora de a-și masca efectele, de a-și atenua pragurile de trecere dintre un plan al decupajului – dar și al lumii – către altul, amestecate într-o tranziție netedă pe cît de ludică, pe atît de tulburătoare. Or, aici, senzația nu e de bruiere, ci de inventariere, iar în această apetență aproape exhaustivă pentru subiectul (sau non-subiectul) său sînt de găsit, în același timp, forța și limita filmului. Căci ce a pierdut din supriză, *Memoria* regăsește pe partea cealaltă – cea a unei metode care, în ultimă instanță, se dovedește mai apropiată de ideea unei călătorii cu destinație necunoscută, al cărei țel inițial ajunge să se pulverizeze în văzduh. Există cîteva „stații“ pe parcurs – un tînăr sunetist care pare să o placă pe protagonistă, o arheoloagă carteziană interpretată de spumoasa Jeanne Balibar, un sătean posedat de memoria unor timpuri străvechi – care servesc pentru a decoji noi și noi foițe aurite din eșafodajul înțelegerii universului. Ghidați de Tilda Swinton, această efigie androgină, la fel de enigmatică în versiunea sa hispanofonă, descoperim o Columbie conectată la marile fluxuri contradictorii ale omenirii.

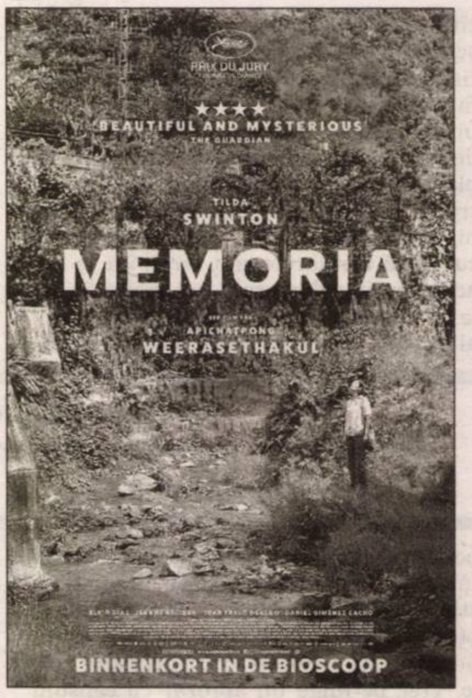

Sunetul joacă aici o importanță capitală: nu doar cîrlig narativ, ci veritabil sistem al operei. Cu un ochi la spiritualitate și celălalt la cinema – două lucruri care, la o adică (în cele mai sublime momente), pot coincide –, Apichatpong știe că trebuie să construiască pas cu pas misterul, în aceeași măsură în care îl poate elibera prin intuiție, dîndu-i șansa să se reveleze de unul singur. Trebuie văzută secvența care urmează acelui zgomot nemaiauzit de la început: în tăcerea deplină a camerei întunecate, primul nou sunet care țîșnește – sunetul *de după* – (un scîrțîit de scaun) are puterea să redeseneze lumea de la zero, subjugîndu-ne cu toată energia unui lucru uzual pe care, ca niciodată, am fost făcuți să îl privim altfel. De la tunetele furtunii la toba de eșapament a unui autobuz vechi, *Memoria* desfășoară astfel panoplia gradată a unei gîndiri apte să repună în chestiune întreaga paradigmă *vizuală* pe care s-a construit cinematograful, arătînd cum, uneori, sunetul este lumină. Cu grația unui artizan sobru, Apichatpong este capabil să facă din filmul său deopotrivă o punere în abis a meseriei de *sound designer* și un tratat universal despre memoria cosmică ce își găsește adăpost printre oameni.

Memoria este disponibil pentru vizionare pe platforma MUBI.

■ ■ ■

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

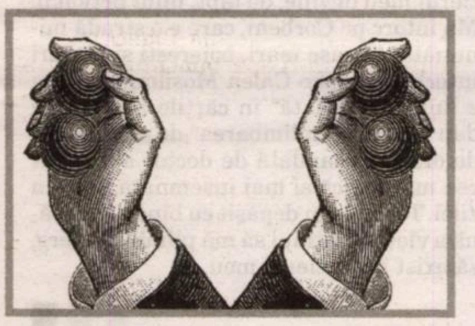

Levant la Gărîna

● Angélique Kidjo & Ibrahim Maalouf, *Queen of Sheba*, Mi'Ster, 2022.
● Oded Tzur, *Isabela*, ECM, 2022.

Levantul va fi bine reprezentat la festivalul de la Gărîna din această vară, de către doi maeștri moderni ai instrumentelor de suflat – trompetistul libanez Ibrahim Maalouf și saxofonistul israelian Oded Tzur.

Ibrahim Maalouf, cîndva un promițător talent în jazz, e pe cale să devină un superstar *world music* după nominalizarea Grammy pentru albumul colaborativ de anul trecut cu Angélique Kidjo – ea însăși multilaureată Grammy, inclusă pe lista celor mai influente 100 de persoane a revistei *Time* în 2021. Cu certitudine l-a influențat pe Maalouf să iasă din nișa jazz pe marea scenă a muzicii lumii și a glorificării diversității etno-culturale. Leagănul colaborării lor o fi la Paris, unde s-au format amîndoi ca artiști imigranți, ori la New York, unde au avut primul schimb de idei. Influențele le sînt oarecum divergente, Kidjo e o ambasadoare a emancipării și muzicii vest-africane, în timp ce subiectul albumului e de inspirație biblică – referire evidentă la regina care l-a vizitat cu alai pe regele Solomon și l-a stîrnit cu ghicitori.

ANGELIQUE KIDJO
IBRAHIM MAALOUF
QUEEN OF SHEBA

Oded Tzur
Isabela
ECM

E o cutumă a remix-ului narativ practicat în vremurile moderne în care se promovează asocieri improvizate și legături nebănuite între culturi și povești altfel disjuncte – legenda reginei din Sheba s-a tot rostogolit și răstălmăcit prin filme, prin muzica lui Beyoncé, prin serialul *American Gods*, devenind astăzi un simbol al feminismului african, născut din specularea unor conexiuni între mitologia nigeriană și textul biblic. Indiferent de realitatea istorică ori de funcția de propagandă a subiectului, pentru muzică e un cîștig orice hibridizare inovatoare, iar artiștii aici implicați sînt experți ai practicii respective. Maalouf și-a pus trompeta în slujba multor paradigme (celălalt album al său din 2022 e pop și hip-hop), iar Kidjo a lucrat cu Philip Glass, printre alte instituții de seamă. Albumul e compus de Maalouf din note condimentate după rețete est-mediteraneene, dar e condus de vocea divei africane, pe versuri în yoruba despre schimbul de înțelepciune între cele două civilizații reprezentate în poveste.

Celălalt suflător recomandat aici e Oded Tzur, detașat oarecum de originile sale israeliene după ce s-a contaminat cu școala indiană a lui Hariprasad Chaurasia și tehnicile predate de acesta la conservatorul din Rotterdam. Inspirat de tehnicile respective (și de precedentul intereselor similare ale lui Garbarek), Tzur explorează microtonuri inovatoare ale saxofonului – nu e întotdeauna clar cînd îl auzi pe el, nu produce texturile cele mai familiare pentru acest instrument. Pe cel mai recent album e însoțit de Nitai Hershkovits (pian), Petros Klampanis (bas), Johnathan Blake (tobe) – un mix israelo-greco-american ce cochetează cu spațiul *world music*, îndeosebi cu ingredientul raga de inspirație indiană, însă influențele sînt discrete și albumul e de esență jazz tare, onorînd portofoliul și standardele ECM.

E un album dinamic care alternează murmurul experimental al saxofonului cu aranjamente mai ritmice angajînd întregul cvartet (în special pianul ca lider alternativ), un algoritm ce ține ascultătorul în priză în ciuda sobrietății generale și a lipsei de asperități cu funcție de divertisment. Poate prea academic pentru unii ascultători, e pînă la urmă un triumf tehnic oferind oportunități de experiment fiecărui membru al cvartetului; nici unul nu rămîne pînă la capăt resemnat în postură de acompaniator. Toba lui Blake are poate contribuțiile cele mai surprinzătoare, pentru un album pe care în primă fază îl primești ca pe unul delicat, de pian-saxofon, dar se reconfigurează din mers cu o agilitate aparte.

***Ibrahim Maalouf Quintet** și **Oded Tzur Quartet** vor concerta în cadrul Festivalului de Jazz de la Gărîna (5-9 iulie). Mai multe la www.garana-jazz.ro.*

***Aron Biro** este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

■ ■ ■

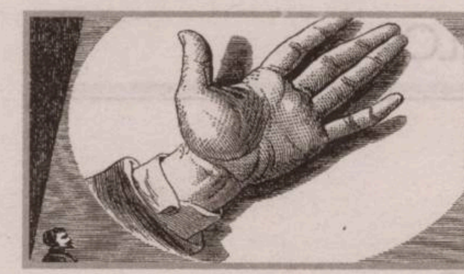

Adina POPESCU

portrete din mers

Doar o plimbare prin cartier

De vreo două luni încoace, mi-am făcut un obicei – indiferent de vreme, în fiecare dimineață pe la ora 9, ies la o plimbare prin cartier. De fapt, dau ture prin cartier, ca o pisică care își inspectează teritoriul fără să se îndepărteze prea mult de casă. Treptat, plimbarea mea s-a transformat în rutină. „Faceți mișcare? Faceți vreun sport?“, m-a întrebat recent un doctor și m-am simțit rușinată. „Sînt cea mai sedentară persoană pe care o cunoașteți“, am recunoscut eu, deși probabil că am exagerat. „Măcar plimbați-vă! O jumătate de oră în fiecare zi.“ Am încredere în doctori, așa că i-am urmat sfatul. Ideea asta de „plimbare“ m-a intrigat întotdeauna, pentru că mi se pare o ocupație de pensionari, nu de persoane active și ocupate. Sau o activitate de vacanță. La ce te-ar ajuta o plimbare zilnică, mai ales prin cartierul unde stai de peste 40 de ani și pe care îl cunoști atît de bine? Înțeleg să ieși la alergat, transpiri, slăbești, pui sîngele în mișcare, dar o banală plimbare nu e un timp irosit? Totuși, cuvîntul din limba română e frumos, definiția acțiunii e și mai frumoasă, a te plimba – „a umbla în voie dintr-un loc în altul pentru a te recrea, pentru a lua aer“. Și „a umbla“ e un cuvînt fabulos care mă inspiră, în Ardeal toate babele de pe la porți, văzîndu-ne niște străini, nu ne întrebau pe cine sau ce căutăm, ne întrebau: „După ce umblați?“. Dar să lăsăm definițiile și să ne întoarcem la plimbare care presupune, în mod inevitabil, să mergi pe jos. Îmi place să merg pe jos, cînd eram mai tînără visam să merg pe El Camino, o mie și ceva de kilometri pînă la Santiago de Compostela, iar proba sportivă de marș mi se pare singura accesibilă și pentru mine.

Pentru plimbarea mea de la ora 9 mi-am făcut două trasee pe care le alternez ca să nu mă plictisesc – mai multe, în cartierul meu, nu a fost posibil. Locuiesc aproape de centrul orașului, mi-aș dori, de exemplu, să mă plimb pînă la Piața Romană care se află la doar o jumătate de oră de mers pe jos sau pînă în Parcul Ioanid care e și mai aproape. Însă pînă acolo ar fi o cursă cu obstacole, ar trebui să ocolesc toate mașinile blocate etern în trafic pe Eminescu, să sar peste niște gropi, să traversez niște zone unde mereu „se lucrează“ cîte ceva, să mă aplec ca să trec pe sub schele și să mă feresc, mai nou, de trotinete. Așadar o iau pe Ștefan cel Mare, fără nici o plăcere, e un bulevard urît și înțesat de mașini, asurzit de ambulanțe despre care am senzația uneori că se deplasează mereu cu sirena pornită nu pentru că ar avea vreo urgență, doar ca să nu mai stea la stopuri și să fenteze traficul. Însă trotuarele sînt largi, iar la ora aceea puțin aglomerate, pot merge în voie. În mijlocul trotuarului, niște foști edili ai orașului au trîntit o pistă de biciclete pentru că nu aveau unde să o pună în altă parte. E ilegală. Însă bieții bicicliști nu știu și își închipuie că e a lor, pedalează pe ea cu încrîncenare și se uită urît la tine dacă ești pieton și te nimerești pe acolo. Trec pe lîngă un aprozar cu căpșuni din Grecia și o florărie unde, în fiecare dimineață, florăreasa, o țigancă trecută de 60 de ani, cîntă șlagărul optzecist cu „în stație la Lizeanu“. Sînt singurele pete de culoare de pe Ștefan cel Mare. Apoi, trec pe lîngă multe sedii de bancă, farmacii și case de amanet, bulevardul ăsta nu și-a pierdut deloc un aer al anilor ’90, de tranziție. Dintr-o măcelărie vine un miros de cantină – aici se vinde și mîncare gătită, o cumpără toți bătrînii singuri din zonă sau rudele celor internați la Spitalul Colentina de vizavi care nu mai suportă mîncarea infectă de spital. Am luat și eu o dată de acolo – e fără sare și fără gust. Buticurile din zonă, cele care au supraviețuit – prin șpăgi, probabil – dezbuticării Bucureștiului care s-a întîmplat acum vreo zece ani, au dezvoltat un comerț de spital – se vînd aici așternuturi chinezești ieftine, „de unică folosință“, sau suluri de tifon. Spitalul Colentina, deși e înconjurat de o curte mare și verde, mi se pare macabru, un loc în descompunere în care se moare. Poate pentru că am fost la un moment dat înăuntru, într-o secție care se dărîma la propriu pe tine. Nu sînt toate la fel, unele au fost renovate. Traversez bulevardul pe la Parcul Circului, mă plimb un pic pe alee, aici e liniște, mașinile nu huruie, sînt doar parcate, sînt copaci și bănci pe care să stai. Cîțiva oameni își plimbă cîinii, e un spațiu citadin suportabil. Mă întorc spre casă pe cealaltă parte a bulevardului, mă opresc în dreptul unui magazin de pantofi de firmă și de fițe, ca să admir o pereche de saboți, mă întreb nu neapărat dacă mi i-aș permite, ci dacă aș putea să mai merg, la 40 plus, pe asemenea tocuri (între timp, i-am prins la reducere cu 50% și i-am luat, stau tot pe un raft, acasă, la fel ca în vitrină).

> *Chiar atît de greu o fi din partea unei primării de sector să rescrie un nume de pe un soclu din piatră?*

Al doilea traseu de plimbare e total diferit de primul. Merg pe străzile cu case din spatele bulevardelor, străzile breslelor, străzile Oborului care mă poartă încet-încet spre cartierul armenesc. De fapt, sînt străzile pe unde am copilărit, pe unde mă trăgea cu sania taică-miu, Anton, în fiecare iarnă, atunci cînd în București încă mai exista zăpadă. Străzi unde părinții mei au tot căutat case de vînzare, dornici mereu să evadeze din universul socialist al blocurilor de pe Calea Moșilor, dar niciodată nu și le-au permis – uite, era cît p-aci să ne mutăm în casa asta de pe strada Verii sau în cealaltă unde acum e o clinică oftalmologică, am vizitat și casa tip vagon de pe strada Salcîmilor. Aici, orașul are un aer tihnit și pare mai normal, deși oriunde s-a putut demola s-a demolat și s-au construit blocuri mici, dar diforme, catalogate drept „complex rezidențial“, care nu se încadrează în peisaj. Merg pe strada Toamnei și, după ce traversez bulevardul Dacia, aerul de mahala dispare, casele sînt din ce în ce mai fățoase, curțile mai îngrijite, primăvara mai ales poți să respiri, vezi magnolii, glicină și tufe de trandafiri. Restaurantul Nicorești încă are un aer retro, s-a mai deschis o cafenea de hipsteri cu două mese pe trotuar unde două tinere îngîndurate își beau cafeaua și visează la ce vor ele să viseze, un pic mai încolo în fața unei case e un moș care stă tot timpul pe un scăunel, are o barbă albă, de călugăr, și citește orice, de la cărți din colecția „Biblioteca pentru toți“ la pliante de la Kaufland, doar ca să treacă timpul, în aceste dimineți luminoase de mai în care te poți simți nemuritor. Am ajuns să ne salutăm printr-o ușoară înclinare a capului. Pe acest traseu am două prietene din neamul pisicesc – e Grasa care iese din curtea ei plină de verdeață doar ca să mi se frece de picioare și să mă salute, trei minute, ca o divă, care își face apariția cu zgîrcenie pe covorul roșu, și e pisica cea albă care stă cu orele într-o pată de soare și acceptă cu recunoștință orice mîngîiere, orice vorbă bună de la trecători. Sînt pisici fericite. Îmi place piațeta care precedă strada Salcîmilor, are ceva din altă parte, poate spaniol. În mijloc, e un bust al regizorului Alexandru Tatos, trebuie să știi alfabetul Braille ca să pipăi literele de pe soclu și să-ți dai seama cine este. Chiar atît de greu o fi din partea unei primării de sector să rescrie un nume de pe un soclu din piatră? Alături e și blocul unde au trăit Tatos și Amzea Pellea, din fericire există pe frontispiciu cîte o plăcuță pentru fiecare, altfel nimeni n-ar fi știut nimic. Toată această parte de oraș e plină de mari scriitori și artiști morți, îmi dau seama că plimbarea mea matinală e pe urmele pașilor lor și de aici încolo cartierul meu devine, de fapt, unul fictional. Mă întorc pe Corbeni, care e o stradă minunată, cu case mari, boierești și blocuri interbelice, spre Calea Moșilor, care „ba e lungă, ba e lată“ în cărțile mele și-mi dau seama că „plimbarea“ de o jumătate de oră recomandată de doctor a devenit cea mai tonică și mai însemnată parte a zilei. Tocmai am depășit cu bine o cumpănă a vieții, continui să mă plimb, să merg, să exist în cartierul meu.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume........................ Prenume........................
Str. .... Nr. ...., Bl. ......, Sc. ......, Et. ...., Ap. ......,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Sfîntul Grobian al politicienilor

Corabia nebunilor

În poemul scris în 1494, „Corabia nebunilor“ *(Das Narrenschiff ad Narragoniam)*, Sebastian Brant imaginează călătoria a 100 de nebuni înspre paradisul de ei visat: o țară imaginară numită Naragonia (în limba germană *Narr* însemnînd „nebun“). Personajele nu sînt nebune în sensul propriu, ci mai degrabă ne-bune, întruchipînd, fiecare, cîte o meteahnă a societății – vicii, fărădelegi, infamii, josnicii, ticăloșii, agresivități, mișelii, Naragonia fiind tărîmul propice tuturor urîțeniilor umane.

Brant folosește alegoria lui Platon, ironizînd, prin corabia nebunilor, slăbiciunile și viciile timpului său, care sînt, de altfel, eterne. Cum barca nu are căpitan, neputînd intra niciodată în nici un port și plutind în derivă, nebunii care nu se pricep să navigheze invocă un sfînt, Sfîntul Grobian (nume derivat de la adjectivul *grob* – grosolan), patronul oamenilor vulgari. Sfîntul, departe de a-i ajuta, îi adîncește în vicii și derivă, făcîndu-i să se închine unui porc încoronat și îndemnîndu-i să omoare pe oricine le-ar ieși în drum.

Nebunii nu vor ajunge niciodată la destinație, ci se vor îndrepta, fără să-și dea seama, înspre propria ruină, căci nebunia nu duce decît la dezastru.

„Cînd Sfîntul de Diavol nu mai vorbește, păstorul lupului cere ajutor. Unde e, așadar, cîștigul lor? Să trăiască în haite, cu toții, vulgari, într-o lume a pierzaniei, fără Dumnezeu, care va pieri în batjocura tuturor.“

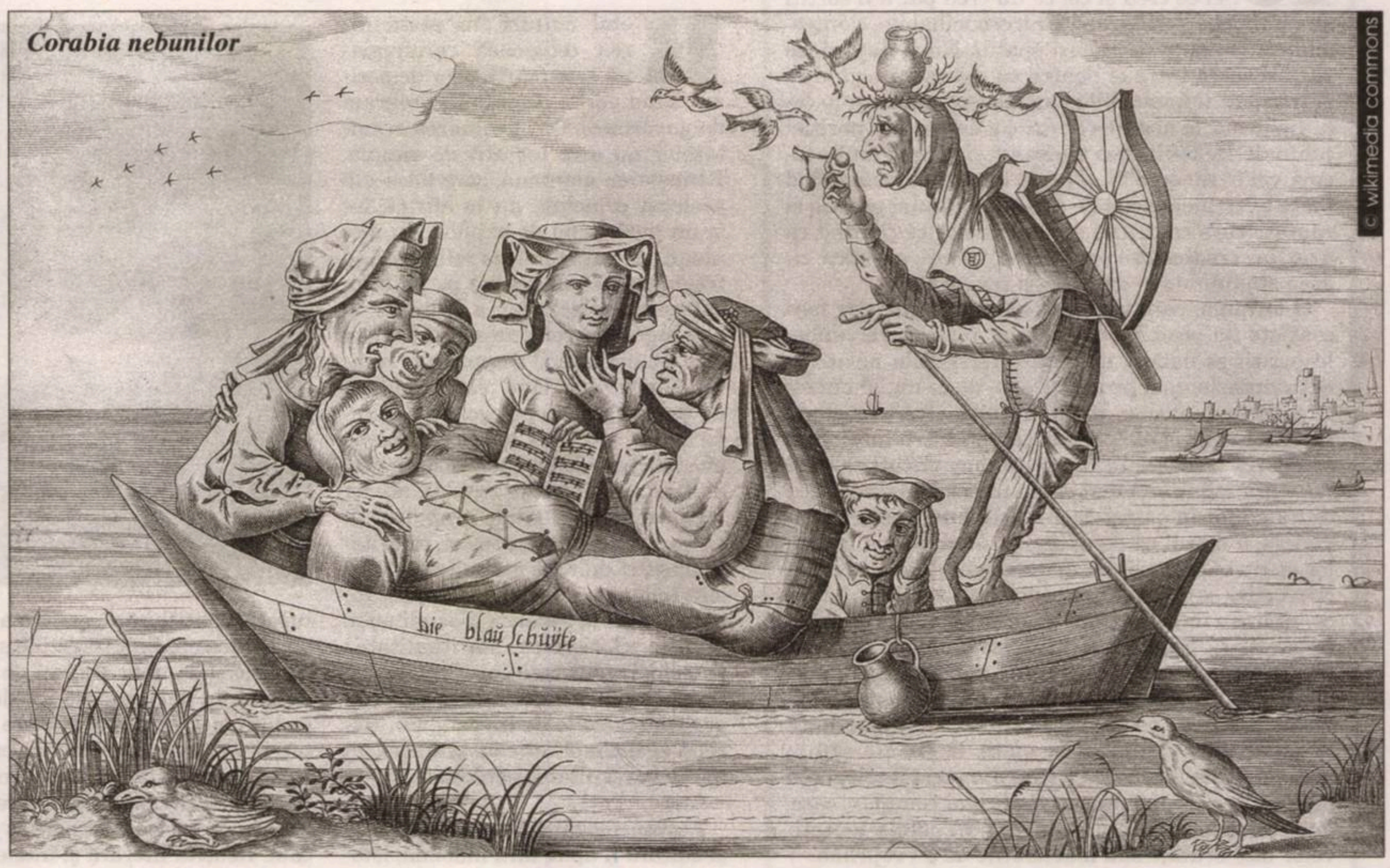
Corabia nebunilor

© wikimedia commons

„Dulap e mă-ta, sînteți grobian!“

„Luați dulapul ăsta de aici“ – a spus deputatul PSD Adrian Solomon, referindu-se la Diana Șoșoacă, a cărei replică nu a fost mai prejos: „Dulap e mă-ta, sînteți grobian“.

Așa s-au gratulat recent cei doi politicieni, în urma controversei născute pe marginea unei inițiative legislative. Tot recent, și tot din cauza respectivei inițiative, fostul premier Ludovic Orban a fost agresat fizic de simpatizanți ai AUR, iar declarațiile susținute ulterior de acesta au fost întrerupte brutal de deputatul AUR Dan Tanasă: „Nu e nici un fel de agresiune, domnu' Orban, sînt doar minciuni pe care le proferați în spațiul public. Eu văd că sînteți întreg, n-aveți nimic“.

Invectivele, îmbrîncelile și violențele sînt departe de a fi o noutate în comportamentul politicienilor noștri, iar o istorie a grobianismului în politica românească recentă ar începe, fără îndoială, din anii '90, cu fostul lider al PRM, Corneliu Vadim Tudor.

Limbajul suburban pe care acesta îl folosea pentru a-și denigra opozanții și criticii este foarte familiar și politicienilor care se pretind a fi niște „finuți“, precum Călin Popescu Tăriceanu, fost lider al PNL, care, în 2006, l-a atacat pe Cristian Boureanu, numindu-l „băiat cu mucii pe freză“, injurie preluată și de Gabriela Firea, patru ani mai tîrziu, într-o emisiune TV care s-a lăsat cu amenzi din partea CNA.

O altă emisiune TV, care a făcut înconjurul lumii, fiind preluată și de CNN, i-a avut protagoniști pe Marius Marinescu și Anca Constantinescu. În emisiunea respectivă (difuzată de B1 TV, în 2008), Marius Marinescu i-a aruncat un pahar cu apă în fața Ancăi Constantinescu, după ce aceasta vărsase ostentativ pe el propriul pahar cu apă. Aceeași Anca Constantinescu, care cîțiva ani mai tîrziu li s-a adresat astfel colegilor: „Ciocu' mic la ei, nu la noi, că acu' noi sîntem la putere“.

Mulți politicieni români, care folosesc invective situate la nivelul „Băi, nesimțitule, valutistule!“, „Valutistă e mă-ta, porc ce ești!“, par a avea drept ghid o replică rostită în 2010 de un fost deputat PNL, Mihăiță Calimente, care justifica altercația avută cu deputatul PDL Constantin Dascălu spunînd: „O înjurătură românească, în interes național“.

Este în interesul național acest comportament grobian al politicienilor?

Huliganismul politic

Confruntarea dură între politicieni este inevitabilă, însă comportamentul degenerat transmite cu totul alte mesaje, care nu au nimic de-a face cu democrația. Dacă ne-am obișnuit cu mitocăniile, atît în spațiul mass-media, cît și în *social media*, huliganismul politic nu ar trebui acceptat, nici măcar în glumă. Amuzîndu-ne de grosolănie, mediatizînd-o, distribuind-o pe rețelele sociale, nu facem decît s-o validăm, diminuînd efectul de dezgust pe care aceasta ar trebui să ni-l provoace.

Căci politicienii care adoptă un astfel de comportament au o lipsă profundă de respect chiar pentru susținătorii lor, pe care îi consideră niște receptori potriviți pentru vulgaritate – percepîndu-i ca pe o haită de huligani care reacționează doar la violență și agresivitate.

„Băi, nesimțitule, valutistule!“
„Valutistă e mă-ta, porc ce ești!“

Pe de altă parte, un discurs politic din ce în ce mai infestat cu jigniri, insulte și amenințări creează portretul unei societăți cu un nivel scăzut de civilizație, ducînd nu doar la o lipsă a dialogului, ci și la promovarea unei politici făcute cu pumnul.

Bineînțeles, la firul ierbii, și în sondajele de opinii, majoritatea condamnăm aceste comportamente grobiene. Totuși, de ce politicienii mizează pe asemenea atitudini, cînd ar părea mai inteligent să dea curs opiniilor alegătorilor? Și de ce continuă să aibă succes?

Antropologul german Thomas Mießgang a analizat, în cartea sa *Scheiß drauf – Die Kultur der Unhöflichkeit* („La dracu' – cultura insolenței“), diferite noi obiceiuri sociale și subculturi, pentru a vedea dacă trăim, într-adevăr, un declin larg răspîndit al bunului-simț. Punctul de plecare a fost constatarea socială că totul devine din ce în ce mai lipsit de politețe și, chiar dacă autorul atenționează că această deplîngere a existat dintotdeauna, pornind de la Socrate, azi, din cauza mass-media și a *social media*, „grobianismul a devenit mult mai vizibil“ și, drept urmare, mai acceptat.

În ceea ce privește miza politicienilor pe vulgaritate, Mießgang pune succesul acestui tip de comportament printre alegători pe seama unei solidarități din ce în ce mai precare în societăți.

Ce efect are discursul politic grobian asupra alegătorilor?

Potrivit lui Matthew Feinberg, profesor asociat la Rotman School of Management de la Universitatea din Toronto, specializat în domeniul comportamentului organizațional, comportamentul grobian al politicienilor captează atenția electoratului și poate cîștiga chiar simpatie, însă nu pentru mult timp.

Feinberg conchide astfel un studiu (publicat în *Social Psychological and Personality Science)*, realizat de Universitatea din Toronto, asupra influenței pe care discursurile politice presărate cu invective o au asupra alegătorilor.

Printre altele, cercetătorii au analizat peste 32.000 de *tweet*-uri emise de pe contul de Twitter al lui Donald Trump, între jumătatea anului 2015 și 8 ianuarie 2021, cînd a fost suspendat de pe platformă. În acel interval, numărul adepților lui Trump a crescut de la 3 milioane la aproximativ 89 de milioane. Cu toate acestea, cele mai mari cîștiguri de audiență au fost înregistrate în zilele cînd *tweet*-urile sale erau deosebit de civilizate – aproximativ 43.000 de vizualizări noi față de doar 16.000 după ce posta un mesaj grobian.

Două studii experimentale suplimentare care au făcut parte din cercetare, cu un total de aproximativ 2.000 de participanți, au confirmat constatarea că grobianismul politic generează dezinteres pe termen lung. Acest lucru a fost adevărat chiar și atunci cînd participantul la experiment era susținător al respectivului partid politic, ceea ce Feinberg a numit „surprinzător“. De asemenea, dezaprobarea comportamentelor necivilizate ale unui politician a avut o influență mai puternică asupra interesului de lungă durată, care a scăzut, decît perioada captării atenției.

Avînd în vedere atît rezultatele cercetării, cît și sondajele și opiniile publice dezaprobatoare, rămîne întrebarea: de ce politicienii continuă să comporte necivilizat?

Pe de o parte, e posibil să o facă pentru a afecta reputația oponenților, sau chiar să urmărească ceva mai pervers: să dezguste alegătorii, astfel încît aceștia să nu mai meargă la vot. Însă, conchide profesorul Feinberg, nu e exclus nici faptul că „nu sînt în stare de altceva“.

Expunerea la grobianismul politicienilor poate reduce încrederea în guvern, în legitimitatea instituțională și chiar în credibilitatea mass-media, polarizînd și mai mult cetățenii din punct de vedere politic și social. Însă, dacă erodează încrederea cetățenilor, politicienii sînt ei înșiși cei care vor cădea în această groapă. Și, precum nebunii din poemul lui Brant, se vor îmbarca pe o corabie pe care nu sînt în stare s-o manevreze, darămite s-o mai ducă în port, și vor rătăci, huliți și nedoriți de nimeni, în timp ce se închină Sfîntului Grobian.

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Credința ca experiență

Rar se întîmplă să se discute calm despre credință, cu tot ce decurge din asumarea ei. Cei ce cred și cei ce nu cred par a fi sortiți să rămînă pe poziții nu doar ireconciliabile, ci imposibil să coexiste în același spațiu. Nu-și dau șanse să vorbească între ei pentru că diferența e gîndită și trăită ca implauzibilă, iar aceasta conduce, în cele din urmă, la negarea *de facto* a demnității poziției celuilalt. De mult prea multe ori și în prea multe locuri, cei ce nu cred își revarsă disprețul rostogolind toate exemplele posibile de inumanitate, prostie și răutate care contrazic credința celor ce pretind că o au, iar credincioșii sar ca arși, vexați, asediați, cu greu stăpînindu-și dorința de revanșă.

O formulă, care nu suplinește dialogul, dar face coexistența posibilă, e politețea superioară: ambele poziții se cunosc și evită intersecțiile nevralgice în numele unei prudențe sau, de ce nu, al bunei-cuviințe sau al unei reale prețuiri a persoanei ale cărei convingeri nu le împărtășești întru totul. Personal, țin foarte mult la aceste mici virtuți care ne fac viața împreună mai puțin imposibilă. Însă ceea ce nu e luat în calcul, într-o astfel de formulă convivială, e faptul că credința, în diversitatea formelor ei, nu e un hobby de apartament. Mai ales după convertiri sau după momente personale dramatice, ea are o impetuozitate care se cere exprimată și împărtășită. Sigur că nici fixarea blindată științific pe poziții atee nu e în măsură să deschidă un dialog, pentru că se lovește de imposibilitatea celui care crede de a nega ceea ce trăiește. A reduce credința la capacitatea de autoiluzionare, la emoție sau la iraționalitate înseamnă a rata din start înțelegerea minimală a unui fenomen mult mai complex, care, iată, continuă epocă după epocă, în pofida tentativelor mai brutale sau mai subtile de a-l reprima.

Dialogul are nevoie de mai mult decît atît și, întîi de toate, de recunoașterea demnității credinței, întemeiată, desigur, pe demnitatea persoanei, la care se adaugă ireductibilitatea experienței credinței. Putem porni, pentru o necesară *captatio*, de la marii „emotivi“: Augustin, Francisc din Assisi sau Pascal, Maritain, Edith Stein, Teilhard de Chardin, Simone Weil, C.S. Lewis sau Steinhardt, sau de la savanții mai vechi și mai noi care, crezînd, n-au avut nici un impediment interior de a studia natura și spațiile cosmice. Ceea ce vreau să spun e că viața și opera lor nu par a fi rodul unei infantilități prelungite, ci mărturia unei experiențe. Pentru că credința nu e o adeziune formală și exterioară la o teorie care dă un sens lumii și speranță celui ce crede. Ea are un conținut, structurat rațional, însă miezul ei e un eveniment, o relație, o experiență, care irigă și dă vitalitate conținutului. Atunci cînd se exprimă, credința se află la liziera dintre comunicabil și incomunicabil, căci ceea ce transmite e totuși mai puțin decît viața sa irezistibilă și misterioasă. De aceea, forma prin excelență de a deveni vizibilă și, eventual, împărtășibilă rămîne mărturia: confesiunea, așa cum a făcut-o Augustin, notația incandescentă a lui Pascal, transfigurarea vieții, faptele discrete sau curajoase, inteligența inimii, o infinită compasiune și conștiința că pînă la ultimul act al vieții se joacă totul.

Avea perfectă dreptate cine spunea că credința e ca un mers pe sîrmă în văzul lumii, dar, în ochii celor ce nu cred, e fără plasă de salvare (pentru că sîrma e imaginară și sub ea nu se află nici un abis): un risc irațional, supus inevitabil ridicolului. Dar pentru cei care se opresc puțin și învață să privească, mersul acesta în echilibru precar, mereu amenințat de cădere, atunci cînd ajunge la exercițiul unei bune stăpîniri dă măsura unui potențial al naturii umane cu neputință de negat. Sigur că au fost și, poate, mai sînt încă mari dubitativi ludici ca Borges sau admirabile intransigențe morale, fără credință, însă nu disprețul față de credință le-a definit altitudinea. E nevoie să găsim cumva o receptivitate reciprocă în ordinea spiritului; să nu practicăm solipsist virtuțile și să privim cu empatie experiența celuilalt. Credința e în primul rînd o experiență, al cărei adevăr nu se reduce la subiectivitate, ci poate fi cunoscut de cel care devine ospitalier: „Iată, Eu stau la ușă și bat!“. E un mister al libertății, căci fiecare în conștiință poate spune de ce deschide sau de ce nu.

Jacques PAUL

Creștinismul carolingian, între cultură și politică

Carol cel Mare

© wikimedia commons

Rolul culturii în restaurarea religioasă carolingiană este foarte ușor de sesizat, fiind vorba despre un program de guvernare. Dar evaluarea rezultatelor nu este tot atît de simplă. Renașterea otoniană, care folosește aceleași principii, nu le afirmă într-un mod la fel de explicit. În momentul în care reforma religioasă se fragmentează și devine pe plan local opera episcopilor, a prinților și a călugărilor, rolul mișcării de idei este cel mai dificil de pus în evidență. Dimpotivă, cînd este condusă de papalitate, scopul general al reformei se exprimă printr-un imens efort de justificare teoretică. În stadiul actual al cunoștințelor, aceste legături fundamentale între dezvoltarea vieții intelectule și diferitele mișcări de reformă religioasă nu sînt îndejuns puse în evidență. Faptul ține de separarea disciplinelor. Istoria ecleziastică, spiritualitatea și teologia sînt rezultatul activității unor specialiști care nu practică toți aceleași metode de investigare. Rareori se întîmplă să constatăm că au ajuns la rezultate coordonate.

(...)

Legăturile dintre viața religoasă și cultură îi apar, fără îndoială, istoricului civilizației Occidentului medieval ca o evidență prea familiară pentru a merita o punere în discuție radicală. Este, totuși, iluzoriu să credem că o asemenea legătură vine de la sine. Ea este mai curînd rezultatul unei alegeri și chiar al unei alegeri reînnoite în epoci diferite și în condiții puțin comparabile. Oamenii Bisericii pot fi ignoranți, caz îndeajuns de frecvent dacă ar fi să dăm crezare plîngerilor obișnuite. Numai un efort perseverent a permis, pe parcursul întregului Ev Mediu, îmbunătățirea nivelului cultural al clerului. De aceea, punctele de plecare par modeste. La drept vorbind, un preot de parohie nu pare să fi avut nevoie în mod obișnuit de o formație riguroasă sau de o cultură rafinată. Sfințenia nu este legată de învățătură, iar pietatea, ca și morala, se acomodează cu o viață mai simplă. Credincioșii, încă și mai ignoranți decît clericii, așteaptă de la Biserică ceremonii frumoase, sfaturi practice și eventual exemple de viață. Pe scurt, o cultură religioasă de nivel superior nu se impune ca o necesitate de fiecare zi în pastorala Bisericii. Reducerea numerică a mediilor cultivate în timpul Evului Mediu timpuriu ține mai întîi de inutilitatea unei asemenea învățături. Nu așa au stat lucrurile în antichitate. În lumea greacă, apoi în lumea latină, creștinismul dă repede naștere unei literaturi, apoi unei teologii, pentru că se impunea justificarea alegerii unei religii noi, venită dintr-un univers mental diferit, pe lîngă o elită de păgîni cultivați. Trebuia să fie îndepărtate obiecțiunile făcute în numele bunului gust, al retoricii, al umanismului și al filozofiei, mai mult chiar decît să fie apărate propriile convingeri. Această literatură se inserează în țesătura culturală a antichității, pentru a da posibilitatea credinței creștine să devină accesibilă unor oameni pe care îi domină în permanență idealul oratorului și al filozofului. Este o tentativă de anexare a culturii profane. În acest context, opțiunea pentru un creștinism savant și care să respecte normele retoricii este perfect justificată. Reușita literară și intelectuală a lui Ieronim și a lui Augustin este plină de sens, de vreme ce intelectualul, devenit creștin, nu a trebuit să renunțe la cultura sa.

În epoca carolingiană, alegerea unui creștinism revigorat prin cultură nu se poate justifica prin aceleași considerații. Sistemul cultural al antichității murise, la fel și elitele al căror mijloc de expresie era. Modul de viață al unei căpetenii barbare este foarte deosebit de cel al lui Cicero sau al Sfîntului Augustin. Măiestria învățăturii retorice și juridice nu mai apare ca un mijloc de a face carieră într-o manieră privilegiată. Ceea ce pune întrebări este prestigiul păstrat prin moștenirea antică, și nu scăderea progresivă a nivelului cultural.

O cultură religioasă de nivel superior nu se impune ca o necesitate de fiecare zi în pastorala Bisericii.

De aceea, dorința de a restaura în același timp și dintr-o dată viața religioasă și viața intelectuală pare un pariu îndrăzneț și o atitudine care cere explicații. În prima jumătate a secolului al VIII-lea, reforma Bisericii france se impune ca o necesitate evidentă. Luptele ce au permis familiei Pepinilor să se înalțe pînă la rangul cel mai înalt au fost însoțite de secularizarea bunurilor Bisericii, de ruinarea anumitor mînăstiri, de instalarea laicilor în fruntea episcopiilor și de dispariția oricărei organizări ecleziastice regionale sau naționale.

Principatul lui Carol Martel agravează o situație pe care este dificil să o evaluăm cu exactitate.

Lui Carloman și Pepin cel Scurt, intendenți ai palatului după moartea tatălui lor, nu le lipsea o devoțiune reală și știau să facă dovada generozității față de biserici. În mod special, ei dădeau o atenție deosebită rolului sacrului în guvernarea oamenilor. Bonifaciu, a cărui preocupare era de-a dreptul religioasă, a știut să depășească prejudecățile pe care le provocau prinții franci și să colaboreze cu ei. El i-a lămurit în legătură cu ceea ce trebuia făcut și a organizat, sub autoritatea lor, primele concilii din anii 742-748.

La franci, puterea prinților de a convoca vasalii se află angajată în slujba reformei Bisericii, iar regulile canonice, ca și preceptele morale, capătă forță de lege. Faptul în sine este de o importanță capitală. Or, Bonifaciu era convins că administrarea sfintelor taine presupunea stăpînirea desăvîrșită a limbii latine. Trebuia să pronunți cu exactitate cuvintele sacramentale ce deschid porțile mîntuirii. Morala creștină cerea clerului să fie cucernic și un exemplu bun, iar cîteva studii puteau să-l lumineze asupra îndatoririlor sale. În concluzie, religia și liturghia cereau o anumită stăpînire a limbii latine. Scopul era modest, dar efortul ce trebuia depus, imens. Oricît de limitată ar părea această ambiție, ea reprezintă deja alegerea unui creștinism cultivat. Această reformă, importantă pentru viitorul dezvoltărilor culturale și religioase, primește din partea prinților și apoi a suveranilor franci un sprijin care nu se dezminte.

Ea datorează talentului lor politic și forței lor militare întinderea într-un imperiu imens care ocupă centrul Occidentului. În afara acestor construcții rămîn regatele creștine din Peninsula Iberică și cele din insulele britanice, unde inițiativele carolingiene nu rămîn fără ecou. Hotărîtă de către prinț și susținută de autoritatea sa, această renaștere are ca personaj central conducătorul laic, căruia, deja de multă vreme, exista obiceiul de a i se recunoaște autoritatea asupra bisericilor din regatul său. Inițiativele lui Pepin cel Scurt și ale lui Carol cel Mare lărgesc acest rol, pînă la a da împăratului o adevărată funcție mistică. Ei au introdus astfel o concepție despre rolul religios al suveranului, care nu a încetat să fie revendicată mai tîrziu.

(fragment din Biserica și cultura în Occident *de Jacques Paul, vol. I, Editura Meridiane, 1996, traducere de Elena Liliana Ionescu)*

Augustin CUPȘA

Dragostea tăiată la montaj. Heinrich Böll despre doliul Germaniei

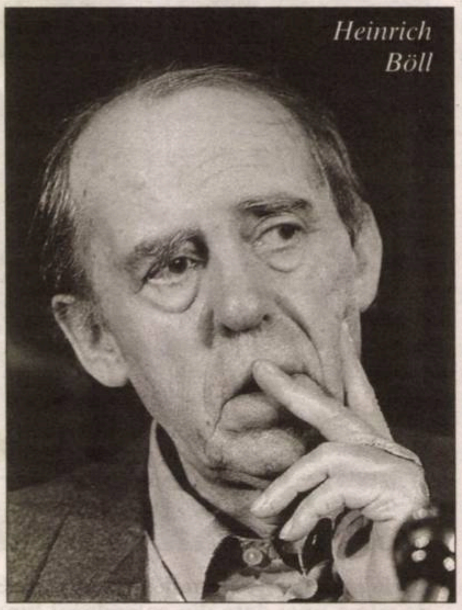
Heinrich Böll

Mai întîi, Heinrich Böll a fost revelația Grupului 47, grupul tinerilor scriitori antimilitariști și antinaziști, care se s-au apucat să reconstruiască literatura germană postbelică. (Au mai trecut pe acolo Ingeborg Bachmann, Günter Grass și alții.) Le-a citit o proză scurtă („Oile negre“) și i-au dat premiul anului 1951. Cîțiva ani mai tîrziu, a intrat în atenția europeană, după ce a luat premiul *Meilleur étranger* pentru *Haus ohne Hüter*. (La noi, romanul a apărut cu titlul de *Casa văduvelor,* dar există variante de traducere și mai nefericite, în Franța – *Les enfants des morts,* în Anglia – *Tomorrow and Yesterday*.) Cînd a primit premiul Nobel s-a spus despre literatura lui că are o dublă temă – *estetica umanității și lipsa ei de adăpost* – și prezentarea continuă cam așa: „poveștile lui sînt despre o societate în sine fără acoperiș deasupra capului, o epocă deraiată, dislocată, care stă la fiecare colț de stradă cu mîna întinsă, rugîndu-se pentru mila unui spirit blînd și pentru solidaritatea umană“ (am încheiat citatul).

Greu de spus dacă e chiar așa. Case efectiv dărîmate, ruine apar în proza lui Heinrich Böll ca elemente naturale din decorul Germaniei bombardate. (În *Cum s-a sfîrșit războiul,* cînd își vede din camionul cu prizonieri de război, care străbate Köln-ul, propria casă cu peretele de la stradă decorticat și, printre dărîmături, pianul părinților, în *Unde ai fost, Adam?,* în *Partida de biliard de la 9 ½*.) Dar personajele lui nu umblă pe la colțul străzii și nu stau cu mîna întinsă, în mod sigur comisia Nobel s-a jucat cu sensul figurat, sau mai bine zis e vorba de *cămine* în loc de case, despre familii și căsnicii, oamenii lui Böll, care au darul să devină exemplari fără să forțeze, pur și simplu refac lumea în care trăiesc, o readuc pe drumul celălalt, cel care ar fi trebuit urmat la răscrucea istorică din 1933. „Cum ar fi fost dacă ar fi fost?“ e întrebarea.

Casa văduvelor

În acest oraș fără nume, de pe malul Rinului (cel mai probabil, Köln-ul de origine, al lui Böll), casele sînt în picioare, s-au salvat aparent intacte. De aproape însă se observă o modificare periculoasă în structura de rezistență a *căminelor*. Stîlpul central a căzut și centrul de greutate a fost deplasat pe altul, de împrumut, așa încît casele sînt ușor hîite și se sprijină unele pe altele. De la distanță par populate și animate. Există cîte o mamă, cîte un copil (sau mai mulți), cîte o bunică, o prietenă de-ale ei, chiar și un refugiat, dar nu există nici un tată. În locul capilor de familie, al bărbaților căzuți pe front, au apărut alți tați, de conjunctură sau de nevoie, care poartă amabil numele de *unchi*, nefiind căsătoriți în acte cu tinerele văduve. Prin urmare, raporturile de familie se păstrează în alți termeni și funcționează aproximativ.

Martin, puștiul prin ochii căruia se deschide romanul, știe destule cazuri numai la el în clasă. *Șapte băieți din clasă nu mai aveau tată: Brielach și Welzkam, Niggemeyer și Poske, Benherdt și el însuși. Și Grebhake era în aceeași situație, numai că Grebhake avea un tată nou*. Cînd un bărbat tînăr devine *unchi* (de preferat, *tată nou)*, lucrurile se schimbă fundamental într-o casă.

Semnul distinctiv al taților era oul la micul dejun. Semnul distinctiv al taților era viața ordonată. Viața ordonată însemna: trezire, oul la micul dejun, slujbă, ziar, întoarcere acasă, somn.

Aceste schimbări le privesc chiar și mai mult pe femei, tinerele văduve. În timp ce copiii nu au apucat să își cunoască tații, mamele trebuie să facă un joc complicat de conștiință, prin care să-și salveze dragostea pentru bărbații lor (rămași *necuviincios* de tineri în fotografiile de nuntă), dar să își continue într-un fel sau altul viața cu ceilalți, cei care au fost suficient de norocoși să se întoarcă acasă. Din fericire, dragostea în romanul lui Böll chiar există și e așa cum ar trebui să fie. Bună și frumoasă, sinceră și investită ca la început. Din păcate, doar femeile mai sînt implicate în ea. Bărbații au dispărut în război.

Nella și doliul complicat cu depresie

Pînă de curînd, în DSM IV, doliul se deosebea de depresie în principal prin criteriul de timp. Simptomele depresive și anxioase de după pierderea unei persoane dragi țineau de doliu dacă se limitau la două luni, iar dacă săreau termenul, intrau în sfera depresiei. DSM V vine cu o viziune nuanțată – tristețea intensă, ruminațiile negative, insomniile, sentimentele de blamare și mînie, care apar după decesul unei persoane dragi, trebuie judecate în context clinic și pe baza istoricului. Stările pot să dureze luni sau ani.

În psihologie (Kübler-Ross), sînt schițate etapele travaliului de doliu (cu precizarea că limitele dintre ele sînt vagi și nu trebuie parcurse o singură dată, într-un singur sens). În fază inițială de refuz, asociată cu o stare de aparentă amorțire, persoana pare afectată superficial de pierdere, dar în realitate caută să se protejeze de suferința acută. Urmează dorul și căutarea persoanei pierdute, cu stări de neliniște, plîns și mînie. Apoi dezorganizarea și disperarea cresc, apar retragerea și introversia. De abia după ce doliul cedează vine faza de reorganizare, locul gol este populat cu amintiri dragi, chiar dacă marchează în continuare absența.

Cînd face frescă socială și roman axiologic, Böll nu se avîntă în psihologia abisală. Nu ar avea rost să țină și detaliul, și perspectiva. Personajele sînt monolitice, fie de partea speranței (micul Heinrich, micul Martin, unchiul Albert și Wilma), fie de partea mîniei și răfuielii cu trecutul. Iar Nella e principala figură din partea celor blocați în ce-a fost. După Bowlby sau Parks, pare că rătăcește undeva între etapa a doua și a treia a travaliului de doliu. Blocajul e lung, de aproape zece ani, timp în care nu s-a mai apropiat de nici un alt bărbat, deși e încă tînără și foarte dorită, locuiește în casa *bună,* cu statut, bani și, mai important decît orice, mîncare. Noaptea citește romane franțuzești *(Thérèse Desqueyroux)* și fumează mult, scrumînd în spatele patului. Ziua se refugiază în întunericul difuz al sălilor de cinema sau la Hähnel, cofetăria cu 144 de sortimente de înghețată și firma luminoasă în formă de cocoș cu pene multicolore, care se aprind pe rînd, *verde cum e cîmpul și roșie ca rodia, galben ca steagurile de pe trenurile de muniții, negru cum e cărbunele*, iar ea, într-o stare de aproximativă derealizare, face același exercițiu de memorie, reface obsesiv filmul imposibil cu Rai, tăiat brutal de un ofițer nazist, care i-a trimis soțul într-o misiune mortală.

Între prezentul rostogolit ca un ou și trecutul care în aparență se rotea atît de regulat se intercalase un al treilea disc, strident de galben, gonind nebunește: vremea care nu existase niciodată, viața care nu fusese niciodată trăită.

Wilma și doliul necomplicat

De partea cealaltă, mai tînără cu aproape opt ani și chiar mai frumoasă, e Wilma. Împinsă de sărăcie, viața ei se rostogolește peste hîrtoape. După *zîmbitorul caporal de tancuri, care acum zăcea undeva între Zaporoje și Dniepropetrovsk*, au urmat Erich și Gert, Karl *„Viață nouă“*, Leo și, în final, brutarul care putea să-i plătească dinții zgîlțîiți de malnutriție și să le asigure celor doi copii un viitor cît de cît mai bun. Apoi, cine știe, poate chiar Albert. La fel ca în confruntarea doliu *vs* depresie, Wilma e cea care trezește empatie și simpatie celorlalți. Simptomele ei se diminuează cu timpul. Răspunde la reasigurări și contacte sociale. Nici ea nu-i deloc fericită, vizitează aceleași săli de cinema, unde iluziile se proiectează pe ecran, aceleași colțuri ale memoriei din care amintirile încep să se evapore. Să simtă nici nu poate fi vorba deocamdată.

În vocabularul lui Leo nu exista cuvîntul, și ea găsea că e mai bine așa; dragostea există în filme, în romane, la radio, în cîntece. În filme, ochii bărbaților strălucesc dintr-o dată și chipurile lor devin livide din pricina pasiunii sau capătă culoarea ciocolatei.

Doar că, în ciuda șirului lung de înfrîngeri, o particulă de speranță continuă să lumineze intermitent în interiorul ei, ca un element constituțional, ca o necesitate a prezervării vieții. Pentru că Wilma și Nella, doliul care se vindecă și depresia care stagnează, sînt de fapt cele două opțiuni din Germania postbelică. Evident, Böll o va alege pe prima, iar romanul său rămîne deschis către viitor prin conștiința lui Heinrich, copilul Wilmei.

Dar nu la asta se gîndea Heinrich acum: el se gîndea la speranța care luminase o clipă chipul mamei, numai o singură clipă, dar știa că o clipă înseamnă mult.

***Augustin Cupșa** este scriitor și psihiatru. Cea mai recentă carte publicată:* Străinătate, *Editura Humanitas, 2022.*

© wikimedia commons

Petre GURAN

Pascalia, piatră de poticnire?

Am urmărit cu emoție polemica iscată de propunerea avansată de un număr de intelectuali publici sub formă de scrisoare deschisă adresată Sfîntului Sinod al BOR pentru ca acesta împreună cu Adunarea Națională Bisericească a BOR să se angajeze activ în corelarea cronologică a Paștilor în Biserica Ortodoxă cu practica occidentală, catolică și protestantă, avînd în perspectiva un deziderat legitim al tuturor creștinilor, unitatea de credință. Întrucît dimensiunea pătimașă a dezbaterii ce a urmat, cu derapaje verbale și umorale profund regretabile, a lăsat în umbra sau chiar cu totul pe dinafară aspecte importante de natură istorică și teologică, aduc aici cîteva precizări din categoria addenda et corrigenda la argumentele avansate de ambele tabere înscrise în polemică.

Tema este delicată și necesită explicații extinse pentru a înțelege cîștigurile, pierderile și riscurile unui demers de schimbare a Pascaliei. Această prudență, al cărei avocat se făcuse și mitropolitul Bartolomeu Anania, se impune tocmai pentru a evita reacții de tipul celor din anii 1920, care au dus la nașterea unei schisme denumite a „vechiului calendar". Cunoașterea dosarului Pascaliei pare vagă în multe din luările de poziție. Dezbaterea ar cîștiga într-o primă fază dintr-o detaliere, urmată apoi de o dezvoltare a temei într-o echipă de teologi cu competențe în domeniul computului pascal, prezidată de un episcop. În această perspectivă aș releva douăsprezece aspecte care ar putea hrăni o dezbatere pașnică și aprofundată a temei.

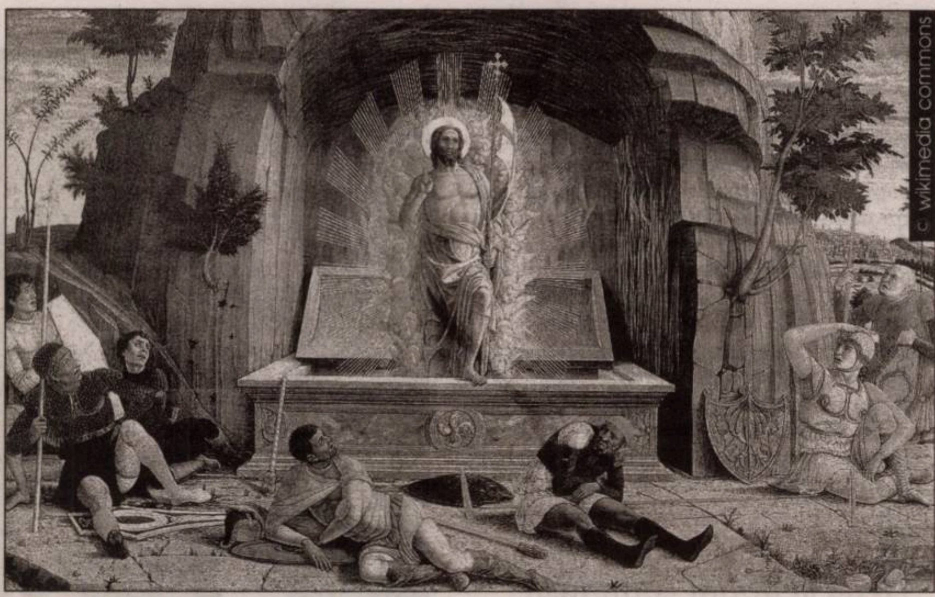

Relevanța teologică a dezbaterii

1. Schimbarea Pascaliei nu e numai o problemă de calcul astronomic, așa cum a fost vehiculat în presă, ci una teologică. Primul aspect teologic este conținut în rolul datei pascale ca eveniment istoric al morții și Învierii. În această privință Evangheliile oferă două datări:

a) În Evangheliile sinoptice, ultima cină este prezentată ca o cină pascală, deci ar avea loc în data de 14 Nisan după calendarul lunar, așadar Învierea nu s-ar fi putut petrece înainte de 17 Nisan.

b) în Evanghelia după Ioan, Hristos moare pe cruce în ziua de 14 Nisan, chiar la ora cînd sînt sacrificați mieii pascali în templul din Ierusalim. Prin faptul că pîinea euharistică este dospită, Ortodoxia a acordat întîietate cronologiei din Evanghelia lui Ioan, în care ultima cină nu este pascală, cînd ar fi trebuit să mănînce pîine nedospită. Oricum cele două cronologii atestă importanța istorică a datei de 14 Nisan din calendarul lunar iudaic. Ajustarea calendarului lunar la cel solar, numit calendar luni-solar, se face prin intercalarea la fiecare al treilea an, iar de două ori în ciclul lunar de 19 ani la al doilea an, a unei a treisprezecea luni de 30 de zile și separat intercalarea unor zile, pentru ca lunile să nu iasă din anotimpuri. Ciclul lunar de 19 ani înseamnă distribuția fazelor lunii de-a lungul unui an solar pînă cînd fazele lunii cad din nou la aceleași date din primul an al ciclului. Dar pentru ca anul lunar să nu iasă din circumscrierea unui an solar mai este nevoie de intercalarea unei luni la fiecare 28 de ani solari. În vremea celui de-al doilea Templu sinedriul veghea la calcularea calendarului și a sărbătorilor, funcție continuată azi de Consiliul Marelui Rabinat. Ajustările periodice ale calendarului lunar la cel solar prin luna și zilele intercalate permit o variație de 35 de zile a unei date din calendarul lunar raportată la calendarul solar, astfel încît 14 Nisan poate cădea între 21 martie și 25 aprilie, calcul pe care îl face și Sf. Maxim Mărturisitorul în tratatul *Despre calcularea datei Paștilor*. După dărîmarea templului, fiecare comunitate iudaică și iudeo-creștină și-a făcut singură calculele. În plus, între comunitățile iudeocreștine s-a instalat o diferență de principiu în pomenirea anuală a Învierii între cei care luau 14 Nisan ca dată a sărbătoririi unui eveniment unic, Moartea-Înviere a lui Iisus Hristos, crucea fiind triumful asupra morții *(quartodecimanii)*, și cei care separau moartea pe cruce de Înviere din mormînt, sărbătorind aceasta din urmă în mod necesar într-o zi a Domnului (ziua de după sabat), care devenise oricum ziua euharistică prin excelență.

Sărbătoarea anuală a Învierii și calcularea Pascaliei

2. Unificarea modului de sărbătorire și a datei Învierii a preocupat comunitățile creștine încă înainte de sinodul de la Niceea, ca expresie vizibilă a unității, prima ocazie menționată de Eusebiu de Cezareea fiind un sinod roman în anul 190 la care era să se petreacă o excomunicare a quartodecimanilor. Dar cel mai important pas în unificarea datei Paștilor l-a realizat episcopul Anatolie al Laodiceei în anii 270 prin recursul la ciclul de 19 ani după care fazele lunii revin la data de la începutul ciclului, grație căruia poate fi calculată data de 14 Nisan în raport cu calendarul solar. Astfel, Anatolie, originar din Alexandria și matematician, a pus baza computului alexandrin.

3. Așa-numita decizie a sinodului ecumenic de la Niceea din 325 privitoare la calculul datei Paștilor, care este vehiculată în istoriografia creștinismului prin formula „prima duminică după prima lună plină după echinocțiul de primăvară", nu figurează între canoanele sinodului de la Niceea transmise de-a lungul timpului, dar exprimă într-o formulare aproximativă computul pascal format din trei interdicții vehiculate anterior: ca sărbătoarea Paștilor să nu fie înainte de echinocțiul de primăvară, să nu fie înainte sau în ziua de lună plină și să nu fie în altă zi a săptămînii, ci numai duminică. Deși inițial prin luna plină se înțelegea 14 Nisan, deci începutul sărbătorii iudaice, la canonistul Matei Vlastaris găsim formulate două interdicții: să nu fie înainte de luna plină și să nu fie simultan cu sărbătoarea iudaică. Presupunerea că s-a discutat despre data pascală la Niceea este atestată indirect și poate fi chiar proiectarea retrospectivă a unei dezbateri care a continuat și în următoarele secole. Sinodul reunit la Antiohia în 341 conține un canon care pomenește că la Niceea s-ar fi luat decizia de a interzice coincidența calendaristică cu Paștele iudeilor, altfel zis practica *quartodecimană.* O altă informație indirectă privitoare la o discuție despre data Paștilor provine și din *Vita Constantini* în care Eusebiu precizează că unificarea sărbătorii pascale pe întreg cuprinsul Imperiului Roman era un deziderat al împăratului Constantin pe care acesta l-a exprimat într-o scrisoare către episcopi. O relatare mai completă apare în *Istoria ecleziastică* a lui Socrate Scholasticul (secolul al V-lea) și la Dionisie Exiguul (în secolul al VI-lea din care reiese că Alexandriei îi revenea rolul de a comunica celorlalte biserici locale data Paștilor în fiecare an, rol pe care l-a contestat episcopul Romei. Fapt e că Roma nu a adoptat computul alexandrin pînă la Dionisie Exiguul, iar practicile locale diferite în Occident au continuat pînă în secolul al VIII-lea.

4. Avînd în vedere criteriile așa-numit niceene se pot identifica trei tipuri de erori în Pascaliile creștine, orientale și occidentale:

a) erori de neajustare a echinocțiului calendaristic la cel astronomic;

b) erori de neajustare ale ciclului lunar, care produc distorsiuni de tipul celei din 2023, cînd în conformitate cu echinocțiul de după calendarul iulian și cu data de 14 Nisan, Învierea ar fi putut fi sărbătorită pe 9 aprilie, dacă nu intervenea și defazarea lunară. Aici responsabilitatea revine faptului că Pascalia din *Pidalion*, folosind metoda calendarului perpetuu, a acumulat o întîrziere de cinci zile față de calculul astronomic al fazelor lunii. Deci, după calendarul perpetuu, prima luna plină de după echinocțiul de primăvară a anului 2023 ar fi fost pe 11 aprilie.

c) erori ale computului occidental, din cauza ignorării interdicției de a sărbători Învierea pe 14 Nisan, chiar cînd cade într-o duminică. Această eroare se datorează neajustării la data începutului sărbătoririi pascale calculat după calendarul lunar rabinic. În anul cînd se introduce luna intercalară, începutul lunii Nisan se amînă cu o lună întreagă, iar 14 Nisan e a doua lună plină de după echinocțiu. De aceea sînt ani în care Paștile în Occident cad cu mult înainte de 14 Nisan (recent, în 2005, 2008, 2016). De asemenea, trebuie luat în considerare că ziua din calendarul rabinic începe seara și se termină în ziua următoare, deci ocupă două zile din calendarul iuliano-gregorian, deși se numără în ziua în care începe. Deci interdicția de la Antiohia-Niceea se referă și la ziua în care se termină 14 Nisan.

5. Pascalia perpetuă și calendarul imperial roman, așa-zisa eră bizantină, au trezit interesul astronomilor și autorilor patristici, întrucît calculul matematic identifica prin numere armonia pusă de Dumnezeu în univers. O încununare a acestor preocupări este lucrarea Sf. Maxim Mărturisitorul *Despre calcularea datei Paștilor*, care a căpătat o autoritate neîntrecută și justifică întrucîtva canonizarea Pascaliei perpetue. Potențiala defazare a ciclului lunar din calendarul luni-solar față de realitatea astronomică era ușor de trecut cu vederea, întrucît se acumulează abia trei zile de întîrziere la nivelul unui mileniu. Însă nimeni nu privea istoria omenirii mai departe de orizontul a jumătate de mileniu, care se suprapunea simbolic peste un ciclu complet al Pascaliei format din înmulțirea ciclului lunar cu cel solar (19 x 28 = 532 de ani). În schimb, ceea ce obținea foarte prețios calendarul perpetuu explicat de Sf. Maxim era respectarea calendarului lunar iudaic. Aici nu mai e vorba de astronomie, ci de fidelitatea față de canonul de la Antiohia-Niceea. Miza teologică a corelării cu sărbătoarea iudaică constă în raportarea creștinismului la patrimoniul veterotestamentar. Dacă Iisus este noul miel pascal (Ioan 1, 29), atunci se justifică păstrarea legăturii cu sărbătoarea pascală a celui de-al doilea Templu și amplasarea cronologică consecutivă, întrucît noul miel pascal este împlinirea profeției (typos-ului) reprezentate de sacrificarea mieilor pascali în Templul de la Ierusalim. Creștinii din primele secole se percepeau ca verus sau novus Israel, în continuitate fundamentală față de tradiția Vechiului Testament. Abandonarea acestei continuități izvorîte din tradiția iudaică a fost condamnată de Biserica primară ca o eroare spirituală și dogmatică, denumită, după inițiatorul ei, marcionism. Recunoașterea rolului mesianic al lui Iisus din Nazaret de către toți cei care aderă la revelația cuprinsă în Vechiul Testament a fost socotită din secolul I un indiciu eshatologic și un punct de convergență a istoriei universale. De aceea creștinii nu pot pierde din vedere legătura, inclusiv pe calea computului pascal, cu sărbătoarea Vechiului Testament. Opinia lui Teodor M. Popescu cum că raportarea la Paștele evreiesc ar fi caducă este mai degrabă izolată.

6. Sărbătoarea pascală a cunoscut o evoluție impusă, începînd din secolul al IV-lea, de transformarea creștinismului într-o religie de mase, cu rol de religie civilă. Așa cum o cunoaștem azi, sărbătoarea pascală, cu ansamblul de comemorări ale momentelor care au precedat răstignirea și Învierea, s-a născut din ritualul inițierii în Biserică a neofiților prin botezul din cadrul liturghiei Învierii. Inițierea pascală s-a extins într-un program catehetic care a format conținutul Triodului. Unicul ritual prescris de Iisus Hristos în Evanghelii este sinaxa euharistică, întîlnirea cu Dumnezeu în Duh și Adevăr, în afara templelor și calendarelor, o depășire spirituală a socialului reprezentat de configurarea și controlul spațiului și timpului curgător. Sărbătorirea anuală a Învierii, pe lîngă sărbătorirea ei hebdomadară, s-a dezvoltat abia

progresiv în secolul al II-lea, iar unele comunități micrasiatice, care se revendicau din tradiția Sf. Apostol și Evanghelist Ioan, sărbătoreau în aceeași zi Răstignirea și Învierea. Hipertrofierea sărbătoririi anuale a Învierii s-a petrecut din secolul al IV-lea, cînd creștinismul devine cult public, care are sarcina de a reconstitui ritmul sacru al vieții comunitare. Hristos însă nu învie mai mult sau mai autentic la o anumită dată din an, spre deosebire de Învierea din cadrul fiecărei liturghii. Avînd deci în vedere că sărbătorirea anuală a Învierii este o convenție cu funcție simbolico-catehetică, de adîncire a misterului credinței, este irelevantă precizia astronomică. Astăzi, creștinismul nu mai este religie civilă, ci este o credință, o convingere intimă despre sensul vieții pămîntești, care își recapătă libertatea de a fi trăită privat, independent de exigențele unei comunități politice. Cateheza Triodului este însă o binecuvîntare a devenirii istorice, privită din contextul actual al unui creștinism cultural, întrucît botezul se petrece în faza irațională a pruncului, iar creștinul cultural de azi este mai ignorant într-ale creștinismului decît un neofit serios din secolul al IV-lea, care alegea să se boteze abia pe patul de moarte.

Cine poate schimba Pascalia în Biserica Ortodoxă?

7. Invocarea factorului politic ca determinant în unificarea creștinismului este un argument fragil și potențial periculos. Împăratul Constantin sau fiul său Constanțiu pot fi suspectați în mod legitim că au urmărit interese politice, introducînd o obstinată căutare a unității, chiar cînd aceasta era irelevantă spiritual. Fără presiune politică, sinodul roman din 190, cînd papa Victor se pregătea să-i excomunice pe *Quartodecimani*, a abandonat unificarea forțată a datei Paștilor, la intervenția Sf. Irineu din Lyon, avînd în vedere tocmai că nu existau argumente constrîngătoare în favoarea unei practici sau alteia. Unitatea putea continua și în diversitate. Mai trebuie reținut un aspect în această legătură dintre calendar și puterea politică, că atît Iuliu Caesar cît și Constantin au întreprins demersurile de corectare sau unificare a calendarului festal în virtutea magistraturii lor romane de *pontifex maximus*, căruia îi revenea obligația de a urmări și anunța calendarul sărbătorilor. Papa Grigore XIII, dar și țarul rus Nicolae II s-au înscris simbolic în logica acestei funcții de pontifex maximus prin inițiativele lor de reformă a calendarului. Răsturnarea revoluționară a transmis această funcție de la țar la partidul bolșevic. Avînd în vedere și că promovarea politică a Bisericii în civilizația constantiniană este evaluată negativ în cercetarea istorică contemporană, este cu atît mai problematic ca argumente politice sau geopolitice sau pur și simplu de natură socială să fie aduse într-o discuție privind practica liturgică a Bisericii. Întrebarea mai adîncă, ce răsare din acest context, este dacă mai au nevoie creștinii de un *pontifex maximus*, care să le reglementeze tranzitoria viață terestră.

8. Problema calendarului pascal pentru Biserica Ortodoxă ar trebui privită din perspectiva unității de credință și slujire din cadrul Bisericii Ortodoxe universale. Orice decizie unilaterală a unei Biserici locale sau autocefale ar fi percepută de celelalte Biserici ca o ieșire din această unitate, deci o schismă. Cazul particular al Bisericilor Finlandei sau Estoniei nu poate fi invocat ca precedent, întrucît este la propriu un accident. Împăratul rus, cu o autoritate religioasă pe care nici un regim politic de azi nu o mai are, pregătea schimbarea calendarului bisericesc odată cu cel civil, dar întrucît regimul bolșevic a dus la bun sfîrșit această schimbare, Biserica s-a desolidarizat de ea, denunțînd astfel pretenția statului de a reglementa viața liturgică. Din această mișcare a rămas doar anticiparea bisericească finlandeză și estoniană, fiindcă teritoriul acestora a scăpat de controlul bolșevic. În cazul românesc, o monarhie care recupera prin încoronarea de la Alba Iulia din octombrie 1922 aparența unei monarhii de drept divin căpăta autoritatea modificării calendarului, dar inițiativa reformei în viața bisericească a venit dinspre patriarhia ecumenică, ce a convocat o conferința panortodoxă în mai-iunie 1923 în Fanar, la care însă nu au participat patriarhiile istorice ale Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului. Cu toate acestea, calendarul reformat nu s-a utilizat decît de două ori pentru stabilirea datei Paștilor, în 1926 și în 1929*. Întîlnirea de la Moscova din 1948 nu a modificat nimic.

© wikimedia commons

Fond și formă în unitatea creștinilor

9. Neglijarea aspectelor de fond menționate riscă să producă noi schisme, să adîncească ruptura dintre diferitele sinoade locale, să slăbească iradierea universală a Ortodoxiei. Iar o apropiere doar între Biserica catolică și un fragment din Ortodoxie ar fi percepută ca o repetare a uniatismului istoric. Luînd în considerație că datele diferite de sărbătorire a Paștilor nu împiedică comuniunea deplină dintre romano-catolici și greco-catolici, atunci de ce ar fi nevoie ca unificarea datei Paștilor să premeargă celeilalte discuții mult mai importante dintre diferitele confesiuni creștine, și anume refacerea unității dogmatice a confesiunilor istorice printr-o dezbatere teologică sinceră și aprofundată. Ioan VI Cantacuzino, împărat și teolog, propunea două condiții pentru a avea succes în negocierile pentru unire cu papalitatea, ca discuția să fie purtată între teologi de bună-credință, și total eliberată de considerente de putere, azi le-am numi aspecte geopolitice. O a treia condiție, probă a bunei-credințe, ar fi ca discuția să înceapă cu temele cele mai grele, a căror soluționare ar impulsiona toate temele secundare. Schimbarea Pascaliei nu are vocație mărturisitoare sau misionară în raport cu o societate secularizată, tocmai fiindcă este secundară în raport cu marile diferențe și ar introduce, dimpotrivă, secularizarea în Biserică. Unificarea confesiunilor creștine, prin coincidență calendaristică, captează mai cu seamă adeziunea acelui strat de creștinism cultural pentru care detaliile teologice nu sînt totdeauna relevante. Faptul că cei care au chemarea de a purta această discuție din perspectiva responsabilității pentru trupul mistic al lui Hristos, adică episcopii, și care au deschis deja de ceva vreme acest dosar al dialogului interconfesional nu reușesc să avanseze în această discuție indică acea criză istorică a creștinătății, care necesită o regîndire din adîncime a relației dintre creștinism și societate.

10. Tabele pascale pînă în 2118 apar în cărțile de cult ortodoxe, spre exemplu în Evangheliar, în Psaltiri sau Ceasloave mai vechi, iar odinioară în culegerea de drept canonic *Pidalion.* O decizie de anulare a Pascaliei publicate și de înlocuire prin una nouă va duce la o tensiune puternică între cuvîntul scris din cărțile vechi și noua decizie. Pentru ca o asemenea schimbare să fie percepută ca legitimă este nevoie de o convingere plenară a trupului Bisericii. De aceea tema Pascaliei trebuie să figureze pe agenda unui sinod panortodox, echivalent în autoritate cu cele din trecut, care să interpreteze inechivoc tradiția computului pascal.

Lumina de la Sf. Mormînt

11. În cele din urmă, ar mai trebuie luat în discuție un argument mult vehiculat în dezbaterea actuală: dacă nu poate fi înțeleasă aprinderea miraculoasă a luminii în Sfîntul Mormînt din Ierusalim în Sîmbăta Mare ca o confirmare a calendarului iulian, la care s-ar mai adăuga și alte fenomene naturale și meteorologice inexplicabile, cum ar fi la data sărbătorilor Botezului Domnului (Teofania) și Transfigurării după calendarul iulian. Or, miracolul este un fenomen de credință, prin urmare el se arată celui care formulează o așteptare în orizontul credinței, numită comun rugăciune. Nu cunoaștem exact originea miracolului luminos de la Sfîntul Mormînt, poate o rugăciune de confirmare a autenticității locului? Poate un semn de încurajare într-un moment de prigoană acordat unui patriarh sau unui grup de credincioși? Rămîne faptul că de îndată ce miracolul s-a vehiculat, pelerini au venit cu așteptarea/rugăciunea de a vedea lumina, iar primind răspuns la rugăciunea lor au alimentat astfel așteptările altora. Totuși, în cazul manifestărilor miraculoase externe sau aievea este de notorietate că, dintre mai mulți martori, unii percep miracolul, iar alții nu. Tot așa e și la Ierusalim, nu toți pelerinii din biserica Sf. Mormînt depun mărturie că au văzut lumina. Miracolul nu are valoare de probă decît pentru cel care-l trăiește, fiind semnul pășirii într-alt univers inaccesibil de fapt simțurilor fizice. Cei care mărturisesc despre lumină traduc în limbajul simțurilor fizice o experiență extrasenzorială. Așadar lumina Sfîntului Mormînt, depășind limbajul simbolic al liturghiei, nu se înscrie în același plan cu construcția simbolică a celebrării Jertfei și Învierii. Aceasta urmează o logică proprie discursului simbolic și cade în domeniul cunoașterii raționale. De aceea argumentul luminii este irelevant în discuția despre simbolizarea cea mai eficace a evenimentului istoric unic al Jertfei și Învierii așa cum irelevantă este și precizia astronomică.

În loc de soluție

12. Soluția depinde foarte mult de cum e privit creștinismul ortodox contemporan: ca o religie a unui neam, consubstanțială deci cu națiunea și în relații simfonice cu statul ca reprezentant al națiunii, sau ca o adeziune liberă a unei persoane private la o religie universală neimplicată în organizarea sociopolitică a respectivei națiuni. Altfel spus, dacă BOR este înțeleasă ca Biserica/religia românilor sau dacă este privită ca Biserică a creștinilor ortodocși din România. În primul caz, fiind o religie care definește națiunea, trebuie să se coreleze cu obiectivele națiunii. În al doilea caz, e suficient ca Biserica să respecte cadrul juridic de reglementare a vieții religioase, dar nu este ținută să reprezinte în ritual obiective ale societății în ansamblu. Astfel, în primul caz discuția publică și/sau în foruri naționale despre un comput pascal este legitimă ca subiect politic, permițînd și partizanatul specific unei dezbateri democratice, iar reforma calendarului pascal va fi în mod natural expresia unei negocieri la vîrf între conducerea bisericească și cea politică (în sensul larg de persoane cu funcții publice trecute, prezente sau viitoare), deci o preocupare a elitelor. În doilea caz însă, ca libertate individuală legitimă și legală, organizarea rituală a respectivei religii nu ar avea de ce să se raporteze la opțiuni politice sau geopolitice naționale, ci ar trebui să fie strict problema celor care practică religia în sensul specific dat de acea religie, deci mai degrabă o discuție la firul ierbii fiecărei parohii în parte. De cînd Constituanta din 2003 a respins inserarea sintagmei „Biserică națională“ în Constituția modernă a României a început deplasarea relației stat-ierarhie de la formula simfonică a Constituției monarhice din 1923 spre cea a unui stat neutru în materie religioasă. Opiniile majorității cetățenilor români se află încă undeva în tranziție între cele două modele, ceea ce explică confuzia planurilor național și religios, comunitar și individual, social și metafizic în prezenta dezbatere.

Din punct de vedere al celei de-a doua perspective, observăm lesne că centrul de vitalitate al creștinismului se deplasează dinspre continentul european spre alte regiuni de pe glob: America de Sud, Africa, Orientul Îndepărtat și Pacificul. Discuția noastră poate părea provincială și cu totul secundară, privită din emisfera sudică, acolo unde se pune întrebarea dacă e legitim ca Crăciunul să fie în plină vară, iar Paștile în toamnă numai ca să urmeze calendarul din emisfera nordică. Astronomia le-ar servi argumente, dacă ar privi această aliniere ca pe o consecință a colonizării, a eurocentrismului istoric. Cînd un brazilian/filipinez/japonez/chinez optează între Ortodoxie și Catolicism o face fiindcă sînt diferite, nu fiindcă sînt identice. El percepe viziuni diferite, deci pe el nu-l interesează să șteargă diferențele.

În cele din urmă, identific în această dezbatere nu atît un simptom al muribundei creștinătăți europene, descrise de Chantal Delsol, cît șansa de a pune deschis întrebarea: care dintre cele două modele de relaționare între Biserică și societate, și ca urmare și între cler și stat, va fi mai adaptată unui viitor în care argumentele etnocentrice, dar și viziunea eurocentrică vor pierde tot mai mult din relevanța politică și religioasă?

---

* Pe lîngă cele două ocazii cînd sărbătoarea s-a ținut efectiv după noul calendar, au mai fost datele comune după ambele calendare din 1930, 1933, 1939 *(Documente privind istoria României. Introducere*, Ion Ionașcu *et alii*, Editura Academiei Române, București, 1956, anexa XXIII, p. 652).

Biblioteca Județeană ASTRA

Cu ochii-n 3,14

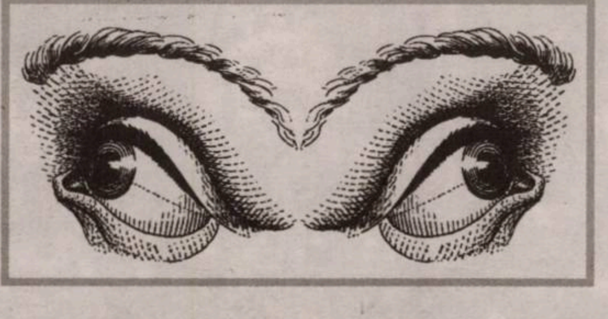

ÎNTRE MOMENTELE ALBASTRE, PĂRINȚII CRIZEI AU TRECUT PRIN STĂRI DE „ÎNGRIJORARE" ÎNCĂLZITĂ, DAR CARE A RĂMAS ÎN FAMILIE

■ *Ce mai cumpără oamenii.* Întreprinderea de turism spațial vinde rezervări pentru viitoarele călătorii într-o capsulă presurizată, denumită Celeste, atașată la un balon stratosferic. Această capsulă va urca la o altitudine de 25 de kilometri. Între momentele în care vor admira priveliștile, călătorii vor și mînca. Rezervările se vînd la prețul de 10.000 de euro și le oferă cumpărătorilor șansa de a obține un loc în momentul în care biletele vor fi puse în vînzare. În total, o călătorie va costa 120.000 de euro. Locurile de la bordul primelor zboruri de la sfîrșitul anului 2024 pînă la mijlocul anului 2025 au fost deja ocupate, iar acum se vînd rezervări pentru sfîrșitul anului 2025. (**A. M. S.**)

■ Dacă obișnuiți să le dați telefonul mobil copiilor să se joace, ar fi bine să aveți și suficienți bani în cont. O fetiță de doar 5 ani din Massachusetts a cheltuit 4.000 de dolari apăsînd rapid pe niște butoane, în timp ce călătorea cu mașina condusă de mama ei. Au fost comandate: cinci motociclete roz, cinci motociclete albastre și un Jeep, toate pentru copii, cît și zece perechi de cizme de cowboy cu mărimea mamei sale. Aceasta a aflat despre toată aventura cînd a primit notificarea trimiterii coletelor. Din fericire, a reușit să anuleze unele comenzi, iar pentru altele firmele au înțeles situația și i-au returnat banii. Se pare că fetița nu se afla la prima tranzacție de acest fel. La Crăciunul trecut, mama ei s-a trezit cu un set de rujuri pe care nu le comandase. (**A. A. D.**)

■ Anunțul grevei profesorilor la jurnalele TV i-a ambiționat pe prezentatorii de știri să-și demonstreze abilitățile de a vinde o știre și de a capta atenția publicului. Potrivit acestora, dacă părinții au trecut prin stări de „îngrijorare" și „neliniște", elevii au fost de-a dreptul „îngroziți". Mă gîndesc cu groază la teribilele traume pe care elevii le vor parcurge în înfiorătoarele zilele libere de primăvară. (**S. G.**)

■ În contextul crizei energetice, un inginer din Minnesota a inventat prima motocicletă care funcționează cu bere. Motorul inventat de american încălzește berea la 300 de grade și astfel poate furniza suficientă energie pentru ca vehiculul să funcționeze în parametri optimi. Se pare că berea nu doar că răcește bărbatul, dar, puțin încălzită, poate să răspundă onorabil în fața dezastrului ecologic. (**I. M.**)

■ La ultima întrunire NATO, Lloyd Austin – secretarul Apărării din Statele Unite – a găsit cel mai simplu răspuns la un neadevăr repetat și binecunoscut, lansat de Rusia. El a spus că „războiul lui Putin nu este rezultatul extinderii NATO, ci cauza extinderii NATO". Declarația amintește de o alta, tot aparent banală, dar care a rămas întipărită în mintea multora, exprimată în urmă cu un an, chiar la Moscova, de către secretarul general al ONU António Guterres: „Există un aspect care este foarte clar și evident, pe care nu-l poate schimba nici un argument. Nu există trupe ucrainene pe teritoriul Federației Ruse, dar există trupe ruse pe teritoriul Ucrainei". Asemenea formule sînt pe cît de clare, pe atît de rare. (**A. M.**)

■ Sînt la Sibiu, mă așez să mănînc de prînz. Sună telefonul, chelnerul răspunde. Începe o conversație suprarealistă și politicoasă: „Nu, nu ne ocupăm cu vrăjile". Rămîn cu lingura de ciorbă în aer. „Aici e restaurant. Nu știu ce probleme aveți dumneavoastră în familie, dar să știți că noi livrăm doar mîncare, nu alte servicii." (**A. M. S.**)

FĂRĂ SĂ AIBĂ NICI UN CONTACT CU EXTERIORUL VIZIBIL, O MINTE PROFUNDĂ AR FI DECLARAT CĂ EA NU POATE FI O FALSĂ CERTITUDINE

■ Recent s-a încheiat cu bine – slavă Domnului! – unul dintre cele mai bizare experimente care testează limitele umane. Beatriz Flamini, o montaniardă în vîrstă de 50 de ani din Spania, a stat într-o peșteră 500 de zile (da, ați citit bine, un an jumate!) fără să aibă nici un contact cu exteriorul sau cu vreun alt om. A petrecut timpul citind la lumină artificială, exersînd și croșetînd. Mîncarea și apa îi erau aduse la un anumit punct de întîlnire și lăsate acolo – echipa de susținere, care o asista de afară și cu care putea comunica printr-un ruter special, dar pe care îl activa doar în cazuri extreme, nu s-a întîlnit cu ea deloc pe parcursul acestui interval. A existat o singură întrerupere, de o săptămînă, cînd femeia a avut o urgență a cărei natură nu a fost dezvăluită și a părăsit recluziunea, pentru a reveni după ce lucrurile s-au rezolvat. Bineînțeles, experiența ei a fost filmată chiar de ea și așteptăm un documentar. Practic, din 21 noiembrie 2021 pînă în aprilie 2023, ea nu a știut nimic din ce s-a întîmplat în lume sau în familia ei. Habar n-am dacă așa ceva poate fi socotit un experiment reușit sau nu. (**S. V.**)

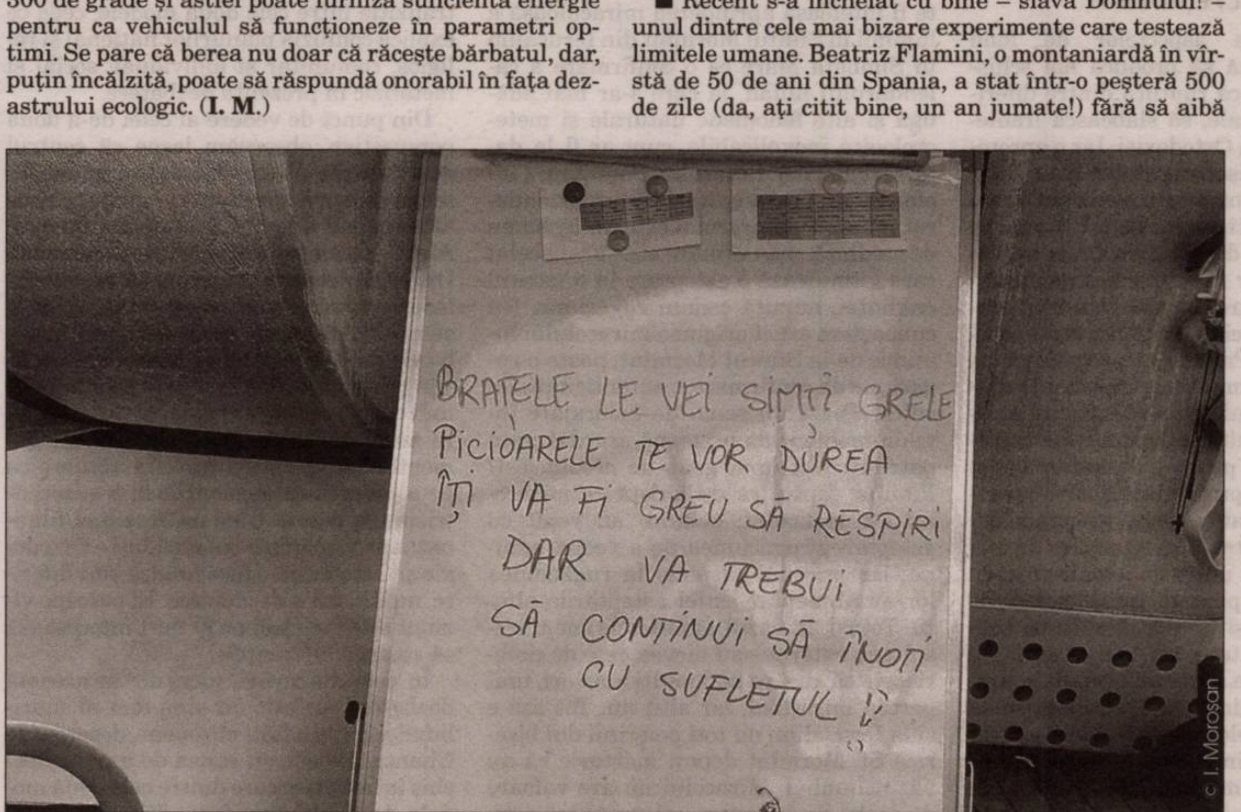

© I. Moroșan

■ LiveScience.com vine cu cîteva vechi și noi lămuriri despre găurile negre: numite și „solitoni topologici", „aceste încîlcituri teoretice în țesătura spațiu-timpului ar putea bîntui universul"; „găurile negre se formează din stele masive care colapsează sub propria greutate, devenind un punct infinit de mic, sau «singularitate», în jurul căruia se află o limită invizibilă numită «orizont al evenimentelor»; nimic din ceea ce trece de această limită nu mai poate ieși, nici chiar lumina"… O dovadă în plus că universul e locul în care fizica, metafizica și poezia se întîlnesc în modul cel mai firesc – și locul în care cel mai covîrșitor mister e deopotrivă clar vizibil și cu desăvîrșire ininteligibil. (**M. P.**)

■ Aflăm că un primar din București s-a apucat de un proiect ambițios în urma căruia cetățenii se vor putea bucura de sute de palmieri rezistenți la ger care vor fi plantați în centrul orașului. Nu pot decît să felicit inițiativa, căci o minte profundă știe că adevărata căldură se află în priveliști, priviri, chiparoși; restul sînt fleacuri. (**I. M.**)

■ O tînără a fost oprită să intre în sediul Parlamentului după ce a fost prinsă cu o țigară cu marijuana. Dusă la secția de Poliție, aceasta ar fi declarat că ea nu fumează, că țigara e a unei prietene și că doar i-o păstra. Dacă justificările îi vor fi acceptate, o voi înfrunta și eu pe mama, care în liceu nu mă credea că nu fumez și că doar păstrez pachetele de țigări pentru colega mea de bancă. (**S. G.**)

■ Iubitorii de animale de companie le consideră de mult timp adevărați membri ai familiei, dar acum vine și legea în sprijinul lor. Într-un proces de partaj între doi soți fără urmași, s-a dovedit în instanță că animalul de companie, mai exact cîinele, nu poate fi tratat ca un bun mobil și trebuie încredințat asemeni unui copil, decizîndu-se tipul de custodie și programul de vizitare și de îngrijire. Cei doi avocați din Oradea implicați în proces au stabilit astfel o premieră juridică de-a dreptul europeană. Deși foștii soți erau ambii extrem de atașați de cățel, acesta a revenit, pînă la urmă, doamnei. (**A. A. D.**)

■ În 2021, o femeie pe nume Derlyn Roberts s-a prezentat la sediul Poliției din Tampa, Florida, și s-a oferit să facă interpretarea prin limbajul semnelor în cadrul unei conferințe de presă filmate. Cîteva zile mai tîrziu, femeia a fost arestată sub acuzația de a fi o falsă interpretă, limbajul mîinilor ei neputînd fi înțeles de nimeni. (**M. C.**)

■ Sărim pîrleazul la vecini, în Republica Moldova, pentru a colecta și de acolo niște nume de firme: Verde Mondial SA, Abilitate-Agro SRL, Agro-Cirip SRL, Diferit Lux SRL, Planeta Zoo K9 SRL, Aliment Ulei SRL, AKM Veteran SRL, Stalagmita SRL, Distins-Imobil SRL, Amintire-Căpița SRL, Defensiva SRL, Bel Tractor SRL, Alianța-Vin SRL, Soclu SRL, Rîul Vechi SRL, Sonet-Computer SRL, Informator SRL, PliCtoCoCus SRL, Adaos SRL, Dar-Raiu SRL, Certitudine SRL, Trei Tigri SRL, Atracție SRL, Spectru-Lex SRL, Confluența SRL, Toast De Lux SRL, Metru Pătrat SRL, Agrobiobrichet SRL, Clipa Minunății SRL, Adecvat SRL, Patriot Studio SRL, Vite-Jesc SRL, Ataraxia SRL, Ochișorii Catincuței SRL. (**D. S.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 7.000
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul XX ■ nr. 999 ■ 1-7 iunie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Un «dezavantaj» avantajos“

pagina 3

ANDA DOCEA

„Inima rezistă mai mult“

pagina 5

ROBERT SKIDELSKY

„Alunecînd treptat spre distopie“

pagina 7

Ce-au fost și ce-au ajuns

Conferințele Dilema veche *la Oradea*

„Nici viitorul nu mai e cum era.“

YOGI BERRA

230021>

5 948489 149467

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

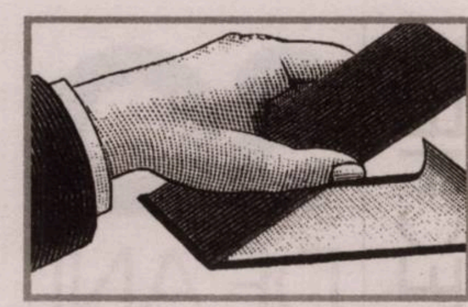

Valeriu STOICA

la **drept** vorbind

Se poate trăi și sub dictatură?

Forța brutală care susține orice dictatură nu exclude inteligența ca sursă pentru inventarea și rafinarea instrumentelor politice fără de care nu poate fi cucerită și păstrată puterea. Întotdeauna s-au găsit oameni inteligenți care au susținut dictaturile și i-au înconjurat pe dictatori, din convingere sau din interes. Iar interesul nu a fost doar unul pur personal. Nu puțini filosofi și alți oameni de cultură, de la Platon și pînă astăzi, au sperat că îi pot folosi pe dictatori pentru a-și realiza propriile idei și proiecte politice. Ar fi utilă întocmirea unei antologii, care ar fi surprinzător de amplă, cu textele oamenilor inteligenți care au inventariat avantajele regimului politic dictatorial sau au pus semnul egalității între diferitele regimuri politice, apreciind că avantajele și dezavantajele acestora sînt echivalente. S-ar putea spune că nu sînt de mirare pozițiile oamenilor inteligenți care exprimă și astăzi opinii favorabile dictaturii sau se situează într-o perspectivă neutrală, din care observă că există diferite nuanțe ale dictaturii, că se poate trăi și sub un asemenea regim politic, că nu este o mare diferență între Justiția sub dictatură și Justiția sub democrație, de vreme ce Justiția urmează fidel regimul politic. Și totuși este de mirare.

Inteligența fără memorie este ca o mașină superperformantă fără frînă. S-ar putea întocmi o antologie la fel de amplă cu textele despre modul în care au sfîrșit mulți dintre oamenii de cultură care i-au slujit pe dictatori în diferite perioade istorice. Două episoade din foarte lunga istorie a crimelor prin care puterea absolută își dezvăluie terifianta iraționalitate, istorie care continuă și astăzi, sînt evocate de Edward Gibbon în *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman.* După lunga și glorioasa domnie a lui Severus, decedat la 4 februarie 211, legiunile i-au proclamat, iar Senatul i-a confirmat ca împărați pe fiii acestuia, Caracalla și Geta. După numai un an, la îndemnul lui Caracalla, Geta este asasinat sub ochii înspăimîntați ai Iuliei, mama sa, de cîțiva centurioni. Papinianus, care exercitase cele mai înalte funcții în timpul lui Severus și care era încă prefect al pretoriului, o poziție devenită mai mult politică și judiciară decît militară, primește ordin să folosească jurisprudența și elocvența pentru a justifica crima lui Caracalla. Punînd mai presus onoarea decît viața, Papinianus a rămas fidel fundamentului moral al științei și al artei sale de jurisconsult, dînd un răspuns pe cît de laconic, pe atît de elocvent: „Este mai ușor să comiți decît să justifici un fratricid“. Ucis din porunca împăratului ca urmare a afirmării acestui fundament moral al dreptului, Papinianus este doar una dintre numeroasele victime inteligente, unele de bună-credință, altele oportuniste, ale dictatorilor. Gibbon nu pierde ocazia de a face o comparație între atitudinea lui Papinianus față de crudul Caracalla și aceea a lui Seneca față de sceleratul Nero, al cărui magistru a fost și în numele căruia a acceptat să compună o scrisoare către Senat pentru a justifica uciderea Agrippinei. Dar nici Nero, nici Caracalla nu au scăpat de propriii asasini.

Inteligența fără spirit critic se lasă sedusă de aparențe și himere. Că se poate trăi și sub dictatură este adevărat. Cum și cît se poate trăi sub un asemenea regim politic sînt alte întrebări. Conformismul, obediența, refugierea în zone depărtate de acțiunea Puterii sînt doar căi temporare de a asigura supraviețuirea sub dictatură. Oricine, nu numai cei care au curajul de a înfrunta dictatorii, ci și lașii care se supun, ar putea să-și piardă libertatea sau chiar viața oricînd. Demnitatea, curajul și eroismul sînt necesare și îi onorează pe cei care le practică, dar nu sînt suficiente pentru a stăvili abuzurile, uneori disimulate demagogic, alteori săvîrșite cu cinism și atrocitate de deținătorii puterii absolute, victime și ei, pînă la urmă, ale propriei iraționalități. Obediența, umilința, oportunismul nu numai că dezonorează, dar nu sînt nici ele eficiente pentru a-i pune la adăpost pe cei care le profesează de manifestările absurde ale puterii nelimitate.

Oricît de nuanțate ar fi dictaturile, esența lor este comună. Ascunse sub vălul așa-numitei *democrații populare,* ca în cazul regimurilor comuniste, sau sub aparența aderenței referendare, invocate de dictatori pentru a-și masca lipsa de legitimitate, toate dictaturile recurg, în ultimă instanță, la folosirea forței brute pentru păstrarea puterii. Ideea că există Justiție sub dictatură este doar o himeră. Chiar sintagma *sub dictatură* dă seama de dependența și servilitatea judecătorilor față de Putere. În măsura în care există cu adevărat un regim de democrație constituțională, este total improprie sintagma *Justiție sub democrație*; într-un asemenea regim politic, Justiția este o putere egală cu puterea legislativă și cu puterea executivă, pentru a cenzura abuzurile acestora și pentru a fi cenzurată, la rîndul ei, de acestea, atunci cînd devine ea însăși abuzivă. Desigur, judecătorii trebuie să aibă conștiința acestei meniri pentru a nu pune *siguranța statului* deasupra legii, păstrînd astfel diferența dintre esența puterii dictatoriale, care se servește pe sine, și esența puterii în democrația constituțională, care îi servește pe ceilalți. *Siguranța statului* este tot o himeră dacă legea nu domnește deasupra tuturor. Iar pentru a urma fidel regimul politic al democrației constituționale, judecătorii trebuie să facă diferența netă între fidelitatea față de valorile acestui regim politic și obediența față de oamenii politici. În abstract, propoziția *Justiția urmează fidel regimul politic* este corectă, dar sensul ei se schimbă radical în funcție de natura regimului politic. Sub dictatură, Justiția urmează fidel regimul politic, adică voința dictatorului. În democrația constituțională, Justiția urmează fidel regimul politic, adică valorile care îl întemeiază; Justiția nu este *sub* regimul politic, ci este o garanție a valorilor acestuia. Iată de ce judecătorii ar trebui să facă, în mod firesc, cotidian, fără emfază, proba patriotismului constituțional prin hotărîrile pe care le pronunță și le motivează. Fără această probă, argumentele celor care apără Justiția și judecătorii își pierd credibilitatea.

Valeriu Stoica *este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

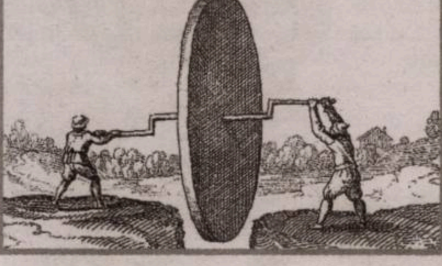

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Resemnare

Recep Tayyip Erdogan e la putere în Turcia de douăzeci ani. A fost premier, apoi președinte. Are 69 de ani și ar mai putea guverna țara încă multă vreme. O modificare a Constituției operată în 2017 oferă președintelui posibilitatea de a candida pentru un al treilea mandat dacă Parlamentul convoacă alegeri anticipate. Duminica trecută, Erdogan a primit un al treilea mandat care însă, după metoda „Iliescu“, e calculat ca al doilea în actualul cadru constituțional.

Înainte de primul tur al alegerilor prezidențiale din acest an existau destui analiști care estimau că Turcia are o șansă reală să revină la democrație după mulți ani de derapaj autoritarist. N-a fost cazul. Opoziția a acuzat nereguli în procesul de vot, unele dintre ele confirmate și de observatorii internaționali, însă e destul de clar că Erdogan și partidul său rămîn populari.

Probabil nu e o exagerare dacă presupunem că actualul președinte ar fi avut o șansă reală să rămînă în funcție și fără a controla spațiul mediatic așa cum o face în prezent. Nu e nici un secret pentru nimeni că presa turcă are grijă să nu deranjeze prea tare Guvernul. Aproape toate stațiile de televiziune sînt deținute de oameni de afaceri apropiați ai cercurilor Puterii. În puținele cazuri în care avem de-a face cu organizații de presă independente sau apropiate de Opoziție, acestea sînt ținta intimidărilor sau reușesc cu greu să supraviețuiască într-o piață în care aproape nimeni nu vrea să supere autoritățile. Cît privește *social media*, Twitter a cedat rapid în fața amenințărilor Guvernului și a restricționat accesul la unele conturi deranjante. Explicația lui Elon Musk, proprietarul Twitter, a fost că preferă sacrificarea cîtorva conturi dacă rezultatul e că restul turcilor vor avea acces la rețea. Din nefericire, Musk nu a făcut decît să ofere un model de control al conținutului pentru tot restul de dictatori reali sau închipuiți care vor fi deranjați de ceea ce se postează pe rețeaua sa.

Cu cîteva zile înainte de primul tur, la Istanbul, am încercat să înțeleg de ce, după un an cu inflație de aproape 80%, după un răspuns catastrofal al autorităților la cutremurul care a devastat sudul țării și după douăzeci de ani în care același partid a guvernat țara, turcii continuă să fie sceptici cu privire la schimbare. Răspunsul pe care l-am primit de la activiștii civici turci cu care stăteam de vorbă a fost simplu: Erdogan și oamenii din jurul său au construit în tot acest timp un fel de „om nou turc“ – mai conservator, mai suspicios, mai puțin deschis la orice are lumea modernă de oferit. Un om care se mulțumește cu falsa securitate oferită de un guvern și un președinte care, ca în atîtea alte locuri, avertizează asupra incendiilor ce ar putea cuprinde casa cu buzunarele pline de cutii de chibrituri. Omul nou creat de Erdogan în ultimele decade și-a declinat dreptul de a pune întrebări în favoarea privilegiului Guvernului de a livra răspunsuri.

Dacă în exteriorul Turciei se vorbea mult despre întoarcerea la democrație, activiștii cu care stăteam de vorbă erau mai degrabă resemnați. Mi-au explicat că, în eventualitatea unei victorii a Opoziției, se vor găsi destui care să nu accepte o societate mai liberală și printre ei vor fi și mulți dispuși la confruntare directă. Altfel spus, o victorie a Opoziției ar fi fost întîmpinată cu bombe, guvernarea ar fi fost dificilă și nimeni nu ar fi putut oferi vreo garanție cu privire la un viitor mai bun.

Oamenii cu care vorbeam mergeau la vot dintr-un soi de automatism, dar se pregăteau să plece, să lase Turcia în urmă ca pe o înfrîngere uriașă ale cărei consecințe le vor duce cu ei pentru totdeauna. Aveau deja modelele prietenilor lor care își construiau vieți departe de țara care îi trata ca pe inamici și care, în loc de un viitor, le promitea arestul. Evident că niște tineri activiști sceptici și extenuați nu sînt reprezentativi pentru o țară întreagă, însă atunci cînd sectorul cel mai activ al societății nu se mai regăsește în lumea din jurul său, nu mai vede motive de luptă, atunci știi că riscul de eșec al unei întregi țări e mai mare decît media.

Recunosc că genul acesta de resemnare, care devine din ce în ce mai justificată pe măsură ce afli detalii, mi-a părut dezarmantă. Dar apare inevitabil și întrebarea de ce să vrei să salvezi un popor care nu vrea să fie salvat. De ce să îți riști libertatea, liniștea, prietenii și familia pentru drepturile unor oameni care folosesc exclusiv idei împrumutate de la Guvern? Oameni în a căror imaginație ești dușmanul absolut.

Turcia e doar încă un teren de luptă dintr-un război care se poartă intens de-a lungul și de-a latul lumii. Un proces lent de retribalizare început cîndva prin preajma crizei economice din 2008 ridică ziduri nu numai între țări și blocuri economice, ci și în interiorul orașelor și, uneori, al caselor în care ne ducem viața. Și, ca întotdeauna, cînd un zid se ridică, cineva rămîne inevitabil pe afară.

Între milioanele de emigranți care fug din calea războaielor, schimbărilor climatice sau a crizelor economice uitați-vă și după cei care ar fi putut să lupte, dar de la un punct încolo n-au mai înțeles de ce. Sînt un pic mai triști. Sînt cei care și-au consumat speranța.

Teodor Tiță *este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

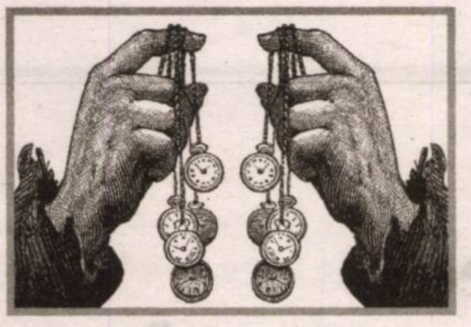

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Un „dezavantaj“ avantajos

Spiritul critic nu e doar legitim, dar, mai ales într-o democrație, e obligatoriu. Cu condiția, totuși, să fie altceva decît hîrjoană politică, altceva decît vedetism gazetăresc, altceva decît „amendă“ vitejească, fără un prealabil efort de informare corectă. Spun asta, provocat de răzmerița jurnalistică declanșată de curînd împotriva deciziei prezidențiale de a alătura vocea României la suma vocilor comunitare care cer liminarea dreptului de veto în domeniile de politică externă și de securitate. Pentru aceste domenii, deciziile ar trebui, spun experții, să fie luate cu *majoritate* calificată, nu cu *unanimitate*. Vai, vai, spune „vocea patriotului naționale“: care va să zică România va fi privată de dreptul de veto cînd e vorba de deciziile Uniunii Europene! Sună dramatic, demobilizator, antinațional! E vorba, de fapt, de o totală neînțelegere a problemei, la care m-am referit deja în decembrie anul trecut. Reiau: „Nu e vorba că nu e normal ca fiecare țară să-și poată exprima liber punctul de vedere, cînd e vorba de hotărîri comunitare. E vorba despre faptul că, dacă 26 de membri UE sînt de acord cu o anumită decizie, iar un al 27-lea se opune, decizia majorității e suspendată. Pentru că nu lucrăm după *regula majorității*, ci după regula *unanimității!* Personalități marcante ale instituțiilor europene au atras atenția asupra derapajelor pe care o asemenea «regulă» le implică. Însăși Ursula von der Leyen a făcut-o, declarîndu-se în favoarea «majorității calificate», ca fiind procedura normală. Dar și Josep Borrell, șef al diplomației comunitare din 2019, a cerut, în mod expres, abandonarea dreptului de veto ca principiu «electoral» legitim. Heiko Maas, fost ministru de Externe al Germaniei, e de aceeași părere, deși observă, nu fără ironie, că pentru a vota împotriva dreptului de veto e nevoie de... unanimitate. Pentru dl Maas, dreptul de veto implică inevitabil riscul ca UE să poată fi luată ostatică de oricare dintre membrii ei. În mod semnificativ, opinii ca ale dlor Borrell și Maas au stîrnit comentariul dezaprobator al dnei Maria Zaharova, directorul de presă al Ministerului rus al Afacerilor Externe, ceea ce e de natură să confirme părerea exprimată de unii comentatori, cum că supremația unanimității pe socoteala majorității (simple sau calificate) e un «cal troian» rusesc în curtea UE. Înclin să adaug că asistăm și la o nouă victorie a «corectitudinii politice»: a prefera majoritatea e, vezi Doamne, o discriminare! O marginalizare a minoritarilor! Nu! Minoritarii trebuie să aibă cel puțin tot atîta putere cîtă au majoritarii! Ba chiar mai multă...“. *Ei* hotărăsc ce măsuri se pot accepta sau respinge la nivel comunitar, chiar dacă toți ceilalți „votanți“, mult mai numeroși, nu sînt de acord. Pentru a clarifica neregula de principiu a supremației votului singular asupra celui majoritar e destul să reamintim cititorilor că România n-a fost acceptată în Schengen nu pentru că cele mai multe țări europene au fost contra, ci pentru că au votat împotrivă doar două: Austria și Olanda. Cu alte cuvine, majoritatea masivă a fost *pentru!* E justificarea firească a aderenței oficiale a României la principiul de a credita *prevalența* numerică împotriva *excepției* minoritare. România nu renunță la dreptul de veto pe care îl au, fiecare în parte, *toate* țările membre ale Uniunii. Se împotrivește doar, alături de mai toți colegii săi, principiului de a lăsa decizia comunitară să depindă de vocea solitară a unei minorități. Pe scurt: nu sîntem de acord ca, dacă 25 de parteneri ne vor în Schengen și doi nu, dreptatea să fie de partea celor doi. Adică nu sîntem de acord cu ce-am pățit. Nu vrem să ne supunem unei preferințe minoritare, împotriva opțiunii majoritare. Și da, nu vrem nici ca noi înșine să avem, la o adică, cîștig de cauză, dacă nu ne susține spiritul comunitar, exprimat prin votul majorității. A aparține unei instituții solidare nu înseamnă a nu avea dreptul de a te opune unor hotărîri neconvenabile, dar nici a suspenda, prin glasul tău divergent, *consensul* partenerilor. Pe scurt: nu renunțăm la dreptul la opinia proprie, la dreptul de a spune nu, dar nu acceptăm ca un „nu“ marginal să prevaleze, suveran, asupra unui „da“ colectiv. E riscant? Poate. Dar mai puțin riscant decît a face cadou unui grupuscul firav destinul comunității prevalente. E vorba, în fond, despre a accepta sau nu principiul însuși al democrației.

Pe scurt: nu renunțăm la dreptul la opinia proprie, la dreptul de a spune nu, dar nu acceptăm ca un „nu“ marginal să prevaleze, suveran, asupra unui „da“ colectiv.

■ ■ ■

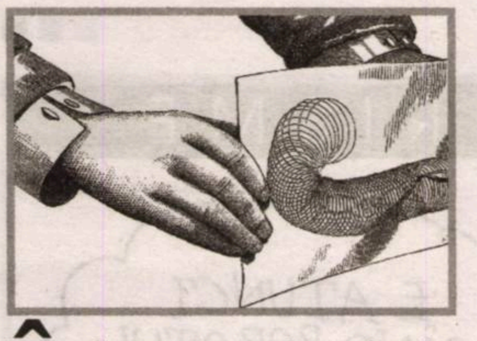

Andrei CORNEA

la **răscruce** de **gînduri**

Non scholae...

În plină grevă generală a profesorilor din preuniversitar, un fost ministru al Educației răspunde arogant și în doi peri pe FB unei întrebări care, sub o formă sau alta, se pune adesea. (După o zi șterge totuși postarea.) Întrebarea, pe care o pun mai ales elevii mai mari și la care de obicei adulții (profesori și părinți) dau din umeri sau răspund neconvingător, era: „De ce avem nevoie să învățăm, să zicem, calculul diferențial și integral?“. Cu alte cuvinte, ce utilitate au în viață aceste cunoștințe abstracte și destul de dificile, de care, aparent, sînt multe șanse să nu mai am nevoie vreodată? Iar dacă voi avea nevoie de ele, de ce nu le-aș învăța atunci? La urma urmei, chiar și dictonul latin spune *„Non scholae, sed vitae“*, adică nu învățăm pentru școală, ci pentru viață.

Mărturisesc că, luat pe nepregătite, n-aș ști să dau un răspuns ca lumea nici măcar pentru mine însumi, darămite pentru elevi, care – se știe – vor întotdeauna răspunsuri clare și sigure. (Probabil că și de asta n-am fost niciodată și nu sînt bun nici de ministru, nici de om politic.) Ce aș putea face ar fi numai să măresc confuzia. Așa că mă întreb mai departe, în numele elevilor plictisiți și excedați, acceptînd, ca ipoteză, că tot ceea ce nu se arată util în viață și indispensabil merită a fi tăiat din programă.

Așadar, ar zice elevul, de ce, de pildă, trebuie să citim Creangă sau Slavici, care au scris într-o limbă care, deși studiată la română, mai că trebuie tradusă în limba pe care o vorbim noi? Utilitate zero, se pare. Afară, deci! De ce avem nevoie să învățăm proprietățile metalelor alcaline la chimie, de ce trebuie să reținem funcțiile feudalității medievale la istorie? Nu trebuie. Ce nevoie e să știm pe dinafară voievozii, regii și bătăliile lor? Nu-i nevoie. Aparent, nu vom avea niciodată nevoie de aceste cunoștințe pe care, oricum, le găsim imediat pe Wikipedia. Ca să nu mai vorbim despre faptul că istoria se scrie mereu diferit, după felul regimului. Acum treizeci și ceva de ani, era slăvit comunismul, azi e socotit o crimă. Mai merită să reții ceva? Dar e oare util să reținem țările cu care se învecinează Peru? Deloc. Vom vedea atunci cînd vom merge acolo în vacanțe, dacă vom merge. Iar dacă nu vom merge, la ce bun să ne obosim neuronii? Dar sistematica plantelor la biologie la ce-mi folosește s-o știu, ori încrengăturile nevertebratelor? Nu voi fi biolog. Dar tipurile de viruși? Nu voi fi medic. La nevoie, culeg de pe Google ce-mi trebuie, ba acum și cu ajutorul unui *chatbot* GPT. Și alte cunoștințe sînt dispensabile. Religie? Nu prea le am cu Dumnezeu. Etică, educație civică? Vedem bine cît de educați civic și etic sînt cei care ne conduc! Ce alte materii merită a fi păstrate? Latina? Limbă moartă. De altfel, ministerul a ieșit aici în întîmpinarea considerentelor de utilitate și a scos-o din trunchiul principal. Logica? E prea abstractă și apoi oricine nu-i tîmpit știe să gîndească și fără ea. Fizica? Are prea multe formule matematice pe care oricum le vom uita. Nu-i preferabil să ne documentăm privind documentare pe YouTube? Oricum, și aici se pare că ministerul acționează. Educația sexuală au scos-o ăștia singuri! Aici e regretabil! Cît despre desen, muzică, sport – astea să rămînă numai pentru cine vrea și are talent.

Dar, la urma urmelor, astăzi nu prea mai e nevoie nici de tabla înmulțirii, căci oricine poate face calcule aritmetice complicate pe mobil. Ce să mai spunem despre ecuații sau trigonometrie! De asemenea, scrisul de mînă nu mai e de folos aproape niciodată. Să-l eliminăm curajos. Și nici măcar scrisul corect ortografic nu e indispensabil, dacă nu ne ghidăm după snobismul unor factori de decizie, care ar justifica menținerea gramaticii în programă. Cîți nu scriu cu duiumul postări agramate și totuși se fac înțeleși, dovadă că primesc *like*-uri și au și urmăritori din belșug.

Încet-încet, deci, să tăiem tot ce-i inutil pentru lumea reală, dacă așa am decis. Luate la bani mărunți, în fața „pomului verde al vieții“, cum spunea poetul, orice cunoștință școlară e cam prea abstractă și fără utilitate imediată. În plus, cea mai mare parte din ea va fi uitată în cîteva luni sau cîțiva ani după terminarea școlii și de obicei nu va mai fi niciodată necesară. Iar ceea ce va fi necesar din ea va fi suplinit de calculatoare, motoare de căutare, IA, specialiști. Concluzia inevitabilă: din aproape în aproape, desființăm toată școala ca inutilă.

Evident, concluzie falsă. Asta o admite, o simte oricine, inclusiv elevii noștri. Dar unde e eroarea, rămîne de aflat. Or, ca să afli, trebuie să mai știi cîte ceva. Iar ca să știi, trebuie să înveți cîte ceva; și ca să înveți cîte ceva, mai trebuie să înveți și altceva. Și apoi altceva. Și iarăși altceva. Și tot așa. Uite că ne-am întors: e totuși nevoie de școală și de diverse materii. De care anume? Ce merită – și ce nu – să rămînă? Chiar e păcat că n-am fost, nu sînt și nu voi fi ministru sau măcar expert în educație, ca să dau un răspuns – oricît de arbitrar și fals, dar cel puțin simplu!

Dar e oare util să reținem țările cu care se învecinează Peru? Deloc. Vom vedea atunci cînd vom merge acolo în vacanțe, dacă vom merge.

■ ■ ■

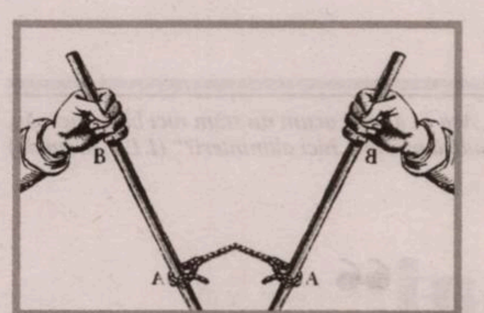

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Pierdut respect. Găsitorului, recompensă!

●●● deși odinioară se foloseau pe scară largă saluturi precum „Vă salut cu respect“ sau „Respectele mele!“ și chiar mai simpla exclamație „Respect!“ rostită cu admirație, eventual amestecată și cu puțină invidie, pentru o realizare sau altă. Pe scurt, respectul era un ingredient de bază al vieții noastre cea de toate zilele. Era precum sarea-n bucate, ceva ce ne dădea gust și poftă de viață deopotrivă. Spuneți drept: cînd ați auzit ultima oară vreuna dintre formulele de mai sus? Vă mai amintiți cînd a fost ultima dată cînd v-ați mai intersectat cu respectul? Dacă da, sînteți printre puținii norocoși. Dacă nu, consolați-vă cu gîndul că de-acum faceți parte dintr-o majoritate covîrșitoare.

Ce s-a întîmplat? Cum, cînd și de ce ne-am pierdut respectul? Răspunsurile, înclin să cred, se găsesc într-un amestec de factori locali și internaționali. Să începem cu explicațiile neaoșe. Recent, am văzut că profesorii aflați în grevă (la ora la care scriu aceste rînduri) cer insistent să fie tratați cu respect. Corectă la o primă vedere, cererea alunecă însă rapid în ridicol, cînd realizezi că „respectul“ cerut se traduce prin omenescul, prea omenescul „spor salarial“. Nu că, Doamne ferește, o asemenea cerere n-ar fi justificată, ci pentru că ea pune carul înaintea boilor, atît la propriu, cît și la figurat. Pentru că respectul se și acordă, dar se și cîștigă. Or, ca profesor, a pretinde respect de la niște plagiatori dovediți, prefăcîndu-te că această problemă nu există sau nu e importantă, înseamnă să te umpli singur și de bunăvoie de ridicol. Cine să respecte Educația? Lucian Bode? Cel care, după ce-a fost dovedit, negru pe alb, că a plagiat masiv în lucrarea „de doctorat“, care, oricum, nu aduce nici o contribuție majoră în planul cercetării, a fost recent spălat de către Comisia Națională de Etică, cu explicația ridicolă „deși n-a folosit ghilimele, n-a plagiat“? Cui și de ce să acord respectul? Acord respect lui Dacian Dragoș, care și-a dat demisia din funcția de conducător al acestei comisii, în semn de protest, acord respect Universității „Babeș-Bolyai“ care și-a făcut datoria, dar restului? Dar turmei de struți care-și doresc să fie tratați cu respectul datorat profesorilor? Sau ministrului Bode?

Ce să mai spunem de cel care-l ține drăgăstos în brațe, pentru că cine seaseamănă se-adună, coloana vertebrală a moralității de cauciuc, Nicolae Ciucă, plagiator dovedit și el, ascuns după pulpana unei procuraturi obediente? Respect? Pentru cel care în 2018 declara ritos: „Nu voi face politică. Consider atît de sfîntă onoarea și demnitatea de a fi fost șeful Statului Major“, doar pentru a-și călca în picioare „sfînta onoare și demnitate“ la prima ocazie? Cel care declara miercuri: „Dacă am spus că-mi voi da demisia vineri, îmi voi da demisia vineri“, pentru ca vineri să se răzgîndească folosindu-i ca pretext taman pe cei care-i pretind acum respectul? Cînd singuri nu se respectă pentru că nu își respectă profesia? Cum să-i respecte președintele Iohannis, cel care declara, la fel de ritos precum Ciucă, de-acum ignorata cu nerușinare „toleranță zero pentru plagiat“?

Aș putea continua așa mult și bine, cu respectul acordat românilor „de aur“ pe TikTok-ul chinezesc și vizite de curtoazie la ambasada Rusiei, negreșit cu tricolorul pe piept, dar nădăjduiesc c-ați prins ideea de ce, din motive strict neaoșe, respectul ne fuge printre degete precum nisipul. De unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere. Fenomenul fiind însă cvasi-universal, o parte din explicații e musai să depășească și ele strîmtul cerc mioritic. Să trecem așadar la următorul nivel, cel – haideți să-i spunem – mai filosofic. Dispariția respectului ca un concept central al vieții civilizate presupune un refuz al ierarhiilor valorice. A respecta pe cineva sau ceva implică o privire pe verticală, de jos în sus, înrudită celei de rușinare. Te rușinezi pentru că *nu te-ai ridicat la înălțimea* propriilor așteptări sau la *înălțimea* așteptărilor altora. Din contra, a-ți pierde respectul devine un apanaj al nerușinării, un refuz al verticalității și o îmbrățișare a unei perspective orizontale, egalizatoare.

Ce a produs această schimbare din ce în ce mai accelerată în ultimii zece, douăzeci de ani? Ce s-a schimbat în întreaga lume în această perioadă? Au apărut noile media sociale – de la deja uitatul de-acum MySpace la deja prăfuitul Facebook, la *so-yesterday*-ul Instagram, la deja hulitul Twitter, la Snapchat și la, cum spuneam, preferatul de-acum al românilor neaoși, chinezescul TikTok. De ce au accelerat noile media trecerea, începută de multișor, cum observa Tocqueville deja în secolul al XIX-lea, de la perspectiva verticală asupra lumii la cea orizontală? Pentru că fiecare a putut deveni, din „cititor“, „scriitor“, din „receptor“, „autor“ ș.a.m.d. Simplificînd din lipsă de spațiu, așa s-a pierdut respectul față de cuvîntul scris, și tot așa s-a pierdut respectul față de o profesie sau alta, o vocație sau alta (în germană, *Beruf* înseamnă deopotrivă „profesie“ și „vocație“). Pînă nu demult, existau profesii „respectabile“ – profesia de profesor *(sic!)*, să zicem. Pînă nu demult, se spunea că toți oamenii se pricep doar la două lucruri – la fotbal și la politică. De-acum însă, toată lumea se pricepe la orice: la medicină, la drept, la filosofie, la religie, la teologie, ba chiar și la teofanie, ce mai contează? Toate se găsesc pe Internet, la toate îți poți da și îți dai cu părerea: de la cum se cresc copiii la cum să fii fericit, de la atitudinea corectă față de pisici la mersul pe bicicletă, repararea mașinii de spălat sau viața la țară. De-abia acum am reușit să punem cu adevărat în practică dictonul roman *„Nihil humanum a me alienum puto“* („Nimic din ceea ce-i omenesc nu-mi este străin“ – cum am învățat prin clasa a opta, pe vremea cînd încă se mai respecta limba latină). Să nu uităm, dictonul e născocirea unui fost sclav adus la Roma, Publius Terentius Afer, posibil negru precum Fericitul Augustin, devenit celebru prin scrierea de comedii (și eliberat din acest motiv). Alte vremuri, altă educație! Vremuri în care respectul nu se acorda pe bază de culoare a pielii sau de statut social. Respectul se acorda pe bază de merit.

Vorba olteanului: *Fuse, fuse și se duse!* Găsitorului, respect!

■■■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

James Bond și fabrica de ciocolată a lui Charlie

Vi-l imaginați pe charismaticul spion britanic James Bond din romanele lui Ian Fleming navigînd pe rîul de ciocolată din cunoscuta fabrică a lui Charlie? Oricare ar fi răspunsul (și imaginația), există o legătură între cele două personaje. Istoria o face posibilă.

Înainte de a deveni renumit ca autor de cărți pentru copii, Roald Dahl a avut un parcurs profesional interesant. Cumva neașteptat. În 1939 s-a alăturat forțelor aeriene ale Armatei Britanice (Royal Air Force) ca pilot militar. Frumos, dar periculos. În toamna anului 1940, în urma unei aterizări forțate, a avut un accident destul de grav în nordul Africii. I-a luat vreo șase luni să se recupereze. Chiar dacă s-a întors o perioadă pe cîmpul de luptă (de fapt, în aer, nu pe cîmp), consecințele accidentului nu i-au permis să continue prea mult activitatea militară. Așa că a schimbat ruta. Direct spre Washington D.C. A fost trimis acolo, în 1942, ca atașat la Ambasada Regatului Unit.

Talentul de povestitor, farmecul personal și abilitățile persuasive făceau din Roald Dahl un posibil bun spion, așa că a fost recrutat și ca agent sub acoperire britanic și a activat în această poziție pe tot parcursul războiului. Avînd în vedere că a devenit un apropiat al cuplului prezidențial Roosevelt, este limpede că își onora cu succes misiunea de a-i informa pe britanici care este atmosfera pe la Casa Albă.

Tot cu succes mai făcea și (cel puțin) altceva: scria. Alăturăm acestei informații prietenia lui cu Ian Fleming și rezultă astfel: domnul Dahl nu numai că l-a inspirat pe domnul Fleming în conturarea personajului său James Bond, ci chiar a scris el însuși unul dintre scenariile seriei Bond, *You Only Live Twice* (1967).

Înainte de asta, însă, în 1964, a publicat celebrul roman pentru copii *Fabrica de ciocolată a lui Charlie.* Cariera de scriitor, în special pentru copii, dar nu numai, a lui Roald Dahl a continuat să se îmbogățească, astfel încît a rămas cunoscut mai ales în această postură, de autor pentru copii, nu de spion.

Oricum, ce altceva este un spion la scara istoriei, dacă nu un copil mare care știe cum să (se) joace, nu-i așa?

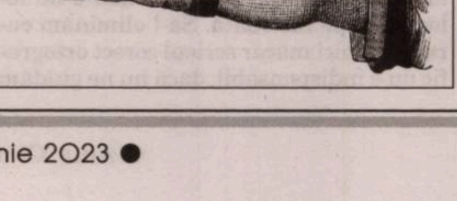

BARBURISME

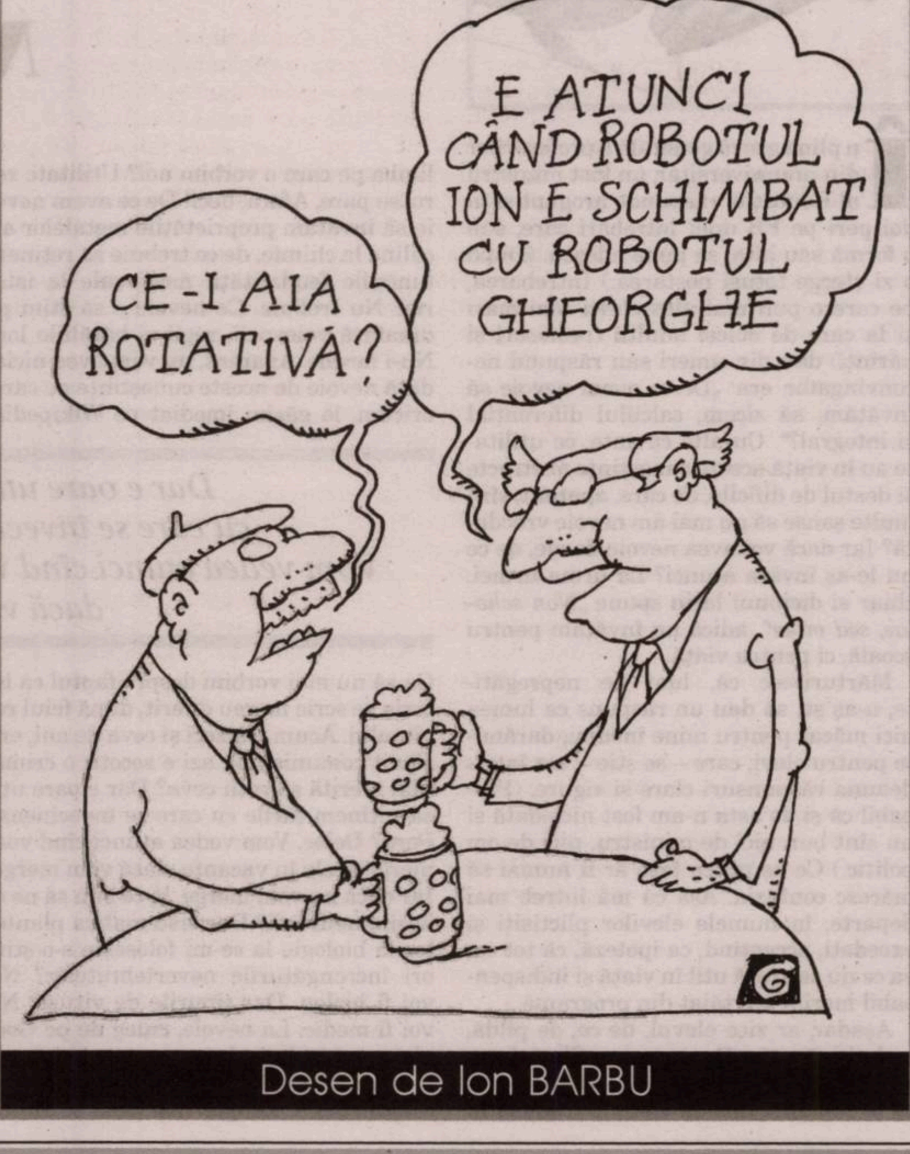
CE-I AIA ROTATIVĂ?
E ATUNCI CÂND ROBOTUL ION E SCHIMBAT CU ROBOTUL GHEORGHE

Desen de Ion BARBU

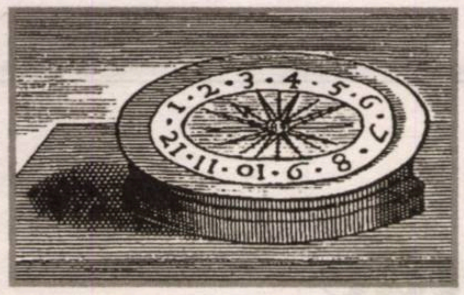

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Inima rezistă mai mult

Există felurite explicații cu care vin rapid cei care amînă pînă în ultimul moment să facă un lucru. Unii se frămîntă vreme îndelungată în căutarea abordării potrivite, alții nu se simt în stare să rezolve problema respectivă, dar pînă la urmă nu au încotro, alții cred cu tărie că se descurcă mai bine sub presiunea timpului, alții sînt, pur și simplu, dezorganizați. Așa că „procrastinează“, ca să folosesc termenul cel mai vehiculat în zilele noastre.

De îndată ce am terminat liceul și am intrat în sistemul universitar, obiceiul meu de a împărți sarcinile școlare pe zile a dispărut cu desăvîrșire. Prima facultate pe care am început-o, Informatica, nu prea mi s-a potrivit și am crezut că acesta este motivul pentru care las totul pentru sesiune și nu particip la lucrări și examene parțiale, care mi-ar fi ușurat munca. A doua facultate, Jurnalismul, la care am ajuns din pasiune și în ideea că ar putea fi drumul de urmat, m-a găsit învățînd pentru examene tot în nopțile de dinainte. La majoritatea m-am prezentat fără să dorm deloc și citind pînă în ultimul moment. Maică-mea îmi tot spunea că, într-o bună zi, „o să mi se înfunde“ cu sistemul ăsta nociv, dar faptul că funcționa și luam note mari mă făcea să nu-mi doresc să schimb ceva. Sigur că vîrsta de atunci, jumătate din cea de azi, venea cu rezerve de energie pe care nu le-am conștientizat decît după ce, încet-încet, n-au mai fost.

Cît timp am prezentat în TVR o emisiune săptămînală, care era luni dimineața, o pregăteam în mare parte în noaptea de dinainte. Dormeam cel mult două ore, iar la 5, în zori, plecam spre televiziune pentru machiaj și probele de studio care precedau emisia în direct. Cînd ajungeam, luam de la un automat un energizant și așa îmi începeam ziua. Invitații erau chemați din vreme și aveam o săptămînă întreagă la dispoziție să mă organizez – cu toate astea, pînă în ultima zi nu făceam nimic. La fel ca în sesiunile din studenție, îmi promiteam mereu că, data viitoare, voi proceda „normal“.

Colaborările cu revistele, care veneau pe lîngă munca din televiziune, inclusiv cu *Dilema veche*, înainte să fiu angajată aici, se materializau tot noaptea. Dacă textul era lung, mă ținea scrisul pînă se făcea lumină afară și auzeam, unul cîte unul, deșteptătoarele vecinilor din bloc. Preferatele mele pentru muncă erau week-end-urile, ca și acum, de altfel, de asta cînd vreun prieten mă invita la o aniversare, petrecere, bucurie mă schimbam la față de parcă bietul om m-ar fi înjurat. Acceptam cu jumătate de gură, gîndindu-mă că iar voi face o noapte albă pentru că am lăsat un articol, pe care tot eu mă angajasem ferm că îl voi scrie, pînă-n ultima clipă. Ajungeam acasă mult după miezul nopții, îmi preparam o cafea tare și mă apucam de treabă. Acum, că mă gîndesc bine, cred că am mai multe nopți nedormite în viața asta decît cu somn la orele prielnice organismului și că am asistat la mai multe răsărituri, venite după o noapte de lucru, decît personalul de pe aeroport. Și încep să mă tem că, la vîrsta de mijloc de acum, o să primesc nota de plată pentru toate.

Am petrecut mult timp căutînd sfaturi de domesticire a procrastinării, ba chiar recunosc că le-am citit cu nesaț sărind din link în link taman cînd aveam un articol de predat și se făcuse deja noapte. Între altele, se recomandă să împarți o sarcină mai mare, care poate părea înfricoșătoare, în segmente mai mici și mai ușor de îndeplinit; să faci activitatea respectivă mai plăcută, eventual legînd-o de alte obiceiuri care te bucură; să încerci să elimini tot ce te-ar putea distrage, de la notificările de pe telefon la televizor sau la interacțiuni cu apropiații; să schimbi, dacă poți, locul din care lucrezi, să te muți în altă cameră, în grădină, în parc, într-o cafenea; să faci o listă cu tot ce ai reușit să îndeplinești din treaba cu pricina și să te răsplătești cumva pentru micile realizări.

La mine, mai nimic nu a funcționat pe termen lung, așa că, în prezent, nici nu-mi mai propun să schimb ceva. Mă întreb însă dacă nu cumva dau (și îmi dau) explicații de genul celor cu care am început articolul ca să nu recunosc că, de fapt, motivația nu mai e acolo. Că nu mai simt ca la primul articol, prima emisiune, prima carte. Ceva s-a domolit, s-a uzat, s-a pierdut printre degete, s-a rătăcit pe traseu. Poate e omenește să fie așa și avem mereu nevoie de alte și alte motivații, care să facă lucrurile mai ușor de dus.

Între „ancorele“ mele se află un serial cu medici pe care îl urmăresc în fiecare vineri, de aproape două decenii, ca și cînd toate cele din viață, bune și rele, nu mi s-ar fi întîmplat încă. Într-un episod se vorbea despre cum corpurile noastre nu pot funcționa prea mult fără oxigen. Creierul și inima tolerează o perioadă limitată pînă cînd celulele lor încep să moară – mai puțin de 5 minute pentru creier, cam 30 pentru inimă. Îmi place metafora acestui fapt biologic legat de care, cu siguranță, medicii au explicații științifice și bine documentate. Multă vreme după ce creierul ne trimite semne disperate că „o să ni se înfunde“ cu stilul ăsta de viață, inima mai trage încă. Și, uneori, ne scoate la liman. Inhalăm cu poftă aer și sărim în apă din nou.

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Lecția portugheză SAAL

Fenomenul arhitectural despre care scriu propune o incursiune în perioada frămîntată care a urmat Revoluției Garoafelor Roșii, cînd Portugalia trăia eliberarea de sub regimurile fasciste ale lui Antonio Salazar și, ulterior, al lui Marcelo Caetano, regimuri care generaseră zone extinse de sărăcie extremă în Lisabona și Porto. Arhitectul Nuno Portas, secretar de stat al Locuinței și Planificării Urbane la momentul Revoluției Garoafelor Roșii, încearcă reformarea sistemului locuinței sociale în Portugalia, plecînd de la principiile arhitecturii sociale participative și aplicînd principiul socialist al creării egalității de situații. Arhitecții (în special ai Școlii de la Porto), elită angajată în mișcarea revoluționară, preiau sărăcimea în proiect, urmărind schimbarea condițiilor de viață ale acesteia printr-un amplu program național de construire de locuințe. Apar astfel, la Lisabona și mai ales la Porto, echipele SAAL – *Serviço Ambulatório de Apoio Local* (Serviciul Ambulatoriu pentru Ajutor Local).

Acestea creează, începînd cu 1974, nu numai cartiere de o înaltă calitate arhitecturală, dar și comunități bine consolidate pe parcursul procesului participativ de proiectare și construire. Prima sarcină asumată de SAAL a fost „organizarea preliminară a cererii“, adică crearea de *leadership* la nivel comunitar, astfel încît membrii grupurilor să-și poată identifica nevoile și chiar să propună soluții pentru rezolvarea acestora.

Deși Nuno Portas pierde șefia programului în martie 1975, la sfîrșitul anului programul este oprit, iar multe echipe SAAL nu mai primesc finanțare, majoritatea arhitecților continuă să lucreze și să genereze schimbarea mediului construit pe care Manuel Castells, prezent în Portugalia acelor zile, o consemnează cu cuvintele: „O să fim cu toții portughezi pentru mulți ani. Exemplul Portugaliei trebuie să ne stimuleze gîndirea“. Într-adevăr, SAAL a reușit o schimbare la nivelul general al transpunerii în realitate a unui proiect de arhitectură, reformînd cadrul tradițional în care aceasta se desfășura.

Proiectele s-au adresat, în majoritatea lor, comunităților existente locuind în sărăcie extremă în ruine și barăci, private de accesul la servicii minime de sănătate și, din acest motiv, una din componentele importante ale intervenției SAAL a fost la nivel comunitar, prin coagularea intereselor comunității pentru accesul la o locuire de bună calitate.

SAAL decantează în practică înlocuirea „marilor proiecte“ cu „proiectarea la firul ierbii“, răsturnarea abordării de sus în jos și propune dialogul între autoritățile locale și finanțatori, pe de o parte, și comunitățile locale, pe de alta. În consecință, scopurile noii politici de locuire socială nu mai sînt rezolvarea globală a problemei locuințelor prin recurs la marii antreprenori privați în construcții, ori crearea unei agenții naționale, ci crearea unui sistem complementar de politici publice în care actorii principali să fie comunitățile structurate, serviciile statului și firme private de antrepriză.

Sintagma „comunități structurate“ trebuie înțeleasă prin prisma efortului de organizare întreprins de SAAL în vederea creării de cooperative locale răspunzătoare de managementul și controlul proiectului. Este de la sine înțeles că o comunitate trăind în sărăcie extremă, cu un grad mare de șomaj, nu putea asigura nici managementul, nici controlul unor proiecte rezidențiale de anvergură. Pentru a dezvolta comunitățile și a organiza pînă la nivelul necesar, politica susținută de Guvernul portughez a prevăzut crearea a circa 100 de echipe tehnice conduse de arhitecți și formate din ingineri, economiști, sociologi, lucrători sociali și studenți de diferite profiluri, capabile să ofere comunităților sprijin în alegerea terenurilor, folosind criterii de evaluare specifice arhitecturii și urbanismului, înființarea asociațiilor de locuitori, sub formă de cooperative sau întreprinderi, planificarea etapelor șantierului, consultanță tehnică și juridică în vederea obținerii terenurilor sau clădirilor de reabilitat și obținerea altor resurse, conceperea împreună cu asociația a programului de construire de locuințe, din punct de vedere arhitectural, dar și al rețelelor de servicii, proiectarea planului de situație în concordanță cu direcția stabilită împreună cu asociația cooperativă și obținerea avizelor și autorizațiilor autorităților locale și furnizorilor de servicii, asistență tehnică în evaluarea licitațiilor de oferte și selectarea antreprenorului general și managementului proiectului, urmărire de șantier și adaptarea participativă a proiectelor inițiale, ajutorul oferit asociațiilor în calcularea costurilor contractelor pentru servicii publice.

Participarea comunitară în procesul de proiectare a fost obținută prin lucrul pe machete și pe generarea de *feedback* din partea utilizatorilor, lucru destul de dificil în condițiile în care, potrivit obiceiului, majoritatea beneficiarilor se mulțumeau să considere că ce propune arhitectul este excelent, pentru că, oricum, el știe mai bine, avînd la dispoziție limbajul codificat al planurilor. Uneori, această metodă a îmbrăcat forma prezentării mai multor tipologii, din care beneficiarii au ales una, în baza unor discuții referitoare la avantaje și dezavantaje. Foarte interesant, beneficiarii au ales de foarte multe ori să delege arhitectului responsabilitatea modelării fațadelor și alegerea culorilor, așa încît conformările spațial volumetrice ale locuințelor înșiruite produse de SAAL poartă amprenta modernismului, curent străin identității culturale a beneficiarilor, dar asumat de aceștia prin acordul asupra proiectului.

Inovațiile metodologice ale SAAL, cum ar fi implicarea arhitecților în dezvoltarea comunitară, în derularea programelor de asistență socială, culturală și educațională a comunităților, au dus la lărgirea perspectivei acestora în configurarea spațiilor de locuit și relațiilor acestora cu spațiul public. Arhitecții și-au putut cunoaște beneficiarul în mod direct, iar proiectele realizate au venit în continuarea aspirațiilor unui segment al populației care avea pentru prima oară, prin intermediul arhitecturii, șansa unui nou început.

***Lorin Niculae** este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.*

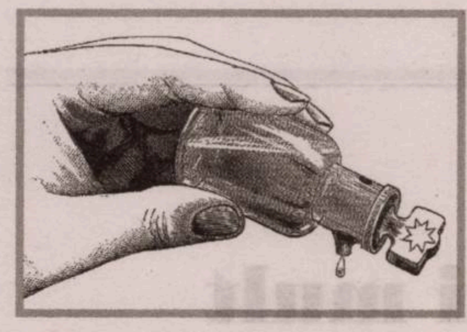

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Curriculum vitae

Ușurința cu care vorbitorii români au adoptat, după 1989, abrevierea CV cu pronunția după engleză (sivi), folosind-o curent ca substantiv neutru, ar putea sugera ideea că sintagma latină *curriculum vitae* (devenită substantiv invariabil) nu circula în perioada anterioară. Dacă forma latină ar fi fost deja un cuvînt de uz curent, probabil că abrevierea s-ar fi raportat la ea și ar fi fost pronunțată după normele locale (cum se întîmplă, de altfel, în cazul altor limbi). Dicționarele generale înregistrează foarte tîrziu sintagma latinească, întărind astfel impresia că aceasta ar fi intrat recent în română. Informațiile asupra primei atestări suferă de aceeași întîrziere: *Micul dicționar academic* (MDA, 2010) notează apariția formei *curriculum vitae* de abia spre sfîrșitul secolului al XX-lea, trimițînd la ediția a treia a *Dicționarului de neologisme* al lui Florin Marcu și Constant Maneca, din 1978.

De fapt, sintagma *curriculum vitae* circula de mult în texte românești, dar apariția ei era limitată la texte juridic-administrative sau aparținînd unor domenii restrînse ale vieții culturale. În Transilvania, cel puțin, formula era deja folosită la jumătatea secolului al XIX-lea, așa cum o dovedește prezența sa în presa vremii. De exemplu, în *Gazeta Transilvaniei*, în 1866, se explică ce îndatoriri aveau *docenții privați*, în temeiul unui decret ministerial din 19 decembrie 1848. Aceștia trebuiau „să-și împărtășească așa-zisul *Curriculum vitae*, adică descrierea vieții, biografia“. Un sonet satiric al lui Coșbuc, publicat în 1891 în *Constituționalul*, purta titlul *„Curriculum vitae“*. În *Dicționarul de citate și locuțiuni străine* al lui B. Marian (carte reeditată de multe ori), sintagma era tradusă prin „cariera vieței“ și explicată ca „totalul indicațiilor privitoare la starea civilă și situația unui candidat, student etc.“ (ediția a II-a, 1916). Forma continuă să fie folosită în perioada interbelică. De exemplu, în revista *Însemnări ieșene* (1939, nr. 9) este publicat un text al medicului și scriitorului I.I. Mironescu, cu titlul *„Curriculum vitae“* („Drumul vieții mele“).

„Ai declarat asta în autobiografie?“

În perioada comunistă, formula latinească s-a folosit mai puțin. Pentru angajări, termenul oficial al textului care trecea în revistă activitatea unei persoane era autobiografia. De exemplu, pentru un concurs de posturi didactice în învățămîntul superior, Institutul Politehnic București publica în 1973, în ziarul *Informația Bucureștiului*, lista actelor necesare: pe lîngă copii ale diplomelor, se cereau *„Memoriul* de activitate didactică, științifică, tehnică în producție și socială“, *„Lista lucrărilor* publicate sau în curs de publicare“, *„Caracterizarea* activității profesionale și sociale, eliberată de instituția unde candidatul își are funcția de bază“, precum și *„Autobiografia“*. Aceasta din urmă era un text narativ, redactat la persoana I și care putea sau trebuia să conțină și alte informații, relevante pentru „dosarul de cadre“, mai greu de imaginat azi de către tinerii care completează CV-uri. Într-o piesă de teatru din epocă, cineva este interpelat în legătură cu un unchi fost moșier, iar reproșul se amestecă cu amenințarea: „Ai declarat asta în autobiografie?“ (Ion Băieșu, *Alibi*, în *Teatrul*, 1978, nr. 4).

Presa deceniilor trecute oferă totuși unele surprize. În revista *Viața economică* din 1973, un articol intitulat „Știți să redactați un *curriculum vitae?*“ cuprindea recomandări cît se poate de actuale și de pertinente („Să fie ușor de înțeles“, „Să fie un rezumat fidel al experienței dv.“, „Nu ajungeți cu detaliile pînă la clasele primare, ele nu oferă nici un interes“ etc.). Doar referirile la cadrul economic al vremii („conducerea unității“, „rezultatele întreprinderii“) diferențiază acest text de unul care ar putea fi publicat și astăzi.

Revenind la dicționarele noastre, e clar că acestea ar trebui să înregistreze atestări mai vechi ale cuvîntului – și mai ales să revizuiască definițiile. Dacă în DEX descrierea conținutului unui *curriculum vitae* este destul de corectă – „scurtă autobiografie (scrisă) care cuprinde date referitoare la studii, pregătirea profesională, carieră și situația familială“ –, în *Micul dicționar academic*, care pare să preia definiția lui B. Marian, de la începutul secolului al XX-lea, se alege ca exemplificare o componentă lipsită de importanță și chiar controversată: „biografie scurtă cuprinzînd *toate indicațiile privitoare la starea civilă*, la situația etc. unui candidat“.

Rodica Zafiu *este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

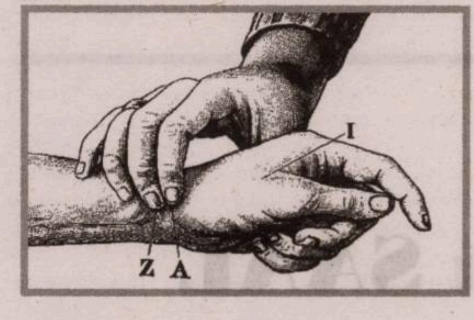

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Undercover agent

Am încheiat în acest week-end livrarea cursului de infuzare a educației media în curriculumul disciplinei de limba și literatura română pentru a cincea generație de cursanți. Pentru cine nu știe despre ce este vorba, reiau pe scurt. Un curs acreditat, livrat în parteneriat de Ministerul Educației și Centrul pentru Jurnalism Independent, prin care încercăm să abilităm profesorii de limba și literatura română să remixeze (cum spune prietena și partenera mea de *training* Monica Halaszi) textele literare predate în liceu, prin identificarea unor inserții interpretative care să permită abordarea conceptelor de educație media. Altfel spus, fără abatere de la programa școlară a disciplinei, profesorii să poată discuta cu elevii aceste concepte și să le facă comprehensibile. Iar elevii să aibă, în consecință, o atitudine responsabilă și interogativ-critică atît față de consumul de media, cît și față de producerea de conținut în diverse contexte, cu precădere pe rețelele de socializare. Desigur, vorbim despre multe deschideri, începînd de la drepturile omului pînă la libertatea de exprimare, limitele acesteia, manipulare, propagandă, deconstrucție de mesaj media, actorii implicați etc.

Este cel mai drag curs pe care l-am livrat în ultimii ani și poate dintotdeauna, pentru că este excelent conceput, foarte atrăgător și foarte provocator pentru un profesor de limba și literatura română, prin deschiderile pe care le propune, prin apropierea de realități arzătoare, cotidiene, care fac parte cu adevărat din universul elevilor și al nostru, al tuturor.

Ce este însă mai ales emoționant atunci cînd țin astfel de cursuri este să descopăr de fiecare dată, dar absolut de fiecare dată grupuri de profesori, în procent de peste 90% sau chiar de 100%, cu o pasiune pentru meseria lor care te energizează. Și nu mă refer doar la acest curs de educație media, ci la toate pe care le-am ținut de-a lungul timpului. Și nu este vorba doar despre profesori aleși pe sprînceană, ci de lungi liste de așteptare, în general. Toți oamenii aceștia sînt niște entuziaști ai meseriei lor, căutători de surse noi, de resurse inovatoare, de strategii actuale.

Grupa cu care am lucrat acum avea profesori din Sibiu, București, Timiș, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Călărași, Prahova, Alba, Cluj, Arad, Galați, acoperind deci o arie largă, iar colegele care au mai ținut cursul simultan (trei grupe am format acum) au acoperit celelalte județe. Profesori din mediul urban, este adevărat, pentru că se adresează celor care predau la liceu, dar din tot felul de orașe ale acestor județe, din licee teoretice, tehnologice sau vocaționale. Nu vorbim, așadar, despre un entuziasm al unor așa-zise elite, profesori din mari orașe doar și din licee de top. Dar profesioniști care iubesc ceea ce fac.

De ce aduc discuția spre această energie, spre acest entuziasm, spre acest interes pe care îl descopăr cam de fiecare dată? Este lesne de înțeles de ce, mai ales în contextul actual, al grevei profesorilor, aceste ființe inutile după unii, incompetente, care nu muncesc destul, lenevesc mult și au rezultate îndoielnice. Și participă la cursuri de formare în week-end-uri, simultan cu greva pe care o fac pentru dreptul la demnitatea lor și la o viață decentă. Pentru că această discuție nesfîrșită, care de fapt nici nu este discuție, ci o diatribă a unei părți a societății și a presei la adresa categoriei profesionale pe care o reprezint, mă revoltă.

Nu este vorba doar despre colegii pe care îi întîlnesc la aceste cursuri, pentru că natura responsabilităților mele și a preocupărilor mele mă pune în contact cu o arie foarte largă de profesori. Procentual, sînt sub 10-15% cei pe care i-am întîlnit și care sînt încadrabili în grila de interpretare pe care diatriba amintită le-o aplică. Eu nu știu unde sînt acești incompetenți absoluți, unde sînt profesorii aceia care predau cu note de 2 și 3 și chiar 5 la examenul de titularizare. Vor fi fiind, probabil sînt, dar ei reprezintă, totuși, o minoritate. Și sînt prezenți mai ales acolo unde chiar nu mai vrea nimeni să meargă să predea. Ghiciți de ce?

Există, sigur, și blazare, există, desigur, și dezinteres sau lehamite, dar nu reprezintă, procentual, un eșantiona dominant. Și atît cît el există, nu înțeleg de ce ne mirăm că există, cînd breasla a ajuns să fie atît de disprețuită și de umilită în discursuri și în tratamentul social și financiar. Sînt un om care, dacă n-aș fi ajuns, măcar cu timpul, să prefer calea păcii, aș folosi aici un citat din William Blake, pe care l-am descoperit recent în romanul *Poartă-ți plugul peste oasele morților*, al Olgăi Tokarczuk: „Tigrii Mîniei sînt mai înțelepți decît armăsarii Educației“. Dar n-o să-l folosesc, nu cu gînd instigator. Ci mă voi întoarce la cuvintele păcii. Dar cu adresarea directă a solicitării dreptății și a restituirii valorii reale a profesorului în societate. În primul rînd prin salarizare corespunzătoare. Este mai mult decît revoltător că profesorul în această societate este un cerșetor, în loc să fie un rege. Și că regi sînt, adesea, niște golani, niște agramați, niște hoți, în fond niște barbari. Cum este posibil și cît mai trebuie să îndurăm asta? Pînă cînd ne vom scufunda total ca țară? Cei ce au puterea trebuie să aibă atîta dram de patriotism în ei încît să înțeleagă complexitatea acestei realități. Dincolo de vorbe, dincolo de impresii, dincolo de calcule politice.

Aceștia, profesorii care sînt neproductivi în termeni de bunuri materiale și în rezultate financiare, sînt, în fapt, în marea lor majoritate, agenți sub acoperire (ca să mă abat, uf, puțin, și spre trista dispariție a Tinei Turner, cu al ei *Undercover agent for the blues)* ai sănătății acestei țări, ai umanității, ai binelui și ai frumosului. Nu ei, nu ei sînt responsabilii reali ai procentelor mari de analfabetism funcțional. Ci alți factori, începînd cu cei ce țin de politicile educaționale, dar și de modul în care s-a desenat în ultimii 30 de ani stratificarea mentalului, a valorilor și a păturilor sociale. Redați-le profesorilor demnitatea, pînă cînd nu va fi prea tîrziu, pentru că ei sînt și cei responsabili pentru o atenuarea dezechilibrului acestei societăți!

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

Robert SKIDELSKY

împotriva **curentului**

Alunecînd treptat spre distopie

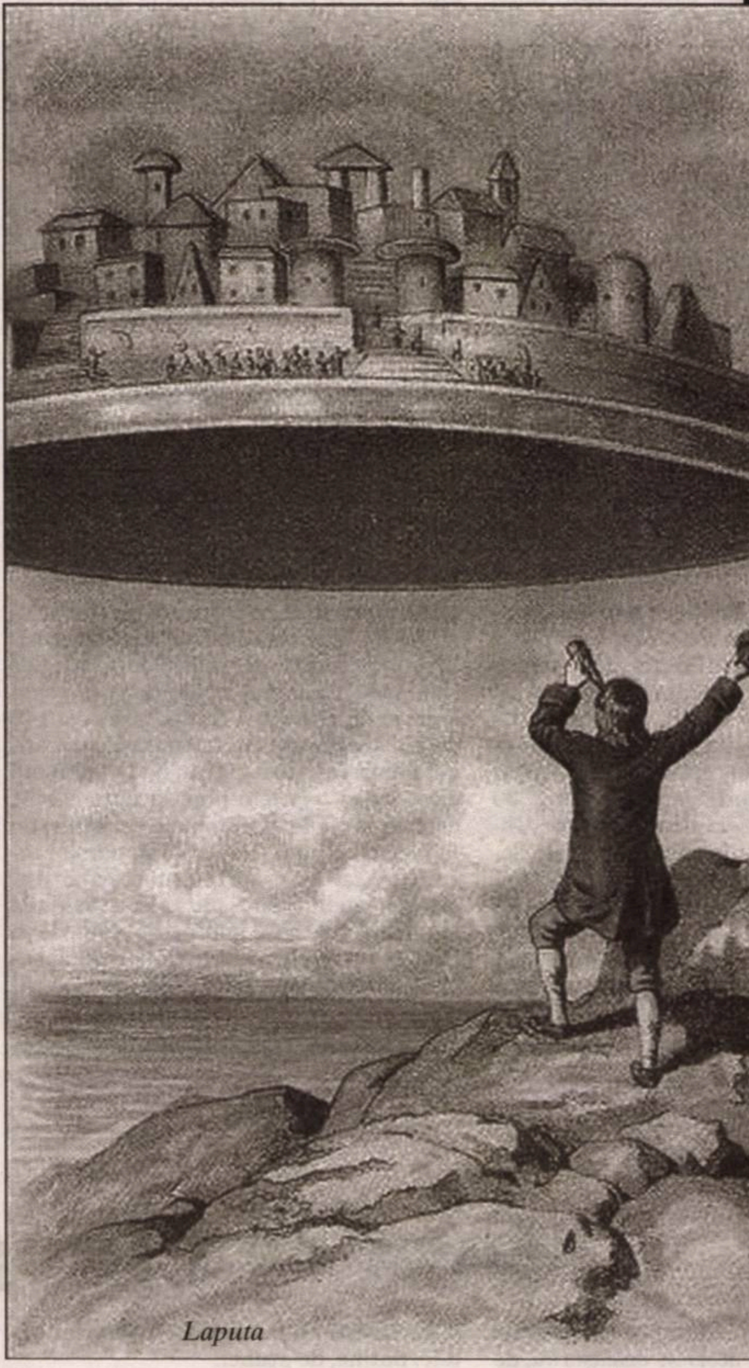

Laputa

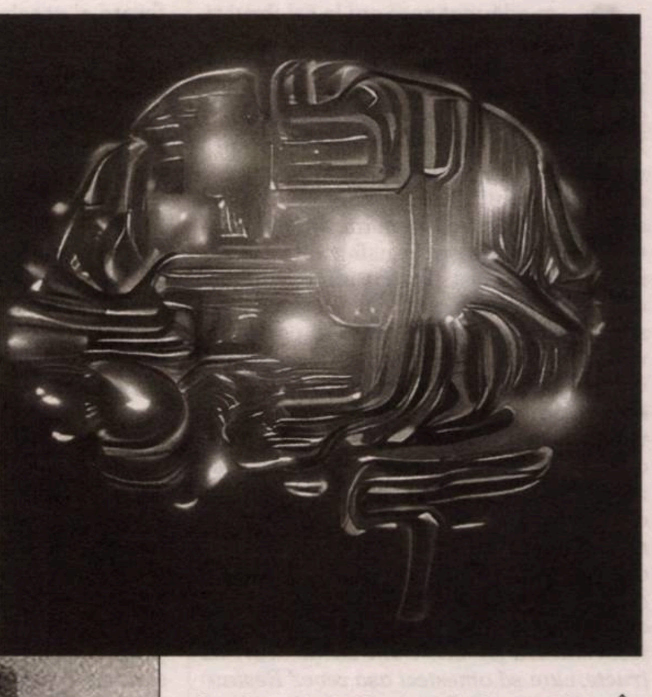

© wikimedia commons

În condițiile în care investitorii pompează miliarde de dolari în *start-up*-uri din domeniul Inteligenței Artificiale (IA), frenezia IA generative începe să arate ca o bulă speculativă asemănătoare maniei olandeze a lalelelor din anii 1630 și bulei Mării de Sud de la începutul secolului al XVIII-lea. Astăzi, la fel ca și în cazul acestor episoade, *boom*-ul IA pare să se îndrepte spre o inevitabilă explozie. În loc să creeze noi beneficii, IA amenință să lase în urmă doar munți de datorii.

Agitația IA de azi e alimentată de convingerea că modelele de limbaj extinse, precum *chatbot*-ul GPT-4 recent lansat de laboratorul OpenAI, vor fi capabile să producă conținuturi virtualmente indiscernabile de cele generate de oameni. Investitorii mizează pe faptul că IA generativă avansată va putea crea fără eforturi text, muzică, imagini și film, în orice stil imaginabil, ca simplu răspuns la solicitarea utilizatorilor.

Și totuși, pe lîngă entuziasmul în creștere pentru IA generativă, există și îngrijorări tot mai mari cu privire la potențialul ei impact ei asupra pieței muncii. Un raport recent Goldman Sachs despre efectele economice „potențial de amploare“ ale IA estimează că nu mai puțin de 300 de milioane de locuri de muncă riscă să fie automatizate, inclusiv munci calificate și de birou.

Evident, multe dintre promisiunile și pericolele legate de progresul IA sînt, deocamdată, doar perspective îndepărtate. Încă nu am reușit să dezvoltăm mașini care să posede nivelul de conștiință de sine și capacitatea de a lua decizii în cunoștință de cauză care să corespundă accepțiunii celor mai mulți oameni despre inteligență. Acesta e și motivul pentru care mulți specialiști în tehnologie pledează pentru integrarea unor „norme morale“ în sistemele IA, mai înainte ca ele să ajungă să depășească capacitățile omenești.

Dar adevăratul pericol nu e că IA generativă va deveni autonomă, după cum ne fac să credem mulți lideri din domeniul tehnologic, ci că ea va fi folosită pentru a submina autonomia oamenilor. Atît sistemele de IA „restrînse“, cît și cele de „utilizare largă“ care pot îndeplini sarcini în mod mai eficient decît oamenii reprezintă o extraordinară oportunitate pentru guvernele și corporațiile care urmăresc să exercite un control sporit asupra comportamentului uman.

După cum observă Shoshana Zuboff în cartea ei *The Age of Surveillance Capitalism* (2019), evoluția tehnologiilor digitale ar putea duce la apariția „unei noi ordini mondiale care revendică experiența umană ca pe o materie primă, disponibilă gratuit, pentru practici comerciale ascunse de extracție, predicție și vînzări“. Relația tot mai simbiotică dintre guverne și firmele private de supraveghere, remarcă autoarea, e, parțial, rezultatul unui aparat de securitate națională „dinamizat de atacurile din 11 septembrie“ și determinat să susțină și să-și însușească tehnologiile cele mai noi, pentru a obține „cunoașterea totală“ a comportamentului oamenilor și a vieților lor personale.

Palantir, compania de analiză a datelor co-fondată de investitorul miliardar Peter Thiel [co-fondator și al companiei PayPal – *n. trad.*] e un caz relevant. Se spune că Thiel, un sponsor important al Partidului Republican din SUA, a convins administrația președintelui american Donald Trump să aloce companiei Palantir contracte profitabile, pentru a dezvolta sisteme IA de uz militar. În schimb, Palantir furnizează servicii de informații Guvernului SUA și altor agenții de spionaj din lume.

În „Călătorie în Laputa“, a treia parte a cărții lui Jonathan Swift *Călătoriile lui Gulliver*, căpitanul Gulliver descoperă o insulă zburătoare locuită de savanți și de filozofi care au conceput niște metode ingenioase pentru a detecta conspirații. Una dintre aceste metode presupune inspectarea „dietelor tuturor persoanelor suspectate“, precum și examinarea îndeaproape „a excrementelor lor“, inclusiv „culoarea, mirosul, gustul, consistența, cruditatea sau maturitatea digestiei“. Chiar dacă aparatul statal de supraveghere modern se concentrează mai degrabă pe examinarea e-mail-urilor, și nu a funcțiilor corporale, el are un obiectiv similar: să descopere comploturi și conspirații împotriva „ordinii publice“ sau „securității naționale“ prin pătrunderea în adîncul minților oamenilor.

Dar măsura în care guvernele își pot spiona cetățenii nu depinde doar de tehnologiile disponibile, ci și de „piedicile și contraponderile“ oferite de sistemul politic. De aceea, China, al cărei sistem normativ se concentrează exclusiv pe menținerea stabilității politice și pe susținerea „valorilor socialiste“, a reușit să implementeze cel mai ramificat sistem electronic de supraveghere la nivel de stat din lume. Ceea ce explică și dorința Chinei de a se poziționa ca lider mondial în reglementarea IA generative.

La celălalt pol, în Uniunea Europeană reglementarea e centrată pe drepturile fundamentale ale omului, precum dreptul la demnitate al persoanei, dreptul la viață privată, dreptul la nediscriminare și libertatea de expresie. Cadrul ei normativ pune accentul pe sfera privată, protecția consumatorului, siguranța produselor și moderarea informațiilor. În vreme ce SUA se bazează pe concurență pentru a proteja interesele consumatorului, Legea IA europeană, care urmează să fie finalizată în cursul acestui an, interzice explicit utilizarea datelor generate de utilizatori în scopul „clasificării sociale“.

Sistemul occidental de reglementare a IA „centrat pe om“, care pune accentul pe protecția persoanelor, contrastează puternic cu modelul autoritar chinez. Există însă un pericol evident și real ca cele două sisteme să conveargă în cele din urmă. Această amenințare latentă se explică prin conflictul inerent dintre angajamentul Occidentului pentru drepturile individuale și imperativele sale de securitate națională, care tind să capete întîietate față de libertățile civile, în vremuri de tensiuni geopolitice. Versiunea curentă a Legii IA împuternicește, bunăoară, Comisia Europeană să interzică practici precum politicile predictive, dar cu diverse excepții, ca atunci cînd e vorba de securitatea națională, apărare și aplicații militare.

Odată cu competiția acerbă pentru supremația economică, capacitatea guvernelor de a dezvolta și implementa tehnologii intruzive reprezintă o amenințare nu numai pentru companii și regimuri politice, dar și pentru țări întregi. Această dinamică malignă contrastează cu previziunile optimiste potrivit cărora IA va aduce „o gamă vastă de beneficii economice și sociale pentru un întreg spectru de industrii și activități sociale“.

Din păcate, în democrațiile liberale occidentale, eroziunea treptată a contraputerilor și a limitelor constituționale care reglementează acțiunile guvernamentale face jocul regimurilor autoritare. După cum profetic a observat George Orwell, o stare de război continuu, sau chiar și simpla ei iluzie, creează conjunctura ideală pentru apariția unei distopii tehnologice.

Robert Skidelsky *este membru al Camerei Lorzilor a Marii Britanii și profesor emerit de Economie politică la Universitatea Warwick.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

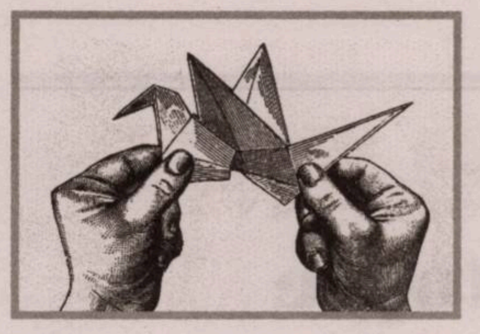

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

După 30 de ani

Am adăugat zece ani la celebrul titlu al lui Alexandre Dumas, despre care l-am auzit pe regretatul Radu Cosașu spunînd că ar fi cel mai bun titlu care s-a dat vreodată unui roman. În urmă cu 30 de ani, am fost pentru prima oară în America și pentru prima oară în Occident, după ce abia ne eliberaserăm din ceea ce putem numi „închisoarea“ în care fusese transformată România. Atunci a fost pentru mine, evident, un șoc nemaipomenit, iar la întoarcere am descoperit că nu puteam să povestesc mai nimic. Nu doar că nu-mi găseam cuvintele potrivite să descriu ceea ce văzusem și simțisem, și nu doar că mulți dintre cei de acasă nu prea înțelegeau ce încercam să le povestesc, dar uneori nici nu mă credeau. Pentru lumea românească de atunci, unele dintre lucrurile pe care le auzeau din gura mea păreau de-a dreptul gogonate. *Cum adică 150 de canale de televiziune?* (În România, în afară de TVR, abia apăruse, cu multe chinuri, televiziunea SOTI.) *Cum adică iaurt cu fructe, cum să amesteci așa ceva? Restaurante în muzee? Catedrală cît două terenuri de fotbal? Stil gotic? La New York? Cu toalete înăuntru? În biserică, domnule?* Suna incredibil.

Între timp, România s-a schimbat enorm. America... poate mai puțin. În decursul celor 30 de ani, eu am călătorit în nenumărate locuri, în special în Europa, ba chiar am și lucrat cîteva luni la Londra. Am cunoscut mai în amănunt diverse locuri și laturi ale Occidentului. Cînd am revăzut America însă, am fost din nou uluit.

Taxiul galben ne-a luat pe înserat de la aeroport spre Manhattan, după ce am evitat un escroc care sărise să ne preia cu mașina lui. Din avion, zăriserăm puțin, la mare depărtare, contururile ascuțite ale zgîrie-norilor, ca un desen abia schițat în creion. Acum, din taxi nu vedeam decît zone industriale, hale vechi de cărămidă, clădiri lugubre, căi ferate și șosele cu multe benzi și noduri rutiere suspendate și învîrtite, peste care șoferul trecea vijelios, hurducăindu-ne. Pe jos, la fel ca în urmă cu 30 de ani, vedeam din loc în loc hîrtii și gunoaie zburătăcite de trecerea mașinilor. Tot ca prima dată, mi-am zis că nu e rezonabil să te aștepți ca țara cea mai importantă din lume să fie neapărat și ca o farmacie. Afară se întunecase complet. Șoferul vorbea la telefon în rusește. Eram obosiți după zbor. Deodată, în fața noastră au apărut podurile luminate de peste East River și Manhattan-ul. Clasic spus, atunci am văzut America. Adică incredibila aglomerare de blocuri amețitoare și milioanele de pătrățele luminate care erau ferestrele, orașul care nu doarme niciodată, Babilonul zilelor noastre. Această imagine e absolut de neuitat. Nici filmele și nici fotografiile sau cărțile poștale nu pot reda decît în foarte mică măsură impresia colosală pe care o face orașul orașelor, mai ales la prima vedere, și chiar la o a doua primă vedere, cum era în cazul meu. Am străbătut fără grai străzile dintre zgîrie-nori, luminate de reclame orbitoare. În fața hotelului, în timp ce ne dădea jos bagajele, taximetristul ne-a adus cu picioarele pe pămînt, întrebîndu-ne de unde sîntem. *Oh, Romania? Do you know Florin Salam?* Am izbucnit în rîs.

O vorbă spune că New York-ul nu-i America. Poate că e ceva adevărat, deși la fel de bine se poate spune că New York-ul reprezintă America. Urma să mai vizităm o mulțime de alte mari orașe și locuri din Statele Unite. În primele zile însă, am continuat să descoperim acest oraș al orașelor și să ne minunăm. Față de acum 30 de ani îi lipsesc cele două turnuri. Unde le erau fundațiile, sînt acum cele două uriașe fîntîni memoriale, în care apa curge continuu ca într-o vale a plîngerii. Alături, ambițioșii constructori americani au înălțat un alt turn, *One World Trade Center,* care este, după cum le place lor să spună, cea mai înaltă clădire din emisfera vestică (mai înaltă și decît erau turnurile gemene). America nu stă pe loc. În Manhattan, zgîrie-norii se tot înmulțesc. Au apărut unii incredibil de subțiri, ca niște vergele de sticlă care înțeapă cerul, și alții cu forme incredibile. De fapt, cuvîntul *incredibil* e poate cel mai potrivit pentru întregul Manhattan, de la aerul pur din înălțimea zgîrie-norilor de sute de metri pînă la adîncimile, uneori de-a dreptul pestilențiale, ale tunelurilor de metrou suprapuse, pe unde circulă șobolani cît iepurii. Straturi peste straturi, New York-ul conține tot ce e omenesc posibil. Amestecul de rase și tipuri umane e de bună seamă inegalabil în lume. Îmi vine în minte teribila siluetă a unei fete model care filma pe stradă pentru un clip publicitar (ceva în genul Audrey Hepburn), simultan cu imaginea unui individ care părea că abia a încăput prin cele două uși deschise ale unui vagon de metrou.

Noutatea absolută a New York-ului e legalizarea consumului de marijuana „în scop recreativ“. E o adevărată euforie a începutului și peste tot, pe străzi, se simte mirosul specific (și acum 30 de ani mirosea, dar mai discret). E un fenomen temporar care pare puțin semnificativ față de măreția fizică a orașului, cu clădirile lui de o diversitate arhitectonică pe măsura varietății umane de care am amintit, cu structurile impresionante ale multelor și lungilor sale poduri (cel mai iconic, dacă se poate spune așa, Brooklyn Bridge, are deja 140 de ani și aproape doi kilometri), cu traficul neîncetat, de furnicar, de la trotinete electrice și biciclete pînă la automobile, camioane grele și autobuze turistice, de la metrou pînă la trenurile de cursă lungă, care își au propriile tuneluri și trasee suspendate pînă părăsesc orașul, de la elicopterele care împînzesc cerul, de te miri că nu se ciocnesc (care uneori zboară la înălțimi mai mici decît ale blocurilor înalte) pînă la avioanele de pasageri sau de transport care zboară mai sus, de la corăbii cu pînze care străbat apele înconjurătoare pînă la feriboturi și imense vase de croazieră. Mai sînt și romanticele trăsuri de plimbare de lîngă Plaza Hotel, dar și ambulanțele, mașinile de pompieri și de poliție cu luminile și sirenele lor infernale care fac uneori ca mitralierele. Colosalul oraș zumzăie, clocotește și miroase a de toate la orice oră din zi și din noapte, fără să-și piardă totuși aerul civilizat.

Mai sînt destui care cred că americanii nu au fost pe Lună, că totul ar fi fost o mare păcăleală, o făcătură de Hollywood. Celor de bună-credință le-aș recomanda să urce, de exemplu, pe platforma de la Edge – un fel de balcon suspendat la etajul 100 al unui bloc, la peste 330 de metri înălțime deasupra solului, cu o parte din podea transparentă. Să privească de acolo New York-ul cu toate detaliile lui perceptibile, să cuprindă cu privirea, de jur împrejur, toată grandoarea metropolei construite de mîna americanilor și să cugete singuri la inteligența, munca, organizarea, tehnologia și îndrăzneala constructorilor. Adunat la un loc, e acolo mult mai mult decît un zbor pe Lună. Nici că se poate dovadă mai bună a ceea ce poate omul. Omul din America.

■ ■ ■

ready made

„Iată, în liniamente generale, fauna târâitoarelor, reptilelor erei secundare. Ce a rămas din acești coloși pentru timpurile următoare? Nimic! Cu finea acestei ere se prăpădesc, căci conservativi cum erau, n'au voit, sau n'au fost în stare să se acomodeze împrejurărilor, cari au început să devină prea moderne pentru ei.“

Noi, Anul I, Nr. 6, Noemvrie 1913

Iaromira POPOVICI

bazar

Masa cea lungă

Tatăl meu era, și el, mereu într-un nor de fum. Așa îl știu aproape dintotdeauna. Așezat la foarte lunga noastră masă din lemn, plină de hîrțoage, cu o cană de cafea începută în față, aplecat asupra lucrului.

Nu-mi puneam problema ce făcea. La ce lucra. Nu conta. La fel cum bunica mea intra în bucătărie dis-de-dimineață și acolo o prindea ziua cu meandrele ei, pe tatăl meu îl apuca la masa lui. În zilele cînd nu pleca de acasă, la Studioul „Sahia“, unde lucra oficial, era tot timpul acolo. În sufrageria noastră din Șoseaua Giurgiului. De fapt, singura cameră utilizabilă, în multiple scopuri.

Lungimea mesei era proporțională cu numărul de acțiuni care se puteau desfășura în jurul ei. Pe lîngă lucrul tatălui meu, acolo se mînca uneori. Alteori se crea un spațiu și pentru mama, care, altfel, era invizibilă în casă, ori vizibilă peste tot, ca un spirit al locului. Tot acolo mă aciuam și eu, cînd mă apucam de „lucrul“ meu care, pe vremea aceea, era desenatul. Uneori mai mîncam toți trei acolo, de la un moment dat, la televizor. Și tot în jurul interminabilei mese ne primeam oaspeții; acolo se desfășurau, de pildă, revelioanele noastre.

Masa era, într-un fel, centrul lumii noastre. Felul în care arăta și era organizată reprezenta o oglindă a modului de trai, a valorilor și aspirațiilor noastre. Era lungă, interminabilă, pentru că și noi ne aflam în mișcare, pe un drum nu se știa exact către ce. Era un drum cu hîrtoape, *bumpy*, pentru că ne aflam în plină societate „socialistă multilateral dezvoltată“, cum învățam noi la istorie.

Era lungă, interminabilă, pentru că și noi ne aflam în mișcare.

Pentru că viitorul era incert sau, dimpotrivă, înfiorător de cert în stagnarea lui. Într-o lume fără libertăți și perspective, nu-ți rămînea decît să întorci pe față și pe dos aceleași obiceiuri și, dacă nu puteai explora dincolo de niște limite clare exteriorul, să te apleci tot mai dihai asupra interiorului. Să te adîncești în tine însuți și să desăvîrșești cunoașterea cu instrumentele, puține, de atunci.

Puține, dar, pentru cine avea apetență pentru așa ceva, suficiente. Evident că nici vorbă de Internet în anii '70. Dar nici de alte instrumente de cunoaștere mai clasice: cărțile, mai ales dacă voiai una anume, se găseau greu, spre imposibil. Cele în limbi străine cu atît mai greu: doar la biblioteci, unde le puteai consulta în general pe loc (dacă aveai pile sau te „dădeai bine“ pe lîngă bibliotecară, ți le mai lăsa acasă de pe o zi pe alta); ori la bibliotecile străine, engleză, americană, franceză, unde puteai să-ți faci abonament și totul părea foarte *cool*, dar, de fapt, erai și luat în vizor.

Cînd aveai o nelămurire, pe vremea aceea, consultai Micul Dicționar Enciclopedic. El nu se afla chiar pe masa noastră, ci în biblioteca de alături. Cărticica groasă, cartonată, cu poze și cu desene interesante, era un zeu al locului. Mai toată înțelepciunea lumii era concentrată acolo, așa mi se părea pe atunci. Cînd nu găseai vreun termen ori vreun concept acolo, aproape că nu exista...

Dar tatăl meu avea și alte surse de cunoaștere, care-l ajutau în lucrul său asiduu. Unele dintre ele erau cărțile de popularizare a științei: exista și pe vremea aceea o colecție interesantă, din care puteai afla despre diverse noutăți din domeniul fizicii, biologiei. Limbajul poate că nu era cel mai apetisant, în termenii de azi. Dar, fiind din domeniul științific, erau, din cîte știu, mai puțin afectate de inevitabila cenzură a epocii. Sigur, erau niște linii generale pe care le respectau și ele: dar, una peste alta, erau mai aproape de adevărul (termenul e relativ) lucrurilor. Puteai să le citești și să înveți ceva din ele.

O altă sursă de cunoaștere erau ziarele. Oricît de aservite regimului erau, dacă aveai ochi și le parcurgeai cu minuție și cu așteptări parcimonioase, găseai totuși mici anunțuri, dacă nu chiar articole interesante.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE

Coordonator: Sever VOINESCU
Fotografii de Ciprian HORD
Dosar susținut de Primăria Municipiului Oradea și de APTOR – Oradea

Ce-au fost și ce-au ajuns

Conferințele *Dilema veche* la Oradea

Texte și opinii de:

- Bogdan TĂTARU-CAZABAN (cercetător la Institutul de Istorie a Religiilor al Academiei Române)

„«Adame, unde ești?» Imagini și simboluri ale căderii omului“

- Cosmin POPA (istoric, cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei Române)

„Mărire și decădere în istoria contemporană a Rusiei“

- Mihai-Răzvan UNGUREANU (istoric)

„Bătaia cea ruptă din rai“

- Valeriu STOICA (avocat)

„Despre continuitate în și între mărire și decădere“

- Sever VOINESCU

„Cultura română între minorat și majorat. Problema publicului“

argument

Creșteri și descreșteri

DILEMA VECHE 30 DE ANI

Ce-au fost și ce-au ajuns

Conferințele Dilema veche la Oradea

Noi, românii, avem vorba aceasta despre noi înșine, „Ce-am fost și ce-am ajuns“, formulată uneori și cu privire la alții: „Ce-au fost și ce-au ajuns“. Este un fel de scurtă și tăioasă meditație, rostită adesea ca un fel de oftătură, cu privire la diferența dintre măreția de altădată și precaritatea prezentului. Ideea creșterii și descreșterii tuturor lucrurilor de pe lumea asta nu este, bineînțeles, nouă. Observația că toate răsar și apun nu ni s-a năzărit nouă – o găsim în Vechiul Testament și în mai toate scrierile antice. Totuși, noi, românii, avem o oarecare întîietate în materie. Nicolae Iorga spunea că primul istoric care a povestit istoria unui imperiu în termenii „creșterii și descreșterii“, ca într-un fel de dramaturgie, în care fenomenul apare în actul I, crește în actul II și descrește în actul III, a fost Dimitrie Cantemir, cu a sa *Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanicae*, scrisă între 1714 și 1716. Astăzi, e aproape un clișeu să povestești istoria unui imperiu după ideea creșterii și descreșterii. La începutul veacului al XVIII-lea, pesemne că nu era. Revendicăm, așadar, o oarecare preempțiune în materie și nu e de mirare, căci „Ce-am fost și ce-am ajuns“ ne este atît de propriu nouă, românilor, care ne plîngem de milă atît de des. Însă, „Ce-am fost și ce-am ajuns“ nu e doar un suspin. Este și un instrument de lucru. Este, cum s-ar spune astăzi, o grilă de lectură pe care, cel mai adesea, ne-o aplicăm nouă înșine.

Această ediție a Conferințelor *Dilema veche*, găzduită de prietenii noștri din Oradea, a făcut acest exercițiu – a încercat să spună lucruri esențiale pentru viețile noastre lucrînd cu – și, în același timp, confruntînd – această grilă pe lectură. Cu precizarea că „Ce-am fost și ce-am ajuns“ poate fi foarte bine și observația unei creșteri, nu doar a unei căderi, am atacat tema din cît mai multe puncte de vedere, așa cum facem deja, în consacratul spirit dilematic.

Istoricii Cosmin Popa și Mihai-Răzvan Ungureanu au conferențiat despre măreția și decăderea Rusiei – primul; respectiv, despre modul în care violența conjugală era o trăsătură firească a vieții sociale moldovenești în veacul al XIX-lea, lăsîndu-ne să reflectăm la situația de azi – cel de-al doilea. Profesorul Valeriu Stoica a vorbit în termenii de creștere și descreștere despre relația istorică dintre ideea imperială și ideea democratică. Bogdan Tătaru-Cazaban a conferențiat despre cea mai mare cădere din istoria omului – alungarea lui Adam și a Evei din Rai. Eu am încercat să aduc în atenție chestiunea decăderii publicului de cultură din România, sperînd la creșterea lui. Conferințele s-au încheiat cu un concert de chitară clasică și o discuție despre acest superb instrument cu tînărul muzician Ovidiu Pintilie. Au fost trei seri cu totul speciale în splendida Sinagogă Neologă din Oradea – cel mai frumos spațiu în care au ajuns vreodată conferințele noastre!

Alături de revista noastră și de Grupul pentru Management și Mediere Culturală, această ediție a Conferințelor *Dilema veche* a fost organizată de Primăria Municipiului Oradea și de Visit Oradea, în parteneriat cu Oradea Heritage. Le mulțumim mult, așa cum mulțumim și inimosului nostru prieten Michael Bulzan, care ne-a fost și acum alături. (**Sever Voinescu**)

organizat de:
GMMC Grupul pentru Management și Mediere Culturală
DILEMA VECHE
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI ORADEA
VISIT ORADEA
partener:
ORADEA Heritage

Sever VOINESCU

Cultura română între minorat și majorat. Problema publicului

În mirabilul veac al XIX-lea, noi, românii, trecem, civilizațional și cultural, foarte repede, de la fanarioții trimiși de Imperiul Otoman care domneau cu japca, după reguli vagi, la o dinastie apuseană care domnește constituțional. Trecem de la școli elementare la școli superioare. Este, cred, foarte important să examinăm un pic cum au fost percepute cauzele acestei schimbări în epocă – ce spuneau, ce credeau despre ceea ce au trăit românii acelui secol? Este neîndoielnic că aveau conștiința faptului că se întîmplă ceva major, ceva foarte important la scară istorică, cu ei și cu țara lor. Este important nu doar să înțelegem noi, acum, ce s-a întîmplat atunci, ci să vedem cum își explicau ei, strămoșii noștri, ceea ce li se întîmpla. În plus, adaug eu, e important și pentru noi, astăzi, să știm dacă acel ceva care ne-a decuplat de la ciclul civilizațional oriental și ne-a cuplat la ciclul civilizațional european mai lucrează încă și cum anume.

Așadar, să vedem ce credeau cei din epocă despre ce li se întîmplă. Primul răspuns vine de la Titu Maiorescu și îl știm, măcar în mare, cu toții. El spune simplu: e mimetism. Adoptăm forme occidentale fără să existe fondul care le-a creat. Maiorescu vedea că totul a început pe la 1820, cu tinerii români care începeau să călătorească pentru a studia într-o Europă postnapoleoniană care fierbea de idei noi, liberale. Tinerii aceștia sînt un vehicul de idei pentru că ei nu se mai duc prin Europa doar în vizite, așa cum unii dintre părinții lor s-au mai dus, ci se duc să studieze. Sînt tineri, absorb idei noi ușor și cu entuziasm. Liberalismul se lipește de ei. Și revin acasă cîștigați de aceste idei. În loc, zice Maiorescu, să se fi produs modificări de mentalitate și de moravuri care să fi cerut obiectiv noi forme (adică noi instituții, noi obiceiuri, noi reguli de organizare, noi sisteme axiologice), ceea ce am făcut a fost să aducem forme noi peste fonduri vechi și a ieșit un talmeș-balmeș. Opera lui Caragiale ilustrează cel mai bine tensiunea *à la roumaine* între fondul vechi și forma nouă. De altfel, geniul lui Caragiale a contribuit decisiv la succesul enorm al teoriei lui Maiorescu cu privire la formele fără fond. Multe alte teorii interesante, poate chiar mai convingătoare, nu au avut ecoul – popular, i-aș spune – teoriei lui Maiorescu pentru că nu au avut șansa unui purtător de mesaj de calibrul unor Caragiale și Eminescu, autorii fundamentali ai literaturii noastre. Maiorescu a teoretizat, dar Caragiale, în registrul comic, și Eminescu, în registrul dramatic, au produs literatura care a susținut și confirmat teoria.

Sigur, pînă la urmă, chiar și acceptînd teoria lui Maiorescu, a ieșit bine căci, așa cum va observa o generație mai tîrziu E. Lovinescu, formele occidentale și-au creat fondul și la noi, iar saltul istoric a devenit posibil.

Maiorescu, însă, primește o replică viguroasă de la Garabet Ibrăileanu în mai multe articole apărute în *Viața Românească* și strînse, în 1909, în volumul *Spiritul critic și cultura românească*. Ibraileanu recunoaște și el cultura europeană ca pe o sumă a unor împrumuturi pe care culturile componente le-au făcut unele de la altele. Din cauze istorice, zice el, noi am lipsit pentru o mie de ani din acest proces. „Românii, care n-au creat aproape nimic, au împrumutat aproape tot. Toată istoria culturii românești, de la sfîrșitul veacului de mijloc pînă azi, e istoria introducerii culturii străine în țările române; și toată istoria culturii românești din veacul al XVI-lea pînă azi nu e decît introducerea culturii apusene în țările române și a asimilării ei de către români – cu mici împiedicări în epoca fanariotismului și a rusismului“, scrie Ibrăileanu. „E o copilărie“, continuă el, „aerul țîfnos cu care conservatorii doctrinari privesc așa-numitele forme noi și pervertirea mentalității românești de către cugetarea străină.“ De ce? Pentru că, zice Ibrăileanu, dacă Maiorescu și junimiștii lui se ridică împotriva pașoptiștilor pe ideea împrumutului de forme, ar trebui să fie coerenți și să se ridice împotriva anterioarelor influențe slavo-bulgare care au adus forme noi în anii imperiului bulgar, împtriva formelor husite din veacul al XV-lea și a celor luterane care au adus forme noi în exprimarea ortodoxă, împotriva unui Miron Costin, care era la vremea lui un polonizat etc. Aici merită să ne oprim un pic. În veacul al XVII-lea, Polonia devenise metropolă culturală pentru Moldova. Luca Stroici, Ureche, Costineștii, Dosoftei, ba chiar un Ion Neculce care nu știa nici o limbă străină, dar era un om cultivat, plus Cantemir constituie o suită de autori care indică faptul că aveam în Moldova, în secolele XVII-XVIII, nu doar oameni de cultură, ci „o mișcare culturală“, „care ar fi avut un efect colosal, ar fi scurtat cu două veacuri drumul penibil pînă la lumină, dacă n-ar fi fost cîteva impedimente“. Cu alte cuvinte, Ibrăileanu spune că, cu 200 de ani înainte, totul era copt pentru occidentalizarea noastră culturală, dar că saltul nu a avut loc din cauza unor „impedimente“. Ei bine, primul dintre ele, zice Ibraileanu, a fost „lipsa de cultură, aproape totală, în păturile moldovenești; cu alte cuvinte, lipsa unei mase de cunoștințe aperceptive“. Lipsa unui public! Zice Ibraileanu: „Ce să facă în mintea unor oameni ideea că sînt urmașii Romei, cînd ei habar n-aveau ce-i aia Roma?“.

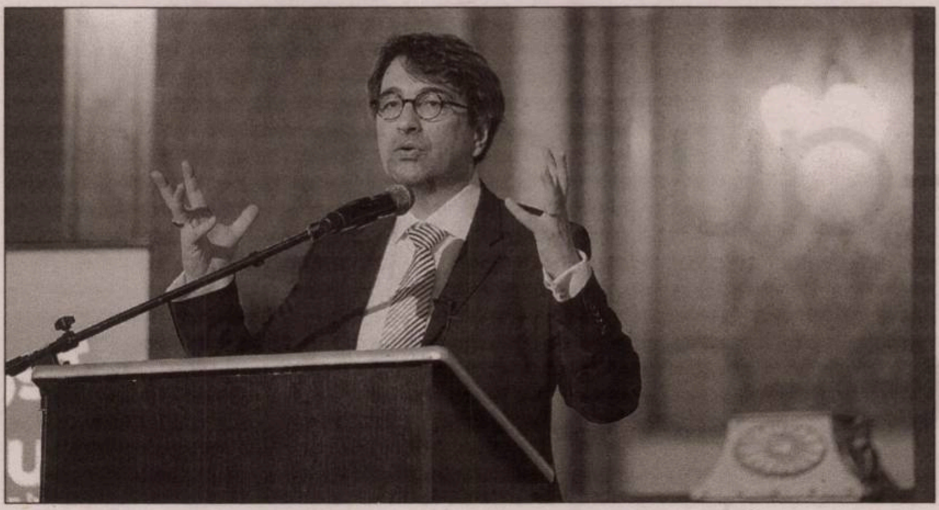

Impedimentul evocat de Ibrăileanu are, cred, o imediată relevanță în actualitate. Mai întîi, ne spune ceva esențial, ce uităm adesea: că nu poate exista cultură fără public. Cultura nu este o afacere a intelectualilor și artiștilor între ei. Fără public, nu există cultură. Asta trebuie să știe mai ales publicul – dacă vrea cultură, trebuie să se manifeste ca atare, ca *public*, ca „masă de cunoștințe aperceptive“. În sensul acesta, are de făcut mai mult decît să stea și să se uite, eventual bombănind. În al doilea rînd, mai actual, Ibrăileanu atrage atenția indirect asupra faptului că în veacul al XIX-lea, totuși, exista publicul necesar pentru „salt“, că de-aia s-a produs.

Împrejurări recente m-au determinat să fiu mai atent la publicul de cultură din România. Conduc o revistă națională culturală, cea mai prestigioasă, cred eu, organizată privat, și ultimii ani m-au făcut să fiu mai atent la public. Nu o să vă spun cît este de dificil să ții, pe de-o parte, nivelul intelectual ridicat al unui produs cultural și, pe de altă parte, să faci pe plac unui public tot mai restrîns. Asta e treaba mea. Acum, vreau doar să vă transmit cîteva observații care, cred, ne ajută să înțelegem de ce ne este atît de greu să avem astăzi, pentru cultura română, un public suficient de activ și de interesat cît să asigure culturii supraviețuirea, ba chiar dezvoltarea.

Nu demult, dl Horia-Roman Patapievici a scos o carte, intitulată *De ce nu avem o piață a ideilor*, în care își demonstrează convingător tezele – pe mine, unul, m-a convins. Cartea atinge pe undeva tema care mă frămîntă pe mine, însă nu m-aș referi la publicul de cultură în termeni de „piață“, chiar dacă știu bine că dl Patapievici consideră piața ca fiind un spațiu social deopotrivă nobil sub aspect moral și eficient sub aspectul utilității sociale în care libertatea noastră se exprimă deplin. În ceea ce mă privește, cînd vorbesc despre piață în context cultural mă gîndesc la dimensiunea ei economică, la valoarea ei direct exprimabilă în bani și la dinamica ei exprimabilă direct în raporturile dintre costuri și venituri. Nu e cazul s-o spun, în România dimensiunea acestei piețe este foarte redusă comparativ cu nivelul european, iar în materia revistelor de cultură, această piață e sesizabilă doar la microscop.

Cînd vorbesc despre mediul în care ideile circulă în cetate, nu mă pot referi deloc la „piață“. Deși înțeleg bine cît de important este schimbul (recepție-livrare) pentru vitalitatea și însăși existența ideilor, tot nu-mi vine să zic „piață“. Mai întîi, pentru că nu există, ca în piață, un etalon unic de referință unanim recunoscut – ceva similar banilor, adică. Apoi, pentru că în ale ideilor, comportamentul omenesc e foarte diferit de cel al participanților la jocul pieței. În fine, pentru că diferența între ceea ce structurează și reglementează piața și ceea ce structurează și reglează spațiul ideilor este ca de la un univers la altul.

Dar nu despre reticențe conceptuale vreau eu să vorbesc aici. Altceva m-a pus pe gînduri în *De ce nu avem o piață a ideilor*. La un moment dat, dl Patapievici spune că unul dintre defectele structurale care fac piața de idei românească nefuncțională este „culturalismul“, adică o anume predilecție a publicului de cultură spre „cultura generală“ și nu spre „cultura de specialitate“, ceea ce a făcut ca, pe de o parte, mulți oameni cu excelent potențial într-o specialitate să fie nevoiți să se consume producînd în apele incerte și deloc adînci ale culturii generale și, pe de altă parte, să fie preferat un anume diletantism, un lăutărism (în sensul bun al cuvîntului, sensul de improvizație reușită) adevăratei specializări. În plus, a și impus această figură a intelectualului umanist atotcuprinzător, capabil să vorbească elocvent unui public generalist despre orice, de la drept și politică la muzică și poezie.

Dacă ar fi așa, ar trebui să fiu cel mai fericit om. Revistele de cultură, inclusiv cea pe care o conduc, propun cititorilor lor abordări derulate pe tărîmul culturii generale. Sigur că orice revistă de cultură serioasă, cum sîntem și noi, caută mereu semnături competente pentru temele abordate. Nu provocăm un muzician la o discuție despre Constituție. Dar invităm specialiștii să se exprime pentru cultura generală. Și totuși, publicul nu este aici. În România de azi, publicul nu vine nici pe terenul culturii generale, așa cum nu vine nici pe terenul culturilor de specialitate. În schimb, în ultimii ani, mai ales odată cu apariția mașinăriei Facebook, publicul se strînge din nou, numai că nu vine pe terenul culturii generale, ci vine pe terenul *culturii de impostură*. Nu insist aici, dar natura însăși a diabolicului Facebook face ca publicul să meargă orbește și în turmă spre impostură.

În cartea la care mă refer, dl Patapievici amintește că presa în general, inclusiv revistele culturale, a avut un rol fundamental în constituirea culturii noastre moderne, nu doar pentru că a stabilizat o limbă care abia se forma, ci și pentru că a propus unui public destul de larg, oricum mai larg decît ce se putea strînge în odăile dlui Pogor într-o ședință a Junimii, ideile fondatoare ale culturii noastre. Astăzi, presa, revistele de cultură inclusiv, a fost umbrită pînă la ofilire de orbitorul Facebook. Iar culmea cinismului unora, adevărați monștri de incultură, este să spună că li se pare normal ca presa să devină ceva ca Facebook dacă vrea să supraviețuiască.

Sigur că, atunci cînd vorbesc despre public, mă gîndesc deopotrivă la dimensiunea lui și la calitatea lui. Ambele coordonate sînt esențiale, așa cum dl Patapievici demonstrează. Numărul mic de spectatori ai culturii face irelevant faptul că sînt inteligenți și cultivați, căci aceștia nu vor putea funcționa ca un public. La fel, indiferent cît de mulți ar fi, numărul mare de spectatori proști și de ignoranți nu folosește culturii.

De cîte ori am prezentat această opinie în diferite cercuri, m-am confruntat cu aceeași reacție, bifurcată. Pe de o parte, mi s-a spus că avem public pentru că avem un nivel foarte ridicat de alfabetizare și sursele culturale sînt realmente la îndemîna oricui astăzi, așa că, dacă oamenii nu se constituie în public de cultură la noi, e vina celor care fac cultură că nu sînt atractivi. Ideea că fenomenul cultural este un fel de spectacol de seducție aflat în concurență cu industrii și comerțuri pentru favorurile unei mase îmbuibate și plictisite mă șochează. Dar, trebuie să recunosc, este o idee foarte răspîndită. Pe de altă parte, mi se spune că „trebuie să ne educăm publicul“. Sînt destul de sceptic în privința asta, cînd mi se explică imediat că problema e la școală, că școala nu educă publicul. Cred că supraestimăm puterea școlii, cred că aruncăm pe umerii școlii ceva ce ar trebui să stea pe umerii familiei.

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

„Adame, unde ești?”

Imagini și simboluri ale căderii omului

Într-o scriere mai puțin cunoscută azi, *De casibus virorum illustrium*, pe care am redescoperit-o în urma lecturii excelentei cărți a lui Gianluca Briguglia, *Stato d’innocenza. Adamo, Eva e la filosofia politica medievale* (2017), Boccaccio își propunea să ilustreze tema decăderii personajelor faimoase. Prima mărturie aparține lui Adam și Evei, care i se înfățișează autorului, după un model literar medieval, revendicîndu-și cea dintîi experiență a „instabilității Fortunei“. Descrierea celor două stări ale „părinților tuturor muritorilor“, paradisiacă și căzută, e o sinteză a tradițiilor interpretative ale capitolelor 2-3 din *Geneză*. Dacă în grădina Edenului se bucurau de prezența lui Dumnezeu, înveșmîntați în lumină, și aveau o autoritate asupra celor ce se aflau în grădină, după păcat, lumea în care au fost izgoniți a fost invadată de inamici durabili: viciile, lipsurile, grijile, bolile, bătrînețea, sclavia, exilul, truda și, pentru a le confirma pe toate, ineluctabilă, moartea.

Ceea ce se obținea punînd în contrast paradisul cu lumea marcată de cădere era o imagine bifocală asupra condiției umane: pe de o parte, proiectul umanității, care își aștepta desăvîrșirea, și pe de altă parte, experiența istorică și cotidiană a umanității căzute, care va primi în cele din urmă formula exasperată și răzvrătită a „neajunsului de a te fi născut“. Cu alte cuvinte, „ce au fost și ce au ajuns“.

Căderea

Dintre toate întrebările posibile care asaltează lectura *Genezei*, prima este: cum a fost cu putință căderea din rai? Textul biblic ne spune că omul, plămădit din țărînă (după cum vasele prind formă în mîna olarului) și primind „suflare de viață“, a fost așezat „în grădina Edenului ca s-o lucreze și ca s-o păzească“. Locuirea într-o grădină nu era o invitație la *dolce far niente*, ci la a conlucra cu Creatorul. Dar ce poate să însemne *a lucra* un spațiu paradisiac? Ce era de făcut acolo și, mai ales, de cine trebuia să fie păzit sau ce trebuia păzit (deși înțelesul originar e cel de „a îngriji“)? Notăm doar că sensul posibil al imaginii transmise de textul sacru este, pe lîngă cel de colaborare, și cel de vigilență, la care se adaugă o poruncă-avertisment (sau, poate, doar un sfat mai apăsat), înțeleasă, în istoria receptării acestui episod biblic, ca o prealianță: „Din tot pomul grădinii poți să mănînci, dar din pomul cunoașterii binelui și răului să nu mănînci, căci în ziua în care vei mînca din el, vei muri negreșit“.

Prin această primă poruncă (termenul ebraic *ṭāwāh* se întîlnește întîi în acest context), omului i se trasează o limită. Am punea spune că Dumnezeu nu-l lasă în ignoranță, ca să greșească din întîmplare, ci îl previne asupra efectelor. Să ne oprim deocamdată asupra relației cu Dumnezeu pe care o definește această primă descriere a vieții paradisiace. Avem un spațiu ordonat, care are deja o centralitate, un sens, și la care omul e invitat să fie părtaș cu o larghețe măsurată doar de cezura între cele două condiții ontologice: a creaturii și a Creatorului. O cezură intrinsecă, inevitabilă, dar care, pentru om, se putea actualiza într-un sens sau în altul.

Capitolul al treilea al *Genezei* ne înfățișează cum a fost încălcată limita: introducînd un personaj extern, ispititorul, cel care induce îndoiala și zugrăvește seducător actul transgresiunii. Abia aici, în pledoaria lui față de Eva, încolțește ideea că interdicția ar consta într-o decizie a lui Dumnezeu de a-și păstra ceva doar pentru El, în vreme ce hrănirea din pomul cunoașterii ar însemna o „deschidere a ochilor“ și o asemănare cu Dumnezeu. Textul nu ne spune cum a apărut ispititorul, însă coerența de fond a episoadelor ar putea fi dată de sarcina primită inițial de Adam: cea de a păzi sau de a veghea. Or, primilor oameni le este pusă la încercare tocmai încrederea în Creator. Dacă apare mobilul orgoliului sau al dorinței de a fi „ca Dumnezeu“, acesta e inventat de ispititor în exercițiul seducției. Actul în sine, în gravitatea lui, constă în a alege sau a prefera versiunea unei creaturi insidioase în defavoarea relației instituite de Creator. De aici, dominanta interpretărilor iudaice și creștine ale păcatului săvîrșit de Adam și de Eva ca *neascultare*, trufia fiind privilegiul îngerilor căzuți (despre istoria cărora nu aflăm nimic în acest episod).

Consecința păcatului este „alungarea din grădina Edenului“, așadar exilul, îndepărtarea și marcarea unei alte cezuri: dacă inițial era vorba despre o cezură internă condiției paradisiace, privind doar libertatea lui Adam și a Evei, acum limita este impusă prin *sabia rotitoare* a heruvimilor care intervin ca „să păzească drumul spre pomul vieții“. Cu alte cuvinte, transgresiunea a condus condiția umană în situația de exterioritate față de spațiul privilegiat al originilor, iar vigilența a fost transferată de la oameni la îngeri.

Inițial forjată în exegeza iudaică timpurie, imaginea „căderii“ a fost adoptată în tradiția creștină, avînd sensul unei mutații ontologice cauzate de păcat, în vreme ce, așa cum s-a observat în numeroase studii, interpretările rabinice, în pluralismul lor constitutiv, au propus și alte înțelesuri, printre care o treptată îndepărtare de lume a prezenței divine, și au preferat să se concentreze asupra imaginii exilului, a relației dintre creație și izgonire din paradis, oglindite apoi în relația simbolică dintre Adam și Israel.

Nu voi putea intra aici în detaliile concepției augustiniene asupra păcatului originar, cu întreaga ei complexitate personală și contextuală, cu sedimentele ei istorice, cu deformările și amenajările succesive, însă ideea lui Augustin potrivit căreia neascultarea este pedeapsa însăși a neascultării originare mi se pare foarte sugestivă pentru o întreagă tradiție hermeneutică *(De civitate Dei*, XIV). Căderea este impulsul originar și perpetuu al dezordinii, „astfel încît omul ajunge să vrea ceea ce nu poate, pentru că nu vrea ceea ce putea“. Astfel, efectul încălcării poruncii este înrădăcinarea însăși a acestui act, ca act reflex, în natura umană.

Nuditatea și „veșmintele de piele“

Să ne amintim că, înainte de ispitire, descrierea vieții cuplului în Eden se încheie cu o notație lapidară: „cei doi erau goi, dar nu se rușinau“. Apoi, șarpele le promite „deschiderea ochilor“, pe care o echivalează cu o cunoaștere de tip divin. Or, după experiența transgresiunii, se petrece ceva ce șarpele a descris, fără însă ca Adam și Eva să obțină ceea ce înșelător le fusese promis. Ochii li s-au deschis, dar ceea ce au văzut întîi a fost propria lor goliciune, de care s-au rușinat și pentru acoperirea căreia au făcut primul act artizanal din istoria omenirii, confecționîndu-și din frunze de smochin „cingători“, zice Septuaginta, sau „șorțuri“, după textul ebraic. Această descoperire a propriei goliciuni are drept corespondent „veșmintele de piele“ cu care Dumnezeu i-a îmbrăcat înainte de a-i alunga din rai.

Pentru Augustin, experiența căderii este una a pierderii harului și a unei dezordini interioare, care a provocat rușinea primilor oameni. Nu mai erau stăpîni pe ei înșiși. Stimulată de actul prim al neascultării, „carnea începea să se lupte cu duhul“. A gusta din fructul oprit a însemnat a face experiența răului care nu ar fi existat fără acest act *(De Genesi ad litteram*, VIII, 14). Distincția dintre bine și rău era astfel mai puțin în obiectul dorit, cît în experiența însăși a distanței față de bine. Ceea ce apărea și în *Epistola către Diognet:* „Nu cunoașterea ucide, ci neascultarea ucide!“ (XII, 2). De aici și goliciunea ca absență a binelui care face loc răului, înrădăcinat în misterioasa libertate a voinței.

N-am citit nimic mai subtil despre relația dintre nuditate și veșmînt decît două scurte articole teologice ale lui Eric Peterson, reluate în *Marginalien zur Theologie* (1951). El spune că „istoria veșmîntului omenesc este istoria omului însuși“, dar nu în sens cultural, ci metafizic. Ceea ce ne transmite sfîrșitul capitolului al treilea al *Genezei* este că veșmîntul va fi pentru omul căzut mediatorul înțelegerii de sine. Dacă experiența căderii este una a goliciunii, atunci existența anterioară era mai degrabă o „non-înveșmîntare“. Însă odată cu deschiderea ochilor, Adam și Eva dobîndesc conștiința unei dezgoliri, a pierderii a ceva ce trebuie suplinit pentru a acoperi culpa. Nu despre non-înveșmîntarea originară este vorba după cădere, ci despre pierderea inocenței „care le era ca un veșmînt“, după cum scria Sf. Ambrozie, și totodată a harului care îi proteja și, am putea spune, îi îmbrăca, dacă această înveșmîntare de lumină, întîlnită în toate tradițiile monoteiste, nu ar fi fost o pură transparență. Nuditatea paradisiacă, neînsoțită de rușine, era transparența totală în relație cu Creatorul și totodată „demnitatea infinită“ a primilor oameni: „Corpul, înainte de cădere, exista în cu totul al mod pentru om, pentru că omul exista în cu totul alt mod în relație cu Dumnezeu“.

Semnificativ foarte este faptul că Adam și Eva nu au rămas cu rezultatul artizanatului lor grăbit și ipocrit, legat de conștiința propriei vini. Ei au primit un alt veșmînt, o condiție care i-a îmbrăcat pentru a-i proteja în lumea pe care au transformat-o prin păcat. E deja expresia milostivirii divine, se spune în tradiția iudaică *(T.bab. Sotah*, 14a), transformarea „luminii“ (’ōr) în „piele“ (‘ōr) depinzînd și la nivelul limbii de un singur act. Să fie „tunicile din piele“ trupul însuși în materialitatea lui? O drapare a disoluției? Sau condiția umană marcată de păcat, pe care totuși Dumnezeu nu a lăsat-o complet expusă, dezgolită? „Veșmintele din piele“ reprezintă, în viziunea lui Peterson, un dar pedagogic și anamnetic, care îi va însoți pe oameni spre dobîndirea unei transparențe mai înalte decît cea originară.

Bogdan Tătaru-Cazaban *este cercetător la Institutul de Istorie a Religiilor al Academiei Române.*

■ ■ ■

Valeriu STOICA

Despre continuitate în și între mărire și decădere

■ ***Două tipuri de structurare a comunităților.*** Ciclul de evoluție și de involuție al oricărui sistem social-politic este indisolubil legat de creșterea și descreșterea forței de atracție a ideilor care îl fundamentează. Continuitatea ideilor – în aceste procese inverse, de mărire și de decădere, dar mai ales în intervalul dintre ele – permite identificarea celor două tipuri principale de structurare a comunităților. Simplificînd, această teză afirmă că, în cele mai multe comunități, puterea politică se concentrează și se centralizează, astfel încît un grup restrîns sau chiar o singură persoană o folosește în interes propriu, supunînd și controlînd întreaga comunitate; în alte comunități, la început restrînse și puține ca număr, a fost testat un alt mod de organizare, prin împărțirea și specializarea puterii politice între entități diferite care cooperează și se controlează reciproc, astfel încît puterea să nu fie folosită în interesul propriu al deținătorilor ei, ci în interesul celor de la care este primită și pentru care este deținută. Primul tip de structurare a puterii a permis cristalizarea ideii imperiale în diferite ipostaze istorice, de-a lungul a peste patru milenii. Prin încercări repetate, timp de două milenii și jumătate, al doilea tip de structurare a puterii a consolidat ideea democratică prin determinații succesive, culminînd în ultimele două secole cu regimul politic al democrației constituționale.

■ ***Ideea imperială.*** Imperiul este cea mai extinsă formă de organizare politică pe temeiul concentrării și centralizării puterii. Simplificînd, ideea imperială, de origine orientală, presupune existența unei structuri statale inițiale, care, odată ce a concentrat și a centralizat puterea în plan intern, trece la cucerirea, directă sau indirectă, a altor structuri statale; cuceritorul este centrul unei rețele teritoriale de putere, absorbind resursele celor cuceriți, care se situează la periferii.

Primul european care a întemeiat un imperiu a fost Alexandru Macedon. Dar imperiul său a fost, în cea mai mare parte, asiatic și african. Cu adevărat european a fost Imperiul Roman, extins și el în Africa și în Asia. Ideea imperială își începea astfel lunga istorie în Europa. Asociată cu creștinătatea, această idee a supraviețuit destrămării Imperiului Roman. Disputa dintre suveranii Sfîntului Imperiu Romano-Germanic, care s-au considerat continuatorii împăraților romani și ai lui Carol cel Mare, și papalitate a fost cadrul în care s-a împlinit această idee. Filip cel Frumos a tranșat această dispută, impunînd soluția cu valoare de principiu: „Regele Franței este împărat în regatul său“. Regele Franței a cîștigat astfel lupta atît pe frontul intern, consolidînd dominația asupra propriilor vasali, cît și pe frontul extern, afirmîndu-și suveranitatea față de papalitate și față de împăratul romano-germanic. Dubla victorie a lui Filip cel Frumos a avut două consecințe care au marcat în mod hotărîtor evoluția ulterioară a civilizației occidentale.

Eliberați de sub tutela spirituală a Papei și de sub autoritatea seculară a împăratului romano-germanic, suveranii europeni au putut să dezvolte relații pe bază de egalitate. Se consideră că astfel a luat naștere adevăratul drept internațional public, sistem normativ care reglementează relații de egalitate, între entități suverane. Din Evul Mediu s-a făcut pasul către modernitate, conceptul de suveranitate fiind deplasat de la monarhi către statele naționale.

Separația dintre puterea spirituală și puterea seculară a restaurat diferența făcută de Iisus prin îndemnul „(d)ați-i cezarului pe cele ale Cezarului, iar lui Dumnezeu pe cele ale lui Dumnezeu“ (Marcu, 12, 17). Depășind influența principiului teocratic, de origine orientală, creștinismul s-a detașat de monoteismul iudaic monolitic și a consolidat dogma trinității. Dumnezeul unic și trinitar a luat locul Dumnezeului identic cu El însuși. Această deschidere către unitate și diversitate a permis postularea pluralismului mai întîi în relațiile internaționale, apoi în cercetarea și descrierea lumii și, în final, în sistemul politic al democrației constituționale.

După acest moment de clarificare politică și teologică, imperiile occidentale au păstrat aproape exclusiv dimensiunea seculară a ideii imperiale, reducîndu-i dimensiunea spirituală la un simplu simbol. Prin pacea westfalică din 1648 și prin Congresul de la Viena din 1815, ideea imperială a fost stăvilită în Europa, dar nicidecum exclusă, de principiul echilibrului marilor puteri, dublat de ideea sferelor de influență. Dreptul internațional public s-a adaptat la noua realitate, acceptînd, implicit sau explicit, că numai marile puteri sînt cu adevărat suverane, celelalte state intrînd într-o sferă de influență sau alta, ori pendulînd între acestea. În secolul XX, principiul echilibrului marilor puteri și al sferelor de influență s-a extins de la nivel european la nivel mondial.

În Răsărit, ideea imperială a fost continuată mai întîi de împărații bizantini, iar după căderea Constantinopolului, Imperiul Rus a pretins că este moștenitorului Imperiului Bizantin. Revoluția bolșevică nu a abolit ideea imperială, ci i-a înlocuit inițial doar temeiul autocratic panslavist cu temeiul dictaturii proletariatului. Concepția revoluției mondiale – ca reflex al ideii iacobine de republică universală, la rîndul ei o replică la ideea catolică de monarhie universală – a fost susținută de Troțki, dar abandonată de Stalin, în favoarea unui comunism național rusesc, printr-o adevărată întoarcere la țarism. Putin l-a continuat pe Stalin, desăvîrșind temeiul autocratic țarist al organizării puterii în Rusia de astăzi. Rusia a rămas astfel singurul imperiu din Europa, cu pretenția de a se extinde teritorial, direct sau indirect, în granițele fostei Uniuni Sovietice, și de a-și reface sfera de influență în Europa și Asia.

China – cu o istorie parțial diferită de Rusia, parțial comună cu aceasta, în perioada în care ambele erau țări comuniste – nutrește ambiții imperiale de și mai mare amploare. Din ciocnirea acestor ambiții imperiale, sub aparența unei alianțe, marele perdant va fi Rusia, care s-ar putea să ajungă un satelit economic al Chinei, chiar dacă va păstra impresia de mare putere nucleară.

■ ***Ideea democratică.*** Această idee este una prin excelență europeană, cu rădăcini în civilizația greco-romană, impregnată treptat de principiile iudeo-creștine. Experimentat mai întîi în statul-cetate al Atenei, în alternanță cu regimuri politice aristocratice sau tiranice, iar apoi în Republica Romană, regimul democratic a fost posibil în acea perioadă într-o formă participativă, în acord cu sensul său etimologic, de putere a poporului. Împărțirea și distribuirea puterii între magistraturile cu temei electiv au presupus exercitarea acesteia nu în folos propriu, ci în folosul celor de la care a fost primită. Această nouă dimensi-

une a puterii are o expresie explicită în *Evanghelia după Matei*, în replica dată de Iisus ucenicilor săi, înainte de intrarea în Ierusalim: „Știți că ocîrmuitorii neamurilor domnesc peste ele și cei mari le stăpînesc. Nu tot așa va fi între voi, ci acela care va vrea să fie mai mare între voi, să fie slujitorul vostru; și acela care vrea să fie întîiul între voi, să vă fie vouă slugă; precum nici Fiul Omului n-a venit să I se slujească, ci El să slujească și să-Și dea viața răscumpărare pentru mulți“ (20, 25-28).

Ideea democratică părea să-și fi epuizat forța de atracție, nemaifiind experimentată într-o structură politică laică de-a lungul primului mileniu după Hristos. Resurecția ideii democratice în structurile de putere seculară a început în burgurile din Evul Mediu și în orașele-state italiene din perioada Renașterii. Asociată inițial cu dimensiunea participativă, această idee s-a confruntat cu problema imposibilității practice de a se concretiza în corpuri politice din ce în ce mai largi. Temeiul electiv al magistraturilor nu era compatibil decît cu corpuri politice restrînse. Reprezentarea verticală ascendentă a fost soluția acestei probleme. Pînă în epoca modernă, reprezentarea pe verticală era una exclusiv descendentă: de la Dumnezeu către monarhi, de la aceștia către vasali și alți supuși. În epoca modernă, acest tip de reprezentare pe verticală a continuat, prin evacuarea lui Dumnezeu ca sursă a puterii, care a fost confiscată în beneficiu propriu de liderii autoritari sau totalitari. Dar în epoca modernă a fost conceput și experimentat în practica politică și un alt tip de reprezentare pe verticală, cu sens ascendent. Puterea nu mai este delegată de sus în jos, ci de jos în sus. Prin această dimensiune reprezentativă ascendentă, ideea democratică a devenit compatibilă cu corpuri politice din ce în ce mai largi.

Totodată, principiului împărțirii puterii a fost asociat cu un sistem instituțional complex de cooperare și de control reciproc al puterilor statului, principiul libertății persoanei a fost asociat cu o structură solidă de drepturi subiective, în primul rînd cele fundamentale, de puteri și de libertăți speciale. Pentru împiedicarea derapajelor în toate aceste structuri de putere și pentru garantarea prerogativelor juridice ale persoanei, a fost nevoie de un aranjament constituțional și de constituirea unei autorități care să asigure continuitatea acestuia, prin cenzurarea abuzurilor puterii legislative. Recursul la dreptul natural a permis și a justificat astfel o nouă dimensiune a ideii democratice. Continuitatea acestei idei a fost asigurată printr-un efort de reflecție politică și de experimentare practică, de la Aristotel și Platon pînă în prezent, ceea ce a făcut posibilă nașterea și consolidarea regimului politic al democrației constituționale.

■ ***E posibilă o altă viziune asupra relațiilor internaționale în beneficiul libertății?*** Anterior Războiului Rece, logica alianțelor militare era dominată de interese teritoriale și economice. Urmărind asemenea interese, tipul de regim politic era indiferent. Odată cu Războiul Rece, această logică a alianțelor a fost schimbată. Pentru prima dată lumea s-a împărțit în două mari tabere, una alcătuită din state în care, mai mult sau mai puțin riguros, erau respectate drepturile omului și principiul împărțirii puterii între autorități care cooperează și se controlează reciproc, iar cealaltă alcătuită din state – cele mai multe comuniste sau de orientare comunistă – structurate pe temeiul centralizării și concentrării puterii, cu consecința violării sistematice a drepturilor omului. În termeni care pot părea emfatici, dar care exprimă exact realitatea, lumea libertății s-a separat de lumea tiraniei.

Crescută ca iarba printre zidurile și stîncile ideii imperiale, ideea democratică, după ce părea să-și piardă respirația în perioada interbelică, și-a recîștigat suflul cu prețul Războiului Rece. Dar ideea imperială nu a murit. Ea trăiește în China și în Rusia. Războiul pornit de Rusia împotriva Ucrainei a despărțit apele de uscat. Lumea este iarăși împărțită ca în timpul Războiului Rece, dar nu în aceeași configurație. Astăzi, China se situează tot mai clar în poziția de lider al lumii dominate de ideea imperială, iar Rusia lui Putin este deja integrată adînc în această lume.

Vremea optimismului naiv și a speranțelor utopice a trecut. Fără a renunța la schimburile economice dintre cele două lumi, prudența îndeamnă la filtrarea acestor schimburi, astfel încît ele să nu mai creeze ca pînă acum avantaje competiționale ieftine sau gratuite pentru partenerii cu regimuri politice totalitare sau autoritare. Civilizația bazată pe democrația constituțională este asaltată frontal de regimurile imperiale, iar libertatea este negată în mod tranșant de tiranie. Privind cu realism lucrurile, șansele democrației constituționale sînt intacte. După această nouă confruntare, de cea mai mare amploare, între ideea democratică și ideea imperială, realismul – care presupune atît înțelegerea și gestionarea riscurilor unui război nuclear, cît și înțelepciunea de a reduce clivajele interne ale civilizației occidentale, evitînd creșterea lor prin ideologizare – ne îndeamnă să credem că ideea democratică va învinge prin forța naturală de atracție a libertății, prin inteligența, inventivitatea și solidaritatea oamenilor liberi.

Slava imperială trece, demnitatea și libertatea ființei umane rămîn.

Valeriu Stoica *este avocat și profesor emerit de drept al Universității din București.*

■ ■ ■

Mihai-Răzvan UNGUREANU

Bătaia cea ruptă din rai

Ne întîlnim cu violența în fiecare moment al existenței noastre reale. Mulți teoreticieni spun că nivelul de agresivitate al indivizilor crește pe măsura slăbirii caracterului coeziv al comunității. Evident, se pornește de la axioma omniprezenței entropiei în interiorul comunităților umane. Este și nu este așa, dar cert este că creșterea nivelului de agresivitate are întotdeauna un determinant de ordin social, care apoi se răsfrînge asupra calității culturale a membrilor comunității și care poate să aibă varii origini – traumatisme, frustrări etc. Cînd apare acest determinant social, apar în conștiința socială personaje noi, care devin vectori ai agresivității. Deși aceste personaje existau dintotdeauna acolo, ele ne sar brusc în ochi pentru că noi am căpătat, pe seama existenței violenței, a agresivității, capacitatea de a-i vedea. Este ca și cum ar fi existat învăluiți într-o ceață care s-ar fi risipit deodată. Personajul despre care vreau să vorbesc aici este descris acum 200 de ani ca vector al agresivității și, astfel, apare în istoriografie dintr-odată: *femeia*. Nu e vorba despre regine, despre consoarte princiare, nu e vorba, neapărat, nici despre boieroaice, cît despre femeia obișnuită, reprezentativă pentru stratul social sau economic din care provine.

Femeia în concept, dacă vreți, ajunge în conștiința populară a societății românești foarte tîrziu. Veți întreba: cum de se întîmplă așa ceva? Ochiul public, atîta cît era, educat mai mult sau mai puțin, cultivat cît de cît, se ducea spre personajele cu renume scris majusculat, dar nu spre acea femeia care era mai curînd medie, demografic vorbind, într-o societate în care privilegiat simbolic este bărbatul. Și una din surprizele pe care le au cei care vin, de exemplu, în Principatele Române la început de secol XIX este să descopere cum arată femeia din Principate după ce-și antrenaseră posibilitatea de a observa în societățile lor, cuprinse de un iluminism raționalist, atent la diferențele dintre oameni.

Un aghiotant al împăratului Alexandru I al Rusiei și văr al soției ducelui Armand Emanuel de Richelieu, celebrul guvernator al Odessei, apoi prim-ministru al Franței, pe numele său contele Ludovic Victor de Rochechouart, face un drum în anii 1820, în Moldova. Și apoi scrie o carte, *Amintiri despre Revoluție, despre Imperiu și despre restaurație*. Și iată ce spune despre Iași: „Societatea ieșeană, ca și cea a Bucureștilor, înfățișa atunci un spectacol ciudat. Bărbații cu veșminte lungi, purtînd bărbi mari, acoperiți cu căciuli numite «calpac», aminteau toga magistraților noștri, turbanele și chiar bonetele copiilor noștri, înveșmîntați cu stofele cele mai bogate, încălțați cu papuci turcești, în sfîrșit, păstrînd un exterior cu totul oriental. Oameni foarte distinși prin educația și manierele lor europene, cei mai mulți vorbeau franceza cu mare perfecțiune și cu expresii alese, numai în atitudinea lor păstrau un fel de a fi care amintea mult plictisitoarea gravitate turcească, ceea ce-i făcea să aibă o purtare destul de prostească față de femei într-un salon. Ce sînt femeile pentru ei? Niște cîini buni de bătut. Nevrînd să pară geloși, ca să facă pe europenii civilizați, lăsau scumpelor lor jumătăți *o libertate fără limită (subliniez această expresie – n.m.)* împotriva voinței și a obiceiurilor, ceea ce punea fruntea lor la grele încercări. Doamnele urmau cele mai recente mode de la Paris și de la Viena, atît în îmbrăcămintea lor, în care nu mai era nimic oriental, cît și în mobilierul somptuoaselor apartamente. Aveau însă un fel de a fi ușuratic, împreunat cu purtări de la vechea Curte a Franței. Pentru a vă face o idee, vă voi spune că stăpîna casei unde locuiam, o femeie tînără și frumoasă, dintre cele mai la modă, ne-a primit într-o dimineață, adică la prînz, în camera sa de culcare, era încă în pat, suferind după bătaia primită de la soț." Evident, contele de Rochechouart nu se întîlnea cu cineva oarecare, se întîlnea exact cu verișoara principelui Mihai Sturdza.

Ceea ce ne interesează în acest mediu foarte compozit e o anumită deprindere comportamentală reflectată în gest și devenită ținta observațiilor atente. În textele pe care le putem considera izvoare, găsim o recurență de calificative acordate cuplului sau femeii, măritată sau nu, referințe care sînt întotdeauna împreunate cu adjectivele violenței. Violența pare întotdeauna concrescută naturii feminine. Deși pare simplistă reducerea la așa ceva, acesta este mecanismul prin care femeia obișnuită intră în istorie și în istoriografie, prin observația contemporanilor. Femeia devine pretext și motiv al violenței domestice, și așa intră în conștiința momentului: ca sursă a violenței, nu neapărat ca obiect al violenței.

Deși are frontiere exterioare precise, cuplul se confundă deseori cu părțile componente. Membrii cuplului se recunosc împreună prin reciprocitatea atitudinilor și printr-un fel de complementaritate, cumva normală traiului comun. Numai că specificul uman al fiecăruia dintre ei se dizolvă în acest plural logic al perechii, în care o jumătate este solară, o jumătate este întunecată. Jumătatea solară – ar putea spune cineva influențat de surse marxiste – reprezintă partea productivă economic sau social a cuplului, partea negativă este partea care consumă, dar consumă cu un preț. Procesul prin care femeia începe să se detașeze din teritoriul vag al cuplului, prin care i se recunoaște acest chip, pictural aș spune, în tonuri de gri, este în directă legătură cu modernitatea europeană, evident. Cînd modernitatea atinge societatea românească în Principate, femeia – soție sau nu – părăsește anonimatul conjugal și începe să se facă remarcată în existența ei de sine stătătoare. Întîi, este recunoscută prin biografie sau prin atribute de personalitate, apoi începe să fie recunoscută prin gestică și interpretată ca atare prin felul în care interacționează cu semenii. De unde negativitatea? Din faptul că libertatea individuală în mediul social este nelimitată pentru *el* și foarte limitată pentru *ea*. De ce? Fiindcă în spate nu stau doar motive de ordin confesional, ci foarte multe motive sau pretexte de ordin juridic, unele dintre ele în directă legătură cu interpretări severe ale textelor novo-testamentare, altele provenind din surse bizantine sau neogrecești. Codul Calimah, de exemplu, care este o culegere de norme juridice de la începutul secolului al XIX-lea, spune așa: „Femeia primește numele familiei bărbatului său, dobîndește driturile stării sale, e datoare a sălășlui cu dînsul, a-l ajutora după puterile sale întru ocîrmuirea casei și spre folos la cîte cere casnica orînduială să se supuie ea. Iar dacă nu, să fie supusă cu forța". Și dacă despre asta este vorba, atunci atenția tuturor se îndreaptă firesc către pretextul și sursa violenței.

Spune un literat francez, Saint-Marc Girardin, un burghez de stare bună și foarte educat de la jumătatea secolului al XIX-lea: „Principiul bunelor moravuri este spiritul de familie la noi, francezii. Familia, din pricina divorțului care se capătă așa de ușor, nu are nici o statornicie. Copiii care-și au mama într-o familie, tatăl în alta și care, neștiind pe cine să respecte și să iubească, nu au nici centru, nici punct de legătură. Femeile care la o petrecere își întîlnesc primii doi sau trei bărbați sînt la brațul celui de-al patrulea și zîmbesc atunci cînd al cincilea le dă tîrcoale. Adulterul este marfa cea mai bună din Principatele Române. La noi ar fi un progres în cazul în care am ști să-l stăvilim. Aici, în Principate, adulterul este îndemnat să fie, dacă nu cultivat să fie".

Observația unui consul francez la 1828 își are ecoul în ceea ce spune Girardin douăzeci de ani mai tîrziu: „Decăderea moravurilor – și cauza sînt femeile – nu pare să fie nicăieri mai mare ca în acest colț al Europei. Femeile abia măritate, adică libere, *adaugă consulul în paranteză*, se lasă în voia apucăturilor rele, își risipesc favorurile și nu se disting între ele, s-o spunem răspicat, decît prin răul pe care-l fac. Iar la cîtă bătaie încasează, mai rău fac. Fără tandrețe față de copii, nu manifestă de obicei nici un atașament pentru soți. Prin urmare și divorțurile sînt obișnuite. Cel mai neînsemnat pretext ajunge pentru a proiecta deja un al doilea sau un al treilea mariaj, ceea ce era îngăduit și este încă".

Această sentință consună perfect cu o observație pe care o face un boier cu calități scriitoricești și care scrie un text numit *Arhondologia Moldovei*, e vorba de boierul Constantin Sion, care are ca model *Caracterele* lui La Bruyère. El spune așa: „Bună faptă este a se căsători cineva, creștinească și după lege, dar și amar pahar. Pe copiii mei nu-i îndemn a face pasul meu în aceasta. Trăiască în burlăcie, că mai bine vor nimeri în vremea viețuirii după împrejurările vremurilor de astăzi".

E o aluzie transparentă și se poate rezuma ideea principală astfel: căsătoria este socialmente ineficientă, consecințele sînt dezastruoase și acestea contribuie la creșterea nivelului de violență domestică. Această explozie de violență domestică pare simptomul unui fel de hedonism generalizat care, inevitabil, erodează legăturile care asigură coeziunea unui cuplu și se transmite apoi către societate în general, și nu neapărat doar către alte cupluri.

„Educația fetelor", spune un englez la 1830, „este mai puțin îngrijită. Se mărită timpuriu și nu trebuie să ne mire că efectele cele mai periculoase se răsfrîng asupra caracterelor. Dar ce știu să facă este să reziste (evident, în fața violenței masculine – n.m.). Boierii n-au nici ei mari virtuți morale, ci din contra, au chiar înclinări spre vicii, iar cîștigul fără muncă le intră în obicei. Și aceasta i-a făcut hrăpăreți, într-o țară în care faptele rușinoase sînt încurajate chiar, iar hoția e luată drept dovadă de multă îndemînare. Sînt tot așa de risipitori pe cît sînt de lacomi." Românii acelei perioade sînt, pentru un alt diplomat francez, „de o lenevie și de o ignoranță care-i împiedică să exercite vreo meserie. Dar știu să se bată, și nu cu turcii sau cu grecii, ci între ei". Nu fac decît să spicuiesc din enorma cantitate de referințe. Iată, un alt englez, în aceeași perioadă: „Bogăția țării produce asupra caracterului claselor de jos o conjuncție imediată de viclenie, beție, lene firească și extraordinar apetit sexual. Totul se încheie cu o bătaie".

Nu e foarte încurajator, trebuie să recunosc. Un mare istoric german care a studiat imaginea poporului român în mai multe etape ale existenței moderne, e vorba de Klaus Heitmann, spune: „Există un tărîm în care nici unul dintre autorii noștri nu consideră asceza sau abstinența ca particularități naționale ale românilor. Aceștia sînt hipersexuali și hiperagresivi. Și dacă nu între ei, atunci acasă". „Bineînțeles, aceasta pe seama faptului", spune un alt german la 1932, „că și moldovencele de rînd se bucură de faima de a fi mai puțin caste decît femeile altor națiuni ce trăiesc în aceste țări, iar bărbații lor sînt în aceste treburi mai toleranți decît ceilalți. Dar bătaia, «cea ruptă din rai», trebuie să existe."

Cam asta este imaginea pe care societatea românească o are pentru marea majoritate a observatorilor străini, care poartă cu toții impresia faptului că în interiorul intim al societății, de fapt, există și soarele și luna, și raiul și infernul, cu sexe diferite, și că încercarea de a face bine, lucru către care bărbatul este îndemnat a purcede, înseamnă bătaia, violența pe care o poate administra, ceea ce simbolic îi oferă o victorie asupra necuratului.

Toată această conștiință a violenței creează o imagine a societății românești din acea perioadă mult mai puțin edulcorată de cum am desprinde-o noi, citind doar literatura din jurul anului 1848, cînd avem începuturile firave ale romantismului nostru literar, în care, tributar unui normativ estetic, femeia este aproape zeiță, și dacă nu perfectă, măcar tinzînd spre perfecțiune. Însă contrastul dintre ce spun documentele și ce imagine de poveste construiește literatura de atunci este și mai ușor de înțeles dacă citim cu un ochi atent, și nu al școlarului de clasă primară, *Amintirile* lui Ion Creangă. Vom observa acolo nenumărate scene de violență domestică, tot așa cum găsim în *Amintirile* lui Ion Ghica sau în *Scrisorile* sale către Vasile Alecsandri.

Această violență însă, pe care observatorii străini și apoi documentele de arhivă nu o localizează doar la straturile superioare ale societății, ale boierimii, este atît de plastic exprimată în documente și atît de prezentă statistic, încît concluzia nu poate fi decît una: pe seama absenței unor reguli de civilitate interpersonală, societatea românească de la mijlocul veacului al XIX-lea trăia modernitatea în termenii celei mai înalte agresivități.

***Mihai-Răzvan Ungureanu** este istoric, profesor la Universitatea din București și la Academia Diplomatică din Viena.*

DILEMA
30 DE ANI
Ce-au fost și ce-au ajuns

Cosmin POPA

Mărire și decădere în istoria contemporană a Rusiei

Am să încep evocîndu-l pe dragul meu profesor Șerban Papacostea, care spunea că datoria istoricului este să înțeleagă ceea ce se întîmplă în contemporaneitate, indiferent care este epoca de care se ocupă, și să întrezărească efectele din viitor ale evenimentelor prezente. Sigur că este captivant să vorbești despre suișurile și coborîșurile Rusiei în istorie, dar cred că e mai important acum să vorbesc despre efectele de viitor ale evenimentele care se întîmplă astăzi.

Cred că este foarte important să înțelegem că ne aflăm într-un moment care, odată parcurs, chiar dacă nu va duce la schimbarea cadrelor geopolitice, ca să folosesc iarăși o vorbă a profesorului Papacostea, se va încheia cu o Rusie care nu va mai fi cum o știm și cum a fost. Ca țară aflată în proximitatea imediată a acestui spațiu, cred că România trebuie să fie preocupată de ceea ce i se va întîmpla Rusiei, pentru că sigur Rusia se va schimba atît în structurile sale, cît și în esența sa. Astăzi sîntem într-un proces de reevaluare a tuturor politicilor occidentale față de această țară și felul în care Occidentul, în ansamblu, va aborda problema păcii în Ucraina va produce o ruptură cu o întreagă experiență istorică.

Putem considera războiul un pretext, desigur, al acestor mari transformări care vor urma, însă cîți dintre dumneavoastră ați fi în stare să garantați faptul că Primul Război Mondial ar fi izbucnit în vara anului 1914 în absența atentatului împotriva arhiducelui? Toată lumea vorbește despre acest atentat ca despre un pretext pentru izbucnirea războiului. Înțeleg tentația inevitabilă a istorismului, tentația de a privi istoria așa cum s-a desfășurat considerînd că ea nu s-ar fi putut desfășura altfel. Privind acum la ceea ce se întîmplă azi în Rusia, pe fondul acestui răboi, vedem evenimente și fenomene care au, desigur, precedente în istorie, dar nimic nu ne duce la concluzia clară că aceste fenomene ar fi avut rezultatul pe care încep să-l aibă în absența acestui război.

Și mă grăbesc să mă refer la un fenomen istoric care s-a accelerat pe fondul acestui război, anume sfîrșitul purgatoriului cultural și civilizațional în care s-a aflat foarte multă vreme Ucraina și Republica Moldova. A fost un purgatoriu civilizațional în bună măsură întreținut artificial de Rusia. Nu este un secret pentru nimeni că procesul de rusificare a continuat în estul Ucrainei și în Republica Moldova și după desființarea Uniunii Sovietice. Și, paradoxal, rusificarea acestor regiuni a continuat într-o manieră mai accelerată și mai intensă decît s-a întîmplat în vremea Uniunii Sovietice, atunci cînd tot acest proces era, dacă vreți, limitat de un tip de ideologie oficială care punea accentul pe elementul național. Destrămarea Uniunii Sovietice și reintrarea Rusiei în perioada ei autoritară au accelerat acest proces de rusificare post-sovietic. În bună măsură, acest proces s-a desfășurat prin producțiile adresate unui nivel de percepție destul de scăzut din punct de vedere cultural și care au permis perpetuarea acestei vini istorice de a nu te fi născut rus în aceste teritorii, de a nu folosi exclusiv limba rusă, de a nu fi fascinat de această hologramă strălucitoare a proiecției imperiale rusești. Un astfel de mediu cultural vulnerabil, în care manifestările populației locale au fost deseori taxate drept naționaliste, a permis o intruziune din ce în ce mai puternică a elementului cultural și politic rusesc în aceste teritorii. Astfel stînd lucrurile, toate ideologemele au făcut un spectaculos salt în postcomunism, din perioada sovietică în postcomunism. Spre exemplu, uitați-vă în ce termeni se pune în discuție problema etnicității și a naționalității în Ucraina și în Republica Moldova.

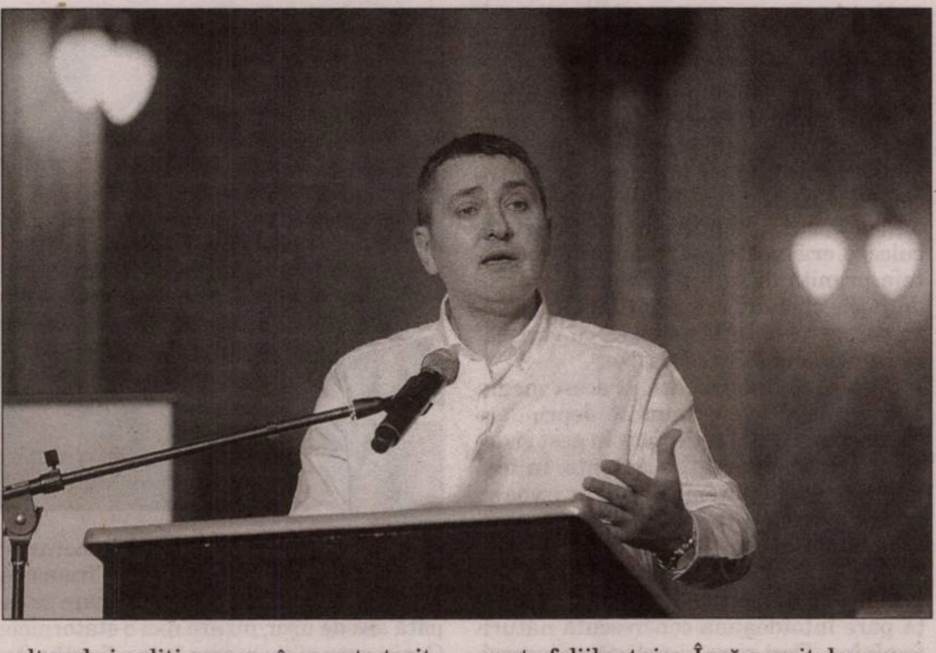

În perioada Uniunii Sovietice a avut loc o substituire a elementului etnic local realizată prin colonizare. Problema este că, spre deosebire de ceea ce se întîmpla în timpul Imperiului Rus, cînd colonizarea era asumată ca atare și oficializată, fiind menită să întărească prezența imperială în noile teritorii cucerite, în perioada sovietică colonizarea a avut rolul substituirii elementului etnic local. Elementul colonizat, fie că este vorba despre cel rus sau rusofon, a primit numele populației locale, scoțînd însă din uz limba locală și rămînînd legat prin toate fibrele culturale și familiale de spațiul de proveniență. Ceea ce este un fenomen de substituire. Această substituire etno-culturală a permis prezervarea acestui spațiu cultural și civilizațional destul de incert, fragil dacă discutăm din punctul de vedere al datelor culturale inițiale, care a făcut ca această intruziune rusească să aibă rezultate durabile și extinse.

Ei bine, odată cu acest război se pune capăt acestei incertitudini, acestui purgatoriu civilizațional în care s-au aflat estul Ucrainei și Moldova. Este un moment de delimitare. Faptul că în Republica Moldova, pe acest fond tensionat, s-a pus problema recunoașterii identității și renunțării la sintagma „limba moldovenească“ este dovada acestui moment de delimitare. Este momentul în care populațiile și politicienii se clarifică în privința identității, pentru că această confuzie civilizațională pe care a produs-o substituirea rusească a creat impresia unei probleme aproape insolvabile. Amintiți-vă cum ne raportam noi la Ucraina și la Republica Moldova pînă acum: că e ceva acolo, nu știu ce limbă vorbesc, nu știu ce sînt, mai bine să-i lăsăm în ale lor. Această falsă problemă acum este pe cale să se rezolve, căci are loc o delimitare despre care trebuie să acceptăm că, oricît de incorect politic ar suna acest lucru, se va petrece pe granițele etnice. Dar criteriilor etnice li se vor adăuga criteriile morale, pentru că între Est și Vest populațiile acestor țări trebuie să aleagă între bine și rău, între moralitate și imoralitate, între realitate și propagandă. Sigur că, în bună măsură, pentru o bună vreme, noul hiatus va respecta faliile etnice. Însă granițele urmează să se schimbe și să devină din ce în ce mai difuze, pe măsură ce acest proces de conectare al acestor țări la Vest va continua și se va adînci. Acest fenomen al sfîrșitului purgatoriului civilizațional este unul structural.

În pofida a tot ceea ce proclamă Moscova astăzi, care vorbește despre fascism, despre conflictul între globalism și suveranism și alte povești, războiul pe care-l duce astăzi în Ucraina este un război al rușilor împotriva ucrainenilor, un război împotriva ideii de Ucraina, un război împotriva ideii de ucraineni ca popor distinct de ruși. Sigur că, din perspectivă istorică, el poate fi prezentat ca o continuare a războiului dintre ruși și ucraineni început în Ucraina în perioada 1918-1921. Fascinați de ceea ce se întîmpla în Rusia în acei ani de tranziție de la Imperiu la Soviete, mulți dintre noi am scăpat din vedere evenimentele care aveau loc în Ucraina în acea perioadă. Este mai puțin cunoscut faptul că, în martie 1918, atunci cînd Rusia a semnat la Brest-Litovsk o pace separată cu Puterile Centrale, cu o zi înaintea acestei păci separate Puterile Centrale au recunoscut existența Ucrainei ca stat.

Ceea ce multă lume nu înțelege, nu pentru că nu vrea, ci pentru că nu știe, este că ucrainenii reprezintă un fenomen în istoria politică și civilizațională a Europei. Încorporarea lor parțială în Imperiul Rus, la jumătatea secolului al XVII-lea, a temporizat construcția lor națională, dar niciodată nu a oprit-o. Acumulările cantitative, ca să ne exprimăm în limbaj marxist, au continuat să se producă și s-au manifestat în perioadele de criză. Ei bine, perioada cuprinsă între 1916 și 1918 a reprezentat o perioadă de acumulare rapidă în procesul de construcție națională a ucrainenilor. Asta a făcut ca, în 1918, statul ucrainean practic să erupă de sub ruinele Imperiului Rus. Sigur, trebuie să fie undeva și un păcat originar, iar păcatul originar al Ucrainei este faptul că s-a format la umbra baionetelor germane. Mai mult decît atît, opțiunea hotărîtă a germanilor de a crea statul Ucraina s-a datorat disperării în care se afla Germania deja la vremea respectivă. Prețul formării și recunoașterii de către Puterile Centrale a Ucrainei a constat în cele 40.000 de pfunduri de cereale pe care noile autorități ucrainene trebuiau să le furnizeze Puterilor Centrale pentru a le aproviziona armatele și populațiile. Asta a atras după sine o politică economică ce a dus în foarte scurt timp noile autorități ucrainene în conflict deschis cu majoritatea populației. Începînd din 1917 pînă în 1918, pe întreg teritoriul Imperiului Rus avusese loc o împărțire masivă a proprietății agricole. Or, momentul creării statului național ucrainean, recunoscut de Puterile Centrale, coincide cu acest masiv transfer de proprietate dinspre marii proprietari către țărănimea mijlocașă. Pentru a furniza cele 40.000 de pfunduri de grîne Puterilor Centrale, autoritățile ucrainene aveau nevoie de exploatări agricole concentrate, mari. Așa că, prin forța armelor și cu sprijinul soldaților germani, au luat pămîntul de la acei țărani și l-au redat vechilor proprietari, ceea ce a generat imediat un conflict civil acut care care s-a suprapus peste conflictul național cu rușii. În același timp, Ucraina era contestată de mișcarea albă, dar și de mișcarea bolșevică, ce lansează succesive campanii de ocupare a Ucrainei. Deci gîndiți-vă la această țară ca la un teritoriu nenorocit pe care se suprapun conflicte, dar pe care, în același timp, are loc construcția națională a statului: apar noi universități, altele decît cele înființate de puterea imperială; apar licee, se înființează academia de științe și așa mai departe. Cei care oficializează pentru o bună bucată de vreme războiul ruso-ucrainean sînt hatmanul Scoropadtki, protejatul germanilor și creatorul statului ucrainean modern, și Pavel Petliura.

Sigur, Putin încearcă să justifice ideologic acest război, însă justificările sale sînt străvezii, inconsistente, necredibile. Atacul său împotriva Ucrainei nu a dus la începutul unui nou război civil în Ucraina între ucrainenii ucrainofoni și ruși sau populația rusificată, așa cum spera. Ceea ce justifică ceea ce vă spuneam, că faliile acelei delimitări vor fi ceva mai complexe de această dată. În mare măsură, populația rusofonă a Ucrainei de astăzi și-a dovedit loialitatea față de statul ucrainean, ceea ce din punctul meu de vedere scoate de pe agenda stringentă, dacă vreți, temerile noastre privitoare la tratamentul pe care Ucraina o să-l acorde în viitor minorităților. Asta este o sperietoare a propagandei rusești, intens propagată și de politicienii români.

Un alt efect structural care cred că trebuie să ne facă să credem că Rusia se va schimba iremediabil este cel legat de eșecul ideii imperiale. Indiferent de ceea ce se va întîmpla teritorial vorbind, Rusia a pierdut moralmente și militar acest război. Este de așteptat ca, după contabilizarea înfrîngerii, să înceapă în Rusia o dezbatere foarte acută privitoare la vina istorică pentru declanșarea acestui război, la crimele produse, dezbatere care va duce inevitabil și la punerea în discuție a problemei nodale a istoriei ruse, care este relația dintre stat și imperiu. Acest război va facilita, astfel, începutul unei perioade de absorbție critică a istoriei rusești. Este un moment de bilanț, este un moment de sfîrșit.

***Cosmin Popa** este istoric, cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei Române.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

● **(C)Liceu**

Daria GHIU

Gazda și parazitul

– sau „Marea Schemă Generală a Tuturor Lucrurilor“ –

Într-un dialog pe care l-am realizat în 2017 cu directorul Van Abbemuseum, Charles Esche, acesta mi-a vorbit extrem de critic despre ambițiile colonialiste de cucerire a teritoriului celuilalt venite atît din partea bienalelor de artă, cît și a tîrgurilor de artă. „Eu nu vorbesc niciodată la tîrguri de artă. Cred că e esențial să existe respect de ambele părți și o înțelegere a faptului că puterea nu e a unuia ori a celuilalt. Altfel, e mereu o încercare de eliminare a celuilalt. Și cred că tîrgurile încearcă să elimine muzeele și funcția acestora, la fel încearcă să elimine bienalele, precum și pe artiști... Și încearcă să ocupe întreg universul“, îmi declara el tranșant, punînd punctul pe *i:* tîrgurile de artă, aparent în slujba artiștilor, fac jocuri dincolo de aceștia, într-o amețitoare piață a artei în care rolurile se amestecă, iar tot ceea ce contează sînt sumele uriașe tranzacționate.

Nu aș fi deloc atît de dură, dar mărturisesc că în orice tîrg de artă vizitat m-am pierdut efectiv între lucrări de artă excepționale și o artă de-a dreptul ridicolă, țipătoare cu toată fibra ei. Las deoparte această a doua dimensiune și mă gîndesc acum la expozițiile atent curatoriate în standurile multor galerii, totul cu un concept în spate și o așezare deseori clasică. Tîrgurile devin astfel platforme pentru dezbatere și pentru micromuzee, care, în spatele lor, sînt toate mînate de aceeași dorință de a vinde (către colecționari privați sau pentru colecții publice).

La RAD Art Fair, prima ediție care a avut loc între 4-7 mai la București, am avut în mod repetat sentimentul anumitor valori reconfirmate, iar pe lîngă toate acestea, un gest artistic devenit gradual performativ mi-a atras atenția: simbolic, ocupa un teritoriu care nu îi aparținea; concret, o făcea cu o anumită grație și multă atenție la context. Un gest care a reușit să aducă în discuție și să descîlcească parcă, într-un mod deloc agresiv, ci mai degrabă generos și ludic, un mănunchi de fire invizibile aflate în spatele fiecărui tîrg de artă.

Care este rolul galeristului, ce și cum expune el, pe cine reprezintă și pe cine alege să expună dintre cei reprezentați, cum își manifestă propria putere pe teritoriul său fragil și temporar la tîrg, acolo unde vecinătățile sînt de neocolit, iar sentimentul de comunitate e, voit sau nu, prezent? Ești binevenit în galerie, iată artiștii pe care ți-i prezint. Dar, stai, cineva s-a strecurat aici: în spatele unei pînze cu gaură ca de steag postcomunist se zărește, fragmentat, un tablou, în locul ferestrei, așa cum era conceptul inițial; pe o coloană parte dintr-un alt stand e strecurat un desen de mici dimensiuni; la fel, într-un alt colț, e un desen mare! Între etichetă și expoziția propriu-zisă e din nou un desen. Misterios, fără etichetă, și totuși foarte bine integrat.

The Artist is a Present

Nicolae Comănescu a expus în cadrul RAD Art Fair la invitația lui Alex Radu, la Galeria /SAC. Dar pînă la finalul tîrgului, artistul a avut lucrări în standurile altor nouă spații de artă. „Artistul e un dar“ și-a numit Comănescu retroactiv întreaga acțiune, o acțiune nepremeditată, care a evoluat imprevizibil în urma unor dialoguri între galeriști și artiști, care fie au acceptat propunerea artistului de a se insera politicos în standul lor, fie l-au invitat chiar ei și l-au căutat prin tîrg cu dorința de a-l expune.

The Artist is a Present – parafrază la *The Artist is Present*, celebra lucrare a Marinei Abramović (MOMA, 2010) care vorbea despre limite mentale și fizice depășite și de o schemă pînă la urmă simplă: prezența artistului e totul. Nicolae Comănescu reconstruiește un discurs al darului ca schimb și vorbește tot despre limite încălcate: își oferă lucrările, își negociază prezența, primește la schimb un perimetru în care se poate desfășura, galeristul acceptă să îl primească în spațiu, să îl curatorieze și să vorbească vizitatorilor și de opera lui. Artistul e un mic parazit binevoitor, e ubicuu, iar lucrările sale trasează o rețea invizibilă între galeriile care intră în joc. Iar darul îi revine pînă la urmă cui? Nimănui. E găzduit temporar, se întoarce la artist la final sau poate că este vîndut. Ceea ce s-a și întîmplat cu una dintre lucrări, cea de la Sabot! E, de fapt, un dar simbolic.

/SAC în mod oficial, apoi a urmat, pe cale neoficială, Galeria Sabot, la invitația artistului Radu Comșa și a galeristei Daria Dumitrescu: aceasta din urmă declară că artistul „s-a folosit de instrumentarul de tîrg (tîrguiala) în folosul artei sale. Isprava – pe care, cu voia artistului, am putea-o numi de-a dreptul *lucrătură* – ne arată cum tîrgul RAD poate deveni, cu puțin exercițiu și ceva autoironie, o colaborare mult mai cuprinzătoare“. Apoi Lina Țărmure (Diptych Art Space) acceptă să îl expună, iar Comănescu vine cu o mapă de desene din care aleg împreună trei. Parazitarea, declară ea, „poate fi văzută în mai multe feluri, însă Comănescu a reușit s-o impună în așa manieră încît să nu fie intruzivă sau vătămătoare, ci, din contra, a creat o atmosferă ceva mai cuprinzătoare și colaborativă“.

Nicolae Comănescu a mai experimentat asemenea gesturi de parazitare.

„Eu încă nu știam ce mă așteaptă, voiam doar o a treia galeriei“, spune Comănescu, despre cum dorința de a pătrunde în tot mai multe spații din tîrg se transformă aproape într-o adicție. Ajunge apoi la Galeria Mobius, vede stîlpul alb și îi propune Roxanei Gamarț să își instaleze acolo un mic desen, iar toți artiștii din spațiu acceptă. Urmează Viewing Room 17 (unde negocierea e provocată de galeristul artistului, Dan Popescu), apoi Matca, unde instalarea în spațiu are un aer total asumat, pare clar unul dintre artiștii locului.

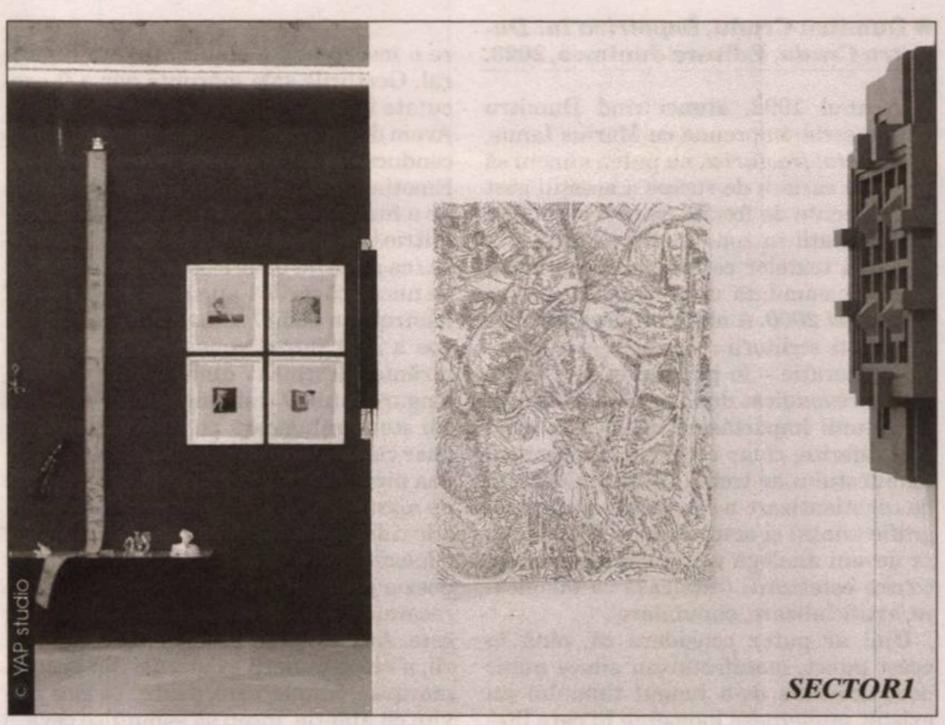

SECTOR1

De la acest punct, lumea începe să vorbească, iar întregul discurs de convingere se transformă într-o dorință a galeriștilor de a-l vedea pe Comănescu în spațiul lor: Suprainfinit, Sector 1, Cazul 101. Și, la final, Galeria Plan B, acceptă și ea. „Arta creează comunități, este exercițiu de identitate. Pentru mine, gestul aparent *cotropitor* al lui Nicolae Comănescu se încadrează într-un context declarat contributiv-participativ-colaborativ precum cel al RAD Art Fair. Eu m-am bucurat să-l integrez“, declară Andreea Stănculeanu (Sector 1). Reprezentare și incluziune în contextul industriei, spune Suzana Vasilescu (Suprainfinit), „avea aerul acela pe care îl au uneori copiii cînd sînt puși pe șotii“, scrie Roxana Gamarț.

Desene în cărbune din seria „Marea Schemă Generală a Tuturor Lucrurilor“ (2020): desene care nu au participat, pînă la RAD, în economia finală a unei expoziții. Desene semi-abstracte, cum le numește artistul, care pornesc de la imagini de pe stradă, demonstrații și bătăi de stradă, dar totul sublimat. În standul Galeriei Plan B, Mihai Pop declară că „formal, desenul ales împreună cu Nicolae s-a integrat bine; un desen energic, mic, dar puternic“, plasat de galerist în zona de informație, aproape de eticheta standului. „Lîngă text arăta (vorba lui Nicolae Romanițan) ca un *QR code* deformat, în fapt precum ceva încriptat, ca un desen-cod care trebuie descifrat.“

În trecut, Nicolae Comănescu a mai experimentat asemenea gesturi de parazitare. Crease împreună cu Mihnea Mircan și Ștefan Tiron o revistă parazit, *Tura-Bar*, pe care o propuneau ca insert în alte reviste oficiale. Gazda și parazitul. Ruptura în cadrul previzibil. Asta s-a întîmplat și la RAD, dar totul expandat, punînd discret în discuție o întreagă istorie de teritorii ocupate abuziv. Artistul a decupat atent o breșă, un spațiu în care să respiri liber, dincolo de constrîngeri și apăsări, departe de negocieri la nivel înalt, dar cu instrumentele tîrgului: negocierea a avut loc, instalarea coerentă cu întregul context a avut loc, discuția despre artă la fel, vînzarea – și ea! Dar totul orchestrat deloc ostil, cu voia celorlalți, uneori la dorința lor.

Nicolae Comănescu a creat o rețea invizibilă, a înțeles în profunzime exact acea *Mare Schemă Generală a Tuturor Lucrurilor* și a oferit scenei de artă, într-un moment de celebrare a ei, dar și de puternică marcare a teritoriului, un gest care practic a forțat ca prietenia și generozitatea să se poată desfășura într-un spațiu eminamente concurențial, într-o simbioză perfectă. Ideea de comunitate să își facă loc cu adevărat, arta ca factor coagulant. „Dacă tîrgul dura mai multe zile, cine știe“, vorba artistului, lucrările lui pătrundeau poate în și mai multe spații.

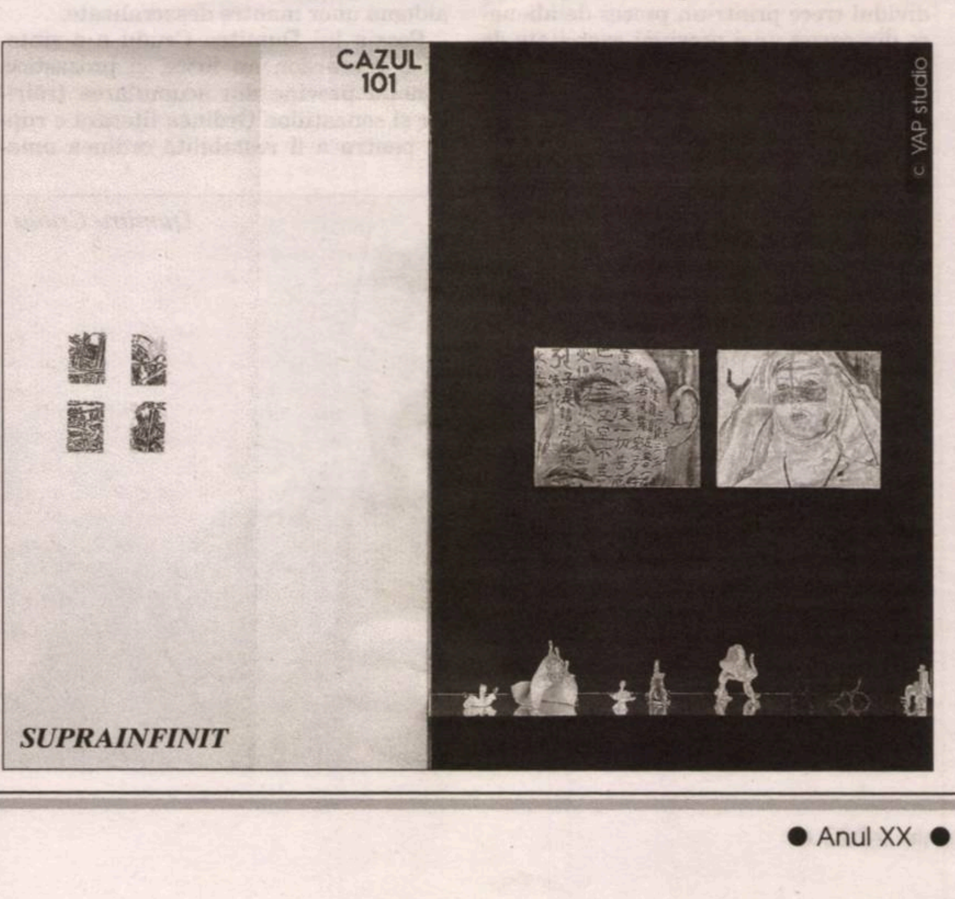

SUPRAINFINIT

***Daria Ghiu** este critic de artă.*

Șerban AXINTE

pentru **poezie**

Reducția retoricii

● **Dumitru Crudu, *Împotriva lui Dumitru Crudu*, Editura Junimea, 2023.**

În anul 1998, atunci cînd Dumitru Crudu scria, împreună cu Marius Ianuș, *Manifestul fracturist*, nu putea nimeni să prevadă cariera de succes a acestui gest eminamente de frondă, care a produs unele mutații în zona gîndirii literaturii. Scrierea textelor ce compun manifestul poate fi asimilată unui *moment zero al generației 2000*. A nu se înțelege prin asta că toți scriitorii ce compuneau amintita generație – în punctul ei de plecare – s-au revendicat de la acest act, dimpotrivă, unii împărtășind deziderate complet diferite, chiar contrare. Dar sensul manifestului ar trebui căutat în dorința de conștientizare a *ecart*-ului dintre biografie (viață) și actul scrierii. Literatura ar deveni analogă vieții, definindu-se în contra estetizării (înțeleasă ca falsificare, artificializare, obnubilare).

Unii ar putea considera că, pînă în acest punct, manifestul nu aduce nimic nou, deoarece de-a lungul timpului au existat numeroase momente în care literatura ca *artă pentru artă* a fost pusă la zid. Doar că atît ideea de viață, cît și cea de biografie s-au îmbogățit semnificativ. Chiar și procedeul analogiei a suferit modificări. Literatura (poezia) nu e doar analogă vieții, ci e chiar viața, dar împotriva a ceea ce e propuneau textualiștii prin *texistență,* dorindu-se abolirea specializărilor inadecvate și a generalizărilor caduce. Citez din prima anexă a *Manifestului*: „Fracturismul propune refuzul noțiunilor, conceptelor, denumirilor, etichetelor de tot soiul, pentru a ajunge din nou la complexitatea vie a realului și a individualității. Fracturismul a înțeles că, respingînd limbajul uzual sau științific, te disociezi, de fapt, de vidul semantic. Vidul existențial al poeților contemporani poate fi descoperit în limbajul pe care aceștia îl folosesc. Falsitatea lor umană funciară a ajuns să fie etalonul oricărei comunicări poetice sau non-poetice“. Dar, cum se va vedea, fronda de acest tip ține de o artă poetică în mișcare ce are onestitatea de a se întoarce chiar împotriva ei înseși pentru a nu cădea într-un conformism steril al negării.

Pentru a evita „vidul semantic“ se încearcă o abordare laterală, o ieșire din inerția scrisului. Lumea trebuie privită cu luciditate și pătrundere. Poezia nu trebuie să reproducă lucrurile existente printr-un limbaj ce simplifică și falsifică realitatea. Se cere o anumită aderență la acel concret invaziv, care de multe ori produce „fracturi“. Gesturile unice și irepetabile își pierd consistența dacă sînt transpuse într-o manieră neutră ce exclude implicarea nemediată. Realitatea nu mai poate fi etichetată. Poetul trebuie să ființeze în operă ca subiect real, iar senzațiile sale să fie complet eliberate din învelișurile conceptuale superflue. Uneori, pentru a ajunge la adevărul de sine, cel în cauză trebuie să-și înscenezе actele existențiale și să își falsifice biografia sau măcar să pretindă că ar face asta. *Falsul Dimitrie* (1994) face trimitere pe de o parte la acel impostor care, pretinzînd că e descendentul direct al lui Ivan cel Groaznic, a fost țar al Rusiei între 1605 și 1606 și, pe de altă parte, la numele din actul de identitate al scriitorului – anume, Dimitrie, o rusificare nedorită al lui Dumitru.

Așadar, poezia lui Dumitru Crudu din volumul de debut – foarte diferită de tot ce se scria în acei ani – trimite la ideea de înscenare, de farsă ontologică. Dumitru Crudu scrie simplu și direct. Farsa pe care o însceneează e abil controlată regizoral. Gesturile sale mărunte par a fi executate în cadrul unui ritual desacralizat. Avem de-a face cu o reducție a retoricii ce conduce spre un fel total aparte de lirism. Emoția vine din modul insolit al omului de a funcționa în propriul său peisaj: „dimitrie (crudu) a ieșit din casă s-a rostogolit / ca niște hîrtii de ciocolată ca niște coji de nucă / păsările l-au urmat și-au fîlfîit / frunzele au bîzîit / salut salut/ pe ușa din dos a ieșit într-o cămașă lungă / și ușa a rămas deschisă / dimitrie are doar un singur costum / o singură dată / nasturii săi stau grămăjoară pe masă / și-i coase doar cînd îmbracă costumul / dimitrie nu bea niciodată un pahar / pînă la fund / el pe masă mai are vreo șase pahare / dimitrie ridică mîinile în sus / și se contrazice“ („falsul dimitrie crudu“). Personajul din poezie pare a trăi nu într-o realitate oarecare, ci într-un film al cărui protagonist este. Aici se pune problema intensificării, a recompunerii existenței din gesturi mărunte, banale, care, pentru că sînt privite cu atenție, încep să semnifice ceva.

Necesități

A doua carte de versuri a lui Dumitru Crudu, *E închis, vă rugăm nu insistați* (1994) se remarcă printr-un plus de dinamism în raport cu cea anterioară, publicată în același an. Tablourile sînt în mișcare, iar perspectivele se succed și se schimbă cu rapiditate. Absurdul e aici asimilat cu oarecare naturalețe, iar neobișnuitul capătă o pondere atît de mare încît nu mai rămîne loc pentru altceva. Important, nimic nu e căutat, insolitul nu apare ostentativ. Rescrise într-un limbaj solemn, gesturile simple, primare capătă o semnificație afectivă înaltă, în răspăr cu ceea ce de regulă provoacă emoție. Durerea unei despărțiri/ distanțări este resimțită mai acut odată cu acea conștientizare a lucrurilor mici care nu mai sînt la fel. Această manieră de a scrie are la bază, probabil, dorința de declișeizare a transpunerii emoțiilor și reducerea la minimum a tuturor formelor de patetism.

Același procedeu este utilizat și în *Șase cînturi pentru cei care vor să închirieze apartamente* (1996). Dar aici problematica socială devine mult mai vizibilă. Individul trece printr-un proces de alienare din cauza unei presiuni exercitate de mediul în care este nevoit să trăiască. Realitatea nu mai reprezintă ceva organic, ci este redusă prin reprezentare la niște resturi fără importanță.

Dumitru Crudu

c wikimedia commons

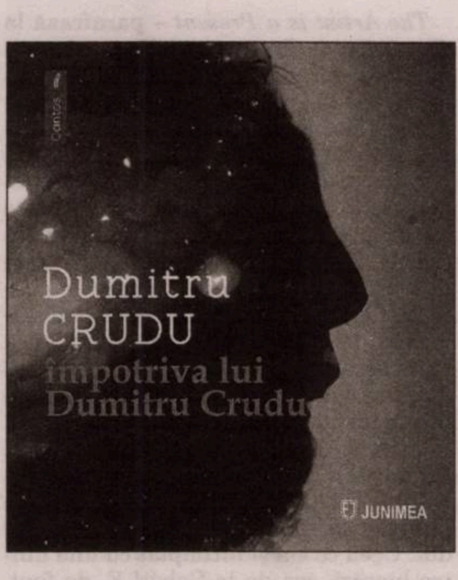

Cu toate acestea, în volumul experimental *Pooooooooooate* (2004) intensitatea unor trăiri este redată prin multiplicarea unor sunete – de multe ori consoane – ce duce cu gîndul la crisparea fizică: „timpul în care / ești foarte/ singurrrr și / amețești senzația de frigggg și de / neputință voi căuta să nu am / nici un fel de responsabilități cum / era cîndva / eraaaam oare / cîndva eraaam cel care / sînt voi citi / sînt foarte / singurrrrr îmi vine să / urlu“. Pentru a fi credibile și autentice, emoțiile trebuie transmise altfel. Forma poeziilor comunică prin ea însăși o anumită pulsiune existențială. Totul pare rezultatul unei stări de necesitate. Frica, singurătatea încep de acolo de unde au fost abandonate iluziile. Starea de plafon e adevărata *forma mentis* ce guvernează conștiința și dictează acțiunile, așa schematice și reținute cum sînt ele.

În *Eșarfe în cer* (2012), Dumitru Crudu scrie despre moarte pornind de la o situație concretă, de fapt persistînd în situația concretă. Tocmai această persistare ce exclude orice tentativă de generalizare constituie un atu al volumului. Scriitura sa aerată din punct de vedere formal devine astfel foarte densă. Poetul lasă stările să ajungă la paroxism și să-l controleze. Scriind, el le trăiește cu adevărat, fără a le lăsa să se disipeze printr-o retorică greoaie și opacizantă. Uneori versurile sînt lăsate să rimeze în așa fel încît poemele în cauză să funcționeze aidoma unor mantre desacralizate.

Poezia lui Dumitru Crudu e o sinteză a gesturilor, nu lirice, ci prozastice. Emoția provine din acumularea trăirilor și senzațiilor. Ordinea literară e ruptă pentru a fi restabilită ordinea umană, neîntemeiată pe alegeri, căutări, stilizări. Acest gen de scriere atinge intensitatea maximă în *La revedere, tată* (2015). Fenomenul morții e resimțit și mai acut, gesturile simple ale celui dispărut sînt rememorate pe măsură ce absența concretă a tatălui devine prezență invazivă și răvășitoare. Dacă morțile oamenilor dragi seamănă între ele, perspectivele asupra acestora diferă fundamental. Subiectivitatea este intrinsecă poeziei în general, dar cînd ne referim la cea scrisă de Dumitru Crudu, putem vorbi despre un personalism deloc ostentativ, fără a fi scop în sine, ci pură necesitate a vieții și a supraviețuirii. Realitatea cea mai banală și austeră poate provoca emoție datorită unui mod special de a insista asupra ei: „m-am culcat pe pat lîngă tine, așa cum / altădată mă culcam lîngă tine în iarba / de pe deal și ne uitam împreună după / norii care fugeau pe cer. / știai totul despre nori. știi și acum. / acum norii de pe cer seamănă cu ouăle/ astea crude / pe care ți le-am adus, tată“.

În *Cinci poeme din Rotterdam* (2017), perspectiva autorului asupra lucrurilor din jur face ca realitățile/geografiile să semene între ele. Rotterdamul nu diferă cu mult de Flutura, Chișinău, Tbilisi deoarece atenția auctorială creează un filtru afectiv. Unele scene sînt de un insolit ce frizează absurdul. Miza acestor poeme trebuie căutată undeva într-un *off* al textelor, nu foarte clar definit de autor. Se poate ghici o poveste în spatele unor gesturi oarecum banale ce le conferă acestora semnificații mai profunde. În *Vaci ale Domnului* (2018), lipsa retoricii fiind o retorică în sine, tensiunea poetică se naște din contraste necăutate, ca urmare a unei necesități interioare de restabilire a echilibrului. Hohotului de rîs îi corespunde un plîns în hohote.

Narațiunile poetice din această carte vizează unele situații-limită ale vieții, cum ar fi boala sau moartea iminentă. Dumitru Crudu nu se ferește de unele repetiții sau tautologii gramaticale. Deși este un cunoscător fin al limbii în care scrie, de multe ori preferă să cultive o anumită impresie de oralitate, dar nu prin inserarea unor mărci specifice ei. În unele situații, el scrie ca și cum ar vorbi, poeticitatea organizîndu-se contextual. Dacă în *Falsul Dimitrie* era preferată o manieră concisă și lapidară a discursului, în această carte practică o scriitură în avalanșă, aluvionară. Din acest punct de vedere, poemele inedite – ce au ca tematică războiul din Ucraina – continuă și amplifică această tehnică. Prinderea realului în chiar momentul producerii lui reclamă un discurs denotativ și pragmatic-narativ. Mă întreb, ce poate urma după strigăt atunci cînd tăcerea nu e considerată în nici un caz o soluție?

Antologia de față restituie poezia unui scriitor care nu se consideră poet, cu toate că acesta a influențat decisiv poezia anilor 2000. Dumitru Crudu este un scriitor pentru care versul nu e un scop în sine, ci un mijloc de a cîștiga în intensitate în alte genuri literare – anume, în proză și în dramaturgie. Cel puțin așa susține el în unele texte confesive. Pentru mine, Dumitru Crudu este unul dintre cei mai importanți poeți români contemporani.

***Șerban Axinte** este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte publicată:* Scrîșnetul dinților, *Editura Cartier, 2021.*

■ ■ ■

Victor MOROZOV

dilematograf

Celălalt pe care-l adoram

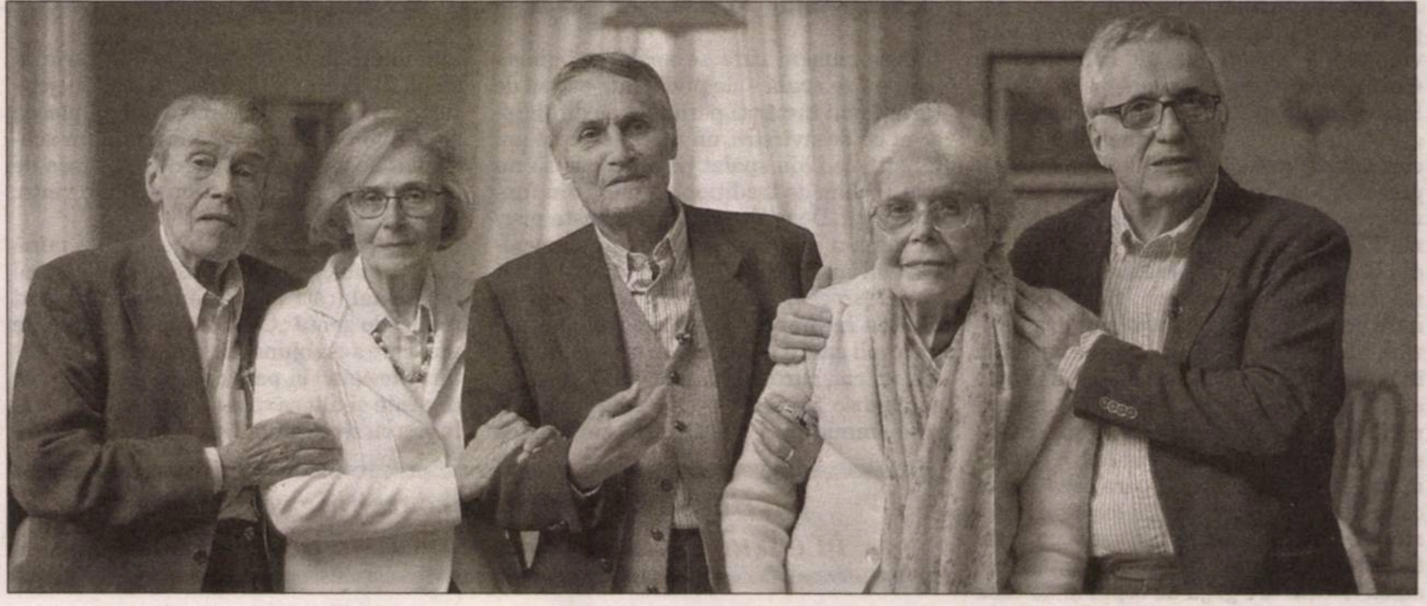

● ***Marx può aspettare*** **(Italia, 2021), de Marco Bellocchio.**

Zgîrcit cu efectele și reținut cu forma, documentarul *Marx può aspettare* face pariul plonjeului într-un hău negru din biografia marelui cineast Marco Bellocchio, folosindu-se de un minimum de mijloace. Însă devine repede evident faptul că, departe de limpezimea aproape naivă a metodei – interviuri tip *talking heads* cu membrii numeroasei sale familii, care încearcă să deslușească mizele și rațiunile unui eveniment sumbru din trecutul lor –, filmul este dispus să mobilizeze un parcurs emoțional deloc minimalist pentru a-și atinge ținta. Într-adevăr, Bellocchio se dovedește suficient de abil pentru a da impresia unei candori bătrînești, în aceeași măsură în care permite și filmului să se hrănească din supapa maladivă pe care o deschide dintr-un fel de masochism.

Evenimentul în cauză privește moartea lui Camillo, fratele geamăn al lui Marco. În 1968, acesta și-a pus capăt zilelor la nici treizeci de ani împliniți, fără ca nimeni din frații și surorile lui să poată anticipa sau măcar explica motivul acestui gest. Ca investigație, *Marx può aspettare* nu are cum să fie altfel decît dezamăgitor: dacă acei tineri de odinioară n-au fost în stare să propună măcar în imediatul morții o autocritică sinceră a fiecăruia în parte cu privire la acest eveniment, cu siguranță că nici bătrînii excentrici în care s-au transformat nu o vor face. În fapt, ce uimește la filmul lui Bellocchio este remarcabila complezență a fraților: parcursul sinuos al lui Camillo este retrasat prin aluzii rigide la „nonconformismul“ său, la incapacitatea lui de a se adapta, într-o suită de fraze care nu repun în chestiune nici măcar de dragul jocului locul nombrilist din care vorbesc. Privind documentarul, e ca și cum o lume străveche – de pildă, una a așteptărilor stricte asupra a ceea ce ar trebui să presupună faptul de a te naște bărbat – reînvie prin chipurile mîncate de timp ale acestor bătrîni. Mai mult decît despre Camillo, acesta este un film despre mîndria de a te afla în tabăra supraviețuitorilor.

Unul dintre frați face la un moment dat o aluzie la orientarea sexuală a lui Pasolini și a lui Visconti, cineaști-far ai anilor '60 în Italia: această aluzie la cultura *gay* a epocii nu este doar fugitivă, ci și expediată parcă paranoic – deși acest om, surprins de fotografiile și filmele de familie în toată grația unui corp zvelt și frumos, în grija pentru apariție și în delicatețea ce merge în răspăr cu restul chipurilor mai severe care îl înconjoară, ar fi putut aparține în mod plauzibil acelei lumi. Nu e vorba că ar fi așa în mod categoric – sau că relația sa complicată cu o femeie căreia i s-a pierdut urma ar fi fost doar un paravan de ochii lumii: e vorba că această alteritate a sexualității rămîne punctul orb niciodată explorat de aceste figuri pline de certitudini. Ca un *hors-champ* inevitabil și totuși evitat, în care diferența ar fi putut fi valorizată altfel, nu taxată drept slăbiciune din partea unei priviri normative.

Cu toate acestea, *Marx può aspettare* rămîne un film găurit, incapabil să se închidă rotund. Tocmai aceste goluri îl smulg din apatia unui format televizual și îl fac neașteptat de răscolitor. Cine era acea iubită a lui Camillo – și cum se face că sora ei se dovedește singura care zgîlțîie puțin carcasa protectivă a familiei Bellocchio, subliniindu-i inacțiunea și lipsa de sensibilitate? Ar fi fost poate mai mult de săpat într-acolo: filmul persistă în a se coagula ca un rezultat al unui experiment deloc împăcat cu concluziile la care a ajuns, și ca atare mai tot timpul pe defensivă. Perspectiva regizorală e cea care organizează totul: în cele mai emoționante momente ale filmului, Bellocchio presară între înregistrările recente cadre culese din filmografia sa întinsă pe decenii, ilustrînd – cu o forță mai convingătoare, căci mai subtilă, decît toate vorbele irosite în acest documentar – cariera artistică a unui om care, deși nu s-ar zice, a fost de-a dreptul bîntuit, mîncat pe interior de acel eveniment tragic. Întotdeauna protejat de alibiul ficțiunii, dar și asumat în explorarea sa autobiografică, Bellocchio revine repetat la acea „scenă primitivă“, încercînd să o izbăvească prin artă.

Într-un fel, *Marx può aspettare* e gestul final, definitiv, care închide o buclă și omagiază un destin – dar, cu gravitatea sa explicită și tezele ușor inadecvate, el nu mai aduce doar cu un pas final: el pare, dintr-odată, un pas prea mult. Pasul care, vrînd să prelungească misterul prin elucidare, îl distruge din greșeală. Și oare ce justifică această desfășurare de forțe – această intruziune a noastră, ca spectatori, în biografia unui om chinuit –, cu excepția faptului că Bellocchio e un cineast stimat? Poate acționa prestigiul unui autor asemenea unei *carte blanche* cu trimitere către orice subiect, chiar și cel (nepermis de) intim? Orișicum, există o stîngăcie la mijloc, ca și cum nu înțelegerea compensatorie a lui Camillo s-ar urmări aici, ci somnul lipsit de griji al celor care, profitînd de indulgența cinema-ului, se achită de suspiciunea că și-au uitat fratele.

Marx può aspettare este disponibil pentru vizionare pe MUBI.

■ ■ ■

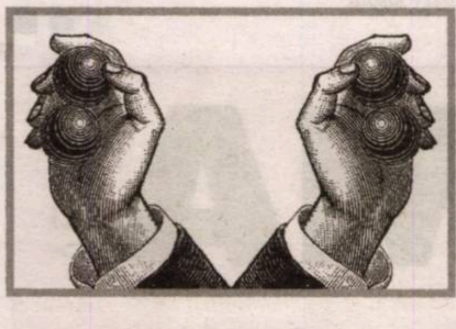

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

Un tunel creativ

● **Lana Del Rey, *Did You Know That There's a Tunnel Under Ocean Blvd*, Interscope/Polydor Records, 2023.**

Elizabeth Woolridge Grant are suficient curaj încît să ne pună să ascultăm un album (aproape) acustic, ieșit cumva din zdrăngănelile chitării lui Mike Hermosa, un tip care nici măcar nu e muzician (ci regizor) și care, zice-se, i-a fost iubit cîndva, nu foarte demult. Nu c-ar conta, dar poate asta o să ne spună pe parcurs ceva despre muzica acestui LP cu titlu lung și poetic despre un pasaj pietonal subteran din Long Beach, California, astăzi abandonat. Elizabeth Woolridge Grant are suficient curaj încît să ne pună să ascultăm vreo cinci minute dintr-o predică a controversatului Judah Smith – „Judah Smith Interlude“ –, un pastor, cap al megabisericii Chromechurch din Seattle, cunoscut pentru amicițiile cu tot felul de celebrități, de la Justin Bieber la Lana Del Rey, dar mai ales pentru pozițiile sale antiavort și homofobe. Elizabeth Woolridge Grant are suficient curaj încît să-și deschidă proaspăta operă discografică cu o piesă numită „The Grants“: *„I'm gonna take mine of you with me / Like «Rocky Mountain High», the way John Denver sings…“*. Dar s-o luăm cu începutul. Dacă *Did You Know That There's a Tunnel Under Ocean Blvd*, noul album al americancei Grant, cunoscută sub pseudonimul artistic Lana Del Rey, s-a născut din acordurile acelea pe care degetele lui Hermosa le-au imaginat pe o chitară prin 2021, el a trecut între timp și prin mîinile unor producători care i-au tot picurat accente, momente, *sample*-uri, colaboratori, lungime (77 de minute). Așa se face că, de exemplu, refrenul amintitei „The Grants“ este cîntat de Melodye Perry, Pattie Howard și Shikena Jones, nimeni altele decît acompaniatoarele *backing vocals* ale lui Whitney Houston. Sau că „A&W“, coprodusă de Jack Antonoff, cel care a stat în spatele albumului *Norman Fucking Rockwell!*, poate fi în același timp, în cele aproape opt minute, și o repetitivă baladă spectrală, și o repriză hip-hop cam tărăgănată. *DYKTTaTUOB* este inundat de aceste nuanțe – nimeni dintre cei implicați nu pare să fi știut (sau vrut) unde/cînd să se oprească și cum să manufactureze în timp și spațiu un cîntec. Sigur, muzica Lanei de Rey a păstrat întotdeauna aparențele unui soi de experimentalism facil, de factură romantică, dar pe acest nou LP el nu funcționează decît parțial – cineva spunea că de fapt pe el se suprapun continuu două albume, două direcții, și avea dreptate. Vocea lui Del Rey rămîne centrală și omniprezentă, la fel ca în operele precedente, emoția și pedala asta a spiritualității sînt bine dozate și călcate, dar parcă totul se pierde de prea multe ori în pasaje inexplicabile: *sound*-ul, în hățișurile unor improvizații automăgulitoare, atunci cînd repetiția nu ajunge să te înnebunească; *storytelling*-ul, în fundături formaliste.

Did you know that there's a tunnel under Ocean Blvd
Lana Del Rey
Mike Hermosa
Jack Antonoff
Drew Erickson
Zach Dawes
Benji
Jon Batiste
Bleachers
Father John Misty
Judah Smith
Tommy Genesis
SYML

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■ ■ ■

Adina POPESCU

portrete din mers

Schimb de mame sau despre cum arată România

Așa cum mulți dintre voi fac *binging* (un cuvînt la modă) pe Netflix, urmărînd seriale, sezon după sezon, tot așa am și eu plăcerea mea vinovată – uneori mă uit în neștire la emisiunea *Schimb de mame* pe YouTube. Poate e mult spus plăcere, aș zice mai degrabă un interes profesional, dar e și o curiozitate acolo, la limita bîrfei, oricui îi place, în fond, să arunce o privire în casa unor necunoscuți. *Schimb de mame* (Prima TV) este cel mai longeviv *reality show* din România, de altfel a rămas cam singurul, căci emisiunile pentru tinere pensionare de tipul *Lecții de viață* sînt dramatizări, nimic din ce vezi acolo nu se întîmplă în realitate. Adevărul e că un *reality show* este dificil de produs, lucrezi cu oameni reali, și eu fac documentare și știu ce înseamnă. Formatul nu e original, e împrumutat și în principiu nu pare ceva foarte complicat – două mame din localități diferite ale țării (de preferat un sat și un oraș) fac schimb între ele timp de o săptămînă, adică fiecare are grijă de copiii și de casa celeilalte, fără să țină legătura cu familiile lor, iar la final cele două mame se întîlnesc și trag niște concluzii, cum ar fi, de pildă, dacă au avut ceva de învățat din această experiență. Da, pare simplu, însă sînt convinsă că situația de pe teren e diferită, în plus se adună multe ore de filmare din care trebuie să rezulte doar o oră și jumătate de emisiune (întîmplător o cunosc pe Monica, din echipa emisiunii, este unul dintre cei mai talentați editori de documentar pe care i-am întîlnit, îmi pare rău că nu am montat decît un singur film împreună, ea a ales să rămînă în televiziune). Așadar, care e motivul principal pentru care mă fascinează *Schimb de mame?* Este una dintre puținele ocazii în care poți vedea la TV, dincolo de emisiunile de știri, o Românie autentică. Îți poți face o idee foarte clară despre țara în care trăim, chiar îți poți da o teză de doctorat în antropologie pornind de la emisiunea *Schimb de mame.* Iată doar cîteva idei care se desprind de aici.

■ ***Sărăcia.*** Trăim în continuare într-o țară foarte săracă, o sărăcie care de la București sau din orașele mari nu se vede, nu mai sîntem conștienți de ea. Există sate în România care arată ca după război, altele parcă sînt din India. Există locuințe, nu puține, fără baie, unde trăiesc oameni care se spală la lighean (sau nu se spală – de pildă, într-o casă de țărani mai înstăriți periuțele de dinți lipseau cu desăvîrșire, un copil de șapte ani nu știa ce-i ăla spălat pe dinți), ca să nu mai vorbim de tradiționala budă din fundul curții. De multe ori, sărăcia asta merge mînă-n mînă cu puturoșenia oamenilor. Îmi amintesc o locuință dintr-un sat din Dobrogea, casa nu era urîtă, dar se dărîma la propriu peste cei trei sau patru copii care locuiau acolo, nimeni nu bătea un cui, curtea era generoasă, însă nu se gîndise nimeni să planteze o ceapă, o roșie, nimic. Nici măcar iarba nu creștea acolo. Pămînt prăfos în bătătură și atît. Și oriunde există cîte o curte, e plin de maghernițe, de așa-zise magazii unde omul colecționează tot felul de troace pe care nu vrea să le arunce, închipuindu-și că îi vor folosi vreodată la ceva. Așadar, sîntem săraci, dar strîngători. Însă nu toate familiile sărace sînt și leneșe, am văzut și oameni care muncesc, dar parcă nu se alege nimic din munca lor. Toți banii se duc pe mîncare (proastă, mulți copii din țara asta mănîncă la micul dejun margarină sau cel mai ieftin salam) și pe țigări, sîntem o țară în care săracii sînt cei mai mari fumători. Nu-i poți condamna, fumatul e perceput drept singurul „lux“, singura plăcere. Adevărul este că singurele case în care parcă se mai vede cîte ceva, o agoniseală cît de cît sau pur și simplu o baie, sînt cele unde unul dintre membrii familiei muncește sau a muncit în străinătate. Iar asta e o altă observație importantă, fiindcă nu-ți dai seama din fotoliul de acasă de amploarea fenomenului – aproape că nu există familie de oameni simpli din România (la emisiune nu prea participă mame cu facultate) în care cineva la un moment dat să nu fi fost plecat. Mama, tatăl, uneori amîndoi, alteori bunicii (bunici la 40 și ceva de ani!). Au muncit orice – șoferi de TIR, în construcții (cei mai mulți dintre bărbați), la bucătărie, la salon (!), la îngrijit bătrîni (femei). Lejeritatea cu care acești oameni simpli pleacă și se întorc îmi provoacă din nou un sentiment de vinovăție legat de lipsa mea de curaj de a fi încercat să-mi schimb viața, la momentul potrivit.

Bărbatul este cel care trebuie servit,
în cazul în care acesta mai există pe lîngă casă.

■ ***Kitsch-ul.*** Care merge mînă-n mînă cu țopismul. Și uneori cu analfabetismul funcțional, căci în emisiune auzi deseori replici de genul „Ce face copiii?“. Sînt cîte unii care s-au ajuns (au muncit în străinătate, desigur) și participă la emisiune ca să arate și altora că s-au ajuns. Să-și arate vila cu zece camere și ce „condiții“ le oferă ei copiilor lor. Aproape tot ce construim, construim kitsch, nu construim case, construim mausolee, livinguri în care să întorci mașina, plasmă în fiecare cameră, marmură, brizbizuri, gresie de interior, gresie de exterior, bar ca-n filmele americane cu sticlele de whisky „la vedere“, grătar, foișor. Iar orice mamă care se respectă și participă la emisiune are o obsesie legată de curățenie. Cînd ajunge la casa „de schimb“, prima ei grijă e să inspecteze cît este de curat. Și să critice – aici e o pată, dincolo nu s-a măturat, în dulap e dezordine. Eu credeam că treaba asta cu curățenia e de tristă amintire și că doar în copilăria mea se întorcea casa cu fundu-n sus înainte de sărbători sau pur și simplu fără nici o ocazie, pentru că femeia din casă nu avea altceva mai bun de făcut. Dar nu, gospodina română desăvîrșită este cea care se învîrte ca un titirez prin casă, cu mopul într-o mînă și mătura în alta. Femeia română poate să aibă patru clase și să întrebe „Ce face copiii?“, dar dacă le are cu curățenia și cu gătitul, e valabilă. Nu doar în opinia bărbaților „de schimb“, însă mai ales în cea a altor femei. Țopismul e temperat în emisiune (și prin montaj), dar cred că se manifestă cu prisosință dincolo de ea. Sînt scandaluri care nu „se văd“, dar se intuiesc. Genica și Gina nu prea s-au acomodat ele una în casa celeilalte – Gina a muncit prea mult, Genica s-a plîns că s-a plictisit în cealaltă casă și că soțul Ginei e zgîrcit, n-a scos-o și pe ea la un restaurant, dar emisiunea a ieșit decent. Totuși, cele două familii au început să se înjure și să se bălăcărească (agramat), în mod public, în comentariile de pe YouTube. Așadar, adevăratul show începe după emisiune.

■ ***Machismul.*** Chiar dacă românii își fac case moderne, cu marmură și termopane, rolul „tradițional“ al bărbatului în familie rămîne unul important. Există clar delimitate „treburi de femeie“ și „treburi de bărbat“, iar bărbatul nu se coboară de pe soclu ca să ajute femeia la treburi gospodărești – cînd o face, pentru că insistă producătorii emisiunii, probabil, ai senzația că e o mare favoare. Bărbatul este cel care trebuie servit (parcă mai puțin în cuplurile în care amîndoi au fost plecați în străinătate), în cazul în care acesta mai există pe lîngă casă. A doua observație care merită menționată, căci am perceput-o tot ca pe un fenomen: sînt foarte multe familii monoparentale, foarte multe mame care își cresc copiii singure în România. De multe ori, povestea e cam aceeași – au plecat de acasă la 14, 16, 18 ani pentru că erau bătute/abuzate de către tați sau concubini, au nimerit peste bărbați bețivi și violenți pe care după ceva timp și-au făcut curaj să-i părăsească, s-a întîmplat ca nici a doua încercare să nu fie una cu noroc, așa că în final au decis că le este mai bine fără bărbați sau, în cazuri fericite, au dat, în sfîrșit, peste bărbatul de treabă. În tot acest timp, au apărut doi, trei, patru copii din relații diferite. Eu, una, asta nu înțeleg – în condițiile date, de ce insistă să facă alți copii? Cam așa stau lucrurile cu familia „tradițională“ în România.

Aș vrea să-i felicit în mod sincer pe realizatorii emisiunii *Schimb de mame.* Pentru perseverență și răbdare. Și pentru că au reușit să ofere un tablou onest al României din ultimii douăzeci de ani, poate și mai mulți, de cînd durează acest *reality show.*

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✓ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✓ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Mai avem nevoie de profesori?

„Profesorii știu să-și ceară drepturile, da' ce performanțe au?“ „Să le fie rușine profesorilor! Fiecare cetățean lucrează opt ore pe zi, cinci zile pe săptămînă, concediu maxim 21 zile pe an! Domnii profesori au doar trei sau cinci ore pe zi de predare. Nemaivorbind de vacanțele de Crăciun, de Paște, între semestre, vacanța de vară...“ „Să-și ia încă un job dacă nu le ajung banii, că la școală muncesc doar patru ore, iar vacanță au cinci luni pe an.“

Din multele reacții apărute pe rețelele sociale, în siajul grevei profesorilor, se pare că nu mai avem nevoie de profesori. Și nu doar din aceste mesaje, ci din atitudinea majoritară a societății atît față de dascăli, cît și față de meseria de dascăl – o necunoscută pentru cei care au impresia că patru sau cinci ore de predare sînt o nimica toată.

Dar cînd nu faci o facultate grea, cînd n-ai intrat niciodată într-o clasă și nu știi cît te consumă acele ore la catedră (pentru care te pregătești încă alte ore bune), bineînțeles că nu înțelegi cît de grea este această meserie, care are de-a face cu intelectul, nu cu strungul. Cînd nu înțelegi, ai două posibilități: ori te documentezi, cauți să afli, ori devii violent.

Iar actele de violență împotriva profesorilor au crescut în ultima vreme, nu doar în școli, ci și în sfera publică. Deși sînt încontinuu discreditați, li se cere vehement să ofere elevilor cea mai bună educație – uneori părinții, chiar și elevii, știu mai bine decît profesorii înșiși cum și ce ar trebui să se predea.

Profesorii sînt responsabili atît pentru educația elevilor, cît și pentru bunacuviință. „Ce vă învață ăia la școală?“ a înlocuit, în timp, întrebarea „Cum te-au educat părinții?“. Mai nou, profesorii trebuie să se conformeze modei educației parentale permisive, căci sănătatea mintală a elevilor, fragilizată, n-o mai poți brusca nici măcar cu o mustrare, darămite cu o suspendare sau o exmatriculare – chiar în cazurile de violență extremă din partea elevului.

Însă toată această atitudine, folosită pentru a blama profesorii, pentru a-i face să se simtă vinovați și a-i subjuga constant în exercitarea profesiei la cele mai înalte standarde, nu face decît să diminueze orice pasiune pentru meserie. Ne plîngem neîncetat de calitatea educației, însă ignorăm cu seninătate că această calitate costă.

Potrivit opiniei majoritare, odată intrați la catedră, profesorii ar trebui să devină un soi de mucenici, care să se sacrifice pe altarul pasiunii lor. Căci dacă nu vor să predea, dacă n-au această pasiune, de ce mai intră în învățămînt? „Dacă nu le convine salariul, să se angajeze în altă parte“ – este altă abordare, deja clasică, în rîndul celor care critică pretențiile salariale ale profesorilor.

Problema este că s-ar putea chiar să o facă – ministrul Educației, Ligia Deca, anunțînd de altfel că în curînd România se va confrunta cu o criză de deficit de cadre didactice.

Într-adevăr, profesorii n-ar fi trebuit să ajungă la grevă, cerînd drepturi salariale. Ar fi trebuit să aibă condițiile necesare pentru a-și putea desfășura meseria de dascăl în condiții optime, să aibă atît confortul material, cît și pe cel psihologic, care să le permită să se concentreze pe actul educațional. Însă niciodată profesorii din România nu au avut acest „lux“ al normalității.

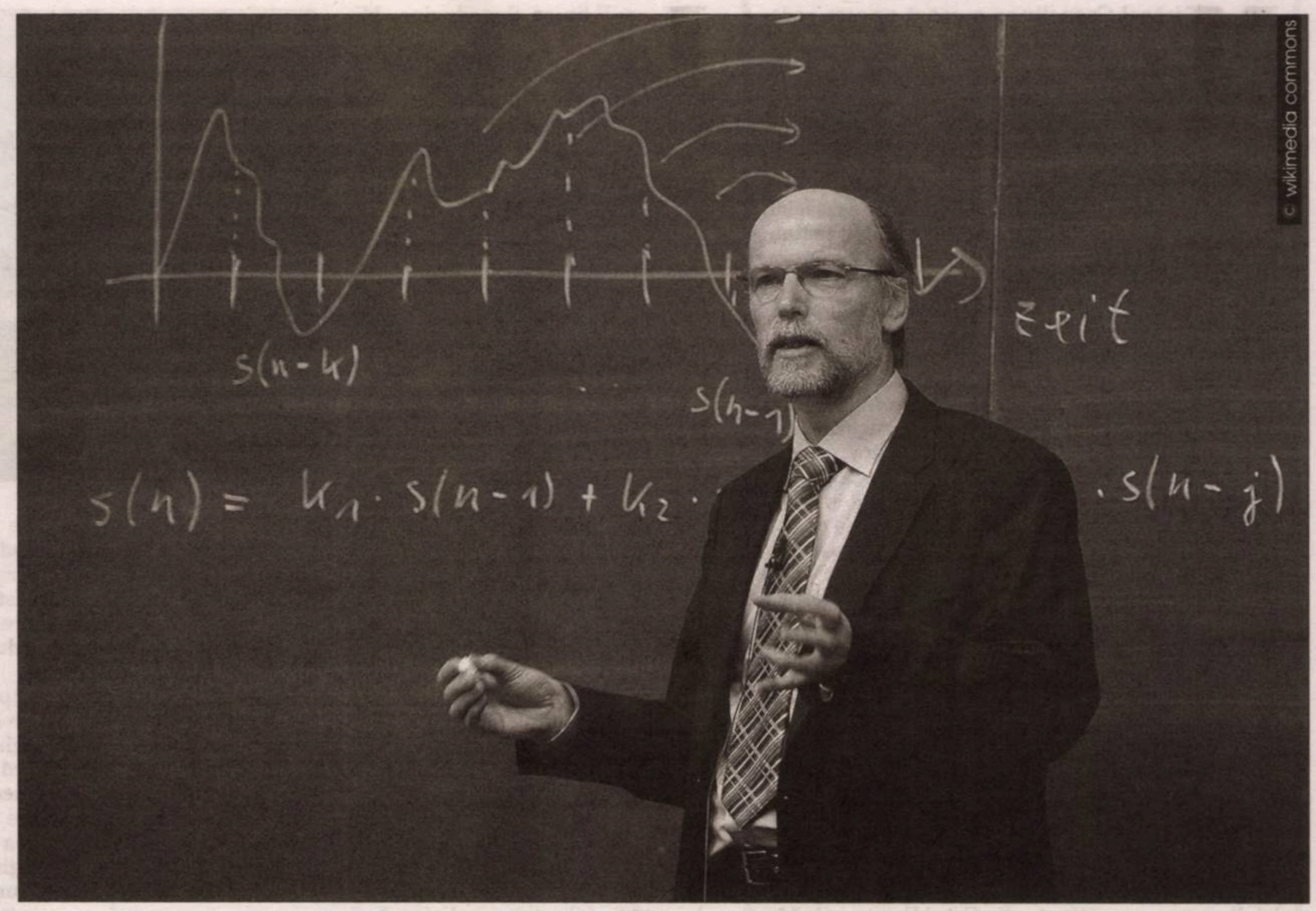

Potrivit celor mai recente date, publicate de Comisia Europeană, profesorii români sînt printre cel mai prost plătiți din Uniunea Europeană – în prezent, salariul unui profesor debutant fiind de 2.400 de lei (potrivit site-ului edupedu.ro). Din acești bani, unui tînăr, care locuiește cu chirie, i-ar mai rămîne în jur de 400 de lei pe lună. Adică atît cît să nu moară de foame, permițîndu-și doar strictul necesar.

Dar acestea sînt detalii care nu ne privesc și despre care nu avem chef să vorbim. Preferăm să vorbim despre meditațiile pe care aceștia le dau – la o zi de la debutul grevei, pe site-ul Digi24 a fost publicată o anchetă, denumită „Profesorii sînt în grevă, dar dau meditații intensiv și fără bon“. Potrivit jurnaliștilor anchetatori, „unii dintre profesori cîștigă sute de mii de lei pe an din meditații, iar legea îi obligă să declare sumele pe care le încasează de la elevi. Dar foarte puțini sînt cei care se și conformează. În schimb, își fac publicitate în mediul online“.

Un subiect pe placul publicului, care preferă să demonizeze profesorii, pentru slabele rezultate la învățătură ale copiilor. Meditațiile, din care aceștia cîștigă, în opinia publică, averi fabuloase, sînt văzute ca un soi de șpagă dată hrăpăreților de la catedră, ca o condiție pentru ca elevul să treacă clasa. Profesorii sînt catalogați ca fiind niște „bișnițari“ care dau meditații ca să se îmbogățească pe spatele părinților, detaliile fenomenului meditațiilor nefiind de fapt interesant pentru noi.

Căci nu ne pasă că acestea sînt o formă suplimentară de educație – fie pentru elevi foarte buni, care vor performanță, fie pentru elevi foarte proști, care nu sînt în stare să învețe de unii singuri. În plus, fenomenul este alimentat, la noi, de nevoile financiare acute ale profesorilor – pentru mulți este singurul lor mijloc de a-și plăti facturile sau de a-și permite, cînd și cînd, să-și mai cumpere o carte. Dar ne grăbim să le incriminăm ca fiind infracțiuni și purtări josnice față de bieții copii. O fabulație, menită să oblojească eșecuri parentale și să dea apă la moară guvernanților de a menține salarii mici în învățămînt.

Un alt subiect pe placul publicului: spărgătorii de grevă. Un reportaj PRO TV i-a glorificat pe acei profesori care nu au participat la grevă, dibuindu-i prin diferite școli de la sate și făcîndu-le portrete elogioase de sfinți: „Au pus interesele copiilor mai presus de propriile interese!“ – o aluzie deloc subtilă la faptul că greviștii sînt, de fapt, niște egoiști cărora nu le pasă de bieții elevi.

Căci subiectul grevei profesorilor a deviat înspre „impactul dezastruos“ pe care aceasta îl va avea asupra elevilor.

În ton cu presa și cu păreriștii de pe rețelele sociale, autoritățile au găsit de cuviință să manifeste și ele îngrijorări față de părinți și copii, premierul Nicolae Ciucă afirmînd într-o conferință de presă: „Vom ajunge la un rezultat astfel încît copiii și părinții să nu fie victimele acestui demers“.

De partea elevilor, Miruna Croitoru, președinta Consiliului Elevilor, a afirmat cu aplomb că nu este de acord cu faptul că elevii sînt folosiți drept armă emoțională de profesori pentru revendicările lor salariale. „Susținem principiile din spate, dar nu sîntem de acord ca elevii să fie utilizați drept armă emoțională pentru a atrage atenția asupra subfinanțării, (...) considerăm protestele profesorilor un impact negativ imens asupra actului de predare-învățare-evaluare“.

Printre talk-show-uri, una dintre cele mai vehiculate teme – „Credeți că dacă profesorii vor avea salarii mai mari se va îmbunătăți de mîine calitatea educației?“ – este însăși esența stării actuale a educației. O gîndire pe termen scurt, combinată cu o nepăsare crasă, atît față de bunăstarea educatorilor, cît și pentru viitorul elevilor. Căci, pe de o parte, se insinuează faptul că profesorul sabotează actul educațional la catedră, iar pe de alta se ignoră cu desăvîrșire faptul că salariile actuale din Educație nu mai tentează oameni bine pregătiți.

O altă inepție: să fie profesorii plătiți în funcție de performanțe. Însă cum testezi aceste performanțe? Urmărind traseul unui elev de la terminarea școlii pînă la senectute? Dacă ajunge un om realizat în viață, datorită profesorului, îi mărești acestuia salariul post-mortem? Sau după notele pe care le primește în școală? Însă, în cazul acesta, ce va face un profesor care are parte de elevi mediocri? Le va da nota meritată, riscînd să aibă un salariu mic, fără a avea de fapt nici o vină? Sau, constrîns de această formă de salarizare în funcție de performanță, le-ar falsifica meritele pe hîrtie, întreținînd astfel un sistem deja pervertit în fabrică de diplome?

Este trecut cu vederea, în mod grosolan, faptul că această grevă a profesorilor, pentru drepturile salariale, este făcută tocmai în interesul copiilor. Asigurînd un statut financiar decent profesorilor, nu doar că le dai ceea ce merită, însă ridici de pe umerii lor presiunile, atît de ordin material, cît și social. Căci un om bine îmbrăcat este întotdeauna mai apreciat decît unul care se îmbracă de la second hand. În plus, făcînd meseria atractivă, ispitești la catedră oameni de calitate, bine pregătiți, primul pas pentru a reconstrui un sistem educațional, de care ne plîngem cu toții.

Cît de moral și cît de constructiv este să ne plîngem întruna de acest sistem, cerînd profesorilor să își practice meseria la standardele înalte pe care le dorim, fără să-i răsplătim pe măsură, obligîndu-i să profeseze într-un mediu care, departe de a le oferi satisfacții, îi supune continuu stresului și dezamăgirilor? Și, dacă permitem în continuare ca profesorii să fie constant discreditați în arena publică, cine va mai dori să-i învețe pe tinerii noștri? TikTok-ul, Instagram-ul, Facebook-ul?

■ ■ ■

Teodor BACONSCHI

Cine este Hieronymus Bosch?

Michael Connelly se numără printre vedetele literaturii polițiste din SUA. A fost deja tradus în românește, așa că mulți s-au familiarizat cu anchetele și scenele de *trial movie* animate prin eroul său, numit... Hieronymus Bosch (și alintat „Harry“). Ca demn urmaș al lui Raymond Chandler, Connelly își plasează acțiunea în marea zonă Los Angeles, pe acea Coastă de Vest a tuturor viselor, ratărilor, violențelor și exceselor, strîns legată de miticul său epicentru hollywoodian. Într-un recent interviu pentru *Magazine littéraire,* Connelly recunoaște că și-a botezat astfel protagonistul mizînd pe faptul că unii cititori vor face analogia dintre universul haotic al celebrului pictor flamand și lumea crimei, chiar dacă majoritatea (fiind americani) n-au auzit de acest nume oarecum straniu. În fond, prin al său notoriu *Hercule* Poirot, și Agatha Christie procedase cam la fel, sugerînd natura supraomenească a sarcinii de a curăța „grajdurile augiene“ cuibărite în fiecare suflet asasin.

Ingenuitatea cu care Michael Connelly și-a denumit dublul ficțional mă determină să cred că noi, românii, semănăm mai mult cu americanii decît cu părinții continentali ai civilizației europene. Oamenii marilor națiuni fondatoare de imperii – anticii greci și apoi bizantinii, vechii romani și apoi italienii, englezii, spaniolii, francezii, germanii, portughezii și olandezii – au monopolul originalelor. Ei au inventat artele și filozofia, științele și tehnologia definitorie pentru geniul european, universitățile și instituțiile globale (precum Papalitatea). Ei au creat societăți monarhice și ulterior democratice în care toți marii oameni ai creației și faptelor militare și-au manifestat în premieră geniul, acuitatea intelectuală, viziunea și energia constructivă. În raport cu Occidentul – devenit motorul istoriei umane după strălucit încheiatul mileniul bizantin –, toate celelalte popoare creștinate, din Estul Europei pînă în cele două Americi, au reprodus paradigmele, oferindu-le, prin sinteza cu elementele de substrat autohton, o nouă viață așezată sub semnul candorii și al libertății de a sparge canoanele. În Europa veche, Hieronymus Bosch este unic, exemplar și irepetabil. În America, el poate deveni, cum am văzut, un detectiv din Santa Barbara.

Aculturația civilizației create în Occidentul latino-germanic e dinamică, iconoclastă și capabilă de cele mai îndrăznețe metamorfoze. Așa cum templele dorice din Sicilia erau mult mai ample decît cele din Atena clasică și așa cum blocurile turn din New York (urmate de cele din Golful Persic sau din metropolele asiatice) depășesc fastuos prototipul toscan de la San Giminiano, derivatele excentrice ale modelelor consacrate în Apusul Europei permit infinite jocuri plastice, de care cultura noastră periferică, mereu obsedată de sincronizarea ca „egalare“ a arhetipului, nu a știut (încă) să profite cu adevărat. Dacă această libertate subutilizată ne condamnă la un aparent etern provincialism mimetic, de vină e doar pretenția noastră că nu sîntem o cultură recentă, ci una străveche, definită prin mitul continuității neîntrerupte și desfigurată prin periodice fantezii „protocroniste“.

În realitate, mileniul nostru obscur (dintre retragerea aureliană și întemeierea Țărilor Române) seamănă mult mai mult cu America precolumbiană decît cu Europa romanică sau cea a goticului și a scolasticii, cînd la poalele Carpaților bătea vîntul peste umile așezări troglodite. Adîncimea eredității biologice a grupului nostru etnic e cultural irelevantă. Avem suveraniști fără imaginație, care se leagă cu parîme de obiectul lor cel mai detestat (Occidentul „colonizator“), așa cum „lovinescienii“ ne predică exclusiv clonarea obedientă a formelor apusene. Primii nu acceptă că autarhia e o utopie, iar ceilalți refuză să creadă că am putea crea vreodată ceva proaspăt, fără scrupule comparative. Pînă cînd nu vom surmonta complexele infantile ale începutului continuu, Hieronymus Bosch va rămîne atîrnat în muzeele altora, în vreme ce detectivii romanelor noastre polițiste vor purta neverosimile patronime neaoșe...

***Teodor Baconschi** este diplomat și doctor în antropologie religioasă.*

Anca MANOLESCU

O biografie în cruce

La Editura Spandugino, Miruna și Bogdan Tătaru-Cazaban coordonează cîteva colecții de aleasă gîndire europeană, cu precădere creștină. Printre ele, colecția *„Interior intimo meo“*, numită după celebra expresie a lui Augustin, e o colecție de spiritualitate creștină, îngrijită de Miruna Tătaru-Cazaban. Cuprinzînd deja peste zece titluri, ea propune mărturii, cercetări, meditații privind forajul interior, traseul către centrul adînc al persoanei, locul unde ea poate întîlni acea Prezență care o strălumineazâ.

Gianfranco Ravasi

© wikimedia commons

De curînd în această colecție a apărut volumul datorat lui Gianfranco Ravasi, *Biografia lui Iisus. După Evanghelii*, traducere din limba italiană de Smaranda Bratu Elian. Cardinal, președinte al Conciliului Pontifical pentru Cultură (2007-2022), director al Bibliotecii Ambroziene de la Milano (1898-2007), Gianfranco Ravasi e un savant biblist, cu o rafinată înțelegere a materiei teologice și a marii culturi occidentale. Sensibil față de bătaia fără margini a Duhului, Gianfranco Ravasi e un gînditor catolic de o calmă îndrăzneală. Ca gînditor creștin și ca înalt responsabil al Bisericii Catolice, el pledează pentru teme noi, în care tocmai substanța mesajului christic îndrumă spre deschideri creatoare față de starea lumii de astăzi. Libertatea religioasă și de conștiință, dialogul creștinilor cu cei neangajați în credință, prețuirea disciplinelor științifice (arheologie, istorie, antropologie) în ce privește înțelegerea umanului, iată direcții pe care cardinalul Ravasi le susține – cu o generozitate, o reflecție, un discernămînt critic întemeiate în credință. Pentru el, a privi către filozofia, litertatura, arta laice e firesc, e hrănitor, e necesar. În octombrie 2011 a avut loc la New Europe College – Institut de Studii Avansate din București colocviul „Rațiunea și antinomiile credinței. Dialogul dintre cei ce cred și cei ce nu cred“, prezidat de Gianfranco Ravasi și de Andrei Pleșu, cu o zi înainte cardinalul fiind invitatul lui Horia-Roman Patapievici pentru un dialog la Ateneul Român. Tema ambelor evenimente era întîlnirea între viziunea umanistă și viziunea creștină, căutarea comună a unui sens hrănitor, dilatant, pentru amîndouă.

Meditația asupra Scripturii înseamnă a-i discerne modurile de manifestare și de expresie.

Biografia lui Iisus. După Evanghelii, volumul nou apărut în românește, arată cum un demers în primă instanță riscant poate fi împlinit cu o seriozitate fără emfază, cu o pricepere savantă care atinge simplitatea. Demers „riscant“, fiindcă o „biografie“ duce gîndul spre relatarea unui treseu imanent, a unei vieți finite. Or, autorul ia insistent, ca punct de plecare, tocmai singularitatea definitorie a lui Iisus, care îmbină de-necuprinsul divin și cuprinderea într-o persoană umană. A-l întîlni pe Iisus în Evanghelii înseamnă a-i sesiza, în fiecare pasaj, dimensiunea transcendentă și dimensiunea istorică, condiția suverană care preia eliberator mărginirile condiției noastre. Meditația asupra Scripturii înseamnă a înainta pe creasta acestui paradox, a acestei coprezențe; înseamnă a-i discerne modurile de manifestare și de expresie.

În ce constă, după mine, cumpănirea și rafinamentul lecturii pe care Gianfranco Ravasi o dă Evangheliilor? În primul rînd, în faptul că lectura nu e uniformizantă, că fiecare dintre cele patru Evanghelii e citită după logica ei internă. Cea după Marcu e privită ca „Evanghelie a epifaniilor tainice“; de-a lungul a patru „parcursuri narative“, ea dă pe față, în diverse tipuri de public, dificultatea de a înțelege condiția paradoxală a lui Iisus, scandează efortul lui de a trezi cunoașterea adecvată ființei sale în cruce. Cea după Matei e ritmată de marile cuvîntări solemne ale lui Iisus, răzbate din ea tensiunea între originea lui profund ebraică și adresa către întreaga umanitate. La Luca, o mișcare dominantă – avansul Domnului în drumul spre Ierusalim – organizează Evanghelia; Înălțarea dă aici dimensiunea verticală a Paștelui care suscită, pe orizontala istoriei, vestirea universală a lui Christos. În sfîrșit, Ioan e recunoscut și citit în săgeata lui teologală.

În al doilea rînd, e de remarcat modul cum exegetul își conduce cercetarea. Lectura lui „atinge“ fiecare temă discernută în Evanghelii și propusă atenției cititorului. În mod deliberat, el prezintă temele succint, ca pe un punctaj menit meditației și adîncirii, ca pe niște repere ale unui drum hermeneutic la care e îndemnat cititorul. Pentru fiecare temă, el dă cîteva indicații de interpretare: notează sensuri scripturale, date ținînd de contextul sociopolitic al vremii lui Iisus, elemente de istorie a creștinismului timpuriu. Face de asemenea referințe la cultura europeană modernă, citează locuri unde apar meditații asupra condiției lui Iisus, interpretări cîteodată aparte, luminoase. Sînt referințe care nu se mărginesc la creatori creștini. Includ și autori pentru care tematica creștină e materie de inspirație, de reflecție, dar nu neapărat de adeziune la Biserică. Cuprind chiar autori care se declară străini de credință, pe care, totuși, figura inclasabilă a lui Iisus îi interpelează cu statura ei de cruce, care pune verticala polară pe orizontalitatea ființei noastre. Rogier van der Weyden, Fra Angelico, Caravaggio, Tițian, Tintoretto, Rafael, Bach, Heinrich Schütz, Beethoven, César Franck, Olivier Messiaen, Penderecky, Dante, Goethe, Novalis, Victor Hugo, Rilke, François Mauriac, Charles Péguy, Paul Claudel, Giuseppe Ungaretti, T.S. Eliot, Kierkegaard, Wilhelm Dilthey. Dar și Ludwig Wittgenstein, Simone Weil, André Gide, Jorge Luis Borges, Mihail Bulgakov, Boris Pasternak, Bertolt Brecht, Jean-Paul Sartre, Michel Tournier, Pier Paolo Pasolini.

A-i menționa pe aceștia și pe alții înseamnă a aduce dovadă că tematica lui Iisus are o densitate inepuizabilă, că are puterea de a interpela spirite din toate epocile. E încă o sugestie adresată cititorului de a face, la rîndul lui, propria lectură, propria cercetare. Asta nu înseamnă o lectură reductivă, după gustul propriu, ori servilă față de dominante ideologice, străină de intenția textului evanghelic. Nu. Dimpotrivă, Gianfranco Ravasi invocă din plin interpretări ale Părinților Bisericii, alături de cercetări metodice, specializate, fie ele teologice ori umaniste. Face numeroase referințe la autorități religioase, la cercetări din diferite domenii de studiu al Bibliei, notează cu o rigoare senină rezultatele benefice, dar și unele demersuri care riscă să sărăcească ori să deformeze portretul Celui căutat.

„Biografia lui Iisus“ ține mai ales seama de expresivitatea internă a Evangheliilor. Vocabularul lor, contextele actelor lui Iisus, destinatarii specifici fiecărei Evanghelii, „sintaxa“ fiecăreia dintre ele, toate acestea sînt urmărite de-a lungul volumului. Ni se propune așadar un model de lectură cu mai multe dimensiuni, pentru a sesiza – pe Text – ceea ce face singularitatea lui Christos, crucea ființei lui: verticala care din Polul divin pătrunde pînă în interioritatea adîncă a persoanei și prezența Lui pe orizontala istoriei.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

efectul de ecou

Andrei PLEȘU

Autenticitate

Cînd spunem despre cineva că este „un om autentic“ îi facem, în mare, un compliment. Admitem că e vorba de un ins care se comportă în perfect acord cu sine, un ins care nu dă curs vorbirii în doi peri, atitudinilor contrafăcute, duplicității. Autenticitatea e sinceritate față de ceilalți, dar, mai ales, sinceritate față de firea proprie. Spun, totuși, că e un compliment „în mare“, pentru că, „în mic“, în anumite variante, el poate include și o notă relativizantă: „cutare spune prostii, dar măcar e autentic“. În acest caz, „autenticitatea“ joacă rolul de circumstanță atenuantă. Ea poate scuza sau diminua eroarea, invocînd buna-credință și consecvența cu sine a „făptașului“.

Dacă e să riscăm o definiție rapidă a autenticității, vom spune că ea este incapacitatea cuiva de a spune sau de a face lucruri la care nu aderă cu totalitatea ființei sale. Omul autentic e, cu alte cuvinte, integral prezent în fiecare vorbă pe care o rostește și în fiecare din actele sale. „Integral prezent“ înseamnă prezent și cu mintea, și cu inima, și cu trupul. E un tip de comportament mai rar decît ne închipuim. În general, prezența fizică, atașamentul sufletesc și adeziunea mentală nu se manifestă întotdeauna simultan în felul nostru de a fi. Dimpotrivă. Sîntem de multe ori „de față“ fizicește, în timp ce capul e în altă parte și inima într-alta. Inima, la rîndul ei, ne duce, nu o dată, în cu totul altă direcție decît rațiunea, iar corpul poate avea o autonomie funcțională care se dispensează relativ ușor de colaborarea intelectului și a afectelor. Ori de cîte ori se întîmplă asta, sîntem inautentici.

Situația existențială curentă este inautenticitatea. Sîntem „politicoși“ (și falși), sîntem „oportuni“, sau pur și simplu oportuniști, sîntem ipocriți, convenționali, disciplinați, superficiali, neatenți – pe scurt, sîntem absenți, chiar dacă numai parțial absenți, atît din noi înșine, cît și din împrejurarea la care avem aerul că participăm. Autentici – sîntem doar din cînd în cînd. În rest, trăim vag schizofrenic, „împrăștiat“, divizați interior, astfel încît fiecare registru al ființei noastre evoluează pe cont propriu, fără să se intersecteze în mod necesar cu celelalte. Autenticitatea este, dimpotrivă, o virtute integratoare, expresia unui angajament „trup și suflet“, de fiecare clipă. Cînd spunem despre cineva că e „om întreg“, avem în minte, conștient sau nu, conotația autenticității. Omul este „întreg“ cînd, în tot ceea ce întreprinde, este prezent cu întreaga sa alcătuire: fără disimulări, fără sincope, fără fragmente.

Există un „model“ politic care se definește exact prin aceea că întreține o criză sistematică a autenticității: dictatura. Dictatura condamnă individul la schizofrenie cotidiană. Datorită ei, ajungi să fii prezent trupește, împotriva voinței tale, în locuri și situații la care nici mintea, nici inima nu consimt să fie prezente (ședințe, manifestații, „adunări spontane“ etc.). Datorită ei, ești pus în situația să spui lucruri pe care nu le crezi, să fii, formal, de acord cu idei care nu te conving, să te declari „emoționat“ de lucruri care te lasă rece sau chiar te scandalizează. Dictatura e o școală a duplicității. Ea substituie discernămîntul prin teamă, te obligă să ai limbaj dublu, să-ți educi copiii în așa fel încît, de mici, să deosebească, prudent, între adevărul de-acasă și cel din afara casei. Dictatura încurajează deprinderea de a minți, de a te preface, de a-ți cenzura spontaneitatea. Dictatura schimonosește, în noi, omul întreg. Cei care, la un moment dat, nemaiputînd trăi divizați, nemaiputînd accepta să fie exilați în afara lor înșile, nemaisuferind să-și multiplice chipul pînă la disoluție, decid să iasă din rînd pentru a se regăsi sînt numiți, cu un termen oarecum pretențios, „disidenți“. Pretențios, pentru că pare să indice, în primul rînd, un dezacord politic, ideologic, moral. De fapt, în joc e stricta nevoie de a reveni la autenticitate, nevoia de a recupera omul întreg, după ce, ani de-a rîndul, el a fost sacrificat prin teroare, căzut „sub vremi“, dislocat, uitat. Disidența este însă o soluție individuală. Nu „se ia“, nu se predică și nu justifică judecarea celorlalți. A te „face“ disident, în urma unei deliberări abile, interesate și vanitoase (sînt cazuri...) e a recădea în inautenticitate.

Dictatura
condamnă individul
la schizofrenie cotidiană.

La fel, a face din disidența ta un „capital“ de prestigiu, o tribună, de la a cărei înălțime dai de pămînt cu „lașitatea“ comunității. Fiecare om își are „punctul lui de fierbere“, limitele și destinul lui. Tăcerea consimțitoare nu e scuzabilă, dar amendarea ei nu are efect decît dacă pornește dinlăuntrul celui vizat. Stigmatizat din afară, el se va refugia în statutul de „victimă“ și își va fabrica ingenioase justificări. Inautenticul nu știe că e inautentic. Iar cînd află e pe jumătate salvat.

(publicat în Dilema veche *nr. 347*
din 7-13 octombrie 2010)

■ ■ ■

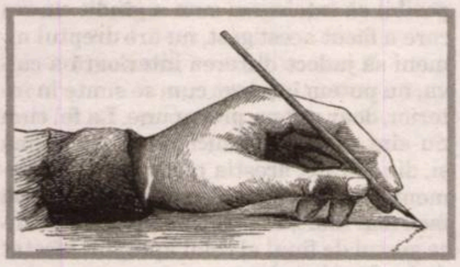

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Delirul realității

Sînt cărți care pun capăt subiectului. Punct. După ce le citești, te-ai lămurit. Nu mai ai nevoie de alte lecturi pe această temă. Sigur, pentru nuanțe, mai poți citi și altele, dar ca o plimbare de cunoscător printre isprăvile novicilor. O astfel de carte în ceea ce privește societatea comunistă – și nu cred că exagerez – este volumul de memorii al Nadejdei Mandelștam.

Sînt cîteva elemente biografice care „o avantajează“ pe autoare din start. A trăit în țara-mamă a bolșevismului, în peștera monstrului, a respirat odată cu el, i-a inhalat răsuflarea de la sursă. Alții i-au simțit dogoarea și duhoarea mai de la distanță și chiar dacă trăiau în țarcul din jurul peșterii, măcar nu erau înăuntru, mai puteau să întoarcă puțin nasul, să se ferească, să se eschiveze. Apoi, în această „calitate“ de conlocuitoare, scriitoarea a fost martora celor mai macabre ingestii săvîrșite de monstru. Noi am avut parte de valuri de arestări, de represalii și marginalizări; ea a văzut Marea Teroare, în toate funcțiunile și articulațiile ei.

Cu toate acestea, dacă ar fi fost numai „avantajul“ proximității, Nadejda Mandelștam nu ar fi scris această carte de pisc. Mai este și materialul receptorului, tipul de înțelegere care filtra, decela și clasifica întîmplările. La Nadejda Mandelștam acest material era numai bun pentru sortarea secrețiilor comuniste. Un simț infailibil pentru surprinderea și imortalizarea faptului important. O doză tocmai potrivită de psihologie. Empatie generoasă, care mergea pînă spre culcușul monstrului. Răbdare analitică, propensiune pentru categorii. Nu în ultimul rînd, un condei literar care încremenește în statui ale expresiei perene ceea ce altfel ar trece doar ca o boare de percepție tranzitorie.

Iată un exemplu. La un moment dat, ea observă: „În viața pe care o trăiam noi, oamenii cu psihicul sănătos făceau abstracție de realitate ca să n-o ia drept delir“. Este una dintre cele mai exacte definiții ale societății comuniste. Ca să nu cumva să înnebunești, să nu ți se sucească mintea la încolăcirile incredibile ale vieții publice, oamenii normali evadează din realitate. Realitatea a înnebunit, iar cei normali o părăsesc. Dar e posibil așa ceva? Cît timp poți face abstracție de realitate? Cît timp îți poți ține respirația sub apă? Nu e de mirare că mulți ieșeau în cele din urmă la suprafață și respirau realitatea delirantă, în vreme ce alții – și nu puțini – ajungeau să moară înecați. În plan practic, ignorarea cotidianului ducea la apariția unor comportamente care sînt deviante într-o societate normală. Să faci abstracție de cele ce se petrec, să le poți pune în paranteze, este un exercițiu contra naturii omului – și totuși, tocmai așa dovedești că rămîi om. „Regula principală a epocii era să nu observi realitățile“, mai scria Nadejda Mandelștam.

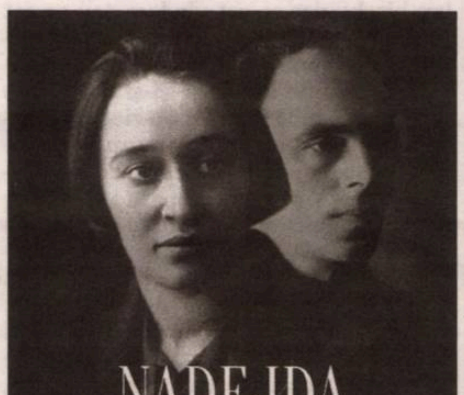

Realitatea căreia îi închideai ușa îți intra pe geam. Epoca la care se referea autoarea era cea a disparițiilor și arestărilor. Oamenii erau ridicați din case, sortați sumar și duși prin Gulag. „Arestați să fie, că de acuzații nu ducem lipsă“, mărturiseau, cinici, cekiștii. Delirul situației era că subiecții nu aveau nici cea mai mică idee asupra motivului arestării. În urma lor, cei rămași încercau să refacă un țesut logic în mușcătura lăsată de absurd. „Trebuie să fi făcut el ceva“, spuneau ei despre arestat, cu o expresie care a rezistat în timp, pînă și în România recentă. Numai Anna Ahmatova, prietena literată a Nadejdei, exclama exasperată: „Nu înțelegeți că sînt arestați degeaba?“. Dar în final, și realiști, și evazioniști ajungeau să spună același lucru: „Sînt pregătit de orice“. Și își încropeau o bocceluță cu cele strict necesare în caz de arestare – cam cum avem noi astăzi la îndemînă, făcute din timp, gentuțele de baie pentru *city-break*-urile mandatorii.

În altă parte, Nadejda Mandelștam scrie: comunismul e „încercarea de a construi prezentul cu cărămizile viitorului“. Referirea e la apelul constant al comuniștilor la răbdare: da, acum întîmpinăm unele greutăți, dar să vedeți voi ce bine o să ne fie cînd vom ajunge în comunism. Și anii și deceniile treceau, iar oamenii erau îndemnați să vadă clădirile minunate construite cu cărămizile transparente ale nemaipomenitului viitor. Este un exemplu de realitate care a luat-o razna, una care te plimba printre niște clădiri inexistente, iar tu erai îndemnat să scoți și exclamații de admirație.

Nu știu de un echivalent din nazism al memorialisticii Nadejdei Mandelșam. Poate, dar pe departe, jurnalul lui Sebastian Haffner (Raimund Pretzel), care însă acoperă doar primul an de național-socialism. Poate că o explicație ar fi că din trunchiul memorialisticii naziste a ieșit un trunchi mai mare, al memorialisticii Holocaustului. Dar volumul Nadejdei Mandelștam dă seamă de delirul realității produs de oricare societate de control din secolul 20, fie ea nazistă sau comunistă. Și acesta-i un alt motiv pentru care el este unicat.

***Ionuț Iamandi** este jurnalist la Radio România Actualități. Cea mai recentă carte publicată:* Minunata lume a lui Hume. Catrene filosofice, *Editura Eikon, 2023.*

■ ■ ■

Cătălina DUMITRESCU

Am înnebunit de fericire

– despre tristețea abisală și apeirokalia cea de toate zilele –

Cum arată cele trei stări în sănătatea noastră socială și cum se întîlnesc? Fericire extremă, tristețe abisală și *apeirokalia? Apeirokalia* vine din limba greacă și îi definește pe cei care nu știu să aibă experiențe ale lucrurilor frumoase, cum ar fi mîrlanul, cel care se definește prin acte grosolane, reacții verbale mojice de tipul opiniilor agresive, hăhăiala răutăcioasă, macularea celor care îndrăznesc să facă lucruri bune și diferite. Mîrlanul suspicionează, e neîncrezător și interpretativ, este axat pe o traiectorie a puterii cu o logică argumentativă, manipulatoare, ferm în ceea ce afirmă, e după tiparul „omul succesului“, nu are dubii, doar certitudini, de cele mai multe ori nedemonstrate, opinii proprii cărora le dă valență generală. Într-o altă definiție, sub spectrul psihologiei avem de-a face cu o structură expansivă a personalității, numită tulburare de personalitate paranoidă. Îi regăsim în jurul nostru pe cei care „știu ce vor“ cu o fermitate îngrijorătoare. Este boala cel mai greu de diagnosticat, dar și foarte răspîndită, ea conține elemente ale realității și tocmai din acest motiv derutează. Doar formele avansate de paranoia ajung sub îngrijirea psihiatrilor, altfel paranoia moderată este larg răspîndită în populația majoritară. Sînt agresorii pe care-i întîlnim peste tot, acele structuri care nu se expun lucrurilor frumoase, care suspicionează pe toți cei din jur și îi bănuiesc de intenții rele, și care sînt într-o permanentă stare de beligeranță, cu o atitudine belicoasă. Sînt structuri care acolo unde li se asociază și un caracter pervers își stabilesc un scop în a deturna adevărul și a-l modifica după percepția proprie. Aceștia caută să-l impună sistematic într-un mod ce poate deveni sadic și nu abandonează decît dacă au parte de un accident care să le scurteze viața, altfel duc o luptă pe viață, cu o încrîncenare patologică manifestată dual, uneori furioși, alteori insidioși, pînă reușesc să-și impună convingerea lor paranoică în justețea adevărului fals.

Îi observăm deseori în jurul nostru, sînt acei fanatici religioși, tradiționaliști, antivacciniști, care vor să facă bine prin impunerea adevărului lor, care sînt răzbunători, demonstrînd în forță, intimidînd, fiind ostili, cu un ego dilatat, siguri de sine, convinși de misiunea lor divină, manifestînd simpatie față de figuri istorice cum au fost dictatorii și convingînd oamenii slabi și oprimați care trăiesc frustrare și durere emoțională și care, prin alăturarea cu mîrlanii, sub umbrela acestora, simt că au o șansă de răscumpărare a nedreptăților pe care le-au trăit în viață – cum ar fi o copilărie în care au fost abuzați, sărăcia, neșansa studiilor și frustrarea unei munci grele, poate o boală care să-i incapaciteze, lipsa educației, alcoolismul folosit pe post de antidepresiv și anxiolitic, gîndirea magică că într-o zi vor reuși fără nici un efort. Unii oameni care au trăit trădarea părinților și a figurilor apropiate dezvoltă o structură paranoidă la vîrstă adultă, văd trădări și uneltiri la tot pasul, de la oculta mondială, Occidentul decadent pînă la cei din proximitatea lor, în care văd potențiali dușmani, în prezența cărora trebuie să fii vigilent, să nu fii prins pe picior greșit, altfel vei fi din nou rănit.

În 1960, Kurt Schneider a descris din punct de vedere clinic manifestările premorbide ale personalității paranoide numind-o „psihopatie fanatică“ atunci cînd ajunge în forma ei severă de manifestare. Debutul acestei forme apare din adolescență, atunci se pot observa primele simptome care se manifestă prin suspiciozitate exagerată, neîncredere generalizată, jignitoare chiar, controlul fidelității celor apropiați, interpretativitate a datelor și faptelor, rigiditate și retragere din relațiile cu lumea, o ermetizare a vieții personale și o dorință crescută de putere, succes și validare socială. În cartea *Tulburările personalității,* profesorul George Ionescu scrie despre structura paranoicului ca fiind „la minimum, omul acreditat succesului, iar la maximum devine fanaticul puterii. Ținta sa este ascensiunea, iar deviza sa, puterea“. Tot în cartea profesorului de psihiatrie George Ionescu găsim, în descrierea paranoicului, rigoarea logică, argumentativă și persuasivă, combativitatea și tenacitatea satisfacerii nevoii de a fi stimat și apreciat, o slabă toleranță la eșec și pierdere, o rezonanță afectivă redusă, intransigență, tendință de autovalorizare, supraestimare și fantezii de omnipotență și grandoare, dispreț pentru cei slabi, suferinzi sau romantici. Iar ca evoluție pot apărea complicații de tipul delirului, care va duce la psihoză paranoidă.

Creierul nostru este precum motorul și volanul unei mașini, fără ele nu am putea conduce.

Creierul nostru este precum motorul și volanul unei mașini, fără ele nu am putea conduce. La fel, fără o chimie echilibrată a creierului nu putem avea funcționalitate și nici direcție. Creierul nostru, atunci cînd este afectat la nivel biochimic, poate modifica realitatea, astfel încît manifestările emoționale și comportamentale să ne rănească și să-i rănească pe ceilalți. Partea bună este că azi, datorită timpurilor extraordinare pe care le trăim, cînd medicina și tehnica sînt atît de avansate, aceste dezechilibre biochimice se pot vindeca sau se pot ameliora, astfel încît un om cu boală psihică să fie funcțional, capacitatea cognitivă să nu-i fie lezată și să-și poată face profesia, să aibă familie și o viață normală, la fel ca o persoană care nu e afectată de o boală psihică. Clasele de medicamente care sînt azi descoperite și folosite în bolile psihice au din ce în ce mai puține efecte adverse – unul dintre ele era starea de sedare, mulți oameni declarînd că aceasta îi împiedică să fie funcționali. Normal, atunci cînd simți că te miști ca prin ceață și îți simți mintea cleioasă nu poți funcționa ușor. De aceea, azi, multe dintre medicamentele nou-apărute în urma studiilor clinice sînt de ajutor, deoarece oamenii nu mai trăiesc starea de sedare, confuzie și lentoare, doar că e nevoie de cîteva săptămîni sau luni, în funcție de particularitatea fiecăruia, pînă cînd persoana afectată poate redeveni funcțională. Medicamentele ajută la reglajul chimiei creierului, ceea ce se va vedea într-o stare de emoționalitate redusă ca intensitate și o coerență cognitivă și comportamentală firească.

Depresia este o boală la fel de reală cum sînt cancerul și bolile cardiovasculare, astăzi incidența ei la nivel mondial depășind-o pe cea a cancerului. Anhedonia (o stare de lipsă de plăcere) este însoțită de sentimentul de vină și tristețe profundă, de lipsa energiei vitale, așa încît, în forma gravă a depresiei, omului suferind îi este greu să se mai dea jos din pat, simte o stare de copleșire și lipsa oricărei speranțe de însănătoșire. Studiile arată că persoanele afectate de depresie au hipocampul mai mic decît media. Este tulburarea genetică și neurochimică ce se declanșează în urma unor factori neprielnici de mediu, cum ar fi un eveniment dureros emoțional, o pierdere sau expunerea la un stres prelungit. Sînt mai multe tipuri ale depresiei, cum este cea unipolară, în care persoana afectată are zile cînd se simte copleșită și zile cînd suferința psihică e rezonabilă, cu momente de remisie și, din păcate, și cu momente de recurență. Mai poate fi depresia căreia i se asociază o stare de hiperactivitate, o fericire extremă, maniacală, dezlănțuită și dezordonată, adică depresia bipolară sau sindromul maniaco-depresiv.

Depresia este tulburarea cauzată de nivelurile anormale ale neurotransmițătorilor și de comunicarea anormală din interiorul creierului, de proporții anormale de hormoni și sensibilități genetice. Intersecția dintre biologia cu care ne naștem și experiențele de viață pe care le trăim, unii dintre noi fiind afectați de factori de stres sever, arată că toți sîntem expuși acestei boli teribile și nimeni nu știe cum va reacționa și ce mecanisme neurochimice de refacere are, încît să-și poată păstra echilibrul în fața vicisitudinilor pe care viața le poate aduce.

Mania este tulburarea care se caracterizează printr-o exagerare a afectivității, hiperactivitate cu logoree, adică vorbitul precipitat, fugă de idei, o stare euforică, o bună dispoziție exagerată, cumpărături fără acoperire financiară, generozitate excesivă, sociabilitate, o familiaritate deplasată și o intimitate rapidă. Oamenii afectați de manie se apucă de proiecte grandioase datorită excitației mintale, dar devin dezordonați în activitate deoarece viteza proceselor cognitive crește și îi face să fie superficiali, pierzînd din vedere detalii. Sînt impulsivi și instabili în această perioadă a episodului maniacal, imprevizibili și deseori mulți devin insomniaci. Partea ușoară a acestei boli se numește hipomanie, partea de mijloc se numește excitație maniacală, iar forma cea mai gravă este furia maniacală, acestea sînt cele trei forme clinice ale maniei care pot afecta în mod diferit persoana aflată în episod maniacal. Oamenii afectați de manie dezvoltă un subiectivism aparte, o vioiciune, o atenție crescută și o dispoziție veselă, devin simpatici în faza inițială, dar apoi, cu cît se adîncesc în stare, devin extrem de gălăgioși, „ca o nuntă permanentă“, după cum o descria profesorul Romilă. Cuvîntul care definește mania este exagerarea în toate manifestările cuiva afectat sau, mai simplu spus, pare tabloul unui om care a înnebunit de fericire.

Depresia și mania sînt două boli eterogene, fiecare cu particularitatea sa biologică, ce supun neurochimia creierului la cazne imense de a se regla. Hipocrate a fost primul care a descris boala psihică, în Evul Mediu se considera că ea vine de la diavol ca urmarea a vînzării sufletului către acesta. Abia în secolul al XIX-lea doi medici au observat ciclicitatea dintre melancolie și bucuria excesivă, numind-o *„la folie circulaire“*. Fiind descrisă ca o boală endogenă, adică un dezechilibru psihic natural ereditar, un om afectat de bipolaritate poate fi în episod maniacal cîteva zile ca apoi să alterneze cu un episod depresiv, iar apoi să fie fără simptome săptămîni bune, să-și desfășoare viața firesc și să aibă funcțiile cognitive nealterate. Între factorii care întrețin boala psihică sînt respingerea socială și izolarea. Profesorul Robert Sapolsky citează un studiu în care trei jucători sînt introduși într-un scaner cerebral, puși să joace un joc video, iar doi dintre participanții la studiu sînt instruiți să-l excludă pe al treilea. Ce se întîmplă în creierul celui de-al treilea arată cum activitatea neurală a cortexului cingular anterior se activează mai intens, adică atunci cînd sîntem excluși și respinși, tratați cu tăcere nemeritată, creierul nostru suferă și reacționează ulterior prin stări somatice.

Din perspectivă psihologică, depresia este o agresiune orientată în interior, la fel cum este și boala autoimună, sîntem noi întorși împotriva noastră în mod inconștient. E multă muncă psihoterapeutică pentru ca un om care suferă să iasă la liman și să vadă lucrurile din altă perspectivă, sînt multe straturi inconștiente depozitate haotic care necesită muncă de susținere, un mediu prielnic și relații echilibrate. O viață în care omul să fie inclus în relațiile profesionale, necesitatea unui sens și protecția celor din jur îl pot susține în viață. Dar uneori, chiar și făcînd toate acestea, chiar și cu mari eforturi din partea celor apropiați, persoana afectată nu mai reușește să vadă limanul și cedează, iar suicidul devine opțiunea finală. E foarte greu și pare imposibil să înțelegem cum a gîndit cineva care a făcut acest gest, nu are dreptul nimeni să judece durerea interioară a cuiva, nu putem înțelege cum se simte în interior, doar putem presupune. La fel cum nu sînt de judecat nici cei din preajmă și, din păcate, aceștia rămîn cu un sentiment acut de vină că poate ar fi putut să facă mai mult, să fie altfel, ca să împiedice gestul de final al celui apropiat afectat de boală. Niciodată nu vom putea salva pe cineva care nu își mai găsește resursele să mai fie. E una din lecțiile grele pe care le învățăm pe parcursul vieții. Urmează un proces psihic îndelungat pentru cei rămași în urmă, ca să poată procesa pierderea omului iubit.

Se fac multe cercetări, unele de domeniul fantasticului, în căutarea unui leac – în revista *Science* din octombrie 2022 a fost publicat un articol prin care s-a demonstrat că este posibil să se stimuleze țintit straturile superficiale ale cortexului, pentru a modifica rute neurale localizate spațial considerate responsabile în determinarea bolii. Articolul este mult mai complex, dar ce merită reținut este că oamenii de știință fac cercetări în direcția aceasta și există speranța ca în viitor aceste boli ale creierului să poată fi vindecate. Din păcate, rămîn tulburările de personalitate care se formează datorită mediului familial și cultural, unde nu vom putea interveni. Printre noi vor fi permanent oameni aderenți *apeirokaliei*.

Mă întreb în final, cumva retoric, cine sînt mai periculoși pentru lumea în care locuim: mîrlanii sau cei care înnebunesc de fericire și tristețe, respectiv maniaco-depresivii?

Cătălina Dumitrescu, *psiholog clinician și psihoterapeut, este autoarea volumului* În interior. Momente de întîlnire cu tine însuți *și coautoare a volumului colectiv* Sîntem sănătoși la minte? Despre sănătatea psihică în România, *ambele apărute la Editura Humanitas, în 2022.*

Mihai BUZEA

Duce mort pe viu

Sînt de la țară. N-am uitat nimic: copil fiind, am luat parte la clăci nocturne de iarnă și la nopțile de veghe ale morților satului, iar astea erau treburi de femei, unde bărbații nu erau admiși. Copiii, însă, da; și băieți, și fete, cu condiția să fie de vîrste crude („Ce știu ei!“). Cînd creșteau, băieții nu mai erau primiți, pentru că aceste „agape“ feminine aveau și rolul de a le pregăti pe fete pentru intrarea în pubertate și, desigur, ceea ce li se spunea acolo nu trebuia auzit de urechi masculine. Dar cît am fost mic, am ascultat cu mare atenție ce povesteau femeile, ce cîntau și ce recitau (da, recitau), în pauzele dintre bîrfe. Astfel încît la maturitate am înțeles că literatura populară a românilor este majoritar feminină.

Am mai scris o dată, chiar în această revistă: baladele populare sînt operele unor femei, ale unor poetese. Îmi asum cuvîntul: poetese. Nu numai că versurile respective au fost compuse de femei, de autoare, dar tot femeile le-au și păstrat, le-au și transmis, în astfel de nopți de iarnă sau de veghe, iar bărbații le-au preluat și le-au recitat la rîndul lor doar în situații de nevoie, cînd rămîneau fără femei: la stînele din munte, în perioadele de „cătănie“, la război, la închisoare. În rest, literatura orală era treaba femeilor, în viața obișnuită dintr-un sat obișnuit.

Mi-am recitat singur prin casă patru balade principale și concluzia a fost mereu aceeași: „vocea“ nu este a unui autor, ci a unei autoare. Subiectul este totdeauna moartea violentă: o crimă cu premeditare („Meșterul Manole“), premeditarea unei crime („Miorița“), o dublă omucidere („Toma Alimoș“), extincția unei familii într-o pandemie („Voichița“); aici există însă o supraviețuitoare: emigranta.

Am nevoie acum de o lungă paranteză: cîndva, un influent profesor de română de la un mare liceu de provincie mi-a numit „compoziții“ articolele publicate în *Dilema veche*, semnalîndu-le eventualilor cititori faptul că nu-s bune de nimic. Poate că avea dreptate. Articolele mele oricum nu ajung la elevi, ci doar la profesori. Și profesorilor le atrag atenția că materia predată de ei nu-i interesează pe elevi. Dintre toate bucățile literare care se studiază, baladele populare sînt cele mai disprețuite de liceeni și de gimnaziști, ceea ce e cumva de înțeles: sînt cu și despre țărani. Or, românii se săturaseră de mult de țărănie, iar generațiile născute după 2010 nu mai au chiar nici o treabă cu preocupări din astea țărănești, gen crime pentru oi sau pentru finețe; TikTok e mult mai atrăgător decît astfel de prostii. Totuși, „astfel de prostii“ sînt cam tot ce-a rămas dintr-un mileniu de istorie românească, așa că – din punctul meu de vedere – elevii din România ar trebui măcar să afle de existența lor, chiar dacă de plăcut, nu le vor plăcea niciodată. Dar cum să le fie vîndute mărfuri ca „Miorița“ sau „Voichița“?

Fac o paranteză la paranteză: îmi aduc aminte că am citit jelania unei profesoare din Rusia, care se chinuia să le predea elevilor ei *Suflete moarte* de Gogol. Problema apărea nu la lectură, ci la discuții: elevii îi spuneau că Cicikov este un om foarte deștept, foarte orientat, care are o excelentă idee de afaceri și o pune în practică fără să-și ofere timp de odihnă, deci el este un model de urmat. Profesoara se lupta să le explice că Gogol a vrut să spună exact contrariul, dar elevii îi rîdeau în față și-i explicau, la rîndul lor, că autorul a fost un gogoman care n-a înțeles nimic din ceea ce trebuie făcut pe lumea asta pentru a avea succes. Adică bani.

Mă gîndesc că, atunci cînd lumea se schimbă, și „viziunea profesorală“ ar putea să se schimbe pe ici, pe colo, ca să țină pasul cu vremurile. Poate că tinerii au dreptate, poate că n-au; dar, oricum, ei vor moșteni pămîntul. Vor avea în cîrcă toate problemele lăsate de noi, și-n primul rînd propria lor educație, propriul lor bagaj informațional. Am văzut cu ochii mei, lucrînd cu oameni simpli, emigrați de foame și de sărăcie, cu ce „bagaj“ ieșiseră din liceu. Nu știau nimic despre nimic. Școala fusese locul unde se distraseră, unde se bătuseră zi-lumină și unde cunoscuseră gagici, nu locul unde învățaseră ceva – orice! I-am întrebat, am discutat cu ei, și răspunsul era mereu același: pentru că nu era nimic interesant de învățat. Totul era plictisitor, toate lecțiile de la toate materiile. Nu ei, ci noi avem ceva de învățat de aici. Să înveți ceva, orice, e oricum greu; majoritatea informațiilor pe care școala le oferă elevilor sînt complet inutile pentru piața muncii; și-atunci, de ce?!

Hai să ne întoarcem la nopțile de la țară. Nici pe noi, copiii anilor ’70, nu ne interesau lungile povești, bîrfe și cîntece ale mătușilor și bunicilor care ne îngăduiau la clăcile lor (ne duceam doar ca să fim împreună și să mîncăm scovergi); dar, dacă am rămas cu ceva, am rămas cu dragul de a asculta povești bătrînești, ceea ce ne-a făcut, mult mai tîrziu, să devenim cititori de literatură. E mult? Nu-i mult, dar totuși e ceva. Și prin literatură, ca și prin TikTok, lumea devine mai mică, mai puțin amenințătoare și, potențial, mai simpatică.

În ceea ce privește balada „Voichița“ – de care eu, spre rușinea mea, nici nu auzisem și nici n-aș fi auzit dacă nu mi-o semnala Florin Iaru –, pot spune că există căi, moduri, feluri prin care ea ar putea fi făcută interesantă pentru elevi. În primul rînd, conține două ingrediente care fac deja parte din propria lor experiență de viață: emigrarea și pandemia. Se poate porni de aici, e un punct de plecare.

Dacă despre pandemie nu știu ce să zic (la fel ca cei mai mulți oameni), despre emigrare am o părere foarte bine formată, bazată pe experiența proprie. Care sună cam așa: dacă tot o faci, fă-o cît mai devreme. Și acum, povestea: soră-mea a emigrat în 1999, iar eu în 2019. Ea în California, eu în Belgia. Cînd s-a pus problema plecării, eu am fost de partea ei („Du-te!“) și împotriva mamei noastre („Rămîi!“). Dar mama a murit de moarte cruntă în 2003, iar eu („Gin Constangin, copil mijlocin“) m-am dus după soră s-o aduc acasă, nu chiar ca-n baladă, că nu m-am dus călare, ci cu avionul. Textul nu spune ce-a făcut Voichița după moartea maică-sii, dar eu vă pot spune ce-a făcut soră-mea: s-a întors în California și a devenit o adevărată californiancă, pe deplin asimilată locului, ba chiar cu unele mici stridențe amuzante (al căror loc nu e aici). În ceea ce mă privește, blestemul de mamă a cam funcționat, de-am rămas mort-viu, adică îmi țin corpul în Bruxelles și sufletul în lumea literară din România, că i-am înnebunit cu telefoanele „de bîrfă“ pe toți amicii mei din țară, de-au ajuns oamenii să nu-mi mai răspundă cu săptămînile, de frică să nu-i țin la telefon cu jumătățile de oră, că nimeni n-are atîta timp de pierdut. Altfel spus: de nu emigrezi la timp, mai tîrziu e prea tîrziu.

M-am tot întrebat, citind, recitind și recitînd textul, dacă doar mie mi se pare că prea seamănă versurile din „Miorița“ *(„Iar dacă-i zări, / Dacă-i întîlni / Măicuță bătrînă, / Cu brîul de lînă, / Din ochi lăcrimînd, / Pe cîmpi alergînd, / Pe toți întrebînd [...] / Și-i spune curat / Că m-am însurat / Cu-o fată de crai, / Pe-o gură de rai“)* cu astea din „Voichița“ *(„La măicuța noastră. / Și spune-i așa, / Dacă te-a-ntreba: / C-ai venit cu mine, / Că eu am fost la tine; / Și de te-a-ntreba, / Unde-am rămas eu? / Tu să-i spui așa, / Că eu mi-am rămas / Pe cîmp în izlaz, / Calul să mi-l pasc!“)*. Iar după ce m-am întrebat – și, evident, n-am găsit nici un răspuns –, mi-am pus problema dacă nu cumva un lingvist al viitorului (om sau mașină, nu contează, poate o versiune avansată a lui ChatGPT) va descoperi un algoritm prin care să demonstreze că cele patru balade au fost creațiile unei singure autoare. Caz în care îmi arog de pe-acum drepturile de autor asupra acestei ipoteze. *Dixi!*

***Mihai Buzea** este scriitor. Cea mai recentă carte publicată:* Frunza, *Editura Polirom, 2022.*

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

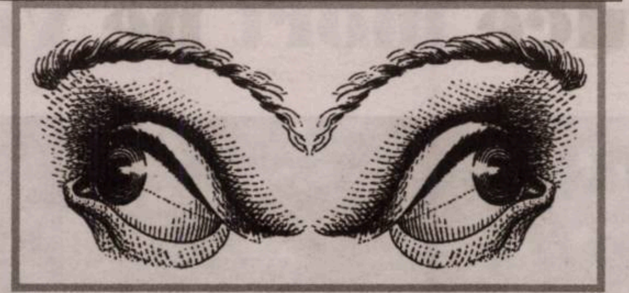

DE FIECARE DATĂ CÎND S-A MAI STINS UN EPISOD DINTR-UN ATAC ASUPRA UNIVERSULUI, UNELE PERSOANE SUSȚIN CĂ ÎȘI GĂSESC CELE MAI INTENSE BUCURII ÎN TEMPLE DE CARBON

■ De fiecare dată cînd văd cîte un om pe stradă cu *Dilema veche* în mînă mă bucur de parcă m-aș întîlni cu un cunoscut. Încă nu-i salut, dar le zîmbesc. (**A. M. S.**)

■ O pizzerie din Philadelphia care oferea clienților plăcinte infuzate cu canabis tocmai a fost închisă din cauze sanitare. Păcat, pentru că restaurantul promitea clienților cine extatice, revelatoare; mai mult, proprietarul spunea că rețeta sa de infuzie de canabis cu blat de pizza avea marele efect de a-i „ilumina“ pe clienți. Se pare că s-a mai stins un bec al minții americane. (**I. M.**)

■ N-am mai așteptat un nou episod dintr-un serial, cum mi s-a întîmplat acum cu *Succesiunea*, de pe vremea *Dallas*-ului. (**A. M. S.**)

■ O știre de săptămîna trecută zicea că „Rusia denunță un atac ucrainean asupra unei nave de recunoaștere rusești în apele turcești“. Dacă vi se pare greu de înțeles, înseamnă că știrea o fi pe turcește. (**A. M.**)

■ Cercetători de la Universitatea din Hong Kong au ajuns la concluzia că presupusa materie întunecată, care după unele calcule ar trebui să reprezinte 85% din masa Universului, nedetectată pînă în prezent, ar putea avea la bază un soi de particulă foarte ușoară numită axion. Ne pare rău, dar noi am descoperit axionul încă din anii ’90. Era „adevăratul inamic al grăsimii“. (**A. M.**)

■ Unele persoane care susțin sus și tare că nu au băut nimic, deși se comportă de parcă ar avea o cantitate respectabilă de alcool la bord, pot uneori spune adevărul. Este cazul unui profesor din Florida care suferă de sindromul Eigenbrauer, o afecțiune rară prin care corpul său, mai exact flora intestinală, produce alcool, în special după consumul de carbohidrați. Astfel de alimente, în loc să fie descompuse, sînt practic fermentate de organism. Din pricina bolii, omul a avut numai belele: și-a pierdut slujba, unde era suspectat că predă în stare de ebrietate, a fost acuzat de multe ori că ar conduce sub influența alcoolului și a avut și probleme în căsnicie. Soția lui, colegă la fostul serviciu, a declarat că devenise un străin care, cînd ajungea acasă, se ducea direct să se culce. Era convinsă că e ceva dubios la mijloc, și iată că foarte mult nu s-a înșelat. (**A. A. D.**)

■ Un titlu din *WELT* – „Cel mai intens orgasm l-am avut la serviciu“ – m-a făcut, preț de cîteva secunde, să uit rigidul pragmatism german și să mă gîndesc că, probabil, jurnaliștii au folosit o metaforă pentru un articol despre workaholici, acei oameni care își găsesc cele mai intense bucurii și satisfacții la locul de muncă. Însă era un interviu cu o escortă. (**S. G.**)

■ „În Japonia, noi credem că un bebeluș care plînge tare va crește sănătos“, a spus organizatorul celui mai recent concurs de „sumo-plîns“ din Tokyo. 64 de bebeluși au fost îmbrăcați în costume specifice luptelor sumo și au urcat în arenă ținuți în brațe de mamele lor, doi cîte doi, pentru a se înfrunta într-o competiție care-l premiază pe bebelușul care plînge cel mai repede și cel mai tare. Maturi mascați în spirite rele s-au mișcat pe sub ochii lor ca să-i provoace. Competiții de acest gen au loc peste tot în Japonia și sînt, cel mai adesea, găzduite în temple. Ce scandal ar ieși în Europa dacă i-ar da cuiva prin minte să organizeze așa ceva! (**S. V.**)

■ Apărută ca alternativă mai prietenoasă cu mediul înconjurător decît creșterea vacilor în ferme, carnea crescută artificial în laboratoare genetice pare să fie de 25 de ori mai nocivă pentru mediul înconjurător din cauza procesului tehnologic care produce extraordinar de mult dioxid de carbon. Asta îmi amintește cum procesul de reciclare a unui banal tricou folosește mai multă apă decît producerea unuia nou. (**M. C.**)

ODATĂ AJUNS UN CAZ, OMUL MERGE SPRE BIVOL

■ În SUA, un multimilionar aflat într-o închisoare din Florida a plănuit, minuțios, o evadare spectaculoasă – urma să ceară asistență medicală și, odată ajuns la infirmerie, complicii aveau să-l scoată sub escortă, să-l transporte cu mai multe mașini pînă la un avion privat, cu care avea să zboare în Franța –, însă planul i-a fost dejucat. În România, un deținut de la penitenciarul Ploiești s-a urcat pe un gard și a fugit. (**S. G.**)

■ O echipă de chirurgi din Shanghai au scos din creierul unei fetițe în vîrstă de un an fetusul fratelui ei geamăn. „Intraventricular fetus-in-fetu“ se numește un astfel de caz clinic și are o recurență de unu la o jumătate de milion de nașteri. (**M. C.**)

■ Cîteva perle de cultură din șiragul traducerilor electronice unde absurdul și derizoriul se împletesc: „Am un fel de renaștere minte-corp“; „Du-te și păcălește pe altcineva cu bucuria ta de a deveni nou-născută“; „Putem dormi unul cu altul, iar unul din noi să facă amnezie“; „Hei, am fost în dragoste de multe ori“; „Omul merge spre plinătate, întotdeauna la partea de sus“; „De exemplu, o floare roz simbolizează sensibilitatea și tînărul“; „El mereu a avut un nas de probleme“; „Acesta oferă moliciune părului, strălucire și administrare“; „Uite așa am ajuns un cîine obișnuit din nou“; „Iar acum am un mop care plînge“; „Acest petroliere de concesiune ar trebui să fie înfășurat de joi“; „Babin a fost un mic visător care culegea doar fabulosul“; „Genovese și vărul său se încadrează în dragoste“; „Ei s-au multiplicat ca număr și zgomot de atunci“; „Băiatul de gură al bunicului se confruntă cu o renaștere“; „Dl Popper este un fel de vis de om căruia îi place să se gîndească la explorarea departe de locuri“; „Am așteptat în jurul valorii de timp de 15 minute“; „Ai noroc că acele buze sînt deja luate“; „Nu pot să afle că acest trup a părăsit un contract“; „Mîinile mele sînt de culoarea ta, dar am rușine să port o inimă atît de albă“. (**D. S.**)

■ Iată o selecție din cele mai frecvente nume de familie moldovenești, cu luare-aminte culese din *Cartea de telefon* a Republicii Moldova: Ababii (1.973 de abonați), Adam, Antoci, Arabadji, Aramă, Arnăut, Babii, Babin, Bagrin, Balaban, Baltag, Banari, Baran, Bargan, Belous, Beşliu, Bîrcă, Bivol, Boboc, Bodrug, Boico, Bolocan, Bologan, Bordian, Borș, Bostan, Braga, Brînză, Buga, Bulat, Bulgac, Bulgaru, Burca, Burduja, Burlac(u), Buruiană, Busuioc, Butuc, Buza, Buzdugan, Buzu, Căldare, Căpățînă, Cărăuș, Cazac(u), Ceban(u), Cheban, Chicu, Chihai, Chiosa, Chiperi, Chistol, Cibotari, Cioban(u), Ciolac, Ciorbă, Ciornii, Cîrlan, Ciumac, Cojocari (Cojocaru, Cojuhari), Colesnic, Cotorobai, Crăciun (Creciun), Creangă, Crudu, Cuciuc, Cucoș, Danu, Darii, Dascăl, Dodon, Efros, Eni, Erhan, Frunză (Frunze), Furtuna, Gaidarji, Găină, Gangan, Gincu, Gîscă, Gogu, Golban, Gritco, Guțan, Guzun, Harea, Hîncu, Iurcu, Jalbă, Jărdan, Josan, Leșan, Leu, Lozan, Mălai, Mămăligă, Mardari, Mazur, Melnic/k, Mereacre, Mîndru, Mîrza, Mocan(u), Morari, Moraru, Moroz(an), Movilă, Mustață, Negară, Negru, Negură, Oleinic, Pădureț, Palii, Pașa, Pasat, Perju, Pînzari, Păslari, Plăcintă, Plămădeală, Platon, Pleșca, Popușoi, Postică, Prepeliță, Prisăcari, Racu, Rață, Robu, Rusnac, Russu, Rusu (25.000 de abonați), Şchiopu, Scripnic, Scurtu, Scutari, Scutelnic, Spînu, Stavilă, Sulă, Țăran, Tcaci, Terzi, Topal, Trifan, Țurcan(u), Ursu, Uzun, Vieru, Vîrlan, Vlas. Observăm cu oleacă de jale că cel mai frecvent nume moldovenesc e – chiar și fără să-i punem la socoteală pe Russu și pe Rusnac – Rusu. (**M. P.**)

Florăria Maison d'Or
LIVRĂM FERICIRE
Maison d'Or

© A. Manolescu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.850
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **1.000** ■ 8-14 iunie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Mișcarea *woke* și insomniile ei“

pagina **3**

JOSEPH S. NYE, JR.

„Dacă Trump revine“

pagina **7**

MIHAELA PETROV

„Tablourile «la patru mîini»“

pagina **21**

În liceu

„Conopida nu e altceva decît o varză cu studii superioare.“

MARK TWAIN

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

Ministerul Culturii

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

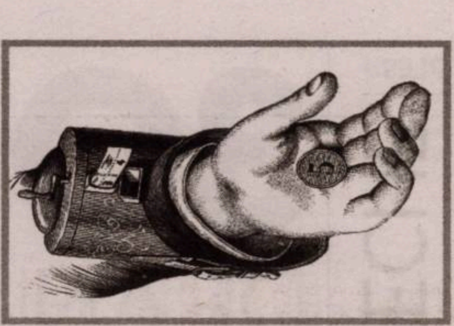

Constantin RUDNIȚCHI

viața de **capital**

Cum și ce se mai fură în România

I se spunea Sebi și părea a fi mai mult un personaj monden. Adică era totdeauna îmbrăcat în mod evident cu haine scumpe, într-un stil elegant *casual*, juca tenis cu un aer aproape aristocratic, conducea o mașină scumpă și adeseori îl puteai vedea pufăind un trabuc de calitate.

Tot stilul acesta al unui *„nouveau riche“* era completat și de aventurile conjugale, la un moment dat presa de scandal, care îl poreclise chiar ministrul Don Juan, a aflat că i-a „furat“ soția finului său, iar un interviu oferit unei reviste de cancan încerca să umanizeze un personaj care arăta de multe ori aroganță, în loc de profesionalism. Domnul Sebi povestea în interviu că a trăit o copilărie la marginea grijilor pentru ziua de mîine, crescut doar de mamă, un amănunt care era departe de a înduioșa văzînd luxul afișat și atitudinea relaxată de astăzi. De asemenea, în urmă cu cîțiva ani, puteai afla din diverse surse că Sebi nu lipsea din localurile de fițe de la mare sau din București.

Domnul Sebi, surprinzător, nu era nici om de afaceri, nici vreun artist, ci pur și simplu, pentru o perioadă, a fost ministrul Finanțelor. Pe numele său complet Sebastian Vlădescu. De altfel, ca politician, memoria nu reține prea multe date despre Sebastian Vlădescu, poate doar o declarație din anul 2007, atunci cînd era secretar de stat la Ministerul Finanțelor și spunea că pensiile nu pot crește, pentru că sursa bugetară nu era clară și pentru că o astfel de măsură generează inflație. La doar cîteva zile de la declarație, Vlădescu s-a răzgîndit, afirmînd că nu a spus niciodată că nu sînt bani pentru creșterea pensiilor. Un prilej cu care fostul președinte al Camerei Deputaților a spus că „Vlădescu nu are de unde să știe dacă sînt sau nu bani pentru pensii, pentru că este plecat în concediu de vreo trei săptămîni cu Adriean Videanu“. Desigur, este un amănunt, dar care spune multe despre felul în care lucra Sebastian Vlădescu.

Un alt personaj despre care s-a vorbit în ultimii ani a fost Darius. În jurul lui Darius au circulat o serie de legende. S-a spus că este un economist genial, că este eminența cenușie a PSD în materie de economie (pentru o perioadă) și că a scris programul economic cu care PSD a cîștigat alegerile în anul 2016. El este Darius Vâlcov, fost ministru al Finanțelor și apoi, pentru o perioadă, consilier economic al premierului Viorica Dăncilă. Pînă cînd aceasta a început să îndepărteze din jurul ei personajele apropiate de Liviu Dragnea.

Vâlcov a fost cel care a gîndit Ordonanța 114 din 2018, care a bulversat mai multe sectoare ale economiei, precum sistemul bancar, industria energetică, sectorul de telecomunicații sau fondurile de pensii administrate privat. De asemenea, Darius se bătea „cu cărămida patriotismului în piept“, acuzînd companiile multinaționale că nu plătesc corect taxele și impozitele în România și spunînd, în anul 2019, atunci cînd se apropiau numirile în Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a României (BNR), că își dorește ca la BNR să vină „o echipă nouă, de patrioți“.

Întîmplarea a făcut ca ambii foști miniștri ai Finanțelor, Sebastian Vlădescu și Darius Vâlcov, să fie recent condamnați definitiv în două dosare diferite, dar cu aceeași acuzație, respectiv luare de mită.

Fără a intra în amănunte, Vlădescu a primit cîteva milioane de euro pentru un contract avînd ca obiect modernizarea liniei ferate București-Constanța, iar Vâlcov a fost găsit vinovat pentru că atunci cînd a fost primar al Slatinei a primit lingouri de aur și tablouri. Poveștile sînt destul de cunoscute, dar acum există condamnări definitive care ne aduc încă o imagine asupra felului în care în România fură unele „gulere albe“.

De altfel, România are o lungă istorie de furturi. La nivel înalt sau foarte jos. În perioada comunistă, unii înțelegeau la modul propriu că bunurile sînt ale întregului popor, acel apetisant slogan comunist. Drept urmare, în industrie și agricultură exista o adevărată rețea a furtului. Unii muncitori plecau acasă cu mărfuri care se produceau în fabrica unde lucrau, în agricultură o parte din producția întreprinderilor agricole de stat se ducea, neoficial, către cei care munceau. Desigur, oamenii își asumau riscul de rigoare, acela de a plăti cu libertatea în cazul în care ar fi prinși. Dar, în destule situații, furtul era aproape tolerat, în sensul că directorii întreprinderilor de stat știau circuitele micului furt și în unele cazuri nici nu mai reacționau.

La nivel înalt, lucrurile stăteau cu totul altfel. Funcționa o lege a „ilicitului“ care îi viza în special pe cei aflați în funcții de conducere și care, în esență, îi urmărea pe cei care se îmbogățeau suspect de mult pentru societatea socialistă multilateral dezvoltată. Iar, din cînd în cînd, organele penale mai dădeau cîte un exemplu, adică din gură în gură se afla că un boss din nomenclatură era cercetat pentru ilicit. Iar condamnările, atunci cînd se ajungea pînă acolo, erau dintre cele mai drastice. Cum a fost cazul unui angajat din comerț, care vindea vinuri și care a fost condamnat nici mai mult, nici mai puțin decît la moarte.

Astăzi, pentru a completa tabloul, nu lipsesc nici micile furturi. Recent, Direcția Regională Drumuri și Poduri Craiova a anunțat că au fost furate plasele care susțin pietrele din „cuștile“ montate pe drumul expres Pitești-Craiova. Este doar un exemplu care arată că, de la „gulerele albe“ la cele „negre“, România își continuă istoria de furturi.

***Constantin Rudnițchi** este analist economic.*

■ ■ ■

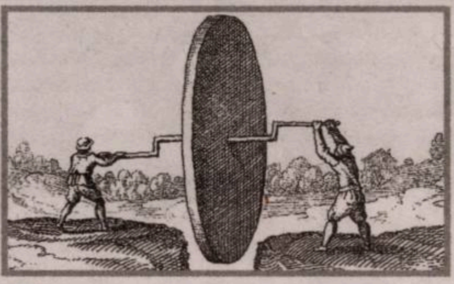

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Franța și Estul

În 2003, președintele Franței, Jacques Chirac, răbufnea la adresa țărilor din centrul și estul Europei reproșîndu-le că au pierdut o bună ocazie să își țină gura. Nemulțumirea exprimată atît de nepoliticos de domnul Chirac pornea de la decizia statelor din „Noua Europă“ de a sprijini intervenția militară a Statelor Unite și aliaților în Irak.

Privind în retrospectivă, acel război a fost o greșeală. Justificarea sa a fost eronată, iar consecințele grave – atît pentru Irak, cît și pentru rolul dominant al Statelor Unite în arena mondială. Însă explicația pentru poziția statelor din Europa de Est nu avea legătură cu vreo dorință fierbinte de a impune democrația în alte zone ale lumii, ci, foarte simplu, cu nevoia de a aparține lumii libere. În 2003, trecuse doar puțin peste un deceniu de la căderea comunismului, progresele erau reversibile, amintirile încă puternice. Instinctual și rațional, aceste state, între care și România, făceau alegeri cu privirea spre viitor și spre interesul național. Războiul a fost o greșeală, alegerea a fost una corectă. State din Est sînt astăzi într-o poziție infinit mai bună decît erau atunci.

Pentru a înțelege mai bine mitocănia lui Jacques Chirac poate merită reamintit întreg citatul: „Aceste țări nu s-au comportat prea bine și au fost destul de iresponsabile în ceea ce privește pericolul de a se alinia prea rapid cu poziția americană. Nu este un comportament responsabil. Nu este un comportament educat. Au ratat o bună oportunitate de a tăcea. Am simțit că au acționat frivol deoarece aderarea la Uniunea Europeană implică un minimum de înțelegere față de ceilalți. România și Bulgaria au fost deosebit de iresponsabile. Dacă și-au dorit să-și diminueze șansele de a se alătura Europei, nu ar fi putut găsi o modalitate mai bună“, a declarat Chirac.

Cînd a fost întrebat de ce nu a fost la fel de critic cu privire la țările UE care au semnat o scrisoare de sprijin pentru intervenția americană, Chirac a spus: „Cînd ești în familie... ai mai multe drepturi decît atunci cînd ceri să te alături și bați la ușă“.

Disprețul pentru „ăia mici“ era evident și supărător. Între timp, est-europenii au aderat totuși la Uniunea Europeană și la NATO și s-a dovedit că, cel puțin în privința direcțiilor majore privind propria Securitate, continuă să aibă dreptate. Și s-a văzut foarte bine în privința Rusiei. Esticii au spus permanent că Rusia este agresivă, resentimentară și cinică. Au primit din nou lecții din Franța, unde președintele Macron și-a asumat un ridicol și nerecunoscut de nimeni rol de lider mondial încercînd să negocieze cu Vladimir Putin un fel de pace peste capul ucrainenilor. Că a eșuat este evident. Că, spre deosebire de Chirac, e capabil să admită că s-a înșelat, este un progres major.

Zilele trecute, aflat la Bratislava pentru un forum dedicat securității europene, Emmanuel Macron a semnalizat o schimbare de optică la Paris. „Unii au spus că ați ratat o oportunitate de a tăcea. Cred că noi, de asemenea, am pierdut o oportunitate de a vă asculta. Această perioadă s-a încheiat“, a spus președintele Franței în aplauzele publicului. Această declarație marchează cumva formal rolul crescut al statelor din Est în afacerile de securitate europene. Cu Polonia lider regional, cu România *follower* lipsit de ambiție și imaginație, dar loial și consecvent, cu celelalte state mai mici din regiune respectînd în bună măsură consemnul care îndeamnă la prudență activă față de Rusia, regiunea dă dovadă de luciditate și realism.

Însă frustrarea acumulată de estici începe să se vadă din ce în ce mai clar în politica internă a acestor state. Pe măsură ce dezinteresul vest-european față de nevoile și fricile Estului s-a acumulat, în aceste societăți a scăzut entuziasmul pentru Europa și ethos-urile naționale își schimbă vizibil trăsăturile. Esticii devin mai naționaliști, mai egoiști, un pic xenofobi și un pic aroganți. Aproape francezi.

Jacques Chirac a greșit grav cînd le-a reproșat acestor popoare că nu înțeleg poziția celorlalți. Acuzația de infantilism geostrategic era stupidă. Însă azi esticii, după ani de dezamăgiri, nu mai vor să înțeleagă ce vrea Vestul. Nu e infantilism, e voință. Probabil asta a înțeles și președintele Macron atunci cînd a încercat să repare, în cîteva cuvinte, decenii de ignoranță.

Nu e tîrziu pentru astuparea șanțurilor care se adîncesc în Europa. Macron procedează corect atunci cînd admite că are o problemă. Însă va eșua la fel ca predecesorii săi cîtă vreme Parisul e dispus doar să „asculte“. Ar însemna că, în ochii Franței, est-europenii trec de la stadiul de copii nerecunoscători la cel de pacienți care au nevoie de iluminare. Nu e cazul. Ceea ce cer statele central și est-europene este un cuvînt mai greu în deciziile care le privesc. Evident, ele sînt egale formal, dar nu își face nimeni iluzii că se ține seama foarte mult de opiniile lor. Dacă ar fi fost așa, poate răspunsul occidental la războiul din Georgia, ocupația Crimeei sau doborîrea unui avion civil cu sute de pasageri ar fi fost altul. Și dacă placiditatea ar fi fost înlocuită de fermitate poate nu am fi fost astăzi martorii celui mai grav conflict pe tărîm european de la al doilea război mondial încoace.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

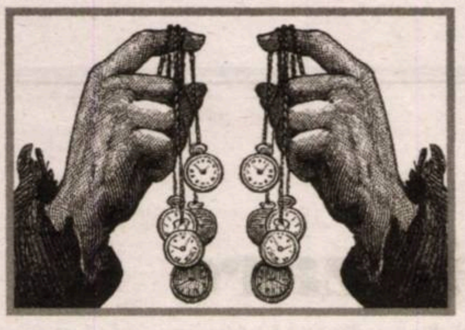

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Mișcarea *woke* și insomniile ei

De ceva vreme a apărut pe continentul american și în spații adiacente de pretutindeni o modă ideologică de mare ecou numită „woke“. *Termenul prelucrează verbul englezesc pentru „trezire“* (to wake) *și invită la un soi de reformă social-politică, de natură să restabilească „normalitatea“ adevărată a vieții publice. Unele dezbateri pe această temă au apărut și în România, cu argumente pro și contra. În ce mă privește, am avut de curînd norocul să văd lucrurile cu un spor de informație și limpezime, în urma unei conferințe pasionante și chibzuite pe care un vechi prieten, Martin Constantinescu (Martin S. Martin) – trăitor de multă vreme în Statele Unite, după o consistentă carieră de medic în țara sa de obîrșie –, a avut generozitatea să o livreze prietenilor și invitaților sub titlul „Corectitudinea politică și neocomunismul din America de azi“. Conferința a fost găzduită de Fundația Academia Civică, ai cărei inițiatori (în speță dna Ana Blandiana și dna Lavinia Spandonide-Spandugino) au ca program susținerea unui „Memorial al victimelor comunismului și al Rezistenței“. Au urmat dezbateri vii, întreținute, cu binecunoscuta lui eficiență, de scriitorul și jurnalistul Cristian Pătrășconiu. L-am rugat, cu succes, pe Martin să-mi îngăduie un transfer de idei și opinii extrase din prelegerea sa cititorilor din comunitatea* Dilemei vechi. *Intenția mea nu e să mijlocesc, neapărat, prin citatele care urmează, un verdict radical asupra subiectului (deși, personal, ca un vechi conservator ce sînt, sînt înclinat să… optez). Vreau doar să accentuez cîteva aspecte ale peisajului* „woke“, *de natură să-i ajute pe cei interesați să se pronunțe asupra temei cu un spor de temeiuri…*

Se pare că mișcarea *woke* a început cu neoliberalismul anilor ’60 și a continuat prin „corectitudinea politică“ a anilor ’90. O sursă conceptuală revine școlii de la Frankfurt, ai cărei membri marcanți au emigrat în SUA în secolul trecut (Horkheimer, Adorno, Marcuse, Erich Fromm etc.). Unii vorbesc și depre o posibilă contaminare dinspre China maoistă… „Afectul“ predominant este o anumită proastă dispoziție față de America fondatorilor, cei care au impus rasismul în plan etnic, genetic, retoric. Și, prin Cristofor Columb, colonialismul. Lumea se împarte în oprimați și oprimatori. În realitate, se instituie un rasism anti-alb *(whiteness)*. Apare mîndria de a fi „negru politic“ și social. Meritocrația este rasistă, căci protejează inegalitatea socială. Se înlocuiește liberalismul clasic cu unul radical. Efecte *woke*: „progresism“, redefinire a „normalității“, nimic nu e bun, totul trebuie schimbat! Noțiunea de „sex“ e înlocuită cu cea de „gen“ și devine opțională. Schimbarea sexului echivalează cu o mutilare îndreptățită a minorilor. Modificarea sistemului educațional, a pedagogiei tradiționale: comitetele studenților impun cine predă, ce se predă, cine poate conferenția. În nord-est, la marile universități, raportul profesorilor „progresiști“ față de cei conservatori este de 8 la 1. La Universitatea Harvard, șansele unui candidat de a fi admis sînt de 36% pentru albi, 75% pentru hispanici, 95% pentru negri. Trebuie desființată organizarea socială bazată pe merit. Notele și premiile trebuie desființate. Matematica e rasistă și trebuie desființată (!!!). Este încurajată, ca fiind „reparatorie“, imigrația ilegală. Operațiuni de îndoctrinare a tinerelor generații. Atitudine antifamilie. Între 1960 și 2019, gospodăriile cu un singur membru au crescut de la 13% la 29%. Variante de familie: „deschise“, parteneri multipli stabili etc. Și tot așa: limitarea, intimidarea și subfinanțarea poliției, anihilarea Justiției, jafuri în bandă, omoruri în masă ș.a. Pe scurt, asistăm la un soi de „război civil rece“ care opune pe revoluționarii *woke* „americanismului“…

Lista de mai sus poate continua. Explicațiile, cîte sînt, sînt greu de rezumat. Nouă, celor din Est, multe dintre derapajele enumerate ne răscolesc unele amintiri ideologice și sociale trăite mai ieri… Dar dacă nu ai memoria totalitarismului de extremă stînga – cazul societății americane –, nu poți nici pricepe, nici vindeca răul.

Mă opresc, melancolic, aici. Sper să fi oferit cititorilor, prin Martin, un episod de neliniște sporită și de vulnerabilitate dinaintea misterelor lumești… Și poate, totuși, un îndemn la speranță.

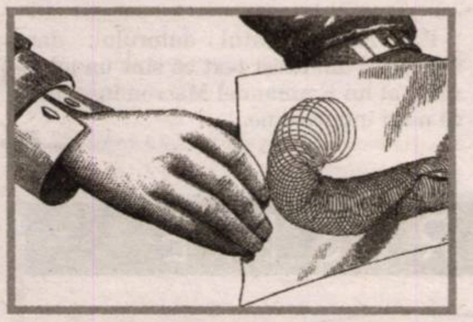

Andrei CORNEA

la **răscruce de gînduri**

De unde ne vine pericolul

Aflăm că în statul Utah s-a interzis Biblia la școlile primare pe motiv de „vulgaritate și violență“. Surprinzător nici nu mai e faptul interdicției în sine – deja ne-am obișnuit, la acest început de nou Ev Mediu, ca unii să excludă cîte un clasic, precum *Pe aripile vîntului,* pe considerente de rasism, sau poveștile fraților Grimm, pe motiv de discriminare sexuală. Paradoxul este că statul Utah, unul dintre cele conservatoare din SUA, scosese pînă acum din bibliotecile școlare numai lucrări care se referă la orientarea și identitatea sexuale. Or, apare că în acest moment fundamentalismul creștin nu se mai împacă nici cu Biblia, sau cel puțin nu cu celebra și esențiala – în lumea anglo-saxonă – versiune a regelui Iacob (King James Bible) din secolul al XVII-lea. Ceea ce nu înseamnă că tocmai a încheiat un prieteșug neașteptat cu teoria evoluției și că va jura pe Darwin de aici înainte! Probabil că, promovînd egalitatea, va interzice și Biblia, și pe Darwin.

Totuși, să recunoaștem că fundamentaliștii din Utah au ceva dreptate: Biblia e o carte periculoasă, probabil cea mai periculoasă dintre toate cîte s-au scris. Iar dacă nu poate fi interzisă pur și simplu la modul general, măcar fragedele vlăstare merită să fie ferite de o vădită influență nocivă, sosită sub pretextul religiei. Despre ce vorbim?

Indiscutabil că, în Biblie, violența și crima și imoralitatea sînt la ele acasă: cînd Iosua, în fruntea israeliților, cucerește orașul canaanit Ai, măcelărește toată suflarea – oameni, animale, ba taie și pomii fructiferi. Sclavia e în Biblie tolerată și nu numai la egipteni, ci și la evrei. Femeia e tratată de la începuturi ca o ființă inferioară. Mai întîi e scoasă din coasta bărbatului ca un abces, apoi e pusă să se lase păcălită prostește de șarpe și să-l atragă în păcat și pe bărbatul ei. Cain, fiu-său, își ucide fratele din te miri ce (nici măcar un motiv serios n-a avut!), apoi e lăsat să scape cu fuga, precum infractorii noștri care dispar în străinătate după ce primesc sentința. Hidos! Patriarhii sînt niște desfrînați: Abraham are două neveste, plus țiitoare; nepotu-său, Iacob, are patru soții, David are sute de soții, de care e expropriat de fiul lui răsculat; iar Solomon-împărat are multe mii. Abraham, de altfel, cel care a încheiat legămîntul cu Dumnezeu, face aproape numai ticăloșii: e laș, lăsînd-o pe nevastă-sa Sara, despre care pretindea că îi e soră, aproape să fie violată de regele cinstit Abimelec. Îi alungă în deșert pe țiitoarea lui, Agar, și pe fiul lui cel mare, Ismael, care nu-i greșiseră cu nimic, ca să moară amîndoi de sete, fiindcă n-are curaj să se opună geloziei Sarei. Și, bineînțeles, suma tuturor ororilor, e gata-gata să-l jertfească pe fiul său, Isaac, dacă nu interveneau îngerul și berbecul-substitut. Moise e gîngav, coleric și incapabil de un bun *leadership*, deși fusese crescut ca un prinț egiptean. A trebuit ca Ietro, socrul său, să-l învețe să-și delege puterile. Rușine! Conduși de el, israeliții rătăcesc de pomană patruzeci de ani în deșert, cînd puteau să ajungă la liman în cîteva săptămîni. David e imoral și vanitos: se mîndrește cu cîte prepuțuri de filisteni a tăiat și dansează în pielea goală înaintea arcei, în uralele femeilor. Cînd un slujitor îl scapă de dușmanul lui de moarte, Saul, mimează ipocrit jalea. Apoi, poftind la femeia credinciosului Urie, ordonă să fie ucis mișelește și îi ia nevasta. Ce să mai spunem că e premiată viclenia, prin Iacob, și e pedepsită onestitatea prin Esau, sau că regele Saul, atîta vreme cît ucide supunîndu-i-se profetului ahtiat după putere Samuel, e binecuvîntat, dar cînd cruță oameni și lucruri, împotriva ordinului lui Samuel, ajunge blestemat! Cum să dai toate urîciunile astea copiilor să le citească? Ce-or să creadă? Că binele nu învinge întotdeauna, că răul scapă nepedepsit adesea, că răul și binele se amestecă? Ba chiar că nimeni nu înțelege ce vrea de fapt acest Dumnezeu care trage aiurea firele istoriei? Adică vor afla din timp cum e viața reală – ceea ce zic unii că e primejdios!

Biblia e o carte periculoasă,
probabil cea mai periculoasă dintre toate cîte s-au scris.

Da, Biblia, cu poveștile ei incomode, a speriat pe mulți slabi de înger de-a lungul secolelor: a fost condamnată încă din antichitate de platonicianul Celsus, expurgată de gnosticul Marcion (care nu admitea Vechiul Testament *in toto* și o parte a celui Nou). Biserica, temîndu-se de ea, a ținut-o ascunsă în latină sau slavonă, ferită de popor, și a acoperit-o cu iedera interpretărilor, încît să nu fie înțeleasă. Știa ea ce știa: odată cu Reforma și lectura Bibliei, Europa se sparge, se războiește timp de două sute de ani. Mai tîrziu, antisemiți notorii, precum Chamberlain, Gustave Le Bon sau Paul de Lagarde, au vrut s-o alunge, ca fiind o compilație semită și imorală. Revoluționarii au urît-o ca reacționară. Comuniștii, cînd n-au interzis-o, au condamnat-o ca temei al religiei. Bigoții au extras din ea condamnarea științei. Feministele i-au criticat patriarhatul. Raționaliștii i-au criticat absurditățile, criticii – contradicțiile, antisemiții – că prea vorbește despre evrei, ateii – că prea mult vorbește despre Dumnezeu, oamenii practici – că prea mult vorbește. Nu-i deci periculoasă cartea asta groasă despre un Dumnezeu gelos, care impune ascultarea prin pedepse aspre, vrea să te oblige să-l iubești și face pariuri cu Satana pe seama omului? Și, în plus, care mai întîi și-a ales un popor, precum stă scris în aceeași carte, pe care apoi l-a lăsat să fie persecutat și omorît– ceea ce nu-i chiar de mirare, de vreme ce făcuse același lucru cîndva și cu propriul fiu!

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Decivilizare și civilizare

Într-o ședință a Consiliului de Miniștri, președintele francez Emmanuel Macron a spus că violențele care au cuprins Franța imediat după ce s-a votat reforma sistemului de pensii sînt expresii ale unui proces de decivilizare *(processus de décivilisation)* cu care guvernul său va trebui să se lupte. Imediat, mediile intelectuale și politice franceze au început să facă ce știu ele mai bine: în loc să investigheze realitatea, au început să investigheze conceptul. Socialistul *Le Monde*, de pildă, zice că „decivilizare“ este un concept „maleabil după bunul plac“, „un termen vag care deschide ușa multor interpretări“. Vai, vai, vai!

Mai întîi, toți s-au repezit la bibliografie. Deși „decivilizare“ este un cuvînt folosit de mulți autori contemporani, veniți din perspective epistemice diverse (de la sociologul Stephen Mennell la economistul Jesús Huerta de Soto sau la Josepha Laroche, profesoară de relații internaționale chiar la Sorbona), dar și foarte mult discutat, mai ales în contextul comentariilor abundente ale operei unuia dintre cei mai importanți sociologi ai veacului trecut, Norbert Elias, presei profund jignite de creșterea vîrstei de pensionare cu doi ani, după ce speranța de viață a crescut cu vreo cinci, i-a atras atenția un anume Renaud Camus. Acest Camus este un tip consecvent în ideile sale, cam grafoman și cam apucat. A fost socialist în anii 1970, ecologist în anii 2000 și, mai recent, este promotor al teoriei că, sub ochii noștri, în Franța și în Europa, în general, are loc înlocuirea premeditată a creștinilor de rasă albă cu musulmani arabi sau negri *(le grand remplacement)*. Această înlocuire este un proces ghidat anume de o „putere ramplasistă“, dacă mi-e permisă brutalitatea lingvistică. Conspiraționist sadea! Tipul a scris cărți despre asta și a făcut cu ele mare succes printre lepeniști și cei cantonați în triburi asemănătoare. A încercat și politica, el candidînd într-un timp ba la una, ba la alta și nereușind niciodată să obțină, cum s-ar zice în limbajul fotbalului din curtea școlii, procentul de onoare (adică nu a atins 1%). Bineînțeles, tipul este etichetat drept „fascist“ și „extremist de dreapta“, căci extremismul de stînga nu mai există și toți extremiștii sînt musai de dreapta – asta știm deja. Așadar, Macron s-a demascat, e un extremist de dreapta pentru că folosește cuvîntul „decivilizare“ asupra căruia acest Renaud Camus are, după mintea înfuriată de prea multă muncă a francezului de stînga, drept de proprietate exclusivă.

Nu contează că cel care a lansat conceptul a fost sociologul mai sus pomenit – german și evreu – Norbert Elias și nici că majoritatea discuțiilor intelectuale despre decivilizare se poartă în siajul gîndirii sale. De altfel, n-am nici un dubiu că Macron însuși a pescuit cuvîntul din vreo conversație cu intelectualii invitați uneori, la dejun, la Élysée. Așadar, Elias a scris o carte, publicată în 1939, în care, în esență, spune că procesul de civilizare și barbaria se exclud reciproc, că pe măsură ce civilizarea înaintează, barbaria dispare. După al doilea război, însă, într-un efort de a înțelege mai bine națiunea germană și de a explica tragedia apocaliptică a nazismului și a războiului mondial de care nu doar Germania, ci mai ales germanii se fac vinovați, Elias publică o altă carte, care conține studii și conferințe din anii 1960, în care admite că este posibil ca procesul de civilizare să fie concomitent unui avans al barbariei. Civilizarea și sălbăticia nu se exclud. Civilizarea poate merge în paralel cu decivilizarea sau, în orice caz, civilizarea nu este un proces ireversibil. Cazul Germaniei în secolul XX: cea mai sofisticată cultură, cu cele mai reputate universități și cu cel mai solid prestigiu intelectual al vremii, capabilă de performanțe economice excepționale, se sălbăticește și o majoritate consistentă a publicului, format într-o asemenea înaltă și umanistă cultură, ajunge să susțină entuziast cea mai violentă formă de bestialitate cunoscută în lume la acel moment. Elias este teoreticianul cel mai cunoscut al procesului de civilizare, dar și cel care a provocat apariția și răspîndirea antonimului decivilizare.

Să invoci un autor ca Elias, însă, în lumea preso-politică de azi n-are nici un haz. Dar să invoci pe unul ca Renaud Camus are! Decît să vezi dacă nu cumva Macron are dreptate privind atent evenimentele sociale curente, nu-i mai ușor și mai bine să scrii că Macron vorbește cu vorbele unuia de „extremă dreapta“? Decît să-ți iei sarcina de a te gîndi dacă un om spune un adevăr sau o minciună, nu-i mai ușor să găsești că un cuvînt de-al lui a fost rostit de altul și să faci apropierea dintre ei? În general, decît să mobilizezi cu onestitate resursele intelectuale de care dispui, nu-i mai ușor să demaști? Cam astea-s vremurile...

De altfel, presa politică este unul dintre cei mai virulenți vectori ai procesului de decivilizare prin care trece întreaga lume euro-atlantică în aceste vremuri. Barbaria se sublimează în activism ideologic, unde s-a întîlnit, după caz, cu cinismul sau cu resentimentul. Iar presa politică este, în lumea liberă de azi, activism ideologic. Mi s-ar putea spune că întotdeauna a fost așa și eu voi fi de acord. Niciodată presa nu a informat fără să și formeze, niciodată nu a anunțat fără să și împingă spre atitudinea pe care oamenii trebuie să o aibă după aflarea anunțului. Presa este o școală de civism doar în sensul în care civismul include opțiunea ideologică clară – altfel, nu. Dar, deși așa a fost dintotdeauna, se observă imediat o diferență față de vremurile trecute (să spunem, față de presa politică a generației anterioare sau a celei de dinaintea ei). Diferența aceasta constă în raportul general dintre tendințele civilizatoare și cele decivilizatoare. Acum două generații, chiar și în comunism, adică în anii în care nici un om întreg la cap nu mai credea în presă, deși regimul politic dictatorial era puternic decivilizator, încă se mai simțea o rezistență a unor deprinderi și moravuri civilizatoare. Astăzi, cînd regimul politic e neconstrîngător, vectorii decivilizatori sînt cu atît mai eficienți. Nu doar justificarea, ci chiar legalizarea eutanasiei, *woke*-ismului, căsătoriei homosexuale, transgenderismului, a drogurilor și a violenței stradale (care e iertată legal fie pentru că e „protest civic“, fie pentru că e cauzată de „inegalități sociale“), în asociere cu explozia rețelelor sociale care, vorba cuiva, îl fac *influencer* pe idiotul satului, constituie „contribuția“ timpului nostru la dinamica civilizare-decivilizare a societății. Inutil să adaug de ce parte atîrnă aceste „contribuții“. Consolidăm aportul nostru la decivilizare și ne plîngem, apoi, că partea civilizată a societății nu se arată încîntată că este decivilizată.

P.S. Avertismentul autorului: dacă înțelegeți din acest text că sînt un admirator al lui Emmanuel Macron înseamnă că n-ați înțeles bine.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Cleopatra și o doză din istoria berii

Chestiunea originii Cleopatrei a stîrnit (din nou) discuții și controverese cu ocazia lansării relativ recente a unui serial care o are în centru pe regina egipteană. Lăsăm această chestiune în seama egiptologilor și ne relaxăm puțin. Cu o bere, poate.

Specialiștii datează apariția berii cîndva prin anul 4000 î.e.n. Așa cum o știm astăzi, băutura a fost fabricată mult mai tîrziu, în Europa. Înainte, însă, în Mesopotamia exista un produs obținut prin fermentarea orzului (uneori se adăugau și bucăți de pîine din orz) și a unor ierburi. Consistența sa era diferită, era mai groasă și lipicioasă față de berea ce urma a fi turnată în pahare de europeni.

După ce a ajuns în Egipt, rețeta a fost îmbunătățită pentru a se obține o băutură mai plăcută. Egiptenii au strecurat puțină mătrăgună, niște ulei de măsline și curmale. Abia în epoca medievală a nimerit și hameiul în bere, pus de călugării din mănăstiri, dar asta-i altă istorie. De povestit la altă bere.

Spre deosebire de egipteni, care iubeau această băutură alcoolică, grecii și romanii nu prea o agreau, lor le plăcea vinul (poți să-i învinovățești?). Nu numai că berea nu era pe lista lor de preferințe, ci chiar era pe lista produselor considerate „barbare“. În viziunea romană, tot la categoria „barbar“ intrau și popoarele germanice. Exact aceștia, germanii, au creat ulterior berea așa cum o avem în prezent. Și au făcut o treabă pe cît de „barbară“, pe atît de responsabilă și durabilă. În 1336, în orașul München existau inspectori ai berii, iar în 1516, în Bavaria, a fost introdusă o lege care reglementa strict conținutul berii bavareze: doar orz, hamei și apă. Aceasta este, de fapt, și cea mai veche reglementare cu privire la siguranța alimentară din istorie. Din 1906 a devenit lege pentru toată Germania.

Dar să ne întoarcem la Cleopatra și la altă premieră la nivel de reglementări. Spre sfîrșitul domniei, regina a introdus o taxă pe bere, prima de acest fel din istorie. Justificarea oficială era aceea că dorește să reducă consumul excesiv de bere în rîndul egiptenilor. Se pare că în spatele deciziei se afla, de fapt, nevoia de finanțare a războaielor cu romanii. Oricum ar fi fost, măsura luată de Cleopatra i-a adus un mare dezavantaj la nivel de popularitate în rîndul egiptenilor. Și oricum a pierdut și războiul cu romanii. Egiptul a devenit provincie romană, iar locurile unde se fabrica bere au fost transformate în grînare.

Pîine și vin? Nu sună deloc rău. Luați o bere și gîndiți-vă.

BARBURISME

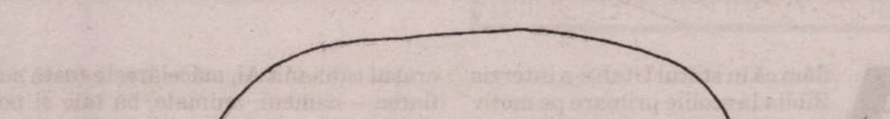
VOM FI IARĂȘI PROSTIȚI ȘI MAI MULT DECÂT ACUM!

Desen de Ion BARBU

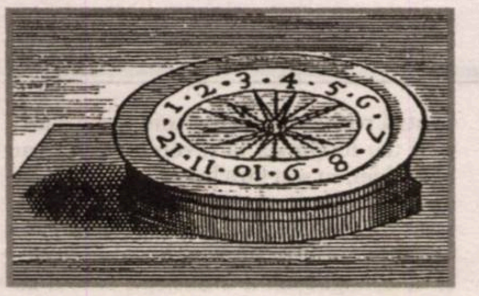

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Prea tîrziu și prea devreme

Scriu textul acestei rubrici pentru numărul 1.000 (o mie!) al *Dilemei vechi,* revistă aflată în al douăzecilea an de cînd iese de la tipar. Putem adăuga încă zece ani în care publicația a purtat numele *Dilema* și așa ajungem la rotunjirea celor 30 de ani de la prima apariție, aniversați tot anul acesta.

În 1993, cînd revista era la cele dintîi numere, mă aflam la început de liceu. *Dilema* am ajuns s-o citesc abia în facultate, unde era folosită des ca „material didactic“ pentru stiluri jurnalistice, tehnici de interviu, exemple de titluri și calambururi. Erau vremuri cu multe, foarte multe ziare și reviste tipărite. Anul acesta împlinesc și eu 20 de ani de presă „cu carte de muncă“, ultimii patru fiind la *Dilema veche.* Primul meu articol în revistă a fost însă cu zece ani în urmă, în noiembrie 2013, cînd am colaborat la un Dosar coordonat de Adina Popescu, cu tema „România văzută de alții“. Am scris despre străini stabiliți în România, care ne învățaseră limba și se adaptaseră la traiul de aici, și despre țara noastră deslușită prin ochii lor. Avusesem ocazia să-i cunosc și să le filmez poveștile de viață pentru *Prefix 0040,* o emisiune a TVR. Recunosc că nu am simțit emoții mai mari la nici un alt articol, în toată activitatea mea de jurnalist. Am ales, sucit și răsucit personajele, am redat cu acuratețe citatele (pentru care am căutat transcrierile interviurilor, făcute de mînă pe vremea aceea) și, după ce am cumpărat revista, mi-a fost mult timp teamă să o răsfoiesc, nu cumva să nu găsesc articolul meu acolo.

© flickr

Derulînd pe repede-înainte istoria mea cu *Dilema veche,* rubrica „Vîrsta medie“, pe care o semnez, a ajuns la articolul cu numărul 40. Am început-o cu gîndul la generațiile născute în anii ’70 și la începutul anilor ’80, din care fac parte. Sînt cele care au prins și teama din comunism, dar s-au trezit și într-o democrație pe care nu știau prea bine cum s-o gestioneze. Au fost crescute cu reguli care ar părea revoltătoare și absurde azi și apoi li s-au deschis, la propriu, porțile unei lumi în care totul era permis. Mi se pare că noi sîntem cei care, de decenii, tot încercăm cumva să ne găsim locul. Să ne potrivim, să corespundem, să fim acceptați.

În primul text din această rubrică am vorbit despre o anumită conștiință a timpului trecut, care se dobîndește după 40 de ani. Despre consecințele alegerilor făcute și despre trenurile care nu se mai întorc. Faptul că, în aceste aproape zece luni care au trecut de atunci, am primit multe reacții pozitive de la oameni mai tineri decît mine, care mai au niște experiențe de consumat pînă la această „vîrstă de mijloc“, m-a determinat să nu vreau să o descriu ca pe un tărîm al renunțării sau al resemnării. Există, e adevărat, o ușoară detașare care vine cu anii, dar sînt și multe altele, de dorit, care se dobîndesc pe parcurs.

Faptul că nu mai crezi că ai tot timpul din lume te face să-l folosești mai bine, să nu-l mai lași să-ți scape printre degete, devii egoist cu el, iar „egoist“ e un cuvînt minunat cîteodată. Ba mai mult, timpul tău devine mai important decît banii, ajungi adesea să fii dispus să plătești din greu pentru el și să merite. Maturizarea vine cu a realiza de cît de puține lucruri ai nevoie, de fapt, și cu a conștientiza că liniștea și sănătatea ta nu sînt negociabile. Ai trăit, deja, cel puțin un moment năucitor care te-a făcut să constați că viața se poate schimba brusc, cu totul, în bine sau în rău și acum ești pregătit pentru ambele variante. Nu mai vrei să ai mereu răspunsuri la ce te frămîntă și nu te mai simți atît de vinovat pentru eșecuri. Spui „nu știu“ tot mai des. Nu mai încerci să fii expert în toate. În mare, îți e din ce în ce mai puțină rușine, iar asta te aduce mult, mult mai aproape de tine și mai departe de a face pe plac altora. Înveți că nimeni nu e proprietatea nimănui, dar că oamenii rămîn, dacă le dai motive. Și că, uneori, chiar și după convorbiri întrerupte mai urmează ceva.

Pregătesc, pentru săptămîna viitoare, un Dosar despre regrete. Într-unul dintre textele primite de la colaboratorii mei am găsit un mod original de a privi regretele: ca pe un fel de „borne narative“, semnalînd momentele de răscruce ale poveștii de viață. Așa cuantificăm lungimea drumului, trecerea noastră prin lume, oamenii care ne traversează. E devreme și tîrziu în același timp, scriam legat de vîrsta de mijloc cînd am pornit rubrica, și așa este în orice călătorie. Depinde în care direcție privești.

Laura-Yvonne GHERGHINA

Ce înseamnă să fii viu?

Se părea că, de fiecare dată cînd publica o carte, Julien Offray de La Mettrie (1709-1751) era forțat să plece din țară. În 1748 La Mettrie, medic, filosof și uneori pamfletar francez, provocase încă un scandal cu publicarea cărții sale *L'Homme machine*, ceea ce l-a obligat să părăsească Olanda, unde se afla în exil după ce prima sa carte îl forțase să plece din Franța. Acum se refugia pentru a doua oară, de data aceasta la Berlin. La Mettrie socotea că fiziologia omului trebuie gîndită ca o mașinărie – ca un ceasornic sau o jucărie cu cheiță. Această idee a lui La Mettrie nu era una pe de-a întregul nouă. Cu un secol mai devreme, Descartes susținuse că animalele nu sînt altceva decît niște mașinării, iar La Mettrie extindea acum noțiunea de *bête-machine*, formulînd ideea de *homme-machine*. Lăsînd la o parte implicațiile sale scandaloase în plan metafizic, viziunea „mecanicistă“ asupra organismelor a deschis o dezbatere în biologie care nu este închisă pe deplin nici astăzi, și care pornește de la întrebarea „Ce înseamnă să fii viu?“. Care este diferența, strict fizică, dintre o piatră și un om? Dacă ambele sînt supuse legilor fizicii și sînt formate din molecule, care este de fapt diferența dintre ceva viu și ceva ne-viu? Neluînd în seamă planul metafizic, mecaniciștii puteau spune că, la fel ca o mașinărie, omul e doar o însumare de organe ce pot fi reduse la moleculele (pe atunci li se spunea „corpusculi“) care le compun și, deci, felul în care funcționează poate fi explicat în întregime, doar în termenii unor unități fizico-chimice. Diferența dintre un organism viu și materia inertă nu avea să devină mai clară multă vreme. Totuși, natura acestei diferențe a fost intuită, în opoziție cu materialiștii apărînd „vitaliștii“, care spuneau, fără să fi reușit însă să demonstreze, că trebuie să existe niște „forțe“, *forces vitales*, specifice doar organismelor vii. Pînă și La Mettrie recunoscuse că, probabil, există o „forță“ specială care se găsește doar în „mașinăria vie“. Această diferență a devenit mai clară abia în jurul anului 1953, cînd „forța“ a fost înlocuită, în mare parte, de materialul genetic, care este moștenit și conține instrucțiunile după care se formează un organism. La Mettrie contribuise în felul său, și la fel o făcuseră și vitaliștii, la dezbaterea ce i-a permis biologiei să își găsească diferența specifică și să se desprindă de fizică și de chimie, ca știință autonomă.

Spre deosebire de alte științe, în biologie nu se prea vorbește de legi și nici nu se propun teorii universale, așa cum se face în fizică. Marea teorie, probabil singura teorie generală, a biologiei este teoria evoluției, deși, tocmai pentru că nu are rigurozitatea unei teorii universale din fizică, a fost denumită de Karl Popper „un fel de metafizică“. Fiind o știință în care, așa cum spunea faimosul darwinist Ernst Mayr, aproape orice generalizare are cel puțin o excepție, biologii formulează deseori „modele“ care explică unele tipare observate. Un exemplu de model este cel al „clepsidrei“ în dezvoltarea organismelor înrudite care fac parte din același grup numit *încrengătură*. Biologii au observat că, la începutul embriogenezei, dezvoltarea diferitelor specii este divergentă, la fel fiind și forma organismului final. În mod surprinzător însă, pe la mijlocul embriogenezei, pentru toate organismele dintr-un grup dezvoltarea e asemănătoare, astfel încît embrionii chiar arată la fel, fiind greu de distins la prima vedere, de exemplu, între un embrion de șoarece și unul de om. Astfel, dezvoltarea embrionilor din diferite specii începe cu un program diferit, iar apoi programele se „întîlnesc“, fiind foarte asemănătoare, iar după această „perioadă tipică încrengăturii“ programele se despart din nou, dezvoltîndu-se animale complet diferite. Privită în ansamblu, dezvoltarea creionează figura unei clepsidre.

Un alt „model“ adoptat de biologie a venit, în mod neașteptat, de la celebrul matematician englez Alan Turing, care a publicat în 1952 un articol în care propunea ideea că unele tipare din natură, cum ar fi dungile zebrelor sau petele leoparzilor, pot fi explicate prin gradientele concentrațiilor unor molecule numite morfogeni. Turing a folosit concepte din chimie și matematică pentru a descrie difuzia moleculelor în timpul dezvoltării organismului. Modelul propus de Turing, care descrie ceea ce astăzi se numesc „tipare Turing“, s-a dovedit a fi capabil să explice nu doar dungile zebrelor, dar și modul în care se formează alte structuri, cum ar fi degetele.

Descoperirea tiparelor Turing i-ar fi încîntat pe materialiști, din moment ce arată că unele procese din biologie pot fi explicate doar descriind un proces chimic. Totuși, biologia nu poate fi redusă la fizică sau chimie, pentru că, spre deosebire de o mașinărie, omul și organismele vii nu pot fi înțelese pe deplin studiind doar componentele lor. Nici măcar materialul genetic nu e suficient pentru a explica cum se va forma un organism. Mulți biologi privesc acum și către celule pentru a înțelege dezvoltarea, deoarece acestea se adaptează la mediu și „execută“ programul din moleculele de ADN. Complexitatea aparte a sistemelor biologice a fost cel mai probabil înțeleasă de Turing însuși, cînd s-a întrebat cu privire la zebre: „Dungile sînt ușor de explicat, dar ce ne facem cu partea de cal?“.

***Laura-Yvonne Gherghina** este doctorandă la Departamentul de Fiziologie, Dezvoltare și Neuroștiințe al Universității din Cambridge.*

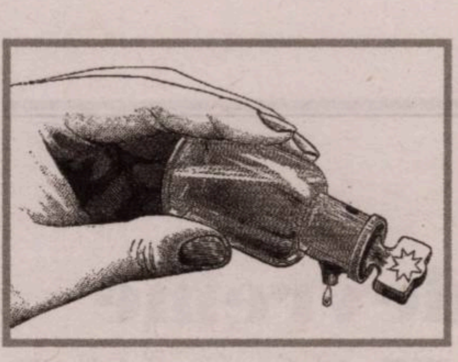

Rodica ZAFIU

cuvinte **nepotrivite**

Bobul, la modă

Dicționarele noastre înregistrează mai multe omonime cu forma *bob:* cuvinte cu origini și sensuri distincte, parțial diferențiate prin genul gramatical și prin formele lor de plural. Substantivul neutru și cel masculin, ambele cu sensul „sămînță, grăunte“, cu pluralul *boabe* și *bobi,* precum și numele masculin al unei plante leguminoase provin din slava veche; substantivele neutre cu sensul „instalație pentru ridicarea materialelor de construcție“ și „tip de sanie folosit în întreceri sportive“, ambele cu pluralul *boburi,* sînt de origine engleză, provenind din *bob(sleigh)*, respectiv din *bob* (conform *Dicționarului etimologic al limbii române*, DELR, vol. 1). Există însă și un alt *bob*, pe care dicționarele l-au omis pînă de curînd, poate pentru că aparține unui domeniu considerat ca marginal și efemer: al modei, mai exact al tipurilor de aranjare a părului. Ca termen denumind un tip de tunsoare și coafură feminină, *bob* nu a fost înregistrat de dicționarele generale; a fost însă semnalat, în 2013, de a treia ediție a *Dicționarului de cuvinte recente,* În acest volum (în care autoarei edițiilor precedente, Florica Dimitrescu, i s-au alăturat, sub coordonarea sa, Alexandru Ciolan și Coman Lupu), găsim, ilustrate prin mai multe citate din presă, începînd din 2007, sintagmele *coafură bob* și *tunsoare bob*, explicate ca preluări din engl. *bob cut*, fr. *coiffure bob*. În ultimele decenii, termenul a apărut destul de frecvent în presă, nu doar în sintagmele menționate, ci și în alte construcții similare – *„stilul bob* este ușor de întreținut“ *(Flacăra Iașului*, 19.05.2007) – și chiar ca substantiv folosit autonom: *„Bobul,* la modă și în 2009“ *(Gazeta de Sud,* 20.11.2008); „formele *«bobului* 2013» au linii sau contururi mai pline“ *(Magazin*, 16.05.2013); „tendințele de tunsori vin și pleacă în fiecare sezon, dar *bobul* rămîne un element de bază în materie de hairstyle“ (catena.ro) etc.

De fapt, acest *bob* nu este un cuvînt tocmai recent; el apărea deja în presa românească în anii în care anglicismul tocmai devenise un cuvînt la modă în spațiul occidental. În primii ani ai perioadei interbelice, tipul de tunsoare și cuvintele care îl desemnau deveniseră un simbol al modernizării și al independenței feminine. În *Rampa* din 2 martie 1925, articolul intitulat „Păr lung sau scurt?“ folosea și explica termenul, prezentînd o anchetă din lumea filmului, realizată de revista americană *Photoplay:* „părul scurt *«bob»*, cum numesc americanii acest nou gen de coafură, prezintă mari avantagii higienice practice și estetice“. Articolul cuprindea destule considerații bazate pe stereotipurile epocii și care azi ne par iritante sau doar amuzante: „s-a constatat însă că profesoarele universitare, căci în America există astfel de specimene, s-au pronunțat toate pentru părul scurt, în ciuda convingerii profesorului A.A. Roback, psihologul Universității Harvard, care declară, bazîndu-se pe experiențe indiscutabile, că o fată cu părul tuns nu mai este sigură, urăște disciplina, lucrările impuse, nu are răbdare, nu se sinchisește de probleme intelectuale complicate și nu se preocupă de o chestiune decît în măsura interesului ei practic“. E foarte posibil ca articolul evocat în text să nu fi fost tradus direct din engleză, pentru că tipurile de tunsori *bob* apar cu denumiri franceze: „Trebuie să știți însă că și coafura *bob* are o infinitate de variante. Astfel este *bob ondulée*, pe care-l purta Gloria Swanson, *bob enfantin*, pe care-l poartă acum; *bob jeune fille*, coafura favorită a Helenei Chadwick, *bob hollandais*, purtat de Colleen More. Mai există încă și *bob Marcel à l'ondulation humide, bob français à raie sur le côté, bob flapper, bob français à raie centrale* și încă foarte multe alte varietăți pe care desigur le cunosc mai bine drăguțele cititoare“. Aceeași revistă revine asupra cuvîntului: „părul scurt *à la garçonne,* cum spun francezii, sau *bob*, cum numesc americanii acest nou gen de coafuri“ *(Rampa*, 16.05.1926).

Cuvîntul englezesc are o etimologie incertă și un sens destul de general („o coafură scurtă, cu părul tăiat uniform de jur împrejur“, în *Concise Oxford Dictionary)*; pentru realizarea sa în numeroase subtipuri (cu lungimea la nivelul urechii sau al bărbiei, cu sau fără breton, cu părul ondulat sau drept etc.) se folosesc sintagme specializate. Se pare însă că în română omonimia dintre vechiul împrumut slav și noul anglicism a influențat sensul celui din urmă, producînd în uz o anumită restrîngere semantică, specializînd termenul *bob* pentru unele dintre variantele tunsorii, care chiar amintesc de forma ovală, rotunjită, a bobului-sămînță. O dovadă a acestei apropieri (manifestate ca tip de etimologie populară, de motivare a unui cuvînt prin legarea lui de altul mai cunoscut, mai familiar) e formula *bob de orez,* în care anglicismul opac primește o complinire cu valoare metaforică: „acum sînt tunsă *bob de orez“* (lucrudemana.com); „Lori a suportat o schimbare de look, provizorie, testînd, cu ajutorul unei peruci, cum o prinde coafura *bob de orez*, tunsă scurt și cu bretonul obligatoriu“ (perfecte.ro). Se pare că profesioniștii ironizează formula; cererea unei cliente – „Vreau *tunsoarea bob de orez“* – e trecută, pe un site, în categoria „expresii amuzante întîlnite în salonul nostru“.

Bobul din domeniul coafurii feminine merită să intre în dicționare, alături de omonimele sale mai vechi și mai noi. Primele sale atestări ne arată, încă o dată, cum se producea sincronizarea lexicală prin împrumuturi în perioada interbelică și ne sugerează cît de puternică ar fi putut deveni, cu aproape o jumătate de secol mai devreme, influența limbii engleze în domeniile modei, sportului și divertismentului, dacă nu ar fi fost deliberat stăvilită în deceniile regimului comunist, din motive ideologice și politice.

■ ■ ■

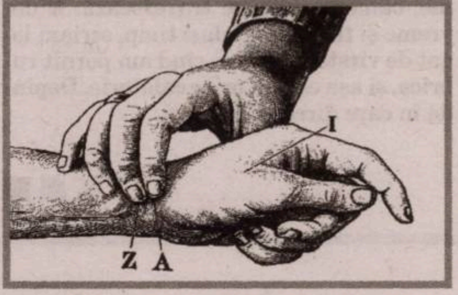

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Banii, această chestiune măruntă

Mi-a atras atenția astăzi un *status* de pe Facebook al unui coleg profesor pe care îl urmăresc, Florin Buzdugan. Acesta mărturisește că de cîțiva ani citește multe cărți de psihologie și de dezvoltare personală, de psihoterapie, respectiv că i-a trecut prin minte o reflecție legată de rolul profesorilor. Aceștia, în zilele noastre, afirmă Florin Buzdugan, trebuie să aibă aptitudini de consilier și să poată acorda sprijin elevilor: „profesorul, la clasă, nu doar predă, ci și orientează, dă sfaturi, ascultă (activ & empatic), ghidează sau încearcă să corijeze/corecteze/creeze rutine de gîndire, atitudine, comportament“.

Mărturisesc – fără să fie aceasta o surpriză – că sînt preocupat și eu de acest gînd de multă vreme, mai mult, că nu o dată mi-am exprimat convingerea că acest tip de ghidaj psihologic și chiar terapeutic trebuie infuzat în predarea disciplinei pe care o reprezint, limba și literatura română. Că literatura ca obiect de studiu în preuniversitar trebuie să se elibereze de jugul esteticului, care poate rămîne un veșmînt, dar nu unicul scop, respectiv să se deschidă spre asumarea unui traseu de autocunoaștere de către educabil, atent, sub îndrumarea profesorului, la tot ce înseamnă mecanisme de apărare și de evoluție emoțională.

Florin Buzdugan lărgește cercul și afirmă că această necesitate trebuie să se manifeste în general în raporturile profesori-elevi. Sau, poate, nu este o lărgire a cercului, ci o concentricitate. Sînt de acord cu el, desigur. Și susțin în continuare că acest tip de demers, subsecvent, de fapt, paradigmei curriculare a dezvoltării personale, trebuie cu vîrf și îndesat asumat prin programele școlare, care să infuzeze aceste direcții în curriculumul disciplinelor. Mai ales în ale celor umaniste, dar acolo unde se poate și în ale celor realiste. Nu că nu ar face și acum unii profesori această infuzare, dar altfel este cînd se asumă ca document normativ național.

S-a ridicat o obiecție, formulată de un comentator. Respectiv că nu e treaba profesorului să facă așa ceva. Că rolul său trebuie să fie legat strict de învățare. După părerea mea, lucrurile nu stau chiar așa. Învățarea a căpătat și ea alte dimensiuni, față de ceea ce însemna în 1900 sau în 1980. La rîndul ei, profesia de profesor a căpătat o altă complexitate, așa cum s-a întîmplat, de altfel, cu multe alte meserii. Domeniile evoluează și profesiile asimilează plusuri de competențe. Învățarea nu mai are de mult doar componenta transmiterii și asimilării de informație, ci a căpătat componenta formării și, iată, mai recent, a dezvoltării personale. Fără să abandoneze, repet, inserția informațională. Și, ca să dau un exemplu simplu, pe care l-am mai folosit, un roman ca *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* al lui Camil Petrescu poate fi foarte bine utilizat nu doar pentru ilustrarea unor tehnici narative și nici doar pentru propunerea unui model al intelectualului lucid sau pentru descifrarea dramei omului modern, ci și pentru a analiza mecanismele patologice ale obsesiei, ale dependenței, ale anxietății sau fricii de abandon etc.

Pînă la urmă, s-ar putea să se spună că în literatură e simplu să faci de-astea și că poate se face și pe la alte discipline (filozofie, psihologie), dar că e mai complicat atunci cînd vorbim despre un rol meta-didactic al profesorului, cînd nu mai este vorba strict despre materia pe care o predă, ci despre rolul lui de educator. Așa stau lucrurile, da. Și aici Florin Buzdugan simte, iar bine, problematica, deși ar putea părea puțin exagerat să vorbim în acești termeni. Dar dacă vrem cu adevărat calitate și sănătate, de ce nu? Deprinderea acestor competențe, în calitate de profesor, nu se întîmplă de azi pe mîine. Modulul psihopedagogic pe care îl parcurg profesorii în studenție este, din acest punct de vedere, apă de ploaie. Citindu-l iar pe colegul meu, s-ar putea introduce în formarea profesională „un număr de 50-60 de ore de supervizare/formare cu o bibliografie actualizată și ore de practică în număr de 50-60 pe parcursul anilor de formare inițială“. Poate fi o soluție, da, ideea aceasta a supervizării, preluată din domeniul formării psihoterapeuților pentru obținerea dreptului de liberă practică. Formare și supervizare care să se facă sub atenția unor specialiști adevărați. Dar ce ne facem că nici la nivel de consilieri școlari nu avem, de fapt, suficienți și poate destul de bine calificați? Căci în clipa în care sînt, preferă să iasă pe terenul liberei practici, adică acolo unde pot cîștiga bani, nu mărunțiș.

Și-aici ne întoarcem la problema de fond. Pe care a enunțat-o și Florin Buzdugan. Banii, salarizarea. Povestea asta complicată, dar care ar putea fi atît de simplă. Mi-e lehamite să mai aud pe ici-colo cum profesorii nu merită mai mulți bani. În ultima vreme am văzut nenumărate comparații (cu funcționari din primării, cu personalul medical, cu alte și alte categorii), care pun în mod evident într-o poziție de umilință profesorul. Nici nu mă interesează cît cîștigă alții. Să cîștige! Dar să cîștige și profesorul astfel încît statutul lui să fie solid în societate. Prostiile cu salarizarea diferențiată în funcție de performanță (în măsura în care se poate, aceasta există deja), poate într-un alt episod le voi aborda. Revin aici la povestea de la care am pornit, apropriindu-mi concluzia colegului meu. Un astfel de rol al profesorului, care este de proces, de durată în raporturile sale cu elevii și nu presupune doar o abordare mecanică a transmiterii unor informații, este extrem de complex și de complicat și, adeseori, de dificil. De aceea trebuie să fie plătiți profesorii, pentru că vrem să facă treaba asta dificilă și complicată, le cerem să o facă, poate mai mult decît ne-o cerem nouă, ca părinți. Și nu cu un elev-doi, ci cu zeci și sute, fiecare profesor în parte. Dacă vrem sănătate și calitate, de aici trebuie să începem. De la bani, această chestiune măruntă.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Joseph S. NYE, Jr.

Dacă Trump revine

Campania electorală prezidențială pentru alegerile primare din SUA a început și, cel mai probabil, vom asista la o reluare a competiției dintre președintele Joe Biden și Donald Trump. Dacă ne uităm la harta electorală din 2020, Biden are șanse mari să cîștige. Dar politica americană e imprevizibilă și există o mulțime de factori de ordin sanitar, juridic sau economic care pot schimba perspectivele. De aceea, mulți prieteni din străinătate m-au întrebat ce s-ar alege de politica externă americană dacă Trump ar reveni la Casa Albă.

Faptul că Trump însuși e imprevizibil complică o dată în plus această întrebare. Președinția a fost prima sa funcție politică, iar istoria sa personală s-a transpus într-un stil politic extrem de neconvențional. Succesul său ca star *„reality-TV“* se traduce în faptul că e întotdeauna preocupat să fie în centrul atenției – adesea prin declarații mai mult scandaloase decît adevărate și prin încălcarea normelor convenționale de comportament.

Trump a intuit și că ar putea mobiliza nemulțumirile multor oameni, denunțînd efectele economice inegale ale comerțului global și răscolind resentimentele față de imigrație și schimbare culturală – cu precădere în rîndul bărbaților albi mai în vîrstă, fără educație superioară. Emițînd în mod constant declarații populiste, protecționiste și naționaliste, el și-a asigurat o la fel de constantă acoperire media.

© wikimedia commons

Întorcîndu-ne în anul 2016, mulți s-au așteptat ca Trump să migreze spre centru, pentru a-și spori atractivitatea politică, așa cum ar fi făcut cei mai mulți politicieni normali. Dar el a continuat să mizeze pe electoratul său de bază, pe care l-a folosit ca armă împotriva oricăror membri republicani ai Congresului care au îndrăznit să-l critice sau să-l contrazică. Republicanii care i s-au opus fățiș au fost, în general, înfrînți, la alegerile primare, de candidații susținuți de Trump. Astfel, Trump a obținut un control aproape total asupra Partidului Republican. Dar recursul său la extrema dreapta, la alegerile din 2020, s-ar putea să-l fi costat sprijinul unor republicani moderați și al unor independenți din „statele pivot“ *(swing states)* cheie.

> *„Voi duce la capăt procesul de reevaluare a obiectivelor NATO pe care l-am început sub președinția mea“.*

Ca președinte, Trump s-a diferențiat de toți predecesorii săi. A anunțat adesea pe Twitter decizii politice majore (sau demiterea unor membri ai cabinetului), luate, se pare, spontan. Ca atare, administrația Trump s-a caracterizat prin schimbări frecvente la vîrf și prin mesajele politice contradictorii ale unui președinte care își subminează proprii miniștri și consilieri. Ceea ce a pierdut în materie de coerență organizatorică a compensat printr-un control aproape total asupra agendei sale politice.

Viziunile politice profunde ale lui Trump, în măsura în care le are, sînt mai degrabă eclectice decît tradițional republicane. El a formulat vreme îndelungată puncte de vedere protecționiste despre comerț și a stimulat resentimentele naționaliste, susținînd că aliații Americii profită de ea. A contestat deschis consensul postbelic cu privire la ordinea internațională liberală și a declarat că NATO e o alianță perimată, determinîndu-l pe John Bolton, unul dintre foștii săi consilieri pentru siguranță națională, să se teamă că va retrage SUA din Alianță, dacă va fi reales. Iar Trump a promis de curînd: „Voi duce la capăt procesul de reevaluare a obiectivelor NATO pe care l-am început sub președinția mea“.

Ca președinte, Trump s-a retras din Acordul Climatic de la Paris și a abandonat Parteneriatul Trans-Pacific negociat de președintele Barack Obama; a fragilizat Organizația Mondială a Comerțului, a impus taxe pentru importurile de oțel și aluminiu din țările aliate, a lansat un război comercial împotriva Chinei, s-a retras din Acordul Nuclear cu Iranul, a criticat G7 și a lăudat conducători autoritari binecunoscuți pentru încălcări ale drepturilor omului. A fost neobișnuit de afabil în relația cu președintele rus Vladimir Putin și sceptic față de sprijinul acordat de SUA Ucrainei.

Sondajele arată că *soft-power*-ul american a scăzut considerabil în timpul guvernării Trump. Chiar dacă *tweet*-urile pot fi de folos pentru stabilirea unei agende globale, tonul și substanța lor pot ofensa alte țări. Trump nu a acordat atenția cuvenită drepturilor omului, iar discursurile sale au expediat rapid principiile democrației, îmbrățișate fără rezerve de toți președinții americani, începînd cu Jimmy Carter și Ronald Reagan. Chiar și observatorii care au aplaudat atitudinea mai dură a lui Trump față de China i-au reproșat că nu a colaborat cu aliații săi pentru a formula un răspuns comun la comportamentul chinez. În plus, Trump a subminat avantajele de care America s-a bucurat atîta vreme, ca actor principal al multor instituții internaționale.

Așadar, ce s-ar întîmpla dacă Trump obține un al doilea mandat?

Să ne amintim că, înaintea alegerilor din 2016, cincizeci de republicani, foști funcționari de stat din domeniul siguranței naționale, au semnat o declarație prin care avertizau că „un președinte trebuie să fie disciplinat, să-și stăpînească emoțiile și să acționeze numai după o atentă deliberare și reflecție. […] Trump nu posedă nici una dintre aceste calități esențiale. Nu încurajează punctele de vedere contradictorii. Îi lipsește autocontrolul și acționează impulsiv. Nu tolerează criticile la adresa propriei persoane. I-a alarmat pe aliații noștri cei mai apropiați prin comportamentul său haotic“. După ce Trump a cîștigat, acești critici au fost excluși din orice funcție în administrația sa, ceea ce probabil că s-ar întîmpla din nou.

Trump a dovedit în mod clar că e un lider politic capabil să acumuleze putere. Dar temperamentul și stilul său de guvernare au arătat că îi lipsește inteligența emoțională care le-a asigurat succesul unor președinți ca Franklin D. Roosevelt și George H.W. Bush.

După cum spunea odată Tony Schwartz, autorul autobiografiei lui Trump, „am înțeles de la bun început că, la Trump, sentimentul propriei valori e în permanent pericol. Cînd se simte agresat, reacționează impulsiv și defensiv, plăsmuind o narațiune autojustificatoare care nu se bazează pe fapte. […] Trump, pur și simplu, nu manifestă emoții sau interese pentru alți semeni. […] O parte esențială a acestei narațiuni e că definiția faptelor diferă de la o zi la alta, în funcție de dispoziția lui Trump“. Cît timp a fost președinte, nevoile personale ale lui Trump i-au distorsionat adesea motivațiile și au interferat cu obiectivele sale politice.

Temperamentul lui Trump i-a obnubilat adesea și inteligența contextuală. Chiar dacă lipsa de experiență în materie de guvernare și de politică externă l-a făcut să fie mai puțin calificat ca cei mai mulți dintre predecesorii săi, el nu și-a manifestat aproape deloc dorința de a învăța și de a-și acoperi lacunele. Mai rău, nevoia sa constantă de a fi aprobat a dus la alegeri politice greșite, care au slăbit alianțele americane – cu exemplul întîlnirilor la nivel înalt din 2018 cu Putin și cu președintele Coreei de Nord Kim Jong-un.

Judecînd după comportamentul lui ca fost președinte, Trump nu s-a schimbat deloc. Încă nu-și recunoaște înfrîngerea din 2020, iar campania sa electorală pentru a reveni la Casa Albă după alegerile de anul viitor mizează din nou pe declarațiile extremiste care mobilizează electoratul său loial. Dacă reușește, singura trăsătură previzibilă a politicii externe a SUA va fi imprevizibilitatea.

***Joseph S. Nye, Jr.**, profesor la Universitatea Harvard și fost vice-secretar SUA al Apărării, e autorul, printre altele, al volumului* Do Morals Matter? Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump *(Oxford University Press, 2020).*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Nole, „lupul bio-mecanic“, cum l-ai numit odată, s-a transformat în lup nanotehnologic? (Cică folosește un plasture nanotehnologic care i-ar crește performanța sportivă.)

Djokovic nu s-a transformat în nimic, e același tip căruia îi place să trăiască – după cunoscuta vorbă provenită din nemărginita înțelepciune a balcanicilor care i-a ajutat mai ales să rămînă înapoiați și să-și ia gîții unii altora – cu fundu-n două luntri. Continuă să ia milioanele occidentalilor bătîndu-și joc de cîte ori poate de regulile și de raționalismul lor. Se duce la vraci în loc de doctori clasici, nu se vaccinează anti-COVID și încearcă să ne aburească cu scutiri postdatate, aprinde lumînări cu sîrg și își trage pe el chiloții naționaliști de cîte ori e nevoie (și, frate, e nevoie des și apăsat!). Eu bănuiesc că povestea asta cu lipitul unei pastile de piept care i-ar bombarda organismul cu fotoni și l-ar face să „zboare“ în stilul Iron Man, cu care e comparat într-o veselie căci astea sînt noile referințe culturale, e ca să rîdă încă și mai mult de noi. Nu există suspiciune care să nu fi dansat cu sîrbul. Cea mai fidelă e aceea de dopaj. Băiatul marilor șpagate și al sprinturilor ireale a fost acuzat, mai mult sau mai puțin voalat, de tot ce poate fi mai rău, așa că s-o fi gîndit: ia să le mai dau eu ăstora ceva de rumegat. Băieți, să vă văd acu', scormoniți, zgîrmați după chestia cu care mă ridic la cer zilele astea! Pun pariu că rîde ca un nebun în culise cu gașca lui de „anti“-orice, ăia cu care făcea turnee și petreceri cînd unanimitatea se ascundea sub plapumă de frica roiurilor de covizi. Sîrbul se comportă ca un haiduc al lui Istrati și, fără umor, nimic n-ar fi cum trebuie. După care în interviuri cu presa vestică el se jură că nu fură. Că e cel mai bun băiat. Că regulile, pentru el, sînt sfinte. Că dacă a greșit, a făcut-o fără voie și el știe că noi știm că greșeala fără voie e pe jumătate iertată pe lumea asta, iar pe lumea cealaltă e ștearsă complet din catastife. La fel ca greșeala cu voie. E bine cînd stai cu cîte un picior în lumi diferite. Fiecăreia i te adresezi după cum îi place să audă. E și pentru asta un proverb, nu-l pot spune pe tot, dar se termină cu „și cu sufletu-n Rai“. V-am zis. Înțelepciunea populară a acestor pămînturi e o minune. Cînd nu e o oroare. Dar n-o să-l deturnați pe Nole cu povești de-astea. El merge mai departe, jonglînd cu mingea pe cantul rachetei. Și ne face cu ochiul. *Catch me if you can.*

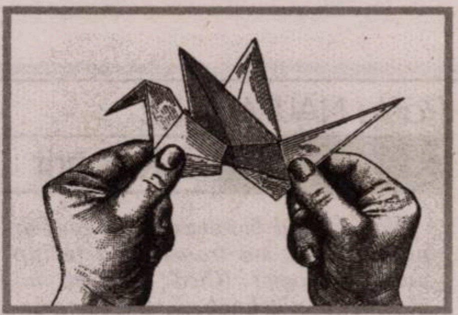

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Lifturi

Săptămîna trecută scriam despre incredibilul furnicar newyorkez, cu milioanele sale de vehicule de toate felurile, de pe străzi, din tuneluri subterane, din aer și de pe ape. Am uitat însă unul care, de fapt, e absolut esențial în economia metropolei: ascensorul.

În prima seară am ajuns destul de tîrziu la hotelul din Manhattan, ni s-a dat cheia camerei de la etajul 12, am găsit liftul așteptîndu-ne la parter și am intrat în el fără să ne punem vreo problemă. Am observat doar, cu uimire, cum cele 12 etaje au fost străbătute cu o rapiditate neașteptată, cam două pe secundă. Ajunși în cameră, am constatat că de la fereastră, în jos, undeva în lateral se zărea o intersecție încă circulată, iar vizavi, privirea se oprea într-un foarte apropiat imobil de birouri, al cărui capăt de sus nu se putea zări prin fereastra noastră blocată. Prin fațada de sticlă a clădirii vecine puteam vedea însă foarte bine interiorul birourilor, care erau nițel luminate chiar dacă nu mai era nimeni înăuntru. Erau toate aproape identice, iar la fiecare etaj, la trei asemenea încăperi despărțite prin pereți și uși transparente, era și cîte o bucătărie, similară la rîndul ei celei de deasupra și celei de dedesubt. Am adormit obosiți, cu senzația ușor stranie că sîntem într-o lume complet nouă.

A doua zi de dimineață, am ieșit din cameră, cu gîndul să ajungem la etajul 3, unde știam că se servește *breakfast*-ul. Pe hol era o liniște neobișnuită, poate pentru că nu erau multe camere la un etaj. Am apăsat butonul liftului. De fapt, erau patru lifturi cu un buton comun. În liniștea aceea se auzea totuși din cînd în cînd un fel de vîjîit, care părea că se apropie și se depărtează. Așteptarea se prelungea. Curînd, am înțeles că vîjîitul era făcut de lifturile care mergeau în sus și în jos. Nici unul nu oprea, însă, la etajul nostru. Au trecut aproape zece minute fără să se întîmple nimic, spre tot mai marea noastră nedumerire. În fine, o lumină roșie s-a aprins și un lift a oprit. Ușile s-au deschis automat. Înăuntru erau vreo 15 oameni, înghesuiți ca-n autobuzele din China, unii cu fața spre noi, alții cu spatele. Cei care erau cu fața ne priveau tăcuți și speriați. Nu aveam loc să intrăm peste ei. Ușile s-au închis, iar liftul și-a continuat drumul rapid în jos, cu vîjîitul lui specific, fără noi. Era ca într-o distopie SF. Ce se petrecea acolo? Unde nimeriserăm? Un al doilea lift s-a oprit la etajul nostru și situația s-a repetat. Am dedus atunci, măcar, că disperarea din ochii călătorilor nu era legată de vreo eventuală destinație cumplită a acelui lift „al groazei“, ci de mai blîndul risc că ne-ar fi putut trece prin cap să încercăm să ne înghesuim și noi peste ei. În sfîrșit, în al treilea lift am văzut ceva spațiu și am îndrăznit să intrăm și noi. Făcînd opriri și la alte etaje intermediare, i-am privit, la rîndu-ne, cu aceeași teamă pe cei care așteptau acolo, pe paliere.

Socotisem că 34 de etaje, cîte avea hotelul, nu erau cine știe ce pentru New York. Totuși, pentru cele patru lifturi, fie ele și foarte rapide, la orele aglomerate era mult. Și ne-am fi putut gîndi că în România există doar o singură clădire comparabilă ca înălțime (Sky Tower din București, cu 37 de etaje). La New York, însă, ni s-a spus că nici măcar de la etajul 34 n-am fi avut cine știe ce panoramă, din cauza blocurilor înconjurătoare.

Coborîți în sfîrșit la etajul 3, am fost întîmpinați de un om de serviciu, foarte ocupat să dirijeze clienții la ieșirea și la intrarea din lifturi. Cei care terminaseră micul dejun stăteau deja la coadă ca să urce înapoi în camere. Pentru eficientizarea traficului, traseele trebuiau bine separate. „Dirijorul“ știa totdeauna dinainte care ascensor se apropia și urma să oprească. Am descoperit că exista și un afiș cu recomandări legate de orele de folosire a lifturilor. Între 8,30 și 9,30, de exemplu (chiar intervalul în care nimeriserăm noi), scria că e *„rush hour“*, perioada din zi cea mai aglomerată, marcată cu roșu. Dacă voiai s-o eviți, trebuia să cobori mai devreme la micul dejun. Între 7,30 și 8,30 era faza galbenă, cu aglomerație moderată, iar între 6,30 și 7,30 (pentru cine reușea să se trezească așa devreme) era intervalul verde, adică cel mai liber.

Așa am învățat că în America trebuie să fii atent și la chestiunea asta. Cînd era nevoie să ajungem undeva la oră fixă, chiar luam în calcul și eventualele minute de așteptare la lift. Iar pe parcursul călătoriei noastre, am dat peste multe feluri de lifturi. La Edge, pentru a vedea panorama de la etajul 100 am stat la o coadă foarte lungă, nu atît la urcare, cît la coborîre. Celebrele ascensoare ale colosalului Empire State Building au fost renovate, iar acum, pînă ajungi sus, pe pereții cabinei ți se proiectează un filmuleț, care simulează urcarea în timp ce clădirea se construia, cu imagini din 1930. La Chicago am locuit într-un frumos hotel stil Beaux Arts, cu influențe neoclasiciste romane și grecești, care la data construirii, în 1906, cu cele 21 de etaje ale sale, era cea mai înaltă clădire din oraș, iar în paralel cu liftul avea un burlan prin care clienții își trimiteau la recepție corespondența. La Boston am crezut că va fi ceva diferit, pentru că urma să stăm la ultimul nivel al unui hotel cu doar șase etaje (deși pe dinafară, în mod curios, nu puteai număra decît patru). Am avut însă surpriza ca liftul lor să fie cel mai lent din cîte mi-a fost dat să văd în toată America. S-ar fi zis că timpul de urcare trebuia să fie același indiferent de înălțimea clădirii.

Nu mai știu cine spunea că, atunci cînd nu mai au loc, newyorkezii mai construiesc o stradă, dar nu pe orizontală, ci pe verticală, adică un zgîrie-nori. Cu alte cuvinte, pe o stradă orizontală normală sînt înghesuite mai multe străzi verticale. Te întrebi cum pot exista și funcționa asemenea structuri, cum pot trăi sau lucra atîția oameni unii peste alții, și unii paraleli cu alții, la diverse niveluri din ce în ce mai înalte. Și ce s-ar întîmpla dacă lifturile n-ar funcționa cum trebuie?

Poate cel mai faimos arhitect american, Frank Lloyd Wright, cel care printre altele a proiectat clădirea în spirală a Muzeului Guggenheim, a propus în 1957 construirea unui zgîrie-nori de peste o milă (1,67 km) înălțime. El susținea că tehnologia de atunci ar fi permis crearea unei asemenea arhitecturi care să se susțină singură, din oțel. Problemele ar fi fost însă de funcționalitate sau de balans prea mare pentru locatarii de sus. Bineînțeles că pentru o „stradă verticală“ așa de lungă, și lifturile ar fi fost o provocare teribilă. Pînă una-alta, iată că tot niște arhitecți americani au construit Burj Khalifa, care are „doar“ o jumătate de milă înălțime.

■ ■ ■

ready made

„Dl *Octavian Goga*, ca representant al societății «Petru Maior» din Budapesta rostesce un discurs de salut plin de însuflețire sfântă și ofere iubilantului, care a fost primul president al societății «P. M.», în numele acestei societăți o coroană de lauri naturali.“

Transilvania, An. XXXV, Nr. III,
Sibiiu, Maiu-Iunie 1904

Iaromira POPOVICI

bazar

Lucruri interzise: părul

În vremea copilăriei și adolescenței mele, prin anii 1970-1980, destule gesturi și obiceiuri care, astăzi, sînt mai mult decît firești erau neobișnuite. Și, mai grav, interzise.

De pildă, felul în care îți purtai părul. Cineva, în societatea bigbrotherească de atunci, ținea neapărat să aibă un cuvînt de spus privind felul în care arătai. Felul în care îți purtai corpul, în care decideai să-ți alcătuiești fața pe care o arătai lumii.

Exteriorul era considerat ca o reflectare a interiorului: *look*-ul îți reflecta convingerile, zice-se. Exteriorul era oglinda interiorului, dar nu într-un sens psihanalitic, nici vorbă de așa ceva, ci într-unul civic și social. Afinitățile tale politice ți se puteau citi în lungimea părului și în alegerea hainelor, se credea.

Cert e că opțiuni care acum nici prin gînd nu i-ar trece cuiva că ar putea fi altfel decît personale, intime, erau pe atunci ale tuturor. Erau tratate ca fiind ale tuturor: așa cum „bunurile“, adică toate cele, erau „proprietatea întregului popor“, la fel și corpul ajunsese să facă parte din sfera publică și nu din cea privată.

Discuția e, desigur, mai nuanțată: de fapt, nu făcea parte. Oamenii își țineau, în general, opțiunile – în mod instinctiv sănătos – pentru ei. Dar disimulau și se prefăceau că nu le țin. Respectau regulile, de obicei, de formă și învățaseră să se dedubleze. În mod profund, cu excepțiile de rigoare, nu îndeplineau pînă la capăt cerințele epocii.

© wikimedia commons

Dar chiar și așa, regulile care trebuiau urmate erau absurde. Unul dintre motivele pentru care cel puțin o parte din generația noastră a crescut într-un spirit rebel și evazionist e tocmai această impunere forțată a unor norme absurde. De pildă, la școală, băieții erau obligați să vină tunși. Asta era doar o latură, să zicem, mai inofensivă a problemei. Pilozitățile bărbaților constituiau o problemă socială: într-o societate „sănătoasă“, bărbații nu aveau de ce să aibă plete și barbă. Exista un anume tip de bărbat pe care societatea îl aproba, și acela era cel tuns reglementar.

Aici, desigur, vă veți intreba de ce era treaba societății să aprobe așa ceva. Cum de se punea problema unei aprobări. Și răspunsul îl aveți mai sus: intruziunea se străduia să pătrundă pînă în cele mai intime cotloane, se străduia să încătușeze privatul în sfera publicului și să-și înregimentezee „cetățenii“ (am pus ghilimele deoarece cuvîntul „cetățean“, cel puțin în accepția epocii, mi-e profund antipatic).

Pe scurt, bărbații cu plete și cu barbă erau asociați unor perpetui greieri, chiar trîntori. Erau etichetați drept „elemente antisociale“, neadaptați care trebuiau sancționați. De altfel, din cîte am înțeles, erau ani – dintre cei atroce, pe care nu i-am prins – în care bărbații chiar erau opriți pe stradă și tunși ori rași.

Coafurile femeilor, în anii 1970-1980, nu erau atît de direct cenzurate. Dar mai înainte, în anii 1950-1960, mama povestea cum primise vot de blam în facultate pentru că își purtase părul într-o coadă de cal: fusese considerată o coafură cosmopolită, deci amenințătoare pentru ideologia momentului.

În perioada copilăriei și adolescenței mele, felul în care-și purtau femeile părul nu mai era chiar un capăt de țară. Regulile deveniseră mai puțin ale sistemului, în mod direct, cît mai curînd ale unei opinii publice pervertite de ideologie. Era cumva impus în mod indirect cum să-ți porți podoaba capilară. În mod indirect, dar apăsat. „Opinia publică“ tindea să nu fie doar consultativă: devenise cam opresivă. Nu sfătuia, ci impunea.

Mai multe într-un articol viitor.

■ ■ ■

dosar**DILEMA** VECHE

Coordonatoare: Adina POPESCU

În liceu

Texte și opinii de:

- Oana BOCA STĂNESCU (manager cultural și consultant în comunicare)
„Greva din învățămînt – cîteva gînduri despre solidaritate“
- Mihaela NICOLAE (profesoară de limba și literatura română la Colegiul Național „Mihai Eminescu“ din Buzău)
„Concert pentru o școală bună“
- Liviu PAPADIMA (profesor univ., Facultatea de Litere, Universitatea din București)
„Foști copii, viitori adulți“
- Doru CĂSTĂIAN (profesor de filosofie și științe socio-umane, publicist, traducător)
„După douăzeci de ani“
- Vlad MACRI (jurnalist și scriitor)
„Două Trepte aveam, de amîndouă mă împiedicam!“
- Ana Maria SANDU
„«Părinții tăi știu ce vrei să faci?»“
- Sever VOINESCU
„*Liceenii* și liceenii“

argument

Liceul – o instituție

DILEMA VECHE 30 DE ANI

În liceu

Cînd am dat admitere la liceu, acum vreo 25 de ani (cînd au trecut?), m-am lovit de primul mare paradox din viața mea de adolescentă, un mini-adult, în fond. Și de prima mare dezamăgire. Am ales, la sugestia părinților și a profesorilor din gimnaziu, un liceu de top din București cu un profil principal de matematică-fizică (pe atunci nu exista faimosul profil mate-info, căci „info“ era reprezentată de niște computere arhaice, nimeni nu știa ce presupune materia asta enigmatică). Nu mă omoram nici după matematică, nici după fizică (însă nici nu le uram), dar am înțeles că toate liceele de top din oraș, precum „Sava“, „Lazăr“ sau „Mihai Viteazul“, aveau acest profil în prim-plan, acolo mergeau toți copiii „buni“, iar la filologie ajungeau doar elevii care „nu aveau suficient creier“ pentru mate-fizică, că „ăsta e viitorul“, mi s-a spus. Și pentru că nu voiam să mă prezint prost în fața viitorului și nici să-mi petrec cei patru ani de liceu alături de niște colegi cu minte puțină, am făcut meditații la matematică (așa cum se face și acum) ca să intru la profilul dorit, unde se intra cu o medie de peste 9.50, așadar stres mare pentru niște bieți copii de 14 ani, cu departajări la sutimi (ca și acum). La liceele de top existau, desigur, și niște clase amărîte de filologie, însă aici ajungeai „prin alunecare“, dacă nu aveai medie de mate-fizică. Paradoxul era următorul: dacă erai brici la mate și luai 10 la examen, dar erai slab la română și căpătai un 6 sau un 7, nimereai la clasa de limbi străine sau în cel mai bun caz la chimie-biologie. I s-a întîmplat celui mai bun prieten al meu din gimnaziu, astăzi lucrează de mulți ani în IT, are firma lui proprie și cîștigă de zece ori mai mult decît mine. Eu am intrat, însă, la mate-fizică și un an întreg am făcut mișto de Ionuț că se chinuie la chimie-biologie, în timp ce mă rugam de el să mă ajute la tema de la mate, căci din matematica liceului meu de top nu mai pricepeam nimic. Profii lucrau la clasă exclusiv cu marile „valori“, copii de olimpiadă, iar noi, cei mai puțini dotați, formam o gloată amorfă care împușca cinciul. Mi-am găsit alte debușeuri și cumva adevărata menire, am participat la concursuri de literatură pentru liceeni, puține pe atunci, și am supraviețuit cu greu celor patru ani de liceu care au fost cumpliți, deși mi se promisese că va fi cea mai frumoasă perioadă din viață. La Bac, m-am lovit de un al doilea paradox – am luat 8 la română pentru că am scris „din mintea mea“ o analiză literară, în timp ce colegii care învățaseră pe de rost comentariile literare dictate de profesor au luat 10.

Așadar, au trecut 25 de ani, un sfert de secol, de la întîmplările povestite mai sus și care apar și în alte variante în paginile Dosarului de față, iar întrebarea este: în ce măsură s-au schimbat lucrurile? Mai există astfel de paradoxuri? A devenit cumva liceul o instituție care să-i pregătească pe adolescenții de acum în mod real pentru viață? Care să le oferă un minimum de cultură generală? Formează această instituție caractere? Avem profesori de liceu dedicați, cu vocație? Ce reprezintă pentru copiii de astăzi anii de liceu? Dar pentru părinții lor? Poate că nu întîmplător, însă neprogramat, Dosarul apare în timpul celei mai importante greve a profesorilor din ultimul deceniu, iar principala revendicare este aceea de a avea salarii decente, adecvate vremurilor în care trăim. Pentru că un salariu decent reprezintă și o formă de respect care li se acordă din partea statului român. Însă, dincolo de salarii, vor reuși ei să schimbe sistemul? (**Adina Popescu**)

Oana BOCA STĂNESCU

Greva din învățămînt

cîteva gînduri despre solidaritate

„Noi știm cum bat din palme două mîini. Dar cum bate din palme o singură mînă?“ (paradox Zen). Cu citatul acesta începe una dintre mai frumoase cărți scrise vreodată: volumul de proză scurtă *Nouă povestiri* de J.D. Salinger (ediția a II-a, traducere de Marcel Corniș Pop, Editura Polirom, 2013). Întîmplarea face să fi recitit chiar zilele acestea cartea, în cea mai recentă mini-vacanță națională, iar citatul pe care îl amintesc m-a pus pe gînduri mai mult decît în trecut. Iar asta poate pentru că, în această perioadă a grevei din învățămînt care, recunosc, mă sperie puțin în calitate de părinte al unui adolescent de clasa a VIII-a, am ajuns în punctul în care se vorbește mult despre solidaritate. Mai exact, despre nevoia de solidaritate a părinților cu greva profesorilor și a personalului auxiliar din învățămîntul preuniversitar.

Ca fiică de profesori, ca absolventă a Școlii Normale și, mai ales, ca părinte, cred sincer în nevoia de solidaritate dintre părinți și profesori. Apoi, la fel de sincer, cred în necesitatea gestului de revoltă de acum al profesorilor. Sînt unul dintre părinții care ar ieși astăzi în stradă alături de personalul didactic și nedidactic aflat acum în grevă. Cred însă că această solidaritate ar putea să înceapă cu un exercițiu de comunicare. Pentru că noi, în această perioadă, nu comunicăm. Noi doar ne informăm din media. Dinspre școala copiilor mei am primit doar un singur mesaj, atunci cînd a debutat greva, apoi a urmat o mare tăcere. Nu-mi dau seama cine cu cine a uitat să mai comunice. Sindicatele cu școlile? Școlile cu noi, părinții și elevii? Totul este o mare necunoscută, un provizorat pentru care am auzit cele mai halucinante formule de acceptare a situației, precum ar fi invitația de a ne bucura de acest timp, benefic pentru elevii de clasa a VIII-a, căci în loc să meargă la școală, unde pierd vremea, zilele acestea au șansa de a lucra intens la limba română și matematică.

Or, dacă școala este percepută ca o pierdere de vreme, iar anumite obiecte clasate definitiv ca inutile, mă întreb cum arată solidaritatea. Noi, părinții care avem copii la gimnaziu, ne solidarizăm doar cu profesorii de limba română și de matematică? Și, dacă e așa, ne solidarizăm cu profesorii de la școală sau cu cei de la școala paralelă, cu cei cu care copiii noștri fac meditații, „amiralii“ despre care credem că ne pot duce înspre un liceu bun?

Îmi doresc ca toate revendicările profesorilor să fie rezolvate. Să primească măririle salariale pe care le solicită, pentru că veniturile lor din prezent sînt pur și simplu triste. Dar nu pot să nu mă întreb dacă asta va rezolva și problemele structurale grave pe care le are sistemul de învățămînt din România. Ce ne facem cu meditațiile la negru? Cine le va stopa? Se organizează profesorii, fac o ședință în care decid că renunță, iar apoi ne anunță și pe noi sau ne organizăm noi, părinții, și decidem că de mîine ne asumăm în masă că vrem să vedem cum arată niște rezultate reale la capacitate, obținute pe baza a ceea ce s-a lucrat la clasă?

Apoi, care ar fi planul pentru un scenariu nu foarte vesel legat de lipsa acută de personal didactic care, bănuiesc, va afecta dramatic școala românească în viitorul nu foarte îndepărtat? Precum știm cu toții, visul absolventului de liceu din România este acela de a pleca la facultate în afara țării, iar tinerii din familiile cu venituri măcar medii chiar pleacă. Se vor întoarce acești tineri ca profesori în România, pe salariile care vor fi crescut vag între timp? Mă îndoiesc... Sigur, poate că vor exista cîteva excepții demne de a fi personaje la *România, te iubesc*, dar atît.

În ultimii ani, în mediul urban, noi, părinți și profesori deopotrivă (ba chiar și polițistul care dă vize de flotant), am privit impasibili la nașterea și dezvoltarea, chiar sub ochii noștri, a unor experimente demografico-rutiere: școlile de top din cartiere – mici întreprinderi care îi angrenează pe părinți într-o vînătoare de oameni buni sau doar parteneri de „business“ care să îi ia în spațiu pe lîngă o școală-mit (există tarife-standard pentru treaba asta, în euro...), focare care destabilizează traficul din anumite cartiere, sufocă copiii în clase supraaglomerate și îi educă în cîte trei ture. Directorii unor astfel de școli sînt, nu-i așa, doar niște victime: doar nu dau ei vize de flotant... Iar polițiștii nu au de ce să facă anchete, cînd știm bine că într-un apartament pot încăpea pe hîrtie cîte suflete este nevoie (căutați pe Google și veți afla că în trei apartamente din sectorul 3 locuiesc în jur de 15.000 de cetățeni moldoveni). Că tot veni vorba despre aceste experimente numite școlile de top, cred că ar fi sănătos să ne întrebăm ce facem cu ele în scenariul acela bun în care ne propunem să salvăm școala românească.

Apoi, dacă este să ne solidarizăm cu profesorii și să ieșim în stradă, cred că este bine să îi atragem atenția Guvernului că sînt ani buni de cînd și-a uitat tema acasă. Mai exact, vorbim de ani la rînd de cînd cei care ne conduc nu respectă legea și amînă să doteze bibliotecile școlilor. Desigur, putem face asta dacă ne aflăm pe lista celor care se plîng că tinerii din ziua de azi nu mai citesc. Că poate nu ne deranjează asta... Și, dacă tot veni vorba de citit, poate pledăm în stradă și pentru reluarea unui obicei bun mai vechi și îi convingem pe cei din Guvern să le redea profesorilor cei 100 de euro alocați pentru achiziția de carte.

Desigur, nu sînt eu în măsură să completez lista tuturor acțiunilor care ar trebui inițiate pentru a visa la începutul unei schimbări în sistemul de educație autohton – un teritoriu care pare stăpînit de haos, de o subfinanțare gravă, de sfere care se joacă de-a privatizatul școlii de stat pe furiș și, mai presus de toate, de multă frustrare.

Mie, ca părinte și om care nu plănuiește să părăsească în curînd România, greva din aceste zile îmi dă un soi speranță. Dacă nu se împiedică politic sindicatele, poate fi începutul pentru schimbare, pentru o Românie educată pe bune, transformare la care este evident că aplaudatul cu o singură mînă nu poate face tonul.

***Oana Boca Stănescu**, manager cultural și consultant în comunicare, este mama a doi adolescenți aflați la gimnaziu într-o școală de stat din București.*

■■■

Ana Maria SANDU

„Părinții tăi știu ce vrei să faci?”

Esfîrșit de primăvară. Gladiolele apar la fiecare colț de stradă și par că merg singure prin orașul de provincie. Uniformele s-au scurtat, ne pregătim de banchetul de clasa a VIII-a. O să port costumul de dantelă albă al mamei și niște pantofi *fancy,* aduși din Germania. Dar pînă atunci, stau în banca a doua de pe rîndul din mijloc și completez fișa de înscriere la liceu. Diriginta noastră, cu alura ei impecabilă, ne încurajează din priviri. Ne așteaptă un examen, dar și o despărțire. Viața noastră, așa cum o știam, urmează să se termine. Scriu fără să stau pe gînduri: Liceul „Tudor Vladimirescu“, clasa de matematică-fizică. Cel mai bun din oraș, concurența cea mai mare. Nu-mi place nici matematica, nici fizica, deși sînt printre premianții clasei. O spaimă difuză, un fel de „îmi dă cu anxietate“, cum ar zice în jargon un adolescent de azi, începe să mă sîcîie în zilele următoare. Mă gîndesc că sînt emoții, că e normal. Ai mei intră în cameră la mine doar să-mi aducă de mîncare sau să-mi ia farfuriile goale și comunicăm minimal. Fac exerciții la matematică și la gramatică. Citesc pînă tîrziu. E singurul lucru pe care îl fac cu plăcere. Refuz să învăț comentarii pe de rost. Băiatul de care îmi place va merge și el tot la „Tudor“. Am putea fi colegi. La fostul liceu pedagogic predă un profesor de română pe care l-am cunoscut. Cum ar fi să...? Nu, n-am cum să mă înscriu la un liceu industrial, la o clasă de filologie. Zilele trec, mai e puțin și toate gîndurile astea o să se potolească. Deciziile de acum nu pot fi atît de importante, mai e timp. Am întrebat așa, într-o doară, care e ultima zi în care ne putem răzgîndi. Mama își face griji, o simt că e agitată. În viața mea școlară totul a fost previzibil pînă acum. Sînt un copil care n-a creat probleme, mi-am văzut de treabă. Cel mai teamă mi-e să nu-i dezamăgesc pe ai mei. De asta am completat conștiincioasă formularul. Dar o voce din cap îmi spune în fiecare dimineață că ar trebui, totuși, să fac ce simt. Vorbesc cu maică-mea. Ea mă întreabă: „Ești sigură că vrei să schimbi?“. Nu știu ce simt, de ce s-au tulburat toate în capul meu, de ce mă atrage ca un magnet gîndul că aș putea să învăț într-un loc în care literatura e mai importantă decît alte materii. Examenul de admitere parcă și-a mai pierdut din putere, am alte lucruri importante pe care să le rezolv. Cu o zi înainte de terminarea înscrierilor, îmi iau inima în dinți, bat la ușă și intru la secretariatul școlii. Îmi cer dosarul. „Părinții tăi știu ce vrei să faci?“, mă întreabă doamna Vali, care e vecină de bloc cu bunică-mea și mă știe de cînd eram mică. Răspund cu o jumătate de gură.

Mă duc la fostul liceu pedagogic. Trec prin parc, printre copacii lui în care se odihnesc generații de ciori, intru și las actele. Nu e în centru, e departe de casa mea, îmi va fi greu să parcurg zi de zi drumul ăsta. Iar îmi trece prin cap că fac o tîmpenie, dar nu dau înapoi. O să am un prof mișto de română, ăsta e singurul lucru pe care îl știu deocamdată și mă liniștește. Seara le dau vestea alor mei. Fapta mea de vitejie li se pare o prostie cu efecte pe termen lung. Taică-miu zice: „Dacă vrei să-ți ratezi viața, foarte bine!“. E supărat pe mine și o vreme nu-mi vorbește. Îmi zic că poate el are dreptate. Dar, și dacă am făcut-o de oaie, o să găsesc o modalitate să repar mai tîrziu situația. Aș putea să mă duc apoi la Drept. E o proiecție ca o cîrjă, nu pot decît să mă agăț de ea. Urmează patru ani în care citesc și merg la munte. Clasă de fete, fără nici un *glam*. Seriozitate maximă și multă literatură. Am prietenii mei cu care șeruiesc cărțile, excursiile cu rucsacul în spate, iernile la schi, la cabană. Cu cît trece timpul, cu atît îmi e mai clar că o să dau examen la Facultatea de Litere. Poate că tata a avut dreptate și cînd a zis ce a zis, cine știe? Supărarea lui de atunci mi-a rămas ca o umbră deasupra capului. E ca și cînd mi-ar fi strecurat în suflet spaima că, odată ce am luat-o pe drumul ăsta, n-are cum să îmi fie ușor. Culmea e că știam și eu, din ziua aceea de iunie, cînd am intrat într-un birou, cu un dosar cu șină în brațe.

Din adolescență îmi aduc aminte mai degrabă de cărți și de personaje decît de oameni și întîmplări. Sigur că m-am întrebat de multe ori cît de mult a contat alegerea mea revoltat-adolescentină în desenul ulterior, poate că, fără el, copilul acela ar fi fost mai atent la dorințele celorlalți decît la ce simțea cu adevărat. După aceea, m-am împrietenit cu Candide al lui Voltaire și parabola lui m-a făcut să zîmbesc de multe ori, mai ales în momentele în care mă îndoiam de tot și cuvintele lui taică-miu îmi reveneau în minte.

■■■

Vlad MACRI

Două Trepte aveam, de amîndouă mă împiedicam!

Tata era medic. Și spera să devin și eu medic. În 1979, cînd împlinisem 14 ani, nu aveam habar ce carieră mi s-ar potrivi. Nu-mi plăcea nimic, nu mă atrăgea nici o profesie. Dacă m-ar fi întrebat cineva ce aș dori să fiu la maturitate, aș fi răspuns „Pensionar!". Nu aveam nici o pasiune, nu mă pălise încă nici o inspirație vocațională... Așa că am acceptat sfatul tatei și, la Treapta I, adică la examenul de admitere în clasa a IX-a, m-am îndreptat spre liceul „C.A. Rosetti", la profilul chimie-biologie, cea mai bună trambulină către Facultatea de Medicină.

Examenul ăsta avea două probe, una la română și una la matematică. La română eram mediocru, dar la matematică eram un dezastru. Așa că timp de un an și jumătate am luat meditații la această din urmă materie. Cei doi meditatori pe care i-am avut le spuneau alor mei că „Vlad e cuminte, e sîrguincios, dar e cam obosit... Îi dau o temă, îl las singur zece minute și-l găsesc adormit...". Nu eram deloc obosit, dar nu înțelegeam nimic, chiar nimic din matematică, scriam cît mai frumos cifrele alea etajate în ecuații, dar apoi mă uitam la ele ca la niște tablouri de Kandinsky și imediat mă pălea somnul. Așa că m-am împiedicat de Treapta I... La matematică am luat nota 2 (cred că mi-au acordat aceste două puncte fiindcă am reușit să-mi scriu numele în colțul din dreapta-sus al foii), iar nota de la română nu m-a ajutat prea mult. Cu o medie de neadmitere catastrofică, am ajuns la clasa de Chimie Industrială.

Așa a început calvarul. Singurele materii care mă atrăgeau cît de cît (limba franceză, limba germană, istoria, română) erau predate corect, dar accentul nu era pus pe ele, ci pe alea cu care nu aveam nimic în comun și care mă îngrozeau: chimie organică, anorganică ori industrială, fizică, matematică... Adică dacă erai tămîie la franceză, treceai totuși clasa, dar dacă erai la pămînt cu fizica, ajungeai corigent, cum am fost eu din pricina profesorului Brehariu. Iar la orele de chimie industrială mă simțeam ca un personaj din proza lui Kafka; acolo era vorba despre „determinări volumetrice bazate pe reacțiile de neutralizare – denumite și titrări acido-bazice. Trebuie precizat indicatorul acido-bazic utilizat la determinările volumetrice efectuate prin titrare cu soluție de acid clorhidric". Adică adormeam foarte ușor la aceste ore.

Singura dată cînd mi-a intrat ceva chimie în cap a fost atunci cînd profa m-a prins citind pe sub bancă. Eram în clasa a X-a și deja mă izbise inspirația vocațională: citeam foarte mult în timpul orelor kafkiene, citeam de toate, romane polițiste în franceză, James Hadley Chase, Boileau-Narcejac, Raymond Chandler sau San-Antonio, dar și Homer, Marcel Proust, Cervantes, Huxley, „Tolstoievski"... O dezordine pe care ulterior am considerat-o benefică. Parșiva profesoară s-a apropiat de mine tiptil, pe la spate, și mi-a dat în cap cu „Chimia anorganică" a lui Nenițescu, un volum care cîntărește cel puțin trei kilograme. Atunci m-am limpezit la cap și am înțeles că la Treapta a II-a va trebui să schimb radical profilul meu educațional. Din cei doi ani petrecuți la liceul acela am învățat totuși să fumez și să beau, activități exercitate asiduu în parcul din spatele instituției de învățămînt, deprinderi care mi-au fost de folos în următorii ani de studii.

Schimbarea profilului educațional însemna în cazul meu a trece peste Treapta a II-a printr-o „sucire" șocantă – de la obținerea kerosenului din petrol la portretul Vitoriei Lipan din *Baltagul*. Dar această schimbare însemna a ajunge în sfîrșit acolo unde mă simțeam potrivit. Merita! M-am orientat către Liceul „Zoia Kosmodemianskaia", fosta Școală Centrală de Fete, cu specialitatea filologie-istorie. Examenul de admitere avea două probe, una la română și una la istorie. Nu-mi era teamă de ele. Dar era și un hop... Trebuia să dau un examen de diferență la latină, fiindcă timp de doi ani nu studiasem *Eneida*, ci polimerizarea alchenelor.

Grație intervenției unei cunoștințe a mamei, am făcut meditații chiar cu profesorul de latină care urma să mă examineze. Vreo trei luni de zile, săptămînal. De fiecare dată cînd aveam oră, mă întîlneam în holul casei sale cu doi băieți de vîrsta mea; fie ei ieșeau și eu intram, fie eu ieșeam și ei intrau... Cu o zi înainte de examen, profu' mi-a spus: „Vlade, hai să presupunem că mîine vei avea următoarele subiecte...". El mi le-a dictat, eu am făcut cît am putut, apoi el mi-a corectat lucrarea și mi-a zis: „Mai uită-te și diseară pe lucrare, căci din greșeli se învață!". La ieșire eram zîmbitor, spre nedumerirea celor doi băieți care intrau și ei la ultima lor meditație. Așa cum mă așteptam, a doua zi dimineață am avut de rezolvat aceleași subiecte. Atît eu, cît și cei doi băieți am luat nota 10.

La română și la istorie nu am avut probleme, așa că eram sigur că voi fi admis, dar n-am avut chef să mă duc la liceu în ziua afișării rezultatelor. S-au dus ai mei. Tata a început să mă caute de la coadă spre cap, de jos, de la bolgiile iadului celor picați în sus. Și nu mă găsea... Mama, mai optimistă, se uita prin zona Purgatoriului, pe la jumătatea listei. Atunci a apărut o profă (tovarășa Buga, profesoara de istorie) care a întrebat-o pe mama cum se numește candidatul căutat, iar la auzul numelui, i-a zis: „Veniți aici, la prima listă, a intrat printre primii!". Tata se învîrtea pe loc cu o figură mai nedumerită decît cea a lui Travolta în *Pulp Fiction*, fiindcă nu-i venea să creadă că de data asta nu mă mai împiedicasem de Treaptă. De supărare, n-am mai vorbit cu el vreo două săptămîni.

„Zoia Kosmodemianskaia" a fost, în comparație cu „C.A. Rosetti", cam ca Woodstock față de Gulag. Boemă viață... Se fuma cam oriunde, în closete, în curte, fără teama vreunei sancțiuni. Iar în materie de băutură, mai multă alcoolizare n-am întîlnit decît în scurtul meu stagiu militar. În pauza mare se sorbea din sticle de vodcă rusească ori de rom cubanez. Totul într-o atmosferă *flower-power*, stimulată în special de colegii noștri chilieni, copii ai refugiaților izgoniți de regimul Pinochet, care cîntau Beatles la chitară și pufăiau tutun. Sau chiar altceva... Pe atunci nu eram familiarizat cu mirosul fumului de cannabis, dar acum pot jura că am mirosit și iarbă în curtea liceului.

Alcoolul dăuna grav educației. În clasa a XII-a am pierdut (prin exmatriculare) un coleg foarte boem, fiu de poet, care a exagerat cu vodca din pauza mare și, întors la ora de română, făcîndu-i-se rău, a vomitat pe tot drumul de la ultima bancă pînă la ușa clasei. După acest tragic eveniment, regimul s-a mai înăsprit un pic. Pînă și eu, băutor mai timid, am fost acuzat de participarea la orgii în podul liceului. Culmea e că diriginta a susținut că aș fi făcut și sex acolo, în mansardă, la cucurigu... Calomnie! În privința mea, Zoia nu a fost deloc generoasă cu plăcerile sexuale.

Revenind la conținutul educațional și la metodele de predare, situația era chiar paradisiacă. La disciplinele oribile, matematica, fizica ori chimia, profesorii aveau o politică extrem de inteligentă. Ne-au comunicat-o de la bun început: „Cei care au nevoie la admiterea la facultate de materia pe care o predau, să se mute în primele bănci. Cu ei voi lucra. Ceilalți să stea liniștiți în spate și să învețe la materiile care le trebuie pentru admitere".

Cei liniștiți se alegeau cu media 7, ăilalți, mai zbuciumați, cu media 5. Foarte corect! Eu urma să dau examen la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, cu franceza ca specialitate principală. Tovarășa Zdrafcovici, care era profă de franceză (și directoare a liceului), nu mă înghițea deloc. Problema era că eu cunoșteam limba pe care o preda incomparabil mai bine ca dînsa (am învățat franceza aproape simultan cu limba maternă și am beneficiat și de aproape doi ani într-o școală franceză din Maroc) și că nu învățam temeinic manualul absolut aberant pe care profa îl preda/promova. Eu pe atunci citeam pe sub bancă Louis-Ferdinand Céline, dar și Gérard de Villiers (pentru un pic de picanterie porno!)... „N-ai să intri, Macri!", îmi tot zicea.

Apoi am trecut și de cea de-a treia Treaptă, adică de bacalaureat. Am avut și două probe tehnice, ca să ies și eu cu o calificare în pajiștea muncii: eram stenodactilograf! Iar în iunie 1983, părinții mei s-au dus să vadă listele cu admișii și respinșii la Universitate. Și tata din nou s-a apucat să mă caute de la cei picați în sus. Mama, mai optimistă, a început de sus în jos și m-a găsit imediat. Cu tata iarăși n-am mai vorbit vreo două săptămîni.

***Vlad Macri** este jurnalist și scriitor. A publicat, printre altele,* Stufat ori estouffade? sau Există bucătărie românească? *(Humanitas, 2008). La aceeași editură este în pregătire un alt volum,* Alfabetul Bucatelor – Povestiri cu miez gustos cuprinzînd rețete românești reinventate sau de la străini împrumutate.

Îmi merge tot mai rău, de la o vreme, cu școala. Singura nădejde a rămas romanul care va apare în vitrine la toamnă. Corigent tot voi rămîne, dar pentru cea din urmă oară. Profesorii se vor teme de mine, mă vor respecta și se vor împotrivi în cancelarie cînd Vanciu va hotărî să mă lase corigent la matematică, iar Faradopol la germană. Nu am avut deloc noroc săptămîna aceasta; și se apropie sfîrșitul ultimului trimestru. Luni am dat extemporal la franceză, din „gramatică". Trollo dă, de șase ani, extemporale numai din „gramatică". Și, firește, nu am învățat nimic de șase ani. Am să iau și de data aceasta „insuficient", cum am luat ieri la germană, cînd Faradopol mi-a cerut să-i povestesc pe nemțește primul act din *Nathan der Weise.* Din clasa a II-a ne cere să povestim pe nemțește. Dar dacă nu ne-a învățat niciodată nemțeasca?... Azi-dimineață pornisem melancolic spre școală. Înfrunziseră toți castanii și era senin, iar eu nu aveam nici o problemă scrisă. Mă gîndeam: ar trebui să fug în Cișmigiu. Dar geanta m-ar fi umilit. Și apoi, mi-ar fi fost tot timpul teamă să nu fiu văzut de vreun profesor. Mă întristam aflînd cît sînt, încă, de slab, de timid, de nehotărît. M-ar fi desfătat să am voința furtunoasă și să fug, să lucrez în porturi, să dorm în bărci, să cutreier țări. Dar eu mă mulțumeam să visez o izbîndă tîrzie și să sfîrșesc caietele *Jurnalului.* Pășeam îngîndurat către școală. Dinu m-a ajuns din urmă și m-a strigat: doctore! Aceasta, pentru că sînt miop și citesc cărți cu coperte cenușii. El era fericit; îl ascultase Vanciu și rupsese un „suficient". Pe astăzi aveam patru probleme [...].

Cînd sfîrșisem de copiat de la un vecin cea dintîi și cea mai ușoară dintre cele patru probleme grele, intră Vanciu. Mie îmi piere tot curajul cînd îi zăresc catalogul cu scoarțe negre și *en-tête* alb. Vanciu salută demn și îngăduitor, sigur de evidenta lui superioritate și de nenorocul nostru. De cîte ori nu mi-am jurat eu, privindu-l cum intră, că voi studia pătimaș matematica numai ca să-i pot împotrivi aceeași privire senină și sigură... În gînd – dacă sînt ascultat – îmi bat joc de pîntecul pe care încearcă să și-l ascundă sub croiala vestei. Am aflat de mult că Vanciu e un Don Juan. Dacă aș fi femeie și l-aș avea tot profesor de matematică, sînt sigur că nu i-aș putea rezista. Mă stăpînește cu glasul, cu calmul, cu ochii și cu dezlegările problemelor. Mi-e ciudă că nu m-a pălmuit niciodată, ca să-l pot urî. Îmi spune numai „cap de lemn" de cîte ori greșesc semnele algebrice; și „cap sec" de cîte ori mă intimidez la tablă, fascinat de un desen geometric căruia trebuie să-i găsesc rost, valoare și dezlegare.

(Mircea Eliade,
Romanul adolescentului miop)

Liviu PAPADIMA

Foști copii, viitori adulți

„Am pentru voi două vești – una bună și una rea.“ Așa obișnuiam, ca decan al Literelor bucureștene, în perioada 2004-2012, să-mi încep discursul de întîmpinare adresat „bobocilor“ din anul I. Vestea bună era previzibilă: școala s-a terminat. Adio scosul la tablă, adio teze și extemporale, ore de dirigenție, bîrîielile părinților, tot tacîmul! Călcau pe un nou tărîm, cel al libertății. Vestea rea, mai puțin previzibilă, era aceeași. Odată cu încheierea școlii se termina și perioada fericită din viață în care poți da oricînd vina pentru ce se întîmplă cu tine pe stupiditatea obligațiilor și a celor care ți le impun. Intrarea la facultate, ziceam, nu mai e o obligație, ci, în principiu, o alegere liberă. Felul în care o faci, felul în care o onorezi depind în cea mai mare măsură de tine. Bun venit, așadar, pe tărîmul responsabilității! Am avut tot mai mult impresia că, mai bine sau mai rău meșteșugite, discursurile mele de tăiere a panglicii picau cam în gol. Eventual reușeam să stîrnesc unora delectarea că „avem un decan *cool*“, mai puțin însă reacția de „cădere pe gînduri“ pe care doream să o isc.

Nu știm mare lucru despre trecerea acestui prag dintre școală și studenție, despre care presupunem, mai ales cei din generațiile mai vîrstnice, că ar fi unul abrupt, esențial pentru maturizarea celor care îl trec. Și, nu o dată, informațiile pe care le primim se bat cap în cap. În cadrul unei asociații care ține cursuri de dezvoltare personală pentru oamenii de afaceri, în primul rînd din zona corporatistă, am gestionat, ani buni, un modúl de vorbire în public. Și cum adulții învață cel mai bine făcînd, le-am pus în scenă o confruntare reală cu un public real, diferit de colegii de curs sau de breaslă cu care erau obișnuiți. Am ales așadar un public tînăr, de unde îmi venea mai la îndemînă: din facultate. Și, ca experiment, m-am gîndit să dublez oferta cu un auditoriu școlar, de la unul dintre liceele importante ale Capitalei. Regulile jocului erau următoarele: cei vizați ca auditoriu propuneau teme considerate de interes pentru ei, cursanții noștri alegeau una dintre temele propuse, pe care o dezvoltau sub forma unui discurs de șase-șapte minute. Apoi, după ce își rafinau discursul compus, îl susțineau la locul faptei, la facultate sau în școală. Pentru fiecare vorbitor urma un moment dialogal, spre a răspunde la întrebări venite din sală și, în final, o evaluare scrisă, pe baza unui formular standardizat.

Recunosc că am fost destul de mirat să constat că sesiunile de discursuri din școală au fost, în toate privințele, mai vii, mai autentice, mai reușite decît cele din facultate. Temele propuse de către elevi vădeau o curiozitate sinceră, deschisă, față de lucrurile importante care știau că urmează să li se întîmple – de genul „E bine să și lucrezi în timpul studiilor universitare?“ – sau față de subiectele fierbinți ale zilei, în vreme ce multe propuneri venite dinspre studenți indicau mai degrabă faptul că propunătorii și-au dorit să își arate istețimea, nu să afle ceva nou. La liceu aproape fiecare discurs era urmat de întrebări cît se poate de țintite, cel mai adesea intens personale, la facultate sesiunile Q&A erau mai curînd placide și formale. Elevii compuneau, în marea majoritate, evaluări scrise ale vorbitorilor atent elaborate, studenții se mulțumeau cu formulări expeditive, superficiale. Pe scurt, am renunțat la publicul de la Litere și am rămas fideli liceenilor.

O experiență similară am trăit mai recent, în cadrul unor proiecte de stimulare a eticii muncii intelectuale în care erau prevăzute dezbateri pe această temă cu studenții din cinci facultăți ale Universității din București, respectiv cu elevii din cinci licee de vîrf din Capitală. Dezbaterile universitare au fost de o varietate deconcertantă. La una dintre ele nu a apărut nici un participant din facultatea gazdă. La alta, în schimb, am „dialogat“ cu vreo 200 de studenți, adunați claie peste grămadă într-o sală de curs lungă cît o zi de post. Calitatea și efervescența discuțiilor au depins, de fiecare dată, de amfitrionajul asigurat de către cadre didactice sau persoane din conducerea facultății respective. Nu pot uita, de pildă, comentariile dureros de sincere venite din partea studenților de la Limbi Străine, la un curs pus la dispoziție de către colegul Bogdan Ștefănescu.

La licee nu am avut parte de o diversitate la fel de mare și parcă nici detaliile organizatorice nu au jucat un rol atît de important. Însă faptul că am încercat să scoatem discuția de pe făgașul normativ – *Ce e permis / Ce e interzis* – și să o ducem către interogația reflexivă – *E bine sau e rău*, de exemplu, *să-ți ajuți colegul să copieze la extemporal? De ce*? – a fost pentru ei un fel de revelație pe care au primit-o cu nedisimulat entuziasm. Da, comparațiile dintre studenți și liceeni îmi dau uneori impresia că ceva s-ar frînge pe drum, la trecerea acelui prag despre care știm atît de puțin. Poate experiențele încercate de mine nu sînt tocmai relevante. Poate că elevii cu care am avut de a face nu sînt cei care vor deveni studenți la Litere, nici măcar la secțiile „de fițe“. Dar dacă, pentru preuniversitar, plîngerea cea mai sonoră a cadrelor didactice, a directorilor de școală sau chiar a părinților vizează insolența actualilor elevi, mie, în lumea academică, lucrul cel mai întristător mi se pare placiditatea, apatia studențească, trăsături ce par a se bate cap în cap.

Elevii de azi, mai ales cei din mediul urban, văd traseul școlar orientat către o țintă prestabilită: facultatea. Ai cîțiva ani la dispoziție ca să pritocești „detaliile“ precum „ce fel de...“, „de unde...“ etc., dar, nu o dată, deciziile sînt amînate pînă în ultima clipă și chiar și atunci sînt azvîrlite la zaruri cu înscrierile multiple, fie ce-o fi. Partea tristă la studenți e că seamănă cu pasagerii unui tren fără destinație. Este, totodată, cred, cel puțin pentru zona de umanioare, și vestea cea bună. La începutul fiecărui curs la masterat îi întreb pe cursanți ce le-a motivat alegerea făcută – la nivel masteral competiția e mult mai laxă decît la licență, așa că criteriul economic, „loc bugetat“, nu mai are aproape nici o relevanță. Se întîmplă rarisim ca vreun cursant să invoce vreun „proiect de carieră“, de studii viitoare sau de ceva căruia absolvirea programului ales să-i servească drept primă treaptă. Răspunsul standard, covîrșitor în majoritatea lui, e, în diverse variațiuni lexicale, „asta îmi place“. Pentru mine, hedonismul ăsta năuc rămîne o mană cerească. El îmi întărește speranța că dorința/nevoia de a învăța nu are doar o rațiune utilitară. Și sper din tot sufletul că acest hedonism nu face tandem cu apatia lipsei de scop și de motivație.

***Liviu Papadima** este profesor de literatură română la Facultatea de Litere, Universitatea din București.*

■ ■ ■

Sever VOINESCU

Liceenii și liceenii

Gabriel García Márquez începea cartea sa de amintiri, intitulată *A trăi pentru a-ți povesti viața*, cu o frază care întărește titlul: „Viața nu este ceea ce un om a trăit, ci ceea ce își amintește și, mai precis, cum anume își amintește pentru a o povesti“. Că viețile noastre nu se confundă cu biografiile noastre, știam deja. Viețile sînt ceea ce ne amintim că am trăit, nu ceea ce am trăit. Genialul sud-american, însă, face un pas mai departe. Amintirea, la rîndul ei, nu are rost dacă nu există pentru a fi povestită. Una e să-ți amintești, alta e să-ți amintești în acel fel aparte care face amintirea povestibilă (iată, am inventat un cuvînt!). Márquez zice că nici chiar ceea ce ne amintim că am trăit nu e viața noastră, ci ceea ce ne amintim spre a povesti. Ei, dacă așa stau lucrurile, atunci trebuie să recunoaștem că viețile noastre sînt la oarecare distanță de ceea ce am trăit, de fapt. Și, mai ales, că viețile noastre sînt cu totul altceva decît viețile celor cu care am trăit împreună ceea ce ne amintim. Spre a povesti, desigur.

Încep așa, cu un fel de precauție. Nu vreau să fiu, totuși, singur în amintirile mele. Vreau să cred – de fapt, am nevoie de asta – că măcar timpurile pe care le-am trăit, socotite pe perioade mai lungi, mi le amintesc împreună cu cei de vîrsta mea și le povestim împreună.

Anii mei de liceu au curs între 1983 și 1987. Firește, am mii de amintiri. Firește, toate plăcute. Firește, sînt nostalgic. Am fost mereu un tip sociabil, am funcționat mereu împreună cu grupul meu, fie el mare sau mic. Doar că acum, cînd văd ce-și amintesc cei cu care am trăit acei ani, oameni de aceeași generație, colegii mei, sînt perplex. Iată, de pildă, mă uimește să văd că în absolut toate petrecerile „de revedere“ ale celor care au trecut prin liceu în acei ani, unul dintre momentele de maximă nostalgie, care reunește promoția, este reamintirea filmului *Liceenii*. Cu tot cu acel cîntec. Mai ales cu acel cîntec.

Pentru cei care nu știu, un pic de context. În ultimul deceniu comunist, au apărut în rafală cîteva filme despre adolescenți: *Declarație de dragoste* (1985), *Liceenii* (1986), *Al patrulea gard lîngă debarcader* (1986), *Extemporal la dirigenție* (1987) și altele, pe care nu mi le mai amintesc acum. De ce se hotărîse aparatul de propagandă să facă filme cu liceeni, nu știu. O să spună asta, sper, istoricii genului. Fapt este că aceste filme, toate, erau false, pe lîngă că erau proaste din toate punctele de vedere. Minciuni de la cap la coadă. Dar nu minciuni frumoase, nu minciuni dintre cele care te fac să visezi, cu care evadezi dintr-o realitate sumbră, nici vorbă! În filmele acestea erau minciuni din acelea de la plictisitoarele ședințe UTC, minciuni dintre acelea în care nu credea nimeni, minciuni dintre cele pe care trebuia să le spui și, odată ce le spuneai, era ca și cum nu fuseseră spuse. Viețile noastre, în liceele timpului, n-aveau nici o legătură cu ce se vede în acele filme. Zilele curgeau altfel, noi între noi vorbeam altfel decît vorbesc personajele din film, relaționam altfel, profesorii, la rîndul lor, erau altfel. La petreceri, ascultam altă muzică decît cea pe care o ascultă falșii liceeni din film și dansam altfel. Glumeam altfel. Flirtam altfel. Învățam altfel. Emoțiile adolescenței aveau altă intensitate și erau cu mult mai complexe decît tîmpenia stereotipă din film.

Precizez imediat că filmul frapa încă de-atunci prin lipsa de autenticitate. Se vedea încă din vremea lui că lumea pe care o înfățișează este croită după lozincile vremii, care nu aveau absolut nici o legătură cu realitatea. Acest gen de inautenticitate nu era, însă, ceva șocant pentru noi. Cam tot ce ne oferea cinematografia română pe atunci era inautentic. Noroc cu cîțiva actori mari, care reușeau să scoată ceva cît de cît viu din niște personaje de carton, înzestrate cu replici de vată. Cam tot ce se întîmpla sub ochiul oficial (și cinematografia era sub acest ochi) era inautentic și mincinos. Că un film despre adolescenți minte nu mai supăra pe nimeni, căci toate filmele, de la cele istorice la cele de actualitate, de la cele polițiste la cele de dragoste, mințeau.

Liceenii, așadar, este un fals, prost scris, prost regizat, penibil jucat. Iar cîntecul e ca filmul. Cîntecul, banal, pe linia ideologică a timpului, cu versuri căznite și interpretat pe măsură, nu are absolut nici o legătură cu muzica pe care liceenii o ascultau atunci. Nu am cunoscut nici un coleg de generație pe care să-l fi auzit fredonînd compoziția lui Florin Bogardo.

Și totuși, acest film, așa fals și propagandistic, cu false probleme și false rezolvări, și cîntecul din film, insipid în comparație cu orice muzică asculta generația mea, se află azi în recuzita cu amintiri sincere, emoționante, a generației. Cineva care nu știe nimic despre anii noștri de liceu și vede acum, 35 de ani mai tîrziu, ce loc proeminent ocupă cîntecul acela în reuniunile promoțiilor, ar deduce că *Liceenii* a fost un fel de film-cult pentru noi, de emblemă generațională, că a fost filmul în care ne-am regăsit cu toții, filmul care ne-a exprimat. Și dacă are curiozitatea să-l și vadă, va pune serios la îndoială nu doar criteriile noastre, ci creierele noastre. Cred că trebuie să fii un adolescent cam nord-coreeanizat ca să consideri că *Liceenii* este filmul care îți exprimă vîrsta. Or, noi nu eram așa. Categoric, nu eram așa! Atunci, de ce ne purtăm acum ca și cum am fi fost? Și, mai mult, ca și cum ne e dor să fim ceea ce n-am fost?

Pentru mine, gloria *Liceenilor* în adunările nostalgice ale generației mele este o probă a capacității uluitoare a oamenilor de a-și aminti că au trăit altceva decît au trăit, de a povesti altceva decît își amintesc și de a se lăsa emoționați sincer, din inimă, de un fals despre care știu că e fals. Nimic mai misterios decît noi înșine...

■ ■ ■

Doru CĂSTĂIAN

După douăzeci de ani

Două decenii la catedră nu m-au lămurit pe deplin ce este cu meseria asta. Dacă e o preocupare vocațională sau mai degrabă una de funcționar, cum și în ce feluri contează munca mea pe termen lung sau care ar trebui să fie vocabularul pe care să îl adopt: cel al birocratului, cel al artistului, cel al formării interiorității sau cel al competențelor socio-profesionale. Nu știu prea bine nici cum sînt „elevii“. Cum mai sînt elevii din ziua de azi, dom' profesor, mă mai întreabă cîte un june aplecat sub povara celor cinci sau șase ani care au trecut de cînd a terminat școala. Nu știu niciodată ce să le răspund celor care mă interpelează astfel, mă strecor printre cîteva banalități și fraze comune. *Same old, same old*, eu tot aici, nimic special, dar voi? Eu, același, profesorul de vocație, profesorul cu premii și multă dragoste de la elevii lui (mai rar de la colegi, deși nu mă plîng). Cînd privesc în urmă, la cel care eram acum douăzeci de ani, văd o ectoplasmă pe care mi-e greu să o numesc „eu“. Un necunoscut fără chip, ale cărui idei și convingeri mă amuză, ale cărui entuziasme îmi par acum un kitsch. Nu știu să vorbesc despre acest necunoscut și nici cu acest necunoscut. Între mine și el doar rotocoale de abur. Între mine și el o funie cu noduri, cum foloseau incașii, care le numeau *quippu*, alcătuind o veritabilă sintaxă a nostalgiei. Țin strîns în pumn primul nod și în minte mi se conturează, ca într-o halucinație, imaginea mea la începuturi. Profesorul tînăr predîndu-se (în toate sensurile termenului) tinerilor, cu instincte și apetit de lup, mîrîind laolaltă cu ei, hăulind în jurul chitării laolaltă cu ei, orb și surd la tot ceea ce îi contestă, încă discret și inaudibil, certitudinile. Profesorul care îmi purta numele face tot ce poate ca să nu uite că a ajuns – nici el nu știe foarte bine cum – de cealaltă parte a catedrei, face efortul de a nu fi cu totul unul dintre ei tocmai pentru că încă este atît de deplin unul dintre ei. Ascultă aceleași muzici, vede aceleași filme, e atît de firească indolența dulce și fermă cu care liceenii stau în fund pe podelele de ciment ale parcurilor, lălăind Pink Floyd sau ceva din foarte tînăra (pe atunci) trupă Vama Veche. „Ce *cool* e Chirilă, domnu'“. E *cool*, toți sîntem, viața e *cool*. Sîntem lupi și lupoaice. Nu avem nevoie de argumentații ca să știm. Sînt lăudat că mă înțeleg cu ei. Nu văd cum n-aș putea s-o fac, ne balansăm, ca într-un hamac, într-o plasă de lucruri comune, gusturi, muzici, cărți, memorie împărtășită, avem același argou, spunem aceleași bancuri. Liceul e lumea noastră, scăldată în aurul alb pe care inima tînără îl varsă peste lume. Ruina acestei lumi a început cu o fisură în acest perete alb, fisură prin care intră, discret și insesizabil la început, nuanța mierie a nostalgiei.

Al doilea nod. Au trecut cam șase-șapte ani. Vîrsta primelor inadvertențe, vîrsta primelor îndoieli. Nu vorbesc, desigur, de îndoiala aceea superficială și inutilă precum semnătura unui îndrăgostit pe scoarța unui copac, îndoiala aceea care e doar o volută cochetă a certitudinii. Vorbesc despre prima clătinare adevărată, adîncă, primul contact al nervului de la baza cariei cu vîntul rece al realității. Pentru prima dată, în momente fulgurante și intense, sînt cu adevărat altul decît elevii mei, sînt cu un vîrf de deget pe solul altei țări, lîngă vatra altui trib. O scurtă enervare, un infinitezimal gînd care e mai mult o gîlmă de frustrare și venin. O dîră de oboseală, un improbabil ton de gri în lumina lumii. Sînt încă întreg și sănătos, gîndirea mea șiroiește de pozitivitate, trosnetul vertebrelor e încă inaudibil, uzura e încă o adiere. În școală sînt multe lucruri care nu se fac cum trebuie, multe obiceiuri proaste și multe umbre ale răului discret și banal care e inseparabil de ceea ce este. Prin fisurile coconului încep să întrezăresc nervurile vinetii ale realității. Preocupările elevilor încep să gliseze ușor pe lîngă ale mele, nu cît să caște prăpăstii, nici cît să simți altfel decît cu papilele anxietății aceste microfisuri care se vor lărgi în incredibile prăpăstii în doar cîțiva ani. Oare cum mă văd elevii? E o întreagă lume, o întreagă forfotă, oceane subterane de vitalitate, sexualitate, agresivitate pe care nu le vedem și pe care ei nu ni le arată. Probabil așa a fost mereu. Iubiri pure, dar și sex tulbure, trandafiri și ace de seringă, strîngeri de mînă furișe, dar și lupte crîncene, cu pumni și picioare. Din gelozie sau din frustrare.

Al treilea nod. Dispar chitările de pe holurile liceului, tot mai puțini știu ce a fost Pink Floyd sau vibrează la folk-urile lui Andrieș. Lumea școlii e plină de narațiuni motivaționale, justificative și autojustificative, pe care noi, profesorii, ni le spunem. Aproape niciodată nu le spun elevii, aproape niciodată nu încep ei discuția despre apropiere, prietenie, comunicare, colaborare. Primesc premiul Merito, cei de la Recorder fac un film despre mine, îmi spun „proful pe care îl poți contrazice“. Mă bucur de fiecare dintre aceste momente, dar mă și amuz, mă simt bine, dar și străin în ficțiunea care se țese în jurul meu, dar pe care, repet, nu o spun aproape niciodată copiii, cel puțin nu explicit și direct. Probabil că n-am simțit niciodată mai limpede ca acum că nu poți fi realmente niciodată integral unul de-al lor. Adolescenții sînt altă specie. Un alt trib și acela nu e tribul tău. Poți fuma cu ei pe o bordură, poți asculta muzicile lor, poți glumi cu ei, le poți alina durerile, dar intuitiv știu și ei, știi și tu că sînteți din lumi diferite. Oboseala a tot urcat în tine, e aceeași oboseală care te face să mergi tot mai rar la concerte rock, să îți drămuiești vitalitatea, să eviți excesele. Mintea îți devine tot mai moralistă, deși nu vrei asta, deși reziști narațiunii că o faci pentru ei și binele lor. Lucrezi cu carnea în sărbătoare, ai încetat să fii lupul alfa, e mai multă viață și mai mult adevăr în excesele lor decît în predicile tale justificate și moarte. Se înțeleg din priviri, se rănesc și se iubesc cu cruzime, trec rîuri de cancerigene prin celulele lor tinere, pocnind de sănătate, hieroglife ale imunității și sensului.

Îi privesc cu o ambivalență afectivă pe care doar din comoditate o poți numi dragoste. Cu toate astea, știi că înotați împreună într-o mare, aceeași mare. Sînt elevi în România. Iar eu sînt profesor în România, cu deja cincisprezece ani de catedră. Pentru ei asta înseamnă ore întregi de șezut în bănci, înseamnă de multe ori anxietate și neputință, complexe de dus o viață întreagă. Profesori care încearcă să le predea curiozitatea și bucuria de a fi o ființă gînditoare fără a mai fi ei înșiși curioși sau gînditori. Încet-încet, tot ceea ce e semnificativ pentru ei pare să se fi mutat în afara școlii. Și, cîteodată, cîte un om bun care, de dincolo de catedră, știe să le vorbească în limbajul etern al emoțiilor și firescului uman. Lui îi vor arăta uneori recunoștință pentru că răspund la bunătate și pentru că instinctele îi înșală arareori. Tu îmbătrînești, devii tot mai conservator și mai irascibil. Începi să vezi lucruri pe care înainte nu le vedeai. Dai la fel de mult, vibrezi încă, dar n-o mai faci cu naturalețea și superbia animalului sălbatic, ci cu conștiința costului, cu prudența calculului. Ți-o spui în gînd, dar le-o spui și lor uneori, uimit și rănit de bătrînul pe care începi să-l descoperi în tine: eu mă străduiesc atît, iar voi… mulți și-ar dori să…, iar voi… Abia acum înțelegi cu totul cruzimea indelebilă a acestei lumi, frumusețea ei covîrșitoare, doza ei de oroare și de stranietate. Nu mai ești lipit de ea ca albușul de gălbenuș, respiri tot mai mult în afara acvariului, și probabil că abia acum poți începe s-o iubești cu adevărat omenește, complex, ambivalent, plin de dubii, dar și de nesaț vinovat. Te muți tot mai mult în literatură, acolo găsești complexitatea care e tot mai puțină în lumea școlii. Nu știi dacă așa a fost și înainte, dar devii mai receptiv, tot mai receptiv la durerea, alienarea și suferința din lumea lor. Tot mai mulți sînt singuri. Nu mai au părinți aici, au părinți cărora nu le pasă sau pe care nevoia i-a alungat din țară. Adolescenți plini de spaime și de rău. Depresii și sindroame de care ceilalți nu vor să știe. Adolescenți crescuți de alți adolescenți pe străzi, prin cluburi sau în Vamă. Sindrom *borderline*, depresie clinică, anxietate generalizată, sindrom bipolar. Le înveți pe toate. Înveți neputința adulților, înveți pauperitatea exasperantă a statului român. Înțelegi că nu poți fi psihiatrul lor, încerci să le răspunzi cu empatia care te costă și te destramă din ce în ce mai mult. Treci prin *training*-uri *antibullying*, citești, te informezi și te amuzi de naivitatea că poți rezolva totul cu o comisie. Formația filosofică te-a făcut să vezi pînă în depărtările la care nici un sistem public nu are acces, la tărîmul pustiit de unde vine violența asta diluată și ubicuă, să vezi rănile din lumile lor pe unde curge acest fel de sînge. Din exasperare, le citești. Uneori ajungi la ei prin poezie. Cei mai mulți nu citesc poezie, dar ceva din violența aceea pe care doar arta o poate media ajunge la ei. „Nu dau doi bani pe viața aurolacilor, nu dau doi bani pe viața mea... Doar un spațiu în care să mă aud cum inspir și expir. Atît.“ „În ultimul timp nu te mai pot vedea decît pe holuri, la o țigară, și tu fumezi trei una după alta, și pofta ta morbidă mă bucură. Cîndva vom face amîndoi cancer la plămîni și-mi doresc să nimerim în același grup de suport.“ Vezi în ochii lor puțină încîntare. Puțină oroare încîntată. Și ești încîntat la rîndul tău că ai trezit o reacție semnificativă, reacția unei ființe vii, a unei ființe capabile încă de curiozitate și fior.

N-ai crezut niciodată că există „elevii“. Că îi poți închide într-o generalizare. De aproape douăzeci de ani te străduiești să nu-i reduci la un număr. Să le ții minte numele, să știi cîte ceva despre fiecare, să ai un ton afectiv pentru fiecare. Nu știi încă să răspunzi la întrebarea recurentă: cum mai sînt elevii din ziua de azi, domnule profesor? Dacă lumea postmodernă este caracterizată, așa cum spun filosofii, de o fărîmițare fără precedent, dacă este acest vertij caleidoscopic neîmpăcat, atunci vremea generalizărilor a trecut. Unii îți par mai străini ca o planetă necolonizată. Ghemuiți în eurile lor virtuale zburdînd pe TikTok, te privesc fără să te vadă. Nu sînt nici mici, nici verzi și, totuși, îți dau impresia unor marțieni. Par indefiniți, marcați de ușurătatea aceea a ființei despre care Kundera ne arăta că este insuportabilă. Încă nu știi cum ai să îi apuci, cum îi vei ajuta să capete profunzime și contur tridimensional. Dar există și cei care, la diferență de cîteva decenii deja, par să vină din același timp cultural și afectiv cu tine. Cu care poți încă schimba impresii despre literatură, muzici, oameni. Oscilezi între senzația că nimeni nu mai are nevoie de tine și impresia că trebuie să hrănești în ei o foame pe care încă nu o simt. Că ăsta e rostul tău magisterial și unic. Și că nu e unul trivial. Rămîi să meditezi în liniște.

Liniște.

La finalul anului școlar e întotdeauna liniște. Atunci cînd elevii au plecat și știi că mulți te vor uita sau te vor închide într-un cocon ficțional. Atunci cînd părinții s-au extras discret din grupurile de WhatsApp cu clasa, de multe ori fără o vorbă de mulțumire. Atunci cînd rămîi să îți pui întrebările esențiale, să te întrebi despre (in) adecvarea ta, să încerci să înțelegi dacă încă înțelegi.

E vară, o vară care nu mai apune. Zîmbești pentru că știi că pînă la următorul clopoțel vei uita deznădejdea.

***Doru Căstăian** este profesor de filosofie și științe socio-umane, publicist, traducător.*

Mihaela NICOLAE

Concert pentru o școală bună

Tocmai îmi făceam un *selfie* cu liliac în curtea ctitoriei Golia, cînd a venit țintă la mine o femeie uscățivă, cu părul alb, arăta ca Sf. Duminică. Voia să-mi spună că am cearcăne și că rețin apă, poate nu știu, sigur e de la rinichi, probabil că nici nu dorm bine. Dau din cap a aprobare și-mi vine să-i povestesc cum n-am dormit 26 de ore la rînd, fiindcă am avut treabă de profesor bun, am avut de gîndit, de scris, de făcut corelații. Îmi cere să scriu în agenda telefonului (de uimire, am scos telefonul, ce era să fac?!) cum e ceaiul acela, amestec de mătase de porumb, coada calului și coada-șoricelui. E amar, nu? Da, e amar. Își continuă vorba – nu avem niciodată timp de noi, să iau ceaiul o săptămînă întreagă, dimineața, că se deblochează rinichii. Și-a plecat, deși aș fi vrut să o contrazic, nu rinichii, altceva, inima.

Întîmplarea asta m-a lovit, ca sabia colonelului Lawrence din proza lui Eliade, drept în creștet. Dar mi-am revenit repede, că a bîzîit mesageria. Am prins trenul și mi-am actualizat programul. Care oricum începe în zori, pe la 4. Atunci scriu un test de tip Bac, nu folosesc auxiliare, toate testele sînt scrise de mine, să li se potrivească elevilor mei. Cînd nu merge imprimanta, am multifuncțională, deci ies din impas. Calculez cîte pagini îmi trebuie pentru toate clasele, să aibă copiii textul sub ochi, se învață mai bine așa decît de pe un ecran. Găsesc și un fragment din Petru Creția, *Eseurile morale*, bun pentru minutul de lectură și pentru argumentativ. Și o poezie a lui Robert Șerban.

Lunea îmi aduc elevii teste la corectat. Cineva se scuză, n-a avut timp pînă acum să scrie, dar a recuperat – și-mi întinde (în timp ce simt un nod în gît, iar n-o să dorm cît trebuie) un teanc gros, să mă uit, să fac recomandări. Sigur, mă bucur că îi preocupă pregătirea examenului. Le e greu cu memoratul comentariilor. Nu vor să învețe lucruri pe dinafară, de acord, și-ar dori subiecte creative. Păi, nici nu am așa o memorie bună, n-aș putea (cum reușesc ei) să țin minte limbajul de rumeguș al cărților cu prefabricate. Citești și, pe baza lecturii, cu cerințele în față, poți fi cît de creativ dorești, focuri de artificii faci dintr-un subiect banal. Așa se face.

Cît primesc, la catedră, temele, reușesc să se întoarcă în clasă, din pauză, băieții. Au trecut deja zece minute din oră, nu-i nimic, pauza e scurtă, pe mine tot acolo mă găsesc, eu nu întîrzii, ce sens ar avea ca ei să se grăbească? Apreciez că intră, de la un timp, toți odată, nu mai scîrțîie ușa cu fiecare nouă apariție. Aud scuze pe repede-înainte, uneori mă opresc, le fac morală, alteori reușesc să mă concentrez și să-mi urmez ideea. Despre Victor Brauner le vorbesc și despre expoziția de la Timișoara, se află acolo și *Autoportret cu ochiul scos*, pictură vizionară. Caut pe Internet imaginea, o postez pe grupul lor și ne uităm la ea. Nu avem proiector. Nu avem nici scaune destule. Sîntem mulți și, de cînd ni se renovează școala (se fac cinci ani, ar fi trebuit să fie numai doi) și ne-am mutat, n-avem multe. Eu n-am cu ce scrie pe tabla albă, îmi cumpăr marker sau aștept să găsească vreun copil prin penar. În fine, se deschide discuția despre avangardă și fetele care merg la olimpiadă au de făcut observații, lor le-am pregătit alte subiecte, sofisticate.

Una dintre elevele de pe rîndul din mijloc, n-o observasem, face cumpărături online. Depășesc uimirea și mă îndrept spre băiatul care a pus capul pe bancă, a somn. Se termină ora și ajung la altă clasă, unde, în primele zece minute, văd iar pe cineva stînd cu capul pe bancă. E tare banca asta, e de lemn. Înainte de a spune ceva, îi observ paloarea și mă sperii – a pățit ceva? îi e rău? Nu, nu, a fost să doneze sînge, așa a vrut ea, i se pare important. La altă clasă, un băiat vine după mine să-mi spună că i-a plăcut ora, a primit, în exercițiul de comunicare făcut, un compliment, o colegă i-a spus că-i place seriozitatea lui. S-a simțit bine, vrea să aflu și eu.

Primesc la a XI-a o carte de benzi desenate despre Siberia, tînărul are nevoie de părerea mea, mi-o lasă o zi să o citesc. Îi aduc la schimb *Arhipelagul Gulag*. Mă încadrez și cu cititul, deși, ajunsă acasă, primesc tema 1, tema 2, tema 3, chestii mici, le expediez imediat, apoi cineva, un prieten, vrea să-i corectez zece pagini, să nu aibă greșeli de traducere, barbarisme, e un proiect important. Amîn și mă ocup o oră de un material pentru un curs de formare, în cîteva zile e prezentarea finală. Apuc să mai citesc două pagini din *Adîncul acestei calme creste*, cartea lui Bogdan Suceavă, fiindcă vreau să scriu un articol despre Ion Barbu, nu-l înțelegem deloc, separăm poezia de matematică. Pînă vineri ar trebui, cînd postez pe *Consilierul de lectură* o recomandare de carte.

La telefon, un părinte mă întreabă a reproș cînd ne mutăm în clădirea de pe Independenței. Nu știu ce să îi spun. Un model este Alexandru Tomescu, cel care cu vioara lui magică a ținut concerte lîngă clădiri de patrimoniu pentru a le salva. Alexandru Tomescu a concertat de centanarul școlii și la noi, în amfiteatrul splendid ca o sală de teatru, înainte de a ne fi mutat. Închid ochii și țin și eu, în gînd, un concert lîngă zidurile școlii de pe strada cu tei și îmi închipui că o salvez. Apoi sabia aceea a colonelului Lawrence mă izbește iar în creștet: de un concert ar fi nevoie pentru toată școala rămânească – să se întîmple ceva bun, să avem siguranță, bucurie și învățătură cu folos.

Pînă la concert (sau pînă ne mutăm pe Independenței 22), am timp să cumpăr ceaiurile alea, măcar să-mi piară, ca prin farmec, cearcănele. Am timp și să-mi întreb elevii ce înseamnă pentru ei perioada liceului, le-a fost bine, cum le-a fost și ce-ar schimba?!

La final de clasa a IX-a

■ Îmi este tot mai clar că liceul a fost clădit pentru a susține adolescența și tot ceea ce înglobează aceasta, fiind adeseori confundat cu o vîrstă, care nu este, de fapt, măsurabilă, nu este palpabilă, nu ține cont de vreun cronometru, nici măcar imaginar, ținut strîns în palmă de fiecare elev, în așteptarea instalată între primul și ultimul an de studiu. Adolescența este etapa desăvîrșirii, a rafinamentului cognitiv, moral și emoțional, etapă care nu poate ajunge la capăt decît prin libertatea adusă de cunoaștere. Liceul este o temă de introspecție. (Denisa APOSTOL)

■ Un liceu bun nu este neapărat cel în care intri cu note mari, ci un loc căruia simți că îi aparții, unde găsești persoane care să îți devină apropiate, un loc unde să te întorci cu drag, chiar dacă ai absolvit de mult. (Iarina PÎRVU)

■ La început, liceul mi s-a părut înspăimîntător, nu mă puteam integra, nu răspundeam la ore, de teamă să nu spun ceva greșit și să rîdă colegii de mine. După un an, liceul mi se pare o experiență în sine, te poți face remarcat prin multe lucruri bune. (Mădălina DRĂGAICĂ)

■ Să fii la un liceu bun înseamnă ca elevul să își dedice timpul învățării pentru rezultate excelente la diferite concursuri. Înseamnă ca profesorii să fie foarte bine pregătiți și să le explice cu drag elevilor, pentru ca aceștia să îndrăgească materiile predate și să le înțeleagă. (Alexandru NICHIFOR)

La finalul clasei a XI-a

■ Liceul reprezintă pentru mine un loc în care adolescenții se pot dezvolta intelectual. Cel mai mult îmi place că profesorii reușesc să se facă înțeleși și nu fac diferențe între elevi. Nu-i treaba mea să schimb ceva, lucrurile ar fi trebuit să fie schimbate pînă acum. (Luca DINU)

■ Cei trei ani de liceu m-au făcut să înțeleg că îmi place să aflu lucruri noi, din domenii foarte diverse, însă nu atunci cînd mă simt obligată să învăț; învăț din plăcere, nu din frică sau din obligație. Liceul ar fi o experiență mai plăcută pentru mine dacă ar fi mai multă disciplină, nu mă pot concentra aproape deloc cînd e gălăgie în clasă. Mi-ar plăcea ca unii profesori să fie mai atenți dacă înțelegem sau nu lecția. (Mihaela MINCULESCU)

■ Bacalaureatul mă sperie, dar nu atît de mult. Frica vine de la faptul că după aceea urmează o treaptă mai înaltă decît orice a fost pînă acum. Am crescut în acești ani mai mult decît am crescut în toți cei de dinainte. Sper ca în curînd educația să se modernizeze, sper să văd elevi care lucrează împreună cu profesorii, nu împotriva acestora. E frumos la liceu, dar e și dificil, uneori e ciudat, dar poate așa trebuie să fie. (Sabina CĂȚOI)

■ Elevii de gimnaziu fac o diferență între licee, bune sau nu, raportîndu-se la cît de bine arată spațiile sau la cîți prieteni au acolo. În orice liceu poți să înveți, dacă vrei. Cîteva schimbări de abordare a educației ar ajuta însă multe generații să vină cu drag la școală și să învețe cu drag, cum cred că ar fi foarte important. (Sara DINU)

La final de liceu

■ Surprinzător, cea mai frumoasă amintire din liceu s-a petrecut în cea mai neplăcută perioadă, cea online. Eram indecisă în privința viitorului meu și o simplă oră online ținută de doamna psihopedagog a liceului mi-a schimbat complet percepția. Mi-a plăcut atît de mult modul doamnei de a gîndi, de a vorbi, încît mi-am propus să ajung cîndva la același nivel. (Maria STEMATE)

■ Am să-mi amintesc ziua de joi, cînd mă trezeam la 6, fără să simt oboseala, ca să ajung la timp la școală, unde ne aștepta doamna de română cu covrigi calzi, portocale și alte mici daruri. În schimb, ca răsplată, m-am străduit să înțeleg și să învăț. Perioada dinaintea bacalaureatului este dificilă din pricina stresului. Bineînțeles că am vrut la un liceu bun, și am și ajuns. Fără regrete, doar cu multe amintiri. (Nicoleta BOSNEANU)

■ Ora de franceză a însemnat timpul în care puteam rîde alături de doamna profesoară, învățînd gramatică, literatură, vorbind liber. Mi-am dat seama în perioada aceasta ce înseamnă natura umană și cît de diferiți sîntem, în ciuda asemănărilor dintre noi. La examen, mi-e frică de poezie, dar mai e timp să depășesc frica asta. (Denisa Florina VLAD)

■ Legat de bacalaureat, mă încîntă faptul că este un examen în care îmi pot testa limitele și pot demonstra celor din jur de ce sînt în stare. Aș fi vrut ca structura bacalaureatului să fie mai simplă și mi-aș fi dorit să conțină și gramatică. (Eusebiu BARBU)

■ Nu văd deloc constructivă eticheta de „liceu bun“, fiecare elev are un talent, se pricepe la ceva, iar liceul ar trebui să țină cont de această diversitate. La examenul acesta, cel mai mult mă sperie așteptările pe care le au ceilalți față de mine. (Denisa TOMA)

■ Aș fi vrut să ne putem alege materiile de examen, indiferent de profil. Aș fi vrut să învățăm ceva folositor, iar programa să se refere la ceea ce urmează să facem în viitor. A fi elev într-un liceu bun înseamnă nu doar să înveți mult, ci să ai și un comportament adecvat. (Gabriela TÎRCOLEA)

■ În liceu am înțeles ce înseamnă să înveți logic, prin asocieri, și de ce e importantă munca în echipă. Am reușit să particip la cîteva proiecte, însă pandemia a funcționat ca factor restrictiv. Bac-ul mă sperie doar dacă mă gîndesc că aș putea avea probleme de sănătate. Aș fi vrut ca examenul să promoveze mai mult creativitatea, mai ales la română. Un liceu bun îi arată unui tînăr care sînt valorile și îl ajută să-și dezvolte pasiunile. Viața de după bacalaureat ar trebui să fie o prelungire a studiilor. (Daniel SFINTEȘ)

■ Pentru mine, liceul a fost doar o etapă de trecere către universitate. Mi-aș fi dorit ca la Bac să nu fie materie așa de stufoasă la limba română, cu romane atît de învechite din punctul de vedere al problemelor societății, cum ar fi *Ion*. Viața de după Bac înseamnă independență, puterea de a alege exact ce vreau să studiez. (Daria DOBRINESCU)

■ Liceul nu a reprezentat pentru mine chiar cea mai bună perioadă din viață, însă am învățat, mi-am lăsat deoparte prejudecățile, am acceptat unele lucruri, am întîlnit oameni cu care am legat o prietenie frumoasă. Aș fi vrut ca la examen să nu mai existe presiunea aceasta în privința memorării eseurilor, aș fi vrut să facem propriile comentarii pe loc, pe baza unui text la prima vedere. (Bianca NANĂU)

■ În liceu imaturitatea și micile abateri sînt încă acceptate, fără a fi privite ca definitorii. Elevii sînt văzuți ca ființe în curs de maturizare și, de aceea, ocoliți de așteptări prea mari și reguli prestabilite. Mi-am dat seama că noi singuri stabilim limitele, altfel inexistente în vreun plan al realității. În privința examenului, mă încîntă senzația de eliberare pe care sper că o voi simți după aceea. Aș fi vrut ca subiectele să fie axate mai mult pe cerințele lumii actuale, pe contemporaneitate. (Camelia DASCĂLU)

■ Cele mai neplăcute amintiri țin de așteptare. Fiind dintre elevii navetiști, am așteptat în fiecare zi autobuzul în stație o oră, o oră și jumătate, iar în clasa a IX-a, cînd învățam după-amiază, era iarnă, frig și întuneric. Pentru mine, liceul a fost totuși o călătorie din care păstrez tot ce e mai frumos și mai important. O să-mi aduc aminte cu plăcere de ora de română făcută afară, în curte, printre frunzele aurii de toamnă. A fost ceva nou pentru mine și am apreciat cu inima deschisă ieșirea asta din rutină. (Larisa VĂVĂLUG)

Mihaela Nicolae *este profesoară de limba și literatura română la Colegiul Național „Mihai Eminescu“ din Buzău.*

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

● **Nu regret nimic**

Hai la licurici!

– interviu cu Florin STOICAN –

*Geologul **Florin Stoican** (n. 1976) este președintele asociațiilor Kogayon și Parcul Natural Văcărești, precum și directorul Geoparcului aspirant UNESCO Oltenia de sub Munte, organizatorul Festivalului Licuricilor „Lumina nopților de vară“, care va avea loc în perioada 6-9 iulie în satul Costești, județul Vîlcea. Mai multe detalii pe contul de Facebook al festivalului.*

Licurici în Oltenia de sub Munte

© Daniel Martea

Ce este un licurici?

Licuricii sînt insecte din familia *Lampyridae*, care cuprinde vreo 2.000 de specii diferite, dintre care la noi se găsesc trei specii. Unele dintre ele transmit semnale luminoase pentru a se găsi mai ușor în perioada de împerechere. De asta sînt și fascinanți în serile de vară, prin sclipirile luminoase de prin zăvoaie și poieni. Licuricii sînt indicatori de calitate a mediului, fiind foarte sensibili la degradarea acestuia, dar pentru aceasta sînt și printre cele mai amenințate insecte, principalii factori ai declinului și dispariției populațiilor fiind distrugerea habitatelor naturale, utilizarea pesticidelor și poluarea luminoasă. Deci cînd vedem licurici trebuie să ne bucurăm, fiindcă prezența lor indică un mediu nepoluat.

Dacă ați vrea ca oricine să fie conștient măcar de un singur lucru cu privire la licurici, ce v-ar plăcea să știe lumea în mod necesar?

Că prezența lor ne indică un mediu sănătos nu numai pentru ei, dar și pentru noi, oamenii.

Cum a apărut ideea unui Festival al Licuricilor?

De ceva vreme ne bătea gîndul să organizăm niște evenimente pentru promovarea Olteniei de sub Munte, o zonă care are atît de multe (și diverse) de oferit, încît merită să fie privită ca o destinație turistică. Pînă acum am organizat în zonă doar evenimente de mică anvergură, gen tabere, tururi ghidate, *workshop*-uri și evenimente educative. Dar nu și un festival. Ideea Festivalului Licuricilor a ieșit din întîlnirile, dezbaterile și discuțiile mai focusate cu antreprenorii locali, pe care le-am început anul acesta și din care vrem să găsim împreună o cale pentru dezvoltarea durabilă a regiunii. Din aceste întîlniri am adunat mai multe idei și propuneri și am zis să începem cu Festivalul Licuricilor.

De ce la Costești și de ce în acea perioadă?

Fiindcă aici, în Oltenia de sub Munte, și în particular în curtea Hanului Vatra unde îl organizăm, încă poți vedea licurici în serile de vară, semn că zona încă stă bine la calitatea mediului.

Ce se va întîmpla în timpul festivalului și cui îi este destinat?

Festivalul Licuricilor este destinat în special familiilor cu copii care vor să exploreze și să descopere patrimoniul natural și cultural al Olteniei de sub Munte, prin experiențe unice oferite de către oameni ai locului și specialiști în patrimoniu natural și cultural. Avem ateliere entomologice, desigur, dar și despre ciuperci și plante aromatice, fosile și geologia zonei. Și cine e cel mai în măsură să vorbească despre insecte decît un tînăr biolog născut în Costești, care a ajuns entomolog cercetător și pentru că în urmă cu mulți ani a participat la taberele Ranger Junior organizate de către Asociația Kogayon în Parcul Național Buila-Vînturarița?

Fiindcă rîul Costești trece prin curtea Hanului Vatra, vom avea și călătorii educative în lumea apei, dar și ateliere despre fotografia de natură. Apoi partenerii noștri meșteri olari vor găzdui la festival ateliere de ceramică pentru cei mici, dar și pentru cei mari, iar copiii vor avea mai multe ateliere educative și de descoperire prin joacă a naturii din jur. Organizăm și drumeții în împrejurimi pentru a descoperi și a vorbi cu ghizi pasionați despre atracțiile și poveștile Costeștiului, de la trovanți la izvoarele de ape minerale, de la mineriadă la bisericile de lemn și de la potecile cu pîrleazuri de printre livezi la istoria de mii de ani a locurilor.

Și ce ar fi un festival fără bucate locale și muzică? Vrem să le oferim oaspeților nu numai prilejul de a gusta din bunătățile de la stînă și din vinurile și țuica oltenești, dar să îi și invităm să asiste și să se implice în prepararea lor. Iar seara avem proiecții de filme despre natură în aer liber, concerte cu lăutari și chitară la foc de tabără și discuții cu inegalabilul povestitor Cristian Lascu, ambasador al geoparcului, care ne va încînta cu poveștile lui despre lumea peșterilor, descoperirilor și conservării naturii.

Fiindcă atelierele nu pot fi realizate pentru un număr foarte mare de oameni sau experiența s-ar dilua, am limitat numărul de participanți la 200. Dar ne-am gîndit și la comunitate, iar la serile de film, povești și concert vor avea acces toți doritorii. Festivalul este un prilej pentru cei care gustă experiențe în natură să descopere Oltenia de sub Munte, mai exact Costeștiul și atracțiile de-aici. E și un prilej de a promova zona, de a o face cunoscută cu ce are ea mai bun, de a ne atrage parteneri, prieteni și susținători ai proiectului Geoparcului, prin care dorim să dezvoltăm durabil Oltenia de sub Munte, în folosul comunităților locale, al vizitatorilor și patrimoniului ei.

Ce opțiuni de drum, cazare, masă există pentru cei care vor să vină din țară și să ia parte la activități?

De la București ajungi în Costești cam în trei ore, cu mașina sau autocarul, iar pentru cei care aleg trenul, pot ajunge în Rm. Vîlcea, de unde în mai puțin de o oră ajungi la festival. Noi oferim mai multe categorii de bilete, unele incluzînd cazare, masă și acces la activități, altele numai masă și acces, dar și unele numai cu acces la atelierele festivalului, cu recomandarea de a apela la oferta de cazare și masă din Costești, dar și din Horezu, la pensiunile de aici asigurînd noi transfer la și de la festival.

Dacă ar fi să recomandați cinci locuri (naturale, culturale, arhitecturale) demne de văzut în Oltenia de sub Munte cuiva care n-a mai fost aici, care ar fi?

Desigur, aș începe cu Parcul Național Buila-Vînturarița, cel mai mic parc național al României, dar cu o diversitate foarte mare de atracții naturale și culturale, de la păduri virgine și peisaje carstice la mănăstiri, schituri și biserici rupestre. E mic, dar ai nevoie de ceva timp să-i străbați cei peste 250 de kilometri de trasee turistice pe poteci și drumuri și să-i descoperi toate minunățiile. Apoi e musai să vezi Rezervația Naturală Muzeul Trovanților din Costești și să afli despre legendele acestor pietre. Și dacă ai ajuns aici e musai să mergi la Mănăstirea Hurezi, aflată pe lista patrimoniului cultural UESCO, dar să vizitezi și atelierele meșterilor olari din Horezu, al căror meșteșug este și el pe lista patrimoniului cultural imaterial UNESCO. Și fiindcă am ajuns la meșteșuguri, nu trebuie să ratezi nici atelierul de borangic de la Stoenești, unde poți vedea și afla povestea țeserii și coaserii iilor din borangic pornind de la frunza de dud. Am ajuns deja la cinci recomandări, dar lista e lungă și diversă și cuprinde crestele și văile Munților Căpățînii, alte rezervații naturale, peșteri, cascade, cule, mănăstiri, schituri și biserici din lemn, ateliere de covoare oltenești, sate de munte și stîne, obiceiuri, tradiții și produse locale.

Despre geoparcuri

Ce se mai întîmplă cu Oltenia de sub Munte, Geoparc aspirant UNESCO? Mai e speranță?

Sigur că da. Proiectul merge înainte. Ne dezvoltăm parteneriatele, care au ajuns la peste 100, promovăm regiunea, construim și derulăm proiecte cu partenerii, aducem resurse pentru dezvoltarea regiunii. Planul este ca anul acesta să trimitem la UNESCO documentația propunerii, în primăvara anului 2024 să primim evaluatorii internaționali și în 2025 să alăturăm Oltenia de sub Munte listei de geoparcuri internaționale UNESCO, ajunsă deja la 195 de geoparcuri din 48 de țări. Iar noi spunem că e mai important parcursul pentru a deveni geoparc decît statutul în sine, fiindcă acesta înseamnă parteneriate, proiecte, evaluare a teritoriului, promovare a regiunii, educație, care în final să ne ducă la dezvoltarea regiunii.

Ce s-a mai întîmplat bun cu geoparcurile din România de la ultima noastră discuție?

Foarte multe. Cele două geoparcuri UNESCO, Țara Hațegului și Ținutul Buzăului, profită de oportunitățile rețelei UNESCO pentru promovarea teritoriilor și dezvoltarea lor împreună cu autoritățile județene și locale și partenerii din mediul privat, academic și din societatea civilă. Avem deja evenimente internaționale de anvergură ale rețelei care se desfășoară și în România. Profităm și noi, aspiranții (Oltenia de sub Munte și Carpaterra din Brașov, mai nou ni s-a alăturat încă o inițiativă în Dobrogea și mai sînt cîteva în stadiul de idee) din experiențele lor. Începem să lucrăm în rețea, prin Forumul geoparcurilor din România și Coaliția pentru Geodiversitate, alături de autoritățile centrale și instituțiile academice și de cercetare care ne susțin. Tot mai mulți oameni realizează că modelul de geoparc este un bun motor pentru dezvoltarea unor zone bogate în patrimoniu natural și cultural.

Ce cărți mai noi și mai vechi (poate chiar un podcast) ați recomanda să citească celor care vor să afle mai multe despre natură în aceste vremuri tulburi?

Din fericire, apar și la noi tot mai multe astfel de materiale, traduse și realizate de autori români. Vă recomand cărțile lui Alexandru Stermin. Colegul Cristian Ciobanu de la Geoparcul Țara Hațegului tocmai și-a lansat la Humanitas cartea *Ultimii dinozauri*, un excelent material ilustrat dedicat copiilor, despre dinozaurii pitici din Hațeg. Podcast-ul *Natura la ușa ta* al Asociației Parcul Natural Văcărești aduce în atenția publicului informații explicate de specialiști pe înțelesul tuturor despre biodiversitate, inclusiv cea urbană, arbori remarcabili, arii naturale urbane și multe altele.

Ne recomandați un film cu și despre natură?

Da. Românilor le recomand să vadă documentarele excelente despre natura României, de care toți trebuie să fim mîndri, *România sălbatică, Wild Carpathia, Flavours of Romania.*

Ce sfaturi ați da celor care pleacă în vacanță vara asta pe cont propriu prin munții patriei?

Să descopere natura fabuloasă a României, să se bucure de ea, dar să și încerce să facă cîte ceva pentru ea. E la îndemîna oricui să semnaleze autorităților problemele întîlnite. Dacă toți ar face-o, ele cel puțin s-ar mișca să vadă ce-i acolo. De aici începe totul, de la fiecare dintre noi. Și încă ceva: să sprijine comunitățile locale din mediul rural prin achiziția de produse și servicii legate de natură, cu impact cît mai mic și să refuze produsele și serviciile care aduc agresiuni mediului. Paradoxul patrimoniului natural e că el e bogat acolo unde comunitățile sînt sărace socio-economic. Dacă oamenii de aici vor vedea că se pot obține beneficii, prosperitate și bunăstare din produse naturale și din servicii bazate pe păstrarea și conservarea naturii, nu numai din exploatarea lemnului și a altor resurse, vor ajunge să se gîndească singuri la conservare și vor investi în aceasta, fără să mai trebuiască să vină autoritățile cu legi, restricții și amenzi. Și astfel toată lumea cîștigă: comunitățile beneficii, vizitatorii satisfacții și experiențe, iar noi toți și generațiile viitoare o natură bine conservată. Cam asta vrem să facem și cu Festivalul Licuricilor și cu alte astfel de evenimente: să apropiem comunitățile urbane și rurale în jurul descoperirii și conservării patrimoniului natural și cultural local.

Dacă ați putea pune capăt uneia și uneia singure dintre toate problemele țării noastre cu privire la mediul natural, care ar fi aceea?

Aș obliga toți primarii să meargă în vizită la cei cîțiva primari din mediul rural și urban care au reușit rapid și ieftin să rezolve problema deșeurilor care ne face la ora actuală cea mai murdară țară a UE. Dacă nu reușim să ne facem curățenie în ogradă, e greu să ne gîndim și apoi să facem bine alte lucruri care sînt mai sus pe scara civilizației.

interviu realizat de Marius CHIVU

Geoff DYER

Martin Amis, un Mick Jagger literar

Îmi imaginez că e greu pentru oricine mai tînăr – de... cît? treizeci? patruzeci de ani? – să înțeleagă influența pe care Martin Amis (25 august 1949 – 19 mai 2023) a exercitat-o asupra prozatorilor în vîrstă de cincizeci de ani sau chiar mai mult. Cineva ar putea introduce calificativul „bărbat“ aici.

Sau încerc altfel, nu mai generalizez și spun cît de profund m-a influențat pe mine în anii ’80 și ’90. Pe unii prozatori îi admiram mai mult, dar romanele lui erau mai încîntătoare decît ale tuturor celorlalți luate împreună. Urmăream îngrozit ce impact avea asupra limbajului. În romanul *Banii* a împrumutat o formă narativă americană – monologul unei voci distincte – căreia i-a adăugat ingredientele englezei vernaculare care, la vremea respectivă, era considerată tradiție. Următorul său mare roman s-a numit *London Fields*, dar această fază a extinderii influenței poate fi pusă în relație cu strigătul din 1979: *London Calling! [albumul trupei punk britanice Clash – n. tr.]*. Dar era vorba de o Londră influențată de New York, astfel că registrul anarhist britanic era aruncat (în ambele sensuri) într-o direcție care amesteca moștenirea (Kingsley), instituția (masterat în engleză la Oxford) și îndatorarea față de americanii preferați: Saul Bellow, în primul rînd. Consecința ironică a fost că această contemporaneitate a lui Amis l-a făcut pe Bellow să pară îmbătrînit ca limbaj, în timp ce Martin se bucura de eticheta dubioasă de *enfant terrible* la vîrsta de șaizeci de ani.

Dar ce era *al lui?* Sau, mai precis, *unde* anume era el? În *Banii*, evident, dar adevărul este că, cu excepția *Săgeții timpului*, celelalte mari romane ale lui Martin Amis au fost toate prea lungi. Mă oboseau în timp ce le savuram. *London Fields* decade în mod fatal, pentru ca apoi să revină la viață. *Information* n-a fost capabil să susțină greutatea și inspirația începutului. Asta înseamnă că Martin Amis a fost consistent în cea mai bună formă în culegerile de texte jurnalistice, precum *The Moronic Inferno* și *The War Against Cliché*. Forța lui distinctă ca scriitor – proza electrifiantă – era și slăbiciunea lui ca romancier. Într-un anume fel, o scriitoare lipsită de strălucire precum Tessa Hadley pare mai apropiată de secretul permanenței marii ficțiuni decît era el.

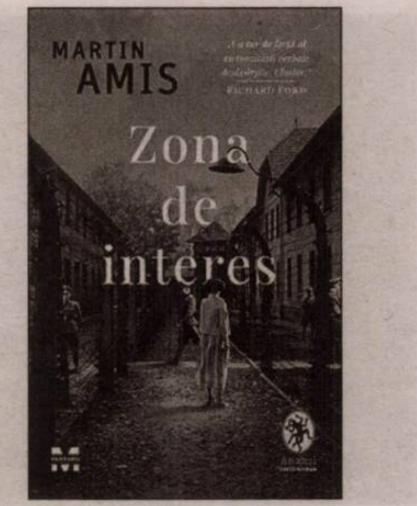

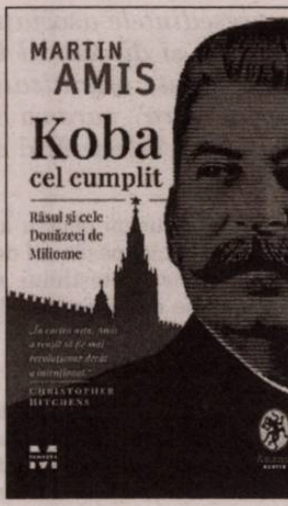

Dar stilul lui nu este doar lustru, ci este, așa cum el însuși a spus, intrinsec viziunii. Fiecare pagină a scrierilor sale – indiferent de gen – era adînc înrădăcinată în conștiința sa, iar eu am fost încîntat de această conștiință în toate formele ei. Cred că asta explică cultul creat în jurul personalității sale într-un fel pe care Julian Barnes sau A.S. Byatt nu l-au inspirat. Martin Amis a fost un Mick Jagger literar.

N-o să uit niciodată momentul cînd l-am cunoscut. La o petrecere în Londra, la începutul anilor 2000. Am stat de vorbă cîteva minute. Cunoșteam o mulțime de scriitori și făcusem cunoștință cu cîteva personalități faimoase pînă în acel moment, dar după acea scurtă întîlnire cu Amis, soția m-a întrebat dacă luasem cocaină. Nu luasem, dar cînd am ajuns acasă m-a întrebat din nou pentru că prea eram surescitat. Nu luasem cocaină, dar într-un fel luasem. Eram încă sub influența faptului – a simplului *fapt* – că îl cunoscusem pe Martin Amis. Această extraordinară – și perfect normală – reacție era în concordanță cu felul în care, ca mulți alții, îmi exprimasem deseori admirația pentru Amis prin nenumărate dezacorduri. Cu cît îl iubeai mai mult pe Amis, cu atît mai inteligent – ideal, amisian – încercai să-l dobori. Iar azi, cînd am citit știrea morții sale într-o cafenea din Santa Monica, m-a podidit plînsul.

Într-un fel pare groaznic de firesc faptul că, într-o epocă a cititorilor sensibili (de fapt, cititori lipsiți de sensibilitate), și a omniprezentei spaime internalizate de a nu ofensa pe nimeni (glumesc, stați liniștiți!), el nu mai e printre noi. În prefața la *The War Against Cliché* deplîngea felul în care recenzentul citește o carte „și apoi caută felul în care să fie iritat. Felul corect sau greșit“. Asta era în anul 2000, înainte ca acest fel de iritare să fi început cu adevărat să irite. Și chiar dacă am recomandat cu încredere cartea unei grupe de studenți californieni, tot am sugerat, cu avertismentul de rigoare, că poate n-ar strica, totuși, să răsfoiască și *Banii*. În așteptarea reacției lor, am recitit părți din *Banii*, pentru a patra sau a cincea oară. Ce bucurie, ce încîntare! Și teribil de amuzantă, evident. Chiar și neajunsurile sale sînt rezultatul unei supraabundențe nesăbuite. Dar cum o vor citi studenții? Una dintre studente – o stripteuză muncitoare sexuală și feministă radicală – abia aștepta să se arunce... mărturisind cît de mult iubise cartea. S-a întîmplat că, la fel ca aceea căreia îi era dedicat romanul, se numea Antonia. Lucrarea ei de la finalul semestrului a fost o țăcănită minunăție – și rezonabilă demonstrație a convingerii ei că Martin scrisese cartea special pentru ea. SFÎRȘIT.

***Geoff Dyer** (n. 1958) este scriitor britanic multipremiat. Acest articol a apărut în* The Guardian. *Cele mai recente traduceri din opera lui Martin Amis au apărut la Editura Pandora M: romanele* Zona de interes *și* Koba cel Cumplit.

traducere de Marius CHIVU

Cristinel MUNTEANU

Învîrtire și învîrteală

De regulă, cunoașterea nu dă de-a dreptul peste lucrul pe care a pus ochii. Se apropie de el dîndu-i ocol, adică procedînd într-o manieră oarecum... circumspectă. (În termeni tehnici, unii gînditori ar zice că ea se realizează, mai curînd, în spirală, alternînd aprehensiunea cu comprehensiunea.) Altfel spus, ea este cercetătoare. Or, *a cerceta* (din lat. *circitare* „a da tîrcoale“) are a face, la origine, cu ideea de „cerc“ (< lat. *circus)*. În schimb, forța brută se repede cu capul înainte înspre lucruri, ca berbecul...

În acest context, următorul caz ar putea să pară curios: în poemul *Noaptea de decemvrie* de Al. Macedonski (în care, la fel ca în *Luceafărul* lui Eminescu, se prezintă alegoric problema cunoașterii și condiția geniului), emirul din Bagdad pleacă spre Mekka, cetatea ideală (simbolizînd absolutul), și merge în linie dreaptă prin deșert, neabătut, sub soarele de foc, spre deosebire de drumețul „pocit, șchiop și searbăd“, care se deplasează pe un drum ocolitor, dar sigur, pe la umbră ș.a.m.d.

Neîndoielnic, imaginea aceasta exprimă cu totul altceva. Nu se mai referă aici poetul la procesul cunoașterii în sine, ci la deontologie sau etică, la lipsa de compromisuri, la imperativul categoric al celui care vrea să cunoască. „Păi da, ar putea replica vreun sceptic, dar uite că omul pocit, mai pe ocolișuri, mai pe la umbră, așa, ajunge totuși la Mekka, pe cînd emirul...“. Care Mekka? Neurmînd calea cea dreaptă (și grea), nici cetatea atinsă de el nu ar fi, de fapt, Mekka aceea autentică.

José Ortega y Gasset, vorbind despre modalitatea prin care se poate ataca o problemă filozofică, amintește uneori o secvență biblică: aceea în care evreii (conduși de Iosua) cuceresc cetatea Ierihonului. Zidurile acesteia se prăbușesc după ce evreii o ocolesc cîte o dată timp de șase zile și, apoi, de șapte ori în a șaptea zi, strigînd la un semn din toți rărunchii și trîmbițînd.

Cum spuneam mai sus, cunoașterea și (sau) cercetarea dau mai întîi roată chestiunii vizate, nu se reped orbește. În afara acestor „învîrtiri“ cercetătoare, absolut justificate în cîmpul științei, mai avem noi, românii, și „învîrtelile“, adică niște manevre (neoneste) în urma cărora se obțin niște profituri (individuale). Și „învîrteala“ este tot un soi de „învîrtire“ (căci aceasta este semnificația inițială a cuvîntului), dar cum va fi căpătat vorba respectivă accepția de azi, avînd de-a face și cu înșelăciunea?

Pe de o parte, cel care vrea să se strecoare undeva, cu gînduri necinstite, se învîrtește în jurul „obiectivului“, căutînd o intrare, o breșă etc. Pe de altă parte, ar putea fi vorba și de învîrtelile (învîrtirile) pehlivanilor, ale acelor acrobați din vechime care îi amețeau pe cei din public cu abilitatea lor de a se răsuci. Facem ce facem și ajungem tot la cerc, de vreme ce și circul își trage numele (trecînd prin fr. *cirque)* tot din lat. *circus*. Mai aproape de zilele noastre, și „experții“ în „alba-neagra“ îi derutează pe unii privitori (păgubiți, eventual) tot cu mișcări circulare.

În schimb, atunci cînd este la ananghie și-și caută scăparea ori ieșirea, chiar și încercuit fiind, împricinatul „dă din colț în colț“. Din cerc, „obiectivul“ s-a transformat în patrulater, căci toate liniile s-au făcut drepte.

Să încheiem cu cîteva observații de natură stilistică pentru a clarifica suplimentar distincțiile semantice discutate. Părintele lingvisticii moderne, Ferdinand de Saussure, afirma (cu mai bine de un secol în urmă) că limba se întemeiază pe diferențe (sau opoziții). Într-adevăr, una e *vrăjirea*, și alta e *vrăjeala*... La fel și în perechile *învîrtire* și *învîrteală*, *lipire* și *lipeală*, *iubire* și *iubeală* (vezi și mai vechiul *drăgosteală)* ș.a.m.d. Cuvintele care se termină în *-eală* (acolo unde există corespondentul cu *-ire*) au, de obicei, o semnificație (ori măcar o nuanță) peiorativă. Cînd dubletele în cauză nu-și dau coate, opoziția nu mai funcționează. De exemplu, nu (prea) se zice *ostenire* și *obosire* și, ca atare, nu mai sînt depreciative nici *osteneală* și *oboseală*.

Tot așa, ca să mai înaintăm puțin pe linia constatării lui Saussure, se vede clar că există deosebire între *formație* și *formațiune*, *stație* și *stațiune*, *depresie* și *depresiune* (și chiar și între *nație* și *națiune)* etc. Și formele de plural se pot specializa în diverse direcții. Să se compare *vremi* cu *vremuri*, *timpi* cu *timpuri* etc.

În fine, și la verbe întîlnim astfel de diferențieri. De pildă, *mîntuie*, dar și *mîntuiesc*, *bizuie*, dar și *bizuiesc*, *chinuie*, dar și *chinuiesc* etc. Variantele verbale mai scurte sînt, de obicei, mai „poetice“, au o oarecare valoare stilistică, adică se acceptă mai degrabă în stilul beletristic, și mai puțin în limba exemplară.

***Cristinel Munteanu** este profesor univ. dr. habil. la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale, Universitatea „Danubius“ din Galați; doctor în filologie și doctor în filozofie, afiliat (ca îndrumător de doctorat) la IOSUD – Universitatea din Pitești. A publicat, printre altele, volumele* Frazeologie românească. Formare și funcționare *(Institutul European, 2013),* Tradition and Innovation in Language and Linguistics *(Peter Lang, 2017) și* John Dewey și problema sensului *(Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, 2019).*

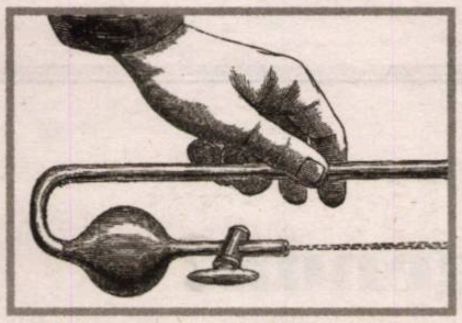

Oana STOICA

rosencrantz & co

Mama-scoică

● *Cîinele mamei mele* de Alex Gorghe. Cu: Katia Pascariu, Ana Dumitrașcu, Vlad Ionuț Popescu, Rolando Matsangos. Regie: Luiza Mihăilescu. Ecleraj: Marius Nițu și Luiza Mihăilescu. Scenografie: Cosmin Stancu. *Sound design:* Alex Bălă. Sunet: Daniel-Octavian Nae. Regie video și foto afiș: Andreea Lăcătuș. Actrițe video: Mihaela Rădescu, Kiki Simion, Alexandra Bălan. Grafică: Diana Vasilescu. Producție: Alex Mircioi. Teatrul Apollo 111. Spectacol co-produs de Apollo111 Teatrul și Asociația Teatrelor Independente, în cadrul programului cultural Bucharest Indie Network. Proiect co-finanțat de AFCN.

Cîinele mamei mele este al doilea spectacol al tandemului alcătuit din dramaturgul Alex Gorghe și regizoarea Luiza Mihăilescu. După *DN83,* creat la Centrul de Teatru Educațional Replika, și *Cîinele mamei mele*, produs de Teatrul Apollo 111, abordează tema relațiilor toxice. În primul spectacol, relația dintre o profesoară tînără și un licean este la limita abuzului, fără să fie foarte clar cine pe cine abuzează și asta pentru că uneori abuzatorul și victima nu sînt ipostaze bine delimitate. Al doilea spectacol merge în zona familiei, ca „o scrisoare de dragoste către mame narcisiste“, după cum scrie regizoarea. Doar că aici e ceva mai mult decît narcisism. Spectacolul se încadrează într-o tendință de chestionare a relațiilor, eventual traumatizante, cu părinții generației ajunse acum la maturitate, dar și a conceptului de părinte și a provocărilor acestuia într-o lume care se schimbă repede și mult. Din seria asta sînt spectacolul despre „tăticie“ al lui Robert Bălan, *Cocoțat pe schele*, și cel al lui Radu Apostol, *Toată liniștea din lume*, despre greutatea de a fi părintele unui copil cu autism.

Cîinele mamei mele investighează universul relației mamă-fiu în versiunea mamă castratoare – fiu dependent de ea. Vocea naratoare este a cîinelui (Ana Dumitrașcu), care este simultan martor și participant la haosul domestic. Însă personajul-pivot al textului și spectacolului este mama (Katia Pascariu), a cărei evoluție este urmărită de la începutul relației cu viitorul tată (Rolando Matsangos trage în tușe groase un personaj stereotip, un bărbat nesigur de sentimentele, relațiile și responsabilitățile lui) pînă la final. Asta permite identificarea unui comportament recurent al mamei – răsucește lucrurile pînă obține nu doar ce vrea, ci exact în forma pe care o vrea. Forțează relația cu partenerul, adopția unui cîine, căsătoria, decizia de a face sau nu un copil. Cînd lucrurile se năruie unul cîte unul sau mai multe deodată, mama se prăbușește pentru că nu are instrumentele emoționale și psihologice pentru a face față dezastrului. Persoană imatură, cu o inteligență emoțională redusă, obsedată să fie iubită și necesară celor din jur – de unde și crizele dramatice cînd cineva pleacă din viața ei –, mama își rezolvă dependența de ceilalți făcîndu-i pe ei dependenți de ea. Asta este o capcană din care scapă fiecare cum poate, mai puțin fiul, care devine perla-prizonier pentru mama-scoică.

Cîinele mamei mele este spectacolul unui anume tip de maternitate toxică în care mama acaparează copilul în virtutea unei imagini ideale pe care și-a creat-o despre relația lor. Ea este totul pentru el, el este totul pentru ea. Nu se admit excepții. În textul lui Alexandru Gorghe și spectacolul Luizei Mihăilescu, această ideație maternală ia forma unui contract de dragoste absolută și definitivă, din care alții, oricine ar fi ei, sînt excluși. Prieteni, iubite, ba chiar tatăl copilului sînt îndepărtați cu asiduitate. La rîndul lui, copilul (Vlad Ionuț Popescu) reproduce comportamentul mamei și îi atacă violent pe toți cei care ar putea deveni contracandidați la dragostea ei. Acest nesănătos absolutism al iubirii funcționează ca un bumerang și ambele personaje se vor trezi claustrate în propria închisoare emoțională.

Pentru Katia Pascariu este un rol diferit de mama din *Toată liniștea din lume*. Dacă acolo era o femeie matură, responsabilă, care gestionează cu resemnată suferință, dar eficient o situație fără ieșire, fiind nevoită să ia decizii îngrozitoare pentru copilul ei, mama de aici refuză să se maturizeze, își infantilizează copilul, nu face față schimbărilor și ia decizii catastrofale, în dezacord flagrant cu logica. Este indiferentă față de lumea reală, cînd ceva nu merge cum își dorește, pur și simplu ignoră realitatea – de exemplu, nu ascultă sau (se face că) nu aude ce spune celălalt. Această seninătate nepăsătoare nu o scutește însă de crize atunci cînd realitatea o lovește dur. În plus, vorbăria ei jovială ascunde o nesiguranță de sine și, mai tîrziu, o singurătate pe care și-o îndulcește „făcîndu-se utilă“, adică devenind indispensabilă pentru copil. Asta îi dă un scop în viață pentru care, crede ea, se martirizează. Infantilizînd copilul, acum adult, și refuzîndu-i independența, mama își refuză sieși singurătatea. Ea experimentează o formă extremă a sindromului cuibului gol – depresia părintelui după ce copilul adult părăsește locuința familială – pentru care bifează toate simptomele: plîns excesiv, tendința de izolare socială, senzația că toată lumea o respinge, îngrijorare (nu se știe cît de reală) față de bunăstarea copilului, teama că el nu poate fi independent („Ești mic“, îi spune ea fiului care are un interviu pentru o poziție de *top management* în companie), depresie. Căsnicia ratată a fost un factor agravant pentru că a produs deja un prim abandon, pe care ea nu vrea să îl repete. Apoi, într-o familie monoparentală, sindromul este mai puternic tocmai pentru că pune părintele în situația de a rămîne complet singur după plecarea copilului.

Textul lui Alex Gorghe structurează bine acest personaj deviant și întreaga paletă de simptome pe care le afișează, identifică automatisme verbale și comportamentale cunoscute din mediul familial. Luiza Mihăilescu imaginează universul familial ca pe o scoică (scenografie Cosmin Stancu), în care mama creează un spațiu protector care cu timpul devine sufocant. Proiecții cu personaje feminine curg pe valva superioară a scoicii (prea puțin inteligibile, din păcate) și oferă o supapă pentru interiorul claustrant. Ceea ce mi se pare important la acest spectacol, ca și la cel anterior al aceluiași tandem creativ, este abordarea inedită a temelor (aproape) bătătorite – abuz, maternitate toxică – și care le re-perspectivează nu fără o anume înțelegere pentru cei implicați, fie ei și abuzatori.

Oana Stoica *este critic de teatru.*

© Andreea Lăcătuș

Adina POPESCU

portrete din mers

Tu pe cine ai în agendă?

Cunosc o grămadă de oameni (inclusiv părinții mei pe care regimul comunist i-a învățat cumva să se descurce mai bine în viață decît mine) a căror agendă telefonică arată cam așa: Costel – instalator, Nelu – zugrav, Mihăiță – mecanic, Neli – unghii, Viorel – aer condiționat, Bebe –gresie, Sandu – electrician, Maricica – femeie (curățenie, presupun) etc. Fac o paranteză – ați observat cum anumite nume sînt parcă predestinate unor meserii? Întotdeauna se va găsi un instalator (sau un zugrav) pe care să-l cheme Costel sau Costică și-mi pot imagina foarte ușor o manichiuristă sau o coafeză mai de cartier care să se numească Neli, Mihaela, Nicoleta. La această listă putem adăuga alte bresle esențiale: Manuela – contabilă, Alexandru – agent imobiliar, dl Ioan – avocat, doamna dr. Cristina – dentist. Fac a doua paranteză – nu cred că voi descoperi vreodată într-o agendă telefonică: Adina – scriitoare, Iulian – poet, Matei – scenarist, nici măcar Claudiu – traducător sau Ruxandra – corector, nimeni nu „lucrează“ cu literele și cu cuvintele, nimeni nu are o atît de mare nevoie de noi încît să ne treacă în agendă. Revenind la subiect, niciodată nu am înțeles cum de reușesc oamenii din jurul meu să facă rost de atît de multe contacte esențiale. Cum își fac și mai ales cum cultivă aceste relații care la o adică te pot scoate dintr-un mare necaz, pentru că orice relație importantă trebuie întreținută, nu-i așa?

Într-o duminică în care mai era și nu știu ce sărbătoare religioasă pe deasupra, după toate aparențele se spărsese o țeavă la baie (eu nu înțeleg cum de țevile găsesc de cuviință să se spargă exact duminica sau de vreo sărbătoare legală), curgea ca la balamuc, inundație în toată regula. Pentru că nu aveam contactul salvator în agendă, am intrat pe net și am ales la întîmplare o firmă de urgențe ale țevilor. Au venit prompt în mai puțin de-o oră, vreo patru oameni care semănau între ei, o echipă întreagă, s-au prezentat profi și au purces să rezolve problema. Au schimbat două robinete, toate treaba a durat o jumătate de oră. Opt sute de lei. Cum adică opt sute de lei?! Păi, robinetul numărul doi era mai greu de înlocuit, ne-am cam chinuit cu el, am calculat și taxa de urgență, și taxa de weekend și de sărbătoare religioasă, știți, noi sîntem pocăiți și cînd ne-ați sunat eram la rugăciune, ne-ați scos cu totul din spiritul sărbătorii. Am plătit, ce era să facem? Frumos, cu factură cu tot, oamenii au plecat la fel de profi precum au venit. Din păcate, n-am nici zugrav. L-am avut pe Bebe care și-a făcut treaba, de o săptămînă, în două, a dublat și prețul inițial pentru care bătuserăm palma, a furat din materiale cît a putut, iar în ultimele zile nici măcar nu a mai venit, căci primise o „lucrare“ mai importantă, și-a trimis „angajații“, doi moși pensionari care se mișcau în reluare, „mortăciunile“ le spunea el cînd îi zorea la telefon să dea cu bidineaua mai repede. Desigur, pe Bebe nu l-am trecut în agendă. Ani întregi am suferit pentru că nu am avut o coafeză, intram în primul salon care îmi ieșea în cale de unde ieșeam cu culori dubioase în cap sau cu nu știu ce sărmăluțe, că „uite așa îți șade ție bine“. Ba mai mult decît atît, ieșeam umilită – toate tanti Neli, Nuți sau Flori peste care nimeream întîmplător țineau să-mi spună morțiș că am un păr îngrozitor, cel mai prost păr cu care au lucrat vreodată, că e rar, cade, sînt aproape cheală, ce mai, și-mi băgau pe gît nu știu ce produse revoluționare. Așa că m-am programat direct la un faimos „stilist de păr“, unul care a fost pe la *Românii au talent*, mi-a tăiat cu grație și cu mișcări coregrafiate vreo trei șuvițe și mi-a cerut 500 de lei. Am fost foarte fericită cînd m-am împrietenit cu Nicoleta, chiar am trecut-o în agendă, Nicoleta – tuns, e fată bună, nu a comentat niciodată nimic în legătură cu părul meu, nu mi-a vîndut nimic. Însă atunci am înțeles cum se întreține o astfel de relație prețioasă – Nicoleta avea o fată care se pregătea pentru Evaluarea națională, cînd a aflat că sînt scriitoare m-a rugat să fac niște „meditații la compunere“ cu fata ei, să-i explic cum e cu treaba asta cu scrisul. Am încercat să-i explic că un scriitor nu dă meditații, doar dacă nu e și profesor de română, că dacă îi spun fetei ceva greșit, n-aș putea să-mi asum, e o responsabilitate etc. Pînă la urmă n-am putut refuza, unde să mai găsesc eu altă coafeză? M-am întîlnit cu fata, copil bun, de altfel, i-am ținut vreo două „lecții“ și uite așa precis am apărut și eu în agenda Nicoletei: „Adina – scriitoare“. Fata a luat notă mare, mama s-a bucurat și mi-a oferit și niște *discount*-uri la tuns și frezat. Pentru că așa stau lucrurile în România – „meseriașul“ bun te servește pe principiul „eu vă ajut“, de parcă ți-ar face o mare favoare, dar e bine să oferi și tu ceva în schimb, în afară de bani, să ajuți la rîndul tău. Sigur că aș prefera să trăiesc într-o țară în care să plătesc un preț corect pentru un serviciu corect și la revedere, însă la noi de bază e trocul. Tot de bază nu sînt atît prietenii, cît „cunoștințele“. Mai grav e atunci cînd este vorba de sănătate – cum te „împrietenești“ cu un doctor bun pe care să ți-l treci în agendă? Cine „te recomandă“ la doctorul respectiv, pentru că niciodată nu-ți va fi el recomandat ție? Acum cîțiva ani am avut o problemă majoră stomatologică și pentru că pînă atunci nu avusesem nici o treaba cu lumea dentiștilor, m-am dus la o clinică de pe net, documentată înainte. Mi s-a repartizat o tînără „specialistă“ abia ieșită de băncile școlii care părea că știe ce face, dar nu știa nimic, a fost un dezastru, era să-mi pierd dinții din cauza ei. Toată distracția m-a costat peste o mie de euro, nervi și multă durere. Tot prin prieteni, am ajuns la o doctoriță impecabilă, i-a luat un an să salveze tot ce stricase aia și nu a vrut nimic „la schimb“, decît zîmbete și politețe. Mai există și astfel de oameni, onești și buni profesioniști, doctorița a devenit unul dintre valoroase contacte din agenda mea telefonică. Nu sînt zgîrcită, l-am dat și la alții.

În orașele mici e mai simplu, cercul e mai strîmt, cunoștințele în rîndul meseriașilor ți le faci mai ușor, este cazul părinților mei care locuiesc acum la Breaza și unul dintre motivele pentru care nu s-ar muta la loc în București este chiar acesta – nu vor să-și piardă instalatorul, electricianul, mecanicul auto, dentistul, orelistul, își dau seama că în marele oraș s-ar simți pierduți. Așa mă simt eu. De vreo două luni vreau să-mi schimb mașina, să cumpăr o mașină second-hand. Nu mă așteptam ca achiziția unei mașini să fie un job în sine și o sursă atît de mare de stres. În afară de cea mai sigură variantă pe care o practică tot românul – să-ți aduci mașină din Germania –, aproape orice vînzător de mașini din România poate să fie un samsar care să te fure și care, dacă te vede mai fraier, adică nefamiliarizat cu domeniul, te face din vorbe. Dacă nu ai „cunoștințe“, nu știi ce cumperi, nu știi în cine să ai încredere. Desigur, mi-aș dori să trăiesc într-o țară normală în care să iau liniștită o mașină din curte de la Hans sau de la Fritz, nici să nu-mi treacă prin cap că nu ar avea numărul de kilometri pe care zice că-i are, îmi place mașina, batem palma și ne despărțim prieteni. Sau mi-aș dori să trăiesc într-o țară normală în care, după 25 de ani în cîmpul muncii, să-mi permit o mașină nouă, dar asta e deja altă poveste. Însă trăim în România unde ne salvăm toate aceste contacte ale unor necunoscuți în agendă și uneori ele devin mai importante decît mama, tata sau fratele, tocmai pentru că ne e frică de țepe, de treaba de mîntuială, de necinste și mai ales de hoție. Sîntem „prieteni“ cu Costel, cu Bebe, cu Mihăiță, cu Neli și cu Nicoleta doar pentru că nu sînt hoți. Și mi se pare foarte trist. Aveam și eu un contact „important“ în agendă: Aurică – gîndaci. Era omul cinstit care îmi făcea dezinsecție în curte în fiecare primăvară pentru o sută de lei. A murit de cancer, săracul, boală profesională, de la cîtă otravă din aia a inhalat de-a lungul timpului. L-am șters, acum în agenda mea au rămas aproape doar Iulian – poet, Claudiu – traducător, Ioana – redactor de carte etc., oare ce naiba o să fac cînd o să mi se mai spargă vreo țeavă?

> *Dacă nu ai „cunoștințe“, nu știi ce cumperi,*
> *nu știi în cine să ai încredere.*

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

DILEMA
Studia americana
Ce este cultura europeana?
Minte-mă frumos
Avem 0 istorie. Cum 0 citim?

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT
Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Viitorul sună prost

Nu doar la noi, ci peste tot în lume, educația e în criză: școlile de pretutindeni au din ce în ce mai puțini profesori, meseria de dascăl nemaitentînd tinerii, iar nivelul de educație al elevilor a scăzut îngrijorător: potrivit unui raport al Băncii Mondiale, la nivel mondial, analfabetismul funcțional este în creștere, sute de milioane de copii ajungînd la vîrsta adolescenței fără a avea nici cele mai de bază abilități, cum ar fi adunarea sau scăderea, citirea unei rețete medicale sau chiar înțelegerea programului autobuzelor.

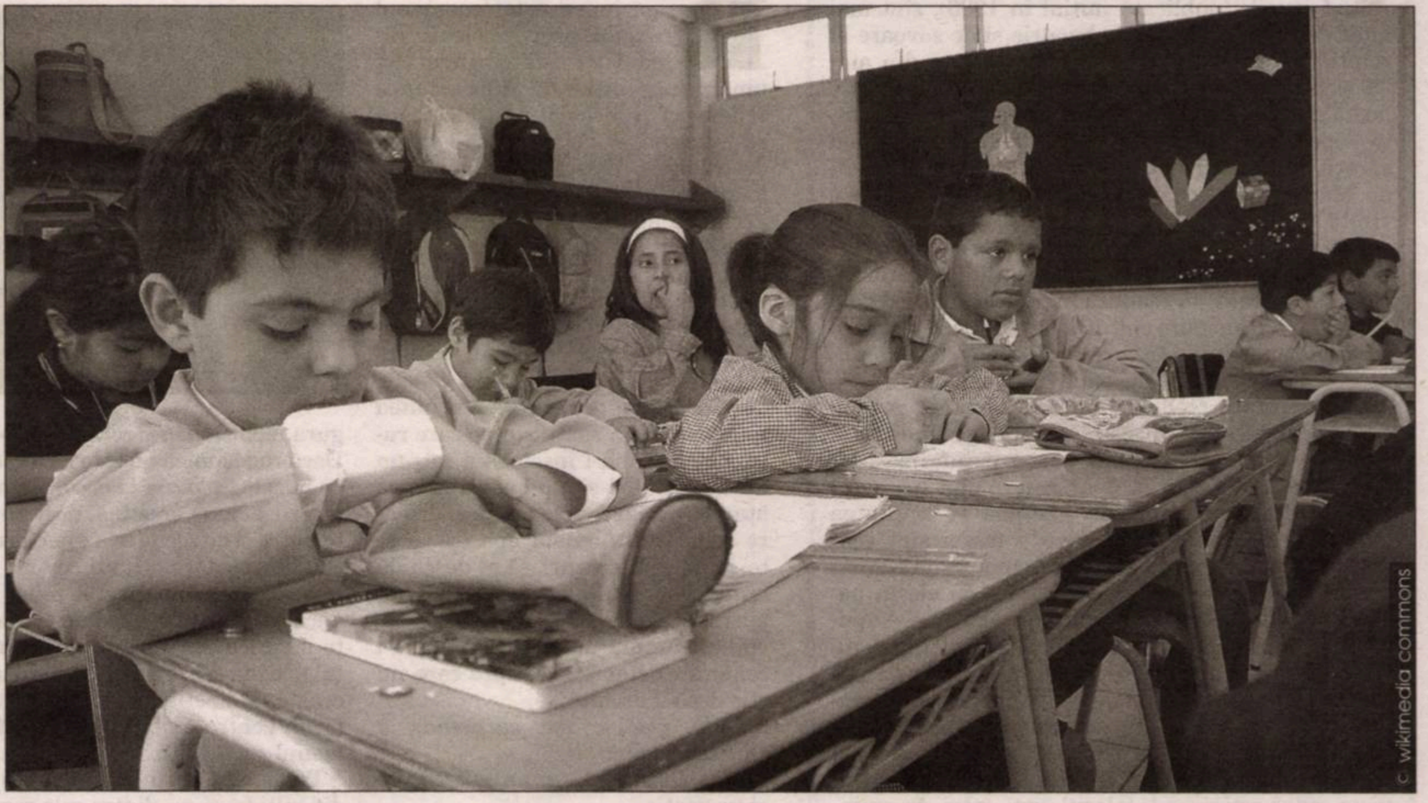
© wikimedia commons

De ce nu mai învață elevii

Cauzele sînt multiple – una dintre teorii fiind că elevii de azi au nevoie de foarte multă atenție și nu pot învăța dacă nu simt o reală conexiune cu profesorii.

„Generațiile tinere de astăzi pur și simplu nu vor să avanseze în călătoria lor educațională și profesională fără această legătură. Este un lucru care nu poate fi negociat: așa sînt ei crescuți“ – susține, într-un articol din *Forbes*, Mark C. Perna, cercetător și fondatorul TFS Results (Ohio), o firmă de consultanță implicată în schimbarea paradigmei naționale în educație.

În ceea ce-i privește pe profesori, „majoritatea doresc cu adevărat să creeze acea legătură semnificativă cu elevii. De fapt, pentru mulți dintre ei aceasta a fost forța motrice din spatele deciziei lor de a preda. Însă școlile sînt lipsite de personal, iar profesorii existenți sînt suprasolicitați, pur și simplu nu mai au suficient timp să le arate elevilor că îi văd, îi aud și că le pasă de ei“.

Dacă s-a tot vorbit despre stresul cauzat elevilor de cei doi ani de restricții impuse de pandemie, prea puțin s-a vorbit despre cît de mult au fost afectați profesorii, cei mai mulți dintre ei acuzînd stări de epuizare. „Condițiile din domeniul educației au avut întotdeauna tendința de a fi solicitante, însă astăzi au devenit o reală rețetă pentru *burnout*, pe care profesorii îl experimentează aproape de două ori mai mult decît alți angajați guvernamentali.“

Cele mai slabe rezultatele se înregistrează în special la matematică și la disciplinele literare.

Însă, față de alți angajați la stat, profesorii sînt mult mai greu de înlocuit. Și nu este vorba doar despre specializarea grea, din timpul facultății, ci și despre cerințele inerente predării, precum o specializare continuă, abilități pedagogice care să se muleze pe cerințele fiecărei generații de elevi, dar și pe nevoile fiecărui elev în parte, și orele de muncă dublate în permanență de pregătirea orelor de predare.

Nivelurile ridicate și prelungite de stres de care sînt afectați azi profesorii sînt un semnal de alarmă și pentru următoarea generație, demotivînd astfel tinerii să mai intre în sistemul educațional, mai ales că salariile nu sînt nici pe departe suficient de atractive pentru a înclina balanța.

Un cerc vicios ia astfel naștere: cu cît intră mai puțini oameni în învățămînt, cu atît se agravează pe termen lung deficitul de profesori, dar și atenția pe care cei angajați o mai pot acorda procesului educațional. Cu cît nu mai simt conexiunea cu profesorii, cu atît elevii nu mai au performanțe și cu atît mai mult cresc presiunile asupra profesorilor, care aleg să-și schimbe cariera.

Potrivit *Forbes*, în SUA, aproape jumătate dintre profesori se gîndesc să plece de la catedră.

Școlile din Europa, deficit de profesori

Nici în Europa lucrurile nu stau mai bine. Potrivit unei analize defapt.ro, în majoritatea statelor din Europa există un deficit crescînd de cadre didactice, fără nici o perspectivă reală de redresare. Dacă, în prezent, în Germania există 40.000 de posturi neocupate, în Italia numărul acestora a atins 200.000. În Franța, la începutul anului școlar 2023, mai mult de jumătate din școli aveau un deficit de profesori, iar în Marea Britanie locurile vacante pentru profesori au crescut cu 93% mai mult decît înainte de pandemie.

Cauzele sînt multiple: salariile demotivante, dar și o lipsă acută de satisfacție – meseria de dascăl, susțin profesorii din toate țările, este devalorizată în ochii societății. Și, ca o consecință a lipsei de respect pentru statutul de profesor, actele de violență îndreptate contra cadrelor didactice au crescut peste tot în țările europene.

Nivelul educațional, în cădere liberă

În mai toate țările occidentale se înregistrează o îngrijorătoare scădere a nivelului educațional, încă de la clasele mici.

În Germania, potrivit *Tagesschau*, cunoștințele de germană și matematică ale elevilor de clasa a IV-a s-au deteriorat semnificativ în ultimii ani.

Potrivit Institutului pentru Dezvoltarea Calității în Educație din Germania (Institut zur Qualitätsentwicklung im Bildungswesen), tendința descendentă s-a accelerat în ultimii ani și s-a ajuns în prezent la o statistică deloc roză: fiecare al cincilea elev de clasa a IV-a are dificultăți cînd citește un text sau trebuie să rezolve exerciții simple de aritmetică și aproape fiecare al treilea elev face greșeli grave de ortografie.

Însă nu închiderea școlilor în timpul perioadelor de carantină este o explicație, de vreme ce această tendință negativă a nivelului educațional a fost observată cu mult înainte de pandemie.

Într-o conferință recentă a miniștrilor Educației din cele 16 landuri germane, s-a afirmat că fenomenul s-a înregistrat încă din 2016, una dintre cauzele principale fiind schimbarea mentalității la nivel social.

Azi, succesul nu mai este perceput ca depinzînd de nivelul de educație, ci mai degrabă de aptitudinile pe care le ai în *social media*. Pentru că nu e vorba de elevi care ar vrea, de pildă, să se orienteze către o meserie mai degrabă decît să se bazeze pe studiu, ci despre o atracție a cîștigului de bani prin faimă în mediul online.

Studiul Institutului pentru Dezvoltarea Calității în Educație mai subliniază și că deficitul de profesori, din ce în ce mai acut în Germania, este o altă cauză agravantă.

În Marea Britanie, „sistemele de învățămînt eșuează la fiecare nivel și 60% din părinți nu cred că școlile mai pregătesc cu adevărat elevii pentru muncă“ – este concluzia raportului anual realizat de *The Times Education Commission*.

Potrivit raportului, în timp ce pandemia a fost un „dezastru“ pentru tineri, atît în ceea ce privește sănătatea lor mintală, cît și în ceea ce privește adîncirea diferențelor sociale, problemele educaționale precedă pandemia.

Directorul unei școli primare din Nottinghamshire a raportat că unii copii înscriși în clasa I, ajunși la școală, sînt incapabili să-și spună numele și că 50% din elevii care au fost înscriși la grădiniță anul trecut nu erau învățați de acasă cum să folosească toaleta.

Potrivit unei recente analize a BBC, în ultimul an, în Anglia a crescut cu 10% numărul copiilor de cinci și șase ani care au nevoie de sprijinul pedagogilor pentru vorbire și limbaj, odată ajunși la școală – nu pot susține o conversație sau, dacă vor un obiect, nu-l pot denumi, ci arată cu degetul înspre acesta.

Louisa Reeves, terapeut de vorbire și limbaj, care a lucrat îndelung în mediul școlar, a povestit jurnaliștilor BBC că mulți copii au un vocabular din ce în ce mai sărac și că le este greu să înțeleagă instrucțiunile.

De partea părinților, potrivit sondajului YouGov, 65% din aceștia sînt de părere că sistemul școlar actual este de vină, căci pune prea multă presiune pe elevi și pe examene, iar 56% din părinți consideră că acest lucru dăunează sănătății mintale a elevilor.

Franța continuă să coboare și ea în toate clasamentele internaționale ale nivelului educațional, precum PISA, TEAMS sau IEA. Potrivit cercetătorilor, elevii francezi din clasele primare nu dețin nici măcar elementele de bază predate în școală.

Potrivit statisticilor Ministerului Educației din Franța, numărul elevilor aflați în dificultate educațională a crescut cu zece puncte în ultimii ani, iar unul din patru liceeni nu are nivelul așteptat odată ce termină liceul.

Cele mai slabe rezultatele se înregistrează în special la matematică și la disciplinele literare. Potrivit lui Thierry Rocher (Departamentului de Statistică al Ministerului Educației Naționale), citat de europe1fr., „elevii de liceu se descurcă destul de bine cînd vine vorba de abilități online, cum ar fi găsirea unor informații, însă cînd li se cere să interpreteze în profunzime un text, abilitățile lor lasă de dorit“.

Criza mondială a educației are multe cauze. Profesorii acuză sistemul, sistemul acuză societatea, iar societatea acuză profesorii și sistemul. Dacă profesorii cer performanță de la elevi, au probleme cu părinții, care îi acuză că le obosesc copiii; dacă elevii au note proaste la școală, de vină e profesorul, care nu e suficient pregătit, ignorîndu-se că, dacă doar nota contează, motivația pentru învățare este una greșită.

Dacă scăderea nivelului educațional ne-ar îngrijora într-adevăr, probabil că ar trebui să pornim de la problema reală: de ce nu mai există motivație pentru învățătură? Răspunsul l-am găsi în mentalitatea facilului căreia ne-am abandonat, a cîrjelor informaționale (de ce să învăț, cînd am Google-ul aproape?) și a lipsei de interes pentru adevărata performanță.

■ ■ ■

Bogdan TĂTARU-CAZABAN

Parabola intervalului

Cele două cărți recent lansate de Andrei Pleșu, *Capodopere în dialog* și *Ochiul și lucrurile* (publicată inițial în 1986), sînt mai mult decît prilejul plin de bucurie și de savoare al reîntîlnirii cu istoricul și criticul de artă din anii '70 și '80 ai secolului trecut. Sînt mai mult și decît o nostalgică acoladă a biografiei sale intelectuale, într-o epocă dezobișnuită de astfel de teme și tot mai săracă în exerciții culturale de o asemenea altitudine. Mai mult și decît o binevenită mărturie despre o vîrstă a culturii noastre, care conține toate ingredientele pentru a-i stimula pe cercetători. Cred că cele două cărți au capacitatea, prin stilul problematizării și scriitură, să readucă în atenție un mod de a face și de a transmite cultura, fără de care țesătura inefabilă a mediului în care cunoașterea este comunicată și receptată se destramă iremediabil.

Două tentații trebuie ținute la distanță pentru a permite acestui stil să-și probeze fecunditatea: pasiunea exclusivă pentru parterul informațiilor seci și căutarea febrilă doar a formulei memorabile. Strălucirea expresiei, justețea și acuitatea judecății, structura persuasivă a frazei sînt constante deja clasice ale textelor semnate de Andrei Pleșu. Cititorii se vor putea desfăta cu ele în paginile acestor cărți. Informațiile sînt însă supuse unui dublu proces de metabolizare și transfigurare: cu rare excepții (de pildă, în studiile despre Ștefan I. Nenițescu sau Louis Lavelle), ele sînt complet absorbite în structura problematizării sau, ca în splendidele lecții de istorie a artei din a doua parte a *Capodoperelor în dialog*, esențializate pentru a reda vertiginos înțelesul unei epoci. Aș aminti aici, spre ilustrare, începutul textului despre manuscrisele irlandeze din secolele VIII-IX: „Cînd în deșertul lumii bîntuie – cum se întîmpla în Evul Mediu timpuriu – mari furtuni, omului i se oferă șansa de a descoperi latențele de creativitate ale interiorității. (...) Iar *secretul* artei de care ne ocupăm este, în bună măsură, efortul ei programatic de a asigura o *compensație* spirituală lumii încă destructurate din jur. Ea încearcă să transforme, printr-o manevră cvasi-alchimică, umbrele în lumini, să introducă în haos principiul ordinii, și în efemer – principiul duratei". E suficient pentru ca destinatarul să primească firul călăuzitor în labirintul formelor sau să se îndrăgostească pentru totdeauna de lumea în care intră.

Andrei Pleșu este, așa cum știm, un excepțional mijlocitor. Eseurile, cronicile, articolele-studii și „instantaneele" cuprinse în aceste două cărți o arată cu prisosință, asumîndu-și unul dintre cele mai exigente scopuri ale cuvîntului rostit și scris: acela de a face să se vadă ceea ce doar privirea poate să surprindă, de a converti imaginea în text prin medierea interogativității reflexive. Sîntem astfel aduși în prezența operelor care se oferă contemplației și totodată formați să facem exercițiul unei priviri deopotrivă adecvate și eliberate de autoritatea uneori inhibantă a obiectului contemplat. Textele lui Andrei Pleșu ne transferă, cu firescul respirației, jaloanele accesului la pictura lui Dürer sau Leonardo, la „universul de un laconism tragic" al lui Rouault sau la un faimos tablou al lui Quentin Metsys, „Cămătarul și soția sa", unde detaliul mîinii stîngi a femeii e decupat exemplar, dar ne și învață să ne detașăm de imediatul, de „literalitatea" lor pentru a ne continua propria căutare. Arta frecventată astfel, fără omagii înrobitoare, devine o cale, transformă intervalul într-un itinerariu formativ, într-o hartă inepuizabilă a așteptării creatoare. Aș înclina să cred că, între toate formele de pledoarie pentru acest parcurs, există cîteva care se constituie, poate mai pregnant decît altele, în veritabile chei de lectură: investigarea insularității lui El Greco pe fundalul multiplelor arhipelaguri, însemnările despre tînărul Goethe, esențialul excurs despre tradiție și interpretarea poveștii lui Klee ca efort al „conștiinței geniale de a mîntui platitudinea lumii coborînd în chiar inima ei". Paginile despre Goethe, afine cu tematica din *Minima moralia*, sînt ca o parabolă revelatoare a gîndirii și scrisului lui Andrei Pleșu, care a continuat de-a lungul timpului să ne aducă tot mai aproape de valențele de frumusețe și de sens ale intervalului.

Jean-Louis CHRÉTIEN

Cuvîntul rănit. Fenomenologia rugăciunii

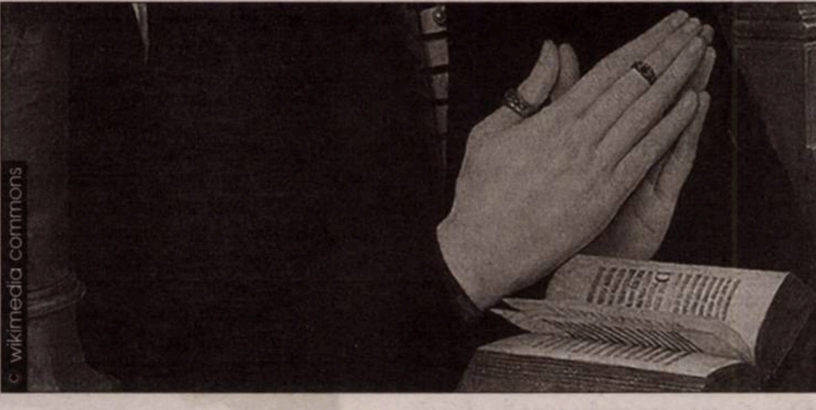
© wikimedia commons

Rugăciunea este fenomenul religios prin excelență, fiindcă ea este singurul act uman care deschide dimensiunea religioasă și niciodată nu încetează să-i susțină, să-i suporte, să-i sufere deschiderea. Există, desigur, și alte fenomene specific religioase, dar rugăciunea aparține în mod constant condițiilor lor de posibilitate. Dacă nu ne-am putea adresa lui Dumnezeu sau zeilor, nici un alt act n-ar fi capabil să vizeze divinul. Astfel, sacrificiul formează un act esențialmente deosebit, cel puțin la prima vedere, de rugăciune, dar nu ne-am putea imagina vreun sacrificiu pe care rugăciunea să nu-l însoțească într-un fel sau altul și să nu-l constituie ca atare. Cu rugăciunea apare și dispare religiosul. Această apariție poate, în anumite cazuri, să se deschidă numai virtualului, ca atunci cînd Supervielle, în a sa *Prière à l'inconnu*, vorbește unui Dumnezeu căruia nu-i conferă existență și despre care nu știe dacă îl ascultă:

Voilà que je me surprends à t'adresser la parole,
Mon Dieu, moi qui ne sais encore si tu existes...

Totuși, rugăciunea către un Dumnezeu virtual, oricare ar fi aprecierea religioasă și poetică ce i s-ar face, nu este ea însăși o rugăciune virtuală, ci o rugăciune efectivă și veritabilă, iar acest poem ține exclusiv de ordinul religiosului, caracterul virtual al Dumnezeului pe care îl tutuiește constituind un moment al sensului religiozității sale. Este vorba aici de forma cea mai slabă și cea mai destinsă a unei posibilități despre care Evanghelia dă exemple deosebit de acute și vibrante, ca: „Doamne, învață-ne să ne rugăm" (Luca 11,1), care este o rugăciune, sau „Cred, Doamne! Ajută necredinței mele" (Marcu 9, 24).

Gînditorii cei mai diverși subliniază această întemeiere a religiosului prin rugăciune. Astfel, Novalis scrie într-un fragment din *Enciclopedia* sa: „A te ruga este, în religie, ceea ce a gîndi este în filozofie. A te ruga înseamnă a produce religie (...). Simțul religios se roagă, după cum organul mental gîndește". Iar Ludwig Feuerbach, luînd într-o perspectivă euristică ceea ce Novalis afirmă într-un mod genetic, afirmă în *Esența creștinismului:* „Ceea ce revelează esența cea mai profundă a religiei este actul cel mai simplu al religiei: rugăciunea".

Simplu? Iată toată problema. Și presupunînd că este așa, simplitatea nu se lasă prinsă cu mai multă ușurință aici decît în altă parte. Acest fenomen, fundamental și ireductibil la oricare altul, este dificil de descris, într-atît variază formele pe care le poate lua și definițiile ce i-au fost date. Tipologiile și clasificările cele mai acceptate și cele mai tradiționale pot fi impure din punct de vedere fenomenologic și să ascundă fenomenul în loc să i se conformeze. Așa se întîmplă cu deosebirea dintre rugăciunea vocală și rugăciunea mentală. Ea pare clară, separînd acte tăcute și acte în care rugăciunea este proferată sau pronunțată. Dar ea se tulbură imediat ce observăm, ca sfînta Tereza de Avila, că nu-i vorba, pentru ca rugăciunea să fie mentală, de a ține gura închisă *(tener cerrada la boca)*. Dacă rugăciunea nu este făcută decît cu buzele *(solo con la boca)*, ea nu va fi o rugăciune creștină, deși anumite practici de recitare a unei formule sau de repetare a unui cuvînt, pînă la beție, există în diverse religii; dar dacă adevărata rugăciune vocală este întotdeauna însoțită de cea mentală, cum afirmă sfînta Tereza, această distincție nu mai poate fi folosită pentru a descrie riguros fenomenul rugăciunii.

Pe de altă parte, aici apare o altă dificultate, și nu dintre cele mai neînsemnate, în calea descrierii, căci destinatarul său este, de la început pînă la sfîrșit, esențial în constituirea sensului rugăciunii. Or, deși pentru fenomenolog nu se realizează starea existenței, rămîne faptul că felul în care ne adresăm lui, îl numim, îi vorbim, natura a ceea ce îi cerem și putem să-i cerem, teama sau încrederea cu care rugătorul se îndreaptă spre el depind de ființa acestui destinatar așa cum apare ea credinciosului. Nu se poate descrie rugăciunea fără a descrie puterea căreia i se adresează. Dar a descrie rugăciunea nu revine, prin urmare, la a expune sub o formă nonpozițională diversele teologii reale ori posibile? O fenomenologie a rugăciunii nu se dizolvă atunci în compararea diferitelor moduri posibile de apariție divină, fiindcă pentru fiecare rugăciune există un chip al divinului, și reciproc? În plus, fiecare religie instituită are o *lex orandi* a sa, rugăciunea sa are o normă pe care fenomenologul nu mai poate s-o ignore, de vreme ce ea face parte din fenomen, ci s-o adopte și să și-o însușească.

Pentru a ne croi un drum printre aceste dificultăți, este bine să limităm studiul, deoarece el ar putea să fie prin sine nedefinit. Nu va fi abordată decît rugăciunea ca act de vorbire, chiar dacă istoria religiilor descrie, desigur, toate felurile de rugăciuni, fără ca ele să fie, cel puțin la prima vedere, acte de vorbire, iar chestiunea de bază, în acest act, va fi aceea a vocii. De ce și cum, în rugăciune, dăm voce, ne dăm vocea, vocea noastră? Care este sensul, în ea, al diferitelor forme de proferare? Aici nu este vorba de o limitare arbitrară, nici de pură oportunitate, întrucît aceste întrebări impun o asemenea limitare esenței rugăciunii: rugăciunea vocală nu este decît o formă de rugăciune printre altele sau este rugăciunea prin excelență, numai față de ea putîndu-se defini și constitui toate celelalte, prin derivare sau privare? Este adevărat că, așa cum spune Feuerbach, rugăciunea cu voce tare nu este decît rugăciunea care-și manifestă esența? Incompletă încă, o primă descriere a rugăciunii poate s-o facă să rezide într-un act de prezență față de invizibil. Ea este actul prin care rugătorul este în prezența unei ființe în care crede, dar pe care n-o vede, și căreia i se manifestă. Dacă ea răspunde unei teofanii, ea este mai întîi o antropofanie, o manifestare a omului. Invizibilul în fața căruia omul se arată poate să meargă de la radicala invizibilitate a Spiritului pînă la sacralitatea interioară sau puterea interioară a unei ființe de la sine vizibile, precum un munte, un astru sau o statuie. Acest act de prezență pune în joc omul întreg, în toate dimensiunile ființei sale, îl expune, în toate sensurile termenului și fără nici o reținere. El se referă la trupul nostru, ținuta, postura, gestualitatea sa și poate comporta o anume exigență de purificare corporală prealabilă, ca abluțiunile, o anume exigență vestimentară, ca acoperirea sau descoperirea unor părți ale corpului, o anume poziție, ca ridicarea mîinilor sau îngenuncherea, o anume orientare. Toate aceste practici, fie că sînt obligatorii sau lăsate la voia rugătorului, se concentrează într-o înfățișare, care încarnează actul de prezență. Chiar cel care se îndreaptă spre incorporal o face cu corpul său, cu întregul său corp. Acest lucru n-ar putea lipsi, căci a spune, ca sfîntul Augustin, că te poți ruga în orice poziție a corpului nu înseamnă că în rugăciune corpul este ignorat și că el n-are nici un rol și nici o importanță, ci că, în ochii lui, fiecare trebuie să adopte poziția cea mai potrivită și cea mai aptă să-i favorizeze rugăciunea. Cu dansurile și săriturile sale, mișcarea hasidică a făcut dovadă, în această direcție, de o vie, ba chiar de o stranie libertate. Înscrisă în corp, prezența în fața invizibilului și înfățișarea în fața lui comportă în mod esențial acte prin care rugătorul declară lui Dumnezeu sau zeilor dorințele, gîndurile, nevoile sale, dragostea și căința sa, după diversele posibilități ale cuvîntului, mergînd de la strigăt la actul de a mișca buzele fără a se face auzit, trecînd prin vocea ridicată și murmur. Faptul de a fi al rugătorului înaintea lui Dumnezeu este o manifestare activă de sine în fața lui Dumnezeu. Toate modalitățile rugăciunii sînt forme ale acestei manifestări de sine, individuală sau colectivă (...).

(fragment din Fenomenologie și teologie *de J.-L. Chrétien, M. Henry, J.-L. Marion, P. Ricœur, traducere de N. Ionel, Editura Polirom, 1996, p. 37 și urm.)*

Mihaela PETROV

Victor Brauner și Roberto Matta, tablourile „la patru mîini“

Victor Brauner și Roberto Matta s-au cunoscut la Paris în anul 1938, imediat după sosirea lui Brauner din România și înainte de plecarea lui Matta în Statele Unite. Între anul 1942, cînd Brauner se retrage în munții Alpi la Celliers-de-Rousset, și 1948, anul întoarcerii lui Matta la Paris, cei doi artiști rămîn, prin corespondență, într-o permanentă legătură. Odată cu excluderea lui Roberto Matta din grupul suprarealist printr-un proces inițiat de André Breton în anul 1948, este exclus și Brauner, care ia apărarea prietenului său acuzat de „ignominie morală“.

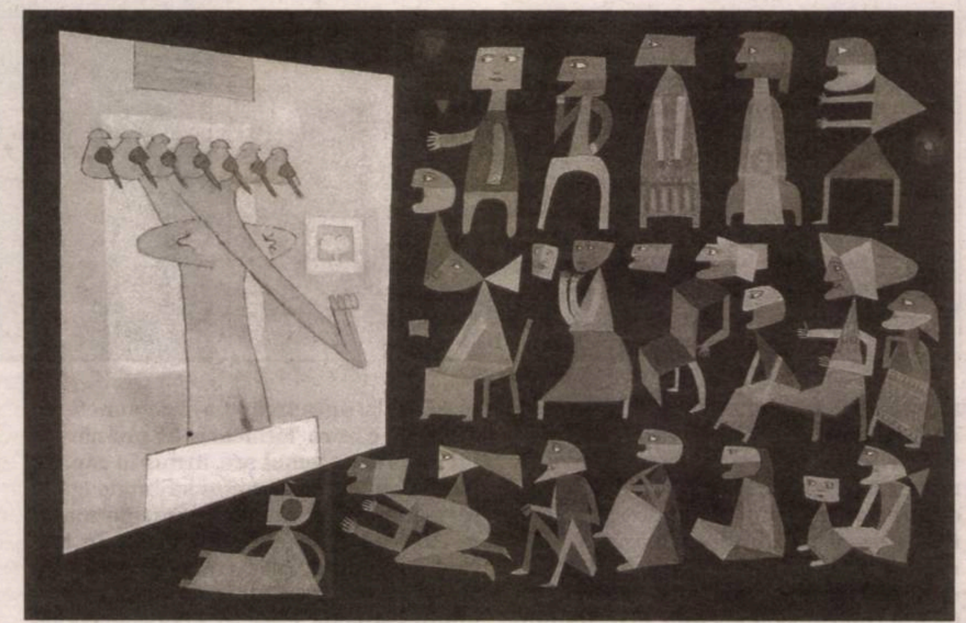
Victor Brauner, Roberto Matta, **Interviziune I,** 1955

Dacă Victor Brauner debutează în 1923, prin aderarea explicită la o formă de artă înțeleasă ca o sinteză a manifestărilor înnoitoare ale începutului de veac XX, pentru a deveni membru al grupului suprarealist în 1933, chilianul Matta, arhitect, debutează în pictură în anul 1937 ca adept al suprarealismului, pentru a urma la New York drumul deschis de Marcel Duchamp. Pornind de la teoria care susține că simțurile noastre, considerate imperfecte, nu pot percepe decît tridimensionalul, ignorînd *pluridimensionalitatea* universului, Matta este pasionat de ipoteza potrivit căreia universului cu *n* dimensiuni îi corespunde un timp elastic și nu unul liniar. Ideea abolirii spațiului și a timpului se transformă în *ecuația spațiu-timp* pentru a deveni complementară uniunii dintre vis și realitate. Pentru Brauner, sondarea „spațiului interior“ rămîne o constantă de-a lungul operei, în timp ce Matta pleacă de la teritoriul confruntărilor personale pentru a ajunge la confruntări culturale, politice sau sociale care, în pictură, se derulează ca banda unui film desfășurată pe „ecranele“ marilor formate ale tablourilor sale. O analiză de ansamblu a operelor celor doi artiști ar putea revela existența unei *picturi manuscrise*, organizată ca un *codex* de imagini sau ca „o gigantică bandă desenată“ în pictura lui Matta, și ca un „alfabet universal de semne“ în cea a lui Brauner. Metamorfozele figurii umane în pictura lui Brauner și cele ale spațiului în pictura lui Matta au ca punct de plecare trecerea de la un „posibil“ la un altul. Considerați „vizionari“ – cei care „arată“ necunoscutul –, Roberto Matta și Victor Brauner caută revelarea în pictură a legăturilor secrete dintre microcosmos și macrocosmos, dintre știința modernă și cea ermetică, dintre alchimie și chimie, dintre cabală și calculele infinitezimale, dintre mecanică și „magia“ invențiilor antice.

În 1955, viziunile celor doi artiști se intersectează în lucrările pe care le realizează împreună, desene, acuarele și două tablouri purtînd același titlu, Interviziune, I *și* II

În 1955, viziunile celor doi artiști se intersectează în lucrările pe care le realizează împreună, desene, acuarele și două tablouri purtînd același titlu, *Interviziune, I* și *II,* care urmau să fie expuse în același an la Galerie du Dragon, una dintre renumitele galerii pariziene. Titlul conferit tablourilor se lasă interpretat în felul jocului de cuvinte prin care *Interviziunea* ar putea fi înțeleasă ca fiind *întrepătrunderea viziunilor* celor doi artiști, trimițînd totodată, în chip ironic, la transmisia televizată. Amîndouă tablourile intitulate *Interviziune* au ca element dominant un „ecran“ asemănător celui cinematografic. În fiecare dintre ele, construcția spațiului pictural este lăsată în seama unuia dintre cei doi artiști, schema compozițională fiind realizată în primul exemplu de Brauner, în cel de-al doilea de Matta, în ambele tablouri atenția privitorului fiind atrasă de „ecran“. În primul tablou, *Interviziune I,* ecranul este dominat de una dintre „ființele“ caracteristice viziunii lui Roberto Matta, amintind de zeitățile unor culturi arhaice. Figura schițată de Matta iese din planul ecranului pentru a pătrunde și modifica spațiul ocupat de personajele create de Brauner. Ele se înșiruie pe trei registre urmînd o linie directoare, care pornește din colțul de sus (dreapta) al tabloului pentru a-și încheia traiectoria în fața ecranului (stînga jos). Înșiruirea personajelor create de Brauner formează o linie ondulată *(serpentină)*, sugerînd segmentele alăturate ale unei serii de „semne“ fără sfîrșit. În cel de-al doilea tablou, *Interviziune II*, printr-o construcție perspectivală din mai multe diagonale, Matta sugerează existența mai multor spații care se întretaie opunînd compoziția tabloului celei „pe registre“ concepută de Brauner în prima lucrare. Cel de-al doilea tablou este construit prin sugerarea mai multor planuri schițate de Matta prin cîteva cadre dreptunghiulare (ecrane) pentru a trimite la o multiplicare *infinită* a spațiului. Pentru Matta, spațiul posedă calitățile timpului, curge și se divizează în multiple unități, se descompune și se recompune pentru a deveni un spațiu *animat*. Spațiul tabloului este fragmentat de mai multe planuri și de direcțiile unor linii convergente care urmăresc contururile unor „ființe“ stranii, în parte antropomorfe, în parte mecanomorfe, amintind de descrierile creaturilor fantastice din literatura americană. „Ființele“ create de Matta sînt „oamenii-robot“ aparținînd unor lumi intermediare aflate la confluența dintre real și imaginar. Dacă în primul tablou *(Interviziune I)*, compoziția, lipsită de sugerarea perspectivală, este deopotrivă lipsită de centru, în cel de-al doilea *(Interviziune II)*, un cerc sau o sferă amplasată într-un ecran luminos este „centrul“ spre care conduc liniile directoare ale compoziției. Prezența mai multor „ecrane“ amintește de lucrarea lui Max Ernst *Ziua și Noaptea (Day and Night*, 1941/42), pe care Matta a avut ocazia să o vadă la New York și de la care a preluat probabil ideea de „tablou în tablou“. La Max Ernst, liniile verticale, orizontale și diagonale sînt contururile mai multor „tablouri“ luminoase (ziua) proiectate pe fundalul întunecat al compoziției (noaptea) prin care este sugerată întîlnirea principiilor contrare sau cea dintre *conștient* și *inconștient*. În *Interviziune II*, privirea este atrasă de ecranul dominat de o „figură lunară“ realizată de Victor Brauner prin intersecția mai multor segmente de cerc încadrate în conturul format din două dreptunghiuri suprapuse. În primul tablou, *Interviziune I*, „figura“ din ecran creată de Matta este rezultatul intersectării mai multor planuri, linii drepte sau diagonale care străpung spațiul „privitorilor“ imaginați de Brauner sub forma unei înlănțuiri serpentine care „intră“ și „iese“ din cadrul picturii pentru a prefigura întîlnirea dintre *spațiul fără limite* (Matta) și *timpul infinit* (Brauner). Comprimarea celor trei forme ale timpului într-un „timp continuu“ și prefigurarea unui spațiu lipsit de limite, susceptibil de a putea fi multiplicat la infinit, sînt imaginate prin linia sinuoasă sugerată de personaje și prin organizarea compoziției pe registre care se suprapun pentru a înlocui reprezentarea perspectivală. Permanentele transformări la care este supus spațiul, în opera lui Matta, își găsesc corespondentul în multitudinea „aspectelor“ *interioare/exterioare* ale ființei și în traiectoria transformărilor lor în cursul unui proces de metamorfozare, în opera lui Brauner. Pentru Roberto Matta, profunzimile psihice se confundă cu cele exterioare omului, îndepărtate, infinite, iar ideea reprezentării unui *univers continuu* în pictură este inspirată din modelele științifice și cercetarea fenomenelor naturii. În pictura lui Victor Brauner, stările sufletești, „personificate“, sînt echivalentul totalității „spațiului interior“ înțeles ca atemporal, un spațiu *infinit*. Întîlnirea dintre Victor Brauner și Roberto Matta în tablourile „la patru mîini“ reprezintă fuziunea viziunii celor doi artiști în căutarea unei imagini susceptibile de a reprezenta ceea ce în suprarealism a fost definit prin *ecuația spațiu-timp psihologic* perceput ca *vedere simultană* a unui întreg care cuprinde atît spațiul „exterior“, cît și pe cel „interior“, sau ceea ce este *vizibil* și ceea ce este *invizibil*. În opera lui Matta, spațiul psihologic este reprezentat ca o „explozie interioară“, în cea a lui Brauner, ca o „multitudine“ de aspecte ale ființei. Tablourile realizate împreună amintesc de mitul platonician al *Peșterii*, „figura“ din ecranul celui de-al doilea tablou apărînd ca rezultat al îmbinării unor forme geometrice care trimit la „corpurile perfecte“ descrise în *Timaios*.

***Mihaela Petrov** este istoric de artă. A încheiat studiile doctorale cu teza „Victor Brauner, cuvîntul scris și opera plastică, 1934-1965. Caiete și carnete, Donația Jacqueline Victor Brauner, Centrul Georges Pompidou, Paris“, UNArte, 2011. Cărți publicate:* Victor Brauner, cuvîntul scris și opera plastică, 1934-1965 *(2012);* Victor Brauner, pictopoet. Desene și acuarele *(2013);* Victor Brauner, vizionar al timpurilor moderne *(2014);* Victor Brauner, 1903-1966 *(2016).*

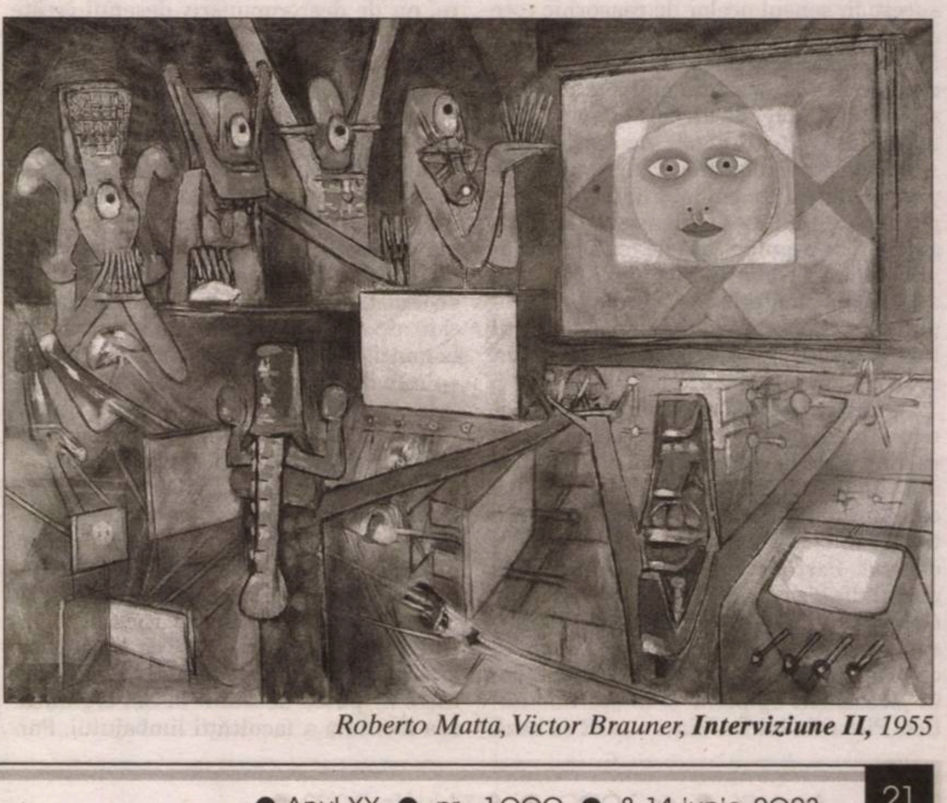
Roberto Matta, Victor Brauner, **Interviziune II,** 1955

Laura Carmen CUȚITARU

Dulce et utile

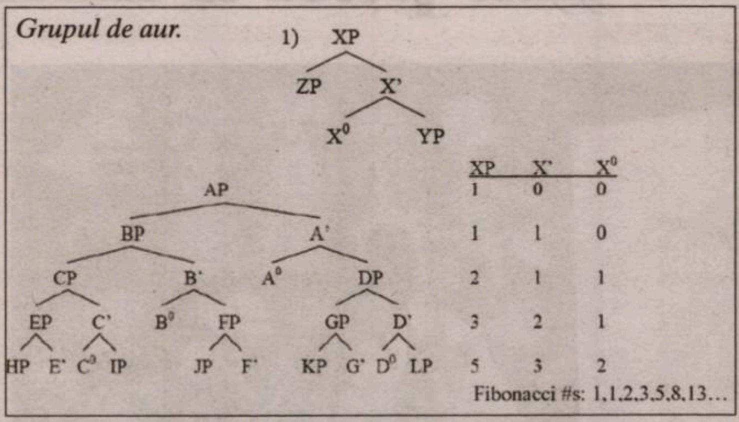
Grupul de aur.

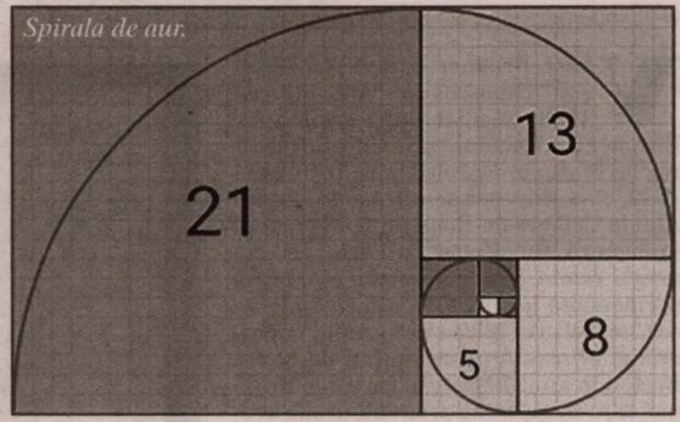
Spirala de aur.

Dacă luăm două cuvinte monosilabice, *mă* și *mai*, observăm că timpul necesar pronunțării celui de-al doilea e mai lung decît în cazul primului (diftongul e echivalent cu o vocală lungă). Să ne imaginăm acum că avem un metronom: convenim că silaba scurtă cere o bătaie (o unitate de timp / o pulsație), iar silaba lungă cere două bătăi (două unități de timp / două pulsații). O silabă scurtă se va auzi natural mai slab decît una lungă, astfel că din alternanța lor va rezulta ritmul. Într-o poezie, dacă avem un vers compus din patru silabe, cum pot fi ele aranjate din perspectiva duratei? Dar dacă avem nouă silabe? Dar șaisprezece? Această problemă de combinatorică și-o pune, prin secolul II sau III î.Chr., matematicianul și poetul indian Pingala, cu privire la metrul sanscrit. El califică silabele drept „ușoare“ și „grele“ și formulează întrebarea generală: în cîte feluri poți aranja un număr *n* de silabe?

Dacă nu ai decît o unitate de timp, o poți umple doar cu o silabă scurtă, evident. Dacă ai două unități de timp, fie folosești două silabe scurte, fie una lungă *(ss* sau *L)*. Dacă ai trei unități de timp, opțiunile sînt: fie trei silabe scurte, fie una scurtă și una lungă, fie invers – una lungă și una scurtă *(sss, sL, Ls)*. Patru unități de timp (sau pulsații) se pot umple în cinci moduri: *sss*, *LL*, *ssL*, *Lss*, *sLs*. Și așa mai departe. Numărul de pulsații *n* este, teoretic, infinit, de aceea numărul de moduri în care ele pot fi aranjate în funcție de durată este o funcție: $f(n) = f(n-2) + f(n-1)$. Dînd valori succesive lui *n*, Pingala obține un șir de numere (1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233...), o secvență stranie, în care fiecare număr din șir se obține adunînd cele două numere precedente. De la Pingala a rămas cel mai vechi tratat de prozodie sanscrită, *Chandahsastra*, al cărui titlu conține termenul *chandah*, care înseamnă, printre altele, „metru poetic“ și „frumos“, „plăcut“.

Curios la aceste numere este faptul că pot fi asociate cu lumea naturală. Ian Stewart spune, în *Numerele naturii*, că numărul de petale al aproape tuturor florilor se recrutează din seria 3 (crinii), 5 (piciorul-cocoșului), 8 (nemțișorii), 13 (gălbenelele), 21 (crizantemele), 34, 55, 89 (cele mai multe margarete). La floarea-soarelui, alveolele în care se găsesc semințele sînt aranjate în două familii de spirale care se intersectează; la unele specii, numărul spiralelor care se răsucesc în sensul acelor de ceasornic este de 34, iar în sens opus, 55; la altele sînt 55 și 89, sau chiar 89 și 144, toate numere consecutive în seria de mai sus. Ananasul are 8 rînduri de alveole dispuse spre stînga și 13 spre dreapta. Aceleași tipare spiralate pot fi identificate în conurile de pin sau într-o conopidă. Fiindcă la începutul secolului al XIII-lea seria lui Pingala a fost popularizată de matematicianul italian Leonardo Fibonacci (cel care a introdus și cifrele indo-arabe în Europa), ea e cunoscută sub numele de „șirul lui Fibonacci“, iar descoperirile devin din ce în ce mai interesante.

Dacă iei oricare două numere consecutive din șir, împărțindu-l pe cel mai mare dintre ele la celălalt, obții o constantă infinită: 1,6180339887... Mai scurt, *1,618* este „numărul de aur“, denumit *phi* (notat Φ) în cinstea lui Phidias, cel care a decorat Parthenonul cu sculpturi. Raportul dintre cele două numere este *The Golden Ratio* (GR), „proporția divină“ sau „secțiunea de aur“, pe care o găsim ca principiu de construcție în Parthenon, în piramidele egiptene și în statuile antice. Picturile lui Da Vinci au GR ca bază a proporțiilor umane: dacă, de exemplu, împarți lungimea feței la lățimea ei, obții Φ. Dar tot corpul uman poate fi raportat numeric la seria Fibonacci și la numărul de aur – relația dintre număr și/sau mărime a oaselor, a dinților, a inimii, a creierului, a corpului calos. Inima bate în ritmul GR: raportul dintre sistolă și diastolă la tînărul sănătos este 1,61. Ramificarea ramurilor unui copac și a arterelor coronariene la om urmează o distribuție secvențială Fibonacci. Remarcabil, măsurătorile și găsirea unor proporții deviante pot ajuta în diagnosticarea timpurie a diverselor patologii. Cercetări comparatiste recente ale cercetătorilor de la Facultatea de Medicină a Universității Johns Hopkins, efectuate asupra unui lot de 100 de cranii umane și 70 de animale, arată că craniul uman respectă GR, spre deosebire de craniile de cîine, (două specii de) maimuță, iepure, leu și tigru. Mai mult, pe măsură ce gradul de sofisticare a unei specii crește, pe atît proporția se apropie de numărul de aur.

Dreptunghiul de aur este o figură geometrică cu laturile reprezentate de oricare două numere consecutive din seria Fibonacci – să zicem că lungimea are 34 cm și lățimea 21 (ca în desenul nostru). În interior trasăm pătratul cu latura de 21 cm și ne rămîne un dreptunghi cu laturile (13, 8). Desenăm în interiorul lui pătratul de latură 8 și ne rămîne un dreptunghi cu laturile (5, 3). Desenăm un pătrat de latură 3 și ne rămîne un dreptunghi cu laturile (3, 2). Desenăm un pătrat de latură 2 și ne rămîne un dreptunghi cu laturile (2, 1). Desenăm un pătrat de latură 1 și obținem încă un pătrat identic, de latură 1. Deci, în procesul invers, de compunere, nu de descompunere, desenul crește așa: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21... *ad infinitum*. Acum: unind cu o linie unghiurile opuse ale tuturor pătratelor, obținem *spirala de aur* (vezi același desen), tipar care se regăsește în cochilia melcului, coada păunului, tentaculele caracatiței, mișcarea unui uragan, galaxii, cordon ombilical, ADN... spirala fiind *cea mai eficientă formă de umplere a unui spațiu*, așa cum au demonstrat matematicienii (în interior, simetria continuă: spiralele de nucleotide ale ADN-ului uman au proporții Fibonnaci, secțiunea transversală a dublei spirale ilustrează GR ș.a.m.d.).

În anii ’60, un strălucit lingvist american contemporan, Noam Chomsky, lucrînd pe terenul arid al sintaxei, propune o teorie absolut revoluționară care aduce împreună lingvistica, matematica, psihologia, biologia și, ultimativ, filozofia. Pornind de la faptul că sintaxa (felul în care sînt construite propozițiile și frazele) poate fi analizată matematic astfel încît să se identifice *tiparele* de organizare a vorbirii, Chomsky susține că acest demers ar putea dezvălui însăși organizarea mentală a facultății limbajului. Pornind de la un număr *finit* de sunete cu ajutorul cărora formează un număr *finit* de cuvinte, omul are, închis în cap, un mecanism care-i permite să înțeleagă și să genereze un număr *infinit* de mesaje. Această capacitate e centrală în teoria lui Chomsky, care o numește *creativitate*. Fiind o proprietate formală a sistemului sintactic, creativitatea chomskyană e de tip mecanic, fixată de reguli. (Celălalt sens pe care îl cunoaștem cu toții – „inventivitate“, „imaginație“, care sparge tiparele și încalcă regulile – e o proprietate a sistemului semantic, de care Chomsky nu e interesat). Mecanismul se bazează pe o *gramatică universală*, o *teorie a gramaticilor*, un fel de *drive* genetic, o matrice cu setări și parametri activați și fixați de limba particulară la care omul este expus după naștere. Limbile naturale, deși diferite la suprafață, ar fi similare în adîncime, fiind modelate de structuri mentale inerente ființei umane, astfel că toate se supun constrîngerilor gramaticii universale, care specifică nu numai ce e posibil în limbă, dar și ce *nu*.

În virtutea acestui mecanism înnăscut, de a cărui prezență nu e conștient, omul adult e capabil nu numai de performanța menționată mai sus, ci și să recunoască (să „simtă“) dacă o înșiruire de cuvinte, deși absurdă, este corectă gramatical sau nu *(Ideile verzi incolore dorm furios* – așa sună celebrul exemplu chomskyan). Același mecanism (denumit LAD, *Language Acquisition Device)* permite ca, pe baza unui *input* sărac și nesistematizat, copilul mic să învețe limba maternă repede, însușindu-și, de fapt, un set de principii generale (reguli) care imprimă limbii capacitatea de autogenerare. Deși, prin gramatica sa transformațional-generativă, Chomsky descrie limba engleză cu ajutorul formulelor matematice (pe baza cărora putem azi „sta de vorbă“ cu un *chatbox)*, scopul final al alcătuirii unei gramatici generative este investigarea acestui LAD („organul limbii“, într-o exprimare metaforică). În această viziune, limba devine un produs *natural*, pentru că cele mai generale proprietăți structurale ale sale sînt determinate *biologic*.

Atunci, seria Fibonacci are vreo relevanță în limbă? Investigații de ultimă oră în această direcție ar sugera că da. De exemplu, într-un studiu intitulat *The Golden Phrase: Steps to the Physics of Language*, David Medeiros și Massimo Piattelli-Palmarini, de la Universitatea din Arizona, analizează o anumită metodă de codificare a regulilor de construcție sintactică, numită *the X-bar schema*. Din păcate, nu există o terminologie corespondentă în limba română, studiile de acest fel, la noi, fiind inexistente; simplificînd la extrem, avem de-a face cu o rețetă binară de construire a grupului *(phrase*, XP) prin combinarea capului acestuia *(the head*, X^0), mai întîi cu un alt grup *(complement*, YP), combinînd apoi rezultatul (X’) cu un al doilea grup *(specifier*, ZP). Așadar, cei doi observă că această schemă (a se vedea imaginea) constituie, de fapt, „un format recursiv absolut special“. *The X-bar schema* este identificată drept *The Golden Phrase* („grupul de aur“) „pentru că se asociază strîns cu numerele Fibonacci și GR“: repetată la infinit, schema produce, în generări succesive, seria Fibonacci în numărul fiecărui tip de grup (XP, X“, X^0). Proprietățile schemei detaliate în studiu au fost considerate de Chomsky însuși, în mai multe conversații cu cei doi autori, „mai interesante decît cred ei“.

În teoria lingvistului american, capacitatea vorbitorului de a simți că o propoziție sau frază e rău construită (sau ceea ce vorbitorul știe despre limbă inconștient, fără a ști că știe, ca o intuiție) se numește *competență* (iarăși, un sens diferit de cel cu care sîntem obișnuiți). Punînd cap la cap toate cele de mai sus, putem întreba: dacă limba e un produs natural, iar biologia umană e dirijată de *numărul de aur*, am putea deduce că el explică originea competenței? Apoi putem extinde: nu cumva *Phi* și toate cele care rezultă din el sînt un „standard“ care ne orientează inconștient *întreaga* activitate, nu numai pe cea lingvistică? Nu cumva, atunci cînd percepem ceva ca fiind frumos, o facem avînd acest substrat care ordonează percepția? Atunci, cele mai subiective impresii ar putea fi evaluate obiectiv, dacă am ști cum. Valabilitatea noțiunii de *canon* nu ar mai fi contestată. Frumosul nu ar mai fi în ochii privitorului, cum se spune. Arta nu ar mai fi o problemă de gust. Proporția divină se folosește, deja, în Vest, în operațiile estetice și în lucrările dentare cosmetice. Studiile asupra mersului uman arată că respectarea acestei proporții în fazele mersului nu se reflectă doar în armonia sa exterioară, ci și în eficiența consumului de energie, care devine optim. Trecînd la cealaltă extremă: am văzut că deviațiile de la GR se corelează cu diverse patologii în plan fizic. Nu s-ar putea oare ca și patologiile mentale să aibă la origine alterări interne ale acestui standard? Și întrebările pot curge avalanșă. Oricum ar fi, numerele lui Pingala/Fibonacci arată că *dulce et utile*, vechea aspirație a lumii antice către frumos și util, nu este doar o noțiune abstractă, ci o stare de lucruri, concretă și cît se poate de firească: armonia (frumusețea) și eficiența (utilitatea) coexistă și decurg una din cealaltă. Iar descoperirea altor moduri în care, vorba lui Eminescu, lumea și vecia se sprijină într-un număr e abia la început.

Laura Carmen Cuțitaru *este conferențiar la Literele ieșene, specializată în lingvistică americană.*

■ ■ ■

Codruț CONSTANTINESCU

Atena, așa cum am descoperit-o eu

© wikimedia commons

Metroul din Atena

Într-o seară închisă, cum au fost atîtea, de la sfîrșitul lui februarie, Corina m-a întrebat scurt și hotărît: „Tu îți dai sema că noi nu am fost niciodată la Atena? De cîte ori am fost în Grecia *asta a ta* și uite că nu am ajuns în capitală. Cum se poate așa ceva?“. Mi-am dat seama că trufia mea care clama neabătut că aș cunoaște bine Elada era ridicolă. Cum poți cunoaște cu adevărat o țară dacă nu ai pus piciorul în centrul ei? Centrul fiecărei țări europene a fost anume stabilit în cel mai mare oraș, pentru că acolo se concentrează cel mai mare număr de oameni ai acelei țări, iar spiritualitatea și istoria poporului își trag seva tot de acolo. În Europa nu prea avem țări ale căror capitale să fie orașe obscure, după cum este prin America. Cine știe că nu Los Angeles este capitala administrativă a Californiei, ci obscurul Sacramento? Era necesar să vedem și Atena. E drept că Atena nu s-a aflat aproape de traseele concepute de mine către insule, aveam o scuză. Dar am decis să ne corectăm greșeala.

Am luat avionul de pe Aeroportul Otopeni. Am mai scris despre micro-universul otopenian și mare lucru nu ar mai fi de adăugat decît faptul că prețurile nesimțite își au explicația în Șpaganistanul autohton, care a fost adus în atenția opiniei publice prin recentele anchete ale DNA, pe care le vom uita peste trei luni. Privind bagheta cu ton care costă 10-12 euro bucata, bericica de numai 0,33 ml care costă 4-5 euro și pe care o dai peste cap într-un minut, dacă nu te grăbești, mă gîndeam cum în toate aceste prețuri este inclusă automat și șpaga mioritică, pe care toți patronii magazinelor o plăteau/plătesc celor în (ne) drept. Chestie care mi-a adus aminte numai de obiceiul domnilor fanarioți, odată înscăunați (prin firmanul împărătesc), de a scoate la licitație toate funcțiile publice. Cum se calculează în Otopeniul șpaganistanez prețul unui produs? Preț bază + TVA + profit patron + șpagă = preț final. De vină este și turistul care, fie că vine, fie că pleacă, român sau străin, întinde nepăsător magicul card (în străinătate mă regăsesc uneori întrebîndu-mă indecent cît naiba o fi avînd norvegianul/americanul/englezoiul ăla pe cardul său pe care-l întinde cu cea mai grațioasă dezinvoltură, fără să i se observe vreo cută în dreptul obrajilor sau ochilor – semn cert că nici măcar nu-i trece prin minte că pe cardul lui nu s-ar odihni un semnificativ purcoi de bani) și permite să fie jefuit ca în codru.

Îmi cumpărasem un ghid turistic pe care l-am studiat încă înainte de a stabili o strategie de vizitare a obiectivelor turistice pentru cele doar două zile și jumătate, dar prima oară m-am interesat dacă orașul avea metrou. Am răsuflat ușurat. Ghidul publica rețeaua de transport la început. Îmi face o deosebită plăcere să provoc uimirea soției, care nu înțelege cum mă pot descurca atît de eficient folosind orice metrou, în orice oraș. Însă experiența mea bucureșteană din perioada 1995-2000 mă ajută și acum, chiar dacă metroul bucureștean este un mizilic față de cel din Paris, Roma sau chiar Atena. Metroul atenian m-a lăsat din nou visător și mi-a provocat admirație avînd în vedere eficiența, curățenia și amploarea lui, care nu vor fi atinse de partenerul său bucureștean nici măcar în două decenii. Pot pune pariu de acum, iar metroul nostru nu va ajunge la/sub Aeroportul Otopeni nici în zece ani. În mod absolut remarcabil, metroul atenian asigură legătură nu numai între aeroport și centrul orașului, o distanță remarcabilă în sine (35 de kilometri, în timp ce distanța între Otopeni și centrul Bucureștiului este de numai 15 kilometri), dar chiar pînă în portul Pireu.

În acea după-amiază ploioasă de vineri, din acel început de mai, delușorul Acropole era luat cu asalt de sute de turiști entuziaști care se grăbeau să-și facă o sută de mii de fotografii. Cele mai simpatice erau fetele care săreau, țopăiau, încercau să cuprindă cu brațele Partenonul într-o încercare sublimă și aparent unică de imortalizare și care nu țineau seama deloc de ridicolul la care se expuneau față de ceilalți turiști. Parcă îți poți face damblaua mai ușor dacă ești înconjurat de necunoscuți, pe care cel mai probabil nu-i vei mai revedea niciodată. Întregul ansamblu antic, despre care s-au scris mii de pagini, era protejat de un mic detașament de angajați eleni a căror primordială grijă era ca turiștii să nu atingă bucățile de piatră antică. Amuzant era că paznicii, care nici măcar nu erau îmbrăcați în vreo uniformă care să-i diferențieze net, nu erau înarmați cu un spray sau cu vreun baston din cauciuc, ca la noi, ci cu un fluier. Dacă o domnișoară avea un fluier legat la gît puteai fi sigur că făcea parte din detașamentul de protecție. Însă activitatea lor este remarcabilă, căci nu am văzut pe nici o bucată de soclu sau coloană de templu mesaje nemuritoare de genul „Ionela + Gigi = inimă“ sau „Aici a fost Aurel Spulberache în ziua de 27 martie 1993 cînd Steaua a bătut pă Anderlecht“. Începuserăm să coborîm, văzuserăm ce era de văzut, deja picura intens și încercam să ne menținem echilibrul și să nu alunecăm pe dalele șlefuite de pașii a milioane de turiști, cînd dintr-o dată s-a auzit un behăit agresiv și ascuțit, venind cumva din sus: *Notațiiiii, notațiiii*. Se pare că un turist încercase să intre în contact cu vreo bucată de marmoră sau se proptise în vreun soclu antic, provocînd strigătele panicate ale unei paznice, ale cărei abilități lingvistice, în limba lui Byron, cel care și-a dat nu numai viața, dar și averea pentru a susține cauza independenței Greciei, erau puternic alterate de accentul său grecesc atît de simpatic *(Notați*-ul repetat s-ar traduce prin *No touch)*. Îmi luasem în bagaje și un exemplar din cea mai recentă carte, dar nu pentru a o oferi cuiva, nu aș fi avut cui, ci pentru că fiind o carte de călătorii merită ea însăși să călătorească. O aveam și pe Acropole și mi-am rugat soția să o fotografiez într-o panoramă minunată și amplă. După cîteva cadre, o altă paznică micuță ne-a informat că, în conformitate cu prevederile art. 9 al Convenției privind fotografierea în scopuri comerciale, nu aveam dreptul să folosim imaginea în scopuri comerciale. Nu am întrebat-o dacă România făcea parte din statele semnatare ale Convenției, nu voiam să risc vreun incident diplomatic, și am șters cele două fotografii. Dar altele au scăpat și vor permite vînzarea cărții în sute de mii de exemplare, sînt sigur. Piața de carte din România duduie.

Impresii din Atena propriu-zisă. Nu mă așteptam ca și în Atena să poți mînca atît de bine. Aveam impresia, una calchiată după București, Paris sau Roma, că dacă ești într-o capitală, prețurile trebuie să fie mari, invers proporțional cu porțiile. Ei bine, m-am înșelat. Prețurile la Atena sînt mai mici decît în minunata noastră capitală, iar porțiile muuult mai mari. Adică pentru zece-unsprezece euro te poți bucura de un platou minunat de *souvlaki*, *pita*, salată, cartofi prăjiți și sos *tzatziki*. Sau minunatul *gyros* de porc la farfurie, comandat la o tavernă, situată chiar la doi pași de iahturi valorînd zeci de milioane de euro, pe faleza portului Pireu. În taverna de lîngă Biblioteca Împăratului Hadrianus – unde ne-am refugiat după turul de forță al primei jumătăți de zi petrecute la Atena, cînd am urcat și pe Acropole, după ce văzuserăm Agora veche, Agora romană, pentru că începuse o scurtă repriză de ploaie –, ne-au fost aduse rapid și niște felii de baghetă la cuptor, lîngă un mic bol cu pastă de măsline, iar la final am mai fost răsfățați cu patru felii dintr-o delicioasă prăjitură. Din partea casei.

Iubesc cea de a doua zi a *city-break*-ului, cînd ai scăpat de cea mai mare parte a stresului. Ai prins avionul, te-ai îmbarcat, bagajul minuscul a fost acceptat de lacoma firmă *low-cost*, ai aterizat în siguranță, ai reușit să dibuiești mijlocul de transport care te-a dus pînă în centrul orașului și, mai mult, ai reușit să te cazezi. Iar apoi, în restul de zi te-ai aruncat hămesit să bifezi cît mai multe obiective turistice, întorcîndu-te la hotel sau apartament mort de oboseală. A doua zi este fermecătoare. Poți dormi mai mult. Te bucuri de micul dejun (dacă ești la vreun hotel mai ieftin) și poți relua descoperirea orașului în tihnă. La Atena, Corina a rezervat un apartament la un preț mai mic decît în Sibiu sau Cluj, care se afla la nici o sută de metri de stația de metrou Syngrou-Fix, la două stații de Syntagma și care era într-un bloc cu locuințe elene normale. Nu părea a fi un bloc recent construit, de aceea mi-am făcut o idee despre confortul clasei de mijloc ateniene. Apartamentul avea o zonă de living, dormitorul părinților și unul al copiilor, o mică bucătărie, baie și o zonă de dressing, cu o suprafață utilă de cel puțin 80 mp. Decent.

Trecînd pe lîngă biserica ortodoxă din Pireu, soarele deja strălucea generos, dar fiind doar în luna mai nu pîrjolea ucigător, astfel încît nu resimțeai necesitatea de a bea un prim Mythos rece la ora 11 (dar cîți navetiști nu am văzut eu care se dreg/trezesc la ora 8,05 cu un Ciucaș?), mă gîndeam cît de greu trebuie să le fie și grecilor pentru că la un anumit moment trebuie să părăsească lumea lor, adică acest mic univers bogat, echilibrat, parfumat, iubit de Dumnezeu, care și politic pare a-și fi găsit în sfîrșit un echilibru, în timp ce noi nu prea avem mari regrete că părăsim lumea noastră plină de nervi, șpăgi, dominată de o injustiție flagrantă și de procurori care urlă la univers: „Știi, bă, cine sînt io?“. Duminică la prînz, în garnitura de metrou care ne ducea către aeroport din stația Monatiraki, unde luaserăm o ultimă masă ateniană delicioasă (am ales o *musaka* incredibilă), s-au urcat și doi bărbați și o femeie, care s-au așezat pe scaunele libere de lîngă noi. Unul dintre cei doi bărbați avea peste 80 de ani și părea a fi de o fragilitate care mi-a rămas întipărită în memorie. Femeia părea să fie fiica lui. Era și ea îmbătrînită, avea undeva spre 60 de ani. Din cînd în cînd ea îi mîngîia turul pantalonului din stofă neagră reiată (așa cum nu se mai poartă deloc) de cîteva ori. Bătrînul a simțit că îl studiez și mi-a întors curios privirea, dar cu blîndețe și nu cu vreun reproș ascuns. După trei stații, cei trei s-au ridicat, iar fiica și cumnatul l-au sprijinit pentru a ieși din metrou. Poate luaseră o ultimă masă în vreo tavernă din centrul Atenei, înaintea unei operații dificile, cine știe? Oare fiică-mea mă va scoate la masă peste trei decenii? mă întrebam cu speranță, dar și cu ceva resemnare. Mă întreb dacă este adevărat ce scria Sorin Stoica acum aproape două decenii: „Cîtă vreme avem ce povesti, nu ieșim la pensie“.

***Codruț Constantinescu** este istoric și consilier pentru afaceri europene la Prefectura Prahova. Cea mai recentă carte publicată este* Pasager prin amintiri *(Editura Polirom, 2023).*

Cu ochii-n 3,14

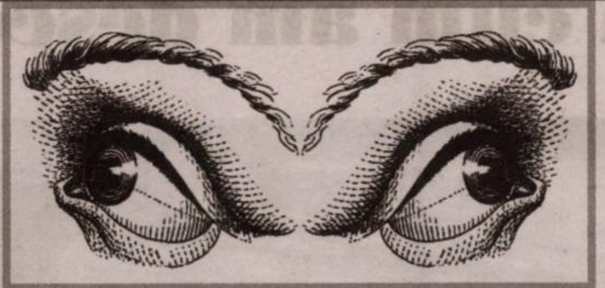

AȘA CUM S-A ÎNTÎMPLAT DEJA A ȘAPTEA OARĂ, TINEREȚEA ARTIFICIALĂ A GENERAT ALTE RISCURI PENTRU SINGURUL LUCRU CARE AR TREBUI SĂ NE BUCURE ACUM CU PRIVIRE LA TIMP

■ Un avocat american și-a scris pledoaria cu ajutorul ChatGPT și, așa cum s-a mai întîmplat deja, pledoaria cu pricina conținea decizii judiciare false și citate false. Cumva e încurajator faptul că, cel puțin deocamdată, Inteligența Artificială conține multă șmecherie umană naturală. (**M. C.**)

■ Al Pacino, în vîrstă de 83 de ani, așteaptă un copil de la iubita sa Noor Alfallah, în vîrstă de 29 de ani. Actorul mai are trei copii din căsătorii anterioare. Robert De Niro, în vîrstă de 79 de ani, a anunțat de curînd că va deveni tată pentru a șaptea oară. Tinerețea fără bătrînețe s-a născut la Hollywood. (**A. M. S.**)

■ Specialiștii de vîrf din IT avertizează că Inteligența Artificială ar putea reprezenta o amenințare la adresa omenirii, la fel de mare ca o pandemie sau un război nuclear. Paradoxul e că Inteligența Artificială a fost creată prin inteligență naturală. Poate că pericolul apare mai ales în cazul în care Inteligența Artificială ajunge pe mîinile neinteligenței naturale. (**A. M.**)

■ Profesionalizarea infrastructurii inexistente de parcare în România a generat o industrie ilară de aplicații dedicate plății locurilor de parcare, printre ele se numără: UPPark (București, Buzău, Cluj, Gheorgheni, Constanța, Iași); TPark (Timișoara, Drobeta-Turnu Severin, Craiova, Sibiu, Rîmnicu Vîlcea, Pitești, Bacău, Galați, București); Parcare Sibiu; Amparcat.ro (București); Suceava Parking, City Parking (Cluj); Aplicație Primăria Sectorului 3; Plătește Parcarea Oradea; Bacovia Parking (Bacău) și, de departe cea mai suprarealistă, Parcare Online… Mă întreb cum s-o fi predînd asta la școala de șoferi. (**I. M.**)

■ Inteligența Artificială prezintă un risc de „extincție“ pentru umanitate, iar această amenințare ar trebui să fie „o prioritate globală împreună cu alte riscuri pentru societățile noastre, cum ar fi pandemiile și războiul nuclear“. Asta au spus de curînd peste 350 de lideri tehnologici, cercetători și ingineri, într-un avertisment de o singură propoziție, relatează *The New York Times*. Scurt, clar și neliniștitor. (**A. M. S.**)

■ Secretarul de stat american Anthony Blinken a spus recent că Rusia a început invazia în Ucraina convinsă că are cea de-a doua cea mai puternică armată a lumii și a reușit să ne convingă că are a doua cea mai puternică armată din Ucraina. Ceea ce cam așa e, dacă privești cît de cît obiectiv pe teren. Acum, faptul că armata Rusiei nu este deloc ceea ce credeam, că are nevoie de mercenari, pușcăriași înrolați să fie carne de tun și bande de ceceni ca să mai obțină ici-colo cîte o victorie plătită scump și fără vreo mare importanță strategică, ar trebui să ne bucure. E singurul lucru care ar trebui să ne bucure cu privire la Rusia. (**S. V.**)

■ Cele care se visează mirese și nu și-au găsit încă jumătatea se vor bucura să afle că, pentru o nuntă perfectă, nici nu au nevoie de mire: se pot căsători cu ele însele. La orice vîrstă, am adăuga, dacă luăm exemplul unei doamne de 77 de ani din Ohio, care a decis să-și dea o a doua șansă la fericire. Femeia a mai fost căsătorită o dată, în 1965, pentru nouă ani, și are trei copii. Atunci ceremonia a avut loc doar la primărie și s-a îmbrăcat în negru, dar acum, împreună cu fiica ei, și-a găsit o rochie de mireasă pe măsura visului. Cu o zi înainte de eveniment, a declarat că se simte foarte emoționată și că n-ar fi crezut că va arăta atît de bine într-un alb strălucitor. (**A. A. D.**)

■ Pe 27 mai 1941, nava de război germană Bismarck e scufundată de marina britanică. Din echipaj, doar 115 oameni supraviețuiesc. Plus un motan, recuperat de distrugătorul britanic Cossack. Timp de cîteva luni, motanul, rebotezat Oscar, profită de croaziera oferită de englezi, însă pe 24 octombrie 1941, distrugătorul e lovit de o torpilă germană. Grav avariată, nava e remorcată și, împreună cu restul echipajului, Oscar ajunge în Gibraltar, de unde se îmbarcă la bordul portavionului HMS Ark Royal, care după cîteva zile e avariat de o torpilă. Echipajul e salvat, însă ajuns la mal, motanul a fost trimis în Anglia, la Casa Marinarilor din Belfast, unde a murit, de moarte bună, în 1955. (**S. G.**)

ȘI TRAGEDIA (FALSĂ) NU E ASTA, SE PARE CĂ UN NUMĂR INFINIT NU ARE NICI UN DESTIN

■ Medicul care a folosit propria spermă în cadrul unei clinici de fertilizare a murit zilele trecute într-un accident aviatic. Se pare că doctorul a încercat să zboare cu un avion neînmatriculat și construit chiar de el. Și tragedia nu e asta, ci că doctorul nebun tocmai a lăsat în urmă sute de copii orfani. (**I. M.**)

■ În Frankfurt, poliția a oprit un bărbat înarmat, îmbrăcat într-o uniformă de polițist american și înarmat cu o pușcă. După ce l-au somat, l-au trîntit la pămînt, l-au încătușat și i-au luat arma. Au constatat că arma era de jucărie, uniforma – falsă, iar bărbatul – un stripper în drum spre o petrecere de burlăcițe. (**S. G.**)

■ Reptilele ar putea fi incluse de poliție într-un nou nomenclator al armelor, dacă ar fi să luăm în seamă un incident petrecut în Toronto. Un bărbat a fost acostat de către un altul pe stradă și plesnit repetat cu un piton. Făptașul a fost arestat pentru agresiune, dar și pentru provocarea de suferințe unui animal. Pitonul, care se pare că era animalul său de companie, nu a supraviețuit bizarului atac nocturn. (**A. A. D.**)

■ „Am întrebat AI dacă poate compune un cîntec de Bob Dylan, iar răspunsul a fost: sigur că da. Atunci am revenit: «Poate compune AI un cîntec de Dylan dacă Bob Dylan n-ar fi compus niciodată nimic?». Dacă un număr infinit de maimuțe bat la un număr infinit de mașini de scris, e posibil ca una dintre ele să scrie la un moment dat versurile cîntecului dylanesc *«Masters of War»*. Și dacă da, cine-ar ști?“. Regizorul american Paul Schrader pe FB. (**M. C.**)

■ Cifra 1.000 este – în afară de un număr natural, notat printr-un unu și trei zerouri, care urmează după 999 și îl precedă pe 1.001 – un număr par, un număr compus, un număr abundent (sau „excesiv“: număr care este mai mic decît suma alicotă a divizorilor săi), un număr rotund (un număr întreg care nu are nici un factor prim mai mare decît rădăcina sa pătrată), un cub (10^3), un număr, figurativ vorbind, icositetragonal, un număr „Harshad“ (divizibil cu suma cifrelor sale în baza dată) – nume dat de matematicianul indian D.R. Kaprekar, alcătuit din sanscritele *harsa* (bucurie) și *da* (a da), care înseamnă *„dătător de bucurie“* – și este, începînd de săptămîna aceasta, un număr *Dilema veche*. (**M. P.**)

■ Cîteva nume de firme din Baciu, Apahida și Gilău, județul Cluj: Prosolar SRL, Maier Pâine Bună SRL, Trotinelli SRL, Europa Conflorea SRL, Succesul Gabrielei SRL, Mese Import Export SRL, Pro Buget SRL, Kiss Pentru Voi SRL, Roșiibune SRL, Angularius SRL, Made In Câmpenești SRL, Tom Beton SRL, Amenajări Bricolor SRL, Teodoors SRL, Studioul Pentru Imagine SRL, Petrișor Fântână SRL, Credoconsult SRL, Scutul Negru Spam SRL, Pas Pas SRL, Unu Tic SRL, Econotranzit SRL, Căsuțecăței SRL, Tezaurul Arhivelor SRL, Celebrate Your Truth SRL, Drumuri Curate SRL, Cotcodac SRL, Alda Alb De Tot SRL, Macsimotivus SRL, Eco Bibi SRL, Suprem Imobiliare SRL, Brandevu SRL, Hatework SRL, Ferma De Păpuși SRL, Eurosudura SRL, Nice To Meat You Two SRL, Create Momentum SRL, Simplu Rapid SRL, Ultrafațada SRL, Decoruri Pentru Torturi Speciale SRL, Moțata Fun SRL, Rococo Connect SRL, Chaos Factory SRL, Grădinacuoxigen SRL, Auto Doi Fix SRL, Nelu Multitrans SRL, Antropocen SRL, Între Șuri Uși & Geamuri SRL, Morminte Construct SRL, Haha Art SRL, New Ooh SRL, Destin Market SRL, Fier De Lux SRL, Verighete Boujee SRL, Spiritual Francesca SRL, Copil Creativ Și Conștient SRL, Leipânămâine SRL. (**D. S.**)

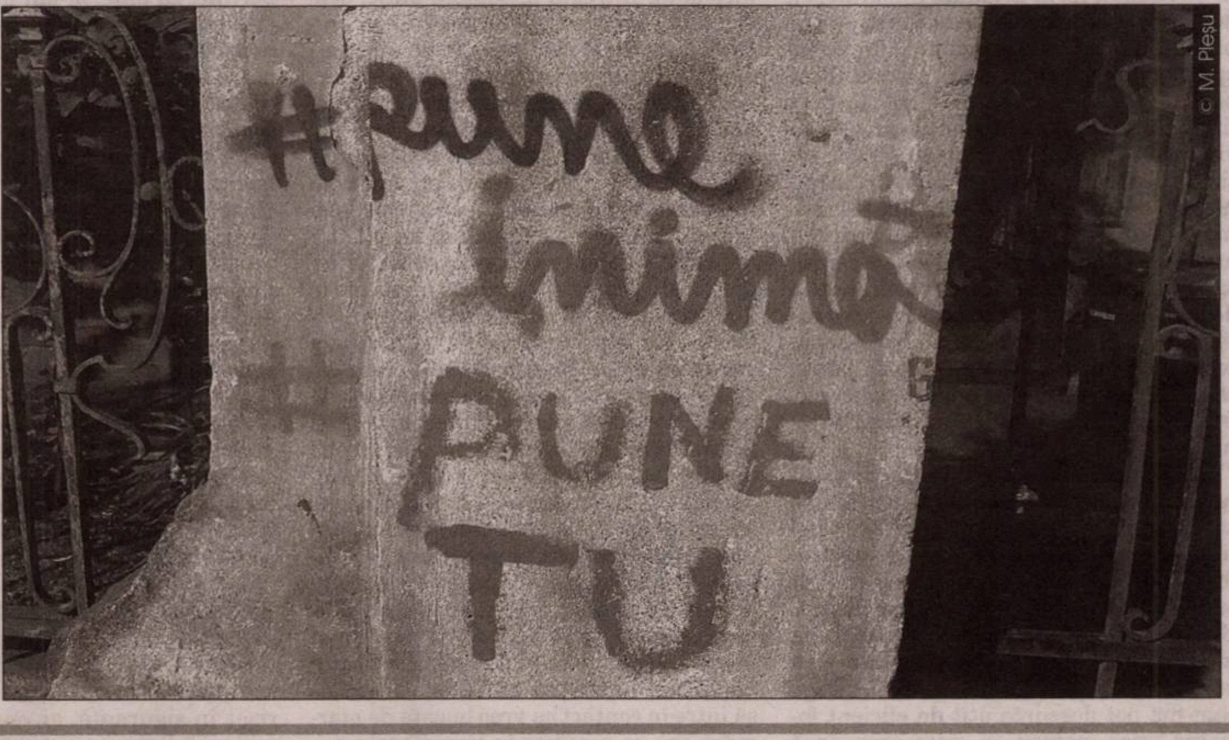

c M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT
Tiraj: 6.750
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **1.001** ■ 15-21 iunie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Dilema noastră cea de toate zilele“

pagina 3

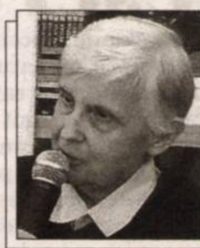

Francisca Bălțăceanu – 80

pagina 5

STELA GIURGEANU

„Linșajul rețelelor sociale“

pagina 19

Nu regret nimic?

> *„Poate că tot ce putem face este să sperăm că vom sfîrși cu regretele potrivite.“*
>
> *ARTHUR MILLER*

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

O, TEMPORA!...

Valeriu STOICA

la drept vorbind

Jacques Maritain, Legea naturală sau legea nescrisă

În ediția publicată în 1986, în Elveția, Georges Brazzola, folosind surse multiple, a stabilit, sub denumirea *Legea naturală sau legea nescrisă,* textul lecțiilor ținute (nouă, cu siguranță; nu se știe dacă a zecea lecție, despre Decalog, a fost efectiv rostită) de Jacques Maritain la Soisy-sur- Seine, lîngă Paris, în luna august 1950, la *Eau Vive*, un centru de spiritualitate creștină, deturnat însă de la menirea sa inițială chiar de către fondatorul său. Tradusă în limba romană de Tudorel Urian, cartea a fost publicată, cu o prefață de Marian Nicolae, la Editura Universul Juridic, în colecția „Eunomia“, inițiată de Centrul pentru Studii de Drept Natural și Analiză Normativă din cadrul Facultății de Drept a Universității din București. Este o lucrare de referință pentru înțelegerea conceptelor de *lege* și *drept; lege eternă, lege naturală, legea ginților* și *lege pozitivă; drept pozitiv, dreptul ginților* și *drept natural.* Nu există o sinteză mai cuprinzătoare și mai pertinentă a istoriei acestor concepte, în raport cu evoluția lor pînă la mijlocul secolului trecut. Situată la confluența filosofiei dreptului cu filosofia morală și filosofia politică, sinteza este construită din perspectiva gîndirii lui Toma de Aquino. Se știe că lui Jacques Maritain i se datorează o adevărată resurecție a ideilor tomiste, însoțite de o interpretare care le restituie sensul originar.

„Trădarea“ viziunii tomiste despre *legea naturală,* a cărei forță provine din *legea eternă*, s-a produs atît în concepțiile raționaliste, cît și în cele empiriste. Din perspectiva raționalistă, îndepărtarea de viziunea tomistă a început cu Hugo Grotius. Deși acesta a admis „că legea naturală presupune existența lui Dumnezeu, el a scris o frază celebră în care spunea că și dacă, prin absurd, Dumnezeu nu ar exista, legea naturală ar fi continuat să își exercite autoritatea asupra noastră. Aceasta înseamnă că el considera doar ordinea naturii ca putînd să fie descifrată de rațiunea umană; nu vedea relația dintre ordinea naturală și rațiunea eternă“. Cu harul de a exprima ceea ce este esențial, Maritain adaugă că astfel „a avut loc o separație, o schismă între rațiunea eternă și ordinea naturală, Dumnezeu nu a mai devenit decît garantul acestei ordini, legea naturală a încetat să mai fie o parte a legii eterne. Aceasta este ordinea unei Naturi suficiente sieși și deci a cărei rațiune conceptuală și discursivă este cea care stabilește cunoașterea. De ce aș fi obligat în conștiință de o ordine pur factuală? În realitate, dacă Dumnezeu nu există, nu există putere obligatorie a legii naturale. Dacă legea naturală nu angajează rațiunea divină, ea nu este o lege și, dacă nu este o lege, nu poate să oblige la ceva“. Din perspectiva empiristă, a fost negată radical viziunea tomistă, postulîndu-se că nu există lege naturală și drept natural, ci numai lege pozitivă.

Cu aceeași acuitate a privirii care caută și găsește ceea ce este esențial în istoria gîndirii despre *legea naturală*, Maritain deslușește sensurile inextricabile ale noțiunii de *stare de natură*. De această dată, fără a se renunța la funcția metodologică a celor trei perspective din care a fost abordată legea naturală, sînt identificate două moduri diferite, unul optimist și altul pesimist, pentru a descrie *starea de natură,* ca stare precivilizată a vieții umane. Asocierea stării de natură cu mitul vîrstei de aur este prezentă de la stoici pînă la Jean-Jacques Rousseau, iar între aceste două momente se regăsește percepția creștină a stării de inocență. Descrierea optimistă a stării de natură poate fi integrată în perspectiva raționalistă, dar, prin adăugarea unui mit istoric, această descriere dobîndește un sens empirist. Cu adevărat integrată în perspectiva empiristă este descrierea pesimistă a stării de natură, ca stare a vieții animale, în care domnește legea celui mai puternic. Hobbes, care a excelat în acest mod de descriere pesimistă, a caracterizat viața omului în starea de natură ca fiind „solitară, mizerabilă, respingătoare, brutală și scurtă“. Depășirea stării de natură, care păstrează un sens mitic și în perspectiva empiristă, este posibilă prin instituirea legii pozitive. Noțiunea de *stare de natură* devine astfel punctul de referință negativ care justifică forma despotică a societății politice acreditată de Hobbes în imaginea Leviatanului. Or, în absența raportării la legea naturală, legea pozitivă poate justifica orice dictatură.

Resurecția viziunii tomiste asupra legii naturale include – pe lîngă dimensiunea ontologică, presupunînd *normalitatea de funcționare,* fondată pe esența ființei umane, și dimensiunea gnoseologică, presupunînd *cunoașterea prin înclinație,* concept central în interpretarea lui Jacques Maritain – și dimensiunea practică. Autorul marchează în mod tranșant diferența dintre tendințele practice care rezultă din cele trei perspective asupra legii naturale. Una și aceeași perspectivă raționalistă conduce, în mod paradoxal, la două tendințe practice contrare în istorie: una revoluționar-idealistă, tributară mitului revoluției mesianice, alta conservator-optimistă (umanitară). La fel de paradoxal, perspectiva empiristă conduce și ea la două tendințe practice opuse: una conservator-pesimistă, bazată pe acceptarea istoriei și a legii junglei, alta revoluționar-materialistă, care își asumă transfigurarea istoriei, prin debarasarea de legea naturală. Cît privește consecințele practice ale perspectivei tomiste, Jacques Maritain constată că vocabularul politic nu conține un termen adecvat pentru a le descrie, motiv pentru care recurge la o sintagmă latină din terminologia aquitanului: *vetera novis augere et perficere*. Într-adevăr, în opoziție netă cu perspectiva raționalistă și cu aceea empiristă, perspectiva tomistă generează o tendință practică inovatoare și conservatoare, în egală măsură. Ceea ce este vechi nu este înlăturat, ci este înnoit și consolidat mereu, prin reforme succesive.

În spațiul juridic românesc, traducerea cărții lui Jacques Maritain este o sincronizare întîrziată cu gîndirea bogată, diversă și contradictorie despre legea naturală și dreptul natural, în stadiul în care aceasta se afla la mijlocul secolului trecut. Efortul de sincronizare va fi continuat prin traducerea, în colecția „Eunomia“, a unora dintre lucrările fundamentale elaborate de școlile contemporane, europeană și anglo-americană, de drept natural.

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

■■■

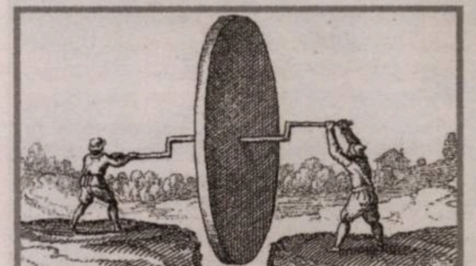

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Foști

Dincolo de rotativa guvernamentală, în România încă se fac speculații cu privire la posibilul viitor politic al președintelui Klaus Iohannis. Ca și predecesorii săi la final de mandat, șeful statului are o statură din ce în ce mai mică. Recenta grevă a profesorilor a contribuit și ea la marginalizarea lui Iohannis ca personaj relevant în politica internă. În ceea ce privește ocuparea unei poziții într-o instituție internațională, președintele României dispare încet-încet din speculațiile de presă privind viitoarele conduceri ale NATO și UE. Un articol recent din Politico Europe privind succesorul lui Jens Stoltenberg la conducerea alianței nord-atlantice menționează două nume și nici unul nu este al lui Iohannis.

■ Fostul premier al Marii Britanii, Boris Johnson, a demisionat pe neașteptate din Parlament săptămîna trecută după ce i-a fost adus la cunoștință conținutul unui raport despre afacerea „Partygate“ (privind mai multe petreceri care au avut loc în sediile unor instituții publice în timp ce populația era obligată să respecte restricții severe în timpul pandemiei). Johnson s-a plîns că raportul are în spate motivații politice și a lăsat să se înțeleagă că nu și-a spus ultimul cuvînt în politica britanică. Printre suporterii săi se află și Nigel Farage, extremistul de dreapta a cărui permanentă campanie pro-Brexit l-a determinat pe Johnson, un om fără convingeri ferme, să se alăture în 2016 eforturilor de ieșire a Marii Britanii din Uniunea Europeană. Totuși, sondajele citate de presă arată că britanicii au obosit să fie spectatori la dramele pe care le provoacă permanent fostul premier. Poate principala calitate a lui Johnson era aceea că aducea cu sine un oarecare sentiment că politica poate fi umană și, pe alocuri, amuzantă. Între timp, glumele nu prea mai țin, iar succesorul său, Rishi Sunak, e nevoit să administreze moștenirea unui Partid Conservator care suflă greu în spatele laburiștilor aflați la o distanță măsurată cu două cifre în sondajele de opinie.

■ Un alt fost care se gîndește la viitor este Donald Trump. Ex-președintele SUA a dat asigurări că va candida pentru un nou mandat chiar dacă va fi condamnat pentru deținerea ilegală de secrete de stat după ce a părăsit Casa Albă. Previzibil, Trump se victimizează cu o măiestrie de neegalat, iar masa de alegători republicani încă îl ia în serios. Asta îi pune într-o poziție stînjenitoare pe contracandidații la nominalizarea republicană pentru că nici unul dintre ei nu se poate detașa și spune lucrurilor pe nume. Între ei, guvernatorul Floridei, Ron DeSantis – văzut ca principal contracandidat – și fostul vicepreședinte Mike Pence. Problema e că, potrivit tuturor specialiștilor în afaceri juridice citați în media americane, de data asta acuzațiile cărora trebuie să le facă față Trump sînt foarte serioase și pot duce inclusiv la pedepse cu închisoarea. Dosarul care îl vizează pe fostul președinte conține înregistrări audio și pare a fi construit inclusiv pe mărturia unuia dintre foștii avocați ai lui Trump.

■ Odată cu moartea fostului premier al Italiei Silvio Berlusconi, s-ar putea spune că o etapă din istoria Europei s-a încheiat. Berlusconi, cu personalitatea sa copleșitoare, cu nenumăratele scandaluri cărora le-a supraviețuit cumva miraculos, și-a pus amprenta pe Italia pentru totdeauna. Premierul cu cea mai lungă carieră din istoria postbelică a țării, Berlusconi a trăit mai multe vieți într-una singură. A fost dezvoltator imobiliar și mogul media. A fost condamnat pentru evaziune fiscală, iar cel puțin unul dintre colaboratorii săi a mers la închisoare pentru legături cu mafia. A inventat o mișcare politică aproape din nimic și a transformat-o într-un succes răsunător. A fost și proprietarul unei echipe de fotbal și a popularizat pentru eternitate termenul de „bunga-bunga“.

Aproape toate articolele care marchează dispariția sa converg asupra unei trăsături prin prisma căreia poate fi mai bine înțeleasă personalitatea lui Berlusconi: a vrut să fie plăcut, iar eforturile sale în direcția asta le-au depășit pe cele ale unui om obișnuit. E relevantă poate, în acest context, mărturia lui Pietro Cascella, arhitectul care a primit acum 30 de ani sarcina de a construi un edificiu funerar pentru Berlusconi și apropiații săi. Cascella povestea într-un interviu că *brief*-ul pe care l-a primit de la cel care atunci era doar un om de afaceri a fost relativ simplu: „Să nu fie trist“.

Berlusconi va rămîne în amintirea multora ca populist, mogul, evazionist, abuzator sau om cu prea multe transplanturi de păr. Dar probabil cea mai importantă amintire pe care o lasă în urmă – și cea pe care probabil și-ar fi dorit-o dominantă – este aceea a unui luptător împotriva tristeții. Nu-i puțin lucru.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https: / / open.spotify. com / show / 5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■■■

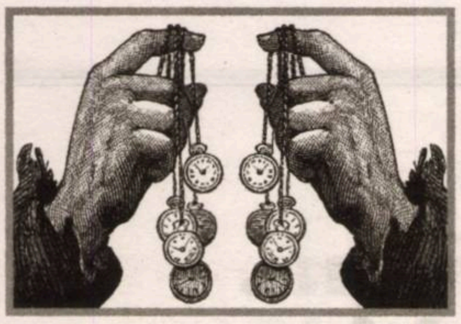

Andrei PLEȘU

nici **așa**, nici **altminteri**

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Dilema noastră cea de toate zilele

Dilema *a sărbătorit, de curînd, 30 de ani de la apariția primului ei număr (ianuarie 1993). Tot acum a ieșit pe piață numărul 1.000 al* Dilemei vechi *și mă simt vinovat că nu am făcut, în paginile ei, plecăciunea festivă cuvenită. Nu e vorba de protocol, ci de un omagiu prietenesc față de fondatori, față de colegii de redacție, față de miracolul supraviețuirii în vremuri pestrițe... Încerc să-mi tratez tăcerea, reluînd, mai jos, articolul pe care l-am publicat în primul număr al* Dilemei *(cea nou născută, nu cea „veche“). Nu e vorba de un „manifest“, de un „program“, ci de o justificare contextuală a titlului revistei și a intențiilor ei. Evident, cititorul va înțelege că referințele „istorice“ de acum 30 de ani s-au mai schimbat (puțin), dar că avem dreptul să rămînem la fel de „dilematici“. Cu atît mai mult, simt nevoia unei reverențe aniversare. Și mărturisesc că, dacă aș propune azi o nouă publicație, aș oferi, pentru primul ei număr, același text.*

Într-o lume normală, orice opțiune e precedată de un episod deliberativ. În lumea noastră, însă, opțiunile sînt anterioare deliberării. Sînt opțiuni gata făcute, care nu apelează la realitate decît pentru a-și găsi, la nesfîrșit, confirmarea. Așa stînd lucrurile, nici nu se poate vorbi de opțiuni, ci de tropisme, de efectele dezordonate ale unei lumi tulburi, care s-a dezvățat, în 45 de ani de dictatură comunistă, să cîntărească liber oamenii și ideile. O lume în care opțiunile nu se bizuie pe deliberare e o lume în care dialogul e imposibil. Dialogul e un schimb de argumente. Dar ce argumente poate invoca cineva care a ales fără reflecție, printr-o mișcare spontană a umorilor proprii? Pentru cei care „au hotărît“ că reprezentanții Puterii sînt buni, reprezentanții Puterii devin inatacabili: ei nu greșesc, sau greșesc numai din vina altora, sau, oricum, greșesc mult mai puțin decît „ceilalți“.

Invers, pentru cei care „au hotărît“ că reprezentanții Puterii sînt răi, fiecare mișcare a lor e un chip al erorii: ei nu pot avea niciodată dreptate sau, dacă accidental au, e pentru că sînt abili și vor să ne păcălească. La fel, Opoziția e ori sublimă, veșnic îndreptățită, depozitară a tuturor virtuților neamului, ori trădătoare, destabilizatoare, un soi de mașină infernală, plasată în mijlocul nostru de unguri, evrei sau masoni. În primul caz, a critica Opoziția echivalează cu a vîna îngeri. În al doilea caz, a lăuda Opoziția e a complota împotriva țării. Exemplele pot continua. Pentru monarhiști, monarhia e o soluție absolută: se instalează prin miracol și rezolvă, prin miracol, toate dramele românești – de la corecta distribuție a zahărului pînă la renașterea morală și reîntregirea neamului. La rîndul lor, antimonarhiștii, desfigurați de resentimentara lor ignoranță (sau rea-credință), sînt incapabili să depășească injuria și mitocănia. De o parte și de alta – chiar dacă statistica diferă –, discursul e exaltat, nădădăios, ultimativ. El nu exprimă raționamente, ci stări. Sîntem cu toții „porniți“, „apucați“, patetici; nimeni nu reflectează pentru că toți *știm* deja. Manevrați de pasiuni, luăm discernămîntul drept o concesie și analiza drept pasivitate elitistă. Pe scurt, după înghețul totalitar, ne topim într-un dezmăț al emotivității, reacționînd prin ură sau iubire acolo unde n-ar fi nevoie decît de judecata noastră limpede. Știu, firește, cît de importante sînt sentimentele și cîtă dreptate poate avea iubirea. Dar sînt și lucruri aflate în inadecvare cu categoriile inimii, lucruri pe care iubirea le compromite. Uitînd asta, riscăm să reinventăm, prea devreme, „partidul iubit“, „conducătorul iubit“ și toate celelalte („dușmanul care veghează“, „sfînta ură“ etc.).

Trăim într-o lume neclară, „amfibie“ (ca și cea care s-a format în România modernă, în veacul al XIX-lea): oameni vechi se amestecă, fatalmente, cu oameni noi (de fapt, fiecare e un amestec, inanalizabil, de vechi și nou). Sîntem, simultan, prematuri și senili. Avem de experimentat o „tranziție“ pe care nimeni n-a mai experimentat-o înaintea noastră. Avem de reparat o mașinărie pe care nu noi am stricat-o. Avem de reînvățat un joc – jocul politic – pe care nu l-am mai practicat de 50 de ani și avem de corijat o defazare istorică (față de restul Europei) la care am fost condamnați prin calculul cinic al marilor puteri (după al doilea război mondial). Nu avem – pentru nici una dintre soluțiile pe care le încercăm – garanția succesului. Sîntem, cu alte cuvinte, în plină dilemă, dar incapabili să ne-o asumăm. Căci, în chip curios, nimeni (nici Guvern, nici Opoziție) nu adoptă în România de azi stilul pe care ar trebui să-l impună confruntarea cu o dilemă. Realitățile sînt nebuloase, dar noi ne comportăm tranșant. Plutim în perplexitate, dar arborăm programe cristaline. Nu înțelegem nimic, dar oferim explicații pentru orice. Refuzăm să luăm notă de dilema cotidiană, ca și cum am ști exact încotro și prin ce mijloace. Am reușit o performanță stranie: să fim în același timp depășiți de împrejurări și siguri de noi înșine, rătăciți, dar cu un aer de iluminați... De aceea preferăm să optăm fără deliberare. Deliberarea ne-ar obliga să admitem evidența dilemei, să ne micșorăm glasul și să ne dezumflăm pieptul. Deliberarea ne-ar obliga să deblocăm, prin reflecții, ceea ce blocăm zilnic prin tonul prea categoric al unor oarbe partizanate.

Socotim că, pe un asemenea fundal, o gazetă care să reabiliteze deliberarea, care să amîne opțiunea pentru a o pregăti și întemeia poate fi utilă. Ar fi o gazetă a dezbaterii nepărtinitoare, o gazetă care își permite să cadă pe gînduri într-un context în care toți cad în afara lor, grăbiți să taie adevărul (și oamenii) în două, pentru a ajunge la verdict și intoleranță. Există un chip tragic al dilemei (orice am face, iese rău!) și unul tonic (orice am face, nu poate să iasă decît bine!). În spațiul dintre aceste extreme va căuta să se așeze, socratic, gazeta noastră: ea nu va pretinde vreun monopol asupra adevărului și, în convingerea că mediul optim al prostiei e proasta dispoziție, va aspira la cordialitate și umor. Dilemele se depășesc, adesea, nu prin manevre solemne și prin ieremiadă, ci prin identificarea a ceea ce, în țesătura vremii, e îngustime fudulă și caraghioslîc.

■ ■ ■

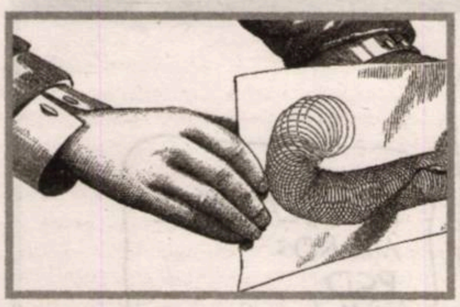

Andrei CORNEA

la **răscruce** de **gînduri**

Meteo

Probabil că merită să ne ocupăm odată și odată și cu stilul previziunilor meteorologice, dacă nu cu previziunile însele, în aste timpuri cînd meteorologia soarbe politica.

Mai întîi substanța: foarte săracă. Aflăm puțin și vag: „va ploua local în aversă“: unde exact pe o anumită arie, cînd exact, și cît de mult – nu știe nimeni. Sau se spune că vremea este în curs de ameliorare și că, de luni, marți, miercuri etc., ploile vor înceta treptat. Cît de treptat? Nu știe nimeni. Între timp, meteorologii și-au tot revăzut buletinele și au tot înmulțit treptele treptatului. De fapt, nu am fi pierdut nimic dacă anunțau simplu de la bun început: se va face frumos odată și odată! Sau nu se va face și pace ! Dar asta n-ar mai fi fost știință. Să ne supărăm pe bieții meteorologi? Nici vorbă. Numai că mai e un detaliu.

În ultimul timp a apărut un nouă modă: cînd lucrurile o iau razna și vremea nu iese la socoteală precum se așteptau meteorologii, se invocă încălzirea globală (pardon, schimbările climatice globale) care ar face vremea mai impredictibilă decît, chipurile, era pe vremea cînd ei erau studenți. Nu neg că e așa cu încălzirea, și totuși... Procedeul este ingenios ideologic, fiindcă de încălzirea globală sînt vinovați – cum toată lumea știe perfect – mai întîi americanii, apoi occidentalii în general, mult mai puțin chinezii și, în fapt, oamenii în general. Asta îi face fericiți la grămadă pe musulmani, pe antiglobaliști, pe ecologiști și pe fanaticii animalelor (nu știm dacă și pe animalele însele), dar chiar și pe politicienii corupți din state mai mici, precum România, care pot justifica astfel mai ușor faptul că au protejat ocult tăierea masivă ilegală a pădurilor.

În fapt, lucrurile merg cam așa: meteorologii prezic cu destulă imprecizie ce trece peste două zile, mai deloc ce trece peste patru și aproximativ bine ceea ce urmează să se întîmple în aceeași zi. Iar cînd e să descrie ce a fost ieri sînt foarte exacți. Dar, în schimb, ne spun procentul cu cît va crește nivelul oceanului planetar peste 20 sau 50 de ani (cînd mulți dintre noi nu vom mai fi de față, ca să vedem dacă au avut dreptate). E ca și cînd, neștiind cu ce vă veți îmbrăca mîine, sau ce veți mînca, sau ce dispoziție vă va da șeful a treia zi, totuși veți ști sigur cu ce vă veți îmbrăca exact peste un an, ce veți mînca atunci și ce nerozie va spune șefa de departament pe care s-ar putea să n-o mai aveți.

Știu, mi se va vorbi despre extrapolări, statistică, probabilități, observații din satelit, prelucrare pe calculator a milioane de date și despre multe alte lucruri. Voi fi acuzat de obscurantism și rea-credință. Și totuși, certitudinile afișate ale meteorologilor, climatologilor, ecologilor etc. te lasă pe gînduri din cînd în cînd: acum 20-30 de ani se paria totul pe răcirea planetei din pricina pulberilor industriale. Știu, s-a greșit. Acum știința a avansat și încălzirea este sigură. Dar și originea ei e sigură: *antropogenică*. Pe atunci, studiul statisticilor din ultimii 100 de ani proiecta o mică glaciațiune: acum, aceleași statistici proiectează topirea ghețarilor. E ca în cazul nutriționiștilor care, acum cincisprezece ani, susțineau că untul e rău și margarina bună, în timp ce acum untul a devenit benefic, iar margarina dubioasă. Alegeți ce vă place, că oricum bine nu-i! Ani de zile s-a tot vorbit despre deșertificarea Dobrogei și chiar a Bărăganului. Spuneți-le asta acum celor cărora apele din cînd în cînd le iau casele. Dar – se va răspunde – vorbim despre fenomene extreme, imprevizibile, datorate schimbărilor climatice și care nu sînt neapărat înspre mai cald. Exact asta vreau să spun: că fenomenele sînt imprevizibile; numai că, dacă sînt și extreme, ne deranjează foarte mult imprevizibilitatea lor și devenim isterici. Dacă rămîn între limite rezonabile, nu dăm prea multă atenție faptului că tot imprevizibile sînt. Cu alte cuvinte, dacă meteorologii și climatologii mai au totuși o pîine, aceasta se datorează împrejurării fericite că vremea, oricum relativ imprevizibilă, rămîne în general acceptabilă și că, adesea, e mai bună decît ei se așteptau, ceea ce nu deranjează pe absolut nimeni.

© wikimedia commons

Prin urmare, așa descoperiți cum sîntem pe termen scurt, în schimb știm sigur ce se va întîmpla pe termen lung (inclusiv că, vorba lui Keynes, vom fi cu toții morți): oceanele ne vor înghiți litoralurile peste atîtea decenii, Polul Nord va deveni stațiune de băi termale, ozonul va fi vîndut în conserve, schiatul pe zăpadă va deveni istorie, vom secătui planeta de resurse, de apă, de viață și, în general, civilizația noastră europo-americano-centristă este sortită extincției. Vom deveni o colonie chineză. Ni se dau termene, ne sînt înfățișate date, statistici, consecințe și ni se vorbește despre responsabilități – ale noastre. Iar climatologii, ecolo-vegetarienii și antiglobaliștii ne tot repetă previziunea, fiecare trib cu mijloace specifice. Putem să nu-i credem pe oamenii de știință?

■ ■ ■

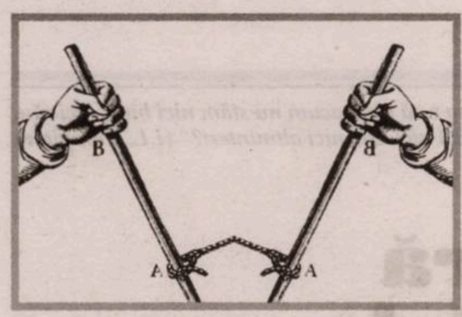

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Minunata lume nouă. A copiilor adulți

●●● nu știu alții cum sînt, dar mie, unuia, mi se întîmplă să fredonez entuziasmat vreun cîntecel pînă în clipa în care încep să-i ascult versurile cu mai multă atenție. De-abia atunci realizez uneori că, oricît de antrenantă ar fi melodia, mesajul transmis e unul mai degrabă stupid, dacă nu chiar periculos de-a dreptul. De fapt, cu cît mai captivant cîntecul cu pricina, cu atît mai mare impactul, deci cu atît mai mare pericolul. Și nu, nu mă refer aici la apelurile deschise la violență, mesajele sexiste, pro-droguri ș.a.m.d., comune cîntecelor rap sau hip-hop, ba chiar și unor manele. Orice mesaj evident e unul mai degrabă ineficient. Pe cine impresiona, bunăoară, „Partidul, Ceaușescu, România“? Să fim serioși! *„Imagine“*, însă, al lui John Lennon, e un „clasic“ de-acum, și-aproape imposibil de scos din minte.

La o primă vedere, mesajul este unul antiviolență, chiar dacă idealist: „Haideți să ne imaginăm o lume în care toți oamenii trăiesc în pace și-armonie, fără răi și fără iad, fără religii și fără țări, fără proprietăți, fără invidie și fără foamete, și deci nimic pentru care să ucizi sau să merite să mori!“. Las pentru moment la o parte naivitatea evidentă pe care cantautorul e primul s-o recunoască („îmi veți spune că sînt un visător, dar nu sînt singurul“). La urma urmei, oricine e liber să-și imagineze orice, *y compris* că te-ai putea dezbăra de toate atributele identității, după modelul marxist. Dar să-ți imaginezi că „să nu mai ai pentru ce să mori“ ar fi vreun ideal la care să rîvnești presupune, în fapt, că visezi la posibilitatea de… a nu mai avea pentru ce trăi! Pentru că una fără alta nu se poate! Ce rost mai poate avea o viață în care nu există nici măcar posibilitatea teoretică de a ți-o risca pentru cineva sau ceva? Cît de frumoasă și de armonioasă ar putea fi o lume în care nimeni n-ar mai fi dispus să-și pună viața în pericol sărind în apă sau în foc pentru a-și salva, să zicem, mama sau copilul? Sau chiar viața lui John Lennon, care-a sfîrșit asasinat în plină stradă de un însetat de faimă? Că despre patrie, principii, eroism ș.a.m.d. nici nu mai poate fi vorba.

Mai aproape de casă, cu ocazia Zilei Copilului (și a grevei profesorilor), a revenit în actualitate un cîntecel antrenant și vesel al lui Mihai Constantinescu – „O lume minunată în care veți găsi numai copii“. Ca bunic responsabil, era cît pe ce să-mi fac *mea culpa* că încă nu mi-am învățat nepoata acest cîntecel care mi-a luminat și mie copilăria. Asta pînă cînd, la fel ca în cazul lui John Lennon, am început să fiu mai atent la versuri – tocmai pentru că nu mai sînt copil: „E-o lume minunată în care veți găsi / Numai copii, / O lume cu mult soare și mii de jucării / Pentru copii. / În lumea cu povești și flori veți întîlni / Numai copii. / Și-o lume a inocenței păstrați-o orice ar fi / Pentru copii!“. Drăgălașe versuri la o primă vedere, nu-i așa? Inocente! Cum să nu ți se umple inima de bucurie? Nu mă-nțelegeți greșit, nu știu dacă Mihai Constantinescu a fost și autorul versurilor, dar, oricine-ar fi fost, nu suspectez nici o intenție malefică. Dimpotrivă. Din nefericire, însă, după cum mulți am învățat pe propria piele, drumul spre iad e adeseori pavat cu bune intenții.

Să începem cu evidenta absurditate: închideți ochii și imaginați-vă pentru o clipă că sînteți teleportat în mijlocul unei lumi în care veți găsi numai copii. Dacă vi se pare în continuare un scenariu vesel sau o lume minunată, întrebați orice mamă sau, și mai bine, orice educatoare de grădiniță! Iată, sînt convins, un motiv suficient pentru a-i pune pe gînduri pe toți cei care încă mai susțin că Platon (de fapt, Socratele lui Platon) vorbea serios cînd, la sfîrșitul Cărții a șaptea a *Republicii*, propunea ca filosofii să exileze din cetatea ideală toți adulții, păstrînd doar copiii pînă la zece ani, pentru că doar ei mai puteau fi educați așa cum s-ar cuveni. Nu se poate să nu te pufnească rîsul la imaginea unui Socrate sau a unui Platon alergînd de colo pînă colo, ștergînd la fund armate de copii, suflînd muci și dîndu-le mîncarea-n gură, în vreme ce le explică *kalokagathia*. Dacă alde Karl Popper, altminteri un gînditor respectabil, așa își imagina că arată părintele totalitarismelor de tot felul și al societăților închise, îngăduiți-mi să nu-l iau prea tare în serios. Cît despre lumea inocenței, nu trebuie să citești *Confesiunile* Fericitului Augustin în care-și amintește cum, copil fiind, fura pere nu de foame sau de poftă, ci pentru plăcerea de-a fura și de-a face ceva interzis. Nu e nevoie nici de mai tulburătorul roman *Împăratul muștelor*, al lui William Golding. E suficient să ne amintim de *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă sau chiar de propria noastră copilărie. Să fim cinstiți: cît de inocenți și de nevinovați eram de multe ori, atît în relațiile dintre noi, copiii, cît și în cele cu „oamenii mari“?

Adevăratul pericol, însă, e, încă o dată, cel mai puțin evident: nu mai e nevoie să visăm la o lume „minunată în care vom găsi numai copii“, pentru simplul motiv că deja trăim într-una! Cum, încă nu v-ați dat seama? Poate pentru că sîntem deja copii naivi? Cînd, pe la 1835 toamna, Alexis de Tocqueville vorbea despre pericolul unui nou despotism, îl numea „despotismul blînd“. Spre deosebire de cel de modă veche, lesne de identificat și de resimțit ca atare (amintiți-vă doar de comunism), cel „blînd“ urma să fie, după cum îi sugerează și numele, unul plăcut – despotismul de care nici măcar nu ești conștient, deci infinit mai periculos. „Aidoma unui părinte cu propriul copil“, explică Tocqueville, „va avea grijă să-ți satisfacă nevoile și să te distreze în fel și chip. Însă, spre deosebire de părintele care își pregătește copilul pentru maturitate, acesta e făcut să mențină populații întregi într-o perpetuă stare de infantilism“. Cu alte cuvinte, „o lume minunată, cu jucării pentru copii“.

V-ați întrebat de ce ne pasionează toate „gadget“-urile? De ce ne fascinează poveștile de toate felurile, livrate pe toate canalele media? Cum de ne-am perfecționat într-atît de bine arta de-a fugi de responsabilitate, îndreptîndu-ne degetul acuzator spre gene, educație, părinți, societate, orice și oricine, numai noi nu? Sau de ce sîntem gata să ne predăm de bunăvoie și nesiliți de nimeni în brațele Inteligenței Artificiale?

Dacă n-ați făcut-o pînă acum, poate încă nu-i prea tîrziu. Dar, dacă vreți să aflați mai multe, va trebui să vă puneți pofta-n cui pînă data viitoare. Pentru că va urma.

■■■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Femei în spațiu

72 la număr pînă în prezent.

Prima, fix acum 60 de ani, pe 16 iunie 1963.

Nume: Valentina Tereșkova.

Subiectul face parte din confruntarea tipică Războiului Rece dintre Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică. Cea de-a doua a fost prima. La trimis o femeie în spațiu. „Nu putem permite ca prima femeie în spațiu să fie o americancă“, afirma pe atunci Nikolai Kaminin, directorul programului sovietic de antrenare a cosmonauților. Sovieticii s-au apucat de treabă și au început să caute cea mai potrivită persoană pentru această misiune. Au fost trimiși observatori pe la cluburile de aviație din țară pentru a identifica cele mai bune candidate. S-a făcut o listă cu vreo 400 de persoane care doreau să se pregătească să cucerească spațiul cosmic. Candidatele au intrat la diverse testări specifice, pentru ca în aprilie 1962 pe listă să rămînă doar cinci nume. Alegerea finală a fost Valentina Tereșkova. O recomandau experiența și abilitățile de parașutistă și o ajuta și calitatea de membră a ligii de tineret a Partidului Comunist. A urmat o perioadă de pregătire de 18 luni, timp în care Valentina s-a antrenat pe ascuns, fără știrea părinților.

Pe 16 iunie 1963, Valentina Tereșkova a decolat la bordul navei cosmice Vostok 6. S-a întors după trei zile, deja înscrisă în istorie ca prima femeie din lume ajunsă în spațiu. A fost urmată de conaționala sa, Svetlana Savițkaia, abia peste 19 ani, în august 1982.

Americanii au recuperat din… spațiu abia anul următor, în iunie 1983. Astfel, acum 40 de ani, Sally Ride a devenit prima femeie din SUA care a zburat în Cosmos.

Istoria de „cucerire“ a Universului a continuat și în anii următori. Continuă și în prezent, chiar dacă rațiunile nu mai sînt unele generate neapărat de un conflict deschis între două mari puteri.

Următoarea provocare de pe agenda NASA este prima femeie pe Lună, iar apoi prima misiune umană pe Marte.

Între timp, recomandat este să rămînem cu picioarele pe pămînt.

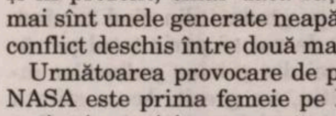

BARBURISME

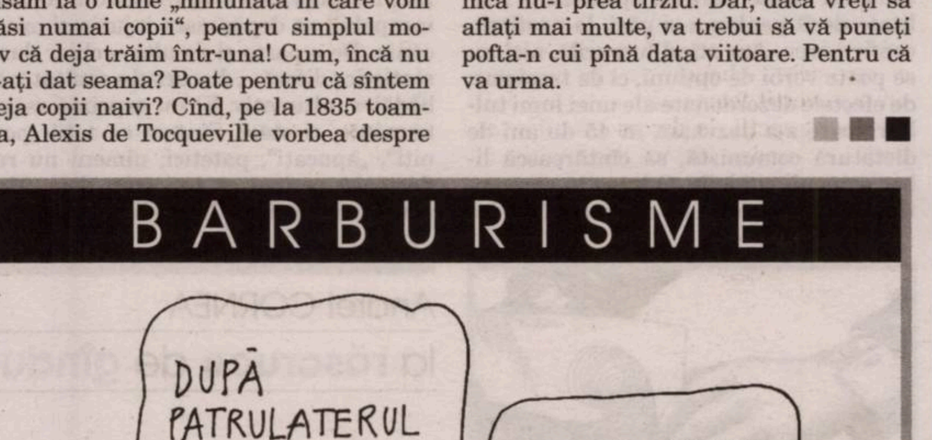
DUPĂ PATRULATERUL ROȘU CE A URMAT?
PATRULATERUL MARO: PSD, PNL, UDMR & IOHANNIS

Desen de Ion BARBU

Ștefan COLCERIU

Doamna Francisca Băltăceanu

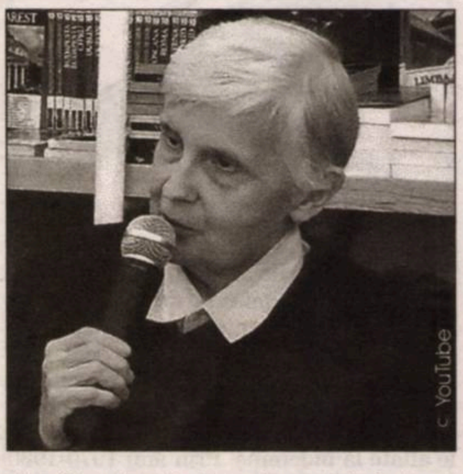

Pe doamna Francisca Băltăceanu o cunosc dinainte să mă fi născut. Așa cum avea să-mi spună într-unul din anii din urmă, fusese oarecum surprinsă să constate la un curs practic de latină pe care-l preda la anul întîi că mama știa Ave Maria, parolă puternică în acei ani și întotdeauna pentru afecțiunea pe care și-o poartă încă reciproc. Au urmat seminarele de greacă, de lingvistică indo-europeană, neuitatul curs de armeană clasică din care mama a rămas cu primul verset din Ioan, pe care mi-l spunea din cînd în cînd în prima mea copilărie și în exilul ei, impus de rigorile repartiției ceaușiste pe un post de profesoară de română la Sfîntu Gheorghe, Covasna. Apelativul ciudat de familiar „Francisca“ pentru un universitar, sibilinicul ex libris „Michael Nasta“ pe ediția Teubner a *Antigonei* și marele Quicherat au alcătuit un fel de treime fascinatorie pentru unul care se căznea încă în clasele primare cu teribilele Diktate ale lui Herr Rätscher.

Cu adevărat, în carne și oase, am văzut-o pe doamna Băltăceanu după ce exilul părinților mei a luat sfîrșit, adică în 1990, cînd ne-am mutat în București. Ne-am întîlnit odată în Piața Amzei de unde-și cumpăra, pe stradă, direct de la sursă, adică de la autori, *Cațavencu*. Stupoare: se poate ca statuia eterată din mintea mea să citească plebeea revistă săptămînală pe care, e drept, ne-o citea și tata cu voce tare printre hohote de rîs? Or, tata e un introvertit foarte serios. Ne-am întîlnit apoi, repețit, la diverse manifestații unde se scandau lozinci, după vorba oficială a vremii, „antiprezidențiale, antiguvernamentale și promonarhiste“. Mă mai obișnuisem cu gîndul că o doamnă atît de distinsă și oarecum retractilă poate aparține și unor astfel de contexte. În definitiv, în mulțimile care umpleau străzile Bucureștiului în anii aceia erau nu puține doamne în sensul autentic al cuvîntului.

Nu i-am fost niciodată student. Plecase de la Catedra de Clasice la Institutul Catolic cu zece ani înainte să intru eu acolo, în ciuda opoziției mamei mele care mă voia avocat. Există totuși karma pe lume. Pentru că nu avea locuri la doctorat, profesorul Dan Slușanschi m-a chemat, cumva în compensație, cred, și ca a cincea roată la căruță, la a doua ședință a grupului care urma să traducă Septuaginta, adică Vechiul Testament în greacă, la Colegiul „Noua Europă“. Am fost atunci realmente marcat de întîlnirea cu ultimii doi mentori din viața mea de pînă acum. În doamna Băltăceanu și în Cristian Bădiliță, altfel atît de diferiți temperamental, jubilau, în acele vremuri de senină afecțiune, inteligența spectaculară, cultura netrucată și stăpînirea deplină a unor vaste teritorii ale spiritului, învestite în cel mai atrăgător joc al umorului din cîte mi-a fost dat să văd. Nu cred să fi avut vreodată parte de o *captatio* mai magnetică pentru un domeniu despre care știam atît de puțin, ca unul care venea cu tot felul de prejudecăți din universul celui mai snob păgînism. Înclin să cred că se străvăd în claritatea acestor minți, în discernămîntul expresiei scrise, în oralitatea percutantă și fluentă și în forța didactică razele suverane ale duhului lui Petru Creția de care amîndoi au fost atît de atașați în timpuri și situații diferite.

Dacă reunirile grupului de traducători aveau, pe lîngă concentrarea totală întinsă pe durata unei zile-lumină, și un ce festiv, munca masivă, tiranică, epuizantă din lungile interstiții dintre ședințele comune ar bate orice parcurs doctoral din marile școli ale lumii. Cînd, după luni de trudă în care îți mobilizezi la propriu toate resursele, ți se întoarce textul tradus și adnotat – despre care bănuiești că nu e chiar rău – „ca o fleică sîngerîndă“, îți dai seama că cu Francisca nu e de glumă. Ar putea părea straniu să constați că în ființa aceasta cu totul atașantă, discretă pînă la non-intervenționism, înzestrată cu cea mai blîndă formă de umor, conviețuiește cea mai acută conștiință profesională, o mașină la fel de precisă ca teribilul instrument din „Colonia penitenciară“ a lui Kafka. Expresia „la ac“ dobîndește în această fantasmă conotații greu de evitat. Cine are o oarecare disponibilitate pentru contemplarea temeiurilor știe că atașamentul doamnei Băltăceanu față de corectitudinea profesională este o subcategorie a atașamentului ei de-o viață pentru adevăr, în feluritele sale manifestări. Cine are privilegiul acestei perspective mai puțin cunoscute publicului larg înțelege că Francisca Băltăceanu cultivă în propria ființă paradoxul intransigenței angelice. Ea nu te însoțește, martor tacit și debil al tuturor rătăcirilor tale berbecești, ci te muncește aprig în beneficiul tău direct. În viața mea, ea e al doilea olar după profesorul Mihai Nichita, care m-a învățat, mult-puțin, tot ce știu la latină și la cultură clasică fundamentală. Uimirea mea a fost și rămîne că, după experiența Nichita din ultimul an de liceu și primii doi ani de facultate, s-a mai găsit cineva să-mi aplice tratamente similare, cu beneficii care depășesc, ca în cazul precedent, cercul strict al profesiei. O foarte bună demonstrație a lecției creștine care spune că niciodată nu știi la ce nivel spiritual te găsești și, ca atare, că trebuie cu orice preț să te ții pe cale.

Mi se întîmplă adesea să-i cer cîte un sfat, așteptînd în sinea mea ca ea să valideze, cum se zice azi, vreun scenariu pe care i-l propun. Niciodată nu rămîne întocmai ca mine sau, ca să zic adevărul, întotdeauna primesc o propunere – doamna Băltăceanu impune numai cînd ești în categoria „măgăreu“ la profesie – la care nu mă gîndesc niciodată, evident incomparabil mai bună, deși nu de puține ori sînt înclinat s-o contest vehement în primă instanță. Nu e tocmai comod. Cred că știe asta și se distrează grozav.

Doamna Francisca Băltăceanu locuiește, precum Monseniorul Vladimir Ghika, căruia îi datorează existența, în mijlocul marelui Babilon, Bucureștiul. Cu toate acestea, sînt încredințat de vorbele lui amma Synkletike că unii care trăiesc în orașe fac toate lucrările pustiei și se mîntuiesc.

Ștefan Colceriu, *doctor în filologie clasică (greacă veche și latină), este cercetător la Institutul de Lingvistică al Academiei Române și co-fondator al Masteratului de Studii Religioase – Texte și Tradiții din cadrul Universității din București, unde predă cursuri de istoria ideilor religioase, religie comparată și limbă greacă veche.*

■ ■ ■

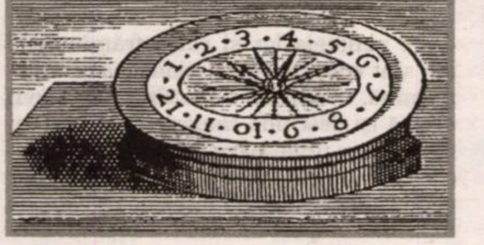

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Cum să nu mai fim populari

În 2007, actrița Katherine Heigl cîștiga un premiu Emmy pentru rolul ei din serialul de televiziune *Grey's Anatomy / Anatomia lui Grey*. Un an mai tîrziu, se retrăgea din competiție, considerînd că nu merită să fie nominalizată în detrimentul altor actrițe, dat fiind că scenariștii și creatorii serialului mai sus amintit nu i-au oferit un material suficient de bun, care s-o pună în evidență. Ba mai mult, i-a acuzat că iau decizii mai puțin inspirate, strict pentru audiență, și că țin actorii pe platou și cîte 17 ore pe zi. Despre comedia romantică în care tocmai jucase, *Knocked Up / Un pic însărcinată*, a declarat că este sexistă, portretizînd femeile ca pe niște scorpii fără umor, în timp ce bărbații par mereu amuzanți și volubili.

Cu aproape 20 de ani în urmă, înainte de era *social media,* a ieși în public să critici producătorii de film era ceva neobișnuit. Pentru Heigl, a fost începutul intrării într-un con de umbră. Nu a mai primit roluri importante în filmele pentru marele ecran, iar aparițiile ei sporadice au fost intens criticate. Se spunea despre ea că este dificilă, arogantă și nerecunoscătoare. În 2010, contractul cu serialul care i-a adus celebritatea a încetat, versiunea oficială fiind aceea că n-a apărut la filmări la timp. *Anatomia lui Grey* a ajuns la sezonul 19, dar personajul ei nu a mai revenit în scenariu în nici un an.

Luna aceasta, într-o conversație pentru *Variety* cu Ellen Pompeo, interpreta rolului principal din *Anatomia lui Grey,* Katherine, acum în vîrstă de 44 de ani, a revenit asupra acelei perioade grele din cariera ei. S-a simțit atunci îndreptățită să traseze niște limite și să ceară să fie tratată cum merită, dar reacțiile negative au năucit-o. Consideră că femeile sînt, în cea mai mare parte a vieții lor, înclinate spre a-i mulțumi pe toți și că, în momentul în care simt că afecțiunea celor din jur este retrasă, nu-și mai găsesc drumul. Abia spre 40 de ani a reușit să oprească zgomotul creat de părerile celorlalți despre ea, să păstreze doar opiniile oamenilor care contau, să-și asume cine este cu adevărat și să iasă din postura de victimă. Vîrsta de mijloc a venit pentru ea cu libertate și afirmă că nu ar da nimic din prezent ca să aibă din nou 20 de ani, cînd era naivă și doar urma regulile trasate de alții, pentru a le face pe plac.

Partenera ei de discuție, Ellen Pompeo, a ținut și ea prima pagină a ziarelor în 2018, cînd a dezvăluit salariul ei anual pentru rolul din *Anatomia lui Grey:* 20 de milioane de dolari. Dar a povestit și că a ajuns acolo după ani întregi de discrepanțe salariale între ea și partenerii de sex masculin, în care a cerut bani în plus inutil, chiar dacă numele personajului ei era în titlu. Plecarea din serial a lui Patrick Dempsey, atuul producătorilor, fără ca audiența să aibă de suferit, a făcut-o să obțină, în sfîrșit, salariul dorit, adică cel mai mare onorariu primit vreodată de o actriță dintr-un serial dramatic de televiziune. A crezut că povestea ei va fi un imbold pentru femei să îndrăznească să pretindă mai mult în orice împrejurare și, deși ecourile din lumea largă au fost pozitive, atmosfera ulterioară de pe platou a fost afectată. Plecarea altor două actrițe din serial a fost cumva legată de acest eveniment.

Ellen crede că a învăța să cerem este ceva ce vine tot cu vîrsta. Și că, într-o astfel de situație, e bine să fii pregătit să nu mai fii plăcut de oameni, să-ți pierzi popularitatea. Să renunți la rolul de victimă și să devii, pentru societate, personajul negativ. E de părere că afirmațiile lui Katherine, atît de aspru taxate la Hollywood, au fost un pic înaintea timpului. Acum, cu protecția anonimatului și în spatele unui ecran, pe rețelele sociale, fiecare se simte îndreptățit să aibă o opinie despre orice. Iar noi trăim în acest zgomot permanent.

În prezent, cele două actrițe au, fiecare, cîte trei copii și proiecte de film și televiziune în derulare. Katherine Heigl și-a redobîndit notorietatea cu rolul din serialul *Firefly Lane / Aleea cu licurici,* la care a fost și producător executiv, iar Ellen Pompeo apare doar sporadic în *Anatomia lui Grey,* unde este acum producător.

Intenția mea inițială era de a vorbi despre limite și așa am dat peste acest dialog reprezentativ pentru felul în care teama de a cere ce consideri că meriți, preocuparea pentru imaginea ta în ochii celor din jur, dorința ca ei să te perceapă ca fiind o persoană amabilă și competentă te pot eroda pînă cînd, la un moment dat, nu mai știi cine ești. Mi s-a întîmplat, nu o dată și nu atît de demult, să văd cerințele celor din jur ca fiind mai importante decît opiniile mele. Să îmi doresc să mă placă, cu orice preț, cît mai mulți oameni. Să mă străduiesc să fac tot ce se așteaptă de la mine, perfect, crezînd că odată cu aprecierea va veni și iubirea. Am sfîrșit învinsă, ca să parafrazez unul dintre titlurile Dosarului din acest număr, despre regrete, de a cărui coordonare m-am ocupat. Și, dacă tot am pomenit personaje feminine din seriale, închei referindu-mă la un discurs ținut de Kim Cattrall, interpreta Samanthei din *Sex and the City / Totul despre sex*. Actrița a destăinuit ce a ajutat-o cel mai mult în carieră și în viața personală, în situații de orice fel – ceva simplu și complicat, în același timp. E vorba despre un cuvînt, iar cuvîntul este „nu“.

■ ■ ■

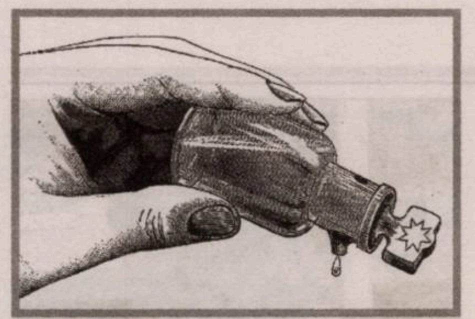

Rodica ZAFIU

cuvinte nepotrivite

Prenadez

Denumirile produselor folosite pentru lipit erau destul numeroase și frecvente în uz în a doua jumătate a secolului trecut, poate pentru că perioada impunea bricolajul de nevoie, repararea continuă și nu înlocuirea obiectelor deteriorate, improvizația cu resturile aflate la îndemînă. Prin anii 1970-1980 persista amintirea *Pelikanol*-ului interbelic, denumire comercială germană devenită în română nume generic pentru pasta de lipit hîrtie; tot atunci se răspîndea admirația față de *scotch*-ul „din pachet“ (altă denumire comercială, devenită termen generic pentru banda adezivă), iar reparațiile mai dificile apelau la *lipinol* și *stirocol*, la *aracet, prenadez* etc. Cele mai multe contaminări și alterări ale formei le-a suferit în uz *prenadezul*, devenit pentru mulți *prenandez* și oscilînd chiar mai spectaculos, după cum o atestă un anunț publicitar actual: „*Prenadezul* la sticlă (pet) de 0,5 l, cunoscut și ca *prenandez, prelandez* sau *perlandez*“ (metalochimice.ro). Modificările formei se explică prin larga folosire, în medii mai puțin interesate de respectarea normei lingvistice, dar și printr-o inerentă dificultate a cuvîntului, netransparent pentru vorbitori și întrucîtva greu de pronunțat de către aceștia.

Denumirea produsului a fost înregistrată de Florica Dimitrescu în prima ediție a *Dicționarului de cuvinte recente* (1982), pe baza unor citate din presă din anul 1977; cuvîntul a fost apoi preluat de *Suplimentul* la *DEX* (1988) și de edițiile succesive ale *Dicționarului explicativ*. În unele dicționare, termenul figurează cu eticheta „etimologie necunoscută“, în altele (DEX, *Dicționarul explicativ ilustrat, Noul dicționar universal)* este indicată o componentă a formei sale, prin raportarea la *adeziv*.

Colecțiile de publicații digitalizate ne permit astăzi să reconstituim mai bine originea și circulația cuvîntului. *Prenadezul* a fost prezentat, în momentul creării sale, ca un exemplu al succeselor industriei românești. În 1960 apăreau în presa centrală primele anunțuri despre produs: „Colectivul întreprinderii «Anticoroziv» din București a început fabricarea unui nou adeziv numit *«Prenadez»*. Acesta se întrebuințează la lipitul covoarelor de clorură de polivinil pe diferite suporturi (beton, lemn și altele) și la lipitul cauciucului pe metale și alte suporturi“ („Un nou adeziv“, în *România liberă*, 23.12.1960). Un anunț similar, cu titlul „Prenadez“, apărea în aceeași zi în ziarul *Scînteia;* în anii următori, s-au publicat chiar reportaje și fotografii cu utilajele de producție („instalația de fabricație a adezivului *Prenadez*“, foto Agerpres, în *România liberă*, 24.10.1962), subliniindu-se principala calitate a adezivului: „înlocuiește produsele similare din import“ *(Munca*, 7.06.1962). Nu am găsit în textele vremii o etimologie explicită, dar sursa denumirii e sugerată convingător de unele explicații tehnice: „Pentru lipit s-a folosit *același adeziv pe bază de neopren*, care se fabrică în țară sub numele de *prenadez*“ *(Arhitectura*, nr. 1, 1962). Termenul este deci, foarte probabil, un compus prin abreviere, în care prima parte provine din *neopren*, cuvînt preluat din franceză și desemnînd un tip de cauciuc sintetic, iar a doua, cum s-a arătat deja (încă din *Dicționarul de cuvinte recente)* este o trunchiere a lui *adeziv*. Deformarea cea mai frecventă – propagarea sunetului *n*, în *prenandez* – s-a produs probabil sub influența mai multor cuvinte cu finala *-andez:* platforma Dexonline indică 25 de cuvinte cu această terminație *(olandez, finlandez, irlandez* etc.) și unul singur terminat în *-adez*, chiar *prenadez*. Forma alterată a pătruns și în presa anilor ’80: „Șeful de centru și maistrul sînt plecați după *prenandez* pentru lipirea linoleumului“ *(Informația Bucureștiului*, 5.10.1984).

Produsul a devenit un reper, denumirea sa căpătînd sens prototipic și generic; atestările cele mai dese ale cuvîntului sînt astăzi cele din anunțuri despre produse similare: „adeziv *tip prenadez*“. Internetul furnizează și explicații normative: „*Prenandez, prelandez* și *perlandez* sînt forme total greșite în exprimare sau scriere“ (vorbeste-romaneste.ro).

După 1989, presa a dezvăluit o utilizare subterană a produsului – inhalarea ca drog: „dacă aveți o pungă de *prenandez* și trageți cu sîrg din ea (...), nimeni nu vă întreabă de «biletele sau abonamentele»“ *(Tribuna Sibiului*, 7.06.2001). O postare din 2011, urmată de 352 de comentarii, indică deloc dezirabila supraviețuire a termenului, în forma *prenandez* și în contextul dependenței de droguri: „De vreo 2 ani am început să consum *prenandez* (maxim de 2 ori pe săptămână), inițial fumam marijuana (...). Am mulți prieteni care consumă *prenandez* și cunosc foarte foarte mulți care trag așa ceva însă mulți nu recunosc“ (sfatulmedicului.ro).

Rodica Zafiu *este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

■ ■ ■

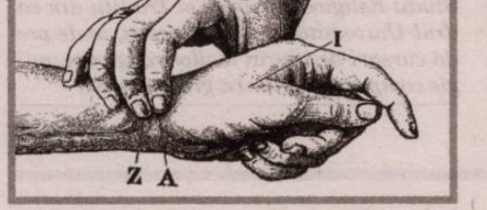

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Greșelile pe care le facem

Clujul este, în aceste zile, într-una dintre cele mai bune perioade ale sale din an, chiar dacă este umbrită de tristețea pe care o provoacă nerezolvatele încă (în momentul în care scriu acest articol) revendicări legitime ale profesorilor. E TIFF-ul, în opinia mea singurul eveniment cultural de anvergură care onorează orașul nostru. TIFF-ul aduce culoare, dinamică (o dinamică nu agitată, însă, ci a creativității, motivațională), aduce o energie pozitivă care include sentimente de speranță, optimism, bucurie. „Totul va fi bine!“, îți spui mai mult sau mai puțin explicit, mai mult sau mai puțin conștient, cînd te plimbi prin centru, cînd intri la un film sau te oprești la o terasă pentru o cafea, o cină sau un pahar cu vin.

Pe fondul acesta, cadoul pe care mi l-am făcut eu ieri, de ziua mea, a fost filmul *Balena* al lui Darren Aronofsky, cu Brendan Fraser în rolul principal, pentru care a și obținut Oscarul. Filmul, care a creat și o serie de controverse (dar eu aleg să mă refer aici doar la aspectele care îmi servesc explicațiilor), are în centru personajul unui profesor supraponderal. Un profesor care predă tehnici de redactare online, ținîndu-și camera închisă, pentru ca elevii lui să nu-i perceapă diformitatea fizică de care se rușinează (rușinea, această emoție joasă, care ne face adesea să ne temem de sinceritate...). O diformitate care nu știm clar dacă este generată de o disfuncționalitate metabolică sau doar de căderea într-o bulimie acută, provocată de fondul depresiv generat de pierderea partenerului său de viață.

Charlie, personajul supraponderal jucat de Brendan Fraser, își alimentează destul de mult din timp cu activitatea didactică. Este un profesor, aș spune, dedicat. Îi face plăcere să le ofere elevilor săi sfaturi cît mai clare, să le îndrume și să le sprijine demersul de scriere, să le citească și să le corecteze eseurile. Fapt este că, din cauza unor greșeli, poate, pe care le-a făcut în viață, omul a ajuns într-o situație-limită, conștient că zilele lui sînt la propriu numărabile pe degetele mîinilor. Dar cine sîntem noi, oricare dintre noi, să judecăm măsura în care va fi greșit el sau nu? Care dintre noi, în plus, nu a greșit, perturbîndu-și măcar o dată curgerea liniară și echilibrată a vieții?

Avînd o fată dintr-o căsătorie anterioară, abandonată în momentul îndrăgostirii sale de partenerul ulterior pierdut, Charlie se află, în aceste ultime zile ale vieții sale, în situația de a încerca să lege, măcar minimal, firele comunicării afective cu fiica sa, pe care mama acesteia o ținuse la distanță de el în toți anii de după divorț. Avem deci în față un om cu o viață plină de greutăți, o identitate sexuală asumată tîrziu, o căsnicie ratată, un copil înstrăinat, o sănătate șubrezită. Puținele sale amintiri bune pe care scenariul ne permite să le descoperim sînt legate de un moment petrecut la mare, pe plajă, cu fosta soție și fiica, pe atunci copilă, inserate în narațiunea cinematografică prin imagini retrospective, respectiv ceea ce se afirmă în cîteva dialoguri despre relația cu partenerul său decedat, cum că ar fi fost cîțiva ani de fericire.

Mă întorc puțin la activitatea lui profesională. Omul predă, așadar, cursuri de scriere, de redactare, citește și corectează eseuri, din cîte putem înțelege vizînd, mai ales, literatura. Ca un laitmotiv apare în film un eseu al fiicei sale, primit pe sub mînă de la mama sa, despre *Moby Dick*. Un eseu scris de aceasta în urmă cu cîțiva ani. Pentru Charlie, acesta devine un fel de talisman. În procesul complicat și abrupt al reluării relației cu fiica sa, omul se angajează să-i scrie el referatele pentru școală, pentru a o ajuta să promoveze. Trebuie să precizez că fata este o adolescentă rebelă, ale cărei nonconformisme sînt văzute chiar și de mama sa ca fiind malefice, diabolice. Ei bine, la un moment dat Charlie îi livrează fetei un referat pentru care aceasta primește notă mică. Reproșîndu-i tatălui că a făcut intenționat un referat prost, fata este pusă de acesta să îl citească. Spre surprinderea ei, este vorba exact de referatul scris de ea în urmă cu cîțiva ani. Un referat de o sinceritate maximă, dezarmantă, pe care însă profesorul sau profesoara nu o apreciase.

Spre ce vreau să mă îndrept? Charlie este un om care a ratat multe în viață și a făcut multe greșeli. Ce caută el în ultimele sale momente este contactul uman autentic, sinceritatea, empatia. Își dă seama că pînă și ca profesor a cultivat, adesea, formalismul, șablonizarea, nonsinceritatea. Conștientizarea acestor lucruri este simultană cu înțelegerea importanței de a deschide și elevilor săi o ușă către sinceritate. Le cere, așadar, să îi scrie nu eseuri construite din idei preluate de la alții, devenite șabloane critice și de interpretare, ci niște gînduri personale, autentice, vulnerabilizante. Micile lor intervenții de acest fel, care deschid la rîndul lor uși către sufletele lor și către frămîntările lor, sînt cele care-l emoționează și îl determină, în ultima sa întîlnire cu elevii săi, să își deschidă camera. Ceea ce profesorul sau profesoara fiicei sale nu apreciase, sinceritatea ideilor și a impresiilor ei de lectură, Charlie înțelege că este, de fapt, mai important decît o reproducere sau compilație de idei ordonate frumos într-un referat.

Charlie este un profesor dedicat, căruia viața nu i-a permis multe victorii, nu i-a adus prea multe satisfacții. Pe ultima sută de metri își dorește, de fapt, nu să se salveze sau să se panseze pe sine cu puțină iubire, compasiune sau iertare. Ci să aducă celor pe care îi lasă în urmă – elevii săi și, în plan personal, fiica sa – niște schimbări, niște conștientizări. Pornind de la sinceritatea cu ei înșiși și de la exprimarea ei. Asta face un părinte. Asta face și un profesor. Și este, uneori, atît de greu acest proces. Toate greșelile pe care le poți face, ca să mă folosesc de titlul unui roman al lui Cătălin Pavel, sînt ale omului care ești. Ca părinte, ca profesor. Dar și tot binele pe care îl poți face, ca părinte, dar și ca profesor, consistă mai ales în lecția sincerității. Și nu este o lecție ușor de predat. Între poziția profesorului/profesoarei fiicei lui Charlie și poziția lui Charlie este o cale a conștientizării și a vulnerabilizării.

Horia Corcheș *este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■ ■ ■

Peter SINGER

Să explorăm geoingineria?

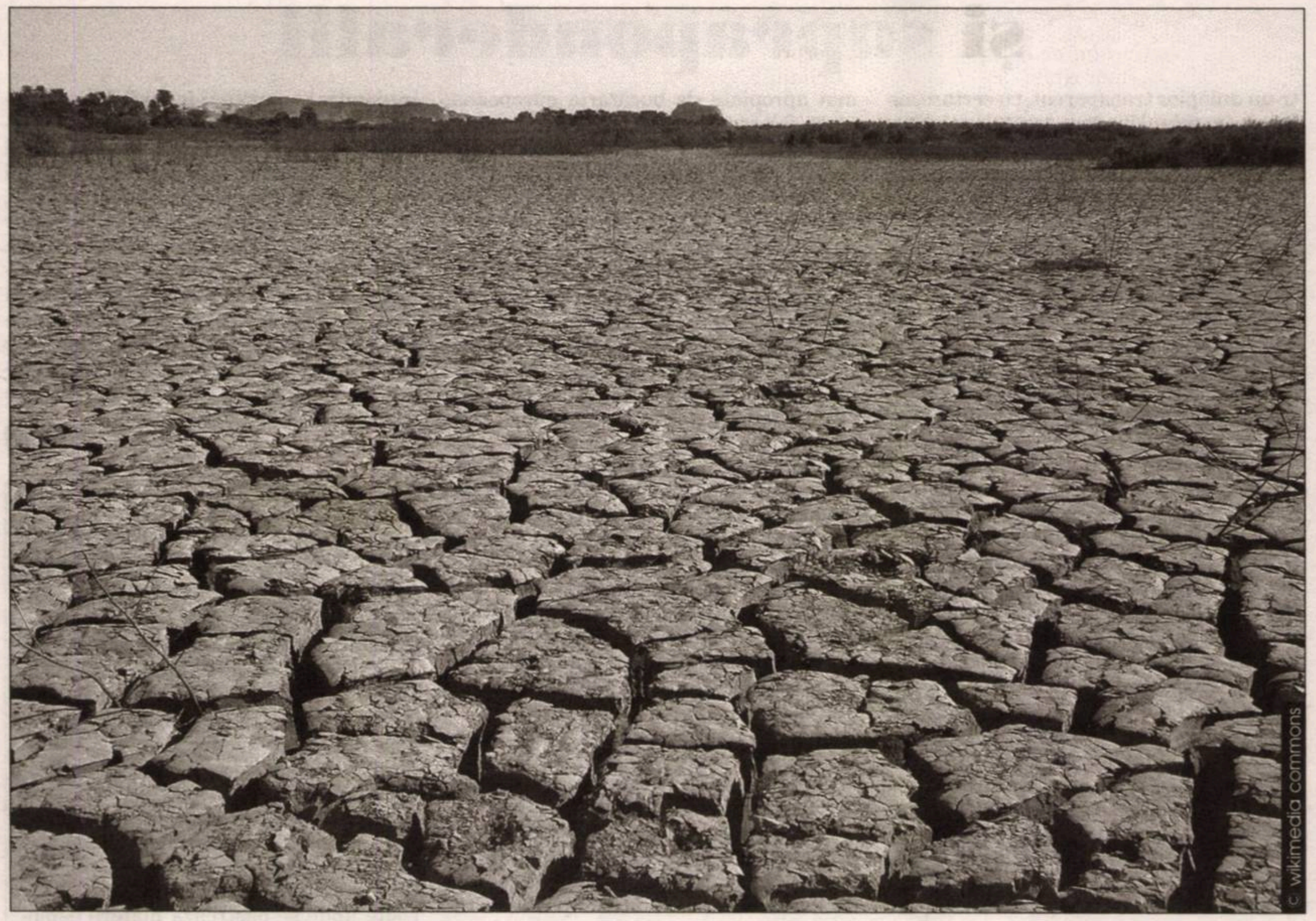

© wikimedia commons

Pe măsură ce clima planetei se încălzește, se încinge și dezbaterea despre cel mai temerar răspuns la această problemă: *geoingineria* sau modificarea intenționată a atmosferei în vederea combaterii încălzirii globale. În 2010, cînd Ken Caldeira și David Keith au publicat *The Need for Climate Engineering Research,* geoingineria nu se bucura, practic, de nici un fel de susținere. Ceea ce nu mai e cazul în momentul de față.

> *Nu știm dacă riscurile aplicării MRS le depășesc pe cele ale neutilizării ei.*

Critici mai vechi, precum Clive Hamilton, au respins geoingineria, considerînd-o un fel de „joacă de-a Dumnezeu“ – o obiecție eronată, atunci cînd e adresată celor care nu cred că destinul planetei se află în grija unei ființe divine. O versiune mai laică a acestei obiecții ar putea argumenta că nu trebuie decît să lăsăm planeta în pace – dar această luptă a fost pierdută cu multe decenii în urmă. Noi, oamenii, am copleșit deja natura în așa măsură, încît mulți oameni de știință sugerează că ne-am afla într-o nouă eră geologică: Antropocenul.

Acum, geoingineria se află din nou pe ordinea de zi. În 2020, Congresul SUA a ordonat Administrației Naționale Oceanice și Atmosferice *(National Oceanic and Atmospheric Administration – NOAA)* să dezvolte o inițiativă de cercetare multianuală, pentru a investiga activitățile – cele naturale, dar și pe cele umane – care ar putea modifica gradul de reflexie al stratosferei, și modul în care aceste activități ar putea afecta planeta. În 2020, NOAA a început să ofere finanțare pentru astfel de proiecte. Între timp, Academiile Naționale de Știință, Inginerie și Medicină au recomandat investirea a 200 de milioane de dolari într-un program de cercetare care să determine dacă există o cale lipsită de riscuri de a răci planeta.

Atunci cînd Caldeira și Keith au scris despre ingineria climatică, au fost luate în considerare mai multe modalități, printre care și adăugarea de fier solubil în oceane, pentru a amplifica dezvoltarea fitoplanctonului capabil să absoarbă și să înmagazineze dioxidul de carbon atmosferic. Dar această modalitate nu a putut fi validată științific, iar cercetarea actuală se concentrează pe modificarea radiației solare (MRS), numită și „gestionarea radiației solare“, care urmărește să reflecte o mică parte din radiația solară care încălzește suprafața Pămîntului.

Erupția din 1991 a vulcanului Pinatubo a proiectat 15 milioane de tone de dioxid de sulf în stratosferă, unde acest gaz s-a amestecat cu apă și a format un strat de particule numite aerosoli. Acest strat a redus cantitatea de radiații solare care ajungeau la suprafața Pămîntului, reducînd astfel temperaturile medii globale cu 0,6° Celsius, timp de 15 luni. Această observație i-a determinat pe unii oameni de știință să se întrebe dacă s-ar putea crea un efect similar eliberînd în mod intenționat aerosoli în stratosferă – instrumentul preferat al celor care vor să afle mai multe despre cum putem reduce radiația solară.

Nici o persoană responsabilă nu ar susține că sîntem deja pregătiți să încercăm așa ceva; ca atare, adevărata dezbatere e despre oportunitatea unui prim pas preliminar: a efectua cercetarea care ar putea face ca MRS să fie, în cele din urmă, realizabilă.

Două scrisori deschise oferă răspunsuri contradictorii. În ianuarie 2022, un grup de oameni de știință a publicat un mesaj destinat guvernelor și ONU, care face apel la un „Acord de neutilizare a geoingineriei solare“. Scrisoarea, semnată de peste 400 de universitari din mai mult de 60 de țări, evidențiază trei principale motive de îngrijorare.

Mai întîi, dată fiind complexitatea modelelor climatice – atît a celor globale cît și a celor regionale –, nu sîntem în măsură să înțelegem pe deplin riscurile implicate de geoinginerie. În al doilea rînd, credința că geoingineria ne-ar putea salva de la o încălzire globală catastrofală ne scade motivația de a căuta o soluție la adevărata cauză a schimbării climatice, prin reducerea la zero net a emisiilor de gaze cu efect de seră. În al treilea rînd, ne lipsește un sistem de guvernare globală înzestrat cu autoritatea de a controla implementarea geoingineriei într-un mod echitabil, incluziv și eficace.

În februarie, a fost publicată o altă scrisoare deschisă, care face apel la o „cercetare echilibrată“. Semnatarii – din nou, oameni de știință și universitari – admit că trebuie să vizăm principala cauză a încălzirii globale, prin reducerea emisiilor și prin eliminarea de dioxid de carbon din atmosferă, și să acceptăm că MRS presupune propriile riscuri ecologice. În orice caz, între a refuza categoric cercetarea MRS și a efectua „o cercetare temeinică și critică“, ei preferă varianta din urmă.

Cu zece ani în urmă, nu aș fi semnat un apel de susținere a cercetării în domeniul geoingineriei; dar am ales să semnez această a doua scrisoare. Mi-am schimbat părerea, deoarece astăzi ne aflăm într-o situație mai disperată decît cu zece ani în urmă. Schimbarea climatică survine mult mai rapid decît se anticipase, cu recorduri termice tot mai înalte, cu secete și cu inundații mai severe, și cu furtuni mai intense. În ciuda acestor puternice semnale de alarmă, doar puține țări respectă termenele convenite pentru reducerea emisiilor, în vederea menținerii încălzirii globale sub pragul de 1,5° C sau măcar sub 2° C.

E adevărat că, după cum menționa scrisoarea care se opunea întru totul utilizării geoingineriei, s-ar putea să nu ajungem niciodată la certitudini în privința riscurilor MRS. Dar la fel de puține certitudini avem și despre impactul ultim al gazelor de seră pe care le-am eliberat deja în atmosferă, și pe care vom continua să le emitem. Ambele variante presupun riscuri. În momentul de față, nu știm dacă riscurile aplicării MRS le depășesc pe cele ale neutilizării ei. Ar fi înțelept să încercăm să aflăm acest lucru.

Peter Singer, *profesor de Bioetică la Universitatea Princeton, e fondatorul organizației caritabile „The Life You Can Save“ și autorul, printre altele, al volumelor* Practical Ethics, The Life You Can Save, One World Now *și* Ethics in the Real World *(în curs de reeditare).*

© Project Syndicate, 2023

traducere de Matei PLEȘU

■ ■ ■

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Zece jucători chinezi de snooker au fost suspendați, doi pe viață, pentru meciuri trucate. Așa-i în snooker?

În lumea distracției noastre perpetue bîntuie o longevivă ipocrizie: dacă un sport a prins niște trișori, dacă un cutremur îi zguduie temeliile moralității, atunci toată lumea își duce mîna la nas și se întoarce scîrbită, privind pe furiș înapoi către blestematul sport ca la un lepros. Ptiu, ptiu, de nu s-ar lua! În acest timp, sporturile unor băieți un pic mai deștepți și mai puțin înclinați în a-și tăia craca de sub picioare pricep exact despre ce e vorba. Cînd e despre găurile negre ale celor mai luminoase sporturi se fac că plouă în plin soare. Știți care e societatea ideală în care nu există hoți? Aceea în care nimeni nu îi caută. În caz că ești fraier și cauți, găsești. Așa a făcut ciclismul, care e branduit ca un sport de megadopați pentru că acolo unii n-au mai vrut să închidă ochii. La snooker, așijderea. Zece lovitori cu tacul chinezi au fost prinși că își aranjau meciurile și că îi mai incitau și pe alții să o facă. Doi au fost suspendați pe viață, unul dintre ei fost cîștigător al Open-ului Angliei. Cum ar veni, un greu al disciplinei. Asta nu l-a salvat de la pedeapsă. N-a contat nici ideea că vasta piață de desfacere a sportului din China s-ar putea întoarce cu posteriorul la disciplina cu bile și buzunare. Deranj mare, bani pierduți, imagine crăpată. Numai de bine. Îmi închipui că mulți s-or gîndi: „Ce i-o fi apucat?“. Bună întrebare. Ea desface lumea sportului în două ca pe o nucă de cocos lovită de o *macheta.* Pe de o parte cei cărora nu le pasă că un fotbalist de aproape 40 de ani aleargă ca o căprioară toate minutele unui joc plus cele din prelungiri, sau că pe final de campionate dintre cel mai respectabile apar cele mai bizare rezultate. Ba chiar li se pare firesc. Și pe de altă parte există o minoritate naivă și încăpățînată care a fost învățată că în sport trebuie să cîștige cel mai bun. Nu cel mai dopat, nu cel mai blat, nu cel mai pariat. Sigur, specia unor astfel de lunatici e pe cale de dispariție, dar se agață, dom'le, ca înecații de principiile astea învechite cu care ne sîcîie, nu lasă să alunece lin meciurile prin ochi cam cum ne alunecă toată mîncarea de plastic pe gîtlej. Armata lipiților de televizor respectă la sînge un bun proverb de restaurant parizian: dacă nu vrei să ți se taie apetitul, nu intra în bucătărie.

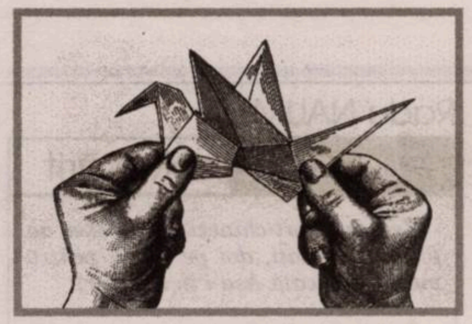

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Standardizarea și supraponderalii

În America, evident, ca peste tot în lumea asta, nu toate lucrurile sînt bune. În prima dimineață în care ne aflam acolo, la New York, am mers la micul dejun, avînd, așa cum am povestit săptămîna trecută, interesante experiențe cu lifturile. *Breakfast*-ul era cu bufet suedez la care găseai ouă jumări, niște cîrnăciori prăjiți (cam oribili) și un fel de chifteluțe turtite etichetate la un loc cu cîrnăciorii drept *sausages*, pachețele de unt, cutiuțe rotunde cu brînză topită Philadelphia, *muffins*, adică niște brioșe foarte sățioase, două feluri de iaurt (cu fructe sau vanilie) foarte dulce, chifle ușor dulci, felii pătrate de pîine, „tartinabile“, cam umede și dulcege, mere și banane. Erau la discreție cafeaua americană și ceaiul englezesc. Ni s-a părut că am putea culege de acolo cîte ceva pe gustul nostru și că, în orice caz, nu vom muri de foame. A doua zi erau exact aceleași lucruri, doar că bananele se terminaseră. A treia zi, la fel, plus o omletă de albuș, ca în *Seinfeld*. Ne-am pus în farfurie, că era o noutate, dar a fost cam grețoasă. După vreo săptămînă tot cu același mic dejun, am început să tînjim, în mod natural, după ceva brînză (alta decît Philadelphia), șuncă, salam, ceva legume proaspete, alte fructe, un iaurt normal, o pîine mai crocantă. Eram lămuriți însă că la acel hotel nu vom primi așa ceva. La următorul, în alt stat (Pennsylvania), care avea și o stea în plus, sala de mese era mai mare și așteptările noastre pe măsură. Am deschis primul mare vas încălzit. Înăuntru erau binecunoscutele ouă jumări. L-am închis la loc și l-am deschis pe cel de-al doilea cu o oarecare bănuială. Acolo zăceau binecunoscutele *sausages*, copleșite de ulei. Urma un bol cu binecunoscutele cutii rotunde de brînzică Philadelphia (doar eram chiar la Philadelphia). Dintr-un dulăpior transparent, cu sertare, ne făceau cu ochiul binecunoscutele *muffins*. Într-o cutie cu gheață, se răceau cele două feluri de iaurturi, cu fructe de pădure și vanilie. Pe scurt, eram sub semnul binecunoscutului și absolut nimic nu ne putea surprinde. Am plecat, mai departe, la Baltimore, în alt stat, la un hotel din altă rețea. Micul dejun – identic. La Washington – identic. La Cleveland, într-un hotel care nu făcea parte din nici o rețea – identic. Ca să n-o mai lungesc, în vreo 12 locuri diferite, la distanțe uneori enorme unele de altele, n-am avut ceva nou la micul dejun, nici măcar după ce am schimbat și țara, ajungînd în Canada. Peste tot am găsit la locul ei chiar și nelipsita cutiuță marca Philadelphia (ce afacere!). În sfîrșit, înapoi în Statele Unite, la Boston, într-un hotel foarte șic, am avut o adevărată surpriză. Din micul dejun tradițional lipseau și jumările de ouă, și cîrnații (fiindcă nu aveau instalații de încălzire). Restul peisajului culinaro-matinal era neschimbat.

Apoi, am observat că prin orașe, dar și pe la centrele comerciale din afara lor ori pe lîngă benzinării găseai foarte ușor localuri de gen Burger King, McDonald's, KFC, 7-Eleven, Subway, Starbucks etc. Și mai era un magazin omniprezent, CVS Pharmacy, în care găseai tot felul de chips-uri, batoane de ciocolată cu cereale, sandwich-uri în cutii de plastic, caserole cu salate fără gust, alături de sosuri periculos de gustoase, sucuri colorate dulci carbogazoase și așa mai departe. Firmele astea erau la fel de răspîndite cum sînt la noi băncile, farmaciile și casele de jocuri și pariuri. Dacă treci de primul rînd de localuri și magazine, găsești și altele, cu lucruri mai apropiate de bucătăria europeană, ca să folosesc o categorie globală. Dar e un efort să dai de ele, mai ales dacă ești un vizitator aflat pentru prima dată acolo. Brand-urile enumerate anterior sînt mult mai bine promovate și se pare că și populare printre localnicii învățați cu ele (poate chiar dependenți). Îți dai seama de asta uitîndu-te la media proporțiilor. Tendința corect politică e ca persoanele supraponderale să fie considerate o minoritate care ar trebui să înceapă să beneficieze de drepturile cuvenite minorităților protejate. Ideea e însă că această minoritate, numită de unii *horizontally challenged,* iar de alții *luptători cu gravitația,* e pe cale să devină o adevărată majoritate. Oricum, pe românește li s-ar zice grași. Ei bine, în America, grașii sînt tot mai mulți și tot mai grași, fie ei albi, negri, hispanici, tineri, bătrîni sau de vîrste medii. O diferență e poate între cei mai săraci și cei mai bogați sau între cei mai educați și cei mai puțin educați. La o primă vedere, cel puțin, în zonele mai bogate oamenii sînt mai slabi și la fel prin zona universităților. Dar în unele locuri, uneori ajungi să te miri cum de mai reușesc unii să aibă proporții normale (după standardele noastre).

Ar fi o greșeală să-i compari pe supraponderalii Americii cu rotofeii de pe la noi. Nu sînt comparabili, diferențele fiind asemeni celei dintre suprafața Statelor Unite și suprafața României. La ai lor nu se pune aproape niciodată problema unei simple burți mai proeminente. Nu, de obicei pe acolo toate membrele și întregul corp al indivizilor în discuție au dimensiuni strivitoare.

Se pare că și la recrutarea militarilor au început să existe mari probleme. Tot mai puțini americani îndeplinesc criteriile cerute din punct de vedere fizic. E adevărat că, dacă mergi la Annapolis, poți vedea pe străzi cadeții celebrei academii navale, în uniformele lor albe impecabile, cu siluete desăvîrșite, care-ți bucură, pur și simplu, ochii și mintea. Dar e ceva rar.

Evident că problema asta, cu supraponderalii, e printre cele mai mari necazuri actuale ale Americii. După o vizită acolo, înțelegi mai bine temerile francezilor sau ale italienilor legate de răspîndirea tipurilor de alimente care se vînd peste Ocean.

■ ■ ■

ready made

„Lampă electrică de busunar cu mechanism american indispensabilă pentru ori ce economie casnică. Se poate purta și în busunar, e durabilă, comoadă și corespunzătoare. Fie căruia e de lipsă pentru luminarea chiliilor, treptelor, ambitelor și localităților laterale.

Pentru oficeri la esercIții, pădurarilor și vânătorilor pentru servițiu de noapte e tare acomodată; pentru turiști sunt indispensabile, pentru medici și moașe cu ocasiunea visitelor de noapte. În fabrice, mori, pivnițe, deposite unde se păstrează materii esplosive sunt de mare însemnătate, pentru călători ce sosesc noaptea sunt neprețuite. Pentru econoame este o bucurie. Nu sunt în urma ei picături de lumină pe padiment și covoare.“

Răvașul, Anul II, Nrul 12, Cluj,
19 Martie n. 1904

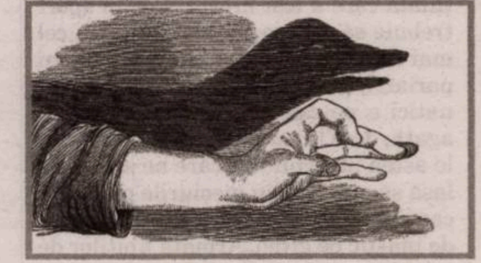

Iaromira POPOVICI

bazar

(Pre)Maternitate

La un moment dat, pe la 20 spre 30 de ani, am simțit un soi de „chemare“ a maternității. Pe undeva, cumva, s-a copt în mine sentimentul ăsta. Nevoia asta.

Poate și pentru că mama mea mă adusese pe lume tot la 28 de ani. Și-mi tot vorbise despre asta, conturîndu-se, din povestiri, un fel de vîrstă mitologică.

La puțin timp după ce s-a copt senzația, s-a petrecut și coacerea concretă: mi s-a comunicat, oficial, că o altă ființă a prins viață înăuntrul meu. Ceea ce mi s-a părut miraculos, chiar incredibil (în ciuda senzației persistente de greață care, ce-i drept, a trecut în scurt timp).

Am făcut tot ce trebuia făcut, conștiincios. Dar nu asta a fost interesant. Ci neașteptata legătură cu ființa care, la fel de miraculos, a început să-și facă simțită prezența în interiorul meu. Ceea ce mă făcea să mă simt precum lupul din „Scufița Roșie“ într-o variantă nesîngeroasă.

De la primele fluturări, făptura ce sălășluia în mine s-a dovedit un partener. Am început să vorbesc cu ea mai toată ziua, să-i împărtășesc din preocupările mele, să-i explic ce văd, ce aud. Instinctiv, nu i-am oferit o variantă brută a lumii din jur: am învățat să i-o „mestec“, să-i prezint un chip al realității care să i-o facă apetisantă. Care să-i dea ghes să vrea să facă parte din ea.

Cînd eram pe stradă, de pildă, îi spuneam cam pe unde sînt și ce văd. Nu chiar așa direct și frust, cu toate imperfecțiunile. Ci mai poetic. Îi prezentam nu o lume decrepită și cu tendințe derizorii, cum era, de multe ori, cea pe care o străbăteam. Ci una luminoasă, chiar dacă nu orbitoare. Plină de speranță.

Pe la trei-patru luni ale sarcinii, cred, la un moment dat am căzut pe gheață. Mergeam destul de mult pe jos, chiar iarnă fiind. Nu aveam restricții, pentru că, în general, mi-era bine. Țin minte îngrozitorul sentiment de panică atunci cînd am căzut. Mi-era o frică neagră, irațională, ca micul *alien* pe care-l purtam în marsupiul interior să nu fi fost în vreun fel afectat de neîndemînarea mea.

M-am ridicat, am vorbit cu el. L-am simțit cum mișcă. Am fost apoi și la doctor, și totul era în regulă. De atunci am fost mult mai atentă și mai puțin aventuroasă. Am stat împreună mai curînd la seriale, pe care i le povesteam: țin minte că mă uitam îndeobște la unul cu un

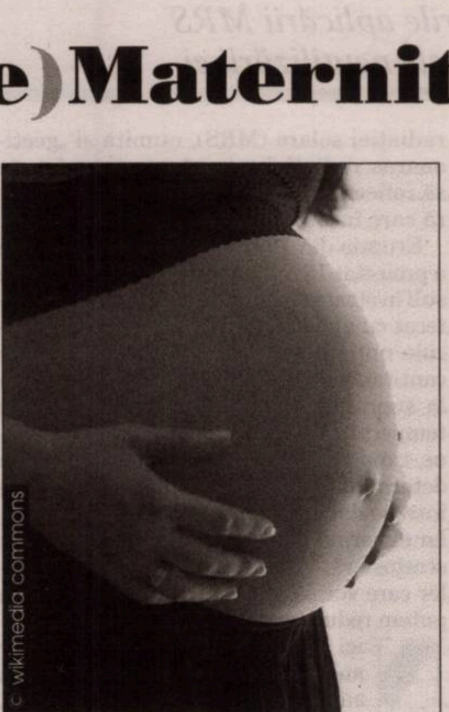

erou care se perinda prin diverse epoci. Și i-am pus muzică, Mozart în special. Deja începuserăm să ne construim o viață împrenă. Deja ființișoara din mine începuse să mă remodeleze.

Au trecut lunile și a venit și sorocul. Nu mai eram chiar aceeași. Ceva în mine începuse să se schimbe. Poezia iubirii cu obiect invizibil începea să fie înlocuită – discret, dar sigur – de un sentiment din alt registru: tot iubire, dar mai puțin evanescentă și mai responsabilă. Simțeam, din toate părțile, că urmau să sosească vremuri nu doar neașteptate, ci apăsătoare. Era momentul acela din *roller-coaster*-uri în care, știind că va urma panta cea mare, căderea în gol, ți se strînge stomacul, îți încleștezi mîinile pe margine și-ți ajustezi centura pînă la sufocare.

Mai ales că, deja, din ultimele luni, totul fusese planificat. Pentru că aveam o miopie medie, fusesem sfătuită să fac cezariană. Burta mea urma să fie spintecată fix precum a lupului deja pomenit și Scufița Roșie avea să fie extrasă cu grijă de acolo. Știam la ce dată se va întîmpla. Evoluția lucrurilor părea deja inevitabilă. Intram pe un făgaș nou și fix. Casa în care urma să locuim era renovată. Căutam și deja găsisem pediatri. Citeam cărți de puericultură și adunam, ca o strîngătoare furnică (de fapt, un greiere deghizat), sfaturi.

Cum s-au desfășurat lucrurile în realitate în articolul următor.

■ ■ ■

Coordonatoare: Anda DOCEA

Nu regret nimic?

Texte și opinii de:

- Cristian IFTODE (conferențiar la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București)
„Despre buna întrebuințare a regretelor“
- Monica HALASZI (profesoară de limba și literatura română, Colegiul Național „Liviu Rebreanu“, Bistrița)
„Fredonîndu-l pe Sinatra, despre a vinde și a oferi“
- Cosmin CIOTLOȘ (critic literar și lector la Facultatea de Litere, Universitatea din București)
„Să susținem echipa iubirii“
- Ilinca STRATON (cineastă)
„«Vom ști mai bine data viitoare»“
- Cristina ȘTEFAN (jurnalistă și editoare de carte la Curtea Veche Publishing)
„Vocea ei nu e înregistrată nicăieri“
- Oana DELEANU (medic primar, șef de lucrări la UMF „Carol Davila“)
„Alegerile și regretele unui medic“
- Andrei CRĂCIUN (ziarist și scriitor)
„Toți sfîrșim învinși“

argument

Cu regretele potrivite

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Nu regret nimic?

A spune că nu regreți nimic a devenit cumva un laitmotiv în discursuri, povești de viață și articole voit motivaționale. Că toate alegerile pe care le-ai făcut în trecut te-au transformat în cine ești astăzi. Că este inutil să-ți consumi timp din viață privind în urmă. Nu le-am crezut niciodată în totalitate. Cu toții am pierdut. Am fi putut alege mai inspirat. Am fi putut fi în alt loc sau chiar altcineva. Versiunea noastră din prezent nu e, nici pe departe, cea mai bună pe care am fi putut-o avea. E doar versiunea lui „atît s-a putut“, chiar dacă asta nu sună pompos. Mai degrabă decît suma alegerilor noastre din trecut cred că sîntem, în orice moment, suma tuturor regretelor noastre.

Cum nu sîntem originali nici măcar la capitolul regretelor, am încercat, în acest Dosar pe care l-am gîndit ca pe o invitație la confesiune, să aflu cum se raportează la regrete oameni cu profesii și istorii de viață diferite. Ce îi frămîntă din trecutul lor, ce și-ar dori acum să fi făcut altfel. Iar răspunsurile au avut, cum era de așteptat, un numitor comun (probabil, umanitatea din noi). Regretă timpul pierdut, „vîndut“ în detrimentul lor, în vremea în care credeau că este o resursă inepuizabilă; situațiile în care au fost nevoiți să învețe din propriile greșeli, neavînd pe nimeni care să-i îndrume; acel „la revedere“ pentru care nu a mai fost loc și toate poveștile care au rămas nespuse; entuziasmul, pasiunea și speranțele care i-au însuflețit la început de drum într-o profesie despre care credeau că va face lumea mai bună.

Mi-a atras atenția o idee a filosofului Lou Marinoff, la care a făcut referire unul dintre colaboratorii mei. Și anume că pînă și cea mai rezistentă plantă riscă să nu se dezvolte, ba chiar să se ofilească, dacă îi sapi în permanență la rădăcini. Debranșarea de propriul trecut nu reprezintă soluția, așa cum nici părerea de rău constantă față de el, care ne otrăvește și prezentul, nu este. Am putea accepta că regretele au un caracter inevitabil. Că trăim într-o epocă în care ni se pun la dispoziție nenumărate alegeri, la fiecare pas, și că, în orice direcție am lua-o, ne va încerca un soi de frustrare. Că, poate, „vom ști mai bine data viitoare“, așa cum se exprimă, optimist, unul dintre personajele din filmele avînd ca temă centrală regretul, analizate într-un articol din Dosar.

„Să sperăm că vom sfîrși cu regretele potrivite“, scria Arthur Miller. Altfel spus, să nu ajungem să regretăm că am trăit inautentic, departe de ce am fi vrut să facem sau să fim, preocupați mai mult de opiniile altora despre noi și de felul în care apărem în societate decît de propria stare de bine. Să nu ne trezim, la finalul vieții, că prețul plătit a fost cam mare pentru lipsa noastră de curaj. (**Anda Docea**)

DILEMA
VECHE
30 DE ANI
Nu regret nimic?

Cristian IFTODE

Despre buna întrebuințare a regretelor

Un om a cărui viață e călăuzită de rațiune e un om care trăiește ferit de orice regret. Sau cel puțin așa ne asigură Spinoza că se întîmplă. Nu e vorba că un astfel de om, privind în urmă, nu ar găsi nimic să își reproșeze din punctul de vedere al conduitei morale: doar a fost și acesta copil, a fost tînăr, iar înțelepciunea, știm bine, vine odată cu maturitatea și experiența de viață, atunci cînd vine. Motivul e unul elementar și poate suna cinic în urechi nefamiliarizate cu viziunea lui Spinoza despre lume: părerea de rău adaugă răului deja înfăptuit sau petrecut un al doilea rău, pe care ți-l faci singur, otrăvindu-ți starea prezentă cu o tristețe inutilă, legată de ceva ce nu mai poți schimba oricum. „Cel care se căiește de ceea ce a făcut este de două ori nenorocit sau neputincios“ *(Ethica*, IV, prop. LIV). E adevărat, se grăbește să adauge filosoful, că oamenii trăiesc atît de rar „după poruncile rațiunii“, încît, privind lucrurile din punctul de vedere al utilității sociale a acestor afecte, umilința și căința, la fel ca speranța și teama, „aduc mai mult folos decît pagubă“. Deleuze, filosoful contemporan care l-a înțeles, poate, mai bine decît oricine pe marele apostat de la Amsterdam și părinte al Iluminismului, scria: „Spinoza nu credea în speranță și nici chiar în curaj; nu credea decît în bucurie și în viziune“. Oricum, gîndind lucrurile în schema eticii spinoziste a bucuriei, una ce declanșează o veritabilă vînătoare de afecte în care s-ar găsi încapsulat fie și un grăunte de tristețe, regretul reprezintă ceva complet irațional. Să fie, oare, așa?

În cele ce urmează, nu voi argumenta cu privire la raționalitatea regretelor, deoarece totul depinde de standardul de raționalitate asumat: știm bine, din istoria gîndirii și a civilizației umane, că nu există unul singur. Voi vorbi, în schimb, despre caracterul *inevitabil* al regretelor, oricît de raționali am vrea să fim și cu oricîtă detașare am reuși să ne raportăm la propriul trecut. După care voi încerca să arăt că o anumită raportare la regrete poate fi chiar benefică în procesul de maturizare și dezvoltare personală.

Ce ne înfioară mai tare decît caracterul definitiv *al unei alegeri de viață majore?*

Cel mai important temei pentru ceea ce susțin acum (pornind de la care putem formula și un redutabil contraargument la încercarea utilitariștilor de a baza judecata morală pe un *calcul* cît mai exact al fericirii) corelează în mod direct caracterul inevitabil al regretelor pe care le încercăm de-a lungul vieții cu *incomensurabilitatea* valorilor care ne călăuzesc existența. E limpede că persoane diferite împărtășesc valori diferite sau cel puțin ierarhizează diferit aceleași valori, prin prisma importanței pe care le-o atribuie: unii iubesc mai mult libertatea sau aventura, alții, siguranța ori confortul ș.a.m.d. Dar lucrurile sînt mai complicate de atît: fiecare dintre noi se vede confruntat, în chip inevitabil, cu alegeri existențiale extrem de dificile și delicate tocmai pentru că nu poate spune ce valoare ar trebui să *primeze* în cutare împrejurare. De pildă, atunci cînd pasiunea mea pentru studiu și scris se vede confruntată cu dorința arzătoare de a fi cît mai prezent în viața copilului meu, de a nu rata nici o fază a dezvoltării sale parcă miraculoase, cum aș putea să pun în balanță valoarea timpului petrecut la masa de scris cu valoarea timpului petrecut jucîndu-mă și vorbind cu acesta? Desigur că sîntem obligați să alegem și să prioritizăm, în acest gen de situații, pentru că nu avem încotro: important rămîne, însă, faptul că *orice* am alege, vom simți un soi de regret. E firesc să se întîmple așa.

Sau haideți să reflectăm la sfîrșitul unei relații: dacă realizezi că nu ai fost iubit, ai temei să regreți timpul irosit; iar dacă știi că ai fost iubit, ai temei să regreți că nu te-ai purtat mai bine. În ambele cazuri, nu mai poți schimba ceva, așa cum bine observă Spinoza. Însă tocmai această revoltă împotriva trecerii implacabile și „ireparabile“ a timpului s-ar putea să hrănească regretul în cea mai pură formă a sa, adică să-i fie fundament ultim. În, probabil, cel mai faimos pasaj din opera sa majoră *Sau – sau: Un fragment de viață*, Kierkegaard împinge lucrurile la limită: „Căsătorește-te și o vei regreta; nu te căsători și iarăși vei regreta; căsătorește-te sau nu te căsători, o vei regreta în ambele cazuri... Ai încredere într-o femeie și o vei regreta; nu avea încredere și iarăși vei regreta; ai încredere sau nu avea încredere, o vei regreta în ambele cazuri... Spînzură-te și o vei regreta; nu te spînzura și iarăși vei regreta; spînzură-te sau nu te spînzura, o vei regreta în ambele cazuri... Aceasta, domnilor, e chintesența întregii înțelepciuni de viață“.

E adevărat că Kierkegaard vorbește, aici, din perspectiva estetului incapabil să facă o autentică *alegere de sine:* dar care dintre noi, membri ai societății spectacolului, ai societății de hiperconsum, nu se recunoaște, azi, a fi mai mult sau mai puțin un *estet?* Ce ne înfioară mai tare decît caracterul *definitiv* al unei alegeri de viață majore? Și nu doar majore: după cum ne demonstrează economia comportamentală, nici măcar o pereche de blugi nu-ți mai poți cumpăra, în zilele noastre, fără să te încerce frustrarea cauzată de sentimentul că puteai alege mai bine, că te-ai oprit prea repede din *probat*. A avea la dispoziție prea multe opțiuni se întoarce împotriva agentului rațional: acesta e „paradoxul alegerii“, așa cum l-a teoretizat psihologul Barry Schwartz.

Mi se pare important, în aceste condiții, să te poți raporta la eventualele tale regrete majore ca la niște jaloane ale propriului parcurs narativ, semnalînd momentele de răscruce ale poveștii tale de viață. Să vezi regretul ca pe un soi de *bornă* narativă, după cum îmi spunea foarte inspirat cineva. Cu siguranță, Spinoza are dreptate că o viață *otrăvită* de regrete nu poate fi o viață bună. Dar acceptarea caracterului inevitabil al regretelor reprezintă primul pas spre însănătoșire. Doar așa poți să mergi mai departe și poți să alegi mai departe, fără a fi paralizat de gîndul că ceea ce alegi acum vei regreta mai tîrziu.

Nu poți trăi în trecut. Trecutul nu poate fi schimbat, dar te poți angaja pentru un altfel de viitor. La urma urmei, viața nu e o boală cronică: stă în puterile tale să o transformi într-o sursă constantă de bucurie, așa cum ne învață Spinoza și atîția mari filosofi ai Antichității. Nu e vorba să ne eliberăm de trecut, pentru că toate lucrurile pe care le-am ales sau ni s-au întîmplat în trecut au avut rolul de a ne aduce aici. E adevărat, traumele nu se rezolvă fugind. E de dorit să ne examinăm cu luciditate propria viață, dar și să ne întrebăm cît rost are să îi excavăm iar și iar rădăcinile. Chiar și cea mai rezistentă plantă riscă să nu se dezvolte, ba chiar să se ofilească, dacă îi sapi în permanență la rădăcini, avertiza Lou Marinoff, propunînd consilierea filosofică drept o alternativă viabilă la metodele de psihoterapie sau psihanaliză axate pe revenirea constantă la copilărie, la relațiile cu părinții, la sentimente încercate odinioară.

În același timp, mi se pare lipsit de noimă sau, oricum, lipsit de realism să ne supraestimăm perspectivele de reușită sau tăria de caracter, aspirînd să fim acei oameni care să rostească în gura mare, la finalul vieții, ca niște demni înțelepți stoici ori – de pe o poziție filosofică sensibil diferită, ambivalent romantică și antiromantică – precum Édith Piaf: *„Non, je ne regrette rien!“*. Regretele sînt inevitabile, dar ceea ce este cu adevărat de temut, posibilitatea a cărei evitare se cuvine a cîntări decisiv în aprecierea felului în care ne ducem viața, e spectrul regretului *final:* acel regret care nici nu mai încape în cuvinte, deoarece pune la îndoială sensul și însemnătatea întregii tale vieți. Este vertijul lui Julie, protagonista romanului lui Rousseau *La Nouvelle Héloïse*, cea care, ajunsă la capătul unei vieți onorabile, unei vieți pe care s-a decis în chip autonom să o închine virtuții și respectului pentru familie, se întreabă dacă reprimarea iubirii pătimașe pentru Saint-Preux nu a însemnat însăși mutilarea propriei identități: altfel spus, dacă prețul plătit pentru o conduită morală ireproșabilă nu a fost, cumva, *autenticitatea* ei. Și este urletul de trei zile al lui Ivan Ilici, pe patul de moarte, cînd realizează plenar deșertăciunea, amăgirea și lipsa de însemnătate a vieții pe care a dus-o, foarte mulțumit de el însuși.

Să nu credem că acestea sînt doar roadele imaginației literare. După ani petrecuți la căpătîiul bolnavilor în fază terminală, asistenta paliativă Bronnie Ware declara, în cartea sa despre *Cele cinci regrete majore ale muribunzilor*, că, pe lîngă regrete vizînd reprimarea emoțională sau prietenii înstrăinați, cel mai frecvent regret auzit, de departe, e următorul: „Îmi doresc să fi avut curajul de a trăi o viață în care să-mi fi fost mie însumi fidel, nu viața pe care ceilalți așteptau să o duc“. *A life true to myself*. Adică să fi fost autentic.

***Cristian Iftode** este conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității din București, director al Departamentului de Filosofie Practică și Istoria Filosofiei. Cea mai recentă carte publicată:* Filosofia ca mod de viață. Sursele autenticității, *Editura Trei, 2022.*

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Nu regret nimic?

Monica HALASZI

Fredonîndu-l pe Sinatra, despre a vinde și a oferi

Regrets, I've had a few... Sau *Non, je ne regrette rien*... Frank Sinatra sau Édith Piaf? Ce să aleg? Adevărul este că mi-ar plăcea să nu regret nimic din trecutul meu profesoral, dar de data aceasta îl voi alege pe Sinatra și, fredonînd *My Way,* voi recunoaște că, dimpotrivă, am cel puțin două regrete.

Primul este acela că am intrat în ceea ce se numește „industria meditațiilor". Acum douăzeci și cinci de ani nici nu se punea problema fiscalizării lor, iar profesorii care făceau meditații nu erau numiți evazioniști, nici nu erau arătați cu degetul, nu-și punea nimeni problema că este nefiresc să oferi servicii educaționale în propria locuință, mai ales că moda aceasta a meditațiilor avea vechime (de ce să nu recunosc, eu însămi am luat ore – de matematică, în clasa a VIII-a, de la un domn care nu era profesor, ci un om simplu, un autodidact în fond, la care veneau inclusiv studenții de la Politehnică, și de literatură, de la un conferențiar universitar, care m-a pregătit pentru admiterea la facultate). Așadar, „a da ore în privat" ținea cumva de profesie, nu era nimic rușinos, dimpotrivă, iar dacă aveai solicitări însemna că te bucuri de aprecierea celorlalți. În plus salariile erau foarte mici, abia îți ajungeau – ca tînăr prof cu definitivatul luat – de la o lună la alta, cu atît mai mult dacă aveai de restituit niște bani împrumutați ca să îți cumperi o garsonieră – și nu, nu vorbesc de împrumuturi de la bănci, pentru că nici o bancă nu credita la acea vreme un profesor la început de carieră.

Da, regret toate acele ore din viața mea pe care le-am vîndut (pe mult sau pe puțin, nu-mi dau seama și nici nu mai contează), vitregindu-mă de timpul (doar) pentru mine – de timpul pe care îl puteam utiliza altfel: pentru a citi (mai) pe îndelete ultima carte pe care mi-am cumpărat-o, pentru a scrie un articol (mai) bun pentru revista *Perspective,* pentru a proiecta o activitate didactică (mai) bună. Pentru a vorbi mai mult cu mama, căreia, atunci cînd mă suna, îi răspundeam grăbită „scuză-mă, am ore, nu pot să vorbesc" (în naivitatea mea, credeam că mama este veșnică și voi putea să vorbesc cu ea oricînd... „după ore").

Aș fi ipocrită să spun că meditațiile nu îmi ofereau (și) satisfacții profesionale, fiindcă îmi prilejuiam descoperirea, în cîte un copil sau cîte un adolescent cu care lucram, a unei ființe dornice de cunoaștere, care reușea să integreze în propriul spirit conținuturile disciplinei, care, de la săptămînă la săptămînă, căpăta încredere în sine, o ființă pe care o vedeam emoționîndu-se cînd îi vorbeam despre Fred Vasilescu sau doamna T., care empatiza cu Călin Surupăceanu sau se revolta împotriva lui Stănică Rațiu, care devenea fascinat de poezia lui Barbu sau care, la următoarea întîlnire, îmi spunea: „Să știți că am citit cartea dintr-o suflare".

Aș fi ipocrită de asemenea dacă nu aș recunoaște că meditațiile îmi ofereau șansa să rămîn conectată cu prezentul, să înțeleg mai bine mecanismele de gîndire ale unui copil, să experimentez metode și mă ajutau să devin un profesor mai bun pentru copiii de la clasă.

Meditațiile acestea pe care le regret, care erau un mod de viață și creau contexte pentru descoperirea umanului la un alt nivel, însemnau totuși timp vîndut, timp imposibil de răscumpărat. Și chiar dacă la finalul fiecărui an școlar – atunci cînd descopeream că, în timp ce eu alergam spre casă pentru că de la ora 16 începeam meditațiile, în timp ce refuzam invitația de a participa la un eveniment sau la altul (fiindcă aveam o responsabilitate față de copilul cu care urma să mă întîlnesc), în timp ce lumea se schimba, magazinul X se desființa și în locul lui se deschidea o cafenea, instituția X își schimba sediul, la Galeria de artă se succedau expoziții – îmi promiteam că gata, timpul meu va fi doar al meu, voi refuza orice solicitare, indiferent de la cine vine, îmi promiteam că învăț să spun cu mai multă fermitate NU, din septembrie o luam de la capăt.

Și da, vînzînd timp, am ratat șansa de a deveni ceea ce s-ar numi un profesor excelent și am rămas suspendată undeva, pe drumul acela care duce înspre acel deziderat al carierei didactice. Și analizîndu-mi acum trecutul profesional, înțeleg că regretul meu se îndreaptă nu doar spre neputința mea, ci și spre neputința sistemului de a-i asigura omului care l-a ales timp pentru sine, un sistem care, nefiind tocmai corect cu oamenii săi, îi obligă să devină, pe unii, este adevărat, vînzători de timp.

Regrets, I've had a few...

Al doilea regret este legat tot de problema timpului. Este regretul de a nu fi oferit suficient timp colegilor mai tineri (sau mai puțin tineri), atunci cînd aș fi putut să o fac. Că nu am oferit atît de multă consiliere pe cît aș fi dorit, deși ar fi o exagerare să spun că, atunci cînd am văzut în omul tînăr dorința de a învăța, atunci cînd am simțit că tînărul care stă stingher în sala profesorală trăiește bucuria de a se afla tocmai în acea sală profesorală (în care fiecare loc este ocupat de cineva mai în vîrstă, iar el stă rezemat de calorifer), nu m-am îndreptat fără ezitare spre el / spre ea.

Dar nu-i nimic, mai am ceva timp de oferit. Și astfel, poate, nu o să mai simt gustul amar al regretelor. Sau, cine știe...

***Monica Halaszi** este profesoară de limba și literatura română la Colegiul Național „Liviu Rebreanu" din Bistrița.*

■ ■ ■

Oana DELEANU

Alegerile și regretele unui medic

Atunci cînd vine vorba despre regrete, tot ce pot afirma, cu o vagă certitudine, este că, privind în urma, regret acele situații în care a trebuit să învăț din greșelile mele și că nimeni nu mi-a explicat ce înseamnă empatia, mai ales în meseria pe care o practic eu, respectiv medicina umană.

O mare greșeală am făcut-o în primele săptămîni de rezidențiat. Aveam un pacient alcoolic, care se purta înfiorător cu fiul lui, un adolescent orfan de mamă, care îl îngrijea cu multă dăruire. Pacientul respectiv se purta foarte urît și cu personalul medical, nu urma tratamentul prescris și, într-una din zile, nu m-am mai putut abține și am țipat la el. Din păcate, la puțină vreme după aceea, pacientul a murit. Zile în șir nu am mai fost bună de nimic, am plîns pe rupte și am regretat enorm faptul că am țipat la el, în loc să am răbdare și să mă comport responsabil și civilizat.

Ulterior am învățat (să încerc) să nu mai țip la nimeni, însă, din păcate, am continuat să o tratez cu condescendență, ca o adolescentă rebelă, pe mama mea, care s-a prăpădit cîțiva ani mai tîrziu, iar acum încă regret enorm faptul că am irosit atîta timp cu un comportament imatur, în loc să ne bucurăm de viață, cît ne-a fost dată…

Tot ajungînd să regret am învățat că nu e bine să dai numărul de telefon unui pacient, care se va agăța de tine ca de doctorul lui personal și în acest fel nu va ajunge la timp la un medic potențial salvator de viață, atunci cînd tu ești în concediu sau cînd are o urgență noaptea și tu nu ai cum răspunde la telefon. Și asta se întîmplă pentru că te așteaptă pe tine, „cel mai și cel mai" medic de pe planetă, sună flatant, nu? Însă, de fapt, acest concept de „medic personal" nu este deloc benefic pentru pacienți.

Am învățat tîrziu și greu să nu mă implic personal. Dacă te legi sufletește, cînd pacienții respectivi trec prin momente dificile, ai tendința de a încuraja în mod nerealist familia, pentru că nici tu nu ești în stare să privești lucrurile în mod obiectiv, așa cum nu sîntem în stare să le privim obiectiv din punct de vedere medical nici cînd vine vorba de noi sau de persoane foarte apropiate nouă. În cazul de față, pe cînd pacientul era intubat, am încurajat familia să spere că va scăpa cu viață, ceea ce din păcate nu s-a întîmplat, iar ei au fost și mai devastați atunci cînd s-a dus pacientul, pentru că au ales să creadă varianta mea subiectivă (pacientul era tînăr, avea copii mici), nu varianta realistă, dar dură, a medicului de terapie intensivă.

Aș putea să regret chiar și meseria pe care mi-am ales-o pentru că părinții nu m-au încurajat deloc, m-au avertizat că este o meserie dificilă, plină de responsabilitate, că nu voi mai avea timp pentru mine, că voi învăța mereu, că îmi va fi greu să îmi găsesc un loc fiind a nimănui și că nu este nici măcar aducătoare de satisfacții materiale, însă eu m-am încăpățînat pentru că asta mi-am dorit de la 8 ani și nu regret. Nu regret că mi-am dorit să fac performanță în domeniul meu, deși asta a presupus să sacrific multe alte lucruri în viață, însă am sentimentul că așa a fost să fie, că a ales cumva viața pentru mine ceea ce mi s-a potrivit mai bine, ceea ce am putut duce… Am avut însă momente de dubiu legate de felul în care mi-am condus profesia: chiar de curînd, mi-am întrebat prietenele, care mă știu de o viață și care practică aceeași meserie, dacă nu ar fi trebuit să am alte valori legate de profesia mea, pentru a fi respectată mai mult și pentru a duce o viață mai bună, dar toate mi-au răspuns că este foarte greu să te dezici de ceea ce ești și de lucrurile, atitudinile, principiile care te fac să termini ziua împăcată cu tine însăți.

Au mai fost și alte alegeri dificile în viață, cum ar fi, de exemplu, să ies din sistemul public și, odată cu ieșirea din sistemul public, să devin practic invizibilă din punct de vedere profesional, însă nici această decizie nu aș putea spune că o regret, pentru că circumstanțele au fost de așa natură încît a trebuit să aleg între anumite plusuri și minusuri și să îmi asum că întotdeauna, orice alegere ai face, ea este însoțită de consecințe pozitive și negative. Asumarea este un concept foarte ezoteric, din păcate.

Așa că eu consider că regretele în viața asta pot să vină fie din lucruri pe care nu le-am învățat, și atunci vina nu este a mea, dar pot îndrepta acest lucru, sau pot să vină din greșeli pe care le-am făcut ignorînd ceea ce am învățat, dar care ar trebui să declanșeaze iar un proces de învățare (cel puțin la modul ideal). Sau, cel mai dificil de acceptat, pot să rezulte din hotărîri pe care le-ai luat fiind pe o muchie de cuțit și fiecare decizie de acest gen trebuie să vină cu asumarea unor situații care te pun în dezavantaj, dar și cu înțelegerea că există acolo și lucruri care îți fac plăcere, adică taman cele care te-au împins să iei acea decizie.

***Oana Deleanu** este medic primar pneumolog cu competență în somnologie și șef de lucrări la UMF „Carol Davila".*

■ ■ ■

Cosmin CIOTLOȘ

Să susținem echipa iubirii

© wikimedia commons

Anul e, cred, 2013. Într-o peluză de stadion aflat la doi pași de calea ferată și la trei de Gara Basarab se puteau auzi limpede, pe cadențele arhicunoscutului *Auld Lang Syne*, aceste versuri scandate de cîteva mii de oameni: „Din toate ce s-au întîmplat / Noi nimic n-am regretat: / Rapid e cel ce m-a-nvățat / să iubesc cu-adevărat“. M-am numărat printre ei, ba chiar mă pot lăuda că pe refrenul ca să zic așa coral al unei piese *rap* înregistrate atunci și acolo există, undeva, minusculă, insesizabilă, și vocea mea. Despre ce era vorba? În pragul aniversării (clubul împlinind nouăzeci de ani) se decisese, dinspre tristele figuri de la Liga Profesionistă de Fotbal, ca echipa să fie retrogradată din rațiuni de insolvență. Asta deși, sportiv, se clasase pe un loc absolut onorabil. Cît de justă a fost penalizarea, n-are rost să mai spun. De-ajuns că, în sezonul următor, regula cu pricina a fost abrogată, găsindu-se, dintr-odată, că dezechilibrează competiția. Era doar un capăt de moment al tuturor celor care, vorba cîntecului, se-ntîmplaseră. În nouă decenii, Rapidul trăise destule: de la finale de Cupă rejucate din capriciul bastonard al anumitor miniștri de Interne pînă la, vai, campionate pierdute pentru că un observator federal s-a speriat, dragul de el, de traiectoria unei brichete. Le consemnez *sine ira* (dar cu *studio*, da...): decît cu ei la victorie, mai bine cu giuleștenii mei la... Nu neapărat la înfrîngeri, ci la cele care, în chip firesc și organic, seamănă îndeajuns de bine cu viața.

E ceea ce am încercat mereu să le explic apropiaților: Rapidul nu-i o poveste despre fotbal, ci una despre dragoste. Și-atunci, continuă ei să se mire, ce caut săptămînă de săptămînă în tribune? Exact ce nu pot capta ecranele televizoarelor și comentariile tacticienilor din studiouri. Căci, dacă din spatele porților, printre steaguri care flutură, admit că nu se distinge mai nimic din fazele de joc (sau chiar nimic de-a dreptul, prin comparație cu ce poate oferi, în fotoliu, o transmisie HD), trebuie să spun că, totuși, ceea ce se petrece cu adevărat, adînc, în Giulești e tocmai invizibilul pur. Am învățat-o în ani, atunci cînd, trecînd peste formalități, am întîlnit colegi de gradenă pe stradă și, francamente, ne-am salutat, am evitat spontan sociabilul „ne cunoaștem din vedere“, preferînd forma lui corijată către intima precizie a împărtășirii: „de pe stadion“. Adică din acel creuzet în care, necontînd de unde vine fiecare dintre noi, se amalgamează, radical și intens, o emoție suverană. Despre ea, mi-e mai greu să le dau detalii prietenilor neutri față de fenomen, „civililor“, adică, așa încît îi iau pe departe.

„Din toate ce s-au întîmplat / noi nimic n-am regretat: / Rapid e cel ce m-a-nvățat / să iubesc cu-adevărat.“

Cu trimiteri istorice care coboară pînă în vara lui 1923 (11 iunie sau, dacă ținem seama de data cînd cererea de înființare a fost aprobată, 25 iunie), cînd Rapidul s-a născut, ca dintr-o joacă, la inițiativa cîtorva muncitori feroviari. Realizez, pe măsură ce mă las furat de poveste, că țin de fapt un fel de curs indistinct, despre de toate, de la mici etimologii de folclor urban (că veni vorba: recentul termen argotic „bombardier“ provine, pe căi nu atît ocolite, cît îndelungate, de la supranumele unui foarte iubit jucător al anilor '40, Bazil Marian) la scene de neuitat avînd în centru galeria: unde s-a mai pomenit ca un stadion întreg să ovaționeze un penalty ratat *ca și cum* ar fi fost gol, doar pentru că, sufletește, nimeni nu voia să accepte realitatea de pe tabelă? Nu-i, oare, asta, originea ficțiunii înseși? Cine-a mai strigat, în anii cînd Ceaușescu (spre eternă amintire: el a înființat clubul Steaua, el l-a ajutat, discreționar, să-și construiască palmaresul, măcar pe plan local, în bătătură) avea încă parte de o relativă simpatie, „Galeria lu' Rapid / Nu e membră de partid“ sau, mai apoi, „Cine-a dus Rapidu-n B: / Ceaușescu, PCR“? Iar asta, mă grăbesc să adaug, dinspre niște oameni care, prin extracție și meserii, veneau, ideologic, dinspre stînga.

Mai niciodată nu ajung să evoc situații de joc sau trofee, poate pentru că și unele, și celelalte contează foarte puțin. Altceva e esențial aici, altceva e *fundamental*. Și nu m-a surprins s-o citesc, de curînd, într-o carte și-așa remarcabilă a Alinei Purcaru, *Tot mai multă splendoare:* „după săptămîni în care nu ne-am spus aproape nimic / am stabilit să mergem / să susținem echipa iubirii“. Cum nu mă mirase, cîndva spre începuturile mele în cronică, să descopăr la un poet cu sănătoase porniri anarhice și convertit, în *Ștrumfii afară din fabrică*, la tandre viziuni familiale (l-am numit pe Marius Ianuș, din păcate, grav rătăcit înspre extrema dreapta între timp) aceste versuri, pentru cine le-nțelege, greu de uitat: „Din divizia B, din subteranul memoriei, / a venit la Brașov cea mai frumoasă echipă din țară. / Era o echipă fără vedete, / dar încărcată cu iubire / ca un detonator“. De ce sînt sigur, absolut sigur, că nu e vorba de lozinci mîngîietoare? Întîi, pentru că am încredere, din principiu, în senzorii pe care-i activează poezia. Apoi, pentru că recunosc de la fața locului, pe trăite, adevărul forte din spatele acestor cuvinte. E exact atît de simplu: în Giulești e întocmai ca-n dragoste, n-au ce căuta nici contabilitatea, nici rechizitoriile. Pierde echipa? Nu-i nimic, va cîștiga altă dată. Poate nu data viitoare. Poate nici peste două. Important e că ai văzut-o acolo, la numai cîțiva pași, că, doar prin pasiunea prezenței în teren, ți-a dăruit fără arginți ceva de preț, așa cum, tot atît de dezinteresat, tu i-ai dăruit ceva numai al tău, de neînlocuit. Ce să regreți? E acolo, pentru tine. Ești acolo, pentru ea.

În Giulești e întocmai ca-n dragoste, n-au ce căuta nici contabilitatea, nici rechizitoriile.

Nu fac apologia defetismului. Spun numai că lucrurile mari se cîștigă cu inima și nu se pierd niciodată. În anii '70, copleșitorul personaj care-a fost Nae Manea a fugit din spital (fusese internat la Militar, Rapidul avea meci cu Steaua, deci principalul nostru marcator trebuia ținut deoparte prin orice mijloace, mai ales cazone) sărind gardul și, așa, în pijama, a ajuns la stadion, a îmbrăcat echipamentul de joc, a înscris de două ori (golurile victoriei) și asta a fost. Cine, cum să-ți poată lua așa ceva? Nu neapărat calificarea în dauna unei echipe a sistemului, ci frumusețea aproape ireală a evadării care, îmi vine să spun, n-ar fi avut cum să nu conducă la acest deznodămînt. Sună un pic ezoteric, știu, dar am fost de față la întîmplări nu mai puțin memorabile. În 2010, de pildă, cînd, în ziua morții lui Sandu Neagu (căruia peluza i-a strigat numele, în semn de rămas-bun, în mai multe momente ale meciului), copilul lui de suflet, Cristi Săpunaru, l-a purtat pe umeri în aplauzele întregii galerii pe mezinul, orfan, al eroului de la Guadalajara. Că, în seara aceea, Rapidul a învins cu un nemaipomenit 5 la 1 în fața marilor adversari (moralmente vorbind, nu doar sportiv) roș-albaștri e aproape de la sine înțeles.

Și-atunci? Răspunsul nu e unul cinic, dimpotrivă, eu, unul, îl găsesc nobil și, de ce nu, înțelept: chiar de-ar fi mari regretele, iubirea-i încă și mai mare. Altminteri, tolba e plină: să pierzi, în 1966, o finală contra cvasianonimilor de la Arieșul Turda e de-a dreptul o performanță. Mai ales că lotul tău e printre cele mai valoroase din întreaga istorie, același care, un an mai tîrziu, avea să aducă Rapidului primul titlu de campioană. Momentul a fost atît de tulburător încît a scos din carapacea lui un poet altminteri nu foarte „ocazional“ ca Marius Robescu, devenit dintr-odată, în spiritul Grantului, ironic-mobilizator:

„Cu aburi, cînd aveai locomotive, / Din greu spre vîrful rampei te urcai / Și gîfîind mereu întîrziai… / Cu aburi, cînd aveai locomotive. // Și demărările ți-erau tardive, / Iar tot efortul îl faceai de-a surda, / Ma ierți, dar știi… cu Arieșul-Turda… // Cu aburi, cînd aveai locomotive. / Dînd la o parte tracuri emotive / Jumatea drumului parcurs-ai bine, / Chiar de-ai mai scîrțîit din roți pe șine. // Să n-ajungi primul, nu mai sînt motive / Cînd ai electrice locomotive!“.

Aș putea continua mica „antologie“ cu versuri, numeroase, din subtilul Tudor George (fost student al lui Călinescu, fost rugbist și, în cele din urmă, antrenor) și încă prezent, prin acel „ahoe“ suveran, în memoria Giuleștilor actuali; aș putea transcrie catrenele elegantului *fabbro* Gheorghe Tomozei (nu mă pot abține: „Iubire, amintirea cheam-o / (c-o gară veche și-un sărut) / Rapidulețule, ti amo, / amor prea-păgubos, salut // Cît trenuri vor mai fi și-n ușe / de gară, chipul prea iubit / Rapidule și Nea Fănușe / al vostru fi-voi, neclintit“); aș putea glosa un poem al altminteri ermetic fantezistului Ion Stratan, referindu-se, în a doua lui carte, la faimoasa, cîndva, trompetă a lui Tudorică. Sau, de la Maria Tănase la Ioana Radu și, mai departe, la Anda Călugăreanu și Florian Pittiș (ce adaptare după *Walk of Life* le-a reușit celor doi...), aș putea înșira alte și alte nume ilustre cărora echipa asta le-a vorbit direct în inimă. Scriitori, cîntăreți, actori: toți, pătrunși de farmecul locului, toți, alcătuind ceea ce astăzi se cheamă „galeria din ceruri“. Ar însemna să uit însă în chip cumplit de nedrept că există în pandant și aceea „de pe pămînt“, a cărei vitalitate fără termen de comparație m-a făcut să simt că dragostea e întotdeauna și definitiv reciprocă.

***Cosmin Ciotloș** este critic literar și lector la Facultatea de Litere din București. Cea mai recentă carte publicată:* Cenaclul de Luni. Viața și opera, *Editura Pandora M, 2021.*

Cristina ȘTEFAN

Vocea ei nu e înregistrată nicăieri

Am intrat la croitorie, într-o încăpere înghesuită, plină de cămăși și costume bărbătești. Înăuntru nu era nimeni și, o clipă, mi-am imaginat că de după perdea o să apară ea, îmbrăcată într-o rochie albastră cu flori mici, albe, mignonă, adusă de spate, cu părul creț – și negru, în amintirea mea e mereu negru –, o să-mi ia fusta din mînă, așa se îmbrăca și maică-ta cînd era tînără, o să-mi zică, apoi o să țîțîie nemulțumită, dar ce i-ai făcut, pe-asta nici nu pot s-o cos la mașină, că-i materialul prea delicat, ți-o cos de mînă, dar să vii tu să-mi bagi ața-n ac, și-apoi o să mi-o înapoieze, ca prin minune, reparată.

Primul meu impuls, atunci cînd Anda Docea mi-a propus să scriu despre regret, a fost să afirm că nu am regrete, că pot și că vreau să-mi trăiesc viața fără să mă uit mereu în oglinda retrovizoare cu un ghem în stomac, și că văd regretele doar ca pe o cale de învățare și evoluție ulterioară. Și totuși, reflectînd mai mult asupra acestei teme, iată că nu sînt atît de străină de regrete pe cît mă credeam.

Nu toate regretele sînt la fel. Unele te obligă să rămîi în trecut și îți lasă un gust mai amar decît altele. Regretele mele poartă însă gustul mîncărurilor pe care M. nu mi le va mai găti niciodată și parfumul vacanțelor noastre de vară. A trecut doar puțin peste o lună de cînd M. ne-a părăsit, la doar cîteva zile după ce ar fi fost aniversarea lui T. Îmi imaginez că a vrut să fie din nou cu el, că n-a suportat despărțirea lor. Cel mai puternic regret e că nu am apucat să îi spun la revedere, în parte pentru că am amînat să o vizitez și am ajuns la ea cu o jumătate de zi prea tîrziu, în parte pentru că boala neurodegenerativă mi-o răpise deja de mult timp, așa cum mi i-a luat, rînd pe rînd, și pe ceilalți trei bunici. Regret că n-am insistat să-mi noteze în amănunt toate rețetele ei. (Și totuși, pe o parte le cunosc: datorită ei știu să fac socată, chifteluțe cu dovlecei și cele mai bune clătite franțuzești, cu puțin sifon și ulei în aluat. Încă nu știu să fac gogoși presărate cu zahăr pudră sau plăcinta ei cu dovleac, și nici să înroșesc ouăle în ciorap, cu model din frunze de măceș. Cînd am întrebat-o, era deja prea tîrziu ca să-și mai amintească.) Regret că nu am învățat tot ce știa ea despre croitorie și cusut. Și regret că nu vom mai avea niciodată acele călătorii în Dacia roșie, cu banchete din pluș, la Eforie și Olănești, unde stăteam „în gazdă“, în dormitorul liber al vreunui localnic, lenevind pe plajă, în livada cu meri sau plimbîndu-ne pe marginea lacului cu nuferi. Nu voi mai avea nici o vară petrecută cu M. și T., nici o masă cu roșii luate direct din grădină, nici o noapte urmărind cum strălucesc meduzele în apa întunecată și nici o seară cu semințe de floarea-soarelui prăjite în tigaie și mîncate în curte, ascultîndu-i pe ei cum se tachinau, ea undeva între cicălitoare și șugubeață, el fără să se supere vreodată, calm, înțelegător, ca și cum s-ar fi aflat mereu, mereu pe malul mării privind în zare și lăsînd valurile să treacă peste el, ca în ultima scenă din *Simon* al Narinei Abgarian.

Cel mai puternic regret
e că nu am apucat să îi spun la revedere.

Am plantat un tei cu cîteva zile înainte de aniversarea lui T., înainte de plecarea lui M. Nu întîmplător, căci T. se odihnește de doi ani la umbra unui brad și-a unui tei înalt. Nu întîmplător, căci asta e poate cea mai intens parfumată amintire a mea cu ei: o plimbare după ploaie, în Eforie, pe străzile inundate de mirosul florilor de tei. M. nu folosea parfum, însă mirosul ei va rămîne cel al florilor de soc, al cozilor de cireșe, al reginei-nopții și al smochinelor mîncate direct din copac, pe plajă. Încă o port cu mine; văd lucruri despre care aș vrea să-i povestesc, cum ar fi adolescenta cu prima floare de caprifoi la ureche, femeia care a ridicat de pe jos trandafirul galben și parfumat rupt de un copil și l-a înfipt stîngaci în pămînt, florile de salcîm pe care le-am mîncat într-o seară, pe furiș, marea pe care o s-o văd mîine, mirosul sărat, nisipul umed de dimineață, răscolit cu degetele de la picioare.

O aud uneori lîngă mine; știu că s-ar amuza de pisica albă care mi-a tăiat drumul pe strada Neatîrnării; și știu cum m-ar certa blînd, ca întotdeauna, spunîndu-mi să nu mai mănînc direct din cratiță, că-mi plouă la nuntă, apoi, după o pauză artistică, ar zîmbi ștrengărește și ar adăuga că, dacă-mi plouă la nuntă, înseamnă c-o să am noroc. Vocea ei nu e înregistrată nicăieri. Mintea mea e probabil ultimul loc unde se va afla. Iar asta mă întristează, dar nu mă revolt. Regretele se estompează în timp. Mușcatele pe care le-am luat din apartamentul ei au început deja să facă primele flori. Și asta mi se pare o mică minune.

***Cristina Ștefan** este jurnalistă și editoare de carte la Curtea Veche Publishing.*

Andrei CRĂCIUN

Toți sfîrșim învinși

N-avea dreptate doamna Piaf: mereu e ceva de regretat.

Dacă mă uit la cîți ziariști mai sînt astăzi cu adevărat în România, o să încep ca Mircea Lucescu: eu le-am deschis calea. Este adevărat. Cei mai buni ziariști din România au intrat într-o redacție aduși de mine, am garantat pentru ei, i-am învățat tot ce am știut, apoi eu am plecat și ei au devenit tot mai buni, mai buni decît aș fi putut fi eu în gazetărie, mai ales că gazetăria nu mă mai făcea la fel de fericit. Mă așteptau lumea întreagă și lumea și mai mare a ficțiunii.

N-am părăsit de tot jurnalismul, nu m-am mutat de tot în literatură, dar nu mai sînt un ziarist care trudește, anonim, zece ore pe zi pentru a vindeca lumea, mai ales că am aflat că lumea nu se vindecă niciodată.

Am făcut presă scrisă aproape un deceniu. În fiecare zi. Un deceniu firește obsedant. Apoi am devenit *freelancer.* Am avut salarii proaste și foarte proaste, am dormit puțin, am mîncat pe sărite, am călătorit mult și am încercat să înțeleg lumea. Am scris despre: supraviețuitorii Holocaustului, supraviețuitorii Gulagului, supraviețuitorii pușcăriilor comuniste din România, supraviețuitorii unor incendii, cutremure și naufragii și despre dependenții de droguri, despre cei care trăiesc cu HIV, cu hepatite și alte maladii teribile, despre oamenii fără adăpost, despre prostituate și alți lucrători sexuali, despre sportivi, despre gunoieri, despre oameni care trăiesc din gropile de gunoi, despre marii hoți care s-au îmbogățit din gunoi, despre leproși, despre orbi, despre cerșetori, despre aurolacii căzuți la pușcărie, despre sinucigași, despre cei care nu au acte și pentru statul român nici nu există. Am scris despre oricine mi s-a părut interesant, am scris, am scris, am scris. Și nu mi-a părut niciodată rău – nu îmi e rușine și nici nu cred că a fost prea puțin. Spun și eu ca Eduardo Galeano: jurnalismul m-a învățat să văd lumea. Să văd lumea așa cum e cu adevărat, nu așa cum aș vrea să fie.

Am văzut, deci, toată România, am bătut-o la pas, am umblat cu trenuri de noapte, în autobuze jegoase, în căruțe, am ajuns și în limuzine. Și nu doar țara am văzut-o. Cîndva am intrat și în Transnistria într-un portbagaj de mașină fabricată în Uniunea Sovietică. Am umblat, în trena meseriei pe care mi-am dorit-o din copilărie (niciodată n-am vrut să fac altceva decît să scriu), prin China, prin Belarus, prin Spania și prin Belgia, am fost la meciuri, la spectacole de teatru, am citit mult, am avut curajul de a fi cinstit, nebunia de a spune adevărul și înțelepciunea de a asculta mai mult decît am vorbit. Am greșit – oho! Nu o singură dată. Dar ticălos n-am fost.

Viața ziaristului este frumoasă, mai ales cînd ești tînăr. Pînă la treizeci de ani am fost îndeajuns de fericit să fiu un reporter. Am plecat din ultima mea redacție de zece ani. Nu privesc în urmă cu mînie, dar, așa cum spunea cel mai bun prieten al meu, nici înainte cu speranță. Jurnalismul mi-a dat o anume privire asupra vieții, cît despre ce mi-a luat – tinerețea, sănătatea, la fel, ca într-un cîntec de la vechea Vama Veche... A fost scump, dar a trecut și a fost totuși frumos.

Nu îmi regret generozitatea, naivitatea, iluziile. Nu regret că am fost risipitor, că nu am avut niciodată o casă a mea, că nu o să am pensie sau o să am una meschină, că am fost vagabond, nomad, reporter cu adevărat fără frontiere, nu regret nici măcar că o să mor tînăr. Nu regret că am trăit mai mult în zbor, în avioane. Nu regret nici măcar că nu am copii și am risipit multe iubiri în anii aceia, care prin lentila melancoliei se văd poleiți cu aur.

Regret însă că pentru alții a fost în zadar. Am fost ziarist dintotdeauna, dar am primit o legitimație de acum optsprezece ani. Iar lumea e astăzi mai îngrozitoare decît era acum optsprezece ani. Țara e mai îngrozitoare decît era acum optsprezece ani. N-am reușit să schimb nimic, nici cu portretele, nici cu reportajele, nici cu investigațiile, nici cu editorialele, nici cu știrile pe care le-am scris. Nici co-fondînd redacții *(Recorder),* nici lucrînd la proiecte fundamentale pentru România, așa cum aș vrea să fie *(Să fie lumină),* nici scriind mii de articole despre sărăcie, despre nevoia de educație, despre minorități etnice și sexuale, despre libertate, despre extremism politic sau pur și simplu despre eterna prostie românească.

Ziariștii au obiceiul să vadă lucrurile mai rele decît sînt de fapt, iar eu cu atît mai mult, fiind înclinat către negativul vieții. Așa că poate greșesc sau măcar exagerez. Avea Cioran o vorbă bună: românii cînd nu sînt excesivi, sînt nuli. Nu cred că am fost nul.

Totul mi se pare mult mai rău decît în urmă cu optsprezece ani și regret că n-am putut să fac mai mult și mai bine. Dar am slujit jurnalismul cu onestitate, n-am luat nici o șpagă, n-am scris la comandă, mi-am luat cîtă libertate am avut nevoie, am înjurat de mamă redactori-șefi stupizi, mi-am dat demisia cînd a fost nevoie, m-am luptat, chiar fizic, pentru oamenii în care am crezut și textele lor.

Acum, textele nu se mai citesc, românii vor deveni, în cvasi-unanimitate, analfabeți, civilizația video nu mă interesează, mai ales că nu e civilizație, ci spectacol. Viitorul mi se arată mai urît decît trecutul. Aș putea spune că regret asta, dar adevărul e că am învățat de multă vreme să fiu împăcat cu mine și cu lumea. Altfel, regrete vor fi mereu, mînca rahat doamna Piaf, important e altceva: că am trăit cum am vrut, că greșelile mele au fost chiar ale mele. N-am obiecții semnificative la cum mi-am dus viața.

În rest, totul, desigur, e trecător, mai puțin, așa cum știa și Don Quijote, și aveam să aflu și eu, nedreptatea. Ea rămîne mereu pe pămînt, în vecii vecilor. Am luptat și eu pe baricadele celor care au crezut că o pot învinge și bineînțeles că am fost învins. Mă consolează gîndul că oricum toți sfîrșim învinși, doar că unii sînt încă orbiți de orgoliu, vanitate și așa mai departe. Dar vor afla și ei, vor afla...

Am scris, am trăit, am văzut lumea și am găsit-o, ca Gogol sau ca Babel, foarte tristă. N-am tăcut, am fost un om revoltat și tot așa voi și muri. Nu regret că n-am devenit altcineva, mai ales că n-aveam cum. Jurnalismul e o muncă de echipă, iar eu sînt un om prin excelență solitar. Nu-mi regret singurătatea (dimpotrivă), dar aș fi fost mai eficient dacă aș fi putut îndura grupurile, colectivele. Nu le-am putut îndura. Sînt mulți ziariști mai bravi decît mine, care au făcut mult mai multe, care au reușit pînă la urmă să joace rolul cîinelui. Nu regret nici măcar că nu sînt în locul lor.

Înainte să intru prima dată într-o redacție de ziar, am vorbit cu o ziaristă cu experiență, care mi-a spus pe bune cît de grea și de plină de neajunsuri este viața în gazetărie. „Mai vrei să faci asta?“ A doua zi la opt dimineața eram la ziar și eram fericit. Nu știam că viața într-o redacție începe abia pe la prînz. Asta chiar aș schimba: aș dormi mai mult în prima mea zi de muncă.

Nu o să mai am niciodată entuziasmul și speranțele de acum optsprezece ani. Firește că le regret. Nu o să mai am nici măcar pasiunea. Și asta regret. Dar cine moare fără regretele astea nu sînt foarte sigur că, totuși, a trăit. Am mereu mai multe îndoieli, dileme și curiozități decît certitudini, dar ceva știu: cît de cît, am trăit.

***Andrei Crăciun** este ziarist și scriitor.*

Ilinca STRATON

„Vom ști mai bine data viitoare”

„Trebuie să fi existat un moment la început, în care am fi putut spune nu. Cumva l-am ratat. Ei bine, vom ști mai bine data viitoare“ *(Rosencrantz & Guildenstern Are Dead*, 1990, r. Tom Stoppard). Interpretat de către Tim Roth, personajul Guildenstern, în dialog cu Rosencrantz (Gary Oldman), are o ultimă revelație înainte de momentul spînzurătorii – în absurditatea sa existențială, Guildenstern tratează regretul în cel mai optimist mod, asigurînd intrinsec existența unui viitor: *vom ști mai bine data viitoare*.

În cinema, manifestarea dramaturgică a regretului (în sensul său universal) este inevitabil subordonată unor momente narative dramatice ce schimbă întreg parcursul personajelor, momente ce sînt în relație directă cu teme precum vina, eșecul, pierderea, neîmplinirea. Regretul, fie el unul singular și intim, fie unul colectiv și cu ecouri socio-politice (sau unul ce le cuprinde pe toate), este reprezentat într-o mulțime de filme de toate genurile și convențiile ce expun dramele unor personaje și modul în care viața merge mai departe, cu sau fără ele. În 1993 se lansează primul film din seria *Trois Couleurs (Bleu)* al lui Krzysztof Kieslowski ce tratează regretul în convenție clasică, ca pe un vid absolut: protagonista Julie (interpretată de Juliette Binoche) se confruntă cu pierderea soțului și a copilului într-un accident de mașină. Cinema-ul lui Kieslowski reușește să provoace spectatorului trăiri cu adevărat senzoriale, pornind de la o poveste ce explorează pierderea în cea mai profundă formă a sa. Printr-un cinema poetic și eseistic, cineastul David Lowery explorează tema regretului absolut prin același tip de eveniment tragic în *A Ghost Story* (2017): personajul M. (interpretat de Rooney Mara) este nevoit să traverseze toate etapele necesare pentru a accepta moartea soțului C. (interpretat de Casey Affleck). Lowery plusează și pe un soi de regret activ prin reîntoarcerea eternă a spiritului lui C. *acasă*, încercînd să fie alături de soția sa în procesul de vindecare. Similar se va întîmpla și în cazul unor filme precum *Magnolia* (P.T. Anderson, 1999) sau *Manchester by the Sea* (Kenneth Lonergan, 2016), în timp ce Ken Loach în *I, Daniel Blake* (2016) sau *Sorry We Missed You* (2019), deși prin prisma unor povești singulare, explorează un tip de regret colectiv, cu ecouri social-politice puternice – în toate aceste cazuri există trei stadii inevitabile: elementul dramatic declanșator ce instalează regretul, depășirea sau înfruntarea sa (în formă activă sau pasivă) și, în final, găsirea acelui *closure* care duce povestea personajelor mai departe, dincolo de cea redată pe ecran.

Clouds of Sils Maria

Clouds of Sils Maria (Olivier Assayas, 2014) și *Aftersun* (Charlotte Wells, 2022) sînt două povești în registre diferite care explorează un tip de regret nostalgic și aduc în atenție problematica identității. *Coming-of-age* (maturizarea personajelor) este elementul ce leagă aceste povești, fie el unul clasic în *Aftersun* – fetița Sophie în oglindă cu adulta Sophie și parcursul amîndurora către cunoașterea exteriorului, urmat de propria cunoaștere, fie unul post-*coming-of-age* în *Clouds of Sils Maria* – Maria Enders, o actriță consacrată, dar într-un con de umbră, se confruntă cu un nou tip de autocunoaștere, căutînd să-și retrăiască tinerețea pe care o va proiecta în femeile din jurul ei. Ambele pelicule concentrează tematica regretului, a eșecului și a unui tip de regăsire cu sinele într-un univers închis și sigur, care începe brusc să se dilate și să capete noi valențe – atît în *resort*-ul din vacanța în Turcia la Wells – Sophie rememorează și recompune regretul –, cît și în văile din Sils Maria la Assayas – Maria încearcă să se deblocheze din propriul trecut încă activ.

Sils Maria este locul în care actrița Maria Enders (interpretată magistral de Juliette Binoche) se va retrage (într-o formă nietzscheeană, alocîndu-și timp pentru studiul personajului) în scopul pregătirii sale pentru un nou rol, proces pe care îl va traversa alături de asistenta sa Val (interpretată de Kristen Stewart). În urmă cu 20 de ani, Maria Enders debutează senzațional în piesa de teatru *Maloja Snake*, interpretînd rolul tinerei Sigrid într-o poveste ce urmărește relația de dragoste a acesteia cu o femeie vulnerabilă, Helena, pe care o va părăsi, decizie ce va conduce către suicidul Helenei. În prezent, Mariei i se oferă rolul Helenei, pe care îl va accepta cu tot cu propriile nesiguranțe și frici.

În ciuda intervențiilor pregnante pe care Assayas le subliniază prin secvențe ce ies din convenția filmică (de la colorizare la montaj și muzică întrebuințate nejustificat, printr-o stilistică paradoxală: atît poetică și estetizantă, cît și de videoclip comercial), din punct de vedere dramaturgic este remarcabilă construcția procesului de tranziție al Mariei – de la acceptarea unui posibil declin la regăsirea unei noi căi. În punctul prezent al carierei, actrița se confruntă cu regretul absolut al trecerii timpului și, implicit, caută un *closure* pe care, printr-un final deschis al poveștii, pare că îl atinge. Assayas concentrează relația ficțională Sigrid – Helena în mai multe planuri: debutul Mariei în rolul lui Sigrid și relația cu actrița ce o interpretează pe Helena, continuînd cu Maria din prezent în raport cu *noua* și tînăra Sigrid (interpretată de Chloë-Grace Moretz) și, poate cel mai relevant raport care creează o meta-dedublare, relația Mariei cu asistenta personală, Val. Cele două femei vor reflecta îndeaproape rolurile în care intră sub forma unor repetiții, în timp ce cutreieră văile din Sils Maria. Val, deși nevalidată profesional de către Maria, reprezintă catalizatorul ce o va propulsa pe aceasta atît într-o formă de regăsire cu sine, cît și de acceptare a prezentului, iar finele poveștii reflectă cel mai clar acest lucru: inițiala vehemență a Mariei împotriva filmelor ultracomerciale, cu supereroi, se diluează, iar rolul unui mutant într-un film SF sună aproape digerabil pentru ea, lăsînd impresia unui nou început în care *va ști mai bine data viitoare*.

Regretul este reprezentat într-o mulțime de filme de toate genurile și convențiile.

Aftersun

Aftersun spune povestea fetiței Sophie (interpretată de Frankie Corio) și a tatălui ei, Calum (interpretat de Paul Mescal) la finele anilor ’90, într-o vacanță la un *resort all-inclusive* din Turcia. Această dramă *coming-of-age,* redată din perspectiva copilei Sophie prin intermediul rememorării adultei Sophie, devine reprezentarea clară a unei imagini subiectivizate despre relația personajului cu propria identitate și cu un regret profund neconfruntat. Atît din estetica *home-movie,* cît și din anumite secvențe cu rolul unor intertitluri, devine tot mai evident faptul că adulta Sophie recompune subiectiv amintirile acestei presupuse ultime excursii și experiențe alături de tatăl ei. Relația tată-fiică este punctul central de pornire al poveștii, inițial prin momente extrem de inocente și pure din această excursie, în care nu se întîmplă nimic notabil. Aflați într-un complex turistic, aceștia își găsesc activități zilnice, împreună sau separat: de la înotul la piscină la seara de karaoke sau statul la plajă, privind cerul albastru extrem de nostalgic și parcă decupat dintr-un album foto. Ulterior, focusul converge și către problematica adultei Sophie și procesele de interogare și investigare a propriului trecut, pe care îl compune, în mod subiectiv și încețoșat, atît din amintiri reale, cît și (sau mai ales) din unele imaginate și idealizate ale acestei vacanțe la mare, sub umbrela despărțirii de tatăl ei. Confruntarea cu pierderea, cu blocajul în trecut și cu un regret nevindecat sînt misiunile adultei Sophie, dublînd *coming-of-age*-ul fetiței Sophie, prin propria călătorie emoțională a prezentului și înfruntîndu-și propria istorie. Ceea ce reușește cineasta Charlotte Wells este să trateze cu empatie și nostalgie povestea unui personaj ce își recompune trecutul, dar simultan să acorde un interes puternic personajului masculin – tatăl, ce suferă același proces de maturizare emoțională (avînd 33 de ani, vîrsta pe care o are adulta Sophie în prezent) și care se confruntă cu o depresie pe care nu o comunică cu scopul protejării fetiței, dar mai ales pentru a-i oferi cele mai frumoase amintiri; la rîndul lui, pentru *a ști mai bine data viitoare*.

Ambele pelicule, avînd personaje centrale feminine cu precădere, discută despre un *coming-of-age* particularizat și tratează tematica regretelor în raport cu propria istorie; de asemenea, atît Sophie (fetița și adulta), cît și Maria reușesc să deblocheze anumite etape și să ajungă la acel *closure* necesar, nu neapărat printr-o dramaturgie ce mizează pe *happy-end*-ul tradițional (ambele filme au un final deschis), ci mai degrabă printr-o nostalgie ce duce povestea mai departe, dincolo de cea expusă în filmul propriu-zis. În cazul ambelor pelicule, personajele își tratează regretele prin debranșarea de propriul trecut, fapt ce conduce la descoperirea unui adevăr subiectivizat; inclusiv personajul Lydiei Tár (interpretat senzațional de Cate Blanchett, în pelicula regizată de Todd Field, 2022) ce reprezintă, la nivel aparent, suma tuturor non-regretelor, suferă un proces transformațional care o va obliga, într-un anumit punct, să găsească o conexiune cu propria sa istorie pentru a-și continua călătoria. Regretul ca temă centrală devine astfel extrem de ofertant în reprezentarea sa stilistică și dramaturgică, construind în jurul lui drame individuale sau colective, sociale sau personale, în filme atît independente, de autor, cît și comerciale.

Ilinca Straton *este cineastă.*

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Intimitate**

George PLEȘU

City art break la Timișoara

Anul acesta, Timișoara este una dintre cele trei Capitale Europene ale Culturii, titlu pe care îl împarte cu Elefsina (Grecia) și Veszprém (Ungaria). Cu o ofertă atractivă de evenimente, dar ținînd cont și de bariera geografică, adîncită de dispariția unui zbor direct de la Iași, mi-am ales atent momentul unei scurte vizite pentru a coincide cu deschiderea Bienalei de artă – Art Encounters.

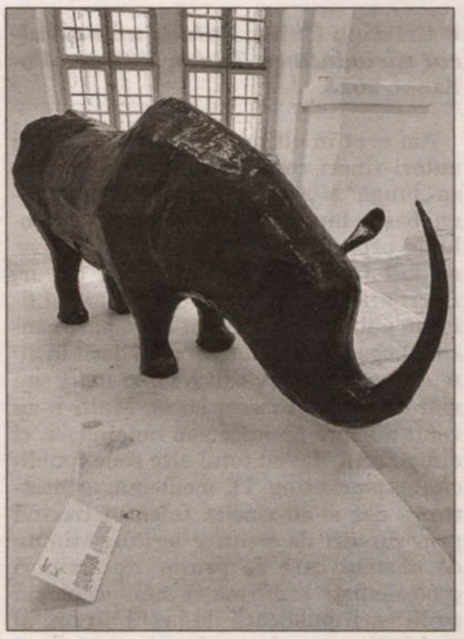

Prima oprire, joi, 18 mai, a fost la Muzeul de Artă la expoziția dedicată lui Victor Brauner, „Invenții și magie“, aflată pe final (s-a închis pe 28 mai), și a fost una dintre cele mai frumoase lucruri pe care le-am văzut în scurta mea ședere. Expoziția cu aproape 100 de lucrări, pregătită de specialiștii de la Centre Pompidou și produsă local sub supravegherea Elvirei Lupșa, ar fi putut sta la fel de bine în oricare dintre marile muzee ale lumii. Dacă m-ar fi lovit un episod brusc de amnezie și n-aș fi știut unde sînt, aș fi putut să cred că, din respect pentru țara de origine a artistului, vreun muzeu din Anglia a tradus textele explicative și în română. Merita alocat timp pentru materialul video din ultima cameră, care-l are ca personaj chiar pe Victor Brauner.

M-am desprins greu de lucrările sale, așa că am întîrziat la performance-ul Gabrielei Vanga, care începuse în capătul celălalt al Pieței Unirii, în Cazarma U. Denumită și Cazarma Viena, aceasta e o clădire din 1752 care se află de ani de zile într-o stare deplorabilă. Proprietarul vrea să o transforme în hotel de cinci stele, dar pînă atunci a fost de acord să o pună la dispoziție artei contemporane, în acest an important pentru oraș. Acest lucru se datorează în primul rînd Sorinei Jecza, cea care e sinonimă cu fundația Triade. Împreună cu biroul de arhitectură al lui Attila Kim, cele două instituții au pregătit spațiul și un program de evenimente (educaționale, conferințe, performance-uri) denumit *După sculptură / Sculptura după,* care aduce împreună nume de artiști importanți, precum Mircea Cantor, Ciprian Mureșan, Paul Neagu ș.a. Și Ciprian Rusu, cel a cărui instalație din centrul Iașiului a stîrnit reacții puternice, e prezent în selecție (tot cu o lucrare care nu te lasă indiferent). Deși am ajuns mai tîrziu, am prins o parte din performance-ul Gabrielei Vanga, „Corzi Cosmice – 700 de lumînări“ (e drept că mai mult de pe ecranul telefonului).

Aș fi stat mai mult să văd toate lucrările de sculptură și instalație, dar în Sala Multifuncțională a Consiliului Județean Timiș începea un alt eveniment la care voiam să ajung: Concursul Național de Compoziție *Retracing Bartók*. Practic, era vorba de un concert în care reprezentanții noii generații de compozitori urmau să-și asculte lucrările, derivate din rezultatele cercetării etnomuzicologice a lui Bartók (o surpriză plăcută a organizatorilor a fost redarea unor fragmente din înregistrările de arhivă). Compozițiile au fost interpretate de un ansamblu de muzicieni profesioniști, ATEM (Bogdan Preda – flaut, Cristina Mălăncioiu – vioară, Cristian Miclea – clarinet, Darius Tereu – violoncel, Victor Andrei Părău – pian). Varietatea compozițiilor – de la unele foarte experimentale, atonale sau cu accente puternice, specifice partiturilor heavy metal, la altele melodioase, mai apropiate de original – și interpretarea lor au șters rapid semnele de oboseală ce-mi dăduseră tîrcoale în semiîntunericul sălii.

Vineri, 19 mai, am mers de dimineață la conferința de presă a Bienalei Art Encounters, care anul acesta poartă titlul *My Rhino is Not a Myth. art | science | fictions*. Evenimentul a avut loc într-unul din spațiile ISHO, un proiect imobiliar al lui Ovidiu Șandor, probabil cel mai important colecționar român de artă contemporană și președintele Fundației Art Encounters, cea care organizează bienala începînd din 2015. De altfel, una dintre întrebări a și fost de ce atît de multe evenimente gravitează în jurul ISHO. Ovidiu Șandor a răspuns cu tact, argumentînd alegerea prin penuria de spații într-un an atît de încărcat și disponibilitatea unora pe care le controlează pentru activitățile bienalei. Pe lîngă mecenatul său, incontestabil, evenimentele și instituțiile culturale cresc valoarea zonei în care se desfășoară, prin atragerea unui public educat și, uneori, elitist. A impresionat discursul coerent și dens al primarului Dominic Fritz (în contrapondere cu vorbele goale, habarniste ale reprezentantei sponsorului), ce părea că înțelege perfect rolul artei contemporane în dezvoltarea unui oraș care, conform afirmației lui Șandor, și-a propus să devină și a devenit capitala artelor vizuale din România.

În timp ce așteptam să înceapă turul ghidat de curatorul Adrian Notz și echipa sa, am tras o fugă alături – tot într-o clădire ISHO – să văd prima expoziție a lui Adrian Ghenie din țară din ultimii paisprezece ani, *Corpul imposibil*. Chiar dacă nu face parte din programul bienalei, e curatoriată de Diana Marincu, directoarea artistică a Fundației, iar amplasamentul o face de neevitat în alegerea traseelor de vizitare. Dacă din imaginile văzute pînă atunci părea ceva mai mare, la fața locului am constatat că e vorba de o singură sală în care au fost dispuse cele cincisprezece lucrări. Cu trei picturi și restul desene influențate de pandemie, expoziția este o reflecție pe marginea influenței și dependenței de *device*-uri, schimbărilor comportamentului și posturii în comunicarea mediată de tehnologie.

Turul ghidat a debutat în clădirea care găzduiește sediul Fundației Art Encounters, o clădire de peste un secol care a fost parte a fabricii de lînă. Printre artiștii care au lucrări aici se numără celebrul grup sloven IRWIN, Nora al Badri, Constantin Flondor, Anca Munteanu Rimnic, Albrecht Dürer și… Eugène Ionesco. Dacă Dürer e autorul singurei reprezentări a unui rinocer (pe care nu-l văzuse) din cultura europeană vreme de mai multe secole, Ionesco a scris un text care a transformat rinocerul în reper pentru individul abrutizat, conformist, dezumanizat de un sistem căruia nu vrea și nu poate să i se opună. În continuare, ne-am mutat tot într-o clădire ISHO, într-un spațiu cu acces direct din stradă, unde o parte dintre artiștii expozanți și-au prezentat lucrările. Foarte spectaculoase sînt lucrările Floriamei Cândea (o instalație din cincisprezece elemente activate de citirea ritmului cardiac și al nivelului de oxigen) și ale bulgarului Vitto Valentinov (fiind interactive și necesitînd acțiune mecanică, două dintre ele au fost ușor avariate de folosirea unor forțe disproporționate pe parcursul primelor două zile de vizitare).

În Castelul Huniade mi-am găsit lucrările preferate, ambele bazate pe folosirea Inteligenței Artificiale. Prima, aparținînd colectivului artistic Crosslucid, intitulată *Vise ascunse,* presupune generarea unor lucrări video de către IA, amplasate sub formă de triptic, ca totem. A doua, numită *Sfîrșitul indivizilor,* este realizată de sîrboaica stabilită în Olanda Katarina Petrovic. Lucrarea are ca scop negarea textului din *Originea speciilor* a lui Darwin, efectuată pe trei ecrane tot de IA prin *software*-ul Negative Poetry. Prin cele peste 28 de milioane de variante de negare rezultate, artista supune unor teste limitele înțelegerii și imaginației mașinilor. Probabil lucrările de la Huniade sînt cel ușor de promovat și către un public mai larg, fiind suficient de spectaculoase și, în același timp, accesibile prin citirea textului explicativ, în așa fel încît să nu apară frustrarea unei întîlniri nesatisfăcătoare cu arta contemporană.

În aceeași seară a avut loc spectacolul de teatru social *Cargo Berlin*, pe care și-ar fi dorit să-l vadă mulți dintre cei cu care m-am întîlnit, dar ale cărui bilete fuseseră de mult epuizate pentru toate reprezentațiile din luna mai. Spectacolul, o docu-ficțiune, este o coproducție Rimini Protokoll și Basca și are loc într-un TIR modificat pentru a găzdui 46 de persoane în timpul unui periplu prin oraș. Ca suport vizual se derulează pe ecrane imagini video preînregistrate sau *live* din cabina TIR-ului și din drona care zboară deasupra, precum și de pe traseu. Merită menționat că coordonatoarea Teatrului Basca, Ana-Maria Ursu, este absolventă a Facultății de Teatru din Iași,.

Depouri, fabrici, hale

La fostul depou de tramvaie (redenumit STPT Multiplexity), atît fostele hangare, cît și unele vagoane au fost transformate în spații expoziționale. Profitînd de prezența artistului, am descoperit un foarte ambițios microunivers distopic imaginat și construit de către artistul Sebastian Moldovan, în colaborare cu Lucia Ghegu ș.a. Alături, în cealaltă hală, se văd de la depărtare sculpturile Anettei Mona Chișa.

La Faber, o altă fostă clădire industrială transformată în centru cultural, aflată în apropiere, era în desfășurare performance-ul *Babel* al artistei Arantxa Etcheverria, iar seara urma să revenim acolo pentru petrecerea de deschidere a Spontan Fest. Cu o zi înainte, la evenimentul organizat la Institutul Francez pentru a marca deschiderea Art Encounters, jumătate dintre galeriștii din țară erau prezenți, alături de multe figuri cunoscute din lumea artei – un argument în plus pentru afirmația lui Șandor că Timișoara devine capitala artelor vizuale.

În Piața Libertății plănuiam un tur cu tramvaiul 6, în care artistul Carlos Amorales și-a instalat o lucrare formată din sute de fluturi negri, *Black Cloud* (care a ajuns între timp și la MNAC). Vremea foarte călduroasă, tramvaiul plin de oameni care încercau să se răcorească cu ajutorul evantaielor inscripționate cu Art Encounters, dar și oboseala acumulată de la fuga de la un eveniment la altul m-au făcut să amîn călătoria. Mi-am tras puțin sufletul și am plecat să vizitez expoziția curatoriată de aceeași Diana Marincu la Kunsthalle Bega. Acolo, expoziția *Diferite grade de libertate* reunește lucrările a treisprezece artiști români și internaționali într-un spațiu care arată precum cele ale galeriilor puternice din marile orașe. Aici mă opresc puțin și-mi aduc aminte de ediția din 2017 a Art Encounters, curatoriată împreună cu Ami Barak, și nu am cum să nu remarc ascensiunea ei profesională. Dacă Ovidiu Șandor are meritul că a pus la bătaie resursele pentru a crește bienala, Dianei Marincu i se datorează gestionarea conceptuală și direcția artistică – o muncă a cărei complexitate nu trebuie deloc subestimată.

Duminică, 21 mai, am plecat la Uzina de apă Urseni pentru *„Le Déjeuner sur l'herbe“*, deschiderea expoziției *Expanded Nature* și un picnic cu artiști, invitați și curatori. M-am bucurat să-l reîntîlnesc pe Ciprian Ciuclea (stabilit în București, dar originar din Timișoara), care avea instalată o serie de fotografii în foarte interesanta clădire. Redenumit spațiu de „branșament cultural“, Uzina de apă renovată urmează să găzduiască viitorul Muzeu al Apei Timișoara. De acolo am tras o fugă la casa familiei Jecza, unde tandemul mamă-fiu se ocupă de Fundația Triade, muzeul sculptorului Jecza și galeria de artă contemporană cu același nume. Casa e fermecătoare, iar energia celor doi continuă să mă uimească.

În cele din urmă, n-am reușit însă să ajung la o parte dintre spațiile gestionate de artiști afiliate bienalei, la cel de dar la Bastion și la multe alte evenimente (nu neapărat din zona artelor vizuale). Dar m-am bucurat și ca bibliofil, și ca iubitor de artă, să citesc că cea mai vîndută carte de Librăria „La Două Bufnițe“ este catalogul expoziției lui Victor Brauner.

***George Pleșu** este galerist la Borderline Art Space și președintele Asociației culturale AltIași.*

REGIMUL ARTELOR ȘI MUNIȚIILOR

Adrian G. ROMILA

pe de altă carte

Dublu debut

● Cristina Chira, *Raluca nu s-a culcat niciodată cu Tudor*, Editura Polirom, 2023.

Am avut în ultimii ani destul de mulți autori tineri care au confirmat în proza „lungă“ și „scurtă“, aș zice că stăm bine, bașca faptul că unii, prezenți cu volume proprii sau în antologii colective, au fost traduși și invitați pe la tîrguri internaționale de carte. Asta poate și fiindcă publicul cititor, atît cît e, pare sensibil la gen, poate mai sensibil decît la altele, dar și fiindcă edituri mai mari sau mai de nișă au riscat cu ei. Mulți n-au venit dinspre filologie sau umanioare, ci dimpotrivă, din cu totul alte zone (publicitate, marketing, IT, medicină, arhitectură), dar și-au cizelat talentul trecînd prin cursuri de *creative writing* (ținute de oameni care se pricep, de scriitori profesioniști confirmați) sau ucenicind pe la varii publicații de profil, în biți și pe hîrtie, pe voci, pe singularități și pe stiluri diferite. Situația nu poate fi decît benefică pentru literatura română pe termen mediu și lung, cu toate că piața autohtonă de carte n-arată deloc încurajator. În siajul acesta vreau să semnalez aici două debuturi feminine, survenite aproape simultan, pe care mi-aș permite chiar să pariez, cu doar cîteva rezerve semnalate la unul dintre ele.

Cele paisprezece proze ale Cristinei Chira (n. 1987) colcăie de o energie deopotrivă evenimențială și tipologică. Prozele, foarte unitare ca imaginar, decupează cu precizie o lume autentică în culorile, suprafețele și dedesubturile ei specifice, iar neajunsul afectiv sugerat de titlu e doar o strategie pentru a arăta că lucrurile nu prea stau în viață așa cum par, la prima vedere, că ai ratat exact atunci cînd crezi că ai punctat sau viceversa. Și pînă la urmă, asta-i mișcarea esențială în proza scurtă, să surprinzi pe spațiu restrîns, să mixezi în planuri paralele, să trezești eventual zîmbete amare și să lași loc în final de reflecție. Personajele și întîmplările din volumul Cristinei Chira favorizează din plin această dinamică mobilă și imprevizibilă, jucînd abil pe linia subțire dintre anxietate, tristețe, neîmplinire și ridicol: studenți care lucrează suplimentar în pub-uri din București sau din afară (Londra – preferată), tineri care au absolvit și-și caută norocul în alte părți decît meseria deprinsă în facultate (arhitectura – preferată), cupluri în căutare reciprocă sau despărțite și reunite după un timp, găști în care relațiile sînt prea complicate pentru a se păstra, emigranți în UK locuind în aceleași camere modeste, așteptînd zadarnic desprinderea de vechi și adaptarea la nou.

Mileniali învederați, hipsteri, jazzmani și rockeri, protagoniștii (ar trebui să spun mai precis „protagonistele“) merg în Vamă și la festivaluri de muzică din zone montane, leagă rapid prietenii în cluburi, pe net sau în jurul unor trupe aflate în turneu, poartă haine fistichii, *dread*-uri, *piercing*-uri și brățări din piele, scriu și citesc literatură, trag „cuie“ rulate cu dexteritate, stochează „iarbă“ pentru mai tîrziu și beau bere din belșug, țin aproape *device*-uri și rețele sociale pe care comunică în draci, sînt atenți la imagine și la ce spun ceilalți, în general. Sînt puține textele în care nu e vorba în mod ostentativ despre o astfel de lume („FAN Courier“ – despre un preot ortodox convertit la pensie în șofer de dubă care e nevoit să livreze produse BDSM – și „Cyber Grandpa“ – o mică distopie despre posibilitatea robotizării pentru salvarea eternă a conștiinței umane), în rest, poveștile rezumă cît se poate de convingător situații verosimile de dată foarte recentă. Amintesc doar cîteva dintre ele.

Cele paisprezece proze ale Cristinei Chira colcăie de o energie deopotrivă evenimențială și tipologică.

Bucata eponimă relatează epopeea amuzantă a unui act erotic amînat. „Cealaltă Cristina“ mizează pe amintirea omniprezentă a vechii iubite, dublate – niciodată la înălțimea potrivită – de cea nouă. „Apelul“ vorbește despre amintirile unei relații defectuoase, care poate fi oprită, în sfîrșit, prin ignorarea unui insistent apel pe mobil. În „Bravo“, distanța uriașă dintre generații se vede în dialogurile dintre nepoată și bunică. „Fluturașii“ și „Noi, Fluturașii“ alcătuiesc un diptic narativ despre o gașcă de tineri care petrec zile în șir la o pensiune pe care o administrează undeva, la țară, în Transilvania. „Porolissum“ surprinde rivalitatea dintre membrii unor cupluri ce gravitează în jurul unui festival de muzică dintr-un camping rural. În „Ziua 32“, eroina, cameristă într-un motel din Londra, se străduiește să-și ucidă dorul de țară și de prietenul rămas acasă muncind pe brînci, printre ceilalți imigranți. Două dintre povestiri sînt preferatele mele. „Afterparty“ conturează reușit anxietatea subtilă a morții, insinuată printre membrii unui grup de petrecăreți campați la marginea unei păduri. În „Peștișorul rătăcitor“, aventura dureroasă a depărtării – de România și de iubitul plecat înapoi acasă, în Uganda – se concentrează în jurul destinului unui mic pește de acvariu, trecut de la un proprietar la altul.

Scrise strîns, economic, cu mijloace narative utilizate eficient, prozele din volumul Cristinei Chira chiar au impactul estetic scontat, ceea ce e remarcabil pentru o primă ieșire în public.

● Emilia Faur, *Viața e a mea*, Editura Polirom, 2023.

În *Viața e a mea*, Emilia Faur pare că țintește mai degrabă un demers experimental decît un volum convențional de proză scurtă. E vorba de un fel de *performance* narativ pe tema machismului social și a depresiei feminine, în care „tezele“ majore ale acestor maladii (mariajul după un timp de prietenie studențească, nașterea unui copil și schimbările produse de maternitate în rutina zilnică, relația cu propriul corp, lipsa de empatie a celorlalți, abuzul emoțional, fizic și verbal, dorința de revenire în viața profesională, mizeria financiară, deteriorarea vieții sexuale, intelectuale și afective, „normalitatea“ urbană a misoginiei laolaltă cu reversul ei – femeile puse în ipostazele de putere obișnuite bărbaților) sînt amplificate pînă în cele mai infime detalii (gesturi, replici, interpretări comportamentale și verbale, deziluzionări gratuite).

Cele 50 de texte ultrascurte (unele de nici două pagini, altele implicînd scheme și printuri de afișat pe pereți colorați special) alcătuiesc un puzzle epic ce desfășoară, în fragmente necronologice, povestea unei crime și deopotrivă a investigației polițiste în cauză. Cu decupaje operate aleatoriu, cu o spontaneitate narativă și dialogală remarcabile, formula e originală și reușită. În mijlocul faptelor e un cuplu de tineri absolvenți de Arte, Angela – galeristă proaspăt ieșită din concediul de maternitate – și Pavel – universitar banalizat în domeniu, care duc, aparent, existența obișnuită a intelectualilor confruntați cu dispariția boemiei, odată cu ieșirea din studenție și apariția copilului. Adîncirea în depresie a Angelei și dorința ei de a se salva în secret printr-o lovitură în lumea spectacolului vizual antrenează în poveste o mulțime de alte personaje: o polițistă și echipa ei de anchetă, o prostituată, un ziarist, un interlop, membri ai familiei, colegi, amici. Complicîndu-se treptat de la o proză la alta, evenimentele se dispun ca spirele cîmpului magnetic în jurul dispariției și apoi al găsirii cadavrului protagonistei, despre care încă nu se știe dacă a fost ucisă sau dacă s-a sinucis, dacă show-ul ei original n-a fost altceva decît ocazia unui suicid drapat într-o instalație media sau dacă ea chiar a fost asasinată dintr-un impuls al cuiva care avea toate motivele s-o facă.

„Ea, în schimb, ea-i ca o pîlnie.
O gaură neagră.
Absoarbe oamenii cu totul.“

Hiperbolizarea feministă a stărilor de lucruri (bărbații sînt mai mereu cei care ignoră sau atacă, cei care au și pretind totul, deși nu prea fac și nu prea înțeleg nimic, femeile sînt mai mereu cele care suportă sau se apără, cele cărora li se „fură“ cîte ceva din viața aia numai și numai a lor – de unde, poate, și relația lesbiană din subtext), tezismul cam strident, obositor, repetat, dus pînă în pînzele albe subminează o proză altfel bine articulată, scrisă alert, cu simț al conversației, al caracterologiei, al gesticulației și al fundalului scenografic pe care se mișcă personajele. E o distanță enormă între analize de genul „I-a explicat destul de dimineață. I-a zis destule aseară. Cît de greu de cap să fii? Se uită la emoții ca curca-n lemne. Poate de-asta vrea să deschidă institutul despre știința emoțiilor. Poate încearcă să înțeleagă ceva ce nu poate înțelege. Nu e clar dacă din egoism sau pentru că la rîndu-i caută să se protejeze emoțional. Ea, în schimb, ea-i ca o pîlnie. O gaură neagră. Absoarbe oamenii cu totul. Pentru ea, întîlnirile sînt năvăliri barbare. O epuizează psihic. Pentru Pavel, nu. Lui îi place să se înconjoare de oameni, să le vorbească ca un profet, să aibă dreptate. Să fie plăcut. Cît de greu trebuie să-i fie și lui. Să caute mereu aprobare, confirmare, recunoaștere. Să fie privit, uneori, ca un tip agasant. Deștept, da' agasant. Tipul ăla care vrea să-și impună modul de gîndire, care te întrerupe în mijlocul ideii. Nu intenționat, niciodată, numa' că vrea să fie auzit și nu știe cum să facă asta“.

Pe de o parte, analize cît se poate de stimabile, prozastic vorbind, și, de cealaltă parte, alegații de genul „Empatia e tot ce ne lipsește – multe am îndura mai ușor dacă am avea asta. Nu ca sentiment, ca trăire, ca emoție sau mai știu eu ce – nu așa, ci ca pe ceva conștient. Să te pui în pielea altuia. Să faci un efort de imaginație. Să stai cîteva clipe, să reflectezi. Am suferi mai puțin“, plasate în afara concepțiilor vehiculate de personaje, doar ca pure afirmații naratoriale redate indirect liber, într-un capitol final care se erijează într-un fel de epilog didactic. Ostentația supărătoare a acestor „proze“ explicative strică tot farmecul pe care, altfel, volumul l-a construit cu atîta migală, cu tot cu sugestia de structură eflorescentă, ce presupune discursuri în stiluri și forme variate. Coerența, fluența, autenticitatea și acel „nespus“ esențial al ficțiunii chiar s-ar susține deplin în ineditul *thriller* al acestei tinere autoare, dacă ar lipsi insistențele redundante și intervențiile *ex machina* ale unui narator erijat în psiholog cu agenda la vedere.

Cristina Chira și Emilia Faur au debutat în volum și au făcut-o, iată, promițător. Să vedem cît și cum vor merge mai departe.

■ ■ ■

***Adrian G. Romila** este scriitor și critic literar. Cea mai recentă carte:* Acasă, departe, *Editura Polirom, 2023.*

Victor MOROZOV

dilematograf

Viață de cartier

● ***L'Îlot / Insula*** **(Elveția, 2022), de Tizian Büchi.**

În lungmetrajul de debut al lui Tizian Büchi există o amenințare nevăzută și mai multe perechi de ochi însărcinate cu identificarea ei. Cele mai importante dintre ele le aparțin paznicilor – doi emigranți sosiți din Angola, respectiv Irak – care patrulează zi și noapte prin cartier, protejîndu-i pe localnici de nu se știe ce. Lor li se adaugă ochii neobosiți ai bătrînilor zonei, care inspectează de la balcon – la un moment dat, cineva îi numește în glumă „camere portabile“ – orice mișcare, fie ea suspectă sau nu. Între ele, filmul țese un joc de priviri care îl așază pe Büchi undeva între Alfred Hitchcock și Otar Iosseliani: viața liniștitului cartier din Geneva devine, sub îndrumarea sa, încărcată cu o presiune apăsătoare, dezmințită la tot pasul de personajele sale solare, aproape bufone.

L'Îlot face parte din acea categorie de documentare contemporane care își permit unele libertăți cu formatul: nu are prea multe complexe în a se afișa deopotrivă ca fabricat de împrejurările realității și de mîna regizorală mereu gata să intervină atunci cînd materialul-sursă nu e suficient de satisfăcător. Ar trebui oare ca această decizie să descalifice filmul de la pretenția unei mărturii solide despre prezent? Nu neapărat: în cele mai bune momente ale sale, amestecul contradictoriu se dovedește capabil să adîncească misterul nopții, transformînd mica geografie pusă sub lupă într-un potențial pretext de coșmaruri. Nu întotdeauna filmul este la fel de inspirat: finalul – care dezvăluie oblic motivul acestei mici desfășurări de trupe – pășește parcă prea apăsat pe terenul ficțiunii, zgîlțîind cam tare echilibrul fragil, de tip „nici-nici“, pe care se bazează succesul formulei.

În rest, introducînd o doză de manevră explicită în interiorul unei structuri documentare stricte, *L'Îlot* profită din plin de pe urma acestei seducătoare incertitudini: între personaje de hîrtie și cetățeni în carne și oase, subiecții lui Büchi se pot da în spectacol, păstrînd totuși un dram de jenă, un *reminder* că se află în prezența unei camere de filmat, ceea ce schimbă totul. Între un joc actoricesc necalibrat și un „fii tu însuți“ niciodată dus pînă la capăt, filmul descoperă un teritoriu gri, al figurilor care își caută un loc ezitant pe harta cinematografului.

Interesant e că, în decurs de numai cîteva luni ale lui 2022, au apărut două documentare care, formal și tematic, păreau să se adape din aceeași oază a umflării și dezumflării ludice a suspansului. *L'Îlot* și *Gigi la Legge* (Alessandro Comodin) au în comun același interes pentru protagoniști ticăiți și tacticoși confruntați cu misterul impenetrabil al lumii: urmărind personaje menite să asigure paza și protecția unor zone în care, de bună seamă, nu se petrece nimic, aceste filme deschid traiectoria unui absurd beckettian. Prinse în avalanșa unor timpuri bezmetice, care adesea nasc filme senzaționaliste, cele două mostre de cinema la foc scăzut oferă contraplanul unei actualități fierbinți, căreia îi preferă siesta, pauza de masă, plimbările liniștite la ceas de seară – fără a exclude, totuși, posibilitatea unui eveniment cu majusculă.

Timpul lui *L'Îlot* e unul al suspensiei: zi după zi, Ammar – tînărul irakian nou venit pe post – se lovește de inutilitatea propriului job, ca și de lipsa de răspunsuri și temeiuri a acțiunilor (securizare a unui pîrîu, patrulare pe străzi pustii) pe care primește ordin să le facă. În timp, pînă și acest novice ajunge însă să accepte noua stare de fapt, dîndu-se pe brazdă înspre o atitudine stoică, ce nu pune întrebări. Frumusețea filmului constă astfel în capacitatea sa de a ne arunca în mijlocul unei enigme cu iz de pericol – Büchi anunță repede culoarea intervievînd o serie de puști din cartier, care descriu locul ca fiind agitat –, doar pentru a lăsa lucrurile să se dilueze în firescul cotidianului. Rezultă un film care acceptă să se abandoneze în voia unei dezorientări, apt să ia forma unui portret al comunității – emigranți de pe întreg mapamondul își discută cu calm experiențele de viață – care e cu atît mai actual cu cît se dovedește mai universal în mizele sale. În lumina blîndă a serii, filmul cîștigă atunci în imediatețe, pe urmele unei celebrări a momentului care face uitată paranoia extremistă, de dragul unei diversități deloc generice, la care cu toții sîntem chemați să luăm parte.

L'Îlot va fi proiectat la TIFF pe 15 și 16 iunie.

■ ■ ■

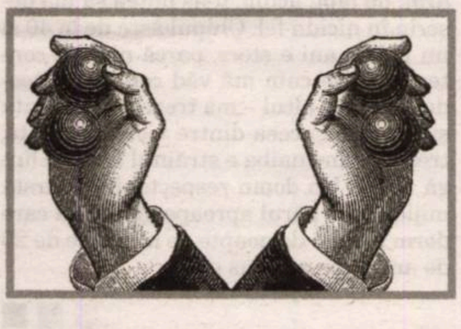

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Rock la Posada

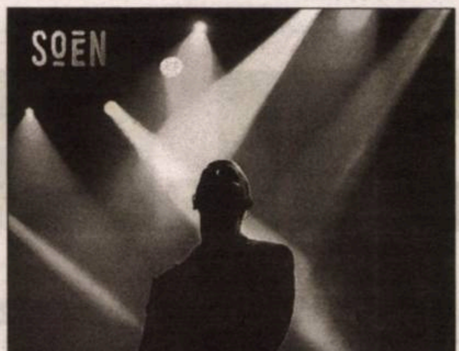

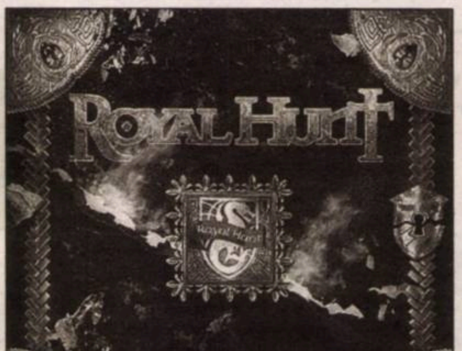

● **Soen, *Atlantis*, 2022.**
● **Royal Hunt, *Dystopia part II*, 2022.**

Posada Rock e un festival la care n-am ajuns încă, deși documentele istorice îl atestă drept cel mai vechi festival rock din România. E organizat la Cîmpulung Muscel, unde s-a redactat celebra „Scrisoare a lui Neacșu din Cîmpulung“. Neacșu nu menționează festivalul, dar acesta e unul din cele mai longevive evenimente muzicale de la noi, lansat în vremea comunismului, conservîndu-și pînă azi statutul de festival-concurs. Formatul de concurs pare o ambiție competitivă prin părțile acelea – în capitala rivală a Țării Românești, la Tîrgoviște, supraviețuiește „Crizantema de Aur“, iar la Rîmnicu Vîlcea avem „Constelații Rock“, totuși evenimentele de sprijinire a debutanților rock se împuținează. Festivalurile mai mari renunță la a oferi acest sprijin – din rațiuni comerciale sau din cauza proverbialei nemulțumiri cum că e mai dificil să lucrezi cu debutanții noștri decît cu trupe internaționale consacrate. Totuși, festivaluri internaționale precum Wacken se mîndresc cu secțiunile-concurs, organizate ca un fel de campionate europene – după șablonul Eurovision, oferă plăcerea aparte de a încerca să estimezi care trupe vor răzbi, care sînt de la bun început cadavre muzicale și care ar promite, dar nu depășesc nici provocarea împărțirii unui eventual premiu.

În ce privește programul principal, Posada Rock a fost mereu tradiționalist, țintind probabil un profil al IT-istului trecut de 35 de ani, sătul de beton și de aglomerația festivalurilor mari, doritor de un ultim concediu la capătul verii într-un mediu în care poate alterna heavy-metal-ul cu liniștea, familia și cîteva obiective turistice care nu-s pe drumurile cele mai frecventate.

Tot tradiționalist e și programul din acest an, poate mai puțin suedezii Soen, cu doar zece ani de activitate în spate, cunoscuți totuși pentru antecedentele membrilor. Grupul a fost format de către membri Opeth și Testament, dar s-a orientat spre idei mai moderne, înglobînd influențe Tool, Madrugada și poate Muse, diversificîndu-se treptat cu schimbările de componență. Soen vor lansa un nou album chiar în zilele participării la Posada – deocamdată ne putem pregăti pentru concert cu albumul *live Atlantis* ce oferă o retrospectivă a tuturor ideilor și transformărilor pe care le-au testat, unificate sub un acompaniament orchestral cu pian, coarde și accente mai romantice decît în formatul prog-rock al materialelor originale.

Royal Hunt e celălalt grup pentru care m-aș duce toamna asta la Posada, pentru că nu e o trupă cu activitate *live* regulată, îi prinzi mai degrabă cînd au ei chef de vreo excursie în locuri ce li se par exotice, iar Cîmpulung Muscel se dovedește o destinație atractivă pentru grupul danezo-american. Au menținut pe tot parcursul carierei un *sound* prog-bombastic doldora de clape inspirate de excesele lui Rick Wakeman și de concepte literare SF clasice. Ray Bradbury pare a fi o slăbiciune aparte a trupei – i-am descoperit de altfel cu o transpunere muzicală a *Cronicilor marțiene* în urmă cu mai bine de douăzeci de ani, însă constat că și cel mai recent album e o operă rock ce își trage seva din aceeași tulpină, bazată pe *Fahrenheit 451*. Mai constat și că și-au recuperat vocea originală, pe americanul D.C. Cooper – cîndva candidat pentru preluarea postului vocal la Judas Priest și un soi de sex-simbol al prog-rock-ului nouăzecist. Azi au și ei o vîrstă, are și prima generație de IT-iști o vîrstă, are și Posada Rock o vîrstă – se aliniază vîrstele pentru un concert relativ intim cu muzicieni care păreau superstaruri de pe altă planetă pe vremea cînd ajungeau la noi doar prin DVD-ul *Live in Japan 1997*.

Soen și Royal Hunt vor concerta la Festivalul Posada Rock în Cîmpulung Muscel (1-3 septembrie). Mai multe detalii la posadarock.com.

Aron Biro *este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

■ ■ ■

Adina POPESCU

portrete din mers

Cum te vezi pe tine? Cum îi vezi pe ceilalți?

Eram într-un parc, stăteam pe o bancă și așteptam pe cineva. În apropiere, un puști de 4-5 ani se juca cu o minge, supravegheat de o femeie de 60-65 de ani, și „buni“ în sus, „buni“ în jos, vrei să bei apică?, vrei să-ți dau biscuiți?, hai să o sunăm pe mami!, nu-ți cumpăr acum înghețată, mai tîrziu!, hai du-te și joacă-te, lasă telefonul! – o scenă „clasică“ pe care o vezi în orice parc, doar că de multe ori în locul lui „buni“ e bona. Nu m-am putut abține să comentez în gînd – ce bine arată „buni“! O femeie cochetă, cu un aer tineresc, destul de atipic pentru bunicile din România care în general au un aer suferind, îmbrăcată în blugi și în tricou, talia doar un pic îngroșată, cu pielea întinsă pe mîini și pe față, îngrijită, doar cîteva riduri de expresie, părul scurt și vopsit, dar fără sărmăluțe în cap cum avea mamaie pe timpuri... o „buni“ modernă, ce mai, nici nu-ți vine să crezi că femeia asta e bunică. O invidiez, mi-aș dori să arăt așa la vîrsta ei de care mă despart doar vreo douăzeci de ani, din păcate. Apoi îmi dau seama cum o vede puștiul – o babă! Noi toți ne-am văzut bunicii ca pe niște babe și niște moși, neputînd să concepem că au fost cîndva tineri. Pentru un copil, bunicii s-au născut deja bătrîni și, eventual, pensionari. Pe bunica mea de la Cluj mi-o amintesc mereu la fel, deși bătrînețea ei a durat peste 30 de ani (a murit la ’91), timp în care probabil că s-a schimbat mult. Nu-mi dau seama dacă imaginea din mintea mea care nu corespunde deloc cu cea din puținele poze pe care le am cu ea este cea de pe vremea cînd aveam vîrsta puștiului din parc sau cea de dinainte să moară. Oricum, e o imagine standard, mereu aceeași – pielea ca un pergament, ca un ambalaj dintr-o hîrtie subțire și translucidă, moale și cu mii de cute, mîinile acelea moi și calde mi le amintesc atît de bine, faptul că mereu mi se părea mică, din ce în ce mai mică, în capotul ei cu flori albastre, părul alb și rar pe care și-l acoperea cu un batic chiar și în casă, încercam să i-l pieptăn, să i-l aranjez cu degetele ca într-o mîngîiere și-mi zicea „Lasă-mă! Sînt urîtă, Adina!“, de fapt îi plăcea, se alinta, chipul foarte ridat, doar ochii vii, în ochi se strînge la un moment toată viața unui om, toți anii, deceniile care au trecut au rămas acolo, în ochi. Așa cum spuneam, te uiți la fotografii cu oamenii ăștia care ți-au fost dragi și atît de apropiați și nu-ți vine să crezi că au fost vreodată tineri, că au avut o viață activă, că au urcat pe munte sau au înotat în mare, că au mers la nunți, la petreceri și au dansat, că s-au sărutat și au făcut dragoste (pentru un adolescent, atunci cînd află una-alta despre viața sexuală, faptul că părinții lui, darămite bunicii, ar putea să facă sex reprezintă un sacrilegiu, de neimaginat, respingător). Nu, oamenii din fotografii nu sînt ei, sînt niște străini.

Oamenii din fotografii nu sînt ei, sînt niște străini.

Un șoc e atunci cînd realizezi că părinții tăi îmbătrînesc. (Nu am copii, probabil că e același șoc atunci cînd copiii cresc și devin adulți.) Dacă îi vezi zilnic sau săptămînal, nu-ți dai seama imediat, însă vine un moment în care imaginea lor de cînd erai copil se separă de imaginea lor din prezent, te pomenești că părinții tăi nu mai sînt cei pe care îi știai, sînt alți oameni, doi oameni bătrîni pe care nu mai știi cît de bine îi cunoști, de care nu mai știi cum să te apropii. Cînd îi vezi mai rar te izbește în moalele capului – cine sînt ăștia doi care încep să semene cu două jucării stricate, sînt oare ai mei? De pildă, eu nu-mi mai amintesc deloc de mama cînd era tînără sau măcar de vîrsta mea. Nu-mi mai amintesc detalii – cum se îmbrăca?, cum se coafa? –, nu-mi mai amintesc mirosul ei. Devine „mama din fotografii“, iar uneori descopăr fotografii de cînd era foarte tînără, 20 de ani, și sînt uimită cînd îmi dau seama cît era de frumoasă, de fapt, însă am ajuns la concluzia că orice om la 20 de ani e frumos, are prospețimea aia pe chip, are strălucirea tuturor anilor ce vor urma. Pe măsură ce eu însămi înaintez în vîrstă mă uit la cei foarte tineri nu cu invidie, ci cu admirație, îi contemplu ca pe niște exponate de muzeu, pielea întinsă și perfectă, corpul atît de bine proporționat, carnea care se așază altfel, nu are falduri, nu atîrnă. Statui. Îmbătrînirea părinților mei mă deprimă și nu atît bătrînețea fizică, te poți obișnui cu degradarea corpului, e un proces firesc, în fond, dar mă sperie îmbătrînirea mentală. Brusc conștientizezi că între voi intervine un alt gen de comunicare, nu mai discutați despre lucrurile pe care le vorbeați cu atît de multă naturalețe înainte, nu-ți mai vine să le împărtășești ce simți, toate emoțiile și grijile tale, pentru că ai senzația că nu îi mai interesează, că nu te mai ascultă. Apoi, sînt lucrurile pe care le uită, lucrurile pe care le repetă, lucrurile pe care nu le mai înțeleg, reflexele sociale pe care și le pierd. Faptul că se gîndesc și se răzgîndesc de zece ori înainte să plece undeva, oriunde, într-o mică vacanță, să zicem, și pînă la urmă hotărăsc că e mai bine să nu plece, ce rost are să cheltuiască bani, e mai bine să rămînă la ei acasă. Ei care se urcau oricînd în trenul Personal ca să plece la munte, nu le păsa dacă nu mai găseau locuri la cabană, vor dormi pe scaune în sala de mese. Faptul că se căznesc să facă lucruri pe care le făceau ușor înainte. Cine sînt acești oameni? Cum să mă port cu ei? Dar eu oare mai am chef să mă urc în primul tren și să mă duc cu cortul la Vama Veche, mai am chef să plec undeva, oriunde? Oare mai pot să fac lucrurile pe le făceam acum zece ani cu atît de mult entuziasm? Adevărul este altul – îmbătrînirea părinților mei mă deprimă pentru că îmi amintește în permanență de propria mea îmbătrînire. E o oglindă.

Un amic virtual îmi trimite o poză cu mine de la 17 ani pe care nu o știam. La 17 ani eram ușor îndrăgostită de tipul ăsta, mă uit acum la el pe Facebook și nu-mi mai transmite nimic. Poate doar o vagă senzație de respingere. De cînd a chelit? Avea un păr lung și frumos, mai frumos ca un păr de fată pe care și-l îngrijea obsesiv. Acum nu mai are aproape deloc. Era un boem, un artist, acum are o moacă de patron de butic de cartier. Mă uit și la poza cu mine. O fată serafică, cu pielea foarte albă, îmbrăcată într-o rochie fără mîneci. În primul moment recunosc doar rochia – a fost cusută într-o vară de bunica mea de la Cluj. Doamne, cînd am fost eu în halul ăsta de slabă? Îmi amintesc că în acea perioadă eram obsedată de regimuri de slăbire și să intru în standarde. Acum mi se pare că eram aproape scheletică. E clar nu sînt eu! Prietenul meu virtual s-a înșelat. Însă rochia e cea cusută de mama-mare... cine îmi purta rochia? Îmi amintesc perfect de toate stările din copilărie, de mirosuri, de senzații și de frici, nu am pierdut nicio secundă prețioasă din acei ani, cei mai importanți, dar nu mă recunosc deloc în copilul din poze, bebelușul acela grăsuț și mofluz care pare mereu trezit din somn nu sînt eu, iată-mă făcînd primii pași de parcă aș păși pe Lună, apoi fetița aceea cu părul scurt, zîmbăreață și știrbă, căci tocmai i-a căzut primul dinte (îmi amintesc perfect, eram în vacanță, într-un sat prăfos din Bărăgan) nu sînt eu. Cine sînt toți acești copii și care a fost viața lor după ce au surprinși în pozele alb-negru făcute cu aparatul Smena?

La vîrsta de mijloc, nu ai mari surprize, nu îmbătrânești și nu te schimbi peste noapte, ani la rînd te trezești dimineață și vezi în oglindă aceeși față, începi să te obișnuiești cu fața ta. Ușor obosită, ușor ridată, da, parcă pielea nu mai e atît de fermă, dar hai că încă nu e prea rău, nu ești în fața unui dezastru. E însă un chip de tranziție. Dacă mă întreabă cineva, habar n-am cum arăt, de fapt, acum, n-aș putea să mă descriu în niciun fel. Chipul ăsta de la 40 și un pic de ani e șters, parcă nici nu contează. Oare cum mă văd ceilalți? Cîteodată șocul e altul – mă trezesc dimineața și în starea aceea dintre vis și realitate, tresar – cine naiba e străinul ăsta de lîngă mine? Un domn respectabil de vîrstă mijlocie, cu părul aproape alb, lîngă care dorm noapte de noapte de mai bine de 20 de ani. Cum a ajuns aici?

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

SCANEAZĂ CODUL QR

DILEMA VECHE 25 DE ANI
Studia americana
DILEMA VECHE 25 DE ANI
DILEMA
Avem 0 istorie. Cum o citim?
Minte-mă frumos
Ce este cultura europeană?

✔ 3 luni - 75 LEI ✔ 6 luni -127 LEI ✔ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume...Prenume..
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✔ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✔ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✔ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✔ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Linșajul rețelelor sociale

De cîteva săptămîni, trupa de rock germană Rammstein nu doar că este supusă unui tsunami de acuzații grave, titrate deja de presa occidentală ca „Sistem de racolare“, „Viol“, „Droguri“, ci este deja condamnată în ochii publicului. Chiar dacă nu există dovezi și, mai mult, nu există o investigație oficială.

În plus, cea de la care a pornit întregul proces în mass-media nici nu a vrut, în primă instanță, să depună vreo declarație oficială în fața polițiștilor pe care i-a chemat de urgență, deși aceștia au insistat. A preferat să arunce blamul pe rețelele sociale. Mai apoi, abia după ce mesajele ei de pe Twitter au căpătat amploare și lucrurile au devenit serioase, implicînd relații internaționale și reacții politice, a decis să aleagă calea Justiției.

E vorba de Shelby Lynn, o tînără irlandeză de 24 de ani, care a postat pe 25 mai, pe Twitter, un șuvoi de mesaje care începea cu „Sînt fata pe care Rammstein a drogat-o“. De-a lungul întregii saga, Lynn povestește că, în urmă cu trei zile, a participat la un concert al trupei germane. Inițial a contactat-o pe Aleena Makeva, directorul de casting al trupei, rugînd-o să-i ofere o invitație în culise, căci voia să-i cunoască pe membrii Rammstein. La concert, fiind invitată în culise, ar fi băut doar „două pahare“ și l-a cunoscut pe solist, pe care l-ar fi pus în gardă, de la bun început, spunîndu-i că n-are de gînd să se culce cu el. Lynn povestește că această declarație l-ar fi înfuriat pe Till Lindemann, care ar fi devenit „agresiv“. Cu toate astea, tînăra a asistat mai apoi la concert, iar la final a mers și la *after-party.* Mărturisește că nu mai ține minte ce s-a întîmplat acolo, fapt e că s-a întors acasă, simțindu-se foarte rău deși, subliniază, nu băuse decît două păhărele de alcool, înainte de concert. A doua zi, continuînd să se simtă rău și descoperind vînătăi pe corp, a tras concluzia că a fost drogată. A chemat poliția, însă a refuzat să depună plîngere. A făcut un test antidrog, însă rezultatul a ieșit negativ.

Dar aceste detalii nu mai contau, de vreme ce în mintea ei încolțise deja convingerea că a fost drogată și violată. Și și-a postat convingerea online. La doar cîteva zile, cînd întreaga lume înțelesese că Lindemann a drogat-o și a violat-o, Lynn revine asupra declarațiilor, postînd: „Aș dori să clarific. Till NU m-a atins. A acceptat că nu vreau să fac sex cu el. N-am spus niciodată că m-ar fi violat“. Însă rotițele sistemului de justiție al rețelelor sociale fuseseră puse în mișcare – cu cît acuzele prindeau ecou, cu atît din ce în ce mai multe femei mărturiseau că și lor li s-ar fi întîmplat același lucru. Iar presa din Germania nu a ezitat, a preluat emoția și a transformat-o într-un bun vandabil. Și nu e vorba despre tabloide. *WELT* a publicat chiar un articol în care comentează versurile pieselor trupei, consolidînd astfel convingerea că Rammstein e o bandă de violatori.

În vria emoției, în lipsa unei acuzații oficiale, editura Kiepenheuer & Witsch a reziliat contractul cu solistul Till Lindemann. Primăria orașului München a decis ca următoarele concerte ale trupei să fie supuse unor interdicții: accesul va fi interzis publicului lîngă scenă și în culise. Ministrul Familiei, Lisa Paus, a avansat ideea că, de acum, la concertele pe stadioane, femeile ar trebui să aibă un loc special, ca să fie protejate și să se înființeze echipe de „conștientizare“, care să intervină în cazuri de abuzuri sexuale.

Rammstein

c. wikimedia commons

În tot acest timp, Rammstein a negat toate acuzațiile și se așteaptă pentru a vedea dacă o anchetă va demara sau nu. Însă drumul spre un potențial proces legal e deja compromis – acuzatorul pleacă la drum cu simpatia publicului, chiar dacă în tolbă nu are prea multe dovezi, în timp ce acuzatul a fost deja condamnat public.

Tribunalul social media

Prezumția de nevinovăție nu mai există în era *social media*, căci tribunalul legal a fost înlocuit de tribunalul *social media*, susține specialistul media François Jost, într-un articol citat de *Le Point*.

„Era rețelelor sociale nu cunoaște nici eroare, nici iertare, iar dovedirea nevinovăției este azi o sarcină mai grea ca niciodată. Expresia «Tribunalul media» este înșelătoare, deoarece desemnează ceva ce nu are, de fapt, nici o legătură cu o instanță de judecată. Potrivit articolului 11 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, «Orice persoană acuzată de o faptă penală este presupus a fi nevinovată pînă la probarea vinovăției, potrivit legii, într-un proces public în care i-au fost asigurate toate garanțiile necesare apărării sale». Cu toate acestea, procesele purtate în mass-media sau pe rețelele sociale – care fac parte din ecosistemul media, deoarece mass-media își fac adesea un punct de plecare din *social media* – împotriva unei persoane vizate de vendeta populară diferă de această formulare pe cel puțin trei criterii.“

În primul rînd, susține Jost, cuvîntul acuzatorului este preeminent și are o forță ilocuționară mai mare decît cel al acuzatului. Cu atît mai mult cînd se întîmplă într-un context în care faptele relatate sînt nu doar posibile, ci probabile. „După afacerea Weinstein, orice plîngere a unei actrițe împotriva comportamentului «nepotrivit» al unui regizor devine, din start, credibilă. Astfel, plauzibilitatea este transformată în adevăr.“ Judecata mass-media a devenit mai importantă astfel decît judecată legală, bazată pe probe, iar lupta pentru reputația acuzatului e pierdută în avans.

A doua diferență crucială, potrivit lui Jost, este locul pe care îl ocupă publicul. Dacă, într-un proces real, la un tribunal validat, publicul se limitează la perimetrul sălii de judecată, unde se află sub autoritatea unui judecător, care poate decide evacuarea acestui public, în cazul unei demonstrații zgomotoase, în epoca Internetului „Zgomotul și furia“ se exprimă peste tot.

„Pe rețelele de socializare circulă judecățile pripite, insultele, chiar și amenințările cu moartea, dînd și mai multă forță acuzației. În această lume a clămpănelii, în care toată lumea se erijează în judecător, sîntem departe de îndatoririle unui jurat care «nu trebuie să comunice cu nimeni (...), să nu asculte de ură sau răutate, nici de frică sau emoție».“

A treia diferență identificată de Jost: în loc să fie guvernată de Codul Penal și de Codul de Procedură penală, pedeapsa aplicată autorului unei infracțiuni depinde doar de gravitatea resimțită de internauți sau de persoanele intervievate de știrile propagate de televiziuni.

Linșajul mediatic

Prezumția de nevinovăție este consolidată de o directivă europeană (UE 2016/343) care prevede dreptul unui acuzat de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale. Esența acestei directive se referă în special la acuzațiile publice. Cu alte cuvinte, statele membre ar trebui să ia măsurile necesare pentru a se asigura că declarațiile publice ale autorităților, precum și deciziile judiciare, altele decît cele care se pronunță oficial asupra vinovăției, nu fac referire la un suspect sau la un acuzat drept „vinovat“, dacă vinovăția sa nu a fost încă stabilită în mod legal. Însă această directivă nu oferă o soluție la problema actuală și în creștere a încălcării dreptului la prezumția de nevinovăție prin acuzele difuzate pe Internet, de către persoane private.

„Este timpul să devenim conștienți de daunele acestui linșaj mediatic adesea ireversibil“, a declarat, pentru *Le Point*, Dan Shefet, avocat specializat în drept european. „În calitate de avocat, asist multe persoane care sînt victime ale defăimării și acuzațiilor de săvîrșire de infracțiuni, acuzații care sînt în mare parte nefondate, deoarece respectivele persoane nu sînt acuzate în mod legal. Și chiar atunci cînd rechizitorii sînt pronunțate efectiv, un număr mare dintre ele nu duc niciodată la condamnări.“

Cu toate acestea, susține avocatul, din cauza acuzelor din sfera media, prejudiciul a fost deja făcut și este ireparabil. Victimele unor asemenea acuze, chiar dacă la capătul unui lung proces au fost exonerate, sînt ostracizate, și-au pierdut locul de muncă, membrii familiei sînt agresați, copiii sînt tratați ca niște paria la școală. Unii chiar ajung să se sinucidă. „Desigur, nu e un fenomen nou, ca persoane nevinovate să fie acuzate de infracțiuni pe care nu le-au comis. Istoria este plină de astfel de decizii rușinoase. Însă, cu tehnologiile actuale, problema atinge dimensiuni neegalate pînă acum și este esențial ca legiuitorul să ia măsuri pentru a susține prezumția de nevinovăție, acest drept fundamental al omului fără de care democrația nu poate exista, acest drept care prevede că «orice persoană acuzată de o infracțiune este considerată nevinovată pînă la probarea vinovăției potrivit legii».“

În opinia avocatului, mai grav e că judecătorii și polițiștii înșiși, cei care se ocupă de investigații, pot fi influențați de acuzațiile publice, Shefet dînd exemplul unui experiment, un simulacru de proces care a avut loc în Statele Unite. În experiment judecătorii au fost împărțiți în două grupuri, primul ascultase mărturii despre viața sexuală a unei victime a violului, al doilea grup neavînd nici o informație în această privință.

Cum presupusa victimă avea o viață sexuală etichetată drept promiscuă, grupul de judecători care aflase detaliile l-a condamnat pe inculpat mai puțin dur decît a făcut-o grupul care nu aflase aceste amănunte. „Zvonurile și detaliile care nu aveau legătură cu cazul au parazitat cazul, influențînd decizia. Pe rețelele de socializare, aceste «mărturii» publice sînt mult mai periculoase și pot crea ceea ce se numesc «prejudecăți de ancorare», distorsionînd raționamentul judecătorului, influențînd decizia. Să afirmi pe rețelele de socializare că o persoană e vinovată, invocînd că ea a fost arestată de poliție sau face obiectul unui rechizitoriu, e cel mai periculos atac la adresa prezumției de nevinovăție.“

Teodor BACONSCHI

Ortodoxia cosmopolită

Un tînăr chinez, care a copilărit în Brazilia, s-a convertit la creștinism și urmează acum studii doctorale în România, a surprins recent agora virtuală prin postări articulate, dovedind o serioasă cultură generală și un stimulator talent speculativ: se numește Kenan Wang. Am surîs observînd odată că un confrate autohton de credință ortodoxă i s-a adresat cu familiarul apelativ „frate Chenane“, de parcă dialogul pe Facebook s-ar fi desfășurat într-o lavră nemțeană… Povestea de viață a junelui chinez – care se ferește de geopolitică, asumă deschiderea ecumenică spre catolici și vădește o gîndire proaspătă, plină de optimism – îmi amintește (tocmai cînd era să uit) că privirea străinului oferă oglinda ideală, întrucît îți arată cu mai multă acuratețe ce ești (și nu mai știi), dar mai ales ce ai putea să fii (și nu înveți să vrei). Omul are priză în dezbaterea digitală întrucît încarnează punctual vocația intensiv universală a Ortodoxiei.

Din motive ce țin de „viclenia istoriei“, tradiția creștinismului răsăritean e perpetuată mai cu seamă în Europa de Est, chiar dacă s-a răsfirat (cumva artizanal) într-o diaspora globală. Cu excepția Bizanțului, în procesul de creștinare a slavilor, și apoi a imperiului țarist, care a trimis misionari în Extremul Orient, Biserica Ortodoxă „modernă“ a căzut în capcana filetismului centrifugal, uitînd că mesajul Evangheliei se adresează întregii omeniri și are vocația de a se adapta oricărui context cultural sau lingvistic. În vreme ce catolicii și protestanții au împînzit lumea – cucerind cu secole în urmă nenumărate teritorii și națiuni –, ortodocșii au 80% din „efective“ pe solul bătrînului continent acum secularizat, mai cu seamă în partea lui apuseană.

Urmarea pomenitului imobilism geografic se traduce printr-un anumit provincialism sectar, adică prin constituirea unui ghetou spiritual, asortat cu psihologia colectivă a cetății asediate. Dacă Rusia n-ar fi căzut în delirul ideologic asasin și sinucigaș al bolșevismului ateu, impactul misionar al Ortodoxiei ar fi fost mult mai vizibil, reușind să contribuie la vitalitatea globală a creștinismului. Cum Rusia post-comunistă a reluat teologia politică a celei de-a treia Rome, adică a redevenit *ortodoxistă*, trădînd astfel libertatea evanghelică, echilibrul moștenirii patristice și filonul mistic al predaniei filocalice, ea n-a reușit decît să accentueze naționalismul defensiv al suratelor sale și să compromită atractivitatea supranațională a creștinismului de matrice răsăriteană.

Pînă a se instala în țara noastră (unde va fi pesemne hirotonit), dl Kenan Wang a cunoscut și alte Biserici Ortodoxe, așa că știe ce spune cînd afirmă că la noi a descoperit clerul cel mai instruit și bine educat. Ne plîngem de parțiala înstrăinare dintre ierarhie și laicat, acuzăm rutina academică din facultățile de Teologie, ridiculizăm numerele de conspiraționism ale unor călugări smintiți (care zăbovesc mai mult pe Internet decît la pravila lor), dar iată că expatriatul asiatic ne spune, din proprie experiență, că alții stau cu mult mai rău... Măcar din această comparație (de altfel mioritică) am putea fi mai senini, mai încrezători în greutatea BOR la nivel panortodox și mai dornici ca Patriarhia Română să corecteze, prin contraexemplul ei bine promovat, jalnicele derive ale lumii pravoslavnice. Cu patru milioane de credincioși în Europa occidentală, BOR chiar face misiune, așa cum dl Jourdain, burghezul gentilom, făcea proză. Văd pe rețelele sociale că episcopii români din diaspora botează relativ frecvent adulți din țările-gazdă, care descoperă frumusețea și profunzimea Ortodoxiei (și pentru că, în prealabil, fuseseră dezamăgiți de ultrasecularizarea propriei confesiuni). Însă „cazul Wang“ mi se pare cel mai fructuos la nivelul alterității care trezește o nouă conștiință identitară. Una menită să ne scoată din „cercul nostru strîmt“ de ontologie românească bazată pe fantasme protocroniste și să ne împingă spre o mai lucidă civilitate creștină, acasă și în străinătate. Domnule Wang, vă așteptăm nerăbdători contribuțiile la o teologie românească deopotrivă doctă, realistă și pe deplin europeană...

***Teodor Baconschi** este diplomat și doctor în antropologie religioasă.*

Anca MANOLESCU

Un exercițiu de europenitate

De curînd am scris despre un somptuos album-studiu al bisericilor transilvane: *Mănăstiri și biserici din Transilvania. Secolele XIII-XVIII*, București, 2020. Era primul volum al unui proiect coordonat de Părintele Iustin Marchiș, cu texte de cercetătorii (istorici și istorici de artă) Ana Dumitran, Daniel Dumitran, Ciprian Firea, Mihaela-Sanda Salontai. Alături de prezentarea riguroasă a monumentelor, superbele fotografii de Daniel Mihail Constantinescu și eleganta editare datorată monahiei Anastasia Văetiși făceau din volum o piesă de instruire și de delectare. Nici o informație păstrată în documente sau în memoria comunităților, nici un element valoros (arhitectură, pictură, obiecte liturgice, mobilier, inscripții, tipăritură) nu erau trecute cu vederea. Așa stînd lucrurile, primul volum nu a putut acoperi decît o treime din teritoriul transilvan pe care echipa și-a făcut cercetarea-inventar. Ea a atins zone urbane, mănăstiri, sate, centre de venerație și chiar locuri greu accesibile, pentru a include vechi lăcașuri creștine: ortodoxe, romano-catolice, greco-catolice, reformate, evanghelice, unitariene; aparținînd de-a lungul istoriei românilor, sașilor, ungurilor, secuilor, armenilor.

Am acum în față al doilea volum, dedicat regiunilor Bistrița-Năsăud, Mureș, Harghita, Covasna. Apărut în 2022, el e la fel de cuprinzător, adoptă același stil. Pledează pentru convivialitatea amenă a confesiunilor și a etniilor, din perspectiva Duhului care le-a stîrnit creativitatea. Ni se propune atitudinea unei colegialități bazate pe admirația față de reușitele artei religioase de expresie răsăriteană și apuseană, pe bucuria de a reuni variatele moduri de a celebra aceeași revelare christică.

Putem parcurge, alăturate, prospețimea picturii țărănești, avînd pe alocuri înrudiri cu expresionismul catalan sau rapeluri de majestate bizantină, imagine creștină apuseană cu unduiri de anluminură sau falduri de splendoare flamandă, icoane de mare clasă și poliptice catolice unde prețioasele sculpturi în lemn fac parte dintre reușitele artei medievale și renascentiste. Avem în față rafinate încheieturi și aripi de acoperiș ale bisericilor de lemn, alături de piatra arcaturilor și a dantelelor gotice, spații ecleziale cu intimitate de chivot și spații ecleziale ample, ritmate de bolți în cruce. E ilustrarea – documentată în teren transilvan – a întregii Europe liturgice.

E o experiență de colegialitate amenă, de bucurie împărtășită.

Seria acestor volume nu se rezumă la ceea ce e deja prețios: a da, vizual, conștiința unui patrimoniu al diversității creștine, prezent ca atare în Transilvania. Nu. Întregul demers e, aș spune, un exercițiu de europenitate. Întîi fiindcă albumele-studiu au rezultat dintr-o cercetare care *pune în act colegialitatea* tradițiilor, religioase și etnice, din regiune. O propun prin însuși modul de lucru. În cuvîntul introductiv, Părintele Iustin Marchiș amintește de răbdarea binevoitoare, de căldura fraternă cu care echipa a fost întîmpinată, asistată, ajutată, indiferent de confesiunea și etnia cărora le aparțineau locurile cercetate. Cîteva imagini din volume ilustrează aceste întîlniri. Ele sînt ca niște stațiuni de-a lungul unui traseu de studiu, ordonat de un pelerinaj spiritual.

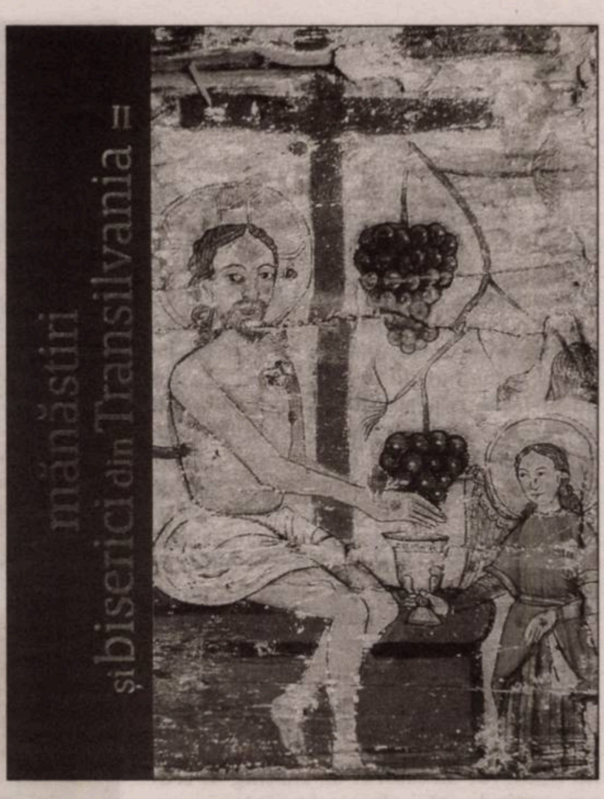
mănăstiri
și biserici din Transilvania II

Actul cercetării, legăturile care l-au făcut posibil alcătuiesc o experiență parcursă, în comun, sub același Pol, de cercetători și de interlocutorii lor. E o experiență de colegialitate amenă, de bucurie împărtășită. Așa fiind, ea poate constitui un antidot împotriva fabulațiilor pe care încearcă să le instileze în mințile oamenilor naționalisme isterice, atît de vînturate astăzi. Un proiect personal și un proiect de grup, în care cultura e îmbinată cu credința: iată un exemplu benefic, în opoziție cu ceea ce agită lideri populiști care, de pe tribune cinice, pledează pentru fragmentarea polemică a Europei, pentru xenofobie și falǎ identitară, exploatînd inclusiv teme creștine.

Un exercițiu de europenitate, iarăși, prin cercetarea istorică riguros documentată, necontaminată de propagandă. Din studiul lui Daniel Dumitran asupra Transilvaniei în Imperiul Habsburgic, aflăm de pildă ce tensiuni, pierderi, dar și ce beneficii a adus „secularizarea luminată“ promovată de Iosif al II-lea. Reformismul imperial a deschis calea unui statut egal pentru toate confesiunile creștine. Ortodocșii nu au mai fost numiți „schismatici“, ci „neuniți“. Și-au putut practica neîngrădit cultul, ceea ce, alături de creșterea bunăstării lor, va duce, în timp, la abandonarea și chiar distrugerea unor biserici de lemn, înlocuite cu lăcașuri de zid. Combaterea monahismului contemplativ – inutil pentru societate din punct de vedere secularizant – nu a afectat doar creștinismul răsăritean, ci în primul rînd anumite ordine catolice. Peisajul confesional, desenat în alb-negru de o istoriografie cu program, cedează astfel locul unui studiu unde mutațiile religioase sînt urmărite cu acribie și realism. A lua cunoștință de *această* istorie poate modela mințile, le poate pune în gardă față de concepții ștanțate de ideologie.

În sfîrșit, volumele pledează pentru valoarea patrimoniului de artă creștină, pentru grija care îi este datorată. Sînt menționate și ilustrate depozitele de artă sacră transilvană (biserici, muzee, colecții ecleziale), dar și pierderile datorate ignoranței ori nepăsării (de pildă, distrugerile deliberate pentru ca unele lăcașuri să nu fie incluse în lista monumentelor istorice și comunitățile să scape astfel de grija lor). Vizitele de cercetare, dialogurile cu oamenii locului, contribuția Părintelui Marchiș la restaurarea unor biserici de lemn pot trezi conștiința sătenilor, îi pot educa. E ceea ce au încercat de asemenea Horia Bernea și echipa MȚR cînd, alături de bisericile de lemn expuse în București, au cumpărat și au restaurat *in situ* biserici valorizate prin legătura lor cu Muzeul Țăranului.

Un alt album-studiu, conceput și coordonat de Părintele Iustin Marchiș privește Transilvania din punctul de vedere al rădăcinilor personale: *Câlna 700. Studii și evocări despre satul transilvănean și oamenii lui*, 2022. Satul de origine al Părintelui Marchiș e evocat prin oamenii familiei lui și ai comunității, prin repere istorice și religioase, prin diverse fețe ale vieții comunitare. Volumul are căldură fără grandilocvență, restituie, cu sobru devotament, memoria locului, a locurilor, a ținutului. Fiindcă în jurul Câlnei se adună imagini și studii, datorate unor specialiști, privind diferitele dimensiuni ale satului transilvan în general.

A evoca o comună din Europa, cu adîncimea istorică și posibilitățile ei de astăzi, a pune în pagină o experiență a diversității colegiale, a exalta frumusețea artei creștine în varietatea expresiilor ei: toate acestea țin, mi se pare, de un ethos european. E un exercițiu de europenitate *împlinit*, care, dincolo de discursuri oficiale, adesea ofilit retorice, a fost condus de o inițiativă personală și de o devotată echipă de oameni de cultură.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

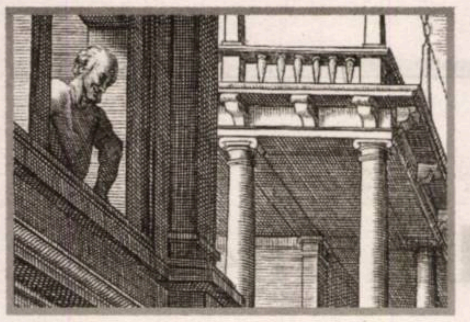

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Curraleira

Dacă, în mod tradițional, locuințele sociale se proiectează pentru populația lipsită de mijloace fără consultarea acesteia, implicarea beneficiarului/utilizatorului în procesul construirii de locuințe sociale a fost unul dintre dezideratele cele mai importante asumate de către *Serviço Ambulatório de Apoio Local* (Serviciul Ambulatoriu pentru Ajutor Local), despre care am vorbit în articolul precedent. Această participare începe, în viziunea democratică a arhitecților portughezi, încă din stadiul alegerii amplasamentului, tipologiilor de construire, alocării bugetară și selectării constructorului. Acest model participativ contrazice total norma, răstoarnă *statu quo*-ul în care beneficiarii lipsiți de mijloace primesc locuințe finalizate și singura relație cu dezvoltatorul este strict contractuală. Participarea, în metoda SAAL, anticipează decizia, în mod programatic.

Astfel au apărut locuințe noi de o înaltă calitate arhitecturală în mahalaua Curraleira, una dintre cele mai mari și mai reprezentative zone afectate de sărăcie extremă din intravilanul Lisabonei, în 1974. Imediat după Revoluția Garoafelor Roșii, locuitorii s-au organizat democratic, prin alegerea reprezentanților, într-o asociație cooperativă care unifica interesele Curraleirei cu cele ale mahalalelor adiacente Covas, Pinheiro, Carrascal. Apărută informal în urmă cu 70 de ani, Curraleira era locuită în 1974 de 760 de familii, dintre care 70% locuiau acolo de mai bine de zece ani. Decizia asociației a fost ca noile locuințe să fie construite pe terenul existent al mahalalei și nu altundeva, iar brigada SAAL s-a conformat acestei exigențe.

Participarea a fost obținută prin întîlniri succesive care au antrenat circa 300 de participanți. Cum mulți dintre aceștia erau analfabeți, deși au fost tipărite materiale de informare, adunarea se dădea cu portavocea pe ulițe. La începutul proiectului, participarea a fost anevoioasă, nu prin absența beneficiarilor, ci prin absența unui fir călăuzitor al discuțiilor tehnice referitoare la locuire, uneori problema pe care aceștia doreau să o rezolve fiind distrugerea rozătoarelor. Din acest motiv, activitatea brigăzii de arhitecți a implicat organizarea de cursuri de scriere și citit, tipărirea și distribuirea unui ziar local informal, pe lîngă discuțiile privitoare la proiectele de locuințe.

Principalii pași ai realizării proiectului au fost îmbunătățirea utilităților, realizarea unei anchete sociologice cu privire la preferințele de locuit ale beneficiarilor, apoi modelarea planului de situație și a tipologiilor de locuințe. Unii beneficiari, provenind din mediul rural sau care practicau meșteșuguri și aveau ateliere, au dorit locuințe înșiruite, ceea ce a întîmpinat o opoziție vie din partea serviciului de urbanism al primăriei din Lisabona, pe motivul că nu exista atîta spațiu pentru o densitate atît de mică de locuire. A fost totuși găsită o soluție de compromis pentru că, din fericire, cercetarea sociologică a pus în evidență faptul că rezidenții nu doreau curți individuale, ci doar locuri de joacă comune pentru copii. La interior, rezidenții nu au dorit mai mult de o baie pe etaj, deși standardele de proiectare portugheze ale momentului impuneau minimum o baie și o toaletă pentru trei dormitoare la etaj; în schimb, bucătăriile au fost conformate astfel încît să ofere și un loc pentru cusut, iar locuințele au fost proiectate cu verande și balcoane pentru o utilizare de proximitate, specifică obiceiului de a locui al utilizatorilor.

Procesul participativ a debutat cu un program-pilot destinat primelor 34 de familii care urmau să se mute, în cadrul căruia au fost testate metodele SAAL. Întîlnirile cu femeile s-au desfășurat în grupuri mai restrînse, de patru persoane, cu care au fost discutate relațiile dintre bucătărie și camera de zi, dimensionate spațiile interioare și alese finisajele. În planurile rezultate, se observă o comunicare între bucătărie, sufragerie și salon, de natură să contrazică tipologiile tradiționale existente la momentul proiectului în Curraleira, accentuînd fie apartenența funcțională la modernism, fie schimbarea rolurilor familiale legate de poziția și activitatea femeilor în gospodărie.

Din punct de vedere al execuției, proiectul a fost împărțit în trei etape a cîte 250 de locuințe. Inițial a fost luată în calcul ideea utilizării de panouri prefabricate pentru a diminua costurile și a grăbi execuția. Ulterior, locuințele au fost executate tradițional, acest lucru permițînd licitații diferite cu mai mulți antreprenori, ca o consecință a independenței față de autoritatea locală care deținea controlul asupra liniilor de prefabricate și capacității superioare de adaptare la realitatea din teren. Un prim contract pentru 34 de locuințe a fost semnat, urmat de un al doilea de 134 de locuințe, iar Curraleira nu mai era și nici nu mai avea să mai fie o mahala.

În 2001, cartierul Curraleira a fost demolat, iar locuitorii au fost mutați la bloc, în noul cartier Quinta do Lavrado, unde condițiile de trai s-au dovedit a fi mult mai rele. Lifturi stricate, geamuri sparte, vandalism și trafic de droguri au devenit normă. Dar ce le lipsește cel mai mult oamenilor este vecinătatea, acea legătură și susținere pe care familiile și le ofereau. Repartizați aleatoriu în blocuri, oamenii nu au mai avut șansa de a se cunoaște și ajuta reciproc, iar revenirea la paradigma instrumental-normativă de a construi pentru săraci arată că, adesea, interesul economic și randamentul devin finalități superioare democrației.

Importanța fenomenului SAAL este indisolubil legată de afirmarea școlilor de arhitectură din Portugalia ca entități profesionale colective care asumă arhitectura democratică și participativă ca nouă paradigmă de proiectare: numeroși profesori ai școlilor, precum și colaboratori și studenți au format echipele de suport ambulatoriu. Răspunsul echipelor de arhitecți SAAL a constat într-o propunere arhitecturală de mare calitate, dublată de integrarea programelor de ajutor social, acces la educație pentru grupurile dezavantajate și consolidarea acestora. Pe scurt, nu doar construire de locuințe, ci construire comunitară.

■ ■ ■

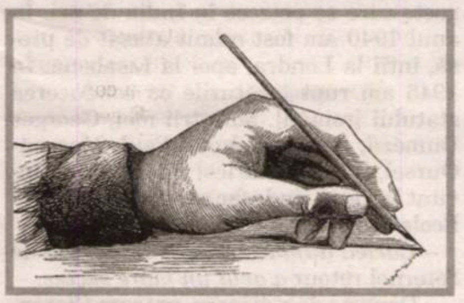

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Demistificări

Din ce în ce mai multă lume e lămurită: sub stratul de mistificări din perioada comunistă este un alt strat de mistificări, de data aceasta privind interbelicul. Au fost cîțiva ani, imediat după 1989, cînd se recuperau de-a valma o mulțime de scriitori și publiciști interbelici, puși sub obroc de regimul comunist. E drept, avea balta pește, aveam ce recupera, cel puțin la nivelul general al publicului, dacă nu chiar și printre cei ce apucaseră a fi mai avizați chiar și fără revoluție. Dar după avalanșa de Nae Ionescu, Noica, Eliade, Cioran, Țuțea, Vulcănescu – ca să nu îi menționez decît pe unii dintre cei mai promovați de ridicarea zăgazurilor – au început nuanțările. Recuperările inițiale au ocolit porțiuni semnificative din scrierile și opțiunile lor interbelice, dar aceasta nu a împiedicat o acțiune de demistificare care, cred, în prezent a ajuns la o oarecare maturitate. Astăzi înțelegem mult mai bine decît în anii '90 poziția și contextul din care au publicat și acționat unii dintre recuperații noștri interbelici.

Printre edificările mai puțin onorante privind o serie de realități ale României interbelice (printre care aș menționa corupția și exercițiul electoral) este și cea referitoare la amploarea antisemitismului. După ce au ajuns la putere, comuniștii nu au bătut monedă pe această situație, într-un mod, aș spune, inexplicabil. Ar fi avut ce exploata în contextul gherilei ideologice purtate cu Occidentul capitalist. E posibil să fi intervenit dogma împărțirii sociale pe clase, nu pe rase sau etnii (argumentul îi aparține lui Imre Tóth). Sau regimul însuși prezenta urme cel puțin reziduale de antisemitism. Cert este că de această amploare nu am aflat la școală, înainte de 1989, și nici la facultățile tangente, cum ar fi cele de istorie. Așa că după revoluție, atunci cînd dădeam peste aprecierile unor persoane la curent cu specificul interbelic – în general, profesori de la universități occidentale, citiți în limba lor de creație, căci în românește sînt mai rar traduși – nu puteam să nu fim luați prin surprindere. Dar treptat – și inexorabil, aș zice – am aflat de textele semnificative în acest sens, de cadrele explicative folosite în epocă, de opera „decupată“ a recuperaților, impregnată de retorică xenofobă.

Ceea ce însă în cadrul acestei demistificări a interbelicului este de dată mai recentă e proveniența discursului antisemit. Am putut crede o vreme că a fost vorba de influența generală a mediului politic european, care aluneca vertiginos în acei ani spre extrema dreapta. România, arată acest fir argumentativ, nu a făcut decît să se înscrie pe orbita mentalităților vremii. De acord, am avut intelectuali și politicieni seduși de apelul totalitar de dreapta, dar ei au fost contaminați. Am importat antisemitism, nicidecum nu l-am creat noi.

Această opinie este însă în regresie în prezent. Nu numai că am importat retorică xenofobă, dar am și cultivat-o. Am dezvoltat veritabile teorii rasiale (astăzi le-am spune conspiraționiste) care concurau și polemizau „colegial“ cu cele naziste. Aportul nostru intelectual la antisemitism a fost original, „organic“, cum le plăcea autorilor acestuia să spună. Și aș menționa aici că tocmai această contribuție specific românească la antisemitismul european interbelic iese în evidență în cartea recent apărută *Elita culturală și discursul antisemit interbelic*, scrisă de Alexandru Florian și Ana Bărbulescu. Sînt reconstruite aici, din articole de presă, discursuri în Parlament, prelegeri și alte scrieri, perspectivele, orientările și teoriile antisemite elaborate de șapte lideri de opinie interbelici: Nicolae Iorga, A.C. Cuza, Octavian Goga, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Nichifor Crainic și Vintilă Horia. Acești intelectuali – și desigur nu numai ei – au venit cu propria reflecție și propriul efort cognitiv și au creat concepții deseori inedite privind justificarea abordărilor rasiste în corpul social, politic, cultural și economic românesc.

Dar dacă lărgim perspectiva, este destul de logic ca România să fi avut contribuții interbelice originale la discursul antisemit european. Retorica xenofobă este întîlnită la unii scriitori și politicieni români de marcă din secolul al XIX-lea. Istoricul John Connelly afirma că Mihai Eminescu a fost printre primii intelectuali europeni care a folosit termenul de „rasă“ cînd s-a referit la evreii care vor să ne ia „pămîntul și apoi și țara“. Elita liberală a vremii, prin politicieni precum Brătianu sau Kogălniceanu, a restricționat drepturile evreilor cu o severitate nemaiîntîlnită în Europa. Vorbeam de inexplicabila tăcere a comuniștilor privind antisemitismul „burgheziei“. Noi știm din manualele de istorie comuniste că răscoala din 1907 a fost înăbușită de partidele istorice reacționare, dar de fapt, pe atunci, prevala explicația răspîndită de un Goga, de exemplu, care susținea că revolta s-a produs din cauza abuzurilor arendașilor și cîrciumarilor evrei. Astfel că demistificările în acest sens se pot întinde la noi pe spații foarte largi.

Alexandru Florian, Ana Bărbulescu
ELITA CULTURALĂ ȘI DISCURSUL ANTISEMIT INTERBELIC
Țara Noastră
Sfarmă-piatră
Porunca Vremii
Neamul Românesc
Gândirea
Apărarea Națională
Cuvântul
Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel"
POLIROM

■ ■ ■

Liviu BORDAȘ

Mircea Eliade, într-un interviu necunoscut din 1949

Micul interviu restituit aici nu apare în nici una dintre bibliografiile eliadiene. L-am descoperit, cu un deceniu în urmă, printre extrasele de presă din arhiva lui Constantin Virgil Gheorghiu, păstrată la Biblioteca Națională a Franței. Este, de fapt, un triplu interviu, alături de Eliade și înaintea lui fiind interogați C-tin V. Gheorghiu și Emil Cioran. Sînt românii ale căror cărți publicate în anul 1949 – *La Vingt-cinquième heure* (Plon), *Précis de décomposition* (Gallimard) și *Le Mythe de l'éternel retour* (Gallimard) – avuseseră un semnificativ ecou. Acesta e motivul pentru care redacția revistei pariziene *Les Nouvelles Littéraires* i-a încredințat sarcina colaboratoarei Jeanine Delpech (1905-1992), jurnalistă, romancieră și autoare de biografii istorice.

Reportajul-interviu va apărea în numărul din 15 decembrie al revistei, cu titlul cam pretențios „Trei români depun mărturie“ (Jeanine Delpech, «Trois roumains témoignent», *Les Nouvelles Littéraires*, no. 1.163, 15 decembrie 1949, p. 8).

Cel puțin așa pare azi, din perspectiva pe care au adăugat-o anii, căci confesiunile celor trei au prea puțin – și în amploare, și în adîncime – din greutatea scontată de redacție. Cele trei „voci românești care exprimă azi, cu cea mai mare luciditate, angoasa omului în fața absurdității și a grozăviei epocii noastre“ nu spun aici lucruri memorabile. Altfel, aceste confesiuni ar fi ajuns o referință, cel puțin în bibliografiile lui Eliade și Cioran.

În ceea ce-l privește pe Eliade, este primul său interviu publicat în presa literară a capitalei Franței. (În acel an, în numărul din 30 iunie, a apărut și prima recenzie pe care o cunoaștem în *Les Nouvelles Littéraires*, cea pe care Marcel Brion o consacrase cărții *Traité d'histoire des religions*. Va urma în anul următor, în numărul din 16 noiembrie, recenzia lui J. Delpech la *La nuit Bengali*.)

A fost precedat, în septembrie 1948, de o importantă convorbire cu Aimé Patri (1904-1983), în revista *Paru*, care apărea atunci în Monaco (ulterior se va muta la Paris). Tot în acel an, în luna februarie, a purtat un dialog informal cu Georges Bataille (1897-1962), cu prilejul uneia dintre conferințele acestuia. El a fost publicat în 1976, ca material anex, în ediția completă a operelor filosofului francez. Pentru mai mult de un deceniu, interviul luat de Jeanine Delpech va rămîne singurul din revuistica pariziană (cel puțin după cîte știm pînă acum). Începem să găsim alte *entretiens* abia odată cu plecarea lui Eliade la Chicago. Nu chiar imediat, ci abia în septembrie 1959. Înaintea perioadei americane mai cunoaștem doar interviul publicat de Adrien Jans (1905-1973) în ziarul bruxellez *Le Soir*.

Dacă cercetările viitoare vor confirma ceea ce pare a fi o retragere a *persoanei* lui Eliade din arenă după octombrie 1950 – cînd a acordat un ultim interviu românesc în presa exilului –, va trebui identificat evenimentul sau evenimentele care l-au determinat să-și reducă profilul public. Foarte probabil, au fost unele dintre atacurile de natură politico-ideologică menite să-i stăvilească noul drum pe care-l începuse la Paris. Și după interviul lui Jans, în 1954, a primit o scrisoare anonimă cu aluzii la tinerețea lui, care păreau să-i spună: „Iar ai scos capul de la cutie?“.

La fel ca alte interviuri ocazionale de mici dimensiuni, și cel publicat în *Les Nouvelles Littéraires* va putea fi fructificat cu adevărat abia după integrarea lui în corpusul complet al interviurilor. Vedeta acestui articol tripartit nu este Eliade, ci Gheorghiu, care se bucură nu doar de întîietate, ci și de o fotografie surîzătoare în curtea Sorbonei. În cazul lui nici nu fusese vorba de un interviu, ci de o conferință – prezidată de Gabriel Marcel – pe care o susținuse în marele amfiteatru al venerabilei universități. Delpech îi rezumă spusele și unele dintre răspunsurile la întrebări.

Mircea Eliade

> *„Trebuie să vedem în istorie voința lui Dumnezeu.“*

În locul unei fotografii, Cioran beneficiază de un scurt, dar penetrant portret: „Acest profesor de filosofie *(agrégé de philosophie)* are o frunte mare sub părul de un blond ruginiu. Trăsăturile feței lui chinuite sînt mobile, adesea surîzătoare. Vorbește o admirabilă franceză“. Întrevederea se termină cu aceste cuvinte ale celui intervievat: „Nu-i luați, însă, pe toți românii drept niște sceptici. Poziția lui Eliade se află la polul opus. Și cu toate acestea, sîntem cei mai buni prieteni. Atunci cînd detești filosofia, nu-i îngădui să-ți strice simpatiile“.

Fără fotografie sau vreo linie de portret, Eliade e introdus în scenă prin comparația disjunctiv-conjunctivă a lui Cioran. Dintr-un dialog pe care îl putem bănui mai lung, redacția revistei a publicat patru replici. Deși, tehnic vorbind, conversația nu trebuie luată chiar în litera ei, afirmațiile lui Eliade sînt în general coerente cu ideile lui din acea vreme.

Ceea ce atrage mai întîi atenția este vechea-i tendință de a amplifica dimensiunile experienței indiene. Clișeul, niciodată abandonat, al celor șase luni în Himalaya e situat acum în contextul unei șederi în India întinsă pe nu mai puțin de cinci sau șase ani. Adică din 1927 pînă în 1932, cea mai mare exagerare pe care o cunoaștem pînă în prezent. (Nu se poate exclude o infidelitate a reporterului, dar există și alte instanțe în care e vorba de patru sau chiar cinci ani.) În schimb, din lista lungă a „maeștrilor“ parizieni pe care Eliade o recunoaște aici nu va rămîne după 1956 – dacă nu cumva și mai devreme – decît Dumézil.

Cele mai importante lucruri, chiar dacă spuse telegrafic, sînt acelea din răspunsurile la întrebările despre mit și istorie. Faptul că Eliade concede mitului funcția de a introduce omul contemporan în viața spirituală creștină răspunde, desigur, atmosferei din anii imediat postbelici, dar vorbește la fel de mult despre propria-i orientare spirituală de atunci. De asemenea, necesitatea de a vedea în istorie voința lui Dumnezeu pusă în slujba transcendenței omului. Totuși, autenticitatea sau, mai precis, exactitatea acestei răspicate afirmații teologale va putea fi evaluată abia atunci cînd vom reconstitui în detaliu – pe baza tuturor izvoarelor păstrate – poziția lui Eliade din acea perioadă.

Jeanine Delpech își încheie articolul pe un ton care azi pare patetic, dar care, în 1949, reflecta o tragică realitate: „Glas puternic al lui Gheorghiu, precum rumoarea ce se ridică din închisori, glas mînios și nobil al lui Cioran, glas religios al lui Eliade, cît trebuie să suferiți făcîndu-i să tresară și să mediteze pe toți cei care vă aud, fără să puteți ajunge pînă la frații voștri din România!“. Vocea lui Eliade a început să ajungă și în țară din 1967, chiar dacă nu prin tonalitățile ei religioase. Cea a lui Cioran mai tîrziu, în anii '80, cu greu și foarte chinuită. Vocea lui Gheorghiu abia după decembrie 1989. E vorba aici, desigur, de procese în care totul depindea de avizul politic al regimului. Dar după căderea comunismului, cînd Eliade și Cioran pătrund peste tot în România, receptarea lui Gheorghiu a fost mult mai modestă.

Fără intenția de a-i supăra pe admiratorii lui, nu pot să nu remarc că, astăzi, construcția acestui articol pare o confirmare a pildei biblice despre cei dintîi și cei de pe urmă. (În plan istoric, de bună seamă, căci despre cele transistorice nu știm nimic cert.) Nu a trebuit să cadă comunismul pentru a o afla. Dar, în anul 1949, arbitrii culturii de la Paris au putut pune *Mitul eternei reîntoarceri* după *Ora 25*, într-o ecuație – încărcată de semnificații temporale și transtemporale – pe care timpul a dovedit-o greșită. Nu erau deloc puțini cei care o știau și atunci. La astfel de evidențe ne vom întoarce mereu. Chiar dacă pe multe dintre ele România le va afla – și ea, mereu – abia în cel de-al douăzeci și cincilea ceas.

Un român depune mărturie

Mircea Eliade este cunoscut în Franța de mai mult timp decît cei doi compatrioți ai săi. Mai multe dintre operele sale au fost deja traduse, în special Traité d'histoire des religions *(Payot) și* Le Mythe de l'éternel retour *(Gallimard). Își asigură pe loc simpatia mea spunîndu-mi că, în clasa lui, în România, erau cinci abonați la* Nouvelles Littéraires.

– Toată lumea citea Proust, Gide, Duhamel, Romains. Eu am fost mereu pasionat de istoria religiilor. De la douăzeci la douăzeci și cinci de ani am trăit în India pentru a le studia la fața locului, am petrecut șase luni în munții Himalaya ca să mă exersez în practicile yoga, am scris și un roman de dragoste care se petrece în India de azi. În anul 1940 am fost numit atașat de presă, întîi la Londra, apoi la Lisabona. În 1945 am rupt legăturile cu conducerea statului [român]. Maeștrii mei, Georges Dumézil, Louis Renou, Paul Masson-Oursel, [Henri-Charles] Puech, m-au invitat la Paris, unde fac cursuri gratuite la École des Hautes Études.

– *Cartea dumneavoastră* Le Mythe de l'éternel retour *a avut un mare succes.*

– Departe de a dispera, precum Cioran, consider un semn bun că epoca noastră se interesează din nou de mituri [și] încearcă să le redescopere, ceea ce este cea mai bună introducere pentru o viață spirituală creștină. Catolicii, care au înțeles lucrul acesta, au acordat cărții mele cea mai călduroasă primire.

– *Acceptați, precum o parte a școlii etnografice, originea psihanalitică a mitului?*

– În anumite cazuri, dar cu rezerve. Ceea ce-i reproșez psihanalizei este de a se [auto]hipnotiza asupra factorului sexual. În mitul lui Oedip, de pildă, pasiunea pentru tată nu se adresează doar ființei de carne, ci și spiritului. Astăzi, omenirea păstrează gustul pentru mit, dar într-un mod degenerat. Cînd dactilografa suspină nostalgic la cinematograf în fața viziunii edenice a unei insule din Pacific, ceea ce o tulbură fără ca ea să știe este mitul paradisului pierdut, al Vîrstei de Aur.

– *Împărtășiți oroarea lui Cioran față de istorie?*

– Oroarea istoriei nu poate fi suportată decît prin credința într-o transcendență a omului. Trebuie să vedem în istorie voința lui Dumnezeu.

Jeanine DELPECH

traducere din limba franceză
de Liviu BORDAȘ

Dorel Dumitru CHIRIȚESCU

În apărarea unui indezirabil: bugetarul român

În rîndurile care urmează ne propunem să apărăm un indezirabil. Să apărăm un paria al lumii românești, anume pe bugetarul român. Vom face asta după modelul lui Walter Block, care a scris o carte despre cum, în economie, foarte ușor binele se transformă în rău și răul se poate transforma în bine. Este o carte despre cum aparențele mereu înșală și despre cum cele mai hulite și detestate personaje ale lumii noastre merită a fi apărate. Este vorba despre cartea *În apărarea indezirabililor* (www.mises.ro). Aici găsim cuvinte frumoase despre prostituată, despre peștele său, porcul de mascul misogin, traficantul de droguri, dependentul de droguri, șantajistul, calomniatorul și defăimătorul, cel care reclamă, șoferul de taxi pirat, speculantul de bilete, și lista poate continua. Vă invităm să citiți lucrarea. Ideea este că oamenii pun etichete foarte ușor și sînt foarte prefăcuți. Economia are o morală a sa mult mai complexă decît îndeobște cred oamenii. Uneori binele se amestecă cu răul într-un efort pe care cu toții îl numim ca fiind muncă, zbatere pentru existență.

Cum vă spuneam, un indezirabil trăiește printre noi. El este burtos, este chel și urît. Face numai rău și nu știe să vorbească. Silabisește din cînd în cînd cuvinte al căror înțeles numai el îl știe. Vecinii l-au alungat de pe străzi și toată presa vorbește urît despre el. Unii spun că nici cu orientarea sexuală nu ar sta prea bine, adică atunci cînd este bărbat îi plac femeile și cînd este femeie îi plac bărbații. Nici pe stadioane nu îl mai primesc ăștia, iar televiziunile cele corecte în a spune adevărul evită să mai arate imagini cu el. Așa de urît este. Îi curg balele atunci cînd mănîncă pentru că se grăbește, fiindu-i tot timpul foame. Nu știm dacă nu este adevărată o altă vorbă care circulă despre el. Vecinii lui spun că ar mînca și carne pe care și-o procură din colț de la magazin, pe bani grei. Duhnește și duhoarea lui se simte dincolo de cartierul unde locuiește. Cînd era copil, nimeni nu se juca cu el și acum, cînd este bătrîn și urît, toată lumea îl ocolește. Se spune că ar fi ceva blesteme pe el și pe familia lui, altfel nu ar avea cum să întruchipeze chintesența răului pe pămînt. El este bugetarul român. Omul care trăiește pe spinarea altuia și suge sîngele poporului cel harnic și obidit. Este și cazul să-l urăști pentru că toată lumea îl urăște de moarte.

Nu e o întîmplare că, atunci cînd nu mai sînt bani la buget, de fiecare dată politicienii știu cum să rezolve problema. Ei vin cu propunerea, de toată lumea aprobată, cu aplauze, să taie lefurile bugetarilor, pentru că și așa sînt mulți și nu le merită. Bugetarul român este deci ființa cea mai decăzută, care trăiește sub pămînt și care nu are voie să bucure de soare sau de liniște. Și nici nu se bucură, pentru că mereu domnii miniștri și doamnele ministrese se gîndesc să-i taie leafa sau să-l dea afară. Pentru că doar asta merită bugetarul român și nimic altceva – să i se taie leafa sau să fie dat afară. Mai nou, ce credeți, vinovat pentru că țara nu poate accesa banii din PNRR este bugetarul român. Nici nu ne așteptam la altceva. Știam dinainte că aici se va ajunge și toată țara a aplaudat atunci cînd a auzit vestea. Ba unii au și lăcrimat de fericire, gîndindu-se că, în sfîrșit, vecinul de la trei, bugetar fiind, nu va mai avea bani să-și plătească rata la mașină. Nu se mai poate, a spus domnia-sa domnul ministru, ori dăm afară din ei, ori le tăiem salariile. Și nu este singurul care s-a gîndit la asta. Și domnul Boc, în alte vremuri, a dat afară și a tăiat salarii la bugetari.

Schimbînd tonul, vom spune că bugetarul este doar vinovatul de serviciu al unei țări care nu are nici un destin cu asemenea conducători. Ei au rămas în secolul al XVIII-lea, cînd tabloul de început al acestui eseu era valabil și chiar des întîlnit. Bugetarul era considerat ca fiind neproductiv și nimeni nu-i vedea sensul existenței alături de alți oameni. Comuniștii au mers și mai departe și au negat necesitatea existenței birocrației sau a angajatului la stat. Ei au perfecționat propaganda împotriva birocrației și pentru măsurile de reducere a numărului de funcționari. Numai despre asta vorbeau. De fapt, era vorba despre o simplă minciună. Comuniștii nu au redus niciodată în mod real numărul de funcționari, pentru că știau că au nevoie de ei. După Revoluția din decembrie 1989, au continuat cu lupta împotriva funcționarilor, a bugetarilor. Mereu au calculat și mereu au ajuns la concluzia că trebuie să mai dea afară din ei. De fapt, mereu au angajat bugetari, pentru că statul lor securistic nu poate fi ținut altfel și nu poate fi furat altfel.

Revenind, trebuie să spunem că bugetarul român, în mintea acestor amatori ai politicii și administrației, este un ins care trebuie să stea mereu cu valiza făcută, pentru că mereu este amenințat cu datul afară. Atunci cînd nu este amenințat cu datul afară este amenințat cu tăierea salariului. Și tot nu trebuie să scape. Pentru că el este vinovatul. Da, numai el este vinovatul. Bugetarul român, așa cum îl descriam mai sus, nu are voie la familie și la carieră. El nu poate să facă un credit la o bancă pentru că nu știe cînd vine unul și propune o reducere de personal. Reducerea de personal este marea grijă și marea obsesie a bugetarului român. Bugetarul român este speriat și disperat. Nimeni nu-i garantează liniștea și nici cariera. El este un paria al unei lumi imposibil de imaginat care este lumea românească. O lume contradictorie, condusă de nebuni care spun că dau afară bugetari, dar prin spate angajează mereu noi bugetari. Aici băncile preferă să dea credite bugetarilor pentru că numai ei au venituri cît de cît garantate, deși toată lumea le promite că-i dă afară. Bugetarul român este frunza în vîntul provocat de orice prost rătăcit prin politica noastră. El nu poate să aibă liniște și nu poate să aibă viață. Viața lui este la dispoziția statului și a celor care reprezintă statul. Atunci cînd cineva dorește să-și construiască un nume bun în politică și-l construiește anunțînd că va tăia salarii și destine de bugetari.

De fapt, cine sînt acești bugetari? Primul bugetar al țării, pentru fiecare dintre noi, este chiar învățătorul care ne-a pus pentru prima dată creionul în mînă. Asta a uitat domnul ministru. Sau poate că domnia-sa nu are amintirea domnului învățător pentru că o fi sărit peste primele patru clase. Un alt bugetar este doctorul la care te-a dus mama ta, domnule ministru, atunci cînd ai răcit prima dată. Și ăla era tot bugetar. Un alt bugetar este contabilul de la primărie care te-a ajutat pentru prima dată să înțelegi care este diferența dintre literatură și aritmetică. Și putem continua. Mai sînt bugetari de vază în viața ta, domnule ministru. Tot bugetar este și polițistul care te apără de infractori, dar și pompierul care l-a scos din foc pe vărul tău, atunci cînd unchiul tău, mort de beat, a dat foc la casă. Bugetar, domnule ministru, este și militarul care se pregătește de război. Și este război. Avem un război la granițe. Sigur, tu, fiind ministru, nu vei merge la război, dar el va merge acolo unde poate să și moară. Uite așa, bugetar urît și gras fiind, poate să moară pentru țară în timp ce tu stai liniștit acasă cu burta în sus.

Admitem că numărul de angajați la stat sau în directă relație cu statul este destul de mare la noi. Dar nu sînt ei vinovați. Vinovați sînt cei care îi tot angajează acolo. Oricum, soluția reală nu este aceea de a ne juca cu destinele acestor oameni. Adică azi îi angajăm și mîine îi dăm afară. Soluția reală este să aducem noi bani la bugetul de stat cumulat cu oprirea angajărilor la stat. Asta este soluția reală, nu amenințarea. Numai că acești oameni din politică nu sînt preocupați, la modul real, de sistemul pe care îl conduc. Sînt doar cu gîndul la carierele lor și la voturi. Este un infinit populism în tot ceea ce fac. Și asta nu ar fi atît de grav dacă nu s-ar repercuta asupra vieții și sănătății noastre. Pentru că o asemenea declarație poate fi luată în serios de mii și sute de mii de oameni din sectorul bugetar. Este un fel de amenințare și o umilință care le destabilizează viețile și pe care acești oameni nu le merită.

Oamenii care ne conduc sînt extraordinar de descurcăreți atunci cînd vine vorba de furat, dar nu au soluții atunci cînd trebuie să decidă ceva. Este incredibil cum le funcționează mintea. Lucrurile simple sînt incapabili să le proceseze, iar schemele complicate de sifonare a banului public sînt ușor imaginate și puse în practică. De fapt, nu-i interesează. Nu le pasă. În interesul lor privat, gîndesc orice și aplică orice. Cînd este vorba despre binele public este infinit mai complicat. Atunci vin repede și propun datul oamenilor afară sau tăierea salariilor. Și măcar dacă s-ar putea. Nu se poate, pentru că salariile nu sînt ale lor. Salariile sînt ale celor care muncesc. Adică ale angajaților.

Inadecvații de lîngă noi se grăbesc cu etichetele. Bugetarul este omul de lîngă noi. El are o viață și un destin și nu merită ceea ce i se face. El este tatăl nostru, fratele nostru, mama noastră sau sora noastră. El poate să aibă un credit pe 25 de ani și să plătească o jumătate din salariu rată la o garsonieră unde își crește un copil. Bugetarul este un om ca toți ceilalți care merită respectul nostru, și nu ura noastră. El lucrează la stat și asta nu-l transformă într-o persoană demnă de oprobriul public. Este un loc sub soare și pentru el, chiar dacă mulți dintre ei și-au ales meserii umile. Avem nevoie de ei și lumea merge înainte și prin ei.

■ ■ ■

Cu ochii-n 3,14

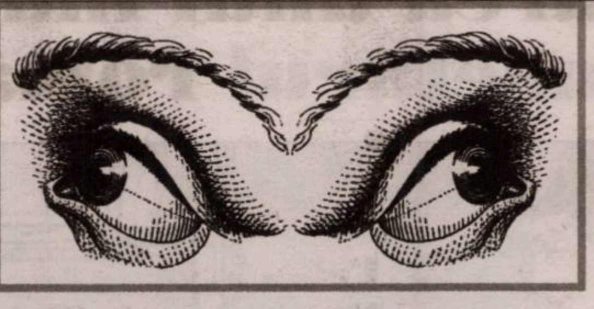

IATĂ, PARTENERUL UNEI FERESTRE, ÎNSOȚIT DE O DOAMNĂ MOV, A DUS LA EPUIZAREA REZERVEI GLOBALE DE IUBIRE FĂRĂ NUANȚE DE ROZ

■ 39 de menhire cu o vechime de șapte mii de ani, aflate pe lista patrimoniului mondial UNESCO, au fost distruse la Carnac, în Bretania (nord-vestul Franței), pentru ca pe locul unde erau amplasate să se înalțe un magazin din rețeaua Monsieur Bricolage. Iată un mod sinistru de a îmbina utilul cu trecutul. (**D. S.**)

■ „Cînd vorbesc cu el, de multe ori îmi spune lucruri foarte interesante și mă inspiră să-i împărtășesc gîndurile mele. Mă simt văzută și mă simt specială“ – o femeie din China, într-un reportaj din *The New York Times,* confesîndu-se despre relația pe care o are cu partenerul ei AI. După anii pandemiei, Guvernul chinez a încercat să stimuleze numărul de căsătorii printre tineri sponsorizînd aplicații de întîlniri. Se pare însă că, în loc să-și caute un partener uman – în China, dar și oriunde în lume –, oamenii singuri găsesc mai de folos și mai plăcut să-și petreacă serile conversîndu-se cu entități AI. O astfel de entitate, numită Replika, are deja milioane de utilizatori. (**M. C.**)

■ Săptămîna trecută, trei timișoreni au încercat să se sinucidă. Un bărbat s-a aruncat de pe un pod, dar a supraviețuit căzînd pe o mașină, o femeie s-a aruncat de la etajul 10 al unui bloc, dar a nimerit pe acoperișul de la intrare, care a atenuat șocul, iar o a treia persoană, care amenința că se sinucide aruncîndu-se de pe pervazul unei ferestre aflate la etajul 7 al unei clădiri, a fost imobilizată de un negociator și de un pompier coborîți în rapel de deasupra. Poeții se pot gîndi că vreun înger păzitor al vieții a zburat săptămîna trecută prin Timișoara. Jurnaliștii de tabloid se întreabă dacă șoferul peste a cărui mașină a căzut un om avea CASCO. (**A. M.**)

■ Zilele trecute, un domn chiar foarte bine, pe la vreo 50 de ani, mergea în fața mea însoțit de o doamnă ceva mai tînără. El se oprește brusc la un moment dat, rupe o creangă dintr-un copac, o introduce sub cămașă și începe să se scarpine cu ea la spate. Pot spune că a fost o scenă traumatizantă. M-a paralizat. (**I. M.**)

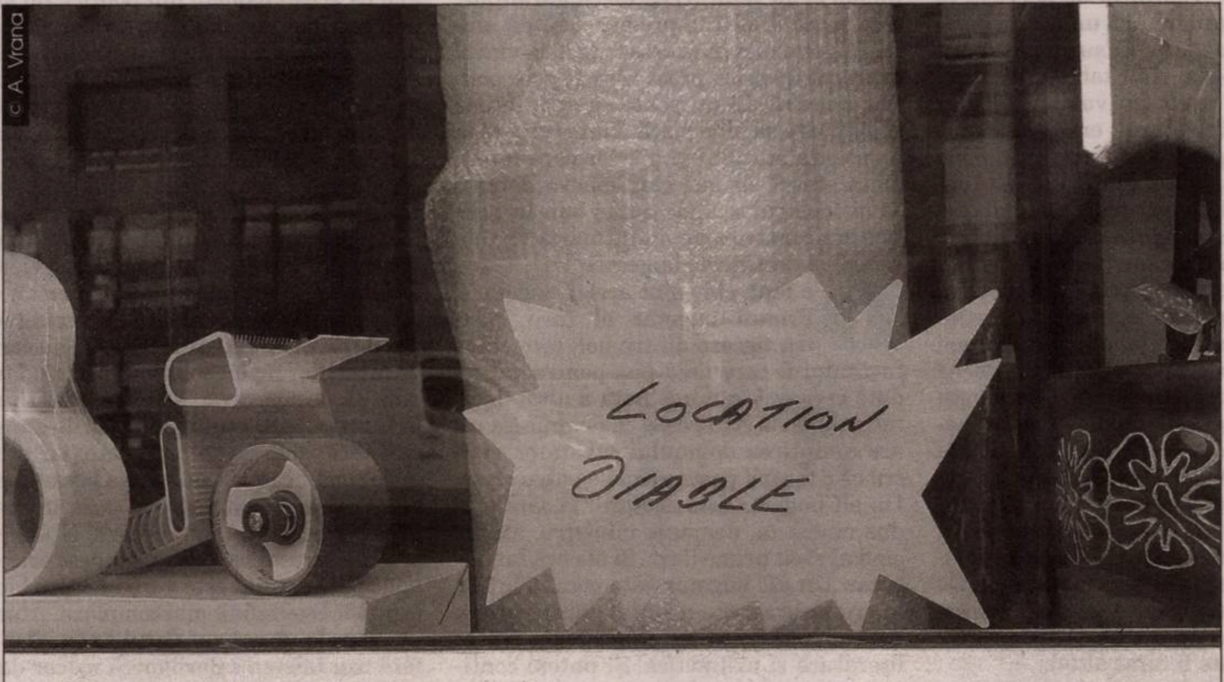
© A. Vrana

■ Într-o dimineață, pe geamul larg deschis, mi-a intrat în casă un soi de ghemotoc mov, care m-a dus în doar cîteva secunde de la agonie la extaz. În primă instanță, nervii mi s-au încordat brusc, născînd imediat singurul gînd posibil al unui locatar de bloc: iar aruncă vecinii cu tot felul de gunoaie pe geam. Apropiindu-mă, am încremenit într-un soi de contemplare: ghemotocul era o floare de Bougainvillea. (**S. G.**)

■ Decorul pentru viitorul film *Barbie* al Gretei Gerwig a necesitat atît de multă vopsea roz în timpul construcției, încît a dus la epuizarea rezervei globale a unei întregi companii, relatează *The Guardian.* Barbieland este aproape în întregime roz fluorescent, de la versiunile în mărime naturală ale faimoasei „Case de vis“ a păpușii pînă la drumuri și stîlpi de iluminat. „Lumea a rămas fără roz“, a declarat Sarah Greenwood, cea care a conceput decorurile. Acum măcar știm de ce, pentru o vreme măcar, *la vie en rose* nu mai există. (**A. M. S.**)

■ O femeie din Tennessee a fost arestată după ce a căutat pe o platformă online intitulată „Online Killers Market“ un asasin. Misiunea criminalului era să ucidă soția bărbatului pe care l-a întîlnit prin intermediul unei aplicații de *dating.* Ce e și mai îngrijorător e că cei doi n-au fost nici măcar amanți, ci doar colegi la sport. Fanteziile amoroase ale oamenilor sînt fără limite și cred că asta e ceea ce se cheamă iubire viscerală (**I. M.**)

■ Era doar o problemă de timp să ajungă și la noi, din Japonia, căpșunile albe. Produse de lux, acestea se obțin foarte greu, nefiind deloc expuse la lumină în perioada de creștere. Doar 10% din soiurile de acest fel sînt complet albe, fără nuanțe de roz sau pete roșii. Producătorul de căpșuni din Timiș care le-a importat spune că sînt extrem de dulci, cu un gust aromat care seamănă cu cel al ananasului. Prețul în lumea largă este și el pe măsura răsfățului: 10 dolari un singur fruct. La noi, nici nu îndrăznim să ne gîndim cît vor costa. (**A. A. D.**)

ACEST LUCRU SE DATOREAZĂ FAPTULUI CĂ UN TÎNĂR (88 DE ANI) A ÎNCERCAT SĂ FUGĂ CÎND A VĂZUT MINTEA DESCHISĂ

■ Oamenii de știință au analizat 10.528 de pacienți internați în spitale din insula Irlanda cu un atac de cord grav, pe o perioadă de cinci ani. Au constatat că rata a fost cu 13% mai mare în zilele de luni, potrivit *The Times*. Ei consideră că acest lucru se datorează faptului că ciclul natural de somn-veghe al organismului – sau ritmul circadian – este perturbat în week-end, deoarece oamenii stau treji pînă tîrziu sau se răsfață cu o noapte de odihnă. Prin urmare, atunci cînd ei se întorc la obișnuita lor alarmă de luni dimineața devreme, se înregistrează niveluri mai ridicate de inflamații și hormoni de stres care pot declanșa atacuri de cord. Despre vacanțele mai lungi, unde se face punte cu week-end-ul, nu cred că există încă studii. (**A. M. S.**)

■ O scurtă, teribilă filmare, postată pe Twitter, a făcut înconjurul lumii: înregistrat de pe terasa unui bar din Hurghada (Egipt), filmulețul ne arată cum un tînăr rus, care înoată nu departe de malul Mării Roșii, e atacat mortal de un rechin; totul se petrece pe fondul sonor al melodiei *Stand by Me* (Ben E. King) și al strigătului *„Oh, mein Gott!“*, repetat pe un ton tot mai strident de femeia care filmează. Pe ruși se pare că nu-i mai îndură pămîntul, dar nici apele. (**M. P.**)

■ Nana Mouskouri are 88 de ani și a anunțat că va vinde 400 de obiecte legate de cariera ei (mai ales rochii) în folosul unei fundații patronate de Brigitte Macron, soția președintelui Franței, într-o licitație pentru care va urca din nou pe scenă. Nu mai știam nimic de ea, așa că un interviu apărut recent în *Le Figaro* mi-a adus cîteva noutăți. Mouskouri a trecut prin probleme de sănătate foarte serioase: în 2015 – cancer de pancreas, în 2019 – peritonită, în 2021 – COVID (formă gravă care a necesitat spitalizare), dar acum e bine. Își amintește de prietenii ei dispăruți (Harry Belafonte, Aznavour, Leonard Cohen) sau încă în viață (Julio Iglesias, Bob Dylan, Alain Delon). Își amintește și de unica ei întîlnire cu Elvis Presley, pe care îl idolatriza. Numai cuceritori. Dar Mouskouri zice: „Pentru că sînt mioapă și nu foarte drăguță n-am avut aventuri“, ceea ce a împins-o să se dedice prieteniilor și muzicii, făcînd-o să fie „mai complexă“. Nu complexată! A avut și un mandat de europarlamentar (1994-1998) din care își amintește cu mîndrie cum s-a opus ca limba engleză să domine Europa. În fine... *Je chante avec toi Liberté.* (**S. V.**)

■ Un interlop din Buzău, cu palat și multe guri de hrănit, dar și mare amator de ospețe, a fost prins în luna mai la furat găini din cotețele oamenilor într-un tandem bizar: cu soția și amanta. A încercat să fugă cînd a văzut autospeciala poliției, dar n-a scăpat de percheziție. La controlul mașinii, au fost descoperite 30 de păsări, o parte dintre ele împărțind bancheta din spate cu amanta, și un ied. Făptașul a declarat că toate au fost luate pentru consumul propriu. A fost reținut, împreună cu partenerele sale de viață, pentru 24 de ore și acuzați toți trei de furt calificat. (**A. A. D.**)

■ Într-un magazin de jucării, o mamă și-a sfătuit copilul, un băiețel de vreo cinci ani: „Ar trebui să-ți menții mintea deschisă“. Sper ca puștiul să o poată face, a mea s-a închis brutal la ferocele calc lingvistic din limba engleză. (**S. G.**)

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.700
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul **XX** ■ nr. **1.002** ■ 22-28 iunie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„O reamintire: Alexandru Mironescu“

pagina 3

Interviu cu

PAUL NEGOESCU

pagina 15

FRANCISCA BĂLTĂCEANU

„Rugăciunea pentru evrei“

pagina 20

Intimitate

> *„Frumusețea intimității e că lucrurile frumoase nu-și ascund intimitatea.“*
>
> *FERNANDO PESSOA*

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

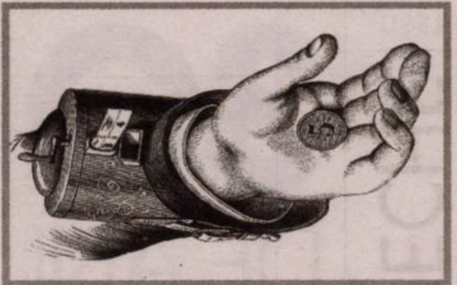

Constantin RUDNIȚCHI

viața de capital

Marcel Ciolacu și „productivismul“ din programul său populist

M-am întrebat, văzînd programul economic de guvernare, de unde îi vin ideile acestea domnului Ciolacu. Pentru că din programul de guvernare, dincolo de șirul nesfîrșit de promisiuni, răzbate și un fel de politică economică bazată pe o serie de principii. Atunci cînd Marcel Ciolacu își arată neîncrederea în piață, spunînd că în situații de criză piața naște speculă, pare un pic mai mult decît un mesaj politic, este o afirmație care și-ar dori să reflecte și cîteva teze de politică economică.

Mai ales că sfidarea pieței este însoțită de ceva mai mult, respectiv de prezența intensă și constantă a statului în economie. Atunci cînd anunță o intervenție pe lanțul producător-procesator-comerciant și un control al prețurilor pe această filieră, Ciolacu se află atît în fața unei decizii de uz curent, cît și în fața unei teorii economice. Desigur, atît cît poate înțelege un om politic precum Marcel Ciolacu principiile unei politici economice.

Este foarte adevărat că, acum, după criza energetică, după ajutoarele de stat vărsate de la buget cu nemiluita, după aruncarea în aer a indicatorilor macroeconomici, este foarte ușor să vorbești despre controlul prețurilor, despre intervenția statului în economie și chiar despre un fel de patriotism economic. Și, mai ales, ai șanse să te creadă lumea.

Programul de guvernare prezentat de Marcel Ciolacu șochează și prin altceva în afară de promisiunile nemăsurate, și anume prin faptul că ignoră complet prezența unui partid de centru-dreapta, PNL, în guvern. Programul dă senzația că PSD-ul lui Liviu Dragnea s-a întors în forță la guvernare, cu aproape aceleași idei, aceleași promisiuni și aceeași demagogie.

Este adevărat că de-a lungul timpului ideile economice de stînga și dreapta politică au fost interschimbabile. Adică s-au împrumutat. Orice observator atent din România a putut constata că, în multe situații, PSD „a semnalizat stînga și a făcut dreapta“ (după cum se spune în termeni mai lejeri) și, totodată, au fost multe cazuri în care PNL a luat decizii de stînga.

România nu este singura țară aflată în această situație politică. Exemplele sînt destul de numeroase și de notorietate. De exemplu, în Statele Unite ale Americii, președinții republicani Dwight Eisenhower și Richard Nixon au acceptat și aplicat principiile pieței reglementate, redistribuirii, asigurărilor sociale sau legislației muncii. La rîndul lor, lideri de stînga, precum Bill Clinton sau Tony Blair, au susținut dereglementarea sau globalizarea. Într-o oarecare măsură, stînga și dreapta politică își pot împrumuta idei economice, în funcție de context și de ajustările de care are nevoie economia reală.

Întorcîndu-ne la Marcel Ciolacu, să spunem că, la o privire mai atentă, ideile economice fac parte dintr-un nou curent de gîndire, numit productivism. Dani Rodrik, profesor de origine turcă la Harvard Kennedy School, descrie într-un articol publicat pe un site care adună opinii și analize, Project Syndicate, coordonatele a ceea ce caracterizează astăzi productivismul.

Mai întîi, Dani Rodrik constată semnele de convergență de la nivel politic. „Productivismul are mai puțină încredere în piețe, este suspicios față de marile corporații, pune accentul pe producție și pe investiții în detrimentul finanțelor și mizează pe revitalizarea comunităților locale în detrimentul globalizării“, scrie Dani Rodrik. Nu seamănă patriotismul economic al lui Ciolacu, criticile aduse pieței și controlul prețurilor cu definirea productivismului? Ba da.

Profesorul Rodrik mai arată că productivismul pune accent pe redistribuție, pe transferuri sociale și este mai puțin ostil față de populismul economic. Chiar și politica economică a președintelui Biden este văzută ca avînd caracteristici ale productivismului. Politicile pentru tranziția ecologică, încurajarea lanțurilor de aprovizionare internă, păstrarea tarifelor pentru produsele chinezești impuse de fostul președinte Trump sau virtuțile *„friend-shoring*-ului“ lăudate de Janet Yellen sînt argumente pentru a susține expansiunea productivismului.

Trebuie să privim lucrurile cu luciditate. Nu orice măsură care seamănă cu productivismul este productivistă, așa cum nu toate pisicile care prind șoareci au aceeași culoare.

În ceea ce privește România, este absolut improbabil ca programul de guvernare să fie productivist. Mai degrabă, a primit o poleială de la aceiași economiști care au creat și programul Dragnea. În urmă cu patru ani, măsurile economice prezentate de Liviu Dragnea erau ambalate într-un concept numit *„wage-led-growth“*. Rezultatele au fost dezastruoase, în sensul că au dus economia românească la o creștere accentuată a deficitului bugetar, a deficitului comercial, a îndatorării și, în general, a degradat indicatorii macroeconomici. Acum, cu noul productivism și cu un Marcel Ciolacu hotărît să lupte cu piața, să controleze prețurile și să crească salariile și pensiile, România riscă să dezechilibreze și mai mult situația bugetară și să mizeze excesiv pe intervenția statului în economie.

Nu știm unde pot ajunge ideile „productiviste“ pe care Marcel Ciolacu le înghite pe nemestecate și care poate fi proiecția lor în deciziile politice. Ceea ce știm este că entuziasmul prea mare în jurul acestor idei strică. Iar singurul economist român care atrage atenția public asupra implicării exagerate a statului în economie este Lucian Croitoru, care se întreabă, într-o analiză publicată recent, în ce măsură intervențiile ieșite din comun ale statelor au afectat sau vor afecta caracterul de piață al economiilor capitaliste. Iar faptul că astăzi societățile occidentale sînt democratice și liberale nu constituie o garanție că aceste virtuți nu se pot deteriora sau nu pot dispărea pentru o perioadă. Este o temă care probabil nu îl preocupă prea mult pe Marcel Ciolacu, dar care este un subiect de reflecție pentru cetățenii români responsabili.

***Constantin Rudnițchi** este analist economic.*

■ ■ ■

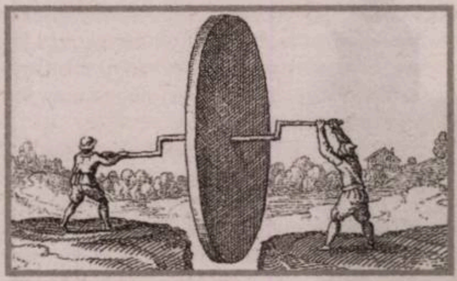

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

Fotbal, invenții

În drum spre Priștina, unde naționalele de fotbal ale Kosovo și României urmau să joace un meci contînd pentru preliminariile campionatului european, cîteva zeci de ultrași români s-au oprit în fața unei biserici din Belgrad și au afișat un banner cu textul „Țări inventate, fotbal fals. Pentru noi, ei nu înseamnă nimic“. Mai tîrziu, la meci, suporterii au fost evacuați după ce s-au trezit strigînd „Kosovo e Serbia“.

Sigur că, în presa de la Belgrad și pe rețelele sociale, incursiunea în geopolitică a suporterilor români a fost salutată de sîrbi, care au reluat obositoarea și nu tocmai adevărata teorie a frăției româno-sîrbe. Dincolo de aplauze virtuale, singura consecință reală va fi probabil o sancționare a echipei de fotbal a României. N-ar fi prima oară. Suporterii români au un talent special de a face viața grea echipelor pe care le sprijină.

Meciul, cu incidentele aferente cu tot, a avut totuși meritul de a aduce în atenția publicului românesc Kosovo, o țară pe care Guvernul de la București nu o recunoaște formal, dar pe care cu greu o poate ignora, fie și numai pentru că riscul unui al doilea război în regiune n-a dispărut niciodată. Și, deloc surprinzător, tensiunile dintre sîrbi și kosovari se apropie din nou de punctul de fierbere.

Apariția în 2008 a Kosovo pe harta statelor lumii e, parțial, o consecință a naționalismului orb al sîrbilor din anii ’90, cît și a ambiției fostului președinte al SUA Bill Clinton și a administrațiilor care i-au urmat de a opri o dată pentru totdeauna șirul de războaie din fosta Iugoslavie. Un experiment parțial reușit pentru că azi, indiferent de opiniile unor țări ca România, Ungaria sau Spania, realitatea arată că locuitorii din Kosovo trăiesc într-un stat în bună măsură funcțional, ba chiar speră ca într-un viitor oarecare să devină cetățeni ai Uniunii Europene. E de notat totuși că Priștina continuă să fie dependentă de partenerii din Vest atît pentru Securitate, cît și pentru supraviețuirea economică.

Ei bine, după mulți ani de zile în care Occidentul a sprijinit aproape fără rezerve administrația kosovară în fața nenumăratelor provocări și amenințări ale Belgradului, în relația dintre Bruxelles, Washington și Priștina apar primele semne de răceală. Vestul nu mai e dispus să accepte fapte de natură să crească tensiunile bilaterale.

În Kosovo încă mai trăiesc aproximativ 50.000 de sîrbi care refuză cu obstinație să recunoască legitimitatea Guvernului de la Priștina. Recent au avut loc alegeri locale boicotate, la îndemnul Belgradului, de populația sîrbă minoritară. Rezultatul este că în localități majoritar sîrbe au fost aleși primari albanezi. Participarea la vot a fost de 3,5%. Premierul din Kosovo, Albin Kurti, s-a făcut că nu pricepe că un astfel de scrutin nu are nici o legitimitate și a încercat să instaleze noile administrații locale. Previzibil, sîrbii au încercat să reziste. Li s-a răspuns cu violență. Dincolo de graniță, la fel de previzibil, Guvernul de la Belgrad a început să facă zgomote războinice. Forțele de securitate sîrbe au reținut zilele trecute trei polițiști kosovari în ceea ce Priștina a calificat drept o „răpire“ și o agresiune teritorială. Sîrbii răspund că arestările au avut loc pe teritoriul lor. Nimeni nu știe care este adevărul. Într-o oarecare măsură e irelevant, opiniile s-au creat deja.

Spre probabila mirare a kosovarilor, reacțiile externe le-au fost aproape unanim defavorabile. Premierul Kurti a fost informat că relațiile cu Uniunea Europeană intră într-un fel de perioadă de conservare, ceea ce va însemna înghețarea vizitelor la nivel înalt și, probabil mult mai dureros și eficient, oprirea colaborării financiare. Mai mult, dincolo de Ocean, Guvernul Kurti a reușit cumva performanța de a supăra responsabilii de politică externă ai ambelor tabere din Congres. Enervarea democraților e cu atît mai surprinzătoare cu cît Kosovo a fost văzut adesea ca un „proiect democrat“.

Explicația e relativ simplă: ocupați cu evoluția războiului din Ucraina, responsabilii de politică externă de la Bruxelles și Washington au dezvoltat o intoleranță la ambiții politice mici care riscă să se transforme în conflicte armate ce ar complica agenda internațională și mai mult decît e acum. Apoi, publicul a aflat dintr-o scurgere din informații din Statele Unite că Serbia, în pofida poziției sale formale pro-Rusia, ar fi agreat să sprijine cu armament Ucraina. Sigur, Serbia s-a grăbit să nege, însă mai toți analiștii cu acces la surse credibile sînt de acord că sîrbii sînt mai puțin monocolori decît s-ar crede la prima vedere. În atari condiții, a sprijini ambițiile prost calculate ale kosovarilor poate obliga Serbia să se întoarcă în zona virulent anti-occidentală și naționalistă din care se tot zbate să iasă. Știm din anii ’90 la ce ar duce un eșec al recuplării sîrbilor la Europa.

Întru întristarea ultrașilor români, Kosovo nu e Serbia și probabil nu va mai fi niciodată. Dar împreună aceste două țări pot crea necazuri care le depășesc cu mult granițele. Distanța mică de ele ar trebui, poate, să îndemne la un pic de prudență. Fie și doar din motive oportuniste. Politica pe stadioane duce adesea la sancționarea favoriților. Iar cînd naționalismul și provocările de stadion sînt duse în piața publică suferă de obicei nevinovații.

■ ■ ■

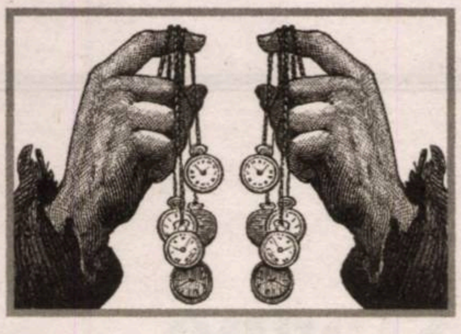

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

O reamintire: Alexandru Mironescu

Cu două zile în urmă (marți, 20 iunie) a avut loc, la NEC, un simpozion dedicat lui Alexandru Mironescu, de la a cărui moarte se împlinesc 50 de ani. Din păcate, nu mă aștept ca numele lui să fie, pentru majoritatea cititorilor contemporani, o referință. Una dintre „victoriile“ fatale ale regimului totalitar a fost condamnarea la anonimat a multor personalități de excepție ale țării, oameni care, rămași la rampă, ar fi modelat salutar generațiile tinere. În ce mă privește, am avut norocul, alături de alți cîțiva prieteni de aceeași vîrstă, să trec prin preajma celor marginalizați și să profit de anvergura lor spirituală. Mă simt dator să-i rememorez, nu strict omagial, ci pentru a le reinstitui prestigiul și iradierea. Unii dintre ei și-au recuperat singuri profilul, ajutați de circumstanțe acomodante. Dar Alexandru Mironescu beneficiază abia acum de o „relansare“ consistentă și avem a mulțumi lui Marius Vasileanu pentru efortul său editorial.

Pentru mine, personajul destinal, cu rol de intermediar angelic în orientarea mea către cîțiva aleși providențiali, a fost colega mea de liceu Floriana Avramescu, una dintre fiicele preotului Mihail Avramescu, un alt reprezentant de elită al ambianței intelectuale și duhovnicești din perioada interbelică. Voi apuca, sper, să livrez cît mai curînd publicului de azi toate detaliile întîlnirilor formative de care am avut parte în anii primei tinereți. Printre cei aleși, dl Alexandru Mironescu și fiul lui, Șerban, cu care am fost coleg la Institutul de Istoria Artei. Tatăl și fiul au fost arestați laolaltă și am aflat că una din metodele anchetatorilor era să aplice fiecăruia radicale pedepse corporale sub ochii celuilalt...

Alexandru Mironescu era om de știință. Avea un doctorat în chimie la Sorbona, dar și unul în filosofie la București. Preocupările lui spirituale l-au purtat însă și către miraculoasa grupare a „Rugului Aprins“ de la Mănăstirea Antim (alături de Vasile Voiculescu, Dumitru Stăniloae, Alexandru Elian, Benedict Ghiuș, Sandu Tudor, Arsenie Papacioc, Andrei Scrima, Alexandru Făgețeanu, Sofian Boghiu, Antonie Plămădeală ș.a.), curmată de Securitatea vremii prin ani grei de pușcărie. Eliberat după 1963, Alexandru Mironescu și-a reluat activitatea de scriitor (roman, poezie, eseu), dar și pe aceea de cercetător în sfera teologiei și a filosofiei. Cu un astfel de portret, dl Mironescu – și întreaga grupare a „Rugului Aprins“ – e un excelent reprezentant al comuniunii posibile dintre intelectualitate și Biserică, o comuniune aflată în criză de multă vreme, spre dauna ambelor tabere.

Pentru a stimula curiozitatea cititorilor noștri, dau mai jos cîteva fragmente alese rapid din ultimul volum al lui Alexandru Mironescu, apărut la Editura Humanitas (*Admirabila tăcere. Jurnal 1970-1972*). Sînt deopotrivă nutritive, provocatoare și, uneori, de o fertilă temeritate. Iar cel din urmă – tulburător de actual!

Iulie 1971: „Aș vrea să spun că românii sînt un popor plin de calități remarcabile. E aici un material omenesc cu vocații și dexterități, ageri la minte și în stare să facă lucruri surprinzătoare. Cînd au plecat sau au rămas în străinătate au făcut treabă bună și au fost valorificați. Pot însă lesne da dovadă de neseriozitate, de chiulangită, de șmecherie ieftină. Dar bine conduși, stimulați, puși la ambiție și în condiții să aibă obraz, merită să fie luați în considerare. Nu prea am avut parte de vrednici conducători, de adevărați conducători, dar să sperăm că va veni și o astfel de vreme, care să dea deplin relief realelor însușiri ale românilor. E un neam care nu merită să fie disprețuit și abandonat, dimpotrivă, susținut, ajutat, cultivat. Iar țara oferă și ea multiple, variate, vaste posibilități. Ne-a nenorocit însă o îndelungată epocă a stupidității și dobitociei.“

August 1971: „Răul, suferința, iadul, adică triumful răului, veșnicia lui, raiul juridic, libertatea, predestinația... mari bolovani de poticnire. De altfel, de aceea *credința*, și nu dragostea, care e mai mare, e virtutea de temelie.

Credința și îndoiala merg împreună. Nu e posibilă credința fără îndoială, iar cine nu se îndoiește e nebun.“

Septembrie 1971: „Personal, pe temeiul unei lungi istorii, nu am nici o încredere în înțelegerile și convențiile cu rușii, care fac numai jocuri și nu au absolut deloc simțul cuvîntului. Singura deosebire între trecutul apropiat și ce se schițează acum e că acum vor face alte jocuri, atît. Mai știu de la Eminescu, care a spus despre ruși lucruri definitive, că din toate tratativele, din toate războaiele, fie că le cîștigă sau le pierd, ei obțin ceva. Așa că și în tratativele cu Berlinul, sînt sigur că occidentalii sînt aceia trași pe sfoară și că rușii au împins un pas mai departe socotelile lor. Nu pot exista socoteli loiale cu rușii.“

■ ■ ■

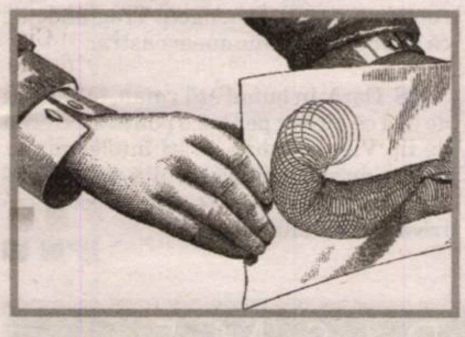

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Laicuri, laicuri!

Scrie Nassim Taleb în *Antifragil:* „Să numim «eroare teleologică» iluzia că știi exact încotro mergi...“. Apoi adaugă: „Eroarea de a crede că știi exact încotro te îndrepți și de a presupune că știi astăzi care vor fi preferințele tale mîine este asociată cu o altă eroare. Mai precis cu iluzia de a crede că și alții știu încotro se îndreaptă și că îți vor spune ce vor dacă îi întrebi“ *(Antifragil*, p. 184).

Există însă, cred eu, și încă o eroare asociată erorii teleologice, una mult mai mare și mai gravă (curios, neglijată de Taleb): este iluzia inversă că alții – la limită, toți ceilalți, de fapt – *nu știu* încotro se îndreaptă, în timp ce tu – la limită, tu singur – o știi. De unde impulsul mărinimos, chiar umanitar de a-i învăța pe ceilalți, de a-i ajuta, de a le îndrepta pașii ce altminteri nu pot fi decît greșiți. Aș numi-o „iluzia binefăcătorului“. Observăm că în ea intră două tipuri de erori: mai întîi, „eroarea teleologică“ – ești convins că tu știi încotro te îndrepți – și apoi convingerea că ceilalți sînt o turmă de sărmani nefericiți care, zbătîndu-se în ignoranță, au nevoie de ajutor urgent. Iar dacă cumva ei refuză mîntuirea (ei înșiși adesea sînt supuși acelorași iluzii ca și tine), te apucă năbădăile: „Cum adică – spui sau chiar strigi –, după ce că sînt neștiutori ai propriilor scopuri și interese, ca să nu mai vorbim despre cele obștești, mai și îndrăznesc să te refuze ca niște nerecunoscători îndărătnici? Nu numai că nu vor să fie buni ei înșiși, dar nici pe tine nu te lasă să fii bun ajutîndu-i. De două ori păcătoși! Intolerabil!“.

Lumea a fost și este în continuare plină de asemenea „binefăcători“ mărinimoși. Cei mai siniștri de pe timpuri erau, cred, inchizitorii care îi ardeau pe așa-zișii eretici, pe iudaizanți, pe așa-zisele vrăjitoare, spre a le mîntui sufletele de iad. Firește, inchizitorii știau care este drumul corect, în timp ce toți ceilalți erau în eroare involuntară sau chiar voluntară, ceea ce presupunea să fie salvați de ei înșiși. Că o religie venită în numele iubirii și păcii a ajuns la astfel de violențe e aproape de neînțeles. Dar sub forme mai benigne întîlnim iluzia binefăcătorului foarte răspîndită și azi, în era Internetului și a rețelelor.

Cutare *știe* că să mănînci carne e rău pentru cel ce se înfruptă din ea, apoi pentru bietele animale sacrificate, pentru planeta urgisită de emisii de gaze de seră. Dacă nu-l asculți, se răstește la tine încruntat. Altul *știe* că, dacă mînjește cu vopsea un tablou din muzeu, înaintează pe drumul drept al denunțării capitalismului global. Altul (adeptul sau complicele ideologiei *woke) știe* că Beethoven sau Bach erau prea „albi“, deci suspecți, și că, dimpotrivă, Cleopatra era neagră (Netflix). Dacă tu *nu știi* asta, te acuză de rasism fără să ezite. Altcineva *știe* că Soros sau Bill Gates vor să distrugă națiunile și omul în general, și mai *știe* și că cel care pretinde că astea sînt nonsensuri face parte din conspirație. Pe la noi, cutare profet *știe* că NATO și UE ne-au colonizat și ne-au distrus și că Putin cel pravoslavnic apără „familia tradițională“. Alții *știu* că Ion Antonescu a fost un „mare român“, iar cei care au dubii sînt clasați drept trădători. Cînd unii au cerut „parteneriat civil“ în cuplurile hetero- și homo-, Bisericile au *știut* imediat că e o propunere distructivă și perversă și au ocărît-o. Bisericile, de altfel, sînt specialiste în a pretinde că *știu* întotdeauna mai bine decît toți ceilalți oameni și că a nu le da ascultare e un act păcătos. Totuși e îngrijorător că Bisericile, fiind numeroase, *știu* lucruri diferite, uneori contradictorii. Cum de rabdă Dumnezeu atîta diversitate, nu mi-e deloc clar.

Dar nici filozofii, în cea mai mare parte, nu se sustrag erorii teleologice și iluziei binefăcătorului. Platon era convins că filozofii sînt singurii care știu să iasă din „peștera“ falsului și a aparențelor înșelătoare și le cerea ca, odată eliberați, să coboare cu bunăvoință la loc în „peșteră“, ca să le arate drumul adevărului și concetățenilor legați acolo. După el, i-au urmat modelul cam toți marii gînditori, de la Hume și Rousseau pînă la Hegel, Marx, Nietzsche, Freud, Wittgenstein, Rorty și atîția alții mai recenți, inclusiv, în bună măsură, Nassim Taleb ori, de ce nu, Jordan Peterson. Sînt și pe la noi destui filozofaștri pătrunși de o enormă bunăvoință față de semeni pe care ard de dorința să-i lumineze.

Mai ales odată cu Facebook și alte rețele asemenea, egalitatea și democrația au triumfat. Aproape toți am devenit și profeți, și filozofi, și știutori, și – mai ales – binefăcători. Ca urmare, din cînd în cînd (unii cu o frecvență de bioritm diurn), ne propunem să-i fericim pe toți ceilalți – evident, nefericiți – îndreptîndu-i pe drumul drept cu sfaturi prețioase. Mărinimoși, sîntem gata să-i învățăm tot ceea ce *noi știm* și ei nu. Deținem, dacă nu întotdeauna marea rețetă a vieții perfecte, măcar o rețetă perfectă de cașcaval pane. Avem deci scopul, avem calea, avem știința, avem bunăvoința. Ce ne dorim? Mîntuirea generală? Poate. Laicuri? Sigur.

■ ■ ■

Sever VOINESCU

axa dus-întors

Problema politicii noastre externe

Dl Bogdan Aurescu a încheiat al doilea mandat al său de ministru de Externe. Nu mă îndoiesc, vor urma și altele. Asta e soarta „profesioniștilor“. O soartă onorabilă, desigur, căci profesionalismul este alibiul perfect pentru traseismul guvernamental. Politicianul care schimbă partidele e imoral, el o face în interes propriu, meschin; profesionistul care trece prin guverne cu diferită compoziție politică este, desigur, altceva, el o face jertfelnic, pentru țară și popor. Dar e corect să fie așa pentru că în toate meseriile lumii, fie ele vechi sau noi, diferența dintre profesionist și amator se cere mereu avută în vedere și respectată.

Cîtă vreme clasa noastră politică va fi în halul în care este și influența serviciilor de informații va fi așa cum este, miniștrii noștri de Externe se vor recruta, de regulă, dintre profesioniști. Profesioniștii aceștia sînt, de fapt, oamenii docili ai președintelui. E ca și cum consilierul prezidențial pentru politică externă lucrează din cabinetul ministrului de Externe. De altfel, traseul multor „profesioniști“ este un du-te-vino între funcția de la Cotroceni și funcția din Modrogan. Veți spune că e bine așa. Sau că, oricum, e mai bine cu oameni cuminți, din minister, decît cu cine știe ce politician și nepriceput, și incompetent, și plin de sine. Eu nu cred că-i bine, chiar dacă înțeleg de ce vi se pare că e *mai* bine. Cred că României de azi îi trebuie un alt profil de ministru de Externe: un om politic, cu greutate în partidul său aflat la guvernare la București și cu recunoaștere în familia sa politică europeană, suficient de sigur politicește pe el ca să poată îndrăzni, suficient de bine profilat ca să poată convinge. Acum, România are nevoie de un ministru de Externe îndrăzneț, devotat unei viziuni și nu de un tehnician cuminte, preocupat de propria carieră diplomatică.

Dar asta e o altă discuție, foarte serioasă, dintre acelea aproape imposibil de avut în țara în care schimbarea guvernului a ajuns să intereseze cu adevărat doar pe cei care se schimbă între ei și pe obișnuiții actori de talk-show politic.

Marea problemă a politicii noastre externe este aceea a mijloacelor. De bine, de rău, obiectivele noastre externe sînt clare: integrare crescîndă în structurile euro-atlantice, cu o creștere a influenței și importanței noastre în UE și NATO. Pentru asta, avem de făcut două lucruri. Pe de o parte, să facem tot ce depinde de noi ca aceste două structuri să fie, cum se zice azi, sustenabile. Să aibă viitor, adică. Pe de altă parte, în interiorul lor, trebuie să fim cît mai importanți, tocmai de aceea. Întrebarea e: *cum* facem asta? Cu ce mijloace? De la stil și argument la decizie și implicare, mobilizăm noi mijloacele adecvate pentru a ne realiza obiectivul?

În politica noastră externă, de decenii, mizăm pe ce ne-a dat Dumnezeu și amenajează alții, mai mari – adică pe relevanța strategică a poziției noastre geografice. Coordonatele noastre GPS sînt marea noastră resursă diplomatică! Și după cum învîrt alții războaiele sau piețele de hidrocarburi în jurul acestor coordonate, așa răsărim sau apunem și noi în Europa și în lume.

Sub Iohannis, am jucat cartea umilă a ascultătorului, a celui care vrea să se remarce prin însușirea de a nu fi deloc remarcabil. Am făcut o politică externă croită și executată exclusiv de profesioniștii MAE sub oblăduirea leneșă și oricum nepricepută a președintelui. Asta înseamnă că nu ne opunem niciodată consensurilor sau trendurilor, dar nici nu le generăm. Cerem voie „în privat“ pentru orice vrem să facem „în public“ și, înainte de a cere voie, tatonăm să vedem dacă nu cumva deranjăm dacă cerem voie. Așa se explică de ce nu ne vedem. Mai toți experții în relații internaționale cu care am vorbit în ultimii douăzeci de ani, fie ei diplomați, jurnaliști, politicieni sau oengiști, îmi spun același lucru: România nu se vede. E în pluton, cu capul la cutie, mucles. Chiar nu avem lucruri de spus? Chiar nu avem interese care pot fi altele decît cele ale altor membri ai UE sau NATO? Cazul Schengen este doar cel mai recent și cel mai vizibil. Iată, interesele noastre au intrat în coliziune cu interesele Austriei. Noi am pierdut. Și dacă ne comportăm în continuare așa, vom continua să pierdem. Lucid vorbind, atît timp cît Nehammer e cancelar la Viena, poziția Austriei față de intrarea noastră în Schengen nu se va schimba.

Sigur, politicianul român face toată gesticulația de rigoare în fața poporului – neputința are coregrafia ei, vorbele ei mărețe, fals înțelepte și ipocrizia ei. Spectacolul neputinței externe se traduce, de fiecare dată, într-o sumă de gesturi goale în interior, cum ar fi rechemarea ambasadorului nostru ca să-l trimitem la loc după cîteva săptămîni, convocarea ambasadorului lor sau declarațiile de „dezamăgire“. Mai mult nu putem.

Rapid, enunț doar două lucruri pe care se pare că neputința ne împiedică să le înțelegem. Primul, o țară e cu atît mai importantă (adică ceilalți țin cont de ea) cu cît este în stare să își impună interesele proprii în marele concert al intereselor tuturor. Nu este adevărat ce se pare că credem noi: că o țară este cu atît mai respectată în grup cu cît e mai cuminte și mai previzibilă. Loialitatea față de grup e una, timiditatea complexată e alta. Al doilea, în interiorul UE este exact ca în arena internațională largă, cu singura deosebire că deciziile și implicarea actorilor sînt, într-o anumită măsură, condiționate de acceptul celorlalți. Mai pe șleau, și în interiorul UE se joacă dur, la o adică. Croația a știut să joace dur cu Austria și a ajuns în Schengen, deși argumentul fals pe care austriecii ni l-au opus nouă se potrivea, cu adevărat, croaților. Dintre toți, cu noi și-a făcut Nehammer jocul politic dintr-un singur motiv: cu noi și-a permis să joace dur pentru că noi nu sîntem niciodată în stare să jucăm astfel.

Moliciunea noastră exterioară este, desigur, expresia lipsei de unitate din interior și a unei semnificative disponibilități spre trădare a naturii noastre. Dar și expresia unei mentalități deja înrădăcinate în diplomația noastră, greu de scos de acolo, că a fi ascultător e o virtute. Mentalitate care, paradoxal, predispune la iluzii și paralizează luciditatea, deși ai zice, la o primă vedere, că e taman invers. Sigur că este bine să fii ascultător, în raport cu Dumnezeu și cu părinții tăi. Dar nu este deloc în jungla relațiilor internaționale, inclusiv în jungla raporturilor de putere din interiorul UE. Cam asta este lecția pe care o pricep eu după eșecul în formă continuă numit Schengen. Trag nădejde că și unii dintre dumneavoastră.

P.S. Dacă, în bunul stil valah, înțelegeți de aici că pledez pentru o politică externă de tip Viktor Orbán, n-ați înțeles nimic. Orbán duce o politică menită să slăbească UE și NATO, ceea ce este direct împotriva interesului nostru.

■ ■ ■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Casa de vacanță a președintelui Ronald Reagan

Documente desecretizate din arhiva FBI au dezvăluit că securitatea Reginei Elisabeta a II-a a fost, poate, în pericol pe durata vizitei pe care a făcut-o în Statele Unite ale Americii în 1983. În ciuda acestei situații, din fericire gestionată cu succes de autorități, turul Reginei și al Prințului Philip pe Coasta de Vest a fost un succes. Și cum să nu fie, dacă oaspeții au ajuns și la reședința de vacanță din California a cuplului prezidențial Reagan, Ranch in the Sky, cunoscută și sub denumirea Rancho del Cielo; în limba română, probabil ar fi Ferma din Cer. Oricum, tradusă în orice limbă, denumirea spune tot.

Ne oprim puțin la casa de vacanță a președintelui american.

Inițial, ferma nu a avut această denumire, dar domnul Reagan nu putea rata un botez inspirat tocmai în cazul reședinței la care a ținut atît de mult. Așa că din 1974, de cînd familia a cumpărat proprietatea Rancho de los Picos, din Santa Barbara, California, aceasta s-a transformat în Rancho del Cielo. Cu o suprafață de aproape 3.000 de metri pătrați, domeniul este situat în apropierea munților Santa Ynez, dar pentru ca istoria să fie cu adevărat *del cielo*, are în același timp și o superbă vedere la Oceanul Pacific. Casa propriu-zisă este una tipic spaniolă, construită din chirpici, de refacerea căreia s-a ocupat chiar președintele, ajutat, desigur, de profesioniști. Au construit și o curte interioară pietruită, și un gard care să înconjoare locuința. Un hambar generos, grajduri pentru cai și alte clădiri anexe (care foloseau drept locuințe pentru serviciile secrete) făceau parte, de asemenea, din Rancho.

În magazie era și locul unei drujbe galbene pe care Ronald Reagan o folosea pentru a tăia bușteni. Domeniul includea și un lac numit Lacul Norocos (Lucky Lake), pe care soții Reagan obișnuiau să se plimbe cu o canoe. Cum ar fi de așteptat, casa de vacanță prezidențială era foarte retrasă ca poziționare, cu un singur drum de acces, nepracticabil în sezonul ploios.

Apropo de ploaie, aceasta a căzut din belșug la vizita Reginei Elisabeta a II-a în SUA din 1983, ceea ce a făcut-o pe suverană să remarce cu umoru-i caracteristic: „Știam că am exportat multe dintre tradițiile noastre în Statele Unite, dar nu mi-am dat seama că ploaia este unul dintre ele“.

Mihail Gorbaciov, alt oaspete de-ai președintelui Ronald Reagan la fermă, cu altă ocazie, nu a pomenit de exporturi de tradiții. Că nu avea ce. Dar a purtat o pălărie de cowboy pe timpul vizitei.

BARBURISME

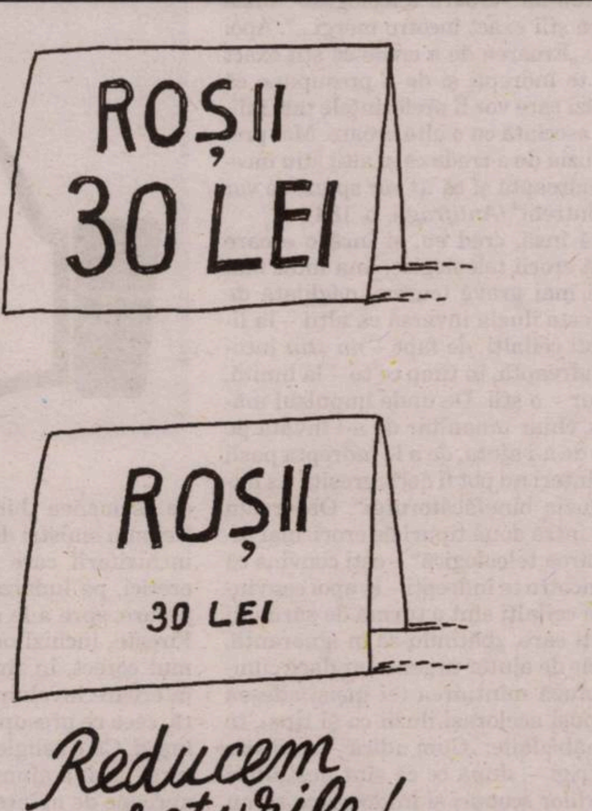

Desen de Ion BARBU

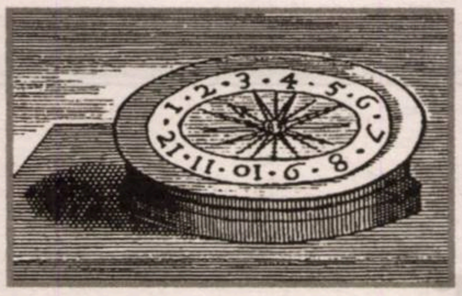

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

La debut

Săptămîna trecută am avut bucuria de a participa la „Raftul de debut“, un demers al librăriilor Cărturești ajuns la cea de-a șaptea ediție, prin care sînt aduse în prim-plan debuturile literare ale anului precedent. Este promovată, în acest mod, literatura română contemporană, li se oferă ocazia scriitorilor debutanți să vorbească despre bucuriile și provocările scrisului, să-și întîlnească cititorii și să răspundă la întrebări, să citească din cărțile lor recent apărute și să-și transmită mesajul către oameni.

În fiecare seară au fost invitați să participe la discuții autori aflați la debut, fie că este unul „absolut“, fie unul într-o altă categorie literară. De data aceasta, eu am vorbit din postura de scriitor de poezie, iar întrebările din public s-au învîrtit în general în jurul procesului publicării unei cărți, în România. Îmi permit să folosesc această rubrică pentru a aduna, cumva, tot ce am învățat eu în această aventură a publicării unor cărți de proză scurtă și de poezie și pentru a răspunde multor curiozități care vin înspre mine în acest domeniu, de cîțiva ani încoace.

În primul rînd, hotărîrea de a trimite manuscrisul unei edituri e de dorit să nu vină nici prea tîrziu, nici prea devreme. Nu se trimite primul draft, în ideea că, la indicațiile editorului, se va rescrie ulterior masiv, dar nici nu se șlefuiește la nesfîrșit fiecare frază. O variantă de mijloc ar fi potrivită, de care să fie și autorul relativ mulțumit și din care editura să-și poată face o idee în privința scrisului și a stilului. A trimite o sută de mailuri nu este neapărat o modalitate mai rapidă de a fi publicat. Ar trebui văzut, pentru început, ce edituri publică volume sau dețin chiar colecții speciale care să se potrivească cu conținutul manuscrisului, făcută o selecție și trimis către acestea. Multe dintre edituri afișează și cerințele de redactare a manuscriselor – a le urma este o dovadă de respect și e mereu o idee bună.

Nu toate editurile răspund mesajelor. Unele confirmă primirea manuscriselor și spun că te vor anunța ce decizie iau, indiferent de natura ei, altele nu fac asta. O soluție ar fi ca autorul să-și seteze un așa-numit „timp de așteptare“, poate fi o lună sau mai multe, după care, dacă nu primește nici un răspuns la solicitările trimise, să se adreseze altor edituri. E nevoie de multă răbdare, uneori iese din prima, alteori urmează ani buni de așteptare. Editurile au și ele un plan al lor de publicare și o listă a titlurilor noi deja acceptate, fonduri disponibile mai mari sau mai mici, iar pandemia a pus și ea o piedică serioasă acestui proces. Aș sugera, însă, ca așteptarea să fie una activă – oricînd romanul mai poate fi editat sau se mai pot scrie niște poeme noi.

Odată ce manuscrisul este acceptat, urmează un proces mai lung sau mai scurt de editare a lui, de stabilire a titlului și a copertei și, după apariția cărții, vine și partea a doua a muncii. Cred că a lăsa doar în seama editurii promovarea cărții, organizarea de lansări sau distribuirea ei către presă este o acțiune perdantă. Știu că sînt mulți autori care nu doresc să se implice deloc în această activitate și care, de îndată ce termină un volum, se apucă de un altul, nou, ca să nu irosească din timpul pentru scris. Sau care nu sînt prezenți deloc în rețelele sociale. Sigur că e și asta o alegere, poate mai liniștită, a felului în care te raportezi la scris. Dar în România nu sînt foarte multe edituri mari, iar autorii de care se ocupă fiecare sînt numeroși, așa că orice inițiativă de autopromovare din partea celui care scrie e mai mult decît binevenită pentru carte – participări la lecturi publice, sesiuni de autografe, concursuri avînd drept premiu cartea, postări de orice fel online.

Nu știu dacă mai e un secret pentru cineva faptul că nu se trăiește din scris la noi, nici nu te îmbogățești, nici pe departe. Probabil, în regim de *self-publishing* ajung mai mulți bani la scriitor, care trebuie să-și bată capul, în acest caz, cu publicarea, distribuția și declarațiile către ANAF. Pentru persoanele pragmatice, ca să nu zic materialiste, cele care te întreabă mereu cît cîștigi sau aduc în discuție la fiecare întîlnire onorariile de orice fel, o astfel de activitate cronofagă este greu de înțeles. Pentru cei care simt că au una sau mai multe povești de spus, că i-ar putea ajuta cumva pe alții sau că vor să arunce punți spre cei ce gîndesc la fel sau trec prin situații similare, principalul beneficiu al publicării unei cărți, pe lîngă starea suprarealistă pe care le-o va da imaginea copertei ei pe raftul unei librării, vor fi oamenii pe care scrisul îi va aduce în viața lor. Cei care îi vor citi și le vor trimite mesaje, vor veni să aplaude la lansări și vor întreba lucruri despre carte sau cei care scriu la rîndul lor și în compania cărora se vor simți mereu „acasă“.

E posibil ca scrisul să nu te ducă nicăieri, în această lume. Dar în mod sigur lași niște urme pe unde treci și asta este, poate, mai important.

■ ■ ■

---

efectul de ecou

Anton POPESCU

Un inginer filolog despre liceul anilor ’60

N-aș putea să mă identific cu formularea lui Bacovia, „liceu, cimitir al tinereții mele“, dar cred că sînt pe undeva pe aproape. În acei ani, din 1963 pînă în 1966, adolescența depindea mai ales de felul în care fiecare reușea să se adapteze vremurilor, să se înscrie în matricea regimului, să supraviețuiască normelor comuniste. Eu n-am prea reușit, deși poate am avut și momente frumoase. Era o epocă crispată, plină de restricții, în care nu puteai să fii liber în exprimări, să trăiești fără complexe. Nu eram noi, adolescenții, prea cuplați la desfășurarea istoriei, dar aceasta își punea amprenta, fără ca noi să observăm, asupra vieților noastre. De pildă, nu am trăit prea intens, după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, venirea la putere a lui Ceaușescu, în martie 1965. Noi ne vedeam de școală, eram într-un cerc destul de strîmt al activităților zilnice, al pulsiunilor adolescentine. A fost o perioadă cînd chiar am crezut că ceva se va schimba în bine, că uite, a venit la putere un om mai tînăr, care ne va lăsa să ascultăm muzică occidentală, să ieșim din țară (evident că nu singuri, ci cu părinții), să putem să ne exprimăm mai liber. Și, într-adevăr, la început chiar așa părea. Răul s-a produs însă după 1971, după vizitele în Coreea de Nord și China, dar asta s-a întîmplat cînd nu mai eram la liceu.

Terminasem școala generală la o unitate de la Gara de Est unde am fost premiant și am strălucit nu numai datorită calităților mele, ci poate mai mult datorită nivelului destul de scăzut al elevilor, proveniți în principal din cartierul Baicului. Fusesem încoronat cu diploma de merit pe școală și trebuia să-mi aleg liceul pe care îl voi urma. Situația materială precară a mamei care mă creștea singură după ce divorțase, cînd aveam doar 4 ani, a determinat-o să caute o școală care trebuia să fie și destul de aproape de casă, dar să îndeplinească și cerința de a-mi asigura masa de prînz, adică un fel de semi-internat, așa cum fusese și la școala de la Gara Obor. Și iată că a găsit Liceul „Iulia Hasdeu“, pe Dimitrov, colț cu Mihai Bravu. Acolo mi-am dus zilele și am trăit, în general, o adolescență cenușie, lipsită de strălucire, aș zice chiar anostă, chiar tristă. Îmi voi aminti mereu cu amărăciune anii petrecuți între zidurile unei clădiri neprimitoare, între niște colegi cu care nu aveam prea multe în comun, cu profesori mediocri.

Surprizele au venit chiar de la început, din primele zile ale clasei a VIII-a. Deși eram încă aureolat de rezultate de top am reușit, îmi amintesc perfect pentru că am avut efectiv un șoc, să iau o primă notă de 8, la chimie. Cum?! Eu, care nu aveam decît note de 10, să încasez un 8? Am primit lovitura drept în piept. Eram supărat desigur și mi-am zis că a fost doar un accident. Dar după aceea au venit și alte note, și mai proaste, deși învățam la fel, nu-mi schimbasem modul de abordare. Azi așa, mîine așa, am început să mă obișnuiesc. Constatam însă că erau în clasă elevi privilegiați, cu relații la profesori, care încasau notele cele mari pe ochi frumoși. Am trecut și peste asta, mi-am zis că așa e viața și că, de fapt, trebuie să mă adaptez situației. Dintr-un elev de nota 10 am ajuns destul de repede la unul de 7 sau chiar de 6, adică în zona mediocrității. La vîrsta aceea, 15-16 ani, nu realizezi că trebuie să te lupți pentru a te impune, eu avusesem totul înainte fără nici un efort, doar pocnind din degete. În plus a mai existat ceva: școala a făcut un experiment cu generația noastră la care s-a renunțat ulterior, ne-a despărțit în clase de băieți și de fete. S-a întîmplat din clasa a IX-a. Ne făcuserăm fiecare prietene, simpatii, chiar pasiuni și, dintr-odată, nu ne mai vedeam decît în pauze, nu o mai vedeam pe iubita mea Nadolu Liliana cum se dezbrăca la ora de sport sau nu mă mai puteam întoarce în bancă la altă iubită, Stoian Mioara, ca să-i arunc ocheade și să ne scriem bilețele. Eram numai noi, niște hăndrălăi de băieți care făceam numai tîmpenii, ne băteam, ne înjuram. Nu existau, desigur, Internet, TikTok sau alte rețele sociale, nu erau calculatoare, telefoane mobile. Nimic. Numai noi care așteptam ora de sport ca să ne înfruntam la fotbal pentru că un profesor nepăsător, în loc să ne disciplineze prin tot felul de activități sportive, ne arunca mingea și ne trimitea în curte, ca să scape de noi. Iar noi ce făceam? Băteam mingea, urlam și făceam clasamente. Apoi reveneam în clasă și o așteptam pe ciumăfaia de profă de mate, celebra madam Motaș, o femeie urîtă și de o severitate cumplită care abia aștepta să ne trîntească vreun 3, dacă credea ea că ai copiat tema de la alt coleg și ne trosnea și cu catalogul peste scăfîrlie, ca o pedeapsă de Ev Mediu. Avea faliții ei și, evident, unii chiar o meritau. Apoi mai venea și profa de chimie care nu avea nici o tragere de inimă legată de meseria ei și nu reușea să ne insufle nici nouă vreo înclinație spre materia respectivă. La fel și profa de română, doamna Muscă. Îmi plăcea materia, citeam cărți de literatură și mi-ar fi plăcut niște dezbateri în clasă pornind de la ceea ce citisem, cu argumente care să nu fie copiate după cele din manuale, pe care eram obligați să le învățăm. Cred că și acum e la fel, creativitatea elevului e aruncată la coș, el fiind pedepsit să învețe interpretările manualului, cuvînt cu cuvînt.

Și uite așa, cam după două trimestre de liceu, am fost chemat la cancelarie unde m-a întîmpinat tovarășa directoare a școlii, care, cu o tristețe impusă, m-a întrebat sec: „Dar ce s-a întîmplat cu tine? Ai venit de la școala generală un elev premiant, iar aici te zbați în zone mediocre?“. Ei bine, aș fi vrut să-i spun că eram total dezorientat, descumpănit, mîhnit de ceea ce trăiam acolo, de felul în care corpul profesoral trata preferențial elevii, dar m-am abținut fiindcă realizasem între timp că mă adaptasem perfect acelui regim, nu mai aveam nici o ambiție, e adevărat că nici nu mă mai trăgea ața la învățătură, la 15 ani mă blazasem deja îngrozitor, mă adaptasem sistemului de nonvalori ale acestei țări. Ce rost avea să încerci să strălucești, ce să faci cu acea strălucire, pentru cine, pentru ce?

Astfel că, în clasa a XI-a, cînd maică-mea a venit la școală, la o ședință cu părinții și madam Motaș, care era și dirigintă, a întrebat părinții ce și-ar dori elevii să urmeze mai departe, iar maică-mea a îndrăznit să spună că Politehnică, reacția ei a fost rapidă și extrem de dură: nu acolo, în nici un caz, el nu e făcut pentru Politehnică. Abia atunci, după acea ședință, mi-a revenit ambiția și am înfruntat sentința, învățînd matematică și fizică, și am intrat în prima jumătate de tabel la Energetică. Ceea ce ulterior s-a dovedit că a fost o greșeală și că profa de matematică avea dreptate: nu eram făcut pentru tehnică, dar te pui cu ambiția omului? Ulterior am regretat și am îndreptat cumva greșeala, mai apoi absolvind și Filologia, ceea ce l-a făcut pe celebrul profesor Ovid S. Crohmălniceanu, la examenul de licență, să exclame: „Uite, domnule, la așa ceva nu mă așteptam, un inginer filolog! Bravos!“.

***Anton Popescu** este inginer și redactor de carte.*

■ ■ ■

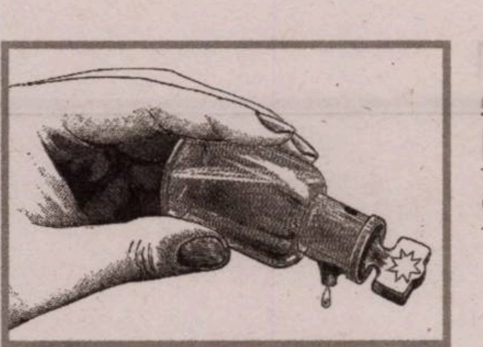

Rodica ZAFIU

cuvinte nepotrivite

Porcii la jir

Expresia *a mîna porcii la jir* – cu sensurile „a sforăi” și, prin extindere, „a dormi” – este încă destul de cunoscută, dar motivarea sa pare să fi devenit obscură pentru mulți vorbitori, care nu mai au experiența directă sau mediată de literatură a unor practici agricole tradiționale. Probabil că expresia e cunoscută de mulți datorită prezenței sale într-un text clasic, studiat în școală: în *Povestea lui Harap-Alb,* în care cerbul fermecat „se tologește jos pe pajiște, acolo pe loc, mai rumegă el cît mai rumegă, și pe urmă se așterne pe somn, și unde nu începe *a mîna porcii la jir”*. Expresia a fost înregistrată de dicționarul-tezaur *(Dicționarul limbii române,* DA/DLR) în tratarea cuvintelor *jir* și *a mîna;* în DEX apare sub cuvîntul-titlu *a mîna*. Atestările în texte actuale sînt totuși puține: „cînd îi văd pe colegii de drum cum *mînă porcii la jir,* mi-aș dori să am capacitatea de a adormi la comandă” (arhiblog.ro); „să știi că *«am mînat porcii la jir»* și azi-noapte” (forummamici.ro).

Formula a fost pusă în contextul ei istoric și explicată de Stelian Dumistrăcel, în volumul său *Pînă-n pânzele albe. Dicționar de expresii românești* (2001). Autorul considera că ar exista o incompatibilitate între termenii analogiei figurative – între sforăit și condusul animalelor, prin „onomatopee de îndemn” – și presupunea că expresia ar fi conținut inițial verbul *a mînea,* confundat ulterior cu *a mîna:* „sforăitul cuiva din timpul somnului fiind comparat, inițial, cu «clefăitul» și sforăiturile de plăcere ale porcilor care *mîneau* sub un fag, mîncînd jir” (p. 205). Ipoteza etimologică a reputatului și regretatului lingvist mi se pare puțin prea complicată. Este evident că expresia se bazează pe o comparație comică între sforăitul uman și grohăitul porcilor. Nu e însă nevoie de stabilirea unei analogii exacte cu actul de *a mîna* (cu strigăte și îndemnuri specifice), ci cu ansamblul situației: omul care sforăie e, metonimic și hiperbolic, identificat cu turma pe care o conduce. Sînt și alte expresii glumețe în care mînatul animalelor oferă o explicație glumeață, o motivație, practică sau absurdă, a acțiunilor umane. În registrul colocvial-argotic, cineva e îndemnat să plece prin expresii ca *mînă măgarul!, plimbă ursul!, mergi cu capra la raze!* etc.

Finalul articolului lui Stelian Dumistrăcel oferă o informație extrem de prețioasă, privind asemănarea surprinzătoare a formulei românești cu o expresie din engleză, tot cu sensul „a sforăi”: *to drive one’s hogs* (or *pigs*) *to market*, „a-și duce porcii la piață”. Or, pentru engleză explicația oferită de dicționare, încă de la E. Cobham Brewer, *Dictionary of Phrase and Fable* (1894), e foarte simplă: „ca porcii, al căror grohăit seamănă cu sforăitul unei persoane care doarme”.

De altfel, expresia românească nu se limitează la verbul *a mîna*, ci apare și în variante cu *a duce:* călătorii „adormiră numaidecât și se puseră pe niște sforăite, de păreau că *duc porcii la jir”* (Petre Ispirescu, *Din poveștile unchiașului sfătos*, în *Convorbiri literare*, 1884); „Numai cînd dormea, copiii vorbeau în șoaptă și rîdeau, dar cu grijă, pentru că el horcăia din gît și Mirică zicea: «auzi, *a dus porcii la jir*», iar Ruxandra rîdea pentru că știa cum fac porcii cînd le dă drumul în grădină la prune” (Ion Lică, *Rîsul de la amiază,* în *Argeș*, 1969). Nici mersul la jir nu este singura ipostază a identificării omului adormit cu turma grohăitoare; într-o variantă a expresiei, porcii sînt mînați *la Brașov*.

În forma sa prototipică, expresia se referă la un obicei vechi, la o metodă ieftină de îngrășare a porcilor: toamna și peste iarnă, aceștia erau duși la pădure, ca să se hrănească direct cu jir și ghindă. Stelian Dumistrăcel citează o scrisoare de la începutul secolului al XVII-lea, în care un episcop de la Rădăuți cere dreptul de lăsare a animalelor în pădure: „să tremitem oarece porci ce avem, doar s-ar îngrășa”. Nu e surprinzător că la Slavici, care descrie în detaliu lumea porcarilor ardeleni („Cît țin luncile, ele sînt pline de turme de porci, iară unde sînt multe turme, trebuie să fie și mulți păstori”, *Moara cu noroc)*, apar și referiri la dusul la jir: „joi de cu zori plecă la munte, zicînd că merge să vadă *turma dusă la jir” (Gura satului)*. Ziarele de la sfîrșitul secolului al XIX-lea publicau explicații și sfaturi de creștere a animalelor: „Cînd purceii sunt ajunși frumoși în toamnă se duc de unii proprietari la păduri spre munți sau pe șes, când ele a produs destul jir (fructul fagului) și ghindă (fructul stejarului)” *(Economia națională,* 1885); „Îngrășatul porcilor se mai poate face și cu ghinde și jir, pe unde sunt păduri mai mari și se fac fructele numite într-o măsură mai mare *(Foaia poporului*, 1899). Referirile la această practică apar pînă aproape de actualitate: „Creștea scroafele cu purceii mici și-i ducea apoi la munte și-i făcea mari, că mâncau jir și ghindă” *(Sociologie românească*, 1939); „părinții ne trimiteau cu porcii din coteț să-i ducem în pădure, să mănînce jir și ghindă” *(Cuvîntul nou,* 1992).

Mînatul sau dusul la jir din expresia românească și dusul la piață, la vînzare (din cea englezească) sînt pur și simplu situații tipice pentru deplasarea porcilor în turmă, apte să evoce amplificarea sunetelor caracteristice.

■■■

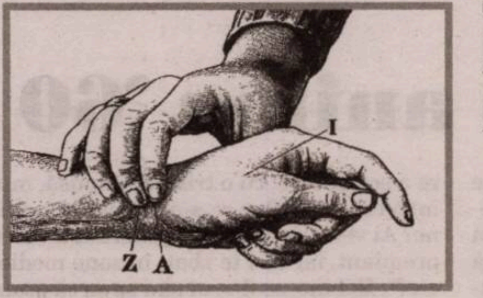

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Mai mulți pași pe cîmpul înverzit și mai puține ghivece

Este, din nou, acel moment al anului. Timpul examenelor. Astăzi s-a desfășurat prima probă a examenului de Evaluare Națională, urmează celelalte, apoi vine și Bacalaureatul. Momentele acestea în care se pune presiune maximă pe elevi. Părinții pun presiune, societatea pune presiune. Ei înșiși, elevii, mînați de la spate de așteptările celorlalți, pun presiune pe ei înșiși. Și în acest carusel de presiuni care, dacă este să o spunem pe cea dreaptă, începe încă de prin clasele anterioare, se dizolvă în fond tot ceea ce ar trebui să însemne educație, formare. Tăvălugul acesta al presiunilor, pentru ceea ce s-ar putea numi, rezumativ, necesitatea de „a-ți crea un viitor“. Dar viitorul nu este aici. Aici este doar prezentul.

Îmi aduc aminte, pe acest fond, de celebra piesă de teatru a lui Arthur Miller, *Moartea unui comis-voiajor.* Ce text splendid! Îmi aduc aminte și de reprezentarea scenică cu Octavian Cotescu și Leopoldina Bălănuță. Știu că este și un film, nu l-am văzut, dar îmi propun să îl văd în curînd. Vă aduceți aminte, cred, cum Willy Loman trăiește acut drama tatălui care are senzația că fiul, Biff, ajuns la peste 30 de ani, nu are încă o carieră, în viziunea lui Willy asta însemnînd că nu are viitor. Întreaga existență a lui Willy s-a concentrat pe niște repere exterioare cărora le-a acordat valoare absolută. Printre acestea se numără și ambiția părintească, izvorîtă din iubire, nu-i vorbă, de a-și așeza copiii pe o traiectorie fixă, în care proiectul carierei ocupă locul central. Biff, însă, aflăm pe parcurs, avusese un traseu mai sinuos, trecuse chiar și printr-o situație de corigență la matematică. Toată presiunea manifestată direct sau indirect de tatăl său nu-l fixase în proiectul existențial dorit de acesta, ba mai degrabă îl aruncase într-o zonă de vertij, el însuși mărturisindu-i fratelui său, Happy, că a trecut prin peste 30 de servicii și că încă nu știe ce scop are în viață. La rîndul său, Happy își mărturisește dezabuzarea existențială, golul profund din el, în ciuda succesului său profesional, a banilor pe care îi cîștigă și a seducției pe care o exercită asupra numeroaselor femei care îi trec prin viață. Aflați parcă la poli opuși, Biff și Happy sînt, în fond, două ipostaze ale aceluiași eșec, eșecul tatălui.

Descentrarea lumii în care trăim este compensată formal de această presiune pe care o punem asupra destinelor copiilor, pe care îi proiectăm, ca părinți și ca societate, într-o zonă a unui dorit succes care se măsoară în note, în clase și profiluri școlare considerate indicatori certi ai unui viitor împlinit. În fond, gîndim exact în termenii lui Willy Loman, care se simte nefericit datorită faptului că Biff, la peste 30 de ani, nu are nici un viitor, în absența unei cariere care să se fi închegat deja. Ce nu vede, însă, Willy este că Happy, deși a atins succesul unei cariere, este la fel de descentrat, dacă nu chiar mai tare, decît fratele său.

Totuși, Biff îi spune fratelui său cam care ar fi visul lui, unul îndepărtat mult de ceea ce tatăl său voia pentru el. În visul lui se amestecă imagini ale unei libertăți trăite în natură, aproape de sevele naturalității, o fermă, animale, aer liber, pămînt. Este, de fapt, o simbolistică, aș spune eu, a unui dorite înrădăcinări, prin raportare la dezrădăcinarea pe care o simte instinctiv. O căutare, de fapt, a propriei identități, prin întoarcere la primordialitatea ancestrală. De unde această aspirație? Păi, putem specula, este o căutare a omului modern care trăiește drama însingurării într-o societate în care reperele sînt mercantile și vidate de semnificație, de sens. Job-ul de succes, mașina mare, casa etc. Dar în spatele acestei dezrădăcinări specifice omului modern mai este ceva. Proiecția tatălui asupra fiilor, cărora le transferă această responsabilitate de a trăi ei ca reușite eșecurile lui. Eșecuri care sînt aceleași, de fapt, ca ale urmașilor săi. Căci conectîndu-i la o resursă de așteptări formale, fie că le împlinesc, fie că nu, ei perpetuează aceeași serie de eșecuri pe care le-a trăit și el.

În final, după moartea lui Willy, adunați în jurul sicriului, cei cîțiva apropiați ai lui au diverse raportări la ce a însemnat acesta. Biff își manifestă decizia de a nu urma calea pe care i-o dorise tatăl său, în vreme ce Happy alege să o continue. În fond, rămînînd amîndoi niște descentrați, deși, poate, Biff cu mai multe șanse la regăsirea de sine. Însă ce este relevant, cred, e replica unui alt personaj, Charley, fost amic al decedatului, care afirmă că de fapt Willy nu știa cine este nici el însuși. Willy își trăise, de fapt, viața prin fiii săi, tarîndu-i pe aceștia, proiectînd asupra lor niște presiuni ale reușitei pe care ar fi vrut-o pentru sine. Multe nuanțe pot fi extrase din aceste relații pe care piesa lui Miller le evidențiază. Dar ce se poate vedea cu ochiul destul de liber și spun eu aici este că rănile se transmit, nu se vindecă. Despre asta este vorba în această presiune pe care o punem și noi asupra copiilor prin aceste examene.

Ce-i de făcut? mă veți întreba, poate. Eh, nu am un răspuns. Poate mai multă iubire. Poate mai mult angajament în propriile noastre vieți și față de cei apropiați nouă. Poate și acestea vă par vorbe goale și-mi amintesc, aici, niște versuri ale lui Dmitri Miticov, din volumul *Dmitri: Genul cinic*, la care mă întorc adesea. „Cum să ai succes: zece pași siguri, / au simțit nevoia să adauge. / Gîndește-te la ceva frumos, de exemplu un cîmp cu maci. […] Și acum spune singur: e din ce în ce mai rău. / Acum spune-o din nou ca și cum ar fi ceva bun. / Și dă-ne un semn cînd ești pregătit să faci zece pași siguri.“ Și totuși: poate mai multă iubire. Poate mai mult angajament, poate mai multă empatie. Poate, în fine, ceva mai multă substanță, dincolo de forme, formule și formalism. Mai mulți pași pe cîmpul înverzit și mai puține ghivece.

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

■■■

Nick BARIGYE

Africa are nevoie de mai multe femei în Fintech

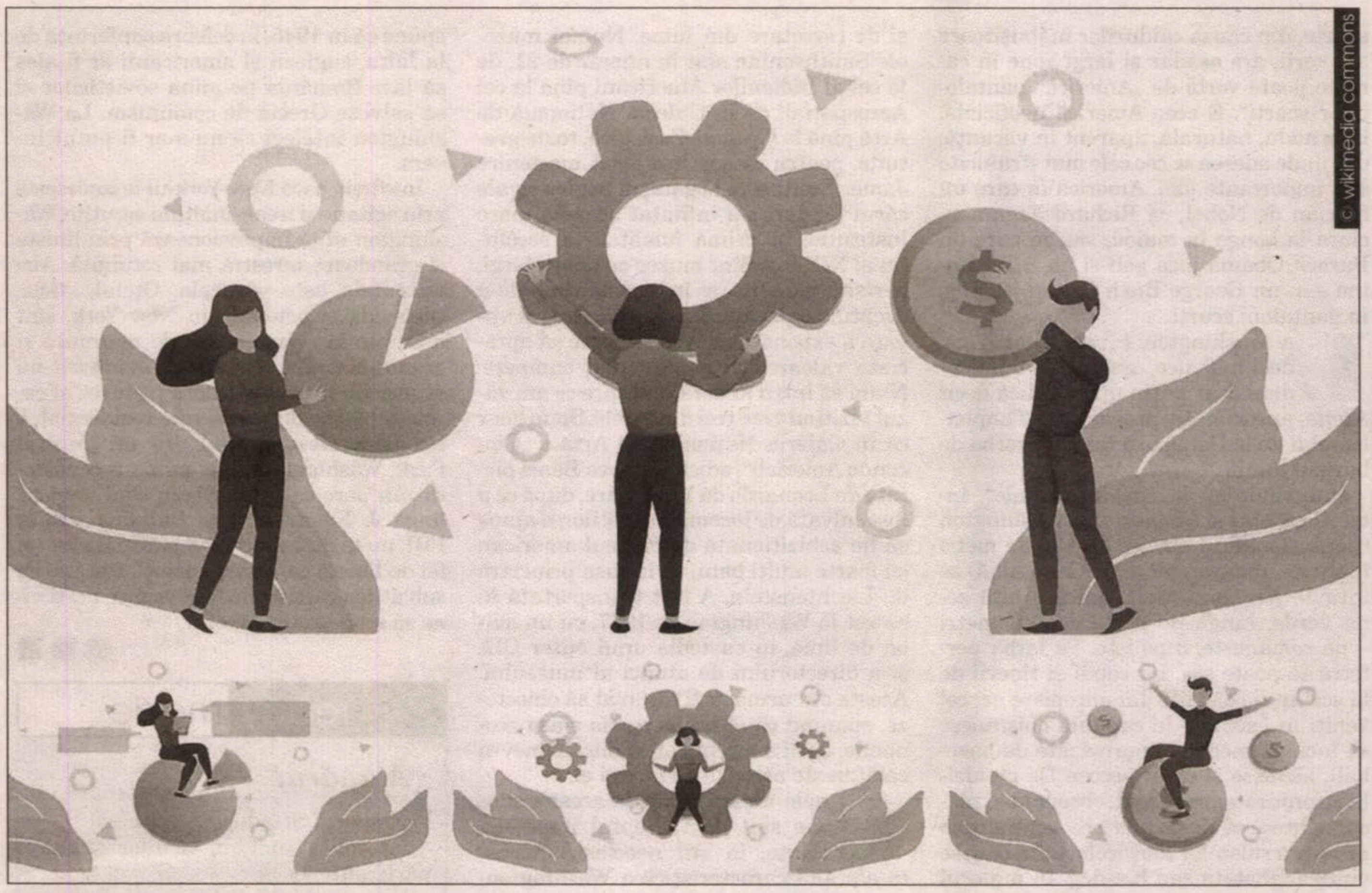
© wikimedia commons

Revoluția Fintech cuprinde întregul continent african, creînd prosperitate și oportunități pornind din Cairo și pînă în Cape Town. Însă, asemenea sectoarelor IT mai largi, industria Fintech suferă de pe urma unei vulnerabilități fundamentale: numărul foarte redus de femei.

Africa are totuși ceva cu care să se laude pe acest front: proporția companiilor Fintech fondate de femei este de două ori mai mare decît media globală. Din nefericire, cifra este de numai 3,2%. Mai mult, în vreme ce 30% din profesioniștii din domeniul IT din Africa Subsahariană sînt femei, ponderea femeilor în Fintech rămîne mult sub media din industrie.

Asta nu înseamnă că Fintech nu a avut un impact asupra femeilor. Dimpotrivă, a contribuit la accelerarea incluziunii financiare a femeilor, de la întreprinzătoare private căutînd să-și formalizeze economiile gospodărești la întreprinderi mici ai căror lideri urmăresc să se extindă. În Ruanda, bunăoară, platformele Fintech au determinat o creștere de 27% în ceea ce privește accesul femeilor la sectorul de servicii financiare între 2012 și 2016. În Kenya, serviciile bancare mobile au contribuit la creșterea incluziunii financiare de la numai 26%, cît a fost în 2006, la 84% în 2021.

Dar Africa mai are un drum lung de parcurs. În 2022, de exemplu, numai 37% din femeile din Africa Subsahariană aveau un cont bancar, în comparație cu 48% din bărbați.

Problema a persistat chiar și în Ruanda – un lider regional în ceea ce privește egalitatea de gen. În 2008, Ruanda a devenit prima țară din lume care a votat un parlament format în majoritate din femei, iar azi se laudă încă cu cea mai mare rată a femeilor participante la viața politică și integrate ca forță de muncă. Însă, în pofida progresului de incluziune financiară pe care Fintech l-a făcut posibil, mai mult de trei sferturi dintre femeile din Ruanda încă nu au acces la servicii bancare.

Incapacitatea de a accesa servicii financiare reprezintă pentru antreprenori un dezavantaj semnificativ. Potrivit Băncii Mondiale, antreprenoarele dețin întreprinderi mici și mijlocii în Africa – o cifră semnificativă din totalul IMM-urilor – confruntîndu-se cu un deficit de creditate de 42 de miliarde de dolari. Fapt care limitează capacitatea lor de se extinde și de a crea locuri de muncă.

Cu soluții flexibile, inovatoare și țintite, companiile Fintech pot ajuta la lichidarea acestui deficit, un motiv pentru care femeile au dificultăți în accesarea serviciilor financiare fiind acela că le lipsește un istoric financiar sau de creditare – care stau la baza evaluării tradiționale a bonității. Însă companiile Fintech pot evita această problemă folosind surse de date alternative precum utilizarea telefonului mobil sau activitatea de pe rețelele de socializare, despre care s-a demonstrat că pot servi ca evaluări foarte precise ale calificării pentru un credit. Aceste abordări, firește, trebuie puse în balanță cu soluții de securitate și confidențialitate riguroase, asigurînd încrederea dintre entitatea care oferă împrumutul și cel care împrumută.

Un alt impediment frecvent în ceea ce privește incluziunea financiară – specifică mai degrabă zonelor rurale – este lipsa documentelor, precum un cod numeric de identificare sau dovada unui domiciliu stabil necesare pentru crearea unui cont bancar și pentru accesul la credite. Însă companiile Fintech pot să le faciliteze femeilor accesul la servicii financiare folosind contactele lor mobile sau folosindu-se de tehnologiile de verificare digitală a identității, precum autentificarea biometrică.

Companiile Fintech pot de asemenea să dezvolte produse financiare adaptate nevoilor pe care le au persoanele în general excluse din sistemul financiar formal. De exemplu, compania Ensibuuko, din Uganda, lucrînd cu organizații comerciale și non-profit, a gîndit un sistem inovator de credite digitale care se adresează mai ales fermierilor. Dat fiind faptul că agricultura este sectorul în care femeile sînt cele mai active în Africa, inițiativa ar putea să funcționeze pe termen lung în ceea ce privește diminuarea inegalităților de gen.

Însă dacă industria Fintech va continua să se extindă și să consolideze incluziunea financiară, e nevoie nu doar să deservească femeile, ci și să le includă. Lucru de pe urma căruia ar beneficia nu doar femeile angajate, ci și industria în întregime, la fel ca mulți dintre clienții ei. Femeile care investesc prezintă un potențial dublat în măsura în care este probabil să investească în alte antreprenoare mai mult decît în afacerile colegilor bărbați; pe această cale, femeile pot fi mai bine echipate pentru formatarea și livrarea serviciilor Fintech către cliente.

Ideea e că femeile se bucură de servicii mai avantajoase în cadrul instituțiilor în care puterea este deținută tot de femei. Acest lucru este aplicabil atît în sectorul industriei, cît și în cel al serviciilor: un articol recent din revista *Nature* evidențiază faptul că femeile lipsesc din procesele de legiferare sau din deciziile bugetare care țin de sănătate, acest lucru contribuind poate cel mai mult la subfinanțarea sistemului și la neglijarea problemelor de sănătate cu care se confruntă femeile. Fintech nu este diferit.

Acum provocarea va consta în susținerea femeilor în ceea ce privește participarea lor – și ocuparea pozițiilor de conducere – în industria Fintech. Fie că e vorba de biroul de conducere sau de o fermă, femeile trebuie ajutate să modeleze viitorul financiar al Africii.

***Nick Barigye** este CEO la Rwanda Finance Limited și fost partener la Karisimbi Business Partners, o companie de investiții și consultanță concentrată pe zona Africii.*

© Project Syndicate, 2023
www.project-syndicate.org

traducere de Ioana MOROȘAN

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Farul va cîștiga Liga Campionilor?

Negreșit, atunci cînd prima navă spațială românească va ajunge pe Marte. Atenție! Nu primul român care va atinge Planeta Roșie, că asta, într-un viitor nebănuit, se poate întîmpla, ci prima navă românească. Atunci va lua și echipa lui Hagi trofeul cel mai valoros de club, probabilitatea e aceeași. Nu e o glumă, e o chestiune cît se poate de logică. Faptul că o echipă de aici a izbutit să ajungă la acea cupă acum aproape patru decenii trebuie acordat cu spusa Emmei Răducanu care declara de curînd că poate ar fi fost mai bine să nu cîștige US Open, dat fiind că de atunci a avut numai belele. La fel și în fotbal. E posibil să produci o surpriză și mai apoi să crezi că rațiunea existenței planetelor e să se alinieze pentru tine. Cînd iei lumea pe nepregătite, aproape orice e posibil. După care e vorba despre organizare, continuitate, constanță, adaptare, toate chestiile astea plictisitoare care fac ca unele organisme să supraviețuiască, iar altele să devină hrană pentru plante sau pentru viermi. În anii '70-'80, cînd se intersecta politica de stat socialist-heirupistă în sport cu un anumit entuziasm național, românii au cîștigat marile cupe ale handbalului, voleiului, fotbalului, au transformat discipline, au născut zeițe, precum cea de la Montréal. Am pus steagul pe acest munte și ne-am oprit. Și de atunci tot acolo stăm. Căci au venit întunericul ultimilor ani de dictatură, fărîmițarea și „fiecare pentru el“ de după '89, încîlcirea ițelor, despicarea cluburilor istorice în mai multe și mai slabe, România pe persoană fizică, acapararea unor simbluri de către noii bogați (între care unii erau chiar vechi) și atîrnarea lor la brăcinari ca o *sporran*, traista aceea cu ciucurași purtată de scoțieni la kilt. Din toate astea a rezultat un fotbal în care totul, privit la dimensiune istorică, pare aiurea, fără cap și coadă, un sport părăsit de țelurile lui principale, care sînt a crea fascinație, excelență și bani. La noi creează în mare parte frustrări, plafonări crase și insolvențe. O să ziceți: da, dar Hagi e altceva! O fi, dar trăiește și el în aceeași lume, e influențat de tot ce-i pe lîngă el și, chiar dacă e animat de principii și reguli sănătoase, are și el limitele lui, încăpățînările care îl penalizează periodic. La capăt, adevărul e că nici cluburi mult mai bine dezvoltate nu pot visa la Champions League, care e un soi de rezervație naturală a miliardarilor. Farul nu poate lumina mai mult de a treia competiție europeană, al cărei nume nici nu vreau să-l mai scriu, că sună ca o întrecere în sufragerie. Fotbalul e sport al nobililor. Democrația, incluziunea funcționează doar pînă la porțile lui. După care trage la poartă cine poate. Și scapă la fel.

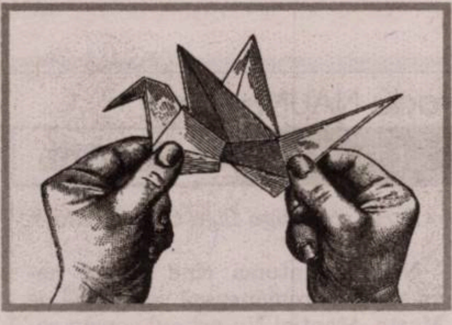

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Buricul pămîntului

Washington D.C. ar fi metropola unde se concentrează cea mai mare putere de pe planetă, locul unde se face și se desface politica mondială, Roma zilelor noastre, capitala lumii libere pentru mai toți oamenii raționali și democrați, polul răului pentru o bună parte a celor ce trăiesc în medii dominate de dictaturi, dezinformare și frustrări. Pentru unii întruchipează garanția stabilității și a civilizației ori visul eliberării și al salvării, pentru alții e locul diabolizat în mod suprem.

Rareori se vorbește despre Washington D.C. fără conotații simbolice de putere, adică, în termeni obișnuiți, ca despre un simplu mare oraș. Și ce mai oraș, cu zone de deal și pădure care pot părea de-a dreptul rurale sau chiar nelocuite. Mulți washingtonezi au casele lîngă pădure, dacă nu cumva chiar în mijlocul ei, iar în curțile acelea cu peluze bine întreținute și fără garduri am văzut iepuri sălbatici și ciute pășcînd. Sînt case colorate și frumoase ca-n povești, prin cartierele rezidențiale ca Barnaby Woods sau Palisades. Iar la nici cinci kilometri de Casa Albă e un parc natural cu o suprafață de peste șapte kilometri pătrați, străbătut pe toată lungimea de un rîuleț al cărui nume a dat și denumirea parcului: Rock Creek. E o zonă unde poți face și picnic în stil american, în locuri special amenajate cu grătare și bănci, nederanjat de nimeni, înconjurat de o natură sălbatică și fără să simți în vreun fel că te afli chiar lîngă buricului politic al lumii. Rarii trecători prin parc sînt adesea echipați de *hiking*, cu bețe, șepcuțe, încălțări de drumeție și pantaloni scurți. Orașul funcționarilor care au descoperit moda cămășilor oficiale albe cu mîneci scurte, din cauza căldurilor înăbușitoare ale verii, are așadar și largi zone în care se poate vorbi de „America pantalonilor scurți“. E acea Americă neoficială, informală, naturală, aparent în vacanță, dar unde adesea se coc cele mai strălucite sau importante idei, America în care un fizician de Nobel, ca Richard Feynman, cînta la bongo în maiou, sau în care un Barack Obama juca golf și un Bill Clinton sau un George Bush făceau jogging, în pantaloni scurți.

La Washington e cald pentru că, deși n-ai zice, orașul e la o latitudine doar puțin mai nordică decît Atena, aproximativ aceeași cu a Omphalos-ului de la Delphi, că tot veni vorba de buricul lumii.

Întorcîndu-ne la zonele „oficiale“, între Capitoliu și Memorialul Washington (impresionantul obelisc de 170 de metri înălțime, din apropiere de Casa Albă) se întinde *National Mall*, adică o altă zonă verde, lungă de peste doi kilometri – pe românește, o pajiște. Pe iarba perfectă se poate sta, iar copiii și tinerii de la școlile și colegiile din apropiere ori cei veniți în excursie în capitală obișnuiesc să încingă meciuri improvizate de baseball, lacrosse și chiar soccer. De pe aleile înconjurătoare se aud, obsedant și plăcut, cîntece ca de flașnetă ce semnalează prezența rulotelor multicolore din care se vinde înghețată sau hot-dog. În mijlocul Washington-ului poate fi o liniște incredibilă. N-ai zice că acolo se pune lumea la cale și nici că locul e vizitat anual de 24 de milioane de turiști.

De-o parte și de alta a *Mall*-ului sînt muzee care fac parte din Institutul Smithsonian. E vorba de cel mai mare complex de muzee, centre educaționale și de cercetare din lume. Numai muzeele Smithsonian sînt în număr de 21, de la cel al Indienilor Americani pînă la cel Aerospațial, de la Galeria Națională de Artă pînă la Grădina Zoologică, toate gratuite, pentru că așa le-a lăsat moștenire James Smithson, bogătașul englez cu ale cărui fonduri s-a înființat această mare instituție, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sînt muzee cu spații largi, aerisite, liniștite, și în același timp de-a dreptul copleșitoare prin numărul și valoarea exponatelor. America știe să aprecieze valoarea și poate s-o și cumpere. N-am să intru în detalii despre ce am văzut vizitînd vreo trei dintre ele. Spun doar că în Galeria Națională de Artă e „Gioconda Americii“, adică Ginevra Benci pictată de Leonardo da Vinci, care, după ce a fost salvată de lăcomia naziștilor, a ajuns să fie achiziționată de muzeul american cu foarte mulți bani, de la casa princiară de Liechtenstein. A fost transportată în secret la Washington în 1967, cu un avion de linie, în custodia unui ofițer CIA și a directorului de atunci al muzeului. Acesta din urmă ar fi încercat să obiecteze, spunînd că el nu merge la clasa economic, dar i s-a replicat că dacă Ginevra călătorește astfel, o va face și el.

Unele dintre clădirile acestor muzee sînt de-a dreptul impresionante, în stil neoclasic. Aceasta e o altă caracteristică a Washington-ului. Capitala Americii are zeci sau poate chiar sute de clădiri monumentale, inspirate de arhitectura antică grecească și romană. Sînt nenumărate fațade cu trepte monumentale și coloane de piatră ca la Partenon și o mulțime de cupole ca la Panteon. Aș zice că mai multe chiar decît am văzut în Grecia și în Italia. Ni se tot spune că în 1945, la celebra conferință de la Ialta, englezii și americanii ar fi ales să lase România pe mîna sovieticilor și să salveze Grecia de comunism. La Washington înțelegi că nu s-ar fi putut invers.

În sfîrșit, dacă New-York-ul te copleșește prin agitație și ireale înălțimi ascuțite, Washington-ul te impresionează prin liniște și grandoare terestră mai rotunjită. Aici orizontala bate verticala. Oțelul, sticla, cărămida și betonul din New York, sînt înlocuite la Washington de marmură și granit; piatră, în general (bineînțeles, nu atunci cînd vorbim despre pădurea și casele de lemn din cartierele rezidențiale). Iar dacă New York-ul are un Central Park, Washington-ul ar putea fi considerat un parc cu totul. Sigur, cînd treci pe lîngă J. Edgar Hoover Building, sediul FBI, nu te mai simți ca-n parc. Dar tot un fel de liniște caracterizează și acel loc. Pe sub atîtea camere de luat vederi, nu-ți vine să scoți vreun sunet.

■ ■ ■

ready made

A apărut

„Călăuza Stradelor Capitalei
întocmită conform nouilor subîmpărțiri în
Circumscripții Polițienești, Percepții și Judecătorii de Ocoale
cu indicarea numărului
De unde începe și unde finește fiecare stradă
precum și a Stradelor dela cari încep și unde finesc“

Anuarul Bucureștilor pe anul 1906

Iaromira POPOVICI

bazar

Maternitate

© wikimedia commons

La un moment dat, am fost programată pur și simplu ca ființișoara din mine să fie extrasă. Atît de simplu: s-a stabilit o dată, o procedură și am fost lăsată în așteptarea ei.

Lucrurile au mers lin, aș zice. Cu excepția unei viroze, pe care am tratat-o doar cu vitamina C și cu leacuri băbești, și a unei indigestii din cauza unei pizze a anilor tulburi, nu pot spune că mi-a fost greu în timpul sarcinii. Dimpotrivă, mi-a fost nesperat de ușor.

Micul *alien* din mine nu mai era deloc *alien*. Îl simțeam tot mai familiar și ne-mprieteniserăm de-a binelea. Faptul că mă făceam tot mai rotundă nu mă-nspăimînta cine știe ce. Și nici că nu mai puteam să beau cafea adevărată ori alcool, sau să dorm în orice poziție. Nimic din toate astea nu avea cine știe ce importanță. Pentru că, ori de cîte ori ființișoara dădea cîte un semn în marsupiul interior, știam că nu am de ce să mă îngrijorez. Că totul e „conform planului”. Că lumea merge înainte.

Cum spuneam, am fost programată cînd s-a considerat că e sorocul. Nu am trecut prin nici una din durerile facerii, pe care le-am auzit doar din povești ori le-am văzut în filme. Mi-am făcut bagajul, m-am îmbrăcat cu aceeași rochie bleumarin marinar, cu guler alb, luată de pe tarabele de pe lîngă Paris, rochia mea norocoasă. Și am ajuns la maternitate.

Acolo, pentru că doctorul cu care urma să nasc era specialist în sterilitate, m-au repartizat, în noaptea de dinainte de cezariană, în salonul lui. Salonul lui era unul de vreo – nu mai știu – patru-cinci persoane, sau chiar șase. Toate erau femei care se internaseră pentru diverse tratamente care să le ajute să nască. Apariția mea, cu burta-mi imensă, în care se zbătea ființișoara gata să iasă, a produs rumoare.

Rumoare care nu s-a manifestat decît vag într-un mod zgomotos, dar, de fapt, mai dureros. Au fost privirile. Le-am simțit pe toate, adunate, ca pe niște săgeți în burta de lup de treabă. Le-am simțit îndreptate spre sau poate mai curînd împotriva ființișoarei care urma să iasă din burta reglementar spintecată a doua zi. Nu cred în deochi, în ochiul rău și-n altele asemenea. Dar atunci am crezut.

Nici nu aveam cum să nu cred. Eram oricum *„a nervous wreck”* sau, cum s-ar spune astăzi, prea încărcată emoțional. Dar nici n-aveam cum să nu fiu: după cele cam nouă luni de mister și speranță, urma ca, în sfîrșit, să știu. Să știu cum arată micul *alien* care m-a populat, cu atîta grație și delicatețe, în tot acel timp. Să-l văd cu propriii-mi ochi și să-l îmbrățișez cu propriile-mi brațe. Aveam, în sinea mea, totală încredere în varianta mea de Scufiță Roșie. Nu mă îndoiam că micuța creatură va fi nu pe măsura așteptărilor, căci nu aveam neapărat unele. Ci că va fi pe linia ei, în același fel de armonie cu mine. Că nu va fi o surpriză.

Dar nu era doar atît. De aici porneau încrengături mai încîlcite, precum hățișurile care crescuseră în jurul palatului Frumoasei din Pădurea Adormită cînd prințul ajunsese, în sfîrșit, prin preajmă s-o salveze. Mă întrebam, direct sau nu, dacă și cum voi face față. Nu neapărat ființișoarei, pe care n-o puteam privi decît cu duioșie nemărginită. Ci întregii situații. Unei schimbări uriașe, pînă la urmă, în viața mea pînă atunci liniștită și destul de poetică. Cum mi se va schimba viața.

Iar ochii îndreptați, de fapt, inocent, dintr-o uimire legitimă asupra mea, nu făceau decît să-mi accentueze aceste întrebări și, de fapt, temeri. Mă aflam nu în fața potecii cu cărămizi galbene din *Vrăjitorul din Oz*, nici măcar în fața unui drum desfundat, plin de noroaie și hîrtoape. Se întrevedea doar o vagă cărare în ceață. De fapt, habar n-aveam cum va fi drumul.

Voi povesti mai departe în articolul viitor.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE

Coordonatoare: Ana Maria SANDU

Intimitate

Texte și opinii de:

- Cristina CHIRA (arhitectă și scriitoare)
„Spații intime“
- Alexandru N. STERMIN (biolog, explorator și scriitor)
„Jurnal de trib“
- Bogdan OLARU (cercetător în domeniul filozofiei moral-politice)
„Echilibru între iubire și respect“
- Bogdan TIMOFTI (avocat)
„46 de centimetri“
- Bogdan TĂNASE (lector univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea din București)
„Cufărul de dincolo de paravan“
- Ioana MOROȘAN
„Să treci în grabă, fără să-l ațintești cu privirea…“

argument

Fire subțiri

Marguerite Sirvins a fost internată într-un spital de psihiatrie, după ce a împlinit 40 de ani. Asta se întîmpla în 1930, în sudul Franței, la Saint-Alban. Doar că nu este doar o femeie diagnosticată cu schizofrenie, ci creatoarea celui mai straniu și mai intim obiect vestimentar: o rochie de mireasă, croșetată cu firele trase din lenjeria de pat, din spitalul în care era închisă. A folosit cîțiva ani cearșafurile uzate, care intraseră deja în contact cu corpurile pacienților, cu fragilitatea și vulnerabilitatea ființei umane. Opera ei poate fi văzută astăzi la Muzeul de artă brută din Lausanne. „Fără titlu“ scrie în dreptul rochiei ei de mireasă, niciodată purtată. Și în acest anonimat absolut se construiește cea mai mare proiecție: nevoia de înțelegere, de iubire, de apropiere, de împlinire erotică, de comuniune. Pentru mine, rochia acestei artiste necunoscute este intimitatea însăși. Neașteptată, construită cu fire subțiri, nevăzute, uneori accidentate, dar care reușesc să se combine într-un desen nou și într-o formă sublimă.

În Dosarul de acum am declinat intimitatea în multe feluri diferite: filozofic, antropologic, literar, legal, adolescentin. E o cameră cu multe oglinzi în care ne vedem și pe noi, și pe ceilalți, pe care îi primim în spațiul nostru privat. Am aflat și că spațiul intim este dat de limita fizică de 46 de centimetri, în interiorul căreia pot avea loc interacțiunile umane importante, cum actul de a mînca împreună poate crea un sentiment de intimitate între oameni străini, ce înseamnă intimitatea într-o prietenie și într-un trib aflat la întîlnirea pădurii amazoniene cu savana braziliană. Cît de filtrată este ea de spațiile în care am crescut sau am trăit apoi. Cum ne face împărțirea unei camere în copilărie și adolescență cu o soră sau o bunică să ne raportăm altfel la locuințele în care ne ducem viața ca adulți.

Am încercat să înțelegem care sînt mărcile intimității în lumea de azi, în care totul se arată și se expune. Ce reprezentare a ei au oamenii foarte tineri, care s-au născut în era Instagramului și a TikTok-ului.

Le mulțumesc tuturor invitaților mei pentru felul în care au desfăcut cîte o foaie de ceapă a acestui subiect delicat și obsedant, care a preocupat omenirea de multă vreme și sînt sigură că o va mai face. (**Ana Maria Sandu**)

DILEMA
30 DE ANI
Intimitate

Bogdan TĂNASE

Cufărul de dincolo de paravan

Intimitatea este fost unul dintre cele mai vechi gînduri ale oamenilor literaturii. Nici în „noua noastră epocă, a anxietății“, după cum numește Alberto Manguel anii expunerii hiper-mediatice a sinelui în *social media*, intimitatea nu înseamnă altceva decît legătura foarte strînsă cu alții, puțini, doriți, și care îți împărtășesc la rîndul lor dorința. Sau legătura cu tine însuți, adică cu interioritatea, în formele ei cele mai personale. Literatura nu putea sta în afara acestei legături, nici acum, nici dintotdeauna.

În primul roman al umanității – *Cartea de la căpătîi*, din anul 1002 – autoarea, curtezana imperială japoneză Sei Shonagon, descrie o scenă în care un bărbat se apropie strigînd de un grup de doamne care stăteau de vorbă „în spatele paravanelor“. Poate voia un moment de intimitate sau poate voia conversație? se întreabă naratoarea. Un dubiu justificat nu numai de uzanțele politeții, ultragiate de gest, dar și de natura dialogală a autoarei, cu sine și cu ceilalți, în această scriere profund intimă (romanul este, de fapt, o rețea textuală foarte personală de însemnări diaristice, descrieri de oameni și obiceiuri, poeme). Întrebarea care persistă în fundal este cum poate cineva să pretindă un moment de intimitate cînd dă buzna dincolo de paravane, adică de granița fermă între exterior și interior. Mai mult decît atît, aflăm din descrierea scenei, pare că nu se lasă dus mai repede. Servitorul său, ca extensie masculină a stăpînului, este imaginat ca dramatizînd și mai nefiresc momentul prin lamentația, vulgară și foarte intruzivă, cu care deplînge aparent interminabila durată a întîlnirii, nu modul în care se desfășoară gestul stăpînului său. Prilej de scurtă, dar fermă și definitivă meditație a autoarei: chiar dacă ai cele mai bune intenții, chiar dacă motivația ta este una pură, de dragoste care clocotește, este de neconceput să fii atît de intruziv, să dărîmi paravanul. Al altora, dar și al tău. „*Stay seething deep below.*“ Ascunde-ți clocotul, arată-l doar dincolo de paravanul adîncurilor intimității.

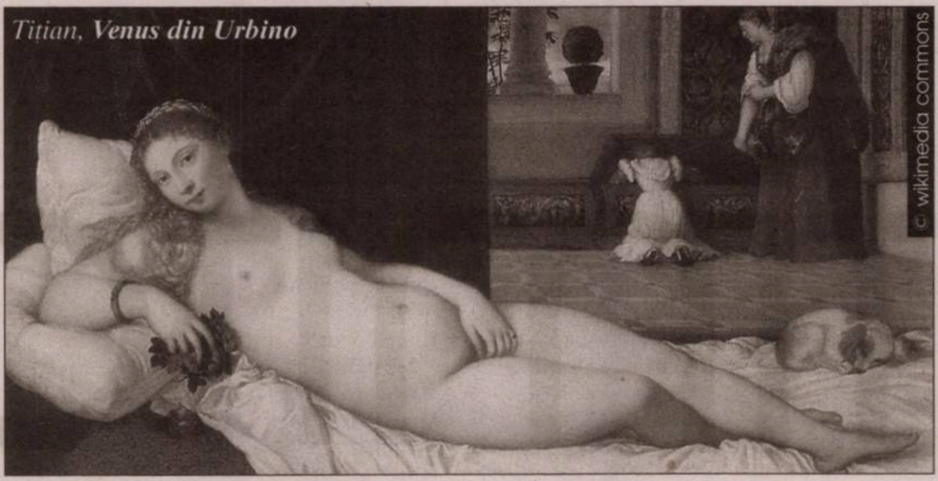
Tițian, *Venus din Urbino*

© wikimedia commons

Nu e întîmplător că romanul, dintre toate formele literaturii, și încă de la prima sa încercare, pune sub lupă o problemă atît de intimă a omului, precum intimitatea. Cum îi va răspunde într-un fel Virginia Woolf surorii ei de scris din Japonia, multe secole și paravane ridicate sau căzute în tot acest timp, o femeie scriitoare are nevoie de o cameră doar a ei. Cu fiecare ușă după ușă care se închide blînd în spatele scriitoarei este păstrată astfel comoara puterii de a spune adevărul, cum numai ficțiunea romanească, cu întinderea, nuanțele, detaliile și regia punctelor sale de vedere, o poate face. Adevărul, cum atît de just scrie Woolf, care contează mai mult decît faptele.

Căci faptele intimității sînt multe, și toate au legătură cu traiul împreună. În cursul său intitulat *Cum să trăim împreună. Simulări romanești ale cîtorva spații cotidiene*, ținut la Collège de France în 1976-1978, Roland Barthes analizează semiologic literar cîteva forme ale „traiului-împreună“ al unor grupuri foarte restrînse, în spațiu tipic: camera solitară, vizuina, deșertul, hotelul, sanatoriul, clădirea burgheză. Traiul împreună care presupune, spunea Barthes, „o etică (sau o fizică) a distanței dintre subiecții care coabitează“, ca regula cea mai intensivă a fețelor intimității. Dintre toate aceste locuri, camera este „locul total“ al traiului-împreună, al desfășurării plenare a intimității. Camera ca o casă, ca acasă, locul edenic inițial. Adam și Eva sînt creați ca să sporovăiască unul cu altul și cu Dumnezeu, „atunci cînd se plimbau prin grădină, în briza zilei“. Așadar, camera, arată Barthes, e locul intimității totale, în care nici ochiul divin nu intervine, nici măcar conversațional. E locul în care Adam și Eva sînt doar cu ei înșiși. Nu doar sexual, pentru că nu doar sexul presupune apropierea între indivizi, cît dorința de izolare amoroasă, a doi indivizi „legați printr-o relație, caldă, de pretenții reciproce, de seducție reciprocă“. Grădina edenică, cea îngrijită de cuplu, exteriorul, e însă locul „contra-singurătății“ totale. Chiar pentru divinitatea însăși, care apare doar conversațional, la promenada de seară a cuplului.

Dar acest privilegiu al retragerii în care este hrănită legătura intimă are nevoie de un exercițiu foarte puternic și obligatoriu. Ca în poemul „Numărătoarea“ al lui Philip Larkin. Să gîndești în termeni de unul e ușor de făcut, spune poetul englez. „O cameră, un pat, un scaun / O singură persoană acolo / Poate avea un sens firesc. Un singur /set de dorințe împlinite. / Dar e mult mai dificil să numeri pînă la doi. / Căci unu trebuie negat / pînă să fie încercat.“

Interioritatea ca registru al intimității este, în literatură, continuu încercată – și în sensul de exersată, și în cel de asaltată – de la Baudelaire pînă în stricta contemporaneitate. Individul asaltat de masa amorfă a orașului, metamorfozat salvator într-un hoinar, care alunecă printre intruziunile celorlalți, care-și dresează anonimitatea și singurătatea ca forme de apărare, căutare și revenire la căldura pierdută a spațiului intim. Ca în romanul recent al Sașei Zare – neîntîmplător, poate, intitulat *Dezrădăcinare* –, o complexă rețea narativă a dialogului empatic cu alteritatea, ca formă de exprimare a intimității.

În tabloul lui Tițian, *Venus din Urbino* de la Galeriile Uffizi din Florența, Venus este reprezentată goală și relaxată pe o canapea a unei camere renascentiste („ca Marilyn Monroe pe cearceaful de satin roșu“, „imagine reprodusă în toate cabinele camionagiilor și în atelierele mecanicilor auto“, cum comentează Daniel Arasse în *Nu vedeți nimic)*. Despărțită de o perdea-paravan, semi-trasă, în spatele lui Venus, spre logia din exteriorul camerei, se zărește o fată, pictată în genunchi și cu spatele la privitor, căutînd într-un cufăr mare. Acolo, în acel cufăr răscolit, se află multe dintre fețele intimității. Uneori trebuie deschis, alteori nu, dar întotdeauna trebuie să îl avem cu noi. Literatura are una dintre marile lui chei.

***Bogdan Tănase** este lector universitar doctor la Facultatea de Litere, Universitatea București, unde predă teoria literaturii.*

Ioana MOROȘAN

Să treci în grabă, fără să-l ațintești cu privirea...

Într-o noapte de vară timpurie am stat fix treizeci de minute pe *Reddit* citind confesiunile unor fete post-divorț/despărțire. Ce ar fi fost bine să știe înainte, care erau semnalele de alarmă care preconizau sfîrșiturile pe care le-au înfruntat etc. Îmi atrage atenția răspunsul uneia dintre fete: „De intimitatea noastră se alesese praful, bănuiam că are pe cineva; dar, mai ales, nu mi-a gătit niciodată. Eu găteam tot timpul, iar cînd era rîndul lui, întotdeauna comanda sau propunea să mîncăm în oraș. Iar asta mă făcea să cred tot mai mult că înțelegem altfel intimitatea noastră, care în cele din urmă cred că nici n-a existat cu adevărat în cei patru ani de relație“.

Niciodată n-am crezut că intimitatea înseamnă doar un budoar; mereu am trăit-o mai mult în afara ei, iar asta pentru că intimitatea e poate despre ce pot oamenii să-și ofere, e un fel de generozitate gratuită de care putem dispune mereu în virtutea unei apropieri care se întîmplă genuin. Mă întreb cum mai arată intimitatea oamenilor care conviețuiesc în aceleași camere, unde se termină responsabilitatea, care sînt limitele obișnuinței și de unde începe intimitatea. Încă găsesc intimitatea într-un pahar cu apă pe care ți-l aduce cineva în diminețile greoaie, în disponibilitatea unuia atunci cînd nimeni nu e disponibil pentru tine sau în grija pentru ceilalți.

Găsesc întîmplător într-o bibliotecă digitală studiul de referință al unui antropolog publicat anul trecut la Duke University Press și intitulat *Intimate Eating*. Răsfoiesc cîteva pagini și mă opresc asupra ipotezei de la care pleacă cercetarea. Dincolo de angajamentele metodologice, transeul cel mai viu al cărții e mai degrabă subiect de roman decît de cercetare academică: lucrarea își propune să arate cum actul de a mînca poate crea un sentiment de familiaritate adîncă între doi oameni străini, o intimitate neașteptată, întîmplătoare și foarte reală, în același timp. O intimitate care dincolo de moment nu e decît o himeră. Cum calea alimentației și a iubirii se imbrică și funcționează împreună în cele mai inadecvate momente și contexte.

Nu știu cîte culmi ale intimității cunoaște în medie un om într-o viață și de cîte feluri poate fi intimitatea asta. Studiul mi-a amintit de cel mai ciudat sentiment de intimitate pe care l-am avut într-un loc străin din toate unghiurile. Un bol cu paste într-o bucătărie în care pînă atunci nu mai călcasem niciodată, o masă împînzită de oameni, cineva care gătea cum le gătești copiilor. Totul părea un tablou static cu un grup de oameni apropiați în pătrățelul acela, unde se puteau lipsi se însușirile lor, și care reușesc să facă intimitatea acolo unde nu e nimic al lor, într-un loc complet decupat din realitățile cărora le aparțin și din tot ce ar putea ei repera ca familiar. Și totuși, bucătăria aceea și faptul că cineva te întreabă dacă e suficient de sărat sau dacă ți-a ajuns aveau un aer de intimitate festivă. N-aș ști să zic foarte multe despre rețete, despre cum a fost și nici măcar despre bucătăria în sine. Distanța în timp distorsionează totul. Am rămas doar cu senzația unei intimități insuportabile într-un loc străin și familiar în același timp. O stranietate cronică contrapusă unei familiarități acute. Relațional vorbind, asta cred că poate să creeze, pentru oamenii străini, „gătitul pentru cineva“ și „mîncatul împreună“. O familiaritate imponderabilă și o apropiere vie, indiferent de inadecvarea lor. Cam așa cum spune și studiul. „*Intimate eating*“ nu e doar „gătitul în cuplu“, poate chiar e mai multă intimitate atunci cînd doi oameni străini ajung să mănînce împreună, unul lîngă celălalt, și nu la restaurant, ci poate pe o bancă sau în orice loc care nu le-ar putea aparține vreodată. Iar consistența intimității e mai ponderabilă tocmai pentru că ea se construiește din atît de puțin sau poate chiar din nimic, că uneori se simte vie și reală, iar apoi putem pleca de lîngă ea destul de impasibili.

Mi s-a părut că am trăit atît de mult în bucătăria aceea și totuși m-am văzut plecată cu multă ușurare. O ușă masivă, am traversat holul și am coborît în pripă scările fără să simt nimic special sau că aș fi lăsat ceva în urmă. Parcă am trăit intimitatea noastră într-o grabă halucinantă, ca atunci cînd treci pe lîngă cineva fără să-l ațintești cu privirea, chiar dacă te recunoaște și rămîne nemișcat la capătul străzii.

Bogdan TIMOFTI

46 de centimetri

A fost adoptată de curînd o lege care să ne protejeze intimitatea, în sensul că difuzarea de imagini intime ale unei persoane, fără acord, constituie infracțiune și se poate pedepsi cu închisoare pînă la 3 ani. Aceeași lege menționează că prin imagine intimă se înțelege orice reproducere, indiferent de suport, a imaginii unei persoane nude, doar că nu constituie infracțiune dacă persoana vătămată a acționat explicit cu intenția de a fi văzută ori auzită de făptuitor. Această fărîmă de articol dinamitează însuși scopul legii, care ar fi trebuit să traseze o limită clară între intimitatea unui moment și publicarea ulterioară a înregistrării lui. Este la fel de important și din perspectiva a cum a ajuns să fie percepută intimitatea și cum poate fi sabotată prin jonglerii de cuvinte. Acestor deformări de perspectivă li se adaugă și multitudinea de „interpretări“ ale legii date de instanțe sau de parchete (unele halucinante de-a dreptul), care protejează agresorul, nu victima, în cazurile de infracțiuni contra libertății și integrității sexuale. De exemplu, o statistică recentă publicată în ziarul *Libertatea* ne spune că, numai în anul 2022, aproximativ 70% din dosarele penale care au avut ca obiect infracțiunea de act sexual cu un minor nu au fost trimise în judecată, printre motive fiind acelea că nu se impune cheltuirea banului public pentru anchetarea faptelor sau că minorul a consimțit / nu s-a opus actului sexual sau „așa sînt tradițiile“).

Antropologul american Edward T. Hall a dezvoltat în anul 1963 teoria, ulterior îmbrățișată universal, inclusiv în sistemul legislativ, că spațiul intim este dat de limita fizică de 46 de centimetri, în interiorul căreia sînt permise doar interacțiunile cu persoana iubită, copiii, membrii de familie, prietenii apropiați și animalele de companie. Practic, oricine altcineva, care depășește această limită fără acord, invadează spațiul intim al acelei persoane. Aceasta este limita fizică, însă dinamica socială și dezvoltarea tehnologică, peste care s-a mai adăugat și pandemia, a transferat această limită în online, unde ea este mult mai fragilă și, desigur, imposibil de convertit în unități de măsură fizice. Oamenii au început să caute sau să-și construiască această intimitate digitală, dincolo de camerele de supraveghere ale Ministerului Adevărului, însă, ca în orice relație, și în relația cu mediul online trebuie să dai ceva în schimb, cuantificabil undeva în eter. Într-un sens larg, discuția despre intimitate (online sau offline) este, poate, discuția despre uluitoarea ușurință cu care renunțăm la drepturile noastre. Ne grăbim să dăm *accept* la *cookies*, termene și condiții, politici de confidențialitate și la alte astfel de capcane, prin care informațiile despre noi sînt preluate, prelucrate, stocate, transferate și modelate pentru a ne satisface nevoia de supraexpunere, sîntem imuni la modificări legislative cu impact direct asupra drepturilor și libertăților individuale (vezi legile securității naționale), astfel încît limitele spațiului intim se diluează sau se micșorează semnificativ.

În povestirea „Intimitate“ a lui Hanif Kureishi, transpusă în film de Patrice Chéreau, sînt două momente de autointerogare: primul, cînd personajul principal se întreabă dacă cere prea mult dorindu-și o intimitate delicată și completă, și al doilea, cînd conchide că a răni pe cineva este un act de disprețuire a intimității. Dacă o transpunem în mediul online, prima perspectivă este iluzorie, pentru că acea proiecție interioară nu se suprapune cu rețeaua de fire cu cîrlig, care ne agață și rup bucățele din noi. Intimitatea completă în mediul online nu există atît timp cît hrănim „algoritmul“ cu poze și informații despre noi, însă soluția este să ne adaptăm așteptările la ce înseamnă cu adevărat acel spațiu intim online, nu să-l repudiem. Asta pentru că tehnologia nu este anti-umană, iar simplul act de a da *scroll* pe telefon este un act intim, pînă la urmă. A doua perspectivă este confirmată de fenomenele de tip *cyberbullying*, *cyberstalking* și alte forme de hărțuire online, care sînt în creștere exponențială la nivel global și care lasă urme psihice adînci, mai ales în rîndul tinerilor, aproape jumătate dintre ei confruntîndu-se cu acest fenomen doar în ultimii trei ani (majoritatea țintelor fiind femei).

Cu toate acestea, avem un procent semnificativ de persoane (în SUA procentul este de peste 90%) care se simt în siguranță că pozele lor intime sînt stocate pe dispozitivele partenerilor de viață. Asta ne dă măsura că încrederea în cel de lîngă noi nu s-a pierdut, dincolo de zgomotul *click*-urilor. Iar încrederea cimentează legături. Intimitatea este o legătură emoțională profundă care trebuie cultivată prin afecțiune, atenție, încredere și respect. Încrederea și respectul țin de limite (sociale sau juridice), iar încălcarea lor înseamnă începutul abuzului.

***Bogdan Timofti** este avocat.*

Cristina CHIRA

Spații intime

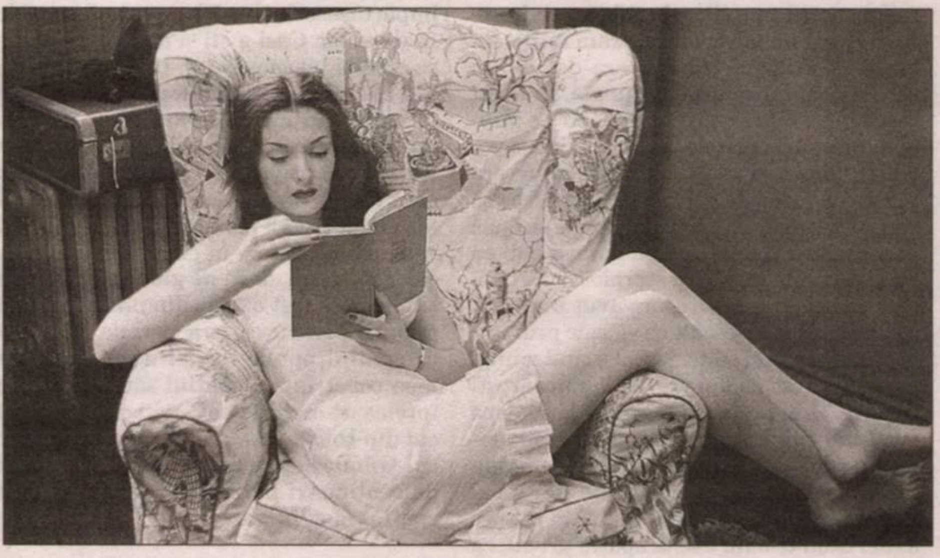

La douăzeci și șase de ani, am avut parte de prima mea cameră. Era într-un cămin în Londra și atît de mică încît, fără să mă dau jos din pat, puteam să ajung la fereastră, la birou, la dulap, la chiuvetă și la mica oglindă de deasupra ei, care mă ducea cu gîndul la cele din coliviile perușilor. Altfel, locul era curat, finisajele noi, mobila funcțională. Stăteam în pat și mă uitam în jur, la spațiul anonim în care urma să îmi petrec următoarele luni. Trebuia să găsesc un mod de a-l face al meu.

Pînă atunci locuisem în apartamentul părinților mei, împărțind o cameră cu sora mea mai mică. Motivele erau multiple: apartamentul, cu două dormitoare, fusese cumpărat după nașterea mea și înainte de nașterea surorii mele; nici unul dintre părinții mei nu crescuse avînd propria cameră; nici mie, nici Laurei nu ne trecuse prin minte să punem sub semnul întrebării aranjamentele de locuire dintotdeauna. Însă o consecință a fost că, începînd cu adolescența, camera „noastră“ a devenit un cîmp de luptă pentru afirmarea personalității. Lista mea cu cărți de citit lipită pe ușă lîngă posterul ei cu Anim'est, scoicile adunate de mine intercalate cu florile uscate de ea, cutiuțele mele cu amintiri încercuite de paharele furate de ea din baruri, hainele mele și ale ei amestecate pe jos, bijuteriile noastre amestecate pe rafturi, vechile jucării adunînd praf pe dulapuri. Cînd am ajuns în Londra mi-am dat seama că singurele spații pe care le simțisem numai ale mele, în care puteam să fiu complet eu, fuseseră cărțile din bibliotecă și jurnalul.

Astfel că la douăzeci și șase de ani m-am trezit nevoită să iau pentru prima oară în stăpînire un spațiu fizic și să-l transform într-un loc unde să mă simt bine, în largul meu și unde să pot fi eu însămi – un spațiu intim.

Crearea unui spațiu intim este o proiectare a interiorității noastre în afară. E un mod prin care spațiul nostru exterior capătă caracteristicile spațiului nostru interior, astfel încît cel din urmă să se poată manifesta în voie.

Dar lucrurile funcționează și invers: anumite trăsături ale spațiilor le pot predispune la a deveni spații intime: delimitarea, închiderea (dar fără claustrare), scara umană. Din punctul acesta de vedere, dimensiunea camerei de cămin din Londra ajuta, deși era departe de a fi suficientă.

Pentru mine, a fost nevoie de stabilirea unei relații personale cu spațiul, un mod de a-i „îmblînzi“ anonimitatea și de a-l face, într-o oarecare măsură, o reflecție a mea, o altă „piele“.

Gesturi de întemeiere a intimității cu un spațiu

Primul lucru pe care l-am făcut – pentru mine și pentru camera mea din Londra – a fost să cumpăr un al doilea dulap și să-l pun după ușă. Era de la Argos (un fel de IKEA mai ieftin), dintr-o pînză neagră și un cadru de lemn și, după cele mai binevoitoare estimări, neutru estetic. Dar să-l montez singură mi-a dat un sentiment de putere, iar să modific înfățișarea standard a camerei de cămin m-a făcut să simt că eu controlam spațiul. Mai tîrziu, într-o altă casă, gestul întemeietor a fost să ajustez niște draperii colorate cumpărate de la un *charity shop* astfel încît să se potrivească înălțimii ferestrelor mele. Altă dată, gestul întemeietor a fost să decorez un perete cu o ghirlandă de luminițe colorate prinsă cu piuneze pe conturul unei spirale. (În Londra, am schimbat cinci locuințe în trei ani, deci tehnicile de „îmblînzire“ a spațiului s-au rafinat.)

Gesturile întemeietoare nu trebuie să fie nici singulare, nici plasate la începutul locuirii. Uneori e vorba doar despre modul în care acte repetate creează o relație cu diverse spații, mai ales cînd în acele acte sîntem singuri sau întorși spre interior: fereastra la care fumăm, fotoliul unde citim, locul obișnuit la masă, locul favorit pe canapea etc. Intimitatea cu un loc se naște și din obișnuință.

Atingeri de intimități

Cînd m-am mutat apoi în Spania, am fost uimită să descopăr că blocurile aveau curți interioare spre care dădeau, de exemplu, toate bucătăriile. Cum era cald, geamurile erau deschise, iar curtea devenea un loc unde muzica de la mai multe radiouri se amesteca cu vocile din apartamente și convorbirile purtate de vecine pe deasupra golului.

Părea, cel puțin în ochii mei, o intimitate comună, asumată și binevenită, care diferea de singurul exemplu din România la care mă puteam gîndi. Cel al pereților subțiri din blocurile comuniste, care fac ca în intimitatea propriei case să pătrundă, agresiv, intimitatea casei vecinului, prin voci și sunete.

Un spațiu intim implică și controlul parametrilor interferenței externe, fie ea vizuală, auditivă sau de alt fel, dar culturi diferite au raportări diferite la intimitate și limite.

În apartamentul unde locuiesc acum, într-o clădire construită după 1989, sunetele nu mai sînt o problemă. Dar o coloană de ventilație defectuoasă face ca mirosul din bucătăria vecinilor de dedesubt să-mi ajungă în baie, o intruziune olfactivă care creează un contact nedorit între mine și ei. De regulă, dau drumul iritată la ventilație, trimițînd mirosul la vecinii de sus.

Într-o zi, aflîndu-mă în vizită la părinții unei prietene, am început să simt un miros inexplicabil de mîncare în sufragerie. Și mai inexplicabil, gazda a remarcat cu duioșie: „Doamna Popescu face tocană“. Iar eu am realizat că raportarea la intimitatea celorlalți, mai ales cînd circumstanțele sînt dincolo de controlul nostru, e și o alegere personală.

***Cristina Chira** este arhitectă și scriitoare. Cea mai recentă carte publicată este* Raluca nu s-a culcat niciodată cu Tudor, *Editura Polirom, 2023.*

Alexandru N. STERMIN

Jurnal din trib

Eram în trib, de cîteva zile deja, se întunecase și am ajuns în colibă. Coliba mea, din tribul Uapo, aflat la întîlnirea pădurii amazoniene cu Cerrado (savana braziliană). Sub un acoperiș din frunze de palmier aveam un spațiu de zece metri pătrați împrejmuit de pereți din lemn. Niște scînduri printre care venea lumina laptop-ului din coliba de lîngă mine, coliba lui Doug, camaradul meu, biolog brazilian cu experiență în relația cu triburile. Dacă era întuneric afară și voiam, puteam, printre scînduri, să mă uit pe laptop-ul său. Dar nu am vrut, nu mă lăsa conștiința. Conștiința care, în situațiile care te scot din mediul tău familiar și din viața cu care ești deprins, ori vine intim aproape de tine și îți devine casă, ori se depărtează și uiți de ea. Relația asta stranie cu conștiința este, cred, unul dintre motivele pentru care noi, oamenii, călătorim.

Pe un perete al colibei stătea prinsă orizontal o scîndură, o poliță lată, un fel de masă la care m-am așezat, am deschis jurnalul și am început să scriu, așa cum scriam în fiecare seară. Atunci însă n-am mai pus în memoria lui întîmplările zilei, ci gîndurile de peste zi. A fost pentru prima dată, de cînd stăteam în trib, cînd am vrut să am acces la spațiul meu privat.

Un afară *ca o sufragerie*

De cum am ajuns acolo, în prima zi, m-am simțit în mijlocul colibelor ca în colibă. Parcă nu eram afară, eram într-o sufragerie. Peisajul tribului era dat de un cerc enorm înconjurat de junglă. În acest cerc erau colibele, cîțiva pomi, iar pe margine terenuri agricole, parcele mici cu porumb, manioc și ananas. Printre colibe era parcă un gazon de golf. Cum pica o frunză sau o creangă, imediat era luată și dusă la marginea junglei, ca nu cumva sub ea să se ascundă șerpii ori scorpionii. La cîteva ceasuri de la sosire, am avut impresia că vreau să mă descalț ca să calc prin iarbă, așa cum vrei să te descalți cînd ajungi la cineva acasă și nu vrei să îi murdărești covorul. Îmi era greu și să fac poze dacă erau oameni prin jur, chiar dacă erau afară din colibă. Spațiul public avea energia unui spațiu privat și era privat, dar nu era al individului, ci al tribului. Am înțeles astfel că în trib nu există spațiu privat, ca spațiu personal, ci doar două spații, unul intim, ascuns în întunericul colibei, și altul public – cel al tribului.

Văd spațiul privat ca fiind format din zone ale existenței noastre populate de lucrurile care ne aparțin, care sînt ale noastre, dar rupte de noi. Nu sînt esențial și organic legate de noi, așa cum sînt cele din spațiul intim, dar nu sînt nici în afara proprietății, ale altora ori ale tuturor, așa cum sînt cele din spațiul public. Spațiul privat este undeva la mijloc, între cel intim și cel public, este spațiul manifestării credințelor, valorilor, creativității și personalității noastre. Spațiul în care putem să ne exprimăm în raportul nostru de indivizi cu lumea. Spațiul în care, luînd distanță față de lume, venind înspre noi, putem să spunem ceva despre ea sau despre noi înșine și să rămînem în siguranță. Acest spațiu nu își găsea locul în trib, căci spațiul privat este spațiul modernului. Modernul s-a născut prin creația acestui hibrid între intim și public.

Identitatea

În trib, identitatea ca individ îți este dată de trib, iar identitatea tribului de credințele, valorile și ecuațiile cosmogonice care curg de mii de ani prin interstițiile culturale ale acestui superorganism. Dacă îți permiți să iei distanță față de trib, să chestionezi realitatea și s-o analizezi din afară, riști să îți pierzi identitatea. Formulînd idei care contravin identității tribului, riști excluderea. Acesta este unul dintre motivele pentru care cei din trib păstrează secretul credințelor și le împărtășesc doar celor pe care îi consideră de-ai lor. Căci a ști și a crede ce știu și ce cred ei înseamnă a fi parte integrantă din identitatea lor, din trib.

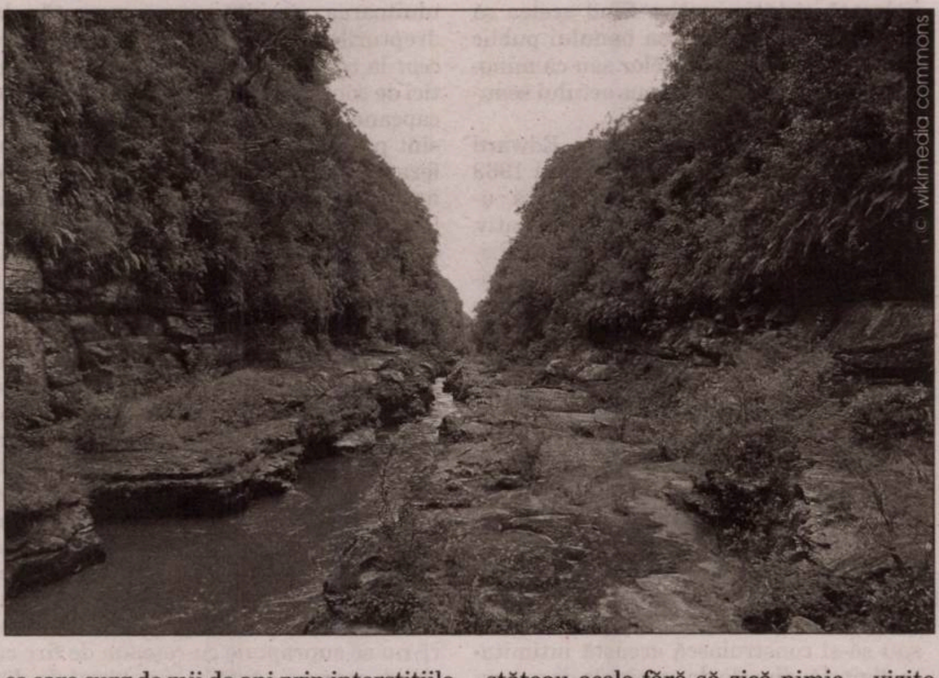

© wikimedia commons

Scriind în jurnal, n-am făcut decît să iau distanță față de trib, să experimentez spațiul privat, să gîndesc diferit și să simt astfel, de undeva din adîncul ADN-ului meu tribal, pericolul excluderii. El a rămas pînă astăzi în genetica noastră, a celor moderni, dacă ne gîndim la Darwin și la cum a fost exclus din multe cercuri-triburi, pentru că și-a permis să aducă în spațiul public un fel de a vedea lumea construit în spațiul său privat. Am înțeles atunci că acolo, în trib, întunericul din colibă era spațiul meu intim, cercul tribului era spațiul public, iar cei 20 de centimetri pătrați ai jurnalului erau spațiul meu privat.

În vizită la cacique

În următoarele zile, am plecat împreună cu *cacique* – șeful tribului în care stăteam – în vizită la *cacique*-ul din tribul central. Cel mai mare trib din cele 15 ale etniei Umutina, din rezervația cu același nume, mărginită de două rîuri: Rîul Paraguay, pe care l-am trecut cu pluta ca să ajungem între triburi, și rîul Bugres.

În tribul central, ca urmare a întîlnirii lor istorice cu mareșalul Rondon, sînt case din cărămidă, joase, cu încăperi largi și cu terase extinse. Am ajuns acasă la *cacique* și ne-am așezat pe o bancă de pe terasă. *Cacique* era în fața casei cu încă cineva. Mama lui gătea în bucătărie și pe terasă mai erau încă vreo șase oameni din tribul lor. Au schimbat două trei vorbe cu *cacique*-ul meu, ne-au întrebat dacă vrem cafea și, apoi, unul sau doi au continuat un dialog cu noi, restul tăceau. Stăteau și tăceau. Atît de firesc, atît de viu și natural cum n-am mai văzut pînă atunci tăcerea. Robert Levine, psiholog social, povestește în *Geografia timpului. De ce timpul nu se măsoară la fel în toate culturile* cum, în India și în Nepal, în societăți construite în jurul comunității, al castei, deci al tribului, avea „prieteni care se vizitau reciproc și pur și simplu stăteau acolo fără să zică nimic – vizite în timpul cărora lumea se simțea foarte confortabil". Cu excepția lui.

Îi înțelegeam starea lui Levine. Ca să fac față disconfortului, m-am uitat la ochii lor și am avut intuiția că în spatele acelei tăceri e un întreg dialog, cu ei, cu tribul, cu lumea, cu viața. Eram într-o agora a tăcuților. M-am gîndit că așa, tăcînd, ei trăiau experiența spațiului lor privat. Cum jurnalul era spațiul meu privat, universul gîndirii era al lor.

Gîndurile sînt stranii

Cînd stau să apară, pentru o fracțiune de clipă sînt pre-gînduri, parte din noi, din intimitatea noastră, conectate cu mintea. Ca pen-insulele de continent. Imediat se rup parcă din ea și devin gînduri. Insule în apele litorale. Sînt proprietatea noastră privată, dar nu mai sînt parte din noi. Majoritatea gîndurilor pleacă departe, departe de noi. Unele nu se mai întorc. Insule pierdute în larg, măcinate de valuri și scufundate în marele ocean. Pe cînd altele vin, se amestecă cu gînduri care ne populează mintea, dansează între ele, încep un război sau pur și simplu rămîn tăcute o vreme. Altele ne bîntuie ca un blestem și nu ne lasă să trăim. Toate acestea se întîmplă într-un perimetru al spațiului nostru privat, la umbra intimității noastre.

Am crezut pînă atunci că doar noi, modernii, avem spațiul privat. După întîlnirea cu tăcerile lor sînt convins că și ei îl aveau, de multă vreme. La noi doar a ajuns să se concretizeze. Poate că aceasta este motivul pentru care ne este atît de ușor să gîndim, dar atît de greu să ne formulăm gîndul rostit sau scris. Căci exercițiul gînditului îl avem de sute de mii de ani, dar exercițiul spațiului privat formulat, concretizat, doar de cîteva veacuri. Noi, oamenii, prima dată am vorbit în gînd și abia mai tîrziu în agora și în jurnal.

„Animalele sociale sînt animale deștepte"

Spațiul privat este cel în care se negociază integrarea noastră în lumea și în grupul din care facem parte. Se pare că acest spațiu s-a născut în orizontul gîndirii și un argument că intuiția mea s-ar putea să fie valabilă vine nu doar din lumea oamenilor, ci și din lumea rudelor noastre, unele foarte îndepărtate. R.I. Dunbar publică, în 1993, un studiu *(Coevolution of neocortical size, group size and language in humans. Behavioral and Brain Sciences)* în care demonstrează cum, în rîndul vertebratelor (cimpanzei, ungulate, reptile, păsări și chiar pești), creierul se mărește pe măsură ce grupurile pe care le formează indivizi din diferitele specii cresc. Logaritmul dimensiunii creierului este aproape proporțional cu logaritmul grupului social. Analizînd asta, Haidt conchide, în cartea sa *Ipoteza fericirii: armonia dintre știința modernă și vechea înțelepciune:* „Animalele sociale sînt animale deștepte". Plastic vorbind, creierul s-a extins, într-o formă organică a spațiului privat, pentru a putea gestiona relația vietăților cu lumea, cu grupul.

O luptă continuă cu tribul și cu noi

Am început să înțeleg acum ce înseamnă expresia „cuvintele sînt mai puternice decît sabia". Gîndurile noastre formulate în spațiul privat și ajunse în cel public au uneori forța de a-l schimba. Tribul se teme de spațiul nostru intim și privat, din el poate să apară o amenințare. În unele situații, se străduiește să îl invadeze, să-l restrîngă, sperînd la anihilarea lui. Uneori reușește și ajungem în situația în care spunem că oamenii nu mai gîndesc cu mintea lor. Alteori nu, sau cel puțin nu pentru multă vreme. Așa sîntem croiți, într-o luptă continuă cu tribul și cu noi. Sîntem urmașii celor care de milioane de ani au rămas pe cîmpul acestui război. Cei care s-au rupt de trib au pierdut șansele supraviețuirii lor, iar cei care s-au identificat total cu tribul au ratat șansa adaptării tribului la lumea din jur. Dacă tribul ne dă siguranța și confortul, creativitatea și inovația tribului le dă individul, prin personalitatea lui. Materializarea gîndurilor, expandarea spațiului privat și deschiderea lui spre cel public au pus bazele modernității, au adus pe lume știința și tehnica, instrumentele care ne ajută astăzi să supraviețuim ani mulți în triburi enorme.

Experiența jurnalului din trib a mișcat tectonic limitele spațiilor bine delimitate în lumea din care veneam. În modernitate, unde spațiul privat este atît de larg, jurnalul și spațiul gîndirii noastre sînt considerate planuri ale intimului. În trib, acolo unde nu există concret un spațiu privat, jurnalul și pelagicul gîndirii devin planuri ale acestui spațiu. Pare că lărgirea spațiului privat naște în noi nevoia extinderii spațiului intim, iar reducerea spațiului privat o renegociere a intimității și utilizării ei. Spațiul intimității noastre, la fel ca spațiul nostru privat, își schimbă mereu limitele în funcție de societatea și vremurile în care trăim. Un singur lucru pare că rămîne constant, nevoia noastră de intim și privat.

M-am întors din trib cu cîteva lucruri, toate nespus de prețioase pentru mine. Podoabe din costumul tradițional pe care l-am purtat la plecare, într-un ritual, și jurnalul. Ele nu sînt decît extremele intervalului în care se mișcă ființa speciei noastre. De la nevoia de a fi parte din intimitatea a ceva mai vast decît noi și nemăsurata dorință de a ne rupe de tot și a exista liberi, în intimitate cu noi înșine.

***Alexandru N. Stermin** este biolog, explorator și scriitor. Cea mai recentă carte a sa este* Cum am devenit vrăjitor, *Editura Humanitas Junior, 2023.*

Bogdan OLARU

Echilibru între iubire și respect

Un lucru bun (atunci cînd ni se întîmplă)

Intimitatea dă o nuanță inconfundabilă anumitor relații. Nu este de mirare că a atras interesul și prețuirea multor filozofi, care au încercat să o înțeleagă și să o explice. Unii au căutat-o în contextul pe care l-au crezut exemplar pentru manifestarea ei: prietenia. Așa cum îndrăgostiților nu le este nimic mai drag decît vederea persoanei iubite, ne spune Aristotel în *Etica nicomahică*, la fel, nu-ți poți dori nimic mai mult într-o prietenie decît să fii în apropierea intimă a prietenului. Prietenia înseamnă comuniune. Despre unirea în gînduri și idei, precum și despre consonanța în ceea ce simțim și ne propunem să facem este vorba în comuniunea intimă a prieteniei. Sau, cel puțin, a formei perfecte de prietenie, cea izvorîtă din virtute.

Desigur, intimitatea izvorăște din afecțiune, lucru valabil și pentru îndrăgostiți, dar și pentru prieteni. Cultivarea acestei trăiri cere timp, astfel că intimitatea nu survine spontan, ci este produsul unei atracții căutate, menținute, dorite. Altfel stau lucrurile cu bunăvoința, de exemplu, o dispoziție pe care Aristotel o descrie prin contrast cu afecțiunea. Putem fi binevoitori și față de un străin, simțim acest lucru în mod spontan, dar nu ca pe o bază suficientă pentru un posibil drum împreună. Cu mici excepții, cînd sîntem parte dintr-o relație intimă ne dorim ca ea să persiste. Comuniunea intimă a prieteniei se poate destrăma; se întîmplă să pierdem prieteni, dar nu pentru că ne dorim sau pentru că urmărim conștient acest lucru. Cînd sînt date condițiile prielnice, intimitatea este acolo pentru un timp indefinit. Cînd dispare, nu putem evita sentimentul de pierdere. Ca prietenia, sinceritatea sau caritatea, credem, în general, că intimitatea este un lucru bun, atunci cînd ni se întîmplă.

Forma perfectă a prieteniei

Probabil că în sfera intimității oamenii sînt liberi de cele mai multe dintre constrîngerile etice și juridice pe care le putem imagina. Singure ne constrîng dorința de a fi alături de celălalt și menținerea indefinită a apropierii prin atracție și încredere reciprocă. Immanuel Kant folosește acest limbaj, dar nu în relație cu familia sau căsătoria, ci în discuția despre prietenie, spre finalul *Metafizicii moravurilor*. Forma perfectă a prieteniei, spune Kant, survine atunci cînd două persoane sînt unite prin iubire și respect, manifestate reciproc și în aceeași măsură. Accentul cade pe reciprocitate și egalitate în manifestarea celor două sentimente. Aici, echilibrul este marca perfecțiuni, nu intensitatea iubirii, nici dimensiunea respectului.

Iubirea este principiul atracției, respectul este principiul respingerii. Prima favorizează intimitatea, a doua îi pune limite. Și una, și cealaltă sînt absolut necesare în economia prieteniei. Cel mai dificil lucru într-o prietenie este să păstrezi echilibrul între iubire și respect (nu este singura dificultate; Kant discută pe parcurs și altele). Trăirea intimității este un privilegiu al prieteniilor perfecte, dar un privilegiu permis doar prin păstrarea acestui echilibru. Evident, avem de a face cu un ideal. Dar chemarea spre acest ideal nu este o datorie oarecare, subliniază Kant, ci „o datorie de onoare impusă de rațiune“.

Psiho-mecanica relațiilor umane

În „Despre datoriile virtuții față de celălalt“ (tot *Metafizica moravurilor)*, Kant expune cum ar trebui să înțelegem raportul exterior dintre oameni, altfel spus, felul cum putem gîndi situarea unui om față de un altul. Legătura dintre două ființe raționale considerate într-o lume morală inteligibilă trebuie gîndită prin analogie cu raportul lor în lumea fizică, deci un raport guvernat după aceleași două forțe primare, de atracție și de respingere. Am văzut deja: principiul iubirii reciproce constituie temeiul apropierii lor, în timp ce principiul respectului reciproc asigură distanța dintre ei. Dacă se strică echilibrul acestor două forțe, ne amenință un *hybris:* „neantul imoralității“ – avertizează Kant – va înghiți în abisul său ființele morale, care se vor pierde ca niște picături de apă în imensitatea oceanului. Prietenia perfectă este un caz-limită al acestei mecanici a atracției și respingerii ființelor raționale, analog mecanicii care guvernează în lumea fizică două corpuri cerești prinse într-un echilibru gravitațional.

În discuția „metafizică“ despre prietenie se strecoară și reflecții antropologice foarte interesante despre închiderea în sine și deschiderea spre ceilalți a sufletului uman. Spre ilustrare: omul este în esență o ființă nesociabilă, deși destinată să trăiască în societate. Dată fiind esența lui nesociabilă, el va clădi ziduri în jurul lui, mai ales în jurul gîndurilor sale, pe care se va feri să le împărtășească altcuiva, de teama repercusiunilor. El se teme că celălalt va abuza de gîndurile lui, în cazul în care i le va destăinui. El va trăi astfel ca într-o „închisoare“, „singur“, doar el și gîndurile lui. Prin urmare, aflat într-un mediu extins, tendința lui naturală este să se închidă în sine și să devină propriul lui prizonier. Dar el își poate cîștiga libertatea, și anume, atunci cînd se întrunesc condițiile în care simte că poate împărtăși ceea ce gîndește. Căci el simte, pe de altă parte, o „nevoie puternică“ de a se destăinui cuiva – deși nesociabil, omul este destinat să socializeze –, iar dacă va găsi persoana potrivită, intimitatea care se stabilește între ei îi poate reda libertatea. Kant numește acest tip de relație, prin contrast cu prietenia perfectă, imposibil de întîlnit în practică, „prietenia morală“. Ea este de întîlnit în viața noastră, deși rar, cam la fel de rar, spune Kant, cum întîlnim uneori lebede negre. În acest tip de relație, poți face confidențe cu toată încrederea. De altfel, din conceptul de încredere *(Vertrauen)* derivă în limba germană „familiaritatea“ și „intimitatea“ *(Vertraulichkeit, Vertrautheit)*.

Ca orice relație umană, și prietenia morală este guvernată de principiile iubirii și respectului, forțele care țin laolaltă spațiul destinat intimității. Desigur, Kant are în vedere aici iubirea practică, singura care poate fi poruncită și formalizată sub titlurile datoriei amabilității, simpatiei și gratitudinii, spre deosebire de iubirea sensibilă, care este – cum altfel? – nestatornică și nu poate face obiectul unei datorii. Dacă prietenia se bazează pe acest tip nestatornic de iubire (prietenia estetică), este de așteptat să împrumute de la ea caracterul efemer.

Un lucru bun (care uneori ar fi bine să nu se întîmple)

Uneori, filozofi care au descris cum ar putea să arate o căsătorie ideală – un alt spațiu predilect al intimității – au produs un genuin discurs despre prietenie și tipul de intimitate care îi este specifică. Este cazul lui John Stuart Mill, un avocat al egalității de gen.

Dar mai întîi să ne amintim că Mill se opune în scrierile lui puterii discreționare, tiraniei, dominării prin forță. Mill denunță practicile sociale în care oamenii se nasc și sînt educați, practici care stau la baza ordinii sociale și prin intermediul cărora se mențin și sînt transmise forme de organizare în care primează dominarea prin forță. Monarhia absolutistă este exemplul cel mai la îndemînă pentru Mill – o formă de organizare în care sînt absente orice mecanisme legale de control pentru felul cum se comportă monarhul și pentru deciziile lui. Oricît de durabilă s-a dovedit a fi această formă de organizare, practicile prin care se exercită dominarea unui gen de către celălalt se dovedesc a fi chiar mai persistente. Explicația se află în faptul apropierii, al proximității. Mill ne arată că, atunci cînd bărbatul exercită puterea lui asupra celuilalt gen, el nu o face nici generic, nici aditiv. Sursa puterii vine din faptul că aceasta este exercitată asupra celei mai apropiate persoane. Cu cît este mai apropiată relația, cu atît crește puterea ce rezultă din dominarea prin forță – un aspect caracteristic relațiilor personale și care le distinge de alte tipuri de dominare, precum cea a monarhului absolutist. În esență, dominația de gen este alimentată și sporită de factorul intimității.

Atît de mulți tineri foarte promițători…

Dacă dominația profită de proximitate, mai exact, dacă dominația pe care soțul o exercită asupra soției este favorizată nu doar de practicile sociale asociate căsătoriei și vieții în comun, ci și de sau mai ales din cauza apropierii și intimității, care oferă ocazia cea mai firească de exercitare a dominației, ne vom întreba care sînt factorii care protejează intimitatea de dominație. Mill își pune și el această întrebare. El arată că sînt exemple în care educația a contribuit la instituirea unei relații de egalitate de gen: femeia poate fi companionul bărbatului în ce privește participarea la lumea ideilor și manifestarea unui anumit gust intelectual. În schimb, o companie feminină nestimulantă spiritual, susține un Mill ușor sexist, îl obligă pe bărbat să caute societatea celor cu abilități comparabile cu ale lui – o societate a bărbaților care îi împărtășesc interesul pentru scopuri înalte. Deseori putem constata, continuă același Mill, cum „tineri foarte promițători“ încetează să mai progreseze îndată ce se căsătoresc (iar atunci cînd nu progresează, ei „degenerează inevitabil“). Predat vieții de familie, bărbatul nu se va deosebi semnificativ, după cîțiva ani de căsătorie, de cei care nu au avut niciodată „aspirații mai înalte“.

Din fericire, alunecarea pe această pantă poate fi oprită. Spre finalul scrierii sale *The Subjection of Women* (de unde sînt derivate aceste reflecții), Mill ne împărtășește convingerea lui fermă despre cum arată mariajul perfect: uniunea dintre două persoane similare în puteri și capacități, fiecare dintre ele fiind superioară celeilalte în anumite privințe, astfel încît fiecăreia îi este dat luxul de a privi în sus, spre celălalt. Cei doi beneficiază pe rînd de plăcerea de a conduce și a de a fi condus, pe tot parcursul dezvoltării lor ca ființe ce trăiesc împreună. Avem aici o instanță perfectă a egalității, fără de care, crede Mill, reînnoirea morală a umanității nu poate începe. Tipul de simpatie pe care ajungi să o dezvolți față de egalul tău într-o astfel de uniune matrimonială evocă intimitatea a doi prieteni uniți prin ceea ce gîndesc și simt. Și, interesant, vulnerabilitatea la care expune intimitatea căsătoriei este ocolită prin frecventarea virtuților intimității trăite într-o relație de prietenie.

Bogdan Olaru *este cercetător în domeniul filozofiei moral-politice.*

„Este făcută după chipul și asemănarea fiecăruia”

anchetă

I-am rugat pe patru tineri pe care i-am cunoscut la atelierele de literatură să răspundă la întrebarea: „Ce înseamnă intimitatea?”. Poate că lumea se schimbă în jurul nostru, dar răspunsurile lor, poetice și ironice, o nuanțează și o fac mai profundă.

Sara MARIN, 15 ani,
Colegiul Național
„Octavian Goga”, Sibiu

Intimitate. Mereu auzim de acest cuvînt. Mai ales în formule ca „Respectă-i intimitatea”, „Are dreptul la intimitate”.

Pentru mine, însă, intimitatea nu o ai singur. Trebuie împărțită cu cineva. Deoarece intimitatea singură este, de fapt, singurătate. Se formează un paradox, astfel. Căci nu este posibilitatea la intimitate unul dintre cele mai sacre lucruri pe care le putem avea? Și cum poate fi singurătatea așa de magică precum ar trebui să fie, de fapt, intimitatea?

De aceea, intimitatea apare între mai mulți indivizi. Între prieteni, în familie. Ea ia naștere din încredere, din înțelegere și iubire.

Nu există o acțiune care provoacă intimitatea. Este pur și simplu persoana. Persoana care e lîngă tine.

Gîndindu-mă la acest cuvînt, *intimitate*, mi-au trecut prind gînd mai multe lucruri. Ce este pentru mine, ce ar putea fi pentru alții? Ce o provoacă? Ce o împiedică?

Iar acum, cred că cea mai mare intimitate pe care o putem avea este doar de a privi pe cineva.

Priviți pe cineva, admirați-i frumusețea exterioară pînă la cea a sufletului. Priviți și simțiți.

Asta se numește intimitate.

Dragoș-Andrei DRĂGHICI,
14 ani, Liceul Teoretic
„Onisifor Ghibu”, Sibiu

Pentru mine, intimitatea e precum o haină uzată. Dat fiind faptul că e uzată, nu pot să o port în afara casei, unde o să o vadă și alți oameni, o să o judece și, mai „grav”, o să mă judece pe mine, cel care o poartă. Gîndurile prea ieșite din tipar, dorințele prea exagerate, glasul prea amețit și bluza prea uzată, toate ar trebui „îndesate în spatele dulapului” și uitate pe veci (asta după spusele lor – acum, eu nu mai cred asta). Pentru mine, intimitatea reprezintă o oază de liniște, un refugiu de la lăncile oamenilor, un ocean în care să mă scufund cînd vreau să evadez din viața de zi cu zi. Mai pe scurt, intimitatea reprezintă un loc al meu, fără granițe sau restricții. Un loc pe care nimeni nu mi-l poate lua, unde nu mă poate deranja nimeni și unde pot face și gîndi tot ce vreau. Cum aș putea scăpa de așa ceva? Îmi e imposibil și să mă gîndesc la asta. Ei bine, probabil că va trebui să rămîn captiv în intimitate, pe veci. Sincer, mai bine decît să rămîn captiv în viață.

Amilin-Teodora MITU,
14 ani, Școala Gimnazială
„Grigore Hagiu”, Tîrgu Bujor

Intimitatea e o stare efemeră și iminentă, e o nevoie primară cum e nevoia de hrană sau cea de oxigen. Nu aș putea să descriu intimitatea în general, dar intimitatea mea e în text, în ceea ce citesc, în starea pe care o am înainte să adorm, atunci cînd mă gîndesc la ceea ce au făcut cei din cartea pe care o citesc, iar mai apoi în ceea ce pot eu să scriu. Îmi trebuie singurătate, deși mă inhibă de cele mai multe ori, cînd scriu și sînt aproape de text, e absolut necesară, liniștea la fel. Aș putea vorbi mult despre ceea ce înseamnă să fii într-un spațiu intim: o cană cu ceai, o pătură pufoasă. Totuși, aceste detalii sînt doar mofturi. Baza este dată de starea pe care o am, de căldura pe care textul mi-o oferă.

Intimitatea e starea de care oricine are nevoie pentru a face ceea ce îl împlinește și îl face să se scuture de exuvii, păstrîndu-le într-un cufăr transparent, la care se poate uita oricînd, apelînd la stadiile trecute și tînjind, în liniște și confort, spre cele viitoare.

Pentru mine, intimitatea e legată de grupul de prieteni, de lucrurile pe care le avem în comun, de amintirile și de starea de familiaritate generate de locurile noastre, de obiceiurile noastre, de acest amalgam de fapte pe care, după ce primesc puțin spațiu, le pot scrie și descrie.

Tot acest proces intim nu e doar original, ci și misterios într-un fel ciudat; e „o fîntînă pe un drum secetos”, din care nu trebuie neapărat să bea și alții. Dacă apa e bună pentru tine, nu trebuie adoptată de toți.

Pentru mine, crearea unui univers intim dobîndește sens pe parcurs, pentru că spațiul real și cel intim sînt două cercuri tangente exterioare; există lucruri reale pe care le păstrezi în el (unele amintiri, unele obiecte, uneori persoane). Cînd realitatea invadează prea mult spațiul intim, acesta se crapă. Acest univers intim apare ca pisica de Cheshire din *Alice*, apare peste tot și din ea rămîne numai zîmbetul.

În acest univers intim, mă simt liberă să-mi dezvelesc sufletul. Socrate a afirmat că impudoarea sufletului e mult mai dificilă decît cea a trupului, iar eu cred că fix absența intimității ne face să simțim, atît de greu, această dezgolire.

În final, aș vrea să zic că, pînă acum, am fost în căutarea intimității. Am găsit-o de multe ori și, de cel puțin tot atîtea ori, am crezut că am găsit-o, fără să o găsesc de fapt; de acea simt că această intimitate e ca o *fata morgana*, apare, te vrăjește, dispare și te lasă însetată, visătoare și cu gîndul la următoarea ei apariție. Asemenea unui *Blitzkrieg*, dărîmă tot, lăsînd în urmă un teren pe care să se poată reconstrui o nouă realitate, poate mai pertinentă pentru tine decît cea veche.

Andrei TOMA, 17 ani,
Colegiul Național
„Octavian Goga”, Sibiu

Intimitatea este un univers mai mic conținut în universul întreg. Aceasta este făcută după chipul și asemănarea fiecăruia, deoarece cu toții sîntem diferiți, astfel nu vom vedea niciodată două lumi ale intimității la fel. Pentru mine, lumea în care mă retrag și pe care o numesc intimitate este doar a mea, eu sînt singurul personaj. Chiar dacă alte personaje își fac simțită prezența în jurul meu, nu îmi invadează intimitatea. Nu pot spune că am un loc sau o activitate anume pe care să o includ în aria intimității mele. Consider că ceea ce este în mintea mea este intimitatea mea, deoarece acel ceva este doar al meu, ceva ce nimeni nu poate invada dacă nu are permisiunea mea.

anchetă realizată
de Ana Maria SANDU

■ ■ ■

„Ning frunzele în întuneric. Foșnesc și crănțăne sub pași asurzitor. Parcă doarme ceva primejdios și ți-e teamă să nu fie trezit de zgomotul casant. Parcă o piscă mare stă la pîndă, gata să ți se repeadă-n ceafă. Nu știi unde se termină șoseaua, aleea, cărarea și începe spațiul minat cu rădăcini. Ochii, ochelarii acum inutili. Pelicula sensibilă a filmului sigilat în cutia sa. Expusă doar memoria. Cît poate conserva ea o imagine fără s-o degradeze și cît reține trupul căldura atingerii vii, cînd celulele pielii mor și se cojesc și vin altele, fără amintire, să le ia locul? Timpul evaporat de mult rămîne cristalizat pe culmea rece a lucidității. Gustul lui de sare amară. Expurgarea:

«Mă întrebai de ce nu ne-am făcut niciodată confidențe. E simplu, pentru că eu nu aveam nimic de mărturisit. Nu-ți puteam da ceva echivalent intimităților pe care erai dispusă să mi le încredințezi numai la schimb. În istoria cu profesorul, singura ispravă a tinereții mele, aveam motive speciale să nu ți-o împărtășesc. De altfel, m-am străduit să o uit cît mai repede sau să păstrez din ea numai cît mi s-a părut frumos – niște zori cu păsări trezite, un cal plutind peste obstacole înalte, la hipodrom și versurile lui Péguy – gust de cafea pe stomacul gol. Au trebuit să treacă mai mult de douăzeci de ani (un copil născut la vremea aceea ar avea vîrsta noastră de atunci) pentru ca să-ți pot povesti întîmplarea cu început-sfîrșit și fără nici un cuprins. Deci deșartă.

În seara următoare petrecerii tale, o seară caldă, cu păpădii, am fost din nou alături de profesor și el mi-a zis dacă ai adormi printre păpădii, cînd te-ai scula ai putea să hipnotizezi. Privirea lor mijită; vocea îi vibra în lemnul băncii. Am stat apoi la o masă de cîrciumă, cu paharele în față – al meu, abia atins, al lui gol-plin, gol-plin, de multe ori. Doar ce-l priveam și mi se-nfierbînta fundul ochilor, emoția cobora ca un lift supraîncărcat din coșul pieptului spre șolduri și rămînea blocată acolo, încît, cînd a plătit, cu greu am reușit să mă ridic, rezemîndu-mă de el: deși nu băusem nimic, eram beată de-a binelea, mă impleticeam, o beție melancolică, suflet sfîșiat, naiba știe cît de caraghioasă arătam cînd îi sorbeam vorbele de aproape, toantă în extaz, simțeam că nu mai pot fără el.»

Nedelimitate, întunericul cer și întunericul plin de obstacole indiferente: e vina frunții tale că s-a pocnit de stîlp și a mîinilor că bîjbîie prin hățișul țepos. Ce-ai venit să cauți aici, unde marginile sînt nu inexistente, ci invizibile? Ar fi de-ajuns lanterna unui paznic sau un far de bicicletă și-ar apărea bordurile, geometria, parcelările știute. O mirare liniștită: tu erai aceea, tot aici, în parc, topită de iubire?”

(Adriana Bittel, *Fototeca. Temă cu variațiuni*, Editura Humanitas, 2015)

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

● **Visul american**

„Caut umorul chiar și în poveștile dramatice“

– interviu cu regizorul Paul NEGOESCU –

Am văzut Oameni de treabă *mai tîrziu. E unul dintre filmele de care s-a vorbit în ultimul timp, mai ales că se poate vedea pe Netflix. Filmul a fost la TIFF și l-am întrebat pe **Paul Negoescu** cum a ajuns la povestea de aici, despre umor negru, succes de public și ce se poate salva cînd toată lumea o ia razna.*

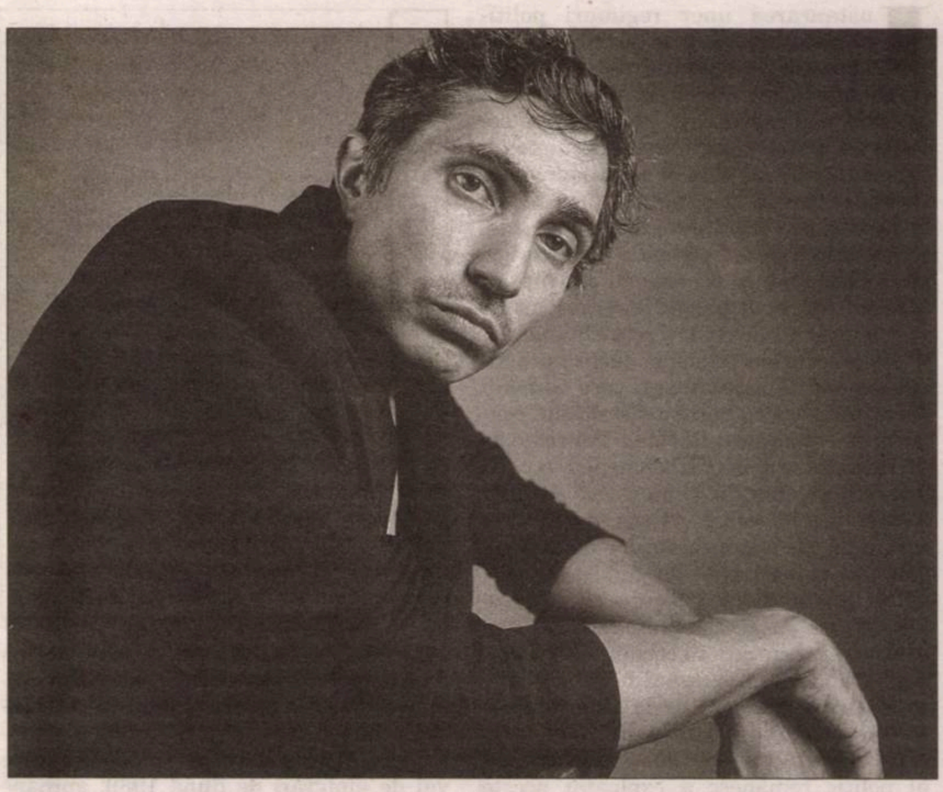

Ce a fost diferit la Oameni de treabă *față de celelalte filme ale dvs.?*

Diferit a fost faptul că n-am scris eu scenariul, e prima oară cînd regizez un scenariu scris complet de altcineva, fără contribuția mea. Apoi, a mai fost diferit c-am filmat în Moldova, la țară, eu necunoscînd prea bine nici Moldova, nici viața la țară. În plus, am lucrat aproape exclusiv cu actori moldoveni, în dialect moldovenesc, ceea ce a făcut experiența cu atît mai interesantă.

Într-un fel, e vorba de un paradox: dvs., citadinul, ați făcut un film cu un story *care se petrece într-un sat din Botoșani. S-a vorbit deja despre România profundă pe care o aduceți pe ecran. Umor, cinism, caricatură, compromis și metafizică. Ați simțit că are toate astea de la început, cînd ați citit scenariul?*

> *„În permanență aș schimba dacă mi s-ar da ocazia.“*

Cînd formulezi așa ar părea că eu, citadinul, bucureșteanul, m-aș uita de sus către personajele din film pentru că sînt de la țară, din Moldova, caricaturizîndu-le, ceea ce e ceva ce am încercat să evit. În realitate am încercat să păstrez aceeași privire – cinică, cu umor ș.a.m.d. – pe care am simțit-o în scenariu, dar față de toată lumea din film. Nu încerc să mă disculp de vreo vină, cred că privirea asta e într-adevăr de sus în jos, dar măcar e la fel față de toate personajele, inclusiv față de cele urbane, precum polițistul tînăr sau procurorul. Chiar dacă filmul apelează la stereotipuri despre Moldova rurală, nu o face, sper, într-un mod moralist. În plus, unul dintre scenariști, Radu Romaniuc (și care mi-a făcut un tur al zonei arătîndu-mi locurile prin care a copilărit și la care s-a gîndit atunci cînd a scris scenariul), este chiar originar din județul Botoșani, așa că, la nevoie, pot da vina pe el pentru asta, cel puțin în glumă.

Nimeni nu e în film cine pare că e. Toate personajele, în micul lor univers, încearcă să-și protejeze afacerile și pozițiile. O mînă spală pe alta. E într-un fel o parabolă, dar cu multe mărci de timp și de spațiu recognoscibile. Credeți că acest nivel realist a făcut povestea mai empatică?

Posibil. Au ajuns la mine multe remarci cum că filmul ar fi foarte realist, deși mie mi se pare că e o poveste foarte trasă de păr. În plus, nu ne-am propus să povestim filmul într-o cheie realistă, chiar din contra. Necunoscînd în profunzime viața la țară în Moldova, nu puteam să am pretenția veridicității. Dar probabil că toate lucrurile astea de care spui, plus interpretarea lui Iulian Postelnicu, fac ca filmul să pară ca fiind mai real și, în același timp, să ții mai mult cu personajul.

Filmul a luat premii și se bucură de succes și la public, și la critică, mai ales că acum poate fi văzut și pe Netflix. Ați mai trecut cu Două lozuri *prin popularitatea unei comedii. Cît de important e umorul în economia unei povești?*

Pentru mine e important, nu știu exact în ce măsură, dar caut umorul în filme chiar și în poveștile dramatice. Nu caut umorul ca să rîd neapărat, ci caut mai degrabă contradicția, absurdul, coincidența, lucruri pe care le asociez cu umorul. Și probabil că umorul a ajutat filmul să prindă la mai multă lume, deși mulți l-au văzut ca pe o dramă. E drept, filmul nu e o comedie în adevăratul sens al cuvîntului, e o comedie neagră, dar e totuși conceput ca o comedie, de aici și privirea condescendentă față de personaje. Și m-a surprins faptul că mulți nu au văzut deloc comicul din film, chiar dacă multora le-a plăcut filmul chiar și așa, ca o dramă. Dar cred că, nesesizînd umorul, au pierdut un strat destul de important al filmului.

Ce s-a schimbat în timp în felul în care vă raportați la meseria de regizor?

Probabil faptul că mă raportez la ea strict ca la o meserie și nu mai pun la suflet orice părere proastă de parcă mi-ar fi înjurat cineva copilul. Mi-am dat și eu seama, între timp, că e doar un film, nu moare nimeni oricît de prost ar fi, important e să-mi placă mie. Iar asta îmi oferă o detașare care mă ajută și în facerea filmului. În plus, îmi permit mult mai ușor să zic nu atunci cînd mi se propun proiecte în care nu cred. Deși n-ar trebui să mă iau neapărat după instinctele mele, pentru că eu am refuzat inițial atît scenariul de la *Oameni de treabă*, cît și propunerea să fac *Două lozuri*; a fost nevoie de insistențele altora ca să mă răzgîndesc (ale lui Radu Romaniuc în primul caz și ale lui Dragoș Bucur în cazul al doilea). Iar astea două au ajuns să fie cele mai apreciate filme ale mele.

De data asta, fiind vorba despre o comedie neagră, substratul grav e mereu subminat de situații și de personaje. Cuplul de aur e format din polițistul satului și primarul, secondați de preot. E multă ironie în felul în care sînt construite situațiile și pare că vă jucați cu clișeele. Ce n-ați vrut să fie filmul acesta?

Nu mi-am dorit să fie thriller. Cînd am început dezvoltarea proiectului și aveam tot felul de întîlniri și discuții în baza scenariului, primeam des *feedback*-ul că e vorba de un thriller, pe cînd pe mine nu partea de suspans m-a atras la scenariul ăsta. Și nu mi-am dorit să fie thriller, pentru că nu-l vedeam așa. Pe mine secvența finală a filmului, atunci cînd am citit-o prima oară în scenariu, m-a amuzat teribil. Aici probabil a contat compatibilitatea dintre mine și scenariștii filmului – Radu Romaniuc și Oana Tudor –, pentru că am fost pe aceeași lungime de undă și am văzut același tip de film cu ce au gîndit ei. Probabil și acesta a fost un motiv pentru care Radu a insistat, totuși, să regizez eu scenariul ăsta.

Livada pe care și-o dorește polițistul Ilie, ca să răscumpere toate eșecurile din viața sa de pînă atunci, devine monedă de schimb pentru acoperirea unei crime. Relațiile de forță sînt mereu sondate. Fiecare încearcă să-l pună la punct pe cel mai slab decît el. E și un film despre putere, în ultimă instanță? Cum vă raportați la ea?

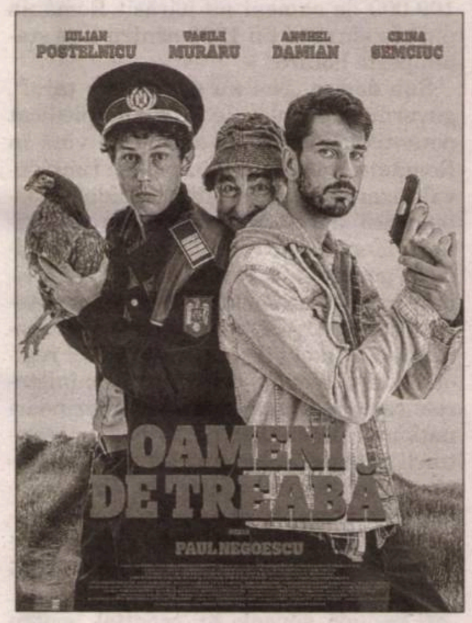

Nu cred că în ultimă instanță, ci din contra, cred că e mai mult un film despre putere decît unul despre corupție, așa cum s-a tot vorbit. Pe mine m-a interesat mult mai puțin dilema morală a personajului (să închidă ochii sau nu la tot felul de ilegalități ca să obțină ce-și dorește), partea care m-a atras cel mai mult la povestea asta a fost modul cum era construit personajul lui Ilie, care e un om slab și care s-a luptat toată viața cu faptul că e slab într-o lume în care se cere de la el să fie puternic. Și m-a atras asta pentru că îl înțeleg foarte bine, e probabil singura componentă din film cu care relaționez într-un mod cu adevărat intim. Pînă să realizez că personajul lui Ilie e construit în felul ăsta și că, de fapt, îl cunosc foarte bine, eram convins că nu pot să regizez un asemenea film, pentru că e o poveste mult prea departe de universul meu. Pentru că nu credeam că am ceva în comun cu un polițist dintr-un sat din Moldova, dar se pare că am.

Finalul aruncă toată liniștea mocnită în aer. Aproape ca într-o bandă desenată, totul se răstoarnă și marele măcel are rol cathartic, purificator. V-ați dorit să salvați ceva din lumea asta?

Da, găina. Ea trebuia să trăiască pentru a spune povestea mai departe. Și natura, care e foarte frumoasă în partea aia de lume. De altfel, chiar am și filmat cîteva cadre, ca posibile variante de final (în locul celui cu găina), cu peisaje cu natura locului și Siretul care curge mai departe neîntrerupt. Nu au mai avut loc în film pentru c-am fi avut prea multe finaluri, dar gîndul să rămînem cu peisajele alea a existat.

S-a vorbit deja despre casting*-ul foarte bun. Despre naturalețea lui Iulian Postelnicu, căruia rolul îi vine ca o mănușă. Ce gen de regizor sînteți, cînd vine vorba de actori?*

Îmi place să cred că sînt un regizor calm, cel puțin în comportament. Cum spuneam mai devreme, pînă la urmă e doar un film, nu cred că e cazul să urlu și să mă port urît cu niște oameni, cum poate ar fi imaginea clișeu a regizorului, pentru că nu stă lumea în filmul meu. Evident că mă frustrez, mă enervez, mă macină pe dinăuntru și mă și îmbolnăvesc cînd lucrurile nu merg cum mi-aș dori, dar mă enervez în primul rînd pe mine, că nu sînt în stare să scot ceva mai bun din situația cu pricina, rareori pe actor. Mai puțin atunci cînd nu-și învață textul. Atunci mă enervez, dar nici atunci nu cred c-o arăt, cel puțin nu într-un mod evident, ci mai degrabă pasiv-agresiv. Nu o arăt pentru că, așa cum ziceam, nu cred că merită să te porți urît cu cineva pentru un film, pur și simplu prefer să evit să lucrez cu actorii respectivi la alte proiecte.

Acum, uitîndu-vă în spate, ați schimba ceva?

În permanență aș schimba dacă mi s-ar da ocazia. La fiecare vizionare mai găsesc cîte un lucru pe care l-aș modifica, pentru că de fiecare dată privesc filmul cu alți ochi, cu altă stare și automat îl simt diferit. De exemplu, uneori sînt cadre care mi se par prea lungi și le-aș mai scurta, alteori aceleași cadre mi se par prea scurte și le-aș lungi. Cel mai frustrant e cînd ești la montaj și nu mai poți schimba mare lucru. De asta nu mă mai uit la filme cîțiva ani buni după ce le termin, pentru că în permanență aș găsi lucruri pe care le-aș dori îmbunătățite.

interviu realizat
de Ana Maria SANDU

■ ■ ■

Emanuela GRAMA

Cum să faci bani de pe urma socialismului

Instaurarea unor regimuri politice noi în fostul bloc socialist a fost marcată de tensiuni puternice, iar conflictele legate de felul cum trebuia împărțită și reevaluată proprietatea colectivă a fostelor regimuri comuniste au reflectat și au amplificat aceste tensiuni. „Reconstituirea“ proprietății private s-a bazat aici pe o înțelegere teleologică a istoriei, care a tratat perioada socialistă ca pe un accident. Mulți experți occidentali care au conceput politicile de privatizare nu știau nimic despre rețelele complexe de favoruri și relații și despre practicile economice specifice pe care oamenii le inventaseră ca parte a sistemului centralizat – sau ca reacție la el. Politicile de privatizare impuse de asemenea experți au creat un efect de domino care a sfîșiat fostele rețele sociale. Dacă mulți dintre angajații întreprinderilor de stat au susținut privatizarea lor fiindcă au crezut că „piața liberă“ e totuna cu „libertatea politică“, ei se așteptau de asemenea ca firmele rezultate să continue să furnizeze stabilitatea economică și serviciile sociale care fuseseră de la sine înțelese în statul comunist paternalist.

La începutul anilor ’90, *establishment*-ul politic românesc a exploatat aceste așteptări. Politicienii au promis asistență socială și mai ales protecție financiară față de investitorii străini, monopolizînd în același timp împărțirea și redistribuirea bunurilor fostului stat socialist.

În zilele violente din decembrie 1989, cînd oamenii ieșiseră pe străzile orașelor cerînd libertate, un grup de politicieni din interiorul sistemului s-a folosit de revolta populară pentru a organiza un puci. Majoritatea erau comuniști cu state vechi, dar care ieșiseră din grațiile lui Ceaușescu în anii ’70 și ’80. Șocat de amploarea demonstrațiilor și temîndu-se pentru viața lui, Ceaușescu a fugit de la sediul Comitetului Central al partidului pe 22 decembrie 1989. În aceeași zi, politicienii în dizgrație au format un comitet, Frontul Salvării Naționale (FSN), menit să funcționeze ca guvern provizoriu. Liderul lor era Ion Iliescu, fost membru al Comitetului Central care se opusese în mod deschis lui Ceaușescu și comportamentului dictatorial al acestuia, dar care rămăsese un comunist convins. Cu toate că inițial nu-și doriseră să abolească regimul, ci doar să înlăture dictatura ceaușistă, grupul foștilor membri ai elitei partinice a trebuit pînă la urmă să cedeze presiunii populare, să abroge comunismul și să declare România o țară democratică. Și totuși, după cum nota Tom Gallagher, același grup a reușit „să păstreze și să amelioreze anumite aspecte ale sistemului comunist care [au devenit] baza regimului evident pluralist de astăzi“.

Întemeietorii FSN au avut foarte mult de cîștigat de pe urma faptului că au condus revoluția de la televizor. În decembrie 1989 au apărut pe ecran zi și noapte, dîndu-se drept reprezentanți ai celor care mureau pe străzi și transmițînd mesaje de susținere celor care stăteau acasă cu ochii la ecran. Folosindu-se de acest capital politic, FSN a devenit partid, cîștigînd primele alegeri din mai 1990 cu o majoritate zdrobitoare. În scurt timp, guvernul majoritar FSN s-a năpustit asupra Opoziției. În ianuarie, februarie, iunie și septembrie 1990, la cererea noului președinte Ion Iliescu, minerii au venit de mai multe ori la București, mai întîi pentru a amenința, apoi pentru a încerca, prin violență, să oprească amplele proteste antiguvernamentale. Această serie de evenimente a dus la moartea a patru persoane și la rănirea a aproape cinci sute. Reprimarea brutală a Opoziției a determinat multe țări occidentale să considere România o democrație eșuată și a provocat primul mare val de emigrări de după 1989: aproape 100.000 de oameni au părăsit România pînă la sfîrșitul lui 1990 pentru a se stabili peste hotare.

avan premieră

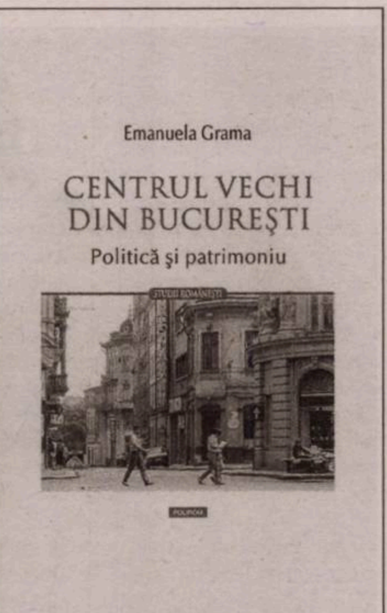

Emanuela Grama

CENTRUL VECHI DIN BUCUREȘTI

Politică și patrimoniu

Sub deviza „Noi nu ne vindem țara!“, guvernul controlat de FSN a împiedicat potențialii investitori străini să vină în România, orchestrînd în același timp devalorizarea și „dispariția“ rapidă și sistematică a bunurilor deținute de fosta economie centralizată. Această lichidare generală a resurselor a fost primul pas către reachiziționarea lor ulterioară de către cei care le administraseră înainte, de la directori de fabrici regionale la personaje centrale din ministerele care gestionau marile întreprinderi naționale. În analiza pe care o face restituirii proprietăților funciare din România de la sfîrșitul anilor ’90, Katherine Verdery observă că „anularea regimului socialist al proprietății“ s-a bazat pe o „devalorizare și revalorizare“ a bunurilor fostului sistem centralizat.

După spusele ei, esențial pentru mulți dintre cei implicați a fost să descopere ce bunuri erau valoroase acum și cum se putea pune mîna pe ele, ce practici erau relevante pentru noile tipuri emergente de valorizare și cum te puteai debarasa de lucrurile a căror valoare se prăbușea sau cum le puteai transforma în bunuri de valoare – ce sau pe cine trebuia să cunoști și ce trebuia să ai ca să poți găsi valoare în bunul altuia.

Noua putere a fostelor elite socialiste

Fostele elite socialiste au reușit astfel să-și păstreze puterea prin intermediul rețelei dense de obligații și schimburi reciproce pe care și-o creaseră în timpul regimului anterior. Și-au întărit însă alianțele politice și în virtutea cunoașterii în profunzime a bunurilor pe care le administraseră în cadrul sistemului centralizat. Oamenii aceștia știau cel mai bine cum să jongleze cu asemenea bunuri (întreprinderi sau gospodării agricole de stat, fabrici, clădiri, teren), ca și cum ar fi fost niște piese de puzzle care puteau fi rearanjate potrivit cerințelor economice ale contextului postdecembrist. Vedem asta în mecanismul circular care a susținut expansiunea rapidă a FSN: vizibilitatea politică le-a permis membrilor Frontului să facă averi uriașe și astfel să-și consolideze și mai mult capitalul politic. Prin filialele regionale și locale înființate în toată țara, partidul a căpătat tot mai multă putere pe măsură ce i se alăturau alții și alții, de la angajați ai Securității care controlaseră înainte de 1989 comerțul exterior al țării la directori ai întreprinderilor de stat și membri ai fostei elite comuniste. Rețeaua economică din jurul FSN a reprodus astfel și a întărit sistemul de relații și favoruri din perioada socialistă, încît cei care făcuseră deja parte din acest sistem au putut să-și păstreze intacte privilegiile.

Devalorizarea artificială a Centrului Vechi la începutul anilor ’90 trebuie înțeleasă ca parte a acestei strategii mai ample de devalorizare și revalorizare. Noile autorități știau că zona avea un „parfum“ specific, acela al banilor făcuți cu ușurință, dar, pentru a profita cît mai mult de pe urma lui, trebuiau nu doar să-l țină sub control, ci și să-și măsoare atent pașii. Între 1990 și 1992, unul dintre cele mai importante ziare naționale a investigat cum reușiseră unii politicieni (senatori, deputați sau alți demnitari legați de FSN) să devină milionari aproape peste noapte. A descoperit un sistem întortocheat, dar bine uns de favoruri și tranzacții în cerc restrîns, prin care resursele statului erau transferate fără multă gălăgie în buzunarele și conturile bancare ale unor indivizi influenți. Printre aceste bunuri se numărau și destule magazine, galerii de artă și ateliere amplasate în Centrul Vechi. Iată cîteva exemple.

În noiembrie 1990, M.V., șeful unei filiale locale a FSN și unul dintre reprezentanții lui în Parlament, a trimis o petiție primăriei bucureștene prin care cerea trecerea pe numele său a cîtorva magazine, inclusiv a unei galerii de artă de pe strada Lipscani, cu tot cu mărfurile aflate în ele. Printr-o simplă semnătură, deputatul a devenit proprietarul magazinelor și al bunurilor pe care le conțineau, inclusiv covoare, picturi și alte obiecte de artă și meșteșugărești, care valorau în jur de 5.790.000 de lei (echivalentul a aproximativ 165.000 de dolari la vremea aceea, cînd salariul mediu lunar era de circa 100 de dolari). Același politician obținuse deja dreptul de proprietate asupra altor patru centre comerciale din alte zone ale orașului.

F.B., unul dintre membrii fondatori ai FSN și apoi membru al primului guvern provizoriu, s-a dus pur și simplu să discute cu directorul companiei de stat care administra toate centrele de vînzare cu amănuntul din București. A intrat în biroul directorului și a cerut nu mai puțin de șapte magazine, toate pe Calea Victoriei, arteră comercială majoră de pe latura de vest a Centrului Vechi.

C.I. a fost vicepreședinte al primului guvern provizoriu dintre 1990 și 1992, iar după 1992 a fost ales deputat FSN în Parlament. Soția lui a solicitat primăriei un spațiu comercial în Piața Unirii. La început a fost refuzată, dar, după ce C.I. s-a dus personal să discute cu autoritățile locale, spațiul a devenit dintr-odată disponibil și i-a fost transferat soției. C.I. a mai cerut un restaurant. Biroul primăriei i-a aprobat și a doua solicitare, iar tatăl lui C.I. a devenit proprietarul restaurantului.

Aceste exemple dovedesc că, departe de a fi fost „condamnat“, așa cum îl descrisese primarul de atunci echipei britanice, Centrul Vechi reprezenta pentru noua elită un activ de valoare. Peste geografia cartierului s-a suprapus o ierarhie de putere. Magazinele mai vizibile și care deci aduceau venituri potențial mai mari au fost preluate de personaje-cheie din interiorul sistemului, precum membri influenți ai Guvernului. Cele de pe străzile mai mici au devenit proprietatea unor reprezentanți de la al doilea nivel de putere – deputați sau membri ai filialelor locale ale FSN. Manevrele politicienilor în Centrul Vechi și în jurul lui ilustrează felul cum s-au folosit aceștia de spațiul urban pentru a-și consolida puterea și pentru a acoperi urmele furturilor – așa-zisele „disponibilizări“.

(fragmentul face parte din volumul Centrul Vechi din București. Politică și patrimoniu, *în curs de apariție la Editura Polirom, în traducerea Justinei Bandol)*

***Emanuela Grama** este profesor asociat și director al programului de studii globale în cadrul Departamentului de Istorie al Universității Carnegie Mellon din Pittsburgh, SUA. A obținut diploma de licență în sociologie la Universitatea din București și un doctorat în antropologie și istorie, finalizat în 2010, la University of Michigan, Ann Arbor, SUA. Ediția americană a cărții a obținut Premiul Ed Hewett 2020, acordat de Association for Slavic, East European and Eurasian Studies, SUA.*

© wikimedia commons

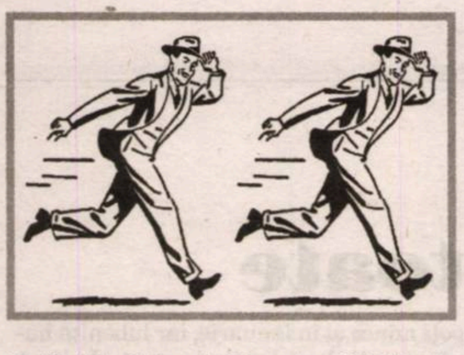

Victor MOROZOV

dilematograf

Vîntul prin pixeli

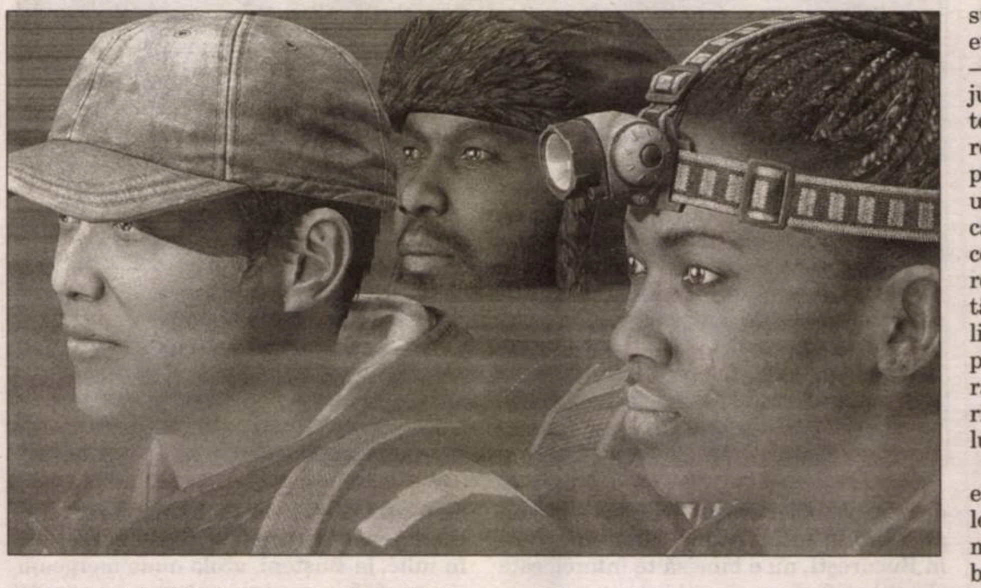

● ***Knit's Island*** **(Franța, 2023), de Ekiem Barbier, Guilhem Causse, Quentin L'Helgouac'h.**

Documentarul *Knit's Island* pornește de la o ipoteză tot mai de preț astăzi: aceea că, pînă și în absența sa efectivă, tot cinema-ul este spectrul omniprezent al producțiilor audiovizuale revărsate în prezent pe ecranele noastre mici și mari. Altfel spus, chiar și dacă cinema-ul ar dispărea (lucru, oricum ai da-o, extrem de improbabil), uneltele, reflexele și abilitățile obținute în urma experienței sale ne-ar ajuta să vedem mai clar în jurul nostru. Această *deplasare*, să fim convinși, e cinefilă chiar și atunci cînd proclamă potențiala tragere pe linie moartă a subiectului său: ca o confirmare că, pe terenul tot mai valonat al imaginii actuale, filtrul cinematografic aplicat tuturor lucrurilor continuă să reprezinte cea mai bună școală a privirii.

Dacă n-am fi în 2023, ci cu vreo două decenii în urmă, contactul cu *Knit's Island* ar provoca un șoc. Astăzi, însă, el ne apare ca o radicalizare firească a acelor intuiții care au permis lărgirea paradigmei cinematografice pînă în punctul în care, în loc de „a șaptea artă“, ne-am trezit că vorbim despre *audiovizual*. Alcătuit în proporție covîrșitoare din imaginile unui joc video – numai cadrele de final ne readuc înspre realitate –, *Knit's Island* rămîne, în mod incontestabil, rodul unei priviri care se trage din film. Practic, nu doar că cineaștii Ekiem Barbier, Guilhem Causse și Quentin L'Helgouac'h decid să proiecteze aceste imagini „barbare“ într-o sală – lucru care, în sine, e suficient pentru a ne face să le privim altfel –, dar ne și ghidează prin universul învestit cu o atenție la vocabularul filmic: că vorbim despre plăcerea înregistrării firelor de iarbă ce unduiesc în bătaia vîntului sau despre arcul narativ descris, proiectul se citește ca un documentar animat de căutările care – de la tempo la atmosferă și de la emoție la montaj – fac ca un film să acționeze asupra noastră cu o nebănuită putere.

Dar e mai mult decît atît. Căci meritul lui *Knit's Island* ține de abilitatea cu care împacă un dublu proces de hibridizare: întîi, între două medii despre care am înțeles dintotdeauna că s-au influențat reciproc (ajunge să vedem un joc video precum *L.A. Noire* [2011], care preia cu lăcomie din vasta istorie a filmului *noir)*, fără a ști însă dacă pot fuziona pînă la capăt, într-o suprapunere de formate care să le tensioneze reciproc limitele; și apoi, între o formă de realitate și un strat de virtual care, mai mult decît oricînd, par scena unei confuzii generate, la o adică, de însăși producția abundentă de imagini a erei noastre. În acest sens, ce vedem nu este doar despre plierea acestui univers – preluat din jocul de tip MMORPG *(Massively multiplayer online role-playing game) DayZ*, al producătorului ceh Bohemia Interactive – pe cerințele de structură și stare specifice unui film, cu toate că nici acest aspect nu trebuie neglijat: vezi superbul cadru în care două avataruri se îndepărtează de protagonist în mașina lor veche, iar filmul lasă această panoramă cu o pajiște vastă, aproape kiarostamiană, să dureze dincolo de efectul imediat, cu grijă pentru lumina zilei. Pe măsură ce avansează în joc, cei trei cineaști uită de miza lor imediată, scufundați în contemplația unei comunități care vibrează pe ritmuri ancestrale.

Dacă însă *Knit's Island* se impune în așa măsură ca o mină fertilă de reflecții, e pentru că face din acest joc scena unui dans amețitor între identități performate și biografii reale, testînd capacitatea jucătorilor de a se dota pe cont propriu cu o nouă existență. *DayZ* devine, atunci, rezervorul ospitalier al fanteziilor refulate, al nostalgiei pentru natură, al transgresiunilor de tot felul: o privire antropologică într-un univers „mai real ca al nostru, și totuși fantastic“, care înaintează pe o insulă de întuneric și demență pe care societatea de afară – cu morala și legile sale – ar face-o imposibilă. Desfășurată în siajul unui fel de apocalipsă, această poveste în care diverse facțiuni se luptă pentru resurse e o distopie care, prin liniștea sa și prin posibilitatea de a te pierde în mijlocul unui spațiu redevenit virgin, e ca un viitor care ne vorbește, *via* dezastru, despre ceea ce am pierdut cîndva. Nici nu e de mirare că jocul e populat de indivizi care caută un aiurea compensatoriu: de la paramilitari care performează setea de sînge la pastori care propovăduiesc o credință aberantă, *Knit's Island* e ca un eșantion americanofil de deviațe ajunse acasă, într-o lume în care totul, în sfîrșit, este permis.

Poate cel mai tulburător în revelația sa este acest personaj singuratic, în spatele căruia se găsește un ins care petrece mii de ore în joc doar pentru a se plimba prin natură și a-și limpezi gîndurile. Printr-o stranie degenerare a regimurilor de existență, relaxarea în aer liber devine, atunci, tot un periplu printre pixeli, în acord cu limitările unui produs artistic oarecare. În locul unei drumeții prin pădure, o aventură prin virtualul care imită – și poate chiar exarcerbează – adevărul propriilor vieți. Prins între mai multe contaminări, *Knit's Island* știe să transforme această instabilitate fundamentală a identităților în ceva mai mult decît un simplu „totul e totuna“ postmodern: ca o acceptare a faptului că, pe drumul de la realitate la simulacru, putem abandona liniștiți atît semnalele de alarmă catastrofiste, cît și cinismul relativizant. Un film ca acesta este aici pentru a ne arăta că lumile care îi populează pe internauții anonimi ai societății, ca și palierele existențiale pe care evoluează, sînt infinit mai complexe decît credeam.

Knit's Island a rulat în cadrul TIFF, ca parte a secțiunii *„What's Up, Doc?“*.

■ ■ ■

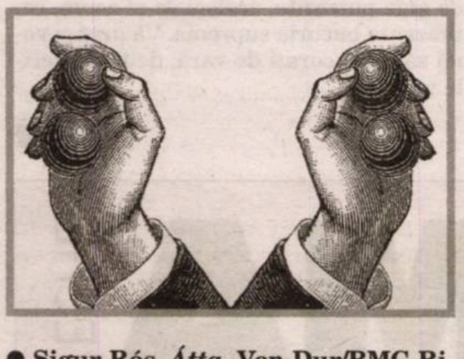

Paul BREAZU

audio și n-am cuvinte

Între *borealism* și *boring*

● **Sigur Rós, *Átta*, Von Dur/BMG Rights Management, 2023.**

Mult din muzica formației Sigur Rós, spunea într-un articol muzicologul norvegian Tore Størvold, ar putea fi legat de ideea de *„borealism“* – o trimitere directă la „orientalismul“ lui Edward Said –, termen plasat de antropologul Kristinn H.M. Schram în proiecția unui anumit tipar de exotizare a Nordului. În esență, *sound*-ul islandezilor, ca să iau ca referent albumul care i-a emancipat global, *Ágætis byrjun*, s-a plasat într-o zonă ambientală hiperboliza(n)tă, monolitică, melancolică prin reverberanță, supraprodusă și razantă unui kitsch aproape digerabil, asumat organică și presupus conectată – măcar prin amprenta pe care a lăsat-o percepției asupra ei – la spațiul natal. LP-ul din 1999 etala un post-rock care deja nu prea mai avea legătură nici cu primul lor disc, imprudentul și de aceea interesantul *Von* (1997), nici cu *Hex*-ul seminalilor Bark Psychosis, lucrarea care îl făcuse pe Simon Reynolds să inventeze termenul cîndva în 1994.

În 2007, *Heima*, un film care aduna 15 concerte, unele neanunțate, întîmplate în diverse locuri din Islanda – pe o scenă din Reykjavik, într-o cafenea oarecare, într-o pescărie abandonată, într-o peșteră, în mijlocul pustietății etc. – devenea corolarul presupoziției lui Størvold. Prin gestul acesta, Sigur Rós, participînd la construcția stereotipului, reușea să livreze poate cea mai coerentă și puternică operă, asociind peisajul cu propria muzică. Secvențe intermediare relevînd *acel* teritoriu special și interviuri cu membrii formației vorbind despre *acel* „acasă“ din titlul filmului îngroașă definitiv tabloul. *„Heima* poate fi privit ca o biblie alternativă a Islandei, țara care se dezvăluie astfel mai puțin ca o destinație turistică obișnuită, ci ca un tărîm magic, nelocuit, pe care ființele umane nu au întotdeauna dreptul să-l traverseze“, spunea textul care însoțea lansarea filmului și nici că se putea s-o spună mai bine în contextul despre care am vorbit puțin mai sus. Fără această proiecție, muzica trupei ar/va „arăta“ convențional, chiar și în cazul unor deturuiri stilistice și de componență, precum cele produse pe unele dintre următoarele albume de studio, șase la număr.

Cel mai nou LP al Sigur Rós, *Átta*, lansat recent, după o lungă pauză discografică de zece ani, nu face, evident, excepție în toată această listă începută cu *Ágætis byrjun*. Chiar dacă se situează la celălalt pol față de turbulentului *Kveikur* (2013) – poate și pentru că trupa l-a reprimit în 2022 pe claviaturistul Kjartan Sveinsson, plecat în 2012 –, aerul acela familiar stagnează în atmosfera aplatizată a proaspătului album. Lipsită de contrast, aproape lipsită de *drumming* (tobarul Orri Páll Dýrason nu mai face parte din formație din anul 2018), lipsită chiar de curiozitate – tonul pare cît se poate de reținut, de controlat –, muzica de astăzi a Sigur Rós păstrează cîte ceva din fluxul acela emotiv și triumfalist al trecutului, dar nu mai pare deloc tentată să-i exploreze și marginile, nu mai vrea să accepte construcția, nu mai încearcă să se suprapună pe acea fotografie „originară“ care să-i rezolve problemele cu publicul și cu ea însăși.

Sigur Rós va performa în această vară pentru a doua oară – formația din Islanda a mai fost prezentă la ediția din 2016 – la Electric Castle, sîmbătă, 22 iulie 2023. Mai multe informații despre eveniment găsiți pe pagina festivalului – electric-castle.ro.

***Paul Breazu** este jurnalist.*

■ ■ ■

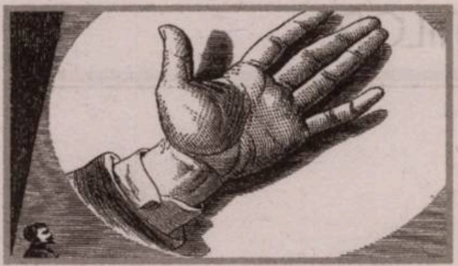

Adina POPESCU

portrete din mers

Vara, înainte de toate

c wikimedia commons

În București, vara adevărată venea pe la mijloc de iunie odată cu sfîrșitul anului școlar, cam ca și acum, nu s-a schimbat nimic. Vara venea atunci cînd dispărea dintr-odată de pe străzi tot parfumul înfloririlor care transformau acest oraș într-unul mai suportabil, de liliac, de salcîm, de tei, de Mîna Maicii Domnului și nu mai rămînea decît un vag miros fetid de gunoi, în putrefacție. Cînd temperaturile treceau deja de 30 de grade, aveai senzația că totul intră în descompunere, inclusiv blocurile noi, socialiste, care erau fățoase pe atunci. Te lipeai de asfalt, orașul era mai puțin verde decît acum, comuniștii nu prea plantau copaci, mai ales pe marile bulevarde. Doar beton și vară, simțeai cum te topești. Pe străzile cu case, oamenii ieșeau seara din curți și mai răcoreau asfaltul cu furtunul, se formau pîrîiașe care duceau resturi menajere spre gurile de canalizare, era un alt miros, de baltă stătută, care îmi plăcea la nebunie, un alt miros de vară. Vara venea atunci cînd începea invazia gîndacilor negri „de canal“, libărcile, erau peste tot, ca și acum. Vara venea atunci cînd trebuia să dormi cu ferestrele larg deschise pentru că nu exista aer condiționat, iar căldura nopții era aceeași cu cea de peste zi, căldura din apartamente după care tînjisem o iarnă întreagă, o căldură ca un cearceaf fierbinte și ud, la ora 5 fix te trezea huruitul primelor tramvaie. Vara venea atunci cînd cerul își pierdea orice culoare, devenea opac, cînd țigăncile de la colțul străzii vindeau coronițe pentru premiul I, iar domnii ingineri se băgau sub Daciile lor din spatele blocului ca să le repare, urma marele concediu, călătoria spre mare. Ce mi-o fi venit să scriu despre vară? O stare. M-am întors aseară de la Cluj, de la festival, unde a fost polul ploilor timp de șapte zile și o atmosferă de noiembrie prietenos, am purtat în fiecare seară geaca mea Mammut pentru orice vreme, m-a costat o mică avere, dar o iubesc pentru că e utilă oriunde, oricînd. Pe măsură ce ne îndreptam spre sud, vremea se schimba de parcă ne-am fi îndreptat direct spre miezul verii, iar în momentul în care am ajuns la București, puțin înainte de miezul nopții, și m-am oprit amețită la o benzinărie, vara de aici pe care o cunosc atît de bine m-a izbit în moalele capului. În doar șapte zile, orașul trecuse dintr-un anotimp în altul. Atunci cînd vine vara în București, nu e bine să te întorci, este timpul să fugi.

Înainte, vara se împărțea în funcție de sezoanele fructelor și legumelor. Era vara căpșunilor de iunie, cele mai dulci, apoi vara cireșelor, urmată de cea a vișinelor care nu reprezentau nici un interes pentru nimeni decît pentru gospodinele care făceau dulceață. În iulie începea vara caiselor și a piersicilor cu un parfum pe care nu l-am mai regăsit la noi de ani buni, poate doar prin Albania, piersica – mirosind a piersică de la trei metri distanță de tarabă – miroase a vară deja coaptă, o mîncai la mare, pe cearceaful tău de pe plajă și zeama ei galbenă, lipicioasă, ți se scurgea pe bărbie, îngropai în nisip sîmburele ca un creier, cu circumvoluțiunile sale în care rămîneau franjuri de fruct, sîmburii de caisă îi puneai deoparte, îi uscai la soare pe balcon, apoi îi spărgeai cu un ciocan, aveau un gust dulceag-amărui, migdalele comunismului nostru. Vara roșiilor de grădină care se găseau peste tot, nu a existat niciodată penurie de roșii în România, măcar atît, roșiile cu brînză – mîncarea săracului – și supele reci de roșii, le mîncai direct din frigider, vara mamele și bunicile noastre găteau practic din orice, bunicămea de la Cluj, de pildă, făcea chisăliță – supă rece de vișine –, iubeai vara și din cauza abundenței, parcă nu mai era atît de multă sărăcie în România, iarna erai condamnat la cartofi și rădăcinoase. Tot în iulie, la Bușteni, acolo unde mergeam „în gazdă“ la munte, apăreau pe stradă fetițele care vindeau din cornete de ziar zmeura și murele. Fructele pătau ziarul, chipul tovarășului și titlurile despre „împliniri mărețe“, le amestecam cu zahăr și le mîncam cu lingurița, era un alt parfum, cel al verii montane, un parfum de vacanță. În august, cînd se simțea deja un fior al toamnei și că vara e pe cale să se ducă, era sezonul lubenițelor și al salatei de vinete, din toate pubelele din București care continuau să miroasă fetid se revărsau cojile de pepene verde, cu vagi urme roșiatice lăsate de cei care nu reușiseră să roadă miezul pînă la capăt, din fiecare pubelă se scurgeau rîuri de sîmburi, în fiecare scară de bloc mirosea a vinete care se coceau pe aragaz, mirosul ăla de vinete coapte te înnebunea. Da, trebuia să profiți de vară pentru că toată bogăția asta de mirosuri, de gusturi, soarele, căldura se terminau în mod inevitabil și urma iarna nesfîrșită, urma din nou întunericul. Așadar am rămas cu o obsesie legată de vară, începe cam înainte de solstițiu, cînd zilele sînt atît de lungi și de pline și îmi dă deja angoase, conștientizez faptul că am doar două luni fantastice înainte și nu știu cum să fac să le trăiesc mai intens, mai frenetic, mă simt vinovată pentru orice zi pierdută. Însă vremurile s-au schimbat, căpșuni poți mînca și în ianuarie, iar lubeniță bună găsești deja din iunie, nu trebuie să aștepți pînă în august, toate anotimpurile astea au devenit otova, de fapt, undeva se pierde din bucuria verii. Nu mai trebuie să profiți de nimic, iarna e cald în casă dacă îți permiți să plătești factura la gaze și, în fond, poți lua primul avion și zbura doar patru ore spre Tenerife, într-o vară perpetuă. Sau chiar și pînă în Sicilia, unde soarele nu dispare niciodată.

Totuși, vara, înainte de toate, însemna călătoria spre mare. Nimeni nu mergea la mare în Grecia, nici măcar în Bulgaria, țara vecină și prietenă, comuniștii ăștia erau fiecare cu marea lui, dacă o aveau, noi eram norocoși din acest punct de vedere, iar exodul se întîmpla în fiecare vară spre stațiunile socialiste de pe litoralul Mării Negre. Venea momentul în care mii și sute de mii de oameni din toate colțurile acestei țări își încărcau Daciile pînă la refuz cu saltele gonflabile, corturi, umbrele și colaci, își umpleau rezervoarele cu benzină din bidoane păstrată în locuri sigure cu luni bune înainte și o porneau spre mare. Mii și sute de mii de oameni din Timișoara, Baia Mare sau Iași luau trenuri de noapte și călătoreau nopți întregi ca să vadă marea și să „profite“ de vară. Mii și sute de mii de copii plecau în mod disciplinat în taberele de la Năvodari. Marea, pentru mine, era un soi de apoteoză a verii, a rămas și acum, chiar dacă mai nou se merge la mare oricînd, și de 1 Mai sau de Anul Nou. Nu știu încă ce mare voi vedea anul ăsta, nu știu nici măcar dacă voi ajunge la mare, nu mi-am planificat în nici un fel vara, însă îmi dau seama că marea aceea din memorie nu se poate înlocui cu nimic, marea aceea dezolantă, cu hoteluri meschine unde trebuia să ne simțim în mod regulamentar „ca-n vacanță“, cu mîncare puțină și proastă pentru care trebuia să plătim la restaurant cu „bonuri valorice“, cu invidia față de turiștii blonzi și mai fericiți din Cehoslovacia și RDG, cu mirosul ei de sare și de alge putrezite, același ca și acum, reprezenta bucuria supremă. Vă urez și vouă să vă bucurați de vară, de toate verile voastre!

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

SCANEAZĂ CODUL QR

TALON ABONAMENT
Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ...., Sc. ...., Et. ...., Ap. ....,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....
Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.
Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la **SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente,** București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

CUM TE ABONEZI
✓ **ONLINE:** la http://abonamente.adevarul.ro
✓ **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL:**
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ **LA TOATE OFICIILE POȘTALE** / ✓ **FIRMELE DE ABONAMENTE**

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

O lume etichetată

Observ de multă vreme un paradox social: pe de o parte se pledează, destul de vehement, contra „etichetelor“ văzute ca expresie a prejudecăților, pe de alta, există o voluptate a etichetării.

În zilele noastre, orice comportament care pare că nu este în concordanță cu morala timpului primește o denumire, este clasificat, atît din punct de vedere psihologic, cît și social, este analizat prin studii și cercetări și livrat ca un soi de certitudine a ticăloșiei.

Bunăoară, în mentalul colectiv au intrat deja denumiri precum *ghosting*, *breadcrumbing*, *benching*, fiecare termen descriind în detaliu un comportament relațional considerat a fi antisocial.

De pildă, *ghosting* (provenit din cuvîntul englez *ghost*, „fantomă“), cu subetichetările sale *simmering* sau *icing*, descrie comportamentul cuiva care întrerupe orice comunicare și contact cu o altă persoană, fără a da vreun avertisment sau o justificare. Termenul a apărut pe undeva pe la începutul anilor 2000, referindu-se inițial la relațiile romantice, extinzîndu-se mai apoi și în alte domenii care implică interacțiunea între oameni (precum relațiile de muncă).

Fiind folosit, din ce în ce mai mult, în tot felul de articole care veneau în ajutorul victimelor unor iubiri neîmpărtășite, a ajuns să fie luat în seamă de cercetători, existînd pînă în prezent numeroase studii psihosociale ale „fenomenului“, termenul fiind inclus și în Collins English Dictionary în 2015.

Astfel, toate persoanele care părăseau o relație, fără a da o explicație, au fost etichetate și puse într-o categorie aparte, fapt ce avea să ușureze tristețea persoanei abandonate căreia i se oferea colacul de salvare al unei explicații. Persoana astfel părăsită nu are nici o vină, vina exclusivă fiind îndreptată către cel care folosește tactica de *ghosting.* Aceasta este definită ca avînd un comportament egoist prin excelență, fiind centrată pe sine, un manipulator care se face vinovat de abuz emoțional. Deși termenul a fost vehiculat în special în direcția bărbaților, mai multe studii au conchis că, de fapt, femeile sînt de cele mai multe ori „vinovate“ de *ghosting*.

O altă etichetă modernă a comportamentelor relaționale este *breadcrumbing* – „firimituri de pîine“. Termenul este mai recent și desemnează tactica unor persoane de a înșela, dînd speranțe „cu lingurița“. Un soi de ispitire, de dragul jocului.

La fel ca *ghosting*-ul, *breadcrumbing*-ul a devenit rapid popular, fiindu-i dedicate multe articole, studii și cercetări în domeniul psihologiei.

Au apărut chiar semnale de atenționare, făcîndu-se portretul-robot al cuiva vinovat de *breadcrumbing*: Este o persoană care flirtează în mod repetat, dar nu ia inițiativa unei invitații. Trimite mesaje doar pentru te saluta sau a-ți face un compliment, însă ignoră sugestiile unei posibile întîlniri. Postează comentarii pe profilul de rețelele sociale, însă nu răspunde la mesaje și nici nu se angajează vreodată într-o conversație adecvată. Chiar dacă uneori va spune „Hai să bem o cafea“, nu va continua niciodată invitația, pentru a stabili o dată sau un loc.

Dacă începi să crezi cu tărie o anumită formulă, aceasta se va îndeplini.

Și în acest caz au apărut diagnostice de natură psihologică: „Persoana poate avea o problemă de sănătate mintală, cum ar fi tulburarea de personalitate narcisică. Aceste tactici îi fac pe cei cu tendințe narcisiste să se simtă puternici și speciali“, după cum conchide, într-un articol de pe psychcentral.com, doctorița Gemma Harris.

O altă etichetă comportamentală este *benching*, care definește comportamentul cuiva care nu se implică prea mult într-o relație – care pune, cu alte cuvinte, cealaltă persoană pe „banca de rezervă“.

Revista *Harper's Bazaar* dedică acestui comportament un amplu articol: „*Benching* este tendința teribilă pentru întîlniri din 2023 – și este mult mai rău decît *ghosting*-ul“. Articolul, cu iz de alarmă, avertizează din start: „Din ce în ce mai multe cercetări sugerează că *benching*-ul va fi folosit mai mult în acest an“.

Pentru a-și atenționa cititorii asupra acestui nou „flagel“ emoțional, autoarea articolului descrie semnalele la care ar trebui să fie atenți oamenii: „Dacă observați o scădere bruscă a contactului în urma unor mesaje prelungite sau apeluri telefonice, și apoi persoana respectivă revine, dar într-un mod aleatoriu, sînteți supuși *benching*-ului“.

Iar *benching*-ul este, potrivit autoarei, cea mai nocivă nouă meteahnă socială: căci persoana vinovată apare întotdeauna taman atunci cînd reușești s-o uiți.

Însă nimic nu se compară, în opinia jurnaliștilor britanici, cu cel mai recent flagel: *fizzling*.

Potrivit *Mirror, fizzling* este o „ultimă tendință crudă, în lumea întîlnirilor romantice“, care „le fură oamenilor stima de sine, îi aruncă în depresie“. Spre deosebire de celelalte comportamente etichetate, *fizzling* desemnează persoanele care aleg să încheie o relație, îndepărtîndu-se în mod treptat.

A fi supus unui tratament *fizzling* este considerat a fi „îngrozitor“ și mult mai rău decît *ghosting*-ul pentru că „nu poți termina o relație în cunoștință de cauză, pentru că genul acesta de comportament declanșează nesiguranțe profunde, persoana vizată întrebîndu-se mereu dacă greșește cu ceva și se luptă cu lipsa de entuziasm în comunicare a celui care se retrage“.

Totuși, intervievat de *WELT* pe acest subiect, psihologul Guido F. Gebauer a declarat că nu crede că *fizzling*-ul este chiar atît de dramatic ci mai degrabă legitim, fiind de preferat să lași o relație să expire în acest fel. În termenii noii etichete, psihologul a mai declarat că nu este vorba despre nici o nouă „tendință“ socială, ci de un „comportament uman absolut normal“: „Nu este nimic în neregulă cu dispariția treptată a contactelor, dacă entuziasmul, pur și simplu, nu mai există într-o relație“.

Eticheta, fals colac de salvare

În trecerea în revistă a acestor așa-numite noi comportamente (anti)sociale, descrise ca fiind unele mai nocive decît altele, pare că lumea este supusă unei serii de atentate asupra romantismului. În siajul atîtor articole alarmiste, una dintre întrebările emoționale ar fi: Poate ar trebui să evităm cu toții, pentru totdeauna, să mai avem relații?

Însă o altă întrebare rațională se impune: De ce avem atîta nevoia de a eticheta comportamentele umane? Răspunsul evident ar fi că eticheta pare a fi un colac de salvare, care dă certitudini. Te face nu doar să „înțelegi“ facil problema, dar să o și depistezi de la primele semnale – pe care azi le înveți rapid din mass-media sau dînd o simplă căutare pe Google.

În același timp, însă, cînd etichetăm oamenii după aceste rețete și scheme, fixate de alții, gîndirea și curiozitatea și chiar stima de sine ne sînt anulate. Interesul pentru a explora un comportament, atît al celuilalt, cît și al nostru, ia sfîrșit, căci, încadrîndu-ne în tipare prestabilite, ajungem la credința că știm totul despre celălalt și despre noi. Iar concluzia este una categorică: celălalt are toată vina, iar noi – nici una.

Etichetele oferă soluția cea mai facilă pentru a decripta comportamentul cuiva, privîndu-ne însă de contextualizare, de observarea nuanțelor și, mai mult, de a ne explora pe noi înșine în raport cu celălalt. În plus ne conferă acel statut fals privilegiat de societatea noastră – statutul de victimă, ceea ce, în paranteză fie spus, e un construct social contrar firii umane, programată prin instinctul de supraviețuire.

Etichetele ne duc pe drumul fără întoarcere al prejudecăților – pînă în momentul în care nu mai considerăm interlocutorul un individ de sine stătător, cu o viață complexă, cu sentimente și un sistem valoric, ci îl încadrăm în niște jaloane „obiective“, dezumanizîndu-l.

Potrivit cercetătorului francez Marc Jahjah, acest fenomen este din ce în ce mai prezent pe rețelele sociale, unde umanul este redus la cîteva atribute.

Oamenii care se lasă conduși de etichete își limitează propriul potențial, se lasă cuprinși de frustrare și nefericire, plătind confortul de a crede că au înțeles totul prin depresii și anxietăți. În plus, etichetele au și un „dar“ autoprofetic. Dacă începi să crezi cu tărie o anumită formulă, aceasta se va îndeplini.

Frank Tannenbaum, istoric și sociolog austro-american, este fondatorul teoriei etichetării, extrem de vehiculată în anii 1960 și 1970, dezvoltîndu-se în timp și fiind populară pînă în prezent. Tannenbaum susținea că stigma este definită ca o „etichetă puternic negativă care schimbă atît conceptul de sine, cît și identitatea socială a unei persoane“.

În plus, potrivit sociologului, identitatea de sine și comportamentul indivizilor pot fi determinate sau influențate de termenii folosiți pentru a-i descrie sau a-i clasifica. Etichetarea este astfel asociată cu conceptul de profeție autoîmplinită prin „dramatizarea răului“, concentrîndu-se pe tendința majorităților de a-i eticheta negativ pe cei care sînt percepuți ca deviind de la normele culturale standard.

■ ■ ■

PUBLICITATE

CEA MAI CITITĂ REVISTĂ DE ISTORIE DIN ROMÂNIA! În MAI și IUNIE, la toate punctele de difuzare a presei
Historia
MUZICA DE LA CURTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE
MAI
IUNIE
CARTEA
UN HOHENZOLLERN ÎN ROMÂNIA: CAROL I
de Ion Bulei
CARTEA
ULTIMUL REGE AL ROMÂNIEI MARE
CAROL AL II-LEA
de Ion Bulei
PREȚ PACHETE SPECIALE
39,99 LEI
numai împreună cu revista Historia, în limita stocului disponibil

PUBLICITATE

adevărul te invită la
O INCURSIUNE PRIN ANTICHITATE
De luni, 12 iunie
Mari războinici ai lumii antice
PREȚ PACHET: ziar + 1 carte: 34,99 lei
adevărul
Mari războinici ai LUMII ANTICE
Figuri din ANTICHITATEA CLASICĂ
De luni, 19 iunie
Figuri din antichitatea clasică
La toate punctele de presă, în limita stocului disponibil!

Jean DANIÉLOU

Îngerii păzitori

Un alt nume ale îngerului păzitor este cel de „înger al păcii“. Am văzut că Apocalipsa ni-i arată pe îngeri prezentînd înaintea lui Dumnezeu rugăciunile sfinților. Acest lucru, adevărat despre rugăciunea liturgică, este adevărat și în privința rugăciunii particulare. Găsim deja o astfel de învățătură în Vechiul Testament. Arhanghelul Rafael este „unul din cei șapte sfinți îngeri, care ridică rugăciunile sfinților și le înalță înaintea slavei Celui Sfînt“ (Cartea lui Tobit, XII, 15). Clement al Alexandriei vorbește de „îngeri care sînt în slujba ridicării rugăciunilor“ *(Excerpt.*, 27) și știe că, chiar și atunci cînd omul se roagă singur, el este împreună cu cetele îngerești *(Strom.*, VII, 78; vezi și VI, 2). Tertulian îi recomandă creștinului să nu se așeze cînd se roagă, din respect pentru „îngerul rugăciunii care stă în preajma noastră“ *(De Or.*, 16; P. L. I, 1174 A; vezi Ciprian, *De Orat.*, 32-33; P. L. IV, 540 B-C).

Origen distinge prezența generală a îngerilor în preajma celui care se roagă de prezența îngerului păzitor *(De Or.*, XI, 5). Această participare a îngerului păzitor la rugăciune, unirea lui cu implorarea noastră, revine adesea în scrierile lui. Creștinul nu trebuie să se teamă deloc de demoni pentru că *„îngerul Domnului va străjui împrejurul celor ce se tem de El* și pentru că *el pururea vede fața Tatălui care este în ceruri*, aducînd neîncetat rugăciuni, prin mijlocirea Arhiereului, la Dumnezeu Atotțiitorul și unindu-se chiar în rugăciune cu cei care se află sub ocrotirea lor“ *(Contra Cels.*, VIII, 36). Astfel, îngerul pendulează între suflet și cer: „Îngerii se suie să ducă rugăciunile oamenilor în locurile cele mai presus de ceruri și mai curate sau în cele și mai curate de deasupra acestora. Și de acolo coboară iarăși, aducînd fiecărui om, după vrednicia lui, ceva din cele rînduite de Dumnezeu ca să fie împărțite acelora care Îi primesc binefacerile“ *(Contra Cels.*, V, 4. Vezi și *Ho. Num.*, XI, 5; *Ho Lev.*, IX, 8).

O trăsătură demnă de remarcat a vechii tradiții este aceea că omul are totodată un înger și un demon care se ocupă de el. Este ca și în cazul popoarelor, care își au îngerii și demonii lor. Aceasta era deja viziunea lui Pseudo-Barnaba (XVIII, 1), legată de învățătura despre cele două căi, a binelui și a răului. Îngerul atrage sufletul spre bine, demonul îl atrage spre rău. Avem aici începutul învățăturii despre deosebirea duhurilor. Herma insistă mai mult asupra acestui aspect: „Sînt doi îngeri cu omul, unul al dreptății și unul al răutății. (...) Îngerul dreptății este delicat și rușinos și blînd și liniștit. Așadar, cînd acesta îți urcă la inimă, pe dată îți grăiește despre dreptate, despre puritate, despre demnitate și despre mulțumirea cu ale tale și despre tot lucrul cel drept și despre toată virtutea cea slăvită. Cînd toate acestea îți urcă spre inimă, să știi că îngerul dreptății este cu tine. (...) Iată acum și lucrările îngerului răutății. Mai înainte de toate este oțărît și amar și fără minte (...). Astfel, cînd ți se urcă acesta la inimă, să-l știi după lucrările lui“ *(Prec.*, VI, 2, 1, 3-4; trad. rom., Părinții apostolici, *Scrieri* I, Polirom, 2010, p. 275).

Origen va moșteni de la Herma această învățătură, după cum o spune în mod explicit. Prin intermediul lui, ea va trece la Atanasie și ulterior la toată tradiția spirituală. „Iar cartea numită *Păstorul* afirmă și ea că doi îngeri însoțesc pe om: cînd gîndurile bune urcă în inimile noastre e semn că ele sînt trimise de la îngerul bun, iar dacă gîndurile sînt rele, e semn că ni le trimite îngerul cel rău. Și epistola zisă a lui Barnaba ne dă aceeași învățătură“ *(De Princ.*, III, 2, 4; Koetschau, 251). Aici, Origen este doar reprezentantul unei vechi tradiții. Dar din această tradiție el face un element fundamental al învățăturii spirituale: „Toți oamenii sînt vegheați de doi îngeri, cel rău, care îi împinge spre rău, și cel bun, care îi împinge spre bine“ *(Ho. Luc.*, 35; Rauer, 207). Sau în alt loc: „Ceea ce spune despre fiecare provincie trebuie să fie spus, la modul general, despre fiecare om. Fiecare este vegheat de doi îngeri, unul al dreptății, altul al nedreptății. Dacă în inimă noastră se ridică gînduri bune, ele provin de la îngerul bun; dacă gîndurile sînt rele, înseamnă că provin de la îngerul rău“ *(Ho. Luc.*, 12; Rauer, 86).

(fragment din cartea cardinalului Jean Daniélou (1905-1974), *Îngerii în învățătura Părinților Bisericii*, traducere de Miruna Tătaru-Cazaban, în pregătire la Editura Spandugino)

La momentul unei frumoase aniversări, ne face plăcere să reamintim cititorilor noștri un text al doamnei Francisca Băltăceanu, publicat în numărul 263/2009 al revistei noastre. L-am ales anume pentru că textul îmbină erudiția profundă și rafinată a intelectualului cu sufletul bun și spiritul înțelept al creștinului, fiind într-o mare măsură elocvent pentru modul în care dna Băltăceanu înțelege raportul dintre prezentul și tradiția relației creștinismului cu iudaismul. Este vorba despre așa-zisa controversă iscată în 2007 de posibilitatea acordată de Papa Benedict al XVI-lea credincioșilor tradiționaliști de a utiliza o mai veche formulă din Liturghierul 1962, suspectă de antisemitism pentru unii. **(S. V.)**

Francisca BĂLTĂCEANU

Rugăciunea pentru evrei

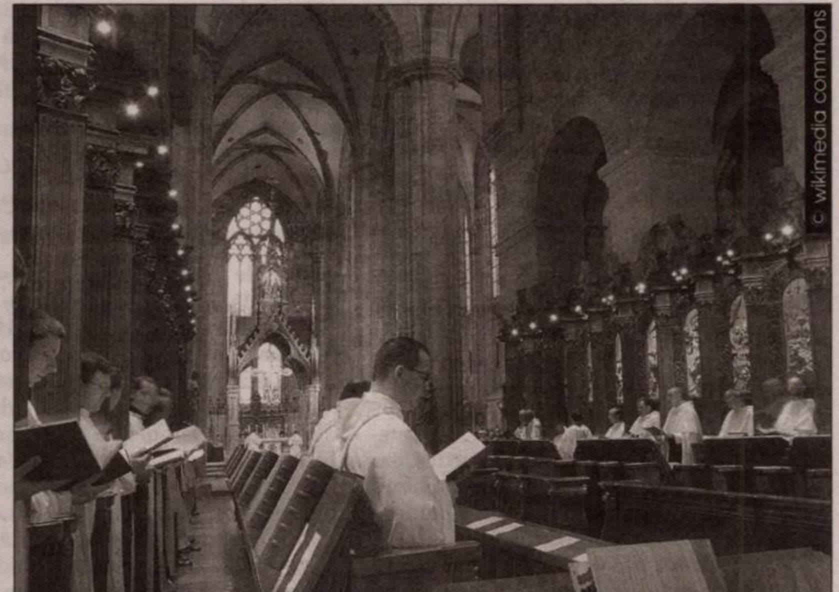
© wikimedia commons

Felicitări pentru curajul de a aborda în *Dilema veche* problema „fierbinte“ a Liturghierului din 1962, încadrînd-o echilibrat în ansamblul relațiilor între Bisericile apusene și evrei; e păcat să se încingă atmosfera degeaba! O singură clarificare poate că ar fi necesară, apropo de textul liturgic. Acceptarea (la începutul lui 2008) a folosirii de către unii a Liturghierului din 1962, deci de dinaintea Conciliului Vatican II, este o concesie făcută paseiștilor, care oricum nu sînt prea mulți: ideea e că grupul retro mai bine să folosească Missalul vechi (cu ilustrațiile lui de epocă cu tot), decît să nu se mai ducă la biserică sau să-și facă una clandestină! Nu se spune nicăieri în el că evreii ar fi „deicizi“, niciodată nu s-ar fi admis așa ceva astăzi. Rugăciunea „incriminată“ nu face parte din textul Liturghiei, deci nu riscă să fie auzită toată ziua de credincioșii „nostalgici“. Este vorba de textul vechi (remaniat totuși, față de ediția din… 1570, pentru că s-au scos expresii care puteau suna prea de tot, există un tabel comparativ în http://veritatis.free.fr/Documents/) al unei rugăciuni care se spune o singură dată pe an, anume în Vinerea Mare. Atunci se face, tradițional, o rugăciune universală, pentru toți și toate (cler, popor, conducători, credincioși, necredincioși etc., un fel de ectenie amplificată). În ea, a 8-a invocație are ca titlu *Pro conversione Iudaeorum*, iar textul din 1962, zis/cîntat numai de preot, sună așa: *Oremus et pro Iudaeis: ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum; ut et ipsi agnoscant Iesum Christum Dominum nostrum. Oremus „Flectamus genua“ Levate! Omnipotens sempiterne Deus, qui Iudaeos etiam a tua misericordia non repellis: exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus; ut agnita veritatis tuae luce, quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per eundem Dominum... Amen*. Adică: „Să ne rugăm și pentru iudei: ca Domnul și Dumnezeul nostru să îndepărteze vălul de pe inimile lor, ca și ei să-l recunoască pe Isus Cristos, Domnul nostru.“ „Să ne rugăm. Să ne plecăm genunchii“ (aici lumea îngenunchează)“ „Ridicați-vă!“ (lumea se ridică: gestul e la fel la toate rugăciunile din serie). „Atotputernice, veșnice Dumnezeule, care nu-i îndepărtezi nici pe iudei de la îndurarea ta: ascultă-ne rugăciunile pe care le aducem pentru orbirea acelui popor, ca, recunoscînd lumina adevărului tău, care este Cristos, să fie scoși din întunericul lor. Prin același Domn Isus Cristos... (finalul obișnuit al rugăciunilor). Amin.“ Evident, nu e foarte politicoasă, reflectă niște mentalități depășite, dar expresiile de tip „întunericul necredinței“, „orbirea...“ apăreau frecvent în rugăciunile pentru păcătoși/necredincioși/cei care credeau altfel etc. Unii rabini s-au supărat (ex. conferința rabinică italiană), alții nu (iar unii evrei au zis că „între prieteni, criticile sînt permise“!). În *Osservatore Romano* din 10 aprilie 2008, cardinalul Walter Kasper, președintele Comisiei pentru relațiile religioase cu ebraismul, a scris un articol în care a explicat că rugăciunea are un caracter total eshatologic și nu e nicidecum un apel la o misiune concretă către evrei, ci o încredințare în mîinile lui Dumnezeu. La 14 mai 2008, Cardinalul Tarcisio Bertone, secretar de stat al Vaticanului, a trimis o scrisoare către Marele Rabinat al Israelului, în care aprofundează această poziție. La 17 aprilie 2008, la vizita în SUA, Papa Benedict s-a întîlnit cu reprezentanții evrei, a vizitat o sinagogă, cu mare respect, la fel la vizitele în Australia, în Franța. S-a opus din nou oricărei forme de antisemitism *(Osservatore Romano*, 14 septembrie 2008) etc. (am o listă întreagă de evenimente). Ceva cu totul deosebit a fost faptul că, la Sinodul episcopilor din 2008, care avea ca temă Biblia, după deschiderea oficială (6 octombrie 2008), Rabinul-șef de Haifa a fost invitat să le vorbească episcopilor despre semnificația Bibliei în viața religioasă ebraică (e o premieră absolută!) etc. etc. Toate astea le-am luat din *Osservatore Romano* din 17 ianuarie 2009 (http://www.vatican.va/news_services/or/or_qo/commenti/2008/ – dar se intră mai greu direct, eu nu reușesc decît cerînd pas cu pas de la www.vatican.va, ediția italiană). Toate concesiile acestea cu Missalul vechi și cu ridicarea excomunicărilor vor să atenueze o tensiune pornită de mult, în Occident, între retrograzi (puțini) și Biserica mare, primii șocați cîndva și de unii „inovatori“ care au sărit peste cal, așa cum se întîmplă la orice reformă. Ideea cu ridicarea excomunicărilor a fost cam ca la școală: decît să exmatriculezi elevii de nesuportat, riscînd să-i împingi în găști, mai bine îi ții la marginea școlii, cu notă mică la purtare, dar înăuntru, sperînd să-i mai educi… Normal, majoritatea mare din Biserică se roagă în Vinerea Mare și pentru evrei, cu respect și afecțiune, după Liturghierul curent: VI. *Pro Iudaeis Orémus et pro Iudaeis, ut, ad quos prius locatus est Dominus Deus noster, eis tribuit in sui nominis amore et in sui foderis fidelitate profacere. Oratio in silentio. Deinde sacerdos: Omniapotens sempitérne Deus, qui promissiones tuas Abrahae eiasque sémini contuati, Ecclésiae tuae preces cleménter exaudi, ut populus acquisitionis prioris ad redemptionis mereatur plenitudinem pervenire. Per Christum Dominum nostrum. R. Amen*. VI. Pentru iudei: „Să ne rugăm și pentru evrei, pentru ca Domnul, Dumnezeul nostru, care le-a vorbit lor mai întîi, să le dea harul să crească în iubirea față de numele său și în fidelitate față de legămîntul său.“ Rugăciune în tăcere (așa cum e în Liturghierul actual la toate invocațiile din serie). Apoi, preotul: „Dumnezeule atotputernic și veșnic, care ai dăruit făgăduințele tale lui Abraham și urmașilor lui, ascultă cu bunătate rugăciunile Bisericii tale, pentru ca poporul pe care ți l-ai dobîndit la început să se învrednicească a ajunge la plinătatea răscumpărării. Prin Cristos Domnul nostru. Amin“. N-am îndrăznit să scriu direct *Dilemei vechi*. Dar ar fi bine ca lumea să afle cumva despre ce e vorba exact. Ar fi păcat să se redeschidă răni vechi, care și așa se închid greu…

Cu drag și cu cele mai bune
urări,
Francisca Băltăceanu

(apărut în *Dilema veche*, nr. 263,
2 martie 2009)

Emanuel CONȚAC

Traducerea Bibliei ca vocație „kenotică“

– Ce am învățat, ca biblist, de la doamna Francisca Băltăceanu –

© YouTube

*De curînd, doamna Francisca Băltăceanu a împlinit 80 de ani. Dorim doamnei Băltăceanu spor în toate cele de folos și mulți ani, sănătoși! (**Redacția**)*

Dacă memoria nu mă înșală, am întîlnit-o prima oară pe doamna Francisca Băltăceanu în toamna anului 2004, în holul central al Facultății de Litere. Ca proaspăt masterand la Limbi Clasice, aveam libertatea să-mi aleg cîteva cursuri din oferta altor programe, prin urmare am optat pentru cursul de exegeză a Vechiului Testament, predat de doamna Băltăceanu. Cu mine erau și ceilalți masteranzi care așteptau să fie conduși spre sala de curs. Nu știu ce așteptări aveau colegii mei, dar eu alesesem nu un curs, ci întîlnirea cu o maestră a cărei reputație îmi era deja bine cunoscută. Colecționasem încă din studenție cele patru Evanghelii din „Biblioteca scripturii“, traduse de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, iar primul volum din „Septuaginta NEC-Polirom“, publicat în primăvara lui 2004, avusese parte de o primire entuziastă nu doar între bibliști și teologi, ci și în rîndurile unui public mai larg. Obișnuit încă din copilărie cu formatul auster al Bibliei Cornilescu, pe care Societatea Biblică Britanică o publicase numai *„without note or comment“*, aș fi putut spune și eu – în fața belșugului de note din Septuaginta – precum poetul John Dryden în fața operei lui Chaucer: *„Here is God's plenty!“*. În toamna lui 2004 puteam admira soliditatea „primițiilor septuagintale“, dar nu mi-aș fi putut închipui ce travaliu uriaș presupunea munca făcută de coordonatorii seriei – Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu –, care aveau sarcina nu doar de a crea făgașul stilistic al noii versiuni, ci și menirea de a verifica în mod sistematic calitatea traducerii și a comentariului infrapaginal.

Am înțeles ce înseamnă această activitate laborioasă abia în 2013, cînd am fost invitat să mă alătur unui grup de filologi și bibliști care s-au reunit la Colegiul „Noua Europă“ pentru a pune bazele unui alt proiect major: traducerea Bibliei după textul ebraic. Anul acesta, grupul de traducători păstoriți de doamna Francisca Băltăceanu împlinește zece ani. Întrucît spațiul rezervat acestei anamneze este prea mic pentru exercițiul de admirație pe care mi-aș dori să-l întreprind în încercarea de a descrie vocația de biblist a doamnei Băltăceanu, voi încerca să surprind un singur lucru pe care l-am învățat ca membru al grupului înființat în 2013.

Lucrul de căpătîi pe care l-am deprins în ultimul deceniu este că mentorul unui grup trebuie să aibă o dispoziție spirituală pe care aș numi-o „kenotică“. Cititorii familiarizați cu vocabularul teologic al apostolului Pavel înțeleg la ce mă refer. În celebrul imn care îl înfățișează pe Hristos ca exemplu suprem de smerenie, Apostolul folosește verbul *kenoo* („a se goli“). Hristos, deși avea chipul lui Dumnezeu, „s-a golit de sine“ pentru a veni în lumea oamenilor. A luat chip de rob și a făcut dovada ascultării supreme, care duce la cruce. Cine cunoaște mediul academic (din România sau de aiurea) va fi văzut și mentori care nu au nici o rezervă să-și colonizeze mental discipolii, reduși uneori la statutul de simple clone ale maestrului. Ce poate fi mai rău de atît? Probabil doar drama savantului care poate întoarce o chichiță academică pe toate părțile, dar care este structural incapabil să adune în jurul lor oameni pe care să-i modeleze. Din nefericire, nu orice intelectual are căldura sufletească necesară pentru a se înconjura de discipoli.

Pentru mine și pentru ceilalți membri ai grupului de traducători este tonifiantă întîlnirea cu oameni care s-au consacrat catedrei și cercetării fără a ceda principalei ispite care aține în prezent calea cercetătorului, anume stahanovismul bezmetic și steril. Dacă lucrați în învățămîntul universitar, nu se poate să nu fi întîlnit acel tip uman „achizitiv-aferat“, implicat permanent în proiecte de circumstanță, preocupat să bifeze granturi și să acumuleze puncte, într-un cuvînt, chitit pe atingerea unui singur scop: gonflarea CV-ului cu toate mijloacele pe care i le pune la dispoziție stufoasa legislație de profil.

De la doamna Francisca Băltăceanu am învățat că importantă este nu satisfacția măruntă pe care o aduce cutare proiect „de autor“, ci transformarea harismei într-un mod de viață kenotic. Cînd învățăm să ne golim de proiectele și interesele personale, creînd astfel un spațiu-timp pe care îl dedicăm altora, ajutîndu-i să-și cultive harisma, începem să deprindem esența acelei *phrónema* hristice pe care o descrie Apostolul în Filipeni 2. Învățăm modul de a gîndi al lui Hristos, care parcurge o mișcarea descendentă în folosul celor pe care îi slujește. Fiecare volum din „Biblia după textul ebraic“, frămîntat în sute de ceasuri de muncă în echipă, poartă amprenta indelebilă a doamnei Băltăceanu. Fără armătura de *auctoritas*, perseverență și smerenie în care este ancorată vocația doamnei Francisca Băltăceanu, n-am fi avut astăzi această frumoasă colecție, și nici multele cărți pe care le-a tradus și îngrijit.

Octavian GORDON

Francisca – fiica lui Dumnezeu

Mîntuitorul Hristos ne încredințează, în celebra *Predică de pe Munte*, că făcătorii de pace vor fi fericiți și că se vor învrednici să poarte numele de „fii ai lui Dumnezeu“. Multe trăsături ale personalității Doamnei Profesoare Francisca Băltăceanu m-au marcat ireversibil, așa încît, dacă mi-ar cere cineva să le enumăr într-o ordine a priorităților, nu aș ști cu ce să încep. Un izvor de erudiție, la care doresc să se adape toți tinerii căutători de umanioare? Nici nu încape îndoială: Doamna Profesoară face parte din șiragul de nestemate al dascălilor savanți care strălucesc la cumpăna dintre milenii. Un cercetător și un traducător de elită? Da, de trei ori: da! Numai cele două proiecte de anvergură ale traducerii Vechiului Testament, unul (din limba elină a Septuagintei) încheiat, iar altul (din ebraica textului masoretic) aflat în desfășurare, o așază deja în fruntea clasamentului filologilor neobosiți. Pregătirea ei științifică este întrecută doar de modestia cu care se pune pe sine în umbră, pentru a lăuda meritele științifice ale altora. O generozitate ieșită din comun? Fără doar și poate. Nu întîlnești peste tot profesori care, dacă le ceri un sfat profesional, nu doar că nu evită niciodată să te ajute, fie și elegant, ci te invită să le calci pragul, ca o gazdă aleasă, rupîndu-și din timpul limitat pe care, altminteri, l-ar putea folosi în scopuri părelnic mai înalte. Prețiosul dar al timpului Doamna Profesoară îl împarte însă cu alții, iar bucuria de a face dar din dar pare să devină, astfel, un scop și mai înalt. Am fost în repetate rînduri beneficiarul acestui neprețuit dar și niciodată n-am știut să-i mulțumesc îndeajuns. Fiindcă nu-mi dădea doar pertinente soluții la măruntele mele căutări, ci mă ospăta mereu cu savuroase povești de viață, împănate cu discrete sfaturi metodologice și stropite cu cel mai fin și catifelat umor. Totuși, dincolo de erudiție; dincolo de modestie, dincolo de generozitate și dincolo de multe alte calități pe care nu m-aș pricepe îndeajuns să le laud la acest ceas aniversar, eu am văzut în Doamna Profesoară Francisca Băltăceanu un veritabil emisar al păcii. De cunoscut, mi-a fost dat s-o cunosc întîiași dată în contextul proiectului de traducere în limba română a Septuagintei, Vechiul Testament în versiunea greacă, găzduit de Colegiul „Noua Europă“. Indubitabil, în afară de cîțiva discipoli juniori, între care am avut privilegiul să mă număr, echipa de cercetători și traducători era alcătuită din cîteva nume grele ale filologiei clasice românești, adunați pentru – îndrăznesc să spun – cea mai ambițioasă și, totodată, profesionistă întreprindere științifică filologică din România de la începutul acestui mileniu. A fi însă un excelent profesionist, bun cunoscător al limbii grecești vechi, bun cunoscător al limbii române literare, bun cunoscător al principiilor de traducere, nu era însă acolo suficient, pentru simplul motiv că obiectul traducerii era Vechiul Testament, iar profesioniștii de care vorbesc aparțineau unor tradiții confesionale diferite. Poate că acest lucru n-ar fi fost un neajuns atît de mare acum două sute de ani, cînd încă limba română literară nu cunoscuse scindarea de tip confesional pe care avea să o aducă în special a doua parte a secolului al XIX-lea, dar în mileniul al III-lea, cînd diferențele confesionale ale limbajului teologic au ajuns să fie destul de vizibile, unele constituindu-se în mărci identitare de-a dreptul, în pofida principiului unei dezirabile obiectivități filologice, pe care echipa coordonatoare a proiectului l-a stabilit ca reper traductologic fundamental, apartenența confesională diferită sau, în puține cazuri, neapartenența la nici o confesiune a unora dintre participanți s-a dovedit a fi un obstacol nu arareori dificil de trecut în situații concrete de traducere. Sesiunile de lucru în care se discutau diferite opțiuni de traducere se transformau, adesea, într-un cîmp de dispută, uneori mai voalată, alteori deschisă, între traducătorii beligeranți, unii dintre ei firi aprige, greu de domolit. Într-o atare atmosferă, în care noi, junii, eram mai degrabă spectatori, era salutară intervenția, aparent timidă, pentru că discretă, a unui sol de pace cu profilul unic al Doamnei Francisca Băltăceanu. Cu delicatețea unor întrebări de tipul: „Dar oare n-ar fi bine dacă...?“, conținînd în ele însă și autoritatea necesară unui răspuns pozitiv, poziționările antagonice păreau că încep să conveargă, clocotirea se stingea treptat, iar soluțiile de traducere începeau să prindă conturul consensual al tuturor. Traducătorii din confesiuni diferite o dădeau la pace. Iar pacea era propusă, cu năframa în vîrf de băț, smerit și senin, de cea pe care o aniversăm acum. Am toate motivele să cred că această dimensiune irenică, maternă în esență, a Doamnei Francisca Băltăceanu face din ea candidatul ideal al Nobelului pentru pacea lui Dumnezeu. La mulți și fericiți ani!

***Octavian Gordon** este profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității București.*

Florian GHEORGHE

Societatea fără tați

Acest titlu mi-a fost sugerat de lectura unor psihologi francezi, Jean-Pierre Lebrun și Paul Federn, care, acum cîțiva ani, afirmau că trăim într-o lume în care oamenii nu mai respectă nimic și nu mai au limite. Ei se refereau la țara lor, dar unele lucruri sînt valabile și pentru noi. Cei doi psihologi considerau că bunele relații dintre oameni, comportamentul pașnic și ordinea socială pot fi menținute dacă înțelegem modul de gîndire al individului despre evenimentele sociale care-l afectează. În această perspectivă, în familie tatăl generează baza respectului autorității de orice fel, deoarece el asigură protecția copilului, îl salvează în momente dramatice, îl recompensează și îl pedepsește uneori fără a-l umili, îi apără reputația și îl învață să respecte instituțiile pentru că sînt baza vieții în comun. Pentru copil, părinții sînt lumea în care a venit, iar tatăl îl ajută să înțeleagă importanța ordinii sociale, a conformismului și cooperării, îl învăță rolurile care îi aduc prețuire și sprijin. Pe măsură ce crește, copilul vede și limitele puterii tatălui atunci cînd îl compară cu alți bărbați, atunci cînd mama îl vorbește de rău, cînd el se poartă ca un tiran, cînd este egoist și incult, cînd își pierde serviciul și mult timp nu mai muncește. Atunci, dezamăgit, copilul nu-l mai ascultă, se distanțează de el sau chiar îl urăște, lucru care se extinde la tot ce înseamnă modele de disciplină și autoritate. Locul tatălui poate fi luat de un bunic, de un educator, un profesor, un preot, un erou de film sau de un delincvent din cartier care-l atrage într-o viață plină de pericole.

Agresiunile din perimetrul școlii au atins niveluri alarmante.

Sîntem îngrijorați de violența din școli, de agresarea profesorilor, de portul armelor albe, de răspîndirea drogurilor, de luptele de stradă sau din incinta stadioanelor, de sportivi și artiști care sfidează bunul-simț, de scenele de război cu soldați feroce. De fiecare dată sînt formulate explicații simpliste centrate doar pe protagoniștii conflictului: părinții sînt la muncă în străinătate, școala nu-și face datoria, vecinilor le este frică să ia atitudine, poliția așteaptă să fie sesizată. Din cînd în cînd auzim și de tineri din lumea bună care au condus o mașină de lux după ce au consumat alcool sau droguri și au făcut un accident grav sau chiar un omor. La interviurile luate de jurnaliști, cei în cauză nu regretă nimic, iar unul spunea vesel că „merge la pușcărie ca la cofetărie“. Și noi care credeam că pedeapsa închisorii generează groază...

Ar fi greșit să credem că părinții nu fac eforturi să-i învețe lucruri bune pe copii: majoritatea o fac cu bune rezultate, dar în multe cazuri, copiii sînt opaci la sfaturile primite, cred că se pot descurca singuri pentru că „sînt mari“, că trăiesc într-o altă lume decît părinții lor demodați care se mulțumesc cu puțin și sînt preocupați doar să cîștige pîinea de fiecare zi. Filosoful grec Constantin Tsatsos surprinde esența acestei situații triste și formulează o soluție înțeleaptă: „Pe copil trebuie să-l înveți de mic ce este libertatea. Dacă situația economică nu-i permite să treacă singur prin lipsuri și privațiuni, trebuie să i le impui în mod artificial. Trebuie să se învețe cu lipsurile. Să nu simtă nevoia de confort pentru a studia. Să nu două dorul distracțiilor, dincolo de un minim necesar, pe care-l impune firea. De ce toate astea? Desigur, nu pentru că ascetismul ar fi o virtute, iar traiul bun un păcat. Nu. Numai pentru ca acest copil să fie liber toată viață de orice tentații, să accepte fără mîhnire pierderea oricărui bun material, să fie liber de orice dependență. Liber față de tentația de-a cere lucrurile de care s-a obișnuit să aibă nevoie. Liber față de cei dispuși să i le ofere, în schimbul sufletului. Toate aceste asprimi au, desigur, o limită naturală, dar tocmai spre această limită trebuie să tindă educația tinerilor. Pentru că primul lucru pe care trebuie să-l învețe un copil este să trăiască liber. Iar calea spre libertate începe cu privațiuni“ (Tsatsos, 1977, p. 43).

În ultima perioadă, agresiunile din perimetrul școlii au atins niveluri alarmante. Violența la minori și adolescenți este un *simptom al lumii adulților:* adulții nefericiți nu mai transmit corect valorile și nu mai sînt modele de urmat pentru copiii lor, mulți nu au minime competențe educative sau chiar îi atrag pe copii în lumea criminalității. În acest fel, decalajul dintre părinți și copii se amplifică, iar socializarea celor mici se face mai ales în afara familiei – la televizor, pe calculator, pe stradă, la club, la restaurant, pe stadioane (Sevillia, 2009, p. 28). Ce este mai grav, spune Jean Sevillia, redactor la *Figaro Magazine*, este faptul că adulții, inclusiv profesorii, au renunțat la aplicarea regulilor și la civilizarea spațiului public, manifestă o toleranță exagerată față de tineri, iar atunci cînd dispar raporturile de autoritate între părinți și copii se instalează decăderea civică. „În lumea din suburbii, cuvîntul *respect* exprimă un raport de forță: cel ce vrea să fie respectat anunță că nu vrea să-i respecte pe ceilalți, dar că deține mijloace prin care se poate face respectat“ (ibidem, pp. 11-21). Desigur, soluții există, dar ele trebuie aplicate consecvent de către adulți: a-i învăța pe copii și tineri ce înseamnă a fi civilizat, a-i obișnui cu *truda* pentru a învăța, a reveni la convențiile tradiționale precum politețea și respectul, deoarece ele marchează raportul ierarhic dintre generații și favorizează dezvoltarea sănătoasă a personalității și conviețuirea liniștită în comunitate.

Un lucru mai puțin cunoscut este acela că, de la vîrsta de 12-13 ani, fiecare individ își elaborează o teorie proprie asupra vieții sale care poate fi frumoasă – norocoasă – pașnică – de succes sau urîtă – tristă – cu oameni ostili – fără viitor. Cînd factorii ambianței de viață sînt trăiți ca o suferință nemeritată, iar perioada de precaritate se prelungește, șansele de a deveni delincvent sînt destul de mari (în criminologie, acest proces este numit *principiul transformării:* precaritatea trăită devine motiv de criminalitate). Să nu uităm că, în perioada actuală, goana după îmbogățire a cuprins toate straturile sociale, mai ales cele sus-puse, constituind un rău exemplu pentru copii și tineri în general.

Avem nevoie de adevărați tați
în familie, în școli,
dar și în instituțiile statului.

Pentru a înțelege procesele mentale care-i fac pe unii adolescenți să fie agresivi și chiar ucigași, conduite ce vor avea consecințe grave asupra vieții lor și a victimelor, iată rezultatele unui studiu realizat de Christine Caffray și Sandra Schneider în anul 2000. Cele două autoare au cercetat rolul motivatorilor afectivi în deciziile adolescenților cu comportamente periculoase: consum de alcool, consum de droguri, sex neprotejat, fumat și absențe de la școală. Ele s-au centrat pe două tipuri de motivatori întîlniți deseori la această vîrstă: motive care-i împing spre acte periculoase pentru că le fac plăcere (le provoacă senzații tari, îi eliberează de stres sau de plictiseală, îi plasează în centrul admirației celorlalți) și motive care le provoacă sentimente negative (regrete anticipate față de un rău viitor, frica de consecințe, dorința de a nu dezamăgi un adult semnificativ, credința că este un comportament rău). Adolescenții fără regrete anticipate sînt optimiști privind toate comportamentele lor și se angajează în conduite negative pentru că se cred invulnerabili. Aceste comportamente devin frecvente cînd există tensiuni în familie, cînd notele școlare sînt slabe, cînd se simt triști sau singuri, cînd consideră că toți cei de vîrsta lor fac la fel, cînd au un optimism nerealist și cred că astfel îi impresionează pe cei din jur.

În anul 2006, cînd încă exista Institutul Național de Criminologie, a fost inițiat un studiu privind minorii internați în Centrele de reeducare ale Ministerului Justiției pentru infracțiuni grave (omor, furt, tîlhărie, viol). Între altele, li s-a cerut să scrie o compunere intitulată „Cum am ajuns să comit infracțiuni“. Iată cîteva din relatările unora dintre ei: *De mic copil mi-au plăcut senzațiile tari și lucrurile ciudate, la 7 ani am început să consum droguri, făceam rost de bani prin violență, iar furtul era o distracție. // Nu-mi plăcea școala, eram tot timpul la un club de arte marțiale, toți mă știau de mare bătăuș, aveam multe absențe la școală, am fost exmatriculat și așa am început să fur. // Mama împrumuta bani de la mine și nu mă întreba de unde-i am. Cînd tata mi-a cerut bani pentru a pune tablă pe casă, a trebuit să fur mai mult. Toți au fost bucuroși cînd am făcut rost de bani. După un timp, tata m-a întrebat dacă am bani pentru a mai construi o casă în curte. Am furat și mai mult și am fost tare bucuros cînd i-am dat banii pentru casă. / / Părinții mei munceau în Italia. La 10 ani m-am împrietenit cu un copil care furase bani dintr-o casă și am văzut că se poate trăi din furat. Mi-a intrat în sînge, poliția nu-mi putea face nimic pentru că nu aveam 14 ani. Spărgeam case, mașini, magazine, iar dacă nu furam o zi nu mă simțeam bine. Am organizat un grup de minori cu care furam din casele mai bogate. Am plecat în Italia la părinți și am continuat să fur și acolo. Mi s-a făcut dor de țară, am revenit, dar am fost arestat în vamă. Am crezut că în pușcărie e frumos. / / Deși familia mea era săracă eram un copil răsfățat. Părinții s-au despărțit, mi-am făcut prieteni răi cu care spărgeam magazine. Am abandonat școala. Nu mai suportam morala făcută de părinți și de vecini, am zis că o viață am, măcar s-o trăiesc la maxim, destinul mi-e scris în frunte. Am plecat de acasă luni de zile, furam mașini, am început să beau și să fur din ce în ce mai mult…*

Cred că mulți părinți se tem de copiii lor: spun că au încercat să-i aducă pe calea dreaptă cu vorba bună, dar nu au rezolvat mare lucru pentru că prietenii și telefonul mobil sînt mai tari decît ei. De asemenea, unii profesori intră timorați la clasă pentru că statutul lor e fragil și nu se simt în siguranță. Atunci dau note mari elevilor de care se tem, îi tolerează pe cei care tulbură atmosfera în clasă, stau aproape de ușă pentru a putea fugi la nevoie. Cum poate concura școala cu oferta de cunoștințe și modele de conduită civilizată, cu invazia masivă de droguri și eroi de film distructivi, cu polițiști care așteaptă ordine de sus dacă să pătrundă în școală sau nu, cu investigații privind cazuri de violență, dar care nu duc nicăieri?

Sănătatea socială se construiește începînd cu familia și școala. Pentru a îmbunătăți situația actuală cred că ar fi utile cursuri de psihopedagogie pentru părinți adaptate necazurilor cu care se confruntă: nu am în vedere rețete minune pentru soluționarea unor cazuri, ci clarificarea și aprofundarea modului de educație adaptat vremurilor de acum (un fel de „Școala părinților“ de acum mulți ani). Mai bine de zece ani am fost lector la Casa Corpului Didactic din București și am văzut că mulți profesori de liceu și chiar directori aveau nevoie serioasă de consiliere din partea unor psihologi, sociologi și criminologi pentru a face față tensiunilor din instituția de învățămînt. Alianța părinți-profesori ar trebui să aibă un obiectiv esențial: întărirea voinței elevilor de a se ține departe de grupurile deviante, de droguri, de cei care trăiesc doar clipa. Pînă la terminarea școlii de către elevi trebuie construite în mintea lor adevăratele scopuri de viață și rolurile care aduc satisfacții și siguranță, altfel va fi prea tîrziu.

Greu de crezut, dar uneori pe spațiul școlii pot fi rezolvate și probleme sociale care țin de lumea adulților. Iată un exemplu. Cu ceva ani în urmă, fiind în Olanda la o reuniune privind pedepsele cu închisoare, dezbaterile au relevat că pedepsele ușoare pot avea efecte pozitive pe termen lung. Reprezentantul țării-gazdă a povestit cum poliția a reușit să elimine aproape total cazurile cînd șoferii adulți, bărbați sau femei, conduceau mașina în stare de ebrietate. Soluția era aparent simplă, dar rezonanța asupra șoferului era adîncă: prins băut la volan, a doua zi, la avizierul școlii unde învăța copilul acestuia, era pus un anunț de către poliție care informa elevii că tatăl sau mama colegului sau colegei lor X, fiind sub influența alcoolului, a pus în pericol siguranța în trafic. Teama și rușinea părinților de a răni imaginea propriului copil în ochii colegilor de școală a determinat șoferii olandezi să nu mai conducă după ce au consumat alcool. Copilul are dreptul la prețuire și respect din partea colegilor, iar tatăl sau mama nu-l pot priva de acestea pentru că el, părintele, este *garantul* onoarei fiului sau fiicei sale.

Da, avem nevoie de adevărați tați în familie, în școli, dar și în instituțiile statului. Absența lor devine o problemă socială care poate evolua spre o problemă amplă de sănătate publică.

***Florian Gheorghe** este psiholog.*

■ ■ ■

Augustin CUPȘA

Dezgustătoarea depresie și Elfriede Jelinek

Nu te poți apuca să discuți o carte de Elfriede Jelinek fără să îți asumi că vei răsturna carul cu nervi. Și nici ca cititor poziția nu e mai comodă. Încă de la început, activitatea literară (și cea politică) a austriecei a stîrnit emoții puternice: la cîți susținători, atîția contestatari, poate chiar mai mulți, dar Elfriede Jelinek nu a evitat în nici un fel controversele, nu a făcut nimic ca să fie pe placul publicului sau criticii. Scrisul ei e, așa cum declara într-un interviu recent, *incoercibil ca o vomitătură*, provocat de obligații *sociale* și *politice*. Cu alte cuvinte, scrisul ei nu e nici o necesitate, nici o dorință, e obligat-forțat de circumstanța de a fi printre ceilalți, într-un anume loc, într-un anume timp. Nimeni nu funcționează cu plăcere într-o astfel de ipostază.

Dacă ar exista o listă a celor mai contestate premii Nobel (și se pare că există), Elfriede Jelinek ar fi pe o poziție fruntașă. La puțin timp după ce i-a fost atribuit premiul, Knut Ahnlund a demisionat din Academie în semn de protest. Pentru el, scrisul lui Jelinek e marcat morbid de *ură obsesională*, *egocentrism lacrimogen* și *pornografie,* destructurat, fără logică narativă, iar premierea ei este nocivă pentru că poate produce modificări ireversibile asupra felului în care cineva se raportează la artă și literatură în general. De partea cealaltă, Elfriede Jelinek și-a declarat public tulburările de anxietate (cu agorafobie și anxietate socială) și a motivat astfel decizia ei de a nu participa la decernarea premiilor. A fost prima dată cînd spațiul public a înțeles dimensiunea unor afecțiuni de spectru anxios, cît de invalidante și producătoare de suferință pot fi niște afecțiuni considerate minore (pe lîngă cele de spectru psihotic) sau mai puțin discutate doar din motivul că sînt mai puțin expresive clinic și fenomenologic. Și poate chiar aici se găsește o cheie de descifrare a scrisului lui Elfriede Jelinek. Anxietatea de performare în public e bineînțeles discretă social, tăcută pînă la exasperare, persoana se simte închisă într-un acvariu securizat, incapabilă să ajungă la ceilalți și orice inițiere de gest îi pare sortită eșecului. În spațiul strîmt, disperarea țîșnește pe verticală și iată cum își fac loc derapajele de limbaj și de concepție. Iată cum poate să apară un astfel de stil – expresionist și suprarealist, sarcastic și obsesiv pînă la furie oarbă. Să zicem.

Faptele așa cum au fost

Singur, între două tabere, psihiatrul se poate salva sub protecția neutralității. Dar și dacă nu e salvat, e măcar interesat de un material literar cu mare potențial psihopatologic, mai ales într-o abordare a conjugopatiilor ficționale, de unde romanul *Amantele* nu poate să lipsească. La prima citire, textul nu ascunde nimic. (Adio, Zola & adîncimile sufletului, adio, Balzac & fizionomiile patognomonice, adio, Stefan Zweig & perspectivele psihanalitice.) Frust și denotativ, stilul e și deosebit de dramatic. *It's the end of the world as we know it.*

Acțiunea se petrece într-un orășel de munte din Austria. *În mijlocul acestui frumos ținut niște oameni buni au construit o fabrică, stînd cu capul între umeri, acoperișul ei de aluminiu vălurit alcătuiește un frumos contrast cu pădurile de foioase și brad dimprejur, fabrica stă cu capul între umeri.* Femeile și bărbații sînt preluați direct dintr-un stadiu de alienare și, deși nu pare posibil, Elfriede Jelinek îi aduce la finalul unei scurte incursiuni dramatice la un nivel și mai adînc de alienare. Viața femeilor se învîrte în jurul acestei fabrici de textile. Brigitte coase sutiene pe bandă rulantă (cel puțin 40/zi pentru a satisface norma), iar Paula urmează o formare în croitorie pentru ca pînă la urmă să-i ia locul. Brigitte trăiește cu un electrician, Heinz, iar Paula cu un lucrător forestier, Erich. Deși le antrenează într-un destin similar negativ (pînă la urmă, sînt doar niște *amante)*, Elfriede Jelinek are o perspectivă discret diferită asupra celor două femei. În timp ce Brigitte e reactivă și întreprinzătoare, Paula pare că e purtată fără nici o împotrivire de o forță superioară care le e potrivnică femeilor. (Tezele feministe la Jelinek frizează enormitatea și stilul ei nu face un serviciu mișcării, care de la Sojourner Truth încoace a avut militante perspicace și abile.) *Și bărbații și femeile se îndreaptă împreună spre moarte, bărbatul tot mai are măcar puțină variație, el își supraveghează de afară nevasta, ca un cîine de curte...* Slabă consolare. Bărbații sînt alcoolici, grași, degradați moral, liberi să facă orice muncă fizică grea sau periculoasă și sînt folosiți de partenerele lor pentru a se căsători.

Femeile sînt născute pentru durere, iar bărbații pentru muncă...

De fapt, căsătoria e miza semnificativă a acestui joc din care dragostea este exclusă. Sînt doi termeni importanți în ecuația celor două protagoniste – dragoste și viitor, iar între ele se află această portiță de acces, mariajul. Din păcate, ambii termeni, deși repetați obsesiv în text, sînt vidați de orice conținut. Viitorul e parcă scris cu majuscule, dar nu e nici măcar schițat, ar trebui să fie ceva bun, dar nu avem nici cea mai vagă indicație în ce fel. Iar despre dragoste, ce-ar mai fi de spus? Sublimă, dar lipsește cu desăvîrșire.

Brigitte îl urăște pe Heinz, dar face tot ce îi stă în putință pentru a rămîne însărcinată cu el, obligîndu-l astfel să o ia de soție. Și nu pentru a fi soție, ci pentru a avea posibilitatea de a face afaceri împreună și de a se extrage de la fabrică. Îi urăște familia. Și urăște copiii în general. (Dar asta n-ar împiedica-o să-și iubească bebelușul *imediat și pe loc, pe cînd Heinz va ajunge să-l iubească mai tîrziu.*) Frustrările și neputința produc în Brigitte modificări grotești. Ura ia prim-planul afectelor și toate gesturile ei pornesc din ură, dar ajung să fie deturnate într-o viață casnică, despre care e de presupus că se va desfășura sub aceleași temeiuri de ură, poate puțin mai atenuată. Totuși naratoarea ține să precizeze că nu aceasta este adevărata natură a Brigittei, ceva, cumva i s-a întîmplat, dar ce, nu putem ști. *Lui Brigitte în realitate îi e greață de copiii sugari, în realitate le-ar frînge mai degrabă oscioarele fragile ale degetelor de la mîini, neajutoratele degețele de la picioare le-ar înțepa cu așchii de bambus, și persoanei principale nou venite i-ar înfunda botul cu o cîrpă jegoasă în loc de biberonașul preferat, ca să afle în sfîrșit ce înseamnă să urli cu adevărat.* Comentariile sînt de prisos.

În schimb, cel puțin pînă la un anumit punct, viața Paulei e mai fericită. Ce-i drept, naratoarea îi dă mai puțină libertate de mișcare și de alegere. Paula urmează cursuri de croitorie și rămîne însărcinată la doar 15 ani. Ea visează că ar putea emigra în Italia, unde se află tărîmul făgăduinței, ceea ce ar părea bizar pentru cele mai multe conaționale sau pentru orice cititor care înțelege că acțiunea se petrece în Austria. După ce rămîne însărcinată, toate eforturile ei se canalizează în a-l convinge pe Erich să recunoască copilul și să o ia de nevastă. *Erich este un lemnar frumos, uzat de muncă, bețivan, robust, grosolan, ordinar,* în timp ce ceilalți lemnari sînt la fel ca el, dar urîți și vlăguiți. E preocupat de motoare și nu-l duce mintea prea mult. Chiar dacă nu e dragoste (deși autoarea susține că ar fi), măcar există premisa atracției fizice între cei doi, care inevitabil se stinge. Erich se dedică exclusiv băuturii și ajunge ca toți ceilalți lemnari. Dezabuzată, Paula se trezește captivă într-un mariaj nociv, cu doi copii în grijă. Își dorește din toată inima un apartament și ajunge să se prostitueze pînă cînd este surprinsă în pădure de un alt lemnar și decăzută din drepturi. Ajunge să lucreze în locul Brigittei la fabrica de sutiene, cu aceeași normă zilnică. Determinism și fatalitate pentru un personaj slab. Naratoarea urmează aceeași cale a judecăților enorme. *Deși n-a fost voința Paulei, căsnicia ei fu zdrobită pe loc, după pasul greșit repetat. Deși n-a fost în nici un caz voința Paulei, a fost zdrobit și norocul ei odată cu căsnicia ei. Deși se împotrivi cu toată forța, fu zdrobită și ea însăși odată cu acestea.*

Un exercițiu de empatie

Dacă cei prezenți ar putea bănui ce metamorfoză monstruoasă în neom s-a petrecut în Brigitte – strecoară la un moment dat Elfriede Jelinek. Nimic mai adevărat: psihiatrul are ocazia mai mult decît oricine altcineva să se întîlnească în fiecare zi cu monștrii. Depresia și anxietatea (de cele mai multe ori comorbide) pot produce astfel de monștri. În cazul de față, psihiatrul își va învinge oroarea și va vedea dincolo de ceea ce prezintă un text la prima vedere îngrijorător de transparent. După Foucault, 1656 e un an de cotitură în istoria psihiatriei. Prin decretul lui Ludovic al XIV-lea se înființează spitalul de psihiatrie, de fapt psihiatria este cuprinsă în spitalul central (deși nu făcea parte la acea vreme din corpul medical). În acest moment apare o nouă forță în stat, pe lîngă procuratură și poliție – psihiatria azilară. Acuzațiile care curg la adresa psihiatriei din acest moment se referă nu doar la mijloacele rudimentare de *tratament*, ci mai ales la faptul că este tributară constrîngerilor morale bisericești, devenind brațul invizibil al ordinii impuse printr-un standard umanist chestionabil (ce va fi contractat și de statul laicizat). Dar dacă tot e să discutăm poziția psihiatriei față de „standardul de aur al Omului“, trebuie măcar să fim de acord că acest standard are o origine mult mai îndepărtată și a fost preluat în epoca clasică din filosofia antică. Standard elaborat în afara oricărui discurs deturnat de Biserica Catolică sau de altele. Preocuparea de a impune un model uman ideal e veche de cînd lumea și o bună ilustrare o putem găsi în *Etica (Nicomahică)* a lui Aristotel. Acolo sînt definite cît se poate de riguros *virtuțile*, măsura lucrurilor și comportamentele, pe scurt cum să-ți duci viața în armonie. Odată elaborată ca machetă de către filosofie, armonia e lăsată în grija medicinei pentru a fi impusă la scară largă. Mai tîrziu, autoritățile statului au tras cu forța de partea lor psihiatria. Unde puterea legii ar fi declanșat controverse sau ar fi fost ineficientă ar fi trebuit să opereze psihiatria (într-un fel perfect procustian, după Foucault & co). Astfel, psihiatria devine un fel de interfață între medical/științific și social. După 500 de ani, psihiatria se zbate și astăzi în aceeași ipostază confuză. Tom Burns (în *Inevitabila noastră umbră)* prevede că foarte curînd psihiatria se va scinda între neurobiologie (medical) și psihosociologie. Pînă atunci însă, psihiatria încearcă să le păstreze pe amîndouă, lărgindu-se peste puterile ei.

Așadar, psihiatrul nu are nici puterea și nici poziția de a se pronunța asupra *metamorfozei monstruoase,* el trebuie să urmeze un model teoretic (la care poate să contribuie mai mult sau mai puțin direct, să zicem în grupurile de lucru de la APA). Dar chiar dacă modelul ar acționa în virtutea unor constrîngeri morale moștenite din epoca clasică, trebuie văzut că un model comportă două fețe – a-ți fi aplicat și a-l aplica. Aplicînd un model de orice fel, funcționînd zi de zi după un șablon, psihiatrul devine la rîndul său un deformat.

Cînd ceilalți văd oroarea și se dezgustă, psihiatria vede mecanismul perturbat. Depresia are o față hîdă, depresivii sînt foarte greu de suportat de anturaj. E un spectacol al agresivității reprimate, uneori difuză, aproape astigmatică, dar întotdeauna plutind în jurul celui în cauză, ca un nor personal, iar o astfel de agresivitate poate produce un aer nesuferit.

Fără să fie privită și prin prisma triadei cognitive a depresiei, propusă de Beck în 1967, Brigitte e doar o ființă rebarbativă, o *hater*-iță de mare excepție. Altfel aceste distorsiuni cognitive, care împînzesc textul și îl fac de necitit, pot să justifice acțiuni și sentimente alienate. Cînd este împroșcată cu urină de către bebelușul cumnatei, Brigitte are în mod normal un sentiment de neplăcere și respingere, accentuat de rîsetele familiei și de istoricul resentimentelor dintre ei. Supracentrîndu-se, Brigitte ajunge să resimtă umilință. Prin generalizare și exagerare, raționamentul o ia pe scurtătură și se ajunge de la o situație particulară la toți *copiii sugari,* conținîndu-l deci și pe viitorul ei bebeluș (falsă inversiune afectivă, e doar o eroare de judecată). Apoi afectul se amplifică, se dramatizează. Sentimentul de ură e atotcuprinzător și nediscriminatoriu. Și acesta e doar un exemplu. Mai departe, pe parcursul scurtei și nefericitei sale istorii, Brigitte va înregistra și aproape toată gama acestor mecanisme cognitive și afective care întrețin depresia și o fac de nesuferit (lista distorsiunilor cognitive a fost completată de David Burns în 1980, apoi de alții – raționamentul emoțional, false obligații, învinovățirea de sine/ceilalți, așteptări și iluzii de dreptate, iluzia de control, comparațiile negative cu ceilalți). Tot ce-i rămîne psihiatrului e să ofere o explicație și să propună un exercițiu de empatie. În caz că ar ajuta.

Augustin Cupșa *este scriitor și psihiatru. Cea mai recentă carte publicată:* Străinătate, *Editura Humanitas, 2022.*

Biblioteca Județeană

Cu ochii-n 3,14

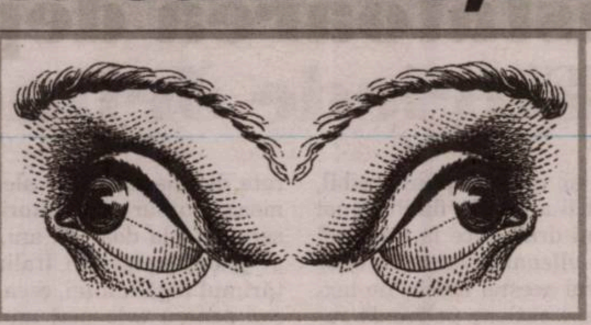

DIN CAUZA EXCESULUI DE INTELIGENȚĂ RECE, TRĂIM ACTUL DESPĂRȚIRII ALTFEL

■ Potrivit unui studiu, realizat de medicii irlandezi, ziua de luni e ziua săptămînii cu cel mai mare risc de a face infarct, din cauza excesului de stres. A doua zi a săptămînii în care acest risc e crescut este duminica, din cauza excesului de relaxare – absența totală a stresului făcîndu-ne să murim mai repede. Cu alte cuvinte, dacă excludem cele trei ceasuri rele de marți, avem cinci zile numai bune de trăit, fără palpitații. (**S. G.**)

■ Niște pastile pentru persoane cu deficit de atenție și hiperactivitate sînt folosite de unii studenți din Statele Unite pe post de „stimulatoare de inteligență“. S-a dovedit însă că, în ciuda senzației create de aceste pastile, efectul lor e mai degrabă contrar. Carevasăzică, deși nu s-a descoperit încă tratamentul care să te facă mai deștept, sînt mulți care deja se tratează de prostie. (**A. M.**)

■ „Miza pe care o am este ca la finalul mandatului această instituție, numită Justiția din România, să nu mai fie privită ca una distantă, una rece, ca una greu accesibilă, ci ca o instituție care vine în întîmpinarea cetățeanului atunci cînd are nevoie de ea“ – a declarat liberala Alina Gorghiu, proaspăt numitul ministru al Justiției. Cu alte cuvinte, Justiția să mai lase fasoanele și să coboare de pe piedestal, să lepede spada și balanța, să-și dezlege ochii și să se așeze cu noi la masa negocierilor. Să fie fată bună, caldă, înțelegătoare – de-a noastră! Imparțială poate să rămînă – dar ca românul, nu ca romanul. (**M. P.**)

■ Pentru prima dată s-a reușit să se foreze pînă în mantaua superioară a Pămîntului, prin crusta oceanică, prelevîndu-se mostre pentru studiu. Din raza medie a Pămîntului de 6.368 de kilometri, nu cunoaștem decît 12 kilometri din crustă și aproape nimic despre mantaua și nucleul planetei. Costurile de forare și extracție de mostre prin carotare sînt uriașe, parte și din cauză că temperatura crește cu trei grade la fiecare sută de metri adîncime. Practic, nu știm ce are în mijlocul ei planeta pe care trăim. Bine, unii nu știu nici măcar că e rotundă. (**M. C.**)

■ Potrivit unui reportaj din *The New York Times*, divorțul este prilej de sărbătoare și motiv de bucurie în Mauritania. Pe cînd în mai toate culturile (mai ales în cele musulmane, precum Mauritania), divorțul este perceput drept stigmat social, aici lucrurile stau tocmai invers. Divorțul este privit cu ușurare de bărbați, iar femeile celebrează actul despărțirii, care semnifică faptul că sînt din nou libere și pregătite oricînd pentru noi relații amoroase. Așa se face că în Mauritania oamenii experimentează între 10 și 20 de căsnicii de-a lungul vieții și e țara care prezintă cea mai mare rată a divorțului. La fel ca familiile, se pare că și societățile (ne)fericite sînt (ne)fericite în felul lor. (**I. M.**)

■ La Marsilia se organizează serate la care reporterii și sursele lor povestesc subiectele despre care scriu altfel. Adică un fel de *stand-up* cu jurnaliști. (**A. M. S.**)

DOUĂ TIPURI DE PERSONALITATE CIRCULĂ INUTIL DE-A LUNGUL VREMII

■ Pentru o porție din cea mai scumpă înghețată din lume puteți face liniștiți un credit de nevoi personale: vă costă 6.400 de dolari. Se numește *byakuya*, adică „noapte albă“, în japoneză, iar pentru fabricarea ei este folosit un ingredient care provine din Alba, regiunea italiană cu cele mai bune trufe albe. Rețeta este una complicată și neobișnuită: înghețata este acoperită cu o foiță de aur comestibilă, i se alătură două tipuri de brînză și un element folosit în producerea de sake. Doar așa poate fi obținut gustul dorit, un fel de punte culinară între Asia și Europa. Doritorii pot comanda delicatesa de oriunde din lume și vor primi, împreună cu ea, instrucțiuni de degustare care trebuie respectate riguros. Nici măcar cei de la *Cartea Recordurilor* nu și-au bucurat papilele gustative cu acest desert, dar personalul firmei care îl produce l-a descris ca fiind „bogat în aromă și textură“. Este recomandată consumarea „nopții albe“ cu sake sau cu un vin alb franțuzesc. (**A. A. D.**)

■ Știam despre Louise Colet din corespondența lui Flaubert, care a adorat-o. Dar ea a fost cu mult mai mult decît o muză. Jessica L. Nelson i-a dedicat recent un roman. Figură emblematică a Parisului artistic de secol XIX, această personalitate vulcanică a fost amanta filozofului Victor Cousin, a încercat să-l înjunghie pe jurnalistul Alphonse Karr, după un articol veninos, i-a sedus pe Musset și pe Alfred de Vigny, a fost prietenă cu Victor Hugo și cu Juliette Récamier. Muzele sînt uneori și amazoane. (**A. M. S.**)

■ Una dintre probleme sociale cu care se confruntă Japonia este „terorismul sushi“. Atacatorii operează în restaurantele cu „bandă rulantă“, pe care circulă comenzile clienților, și ating intenționat mîncarea altora. Recent, un tînăr care a băut direct din sticla comună de soia, punînd-o la loc pe bandă, filmîndu-se și postînd imaginile pe rețelele sociale, a fost amendat cu o sumă echivalentă cu 450.000 de euro. Probabil cele mai scumpe *like*-uri pe care le-a primit vreodată cineva. (**S. G.**)

■ Nu demult, președintele Macron deplîngea situația Europei în marea competiție globală din domeniul IT spunînd: „America are Google, Amazon și Twitter, China are AliBaba și TikTok, noi avem GDPR“. Trist, un pic. Dar nu cu totul inutil, mi-am zis, cînd am aflat că, recent, Opera Metropolitan din New York a descoperit că „pirații“ au dobîndit acces la datele personale (inclusiv carduri și conturi) a 45.000 de persoane (angajați și spectatori) aflate în serverele instituției. Ceea ce e cu adevărat interesant este că „pirații“ accesaseră aceste date și continuau să o facă de cel puțin un an și jumătate. Firește, o bună parte dintre cei astfel lezați au dat Opera în judecată. Vedeți de ce e bun GDPR? Îți dă măcar iluzia că ești protejat... (**S. V.**)

■ În anul 1717, François Couperin, una dintre figurile ilustre ale barocului muzical francez, a compus o piesă pentru clavecin al cărei titlu, *Les Barricades Mystérieuses* („Baricadele misterioase“), i-a intrigat de-a lungul vremii pe melomani, și nu doar pe ei, fără a se ajunge la un consens deplin în privința înțelesului său, iar titlul păstrîndu-și nealterat misterul pînă în ziua de azi. Unii au văzut aici o aluzie la procedeul vinicol de zdrobire a ciorchinilor de struguri, pentru ca zeama lor să fie pusă apoi în butoaie *(barriques* în franceză, cu varianta *barriquades* folosită de viticultorii epocii), și o trimitere la ritualurile bahice sau la euharistie. Potrivit altor ipoteze, mai frivole, „baricadele“ erau genele unei femei (care îi apărau privirea de ocheadele nedorite), lenjeria ei intimă sau chiar centurile de castitate. Oricum ar fi, piesa a avut admiratori entuziaști, printre aceștia numărîndu-se Claude Debussy și Richard Strauss. Dintre contemporani, muzicianul Anthony Newman a inclus o compoziție cu titlul „Baricade (Piesă rock după Couperin)“ pe albumul *Bhajebochstiannanas* (o anagramă a numelui Johann Sebastian Bach), iar un album solo al lui Andy Summers, ghitaristul de la Police, se cheamă *Mysterious Barricades.* În primele pagini ale unui roman *fantasy* de E.R. Eddison, *Viermele Ouroboros* (publicat în 1922), domnul Lessingham și soția lui o ascultă pe fiica lor cîntînd la pian „Baricadele misterioase“ și ajung la concluzia că numai ei doi cunosc adevărata semnificație a titlului, dar nu ne spun care ar fi aceea, lăsînd să dăinuie taina. (**D. S.**)

Ai grija de tine
DIX

© I. Moroșan

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.750
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

„Sînt vechi, domnule!“ (I.L. Caragiale)

FONDATOR **ANDREI PLEȘU**

DILEMA VECHE

30 DE ANI

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIȚIE ■ Anul XX ■ nr. 1.003 ■ 29 iunie – 5 iulie 2023 ■ www.dilemaveche.ro ■ 24 pagini ■ 8 lei

ANDREI PLEȘU

„Abisul rus“

pagina 3

Interviu cu
MARIUS GIURA

pagina 15

STELA GIURGEANU

„Narcisismul moral“

pagina 19

Visul american

18
PORTO RICO LINE
PORTO RICO
SANTO DOMINGO

> *„Visul american nu li se întîmplă celor care ațipesc.“*
> *RICHARD NIXON*

Publicație culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

MINISTERUL CULTURII

Redacția DILEMA VECHE: Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, sector 2, 020331 București ● **telefon:** 0372.130.006 ● **e-mail:** dilema@dilemaveche.ro

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu

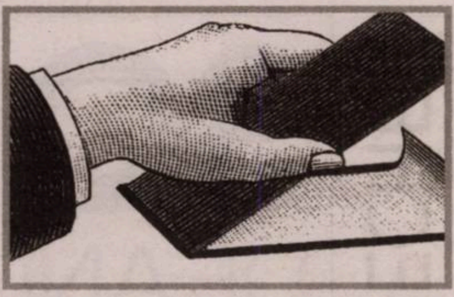

Valeriu STOICA

la drept vorbind

Un funt de carne

S-au scris studii savante despre problemele de drept identificate în dramaturgia shakespeariană. Poate cel mai cuprinzător inventar al acestor probleme se află în lucrarea lui George W. Keeton, *Shakespeare and His Legal Problems,* publicată la Londra, în 1930. Nici una dintre acestea nu a fost însă atît de intens dezbătută ca *procesul lui Shylock*, redat în *Neguțătorul din Veneția.* O trecere în revistă a dezbaterilor desfășurate pe marginea acestui proces pînă în 1944 este făcută de Mircea I. Manolescu în studiul „Procesul lui Shylock“, publicat în *Revista Fundațiilor Regale,* nr. 8/1944. Dezbaterea a început prin elogiul pe care Rudolf von Ihering i-l face lui Shylock, evreul cămătar din piesa lui Shakespeare, în celebrul eseu *Lupta pentru drept,* publicat la Viena, în 1872, care a cunoscut apoi numeroase ediții și multe traduceri în diferite limbi, inclusiv patru traduceri în limba română. Ihering – al cărui curs de drept roman la Universitatea din Viena a fost urmărit de Eminescu în semestrul de iarnă 1871-72 – atinge în elogiul făcut lui Shylock punctul culminant al pozitivismului juridic.

Înțelesul acestei afirmații este luminat de o succintă rememorare a faptelor și a legii evocate în piesa shakespeariană. Antonio, care face negoț cu mărfuri aduse de corăbii, garantează împrumutul de 3.000 de ducați făcut de prietenul său, Bassanio, de la Shylock; în actul pecetluit de notar s-a stipulat că, dacă nu se plătește împrumutul la scadență, creditorul va avea dreptul să taie un funt (o livră) de carne din trupul garantului. Corăbiile nu ajung la vreme, Antonio nu poate să plătească datoria, iar Shylock pretinde dreptul său asupra garantului, refuzînd oferta lui Bassanio de a i se plăti, după scadență, datoria de 3.000 de ducați, ba chiar și dublul sau triplul acestei sume. Legea venețiană, invocată de Shylock, care se pare că era într-adevăr în vigoare în acea vreme în forma invocată de autor, nu permitea însă eliberarea garantului prin plata datoriei făcute de debitor după scadență. În termeni juridici, clauza notarială avea valoarea unui pact comisoriu expres, cu cea mai mare forță juridică. Deci nu i se putea refuza lui Shylock dreptul său, într-o formă care repugnă sensibilității moderne prin sălbăticia ei, dar care era firească, de exemplu, în epoca veche a dreptului roman; potrivit lui Ihering, în *Legea celor 12 table* se preciza că mărimea bucăților tăiate din trupul debitorului este lăsată la libera apreciere a creditorilor. Dogele și tribunalul nu aveau nici o putere împotriva acestei legi draconice. Antonio este salvat însă prin ingenioasa soluție găsită de Portia, care apare în fața tribunalului printr-un șiretlic, deghizată în jurisconsultul Baltazar, un presupus ucenic al maestrului Bellario. Consultația oferită de acest fals ucenic este redată în versuri de Shakespeare: „Drept care, pregătește-te să tai / Un funt de carne, fără să verși sînge, / Un funt, nimic mai mult sau mai puțin / Căci dacă depășești măcar c-o iotă, / Cu-a douăzecea parte dintr-un dram, / Sau dacă talgerul s-ar apleca / Măcar c-un fir de păr, – ți se confiscă / Averea-ntreagă, iar tu însuți mori!“. Cum Shylock își ceruse dreptul potrivit legii venețiene, cînd acesta, pentru a-și salva viața și averea, renunță la executarea sancțiunii, dîndu-și seama că aceasta este imposibilă în forma ei contractuală literală, Portia invocă și ea legea venețiană care prevedea că, dacă un străin atentează, fățiș sau pe ascuns, la viața unui cetățean, acesta din urmă va primi jumătate din averea străinului, iar cealaltă jumătate va intra în vistieria statului. Mai mult, însăși viața străinului depindea de voința dogelui.

Întrucît legea venețiană recunoștea dreptul subiectiv al lui Shylock, Ihering îl elogiază pentru curajul și energia cu care se luptă pentru dreptul său. Dezbaterea începută cu acest elogiu a continuat cu replici substanțiale din partea altor juriști ai vremii, dintre care cea mai consistentă a fost aceea dată de Iosef Kohler în lucrarea *Shakespeare în fața forumului jurisprudenței (Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz)*, publicată la Würtzburg, în 1883. Jurist nu mai puțin celebru în epocă decît Ihering, filosof al dreptului și al culturii, dar și poet, Kohler îl anticipează pe George W. Keeton, analizînd problemele de drept desprinse nu numai din *Neguțătorul din Veneția,* ci și din alte piese shakespeariene. Cu privire la *Neguțătorul din Veneția*, Kohler îl admiră pe autor pentru modul echitabil în care a rezolvat, prin cuvintele Portiei, procesul lui Shylock. Alți comentatori i s-au alăturat lui Kohler cu argumente juridice prin care au disecat elementele de fapt și de drept ale acestui proces.

Tipologia acestor argumente este vastă, dar cel puțin trei comentarii sînt utile pe marginea lor. Mai întîi, nu poate fi apărat Antonio împotriva lui Shylock prin argumente de drept pozitiv din epoca modernă, în care s-a impus principiul *nemo precise cogi ad factum;* respectul demnității persoanei umane împiedică astăzi adoptarea și executarea oricărei sancțiuni corporale, principiu încă necunoscut legii venețiene din vremea în care se desfășoară faptele; astăzi, o clauză cum este aceea validată de notar în contractul încheiat de Shylock și Antonio ar fi nulă pentru cauză ilicită; raportarea strictă la dreptul pozitiv, adică la legea venețiană din acea vreme, nu discreditează elogiul pe care Ihering i-l face lui Shylock. Dar din perspectiva legii naturale, dorința de răzbunare a lui Shylock și instrumentul pe care legea pozitivă i-l pune la dispoziție pentru a satisface această dorință sînt nelegitime; acesta este al doilea comentariu. În sfîrșit, argumentele pe care Mircea I. Manolescu le aduce în sprijinul poziției lui Kohler depășesc perspectiva pozitivistă, fără a fi însă formulate din perspectiva legii naturale. Totuși, această perspectivă este sugerată prin trimiterea la protestul Antigonei – făcut în numele unei justiții superioare, adică al echității ca principiu moral și juridic – împotriva legilor nedrepte ale lui Creon, ca legi pozitive. Acest protest al Antigonei este considerat de către Jacques Maritain ca fiind o afirmare a legii naturale. Opoziția lui Mircea I. Manolescu față de elogiul adus de Ihering lui Shylock este mai degrabă o expresie a teoriilor privind valoarea socială a dreptului. Or aceste teorii colectiviste, adoptate în practica politică totalitară, de stînga sau de dreapta, au produs în secolul trecut zeci de milioane de victime. Echilibrul firesc dintre principiul respectului datorat libertății și demnității umane, ca valori ale persoanei, și datoriile sociale ale acesteia nu poate fi realizat decît din perspectiva legii naturale, care fundamentează dreptul pozitiv, fără a-și transpune însă în mod mecanic regulile sale în normele de drept pozitiv.

***Valeriu Stoica** este avocat și profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București.*

■ ■ ■

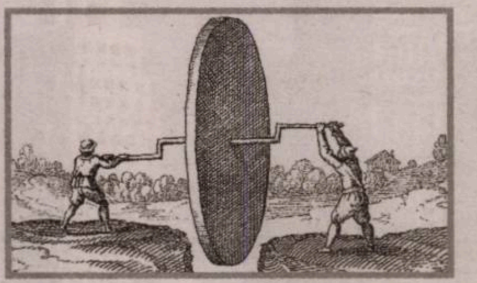

Teodor TIȚĂ

contraintuiția

O lume fără Rusia

Sîmbătă, pentru cîteva ore, statul rus a dispărut. E încă mult prea devreme pentru a înțelege desfășurarea exactă a evenimentelor, motivele și consecințele lor, dar un lucru este cert: pe măsură ce trupele Wagner avansau spre Moscova, sub privirile neîncrezătoare ale întregului mapamond, Rusia devenea un fel de Somalie cu arme nucleare. Tăcerea, lipsa stranie a măsurilor de răspuns, imaginea un pic suprarealistă a soldaților Wagner stînd la coadă la cafea pe străzile Rostovului, toate aceste detalii se combină pentru a crea un tablou al unui stat semieșuat, funcționînd după legi misterioase în numele unui popor placid care pare că și-a dat demisia din istorie.

Încercînd să explice de ce capul unei insurecții nu este vînat, ci trimis în concediu într-o țară vecină și prietenă, Margareta Simonian, trompeta-solist a propagandei Kremlinului, spune că legile sînt facultative, uneori pot fi ignorate pentru binele popular. Involuntar, doamna Simonian a definit simplu dictatura: Puterea decide ce e „bine“ și acționează în consecință. Sigur, nimeni nu poate pune pariu contra defenestrării timpurii a lui Evgheni Prigojin, dar cert e că fostul bucătar transformat în măcelar pe două continente continuă deocamdată să emită filipice audio și text pe canalul propriu de Telegram.

Între timp, la Kremlin, Vladimir Putin seamănă tot mai mult cu propria-i fantomă. Nu prietenosul Casper e modelul său, ci un spirit răutăcios și răzbunător în căutarea unui nou corp pe care să-l ocupe. Aparițiile sale rare, discursurile veninoase și ușor delirante nu dau nici pe departe senzația unui lider stăpîn pe situație. Ceva mă face să cred că sîmbătă nu numai ucrainenii sau Vestul au consumat cantități industriale de floricele de porumb urmărind farsa rusească în desfășurare, ci și oameni mai serioși precum Kim Jong-un. Ni-l putem lesne închipui pe nord-coreean dînd din cap a dezaprobare ori de cîte ori numele lui Putin era menționat. În ierarhia ticăloșilor lumii, Putin nu e mai puțin dezgustător. E doar mai puțin respectat. Să-ți părăsești capitala sub amenințarea unui bucătar e de-a dreptul rușinos. Stalin n-a făcut-o, și pe el îl amenința cineva un pic mai serios.

Spectacolul bizar de sîmbătă nu înseamnă sub nici o formă că regimul de la Kremlin nu e în continuare capabil să facă mult rău. Propriilor cetățeni, ucrainenilor și lumii în general. În week-end, în timp ce ne calculam pariurile la păcănele rusești, aviația militară rusă bombarda Idlibul, un oraș sirian a cărui unică vină e, probabil, că există. Comentatorii arabi care urmăresc evenimentele din Siria și-au strigat, pe bună dreptate, disperarea. De ce mapamondul nu vorbește și despre astfel de lucruri? Zeci de răniți și cel puțin nouă morți într-o zi nu sînt suficienți? O piață din Idlib nu e la fel de importantă ca una din Bahmut? Sigur că e, dar pentru week-endul trecut opinia publică poate fi scuzată. Măcar de data asta. Unii au sperat sincer că Rusia lui Putin se prăbușește și au încercat pentru cîteva ore să își imagineze o lume fără ea. În cel puțin unul dintre aceste scenarii, rușii s-ar fi întors la problemele proprii și ar fi încetat să le rezolve pe ale altora cu cuțitul scos din teacă, măsurîndu-și succesul în rîuri de sînge.

E irelevant, pînă la urmă, ce se întîmplă cu liderul de la Kremlin și odiosul său bucătar. Unul e deja urmărit penal internațional pentru crime de război și „victoria“ asta va fi mereu asociată cu numele lui, celălalt se ascunde și va avea probabil un accident nefericit la un moment dat. Mai important e că și unul, și altul sînt produse ale unei societăți care nu numai că îi acceptă de foarte multă vreme, dar îi și ridică la rang de semizei. Imaginea cetățenilor Rostovului aplaudînd foștii și viitorii deținuți din Wagner e semnificativă. Absența oricărei reacții serioase a civililor ruși în fața atrocităților săvîrșite în numele lor e relevantă.

Nu e greșit să îți închipui o lume fără Rusia. Sau măcar una în care Rusia e suficient de ocupată cu sine cît să nu mai poată privi în afară. Sîmbătă dimineață, Putin se compara pe sine cu țarul Nicolae al II-lea, cel ucis la Ekaterinburg sub gloanțele comuniștilor. Aceiași comuniști care au fondat URSS-ul pe care Vladimir Vladimirovici îl regretă nespus. Nu așteaptă nimeni coerență de la dictatori, cîtă vreme nu ai direct de-a face cu ei pot fi chiar și amuzanți. Comparația asta e totuși relevantă din alt punct de vedere: la schimbarea de regim din 1917, Rusia s-a retras în sine, dînd vreme unor popoare să își obțină independența sau să se reîntregească. Nu e nimic greșit în a spera că vecinul dement de vizavi va înceta pentru o vreme sau pentru totdeauna să încerce să îți doboare ușa cu toporul.

Sîmbătă, pentru cîteva ore, Rusia a dispărut. Nimeni nu i-a simțit lipsa.

***Teodor Tiță** este gazda podcast-ului* În Centru *pe care îl puteți asculta pe oricare dintre platformele de distribuție (Apple, Spotify, Google etc.): https://open.spotify.com/show/5jSN6amOtenIsHn23aoOLQ*

■ ■ ■

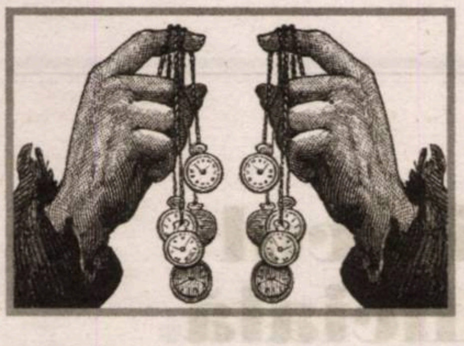

Andrei PLEȘU

nici așa, nici altminteri

„Așa e că pînă acum nu stăm nici bine, nici rău, adică nici așa, nici altminteri?“ (I.L. Caragiale)

Abisul rus

Inevitabil, am urmărit și eu, ca mai toată lumea, știrile galopante livrate, săptămîna trecută, de toate canalele de știri din lume și din țară. N-am înțeles nimic. Pot formula puzderie de ipoteze, cum au făcut-o și experții de toate calibrele, invitați pe canalele de televiziune autohtone, pot da frîu liber unui set convenabil de speranțe cu privire la o dezputinare a politicii rusești („*Put-out*“ în loc de „*Put-in!*“ – cum glumea cineva), dar sentimentul predominant rămîne unul de confuzie, de semiîntuneric inanalizabil, de preeminență a „accidentalului“, a nesistematizabilului, a arbitrarului țanțoș profesat ca „strategie“ națională. Și asta nu de azi, de ieri. Rusia se comportă mereu ca și cum lumea ar fi la începuturi și trebuie geometrizată după principiul fondator al unui centru absolut, ales de Providență, sub numele de „Mama Rusie“. Cine se opune e rusofob, necreștin, capitalist (vestic), militarist (NATO), manipulat de o „ocultă“ incultă (preponderent americană), inaptă să înțeleagă și să respecte sufletul slav...

Din punctul meu de vedere, politica rusească alege prea des, cu un amar instinct sinucigaș, tocmai marginalizarea, uitarea, cenzurarea a ceea ce întreg mapamondul savurează și respectă din iradierea ei spirituală. Avem nobile motive să admirăm valorile reale, unice, ale Răsăritului, dar Răsăritul nu pare să vrea admirație înaltă, ci supremație ideologic-soldățească, lăbărțare terestră, pe bază de frazeologie „revoluționară“ și spaimă militară.

Pe harta tuturor culturilor există laolaltă smintiți sîngeroși, „valori de consum“, cinice vedete la modă, genii ale răzmeriței...

Pe acest fundal, îmi vine să adresez poporului de la Răsărit un apel patetic, poate prezumțios în retorica lui, dar capabil, sper, să facă loc identității reale, durabile, a „sufletului rus“: „Lăsați-ne să vă admirăm! Lăsați-ne să ne tratăm singurătatea cu textele lui Berdiaev, Soloviov, Șestov și Florenski, lăsați-ne să cădem pe gînduri cu Dostoievski, să înțelegem lumea împreună cu Tolstoi, să ne lăsăm copleșiți (ca Eminescu) de versurile lui Pușkin, de muzica lui Ceaikovski, a lui Mussorgski, a lui Rahmaninov, de verva înnoitoare a picturii lui Kandinsky, de unicul iconar Rubliov, de Cehov și Turgheniev, de Soljenițîn și de Bukovski, de Eisenstein, Tarkovski și Bodnarciuk, de baletul rus și de toate isprăvile creatoare ale celor care s-au impus lumii prin înzestrare și generozitate, nu prin țîfnă și joc (trucat) al mușchilor. Pentru un european normal (atît cît mai există așa ceva) e halucinant să constate că nu portretele celor amintiți frugal mai sus domină piața ca ilustrări perene ale spiritului rus, ci Lenin și Stalin, Brejnev și Elțîn, Putin, Medvedev, Prigojin și tot soiul de „misionari“ ai „Imperiului“ antiimperialist. Știu: pe harta tuturor culturilor există laolaltă smintiți sîngeroși, „valori de consum“, cinice vedete la modă, genii ale răzmeriței... Dar nu ei domină scena, ci eroii indemolabili ai creativității spirituale.

Pe acest fundal, habar nu am ce mari „mistere“ geopolitice, ce ideologii sectante, ce anemici țipători ai puterii distrează zi de zi mapamondul cu „*breaking news*“. Om vedea... Fără iluzii și fără nerăbdare. Deocamdată nu e de mirare că bîjbîim în ceață și că „Occidentul“, cel de la care ar trebui să vină o soluție clarificatoare, și-a făcut o strategie din perplexitatea morocănoasă a „declarațiilor“ autoritare. Nu sînt pregătiți să priceapă multisecularul abis răsăritean. Dar măcar să nu mimeze eficiența... Ar fi un prim pas spre edificare și spre o intervenție salutară.

■ ■ ■

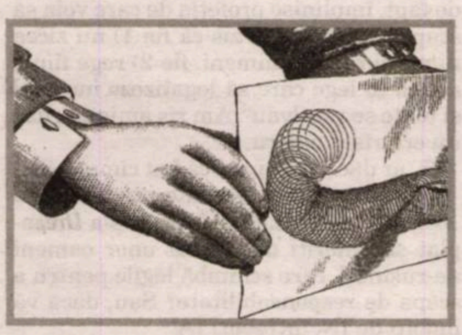

Andrei CORNEA

la răscruce de gînduri

Un sfat al lui Machiavelli

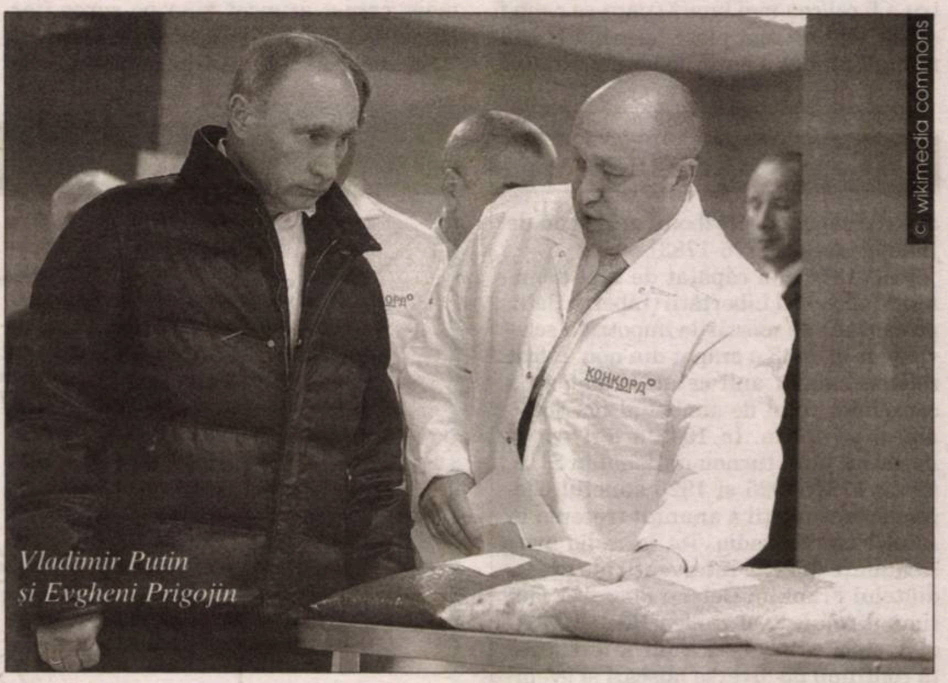

Vladimir Putin și Evgheni Prigojin

© wikimedia commons

Ceea ce uimește, ba chiar stupefiază în ceea ce am văzut că s-a petrecut în Rusia sîmbăta trecută (revolta mercenarilor Wagner, ocuparea Rostovului, marșul spre Moscova, apoi întreruperea întregii acțiuni în urma unor negocieri, urmate de refugierea lui Prigojin în Belarus) e caracterul arhaic, premodern al întregii situații. Chiar existența unei armate private de mercenari pe teritoriul unui stat modern – așa cum am văzut în Rusia – e o bizarerie. Statul modern are (sau trebuie să aibă) monopolul asupra violenței legitime pe teritoriul său; or, nu ar mai fi cazul în Rusia lui Putin.

În secolul al XV-lea sau al XVI-lea, Prigojin, vechiul om de casă al lui Putin, ar fi fost numit „condotier“; ar fi fost șeful unor bande de mercenari indisciplinați, gata să se revolte oricînd împotriva principelui, dacă n-ar fi fost mulțumiți cu leafa sau altele, sau să schimbe chiar loialitățile. N-ar fi fost ceva aparte, deși chiar pe atunci Machiavelli (nu degeaba e el deja un „modern“) critica sistemul în *Principele:* „Căpitanii de mercenari sau sînt oameni foarte capabili, sau nu sînt; dacă sînt astfel, nu poți să ai încredere în ei, deoarece vor năzui întotdeauna la propria mărire... Iar dacă nu sînt oameni capabili, atunci firește ți-aduc înfrîngerea“. Se pare că Putin n-a citit aceste rînduri sau, oricum, nu le-a luat în seamă. De altfel, nici să vrea n-ar fi putut urma sfatul florentinului: „Principele trebuie să se ducă el însuși la război și el trebuie să fie căpitanul armatelor... Experiența ne arată într-adevăr că doar principii singuri și republicile care au armate săvîrșesc fapte mari, pe cînd trupele mercenare nu aduc decît neajunsuri...“.

Dar pesemne că Putin a dorit ca, în Africa întîi, apoi în Ucraina, treburile cele mai murdare și crimele cele mai odioase să le facă alții – chipurile, independenți de statul rus, dar supuși lui personal. Sistemul, ilegal chiar și după legile rusești, a funcționat cumva, dar la un moment dat a devenit inevitabil ca rolul și forța prea mare a mercenarilor Wagner și a șefului lor să ridice chestiunea distribuției puterii și a comandei supreme.

Putin și-a salvat dominația și puterea, dar cu prețul unei autorități știrbite.

Pînă acum, Prigojin n-a contestat direct prezența lui Putin în fruntea statului, deși a contestat fără echivoc rostul strategic al invadării Ucrainei – ceea ce, în fapt, a pus în discuție judecata comandantului suprem. Ce-i drept, nici Putin, cînd i-a acuzat pe mercenari de trădare și complot, nu l-a menționat nominal pe Prigojin, deși procuratura a deschis un dosar pe numele lui (pe care l-a casat între timp, ca parte a acordului).

Pe moment, odată cu înțelegerea convenită, se pare că Putin și-a salvat dominația și puterea, dar cu prețul unei autorități știrbite. Lumea a văzut cum Moscova se pregătea de asediu, blocînd șoselele de acces și plasînd mitraliere la intersecții. A existat impresia că tensiunile au fost la un pas să degenereze în război civil. Nu știm, desigur, dacă Prigojin a oprit operația din lipsa unei susțineri suficiente în rîndurile armatei regulate ori a Serviciilor, sau dacă nici măcar n-a fost în intenția lui să meargă mai departe, pînă la capăt. N-ar fi avut în intenție decît să-l sperie pe țar și pe fidelii lui, ministrul Apărării Șoigu și generalul Gherasimov, șeful Marelui Stat Major, mai curînd decît să le ia puterea – cu care ce-ar fi făcut? Nu întîmplător, Putin, în discursul lui, a amintit de anul fatidic 1917, cînd Rusia s-a prăbușit în anarhie, în urma războiului pierdut cu Puterile Centrale. N-a amintit însă nici de căderea autocrației, salutată de cea mai mare parte a societății ruse, nici de revoluție și nici de faptul că Lenin și bolșevicii au fost susținuți de inamicul german să ia puterea în noiembrie 1917 și s-o păstreze prin violență. De data asta e limpede că nici un guvern occidental nu l-a susținut și nu-l va susține pe un Prigojin sau pe un alt mafiot devenit comandant de oști. Ceea ce nu înseamnă că tentația de a profita de situația din Rusia, spre a impulsiona eforturile contraofensivei Ucrainei, nu rămîne mare.

O bandă de criminali, precum Putin, Șoigu, Prigojin & Co va avea întotdeauna dificultăți majore în a-și asigura victoria pe cîmpul de luptă împotriva unui inamic motivat, bine înarmat și capabil, iar lipsa victoriei devine fatală pentru regimul lor. De unde vin însă dificultățile? Sînt tot felul de motive, dar unul pare esențial. A spus-o din nou Machiavelli, dar firește că sfatul lui nu poate fi urmat în Rusia, unde opresiunea e esența guvernării: „Roma și Sparta au fost multe secole state înarmate și *libere*. Elvețienii au o armată foarte bună și sînt oameni *liberi*“. Dar mafioții, gangsterii și slugile lor, căpeteniile de bandă criminală n-au fost niciodată, nici nu sînt, nici nu vor fi oameni liberi.

■ ■ ■

Alin FUMURESCU

nu ca-n perete

Oedip, Diogene Cinicul și Inteligența. Artificială. Sau nu?

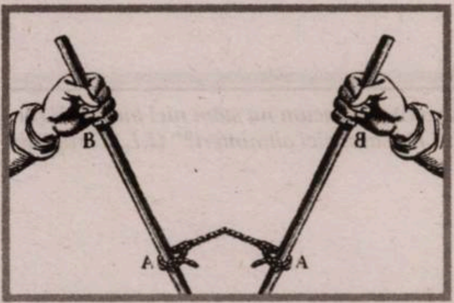

●●● deși încep cu o veste mai proastă pentru cititorii de-acum două săptămîni ai acestei rubrici, cei care, de voie, de nevoie, și-au pus pofta-n cui pînă să afle posibile răspunsuri la întrebări de genul „Cum de ne-am perfecționat într-atît de bine arta de-a fugi de responsabilitate, îndreptîndu-ne degetul acuzator spre gene, educație, părinți, societate, orice și oricine, numai noi nu? Sau de ce sîntem gata să ne predăm de bunăvoie și nesiliți de nimeni în brațele Inteligenței Artificiale?“. Vor fi nevoiți să-și mai țină pofta acolo vreme de încă vreo cîteva paragrafe. Înțeleptul ne învață să ne apropiem încet de miezul plăcerilor.

De bine, de rău *(sic!)*, mai toată lumea știe de Cartea Facerii, de cum Adam și Eva erau goi și nu le era rușine, pînă n-au mușcat (nu terminat de mîncat!) din fructul deosebirii binelui și-a răului. Mai puțină lume realizează c-odată cu des-coperirea rușinii *(sic!)*, proto-părinții omenirii mai des-coperă ceva – pentru a-și a-coperi goliciunea, își *cos* șorțurile din frunze. Or actul cusutului, indiferent cu ce și cum, presupune tehnologie (un fel de ac, un fel de ață etc.)! Simplu spus, gustul, nu cunoașterea deplină a binelui și-a răului, ne-a și scos din Rai, dar ne-a învățat și *rușinea*, și *fabricatul* lucrurilor. De *rușine*, am început să facem. Să *arti-facem*. (În greaca veche, „techné“ însemna „artă“.)

Pare-se, așadar, că rușinea și artificialul merg, natural, mînă-n mînă. Prin urmare, pînă să ne lămurim cu Inteligența „Artificială“ (IA), s-ar cuveni să ne lămurim mai întîi cu cea „naturală“. În treacăt fie spus, ați observat că există acronimul AI *(„artificial intelligence“)*, dar nu și cel NI *(„natural intelligence“)*? V-ați întrebat de ce? De ce considerăm „naturalul“ natural, fără nevoie de lămuriri suplimentare? De ce „naturalul“ ni se pare de la sine înțeles? Pe la 1750, toamna, interogînd apariția moralității, David Hume recunoștea că răspunsul la întrebarea despre „naturalitatea“ virtuților și a viciilor atîrnă de răspunsul la întrebarea ce este „natural“. E „natural“ ceea ce se întîmplă frecvent? Atunci viciile ar trebui să fie mai naturale decît virtuțile, dat fiind că primele sînt mai frecvente decît ultimele! Este o grădină „naturală“? Este și nu este. Este, pentru că florile și plantele nu sînt *făcute* de om, dar *nu* este, pentru că omul le-a sădit, udat, altoit ș.a.m.d. Ce s-o mai lungim? Ne întoarcem la Aristotel: omul e „ființă politică“ pentru că, de la natură, e menit să creeze orașe (Cain), să descopere Justiția, deci politica. Pentru om, *artificialul vine natural*.

Și-atunci? Dacă Inteligența Artificială ne vine natural, de ce ni se pare o atît de mare descoperire? De ce sîntem într-atît de entuziasmați de ea? De ce este o „Dragoste la prima vedere, cine-ar fi crezut? / Să iubești cu-atîta putere chiar de la-nceput“, vorba cîntecului pe care numai ăi bătrîni ni-l mai amintim? Teamă-mi este că explicația e una mai puțin plăcută, cel puțin din perspectiva celor cu „naturelul“ pe stilul vechi, obișnuit cu respectul față de merit: iubim Inteligența Artificială pentru că n-o concurează pe astălaltă, naturală, la purtător! Or asta ni se pare odihnitor, pentru că de competiția pentru a fi cel/cea mai bun(ă) pare-se c-am fi obosit. Nu ne mai place ierarhia și căutăm, chiar fără a ne da seama, egalitatea. În viața reală, unul e mai bogat decît altul, una aleargă mai bine decît alta, altul cîntă mai bine la vioară, un scriitor sau un fotbalist mai bun(ă) decît tine se vor găsi negreșit. Or, IA prezintă acest avantaj: ne „egalizează“ pe toți.

Cu toții sîntem egali în fața lui Dumnezeu și a IA – cu o diferență: în fața lui Dumnezeu sîntem totodată și unici. În fața IA sîntem, în continuare, la fel – oamenii statistici („algoritmici“, dacă preferați) de care se temea Hannah Arendt acum aproape un secol. Pentru a ne asigura, însă, această egalitate „în jos“ e nevoie de un întreg proces de victimizare. Poate n-ați observat diferența dintre eroii de ieri și cei de astăzi, așa că mă grăbesc să v-o semnalez: eroii de ieri erau oameni excepționali care săvîrșeau fapte extra-ordinare. Eroii de astăzi sînt toți… victime – care ale genelor, care ale părinților, care ale tradiției sau „sistemului“ în general; mai nou (că era să uit) și victimele capitalismului. Atît eroii de ieri, cît și de cei de azi au în comun faptul că se confruntă cu o serie de necazuri pe care, într-un fel sau altul, le rezolvă. Diferența este că eroii „pe stil vechi“ își asumau responsabilitatea și, precum în Cartea Facerii, se rușinau și încercau să rezolve problema, pe cînd victimele „pe stil nou“, nu – precum același Adam, cîteva rînduri mai tîrziu, după ce și-a acoperit goliciunea, dar și-a descoperit ne-ascultarea, a încercat să scape de responsabilitate, aruncînd vina pe femeie, care-a aruncat vina pe șarpe (iar Dumnezeu i-a pedepsit în ordinea asta).

Să luăm cazul lui Oedip: află că e „predestinat“ să își ucidă tatăl și să se culce cu mama lui, fuge de-acasă, în încercarea de-a schimba soarta, dar, tocmai din această cauză, sfîrșește prin a o împlini fără să o știe. Ce face cînd află adevărul? Renunță la tron, își scoate ochii și se pedepsește singur să hălăduiască prin lume, cerșetor orb. Recent, la un pahar de vorbă, un profesor deștept de la Duke University, Michael Gillespie, îmi zicea că-n ziua de astăzi, Oedip s-ar fi declarat o victimă a sorții (conștient, nu greșise cu nimic) și-ar fi fost aplaudat ca atare de către opinia publică. Nimeni n-ar mai înțelege de ce, Oedip fiind, ai recurge la asemenea măsuri radicale, de bunăvoie și nesilit de nimeni. „Într-o lume a victimelor“, spunea Michael Gillespie, am pierdut ideea de responsabilitate.“

„Să nu uităm de Diogene Cinicul!“, i-am răspuns. „El cică ar fi fost primul care-ar fi zis că Oedip a reacționat cum nu se poate mai prost după ce-a aflat că, de fapt, împlinise profeția de care voia să scape. Cinicul ar fi zis că fie 1) nu zicea nimic și nu afla nimeni, fie 2) rege fiind, dădea „o lege care să legalizeze incestul și toate se rezolvau“. Am rîs amîndoi, dar nu era rîsul nostru.

Iar dacă vi se pare că bat cîmpii „filosofic“, fără consecințe practice, mai gîndiți-vă încă o dată: vi s-a întîmplat să suferiți din cauza unor oameni ne-rușinați, care schimbă legile pentru a scăpa de responsabilitate? Sau, dacă vă îndoiți de IN, întrebați IA!

■■■

Mihaela SIMINA

accent pe istorie

Clopotul Libertății

Legenda spune că pe 8 iulie 1776, din clopotnița Casei de Stat (House of State, acum Independence Hall) din Philadelphia, Pennsylvania, se auzea sunetul puternic al unui clopot din aramă și cositor de vreo 900 de kilograme. Acesta anunța citirea pentru prima dată a Declarației de Independență în public. Documentul fusese redactat cu patru zile înainte, pe 4 iulie.

Clopotul cu pricina, care avea să devină un simbol național American, fusese comandat din 1751 de către corpul legislativ din Pennsylvania. În acest mod puteau fi semnalate publicului diverse evenimente notabile. Comanda a fost realizată la Londra, iar la prima probă clopotul a crăpat. A fost reparat de doi meseriași din Philadelphia. De aici încolo și-a făcut treaba cum era planificat. Cu diverse impedimente ale istoriei.

Între 1777-1778, în timpul ocupației britanice, clopotul a fost mutat din Philadelphia într-o biserică din Allentown, alt oraș din Pennsylvania. Mișcarea a fost făcută pentru a se evita scenariul în care clopotul să fie capturat, topit și transformat în gloanțe de trupele inamice. În 1781 s-a întors la locul lui din Philadelphia, iar doi ani mai tîrziu: ding-dong! Sunetu-i puternic marca semnarea Tratatului de la Paris dintre Statele Unite ale Americii și Marea Britanie, tratat ce încheia războiul dintre cele două (Războiul american de Independență, 1775-1783).

Prin 1830 și-a căpătat de fapt denumirea Clopotul Libertății (Liberty Bell), promovată de mișcările împotriva sclaviei, iar în 1843 a crăpat din nou. A fost reparat, iar în anii ce au urmat și- a consolidat rolul de simbol al patriotismului american. În 1915 a fost expus în cadrul unui turneu național în SUA, iar în 1924, 1925 și 1926 sunetul Clopotului Libertății a anunțat trecerea în Anul Nou. La radio. Tot la radio avea să anunțe diferite intervenții ale președintelui Franklin Delano Roosevelt din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Apoi, simbolistica lui a fost legată continuu de diverse mișcări și evenimente importante, cum ar fi misiunea spațială americană din 1961, supranumită Liberty Bell 7.

În prezent, Clopotul Libertății poate fi vizitat în Philadelphia, la Liberty Bell Center.

În fotografii arată impresionant, mai ales dacă îi asociezi istoria de mai mult de două veacuri și jumătate. Șoptită prin crăpătură.

Ding-dong!

BARBURISME

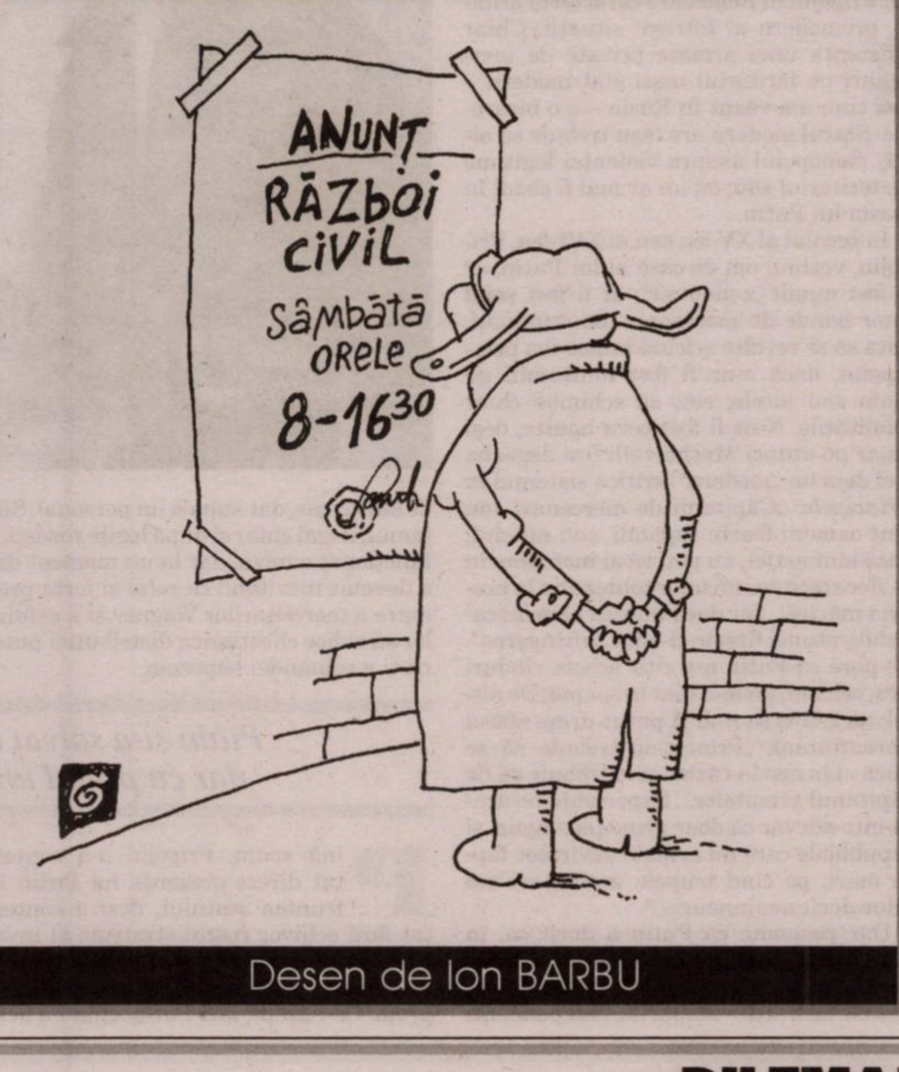

Desen de Ion BARBU

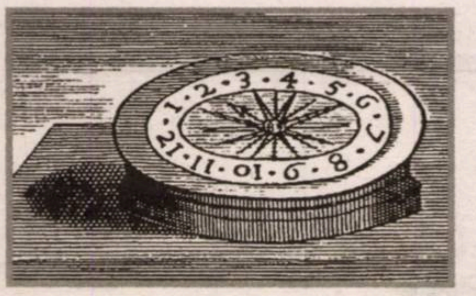

Anda DOCEA

vîrsta **medie**

Fericitul hazard

Filmul *Dogma,* povestea celor doi îngeri expluzați din Rai, care caută o cale de a reintra în grațiile divine, a stîrnit nenumărate controverse în 1999, anul în care a fost lansat. Biserica Catolică l-a considerat o blasfemie, manifestații de protest ale credincioșilor au întîrziat distribuirea filmului în mai multe țări, iar regizorul și scenaristul Kevin Smith s-a ales cu amenințări cu moartea. Devenit un „film cult“ odată cu trecerea anilor (pînă la urmă, unde îl mai putem vedea pe Dumnezeu cu chip de Alanis Morissette?!), *Dogma* abundă în personaje secundare fabuloase. Unul dintre ele este Serendipity, interpretat de Salma Hayek, o muză menită să aducă inspirație divină muritorilor.

Am vizionat *Dogma* pe VHS cînd eram studentă la Cluj, în cadrul cursului de filmologie de la Jurnalism, și abia atunci am auzit termenul „serendipitate“. O descoperire întîmplătoare, făcută în timp ce se încearcă un alt lucru. Un „accident fericit“, o surpriză plăcută. Altfel spus, a căuta ceva și a găsi altceva. Cuvîntul se pare că a fost folosit pentru prima dată de scriitorul și istoricul englez Horace Walpole în 1754, într-o scrisoare trimisă politicianului american Horace Mann, cu referire la basmul persan *Cei trei prinți din Serendip.* În călătoria lor inițiatică în insula Serendip, adică Sri Lanka de azi, prinții descopereau, cu totul întîmplător, lucruri pe care nici măcar nu le căutaseră.

Explicațiile multor descoperiri științifice, în absența cărora nici nu ne-am mai putea imagina viața din zilele noastre, întăresc importanța serendipității. Unele sînt foarte cunoscute, cum ar fi legea gravitației a lui Newton, principiul lui Arhimede, descoperirea întîmplătoare a Americii de către genovezul Cristofor Columb sau a penicilinei în laboratorul doctorului Alexander Fleming. Altele țin de povestea unor mărci, cum ar fi cea a farmacistului John S. Pemberton, care, în 1886, cu intenția de a comercializa un sirop tonic și bun pentru digestie, a creat o băutură ce s-a transformat în cola de astăzi. Sau anecdota conform căreia „chips-urile“ au apărut într-un restaurant din New York al cărui bucătar, George Crum, enervat de un client care se plîngea mereu că sînt tăiați prea gros cartofii prăjiți, a decis să-i dea o lecție. Sau, mai aproape de zilele noastre, povestea *post-it*-ului de hîrtie, biletul folosit pentru a lipi la vedere diverse anunțuri. Acesta din urmă a apărut tot ca rezultat al unei întîmplări. Inginerul Spencer Silver descoperise încă din 1968 un adeziv care se putea elimina ușor de pe diverse suprafețe, dar nu reușise mult timp să-i dea o utilitate. Cel care a făcut-o a fost un coleg, Arthur Fry, care folosea semne obișnuite din hîrtie pentru a marca într-o carte imnurile cîntate cu corul bisericii. Într-o seară, acestea au căzut, așa că s-a gîndit că ar fi bine să existe un semn care să se poată lipi într-o carte fără să-i distrugă paginile. De atunci, pătratele autocolante de hîrtie au devenit un adevărat mijloc de comunicare.

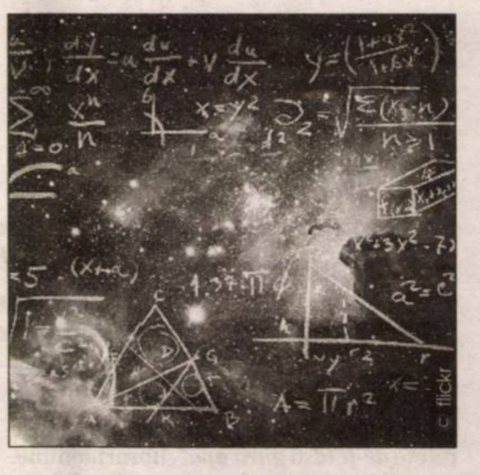

Întreaga istorie a termenului „serendipitate“, cu multe exemple fascinante, este ilustrată în cartea *The Travels and Adventures of Serendipity,* scrisă de sociologii Robert Merton și Elinor Barber. Volumul are și el o poveste demnă de titlu – conceput în anii ’50, nu a fost dat publicității vreme de o jumătate de veac. A apărut după moartea lui Barber, cînd Merton avea 91 de ani și a fost, în sfîrșit, de acord ca manuscrisul să meargă la tipar. Concepția lui Robert Merton era că orice descoperire intelectuală are o fărîmă de miracol și că reprezintă, de fapt, un amestec de inspirație, insistență, eroare și șansă.

De cîte ori ceva ce plănuisem se lovea de obstacole, încurcături, schimbări neașteptate, după frustrarea inițială, ca să mă mai consolez, îmi spuneam: măcar, la final, rămîne din toate o poveste bună. Am pierdut avioane, cazări și parteneri de călătorie numai pentru a ajunge în locuri incredibile, la momentul oportun, cu persoanele potrivite; am așteptat inutil, dar așa am admirat cele mai năucitoare apusuri; am amînat să fac niște lucruri numai pentru ca descoperiri de pe ultima sută de metri să le transforme în lozuri cîștigătoare; am luat trenuri pentru a mă îndepărta de ceva, dar care, pînă la urmă, m-au dus exact unde era nevoie; am scris într-o noapte tîrziu un text pentru un concurs la o revistă, pe care era să nu-l mai trimit și care ulterior mi-a schimbat cursul întregii vieți.

Pentru ca serendipitatea să se manifeste în ce are mai bun, e de dorit să ținem ochii deschiși – săpînd după aur, s-ar putea să găsim diamante. Să privim situația din mai multe unghiuri, să căutăm soluții care țin de noi și să acceptăm că nu putem controla totul. Să continuăm, adică să nu ne oprim din săpat. Și să ne ascultăm intuiția – cum ar spune personajul Serendipity din *Dogma,* inimile noastre sînt deja la locul potrivit, mai trebuie și mintea să țină pasul. Din toate rămîne într-adevăr o poveste bună, așa cum mi-am spus mereu. La vîrsta de mijloc, am mai adăugat un aspect, pe care nu l-am conștientizat prea bine pînă cînd nu l-am auzit într-un podcast (Jay Shetty – *On Purpose):* obstacolele sînt cele care fac povestea mai captivantă. De fapt, de cele mai multe ori, obstacolele *sînt* povestea.

Lorin NICULAE

urbe în vorbe

Participare publică în arhitectură (1)

Participarea cetățenească a devenit un loc comun al ultimilor ani, în special din cauza transferării modelului la nivel de directivă europeană. Toate deciziile administrative sînt girate de participarea reprezentanților societății civile și, în aparență, democrația funcționează la nivel instituțional, central sau local, mai ales sub forma audierilor publice. Însă Paul Davidoff sugera încă din 1965 nevoia ca, pentru o participare cetățenească reală în cadrul proceselor de planificare urbană, acestea să fie susținute printr-un limbaj accesibil și inteligibil, și nu folosind limbajul codificat al practicii de arhitectură.

Cea mai bună reprezentare a nivelului de participare cetățenească este dat de modelul „Scării participării“, enunțat pentru prima oară de Sherry Arnstein în 1969, care sugerează, prin comparație, diversele grade de participare. De jos în sus, aceasta poate „urca“ de la non-participare la puterea delegată către cetățean, trecînd prin manipulare, terapie, informare, consultare, împăcare, parteneriat, putere delegată, control cetățenesc. Odată cu apariția și conturarea teoretică a discursului participativ, începînd cu anii 1960, acesta a început să migreze din sfera publică a organizațiilor nonguvernamentale spre cea a autorităților publice, devenind în prezent discursul oficial al acestora, uneori fundamentat, alteori doar pentru a masca decizii nedemocratice. De exemplu, cazuri recente de evacuare și strămutare a populației sărace au fost instrumentate de autoritatea locală prin recursul la un limbaj în care cuvintele „parteneriat“, „consultare“, „delegare“ aveau un rol central, în timp ce acțiunile desemnate prin aceste cuvinte erau, de fapt, presiuni, somații, amenințări și influență.

O particularitate a participării publice este umbrela conceptuală largă pe care o desface deasupra conceptului în sine. Cîtă vreme aderăm la democrație și dorim ca practica de arhitectură să fie democratică, atunci vom consulta grupurile vulnerabile pentru care proiectăm. Dar cum? Cine participă la consultări? Ce formă poate îmbrăca participarea? Exprimarea opiniilor este participare? Care este gradul de implicare a comunității care dă seama de o participare reală? Cît control poate fi transferat comunității? Transparența proceselor este, în sine, o garanție a participării, în condițiile codificării limbajului arhitecturii? Lista de întrebări poate continua, iar suma de răspunsuri posibile dă seama de dificultatea desfășurării proceselor și de greutatea unei evaluări a rezultatului participării.

Fenomenul a fost observat de celebrul Kenneth Frampton, care formulează una dintre cele mai articulate critici aduse arhitecturii sociale participative; criticul îi refuză acesteia statutul de disciplină, de vreme ce participarea cetățenească este greu de definit, imposibil de cuantificat cu precizie, iar metodele utilizate sînt, în cel mai bun caz, vagi. Într-adevăr, arhitectura socială participativă, deși a produs exemple de o mare calitate estetică (SAAL, de exemplu, despre care am vorbit în articolele precedente), nu a produs un ansamblu de metode ale participării similare pentalogului modernist (cele cinci reguli), ci multe rezultate de participare reușită care, derivate fiecare dintr-un caz particular, au utilizat metode conjuncturale, adaptate fiecărei situații în parte. Acest particularism al arhitecturii sociale participative rezultă din aplicarea acesteia la fiecare cîmp situațional, la caracteristicile grupului, la natura fondului construit existent, situația economică și politică a țării, existența sau nu a unor autorități publice preocupate de locuire, existența unor surse de finanțare etc. Așa cum spunea John Habraken, un pionier al arhitecturii participative, nu trebuie căutată o soluție universală la o sumedenie de situații particulare, ci se impune rezolvarea fiecărei situații în parte.

Cu toate acestea, rezolvarea fiecărei situații în parte poate fi privită ca o loterie în care intervențiile reușite sînt rodul charismei arhitectului, implicării acestuia, ingeniozității sale și capacității de comunicare, mai degrabă decît al disciplinei aplicate în sine. Dacă rezultatul unui proiect depinde într-o măsură atît de mare de decizia luată de arhitect la fața locului, de abilitățile lui, înseamnă că un rezultat al intervenției nu poate fi realmente anticipat. Consecutiv, un astfel de proiect nu poate fi finanțat decît în măsura în care poate demonstra că rezultatul anticipat va fi pus în operă, iar acesta va fi rodul unei participări reale și nu al uneia false, în care arhitectul convinge comunitatea de justețea propunerilor sale, în loc să integreze în proiect rodul dialogului cu reprezentanții comunității. Totodată, dacă participarea este cel mai nesigur și greu de justificat lucru în cadrul proiectării participative, atunci cum poate fi creat un model al practicii care să poată fi extins în teritoriu?

Suma acestor întrebări spinoase a generat, de-a lungul deceniilor, răspunsuri articulate și încercări de structurare, nelipsite de critici vehemente care nu au reușit totuși să-i întoarcă pe arhitecți din drumul anevoios și adesea plin de hîrtoape al unei practici democratice, atît de diferit de cel tradițional, al arhitectului aflat în sfera puterii. Voi discuta cîteva dintre ele în articolul următor.

__Lorin Niculae__ este profesor la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“ din București.

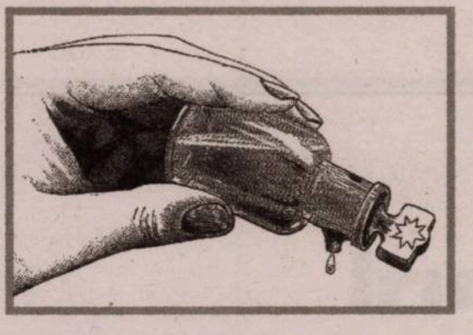

Rodica ZAFIU

cuvinte nepotrivite

„Cu gura apă...“

Expresia *a-i lăsa gura apă (după ceva)* nu ar avea nevoie de explicații, pentru că descrie destul de clar o stare în care salivarea abundentă este indiciul poftei de a mînca. Extinderea semantică spre alte pofte decît cele strict gastronomice s-a produs cu ușurință, astfel că în DEX definiția construcției este destul de generală și cuprinzătoare: „a dori (ceva) nespus de mult“. În textele mai vechi există variante ale expresiei (cu sensul lărgit) care includ și alte verbe decît *a lăsa:* „Franțozilor le *sloboade gura apă* pentru ținuturile de pe malul drept“ *(Gazeta de Transilvania*, 17.08.1841); „Lui Nonu-i *dă gura apă* la vederea acestor bănișori“ *(Telegraful român*, 4.01.1879).

În prezent, este surprinzător de răspîndită o construcție în care expresia – al cărei subiect gramatical este, evident, *gura* – a fost reinterpretată, căpătînd astfel un subiect nou. Fenomenul de *reanaliză* (termen specializat din lingvistică) este spontan și provine în genere din opacizarea structurii interne a unei construcții. În acest caz, reinterpretarea gramaticală a fost probabil favorizată de postpunerea subiectului și de rolurile semantice proiectate de verbul *a lăsa:* există un individ care experimentează senzația de poftă, un stimul, un loc de manifestare a reacției fiziologice, un efect al acesteia. Expresia are un subiect gramatical *(gura)*, care tinde să fie perceput doar ca loc pasiv al reacției, în timp ce stimulul reacției pofticioase devine noul subiect: „nu-ți trebuie mulți bani pentru a-ți ademeni clienții cu aranjamente de *bunătăți care lasă gura apă*“ (ikea.com); *„salata de pui* care îți *lasă gura apă*“ (dcnews.ro); *„mîncăruri* care îți *lasă gura apă*“ (libertatea.ro) etc. Construcția normală („80 de rețete *de-ți lasă gura apă*“, librariaonline.ro) este concurată de cea cu stimulul-subiect: „Am întrebat români ce-ar pune într-un burger tradițional și *rețetele astea îți lasă gura apă*“ (vice.com); *„rețeta* de post a lui *chef* Florin Dumitrescu care *îți lasă gura apă*“ (fanatik.ro); *„rețeta* care îți *va lăsa gura apă*“ (spynews.ro).

În aceste construcții deviante, substantivului *apă* i se atribuie un rol incert, cel mai probabil de adjectiv invariabil caracterizînd împreună cu *gură* reacția fiziologică. Că lucrurile stau așa și că substantivul *apă* este transformat într-un fel de echivalent al lui *leoarcă* sau *fleașcă* se vede dintr-un rezultat și mai neașteptat al opacizării expresiei: transformarea ei în *a lăsa (pe cineva) cu gura apă:* „compozițiile care *te lasă cu gura apă*“ (vice.com); „pune-ți în valoare restaurantul/cafeneaua/cofetăria prin fotografii care *să îți lase clienții cu gura apă*“ (studioulfotobucuresti.ro); „după ce bucătarii iau capacele de pe cutiile în care sînt gătiți purceii, imaginile îi *lasă* pe toți cei prezenți *cu gura apă*“ (digi24.ro); „friptura aromată florentină din meniu *vă va lăsa cu gura apă*“ (realitatea.md). E posibilă și o apropiere de expresia *(a lăsa) cu gura căscată:* „aspectul lor vizual *te lasă cu gura apă*“ (instagram.com), *„cu gura apă*, juriul a decis“ (antena3.ro).

> *„Cum stăteau ei acolo, cu burta la pământ, cu ochii țintă-n pom și* cu gura apă...“

Expresia are echivalente asemănătoare în mai multe limbi: *Dicționarul limbii române* (volumul I, 1913) ilustra similitudinile prin expresii din franceză *(en venir / faire venir l'eau à la bouche)*, italiană *(venir l'acqua in bocca)*, portugheză și germană. O expresie similară există și în engleză – *to make one's mouth water* – și, în contextul actual, am putea crede că aceasta (în care *water* este însă verb, nu substantiv) ar fi influențat întrucîtva modificările sintactice actuale ale expresiei românești. Sintagma *cu gura apă* se găsește totuși, sporadic, în texte de acum aproape un secol: „Cum stăteau ei acolo, cu burta la pământ, cu ochii țintă-n pom și *cu gura apă...*“ *(Dimineața copiilor*, 25.08.1929); „Familia este adunată la dejun, disecînd fiecare cu tacîmul și *cu gura apă* scrumbii de Dunăre“ *(Dimineața*, 14.11.1932) și a avut în continuare o existență marginală, cu rare atestări: „Gheorghe, ghemuit în cojoc, *cu gura apă* la gîndul icrelor crude cu sare“ *(Luceafărul*, 14.02.1987).

E deci firesc să presupunem că modificările nu au fost influențate de modele externe, ci doar de reinterpretarea spontană a expresiei. O reinterpretare cam absurdă și cam ridicolă pentru cei care continuă să perceapă logica construcției inițiale, în care *gura* lasă apă.

***Rodica Zafiu** este prof. dr. la Facultatea de Litere, Universitatea din București. A publicat, între altele, volumele* Limbaj și politică *(Editura Universității București, 2007) și* 101 cuvinte argotice *(Humanitas, Colecția „Viața cuvintelor“, 2010).*

Horia CORCHEȘ

prof, viața mea

Seriozitatea: un cuvînt cu atît de multe silabe

A trecut și greva aceasta. În timpul căreia am fost, noi, profesorii, huliți de unii și susținuți de alții. Cei ce ne contestă sînt, de regulă, axați pe argumente cum ar fi lenea, absența calității profesionale, neproductivitatea, rezultatele proaste. Se știe, cred, că mi-am asumat public susținerea revendicărilor profesorilor. Am scris vreo trei sau patru articole în această notă. Cu argumentul principal al redobîndirii demnității și decenței vieții unei categorii profesionale care ar trebui să fie cea mai importantă resursă umană pentru pregătirea unui viitor (apropiat și îndepărtat) al nostru, al fiecăruia, dar și al celor ce vin după noi. De altfel, au fost profesori care mi-au mulțumit pentru luările mele publice de poziție. Am răspuns că n-am făcut mare lucru, decît ce mi-a dictat conștiința.

A trecut și greva aceasta. S-a terminat. Cu mai mari sau mai mici cîștiguri, aceasta este o discuție care se poate duce, dar nu în acest articol. Însă să vedem, din cîteva perspective, cu ce urmări.

A apărut un ordin conform căruia se pot recupera orele pierdute în timpul grevei, în zilele rămase pînă la încheierea școlii. Adică vreo trei zile. În care, pentru recuperări, se puteau pune eventual ore de la 7 și se putea prelungi orarul zilelor pînă spre 15-16, să zicem. Dar orice om de bun-simț înțelege că în ultimele zile de școală un astfel de orar înseamnă, de fapt, doar formalism. Și să le ceri elevilor să își încarce excesiv orarul ultimelor zile este nedrept. Că ordinul acesta, ca posibilitate, a fost dat, probabil la negociere cu sindicatele, înțeleg. Dar presiunea pusă de unii profesori pentru a se face cît mai multe astfel de ore de recuperări mi se pare nedemnă. Mai ales că într-o școală, în cele cîteva zile, cu încărcarea orarului cu cîteva ore în plus, nu puteau obține toți profesorii decît vreo oră-două, poate, de recuperare. Însă cei mai vocali în aceste solicitări au fost, mi-au spus unii directori, tocmai profesorii care în general nu sînt chiar cei mai conștiincioși. Sigur, problema banilor pierduți în grevă este mare, pentru unii colegi. Și e meritorie inițiativa unor sindicate de a compensa cît de cît această pierdere. Dar povestea cu aceste recuperări este exact din categoria celor care ne fac să ne pierdem demnitatea pentru care am susținut că facem grevă.

Mergînd mai departe, au venit examenele. Profesorii au fost solicitați la supravegheat, apoi, alții, la corectat. Să luăm, mai întîi, supravegherea la examene. Supravegheatul este o activitate remunerată. Nu mult, dar nu este ca și cînd ai face voluntariat, nici ca și cînd ți s-ar spune că este în fișa postului. Mergi și ai atribuții specifice, timp de cîteva ore. Îți asumi o responsabiltate. Poți fi la supravegheat în sala de bagaje, pe coridoare sau în sălile în care elevii susțin probele, după cum nimerești la tragerea la sorți. În timpul examenului, activitatea secretariatului și alte activități ale școlii se derulează în continuare, separat, normal. Îmi spune o colegă, director într-o școală, că s-a trezit, în timpul examenului, cu o profesoară care se afla la supravegheat intrînd în secretariat. *Păi, ce faci aici, tu nu ești la supravegheat? Ba da, dar am venit să las o cerere. Păi, cum ai venit să lași o cerere? Păi, sînt în sala de bagaje.* Să ne înțelegem, nu contează că ești în sala de bagaje sau pe coridor, ai atribuții legate de supravegheat, nu-ți poți părăsi locul, nu te poți plimba prin școală în timpul acesta.

Dar, mai mult, dacă ajungi membru în vreo comisie de evaluare a lucrărilor, la final, cînd se desecretizează colțurile lipite, pentru a se identifica elevii și a li se trece notele în aplicația națională, descoperi te miri ce lucruri interesante care ar fi fost în atribuția profesorilor supraveghetori din sălile de examen. Elevi care și-au scris numele în loc de prenume și viceversa. Elevi care și-au scris numele greșit. Elevi care și-au scris prenumele incomplet. Elevi care nu au scris inițiala tatălui. Sau care au scris-o, dar incomplet. Sau nume scrise ilizibil. Sau multe alte încîlceli. Nu vă pot explica ce complicații generează astfel de situații. Ei bine, acestea ar fi trebuit verificate de profesorii supraveghetori și nu ar fi trebuit să se secretizeze atîta timp cît nu respectau corect indicațiile necesare. Dar, probabil, unii profesori supraveghetori erau prea ocupați cu statul pe scaune, după perioada de grevă – iertați-mi sarcasmul, nedrept dacă mă gîndesc la profesorii supraveghetori care nu au procedat așa. Dar cum poți caracteriza un astfel de profesor supraveghetor, care nici măcar atît nu poate face, să verifice dacă elevii din sala în care se află și-au completat corect datele de identificare?

Un ultim exemplu. A venit și bacalaureatul. La prima probă, cea de limba și literatura română, subiectul a apărut în presă înainte de încheierea unei ore de la începerea examenului. Sub forma unei fotografii. Se știe că elevii nu pot ieși din examen înainte de a se scurge o oră și jumătate. Se știe, de asemenea, că membrii comisiilor nu au voie să îl divulge înainte de ieșirea primului elev și cu atît mai puțin sub forma unei fotografii. Ei bine, cineva a reușit totuși să se abată de la aceste reguli. Fie un elev, nesupravegheat atent. Fie un profesor supraveghetor. Fie vreun profesor din vreo comisie de examinare din cine știe care centru al vreunui județ. Poate avînd vreo înțelegere cu presa, pentru că, se știe, primul ieșit pe piață cu știrea adună cele mai multe beneficii. Ei bine, dincolo de faptul că ar trebui cercetat și mers pe fir pînă la identificarea făptașului (există mijloace, să nu avem dubii), care ar trebui sancționat cît se poate de aspru, conform legii, este vorba, din nou, de această abdicare de la principiile seriozității și ale demnității.

S-a încheiat greva pe care am susținut-o, așadar, scriind despre nevoia de restabilire a demnității. Dar demnitatea trebuie să ne-o mai și întreținem noi, prin ceea ce reușim, ca breaslă, să lăsăm să se vadă că facem. Închei, jucîndu-mă de-a Dmitri Miticov, scriind cîteva versuri în stilul lui: *Seriozitatea: un cuvînt cu atît de multe silabe. / Te-au învățat să-l rostești. / Spune după mine: Seriozitatea te legitimează. / Acum spune din nou: Seriozitatea este ca buletinul. / Te legitimează, dar nu te recunoști în fotografia lui.*

***Horia Corcheș** este scriitor și profesor de limba și literatura română. Cea mai recentă carte publicată:* O rochiță galbenă, ca o lămîie bine coaptă, *Editura Polirom, 2022.*

Despre puterea chineză, politica SUA, noul război rece și alte teme

– interviu cu Joseph S. NYE, Jr. –

© wikimedia commons

Project Syndicate: *Un eveniment decisiv în evoluția sintagmei* „soft power“ *– un concept de politică externă general acceptat, creat de dumneavoastră – a avut loc în 2007, cînd Hu Jintao, președintele de atunci al Chinei, a declarat, cu prilejul celui de-al 17-lea Congres Național al Partidului Comunist Chinez (PCC), că țara sa trebuie să-și dezvolte potențialul* soft power. *Oficialitățile chineze v-au contactat atunci în privat, pentru a vă cere sfatul. În ce măsură a ținut cont China de sfatul dumneavoastră, mai ales în privința țărilor în curs de dezvoltare, și ce s-a schimbat sub conducerea lui Xi Jinping?*

Joseph S. Nye, Jr.: *Soft power* e capacitatea de a obține ceea ce vrei prin puterea de atracție, în mai mare măsură decît prin coerciție sau prin mijloace financiare. Capitalul *soft power* al Chinei provine din cultura ei tradițională, din performanța economică impresionantă și din programele sale de ajutorare. Dar există cel puțin două vulnerabilități care subminează capacitatea Chinei de a genera *soft power.*

În primul rînd, Chinei îi lipsește o societate civilă deschisă – o sursă esențială de putere de atracție – din cauza insistenței PCC de a menține un control sever asupra vieților oamenilor și de a nu permite asociații voluntare independente. În al doilea rînd, China menține – și alimentează – tensiuni și conflicte cu proprii vecini, adesea, legat de probleme teritoriale. Un Institut Confucius din New Delhi nu poate contribui cu nimic la capitalul de atractivitate al Chinei, dacă trupele chineze ucid soldați indieni la granița himalayană pe care cele două țări și-o dispută.

În octombrie anul trecut, ați examinat „cauzele profunde, directe și indirecte“ ale războiului din Ucraina și ați subliniat că simplul fapt de a avea toate ingredientele pentru a face un foc de tabără nu e o garanție că focul se va și aprinde. După ce Rusia a invadat Ucraina, teama de o invazie chineză a Taiwanului – și de un posibil război între China și SUA – s-a intensificat. Admițînd că „nu există un singur viitor, ci mai degrabă o paletă de scenarii viitoare cu diferite grade de probabilitate ce pot fi influențate de acțiunile noastre“, care sînt „cauzele profunde, directe și indirecte“ cele mai probabile ale unui conflict în Taiwan?

Cauzele profunde al unui posibil război în Taiwan se regăsesc în Războiul Civil Chinez (1927-1949). Forțele comuniste au înfrînt guvernul naționalist condus de Kuomintang [Partidul Naționalist Chinez sau KMT – *n. trad.*] pe teritoriul continental chinez, dar nu au capturat Taiwanul, privit de PCC ca o provincie renegată. Președintele SUA Richard Nixon și președintele Mao Zedong au convenit asupra formulei „o singură China“ pentru a amîna o soluție definitivă a conflictului. Pentru a menține acest *statu quo,* SUA s-au străduit să împiedice China să recurgă la forță, dar și să descurajeze Taiwanul să provoace China, declarîndu-și oficial independența.

Cauzele indirecte sînt sporirea capacității militare chineze în regiune și un sentiment al identității naționale în creștere, în rîndul populației taiwaneze. Cauza directă – scînteia care ar aprinde butoiul cu pulbere taiwanez – ar putea fi un eveniment neașteptat care ar determina China să acționeze, cum ar fi o blocadă în urma căreia o ambarcațiune chineză ar fi scufundată. Nu cred că invazia rusească a Ucrainei a schimbat cu mult acest calcul.

„Dacă relațiile sino-americane ar fi un joc de cărți“ – scriați în martie – „s-ar putea spune că America și aliații săi de durată au primit o mînă bună, mai ales în contextul provocărilor economice, demografice și politice tot mai mari ale Chinei.“ Cu toate acestea, erați îngrijorat că „politicile partizane“ din SUA „creează o isterie“ care va împiedica implementarea „strategiei cîștigătoare“ americane. Cum a distorsionat politica internă americană politica externă față de China – unul dintre puținele domenii reglementate printr-un acord bipartit – și ce riscuri politice credeți că s-ar putea materializa în viitor, mai ales în condițiile în care SUA se pregătesc pentru următoarele alegeri prezidențiale?

Competiția politică intensă din interiorul Americii a dus la o escaladare constantă a demonizării Chinei și la un discurs despre un nou război rece. Chiar dacă există o rivalitate incontestabilă între SUA și China, demonizarea e, strategic vorbind, un instrument inadecvat.

SUA și China sînt cu mult mai interdependente decît erau SUA și URSS în timpul Războiului Rece, cu legături strînse în domeniul economic, climatic și sanitar. O strategie lucidă ar ține cont de acest fapt. De exemplu, poate că e o idee bună să interzicem accesul firmelor chineze la domeniul comunicațiilor sensibile, dar asta nu înseamnă că trebuie să interzicem și panourile solare chinezești.

„Ucraina ne arată că soft power *e încă importantă“ – spuneați recent. Dar, pentru Uniunea Europeană, războiul din Ucraina a evidențiat importanța „puterii coercitive“ militare* (hard power). *E oare UE pe cale să dezvolte o strategie echilibrată* „smart power“ *care combină elemente* soft *și* hard?

Smart power e capacitatea de a combina puterile *hard* și *soft* într-o strategie eficace în care acestea se potențează reciproc. Înainte de invazia rusească la scară largă în Ucraina de anul trecut, le spuneam prietenilor mei europeni că, deși admiram puterea lor *soft*, ucrainenilor le lipsea o doză în plus de *hard power.* Vladimir Putin se pare că a rezolvat, din neglijență, această problemă.

Ideea de soft power *își are rădăcinile în eforturile dumneavoastră de a combate percepția, tot mai răspîndită în anii 1980, că SUA s-ar afla în declin. Odată cu începutul noului secol, războaiele purtate de SUA în Irak și în Afganistan, ascensiunea Chinei ca mare putere și provocările Rusiei la adresa NATO și a Occidentului au reanimat această narațiune. Ce e nou de data aceasta?*

Începînd din 1945, cînd SUA au devenit o putere globală preeminentă, a urmat o serie de episoade în care s-a crezut că țara s-ar afla în declin. Percepțiile despre SUA sînt ciclice. Puterea noastră de atracție a scăzut după invadarea Irakului, dar a cunoscut un nou avînt în timpul președinției lui Barack Obama. Sondajele au arătat apoi o scădere, în timpul mandatului lui Donald Trump, și, din nou, o creștere, odată cu victoria lui Joe Biden în 2020. Cred că astfel de cicluri vor continua aibă loc.

În cartea dumneavoastră din 2020 Do Morals Matter? Presidents and Foreign Pölicy from FDR to Trump *ați stabilit un punctaj pentru deciziile etice ale fiecărui președinte al SUA. Biden tocmai a anunțat că va candida anul viitor. Cum îi apreciați performanțele de pînă acum?*

Singura notă corectă ar fi „incomplet“ [calificativ nedefinitiv, care în sistemul de notare american desemnează o performanță satisfăcătoare pînă la un moment dat, înainte de încheierea ciclului de studiu – *n. trad.*]. Ca minusuri, retragerea din Afganistan a fost gestionată stîngaci, iar Biden nu a reușit să formuleze o politică comercială convingătoare pentru relația cu Asia. La rubrica plusuri, lui Biden i-a reușit să refacă încrederea în alianțele Americii, a reluat apartenența la instituțiile internaționale, a acordat atenția cuvenită schimbărilor climatice și a gestionat bine situația din Ucraina. Ceea ce, pînă acum, compensează din plin minusurile; dar nota finală încă urmează.

Joseph S. Nye, Jr., *profesor la Universitatea Harvard și fost vice-secretar SUA al Apărării, e autorul, printre altele, al volumului* Do Morals Matter? Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump *(Oxford University Press, 2020).*

© Project Syndicate, 2022
www.project-syndicate-org

traducere de Matei PLEȘU

Radu NAUM

un sport la Răsărit

Cum reușește Venus Williams, la cei 43 de ani ai săi, să se lupte de la egal la egal cu jucătoare mult mai tinere și foarte bune?

Întîi fie-mi permis să ciopîrțesc întrebarea. Venus a jucat de la egal la egal, eventual, doar cu cozonăcelul Ostapenko, la Birminghm. În fine, *kind of*, 3-6, 7-5, 3-6. Cam așa au stat lucrurile în ultima vreme. Cînd Venus a reușit, rar, să lungească meciurile, adversarele și-au cîștigat seturile la scor. În rest, sora Serenissimei nu a rezistat în nici un turneu din 2023 mai mult de două tururi. De șapte ori a fost învinsă de jucătoare clasate dincolo de locul 100 mondial. Deci, apropo de adversare, nici de la egal la egal nu a jucat cu ele, nici foarte bune nu erau. Dar pentru că a trecut de mult de vîrsta pensionării sportive și se ține fizic încă și mai bine ca la începuturile carierei, și pentru că e cine e, sîntem atrași de a vrea o poveste. Dacă se poate, dintre acelea care să se vîndă cu pop-corn și carbozaharoase. Îmi pare rău să fiu *Spielverdeber.* Venus nu e o poveste, e o antipoveste. E antisoră-sa. E un om care stat în umbră (și, Dumnezeule, ce umbră făcea cealaltă vedetă a familiei!), și-a văzut de viață. Cînd un alt șofer a intrat în mașina ei și și-a pierdut viața, a ținut să o despăgubească pe văduva respectivului deși ancheta a arătat că nu avea nici o vină. Senioara Williams și-a asumat rolul de soră mare-mai-mică și a continuat să joace și după ce Serena, obosită să tot vîneze titlul care să o facă recordmenă absolută, a pus racheta la odihnă. Venus a rămas ea însăși, nu s-a transformat dincolo de a mai putea recunoaște același om în spatele carcasei, a mers mai departe în dialogul ei privat cu tenisul. Înțeleg că vorbește liber cu fanii, comunică fără ifose, e, în esență, un om obișnuit. Rezistă cu brio brînciului pe care societatea, cu toți agenții ei de influență, încearcă să i-l dea ca să o arunce în scenă. O bănuiesc că iubește tenisul și că ăsta îi e motorul. Cît despre forma fizică, nu e chiar un miracol. În zilele noastre sînt metode, dincolo de dopaj, de a te menține în formă, chestia cu știința nu e un banc. Davide Rebellin a concurat pînă după 50 de ani în ciclism, înainte de a fi lovit de un camion și trimis să pedaleze pe lumea cealaltă, ceea ce chiar cred că face. Sînt unii cărora li se strică kilometrajul și o pot ține așa la infinit. Nu influențează ierarhiile, nu deranjează pe nimeni, merg doar înainte pentru că asta știu, asta le place. *No story, no worry. Be happy.*

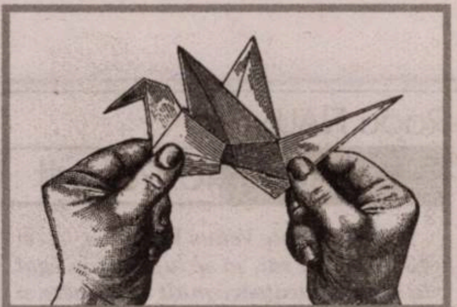

Andrei MANOLESCU

libertatea de impresie

Prin pîntecele New York-ului

Aveam de mers de la hotel pînă în fața uriașei catedrale St. John the Divine (a șasea din lume ca mărime – că tot le plac americanilor recordurile de acest gen), unde trebuia să ajung la o oră aproximativă (din fericire). Drumul presupunea să iau metroul.

Trecînd pe lîngă recepție, am cules din mers un măr din marele coș oferit clienților hotelului, ca pentru a le aduce aminte că se află în Big Apple (porecla orașului New York). Era din soiul *bot de iepure* care nouă ne e atît de familiar, dar care își are originile în America. Cîte lucruri pe care le credeam ca fiind ale noastre dintotdeauna ne vin, de fapt, din „Lumea Nouă“...

Ieșind din hotel, am coborît grăbit la intrarea de metrou de vizavi, unde era cît pe ce să renunț la măr, după ce am nimerit prin haloul mirositor al îngrozitorului *homeless* care obișnuia să-și petreacă timpul acolo. În sfîrșit, am parcurs întortocheatele culoare subterane, trecînd de turnicheți spre peroane, cu ochii la panouri, ca să nu nimeresc cumva la o linie greșită. Am așteptat cîteva minute între stîlpii negri de oțel cu nituri mari care susțin plafoanele stațiilor de metrou newyorkeze. Un tren a oprit parcă în grabă, iar la megafoane s-a auzit un anunț la care n-am fost destul de atent. Era chiar numărul B, cel care-mi trebuia, așa că m-am suit într-unul din vagoane, un model mai vechi, foarte întunecos. Era destul de gol și m-am așezat pe un scaun. La următoarea stație, vizavi de mine s-a instalat un negru cu o uriașă hălăciugă de păr creț, care parcă-i exploda pe sub șepcuța de pe cap. Și-a scos *smartphone*-ul și l-a conectat la o boxă cilindrică, destul de mare. Curînd, prin acea boxă, a dat drumul unei muzici debordante. Un hip-hop la un volum aproape asurzitor. În dreapta mea ședea o negresă într-o rochie albastră, care a început imediat să dea fericită din umeri, în ritmul muzicii. În adîncul întunecat al vagonului am mai zărit cîțiva oameni cam de același fel, unii complet apatici, alții înviorați de manifestarea în curs de desfășurare. Iată o călătorie pitorească, mi-am zis.

La următoarea stație s-a urcat un alt negru, ras în cap și cu un flaut în mînă. Părea gata să-l folosească, dar era ușor descumpănit de muzica ce se revărsa din boxa celuilalt. Era o concurență cam puternică. Ușile s-au închis, iar trenul a pornit mai repede parcă decît înainte. După o scurtă evaluare a situației, omul cu flautul a început totuși să cînte, la început timid, apoi tot mai tare. Cel de pe scaun nici nu-l observase, preocupat de ritmul teribil din boxa lui, care-l făcea să dea din cap nebunește, absent la tot ce-l înconjura. O vreme flautul și hip-hop-ul s-au suprapus într-o adevărată nebunie sonoră. N-aș putea spune ce cînta cel cu flautul, dar scena era incredibilă. Femeia de lîngă mine își oprise legănarea și nu mai știa ce să facă. Metroul a trecut prin următoare stație ca o vijelie, fără să mai oprească. Ce se întîmpla? Aruncîndu-mi privirea spre profunzimile pîntecoase ale vagonului, am realizat în acel moment că rămăsesem singurul alb. Trenul părea că devenise unul expres și nu mai era local, adică nu mai oprea decît la unele stații. Cam în sensul ăsta fusese parcă și anunțul pe care abia-l percepusem la urcare. Luminile unei alte stații, cu mozaicurile ei galbene și firma albastră, au trecut rapid prin fața geamurilor, confirmîndu-mi bănuiala. Nu-i nimic, mi-am zis, oricum pînă la strada 110 mai erau destule stații, într-una din ele trenul tot trebuia să oprească, iar eu aveam să cobor acolo și să iau un B local, care să mă ducă liniștit la destinație. Între timp, cele două instrumente continuau să se lupte asurzitor pentru întîietate. Metroul trepida și el zgomotos peste îmbinări și macazuri, adăugînd ritm de fier cacofoniei dinamice.

Într-un tîrziu, parcă deranjat de ceva, trezit din transa lui, omul de pe scaun a ridicat capul și a dat cu ochii de cel cu flautul. Precipitat, și-a căutat atunci telefonul prin poală, pe unde-l rătăcise, și a apăsat pe butonul de închidere. Boxa a tăcut brusc și flautul a rămas stăpîn. Posesorul lui cel ras în cap s-a înclinat a mulțumire și a continuat să sufle. Stațiile se succedau parcă tot mai repede, ba chiar am zărit-o defilînd pe geam cîteva secunde și pe cea de la strada 110, unde trebuia să cobor. Îmi pierdusem speranța că trenul va mai opri vreodată. Eram ca în „Tunelul“ lui Dürrenmatt, acea poveste în care un student se urcă într-un tren cu care circula frecvent, trenul intră într-un tunel foarte mic, dar, spre uimirea studentului, acesta nu se mai termină.

De fapt, aveam vaga presimțire că viitoarea oprire urma să fie la strada 125, adică fix în inima Harlem-ului. Mai ajunsesem pe acolo din greșeală, în urmă cu 30 de ani, și nu-mi plăcuse deloc. Adică nu știusem cum să intru mai repede înapoi în metrou după ce un tip vesel-amenințător mă plesnise peste cot, întrebîndu-mă dacă eram sigur că voiam să fiu acolo. Am auzit că, între timp, locul s-a mai luminat, că nu mai e atît de periculos, dar tot nu voiam să fiu acolo.

Flautistul a terminat de cîntat și s-a îndreptat spre cel pletos de pe scaun. *„Thank you, brother!“*, a zis, zîmbind, cu ochi sclipitori. *„You are welcome, brother!“*, a venit răspunsul celuilalt. S-au îmbrățișat. Trenul a oprit. Era, cum bănuiam, în dreptul străzii 125. Am coborît repede, uitîndu-mă după peronul de întoarcere, cu grijă să nu mai nimeresc iarăși vreun expres spre cine știe unde.

■ ■ ■

ready made

Băile Gleichenberg

„O óră cu trăsura de la stațiunea Feldbach a liniei ferate ungare apusene.

Ape acidulate alcalo-muriatice, inhalațiuni de brad (chiar și în cabine singulare), cameră pneumatică cu spațiu pentru 9 persóne, mare aparat pentru respirațiune, băi cu acid carbonic spumegătóre, băi de oțel, brad și apă dulce, baiă rece și hidroterapiă, lapte de capră și vacă, lapte cald în sale anume construite.“

Vocea Covurluiului, Anul XIII, Nr. 2.754, Sâmbătă, 25 Maiu 1885

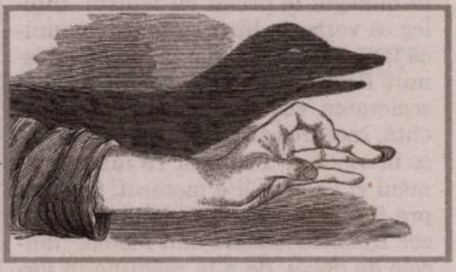

Iaromira POPOVICI

bazar

Ivirea pe lume

Indiferent de privirile rele, am dormit, pînă la urmă, dusă, în salonul de sterilitate. Cu ființișoara din mine cu tot. Pînă a doua zi la 7 dimineața.

Cînd am fost programată, cum spuneam, să mi se spintece reglementar burta și să fie scoasă de acolo făptura care se copsese. Nu-mi aduc aminte mai nimic din drumul de la salon spre sala de operație. Cred, totuși, c-am văzut, ca prin ceață, că-n momentul acela crucial și privirile rele au încetat: doamnele din salon aveau, totuși, și ele, suflet, mi s-a părut.

Nici despre operație nu-mi amintesc absolut nimic, nici măcar despre anestezia inițială. Doar că, deși nimeni din familia mea nu a fost prezent la acea oră matinală, era acolo doamna doctor. Eu așa îi spuneam, de fapt o chema Ecaterina Rădulescu (iar apropiații o numeau Pupi). Deși trecuse de vîrsta de pensionare, doamna dr. Rădulescu mai consulta încă, își mai păstrase pacienți. Ea mă păstorise de-a lungul sarcinii, ca pe un ou, cu mare grijă. Datorită ei toate merseseră bine. Singurul lucru pe care mi-l aduc aminte e că i-am văzut chipul în sala de operații, înainte să nu mai știu de mine. Și că sentimentul pe care l-am avut, atunci, a fost unul de încredere. În ea și-n chirugul care urma să-mi facă operația, și-n anestezistul care-l însoțea.

© wikimedia commons

Cînd m-am trezit, eram într-un salon, cu o senzație de amorțeală în tot corpul. Nu părea să fie nimeni prin jur. Mereu mă trezesc înainte de vreme la operații (la cea de apendicită m-am trezit chiar în timpul ei) și găsesc, în jur, o lume ireală și nepregătită. În ziua aceea de vară timpurie a apărut, pînă la urmă, o asistentă, cred că și doctorul. Știu că primul meu gînd a fost la ființișoara care mă aștepta, fragilă, pe undeva s-o cunosc și să mi-o apropriez. Așa că mi-am adunat puterile, m-am întors cu totul din lumea în care fusesem plecată și am întrebat, cu sufletul la gură: „E sănătos?”.

Mi s-a răspuns că da. Că a luat 10 la scorul Apgar. Nici nu știam, decît vag, din filme, că bebelușii dau primul examen la venirea lor pe lume. Că țipătul pe care-l scot e un prim indiciu (dar și un strigăt de victorie că au reușit să treacă dintr-o lume în alta). Atunci m-am liniștit și am putut da drumul și ploii de întrebări care-mi stăteau pe vîrful limbii, avide să se rostogolească: „E băiat?”.

E ciudat că întrebarea n-a fost ce e. Pur și simplu, pentru că mă adresasem, în toată perioada sarcinii, la masculin făpturii, am presupus că e de sex masculin. Și răspunsul a fost „da”.

Cu cît acumulam mai multe răspunsuri afirmative, cu atît prindeam mai mult curaj și mi se sumețea inima-n mine să pun întrebări tot mai îndrăznețe și mai departe de cele de strictă supraviețuire și informație. Așa că m-am surprins punînd o întrebare care, astăzi, mi s-ar părea nerelevantă și neelalocul ei: „E frumos?”. Și, culmea, nimeni nu s-a mirat de îndrăzneala ei. Mi s-a răspuns, simplu, cu da. Și la aceasta.

Atunci a urmat nu o altă întrebare, ci o cerere firească: i-am rugat pe cei de la spital să-mi aducă bebelușul să-l văd. Eram doar eu, celor din familie li se spusese să vină mai tîrziu, așa estimaseră ei că mă voi trezi, conform standardelor. Și asistenta a venit cu bebelușul, bine strîns și înfășat. Dar fețișoara lui era cît se poate de vizibilă. Era roșu și auriu, așa l-am perceput eu cel puțin. Iar chipul lui mi s-a părut perfect. L-am găsit cel mai frumos din lume și strălucitor. Și nu numai atît: l-am recunoscut imediat, am recunoscut în el ființișoara cu care trăncăneam, în burtă, vrute și nevrute. L-am recunoscut ca ieșind din mine. Și atunci s-a instalat, așa, pe loc, acel atît de înălțător și, în același timp, copleșitor sentiment: cel al unui alt tip de iubire, ușoară ca un fulg, dar și grea ca o piatră de moară. Senzația că ființișoara e atît de fragilă și că ție-ți revine rolul s-o protejezi: pentru că, dacă i s-ar întîmpla cel mai mic neajuns, te-ar durea pînă la dezintegrare. Și că, de-acum încolo, binele ei e responsabilitatea ta. Poate nu cuvintele astea erau cele care mi s-au ițit în minte, dar senzația era cu siguranță asta: una, chiar dacă exuberantă, deloc ușoară.

■ ■ ■

dosar DILEMA VECHE

Coordonator: Andrei MANOLESCU

Visul american

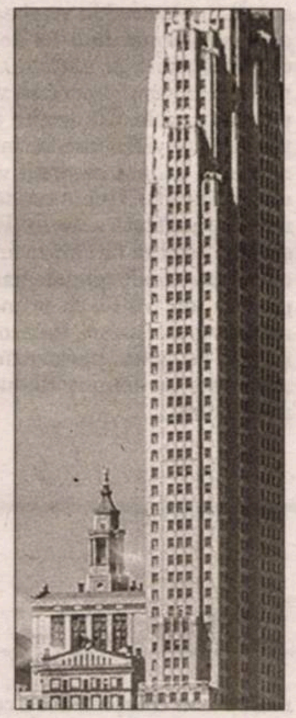

Texte și opinii de:

- Adriana Andra NEAGOE (psihiatru)
„Cîte pene mai are visul american“
- Mihai BUZEA (scriitor)
„Kalalau Trail“
- Laurențiu CÂRCOANĂ (arhitect)
„Vechea idee și povestea ultimelor decenii“
- Ioana și Vlad PRIBIAG (profesori)
„Noțiunea se potrivește mai bine aspirațiilor părinților noștri“
- Emil NICULESCU (profesor și poștaș)
„Ce au visat și visează copiii zeiței Columbia“
- Toma PEIU (cineast)
„«Căutarea americană» – un proiect de lucru“
- Mihai DUCEA (profesor)
„Visul american nu mai e pentru noi azi“
- Emil BELU (scriitor)
„Ce țară e asta?“
- Sever VOINESCU
„De ce nu moare visul american“

argument

Loteria viselor

DILEMA
VECHE
30 DE ANI
Visul american

Visul american vine din chiar începuturile Americii, din felul în care s-au constituit Statele Unite, și el a fascinat de-a lungul vremii, cum bine știm, nenumărate milioane de oameni de pe întregul glob pămîntesc. Înainte de a ajunge pe țărmul american, mulți imigranți vedeau întîi Statuia Libertății, cu blîndețea fermă din expresia ei, un simbol al posibilității de a-și construi o nouă viață fericită, pe baza puterilor proprii ale fiecăruia, odată cu eliberarea din încătușările sociale și politice care domneau pe alte continente. Cu timpul, libertatea s-a asociat cu prosperitatea, iar această din urmă idee pare că a început să predomine.

Pentru unii, visul american s-a dovedit o simplă iluzie, dar pentru alții s-a împlinit. Unii poate că și-au dorit prea mult și prea repede, alții s-au antrenat într-o muncă istovitoare din care nu au mai ieșit la vreun liman ori s-au sacrificat doar pentru fericirea copiilor. Unii și-au împlinit visul inițial, dar nu mai recunosc, pentru că între timp pretențiile lor au devenit tot mai mari, alții au eșuat, dar nici ei nu recunosc, din motive lesne de înțeles. O fostă posibilă colaboratoare la Dosarul de față mi-a scris că „visul american e numai muncă fără nici un fel de protecție socială“. În cele din urmă, se pare că tocmai această muncă nesfîrșită a împiedicat-o să mai aprofundeze ideea. Dincolo de toate, e adevărat și că „visul american al fiecărui om este asemenea acelui om“, cum bine observă Mihai Buzea, colaborator al Dosarului nostru.

Împlinirea visului depinde și de cel care-l visează și de felul în care-l visează, dar și de împrejurări și, nu în ultimul rînd, de noroc. De multe ori, visul acesta poate semăna cu o adevărată loterie. O loterie la care numai riscul dă rezultate, dar în același timp poate duce, evident, și la faliment. Istoria Americii e plină de asemenea povești. În fond, celebra „goană după aur“ tot un fel de loterie a fost. Și să nu uităm că Statele Unite sînt cele care au inventat așa-numita *loterie a vizelor*, jocul prin care, cu noroc, temerarii pot accede la jocul și mai mare care este încercarea de a-și împlini visul american.

Acest deziderat, spiritual și material deopotrivă, pare să-i fi împins totuși pe americani, în întregul lor, peste limitele cunoscute de celelalte popoare. În căutarea acelei *ultime frontiere,* au ajuns cu visul lor tot mai departe, întîi pînă la Pacific, cucerindu-și întregul continent, apoi orientîndu-se spre spațiul cosmic și spre Lună. Și cine știe pe ce tărîmuri inimaginabile fizice sau virtuale vor mai putea ajunge, dacă între timp visul acesta individual și colectiv nu se va destrăma, așa cum unii se tem, iar alții chiar își doresc... dintr-o invidie și o dușmănie (cît se poate de firești) pentru reușitele semenilor.

În ce stadiu se mai găsește acest ideal, cît e încă un vis frumos și dacă nu cumva s-a mai urîțit, vom încerca să sondăm în paginile acestui Dosar. (**Andrei Manolescu**)

DILEMA VECHE
30 DE ANI
Visul american

Sever VOINESCU

De ce nu moare visul american

Nimic nu mai e cum era. În ultimele două-trei secole, totul s-a schimbat pe lumea asta. Sau, mai precis, aproape totul. Căci un lucru a rămas constant, ca un fel de mărturie a unui adevăr care nu a încetat să strălucească: puhoaie de oameni se îndreaptă spre America. Azi, îi zicem „flux migrator“. Din secolul al XVIII-lea încoace, fluxul migrator spre America nu a încetat nici măcar pentru o clipă. Oameni de pe toată fața Pămîntului au vrut mereu să ajungă în America, să locuiască și să trăiască acolo. Chiar și atunci cînd se călătorea greu, căci oceanele care mărginesc America la est și la vest, despărțind-o de cele două mari continente-civilizații, erau cumplit de greu de trecut. Mai apoi, cînd trecerea peste ape a devenit tot mai puțin riscantă, statul american a devenit tot mai restrictiv în privința primirii emigranților. Dar nici obstacolele naturale de atunci și nici barierele birocratice de acum nu au oprit oameni de toate rasele și din toate colțurile lumii să vină spre America.

Sînt întrebat uneori dacă nu mi se pare că „imperiul american“ se apropie de apusul destinului său istoric. Și mi se invocă semne: uite ce decădere a calității oamenilor de stat americani (cum să-l compari pe Donald Trump cu Ronald Reagan, ca să nu merg direct la legendele republicane precum Abraham Lincoln, sau pe Joe Biden cu Bill Clinton, ca să nu merg direct la legendele democrate precum F.D. Roosevelt?), uite ce ravagii fac corectitudinea politică, transgenderismul, *woke*-ismul și alte tîmpenii de-astea, uite ce lacomi sînt miliardarii lor, uite ce încăpățînați sînt în chestia cu armele deși, astăzi, acel amendament constituțional nu mai are nici o justificare, iar singurul lucru pe care-l produce sînt masacre prin licee și mall-uri, uite în ce hal sînt străzile unor foste bijuterii urbane precum San Francisco, pline de mizeria oamenilor fără adăpost, uite cum s-au retras din Afganistan, uite cum crește China și America stagnează, uite cît de rasiști sînt (asta e cu dublu sens, căci se poate referi la rasismul albilor, dar și la rasismul negrilor), uite cum se diluează pînă spre dispariție însăși fundamentul *wasp* al civilizației americane, deci ce mai rămîne din America? Etc. Uneori mă avînt și eu să citesc viitorul în semnele istoriei, cu matricea fatală a creșterii și descreșterii imperiilor în cap. Decade America? Poate că da. Unii spun că doar se schimbă. Și, dintre ei, mulți spun că se schimbă în bine. Însă, dincolo de speculații asupra statisticilor, dincolo de experiențele noastre personale, dincolo de suma știrilor (în fine, cît de credibile pot fi știrile azi e altă discuție), e ceva ce se impune ca dovadă supremă pentru mine că America e încă America: fluxul migrator. Deși se spun o grămadă de lucruri rele despre America, mulțimi de oameni se îndreaptă spre acest pămînt și vor să trăiască acolo. Instinctul mulțimii în mișcare minte rar. E ca un fel de busolă. Atrași de ceva ce greu pot numi (în general, zic „viață bună“, dar cît de diferită e „viața bună“ de la un om la altul!), indiferenți la cifre și la poziții politice, la ideologii și articole din marile ziare ale lumii, mase întregi de oameni curg spre America. Fără oprire.

Direcția pe care o indică asemenea instincte colective trainice, care pun în mișcare mase de oameni pe atît de diferiți pe cît pot fi membrii speciei noastre, este întotdeauna un *bine*. Dacă există o busolă naturală a speciei noastre care nu se înșeală, animalică poate și, de aceea, indestructibilă, aceasta este. Precum alte viețuitoare migrează purtate de un instinct vital anume pentru a supraviețui, așa și oamenii migrează, împinși de același tip de instinct. Sigur, nimic nu garantează că ajungi acolo, dacă ai pornit. Nimic nu garantează că, odată ajuns, va fi așa cum ți-ai dorit. Și chiar dacă e așa cum ți-ai dorit, nimic nu garantează că reușești – oamenii se supraapreciază adesea.

Acest magnetism al Americii a fost metaforic numit „visul american“. S-a teoretizat mult despre ce-o fi însemnînd asta. S-a evocat faimoasa formulă din Declarația de Independență despre fericire, s-a vorbit, pragmatic, despre prosperitate și despre posibilitatea (încă unică în lumea liberă!) de a face bani mulți relativ repede, muncind pe brînci. S-a vorbit, firește, și despre libertate, despre utopie („utopie realizată“ a zis cineva cu gustul paradoxului), despre „înflorirea“ sinelui și altele. Dar metafora e metaforă și, cred, dacă vrem să înțelegem bine ce e visul american e nevoie să ne amintim vorba lui Harold Bloom: „Ca teoretician al relației dintre subiect și retorica literaturii înalte, tind să definesc metafora mai degrabă ca pe o figură de stil a dorinței decît ca pe o figură de stil a cunoașterii“. Evident, visul american este, psihologic vorbind, o dorință. O dorință care nu s-a veștejit niciodată în sufletul oamenilor de pretutindeni. Pentru unii a fost un miraj, pentru alții o realitate, că de n-ar fi, nu s-ar mai povesti.

Pe de altă parte, pe măsură de cultura americană a avansat și s-a sofisticat, gîndirea și creația critică la adresa „visului american“ au proliferat. Scriitori, filozofi, pictori, muzicieni, creatori de film s-au năpustit asupra „visului american“ să-l facă praf. E un mit, adică o minciună – strigă ei, uitînd că mitul nu e niciodată o minciună, ci o poveste. Unii dintre acești critici, însă, în efortul de a demasca (în fine, de a deconstrui, eu am zis de a face praf) visul american, au produs capodopere de o asemenea forță încît au ridicat chestionarea conjuncturală a acestui vis la dimensiunea marilor întrebări existențiale: nu cumva visul american este o specie a nostalgiei Paradisului pierdut, că prea ne-a cuprins pe toți de atîta timp și nu ne părăsește?

Cît va mai dura magnetismul visului american? Nu știu. Dar atunci cînd fluxul migrator spre America se va opri, va fi semn sigur că visul american va fi murit. Atunci, America va deveni, dintr-un vis, o amintire. Bine-bine, dar cînd? Eu sînt un copil al Războiului Rece, scăpat miraculos de spălarea pe creier antiamericană practicată asupra generației mele, agresiv în vremea comunismului și subtil-intelectual în vremea de după (mai ales sub forma unui fel de „gîndire critică“ europeană și nătîngă). Prin urmare, nu cred că visul american va muri în timpul vieții mele. Cît despre ce sa va întîmpla după ce viața mea se va încheia, Dumnezeu cu mila – oamenii vor visa, poate, un alt Paradis. Ironia crudă ar fi ca versiunea actualizată a acelui Paradis pierdut și visat de ei să fie chiar versiunea frumos colorată și înalt tehnologizată a realității pe care am trăit-o în primele două decenii de viață. Atunci, de acolo de unde voi fi, o să-mi spun, parafrazînd o vorbă cunoscută a lui Johnny Răducanu: „Bine că m-am cărat...“.

■ ■ ■

Emil NICULESCU

Cum au visat și visează copiii zeiței Columbia

În primul rînd, ce este visul american? Născut din bogățiile naturale ale Americii și agresiva expansiunea a albilor spre Vestul sălbatic și virgin, visul american promite oricărui emigrant că poate totul, și încă. Nu contează că te-ai născut în Drumul Taberei sau la Paris, muncești și te vei pricopsi, cu doi lei în buzunar, sau nici unul.

Am citit undeva că, în anii 1950 și 1960, visul de egalitarism și prosperitate era de fapt realitate, chiar dacă numai pentru bărbați. Oricum, albii și familiile din toate clasele trăiau în armonie în cartiere nou-nouțe, în care fiecare avea case proprii; căsătoriile erau stabile și heterosexuale; domnișoarele aveau mobilitate economică dacă voiau, deși multe optau să rămînă acasă și să aibă copiii. Lumea se înțelegea politic la nivel de cartier, statal și federal. Atunci exista rasism printre adulți, dar nu între copii. Cei de culoare puteau deveni mai educați decît ai lor, cu ajutorul albilor. Avînd în vedere hegemonia economică și culturală a Americii după al Doilea Război Mondial, aceste lucruri nu sînt surprinzătoare.

Pentru mine, personal, visul s-a încarnat de trei ori. Prima oară a fost chiar după ce am pășit pe pămîntul american adevărat, în afara aeroportului, în prima mea noapte în Statele Unite, în vara lui 1988. Mașina s-a oprit în fața casei Popescu (nu e numele adevărat), într-o suburbie a orașului democrat Portland, din statul Oregon. Prima experiență a visului american a fost casa acestor români, venind din sectorul 6 al Bucureștiului, un uriaș cub de lemn vopsit albastru printre pini înalți în noaptea electrică americană, mirosul așchiilor de cedru împrăștiate împotriva buruienilor care îmi gîdilau nările ca ceva complet străin, luminile de pe poteci făcîndu-le cuibul să strălucească asemeni unui mausoleu. Acești români simpli, foștii noștri vecini de etaj care au început în brutalismul bucureștean, din același stup de ciment ca și noi, în Drumul Taberei, le aveau acum pe toate, trebuie să mă fi gîndit eu.

Popescu se „pricopsise“, cum au făcut-o mulți români din municipiul Portland, OR, prin ideea caselor de bătrîni. Atunci era foarte profitabil, ca și acum, să ai „grijă de bătrîni“, ai căror copii din clasa de mijloc au destui bani (două mii de dolari pe lună pentru o persoană vîrstnică) să poată angaja pe altcineva să se ocupe de igienă și medicamente. Trebuie spus că clienții în vîrstă erau îngrijiți în casa proprie a familiei române, ceea ce adaugă un *nice family touch* și înțelegere între popoare.

În anii 1980-1990 ai lui Reagan și Bush, această nouă familie româno-americană era tradițională conservatoare cu credințe protestante. Cu toate acestea, era condusă de o femeie, doamna Popescu, o soră medicală în ceaușism, politicoasă, dar dîrză, care nu s-a culcat pe o ureche că acum are „business de bătrîni“ și a mai studiat încă patru-șase ani ca să obțină o diplomă americană, cu toate avantajele bănești ce rezultă din această specializare. L-am admirat și pe domnul Popescu, un tip mic cu ochi albaștri ca marea și păr bogat ca o cască, într-o veșnică bună dispoziție, neîntreruptă de ani de închisoare comunistă românească. I-am invidiat și admirat pe copiii lor, în special pe fiul care, la 14 ani, deja programa pe unul dintre primele computere personale din lume, Commodore 64. M-am uitat cu uimire la jocurile lui pe calculator, simțindu-mă ca un țăran prăfuit din Bărăgan, ieșind brusc din porumb pe autostrada civilizației americane.

Al doilea vis româno-american de mare succes comercial s-a întîmplat în 2017. Nae Ionescu avea mustață *à la* Hulk Hogan și iubea *truck*-urile americane scumpe cu patru roți pe spate. Făcuse bani serioși din gresie și montarea ei la domicilii. A profitat că piața apartamentelor și caselor din Portland a crescut exponențial, mulțumită exodului californienilor care a început prin anii 1980 și, mult mai recent, al tinerilor din IT de peste tot, care caută *„more bang for their buck“* în *real estate*, precum poteci împădurite unde fac jogging sau își plimbă cîinii. Rețeta succesului american „Nae Ionescu brand“ este limpede ca cerul, cînd nu plouă în Portland: o familie unită și o leoaică în business. Precum mi-au povestit ei, soția americană a fost mereu alături de el încă de la liceu, gestionînd fața afacerii (vitrina), în timp ce el se ocupă de treburile mai grosolane: construcția în sine, gestionarea unei echipe de șase tineri faianțatori și suspectați ca fiind fumători de marijuana de către Nae, deși glumea și el cu cocaina în tinerețe. Casa lui seamănă mai mult cu un complex decît cu o singură casă, împărțită în spații de locuit cu piscină, două hale uriașe, una pentru afacerea lui și una unde-și păstrează prada, versiunea lui a visului american: SUV-ul american mare și negru, precum al lui Biden; Cadillac-ului clasic decapotabil *metallic babyblue*, lung și șlefuit ca o brichetă enormă, BMW-urile și motocicletele copiilor, camioanele lor uriașe, americane, ale tatălui Nae și fiului cel mare, în vîrstă de șaișpe ani. Ultima dată cînd am fost acolo, singura fiică lua lecții de harpă în sufrageria roșu stacojiu, cu accente de mahon.

A treia oară cînd visul s-a împlinit a fost cînd am acceptat că timpul meu de student la masterat în literatura rusă, culminînd cu absolvirea la Yale, a fost o tortură și un eșec, și că sînt OK cu asta, iar că devenind poștaș mi se pare mult mai *fulfilling*, pentru că din salariul mai bun decît al unui profesor îmi permit să-mi răsfăț familia și pe mine. Cu alte cuvinte, sper că snobul din mine a murit și a apărut umanul.

Ceea ce spun cu adevărat sînt următoarele: oricine poate face ce vrea în Statele Unite și poate realiza lucruri la care nu a visat niciodată. În cazul în care nu reușești, America îți oferă posibilitatea de a încerca altceva. Nu este visul anilor 1950, dar nici nu este prea rău.

Emil Niculescu *este profesor și poștaș în SUA.*

■ ■ ■

DILEMA
30
Visul american

Adriana Andra NEAGOE

Cîte pene mai are visul american

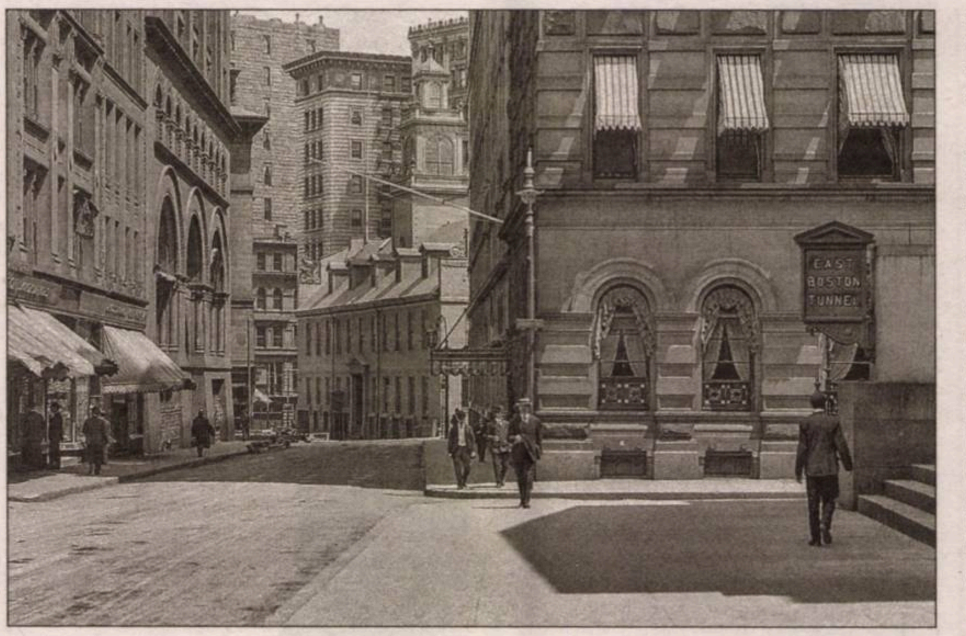

Cînd mă gîndesc la primul meu an de rezidență, amintirea sosește cu un frison. Îmi e frică. Simt vibrația *beep*-ului pe care-l port atașat printr-o clemă la pantalonul verde, una din cele două piese ale uniformei de gardă la psihiatrie. Vibrează pînă-n plex. Ațipisem de vreo oră, *beep*-ul afișează 2,16 a.m. Plus un număr. Mă ridic la marginea patului și indexul formează pe telefon numărul de pe ecran. Aflu că sînt așteptată la Urgență. Unul din primele mele cazuri, cineva care a vrut să se sinucidă prin supradoză.

Îmi pun halatul alb și stetoscopul după gît, dar mă tem că n-o să fac evaluarea așa cum se cuvine, că poate n-o să înțeleg perfect ce-o să-mi spună băiatul dacă nu-mi va vorbi rar și clar în limba pe care o învăț din mers. Sau, mai rău, dacă îmi va vorbi în timp ce va plînge.

M-au selectat pentru că am un CV imbatabil. Am terminat Medicina la București cu media cea mai mare din promoție, am făcut deja o rezidență de ORL acolo și alta de Psihiatrie în Elveția. La teste fac punctajul cel mai bun dintre toți rezidenții din programul de la Boston Medical Center. Dar dacă totuși mă vor da afară după această primă gardă, dacă totuși nu sînt destul de bună pentru standardele lor?

America a fost singura țară, din cele trei pe care le-am încercat, care m-a primit, oferindu-ne atît statutul de cetățean, cît și șansa să fac meseria cu care plecasem din România.

Știu ce înseamnă să nu ai un venit, să-ți mănînci economiile făcute din salariul de rezident în Elveția, economii care într-o bună zi se sfîrșesc în Montréal. Știu ce înseamnă să nu te angajeze nimeni, pentru că ești medic străin și Corporația Medicilor din Québec nu-ți dă dreptul să practici, chiar dacă ai trecut testele federale cu brio și vorbești fluent franceza. Știu ce înseamnă să pierzi patru ani din viață la Montréal, prezentîndu-te la un concurs anual absurd, la care nimeni nu poate afla cîte locuri sînt disponibile și la care nimeni, din zecile de medici imigranți pe care îi întîlnești zilnic la Bibliothèque, n-a reușit în ani, deși studiază de la capăt medicina, opt ore pe zi, pentru același concurs la care cu toții eșuăm periodic.

Mai știu și ce înseamnă să nu ai nici un statut politic nicăieri, să primești ordin de deportare din Elveția, deși aveai pacienți în psihanaliză, să stai clandestin într-o mansardă, cu soțul și copilul de 7 ani, așteptînd viza de imigrație canadiană. Să-ți fie teamă de Police des Étrangers, să ieși doar pe înserat pentru a cumpăra alimente.

Arhitectura vieții mele americane s-a construit cu banii sau mai bine zis cu lipsa lor, la ora la care *beep*-ul indica 2,16 a.m. Ziua în care am încasat primul cec plătit pentru o gardă de noapte a fost ziua în care mintea mea a alunecat, de pe obsesia că soldul va intra pe minus și că nu voi mai putea supraviețui la Boston, pe plăcuta grijă de a parcurge cursurile de psihiatrie. Nu bucuria sumei în sine a fost sentimentul, ci ușurarea că sînt, în sfîrșit, la adăpost, că de-acum pot să mă bucur de meserie, că pot să mă gîndesc la ce vreau de la viitor. Am început să studiez tratate de psihiatrie neobligatorii, doar pentru că ele mă pasionau. În anii aceia ai disperării, cele cîteva sute de dolari cîștigați periodic îmi arătau că puterea banului înseamnă avantajul de a te gîndi și la altceva decît la el. Eliberarea mentală pentru a trăi.

Am trecut prin multe, dar nu știu cum ar fi fost să ne fi născut, eu și soțul meu, aici, nu în România, să nu avem bani să urmăm școli, facultăți, să nu fi avut în mape tot ce am avut noi cînd am lăsat România pentru civilizația occidentală și cînd pe fruntea noastră scria „bun la export“.

Ar fi tentant să declar că reușita mea sau a soțului meu – care, între timp, a clădit o companie ce generează locuri de muncă pentru americanii din zonă – ne-ar face niște prototipuri de vis american împlinit sau niște surse de inspirație pentru noua generație. Dar ar fi o exagerare. Fiindcă noi nu am pornit de la pilit unghii, măturat holuri sau condus taxi. Noi am venit cu școli absolvite în România, și aici am vîndut servicii specializate. Cînd ajunseserăm noi pe acest continent, visul american începuse deja să-și piardă coloritul, așa că educația universitară din România și experiența de lucru românească au contat.

Filmul pe care-l arătăm noi doi copiilor săraci din America ultimelor trei decenii are un scenariu *no-win*. Un scenariu de neimaginat pentru ei, ai căror părinți sînt taximetriști, muncitori în construcții, curățători sau lucrează la munca de jos, în cele mai grele job-uri din „țara tuturor posibilităților“. I-aș putea îndemna să termine colegiul, pentru că numai așa ar putea face față competiției impuse de globalizare, din moment ce job-urile de odinioară nu mai aduc mașina, casa, întreținerea pentru o familie cu doi copii și o soție care se ocupă de ei, oricît de multă muncă ar depune. Și totuși, nu sînt convinsă că după terminarea unui colegiu vor găsi un job decent sau că nu le va lua ani de zile pînă să-și plătească împrumutul pentru plata cursurilor și a întreținerii pe parcursul studiilor. Le-aș cere să se îndatoreze pentru ceva care nici măcar nu le poate garanta un loc de muncă cu oarecare confort financiar. Or ei știu asta. De aceea, pentru ei, visul american nu poate fi decît o fațadă, un discurs gălăgios și răsuflat despre succes, exact cum pe vremuri, în comunism, eram obișnuiți și noi să ascultăm discursuri utopice fără să le credem sau să simím disonanța între cum vedeam realitatea și cum trebuia să ne prefacem că nu o vedem.

O faimoasă glumă a lui George Carlin spune că „se cheamă vis american pentru că trebuie să dormi ca să poți crede în el“.

Nu de ieri, de-alaltăieri, visul american are mai puține pene. În *Pastorala americană* (1997), Philip Roth descrie explozia visului american în plin zbor, spre sfîrșitul anilor ’60, cînd o criză adolescentină devenise starea permanentă a societății, cînd legătura dintre generații se rupea, după ce se făcuse un anevrism. Cu un talent aparte, Roth împinge incomprehensibilul la exasperare în acele fragmente de conversație dintre tată și fiică, atunci cînd s-au terminat cuvintele pentru duioșie. El este autorul care redă cel mai bine preschimbarea visului american în coșmar, cel care povestește istoria unei lumi al cărei *„savoir-vivre“* aristocratic se transformă brutal într-un democratic „să trăim uniți“, menit să moară.

Inițial, visul american a fost oferta acestei țări de a crea condițiile unui trai mai bun oricui își sufleca mînecile și se înhăma cu ambiție la muncă, oferta pentru propășirea individului și implicit a societății, ea permițînd astfel și mobilitatea lui între clase. De la ideea că orice om poate să-și îmbunătățească viața trudind, conceptul a virat spre posibilitatea ca oamenii să poată deveni milionari și fără să muncească. Un vis american tot mai înalt, tangibil doar pentru unii foarte speciali. Această remaniere s-a petrecut după marile progrese tehnologice (apariția semiconductorilor și a circuitelor integrate) care au depășit limitele țării și s-au mondializat. Deși de aici au pornit.

Millennials, adică cei născuți între 1981 și 1996, visează să trăiască fără să mai muncească după vîrsta de 50 de ani, sau să muncească mai puțin, de plăcere. Aceasta ar presupune să cîștige suficient pentru a economisi cît mai mult (50-60% din salariu, spun agenții financiari) și a cheltui cît mai puțin, și totul cît de curînd posibil. Dar, din păcate, ei traversează o lume economică în care calea tradițională pentru acumulări materiale, ca spre exemplu cumpărarea unei case, nu poate fi urmată decît de către un procent mult mai mic de indivizi față de cel din generația precedentă.

Un tînăr american descurajat îmi spunea de curînd, cu sarcasm, referitor la credite, că 1.000 de dolari nu-i pare o sumă prea mare dacă e vorba să facă rost de ea, dar i se pare imensă dacă ar fi cu adevărat stăpînul ei. Tot el compara sistemul financiar american cu un teren de fotbal (probabil că se referea la fotbalul american) pe care trebuie să alergi de la un capăt la altul. Pe parcursul lui sînt plantate mine și sîrme ghimpate. „Unora doar li se dau hărți. Multora, nu“, îmi explica el.

Și totuși, visul american nu a dispărut. 54% din americani, spun statisticile, mai cred în el. Eficacitatea economică este mijlocul prin care societatea americană poate continua să reușească, iar membrii ei să se considere împliniți. Instrumentul cu care visul mai plutește este dinamismul economiei, cu vîrtejul progresului industrial însetat de forță de muncă. Iar supremația dolarului este prezentă în schimburile naționale, internaționale, în conversațiile zilnice. Totul se măsoară în dolari, mărfurile, valoarea unui om, timpul, o operă artistică, o melodie. Nici dolarul însuși nu stă degeaba, este *workaholic*, lucrează la Bursă.

Visul american este un amestec de ambiție și de generozitate, de onestitate și de arivism, de prost gust și de mîndrie patriotică ce înflăcărează spiritele și mobilizează acest popor în războaie, astfel ca el, visul, să fie impus tuturor oamenilor de pe lume, pentru că el apără binele de rău, pentru că el nu reprezintă numai speranța unei vieți materiale mai bune, dar și dreptul fiecăruia la libertate.

Cînd mai sînt chemată pentru vreo urgență nu sînt nici acum prea încrezătoare în mine, dar această țară tînără mai poate fi, pentru că, iată, mai poate să viseze.

***Adriana Andra Neagoe** este psihiatru la Boston.*

Laurențiu CÂRCOANĂ

Vechea idee și povestea ultimelor decenii

Visul american *(The American Dream)* este o idee plină de pozitivism, foarte des vehiculată în presă, literatură și în multe domenii de activitate. Această noțiune a apărut încă de la formarea Statelor Unite ale Americii și a evoluat în fiecare perioadă istorică ce a urmat, îmbogățindu-se cu mai mule definiții, dar păstrîndu-și rolul primar de promisiune că fiecare cetățean american își poate depăși potențialul în societatea democratică a Lumii Noi.

Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii a plantat rădăcinile acestui vis in inimile tuturor cetățenilor țării atunci cînd a menționat că „toți oamenii sînt creați egali, cu dreptul la viață, libertate și la urmărirea fericirii“. În 1776 asta era mare lucru, gîndindu-ne că în Europa și în Asia viitorul oamenilor era îngrădit de statutul social și economic, de familie, religie sau pur și simplu de trecut. Viitorul unui prinț era de a deveni monarh, iar viitorul unui fiu de brutar era de a face pîine. Ca protestant erau nule șansele de a deschide o afacere prosperă în mijlocul unei comunități catolice, sau invers. În acest context mai ales, nașterea politică a Statelor Unite a însemnat și începutul unui experiment istoric: unde ar putea ajunge o țară în care opreliștile și pre-concepțiile sînt spulberate? În următoarele cîteva secole s-a văzut unde a ajuns căruța Americii înhămată la acest vis.

Noțiunea de vis american a fost bine articulată de către istoricul și scriitorul James Truslow Adams în cartea lui, scrisă în 1931, *Istoria Americii (The Epic of America)*. Truslow a făcut o separare clară între dorința oamenilor de a fi uniți, mîndri de calitățile și priceperile lor, respectuoși unii față de alții și egalitari, și dorința de îmbogățire materială. Prima atitudine este considerată necesară pentru supraviețuirea democrației. Cea de-a doua este antiteza visului și o pantă periculoasă, capabilă să ducă democrația la pierzanie. Este interesant faptul că de-a lungul ultimelor decenii, începînd mai ales cu anii ’80, mulți comentatori americani sînt de părere că America a intrat tocmai pe această pantă, iar definiția visului american a fost distorsionată ajungînd să însemne doar bunăstare, una fără limită (în bună tradiție americana), ceea ce creează multe probleme.

„Pachebotul“ cu capota albă și Coca-Cola

Tocmai pe la sfîrșitul anilor ’80 am ajuns și eu în America, proaspăt pretendent la visul acesta american. Președinte era atunci Ronald Reagan, cu ideea lui de economie care se „prelinge în jos“ *(trickle down)*. Pe scurt, oamenii trebuiau să fie fericiți dacă bogații, companiile și fabricile lor o duceau bine, pentru că această prosperitate cumva ajungea și la cei mai de jos (muncitorii necalificați, cei cu meserii prost plătite etc.) prin creșterea și diversificarea producției, a serviciilor, a salariilor, a ieftinirilor de produse, și tot așa. Dacă sus e cascadă (de bani), tot va ajunge niște mărunțiș pînă la fund. Teoria părea să funcționeze, la nivel personal. Ieșit din mizeria și cenușiul anilor premergători Revoluției din România, mă simțeam puțin copleșit de ce vedeam pe rafturi în noua mea țară. Lucrurile nu păreau scumpe, chiar pentru primul meu salariu de lucrător la un magazin de pizza. Artur, un coleg de serviciu armean, imigrant și el, era cu gura pînă la urechi arătîndu-mi noua lui mașină luată la mîna a doua. „E cea mai bună mașina din America!“, declarase el, plimbîndu-și mîna peste capota albă a „pachebotului“ Buick Le Sabre din 1975. „Cu cît ai luat-o?“ „Cu 4.500 de dolari și plătesc numai 150 pe lună.“ „Bravo, felicitări!“ Ce puteam spune? Artur trăia din plin visul american, ca mii de alți imigranți din toată lumea. Primul meu visuleț american împlinit fusese o cutie de doze de Coca-Cola într-un sertar din camera mea. Gîndul că erau acolo și că puteam oricînd desface una îmi crea o stare de bine.

Dar asta a fost la început. Lui Reagan i-a urmat Bush (republican), apoi a venit Clinton (democrat), apoi Bush-fiul (republican), apoi Obama (iar democrat) – pendulul politicii americane s-a mișcat cu regularitate de la dreapta la stînga. Visul american s-a făcut din ce în ce mai materialist, iar pe măsură ce băncile și firmele-mamut au proliferat și s-au umplut de bănet, viața oamenilor de rînd a devenit din ce în ce mai dificilă. Dacă în anii ’50-’60 puterea de cumpărare a dolarului era destul de mare încît doar soțul trebuia să lucreze ca să țină o casă și o familie, în deceniile următoare femeile s-au angajat în forță, pentru a propti prosperitatea clasei de mijloc cu cel de-al doilea salariu. În același timp, decalajul dintre bogați și ceilalți membri ai societății a crescut. Conform unei statistici a Institutului de Politică Economică (Economic Policy Institute), în 2020 salariul unui șef executiv dintr-o corporație a fost de 351 de ori mai mare decît cel al unui angajat obișnuit. Sînt sigur că Reagan nu prevăzuse chiar așa o prelingere economică sau mai degrabă sînt sigur că nici nu-i păsa.

Case și împrumuturi

În orice caz, pe la sfîrșitul mileniului trecut, exact la zece ani după sosirea în America, soția mea și cu mine ne-am cumpărat o casă cu o curte destul de mare. Așa vis american mai ziceam și eu, depășisem de mult faza cu Coca-Cola în sertar. Tatăl meu, cel care ne adusese în America pe toți, era tare mîndru. Și el, și familia mea, și surorile mele cu familiile lor aveam cu toții case – simțea un fel de împlinire, o dovadă că tot ce făcuse în viață fusese cu folos. Visul lui american se împlinise, iar asta ne făcea pe toți fericiți, mai mult decît casele în sine.

Nu e ușor să ții o casă. Ratele la creditul ipotecar se cam simțeau la buzunar, dar mai erau și alte cheltuieli: mașina de tuns iarba, echipamentul de curățat zăpada, aerul condiționat, echipamentul de împrăștiat îngrășăminte pentru gazon, soluția anti-buruieni, un burlan nou, astea fiind doar cele legate de casă. În fiecare lună, făcînd contabilitatea, îmi imaginam toate corporațiile ale căror simboluri le găseai pe echipamente și produse de grădină, ca pe niște țînțari gigantici înconjurîndu-ne și sugîndu-ne portofelele. De fapt, sistemul bancar, mînă în mînă cu corporațiile, asta și făcea – o afacere mare de tot pe spatele clasei de mijloc, beneficiara unor împrumuturi rapide pe baza cărora se făceau mai departe investiții peste investiții în eșaloanele superioare, bănci mari împrumutînd bănci mai mici. Criza economică din 2008 a fost rezultatul direct al acestei afaceri lacome și cînd împrumuturile interbancare care ajunseseră la miliarde de dolari au devenit insolvabile, toți proprietarii de case cu datorii mai mari au avut de suferit. Noi nu am suferit prea tare, dar am învățat o lecție: băncile nu iubesc visul american, deși în reclame spun că da.

Materialismul și inegalitățile

O altă amintire din perioada sosirii în America mă găsește în grădina casei tatei, cu mai multe rude plecate din România înaintea noastră, în jurul unei mese, sărbătorind Ziua Recunoștinței. Un văr îmi spunea: „Vezi tot ce este pe masa asta? Ei bine, în America, aceleași bucate le găsești și la noi, și pe masa președintelui în Casa Albă!“. Politicos, deși puțin neîncrezător, mă minunam. După trei decenii petrecute în această țară, îmi dau seama că vărul meu era, ca mulți alții, prea încrezător în egalitarismul propovăduit de visul american. La Casa Albă și în general în casele oamenilor înstăriți, se mănîncă alte lucruri decît ce găsim noi pe raft la magazinul din colț. Poate doar Bill Clinton se mai „scăpa“ la cîte un burger din oraș, sau Bush-fiul se mai îneca cu cîte un covrigel, dar în general, bucătarul Casei Albe prepara un meniu somptuos cu fiecare ocazie. În 2011 am urmărit la PRO TV ce i-a servit Obama oaspetelui său Hu Jintao, predecesorul actualului președinte chinez: salată de pere cu brînză de capră și nuci, homar asezonat cu morcovi și ciuperci stropit cu vin alb, șerbet de lămîie și multe alte bunătăți. Nu chiar ce aveam noi pe masă.

În concluzie, după anii petrecuți înconjurat de visul american, îl înțeleg perfect pe Truslow și semnalul de alarmă pe care îl dădea în 1931 cu privire la diferența între o societate bazată pe respect reciproc și pe integrare și una bazată strict pe materialism. Cultivarea valorilor reale înlesnită într-o orînduire democratică este net superioară alergării după avuții, după succes material și după victorii economice. Societatea americană a fost mereu în schimbare, dar parcă acum, după ce lumea întreagă a trecut prin pandemie, schimbarea este mai rapidă, cetățenii s-au cam săturat de inegalitate, de manipulare și de slujbe pe bani puțini. Oare va ieși visul american din faza sa materialistă și va începe să se apropie de adevăratul lui mesaj?

Laurențiu Cârcoană *este arhitect și trăiește în Fargo, Statele Unite.*

Toma PEIU

„Căutarea americană“, un proiect de lucru

Complicata Lume Nouă a unui secol XXI post-globalizat pare creată după chipul și asemănarea culturii populare americane. Și totuși, „visul american“ își dovedește limitele nu numai în fața adversarilor geostrategici sau ideologici, ci și atunci cînd ne gîndim la impactul Statelor Unite asupra schimbărilor climatice sau la sistemul de imigrări care ține cu greu pasul cu realitățile anilor 2020.

„Visul american“ a înflorit la începutul Războiului Rece – într-o lume care idealiza o viață în suburbii, un venit confortabil (dintr-un singur salariu, al bărbatului), o casă pe pămînt, preferabil cu piscină, două-trei mașini în garaj pentru o familie heterosexuală, cu cîtiva copii. O mașină mare, care să meargă pe autostrăzi line și să susțină un consum constant de bunuri și servicii, datorie patriotică în interesul unei creșteri economice continue. Dicționarul Oxford oferă o definiție mai generoasă pentru „Vis“, desprinsă din Declarația de Independență de la 1776: idealul potrivit căruia egalitatea de șanse ar trebui să fie garantată oricui, pentru ca aspirațiile fiecăruia să poată fi îndeplinite.

Timp, răbdare și perseverență

În ultimii 11 ani, am locuit în trei regiuni diferite ale Statelor Unite – în New York, Boulder, Colorado și Tempe, Arizona. Am avut de-a face cu fel de fel de categorii de emigranți – de la cei din arhivele istorice, veniți la 1900, la artiști de avangardă, cercetători, studenți, profesori, la oameni care lucrează în restaurante, cafenele, frizerii, spitale. Unii cu documente, alții fără. Mulți dintre ei ne-au fost colaboratori, Luizei Pîrvu și mie, în proiectele de film și multimedia pe care le-am produs; alții ne-au fost studenți, mentori, colegi, susținători sau prieteni apropiați. America cere timp, răbdare, și perseverență. „Cînd cineva care tocmai s-a mutat îmi cere sfatul, îi spun mereu că totul durează mai mult și costă mai mult decît pare la prima vedere“ – mi-a spus cîndva Amir, refugiat din Bosnia, astăzi regizor și profesor de film documentar la The New School.

Există inegalități structurale, sistemice, multe dintre ele moștenite istoric. Colonialismul, sclavia, imperialismul au săpat răni adînci, care încă sîngerează. În locurile în care Luiza și cu mine începem un nou proiect, refugiații care sosesc din întreaga lume în deșertul Sonora sînt un alt simptom al dezechilibrelor de putere din economia globală, care accentuează crizele politice, sociale și de mediu, acutizate în ultimii ani.

La doctorat, am lucrat cu etnici coreeni imigranți din statele Asiei Centrale, sosiți în New York după destrămarea URSS. Mi-am propus să înțeleg cum își creează indivizii și grupurile comunități adoptive care transformă peisajul urban care îi înconjoară, pe baza unor afinități culturale, lingvistice sau socio-economice. Am strîns povești, amintiri, legende urbane din Coreea, Orientul Îndepărtat al Rusiei, Siberia, Uzbekistan, Kazahstan, Kîrgîzstan, Ucraina, Moldova. Toți participanții sînt acum rezidenți sau cetățeni ai Statelor Unite. Unii au cîștigat Loteria Vizelor, alții sînt refugiați, deținători de azil politic, alții au venit la studii, la muncă sau cu familia. La fel ca noi, cu toții au trecut prin peripeții ca să poată locui și munci în SUA. Luiza Pîrvu și cu mine pregătim un film despre ei, pe baza interviurilor și a filmărilor pe 16 mm, de peste tot din jurul New York-ului.

Acum are opt frizerii

„Tu ai venit la studii, acum lucrezi la proiectele tale… Să știi că nu sînt prea multe țări în lume unde cineva care nu a făcut o facultate să poată prospera din muncă cinstită“, mi-a spus într-o seară Alexei*, născut în Tașkent, care a ajuns în SUA din Irkuțk. Părinții lui, care emigraseră acolo în anii ’90, au cîștigat Loteria Vizelor pe vremea cînd el avea 20 de ani. „Cînd am aterizat în New York mi-am închipuit că vom fi înconjurați numai de anglofoni, vom sta între zgîrie-nori și taxiuri galbene“, mi-a spus Artiom, născut în Andijan, care avea 15 ani cînd a sosit în Queens, din Tașkent. „Apoi am sosit «acasă» în Rego Park, unde toată lumea vorbea rusă și era plin de prăvălii care vindeau mîncare central-asiatică. Părea că din Uzbekistan am zburat în Uzbekistan! Nu am înțeles nimic. Am ajuns într-un subsol. Am întrebat-o pe mama cînd mergem acasă, la New York. Mi-a răspuns: «Aici e casa noastră!».“ Artiom recunoaște că i-a fost foarte greu să se adapteze și că în primii ani a încercat din răsputeri să își convingă părinții să se întoarcă. Astăzi e co-proprietarul unui lanț de opt frizerii și întreaga lui familie locuiește în New York.

„Tot nu știu limba“

„Am acasă o fotografie cu mine și frații mei, făcută în anii ’60, pe cînd eram copii, în țarîna din colhoz“, povestește Larisa, care s-a născut și a locuit într-o gospodărie colectivă de coreeni, lîngă Tașkent. „Cîteodată, cînd ne plimbăm noaptea prin Manhattan cu mașina, soțul meu mă întreabă: «Oare chiar tu ești cea din fotografia de la colhoz? Îți mai amintești cum era?».“ Deși a trecut de vîrsta pensionării, Larisa lucrează peste 12 ore pe zi. A absolvit Facultatea de Construcții din Dnipro pe vremea URSS, dar în anii perestroikăi a devenit întreprinzător. La fel ca mulți alții, a făcut comerț între zonele agricole din Asia Centrală și Caucaz și piețele din Siberia și nordul Rusiei. Astăzi are un mic restaurant și prepară „salate coreene“ pentru magazinele diasporei ex-sovietice din Brooklyn și Queens. Frații și surorile ei trăiesc în SUA, Uzbekistan și Coreea de Sud. În comunitățile de emigranți, limba engleză nu e mereu o necesitate. „Cînd am venit pentru prima dată în New York, oamenii îmi spuneau că în curînd voi vorbi fluent. Au trecut 15 ani de atunci și tot nu știu limba. Nu sînt mîndră de asta – dar dacă nu am avut nevoie, nu am avut cînd să o învăț. Așa s-a nimerit, să ajung aici și să mă găsească visul american.“

„Căutare“ mai degrabă decît „vis“

Emigranții secolului XXI își creează locuri în care pot socializa, colabora și dezvolta rețele de susținere și ajutor reciproc în ciuda dezavantajelor legate de statutul legal și material, xenofobie sau șocul adaptării la o societate care vorbește o limbă străină și urmează propriul cod cultural. Acest proces de adaptare ar putea fi numit (propagandistic) „un vis“. Însă procesul nu e deloc „de vis“, iar aspirațiile sînt pragmatice – siguranță personală și colectivă, prosperitate economică. Apartenența la o anumită idee națională e prezentă mai degrabă în fanteziile societății-gazdă sau în filmele hollywoodiene. Un termen mai nimerit decît „vis“ ar fi probabil „căutare“: un termen activ, care nu implică o finalitate precisă, un punct culminant în care destinul linear se oprește în loc. Americanii se mută, în medie, de peste 11 ori în viață. SUA nu sînt numai una dintre cele mai importante destinații pentru emigranți, a căror proporție (13,6% din totalul populației) e la nivelul ratelor-record de la 1900, ci și una dintre societățile cu cele mai mari rate ale migrației interne. „Căutarea americană“, definită de emigrație și mobilitate, implică introspecție, analiză, sinteză – o continuă reevaluare a priorităților profesionale și personale. Asta înseamnă să trăiești viața ca pe un „proiect în lucru“.

La New York integrarea e mai ușoară

Pentru un studiu intitulat *A Place to Call Home: Immigrant Belonging and Exclusion in New York, Paris, and Barcelona***, publicat în 2018, sociologul Ernesto Castañeda a intervievat sute de emigranți din nordul Africii și America Latină din cele trei metropole. Concluzia lui Castañeda e că, în ciuda tergiversărilor birocratice și a obstacolelor puse de alambicatul sistem de imigrări american, emigranții din New York apreciază accesul la piața muncii, la o comunitate care îi poate susține economic, cultural și legal, și o societate care, în ansamblul ei, nu îi discriminează în viața de zi cu zi. Prin comparație, în ciuda accesului relativ facil la permise de muncă și rezidență legală, emigranții latino-americani și nord-africani din Paris și Barcelona nu se integrează ușor. Perspectivele lor profesionale și personale sînt limitate din cauza xenofobiei și a statutului comunităților lor – vulnerabile, relativ nerecunoscute legal, cultural și politic.

În proiectele de film documentar, experimental și instalațiile multimedia la care am lucrat în ultimii nouă ani, Luiza și cu mine încercăm să surprindem cîte ceva din nuanțele și complicațiile emigrației. Căutarea activă a unei lumi în care naționalitatea, etnia, limba vorbită sau culoarea pielii nu decid șansele cuiva de a avea succes și a prospera în societate continuă. După cum ar putea confirma victimele colonizării, sclaviei, discriminării și xenofobiei sau sutele de mii de oameni care traversează pe jos jungla texană sau deșerturile din Arizona și California, asta nu e deloc puțin lucru.

---

* Numele protagoniștilor cercetării prezentate, ale căror citate sînt oferite în text, au fost schimbate pentru a le proteja identitatea.

** traducerea autorului: *Un loc numit acasă: integrare și excludere pentru emigranții din New York, Paris și Barcelona.*

Toma Peiu *este cineast și doctorand în Critical Media Practices la University of Colorado Boulder. Predă cursuri de media și film la CU Boulder și Arizona State University. Este cercetător în cadrul proiectului de antropologie vizuală Foraging at the Edges of Capitalism, la Rachel Carson Center – LMU München. În 2014 a fondat compania de producție bucureșteană Root Films alături de regizoarea Luiza Pîrvu, absolventă a NYU Tisch School of the Arts și assistant professor la ASU.*

DILEMA
30 DE ANI
Visul american

Noțiunea se potrivește mai bine aspirațiilor părinților noștri

Ioana** și **Vlad Pribiag** sînt profesori la Universitatea din Minnesota Twin Cities. Ioana este profesoară asociată de Literatură Franceză și Francofonă, iar Vlad este profesor asociat la catedra de Fizică și Astronomie. I-am întrebat care a fost traseul pe care l-au urmat pînă au ajuns aici, cîtă legătură este între acest parcurs și celebrul „vis american“ și în ce măsură acest concept mai este actual.* ***(A. M.)

Vlad: Amîndoi am plecat din România cu părinții înainte de 18 ani (Ioana avea 5 ani și eu 15). În cazul meu, părinții au ales de fapt să meargă în Canada, care avea un sistem de imigrare foarte eficient, care garanta o oarecare siguranță economică pînă la integrarea completă în forța de lucru. Pentru mine, venirea în Statele Unite a urmărit o traiectorie cu două etape: mai întîi, am venit aici din Canada la doctorat, atras de prestigiul universităților americane (am studiat fizica la Cornell). Deci un fel de vis american m-a adus aici, un vis care, de altfel, atrage oameni din lumea întreagă, inclusiv din țări vestice. Însă, după terminarea doctoratului (timp în care am cunoscut-o pe Ioana la Cornell și ne-am căsătorit), am decis să încercăm viața în Europa pentru cîțiva ani – eu aveam o poziție de cercetător la o universitate în Olanda, iar Ioana și-a făcut o parte din lucrul pentru teza ei doctorală în literatură francofonă la Paris). După cîțiva ani în Europa, am decis să ne întoarcem în America. Unul din motive a fost familia – am vrut să fim mai aproape de ai noștri care locuiau în Canada și California. Dar și din punct de vedere profesional (amîndoi începîndu-ne cariera de profesori universitari), sistemul american ni s-a părut și mai flexibil, și mai bine remunerat decît în Europa. Deci un fel de vis american.

Ioana: Mi se pare că noțiunea de „vis american“ se potrivește mai bine pentru aspirațiile părinților noștri, deși și noi sîntem imigranți de primă generație. Ei au lăsat totul, plecînd în necunoscut cu copii mici ca să își reconstruiască viața de cealaltă parte a Atlanticului și să ne poată oferi cît mai multe oportunități nouă. Părinții mei, deși aveau diplome de facultate din România, a trebuit să o ia de la capăt cînd au ajuns în Los Angeles. Amîndoi au lucrat întîi la Pizza Hut în timp ce și-au echivalat diplomele aici, după care au reușit în sfîrșit să intre pe făgaș în cariere de inginerie și finanțe. Pe lîngă ei, și datorită sacrificiilor pe care le-au făcut ei, noi am avut o viață de adulți stabilă și privilegiată.

Împreună: Desigur, părinții noștri și noi am beneficiat într-o oarecare măsură de un aspect al „visului american“: ideea că munca grea și perseverența sînt recompensate. Însă este important să nu uităm că, pentru cei mai mulți, acest concept nu este decît un vis, statistic de neatins. În general, recompensa pentru muncă este tipic plafonată și foarte des decuplată de intensitatea și utilitatea muncii. Acest fapt este clar exemplificat pe de-o parte de tratamentul acordat celor numiți *„essential workers“* în timpul pandemiei, cărora li s-au impus programe de lucru inumane fără o ajustare a compensației corespunzătoare; și pe de altă parte de compensațiile astronomice ale anumitor persoane, mai ales în domeniul financiar, care pot fi de sute sau chiar de mii de ori mai mari decît cele ale angajaților de rînd. Calificările și utilitatea aportului pe care le au titularii acestor poziții „de lux“ sînt adeseori neclare, iar compensația nu este neapărat corelată cu performanța. Diferențele economice sînt flagrante și greu de justificat din punct de vedere etic. Genul acesta de inegalități există cu siguranță în multe alte țări și pare a se întări, inclusiv în Europa.

Această situație are ca rezultat o concentrare extraordinară a puterii economice și politice, mai ales dat fiind sistemul electoral ultra-financiarizat din America. În aceste condiții este destul de evident că „visul american“ al oportunității egale pentru toți este o iluzie. Prosperitatea unora este într-un mod complex bazată pe exploatarea altora. Prin definiție, într-un sistem piramidal (cu mari inegalități), majoritatea oamenilor nu pot ocupa poziții de vîrf. Deoarece „visul american“ este un vis de succes individual sau familial, această structură încurajează o competiție feroce care se răspîndește prin toate aspectele societății. Țesătura socială americană fiind oricum fragmentată de trecutul (și prezentul) colonial, și de chiasme culturale și ideologice, ea mai este dezmembrată și prin transformarea fiecăruia în ceea ce filozoafa Wendy Brown numește *„homo oeconomicus“*. (Vezi și arta distopică a lui Steve Cutts pe acest subiect.) Mai mult, „visul american“ este o utopie care nu ține cont de faptul că mediul socio-economic la naștere, în practică, determină foarte mult, în combinație cu alți factori precum rasa, sănătatea fizică și mentală sau pur și simplu șansa.

Paradoxul Americii este că aici, în același timp, mulți au acces la o nutriție excelentă și printre cele mai bune sisteme de educație și sănătate, iar (mult mai) mulți alții nu își pot asigura hrana în mod stabil, sau mănîncă nesănătos (din motive economice sau de educație), sau nu au acces la servicii medicale de bază ori la o educație de calitate. Ca rezultat, în spatele poveștilor de succes, cîteodată spectaculoase, se afla nenumărate povești nespuse, ale oamenilor care nu își pot depăși condiția socio-economică. Visul american nu este însă numai un mit sau o ficțiune anodină. Ideea seducătoare a mobilității sociale bazate pe libertate și autosuficiență este de fapt ceea ce permite perpetuarea unui sistem inegal și injust, bazat pe exploatare atît în cadrul național, cît și în cel mondial. Speranța de succes sau recompensă individuală într-un cadru competitiv practic inhibă motivația de a schimba ordinea socială. Funcția principală a acestui discurs este de fapt în mare parte una normativă, care încurajează fragmentarea și pasivitatea politică.

■ ■ ■

Mihai DUCEA

Visul american nu mai e pentru noi azi

Visul american e un produs vîndut celor mai sărace țări, poate cum era România la începutul anilor ’90, cînd am plecat eu în America, imediat după facultate. În comparație cu o societate în care minerii făceau legea și imprevizibilul domn Iliescu ne pregătea surprize neașteptate la orice colț în 1992, America era o soluție pentru mine și mulți alții treziți cu norocul de a fi căzut comunismul suficient de rapid – cînd eram foarte tineri. Pe de altă parte, ne era frică de efemeritatea acestei oportunități. Fără a fi (noi, românii) cetățeni legitimi ai Europei la acea oră, America părea o soluție, profesional cel puțin vorbind. Nu mai conta că mîncarea era de o calitate mai îndoielnică în America în care am fost parașutat, chiar și decît cea din zilele sărace ale copilăriei mele ceaușiste din anii ’80, că grupul cu care eram în contact, lumea academică, nu avea și nu are nici azi noțiuni de istorie, geografie sau orice în afară de știința butoanelor laboratoarelor lor sofisticate. Nu mai conta nimic, ai scăpat de Iliescu și de o lume săracă și instabilă.

Treizeci de ani mai tîrziu, America e o caricatură a ceea ce încerca să proiecteze la vîrful său istoric, în momentul în care a învins Uniunea Sovietică și comunismul. România, pe de altă parte, e azi o țară stabilă, care face progrese uriașe de la an la an, cu o populație, ce e drept, suferind de depresia și iluzia că undeva, altundeva, lucrurile merg mai bine și care vrea să fie „ca afară“. De fapt, chiar este exact ca afară. Comparînd mere cu mere, săraci cu săraci, oameni din clasa mijlocie cu echivalenții lor și așa mai departe, în România se trăiește vizibil mai bine azi decît în America. Visul american poate e simpla dorință de a cîștiga undeva mai mulți bani și a-i cheltui la tine acasă. Dar ăsta e visul oricărui „căpșunar“ plecat oriunde. Cu siguranță, banii cîștigați în America cumpără mai mult aproape oriunde, inclusiv în Europa, poate la paritate doar cu Norvegia sau Elveția. Dar acest „avantaj“ e mai degrabă util unui cetățean mexican care baleiază în ambele sensuri granița peren fluidă între Mexic și SUA, e logistic extrem de dificil să fii un „căpșunar“ român eficient în America.

Azi, orice român este un cetățean cu drepturi egale într-o Europă care e la ani-lumină în fața Americii în tot ce ține de provocări sociale, climatice și altele. Azi poți să mergi oriunde în Europa să lucrezi, să vizitezi, să faci business într-un spațiu cu bunele și relele sale (de exemplu, birocrația ne cam ucide aici, ca să fim sinceri) și să fii tratat ca un egal. Fiind de profesie geolog și unul care a făcut mult teren în toate colțurile lumii, chiar aș recomanda un pașaport românesc în locul unuia american – e net superior în 2023. Cu pașaportul românesc intri fără viză și cu mult respect cam peste tot – desigur, nu în America, culmea. America e în continuare insulară, incapabilă să înțeleagă orice detaliu care nu e specific ei. Hidos de grasă, nesănătoasă, scumpă, inegală, cu business-uri care practic nu mai funcționează, visul american tinde să devină coșmar, iar America, în general, e un motor ruginit care nu mai are ulei, nu mai are benzină, nu mai are nimic.

Hai să trecem un pic la concret, în lumea în care am trăit eu din ziua în care am adormit și am început să visez „visul american“. Am trecut prin universități de elită pentru a-mi completa educația, după care am lucrat în continuare în lumea academică în calitate de profesor universitar, unde am trecut prin toate treptele. Frustrarea mea evidentă nu vine de la nereușite profesionale, sînt OK profesional. Cîte umilințe legate de faptul că nu „aparții“, că nu ești ca majoritatea lor, copii americani de cadre universitare, de oameni de clasă mijlocie-superioară anglo-saxonă, de cîte ori trebuie să te mulțumești cu locul doi pur și simplu pentru că sînt niște indivizi mai aristocrați care trebuie să ajungă la „salam“ înaintea ta… După 30 de ani am reușit să mă conving că sînt, profesional, la nivelul cerut de America academică. Dar în procesul ăsta mi-am pierdut răbdarea și sănătatea mintală. Și tot cetățean de mîna a doua sînt acolo pentru că se simte că sînt imigrant.

De asemenea, nu înțeleg de ce atîția colegi și prieteni din România insistă să își trimită copiii în America, la studii. Toate universitățile americane sînt ca niște hoții ajunse azi aproape la capăt de drum, toate spoliază milioane de părinții de sute de mii de dolari pentru a ține în viață aceste corporații osificate. Aceste instituții diluează educația pentru „stăpînul nostru, clientul nostru“: studentul plătitor. Imbecilitatea americană clasică este azi coborîtă la standarde inimaginabile în scopul mercantil de a vinde diplome. America e o țară în care singura valoare este banul. Nu cred că în 23 de ani de cînd sînt profesor universitar am discutat cu colegii mei în ședințe de facultate sau de altă natură vreun alt subiect decît banii.

De ce nu își trimit prietenii ăștia copiii în Europa (e adevărat că mulți alții o fac, desigur) și insistă cu America? După facultate, toți acești copii vor fi la fel de neangajabili în State pentru că vor fi cetățeni de mîna a doua fără *Green card*, fără vize de lucru și gata de a fi chinuiți și tîrîți prin proceduri idioate și de lungă durată de emigrare.

America a demonstrat că e capabilă să se debaraseze de anumite rele de-a lungul timpului și să-și corecteze din mers problemele. Dar e treaba lor, sînt provocările lor. Știu că sînt mulți fani ai Americii, inclusiv o grămadă de emigranți care nu au puterea de a se uita în oglindă și care nu vor fi de acord cu părerea mea. Analiza mea se bazează pe o lungă istorie trăită cu tot stresul și motoarele turate la maximum, nu e doar o opinie căzută din cer. Așa că cel mai pozitiv mesaj pe care îl am la capătul unui eseu despre visul american este să ne focusăm pe bunele și relele noastre aici, în România. Sîntem o roată esențială a Europei moderne și vreau să nu mai visăm cai verzi pe pereți. Azi nici nu mai simțim politicul în România (nici nu mai are importanță cine e la putere – și asta e bine!). Economia României este într-o creștere continuă, spectaculoasă, de ani de zile, e curat și *safe* în orice oraș, putem reforma învățămîntul și sănătatea dacă avem răbdarea și înțelepciunea necesară, și cred că le avem. Visul american este undeva în oglinda retrovizoare a României, e pentru cei sărmani din țări înapoiate care nu au nici o altă perspectivă. Nu pentru noi. Nu azi.

***Mihai Ducea** este profesor de Geologie la Universitatea din Arizona, Tucson.*

■ ■ ■

Propuneri de *Dileme vechi* pentru viitor:

- **Obezitate**

„Toate concertele de anul acesta sînt de primă mînă“

– interviu cu Marius GIURA –

***Marius Giura** este directorul artistic al Festivalului Internațional de Jazz de la Gărîna (5-9 iulie). Programul concertelor și mai multe detalii despre a 27-a ediție a festivalului găsiți la www.garana-jazz.ro.*

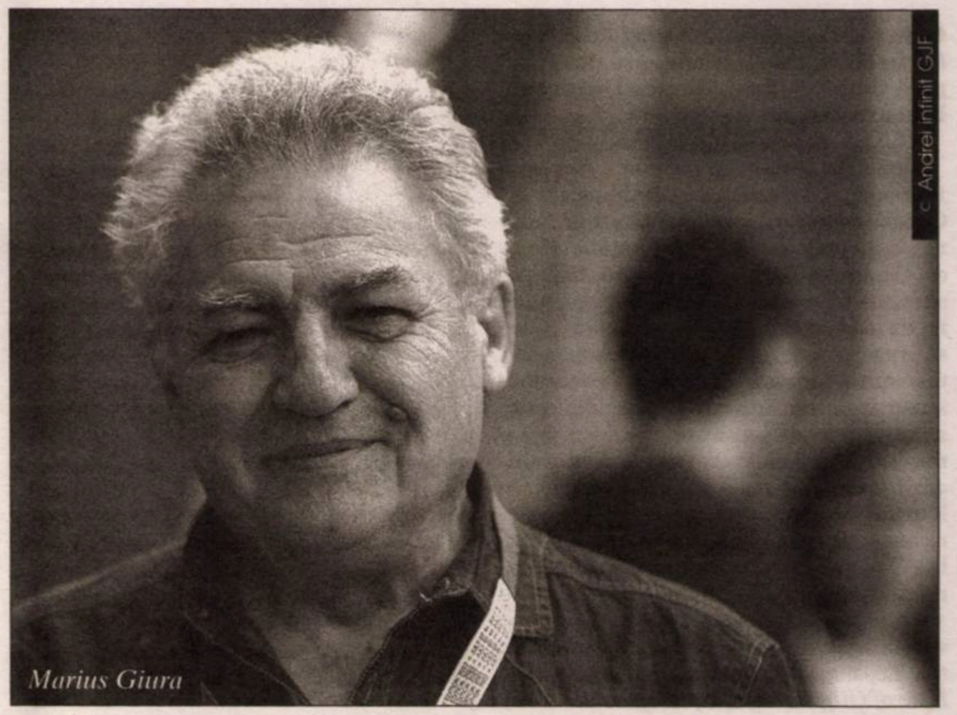
Marius Giura

c Andrei infinit GJF

27 de ediții în tot atîția ani. În afară de constanță și longevitate, de ce anume sînteți cel mai mîndru legat de acest festival cu al cărui nume numele dvs. este automat asociat?

Sînt mîndru că am reușit să am un public fidel, constant și destul de numeros. Sînt mîndru că festivalul are o recunoaștere internațională. Mă bucur că acest festival este unul dintre cele mai importante evenimente culturale ale țării. Mă bucur că lîngă mine a crescut o echipă capabilă să ducă mai departe organizarea acestui festival.

După atîtea ediții ce vă mai motivează? Sau, ca să reformulez, s-au schimbat de-a lungul anilor lucrurile care vă dau puterea să continuați?

Unele lucruri s-au schimbat în bine: există un public avizat, există fani necondiționați, am garanția că aproape orice vedetă mondială dorește să cînte la Gărîna și, probabil, mai sînt și alte lucruri bune care se întîmplă.

Sînt însă și lucruri care s-au schimbat în rău: un sistem de finanțare super-greoi, demotivant, cu prevederi absurde de multe ori. Cînd se aplică pentru proiecte culturale, marile proiecte care au confirmat în timp concurează cu raliuri de triciclete sau cu simpozioane referitoare la creșterea viermilor de mătase. Și, de multe ori, proiectele mari pierd sau primesc sume ridicol de mici. Sau apar evenimente care primesc bani prin atribuire directă, fără a redacta proiecte sau a participa la vreun concurs. Legat de aceste concursuri, contează mai puțin valoarea proiectului (de multe ori confirmată în timp). Este, de fapt, un concurs de scriitori de proiecte. Nu există o predictibilitate a finanțărilor, să știi din timp de cîți bani dispui pentru eveniment.

În alte țări, evenimentele de notorietate sînt finanțate direct pe baza unui buget depus la începurul anului. Sînt țări în care, într-o săptămînă, organizatorii au banii în cont. La noi sînt situații în care aprobarea unei finanțări vine cu cîteva zile înainte de eveniment. E foarte greu să lucrezi așa, e greu de înțeles pentru partenerii contractuali că poți onora plăți doar în preajma începerii festivalului.

Punînd în balanță cele bune și cele rele, mă motivează că: a ajuns la 27 de ani, e dorit de public, e necesar pentru promovarea jazz-ului, în special în rîndul tinerilor, în condițiile în care media nu oferă mai nimic. În plus, știu să fac asta, îmi place ce fac, iar satisfacția după ultimul acord al ultimei zile e nemăsurată.

După acest peste un sfert de secol de existență, credeți că interesul sponsorilor privați a crescut? De ce sau de ce nu?

De-a lungul anilor, am beneficiat de sprijinul multor sponsori. Unii dintre ei ne sprijină constant, de mulți ani. E greu de spus dacă interesul acestora a crescut sau nu. Sînt situații cînd companiile trec prin momente dificile și renunță. Sînt și situații cînd sponsorii renunță din motive pur comerciale (au scăzut vînzările produselor pe care le comercializează). Sînt mulți sponsori noi, însă nu se poate vorbi de o constantă a aportului lor. Sînt însă puțini cei care sprijină doar din considerentul că apreciază valoarea artistică a evenimentului.

Faptul că familia dvs. este implicată în organizarea festivalului vă liniștește perspectiva de a-l transmite mai departe ca moștenire de familie?

Da, cînd va veni vremea, rămîne pe mîini bune, fiica mea, Simona, știe să-l ducă mai departe alături de frații ei: Cristina și Caius-Ștefan.

Aer proaspăt

Anul trecut ați dedicat seri speciale jazz-ului din Norvegia, Suedia, Finlanda. Anul acesta, Polonia este „țară invitată“, extinzînd la cinci zile durata festivalului. De ce?

Polonia a fost, de la începuturi, un partener important al festivalului. Începînd cu ediția a șasea, Polonia a fost reprezentată în fiecare an. Are una dintre cele mai valoroase școli de jazz din lume, an de an apar tineri muzicieni și grupuri noi de mare valoare. Artiștii polonezi scot discuri pe bandă la ECM și la ACT, cele mai reputate case de discuri din lume (axate pe jazz), de casele lor de discuri nu mai amintesc.

Încă din liceu, tinerii muzicieni polonezi au festivalurile lor (Jazz Juniors e unul din ele) și secțiuni dedicate în marile lor festivaluri. Conservatoarele au secții speciale de jazz; de aici și valoarea lor foarte ridicată. Muzicienii sînt susținuți de diferite fundații și asociații care promovează proiectele valoroase și pe cele de perspectivă.

Colaborarea extrem de fructuoasă cu Institutul Polonez a fost extinsă în acest an, prin parteneriatul cu Fundația „Zbigniew Seifert“, Institutul „Adam Mickiewicz“ și Ministerul Culturii din Polonia. Așa a apărut a cincea zi de festival, ziua dedicată Poloniei.

Unii artiști revin pe scena festivalului, cu alte proiecte, în alte componențe. Credeți că publicul gărînez mai degrabă se atașează de anumiți artiști decît preferă să descopere alții noi?

Au fost mari artiști care au venit de mai multe ori (Charles Lloyd de trei ori, Jan Garbarek, Terje Rypdal, Arild Andersen, N.P. Molvaer, Lars Danielsson, și încă cîțiva, de două ori). În 26 de ani, aceștia au venit cu proiecte complet diferite, remarcabile. Totdeauna am crezut că un proiect foarte bun trebuie văzut de publicul din România, de aceea unii artiști au revenit la Gărîna. Cred că am procedat bine invitînd acești mari artiști de mai multe ori. Un proiect nou înseamnă altă muzică și o mai bună cunoaștere a valorii celui invitat.

Pe scena festivalului au venit nenumărați artiști din toată lumea, dar e vreunul pe care, dintr-un motiv sau altul, nu ați reușit să-l aduceți în ciuda eforturilor și insistențelor?

Au fost mai mulți: Misha Alperin (pe care l-am adus, totuși, la Timișoara), Esbjörn Svensson (decedat prematur, dar și el a cîntat la Timișoara). L-aș fi vrut foarte mult pe Eberhard Weber, în formulele cu Garbarek, l-aș fi vrut și pe David Darling. Cel mai mult l-am dorit pe Jeff Beck, dar n-a mai fost să fie. Anul acesta, a fost foarte aproape grupul Camel, dar îmbolnăvirea lui Andy Latimer a dus la anularea turneului.

Anul acesta pare că sînt mai multe femei în componența grupurilor. Este o întîmplare sau ceva ce ați dorit în mod deosebit?

E o întîmplare, nu am dorit niciodată altceva decît proiecte valoroase. Așa a fost să fie, să am patru vedete feminine la această ediție.

Blazzaj, JazzyBIT, 7th Sense, Răzvan Cipcă Trio sînt numele românești. Observați o dinamică anume pe scena românească de jazz în ultimii ani?

Mai e Marta Popovici și alte cîteva nume. Da, se simte aer proaspăt în ultimii ani. Sper ca numele noi să confirme, să reziste și să nu plece. Blazzaj și JazzyBIT sînt deja consacrați și au prezențe și în afara țării. Din cei care au cîntat în anii trecuți, Sorin Zlat, Luiza Zan, VanDerCris, Adi Stoenescu, Cătălin Milea, Emil Bizga, Marius Vernescu, Mihai Iordache sînt cei ce alcătuiesc nucleul de bază al jazz-ului românesc, alături de Mircea Tiberian, Nicolas Simion, Liviu Butoi, Decebal Badilă, Marius Preda, Bega Blues Band. Și mai sînt și alții, îmi cer scuze că nu i-am amintit.

Care dintre invitații inediți ai acestei ediții credeți că va fi „marea surpriză“?

Greu de spus… Toți sînt artiști foarte valoroși, dar vor surprinde Jan Gunnar Hoff, Oded Tzur, Daniel Herskedal și Rebekka Bakken. De neratat sînt și Julian & Roman Wasserfuhr, Sinikka Langeland, Leszek Mozdzer sau Michel Godard. Dar, ce spun eu, toate concertele de anul ăsta sînt de primă mînă, nici unul nu trebuie trecut cu vederea!

Dacă v-ați permite, dacă ați putea îndeplini toate condițiile necesare, pe cine ați aduce să cînte în Biserica Catolică din Văliug?

Aș aduce grupuri ca Trio Medieval sau Trondheim Voices, aș aduce organiști și, în special, muzicieni care cîntă acustic. Dacă ar mai exista, aș aduce proiectul Officium al lui Garbarek. Sînt multe proiecte care s-ar potrivi, dar biserica e destul de mică.

Ce artiști noi – din zona jazz-ului, dar nu neapărat – ați descoperit în ultima vreme și ce ne-ați recomanda să ascultăm?

Airelle Besson-Try, Jakub Mizeracki, Grupul American Liliac (o mare surpriză, e o familie de români).

Care sînt ultimele discuri cumpărate?

YES – *Mirror to the Sky*, Ganelin-Tarasov – *Pus a2*, Vladimir Chekasin & Vladimir Tarasov – *La Grande Sonata*, Gong – *I See You.*

Dacă i-ați putea cere unei entități AI să compună un album de jazz în stilul unui artist dispărut, ce muzician i-ați cere să pastișeze?

Miles Davis sau David Darling. Mi-aș satisface o curiozitate, dar nu cred că mi-ar plăcea.

interviu realizat de Marius CHIVU

■ ■ ■

Jan Gunnar Hoff

c wikimedia commons

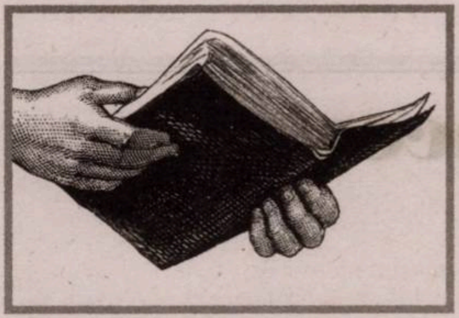

Cosmin CIOTLOȘ

pe de altă **carte**

Pot consola clasicii?

● David Damrosch, *Ocolul Pămîntului în 80 de cărți*, traducere de Georgeta Constantin și Monica Dobrescu, Editura Tracus Arte, 2023.

Londra, Paris, Cracovia, Veneția, Florența, Cairo, Istanbul, Muscat. Și: Congo, Nigeria, Israel, Palestina, Shiraz, Calcutta, Brazilia, Columbia, Mexico, Guatemala. Și încă, și încă. Sînt locuri, orașe sau țări sau regiuni, prin care, de la Harvard, David Damrosch a ales să treacă imaginar (de fapt: literar, printr-o suită de puncții) pentru a contrabalansa izolarea impusă de pandemia deacum cîțiva ani. La suprafață, desigur, e o mișcare jucat julesverniană, așa cum singur o admite în paginile care precedă călătoria propriu-zisă. Comparatistul american parcurge, așadar, drumul lui Phileas Fogg și oferă o formă elevată de turism unui public pe care premisele însele ale acestei cărți îl speră lărgit. Nu stricții specialiști care-au citit *The Buried Book: the Loss and Rediscovery of the Great Epic of Gilgamesh* sau, obligatoriu, *What is World Literature*, sînt avuți în vedere acum, ci tocmai cei cărora conceptele forjate de Damrosch (și altele, adiacente) nu le sînt imediat familiare și, pe cale de consecință, întîlnirea cu ele cere medieri stilistice și îmblînziri de ton. Obținute, fără efort, și unele, și celelalte.

Ce-aș remarca mai întîi e tocmai acest efect antilegiferant: *Ocolul Pămîntului în 80 de cărți* nu propune o listă imutabilă și, prin urmare, nu dezvoltă acel efect de tip *patronizing* pe care, vrînd-nevrînd, l-a avut, la vremea lui, Harold Bloom. „Elocventul, idiosincraticul imn adus marilor cărți“: așa se referă Damrosch la *Canonul occidental*. Nici măcar polemic pînă la capăt, ci degajat, admițînd că, în fond, frontierele propriei sale selecții sînt mai elastice decît par și că „spera“ (ce cuvînt uman, în raport cu presupusa răceală a autarhiilor valorice...) să poată include aici și, firește, poemul sumerian căruia i-a dedicat o carte întreagă, și ceva din Anna Ahmatova, și *Cvartetul Buru* de Pramoedya Ananta Toer, și cărți pe care „ar vrea“ (alt verb neașteptat de viu) să le fi citit și care așteaptă de ani buni: un Dostoievski, cu *Dublul*, un Musil, cu *Omul fără însușiri*, un Samuel Selvon... Și altele, și altele.

Nimic fixat, cum se vede, și, la urma urmelor, nimic fixist la Damrosch. Nici măcar acel minimal corpus accesibil prin intuiție, prin *common sense*. Londra lui, adică punctul de plecare, se deschide spre cinci nume: Virginia Woolf, Charles Dickens, Arthur Conan Doyle, P.G. Woodhouse și Arnold Bennett. Nu și Shakespeare. După cum Parisul său, prima escală, îi conține pe Proust, pe Djuna Barnes, pe Marguerite Duras, pe Julio Cortázar și pe Georges Perec. Unde e Baudelaire? La urma urmelor, decupajul din acest *Ocol*... nu *trebuie* să respecte vreun decupaj prealabil. Își conține toate gradele de libertate și, conținîndu-le, se dovedește plauzibil. Pentru Damrosch, însăși noțiunea de *World Literature* pare să fie una dispensată de imperative centraliste. Pare, spun, pentru că se ridică totuși o întrebare: de vreme ce, pledînd explicit pentru beneficiile traducerii (foarte lămuritor explicate de Carmen Mușat în prefața acestei ediții), comparatistul american privilegiază inevitabil limba engleză, care devine, măcar în ce-l privește, singularul creuzet al unei bibliografii, e-adevărat, mai extinse ca niciodată. Or, această formă de apropriere e în principiu riscantă științific. Și nu numai în principiu. Rapid, două exemple.

Cultura Ideilor
David Damrosch
Ocolul Pământului în 80 de cărți
Traducere de Georgeta Constantin și Monica Dobrescu
www.EdituraTracusArte.ro
Tracus Arte

Întîiul privește cunoscutul (poate cel mai) poem al lui Celan, *Fuga morții*, în cazul căruia cele două traducătoare aleg să corijeze versiunea mai veche a Mariei Banuș ținînd cont de citatele cu care autorul *Ocolului*... își ilustrează analiza (opțiune admisibilă, dar nu întru totul necesară) și făcînd astfel credit unei interpretări destul de alunecoase, rezultat probabil, ea însăși, al unei ambiguități de traducere pe care Damrosch nu a sesizat-o. De la versurile „dulăii asupră-ne-asmute, ne dăruie-o groapă-n văzduh / cu șerpii se joacă, visează că moartea-i un maistru din țara germană // părul tău auriu Margareta / părul tău cenușiu Sulamita“, David Damrosch conchide, foarte limitativ în raport cu apertura globală (da...) a imaginilor, că: „Fritzi, mama asasinată a lui Celan, renaște de două ori, în rolul eroinei trădate din *Faust* al lui Goethe și în rolul miresei din *Cîntarea Cîntărilor* – un poem biblic plin de însemnătate pentru mulți artiști evrei“. Or, nu atît contextul personal, și nu în forme dedublate, e vizat aici, ci oroarea fără contur a Holocaustului.

Un pic mai surprinzător mi se pare modul în care, cîteva sute de pagini mai încolo, Damrosch se lasă el însuși purtat de propria dicțiune a discursului, așa încît, după ce citase cîteva versuri obscene prezumate ca fiind ale lui Obayd („haide, du-te de-ți găsește altă pizdă“), se pretează la a interpreta un catren al poetei Jahan Malek Khatun într-o linie nu mai puțin lubrică. Astfel, catrenul „un picnic la marginea deșertului, cu amici plini de duh, / și tamburine, harpe și lăute, este foarte frumos, / și dacă iubitul meu, doar în treacăt, s-ar opri, / O să-i frig ficatul cu trupul meu ce arde călduros“ e glosat în termeni nu mai puțin insinuanți: „poate că *ficatul* ține locul unei alte părți a corpului pe care Jahan este prea discretă să o menționeze“. Poate. Dar *și mai poate* că trimiterea se referă la tradiția persană (decurgînd de la anticul Galenus) care localiza sufletul întocmai, și anume în țesutul hepatic.

Mă rog, chițibușerii. Ce e remarcabil e inventarul de tehnici discrete prin care Damrosch instilează ceea ce trebuie instilat. Nu de popularizare țin ele, ci de o anume pedagogie. De la deja pomenita libertate a selecției pînă la proporționarea ei (scriitoarele fiind bine reprezentate, de pildă) și mai departe, pînă la felul cum decurge o secvență din cealaltă și cum sînt ele făcute să comunice la distanță: dacă în primul capitol există loc pentru începuturile literaturii polițiste, nu-i de mirare că în cel de-al nouălea, care se ocupă de India, vom da peste Jamyang Norbu, cu *Mandala lui Sherlock Holmes*. În acest sens, *Ocolul*... e și o carte a influențelor, uneori numai tacite, dar în tot cazul dispuse în echilibru. Sînt semnificativ mai mult de optzeci de cărți impregnate în țesătura lui Damrosch: escale, retorte, colaționări, reliefuri, decroșuri. Și nu numai atît: într-un rînd, referitor la Dickens, autorul ține, *en passant*, o bună lecție de editorologie: căror publicuri și din ce epocă anume se adresează și în pliurile cărei mentalități se montează fiecare dintre noile „ieșiri în lume“ ale *Marilor speranțe*. Și, iarăși, nu numai atît: fără a deveni o marotă, indicațiile (auto)biografice contează adeseori, măcar pentru a da tonul, pentru a acorda, inițial, prezentările. Lumea lui Tolkien n-ar fi fost aceeași fără WWI, după cum falsa combinatorică a lui Perec (chiar așa: mi se pare admirabil că Damrosch nu se cramponează nici de adîncimi, nici de forme, Kafka și *oulipienii* pot sta nestingheriți între aceleași coperte) n-ar fi avut legitimitate fără pierderea părinților: tatăl, ca militar în Legiunea Străină, mama, ca victimă a lagărului de la Auschwitz.

În sfîrșit, poate că e doar înclinația mea de practician, dar mi se pare că adevăratul tur de forță al lui David Damrosch se petrece „la firul ierbii“, acolo unde mica observație de amănunt dă naștere, în ecouri, unor concluzii cu valoare generică. Mă gîndesc, luat repede, la felul cum e readus Parisul fictional al lui Proust în contururile celui real plecînd de la altminteri cunoscutul pasaj din *Contre Sainte-Beuve* venit să susțină încă și mai cunoscuta scenă a madlenei: fusese vorba, cu-adevărat, de-o felie de pîine prăjită, adusă nici măcar de mamă (ca în roman), ci de bucătăreasă. Mă mai gîndesc la paginile despre *Noul Testament*, în care Damrosch nu numai că decriptează rețeaua de citate din ultimele cuvinte ale lui Hristos (da, Psalmii par a fi, cel puțin la trei dintre evangheliști, hipotextul strigătelor de pe cruce), dar instrumentează abil și memorabil larga acoperire a celui din urmă („În ceea ce-l privește pe Luca, scriind pentru publicul variat din bazinul mediteraneean, acesta a scris ceea ce ar putea foarte bine să fie prima narațiune concepută vreodată ca operă aparținînd literaturii mondiale“), chiar dacă în folosul propriilor sale teorii. Îndeajuns de suple încît să nu-și strivească sau constrîngă cititorul.

David Damrosch

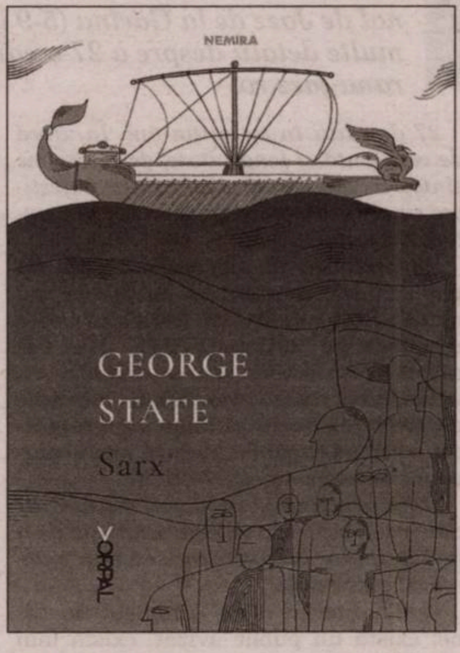

● George State, *Sarx*, Editura Nemira, 2023.

„Clasicii pot consola. Dar nu destul“: versul lui Derek Walcott, preluat de George State în finalul unui poem dantesc din recentul său *Sarx*. Cred, ca și Mihai Iovănel, că aici stă cheia așa-zicînd afectivă a volumului. Impregnată aproape natural de aluzii și referințe, inclusiv horațiene, poezia lui State e ceea ce se strecoară viu printre jaloanele culturale.

Îmi vine să spun chiar că acestea joacă aici rolul care, cîndva, în mod curent, le revenea restricțiilor prozodice. Nefiind greșit să le contemplăm densitățile și variațiile (căci cele șapte cicluri pun în act șapte tipuri de voci: în centru, un jurnal care deschide înainte și-napoi alegorii morbide), am totuși senzația că lectura adecvată e una de ordin radiestezic. Și anume, urmărind tensiunile pe care poetul, avizat traducător al lui Celan, le îngroapă printre indicii livrești: „Oare poeții (oare oamenii de / La televizor) pot fi salvați? / Nu e ușor să crezi în dreptatea / Incognoscibilă sau să te rogi / În numele iubirii-al cărei nume / Îl uiți: *libera me, libera* / A (drag A) și pe bieții mîrlani care / Nu fac nicicînd ceva cum se cade, / Cruță-ne-n ziua cea de pe urmă, cînd / Totul va fi cu tremur / Deșteptat“. E motivul pentru care, devenit a-tehnic preț de-o lectură, n-am să-i invoc, în cazul lui George State, nici pe Eliot, nici pe Pound, nici pe Sam Riviere, ci plonjînd acolo unde apele-s mai negre, pe Emil Botta, cu *Întunecatul* său *April*.

Cosmin Ciotloș *este critic literar și lector la Facultatea de Litere din București. Cea mai recentă carte publicată:* Cenaclul de Luni. Viața și opera, *Pandora M, 2021.*

■ ■ ■

Victor MOROZOV

dilematograf

Zonă de întuneric

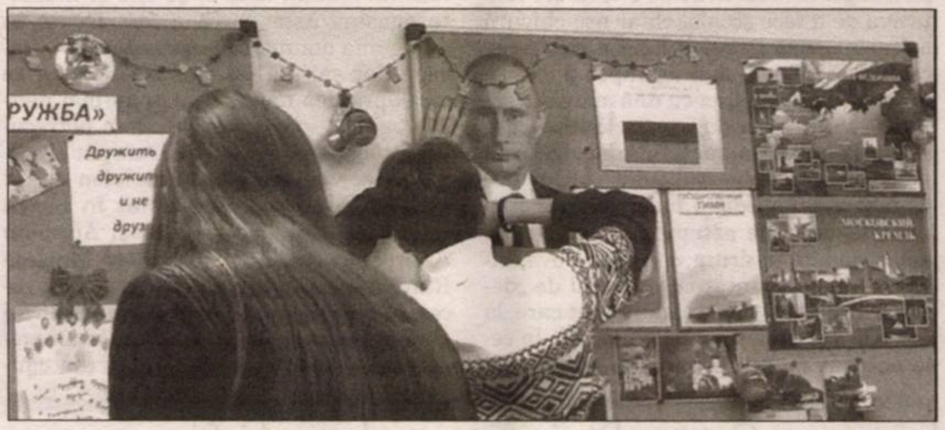

● ***Manifesto*** **(Rusia, 2022), de Angie Vinchito.**

Proiectat la Cahul grație unei inițiative a excelentului Festivalului Moldox, a cărui ediție cu numărul opt s-a încheiat acum cîteva zile, documentarul *Manifesto* a reprezentat unul dintre *highlight*-urile evenimentului. Construit din arhivele vii, în continuă expandare, ale TikTok-ului, filmul mătură actualitatea vastă din sistemul de învățămînt rusesc, trecînd de la banalul drum către școală la o spirală neagră de violență pe care nimic nu o anunța. Nu e nevoie să fii la curent cu ce se întîmplă acolo, și nici măcar să ai gust pentru filmul de montaj: imaginile filmului sînt arhisuficiente pentru a se impune cu o forță de neuitat, trasînd conturul unui hău alcătuit din materialul cel mai putred și mai intens al contemporanului.

În felul în care, venit de nicăieri („Angie Vinchito“ este, evident, un pseudonim), *Manifesto* pîrjolește hălci întregi de mefiență și ignoranță cu privire la Rusia „profundă“, o țară neștiută aflată departe de știrile zilei, filmul se achită de una dintre cele mai arzătoare misiuni ale genului documentar: aceea de a constitui un mănunchi de vești ajunse pînă la noi de departe. Scormonind prin *reel*-uri, această nouă formă maxim de eficientă și de obsedantă a audiovizualului, filmul triază prin desișul tot mai gros și mai confuz al producției actuale de imagini, apoi pune pe masă rezultatul acestui periplu de sorginte conradiană prin *web:* un *crescendo* de nebunie, apt să dea seamă despre posibilitățile mediilor (indiciu: sînt infinite). Dar reușita documentarului merge dincolo de un simplu rechizitoriu la adresa Rusiei – dimpotrivă, *Manifesto* pare un jet fierbinte de informație, mai interesat să prezinte neutru, să înfățișeze, decît să acuze. Nimic „manifest“ în conținutul acestei colecții de imagini: sarcina de a trage concluzii îi revine spectatorului, parcă într-o ocheadă adusă marelui *défricheur* de imagini care a fost Harun Farocki, un observator cu atît mai fin cu cît s-a ferit întotdeauna să decripteze reducționist mecanismele vizuale ale momentului.

Desigur, totul, în *Manifesto*, e mai spontan – și mai rudimentar – decît atît. Imaginile curg pe ecran în neștire, catalizate de acest „mai mult și mai mult“ al agresiunii pe care îl descriu, de la abuzuri în sala de clasă la atacuri armate pe holurile școlii. E vorba că imaginea, democratizîndu-se, a devenit omniprezentă și și-a descoperit noi straturi de visceralitate care mută mereu stegulețele roșii ale imoralității și inacceptabilului un pic mai departe. Cunosc puține filme mai răscolitoare în elanul lor de a ajunge acolo unde nu s-a ajuns niciodată – adică în punctul în care „luarea de vederi“ devine sinonimă cu moartea: o moarte posacă, fără paiete și fără *restart*. De la copiii care depun mărturie prin filmulețele lor la copiii care își înscriu corpurile o ultimă dată pe ecranul telefoanelor – cazul adolescenților sinucigași Denis Muraviov și Katerina Vlasova, care încheie filmul cu un montaj de-a dreptul paroxistic –, filmul deschide un front contradictoriu în care definiția de lucru a imaginii este iar și iar revizuită: între document și *show*, între arest al timpului și *flow*, *Manifesto* este un concentrat electric despre puterea tot mai dezlănțuită a imaginii în mișcare, capabilă să documenteze, să reveleze, ba chiar și să creeze evenimente, într-o micșorare galopantă a distanței dintre subiectul și obiectul filmării, dintre realitate și spațiu virtual. *Live*-ul – această nouă temporalitate a simultaneității duse la extrem – e cel care colapsează orice întîrziere salvatoare, făcînd din noi voyeuri cu normă întreagă.

Mi se va reproșa că filmul caută cu tot dinadinsul senzaționalul și teribilul, iar această goană după șoc și groază e abjectă. Voi răspunde că, din moment ce aceste imagini plutesc deja în lichidul amniotic al Internetului liber, cinema-ul ne este dator – își datorează sieși, istoriei sale – cu deplasarea lor pe un ecran mare. Căci în momentul proiecției, ele nu mai sînt doar *content* amorf publicat în neștire – ele devin borne ale vizibilului, și ca atare merită să fie examinate cu seriozitate în impactul lor asupra sensibilităților actuale (indiciu: e mare). În cele mai terifiante momente ale sale, *Manifesto* ne îngheață sîngele în vene și pentru că, fără a-și sublinia didactic intențiile, ne arată totuși cît de mult din această cultură vizuală e tributară unor forme de cinema care, văzute și mai ales inspirate din aerul timpului, au tras o linie în umanitatea noastră: ajunge să îi urmărim pe acești Bonnie și Clyde dintr-un sat rusesc, personaje mai pline decît modelele lor din istorie, fiindcă au de partea lor înregistrarea în timp real, perfect conștienți de greutatea simbolică a imaginii.

Copiii sînt cei care au produs toate cadrele filmului. Așa-numiții nativi digital își transformă viața într-un documentar fără sfîrșit și bruiază, astfel, orice demarcație teoretică între realitate și imagine. E de văzut dexteritatea acestora, care preiau din zbor gestul elementar de a îndrepta camera către ceva sau pe acela, consecutiv, de a monta. Efectele acestui nou regim de existență, în care fluxul de imagini cu care luăm contact devine ca o a doua piele, nu pot fi anticipate cu totul. Dar un film ca *Manifesto* este aici pentru a ne transmite că nu ne mai putem întoarce privirea: pînă și un scurt plonjeu în adîncul lor – nici 70 de minute de proiecție – se dovedește de-a dreptul vertiginos, aruncînd un palier întreg de cinema obtuz și arogant în irelevanță.

■ ■ ■

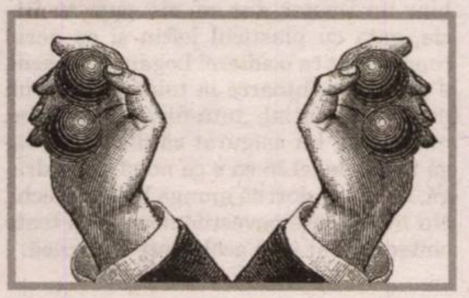

Aron BIRO

audio și n-am cuvinte

Supraviețuitori

● **Queens of the Stone Age, *In Times New Roman*, 2023.**
● **Rival Sons, *Darkfighter*, 2023.**

Josh Homme, alături de Eddie Vedder și Dave Grohl, constituie un cerc select de supraviețuitori ai unei generații care se prăpădește repede, dar a construit fundații și a adus materiale noi de construcție folosite de toată istoria rock ce le-a urmat. A fost și o generație în care priceperea și inovarea s-au sincronizat cu succesul comercial, ceea ce nu se poate spune despre generațiile care i-au urmat.

Îi deplîng drept supraviețuitori, dar au cunoscut cel puțin două valuri de succes – Vedder cu Pearl Jam și apoi ca activist și artist solo, Grohl cu Nirvana și Foo Fighters (și alte proiecte auxiliare interesante), Homme a început cu Kyuss (știu, n-a fost la MTV la noi, eu am auzit de ei dintr-un interviu în care Bruce Dickinson își enumera trupele favorite), iar azi e liderul Queens of the Stone Age. E printre puținele grupuri rock care se prezintă în concert ireproșabil, „la dungă“, cu un *sound* pe care puțini au reușit să-l imite. M-am despărțit de o prietenă cu ocazia concertului lor și îmi amintesc concertul mai bine decît circumstanța, am ieșit de acolo cu senzația că a meritat, indiferent de consecințe.

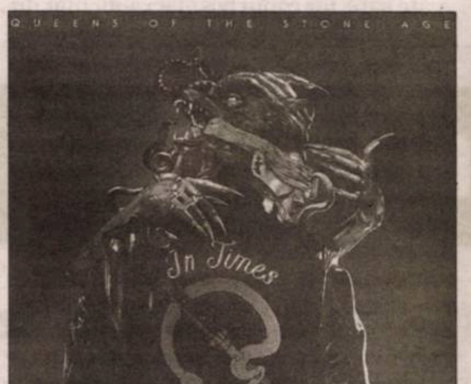
QUEENS OF THE STONE AGE
In Times
New Roman

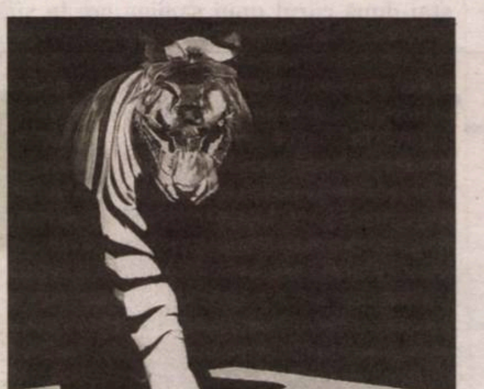

Îl prefer pe Homme chiar lui Grohl, pentru că nu a fost în prima linie nici cu Kyuss, deși a generat influențe mai profunde decît senzaționalismul pop generat de Nirvana; iar Queens of the Stone Age au avut nevoie de cîteva albume ca să fie băgați în seamă. Proiectul lor muzical nu e dintre cele facile, nici nu se pretează la invitații la Casa Albă, *sound*-ul a avut de la bun început o monotonie intrinsecă și o diversificare calculată de la album la album. Caracterizarea lor drept *stoner rock* a fost înșelătoare – Kyuss au dat naștere genului, dar Homme se detașează explicit de acele origini, experimentînd cu nuanțe chitaristice tot mai dansante care îl consacră drept un erou atipic al instrumentului, înlocuind ambiția solo-ului perfect căutat de mai toți chitariștii cu cea a riff-ului sexy care provoacă vibrații în cureaua nădragilor.

Noul album vine nu doar după o absență de șase ani, ci și după divorț, cancer și dispariția lui Mark Lanegan (colaborator de nădejde al grupului) – totuși, e un material mai energic decît oricînd, așternînd așternut pentru viitoarele albume Arctic Monkeys, Royal Blood și alți epigoni.

A contribuit și la ceva din rațiunea de a exista a grupului Rival Sons, pe care îi asociez cu aceeași despărțire menționată mai sus (au fost cîteva săptămîni între cele două concerte) și cu senzația de reînnoire și redescoperire a vieții. Formați mai recent – nu sînt nici 15 ani de la debut –, americanii Rival Sons au crescut în cultura aproprierii culturale asociate cu blamații Greta Van Fleet, preluînd copios idei de la Led Zeppelin, The Cult ori Van Morrison într-un melanj de clasicisme reenergizate.

Totuși, Rival Sons au suferit mai puțin din blamarea asta, fiind mai degrabă percepuți drept recuperatori și reabilitatori ai unor vremuri de aur pentru generațiile noi și nerecunoscătoare. Imaginea le e pusă în slujba acestei misiuni – grupul e tînăr, dar se tunde și se îmbracă din alte epoci, emulînd pe Robert Plant și Jim Morrison mai degrabă decît pe rockerii momentului.

Să fim cinstiți, în rock mereu a funcționat teorema conform căreia muzica favoriților cu care am crescut e mai bună decît a contemporanilor, oricît ar fi aceștia de pricepuți. Rival Sons se adresează acestui cadru cognitiv, oferindu-ne piese care par descoperiri secrete din sertarele legendelor consacrate în anii ’70 și ’80. Nu sînt un fan al acestei orientări conservatoare spre trecut, dar mă bucur de fiecare strop de Rival Sons, iar noul album e unul din cele mai reușite ale lor.

***Aron Biro** este autorul blogului http://aronbiro.blogspot.com.*

■ ■ ■

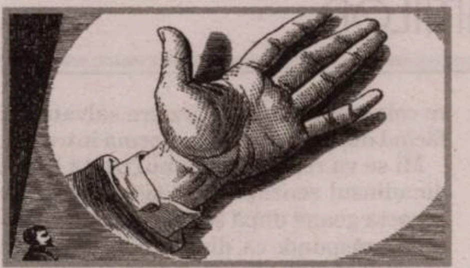

Adina POPESCU

portrete din mers

Opt ani în Logan

Nu știu voi cum sînteți, dar eu, una, mă atașez și de obiecte. Bine, nu mă atașez de orice vază sau de uscătorul de păr, însă dezvolt cîte o relație hai să-i zicem de amiciție cu obiecte precum patul în care dorm (patul „de acasă“), o anumită geacă de piele din America pe care am revopsit-o de trei ori, laptop-ul sau mașina. Dacia asta Logan bleumarin, extrem de banală, despre care vreau să vă povestesc a fost cumpărată de părinții mei din fabrică în 2006, o decizie corectă de ingineri – o mașină ieftină și robustă, ușor de întreținut. De fapt, a fost singura lor mașină luată „de nouă“ într-o viață de muncă, ceea ce spune ceva despre nivelul de trai al oamenilor cinstiți din România. Eu, la aproape 45 de ani, n-am reușit încă o astfel de performanță. În 2006, cînd pe străzi încă mai vedeai Cielo și Tico cu duiumul, era considerată o mașină bună, așa că, înainte de a mă atașa eu de ea, a iubit-o și taică-miu. A fost cu ea la munte și la mare, ca orice inginer care se respectă, însă nu reușit să o scoată din țară, nu a avut acest curaj, taică-miu e șofer de duminică. A îngrijit-o corespunzător, iar chiar atunci cînd s-a mutat de la București la Breaza a ținut-o în garaj. Eu aveam o rablă de SuperNova care ne lăsase deja în drum pe undeva pe la Săftica, iar cînd taică-miu s-a hotărît să mi-o vîndă cu un important discount „tată-fiică“, am fost cel mai fericit om din lume. Mi s-a părut că am luat o supermașină. Interesant e faptul că nici măcar nu am permis de șofer (nu văd aproape deloc cu ochiul stîng), dar iubesc mașinile, pentru senzația libertate pe care mi-o dau, ele dezvoltă în imaginația mea un întreg *road-movie* plin de aventură, nicicînd nu am fost mai fericită ca în călătoriile lungi, în calitate de co-pilot, cînd treceam dintr-o țară în alta, fără granițe, și o lume întreagă mi se perinda pe dinaintea ochilor, uneori mai deschideam relaxată și cîte o bere, că doar de-aia eram co-pilot, nici nu mai conta destinația. Cu mașina poți pleca oricînd, oriunde, dacă mori de cald vara, la ora 2 noaptea, și vrei să pleci la mare, pleci la mare. Așa că aș fi în stare să-mi cumpăr o mașină fără să o conduc, doar ca să o vizitez zilnic, să mă așez pe scaunul meu din dreapta și mă bucur de călătorii imaginare, e doar o chestiune de autosugestie. Am avut de cîteva ori tentativa de a face școala, chiar așa chioară cum sînt, însă I., șoferul, mi-a zis de fiecare dată: „Lasă, mai așteaptă puțin să ne schimbăm mașina cu una adevărată... n-o să vrei să conduci o mașină pe care simți că o cari în spate!“. Adevărul e că Dacia Logan, „obiectul iubit“ al lui taică-miu, s-a dovedit o mașină chiar mai proastă decît ne așteptam. Nu ne-a lăsat niciodată în drum, ca SuperNova, însă ne-am confruntat cu tot soiul de „detalii“. Cum ar fi aerul condiționat care, la orice Dacie (nu știu cum o fi acum, la cele noi, dar nu-mi fac mari speranțe), e o glumă, un vînticel, o adiere. Ei bine, la a noastră nu mergea deloc și n-am reușit să-i dăm de capăt – cică era vorba despre nu știu ce por pe unde pierdea freon. Am mers cu ea fără aer condiționat, la drumuri lungi, opt veri la rînd, cred că erau 60 de grade în mașină, ne-am întors odată, într-un iulie, de la Calafat, pe malul Dunării, prin niște amărîte de sate și am simțit că leșin, eram leoarcă și mă ștergeam cu tricoul, totul în mașină era încins și frigea, din cînd în cînd, la cîte un cot al drumului, vedeam Dunărea, o apă neverosimilă. Sau pe autostradă, cînd nu poți să mergi vara cu geamurile închise, sute de kilometri prin Croația, cu huruitul ăla constant în urechi care te amețea, trei zile după aceea am avut auzenii, singurul gînd care mă consola era că așa se mergea cu mașina prin Europa în urmă cu 40-50 de ani și nu mai murea nimeni. Iarna, o altă problemă imposibil de rezolvat – dezaburirea, geamurile Loganului nostru nu voiau să se dezaburească neam! Și bagă căldură, și deschide geamurile, și șterge cu cîrpița, ca atunci cînd s-au inventat primele Dacii, și nervi, și țipete: „Fac accident, nu văd nimic!“. Ștergătoarele care se înțepenesc, scîrțîie, mînjesc. Tăblăria care ruginește ca Făt-Frumos, într-un an cît altele în zece, am făcut-o de două ori, degeaba. Lipsa de demaraj și imposibilitatea de a depăși, stai după curul unui camion ore în șir, mașină leneșă, asta e. Și cîte și mai cîte, mașina asta parcă a fost făcută în dușmănia omului care o conduce și a pasagerilor săi. La un moment dat, nu se mai aprindea nici bordul și nu mai mergea radioul, ore și ore de drum petrecute în tăcere, pînă cînd am început să caut cîntece cu karaoke pe telefon și am învățat să cîntăm. Am cîntat în Logan tot repertoriul Beatles, dar și Aurelian Andreescu cu „Copacul“ lui, și Mihaela Runceanu, „De-ar fi să vii“, am făcut *Vocea României* pe drumul București-Cluj de nenumărate ori. Și din nou, la un moment dat, m-am simțit fericită din cauza senzației de libertate absolută pe care pînă și o Dacia Logan ți-o poate da și atunci am învățat și să o iubesc. Pentru că în viața asta visezi multe, dar cîteodată te mulțumești cu ce ai aici.

Gata cu Dacia, gata cu plasticul ieftin
și cu aerul condiționat ca o adiere!

În toți acești ani am visat să scap de Dacia Logan și n-am reușit. Totuși, am reușit să încheiem cu ea o întreagă producție de film documentar, cunoaște pe de rost toate satele din județul Cluj – Geaca, Țaga, Fizeșu, Răscruci, Bonțida. A fost o mașină de nădejde, o mașină bună la țară. La un moment dat, am rămas împotmoliți cu ea în noroi, pe un drum de 4x4, eu am împins-o și am reușit să o scot. A străbătut țara în lung și în lat, dintr-o mașină de garaj a fost mașină de producție și mașină *off-road*. A ajuns la mare în fiecare an și nu doar la noi, mai ales în satele bulgărești unde n-am fi putut ajunge altfel decît cu mașina, a fost abandonată timp de zece zile pe cîte o străduță lăturalnică și, ca orice mașină care ajunge la mare, s-a umplut și ea de nisip, portbagajul a fost plin de costume de baie și prosoape ude. S-a plimbat prin Balcani, prin Serbia și prin munții Bosniei unde la un moment dat se termina asfaltul și începea un drum forestier, pe acolo ne arăta GPS-ul că trebuie să o luăm, ne-am uitat unul la altul – sîntem iresponsabili, ce naiba căutăm în Bosnia cu mașina asta?! Apoi am ajuns prin niște sate, iar copiii bosniaci s-au luat după mașina noastră – de unde o fi venit, nu văzuseră niciodată vreun număr de România. Loganul nostru a ajuns cu brio chiar și la Berlin, tot la o filmare, atunci am coborît din mașină atît de ruptă și de amețită încît nici nu mai știam care era stînga și care era dreapta. Iar neamțul care ne-a primit a clătinat din cap – cum or fi ajuns băieții ăștia pînă aici? –, dar n-a zis nimic. Acolo mașina nu reprezintă neapărat un statut ca la noi, contează omul. Iar Loganul nostru a fost respectat în trafic, în Germania, ca și cum ar fi fost un BMW ultimul tip, cel mai civilizat trafic pe care l-am întîlnit vreodată, poate doar românii să-l mai strice. Nimeni nu s-a uitat urît la noi pentru că eram într-o Dacia Logan din 2006, cum se întîmplă aici, mașină de sărak, uneori cînd mai mergeam cu ea pe la festivaluri sau alte evenimente nici nu îndrăzneam să intrăm cu ea în parcarea hotelului, o lăsam pe o stradă din apropiere. Ești judecat și după mașină, asta e, iar eu nu vreau să fiu judecată în general, m-am lămurit că viața e mult prea scurtă ca să ne holbăm unii la alții – ce telefon are? ce haine? ce mașină?

În urmă cu cîteva zile, cînd m-am urcat în noua mașină (second-hand, desigur), m-am simțit ca într-o navetă spațială. Scaunul meu, din dreapta, era ultraconfortabil, pe bord se aprindeau zeci de luminițe, aerul condiționat mergea impecabil, motorul torcea silențios, nici un huruit. „Hei, acum poți să încerci să faci și tu școala...“, mi-a zis I. Nu mă imaginez conducînd mașina asta, dar m-am îndrăgostit de ea instantaneu și de senzația de libertate pe care mi-o dă. Nu e ceea ce ne-am dorit, am făcut multe compromisuri, în gama ei de preț se încadra mai bine un Duster, dar am zis: gata cu Dacia, gata cu plasticul ieftin și cu aerul condiționat ca o adiere! Loganul, săracul, e praf și se întoarce la taică-miu, cu un preț preferențial „tată-fiică“. Dar Bebe, mecanicul, l-a asigurat că dacă mai bagă 2.500 de lei în ea e ca nouă. Mi-e dragă, nu mi-aș dori să ajungă la fiare vechi. Nu încă. Toate poveștile noastre și toate cîntecele sînt încă acolo, într-o carcasă.

■ ■ ■

ABONEAZĂ-TE ACUM

SCANEAZĂ CODUL QR

CUM TE ABONEZI
✓ ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro
✓ VIRAMENT BANCAR sau MANDAT POȘTAL:
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288,
deschis la BRD - Decebal,
nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
✓ LA TOATE OFICIILE POȘTALE / ✓ FIRMELE DE ABONAMENTE

Informații și reclamații: abonamente@adevarulholding.ro
Tel: 0790 139 007/0790 139 009 (L-V, 9.00-18.00)

DILEMA VECHE

✓ 3 luni - 75 LEI ✓ 6 luni -127 LEI ✓ 12 luni - 201 LEI

TALON ABONAMENT

Nume .... Prenume ....
Str. .... Nr. ...., Bl. ......, Sc. ......, Et. ...., Ap. ......,
Localitate .... Județ/Sector ...., Cod poștal ....
Telefon .... Email ....
Am achitat suma de .... LEI cu mandat poștal/ordin de plată nr. .... din data ....
în contul SC ADEVARUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD – Decebal, nr. cont RO70BRDE441SV58305914410.
Abonamentul va începe din luna* .... Semnătura ....

Plata se va efectua pînă la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea să înceapă de la data de 1 a lunii următoare.

Prin completarea prezentului talon sînt de acord ca SC ADEVARUL HOLDING SRL să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr. 677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresîndu-mă societății SC ADEVARUL HOLDING SRL printr-o cerere scrisă.

Pentru abonamentele plătite cu mandat poștal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la SC ADEVARUL HOLDING SRL – Abonamente, București, Șos. Fabrica de Glucoză nr. 21, Sector 2, cod poștal 020331.

...ÎȚI DĂ DE GÎNDIT

Stela GIURGEANU

Narcisismul moral

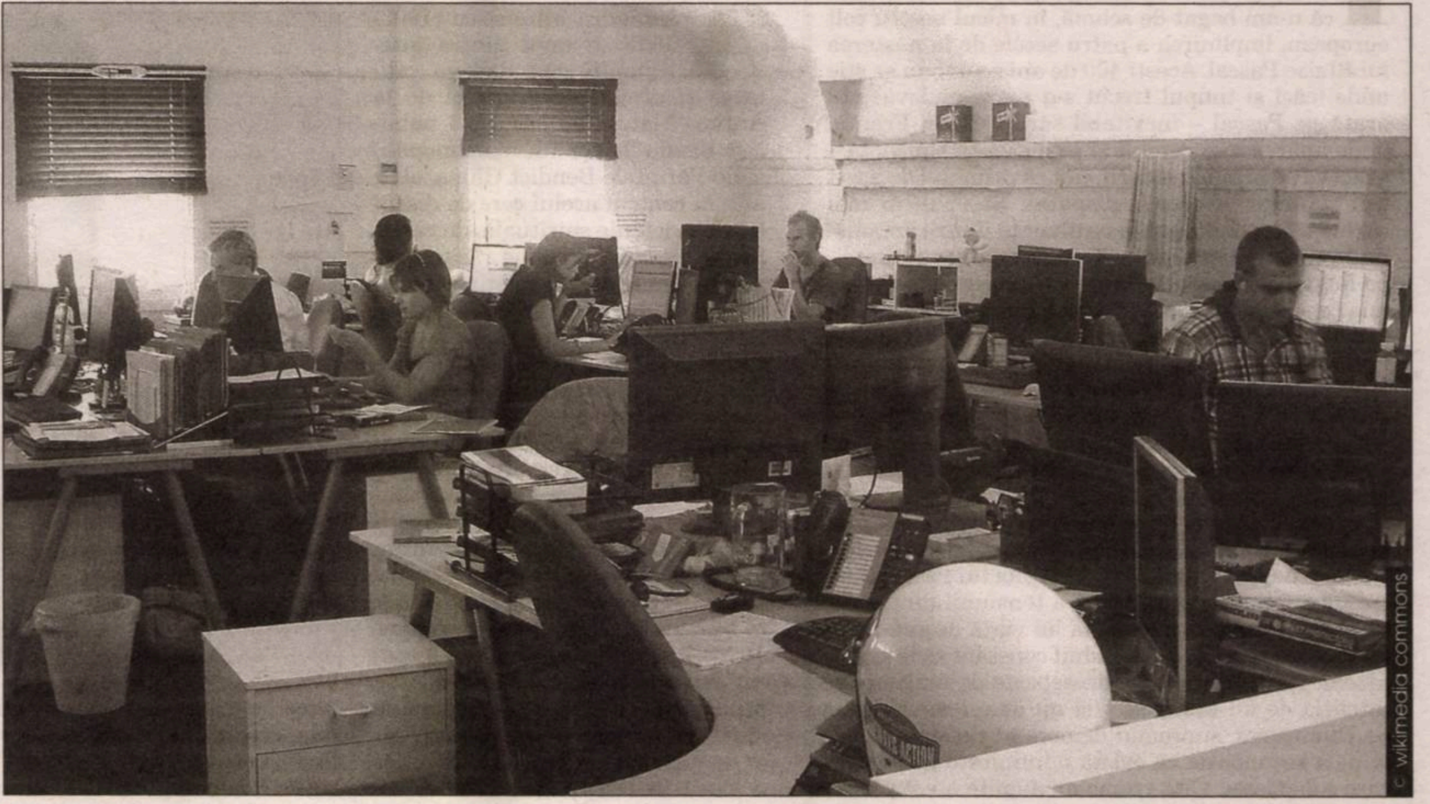

© wikimedia commons

„Să dai pe gît o bere? Dar ce încearcă să demonstreze? Că e un bărbat adevărat? Clișee viriliste, populism de masculi și de modă veche!“

Pe 17 iunie, după ce echipa de rugby Toulouse a cîștigat campionatul național al Franței, în vestiarul stadionului, președintele Emmanuel Macron a fost filmat bînd o bere alături de învingători. Videoclipul a devenit viral, iar politicienii (de stînga) s-au întrecut în comentarii și declarații acide.

Sandrine Rousseau, deputată ecologistă, a denunțat gestul președintelui ca fiind un exemplu clar de „masculinitate toxică în conducerea politică“.

La rîndul său, Arthur Delaporte, deputat și purtător de cuvînt al grupului socialist, după ce a felicitat echipa cîștigătoare, s-a arătat indignat față de comportamentul președintelui Macron: „50 de ani de politici de sănătate publică împotriva consumului excesiv de alcool s-au dus pe apa sîmbetei! Mesajul transmis în mod clar nu este deloc cel corect“.

Laurence Rossignol, senator socialist, a comentat și el: „Să dai pe gît o bere? Dar ce încearcă să demonstreze? Că e un bărbat adevărat? Clișee viriliste, populism de masculi și de modă veche!“.

Chiar dacă reacțiile politicienilor mai par pentru unii cel puțin amuzante, realitatea este că asemenea declarații au un public-țintă. Un public din ce în ce mai numeros, căci, pe măsură ce ideologia corectitudinii politice a căpătat amploare, gîndirea societății se îndepărtează de spiritul critic, mulîndu-se voluntar în jurul unui narcisism moral.

Orice ar putea ieși din paradigma moralității propovăduite azi în mod radical devine subiect de controversă și, depinzînd de statutul social al personajului care s-ar face vinovat de încălcarea bunelor moravuri, se iscă reale tsunamiuri, lăsînd victime printre cei nealiniați curentului pudibond.

Arendașii virtuții

Spre sfîrșitul anilor ’70, un cuplu de cercetători americani, John și Barbara Ehrenreich, a identificat în societatea capitalistă apariția unei noi clase sociale: *Professional-managerial class*, sau PMC.

Potrivit cercetătorilor, membrii acestei clase nu aparțineau nici clasei superioare (neavînd averi sau funcții politice), nici celei muncitoare (avînd studii academice), dar nici clasei de mijloc (deși, ca statut profesional, se încadrau în acastă clasă).

Nu contează cîte drepturi ale omului se încalcă, de vreme ce scopul este unul nobil.

În mare parte, printre membrii PMC se numărau jurnaliști, profesori sau specialiști care își exprimau opiniile ideologice de stînga, în mod public. Pe scurt, oameni care, fără a avea vreo capacitate legală sau putere economică de a impune anumite norme, aveau totuși o influență semnificativă pe care și-o exercitau asupra formării opiniilor și a conduitelor sociale ale altora.

PMC s-a desprins din rîndurile clasei de mijloc, formîndu-se însă ca reacție la aceasta. Viziunea și valorile clasei de mijloc, devenită dominantă în SUA după al Doilea Război Mondial, dominau din ce în ce mai mult politica de stînga, înlocuind prioritățile clasei muncitoare din Partidul Democrat. Membrii PMC se caracterizau ca fiind mai degrabă „lucrători mentali salariați“, avînd „o relație comună cu fundamentele economice ale societății“ și creînd „relații reale între grupuri de oameni, nu relații formale între oameni și obiecte“, denunțînd astfel consumerismul capitalist și clasa de mijloc, percepută mai degrabă ca „mica burghezie“.

Distingîndu-se ca grup social la sfîrșitul secolului al XIX-lea, membrii PMC au denunțat în special monopolul capitalismului, impunîndu-se în secolului al XX-lea drept „nucleul Noii Stîngi“.

Fiind denumiți metaforic „Arendașii virtuții“, aceștia sînt, practic, oamenii care au alimentat ideologia corectitudinii politice, pe toate fronturile: social, cultural, economic, ecologic.

Narcisismul moral

În cartea sa *Virtue Hoarders: The Case against the Professional Managerial Class*, apărută în 2021, Catherine Liu, antroplog american, critică membrii PMC care astăzi trăiesc într-o lume a „identității performative“, promovînd vehement virtuți ideologice care stau, de fapt, în calea justiției sociale. Potrivit autoarei, modul în care virtutea este astăzi etalată subminează solidaritatea socială, „percepînd toate problemele sociale doar prin prisma propriilor origini de clasă superioară“.

În altă cheie, Hans Kundnani, fost director de cercetare la Consiliul European pentru Relații Externe, definește, într-un eseu, narcisismul moral al societății de azi: „Tendința de a te gîndi la moralitate doar în ceea ce privește modul în care acțiunile tale te fac să te simți în legătură cu tine însuți, mai degrabă decît în ceea ce privește consecințele pe care aceste acțiuni «morale» le au pentru ceilalți“.

Pentru Roger Lichtenberg Simon, jurnalist și cronicar politic, narcisismul moral este pretinsa convingere de a lucra pentru binele altora și al lumii. Subiect pe care l-a tratat îndelung în cartea sa *I Know Best* (2016), în care vorbește despre acei activiști care pretind că știu mai bine decît alții ce e bine, avînd o nevoie imperioasă de a impune acest bine și altora.

Potrivit autorului, narcisistul moral este caracterizat printr-un simț al dreptății sociale și se manifestă printr-o eternă dorință de a face bine, indiferent de mijloace, căci dacă intenția este bună, acțiunea din spatele intenției devine inviolabilă. „Scopul justifică mijloacele, spuneau bolșevicii. Problema este că, după cum se spune, iadul este pavat cu bune intenții. Și tocmai «narcisiștii morali» ne conduc direct în acest iad.“

Narcisismul moral, susține Simon, este, de fapt, doar o mască a corectitudinii politice care tinde să impună gîndirea unică, specifică ideologiei de stînga. Pe de o parte, avem un discurs care face din libertatea de exprimare o farsă, pe de alta, convingerea de nezdruncinat că drepturile omului, deși există, trebuie să se încadreze într-o anumită ideologie strictă.

Narcisismul moral, notează autorul, descrie perfect dictatura gîndirii instaurată prin bunele intenții ale ideologiei de stînga timp de o jumătate de secol, caracterizînd persoana prin ideile sale, nu prin acțiuni. Nu contează cîte drepturi ale omului se încalcă, de vreme ce scopul este unul nobil.

„A dori fericirea umanității te face un om bun. A pretinde că nu-ți pasă te transformă într-un proscris.“

De la ecologie la MeToo

Toate palierele societății de astăzi sînt supuse narcisismului moral. Roger Lichtenberg Simon vorbește în cartea sa și despre încălzirea globală, subiectul unui consens care nu admite nici o opoziție.

Căci, în ceea ce privește ecologia, nu există nici un dubiu: nu e scop mai nobil decît acela de a „salva planeta“. Drept urmare trebuie să luptăm, cu mic, cu mare, prin toate mijloacele, împotriva încălzirii globale. Deși fenomenul nu este demonstrat științific, originea și consecințele nefiind determinate în mod clar, speculațiile, discursurile alarmiste și înflăcărate sînt mult prea puternice, provocînd convingeri în masă, în fața cărora nu poți să mai pui nici un semn de întrebare fără să suferi de oprobriu colectiv. În mentalul colectiv aceasta este realitatea, iar contestarea acestei realități va fi percepută doar ca un dispreț față de bunăstarea umanității, expunînd emițătorul unei asemenea opinii la ostracizare.

Simon observă și schimbările semantice care au avut loc în ultimii ani în legătură cu acest subiect. Dacă, mai demult, cei care contestau realitatea încălzirii climatice erau descriși drept „sceptici climatici“, astăzi li se pune eticheta de „negaționiști climatici“, omorînd astfel în fașă orice posibilitate de dezbatere.

Căci narcisismul moral vine la pachet cu această armă puternică: anularea oricărei forme de dezbatere.

Nu mai există semne de întrebare, ci doar convingeri – R.L. Simon dă drept exemplu problema religiei musulmane, remarcînd absența dezbaterii media și academice în jurul islamismului. În ciuda multor acte de barbarie care au avut loc în țări occidentale în numele islamismului, discursul public se axează în special pe lupta împotriva „islamofobiei“, ceea ce împiedică orice altă abordare a problemei.

Același lucru se întîmplă și în cazul mișcării *MeToo*. Orice acuză din partea oricui este luată drept fondată, chiar și în lipsa probelor, iar „Nu iese fum fără foc“ a devenit un principiu călăuzitor. Nici nu se mai pune problema că acuzatorii ar putea minți. Chiar dacă Justiția nu le dă cîștig de cauză celor care acuză, ei vor fi în continuare percepuți ca victime ale sistemului. Despre *Cancel Culture* nici nu mai e nevoie să vorbim – însăși denumirea mișcării spune totul.

Și este lesne de înțeles de ce narcisismul moral a impus deja un nou mod de a gîndi și își face cu ușurință adepți – căci cine nu vrea să aibă un cuget și o simțire nobile și cine ar vrea să se simtă ca un ticălos?

■ ■ ■

Teodor BACONSCHI

Pascal, 400

Între știrile despre războiul Rusiei contra Ucrainei și concediile estivale, nu-i de mirare că n-am băgat de seamă, în micul nostru colț european, împlinirea a patru secole de la nașterea lui Blaise Pascal. Acești 400 de ani scurși nu se știe unde (căci și timpul trecut s-a scurs undeva) ni-l arată pe Pascal – inevitabil sărbătorit în Franța, unde apărea mai demult și pe o rîvnită bancnotă – exact ca pe primul modern, chit că primatul de acest gen „profetic“ e mereu disputat. Să spunem mai curînd o figură situată la confluența dintre umanismul renascentist și anxietatea „spațiilor infinite“, pe fundalul trecerii de la heliocentrism la astronomia copernicană. Gîndirea lui Pascal denotă simultan un aer post-medieval, o ținută stoică, în tradiția lui Montaigne, dar și o latură temerar-matematică și inovator tehnică, specifică veacului care l-a cuprins și pe Leibniz, mai tînărul, dar mai longevivul său contemporan. Matematician precoce, genial și fertil, inventator al *pascalinei* (un prototip mecanic al computerelor din secolul 20), autorul *Provincialelor* este și creatorul primului sistem de transport public parizian... Dincolo de acest profil compozit – sau mai degrabă complex –, filozofia lui Pascal ilustrează perena temă creștină a tensiunii dintre *ratio* și *fides*, pe care (în scurta lui viață de suferință ușor mizantropică) s-a străduit constant să le armonizeze. Dacă credința se deosebește de magie prin intenția de a-l îndupleca (și nu de a-l constrînge) pe Dumnezeu, supremul demers al rațiunii e acela de a recunoaște că există o infinitate de lucruri care o depășesc. Cîtă vreme nu admite acest postulat, rațiunea rămîne slabă, așa cum avea să susțină mai tîrziu și Kurt Gödel. Numai că, lipsită de har – așa cum este el teoretizat în teologia augustiniană –, rațiunea rămîne incapabilă să demonstreze existența divinității. De unde nevoia faimosului „pariu“ pascalian: dacă Dumnezeu există și nu cred în El, am pierdut totul, dacă Dumnezeu nu există și totuși cred, n-am pierdut nimic.

Franța secolului al XVII-lea e dominată de absolutismul monarhic pe baza pedagogiei iezuite și a ethos-ului baroc, care transformă Biserica într-un teatru de iluzii triumfaliste. Principala monarhie catolică (despotică după 1685, cînd Louis XIV revocă Edictul de la Nantes) e mai ales scena unui lung război civil de natură confesională, iar janseniștii (apropiați de protestanți și reuniți în „secta republicană“ de la mînăstirea Port Royal) îi oferă lui Pascal platforma unui creștinism „epurat“, capabil să apere libertatea de conștiință. În vreme ce Erasmus vedea statul ca pe o „mare mînăstire“, elita din jurul Regelui Soare era plină de savanți, finanțiști, erudiți și aristocrați adesea „nepăsători față de mîntuire“, așa că Blaise Pascal se repliază spre infinitul vieții lăuntrice, sigur fiind că, fără Dumnezeu, viața umană e doar „uscăciune, neașezare, plictis și neliniște“.

S-a spus că Pascal e un precursor al lui Kierkegaard și al existențialiștilor: asemenea teologului danez, a jonglat cu pseudonimele, iar „lada“ lui de manuscrise postume seamănă leit cu „haosul“ moștenirii lui Fernando Pessoa. Faimoasele sale *Cugetări* – fragmente dintr-o vastă apologie a creștinismului – sînt așternute febril, în ultimii ani de viață (între 1657 și moartea sa în 1662, la 39 de ani). În ce mă privește, le-am descoperit selectiv, într-o traducere din anii României comuniste, pentru a le relua și aprofunda abia la maturitate, cînd mi-am permis să cumpăr ediția completă a scrierilor pascaliene, în cele două tomuri din *Bibliothèque de la Pléiade*. Nu știu să avem o traducere integrală a acestui text fondator pentru spiritualitatea creștină de după echivocul triumf al Bisericii lui Hristos în civilizația europeană, însă – evident – ar trebui să avem cel puțin una, la care sper că se gîndește cineva. Stilul lui Pascal nu se compară cu aforismele cinic desăvîrșite ale ducelui de La Rochefoucauld. În el găsim desigur rafinamentul inerent Marelui Secol francez, însă vedem imediat că autorul nu căuta efectul salonard și formula memorabilă, ci adevărul gîndului geometric, supus misterului dumnezeiesc. „Lacrimile de bucurie“ consemnate în celebrul „memorial“ al lui Pascal nu au nimic lacrimogen, căci atestă pulsația mistică, total străină de ispita autocompătimirii.

Anca MANOLESCU

Colocviu Alexandru Mironescu

Alexandru Mironescu (1903-1973) e unul dintre intelectualii care dădeau calitatea și atmosfera grupului de la Antim. Alături de ascuțitul publicist Sandu Tudor (devenit monah) și de Părintele Bendict Ghiuș, el se afla în centrul acelui cerc de discuții, de prietenie spirituală, de cercetare a tradiției creștine răsăritene, care se reunea la mînăstirea bucureșteană în anii ’40 și ’50 ai secolului trecut. „Mari intelectuali și mari călugări au comunicat și au «cuminecat» acolo, într-o neverosimilă libertate lăuntrică, pînă cînd autoritățile au hotărît să definească spiritul în termeni de penalitate“, spune Andrei Pleșu în prefața volumului unde Părintele André Scrima restituie substanța mediului de la Antim în care el însuși se formase *(Timpul Rugului Aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, Humanitas, 1996). În 1958, grupului i s-a intentat un proces sub fantasmagorica acuzație de „subminare a ordinii de stat“, membrii lui au primit ani lungi de închisoare grea. Sandu Tudor a murit în detenție, Alexandru Mironescu a fost eliberat în 1963.

Profesor universitar în științe fizico-chimice cu doctorat la Sorbona, dar și cu studii de filozofie, literat remarcat, figură publică prețuită în perioada pre-comunistă, Alexandru Mironescu nu a mai putut publica după instalarea regimului totalitar. Dar nu a încetat să scrie, scrisul fiind pentru el o formă de meditație (și de trăire) spirituală, ca și un mod de a judeca „din polul plus“ imediatul epocii. Datorăm lui Marius Vasileanu publicarea unui document masiv, de reflecție și de viață a credinței: *Jurnalul* lui Alexandru Mironescu. Intitulat – după o expresie a autorului – *Admirabila tăcere*, el a apărut în trei volume: 1967-1968 (Eikon, 2014), 1968-1969 (Humanitas, 2019), 1970-1972 (Humanitas, 2023), însoțite de prefața îngrijitorului de ediție.

Pe 20 iunie, Colegiul Noua Europă – Institut de Studii Avansate a organizat, la sugestia dlui Vasileanu, colocviul „Profesorul Alexandru Mironescu și Rugul Aprins. Semicentenar Alexandru Mironescu (1903-1973)“. Profesorul Andrei Pleșu l-a prezidat, calificîndu-l ca pe un colocviu al memoriei participative. Cu Alexandru Mironescu, cu membrii grupului de la Antim asistăm la fericita îmbinare între cultura înaltă și credință. E important, potrivit lui Andrei Pleșu, să păstrăm memoria acelor oameni pentru care disciplina interogației libere era orientată de credință, pentru care credința însemna și o bucurie a cunoașterii. De-a lungul reuniunii, Andrei Pleșu a amintit – ca parte a unui traseu personal – propria întîlnire cu Alexandru Mironescu, cu Părintele Benedict Ghiuș, cu alți oameni ai credinței cercetătoare. Prin trăsături savuros alese le-a evocat tipul de prezență, spusele, stilul.

Colegiul Noua Europă e un loc potrivit pentru a găzdui memoria lui Alexandru Mironescu. Căci, alături de prietenii săi, omul respira firesc în bogatul aer al culturii europene. Se mișcau, împreună, într-o Europă veche și nouă totuși, fiindcă cercetarea lor nu punea granițe, temporale, confesionale sau intelectuale, cînd își căuta sprijin și repere. Pentru acei oameni, tradiția creștină, în toată adîncimea ei, făcea parte, la prezent, din structura continentului; era de interogat, de pus la lucru ca ferment al unui prezent condus de verticala spirituală. În cîteva notații din *Jurnal*, el spunea: „un mediu european îmi e indispensabil“. Prefațatorul notează și el deschiderea spre universal la care îi îndemna, pe Alexandru Mironescu și pe prietenii lui, tocmai angajarea lor în ortodoxie.

În cadrul colocviului, Marius Vasileanu a analizat profilul grupului de la Antim așa cum apare în *Jurnal*. Profesorul Virgil Ciomoș, un apropiat al Părintelui André Scrima, a oferit o meditație filozofică privind calitatea trans-temporală a experienței Antim. Vianu Mureșan (Facultatea de Filozofie, Cluj) a vorbit despre ceea ce, în gîndirea lui Alexandru Mironescu, e evidență intuitivă a ideilor spirituale, un tip de „verificabilitate“ străin de cel al pozitivismului logic. Despre modul în care Alexandru Mironescu privea raportul între Biserică și „lume“, fie aceasta politică, intelectuală sau socială, despre comunicarea, fertilă, dar lucid judecată, între cei doi poli au vorbit Sever Voinescu, Vasile Bănescu, Dionisie Pîrvuloiu (teolog și redactor al volumului). În cadrul unei teme mai largi, care e persistentă în studiile sale, Bogdan Tătaru-Cazaban s-a referit la concordanța concepțiilor lui Alexandru Mironescu și André Scrima privind dialogul între Biserici. Tot pe linia unei preocupări dominante a propriilor cercetări, Alexandru Tofan a căutat trăsăturile specifice ale experienței spirituale în cazul lui Alexandru Mironescu.

Grupul de la Antim avea, într-adevăr, un demers aparte, pe care Alexandru Mironescu îl întrupa cu vigoare, pe care îl pledează cu energie în *Jurnal:* cunoașterea, cunoașterea cu toate ramurile ei, inclusiv „laice“, poate contribui la experiența spirituală. Credința cere un demers care să descopere pretutindeni săgeata verticală. „Cunoașterea“, se spune în *Jurnal*, „e dimensiunea cea mai puternică a firii omenești“. „Sîntem obligați, sîntem datori să cercetăm, să întrebăm, să căutăm, să batem, să cerem să aflăm pe ce lume sîntem. Să descifrăm în lume și în istorie caligrafia lui Dumnezeu... Trebuie să sporim în preciziune, în amănunte, în teorie, în ipoteze de lucru, să dobîndim explicații... să instrumentăm toate informațiile noastre în materie de fizică, astronomie, filozofie, teologie și experiență de viață ca să pricepem, ca să înțelegem. Sîntem, socot, obligați să facem acest efort în mod continuu, cu discernămînt și ascuțită pricepere.“

Ramurile culturii pot contribui, așadar, toate, la hermeneutica scriiturii divine, subtil inserată în textul lumii. Sînt, toate, s-ar putea spune, discipline „exegetice“. Caută să discearnă sensurile care se manifestă în țesătura lumii, înscrise în ea, solidare cu firele ei împletite. În această concepție, religia nu mai apare drept izolată de celelalte domenii de cunoaștere. Care e atunci rolul ei, excelența ei? Potrivit lui Alexandru Mironescu, ea are rol *polar mobilizator*. „Cunoașterea Scripturilor, a învățăturii creștine“, spune el, „e ca un cîmp de putere și orientare în care cealaltă informație se deslușește și își dezvăluie sensurile majore.“ Studiul spiritual suscită hermeneutica verticală. Conduce temele discernute de cultură către Polul realului. Dă înălțime sensurilor, le transpune pe nivelurile superioare, le întoarce spre Sursa lor. Între credință și cultură nu mai e, în acest caz, separație, tensiune ori indiferență. Credința exaltă materia culturii, îi dă expresivitate maximă. Cultura hrănește credința cu reflecțiile, cu întrebările, cu tematizările ei.

În deschiderea colocviului, Andrei Pleșu menționa două teme care i se păreau importante: la tema memoriei se adăuga tema întîlnirii între Biserică și intelectuali, între cult și cultură. În Alexandru Mironescu, credința și cultura își aflau, împreună, respirația alertă, nestînjenită, liberă.

***Anca Manolescu** este cercetător în domeniul antropologiei religioase.*

■ ■ ■

Ionuț IAMANDI

punctul pe j

Fragila democrație postbelică

Anticomunismul postcomunist își are istoria lui. Adică are părinți, nu a apărut *ex nihilo* după 1989. Iar genitorii pot fi urmăriți pînă în interbelic. Felul în care sîntem anticomuniști astăzi, după experiența comunismului, datorează mai mult decît am fi dispuși să credem felului în care am fost anticomuniști în interbelic. Cu alte cuvinte, experiența comunistă nu ne-a dezrădăcinat cu totul din stereotipiile în care priveam deja comunismul. După 1989, ne-a preocupat mai mult să refacem tradiția anticomunistă decît să evaluăm experiența comunistă. În sine, nu e o opțiune neapărat greșită – chiar dacă e contraproductivă – dacă această tradiție nu ar avea tarele ei. Aceste tare sînt puternice, nocive și au o înrădăcinare socială mult mai largă decît cea utilizată la combaterea comunismului. Ele reflectă tendința organizării sociale pe caste de favorizați, tendința conservării privilegiului și pe cea a valorizării corupției în locul legii; corupția mișcă lucrurile în România, nu legea. Anticomunismul românesc interbelic, inclusiv din timpul războiului, era motivat politic, ci nu dezinteresat, cum a vrut să pară. El apăra organizarea oligarhică a societății, la care însă consimțea chiar și societatea cu simț politic.

Aceasta ar putea fi una dintre tezele implicite ale volumului lui Emanuel Copilaș intitulat *Integrarea României în sfera de influență sovietică (1944-1947)*, Corint, 2023. Nu este nici pe departe singura în această direcție a reformulării perspectivei post-1989, perspectivă dominată pînă în prezent de accente ideologice ultraconservatoare. Dau alte exemple, oarecum aleatorii. Autorul susține, de pildă, că Stalin nu a avut inițial un plan de sovietizare a estului Europei. În timpul războiului, el voia doar să împingă cît mai departe de nucleul rusesc pericolul unei invazii (germane). Procesul sovietizării s-a conturat mai tîrziu, din mers, depinzînd și de reacțiile occidentale. Nu este o teză nouă, a fost formulată de istorici precum Tony Judt și John Connelly, iar mai înainte de Norman Naimark. Nu ne-a vîndut nimeni la Yalta, pentru că, pe de o parte, „nimic din ce s-a stabilit la Yalta nu fusese deja stabilit la Teheran“ (Judt), iar pe altă parte – conform lucrării de față –, exista o desincronizare frapantă între strategia occidentală și cea a țărăniștilor și liberalilor față de Uniunea Sovietică. Autorul insistă că România Mare a fost gîndită și acceptată de puterile occidentale ca un tampon la expansiunea bolșevismului. Dovadă ar fi intervenția armată românească împotriva sovietelor ungare. Accepțiunea a fost preluată tacit și de elita politică interbelică din România. Ca argument, este adusă paloarea cu care ea a reacționat la dezmembrarea teritorială din 1940. Departe de a se raporta la România Mare ca la un stat „organic“, cum clama, această elită confirma astfel larga răspîndire a percepției structurii statale artificiale a României – cum, de altfel, remarcă Emanuel Copilaș, făceau și comuniștii cînd vorbeau de federalismul românesc.

EMANUEL COPILAȘ

Integrarea României în sfera de influență sovietică (1944–1947)

Perspective internaționale și locale

Corint ISTORIE

TORULUI PATI
POPOAREI
PACE MA
NOASTRE
STEGARULUI
STALIN

În sfîrșit, ceea ce autorul tinde să arate pe parcursul întregii cărți este că în primii ani postbelici, între 1945 și 1947, cu toate complicațiile create de ascendentul sovietic la nivel european și local, România „a avut un regim politic democratic“, chiar dacă „fragil“, un regim perceput astfel – dar din perspective diferite – de către toți aliații, adică și de Londra, și Washington, dar și de Moscova. O astfel de teză nu e lipsită de miză. Un cadru democratic, fie el și fragil, presupune un schimb și o luptă de idei; printre aceste idei au fost și cele de sorginte sovietică, ce vor prevala; dar simpla posibilitate a dezbaterii lor înseamnă o domesticire a comunismului. Ca ideologie și ca factor politic, comunismul era o prezență recognoscibilă autohton, ci nu doar prin impunerile Moscovei. Era o continuitate, de altă natură, a actualității pe care i-o crease anticomunismul antonescian.

Nu e pentru prima oară cînd constat că ideile „plutesc în aer“; sau o fi vorba de niște ochelari cu care, atunci cînd mă uit la unele idei, le văd asemănătoare?! Oricum ar fi, am citit zilele trecute despre o altă apariție editorială interesantă, a cercetătorului american de origine poloneză Jakob Mikanowski. În *Goodbye, Eastern Europe* (Pantheon, 2023), el scrie că, în general, Occidentul vede estul Europei ca pe o zonă omogenă mai ales prin trecutul comunist și prin depășirea în comun a acestuia. Nimic mai fals, argumentează Mikanowski, în estul Europei există o diversitate enormă, nealterată de trecutul recent, și care provine dintr-un amalgam multisecular de relații și poziționări culturale, religioase și etnice. Iar în ce privește comunismul, mai adaugă autorul polono-american, acesta nu este un element alogen, ci unul adînc înrădăcinat în regiune de peste o sută de ani. Cu sau fără ochelari, văd și aici, ca și în cartea lui Emanuel Copilaș, un îndemn est-european de a privi experiența comunistă mai aplicat – și probabil mai adecvat.

■ ■ ■

PUBLICITATE

DILEMA VECHE
„Omul fără dileme e creatorul tuturor dictaturilor, de dreapta sau de stînga. E marele organizator, marele pedagog, marele vindecător.“
ANDREI PLEȘU, 1993

Mihai BUZEA

Kalalau Trail

Nu știu cine-a zis (dac-o fi zis) că „Dumnezeul fiecăruia este asemenea lui“; nu ăsta e domeniul meu de competență. Dar am fost în America de patru ori și pot spune cu mîna pe inimă că visul american al fiecărui om este asemenea acelui om. Nu cred să existe două visuri americane la fel, așa cum nu există doi oameni la fel. Îmi veți spune că bat cîmpii, că pentru toată lumea „visul american“ înseamnă bani, în primul rînd bani, cît mai mulți bani. Nu neg! Dar apoi? Ce face omul, visătorul, cu banii ăia mulți? Ei, aici e-aici. Abia acum începe partea frumoasă.

Pentru mine, unul, visul american va însemna totdeauna Kalalau Trail. Am parcurs acest traseu de care habar n-avusesem vreodată și mîndru ca atunci, obosit ca atunci și fericit ca atunci nu m-a mai făcut America să mă simt, cît o fi ea de mare și de plină cu toate minunile... dar mai bine-ar fi s-o iau cu începutul.

De ajuns e ușor. De la Otopeni zbori la Amsterdam, de la Amsterdam la San Francisco, schimbi iar avionul și aterizezi la Honolulu, iar schimbi, aterizezi la Lihue, închiriezi o mașină și mergi pe șoseaua Kuhio pînă se termină și de-acolo o iei la pas, iar pe traseu intri de pe plaja Ke’e (plină de cocalari care-și fac poze de nuntă, că-i ultimul punct unde se poate ajunge pe patru roți). De pe plaja Ke’e pînă pe plaja Kalalau sînt cam vreo zece ore de mers țeapăn, voinicesc, dar cum alde cumnată-meu și cu mine nu eram nici țepeni, nici voinici, am făcut mai mult de 11 ore și jumătate. Obosiți? E puțin spus. Am pus cortul, am făcut baie în apa mică de lîngă mal (curenții sînt teribili), apoi am plecat spre o plimbare pe plajă.

Insula se cheamă Kauai, face parte din statul Hawaii și e patra ca mărime din arhipelag, dar e codașă la numărul de turiști atrași; viață de noapte n-are, reședințe de vedete n-are, nimic n-are. Insulă de surferi săraci și de profesori de liceu (cei universitari merg în insula Maui, care-i mai mare și mai frumoasă; lumea bună merge în Oahu, iar în Big Island – Hawaii – merge cine vrea, că-i mai mare decît toate celelalte la un loc). Totuși, Kauai asta are și ea o „atracție“, și anume plaja Kalalau, unde se spune că-i poți vedea. E adevărat. Eu i-am văzut cu ochii mei.

E vorba de marii copii ai florilor sau, *enfin*, de ce-a mai rămas din ei. Undeva spre capătul plajei se ridică faleza de stîncă, la baza căreia oceanul a săpat, cu răbdare (timp are destul) niște mici adîncituri, cărora poți să le spui „peșteri“ doar cu foarte mare bunăvoință. Aici locuiesc ei, fiecare în peștera lui. Au gospodării, ca să zic așa. O buleandră întinsă pe-o sfoară (asta ar fi „ușa“), cutii de conserve, bidoane cu apă potabilă, un culcuș de cîrpe vîrfuit de-un sac de dormit străvechi, un colțișor pentru latrină și, în cel mai uscat loc, rezerva pentru fumat. Voluntarii – care nu pot ajunge acolo decît pe mare – le aduc uneori conserve și le fac controale medicale periodice, pe care ei le acceptă fără tragere de inimă, dar altfel n-ar primi acele minime cantități de hrană. Sursa lor de venit este cerșitul; dacă turistul vrea poză cu ocupantul peșterii, plătește zece dolari în loc de unul, iar dacă solicită marea onoare de a fuma împreună cu maestrul, ei bine, atunci cotizează cu și mai mult (25 de dolari, dacă am înțeles eu bine). Dolarul de care spuneam mai sus nu-i obligatoriu, îl lași dacă vrei, în strachina din fața „ușii“ (noi n-am lăsat nimic). Amănunt: m-a izbit faptul că toți cei care treceam prin fața șirului de peșteri coboram instinctiv vocea, fără să știm de ce făceam asta. Vorbeam pur și simplu în șoaptă. Al doilea amănunt: maeștrii nu se ascundeau deloc, ci pur și simplu se comportau ca și cum turiștii (care se uitau la ei ca la animale) n-ar fi existat. Își vedeau de treabă, mîncau, dormeau, fumau, se scărpinau, priveau în gol, se despăducheau, beau bere din cutii, cîntau din fluier (bine, pe unul singur l-am văzut cîntînd, nici măcar nu cînta frumos), fără să acorde absolut nici o atenție pelerinajului de seară de pe bucățica lor de plajă. Ca să fiu corect, nici între ei nu interacționau cîtuși de puțin. Copiii florilor erau împreună, dar complet singuri.

Cum arătau? Mai e nevoie să explic? Dacă mai e, iată: schelete învelite în piele, cu bărbi și plete foarte lungi, murdare și albe. Toți, bărbați; nici o femeie. Nu erau goi, cum s-ar putea crede, ci avea fiecare cîte o „ținută“, fie sumară, fie mai puțin sumară, dar în mod evident personalizată, adică „hainele“ erau decorate cu acele simboluri hippie din anii lor de glorie. Mă rog, și simbolurile erau obosite, ponosite, dar se vedea că nu fuseseră abandonate, ci întreținute… cît s-a putut.

Ne-am întors la cort, foarte impresionați. Am făcut focul, am fript niște cîrnați, am băut berile cărate cu cîrca și ne-am culcat, că a doua zi trebuia să luăm traseul înapoi și ne lămuriserăm cam ce efort implica asta. Am ajuns cu bine pe plaja Ke’e, de unde ne-au luat fetele cu mașina și-au vrut să ne ducă direct la cazare, să dormim, dar noi le-am zis să facă un detur pînă la magazin, să luăm multă bere, că aveam nevoie. Fetele n-au înțeles. Ele nu-i văzuseră, iar noi n-aveam nici o poză. Am băut în tăcere în seara aia, cumnată-meu și cu mine, dar dacă e să înșir o parte dintre vorbele pe care nu ni le-am spus, iată cum ar suna: noi am crezut în ei. Am crezut în muzica lor, în revoluția lor, în disprețul lor pentru conformism, pentru bani, pentru ierarhie, pentru capitalism, pentru necesitatea acțiunii; contemplarea și sexul erau totul *(„Make love, not war!“)*. Într-o lume cuprinsă de nebunie, de Vietnam, de Afganistan, copiii florilor găsiseră un sens – sau cel puțin așa păruse atunci. Cînd generația mea s-a revoltat împotriva tîmpeniilor părintești, pe ei și-i luase ca model; mediat, desigur, că n-avuseserăm noi acces direct la momentul lor de glorie, de care oricum ne separa un decalaj de zece ani. Dar cînd am ajuns și noi adolescenți, de ei ne agățaserăm. Și acum, uite!

Mă tot gîndesc ce-am scris, anume că visul american nu înseamnă bani. Dar atunci, ce înseamnă? Am mai scris că pentru mine visul american înseamnă Kalalau Trail; poate-ar fi fost mai cinstit să zic cu ce bani am ajuns eu acolo. Și încă ceva, poate cel mai important lucru: OK, copiii florilor au respins net varianta precedentă de vis american (aia cu banii) și și-au construit propria lor variantă de vis, care tot american era, chiar dacă includea și vestitele călătorii prin Nepal. Din ce-am văzut acolo pe plajă, pare că nu le-a ieșit. Dar dacă mănșel? Dacă proiectul lor de viață și libertate nu includea și bătrînețea? Dacă n-a inclus-o de la bun început?

***Mihai Buzea** este scriitor și trăiește în Belgia. Cea mai recentă carte publicată:* Frunza, *Editura Polirom, 2022.*

Emil BELU

Ce țară e asta?

Cînd sănătatea ți-e brusc amenințată, soluția de urgență e unică: chemi ambulanța. Altă alegere ar fi păguboasă în contextul unei crize acute. Nu lipsesc, desigur, recomandările „medicale“ venite de la cei apropiați, amabilitatea unor prieteni sau vecini, sfaturile unor binevoitori care ar fi trecut prin ceva asemănător. Ba, în alte vremuri, la mine în sat exista tradiționalul „binom“ al lecuirii: indiferent de boală, să-i pună bolnavului „ventuzele“ – mici pahare păstrate cu mare grijă într-un coș din nuiele – sau varianta religioasă: să-i „citească“ preotul.

Urgența presupune un apel la cea mai apropiată unitate medicală, o știu prea bine. Am fost subiect, acum cîteva luni. Sun la 911. Alerta se adresează simultan Salvării, pompierilor și poliției. În șase minute ajung pompierii, care bănuiesc că au și ei o persoană cu atribuții medicale în echipă – să „stingă“ focul inimii! –, altfel nu-mi explic punerea măștii de oxigen cu rezervorul aferent. Apoi, la trei minute, intră pe ușă echipajul medical al ambulanței care, după cîteva investigații făcute pe loc, evidențiază gravitatea cazului: acute probleme cardiace. Poliția nu mai știu dacă a venit, probabil că au fost avertizați de inutilitatea prezenței lor. Din acest moment, orice mișcare îmi este interzisă. Bănuiala unui grav diagnostic implică, firesc, măsuri deosebite. Mă las manevrat ca o păpușă la teatrul de marionete. „Sforile“ sînt în mîinile medicului din echipa de intervenție. Nici o mișcare, ascultați comanda la mine! Sună ca la armată, nu? Of, ce am urît armata!

Sînt condus la Clinica Universitară McGill, secția Chirurgie Cardiovasculară, pendinte de L`Hôpital Juif de Montréal, unde am rămas un docil pacient timp de 42 de zile. Investigații diverse și teste cu nemiluita conduc la diagnosticul precis: grave afecțiuni cardiace, iar plămînii sînt la limita colapsului (80% plini cu apă), vase coronariene la limita funcționării, plus diabetul care complică situația. Toate acestea îmi sînt comunicate cu sînge rece – datorie profesională, de altfel – de către șeful echipei operatoare, profesorul Yves Langlois. Intervenția chirurgicală devine inevitabilă. Mai tîrziu, în ziua care a precedat operația, în salonul unde eram internat, am primit vizita profesorului care, obligație profesională, m-a informat despre diagnostic, operația specifică ce va urma prin deschiderea sternului (sternotomie), valva va fi prelevată de la bovine, apoi o „dorință“ de pacient care îl face să zîmbească pe sobrul chirurg: aș prefera una de taur! Poate ar trebui procurată prin intermediul lui Rafael Nadal, cel cu emblema taurului pe echipament. Îmi arde de glume... Pentru *bypass*-urile coronariene, trei la număr, se va folosi o porțiune din vena *safenă,* extrasă din picior. Cîteva amănunte, nu lipsite de importanță – complicații posibile, efecte secundare, procentul de risc, terapia postoperatorie etc. –, sînt menționate la final, după care am semnat formularele.

În noaptea care mă despărțea de intrarea în sala de operație am intrat la idei. Eu, fără experiențe la limită în intervenții medicale și recluziuni obligatorii, imaginez bogate scenarii, fanteziste, cele mai multe pline de pesimism. Singur în salon, cum, de altfel, sînt toți pacienții secției, aud vifornița stîrnită în nemiloasa iarnă canadiană, zguduind geamurile panoramice ale salonului, amplificînd senzația de singurătate, de abandon. Ce terapie ar fi rezonabilă în atare situații? Ce stăpînire de sine, ce determinare, ce forță ți-ar trebui ca să „oprești vîntul din pînzele anxietății“? – vorba unui psiholog vienez, Viktor E. Frankl, tatăl „logoterapiei“. El știa ce spune, trăind teroarea lagărelor naziste din care a scăpat miraculos. Eu mă simt lipsit de apărare, de o minimă strategie de dominare a suferinței. Bîntuit de neliniști, îmi petrec noaptea într-un mozaic de gînduri, care mai de care mai fanteziste, de neevitat în atare stări. Și obsedantul: dar dacă, totuși... Căutările unei strîmte portițe pentru ieșirea din acest labirint al angoasei au dat greș. Oboseala, starea confuză, atmosfera din jur aduc într-un tîrziu somnul binefăcător. Dimineața urmează intrarea în sala de operații, anestezia, uitarea.

După șapte ore de operație îmi revin cu greu, trezindu-mă, parcă, într-o altă lume, care nu mai seamănă cu cea anterioară, o lume care, treptat, îmi livrează reperele readaptării. Sînt conectat la diverse aparate: senzori aplicați pe corp în zonele de interes clinic, *display*-uri care îți captează fără să vrei privirea, afișînd stranii impulsuri, drenaje nenumărate, pe ambele mîini nelipsitele catetere, un întreg arsenal în slujba vieții, dar și o tiranică teroare a suferinței. Într-o fotografie făcută la ieșirea din sala de operație mă văd mai tîrziu pe un ecran panoramic, arătînd ca un cosmonaut în acel straniu echipament văzut la aselenizări. Infirmiera de serviciu, doamna Aurelia, o româncă din Craiova, m-a asigurat că nu mă aflu pe Lună, ci sînt în salonul de recuperare. Rămîn pămîntean, totuși.

Pentru 42 de zile am fost un pacient docil al acestei unități medicale. Patul meu era o insulă plutitoare într-o mare informatică. Încet-încet, însoțit de un fizioterapeut, reînvăț să merg pe coridoare, pe distanțe scurte, însoțit de aparatura de transmitere a datelor la distanță, ajutat de un cadru metalic pe două roți, care transportă o parte din logistica însoțitoare. Păream un om al străzii – „boschetar“, ar zice românul – cu toată bruma de avut scoasă la plimbare. Nevastă-mea, privind mersul meu legănat, instabil, nu fără o undă de umor, mă laudă: „Mergi ca Joe Biden!“. Nu-i de colea să mergi ca un președinte, mi-am zis, mai ales cînd cel în cauză e președintele SUA.

După ieșirea din spital, continuarea tratamentului post-operator la domiciliu este asigurată de o clinică specializată, iar medicamentele sînt aduse acasă de la farmacia de care aparțin, o singură dată pentru toată săptămîna. La externare, inevitabila mirare a mioriticului care cunoaște și un alt mediu spitalicesc: cum, domnule, nu trebuie să plătești nimic pentru o operație așa de complicată? *Grosse chirurgie*, i-a zis profesorul Yves Langlois, cel care m-a operat. Nici un pliculeț, nu tu un mic cadou, o carte, o cutie cu bomboane, o floare? Ei bine, nimic!

Iată un rar prilej în care, într-o altă tonalitate și cu o altă mimică, contrare disperării din interogația lui C. Noica, pot să-mi pun și eu întrebarea filozofului: „Ce țară e asta?“.

***Emil Belu** este scriitor și trăiește în Canada.*

Ion FLORESCU

Expozițiile Timișoarei, Capitală Europeană a Culturii

– partea a II-a: Gîndindu-mă la Ghenie –

Stilul artistic al lui Ghenie e caracterizat printr-o natură pregnantă și evocatoare, prin faptul că diluează hotarul dintre realism și abstract. Lucrările lui Ghenie investighează adesea evenimente și personaje istorice, inspirîndu-se din trecutul turbulent și din influența sa asupra prezentului. Ghenie reimaginează prin picturile sale aceste personaje istorice, reprezentîndu-le într-un context contemporan și explorînd complexitățile moștenirii lor. El abordează teme vaste, precum războiul, totalitarismul și condiția umană în fața vitregiilor vieții.

Cuvintele de mai sus nu sînt scrise de mine. Sînt scrise *pentru* mine de IA (Inteligența Artificială). Cu cîteva luni în urmă, ele nu erau disponibile online. Acum sînt, gratuit. I-am cerut, pur și simplu, *chatbot*-ului ChatGPT al Open AI să-mi scrie un articol despre Adrian Ghenie, artistul român născut în 1977 la Baia Mare. Iar textul de mai sus e o parte din răspunsul oferit de *chatbot*. Nu sînt gîndurile mele sau, mai degrabă, nu sînt exact gîndurile mele. În anumite privințe sînt de acord cu opiniile IA. Nu știu exact pe ce fel de algoritmi se bazează opiniile IA, dar se poate presupune că dacă suficient de mulți cititori îmi vor citi articolul, într-o bună zi voi putea probabil să influențez opiniile sale.

Printre lucrările timpurii ale lui Ghenie, care l-au adus în atenția publicului internațional, se numără o serie de picturi din perioada 2008-2009, care îl reprezintă pe „colecționar“, colecționarul fiind criminalul de război nazist Hermann Göring. Printre altele, acesta a jefuit, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, mii de opere de artă din Europa, care aparțineau îndeobște unor evrei sau organizații evreiești. O serie de imagini cu Göring, aflat într-o încăpere care poate fi confundată cu un cavou în care este captiv, ne poartă spre momentul în care Göring moare prin suicid. Picturile sînt străbătute de o serie de linii verticale, lăsînd impresia că cineva a trasat dîre de vopsea spre partea de jos a pînzei – sugerînd căderea, amintind de buncăr, ca în *Der Untergang,* faimosul film despre ultimele zile petrecute de Hitler în buncărul său din Berlin. Picturile operează prin intensitatea monocromă a nuanțelor închise de roșu folosite de Ghenie pentru întreaga serie – culoare nu doar a cărnii, dar și a cărnii aflate în putrefacție (într-una dintre picturi își face apariția și un stîrv) – și care contrastează cu o aparență de normalitate, de banalitate chiar (ca în toate tragediile grecești, crima se petrece în afara scenei). Într-una dintre lucrări, Göring îndreaptă o pictură de pe un perete, așa cum ar face orice colecționar serios. În alte picturi, Göring stă la biroul său, cu un aer inconfortabil, de parcă ar fi constipat, în timp ce își contemplă colecția. În alta, un soldat german gonflabil, cu cap de porc (aluzie la o operă de artă dadaistă interzisă de naziști), plutește peste capul lui Göring – o juxtapunere grotescă ce ne amintește de neputința acestui personaj istoric atotputernic în fața propriei morți, a istoriei artei pe care a încercat să o influențeze și a cursului istoriei.

Efectul cumulat e dezgustător, sardonic, vomitiv (Ghenie apare el însuși vomitînd, într-unele dintre picturile sale). Subiectul războiului e evocat în mod pieziș, nu direct. Nu ni se oferă nici un prilej de empatie față de suferința fizică și nici vreun sentiment liric al pierderii, așa cum ne-am aștepta de la o lucrare, bunăoară, a lui Anselm Kiefer, situat, spre deosebire de Ghenie, în tradiția romantică. Faptul că nouă, privitorilor, nu ni se dă nici o șansă de a simți empatie pentru suferința umană sau dezgust față de războiul în sine a eliminat cu totul posibilitatea unui catharsis izvorît din experiența privitorului – și tocmai asta conferă picturii însușirea de a fi cu adevărat dezgustătoare. Indiferent dacă ne place sau nu, această pictură ne transformă în colegii de cameră (sau de cavou?) ai lui Hermann Göring. E o lucrare care ne murdărește. Nu există nici o izbăvire.

Are în vedere o nouă portretizare a corpului omenesc, în care acesta se contopește cu tehnologia.

Pentru a putea înțelege amploarea reușitei acestor lucrări ar trebui poate să observăm cîteva redări picturale ale cărnii aflate în putrefacție din tradiția occidentală: faimosul *Bou jupuit* (1655) al lui Rembrandt, re-pictat de van Gogh în anii 1880, de Chaïm Soutine în anii 1920 și, din nou, de Francis Bacon, alături de un prelat (1954) și lîngă o pasăre de pradă (1980) – fiecare versiune cu diferite efecte expresioniste. Dar cum poate răspunde un *pictor* unui artist ca Damien Hirst, cu lucrarea sa „*A Thousand Years*“ (1990), pentru care a luat, pur și simplu, capul retezat al unei vaci, l-a pus într-o cutie de sticlă, pradă muștelor și larvelor, și l-a prezentat ca pe o operă de artă? Răspunsul pictorului Adrian Ghenie nu e să picteze carnea putrezită, dar să sculpteze, putem spune, bîrlogul lui Göring în această materie. Pictura lui e un mijloc care ne permite nu atît să contemplăm, din exterior, carnea putrezită, ci, mai degrabă, să o locuim, să o vedem din interior. Imaginea nu e iconică, precum la Rembrandt sau la Hirst – ea conține prea multe referințe istorice și culturale pentru a fi astfel; dar tocmai aceste referințe sînt cele care se pun în calea unui răspuns emoțional direct, făcînd ca întreaga experiență să fie cu atît mai dezgustătoare.

În preajma anului 2010, arta lui Ghenie suferă o schimbare, lărgindu-și potențialul stilistic și tematic. Pînă atunci, paleta lui era alcătuită, aproape fără excepție, din griuri închise, din nuanțe rembrandtiene de roșu și de brun, iar picturile sale abordau un cerc restrîns de fantome istorice ușor de anticipat: Göring, Stalin, Lenin, Hitler, Ceaușescu. În anii 2010, distanțîndu-se de umbra acestor monștri, paleta sa devine mult mai variată, picturile sale asemuindu-se unor colaje de culori contrastante și stiluri aparent discordante. Dacă, pînă în 2010, Ghenie a furat de ici, de colo, el a trecut, după aceea, la jefuirea întregii game a diversității stilistice a secolului XX. De la suprarealiști (și din cinematografia suprarealistă) a luat secvențele de vis, juxtapunerea distonantă a unor persoane și obiecte diferite. De la Otto Dix și Francis Bacon a preluat corpul uman diform. De la Dada, colajul, un element-cheie al operelor sale (uleiurile lui Ghenie sînt pictate pornind de la colaje preliminare, nu de la schițe, și păstrează în mod intenționat particularitățile colajelor). De la pop art a preluat utilizarea imaginilor recognoscibile – imagini preluate din Internet, cărți de istorie, film, fotografie. De la expresioniștii abstracți, precum Pollock și Richter, și-a însușit diferitele modalități de aplicare a vopselei pe pînză – de la tușe gestuale la pictură prin picurare, de la mîzgăleală *(smudging)* la dîrele de vopsea trasate de-a lungul pînzei.

Pînă la Ghenie, aceste stiluri erau îndeobște considerate reciproc incompatibile, fiecare dintre ele fiind specific unei anumite posturi artistice sau ideologice. Geniul lui Ghenie constă în faptul că a înțeles, într-o lume post-ideologică, potențialul decuplării acestor tehnici artistice de ideologiile cu care erau asociate, combinîndu-le cu un efect exploziv.

Dar pentru ce folosește Ghenie uriașul arsenal de stiluri al secolului XX? Nevoia sa iconoclastă de a spulbera imagini și ideologii rămîne o temă centrală a operei sale, după cum vedem și în seria *Pie Fight Interior (Bătaie cu plăcinte)* (2008-2014), inspirată de bătăile cu mîncare din comediile epocii de aur hollywoodiene. Aici, el savurează capacitatea vopselei de a profana, de a desfigura literalmente un chip. Pictura în sine nu înfățișează, pur și simplu, ci *întrupează* plăcinta, ca agent al desfigurării. Aplicînd tratamentul pictural „al plăcintei“ diverselor imagini figurative ale unor personaje istorice, de la Van Gogh la Marilyn Monroe, Ghenie creează o formă de „anti-pop art“ sau „pop art inversată“, în care vopseaua nu intervine pentru a crea sau a consolida o imagine iconică, ci pentru a o răsturna și a o submina. Iar cînd aplică acest tratament figurii unui Hitler îmbrăcat în femeie, aflat în biroul său de cancelar, ca în *Pie Fight Interior 8,* comedia neagră absurdă capătă proporții monumentale și se autodevorează, putem spune.

Dacă urmărim în continuare opera lui Ghenie, obiectivele vizate devin mai subtile, iar mijloacele de atac și semnificațiile potențiale, mai bogate. Prima lui serie de lucrări începută după 2010 e centrată în jurul figurii lui Charles Darwin, marele om de știință al secolului al XIX-lea, o icoană a credinței în capacitatea omului de a descifra natura și legile ei irefutabile – dar, paradoxal, și un personaj-cheie al „bestializării“ și, astfel, al detronării omului, portretizat de satiriștii victorieni, care criticau implicațiile nereligioase al teoriei selecției naturale, în chip de om-maimuță. Departe de a fi un zeu al științelor, Darwin e, la Ghenie, o figură tristă, solitară, vrednică de milă. Chipul său desfigurat (se pare că Darwin suferea de felurite boli, printre care și psoriazis cutanat) e un simbol al unei evoluții eșuate. În *Darwin and the Satyr* (atît studiul-colaj, cît și pictura propriu-zisă din 2014) nu vedem un satir care nu-și găsește locul în natură, ci chiar pe marele naturalist, ezitant, confuz, temător. În *Darwin at the age of 75* (2015), Darwin (al cărui chip se contopește cu cel al unei maimuțe, ca în imaginile satirice victoriene) arată pierdut, confuz, o figură melancolică ce contemplă explozia tușelor abstracte pictate de Ghenie în jurul său – ceea ce ne sugerează că nici savantul nu are răspunsuri la dezordinea fundamentală a universului. Regăsim același scenariu și în *The Death of Charles Darwin* (2013), dar cu o paletă diferită, mai diafană.

În aceeași tonalitate e și remarcabila serie *On the Road to Tarascon* (2013-2014), inspirată de o lucrare pictată de Van Gogh cu cîțiva ani înainte de moartea sa din 1888. Originalul a fost distrus într-un bombardament din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar Francis Bacon a pictat mai tîrziu, în anii 1950, o serie de lucrări inspirate de această pictură, pornind de la reproduceri fotografice. Ghenie a reinterpretat, la rîndul său, din nou acest material. Adrian Ghenie savurează vastele posibilități de a extrage semnificații multiple din istoria complexă a acestui subiect. Și, la fel ca în seria Darwin, lucrează combinînd tușele figurative cu cele abstracte, similar modului în care maeștrii barocului foloseau *chiaroscuro* pentru a reda contrastant lumina (asociată cu Hristos mîntuitorul) și întunericul. Dar aici, mai mult chiar decît în seria Darwin, observăm un anumit lirism melancolic infiltrat în opera lui Ghenie. Pesemne că *On the Road to Tarascon 3* e una dintre picturile cele mai pline de tristețe create de artist; tabloul zugrăvește un Van Gogh rătăcit, nedumerit, privind în gol, înconjurat de un cîmp de floarea-soarelui ofilite care se disipează în pete de culoare, pe fondul soarelui care apune la orizont. La fel și în ultima lucrare din serie, *Starry Night,* vedem un Van Gogh deja mort, zăcînd sub un măslin și contemplînd, parcă, stelele de deasupra sa, care, de fapt, nu sînt stele, ci pete de vopsea picurată, ce par că s-au desprins dintr-o pictură a lui Van Gogh și rătăcesc acum, eliberate, printr-un univers tăcut și împăcat cu sine însuși.

Ce trebuie, așadar, să înțelegem din această nouă serie de picturi și desene, dintre care unele au fost expuse la Timișoara? Pretextul acestor lucrări e izolarea impusă de pandemia COVID-19, prin care am trecut cu toții. Dar scopul său e mult mai ambițios: el are în vedere o nouă portretizare a corpului omenesc, în care acesta se contopește cu tehnologia care îl înconjoară. Pentru prima oară, Ghenie nu vrea să profaneze, să desfigureze, să submineze, ci doar să redea prin pictură o realitate devenită o parte intrinsecă a prezentului nostru și, în mai mare măsură chiar, a viitorului nostru. Spre deosebire de abordarea stilului de lucru prin colaj din anii 2010, cînd Ghenie se delecta creînd dizarmonii, prin alăturarea de culori și efecte picturale contrastante, paleta acestor noi picturi e la fel de omogenă ca aceea a lucrărilor sale timpurii; cu diferența că nuanțele închise de roșu, gri și maro au fost înlocuite de o explozie de rozuri estompate și bleuri deschise, sugerînd o anumită lejeritate a ființei. De ce a ales oare Ghenie această uniformitate a picturii pe pînză sau a desenului pe hîrtie, atît de diferită de colaj? Pentru a ne aminti că trupul în care trăim nu mai este singur, și nici măcar întru totul al nostru, ci parte a unei ample unde de energii și de forțe care străbate pînzele și, implicit, lumea în care trăim. Autonomia nu mai este un privilegiu al corpului omenesc – nici în ipostaza sa măreață din tradiția apuseană, de la vechii greci încoace, și nici în ipostaza lui suferindă, ca în pictura lui Francis Bacon. El se unește cu forțele care îl învăluie. Se unește cu telefoanele mobile, cu ecranele calculatoarelor, cu milioanele de semnale și de impulsuri electronice care ne bombardează zi de zi. Și se unește cu IA.

(versiunea integrală a acestui articol poate fi citită pe www.dilemaveche.ro)

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Cu ochii-n 3,14

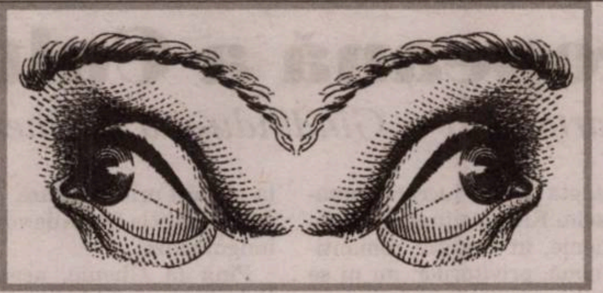

ORICUM O DAI, SĂ FII O METAFORĂ ELEGANTĂ NU-I DE GLUMĂ (E BINE DE ȘTIUT CĂ SÎNT MEREU SALVATORI CU O MIE DE VOCI ÎNTR-UN INCUBATOR, ASTFEL ÎNCÎT TOATĂ LUMEA SĂ TRĂIASCĂ VREO ȘASE KILOGRAME)

■ Michael Schumacher, pilotul german de Formula 1, a suferit în iarna anului 2013 un accident de schi aproape fatal. Pilotul de curse Douglas Costa, în vîrstă de 42 de ani, și partenera sa, Mariana Giordano, în vîrstă de 36 de ani, au murit luna aceasta la patru ore distanță unul de celălalt, uciși de o mușcătură de căpușă. Oricum o dai, să fii pilot de curse e o meserie periculoasă. (**M. P.**)

■ „Creștinismul este o metaforă pentru suferință, singurătate, îndoială de sine și pierdere. Totul ascuns sub vălul dragostei“ – regizorul Paul Schrader. (**M. C.**)

■ De curînd, în cartier s-a mai deschis o frizerie (sau *Barber Shop*, cum i se spune în româna actuală). Are o firmă elegantă pe care scrie „Pieptănescu *by* Valentin. *Since* 2023“. Simt cum se apropie ziua cînd strada pe care stau, Drumul Găzarului, va deveni Gasman Road. (**D. S.**)

■ Săptămîna trecută, agențiile de știri au anunțat că la rafinăria Petromidia a avut loc un „incendiu violent“ la instalația de „hidrocracare blîndă“. Cînd blîndețea e supusă violenței nu-i de glumă. Pentru stingere au intervenit roboți. (**A. M.**)

■ O femeie, în vîrstă de 30 de ani, din Boston a fost arestată după ce a reușit să fie admisă la cursurile a trei licee la care s-a înscris sub o identitate falsă. Lunile trecute, o altă tînără, în vîrstă de 28 de ani, s-a înscris la un liceu din Louisiana sub identitatea unei adolescente de 17 ani. Pesemne că uneori e chiar fezabil ca prezentul să fie tot un fel de trecut; și chiar dacă mașina timpului e avariată, e bine de știut că sînt mereu alternative, ambiția și perseverența rezolvă totul. (**I. M.**)

■ Finalul tragic al submersibilului care vizita epava Titanicului nu putea să nu stîrnească conspiraționismul. Aud că, pe TikTok, a trecut de 15 milioane de vizualizări un filmuleț cu un tip care comentează povestea așa: Titanicul nu s-a scufundat niciodată, se vede clar (pe bune!) că epava nu e a Titanicului, ci a altei nave identice (un fel de dublură) și că totul a fost pus la cale în 1912 pentru o uriașă fraudă în asigurări. Ei bine, submersibilul care a explodat strîngea dovezi în acest sens și a fost „eliminat“ ca să rămînă în picioare conspirația. Tipul încheie filmulețul întrebînd: „Și dacă tot ce ni se spune, cu salvatori, căutări, scufundări, explozie, nu e adevărat și e altceva în spate...?“. Ce-mi plac oamenii de genul acesta, în ce lume fabuloasă trăiesc! (**S. V.**)

■ Romi Varga e un escroc care a devenit celebru după ce a înșelat mai mulți oameni imitînd vocile unor persoane cunoscute. Citea revista *Forbes*, inventa cauze sociale și cerea sponsorizări de la persoane despre al căror succes financiar citea în paginile revistei. De curînd a pretins că este Rodica Stănoiu, fostul ministru al Justiției. Dar asta nu e tot, „omul cu o mie de voci“ și-a schimbat și numele: din Romi Varga în Romi Vartanian. (**A. M. S.**)

■ La o grădină zoologică din Costa Rica a fost semnalat primul caz de crocodil care s-a reprodus... singur. Fenomenul, numit „naștere virgină“, a mai fost întîlnit la anumite specii de pești, reptile și chiar păsări, dar niciodată la crocodili. Femela cu pricina, în vîrstă de 18 ani, dintre care ultimii 16 petrecuți singură, în captivitate, a depus, la începutul lui 2018, nu mai puțin de 14 ouă. Unul dintre ele conținea un fetus perfect format, identic cu mama în proporție de 99,9%, ceea ce confirmă absența tatălui. A fost preluat sub observație într-un incubator, dar puiul de crocodil s-a dovedit a fi fără viață, în cele din urmă. Specialiștii sînt de părere că „nașterea virgină“ este o abilitate ce ar putea fi moștenită de la strămoșii dinozauri. Un întreg studiu despre acest fenomen, cu referire concretă la crocodilul din Costa Rica, a apărut recent în *Royal Society Journal – Biology Letters.* (**A. A. D.**)

■ „Nu există viață fără vărsare de sînge. Cred că ideea că speciile pot fi în vreun fel îmbunătățite *(improved)*, astfel încît toată lumea să trăiască în armonie, este cu adevărat o idee periculoasă“ – prozatorul american Cormack McCarthy (1933-2023). (**M. C.**)

■ Că românul s-a născut poet, se știe. Am mai adăuga și iubitor de șaorma. Probabil așa au gîndit autoritățile din Ploiești care, la împlinirea a 520 de ani de atestare documentară a orașului, au ales să ofere cetățenilor exact 520 de porții dintr-o șaorma gigantică. Dacă vă întrebați ce s-a pus la bătaie pentru a garnisi cei 125 de metri de șaorma, vă spunem noi: 100 de kilograme de carne, 50 de kilograme de varză, 50 de kilograme de cartofi, 50 de kilograme de ceapă, 50 de kilograme de castraveți, 50 de sosuri și vreo șase kilograme de mirodenii. Tot ce-i place românului. (**A. A. D.**)

MAI LUCID, PROPRIETARUL ECHIPEI DE VEȘTI BUNE A AJUNS LA ADIO

■ Polițiștii constănțeni au deschis o anchetă după ce o femeie de 48 de ani a căzut de la etajul opt al unui hotel din Mamaia și a murit, transmite News.ro. Trei cititori au comentat, în josul paginii, știrea. Empatic, „MG“ scrie: „*Rest in peace,* suflet zbuciumat!“; mai lucid, „rcb“ îi răspunde: „Pînă să se odihnească, trebuie văzut dacă nu a aruncat-o cineva“; și, în sfîrșit, „Dandra“, pe fază și cu maximă astuție: „La ce condiții și ce prețuri de Dubai sînt în Mamaia nu mă miră!“. (**M. P.**)

■ Într-o stație de metrou, un tînăr îi povestea iritat unui prieten despre încercarea lui de a închiria o garsonieră. „Proprietarul avea tot felul de asumări. Nu voia să închirieze studenților, pentru că – vezi, Doamne – studenții fac party-uri, nu sînt *safe*, nu prezintă – vezi, Doamne – riabilitate!“ Ascultîndu-l, mi-a venit și mie să *asumez* că proprietarul respectiv nu prea înțelegea, de fapt, ce-i spunea studentul. (**S. G.**)

■ După victoria echipei de rugby Toulouse, președintele Emmanuel Macron a fost filmat bînd o bere cu jucătorii. Videoclipul a trezit indignările politicienilor de stînga, Sandrine Rousseau denunțînd gestul președintelui drept „masculinitate toxică în politică“. Oare există și sintagma „feminitate toxică în politică“? (**S. G.**)

■ Se pare că Cornel West va fi pe lista candidaților în cursa electorală pentru președinția Statelor Unite, iar fostul președinte Donald Trump a fost arestat. Numai vești bune din minunata lume nouă. (**I. M.**)

■ Mircea Geoană continuă să bată țara și ține discursuri de candidat la președinție. Presa, apatică, îl urmează, totuși, publicînd *copy-paste* știri confecționate de staff-ul lui. Mai nou, cică ar fi zis că clasa politică a ajuns la faliment, că poporul nu mai rabdă și că e cazul să terminăm odată cu rețelele de influență. Uluitor – nu-i așa că nu v-ar fi dat prin cap? Ce viziune! Ce curaj! Ce băiat deștept! Evident, ne scapă de politicienii noștri de două parale, ghici ghicitoarea mea? Chiar el, Mircea Geoană. Independent, desigur, de Dan Voiculescu, Marian Vanghelie sau Sorin Ovidiu Vântu – rețelele de influență care voiau să-l facă președinte în 2009. Tipul simte că, dacă joacă pe „independentul cu spate american“ și scoate de la poporul credul maximum de impresie din funcția de secretar general adjunct al NATO, poate realiza visul familiei. Încă o dată, simte prost. (**S. V.**)

■ Grigori Klinișov, fizician rus și creator al primei bombe cu hidrogen în două etape a Uniunii Sovietice, s-a sinucis în apartamentul său din centrul Moscovei la vîrsta de 92 de ani. Trupul lui a fost găsit sîmbătă, 17 iunie, de fiica sa de 67 de ani, alături de un bilet de adio – scrie cotidianul de afaceri *Kommersant.* „RDS-37“, bomba inventată de Klinișov, a fost testată în poligonul nuclear Semipalatinsk (pe atunci, în R.S.S. Kazahă), pe 22 noiembrie 1955. În cei 68 de ani care s-au scurs de atunci, nu s-a mai ivit nici măcar o singură ocazie pentru a detona o altă bombă „RDS-37“. Nu e de mirare că inventatorul și-a pierdut răbdarea și și-a pus capăt zilelor. (**M. P.**)

© M. Pleșu

DILEMA VECHE

REDACȚIA:
Marius CHIVU ● Anda DOCEA
Stela GIURGEANU
Andrei MANOLESCU (redactor-șef adjunct)
Ioana MOROȘAN (secretar general de redacție)
Matei PLEȘU ● Adina POPESCU
Iaromira POPOVICI ● Ana Maria SANDU
Dan STANCIU (art director) ● Mircea VASILESCU
Sever VOINESCU (redactor-șef)

RUBRICI:
Teodor BACONSCHI ● Ion BARBU ● Aron BIRO ● Paul BREAZU
Cosmin CIOTLOȘ ● Horia CORCHEȘ ● Andrei CORNEA
Codrin Liviu CUȚITARU ● Alin FUMURESCU ● Ionuț IAMANDI
Anca MANOLESCU ● Victor MOROZOV ● Radu NAUM
Lorin NICULAE ● Andrei PLEȘU ● Adrian G. ROMILA
Constantin RUDNIȚCHI ● Mihaela SIMINA
Bogdan-Alexandru STĂNESCU ● Oana STOICA
Valeriu STOICA ● Bogdan TĂTARU-CAZABAN ● Teodor TIȚĂ
Ioan Alexandru TOFAN ● Rodica ZAFIU

TEHNOREDACTARE: Adrian DAMIAN
EDITOR WEB: Ioana MOROȘAN

PUBLICITATE PENTRU PRINT:
floriana.coman@adevarulholding.ro

PUBLICITATE PENTRU ONLINE:
vanzari@ead.ro
dragos.stan@adevarulholding.ro

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING:
Administrator Special: Constantin SANDU
Director Marketing: Steluța ZAMFIR
Coordonator Producție: Constantin DELTA
Director Distribuție: Dana ZAMFIR
Informații și reclamații ABONAMENTE:
0790.139.007 / 0790.139.009
(numere cu tarif normal, disponibile de luni pînă vineri, între orele 9 și 18)
e-mail: abonamente@adevarulholding.ro

ISSN: 1584-1669
Revistă editată de: Adevărul holding
Publicație auditată de: BRAT AUDIT TIRAJE
Tiraj: 6.730
Tipărit la Tipoart Idea Studio

Biblioteca Județeană
ASTRA Sibiu